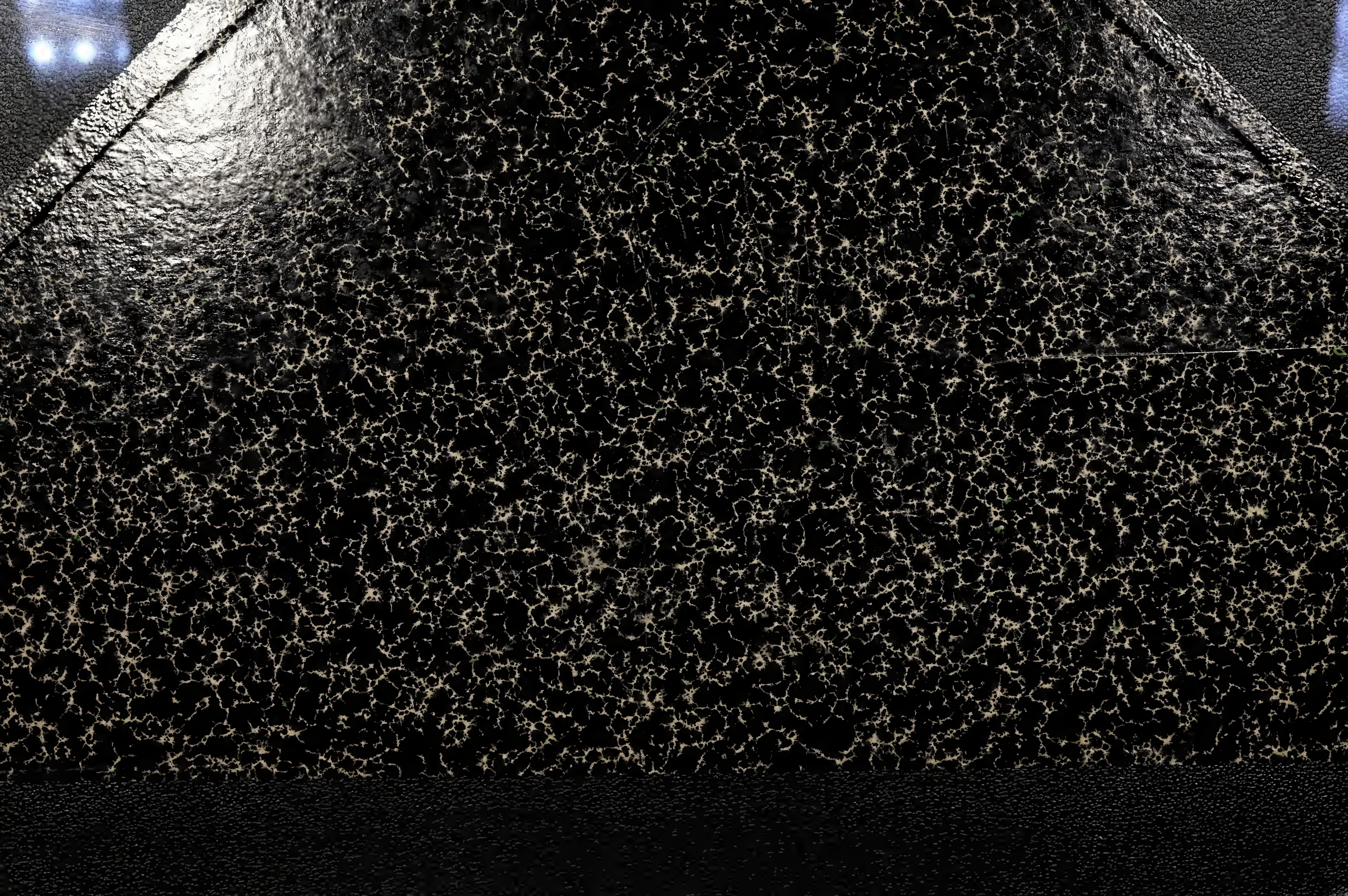

THE UNIVERSITY
OF ILLINOIS
LIBRARY
328.492
N38v
1922-23
pt.2
v.1

TWEEDE KAMER

9328.492
N38v
1922/23
pt. 2
v.1

VERSLAG DER HANDELINGEN VAN DE TWEEDE KAMER DER STATEN-GENERAAL

GEDURENDE HET ZITTINGJAAR 1922—1923

1ste VERGADERING. — 19 SEPTEMBER 1922.

Mededeeling ingekomen stukken. — Aanbieding Staatsbegrooting.

2Ab 24

1ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 19 SEPTEMBER 1922.

(Bijeenroepingsuur 3 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. een missive van den Minister van Binnenlandsche Zaken, houdende mededeeling, dat de heeren J. J. C. van Dijk, jhr. mr. D. J. de Geer, mr. Th. Heemskerk, jhr. mr. Ch. J. M. Ruys de Beerenbrouck en dr. J. Th. de Visser ontslag hebben genomen als lid der Kamer; 3°. de geloofsbrieven met bijbehoorende stukken van de nieuwbenoemde leden der Kamer de heeren Gerritzen en Michielsen. — Benoeming eener Commissie van Onderzoek. — Nog ingekomen: 4°. een missive van den voorzitter van het Centraal Stembureau; 5°. een Koninklijk besluit betreffende de beëediging van het nieuwbenoemde lid der Kamer den heer Michielsen; 6°. een Koninklijk besluit betreffende de aanbieding der Staatsbegrooting voor 1923. — Aanbieding der Staatsbegrooting. — Uitbrengen van verslag; toelating en beëediging der heeren Gerritzen en Michielsen. — Nog ingekomen: 7°. een Nota. — Opmaken der nominatie voor het Voorzitterschap. — Regeling van werkzaamheden.

Tijdelijk Voorzitter: de heer **Koolen.**

Tegenwoordig, met den tijdelijken Voorzitter, 84 leden, te weten:

de heeren Kersten, Smeenk, Bulten, Gerretson, Suring, Bakker, Sannes, Beumer, Ketelaar, van de Bilt, Fleskens, Wintermans, Ament, Moerel, Visscher, Kolkman, van Rijzewijk, de Wilde, Feber, Kleerekoper, Ter Hall, Tilanus, van Dijk, mej. Katz, mevr. Bronsveld—Vitringa, de heeren de Boer, Rutgers, Bongaerts, mej. Westerman, de heer Schokking, mej. Groeneweg, mevr. de Vries—Bruins, de heeren Engels, Dresselhuys, Visser van IJzendoorn, Fruytier, Nolens, Deckers, Schouten, van Zadelhoff, IJzerman, mevr. Bakker—Nort, de heeren Knigge, Hermans, Staalman, Vliegen, Boon, Duymaer van Twist, Snoeck Henkemans, van Rappard, van Sasse van Ysselt, Gerhard, van Schaik, mej. van Dorp, de heeren Brautigam, van der Molen, Zijlstra, J. ter Laan, van den Tempel, Oud, Albarda, van Braambeek, Stulemeijer, van der Waerden, van Boetzelaer van Dubbeldam, Ebels, Kuiper, Troelstra, Hugenholtz, Duys, Weitkamp, Krijger, A. Colijn, Bierema, Schaper, Wijnkoop, K. ter Laan, Bomans, Gerritzen, Michielsen, H. Colijn, van Wijnbergen, van Rijckevorsel,

en de heer Minister van Financiën.

De tijdelijke **Voorzitter:** Medeleden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal! Als laatst afgetreden Voorzitter is mij volgens het Reglement van Orde de leiding uwer eerste werkzaamheden opgedragen. Ik open derhalve deze vergadering.

Ik heb de eer aan de Kamer mede te deelen, dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer de Monté ver Loren, heden en volgende dagen, wegens ongesteldheid, en van den heer Hiemstra.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. een missive van den Minister van Binnenlandsche Zaken, houdende mededeeling, dat door hem bij brieven, alle gedagteekend 18 September jl., van de heeren J. J. C. van Dijk, jhr. mr. D. J. de Geer, mr. Th. Heemskerk, jhr. mr. Ch. J. M. Ruys de Beerenbrouck en dr. J. Th. de Visser bericht is ontvangen, dat zij met ingang van dien dag ontslag nemen als lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Deze missive wordt voor kennisgeving aangenomen.

De tijdelijke **Voorzitter:** De nieuwbenoemde leden der Kamer de heeren mr. J. Gerritzen en A. B. Michielsen hebben hun geloofsbrief met bijbehoorende stukken ingezonden.

Ik stel deze stukken in handen eener Commissie van vijf leden, en benoem daartoe de heeren Snoeck Henkemans, Bongaerts, Albarda, Beumer en Oud.

Voorts zijn ingekomen:

3°. een missive van den voorzitter van het Centraal Stembureau voor de verkiezing van de leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, ten geleide van een afschrift van het proces-verbaal van de op 7 Augustus 1922 gehouden zitting van het Centraal Stembureau, waarbij — wegens het niet aannemen door den heer mr. P. J. Reijmer van zijn benoeming tot lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal — als zoodanig is benoemd verklaard de heer A. B. Michielsen.

Deze stukken zullen worden gezonden aan de Commissie tot onderzoek van de geloofsbrieven van de heeren Gerritzen en Michielsen;

4°. een Koninklijk besluit van 14 Augustus 1922 n°. 39, houdende machtiging op den Voorzitter der Kamer tot beëediging van het nieuwbenoemde lid den heer A. B. Michielsen.

Dit besluit wordt voor kennisgeving aangenomen;

5°. een Koninklijk besluit van 4 dezer n°. 160, houdende machtiging op den Minister van Financiën tot aanbieding van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923.

Dit besluit wordt voor kennisgeving aangenomen.

De tijdelijke **Voorzitter:** Ik geef het woord aan den Minister van Financiën tot aanbieding van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923.

De heer **de Geer,** Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! Daartoe gemachtigd door H. M. de Koningin, heb ik de eer aan de Kamer aan te bieden de ontwerpen van wet tot vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923. Deze ontwerpen van wet gaan vergezeld van een Nota nopens den toestand van 's Lands financiën.

541809

1ste VERGADERING. — 19 SEPTEMBER 1922.

Toelating en beëediging leden. — Nominatie voorzitterschap. — Regeling van werkzaamheden.

De tijdelijke **Voorzitter:** Ik heb de eer, namens de Kamer, den Minister dank te betuigen voor de gedane mededeeling en stel voor de begrootingswetten, welke met de daarbij behoorende stukken worden gedrukt, te doen ronddeelen en te verzenden naar de te benoemen begrootingscommissiën.

Daartoe wordt besloten.

De tijdelijke **Voorzitter:** Nog is ingekomen een missive van den Minister van Financiën, ten geleide van een Nota (met bijlagen) betreffenden den toestand van 's Lands financiën.

Deze Nota en bijlagen zullen worden gedrukt en bij de stukken der Staatsbegrooting voor 1923 worden rondgedeeld.

De tijdelijke **Voorzitter:** Ik geef thans het woord aan den heer Snoeck Henkemans, voorzitter van de Commissie tot onderzoek van de geloofsbrieven met bijbehoorende stukken van de heeren mr. J. Gerritzen en A. B. Michielsen.

De heer **Snoeck Henkemans:** Mijnheer de Voorzitter! De Commissie, in wier handen zijn gesteld de geloofsbrieven van de heeren mr. J. Gerritzen en A. B. Michielsen, met bijbehoorende stukken, heeft de eer het volgende te rapporteeren:

I. Geloofsbrief van den heer mr. J. Gerritzen.

Blijkens het in het bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Woensdag 19 Juli 1922, n°. 139, opgenomen besluit van het Centraal Stembureau, bedoeld in artikel 97 der Kieswet, is aan den heer mr. J. Gerritzen te recht door het Centraal Stembureau kennis gegeven van zijn benoeming tot lid der Kamer.

Uit de overgelegde stukken blijkt, dat de heer Gerritzen geen openbare betrekkingen bekleedt en den vereischten leeftijd heeft bereikt, terwijl der Commissie niet gebleken is van eenige omstandigheid, welke zijn Nederlanderschap in twijfel zou moeten doen trekken;

II. Geloofsbrief van den heer A. B. Michielsen.

Uit het in handen der Commissie gestelde proces-verbaal van de zitting van het Centraal Stembureau, bedoeld in artikel 130 der Kieswet, van 7 Augustus 1922, ter benoeming van een lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, noodzakelijk geworden door het niet aannemen van zijn benoeming door den heer P. J. Reijmer, blijkt, dat de heer A. B. Michielsen, te Haarlem, door het Centraal Stembureau tot lid der Kamer is benoemd verklaard, met inachtneming van de in de artikelen 104 en 105 der Kieswet geregelde volgorde. Deze is opgenomen in het besluit van het Centraal Stembureau, voorkomende in het bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van 19 Juli 1922, n°. 139. Daaruit is der Commissie gebleken, dat de benoeming van den heer Michielsen te recht heeft plaats gehad.

Uit het proces-verbaal blijkt voorts, dat door de in het lokaal aanwezige kiezers geen bezwaren zijn ingebracht.

Verder blijkt uit de overgelegde stukken, dat de heer Michielsen geen openbare betrekkingen bekleedt, welke onvereenigbaar zijn met het lidmaatschap van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, dat hij den vereischten leeftijd heeft bereikt, terwijl der Commissie niet gebleken is van eenige omstandigheid, welke zijn Nederlanderschap in twijfel zou moeten doen trekken.

De Commissie heeft derhalve de eer voor te stellen, de heeren mr. J. Gerritzen en A. B. Michielsen als lid der Kamer toe te laten nadat zij de voorgeschreven eeden (verklaring en beloften) zullen hebben afgelegd.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De tijdelijke **Voorzitter:** De nieuwbenoemde leden de heeren mr. J. Gerritzen en A. B. Michielsen, tot wier toelating is besloten, zijn in het gebouw der Kamer aanwezig. Ik verzoek den heer griffier, die heeren binnen te leiden.

De heeren **Michielsen** en **Gerritzen**, achtereenvolgens door den griffier binnengeleid, leggen de bij de Grondwet voorgeschreven eeden in handen van den tijdelijken Voorzitter af.

De tijdelijke **Voorzitter:** Ik wensch den heeren geluk met hun benoeming en verzoek hun, in ons midden plaats te nemen.

Volgens art. 6 van het Reglement van Orde is thans aan de orde het opmaken van een lijst van drie candidaten, welke aan H. M. de Koningin zal worden aangeboden, om daaruit den Voorzitter van de Kamer gedurende het tijdperk van de tegenwoordige zitting te benoemen.

Ik heb de eer tot stemopnemers te benoemen de heeren Ketelaar, de Wilde, Deckers en IJzerman.

De uitslag van de stemming voor den *eersten candidaat*, waaraan 83 leden deelnemen, is, dat zijn uitgebracht op den heer Koolen 59 stemmen, op de heeren H. Colijn en Knigge ieder 1 stem, terwijl 22 niet ingevulde briefjes in de bus worden gevonden.

De heer **Koolen,** alzoo de volstrekte meerderheid van stemmen op zich vereenigd hebbende, zal als *eerste candidaat* op de lijst worden geplaatst.

De uitslag van de stemming voor den *tweeden candidaat*, waaraan 81 leden deelnemen, is, dat zijn uitgebracht op den heer de Monté ver Loren 57 stemmen, op den heer Marchant 4 stemmen en op den heer Dresselhuys 1 stem, terwijl 19 niet ingevulde briefjes in de bus worden gevonden.

De heer **de Monté ver Loren,** alzoo de volstrekte meerderheid van stemmen op zich vereenigd hebbende, zal als *tweede candidaat* op de lijst worden geplaatst.

De uitslag van de stemming voor den *derden candidaat*, waaraan 83 leden deelnemen, is, dat zijn uitgebracht op den heer Visser van IJzendoorn 50, op den heer Schaper 17, op den heer Marchant 4 stemmen en op de heeren Dresselhuys en Braat ieder 1 stem, terwijl 10 niet ingevulde briefjes in de bus worden gevonden.

De heer **Visser van IJzendoorn,** alzoo de volstrekte meerderheid van stemmen op zich vereenigd hebbende, zal als *derde candidaat* op de lijst geplaatst worden.

De tijdelijke **Voorzitter:** Namens de Kamer dank ik de heeren stemopnemers voor de door hen genomen moeite.

Aangezien H. M. de Koningin zich niet in de residentie bevindt, zal deze voordracht schriftelijk aan H. M. worden toegezonden.

Daar in de vergadering van 27 Juli jl. niet bekend kon zijn, dat die vergadering de laatste zou zijn vóór de sluiting van de vorige zitting, is het in art. 62 van het Reglement van Orde bedoelde gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van die vergadering niet goedgekeurd.

Bedoeld stuk heeft heden voor de leden ter inzage gelegen en ik stel aan de Kamer voor het thans goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De tijdelijke **Voorzitter:** Het ligt in mijn bedoeling om tegen aanstaanden Donderdag te 1 uur de Kamer bijeen te roepen. In die vergadering zal dan plaats hebben de trekking der afdeelingen, nadat den vorigen avond de opgaaf van de verdeeling der leden in begrootingscommissiën aan de benoemde leden zal zijn rondgedeeld.

Het ligt in het voornemen, voor te stellen na het trekken der afdeelingen te doen plaats hebben:

de benoeming van de leden der Huishoudelijke Commissie en van de Gemengde Commissie voor de Stenographie;

de bepaling van den tijd tot het doen van vragen, overeenkomstig art. 112 van het Reglement van Orde.

Ik stel verder voor om, evenals verleden jaar is geschied, in afwijking van het bepaalde bij artikel 15 van het Reglement van Orde, de benoeming van de voorzitters en de tweede-voorzitters der afdeelingen te doen plaats hebben op denzelfden dag, waarop de afdeelingen getrokken worden, nl. op Donderdag.

Daartoe wordt besloten.

De vergadering wordt gesloten.

NOTA, BETREFFENDE DEN TOESTAND VAN 'S LANDS FINANCIËN.

(Ingezonden bij brief van 19 September 1922.)

Ter begeleiding van de stukken betreffende de ontwerp-Staatsbegrooting heeft de ondergeteekende de eer de gebruikelijke Nota betreffende den toestand van 's Lands financiën over te leggen met de daarbij behoorende bijlagen.

Deze Nota behelst de opmerkingen en beschouwingen, tot welke 's Lands financieele toestand den ondergeteekende, in verband met de ramingen voor het dienstjaar 1923, aanleiding geeft.

In de cijfers voor het jaar 1918 zijn, sedert de samenstelling der vorige Nota, nog enkele wijzigingen gekomen. In verband hiermede is het wenschelijk, de definitieve uitkomsten van dat jaar te vermelden.

dienstjaar 1918

	Totaal.	Buitengewoon.	Crisisdienst.	Gewone dienst.
Uitgaven	f1 050 936 640,19	f 80 136 010,43⁵	f 637 431 127,30⁵	f 333 369 502,45
Ontvangsten . . .	561 085 835,83	12 159 662,01⁵	219 868 038,01	329 058 135,80⁵
Tekort	f 489 850 804,36	f 67 976 348,42	f 417 563 089,29⁵	f 4 311 366,64⁵

De cijfers van het

dienstjaar 1919

zijn als volgt:

	Totaal.	Buitengewoon.	Crisisdienst.	Gewone dienst.
Uitgaven	f 811 172 591,35⁵	f 116 473 205,04⁵	f 250 626 005,57	f 444 073 380,74
Ontvangsten . . .	695 049 163,00⁵	8 741 424,71	219 943 375,03	466 359 363,26⁵
Tekort.	f 116 123 423,35	f 107 731 780,33⁵	f 30 677 630,54	—
Overschot	—	—	—	f 22 285 982,52⁵

Het overschot op den gewonen dienst blijft f 3 253 017,38 beneden het in de vorige Nota genoemde bedrag en zulks niettegenstaande de ontvangsten f 2 102 651,36 medevielen. Dit laatste is in hoofdzaak te danken aan de hoogere opbrengst van de rente over uit 's Rijks kas verleende voorschotten ingevolge de Woningwet, van de inkomsten voortvloeiende uit den arbeid in gevangenissen en Rijkswerkinrichtingen, van de pensioensbijdragen van onderwijzers bij het lager onderwijs en van het aandeel van de gemeenten in de subsidiën aan werkloozenkassen ingevolge het werkloosheidsbesluit 1917. Zooals uit het vorenstaande blijkt, vielen de gewone uitgaven f 5 355 668,74 tegen. Het verschil vindt in hoofdzaak zijne verklaring in de uitgaven voor de Departementen van Oorlog en van Landbouw, Nijverheid en Handel.

Ter voorkoming van misverstand zij opgemerkt, dat het belangrijk verschil ten aanzien van de crisisuitgaven in hoofdzaak slechts van formeele beteekenis is. Hiervoor zij verwezen naar de Memorie van Toelichting betreffende het wetsontwerp n°. 238 der Zitting 1922/1923.

Voor het

dienstjaar 1920

kunnen nog slechts voorloopige bedragen worden opgegeven, aangezien ook wat dezen dienst betreft, tot verlenging van de termijnen voor de afsluiting der Staatsbegrooting en de inzending der rekeningen werd besloten bij de wet van 24 December 1921 (*Staatsblad* n°. 1421), terwijl thans is ingediend een voorstel tot nadere voorziening ten aanzien van de afsluiting van den dienst 1920 en de overbrenging van de algemeene rekening van Rijksontvangsten en uitgaven (Zitting 1922 — 224.)

Volgens de ter beschikking zijnde gegevens, bedroegen de

	Totaal.	Buitengewoon.	Crisisdienst.	Gewone dienst.
Uitgaven	f 910 894 235,80	f 188 078 499,32⁵	f 111 457 071,12⁵	f 611 358 665,35
Ontvangsten . . .	801 658 280,86	11 842 399,54⁵	184 983 433,35	604 832 447,96⁵
Tekort	f 109 235 954,94	f 176 236 099,78	—	f 6 526 217,38⁵
Overschot	—	—	f 73 526 362,22⁵	—

Het tekort op den gewonen dienst werd in de vorige Nota geraamd op f 15 959 254,57, zijnde f 9 433 037,18⁵ meer dan thans wordt verwacht. Dit gunstig verschil is in hoofdzaak het gevolg van de meerdere opbrengst van de inkomstenbelasting en voorts van hetgeen meer werd ontvangen wegens rente over door den Staat verstrekte voorschotten, wegens baten van het Staatsmijnbedrijf en wegens opbrengst van verkochte Rijksgoederen en eigendommen, het Departement van Oorlog betreffende. Hiertegenover staat, dat de gewone uitgaven f 9 865 570,51⁵ ongunstiger zijn dan in de vorige Nota gepubliceerd. Dit verschil vindt in hoofdzaak zijn verklaring in de uitgaven voor de Rijksveldwacht en de Marechaussée, de kosten wegens uitzetting van vreemdelingen, de kosten van gevangenissen en van het Rijkstucht- en opvoedingswezen, de krankzinnigenverpleging, de subsidiën aan het lager onderwijs, de H. B. scholen en gymnasia, vergoedingen aan gemeenten voor schoolbouw en de kosten der politietroepen.

Dienst 1921.

De voorloopige gegevens leveren de volgende uitkomst op:

	Totaal.	Buitengewoon.	Crisisdienst.	Gewone dienst.
Uitgaven.	f 992 289 479,23⁵	f 286 939 857,02⁵	f 78 786 529,07⁵	f 626 563 093,13⁵
Ontvangsten . . .	692 779 654,54	4 623 166,32⁵	96 518 350,40⁵	591 633 137,81
Tekort.	f 299 509 824,69⁵	f 282 316 690,70	—	f 34 924 955,32⁵
Overschot	—	—	f 17 731 821,33	—

Hierbij zij het volgende opgemerkt. Voor de crisisuitgaven moge verwezen worden naar bijlage C⁸.

Wat het totaal der crisisontvangsten ad f 96 518 350,40⁵ aangaat, hiervan komt op rekening van de oorlogswinstbelasting f 74 847 314,54⁵. Het verschil ad f 21 671 035,86 wordt gevormd door onderscheidene ontvangsten, welke als gevolg van de buitengewone omstandigheden werden geïnd. Als voornaamste posten komen voor vermelding in aanmerking f 4 140 288,28 wegens terugbetaling van de kosten van den dienst der geïnterneerde Duitsche krijgsgevangenen, f 5 584 628,76 wegens aandeel van het Rijk in het z.g. restitutiefonds van het Centraal Verrekenkantoor voor Brandstoffen, f 3 085 659 wegens voordeelig koersverschil op den verkoop van buitenlandsche saldi, f 6 189 618,23 wegens batig saldo uit hoofde van de Oorlogsmolestverzekeringswet 1915, terwijl het meerdere in hoofdzaak werd verkregen uit de storting van voordeelige sloten der rekeningen van verschillende crisislichamen.

Het voor het jaar 1921 op den gewonen dienst becijferd tekort van f 34 924 955,32⁵ blijft f 55 336 378,36⁵ beneden het aanvankelijk geraamde tekort. De gewone uitgaven bleven f 7 880 721,59⁵ beneden de oorspronkelijke raming. Dat voor het eerst sedert vele jaren wederom eene z.g. besparing op de gewone uitgaven werd verkregen, acht de ondergeteekende een gunstig verschijnsel. Het verschil tusschen de laatstgenoemde twee bedragen ad f 47 455 656,77 is te danken aan de stijging van de middelen boven de geraamde bedragen.

De middelen, behoorende tot de groep A—F, overschreden de raming met f 50 460 031,10⁵. Hoewel dit resultaat op het eerste gezicht bevredigend is, blijkt bij nadere beschouwing, dat de loop dezer middelen voor volgende jaren weinig goeds belooft. Terwijl toch de baten uit de directe belastingen, die den invloed der crisis nog niet ondervonden, eene sterke stijging vertoonden, bleven de opbrengsten der middelen, waarbij

de gang van het economisch leven zich spoedig doet gevoelen, in belangrijke mate bij de raming ten achter. Meer werd verkregen uit de personeele belasting f 3 001 876, uit de inkomstenbelasting f 46 369 338, uit de dividend- en tantièmebelasting f 16 927 198, uit de vermogensbelasting f 567 463, uit de successierechten f 2 251 813, uit den suikeraccijns f 558 842, uit den gedistilleerdaccijns f 13 501 655 (deze overschrijding is het gevolg van de tariefsverhooging bij de wet van 31 December 1920, *Staatsblad* n°. 928), uit den bieraccijns f 1 415 771. Daarentegen bleven bij de raming ten achter de geslachtaccijns met f 3 249 350, de zegelrechten met f 4 824 356, de registratierechten met f 18 874 873, de invoerrechten met f 4 870 211, het statistiekrecht met f 1 311 175.

De niet tot bovengenoemde groep behoorende middelen brachten f 3 004 374,33⁵ *minder* op dan verwacht werd. Beneden de raming bleven o. m. de leges geheven ingevolge de wet van 9 Mei 1890 (*Staatsblad* n°. 80) met f 1 406 542, het aandeel van Oost-Indië in de kosten van den vlootbouw met f 3 015 238, de bijdragen in de kosten van aanleg en onderhoud van landswerken met f 1 583 453, de baten voortvloeiende uit het Staatsmijnbedrijf met f 20 377 555, het aandeel van de gemeenten in de subsidiën aan werkloozenkassen ingevolge het werkloosheidsbesluit 1917 met f 1 500 000. Tegenover deze verminderingen staat, dat meer werd verkregen o. a. uit het aandeel van den Staat in de winsten der Nederlandsche Bank f 6 987 890, uit de renten van door het Rijk verstrekte voorschotten f 6 951 464, uit de premiën verschuldigd door de Staatsbedrijven en de pensioensbijdragen f 1 004 969, uit de verschillende ontvangsten, het Departement van Financiën betreffende, f 1 666 599, uit de opbrengst van verkochte Rijksgoederen en eigendommen, de Departementen van Marine en Oorlog betreffende, f 4 490 281, uit de verschillende ontvangsten, het Departement van Oorlog betreffende, f 1 835 969, uit de keuring van voor uitvoer bestemd vleesch en van voor uit- in- en doorvoer bestemd vee f 885 048.

Zooals hierboven reeds werd medegedeeld, bleven de gewone uitgaven f 7 880 721,59⁵ beneden de oorspronkelijke raming.
Deze „besparing" blijkt uit onderstaand overzicht:

	Overschrijding.	Minder uitgegeven.
Hoofdstuk I . . .		f 105,76
„ II . . .		87 738,19⁵
„ III . . .	f 522 020,31	
„ IV . . .		3 891 482,14
„ V . . .		864 998,50
„ V^A . . .	5 755 711,—	
„ VI . . .		56 375,04
„ VII*A* . . .	9 347 111,06	
„ VII*B* . . .	454 399,59	
„ VIII . . .		85 187,16
„ IX . . .		1 682 986,96⁵
„ X . . .		13 494 960,13
„ X^A . . .		4 268 100,93⁵
„ XI . . .	877 741,—	
„ XII . . .		5 769,73
	f 16 456 982,96	f 24 337 704,55⁵
		16 456 982,96
Blijft *minder* . . .		f 7 880 721,59⁵

Wat de in dit overzicht voorkomende overschrijdingen betreft, deze zijn aan de volgende oorzaken toe te schrijven:

Hoofdstuk III voornamelijk wegens de kosten van buitenlandsche zendingen en consulaten en wegens uitgaven, voortvloeiende uit de buitengewone internationale toestanden, waartegenover staat, dat minder is uitgegeven voor kosten van het Departement, t. w. traktementen en bureel- en lokaalbehoeften.

Hoofdstuk V^A in hoofdzaak voor onderhoud van gebouwen voor het hooger onderwijs en aankoop en onderhoud van gebouwen voor de inspectie van het lager onderwijs, voor subsidiën aan gymnasia en bijzondere hoogere burgerscholen en lycea, voor bijdragen aan kweekscholen en normaallessen, voor pensioenen en vergoedingen ingevolge artikel 38 van het Bezoldigingsbesluit 1920. Hiertegenover staat, dat minder is uitgegeven voor subsidiën en kosten van het lager- en van het nijverheids- en handelsonderwijs.

Hoofdstuk VII*A* als gevolg van de rente en verdere kosten der vlottende schuld en voor vergoeding van rente aan den postchèque- en girodienst.

Hoofdstuk VII*B* voornamelijk voor de kosten van het Agentschap van het Ministerie van Financiën (verbouw van perceelen), voor gebouwen voor betaalmeesterskantoren, voor kosten van de administratie der directe- en indirecte belastingen, voor pensioenen en vergoedingen ingevolge artikel 38 van het Bezoldigingsbesluit 1920, waartegenover minder is uitgegeven voor kosten van het Departement, voor materieel der registratie en voor uitkeering aan de gemeenten ingevolge de wet van 1897.

Hoofdstuk XI voornamelijk voor uitgaven ten behoeve van de koloniën Suriname en Curaçao en voor subsidie aan de Duitsch-Nederlandsche Telegraafmaatschappij.

De *minder* uitgegeven bedragen op de overige hoofdstukken vinden in het volgende eene toelichting.

Hoofdstuk I wegens minder besteed dan toegestaan voor de restauratie van het paleis te Amsterdam.

Hoofdstuk II voornamelijk wegens mindere uitgaven voor het kort verslag van de zittingen van de Tweede Kamer, waartegenover staat, dat meer is uitgegeven voor pensioenen en voor vergoedingen ingevolge artikel 38 van het Bezoldigingsbesluit 1920.

Hoofdstuk IV in hoofdzaak wegens minder uitgegeven voor kosten van het Departement en van de rechterlijke macht, voor het Hoog militair gerechtshof, voor de Raden van beroep, voor kosten van algemeene of Rijkspolitie, voor kosten van gevangenissen en Rijkswerkinrichtingen, voor kosten van het Rijkstucht- en opvoedingswezen, voor de reclasseering, voor gebouwen en voor pensioenen en wachtgelden, waartegenover méér is uitgegeven voor vergoedingen ingevolge artikel 38 van het Bezoldigingsbesluit 1920.

Hoofdstuk V voornamelijk wegens minder uitgegeven voor kosten van de 10de algemeene volkstelling, voor subsidies aan vrijwillige burgerwachten, voor kosten van werving voor den vrijwilligen landstorm, voor kosten van de krankzinnigengestichten te Woensel en Medemblik, voor subsidies en bijdragen voor verpleging van behoeftige krankzinnigen en voor uitkeering aan leden van burgerwachten, waartegenover méér is uitgegeven voor vergoedingen ingevolge artikel 38 van het Bezoldigingsbesluit 1920.

Hoofdstuk VI in hoofdzaak wegens minder uitgegeven voor personeel bij 's Rijks werven, voor kosten van het loodswezen, enz. en voor vergoedingen ingevolge artikel 38 van het Bezoldigingsbesluit 1920. Hiertegenover staat, dat méér is uitgegeven voor personeelkosten der zeemacht, voor militaire pensioenen en voor kosten der hydrographie.

Hoofdstuk VIII voornamelijk wegens minder uitgegeven voor aanschaffing van levensmiddelen, enz., voor kosten van kleeding en uitrusting, voor aanschaffing van fourage, enz., voor den geneeskundigen dienst, voor inrichtingen van onderwijs, voor den dienst der genie, voor kosten van de marechaussee en de politietroepen en voor aankoop van oefeningsterreinen. Hiertegenover staat, dat méér is uitgegeven voor bezoldigingen van het personeel der verschillende wapens en der landweer, voor

vergoedingen ingevolge artikel 84 der Militiewet, artikel 15 *bis* der Landweerwet, artikel 9 der Landstormwet, zoomede vergoedingen toe te kennen aan de betrekkingen van sommige categorieën van vrijwilligers, voor materieel der artillerie en verdere kosten van dit wapen, voor kindertoelagen aan militair personeel, voor pensioenen en voor vorderingen over afgesloten dienstjaren.

Hoofdstuk IX in hoofdzaak wegens minder uitgegeven voor onderhoud- en herstellingskosten van waterstaatswerken, voor den bouw van een nieuwe schutsluis te IJmuiden, voor rentelooze voorschotten en subsidiën aan spoorwegen met beperkte snelheid, voor bijdrage in het tekort van den provincialen stoombootdienst in Zeeland, voor bouw van een brug over de Koningshaven te Rotterdam, voor dekking van het verlies op het Staatsbedrijf der posterijen, telegrafie en telefonie, voor personeelsuitgaven bij de Rijkspostspaarbank, voor bureel- en lokaalbehoeften en voor vergoeding van briefporten. Daarentegen is meer uitgegeven voor aanlegkosten van het Wilhelminakanaal, voor subsidiën, voor storting op aandeelen in tramwegmaatschappijen, voor rentelooze voorschotten voor den aanleg van spoorwegen, voor aanleg van een station te Deventer en voor vergoedingen ingevolge artikel 38 van het Bezoldigingsbesluit 1920.

Hoofdstuk X in hoofdzaak wegens minder uitgegeven voor de afdeeling Landbouw, alsmede voor gewone uitgaven der Staatsmijnen, waartegenover méér is uitgegeven voor voorschot aan de Holland-Zuid-Afrika-lijn en voor vergoedingen ingevolge artikel 38 van het Bezoldigingsbesluit 1920.

Hoofdstuk X[A] voornamelijk wegens minder uitgegeven voor kosten der arbeidersverzekering, voor kosten voor de volksgezondheid, voor bijdragen bedoeld in het Werkloosheidsbesluit 1917 en voor bijdragen voor arbeidsbemiddeling.

Hoofdstuk XII wegens het niet ten volle besteden van het voor onvoorziene uitgaven toegestaan bedrag.

Gelijk gebruikelijk is, moge thans wederom volgens een, gedeeltelijk samengevat, overzicht van de laatste 20 jaar, met splitsing van uitgaven en ontvangsten in gewone en buitengewone, waarbij ook ditmaal weder de extra-aflossing van schuld in verband met de intrekking der muntbiljetten (dienst 1904) buiten rekening is gelaten. Uit den aard der zaak is de afloop van de diensten 1914 tot en met 1921 in dit overzicht opgenomen met de cijfers, gelijk die zijn na uitschakeling van de crisisontvangsten en -uitgaven.

Dienstjaren.	Voor- of nadeelige saldi van den *gewonen* dienst.	Voor- of nadeelige saldi van den *buitengewonen* dienst.	Voor- of nadeelige saldi van den *geheelen* dienst.
1902—1912 . .	+ f 35 844 917,86⁵	— f 65 991 947,86	— f 30 147 029,99⁵
1912	+ 3 312 560,19⁵	— 14 576 793,92	— 11 264 233,72⁵
1913	+ 4 162 186,72	— 15 466 387,05	— 11 304 200,33
1914	— 10 114 960,29⁵	— 11 921 932,96	— 22 036 893,25⁵
1915	— 15 548 220,24⁵	— 12 555 180,20⁵	— 28 103 400,45
1916	+ 20 276 373,44	— 20 188 794,70	+ 87 578,74
1917	+ 36 345 008,73	— 30 043 143,85	+ 6 301 864,88
1918	— 4 311 366,64⁵	— 67 976 348,42	— 72 287 715,06⁵
1919	+ 22 285 982,52⁵	— 107 731 780,33⁵	— 85 445 797,81
1920	— 6 526 217,38⁵	— 176 236 099,78	— 182 762 317,16⁵
1921	— 34 924 955,32⁵	— 282 316 690,70	— 317 241 646,02⁵
1902—1921 . .	+ f 50 801 309,58	— f 805 005 099,78	— f 754 203 790,20

Deze eindcijfers worden uit den aard der zaak ongunstiger, wanneer in de becijferingen over de jaren 1902—1906 als buitengewone uitgaven en ontvangsten worden aangenomen die, welke als zoodanig sedert 1907 gelden. De eindcijfers worden dan voor het gehcele twintigjarige tijdperk:

Voordeelig saldo gewonen dienst . . .	f 41 264 795,07
Nadeelig saldo buitengewonen dienst . .	795 468 585,27
Blijft nadeelig saldo geheelen dienst . .	f 754 203 790,20

welke eindcijfers echter, gelijk meermalen werd opgemerkt, ook nog een te gunstig beeld geven.

Wat het loopende

dienstjaar 1922

betreft, zij aangeteekend, dat de oorspronkelijke begrooting aan uitgaven een eindcijfer aanwees van f 887 231 430,71 waaronder f 216 576 169,50 aan buitengewone uitgaven en f 27 201 913 aan crisisuitgaven. De gewone uitgaven, afgezien van de crisis, waren mitsdien in de aanvankelijke begrooting geraamd op f 643 453 348,21 tegen f 591 445 032,06⁵ aan geraamde, gewone ontvangsten, latende mitsdien een tekort op den gewonen dienst van f 52 008 316,14⁵.

Sedert de vaststelling van de oorspronkelijke begrooting zijn verhoogd:

Hoofdstuk X bij de wet van 13 Mei 1922 (*Staatsblad* n°. 291) (Dekking van het verlies op de kolenvoorziening) met	f 33 600 000,—
Hoofdstuk IX bij de wet van 19 Mei 1922 (*Staatsblad* n°. 347) (Huisvesting van de Tweede Kamer der Staten-Generaal) met . .	300 000,—
Te zamen . . .	f 33 900 000,—

Daarentegen is *verminderd:*

Hoofdstuk IX bij de wet van 19 Mei 1922 (*Staatsblad* n°. 344) (Vermindering onderafdeeling Luchtvaart) met	38 000,—
Blijft eene verhooging met . .	f 33 862 000,—

Voorts zijn nog aanhangig de volgende wetsontwerpen, houdende suppletoire aanvragen tot verhooging van:

De hoofdstukken II, IV, V, V[A], VI, VII *B*, VIII, IX, X, X[A] en XI (Gedrukte Stukken, Zitting 1922, n°. 223) (Uitgaven, voortvloeiende uit de afschaffing van portvrijdommen) met in totaal	2 821 462,50
Hoofdstuk X (Gedrukte Stukken Zitting 1922/1923, n°. 238) (Regularisatie van de kosten der levensmiddelenvoorziening). . .	178 000 000,—[1])
Te zamen . . .	f 214 683 462,50

In dit totaal is f 211 600 000 begrepen aan crisisuitgaven, zoodat een bedrag van f 3 083 462,50 komt ten laste van den gewonen dienst.

Uit den aard der zaak valt omtrent den afloop van den dienst 1922 nog slechts uiterst weinig te zeggen.

Blijkens de maandelijksche middelenstaten, overschrijdt de opbrengst van de in die staten genoemde middelen over de eerste acht maanden de raming dier middelen met f 4 506 218,71.

Intusschen is onder deze raming niet begrepen het bedrag van f 18 000 000, hetwelk aanvankelijk uit den tabaksaccijns werd verwacht. In verband met de omstandigheid, dat deze nieuwe heffing eerst met 1 Juni 1922 werd ingevoerd en dat aan de belastingschuldigen een crediet van zes maanden wordt verleend, zal deze verwachting niet worden verwezenlijkt. Tot 1 September j.l. werd ontvangen f 2 610 194,63⁵. Niettemin meent de ondergeteekende, dat, waar nog belangrijke baten uit de personeele belasting en de inkomstenbelasting aan het dienstjaar 1922 zullen ten goede komen, de raming van de gewone

[1]) Blijkens de Memorie van Toelichting betreffende dit wetsontwerp is van het bedrag ad f 178 000 000,— een belangrijk deel, t. w. f 160 091 768,51 overgebracht van den dienst 1919. Het totaal der crisistekorten, zooals dit ten vorige jare werd opgegeven, stijgt mitsdien, als gevolg van dit wetsontwerp, met het verschil tusschen de genoemde bedragen, d. i. met f 17 908 231,49.

middelen en inkomsten voor dat dienstjaar zal bereikt worden. Met betrekking tot de gewone uitgaven is hij van oordeel, dat deze beneden de oorspronkelijk toegestane bedragen zullen blijven. Evenals voor 1921 het geval was, zal, naar het zich laat aanzien, voor 1922 eene besparing op den gewonen dienst verkregen worden en zulks te eer waar, als gevolg van de wet van 21 April 1922 (*Staatsblad* nº. 196), een bedrag van f 4 028 000 op de betrokken posten van Hoofdstuk Xa onbeschikt zal blijven. De ondergeteekende meent derhalve te mogen aannemen, dat het tekort op den gewonen dienst, na aftrek van de, in de vorige millioenennota in uitzicht gestelde bijdrage van het Leeningfonds ad f $15^1/_2$ millioen, met welk bedrag, naar te verwachten is, de baten van dat fonds zijne verplichte uitgaven inderdaad zullen overschrijden, omstreeks f 34 à 35 millioen zal bedragen. Hierbij is intusschen geen rekening gehouden met het bedrag van rond f 33 000 000, hetwelk de Staat, volgens de bekende regelingen, over 1921 aan de beide groote spoorwegmaatschappijen moet bijbetalen.

Waar de eisch moet gesteld worden — en maatregelen zijn ten deele getroffen, ten deele in voorbereiding om aan dien eisch te voldoen — dat binnen den kortst mogelijken tijd de maatschappijen hare bedrijven zonder bijbetaling uit de Rijkskas zullen voeren, zijn geen termen aanwezig, laatstgenoemd bedrag ten laste van den gewonen dienst te brengen. Het schijnt derhalve redelijk dezen post op den crisisdienst te boeken.

Overgegaan kan thans worden tot eene uiteenzetting van de cijfers van

het dienstjaar 1923.

Ten einde een duidelijk overzicht te geven van de raming der uitgaven voor genoemd dienstjaar in vergelijking met de bedragen, welke voor 1922 in de aanvankelijke begrootingswetten zijn neergelegd, moge in de eerste plaats de aandacht worden gevraagd voor den volgenden staat.

	1922.				1923.					
									Gewone dienst	
	Totaal.	Buitengewoon.	Crisis.	Gewoon.	Totaal.	Buitengewoon.	Crisis.	Gewoon.	Meer.	Minder.
Hoofdstuk I	f 900 000,—	—	—	f 900 000,—	f 1 700 000,—	—	—	f 1 700 000,—	f 800 000,—	—
„ II	1 997 035,60	—	—	1 997 035,60	2 119 905,95	—	—	2 119 905,95	122 870,35	—
„ III	5 706 520,—	—	—	5 706 520,—	4 757 506,—	—	—	4 757 506,—	—	f 949 014,—
„ IV	38 317 213,46	—	f 2 290 713,—	36 026 500,46	30 541 573,33	—	f 653 000,—	29 888 573,33	—	6 137 927,13
„ V	11 763 758,—	—	2 510 000,—	9 253 758,—	9 687 312,—	—	2 007 500,—	7 679 812,—	—	1 573 946,—
„ Va	148 257 798,—	—	—	148 257 798,—	152 029 813,—	—	—	152 029 813,—	3 772 015,—	—
„ VI	58 388 826,—	f 5 669 321,50	10 000,—	52 709 504,50	48 461 798,—	f 3 717 460,—	—	44 744 338,—	—	7 965 166,50
„ VII*A*	90 267 251,30	7 620 000,—	—	82 647 251,30	107 534 068,55	7 620 000,—	—	99 914 068,55	17 266 817,25	—
„ VII*B*	230 266 862,17⁵	152 495 268,—	14 541 200,—	63 230 394,17⁵	211 527 362,04⁵	148 107 733,—	456 200,—	62 963 429,04⁵	—	266 965,13
„ VIII	71 382 841,—	—	448 000,—	70 934 841,—	64 109 179,—	—	242 000,—	63 867 179,—	—	7 067 662,—
„ IX	59 278 648,—	11 000 000,—	—	48 278 648,—	48 390 934,—	8 320 000,—	—	40 070 934,—	—	8 207 714,—
„ X	69 277 050,17⁵	13 591 580,—	852 000,—	54 833 470,17⁵	56 471 107,33⁵	6 233 930,—	60 000,—	50 177 177,33⁵	—	4 656 292,84
„ Xa	93 550 755,—	26 200 000,—	6 550 000,—	60 800 755,—	64 313 814,—	10 000 000,—	410 000,—	53 903 814,—	—	6 896 941,—
„ XI	7 826 872,—	—	—	7 826 872,—	6 530 458,—	—	—	6 530 458,—	—	1 296 414,—
„ XII	50 000,—	—	—	50 000,—	50 000,—	—	—	50 000,—	—	—
	f 887 231 430,71	f 216 576 169,50	f 27 201 913,—	f 643 453 348,21	f 808 224 831,21	f 183 999 123,—	f 3 823 700,—	f 620 397 008,21	f 21 961 702,60	f 45 018 042,60

Zooals uit dezen staat blijkt, worden de uitgaven in totaal geraamd op . . . . . f 808 224 831,21
waarvan buitengewoon . . . . . 183 999 123,—
Blijft . . . f 624 225 708,21

Met betrekking tot de crisisuitgaven zij opgemerkt, dat deze tot een gezamenlijk bedrag van f 3 828 700 in de ontwerpbegrooting voorkomen.

Door dit bedrag van f 3 828 700 in mindering te brengen van de hiervoren genoemde som van f 624 225 708,21 vindt men voor de gewone uitgaven . . . . . f 620 397 008,21
tegen voor 1922 . . . . . 643 453 348,21
dus minder voor 1923 . . . . . f 23 056 340,—

Deze vermindering der gewone uitgaven is het gevolg van eene verlaging van het eindcijfer der volgende hoofdstukken met de daarachter vermelde bedragen t. w.

Hoofdstuk	III	f 949 014,—
„	IV	6 137 927,13
„	V	1 573 946,—
„	VI	7 965 166,50
„	VII*B*	266 965,13
„	VIII	7 067 662,—
„	IX	8 207 714,—
„	X	4 656 292,84
„	Xa	6 896 941,—
„	XI	1 296 414,—
		f 45 018 042,60

Daarentegen zijn hooger geraamd:

Hoofdstuk	I . . . f	800 000,—
„	II . . .	122 870,35
„	V A . . .	3 772 015,—
„	VII *A* . . .	17 266 817,25
		21 961 702,60

Blijft vermindering als boven . . . . . f 23 056 340,—

Met betrekking tot de daling op de verschillende hoofdstukken moge nog het volgende dienen.

Die van *Hoofdstuk III* vloeit tot een bedrag van f 120 800 voort uit vermindering van de kosten van het Departement, tot een bedrag van f 203 925 uit bezuiniging op jaarwedden, verblijfsvergoedingen en toelagen voor gezantschappen en consulaten, tot een bedrag van f 169 000 uit eene vermindering van de kosten van den voorlichtingsdienst, tot een bedrag van f 175 000 uit eene vermindering van den post voor buitengewone zendingen, tot een bedrag aan f 100 000 uit eene verlaging van de dienstuitgaven van diplomatieke en consulaire ambtenaren.

De daling van *Hoofdstuk IV* is voor een bedrag van f 228 000 te danken aan vermindering van de gerechtskosten, voor een bedrag van f 278 967 aan bezuiniging op de kosten van de Rijkspolitie, voor een bedrag van f 1 166 077 aan bezuiniging op de kosten van de Koninklijke Marechaussée, voor een bedrag van f 405 000 aan inkrimping van den post voor subsidiën aan vereenigingen en stichtingen voor kinderopvoeding. Overigens komen voor vermelding in aanmerking het gereedkomen van het op-

leidingsschip, dat eene vermindering der begrooting met f 485 000 veroorzaakt, het achterwege laten van den aanbouw en de uitbreiding van rechtsgebouwen (minder f 734 500), terwijl verder eene lagere raming van verschillende posten mogelijk was in verband met prijsdaling en bezuiniging, het laatste met name op de kosten van het Gevangeniswezen, het Rijkstucht- en Opvoedingswezen en de Reclasseering.

Op *Hoofdstuk V* kon f 145 188 minder worden uitgetrokken voor het Centraal Bureau voor de Statistiek en werd f 384 612 bespaard, doordat dit jaar geen gelden voor eene volkstelling behoefden uitgetrokken te worden. Op de Rijkskrankzinnigengestichten wordt f 280 895 bezuinigd, terwijl de post ad f 950 000 voor subsidies aan krankzinnigengestichten werd geschrapt. Op Burgerwachten, politietroepen, Radiotelegraafdienst wordt verder f 262 500, op de kosten van de *Handelingen*, het *Staatsblad* en de *Staatscourant* rond f 195 000 bezuinigd. Daarentegen moest f 778 000 meer worden aangevraagd wegens de opheffing van portvrijdommen.

Op *Hoofdstuk VI* is vermindering verkregen tot een bedrag van f 4 390 011 door beperking van de aanschaffing van materieel voor de Koninklijke Marine, en door het volgen van de hieronder aangegeven gedragslijn ten opzichte van het brengen van een deel der kosten van nieuwen vlootbouw ten laste van den buitengewonen dienst, tot een bedrag van f 1 597 091 door beperking van den aanbouw en de aanschaffing van loodsvaartuigen, tot een bedrag van f 1 011 900 door inkrimping van het personeel van de actieve Zeemacht, tot een bedrag van f 555 731 door besparing op de kosten van het materieel der verlichting, tot een bedrag van f 453 850 door besparing op den aanbouw van Gebouwen.

De bezuiniging op *Hoofdstuk VII B* werd voor een belangrijk deel verkregen door ontslag van tijdelijk personeel, voor een ander deel door inkrimping en bezuiniging bij den aankoop van gebouwen, terwijl aan den anderen kant de centralisatie van den gebouwendienst onder Financiën, na aftrek van de bijdragen ten laste van de overige daarvoor in aanmerking komende Departementen, eene stijging van f 526 229 veroorzaakte.

De vermindering op *Hoofdstuk VIII* is in hoofdzaak gevonden door besparing op de kosten van voeding (f 769 184) wegens verlaging van den rantsoenprijs en het niet meer toekennen van vergoeding wegens gemis van levensmiddelen bij afwezigheid met verlof; door vermindering van de aanschaffing van paarden (rond f 85 000) en daling van de kosten voor fourage (f 572 410), door het verminderen van de kostwinnersvergoeding (f 325 000), door besparing op de afdeeling Luchtvaart (f 499 336), op het materieel der artillerie (f 1 811 366), door beperking van de kosten der Marechaussée (f 565 064), en voorts door de afvloeiïng van personeel voor zoover dientengevolge de dienst 1923 ontlast wordt.

Op *Hoofdstuk IX* is wegens het wegvallen van het tekort op het Staatsbedrijf der Posterijen etc. een vermindering verkregen van f 3 869 138, terwijl f 4 635 631 is bespaard op de afdeeling Waterstaat in verband met de voltooiing en het niet opnieuw ter hand nemen van Waterstaatswerken, met de vermindering der kosten van de luchtvaart en van het onderhoud van wegen etc. Daartegenover moest f 1 048 350 meer geraamd worden voor de afdeeling Spoorwegen, hoofdzakelijk als gevolg van het renteloos voorschot voor de Limburgsche tramwegen.

De vermindering op *Hoofdstuk X* vindt hoofdzakelijk haar oorzaak in eene vermindering van de kosten van het Departement met f 126 840, in het achterwege laten van de stichting van nieuwe gebouwen en in andere bezuiniging op materieele uitgaven voor de Landbouw-Hoogeschool en de Veeartsenijkundige Hoogeschool (te zamen minder f 794 875), in het niet meer uittrekken van gelden voor de stichting van boerderijen op woeste gronden (f 400 000) en in verdere verminderingen van de kosten voor den Landbouw tot een gezamenlijk bedrag van ruim f 850 000. Wegens het vervallen van den post voor toezicht en regeling der binnenschipperij kon een vermindering van f 214 000 worden verkregen, waartegenover echter eene vermindering der middelen staat met f 180 000. Voorts zijn de gewone uitgaven der Staatsmijnen f 1 861 000 lager geraamd.

Op *Hoofdstuk X*[A] werd eene vermindering van f 4 830 070 verkregen op de afdeeling Arbeidersverzekering, voor een zeer belangrijk deel als gevolg van de wet van 21 April 1922 (*Staatsblad* n°. 196) waardoor verschillende onkosten dier verzekering niet meer ten laste van het Rijk komen, en waarbij overigens de annuiteit ingevolge artikel 4 der Ouderdomswet 1919 van 30 tot 40 jaren is verlengd. Voor f 1 990 000 vindt de verlaging haar oorzaak in het vervallen van den post voor verruiming van werkgelegenheid, terwijl het bedrag van f 10 000 voor regularisatie van werkgelegenheid ten laste van den crisisdienst is gebracht. Verder werden belangrijke verminderingen verkregen door het verlagen of schrappen van verschillende subsidiën. Daartegenover moest f 300 000 worden uitgetrokken in verband met de invoering van de Vleeschkeuringswet, waarbij echter valt te wijzen op een post van f 600 000 onder de middelen wegens baten uit de keuring van voor invoer bestemd vleesch.

De vermindering op *Hoofdstuk XI* is voor f 500 000 toe te schrijven aan het vervallen van de bijdrage in de bouwkosten van het Koloniaal Instituut en voor f 626 375 aan verlaging van de bijdragen in de geldmiddelen van de koloniën Suriname en Curaçao.

De *stijging* van *Hoofdstuk V*[A] wordt ten deele veroorzaakt door eene toeneming van de personeele uitgaven der Rijks Hoogere Burgerscholen met f 245 000. Subsidiën ten behoeve van gemeentelijke en bijzondere gymnasia, voor bijzondere hoogere burgerscholen en lycea veroorzaakten eene stijging met f 1 051 000 als gevolg van de desbetreffende wettelijke maatregelen. Voor de afdeeling Nijverheids- en Handelsonderwijs moest f 476 863 meer worden geraamd, als gevolg van de stijging van subsidiën. De Pensioenwet 1922 doet haar invloed op Hoofdstuk V[A] sterk gevoelen, en is grootendeels oorzaak van de stijging der afdeeling Uitkeeringen, toelagen, gratificatiën etc. met ruim f 4 750 000. Daarentegen kon voor de afdeelingen Lager Onderwijs ruim f 2 275 621 minder worden geraamd, welke daling voornamelijk is bereikt, doordat reeds rekening werd gehouden met den invloed, dien de aanneming van het bij de Tweede Kamer aanhangig wetsontwerp tot wijziging van de Lager Onderwijswet (Gedrukte Stukken 1922, n°. 201) voor 1923 zal oefenen en wel tot een bedrag van f 4 125 000, en voorts door eene vermindering van de kosten van het vervolgonderwijs ten beloope van f 1 000 000 en door bezuiniging op de uitgaven voor de lichamelijke oefening tot een bedrag van f 250 000, welke bezuinigingen echter door stijging anderzijds ten deele weder worden opgewogen. Eindelijk kon voor de afdeeling Kunsten en Wetenschappen met f 345 383 minder volstaan worden.

De stijging van *Hoofdstuk VII A* wordt veroorzaakt door het benoodigde aan rente voor de Staatsleeningen 1922 A en B en wel tot een bedrag van f 18 000 000.

De *Middelen en Inkomsten* ter bestrijding der uitgaven zijn geraamd op . . . . . f 581 906 504,09

waarin, blijkens de hierna volgende specificatie, begrepen is aan buitengewone ontvangsten 14 210 078,08

blijft voor gewone ontvangsten. . . . f 567 696 426,01

zijnde f 23 748 606,05[5] minder dan aanvankelijk voor 1922 werd geraamd.

De middelen, welker opbrengst in de maandelijksche middelenstaten wordt gepubliceerd (middelen A—F), zijn voor f 405 455 000,— opgenomen en dus . . . f 42 146 000,— lager geraamd. Daarentegen zijn de overige middelen, voorzoover onder de gewone gerangschikt, hooger geraamd . . . . . 18 397 393,94[5]

blijft lager . . . f 23 748 606,05[5]

Wat de eerste groep betreft zij opgemerkt, dat de lagere raming noodzakelijk was in verband met de te verwachten daling van de opbrengst der belastingen, die naar den maatstaf van het inkomen en het vermogen worden geheven en voorts in hoofdzaak wegens de sterke vermindering der baten uit de registratierechten.

Lager zijn geraamd de inkomstenbelasting f 18 000 000, de dividend en tantièmebelasting f 3 000 000, de vermogensbelasting f 1 000 000, de zoutaccijns f 200 000, de geslachtaccijns f 3 500 000, de speelkaartenbelasting f 20 000, de zegelrechten f 1 000 000 — en zulks niettegenstaande de op 1 Maart 1922 in werking getreden uitbreiding van de Zegelwet —, de registratierechten f 20 000 000, de successierechten f 8 000 000, de inkomsten uit domeinen en uit jacht en visscherij f 1 166 000.

Daarentegen zijn van deze groep hooger geraamd de grondbelasting f 710 000, de personeele belasting f 3 030 000, de suikeraccijns f 4 000 000, de wijnaccijns f 300 000, de gedistilleerdaccijns f 1 500 000, de bieraccijns f 500 000, de tabaksaccijns f 2 000 000, de invoerrechten f 1 000 000, de loodsgelden f 700 000.

Dat de onder de tweede groep opgenomen middelen in totaal f 18 397 393,94[5] hooger konden geraamd worden, is in hoofdzaak te danken aan het verhalen op de burgerlijke en militaire landsdienaren van $5^1/_2$ pCt. der wedden (tot een maximum van f 3 000) voor weduwen- en weezenpensioen en van 3 pCt. der wedden (behoudens het rekening houden met de vroegere afloopende korting) voor het eigen pensioen. Een en ander geeft eene bate van f 15 978 323.

Voorts komen onder de hoogere ramingen van deze groep voor f 3 350 550 wegens rente van kasvoorschotten aan de Koloniën, f 7 670 000 wegens rente van voorschotten ingevolge de Woningwet, f 1 020 000 voor rente van hypothecaire voorschotten aan het particuliere bouwbedrijf, f 1 537 724 voor rente van kapitalen, verstrekt aan Staatsbedrijven, f 1 680 000 wegens teruggaaf door provinciën, gemeenten en het leeningfonds van het aandeel in de kwade posten op verschillende belastingen, f 620 000 wegens boeten, verbeurdverklaringen en aan de schatkist vervallen kosten van invordering, een en ander betreffende de belastingen, de rechten op den invoer en de accijnzen, f 1 056 500 wegens ontvangsten van den dienst van het kadaster en de hypotheken, f 200 000 wegens verschillende ontvangsten, het Departement van Financiën betreffende, f 600 000 wegens de opbrengst van verkochte Rijksgoederen en eigendommen en wegens verschillende ontvangsten, een en ander het Departement van Oorlog betreffende, f 900 000 wegens baten voortvloeiende uit de keuring van voor uit-, in- en doorvoer bestemd vee en van voor invoer bestemd vleesch, f 239 000 wegens ontvangsten van het militair hospitaal enz. te Paramaribo en van de militaire ziekeninrichtingen te Nickerie en te Albina.

Daarentegen moest onder deze groep minder worden geraamd f 6 803 695 wegens bijdragen onder de oude pensioenwetgeving door de burgerlijke ambtenaren voor eigen pensioen verschuldigd en suppletoire pensioenpremiën ten laste van de Staatsbedrijven; f 500 000 wegens aandeel in de winsten der Nederlandsche Bank, f 1 275 000 wegens leges ingevolge de wet van 9 Mei 1890 (*Staatsblad* n°. 80), zooals die sedert is gewijzigd, f 900 000 voor inkomsten uit den arbeid in de gevangenissen en in de Rijkswerkinrichtingen, f 2 510 011 voor aandeel van Nederlandsch Oost-Indië in de kosten van den vlootbouw en van den marineluchtvaartdienst, f 249 400 voor winst van het Staatsmuntbedrijf, f 1 135 700 voor bijdragen in de kosten van aanleg en onderhoud van landswerken, f 720 696 wegens teruggaaf van uit de Staatsbegrooting bestreden kosten der Rijkspostspaarbank, f 180 000 voor baten uit de regeling van en het toezicht op de binnenschipperij, f 1 961 000 wegens gewone ontvangsten van de Staatsmijnen.

Stelt men de ramingen der ontvangsten en uitgaven tegenover elkaar, dan vindt men, dat geraamd wordt:

	Gewone dienst.	Buitengewone dienst.	Crisisdienst.	Totaal.
Uitgaven	f 620 397 008,21	f 183 999 123,—	f 3 823 700,—	f 808 224 831,21
Ontvangsten . . .	567 696 426,01	14 210 078,08	—	581 906 504,09
Tekort . . .	f 52 700 582,20	f 169 789 044,92	f 3 823 700,—	f 226 318 327,12

Het zooeven genoemde tekort op den gewonen dienst van 52 700 582,20 zal teruggebracht worden tot f 42 700 582,20, door de voorgenomen uitkeering aan de algemeene middelen uit de baten van het leeningfonds.

Eene opgave van de uitgaven, welke in deze becijfering respectievelijk als buitengewone en als crisisuitgaven zijn beschouwd en van de middelen, welke als buitengewoon zijn aangemerkt, moge hier volgen:

Als **buitengewone uitgaven** zijn aangemerkt:

A. *Waterstaatswerken* (Hoofdstuk IX).

Kosten van de kanalisatie van de Maas in Limburg	f 7 020 000,—

B. *Spoorwegen* (Hoofdstuk IX).

Aanleg van een spoorweg van Gouda naar Alphen	500 000,—
Aanleg van een spoorweg van Schaesberg naar Spekholzerheide	800 000,—

C. *Staatsmijnwezen* (Hoofdstuk X).

Aanleg en uitbreiding van de Staatsmijnen in Limburg	5 963 500,—
Rijksopsporing van delfstoffen	269 430,—

D. *Domeinen.*

Kosten van bedijking, landaanwinning, alsmede toegankelijkmaking van vestinggronden (Hoofdstuk VII*B*) . . . . . f	98 500,—
Aankoop van vast goed ter afronding en uitbreiding van domeinbezit (Hoofdstuk X) . .	1 000,—

E. *Muntwezen.*

Uitgaven van het Muntwezen (afdeeling IV van Hoofdstuk VII*B*)	1 576 736,—

F. *Nationale Schuld.*

Het verschil tusschen een 15-jarige en een 40-jarige annuïteit over het deel der leening 1919, waarvan rente en aflossing zijn gebracht ten laste van Hoofdstuk VII*A* der Staatsbegrooting	7 620 000,—

G. *Kosten nieuwen vlootbouw.*

Hoofdstuk VI ten deele ad	3 717 460,—

H. *Woningbouw.*

Bevordering van woningbouw (Hoofdstuk X [4])	10 000 000,—

I. *Voorschotten* (Hoofdstuk VII*B*).

Voorschotten ingevolge de Woningwet . .	85 000 000,—
Voorschotten ingevolge de Landarbeiderwet	2 500 000,—
Voorschotten voor woningbouw met premie	40 000 000,—
Voorschot aan het Bouwfonds van Binnenlandsche Zaken en van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen.	2 933 135,—
Voorschot aan het Staatsbedrijf der Posterijen, Telegrafie en Telefonie	13 589 862,—
Voorschot aan het Staatsbedrijf der visschershaven te IJmuiden	53 000,—
Voorschot aan het Staatsboschbedrijf. . .	56 500,—
Voorschot aan het Weduwenfonds voor de geëmployeerden tot het Algemeen Bestuur behoorende	300 000,—
Voorschot aan het Zuiderzeefonds. . . .	2 000 000,—
Totaal . . .	f 183 999 123,—

Met betrekking tot den hierboven onder G genoemden post zij het volgende opgemerkt

Gelijk bekend, zijn, sedert het jaar 1917, de voor rekening van het moederland blijvende uitgaven voor nieuwen vlootbouw, ten beloope van het deel dier uitgaven, hetwelk een bedrag van f 6 000 000 te boven gaat, op den buitengewonen dienst gebracht. In de jaren 1917 tot en met 1921 werd genoemd bedrag in werkelijkheid slechts eenmaal en wel in 1920 met f 27 087,70⁵ overschreden. Aan deze gedragslijn lag de overweging ten grondslag, dat niet meer dan gemiddeld f 6 000 000 noodig zou zijn voor een plan als, in afwachting van eene definitieve regeling van den vlootbouw, destijds was aanvaard. De ondergeteekende acht het rationeel en in overeenstemming met de hierboven uiteengezette gedragslijn, dat voor 1923 het gewone budget, ter zake van de militaire uitgaven voor het Departement van Marine, belast wordt met het bedrag, dat per saldo — dus na aftrek van de bijdrage van Indië aan de Nederlandsche Middelen — ten hoogste op dat budget zal drukken volgens een definitieve regeling, welke in voorbereiding is. Dit doel wordt bereikt door het hierboven genoemde bedrag van f 6 000 000 terug te brengen tot f 4 000 000. Van de Militaire Marineuitgaven, in totaal f 40 535 911, bedragende, komt dan f 36 818 451 ten laste van den gewonen dienst, zoodat na aftrek van de Indische bijdrage ad f 5 307 581, per saldo eene som van f 31 510 870 uit hierbedoelden hoofde het gewone budget bezwaart.

Buitengewone ontvangsten.

Inkomsten uit spoorwegen.

Toevallige baten, voortvloeiende uit den aanleg van Staatsspoorwegen . . . . . f	35 000,—
Uitkeering van het Staatsbedrijf der Posterijen, Telegrafie en Telefonie wegens den vrijdom van spoorwegvervoer	5 000 000,—

Staatsmijnwezen.

Buitengewone ontvangsten benevens een deel van de exploitatieontvangsten, dat moet worden gebezigd tot dekking van buitengewone uitgaven als aequivalent voor de waardevermindering van bezittingen	4 343 000,—

Domeinen.

Bijdrage uit het fonds voor koopprijzen van domeinen	1 000 000,—

Muntwezen.

Ontvangsten in zake het muntwezen (af te leveren munten en rente van het kapitaal van het muntfonds)	1 318 000,—

Aflossing van voorschotten.

Aflossing van voorschotten ingevolge de Woningwet	1 500 000,—
Idem voorschotten woningbouw met premie	150 000,—
Idem voorschot aan het Staatsbedrijf der Landsdrukkerij	34 500,—
Idem voorschot aan de Kweekschool voor vroedvrouwen te Heerlen	7 859,62
Idem voorschot aan de vereeniging tot het houden van jaarbeurzen in Nederland en aan de N. V. Maatschappij tot exploitatie van Jaarbeursgebouwen	90 000,—
Idem voorschot aan het Tiendfonds . . .	300 000,—
Idem voorschot aan de Artillerie inrichtingen	426 500,—
Idem voorschot aan de Vereeniging „Maatschappelijk werk bij zenuwlijden en krankzinnigheid”	218,46
Idem voorschotten ten behoeve van den aanleg van drinkwaterleidingen	5 000,—
Totaal . . .	f 14 210 078,08

Crisisuitgaven.

Hoofdstuk IV (Justitie).

Kosten als gevolg van de oprichting van distributiegerechten . . . . . f	3 000,—
Een deel van de uitgaven voor politietroepen ten behoeve van de grensbewaking	650 000,—

Hoofdstuk V (Binnenlandsche Zaken).

Subsidiën aan de gemeentebesturen in de kosten van armenzorg in verband met de opheffing van het Koninklijk Nationaal Steuncomité 1914.	2 000 000,—
Kosten van onderhoud van tengevolge van den oorlogstoestand uitgeweken vreemdelingen	7 500,—

Hoofdstuk VII B (Financiën).

Uitgaven, voortvloeiende uit garanties voor kredieten aan kleine ondernemers en tot het verleenen van steun aan die ondernemers wegens moeilijkheden tengevolge van de crisis. . .	175 000,—
Uitgaven, voortvloeiende uit garanties voor kredieten aan boomkweekers wegens moeilijkheden tengevolge van de crisis	30 000,—
Uitgaven, voortvloeiende uit garanties voor kredieten aan boomkweekers en tuinders . .	250 000,—
Traktement en reis- en verblijfkosten van den Regeeringscommissaris voor het Departement van Financiën bij de Nederlandsche Uitvoermaatschappij.	1 200,—

Hoofdstuk VIII (Oorlog).

Schadevergoedingen en schadeloosstellingen krachtens de inundatie-wet en andere regelingen, die in het mobilisatietijdperk toepassing vonden.	200 000,—
Ondersteuning van gewezen militairen . .	34 000,—
Kosten van onderzoek in verband met de ondersteuning van gewezen militairen . . .	8 000,—

Hoofdstuk X (Landbouw, Nijverheid en Handel).

Kosten van tijdelijke crisisafdeelingen . .	50 000,—
Afwikkeling van zaken verband houdende met de crisis	10 000,—

Hoofdstuk X A (Arbeid).

Kosten van de Huurcommissiewet . . .	200 000,—
Uitgaven in het belang van de regularisatie van werkgelegenheid	10 000,—
Bijdragen aan gemeenten, wegens uitgaven aan bijslag op de loonen van in Nederland wonende en in het buitenland werkende arbeiders	200 000,—
Totaal . . .	f 3 828 700,—

Met betrekking tot den gewonen dienst veroorlooft de ondergeteekende zich overigens het volgende op te merken.

Bij de voorbereiding der begrooting heeft vooropgestaan, dat een sluitend budget der gewone uitgaven en ontvangsten onafwijsbare eisch is en ten koste ook van zeer groote offers moet bereikt worden.

Daar de aanvankelijk door de departementen ingediende begrootingen, hoewel ook deze reeds blijk gaven van ernstige pogingen tot besnoeiing, een totaalcijfer van gewone uitgaven aanwezen dat — vermeerderd met het tekort op het post-

bedrijf en het spoorwegbedrijf [1]) — zeer verre te boven ging het totaal van de voor 1923 geraamde ontvangsten, werd besloten den weg van rantsoeneering in te slaan. En wel in dien zin, dat als basis word genomen eenerzijds het bedrag der voor 1923 geraamde ontvangsten, anderzijds het bedrag der voor 1922 toegestane uitgaven, terwijl dan het surplus van het tweede bedrag boven het eerste percentsgewijze over de verschillende hoofdstukken ter besnoeiing verdeeld werd.

Op zichzelf was deze maatregel voor critiek vatbaar, omdat het mogelijk en zelfs waarschijnlijk was, dat een doeltreffende bezuiniging op het ééne hoofdstuk verder kon gaan dan op het andere. Doch daar reeds spoedig bleek, dat het vrij hooge percentage van besnoeiing, dat gesteld moest worden, bij geen enkel departement anders dan met de grootste moeite kon bereikt worden, werd de gestelde regel gehandhaafd.

Dat het percentage van besnoeiing hoog moest uitvallen, is alleszins begrijpelijk. De middelenraming voor 1923 was uiteraard aanmerkelijk lager dan die voor 1922. Bovendien was op 1922 reeds een aanzienlijk tekort geraamd. En ten overvloede werkte nog als nadeelige factor, dat enkele hoofdstukken, met name I, II en VII *A*, niet alleen niet gerantsoeneerd konden worden, doch hooger, VII *A* zelfs aanzienlijk hooger, moesten worden uitgetrokken dan voor 1922; de beide eerste omdat zij grootendeels grondwettelijke uitgaven betreffen, het laatste omdat het bevat de obligo's van den Staat.

De voor 1922 toegestane gewone uitgaven bedroegen rond 643 millioen; de voor 1923 geraamde gewone ontvangsten 552 millioen. Daar de hoofdstukken I en II tezamen rond 1 millioen, hoofdstuk VII *A* 18 millioen hooger geraamd moesten worden dan voor 1922, zou — bij een gelijkblijvende raming der overige hoofdstukken — een tekort zijn ontstaan van 643 + 19, d. w. z. 662 millioen min 552 millioen, d. i. 110 millioen. Hoewel ook een gelijkblijvende raming dier hoofdstukken, gezien het automatisch accres van tal van uitgaven, de invoering der nieuwe pensioenwet en de afschaffing van den portvrijdom, uiteraard niet dan met groote offers te bereiken viel, kon toch, gelijk gezegd, hiermede niet volstaan worden, maar werd vastgesteld dat al deze hoofdstukken met een gelijk percentage zouden moeten worden verlaagd. Feitelijk beteekende dit dus — gelet op de nieuwe pensioenlasten en de onvermijdelijke aanwas van sommige door de wet opgelegde lasten — eene nog krachtiger vermindering dan in het te stellen percentage tot uitdrukking zou komen.

Alvorens het percentage van besnoeiing te bepalen, werd tot de volgende maatregelen besloten, die dit percentage althans binnen zekere grenzen konden houden.

1. Aan het tekort op het spoorweg- en het postbedrijf moet een volstrekt einde gemaakt worden, opdat althans hiervoor geen bedrag op de gewone begrooting behoeft te worden uitgetrokken.

2. Gebruik zal gemaakt worden van de in de pensioenwet gegeven bevoegdheid tot korting van $5^1/_2$ pct. der wedden tot een maximum van f 3000 voor het weduwen- en weezenpensioen en van 3 pct. der volle wedden voor het eigen pensioen, wat dit laatste aangaat met inachtneming van de reeds vroeger toegepaste afloopende kortingen. Deze maatregel, die ook voor het postbedrijf zal werken, zal daar één der elementen zijn die een einde maakt aan het nadeelig saldo. Over de rest van het Rijkspersoneel zal deze maatregel een bate geven van ongeveer 15 millioen.

3. Ook voor 1923 zullen de inkomsten van het leeningfonds 1914, voor zoover deze overtreffen het bedrag verschuldigd aan rente en verplichte aflossingen, worden tegoed geschreven aan de gewone middelen, zoodat de vroeger voorgenomen extra-aflossingen zullen achterwege blijven. De bate hiervan wordt geraamd op 10 millioen.

Anderzijds werd, alvorens het percentage van besnoeiing vast te stellen, vooropgeplaatst, dat de hoofdstukken I, II, VII *A* en VII *B* er niet aan kunnen worden onderworpen, de drie eerste om de aangegeven redenen, VII *B* omdat de uitgaven van dit hoofdstuk strekken om het binnenkomen der middelen te waarborgen, zoodat wèl krachtige doeltreffende besnoeiing, maar niet, als bij andere hoofdstukken, ook prijsgeving van eenig tot dusver behartigd belang aan het evenwicht van het budget kan ten goede komen. De hoofdstukken I, II en VII *A* moesten tot het boven aangegeven bedrag hooger geraamd dan voor 1922; het hoofdstuk VII *B* kon, ondanks de invoering van den tabaksaccijns en de overname van den gebouwendienst welke elders ontlasting bracht, door doeltreffende besnoeiing in andere opzichten, op een lager eindcijfer worden gebracht.

Na verwerking van al de bovenstaande deels gunstig, deels ongunstig beïnvloedende factoren moest het besnoeiingspercentage vastgesteld worden op 17 pct. van de op elk hoofdstuk voor 1922 toegestane gewone uitgaven.

De berekening is als volgt. Van de voor 1922 toegestane uitgaven ad 643 millioen moesten worden afgetrokken 148 millioen, als bevattende de ramingen voor 1922 van de hoofdstukken I, II, VII *A* en VII *B*. Bleef 495 millioen, in 1922 toegestaan voor de overige hoofdstukken. Van de voor 1923 geraamde ontvangsten ad 552 millioen moesten worden afgetrokken de voor 1923 geraamde uitgaven der vier genoemde hoofdstukken, zijnde te zamen 167 millioen. Bleef 385 millioen beschikbaar ter dekking van de uitgaven der overige hoofdstukken. Bij die 385 millioen konden worden opgeteld 25 millioen ingevolge de boven sub 2 en 3 aangegeven maatregelen. Maakt 410 millioen. De 495 millioen moest derhalve besnoeid worden tot 410 millioen, wat beduidt eene vermindering met 17 pct.

Het vastgestelde percentage bleek ten slotte bij de meeste hoofdstukken reeds thans en zonder nadere wettelijke maatregelen bereikt te kunnen worden. Met name was dit het geval bij de hoofdstukken III, IV, V, VI, [1]) IX, X (voorzoover het niet de uitgaven voor de staatsmijnen betreft) en XI.

Bij andere moest *ten deele* volstaan worden met het openen van het *perspectief*, in zoover eerst na enkele jaren de doorwerking hetzij van een aangevangen reorganisatie hetzij van een inmiddels tot stand te brengen wettelijke voorziening het beoogde resultaat volledig zal kunnen effectueeren.

Met name geldt dit de hoofdstukken V A, VIII en X A.

Onder de 17 pct., die op hoofdstuk VIII bezuinigd zal worden, — makende daar ruim 12 millioen — zit ruim 6 millioen wegens afvloeiing van het beroepskader. Tengevolge van de noodzakelijke uitkeering van wachtgelden zal hiervan aanvankelijk slechts één vijfde deel concreet worden bespaard. Het overige, ongeveer 5 millioen, is perspectief.

Onder de 17 pct., die op hoofdstuk X A bezuinigd zal worden — makende daar ruim 10 millioen — zit ruim $3^1/_2$ millioen ingevolge voorgenomen wijzigingen der verzekeringswetten. Dit is dus op het oogenblik perspectief, al zal een deel daarvan waarschijnlijk reeds aan het budget van 1923 ten goede kunnen komen.

Bij hoofdstuk V A eindelijk deed zich de eigenaardige moeilijkheid voor, dat de aanvankelijk ingediende begrooting, hoewel ook deze reeds zoo krap mogelijk gehouden was, een eindcijfer van 10 millioen *hooger* vertoonde dan de toegestane raming voor 1922. De werking der nieuwe pensioenwet en het automatisch accres van de wettelijk opgelegde uitgaven, met name ten aanzien van het lager en middelbaar onderwijs, — factoren die, zij het in mindere mate, ook bij andere departementen in opvoerende richting werkten — hadden hier dit bedenkelijk eindresultaat. Daar 17 pct. van de voor 1922 toegestane uitgaven een bedrag van 25 millioen uitmaakte, moest hier op de aanvankelijk ingediende begrooting derhalve 35 millioen bespaard worden.

---

[1]) Ook dit tekort moest, zoo geen afdoende maatregelen werden genomen om er een einde aan te maken, thans onder de *gewone* uitgaven gebracht worden.

[1]) Bij VI (Marine), waar de nieuwbouw sinds eenige jaren naar een vasten regel over buitengewoon en gewoon verdeeld wordt, en waar in verband hiermede de post „buitengewoon" thans feitelijk geheel uit gelijksoortige uitgaven bestaat als ook onder „gewoon" staan vermeld, zijn de 17 pct. op de som van die beide rubrieken toegepast.

Ongeveer 20 millioen daarvan zal verkregen worden uit de bij de Tweede Kamer aanhangige Lager-Onderwijswet. Daarnaast zal gezamenlijk 10 millioen op het lager onderwijs kunnen worden bespaard door nader voor te stellen voorzieningen ten aanzien van het vervolgonderwijs; het minimum aantal kinderen dat in de verschillende klassen van gemeenten voor de oprichting van een school vereischt wordt; de opleiding der onderwijzers; de marge genoten bij het U.L.O.; de lichamelijke oefening; en een gewijzigde klassificatie van de gemeenten in het bezoldigingsbesluit. Bij het middelbaar en het nijverheids- en handelsonderwijs zal 3.6 millioen worden bespaard door opvoering van het aantal leerlingen waarbij splitsing van klassen wordt toegepast; een vermeerdering van het aantal door de leeraren te geven lesuren; een omzetting van de lesuren van 50 minuten in uren van 60 minuten; de vorengenoemde herklassificatie van de gemeenten; en een voorgenomen technische herziening van de salarisregeling van het personeel van het nijverheidsonderwijs. Bij het hooger onderwijs wordt een complex van maatregelen voorbereid, — waaronder een economischer distributie en dientengevolge beperking van het aantal leerstoelen — waaruit op den duur een bate van 1 milloen wordt verwacht. Op de afdeeling kunsten en wetenschappen tenslotte werd, na de aanvankelijk reeds aangebrachte besparingen, op de begrooting voor 1923 nog een kwart millioen geschrapt.

Een en ander zal tezamen een vermindering brengen van ongeveer 35 millioen, waarvan evenwel slechts f 5 825 000 (lager onderwijs) plus een kwart millioen (kunsten en wetenschappen), d. i. tezamen ruim 6 millioen, aan de begrooting van 1923 ten goede komen en de rest, makende 29 millioen, eerst in volgende begrootingen zal kunnen worden tot uitdrukking gebracht.

Op hoofdstuk X werd, gelijk gezegd, de 17 pct. gevonden, met uitschakeling van de uitgaven voor de staatsmijnen. Daar deze laatste dienen om bepaalde inkomsten te verkrijgen, konden zij niet stelselmatig worden gedrukt en kon derhalve van de ruim 6 millioen, welke vormen 17 pct. van de voor 1922 toegestane uitgaven voor de staatsmijnen, slechts een bedrag van ruim 2 millioen worden bespaard. Een gaping bleef hier alzoo van 4 millioen.

Waar op hoofdstuk VI om de vermelde reden de 17 pctsreductie werd toegepast op de som van gewoon en buitengewoon, bleef op dit hoofdstuk 1 millioen van de gewone uitgaven ongedekt.

Het op de begrooting voor 1923 geraamde tekort is ten gevolge van een en ander $5 + 3^1/_2 + 29 + 4 + 1$, d. i. tezamen $42^1/_2$ millioen, waarvan $37^1/_2$ millioen bij doorzetting van de beoogde en ten deele reeds in werking gebrachte maatregelen zal verdwijnen.

Ondergeteekende heeft het op prijs gesteld, de gevolgde gedragslijn eenigszins uitvoerig uiteen te zetten, opdat allen, die tot de vaststelling der begrooting geroepen zijn, in staat zijn zich volledig rekenschap te geven van den ernst van den toestand en te deelen in de moeilijkheden die overwonnen moeten worden.

Hij vertrouwt, dat de noodige medewerking van de Staten-Generaal tot de voorgenomen maatregelen zal worden verkregen en dat ook de bij deze begrooting reeds aangebrachte besparingen zullen worden bezien in het licht van de volstrekte noodzakelijkheid om te komen tot een sluitend budget. Te ontkennen valt niet, dat belangen van allerlei aard, cultureele, hygiënische, sociale, defensieve, daardoor minder afdoende zullen worden behartigd dan in normale omstandigheden het geval had kunnen zijn. Doch bedacht behoort te worden, dat het *grootste* cultureele, hygiënische, sociale en defensieve belang op dit oogenblik is de veiligstelling van den gulden. Wanneer deze zijn gaafheid verliest, en dan om de bekende redenen in steeds sneller tempo, zullen al die belangen, en vele andere bovendien, binnen afzienbaren tijd op de meest benauwende wijze in het gedrang komen. De „moral restraint", waartoe thans de Regeering parlement en volk oproept bij de bepaling der collectieve behoeften, is de onmisbare grondslag om in de toekomst hoogere wenschen te kunnen vervullen; de volstrekte voorwaarde ook om in het heden, althans in een zeer nabij zijnden tijd, eene geweldige automatische verslechtering van bestaansvoorwaarden voor het overgroote deel der bevolking te voorkomen.

Het schijnt nauwelijks noodig, aan het bovenstaande toe te voegen, dat tegen het scheppen van nieuwe uitgaven met de meeste angstvalligheid zal dienen te worden gewaakt. Ook wanneer deze worden vermeden, zal de bezuinigingsnoodzaak met het voorafgaande allerminst zijn uitgeput. Afgezien van het tekort van 5 millioen, dat ook bij den boven geschetsten loop van zaken zal overblijven en dat trouwens op zich zelf niet onrustbarend is, omdat in die schets nog niet is rekening gehouden met sommige nieuwe bezuinigingsapparaten als de centralisatie van den gebouwendienst, waarvan de zeer gunstige werking zich reeds begint af te teekenen. dient met tweeërlei gerekend. Eenerzijds zal de hevigheid en de lange duur van de huidige depressie in komende jaren hoogstwaarschijnlijk tot een nog verderen teruggang van de middelen, met name van de opbrengst der inkomstenbelasting, leiden dan reeds thans geraamd moest worden. Anderzijds zal zonder verlaging van sommige al te drukkende belastingen een blijvend herstel van het economisch leven bezwaarlijk zijn te bereiken. Op voortgaande versobering van den publieken dienst zal dan ook in de eerstvolgende jaren de volle aandacht der Regeering zijn gevestigd.

Ten slotte veroorlooft de ondergeteekende zich nog eenige mededeelingen te doen omtrent den *stand der kas* en omtrent de *crisisuitgaven* en hare dekking.

Op 4 September 1922 stond uit aan schatkistpapier	f 618 458 000,—
Aan zilverbons was in omloop	29 709 148,—
Het rentegevend tegoed van den postchèque- en girodienst beliep	54 728 810,88[5]
Over het renteloos voorschot van de Nederlandsche Bank was beschikt tot een bedrag van	14 815 957,25[5]
Totaal vlottende schuld . . .	f 717 711 916,14

Hier stonden echter aan vorderingen tegenover:

de voorschotten, verleend aan de koloniën	f 279 883 000,—
de voorschotten op ultimo Augustus jl. verleend aan de gemeenten voor haar door de Rijksadministratie te heffen gemeentelijke Inkomstenbelasting en opcenten op de Rijksinkomstenbelasting ingevolge de artt. 243*h* en 263 der Gemeentewet	86 936 544,99
de voorschotten, verleend aan de Rijkskleedingvoorziening	11 600 000,—
de kredieten, verleend aan Duitschland en Frankrijk	51 811 637,20[5]
de voorschotten aan buitenlandsche Staten wegens interneeringskosten, kosten van uitgewekenen en behartiging van belangen rond	75 000 000,—
Totaal . .	f 505 231 182,19[5]

Brengt men dit totaal in mindering van het hierboven genoemde bedrag van f 717 711 916,14, dan blijkt, dat per saldo voor rekening van 's Rijks schatkist uitstond een bedrag van f 212 480 733,94[5]. Bij de beoordeeling van dit cijfer dient nog in het oog te worden gehouden, dat de Staat aanspraak heeft op het niet onbelangrijke winstsaldo van de Nederlandsche Uitvoermaatschappij. Hoewel dit saldo nog niet vaststaat, meent de ondergeteekende uit dezen hoofde eene bate van omstreeks f 45 000 000 te mogen verwachten.

Met betrekking tot de crisisuitgaven moge het volgende dienen.

Blijkens de in bijlage F. gegeven cijfers bedroegen de tekorten op de crisisdiensten van de jaren 1914 tot en met 1921 een totaal van f 1 044 398 476,44 [1]). Tot dekking van tekorten op den crisisdienst is tot dusver uit leening verkregen:

het deel der leening 1914, dat bij de conversie ingevolge de leeningwet 1917, bereids was afgelost f	27 500 000,—
de 1ste leening 1916	125 000 000,—
de 2de leening 1916	121 250 000,—
de leening 1917	500 000 000,—
de leening 1918	346 500 000,—
de leening 1919 (voor zoover niet bestemd tot dekking van tekorten op den buitengewonen dienst)	230 000 000,—
Totaal . . . . . f	1 350 250 000,—
Na aftrek van bovengenoemd bedrag van .	1 044 398 476,44
Blijft dus nog beschikbaar . . . . . f	305 851 523,56

Voor 1922 was in de aanvankelijke begrooting wegens crisisuitgaven begrepen een bedrag van . . . f 27 201 913,—

Tot dusver is voor dit doel suppletoir toegestaan of aangevraagd . . . . . 211 600 000,—

terwijl nog te verwachten zijn suppletoire aanvragen tot een bedrag van . . . . . f 33 480 000,—

waaronder begrepen is de bijbetaling over 1921 aan de Nederlandsche Spoorwegmaatschappijen.

Totaal . . . f 272 281 913,—

Uit de Oorlogswinstbelasting werd over de maanden Januari tot en met Juli verkregen 27 711 005,—

De ondergeteekende meent uit deze heffing per saldo nog te mogen verwachten . . . 10 000 000,—

f 37 711 005,—

Volgens deze cijfers zou een tekort op den crisisdienst 1922 zijn te ramen van . . . f 234 570 908,—

In de ontwerp-begrooting voor 1923 is tot bestrijding van crisisuitgaven begrepen . . f 3 828 700,—

Op grond van de vorenstaande gegevens komt men tot de conclusie, dat, met ingang van den dienst 1923, tot dekking van crisislasten beschikbaar is een bedrag van f 305 851 523,56— f 234 570 908,— = f 71 280 615,56, waarbij in aanmerking moet worden genomen, dat ten laste van den crisisdienst 1923 zal moeten worden gebracht de bijbetaling over 1922 aan de Nederlandsche Spoorwegmaatschappijen.

De Minister van Financiën,

DE GEER.

[1]) Zie voor het verschil met het in de vorige Millioenennota genoemde bedrag de Memorie van Toelichting betreffende het wetsontwerp n°. 238 der Zitting 1922/1923.

2de VERGADERING. — 21 SEPTEMBER 1922.

Ingekomen stukken. — Toespraak van den Voorzitter.

2de VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 21 SEPTEMBER 1922.

(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Ingekomen: 1°. een Koninklijk besluit betreffende benoeming van den Voorzitter der Kamer; — Toespraak van den Voorzitter. — Beëediging en toelating van den heer Juten als lid der Kamer; — Nog ingekomen: 2°. ontwerpen van wet; 3°. afschrift van een Koninklijk besluit; 4°. Koninklijke besluiten; 5°. een *Staatsblad* betreffende de opening van de gewone zitting der Staten-Generaal; 6°. Regeerings- en andere missives; 7°. en 8°. verzoekschriften; 9°. adhaesieverklaringen; 10°. een motie; 11°. een afschrift van een raadsbesluit; 12°. moties; 13°. en 14°. missives; 15°. boek- en drukwerken. — Mededeeling van de benoeming van voorzitters van Commissiën. — Verslag uitgebracht over ontwerpen van wet. — Verlenging van den termijn voor het uitbrengen van een Verslag. — Regeling van werkzaamheden. — Verzoeken om vragen tot de Regeering te mogen richten. — Besluit genomen omtrent Regeeringsbescheiden. — Mededeeling van de benoeming van de begrootingscommissiën. — Trekking der afdeelingen. — Benoeming van de leden der Huishoudelijke Commissie en der Gemengde Commissie voor de Stenografie en voor het *Kort Verslag*. — Bepaling van den dag tot het richten van mondelinge vragen tot de Regeering. — Benoeming der Commissie voor de Verzoekschriften. — Toestaan van het verzoek van den commies-griffier der Kamer den heer mr. L. A. Kesper, om te Rijswijk te mogen wonen. — Mededeeling van de benoeming van voorzitters en ondervoorzitters door de afdeelingen. — Regeling van werkzaamheden. — Behandeling en verwerping van het voorstel van den heer Wijnkoop om een adres van antwoord te ontwerpen op de Troonrede.

Tijdelijk Voorzitter: de heer **Koolen.**

Tegenwoordig, met den tijdelijken Voorzitter, 86 leden, te weten:

de heeren van de Bilt, van der Voort van Zijp, Bakker, **(Voorzitter.)**

Weitkamp, Brautigam, Kersten, Bulten, van Rappard, Schaper, Albarda, Gerretson, van Ravesteijn, van Boetzelaer van Dubbeldam, Visscher, Suring, Kuiper, Sannes, K. ter Laan, van Wijnbergen, J. ter Laan, van Zadelhoff, Hiemstra, Beumer, Moerel, van Rijzewijk, Ebels, Troelstra, Gerhard, Wintermans, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren van der Waerden, Ter Hall, Feber, Smeenk, Duys, Engels, de Wilde, Michielsen, Stulemeijer, Deckers, van Voorst tot Voorst, Schouten, de Boer, Fruytier, Bierema, Zijlstra, mejuffrouw van Dorp, de heeren Ament, Schokking, Fleskens, van Schaik, Wijnkoop, Staalman, mejuffrouw Katz, de heeren Tilanus, IJzerman, van Dijk, Ketelaar, Krijger, Oud, Boon, Hermans, van den Tempel, van Braambeek, van Rijckevorsel, Marchant, van Sasse van Ysselt, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Bongaerts, Nolens, mejuffrouw Westerman, de heer Knigge, mevrouw de Vries—Bruins, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Juten, Colijn, Gerritzen, Snoeck Henkemans, Duymaer van Twist, Kolkman, Dresselhuys, Visser van IJzendoorn, van der Molen, van Gijn, Rutgers,

De tijdelijke **Voorzitter:** Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat is ingekomen:

1°. een Koninklijk besluit van 19 September 1922 n°. 10, houdende benoeming van den heer mr. dr. D. A. P. N. Koolen tot Voorzitter der Kamer voor het tijdperk der aangevangen zitting.

Dit besluit wordt voor kennisgeving aangenomen.

De **Voorzitter:** Geachte medeleden! Door Hare Majesteit de Koningin benoemd tot Voorzitter dezer Kamer voor het tijdperk der tegenwoordige zitting, moge ik in de allereerste plaats mijn dank uitspreken aan Haar, die de benoeming deed. Vervolgens aan u, die door uw stemming blijk gaaft, dat gij instemt met de wijze waarop ik de twee voorgaande jaren uwe werkzaamheden leidde, de orde bij de beraadslaging handhaafde en het Reglement van Orde deed naleven, de drie hoofdplichten van den Voorzitter uwer Vergadering. Ik ben overtuigd, dat ik bij de vervulling van die plichten wederom op uw aller medewerking kan rekenen. Ook op die van u, nieuwe leden der Kamer, die bij geregelde deelneming aan onze werkzaamheden u spoedig met den loop van zaken vertrouwd zult hebben gemaakt.

Dankbaar gestemd ben ik, dat ik er toe heb kunnen medewerken, dat de Kamer haar arbeid kan hervatten in een belangrijk betere omgeving. Wat voor den individueelen mensch beteekent *mens sana in corpore sano*, geldt minstens evengoed voor een vergadering als deze.

De donkere, op een binnenplaats uitziende verblijven, waar gij uw dorst naar kennis en bijwijlen uw honger stildet, zijn thans vervangen door drie, op het ruime Binnenhof uitzicht gevende localiteiten; met dankbaar aanvaarde machtiging van den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen kon de directeur van het Rijksmuseum uit zijn schatten er eenige afstaan, die het uiterlijk aanzien dezer zalen niet weinig verfraaien; voor commissorialen arbeid zijn thans twee vertrekken meer beschikbaar dan vroeger, niet langer behoeven zij, die u over landsbelangen komen spreken, op de een of andere gang in de koude te staan om u op te wachten en ten slotte te ervaren, dat er geen spreekkamer beschikbaar is; de griffie heeft haar zoo noodige uitbreiding verkregen, en wanneer in den loop van dit jaar de thans ontoonbare vertrekken voor de vertegenwoordigers der pers zullen zijn verbeterd en met enkele nieuwe zijn vermeerderd, de bibliotheek niet langer in onderaardsche gewelven en op zolderruimten, maar in aansluitende lokalen zich uitbreiden kan en het publiek, dat naar de debatten komt luisteren, tegen regen en wind beschut, de opening der vergadering kan afwachten, dan zal, zij het ook op de sobere wijze, die de ongunst der tijden gebiedend voorschrijft, aan rechtmatige verlangens van vele zijden zijn te gemoet gekomen.

Dat dit alles is verkregen, is te danken aan het initiatief van onze zuster-Kamer en aan de welwillende medewerking

(Voorzitter.)

van den Raad van State. De Regeering heeft aan de plannen, door de drie colleges beraamd, haar medewerking gaarne verleend, verheugd als zij was niet alleen van het 5-millioenplan, maar ook van het 9-ton-ontwerp af te zijn.

Past dus aan deze allen een woord van dank, niet minder aan hen allen, die in het zomerreces de plannen verwezenlijkt hebben. En wanneer ik hier de namen noem van de ingenieurs Bremer en Plantenga en van den bouwkundigen ambtenaar van Laar, dan wensch ik niet te vergeten den aannemer van Rijswijk, die met zijn arbeiders in de verschillende vakken met voorbeeldigen ijver en stage plichtsbetrachting gezorgd hebben, dat het stout opgevatte plan, om met 19 September gereed te zijn, werkelijkheid is geworden. Eèn moet ik nog noemen, die van het begin tot het einde met zijn meer dan 35-jarige kennis van het gebouw allen heeft bijgestaan en aangevuurd om op tijd gereed te zijn: de heer Pippel, administrateur ter griffie, kan in waarheid getuigen als hij dit alles aanhoort: *quorum pars magna fui.* Mijn bijzonderen dank aan hem.

En thans, geachte medeleden, wacht ons de arbeid. Moge deze vruchtdragend zijn voor Land en volk. Dat geve God!

En hiermede verklaar ik het voorzitterschap dezer Kamer te aanvaarden. *(Algemeene teekenen van instemming.)*

De **Voorzitter**: De heer W. J. F. Juten, tot wiens toelating, na eedsaflegging, in de vergadering van 26 Juli jl. is besloten, is in het gebouw der Kamer verschenen ten einde de gevorderde eeden af te leggen. Ik verzoek den heer griffier den heer Juten binnen te leiden.

De heer **Juten**, door den griffier binnengeleid, legt de bij de Grondwet voorgeschreven eeden in handen van den Voorzitter af.

De **Voorzitter**: Ik wensch den heer Juten geluk met zijn benoeming en verzoek hem zitting te nemen.

Ik deel mede, dat alsnog zijn ingekomen:

2°. vijftien Koninklijke Boodschappen ten geleide van de volgende ontwerpen van wet:

een, tot verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve van verbouwing van het gedeelte van den tramweg van de Limburgsche Tramweg Maatschappij van het tramwegemplacement te Roermond tot de Kapellerpoort aldaar;

een, tot bekrachtiging van den algemeenen maatregel van bestuur tot vaststelling van een regeling, houdende premiebetaling over meer dan één termijn, waarover loon in geld wordt uitbetaald (Koninklijk besluit van 17 September 1921, *Staatsblad* n°. 1066, gewijzigd bij dat van 20 Mei 1922, *Staatsblad* n°. 371);

een, tot goedkeuring van den onderhandschen verkoop aan de gemeente Groningen van het voormalige tolhuiserf te Helpman;

een, tot wijziging en aanvulling van de Nederlandsch-Indische Leeningwet 1921 (*Staatsblad* n°. 798);

vijftien ontwerpen tot:

1°. wijziging en verhooging van het IIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922;

2°. aanvulling en verhooging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922;

3°. wijziging en verhooging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922;

4°. aanvulling en verhooging van hoofdstuk V *A* der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922;

5°. aanvulling en verhooging van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922;

6°. wijziging en verhooging van het zevende hoofdstuk *B* der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922;

7°. aanvulling en verhooging van het VIIIste hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922;

8°. aanvulling en verhooging van het IXde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922;

9°. aanvulling en verhooging van het Xde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922;

10°. aanvulling en verhooging van hoofdstuk X *A* der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922;

11°. wijziging en verhooging van het XIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922;

12°. aanvulling en verhooging van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Staatsbedrijf der Artillerie-Inrichtingen voor het dienstjaar 1922;

13°. wijziging der begrooting van uitgaven van het Zuiderzeefonds voor het dienstjaar 1922;

14°. wijziging van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Staatsvisschershavenbedrijf te IJmuiden voor het dienstjaar 1922;

15°. aanvulling en verhooging van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Staatsboschbedrijf voor het dienstjaar 1922 (Uitgaven voortvloeiende uit de afschaffing van portvrijdommen);

een, tot nadere voorziening ten aanzien van de afsluiting van den dienst 1920 en de overbrenging van de algemeene rekening van Rijksontvangsten en -uitgaven;

een, tot wijziging van hoofdstuk X *A* der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921;

een, tot overneming van twee gedeelten van den bij de gemeente 's Hertogenbosch in beheer en onderhoud zijnden weg van 's Hertogenbosch naar Best in beheer en onderhoud bij het Rijk;

een, tot verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve van aanleg van een tramweg van Wijlré over Gulpen naar Vaals;

een, tot goedkeuring van den onderhandschen verkoop aan de gemeente Tilburg van twee perceelen grond aldaar;

een, tot wijziging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921;

een, tot wijziging van eenige artikelen van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering;

een, tot vaststelling van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Fonds ter verbetering van de Kustverdediging, dienst 1923;

een, houdende bepalingen tot wering van besmettelijke pluimveeziekten;

een, tot regularisatie van de kosten der levensmiddelenvoorziening.

Deze ontwerpen van wet, welke met de daarbij behoorende stukken reeds zijn gedrukt en rondgedeeld, zullen worden gezonden aan de afdeelingen of aan de betrokken begrootingscommissiën.

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor:

het ontwerp van wet houdende nadere voorziening ten aanzien van de afsluiting van den dienst 1920 en de overbrenging van de algemeene rekening van Rijksontvangsten en -uitgaven (224) en

het ontwerp van wet tot vaststelling van het slot der rekening van de koloniale uitgaven en ontvangsten voor Suriname over 1916 (101)

te verzenden aan de te benoemen begrootingscommissie.

Daartoe wordt besloten.

2de VERGADERING. — 21 SEPTEMBER 1922.

Mededeeling ingekomen stukken.

(Voorzitter.)

De **Voorzitter**: Nog zijn ingekomen:

3°. van den Minister van Financiën, een afschrift van het Koninklijk besluit van 22 Juli 1922 n°. 65, houdende mededeeling van de samenstelling van de bijzondere commissie voor georganiseerd overleg in zaken, rakende de Departementsambtenaren en het daarmede gelijk te stellen personeel.

Dit besluit wordt voor kennisgeving aangenomen;

4°. de volgende Koninklijke besluiten:

een, van 30 Augustus 1922 n°. 38, waarbij met ingang van 13 September 1922 aan den heer H. A. van IJsselsteijn op zijn verzoek op de meest eervolle wijze ontslag wordt verleend als Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel, onder dankbetuiging voor de vele en zeer gewichtige diensten, door hem aan Ons en aan den Lande bewezen, en waarbij het beheer van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel ad interim wordt opgedragen aan jhr. mr. Ch. J. M. Ruys de Beerenbrouck, Minister van Binnenlandsche Zaken;

een, van 30 Augustus 1922 n°. 41, betreffende de sluiting van de vorige zitting der Staten-Generaal;

een, van 11 September 1922 n°. 1, houdende:

1°. toekenning, op de meest eervolle wijze, van ontslag aan de heeren:

jhr. mr. Ch. J. M. Ruys de Beerenbrouck als Minister van Binnenlandsche Zaken en als Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel ad interim;

jhr. mr. dr. H. A. van Karnebeek als Minister van Buitenlandsche Zaken;

mr. Th. Heemskerk als Minister van Justitie;

dr. J. Th. de Visser als Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen;

jhr. mr. D. J. de Geer als Minister van Financiën;

J. J. C. van Dijk als Minister van Oorlog en als Minister van Marine ad interim;

A. A. H. W. König als Minister van Waterstaat;

mr. P. J. M. Aalberse als Minister van Arbeid, en

S. de Graaff als Minister van Koloniën, met dankbetuiging voor de vele en gewichtige diensten door hen aan Ons en aan den Lande bewezen;

2°. benoeming van de heeren:

jhr. mr. Ch. J. M. Ruys de Beerenbrouck tot Minister van Binnenlandsche Zaken;

jhr. mr. dr. H. A. van Karnebeek tot Minister van Buitenlandsche Zaken;

mr. Th. Heemskerk tot Minister van Justitie;

dr. J. Th. de Visser tot Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen;

E. P. Westerveld tot Minister van Marine;

jhr. mr. D. J. de Geer tot Minister van Financiën;

J. J. C. van Dijk tot Minister van Oorlog;

G. J. van Swaay tot Minister van Waterstaat;

mr. P. J. M. Aalberse tot Minister van Arbeid, en

S. de Graaff tot Minister van Koloniën;

3°. opdracht tijdens de ontstentenis van een Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel van het beheer van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel ad interim aan jhr. mr. Ch. J. M. Ruys de Beerenbrouck, Minister van Binnenlandsche Zaken;

een, van 30 Augustus 1922 n°. 42, houdende benoeming van den heer J. J. G. baron van Voorst tot Voorst tot Voorzitter van de Eerste Kamer der Staten-Generaal gedurende de zitting, die aangevangen is op Dinsdag 19 September 1922.

Deze besluiten worden voor kennisgeving aangenomen;

5°. een afdruk van het *Staatsblad* van 1922, n°. 507, houdende het besluit betreffende de opening der gewone zitting van de Staten-Generaal.

Dit stuk wordt voor kennisgeving aangenomen;

6°. de volgende missives:

een, van de Eerste Kamer, houdende kennisgeving, dat zij aan de Koningin heeft verzocht het voorstel betrekkelijk aanvulling en verhooging van het IXde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922 in nadere overweging te nemen;

een, van den directeur van het Kabinet der Koningin, houdende kennisgeving, dat Hare Majesteit het door de Staten-Generaal aangenomen voorstel van wet, houdende nadere bepaling tot verzekering van den accijns op het gedistilleerd heeft goedgekeurd.

Deze missives worden voor kennisgeving aangenomen;

een, van den Minister van Financiën, ten geleide van de rekening van inkomsten en uitgaven van het Staatsmuntbedrijf over het dienstjaar 1921.

Deze stukken zullen niet worden gedrukt en rondgedeeld, doch ter griffie nedergelegd, ter inzage van de leden;

een, van den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, houdende inlichtingen op het adres van mevrouw de weduwe C. van Rietschoten, geb. van Rije, te Bandoeng (Java), houdende verzoek om terugbetaling van ingehouden kortingen ten behoeve van het pensioenfonds voor weduwen en weezen;

een, van den Minister van Financiën, ten geleide van de Staatsrekening over het dienstjaar 1918.

Deze stukken zijn reeds gedrukt en rondgedeeld;

een, van den Minister van Waterstaat, ten geleide van de rekening van inkomsten en uitgaven van het Staatsbedrijf van de Posterijen, de Telegrafie en Telefonie over het dienstjaar 1920.

Deze stukken zullen niet worden gedrukt en rondgedeeld, doch nedergelegd ter griffie, ter inzage van de leden;

een, van den Minister van Oorlog, ten geleide van het algemeen jaarlijksch verslag omtrent de vestingwerken;

een, van den Minister van Oorlog, houdende inlichtingen op het adres van E. de Graaf, gewezen reserve 1ste-luitenant der infanterie, te 's Gravenhage, houdende verzoek om rechtsherstel in verband met het hem ten onrechte verleend ontslag uit den militairen dienst.

Deze stukken zijn reeds gedrukt en rondgedeeld;

een, van den Minister van Marine a. i., ten geleide van een staat van de ontvangsten wegens verstrekkingen, welke door het Departement van Marine in het jaar 1921 hebben plaats gehad.

Deze stukken zullen niet worden gedrukt en rondgedeeld, doch ter griffie nedergelegd, ter inzage van de leden;

een, van den Minister van Buitenlandsche Zaken, houdende mededeeling van de opzegging van de tusschen Nederland en Portugal bestaande Handelsverklaring van 5 Juli 1894;

(Voorzitter.)

een, van den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel, betreffende schadevergoeding ter zake van aan de gemeente Steenwijk geleverde kolen.

Deze missives zijn reeds gedrukt en rondgedeeld;

een, van den Minister van Waterstaat, ten vervolg op zijn vorig schrijven van 22 Juni jl., houdende inlichtingen op het adres van E. Strauss, te 's Gravenhage, houdende verzoek te bevorderen, dat aan adressant en zijn medeeigenaar van het perceel Kneuterdijk 6, te 's Gravenhage, een schadeloosstelling wordt toegestaan voor de verloren rente, die hem zou zijn toegestaan, indien tot aankoop van het perceel door het Rijk was besloten.

Deze missive zal worden gedrukt en rondgedeeld;

een, van den Minister van Oorlog, ten geleide van een staat van ontvangsten wegens verstrekkingen, welke door het Departement van Oorlog in het jaar 1921 hebben plaats gehad.

Deze stukken zullen niet worden gedrukt en rondgedeeld, doch nedergelegd ter griffie, ter inzage van de leden;

een, van den Minister van Binnenlandsche Zaken, houdende inlichtingen op het adres van M. H. Gillissen, koopman, te Mesch, houdende verzoek hem afschriften te doen verstrekken van de kohieren van den gemeentelijken hoofdelijken omslag in zijn woonplaats over 1919 en 1920.

Deze missive zal worden gedrukt en rondgedeeld;

een, van den Voorzitter der Eerste Kamer, houdende mededeeling, dat de Eerste Kamer tot leden der Gemengde Commissie voor de Stenographie heeft benoemd de heeren jhr. mr. F. X. A. Verheijen, mr. O. J. E. baron van Wassenaer van Catwijck en mr. M. Slingenberg.

Deze missive wordt voor kennisgeving aangenomen;

7°. een adres van den commies-griffier der Kamer mr. L. A. Kesper, houdende verzoek hem te vergunnen, met afwijking van het bepaalde in de voor hem geldende instructie, te Rijswijk (Z.-H.) te wonen.

Dit adres zal worden gesteld in handen van de te benoemen Commissie voor de huishoudelijke aangelegenheden;

8°. de volgende verzoekschriften:

twee, betreffende het ontwerp Middelbaar-onderwijswet, van:

P. van Foreest, directeur van het kantoor Rotterdam der Bank-Associatie, te Rotterdam, e. a.;

E. Edersheim, bankier, te 's Gravenhage, e. a.;

twee, betreffende het wetsontwerp tot wijziging der Lageronderwijswet 1920, van de raden der gemeenten Stoppeldijk en Krimpen a/d IJssel;

een, betreffende het voorstel van wet van den heer Fleskens c. s. tot het instellen van invoerverboden, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Tilburg;

drie, betreffende het nemen van maatregelen tot belemmering van den invoer van buitenlandsche schoenen en leder, van de Kamers van Koophandel en Fabrieken te Waalwijk, Maastricht en Tilburg;

twee, betreffende het wetsontwerp tot regeling der kosten van openbare verpachtingen en het uitloven van premiën bij openbare verkoopingen en verpachtingen, van de Kamers van Koophandel en Fabrieken te 's Gravenhage en Utrecht;

een, van het bestuur van den R.-K. Bond van Woningbouwvereenigingen in het Bisdom Haarlem, te Leiden, betreffende het nemen van maatregelen in het belang van den woningbouw;

een, van het bestuur van den Centralen Bond van Nederlandsch Post-, Telegraaf- en Telefoonpersoneel, te 's Gravenhage, betreffende de oproeping in de *Staatscourant* voor de betrekking van surnumerair bij de posterijen en telegrafie;

een, van J. van Goor, arbeider, te Bonnerveen, gem. Gieten, betreffende intrekking der Huurcommissiewet;

een, van F. G. S. Mulder, te Zandvoort, naar aanleiding van de door de Regeering verstrekte inlichtingen op zijn vorig adres, houdende verzoek om terugbetaling van een hem opgelegde boete wegens onvoldoende zegeling van een huurcontract;

een, van G. Rozeboom, adjudant-onderofficier bij den staf, IIIde infanterie-brigade, in garnizoen te Assen, ten vervolge op zijn vorig adres, houdende verzoek om terugbetaling van door hem voor zijn echtgenoote betaalde verpleegkosten;

een, van W. A. Kraan, gepensionneerd bureelambtenaar 1ste klasse van het Staatsbedrijf der Artillerie-Inrichtingen, te Delft, naar aanleiding van de door de Regeering verstrekte inlichtingen op zijn vorig adres, houdende verzoek om toekenning van vol pensioen wegens onoordeelkundige behandeling door den militairen geneeskundigen dienst, ten gevolge waarvan hij zijn gezichtsvermogen heeft verloren;

een, van E. de Graaf, gewezen reserve-1ste-luitenant der infanterie, te 's Gravenhage, naar aanleiding van de door de Regeering verstrekte inlichtingen op zijn vorig adres, houdende verzoek om rechtsherstel in verband met het hem ten onrechte verleend ontslag uit den militairen dienst;

een, van B. M. Wassing, gep. 1ste luitenant-kwartiermeester van het Nederlandsch-Indisch leger, te Brussel, ten vervolge op zijn vorig adres, houdende verzoek om schadeloosstelling;

een, van de firma Gebrs. van den Heuvel, leerlooiers, te Loon op Zand, ten vervolge op haar vorig adres, houdende verzoek om restitutie van een door haar in 1919 aan het Rijkskantoor voor Huiden en Leder betaald bedrag;

een, van H. K. Bruins, ingenieur, te Schiedam, ten vervolge op zijn vorig adres, houdende verzoek zijn oneervol ontslag uit den Indischen dienst alsnog eervol te verleenen, en hem een schadevergoeding toe te kennen;

een, van B. Roep, lid van den Volksraad van Nederlandsch-Indië, hoofdambtenaar ter gemeentesecretarie van Soerabaja, te Soerabaja, houdende verzoek om toekenning eener gratificatie, over den tijd, gedurende welken hij als controleur bij het Binnenlandsch Bestuur is werkzaam geweest;

een, van H. Kramer, gepensionneerd wachtmeester der Koninklijke Marechaussee, te Zalt-Bommel, houdende verzoek om verhooging van zijn pensioen;

een, van H. A. van Hien, gepens. Oost-Indisch ambtenaar, te Bandoeng, houdende verzoek om vergoeding voor de aan zijn eigendommen aangerichte schade, en bestraffing van hen, die deze schade hebben aangericht;

een, van A. Kamphuis, gewezen tijdelijk hulpkommies, te Oosterbeek, houdende verzoek om toekenning eener gratificatie;

een, van M. de Vries, gepens. opperschipper der Kon. Marine, te Helder, houdende verzoek om gelijkstelling van zijn pensioen met dat zijner vroegere ranggenooten;

een, van A. de Visser, landbouwer te Serooskerke, houdende verzoek om verhooging der hem van Rijkswege toegekende bouwpremie;

een, van B. Oldenburger, gewezen onderwijzer bij het herhalingsonderwijs, te Veendam, houdende verzoek om toekenning eener jaarlijksche uitkeering, gelijkstaande met het bedrag, dat hem bij inwilliging zijner pensioenaanvrage zou zijn toegekend geworden;

2de VERGADERING. — 21 SEPTEMBER 1922.

Mededeeling van ingekomen stukken.

(Voorzitter.)

een, van J. A. Vosselman, eervol ontslagen Rijksveldwachter te Vijfhuizen, wonende te Warmond, houdende verzoek hem in een andere Rijksbetrekking te plaatsen, hem een commissie als onbezoldigd Rijksveldwachter te verleenen en hem een gratificatie of een pensioen te verleenen;

een, van A. P. J. de Zwart, kleermaker te Hoorn, houdende verzoek om teruggave van zijn in verband met een rechtszaak in beslag genomen kasboek of toekenning van een schadeloosstelling;

een, van D. J. Gijsbertse, arbeider, te Leersum, ten vervolge op zijn vorige adressen, houdende verzoek om verhoogde kostwinnersvergoeding voor zijn in militairen dienst zijnden zoon;

een, van Th. P. van Dieren, vergunninghouder, te 's Gravenhage, ten vervolge op zijn vorige adressen, houdende verzoek om schadevergoeding;

een, van J. B. de Kort, gepens. onderluitenant der infanterie van het Ned.-Indische leger, thans waarnemend divisiecommandant 2de klasse bij het korps gewapende politie in Nederlandsch-Indië, te 's Gravenhage, houdende verzoek het daarheen te leiden, dat hem de Militaire Willemsorde worde toegekend;

een, van J. F. Giezen, te Doetinchem, houdende verzoek om bij voorkomende benoemingen tot agent voor de vrijwillige ouderdomsverzekering in de eerste plaats die personen te helpen, die door de invoering der verzekeringswetten zijn benadeeld geworden;

een, van B. Koopman, te Wolvega, houdende verzoek om pensioen, wegens Indischen militairen dienst;

twee, betreffende de intrekking der Wet op de Oorlogswinstbelasting voor Nederlandsch-Indië:

van de Padangsche Handelsvereeniging te Padang,

het bestuur der Handelsvereeniging te Medan;

een, van Soeroso, te Modjokerto, namens de Federatie van 10 inlandsche vakbonden, houdende protest tegen de intrekking van den duurtetoeslag der Indische landsdienaren;

een, van A. M. Sonneveld, te Semarang, houdende verzoek om rehabilitatie en het daarheen te willen leiden, dat hem weder het recht wordt toegekend de Militaire Willemsorde 4de klasse te mogen dragen;

een, van Th. H. de Ponti, hoofd der openbare lagere school te Didam, houdende verzoek om vergoeding als hoofd van den cursus voor het vervolgonderwijs over October 1921—Maart 1922 en betreffende uitlegging van een bepaling der Lager-onderwijswet;

een, van J. R. Fiet, barbier, te Arnhem, houdende verzoek hem een schadevergoeding toe te kennen wegens zijn plotseling ontslag als regimentsbarbier, dan wel hem in de gelegenheid te willen stellen weder een militaire scheersalon te pachten van het Rijk;

een, van H. B. L. Braam, kapitein-luitenant ter zee, te 's Gravenhage, houdende verzoek een onderzoek te willen doen instellen naar zijn niet-bevordering;

een, van K. Rootjes, eervol ontslagen schrijver bij het Pensioenfonds voor weduwen en weezen van Burgerlijke Ambtenaren, te 's Gravenhage, houdende verzoek om schadevergoeding voor het verlies van zijn betrekking en voor de inhouding van zijn zomerverlof;

een, van J. W. van Aken, amanuensis voor de scheikunde aan het Koninklijk Instituut voor de Marine te Willemsoord (Helder), houdende verzoek om gelijkstelling in bezoldiging met een amanuensis 1ste klasse;

een, van den voorzitter en den secretaris namens de Drankwetcommissie te Heerlen, houdende verzoek een wijziging van art. 186 der Algemeene wet van 26 Augustus 1822 (*Staatsblad* n°. 38) te bevorderen.

Deze adressen zullen worden gesteld in handen der betrokken Commissiën;

9°. de volgende verklaringen van adhaesie:

zes, aan het adres van mr. H. van de Rivière, te Groningen, en 6 anderen, houdende verzoek om wijziging van de kilometerberekening en wederinvoering van de kilometerkaarten bij de spoorwegen, van:

de Kamers van Koophandel en Fabrieken te Roermond, Maastricht, Groningen, Ter Neuzen, Breda;

den raad der gemeente Veere;

tien, aan het adres van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Waalwijk, betreffende het nemen van maatregelen tot belemmering van den invoer van buitenlandsche schoenen en leder, van:

de raden der gemeenten Waspik, Lichtenvoorde, Kaatsheuvel (gemeente Loon op Zand), Gilze en Rijen, Waalwijk, 's Hertogenbosch, Dongen, Hilvarenbeek, Veldhoven;

de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Venlo;

vier, aan het adres van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Vlaardingen, betreffende het wetsontwerp, houdende regeling omtrent het dragen der kosten van openbare verpachtingen en het uitloven van premiën bij openbare verkoopingen en verpachtingen, van:

de Kamers van Koophandel en Fabrieken te Maastricht, Arnhem, Roermond, Breda;

drie, aan het adres van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Tiel, betreffende de heffing eener zakelijke bedrijfsbelasting, van:

de Kamers van Koophandel en Fabrieken te Ter Neuzen, Arnhem, Venlo.

Deze verklaringen worden voor kennisgeving aangenomen;

10°. van burgemeester en wethouders van Capelle een door den raad dier gemeente aangenomen motie in zake het ontwerp van wet tot vereeniging van de gemeenten Capelle, Vrijhoeve—Capelle en Sprang.

Dit stuk wordt voor kennisgeving aangenomen;

11°. een missive van burgemeester en wethouders van Beilen, ten geleide van een afschrift van een door den raad dier gemeente genomen besluit in zake den bouw eener lagere school te Beilen.

Dit stuk wordt voor kennisgeving aangenomen;

12°. moties in zake: de Rangschikkingsregeling betreffende de afvloeiing van het militaire beroepspersoneel; de wachtgeldregeling en de stopzetting van de werving, van de afdeelingen Soesterberg, Assen, Utrecht, Amsterdam, Soesterberg, Amersfoort, Naarden, Ede, Harderwijk, Assen, Breda, Dordrecht, Willemstad, Tilburg, Geertruidenberg, Hembrug en Bergen op Zoom van de Vereeniging van Onderofficieren, enz. „Ons Belang".

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen;

13°. een missive van H. van der Zeyden, te Utrecht, ten vervolge op zijn vorige missive in zake de door hem gedane stappen tot het verkrijgen van vergoeding na zijn ontslag als militair buitengewoon kommies.

Dit stuk wordt voor kennisgeving aangenomen;

14°. een schrijven van ir. jhr. C. Bloys van Treslong, leider van het Haagsch Bureau „Internationaal Overleg", betreffende internationale samenwerking in zake hulpverleening bij groote rampen en onmiddellijke voorziening van Staatswege met betrekking tot Smyrna, alsmede voorbereidende maatregelen voor eventueele hulpverleening in Constantinopel en elders.

Deze missive wordt voor kennisgeving aangenomen;

(Voorzitter.)

15°. de volgende boekwerken:

van den Minister van Koloniën:

het Jaarboek van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel in Nederlandsch-Indië over 1920;

het Verslag betreffende het Spoor- en Tramwegwezen in Nederlandsch-Indië over 1920, met statistieken over 1919 en 1920;

het Voorloopig Verslag betreffende het Spoor- en Tramwegwezen in Nederlandsch-Indië over 1921;

het Verslag der Staatsspoor- en Tramwegen in Nederlandsch-Indië over 1920 (deel I);

de Statistiek van het gevangeniswezen in Nederlandsch-Indië over 1915 t/m 1918;

Mededeelingen omtrent enkele onderwerpen van algemeen belang tot 1 Mei 1922;

het Verslag van den dienst der Zoutregie over 1918—1919;

het Jaarboek van het Mijnwezen in Nederlandsch Oost-Indië, met atlas, over 1918;

de Statistiek van den handel en de in- en uitvoerrechten in Nederlandsch-Indië over 1920, deel I en III;

van den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel:

het Verslag der Staatscommissie voor de Visscherij-inspectie, deel III;

„Enkele hoofdstukken productie-, distributie- en uitvoerpolitiek. De Kaasvereeniging 1915—1918, door G. J. Blink";

Verslagen en Mededeelingen van de Directie van den Landbouw, jaargang 1922, n°. 3;

de laatst verschenen afleveringen en aanvullingsbladen van het *Bulletin International des Douanes*;

van den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: de Verslagen omtrent 's Rijks oude archieven 1920, XLIII, 1ste en 2de deel;

van den Minister van Buitenlandsche Zaken: het Handboek voor de kennis van Nederland en Koloniën;

van Gedeputeerde Staten van Gelderland: het Verslag van den toestand dier provincie over 1921;

van den griffier der Staten van Zeeland: het Verslag van den toestand dier provincie over 1921;

van den Voorzitter der Arbeidscommissie voor Java en Madoera: het Eindverslag dier Commissie;

van de Zwitsersche legatie: den Zwitserschen Staatsalmanak over 1921 en 1922;

van het secretariaat der Vereeniging van Raden van Arbeid: het Verslag en de verzamelde referaten van het Congres voor Sociale Verzekering, op 11 en 12 Oct. jl. te Utrecht gehouden;

van het secretariaat van den Nederlandschen Boerenbond: het „Overzicht der werkzaamheden van den Nederlandschen Boerenbond over 1921";

van den secretaris van het Centraal Industrieel Verbond: het Eerste Verslag van dat Verbond, April 1920—Januari 1922;

van de wed. A. de Weerd: een artikel van wijlen haar echtgenoot, A. de Weerd, betreffende evenredige vertegenwoordiging en stemmingen in de Tweede Kamer;

het Verslag van de 17de algemeene vergadering te Vlissingen van den Bond van Marine-onderofficieren;

het verslag, de balans en rekening en verantwoording van de Centrale Werkgevers-Risicobank over 1921;

het Jaarverslag van het Nederlandsch Genootschap tot zedelijke verbetering der gevangenen over 1921;

de Bescheiden van geldelijken aard der Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij over 1921;

het Verslag, de balans en rekening en verantwoording der Coöperatieve Vereeniging „Centraal Beheer", te Amsterdam, over 1921;

het algemeen verslag van het Instituut voor doofstommen, te Groningen, over 1921;

het Verslag van den Algemeenen Nederlandschen Zuivelbond (F. N. Z.), over 1921;

het negende Jaarverslag van het Algemeen Nederlandsch Vakverbond over 1921;

„Annuaire de l'Instruction publique en Suisse, XIIe Année, 1921;

„Berichte der eidgenossischen Fabrikinspektoren über ihre Amtstätigkeit in den Jahren 1920 und 1921";

„Inquiries in Anatolia";

het Verslag van den president van de Javasche Bank over 1921—1922.

Deze boekwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

B. dat in de vorige zitting zijn benoemd tot voorzitters van de bijzondere Commissie voor het wetsontwerp tot verzekering van personen, werkzaam in het zeevaartbedrijf en in het zeevisschersbedrijf tegen geldelijke gevolgen van bedrijfsongevallen (90), de heer Snoeck Henkemans;

van de Commissie voor de Verzoekschriften, de heer van Schaik;

C. dat de in de vorige zitting door de afdeelingen benoemde Commissie van Rapporteurs voor de ontwerpen van wet tot verandering in het Iste, IIde, IIIde, IVde, Vde, VIIde, VIIIste, IXde en XIde hoofdstuk en in de Additionnele Artikelen der Grondwet (212), bestaande uit de heeren Nolens (tevens voorzitter der Commissie), Schaper, Kuiper, Schokking en Dresselhuys, gereed is met haar verslag.

Dit verslag is reeds gedrukt en rondgedeeld;

D. dat in de vorige zitting zijn gedrukt en rondgedeeld de verslagen der Commissiën van Rapporteurs voor de wetsontwerpen:

Bepalingen tot bevordering van de vreedzame bijlegging van geschillen over arbeidsaangelegenheden en tot het voorkomen van zoodanige geschillen (62);

Goedkeuring van het ontwerp-verdrag van Genua tot vaststelling van den minimum leeftijd tot toelating van kinderen tot arbeid op zee; voorbehoud der bevoegdheid tot toetreding tot het ontwerp-verdrag van Genua betreffende plaatsing van zeelieden; voorbehoud der bevoegdheid tot toetreding tot het ontwerp-verdrag van Genua betreffende schadeloosstelling voor werkloosheid in geval van verlies van het schip door schipbreuk (71);

Naasting van den spoorweg van Zutphen langs Winterswijk naar de Pruisische grenzen in de richting van Borken en van Bocholt (81);

E. dat de Commissie van Rapporteurs voor het ontwerp Middelbaar-onderwijswet (65) binnen den bij art. 32 van het Reglement van Orde bepaalden termijn, welke tot 1 October a. s. werd verlengd, niet met haar verslag gereed kan zijn. Zij verzoekt den bedoelden termijn nader te willen verlengen tot 1 November a. s.

Daartoe wordt besloten.

De Voorzitter: In overeenstemming met artikel 159 van het Reglement van Orde stel ik voor om de behandeling te hervatten van de onderwerpen, die in de vorige zitting onafgedaan zijn gebleven.

Daartoe wordt besloten.

(Voorzitter e. a.)

De **Voorzitter:** Ingevolge artikel 145 van het Reglement van Orde is een lijst opgemaakt van de adressen, waarover in de vorige zitting geen verslag is uitgebracht, met uitzondering van die betrekkelijk bij de Kamer in behandeling zijnde wetsontwerpen en Regeeringsbescheiden.

De op die lijst voorkomende adressen zullen worden gesteld in handen van de nieuw te benoemen Commissie voor de Verzoekschriften; de lijst zal worden opgenomen in het Verslag van de *Handelingen* der Kamer.

De **Voorzitter:** Volgens artikel 146 van het Reglement van Orde moeten bij den aanvang van elke zitting de leden van de vaste Commissie voor Buitenlandsche Zaken worden benoemd. Die benoeming geschiedt door den Voorzitter, tenzij de Kamer anders besluite.

Aangezien blijkt, dat de Kamer de benoeming niet aan zich wenscht te houden, worden door mij benoemd tot leden der Commissie voor Buitenlandsche Zaken de heeren Nolens, Troelstra, Marchant, Schokking, Rutgers en Dresselhuys.

Ik geef thans het woord aan den heer van Braambeek, die het gevraagd heeft.

De heer **van Braambeek:** Mijnheer de Voorzitter! Ik zou de Kamer verlof willen vragen tot het richten van eenige vragen tot den Minister van Waterstaat, omtrent de exploitatietekorten der Nederlandsche spoorwegen en de wijze waarop die zullen worden gedekt.

De **Voorzitter:** Ik stel voor, over dit verzoek te beslissen morgen, bij den aanvang der vergadering.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter:** Ik geef thans het woord aan den heer van Rappard, die het gevraagd heeft.

De heer **van Rappard:** Mijnheer de Voorzitter! Ik zou de Kamer verlof willen vragen tot het richten van eenige vragen tot den tijdelijken Voorzitter van den Ministerraad, naar aanleiding van de woorden in de Openingsrede, dat „eene vermindering van het aantal Departementen van Algemeen Bestuur noodig wordt geacht".

De **Voorzitter:** Ik stel voor, over dit verzoek te beslissen morgen, bij den aanvang der vergadering.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter:** Ik geef thans het woord aan den heer Boon, die het gevraagd heeft.

De heer **Boon:** Mijnheer de Voorzitter! Ik zou de Kamer verlof willen vragen tot het richten van eenige vragen tot den Minister van Waterstaat in verband met den voorgenomen spoorwegaanleg door het Gooi.

De **Voorzitter:** Ik stel voor, over dit verzoek te beslissen morgen, bij den aanvang der vergadering.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter:** Ik geef thans het woord aan den heer Staalman, die het gevraagd heeft.

De heer **Staalman:** Mijnheer de Voorzitter! Ik verzoek de Kamer verlof eenige vragen te mogen richten tot den Minister van Financiën omtrent de werking der Tabakswet.

De **Voorzitter:** Ik stel voor, over dit verzoek te beslissen morgen, bij den aanvang der vergadering.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter:** Ik stel voor, om na het trekken der afdeelingen te doen plaats hebben de benoeming van de leden der Huishoudelijke Commissie en van de Gemengde Commissie voor de Stenographie en de bepaling van den tijd tot het doen van vragen, overeenkomstig art. 112 van het Reglement van Orde, en om in deze vergadering te doen plaats hebben de behandeling van het voorstel van den heer Wijnkoop tot het ontwerpen van een antwoord op de Troonrede (241), welk voorstel eergisteravond aan de leden gedrukt is rondgedeeld.

Overeenkomstig het voorstel van den Voorzitter wordt besloten.

De **Voorzitter:** Ik stel voor in een morgen, te elf uur, te beleggen openbare vergadering aan de orde te stellen de wetsontwerpen Verandering in het Iste, IIde, IIIde, IVde, Vde, VIIde, VIIIste, IXde en XIde hoofdstuk en in de Additionnele Artikelen der Grondwet (212).

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter:** Er is een aantal Regeeringsbescheiden, waaromtrent kan worden beslist, of zij een bepaald onderzoek vorderen, te weten:

Rekening van het Staatsmuntbedrijf over 1921 (140), welke rekening niet is gedrukt, doch ter griffie nedergelegd ter inzage van de leden;

Staatsrekening over 1918 (173);

Algemeen jaarlijksch verslag omtrent de vestingwerken (175);

Verslag van de bevindingen en handelingen van het Veeartsenijkundig Staatstoezicht in 1920 (189);

Verslag betreffende de Muntwerkzaamheden over 1921 (190);

Balans, winst-en-verliesrekening en Jaarverslag van de Nederlandsch-Indische Aardolie-Maatschappij over 1921 (203);

Verslag betreffende den stand der Staatsschuld op ultimo van het jaar 1921, zoomede van de verschillende verrichtingen bij de Grootboeken der Nationale Schuld gedurende 1921 (205);

Overeenkomsten met inlandsche zelfbestuurders in Nederlandsch-Indië (210);

Brief van den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel betreffende schadevergoeding ter zake van aan de gemeente Steenwijk geleverde kolen, welke brief is gedrukt onder stukken van onderscheiden aard der zitting 1922;

Staat van de ontvangsten, wegens verstrekkingen, welke door het Departement van Marine in het jaar 1921 hebben plaats gehad (239), welke staat niet is gedrukt, doch ter griffie nedergelegd ter inzage van de leden;

Opzegging van de tusschen Nederland en Portugal bestaande Handelsverklaring van 5 Juli 1894 (240).

Ik stel voor deze bescheiden voor kennisgeving aan te nemen.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter:** Voorts is te beslissen over de behandeling van het verslag van den staat van het onderwijs over 1919—1920 (174).

Ik stel voor dit verslag te stellen in handen eener Commissie van vijf leden.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter:** Aangezien blijkt, dat de Kamer de benoeming dezer Commissie niet aan zich wenscht te houden, worden door mij benoemd tot leden dezer Commissie de heeren

(Voorzitter.)

Ketelaar, Gerhard, Gerretson, Visscher en mevrouw Bronsveld—Vitringa.

Verder moet beslist worden over de behandeling van de:

Verslagen der Algemeene Rekenkamers in Nederland en in Nederlandsch-Indië, bedoeld in art. 79 der Indische Comptabiliteitswet, betreffende haar werkzaamheden over 1920 (177);

Verslagen van de Algemeene Rekenkamer, bedoeld in art. 36 der Surinaamsche en artikel 36 der Curaçaosche Comptabiliteitswet, betreffende haar werkzaamheden over 1920 (186);

Inlichtingen op het adres van mevrouw J. E. Becker, geboren v. d. Putten, te 's Gravenhage, houdende klacht, dat zij geen mededeeling heeft gekregen van een in Nederlandsch-Indië tegen haar ingestelde echtscheidingsprocedure (178);

Inlichtingen op het adres van H. L. Roelfsema, gepensionneerd dirigeerend officier van gezondheid der 1ste klasse, te Soerabaja, houdende verzoek een onderzoek in te stellen naar de wijze, waarop hij door het Nederlandsch-Indische legerbestuur is behandeld en om herstel van geleden onrecht (179);

Inlichtingen op het adres van S. Ritsema van Eck, gewezen Oost-Indisch ambtenaar, te 's Gravenhage, houdende verzoek om ongeldigverklaring van het hem gegeven ontslag, schadevergoeding en benoeming in een nieuwe functie (191).

Ik stel voor deze stukken te stellen in handen eener Commissie van vijf leden.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Aangezien blijkt, dat de Kamer de benoeming dezer Commissie niet aan zich wenscht te houden, worden door mij benoemd tot leden dezer Commissie de heeren Scheurer, Sannes, van Boetzelaer van Dubbeldam, mevrouw Bakker—Nort en de heer Feber.

Ook moet nog worden beslist over de behandeling van de:

Inlichtingen op het adres van N. J. Lavaleije, majoor bij het 19de regiment infanterie, in garnizoen te Arnhem, houdende verzoek de kosten eener specialistisch-chirurgische behandeling van zijn dochter voor rekening van het Rijk te brengen (180);

Inlichtingen op het adres van E. de Graaf, gewezen reserve-1ste-luitenant der infanterie, te 's Gravenhage, houdende verzoek om rechtsherstel in verband met het hem ten onrechte verleend ontslag uit den militairen dienst (181);

Inlichtingen op het adres van H. de Iongh, kapitein van het regiment jagers, thans tijdelijk werkzaam aan het Departement van Oorlog, houdende verzoek maatregelen te willen nemen tot verbetering van het stelsel van opleiding en aanwijzing van officieren van het Nederlandsche leger voor den generalen staf (182);

Inlichtingen op het adres van J. van Drie, sergeant-majoor-verpleger bij de luchtvaartafdeeling te Soesterberg, houdende verzoek om vergoeding van verhuiskosten (185);

Inlichtingen op het adres van M. H. de Ruiter, te Tricht, gemeente Buurmalsen, houdende verzoek om vergoeding der schade, geleden gedurende den tijd, dat hij ten onrechte verplicht werd onder de wapenen te verblijven (214).

Ik stel voor deze stukken te stellen in handen eener Commissie van vijf leden.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Aangezien blijkt, dat de Kamer de benoeming dezer Commissie niet aan zich wenscht te houden, worden door mij benoemd tot leden dezer Commissie de heeren Duymaer van Twist, K. ter Laan, Bomans, Oud en Tilanus.

Voorts is te beslissen over de behandeling van de:

Inlichtingen op het adres van E. Strauss, te 's Gravenhage, houdende verzoek te bevorderen, dat aan adressant en zijn mede-eigenaar van het perceel Kneuterdijk 6 te 's Gravenhage een schadeloosstelling wordt toegestaan voor de verloren rente, die hem zou zijn toegestaan, indien tot aankoop van het perceel door het Rijk was besloten (196);

Inlichtingen op het adres van mevrouw de weduwe C. van Rietschoten, geb. van Rije, te Bandoeng (Java), houdende verzoek om terugbetaling van ingehouden kortingen ten behoeve van het pensioenfonds voor weduwen en weezen (141);

Inlichtingen op het adres van S. van Veenstra, adjunct-commies ter Directie van de Rijkspostspaarbank te Amsterdam, houdende verzoek om restitutie van een door zijn echtgenoote als Rijksambtenaar, tijdens een haar verleend verlof, gestorte pensioenbijdrage (176);

Inlichtingen op het adres van O. de Ruiter, gewezen matroos 1ste klasse der Nederlandsche marine, contrôle-assistent bij de H. IJ. S. M., te Rotterdam, houdende verzoek om toekenning van het ridderkruis der Militaire Willemsorde (197);

Inlichtingen op het adres van F. G. S. Mulder, te Zandvoort, houdende verzoek om terugbetaling van een hem opgelegde boete wegens onvoldoende zegeling van een huurcontract (211).

Ik stel voor deze stukken te stellen in handen eener Commissie van vijf leden.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Aangezien blijkt, dat de Kamer de benoeming dezer Commissie niet aan zich wenscht te houden, worden door mij benoemd tot leden dezer Commissie de heeren Schaper, Marchant, van Sasse van Ysselt, Bongaerts en Beumer.

Ten slotte dient een beslissing te worden genomen over de behandeling van den brief van den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel, naar aanleiding van de door de Kamer aangenomen conclusie van het Verslag der Commissie omtrent 's Ministers schrijven van 23 September 1920, in zake het verzoek van G. J. Ruiters, te Terwinselen, om vergoeding van schade, door hem geleden bij den bouw van 26 arbeiderswoningen voor de Staatsmijn „Wilhelmina" (208).

Ik stel voor deze stukken te stellen in handen eener Commissie van vijf leden.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Aangezien blijkt, dat de Kamer de benoeming dezer Commissie niet aan zich wenscht te houden, worden door mij benoemd tot leden dezer Commissie de heeren van der Molen, Vliegen, Visser van IJzendoorn, Kuiper en Krijger.

Ten gevolge van de nieuwe samenstelling der Kamer zijn een aantal Commissiën voor Regeeringsbescheiden onvoltallig geworden. Overeenkomstig art. 10 van het Reglement van Orde worden door mij in deze Commissiën benoemd:

voor de inlichtingen op de adressen van P. C. J. Tissot van Patot, houdende verzoek de hem, in verband met zijn verhuizing, toekomende vaste vergoeding van ½ pct. van zijn jaarwedde, uit te keeren (114); van de firma Gebroeders van Hoeken, houdende verzoek om toekenning van een tegemoetkoming in de door haar op een leverantie hout geleden schade (115); van F. J. Jansens, houdende verzoek om schadevergoeding (116); van M. C. J. van der Kroft, houdende verzoek om toekenning van een gratificatie (117) en van W. Reijers, houdende verzoek om schadevergoeding (157),

2de VERGADERING. — 21 SEPTEMBER 1922.

Benoeming Commissies.

(Voorzitter.)

in de plaats van de heeren Teenstra, Poels en Reijmer, de heeren Krijger, van Voorst tot Voorst en Bierema;

voor de inlichtingen op de adressen van den voorzitter en den secretaris der Vereeniging van Leeraren bij het Gemeentelijk Middelbaar Avondonderwijs te Haarlem en van den voorzitter en den secretaris van den Bond van Leeraren bij het Handels- en Nijverheidsavondonderwijs betreffende de schadelijke gevolgen, die de toepassing van de bepalingen van den „Leidraad voor de Bezoldiging van het personeel aan door het Rijk gesubsidieerde Nijverheids- en Handelsavondscholen" voor het personeel dier onderwijsinrichtingen ten gevolge zal hebben (120 en 122); van O. L. Veerman en J. Broekema en drie anderen, houdende verzoek om toekenning van een toeslag op hun salaris over 1919 (121); van E. G. Wentink, houdende verzoek om schadevergoeding (158); van F. P. A. van der Mast, houdende klacht over het optreden van den directeur van het remonte-depot te Milligen tegenover adressant (159); van mr. J. B. du Buy, houdende verzoek om een tegemoetkoming (160) en van burgemeester en wethouders van Velsen, betreffende het gedeeltelijk ten laste der gemeenten brengen van de kosten wegens uitkeeringen aan gedemobiliseerden (161),
in de plaats van den heer Otto, de heer Braat;

voor de inlichtingen op de adressen van Gebrs. Linssen, houdende verzoek om schadevergoeding (134); van den voorzitter en den secretaris, namens het dagelijksch bestuur van het Verbond van Nederlandsche Fabrikantenvereenigingen en van den voorzitter en den secretaris van den Bond van Steenbouwers-Patroonsvereenigingen in Nederland, betreffende het vorderen door de spoorwegmaatschappijen van staangeld voor spoorwegwagens na des Zaterdagsmiddags 1 uur (137); van L. W. Chr. G. van der Garden, houdende verzoek om herziening van zijn pensioen (162) en van M. de Vries, houdende verzoek om verhoogd pensioen (164),
in de plaats van de heeren Ankerman en Bijleveld, de heeren Boon en Tilanus;

voor de inlichtingen op het adres van R. S. Casajangan Soripada, houdende verzoek om uitbetaling van hem zijns inziens nog toekomende inkomsten en op een nader adres (136),
in de plaats van de heeren Lely en A. P. Staalman, de heeren van Boetzelaer van Dubbeldam en Gerritzen;

voor de Verslagen der Algemeene Rekenkamer, bedoeld in art. 36 der Surinaamsche en art. 36 der Curaçaosche Comptabiliteitswet, over 1916 (139) en der Algemeene Rekenkamer nopens haar werkzaamheden over 1916 (142),
in de plaats van de heeren de Muralt en van Groenendael, de heeren van Vuuren en van Gijn;

voor de Verslagen der Algemeene Rekenkamers in Nederland en in Nederlandsch-Indië, bedoeld in art. 79 der Indische Comptabiliteitswet, over 1917 (143),
in de plaats van de heeren Fruytier en van de Laar, de heeren Kersten en Feber;

voor de inlichtingen op de adressen van J. A. C. van Beek en F. F. J. Lamers, betreffende de geweigerde vergunning tot het jagen in de z.g. verboden strook (144),
in de plaats van den heer Heykoop, de heer van Zadelhoff;

voor de inlichtingen op de adressen van het bestuur der Vereeniging van Nederlandsche Veldovensteenfabrikanten, betreffende onvoldoende brandstoffenvoorziening der veldovenfabrieken (145); van de directeuren der post- en telegraafkantoren te Almelo e. a., houdende verzoek om verhooging hunner wedden (146); van J. L. Westerdijk, betreffende het zenden van levensmiddelen aan in Duitschland wonende Nederlanders (147); van C. J. van der Wey, houdende verzoek te bevorderen, dat een van hem ingehouden salaris alsnog worde uitbetaald (149), en van E. J. W. van Buuren en E. W. van Someren Greve, liquidateuren van de naamlooze vennootschap: Koffiepellerij Sisir, houdende verzoek om restitutie van door het Nederlandsch-Indische Gouvernement genoten baten (150),

in de plaats van den heer de Muralt, de heer Ter Hall;

voor de inlichtingen op het adres van A. Schouw, houdende verzoek om teruggave van in beslag genomen goudgeld (148),
in de plaats van den heer van Beresteyn, mevrouw Bakker—Nort;

voor de inlichtingen op de adressen van P. J. Heres, houdende verzoek om schadevergoeding (153), van J. Duitman, houdende verzoek hem restitutie te verleenen van kosten wegens geneeskundige behandeling van zijn zoontje en om vergoeding van verhuiskosten (154), en K. A. van Schelven, houdende verzoek om terugbetaling van door hem ten behoeve zijner echtgenoote betaalde overtochtskosten van Nederland naar Nederlandsch-Indië (155),
in de plaats van de heeren Drion en de Jonge, de heer Oud en mevrouw de Vries—Bruins;

voor de bescheiden noodig voor een onderzoek naar de wijze, waarop de in den loop van het jaar 1918 op verschillende artikelen van de Oorlogsbegrooting uitgegeven gelden zijn besteed (183),
in de plaats van den heer Heemskerk, de heer Beumer.

Voorts zijn onvoltallig geworden:

a. de Commissie van Voorbereiding voor het wetsontwerp Wijziging en aanvulling van de bepalingen in het Wetboek van Koophandel omtrent de naamlooze vennootschap van Koophandel, enz. (87).

Ik heb de eer tot leden dezer Commissie te benoemen in de plaats van de heeren van Veen en Rink, de heeren van Sasse van Ysselt en Staalman en tot plaatsvervanger van den heer Staalman den heer Gerritzen; voorts tot plaatsvervanger, in plaats van den heer van de Laar, den heer de Wilde;

b. de Commissie van Voorbereiding voor het wetsontwerp Aanvulling en wijziging der bepalingen betreffende het strafrecht en de strafrechtspleging ten aanzien van personen bij wie tijdens het begaan van het feit gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke storing der geestvermogens bestond; aanvulling van de wet van 14 April 1886 (*Staatsblad* n°. 62) tot vaststelling der beginselen van het gevangeniswezen, enz. (88).

Ik heb de eer tot lid dezer Commissie te benoemen in de plaats van den heer van Veen, den heer Snoeck Henkemans, thans plaatsvervanger; tot diens plaatsvervanger mej. Katz en in de plaats van de plaatsvervangers de heeren Reijmer en Otto, de heeren van Schaik en van Rappard.

Ook is onvoltallig geworden de Commissie van Rapporteurs voor het wetsontwerp Wijziging en aanvulling van de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek omtrent de erfopvolging (19).
Aangezien het niet mogelijk is deze Commissie te doen aanvullen door de afdeelingen, die het wetsontwerp hebben onderzocht, stel ik voor, mij te machtigen tot aanvulling der Commissie over te gaan.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter:** Door mij worden benoemd tot leden dezer Commissie van Rapporteurs de heeren van Wijnbergen, Duys en Dresselhuys.

Artikel 55 van het Reglement van Orde zegt, dat bij den aanvang der zitting door den Voorzitter 60 leden worden aangewezen om op te treden als lid der begrootingscommissiën.
Ik heb de begrootingscommissiën benoemd, van welke benoeming gisteravond aan de benoemde leden is kennis gegeven.
Het in art. 55 van het Reglement van Orde bedoelde overleg van den Voorzitter met de 60 leden, aangewezen om op te treden als leden der begrootingscommissiën, heeft heden plaats gehad.

(Voorzitter.)

Volgens de thans vastgestelde verdeeling der leden in 12 begrootingscommissiën zullen behooren tot de Commissie:

voor de koloniale begrootingen en hoofdstuk XI der Staatsbegrooting, de heeren Scheurer, Albarda, van Boetzelaer van Dubbeldam, Feber en Gerritzen;

voor de hoofdstukken I, II, VII*A*, XII en de Wet op de Middelen, de heeren Nolens, Troelstra, Schokking, H. Colijn en Dresselhuys;

voor hoofdstuk III, de heeren Schaper, Snoeck Henkemans, de Monté ver Loren, Visser van IJzendoorn en van Rijckevorsel;

voor hoofdstuk IV, de heeren van Sasse van Ysselt, Rutgers, Kleerekoper, van Schaik en mejuffrouw van Dorp;

voor hoofdstuk V, de heeren Vliegen, Bomans, Oud, Bulten en de Wilde;

voor hoofdstuk V*A*, de heeren van Wijnbergen, Gerhard, Stulemeijer, mejuffrouw Westerman en de heer Visscher;

voor hoofdstuk VI, de heeren Hugenholtz, van der Voort van Zijp, van Dijk, Ter Hall en van de Bilt;

voor hoofdstuk VII*B*, de heeren van Vuuren, Fleskens, Gerretson, J. ter Laan en Zijlstra;

voor hoofdstuk VIII, de heeren Marchant, Duymaer van Twist, K. ter Laan, Deckers en Tilanus;

voor hoofdstuk IX, de heeren Ketelaar, Bongaerts, van Rijzewijk, van Braambeek en van Gijn;

voor hoofdstuk X, de heeren van den Tempel, van Rappard, Weitkamp, Wintermans en Ebels, en

voor hoofdstuk X*A*, de heeren Beumer, Hermans, mejuffrouw Groeneweg en de heeren Bakker en Fruytier.

De vergadering gaat over tot trekking der afdeelingen.

De uitslag daarvan is, dat zullen behooren:

tot de 1ste afdeeling de heeren Scheurer, Troelstra, Schaper, mej. van Dorp en de heeren de Wilde, van Wijnbergen, Ter Hall, van Vuuren, K. ter Laan, van Rijzewijk, van Rappard, Beumer, Ament, Braat, Brautigam, Hiemstra, Knigge, Krijger en van Ravesteijn;

tot de 2de afdeeling de heeren Gerritzen, H. Colijn, Visser van IJzendoorn, Kleerekoper, Oud, Stulemeijer, Hugenholtz, Fleskens, Tilanus, van Braambeek, Weitkamp, Hermans, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Michielsen, Moerel, van der Molen, Staalman en mevrouw de Vries—Bruins;

tot de derde afdeeling de heeren van Boetzelaer van Dubbeldam, Dresselhuys, van Rijckevorsel, van Sasse van Ysselt, Vliegen, mej. Westerman, de heeren van Dijk, Zijlstra, Deckers, van Gijn, van den Tempel, mej. Groeneweg en de heeren de Boer, Kersten, Suring, van der Waerden, Wijnkoop en IJzerman;

tot de 4de afdeeling de heeren Feber, Schokking, de Monté ver Loren, Rutgers, Bomans, Gerhard, van de Bilt, J. ter Laan, Marchant, Ketelaar, Wintermans, Fruytier, Bierema, Duys, mej. Katz en de heeren Kolkman, Sannes, Schouten en van Zadelhoff;

tot de 5de afdeeling de heeren Albarda, Nolens, Snoeck Henkemans, van Schaik, Bulten, Visscher, van der Voort van Zijp, Gerretson ,Duymaer van Twist, Bongaerts, Ebels, Bakker, mevr. Bakker—Nort en de heeren Boon, A. Colijn, Engels, Juten, Kuiper, Smeenk en van Voorst tot Voorst.

Aan de orde is:

I. de **benoeming** van twee leden, die met den Voorzitter der Kamer de Commissie voor de huishoudelijke aangelegenheden zullen uitmaken.

De **Voorzitter**: Ik heb de eer tot stemopnemers te benoemen de heeren Fleskens, Oud en de Wilde en mevrouw de Vries—Bruins.

Ik stel voor om, in afwijking in zoover van artikel 124 van het Reglement van Orde, bij deze keuze de namen der beide te benoemen leden op één stembriefje te plaatsen en ook geldig te verklaren de briefjes, waarop staat: „aftredenden" of: „afgetreden leden".

Daartoe wordt besloten.

Bij de stemming, waaraan 79 leden deelnemen, verkrijgen de heeren Kolkman 63, Visser van IJzendoorn 62, Hugenholtz 10, Braat, Dresselhuys en IJzerman ieder 1 stem, terwijl 6 niet ingevulde briefjes in de bus worden gevonden.

Aangezien de heeren Kolkman en Visser van IJzendoorn de volstrekte meerderheid van stemmen op zich vereenigd hebben, zijn zij benoemd tot leden van de Commissie voor de huishoudelijke aangelegenheden der Kamer;

II. de **benoeming** van drie leden, die, wat de Tweede Kamer betreft, tot de Gemengde Commissie voor de Stenografie zullen behooren.

De **Voorzitter**: Ik verzoek den straks benoemden stemopnemers ook bij deze keuze te willen fungeeren en stel voor om, met afwijking in zoover van art. 124 van het Reglement van Orde, ook bij deze keuze de namen der drie te benoemen leden op één stembriefje te plaatsen en ook geldig te verklaren de briefjes, waarop staat „aftredenden" of „afgetreden leden".

Daartoe wordt besloten.

De uitslag van de stemming, waaraan 79 leden deelnemen, is, dat verkrijgen de heeren Marchant 64, van Vuuren 62, Schokking 61, IJzerman en Vliegen ieder 2 stemmen, de heeren Snoeck Henkemans en van Ravesteijn ieder 1 stem, terwijl 11 niet ingevulde briefjes in de bus worden gevonden.

Daar de heeren Marchant, van Vuuren en Schokking de volstrekte meerderheid van stemmen op zich hebben vereenigd, zijn zij benoemd tot leden van de Gemengde Commissie voor de Stenografie.

De **Voorzitter**: Dezelfde heeren zullen tevens uitmaken de Commissie voor het *Kort Verslag* van de vergaderingen der Kamer.

Ik heb de eer den stemopnemers namens de Kamer dank te zeggen voor de door hen genomen moeite.

Ik stel nu voor om te bepalen, dat de gelegenheid tot het doen van vragen overeenkomstig art. 112 van het Reglement van Orde zal worden gegeven — evenals in de vorige zitting — elken Vrijdag, waarop de Kamer vergadert, des namiddags te $3\frac{3}{4}$ uur.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik heb de eer te benoemen tot leden van de Commissie voor de Verzoekschriften de heeren van Schaik, Schouten, van Braambeek, mej. van Dorp en den heer van Boetzelaer van Dubbeldam.

Ik stel verder aan de Kamer voor om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: De Commissie voor de huishoudelijke aangelegenheden der Kamer, in wier handen is gesteld een verzoek van den commies-griffier der Kamer den heer mr. L. A. Kesper, om hem te vergunnen te Rijswijk (Z.-H.) te wonen, heeft de eer aan de Kamer voor te stellen dit verzoek toe te staan.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik verzoek den leden thans, zich naar de

(Voorzitter.)

afdeelingen te begeven tot het benoemen van voorzitters en tweede-voorzitters.

Na de hervatting der openbare vergadering zal een verdere regeling van werkzaamheden aan de orde komen.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst en daarna hervat.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede, dat door de afdeelingen zijn benoemd:

tot voorzitters: de heeren van Wijnbergen, H. Colijn, Dresselhuys, Schokking en Nolens;

tot tweede-voorzitters: de heeren Schaper, Fleskens, van Sasse van Ysselt, Kolkman en van der Voort van Zijp.

Voorts deel ik mede, dat de Centrale Afdeeling heeft besloten in de afdeelingen te doen onderzoeken op Dinsdag 3 October te 1 uur en volgende dagen de volgende ontwerpen van wet:

Vaststelling der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2);

bij hoofdstuk I der Staatsbegrooting:

Nadere voorziening ten aanzien van de afsluiting van den dienst 1920 en de overbrenging van de algemeene rekening van Rijksontvangsten en -uitgaven (224);

bij hoofdstuk IV der Staatsbegrooting:

Wijziging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1921 (229);

bij hoofdstuk V*A* der Staatsbegrooting;

Wijziging van hoofdstuk V*A* der Staatsbegrooting voor 1920 (Verschillende onderwerpen) (184);

bij hoofdstuk VII*B* der Staatsbegrooting;

Aanvulling en verhooging van de begrooting van uitgaven van het Weduwen- en weezenfonds voor burgerlijke ambtenaren voor 1921 (Verschillende onderwerpen) (103);

bij hoofdstuk VIII der Staatsbegrooting:

Begrooting van inkomsten en uitgaven van het ,,Fonds ter verbetering van de Kustverdediging'' dienst 1923 (231);

bij hoofdstuk IX der Staatsbegrooting:

Wijziging en verhooging en aanvulling en verhooging van de hoofdstukken II, IV, V, V*A*, VI, VII*B*, VIII, IX, X, X*A* en XI der Staatsbegrooting, van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Staatsbedrijf der Artillerie-Inrichtingen, enz., alle voor 1922 (Uitgaven voortvloeiende uit de afschaffing van portvrijdommen) (223);

bij hoofdstuk X der Staatsbegrooting:

Regularisatie van de kosten der levensmiddelenvoorziening (238);

bij hoofdstuk X*A* der Staatsbegrooting:

wijziging van hoofdstuk X*A* der Staatsbegrooting voor 1921 (Verschillende onderwerpen) (225);

bij hoofdstuk XI der Staatsbegrooting:

Vaststelling van het slot der rekening van de koloniale uitgaven en ontvangsten voor Suriname over 1916 (101);

Wijziging en verhooging der begrooting van uitgaven en middelen van Nederlandsch-Indië voor 1922 (Verschillende onderwerpen) (102);

Wijziging van hoofdstuk I der begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië voor 1920; wijziging en verhooging van hoofdstuk II der begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië voor 1920 (Verschillende onderwerpen) (106).

Voorts de wetsontwerpen:

Onteigening ten behoeve van verbouwing van het gedeelte van den tramweg van de Limburgsche Tramweg Maatschappij van het tramwegemplacement te Roermond tot de Kapellerpoort aldaar (44);

Bekrachtiging van den algemeenen maatregel van bestuur tot vaststelling van eene regeling, houdende premiebetaling over meer dan één termijn, waarover loon in geld wordt uitbetaald, enz. (82);

Regeling van de termijnen voor de indiening van schuldvorderingen ten laste van het Rijk, de provinciën en de gemeenten, voor de betaling dier schuldvorderingen, enz. (99);

Intrekking van de wet van den 23sten Maart 1918 (*Staatsblad* n°. 168) tot tijdelijke ontginning van bruinkolen zonder successie (100);

Wijziging en aanvulling van de wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* n°. 222), houdende regeling der voorwaarden tot verkrijging der bevoegdheid van arts, tandarts, apotheker, vroedvrouw en apothekersbediende, enz. (105);

Eenige maatregelen van bezuiniging betreffende de militair-rechterlijke macht (108);

Voorstel van wet van den heer Duys c. s. tot wijziging van de ,,Registratiewet 1917'' (109);

Voorstel van wet van den heer Fleskens c. s. tot het instellen van invoerverboden (110);

Goedkeuring van den onderhandschen verkoop aan de gemeente Groningen van het voormalige tolhuiserf te Helpman (113);

Wijziging en aanvulling van de Nederlandsch-Indische Leeningwet 1921 (*Staatsblad* n°. 798) (172);

Goedkeuring van den onderhandschen verkoop aan het waterschap ,,de Oostermoersche Vaart'', gevestigd te Gieten, van het gedeelte der Oostermoersche Vaart tusschen de draaibrug bij Spijkerboor en het Zuidlaarderkanaal (192);

Invoering van het voorwaardelijk stellen ter beschikking van de Regeering en van de voorwaardelijke plaatsing in eene tuchtschool, benevens eenige wijzigingen in de wet van 12 Februari 1901 (*Staatsblad* n°. 64) (193);

Kwijtschelding van negen tiende gedeelten van eene uitstaande vordering der kolonie Curaçao (194);

Naturalisatie van M. Beer, weduwe van J. L. Bühler, en 19 anderen (195);

Wijziging van de Postwet (*Staatsblad* 1919 n°. 543) (198);

Wijziging van de Wet op het Militair Onderwijs (199);

Opheffing van het instituut der Kamers van arbeid (200);

Wijziging der Lager-onderwijswet 1920 (201);

Onteigening van grond ten behoeve van de voorziening in den woningnood te Leeuwarden (202);

Wijziging van de Locaalspoor- en Tramwegwet (204);

Wijziging en aanvulling der wet van 15 December 1917 (*Staatsblad* n°. 700) tot regeling van het hooger landbouw- en hooger veeartsenijkundig onderwijs, gewijzigd bij de wet van 3 Juni 1918 (*Staatsblad* n°. 325) (206);

Nadere wijziging en aanvulling van de Indische Comptabiliteitswet (207);

Onteigening, met toepassing van de wet van 27 Maart 1915 (*Staatsblad* n°. 171), van eigendommen in de gemeente Westerbork, noodig voor het verharden van een der wegen langs het Oranjekanaal van de Drenthsche Hoofdvaart tot den kunstweg Orvelte—Odoorn, enz. (209);

Onteigening in de gemeente Wonseradeel, noodig voor den aanleg van eenige wegen in het zuidelijk gedeelte dier gemeente (213);

(Voorzitter e. a.)

Overneming van twee gedeelten van den bij de gemeente 's Hertogenbosch in beheer en onderhoud zijnden weg van 's Hertogenbosch naar Best in beheer en onderhoud bij het Rijk (226);

Onteigening ten behoeve van aanleg van een tramweg van Wijlré over Gulpen naar Vaals (227);

Goedkeuring van den onderhandschen verkoop aan de gemeente Tilburg van twee perceelen grond aldaar (228);

Wijziging van eenige artikelen van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering (230);

Bepalingen tot wering van besmettelijke pluimveeziekten (232).

Ik stel voor om aan de orde te stellen tegen Donderdag 12 October a.s. (dus na afloop van het afdeelingsonderzoek, waartoe is besloten) de volgende ontwerpen van wet:

Goedkeuring van het ontwerp-verdrag van Genua tot vaststelling van den minimum leeftijd van toelating van kinderen tot arbeid op zee; voorbehoud der bevoegdheid tot toetreding tot de ontwerp-verdragen van Genua betreffende plaatsing van zeelieden en betreffende schadeloosstelling voor werkloosheid in geval van verlies van het schip door schipbreuk (71);

Goedkeuring van een overeenkomst met den Koninklijken Hollandschen Lloyd te Amsterdam wegens het vervoer van de briefpost, welke in Nederland of in andere landen, waarvan een of meer havens worden aangedaan, met de stoomschepen van die maatschappij wordt medegegeven (37);

Vereeniging van de gemeenten Sprang, Capelle en Vrijhoeve-Capelle (34);

Vereeniging van de gemeenten Waalre en Aalst (35);

Naasting van den spoorweg van Zutphen langs Winterswijk naar de Pruisische grenzen in de richting van Borken en Bocholt (81);

Regeling van het Levensverzekeringsbedrijf (25);

Wijziging en aanvulling van de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek omtrent de erfopvolging (19).

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde is:

III. de **behandeling** van het voorstel van den heer Wijnkoop ,,tot het ontwerpen van een antwoord op de Troonrede'' (241).

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Wijnkoop**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb voorgesteld te besluiten, de Troonrede met een adres van antwoord te beantwoorden. Ik geloof dat dit eigenlijk niet veel toelichting behoeft, omdat het wel duidelijk is, niet zoozeer om het stuk als wel om den tijd, waarin wij leven, dat het noodzakelijk is.

Het openingsstuk zelf spreekt van dien tijd. Het spreekt van de crisis, welke een groot deel van de wereld teistert en die haar droeve gevolgen ook hier te lande in breede kringen doet gevoelen. De crisis, waarin wij leven, is de reden, waarom wij maar niet met een dergelijk overigens nietszeggend stuk toe kunnen, maar waarom het noodzakelijk is dat de zoogezegde Volksvertegenwoordiging, waarvan men zegt dat hier het lichaam aanwezig is, op de zaak ingaat.

Er is een crisis, en die is minder een binnenlandsche dan een buitenlandsche crisis. Die buitenlandsche crisis kan, al weten wij dat op het oogenblik natuurlijk nog niet zeker, twee dingen brengen. Het gevolg kan zijn een oorlog tusschen de grootste Mogendheden in West-Europa, waarbij wij betrokken zullen worden. Ik zeg niet dat dit direct waarschijnlijk is, maar het is een mogelijkheid. Een andere mogelijkheid is, dat die groote Mogendheden zich met elkander verstaan om het geheele continent te zamen nòg vreeselijker uit te buiten dan zij op het oogenblik al doen.

(Wijnkoop.)

Welk van die twee dingen ook zal gebeuren, door de crisis, waarvan dit Staatsstuk spreekt, gaat in elk geval ook dit volk den ernstigsten tijd te gemoet. Welk van die twee dingen ook gebeurt, de aanleiding, welke op het oogenblik die crisis zoo acuut maakt, zal er niet door worden opgelost, want de Oriënt-crisis, de Levant-crisis, de Balkan-crisis, het eigenlijke voortduren van den oorlog, die sedert 1914 nog niet opgehouden is, en die een voortdurend gevaar voor het Europeesche volk, voor de wereld blijft, zal door geen van die twee mogelijkheden worden opgelost.

Als wij een Volksvertegenwoordiging moeten verbeelden, kunnen wij op dit moment niet toelaten, dat een Regeering ons een — ik herhaal het — nietszeggend Staatsstuk geeft, en wij stom daartegenover blijven. Het komt mij voor, dat wij mogen eischen — wil het Parlement nog iets beteekenen — dat er aan de Regeering wordt gezegd, althans wordt geprobeerd te zeggen, wat het volk over die buitenlandsche crisis denkt, en hoe het arbeidende volk van dit land meent, dat er een mogelijkheid is, om die crisis definitief op te lossen.

Het is de buitenlandsche crisis, die het voortdurend gevaar blijft, en die de voortdurende oorzaak is van de binnenlandsche crisis. Die binnenlandsche crisis is in één woord samen te vatten, dat niet in dit Staatsstuk staat, maar waarvan dit Staatsstuk ondanks zijn nietszeggendheid genoegzaam de bewijzen levert, en dat is: een aanval van het kapitaal op den arbeid. Die aanval geschiedt door middel van een aanval op de loonen, op den werktijd, op den arbeid zelf, doordat men de massa's hoe langer hoe meer werkloos maakt en op allerlei wijze economisch, politiek en materieel weerloos maakt.

Een onderdeel daarvan, waarop ook geduid wordt in dit Staatsstuk, is, dat de Staat probeert, vooral op het oogenblik, waarschijnlijk om daarmee een mooi voorbeeld te geven aan andere uitbuiters in dit land, den toestand van zijn eigen amtbenaren, zijn eigen werklieden en van al wie maar direct of indirect met den Staat in verbinding staat, nog te verslechteren.

Ik herhaal, ik wensch niet diep hierop in te gaan bij dit voorstel, maar mij dunkt, dat er redenen te over zijn om, als wij werkelijk een Parlement moeten verbeelden en een Volksvertegenwoordiging moeten heeten, gebruik te maken van de gelegenheid, die wij vroeger altijd hebben gehad, om in dit buitengewoon ernstige moment aan de Regeering te zeggen, wat wij van de zaak denken.

Ik meen, dat ik de toelichting van mijn voorstel niet mag eindigen, zonder te laten zien, dat ook de pers, voor zoover zij nota heeft genomen van dit Staatsstuk, duidelijk doet uitkomen de noodzakelijkheid dat wij hier ingrijpen. Ik wijs er op, dat een blad van de Regeeringsmeerderheid, misschien in zekeren zin het blad van de Regeering, de Christelijk-historische *Nederlander*, o. a. zegt:

> ,,Zoo staan wij, ook na de Openingsrede, in menig opzicht nog voor vraagteekens.''

Mijnheer de Voorzitter, moeten wij voor die vraagteekens blijven staan? Of moeten wij antwoord hebben op die vragen? Ik geloof, dat wanneer dit niet maar ijdel gepraat is, maar ernst, dat wij antwoord moeten hebben en dat het noodzakelijk is, dat wij klaarheid krijgen.

Een ander blad, dat ook in nauw verband met de Regeeringsmeerderheid staat, zegt:

> ,,Uit hetgeen thans reeds bekend is, blijkt intusschen, dat de publieke opinie zich op diep ingrijpende noodmaatregelen heeft voor te bereiden.''

Wat zijn die diep ingrijpende maatregelen, die genomen zullen worden? Daarvan hooren wij niets! Zal er bv. eindelijk eens een einde worden gemaakt aan de ellende van het militarisme? Zijn dat de diep ingrijpende noodmaatregelen, waarover dat Regeeringsblad spreekt?

In een tweede alinea zegt datzelfde blad:

> ,,De financieele toestand is van dien aard, dat eene Regeering, zich van hare zware verantwoordelijkheid be-

2de VERGADERING. — 21 SEPTEMBER 1922.

Voorstel-Wijnkoop in zake adres van antwoord op de Troonrede.

(Wijnkoop e. a.)

wust, door papieren protesten, rumoerige vergaderingen of straatbetoogingen van verontwaardigde belangengroepen, zich niet kan laten weerhouden van de maatregelen, welke zij in 's lands belang noodzakelijk acht.''

Het blad geeft hierdoor als het ware te kennen, dat het zelf inziet hoe ernstig de tijden zijn en hoe het geenszins uitgesloten is — ik hoop van harte dat het gebeuren zal — dat het volk eindelijk op de een of andere wijze reageert. Maar als dan misschien straks het volk in beweging komt, dan dienen wij als vertegenwoordigers van het volk toch te weten, waarom het gaat! Vandaar, dat ik met mijn voorstel kom.

Nog twee bladen wil ik ter adstructie van hetgeen ik hier beweer aanvoeren en dan meen ik mijn bedoeling voldoende te hebben toegelicht.

Het *Centrum*, ook een blad, dat in nauw verband met de Regeering staat, zegt:

,,Opvallend is, dat in de openingsrede de buitenlandsche betrekkingen en aangelegenheden onbesproken blijven.''

Inderdaad, Mijnheer de Voorzitter, het is niet minder dan een schandaal, dat in dit allerernstigste moment sinds 1914 een Regeering durft komen, die ons dit stukje papier voor den neus durft draaien. Het allerbelangrijkste, nl. de buitenlandsche betrekkingen, worden in dit stuk niet genoemd! Het gansche wel en wee van ons volk hangt er van af, hoe men zal reageeren op hetgeen in het buitenland gebeurt. Ik wil op het oogenblik niet de Millioenennota van den Minister van Financiën aanhalen, maar als ik dat wel deed, zou ik ook uit dat stuk kunnen bewijzen, dat, van welken kant men het probleem ook bekijkt, allereerst een bespreking van de buitenlandsche verhoudingen en betrekkingen noodzakelijk is. En hier blijven die onbesproken!

Ten slotte een blad, dat niet tot de rechterpartijen behoort, nl. *Het Volk*. Dat schrijft:

,,Een parlement, dat zich zijn beteekenis bewust was, zou met zoo een gecamoufleerd staatsstuk geen genoegen nemen, maar het broddelwerk terugzenden met eisch van open kaart.''

Mijnheer de Voorzitter! Zeer juist, en dat is precies wat ik eisch. Ik eisch een antwoord en dat op de wijze, zooals de Kamer dat zal weten te doen: open kaart ten aanzien van het binnenland, open kaart ten aanzien van het buitenland.

De **Voorzitter:** Volgens art. 113 van het Reglement van Orde heeft ieder lid het recht schriftelijk voor te stellen, over eenig onderwerp een adres aan den Koning te ontwerpen. Het voorstel van den heer Wijnkoop behoeft dus niet te worden ondersteund.

De heer **Nolens:** Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat het er niet over gaat, of op de verschillende vragen, welke de spreker te berde heeft gebracht, antwoord, en welk antwoord zou moeten worden gegeven, maar veeleer over de vraag, bij welke gelegenheid en op welke wijze dat zou moeten gebeuren. Nu wil ik er even aan herinneren, dat in 1906 de Kamer besloten heeft de Troonrede niet meer met een adres van antwoord te beantwoorden, tenzij bijzondere omstandigheden zulks wenschelijk maakten. Natuurlijk kan de Kamer op dat besluit in zijn geheel terugkeeren en weer het besluit nemen, om, laat ik zeggen, het adres van antwoord weer in zijn oude eer te herstellen, hetzij dan op andere gronden, hetzij op den grond, welken ik misschien niet bij den heer Wijnkoop mag vermoeden, dat het ook uit hoffelijkheid wenschelijk is, op de Troonrede antwoord te geven.

Ook daarin kan ik mij vergissen, maar wat hier voorgesteld wordt, is om ditmaal af te wijken van den door de Kamer toen aangenomen regel en een adres van antwoord te sturen.

Nu doet zich alleen de vraag voor: bestaan die buitengewone omstandigheden en verder: gesteld, dat die buitengewone omstandigheden er zijn, is het dan nog wenschelijk, van dien aangenomen regel af te wijken?

Het komt mij voor, ik durf 't bijna niet te zeggen, dat in het voorstel van den heer Wijnkoop eenigszins een reactionnaire

(Nolens e. a.)

tendenz ligt. Sinds 1906 hebben wij een adres van antwoord niet meer gekend. Wel is het nog enkele keeren voorgesteld. In 1911 en in 1918. Ik meen, dat er in dat laatste jaar een andere voordracht van gemaakt is. Nu zouden wij op een instituut terugkomen, dat reeds zoo lange jaren is afgeschaft. Het komt mij voor, dat daartoe thans geen redenen bestaan. Wel de redenen, die bestaan hebben om in 1906 dat besluit te nemen. Die redenen waren in hoofdzaak, dat al de zaken, die werden behandeld bij het adres van antwoord, dat ten slotte niets anders werd dan een zg. weerklank op de Troonrede, en dan nog dikwijls een zeer zwakke weerklank, toch besproken werden bij de algemeene beschouwingen, waarbij ze dan eerst schriftelijk konden worden voorbereid, terwijl er ampel tijd gebruikt kan worden, die zaken te bespreken.

Voor zoover dat niet het geval is, dan bestaat nog altijd het middel, ik moet voorzichtig zijn, om niet als propagandist voor interpellaties te worden aangemerkt, vragen te stellen in meer eenvoudigen vorm of wel een interpellatie aan te vragen. En wij hebben hedenmiddag al gehoord, dat reeds vier ijverige Kamerleden van dit middel gebruik wenschen te maken. Dat is hun recht, en in de laatste jaren is het ook gebruik, een dergelijke aanvrage niet van de hand te wijzen, in de verwachting dat de interpellatie niet te veel tijd in beslag zal nemen.

Om al deze redenen komt het mij voor, dat er voor de Kamer op het oogenblik geen grond is terug te keeren op het pad, dat zij in 1906 heeft verlaten en bij deze gelegenheid een adres van antwoord, met al de moeilijkheden, die zich daarbij voordoen van de redactie, het onderzoek in de afdeelingen enz., met het vooruitzicht, dat dezelfde dingen weer besproken worden bij de algemeene beschouwingen, niet moet worden ontworpen.

Op deze gronden meen ik, dat de Kamer verstandig zal doen het voorstel van den heer Wijnkoop niet aan te nemen.

De heer **Troelstra:** Mijnheer de Voorzitter! Ook ik heb mij de vraag gesteld, of er werkelijk bijzondere omstandigheden waren, die het noodig maken of althans wettigen om enkele onderwerpen van wetgeving te behandelen in den vorm van een discussie over een adres van antwoord, en ik ben tot dezelfde conclusie gekomen als de geachte vorige spreker.

Zooals de heer Nolens er aan herinnerde, zijn er eenige interpellaties aangekondigd. Het is mij bekend, dat de aanvrage van een zeer belangrijke interpellatie aanstaande is. Er zijn werkelijk enkele onderwerpen van bestuursbeleid en van wetgeving, waarvan de behandeling urgent kan worden genoemd.

Daarom acht ik het juist gezien van mijn partijgenoot van Braambeek, dat hij een interpellatie heeft aangevraagd over de regeling in zake de spoorwegen en begrijp ik ook, waarom de heer Boon een dergelijke interpellatie heeft aangevraagd ten opzichte van de spoorwegen in het Gooi.

Dat zijn zeer urgente zaken, waarvan het de vraag is, of het wel goed zou zijn, de besprekingen te doen wachten tot de openbare behandeling van de Staatsbegrooting.

Ook wanneer men meent omtrent de tabaksbelasting een bespreking te doen plaats hebben, ligt het in de rede, dat een dergelijke bespreking zoo spoedig mogelijk plaats vindt; wanneer men nadere inlichtingen wil hebben omtrent de plannen tot vermindering van Departementen, kan ook dat desnoods als een urgente zaak worden beschouwd.

Bovendien is het u bekend, dat dezer dagen zal worden aangevraagd verlof van de Kamer tot het houden van een interpellatie omtrent de voorziening in de werkloosheid, alle zeer urgente zaken. Waar nu bespreking van die onderwerpen in den vorm eener interpellatie veel meer de gelegenheid biedt om op de onderwerpen in te gaan, daar zou ik het zeer betreuren, wanneer nu aan de besprekingen dezer onderwerpen zou voorafgaan een soort algemeen debat, onvoorbereid, zooals dat het geval is natuurlijk met een debat over een adres van antwoord, waarbij al die zaken even zouden worden aangesneden, maar gelegenheid tot een werkelijk ernstige bespreking bepaald ontbreekt.

De geachte voorsteller heeft het zich heel gemakkelijk ge-

(Troelstra e. a.)

maakt. Hij vond de zaak zoo eenvoudig, dat die geen nader betoog behoefde; toch heeft hij gemeend een zeer uitvoerig betoog te moeten houden.

Ik heb mij beijverd om in dat betoog werkelijke argumenten te zoeken voor zijn voorstel, maar het eenige, dat dan als argument dienst zou moeten doen, is het feit, dat wij leven in een zeer moeilijken, verwarden en van allerlei mogelijkheden zwangeren internationalen toestand.

Mijnheer de Voorzitter! Daar zullen wij nog zeer lang in leven en wanneer wij nu elk oogenblik meenen, dat het geen paar weken kan duren, om dien te bespreken, waar belanden wij dan? De bespreking van de Troonrede, in zooverre deze tot bespreking aanleiding geeft, kan ons lang niet geven wat ons geven kan een degelijk voorbereide discussie bij de behandeling van hoofdstuk III.

Om deze redenen wordt door mijn fractie geen heil gezien in de aanneming van het voorstel van den heer Wijnkoop.

De heer **Wijnkoop**: Mijnheer de Voorzitter! Wat den heer Nolens betreft, het volgende. De opvatting, die de heer Nolens heeft over de beteekenis van het parlementarisme en die ik er over heb, gaan ver uiteen. Dat kunnen niet alle leden van de Kamer zeggen, blijkens hetgeen de heer Troelstra in aansluiting van den heer Nolens heeft gezegd; die gaan niet zoover uiteen; maar ik kan het nog wel zeggen. Dat is ook, wat het begrijpelijk maakt, dat de heer Nolens aan de hand van datgene, wat jaren geleden besloten is, spreekt, zooals hij hier gesproken heeft.

Hij moest er zelf op wijzen, dat de Kamer besloten heeft, dat niet bij elke gelegenheid de Troonrede zou beantwoord worden, doch dit alleen te doen in bijzondere omstandigheden en daarom vraagt hij zich dus af: bestaan die buitengewone omstandigheden?

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen niets te zeggen, dat voor ontkenning vatbaar is, wanneer ik zeg, dat op het oogenblik de omstandigheden zoo buitengewoon zijn, dat zij minstens even ernstig zijn als in de dagen van 1914, die voorafgingen aan den grooten wereldoorlog, die eigenlijk nog steeds voortduurt.

Als de heer Nolens inderdaad zou willen ontkennen, dat dat buitengewone omstandigheden zijn, valt er met zoo iemand niet meer te praten.

Mijnheer de Voorzitter! Iedereen weet, dat er inderdaad zeer buitengewone omstandigheden zijn, waarin wij op het oogenblik leven. Iedereen weet, dat vandaag den dag de vereenigde vakvereenigingen van Engeland bij den Minister-President van Engeland aanwezig zijn om te probeeren gedaan te krijgen, dat er op dit oogenblik althans geen oorlog van Engeland tegen de Oostersche volken wordt aangegaan. Dat weet iedereen; de heer Duys natuurlijk niet.

Nu wil ik dit zeggen: er wordt gezegd door den heer Nolens, dat het adres van antwoord op de Troonrede niets anders is in verhouding tot die Troonrede dan een weerklank er op.

Het is mogelijk, dat de heer Nolens dat in het algemeen kan meenen, maar als er in zoo'n ding niets staat en men gaat er een antwoord op geven, kan het in elk geval geen weerklank van iets zijn. Dat weet de heer Nolens ook. Zijn eigen bladen maken zich daaromtrent geen illusies. Zij weten wel, dat er niets in de Troonrede stond.

Als wij een antwoord geven, doen wij het niet om het stukje papier, maar om den toestand van dan dag, binnens- en buitenslands. Daar komt tevens het verschil in de opvatting van den heer Nolens en die van mij omtrent het parlementarisme aan den dag.

Het is er mij volstrekt niet alleen om te doen — en daarom is het nooit te doen geweest, als iemand na 1905 of 1906 voorstelde een adres van antwoord te zenden — om in dat adres van antwoord te krijgen, wat wij er in wilden hebben. Zij, die in het Parlement een kleine minderheid waren, wisten wel, dat zij daar niet konden doordrijven, dat geantwoord zou worden, wat zij wilden antwoorden. Het is altijd te doen geweest om de discussie. Het is er om te doen om in het Parlement te laten weerklinken den ernst van den tijd; om daar te laten zeggen aan de Regeering: weet ge wel in

(Wijnkoop.)

welken tijd wij leven, wat beteekenen uw noodmaatregelen?; om daar voor het volk eenige klaarheid te scheppen omtrent den toestand en de treurige Regeering, die wij op het oogenblik in Nederland hebben gekregen.

Dit is de volkomen politieke en parlementaire bedoeling van het voorstel om een adres van antwoord, waartegen niemand, die eenig begrip van het Parlement heeft, bezwaar kan hebben.

Nu zegt de heer Nolens: maar gij kunt vragen stellen of een interpellatie aanvragen.

Ik heb dit niet gedaan, omdat het hier geen onderdeelen geldt, maar om het geheel gaat.

Wie wil praten over de tabaksbelasting, wat zeker voor tal van kringen een belangrijk onderwerp is, kan dat bij een interpellatie doen, maar als er een oorlog op het spel staat, hetgeen toch ieder, die de couranten leest, zal erkennen, dan kan men dat niet bij een interpellatie behandelen, want dan gaat het om het geheel. Daarover moet men met elkaar, met het volk en met de Regeering van gedachten wisselen.

Ik wil den heer Nolens, die zoo ongerust was, dat een adres van antwoord in de afdeelingen zooveel moeilijkheden zou meebrengen, nog dit zeggen, dat, wordt mijn voorstel aangenomen, ik wil medewerken in de afdeelingen de moeilijkheden te overkomen.

Wat den heer Troelstra betreft, is reeds in 1914 gebleken en blijkt thans nog, dat hij iedereen begrijpt, behalve de revolutionnairen. Den heer Boon en den heer Nolens begrijpt hij, maar de revolutionnairen niet, omdat hij de revolutie niet begrijpt, omdat hij niet ziet, wat er voor zijn oogen gebeurt. Er zijn menschen in den lande, die helaas nog altijd meenen, dat wanneer puntje bij paaltje komt, als de wereldsituatie ernstig wordt, hun geliefde Troelstra van vóór 20 jaren leven in zijn body zal krijgen. Maar hier blijkt dat uit niets, hier blijft hij mors; alles begrijpt hij, behalve de omwenteling, welke onder zijn oogen plaats vindt.

Ik heb al gezegd, dat wij op het oogenblik voor zóó groote problemen staan, dat de vereenigde vakvereenigingen in Engeland, het machtigste Rijk ter wereld, verplicht zijn met de Regeering te praten over het voorkomen van een oorlog.

Nu zegt de heer Troelstra, dat wij over deze dingen niet onvoorbereid kunnen spreken, maar ik kan zelfs van den heer Troelstra niet gelooven, dat, waar het deze dingen geldt — nietwaar, het gaat niet over de tabaksbelasting, waarover wij wèl met elkaar van gedachten zouden kunnen wisselen — de werkloosheid, hier en in het buitenland, de dreigende werkloosheid, de aanvallen van het kapitaal op de loonen en op den arbeidstijd, den oorlog, die dreigt te ontstaan, de ontzettende uitbuiting, welke onze broeders over de grenzen dreigt en al dat soort dingen meer, hij niet daarover zou kunnen meepraten, hij daarvan niets zou weten en er onvoorbereid geen discussie over zou kunnen voeren!

De heer Troelstra heeft gezegd, dat wij nog lang in dien toestand zullen blijven. Zeker, Mijnheer de Voorzitter, zoo lang het volk naar de Troelstra's en de Nolensen zal luisteren, die in politieke taal gesproken geen volksleiders, maar volksmisleiders zijn.

De **Voorzitter**: Het kan zijn, dat de heer Wijnkoop gewend is dergelijke terminologie te gebruiken, maar hier in het Parlement is die niet toelaatbaar; de heer Wijnkoop mag niet spreken van de misleiders Troelstra en Nolens.

De heer **Wijnkoop**: Hoe wilt u, dat ik hen dan noem? Demagogen misschien? Ik spreek slechts gewoon Hollandsch. Maar in elk geval, zoolang de massa naar Troelstra en Nolens luistert, zoolang zullen wij nog in dezen toestand blijven voortleven.

Ik handhaaf dus mijn voorstel omtrent het beantwoorden van de Openingsrede. Niet omdat ik den gulden wil verdedigen, zooals dit in de Millioenennota met zooveel woorden wordt gezegd, maar ...

De heer **Duys**: om den roebel te verdedigen.

(Wijnkoop e. a.)

De heer **Wijnkoop**: Zeer juist! De roebel gaat in de hoogte en uit de Millioenenrede van Minister de Geer kan men zien dat de gulden in gevaar is. Als men het beeld overbrengt in de werkelijkheid, dan wil dat zeggen, dat Sovjet-Rusland op het oogenblik staat achter de aangevallen boerenmassa's van alle Mohammedaansche landen en ook van de Indische landen, waarvan ook onze menschen de uitbuiters zijn, maar dat hier deze bende van Nolens tot Troelstra staat achter de Karnebeeks, die de Engelsche en andere imperialisten helpt om die massa's aan te vallen.

Dus omdat ik den roebel wil verdedigen en niet den gulden, omdat ik verdedigen wil het bestaan van de arbeidende massa hier en ginds, stel ik voor te gaan discussieeren over een adres van antwoord.

De **Voorzitter**: Ik doe den heer Wijnkoop opmerken, dat zijn uitdrukking: ,,deze bende van Nolens tot Troelstra'' niet door den beugel kan.

De heer **Rutgers**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een korte opmerking te maken omtrent den inhoud van het gedane voorstel.

De heer Wijnkoop stelt voor, om een adres van antwoord te doen uitgaan van de Kamer op de Troonrede. Ik wensch te doen opmerken, dat er ditmaal geen Troonrede gehouden is. Het nieuwe zittingjaar der Staten-Generaal is niet geopend met een rede, van den troon gehouden door de Koningin, maar met een rede van den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Nu heeft mijn opmerking tweeërlei belang. Vooreerst, dat het in vroeger jaren, toen in gebruik was de Troonrede met een adres van antwoord te beantwoorden, niet gewoonte was een eenvoudige openingsrede met dergelijk adres te beantwoorden. En verder, dat het gebruik in vroeger jaren om de Troonrede met een adres van antwoord te beantwoorden, hierin ook zijn grondslag vond, dat, wanneer de drager van de Kroon zich tot de Staten-Generaal richt, er voor de Kamers geen andere mogelijkheid is om daarop te antwoorden dan met een adres van antwoord, aangezien mondeling overleg met den drager der Kroon is buitengesloten. Wanneer echter niet de drager van de Kroon, maar één van de Ministers tot de Kamers spreekt, dan is het allerminst voor de Kamers noodig, een schriftelijk stuk te vervaardigen als antwoord, omdat, zooals reeds is opgemerkt, er alle gelegenheid is om mondeling met de Ministers in overleg te treden.

Wanneer dus de heer Wijnkoop zijn voorstel zou willen handhaven, om naar aanleiding van de hier door den Minister van Binnenlandsche Zaken gehouden rede zich te wenden tot de draagster der Kroon, dan zou daarin tweeërlei wijziging moeten gebracht worden. Er zou in het voorstel niet gesproken moeten worden van de Troonrede, maar van de gehouden openingsrede, en er zou niet gesproken moeten worden van een adres van antwoord, maar een adres naar aanleiding van de gehouden openingsrede.

Het kan mij onverschillig laten, of de heer Wijnkoop die wijzigingen al dan niet in zijn voorstel aanbrengt, want ik zal in elk geval tegen zijn voorstel stemmen, maar ik meende dit toch even in het midden te moeten brengen.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! De heeren Nolens en Rutgers hebben vooral formeele bezwaren ingebracht tegen het voorstel van den heer Wijnkoop.

Ik moet verklaren, dat ik die formeele bezwaren niet deel. De bevoegdheid van de Kamer, om een adres van antwoord te geven op de Troonrede, hangt af van de vraag, of er buiten-

(Dresselhuys e. a.)

gewone omstandigheden zijn, en de vraag, of die buitengewone omstandigheden aanwezig zijn, is een vraag van subjectieven aard.

Of iemand buitengewone omstandigheden aanwezig vindt, hangt af van het eigen oordeel. Ik kan mij denken, dat de heer Wijnkoop — en misschien ook anderen — hier inderdaad buitengewone omstandigheden aanwezig achten, doch wanneer ik toch tegen het voorstel van den heer Wijnkoop zal stemmen, dan is dat om zuiver practische redenen. De heer Wijnkoop zou blijkbaar op dit oogenblik willen hebben algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting. Ik meen, dat daarvoor het tijdstip nog niet is gekomen. Wanneer men zich stelt op het standpunt, dat inderdaad een adres van antwoord op de Troonrede noodig is, dan zal die rede zelf daartoe aanleiding moeten geven. Nu heeft de heer Wijnkoop opgemerkt: in de Troonrede staat niets. Dat zou dus een rede zijn om er niet op te antwoorden. Ik ga echter zoover niet en oefen geen critiek op de Troonrede uit op dit oogenblik. Wel wil ik zeggen, dat de inhoud voor ons zoo vaag en onbestemd is, dat een debat hierover op dit oogenblik mij ten eenenmale onvruchtbaar zou voorkomen. Ik geloof, dat wij een Troonrede eerst dan kunnen beantwoorden, wanneer het debat door een schriftelijke behandeling behoorlijk is voorbereid, dus bij de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting.

Om dit nuttigheidsmotief zal ik stemmen tegen het voorstel van den heer Wijnkoop.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: De heeren J. ter Laan en Brautigam en mejuffrouw Groeneweg hebben mij medegedeeld, dat zij de vergadering hebben moeten verlaten.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

Het voorstel van den heer Wijnkoop wordt in stemming gebracht en met 75 tegen 2 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Albarda, Gerretson, van Boetzelaer van Dubbeldam, Visscher, Suring, Kuiper, Sannes, K. ter Laan, van Wijnbergen, van Zadelhoff, Hiemstra, Beumer, Moerel, van Rijzewijk, Ebels, Troelstra, Wintermans, mevr. Bronsveld—Vitringa, de heeren van der Waerden, Ter Hall, Feber, Smeenk, Duys, Engels, de Wilde, Michielsen, Deckers, van Voorst tot Voorst, de Boer, Fruytier, Bierema, Zijlstra, mejuffrouw van Dorp, de heeren Ament, Schokking, Fleskens, van Schaik, Staalman, mejuffrouw Katz, de heeren Tilanus, IJzerman, van Dijk, Ketelaar, Krijger, Oud, Boon, Hermans, van den Tempel, van Braambeek, van Rijckevorsel, Marchant, van Sasse van Ysselt, Bongaerts, Nolens, mejuffrouw Westerman, de heer Knigge, mevrouw de Vries—Bruins, mevrouw Bakker—Nort, de heeren H. Colijn, Snoeck Henkemans, Duymaer van Twist, Kolkman, Dresselhuys, Visser van IJzendoorn, van der Molen, van Gijn, Rutgers, van de Bilt, van der Voort van Zijp, Bakker, Weitkamp, Kersten, Bulten, Schaper en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren van Ravesteijn en Wijnkoop.

De vergadering wordt gesloten.

2de VERGADERING. — 21 SEPTEMBER 1922.

Lijst van adressen, waarover geen verslag is uitgebracht.

LIJST DER ADRESSEN, in de Zitting 1922 ingekomen en waarover geen verslag is uitgebracht, met uitzondering van die betrekkelijk bij de Kamer in behandeling zijnde wetsontwerpen en Regeeringsbescheiden.

Ingekomen in de vergadering van	Nummer van het verzoekschrift.	Namen der adressanten.	Onderwerp.
1922.			
27 Juli.	7	Voorzitter en secretaris namens het bestuur der Nederl. R.-K. Vereeniging van Sigarenfabrikanten, te Tilburg.	Betr. het instellen van invoerverboden voor sigaren.
Idem.	8	Kamer van Koophandel en Fabrieken te Eindhoven.	Als voren.
Idem.	9	Kamer van Koophandel en Fabrieken te Tilburg.	Als voren.
Idem.	10	Kamer van Koophandel en Fabrieken te 's Hertogenbosch.	Als voren.
Idem.	11	Voorzitter en secretaris namens het bestuur van de Vereeniging van Leeraren aan Middelbare Technische en Kunstscholen in Nederland, te Amsterdam.	Betr. de salarisregeling van den heer H. J. C. Haver, leeraar in de electrotechniek bij het nijverheidsonderwijs (3de ambachtsschool), te Amsterdam.
Idem.	12	Voorzitter en secretaris van den Bond van Technici, te Amsterdam.	Als voren.
Idem.	13	President en 1ste secretaris namens het hoofdbestuur van de vereeniging van onderofficieren „Ons Belang".	Betr. intrekking van de met 1 Juli jl. ingevoerde salarisverlaging en de zg. „afvloeiingsmaatregelen" voor het militair personeel van de landmacht.
Idem.	14	L. van Berkum, adjudant-onderofficier, te Amersfoort.	Betr. de zg. „afvloeiingsmaatregelen" voor het militair personeel van de landmacht.
Idem.	15	H. Kockelmann, sergeant bij de Kon. Milit. Academie te Breda.	Als voren.
Idem.	16	Ch. B. E. de Schrevel, adjudant-onderofficier, te Nijmegen.	Als voren.
Idem.	17	W. Bakker, muzikant bij het 11de regiment infanterie, te Nijmegen.	Als voren.
Idem.	18	F. Doornbos, adjudant-onderofficier, te Breda.	Als voren.
Idem.	19	Ph. A. F. van de Putte, sergeant bij de Kon. Militaire Academie te Breda.	Als voren.
Idem.	20	Th. van de Pieterman, adjudant-onderofficier-administrateur bij het 6de regiment infanterie.	Als voren.
Idem.	21	A. Glerum, adjudant-onderofficier bij de Kon. Militaire Academie te Breda.	Als voren.
Idem.	22	W. A. H. Knaps, adjudant-onderofficier, te Venlo.	Als voren.
Idem.	23	J. L. Duret, adjudant-onderofficier, te Spaarndam.	Als voren.
Idem.	24	President en secretaris van den Bond van oud-onderofficieren Bandoeng en omstreken, te Bandoeng.	Betr. de contributieheffing ten behoeve van het Weduwen- en Weezenfonds van militairen beneden den rang van officier bij de koloniale troepen.
Idem.	25	Bestuur der Vereeniging tot behartiging van de belangen van de bewoners van het Bosch van Bredius, het Bosch van Craailoo en de stukken, genaamd „Het Bredius- en Craailoo-Kwartier", te Huizen.	Betr. het wetsontwerp, houdende nadere wettelijke voorziening in verband met de tenuitvoerlegging van de wet van 30 December 1920 (*Staatsblad* n°. 923).
Idem.	26	Raad der gemeente Bussum.	Als voren.
Idem.	27	Kamer van Koophandel en Fabrieken te Tiel.	Betr. het wetsontwerp tot wijziging van de wet van 30 December 1920 (*Staatsblad* n°. 923), in zake heffing eener zakelijke bedrijfsbelasting.
Idem.	28	Firma Gebrs. v. d. Heuvel, leerlooiers, te Loon op Zand.	Restitutie van een door haar in 1919 aan het Rijkskantoor voor Huiden en Leder betaald bedrag.

2de VERGADERING. — 21 SEPTEMBER 1922.

Lijst van adressen, waarover geen verslag is uitgebracht.

Ingekomen in de vergadering van	Nummer van het verzoekschrift.	Namen der adressanten.	Onderwerp.
1922.			
27 Juli.	29	A. Seltenrijgh, sergeant-majoor-schrijver van het Nederlandsch-Indische Leger, te Bandoeng.	Een onderzoek te willen instellen, opdat eene door hem vermeende mindere billijkheid in de „Regeling betreffende de uitvoering van de voorstellen der militaire Bezoldigingscommissie", voor wat aangaat de vaststelling van de bezoldigingen der commiezen bij het Departement van Oorlog aldaar worde weggenomen en aan hem alsnog worde uitbetaald het verschil tusschen de over het tijdvak van 1 Januari 1920—ultimo Juni 1921 door hem genoten bezoldiging en die waarop hij meent recht te hebben.
Idem.	30	L. J. Thibaut, gedetineerd in de centrale gevangenis voor Europeanen te Semarang.	Pensioen.
Idem.	31	D. A. van Brugge, te Katerveer.	Ten vervolge op zijn vorig adres, houdende verzoek om uitbetaling van een hem toekomend bedrag wegens werkzaamheden voor den Raad van Arbeid te Zwolle.
Idem.	32	F. P. A. van der Mast, te Milligen.	Ten vervolge op zijn vorig adres, houdende klacht over het optreden van den directeur van het Remonte-Depot te Milligen tegenover adressant.
Idem.	33	L. Chr. Meijer, gedetineerd in de centrale gevangenis voor Europeanen te Semarang.	Kwijtschelding van de straf, welke hij nog moet ondergaan, dan wel den tijd, door hem in voorloopige hechtenis doorgebracht, in mindering op zijn straf te doen brengen.
Idem.	34	Chr. van der Putten, fabrieksarbeider, te Arnhem.	Uitkeering van f 300, welke hem z. i. uit hoofde eener Ministerieele beschikking wegens als landstormplichtige verrichten dienst toekomt.
Idem.	35	Dezelfde.	Als voren.
Idem.	36	E. A. Jansen, gedetineerd in de strafgevangenis te Amsterdam.	Betr. zijne veroordeeling.
Idem.	37	A. Vermey, fabrieksarbeider, te Bleskensgraaf.	Hem in verband met een hem overkomen ongeval op kosten van het Rijk te laten opereeren.
Idem.	38	H. C. Veenendaal, gepens. adjudant-onderofficier-instructeur van de landmacht in West-Indië, te Curaçao.	Hem de premiën voor het geven van onderwijs aan recruten uit te betalen.
Idem.	39	A. A. Poignaert, gedetineerd in de centrale gevangenis voor Europeanen te Semarang.	Betr. zijne veroordeeling.
Idem.	40	J. W. Harmans, gepens. onderofficier der Kon. Marine, te Utrecht.	Toekenning van pensioen over den tijd, gedurende welken hij als sergeant-majoor der landmacht heeft gediend.
Idem.	41	Max. H. J. Tummers, te 's Gravenhage.	In zake zijne uitvinding, betr. eene „Inrichting voor het winnen van arbeidsvermogen uit stroomend water".
Idem.	42	J. Th. Smit, eervol ontslagen arts bij den dienst der pestbestrijding in Nederlandsch-Indië, te 's Gravenhage.	Bespoediging van het overleg met de Indische Regeering in zake zijn verzoek om vrijen overtocht naar Nederland en vergoeding van geleden financieele schade.
Idem.	42*a*	C. J. van Tussenbroek, architect, te Rotterdam.	Betr. de door de Kamer aangenomen conclusie in zake zijn vorig adres, betr. de onteigening van een deel van zijne eigendommen te Rotterdam.
Idem.	44	J. M. Borst, broodbakker, te Raamsdonkveer.	Vergoeding van schade, geleden door de ophooging van Regeeringswege van aan adressant toebehoorend land.
Idem.	45	A. A. baron van der Borch tot Verwolde, te Apeldoorn.	Betr. zijn ontslag als inspecteur van politie te Brielle.

2de VERGADERING. — 21 SEPTEMBER 1922.

Lijst van adressen, waarover geen verslag is uitgebracht.

Ingekomen in de vergadering van	Nummer van het verzoekschrift.	Namen der adressanten.	Onderwerp.
1922.			
27 Juli.	46	J. B. Verkooijen, timmerman, te Oosterhout.	Schadevergoeding wegens het neerstorten van een boom in zijne werkplaats.
Idem.	47	Weduwe G. Buitink, geb. Jansen, te Didam.	Uitbetaling van kostwinnersvergoeding in verband met den militairen dienst van haar zoon.
Idem.	48	D. van Hoepen, secretaris der gemeente Eemnes.	Betr. zijne aanrijding door een auto.
Idem.	49	Th. P. van Dieren, vergunninghouder, te 's Gravenhage.	Ten vervolge op zijn vorig adres, houdende verzoek om schadevergoeding.
Idem.	50	W. M. de Virieu Brouwer, oud assistent-resident, te 's Gravenhage.	Verhooging der pensioenen van assistent-residenten.
Idem.	52	Burgemeester en wethouders van Oud-Vossemeer.	Steun voor den aanleg van een locaalspoorweg op het eiland Tholen.
Idem.	53	Kamer van Koophandel en Fabrieken te Veendam.	Betr. het wetsontwerp tot wijziging van de wet van 30 December 1920 (*Staatsblad* n°. 923), in zake heffing eener zakelijke bedrijfsbelasting.
Idem.	54	P. H. A. Veugen, adjudant-onderofficier, te Breda.	Betr. de zg. „afvloeiingsmaatregelen" voor het militair personeel van de landmacht.
Idem.	55	L. Vis, gep. onderofficier bij de Koninklijke Marine, te Vlissingen.	Wijziging der pensioenwetten voor het reservepersoneel van land- en zeemacht.
Idem.	56	J. W. A. van Dalsum, gepens. conducteur 1ste klasse der artillerie, te Epe.	Als voren.
Idem.	57	C. Labree, gepens. sergeant-majoor bij den landstorm, te Helpman (Gr.).	Als voren.
Idem.	58	K. J. Lindström, gepens. sergeant-majoor bij den landstorm, te Schoten.	Als voren.
Idem.	59	H. Zwarts, gepens. sergeant-majoor bij den landstorm, te Amsterdam.	Als voren.
Idem.	60	G. C. Smit, gepens. sergeant-majoor bij den landstorm, te Hilversum.	Als voren.
Idem.	61	J. F. van der Maas, gepens. sergeant-majoor bij den landstorm, te Baarn.	Als voren.

3de VERGADERING. — 22 SEPTEMBER 1922.

Ingekomen stukken. — Benoeming Bijzondere Comm. voor w.o. — Toestaan interpellaties. — Wetsontwerp n°. 212.

3de VERGADERING.

VERGADERING VAN VRIJDAG 22 SEPTEMBER 1922.

(Bijeenroepingsuur 11 voormiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. verzoekschriften. — Verzending van ontwerpen van wet naar Bijzondere Commissiën. — Benoeming van een Bijzondere Commissie. — Toestaan van de verzoeken van de heeren van Braambeek, van Rappard, Boon en Staalman, om vragen te mogen richten tot de Regeering. — Behandeling en aanneming van de ontwerpen van wet, houdende veranderingen der Grondwet en der Additionnele Artikelen. — Verlenging van den termijn voor het uitbrengen van een Verslag.

Voorzitter: de heer **Koolen.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 86 leden, te weten:

de heeren Fleskens, Weitkamp, van de Bilt, Braat, Bakker, Smeenk, Wintermans, van Sasse van Ysselt, Ament, Bierema, van Braambeek, mevrouw Bakker—Nort, de heeren de Boer, Moerel, Suring, mevrouw Bronsveld—Vitringa, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Kersten, Kuiper, Marchant, mejuffrouw van Dorp, de heeren Michielsen, van Boetzelaer van Dubbeldam, Beumer, Stulemeijer, Feber, Knigge, Dresselhuys, Ebels, Oud, van Wijnbergen, Sannes, J. ter Laan, Visser van IJzendoorn, mejuffrouw Groeneweg, mejuffrouw Westerman, de heeren van der Voort van Zijp, van Gijn, Duys, Schaper, Boon, Deckers, van Zadelhoff, Nolens, van Ravesteijn, Ter Hall, Juten, Bulten, Krijger, van Rijckevorsel, van den Tempel, IJzerman, Bongaerts, Fruytier, A. Colijn, H. Colijn, Staalman, Schouten, van Rijzewijk, Wijnkoop, van Schaik, van Dijk, Vliegen, Ketelaar, Hugenholtz, Kleerekoper, K. ter Laan, Zijlstra, Brautigam, Snoeck Henkemans, mejuffrouw Katz, de heeren Schokking, Gerretson, Duymaer van Twist, Hiemstra, van Voorst tot Voorst, Visscher, Bomans, Troelstra, Albarda, Gerhard, de Wilde, Kolkman, van der Molen, van Rappard,

en de heer Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer Scheurer, wegens ongesteldheid, deze week; van den heer Tilanus, wegens ambtsbezigheden, in den aanvang.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. de volgende verzoekschriften:

een, van de commissie van overleg voor de schoen- en lederindustrie, te Tilburg, houdende verzoek te willen bevorderen, dat ten spoedigste een verbod wordt uitgevaardigd voor den invoer van schoenen en leder;

een, van G. J. M. baron van Slingelandt, te de Koog (Texel), betreffende het aanbrengen van een wijziging in de Hooger-onderwijswet.

Deze verzoekschriften zullen worden gezonden aan de Commissie voor de Verzoekschriften;

B. dat de Centrale Afdeeling heeft besloten het ontwerp van wet tot wijziging van de Zeeongevallenwet 1919 (104) te verzenden naar de Bijzondere Commissie voor het ontwerp van wet tot verzekering van personen, werkzaam in het zeevaart- en zeevisschersbedrijf, tegen geldelijke gevolgen van bedrijfsongevallen (90), en om het ontwerp van wet tot nadere wijziging van de wet van 10 November 1900 (*Staatsblad* n°. 176) (Waterstaatswet) (107) te verzenden naar een Bijzondere Commissie.

Door mij worden tot leden dezer Commissie benoemd de heeren Rutgers, Visser van IJzendoorn, van der Waerden, mejuffrouw Katz en de heer van Voorst tot Voorst.

Aan de orde is de behandeling van:

I. het **verzoek van den heer van Braambeek,** om verlof tot het richten van vragen aan den Minister van Waterstaat omtrent de exploitatie-tekorten der Nederlandsche spoorwegen en de wijze, waarop die zullen worden gedekt;

II. het **verzoek van den heer van Rappard,** om verlof tot het richten van vragen aan den tijdelijken Voorzitter van den Raad van Ministers naar aanleiding van de woorden in de Openingsrede, dat „eene vermindering van het aantal Departementen van Algemeen Bestuur noodig wordt geacht",

III. het **verzoek van den heer Boon,** om verlof tot het richten van vragen aan den Minister van Waterstaat in verband met den voorgenomen spoorwegaanleg door het Gooi;

IV. het **verzoek van den heer Staalman,** om verlof tot het richten van vragen aan den Minister van Financiën omtrent de werking der Tabakswet.

De Voorzitter: Ik stel voor deze verzoeken toe te staan.

Daartoe wordt besloten.

De Voorzitter: Ik stel voor de behandeling van deze interpellaties te doen plaats hebben op nader te bepalen tijdstippen.

Daartoe wordt besloten;

V. het ontwerp van wet, houdende **verandering in het Iste hoofdstuk der Grondwet (212).**

Beraadslaging wordt over dit ontwerp van wet niet gevoerd.

Het ontwerp van wet wordt in stemming gebracht en aangenomen met 69 tegen 2 stemmen.

Vóór hebben gestemd de heeren Kersten, Kuiper, Marchant, mejuffrouw van Dorp, de heeren Michielsen, van Boetzelaer van Dubbeldam, Beumer, Stulemeijer, Feber, Knigge, Dresselhuys, Ebels, Oud, van Wijnbergen, Sannes, J. ter Laan, Visser van IJzendoorn, mejuffrouw Groeneweg, mejuffrouw Westerman, de heeren van der Voort van Zijp, van Gijn, Duys, Schaper, Boon, Deckers, van Zadelhoff, Nolens, Ter Hall, Juten, Bulten, Krijger, van Rijckevorsel, van den Tempel, IJzerman, Bongaerts, Fruytier, A. Colijn, H. Colijn, Staalman, Schouten, van Rijzewijk, van Schaik, van Dijk, Vliegen, Ketelaar, Hugenholtz, Kleerekoper, K. ter Laan,

(van Ravesteijn e. a.)

Zijlstra, Brautigam, Snoeck Henkemans, mejuffrouw Katz, de heeren Fleskens, Weitkamp, van de Bilt, Braat, Bakker, Smeenk, Wintermans, Ament, Bierema, van Braambeek, mevrouw Bakker—Nort, de heeren de Boer, Moerel, Suring, mevrouw Bronsvelt—Vitringa, mevrouw de Vries—Bruins en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren van Ravesteijn en Wijnkoop;

VI. het ontwerp van wet, houdende **verandering in het IIde hoofdstuk der Grondwet (212).**

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **van Ravesteijn**: Mijnheer de Voorzitter! Ik had verwacht, dat u de gelegenheid zoudt hebben gegeven, algemeene beschouwingen te houden over de Grondwetsherziening in haar geheel. Nu dit niet geschied is, wensch ik een enkele opmerking te maken naar aanleiding van de verandering in het tweede hoofdstuk. Het zal de Kamer niet verbazen, dat wij ook aan deze verandering onze stem niet kunnen geven. Blijkens het Voorloopig Verslag zijn er leden geweest, die hun meening ten opzichte van deze verandering hebben gewijzigd, en die in het bijzonder ten aanzien van de voornaamste verandering, in dit hoofdstuk vervat, de verhooging van het inkomen der Kroon een andere opvatting hebben gekregen. Het spreekt vanzelf, dat er voor ons geen enkele reden is om thans onze houding daaromtrent te wijzigen. Integendeel, meer dan ooit klemt op het oogenblik het argument, dat het in de gegeven omstandigheden onverantwoordelijk is om het inkomen van de Kroon te verhoogen. Om deze reden zullen wij onze stem aan de wijziging van het tweede hoofdstuk niet kunnen geven.

De heer **van Gijn**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal slechts voor enkele oogenblikken de aandacht van de Vergadering vragen. Ik moet beginnen met op te merken, dat ik verwacht had dat algemeene beschouwingen zouden worden gehouden. Ik zou dan hetgeen ik te zeggen had bij de algemeene beschouwingen. hebben in het midden gebracht, aangezien het zoowel op hoofdstuk II als op hoofdstuk III betrekking heeft. Ik geloof dat ik het beste doe, nu te spreken bij hoofdstuk II, onder opmerking dat hetgeen ik zeg evenzeer betrekking heeft op hoofdstuk III.

De **Voorzitter**: Hoofdstuk III is thans niet aan de orde, maar er is geen bezwaar om, wanneer de geachte spreker dit wenscht, bij de behandeling van dit hoofdstuk een met hoofdstuk III samenhangend punt te bespreken.

De heer **van Gijn**: Ik dank u voor uw welwillendheid, Mijnheer de Voorzitter!

In het Voorloopig Verslag is de opmerking gemaakt, dat het te betreuren was, dat deze wijzigingen in zoo weinig wetsontwerpen zijn vervat. Degene, die deze opmerking maakte, heeft natuurlijk gedacht aan het feit, dat dit vroeger wel eens anders gebeurd is en dat met name toen de vader van den tegenwoordigen Minister van Justitie in 1887 de Grondwetsherziening leidde, de wijzigingen van hoofdstuk II in drie wetsontwerpen waren neergelegd, zoodat men over elk van die drie wetsontwerpen in tweede lezing afzonderlijk stemmen kon. Het wil mij voorkomen, dat het wenschelijk was geweest, dat in dezen tijd van buitengewone financieele omstandigheden de wijzigingen zoodanig over de wetsontwerpen waren verdeeld, dat wij niet gedwongen waren over belangrijke financieele onderwerpen te gelijker tijd te stemmen met belangrijke staatkundige onderwerpen. De Memorie van Antwoord zegt, dat het het beste is, in dit stadium het zwijgen er toe te doen. Van het standpunt der Regeering is dit volkomen juist, maar ik wil er niet het zwijgen toe doen, omdat het feit, dat zoo heterogene zaken in één wetsontwerp zijn vervat, de aanleiding is, dat iemand als ik, die al sedert jaren den financieelen toestand zeer duister inziet en die met den heer Colijn

(van Gijn.)

een wedstrijd heeft gehouden in het becijferen van vermoedelijke toekomstige tekorten, den eersten den besten keer, dat hij in de Kamer over uitgaven te beslissen heeft, stemt voor een belangrijke verhooging van uitgaven.

De heer **Marchant**: Hoofdstuk III komt nog aan de orde, dan kunt u uw lusten botvieren!

De heer **van Gijn**: Bij hoofdstuk III der Grondwet is, zoover ik weet, geen verhooging van uitgaven betrokken, maar hier worden zij uitdrukkelijk gevoteerd. Ik behoef ze niet te noemen, iedereen kent ze, het betreft twee organen van de wetgevende macht, die hoogere uitgaven uit 's Rijks kas eischen.

Ik wil dadelijk erkennen, ik heb dat in kiezersvergaderingen ook altijd gedaan, dat wat in breede kringen wordt gezegd en gedacht over deze verhoogingen zeer overdreven is en blijk geeft van veel gemis van kennis van omstandigheden en feiten. Ik erken ook, dat de Volksvertegenwoordiging niet uit den weg mag gaan voor iederen volkswaan, daargelaten of die meer of minder juist is, maar wij staan voor het feit, dat niet te verbloemen valt, dat wij bij het — wat de Minister van Financiën dezer dagen te recht heeft genoemd — cultureele werk bij uitnemendheid van dit oogenblik, nl. het beperken van de Staatsuitgaven binnen de grenzen van de Staatsontvangsten, zeer sterk worden gehandicapt door deze verhoogingen. Wij zullen de stemming slechter maken, waarin de bezuiniging wordt ondergaan door de velen die ze zullen hebben te ondergaan. Wanneer ik een vergelijking mag maken met een Duitsch woord, dat een treurige vermaardheid heeft verkrgen, dan zeg ik: wij hebben niet noodig, wat de Duitschers noemden *Kriegsfreudigkeit*, maar wel *Beschränkungsfreudigkeit*, en daaraan zullen wij kwaad doen door deze verhoogingen. Deze *Freudigkeit* is een zeer groote factor bij het invoeren der *Beschränkungen*. Ik zou er daarom veel voor over hebben, wanneer wij deze verhoogingen uit deze ontwerpen konden doen vervallen. Maar, Mijnheer de Voorzitter, wanneer wij dat willen doen, zouden wij door de omstandigheid, dat alles aan elkaar gekoppeld is, een offer moeten brengen, dat wij m. i. niet brengen mogen, zoodat ik tot de slotsom ben gekomen, dat ik dat offer niet brengen zal. Waar in deze ontwerpen betreffende hoofdstuk II en hoofdstuk III zaken staan, die volstrekt noodig zijn, daar ben ik tot de conclusie gekomen, dat ik ten slotte toch voor beide ontwerpen moet stemmen. Maar met het oog op de stemming in den lande, met het oog op de noodige *Beschränkungsfreudigkeit*, acht ik het van belang, dat men begrijpe, dat degenen, die thans voor deze verhooging stemmen, lang niet allen voor die verhooging zouden hebben gestemd, wanneer zij vrij man waren geweest, indien zij de keuze hadden gehad. Men kan daarom lachen, en ik geef toe, men kan dergelijke verklaringen opvatten als min of meer van platonischen aard. Daarom wil ik het volgende er aan toevoegen. De Grondwet legt bij de regeling van de financieele verhouding tusschen de Kamerleden en de schatkist drie banden, waarvan één knellende, omdat het daar betreft een vast bedrag, maar twee, waarbij de regeling aan de wet wordt overgelaten. Ik meen nu, dat al degenen, die met mij van meening zijn, dat wij beter deden, met deze verhooging niet te voteeren, wanneer dat mogelijk was, maar niettemin om de genoemde redenen voorstemmen, ook de verpichting op zich nemen, om bij het stellen van die regels door de wet de bedragen te beperken tot het allerkleinste minimum. Dat geldt in de eerste plaats voor de reiskosten, waaromtrent op het oogenblik de wet van 1918 zeker niet het allerkleinste minimum toekent, en in de tweede plaats de pensioenen, die nog geregeld moeten worden, waarbij wij in overweging kunnen nemen het feit, dat, wanneer straks de Kamerleden over f 2000 meer kunnen beschikken, zij ook meer gelegenheid hebben om voor hun na te laten betrekkingen te zorgen, terwijl wij voorts kunnen verlangen, dat wanneer zij anders dan tusschen hun woonplaats en den Haag reizen, zij zelf de reiskosten betalen.

De beraadslaging wordt gesloten.

(H. Colijn e. a.)

Het ontwerp van wet wordt in stemming gebracht en aangenomen met 74 tegen 4 stemmen.

Vóór hebben gestemd de heeren Schaper, Boon, Deckers, van Zadelhoff, Nolens, Ter Hall, Juten, Bulten, Krijger, van Rijckevorsel, van den Tempel, IJzerman, Bongaerts, Fruytier, A. Colijn, H. Colijn, Staalman, Schouten, van Rijzewijk, van Schaik, van Dijk, Vliegen, Ketelaar, Hugenholtz, Kleerekoper, K. ter Laan, Zijlstra, Brautigam, Snoeck Henkemans, mejuffr. Katz, de heeren Schokking, Gerretson, Duymaer van Twist, Hiemstra, van Voorst tot Voorst, Visscher, Fleskens, Weitkamp, van de Bilt, Bakker, Smeenk, Wintermans, Ament, Bierema, van Braambeek, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Moerel, Suring, mevrouw Bronsveld—Vitringa, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Kersten, Kuiper, Marchant, mejuffrouw van Dorp, de heeren Michielsen, van Boetzelaer van Dubbeldam, Beumer, Stulemeijer, Feber, Knigge, Dresselhuys, Ebels, Oud, van Wijnbergen, Sannes, J. ter Laan, Visser van IJzendoorn, mejuffrouw Groeneweg, mejuffrouw Westerman en de heeren van Gijn, Duys, Bomans, Troelstra en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren van Ravesteijn, Wijnkoop, Braat en de Boer;

VII. het ontwerp van wet, houdende **verandering in het IIIde hoofdstuk der Grondwet (212).**

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **H. Colijn**: Mijnheer de Voorzitter! Hoewel in de antirevolutionnaire Kamerfractie de bezwaren tegen het vastleggen van het vrouwenkiesrecht in de Grondwet en tegen de verhooging van de schadeloosstelling voor de Kamerleden onverzwakt blijven bestaan, zijn niettemin enkele leden mijner fractie van oordeel, dat dit — in het stadium van behandeling waarin de zaak thans gekomen is — niet er toe behoeft te leiden om hun stem aan het voorstel tot wijziging van het IIIde hoofdstuk der Grondwet te onthouden.

Zij werden daarbij mede geleid door de overweging, dat in het voorstel, zooals het thans luidt, te gemoet is gekomen aan een 2-tal andere bezwaren, onzerzijds tegen het eerste ontwerp ingebracht, zoomede door het feit, dat de door de antirevolutionnaire partij steeds bestreden stemplicht, bij eventueele overweging, in de Grondwet zou blijven staan, terwijl dit voorstel er dien plicht juist uit verwijdert.

De heer **Kersten**: Mijnheer de Voorzitter! Daar het vrouwenkiesrecht in deze Grondwetsherziening wordt vastgelegd, welk kiesrecht m. i. in strijd is met de plaats, der vrouw aangegeven in het woord Gods, en wijl 's Lands financiën onder te zwaren druk verkeeren dan dat een uitgave als vereischt voor de verhooging der vergoeding voor de leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal tot f 5000 zou te verdedigen zijn, zal ik moeten stemmen tegen hoofdstuk III der Grondwet.

Mejuffrouw **van Dorp**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb meermalen vernomen, dat het een goede gewoonte is geweest in deze Kamer, dat nieuwe leden een jaar zwijgend toeluisterden voor zij zelf het woord namen, en ik verzeker u, dat niets mij liever geweest zou zijn, maar de omstandigheden zijn op het oogenblik sterker dan mijn wenschen en die omstandigheden zijn duidelijk. Ik vertegenwoordig een groep, die vóór deze verkiezingen niet hier vertegenwoordigd was en die dus haar stem nog niet over deze Grondwetsherziening heeft kunnen laten hooren. Langer behoef ik, geloof ik, over de redenen, die mij nopen mijn stem te motiveeren, niet uit te weiden, het zou maar meer tijd kosten en ik hoop mijn schijnbare onbescheidenheid zooveel mogelijk goed te maken door kort te zijn.

(van Dorp.)

Men heeft over het algemeen aan ons volk een groot gemis van belangstelling voor deze Grondwetsherziening verweten en daar is misschien maar één uitzondering op geweest: de verhooging van de schadeloosstelling aan de Tweede-Kamerleden. Nu zal ik natuurlijk niet ingaan op het begrip en het principe van de schadeloosstelling in het algemeen en de vraag, of het goed is geldelijke bedragen in de Grondwet vast te leggen. Dat is hier niet aan de orde; hier is alleen aan de orde de verhooging.

Ik verkeer in dezelfde moeilijkheden als de andere Kamerleden, die over dit onderwerp gesproken hebben, nl. dat wij over het geheele hoofdstuk moeten stemmen. Nu moet ik op den voorgrond stellen, dat er verschillende veranderingen in dit hoofdstuk zijn, ten aanzien waarvan het mij ten zeerste verdriet, dat ik daartegen moet stemmen. Er zijn meerdere dingen in dit hoofdstuk die ik, ik moet het eerlijk erkennen, met eenige gematigde onverschilligheid beschouw. Maar dat is niet het geval met het vastleggen van het vrouwenkiesrecht in de Grondwet. Iedereen begrijpt, dat het mij onaangenaam aandoet daartegen te moeten stemmen. Intusschen, ik geloof, dat het van weinig practisch belang is. Het vrouwenkiesrecht heb ik voorgestaan met groote kalmte en overtuiging, omdat ik meende, dat het iets was, dat vanzelf sprak. Het eenige wat er tegen sprak was, dat wij het vrouwenkiesrecht niet hadden. Nu wij het hebben zal geen sterveling en geen wetgever ter wereld het ooit invallen het den vrouwen weer te ontnemen, het minst de partijen, die er het sterkst tegen waren.

In de tweede plaats verdriet het mij te moeten stemmen tegen de opheffing van den stemplicht. Ten zeerste wensch ik die opheffing maar toch moet voor mij het belang daarvan zwichten voor het belang van de afstemming der verhooging van de schadeloosstelling.

En nu sta ik op het standpunt, dat deze schadeloosstelling ongetwijfeld in het algemeen te verdedigen is; daarvoor behoeft men slechts aan te voeren het feit, dat de Staatscommissie voor de Grondwetsherziening deze verhooging geadviseerd heeft.

Maar wij kunnen niet rekenen alleen met verstandelijke overwegingen, wij moeten ook rekening houden met het gevoel van het volk en dat is zeer sterk op dit punt. Ik geloof ook, dat daar iets juists in is, want het is niet de vraag, of deze verhooging in het algemeen te verdedigen is, maar of zij nu te verdedigen is en voor ons te verdedigen is.

Ik heb altijd tot die vrouwen behoord, die nooit het vrouwenkiesrecht daarmede verdedigd hebben, dat wij hier speciale vrouwenbelangen moeten verdedigen; wij zijn volksvertegenwoordigers en hebben de belangen van het geheele volk te vertegenwoordigen. Ik meen echter, dat het van groot belang is, dat het speciale gezichtspunt van de vrouw ook tot uiting komt en daaraan meen ik op het oogenblik het recht te ontleenen, met eenigen klem op te komen voor mijn gezichtspunt in deze Vergadering van mannen, die zooveel langer dan ik de belangen van het land hier hebben voorgestaan.

Mijnheer de Voorzitter! Wij zullen in de jaren, die vóór ons liggen, hebben te eischen van alle volksdeelen groote offers, wij zullen hun hebben duidelijk te maken, dat zij niet kunnen blijven staan op het welvaartspeil, waarop zij thans staan, en wij zullen er op hebben aan te dringen, met het argument, dat het er niet is. En dan zal men tegen ons zeggen: voor u is het er wel geweest.

Ik meen daarom dat wij hebben te brengen een offer; dat zal in de eerste plaats brengen een financieele verlichting direct, doch deze is gering vergeleken bij de indirecte resultaten, welke zullen zijn een opleving van het geheele economisch leven, waardoor het bedrag dezer schadeloosstelling weer een geheel andere beteekenis zal krijgen, en ten slotte, wat misschien wel het gewichtigste is, zal, wanneer dit artikel afgestemd wordt, op ontzaglijke manier het prestige dezer Kamer verhoogd worden.

De groote moeilijkheid is op het oogenblik, dat iemand moet beginnen met zelfbeperking; niemand wil beginnen en nu is het voor mij zeer duidelijk waar begonnen moet worden. Naar mijn meening, Mijnheer de Voorzitter, moet hier begonnen worden.

(van Ravesteijn e. a.)

De heer **van Ravesteijn**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb het woord gevraagd om te motiveeren waarom wij onze stem aan de verandering in dit hoofdstuk niet kunnen geven.

Wij zijn geen bewonderaars van de wijze, waarop deze schadeloosstelling voor de Kamerleden is gewijzigd en achten het systeem, dat gekozen is, verkeerd.

Wij hebben daarvan ook blijk gegeven bij eerste lezing, maar dat is niet de reden, waarom wij onze stem aan deze wijziging moeten onthouden. Deze is hierin gelegen, dat in de wijziging van dit hoofdstuk ook begrepen is althans een wijziging, die voor ons een beslist reactionnair karakter draagt, nl. dat de Grondwet de mogelijkheid heeft geschapen voor tweejarige begrootingen.

Wij zien daarin de mogelijkheid voor een sterke reactie en dat is de reden, dat wij onze stem aan dit hoofdstuk niet zullen geven.

De heer **Schokking**: Mijnheer de Voorzitter! Het is mijn bedoeling niet, om bij deze behandeling opnieuw in discussie te treden. Maar ik stel er prijs op te verklaren, dat, wanneer bij de vorige behandeling gebleken is, dat een aanzienlijk deel van onze groep bezwaar had tegen het vastleggen van het vrouwenkiesrecht in de Grondwet en wij ons tegen de verhooging van de schadeloosstelling hebben uitgesproken, daarin geen verandering is gekomen. Vooral ook wat de nieuwe leden van onze groep betreft, zijn hun bezwaren tegen het laatste niet minder sterk dan van hen, die aan de eerste behandeling hebben deelgenomen.

Intusschen zijn wij van meening, gelijk ook een vorigen keer reeds is gezegd: lites finiri oportet, en uit de overweging, dat wij bij de beoordeeling van een ontwerp, als het hier geldt, niet eenzijdig op een enkele bepaling hebben te letten, maar dit in zijn geheel moeten beschouwen, zullen wij, ondanks onze bezwaren, waarop ik nog eens den nadruk heb willen leggen, onze stem aan dit hoofdstuk geven.

De heer **Troelstra**: Mijnheer de Voorzitter! Het was ons plan niet bij deze behandeling van de Grondwetsherziening in discussie te treden, maar naar aanleiding van de redevoering van mejuffrouw van Dorp moet ik nu toch een enkel woord zeggen en wel voornamelijk, omdat onze fractie bij de eerste behandeling van deze Grondwetsherziening het harerzijds niet noodig heeft geacht, de verhooging der schadeloosstelling van de leden der Kamer met een enkel woord te verdedigen.

Het voorstel der Regeering was voor ons de uitkomst van verschillend overleg en het bleek, dat daarbij rekening was gehouden met verschillende factoren, welke bij de beoordeeling van deze zaak golden. Die uitkomst meenden wij te moeten aanvaarden; pogingen tot verhooging van die schadeloosstelling zijn door ons niet gedaan en wij hebben gestemd tegen elke poging, om die schadeloosstelling te verlagen.

Nu evenwel wordt door mejuffrouw van Dorp met vrij sterken nadruk en in den vorm van het poneeren van een algemeen beginsel, tegen die verhooging te velde getrokken op dezen grond, dat de Tweede Kamer door het niet aannemen van die verhooging het voorbeeld moet geven van bezuiniging.

Ik moet eerlijk zeggen, dat ik het grootste gedeelte van de 25 jaren, die ik lid van de Kamer geweest ben, gewerkt heb voor slechts f 2000 en wanneer ik mij afvraag, of dit voldoende is geweest, gegeven dat men zich stelt op het standpunt van goed werk te willen leveren, dan antwoord ik daarop: absoluut niet.

Dat de verhooging, welke sedert is ingetreden, niet voldoet aan den eisch, welke naar het mij voorkomt vóór alles moet worden gesteld, zal wel door niemand worden tegengesproken.

Het is heel aardig — en mejuffrouw van Dorp toont aan, dat zij van plan is van dit eenzijdig standpunt nu verder hier de zaken te beoordeelen — dat er bezuinigd zal worden, en alle partijen hier zonder onderscheid hebben, de een op deze de ander op die manier, de een in meer beperkten en de ander in ruimeren zin, zich voor het aanbrengen van bezuinigingen

(Troelstra e. a.)

uitgesproken. Zijn wij nu van plan om bij de beoordeeling van verschillende bezuinigingsvoorstellen, welke hier zullen komen, vóór alles de vraag te stellen, of de voorgestelde bezuinigingen ons zullen blijven waarborgen goede qualiteit arbeid van den kant van de Tweede Kamer, wij meenen ook ten opzichte van de schadeloosstelling van de Kamerleden datzelfde standpunt te moeten innemen.

Wij hebben het algemeen kiesrecht ingevoerd; wij hebben het vrouwenkiesrecht ingevoerd; wij hebben daardoor alle kringen van ons volk in de gelegenheid gesteld hier vertegenwoordigd te zijn. Het zou nu ingaan tegen de democratie, tegen den eisch, die aan ons gesteld moet worden, dat hier deugdelijke arbeid zal worden geleverd, wanneer de schadeloosstelling van de Kamerleden gesteld was op een peil, waardoor in de allereerste plaats niet de zekerheid verkregen wordt, dat in alle kringen der bevolking bevoegde personen kunnen gevonden worden, die zich geheel wijden aan het steeds moeilijker wordend werk van wetgeven, dat hier gedaan moet worden.

Wij meenen, dat een Staatsinrichting, berustende op het algemeen kiesrecht, in de allereerste plaats moet zorgen, dat de vertegenwoordigers, door en uit het algemeen kiesrecht gekozen, ten minste niet door omstandigheden, die door de wet zelf als hinderpalen zijn aangebracht, verhinderd worden hier hun werk goed te doen.

Dit dient vooropgesteld te worden, ook bij hetgeen in het vervolg door mejuffrouw van Dorp en anderen op het gebied van bezuiniging voorgesteld zal worden.

Ook met het oog op de stijging van den levensstandaard in het algemeen, zal bij een schadeloosstelling van f 3000 per jaar niet ieder, die daarvoor door de kiezers wordt aangewezen, in staat zijn hier deugdelijk, solied werk te leveren. Het zou m. i. dan ook van groote eenzijdigheid getuigen, wanneer ter wille van de z.g. bezuiniging, de Tweede Kamer zelf zou terugdeinzen voor maatregelen, om de tegenwoordige te lage schadeloosstelling te brengen op het noodzakelijk peil.

Dit meende ik in het midden te moeten brengen tegenover de beschouwingen van mejuffrouw van Dorp. Overigens heb ik geen aanleiding op de gehouden beraadslaging nader in te gaan.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Heb ik de geachte afgevaardigden, die juist het woord gevoerd hebben, wel gevolgd, dan kan ik hun redevoeringen indeelen in twee soorten: verklaringen ter motiveering van de door hen uit te brengen stem, en redevoeringen, zooals er een door den heer Troelstra gehouden is, ter aanprijzing van het voorstel der Regeering.

Ik behoef op deze laatste niet in te gaan. Wat de verklaringen betreft, ik meen, dat het goed gebruik is, dat van de zijde der Regeering op verklaringen van leden niet wordt geantwoord.

Daarom mag ik zelf ook met een verklaring volstaan, dat ik aan hetgeen bij de eerste lezing ten voordeele van hoofdstuk III is aangevoerd en aan hetgeen in de Memorie van Antwoord is gezegd niets kan toevoegen en dat ik de aanneming van hoofdstuk III in het belang van het Land acht.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het ontwerp van wet wordt in stemming gebracht en met 73 tegen 12 stemmen aangenomen.

Vóór hebben gestemd de heeren J. ter Laan, Visser van IJzendoorn, mejuffrouw Groeneweg, mejuffrouw Westerman, de heeren van der Voort van Zijp, van Gijn, Duys, Schaper, Boon, Deckers, van Zadelhoff, Nolens, Ter Hall, Juten, Bulten, Krijger, van Rijckevorsel, van den Tempel, IJzerman, Bongaerts, Fruytier, H. Colijn, Staalman, van Rijzewijk, van Schaik, van Dijk, Vliegen, Ketelaar, Hugenholtz, Kleerekoper, K. ter Laan, Zijlstra, Brautigam, Snoeck Henkemans, mejuffrouw Katz, de heeren Schokking, Gerretson, Hiemstra, van Voorst tot Voorst, Bomans, Troelstra, Albarda, Gerhard,

Kolkman, van der Molen, van Rappard, Fleskens, Weitkamp, van de Bilt, Bakker, Smeenk, Wintermans, Ament, Bierema, van Braambeek, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Moerel, Suring, mevrouw Bronsveld—Vitringa, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Kuiper, Marchant, Michielsen, van Boetzelaer van Dubbeldam, Stulemeijer, Feber, Knigge, Dresselhuys, Ebels, Oud, van Wijnbergen, Sannes en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren van Ravesteijn, A. Colijn, Schouten, Wijnkoop, Duymaer van Twist, Visscher, de Wilde, Braat, de Boer, Kersten, mejuffrouw van Dorp en de heer Beumer;

VIII. het ontwerp van wet, houdende **verandering in het IVde hoofdstuk der Grondwet (212).**

Over dit ontwerp van wet wordt geen beraadslaging gevoerd.

Het ontwerp van wet wordt in stemming gebracht en met 84 tegen 1 stem aangenomen.

Vóór hebben gestemd de heeren van Boetzelaer van Dubbeldam, Beumer, Stulemeijer, Feber, Knigge, Dresselhuys, Ebels, Oud, van Wijnbergen, Sannes, J. ter Laan, Visser van IJzendoorn, mejuffrouw Groeneweg, mejuffrouw Westerman, de heeren van der Voort van Zijp, van Gijn, Duys, Schaper, Boon, Deckers, van Zadelhoff, Nolens, van Ravesteijn, Ter Hall, Juten, Bulten, Krijger, van Rijckevorsel, van den Tempel, IJzerman, Bongaerts, Fruytier, A. Colijn, H. Colijn, Staalman, Schouten, van Rijzewijk, Wijnkoop, van Schaik, van Dijk, Vliegen, Ketelaar, Hugenholtz, Kleerekoper, K. ter Laan, Zijlstra, Brautigam, Snoeck Henkemans, mejuffrouw Katz, de heeren Schokking, Gerretson, Duymaer van Twist, Hiemstra, van Voorst tot Voorst, Visscher, Bomans, Troelstra, Albarda, Gerhard, de Wilde, Kolkman, van der Molen, van Rappard, Fleskens, Weitkamp, van de Bilt, Braat, Bakker, Smeenk, Wintermans, Ament, Bierema, van Braambeek, mevrouw Bakker—Nort, de heeren de Boer, Moerel, Suring, mevrouw Bronsveld—Vitringa, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Kuiper, Marchant, mejuffrouw van Dorp, de heer Michielsen en de Voorzitter.

Tegen heeft gestemd de heer Kersten;

IX. het ontwerp van wet, houdende **verandering in het Vde hoofdstuk der Grondwet (212).**

Over dit ontwerp van wet wordt geen beraadslaging gevoerd.

Het ontwerp van wet wordt in stemming gebracht en met algemeene (85) stemmen aangenomen.

Vóór hebben gestemd de heeren Beumer, Stulemeijer, Feber, Knigge, Dresselhuys, Ebels, Oud, van Wijnbergen, Sannes, J. ter Laan, Visser van IJzendoorn, mejuffrouw Groeneweg, mejuffrouw Westerman, de heeren van der Voort van Zijp, van Gijn, Duys, Schaper, Boon, Deckers, van Zadelhoff, Nolens, van Ravesteijn, Ter Hall, Juten, Bulten, Krijger, van Rijckevorsel, van den Tempel, IJzerman, Bongaerts, Fruytier, A. Colijn, H. Colijn, Staalman, Schouten, van Rijzewijk, Wijnkoop, van Schaik, van Dijk, Vliegen, Ketelaar, Hugenholtz, Kleerekoper, K. ter Laan, Zijlstra, Brautigam, Snoeck Henkemans, mejuffrouw Katz, de heeren Schokking, Gerretson, Duymaer van Twist, Hiemstra, van Voorst tot Voorst, Visscher, Bomans, Troelstra, Albarda, Gerhard, de Wilde, Kolkman, van der Molen, van Rappard, Fleskens, Weitkamp, van de Bilt, Braat, Bakker, Smeenk, Wintermans, Ament, Bierema, van Braambeek, mevrouw Bakker—Nort, de heeren de Boer, Moerel, Suring, mevrouw Bronsveld—Vitringa, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Kersten, Kuiper, Marchant, mejuffrouw van Dorp, de heeren Michielsen, van Boetzelaer van Dubbeldam en de Voorzitter;

X. het ontwerp van wet, houdende **verandering in het VIIde hoofdstuk der Grondwet (212).**

(van Dorp.)

Over dit ontwerp van wet wordt geen beraadslaging gevoerd.

Het ontwerp van wet wordt in stemming gebracht en aangenomen met algemeene (85) stemmen.

Vóór hebben gestemd de heeren Nolens, van Ravesteijn, Ter Hall, Juten, Bulten, Krijger, van Rijckevorsel, van den Tempel, IJzerman, Bongaerts, Fruytier, A. Colijn, H. Colijn, Staalman, Schouten, van Rijzewijk, Wijnkoop, van Schaik, van Dijk, Vliegen, Ketelaar, Hugenholtz, Kleerekoper, K. ter Laan, Zijlstra, Brautigam, Snoeck Henkemans, mejuffrouw Katz, de heeren Schokking, Gerretson, Duymaer van Twist, Hiemstra, van Voorst tot Voorst, Visscher, Bomans, Troelstra, Albarda, Gerhard, de Wilde, Kolkman, van der Molen, van Rappard, Fleskens, Weitkamp, van de Bilt, Braat, Bakker, Smeenk, Wintermans, Ament, Bierema, van Braambeek, mevrouw Bakker—Nort, de heeren de Boer, Moerel, Suring, mevrouw Bronsveld—Vitringa, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Kersten, Kuiper, Marchant, mejuffrouw van Dorp, de heeren Michielsen, van Boetzelaer van Dubbeldam, Beumer, Stulemeijer, Feber, Knigge, Dresselhuys, Ebels, Oud, van Wijnbergen, Sannes, J. ter Laan, Visser van IJzendoorn, mejuffrouw Groeneweg, mejuffrouw Westerman, de heeren van der Voort van Zijp, van Gijn, Duys, Schaper, Boon, Deckers, van Zadelhoff en de Voorzitter;

XI. het ontwerp van wet, houdende **verandering in het VIIIste hoofdstuk der Grondwet (212).**

Over dit ontwerp van wet wordt geen beraadslaging gevoerd.

Het ontwerp van wet wordt in stemming gebracht en aangenomen met algemeene (85) stemmen.

Vóór hebben gestemd de heeren Smeenk, Wintermans, Ament, Bierema, van Braambeek, mevrouw Bakker—Nort, de heeren de Boer, Moerel, Suring, mevrouw Bronsveld—Vitringa, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Kersten, Kuiper, Marchant, mejuffrouw van Dorp, de heeren Michielsen, van Boetzelaer van Dubbeldam, Beumer, Stulemeijer, Feber, Knigge, Dresselhuys, Ebels, Oud, van Wijnbergen, Sannes, J. ter Laan, Visser van IJzendoorn, mejuffrouw Groeneweg, mejuffrouw Westerman, de heeren van der Voort van Zijp, van Gijn, Duys, Schaper, Boon, Deckers, van Zadelhoff, Nolens, van Ravesteijn, Ter Hall, Juten, Bulten, Krijger, van Rijckevorsel, van den Tempel, IJzerman, Bongaerts, Fruytier, A. Colijn, H. Colijn, Staalman, Schouten, van Rijzewijk, Wijnkoop, van Schaik, van Dijk, Vliegen, Ketelaar, Hugenholtz, Kleerekoper, K. ter Laan, Zijlstra, Brautigam, Snoeck Henkemans, mejuffrouw Katz, de heeren Schokking, Gerretson, Duymaer van Twist, Hiemstra, van Voorst tot Voorst, Visscher, Bomans, Troelstra, Albarda, Gerhard, de Wilde, Kolkman, van der Molen, van Rappard, Fleskens, Weitkamp, van de Bilt, Braat, Bakker en de Voorzitter;

XII. het ontwerp van wet, houdende **verandering in het IXde hoofdstuk der Grondwet (212).**

De beraadslaging wordt geopend.

Mejuffrouw van Dorp: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil een korte motiveering geven van de stem, die ik tegen dit wetsontwerp zal uitbrengen. Dit wetsontwerp wordt in het algemeen daarmede gemotiveerd, dat het een bevoegdheid geeft, die ieder den wetgever zou willen geven, maar die van sommige zijden bestreden wordt. Mijn stem tegen dit wetsontwerp is daarop gebaseerd, dat het aan den eenen kant overbodig en aan den anderen kant schadelijk is. Overbodig geloof ik dat het wetsontwerp is, waar het de bevoegdheid wil geven, lichamen te scheppen, die geheel en al liggen binnen de lijn van ons Staatswezen. Ik geloof dat er niets

(van Dorp.)

tegen is, uitgaande van het wezen van ons Staatsrecht, aan een aantal gemeenten de bevoegdheid te geven gemeenschappelijke verordeningen vast te stellen betreffende gemeenschappelijke belangen. Ik geloof dat de oppositie hiertegen bij onze leeraren in het Staatsrecht dan ook zoo sterk verminderd is, dat zij welhaast niet meer bestaat. Volgens de hoofdlijnen van ons Staatsrecht is onze vrijheid hierin gelegen, dat de verordenende lichamen bestaan uit de vertegenwoordigers van de geheele burgerij; daarin is onze vrijheid gelegen.

Wat men nu wil, is geheel iets anders en moet daarvan wel onderscheiden worden. Daarvoor is zeker een wijziging van de Grondwet noodig, maar daardoor wordt dan ook naar mijn meening ons Staatsrecht op losse schroeven gezet. Men wil nu lichamen maken niet van menschen, die gemeenschappelijke belangen hebben, maar die tegenovergestelde belangen hebben, en die die tegenovergestelde belangen daarin moeten uitvechten.

Ik noem in de eerste plaats de bedrijfsorganisatie. Het denkbeeld is, dat men op deze wijze een stap nader zal komen tot den socialen vrede. Mijn meening is, dat dit uitermate gevaarlijk is, dat men den socialen vrede niet zal versterken, maar integendeel de klassentegenstellingen zal versterken, dat men den klassenstrijd zal verscherpen, dat men het economisch leven in een keurslijf zal dwingen en het maatschappelijk leven uit elkaar zal rukken. Ten slotte, wanneer in dergelijke lichamen menschen hun tegenovergestelde belangen moeten zien uit te vechten, zal het einde zijn, overheersching van de eene partij door de andere en willekeur. Mijnheer de Voorzitter! Dit zijn de redenen, waarom ik tegen dit ontwerp zal stemmen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het ontwerp van wet, in stemming gebracht, wordt aangenomen met 83 tegen 1 stem.

Vóór hebben gestemd de heeren van de Bilt, Braat, Bakker, Smeenk, Wintermans, Ament, Bierema, van Braambeek, mevrouw Bakker—Nort, de heeren de Boer, Moerel, Suring, mevrouw Bronsveld—Vitringa, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Kersten, Kuiper, Marchant, Michielsen, van Boetzelaer van Dubbeldam, Beumer, Stulemeijer, Feber, Knigge, Dresselhuys, Ebels, Oud, van Wijnbergen, Sannes, J. ter Laan, Visser van IJzendoorn, mejuffrouw Groeneweg, mejuffrouw Westerman, de heeren van der Voort van Zijp, van Gijn, Duys, Schaper, Boon, Deckers, van Zadelhoff, Nolens, van Ravesteijn, Ter Hall, Juten, Bulten, Krijger, van Rijckevorsel, van den Tempel, IJzerman, Bongaerts, Fruytier, A. Colijn, Staalman, Schouten, van Rijzewijk, Wijnkoop, van Schaik, van Dijk, Vliegen, Ketelaar, Hugenholtz, Kleerekoper, K. ter Laan, Zijlstra, Brautigam, Snoeck Henkemans, mejuffrouw Katz, de heeren Schokking, Gerretson, Duymaer van Twist, Hiemstra, van Voorst tot Voorst, Visscher, Bomans, Troelstra, Albarda, Gerhard, de Wilde, Kolkman, van der Molen, van Rappard, Fleskens, Weitkamp en de Voorzitter.

Tegen heeft gestemd mejuffrouw van Dorp;

XIII. het ontwerp van wet, houdende **verandering in het XIde hoofdstuk der Grondwet (212).**

Over dit ontwerp van wet wordt geen beraadslaging gevoerd.

Het ontwerp van wet wordt in stemming gebracht en aangenomen met 83 tegen 2 stemmen.

Vóór hebben gestemd de heeren Feber, Knigge, Dresselhuys, Ebels, Oud, van Wijnbergen, Sannes, J. ter Laan, Visser van IJzendoorn, mejuffrouw Groeneweg, mejuffrouw Westerman, de heeren van der Voort van Zijp, van Gijn, Duys, Schaper, Boon, Deckers, van Zadelhoff, Nolens, Ter

(Voorzitter.)

Hall, Juten, Bulten, Krijger, van Rijckevorsel, van den Tempel, IJzerman, Bongaerts, Fruytier, A. Colijn, H. Colijn, Staalman, Schouten, van Rijzewijk, van Schaik, van Dijk, Vliegen, Ketelaar, Hugenholtz, Kleerekoper, K. ter Laan, Zijlstra, Brautigam, Snoeck Henkemans, mejuffrouw Katz, de heeren Schokking, Gerretson, Duymaer van Twist, Hiemstra, van Voorst tot Voorst, Visscher, Bomans, Troelstra, Albarda, Gerhard, de Wilde, Kolkman, van der Molen, van Rappard, Fleskens, Weitkamp, van de Bilt, Braat, Bakker, Smeenk, Wintermans, Ament, Bierema, van Braambeek, mevrouw Bakker—Nort, de heeren de Boer, Moerel, Suring, mevrouw Bronsveld—Vitringa, mevrouw de Vries—Bruins, Kersten, Kuiper, Marchant, mejuffrouw van Dorp, de heeren Michielsen, van Boetzelaer van Dubbeldam, Beumer, Stulemeijer en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren van Ravesteijn en Wijnkoop;

XIV. het ontwerp van wet, houdende **verandering in de Additionnele Artikelen der Grondwet (212).**

Over dit ontwerp van wet wordt geen beraadslaging gevoerd.

Het ontwerp van wet, in stemming gebracht, wordt aangenomen met 83 tegen 2 stemmen.

Vóór hebben gestemd de heeren J. ter Laan, Visser van IJzendoorn, mejuffrouw Groeneweg, mejuffrouw Westermen, de heeren van der Voort van Zijp, van Gijn, Duys, Schaper, Boon, Deckers, van Zadelhoff, Nolens, Ter Hall, Juten, Bulten, Krijger, van Rijckevorsel, van den Tempel, IJzerman, Bongaerts, Fruytier, A. Colijn, H. Colijn, Staalman, Schouten, van Rijzewijk, van Schaik, van Dijk, Vliegen, Ketelaar, Hugenholtz, Kleerekoper, K. ter Laan, Zijlstra, Brautigam, Snoeck Henkemans, mejuffrouw Katz, de heeren Schokking, Gerretson, Duymaer van Twist, Hiemstra, van Voorst tot Voorst, Visscher, Bomans, Troelstra, Albarda, Gerhard, de Wilde, Kolkman, van der Molen, van Rappard, Fleskens, Weitkamp, van de Bilt, Braat, Bakker, Smeenk, Wintermans, Ament, Bierema, van Braambeek, mevrouw Bakker—Nort, de heeren de Boer, Moerel, Suring, mevrouw Bronsveld—Vitringa, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Kersten, Kuiper, Marchant, mejuffrouw van Dorp, de heeren Michielsen, van Boetzelaer van Dubbeldam, Beumer, Stulemeijer, Feber, Knigge, Dresselhuys, Ebels, Oud, van Wijnbergen, Sannes en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren van Ravesteijn en Wijnkoop.

De **Voorzitter**: De Bijzondere Commissie voor het ontwerp van wet, houdende verzekering van personen, werkzaam in het zeevaartbedrijf en in het zeevisschersbedrijf, tegen geldelijke gevolgen van bedrijfsongevallen (90), kan binnen den bij art. 32, juncto 44, van het Reglement van Orde bepaalden termijn, welke tot den 1sten October a. s. werd verlengd, niet met haar Verslag gereed zijn, aangezien het met de Regeering gepleegde overleg nog niet geëindigd is.

Zij verzoekt mitsdien den bedoelden termijn nader te willen verlengen tot 1 Januari a. s.

Ik stel voor dienovereenkomstig te besluiten.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor, om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De vergadering wordt gesloten.

4de VERGADERING. — 4 OCTOBER 1922.

Mededeeling van ingekomen stukken.

4de VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 4 OCTOBER 1922.

(Bijeenroepingsuur 1.30 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. missive van den waarnemenden voorzitter van het Centraal Stembureau voor de verkiezing van de Tweede Kamer; 3°. geloofsbrieven met bijbehoorende stukken van de nieuwbenoemde leden der Kamer de heeren C. van den Heuvel en Th. Heukels; 4°. ontwerpen van wet; 5°. missives van den directeur van het Kabinet der Koningin en Regeeringsmissives; 6°. verzoekschriften; 7°. verklaringen van adhaesie; 8°. motiën; 9°. een gedrukte missive; 10°. drukwerken. — Verslag uitgebracht over een ontwerp van wet. — Mededeeling van de benoeming van voorzitters van Commissiën. — Verslag uitgebracht over de geloofsbrieven met bijbehoorende stukken van de heeren C. van den Heuvel en Th. Heukels. — Verlof gevraagd door de heeren K. ter Laan en Troelstra om vragen te mogen richten tot de Regeering. — Mededeeling van een besluit der Centrale Afdeeling.

Voorzitter: de heer **Koolen.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 80 leden, te weten:
de heeren van der Molen, Kersten, mejuffrouw van Dorp, de heeren Visser van IJzendoorn, Beumer, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Suring, Moerel, Bakker, Kuiper, mevrouw Bronsveld—Vitringa, mevrouw Bakker—Nort, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren van Schaik, Bierema, van Voorst tot Voorst, J. ter Laan, Ter Hall, Bulten, Engels, Fleskens, Smeenk, Wintermans, Braat, Ebels, Feber, Weitkamp, Hiemstra, Visscher, A. Colijn, van Rappard, van Sasse van Ysselt, Deckers, Dresselhuys, van Dijk, van Gijn, van Boetzelaer van Dubbeldam, IJzerman, mejuffrouw Westerman, de heeren Gerretson, de Boer, Albarda, van Vuuren, Zijlstra, Staalman, Knigge, van Zadelhoff, de Wilde, Ament, Hermans, mejuffrouw Katz, de heeren Marchant, Michielsen, K. ter Laan, Bongaerts, Schouten, Tilanus, H. Colijn, Krijger, de Monté ver Loren, van Braambeek, Hugenholtz, Oud, Nolens, Boon, Duymaer van Twist, Fruytier, Schaper, Gerritzen, Stulemeijer, van Wijnbergen, Rutgers, Duys, Schokking, van Rijckevorsel, Troelstra, Snoeck Henkemans, Bomans, van de Bilt.

De **Voorzitter:** Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer Kleerekoper, wegens dringende ambtsbezigheden elders; van den heer Gerhard, wegens ambtbezigheden elders.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. een missive van den waarnemenden voorzitter van het Centraal Stembureau voor de verkiezing van de leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, ten geleide van een afschrift van het proces-verbaal van de op 28 September 1922 gehouden zitting van het Centraal Stembureau, waarbij — wegens het ontslag nemen als lid der Kamer door de heeren mr. Th. Heemskerk, J. J. C. van Dijk, jhr. mr. Ch. J. M. Ruys de Beerenbrouck, jhr. mr. D. J. de Geer en dr. J. Th. de Visser — als zoodanig zijn benoemd verklaard de heeren C. van den Heuvel, Th. Heukels, P. J. Rutten, jhr. mr. J. W. H. Rutgers van Rozenburg en H. J. Lovink.

Deze stukken zullen worden gezonden aan de Commissie tot onderzoek van de geloofsbrieven van genoemde heeren;

3°. de geloofsbrieven met bijbehoorende stukken van de nieuwbenoemde leden der Kamer de heeren C. van den Heuvel en Th. Heukels.

Deze stukken worden gesteld in handen van een Commissie van vijf leden, waartoe door den Voorzitter worden benoemd de heeren van Vuuren, Snoeck Henkemans, de Monté ver Loren, Albarda en Oud;

4°. zeventien Koninklijke boodschappen ten geleide van de volgende ontwerpen van wet:

Vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting van Suriname voor het dienstjaar 1923;

Vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting van Curaçao voor het dienstjaar 1923;

Regeling van de inkomsten en uitgaven van het Staatsmuntbedrijf voor het dienstjaar 1923;

Toekenning van bevoegdheid aan gemeenteraden tot het verleenen van een toelage ten laste van de gemeente, over elk der jaren 1919, 1920, 1921 en het eerste kwartaal van 1922, voor werkzaamheden, welke aan onderwijzers buiten den gewonen schooltijd waren opgedragen, of wegens het werkzaam geweest zijn van onderwijzers aan scholen van bijzonderen aard;

Aanvulling van de artikelen 8, 9, 28, 36 en 39 der Drankwet;

Wijziging van het tiende hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921 (Verschillende onderwerpen);

Wijziging van het XIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922;

Vaststelling van het slot der rekening van de koloniale uitgaven en ontvangsten voor Suriname over het dienstjaar 1917;

Verhooging van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921; Verhooging van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922;

Toepassing van artikel 2, 2de lid, der Pensioenwet 1922 (*Staatsblad* n°. 240), ten behoeve van den oud-ingenieur der marine E. J. Benthem;

Vaststelling van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Leeningfonds 1914 voor het dienstjaar 1923;

Naturalisatie van: 1°. Kurt Arnóti en 19 anderen, 2°. Maarten Johannes Baak en 19 anderen, 3°. Jacob Bäck en 19 anderen, 4°. Theodor August Ballizani en 19 anderen,

(Voorzitter.)

5°. Fritz Gustav Berg en 10 anderen, en 6°. Fidel Eberhard en 19 anderen;

Wijziging van hoofdstuk XA der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1920;

Wijziging van het invoerrecht op sigaren;

Wijziging van wetten, die den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel met name noemen;

Wijziging der Ongevallenwet 1921;

Wijziging, aanvulling en verhooging van het IIIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921.

Deze ontwerpen van wet, welke met de daarbij behoorende stukken reeds zijn gedrukt en rondgedeeld, zullen worden gezonden aan de afdeelingen of aan de betrokken begrootingscommissiën;

5°. de volgende missives:

een, van den directeur van het Kabinet der Koningin, houdende kennisgeving, dat Hare Majesteit het door de Staten-Generaal aangenomen voorstel van wet tot aanvulling van de Hooger-onderwijswet heeft goedgekeurd.

Deze missive wordt voor kennisgeving aangenomen;

een, van den Minister van Koloniën, houdende inlichtingen op het adres van J. Th. Smit, eervol ontslagen arts bij den dienst der pestbestrijding in Nederlandsch-Indië en gepensionneerd officier van gezondheid der 1ste klasse bij het leger in Nederlandsch-Indië, te Bandoeng, houdende verzoek hem vrijen overtocht naar Nederland te verleenen en om vergoeding van geleden financieele schade.

Deze missive is reeds gedrukt en rondgedeeld;

een, van den Minister van Koloniën, ten geleide van een afdruk van:

a. het Koninklijk besluit van 18 Augustus jl. n°. 41 (*Staatsblad* n°. 501) tot af- en overschrijving van het IIde op het Iste hoofdstuk der begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1921;

b. het Koninklijk besluit van 2 September jl. n°. 70 (*Staatsblad* n°. 513) tot af- en overschrijving van het Iste op het IIde en omgekeerd van het IIde op het Iste hoofdstuk dier begrooting voor het dienstjaar 1922.

Deze missive is reeds gedrukt en rondgedeeld; de ingezonden afdrukken zijn ter griffie nedergelegd, ter inzage van de leden;

een, van den Minister van Binnenlandsche Zaken, ten geleide van de rekening van inkomsten en uitgaven van het Staatsbedrijf der Algemeene Landsdrukkerij over het dienstjaar 1921.

Deze stukken zullen niet gedrukt en rondgedeeld, doch ter griffie worden nedergelegd, ter inzage van de leden;

6°. de volgende verzoekschriften:

een, betreffende het ontwerp van wet tot regeling van het levensverzekeringbedrijf, van den directeur der Nederlandsche Herverzekeringmaatschappij te 's Gravenhage;

twee, betreffende het ontwerp van wet tot wijziging der Lager-onderwijswet 1920, van:

den voorzitter en den secretaris, namens den R.-K. Onderwijzersbond in het bisdom Breda;

het bestuur der vereeniging van Nederlandsche Gemeenten te 's Gravenhage;

een, van den voorzitter en den secretaris, namens het hoofdbestuur van den Algemeenen Bond van Politiepersoneel in Nederland, te Amsterdam, betreffende het niet verleenen van subsidie of steun aan de te 's Hertogenbosch opgerichte politievakschool en houdende verzoek maatregelen te willen nemen in het belang van de opleiding tot dienaar van politie van Staatswege;

een, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te 's Hertogenbosch, betreffende het nemen van maatregelen tot belemmering van den invoer van buitenlandsche schoenen en leder;

een, van den voorzitter en den secretaris der Handelsvereeniging Bandoeng, te Bandoeng, betreffende intrekking der wet op de oorlogswinstbelasting voor Ned.-Indië;

een, van den voorzitter en den secretaris namens het hoofdbestuur van den Koninklijken Bond van gepensionneerde en eervol ontslagen militaire officieren van Moederland en Koloniën en hun weduwen „Bendor" te 's Gravenhage, houdende verzoek om gelijkstelling van pensioen voor alle gepensionneerde militairen van het Oost-Indisch leger;

een, van A. Jansen, weduwe van G. van Diek, te Zevenaar, ten vervolge op haar vorig adres, houdende verzoek om financieelen steun;

een, van de weduwe G. Buitink, geb. Jansen, te Didam, ten vervolge op haar vorig adres, houdende verzoek om uitbetaling van kostwinnersvergoeding in verband met den militairen dienst van haar zoon;

een, van het hoofdbestuur van den Ned. Bond voor pensioenactie voor de gepensionneerden der zeemacht beneden den rang van officier, te Amsterdam, houdende verzoek om gelijkstelling van de verouderde pensioenen der zeemacht met die, volgens de nieuwe pensioenwet 1922 toegekend, en toeslag op de voor 1920 verleende pensioenen;

een, van M. Suurd, te Naarden e. a., allen vrijwillig dienende korporaals bij de landmacht, betreffende hun positie en de te hunnen aanzien geldende regelingen;

een, van den gewezen secretaris en den gewezen adjunctsecretaris der directie van de voormalige Weduwen- en Weenzenkas voor de officieren van de landmacht, houdende verzoek om schadevergoeding wegens opheffing van genoemde instelling;

een, van J. R. Bijdendijk, gepensionneerd reserve-luitenant-kolonel der landweer, te Bussum, houdende verzoek om herziening van zijn pensioen;

een, van K. Brinkman, gewezen werkman bij de telegrafie en telefonie, te Hoog-Soeren, gemeente Apeldoorn, houdende verzoek hem weder in zijn vorige betrekking te herstellen, met uitkeering van zijn ingehouden loon;

een, van P. H. Färber, milicien-sergeant, thans met groot verlof, te Maastricht, houdende verzoek om schadeloosstelling, in verband met zijn ontslag bij de politietroepen;

een, van E. A. Jansen, gedetineerd in de strafgevangenis te Amsterdam, betreffende zijn veroordeeling en verzoek om herziening van het over hem uitgesproken vonnis;

een, van D. van Buuren e. a., allen ingezetenen der gemeente Meeuwen, betreffende de voorgenomen vereeniging der gemeenten Meeuwen, Drongelen en Genderen.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken commissiën;

7°. de volgende verklaringen van adhaesie:

a. aan het adres van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Vlaardingen, betreffende het ontwerp van wet tot regeling der kosten van openbare verpachtingen en het uitloven van premiën bij openbare verkoopingen en verpachtingen, van:

de Kamer van Koophandel en Fabrieken, te Haarlem;

b. aan het adres van de Padangsche Handelsvereeniging, betreffende intrekking der wet op de oorlogswinstbelasting voor Nederlandsch-Indië, van:

het bestuur der Handelsvereeniging te Palembang.

Deze verklaringen worden voor kennisgeving aangenomen;

(Voorzitter.)

8°. de volgende motiën:

van den secretaris, namens het bestuur van den Nederlandschen Roomsch-Katholieken Bond van Post-, Telegraaf- en Telefoonpersoneel „Sint Petrus", te Maastricht, een tweetal door dien bond op zijn congres te Arnhem aangenomen moties, in zake de voorgestelde nieuwe verlofsregeling en premiebetaling voor pensioen voor het Rijkspersoneel;

van den secretaris, namens het bestuur van de afdeeling „Amsterdam" van de Vereeniging van onderofficieren, enz. „Ons Belang", een door die afdeeling op 26 September jl. aangenomen motie, betreffende de voornemens der Regeering tot heffing van premie voor de pensioenen voor alle Rijksambtenaren;

van de afdeeling 's Hertogenbosch van de Vereeniging van Onderofficieren enz. „Ons Belang" op 20 September jl. een door die afdeeling aangenomen motie in zake de rangschikkingsregeling, betreffende de afvloeiing van het militaire beroepspersoneel en de invoering van het nieuwe Reglement van Krijgstucht;

van den secretaris, namens het hoofdbestuur van den Bond van Christelijke Politieambtenaren in Nederland, te Amsterdam, een door dien bond op 20 September jl. te Arnhem aangenomen motie, betreffende de voorgenomen heffing van premie voor de pensioenen van het Rijkspersoneel;

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen;

9°. een gedrukte missive van S. Botkine en drie anderen, betreffende de vervolging, waaraan de Kerk in Rusland blootstaat.

Dit stuk wordt als ongeteekend ter zijde gelegd;

10°. de volgende drukwerken:

van den Minister van Waterstaat, het Jaarverslag van den Raad van Toezicht op de Spoorwegdiensten over 1921;

van den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel, de Statistiek van de Zeescheepvaart over 1921;

van den Minister van Koloniën, het verslag betreffende den dienst der Opiumregie over 1921;

van den rector-magnificus der Rijksuniversiteit te Groningen, het academisch proefschrift van Th. Meinema: „Over gezinsverpleging van geesteszieken.";

van de Uitgevers-Maatschappij Elsevier, de brochure van mr. J. J. van Bolhuis „Geheime Diplomatie".

Deze drukwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

B. dat het Verslag gereed is van de Commissie van Rapporteurs voor het wetsontwerp, houdende regeling in zake vaststelling van een bouwverbod op gronden langs Rijkswegen (52).

Dit verslag is reeds gedrukt en rondgedeeld;

C. dat de volgende Commissiën tot haar voorzitter hebben benoemd:

de Commissie voor het Onderwijsverslag over 1919—1920 (174), den heer Gerhard;

de Commissie voor de Verslagen der Algemeene Rekenkamers in Nederland en in Nederlandsch-Indië, bedoeld in art. 79 der Indische Comptabiliteitswet, over 1920 (177), de Verslagen van de Algemeene Rekenkamer, bedoeld in art. 36 der Surinaamsche en art. 36 der Curaçaosche Comptabiliteitswet, over 1920 (186), de inlichtingen op de adressen van mevrouw J. E. Becker, geboren v. d. Putten (178), H. L. Roelfsema (179) en S. Ritsema van Eck (191), den heer Scheurer;

de Commissie voor de inlichtingen op de adressen van N. J. Lavaleije (180), E. de Graaf (181), H. de Iongh (182), J. van Drie (185) en M. H. de Ruiter (214), den heer Duymaer van Twist;

de Commissie voor de inlichtingen op de adressen van E. Strauss (196), mevrouw de weduwe C. van Rietschoten, geboren van Rije (141), S. van Veenstra (176), O. de Ruiter (197) en F. G. S. Mulder (211), den heer van Sasse van Ysselt;

de Commissie voor den brief van den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel in zake het verzoek van G. J. Ruiters (208), den heer van der Molen;

de Commissie van Rapporteurs voor het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling van de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek omtrent de erfopvolging (19), den heer van Rijckevorsel;

de Commissie voor de Verzoekschriften, den heer van Schaik;

de Bijzondere Commissie voor het wetsontwerp Nadere wijziging van de wet van 10 November 1900 (*Staatsblad* n°. 176) (Waterstaatswet) (107), den heer Visser van IJzendoorn;

de begrootingscommissie voor de koloniale begrootingen voor 1923, hoofdstuk XI der Staatsbegrooting en wetsontwerpen nos. 101, 102 en 106, den heer Scheurer;

de begrootingscommissie voor de hoofdstukken I, II, VII*A*, XII en de Wet op de Middelen en wetsontwerp 224, den heer Nolens;

de begrootingscommissie voor hoofdstuk III, den heer Snoeck Henkemans;

de begrootingscommissie voor hoofdstuk IV en wetsontwerp 229, den heer van Sasse van Ysselt;

de begrootingscommissie voor hoofdstuk V, den heer Bomans;

de begrootingscommissie voor hoofdstuk V*A* en wetsontwerp 184, den heer van Wijnbergen;

de begrootingscommissie voor hoofdstuk VI, den heer van der Voort van Zijp;

de begrootingscommissie voor hoofdstuk VII*B* en wetsontwerp 103, den heer van Vuuren;

de begrootingscommissie voor hoofdstuk VIII en wetsontwerp 231, den heer Duymaer van Twist;

de begrootingscommissie voor hoofdstuk IX en wetsontwerp 223, den heer Ketelaar;

de begrootingscommissie voor hoofdstuk X en wetsontwerp 238, den heer van Rappard;

de begrootingscommissie voor hoofdstuk X*A* en wetsontwerp 225, den heer Beumer;

de commissie voor de inlichtingen op het adres van Gebrs. Linssen (134), de inlichtingen op het adres van het Verbond van Nederlandsche Fabrikantenvereenigingen (137), de inlichtingen op het adres van L. W. Chr. G. van der Garden (162) en de inlichtingen op het adres van M. de Vries (164), den heer van Schaik;

de commissie voor den brief van den Minister van Koloniën betreffende R. S. Casajangan Soripada (136), den heer van Vuuren;

de commissie voor de verslagen der Algemeene Rekenkamers in Nederland en in Nederlandsch-Indië, bedoeld in art. 79 der Indische Comptabiliteitswet, over 1917 (143), den heer Oud;

de commissie van voorbereiding voor het wetsontwerp tot wijziging van het Wetboek van Koophandel omtrent de Naamlooze Vennootschap van Koophandel (87), den heer van Sasse van Ysselt en tot haar ondervoorzitter den heer de Monté ver Loren;

de commissie van voorbereiding voor de wetsontwerpen tot aanvulling van de bepalingen betreffende het strafrecht en de strafrechtspleging ten aanzien van personen, bij wie tijdens het begaan van het feit gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke storing der geestvermogens bestond enz. (88), den heer Dresselhuys en tot haar ondervoorzitter den heer Snoeck Henkemans;

4de VERGADERING. — 4 OCTOBER 1922.

Verslag uitgebracht over geloofsbrieven. — Aanvrage interpellaties. — Besluit Centrale afdeeling.

(Voorzitter.)

De heer **van Vuuren** brengt het volgend verslag uit:

De Commissie, in wier handen zijn gesteld de geloofsbrieven van de heeren C. van den Heuvel en Th. Heukels, met bijbehoorende stukken, heeft de eer het volgende te rapporteeren:

Uit het in handen der Commissie gestelde proces-verbaal van de zitting van het Centraal Stembureau, bedoeld in art. 130 der Kieswet, van 28 September 1922, ter benoeming van leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, noodzakelijk geworden door het ontslag nemen als lid der Kamer door de heeren mr. Th. Heemskerk, J. J. C. van Dijk, jhr. mr. Ch. J. M. Ruys de Beerenbrouck, jhr. mr. D. J. de Geer en dr. J. Th. de Visser blijkt, dat de heeren C. van den Heuvel, te Haarlemmermeer, en Th. Heukels, te Rotterdam, door het Centraal Stembureau zijn benoemd verklaard tot lid der Kamer in de plaats van de heeren mr. Th. Heemskerk en J. J. C. van Dijk, met inachtneming van de in de artikelen 104 en 105 der Kieswet geregelde volgorde. Deze is opgenomen in het besluit van het Centraal Stembureau, voorkomende in het bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van 19 Juli 1922 n°. 139. Daaruit is der Commissie gebleken, dat de benoeming van de heeren van den Heuvel en Heukels te recht heeft plaats gehad.

Uit het proces-verbaal blijkt voorts, dat door de in het lokaal aanwezige kiezers geen bezwaren zijn ingebracht.

Verder blijkt uit de overgelegde stukken, dat de heeren van den Heuvel en Heukels geen openbare betrekkingen bekleeden, welke onvereenigbaar zijn met het lidmaatschap van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, dat zij den vereischten leeftijd hebben bereikt, terwijl der Commissie niet gebleken is van eenige omstandigheid, welke hun Nederlanderschap in twijfel zou moeten doen trekken.

De Commissie heeft derhalve de eer voor te stellen, de heeren C. van den Heuvel en Th. Heukels als lid der Kamer toe te laten, nadat zij de voorgeschreven eeden (verklaring en beloften) zullen hebben afgelegd.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan den heer K. ter Laan, die het gevraagd heeft.

De heer **K. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Ik vraag aan de Kamer verlof enkele vragen tot de Regeering, in het bijzonder tot de Ministers van Marine, Oorlog en Justitie te mogen richten over den inhoud van het nieuwe Reglement betreffende de krijgstucht, dat zal worden ingevoerd te gelijk met het Wetboek van Militair Strafrecht.

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor, over dit verzoek te beslissen morgen over acht dagen bij den aanvang der vergadering.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan den heer Troelstra, die het gevraagd heeft.

De heer **Troelstra**: Mijnheer de Voorzitter! Ik vraag aan de Kamer verlof vragen te mogen richten tot de Regeering naar aanleiding van den voorgenomen aftrek van 8½ pct. van de wedden der burgerlijke ambtenaren ten behoeve van de pensioenen.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, over dit verzoek te beslissen morgen over acht dagen, bij den aanvang der vergadering.

Daartoe wordt besloten:

(Voorzitter e. a.)

De **Voorzitter**: Nog deel ik mede, dat de Centrale Afdeeling heeft besloten om aan de lijst der in de afdeelingen te onderzoeken wetsontwerpen toe te voegen:

het wetsontwerp tot wijziging van het invoerrecht op sigaren (257);

het wetsontwerp tot wijziging van de wetten, die den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel met name noemen (258).

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Uw mededeeling betreft een besluit van de Centrale Sectie, waaraan wij waarschijnlijk niet kunnen ontkomen. Ik zou er echter de aandacht op willen vestigen, dat wetsontwerp n°. 257 eigenlijk niet kan worden behandeld, vóórdat is afgedaan het initiatief-voorstel om den tabaksaccijns weder af te schaffen. Dat wetsvoorstel is in de afdeelingen onderzocht, er is een Voorloopig Verslag over verschenen, en ik zie nu niet in, waarom het niet zou moeten worden behandeld. Dit wetsontwerp staat in nauw verband met de Accijnswet; mocht de Kamer besluiten, daarop terug te komen, dan zou dit wetsontwerp er geheel anders uitzien, en wordt het een zuivere protectie-maatregel, zonder eenig verband met den accijns. Doen wij nu niet beter om het afdeelingsonderzoek van wetsontwerp 257 uit te stellen totdat wij het initiatief-voorstel in behandeling hebben genomen?

De **Voorzitter**: Het wil mij voorkomen, dat de weg, dien de heer Schaper wil opgaan, niet de juiste is. Inderdaad is een initiatief-voorstel aanhangig betreffende de invoering van den tabaks-accijns, waarover een groot Voorloopig Verslag is verschenen en waarop wij de Memorie van Antwoord wachten; ik weet niet of en wanneer die zal inkomen. Nu wordt het toch moeilijk om, wanneer de Regeering een wetsontwerp indient en mededeelt, op spoedige behandeling daarvan prijs te stellen, te zeggen: wij zullen eerst afwachten of op een initiatief-voorstel een Memorie van Antwoord inkomt en intusschen het wetsontwerp der Regeering niet gaan onderzoeken. Ik geloof niet, dat dat gaat.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Het feit, dat er geen Memorie van Antwoord is verschenen, ligt toch geheel aan de Regeering.

De **Voorzitter**: Dat wordt sterk! Er ligt een initiatief-voorstel, gelijk de heer Schaper zelf zeide, en nu moeten wij toch wachten of de heeren, die dat initiatief-voorstel hebben gedaan, een Memorie van Antwoord zullen indienen!

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zie geen kans er op deze manier een voorstel van te maken; ik geef toe, dat de voorstellers van het wetsvoorstel wat meer spoed hadden moeten maken met de Memorie van Antwoord. Zij vinden hun voorstel dan zeker niet al te ernstig. Het spijt mij maar onder die omstandigheden moet ik mij bij het besluit van de Centrale Afdeeling neerleggen.

De heer **Staalman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou even een misverstand willen ophelderen. Ik heb geenszins een initiatief-voorstel ingediend tot intrekking der Tabakswet, doch alleen voorgesteld om de wet niet binnen zekeren termijn in werking te doen treden. Inmiddels heeft de Regeering dat toch gedaan en daardoor heeft mijn voorstel zijn actualiteit verloren.

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De vergadering wordt gesloten.

5de VERGADERING. — 12 OCTOBER 1922.
Mededeeling van ingekomen stukken.

5de VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 12 OCTOBER 1922.

(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. de geloofsbrieven met bijbehoorende stukken van de nieuwbenoemde leden der Kamer de heeren Rutten en Rutgers van Rozenburg; 3°. ontwerpen van wet; 4°. Koninklijke besluiten; 5°. Regeeringsmissives; 6°. verzoekschriften; 7°. verklaringen van adhaesie; 8°. motiën; 9°. een telegram; 10°. en 11°. drukwerken. — Verslag uitgebracht over ontwerpen van wet. — Mededeeling van de benoeming door de afdeelingen van rapporteurs over ontwerpen van wet. — Verslag uitgebracht over geloofsbrieven; beëediging en toelating van de nieuwbenoemde leden der Kamer de heeren van den Heuvel, Heukels, Rutten en Rutgers van Rozenburg. — Regeling van werkzaamheden. — Toestaan van de verzoeken van de heeren K. ter Laan en Troelstra om vragen te mogen richten tot de Ministers van Marine, van Oorlog en van Justitie en tot de Regeering. — Behandeling en aanneming van ontwerpen van wet. — Motie ingediend door den heer Marchant om een ontwerp van wet voorloopig af te voeren van de agenda. — Aanneming der motie. — Aanvang der behandeling van het ontwerp van wet tot regeling van het Levensverzekeringsbedrijf.

Voorzitter: de heer **Koolen.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 89 leden, te weten:

de heeren Fruytier, van Vuuren, Kersten, van Schaik, mejuffrouw van Dorp, de heeren Schaper, Visser van IJzendoorn, van Sasse van Ysselt, Kleerekoper, Weitkamp, Bulten, Beumer, van Rappard, Kolkman, van Dijk, Gerretson, Bongaerts, van Boetzelaer van Dubbeldam, van Gijn, Moerel, Albarda, van Braambeek, Ament, Wintermans, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heer Fleskens, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren van Zadelhoff, Feber, Suring, Kuiper, Hiemstra, Michielsen, Knigge, Schokking, van Rijzewijk, Ter Hall, Engels, Braat, Smeenk, Krijger, Sannes, van der Molen, J. ter Laan, Stulemeijer, van Rijckevorsel, Dresselhuys, Duymaer van Twist, van Voorst tot Voorst, Wijnkoop, de Monté ver Loren, Snoeck Henkemans, Deckers, Marchant, Vliegen, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Gerritzen, K. ter Laan, Oud, de Wilde, Tilanus, IJzerman, Ketelaar, van der Voort van Zijp, mejuffrouw Katz, de heeren Hermans, de Boer, Schouten, Staalman, Troelstra, Boon, Brautigam, Duys, van Wijnbergen, H. Colijn, van den Heuvel, Heukels, Rutten, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Hugenholtz, van de Bilt, Scheurer, A. Colijn, Rutgers van Rozenburg, Rutgers, Bierema, Bakker, Zijlstra,

en de heeren Ministers van Justitie, van Waterstaat en van Arbeid.

De **Voorzitter:** Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer Visscher, wegens bijzondere omstandigheden; van den heer Nolens, de eerstvolgende vergaderingen, wegens verblijf in het buitenland; van mejuffrouw Westerman.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. van de nieuwbenoemde leden der Kamer de heeren P. J. Rutten en jhr. mr. J. W. H. Rutgers van Rozenburg hun geloofsbrieven met bijbehoorende stukken.

Deze stukken worden gesteld in handen van een Commissie van 5 leden, waartoe de Voorzitter benoemt de heeren van Vuuren, Snoeck Henkemans, de Monté ver Loren, Albarda en Boon;

3°. tien Koninklijke Boodschappen ten geleide van de volgende ontwerpen van wet:

Vaststelling van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Bouwfonds voor de Departementen van Binnenlandsche Zaken en van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen voor het dienstjaar 1922;

Afstand van een gedeelte van voor ontginning van Staatswege gereserveerde terreinen;

Wijziging van het tweede hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921;

Aanvulling en verhooging van het zevende hoofdstuk A der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921;

Wijziging der Huurcommissiewet en der Huuropzeggingswet;

Verhooging van de begrooting van uitgaven van het Leeningfonds 1914 voor het dienstjaar 1921;

Goedkeuring van den onderhandschen verkoop aan het Roomsch-Katholiek Kerkbestuur van den Heiligen Mathias te Maastricht van gronden met opstallen aan den Maagdendries, achter de boschbarakken, aldaar;

Vaststelling van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Staatsbedrijf der Algemeene Landsdrukkerij voor het dienstjaar 1923;

Goedkeuring van een overeenkomst met de Nederlandsch Amerikaansche Stoomvaartmaatschappij „Holland—Amerika Lijn" te Rotterdam wegens het vervoer van de briefpost, welke in Nederland of in andere landen, waarvan een of meer havens worden aangedaan, met de stoomschepen van die maatschappij wordt medegegeven;

Verhooging en wijziging van hoofdstuk V*a* der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922.

Deze ontwerpen van wet, welke met de daarbij behoorende stukken reeds zijn gedrukt en rondgedeeld, zullen worden gezonden aan de afdeelingen of aan de betrokken begrootingscommissiën;

4°. de volgende Koninklijke besluiten:

een, van 5 dezer n°. 4, houdende machtiging op den Voorzitter der Kamer tot beëediging van de nieuwbenoemde leden

(Voorzitter.)

de heeren Th. Heukels, C. van den Heuvel, H. J. Lovink, jhr. mr. J. W. H. Rutgers van Rozenburg en P. J. Rutten;

een, van 5 October 1922 n°. 37, waarbij wordt ingesteld een Commissie, als bedoeld in artikel 12, tweede lid, van het Koninklijk besluit van 3 Augustus 1922 (*Staatsblad* n°. 479) (tot regeling van de toekenning van wachtgeld aan burgerlijke Rijksambtenaren) en houdende benoeming van de leden dier Commissie.

Deze besluiten worden voor kennisgeving aangenomen;

5°. de volgende Regeeringsmissives:

een, van den Minister van Financiën, ten geleide van het Verslag der Algemeene Rekenkamer betreffende haar werkzaamheden over het jaar 1921.

Dit Verslag zal worden gedrukt en rondgedeeld;

een, van den Minister van Marine, ten geleide van twee exemplaren van het Verslag betreffende het bedrijf der Rijkswerven te Willemsoord en Hellevoetsluis over het jaar 1921, en van het Verslag betreffende het Marine-etablissement te Amsterdam over het jaar 1921.

Een exemplaar van elk der Verslagen zal worden geplaatst in de boekerij der Kamer; het andere exemplaar zal worden nedergelegd ter griffie, ter inzage van de leden;

6°. de volgende verzoekschriften:

twee, betreffende het ontwerp Middelbaar-onderwijswet, van:

S. O. Los en 3 anderen, allen predikant bij de Gereformeerde Kerk te 's Gravenhage, en van

dr. F. van Gheel Gildemeester en 11 anderen;

twee, betreffende het ontwerp van wet tot wijziging van de Lager-onderwijswet 1920, van:

den voorzitter en den secretaris der Vereeniging voor M.U.L.O., te Amsterdam, en van

den voorzitter en de secretaresse, namens het bestuur van het comité van actie tegen gezinsloon;

een, betreffende het ontwerp van wet tot wijziging der Ongevallenwet 1921, van het bestuur der Vereeniging van Nederlandsche Gemeenten;

een, betreffende wederinvoering van de Fransche taal als leervak op de lagere school, van G. Das e. a., allen docenten bij het gymnasiaal en middelbaar onderwijs te Arnhem;

een, van den raad der gemeente Ooststellingwerf, houdende verzoek om toekenning van een subsidie aan die gemeente voor den bouw van een openbare lagere school te Appelscha en Donkerbroek, alsmede voor de stichting eener onderwijzerswoning te Haulerwijk-boven;

een, van het hoofdbestuur van de Vereeniging van Onderofficieren enz. „Ons Belang", ten vervolge op zijn vorig adres betreffende intrekking van de met 1 Juli jl. ingevoerde salarisverlaging en de z.g. „afvloeiingsmaatregelen" voor het militair personeel van de landmacht;

een, van den voorzitter en den 1ste-secretaris van de Vereeniging „Pensioenbelang", te Helder, betreffende toekenning van weduwen- en weezenpensioen aan de weduwen der vóór 1909 gepensionneerde militairen;

een, van D. J. Gijsbertse, arbeider, te Leersum, ten vervolge op zijn vorige adressen, houdende verzoek om verhoogde kostwinnersvergoeding voor zijn in militairen dienst zijnden zoon;

een, van J. W. Matthijs, aannemer, te Utrecht, houdende verzoek om vergoeding van de door hem geleden schade bij de uitvoering van een hem opgedragen Rijksbouwwerk;

een, van E. Th. La Feber, gewezen milicien bij de landmacht, te Winschoten, houdende verzoek om ondersteuning in verband met zijn ontslag uit den militairen dienst wegens lichaamsgebreken;

een, van A. N. P. van Hirtum, te Amersfoort, houdende verzoek om pensioen of een uitkeering in eens in verband met zijn ontslag uit den militairen dienst wegens lichaamsgebreken;

een, van H. Lamers, brievenbesteller, te den Hout, gem. Oosterhout, houdende verzoek om een onderzoek te doen instellen naar de juistheid der tegen hem ingebrachte beschuldigingen;

een, van J. P. de Soeten, te Utrecht, houdende verzoek het daarheen te willen leiden, dat aan tijdelijke onderwijskrachten, die gedurende een bepaalden tijd onafgebroken een zelfde betrekking hebben vervuld, onder zekere voorwaarden eenige vergoeding of wachtgeld wordt toegekend;

een, van B. Ottenhof, gepensionneerd loods, te Rotterdam, houdende verzoek hem, na goedkeuring, weder in zijn vroegere functie te herstellen.

Deze verzoekschriften zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën;

7°. de volgende verklaringen van adhaesie:

a. aan het adres van mr. H. van de Rivière, te Groningen, en 6 anderen, houdende verzoek om wijziging van de kilometerberekening en wederinvoering van de kilometerkaarten bij de spoorwegen, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Eindhoven;

b. aan het adres van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Waalwijk, betreffende het nemen van maatregelen tot belemmering van den invoer van buitenlandsche schoenen en leder, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Eindhoven;

c. aan het adres van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Tiel, betreffende de heffing eener zakelijke bedrijfsbelasting, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Eindhoven;

d. aan het adres van den Algemeenen Bond van Politiepersoneel in Nederland, te Amsterdam, houdende verzoek maatregelen te willen nemen in het belang van de opleiding tot dienaar van politie van Staatswege, van burgemeester en wethouders van Krimpen aan den IJssel;

e. aan het adres van de Padangsche Handelsvereeniging, betreffende intrekking der wet op de Oorlogswinstbelasting voor Nederlandsch-Indië, van het bestuur der Handelsvereeniging „Makasser", te Makasser.

Deze verklaringen worden voor kennisgeving aangenomen;

8°. de navolgende motiën:

twee, in zake de rangschikkingsregeling betreffende de afvloeiing van het militaire beroepspersoneel, de stopzetting van de werving en de invoering van het nieuwe Reglement van Krijgstucht, van de afdeelingen Leiden en Bergen op Zoom van de Vereeniging van Onderofficieren enz. „Ons Belang";

twee, betreffende het voornemen der Regeering tot opheffing van het Ministerie van Landbouw, Nijverheid en Handel, van den secretaris, namens de Vereeniging voor Zuivelindustrie en Melkhygiëne, te 's Gravenhage, en van den secretaris, namens het hoofdbestuur van den Nederlandschen Grossiersbond, te Amsterdam;

een, van het dagelijksch bestuur van de Vereeniging van Ingenieurs bij 's Lands mijndiensten, te Weltevreden, door die vereeniging op 29 Augustus jl. aangenomen, betreffende het verleenen van steun aan opkomende mijnbouwondernemingen, het beperken der reserveeringen, het wijzigen van de Mijnordonnantie en eventueel van de Indische Mijnwet, en het wijzigen van de wettelijke bepalingen in dien zin,

(Voorzitter.)

dat meer baten uit den particulieren mijnbouw in de schatkist vloeien.

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen;

9°. een telegram van het bestuur der afd. Assen van de Vereeniging van Onderofficieren, enz. „Ons Belang", betreffende de te nemen maatregelen in verband met de positie der onderofficieren.

Dit stuk wordt voor kennisgeving aangenomen;

10°. een drukwerk van G. Kalma, te Helmond, van zijn hand: „Nog steeds de wantoestanden aan de Rijks-H.B.S., te Helmond".

Dit stuk wordt voor kennisgeving aangenomen;

11°. de volgende drukwerken:

van den Minister van Koloniën de „Vulkanologische mededeelingen", nos. 2 tot 4 van den dienst van het Mijnwezen in Nederlandsch-Indië;

het Jaarboek van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel in Nederlandsch-Indië over 1921;

het Jaarverslag der Opiumfabriek over 1921;

de aanvullingen en wijzigingen van de overeenkomsten met inlandsche zelfbestuurders in de residentiën Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, Menado, Wester-afdeeling van Borneo, Timor en onderhoorigheden en in de gouvernementen Oostkust van Sumatra, Celebes en onderhoorigheden en Atjeh en onderhoorigheden;

van den algemeenen Rijksarchivaris: Het archiefwezen in het algemeen, 1920, en

Het algemeen Rijksarchief, 1920;

van den burgemeester van Rotterdam de Statistische mededeelingen der gemeente Rotterdam, 1ste halfjaar 1922;

het Jaarverslag over 1921 van de Nederlandsche Kamers van Koophandel en Monsterkamers in Zuid-Afrika.

Deze drukwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

B. dat de Verslagen gereed zijn van de Commissiën van Rapporteurs over de volgende ontwerpen van wet:

Voorbehoud der bevoegdheid tot toetreding tot het ontwerp-verdrag van Washington betreffende den arbeid van vrouwen vóór en na de bevalling, en Voorbehoud der bevoegdheid tot toetreding tot het ontwerp-verdrag van Washington betreffende de werkloosheid (42);

Wijziging en aanvulling van de Stoomwet (68);

Vereeniging van de gemeenten Eersel en Duizel en Steensel (75), en

Nadere voorziening ten aanzien van de afsluiting van den dienst 1920 en de overbrenging van de algemeene rekening van Rijksontvangsten en uitgaven (224).

Deze Verslagen zullen worden gedrukt en rondgedeeld, voor zoover zulks niet reeds is geschied;

C. dat door de afdeelingen zijn benoemd tot rapporteurs voor de ontwerpen van wet:

Goedkeuring van den onderhandschen verkoop aan de gemeente Groningen van het voormalige tolhuiserf te Helpman (113);

Goedkeuring van den onderhandschen verkoop aan het waterschap „de Oostermoersche Vaart", gevestigd te Gieten, van het gedeelte der Oostermoersche Vaart tusschen de draaibrug bij Spijkerboor en het Zuidlaarderkanaal (192);

Goedkeuring van den onderhandschen verkoop aan de gemeente Tilburg van twee perceelen grond aldaar (228);

Onteigening, met toepassing van de wet van 27 Maart 1915 (*Staatsblad* n°. 171), van eigendommen in de gemeente Westerbork, noodig voor het verharden van een der wegen langs het Oranjekanaal van de Drenthsche Hoofdvaart tot den kunstweg Orvelte—Odoorn, enz. (209);

Onteigening in de gemeente Wonseradeel, noodig voor den aanleg van eenige wegen in het zuidelijk gedeelte dier gemeente (213);

Onteigening ten behoeve van aanleg van een tramweg van Wijlré over Gulpen naar Vaals (227);

Onteigening ten behoeve van de verbouwing van het gedeelte van den tramweg van de Limburgsche Tramweg Maatschappij van het tramwegemplacement te Roermond tot de Kapellerpoort aldaar (44);

Wijziging van de Locaalspoor- en Tramwegwet (204);

Overneming van twee gedeelten van den bij de gemeente 's Hertogenbosch in beheer en onderhoud zijnden weg van 's Hertogenbosch naar Best in beheer en onderhoud bij het Rijk (226);

Wijziging van de Postwet (*Staatsblad* 1919 n°. 543) (198);

Bepalingen tot wering van besmettelijke pluimveeziekten (232),

de heeren Krijger, Michielsen, Suring, van de Bilt en Bongaerts (voorzitter der Commissie);

voor de ontwerpen van wet:

Wijziging en aanvulling van de Nederlandsch-Indische Leeningwet 1921 (*Staatsblad* n°. 798) (172);

Kwijtschelding van 9/10 gedeelten van een uitstaande vordering der kolonie Curaçao (194);

Nadere wijziging en aanvulling van de Indische Comptabiliteitswet (207);

Wijziging van de Wet op het Militair Onderwijs (199),

de heeren Ament, Gerritzen, van Boetzelaer van Dubbeldam (voorzitter der Commissie), Feber en Gerretson;

voor de ontwerpen van wet:

Regeling van de termijnen voor de indiening van schuldvorderingen ten laste van het Rijk, de provinciën en de gemeenten, voor de betaling dier schuldvorderingen, enz. (99);

voorstellen van wet van den heer Duys c.s. tot wijziging van de „Registratiewet 1917" (109), en

van den heer Fleskens c.s. tot het instellen van invoerverboden (110);

het ontwerp van wet tot Intrekking van de wet van 23 Maart 1918 (*Staatsblad* n°. 168) tot tijdelijke ontginning van bruinkolen zonder concessie (100),

de heeren Beumer (voorzitter der Commissie), Moerel, van Gijn, Schokking en Smeenk;

voor de ontwerpen van wet:

Eenige maatregelen van bezuiniging betreffende de militair-rechterlijke macht (108),

Invoering van het voorwaardelijk stellen ter beschikking van de Regeering en van de voorwaardelijke plaatsing in eene tuchtschool, benevens eenige wijzigingen in de wet van 12 Februari 1901 (*Staatsblad* n°. 64) (193);

Wijziging van eenige artikelen van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering (230);

Naturalisatie van M. Beer, weduwe van J. L. Bühler, en 19 anderen (195),

de heeren van Rappard, Tilanus, van Sasse van Ysselt (voorzitter der Commissie), Wintermans en van Schaik;

voor de ontwerpen van wet:

Bekrachtiging van den algemeenen maatregel van bestuur tot vaststelling van eene regeling, houdende premiebetaling over meer dan één termijn, waarover loon in geld wordt uitbetaald, enz. (82);

Opheffing van het instituut der Kamers van Arbeid (200);

(Voorzitter.)

Onteigening van grond ten behoeve van de voorziening in den woningnood te Leeuwarden (202),

de heeren van Rijzewijk, Hermans, van Dijk, Schouten (voorzitter der Commissie) en Engels;

voor de ontwerpen van wet:

Wijziging der Lager-onderwijswet 1920 (201);

Wijziging en aanvulling van de wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* n°. 222), houdende regeling der voorwaarden tot verkrijging der bevoegdheid van arts, tandarts, apotheker, vroedvrouw en apothekersbediende, enz. (105);

Wijziging en aanvulling der wet van 15 Deeember 1917 (*Staatsblad* n°. 700) tot regeling van het hooger landbouw- en hooger veeartsenijkundig onderwijs, gewijzigd bij de wet van 3 Juni 1918 (*Staatsblad* n°. 325) (206),

de heeren van Wijnbergen, van der Molen (voorzitter der Commissie), mejuffrouw Westerman en de heeren Rutgers en Bulten;

voor het ontwerp van wet tot wijziging van het invoerrecht op sigaren (257),

de heer van Vuuren (voorzitter der Commissie), mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren de Boer, Schouten en Smeenk;

voor het ontwerp van wet tot wijziging van de wetten, die den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel met name noemen (258),

de heer van Vuuren (voorzitter der Commissie), mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren de Boer, Schouten en Engels.

De heer **van Vuuren** brengt het volgende Verslag uit:

De Commissie, in wier handen zijn gesteld de geloofsbrieven van de heeren P. J. Rutten en jhr. mr. J. W. H. Rutgers van Rozenburg, met bijbehoorende stukken, heeft de eer het volgende te rapporteeren:

Uit het in handen der Commissie gestelde proees-verbaal van de zitting van het Centraal Stembureau, bedoeld in art. 130 der Kieswet, van 28 September 1922, ter benoeming van leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, noodzakelijk geworden door het ontslag nemen als lid der Kamer door de heeren mr. Th. Heemskerk, J. J. C. van Dijk, jhr. mr. Ch. J. M. Ruys de Beerenbrouck, jhr. mr. D. J. de Geer en dr. J. Th. de Visser, blijkt, dat de heeren P. J. Rutten, te Wanssum, en jhr. mr. J. W. H. Rutgers van Rozenburg, te Baarn, door het Centraal Stembureau zijn benoemd verklaard tot lid der Kamer in de plaats van de heeren jhr. mr. Ch. J. M. Ruys de Beerenbrouck en jhr. mr. D. J. de Geer, met inachtneming van de in de artikelen 104 en 105 der Kieswet geregelde volgorde. Deze is opgenomen in het besluit van het Centraal Stembureau, voorkomende in het bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van 19 Juli 1922, n°. 139. Daaruit is der Commissie gebleken, dat de benoeming van de heeren Rutten en Rutgers van Rozenburg te reeht heeft plaats gehad.

Uit het proees-verbaal blijkt voorts, dat door de in het lokaal aanwezige kiezers geen bezwaren zijn ingebracht.

Verder blijkt uit de overgelegde stukken, dat de heeren Rutten en Rutgers van Rozenburg geen openbare betrekkingen bekleeden, welke onvereenigbaar zijn met het lidmaatschap van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, dat zij den vereischten leeftijd hebben bereikt, terwijl der Commissie niet is gebleken van eenige omstandigheid, welke hun Nederlandschap in twijfel zou moeten doen trekken.

De Commissie heeft derhalve de eer voor te stellen, de heeren P. J. Rutten en jhr. mr. J. W. H. Rutgers van Rozenburg als lid der Kamer toe te laten, nadat zij de voorgeschreven eeden (verklaring en beloften) zullen hebben afgelegd.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

(Voorzitter e. a.)

De **Voorzitter**: De heeren C. van den Heuvel, Th. Heukels, P. J. Rutten en jhr. mr. J. W. H. Rutgers van Rozenburg, tot wier toelating in de vergadering van 4 dezer en heden besloten is, zijn in het gebouw der Kamer aanwezig, ten einde de gevorderde eeden af te leggen. Ik verzoek den heer griffier deze heeren te willen binnenleiden.

De heeren **van den Heuvel, Heukels, Rutten en Rutgers van Rozenburg**, door den griffier binnengeleid, leggen de bij de Grondwet voorgeschreven eeden in handen van den Voorzitter af.

De **Voorzitter**: Ik wensch den heeren geluk met hun benoeming en verzoek hun zitting te nemen.

De heer van den Heuvel zal behooren tot de tweede afdeeling, de heer Heukels eveneens tot de tweede afdeeling, de heer Rutten tot de vierde afdeeling en de heer Rutgers van Rozenburg tot de derde afdeeling.

Overeenkomstig mijn aan de Kamer medegedeeld voornemen, stel ik voor, aan de lijst der reeds aan de orde gestelde onderwerpen toe te voegen:

de interpellatie van den heer van Braambeek omtrent de exploitatie-tekorten der Nederlandsche spoorwegen en de wijze, waarop die zullen worden gedekt.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Verder deel ik aan de Kamer mede, dat gisteren door mij is ontvangen een schrijven van den Minister van Binnenlandsche Zaken, houdende mededeeling, dat, ten einde de vereischte overeenstemming tusschen wetsvoorstellen tot samenvoeging van gemeenten te verwezenlijken, een wijziging is voorbereid van de wetsontwerpen tot vereeniging van de gemeenten Sprang, Capelle en Vrijhoeve-Capelle en van de gemeenten Waalre en Aalst.

In verband hiermede stel ik voor, in overeenstemming met de bedoeling van de Regeering, deze beide wetsontwerpen voorloopig van de lijst der aan de orde zijnde onderwerpen af te voeren.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Voorts stel ik voor, om na de interpellatie van den heer van Braambeek aan de orde te stellen:

Wetsontwerp Nadere voorziening ten aanzien van de afsluiting van den dienst 1920 en de overbrenging van de algemeene rekening van Rijksontvangsten en -uitgaven (224);

Wetsontwerp Regeling in zake vaststelling van een bouwverbod op gronden langs Rijkswegen (52);

Wetsontwerp Wijziging en aanvulling van de Stoomwet (68).

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Hiemstra**: Mijnheer de Voorzitter! Ik weet niet, welk voornemen U voor het vervolg heeft, maar ik zou het op prijs stellen, wanneer het eenigszins kan, dat aan de agenda werd toegevoegd het ontwerp-Jachtwet.

Ik ben van meening, dat in dezen tijd van malaise voor het landbouwbedrijf elke maatregel, die de positie van den landbouwstand kan verbeteren — tot die maatregelen reken ik de invoering van de nieuwe Jachtwet — moet worden getroffen. Ik zou daarom wenschen, dat het ontwerp-Jachtwet aan de agenda werd toegevoegd.

De **Voorzitter**: Ik kan den heer Hiemstra antwoorden, dat het in mijn bedoeling ligt aanstaande week met een voorstel tot aanvulling der agenda te komen en dat ik de vraag, welke hij gesteld heeft, zal overwegen. In elk geval komt er dan een regeling en, indien dan niet door mij wordt voorgesteld het ontwerp-Jachtwet aan de orde te stellen, dan kan de geachte afgevaardigde zelf daartoe een voorstel doen.

5de VERGADERING. — 12 OCTOBER 1922.

Toestaan interpellaties. — 71. Goed keuring ontwerp-verdragen van Genua.

(Voorzitter e. a.)

De beraadslaging wordt gesloten en het voorstel van den Voorzitter zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Aan de orde is de behandeling van:

I. het **verzoek van den heer K. ter Laan** om verlof tot het richten van vragen aan de Regeering, in het bijzonder aan de Ministers van Marine, van Oorlog en van Justitie, over den inhoud van het nieuwe reglement betreffende de krijgstucht, dat zal worden ingevoerd te gelijk met het Wetboek van Militair Strafrecht.

De **Voorzitter**: Ik stel voor dat verzoek toe te staan.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik stel voor die interpellatie te doen plaats hebben op een nader te bepalen dag.

Daartoe wordt besloten;

II. het **verzoek van den heer Troelstra** om verlof tot het richten van vragen aan de Regeering naar aanleiding van den voorgenomen aftrek van 8½ pct. van de wedden der burgerlijke ambtenaren ten behoeve van de pensioenen.

De **Voorzitter**: Ik stel voor dat verzoek toe te staan.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik stel voor deze interpellatie te doen plaats hebben bij de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923.

Daartoe wordt besloten:

III. de ontwerpen van wet tot:

Goedkeuring van het ontwerp-verdrag van Genua tot vaststelling van den minimum leeftijd van toelating van kinderen tot arbeid op zee; voorbehoud der bevoegdheid tot toetreding tot de ontwerp-verdragen van Genua betreffende plaatsing van zeelieden en betreffende schadeloosstelling voor werkloosheid in geval van verlies van het schip door schipbreuk (71).

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Beumer**: Mijnheer de Voorzitter! Er liggen hier drie wetsontwerpen voor ons, die een eenigszins on-Nederlandsch karakter hebben en eenigermate verwarrend werken, omdat er uitdrukkingen in voorkomen met een geheel andere beteekenis dan zij in onze taal en ons Staatsrecht bezitten.

Het eerste wetsontwerp strekt tot goedkeuring van een ontwerp-verdrag van Genua tot vaststelling van den minimum leeftijd voor toelating van kinderen tot den arbeid op zee. Het merkwaardige evenwel is, dat hier niet is een ontwerp-verdrag, maar een verdrag. Daaromtrent kan geen quaestie bestaan, want wij hebben een getuige in ons midden, den heer Brautigam, die kan verklaren, dat het verdrag inderdaad gesloten is. Er maakt nog een tweede getuige deel uit van onze vergadering, maar tot mijn leedwezen is deze nu niet aanwezig; de heer Nolens immers is zelf bij het maken van dat verdrag tegenwoordig geweest. Deze sluiting van het verdrag heeft bestaan in het vaststellen van de bepalingen, die den inhoud van het verdrag vormen, door een beslissing van de Internationale Arbeidsorganisatie van den Volkenbond. De bewering, dat wij hier hebben te doen met een verdrag en niet met een ontwerp-verdrag, is dus voor betwisting niet vatbaar.

Dit stuk wordt echter een ontwerp-verdrag genoemd, omdat dit een uitdrukking is, die in het Volkenbondsverdrag voorkomt. Daarin wordt gesproken van projet de convention, in het Engelsch draft convention, en de Regeering heeft het wenschelijk geoordeeld die uitdrukking ook hier te introduceeren. Dat is het bezigen van Volkenbondsslang en van Versaillaansch jargon, hetwelk aanleiding heeft gegeven tot misverstand. Dat is reeds gebleken in de gewisselde stukken over de wetsontwerpen betreffende de zoogenaamde Washingtonverdragen, waarvan, naar ik meen, drie van de zes in

(Beumer.)

veilige haven zijn gebracht en drie nog ronddobberen op de parlementaire zee.

Wij hebben hier weer een dergelijk misverstand, voornamelijk daardoor ontstaan, dat de Regeering, gelijk ik reeds zeide, uitdrukkingen gebruikt, die ontleend zijn aan het taaleigen van den Volkenbond, dat belangrijk afwijkt van ons Nederlandsch Staatsrechtelijk taaleigen.

In de considerans tot het eerste wetsontwerp staat, dat het gewenscht is, dat Nederland toetreedt tot het ontwerp-verdrag. Dat is practisch niet wel mogelijk, omdat naar ons Staatsrecht toetreding tot een door anderen gesloten verdrag niet kan bestaan, tenzij in dat verdrag een toetredingsclausule voorkomt. Hier is evenwel van een toetredingsclausule geen sprake en bovendien is toetreding eenigermate bezwaarlijk, omdat Nederland mede dit verdrag gesloten heeft. Nederland is dus partij in dit verdrag en behoeft niet meer toe te treden. In werkelijkheid gaat het dan ook om de goedkeuring der verdragen en in zooverre is art. 1 van het eerste wetsontwerp in orde.

Maar anders staat het met de beide andere wetsontwerpen. Ook daar wordt in de considerans gezegd, dat het wenschelijk is, dat Nederland tot die zg. ontwerp-verdragen toetreedt. Men mag dus verwachten, dat daarop volgde: derhalve treedt Nederland toe. Neen, dat gebeurt juist niet. Bij art. 1 van de beide andere wetsontwerpen behoudt de Kroon zich de bevoegdheid voor om toe te treden, d. w. z. zij treedt voorloopig niet toe. In de considerans wordt medegedeeld, dat het wenschelijk is om toe te treden, maar in het wetsontwerp wordt gezegd, zij het met eenigszins andere woorden: wij treden niet toe, want het is niet, althans nog niet, wenschelijk om zulks te doen. Ziedaar waartoe het gebruik van woorden, aan het Volkenbond-taaleigen ontleend, leiden moet. Wij zitten hier eenigermate in de verwarring. In het Voorloopig Verslag van het wetsontwerp betreffende de Washingtonsche verdragen is ook over deze aangelegenheid gesproken en is in overweging gegeven om eerst de verdragen goed te keuren en dan later te bekrachtigen. In de Memorie van Antwoord heeft de Regeering te kennen gegeven, dat zoo iets toch in wezen weinig verschil zou maken. Daarover zou men kunnen twisten. Ik erken, dat dit matière à discussion is, maar waarover niet kan worden getwist is dit, dat een vormquaestie de grootste beteekenis kan hebben. Tot mijn leedwezen zie ik niet den Minister van Buitenlandsche Zaken achter de groene tafel, maar ook de bewindslieden, die daar thans gezeten zijn, zullen mij toestemmen, dat de vormen, vooral in het internationaal verkeer, niet van belang ontbloot zijn; dat aan het gebruik en in acht nemen van goede vormen heel veel waarde valt toe te kennen.

Mijnheer de Voorzitter! Deze opmerkingen, die voornamelijk betreffen de formeele zijde van de wetsontwerpen tot goedkeuring van en tot voorbehoud van toetreding tot de verdragen, die voor ons liggen, heb ik gemaakt, omdat niet alleen misverstand is gewekt door datgene, waarop ik reeds heb gewezen, maar ook wijl het gebruiken van on-Nederlandsche woorden ook nog tot ander misverstand aanleiding heeft gegeven. In de Memorie van Toelichting op het eerste wetsontwerp wordt gezegd, dat evenals zulks is geschied met de ontwerp-verdragen van Washington, thans deze ontwerp-verdragen onderworpen worden aan het oordeel van de wetgevende macht. In het Voorloopig Verslag heeft men aan de Regeering de opmerking gemaakt, dat hier wellicht een onjuiste uitdrukking werd gebezigd, omdat men meende te kunnen veronderstellen, dat volgens de Nederlandsche wetgeving geen autoriteit tot die handeling bevoegd is. Dit is een buitengewoon welwillende manier om der Regeering duidelijk te maken, dat zij zich heeft vergist — en hoe wordt die welwillendheid nu bejegend? Geheel en al uit de hoogte. Er wordt in de Memorie van Antwoord gezegd: de onderteekenaars zijn zich niets bewust, een onjuiste uitdrukking te hebben gebruikt; ieder voorstel van wet heeft de goedkeuring noodig van de wetgevende macht. Dat laatste wordt niet betwist, daarop is in het Voorloopig Verslag ook geen aanmerking gemaakt. Er is gevraagd, welke de autoriteit was, die naar Nederlandsch recht de bevoegdheid bezat om

(Beumer e. a.)

deze wetsontwerpen te onderwerpen aan de goedkeuring van de wetgevende macht.

Die autoriteit bestaat niet. De Internationale Arbeidsconferentie, hoeveel gezag zij overigens ook moge hebben, kan door ons kwalijk als een autoriteit in dezen zin worden beschouwd. Maar, indien er niet is een autoriteit buiten ons land, dan moeten wij zoeken naar een autoriteit binnen ons land, en binnen ons land is die autoriteit niet te vinden. De Memorie van Toelichting heeft naar mijn meening een geheel verkeerde uitdrukking gebruikt. Iemand, niet op de hoogte van de zaak, heeft daar een passage neergeschreven, die aan de deskundige correctoren van de Memorie van Toelichting is ontsnapt, en zoodoende is aan de Kamer aangeboden een stuk dat een onjuiste passage bevat. En, nu zeer zachtelijk de vinger op deze wonde wordt gelegd, nu doet de Regeering alsof zij van de critiek niets begrijpt en alsof zij het grootste gelijk heeft. Dat gaat te ver en deze fout is, naar mij voorkomt, ook alleen weer toe te schrijven aan het dweepen met het Volkenbondsverdrag in die mate, dat men allerlei daarin voorkomende uitdrukkingen overneemt. Wij vinden bijv. in 405 van dat verdrag deze uitdrukking: „Chacun des membres s'engage à soumettre... la recommandation ou le projet de convention à l'autorité ou aux autorités dans la compétence desquelles rentre la matière''... Dit is blijkbaar de uitdrukking, die aanleiding heeft gegeven tot het gebruiken van woorden, die wij in ons Staatsrecht niet mogen gebruiken in dien zin.

Mijnheer de Voorzitter! Ik hoop dat de Regeering, wanneer zij zich zal willen uitlaten over dit deel van de door mij gemaakte opmerkingen, zal willen erkennen, dat zij inderdaad zich heeft vergist en dat een uitdrukking is gebruikt, die in het vervolg dient te worden vermeden.

Ten slotte nog enkele opmerkingen over de verdragen zelf, in de eerste plaats over het eerste verdrag, dat betrekking heeft op het vaststellen van een minimum leeftijd voor kinderen die arbeid verrichten op zee. De bedoeling schijnt, dat dit verdrag, al of niet eenigermate gewijzigd, toegepast zal worden ook in de Nederlandsche koloniën. Het verdrag laat ruimte voor het aanbrengen van wijzigingen en nu heeft men de opmerking gemaakt, dat personen van 14 jaar in onze koloniën een andere lichamelijke ontwikkeling hebben bereikt dan personen van denzelfden leeftijd in Nederland. Indien het op de toepassing aankomt, zal men met dit belangrijke verschil rekening moeten houden.

In de tweede plaats wensch ik nog een opmerking te maken over het derde verdrag, waarin gesproken wordt over het recht van schepelingen op een schadeloosstelling in geval van verloren gaan van het schip door schipbreuk. Daarbij heeft de Regeering, geheel onverplicht, in de Memorie van Toelichting interpretatie gegeven van art. 2 van het verdrag. Ik wil op het oogenblik volstaan met de pertinente verklaring dat de interpretatie, die de Regeering geeft, onjuist is en dat, wanneer de Regeering mocht meenen, dat goedkeuring van dit verdrag beteekent, dat zij mettertijd veilig zou kunnen indienen een voorstel ter uitwerking van het verdrag, waarin is neergelegd hetgeen nu in de Memorie van Toelichting staat, de Regeering zich daarin vergist. Indien een zoodanige bepaling zou worden voorgesteld, dan, wil het mij voorkomen, zou een zoodanig voorstel door ons onverbiddelijk moeten worden teruggewezen.

De heer **de Monté ver Loren**: Mijnheer de Voorzitter! De opmerkingen van den heer Beumer omtrent de terminologie, in de Regeeringsstukken bij dit wetsontwerp gebezigd, onderschrijf ik gaarne.

Ik geloof inderdaad, dat de Regeering voorzichtig moet zijn met het bezigen van zoodanige terminologie door te gaan, om niet den indruk te wekken, dat de kennis van het Nederlandsche Staatsrecht in onze Regeeringsbureaux op een peil staat, dat allerminst wenschelijk is te achten, of dat de Regeering opvattingen is toegedaan ten opzichte van onze constitutie, die ik toch wil hopen, dat niet bij deze Ministers aanwezig zijn.

Afgescheiden van dit punt, zou ik iets willen zeggen omtrent het tweede en derde wetsontwerp, waarover thans onze

(de Monté ver Loren e. a.)

beslissing wordt gevraagd. In die beide wetsontwerpen behoudt de Kroon zich de bevoegdheid voor, om later toe te treden tot een ontwerp-verdrag. Ik heb een oogenblik gedacht, dat het noodig zou zijn, de behandeling van die wetsontwerpen aan te houden, totdat wij behandeld hadden de nog aanhangige wetsontwerpen betreffende de te Washington gesloten overeenkomsten, omdat de quaestie van het voorbehoud voor de Kroon van de bevoegdheid tot toetreding in de stukken betreffende die wetsontwerpen uitvoerig is behandeld. Ik ben echter tot de conclusie gekomen, dat het in dit geval niet noodig is, de behandeling van deze wetsontwerpen aan te houden, en ik wensch mede te deelen, waarom ik thans aan deze beide wetsontwerpen mijn stem zal kunnen geven.

Ik zou het inderdaad beter hebben geacht, dat de Regeering de twee verdragen, welke in die beide wetsontwerpen worden genoemd, eerst bij de Kamer had gebracht, op het oogenblik, dat zij in staat zou zijn, na goedkeuring van de verdragen, ze ook dadelijk te ratificeeren, en de Regeering zou daartoe ook volkomen bevoegd zijn geweest. Ik neem aan, dat de Regeering met mij overtuigd is, dat er voor haar geen enkele verplichting bestaat, om dergelijke verdragen, op een tijdstip, waarop zij het nog niet mogelijk acht, deze, om welke reden dan ook, door Nederland te doen uitvoeren, bij de Kamer aanhangig te maken. De Regeering beslist, zijnde de hier te lande op dit stuk bevoegde autoriteit.

Maar nu het nog alleen er om te doen zal zijn, in onze wetgeving eenige wijzigingen aan te brengen, waarover blijkens de stukken tusschen Kamer en Regeering geen verschil bestaat, die het mogelijk zullen maken, om de verdragen te zijner tijd ook in Nederland toepassing te doen vinden, zal ik er geen bezwaar tegen maken, aan de Kroon machtiging te geven, om op het juiste tijdstip ook tot deze verdragen toe te treden.

Ik wensch echter op te merken, dat in gevallen, waarin het niet alleen er om te doen is, om onze wetgeving met de toe te passen verdragen in overeenstemming te brengen, maar er nog andere omstandigheden zijn, die het aan de Regeering niet wenschelijk doen voorkomen, een bepaalde conventie reeds dadelijk in Nederland toe te passen, wanneer er daartoe voorwaarden zouden moeten worden vervuld, wier vervulling niet van ons afhangt, maar wellicht bij andere Mogendheden gelegen is, in die gevallen, Mijnheer de Voorzitter, zou ik niet bereid zijn, aan de Regeering de bevoegdheid te geven, om later, wanneer haar dit mocht goeddunken, tot een zoodanig verdrag toe te treden, omdat ik dan niet zou weten, of deze Regeering of wellicht een opvolgende Regeering van die bevoegdheid wel gebruik zou maken op zulk een tijdstip, als waarop die toetreding aan de Kamer inderdaad wenschelijk zou voorkomen.

Dit is de reden, waarom ik met deze twee wetsontwerpen wel kan meegaan, maar daaruit geenszins de gevolgtrekking moet worden gemaakt, dat ik ook bij alle wetsontwerpen van dezen aard — en de Minister weet heel goed, welk wetsontwerp ik op het oog heb — bereid zou zijn, gelijke bevoegdheid aan de Regeering te verleenen. Ik geloof, dat het noodig is, dat, voordat wij over deze wetsontwerpen stemmen, de Regeering duidelijk weet, dat uit ons, althans mijn voorstemmen niet mag worden afgeleid, dat ook in andere gevallen, waarin de zaken anders staan, bereidheid zou bestaan, om zulk een machtiging aan de Regeering te verleenen.

De heer **Brautigam**: Mijnheer de Voorzitter! De wetsontwerpen, die hier voor ons liggen, zijn het mager resultaat van de conferentie te Genua. Het spijt mij, dat in het 2de en 3de wetsontwerp de Regeering moet voorstellen, om de bevoegdheid om toe te treden te laten aan de Kroon. Maar het is duidelijk, dat eerst de gewone wetgeving in overeenstemming moet worden gebracht met het verdrag. In ieder geval echter weet men nu niet het tijdstip, waarop dat zal gebeuren. De Regeering zegt, dat het niet de bedoeling is, de zaak op de lange baan te schuiven, zoodat wij spoedig de noodige wetswijzigingen te gemoet kunnen zien. Daarbij zal natuurlijk noodzakelijk zijn een wetswijziging, om te voorzien

(Brautigam c. a.)

in de schadeloosstelling, die verleend zal worden aan schipbreukelingen, die ten gevolge hunner schipbreuk werkloos worden.

Nu is het mij niet recht duidelijk geworden, welke bezwaren de heer Beumer op het oog had, toen hij zeide, dat de Regeering geen uitvoering kon geven aan hetgeen daaromtrent in de Memorie van Antwoord werd gezegd. Het ware mij aangenamer geweest, als de heer Beumer duidelijk had aangetoond, waarin het verschil zit tusschen hetgeen in de Memorie van Antwoord en hetgeen in het wetsontwerp wordt gezegd. Mij althans ontgaat het.

Wat betreft het getuigenis, waaromtrent de heer Beumer mij opvorderde om het te geven, kan ik slechts zeggen, dat hier slechts sprake kan zijn van een ontwerp. Op de conferentie te Genua is met meer dan 2/3 van de aanwezige stemmen tot deze maatregelen besloten, maar dat wil slechts zeggen, dat de betrokken deelnemende Regeeringen slechts verplicht zijn, de voorstellen aan de onderscheidene wetgevende machten in de Staten voor te leggen. Of het inderdaad verdragen zullen worden, hangt af van de vraag, of daaraan de verschillende landen zullen deelnemen, terwijl wat ons land betreft de Kamer op dit oogenblik nog volkomen vrij is.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid: Mijnheer de Voorzitter! De heeren Beumer en de Monté ver Loren hebben nog eens naar voren gebracht bezwaren van Staatsrechterlijk-terminologischen aard. De heer de Monté ver Loren heeft goedwillend tegenover de betrokken Ministers verondersteld, dat de wijze, waarop deze zaak in de Memorie van Toelichting en Memorie van Antwoord is behandeld, aldus door de Departementen zou zijn geschied en hun eenigermate door de vingers is geglipt.

Mijnheer de Voorzitter! Voor die welwillende gezindheid moet ik dank zeggen, maar de eerlijkheid gebiedt er bij te zeggen, dat de zaak zoo niet staat. Ik kan verzekeren, dat, waar deze zaak uitvoerig is behandeld in de Memorie van Antwoord van de vorige verdragen, dit is geschied na rijp overleg.

Maar er schuilt een moeilijkheid in, en de geachte afgevaardigde heeft dat zelf heel goed gezien. Wij hebben nl. te maken met twee dingen, allereerst met het dertiende deel van het Vredesverdrag van Versailles, waarin geregeld is de organisatie van den arbeid, waartoe wij zijn toegetreden, en waardoor wij ons verplicht hebben dat op te volgen. In de tweede plaats zitten wij vast aan onze eigen Grondwet, die in terminologie eenigermate verschilt met de terminologie, die in dit Volkenbondsverdrag wordt aangetroffen.

Nu zit de Regeering, die met dit ontwerp voor de Staten-Generaal moet komen, voor de moeilijkheid, eenerzijds om gevoeligheden op het gebied van ons Staatsrecht, en die juist op dit gebied aanwezig zijn, — wat ons volkomen bekend was —, zooveel mogelijk te ontzien en zooveel mogelijk te handhaven de terminologie van onze Grondwet, maar tevens dit ontwerp aan te passen aan de terminologie van art. 405 van het Vredesverdrag.

Nu is het natuurlijk mogelijk, dat deze of gene meent, dat op andere wijze dit bezwaar nog beter te ondervangen zou zijn geweest. Ik zou willen vragen, of men dan misschien wel de bezwaren, aan onze Nederlandsche Staatsrechtelijke terminologie ontleend, beter had ondervangen, maar of men dan niet ware vastgeloopen in de aanpassing van deze wetsontwerpen aan art. 405 van het Vredesverdrag?

Om een paar voorbeelden te noemen. De geachte afgevaardigde heeft zich er aan gestooten, dat gesproken werd van „ontwerp-verdrag". Hij zeide: het is geen ontwerp-verdrag, het is in Genua reeds tot stand gekomen. In art. 405 van het Vredesverdrag, waarvan deze tractaten als het ware een uitvloeisel zijn, wordt alleen en uitsluitend gesproken van ontwerp-verdrag.

De conferentie van Genua, en andere conferenties in Genève, stellen niet op een verdrag, dus een tractaat, dat tusschen Staten reeds gesloten is, maar stellen op een ontwerp-verdrag, waartoe de verschillende Staten kunnen toetreden. Dat ontwerp-verdrag wordt pas een verdrag

(Minister Aalberse.)

volgens de statuten van de Arbeidsorganisatie van den Volkenbond, wanneer minstens twee Staten verklaard hebben tot dat verdrag toe te treden. Wanneer dat het geval is, geloof ik ook, dat ik in de terminologie van den Volkenbond kan spreken, dat tot stand gekomen is een verdrag, waartoe men kan toetreden, wanneer men na die twee andere Staten komt. Waar dus nadrukkelijk in art. 405 wordt gesproken van ontwerp-verdrag, meende ik, dat het volkomen juist was, dat wij in de ontwerpen van wet, die aan de Staten-Generaal worden voorgelegd, ook zouden spreken van ontwerp-verdrag in den zin, die daaraan gegeven wordt in art. 405 van het Vredesverdrag.

Een ander voorbeeld is, dat gesproken is over de wetgevende macht. Dat is ook een van die uitdrukkingen in ons Staatsrecht, waarvan ieder van ons weet, dat er in den loop der tijden heel veel over te doen geweest is. Er zijn er, die zeggen: de wetgevende macht wordt uitgeoefend uitsluitend door de Kroon, anderen, zich houdende aan de letter van art. 109 der Grondwet, zeggen: de wetgevende macht wordt gezamenlijk door Koning en Staten-Generaal uitgeoefend. Men zou kunnen zeggen: dat is de wetgevende macht als object, maar wanneer men spreekt van iets voorleggen aan de wetgevende macht, verstaat men onder dat woord het subject, dus degenen, die de wetgevende macht uitoefenen. Mijnheer de Voorzitter, ik geloof, dat het in beide beteekenissen goed Hollandsch is, wanneer men het woord „wetgevende macht" gebruikt; men behoeft door het gebruik van dat woord absoluut niet partij te kiezen in de quaestie, wie nu eigenlijk in laatste instantie de wetgevende macht in Nederland is of uitoefent. Dat laat men geheel over aan de Grondwet of aan het Nederlandsche Staatsrecht, maar dat door ons, door het gebruiken dezer uitdrukking, iets gezegd is, dat aanstoot zou kunnen geven, geloof ik toch niet.

Wat betreft het eenigszins uit de hoogte spreken in de Memorie van Antwoord, waarover de geachte afgevaardigde sprak, wil ik opmerken, dat er onder de Memorie van Antwoord vele handteekeningen staan, maar dat deze Memorie van Antwoord toch eigenlijk in eerste instantie van mij afkomstig is, en nu geloof ik toch niet, dat het tot mijn gewoonte behoort, de leden der Staten-Generaal uit de hoogte te behandelen. In elk geval is dat dezen keer niet de bedoeling geweest.

Ik erken echter volkomen de moeilijkheid, om de Nederlandsche terminologie zooveel als dat noodig was, hier aan te passen aan de terminologie van art. 405 van het Vredesverdrag, en ik wil a priori de mogelijkheid aannemen, dat wij er niet geheel en al in geslaagd zijn, om dat naar den zin van iedereen volmaakt correct te doen. Ten bewijze, dat dit ook buitengewoon moeilijk is, mag ik er even goedlachs zeker wel op wijzen, dat de heer de Monté ver Loren, die zich aansloot bij de bezwaren van den heer Beumer, onmiddellijk in dezelfde rede ook iets zeide, dat terminologisch niet juist was, want hij sprak van de tegenwoordige of de volgende Regeering, en natuurlijk volgens goed antirevolutionnair Staatsrecht had hij moeten zeggen, het tegenwoordig of het volgend Kabinet.

Zoo ziet men hoe buitengewoon moeilijk het is, om, wanneer men toch volkomen helder zijn gedachten uitdrukt, niet een enkelen keer iets te laten glippen, wat naar de meening van dezen of genen niet geheel en al correct schijnt.

Ik geloof, dat in deze zaak hoofdzaak is, dat duidelijk is wat de Regeering bedoelt, en het is reeds gebleken bij de aanneming der drie tractaten van Washington, dat deze bedoeling voor de Kamer volkomen duidelijk is geweest, want zij zijn aangenomen, zonder dat in deze Kamer iemand daartegen bezwaren heeft geopperd.

De heer de Monté ver Loren heeft ten slotte nog gewezen op den eenigszins eigenaardigen vorm van het voorbehoud tot toetreding. Ik geef dit direct toe, doch dit hangt samen alweer met art. 405 van het Vredesverdrag, waarin staat, dat de Regeeringen zich verplichten om binnen een jaar, of bij buitengewone omstandigheden binnen 18 maanden, deze ontwerp-verdragen aan de bevoegde macht voor te leggen.

Hier zit ik alweder tusschen moeilijkheden, waar het de

(Minister **Aalberse** e. a.)

vraag betreft, wat volgens Nederlandsch Staatsrecht de bevoegde macht is. Ik geloof, dat men het veiligst uitgaat, wanneer men zegt: dit zijn ontwerpen van wetgeving, dus de bevoegde macht is de macht, die in Nederland rechtens de wetgevende macht uitoefent, dus volgens art. 109 van de Grondwet is dat de Koningin te zamen met de Staten-Generaal.

Welnu, om deze reden meende de Regeering, dat, wijl er verschillende wetsartikelen gewijzigd behooren te worden, wanneer wij inderdaad terstond zouden willen toetreden tot dit tractaat, het beter was, dit voorbehoud tot toetreding te maken, dus de bevoegdheid aan de Kroon te geven tot toetreding, zoodra de noodige wetgevende maatregelen zouden zijn getroffen.

Nu ben ik het volkomen met den geachten afgevaardigde eens, dat het nog beter zou geweest zijn, wanneer die wetgevende maatregelen reeds gereed waren gekomen en in het *Staatsblad* waren opgenomen, voordat dit tractaat werd goedgekeurd. Ik geloof, dat het zijn bedoeling was, dat dit de meer juiste vorm zou zijn geweest. Maar al ben ik het daarmede volkomen eens, dan volgt daaruit nog niet, dat de thans gevolgde methode daarmede zou zijn veroordeeld.

Iets anders is, en ik meen daarbij te ontmoeten een opmerking, ook door hen heer Beumer gemaakt, waarover de heer Brautigam reeds heeft gesproken, nl. dat wanneer men meent, dat ter uitvoering van dit tractaat maatregelen in de wetgeving zullen moeten worden genomen, waar men tegen is, men ook bij aanneming van het tractaat de vrijheid voor zich zal behouden tegen die wetgeving te stemmen. Dat is een moeilijkheid, waarvan ik erken, dat zij zich in de toekomst kan voordoen. Ik geloof echter, dat met het oog op de wijze, waarop het thans geschied is en vooral ten opzichte van de ontwerpen, waarbij bij de uitvoering geen bezwaren van wetgevenden aard zullen worden gevonden — zooals de heer de Monté ver Loren volkomen te recht heeft opgemerkt — de Kamer deze ontwerpen van wet met groote gerustheid kan aannemen.

Wat de toekomst betreft: er komen meer ontwerpen van dergelijken aard. Ieder jaar komen er enkele. Ik wil wel de toezegging doen, dat ik de bezwaren, die ik hier gehoord heb, ernstig zal overwegen en zal trachten zoo noodig en zoo mogelijk in den vervolge een andere formuleering te vinden, waardoor ik nog meer de gevoeligheid op Staatsrechtelijk-terminologisch gebied van de leden zal kunnen ontzien.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten;

a. **Goedkeuring van het ontwerp-verdrag van Genua tot vaststelling van den minimum leeftijd van toelating van kinderen tot arbeid op zee.**

Over het ontwerp van wet wordt geen afzonderlijke algemeene beraadslaging gevoerd.

De artikelen 1 en 2 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over de beweegreden, luidende:

„Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat het wenschelijk is, dat Nederland toetreedt tot het in de tweede, van 15 Juni tot 10 Juli 1920 te Genua gehouden, zitting der Algemeene Conferentie van de vertegenwoordigers der Leden van de Internationale Organisatie van den Arbeid van den Volkenbond aangenomen ontwerp-verdrag tot vaststelling van den minimum-leeftijd van toelating van kinderen tot arbeid op zee;

Gelet op de wet van den zesden Maart 1920, *Staatsblad* n°. 108, tot voorbehoud der bevoegdheid tot toetreding tot het Volkenbondverdrag en het Koninklijk besluit van den 26sten Maart 1920, *Staatsblad* n°. 127, houdende bekendmaking in het *Staatsblad* van de toetreding van Nederland tot het Volkenbondverdrag, op artikel 1 van het Volkenbondverdrag, de artikelen 387 en 405 van het Vredesverdrag van Versailles van 28 Juni 1919, zoomede op artikel 59, tweede lid, der Grondwet;".

(Voorzitter e. a.)

De **Voorzitter:** In de beweegreden is na het uitbrengen van het Eindverslag door de Regeering wijziging gebracht. Ik geef het woord aan den voorzitter der Commissie van Rapporteurs, ten einde het oordeel der Commissie over die wijziging mede te deelen.

De heer **Beumer:** Mijnheer de Voorzitter! Bij de Commissie van Rapporteurs bestaat tegen deze wijziging geen bezwaar.

De beweegreden wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

b. **Voorbehoud der bevoegdheid tot toetreding tot het ontwerp-verdrag van Genua betreffende plaatsing van zeelieden.**

Over dit ontwerp van wet wordt geen afzonderlijke algemeene beraadslaging gevoerd.

De artikelen 1 en 2 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over de beweegreden, luidende:

„Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat het wenschelijk is, dat Nederland toetreedt tot het in de tweede, van 15 Juni tot 10 Juli 1920 te Genua gehouden, zitting der Algemeene Conferentie van de vertegenwoordigers der Leden van de Internationale Organisatie van den Arbeid van den Volkenbond aangenomen ontwerp-verdrag betreffende plaatsing van zeelieden;

Gelet op de wet van den 6den Maart 1920, *Staatsblad* n°. 108, tot voorbehoud der bevoegdheid tot toetreding tot het Volkenbondverdrag en het Koninklijk besluit van den 26sten Maart 1920, *Staatsblad* n°. 127, houdende bekendmaking in het *Staatsblad* van de toetreding van Nederland tot het Volkenbondverdrag, op artikel 1 van het Volkenbondverdrag, de artikelen 387 en 405 van het Vredesverdrag van Versailles van 28 Juni 1919, zoomede op artikel 59, tweede en derde lid, der Grondwet;"

De heer **Beumer:** Mijnheer de Voorzitter! De Regeering heeft in aansluiting bij de wijzigingen, die indertijd zijn aangebracht in de considerans van de wetsontwerpen betreffende de goedkeuring van eenige verdragen van Washington, ook nu een wijziging in de considerans aangebracht, die althans in een opzicht zonder twijfel een verbetering is, doordat verwezen wordt naar art. 59, lid 2, van de Grondwet.

De Regeering is echter iets verder gegaan en heeft ten aanzien van de beide wetsontwerpen, waarbij de Kroon zich het recht voorbehoudt toe te treden, in de considerans voorgesteld niet alleen de verwijzing naar het 2de lid, maar ook naar het 3de lid van art. 59 van de Grondwet.

De Commissie van Rapporteurs is alsnog van meening, dat lid 3 van art. 59 van de Grondwet hier gevoegelijk kan worden gemist. In dat artikel toch wordt gesproken over het geval, dat een goedkeuring van gesloten tractaten door de Staten-Generaal niet noodig is, wanneer de Koning zich de bevoegdheid tot het sluiten van die verdragen bij de wet heeft voorbehouden. Het komt de Commissie van Rapporteurs voor, dat dit geval hier niet aanwezig is en dat men dus, om verwarring te voorkomen, wellicht beter doet om, hetzij in die considerans de verwijzing naar art. 59, lid 3, van de Grondwet weg te laten — dus alleen te spreken van het tweede lid van art. 59 — hetzij uitsluitend van art. 59 te spreken en dus de moeilijkheid op te lossen, door zoowel de verwijzing naar het tweede als die naar het derde lid te schrappen.

Mijnheer de Voorzitter! Wij zitten hier in een vormenquaestie en het is met het oog daarop, dat de Commissie van Rapporteurs deze opmerking even aan het oordeel van de Regeering heeft willen onderwerpen. Wanneer aan de Com-

(Beumer e. a.)

missie mocht worden te gemoet gevoerd, dat, hetgeen de Regeering heeft voorgesteld, na rijpe overweging is gebleken de meest juiste redactie te zijn, dan zal de Commissie van Rapporteurs zich daarbij neerleggen. Zij geeft echter de voorkeur aan een wijziging van de considerans.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid: Mijnheer de Voorzitter! Waar de geachte afgevaardigde zelf reeds een weg aangewezen heeft, hoe de moeilijkheid in ieder geval ware te ondervangen, zoodat zoowel degenen, die wel willen, dat het derde lid genoemd wordt als degenen, die niet willen, dat het genoemd wordt, tevreden kunnen zijn, nl. door alleen te verwijzen naar art. 59 van de Grondwet zonder meer, wat ook zeker voldoende is, heb ik, mede namens mijn ambtgenooten, geen bezwaar deze wijziging aan te brengen, zoodat in de considerans uitsluitend wordt verwezen naar art. 59 en dat dus nu geschrapt worden de woorden: ,,het tweede en derde lid''.

Door de Regeering worden in den voorlaatsten regel geschrapt, na art. 59, de woorden ,,,tweede en derde lid,''.

De **Voorzitter**: Ik onderstel, dat tegen de door de Regeering aangebrachte wijziging bij de Commissie van Rapporteurs geen bezwaar bestaat.

De heer **Beumer**, voorzitter der Commissie: Neen, Mijnheer de Voorzitter.

De beraadslaging wordt gesloten en de gewijzigde beweegreden, luidende:

> ,,Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat het wenschelijk is, dat Nederland toetreedt tot het in de tweede, van 15 Juni tot 10 Juli 1920 te Genua gehouden, zitting der Algemeene Conferentie van de vertegenwoordigers der Leden van de Internationale Organisatie van den Arbeid van den Volkenbond aangenomen ontwerp-verdrag betreffende plaatsing van zeelieden;
>
> Gelet op de wet van den 6den Maart 1920, *Staatsblad* n°. 108, tot voorbehoud der bevoegdheid tot toetreding tot het Volkenbondverdrag en het Koninklijk besluit van den 26sten Maart 1920, *Staatsblad* n°. 127, houdende bekendmaking in het *Staatsblad* van de toetreding van Nederland tot het Volkenbondverdrag, op artikel 1 van het Volkenbondverdrag, de artikelen 387 en 405 van het Vredesverdrag van Versailles van 28 Juni 1919, zoomede op artikel 59 der Grondwet;'',

zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

c. Voorbehoud der bevoegdheid tot toetreding tot het ontwerp-verdrag van Genua betreffende schadeloosstelling voor werkloosheid in geval van verlies van het schip door schipbreuk.

De artikelen 1 en 2 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Brengt de Regeering ook in deze beweegreden dezelfde wijziging aan als in die van het vorige ontwerp van wet?

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid: Ja, Mijnheer de Voorzitter!

De **Voorzitter**: Ik onderstel, dat de Commissie van Rapporteurs ook tegen deze wijziging geen bezwaar heeft.

De heer **Beumer**, voorzitter der Commissie: Neen, Mijnheer de Voorzitter!

(Marchant.)

De gewijzigde beweegreden, luidende:

> ,,Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat het wenschelijk is, dat Nederland toetreedt tot het in de tweede, van 15 Juni tot 10 Juli 1920 te Genua gehouden, zitting der Algemeene Conferentie van de vertegenwoordigers der Leden van de Internationale Organisatie van den Arbeid van den Volkenbond aangenomen ontwerpverdrag betreffende schadeloosstelling voor werkloosheid in geval van verlies van het schip door schipbreuk;
>
> Gelet op de wet van den 6den Maart 1920, *Staatsblad* n°. 108, tot voorbehoud der bevoegdheid tot toetreding tot het Volkenbondverdrag en het Koninklijk besluit van den 26sten Maart 1920, *Staatsblad* n°. 127, houdende bekendmaking in het *Staatsblad* van de toetreding van Nederland tot het Volkenbondverdrag, op artikel 1 van het Volkenbondverdrag, de artikelen 387 en 405 van het Vredesverdrag van Versailles van 28 Juni 1919, zoomede op artikel 59 der Grondwet;'',

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

IV. Goedkeuring van een overeenkomst met den Koninklijken Hollandschen Lloyd te Amsterdam, wegens het vervoer van de briefpost, welke in Nederland of in andere landen, waarvan één of meer havens worden aangedaan, met de stoomschepen van die Maatschappij wordt medegegeven (37).

Dit ontwerp van wet wordt, na goedkeuring van de onderdeelen, zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

V. Naasting van den spoorweg van Zutphen langs Winterswijk naar de Pruisische grenzen in de richting van Borken en van Bocholt (81).

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Marchant**: Mijnheer de Voorzitter! De gewisselde stukken hebben bij mij de overtuiging gevestigd, dat de Kamer verstandig zou doen met de behandeling van dit ontwerp van wet voorloopig uit te stellen.

De overeenkomst, welke hier gesloten is tusschen de eigenares van de spoorlijn van Zutphen langs Winterskijk naar de Pruisische grens en de exploitante van die lijn, toont ons hoe moeilijk het is contracten te sluiten op langen termijn. Er doen zich altijd omstandigheden voor, welke men niet heeft voorzien, en per slot van rekening staat men voor een geheel ongewenschten toestand.

De eigenares van dezen spoorweg ontvangt voor de beschikbaarstelling van haar lijn een deel van de bruto-opbrengst van de exploitante. Wanneer derhalve de Regeering in de stukken spreekt van het aandeel in de overwinst, welke aan de eigenares toevloeit, heeft zij een minder juiste uitdrukking gebruikt, want der eigenares — dat was het eigenaardige in dezen toestand — vloeiden baten toe ook waar geen winst bestond, veel minder overwinst.

De exploitatiekosten van de lijn gingen langzamerhand rijzen, zoozeer, dat de exploitatiekosten de bruto-opbrengst van de lijn gingen overtreffen, en zoo verheugde de eigenares zich in blijvende winst en betreurde de exploitante een stijgend verliescijfer.

De eigenares profiteerde reeds jarenlang van een stijgend winstcijfer, behaald van een object, waarvan de exploitatie verlies geeft.

De Regeering zegt: thans is het oogenblik gekomen om den eigendom van de lijn te verwerven. In zoover hierdoor aan dezen misstand een eind zal worden gemaakt, dat men uitkeeringen moet doen terwijl men verliest, is dit voorstel aan-

(Marchant.)

nemelijk. Maar niet aannemelijk schijnt mij, dat wij voor den strop, dien wij zullen krijgen, 3,5 millioen op tafel moeten leggen.

Niet aannemelijk schijnt mij de conclusie, welke de Regeering uit dezen misstand trekt op bladz. 2 der Memorie van Toelichting:

> „Deze tegenstelling maakt het waarschijnlijk, dat verwerving van den spoorweg in eigendom met kans op voordeel kan worden gevorderd."

Op 5 Juli 1920 is tot stand gekomen een wet, waarbij de Koninklijke Nederlandsche Locaal-Spoorwegmaatschappij in eigendom overging aan de H. S. M. „ter bevordering van bezuiniging en vereenvoudiging in het spoorwegbedrijf", gelijk in de Memorie van Toelichting wordt gezegd; en daaruit concludeert de Regeering, dat dergelijke maatregelen thans bij de Volksvertegenwoordiging in goede aarde vallen.

Of dergelijke voorstellen bij de Volksvertegenwoordiging in goede aarde vallen, hangt af van de vraag, of dergelijke voorstellen even deugdelijk zijn als het vorige voorstel en of er niet kanten aan zijn, die de aarde daarvoor minder ontvankelijk maken dan ze voor de Regeering blijken te zijn.

Want wat doet men hier? Men gaat op een oogenblik, dat de zuivere inkomsten snel zijn afgenomen, volgens artikel 49 van de Spoorwegwet een naastingsprijs berekenen op den grondslag van de netto-inkomsten der laatste zeven jaren, waarvan de twee ongunstigste jaren in aftrek zijn gebracht. Nu ligt de conclusie al voor de hand. Wanneer wij zijn in dalende lijn en dan de naastingsprijs moeten berekenen op den grondslag van de netto-inkomsten, terwijl wij weten, dat de lijn verder zal dalen, dan is de conclusie: dan moeten we juist niet naasten, maar nog even wachten. Ik zie met genoegen, dat ik bij den Minister van Waterstaat warme instemming vind met mijn betoog. En de juistheid van deze conclusie wordt door den loop van de onderhandelingen, die tusschen de partijen zijn gevoerd, alleszins bevestigd. De Nederlandsch-Westfaalsche Spoorwegmaatschappij is begonnen met geweldig wijd te gaan; zij heeft gezegd: voor deze kostelijke lijn ben ik met vijf millioen nog te laag betaald. Een jaar later, toen men aan het onderhandelen was geweest, is de Nederlandsch-Westfaalsche Spoorwegmaatschappij afgekomen. De Hollandsche Spoor had eerst geboden 4½ millioen. Een jaar later was de vraagprijs van de maatschappij gezakt tot 4¾ millioen en ten slotte tot 4 millioen en 6 ton. De Regeering zegt op bladz. 5 van de Memorie van Toelichting:

> „Ofschoon dus aanvaarding van een vraagprijs van f 4 600 000 op zich zelf ook nu nog gerechtvaardigd mocht heeten, heeft de eerste ondergeteekende, in overeenstemming met de zienswijze van H. S., aan de vertegenwoordigers van N. W. S. M. medegedeeld, dat daarin niet meer kon worden getreden."

Hoe gerechtvaardigd het ook was, die 4 millioen 6 ton, we deden het niet, we deden het niet meer, vanwege de dalende lijn.

> „De in bijlagen C en D gegeven berekeningen van prijzen, te betalen in geval van naasting volgens art. 49 der wet op 1 Januari 1920 en 1921, wezen op daling. Voor het bedrijf in het algemeen waren bovendien de vooruitzichten inmiddels weder minder gunstig geworden. Terwijl voor de Regeering het oogenblik tot het doen van een bod eerst na totstandkoming van eene naastingswet zou aanbreken, werd tegen een verzoek van N. W. S. M. om de onderhandeling met H. S. te mogen hervatten geen bedenking gemaakt, voor zooverre die hervatting mocht kunnen leiden tot een aanmerkelijk lageren prijs."

Toen heeft men gezegd: het loopt mis; mogen we alsjeblieft opnieuw gaan onderhandelen.

> „Toen N. W. S. M. vervolgens zich had laten vinden voor eene aanzienlijke nadere verlaging met f 1 100 000, hebben de ondergeteekenden gemeend met den aldus verkregen prijs van 3½ millioen zich te mogen vereenigen."

Let wel: de maatschappij is begonnen met 5 millioen en langs de dalende lijn is ze afgekomen tot 3½ millioen.

Te recht zegt de Regeering op bladz. 4 van de Memorie van Toelichting:

> „Niettemin moesten de tijdelijk minder gunstige uitkomst der berekening en de onzekere toekomst ten aanzien van het bedrijf in zijn geheel stemmen tot voorzichtigheid bij de onderhandeling met N. W. S. M."

Even te recht laat de Regeering op bladz. 5 volgen een herinnering aan „de slechts betrekkelijke waarde van dergelijke berekeningen".

Deze overweging is echter in het geheel niet in overeenstemming met wat de Regeering op bladz. 6 van de Memorie van Toelichting zegt:

> „Daartegenover staat thans de zekerheid, dat de overeengekomen naastingsprijs het bereiken van een tastbaar voordeel buiten allen twijfel stelt."

en nog minder met de slotsom, waartoe de Regeering een paar regels verder komt: „dat het zekere voor het onzekere moet worden genomen."

Veeleer neemt men het zekere voor het onzekere door nog even te wachten. De Nederlandsch-Westfaalsche Spoorweg-Maatschappij is murw geworden; zij is van 5 millioen op 3½ millioen gekomen en zij zal nog wel verder zakken.

Volkomen te recht is op bladz. 2 van het Voorloopig Verslag de volgende gedachtengang neergeschreven:

> „Zij — dat zijn de leden, die eenige vragen hadden gesteld — wenschten evenwel niet er toe mede te werken de aandeelhouders, die vele jaren geprofiteerd hebben van de bijzondere beteekenis, welke hun bezit door de verdeeling van ons spoorwegnet tusschen twee concurreerende maatschappijen had verkregen, ook nog op grond van dezelfde kunstmatig verhoogde uitkomsten definitief schadeloos te stellen. Voortzetting van de bestaande huurovereenkomst gedurende ten hoogste zeven jaren, nadat het verkeer volledig in zijne natuurlijke bedding zal zijn geleid, zal, naar het oordeel dezer leden, voldoende zijn om laatstbedoeld gevolg te voorkomen."

Vóór den oorlog en tot 1917, het jaar van de fusie, was de lijn Zutphen—Winterswijk van de H. S. M. concurreerend met de lijn Emmerik—Utrecht van de S.S., vooral wat betreft het vervoer van kolen uit het Ruhrgebied. Het Kohlensyndikat, dat sterk had te concurreeren met de Engelsche kolen voor Twente, stond achter de H. S. M. Voor verschillende mijnen lag de lijn Winterswijk—Zutphen gunstiger voor het vervoer van kolen naar de haven van Amsterdam. Deze lijn was — ik leg daarop sterk den nadruk — alleen van beteekenis door het kolossale vervoer van de massa's kolen. Dientengevolge gingen de Duitschers zich te Winterswijk vestigen en breidden zij hun installaties daar steeds meer uit. Tijdens den oorlog en na 1917 is dat vervoer verminderd. Toen na 1917 de concurrentie ophield, is het verkeer over die lijn uitermate zwak geworden en de ontvangsten werden alleen nog opgehouden door de belangrijke stijging van de Nederlandsche tarieven.

De Duitschers hebben thans bij Winterswijk geen belang meer; zij gaan zich daaruit terugtrekken. Wie in de buurt geïnformeerd heeft weet, dat den Duitschen ambtenaren van de Duitsche installatie te Winterswijk is aangezegd, dat zij eerlang zullen worden verplaatst. En dat gaan de Duitschers doen, hoewel zij op het baanvak van de grens tot Winterswijk het Nederlandsch tarief in rekening brengen, wat voor hen tegenover het tarief in Marken berekend een belangrijk voordeel is. De verzenders van de kolen kunnen niet meer concurreeren. De Engelsche kolen zijn doorgedrongen tot in de grensplaatsen van Twente en den Achterhoek. Wanneer de

(Marchant e. a.)

Duitschers hun kolen naar het noorden van ons land vervoeren, doen zij het naar het systeem: de langste weg door Duitschland en de kortste weg door Nederland, om de eenvoudige reden, dat het tarief in Duitschland veel goedkooper is dan in Holland. Alles wat naar het noorden van Nederland gaat, komt langs Nieuweschans het land binnen. Met deze omstandigheid en deze overwegingen, die ter plaatse algemeen bekend zijn, schijnt de Regeering geen rekening te hebben gehouden.

Toch is de Regeering van deze overwegingen de beteekenis gaan gevoelen, want wij lezen op bladz. 2 van de Memorie van Antwoord:

> „Ter voldoening aan den wensch van de leden, die in het algemeen ten gunste van het voorstel gestemd bleken, worden de verslagen van N. W. S. M. over de laatste zeven jaren overgelegd en eene berekening van den naastingsprijs op 1 Januari 1922, waarvoor de gegevens tijde van de indiening van het wetsontwerp nog niet volkomen vast stonden, als bijlage aan deze Memorie toegevoegd. Daaruit blijkt, dat de daling van den naastingsprijs, waarop in de Memorie van Toelichting op blz. 5 werd gewezen, nog weder is toegenomen."

Mijnheer de Voorzitter! Als wij straks per 1 Januari 1923 den naastingsprijs gaan berekenen, komen wij nog lager en naarmate de onderhandelingen langer duren zal men steeds meer beneden de 3½ millioen komen.

Daarom is het niet juist, wat de Regeering zegt in het midden van bladz. 2 van de Memorie van Antwoord, nl.:

> „Des te minder zou het gerechtvaardigd zijn naasting nog zeven jaren uit te stellen om den prijs dan zooveel te kunnen drukken als praktisch gesproken mogelijk ware. Ook afgezien van hetgeen ten gunste daarvan in het Voorloopig Verslag minder juist is aangevoerd, zouden de ondergeteekenden eene dergelijke speculatie vooral onder de tegenwoordige omstandigheden ten sterkste moeten ontraden. Nu eenerzijds naar krachtige bezuiniging op de exploitatie-uitgaven wordt gestreefd, anderzijds het vervoer op deze lijn reeds duidelijk neiging heeft getoond om zijn vroegeren ontwikkelingsgang te hernemen, schijnt de kans niet gering, dat over zeven jaren de waarde van den spoorweg zou blijken weder verre te zijn uitgegaan boven het cijfer, waarop zij thans bij overeenkomst is gesteld. Eene voor het grijpen liggende belangrijke besparing te ruilen tegen zoo kwade kans ware niet te verantwoorden."

Waar haalt de Regeering het vandaan? Hoe kan de Regeering dat perspectief, om een geliefkoosd woord van de Regeering te gebruiken, openen? Dat de lijn deze schoone toekomst te gemoet gaat, kan niemand volhouden. Wie inlichtingen heeft gevraagd aan de Duitschers, kan het optimisme van de Regeering niet deelen. Unaniem meent men, dat het minder en minder zal worden. Of wij nu al besparen op de exploitatiekosten, dat kan ons misschien door de spoorwegtekorten heen helpen, doch het zal het kolenvervoer op deze lijn niet vermeerderen. Wanneer echter de eigenares der lijn ziet, dat, naarmate de naasting wordt uitgesteld, haar positie ongunstiger zal worden, zullen wij in betere conditie staan tegenover de Nederlandsch-Westfaalsche Spoorwegmaatschappij, indien wij zeggen: wij hebben geen haast, wij zullen straks nog eens nader confereeren, laten wij eens bezien de cijfers van de naasting per 1 Januari 1923.

Mijn conclusie is derhalve: zoolang wij geen nadere inlichtingen van de Regeering hebben vernomen, maar moeten oordeelen naar hetgeen hier op papier is geschreven, moeten wij niet op het voorstel ingaan, maar geduld oefenen en straks opnieuw afwachten totdat de Nederlandsch-Westfaalsche Spoorwegmaatschappij met minder dan 3½ millioen genoegen zal nemen.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! Met zeer groote belangstelling heb ik de rede van den heer Marchant aangehoord.

(Minister van Swaay.)

Toen ik voor het eerst op het Departement komende, deze stukken in handen kreeg en deze cijfers eens bekeek, ben ik, wat een goed ingenieur gewoon is te doen, direct ook zelf aan het rekenen gegaan. Ik kwam toen al heel spoedig op grond van deze cijfers tot dezelfde conclusie als de heer Marchant. Als wij nog maar een beetje geduld hadden, kregen wij deze lijn voor niemendal, neen, nog sterker, men behoeft niet eens zulk een heel vreemdsoortige voorstelling van den toestand te hebben om te meenen, dat wij binnen enkele jaren geld toe zouden krijgen! Altijd, wanneer deze becijfering ook inderdaad volkomen juist was. Maar nu zal toch wel niemand er zich eenige illusie over maken, dat, wanneer wij met deze naasting b.v. drie of vier jaren zouden wachten, en wij zouden kunnen zeggen tot de Nederlandsch-Westfaalsche Spoorwegmaatschappij: wij krijgen van u nog geld toe, de aandeelhouders daarmede genoegen zouden nemen, m. a. w., wij zouden in een proces komen, dat waarschijnlijk zeer lang zou duren, omdat de juiste bepaling van die overnamesom niet zoo gemakkelijk is als uit deze cijfers zou zijn op te maken. Ik moet er al dadelijk op wijzen, dat de uitkomsten, zooals die in de laatste kolom als zuivere inkomsten worden opgegeven, zeer dubieus zijn. Hoe is men tot die zuivere inkomsten gekomen? De bruto-opbrengst beweegt zich, behalve in het jaar 1918, in stijgende lijn. Na 1918 waren die bedragen f 493 000, f 732 000 en f 803 000. Niettegenstaande de toename van die bruto-opbrengsten werd echter de zuivere opbrengst minder volgens die gegevens, omdat de exploitatiecoëfficient zoo buitengewoon ongunstig is. De exploitatiecoëfficient, die in 1915 66 pct. bedroeg, was in 1921 92,7 pct. Maar de exploitatie-coëfficient, gelijk zij hier staat, is de gemiddelde exploitatie-coëfficient van het Nederlandsche spoorwegnet. Het spreekt wel vanzelf, dat wanneer de rechter zal hebben te beoordeelen, welke exploitatie-coëfficient hier moet staan, hij zal verklaren niets met een gemiddelde exploitatie-coëfficient van het geheele Nederlandsche spoorwegnet te maken te hebben, en zal vragen: wat is de exploitatiecoëfficient van de lijn Zutphen—Winterswijk, en hoe kan men dien exploitatie-coëfficient vinden? Die is niet te vinden, de spoorwegen kennen dien exploitatie-coëfficient niet. Wanneer men een afzonderlijke boekhouding had voor deze lijn, dan zou men daaruit misschien dien exploitatie-coëfficient kunnen construeeren, al zou dat niet geheel zonder willekeur kunnen gaan, wanneer men een deel van de algemeene kosten voor rekening van deze lijn zou moeten brengen. Wanneer men bedenkt, dat de lijn Zutphen—Winterswijk veel gunstiger heeft gewerkt dan andere lijnen, dan is het volstrekt niet onmogelijk, dat de rechter dien exploitatiecoëfficient geheel anders zou vaststellen. Wanneer men nu een exploitatie-coëfficient aanneemt niet van 92, maar van 75 of 80, dan krijgt men in kolom 9 geheel andere cijfers en dan wordt de naastingssom, op deze wijze berekend, een geheel andere. In dat opzicht kunnen wij niets voorspellen, wij weten niet wat de rechter zou beslissen.

Een tweede punt van onzekerheid is de Rijksbijdrage van negen ton, die volgens de eigenaresse à fonds perdu gegeven is. De Regeering heeft zich op het standpunt gesteld: wij hebben dat bedrag wel eenmaal gegeven, maar wij trekken het van de naastingssom af; echter is bij vroegere onderhandelingen reeds gebleken, dat de eigenaars van den spoorweg zich niet op dat standpunt stellen en het is per slot van rekening zeer dubieus of dit bedrag mag worden afgetrokken, ja dan neen.

In de derde plaats, wanneer wij nog een jaar of vier zouden wachten, en wij zouden dan nog een jaar of vier procedeeren, dan zouden wij gedurende ettelijke jaren de voordeelen derven, die de onmiddellijke overneming van de lijn brengen zou. Wanneer men nagaat, dat in allen gevalle f 2500 per K.M. huur moet worden betaald, kan men gemakkelijk uitrekenen wat daarin zit. Dat voordeel is vrij aanzienlijk en daartegenover staat maar een zeer kleine kans, dat wij in het andere geval met een kleiner bedrag zouden uitkomen.

Mijn conclusie is dus, dat, ofschoon er schijnbaar wel iets aanlokkelijks in zit, nog even te wachten, daarin toch zeer

(Minister **van Swaay** e. a.)

veel onzekerheden zitten, zoodat de Regeering het verstandiger acht, nu maar den spoorweg voor f 3 500 000 te koopen. Wij weten dan welk bedrag wij besteden, het is niet te duur, ongeveer f 61 000 per K.M. en wij weten zeker, dat daartegenover in de toekomst een jaarlijksch voordeel zal staan. Doen wij het niet, dan missen wij vooreerst die voordeelen, terwijl wij volstrekt niet weten, welke naastingssom bij rechterlijke uitspraak zal worden vastgesteld. Uit die overwegingen meen ik, dat de Kamer goed zal doen door dit wetsontwerp aan te nemen.

De heer **Marchant**: Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij veroorloofd, nog een enkele vraag tot de Regeering te richten, omdat de zaak mij nog niet geheel duidelijk is. Ik heb het zoo begrepen. Er is in de overeenkomst, die de Hollandsche IJzeren Spoorweg Maatschappij bindt aan de Nederl. Westfaalsche Spoorweg-Maatschappij, geen enkele bepaling, die de H. IJ. S. M. verplicht de lijn over te nemen. Daarin zijn wij volkomen vrij. Wanneer men niets doet, dus ook niet naast, dan blijft dit exploitatiecontract loopen, dan blijven dezelfde verhoudingen bestaan en men behoeft niet te procedeeren, want er valt niets te procedeeren, de zaak loopt door zooals zij is. De vraag is alleen: indien men gaat naasten, moet men dat dan doen door in minnelijk overleg den naastingsprijs vast te stellen, of moet men over dien prijs gaan procedeeren?

Ik zeg natuurlijk met den Minister: als gij het eenigszins kunt doen buiten een proces, moet gij er altijd buiten blijven. Dat is het zekere voor het onzekere nemen.

Men spreekt hier van advocaten; elk goed advocaat raadt aan zijn cliënt: als het eenigszins kan, procedeer dan niet! In dat opzicht ben ik volkomen eensgezind met den Minister, maar dat is niet de vraag waarom het nu gaat. De vraag is, of wij op 't oogenblik moeten naasten, ja dan neen. En dan zeg ik: neen, even wachten, terwijl de Minister zegt: ja, wel naasten op het oogenblik. Dat is het verschil, dat ons verdeeld houdt. Voor de beslissing van deze vraag hebben wij met het geheele proces niets te maken. Integendeel, de Regeering, — en daarvoor dank ik den Minister — geeft mij een argument te meer. De Minister zegt: als wij in handen van den rechter vallen, die gaat vaststellen wat de prijs van overneming moet zijn, dan zal hij niet rekenen met den exploitatie-coëfficient over het geheele bedrijf van de Nederlandsche Spoorwegen, want die cijfers deugen niet. Die heeft de Regeering ons wel gegeven als basis van de berekening van den prijs van overneming, maar eigenlijk deugen zij niet. De rechter moet cijfers hebben, die wel deugen. En de rechter zal vragen: wat zijn de exploitatiekosten van de lijn Zutphen—Winterswijk—Pruisische grens, en wat is de nettoopbrengst?

De Minister zegt: met die lijn is zooveel gunstiger gewerkt dan met het geheele net van de Nederlandsche Spoorwegen, dus de exploitatie-coëfficient moet lager zijn, wanneer de rechter dien nu berekent. Maar dat is juist het krachtigste argument, dat ik ooit heb gehoord vóór wachten. Wanneer vaststaat tusschen de Regeering en mij, dat wij zijn in de dalende lijn, welnu, hoe langer wij dan wachten, hoe meer de lijn is gedaald, des te hooger zal de exploitatie-coëfficient wezen. M. a. w., het wordt al slechter en slechter, en hoe slechter het wordt, des te goedkooper zullen wij de lijn krijgen. Dat is een argument, dat de Minister niet had moeten gebruiken, om zijn eigen standpunt te verdedigen, want dat argument geldt voor het mijne.

Mijnheer de Voorzitter! Dit zijn de overwegingen, waarom ik aan de Kamer blijf adviseeren, om deze zaak even aan te houden. Wanneer vaststond, dat wij gedwongen waren thans te naasten, kon ik treden in het standpunt van den Minister. Maar wij hebben niet de keuze tusschen thans naasten en een duur proces, dat slecht kan uitloopen. Wij hebben de keuze tusschen thans naasten of de zaak vooralsnog laten loopen. Als ik dit contract goed begrijp, staat er geen enkele bepaling in, die ons tot naasting kan verplichten; de zaak loopt vanzelf door, wij blijven betalen en wij blijven exploiteeren. Maar dat nadeel halen wij ruimschoots in, wanneer wij straks — het behoeft niet over 7 jaar te zijn — over 1, 2

(**Marchant** e. a.)

of 3 jaar weder de directie van de N. W. S. M. te spreken vragen en zeggen: hoe staat gij er op het oogenblik voor, gij zijt van 5 millioen gekomen op 3½ millioen, zijt gij nu in een stemming, om met 2½, of 1½ millioen genoegen te nemen? Dan zou ik wel eens willen zien, of na een herhaald overleg de Regeering niet bij de Kamer zal komen met een voorstel, dat ons niet 3½ millioen zou kosten, maar een zeer belangrijk lager bedrag. De lijn is nu eenmaal een strop; de aandeelhouders der N. W. S. M. hebben jarenlang groote sommen gelds getrokken van een object, dat verlies, althans nagenoeg geen winst opleverde; zij moeten nu niet zóó zijn, dat zij nu nog eens 3½ millioen willen hebben. Dat gaat te ver. Ik geloof, dat wij zonder eenig risico, onder het motto en de leuze van de Regeering: laten wij het zekere voor het onzekere nemen, verstandig doen, met de behandeling van dit wetsontwerp aan te houden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb daarom de eer de motie in te dienen, die ik hierbij op uw bureau deponeer.

De **Voorzitter**: Door den heer Marchant wordt ingediend de navolgende motie van orde:

„De Kamer

van oordeel dat het thans niet het juiste tijdstip is om den spoorweg Zutphen—Winterswijk—Pruisische grenzen te naasten,

besluit de beraadslaging over het daartoe strekkend voorstel der Regeering te schorsen."

Deze motie wordt ondersteund door den heer Oud, mevrouw Bakker—Nort, de heeren J. ter Laan, Brautigam en van Gijn en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, deze motie dadelijk te behandelen.

Daartoe wordt besloten.

De heer **de Monté ver Loren**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch op het oogenblik nog niet te beslissen hoe ik zal stemmen over de motie van den heer Marchant. Ik wil die beslissing nog laten afhangen van het nader antwoord van den Minister. Maar ik wensch één opmerking te maken, die misschien van invloed zal zijn op de wijze, waarop ik over de motie van den heer Marchant zal stemmen. De Minister heeft gezegd, dat noch wij, noch de Nederlandsche spoorwegen de exploitatiekosten, en dus den exploitatie-coëfficient kennen van de lijn Zutphen—Winterswijk en dat het dus in geval van een proces, als wij bij minnelijke schikking niet tot een behoorlijken naastingsprijs kunnen komen, dan wel eens minder gunstig voor het Rijk zou kunnen uitkomen, omdat de rechter op dit punt wel eens beslissingen zou kunnen nemen, die niet in het financieel belang zijn van den Staat. Als de zaak zoo staat, dan zou ik willen vragen, of — gesteld dat de motie-Marchant zou worden aangenomen en dus de naasting nog eenige jaren zou worden uitgesteld — bij de tegenwoordige zeggenschap, die de Regeering over het spoorwegbedrijf heeft, het niet volkomen in de macht van de Regeering ligt om maatregelen te nemen, opdat die exploitatie-coëfficient in de toekomst wel bekend zal zijn. Heeft de Regeering niet volkomen de bevoegdheid om aan de spoorwegdirectie zoodanige voorschriften te geven, dat in haar schrifturen en door de inrichting van haar administratie de exploitatie-coëfficient voor deze lijn zal komen vast te staan? Wanneer daaromtrent juiste en billijke voorschriften worden gegeven, die geen kans loopen door den rechter te worden gewraakt, dan staat de Minister bij een eventueele procedure in de toekomst veel sterker dan thans het geval zou zijn, en dan zou dus een proces niet zoo zeer te vreezen zijn, omdat de Minister dan een wapen in handen zal hebben, dat hij op het oogenblik niet heeft.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! De heer Marchant heeft gezegd, dat wij niet

5de VERGADERING. — 12 OCTOBER 1922.

81. Naasting spoorweg Zutphen—Pruisische grens. — 25. Regeling van het Levensverzekeringsbedrijf.

(Minister **van Swaay e. a.**)

behoeven te naasten, maar dat wij de zaak best kunnen laten loopen. Dat is juist, maar het is de vraag, of dat in ons belang is. Wij hebben niet in de eerste plaats te zorgen voor de belangen van de aandeelhouders, maar voor onze eigen belangen. Nu brengt naasting van den spoorweg een exploitatievoordeel mede. Als dat niet zoo was, zou de Regeering er niet aan denken om te naasten. De heer Marchant zeide, dat de aandeelhouders een strop hebben. Dat is onjuist, want die aandeelhouders krijgen in ieder geval hun f 2500 huur per K.M. Als dus het vervoer op den spoorweg minder wordt, kan dat slechts tot aan een bepaalde grens op de inkomsten van de aandeelhouders inwerken, omdat die huur verzekerd is.

Nu is het juist, om aan de bezuiniging mede te werken en de totaal-exploitatiekosten naar omlaag te krijgen, dat dit voorstel is gedaan, omdat wij daar jaarlijks een voordeel in zien. Wanneer dus deze naasting nog eenige jaren wordt uitgesteld, hebben wij een direct nadeel, doordat wij die baten van exploitatie in die jaren niet hebben genoten, waarbij dan nog komt het renteloos voorschot van f 900 000, dat zeer dubieus is, terwijl wij voor den naastingsprijs geen vaste basis hebben.

De heer de Monté ver Loren zeide, als wij de naasting uitstellen, is het dan niet mogelijk in de naaste toekomst een behoorlijken exploitatie-coëfficient te krijgen?

Ik weet niet of dat wel zoo eenvoudig is, uit het geheele spoorwegbedrijf moet men dan een klein gedeelte uitlichten en daarvoor een geheel afzonderlijke administratie aanleggen. Daar komt dan nog bij, dat wij zitten met een gedeelte lijn van Winterswijk tot de grens, dat op het oogenblik door de Duitsche maatschappij wordt geëxploiteerd. Of nu deze bereid zou zijn, alleen om ons een genoegen te doen, voor dit gedeelte een afzonderlijke exploitatieberekening aan te leggen, om zoodoende op den duur tot volledige juiste cijfers te komen, meen ik te moeten betwijfelen.

Wij zouden dan nog minstens zeven jaar moeten wachten voordat met de naasting zou kunnen worden begonnen, omdat wij voor dien tijd geen volledige cijfers zouden hebben. Van die zeven jaren zouden wij dus de twee slechtste jaren buiten beschouwing moeten laten en van de overgebleven vijf jaar zouden wij wellicht een exploitatie-coëfficient kunnen krijgen, die juist is. Ik kan echter niet beoordeelen, of de mogelijkheid daartoe zou bestaan, te meer niet, daar ook de Duitsche spoorwegmaatschappij daarmede gemoeid is.

Ik blijf bij mijn meening, dat wij op het oogenblik de goede kans, die wij hebben, in handen moeten houden en deze niet moeten inruilen tegen de slechte kans, dat wij gedurende eenige jaren de voordeelen niet zullen genieten en bovendien heel onzeker zijn omtrent den naastingsprijs, die later zou moeten worden vastgesteld.

De heer **Marchant**: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet nog even op de zaak terugkomen, omdat de Minister tot mijn groote verbazing heeft betoogd, dat wij hier niet zitten om de belangen van de aandeelhouders van de Nederlandsch-Westfaalsche Spoorwegmaatschappij te behartigen, maar de belangen van het land.

De Minister keert de zaak geheel om. De belangen van de aandeelhouders hebben blijkbaar medegebracht, dat zij eerst buitengewoon begeerig zijn geweest; de maatschappij heeft toen voor die lijn 5 millioen gevraagd; later inziende, dat men maar niet dadelijk daarop inging en met de cijfers zou komen tot een veel lager bedrag, zijn zij in den loop der onderhandelingen afgekomen tot 3½ millioen. Als men de cijfers ziet en let op den loop der onderhandelingen, dan is het wiskunstig zeker, dat bij een volgende gelegenheid, als men zal hebben gezien, dat 1 Januari 1923 de exploitatie nog weer nadeeliger is geweest, men een naastingsprijs zal gaan berekenen, die nog weer lager zal komen. Juist omdat wij niet te maken hebben met de belangen van de aandeelhouders, maar omdat wij gelegenheid hebben voor den Staat der Nederlanden, een, twee, misschien zelfs nog meer millioenen te besparen, is het wenschelijk, deze zaak aan te houden.

(**Marchant e. a.**)

Ik kan niet onderschrijven het betoog van den Minister, dat wij dan zeven jaar zouden moeten wachten om cijfers te verkrijgen, waarop de zuivere berekening zich kan baseeren; van deze lijn alleen is het juist, maar is het noodig? Neen, de rechter kan niet oordeelen naar het geheele land; hij zal zeggen: ik moet een andere basis hebben, maar als die ontbreekt? De rechter kan dan toch niet zeggen: gij moet voor mijn plezier eerst zeven jaar door exploiteeren, omdat ik cijfers moet hebben! Neen, de rechter zal de cijfers van de dalende exploitatie voor oogen hebben en naar die cijfers zal hij eventueel het bedrag bepalen, dat voor naasting moet worden betaald en dat lager zal zijn naarmate de rechter, die ook cijferen kan, ziet, dat het geleidelijk naar beneden gaat, en dan is het zeer wel mogelijk, dat ook hij de overneming met 3½ millioen te hoog betaald zal achten. Ik ben daar volmaakt gerust op.

Uit de nadere toelichting der Regeering kan ik niet anders concludeeren, dan dat de Kamer verstandig doet met hiermede geen haast te maken en niet na 7 jaar, maar bijv. in den loop van 1923 nog eens aan de Regeering te vragen: hebt gij de cijfers van 1 Januari 1923, en hoe is het gesteld met de stemming van de N. W. S. M.?

De beraadslaging over de motie van orde wordt gesloten.

De motie van orde van den heer Marchant wordt met 69 tegen 17 stemmen aangenomen.

Vóór hebben gestemd de heeren van Rappard, Kolkman, van Dijk, Bongaerts, van Gijn, Albarda, van Braambeek, Ament, Wintermans, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heer Fleskens, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren van Zadelhoff, Feber, Suring, Kuiper, Hiemstra, Schokking, van Rijzewijk, Ter Hall, Engels, Braat, Smeenk, Sannes, J. ter Laan, Stulemeijer, van Rijckevorsel, Dresselhuys, Duymaer van Twist, van Voorst tot Voorst, Wijnkoop, de Monté ver Loren, Deckers, Marchant, Vliegen, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Gerritzen, K. ter Laan, Oud, de Wilde, Tilanus, IJzerman, Ketelaar, van der Voort van Zijp, mejuffrouw Katz, de heeren de Boer, Staalman, Troelstra, Boon, Brautigam, Duys, van Wijnbergen, H. Colijn, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Hugenholtz, van de Bilt, Scheurer, A. Colijn, Rutgers van Rozenburg, Rutgers, Bierema, Bakker, mejuffrouw van Dorp, de heeren Schaper, Visser van IJzendoorn, Kleerekoper, Weitkamp, Bulten en Zijlstra.

Tegen hebben gestemd de heeren Gerretson, van Boetzelaer van Dubbeldam, Moerel, Michielsen, Knigge, Krijger, Snoeck Henkemans, Hermans, Schouten, van den Heuvel, Heukels, Rutten, van Vuuren, van Schaik, van Sasse van Ysselt, Beumer en de Voorzitter.

De **Voorzitter**: In verband met de aanneming dezer motie, wordt het ontwerp van wet van de agenda afgevoerd.

Ik stel aan de Kamer voor, om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten;

VI. Regeling van het Levensverzekeringsbedrijf (25).

De heer **de Monté ver Loren**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, brengt het volgende Verslag uit:

In handen der Commissie van Rapporteurs werden gesteld de volgende verzoekschriften:

1°. een adres, dd. 7 Februari 1922, van het bestuur van het Coöperatief Verzekeringsfonds Leeuwarden, waarbij verzocht wordt het ontwerp zoodanig te wijzigen, dat de werkingssfeer der wet worde bepaald tot ondernemingen met commercieel doel en dat een voor beroep vatbare beslissing over de toepasselijkheid der regeling op een bepaalde instelling zal kunnen worden verkregen; voorts, dat in deze of in

(de Monté ver Loren e. a.)

een afzonderlijke wet voorschriften zullen worden gegeven en een toezicht houdend orgaan zal worden ingesteld voor de niet eommercieele werking, uitgeoefend door onderlinge of coöperatieve instellingen, hulp- en pensioenfondsen en soortgelijke instellingen;

2°. een adres. dd. 11 Februari 1922, van denzelfden adressant en waarin een gelijkluidend verzoek wordt gedaan met dat, in het adres van 1 Februari vervat;

3°. een adres, dd. Februari 1922, van J. C. Muller, te Dragten, waarbij verzocht wordt het ontwerp zoo spoedig mogelijk in behandeling te nemen, doch dat het ontwerp gewijzigd en aangevuld worde in den geest van de in Duitschland geldende wet;

4°. een adres, dd. 31 Maart 1922, van het bestuur der Vereeniging van Levensverzekering ,,St. Eloy'', te Rotterdam, waarbij verzocht wordt artt. 10 en 11 van het ontwerp te schrappen, waardoor art. 4 kan worden veranderd, en voorts een nieuw artikel in te lasschen, dat de Verzekeringskamer de macht toekent om toe te zien, dat de provisiesom worde berekend naar een bepaalde methode, welke voldoende waarborgen biedt voor het nakomen der toekomstige verplichtingen;

5°. een adres, dd. 29 September 1922, van de Nederlandsche Herverzekering Maatschappij, te 's Gravenhage, waarbij verzocht wordt ook Nederlandsche maatschappijen, die uitsluitend het herverzekeringsbedrijf uitoefenen, geheel te onttrekken aan de werking van de wet, of misschien art. 9 in dien zin te wijzigen, dat herverzekeringsinstellingen naast levensverzekering ook andere onderdeelen van het herverzekeringsbedrijf mogen uitoefenen.

De Commissie heeft de eer voor te stellen deze adressen neder te leggen ter griffie, ter inzage voor de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde eonclusie.

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **van Braambeek**: Mijnheer de Voorzitter! Het ontwerp van wet, dat op het oogenblik bij de Kamer in behandeling is gekomen, kan niet genoemd worden een wetsontwerp, waarvan de inhoud geen langen tijd van voorbereiding heeft gehad. Het zou niet kunnen genoemd worden een zevenmaandsch kindje, dat door de Regeering in de Kamer ter koestering is neergelegd. Het is al verscheidene jaren in het brandpunt van de deskundige belangstelling geplaatst. Wanneer dan ook op het oogenblik de verschillende onderwerpen, die met dit ontwerp in verband staan, hier worden besproken, is daaraan een lange tijd van publieke voorbereiding door deskundigen voorafgegaan.

Toeh geloof ik, Mijnheer de Voorzitter, dat wanneer dit ontwerp goed bekeken wordt, er inderdaad reden is tot blijdschap, nu deze aangelegenheid eindelijk in een wet zal worden beliehaamd. Men zou echter te gelijker tijd kunnen betreuren, dat deze wet zieh op een betrekkelijk eng begrensd terrein gaat bewegen; dat hier wel eenige zekerheid wordt geboden aan hen, die een polis van levensverzekering hebben loopen en die daarbij eenige waarborgen van Overheidswege hebben verkregen, doeh daarnevens door de Regeering tegenover belangrijke groepen van personen, die in bijna overeenkomstige omstandigheden verkeeren, tot nu toe geen maatregelen zijn genomen en ook bij dit ontwerp van wet geen maatregelen in uitzicht worden gesteld.

Ik vraag mij bij voorbeeld af, waarom de Regeering wel wat waarborg zal geven aan menschen, die zulks inderdaad zeer noodig hebben en die een levensverzekeringpolis hebben, waarvoor zij jarenlang premie hebben betaald, maar waarom de Regeering niet te gelijk is gekomen met het scheppen van waarborgen voor mensehen, die zich hebben verzekerd tegen invaliditeit, ongevallen, brandschade, of die in een pensioenfonds zijn gegaan, waarvoor zij al dan niet hebben bijgedragen, en tevens, waarom dezelfde stof niet is behandeld voor de zeeverzekeringen.

(van Braambeek.)

Ondanks die enge begrenzing echter van het ontwerp juich ik het toch toe, dat de Minister het zoo ver heeft weten te sturen, dat deze materie thans in de Kamer kan worden behandeld.

De Minister had hier te kiezen tusschen twee stelsels: dat van de Staatsvoogdij, zooals het in de sehriften wordt genoemd, of het stelsel van vrijheid, met gedwongen openbaarheid.

Tot dit laatste is het gekomen.

Nu wil ik niet ontkennen, dat dit stelsel eenige waarborgen geeft aan de verzekerden. Zij kunnen in elk geval vrijwel gerust zijn, dat als deze wet tot uitvoering komt, zoodra aan de Verzekeringskamer blijkt, dat er iets met de verzekeringmaatschappij niet in orde is, deze hen zal waarschuwen. Toch heb ik mij afgevraagd, of deze methode niet tevens buitengewoon gevaarlijk is, want zoodra dit gebeurt, beteekent het voor de verzekerden en de adspirant-verzekerden, dat er aan de maatschappij nog wel iets te verbeteren valt en zal zij dus haar geheele werkkracht hebben verspeeld. Zij zal niet meer in staat zijn nieuwe verzekeringen af te sluiten en zieh derhalve vandaag of morgen moeten gaan stellen onder de noodmaatregelen, zoodra deze in art. 40 der wet zijn omschreven.

Een publieatie van het advies beteekent gelijk de onmogelijkheid om den wankelen toestand weer gezond te maken.

Dus het wil mij voorkomen, dat deze bepaling van publieatie van het advies eigenlijk hetzelfde gaat beteekenen tegenover de levensverzekeringsmaatschappijen als dat zij zich de bijzondere voorziening op den hals gaan halen.

Ik meen, dat bij dit stelsel van volledige openbaarheid toch een zeer sterke invloed van de zijde van de Regeering op die levensverzekeringsmaatschappijen wordt uitgeoefend, en ik stel mij voor, dat de praetijk van deze bevoegdheid der Verzekeringskamer aldus zal worden, dat elke levensverzekeringsmaatsehappij, welke van plan is het een of ander te gaan doen, zich eerst er van zal gaan vergewissen hoe de Verzekeringskamer daartegenover staat. Wanneer dat gebeurt, wanneer de Verzekeringskamer vooraf aan de levensverzekeringsmaatschappijen bepaalde wenschelijkheden gaat openbaren, wat per slot van rekening ook zal moeten voortkomen uit het karakter van de adviezen, welke de Verzekeringskamer geeft aan de maatschappijen, dan zal langzamerhand onvermijdelijk op al die maatschappijen moeten drukken het gezichtspunt, dat de Verzekeringskamer omtrent het levensverzekeringsbedrijf heeft.

De Verzekeringskamer zal dus per slot van rekening alle mogelijke adviezen geven aan de levensverzekeringmaatschappijen, adviezen die, naar ik hoop, niet gepubliceerd behoeven te worden, maar daarmede zal de Verzekeringskamer toch een zeer sterken invloed gaan uitoefenn op de gestie van de levensverzekeringmaatschappijen.

Nu zou logisch daaruit voortvloeien, wanneer een dergelijke toestand gesehapen wordt, waarbij de Verzekeringskamer als het ware de verantwoordelijkheid draagt voor de gestie van de levensverzekeringsmaatsehappijen, dat dat lichaam of de Nederlandsche Staat ten opzichte van de gevolgen, welke uit dergelijke adviezen kunnen voortkomen, verantwoordelijkheid op zich zullen nemen, maar in het geheele wetsontwerp kan men niets anders vinden dan dat de Verzekeringskamer adviezen geeft. De Verzekeringskamer drukt haar stempel op de wijze, waarop het levensverzekeringsbedrijf uitgeoefend wordt, maar het gansche risico van dat werk der Verzekeringskamer komt te drukken op de levensverzekeringsmaatsehappijen.

Precies hetzelfde hebben wij lange jaren gehad bij de spoorwegen. De Minister van Waterstaat had veel zeggenschap wat betreft de tarieven, de arbeidsvoorwaarden en de dienstregeling, maar het gansehe finaneieele risieo drukte op de spoorwegmaatschappijen, een zeer ongezonde toestand. Maar door de naastingsbepalingen konden de spoorwegmaatschappijen zich hieraan nog onttrekken. Bij het levensverzekeringsbedrijf is zulks niet mogelijk.

De Verzekeringskamer bepaalt, wat er gebeuren moe, hoe het bedrijf moet worden gedreven, maar de levensverzekeringsmaatschappijen, de particuliere ondernemingen, hebben ten slotte het geheele risico daarvan te dragen.

(van Braambeek.)

Nu zou het nog niet zoo erg zijn, wanneer men al bij voorbaat de absolute zekerheid had, dat alle adviezen van de Verzekeringskamer tot een goed resultaat zouden leiden; dat, wanneer de Verzekeringskamer de maatschappijen in de door haar gewilde richting doet gaan, dit slechts bevorderlijk zou zijn aan een gezond bedrijf. Maar het is wel gebleken uit wat wij in de laatste jaren hebben beleefd op het gebied van de levensverzekering, dat ook hoogst bekwame directies, bestaande uit mannen, die door hun concurrenten worden genoemd mannen met een hoogstaand karakter, zich in hun beheer wel zeer ernstig kunnen vergissen. Maar wanneer de directie dat doet, dan drukt dat op het bedrijf, helaas, voor een groot deel op de verzekerden in laatste instantie. Wanneer de Verzekeringskamer dat doet, dan staat daar echter de onderneming verantwoordelijk voor, die zich tegenover dat advies misschien heeft gekant. Ik zou mij wel kunnen verplaatsten in den gemoedstoestand van een directie eener levensverzekeringsmaatschappij, die gedwongen is geworden door den stok van de publicatie, die achter de deur staat, om een bepaald inzicht van de Verzekeringskamer te gaan volgen en daaruit komt dan per slot van rekening een minder gunstige financieele positie van de verzekeringsonderneming voort, waarover de directie dan natuurlijk wordt aangevallen door de verzekerden of de concurrenten.

Mijnheer de Voorzitter! Daar is voor de directie geen andere uitweg dan het volgen van het advies, want ook al heeft de directie ook de volledige overtuiging, dat dat advies onjuist is, al zou zij zonder meer het ook gerust aandurven — èn wegens de aansprakelijkheid van de commissarissen èn om de verzekerden — om door te gaan zoo als zij zelf de zaak beziet, dan zal toch de directie dat niet kunnen, omdat telkens achter het advies van de Verzekeringskamer staat de bedreiging, dat het advies kan worden gepubliceerd. Publicatie van een niet opgevolgd advies staat gelijk met een publieke veroordeeling van het beleid, waardoor het vertrouwen is verdwenen en zij geen nieuwe verzekeringen meer kan afsluiten. Zij kan in dat geval haar bedrijf wel gaan staken. Dit openbaar gemaakte advies beteekent dan ook een ramp voor de onderneming. Het zal wel onafwendbaar toepassing van art. 40 ten gevolge hebben. Nu is er wel beroep mogelijk op de Kroon in dit geval, maar ik kan mij niet voorstellen, dat bij de uitspraak in dat beroep, waarover de Raad van State zal moeten adviseeren, men heel licht zal durven afwijken van het advies van de Verzekeringskamer, waar de Raad van State wel niet in de eerste plaats zal bestaan uit in deze materie bij uitstek deskundigen. Ik geloof dus, dat dit beroep aan die levensverzekeringsmaatschappijen toch niet zoo groote waarborgen zal bieden, dat zij die nadeelen, die daaruit zullen kunnen voortvloeien, zullen aandurven.

Mijnheer de Voorzitter! Ik acht het een leemte in dit wetsontwerp, dat de Regeering niet door den Staat wil laten dragen een deel van het risico of het volledig risico van het bedrijf. In de stukken is daarbij geopperd de meening om het te maken tot een Staatsmonopolie, waarbij deze heele aangelegenheid wordt gemaakt tot directe Staatszaak. Men kan van meening verschillen over deze vraag, of het wenschelijk is of niet wenschelijk om een dergelijk uitgebreid bedrijf te maken tot een directe Staatsonderneming, maar het lijkt mij toch toe, al past een dergelijke zienswijze absoluut niet in het wetsontwerp, dat vóór ons ligt, dat de Regeering hier een tusschenweg had moeten volgen en aldus had moeten redeneeren: wij zullen de werkzaamheden, die aan het levensverzekeringsbedrijf vastzitten, gaan splitsen; wij zullen bij de particuliere ondernemingen het eene deel van het bedrijf laten, n.l. het zien te krijgen van posten, het afsluiten van verzekeringspolissen, maar wij zullen een regeling maken, waarbij de verzekeringsmaatschappijen genoodzaakt zullen zijn om al de afgesloten polissen te gaan herverzekeren bij een nieuw op te richten onderneming, waarvan al de bestaande ondernemingen deelgenoot moeten worden en waarbij de Staat geïnteresseerd is. Hierbij wordt vrijwel de zekerheid verkregen, dat het risico wordt verdeeld over het gansche terrein van de levensverzekering, waarbij de Regeering zich een bepaalde zeggenschap kan voorbehouden in die maatschappij, welke ik maar de herverzekeringsmaatschappij zal noemen, waarbij het risico niet zoo zwaar zal drukken en niet zoo gevaarlijk kan worden voor bepaalde polishouders als zich bij den toestand, die thans bestaat en bij dit wetsontwerp gehandhaafd blijft, voordoet. Dat idee had in dit wetsontwerp verwezenlijkt kunnen worden. De Staat had dan niet te maken met een organisatie van den buitendienst, die vaak duur en ondoelmatig heet. Maar hij neemt gedeeltelijk over het risico van de particuliere ondernemingen en biedt zekerheid, dat aanwezig is de premiereserve, waarvan de uitkeering per slot van rekening zal moeten worden gedaan aan de polishouders. Deze zekerheid werd veel breeder en steviger dan die, welke op dit oogenblik zal worden verkregen. De Staat dus mede zorgende voor het beschikbaar zijn van voldoende reserve, de particulieren de taak om voor de acquisitie te zorgen. Wat zullen wij bij dit wetsontwerp krijgen? Men kan zich wijs maken, dat, als in de jaarverslagen van de verschillende maatschappijen de staten zullen worden opgenomen, die volgens het Koninklijk besluit, steunende op art. 27 van het wetsontwerp, daarin moeten voorkomen, het publiek zich een behoorlijk oordeel zal kunnen vormen over de levensverzekeringsmaatschappijen. Ik geloof niet, dat een eenigszins beduidend aantal verzekerden in staat kan worden geacht om met het meest uitgebreide jaarverslag, van welke maatschappij ook, vóór zich en met de meest uitvoerig beschreven staten onder den neus, zich een meening te vormen over de soliditeit van een levensverzekeringsmaatschappij en omtrent de zekerheid, dat zij na 10, 15 of 20 jaren, als de polis is afgeloopen, hun uitkeering zullen kunnen krijgen. Vaststaat, dat de contrôle, welke het publiek daaromtrent zal uitoefenen, voor de verzekerden absoluut niets om het lijf zal hebben. Bij de verzekerden zal wel deze meening post vatten: kijk eens, de verzekeringsmaatschappij heeft de verklaring van de Verzekeringskamer, dat zij het bedrijf mag uitoefenen, er is toezicht van de Regeering, zij is dus zoo veilig als wat.

Zoo zal men ten opzichte van alle verzekeringsmaatschappijen redeneeren. En dan zullen de adspirant-verzekerden zich met de staten en de jaarverslagen niet al te druk bezighouden, maar eenvoudig gaan zeggen: zij zijn nu allemaal veilig, welke heeft nu de laagste tarieven. Daarom zal door dezen maatregel ontstaan een buitengewoon sterke drang om de tarieven zoo laag mogelijk te gaan maken, omdat dit verder de voornaamste factor zal zijn om in de toekomst nieuwe verzekerden mede te trekken. Nu zal daartegenover ongetwijfeld de werkzaamheid van de Verzekeringskamer remmend optreden, maar wij zullen toch dit te vreezen hebben, dat het geheele levensverzekeringsbedrijf teruggedrongen wordt tot naar het niveau, waarop omtrent de zekerheid en de veiligheid de Verzekeringskamer geen aanmerking zal maken, want extra zekerheid, gelegen in extra reserve, die op het oogenblik de kracht is van de levensverzekeringsmaatschappijen tegenover het publiek, dat middel zal bij het nieuwe ontwerp komen te vervallen. De waakzaamheid van het publiek zal daarom nog meer verslappen, zoodra deze toestand in het leven is geroepen, en ik vraag mij af, of niet veel grooter veiligheid wordt gegeven, wanneer de levensverzekeringsmaatschappijen, op de wijze zooals ik heb aangeduid, genoodzaakt zullen zijn hun polissen onder te brengen bij een nieuw te stichten herverzekeringsmaatschappij. Het zal er echter geheel op aankomen bij de beoordeeling van dit ontwerp, de vraag te beantwoorden, of in totaal aan de verzekerden wordt gegeven een grootere zekerheid, ja dan neen. Ik denk zelfs, dat de Regeering zich heeft voorgesteld bij het indienen van dit ontwerp, om aan de verzekerden te geven het maximum van zekerheid, dat geboden kan worden.

Deze vraag moet ongetwijfeld bevestigend worden beantwoord; maar toch had ook in het systeem der wet grootere waarborg kunnen worden gegeven.

In dat licht beschouwd bevreemdt het mij bijv. toch, dat door de Regeering niet is overgenomen een van de punten, die in de zeer uitgebreide lectuur, die reeds over dit onderwerp is verschenen, voorkomen, nl. het verleenen aan de verzekerden van voorrecht op de activa, die moeten dienen tot dekking van de premiereserve. Over deze vraag is in de stukken nogal uitvoerig van gedachten gewisseld en ook van particuliere zijde is er nogal wat over te doen geweest.

(van Braambeek.)

Nu wil de Regeering daar niet aan en de Minister redeneert aldus: ten eerste zullen de vorderingen van de verzekerden tegenover de andere toch zoo buitengewoon groot zijn, dat toch door het voorrecht geen meerdere waarborg aan de verzekerden wordt gegeven. Maar of dit een reden moet zijn om dat voorrecht niet te geven, meen ik toch te moeten betwijfelen. De waarborg voor de verzekerden wordt er toch in elk geval iets door versterkt. Maar bovendien wil de Regeering een dergelijk voorrecht niet in het ontwerp opnemen, omdat het toelaten van een dergelijk voorrecht, wanneer niet te gelijker tijd wordt toegelaten de mogelijkheid om nevenbedrijven uit te oefenen, weinig zin heeft.

Ik zou juist zeggen: om die reden moeten wij wel een voorrecht hebben, want het zal een voordeel zijn voor een verzekeringsmaatschappij, wanneer zij aan het verzekeringsbedrijf nevenbedrijven zal kunnen koppelen. Daardoor kan de financieele positie eener verzekeringsonderneming in bepaalde gevallen worden versterkt. Maar bovendien zal de Regeering met dit wetsontwerp toch niet kunnen beletten, dat een verzekeringsonderneming nevenbedrijven gaat uitoefenen. Men koopt eenvoudig de aandeelen op — in dit wetsontwerp wordt niet belet, dat een verzekeringsmaatschappij haar reserve in aandeelen gaat beleggen — en heeft dan het geheele nevenbedrijf in handen zonder dat men in den zin van deze wet een nevenbedrijf uitoefent. Ook wil de Regeering dat voorrecht niet, omdat wij dan ook zouden kunnen krijgen een samensmelting van levensverzekeringsbedrijven; die fusie zal echter moeten plaats hebben volgens regelen in deze wet te stellen. Maar een van de voordeelen zou dan worden, dat op de ingebrachte reserves aan de verzekerden uit de overgedragen portefeuille een voorrecht kon worden toegekend. Dat is op dit oogenblik, door het niet erkennen van dat voorrecht, dus ook voor dit geval, niet mogelijk. Te meer waar, dunkt mij, de Regeering ook met de bepalingen in zake overname van de gansche portefeuille buitengewoon zwak staat, omdat daar dezelfde weg kan worden bewandeld als ten aanzien van de nevenbedrijven: de onderneming koopt eenvoudig op de aandeelen van de andere levensverzekeringsonderneming en heeft daarmede de geheele portefeuille ondergebracht bij de eigen maatschappij, waarbij niet een voorrecht op de premiereserve aan een van de groepen van verzekerden kan worden verleend.

Er is nog een andere reden, waarom dat voorrecht wel in dit wetsontwerp had thuis behoord. Ik kan mij voorstellen, dat een groote onderneming, bv. een groote tramwegmaatschappij, van plan is, voor haar personeel een pensioenverzekering te sluiten, doch zegt: dat loopt over zulke geweldige bedragen en zulke groote belangen voor mijn personeel, dat ik een behoorlijke zekerheid wil hebben, dat wat er ook met die maatschappij gebeurt, de dekking voor de aanspraken van deze groep van verzekerden veilig zal zijn. Zij zal dan verlangen een voorrecht op de premiereserve, die aanwezig moet zijn op grond van deze overeenkomst, en toezicht op de beleggingen voor dit deel der premiereserve begeeren uit te oefenen.

Bij dit wetsontwerp wordt zulks niet mogelijk gemaakt.

Om al deze redenen meen ik, dat de Minister goed zou hebben gedaan door in dit wetsontwerp de mogelijkheid van het scheppen van een voorrecht op te nemen. In het afwijzen daarvan staat de Minister vrij zwak, nu de Regeering in de laatste Nota van Wijziging dat voorrecht toch heeft binnengehaald door voor te schrijven, dat van buitenlandsche maatschappijen de activa, die moeten dienen tot dekking van de premiereserve ten behoeve van de polissen, hier te lande afgesloten, ook hier te lande aanwezig moeten zijn en moeten dienen voor het dekken van de aanspraken, die de Nederlandsche polishouders kunnen laten gelden. Daarmede is inderdaad een zeker voorrecht ingevoerd.

Alles overziende, meen ik, dat dit wetsontwerp inderdaad een zekeren waarborg aan de polishouders zal geven. De maatschappijen zullen verplicht worden de uiterste voorzichtigheid in acht te nemen bij haar financieel beheer, hetgeen aan de verzekerden een waarborg verschaft, maar daartegenover staat, dat uit dit wetsontwerp invloeden zullen voortkomen, waardoor het verzekeringsbedrijf meer zal worden gedreven naar een politiek van lage tarieven, dan naar een van vergrooting van de zekerheid, dat aan toekomstige verplichtingen zal kunnen worden voldaan. Het wetsontwerp zou beter aan de verwachtingen hebben beantwoord, wanneer de gansche stof was opgezet op den grondslag van een monopolie of van een gemengd bedrijf. Ondanks die leemten en bezwaren van het wetsontwerp, waarvan de totstandkoming buitengewoon moeilijk schijnt te zijn geweest, zal het ten slotte verbetering brengen in het bedrijf en aan de verzekerden grootere waarborgen verschaffen.

(van Braambeek c. a.)

Mijnheer de Voorzitter! Het uitgangspunt van dit wetsontwerp is, dat men de verzekeringsmaatschappijen vrijlaat in de techniek. In de vraag, welk systeem zij willen toepassen om een voldoende soliditeit te verzekeren, wenscht de Regeering zich niet te mengen. Met de vraag, of men de netto-methode wil toepassen of de bruto-methode, of men wil zillmeren, laat de Regeering zich niet in, dat blijft overgelaten aan het inzicht van de leiders der ondernemingen. Alleen indien men krachtens die methode mocht komen tot een resultaat, waarbij de toekomstige aanspraken van polishouders niet voldoende zijn gewaarborgd, dan is het de bedoeling, dat de Verzekeringskamer zal ingrijpen en zich zal doen gelden. Wanneer ik echter kijk naar art. 27, ben ik niet geheel zeker, of de Regeering dat systeem zal blijven volhouden voor het geheele wetsontwerp. Wanneer men leest art. 27, sub 1, zou men daaruit kunnen afleiden, dat, ook al past men niet de Zillmer-methode toe, toch in de staten ingevuld moet worden, hoeveel gezillmerd wordt, zoodat men hier den indruk krijgt — al is het misschien niet de bedoeling van de Regeering — dat de Zillmermethode dwingend moet worden toegepast door de verzekeringsmaatschappijen en als basis van onderlinge vergelijking wordt aangenomen.

Ik geloof echter niet, dat dit de bedoeling kan zijn, omdat het zou vloeken met het geheele stelsel van de wet, maar misschien wil de Minister mij daaromtrent nog eenige zekerheid verschaffen.

De heer **van Gijn**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil beginnen met een woord van hulde aan de Regeering, die thans met spoed de regeling van het levensverzekeringsbedrijf voortzet. Met de hoofdlijnen van deze regeling, vooral wat betreft de openbaarheid en wel de openbaarheid door middel van deskundige en onpartijdige adviezen, die openbaar gemaakt moeten worden, in tegenstelling met de ondeskundige en partijdige adviezen, die wij tegenwoordig dikwijls zien, kan ik mij zeer goed vereenigen.

Ik meen, dat de heer van Braambeek wat al te ver ging, waar hij meende, dat de Verzekeringskamer zulk een grooten invloed zou krijgen, want ik geloof, dat ook in dit geval wel zal blijken, dat de wal het schip keert. Intusschen heb ik toch gemeend, dat er ten aanzien van de Verzekeringskamer een kleine wijziging moet worden aangebracht en aan die kamer ook in handen moet worden gegeven een wapen, dat minder scherp is dan dat, hetwelk de Regeering haar in handen drukt, nl. het geven van een advies, dat, niet nageleefd, gepubliceerd wordt. Maar daarover later.

Overigens meen ik, dat wat er met dit wetsontwerp van 1912 af gebeurd is, niet bepaald staat in het teeken van: *gouverner c'est prévoir*. Er hebben rampen moeten gebeuren vóór de zaak werd voortgezet, en ik acht niet te benijden degenen, die ze in 1912 hadden kunnen doorzetten, maar het niet hebben gedaan. Ik zeg dat niet als verwijt, maar alleen om te doen uitkomen, dat er iets is goed te maken, dat er iets is in te halen.

Er is geen half werk te leveren, en ik ben van meening, dat men wel een beetje tot half-werk-leveren gekomen is. Maar ook in dit geval is een half ei verre te verkiezen boven een leegen dop, en ik wil allerminst voor het halve ei bedanken, wanneer het niet voller wordt, al hoop ik zeer, dat er nog wat bijkomt.

Ik hoop, dat de Regeering, begrijpende dat zij hier wat goed te maken heeft, zal meewerken, opdat wij hier het beste krijgen en niet half werk.

5de VERGADERING. — 12 OCTOBER 1922.

25. Regeling van het Levensverzekeringsbedrijf.

(van Gijn.)

Mijn verwachtingen zijn in één opzicht niet zeer hoog gespannen. Op blz. 8 van de Memorie van Antwoord las ik een zinnetje, dat mij in hooge mate verbaasd heeft. De Regeering zegt daar: ,,Er is geen enkele reden, dergelijke schuldeischers'' (d. z. leveranciers en dergelijke) ,,achter te stellen bij polishouders.'' Ik vroeg mij af: lees ik wel goed: ,,geen enkele reden''? Als er nog stond: geen voldoende reden, zou ik het kunnen begrijpen, maar men wil zeggen: zoo'n polishouder is een gewone schuldeischer. Maar als er geen hemelsbreed verschil is tusschen gewone schuldeischers, zooals leveranciers, enz. en polishouders, waarom maakt men dan de geheele wet? En dat zinnetje wordt gebruikt om te verdedigen, dat hier half werk werd gedaan.

Ter elfder ure is het nog iets meer dan half werk geworden, doordat de Minister in overleg met de Commissie van Rapporteurs een Nota van Wijziging heeft ingediend, waarin een stap in de goede richting werd gedaan. Tegenover de buitenlandsche maatschappijen was dit wetsontwerp ten eenenmale onvoldoende, en er was moed toe noodig, om in den tegenwoordigen tijd, nu men iederen dag in de courant kan lezen over Germania enz., met een wetsontwerp betreffende het levensverzekeringsbedrijf te komen, dat deze zaak absoluut ongeregeld liet. Maar wij mogen blij zijn, dat den Minister deze moed in de schoenen gezonken is en dat hij ten slotte met een Nota van Wijziging is gekomen, waarin hij, wat betreft de buitenlandsche maatschappijen, in de goede richting stuurt.

Ik vraag mij intuschen af, hoe de Regeering — gegeven hetgeen in de Memorie van Antwoord staat — zoo in eens kon omdraaien. Ik voor mij althans ben op dat punt niet van meening veranderd. Want ten aanzien van de buitenlandsche maatschappijen zal er nu zijn wat de Minister noemt een gewaarborgd executie-object. Maar de Minister had eerst gezegd: als ik dat doe voor buitenlandsche maatschappijen, moet ik het ook voor binnenlandsche maatschappijen doen. Voor mij was die redeneering volkomen afdoende, want wanneer nu voor de binnenlandsche maatschappijen een dergelijke bepaling niet wordt gemaakt, en voor de buitenlandsche maatschappijen wel, dan is het duidelijk, dat de agenten van de buitenlandsche maatschappijen zullen rondgaan en zeggen: wij zijn eigenlijk veel secuurder dan de binnenlandsche maatschappijen, want voor onze polishouders is er een gewaarborgd executie-object, en voor de binnenlandsche maatschappijen niet. Ik geloof dan ook, dat die twee dingen aan elkaar hangen en dat hetgeen men voor het buitenland doet, ook voor het binnenland zal moeten gelden.

Er is nog een ander argument in die Nota van Wijziging gelegen, waarom men die bepaling ook voor het binnenland moet opnemen. In de Nota van Wijziging worden de herverzekeringsmaatschappijen onder art. 9 uitgebracht, waarin wordt gezegd, dat levensverzekering met geen andere bedrijven gecombineerd mag worden. Maar als de Minister zegt, dat dit treedt in plaats van het ,,voorrecht'', dan zal hij het ,,voorrecht'' ook voor de herverzekeringsmaatschappijen moeten vastleggen.

Ik zal thans even de voordeelen opsommen, die m. i. verbonden zijn aan hetgeen in de stukken breedvoerig is aanbevolen, nl. het vaststellen van een voorrecht van de polishouders, ook van binnenlandsche maatschappijen, op een bedrag gelijk aan de premiereserve, dat daarvoor als het ware apart wordt gelegd. Een van de voordeelen van de Nota van Wijziging is, dat wij nu zekerheid zullen hebben, dat indien bijv. een Duitsche maatschappij hier verzekeringen sluit, zij hier een premiereserve zal moeten hebben. Maar wij zullen geen zekerheid hebben, dat als een binnenlandsche maatschappij, die ook in het buitenland verzekeringen afsluit, daartoe gedwongen door wijze maatregelen van den buitenlandschen wetgever, in dat buitenland premiereserves deponeert, dat zij daarmede niet te royaal zal zijn ten koste van de Nederlandsche polishouders.

Ik vind daarom, waar wij de buitenlandsche wetgeving volgen, en zeggen: gij, buitenlanders, moet hier premiereservefondsen hebben, dat wij aan den anderen kant moeten zeggen tot de binnenlanders: gij zijt gedwongen, dat in het buitenland te doen, maar ik moet waarborgen hebben, dat gij dat inderdaad ook in het binnenland doet en dat dus de binnenlandsche polishouders niet worden benadeeld ten behoeve der buitenlanders.

Er is nog een ander punt, dat door den heer van Braambeek reeds in den breede is uiteengezet. Wanneer men nl. eenmaal opneemt het denkbeeld van een voorrecht van polishouders op een bepaald gedeelte van het bezit van de verzekeringsmaatschappij, dan moet men ook vanzelf en heel logisch komen tot de splitsing, dat een bepaalde groep polishouders recht heeft op een bepaald deel van de premiereserve en anderen weer op een ander deel. De heer van Braambeek wees er op, dat dit vergemakkelijkt het overnemen van gedeelten van portefeuilles van liquideerende maatschappijen. Wij zien nu bij de overneming van gedeelten der portefeuille van de Algemeene bijv., dat de maatschappij, die overneemt, overeenkomt eenerzijds met de Algemeene, en anderzijds ook met zijn eigen polishouders: ik neem een stuk portefeuille over, en mijn oudere polishouders zullen daar nooit last van hebben. De menschen van de Algemeene, die naar mij toekomen, brengen hun eigen executie-object mede en wanneer die iets te kort komen, zal ik dat desnoods uit mijn eigen extra reserve nemen, maar nooit uit uw premiereserve. En ook omgekeerd doet men die belofte, maar men kan elkander dat nu allemaal wel mooi beloven, het is in de practijk geen lor waard, want als straks de overnemende maatschappij in moeilijkheden geraakt, komt de curator of de Verzekeringskamer en zegt: dat is allemaal heel mooi en best, maar ik doe alle bezittingen en alle vorderingen en rechten bijeen.

Het is dus voor overneming — en misschien zullen wij in den komenden tijd die somtijds zien gebeuren, — zeer wenschelijk, dat men een voorrecht schept op bepaalde onderdeelen van het totaal bezit van de verzekeringsmaatschappij.

De heer van Braambeek heeft in dit verband niet gewezen op iets, dat ook van veel belang is. Wij zien tegenwoordig een vorm van verzekering die bestaat in spaarkassen. Die zeggen tot de deelnemers: alle deelnemers van een jaar vormen een groep en die zullen met zoovelen, als er dan zijn, later een potje te deelen hebben. Maar al weer: dat kan men wel in een prospectus zetten, maar wanneer te eeniger tijd die instelling in décadence geraakt, zeggen degenen, die moeten liquideeren: ik weet van niets, alles gaat door elkander en u zult wel zien wat u krijgt. Wat u uitgekeerd krijgt, hangt af van het totaal. De slechte en goede jaren worden, wat de dekking betreft, door elkander gegooid en wat er aanvankelijk in het prospectus stond, is dan vermoedelijk zonder beteekenis.

De heer van Braambeek heeft in den breede gewezen op de fondsen van werkgevers. Ik zal daar niet op terugkomen, ik ben het geheel met hem eens. Wij krijgen voorts door instelling van een recht van vóórkeur het derde voordeel, dat liquidatie veel gemakkelijker gaat. Wanneer wij hadden het denkbeeld, neergelegd in mijn amendement, van een voorrecht op een zeker executie-object, dan zou bijv. bij de Algemeene veel gauwer vastgesteld zijn geweest: dat krijgt gij zeker en waar gij verder gaat deelen met de gezamenlijke crediteuren, zullen wij nog nader zien, wat gij verder krijgen kunt, maar dit en dit bedrag kunnen wij uit de premiereserve u garandeeren. Uit dat oogpunt zou het dus zeer wenschelijk zijn, daartoe over te gaan.

Het vierde voordeel is, dat dan kan vervallen het combinatieverbod. Nu zegt de Regeering, dat kunnen wij toch niet missen.

Ik begrijp niet, hoe de Regeering daaraan komt. In de buitenlandsche wetgeving immers zijn wel gevallen bekend, dat men heeft het combinatieverbod plus het voorrecht, maar óók gevallen, waarin men het voorrecht alléén heeft; geen enkel geval echter, dat men alleen het combinatieverbod heeft, maar niet het voorrecht, zooals het ontwerp wil. Dus ik zou zeggen, wanneer men iets missen kan, dan is het het combinatieverbod en niet het voorrecht, maar men kan niet zeggen, wanneer wij het voorecht hebben, moeten wij het combinatieverbod toch hebben.

En trouwens de Minister zelf vindt bij de herverzekeringsmaatschappijen, dat hij ze beide kan missen. Waarom hij

(van Gijn.)

ze bij het eene beide kan missen en bij het andere ze beide moet hebben, is mij een raadsel, dat nog opgelost moet worden.

De Minister verwijst naar Frankrijk, maar dat land kan mij weinig zeggen. De Fransche wetgeving is van dien aard, dat daar eigenlijk zoo'n beetje alles verboden is. Maar wanneer de Minister verwijst naar Denemarken, dan zeg ik, daar is geen volledig combinatieverbod, en naast dat verbod, voor zooverre het daar bestaat, heeft men daar het voorrecht. En in Duitschland èn in Engeland, waar men het combinatieverbod niet heeft, heeft men het voorrecht. In Engeland, zooals de Minister het voorstelt — eigenlijk niet heel juist — heeft men zelfs het voorrecht alleen, wanneer er een combinatie met een ander bedrijf is. Maar dat heeft men daar al heel gauw, want wanneer een levensverzekeringsmaatschappij zich daar combineert met een gewone volksverzekering, dan noemt men dat daar reeds een ,,combinatie''.

Wanneer men mij nu vraagt: wat hebt gij eigenlijk tegen dat combinatieverbod, dan antwoord ik: het lijkt mij in strijd met het beginsel van het wetsontwerp. Dat beginsel is, dat wij de maatschappijen zooveel mogelijk haar gang willen laten gaan, en vrijheid willen laten, hun zelf de verantwoordelijkheid willen laten dragen voor hun beheer, en daarmede is in strijd, dat wij thans gaan zeggen: gij moogt uw bedrijf met niets anders combineeren.

Trouwens, de Regeering vond dat aanvankelijk blijkbaar ook, want in het eerste ontwerp stond dat combinatieverbod niet en volgens dat ontwerp kon men zijn bedrijf verbinden met dat van invaliditeitsverzekering, ja zelfs met wettelijke aansprakelijkheidsverzekering. Wanneer daar bij een bedrijf maar ter sprake kwam leven of sterven van menschen, dan was dat voldoende, om dat bedrijf er bij te mogen doen.

Dat combinatieverbod is er in het tweede ontwerp eigenlijk gekomen, omdat men begreep, dat, wanneer men dat verbod niet had, men dan het voorrecht absoluut zeker moest hebben en dus is het als het ware gekomen als een pis-aller op het voorrecht.

Een tweede bezwaar van het combinatieverbod is, dat men de ontwikkeling belemmert van het levensverzekeringsbedrijf, dat in menig geval goedkooper zal kunnen werken wanneer het zich niet absoluut moet beperken tot dat eene bedrijf. Men zal dientengevolge het vaak goedkooper kunnen doen ten bate van menschen, die levensverzekeringen willen sluiten, en bovendien ook veiliger, omdat ten gevolge van het doen van andere zaken, met hetzelfde geld grootere reserves kunnen worden gevormd.

Nu zegt men wel, de combinatie is thans uit den tijd en men doet dat tegenwoordig in den vorm van dochter- en zustermaatschappijen, maar ik zie die combinatie dan nog maar liever op den duidelijken weg van de combinatie.

En wanneer men vreest, dat, bij combinaties van het levensverzekeringsbedrijf met andere, uit de kas der levensverzekeringsmaatschappij wat kan worden toegeschoven naar de eventueel in gevaar verkeerende kas van het gecombineerde bedrijf, dan zeg ik, dat gevaar bestaat evengoed bij een combinatie in den vorm van zuster- en dochtermaatschappijen. Er bestaan methodes genoeg om het daarbij ook te doen, wanneer men daartoe neiging gevoelt.

Mijn vierde bezwaar tegen het combinatieverbod is, dat men het eigenlijk zoo slecht kan volhouden. In de eerste plaats zal het een heele moeilijkheid geven om te bepalen, wat onder dit verbod valt. Artikel 10, dat een beroep openstelt over de vraag, wat combinatie is en wat niet, zal ruime toepassing vinden, want het is zeer moeilijk uit te maken, waar de grens is tusschen het beleggen van premiereserves en het voeren van een ander bedrijf.

En daarom heb ik er zulk een bezwaar tegen, omdat ik vrees dat het combinatieverbod niets zal helpen, want men zal het systeem gaan volgen van het nemen van aandeelen in andere maatschappijen. Men zal dan zelfs in het kwaad vervallen van niet volgestorte aandeelen aan andere maatschappijen, die men niet heelemaal verbieden kan. Ik meen, dat men ten slotte in de lijn van de Regeering de veiligheid zoekt op een plaats, waar ze niet is, terwijl men ze niet tracht te vinden, waar ze wel is. Als men vraagt, waarom de Regeering die veiligheid verwaarloost, moet ik daarop antwoorden, dat ik dat ook niet begrijp. Wanneer ik de bezwaren van de Regeering tegen het voorrecht, dat men eigenlijk in alle landen heeft — behalve in België, dat op dit punt — meen ik — heelemaal geen wetgeving heeft — naga, begrijp ik niet, waarom wij alleen het ,,voorrecht'' niet moeten hebben en waarom wij, nu wij na 40 jaren een wet gaan invoeren, achter zouden moeten blijven bij wat overal plaats heeft en proefondervindelijk gebleken is goed te zijn.

Welke zijn nu de bezwaren van den Minister?

De Minister zegt in de eerste plaats: het is méer schijn dan werkelijkheid. Wanneer de Minister daaraan toevoegt: het publiek zal denken: ,,nu is alles gezond; er bestaat voor ons een voorrecht op zekere daar liggende effecten, nu behoeven we naar de rest niet te kijken'' en als het publiek inderdaad zoo redeneert, dan doen wij beter de geheele wet weg te laten. De idee van de wet is, dat het publiek goed voorgelicht wordt. Ook op dit punt kan het publiek goed voorgelicht worden. Wanneer de Verzekeringskamer in haar advies aan een maatschappij zegt, dat zij haar boel wel goed belegd en voor polishouders verbonden heeft, maar dat zij de premiereserve slechts heeft berekend, waardoor de zekerheid toch te gering is, is dat voor het publiek, dat luisteren wil, voldoende. Het gaat te ver, wanneer men beweert, dat het alleen schijn zou zijn.

Wanneer de Minister op een oogenblik zegt: de andere crediteuren zijn van weinig beteekenis, moet ik opmerken: dat kan er naar zijn. Als een maatschappij voor 2 millioen gulden aandeelen heeft, waarop 10 pct. is volgestort, is dat naar mijn meening een potentieele crediteur, die weegt. Dat zijn dingen, die in de practijk voorkomen en waarmede men rekening moet houden. Als in dezen tijd iemand op het idee komt een reusachtig paleis voor zijn levensverzekeringsbedrijf te gaan zetten, moet hij daarvoor een aantal verbintenissen, die lang niet van stroo zijn, aangaan. Uit dat oogpunt kan de Minister niet zeggen, dat de andere crediteuren van weinig beteekenis zijn.

De Minister zegt verder: het combinatieverbod moeten we toch hebben. Ik heb al gezegd: wij moeten het niet hebben. Het kan wel vervallen, want dan hebben wij een waarborg die veel meer waard is.

In de derde plaats oppert de Minister het bezwaar: het voorrecht kan toch niet bij de onderlinge maatschappijen worden ingevoerd.

Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben in ons land eigenlijk bijna geen enkele zuivere onderlinge maatschappij. Er is een maatschappij, die zich zuiver onderlinge maatschappij noemt. Deze heeft onlangs een geheele portefeuille overgenomen, waarbij geen winstdeeling was. Alle andere onderlinge ondernemingen sluiten ook verzekeringen met menschen, die geen lid zijn en die althans niet in de winst deelen. Wanneer men zegt: het geldt dan toch voor de andere polishouders, zeg ik: neen, de Minister onderscheidt niet goed. Men moet de verzekerden van een onderlinge zien in hun qualiteit van verzekerden en in hun qualiteit van leden. In de qualiteit van lid is een verzekerde geld schuldig aan de overige crediteur. In de andere qualiteit is hij eenvoudig mede degene, die recht heeft op premiereserve, waarop hem ,,voorrecht'' verleend is.

Dan voert de Minister het zinnetje aan, dat ik al besproken heb, n.l. dat er geen reden voor is gewone crediteuren anders te behandelen dan polishouders.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil daartegen met ernst opkomen. Laten wij vergelijken een man, die een bouwerij heeft aangenomen voor een levensverzekeringsmaatschappij met een polishouder. Aan den eenen kant hebben wij een aannemer, die eenvoudig op winst uit is, die daarenboven een contract sluit voor een duur van één, hoogstens twee jaar, die precies weet, met wien hij op dat oogenblik onderhandelt en die dus vooruit kan zien of hij safe is, die dat althans moet kunnen zien, als hij een goed zakenmensch is. Aan den

(van Gijn.)

anderen kant hebben wij een polishouder, die een contract voor wellicht 40 jaren sluit en die heelemaal niet weet, hoe over die 40 jaren de toestand zal zijn.

Die man sluit bovendien een sympathiek contract; hij doet het niet, om winst te maken, maar om — wat ieder goed burger behoort te doen — te zorgen voor de toekomst van zijn gezin en aldus tevens van de maatschappij.

Nu zegt de Minister, dat deze geheel verschillende menschen volkomen gelijkstaan, maar als dat het geval was, was dit geheele ontwerp overbodig.

De Minister voert verder aan, dat een voorrecht, volgens onze wetgeving, alleen bestaat ,,op bepaalde zaken" en men hier geen voorrecht op bepaalde zaken heeft, maar op verzamelingen effecten, hypotheken en allerlei onroerende goederen, waaraan onttrokken moet worden, wanneer een contract vervalt en voor de betaling daarvan geen geld in kas is, alsook voor het geval er beleggingen vervallen, omdat zij zijn afgeloopen, of om welke reden dan ook veranderd moeten worden; zaken, waaraan ook onttrokken kan worden, als de verzekeraar daar lust in heeft.

Hier nu wijs ik op een artikel van mr. Star Busman in het *Weekblad*, waarin hij er op wijst, dat onze wetgeving wel degelijk kent een voorrecht op een complex van zaken, dat veranderen kan. Een huiseigenaar heeft, als waarborg voor zijn huur, een voorrecht op meubilair, waarmede het huis is aangekleed. Maar hij heeft niet een recht op een bepaalde canapé of een bepaalden stoel, want die mogen er gerust worden uitgenomen en door andere vervangen.

Waar dus de heer Star Busman, een zoo groot deskundige, meent, dat dit wel kan, zou ik zeggen, dat de Minister wel over zijn bezwaren dienaangaande kon heenstappen.

De Minister zegt: wat heeft het ten slotte voor waarde? De verzekeraar kan er uithalen wat hij wil en er bij doen wat hem goeddunkt. Tegen het bijvoegen is natuurlijk niet veel bezwaar, maar wat het onttrekken betreft, dat kan niet wanneer men het maar aldus regelt. Wanneer men, gelijk de Duitsche wet, uitdrukkelijk bepaalt, dat alleen onttrokken mag worden, wanneer er een verzekering vervalt, dan is men vrijwel secuur.

Nu zal de Minister misschien zeggen, dat de verzekeraar dan toch in den loop van het jaar alleen de bedragen kan onttrekken. van de verzekeringen die vervallen, maar niet de nieuwe premie bijstorten, wijl dit niet wordt voorgeschreven. Intusschen, in dat geval zal, volgens mijn amendement, de Verzekeringskamer, die immers elk half jaar opgave krijgt van de mutaties in het premiereservefonds, wel op het idee komen, om te vragen, waarom er niets is bijgestort, terwijl er toch zulke groote sommen aan premies moeten ontvangen zijn. Als dan de verzekeraar antwoordt, dat hij daarmede wacht tot aan het einde van het jaar, omdat hij van plan is in zijn premiereserveberekening veranderingen aan te brengen, dan denk ik wel, dat de Verzekeringskamer den raad zal geven daarover eens eerst met haar te confereeren en zich, als de verzekeraar inmiddels voortgaat de inkomsten niet in het fonds te storten, niet zal ontzien een officieel ,,advies" te geven.

Ik geloof dus, dat de bezwaren van de Regeering niet veel beteekenen. Ik zal niet zeggen, dat er niet eenige technisch-juridische bezwaren aan verbonden zijn, maar dit is geen reden het denkbeeld zonder meer af te wijzen. De Minister zegt zelf, dat die niet er van behoeven terug te houden. En wanneer de Minister er alleen niet aan wil, omdat mijn voorstel fouten heeft, meen ik er toch wel op te mogen rekenen, dat de Minister die juridisch-technische moeilijkheden zal helpen trachten op te heffen en hij zijn ruime outillage wel zal willen ter beschikking stellen, om een betere redactie te vinden.

Ik heb op het oogenblik zoo'n klein beetje het gevoel, alsof deze zaak wordt beheerscht door gemakzucht. De Minister vindt blijkbaar, dat het zoo moeilijk is te regelen, dus dat men het combinatieverbod maar liever moet nemen.

Ik kan zeggen, dat de meeste verzekeraars, die ik er over gesproken heb, warm voelen voor het denkbeeld van het geven van een voorrecht aan polishouders.

(van Gijn e. a.)

Ik weet wel, dat de directeur van een groote maatschappij zich er tegen uitgelaten heeft, maar het meerendeel zal er mede instemmen, wanneer het wetsontwerp alsnog in den door mij aangegeven zin zal aangevuld worden.

Ik eindig dus met er bij de Regeering nogmaals ten sterkste op aan te dringen om in deze haar medewerking te verleenen. Het wetsontwerp zal dan in de oogen van de meeste verzekeraars veel grootere beteekenis krijgen en het zal ook in de oogen van de groote menigte der verzekerden een groote verbetering beteekenen.

De heer **Troelstra**: Mijnheer de Voorzitter! Na de rede van mijn partijgenoot van Braambeek. heb ik geen aanleiding om op de merites van dit wetsontwerp nader in te gaan, maar door dien geachten afgevaardigde is terloops gewezen op de beperkte materie van het wetsontwerp en het is juist daarover, dat ik nog een enkel woord zou willen zeggen.

In de afdeelingen is der Regeering gevraagd, waarom zij het niet wenschelijk achtte dat ook ten opzichte van andere branches van verzekering: als brandverzekering, zeeverzekering e.d., bepalingen werden gemaakt als in dit wetsontwerp ten opzichte van de levensverzekering zijn opgenomen en daarop heeft zij geantwoord:

> ,,Ten opzichte van de vraag of het wenschelijk is ook andere takken van verzekering, bijv. brandverzekering, onder wettelijke contrôle te brengen, sluit de Regeering zich aan bij de vele leden, die hierop een ontkennend antwoord geven. Het levensverzekeringbedrijf heeft — het werd in de Memorie van Toelichting nader uiteengezet — een geheel eigen karakter. Maatregelen, die ten aanzien van dat bedrijf zijn gerechtvaardigd, kunnen en moeten daarom nog niet op alle soorten verzekeringen worden toegepast."

Het komt mij voor, dat dit antwoord wat al te sober is en niet geheel juist moet worden genoemd. Het staat er naast, het slaat niet geheel op de gedane vraag.

De gestelde vraag was toch niet, of dezelfde maatregelen als hier voor het levensverzekeringsbedrijf worden voorgesteld, ook ten aanzien van de andere takken van verzekering zouden moeten worden genomen, maar of in het algemeen ook niet wettelijk toezicht op die andere takken van verzekering noodig geacht moet worden.

Zeker, er bestaat tusschen de levensverzekering en de andere takken van verzekering verschil — daarover behoeft nu niet nader gesproken te worden — maar de vraag is, of de noodzakelijkheid tot het treffen van wettelijke maatregelen, welke men heeft aangenomen ten aanzien van het levensverzekeringsbedrijf, ook niet bestaan ten opzichte van andere takken van verzekeringsbedrijf.

Deze vraag heeft in de laatste maanden in verzekeringskringen ook hier te lande veel belangstelling gewekt en is een onderwerp van beschouwing geweest in organen van verzekering. Dat is te begrijpen. Wij staan tegenwoordig midden in een crisis in het verzekeringsvak, een crisis, die niet alleen ten opzichte van het levensverzekeringsbedrijf, maar ook ten opzichte van brandverzekering en andere takken van verzekering doet verlangen naar meer waarborgen van zekerheid, naar meer waarborgen, dat het geplaatste vertrouwen, zonder hetwelk men zich geen verzekeringsbedrijf kan denken, zal blijken goed geplaatst te zijn. In het blad *De Polis* van 19 Mei van dit jaar vindt men in het kort den toestand op dit oogenblik van het verzekeringsbedrijf nader aangegeven. Het zij mij vergund uit het betreffende artikel een paar aanhalingen te doen.

Daar wordt ten eerste betreurd het antwoord van de Regeering, dat ik straks citeerde. Er wordt gezegd, dat dit hierop neerkomt:

> ,,dat wij voorshands in het volslagen gemis van Overheidsbescherming, wat dit gedeelte van het verzekeringsbedrijf aangaat, zullen moeten voortleven, en dat de toestand van anarchie, die in dit opzicht op onze verzekeringsmarkt heerscht, nog wat zal blijven voortduren, indien althans de belanghebbenden zelf de handen niet

(Troelstra.)

aan den ploeg slaan. En dat alle mogelijke verzekeringsonderneminkjes uit binnen- en buitenland op onze verzekeringsmarkt zullen kunnen blijven neerstrijken om, solvabel of niet, hun geluk eens te beproeven, en na korter of langer tijd, wanneer het niet zoo gaat als zij wel wenschen, weer te verdwijnen zonder zich iets van hun loopende verplichtingen aan te trekken. Tot schade van de verzekerden.''

Verder wordt dit gezegd:

,,Lilliput-onderneminkjes gaan voort zich met sommen op risico te interesseeren, die veel te groot zijn voor de weinige zekerheid, die zij kunnen stellen; als in een duiventil loopen de buitenlandsche assurantie-ondernemingen in en uit ons land, zonder dat haar wettelijk zelfs eenige eischen gesteld worden; buitenlandsche maatschappijtjes, die in eigen land nauwelijks zaken kunnen verkrijgen, komen hier ter markt om, gebruik makende van de ,,vrijheid''(!) te dien opzichte, ongehinderd en naar hartelust ,,premie te maken''. Nieuwe verzekeringsmaatschappijtjes verrijzen en verdwijnen weer zonder wat anders achter te laten dan gedupeerde verzekerdenslachtoffers, kortom, de grootst mogelijke chaotische toestanden heerschen op dit gebied. De slachtoffers van de daaruit voortgevloeide praktijken zijn bij hondertallen, ja bij duizendtallen te tellen, en het einde is niet te zien.''

Mijnheer de Voorzitter! Wie eenigszins met den toestand van het assurantie-vak bekend is, weet dat deze schildering niet te zwart is gekleurd.

Mr. Buys heeft hetzelfde onderwerp behandeld in de *Nederlandsche Mercuur* en men kan zijn beschouwingen over den chaotischen toestand in het bedrijf aldus samenvatten:

Op het gebied van brand- en transportverzekering heerscht hier te lande absolute vrijheid, welke ten gevolge heeft, dat tal van buitenlandsche ondernemingen, uit de meest verschillende landen, hier vertegenwoordigingen gingen vestigen, terwijl in ons land zelf vele kleinere maatschappijen werden opgericht, welke alleen hadden te voldoen aan de bepalingen van het Wetboek van Koophandel. De toestand is wel haast onhoudbaar geworden. Naar deze schrijver meldt, wordt te Rotterdam voor circa 25 Nederlandsche en 40 buitenlandsche maatschappijen ,,onder reserve'' afgeschreven.

Mag deze toestand zoo blijven? Indien men misschien een jaar geleden van meening mocht zijn geweest, dat de Staat in dezen geen taak heeft te vervullen, zoo is de crisis op dit oogenblik van dien aard, dat men niet op dezelfde manier mag voortgaan. Wie de stemmen uit de kringen der verzekeraars, waarin zeker geen theoretische of politieke voorliefde voor Staatsinmenging heerscht, beluistert, komt tot deze conclusie, dat in binnen- en buitenland, voor zoover in laatstgenoemde landen nog geen Staatsinmenging bestaat, de behoefte daaraan sterker en sterker wordt gevoeld. Voornamelijk wordt in die kringen met waardeering gewezen op Zweden, waar alle verzekeringsbranches aan Staatstoezicht zijn onderworpen, zoodat dan ook, in tegenstelling o.a. met Denemarken, niet die debâcles zijn voorgekomen, die ook aan onze beurs op dit oogenblik haar noodlottigen invloed doen gevoelen. Met name is gewezen op de noodzakelijkheid om zonder toestemming van den Staat geen nieuwe verzekeringsmaatschappijen op te richten.

Wanneer op het gebied van de verzekering een toestand van anarchie heerscht, dan is dat zeker mede te wijten aan de gebleken onmogelijkheid, om van particuliere zijde, van den kant der verzekeraars zelf, van de belanghebbenden bij het verzekeringsbedrijf te komen tot het maken van gemeenschappelijke tarieven, tot het aan banden leggen van de toomelooze concurrentie in dit vak, welke leidt tot allerlei misstanden, vooral tot belachelijk lage tarieven, waarbij, zooals een kind kan begrijpen, als er uitgekeerd moet worden, een goede uitkeering niet kan worden verwacht en waartegen de bekende circulaire van den Minister van Arbeid zich te recht heeft gericht.

Daarbij komt, dat het verzekeringsbedrijf aan de beurs geheel in handen is van de makelaars, die daarbij een ontzaglijk vertrouwen genieten en van wie het afhangt of de buitenlandsche maatschappijen, waarbij zij de herverzekering plaatsen, ook dat vertrouwen verdienen. Deze groep van tusschenpersonen behoort wel te bestaan uit de meest betrouwbare, solide en voorzichtige personen, die in de maatschappij zijn te vinden. Ik wil gaarne hulde brengen aan de vele solide makelaarskantoren op dit gebied, maar het is niet te loochenen, dat de positie van de makelaars zelf, totaal ongeregeld als zij is, zonder eenige verantwoordelijkheid van welken aard ook, er al te gemakkelijk toe leidt, om herverzekerigsposten te sluiten met buitenlandsche en andere maatschappijen, omtrent welker soliditeit zij geen grondige overtuiging kunnen hebben.

Aan den eenen kant hebben zij het belang zooveel mogelijk van de posten, die hun ter herverzekering worden aangeboden, te plaatsen; aan den anderen kant zijn zij maar al te licht geneigd wegens relaties, die zij weer hebben met andere makelaars, van wier medewerking zij weer op hun beurt zullen afhangen, om ten aanzien van de vraag of de te sluiten posten bij solide maatschappijen worden gesloten, eenigszins luchthartig te denken, om niet erger te zeggen. Deze toestand is te gevaarlijker, omdat misschien nergens zoo weinig organisatie bestaat, zoo weinig samenwerking, als juist op de beurs, waar de menschen elkander dagelijks ontmoeten en zij alle gelegenheid zouden hebben gemeenschappelijke instellingen van contrôle en onderling toezicht op te richten, informatiebureaux om de soliditeit van buitenlandsche maatschappijen na te gaan, waarvan zij allen op hun beurt gebruik zouden kunnen maken. Toezicht in deze, een tucht-, eereraad of welk lichaam ook, dat eenigszins waarborgen geeft, dat men goed bediend wordt en dat men de personen, met wie men te maken heeft, kan vertrouwen, daartoe is men aan de beurs niet gekomen, en het schijnt wel, dat er ook geen uitzichten zijn, dat het bedrijf aan de beurs uit zich zelf eenigen waarborg in deze zal scheppen. Ook daarom is het des te meer noodig, dat men van den kant van den Staat in deze niet het standpunt van geheelonthouding aanneemt, dat in het antwoord van de Regeering wordt aangetroffen.

De crisis van thans in het verzekeringsbedrijf doet het gemis sterker dan ooit gevoelen.

Wanneer men weet hoe de toestand op het oogenblik werkelijk is, hoe buitenlandsche maatschappijen zich van de beurs terugtrekken en daar allerlei verplichtingen achterlaten, op wier voldoening heel weinig kans is; wanneer men bedenkt, dat men te doen heeft met buitenlandsche maatschappijen, tegen welke men zeer moeilijk kan procedeeren, dan moet men zeggen, dat de toestand alles te wenschen overlaat.

Een aanmerkelijke schade is dan ook in den laatsten tijd ten gevolge van dezen toestand aan verschillende Nederlandsche maatschappijen toegebracht, en de ervaring van de moeilijkheid in dezen tijd, om van buitenlandsche en andere maatschappijen de aangegane verplichtingen gehonoreerd te krijgen, doet de noodzakelijkheid van toezicht des te meer gevoelen. Daarom wenscht men in de verzkeringskringen, dat de Staat ook ten aanzien van andere branches van verzekering zal ingrijpen: deze vraag is daarom een zeer actueele geworden. Het weekblad *De Polis* van 6 October 1922 noemt eenige punten op, die in een wettelijke regeling, naar dat weekblad meent, niet zouden mogen ontbreken. Een wet zou volgens dat blad moeten bepalen, dat geen concessie zal worden verleend, zoo het gestorte kapitaal niet minstens een bepaald bedrag bedraagt; dat jaarlijks een balans en een winst-en-verliesrekening moet worden overgelegd aan een verzekeringsraad en gepubliceerd in vak- of dagbladen; dat de Verzekeringsraad toezicht heeft op den aard der beleggingen; dat de reserve voor loopende risico's niet lager mag zijn dan een bepaald bedrag, dat bij het Rijk moet worden gedeponeerd tot waarborging der verplichtingen tegenover de verzekerden, enz. En ten opzichte van buitenlandsche maatschapijen wordt de wensch uitgesproken, dat die, voor zoover zij hier agentschappen hebben, tevens aanwijzing zouden moeten doen van een Nederlandsch Staatsburger, die de maatschappij in rechten vertegenwoor-

(Troelstra e. a.)

digt, zoodat eventueele processen door Nederlandsche verzekerden steeds hier gevoerd zouden kunnen worden. Wanneer ik deze opsomming geef, is het slechts bij wijze van mededeeling. Ik meen, dat de Regeering zelf nader zal moeten onderzoeken, wanneer zij ook op dit gebied haar plicht wil doen, wat de inhoud eener speciale wet zou moeten zijn.

Ik kom er ten slotte tegen op, dat de Regeering zich van deze belangrijke zaak afmaakt met een los gebaar. De Regeering dient met het oog op den ernstigen toestand in dezen tot een onderzoek van dien toestand over te gaan. Er behoeven geen groote commissies voor te worden benoemd, het kan desnoods aan ambtenaren van het Departement worden opgedragen. Medewerking in dezen van verschillende belanghebbende maatschappijen zal zeker niet achterwege blijven. Eerst wanneer dat onderzoek aan het licht mocht brengen, dat niet de dringende noodzakelijkheid bestaat om in te grijpen, zou ik het afwijzen van de Regeering kunnen begrijpen. Maar op dit oogenblik geenszins. De toestand is zorgwekkend. Er moet niet alleen gehandeld, maar ook snel gehandeld worden. De lange tijd, dat de regeling van het levensverzekeringbedrijf op zich heeft laten wachten, heeft ten gevolge gehad groote debâcles in dit bedrijf en schade aan honderden verzekerden. De toestand in andere branches van verzekering, met name in de brandverzekering, is van dien aard, dat spoedig ingrijpen, om dergelijke débâcles te voorkomen, meer dan noodzakelijk is. De aandacht van de Regeering is door mij nog nader op dit punt gevestigd: caveant consules!

De heer **van Rijckevorsel:** Mijnheer de Voorzitter! Nu reeds bij deze algemeene beschouwingen door den heer van Braambeek en meer nog door den heer van Gijn ter sprake is gebracht het voorrecht op de premie-reserve, zoude ik reeds in dit stadium van het debat daarover iets willen zeggen. Ik denk er niet aan te vervallen in herhaling van de argumenten, die reeds in de stukken voorkomen. Ik wil slechts speciaal de aandacht vestigen op wat is gebleken bij het overleg tusschen de Commissie van Rapporteurs en de Regeering in zake de bij Nota van Wijzigingen in het ontwerp gebrachte regelen voor de buitenlandsche verzekeraars.

Bij dat overleg is gebleken, dat als men werkelijk de zekerheid wil bereiken die de heeren van Gijn, van Braambeek en hun medestanders beoogen, een voorrecht niet voldoende is, maar dat men er bovendien voor moet zorgen, dat de goederen, effecten enz. die de premiereserve uitmaken en waarin dan de speciale waarborg voor de verzekerden moet zijn gelegen, er niet alleen zijn, maar dat zij er ook blijven. Voor de buitenlandsche verzekeraars is daarom in afwachting van den algemeenen maatregel van bestuur reeds in de wet bepaald, dat, indien de algemeene maatregel voor sommige handelingen een machtiging zal voorschrijven, die handelingen nietig zullen zijn, indien zij zonder die machtiging worden verricht.

Als men dus de eigenlijke zekerheid wil verkrijgen, die aan de heeren van Gijn en van Braambeek voor oogen staat, en die ook aan het publiek voor oogen zal staan, als men het zeggen zal: gij hebt een voorrecht op de premiereserve, dan zal men voor de Nederlandsche verzekeraars iets dergelijks moeten voorschrijven. De heer van Gijn, in zijn amendementen, zoekt het in een strafbepaling. De eigenlijke zekerheid ligt dan niet in het voorrecht, maar in die strafbepaling. De vrees voor straf biedt inderdaad een waarborg, die echter in de verte niet kan opwegen tegen den waarborg, dien de buitenlandsche verzekeraars zullen moeten bieden. Wil men voor de Nederlandsche verzekeraars iets dergelijks voorschrijven, dan zal dat een buitengewoon grooten omslag medebrengen en het zal niet gemakkelijk te regelen zijn. Nu zou ik toch nog wel eens gevraagd willen hebben, of het wenschelijk is dat alles bij amendement in de wet te brengen. Men kan zeggen: juridisch is dit voorrecht mogelijk. Nu een autoriteit als de heer Star Bussman dat beweert, zal ik er niet tegen opponeeren. Ik wil er evenwel op wijzen, dat het dan toch een novum is, want waarom is in dit geval een speciale, supplementaire zekerheid noodig? Omdat de bestaande voorrechten aan zekere

(van Rijckevorsel e. a.)

bepaalde goederen, welke de preferente schuldeischer het best kan bereiken, kleven, zij het ook in het eene geval niet in zoo sterke mote als in het andere. Bij het voorrecht op het meubilair van den huurder bijv. is in dat meubilair wisseling mogelijk en daarom moet degene die dat voorrecht heeft en die vreest, dat hij daarvan gebruik zal moeten maken, waken, dat er meubelen in voldoende hoeveelheid in het huis blijven of dat hij ze tijdig achterhaalt.

Maar bij het voorrecht op de premiereserve hebben wij heel wat anders. Hier zijn zaken, die slechts staan op een ceel, een staat, een lijst, en buiten bereik. Daarom zou men altijd moeten zoeken naar supplementaire waarborgen, dat zij niet alleen aanwezig zijn, maar ook aanwezig blijven.

Wil men dat alles bij amendement gaan regelen, met alle consequenties, daaraan verbonden, en inlasschen in de regeling van ons Burgerlijk Wetboek — ik wil gaarne hooren, wat daaromtrent nog verder bij de artikelen zal worden gezegd, maar aanvankelijk lijkt het mij een vrij bedenkelijke onderneming!

De heer **Heemskerk,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! De eerste geachte spreker, de heer van Braambeek, heeft de zeer juiste opmerking gemaakt, dat de Regeering met dit wetsontwerp geen zevenmaandskindje in de Kamer heeft gebracht, om daar gekoesterd te worden. Neen, Mijnheer de Voorzitter! De Kamer is dunkt mij wel de laatste plaats, om een zevenmaandskindje te brengen om gekoesterd te worden. Als couveuse heb ik dit hooge Staatscollege nog nooit kunnen beschouwen.

Maar ik heb met zeer veel genoegen de opmerking van dien geachten afgevaardigde gehoord. Immers, hij verklaarde daarnevens, dat er reden is tot blijdschap, dat men nu eindelijk komt tot een regeling van dit onderwerp, die inderdaad reeds lang is voorbereid. Ik ben het met de strekking van hetgeen door hem ten deze is opgemerkt geheel en al eens. Het is werkelijk tijd, dat wij komen tot een wettelijke regeling van het levensverzekeringsbedrijf, behalve de noodwet, die er reeds is. Wanneer de leden van deze Kamer bij hetgeen zij over dit onderwerp zeggen van die overtuiging blijk geven, kan dat voor de Regeering niet anders dan aangenaam zijn. Ik wil hopen, dat dit voor geen van deze leden zal zijn een *protestatio actui contraria.*

Want ook nu nog is het mogelijk, de totstandkoming van dit wetsontwerp te verhinderen of zoolang op te houden, dat het bijna met verhindering gelijkstaat.

Wanneer ik den heer van Braambeek en den heer van Gijn betoogen hoor leveren over de noodzakelijkheid, om het voorrecht voor de polishouders op de reservedekking in de wet te brengen, vraag ik mij af: hoe kunnen die geachte leden dat overeenbrengen met hun wensch, dat er spoedig een wettelijke regeling tot stand komt? Waarschijnlijk zullen zij dan ook, indien die wensch bij hen overheerschend is, terugkomen op den weg, dien zij aanvankelijk zijn ingeslagen.

De heer van Braambeek zal dan waarschijnlijk besluiten niet voor het amendement te stemmen en de heer van Gijn zal dan waarschijnlijk besluiten om het amendement in te trekken. Want dit is duidelijk, dat na aanneming van een dergelijk amendement met de behandeling van dit wetsontwerp niet zal kunnen worden voortgegaan, maar dat het zal moeten worden ingetrokken om plaats te maken voor een geheel nieuw ontwerp, of wel dat zal moeten worden onderzocht in hoever het zal moeten worden omgewerkt, zoodat daarmede een zeer geruime tijd gemoeid zal zijn. Dit is een opmerking, die ik even wilde maken, omdat zij zich als het ware opdringt bij de natuurlijke betuiging van ingenomenheid van de leden met het feit, dat men eindelijk is gekomen met een regeling van deze materie. Het is altijd het beste een dergelijke situatie onmiddellijk onder de oogen te zien, omdat dan het debat in het juiste licht wordt geplaatst.

De heeren van Braambeek en Troelstra hebben er hun leedwezen over betuigd, dat niet ook andere onderwerpen dan het levensverzekeringsbedrijf zijn geregeld. Uit hetgeen beide sprekers hebben gezegd, is wel voldoende duidelijk geworden, dat zij het met de Regeering eens zijn, dat die andere onderwerpen niet bij dit wetsontwerp geregeld konden worden. De

(Minister **Heemskerk.**)

vraag komt dus hierop neer, dat overwogen kan worden, of een nader onderzoek mogelijk en noodzakelijk is naar de vraag, of ook regelen omtrent andere verzekeringen dan de levensverzekering gesteld moeten worden. Op het oogenblik kan ik slechts zeggen, dat de Regeering dit kan overwegen.

De heer van Braambeek heeft het stelsel, dat hier wordt voorgesteld, niet ten onrechte gequalificeerd als een stelsel van vrijheid met gedwongen openbaarheid. Hij heeft dat gesteld tegenover het stelsel van Staatsvoogdij. Ik dacht een oogenblik, dat die geachte spreker het stelsel van Staatsvoogdij zou gaan verdedigen, hetgeen inderdaad van een sociaal-democraat niet ondenkbaar zou zijn geweest. Maar de geachte spreker deed dat niet; hij beval iets geheel nieuws aan, iets, dat in de stukken nog niet is aanbevolen, nl. het stelsel van vrije verzekering met verplichte herverzekering bij een maatschappij, waarop de Staat overwegenden invloed zou hebben.

Dat is inderdaad iets nieuws, maar er rijst ook een nieuw bezwaar tegen. Zoo gaat het altijd. Wanneer men een stelsel aanbeveelt en er worden bezwaren tegen aangevoerd en men doet dan pogingen die bezwaren te ondervangen, dan komen er weer andere bezwaren.

Er is tegen het stelsel van het Staatsmonopolie, dat dan eigenlijk meer het hart zou hebben van de S. D. A. P., aangevoerd, dat er dan minder verzekeringen komen, want door den buitendienst van de maatschappijen wordt natuurlijk reclame gemaakt voor verzekering en er worden natuurlijk meer verzekeringen gesloten dan geschieden zou, wanneer die buitendienst er niet was. Die dienst zou echter ontbreken bij de Staatsverzekering of zeer weinig actief zijn, en er zouden dus minder verzekeringen gesloten worden.

De heer van Braambeek heeft nu vernuftig uitgedacht: indien ik nu maar de particuliere maatschappijen vrij laat haar verzekeringen te sluiten, dan zullen zij wel voor een buitendienst zorgen. Wanneer die maatschappijen dan op den duur voldoende verzekerden hebben bijeengehaald, moeten zij bij mij komen voor de herverzekering. Dus bij den Staat of bij de maatschappij, die dan sterk onder Staatsinvloed staat.

De geachte spreker heeft op een ander punt van zijn rede de vrees uitgesproken, dat met dit wetsontwerp de premies te zeer verlaagd zullen worden en dat ten slotte dan velen zouden gaan bij die maatschappij, die de laagste premies heft.

Hierover zal straks nog een enkel woord kunnen worden gesproken, maar bij het stelsel, dat door hem wordt aanbevolen, zouden de premies verhoogd moeten worden. De particuliere maatschappijen zouden alles moeten herverzekeren. Wat zal dan het voordeel van die maatschappijen moeten zijn? Dat zal hierin moeten zijn gelegen, dat zij een zekere provisie krijgen van die verzekeringen, die zij weer moeten herverzekeren. De reserve van de herverzekeringen zal altijd zóó solide moeten zijn, dat de premies hoog genoeg moeten worden berekend. Daarbij komt dan nog de provisie van de particuliere maatschappijen, zoodat het stelsel tot verhooging van premies zal leiden.

Het is een soort van getrapte verkiezing, waarbij men ten slotte bij de hoogstaangeslagenen terechtkomt. Tegenwoordig kan alles gebeuren, maar men had nooit kunnen weten, dat het zou voorkomen, dat dit van die zijde zou worden aanbevolen.

Mijnheer de Voorzitter! Het is natuurlijk waar, wat deze geachte afgevaardigde heeft opgemerkt, dat de publicatie van een advies van de Verzekeringskamer voor de maatschappij, die het niet heeft opgevolgd, niet aangenaam is. Het is natuurlijk waar, dat, indien een maatschappij zich niet aan het advies van de Verzekeringskamer houdt, en zij moet publicatie ondergaan, zij daarmede in een ongunstig daglicht komt. Dat is allemaal volkomen waar, maar daar is het juist om te doen, want de bedoeling is, dat het advies van de Verzekeringskamer in den regel zal worden opgevolgd.

Ik weet wel, Verzekeringskamers kunnen zich vergissen; ik geloof niet, dat er ooit een dogma van onfeilbaarheid van Verzekeringskamers zal worden verkondigd, maar het vermoeden bestaat toch, dat de Verzekeringskamers naar haar beste weten op onpartijdige en belangelooze wijze advies zullen geven. En de directies der tegenwoordige maatschappijen kunnen zich ook vergissen.

Maar wat is de moeilijkheid? De directies der maatschappijen kunnen lichter worden geïnfluenceerd door de gedachte: het zal zoo moeilijk wezen om die verschijnselen, die wij in onze maatschappij zien en die wij natuurlijk betreuren, weg te nemen. Zij zullen dan geneigd zijn tot een zeker optimisme en het is hoogst gewenscht, dat er een college komt, dat geen belang bij de zaak heeft en deskundig is, en hun op een zeker oogenblik den blinddoek van de oogen rukt en zegt: ziet eens in den spiegel naar het aangezicht uwer maatschappij, het kan zoo niet blijven, gij zult geneesmiddelen moeten aanwenden, en dan is natuurlijk de strekking van dit wetsontwerp, dat het niet tot publicatie komt, maar dat de middelen ter genezing tijdig worden aangewend.

Vergis ik mij niet, dan is in dit opzicht ook de heer van Gijn eenstemmig met de Regeering in de meening, dat een dergelijke wijze van handelen nuttig kan werken en dat daarmede, met behoud van het toezicht, zooveel mogelijk de vrijheid van de maatschappijen wordt geëerbiedigd.

Ja, zegt nu de heer van Braambeek, maar niettemin blijft de directie verantwoordelijk. Hij bedoelt natuurlijk niet en heeft het ook niet gezegd: geldelijk verantwoordelijk, want indien de directeur volgt het advies van de Verzekeringskamer, dan is hij natuurlijk en règle voor de wet en niemand zal hem daarover aanvallen.

Maar hij blijft moreel en intellectueel min of meer verantwoordelijk. Het is mogelijk, dat hij bij zich zelf denkt, het advies van de Verzekeringskamer is niet goed. Ja, Mijnheer de Voorzitter, dat blijft natuurlijk altijd een gevaar, maar wat het zwaarste is, moet het zwaarste wegen. Wanneer twee partijen een civiel proces hebben, dan is het zeer wel mogelijk, dat de verliezende partij denkt: het vonnis van den rechter is niet goed, maar ondertusschen moet de rechter uitspraak doen en niet de partij, en de Verzekeringskamer dient hier als een soort van arbiter op te treden en dan is het het beste, dat men zich daaraan houdt.

Maar is het advies verkeerd, zegt de heer van Braambeek, dan komen de geldelijke gevolgen ten laste van de maatschappij en die behooren dan ten laste van den Staat te komen. Dat moet ik nu weer betwisten. Men zou ook weer kunnen redeneeren: indien een rechter een vonnis heeft gewezen en er is daardoor een partij benadeeld, en bij nader inzien zouden de wijze koppen ten slotte tot de conclusie komen, dat het vonnis verkeerd is gewezen, dan zou de Staat aansprakelijk moeten zijn. Een dergelijke praktijk is werkelijk niet te aanvaarden.

Men zoekt te krijgen een onpartijdig, kundig orgaan en wanneer dat onpartijdig, kundig orgaan binnen den kring van zijn bevoegdheid een uitspraak heeft gedaan, dient men zich aan die uitspraak te houden. Wanneer het van de honderd keeren één keer niet goed uitkomt, zal het de overige negen en negentig keeren wel goed uitkomen. Een aansprakelijkheid van de Regeering voor een eventueel verkeerd inzicht van haar ambtenaren is toch inderdaad niet te aanvaarden. Ik twijfel er niet aan of deze Kamer zal niet wenschen, dat de Regeering dezen weg opgaat. De maatschappij moet haar administratief beheer zoo goed mogelijk inrichten. De praesumptie is, dat het advies strekt tot correctie van eventueele fouten en dat het wenschelijk is, dat het wordt opgevolgd.

Nu is de vrees van den geachten afgevaardigde, dat bij dit stelsel het publiek eenvoudig zal denken, dat alles goed is, dat het zal vertrouwen op de Verzekeringskamer en men enkel zal vragen: welke maatschappij heeft de laagste tarieven? Wordt er tegenwoordig nog reclame gemaakt door te wijzen op de extra zekerheid, die de gunstig berekende wiskundige reserve of de extra reserve brengt, dat zal dan uit zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zie niet in, waarom dat zoo zal wezen. Ik moge opmerken, dat er behalve een Verzekeringskamer altijd nog een pers zal zijn. Nu beweer ik volstrekt niet, dat ieder bevoegd is in de pers over verzekeringsaange-

(Minister **Heemskerk.**)

legenheden te schrijven. Ik zou zelfs denken, dat er weinig personen toe bevoegd zijn. Ik beweer ook volstrekt niet, dat ieder, die er over schrijft, het altijd doet op de meest gewenschte wijze. Dat neemt niet weg, dat er eenige personen zijn, die bevoegd zijn er over te schrijven en die inderdaad trachten dat te doen naar hun beste weten. De critiek van de pers over den toestand van een maatschappij en een eventueele beslissing van de Verzekeringskamer zal niet uitblijven. Ik zou zeggen: het is in Nederland ondenkbaar, dat er een onderwerp is, dat aan de critiek van de pers ontgaat. Daarenboven: waarom zal men, als deze wet tot stand gekomen is, niet meer wijzen op de extra zekerheid, die in de wiskundige reserve of in de extra reserve mocht gelegen zijn? Waarom zou men er niet meer op letten, wanneer de beleggingsstaten van een maatschappij als niet genoegzaam te vertrouwen waren aan te wijzen, dat die maatschappij, trots de verlokking der lage premie, iets minder aanbevelenswaard is dan een andere? Altijd zal het het belang van de maatschappij zijn te streven naar soliditeit.

Er is echter een omstandigheid, die de maatschappij er toe zou kunnen drijven de reserve te verlagen: als men aan de polishouders een voorrecht geeft op de premiereserve. Dan is er een verzoeking voor de maatschappij om de premiereserve zoo laag mogelijk te doen blijven.

Dit is inderdaad de casus, waarin zich dit verschijnsel voordoet, want er is een groote overeenkomst tusschen alle crediteuren van een maatschappij, de bevoorrechte en de niet bevoorrechte, en deze is, dat allen betaald moeten worden. Wanneer nu een maatschappij in het geval komt — wat een levensverzekeringmaatschappij in den regel niet moet overkomen — van eenige niet onbelangrijke schulden te hebben en van daarop te moeten rekenen, en zij weet, dat een zeker deel van haar vermogen bevoorrecht is ten bate van een ander deel harer crediteuren, dan zal natuurlijk de neiging van zulk een maatschappij zijn om te zeggen: laat ons nu het bevoorrechte deel ten minste niet boven het noodzakelijke opvoeren. Dit zal ook de Verzekeringskamer schuchter maken, om aan te bevelen een eenigszins ruime reserve te berekenen.

Maar als men dien weg niet opgaat, zal de normale ontwikkeling van het bedrijf deze zijn, dat men begrijpt, dat er moet zijn een eenigszins ruime reserve, ruim genoeg voor de polishouders en zóó, dat er nog iets overblijft ook voor andere schulden tot een beperkt bedrag, terwijl men wel zal doen zoo mogelijk nog een extra reserve te maken. De maatschappij, welke in dit opzicht in de gunstigste condities verkeert, zal ook de meeste waardeering ondervinden. Op die wijze krijgt men het maximum van zekerheid, dat de heer van Braambeek en ook de heer van Gijn aanbeval.

Over het voorrecht is door die beide heeren veel gesproken en ik heb tot mijn genoegen door den laatsten geachten spreker daartegen eenige bedenkingen in het midden hooren brengen. Maar ik vraag mij af, of ik verstandig doe op het oogenblik reeds verder daarop in te gaan. Ik verbeeld mij, dat bij de behandeling van het amendement — tenzij de heer van Gijn den wenk mocht volgen, dien ik mij veroorloofde hem bescheidenlijk en met minzaamheid te geven, om het amendement in te trekken — ook nog over deze zaak zal worden gesproken, en dan is het misschien beter er bij deze algemeene beschouwingen niet al te veel tijd aan te besteden.

Ik zou alleen even een opmerking willen maken over die combinatie van bedrijven en het voorrecht.

De zaak staat zoo. Als wij geen combinatie van bedrijven hebben, dan is er geen voorrecht noodig. Dat is het standpunt, waarop de Regeering staat. Indien er combinatie van bedrijven is, dan kan ik mij begrijpen dat men zegt: er moet een voorrecht zijn, want dan heeft men in de activa van de maatschappij geheel ongelijksoortige zaken en men heeft een premiereserve, welke ontstaan is uit het levensverzekeringbedrijf en niets te maken heeft met een eventueel brandverzekeringbedrijf, gesteld dat men dergelijke combinatie van bedrijven had. Maar als men die combinatie niet heeft, dan kan men het premieverzekeringbedrijf op zich zelf beschouwen en dan geldt voor de soliditeit daarvan de algemeene regel, dien ik zoo pas aangaf.

Dus indien de combinatie niet is toegelaten, is het voorrecht niet noodig.

Het zou bij combinatie van bedrijven kunnen gebeuren, dat het nadeel, hetwelk het andere bedrijf leed, invloed had op het levensverzekeringsbedrijf.

De heer van Braambeek zegt wel, dat het andere bedrijf de positie van de maatschappij kan versterken, maar het kan ook die positie verzwakken.

En indien een maatschappij twee of drie bedrijven heeft en de Verzekeringskamer moet toezicht uitoefenen, dan moet zij dat toezicht uitoefenen niet alleen op het levensverzekeringbedrijf, maar ook op die andere bedrijven, en dan zouden wij een Verzekeringskamer moeten inrichten, die in staat zou zijn op allerlei gecombineerde bedrijven mede invloed uit te oefenen, omdat die invloed hebben op de soliditeit van de maatschappij.

Geheel iets anders wordt het, wanneer een maatschappij aandeelen in bedrijven in haar reserve heeft. Dan heeft in het algemeen de Verzekeringskamer slechts te vragen, of de reservedekking als voldoende solide te beschouwen is. Indien er te veel aandeelen in maatschappijen in de reservedekking zijn, dan zal zeer waarschijnlijk de Verzekeringskamer een advies geven om daarin wijziging te brengen.

De verzekeringsmaatschappijen zijn niet zoo vrij om met dochter- en zustermaatschappijen te werken, want zij zullen moeten zorgen, dat zij een dekking hebben, die genoegzaam vertrouwen inboezemt, en zij zullen zich dus blootstellen aan dat onaangename advies van de Verzekeringskamer en aan de publicatie daarvan, indien zij zich daaraan niet houden. Wanneer zij b.v. een belangrijk bedrag zouden nemen in niet-volgestorte aandeelen, dan kan ik mij niet indenken, dat de Verzekeringskamer daarop geen aanmerking zou maken. Natuurlijk zijn zulke aandeelen voor de belegging van dergelijke maatschappij in het algemeen geen gewenscht fonds. Ik zou haast zeggen: niet anders dan bij uitzondering kan de Verzekeringskamer zich daarbij kalm nederleggen.

Indien de Verzekeringskamer mocht ontdekken, dat er aandeelen in allerhande ondernemingen genomen zijn, eigenlijk om te maskeeren dat men nevenbedrijven heeft, dan zal zij natuurlijk zeggen: dat is *in fraudem legis;* ik laat mij niet bedotten; ik moet u het advies geven, dat gij u van dergelijke belegging onthoudt, of u daarin zeer beperkt.

En dan komt de zaak in een geheel ander licht te staan, dan indien zij nauwkeurig toezicht zou moeten houden op alle bedrijven, die de maatschappijen zouden kunnen uitoefenen.

Hier ziet men dus een dubbel voordeel van het combinatieverbod: het maakt het voorrecht onnoodig met de daaraan verbonden complicaties en de daaraan verbonden nadeelen; en het maakt het werk van de Verzekeringskamer beter uitvoerbaar en ontslaat de Regeering er van om in de Verzekeringskamer allerlei extra deskundigen op te nemen nevens die van het levensverzekeringsbedrijf en hetgeen daaraan onmiddellijk verwant is.

Ik meen dus, dat het combinatie-verbod alle reden van bestaan heeft en dat het zeer jammer zou zijn, indien het uit het wetsontwerp zou verdwijnen. Het ontwerp is er geheel op gebouwd en het behoort er beslist niet uit te verdwijnen.

Een opmerking, die terloops gemaakt is, kan ik hier wel even terloops nu reeds beantwoorden.

De heer van Braambeek heeft gezegd — en in dien zelfden geest heeft ook de heer van Gijn gesproken —: „Gij hebt nu toch voor de buitenlandsche maatschappijen een zeker voorrecht voor de Nederlandsche polishouders in de wet opgenomen; gij hebt dus een voorrecht in de wet opgenomen, maar nu zijt gij inconsequent als gij niet ook voor polishouders van andere maatschappijen dat voorrecht inneemt.". Mijnheer de Voorzitter! Dergelijke opmerkingen zijn niet aanmoedigend voor het gemeen overleg tusschen Regeering en Staten-Generaal. Van uit de Staten-Generaal komt aandrang om aan zekere verlangens te voldoen, en de Regeering, die wel eenig bezwaar daartegen heeft, meent ten slotte toch daaroverheen te moeten stappen en iets te moeten doen in het belang van het gemeen overleg. Dan komt er: „indien

(Minister **Heemskerk.**)

gij dat doet, moet gij nog andere dingen doen''. Mijnheer de Voorzitter! Dat zou bijna in verleiding kunnen brengen om te zeggen: dan doe ik niets. Maar wij behoeven voor die verleiding niet te bezwijken. Omdat men één voorrecht in de wet erkent, behoeft men niet andere voorrechten in de wet te erkennen. Het zou een zonderlinge methode van wetgeving worden. Gesteld, dat het Burgerlijk Wetboek werd herzien en art. 1185 of art. 1195 in dien zin werd gewijzigd, dat er een voorrecht werd bijgevoegd, wat zou de heer van Gijn dan zeggen van een lid, dat zeide: er is één voorrecht bijgekomen, nu moet er nog één bijkomen? Dan zou men de vrijheid hebben om het andere voorrecht weer te beoordeelen. Wanneer men een regeling wil maken, die aan de Nederlandsche polishouders van een buitenlandsche maatschappij eenigen waarborg geeft, dan gaat dat niet anders, behalve door de adviezen, welke de verzekeringskenners aan de maatschappij zal geven, dan doordat men bepaalt: het executie-object, dat in Nederland aanwezig behoort te zijn, moet alleen zijn voor de Nederlandsche polishouders. Wil men een executie-object in Nederland hebben, dan is het eenige middel, dat men zegt: daarop heeft Nederland ook een voorrecht. Als men de verschillende Memories leest, dan zal men daarin niet vinden wat de heer van Gijn zegt, namelijk dat als een dergelijk voorrecht wordt gegeven, daaruit zal volgen, dat een voorrecht moet worden gegeven aan de Nederlandsche polishouders op de reserves van de Nederlandsche maatschappijen.

De heer **van Gijn**: Het staat op bladz. 10 van de Memorie van Antwoord.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Ik lees daar:

> ,,Het stelsel van een door wettelijke voorschriften gewaarborgd executie-object heeft het nadeel, dat daarbij voor buitenlandsche ondernemingen, hoewel dan aan het Nederlandsche recht onderworpen, een geheel ander stelsel zou gelden dan voor de nationale ondernemingen. Dit bezwaar zou slechts kunnen worden ondervangen door op deze laatste ondernemingen hetzelfde stelsel toe te passen als voor de buitenlandsche wordt aanbevolen. Doch het gaat toch niet aan alleen om die reden voor de Nederlandsche maatschappijen een stelsel aan te nemen, dat men overigens niet wenscht.''

Maar, Mijnheer de Voorzitter, daaruit volgt niet, dat men een voorrecht zou moeten geven aan de Nederlandsche polishouders. Bij de wettelijke voorschriften, die volgens de Nota van Wijziging kunnen gegeven worden omtrent het executie-object voor de Nederlandsche polishouders van buitenlandsche maatschappijen, zal men zooveel mogelijk volgen het stelsel, dat de wet volgt ten opzichte van de reserve van Nederlandsche maatschappijen. Men zou kunnen volgen het Fransche of het Duitsche stelsel en voorschrijven in de wet of in den algemeenen maatregel van bestuur, dat er slechts in bepaalde door de wet of door de Verzekeringskamer aangewezen effecten mag worden belegd of in bepaalde hypotheken. Dat ligt niet in de bedoeling. In het voornemen ligt de bepalingen zoo te maken, dat de Verzekeringskamer toezicht zal kunnen uitoefenen op de belegging van de reserves, en dat die Kamer daarover ook advies zal kunnen geven. Uit de wijzigingen in de Nota van Wijziging volgt dus niet, dat in het algemeen een ander stelsel wordt aangenomen dan in dit wetsontwerp, en wanneer nu de geachte afgevaardigde in dat licht den passus in de Memorie van Antwoord leest,

(Minister **Heemskerk e. a.**)

kan hij dat niet vertalen met woorden, die er niet in staan, dat, als aan de Nederlandsche polishouders van een buitenlandsche maatschappij een recht op een zeker executie-object in Nederland wordt gegeven, daaruit volgt, dat ook een voorrecht moet worden gegeven aan de polishouders van een Nederlandsche maatschappij op de dekkingsfondsen der wiskundige reserve. Dat is niet noodig. Het executie-object is er toch in het algemeen en er is door een complex van regelen aan de Nederlandsche polishouders een waarborg gegeven.

Maar wat is nu de reden, dat de Regeering aanvankelijk voor het stellen van bepalingen ten aanzien van de buitenlandsche maatschappijen niet zooveel gevoelde? Deze: het is waarschijnlijk, dat men in den eersten tijd bij buitenlandsche maatschappijen niet zooveel verzekeringen zal sluiten, en men zal ook verstandig doen het na te laten. Al geeft men ook een executie-object, dan is het toch beter zich niet te veel met buitenlandsche maatschappijen in te laten. Er is onlangs nog gezegd, dat indien men maar in 1910 het advies had gevolgd van het bestuur van de Vereeniging voor Levensverzekering, een débâcle als van de ,,Germania'' niet zou zijn voorgekomen. Dat is niet zoo, want het voorstel dier vereeniging was, dat men mocht beleggen in hypotheken en effecten, die ter beurze verhandelbaar waren, dus ook in Russische, Oostenrijksche en Duitsche effecten, en wanneer men zich dan gehouden had aan de Duitsche wet, had zij in Duitsche effecten belegd en had men ook de débâcle gehad. Men moet zich dus niet verbeelden, dat men met al dergelijke bepalingen een afdoende zekerheid heeft. Maar ten slotte staat de zaak zoo, dat als er een sterk verlangen is om een executie-object te hebben voor de Nederlandsche verzekerden bij de buitenlandsche maatschappijen, al beteekent dat niet zooveel als degenen, die er om vragen, zich dat verbeelden, dan kan aan dat verlangen wel worden voldaan en dan dient men er ook wel aan te verbinden een uitsluitend recht van de Nederlandsche polishouders op dat executie-object.

Maar ik wijs iedere consequentie, die daaruit zou kunnen worden getrokken, af. De heer van Gijn moge uit het door mij opgemerkte ontwaren, dat, al heeft hij de gave om een zaak naar zijn wijze van zien te belichten, zij toch nog een anderen kant heeft dan hij het voorstelde.

Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof dat ik verstandig doe op het oogenblik op al deze punten niet verder in te gaan, omdat ik mij voorstel, dat zij bij de amendementen toch nog terugkomen. Ik kan niet anders dan hiermede eindigen, daar ik overtuigd ben, dat het een vrij algemeene wensch is, dat een regeling als deze spoedig tot stand komt; dat het wel mogelijk zou zijn, dat zij op een ander stelsel wordt gebaseerd, maar dat het niet mogelijk is, in een ommezien deze regeling op een ander stelsel te baseeren. Ik vertrouw dan ook, dat de Kamer dit wetsontwerp zal aannemen en niet den eisch zal stellen, dat een wetsontwerp, op een ander stelsel gebaseerd, zal worden ingediend.

De **Voorzitter**: Waar de Minister zich heeft voorbehouden, zijn argumenten tegen invoering van een voorrecht nog naar voren te brengen bij de behandeling van het amendement-van Gijn, stel ik voor, daarop bij deze algemeene beschouwingen niet verder in te gaan, maar die argumenten over en weer tot dan te bewaren.

Daartoe wordt besloten.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De vergadering wordt gesloten.

6de VERGADERING. — 13 OCTOBER 1922.

Mededeeling ingek. stukken. — Voorstel onderzoek w.o. — Verslag uitgebracht over w.o. — Wetsontwerp n°. 25.

6de VERGADERING.

VERGADERING VAN VRIJDAG 13 OCTOBER 1922.

(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. een verzoekschrift; 3°. een drukwerk. — Voorstel gedaan tot het onderzoeken in de afdeelingen van de Nota van Wijziging betreffende het ontwerp van wet tot wijziging der Lager-onderwijswet. — Bepaling van den tijd van het onderzoek in de afdeelingen. — Verslag uitgebracht over ontwerpen van wet. — Voortzetting der behandeling en aanneming van het ontwerp van wet tot regeling van het Levensverzekeringbedrijf.

Voorzitter: de heer **Koolen.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 87 leden, te weten:

de heeren de Wilde, Scheurer, Visscher, van Wijnbergen, van der Voort van Zijp, van der Molen, Smeenk, van Braambeek, van Boetzelaer van Dubbeldam, Wintermans, Dresselhuys, A. Colijn, van de Bilt, Juten, Bakker, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Weitkamp, Bierema, Duymaer van Twist, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Ebels, Schaper, IJzerman, Snoeck Henkemans, J. ter Laan, mejuffrouw van Dorp, de heeren Beumer, Schouten, Kolkman, van Dijk, Michielsen, Suring, Kuiper, Gerhard, Ament, Moerel, van Rijzewijk, Stulemeijer, van Vuuren, de Boer, van den Heuvel, Brautigam, Sannes, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Bomans, Engels, Braat, Bulten, Schokking, Boon, van Sasse van Ysselt, van Gijn, mejuffrouw Westerman, de heeren Marchant, Staalman, Ketelaar, mejuffrouw Katz, de heeren Deckers, van Voorst tot Voorst, Hiemstra, Heukels, K. ter Laan, Bongaerts, Krijger, Hermans, Rutgers, Feber, Tilanus, Hugenholtz, Kleerekoper, Fleskens, Visser van IJzendoorn, de Monté ver Loren, mevrouw Bakker—Nort, de heeren van Rijckevorsel, Gerritzen, Oud, Rutgers van Rozenburg, Rutten, H. Colijn, Troelstra, van Schaik, Fruytier, Knigge, Albarda, Duys,

en de heer Minister van Justitie.

De **Voorzitter:** Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer van Rappard; van den heer Ter Hall, wegens noodzakelijke aanwezigheid elders; van den heer Gerretson.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. een adres van het hoofdbestuur van den Christelijken Zeeliedenbond, te Scheveningen, betreffende de werkloosheidsverzekering, werkverschaffing en steunregeling.

Dit adres zal worden gezonden aan de Commissie voor de Verzoekschriften;

(Voorzitter.)

3°. van het bestuur van de Nederlandsche afdeeling van de Centrale organisatie voor een duurzamen vrede, „Het Permanente Hof van Internationale Justitie te 's Gravenhage", door H. Ch. G. J. van der Mandere.

Dit drukwerk zal worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

B. dat de Commissie van Rapporteurs voor het wetsontwerp tot wijziging der Lager-onderwijswet 1920 (201) bij een gisteren rondgedeeld Verslag heeft voorgesteld de Nota van Wijzigingen betreffende dit wetsontwerp in de afdeelingen te onderzoeken.

Daartoe wordt besloten;

C. dat de Verslagen gereed zijn van de Commissiën van Rapporteurs voor de ontwerpen van wet:

Middelbaar-onderwijswet (65);

Aanvulling en verhooging van de begrooting van uitgaven van het Weduwen- en Weezenfonds voor Burgerlijke Ambtenaren voor het dienstjaar 1921 (103);

Wijziging van hoofdstuk XA der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921 (225).

Deze Verslagen zullen worden gedrukt en rondgedeeld, voor zoover zulks niet reeds is geschied.

Aan de orde is de voortzetting der behandeling van het ontwerp van wet tot **regeling van het Levensverzekeringbedrijf (25).**

De artikelen 1 tot en met 8 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel 9, luidende:

„Het levensverzekeringbedrijf mag alleen worden uitgeoefend door naamlooze vennootschappen en onderlinge maatschappijen, behoudens het bepaalde bij de artikelen 19, 79, 80 en 81.

De naamlooze vennootschappen en onderlinge maatschappijen, welke het levensverzekeringbedrijf uitoefenen, mogen geen ander bedrijf uitoefenen, behoudens, dat eene onderneming, welke uitsluitend het herverzekeringbedrijf uitoefent, hare werkzaamheden mag uitstrekken over alle takken van dat bedrijf.",

waarop is ingediend door den heer van Gijn een amendement (Stuk n°. 3, I), strekkende om het tweede lid van het artikel te doen vervallen.

De heer **van Gijn** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Gistermiddag heb ik bij het late uur geen bezwaar gemaakt om gevolg te geven aan uw wenk om de zaak van het combinatieverbod en het voorrecht bij de algemeene beschouwingen te laten rusten. Ik kwam daardoor wel eenigszins in een moeilijk parket, want ik wil op den voorgrond stellen, dat ik niet èn het combinatieverbod èn het voorrecht zou willen missen. Wanneer nu het amendement tot schrapping van het combinatieverbod in art. 9 werd aangenomen, en later het voorrecht niet werd ingevoegd, zou ik beide kwijt zijn. Een oogenblik heb ik er over gedacht, te vragen, artt. 9 en 10 pas te behandelen bij art. 33*a*. Daarom heb ik ook de zaak bij de algemeene beschouwingen besproken, omdat het heele wetsontwerp er bij betrokken is.

Ik wil nu even ingaan op hetgeen de Minister heeft gezegd. De Minister is wel ingegaan op de wenschelijkheid van het combinatieverbod, maar hij heeft de voor- en nadeelen van het voorrecht laten rusten, totdat dit aan de orde zou zijn, ik kan dus op het oogenblik daarop niet terugkomen.

(van Gijn.)

Ik wil wel aan den Minister zeggen, dat ik niet dadelijk bereid ben, aan zijn wenk gevolg te geven, om mijn amendementen in te trekken. Ik heb gisteren gezegd, dat ik verwachtte, dat er bij allen een neiging zou bestaan om met vereende krachten iets goeds te maken. Ik heb gemeend, dat dit onderwerp daarop reeht had, en dat wij mochten verwaehten, dat de Regeering zou willen meewerken de wet zoo te maken, dat zij aan de wenschen van de meeste deskundigen op dit gebied te gemoet komt. Ik heb gisteren ook gezegd, dat na de onverschilligheid van de Regeering omtrent dit onderwerp gedurende lange jaren, waarvan de wrange vruchten zijn geplukt, er wat goed was te maken. Wie den put openlaat, zoolang geen kalveren verdronken zijn, mag na het verdrinken van een paar wel hard medewerken om den put zoo afdoende mogelijk te dempen. De manier echter, waarop de Minister gisteren, nog voor hij op de zaak inging, overleg afsneed, geeft eenigszins den zeker niet wenschelijken sehijn, alsof de Minister gebruik wil maken van de omstandigheid, dat, nu er een paar ongelukken zijn gebeurd, iedereen zoo gauw mogelijk althans iets wil zien tot stand komen, zoodat nu het enkele woord: dat geeft uitstel, ja, wellicht afstel, voldoende is, om elk amendement op zij te schuiven. Het lijkt mij, dat de Minister beter had gedaan, dien sehijnt niet te wekken.

De Minister deed het gisteren aan het slot van zijn rede voorkomen, alsof hij niet anders kon doen dan onaannemelijk verklaren, alsof er aan een fundament van het ontwerp werd geraakt, nl. het combinatieverbod, dat hij nu niet opeens kon vervangen door een ander fundament, een ander stelsel, nl. het voorrecht van de polishouders.

Het curieuze was, dat wij den Minister dat hoorden zeggen dadelijk nadat hij ten aanzien van de buitenlandsche maatschappijen had betoogd, dat voorrecht of geen voorreeht volstrekt geen verschil van stelsel was en dat hij allerminst een ander stelsel voor de buitenlandsche en voor de binnenlandsche ondernemingen had gebracht door zijn Nota van Wijzigingen.

Toen de Minister de inconsequentie had af te schudden, die ik hem verweet, had het geven van voorrecht niets met stelsel te maken; het stelsel bleef gelijk voor buitenlandsche en binnenlandsche, want de hoofdregeling bleef voor beide gelijk, nl. het toezicht van de Verzekeringskamer.

Maar nu de Minister een motief behoeft om het voorrecht van polishouders eens af te weren, nu is het plotseling een geheel ander stelsel.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb al de stukken goed doorgelezen, maar nergens aangetroffen, dat de ruggegraat van het ontwerp in het combinatieverbod zat. De ruggegraat van het ontwerp zit in de openbaarheid, en wel de onpartijdige en deskundige openbaarheid, die de Verzekeringskamer geeft.

Het combinatieverbod als de ruggegraat, het fundament van het ontwerp. Mijnheer de Voorzitter, niemand heeft er dat ooit in gezien tot dusverre. Ook de Minister niet vóór gisterenmiddag halfvijf. Het zou dan ook een zwak fundament zijn, een dat in het eerste ontwerp nog maar heel zwak voorkwam, en dat, naar algemeen erkend wordt, hoe forsch men het nu ook neerschreef — behalve dan voor de herverzekeringen — altijd vrij vaag blijft en gemakkelijk te ontduiken.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb als één (ik zeg uitdrukkelijk één) van de argumenten voor het verleenen van voorrecht genoemd, dat het combinatieverbod kon vervallen en de Verzekeringskamer ook op dit gebied meer vrijheid zou krijgen. Want als de Minister zegt: de Verzekeringskamer kan ongewenschte ontduikingen van het combinatieverbod tegengaan, dan zeg ik: zij zou ook ongewenscht gebruik van de bevoegdheid van combinatie kunnen tegengaan.

Waar nu echter het vervallen van het verbod voor mij maar een bijkomstige winst van het toekennen van voorrecht zou zijn en de Minister nu gisteren dat verbod tot zijn shibolet heeft gemaakt, daar kom ik hem al dadelijk te gemoet en neem mijn amendementen op artt. 9 en 10 terug. We kunnen dan straks zuiverder over het voorrecht spreken.

Ik verwerp ten eenenmale het denkbeeld, dat de keuze is: combinatie òf voorrecht. We zien landen, die beide hebben, en landen, die alleen voorrecht hebben, dat is dus de tegenstelling, en in die tegenstelling wil ik nu, om den Minister te gemoet te komen, wel genoegen nemen met beide. Door alleen het combinatieverbod te nemen, zouden wij een unicum van wetgeving maken, onze wet op een onvasten peiler bouwen, een peiler die, voor zoover hij waarde heeft, er toch is, omdat de Verzekeringskamer ter zake adviezen kan geven.

Mijnheer de Voorzitter! Ik trek dus mijn amendementen I en II in.

(van Gijn e. a.)

De **Voorzitter:** Aangezien het amendement van den heer van Gijn (Stuk n°. 3, I) door den voorsteller is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De beraadslaging wordt gesloten.

Artikel 9 wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter:** Gelijk de heer van Gijn zooeven heeft medegedeeld, is ook het amendement van dezen heer op artikel 10 (Stuk n°. 3, II) ingetrokken en maakt het mitsdien geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De artikelen 10 tot en met 14 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel 15, luidende:

> „Het maatschappelijk kapitaal van naamlooze vennootschappen en het waarborgkapitaal van onderlinge maatschappijen, welke het levensverzekeringsbedrijf uitoefenen, bedraagt ten minste een millioen gulden.
>
> Bij algemeenen maatregel van bestuur kunnen door Ons ten aanzien van daarbij nader te omschrijven naamlooze vennootschappen en onderlinge maatsehappijen geringere bedragen als kapitaalsminima worden vastgesteld en kunnen door Ons voorwaarden worden gesteld, waardoor eene onderlinge maatschappij het waarborgkapitaal kan terugbetalen en aan aandeelhouders vrijstelling verleenen van de verplichting tot bijstorting.",

waarop is ingediend een amendement door den heer Deckers (Stuk n°. 2), strekkende, om aan dit artikel toe te voegen een derde lid, luidende:

> „Bij de oprichting van eene onderneming tot uitoefening van het levensverzekeringbedrijf mag van de niet volgestorte aandeelen in maatschappelijk kapitaal of waarborgkapitaal niet meer dan een dertigste deel gesteld zijn ten name van één en denzelfden persoon."

De heer **Deckers** verkrijgt het woord ter toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil gaarne gebruik maken van de gelegenheid om de schriftelijke toelichting, waarvan ik mijn amendement heb voorzien, met een enkel woord aan te vullen. In het Voorloopig Verslag werd door eenige leden aangedrongen op een wijziging van het ontwerp in den geest van het amendement, dat ik heb ingediend.

In het Voorloopig Verslag vond deze opmerking, van de zijde van eenige leden gemaakt, geen tegenspraak van de zijde van andere leden en in de Memorie van Antwoord, waarmede het Voorloopig Verslag is beantwoord, lezen wij van de zijde der Regeering geen ander bezwaar dan dit, dat hetgeen men in het Voorloopig Verslag wil, der Regeering minder practisch toeschijnt.

Tot op zekere hoogte deel ik het gevoelen der Regeering, althans voor zoover betreft het letterlijk opvolgen van het verlangen der leden, welke in het Voorloopig Verslag aan het woord waren. Deze leden willen nl., dat maatregelen genomen worden ter bepaling van het minimum aantal personen, over wie de niet volgestorte aandeelen moeten verdeeld zijn.

Inderdaad lijkt ook mij dit practisch niet zoo gemakkelijk

(Deckers e. a.)

uitvoerbaar; ik meen echter er in geslaagd te zijn in mijn amendement te ontgaan het bezwaar, dat de Regeering heeft tegen haar voldoen aan het verlangen der leden, welke ik op het oog heb.

Mijn amendement nl. vraagt niet anders dan dat bij de oprichting van nieuwe ondernemingen bepaald wordt, voor wat aangaat het niet volgestorte aandeelenkapitaal, welk gedeelte van dat kapitaal ten hoogste op naam van een en denzelfden persoon zal kunnen worden gesteld. Het is duidelijk, dat ik door mijn amendement slechts beoog het tegengaan van het lichtvaardig stichten van levensverzekeringsondernemingen.

De ervaring heeft geleerd, dat nu en dan toch wel eenigszins lichtvaardig tot de stichting van zoodanige ondernemingen wordt overgegaan. Is het in het algemeen te betreuren, dat handelsondernemingen niet ernstig voorbereid worden gesticht, zeer zeker is het te betreuren, wanneer het geldt een onderneming voor levensverzekering, die geroepen is om de gelden te beheeren, welke personen kunnen uitsparen op hun inkomsten, om zich zoodoende voor latere geldelijke zorgen te vrijwaren.

Ik heb gemeend dit lichtvaardig stichten van levensverzekeringen te kunnen voorkomen, althans bemoeilijken, door te bepalen, dat van de niet volgestorte aandeelen ten hoogste slechts een dertigste gesteld kan zijn ten name van een en denzelfden persoon. Ik heb dus nadrukkelijk uitgezonderd de volgestorte aandeelen, zoodat men tegen mijn amendement niet het bezwaar kan aanvoeren, dat ten slotte onder alle omstandigheden het onmogelijk wordt gemaakt, dat eenige, zelfs enkele personen een levensverzekeringsmaatschappij stichten.

Ik redeneer aldus. Wanneer een beperkt aantal personen er zulk een groot bedrag onmiddellijk voor over heeft om aandeelen vol te storten tot ten minste 1 millioen, dat daarmede dan voldoende waarborgen bestaan tegen het lichtvaardig tot stand brengen eener maatschappij, maar de lichtvaardigheid is hierin gelegen, dat men op een gegeven oogenblik iemand willende brengen in een zekere positie, in casu die van directeur eener levensverzekering, ten slotte slechts enkele menschen uit de onmiddellijke omgeving behoeft bereid te vinden om een aantal aandeelen te nemen.

Wij weten hoe dat gaat; over het volstorten der aandeelen wordt niet gesproken, en bij de voorlichting, die men bij de voorbereiding geeft, wordt in het vooruitzicht gesteld, dat, nu ja, van volstorten wel nimmer sprake zal zijn en in vrij korten tijd heeft men het noodige niet volgestorte aandeelenkapitaal bij elkaar.

Dit biedt zeer groote gevaren voor degenen, die zich straks met deze maatschappij in verbinding zullen stellen en ik geloof dat het in het belang der verzekerden is, dat een dergelijk gevaar wordt ontgaan.

Ik hoop dan, dat mijn amendement, waarvan ik meen te mogen onderstellen dat aanneming er van aan dit gevaar zal doen ontkomen, bij de Kamer ingang zal vinden.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Fleskens, van Dijk, Wintermans, Bomans en van Sasse van Ysselt en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Dit amendement is, naar het mij voorkomt, van niet heel veel belang. Wanneer het aantal niet volgestorte aandeelen over veel personen verdeeld is, ligt daarin voor de crediteuren van de maatschappij natuurlijk een waarborg te meer. Uit dien hoofde zou het amendement oogenschijnlijk toejuiching verdienen. Wanneer echter bij de oprichting geen persoon meer dan 1/30 van het aantal aandeelen heeft, geeft het geen waarborg, dat het na eenigen tijd niet anders zal zijn. Ik wil dit het amendement niet als een grief aanrekenen. Als het een waarborg zou moeten inhouden, zou men in een zeer gecompliceerde regeling vervallen, waardoor men te veel aan banden zou worden gelegd. Het gevolg is echter, dat de waarborg voor de crediteuren iets minder is dan de geachte afgevaardigde zich misschien voorstelt.

Nu heeft de geachte afgevaardigde eigenlijk niet uit dien

(Minister Heemskerk e. a.)

hoofde het amendement verdedigd. Hij heeft gezegd: ik acht het amendement goed om het lichtvaardig oprichten van nieuwe verzekeringsmaatschappijen tegen te gaan; het is niet wenschelijk, dat er al te veel van dien aard komen.

Ik moet erkennen, dat tegen die grondgedachte niet veel te zeggen is. Men moet echter niet vergeten, dat het amendement een schaduwzijde heeft. Het lokt eenigszins uit — indien het een werking heeft — het volstorten van aandeelen, omdat het van toepassing is op niet volgestorte aandeelen en niet op aandeelen, die volgestort zijn. Nu wil het mij voorkomen, dat het voor de crediteuren van een maatschappij beter is, als de aandeelen niet zijn volgestort dan wanneer ze wel zijn volgestort. Dat is, dunkt mij, de schaduwzijde van het amendement.

De slotsom is dus, dat men het amendement tamelijk platonisch kan bezien, omdat het eenige voordeelen, maar ook eenige nadeelen heeft, terwijl de noodzakelijkheid van het amendement m. i. niet geacht kan worden vast te staan.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil ook nog gaarne de volgende opmerking maken. In het amendement wordt gesproken van ,,onderneming'', terwijl in het artikel gesproken wordt van ,,naamlooze vennootschappen'' en ,,onderlinge maatschappijen''. Ik wil daaraan echter geen bezwaar ontleenen, omdat het in het verband met het geheele artikel duidelijk is, wat er met ,,onderneming'' wordt bedoeld. Bovendien komt de term ook nog in andere artikelen van de wet voor.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen, dat ik hiermede onpartijdig eenige opmerkingen over het amendement heb gemaakt.

De heer **Visser van IJzendoorn**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil met enkele woorden mijn stem tegen het amendement motiveeren.

Ik meen, dat met het oog op hetgeen de Minister heeft aangetoond, nl. dat het amendement naast voordeelen beslist nadeelen heeft, het niet wenschelijk is dit amendement aan te nemen.

Ik meen in de tweede plaats, dat dit amendement gemakkelijk te ontduiken is. Wanneer iemand, om een voorbeeld te geven, bij de oprichting van een maatschappij bereid is tien aandeelen te nemen, terwijl niemand meer dan één aandeel mag hebben, zal hij licht negen personen vinden, die bereid zijn de maatschappij met hem op te richten onder den mits, dat hij van hen later de aandeelen zal overnemen, en nu is mijn opvatting, dat elke verbodsbepaling in een wet, welke niet strikt noodig is, ten eeuwigen dage is uit den booze.

Om die reden zal ik stemmen tegen het amendement, als onnoodig stellende een regel van dubieuze hoedanigheid.

De heer **Deckers**: Mijnheer de Voorzitter! Zooals de Minister te recht deed opmerken, heb ik niet de bedoeling gehad om met mijn amendement te bereiken, dat bij voortduring het niet volgeplaatste aandeelenkapitaal zou zijn verdeeld over vele personen. Dit zou een verlangen zijn, waarvan de verwezenlijking moet afstuiten, zooals in de Memorie van Antwoord is aangegeven, op een inderdaad groot bezwaar van practischen aard.

De Minister heeft nog eens duidelijk uiteengezet, welke onmiskenbare voordeelen verbonden zijn aan de aanneming van mijn amendement, en het verheugt mij, dat ook de Regeering van oordeel is, dat het nog zoo kwaad niet zou zijn, indien ook door deze wet iets gedaan werd, om de lichtvaardige oprichting van nieuwe verzekeringsmaatschappijen tegen te gaan.

Daarnaast heeft de Minister gewezen op het bezwaar, naar zijn meening aan aanneming van het amendement verbonden, dat het namelijk een aansporing zou zijn tot onmiddellijke volstorting van aandeelen.

Ik wil er op wijzen, dat — aangenomen dat dit bezwaar bestaat — daartegenover ook staat het onmiddellijk voordeel, dat indien men wil overgaan tot volstorting, de aandeelen dan ook onmiddellijk volgestort zullen zijn en men dus ontgaat de moeilijkheid, welke helaas ook in de practijk dikwijls voorkomt, dat, als kapitaal gefourneerd moet worden, blijkt,

(Deckers e. a.)

dat veel aandeelhouders, die een niet volgestort aandeel hebben genomen, niet in staat zijn tot volstorting.

Tegenover het nadeel, dat de Minister onderstelt, staat dus dit voordeel.

Rest alleen nog het voordeel, waarop de Minister de aandacht gevestigd heeft.

Ten slotte nog het bezwaar van den geachten afgevaardigde den heer Visser van IJzendoorn.

Deze geachte afgevaardigde zal mij ten goede houden, dat ik zijn bezwaar niet zoo ernstig vind als hij het heeft voorgesteld.

Inderdaad bestaat de mogelijkheid, dat bij stichting van een verzekeringsmaatschappij iemand, die bereid is 10 aandeelen te nemen, iemand vindt, die voor korten tijd een aandeel neemt en de toezegging doet dit later af te geven, ten einde de 10 aandeelen vol te maken. Maar de geachte afgevaardigde zal het met mij eens zijn, dat daardoor het geheele proces van de oprichting van een verzekeringsmaatschappij veel ingewikkelder en moeilijker wordt en het niet zoo gemakkelijk zal vallen aan dengene, die meer aandeelen wenscht te nemen dan hem volgens de wet zijn toegestaan, stroomannen te vinden, die voor enkele weken aandeelhouder willen worden. Dit lijkt mij zoo moeilijk en weinig voor de hand liggend, dat ik meen, dat het bezwaar van den geachten afgevaardigde niemand behoeft te weerhouden om zijn stem aan mijn amendement te geven.

De heer **van Braambeek**: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet erkennen, dat het amendement van den heer Deekers ten opzichte van de bedoeling, welke hij daarmede beoogt, weinig effect zal sorteeren en ik geloof ook, dat wel te recht door den heer Visser van IJzendoorn is opgemerkt, dat de bepaling van dit amendement, indien men dit wil, gemakkelijk zal zijn te ontzeilen.

Maar toch geloof ik ook, dat om die reden het amendement nog niet behoeft te worden afgestemd, daar het in elk geval eenige meerdere zekerheid geeft, dat men niet van die tamelijk wrakke maatschappijtjes gaat oprichten.

Dat kan in elk geval eenig effect sorteeren. Men kan met deze formuleering van het artikel reeds de menschen afschrikken om te probeeren tot oprichting van dergelijke onderneming te komen en niet iedereen gaat onmiddellijk zoeken of hij er tusschenuit kan komen en langs een omweg dit artikel kan omzeilen.

Daarom geloof ik, aangezien de strekking van het artikel meer zekerheid van oprichting van behoorlijke maatschappijen zal geven, dat wij ons voor het artikel zullen moeten verklaren.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet nog even een stelling van den heer Deckers bespreken.

Hij zegt: indien de aandeelen volgestort zijn, is er ten minste het voordeel dat ze volgestort zijn.

Deze stelling kan ik niet toegeven. Als iemand een rekening te zijnen laste heeft, is het natuurlijk veel aangenamer wanneer die rekening betaald is dan wanneer ze nog betaald moet worden. Het eenige onaangename is: om een betaalde rekening te hebben, moet men haar eerst voldoen. Zoo is het voor de *aandeelhouders* een voordeel als de aandeelen volgestort zijn, maar voor de *crediteuren niet*. In de niet volgestorte aandeelen ligt voor de crediteuren altijd zekere extra reserve, en de maatschappij moet tòch reserves maken. Immers, de mogelijkheid, dat de aandeelen zullen worden volgestort, is precies de eventualiteit, die de maatschappijen niet wenschen. Dat onaangename oogenblik, dat de aandeelen moeten volgestort worden, wenschen de directies altijd te vermijden en zij trachten dus reserves te maken.

Het is dus voor crediteuren niet een voordeel, maar een nadeel als de aandeelen volgestort zijn.

Ik meende die stelling van den geachten afgevaardigde nog even te moeten rectifieeeren.

De **Voorzitter**: Ik verzoek de Commissie van Rapporteurs, haar gevoelen omtrent het amendement mede te deelen.

(de Monté ver Loren e. a.)

De heer **de Monté ver Loren**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs, welke in deze vergadering vertegenwoordigd is door drie leden, is eenstemmig van oordeel, dat de nadeelen, aan het amendement verbonden, de voordeelen er van overtreffen, en dat dus het amendement niet behoort aangenomen te worden.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik deel mede, dat mevrouw de Vries—Bruins heeft kennis gegeven, dat zij verhinderd is de vergadering langer bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen.

Het amendement van den heer Deekers (Stuk n°. 2) wordt met 50 tegen 28 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren van den Heuvel, Bomans, Engels, Bulten, Schokking, Boon, van Sasse van Ysselt, van Gijn, mejuffrouw Westerman, de heeren Staalman, Ketelaar, mejuffrouw Katz, de heeren Heukels, Bongaerts, Krijger, Tilanus, Visser van IJzendoorn, de Monté ver Loren, mevrouw Bakker—Nort, de heeren van Rijckevorsel, Gerritzen, Oud, Rutgers van Rozenburg, Rutten, H. Colijn, van Schaik, Fruytier, de Wilde, Visscher, van der Voort van Zijp, van der Molen, Smeenk, van Boetzelaer van Dubbeldam, Wintermans, Dresselhuys, A. Colijn, Bakker, Weitkamp, Bierema, Duymaer van Twist, Ebels, Snoeck Henkemans, mejuffrouw van Dorp, de heeren Beumer, Schouten, Michielsen, Gerhard, van Rijzewijk, Stulemeijer en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren de Boer, Brautigam, Sannes, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Braat, Deckers, van Voorst tot Voorst, Hiemstra, K. ter Laan, Hermans, Feber, Hugenholtz, Kleerekoper, Fleskens, Troelstra, van Wijnbergen, van Braambeek, van de Bilt, Juten, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Schaper, IJzerman, J. ter Laan, van Dijk, Suring, Kuiper, Ament en Moerel.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede, dat de Centrale Afdeeling heeft besloten het afdeelingsonderzoek van de Nota van Wijziging betreffende het ontwerp van wet tot wijziging van de Lager-onderwijswet (Stuk 201, n°. 1) te doen plaats hebben a.s. Dinsdag, 17 October, des middags te 12 uur.

De behandeling van het ontwerp van wet, houdende **regeling van het levensverzekeringbedrijf (25)**, wordt hervat.

Artikel 15 wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De artikelen 16 tot en met 18 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel 19, luidende:

> ,,Eene onderneming tot uitoefening van het levensverzekeringbedrijf, welke in het buitenland gevestigd is, mag het levensverzekeringbedrijf uitoefenen, indien zij aan de Verzekeringskamer stukken overlegt waaruit blijkt, dat zij naar het recht van de plaats harer vestiging als rechtspersoon is aan te merken, dat zij een in het Rijk in Europa gevestigd persoon heeft aangesteld als haar vertegenwoordiger aldaar, en dat zij overigens voldoet aan soortgelijke eischen, als in de artikelen 15 en 16 gesteld, en aan de krachtens artikel 29 te stellen eischen.
>
> De Verzekeringskamer doet binnen eene maand na ontvangst van de stukken aan de onderneming mede-

6de VERGADERING. — 13 OCTOBER 1922.

25. Regeling van het Levensverzekeringbedrijf.

(Deckers e. a.)

deeling, of aan de gestelde eischen is voldaan. Artikel 18 is ten dezen van toepassing, behoudens, dat de daar genoemde termijn van vijftig dagen wordt verlengd met zestig dagen, wanneer de onderneming is gevestigd buiten Europa.'',

waarop door den heer Deckers een amendement is voorgesteld (Stuk n°. 2), strekkende om den eersten zin van het tweede lid te lezen als volgt:

,,De Verzekeringskamer doet binnen eene maand na ontvangst van de stukken aan de onderneming mededeeling, of naar haar oordeel aan de gestelde eischen is voldaan.''

De heer **Deckers** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb gemeend op dit artikel een amendement te moeten indienen ten einde eenigszins een verduidelijking aan te brengen. Ter schriftelijke toelichting van mijn amendement wees ik er reeds op, dat volgens de Memorie van Toelichting de beoordeeling, of de buitenlandsche onderneming voldoet aan de eischen, welke de Verzekeringskamer meent daaraan te moeten stellen, geheel en al aan deze kamer wordt overgelaten, m. a. w. dat de beoordeeling van de voorwaarden, waaraan voldaan moet worden, niet ligt bij derden, maar bij de kamer zelf. Ik meen, dat het eerste lid van art. 19, blijft het onveranderd, aanleiding kan geven tot de vraag, waar eigenlijk de beoordeeling ligt. Men heeft voorkomen dat deze vraag ook zou kunnen rijzen, indien men art. 18 las. In art. 18 heeft de Regeering nadrukkelijk verklaard, dat de Verzekeringskamer zelf moet beoordeelen of aan de eischen wordt voldaan. Zij heeft dat bereikt door de uitdrukking ,,naar haar oordeel''. Ik acht het wenschelijk een zelfde gedragslijn te volgen, ook in art. 19, en daarom heb ik voorgesteld den tweeden zin van het eerste lid van dat artikel aan te vullen met de uitdrukking ,,naar haar oordeel'' en daarin te bepalen, dat de Verzekeringskamer binnen een maand na ontvangst van de stukken aan de onderneming mededeeling doet of naar haar oordeel aan de gestelde eischen is voldaan.

Ik vertrouw, dat dit amendement bij Kamer en Regeering geen bezwaar zal ontmoeten.

Het amendement van den heer Deckers wordt ondersteund door de heeren van Sasse van Ysselt, van de Bilt, van Rijzewijk, van Braambeek en Bomans en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde zal mij vergunnen, dat ik niet inga op de toelichting van zijn amendement. Het amendement is uiterst eenvoudig en strekt om in den eersten zin van het tweede lid in te voegen de woorden ,,naar haar oordeel'', zoodat die zin komt te luiden zooals die luidt in het eerste lid van art. 18. Ik heb daartegen niet het minste bezwaar en ben bereid het amendement over te nemen.

Aangezien de Regeering het amendement van den heer Deckers (Stuk n°. 2) heeft overgenomen, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De **Voorzitter**: Ik verzoek de Commissie van Rapporteurs haar oordeel over de wijziging, door de Regeering in het artikel gebracht, mede te deelen.

De heer **de Monté ver Loren**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Bij de Commissie bestaat geen bezwaar.

De beraadslaging wordt gesloten en het gewijzigd art. 19, thans luidende:

,,Eene onderneming tot uitoefening van het levensverzekeringbedrijf, welke in het buitenland gevestigd is, mag het levensverzekeringbedrijf uitoefenen, indien zij

(de Monté ver Loren e. a.)

aan de Verzekeringskamer stukken overlegt waaruit blijkt, dat zij naar het recht van de plaats haarer vestiging als rechtspersoon is aan te merken, dat zij een in het Rijk in Europa gevestigd persoon heeft aangesteld als haar vertegenwoordiger aldaar, en dat zij overigens voldoet aan soortgelijke eischen, als in de artikelen 15 en 16 gesteld, en aan de krachtens artikel 29 te stellen eischen.

De Verzekeringskamer doet binnen eene maand na ontvangst van de stukken aan de onderneming mededeeling, of naar haar oordeel aan de gestelde eischen is voldaan. Artikel 18 is te dezen van toepassing, behoudens, dat de daar genoemde termijn van vijftig dagen wordt verlengd met zestig dagen, wanneer de onderneming is gevestigd buiten Europa.'',

zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel 20, luidende:

,,De vertegenwoordiger in het Rijk in Europa eener in het buitenland gevestigde onderneming heeft, wat de uitoefening van het bedrijf in het Rijk in Europa betreft, alle bevoegdheden welke het bestuur der onderneming bezit, met name de bevoegdheid verzekeringen te sluiten en voor de onderneming in rechte op te treden.

Met betrekking tot alle in het Rijk in Europa loopende verzekeringen, wordt de onderneming geacht woonplaats te hebben ten kantore of, bij gebreke van kantoor, ten woonhuize van haren vertegenwoordiger aldaar.

Ontslag van den vertegenwoordiger is niet geldig, tenzij het gepaard gaat met aanstelling van een nieuwen vertegenwoordiger; het gaat niet in, zoolang de akten van ontslag en van aanstelling van den opvolger bij de Verzekeringskamer niet zijn ingeleverd.

De vertegenwoordiger, die bedankt heeft, behoudt die hoedanigheid, totdat hij van zijn bedanken kennis heeft gegeven aan de Verzekeringskamer.

Van het overlijden van den vertegenwoordiger moet door de onderneming onverwijld aan de Verzekeringskamer worden kennis gegeven.

Door faillietverklaring en door onder-curateele-stelling verliest de vertegenwoordiger zijne hoedanigheid.

In de gevallen, in het vierde, vijfde en zesde lid van dit artikel genoemd, moet binnen één maand, nadat de vertegenwoordiger is komen te ontbreken, door de onderneming een nieuwe vertegenwoordiger worden aangesteld en diens akte van aanstelling bij de Verzekeringskamer worden ingeleverd.

Zoolang de vertegenwoordiger ontbreekt, wordt de onderneming geacht woonplaats te hebben ten parkette van den officier van justitie bij de arrondissementsrechtbank van de laatste woonplaats der onderneming volgens het tweede lid van dit artikel.'',

waarop door den heer Deckers is ingediend een amendement (Stuk n°. 2), strekkende om het derde lid te lezen:

,,Ontslag van den vertegenwoordiger is niet geldig, tenzij het gepaard gaat met aanstelling van een nieuwen vertegenwoordiger; het gaat niet in, voordat de akten van ontslag en van aanstelling van den opvolger bij de Verzekeringskamer zijn ingeleverd en deze haar goedkeuring van het ontslag bij aangetoekenden brief aan het bestuur der onderneming heeft medegedeeld.''

De heer **Deckers** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ook dit amendement heb ik voorzien van een schriftelijke toelichting. Volgens het ontwerp mogen wij van de Regeering verwachten een algemeenen maatregel van bestuur, en daarbij zal misschien de gelegenheid worden gevonden aan de Verzekeringskamer eenigen invloed te geven op het tijdstip van heengaan van den vertegenwoordiger van een buitenlandsche maat-

(Deckers c. a.)

schappij. Nu stel ik mij voor, dat het noodzakelijk kan zijn in het belang van de Nederlandsche verzekerden, wanneer een buitenlandsche onderneming zich gaat bewegen in een verkeerde richting, dat de vertegenwoordiger van die onderneming in Nederland aanwezig zal blijven om voortdurend ter beschikking te zijn van de Verzekeringskamer. Wij hebben daarvoor echter thans niet den minsten waarborg. Een buitenlandsche onderneming behoeft slechts haar vertegenwoordiger te ontslaan en hij kan zoo spoedig mogelijk worden opgevolgd door een ander. De Verzekeringskamer heeft geen invloed om dien vertegenwoordiger te houden binnen haar terrein. Het zal dan zijn een oud-vertegenwoordiger van de maatschappij, die eenvoudig zijns weegs gaat. Daarom acht ik het gewenscht, dat in zulke omstandigheden de Verzekeringskamer althans eenigen invloed heeft op het tijdstip van het heengaan van den vertegenwoordiger van een buitenlandsche onderneming, en dat kunnen wij bereiken door de bepaling, dat het ontslag van dien vertegenwoordiger moet worden goedgekeurd door de Verzekeringskamer.

Ik hoop, dat dit amendement ook niet op bezwaren zal stuiten.

Het amendement van den heer Deckers wordt ondersteund door de heeren van Sasse van Ysselt, van Dijk, Bomans, van Voorst tot Voorst en Wintermans en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb ook tegen dit amendement geen bezwaar, maar het is toch wel iets minder eenvoudig. Hier wordt gevraagd de uitdrukkelijke goedkeuring van een ontslag door een Verzekeringskamer, terwijl hier beter zou passen de mededeeling, dat de Kamer tegen het ontslag geen bezwaar heeft.

Nu is er echter een zekere samenhang tusschen dit lid en het volgende lid. Er kan inderdaad een belang in gelegen zijn dat een vertegenwoordiger niet op een ontijdig oogenblik ontslag krijgt, maar indien men deze zaak niet voldoende gedekt vindt door hetgeen daaromtrent is bepaald in het voorlaatste lid, waarom stelt de geachte afgevaardigde dan zijn amendement ook niet voor op het vierde lid van dit artikel?

De heer **Deckers**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil beginnen met vast te stellen, dat ik tot mijn leedwezen niet heb vernomen, hoe de Regeering denkt over het amendement. Intusschen meen ik uit de vraag van den Minister te mogen afleiden, dat de Regeering aanneming van mijn amendement een verbetering acht van het derde lid van artikel 20, waarop het betrekking heeft, een verbetering, die de Regeering zelfs zoo ernstig vindt, dat het door haar op prijs wordt gesteld, indien een gelijke wijziging wordt aangebracht in het volgende lid. Toen ik het ontwerp bestudeerde, had ik den indruk, dat zulk een verbetering noodzakelijker was daar waar het gold een ontslag, gegeven van boven af, dan waar het gold een bedanken van de zijde van den vertegenwoordiger. Ik had daarbij op het oog het geval, dat de maatschappij, die een vertegenwoordiger had aangesteld, in moeilijkheden zou komen te verkeeren. Zij heeft wel het ontslag onmiddellijk in de hand, maar niet het bedanken van den vertegenwoordiger. Ik wilde bereiken, dat de vertegenwoordiger zoo maar niet willekeurig kan worden heengezonden, hetgeen immers gevaar zou kunnen opleveren voor de belangen der Nederlandsche verzekerden. Ik meen intusschen met den Minister, dat er gevallen denkbaar zijn, waarin dit gevaar ook dreigt bij het bedanken van de zijde van den vertegenwoordiger, en ik ben alleszins bereid, de Regeering geheel te gemoet te komen en hetzelfde amendement voor te stellen op het vierde lid van art. 20.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Wil de geachte afgevaardigde dan tevens overnemen de terminologie, die ik hem aan de hand heb gedaan: „en deze bij aangeteekenden brief aan het bestuur der onderneming heeft medegedeeld, dat zij daartegen geen bezwaar heeft.”? Dan kan dezelfde formuleering ook gebruikt wor-

(Minister Heemskerk e. a.)

den in het amendement, dat de geachte afgevaardigde wil voorstellen op het vierde lid. Indien de geachte afgevaardigde dat wil doen, zal ik geen bezwaar hebben, die amendementen over te nemen.

De **Voorzitter**: Ingevolge een desbetreffend verzoek van den heer Deckers stel ik voor, de behandeling van dit artikel even aan te houden.

Daartoe wordt besloten.

De artikelen 21 tot en met 26 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel 27, luidende:

„Ieder verzekeraar is verplicht telken jare de staten, waarvan de modellen worden vastgesteld bij algemeenen maatregel van bestuur, naar waarheid in te vullen, de daarin gestelde vragen naar waarheid te beantwoorden en vervolgens een en ander onderteekend aan de Verzekeringskamer te doen toekomen. De inzending der staten moet voor den eersten Juli plaats vinden, doch de Verzekeringskamer kan op grond van bijzondere omstandigheden toestemming verleenen, de indiening tot een lateren datum uit te stellen.

De Verzekeringskamer gaat na, of degene, die als verzekeraar optreedt, aan deze verplichting voldoet, en kan een onderzoek instellen aangaande de juistheid der verstrekte gegevens. Ten minste eens in de tien jaar stelt zij zoodanig onderzoek in met betrekking tot iederen verzekeraar.

De staten, bedoeld bij het eerste lid, moeten allen te zamen een duidelijk en volledig beeld geven van het door de onderneming gevoerde beheer en van haar financieelen toestand en moeten in elk geval ten minste omvatten, behalve een model van een balans en een winst-en-verliesrekening, zoodanige gegevens dat daarmede een inzicht verkregen wordt in:

1°. de ontwikkeling van de portefeuille der onderneming en de daartoe gemaakte acquisitiekosten en de amortisatie daarvan;

2°. de belangen der onderneming in verschillende bedrijfsgebieden en muntsoorten en de dekking harer verplichtingen in die gebieden en in die muntsoorten;

3°. de samenstelling van het bedrijf der onderneming met betrekking tot de verschillende hoofdvormen van verzekering;

4°. de belangen van de onderneming bij haar herverzekeraars;

5°. de grondslagen en de methode van berekening van de premie-reserve en de dekking dier reserve;

6°. de voor administratie en incasso ten behoeve van de loopende portefeuille uitgegeven bedragen en de dekking daarvan in het afgeloopen boekjaar zoowel als in de toekomst;

7°. de beleggingen der onderneming en de methode van waardeering daarvan en andere waarborgen die de onderneming aan de bij haar verzekerden biedt, waarbij aandacht te wijden is aan een eventueel verband of voorkeursrecht ten behoeve van een bepaalde verzekerde of groepen van verzekerden;

8°. het zuivere bedrijfssaldo, zonder af- of bijboekingen op extra-reserven en ontdaan van den invloed van wijziging in de methode van waardeering van actief- of passief-posten en de voornaamste bestanddeelen waaruit dit is samengesteld.”,

waarop is ingediend een amendement (Stuk n°. 4) door de heeren de Monté ver Loren, van Rijckevorsel, Snoeck Henkemans, van Gijn, Beumer, de Wilde, Bongaerts, Deckers, Oud en Dresselhuys, strekkende uit het artikel te doen vervallen de regels vier en volgende op bladz. 7, aanvangende met de

6de VERGADERING. — 13 OCTOBER 1922.

25. Regeling van het Levensverzekeringbedrijf.

(de Monté ver Loren.)

woorden ,,en moeten in elk geval'' en loopende tot aan het slot van het artikel,

en een door den heer Snoeck Henkemans (Stuk n°. 5), strekkende in het derde lid van het artikel, onder 1°., na de woorden: ,,en de amortisatie daarvan'' de puntkomma te doen vervallen en te doen volgen de woorden: ,,of de wijze, waarop met toekomstige onkosten rekening gehouden wordt;''.

De heer **de Monté ver Loren** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! In het wetsontwerp, zooals het oorspronkelijk was ingediend, had de Regeering de bepaling opgenomen, dat jaarlijks door de verschillende ondernemingen staten moesten worden ingezonden bij de Verzekeringskamer en openbaar gemaakt, waarvan het model bij de wet zou worden vastgesteld. Maar naar aanleiding van verschillende bezwaren, die bij het afdeelingsonderzoek rezen tegen het vaststellen van dergelijke staten, welke om een goed ontwerp er voor te leveren een inzicht in de techniek van het verzekeringsbedrijf eischen, die misschien wel bij vele mijner medeleden aanwezig is, doch althans bij mij niet, en welke ook de Kamer in haar geheel zich niet competent scheen te achten om te beoordeelen, is de Regeering er toe gekomen een kleine wijziging in haar voorstel aan te brengen, in dien zin namelijk, dat de staten niet meer zouden worden vastgesteld bij de wet, maar dat de vaststelling aan een algemeenen maatregel van bestuur wordt opgedragen. Door een wijziging in een van de volgende artikelen, welke de Regeering bij Nota van Wijziging heeft aangebracht, is bovendien komen vast te staan, dat die algemeene maatregel van bestuur niet zal tot stand komen voor en aleer de Verzekeringskamer daarover zal zijn gehoord.

Toen de zaak zoo ver gevorderd was, kwam bij de Commissie van Rapporteurs de vraag ter sprake, of de wet omtrent die staten nu nog wel in veel bijzonderheden zal moeten treden. Art. 27, derde lid, omschrijft de eischen, die aan die staten worden gesteld aldus, dat zij alle te zamen een duidelijk en volledig beeld moeten geven van het door de onderneming gevoerde beheer en van haar financieelen toestand. Mij dunkt, dat in die woorden in beginsel volledig en juist is aangegeven aan welke eischen die staten moeten voldoen, maar, niettegenstaande de duidelijkheid van die omschrijving heeft de Regeering gemeend daaraan nog te moeten toevoegen, dat zij: ,,moeten in elk geval ten minste omvatten'', en dan volgt een geheele opsomming van al datgene, wat die staten in elk geval en ten minste moeten inhouden. Uit de manier, waarop die opsomming wordt ingeleid, blijkt wel, dat haar bedoeling niet is limitatief. De algemeene maatregel van bestuur kan voorschrijven, dat meer in de staten wordt opgenomen, maar minder dan de opsomming, die in het artikel voorkomt, kan de algemeene maatregel van bestuur niet voorschrijven. In elk geval en ten minste zullen de staten moeten bevatten wat nu in het wetsontwerp staat. De zaak besprekende, kwam het ons voor, dat de opsomming, die de Regeering geeft, vermoedelijk wel een juiste is; met de kennis, waarover wij beschikten, meenden wij, dat in het artikel niets wordt geëischt dat niet inderdaad in die staten behoort te worden opgenomen, maar ik zeg er bij, met de kennis waarover wij, ik althans, ten aanzien van dit bedrijf en zijn bijzonderheden beschik.

Het kwam ons volstrekt niet onmogelijk, en zelfs waarschijnlijk voor, dat de deskundige Verzekeringskamer, door de Regeering geraadpleegd, tot het besluit zou komen, dat op enkele punten aanvulling van de eischen, in het artikel gesteld, wenschelijk zal zijn, een aanvulling, welke altijd mogelijk blijft, maar het kwam ons voor, ook niet uitgesloten te zijn, dat er misschien een enkele eisch te veel in zou staan of misschien een omschrijving, welke niet volkomen juist de bedoeling weergeeft, maar dan toch zoo uitdrukkelijk in de wet zou zijn geformuleerd, dat het niet geoorloofd zou zijn, bij den algemeenen maatregel van bestuur aan de ondernemingen een daarvan afwijkend voorschrift te geven, hoewel dat misschien veel meer dan aan de bewoordingen der wet aan de eischen van de practijk zou voldoen.

(de Monté ver Loren e. a.)

Waar de zaak zoo staat, kwam het mij voor — en de leden, die met mij het amendement onderteekend hebben waren van hetzelfde gevoelen —, dat het verreweg de voorkeur verdient om, nu de Regeering den weg is opgegaan de vaststelling van de staten te doen geschieden bij een algemeenen maatregel van bestuur, welke niet zal worden genomen voordat de Regeering de deskundige Verzekeringskamer zal hebben gehoord, op dien weg een stap verder te doen en zich te bepalen, in de wet, tot een algemeene omschrijving van de eischen, waaraan de staten zullen moeten voldoen, zooals deze is te vinden in de drie eerste regels van het laatste lid van het artikel.

> ,,De staten, bedoeld bij het eerste lid, moeten allen te zamen een duidelijk en volledig beeld geven van het door de onderneming gevoerde beheer en van haar financieelen toestand.''

Wat voor het geven van ,,een duidelijk en volledig beeld'' noodig zal zijn, make de algemeene maatregel uit, nadat de Verzekeringskamer daaromtrent haar advies zal hebben uitgebracht.

Door tien leden voorgesteld, maakt het amendement van den heer de Monté ver Loren c. s. (Stuk n°. 4) een onderwerp van beraadslaging uit.

De **Voorzitter**: Wenscht de heer Snoeck Henkemans het woord tot toelichting van zijn amendement?

De heer **Snoeck Henkemans**: Dank u, Mijnheer de Voorzitter!

Het amendement van den heer Snoeck Henkemans (Stuk n°. 5) is mede-onderteekend door de heeren Weitkamp, Bakker, Tilanus, Rutgers van Rozenburg, Schokking, mejuffrouw Katz en de heeren van Schaik, Bongaerts en Krijger en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De **Voorzitter**: Ik geef thans het woord over het artikel en de beide daarop voorgestelde amendementen aan den heer Snoeck Henkemans.

De heer **Snoeck Henkemans**: Mijnheer de Voorzitter! Op den voorgrond sta de opmerking, dat de omstandigheid, welke aanleiding geeft tot de indiening van mijn amendement, de Kamer moge dringen tot aanneming van het amendement, verdedigd door den heer de Monté ver Loren, waardoor dan mijn amendement overbodig zou worden. Wanneer men bij de wet voorschriften gaat geven, waaraan, zooals in dit geval, bepaalde staten moeten voldoen, loopt men altijd gevaar, te veel of te weinig voor te schrijven, of wel partij te kiezen voor een bepaalde richting of een bepaald systeem, terwijl er voor een andere richting of een ander systeem misschien evenveel te zeggen is.

Daarom is het beter, zooals ook door den heer de Monté ver Loren zoo juist is betoogd, zich bij een zoodanig wettelijk voorschrift niet in bijzonderheden te begeven, maar slechts zeer algemeene eischen te stellen, en het aan de Regeering, voorgelicht door de deskundige Verzekeringskamer, over te laten, den vorm van de vereischte staten vast te stellen.

Wat is nu de bedoeling van mijn amendement?

In staat III, die achter het oorspronkelijke wetsontwerp was gevoegd, werd onder *a* verlangd ,,een duidelijke uiteenzetting van de methode, volgens welke de premiereserve is berekend en bovendien van de wijze, waarop bij die berekening geschiedt de amortisatie van acquisitiekosten of op welke wijze met toekomstige onkosten wordt rekening gehouden.''

In dit voorschrift komt duidelijk uit voor degenen, die op verzekeringsgebied geen onbekenden zijn, dat er te dezen opzichte twee richtingen bestaan. Die twee richtingen betwisten elkaar reeds gedurende een aantal jaren in het openbaar, op wetenschappelijke wijze, den voorrang. De eene richting zegt, dat bij het berekenen van de premiereserve uitsluitend gerekend moet worden met de netto-premie, ter-

(Snoeck Henkemans e. a.)

wijl de andere richting meent, dat gerekend moet worden met de bruto-premie, waarbij uit den opzet der berekening duidelijk blijken moet, hoe met toekomstige onkosten wordt rekening gehouden.

Tegen het voorschrift onder *a* van staat III kon dan ook van geen van beide richtingen bezwaar rijzen. Leest men echter de voorschriften in het ontworpen wetsartikel, dan ziet men, dat gevraagd zal worden: ,,opgave van de ontwikkeling van de portefeuille der onderneming en de daartoe gemaakte acquisitiekosten en de amortisatie daarvan''. Daar zijn dus vervallen de woorden, die oorspronkelijk in staat 3 voorkwamen, namelijk dat ook gevraagd zou worden ,,de wijze, waarop met toekomstige kosten rekening gehouden wordt''. Nu is het doel van mijn amendement duidelijk te doen uitkomen, dat als deze voorschriften in de wet blijven staan — dus als het amendement-de Monté ver Loren niet mocht worden aangenomen —, uit het wettelijk voorschrift duidelijk zal blijken, dat de Verzekeringskamer zoowel met de eene als met de andere richting rekening moet houden. Daarom heb ik voorgesteld, hier te herstellen de woorden, die oorspronkelijk door de Regeering in staat 3 waren voorgesteld, om te voorkomen dat de wet voorschriften zou geven, waardoor Regeering en Verzekeringskamer zich belemmerd zouden zien in het kiezen van den weg, die de eenig juiste schijnt, namelijk aan beide richtingen ruimte te laten.

Daarom beveel ik mijn amendement in de welwillendheid van den Minister aan en hoop ik, dat Zijn Excellentie het zal willen overnemen.

De heer **van Braambeek**: Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof inderdaad, dat het amendement van den heer de Monté ver Loren een verbetering van de wet zal beteekenen. Artikel 27 is gebaseerd op een program van minimum eischen, dat in de staten moet voorkomen. Nu kan ik mij voorstellen, dat in verband met artikel 28, waarbij aan den verzekeringsondernemer de verplichting wordt opgelegd om de staten te publiceeren, een dergelijke nauwe omschrijving als de Regeering hier voorstelt zijn bezwaren kan hebben. Daarom zal dat amendement door ons worden ondersteund en zal ik er mijn stem aan geven.

Wanneer het amendement van den heer de Monté ver Loren wordt aangenomen, is het amendement van den heer Snoeck Henkemans volkomen overbodig geworden. Wanneer echter het eerste amendement onverhoopt niet mocht worden aangenomen, dan hoop ik toch dat het amendement van den heer Snoeck Henkemans niet zal worden verworpen. Reeds bij de algemeene beschouwingen heb ik op precies hetzelfde gewezen als waarop de heer Snoeck Henkemans nu doelt. De Minister heeft er wel niet op geantwoord, maar ik blijf er bij, dat het geheel past in het stelsel van dit ontwerp, om niet aan een bepaalde methode van reserveberekening de voorkeur te geven. Wanneer dus het amendement van den heer de Monté ver Loren mocht worden verworpen, hoop ik, dat het amendement van den heer Snoeck Henkemans zal worden aangenomen.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb bij de algemeene beschouwingen verzuimd op een vraag van den heer van Braambeek te antwoorden, die hij deed aan het slot van zijn rede. Wanneer het amendement van den heer de Monté ver Loren wordt aangenomen, zal die vraag veel van haar waarde verloren hebben, misschien wel 100 pct. Niettemin wil ik daar even op antwoorden. De vraag was, of uit 1°. van het derde lid van artikel 27 zou moeten worden afgeleid, dat men altijd zou moeten zillmeren. Die bedoeling is natuurlijk aan de bepaling en ook aan de toelichting ten eenenmale vreemd.

De maatschappijen mogen zillmeren, maar zij behoeven niet te zillmeren. Zij mogen ook de netto-methode volgen en ook eventueel de bruto-methode. Ik moge misschien in dit verband een kleine aanteekening maken op de rede van den heer Snoeck Henkemans. Hij heeft gezegd, dat er 2 richtingen waren, de eene meende, dat uitsluitend het volgen der netto-methode geoorloofd was, de andere dat alleen de bruto-methode heilzaam kon zijn.

(Minister Heemskerk.)

Ik geloof niet, dat de voorstanders der netto-methode zoover gaan om te beweren, dat wat zij wenschen uitsluitend datgene is wat men doen mag. Ik geloof wel, dat zij zeggen, dat hun methode beter is en misschien dat zij zeggen, dat het hun bijzonder aangenaam is, wanneer hun eigen maatschappij die methode volgt, maar dat zij zoover zouden gaan om te zeggen, dat ieder ander stelsel dan de netto-methode veroordeeld moet worden, geloof ik toch niet. Ik zal op deze quaestie echter niet dieper ingaan.

Er is een amendement voorgesteld door den heer de Monté ver Loren en een van veel minder verre strekking door den heer Snoeck Henkemans.

Ik wil den heer Snoeck Henkemans onmiddellijk mededeelen, dat ik tegen zijn amendement geen bezwaar heb. En wat nu aangaat het amendement van den heer de Monté ver Loren, wil het mij aanvankelijk voorkomen, dat het niet zoo heel veel verschil maakt of dit amendement wordt aangenomen of niet.

Staten moeten er zijn en die staten moeten alle te zamen een duidelijk en volledig beeld geven van het door de onderneming gevoerde beheer en van haar financieelen toestand. Het denkbeeld is in het Voorloopig Verslag geopperd, of het nu eigenlijk wel van zoo heel veel belang was, dat die staten bijzonder veel licht gaven aan het publiek. Het publiek kon er toch niet al te best over oordeelen en men kon dus eigenlijk aan het publiek wel wat minder mededeelen. Daarentegen was het wel noodig, dat de Verzekeringskamer volledig werd ingelicht, die dan haar deskundig oordeel zou kunnen te kennen geven op de wijze als in het wetsontwerp is voorgesteld. Wanneer men dat stelsel zou volgen, dan zou men dus moeten wenschen staten, afzonderlijk ingericht voor het publiek, en ander afzonderlijk ingericht voor de Verzekeringskamer. Indien de heer de Monté ver Loren dat voorstelde, zou ik mij daartegen verzetten, maar dat ligt, naar het mij voorkomt, in geen enkel opzicht in de toelichting van den geachten voorsteller.

Ik zou mij dan daartegen moeten verzetten, want dan wordt natuurlijk de indruk gemaakt, alsof er een apartje was tusschen de Verzekeringskamer en de directies; en het is wel waar, dat de Verzekeringskamer, naar wij hopen, deskundiger zal zijn dan het publiek, maar dat neemt toch niet weg, dat wij niet apartjes moeten hebben tusschen Verzekeringskamer en directies, maar de handelingen der Verzekeringskamer moeten juist mede door publicatie der staten ook in het licht komen van de publiciteit.

Daaruit volgt, dat, wat wij ook in dit artikel schrijven, men verwachten mag, dat de Verzekeringskamer, indien zij haar advies zal geven over de wijze, waarop de staten zullen moeten zijn ingericht, waarbij zij rekening zal moeten houden met het stelsel van deze wet en met hetgeen zij zelf noodig heeft voor haar eigen inlichting, zij altijd zal moeten geven een advies om serieuze staten in te dienen.

En dan is het zeer wel mogelijk, dat er in die staten ten slotte ongeveer zal komen te staan datgene, wat volgens het artikel, zooals het nu luidt, daarin zal moeten staan.

Ik acht het zelfs waarschijnlijk, want uit de aanneming van dit amendement zal niet kunnen worden afgeleid, dat men zal hebben afzonderlijke staten voor het publiek en afzonderlijke staten voor de Verzekeringskamer. Daarom is mijn indruk, dat het al of niet aannemen van dit amendement practisch van niet zooveel beteekenis zal zijn en dat het dus eigenlijk alleen berust op deze stelling, dat men vertrouwen stelt in de Regeering en de Verzekeringskamer, in dezen zin, dat de Verzekeringskamer de Regeering een verstandig advies zal geven, waarin voldoende waarborgen liggen, en dat de Regeering zoo verstandig zal zijn om, wanneer zij het advies ontvangt en daarin per ongeluk iets mocht wezen, dat minder verstandig is, dat te ruiken, zoodat zij zal begrijpen, dat er nog eenige consideratie van de zaak noodig is.

Zulke dingen komen ook wel een enkelen keer voor en met die eventualiteiten zal dan ook rekening gehouden moeten worden.

(Minister **Heemskerk e. a.**)

Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat onder deze omstandheden de beslissing over het amendement aan de Kamer moet worden overgelaten.

De **Voorzitter:** Ik verzoek de Commissie van Rapporteurs haar oordeel over de beide amendementen mede te deelen?

De heer **de Monté ver Loren,** voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs, waarvan de drie aanwezige leden de eerste drie onderteekenaars van het eerste amendement zijn, is uit den aard der zaak voor de aanneming van dat amendement.

Ten aanzien van het subsidiaire amendement van den heer Snoeck Henkemans verklaart de Commissie van Rapporteurs in meerderheid, dat zij zich ook daarmede kan vereenigen.

De **Voorzitter:** Het is m. i. niet quaestieus, dat het amendement van den heer de Monté ver Loren c. s. verder gaat dan dat van den heer Snoeck Henkemans.

In de eerste plaats komt daarom het amendement van den heer de Monté ver Loren c .s. in stemming.

Dit amendement wordt met 80 stemmen tegen 1 stem aangenomen.

Vóór hebben gestemd de heeren van Rijzewijk, Stulemeijer, van den Heuvel, Brautigam, Sannes, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Bomans, Engels, Bulten, Schokking, Boon, van Sasse van Ysselt, van Gijn, mejuffrouw Westerman, de heeren Staalman, Ketelaar, mejuffrouw Katz, de heeren Deckers, van Voorst tot Voorst, Hiemstra, Heukels, K. ter Laan, Bongaerts, Krijger, Hermans, Feber, Tilanus, Hugenholtz, Kleerekoper, Fleskens, Visser van IJzendoorn, de Monté ver Loren, mevrouw Bakker—Nort, de heeren van Rijckevorsel, Gerritzen, Oud, Rutgers van Rozenburg, Rutten, H. Colijn, Troelstra, van Schaik, Fruytier, Knigge, Albarda, Duys, de Wilde, Visscher, van Wijnbergen, van der Voort van Zijp, van der Molen, Smeenk, van Braambeek, van Boetzelaer van Dubbeldam, Wintermans, Dresselhuys, A. Colijn, van de Bilt, Juten, Bakker, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Weitkamp, Bierema, Duymaer van Twist, Ebels, Schaper, IJzerman, Snoeck Henkemans, J. ter Laan, mejuffrouw van Dorp, de heeren Beumer, Schouten, Kolkman, van Dijk, Michielsen, Suring, Kuiper, Gerhard, Ament, Moerel en de Voorzitter.

Tegen heeft gestemd de heer de Boer.

De **Voorzitter:** Door den uitslag van de stemming over dit amendement is het amendement van den heer Snoeck Henkemans (Stuk n°. 5) vervallen.

Het gewijzigd artikel 27, thans luidende:

„Ieder verzekeraar is verplicht telken jare de staten, waarvan de modellen worden vastgesteld bij algemeenen maatregel van bestuur, naar waarheid in te vullen, de daarin gestelde vragen naar waarheid te beantwoorden en vervolgens een en ander onderteekend aan de Verzekeringskamer te doen toekomen. De inzending der staten moet voor den eersten Juli plaats vinden, doch de Verzekeringskamer kan op grond van bijzondere omstandigheden toestemming verleenen, de indiening tot een lateren datum uit te stellen.

De Verzekeringskamer gaat na, of degene, die als verzekeraar optreedt, aan deze verplichting voldoet, en kan een onderzoek instellen aangaande de juistheid der verstrekte gegevens. Ten minste eens in de tien jaar stelt zij zoodanig onderzoek in met betrekking tot iederen verzekeraar.

De staten, bedoeld bij het eerste lid, moeten allen te zamen een duidelijk en volledig beeld geven van het door de onderneming gevoerde beheer en van haar finantieelen toestand.",

(**Voorzitter e. a.**)

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter:** Ik stel voor thans de beraadslaging over art. 20 te heropenen.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter:** De heeren Deckers, Beumer, van Wijnbergen, van Sasse van Ysselt, van Voorst tot Voorst, van Schaik, Fleskens, mej. Katz en de heeren Moerel en Engels hebben thans gewijzigde amendementen ingediend op art. 20.

Het eerste amendement strekt om het derde lid te lezen als volgt:

„Ontslag van den vertegenwoordiger is niet geldig, tenzij het gepaard gaat met aanstelling van een nieuwen vertegenwoordiger; het gaat niet in, voordat de akten van ontslag en van aanstelling van den opvolger bij de Verzekeringskamer zijn ingeleverd en deze bij aangeteekenden brief aan het Bestuur heeft medegedeeld, dat zij daartegen geen bezwaar heeft."

Het tweede amendement strekt om het vierde lid aldus te doen luiden:

„De vertegenwoordiger, die bedankt heeft, behoudt die hoedanigheid, totdat hij van zijn bedanken kennis heeft gegeven aan de Verzekeringskamer en deze bij aangeteekenden brief aan het Bestuur heeft medegedeeld, dat zij daartegen geen bezwaar heeft."

Is de Regeering bereid thans deze amendementen over te nemen?

De heer **Heemskerk,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Zooals de amendementen nu geredigeerd zijn, neem ik ze over.

Aangezien de gewijzigde amendementen van den heer Deckers c. s. door de Regeering zijn overgenomen, maken zij geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De **Voorzitter:** Ik geef het woord aan de Commissie van Rapporteurs om haar gevoelen mede te deelen omtrent de door de Regeering in het artikel gebrachte wijzigingen.

De heer **de Monté ver Loren,** voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Bij de Commissie bestaat tegen de door de Regeering aangebrachte wijzigingen geen bezwaar.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het gewijzigd art. 20, thans luidende:

„De vertegenwoordiger in het Rijk in Europa eener in het buitenland gevestigde onderneming heeft, wat de uitoefening van het bedrijf in het Rijk in Europa betreft, alle bevoegdheden welke het bestuur der onderneming bezit, met name de bevoegdheid verzekeringen te sluiten en voor de onderneming in rechte op te treden.

Met betrekking tot alle in het Rijk in Europa loopende verzekeringen, wordt de onderneming geacht woonplaats te hebben ten kantore of, bij gebreke van kantoor, ten woonhuize van haren vertegenwoordiger aldaar.

Ontslag van den vertegenwoordiger is niet geldig, tenzij het gepaard gaat met aanstelling van een nieuwen vertegenwoordiger; het gaat niet in, voordat de akten van ontslag en van aanstelling van den opvolger bij de Verzekeringskamer zijn ingeleverd en deze bij aangeteekenden brief aan het Bestuur heeft medegedeeld, dat zij daartegen geen bezwaar heeft.

De vertegenwoordiger, die bedankt heeft, behoudt die hoedanigheid, totdat hij van zijn bedanken kennis heeft gegeven aan de Verzekeringskamer en deze bij aange-

(de Monté ver Loren e. a.)

teekenden brief aan het Bestuur heeft medegedeeld, dat zij daartegen geen bezwaar heeft.

Van het overlijden van den vertegenwoordiger moet door de onderneming onverwijld aan de Verzekeringskamer worden kennis gegeven.

Door faillietverklaring en door onder-curateele-stelling verliest de vertegenwoordiger zijne hoedanigheid.

In de gevallen, in het vierde, vijfde en zesde lid van dit artikel genoemd, moet binnen één maand, nadat de vertegenwoordiger is komen te ontbreken, door de onderneming een nieuwe vertegenwoordiger worden aangesteld en diens akte van aanstelling bij de Verzekeringskamer worden ingeleverd.

Zoolang de vertegenwoordiger ontbreekt, wordt de onderneming geacht woonplaats te hebben ten parkette van den officier van justitie bij de arrondissementsrechtbank van de laatste woonplaats der onderneming volgens het tweede lid van dit artikel.'',

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over art. 28, luidende:

,,Ieder verzekeraar is verplicht, telken jare een verslag te doen opmaken. In dit verslag moeten de staten worden opgenomen, welke krachtens het vorige artikel aan de Verzekeringskamer zijn toegezonden.

Het verslag wordt gedurende drie jaren, te rekenen van het einde van het betrekkelijke boekjaar, ter beschikking van aandeelhouders en polishouders gesteld tegen eene vergoeding, waarvan het maximum door de Verzekeringskamer wordt vastgesteld.

Tien exemplaren van het verslag worden toegezonden aan de Verzekeringskamer.

De Verzekeringskamer kan aan een verzekeraar ontheffing verleenen van het bepaalde bij het tweede lid, voor zoover de voldoening daaraan den verzekeraar te zwaar zou drukken.'',

waarop de volgende amendementen zijn voorgesteld:

een, van den heer Deckers (Stuk n°. 2), strekkende om in het tweede lid de woorden ,,te rekenen van het einde van het betrekkelijke boekjaar'' te vervangen door: ,,te rekenen van het einde van het boekjaar, waarop het betrekking heeft'', en

een, van den heer van Gijn (Stuk n°. 3, III), om aan het vierde lid toe te voegen:

,,In dit geval heeft iedere aandeelhouder en iedere polishouder van de betrokken onderneming het recht van de in het 2de lid bedoelde jaarverslagen en de daarbij behoorende staten ten kantore van de onderneming inzage of afschrift te nemen.''

De heer **Deckers** ontvangt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik meen met de door mij gegeven schriftelijke toelichting te kunnen volstaan.

Het amendement van den heer Deckers (Stuk n°. 2) wordt ondersteund door de heeren van Dijk, Juten, Kuiper, van Vuuren en Kolkman en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **van Gijn** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Slechts twee woorden. De Regeering heeft te recht gevolg gegeven aan den wensch, dat de kleine maatschappijen niet alle staten zouden moeten laten drukken. Maar nu dientengevolge de Verzekeringskamer dispensatie kan geven, lijkt het mij toch juist om voor te schrijven, dat men inzage kan nemen, iets dat bij kleine verzekeringen niet altijd zeker zou zijn, wanneer het niet voorgeschreven werd. Daarom lijkt mij deze aanvulling van art. 28 gewenscht, dat in dat geval dispensatie wordt gegeven, opdat op de kantoren inzage gegeven kan worden. wat m. i. aanbeveling verdient.

(Minister **Heemskerk** e. a.)

Het amendement van den heer van Gijn is mede-onderteekend door de heeren van Rappard, Ter Hall, Gerritzen, Dresselhuys, Staalman, Marchant, van Braambeek, mej. van Dorp, mevr. Bakker—Nort en den heer Boon en maakt dus een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Tegen overneming van de beide amendementen, dat van den heer van Gijn c. s. en dat van den heer Deckers. bestaat bij de Regeering geen bezwaar. Ik verklaar ze dus beide over te nemen.

Daar de Regeering de amendementen van den heer van Gijn c. s. (Stuk n°. 3, III) en van den heer Deckers (Stuk n°. 2) heeft overgenomen, maken zij geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De **Voorzitter**: Ik verzoek thans de Commissie van Rapporteurs, haar oordeel over de Regeeringswijzigingen te willen mededeelen.

De heer **de Monté ver Loren**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Tegen deze Regeeringswijzigingen bestaat bij de Commissie van Rapporteurs geen bezwaar.

De beraadslaging wordt gesloten en het gewijzigd artikel 28, thans luidende:

,,Ieder verzekeraar is verplicht, telken jare een verslag te doen opmaken. In dit verslag moeten de staten worden opgenomen, welke krachtens het vorige artikel aan de Verzekeringskamer zijn toegezonden.

Het verslag wordt gedurende drie jaren, te rekenen van het einde van het boekjaar, waarop het betrekking heeft, ter beschikking van aandeelhouders en polishouders gesteld tegen eene vergoeding, waarvan het maximum door de Verzekeringskamer wordt vastgesteld.

Tien exemplaren van het verslag worden toegezonden aan de Verzekeringskamer.

De Verzekeringskamer kan aan een verzekeraar ontheffing verleenen van het bepaalde bij het tweede lid, voor zoover de voldoening daaraan den verzekeraar te zwaar zou drukken. In dit geval heeft iedere aandeelhouder en iedere polishouder van de betrokken onderneming het recht van de in het 2de lid bedoelde jaarverslagen en de daarbij behoorende staten ten kantore van de onderneming inzage of afschrift te nemen.'',

zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel 29, luidende:

,,Ten aanzien van in het buitenland gevestigde ondernemingen worden, met betrekking tot het bedrijf hier te lande, verdere voorschriften gegeven bij algemeenen maatregel van bestuur. Daarin worden bepalingen opgenomen nopens de dekking der premie-reserve in waarden, welke hier te lande aanwezig moeten zijn.

Deze waarden tot dekking der premie-reserve zijn aansprakelijk uitsluitend voor de verbintenissen uit de overeenkomsten van levensverzekering, waarop die premiereserve betrekking heeft en voor zoover zulks het geval is.

Indien eene onderneming eene handeling, waarvoor zij krachtens een ingevolge het eerste lid gesteld voorschrift eene machtiging behoeft, verricht zonder zoodanige machtiging, is die handeling nietig.''

De heer **van Gijn**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb gisteren te kennen gegeven, dat ik ingenomen was met de toevoeging van art. 29, in beginsel althans. Dat neemt echter niet weg, dat ik mij veroorloof een paar opmerkingen te maken, omdat de redactie naar mijn meening wel een beetje de kenmerken draagt van wat vlug ineengezet te zijn, en misschien ook wel

(van Gijn.)

van te hebben willen ontkomen aan het gebruik van een woord, dat toch eigenlijk bedoeld is, en waarvan het veel beter is het er maar in te zetten.

In de eerste plaats wordt in de eerste alinea gesproken van de dekking der premiereserve in waarden, welke hier te lande aanwezig moeten zijn. Nu geef ik toe, dat die woorden betrekking hebben op het bedrijf hier te lande en dat een goed verstaander lezen kan dat de premiereserve bedoeld is voor de Hollandsche portefeuille van de vreemde maatschappijen, maar het staat er toch eigenlijk niet en een nadere omschrijving zou mij logisch lijken.

Wat het tweede lid betreft, komt het mij voor, dat de Regeering iets anders zegt dan zij bedoelt. Zij wil zeggen: ik geef voorrecht op deze in Nederland geplaatste depots aan de Hollandsche polishouders. Maar zij zegt iets anders, nl. dat daarop uitsluitend Hollandsche polishouders verhaal hebben en niemand anders. Als er een rest is, blijft die als het ware in de lucht hangen; misschien mag die verdeeld worden onder de Hollandsche polishouders. De Minister heeft willen ontkomen aan het woord ,,voorrecht'', omdat hij het liever niet in de wet had. Ik weet wel, dat er volgen de woorden ,,voor zoover zulks het geval is'', maar dat maakt de zaak niet beter, want het heeft ten gevolge, dat er gezegd wordt: dat krijgen niet de polishouders, maar dat blijft in de lucht hangen. Er wordt niet gezegd voor welke verdere verbintenissen het moet dienen; het mag uitsluitend voor het aangegeven doel dienen, voor zoover het noodig is, maar, voor zoover het niet noodig is, blijft het staan.

Eindelijk het derde lid. Daarin dreigt de Minister met nietigheid. Nu vind ik dreigen met nietigheid altijd een bedenkelijk ding, want ik heb den indruk, dat dat dezelfde rol speelt als de projectielen, welke naar een vliegmachine worden afgeschoten; die treffen in den regel de vliegmachine niet, maar, als zij boven een dichtbevolkte stad worden afgeschoten, raken zij de burgers. Zoo is het ook met dreigen met nietigheid: daardoor treft men gewoonlijk menschen, die men niet wil treffen.

Wat wordt er nu nietig verklaard? De ,,handeling, waarvoor een onderneming krachtens een ingevolge het eerste lid gesteld voorschrift een machtiging behoeft, indien die handeling zonder zoodanige machtiging wordt verricht''. Hoe kan men bepalen, dat een handeling nietig zal zijn, waarvan men niet weet wat zij is, omdat genoemd voorschrift nog bij Koninklijk besluit moet worden gesteld. De heer van Rijckevorsel vond dat een betere sanctie dan bedreiging van gevangenisstraf tegen den man, die een ongeoorloofde daad doet. Ik kan mij niet goed voorstellen hoe die nietigheid werkt. Ik kan mij dat voorstellen, als de Minister krasse maatregelen neemt ten opzichte van de buitenlandsche maatschappijen, maar gisteren heeft hij gezegd, dat hij dat niet van plan is. De Minister wil niet voorschrijven, dat belegging moet plaats hebben, en evenmin, dat het belegde op een bepaalde plaats moet worden bewaard. Maar gesteld, dat dat wel het geval was, hoe zou dat moeten gaan? Men kan omtrent onroerend goed in de registers aanteekenen, dat overdracht niet mag plaats hebben zonder goedkeuring van de Verzekeringskamer, en men kan dat ook bij een hypotheek inschrijven, maar, als het effecten aangaat, kan men alleen voorschrijven, dat die bij de Nederlandsche Bank moeten worden in bewaring gegeven en die Bank ze niet mag afgeven zonder goedkeuring van de Verzekeringskamer. Gesteld, dat door fraude of door vergissing — dat is mogelijk — die stukken toch door de Nederlandsche Bank worden losgelaten; dan zijn de verdere overdrachten van al die effecten nietig. Degene, die zulk een ongelukkig effect koopt, staat dan voor de mogelijkheid, dat hem gezegd wordt: gij hebt dat ding gekocht, maar het mocht niet worden afgegeven, want het is het eigendom van een verzekeringsmaatschappij; de koop is dus nietig. Dat zou een nieuw soort recht zijn. Waarom zet men het artikel niet nog eens op de helling? Waarom zet men er, voordat men tot de eindstemming komt, niet in het ,,voorrecht'' en bepaalt men niet, dat dat schending van dat voorrecht nietig is, waar het kan, terwijl men dan daar, waar het niet kan, er een sanctie op zet in den vorm van een

(van Gijn e. a.)

straf tegen den vertegenwoordiger van zulk een buitenlandsche maatschappij, die iets doet wat hij niet mag?

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Ik accepteer gaarne de kleine vermaning, die implicite in de rede van den geachten afgevaardigde ligt opgesloten, dat men meestal eenigen tijd moet nemen voor het redigeeren van bepalingen, omdat het altijd wel kan gebeuren, als men ze binnen al te korten tijd heeft geredigeerd en voorgedragen, dat er iets aan hapert. Of dat in dit geval zou moeten leiden tot nadere overweging van deze bepaling, meen ik te moeten betwijfelen. Vergis ik mij niet, dan heeft de geachte afgevaardigde een bezwaar ontleend aan de uitdrukking in het tweede lid:

> ,,Deze waarden tot dekking der premie-reserve zijn aansprakelijk uitsluitend voor de verbintenissen uit de overeenkomsten van levensverzekering, waarop die premie-reserve betrekking heeft en voor zoover zulks het geval is.''

Uitsluitend voor die verbintenissen, zoodat een ander er niet aan zou mogen komen. Ja, voor zoover het premiereserves zijn is het de bedoeling, dat een ander er niet aankomt. Maar wanneer uit die premiereserve al die crediteuren voldaan zijn, dan is het niet meer het geval, dat de reserve of het saldo daarvan op die verbintenissen betrekking heeft, en dan kan het saldo ook voor een anderen crediteur bestemd worden. Daarin komt de hier gegeven constructie overeen met een voorrecht.

Maar er is ook een klein verschil. Bij een voorrecht zou het denkbaar zijn, dat een ander er een executie op deed, met dien verstande, dat hij het voorrecht heeft te respecteeren, en ook slechts van het saldo zou kunnen profiteeren. Maar eer wij er toe zullen komen dat anderen een executierecht op deze premie-reserve zullen kunnen uitoefenen, zal er toch veel moeten gebeuren. Stel een maatschappij is aan het werk en er vervalt een polis en de maatschappij betaalt niet; er is verschil over de betaling, dan zal de crediteur kunnen executeeren op die premiereserve. Maar wanneer er een andere crediteur komt, die beproeft in Nederland te procedeeren, dan zal men zeggen: neen; dit is een som die uitsluitend bestemd is voor reserve voor de Nederlandsche polishouders, en dat zal moeten blijven zoolang er zulke polishouders zijn. Executie zal voor dien anderen crediteur onmogelijk wezen. Het wil mij dus voorkomen, dat inderdaad de gekozen redactie een behoorlijke werking zal kunnen hebben.

Dan heeft de geachte afgevaardigde ook een bezwaar, ontleend aan alinea 1. Daarin staat:

> ,,Daarin worden bepalingen opgenomen nopens de dekking der premiereserve in waarden, welke hier te lande aanwezig moeten zijn.''

Er staat niet, dat er moet zijn de premiereserve voor de Nederlandsche crediteuren, zegt de geachte afgevaardigde. Toch wel, want er staat in den eersten zin:

> ,,Ten aanzien van in het buitenland gevestigde ondernemingen worden, met betrekking tot het bedrijf hier te lande, verdere voorschriften gegeven bij algemeenen maatregel van bestuur.''

Het is duidelijk, dat dit zal moeten zijn de premiereserve met betrekking tot het bedrijf hier te lande, en ik denk ook wel, dat de steller van den algemeenen maatregel van bestuur dat wel zal begrijpen en den algemeenen maatregel van bestuur ook wel in dien geest zal inrichten. En in allen gevalle, hij zal het moeten begrijpen, want het is zeer duidelijk de strekking van het artikel.

Nu heeft de geachte afgevaardigde een andere onderstelling geopperd: men heeft die waarden ergens gedeponeerd, b.v. bij een zoo voortreffelijke instelling als de Nederlandsche Bank, maar ook de voortreffelijkste inrichting kan vergissingen begaan, en dan kunnen de waarden zoek zijn. Moet ik nu een wetsbepaling daartegen in het leven roepen en zouden wij, indien daaromtrent een bepaling noodig is, dat niet

(Minister **Heemskerk e. a.**)

kunnen overlaten aan den maatregel van bestuur? Het is zeer de vraag, hoe het wettelijk zal moeten geregeld worden, want als men verschil heeft over een zeker object, zal het veel van de daders afhangen, welke daarvan de gevolgen zullen zijn. Wanneer de maatschappij het doet verdwijnen, zal deze een nieuw moeten geven: is het de schuld van een bewaarnemer, dan moet deze het aanvullen.

Er kunnen verschillende gevallen zijn, maar ik geloof niet, dat wij op dit oogenblik die nog eens extra hebben te regelen. Men zal natuurlijk zijn best doen, de zaak zoo zeker mogelijk te stellen, maar men moet niet vergeten: absolute zekerheid is op deze wereld nooit te geven. Wanneeer men zou willen maken een regeling, waarin absolute zekerheid is gelegen, zou ik wel gaarne willen, dat een ander zich met de redactie daarvan belastte. Ik geloof niet, dat ik er in zou slagen. Ik kan inderdaad niet zien, welke behoefte er zou zijn om thans in dit artikel een bepaling tot regeling daarvan op te nemen. En te minder, omdat het een artikel is, dat de regeling van de zaak, voor zoover die regeling noodig is, overdraagt aan den algemeenen maatregel van bestuur.

Mijnheer de Voorzitter! Er is met opzet in den tweeden zin van het eerste lid niet gesproken van het stellen van regelen, maar van het opnemen van bepalingen, om daardoor aan den algemeenen maatregel van bestuur meer vrijheid te laten dan het geval zou zijn bij een meer beperkte uitdrukking als ,,het stellen van regelen''.

De heer **van Rijckevorsel:** Mijnheer de Voorzitter! Een der bezwaren, welke door den heer van Gijn zijn aangevoerd, is nog onopgehelderd gebleven: het bezwaar betreffende het voorschrift van nietigheid in een casus, dien de geachte afgevaardigde omschreef als volgt: gesteld, dat effecten zijn gedeponeerd bij de Nederlandsche Bank en die door een misverstand zijn afgegeven, is dat dan nietig? Ik zou willen opmerken, dat de redactie, gelijk zij bij Nota van Wijziging is voorgesteld, dezen casus toch uitsluit. ,,Indien een onderneming een handeling, waarvoor zij . . . machtiging behoeft, verricht zonder zoodanige machtiging, is die handeling nietig'' — een onderneming beteekent in dit verband een verzekeraar, maar wanneer deponeering van effecten bij de Nederlandsche Bank wordt voorgeschreven, moet met deze een regeling worden getroffen, dat de Bank de effecten niet afgeeft bij voorbeeld zonder machtiging van de Verzekeringskamer, en dat is heel iets anders. Dan is er in het geval, door den heer van Gijn bedoeld, niet een handeling, verricht door den verzekeraar, maar door de Nederlandsche Bank, en die handeling valt niet onder dit voorschrift van nietigheid. Men zal deponeering voorschrijven bij een lichaam, dat zooveel vertrouwen wekt, dat die waarborg onnoodig wordt geacht. Ik meen dus, dat deze bepaling niet is geschreven voor het geval van deponeering bij de Nederlandsche Bank of bij een andere instelling, die bij den algemeenen maatregel mocht worden aangewezen.

De heer **Visser van IJzendoorn:** Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof niet, dat hetgeen de geachte vorige spreker onderstelde, de eenig mogelijke vorm is. Ik kan mij voorstellen, dat de maatschappij de effecten alleen dan van de Nederlandsche Bank mag terugvorderen, wanneer zij daartoe door de Verzekeringskamer gemachtigd is. In dat geval zijn wij binnen het kader van dit artikel. Maar dan voeg ik er onmiddellijk aan toe, dat ik dan tegen de wetsbepaling niet het minste bezwaar heb. Want wat beteekent de uitdrukking, dat de rechtshandeling nietig is? Dit, dat zij geen rechtsgevolg behoort te hebben en dat, wanneer zij rechtsgevolg gehad heeft, dat gevolg daaraan kan worden ontnomen.

In de eerste plaats volgt daaruit, dat de Nederlandsche Bank niet bevoegd was af te geven en dus verplicht is het nadeel te vergoeden, dat zij c.q. door die onbevoegde handeling heeft te weeg gebracht.

Om die reden vind ik, dat het voorbeeld, dat is gegeven, niet er toe heeft geleid, dat de bepaling, die in het wetsontwerp voorkomt, valt af te keuren.

De heer **Heemskerk,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb niets meer te zeggen, dan dat ik mij volkomen kan vereenigen met de uiteenzetting van den geachten laatsten spreker.

De **Voorzitter:** Dit artikel is opgenomen na de sluiting van de schriftelijke beraadslaging. Mag ik de Commissie van Rapporteurs verzoeken haar gevoelen over deze wijziging in het ontwerp mede te deelen?

De heer **de Monté ver Loren,** voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Tegen de invoeging van dit artikel bestaat bij de Commissie geen bezwaar.

De beraadslaging wordt gesloten en het artikel zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over art. 30, luidende:

> ,,De Verzekeringskamer is bevoegd getuigen en deskundigen op te roepen. Deze zijn verplicht te verschijnen.
>
> De oproeping geschiedt op de wijze, door de Verzekeringskamer te bepalen.
>
> De oproeping door middel van dagvaarding geschiedt door een deurwaarder of dienaar der openbare macht op de wijze, voorgeschreven bij artikel 144 van het Wetboek van Strafvordering. De termijn van dagvaarding bedraagt ten minste drie vrije dagen.
>
> Indien een getuige of deskundige niet op de dagvaarding verschijnt, kan de Verzekeringskamer daarvan proces-verbaal opmaken. Zij kan hem andermaal doen dagvaarden en daarbij voegen een bevel tot medebrenging.
>
> Tot het uitbrengen van eene dagvaarding en tot de tenuitvoerlegging van een bevel tot medebrenging verleent het openbaar ministerie desgevorderd zijne tusschenkomst.
>
> De getuigen zijn verplicht getuigenis af te leggen, de deskundigen om de van hen gevorderde diensten te bewijzen.
>
> De Verzekeringskamer is bevoegd den getuige of deskundige, mits deze den leeftijd van vijftien jaren vervuld hebbe, den eed af te nemen; de getuige legt den eed af, dat hij de waarheid en niets dan de waarheid zal zeggen, de deskundige, dat hij zijne taak naar zijn geweten zal vervullen.
>
> De artikelen 17 en 23, eerste lid, der wet van 5 Augustus 1850 (*Staatsblad* n°. 45), gelijk die laatstelijk is gewijzigd, zijn van overeenkomstige toepassing.
>
> Tot het afnemen van verhooren van getuigen en deskundigen houdt de Verzekeringskamer zitting ter plaatse, door haar naar gelang der omstandigheden te bepalen.
>
> De Verzekeringskamer kan aan één of meer harer leden opdragen een getuige of deskundige te gaan hooren.
>
> Aan getuigen en deskundigen wordt op hun verlangen door den voorzitter vergoeding toegeschat op den voet van het tarief, vastgesteld ingevolge artikel 57, eerste lid, der Beroepswet.
>
> De kosten van de verrichtingen van deurwaarders worden berekend op den voet van het tarief van gerechtskosten in strafzaken.''

De heer **Heemskerk,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou gaarne in art. 30, zevende lid, het woordje ,,geheele'' willen invoegen en de bedoelde zinsnede dus willen lezen als volgt:

> ,,De getuige legt den eed af, dat hij de geheele waarheid en niets dan de waarheid zal zeggen.''

De **Voorzitter:** De Regeering brengt dus deze wijziging

6de VERGADERING. — 13 OCTOBER 1922.

25. Regeling van het Levensverzekeringbedrijf.

(de Monté ver Loren.)

aan, dat in het zevende lid tusschen de woorden „de" en „waarheid" wordt ingevoegd het woord: „geheele".

Mag ik vragen, of de Commissie van Rapporteurs zich met deze wijziging kan vereenigen?

De heer **de Monté ver Loren**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie heeft tegen deze wijziging geen bezwaar.

Het gewijzigde artikel 30, thans luidende:

„De Verzekeringskamer is bevoegd getuigen en deskundigen op te roepen. Deze zijn verplicht te verschijnen.

De oproeping geschiedt op de wijze, door de Verzekeringskamer te bepalen.

De oproeping door middel van dagvaarding geschiedt door een deurwaarder of dienaar der openbare macht op de wijze, voorgeschreven bij artikel 144 van het Wetboek van Strafvordering. De termijn van dagvaarding bedraagt ten minste drie vrije dagen.

Indien een getuige of deskundige niet op de dagvaarding verschijnt, kan de Verzekeringskamer daarvan proces-verbaal opmaken. Zij kan hem andermaal doen dagvaarden en daarbij voegen een bevel tot medebrenging.

Tot het uitbrengen van eene dagvaarding en tot de tenuitvoerlegging van een bevel tot medebrenging verleent het openbaar ministerie desgevorderd zijne tusschenkomst.

De getuigen zijn verplicht getuigenis af te leggen, de deskundigen om de van hen gevorderde diensten te bewijzen.

De Verzekeringskamer is bevoegd den getuige of deskundige, mits deze den leeftijd van vijftien jaren vervuld hebbe, den eed af te nemen; de getuige legt den eed af, dat hij de geheele waarheid en niets dan de waarheid zal zeggen, de deskundige, dat hij zijne taak naar zijn geweten zal vervullen.

De artikelen 17 en 23, eerste lid, der wet van 5 Augustus 1850 (*Staatsblad* n°. 45), gelijk die laatstelijk is gewijzigd, zijn van overeenkomstige toepassing.

Tot het afnemen van verhooren van getuigen en deskundigen houdt de Verzekeringskamer zitting ter plaatse, door haar naar gelang der omstandigheden te bepalen.

De Verzekeringskamer kan aan één of meer harer leden opdragen een getuige of deskundige te gaan hooren.

Aan getuigen en deskundigen wordt op hun verlangen door den voorzitter vergoeding toegeschat op den voet van het tarief, vastgesteld ingevolge artikel 57, eerste lid, der Beroepswet.

De kosten van de verrichtingen van deurwaarders worden berekend op den voet van het tarief van gerechtskosten in strafzaken.",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De artikelen 31 en 32 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel 33, luidende:

„De Verzekeringskamer brengt jaarlijks aan Ons verslag uit. In het verslag worden niet opgenomen de adviezen, welke door haar zijn uitgebracht doch niet openbaar gemaakt, noch wordt melding gemaakt van inlichtingen, anders dan krachtens artikel 27 verstrekt.

Een oordeel over eenige onderneming wordt in het verslag niet kenbaar gemaakt.",

waarop is ingediend door den heer van Gijn een amendement (Stuk n°. 3, IV), strekkende om het tweede lid van het artikel te lezen als volgt:

(van Gijn e. a.)

„Een oordeel over eenige onderneming wordt in het verslag der Verzekeringskamer niet kenbaar gemaakt. Deze is echter bevoegd in haar verslag de correspondentie te publiceeren, welke zij met een verzekeraar heeft gevoerd. Alvorens van deze bevoegdheid gebruik te maken, is de Verzekeringskamer verplicht aan den verzekeraar mede te deelen, welke correspondentie zij voornemens is in het verslag op te nemen. Indien deze daartegen bezwaar heeft, dan moet zij daarvan binnen 14 dagen na de ontvangst der mededeeling aan de Verzekeringskamer kennis geven. Blijft ook daarna die kamer bij haar voornemen, dan geeft zij daarvan kennis aan den verzekeraar, die tegen die beslissing bij Ons in beroep kan komen op de wijze, in het tweede lid van artikel 25 geregeld."

De heer **van Gijn**: Mijnheer de Voorzitter! Ook deze toelichting behoeft niet lang te zijn. De bedoeling is geen andere, zooals ik reeds in de schriftelijke toelichting heb aangegeven, dan aan de Verzekeringskamer, naast het wapen dat de Regeering haar wil toekennen, het publiceeren van adviezen, die niet worden opgevolgd, nog een ander middel te geven, dat niet zoo scherp is. De heer van Braambeek heeft gezegd, dat als een onderneming een advies van de Verzekeringskamer ontvangt en dat advies niet naleeft, en vervolgens dat advies wordt gepubliceerd, dit vrijwel zal zijn een strop om den hals van die onderneming, dat dit meestal zal zijn een eerste begin van decadentie. Ik geloof, dat dit wel eenigszins overdreven was, ik heb dat gisteren al opgemerkt, maar dat neemt niet weg, dat dit voor de onderneming wel een ernstige zaak zal zijn. Daarom zou ik de Verzekeringskamer in staat willen stellen, nog een zachter wapen te hanteeren, nl. het publiceeren van de met een onderneming gevoerde correspondentie, ook wanneer die correspondentie niet heeft geleid tot een bepaald advies, dat door de onderneming niet is opgevolgd, maar alleen tot een anderen kijk op de zaak.

Ik heb er bij gezegd in mijn toelichting, dat ik mij het geval denken kan, dat het in het belang is van de onderneming zelf, dat die correspondentie wordt gepubliceerd. Er kan zich omtrent een onderneming een onjuist gerucht voordoen. Wanneer dan de onderneming probeert, het tegen te spreken, heeft zij daarmee gewoonlijk weinig succes, omdat men haar niet gelooft. Wanneer dan de Verzekeringskamer inlichtingen vraagt, en zij die op bevredigende wijze verstrekt, en die correspondentie gepubliceerd wordt, dan wordt er een stuk van geloofwaardige zijde gepubliceerd, waaruit blijken kan, dat de zaak in orde is. En dergelijk optreden van de zijde van de Verzekeringskamer kan wenschelijk zijn.

Het is denkbaar, voor wie in de Verzekeringskamer geen absoluut vertrouwen heeft, dat zij dat zal gaan gebruiken als een aanbevelingsmiddel, maar ik meen, dat wij een dergelijke praktijk van de Verzekeringskamer niet mogen onderstellen. Dan zouden wij er van moeten uitgaan, dat er niets dan kwaad van de Verzekeringskamer is te verwachten.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen dit amendement in de goede zorg van de Regeering te mogen aanbevelen.

Het amendement van den heer van Gijn is mede-ondertekend door de heeren van Rappard, Ter Hall, Gerritzen, Dresselhuys, Staalman, Marchant, van Braambeek, mejuffrouw van Dorp, mevrouw Bakker—Nort en den heer Boon, en maakt een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **van Rijckevorsel**: Mijnheer de Voorzitter! Ik voel veel voor het doel, dat de heer van Gijn met zijn amendement wenscht te bereiken, maar vraag mij af, of hij met de door hem voorgestelde redactie zijn doel wel geheel bereiken zal.

Hij heeft als voorbeeld genoemd een maatschappij, die ten onrechte in een kwaad gerucht is geraakt, en nu een gunstig

(van Rijckevorsel e. a.)

attest kan krijgen van de Verzekeringskamer. Dat is wel niet het doel, maar toch een van de doeleinden, die de heer van Gijn met zijn amendement wil bereiken. De heer van Gijn wil het dan aan de Verzekeringskamer mogelijk maken de correspondentie te publiceeren, maar alleen bij haar verslag, en dan kan het wel eens erg laat worden. Een dergelijk verslag komt eerst geruimen tijd na afloop van het boekjaar, misschien 1 of 1½ jaar later. Waarom zou de Verzekeringskamer de correspondentie niet op een nader tijdstip publiceeren? De heer Visser van IJzendoorn merkt hier op: zij moet het nooit doen. Integendeel ben ik het met den heer van Gijn eens, dat het publiceeren van een advies van de Verzekeringskamer zal zijn een bijna doodelijk wapen, en dat het wenschelijk is, dat de Verzekeringskamer ook beschikt over een zachter wapen. Ik zou nu den geachten voorsteller van het amendement in overweging willen geven, het publiceeren van de correspondentie ook mogelijk te maken op een ander tijdstip dan bij het verschijnen van het verslag. Daartoe zoude m. i. alsnog een wijziging moeten worden gebracht in art. 23, dat verplicht alle gevraagde inlichtingen aan de Verzekeringskamer te verstrekken, en wel deze wijziging, dat de Verzekeringskamer bevoegd is de daartoe gevoerde correspondentie te publiceeren.

De heer **Visser van IJzendoorn**: Mijnheer de Voorzitter! Ik twijfel er geen oogenblik aan, dat men met dit amendement het goede heeft bedoeld, maar ik vrees zeer, dat het kwade er mee zal worden bereikt, en wel omdat eerste vereischte voor de goede werking van deze wet is, dat de Verzekeringskamer en de maatschappijen volkomen vertrouwelijk met elkaar moeten kunnen correspondeeren. Mijn bezwaar is, dat wanneer de verzekeringsmaatschappijen, schrijvende aan de Verzekeringskamer, weten, dat op den een of anderen dag die brieven, met of tegen haar zin, kunnen worden gepubliceerd, het effect wordt, dat juist datgene, waarop het aankomt, uit die brieven verdwijnt. Dan krijgen wij een correspondentie, waarin juist niet staat waarop het aankomt en vermoorden wij de werking van deze wet. Daarom ben ik tegen het amendement.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Hoewel ik in het algemeen zeer geneigd ben om de publicatie te bevorderen van datgene, wat publiek gemaakt moet worden, geloof ik toch, dat in hetgeen de heer Visser van IJzendoorn zooeven heeft gezegd, zooveel waarheid is, dat het wel zoo verstandig is om het amendement niet aan te nemen. Ik mag er wel even op wijzen, dat het amendement, zooals het — begrijpelijkerwijze — is geredigeerd, er toe kan leiden, dat het verslag van de Verzekeringskamer zou worden opgehouden. Want als de Verzekeringskamer iets zou willen publiceeren en de maatschappij heeft daartegen bezwaar, dan kan de maatschappij een procedure bij de Kroon uitlokken, die dan den Raad van State, afdeeling geschillen van bestuur, moet hooren, en dat kan geruimen tijd duren.

Ik weet wel, dat daar met bekwamen spoed wordt gewerkt, maar dat neemt niet weg, dat ook dat proces evenals andere processen geruimen tijd kan duren. O. a. kan het een heelen tijd duren, als de afdeeling mocht besluiten om, nadat zij van de verschillende stukken kennis heeft genomen, nog eens een brief naar den Minister te schrijven om nadere inlichtingen. Dan moet die brief worden geredigeerd, door den Minister worden overwogen en, meestal na onderzoek van eenige gegevens, een antwoord opgesteld. En aangezien het hier zeer teere quaesties geldt, zou dat aanleiding kunnen geven, dat de procedure werd gerekt. Indien dan het verslag van de Verzekeringskamer daarop zou moeten wachten, dan zou dat veel te laat uitkomen. En wanneer het de bedoeling was, dat het verslag er niet op zou wachten, dan zou de publicatie veel te laat geschieden. Ik geloof ook, dat er wel eenig bezwaar tegen zou bestaan om te bepalen, dat de Verzekeringskamer op ieder oogenblik, waarop het haar goeddunkt, tot publicatie van correspondentie mag overgaan. Er is ten slotte zeer veel waarheid gelegen in de opmerking van den heer Visser van IJzendoorn, dat men vrijelijk moet

(Minister **Heemskerk** e. a.)

kunnen correspondeeren. Het gebeurt zoo dikwijls, dat men, als men niet in het publiek spreekt, veel meer zegt dan men in het publiek zou doen. Er zijn ook, zooals men mij hier doet opmerken, menschen, die in het publiek dingen zeggen, waaraan ze onder vier oogen nooit zouden denken en die dan ook onder vier oogen veel aangenamer zijn dan in het publiek. Maar wanneer men niet in het publiek over een zaak correspondeert en van gedachten wisselt, dan moet men, om zoo te zeggen, de gekste dingen kunnen zeggen, om te zien, of uit de weerlegging daarvan niet het verstandigste voorkomt. Maar als men weet, dat een brief ten slotte voor publicatie bestemd kan zijn, dan zal men allicht denken: laat ons voorzichtig zijn voor het geval deze brief zal worden gepubliceerd.

Daarom vereenig ik mij met het gevoelen van den heer Visser van IJzendoorn en moet ik de aanneming van het amendement ontraden.

De heer **van Gijn**: Mijnheer de Voorzitter! Er zijn tegen mijn amendement van drie kanten bezwaren ingebracht.

In de eerste plaats van den kant van den heer van Rijckevorsel, die mijn denkbeeld zoo genegen is, dat hij het zelfs zou willen vergemakkelijken, dat hij zich niet zou willen beperken tot het verslag, dat later verschijnt. Nu voel ik daar eenerzijds veel voor, voor het geval dat dit in het belang van de maatschappij is. Doch aan de andere zijde voel ik daar minder voor, omdat het toch een andere zaak is dan wanneer men gewoon in zijn verslag van een zekere correspondentie mededeeling doet. Dat trekt niet zoo de aandacht, als wanneer die afzonderlijk gepubliceerd wordt, en ik zou mij daarom liever willen houden aan wat er was, dat ik niet tot een grooter wapen zou willen maken, omdat het hier niet iets betreft dat in de *Staatscourant* of elders verschijnt, maar iets dat te vinden is in het verslag voor de menschen, die daarin belang stellen en dus niet zoo sterk wordt gepubliceerd.

Een tweede bezwaar is door den heer Visser van IJzendoorn aangevoerd, die meende, dat het voorstel goed bedoeld is, maar de zaak toch bedorven wordt en, vergis ik mij niet, dan sloot de Minister zich daarbij aan.

Wij weten allen, dat er door de Verzekeringskamer toch ook wel zal moeten worden geaboucheerd met de verzekeraars en dat, wat dit betreft, er toch zeker altijd nog wegen openblijven om dingen te bespreken, waarvan men zeker weet, dat zij toch niet in het verslag komen. En daarom vind ik dat bezwaar niet zoo groot.

In Engeland is het het eenige systeem, waardoor de Engelsche Board of Trade zijn invloed uitoefent. Die publiceert nooit adviezen, maar maakt eenvoudig in zijn jaarverslagen bekend de gevoerde correspondentie, en ik heb van Engelsche verzekeraars gehoord, dat men voor de publicatie dier correspondentie aardig bang is.

Ik geloof dus, dat uit dat oogpunt de zaak niet te ernstig moet worden beschouwd, zooals professor Visser van IJzendoorn doet, en dat er geen reden is de zaak daarom terug te nemen.

Een derde bezwaar is door den Minister geopperd, dat de verslagen te laat zullen worden gepubliceerd. Nu kan men zich twee dingen denken. De Verzekeringskamer acht de zaak van zoo groot belang, dat zij haar verslag daarop laat wachten, wanneer een beroep is ingesteld, en wanneer zij de zaak niet van zooveel gewicht acht, nadat een beroep is ingesteld, kan zij de zaak laten zwemmen tot het volgende jaar en de correspondentie het volgende jaar publiceeren in het verslag. Men moet dit natuurlijk geen 1½ ad 2 jaar ophouden, maar ik geloof dat de Verzekeringskamer toch altijd vrij moet zijn in deze te handelen gelijk haar goeddunkt.

Op deze gronden meen ik mijn amendement dus te moeten handhaven.

De heer **van Rijckevorsel**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou nog willen opmerken, dat het bezwaar, geopperd door professor Visser van IJzendoorn, niet zoo groot is als het schijnt, omdat de inlichtingen, die de Verzekeringskamer van de ver-

(van Rijckevorsel e. a.)

zekeraars zal vragen en die zij zal weten te verkrijgen, niet altijd en zelfs in de meeste gevallen niet bij correspondentie zullen worden gevraagd en verkregen.

In vele gevallen zal dat op andere wijze gaan, bijv. door het zenden van accountants en misschien ook door besprekingen.

Dat is dus een aanmerkelijke beperking van den omvang van het bezwaar, door prof. Visser van IJzendoorn aangevoerd.

De heer **Visser van IJzendoorn:** Die correspondentie moet toch worden gepubliceerd.

De heer **van Rijckevorsel:** U betoogde, dat de verzekeraars weinig zouden mededeelen of althans trachten zouden zoo weinig mogelijk mede te deelen, omdat zij beducht zouden zijn, dat de correspondentie zou worden gepubliceerd.

Maar als er inlichtingen worden verkregen niet door correspondentie, dan dreigt dat gevaar niet, en daarom meen ik, dat het door den heer Visser van IJzendoorn aangevoerde bezwaar tot de kleinste afmetingen moet worden teruggebracht.

De heer **van Braambeek:** Mijnheer de Voorzitter! De klacht, die er in de publicatie van de adviezen is gelegen, is niet, dat het publiek precies de strekking en de draagwijdte daarvan begrijpt, maar eenvoudig, dat er adviezen van de Verzekeringskamer worden gepubliceerd. Ik stel mij voor, dat wanneer door de Verzekeringskamer de correspondentie wordt gepubliceerd, het publiek ook niet het vermogen heeft om precies te beoordeelen wat de zuivere inhoud daarvan is ten opzichte van de soliditeit en de vooruitzichten van de levensverzekeringonderneming. Hierbij zal als bij het advies alleen dit voor het publiek werken: O, daar wordt een correspondentie gepubliceerd. Het verschil tusschen advies en correspondentie voor de verzekeringsonderneming is dit: in het eene geval krijg je den strop en in het andere geval krijg je den kogel. Men is in beide gevallen blootgesteld aan de veroordeeling van de Verzekeringskamer, waarvan de concurrenten over en weer het noodige gebruik zullen maken.

Mijnheer de Voorzitter! Op grond hiervan geloof ik, dat het amendement ten opzichte van de verzachtende tendenz, die de voorsteller daarin meent te zien, zeer weinig effect zal sorteeren. Ik heb iets voor dit amendement gevoeld om het omgekeerd effect te bereiken, waarop de voorsteller ook het licht liet vallen, nl. om de verzekeringsonderneming te beschermen tegen dingen, die onder het publiek en de concurrenten worden gecolporteerd. Per slot van rekening geloof ik echter, dat het bezwaar, dat door den heer Visser van IJzendoorn is opgeworpen, zoo zwaar moet wegen, dat het inderdaad geen aanbeveling verdient dit amendement in de wet op te nemen. Ik ben door zijn argumenteering van opinie veranderd. Aanvankelijk had ik de bedoeling, voor het amendement te stemmen, maar juist met het oog op dat argument waag ik het niet meer er mijn stem aan te geven.

De **Voorzitter:** Ik verzoek de Commissie van Rapporteurs haar oordeel over het amendement mede te deelen.

De heer **de Monté ver Loren,** voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Een van de drie aanwezige leden van de Commissie van Rapporteurs heeft het amendement verdedigd, de twee andere leden, dus de meerderheid der Commissie, zijn echter van gevoelen, dat op grond van hetgeen door den heer Minister en den heer Visser van IJzendoorn is aangevoerd, het amendement niet moet worden aangenomen. Het komt hun voor, dat een voorschrift, dat ten gevolge zou kunnen hebben, dat de correspondentie tusschen de onderneming en de Verzekeringskamer niet de geheele waarheid zou bevatten — als ik een uitdrukking mag gebruiken, die ook zooeven hier ter sprake kwam — niet in de wet moet worden opgenomen, ook al heeft de Verzekeringskamer andere middelen om achter de waarheid te komen, zooals de heer van Rijckevorsel te recht gezegd heeft, te harer beschikking.

De beraadslaging wordt gesloten.

(Voorzitter.)

Het amendement van den heer van Gijn c. s. (Stuk n°. 3, IV) wordt met 77 tegen 3 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Bulten, Schokking, Boon, van Sasse van Ysselt, mejuffrouw Westerman, de heeren Marchant, Staalman, Ketelaar, mejuffrouw Katz, de heeren Deckers, van Voorst tot Voorst, Hiemstra, Heukels, K. ter Laan, Bongaerts, Krijger, Hermans, Feber, Tilanus, Kleerekoper, Fleskens, Visser van IJzendoorn, de Monté ver Loren, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Snoeck Henkemans, J. ter Laan, Beumer, Schouten, Kolkman, van Dijk, Michielsen, Suring, Kuiper, Gerhard, Ament, Moerel, van Rijzewijk, Stulemeijer, van Vuuren, de Boer, van den Heuvel, Brautigam, Sannes, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Bomans, Engels, Gerritzen, Oud, Rutgers van Rozenburg, Rutten, Troelstra, van Schaik, Fruytier, Knigge, Albarda, Duys, de Wilde, Visscher, van Wijnbergen, van der Voort van Zijp, van der Molen, Smeenk, van Braambeek, van Boetzelaer van Dubbeldam, Wintermans, A. Colijn, van de Bilt, Juten, Bakker, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Weitkamp, Bierema, Duymaer van Twist, Ebels, Schaper, IJzerman en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren van Gijn, van Rijckevorsel en mejuffrouw van Dorp.

Art. 33 wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over het amendemennt van den heer van Gijn c. s. (Stuk n°. 3, V), strekkende om na art. 33 in te voegen een nieuw art. 33*a*, luidende:

> „Elke onderneming is verplicht in een afzonderlijk premiereservefonds-register aanteekening te houden van de bezittingen, welke deel uitmaken van het premiereservefonds, waaronder worden verstaan de bezittingen, welke in het bijzonder dienen tot dekking der premiereserve en der opeischbare verzekerde bedragen. Onder premiereserve wordt verstaan de waarde der verplichtingen der onderneming, voortvloeiende uit hare verzekeringen, berekend overeenkomstig de door de onderneming aangenomen grondslagen.
>
> Aan het premiereservefonds mogen, behoudens verwisseling der beleggingen, slechts die bedragen worden onttrokken, welke ten gevolge van het vervallen van verzekeringscontracten vrijvallen.
>
> De verschillende bezittingen, welke deel uitmaken van het premiereservefonds, worden stuk voor stuk in het register geboekt. Evenwel worden de leeningen op polissen der onderneming daarin slechts in één totaal bedrag vermeld.
>
> Tot het bedrag der waarde hunner vordering hebben de polishouders en schuldeischers uit levensverzekeringscontracten ten behoeve van de nakoming der verplichtingen, voor de onderneming uit de levensverzekeringen voortvloeiende, op dit premiereservefonds een voorrecht, in rang volgende onmiddellijk na dat, genoemd in artikel 1185, 1°., van het Burgerlijk Wetboek. Onderling hebben zij denzelfden rang.
>
> Ingeval door buitenlandsche wettelijke bepalingen of door een verzekeringscontract de onderneming verplicht is bezittingen tot dekking der premiereserve van een bepaalde groep verzekeringen elders in bewaring te geven, is zij verplicht voor iedere afzonderlijke groep verzekeringen een afzonderlijk premiereservefondsregister aan te houden.
>
> Een onderneming is bevoegd om, behoudens voorafgaande goedkeuring van de Verzekeringskamer, voor een bepaalde groep verzekeringen een afzonderlijk premiereservefonds te vormen; zij is dan verplicht voor deze groep een afzonderlijk premiereservefondsregister aan te houden.
>
> De polishouders en schuldeischers uit levensverzekeringscontracten, tot een bepaalde groep als bedoeld in het 5de en 6de lid behoorende, hebben een voorrecht als in het vierde lid bedoeld op het premiereservefonds van

(van Gijn e. a.)

die bepaalde groep. Polishouders en schuldeischers uit levensverzekeringscontracten, behoorende onder een andere groep, hebben echter op dit premiereservefonds een voorrecht, in rang onmiddellijk volgende op dat dier bepaalde groep.

Elke onderneming is verplicht om, voor zoover zij dit vroeger nog niet heeft gedaan, in den loop der maand Januari bij de Verzekeringskamer door haar onderteekende staten in te dienen, voor elk premiereservefonds afzonderlijk vermeldende de bezittingen, welke volgens bovenbedoelde registers daarvan deel uitmaken. Voorts is zij verplicht in de maanden Januari en Juli door haar onderteekende staten in te dienen, voor elk premiereservefonds afzonderlijk vermeldende de wijzigingen, welke daarin sinds de vorige opgave plaats vonden. Eenmaal in de tien jaar is zij verplicht binnen drie maanden na afloop van het boekjaar bij de Verzekeringskamer door haar onderteekende staten in te dienen, voor elk premiereservefonds afzonderlijk vermeldende alle bezittingen, welke volgens haar premiereservefondsregisters daarvan deel uitmaakten bij het einde van het afgeloopen boekjaar. De in dit lid bedoelde staten worden door de Verzekeringskamer gedurende ten minste tien jaren bewaard.

Bij algemeenen maatregel van bestuur, de Verzekeringskamer gehoord, worden de modellen voor de registers en staten, in dit artikel vermeld, vastgesteld. Het bepaalde in art. 27, 1ste lid, is ten deze van toepassing."

De heer **van Gijn** ontvangt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Na hetgeen ik gisteren omtrent het beginsel van dit amendement heb opgemerkt, zal ik mij heden bepalen tot een resumtie van de voordeelen van wat ik beoog.

Een eerste voordeel was de zekerheid, welke men op deze wijze verkrijgt, dat een Nederlandsche onderneming, die depot moet stellen in het buitenland, ook voor zijn Nederlandsche polishouders hier genoeg premiereserve houdt. Het is verleidelijk om, wanneer zoo iets in het buitenland geëischt wordt, daarmede verder te gaan dan hoog noodig is en verder dan gewenscht is in het belang van de Nederlandsche polishouders.

Het tweede en voornaamste voordeel is, dat, wanneer men het voorrecht eenmaal gemaakt heeft, men ook vanzelf het voorrecht kan openen voor speciale groepen bij dezelfde maatschappij afzonderlijke premiereservefondsen te maken. Zooals ik gisteren reeds zeide, kan dat wenschelijk zijn in verband met een Indische portefeuille en bij geval van overneming. Het is ook van zeer groot belang wat betreft de spaarverzekering en verder is het van groot belang voor de pensioenfondsen van groote werkgevers, die zich eventueel bij een levensverzekeringsmaatschappij willen aansluiten, doch voor zich zelf liever een extra-zekerheid hebben, desnoods tegen hoogere premie.

Een derde voordeel is — en dat is ook aan het Departement bekend — dat daardoor de liquidatie in menig opzicht zeer zal worden vergemakkelijkt, dat men niet zulk een ontzettend ruime bevoegdheid zal behoeven te geven aan de Verzekeringskamer in geval van de z.g. curateele.

Ik zal deze punten niet verder uitwerken, maar alleen zeggen, dat vooral het tweede punt bij mij van zeer groot belang is, omdat men in ons land op dit oogenblik niet kan doen wat men in Engeland zeer sterk doet: afzonderlijke premiereservefondsen maken voor afzonderlijke groepen van verzekerden.

Nu nog een enkel woord naar aanleiding van een opmerking, door den Minister gisteren gemaakt, die mij onjuist lijkt.

De Minister heeft dit onderwerp laten zwemmen, maar heeft toch gezegd: als men een voorrecht maakt voor de polishouders, dan zal dat er toe leiden, dat men de premiereserve zoo klein mogelijk maakt.

Als dat zoo was, dan zou er nooit een verzoek komen o. a. van werkgevers bij een maatschappij om een speciale premiereserve te krijgen. Dan zouden zij bang zijn en zeggen: dan berekent de maatschappij die zoo klein mogelijk. Dus dit is een bewijs uit de practijk, dat het niet juist is wat de Minister zeide.

Verder heeft de Minister een schijn gegeven van iets wat in de werkelijkheid niet bestaat. Kleiner maken van de premiereserve is natuurlijk bedenkelijk bij een maatschappij, maar wanneer is het bedenkelijk? Als men die premiereserve verkleint, ten einde meer aan aandeelhouders en tantièmisten te kunnen uitkeeren, maar wanneer men die premiereserve alleen kleiner maakt ten bate van de algemeene reserve, dan doet dat aan de draagkracht der maatschappij niets af. Dan wordt daardoor het pand óp zich zelf iets minder, maar ik zou zeggen: een klein pand is toch altijd nog beter dan geen pand.

Dus uit dat oogpunt is er reden om dan de voorkeur te geven, al kan het deze maatschappij als iederen anderen pandgever aanleiding geven om dat pand niet grooter te maken dan noodig is. Dat spreekt vanzelf, maar de zaak blijft wat betreft de soliditeit volkomen gelijk.

Ik meen dus, dat het eenige bezwaar, dat gisteren door den Minister is geopperd en dat niet voorkomt in de Memorie van Antwoord, wel van zeer weinig gewicht is.

Het amendement is mede-onderteekend door de heeren van Rappard, Ter Hall, Gerritzen, Dresselhuys, Staalman, Marchant, van Braambeek, mej. van Dorp, mevr. Bakker—Nort en den heer Boon, en maakt dus een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Visser van IJzendoorn:** Mijnheer de Voorzitter! Dit is een inderdaad belangrijk amendement, en onder dagteekening van gisteren — 12 October — heeft daarover nog geschreven een man, die van deze materie eenigszins onderving heeft, nl. mr. F. Sleutelaar, de Amsterdamsche rechter-commissaris, in wat we kunnen noemen de déconfiture van de Algemeene. Deze heeft de aanneming van het amendement ontraden in een zeer lezenswaardig artikel in het *Handelsblad*, en dat stemt er toch zeker toe ons dubbel te beraden of we dat doen zullen. Het stuk werk, dat nu aan ons oordeel is onderworpen, is natuurlijk niet volmaakt; dat is menschenwerk nooit. Maar het draagt toch het kenmerk van te zijn goed doordacht, en daarom heeft het mij buitengewoon getroffen, dat ook in dit ingezonden stuk de opmerking wordt gemaakt, dat wij hier hebben een voorstel, dat niet past in het kader van het ontwerp en dat het reeds daarom moet worden begroet met een „niet-ontvankelijkheid". Er wordt hier gezegd: wat is het kader? Ik antwoord: het denkbeeld, waarvan bij het maken van het ontwerp is uitgegaan en dat mij buitengewoon lief is.

Aan het slot van het artikel van den heer Sleutelaar lees ik de woorden:

> „Dit druischt echter geheel in tegen de beginselen van vrijheid en openbaarheid, die in het ontwerp zijn nedergelegd en die zoo geheel in overeenstemming zijn met ons volkskarakter."

Vrijheid en openbaarheid zijn in overeenstemming met ons volkskarakter, zeer zeker, deze zijn beslist noodig om te krijgen gezonde maatschappelijke toestanden, willen we hebben een bloeiend levensverzekeringsbedrijf, dan moet dat zich in vrijheid kunnen ontwikkelen en dan moeten wij daaraan niet meer banden aanleggen dan noodig is, en ik voeg er aan toe: dan moet men de menschen niet paaien met schijn. Waarom wil men in dit geval een voorrecht hebben? Men zegt: om de positie van de verzekerden te verbeteren. Beteekent dat wat? Ik heb hier vóór mij cijfers uit de laatste balansen.

Tegenover de verplichtingen tegenover de verzekerden van 52 millioen staan bij de Nationale verplichtingen tegenover anderen tot een bedrag van f 577 000; bij de Eerste Nederlandsche bedraagt het 38 millioen tegenover f 543 000; bij Eigen Hulp 18 millioen tegenover f 47 000; bij de Amsterdamsche 20 millioen tegenover f 97 000; bij de Algemeene

(Visser van IJzendoorn c. a.)

72 millioen tegenover f 487 000 en bij Kosmos 42 millioen tegenover f 198 000.

Kan nu iemand, in het lieht van die eijfers beweren, dat de positie van de polishouders van de Algemeene of van Kosmos een betere zou zijn geweest, wanneer zij dat voorrecht hadden? Wie hen daarmede paait, houdt ongelukkige slachtoffers voor den gek. En daartegenover staat iets anders, dat niet te lieht moet worden geschat. Wanneer men legt wat ik zou willen noemen een eerste hypotheek op de geheele premie-reserve, dan beschikken de maatschappijen over o zoo weinig middelen om aan moeilijkheden het hoofd te bieden. Als daarop rust het voorrecht van de polishouders, dan kan men aan verzekeringsmaatschappijen, al zijn zij nog zoo bloeiend, slechts een uitermate gering krediet verleenen.

Wat is nu het gevolg van het stelsel, hier door den heer van Gijn ontwikkeld? Dat men er natuurlijk op bedacht moet zijn om de premiereserve zoo gering mogelijk te maken ten einde zooveel mogelijk middelen te behouden, waarover men de vrije beschikking heeft. Ergo, het stelsel van voorrechten, waarbij men niet dwingt tot het maken van een bepaalde reserve, is uit dien hoofde uit den booze: het stelsel, dat ons bij dit amendement wordt voorgesteld, dat er moet zijn een premiereserve, berekend overeenkomstig de door de onderneming aangenomen grondslagen, is de grootst mogelijke voor-den-gek-houderij, die men zieh denken kan. Wil men dat stelsel, dan moet men verder gaan en de levensverzekering wringen in een keurslijf van bindende bepalingen. Over de bezwaren, die daaraan verbonden zijn, spreek ik op dit oogenblik niet; die zijn niet aan de orde, en men kan ook niet zoo maar eventjes bij amendement dat stelsel in de wet brengen. Maar dat dit stelsel er toe zal leiden, dat men heeft een zoo klein mogelijke reserve, aeht ik in hooge mate bedenkelijk en daarom zal ik mijn stem niet aan het amendement geven.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Het wil mij voorkomen, dat ik na het betoog van den heer Visser van IJzendoorn niet al te veel meer behoef te zeggen. De geachte afgevaardigde, die het amendement heeft voorgesteld, heeft als een van de voordeelen voor het voorreeht genoemd, dat men daardoor de polishouders in meer dan één groep kan verdeelen.

Mijnheer de Voorzitter! Dat wil mij in het algemeen niet voorkomen als een voordeel. Ik geloof, dat die verschillende groepen van crediteuren in het algemeen niet zoo gewenseht zijn: waar men ze vermijden kan, dient men ze zooveel mogelijk te vermijden. Er staat in den Bijbel: als één lid lijdt, lijden alle leden mede. Zoo is het in het lichaam van een mensch en is het ook bij een maatschappij. Wanneer er een groep is van crediteuren van een maatschappij, die niet bevredigd kan worden, is het leven van de maatsehappij niet gezond, ook al zou een andere groep kunnen zeggen: voor mij zullen er wel waarborgen aanwezig zijn. De waarborg kan er zeer door verzwakt worden. Het wil mij voorkomen, dat, als men een stelsel van voorrecht van een bepaalde groep aanneemt, men de kans op insolventie vergroot en de kan op faillissement ook, en dat ten slotte degenen, ten wier bate het voorrecht wordt gemaakt, er de dupe van zullen kunnen zijn. Wanneer men maakt een voorreeht ten bate van Nederlandsche polishouders tegenover de buitenlandsche, die dan hun dekking in het buitenland moeten zoeken, zullen deze, indien die dekking in het buitenland dreigt te falen, zeggen: dan moeten wij zien dat wij, eer het erger wordt .een insolventverklaring uitlokken. Indien er erediteuren zijn, die om de een of andere reden niet betaald worden, en er geen voor de hand liggend exeeutieobject is, waaruit zij kunnen worden voldaan, terwijl zij geen belang hebben bij de premiereserve, waarop polishouders een voorreeht hebben, dan zullen zij denken: laat ons onze kans beproeven en een faillissement uitlokken. Dan zal natuurlijk het voorrecht, dat in de premiereserve gelegen is, in waarde verminderen, want zoodra er iets gebeurt met de maatschappij, is de dekking der premiereserve van minder waarde.

(Minister **Heemskerk** c. a.)

De bedoeling moet dan ook niet zijn eenige erediteuren veilig te leggen, maar om de maatschappij zoo solide mogelijk te maken, en zij zal zoo gezond mogelijk zijn wanneer het geheele bedrijf in harmonie gezond is. Een lichaam is gezond, wanneer de bloedcireulatie gezond is; hapert er iets aan de bloedcireulatie, dan ontstaan er allerlei ziekten. En nu is de strekking van het voorrecht om de bloedeirculatie van de maatsehappij minder volledig te maken, en dat is naar mijn meening één van de gronden, waarom mr. Sleutelaar te recht kon sehrijven, dat het voordeel, dat men aan de polishouders wil geven, misleidend is, want het zal ten slotte niet blijken een voordeel te zijn.

Het ligt dan ook in het stelsel van deze wet, dat men de aandaeht van de Verzekeringskamer niet op een enkel onderdeel van het bedrijf vestigt. De Verzekeringskamer zal natuurlijk moeten nagaan of er een genoegzame premiereserve is in verband met de loopende polissen, maar zal er b.v. ook op moeten letten of er niet te veel onkosten zijn. Dat is ook een belangrijk punt van eonsideratie bij de gestie van een levensverzekeringmaatsehappij. Van het oogenblik af, dat het voorreeht in de wet zou worden vastgelegd, zou men zich moeten afvragen of er niet weer eenige waarborg in de wet moet worden gelegd ten aanzien van andere onderdeelen van het bedrijf. Dat is één van de zaken, die zouden moeten overwogen worden. Overigens zou het, indien dit amendement werd aangenomen, volstrekt noodzakelijk zijn, verschillende artikelen van het ontwerp na te gaan. B.v. art. 40, waarin gezegd wordt, dat de insolventie kan worden uitgesproken, wanneer voorzien wordt, dat de maatschappij in de toekomst niet aan al haar verpliehtingen kan voldoen. En ook art. 61, dat zegt, dat wijziging van de rechten van erediteuren mogelijk is, maar niet van bevoorreehte erediteuren; indien de polishouders bevoorreehte erediteuren worden, zou bij aanneming van het amendement art. 61 niet meer slaan op de polishouders. Ik zou er niet aan denken bij improvisatie wijzigingen in deze artikelen aan te brengen. De geheele zaak zou dan op de helling moeten. Maar ik heb het vertrouwen, dat de Kamer het amendement niet zal aannemen, en ik acht het daarom niet noodig, nog in verdere besehouwingen te treden.

De heer **van Gijn**: Mijnheer de Voorzitter! Al heeft de Minister zijn dreigement verzaeht, ik blijf het toch in hooge mate betreuren, dat hij deze houding aanneemt. Ik zou de laatste zijn om dit wetsontwerp in gevaar te brengen, waar een wet van zoo groot belang is voor ons land. Ook de heer Visser van IJzendoorn betwijfelde, of de wet beter zou worden, en hij zag strijd met de vrijheid en openbaarheid. Er bestaat in dat opzieht blijkbaar hier een unieke meening, want de Engelsehen aehten een dergelijke regeling wel noodig en hebben er een groot gebruik van gemaakt. Als de heer Visser van IJzendoorn zegt: zoo weinig mogelijk banden, verbaas ik mij zeer, dat hij niet is bijgevallen bij de schrapping van art. 9. De beteekenis van het voorrecht tegenover de niet-bevoorrechte ereditenren is z. i. niet zoo groot. Ik heb eehter nadruk gelegd op het voorreeht voor aparte groepen. Dat het bij de „Algemeene" geheel zonder beteekenis zou zijn geweest, betwijfel ik zeer; speciaal bij de liquidaties en bij de herverzekeringen zou het van belang zijn geweest, evenals bij de „Kosmos". Het zou voor den rechter-commissaris gemakkelijker zijn geweest, al vindt hij deze methode misschien aangenamer.

Wat betreft de premiereserve, het spijt mij, dat de heer Visser van IJzendoorn niet heeft gehoord hetgeen ik zooeven dienaangaande reeds heb gezegd naar aanleiding van een opmerking van den Minister in die riehting, anders zou de geachte afgevaardigde die opmerking niet in preeies denzelfden vorm hebben herhaald. Ik zou nu weer dezelfde repliek kunnen gaan houden en betoogen, dat het beter is een ietwat kleiner pand te hebben dan in het geheel geen pand.

De bezwaren van den Minister komen van den anderen kant. De Minister heeft begrepen, dat voor mij het zwaartepunt ligt in het mogelijk maken van ondergroepeeringen in een maatschappij, en de Minister heeft gezegd: als één lijdt,

(van Gijn e. a.)

moeten ze allemaal lijden. Het is echter niet noodig, dat ze allemaal lijden, en het is ook zeer de vraag of dat wenschelijk is. De Minister vergeet, dat de Nederlandsche maatschappijen toch al gedwongen zijn, een aparte premiereserve, waarop een voorrecht rust, in het buitenland te deponeeren. Men zal dus een splitsing krijgen, die kan men niet geheel vermijden, en uit dat oogpunt kan men er niet tegen zijn, hetzelfde ook binnenslands te doen.

Het betoog van den Minister, dat men gauwer tot een faillissement zal komen, heb ik niet kunnen begrijpen. Uit den aard der zaak zal ieder zich in de eerste plaats wenden tot zijn eigen premiereserve. Is die niet voldoende, dan zal men recht hebben op de algemeene reserves, maar ik geloof niet, dat de meeste verzekerden zoo onverstandig zullen zijn om zich te werpen op de algemeene reserves, en wel door middel van een faillissementsaanvrage.

De Minister heeft gezegd, dat hij bij aanneming van mijn amendement de wet op vele punten zou moeten wijzigen. Ik heb dat met verbazing gehoord. Ik wil erkennen, dat deskundigen, en deskundigen, die ook door den Minister buitengewoon hoog worden gesteld, mij hebben voorgelicht in deze zaak, en zij hebben mij verzekerd, dat verder geen wijziging in de wet noodig zou zijn dan alleen voor wat betreft de regeling van de déconfiture. Die regeling zou aanmerkelijk worden vergemakkelijkt, als het voorrecht in de wet stond, maar verder behoefde niets te worden veranderd. Ik geloof dus niet, dat de Minister de geheele wet nog eens op de helling zou moeten leggen en ik meen, dat het gauw klaar zou zijn. De Minister heeft dit echter in zoodanige termen gezegd, dat ik wel verwachten moet, dat de geheele zaak daardoor lang zou worden uitgesteld, zoo al niet afgesteld, al heeft de Minister dat nu niet gezegd. Ik acht het verstandig de wet niet aan dat gevaar bloot te stellen, en ik trek daarom mijn amendement in.

Aangezien de heer van Gijn het amendement (Stuk n°. 3, V) heeft ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De **Voorzitter:** Het komt mij voor, dat nu ook de amendementen van den heer van Gijn c.s., voorgesteld in Stuk n°. 3, onder VII, VIII en IX, eveneens moeten worden ingetrokken.

De heer **van Gijn:** Ja, Mijnheer de Voorzitter!

Ook deze amendementen maken derhalve geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

Beraadslaging over het amendement van den heer van Gijn c. s. (Stuk n°. 3, VI), strekkende om na artikel 33 in te voegen een art. 33*b*, luidende:

> ,,In geval van herverzekering bij een maatschappij, op welke de bepalingen dezer wet niet toepasselijk zijn, is de in herverzekering gevende onderneming verplicht de premiereserve volgens haar grondslagen te berekenen en de waarden tot dekking daarvan zelf te bewaren en te beheeren en op te nemen in het premiereservefonds dier groep verzekeringen, waartoe de in herverzekering gegeven verzekering behoort. De Verzekeringskamer is bevoegd, om bijzondere redenen van deze bepaling vrijstelling te verleenen.''

De heer **van Gijn** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Dit amendement behoeft geen uitvoerige toelichting. De bedoeling is eenvoudig voor te schrijven, dat als men zich herverzekert bij een maatschappij, die niet valt onder de Nederlandsche wet, men voor de belangrijke vorderingen, die men op zulk een maatschappij krijgt, zich zeker moet stellen door te eischen, dat de buitenlandsche maatschappij de premiereserve laat onder bewaring van de onderneming, die een herverzekering sluit. Die regel geldt ook in andere landen, althans in Denemarken, en heeft ten gevolge, dat sommige van onze herverzekeringsmaatschappijen een deel van haar premiereserve daar in bewaring moeten geven. Het komt mij dan ook voor, dat wij door dit amendement niet anders doen dan die maatschappijen steunen, en ik beveel dan ook dit amendement bij de Kamer aan.

Het amendement is mede-onderteekend door de heeren van Rappard, Ter Hall, Gerritzen, Dresselhuys, Staalman, Marchant, van Braambeek, mejuffrouw van Dorp, mevrouw Bakker—Nort en den heer Boon, en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Heemskerk,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet in de eerste plaats opmerken, dat de woorden ,,en op te nemen in het premiereservefonds dier groep verzekeringen, waartoe de in herverzekering gegeven verzekering behoort'' in het amendement zullen moeten vervallen, omdat zij veronderstellen de aanneming van het vorige amendement, dat is ingetrokken.

De geachte afgevaardigde wenscht nu aan een maatschappij, die herverzekert bij een buitenlandsche maatschappij, de verplichtng op te leggen, de premiereserve volgens haar grondslagen te berekenen en de waarden tot dekking daarvan zelf te bewaren en te beheeren, terwijl de Verzekeringskamer bevoegd is, om bijzondere redenen van deze bepaling vrijstelling te verleenen.

Hier wordt dus een dwingend gezag aan de Verzekeringskamer toegekend. Indien men dat wil, zou men verstandig doen, te zetten: ,,geheel of gedeeltelijk'' vrijstelling te verleenen, want het kan gebeuren, dat de eene maatschappij bij de andere herverzekert, en de andere maatschappij weer bij de eene herverzekert, zoodat ieder een reserve heeft ten bate van de ander, en het ten slotte meer aankomt op het saldo van die reserves dan op het volledig bedrag daarvan. Hoe dat zal uitkomen is natuurlijk een zaak, die voor ieder geval afzonderlijk zal moeten worden beoordeeld.

In elk geval zou echter de Verzekeringskamer discretionnaire macht moeten hebben.

Nu voorziet dit wetsontwerp in deze zaak zooals in alle andere zaken door de bevoegdheid, die de Verzekeringskamer heeft om adviezen te geven. Men kan zelfs een advies geven in algemeenen zin. Op bladz. 2 van de Memorie van Antwoord staat:

> ,,Gelijk reeds hiervoor opgemerkt, kan de Verzekeringskamer adviseeren ook voor de verschijning van een jaarverslag, ook kan zij aan meerdere maatschappijen, b.v. bij circulaire, betreffende bepaalde onderwerpen dezelfde adviezen geven. Doch het blijft dan een advies, dat eerst kan worden gepubliceerd, nadat de maatschappij haar eventueel afwijkende beschouwing daartegenover heeft gesteld. Omdat vele maatschappijen onder gansch verschillende omstandigheden haar bedrijf uitoefenen, is het niet zonder bedenking algemeene normen te publiceeren; practisch zijn aan dit denkbeeld soortgelijke bezwaren verbonden als in het in de wet opnemen van dergelijke normen.''

De zaak komt dus hierop neer, dat het onder omstandigheden nuttig kan zijn, dat gehandeld wordt zooals in dit amendement wordt aangegeven, maar dat het niet in het stelsel van deze wet ligt, om door de Verzekeringskamer voorschriften te laten geven. Het stelsel is, dat de Verzekeringskamer adviezen geeft, en de Verzekeringskamer heeft volkomen de gelegenheid om betreffende dit onderwerp, evenals omtrent andere onderwerpen, adviezen te geven, zoodat dit amendement niet in het stelsel van deze wet past. Bovendien is het overbodig, omdat door de bevoegdheid van de Verzekeringskamer tot het geven van adviezen in deze zaak evengoed als in andere zaken kan worden voorzien.

De heer **van Gijn:** Mijnheer de Voorzitter! De Minister merkte op, dat het amendement, ten gevolge van de verwerping van art. 33*a*, behoort te worden gewijzigd. Uit den aard der zaak breng ik die wijziging gaarne aan.

De woorden ,,en op te nemen in het premiereservefonds dier

(van Gijn e. a.)

groep verzekeringen, waartoe de in herverzekering gegeven verzekering behoort" moeten uit mijn amendement worden geschrapt. De Minister maakt er geen groot bezwaar tegen, maar meent, dat het in de wet niet thuis hoort en meent bovendien, dat het wat te ver gaat om de Verzekeringskamer vrijheid te geven tot het verleenen van vrijstelling. Nu geloof ik, dat in gevallen van herverzekering de zaak zich vanzelf oplost, omdat de eene maatschappij haar eigen premies zal houden in den vorm van premiereservefonds van de andere. In zooverre geloof ik niet, dat de woorden ,,geheel of gedeeltelijk" noodzakelijk zijn, maar ik heb geen bezwaar om ze in mijn amendement op te nemen en breng dus die wijziging aan.

Nu blijft alleen de vraag over, of voor dit geheele artikel wel plaats is in de wet. Al ligt dit amendement niet geheel op hetzelfde gebied als art. 29, toch heb ik overwogen, dat art. 33*b* wel reden van bestaan heeft, omdat wij hier te doen hebben met buitenlandsche herverzekeraars en het gewenscht is, de Verzekeringskamer bij voorbaat opmerkzaam te maken op de noodzakelijkheid van het houden van toezicht. Het feit, dat wij hier min of meer op hetzelfde terrein zijn als met art. 29, doet mij de wenschelijkheid voorkomen, dat ook dit in de wet staat. Ik merk bovendien op, dat het voor maatschappijen, die met dezen eisch bij buitenlandsche maatschappijen moeten komen, veel aangenamer is, dat het in de wet staat, dan wanneer het eenvoudig gaat bij wijze van advies, waarvan de buitenlandsche maatschappij zal vragen, of de binnenlandsche maatschappij geen kans heeft om er van af te komen. Van hetgeen in de wet staat kan men in geen geval afkomen.

De **Voorzitter:** Door den heer van Gijn worden de volgende wijzigingen in het amendement aangebracht. In de eerste plaats vervallen de woorden ,,en op te nemen in het premiereservefonds dier groep verzekeringen, waartoe de in herverzekering gegeven verzekering behoort". In de tweede plaats worden tusschen de woorden ,,bepaling" en ,,vrijstelling" ingevoegd de woorden ,,geheel of gedeeltelijk".

De heer **Heemskerk,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! De heer van Gijn heeft terloops een vraag gesteld, die ik niet heb willen stellen, maar die ik, nu hij haar gesteld heeft, wel even wil beantwoorden. De heer van Gijn heeft nl. gevraagd, om er voor dit artikel plaats is in de wet. Neen, eigenlijk is er geen plaas voor in de wet. In de eerste plaats begrijp ik niet, waarom hij het hier wil zetten. Maar bovendien, het zal zijn artikel 33*A*, en als men dat *A* nu niet achter artikel 33 wil laten staan, dan zal men alle artikelen van de wet moeten vernummeren en dus ook alle artikelen moeten veranderen, waarin naar andere artikelen wordt verwezen. Dus plaats is er eigenlijk in de wet voor het amendement niet.

Maar het is ook niet noodig, zelfs niet wenschelijk, want in zekeren zin verzwakt het de wet. Immers, er staat geen sanctie op; het geeft een dwingend gezag aan de Verzekeringskamer, maar zonder sanctie. Wanneer men de zaak overlaat aan het advies van de Verzekeringskamer, dan staat er de sterke sanctie op van het openbaar maken van het advies. Dus, terwijl het in schijn de wet versterkt, verzwakt het de wet in werkelijkheid. Maar de geachte afgevaardigde kan niettemin, indien het amendement niet wordt aangenomen, toch deze satisfactie van zijn voorstel hebben, dat uitdrukkelijk hier wordt geconstateerd, dat adviezen van de strekking als in de bepalingen van dit amendement gelegen, door de Verzekeringskamer zullen kunnen worden gegeven en dat, indien de maatschappij deze adviezen niet opvolgt, zij evengoed als alle andere adviezen kunnen worden gepubliceerd, omdat deze zaak verband kan houden met de soliditeit der maatschappijen.

De heer **van Gijn:** Mijnheer de Voorzitter! De Minister maakt nu het bezwaar tegen mijn amendement, dat er geen sanctie meer zou bestaan. Maar dit is mij nu toch volkomen raadselachtig. Dezelfde sanctie, die er altijd is, nl. het advies van de Verzekeringskamer, biedt mijn amendement ook. En de zaak zal sterk staan, wanneer de Verzekeringskamer in haar advies niets anders te zetten heeft dan: ik verwijs u naar art. 33*a* en wanneer zij zegt: gij hebt zelfs het duidelijke voorschrift van de wet niet nageleefd, nu adviseer ik u dat ten spoedigste te doen en als gij dat niet doet, dan publiceer ik dat.

Daar heeft men toch volkomen dezelfde sanctie en de zaak staat sterker, omdat iedereen zal inzien, dat de Verzekeringskamer volkomen gelijk heeft.

De heer **Heemskerk,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! De Verzekeringskamer kan vrijstelling verleenen of niet vrijstelling verleenen. Wanneer de Verzekeringskamer gezag krijgt, kan zij op dit punt geen advies geven; zij zou dan een advies aan zich zelf moeten geven.

Wanneer er niets staat, dan is het waar, wat de geachte afgevaardigde zegt, dan kan de Verzekeringskamer advies geven, maar wanneer er staat, dat de Verzekeringskamer vrijstelling kan geven, dan is dat in zooverre een derogatie aan de algemeene bevoegdheid om advies te geven en derhalve meen ik, dat het inderdaad juist is, dat de aanneming van dit amendement de waarborgen zou kunnen verzwakken en dus niet zou versterken.

De heer **de Monté ver Loren,** voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs kan niet inzien, dat de bijzondere bepalingen, voor buitenlandsche verzekeraars in de wet opgenomen, op de wijze als de heer van Gijn aangegeven heeft, aanleiding zouden kunnen zijn om ook het door hem voorgestelde voorschrift in de wet een plaats te geven.

De verhouding toch van de Verzekeringskamer tegenover de Nederlandsche maatschappijen, die verzekeringen sluiten, is uit den aard der zaak een geheel andere dan de verhouding van de Verzekeringskamer tegenover buitenlandsche ondernemingen.

Op deze gronden meent de Commissie van Rapporteurs, dat het amendement van den heer van Gijn niet in de wet moet worden opgenomen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het gewijzigde amendement van den heer van Gijn c. s. wordt in stemming gebracht en verworpen met 59 tegen 16 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren van der Voort van Zijp, Smeenk, van Boetzelaer van Dubbeldam, Wintermans, A. Colijn, van de Bilt, Juten, Bakker, Weitkamp, Bierema, Duymaer van Twist, Ebels, Snoeck Henkemans, Beumer, Schouten, Kolkman, van Dijk, Michielsen, Suring, Kuiper, Ament, Moerel, van Rijzewijk, Stulemeijer, van Vuuren, de Boer, van den Heuvel, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Bomans, Engels, Bulten, Schokking, Boon, mejuffrouw Westerman, de heeren Marchant, Staalman, Ketelaar, mejuffrouw Katz, de heeren Deckers, van Voorst tot Voorst, Heukels, Bongaerts, Krijger, Hermans, Feber, Tilanus Fleskens, Visser van IJzendoorn, de Monté ver Loren, mevrouw Bakker—Nort, de heeren van Rijckevorsel, Oud, Rutgers van Rozenburg, van Schaik, Fruytier, Knigge, de Wilde, van Wijnbergen en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heer van Braambeek, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Schaper, IJzerman, J. ter Laan, mejuffrouw van Dorp, de heeren Gerhard, Brautigam, Sannes, van Gijn, Hiemstra, K. ter Laan, Kleerekoper, Gerritzen, Troelstra, Albarda en Duys.

Art. 34 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel 35, luidende:

> ,,De verzekeraar, die al zijn verbintenissen uit het levensverzekeringbedrijf, of een deel daarvan, aan eene andere onderneming wenscht over te dragen, is verplicht,

(Voorzitter e. a.)

een ontwerp der daartoe betrekkelijke overeenkomst, met alle daarbij behoorende toelichtende stukken, aan de Verzekeringskamer in te zenden.

Bij de stukken moeten worden gevoegd de balansen over het laatst afgesloten boekjaar van beide ondernemingen, opgemaakt met inachtneming van eene wetenschappelijke waardeering der uit de loopende verzekeringen voortspruitende baten en lasten.'',

waarop is voorgesteld een amendement van den heer Deckers (Stuk n°. 2), strekkende om in het eerste lid het woord ,,betrekkelijk'' te vervangen door ,,strekkende''.

De **Voorzitter**: Wenscht de heer Deckers zijn amendement mondeling nader toe te lichten?

De heer **Deckers**: Mijnheer de Voorzitter! Ik meen van mondelinge toelichting te kunnen afzien en mij te kunnen bepalen tot verwijzing naar de schriftelijke toelichting.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Bulten, Duymaer van Twist, van de Bilt, van Vuuren en van Wijnbergen en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! De heer Deckers stelt voor in het eerste lid van dit artikel het woord ,,betrekkelijk'' te vervangen door ,,strekkende''.
Ik heb tegen dat amendement geen bezwaar en neem het gaarne over.

Daar het amendement door de Regeering is overgenomen, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De **Voorzitter**: Ik verzoek den voorzitter van de Commissie van Rapporteurs haar gevoelen over de Regeeringswijziging mede te deelen.

De heer **de Monté ver Loren**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie heeft tegen deze wijziging geen bezwaar.

De beraadslaging wordt gesloten en het gewijzigd artikel 35, thans luidende:

,,De verzekeraar, die al zijn verbintenissen uit het levensverzekeringbedrijf, of een deel daarvan, aan eene andere onderneming wenscht over te dragen, is verplicht, een ontwerp der daartoe strekkende overeenkomst, met alle daarbij behoorende toelichtende stukken, aan de Verzekeringskamer in te zenden.

Bij de stukken moeten worden gevoegd de balansen over het laatst afgesloten boekjaar van beide ondernemingen, opgemaakt met inachtneming van eene wetenschappelijke waardeering der uit de loopende verzekeringen voortspruitende baten en lasten.'',

zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Artikel 36 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel 37, luidende:

,,Indien de Verzekeringskamer tegen het ontwerp aanvankelijk geene bezwaren heeft, of indien door Ons is beslist, dat hare bezwaren ongegrond zijn, geeft de verzekeraar, met inachtneming der door de Verzekeringskamer te geven voorschriften, van de voorgenomen overdracht kennis aan de betrokken polishouders. Daarbij wordt mededeeling gedaan van een door de Verzekeringskamer vast te stellen termijn, binnen welken de betrokken polishouders zich bij de Verzekeringskamer schriftelijk tegen de overdracht kunnen verzetten.

Indien de polishouders, vertegenwoordigende een vierde of meer van het betrokken verzekerd kapitaal, zich binnen den gestelden termijn tegen de overdracht hebben verzet, kan eene overdracht niet volgen, ook niet ten aanzien van hen die zich tegen de overdracht niet hebben verzet. De Verzekeringskamer doet daarvan mededeeling aan den verzekeraar.

Indien zich niet binnen den gestelden termijn polishouders, vertegenwoordigende een vierde of meer van het betrokken verzekerd kapitaal, tegen de overdracht hebben verzet en ook overigens tegen de overdracht geen bezwaren bestaan, geeft de Verzekeringskamer daarvan aan den verzekeraar eene schriftelijke verklaring af. De overdracht kan dan volgen en is van kracht ten aanzien van alle belanghebbenden.

Indien de verzekeraar meent, dat de Verzekeringskamer hem eene verklaring, als bedoeld bij het vorige lid, ten onrechte onthoudt, kan hij bij Ons in beroep komen, door middel van een gemotiveerd beroepschrift, waarvan een afschrift aan de Verzekeringskamer bij aangeteekenden brief wordt toegezonden. Door Ons wordt beslist, den Raad van State gehoord, bij een met redenen omkleed besluit. Het laatste lid van artikel 26 is te dezen van toepassing. Wanneer door Ons wordt beslist, dat polishouders, vertegenwoordigende een vierde of meer van het betrokken verzekerd kapitaal, zich niet tijdig tegen de overdracht hebben verzet of dat de andere bezwaren van de Verzekeringskamer ongegrond zijn, kan de overdracht alsnog volgen en is deze van kracht ten aanzien van alle belanghebbenden.'',

waarop is voorgesteld een amendement door den heer Deckers (Stuk n°. 2), strekkende om in het 3de lid in plaats van: ,,en ook overigens tegen de overdracht geen bezwaren bestaan, geeft de Verzekeringskamer daarvan aan den verzekeraar eene schriftelijke verklaring af'' te lezen: ,,en tegen de overdracht ook geen bezwaren bestaan van de zijde der Verzekeringskamer, geeft deze van een en ander aan den verzekeraar eene schriftelijke verklaring af'',

en in het 4de lid, regel 4 v. o., te doen vervallen het woord ,,andere''.

De heer **Deckers** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Het derde lid van art. 37 lezende, komt men tot de overtuiging, dat men op het oog heeft twee soorten van bezwaren, een van de zijde van de polishouders en een van de zijde van de Verzekeringskamer.

Men zal moeten erkennen, dat het woord ,,overigens'' hier tot misvatting aanleiding zou kunnen geven, terwijl ik vermoed, dat het in de bedoeling van den ontwerper van de wet heeft gelegen, dat beide soorten bezwaren ter kennis van den verzekeraar worden gebracht.

In verband daarmede zou ik er de voorkeur aan geven het tweede gedeelte van dezen volzin te lezen zooals ik in mijn amendement heb geredigeerd.

Hieruit volgt dan onmiddellijk, dat in den 4den regel van onderen van het vierde lid het woordje ,,andere'' zal komen te vervallen.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren van Braambeek, van Rijzewijk, Bulten, Bomans en Wintermans en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Dit amendement onderzocht hebbende, ben ik tot de slotsom gekomen, dat de redactie van den geachten afgevaardigde inderdaad een verbetering is; ik heb derhalve de eer dit amendement over te nemen.

Aangezien het amendement door de Regeering is overgenomen, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

6de VERGADERING. — 13 OCTOBER 1922.

25. Regeling van het Levensverzekeringbedrijf.

(Voorzitter e. a.)

De **Voorzitter:** Ik verzoek den voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, om namens de Commissie haar gevoelen mede te deelen over de in art. 37 aangebrachte wijzigingen.

De heer **de Monté ver Loren,** voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Bij de Commissie bestaat daartegen geen bezwaar.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het gewijzigd artikel 37, thans luidende:

„Indien de Verzekeringskamer tegen het ontwerp aanvankelijk geene bezwaren heeft, of indien door Ons is beslist, dat hare bezwaren ongegrond zijn, geeft de verzekeraar, met inachtneming der door de Verzekeringskamer te geven voorschriften, van de voorgenomen overdracht kennis aan de betrokken polishouders. Daarbij wordt mededeeling gedaan van een door de Verzekeringskamer vast te stellen termijn, binnen welken de betrokken polishouders zich bij de Verzekeringskamer schriftelijk tegen de overdracht kunnen verzetten.

Indien polishouders, vertegenwoordigende een vierde of meer van het betrokken verzekerd kapitaal, zich binnen den gestelden termijn tegen de overdracht hebben verzet, kan eene overdracht niet volgen, ook niet ten aanzien van hen die zich tegen de overdracht niet hebben verzet. De Verzekeringskamer doet daarvan mededeeling aan den verzekeraar.

Indien zich niet binnen den gestelden termijn polishouders, vertegenwoordigende een vierde of meer van het betrokken verzekerd kapitaal, tegen de overdracht hebben verzet en tegen de overdracht ook geen bezwaren bestaan van de zijde der Verzekeringskamer, geeft deze van een en ander aan den verzekeraar eene schriftelijke verklaring af. De overdracht kan dan volgen en is van kracht ten aanzien van alle belanghebbenden.

Indien de verzekeraar meent, dat de Verzekeringskamer hem eene verklaring, als bedoeld bij het vorige lid, ten onrechte onthoudt, kan hij bij Ons in beroep komen, door middel van een gemotiveerd beroepschrift, waarvan een afschrift aan de Verzekeringskamer bij aangeteekenden brief wordt toegezonden. Door Ons wordt beslist, den Raad van State gehoord, bij een met redenen omkleed besluit. Het laatste lid van artikel 26 is te dezen van toepassing. Wanneer door Ons wordt beslist, dat polishouders, vertegenwoordigende een vierde of meer van het betrokken verzekerd kapitaal, zich niet tijdig tegen de overdracht hebben verzet of dat de bezwaren van de Verzekeringskamer ongegrond zijn, kan de overdracht alsnog volgen en is deze van kracht ten aanzien van alle belanghebbenden.",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De artikelen 38 tot en met 67 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter:** In de artikelen 68 en 69 is, nadat de schriftelijke gedachtenwisseling gesloten was, een wijziging door de Regeering aangebracht. Ik veronderstel, dat bij de Commissie van Rapporteurs tegen deze wijzigingen geen bezwaar bestaat.

De heer **de Monté ver Loren,** voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Bij de Commissie bestaat tegen de wijzigingen geen bezwaar.

De artt. 68 en 69 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter:** Op artikel 70 was door den heer van Gijn een amendement voorgesteld (Stuk n°. 3, VII), maar dat is ingevolge de zoo pas gevallen beslissing vervallen.

Nadat de schriftelijke beraadslaging gesloten was, is in art. 70 door de Regeering een wijziging gebracht; ik veronderstel, dat tegen die wijziging bij de Commissie van Rapporteurs geen bezwaar bestaat.

De heer **de Monté ver Loren,** voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Bij de Commissie bestaat ook tegen deze wijziging geen bezwaar.

De artikelen 70 tot en met 75 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter:** Op artikel 76 was door den heer van Gijn een amendement voorgesteld (Stuk n°. 3, IX), maar dat is ingevolge de zoo pas gevallen beslissing vervallen.

De artikelen 76 tot en met 79 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter:** In artikel 80 is door de Regeering een wijziging aangebracht nadat de schriftelijke beraadslaging was gesloten. Ik veronderstel, dat bij de Commissie van Rapporteurs tegen die wijziging geen bezwaar bestaat.

De heer **de Monté ver Loren,** voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie vereenigt zich ook met deze wijziging.

De artikelen 80 tot en met 84 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel 85, luidende:

„Tot dekking der kosten, verbonden aan de uitvoering dezer wet, wordt, overeenkomstig regelen, te stellen bij algemeenen maatregel van bestuur, jaarlijks van iedere onderneming, waarop deze wet van toepassing is, eene bijdrage geheven, geëvenredigd aan de premie-ontvangst ter zake der overeenkomsten van levensverzekering, gesloten met binnen het Rijk in Europa gevestigde personen.

De kosten, welke het gevolg zijn van de toepassing van hoofdstuk IV op eenige maatschappij, komen ten laste van die maatschappij.

In geval een als bijdrage vastgesteld bedrag niet binnen den bepaalden tijd is voldaan, wordt de nalatige onderneming schriftelijk aangemaand om alsnog binnen veertien dagen na de dagteekening van den dienstbrief het vastgestelde bedrag te voldoen aan het bureau der Verzekeringskamer. Volgt op deze aanmaning de betaling binnen den gestelden termijn niet, dan kan de voorzitter der Verzekeringskamer een dwangbevel uitvaardigen, medebrengende het recht van parate executie, dat wordt executoir verklaard door den president der arrondissementsrechtbank te 's Gravenhage. Het dwangbevel wordt beteekend en ten uitvoer gelegd op de wijze, bij het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering ten aanzien van vonnissen en authentieke akten voorgeschreven. Het dwangbevel kan in het geheele Rijk worden ten uitvoer gelegd."

De heer **Oud:** Mijnheer de Voorzitter! Slechts een enkel woord. Dit artikel bepaalt, dat de kosten, aan de uitvoering der wet verbonden, volgens regelen, te stellen bij algemeenen maatregel van bestuur, kunnen worden teruggevorderd van iedere overneming, naar evenredigheid van de premie-ontvangst. Nu zou ik den Minister willen vragen, of de Minister niet zou willen overwegen of in dien algemeenen maatregel van bestuur geen rekening zou kunnen worden gehouden met de incassokosten van die premiën.

Ik vraag dat, omdat men anders een onbillijkheid dreigt te begaan tegenover de maatschappijen van volksverzekering.

(van Gijn e. a.)

Bij de volksverzekering bedragen de incassokosten meestal 15—25 pct. van de ontvangen premiën, terwijl voor de gewone maatschappijen de kosten slechts 2 pct. bedragen. Daardoor zou dus de volksverzekering onevenredig zwaar worden belast. Het komt mij voor, dat de wet er zich niet tegen verzet, dat de Minister bij het ontwerpen van den algemeenen maatregel van bestuur daarmede rekening houdt, en daarom zou ik van den Minister gaarne de toezegging ontvangen, dat Zijn Excellentie dat zal overwegen.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! De door den geachten afgevaardigde gevraagde overweging wil ik zeer gaarne toezeggen.

De beraadslaging wordt gesloten en artikel 85 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: In artikel 86 is na het uitbrengen van het Verslag door de Regeering een wijziging gebracht. Ik onderstel, dat tegen deze wijziging bij de Commissie van Rapporteurs geen bezwaar bestaat.

De heer **de Monté ver Loren**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Neen, Mijnheer de Voorzitter!

Artikel 86 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel 87, luidende:

> „Bij het in werking treden dezer wet vervalt de wet van 29 April 1921 (*Staatsblad* n°. 695), behoudens dat op maatschappijen, ten aanzien waarvan op dat tijdstip van kracht is eene verklaring als bedoeld bij artikel 2 dier wet, de voorschriften dier wet van toepassing blijven.
>
> Op maatschappijen, ten aanzien waarvan van kracht is eene verklaring, als in het vorige lid vermeld, is deze wet niet toepasselijk."

De heer **van Rijckevorsel**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou in de redactie van artikel 87 gaarne een kleine wijziging zien gebracht, die niets verandert aan den zin van het artikel, maar die voor mij van waarde is met het oog op een mogelijke wijziging van artikel 89, waaromtrent ik nog een verzoek tot den Minister zal richten. De wijziging is deze, om niet te lezen: „Bij het in werking treden dezer wet vervalt de wet van 29 April 1921 (*Staatsblad* n°. 695)", maar eenvoudig te lezen: „De wet van 29 April 1921 (*Staatsblad* n°. 695) vervalt." Dan zal het dus niet geschieden op het oogenblik van het in werking treden van de wet, maar op het oogenblik van het in werking treden van het artikel; de wijziging verandert dus aan de wet in haar geheel niets.

Ik zal geen amendement indienen, maar wil de Regeering vragen, deze wijziging aan te brengen.

De **Voorzitter**: Het is misschien gemakkelijker, dat de heer van Rijckevorsel hetgeen hij bij art. 89 te zeggen heeft, thans reeds dadelijk mededeelt. Ik stel daarom voor art. 89 te gelijk te behandelen met art. 87.

Daartoe wordt besloten.

Mede is dus aan de orde art. 89, luidende:

> „Hoofdstuk IV dezer wet is ook verbindend voor de koloniën. Deze wet treedt in werking op een door Ons te bepalen tijdstip; nochtans treedt artikel 8 in werking met ingang van den dag na dien der afkondiging van deze wet."

De heer **van Rijckevorsel**: Mijnheer de Voorzitter! Artikel 89 is een belangrijk artikel. Het regelt het in werking treden van de wet, en dat is belangrijk, omdat de algemeene

(van Rijckevorsel e. a.)

wensch is, dat de nieuwe regelen voor het levensverkeringsbedrijf zoo spoedig mogelijk in werking zullen treden. Er zal echter nogal eenige tijd moeten verloopen, alvorens de geheele wet in werking zal kunnen treden; dat zal moeten wachten op de door de wet zelf geëischte algemeene maatregelen van bestuur en deze zullen niet zoo spoedig kunnen tot stand komen, vooral omdat daarover de Verzekeringskamer zal moeten worden gehoord en met sommige adviezen nog al eenige tijd zal gemoeid zijn, b.v. omdat deze van het grootste gewicht zullen zijn en een uitgebreid onderzoek zullen vorderen. Ik noem b.v. het advies over de staten, bedoeld in artikel 27, en dat over de voorschriften betreffende de buitenlandsche verzekeraars. In afwachting van het in werking treden van de geheele wet schijnt het mij daarom gewenscht, dat al dadelijk in werking treden alle artikelen, die daarvoor geschikt zijn, en dat verder telkens die gedeelten van de wet en die artikelen worden ingevoerd, welke daarvoor vatbaar zijn. Artikel 89 komt in dezen gedachtengang eenigszins aan mijn wensch te gemoet door te bepalen, dat artikel 8 dadelijk in werking treedt. Ik zeg „eenigszins", maar het is slechts zéér weinig, want artikel 8 houdt in hoofdzaak in, dat er een Verzekeringskamer is en hoe die is samengesteld. Maar dan zal de Verzekeringskamer aanvankelijk, vóórdat de geheele wet in werking treedt, uitsluitend kunnen dienen als college van advies voor de Regeering en zelfs dat zal zij niet geheel naar wensch kunnen doen, b.v. omdat zij wel inlichtingen zal kunnen vragen, maar die niet zal kunnen eischen. De artikelen, welke haar de macht geven inlichtingen te eischen, treden namelijk niet dadelijk in werking. Ook zou het te betreuren zijn, dat, in geval van fusie, of van een maatschappij, waarover een bijzondere voorziening noodig is, de Verzekeringskamer zal kunnen optreden, omdat de betrekkelijke artikelen nog niet in werking zijn.

Maar bovendien, het is wel zeker, dat er nog geheel andere en talrijke artikelen zijn, waarvan het wenschelijk en mogelijk is, dat zij dadelijk in werking treden of althans vóórdat de geheele wet in werking treedt. Het lijkt mij echter ondoenlijk thans reeds de verschillende termijnen voor de verschillende artikelen in de wet voor te schrijven; indien wij dat poogden, zouden wij zeker fouten maken. Ik meen dan ook, dat de aangewezen weg is om dit aan de Regeering over te laten. Daartegen kan naar mijn meening geen groot bezwaar bestaan, maar in de eerste plaats zou ik willen vernemen, hoe de Regeering hierover denkt, of zij die taak op zich zou willen nemen. Met belangstelling wacht ik haar antwoord af.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Wat de geachte afgevaardigde bij art. 87 heeft gezegd, hangt ook samen met artikel 89. Bij artikel 89 is de vraag gerezen, of het niet wat eng is geredigeerd, door slechts de gelegenheid te geven tot vervroegde invoering van artikel 8, waarin is bepaald, dat er een Verzekeringskamer is en hoe die is samengesteld. Het is onderdaad wel wat eng te zeggen, dat men alleen de invoering van artikel 8 aan de invoering van andere artikelen kan laten voorafgaan. Het kan noodig zijn ook andere bepalingen vroeger in werking te laten komen en ik geloof daarom met den geachten afgevaardigde, dat er aanleiding is hierin te voorzien door een eenigszins ruimere redactie en het tweede lid van artikel 89 te lezen:

> „Deze wet treedt in werking op een door Ons te bepalen tijdstip. Wij behouden Ons echter voor om daarbij met name te noemen artikelen reeds eerder op door Ons te bepalen tijdstippen in werking te doen treden."

Dergelijke bepalingen zijn wel bij meer wetten aangenomen en ik heb de eer het tweede lid van artikel 89 in dien zin te wijzigen.

Het is gewenscht om nu ook in artikel 87 een kleine wijziging te brengen, door den aanhef te lezen:

> „De wet van 29 April 1921 (*Staatsblad* n°. 695), vervalt, enz."

(Minister **Heemskerk** e. a.)

Het is duidelijk, dat artikel 87 dan eerst zijn werking zal hebben, wanneer de geheele wet in werking zal zijn getreden, of wanneer het behoort tot die artikelen, die zijn aangewezen om vroeger in werking te treden. Zoolang noch het een noch het ander is geschied, blijft de noodwet van kracht.

De **Voorzitter**: Door de Regeering is wijziging gebracht in de artt. 87 en 89, in dier voege, dat de aanhef van art. 87 wordt gelezen:

„De wet van 29 April 1921 (*Staatsblad* n°. 695) vervalt, behoudens dat op maatschappijen, ten aanzien waarvan van kracht is" ..... enz.,

en het tweede lid van art. 89 wordt gelezen:

„Deze wet treedt in werking op een door Ons te bepalen tijdstip; Wij behouden Ons echter voor om daarbij met name te noemen artikelen reeds eerder op door Ons te bepalen tijdstippen in werking te doen treden."

Mag ik thans het oordeel van de Commissie van Rapporteurs vernemen over deze Regeeringswijzigingen?

De heer **de Monté ver Loren**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs heeft tegen de aangebrachte wijzigingen geen bezwaar; zij acht die wenschelijke verbeteringen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het gewijzigd art. 87, thans luidende:

„De wet van 29 April 1921 (*Staatsblad* n°. 695) vervalt, behoudens dat op maatschappijen, ten aanzien waarvan van kracht is eene verklaring als bedoeld bij artikel 2 dier wet, de voorschriften dier wet van toepassing blijven.

Op maatschappijen ten aanzien waarvan van kracht is eene verklaring, als in het vorige lid vermeld, is deze wet niet toepasselijk.",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het gewijzigd art. 89, thans luidende:

„Hoofdstuk IV dezer wet is ook verbindend voor de koloniën.

Deze wet treedt in werking op een door Ons te bepalen tijdstip; Wij behouden Ons echter voor om daarbij met name te noemen artikelen reeds eerder op door Ons te bepalen tijdstippen in werking te doen treden.",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Art. 88 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De beweegreden wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: In dit wetsvoorstel zijn in den loop der beraadslaging eenige wijzigingen gekomen. Ik acht het echter niet noodig, een tweede lezing te houden en stel voor, heden de eindstemming te houden.

Daartoe wordt besloten.

Het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor, om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De vergadering wordt gesloten.

7de VERGADERING. — 17 OCTOBER 1922.

Mededeelingen ingekomen stukken. — Verslag uitgebracht over wetsontwerpen.

7de VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 17 OCTOBER 1922.

(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. een missive, houdende mededeeling van het overlijden van het oud-lid der Kamer dr. J. van Leeuwen; 3°. verzoekschriften; 4°. een verklaring van adhaesie; 5°. moties. — Verslag uitgebracht over ontwerpen van wet. — Verlof gevraagd door den heer van den Tempel om vragen te mogen richten tot de Regeering. — Verslag uitgebracht over verzoekschriften. — Behandeling van het ontwerp van wet tot wijziging en aanvulling van de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek omtrent de erfopvolging.

Voorzitter: de heer **Koolen.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 82 leden, te weten:

de heeren van Vuuren, Vliegen, Moerel, Bomans, van Rijzewijk, Gerhard, Hermans, van Zadelhoff, mejuffrouw van Dorp, de heeren Kersten, van den Heuvel, mevrouw de Vries—Bruins, mejuffrouw Groeneweg, mevrouw Bakker—Nort, mevrouw Bronsvelt—Vitringa, de heeren Bulten, Beumer, Visscher, van Wijnbergen, Knigge, van der Molen, Ebels, Michielsen, Duymaer van Twist, Dresselhuys, Feber, Schaper, Engels, Ketelaar, Suring, Troelstra, Ament, Wintermans, Rutten, Deckers, IJzerman, van Boetzelaer van Dubbeldam, Rutgers van Rozenburg, mejuffrouw Westerman, de heeren Oud, Visser van IJzendoorn, Stulemeijer, Heukels, Krijger, Tilanus, mejuffrouw Katz, de heeren Ter Hall, van Dijk, van den Tempel, Staalman, de Wilde, Schokking, Kleerekoper, van Rijckevorsel, Rutgers, Gerretson, Bongaerts, van Rappard, H. Colijn, Duys, van Schaik, Kuiper, de Monté ver Loren, Schouten, Brautigam, van der Waerden, J. ter Laan, Boon, van Braambeek, Gerritzen, van Sasse van Ysselt, Smeenk, A. Colijn, Bakker, Bierema, Sannes, Albarda, K. ter Laan, Fruytier, Snoeck Henkemans, Weitkamp,

en de heer Minister van Justitie.

De **Voorzitter:** Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer van de Bilt, wegens noodzakelijk verblijf in het buitenland; van de heeren Kolkman en Braat; van den heer Fleskens, ook morgen.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

(Voorzitter.)

2°. de volgende missive:

„Utrecht, 13 October 1922.

Bij dezen heb ik de eer u kennis te geven van het overlijden van mijn echtgenoot dr. J. van Leeuwen, in den ouderdom van 54 jaren.

I. VAN LEEUWEN-LUTERIS.

Aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal
te 's Gravenhage."

De **Voorzitter:** Deze missive is door mij, namens de Kamer, met een brief van rouwbeklag beantwoord;

3°. de volgende verzoekschriften:

een, betreffende het wetsontwerp tot wijziging van het invoerrecht op sigaren, van de Kamer van Koophandel en Fabricken te Zwolle;

een, van A. Albers e. a., allen in dienst der N. V. Handelsvereeniging „Amsterdam", te Amsterdam, betreffende hun aanslag in de gemeentelijke inkomstenbelasting over het dienstjaar 1921/1922;

een, van W. A. Kraan, te Delft, betreffende de verhooging van het bedrag der huur van het door hem bewoonde perceel;

een, van F. H. Umbgrove, gep. luitenant-kolonel der artillerie, te Middelburg, houdende verzoek om restitutie van de door hem betaalde premiën ten behoeve van een door hem gesloten vrijwillige verzekering ter verkrijging van een hooger pensioen voor zijn echtgenoote.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën;

4°. een verklaring van adhaesie aan het adres van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Waalwijk, betreffende het nemen van maatregelen tot belemmering van den invoer van buitenlandsche schoenen en leder, van den raad der gemeente Drunen.

Deze verklaring wordt voor kennisgeving aangenomen;

5°. de volgende motiën:

een, ingezonden door den voorzitter en den secretaris namens het hoofdbestuur van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw, aangenomen door de algemeene vergadering dier maatschappij, betreffende het voornemen der Regeering tot opheffing van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel;

een, van de afdeeling Nijmegen van de Vereeniging van onderofficieren enz. „Ons Belang", op 13 October jl. aangenomen, betreffende de intrekking van de met 1 Juli jl. ingevoerde salarisverlaging, in zake de rangschikkingsregeling, betreffende de afvloeiing van het militaire beroepspersoneel, de stopzetting van de werving en de invoering van het nieuwe Reglement van Krijgstucht.

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen;

B. dat de Verslagen gereed zijn van de Commissiën van Rapporteurs voor de ontwerpen van wet:

Verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve van verbouwing van het gedeelte van den tramweg van de Limburgsche Tramweg Maatschappij van het tramwegemplacement te Roermond tot de Kapellerpoort aldaar (44);

Goedkeuring van den onderhandschen verkoop aan de ge-

(Voorzitter e. a.)

meente Groningen van het voormalige tolhuiserf te Helpman (113);

Wijziging en aanvulling van de Nederlandsch-Indische Leeningwet 1921 (*Staatsblad* n°. 798) (172);

Wijziging van hoofdstuk V*a* der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1920 (184);

Goedkeuring van den onderhandschen verkoop aan het waterschap ,,de Oostermoersche Vaart'', gevestigd te Gieten, van het gedeelte der Oostermoersche Vaart tusschen de draaibrug bij Spijkerboor en het Zuidlaarderkanaal (192);

Kwijtschelding van negen tiende gedeelten van een uitstaande vordering der kolonie Curaçao (194);

Wijziging van de Locaalspoor- en Tramwegnet (204);

Wijziging van de Wet op het Militair Onderwijs (199);

Nadere wijziging en aanvulling van de Indische Comptabiliteitswet (207);

Verklaring van het algemeen nut der onteigening van eigendommen in de gemeente Wonseradeel, noodig voor den aanleg van eenige wegen in het zuidelijk gedeelte dier gemeente (213);

Verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve van aanleg van een tramweg van Wijlré over Gulpen naar Vaals (227);

Vaststelling van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Fonds ter verbetering van de Kustverdediging, dienst 1923 (231).

Deze Verslagen zijn reeds gedrukt en rondgedeeld.

De **Voorzitter:** Ik geef het woord aan den heer van den Tempel, die het gevraagd heeft.

De heer **van den Tempel:** Mijnheer de Voorzitter! Ik heb de eer, de Kamer verlof te vragen om tot de Regeering eenige vragen te mogen richten met betrekking tot de werkloosheid en haar bestrijding en de ondersteuning der werklooze arbeiders.

De **Voorzitter:** Ik stel voor, over dit verzoek te beslissen morgen bij den aanvang der vergadering.

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde is de behandeling van het ontwerp van wet tot **wijziging en aanvulling van de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek omtrent de erfopvolging (19).**

De heer **van Rijckevorsel,** voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, brengt het volgende Verslag uit:

Mijnheer de Voorzitter! Ingekomen zijn de volgende adressen:

een, van E. Mortreux en vijf anderen, te Doorn.

Adressanten spreken den wensch uit, dat uw Kamer haar medewerking zal willen verleenen tot het tot stand komen eener regeling, waardoor de langstlevende bij plaatsvervulling kan treden in de rechten van den vooroverleden echtgenoot op diens kinderlijk erfdeel;

een, van het bestuur van de Groninger Maatschappij van Landbouw, betreffende het beklemrecht in verband met dit wetsontwerp en verzoekende een overgangsbepaling te willen opnemen in den volgenden geest:

,,Met afwijking van artikel 908 van het B. W. zullen rechten, bij de inwerkingtreding dezer wet bestaande,

(Oud.)

welke wel voor overgang bij versterf, doch niet voor overgang krachtens uitersten wil vatbaar zijn, ingeval de gerechtigde bij zijn overlijden geen erfgenamen krachtens de gewijzigde bepalingen van het B. W. nalaat, overgaan op den bloedverwant of de bloedverwanten, die den overledene het naast bestaan, met dien verstande, dat bloedverwanten, welke den overledene verder dan in den twaalfden graad bestaan, niet in aanmerking komen.''

De Commissie van Rapporteurs stelt voor, deze adressen neder te leggen ter griffie, ter inzage van de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Oud:** Mijnheer de Voorzitter! Ik moge beginnen met een woord van voldoening er over uit te spreken, dat eindelijk de zoo urgente herziening van het erfrecht aan de orde komt, in het bijzonder met betrekking tot de erfopvolging van echtgenooten onderling. Het zal niet noodig zijn om uitvoerige historische beschouwingen te houden bij dit wetsontwerp. Ik kan volstaan met er ter inleiding op te wijzen, dat bij de tegenwoordige regeling van het Burgerlijk Wetboek de echtgenoot in de erfopvolging eerst volgt na den bloedverwant in den twaalfden graad. Dat die regeling is ontstaan vindt zijn oorzaak hierin, dat men vroeger meende, dat de echtgenooten niet ab intestato moesten erven, omdat, zooals Hugo de Groot zeide, de echtgenooten ,,geen maegen'' zijn. Bij het ontwerpen van het tegenwoordige Burgerlijk Wetboek werd eveneens als motief opgegeven, dat ,,tusschen de echtgenooten slechts burgerlijke betrekkingen bestaan, die voor de banden des bloeds moeten wijken''. Ik geloof niet, dat het tegenspraak zal ontmoeten, als ik zeg, dat de tegenwoordige regeling in alle opzichten uit den tijd is. Dat blijkt in de allereerste plaats uit de uitgebreide rechtslitteratuur, die in den loop der jaren over dit onderwerp is verschenen. De schrijvers van de verschillende verhandelingen over dit onderwerp zijn het niet allen eens over de wijze, waarop dit vraagstuk moet worden opgelost, maar wel zijn allen het eens hierover, dat de tegenwoordige regeling, met de achterstelling van den echtgenoot, niet kan worden gehandhaafd. Het blijkt wellicht nog sterker uit de practijk van de testamenten. Ten aanzien van de rechtslitteratuur kan men nog zeggen, dat hierin tot uiting komt de meening van juristen, maar uit de practijk van de testamenten spreekt de meening van het volk zelf.

Die practijk der testamenten leert, dat men algemeen een andere regeling treft ten aanzien van de erfopvolging dan in het Burgerlijk Wetboek is neergelegd. Men doet dat op geheel verschillende wijzen. In sommige streken van het land geeft men de voorkeur aan de regeling van het vruchtgebruik, in andere deelen des lands vermaakt men aan den echtgenoot een zoodanig deel van den vollen eigendom, als met inachtneming van de bepalingen omtrent de legitieme portie is toegelaten.

Wanneer de Minister thans gaat zeggen: ik ga ab intestato aan den echtgenoot een plaats inruimen in het erfrecht, dan doet hij daarmede dus niets anders dan eenvoudig in de wet zetten wat eigenlijk langzamerhand een gebruik is geworden in het dagelijksch leven.

Wanneer de echtgenooten geen testament maken, dan is dat in negen van de tien gevallen een gevolg van een verzuim, omdat de regeling van het Wetboek zoo weinig leeft in de volksovertuiging, dat eenvoudige menschen niet weten, en er met verbazing van ophooren, wanneer men vertelt: als gij overlijdt, en gij laat geen kinderen na, dan zullen uw bloedverwanten de erfenis komen opeischen en dan blijft uw vrouw er buiten. De menschen begrijpen dat niet en in de practijk ziet men dan ook vaak de nadeelige gevolgen, dat men verzuimd heeft een testament te maken.

Waar het vooral verkeerd is bij kleine boedels te dwingen tot het maken van een testament, is er alles te zeggen voor de regeling, zooals de Minister die heeft getroffen, dat men aan

(Oud.)

het erfrecht van den echtgenoot een plaats inruimt naast de kinderen en vóór de verdere bloedverwanten.

Intusschen is er meer verschil van gevoelen omtrent de vraag of de oplossing, welke de Minister gekozen heeft, de juiste is. Dit verschil loopt vooral over het punt, of het gewenscht is aan den langstlevenden echtgenoot een erfportie te geven in eigendom dan wel of een andere weg, met name dien van vruchtgebruik, moet worden ingeslagen.

Ik wil vooropstellen, dat ik het met de oplossing van den Minister, in dien zin, dat hij wil geven eigendom, en niet vruchtgebruik, volkomen eens ben. Ik geloof ook, dat het niet gewenscht zou zijn, in het intestaat erfrecht een regeling te treffen, waardoor de langstlevende echtgenoot vruchtgebruik zou krijgen.

Ik kan niet deelen het bezwaar, dat men tegen het eigendomsstelsel aanvoert, dat, wanneer men den langstlevenden echtgenoot eigendom geeft, het gevolg daarvan is, dat bij zijn overlijden de goederen in een andere familie komen. Dat argument gaat in de eerste plaats alleen op, wanneer het huwelijk kinderloos is; is het niet kinderloos, dan zijn het toch weer dezelfde kinderen, die eerst van den eersten echtgenoot geërfd hebben en die opkomen in den boedel van den laatsten echtgenoot. Wanneer het huwelijk echter kinderloos is, dan komt het mij voor, dat het argument, dat de goederen in de familie moeten blijven, niet meer is van dezen tijd.

Daarom juich ik het toe, dat de Minister gekozen heeft de oplossing: eigendom, omdat ik meen, dat er groote bezwaren verbonden zijn aan het stelsel: vruchtgebruik. In de eerste plaats in dezen zin, dat de goederen daardoor aan het verkeer onttrokken worden. Het verkoopen van de goederen is niet anders mogelijk, dan in onderlinge overeenstemming tusschen den vruchtgebruiker en den blooten eigenaar. Het gevolg is, dat, wanneer de bloote eigenaars in moeilijkheden geraken, geld noodig hebben, zij er licht toe kunnen komen, hun bloote eigendommen te gaan verkoopen aan een of andere bankinstelling, die dergelijke eigendommen koopt of geld daarop voorschiet. Dan is het doel, dat men met vruchtgebruik wenscht te bereiken, dat de goederen in de familie blijven, heelemaal verijdeld.

Het tweede bezwaar betreft de zekerheidsstelling. Wanneer men vruchtgebruik geeft zonder zekerheidsstelling, staat dat met eigendom practisch gelijk, dan heeft men geen waarborgen, dat de goederen niet worden weggemaakt. Heeft men het vruchtgebruik met zekerheidstelling, dan stuit men op groote moeilijkheden, vooral bij de kleinere boedels. Bij grootere boedels is het natuurlijk gemakkelijker om die zekerheid te geven.

Bij dit wetsontwerp hebben wij vooral de belangen der kleinere inboedels in het oog te houden, bij grootere inboedels kan men nog altijd een afwijkende regeling treffen bij testament, bij kleinere is de gelegenheid daartoe veel geringer en het is dus gewenscht, dat men daarom juist allereerst met de bezwaren bij die boedels rekening houdt.

Wanneer men dus het vruchtgebruik gaat geven met zekerheidsstelling, dan kunnen al die moeilijkheden zoowel bij de kleine als de groote boedels voorkomen en ik zie daarin ook niets anders dan een bron van ellende en moeilijkheden en ik kan daarom volkomen medegaan met de oplossing door den Minister gekozen van eigendom.

Hetzelfde bezwaar, dat men tegen het vruchtgebruik kan aanvoeren, kan men ook aanvoeren tegen een andere oplossing, die aan de hand gedaan is, de vorm van een fidei commissum residui. Ik zie daarvan ook groote bezwaren in de practijk, een reden te meer dus, waarom ik tegen dit onderdeel van het voorstel van den Minister geen bezwaar heb.

Wanneer men nu de vraag, dat het dan eigendom moet zijn, bevestigend heeft beantwoord, dan komt onmiddellijk de tweede belangrijke vraag en daarbij verschil ik wel eenigszins van meening met den Minister, dat is nl. de vraag: welk deel? De Minister heeft die vraag zoo opgelost, dat hij zegt: ik geef een kindsdeel, onverschillig hoeveel kinderen er zijn. Is dus het gezin klein, dan krijgt de langst levende een tamelijk belangrijk erfdeel, maar hoe grooter het gezin wordt, hoe kleiner het erfdeel, dat voor den langstlevenden echtgenoot overblijft.

Toen dit onderwerp — ik bedoel niet het wetsontwerp, want dat was er toen nog niet — doch de zaak van het erfrecht van den langstlevenden echtgenoot in het algemeen, werd besproken in de Broederschap van Notarissen, is er gekomen een notaris Valette uit Maasland en die vertelde dat in zijn buurt gezinnen van 20 en meer kinderen niet tot de uitzonderingen behoorden.

In den gedachtengang van den Minister zou in zulk een geval de langstlevende echtgenoot op kunnen komen voor 1/21 van den boedel van den overledene en ik geloof daarom dat uit dit voorbeeld toch reeds blijkt, dat de hier gekozen oplossing niet de gewenschte is.

Men vindt ook die oplossing in buitenlandsche wetgevingen bijna niet. Professor Meijers, die in het *Weekblad voor Privaat Recht, notarisambt en registratie* over dit wetsontwerp geschreven heeft, zegt, dat men moet gaan naar Bulgarije en eenige Amerikaansche Staten om een regeling te vinden in den geest zooals de Minister die hier voorstelt.

Hij voegt daaraan toe, hoe men in Duitschland, toen in 1900 daar is ingevoerd het nieuwe Burgerlijk Wetboek voor het Duitsche Rijk, daarin juist niet heeft opgenomen het stelsel van een kindsdeel, hoewel dat in verschillende Duitsche Staten onder eigen recht vóór 1900 wel bestond. Bij invoering van het Burgerlijk Wetboek in 1900 heeft men dat stelsel echter verlaten, omdat men inzag, dat bij groote gezinnen het erfdeel voor den erfgenaam te klein zou worden op die manier en men bovendien gevoelde het bezwaar, dat het dan voor den langstlevenden echtgenoot een straf werd, wanneer het gezin vermeerderde. Men heeft deze regeling daarom wel gekenschetst als een straf op de vruchtbaarheid van het gezin en dit kan toch allerminst in de bedoeling van den Minister liggen.

En daarom moet men zinnen op een andere regeling, die bovendien zooveel mogelijk aansluit bij de bestaande practijk.

Wanneer de Minister een enquête zou hebben laten instellen bij de verschillende notarissen, dan zou ieder hem kunnen vertellen, dat, waar eigendom gegeven wordt — er zijn ook streken van ons land waar men de voorkeur geeft aan den langstlevenden echtgenoot het vruchtgebruik te laten — zij blijven natuurlijk in dit verband buiten beschouwing — dat men altijd aan den langstlevenden echtgenoot geeft zooveel als men hem vermaken kan, d. w. z. een kindsdeel, maar met een minimum van 1/4; wanneer er meer dan 3 kinderen zijn, ziet men, dat aan den langstlevenden echtgenoot vermaakt wordt 1/4 deel van de nalatenschap.

Ik zou dus graag willen — en ik heb getracht dat in een amendement te belichamen — dat ten aanzien van dit punt de Minister in ieder geval neemt de regeling, zooals we die in de practijk in de testamenten hebben, nl. dat aan den langstlevenden echtgenoot ten minste 1/4 van de nalatenschap wordt gegeven. Intusschen gaat die regeling naar mijn overtuiging nog niet ver genoeg.

Het feit, dat men in de testamenten niet meer dan een vierde aan den langstlevenden echtgenoot ziet geven, is een gevolg van de omstandigheid, dat men bij de tegenwoordige wetgeving niet meer dan een vierde geven kan, als er kinderen zijn. Zijn er geen kinderen, dan mag men de geheele nalatenschap geven en dat is dan ook bij kinderlooze huwelijken bij kleine boedels veelal gebruik. Zijn er wel kinderen, dan kan men niet meer geven dan 1/4, omdat de legitieme porties van de kinderen drie kwart van de nalatenschap omvatten. Dat is al weer een groot bezwaar, omdat op dit punt de volksovertuiging volkomen in strijd is met wat het wetboek toelaat.

Als ik weer een beroep mag doen op een vooraanstaand man in de notarieele praktijk, zou ik den Minister willen wijzen op hetgeen de Amsterdamsche notaris Bonga gezegd heeft in een vergadering van de Broederschap van candidaat-notarissen, toen dit wetsontwerp pas verschenen was en ik de eer heb gehad het op die vergadering in te leiden. Deze notaris zeide, dat als er menschen bij hem komen — en dit geldt vooral voor eenvoudige lieden — die een testament willen

(Oud.)

laten maken en hun wordt de vraag gesteld: wat wilt ge, hun antwoord altijd is — zij drukken zich minder juridisch uit, maar het geeft volkomen juist hun bedoeling weer —: de langstlevende moet op den boedel blijven zitten. Zoolang dus één van de echtgenooten nog in leven is, moet de boedel niet uit elkaar worden gehaald. Dat klemt vooral voor kleine boedels, waar de menschen een klein huisje hebben, wat lijfgoed bezitten enz. In die gevallen is de overtuiging onder ons volk levendig dat de langstlevende niet gedwongen moet worden om den boedel uit elkaar te halen en te twisten — met eigen kinderen loopt het veelal nog wel los, maar het geldt vooral voor het geval, dat er schoonzoons of schoondochters zijn, die kwaad willen — over een tafel of een stoel, wat een onaangename toestand is. Dit klemt vooral — ik weet wel, dat wij het hier hebben over erfopvolging der echtgenooten en het dus zoowel voor den man als voor de vrouw geldt, maar voor de vrouw komt het nog sterker uit — voor het geval, dat de vrouw de langstlevende is. Voor haar is het altijd een nog onaangenamer positie dan voor den man, wanneer gevorderd wordt, dat de boedel uit elkaar wordt gehaald en zij dus niet meer in de gelegenheid wordt gesteld in den inboedel te blijven zitten.

Het zou daarom gewenscht zijn, dat men behalve de toekenning van een vierde gedeelte ook hiervoor een oplossing zocht. Er zijn ook hier weer verschillende oplossingen aan de hand gedaan. Den Minister is natuurlijk bekend de oplossing, die door wijlen professor Houwing verdedigd is, nl. de gecontinueerde gemeenschap, waarbij men de gemeenschap laat voortduren na het overlijden van één der echtgenooten, zoodat de scheiding en deeling komt, als beide personen overleden zijn. Ik zal die oplossing niet verdedigen; ik gevoel niet zoo heel veel daarvoor. Wij hebben een geval van gecontinueerde gemeenschap in art. 182 van ons Burgerlijk Wetboek, wanneer niet tijdig de inventaris wordt opgemaakt na overlijden van een ouder met minderjarige kinderen. De verwikkelingen, waartoe die gecontinueerde gemeenschap aanleiding geeft, zijn van dien aard, dat ik niet den minsten lust heb, de gevallen van de gecontinueerde gemeenschap uit te breiden. Daarom zal ik deze oplossing niet verdedigen.

Maar er is een andere hervorming, naar mijn meening, mogelijk, welke vooral aan kleinere inboedels ten goede komt, namelijk de invoering van het Duitsche stelsel van den „Voraus". Dit stelsel is alleen in zooverre verschillende van hetgeen ik zou wenschen, dat het in Duitschland alleen geldt bij kinderloos huwelijk, terwijl ik zou willen, dat in alle gevallen, waarin de langstlevende erft, samen met anderen, hetzij kinderen, hetzij andere erfgenamen, deze langstlevende niet gedwongen wordt den inboedel en de lijfgoederen te verdeelen.

Dit voorstel helpt voornamelijk de kleine boedels, want bij grootere boedels, bestaande uit allerlei bestanddeelen, veel meer waarde vertegenwoordigende dan het huisraad en de lijfgoederen, zal gemakkelijk een oplossing te vinden zijn, waardoor de langstlevende den inboedel krijgt en de andere erfgenamen hun aandeel ontvangen uit die andere bestanddeelen.

Daarom heb ik getracht over te nemen het denkbeeld van den Leidschen hoogleeraar Meijers, dat de langstlevende den inboedel en de lijfgoederen krijgt, doch alleen voor zoover de waarde van een en ander niet de f 5000 te boven gaat. Is dit wel het geval, dan moet het meerdere in rekening worden gebracht.

Een volgende belangrijke vraag, welke zich bij dit ontwerp voordoet, is die van de legitieme.

Het heeft mij in de hoogste mate verwonderd, dat de Minister bij dit ontwerp, ik zou haast zeggen, halverwege is blijven staan; dat hij gezegd heeft: ik geef een erfdeel *ab intestato*, maar ik maak daarvan geen legitieme. Dit heeft mij voornamelijk daarom verwonderd, omdat de Troonrede, waarin dit ontwerp werd aangekondigd, ons deed verwachten, dat het wettelijk erfdeel voor den echtgenoot zou worden ingevoerd, want de Minister zeide toen, dat in voorbereiding was een wetsontwerp tot herziening van de bepalingen omtrent het wettelijk erfdeel. De Minister zegt thans, dat dit een *lapsus calami* was, maar in een dergelijk gewichtig Staatsstuk moeten dergelijke vergissingen toch niet voorkomen.

Doordat de Minister nu geweigerd heeft het wettelijk erfdeel te regelen, heeft hij aan dit ontwerp voor een groot gedeelte zijn beteekenis ontnomen.

In dit opzicht had de voorkeur verdiend het ontwerp van den heer Treub, waarvan helaas de Memorie van Antwoord nog steeds niet is verschenen. Het is te hopen, dat een der medeonderteekenaars van dat voorstel, die thans nog lid van de Kamer zijn, gelegenheid zal kunnen vinden die Memorie van Antwoord te schrijven. Wij kunnen dan deze zaak nog eens nader bespreken.

De heer Treub heeft in zijn wetsvoorstel uitdrukkelijk een wettelijk erfdeel aan de echtgenooten gegeven en ik had gaarne gezien, dat de Minister dat ook had gedaan in dit wetsontwerp. Daardoor zou het wetsontwerp belangrijk aan beteekenis gewonnen hebben. Hetgeen de Minister thans voorstelt, is bijna in alle gevallen te bereiken door het maken van een testament. Wanneer de Minister daarentegen een wettelijk erfdeel voor de echtgenooten had voorgesteld, dan had men waarborgen in het leven kunnen roepen tegen mogelijkheden, die er nu zijn en die niet mogen blijven bestaan.

Wat is het gevolg van het ontbreken van een legitieme portie? Dat de wet niet waakt tegen onbedoelde en niet tegen onredelijke uitsluiting.

Ik wil toegeven, dat het waken tegen onbedoelde uitsluiting niet zoo noodig is.

In het Voorloopig Verslag is een voorbeeld genoemd, dat op zich zelf juist is: iemand heeft vóór zijn huwelijk een testament gemaakt, waarbij bloedverwanten of een vreemde tot erfgenamen zijn benoemd. Hij treedt later in het huwelijk, maar verzuimt zijn testament te herroepen, zoodat bij zijn overlijden tegen zijn bedoeling de echtgenoot uitgesloten blijft. Ik geef den Minister toe, dat dergelijk geval zich in de practijk niet licht zal voordoen. Ik ben geneigd, om mede te gaan met zijn redeneering in de Memorie van Antwoord: iemand, die een testament heeft gemaakt, blijkt iemand te zijn die orde op zijn zaken stelt en die zal er wel om denken, als hij trouwen gaat, om dat testament weder te herroepen.

Dus wanneer dit de eenige reden was, dan zou ik den Minister gelijk kunnen geven. Maar de legitieme heeft niet alleen te waken tegen onbedoelde, doch ook tegen onredelijke uitsluiting. Hiermede raakt men dadelijk aan de vraag: wat is de beteekenis van de legitieme portie?

De legitieme portie berust niet op de bloedverwantschap, ook niet op de genegenheid, zoodat men zou kunnen zeggen: de wet gaat uit van de veronderstelde genegenheid van den erflater voor diegenen van zijn erfgenamen, die in de termen vallen voor een legitieme. Wanneer men dat zegt, dan heeft de legitieme geen zin, want uit het feit, dat iemand bij testament zijn legitimarissen onterft, blijkt, dat die genegenheid bij den erflater ontbreekt. Neen, de legitieme gaat uit van het beginsel van den rechtsplicht. Men erkent het als een rechtsplicht, dat aan de legitimarissen, dat zijn tegenwoordig de erfgenamen in de rechte lijn, een deel van de nalatenschap zal ten deel vallen en men ontzegt daarom aan den erflater de bevoegdheid om beschikkingen te maken waardoor aan het erfdeel van die erfgenamen in de rechte lijn te kort gedaan.

Het komt mij voor, dat wij dien rechtsplicht moeten erkennen niet alleen ten opzichte van de erfgenamen in de rechte lijn, maar ook ten aanzien van de echtgenooten onderling, en ik meen, dat de Minister op grond van de beginselen, welke hij belijdt, ook zal moeten toegeven, dat de band, welken het huwelijk tusschen de beide echtgenooten legt, niet eindigt met het overlijden. Men kan niet zeggen: de verplichting van de echtgenooten om voor elkander te zorgen bestaat we zoolang het huwelijk er is, maar wanneer iemand beschikkingen wil maken voor het geval hij overlijdt, dan moet hij volkomen vrij zijn om zich van dien rechtsplicht tegenove zijn echtgenoot niets aan te trekken. Ik kan mij niet voor stellen, dat de Minister dergelijk standpunt zal onderschrijven.

7de VERGADERING. — 17 OCTOBER 1922.

19. Wijziging en aanvulling van de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek omtrent de erfopvolging.

(Oud.)

De Minister zal wel kunnen zeggen: er kunnen gevallen zijn, dat toch de verhouding tusschen de echtgenooten zoo is, dat men dien rechtsplicht niet kan erkennen; er valt hier te denken aan het geval van scheiding van tafel en bed; aan het geval, dat gedurende het huwelijk iets heeft plaats gehad, dat aan een van de echtgenooten grond zou hebben kunnen opleveren tot echtscheiding, doch dat deze om een minder aangenaam proces te vermijden niet in een rechtsvordering heeft omgezet; dan zou het toch wel wat ver gaan om toch een legitieme portie te geven.

Wanneer men aldus redeneert, dan raakt men echter aan een veel uitgebreider vraagstuk; dan raakt men aan het vraagstuk van de mogelijkheid van onterving van legitimarissen, een vraagstuk, dat zich niet alleen voordoet ten opzichte van echtgenooten, doch ook ten opzichte van andere legitimarissen.

Er kunnen zich ook bij hen omstandigheden voordoen die veroorzaken, dat er toch eigenlijk geen reden meer is om een verplichting jegens die legitimarissen aan te nemen. Doch al die vragen laat op het oogenblik de wet onbeslist; met uitzondering van enkele gevallen van onwaardigheid, wanneer men het al heel bont moet hebben gemaakt — en die gelden voor alle erfgenamen, ook voor de echtgenooten — heeft de wet dit vraagstuk in het midden gelaten. Men heeft dus niet het recht om nu het uitgesloten zijn van die onterving als een bezwaar aan te voeren tegen de legitieme portie voor den echtgenoot. Het geldt even goed voor de andere erfgenamen. Ik geloof dan ook, dat men het vraagstuk van de mogelijkheid van die onterving in het algemeen zal hebben te bezien. Het zal den Minister niet onbekend zijn, dat in de rechtslitteratuur meermalen aangedrongen is op herziening van het heele stelsel. Ik heb er van afgezien om met amendementen in die richting te komen omdat ik dan een materie zou introduceeren, waarvan ik overtuigd ben dat de Minister terstond zou zeggen: Dat gaat zóó ver buiten het kader van mijn wetsvoorstel om, dat het monnikenwerk zou zijn het te probeeren. Laat men daarom bij dit wetsontwerp eenvoudig den echtgenoot gelijk stellen met de kinderen en laat de Minister dit vraagstuk van de wenschelijkheid van onterving dan eens doen bekijken door de Staatscommissie Kappeyne—Limburg, gelijk de Minister meermalen heeft verklaard dergelijke punten aan het oordeel van deze Staatscommissie te willen onderwerpen.

Het volgende belangrijke punt is de vraag van het tweede huwelijk.

Ten aanzien van dat tweede huwelijk brengt de Minister feitelijk een geheel nieuw stelsel in de wet. Dat nieuwe stelsel is ons in de Memorie van Toelichting zeer sober toegelicht; in dezen vorm, alsof het hier zou betreffen het oplossen van een strijdvraag.

De Minister zegt in de Memorie van Toelichting dit: Och, kijk eens, er is verschil van gevoelen over de vraag of de bevoordeeling krachtens huwelijksrecht en de bevoordeeling krachtens testament mogen cumuleeren; en nu los ik deze strijdvraag en passant op door te zeggen: die cumulatie moet mogelijk zijn. Mijnheer de Voorzitter! Dat is nu toch wel wat heel gemakkelijk zich van deze zaak afmaken. Want, zooals volkomen te recht door den heer Visser van IJzendoorn wordt opgemerkt, er is hier geen strijdvraag. Als er een punt was waaromtrent een communis opinio bestond, dan was het wel dit. De Minister schudt van neen. Ik weet wel, er is iemand geweest — ik geloof de heer Koenen — die er anders over geschreven heeft, maar de heerschende leer bij de meeste schrijvers, de geheele jurisprudentie over dit onderwerp is steeds geweest: cumuleeren is uitgesloten.

De Minister zegt nu: Het is altijd mijn opinie geweest dat het anders was; maar de Minister heeft blijkbaar vroeger zijn ander oordeel niet in geschrifte gepubliceerd. Anders zou ik het zeker wel gevonden hebben.

Maar met allen eerbied voor de opinie van den Minister, zal Zijn Excellentie mij toch moeten toegeven, dat dit in de practijk allerminst een strijdvraag was.

Uit de geschiedenis der bepalingen is duidelijk af te leiden, dat cumuleeren nooit in de bedoeling van den wetgever heeft gelegen. De bepaling van art. 237 B. W. (bevoordeeling bij huwelijksvoorwaarden) en die van art. 949 (bevoordeeling bij testament) vindt men in den Code Civil in één art. 1098 bij elkaar.

De bepaling van art. 236 (bevoordeeling door boedelmenging) vindt men in het Fransche wetboek in art. 1496, dat echter uitdrukkelijk verwijst naar art. 1098 en daardoor duidelijk aanwijst, dat men hier te doen heeft met één enkele materie. Welnu, bij de behandeling van ons Burgerlijk Wetboek heeft men deze zaak gesplitst, om de eenvoudige reden, dat huwelijksvoorwaarden en testament daar in afzonderlijke boeken werden geregeld; het geschiedde dus niet om er verandering in te brengen. Wanneer de Minister had gezegd: ik vind, dat bevoordeeling krachtens art. 236, dus krachtens boedelmenging, los moet staan van bevoordeeling krachtens testament, dan zou daarover zijn te praten geweest; die opvatting zou reden van bestaan hebben gehad, want men kan zeggen: de bevoordeeling krachtens art. 236 is het normale gevolg van de algeheele gemeenschap van goederen. Maar dat geldt niet voor de bevoordeeling krachtens art. 237. Om het cumuleeren van de bevoordeeling van art. 237 met die krachtens art. 949 mogelijk te maken, heeft de Minister voor het tweede huwelijk een geheel andere regeling gegeven, welke ver strekkende gevolgen heeft. Men kan zeggen, dat de tegenwoordige regeling verkeerd is, maar dan dient dit punt nader te worden onderzocht, ten einde met kennis van zaken een beslissing te nemen. Maar het moet er maar niet zoo even tusschen worden geschoven. Wat toch is de beteekenis? Deze regeling van den Minister beteekent, dat bij tweede huwelijk iemand zijn tweeden echtgenoot meer kan bevoordeelen dan hij tegenwoordig zijn eersten echtgenoot kan doen.

De Minister moet wel in het oog houden, dat bevoordeeling krachtens huwelijksvoorwaarden kan zijn bevoordeeling in tweeërlei vorm: zij kan geschieden direct, onder de levenden, bij schenking, maar ook, ter zake des doods, bij testamentaire beschikking — wat men in de notarieele praktijk pleegt te noemen een contractueele erfstelling. Zoo kan eerst bij contractueele erfstelling ¼ worden gegeven en daarna nog eens bij testament. Aan de tweede echtgenoote kan dus op die wijze de halve nalatenschap worden gegeven, waardoor zij in een geheel andere positie komt. Het gevolg is, dat het verschil zoo gering wordt (prof. Meijers heeft er uitdrukkelijk op gewezen), tusschen de eerste en de tweede echtgenoote, dat het niet meer de moeite waard is, daarvoor de zeldzaam ingewikkelde regeling van het huwelijksgoederenrecht bij tweede huwelijk in het leven te houden. Men zou dan de zaak practischer moeten aanpakken en de geheele regeling in zake de bescherming van de voorkinderen uit de wet verwijderen, want dat wordt dan eenvoudig een doode letter. Daarom had de Minister beter gedaan, deze zaak niet thans tot een beslissing te brengen, omdat zij ten nauwste samenhangt met het geheele huwelijksgoederenrecht.

Men kan dit niet op zich zelf beoordeelen, en waar de Minister zich bereid verklaart, ten aanzien van de herziening van het huwelijksgoederenrecht het oordeel in te winnen van de Staatscommissie-Kappeyne-Limburg, zou ik den Minister in overweging willen geven — en dat is dan ook de bedoeling van het amendement, dat ik op dit punt heb ingediend —, voorloopig in deze materie ook geen verandering te brengen en de zaak te laten zooals zij is. Dan kan men te zijner tijd alles rustig onder de oogen zien en nagaan, welke wijzigingen men hier moet aanbrengen in verband met de bepalingen van het eerste boek omtrent het huwelijksgoederenrecht.

Ten slotte zou ik den Minister nog willen wijzen op een leemte in het wetsontwerp. Die leemte betreft het ontbreken van een gewijzigde regeling van de alimentatie-actie. Volgens het eerste boek van het Burgerlijk Wetboek bestaat er een alimentatie-actie o.a. van de schoonouders tegen een schoonzoon of schoondochter, maar alleen zoolang het huwelijk bestaat. Na ontbinding van het huwelijk is deze verplichting tot alimentatie vervallen. In het tegenwoordige systeem van het Burgerlijk Wetboek had deze bepaling zin. Immers, wanneer bijv. de zoon, door wien de band van aanverwantschap ontstond, was overleden, erfde niet zijn vrouw, tenzij het tegendeel bij testament was bepaald, maar erfden, als er geen kinderen waren, de bloedverwanten in de opgaan-

(Oud.)

de linie. Er was dus voor een alimentatie-actie tegen de achtergebleven schoondochter (of schoonzoon) geen reden, want de erfenis is gegaan naar de ouders. Maar in het systeem van het wetsontwerp wordt dit anders.

Nu zal zich straks het geval kunnen voordoen, dat een vermogende zoon overlijdt zonder kinderen na te laten en dat de weduwe de geheele nalatenschap erft. Wanneer nu de ouders van den overledene in behoeftige omstandigheden verkeeren, of na het overlijden van den zoon in behoeftige omstandigheden komen te verkeeren, dan bestaat er geen alimentatie-actie tegen de schoondochter, die in het bezit is gekomen van de geheele nalatenschap. Dit is een gevolg, hetwelk de Minister niet kan hebben bedoeld, en ik geloof, dat Zijn Excellentie nog eens ter dege zal hebben te overwegen, of niet als noodzakelijk complement van deze bepalingen de voorschriften omtrent de alimentatie-actie in den eenen of anderen zin wijziging zullen moeten ondergaan.

Het spijt mij, dat de Minister in het wetsontwerp zich beperkt heeft tot de herziening van het erfrecht van de echtgenooten en dat hij niet tevens aandacht heeft gewijd aan de bepalingen betreffende het erfrecht van de natuurlijke kinderen, want, als er één punt is, waarvan de verbetering ook dringend noodig is, dan is het wel dit. De verbetering van het erfrecht van natuurlijke kinderen is zeker niet minder urgent dan de verbetering van het erfrecht der echtgenooten. Zij is ook daarom niet minder urgent, omdat de wet de mogelijkheid afsnijdt om bij testament aan natuurlijke kinderen meer te geven dan de wet hun toekent, terwijl die mogelijkheid voor een echtgenoot wel is opengelaten. Bij natuurlijke kinderen ontbreekt zij, omdat art. 955 Burgerlijk Wetboek uitdrukkelijk verbiedt om aan de natuurlijke erkende kinderen bij testament meer te geven dan hun krachtens het *ab intestato*-erfrecht toekomt.

Het zou ook al weer te ver gevoerd hebben om te trachten, de geheele positie der natuurlijke kinderen door middel van amendementen op dit wetsontwerp te gaan herzien. Dat kon niet, ook omdat hiermede samenhangt de geheele regeling van de rechtspositie der natuurlijke kinderen in het eerste boek en omdat men, naar mijn meening, wil men komen tot een goede oplossing van het vraagstuk, zal moeten herstellen den regel, dat een moeder geen bastaard maakt, dat dus de natuurlijke kinderen ten opzichte van de moeder met de wettige kinderen gelijkstaan. Zooals ik reeds opmerkte, men kan dat niet doen door alleen de bepalingen betreffende het erfrecht te herzien, men moet dan de geheele rechtspositie en met name de bepalingen van het eerste boek in de herziening mede betrekken. Echter, men kan één ding bij dit wetsontwerp wel doen en op eenvoudige wijze doen.

Dat is, dat men schrapt art. 955 van het B. W., de bepaling, waarbij verboden wordt, om bij testament meer te geven dan de wet *ab intestato* toekent. Die bepaling heeft ook daardoor zoo'n verkeerde werking — bij de behandeling van de Justitiebegrooting voor het voorlaatste jaar heeft de geachte afgevaardigde de heer Visser van IJzendoorn daarop nog gewezen — omdat zij tot gevolg heeft, dat men soms aan iemand, die advies komt vragen of hij zijn natuurlijke kinderen zal erkennen of niet, moet zeggen: gij moet ze maar niet erkennen, want dan kunt gij hun bij testament meer vermaken dan wanneer gij ze erkent. Wanneer gij ze erkent, krijgen zij maar een klein gedeelte; erkent gij ze niet, dan kunt gij hun meer vermaken, tot het geheele beschikbare gedeelte toe. De regel van art. 955 is volslagen uit den tijd, en daarom hoop ik, dat de Minister tegenover dit amendement een welwillende houding zal aannemen.

Mijn conclusie is deze, dat dit wetsontwerp zeker verbetering brengt, zelfs al zou het ongewijzigd blijven, maar dat de Minister met geringe moeite in het kader van het wetsontwerp wel wat meer kan doen. Daarom die ik een dringend beroep op den Minister, om niet afwijzend te staan tegenover verschillende amendementen, die van uit de Kamer zijn gekomen, en toe te passen het ware gemeenschappelijk overleg, ten einde te trachten het wetsontwerp nog beter te maken dan het reeds is, opdat de Minister de voldoening kan smaken, dat hij zijn naam heeft kunnen verbinden aan een herziening

(Oud e. a.)

van ons erfrecht, waardoor de regeling belangrijk is vooruitgegaan.

De heer **van Rappard**: Mijnheer de Voorzitter! Een enkele opmerking wensch ik te maken in verband met het feit, dat het wetsontwerp geen bepalingen bevat omtrent het wettelijk erfdeel aan den echtgenoot.

Ik sluit mij grootendeels aan bij het betoog van den heer Oud, maar ik heb een groote restrictie

Ik ben een voorstander om de legitieme portie aan den echtgenoot te geven, doch onder voorwaarde, dat de gelegenheid geschapen wordt om ook te kunnen onterven.

Tusschen echtgenooten bestaan zeker geen mindere banden dan tusschen ouders en kinderen en de wet dient dit door het geven van een wettelijk erfdeel te erkennen. Doch die banden zijn van anderen aard dan de band des bloeds; zij zijn niet atijd even hecht, zij kunnen bij het einde soms tamelijk los aan elkaar hangen. Men mag niet aannemen, dat wat niet wettelijk is gescheiden, ook in zedelijken zin is vereenigd; men mag aan den anderen kant niet voorbijzien, dat scheidingsgronden om respectabele redenen dikwijls ongebruikt worden gelaten. Vaak scheiden de echtgenooten niet, hoewel zij wederkeerig het zouden wenschen, zij laten het om de kinderen. Door aan de echtgenooten bij het voortbestaan van het huwelijk een onaantastbaar recht op elkaars vermogen te verzekeren, zal de wet tot scheiding dwingen.

Wanneer de haat der echtgenooten voor elkaar grooter is dan de liefde voor de kinderen, zal de wet het divorceeren in de hand werken, indien er geen gelegenheid bestaat tot onterving. Dat wensch ik aan den kinderen te besparen.

Iemand, die getoond heeft het wettelijk erfdeel niet waard te zijn, hij, die wegens een zwaar, veronteerend misdrijf veroordeeld is of zich schandelijk heeft gedragen, mag dat wettelijk erfdeel niet erlangen.

De materie is in buitenlandsche wetgevingen zeer onvoldoende geregeld.

Het Duitsche wetboek geeft den langstlevende „ein Pflichtteil", maar tevens aan den ander de bevoegdheid hem te onterven op dezelfde gronden — behalve ongeneeslijke krankzinnigheid — welke tot scheiding recht geven en ook na verloop van den fatalen termijn, waaraan de vordering tot echtscheiding is gebonden.

Het Zwitsersche stelselboek specialiseert niet voor elk bijzonder geval de ontervingsgronden, maar bepaalt zich tot het opstellen van eenige algemeene formulen, „um dem richterlichen Ermessen auch hier Spielraum zu geben". Deze regeling verdient zeer zeker geen aanbeveling en zou aanleiding geven tot talrijke rechtsgedingen.

Reeds op de vergadering van de Nederlandsche Juristenvereeniging van 1884 gingen er stemmen op om de bestaande legitimarissen op bepaalde gronden te onterven. Met deze zienswijze ga ik akkoord.

Wil men den echtgenoot de legitieme geven, dan is het zeer zeker gewenscht, in de wet bepaalde ontervingsgronden aan te wijzen.

Ik betreur het ook, Mijnheer de Voorzitter, dat de Minister deze materie niet in het wetsontwerp heeft geregeld, doch ik wil dit wel zeggen, dat, nu dit niet is geschied, ik de voorkeur geef aan in het geheel geen legitieme, dan een legitieme zonder dat de gelegenheid tot onterving geschapen is.

De heer **de Monté ver Loren**: Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord over dit wetsontwerp. Ofschoon ik kan meegaan met den wensch van de Regeering, dat beter dan thans in de wet geschiedt, gezorgd wordt voor den langst levenden echtgenoot, ben ik toch van meening, dat de Regeering zich op dit punt niet heeft aangesloten bij de volksovertuiging, en dat daarom haar voorstel niet aanbevelenswaardig is. Zoover mijn ervaring gaat, wordt er, als er vermogen is, bij het sluiten van het huwelijk — men kan zeggen bijna zonder uitzondering — behoorlijk gezorgd voor den langst levenden van de echtgenooten; en ook in gevallen, dat bij het sluiten van het huwelijk nog geen vermogen aanwezig is, worden later, als na het sluiten van het huwelijk eenig vermogen mocht zijn

19. Wijziging en aanvulling van de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek omtrent de erfopvolging.

(de Monté ver Loren.)

ontstaan — voor zoover de wet dat toestaat — behoorlijke voorzorgsmaatregelen genomen voor den langstlevende. Nu heb ik er natuurlijk niets tegen, dat wanneer men op dit punt in verzuim is gebleven, de wet voorschriften geeft, welke alsdan toepassing zullen vinden, maar dan moet hetgeen de wet voorschrijft zich aansluiten bij hetgeen blijkens de practijk de algemeene volksovertuiging is. Wanneer men zich afvraagt wat er geschiedt in de gevallen, die ik op het oog heb, en wat in zoodanige gevallen goedkeuring en wat afkeuring vindt, dan ziet men, dat het geven van vruchtgebruik aan den langstlevende vrij algemeen volgens de volksovertuiging juist wordt geacht. Maar in gevallen, waarin de echtgenooten aan elkaar niet het vruchtgebruik op het geheel of een deel van den boedel bespreken, maar waarin zij elkander tot erfgenamen benoemen, vindt dat vrij algemeen geen goedkeuring, niet alleen bij wellicht teleurgestelde bloedverwanten, maar ook, en daar beroep ik mij op, volgens de algemeene opvatting van de personen, die zich omtrent deze zaak een oordeel hebben gevormd.

Waarom vindt dit geen goedkeuring? Het oude spreekwoord zegt: wie rustig wil sterven, late zijn naasten erven. Die naasten zijn de naaste bloedverwanten.

Dit is niet alleen historisch te verklaren, als men aanneemt, dat het tegenwoordig geldende erfrecht ontstaan is uit het recht van alle leden van een geslacht op de familiebezittingen, een oorsprong, die medebrengt, dat, als een familielid zonder nakomelingen komt te sterven, zijn deel van het goed terugkeert tot de overlevende leden van het geslacht. Maar die opvatting is ook maatschappelijk juist en te verklaren. Die is juist en te verklaren voor wie de overtuiging hebben, dat de geschiedenis, de ontwikkeling van een volk en van de maatschappij leeren, dat niet alleen personen, maar ook geslachten een bepaalde taak in die maatschappij en in de geschiedenis van hun volk hebben te vervullen. Een bepaalde taak op het gebied van handel, landbouw, bedrijfsuitoefening, welk maatschappelijk bedrijf men ook wil, soms ook een taak van besturenden aard. Zoolang de maatschappelijke verhoudingen en toestanden medebrengen, dat, om een dergelijke historisch gewordene taak te kunnen blijven vervullen — en een historie van één of twee voorgeslachten is soms voldoende om een belangrijke maatschappelijke taak zich te doen vormen — het bezit van zeker vermogen noodig, althans gewenscht is, moet het goedkeuren, dat de wetgeving zoodanig is ingericht, dat het blijven van het vermogen in het geslacht, waarin het is opgebouwd, waarin het is bijeengebracht, waarin het sinds langer of korter tijd geweest is, wordt in de hand gewerkt, zoodat bij het uitsterven van een bepaalde tak van het geslacht terugkeer van het vermogen tot de overige leden van het geslacht zooveel mogelijk zal zijn gewaarborgd.

Mijnheer de Voorzitter! Het is daarom naar mijn meening zoo volkomen te verklaren, dat naar onze wetgeving echtgenooten eerst dan erven, wanneer er geen bloedverwanten aanwezig zijn. Nu is, dat is mij bekend, tegen het stelsel, dat ik op het oog heb, in afwijking van het Regeeringsontwerp, uit practisch oogpunt veel bezwaar gemaakt. Ook de geachte afgevaardigde de heer Oud heeft op die bezwaren gewezen, maar naar mijn meening mogen deze ons niet weerhouden om vast te houden aan het eenig juiste standpunt in deze, waarop ik meen, dat het maatschappelijke belang medebrengt, dat ook nog in dezen tijd het erfrecht gegrondvest zij. Men zal dus moeten trachten door middel van datgene, wat nu reeds in de practijk wordt toegepast, het vruchtgebruik, de zorg voor den overlevende in de wet een plaats te geven voor die gevallen, waarin men nalatig is gebleven, daartoe vrijwillig het noodige te doen.

Dat het stelsel van den Minister gevolgen heeft, die weinig aannemelijk zijn, het gevolg, dat echtgenooten, ook wanneer zij in de beste verstandhouding leven, wanneer er geen kinderen uit het huwelijk geboren zijn, verplicht worden elkander te onterven om te zorgen, dat niet het familiebezit van den een overgaat in dat van den langstlevende, is een gevolg, dat m. i. zeer duidelijk aanwijst, hoe hier getracht wordt een voorziening te treffen, met de beste bedoelingen natuurlijk, welke toch niet geacht kan worden te zijn

(de Monté ver Loren e. a.)

overeenkomstig de opvattingen, die daaromtrent onder ons volk bestaan en die m. i. moeten blijven bestaan.

Nu wordt er gezegd dat toch eigenlijk in dezen tijd het er niet zoo veel toe doet, wat men omtrent het blijven van een bepaald vermogen in zekere geslachten in de wet bepaalt, welke maatregelen men neemt, die dat min of meer ten gevolge hebben of min of meer daarvan doen afwijken, omdat in onzen tijd de familievermogens van minder beteekenis zijn in verhouding tot de gedurende het leven van een bepaald gezin verworven vermogens.

Ik ken geen statistiek waaruit blijkt, welke verhouding in aantal en bedrag tusschen die vermogens, gesplitst naar de verschillende wijzen van ontstaan, bestaat en waaruit dus al dan niet het juiste van deze bewering zou kunnen blijken. Maar zelfs al zou het juist zijn, dat èn in aantal èn in bedrag de vermogens door een bepaald gezin, in een enkelen leeftijd verworven, grooter zouden zijn dan de familievermogens, waarvan een belangrijk deel is verkregen door erfenis van ouders en voorouders, dan meen ik toch, dat maatschappelijk de laatste vermogens van meer belang zijn en dat het er dus meer op aankomt, dat de wetgeving goede regelen stelt voor wat met die van voorouders geërfde vermogens zal gebeuren, zoodat de maatschappelijke taak van bepaalde geslachten, voor de vervulling waarvan een bepaald vermogen noodig is, niet in gevaar komt, dan wanneer het geldt een vermogen dat in den leeftijd van een enkel persoon, een enkel gezin is bijeengebracht. Goede regelen om te voorkomen het onnoodig verminderen, het doen te niet gaan van en het doen afvloeien van zulk een vermogen naar een ander geslacht, waardoor ten nadeele van het algemeen een bepaalde familie kan worden afgedrongen van de plaats, welke zij misschien sedert vele geslachten heef ingenomen.

Het spreekt vanzelf dat wanneer men de zaak beschouwt van het standpunt, vanwaar ik haar beschouwd heb, men niet alleen bezwaar heeft tegen het bepaalde omtrent het erfrecht van den langst levenden echtgenoot, maar dat men ook niet veel kan voelen voor de beperking van de graden, waarin de bloedverwanten zullen erven.

Ik vind het niet een zaak van zoo buitengewoon groot gewicht, nu de Minister teruggekeerd is van den 6den graad, want daardoor wordt in den regel voldoende voorzien in het blijven van het vermogen daar waar het behoort, maar ik kan toch niet inzien dat er een genoegzame reden is om, voor het geval dat er bloedverwanten in den zesden graad mochten ontbreken, te bepalen dat, ook wanneer niet bij testament voorziening kan worden getroffen, gevallen die men onder de oogen moet zien, omdat zij inderdaad zullen voorkomen, het familie-erfrecht zal ophouden.

Op grond van het beginsel, dat ik meen dat hier grondslag van onze beschouwingen moet zijn, zie ik dus ook geen voordeel, belang of wenschelijkheid in de verandering die de Regeering ten opzichte van de graden van bloedverwantschap, die tot erven gerechtigd zijn, voorstelt.

De heer **Duys**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan mij bij de algemeene beschouwingen over dit wetsontwerp beperken tot het maken van slechts enkele opmerkingen, omdat hetgeen ik op mijn hart heb eenerzijds beter door mij bij de toelichting van de beide amendementen, die door mij zijn ingediend, kan worden ter sprake gebracht, en anderzijds veel van hetgeen ik had willen zeggen reeds door den heer Oud is besproken.

Moet ik met een paar woorden mijn gevoelens kenschetsen ten aanzien van dit ontwerp, dan zou ik willen zeggen: Dankbaar, maar niet voldaan. Dankbaar wegens den flinken stap, die in de goede richting gedaan wordt op den weg van de verbetering van ons Burgerlijk Wetboek op dit punt, niet voldaan, omdat ik meen, dat deze materie feitelijk niet afdoende in haar geheel kan worden geregeld, tenzij men ook het huwelijksvermogens- of -goederenrecht betrekt binnen den kring onzer beschouwingen en wijzigingen. Quaesties als waarop bij voorbeeld de heer Oud wees in verband met complicaties in verband met de artikelen 236, 237 en 249 van ons Burgerlijk Wetboek, kunnen dan meteen worden opgelost.

(Duys.)

Toch wil ik gaarne erkennen dat een zóó beperkte herziening ook zijn voordeelen heeft, en in de eerste plaats wel dit, dat de kans, dat er werkelijk iets tot stand komt, er aanmerkelijk door wordt verhoogd. Ik ben lang genoeg lid dezer Kamer om te weten dat de kansen op de totstandkoming van een wetsontwerp gemeenlijk omgekeerd evenredig plegen te zijn aan de hoegrootheid van den inhoud. Het systeem van partieele kleine herzieningen is m. i. dus nog zoo verkeerd niet, d. w. z. met het oog op de productiviteit onzer wetgevende machinerie, al lijdt ook de overzichtelijkheid er onder en dreigt natuurlijk het gevaar dat aan de eenheid van gedachte en systeem wel eens niet steeds alle recht wordt gedaan.

Mijnheer de Voorzitter! De opmerking is reeds gemaakt èn in de stukken èn zooeven nog door den heer Oud, dat ons erfrecht, zooals het sinds 1838 geregeld is in ons Burgerlijk Wetboek, geheel verouderd is en niet meer beantwoordt aan onze rechtsovertuiging. Inderdaad, als er één opmerking is gemaakt, die juist is, vandaag, dan is het deze.

Wie zooals ik het voorrecht heeft gehad als candidaat-notaris eenige jaren de praktijk op een notariskantoor te hebben meegemaakt, weet er van mee te praten, hoe weinig ons erfrecht nog in overeenstemming is met de rechtsbegrippen van ons volk. Speciaal geldt dit met betrekking tot de positie van den langstlevende der echtgenooten, zoowel de vrouw als den man.

In zijn Memorie van Toelichting tot het door hem op 26 November 1918 ingediende ontwerp op het — laat ik het maar zoo noemen — Staatserfrecht gaf de heer Treub daaraan uitdrukking o. a. in deze woorden:

> ,,De regeling van het erfrecht, gelijk die in ons Burgelijk Wetboek is neergelegd, is historisch niet moeilijk te verklaren. Zij is echter geheel uit den tijd en vindt in de hedendaagsche maatschappelijke toestanden reeds lang geen rechtvaardiging meer.''

En:

> ,,Het op den ouden familieband opgebouwde erfrecht is dan ook reeds sedert lang een anachronisme geworden. Alleen de band tusschen ouders en kinderen, een band, die trouwens in de natuur zelve wortelt, is nog even hecht gebleven. Ziet men evenwel van de rechte lijn af, dan wordt het aanstonds moeilijk een steunpunt voor het familierecht te vinden.''

De indiener van het ontwerp van wet herinnert er aan, hoe de heer Stahl, de grondlegger der antirevolutionnaire Staatsleer, zich over het familierecht uitlaat o. a. in deze woorden:

> ,,Slechts ter wille van de kinderen is er in het algemeen een erfrecht, al is dat ook uitgebreid tot andere natuurlijke verwantschap, alsmede tot kunstmatig nagebootste banden.''

Mijnheer de Voorzitter! Vóór ik een enkel woord ga spreken over mijn bezwaren tegen dit ontwerp, meen ik er goed aan te doen dezen Minister in ieder geval een woord van hulde te brengen voor den uitermate practischen en nuchteren kijk, dien hij bij het ontwerpen van deze wijzigingen heeft getoond te bezitten, en voor de wijze, waarop en het gemak, waarmede hij zich weet te beroepen op en te richten naar de wat hij noemt ,,volksovertuiging''. Een beroep op de ,,volksovertuiging'' dat mij, komende van dien kant, aangenamer aandoet dan al die abstracten, niets met de realiteit van het maatschappelijk leven uitstaande hebbende deducties en phrasen, die men anders zoo veelvuldig in de kringen van 's Ministers geestverwanten pleegt aan te treffen. Ik kan mij levendig indenken het onaangename gevoel, dat bijv. de heer de Monté ver Loren moet hebben, wanneer hij ziet hoe bedenkelijk de Minister afglijdt naar het meer individualistische Romeinsche recht, in stede van meer aan het familierecht van het Germaansche recht vast te houden, maar dat neemt niet weg, dat ik hem van mijn standpunt niet anders dan waardeering kan brengen voor wat hij hier principieel doet, al gaat het mij dan ook nog niet ver genoeg. Ik voor mij prefereer verre de nuchtere, op het moderne maatschappelijke leven rustende practische hervorming, die de Minister hier invoeren gaat, dan de abstract theologische beschouwingen die men overigens in zijn kring pleegt te hooren. Laat het overigens den Minister aangenaam zijn, te bemerken, met hoeveel omzichtigheid en met hoeveel egards men van uit die kringen hem de dwalingen zijn weegs nog aan het verstand wil zien te brengen. In de zooeven door zijn partijgenoot den heer de Monté ver Loren afgestoken redevoering heeft het inderdaad aan welwillendheid bij zóóveel terechtwijzing over afdwaling van het rechte pad der antirevolutionnaire leer niet ontbroken!

Feitelijk staat deze antirevolutionnaire Minister, het blijkt uit zijn ontwerp, en vooral uit het ongewijzigde ontwerp, veel meer op individualistisch Romeinsch rechtelijken bodem dan op den bodem van het Germaansche familiebezit en wel verre van hem daarover te laken, prijs ik in hem zijn nuchteren kijk op de dingen, en kan alleen maar wenschen dat deze Regeering zoo blijve voortgaan op dien weg der ,,volksovertuiging''.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen verplicht te zijn — allereerst, vóór ik een enkel detail bespreek — een verklaring af te leggen omtrent het standpunt, dat wij bij de behandeling van dit voorstel zullen innemen.

Wanneer ik dit ontwerp zoo voor mij zie, dan betreur ik het ernstig, dat niet te gelijk in behandeling kan komen het initiatiefvoorstel van de heeren Treub, Ter Hall, Abr. Staalman en eenige andere oprichters of leden van den Vrijheidsbond op het Staatserfrecht.

Wel is waar weet ik niet, of die ideeën van het Staatserfrecht misschien niet weer plotseling, nu wij weer wat verder van de dagen van November 1918 verwijderd zijn geraakt, zijn vervluchtigd en verdwenen.

In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 25 Januari 191 lees ik omtrent dat voorstel ten minste het volgende in een hoofdartikel:

> ,,Daar kwamen de dreigende November-dagen, en de heer Treub herinnerde zich, dat hij in 1891 had aangedrongen op invoering van het staatserfrecht. Hij sprak in de Kamer de overtuiging uit, dat veel meer dan door een niet door te voeren socialisatie van de bedrijven, met door een sterke beperking van het erfrecht en door een mede-erfrecht van den Staat komen zou in een toestand waarin de sociaal-democraten hoopten, dat zij door hun revolutie zouden geraken. Het denkbeeld is nu in een wetsvoorstel belichaamd, waarin ook verschillende wijzigingen in de erfopvolging zijn aangebracht.''

Er wordt mij door den heer Oud toegeroepen, om eens aan de heeren van den Vrijheidsbond te vragen, of de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag, dat omtrent hun voorstel is verschenen, nog ooit verschijnen zal!

De heer **Dresselhuys**: Hadt u dat zelf niet kunnen bedenken?

De heer **Duys**: Och jawel, mijnheer Dresselhuys, zeker had ik dat zelf kunnen bedenken en ik heb er ook inderdaad wel aan gedacht, maar indien ik het zelf niet uitsprak, dan was het alleen omdat ik na de groote débâcle, die de heeren van den Vrijheidsbond eenige maanden geleden ondervonden, den heeren nu niet bij al hun leed momenteel nog meer misère wil brengen door hen ook nog met dit voor hen niet bijzonder pleizierige herinneringetje lastig te vallen. Het: hebt u vijanden lief, wil ik gaarne op hen toepassen, en nog meer leed dan zij door eigen schuld reeds zich hebben berokkend, wil ik er nu voor vandaag maar niet aan toevoegen.

Zelf bedacht of niet zelf bedacht, ik hoop echter, dat wij van de heeren nader zullen vernemen of wij zullen moeten wachten, totdat de situatie van November 1918 zich misschien weder eens plotseling voordoet en de heeren plotseling weder beweren gaan, dat zij 50 jaren in 1 week beleven!

Het spijt mij werkelijk, dat wij dat wetsvoorstel thans niet te gelijker tijd kunnen behandelen. Wij, sociaal-democraten zouden natuurlijk bij de regeling van het erfrecht ook gaarn

7de VERGADERING. — 17 OCTOBER 1922.

19. Wijziging en aanvulling van de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek omtrent de erfopvolging.

(Duys.)

de vraag van het Staatserfrecht hebben besproken. Wij kunnen dit op dit oogenblik niet doen, omdat dit wetsontwerp niet anders te beschouwen is dan uit dit oogpunt, dat het is een zuiver juridisch-technische herziening van ons erfrecht, al zitten hier natuurlijk ook groote sociale belangen aan vast.

Ook zal de quaestie van het Staatserfrecht moeilijk besproken kunnen worden buiten tegenwoordigheid van den Minister van Financiën. De bestemming van de gelden, welke door Staatserfrecht aan de gemeenschap komen, is een belangrijke financieele quaestie. De kapitaalvorming ten bate van de gemeenschap, de vermeerdering van het gemeenschapsbezit zijn sociale en economische vraagstukken, welke vallen buiten het enge kader van de privaatrechtelijke materie, welke wij op dit oogenblik hier behandelen.

Toch zou ik in dit verband den Minister wel een zeer concrete vraag willen doen.

Al wordt niet Staatserfrecht ingevoerd, één ding gebeurt er wel. In het oorspronkelijk wetsontwerp had de Minister voorgesteld om ten minste *ab intestato* geen ander erfrecht meer toe te laten dan tot in den derden graad. Bij Nota van Wijziging is de derde graad veranderd in den zesden graad.

Nu zal deze bepaling wel niet zooveel beteekenis hebben, aangezien vele testamenten gemaakt zullen worden, maar de Minister, van zijn standpunt, levert, door deze bepaling voor te stellen, toch het bewijs, dat althans hij zelf verwacht dat ze wel eenige beteekenis zal hebben, maar als dat zoo is, zit er toch ook hier reeds een belangrijke financieele kant aan de zaak. Het voorstel van den Minister beteekent toch immers feitelijk, dat na den zesden graad het Staatserfrecht wordt toegepast als er geen testament is, wat zeer zeker een, zij het dan ook niet voldoende, maar toch een verbetering is, vergeleken bij den toestand van thans, nu men tot den twaalfden graad gaat. Indien mijn amendement mocht worden aangenomen, dan zal het Staatserfrecht reeds na den derden graad toegepast worden en dan wordt de financieele zijde nog veel belangrijker.

Uit de *Jaarcijfers* is niet precies op te maken hoe groot het erfdeel is, dat vererft verder dan den derden graad. Onder het hoofd: Andere gevallen dan broeders en zusters, wordt een bedrag van 32 millioen genoemd. Ik weet niet hoeveel precies daarvan komt voor vererving boven den derden graad, maar het zullen toch wel ettelijke millioenen zijn. Welnu, hetgeen de Staat aldus zal krijgen, is een deel van het volkskapitaal.

Nu zou ik gaarne van de Regeering vernemen, wat er zal gebeuren met hetgeen de Staat dan zal erven. Zal dat geld gebruikt worden tot dekking van de ,,gewone'' uitgaven, zooals o.a. met de opbrengst van de successiebelasting geschiedt, of zal men dat geld aanwenden tot vermeerdering van het gemeenschapsbezit, tot bestrijding van buitengewone uitgaven, tot delging van schuld, enz. enz.?

Mijnheer de Voorzitter! Ik zeg dat, omdat wij op dit gebied een beetje voorzichtig moeten zijn. Prof. Meijers heeft in een beschouwing, die hij gehouden heeft over het ontwerp van den heer Treub — een rede, die hij gehouden heeft op de algemeene vergadering van de Broederschap van candidaat-notarissen in Nederland en Koloniën, hier in den Haag, op 22 Februari 1919 — er aan herinnerd, dat eigenlijk de geheele invoering van de successiebelasting in 1805 hier is overwogen, niet om met de opbrengst de gewone uitgaven te dekken, maar dat de geheele successiebelasting bestemd was om te dienen tot delging van schuld en tot kapitaalvermeerdering.

De **Voorzitter**: De heer Duys weet, dat wij op het oogenblik noch bezig zijn met de behandeling van het successierecht, noch met die van het Staatserfrecht.

De heer **Duys**: Met uw welnemen, Mijnheer de Voorzitter, ik vraag alleen maar dit. De Minister voert hier in een beperking van het *ab-intestato*-erfrecht.

De **Voorzitter**: Ik wilde alleen maar zeggen, dat de geachte spreker op die onderwerpen nu niet verder moet ingaan.

De heer **Duys**: Men mag dus aannemen, — tenzij de heele bepaling een wassen neus is en in de practijk absoluut niets zal beteekenen — als het iets zal beteekenen, zal het dit zijn, dat er ettelijke millioenen per jaar in de schatkist zullen komen. Wat zal nu de Minister met deze millioenen doen? Worden die voor gewoon gebruik aangewend; dan wil ik zeggen, dat het gevolg is: kapitaalvernietiging. Wij zullen dus hier van den Minister hebben te hooren, wat er met dit geld, dat in de schatkist zal komen, zal gebeuren. Zal het gebruikt worden tot delging van schuld, tot het verschaffen van productief werk, of zal het eenvoudig in het groote raderwerk van dagelijksche uitgaven worden vermalen en verteerd? In dit verband wilde ik er zooeven aan herinneren, dat wij voorzichtig moeten zijn met alles wat uit erflating in handen van den Staat komt, ook om deze reden, dat bij de eerste invoering van de successiebelasting in 1803 de Commissie voor de Financiën in haar rapport van 25 November 1803 verklaarde als uitdrukkelijke motiveering, dat de meerdere opbrengst van dit middel in de eerste plaats moest dienen tot vernietiging van een schuld ten behoeve van het algemeen gemaakt en in het vervolg kon strekken tot mortificatie van de schulden van den Staat of wel tot het helpen bestrijden van het deficit in tijden van vrede.

Daarvan is natuurlijk in de practijk niets terechtgekomen. Maar zal dat met deze gelden ook weer gebeuren? Ik geloof, dat het niet wenschelijk is, dat het ook hiermede weer dien weg uitgaat.

Zooals ik zeg, zullen de groote bezwaren, die wij nog verder tegen dit wetsontwerp hebben, grootendeels ondervangen worden, indien de amendementen van den heer Oud worden aangenomen; wat betreft bij voorbeeld de positie van het natuurlijke kind, van den langstlevenden echtgenoot, enz., is althans de strekking in vele van zijn amendementen een zoodanige, dat wij ons daarvoor kunnen verklaren. En de beide andere quaesties, die er nog zijn, namelijk de vraag of dit ontwerp niet weer moet worden hersteld in den staat, waarin het vóór de Nota van Wijziging was en of niet moet worden gezorgd dat de langstlevende echtgenoot in het bezit van den boedel kan blijven zoolang dat noodig is, deze beide zaken zullen wij kunnen bespreken bij de amendementen, die ik te dier zake heb ingediend.

Mijnheer de Voorzitter! Ten slotte nog een heel enkel woord aan het adres van den heer van Rappard.

Men kan zich in het dagelijksch leven wel eens meer verbazen over de ante-diluviale mentaliteit van sommige leden van de rechterlijke macht, maar wat wij vandaag gehoord hebben vind ik nu wel heel kras, ,,zèlfs'' voor een Vrijheidsbonder. De heer van Rappard sprak van een ,,onteerend misdrijf'', iets wat ik mij van een jurist haast niet begrijpen kan; hij moest toch weten dat sedert 1886 het begrip ,,onteerend misdrijf'' in onze wetgeving niet meer bestaat. Tenzij de heer van Rappard nog met zijn geest leeft in de sferen van voor 1886, is deze uiting hier niet te excuseeren.

Intusschen moet ik er mij met kracht tegen verzetten dat, als de rechterlijke macht iemand heeft veroordeeld tot een straf, die dan valt onder de gevallen, die de heer van Rappard heeft bedoeld, de ouder bij testament er nog een tweede straf bovenop zou kunnen leggen en dus ook op eigen houtje nog eens rechtertje gaan spelen. Moet die vader dan eerst de dossiers van de rechtbank hebben om zelf nog eens te zien of de straf nu wel juist is geweest? En zou men dan, om het paskwil te volmaken, eigenlijk van dat vaderlijke of moederlijke extra strafvonnis geen hooger beroep hebben op grootpa of grootmoe of cassatie op een of ander grootje? Ja, Mijnheer de Voorzitter, dit is de eenige methode, om met dergelijke beschouwingen af te rekenen en ze eenvoudig niet serieus te nemen. Ik hoop echter, dat van de Regeeringstafel niet meer aandacht aan deze malligheid zal worden besteed. Intusschen is de heer van Rappard wel zoo verstandig geweest, dergelijke gedachten niet in een amendement te belichamen. Het zou mij niet onaangenaam zijn geweest, ook bij deze samenstelling van de Kamer toch nog eens te zien, hoeveel leden een dergelijk voorwereldlijk standpunt nog zouden innemen!

De heer **van Rijckevorsel:** Mijnheer de Voorzitter! In tegenstelling met den vorigen spreker is voor mij de beste herinnering aan het ontwerp-Treub, dat het tot op zekere hoogte er toe heeft bijgedragen, dat de Regeering met dit wetsontwerp is gekomen. Al kan ik mij niet in alle opzichten met dit wetsontwerp vereenigen, toch wil ik dadelijk zeggen, dat het in hoofdzaak mijn instemming heeft.

In de eerste plaats apprecieer ik de verbetering van het intestaat erfrecht van den echtgenoot. Ik ben inderdaad overtuigd, dat die verbetering beantwoordt aan de heerschende rechtsovertuiging. Naar mijn meening minder urgent en belangrijk is de inkorting van de reeks erfgenamen *ab intestato*. Ik ben van meening, dat de Regeering aanvankelijk daarin te ver is gegaan. Daarom verheugt het mij, dat bij Nota van Wijziging de inkorting op haar beurt is beperkt tot den zesden graad. Ik heb een veel verder gaande inkorting hooren bepleiten door den heer Duys; hij verwachtte van dien z. i. belangrijken maatregel groote inkomsten voor den Staat. Dat verwondert mij, want de heer Duys weet toch, dat het intestaat erfrecht bijna uitsluitend werkt voor de kleine boedels. Dat is geen vondst van mij, het is b.v. in de vergadering van de Broederschap van Candidaat-Notarissen van December 1920 nog eens gezegd door de welbekende en hier meermalen geciteerde autoriteit prof. Meijers, dat een zoo ver gaande inkorting slechts effect zou hebben in de gevallen, waarin geen testament kan worden gemaakt door onbekwaamheid, b.v. onder curateele gestelden, en in de gevallen, waarin het practisch niet geschiedt, nl. bij kleine boedels, die dus in hoofdzaak het gelag zouden moeten betalen, maar daarvan zijn niet zooveel millioenen te verwachten als de heer Duys meende, die al informeerde hoe die millioenen zouden worden gebruikt!

Eenigszins dieper op de regeling, in het wetsontwerp vervat, ingaande, juich ik toe, dat de Regeering niet heeft voorgesteld een wettelijk vruchtgenot, en evenmin een wettelijk fidëicommis de residuo. Ook ik meen, dat deze regelingen, die practisch kunnen zijn in geval van uiterste wilsbeschikking, ongeschikt zijn voor intestaat erfrecht, omdat zij ongeschikt zijn voor kleine boedels. Ook dat is in de reeds genoemde vergadering van de Broederschap van Candidaat-Notarissen aangetoond door prof. Meijers en door notaris Janssen. Ik meen ook, dat de Regeering een juiste keuze heeft gedaan door den langstlevenden echtgenoot te geven een kindsdeel, en niet op zijn minst een vierde deel. Ik heb daarmede den spot hooren drijven door den heer Oud, die het geval stelde van een gezin met 20 kinderen, en die medelijden had met den echtgenoot, die slechts een 21ste deel zou krijgen.

De heer **Oud:** Het was een voorbeeld, gegeven door een notaris, dat ik hier heb geciteerd.

De heer **van Rijckevorsel:** Natuurlijk komt dat voor; er zijn gelukkig nog meer huisgezinnen met 20 kinderen, maar nu kan men wel medelijden hebben met den echtgenoot, omdat die niet veel krijgt, maar men moet daarbij toch in aanmerking nemen, dat de kinderen niet méér krijgen. Nu schijnt het stelsel van niet meer te geven dan een kindsdeel mij juist, omdat de erflater een even grooten verzorgingsplicht heeft tegenover een kind als tegenover zijn echtgenoot. Dat argument is gebezigd door den reeds genoemden notaris Janssen. Het schijnt mij een juist argument, dat men kan toevoegen aan de argumenten, die de Regeering in de Memorie van Antwoord heeft aangevoerd.

Een andere regeling, die tot op zekere hoogte den langstlevenden echtgenoot te gemoet komt en die mij mogelijk schijnt, is de regeling, die de heer Oud bij amendement heeft voorgesteld en die hij noemt een Voraus. Ik wil opmerken, dat een Voraus in den regel niet in mindering gebracht wordt van het erfdeel, en dat stemt ook overeen met de taalkundige beteekenis van het woord. De heer Oud heeft echter een Voraus voorgesteld, dat wel in mindering wordt gebracht van het erfdeel. Nu kan ik voor zulk een Voraus op meubelen en lijfgoed wel iets voelen, maar ik zou er nog meer voor

(van Rijckevorsel e. a.)

voelen, indien het niet alleen in mindering werd gebracht van het erfdeel, maar indien ook de legitieme der kinderen daardoor niet kon worden benadeeld, hetgeen in het amendement van den heer Oud niet het geval is. Als die wijziging werd aangebracht, zou er m.i. veel voor zijn, daf de bepaling, die in geval van testament vrijwel gebruikelijk is, dat de langstlevende meubelen en lijfgoed kan behouden, ook in het intestaat erfrecht werd opgenomen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zeide reeds, dat ik niet in alle opzichten met het wetsontwerp kan medegaan. Het voornaamste bezwaar is voor mij het novum, dat de tweede echtgenoot voortaan door huwelijksgemeenschap kan worden bevoordeeld met een kindsdeel tot hoogstens een vierde, en bovendien nog eens bij testament of *ab intestato*. De Minister heeft hier vandaag nogmaals gezegd, dat het thans een twistvraag is, of dat geoorloofd is.

Ik wil opmerken, dat de jurisprudentie daarover vaststaat en dat daardoor in de practijk die cumulatie is uitgesloten. Mij is niet bekend en ook uit de stukken niet gebleken, dat er een rechtsovertuiging zou zijn, die de wijziging, door de Regeering voorgesteld, noodig maakt. Ik betreur dan ook, dat dit is voorgesteld, en ik kan de gronden, die de Minister heeft aangevoerd, nl. dat de wet in het eene geval spreekt van bevoordeeling bij eenige gemeenschap, en in het andere geval van bevoordeeling bij uitersten wil, niet erkennen, want ik sluit mij aan bij het betoog van prof. Meijers, dat de scherpe scheiding, die men thans maakt tusschen huwelijksgoederenrecht en erfrecht oudtijds, en ook ten tijde, dat ons B. W. tot stand kwam, niet zoo in het oog werd gehouden, zoodat het verschil in terminologie, waarop de Minister zich beroept, voor mij niet overtuigend is.

Ik hoop dan ook, dat op eenigerlei wijze op dit novum zal worden teruggekomen.

De heer **Dresselhuys:** Mijnheer de Voorzitter! Dit wetsontwerp heb ik aanvankelijk gelezen met een zeer rustige sympathie. Het was inderdaad niet zeer ingrijpend. De beginselen van ons erfrecht blijven in het algemeen gehandhaafd, en waar ten slotte bij testament vrijwel steeds kan worden afgeweken van de nieuwe bepalingen, geloof ik, dat dit wetsontwerp zeker geen schokkende effecten op het systeem van ons erfrecht zal hebben.

Voor wat betreft de toekenning van een erfdeel aan de vrouw, wil ik verklaren, dat dit mij zeer sympathiek is, al ga ik niet zoover als de heer Oud, die een legitieme portie aan de vrouw zou willen zien toegekend, zelfs niet zoover als de heer van Rappard, die een legitieme portie zou willen zien toegekend, mits de mogelijkheid bestaat van zekere ontervingsgronden. Ik geloof, dat dit laatste practisch niet te regelen zou zijn, en een dergelijk stelsel niet wel zou zijn vol te houden.

Er kwam echter één punt voor in de oorspronkelijke regeling, dat wel van buitengewone beteekenis, wel ingrijpend was, en dat was de zeer ver gaande wijziging, die de Minister bracht in ons verstervingserfrecht, waar hij van het bestaande systeem van onze wet, dat men bij versterf erft tot den 12den graad, plotseling kwam tot een stelsel, waarbij alleen zij, die den erflater in den derden graad bestaan, kunnen erven.

Dat was verwonderlijk van dezen Minister, die altijd een toonbeeld is van buitengewone voorzichtigheid en thans op het gebied van erfrecht op eens met een radicalisme optrad, dat tot heden in Europa nog niet bekend is. Ik geloof ten minste, dat in geen enkel land van Europa, misschien wel niet in de heele wereld — de Minister kent waarschijnlijk de vergelijkende rechtsstudie op dit punt beter dan ik, en misschien kan hij voorbeelden geven — waar men zoover gegaan is, dat men versterferfgenamen buiten den derden graad van de nalatenschap uitsluit.

Dit was niet de overweging van de vraag, zooals de Minister zeide, of men al dan niet staatserfrecht moest invoeren. Staatserfrecht heeft met dit wetsonterp niets te maken. Alleen de heer Duys heeft straks gelegenheid gevonden het staatserfrecht te introduceeren en te bespreken; hij heeft daarbij ook den heer Treub ten tooneele gevoerd, en heeft

(Dresselhuys.)

gemeend, te zijnen laste te moeten aanvoeren, dat deze alleen tot het Staatserfrecht bekeerd was onder den invloed van de z.g. Novemberdagen van 1918.

De heer **Duys:** Het was de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, die dat schreef, en ik citeerde.

De heer **Dresselhuys:** Elk jaar, als de bladeren vallen, krijgt de heer Duys neiging, om te spreken over November 1918!

Ik kan begrijpen, dat dat voor hem bijzonder prikkelend is en dat hij het zelfs bij een kalm ontwerp als dit niet kan verzwijgen, maar ik moet even weerleggen de stelling, als zou een man als de heer Treub zich in de Novemberdagen tot het Staatserfrecht bekeerd hebben, waar het in juristen- en notariskringen bekend was, dat de heer Treub reeds 25 jaar lang het Staatserfrecht op den voorgrond heeft geschoven.

De heer **Duys:** Dan hebt u niet geluisterd. Ik heb zelf gezegd, dat de heer Treub het Staatserfrecht reeds in 1891 heeft verdedigd, maar dat hij zich dat, naar de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* mededeelde, pas in November 1918 herinnerde.

Dat beroep op de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* schijnt u eenigszins dwars te zitten.

De heer **Dresselhuys:** Ik geloof niet, dat wij hier debatteeren tegen de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*. Maar ik herhaal, de heer Duys is in deze dagen altijd eenigszins opgewonden en ik zal hem op dien weg niet volgen. Maar een voorstelling, alsof de heer Treub in dergelijke juridische vragen bekeerd zou zijn in November 1918, is zoo dwaas, dat zij geen weerlegging behoeft.

Intusschen heeft de Minister blijkbaar tijdig ingezien, dat, als hij vasthield aan de beperking van het versterferfrecht tot in de derden graad, het wetsontwerp voor velen van ons niet aannemelijk zou zijn. Ik althans wil wel verklaren, dat, als een dergelijke beperking weer in het wetsontwerp zou worden ingevoegd, ik er mijn stem niet aan zou kunnen geven, hoe sympathiek het mij op sommige punten ook is. Maar de Minister, hoewel terugkeerende op de dwalingen zijns weegs, heeft toch de gevolgen van de booze daad ondervonden, want hij heeft de geesten wakker geroepen en reeds staat de heer Duys gereed, om de idee, dat de Minister heeft opgeworpen, bij amendement wederom in de wet te introduceeren. Ik zal natuurlijk dat amendement van den heer Duys niet bespreken, omdat ik zijn argumentatie nog niet ken, maar ik wil wel bij voorbaat zeggen, dat, als de Regeering tegenover dat amendement zacht gestemd mocht zijn, dat ik protesteer tegen een uitsluiting van bloedverwanten verder dan den derden graad, om de redenen, die in de Memorie van Toelichting ontwikkeld zijn. De Minister heeft gezegd, dat hij niets voelde voor een staatserfrecht, maar dat hij slechts tot den derden graad wilde gaan, omdat de grond voor erfgenaamschap niet moest zijn, zooals de oude regel luidt: het naaste bloed erft het goed, maar dat alleen zij, die uit één gezin waren gesproten, tot elkaars erfgenamen moesten worden aangewezen. De Minister meende zich te kunnen beroepen op de rede van den heer Gratama in de Nederlandsche Juristenvereeniging, waarvan ik echter zeggen wil, dat ik die conclusie in de redevoering van den heer Gratama niet heb kunnen lezen. Wel heb ik kunnen lezen, dat de heer Gratama het erfrecht niet wil uitgebreid hebben tot den twaalfden graad, maar ik heb nergens kunnen lezen, dat hij het recht van erfgenaamschap zou willen gronden op het gezamenlijk gezinsleven. En de stelling, dat de nalatenschap van hem, die slechts betrekkingen verder dan den derden graad naliet, feitelijk zou moeten worden beschouwd als een onbeheerde erfenis, klonk mij zoo vreemd en zoo onnederlandsch in de ooren, dat de weerlegging daarvan voor Nederlandsche kringen onnoodig geacht kan worden. Trouwens, de Minister wijkt er onmiddellijk zelf van af, want hij maakt de groote uitzondering, door te zeggen, dat de verhouding tusschen ooms en tantes en neven en nichten inderdaad dikwijls zoo intiem zijn, dat daaruit moet worden afgeleid, dat er banden van erfgenaamschap moeten worden gelegd. Ik weet niet, of in de gevallen, die de Minister op het oog had, de intimiteit tusschen ooms en tantes en neven en nichten bewezen is. Maar een dergelijke intimiteit bestaat soms ook tusschen bloedverwanten van den 4den, 5den en 6den graad, omdat het hier niet afhangt van den graad van bloedverwantschap, maar alleen van de vraag of men veel omgang met elkaar heeft en of men elkaar dagelijks ziet.

Maar de ondeugdelijkheid van het geheele stelsel werd vooral duidelijk, toen men kennis kon nemen van de discussies, welke omtrent deze zaak gevoerd waren in de bekende vergadering van de Broederschap van candidaat-notarissen in Nederland. Daar was ook juist deze vraag: of men het versterferfrecht moest beperken tot den derden graad, naar voren gebracht, en merkwaardigerwijs, al dadelijk werd daar verklaard, o.a. door prof. Meijers, dat eigenlijk die geheele voorstelling van den Minister, van beperking tot den derden graad, dus ook het amendement van den heer Duys, dat wij nu hebben, niets anders was dan een zuivere parade, een reclame, zonder wezenlijken inhoud. Hij zeide op die vergadering: „Mijn bezwaar tegen dezen, ik zou bijna zeggen, reclamemaatregel is, dat het een zeer ingrijpend iets lijkt, maar dat het ten slotte neerkomt op een bevoordeeling van de praktijk van de notarissen.".

Het moet zeker zeer toegejuicht worden, dat in die notarieele omgeving al die candidaat-notarissen hun toekomstige praktijk dus niet bevoordeeld wilden hebben, maar met algemeene stemmen verklaarden, dat zij zich met de gedachte van den Minister — over het amendement-Duys kunnen wij later spreken — niet konden vereenigen.

Prof. Meijers maakte toen nog eens duidelijk, dat de stelling, dat de nalatenschap feitelijk onbeheerd was, waarin men niets anders vond dan versterferfgenamen verder dan in den derden graad, volkomen in strijd was met de werkelijkheid. Hij wees er op, dat iemand, die een bloedverwant heeft in den vierden graad, meer voor dien bloedverwant zal voelen dan voor den Staat. Hij zeide: ik ken de menschen nog niet, die een behoorlijk vermogen hebben en die zouden zeggen: het doet mij genoegen, dat de Staat erft, en niet mijn neef die en die, tenzij men aan dien neef gloeiend het land had. De ervaring leert, dat tusschen familieleden verder dan den derden graad altijd toch nog meer relatie bestaat dan tusschen die familieleden en den Staat.

Op zich zelf was deze bepaling dus vreemd, hoewel zonder groot rchtsgevolg; het was een reclamemaatregel, niets meer, maar het gevaar schuilde hierin, dat die maatregel zou gaan treffen groepen van menschen van onze bevolking, die de Minister juist niet getroffen wilde hebben. Immers, hoe hol en leeg deze bepaling in het algemeen was, zij krijgt plotseling groote beteekenis tegenover twee groepen van personen, die door de regeling van erfrecht in den derden graad in hooge mate zouden zijn getroffen. Te weten: ten eerste zij, die geen testament kunnen maken, en ten tweede zij, die geen testament plegen te maken. De heer de Monté ver Loren heeft straks juist betoogd, dat zij, die eenig vermogen bezitten, in de practijk gewoonlijk zorgen voor een behoorlijke regeling van hun nalatenschap en zelfs van hun huwelijksgemeenschap. Op zich zelf is dat waar, maar daaruit vloeit voort, dat er ook tal van personen in ons land zijn, die een gering vermogen hebben, en die niet tot testeeren toekomen. In de eerste plaats, omdat testeeren toch nog altijd geld kost. Het is wel niet zoo erg duur, maar toch is het, behalve de zorg en de moeite, die men bij het doen verlijden van een testament heeft, voor verschillende personen altijd nog een beteekenende uitgave. Het aantal menschen, die in ons land zonder testament overlijden — ik durf niet veel cijfers noemen, ik heb de statistiek nog niet gezien —, zal toch zeker wel over de 90 pct. bedragen.

Hieruit vloeit voort, dat tal van menschen, die een kleinen boedel nalaten, misschien van enkele honderden guldens, ten slotte sterven zonder testament en dat dus, ook volgens prof. Meijers, de zuivere reclamemaatregel voor de groote vermogens in de eerste plaats gevolg zou hebben voor juist die kleine erflaters, die enkele honderden guldens nalaten en die

(Dresselhuys.)

tot hun verbazing, als zij ten minste nog leefden, zouden zien, dat de Staat als hun erfgenaam zou zijn aangewezen.

Men kent waarschijnlijk de toestanden op het platteland niet, wanneer men denkt, dat daar de familieband met den derden graad eigenlijk reeds is afgeloopen. Mij zijn van vroeger tal van gevallen bekend, waarin bij voorbeeld een vader een stuk grond, een hofstede, soms ook wel eens roerend goed naliet aan zijn kinderen, dat die kinderen samen bleven wonen en ook de kinderen van die kinderen nog gemeenschap houden.

De kinderen van die kinderen zijn dus personen, die elkander niet bestaan in den derden graad. Nu zou volgens de regeling, zooals de Minister ze hier aanvankelijk had gedacht, van de beperking van het versterferfrecht tot het derde geslacht het gevolg zijn, dat die personen, vierdengraads verwanten van de niet-testeerenden, plotseling zouden ontmoeten den Staat als mede-erfgenaam in hun boedel, en dit geldt niet alleen van vaste goederen, maar zelfs voor heel kleine boedeltjes in roerend goed, waarbij de hoegrootheid der nalatenschap geen rol speelt.

Voor die kleine boedeltjes is de zaak dus in hooge mate bedenkelijk. Maar veel erger zou het zijn voor die personen, die geen testament maken kunnen, zooals minderjarigen en onder-curateele-gestelden.

Bij de beperking van het versterferfrecht, zooals de Minister aanvankelijk ontworpen had, bestond het feit, dat ieder, die den erflater verder stond dan de derde graad, per sé vervangen zou worden door den Staat, als de erflater was een minderjarige of curandi.

Mijnheer de Voorzitter! Laten wij ons de zaak practisch voorstellen. Wanneer iemand het ongeluk heeft, dat zijn eenig kind is zwak van geestvermogens en misschien dat kind later onder curateele zal moeten gesteld worden. bij meerderjarigheid, dan zal bij deze regeling de nog levende vader bij voorbaat met zekerheid weten, dat zijn goederen, althans het legitieme gedeelte daarvan. binnen betrekkelijk korten tijd, wat hij ook doen mocht, aan den Staat komen, want immers dat onnoozele kind, de legitieme erfgenaam van den vader, zou niet hebben broers- of zusterskinderen, die erven kunnen, dus geen erfgenamen in den derden graad of nader. En het gevolg zou zijn, dat het kind geen testament zou kunnen maken. en de Staat per sé binnen korten tijd erfgenaam wordt van het goed, dat de tegenwoordige, nog levende vader op het kind moet zien overgaan.

Dit geval is met tal van andere te vermeerderen, maar ik ga hierop niet verder in voordat het amendement en misschien juist de terminologie daarvan aan de orde is. Ik heb thans slechts met klem willen waarschuwen, dat wij niet terug moeten keeren op den weg, dien de Minister m. i. zoo te recht verlaten heeft, den weg nl. van beperking van het versterferfrecht.

De beperking daarvan tot den zesden graad is eigenlijk al voor mij vrij sterk. Ik kan mij voorstellen dat daartegen al op zich zelf vele bedenkingen zijn aan te voeren, vooral voor families, die zeer gegoed zijn en waarin familiepapieren, familiebezittingen en familieregisters voorkomen en waarbij, wanneer geen achterneven in den 6den graad aanwezig zijn, de Staat voorgaat bij andere familieleden, wat in sommige gevallen bij testament kan worden voorkomen, maar wat men niet beletten kan in gevallen van curandi of minderjarigen.

Ik voor mij vind het eigenlijk in strijd met onze opvattingen, dat men van historische families de papieren en goederen zou moeten zien overgaan naar den Staat, omdat toevallig de overleden personen waren curandi of minderjarigen, maar met deze bepaling van den 6den graad is dan ook naar mijn meening inderdaad de mogelijkheid van verdere beperking van het versterferfrecht uitgeput.

Ik herhaal dus, dat, aanvankelijk betreurende verschillende bepalingen in het wetsontwerp, ik met genoegen zag dat de Minister daarop teruggekomen is. en ik den Minister zeer sterk zou willen aanraden die bekeering vol te houden en zich niet meer van dien weg te laten aftrekken, ook al omdat ik overtuigd ben, dat met mij tal van leden van deze Kamer om die reden alleen reeds het overigens sympathieke wetsontwerp onaannemelijk zouden moeten achten.

(Voorzitter e. a.)

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor, om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De algemeene beraadslaging wordt hervat.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! De aanleiding tot de indiening van dit ontwerp van wet is geweest het wetsontwerp-Treub. Ik meen, dat ik niet mag nalaten dien geachten vroegeren afgevaardigde honoris causa in dit verband hier te vermelden.

De heer Treub c. s. hadden een wetsontwerp ingediend, waarbij werd voorgesteld een Staatserfrecht (een aandeel van den Staat als erfgenaam in iederen boedel), maar waarbij daarenboven eenige wijzigingen werden voorgesteld in het erfrecht *ab intestato*.

Het kwam mij voor, dat het Staatserfrecht aan te groote bedenkingen onderhevig was, doch dat in het ontwerp zooveel goede elementen waren, dat het op den weg van de Regeering lag harerzijds een ontwerp in te dienen tot herziening van de bepalingen betreffende het erfrecht, waarbij die goede elementen door de Regeering op haar wijze werden verwerkt en waarbij natuurlijk het Staatserfrecht werd weggelaten.

De aanleiding was dus het wetsontwerp-Treub, maar het was voor de Regeering een welkome aanleiding.

Ik geloof, dat wij bij deze gelegenheid niet meer over het Staatserfrecht behoeven te spreken. De geachte afgevaardigde de heer Duys heeft ons daarmede eenige oogenblikken bezig gehouden, doch dat was, geloof ik, meer om zich het genoegen te verschaffen enkele opmerkingen te maken aan het adres van eenige andere leden van deze Kamer dan dat het op de zaak zelf eenigen invloed zou kunnen hebben, want het Staatserfrecht is hier inderdaad niet aan de orde.

Mijnheer de Voorzitter! Wat is de grondgedachte van dit ontwerp van wet? Den langstlevenden echtgenoot zijn deel te geven in het gezinserfrecht *ab intestato* en niet te handelen alsof die langstlevende buiten het gezin stond.

Een bijkomstige zaak was het voorstel, om in plaats van het familie-erfrecht *ab intestato* — de familie hier genomen in wijderen zin — slechts te erkennen een gezinserfrecht *ab intestato*; dat was de derde graad in plaats van den twaalfden graad.

Dat was een geheel ander onderwerp en ofschoon ik meen, dat hetgeen door mij daaromtrent was voorgesteld, zeer wel te verdedigen is en volstrekt niet zoo verworpen behoort te worden als de tegenstanders daarvan het doen, meende ik toch, alles weloverwogen, kennis genomen hebbende van de opmerkingen in het Voorloopig Verslag, dat ik beter deed het voorstel, zooals het gedaan was, terug te nemen, omdat er anders een onzuivere stemming zou komen over de hoofdbestanddeelen van het wetsontwerp. Ik heb den ballast overboord geworpen, opdat het schip niet zou zinken. Het kan later bij de behandeling van het amendement van den heer Duys c.s. nog nader besproken worden en dan is het voor mij de vraag, of het verstandig zou zijn dien ballast nu weer in het schip te laden.

Intusschen zijn bij deze algemeene beschouwingen een paar woorden over dit onderwerp gesproken door de heeren de Monté ver Loren, Duys en Dresselhuys. Er is hier afwisseling.

De heer Duys heeft er zich in vermeid om mij in deze op een buitengewone wijze te prijzen en te kennen gegeven, dat het hem zoo verheugt, dat ik mij hier heb gesteld op het standpunt van het individualistisch recht, in strijd met het oude Germaansche familierecht.

Ik zou het niet zóó willen formuleeren. Het standpunt, dat ik heb ingenomen, is, dat het erfrecht *ab intestato* uit den aard van de zaak is het gezinserfrecht en niet het familierecht in dien wijderen zin als de heer Dresselhuys en vooral de heer de Monté ver Loren dat hebben verdedigd.

Historische geslachten zijn er natuurlijk. Het bestaan van die historische geslachten is niet afhankelijk van het erfrecht

7de VERGADERING. — 17 OCTOBER 1922.

19. Wijziging en aanvulling van de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek omtrent de erfopvolging.

(Minister **Heemskerk.**)

ab intestato in den 12den of in den 6den graad. Zij zijn er wel zonder dat.

De kracht van die historische geslachten zit niet daarin, dat zij uit de zijlinie iets erven, maar in het bezit van tradities, welke van onschatbare waarde kunnen zijn, als van die tradities gebruik wordt gemaakt door de thans nog levenden in die geslachten en zij zich de roeping, welke daaraan verbonden is, waardig toonen.

Dan hebben die historische geslachten — er zijn hier in de Kamer sprekende voorbeelden van — een groote waarde voor land en volk.

Indien zij hun kracht zouden moeten zoeken in het erven *ab intestato* in de zijlinie en indien dit ten slotte de basis zou moeten wezen, waarop zij stonden, zou de kracht niet groot zijn.

Maar voor mij is de vraag: wat is de basis van het erfrecht *ab intestato*? D. i. dat het vermogen overgaat op diegenen, op wie het in verband met de roeping van hen, van wie de nalatenschap komt, behoort over te gaan. Dan behoort het over te gaan op het gezin, en als er geen gezin is, dan is de roeping niet aanwijsbaar.

Dan kan er nog wel een overtuiging zijn, dat het naar den een of anderen kant moet gaan, naar een vriend, een familielid of een stichting, maar dan is de roeping niet aanwijsbaar, dat er basis is voor erfrecht *ab intestato*.

Die roeping is echter altijd aanwijsbaar, wanneer er is een gezin, omdat het gezin de grondslag is voor de maatschappij. In den tegenwoordigen toestand van de maatschappij, waarin men worstelen moet om er bovenop te komen of om er bovenop te blijven, om een bescheiden plaats in de maatschappij in te nemen, en waarin een gezond leven in de maatschappij afhankelijk is niet van het individueel bestaan, maar van het gezonde gezinsleven, in dien tegenwoordigen toestand is het aangewezen erfrecht ab intestato het gezinserfrecht.

Ik zeg dit niet om terug te komen op het besluit, dat ik genomen heb door het indienen van de Nota van Wijziging, waarin ik van den 3den op den 6den graad overging, want ik heb dat weloverwogen en om goede redenen voorgesteld.

Immers, het is meer van belang om te verkrijgen wat voor het overige in het wetsontwerp staat dan om het voorstel omtrent den derden graad te handhaven met het gevaar daardoor de hoofdzaak te zien mislukken.

Wanneer men wil beproeven van een half ei een vol ei te maken — iets wat in de vorige week hier in de Vergadering is aan de hand gedaan —, dan gaat het niet. Maar na de bestrijding op principieele wijze, welke deze bepaling gevonden heeft, ook van de zijde van den heer de Monté ver Loren, achtte ik mij geroepen om toch even mijn standpunt in deze uiteen te zetten.

Ik mag er bij voegen, dat ik begrijp, dat het niet juist altijd op den weg van de Regeering ligt om aan een spreker te vragen, of hij namens zijn partij spreekt, en ik zal den heer de Monté ver Loren die vraag ook niet stellen, maar hij zal mij toch wel vergunnen, dat ik met het oog op mijn eigen beginselen en op de omstandigheid, dat ik tot dezelfde partij als hij behoor, het vertrouwen uitspreek, dat hij in deze niet namens die partij heeft gesproken, doch een eigen meening heeft verkondigd zonder dat die op rekening van de partij behoeft gesteld te worden. Want indien ik het nu ronduit moet zeggen, het wil mij voorkomen, dat mijn beschouwing omtrent deze zaak juist is een antirevolutionnaire beschouwing, terwijl de andere beschouwing zich min of meer op een andere lijn beweegt.

Bij dit vraagstuk behoeven wij, meen ik, nu ook niet te spreken over de vraag, wat de inkomsten van den Staat uit dezen hoofde zullen zijn. Wanneer men meent, dat ergens het erfrecht *ab intestato* moet ophouden, dan is dat niet omdat men vindt, dat de Staat de erfenis moet krijgen. De erflater kan immers altijd testeeren en dat zal natuurlijk in vele gevallen gebeuren, maar het erfrecht van den Staat komt pas, als er niemand tot de erfenis geroepen is, en men zal nooit een regeling van erfrecht moeten maken met de gedachte: hiervan moet de Staat zooveel of zooveel profiteeren door middel van vererving van kapitaal.

De heer Duys is dan ook niet zoover gegaan, maar hij is toch nieuwsgierig wat er zal worden van het kapitaal, dat door den Staat geërfd wordt als er geen erfgenamen ab intestato zijn.

Ik begrijp niet, waarom die nieuwsgierigheid bij den heer Duys pas bij deze gelegenheid is opgekomen. Wij hebben thans toch ook de bepaling, dat, als er geen erfgenamen ab intestato zijn, ten slotte de Staat erft. Dus de heer Duys heeft alle gelegenheid gehad om eens aan den Minister van Financiën te vragen: wat doet gij eigenlijk met de kapitalen, welke de Staat erft?

Het zal wel niet veel zijn, maar of het, als de zesde graad de limiet wordt, veel zal zijn, weten wij ook niet.

Ik zal den Minister van Financiën niet verzoeken om deze discussie bij te wonen, maar ik geloof, dat, zoo iemand op dergelijke vraag een antwoord zou moeten geven, het de Minister van Financiën zou zijn.

Ik wil als dilettant wel een antwoord er op geven. Als er uit dien hoofde een millioen meer binnenkomt, dan moet er een millioen minder vlottende schuld gemaakt worden.

De heer **Duys**: Misschien zouden we dan, als u het dus toch gebruikt ter dekking van gewone uitgaven, aan den 8½ pct. pensioenaftrek der ambtenaren kunnen ontkomen.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Wat ik zeg is geen antwoord van de Regeering, maar, zooals ik zeide, het antwoord van een dilettant. Het wijst er misschien op, dat het niet noodig was om over deze zaak een grooten boom op te zetten. Overigens wordt vlottende schuld niet per se gemaakt met het oog op gewone uitgaven.

Nu de hoofdzaak van het wetsontwerp: de langstlevende echtgenoot moet zijn deel krijgen in het gezinserfrecht *ab intestato* en moet niet behandeld worden, alsof hij buiten dat gezin stond. Nu wordt in het wetsontwerp voorgesteld om dat te doen door middel van de toekenning van een kindsgedeelte.

Zooals het altijd gaat wanneer men komt met een dergelijk voorstel, dat in zijn grondgedachte vrij algemeene instemming vindt, er komen dan nog altijd veel personen, die zeggen: ja, gij hebt het wel goed bedoeld, maar één zaak is ongelukkig, gij hebt het nu juist weder verkeerd gedaan.

Gij hebt het nu op deze manier gedaan, maar gij hadt het op een andere manier moeten doen. De een zegt: gij hadt vruchtgebruik moeten geven. Een ander zegt: gecontinueerde gemeenschap. Een derde: uw erfdeel, dat ge geeft, is te klein. En een vierde: het moet wezen een erfdeel, liefst een groot erfdeel, en dat moet wezen een legitieme portie. Ik zeg maar: legitieme portie, omdat dit een uitdrukking is, waarvan iedereen begrijpt, dat het is dat deel, waaraan men niet kan raken.

Ik heb vernomen van den heer Oud, dat zelfs in de Troonrede het woord „wettelijk erfdeel" verkeerd is gebruikt. Peccavi, Mijnheer de Voorzitter; ik vind het ook een raar woord, dat woord „wettelijk erfdeel", als men er mee moet aanduiden het erfdeel, dat men krijgen moet; een wettelijk erfdeel is er toch reeds, wanneer men krachtens de wet iets krijgt, terwijl het ook mogelijk is, dat het bij testament zal worden onthouden. Dan is het ook eigenlijk een wettelijk erfdeel. Vandaar dat men zich met sommige woorden wel eens kan vergissen. Maar ik erken, een Minister moet zich niet vergissen.

De heer **Oud**: „Legitieme portie" is er een vertaling van.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Zeker, legitieme portie is er een vertaling van, en dat is ook een ongelukkig woord, dat ben ik met den geachten afgevaardigde eens. Doch het geeft minder aanleiding tot misverstand.

Maar nu zijn er dus verschillende voorstellen, die aan de hand gedaan worden. Ik geef volkomen toe, dat in vele gevallen vruchtgebruik nuttig kan zijn; ik stel het zelf voor tot op zekere hoogte voor den langstlevenden tweeden echt-

(Minister **Heemskerk.**)

genoot, als testamentair vruchtgebruik. Ik geef zelfs toe, dat in sommige gevallen het nuttig kan zijn als men eenvoudig den langstlevenden echtgenoot maar in den boedel laat zitten. In zooverre als de zede in de een of andere streek van ons land of in verschillende streken dat medebrengt, zal die zede kunnen bestendigd worden, als dit ontwerp wordt aangenomen, evenals die tot nu toe heeft bestaan. Maar daaruit volgt niet, dat die zede in eenige streek van het land kan zijn een basis voor de algemeene regeling van het erfrecht *ab intestato*.

In een bepaald geval zou het volstrekt niet een juiste houding zijn geen boedelscheiding te maken, zou het volstrekt niet een juiste houding zijn om den langstlevenden echtgenoot in het genot van alles te laten, om den langst levenden echtgenoot het vruchtgebruik van de geheele nalatenschap te geven. Dat hangt geheel en al van de omstandigheden af.

Dus als algemeenen regel kan men het erfrecht *ab intestato*, het vruchtgebruik en de continuatie der gemeenschap niet gebruiken.

Er is een speciale reden, waarom men het vruchtgebruik daarvoor niet kan gebruiken. Aan een wettelijk vruchtgenot moet verbonden zijn zekerheidsstelling, en nu is, wanneer men vruchtgebruik bij testament wil toekennen, het wel gewenscht een waarborg te hebben, dat het kapitaal niet wordt opgemaakt. Dat kan men dan doen door het onder beheer te stellen. En het stellen van een kapitaal onder beheer is geheel iets anders dan als de verplichting van den vruchtgebruiker om zekerheid te stellen. Want die vruchtgebruiker zal in vele gevallen niets anders hebben dan het vruchtgenot, en hoe kan hij dan zekerheid stellen? Maar men kan zekerheid in het leven roepen bij testament door het kapitaal onder beheer te stellen. Dat wijst er op, dat men het vruchtgebruik niet moet nemen als basis van de wettelijke regeling, maar het bij testament moet toelaten.

Ik ga niet zoo ver als de heer Oud om te zeggen, dat vruchtgebruik verkeerd is, omdat dan het kapitaal aan het verkeer wordt onttrokken. Het kan soms zeer nuttig zijn, dat iemand gedurende zijn leven in het genot van een zeker vruchtgebruik is en het kapitaal onder beheer wordt gesteld; langs dien weg wordt dan gezorgd voor dien persoon, terwijl het kapitaal niet verloren gaat voor de erfgenamen, die krachtens de wet daartoe geroepen zijn. Maar dat kan geen reden zijn om het vruchtgebruik als algemeene basis van het erfrecht *ab intestato* te nemen. Men moet daarvoor geven het eigendom van een zeker gedeelte, en als zoodanig is voorgesteld een kindsgedeelte. De heer Oud vindt dat te weinig en zegt: als er 20 kinderen zijn, krijgt de langstlevende echtgenoot maar 1/21 gedeelte. Ik heb alle respect voor een gezin, waar 20 kinderen zijn, maar hoe nobel dit ook zij, het komt niet overal voor. Ik merk op, dat ieder van die kinderen toch ook maar 1/20 gedeelte krijgt, dus geen groot belang heeft bij de nalatenschap. Maar in een dergelijk gezin zal het patriarchaal gevoel wel zoo sterk ontwikkeld zijn, dat de langst levende echtgenoot ingevolge de volkszeden maar in het genot wordt gelaten van wat noodig is om te blijven wonen. Die gezinnen met 20 kinderen zijn in den regel geen zeer rijke gezinnen; meestal valt er niets of weinig te verdeelen, en juist daarom zal men alles maar zoo laten en niet vragen om een boedelscheiding ingevolge de wet op te maken. Maar nu heeft de heer Oud, die reeds bij de algemeene beschouwingen eenige grondslagen van zijn amendement heeft verdedigd, verklaard, dat dit kindsgedeelte niet genoeg is, dat het ten minste 1/4 van de nalatenschap moet zijn waar meer dan 2 kinderen zijn. Iedere grens is in deze tot op zekere hoogte willekeurig. Men is bij dit wetsontwerp uitgegaan van de gedachte, dat men iets moest voorstellen, dat zich zooveel mogelijk aansluit bij den bestaanden toestand, dat op het erfrecht van de kinderen geen te groote inbreuk mag worden gemaakt. Met opzet is hier een eenigszins bescheiden stap gedaan. De langstlevende echtgenoot krijgt zijn deel in het gezinserfrecht en wordt niet achtergesteld bij de kinderen. Maar daaruit volgt nog niet, dat men bij algemeenen regel een belangrijken voorsprong moet geven. Men vergete niet, dat al wordt behouden de legitieme portie voor de kinderen, er toch nog altijd een beschikbaar gedeelte is, en dat zal den eerst stervenden echtgenoot in staat stellen, nog een zeker deel aan zijn overlevenden echtgenoot te vermaken.

Dat is op het oogenblik nog een vierde deel van hetgeen aan de kinderen ten deel zou vallen, als er meer dan drie kinderen zijn. Op deze wijze kan de langstlevende echtgenoot een kindsgedeelte krijgen, en daarenboven nog een vierde deel van de rest. Bij den heer Oud krijgt de langstlevende echtgenoot altijd ten minste een vierde deel en kan hij daarenboven nog krijgen een vierde deel van de rest, dus 3/16 van de geheele nalatenschap. Bij den heer Oud kan de langstlevende echtgenoot dus 7/16 van de nalatenschap in eigendom krijgen. Voor de kinderen, al zijn er nog zoo veel, blijft dan altijd maar 9/16 als legitieme portie over. Bij het stelsel van den heer Oud, om een vierde deel te geven, dat een legitieme portie is, zal er nooit meer dan drie vierden voor de kinderen over zijn. Nu kan men er over twisten, hoever men moet gaan met het laten erven van den langstlevenden echtgenoot, maar ik geloof, dat men aan den veiligen kant is, wanneer men het erfrecht ab intestato tot een kindsgedeelte beperkt en aldus een bescheiden stap doet. Bij testament kan daarvan worden afgeweken, indien in bepaalde omstandigheden blijkt, dat het voor den langstlevenden echtgenoot te weinig is, ten eerste door over het beschikbare deel te beschikken, en ten tweede langs den weg van art. 965 van het B. W. Dit is een zeer belangrijk artikel, dat de vrijheid laat om, tenzij er een uitdrukkelijk verbod tegen zou zijn, het vruchtgenot zelfs van de geheele nalatenschap te legateeren aan wien ook, dus ook aan den langstlevenden echtgenoot. Alleen wordt aan de kinderen de keuze gelaten om wanneer het beloop van het vruchtgebruik, zooals het daar staat, inbreuk maakt op hun legitieme portie, in plaats van dat vruchtgebruik het beschikbare gedeelte te geven. In den regel wordt dit artikel zoo geïnterpreteerd, dat onder het beloop van het vruchtgebruik wordt verstaan het bedrag of beloop van dat deel van de nalatenschap, dat onder vruchtgebruik gesteld is, hetgeen eigenlijk een zeer vreemde uitlegging is van de woorden „het beloop van het vruchtgebruik". In zeer vele gevallen zal dat vruchtgebruik inbreuk maken op de uitkeering van de legitieme portie op het oogenblik van het overlijden. Het beschikbare gedeelte wordt in de practijk zoo verstaan, dat dit is het gedeelte, dat voor den langstlevenden echtgenoot of den extraneus beschikbaar is. De zaak blijft dus afhankelijk van de gezindheid van de kinderen om de beschikking te eerbiedigen, maar die gezindheid zal in vele gevallen toch aanwezig zijn. Men heeft dus altijd gelegenheid, ook wanneer een langstlevende echtgenoot alleen maar een erfrecht *ab intestato* heeft op een kindsgedeelte, door middel van art. 965 B. W. een niet nietige bepaling te maken, waarvan die echtgenoot nog kan profiteeren. Het is wel niet zeker, dat die bepaling gevolg zal hebben, maar die bepaling is niet nietig. zooals men uit art. 965 B. W. kan leeren. Wanneer men daarentegen een te ruim erfdeel *ab intestato* toekent aan den langstlevenden echtgenoot en de omstandigheden zijn zoo, dat het inderdaad te ruim is, dan is de eerst stervende echtgenoot genoodzaakt, bij testament het erfdeel in te perken.

Nu zijn er natuurlijk gevallen, dat dit zal moeten gebeuren en dat het ook volgens het stelsel van dit wetsontwerp zal kunnen gebeuren. Die vraag komt natuurlijk aan de orde bij het vraagstuk van de legitieme portie, maar het is toch wenschelijk, een niet zoo ruim erfdeel aan den langstlevenden echtgenoot *ab intestato* toe te kennen. Het zal al te dikwijls noodzakelijk zijn voor den testator, om dat in te perken, en daarom is men aan den veiligen kant, wanneer men een bescheiden stap doet en meen ik, dat het de voorkeur verdient, om *ab intestato* een kindsdeel aan den langstlevenden echtgenoot toe te kennen.

De heer Oud stelt voor den langstlevenden echtgenoot een ruimer aandeel voor; hij wil, dat de langstlevende echtgenoot zooveel mogelijk zal erven, maar met al zijn welwillendheid voor den langstlevenden echtgenoot neemt hij tegenover den langstlevenden tweeden echtgenoot een geheel andere houding aan, en wil hij bepalen, dat deze uit gemeenschap en nalaten-

(Minister **Heemskerk.**)

schap te zamen nooit meer dan een kindsdeel zal kunnen krijgen. Daarbij heeft hij slechts een deel van het vraagstuk besproken, het eene deel ligt in art. 899*a*, het andere in art. 949. De eene vraag is: hoe staat het met de verhouding tusschen nalatenschap en gemeenschap? De andere vraag is: hoe staat het met de gelegenheid, om aan den langstlevenden tweeden echtgenoot, met onderwerping aan art. 965, in plaats van het kindsgedeelte althans het vruchtgebruik van de helft van de nalatenschap te kunnen testeeren? Over dat laatste heeft de geachte afgevaardigde in het geheel niet gesproken, en toch heeft hij door zijn voorstel — bij het amendement spreken wij daarover nader — gepoogd, een belangrijk element van soepelheid uit de wet te lichten, dat gerust in de wet kan blijven, omdat het juist de gelegenheid geeft om kapitaal te behouden en ten slotte ook niet tegen het belang van de ervende kinderen is.

Hij heeft gesproken van de combinatie van gemeenschap en nalatenschap, en de communis opinio is, zoo zeide hij, dat maar éénmaal een kindsgedeelte getrokken mag worden door den langstlevenden tweeden echtgenoot.

Het is nooit mijn meening geweest, omdat die zg. heerschende leer berust op verwarring tusschen gemeenschap en nalatenschap. Het is zoo onjuridisch mogelijk. Wanneer er tusschen de twee echtgenooten gemeenschap bestaat, dan is dat deel der gemeenschap, dat na verdeeling valt tot den boedel van den overledene, de nalatenschap.

De heer **Duys:** Juridisch is dat volkomen in orde, maar maatschappelijk niet!

De heer **Heemskerk,** Minister van Justitie: Maatschappelijk hangt het geheel van de omstandigheden af. Een waarborg tegen te groote bevoordeeling moet er natuurlijk zijn. Die waarborg is er ook, als op die wijze twee kindsgedeelten kunnen worden verkregen, en meer niet, en wanneer men een beperking van het vruchtgebruik aanneemt, als in art. 949 van het ontwerp wordt voorgesteld, maar verder kan de practijk zulke schakeeringen vertoonen, dat men volstrekt niet kan zeggen, dat het maatschappelijk altijd verkeerd is, als men niet aan de zoogenaamde vaststaande leer vasthoudt. Het is een verwarring tusschen gemeenschap en nalatenschap.

De heer **van Rijckevorsel:** Maar prof. Meijers zegt, dat vroeger dat onderscheid niet werd gemaakt.

De heer **Heemskerk,** Minister van Justitie: Tusschen gemeenschap en nalatenschap behoort naar juiste beginselen een onderscheid gemaakt te worden.

De heer **van Rijckevorsel:** Maar toen ons B. W. werd gemaakt, maakte men dat onderscheid niet .....

De heer **Heemskerk,** Minister van Justitie: Dat was een fout.

De heer **van Rijckevorsel:** ..... en dat verklaart de terminologie.

De heer **Heemskerk,** Minister van Justitie: Dat onderscheid werd wel gemaakt in de terminologie.

De terminologie is zoo duidelijk mogelijk. Artikel 236 en 949 handelen over heel iets anders. Ik zal hierop niet verder ingaan, maar het komt mij voor, dat het onderscheid tusschen nalatenschap en gemeenschap altijd gemaakt moet worden. Als er in een huwelijk is gemeenschap, dan zal men altijd eerst beginnen met de gemeenschap te scheiden en eerst daarna zal men weten wat tot de nalatenschap behoort. Nu kan men daar wel overheen loopen en zeggen, dat het in strijd met de bewoordingen van de wet wel de bedoeling is geweest, maar dan zou het de bedoeling moeten zijn geweest, in strijd met de uitdrukkelijke woorden van de wet, om die verwarring te stichten. Ik heb nooit iets kunnen gevoelen voor die heerschende leer. Ik ben altijd overtuigd geweest, dat die berustte op juridische wanbegrippen. De gevallen kunnen zoo menigvuldig zijn, dat men zich ook bij deze opvatting zal kunnen tevreden stellen met behoorlijke waarborgen, die in de wet gelegen zijn. Want waarborgen moeten er zijn, maar die zijn er genoeg. Maar welk een zonderlinge leer zou het zijn, als men zegt: de langstlevende echtgenoot moet eerst krijgen de helft van de gemeenschap, moet nog een kwart van de nalatenschap en kan nog 3/16 van de nalatenschap krijgen. Maar er moet een bepaling worden gemaakt, dat de langstlevende tweede echtgenoot nooit meer kan krijgen, onder welke omstandigheden ook, dan een kindsgedeelte, niet van de nalatenschap, maar van de gemeenschap. Wat zou dat voor zonderlinge leer zijn! Bij een zoo groote zorg voor den langst levenden echtgenoot past niet, dat aldus gehandeld wordt tegenover den langstlevenden tweeden echtgenoot. Eenige grootere soepelheid is daarbij gewenscht. In dat opzicht komt het mij voor, dat de geachte afgevaardigde de heer Oud inconsequent was. Het beste is om een wetgeving te maken, die de waarborgen geeft, die noodzakelijk zijn, maar die de gelegenheid laat, om onder omstandigheden de noodige correcties aan te brengen. Ik geloof, dat dit grondbeginsel door iedereen aanvaard kan worden en op het gebied van het erfrecht aanvaard moet worden.

Levert nu de noodzakelijkheid van de scheiding van de gemeenschap en de nalatenschap niet eenige moeilijkheid op bij het Voraus van den heer Oud? Dat is geen Germanisme; ik geloof, dat het Duitsch is. Nu is, wat de geachte afgevaardigde voorstelt, wel aan het Duitsche recht ontleend, maar het gaat verder dan het Duitsche recht.

In § 1932 van het Deutsche Bürgerliche Gesetzbuch staat:

> „Ist der überlebende Ehegatte neben Verwandten der zweiten Ordnung oder neben Groszeltern gesetzlicher Erbe, so gebühren ihn auszer den Erbteile die zum ehelichen Haushalte gehörenden Gegenstände, soweit sie nicht Zubehör eines Grundstücks sind, und die Hochzeitsgeschenke als Voraus. Aus den Voraus finden die für Vermächtnisse geltenden Vorschriften Anwendung."

Dus daar wordt de zg. „Voraus" geegven, wanneer de langstlevende echtgenoot is erfgenaam met bloedverwanten van de tweede orde, maar niet wanneer hij is erfgenaam met kinderen. Er wordt hier in het voorstel van den geachten afgevaardigde dus verder gegaan dan in het Duitsche Burgerlijk Wetboek, waarin hij zijn voorbeeld gevonden heeft.

Ik zou echter gaarne weten, of het mogelijk is er iets van te maken, om het in de practijk toe te passen, en daarom zal ik hier nog iets nader op ingaan. Er staat in het amendement van den heer Oud:

> „Wanneer de langstlevende echtgenoot te zamen met anderen erft, is hij bevoegd de zich in de gemeenschappelijke woning bevindende meubelen en de tot zijn gebruik strekkende lijfgoederen tot zich te nemen."

Ja, als er geen gemeenschap van goederen is, dan zijn die lijfgoederen waarschijnlijk eigendom van den langstlevenden echtgenoot, en dan kan hij die tot zich nemen, maar, staat er: „De aldus tot zich genomen goederen komen in mindering van zijn erfdeel."

Er staat niet in het voorstel van den heer Oud, dat het alleen van toepassing is, als er gemeenschap van goederen is, maar men dient dan toch juist weer te weten, wat is nalatenschap en wat is gemeenschap.

De bedoeling schijnt dus, gelet op de lijfgoederen, te zijn, dat men zaken, die in gemeenschap behooren, tot zich neemt, maar dat kan toch ook weer niet wezen, want er kunnen toch huwelijksche voorwaarden zijn, en dan kunnen de in de woning zich bevindende meubelen eigendom zijn van den erflater. Dan is het duidelijk, dat men die weer tot zich mag nemen. Het is mij echter niet duidelijk, hoe de heer Oud zich gedacht heeft, dat deze bepaling zal kunnen werken, krachtens welke men eventueel goederen tot zich kan nemen, die hetzij tot de nalatenschap, hetzij tot de gemeenschap behooren, en in hoeverre het juist is, dat in dit laatste geval die goederen dan moeten komen in mindering van het erfdeel, terwijl zij in werkelijkheid genomen worden in mindering van het deel in de gemeenschap.

(Minister **Heemskerk.**)

Er is nog een ander bezwaar. Wanneer men zegt: het zal alleen kunnen worden teruggevorderd, in zoover het meer is dan f 5000, dan is het van groot gewicht hoe die f 5000 al dan niet worden bereikt of overschreden, of men er beneden blijft of niet. Daardoor zal de taxatie van ieder stuk een zeer pijnlijke beteekenis krijgen. Wanneer het goed te laag is getaxeerd, zal die „Voraus" een onaangenaam karakter krijgen, maar dat is niet de grootste moeilijkheid. De grootste moeilijkheid is, dat hier schijnt te zijn een verwarring van nalatenschap en gemeenschap, waarin geen leidraad gegeven is.

De heer Oud kan nu wel het hoofd schudden, ik weet wel, dat hij dit amendement ontleend heeft aan een artikel van prof. Meijers. Ik zie niet anders dan dat er hier verwarring is. Hier wordt niet gezegd: het geldt alleen goederen in gemeenschap, en toch worden er goederen genoemd, die, indien zij in geen gemeenschap zijn .....

De heer **Oud**: Daar staat „gemeenschappelijke woning", maar niet „gemeenschap".

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Hetgeen de heer Oud mij daar tegenwerpt, heeft met hetgeen ik zeg niet het allerminst te maken.

Er staat: de zich in de gemeenschappelijke woning bevindende meubelen en tot zijn gebruik strekkende lijfgoederen tot zich te nemen. Nu is de vraag: van wie zullen die meubelen en die lijfgoederen zijn?

De heer **Oud**: Van de nalatenschap natuurlijk.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Het zal natuurlijk zijn, dat die meubelen behooren tot de nalatenschap, dus dan is het natuurlijk dat er geen gemeenschap is en dat die meubelen eigendom waren van den erflater, want dan eerst behooren zij tot de nalatenschap. Dat is natuurlijk niet de bedoeling. De bedoeling is natuurlijk, dat zij ook genomen zullen worden, als zij tot de gemeenschap behooren.

De heer **Oud**: Dan heeft hij ze toch al vanzelf, dan behoeft hij ze toch niet te nemen. Dan heeft hij toch de helft krachtens de gemeenschap.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Dat zijn alle antwoorden, die den heer Oud geen streep verder brengen. Er staat, dat de langstlevende echtgenoot de zich in de gemeenschappelijke woning bevindende meubelen tot zich mag nemen. Wanneer er nu geen gemeenschap is, dan behooren zij tot de nalatenschap, als zij het eigendom van den erflater waren. Was er wel gemeenschap, dan mag hij ze volgens het amendement nemen in mindering van het erfdeel, hoewel zij niet geheel tot de nalatenschap behooren.

De heer **Oud**: De eene helft heeft hij krachtens het recht, dat hij heeft op zijn deel van de gemeenschap, en de andere krachtens het amendement.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Neen, Mijnheer de Voorzitter! Dat is niet de bedoeling.

De heer **Oud**: Jawel, dat is wel de bedoeling.

De heer **Heemskerk**. Minister van Justitie: Mag ik nu even uitspreken? De heer Oud interrumpeert wat al te veel, maar hij doet het niet ter zake dienende, en dat doet mij genoegen. Die helft heeft hij niet, want er staat: aldus tot zich genomen goederen komen in mindering van het erfdeel; dus ook als zij uit kracht van gemeenschap genomen worden. worden zij gerekend uit het erfdeel genomen te worden. En dan staat er weer: dat hij de tot zijn gebruik strekkende lijfgoederen tot zich mag nemen. Die worden vanzelf genomen, wanneer er huwelijksvoorwaarden zijn; die behoeft hij dus niet tot zich te nemen volgens dit artikel; dus dan zou men weer moeten veronderstellen, dat alleen bedoeld is in geval van gemeenschap. En indien de heer Oud nu niet zoo snel was met interrumpeeren en eens rustig over deze dingen wilde nadenken, dan zou hij, dunkt mij, een meer juiste houding aannemen, want het is mij volstrekt niet te doen om dit af te breken, maar om te zien of hiervan iets te maken is.

De heer Oud heeft gezegd, dat het gewenscht is, dat de Minister gemeen overleg pleegt met de Kamer. Ik doe hier een kleine poging van gemeen overleg en de heer Oud interrumpeert mij.

Ik wensch nu te zeggen wat ik over dit onderwerp te zeggen heb. De heer Oud behoeft mij dat niet onmogelijk te maken. Laat hij even rustig zijn. Het is inderdaad niet aangenaam, dat men, wanneer eenige juridische bedenkingen worden gemaakt over den tekst van een voorstel, telkens interrumpeert. Dat is juist het moment om niet te interrumpeeren.

De heer Oud heeft opgemerkt, dat het gewenscht was, dat de Minister gemeen overleg pleegde, en daartoe ben ik ook zeer gaarne bereid, maar het voorstel van den heer Oud was het plaatsen van een ander stelsel tegenover dat van den Minister, en indien de heer Oud gemeen overleg wilde plegen, dan zou het beter zijn geweest, wanneer hij eenigen tijd van te voren met zijn bedenkingen was gekomen en eens had nagegaan of men het op eenige punten eens zou kunnen worden. Dat is natuurlijk geen verplichting, maar dat is bij een dergelijke subtiele materie, als wij hier behandelen, de meest doeltreffende wijze van gemeen overleg.

En ik mag dat nu te meer zeggen, omdat ik nu poog eenigszins in deze leemte te voorzien en bij deze algemeene beschouwingen vast een aanmerking wil maken op den tekst van het voorstel van den heer Oud.

De heer Oud toont zoo weinig te beseffen wat de strekking was van de door mij gemaakte opmerkingen, dat hij mij niet anders interrumpeert dan met totaal niet ter zake doende opmerkingen.

De **Voorzitter**: Het schijnt mij inderdaad zeer leerzaam voor den heer Oud, dat hij nu reeds bij deze algemeene beraadslaging eenige beschouwingen verneemt over de redactie van zijn amendementen, maar ik vind het toch beter, dat die redactie thans verder ter zijde wordt gelaten tot de behandeling van die amendementen zelf aan de orde zal zijn.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Ik ben het geheel met u, Mijnheer de Voorzitter, eens. Ik had het een korte uitstap willen laten zijn en mijn bedoeling was niet, het zoo lang te laten duren.

De quaestie van de legitieme portie is hier ook ter sprake gebracht; wij krijgen die ook bij de amendementen terug.

Ik wil wel even zeggen, dat ik geloof, dat aan den langstlevenden echtgenoot een legitieme portie niet behoort te worden toegekend, omdat er inderdaad gevallen kunnen zijn, dat er aanleiding is om den langstlevenden echtgenoot geen kindsdeel te geven. Het kan gebeuren, dat de overlevende echtgenoot een ruim inkomen heeft door bedrijf, beroep of betrekking. Die langstlevende echtgenoot kan bij voorbeeld de man zijn. Er is dan allerminst reden dien langstlevenden echtgenoot ook nog een erfdeel te geven. Voor de eerst stervende echtgenoote moet dan toch de gelegenheid bestaan om bij testament een correctie aan te brengen en in het belang van de kinderen een beschikking te maken. Het kan gebeuren, dat de langstlevende echtgenoot een ruim inkomen heeft uit eigen vermogen of krachtens gemeenschap genoeg heeft. Ook in die omstandigheden is het werkelijk niet gewenscht, dat een legitieme portie wordt gegeven.

Het is zeer zeker de roeping van den echtgenoot den langstlevenden echtgenoot zooveel mogelijk onbezorgd achter te laten. Indien echter de langstlevende echtgenoot voldoende verzorgd is, is het volkomen juist, wanneer hij zegt: het is volstrekt niet noodig, dat ik het erfdeel ab intestato ontvang en het komt beter ten goede aan de kinderen, die het nog niet zoo ver hebben gebracht in hun maatschappelijke positie.

7de VERGADERING. — 17 OCTOBER 1922.

19. Wijziging en aanvulling van de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek omtrent de erfopvolging.

(Minister **Heemskerk.**)

Dit is een onschuldig geval. Het kan echter zijn, dat er een scheiding van tafel en bed heeft plaats gehad en dat één van de echtgenooten weet, dat de andere gereedstaat om wanneer de eerste echtgenoot overleden zal zijn, in het huwelijk te treden met iemand, tot wie hij reeds in betrekking staat.

Mijnheer de Voorzitter! Moet in een dergelijk geval een legitieme portie worden gegeven? Is dat noodzakelijk?

Ik boweer niet, dat de eerst stervende echtgenoot de gelegenheid moet hebben om zich door rancune te laten leiden. In een dergelijk geval is er echter inderdaad geen reden om te erven en dan moet de mogelijkheid bestaan, dat er niet geërfd wordt.

Het heeft mij daarom verheugd, Mijnheer de Voorzitter, dat de heer van Rappard op dit punt klaarblijkelijk dichter bij de Regeering staat dan bij het gevoelen van den heer Oud.

Ik geloof, dat het bezwaarlijk is in de wet alle gevallen op te sommen, waarbij het erfdeel ab intestato niet zou behoeven te worden toegekend. Beter is het echter enkele gevallen op te sommen dan de legitieme portie geheel en al onvoorwaardelijk aan den langstlevenden echtgenoot toe te kennen.

Maar, naar ik meen, verdient de voorkeur het stelsel van het wetsontwerp, waarbij het aan de practijk wordt overgelaten.

Nu weet ik wel, dat er tegen de legitieme portie ten gunste van de kinderen ook nog wel het een en ander te zeggen zou zijn, maar dat is een instelling, die wij reeds zoo lang hebben en de argumenten daartegen zullen in verreweg de meeste gevallen minder klemmend zijn dan in eenige gevallen, die zich kunnen voordoen en die zeer tot ons spreken bij de verhouding tusschen echtgenooten onderling en den toestand, waarin de langstlevende echtgenoot achterblijft.

Mijnheer de Voorzitter! Ik vertrouw dan ook, dat het stelsel van de legitieme portie niet in de wet zal worden aangenomen. Ik vertrouw dat ook te meer, omdat wanneer het in de wet wordt aangenomen, de regeling veel te star en stijf wordt en er minder gelegenheid bestaat haar bij testamentaire bepalingen te corrigeeren.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Oud wil een andere bindende bepaling laten vervallen, die van art. 955.

De bepaling van art. 955:

> „Indien ouders wettige en ook natuurlijke, doch wettiglijk erkende, kinderen nalaten, zullen deze laatste uit de uiterste wilsbeschikkingen hunner ouders niet meer mogen genieten, dan hetgeen aan hen bij den elfden titel van dit Boek is toegekend",

wil de heer Oud laten vervallen op den enkelen grond, dat zij aan de erkenning in den weg staat, maar wanneer men denkt aan de legitieme portie voor den langstlevenden echtgenoot, schijnt de heer Oud er geen rekening mede te houden, dat een dergelijke bepaling echtscheidingen zou kunnen bevorderen. Het wil mij dan ook voorkomen, dat een dergelijk argument niet afdoende is. Of iemand een natuurlijk kind erkent, is een beslissing, die zal moeten genomen worden, voordat men aan het erven toe is, en die toch in verreweg de meeste gevallen beheerscht zal worden door andere motieven dan de quaestie van erfrecht.

Daarmede wil ik niet zeggen, dat men over een wijziging van deze bepaling niet eens kan denken, maar het wil mij voorkomen, dat er geen aanleiding is incidenteel bij dit ontwerp op dit gebied een verandering te maken.

Vergelijk even de positie van de natuurlijke kinderen met die van den tweeden echtgenoot. De natuurlijke kinderen zullen — wanneer het amendement van den heer Oud wordt aangenomen — heel wat meer te erven kunnen krijgen dan de tweede echtgenoot, en zoo ook die echtgenoot misschien zou kunnen erven onder verkeerde invloeden, wel, zou dan ten gunste van natuurlijke kinderen ook geen testament kunnen worden gemaakt onder verkeerde invloeden?

Wil men het vraagstuk van de natuurlijke kinderen onderzoeken, dan moet men het in zijn geheel onderzoeken.

Er is mij vroeger van de zijde van een geacht lid van deze Vergadering, den heer Visser van IJzendoorn, een klacht toegekomen, dat dit ontwerp het erfrecht van de natuurlijke

(Minister **Heemskerk e. a.**)

kinderen niet regelde. Ik verheug er mij in, want indien er hier meer onderwerpen geregeld worden, zou de kans van aannemen van dit ontwerp buitengemeen geringer worden. De heer Duys heeft dit zooeven reeds geconstateerd. Ook meen ik, dat dit amendement van den heer Oud even buiten het kader van dit ontwerp gaat.

Er is een ander ding, waarin ik het met den heer Oud meer eens ben, en dat is het ontbreken van een voorziening voor de alimentatie-actie tusschen schoonouders en schoonkinderen. Maar deze behoort ook niet in dit ontwerp. Ik erken echter, dat er aanleiding is, te meer als dit ontwerp tot wet zal zijn verheven, om te overwegen, of ook op dit gebied niet een kleine wijziging in het Burgerlijk Wetboek zal moeten worden aangebracht.

Met deze harmonie tusschen den heer Oud en mij meen ik het best te doen mijn rede te eindigen.

De Voorzitter: Reeds in eersten termijn zijn er sprekers geweest, die mij te veel in de onderdeelen zijn getreden. Ik zou vreezen, dat dit euvel bij de replieken nog zou blijken te worden verergerd en daar alle argumenten, die met mogelijkheid kunnen worden te berde gebracht, bij de behandeling van de artikelen en de amendementen kunnen worden in het midden gebracht, stel ik voor niet te repliceeren.

Daartoe wordt besloten.

De Voorzitter: Ik wensch echter één uitzondering toe te laten. Er schijnt een misverstand te bestaan tusschen den Minister en den heer Oud en ik wensch dien geachten afgevaardigde de gelegenheid te geven om dit misverstand op te helderen. Het woord is aan den heer Oud.

De heer **Oud:** Mijnheer de Voorzitter! De Minister meende, dat ik eenigszins geprikkeld was, toen ik hem interrumpeerde, maar hij heeft mijn bedoeling verkeerd begrepen. De Minister zeide: de heer Oud zegt prijs te stellen op gemeen overleg.

Zeker, Mijnheer de Voorzitter, daarop stel ik ook prijs en juist ter bevordering van het gemeen overleg, dacht ik door middel van een interruptie, ter bekorting van de discussie, iets te kunnen ophelderen, waaromtrent, naar mijn meening, de Minister een verkeerde opvatting had van de bedoeling van het amendement betreffende een z.g. „Voraus".

Het amendement zegt eenvoudig:

> „Wanneer de langstlevende echtgenoot te zamen met anderen erft, is hij bevoegd de zich in gemeenschappelijke woning bevindende meubelen en de tot zijn gebruik strekkende lijfgoederen tot zich te nemen."

Het spreekt vanzelf, dat deze bepaling alleen zin kan hebben, wanneer en voor zoover die goederen tot de nalatenschap behooren. Wij spreken hier over het erfrecht, over de verdeeling van de nalatenschap van een overledene; dus het spreekt vanzelf, dat dat alleen zin heeft wanneer de goederen tot de nalatenschap behooren. Behooren ze niet tot de nalatenschap, dan vallen ze niet onder dit artikel, maar dan kunnen die goederen uit anderen hoofde aan den langstlevenden echtgenoot toekomen.

Men kan het geval stellen, dat er is algeheele gemeenschap van goederen, het eenvoudigste geval. Dan behooren de goederen aan den langstlevenden echtgenoot voor de helft krachtens huwelijksgemeenschap en heeft hij voor die helft dit artikel niet noodig. De andere helft behoort tot het deel van de huwelijksgemeenschap, dat bestemd is voor de erfgenamen van den eerst overleden echtgenoot en die krijgt de langstlevende dan krachtens erfrecht. Het spreekt vanzelf, dat bij de taxatie, in verband met het maximum van f 5000, alleen die helft getaxeerd wordt, omdat dat alleen is hetgeen behoort tot de nalatenschap.

Daarom meen ik, dat het artikel geheel duidelijk is. Is er uitsluiting van gemeenschap, zoodat de lijfgoederen toebehooren aan den langstlevenden echtgenoot persoonlijk, dan heeft hij die reeds krachtens eigen recht; op de lijfgoederen

7de VERGADERING. — 17 OCTOBER 1922.

19. Wijziging en aanvulling van de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek omtrent de erfopvolging.

(Oud e. a.)

heeft dit artikel dan geen betrekking, want ze behooren niet tot de nalatenschap.

Een artikel, dat een regeling geeft betreffende de verdeeling van goederen eener nalatenschap, kan alleen slaan op de goederen, welke daartoe behooren.

Wanneer de Minister meent, dat dit artikel verduidelijkt kan worden en den weg daartoe wil aanwijzen — ik zie geen kans het te verduidelijken, ik meen dat het absoluut duidelijk is — dan ben ik gaarne bereid, juist tot verhooging van de harmonie tusschen den Minister en mij, om in dit opzicht met de wenken van den Minister rekening te houden.

De **Voorzitter**: Ik wensch alsnog dezelfde uitzondering voor te stellen ten aanzien van den heer de Monté ver Loren.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Het woord is aan den heer de Monté ver Loren.

De heer **de Monté ver Loren**: Mijnheer de Voorzitter! Ook ik heb geen behoefte om in repliek te treden, maar ik wensch alleen een opmerking te maken naar aanleiding van hetgeen de Minister aan mijn adres heeft gezegd.

Ik heb de bezwaren, die ik in het midden heb gebracht, niet ingebracht als speciaal het gevolg van de Staatkundige overtuiging, welke de Minister en ik zijn toegedaan. Er was dus geen aanleiding voor de vraag, in hoever ik gesproken had namens mijn partijgenooten in de Kamer. Ik heb alleen gesproken op grond van mijn eigen overtuiging.

Wanneer echter de Minister in dit debat meent te moeten zeggen, dat zijn leer is de antirevolutionnaire leer, waaruit volgt, dat mijn leer dat dus niet is, dan zou ik van hem hebben mogen verwachten, dat hij niet alleen deze uitspraak, hoeveel gezag die ook heeft, gegeven had, maar dat hij ook den tijd genomen zou hebben om hier een ontwikkeling te geven van de antirevolutionnaire beginselen op het punt van erfrecht, waardoor mij de gelegenheid zou gegeven zijn om daartegenover mijn denkbeelden, ook op grond van mijn antirevolutionnaire beginselen, te ontwikkelen.

Over die antirevolutionnaire beginselen op het stuk van erfrecht is bij dit debat principieel niet gesproken en nu bestaat, wat de Minister verder moge zeggen, niet meer de gelegenheid er principieel over te spreken.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil gaarne gelooven, dat de bedoeling van den heer Oud met zijn interrupties is geweest, om dadelijk meer helderheid te krijgen omtrent hetgeen door mij werd aangevoerd, maar ik wil er nog even tegenover stellen, dat hetgeen ik zeide, door mij werd aangevoerd met de bedoeling om meer helderheid te verkrijgen omtrent de mogelijkheid van uitvoering van dit amendement.

En nu doet het mij leed, dat hetgeen de heer Oud daaromtrent nader heeft aangevoerd, mij volstrekt nog niet heeft doen zien, dat daarvoor mogelijkheid bestaat. Heb ik het goed verstaan, dan geeft de heer Oud een wijziging aan in dezen zin: „voor zoover het goederen zijn, die tot de nalatenschap behooren". Ja, Mijnheer de Voorzitter, maar die lijfgoederen, die tot het gebruik van de langst levende echtgenoot strekken, kunnen dan in den zin van den heer Oud alleen tot de nalatenschap behooren, wanneer zij tot de gemeenschap behooren. Want anders behooren zij eenvoudig tot het persoonlijk eigendom van den langst levenden echtgenoot. De bedoeling van deze wijziging zou dan zijn om gelijk te stellen nalatenschap en gemeenschap. Wil men dit vermijden, dan zou men moeten zeggen, dat men de goederen tot zich kan nemen voor zoover het onverdeeld aandeel daarin tot de nalatenschap behoort. Maar dat staat er niet. Wel staat er, dat de daarvan tot zich genomen goederen in mindering van het erfdeel komen, maar men is er daarmede ook nog niet, omdat het onverdeelde aandeel, dat dan tot het deel van den langst levenden echtgenoot behoort, wanneer deze dat tot zich neemt krachtens gemeenschap, juist niet in

(Minister **Heemskerk** e. a.)

mindering kan komen van het erfdeel; hier dient een regeling van de scheiding van de gemeenschap gemaakt te worden.

Ik geloof, dat de heer Oud, wanneer hij de moeite neemt om over deze zaken na te denken, zien zal, dat het amendement er nooit komt. Het is een formule van prof. Meijers, een uiterst bekwaam man; ik heb eens een lid van de Kamer hooren zeggen: hij heeft altijd gelijk. Maar dat geloof ik niet. Maar het zou kunnen zijn, dat dit hier het geval was.

Voorloopig blijf ik aannemen, dat hier uitdrukkelijk is gezegd, dat die goederen moeten komen in mindering van het erfdeel; terwijl zij ten deele niet tot de nalatenschap maar tot de gemeenschap behooren en dus in zooverre in mindering van het aandeel in de gemeenschap moesten komen. Daarom is het voor mij op dit oogenblik moeilijk aan te nemen, hoe dit artikel voor een gezonde uitlegging vatbaar is. Nu zegt de heer Oud: laat de Minister een redactie bedenken. Maar dat ligt in deze niet op mijn weg. Wanneer mij een redactie wordt voorgelegd, dan kunnen wij daarover praten, maar waar het mij voorkomt, dat die geheele formule op onjuiste wijze is opgezet, zie ik geen kans er op dit oogenblik iets van te maken. Misschien dat het morgen, *à la dernière heure* zal gelukken.

Den heer de Monté ver Loren moge ik dit opmerken. Ik heb dien geachten afgevaardigde niet de vraag gesteld of hij sprak namens de partij; integendeel, ik heb uitdrukkelijk gezegd dat ik hem die vraag niet wilde stellen. Maar ik heb het vertrouwen uitgesproken dat dit niet het geval was, omdat het voor mij pijnlijk zou zijn geweest indien namens de partij deze bedenkingen van den heer de Monté ver Loren zouden zijn geuit. Maar die pijn bestaat voor mij niet, omdat ik overtuigd ben dat het niet namens de partij geschiedde. En ik heb er aan toegevoegd, dat naar mijn meening het door mij voorgestelde overeenkomt met de antirevolutionnaire beginselen. De heer de Monté ver Loren zal, hoop ik, vertrouwen, dat ik daarmede niets onaangenaams tegenover hem heb bedoeld. Ik heb mij met opzet er van onthouden een etiket te plakken op zijn stelling en ik wensch dit ook niet te doen. Ik weet heel goed dat in den boezem van geestverwanten omtrent sommige punten men kan dissentieeren. Wel wil ik den geachten afgevaardigde zeggen waarom ik geloof dat mijn beschouwing overeenkomstig de antirevolutionnaire lijn is, omdat daarbij beter tot zijn recht komt wat als grondslag van de maatschappij moet worden aanvaard, namelijk het gezinsleven, dan bij het stelsel, dat de goederen liever moeten terugkeeren tot de familie waarvan zij gekomen zijn, tot in den zesden of eventueel zevenden, achtsten of negenden graad of nog verder toe.

Daarin ligt een zekere aantasting van het gewicht van het gezinsleven door de oude familie-opvattingen. Het is de roeping van den erflater, zooveel mogelijk de toekomst van het gezin te verzekeren. Maar indien de nadruk wordt gelegd op het stelsel, dat het goed altijd tot den ouden familietak moet terugkeeren, wordt daarmede op die roeping een zekere inbreuk gedaan. Ik erken, dat wij daarover thans niet met vrucht kunnen debatteeren, maar het kwam mij voor, dat het mijn goed recht was om, waar van de zijde van een mijner geestverwanten tegen dit voorstel eenige zoo ver strekkende bedenkingen werden gemaakt, te handhaven het standpunt, waarop ik in deze materie sta.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, de onderdeelen van artikel I lid voor lid te behandelen.

Daartoe wordt besloten.

De aanhef van artikel I, het voorstel tot wijziging van het eerste lid van artikel 879 en het voorstel tot wijziging van artikel 892 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het voorstel tot wijziging van het opschrift van de Tweede Afdeeling des elfden Titels van het Tweede Boek wordt zon-

(Voorzitter.)

der beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over het voorstel om achter artikel 899 in te voegen een nieuw artikel 899*a*, luidende als volgt:

„Voor zooveel betreft de nalatenschap van den vooroverleden echtgenoot wordt de langstlevende echtgenoot voor de toepassing der bepalingen van dezen Titel met een wettig kind des overledenen gelijkgesteld, met dien verstande, dat bij tweede of verder huwelijk, indien er kinderen of afkomelingen uit het vroeger huwelijk aanwezig zijn, de nieuwe echtgenoot niet meer mag erven dan het minste gedeelte hetwelk een dier kinderen, of bij vóór-overlijden deszelfs afkomelingen, bij plaatsvervulling, genieten, en zonder dat in eenig geval, het erfdeel het vierde deel van de goederen des erflaters mag te boven gaan.

Is ten voordeele van den echtgenoot uit een tweede of volgend huwelijk reeds bij uitersten wil beschikt, dan wordt, indien het gezamenlijk bedrag van hetgeen bij versterf en bij uitersten wil wordt verkregen, overschrijdt de grenzen van het bedrag, bedoeld in het eerste lid, het versterfsdeel zoodanig ingekort, dat het gezamenlijk bedrag blijft binnen die grenzen. Wanneer de beschikking bij uitersten wil gedaan, voor het geheel of een gedeelte bestaat in een vruchtgebruik, zal de waarde van het vruchtgebruik worden geschat en het gezamenlijk bedrag, bedoeld in het voorgaand lid, worden berekend naar de geschatte waarde.

Hetgeen de latere echtgenoot heeft genoten ingevolge den Negenden Titel van het Eerste Boek, blijft buiten beschouwing bij de berekening van het geoorloofd versterfsdeel.",

waarop is ingediend een amendement door den heer Oud (Stuk n°. 2, A), strekkende om het gedeelte van het artikel, aanvangende met: „Achter artikel 899 wordt ingevoegd" tot aan: „In artikel 900", te lezen:

Achter artikel 899 in te voegen twee nieuwe artikelen, luidende als volgt:

Art. 899*a*. Wanneer iemand een echtgenoot achterlaat, zal deze de helft der nalatenschap bekomen, indien de overledene slechts één wettig kind achterlaat; één derde, indien hij er twee achterlaat; en één vierde gedeelte, indien er meer dan twee wettige kinderen achtergebleven zijn. De overige deelen vallen aan de wettige kinderen te beurt.

Is de erflater zonder nakomelingen, doch met achterlating van een echtgenoot overleden, kan bekomt de laatste de geheele nalatenschap.

Indien één of meer der nagelaten wettige kinderen gesproten zijn uit een vroeger huwelijk van den erflater, mag de langstlevende echtgenoot niet meer erven dan het minste gedeelte, hetwelk een dier kinderen geniet en zonder dat in eenig geval het erfdeel het vierde deel van de goederen des erflaters mag te boven gaan.

Hetgeen de latere echtgenoot heeft genoten, ingevolge den Negenden Titel van het Eerste Boek, wordt in mindering gebracht bij de berekening van het geoorloofd versterfdeel.

Onder den naam van kinderen worden begrepen de afstammelingen, in welken graad zij ook zijn, echter worden deze alleen gerekend in plaats van het kind, hetwelk zij in de nalatenschap van den erflater vertegenwoordigen.

Art. 899*b*. Wanneer de langstlevende echtgenoot te zamen met anderen erft, is hij bevoegd de zich in de gemeenschappelijke woning bevindende meubelen en de tot zijn gebruik strekkende lijfgoederen tot zich te nemen.

De aldus tot zich genomen goederen komen in mindering van zijn erfdeel.

Overtreft de waarde dezer goederen die van het erfdeel, dan is een terugvordering van deze goederen of

(Oud e. a.)

haar waarde door de mede-erfgenamen slechts toegelaten, voor zoover de waarde der goederen vijf duizend gulden te boven gaat.

De heer **Oud** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Dit amendement bedoelt in te voegen twee nieuwe artikelen; is uw bedoeling, dat ik beide te gelijk toelicht?

De **Voorzitter**: Het schijnt mij het best, dat de heer Oud nu zijn betoog houdt, dan kan hij aan het slot mededeelen, welke splitsing hij wenschelijk acht.

De heer **Oud**: Mijnheer de Voorzitter! Na hetgeen ik bij de algemeene beschouwingen heb opgemerkt, kan ik zeer kort zijn.

Het amendement in zake art. 899*a* bedoelt in de eerste plaats om vast te leggen in de wet hetgeen ik bij de algemeene beschouwingen heb ontwikkeld, nl. dat het erfdeel van den echtgenoot niet kleiner moet zijn dan het 1/4 gedeelte, ook voor het geval er meer dan drie kinderen zijn. Men heeft zich eenigszins vroolijk gemaakt over het voorbeeld in zake die 20 kinderen. Ik stel er prijs op, nog even aan te geven, in welk verband ik dit aangehaald heb. Ik had het voorbeeld ontleend aan het artikel van prof. Meijers in het *W. P. N. R.* De betreffende passage luidt:

„Men behoeft nog niet eens aan de streek, waarover de heer Valette het op de vergadering der notarissen had, nl. Maasland, te denken, waar gezinnen met 8 à 10 kinderen gewoonte zijn en zelfs gezinnen met 28 kinderen voorkomen, om te beseffen, dat in groote gezinnen — en deze zijn er gelukkig nog in Nederland — de langstlevende echtgenoot te klein deel krijgt. De regeling schijnt bijkans een straf op de vruchtbaarheid."

Dat heb ik willen citeeren en de Minister heeft dit niet weerlegd. De Minister heeft alleen gezegd: het geval dat er 20 kinderen zijn, zal niet zoo veel voorkomen. Dat ben ik natuurlijk met den Minister eens, maar bij 8 of 10 kinderen wordt het aandeel ook al laag. De Minister zeide, dat groote aantal kinderen komt alleen voor in arme gezinnen, niet in rijke gezinnen. Dit lijkt mij voor een antirevolutionnair bewindsman een min of meer bedenkelijke uiting, maar dat blijft voor rekening van den Minister. Dit neemt echter niet weg de juistheid van mijn standpunt, dat het aandeel van den echtgenoot klein kan blijven.

De **Voorzitter**: De heer Oud moet er nu aan denken, dat wij besloten hebben dat niet zou worden gerepliceerd. Wanneer de geachte spreker telkens aanhaalt wat de Minister bij de algemeene beraadslaging heeft gezegd, schieten wij niet op.

De heer **Oud**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal er aan denken, niet te repliceeren.

In de tweede plaats bedoelt het amendement, de voorschriften omtrent de gevolgen van testamentaire beschikkingen bij tweede huwelijk te verwijderen uit den titel over de erfopvolging bij versterf, waarin zij niet op hun plaats zijn. Dit onderdeel van het amendement is het minst belangrijke, aan de zaak zelf verandert het niets. Het systeem van het Burgerlijk Wetboek is echter zoo, dat men wel heeft verwijzing van den titel over uiterste willen naar dien over opvolging bij versterf, maar niet omgekeerd; wat ook volkomen logisch is, omdat opvolging bij versterf het normale geval is. Daarom lijkt het mij eleganter, de zaak aldus om te zetten.

Van meer belang is de quaestie van het cumuleeren van hetgeen de echtgenoot zou kunnen krijgen krachtens huwelijksgoederenrecht en krachtens erfrecht. Er wordt wel gezegd: gij moogt die twee dingen niet verwarren, zij staan ieder op zich zelf. Dat is in beginsel volkomen juist. In beginsel draagt de bevoordeeling krachtens huwelijksgoederenrecht een ander karakter dan de bevoordeeling krachtens erfrecht. Bevoordeeling krachtens boedelmenging is iets geheel

19. Wijziging en aanvulling van de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek omtrent de erfopvolging.

(Oud.)

anders dan bevoordeeling krachtens testament, maar dat is niet afdoende. De wet wenscht ook de bevoordeeling krachtens boedelmenging binnen zekere grenzen te beperken, art. 236 Burgerlijk Wetboek is daarop gericht. Aan den anderen kant wenscht zij eveneens de voordeelen, krachtens uiterste wilsbeschikking of krachtens huwelijksvoorwaarden verkregen, binnen zekere grenzen te houden. Nu voegt de wet daaraan toe, althans, zoo wordt krachtens de geschiedenis het stelsel der wet opgevat, dat beide voordeelen, als zij samengaan, een zeker bedrag niet zullen overschrijden. Dat is geen verwarring; zij onderscheidt daarbij zeer scherp tusschen bevoordeeling krachtens huwelijksgoederenrecht en bevoordeeling krachtens erfrecht, maar zegt alleen: ook die beide bevoordeelingen te zamen mogen niet gaan boven een zeker maximum.

Nu kan ik mij voorstellen, dat heb ik ook bij de algemeene beschouwingen gezegd, dat men dat stelsel niet juist acht, en dat men de bevoordeeling krachtens boedelmenging en bevoordeeling krachtens erfrecht afzonderlijk wil beschouwen. Wil de Minister dat standpunt innemen, dan is dat zeker voor verdediging vatbaar.

Het gaat hier echter nog om een ander punt. Het wetsontwerp betrekt toch in het nieuwe stelsel niet alleen de bevoordeeling krachtens boedelmenging, maar ook de bevoordeeling krachtens huwelijksvoorwaarden, de bevoordeeling krachtens art. 237 B. W., die niet is, althans niet behoeft te zijn, bevoordeeling krachtens boedelmenging. Dat brengt mede, dat nu bij huwelijksvoorwaarden kan worden gemaakt een testamentaire beschikking tot een maximum van een kindsdeel of van een kwart, en dat daarnaast bij testament nog kan worden gemaakt een beschikking van volkomen hetzelfde karakter; want men is het er over eens, dat testamentaire beschikking bij huwelijkscontract en bij gewoon testament volkomen aan elkaar gelijk zijn, wat hun rechtskarakter betreft; het verschil is alleen, dat de beschikking bij huwelijkscontract niet herroepen kan worden en de beschikking bij testament wel.

Wanneer men nu de mogelijkheid opent de bevoordeelingen, krachtens boedelmenging en krachtens testament te laten cumuleeren, dan is dat een standpunt, dat men kan verdedigen, maar het is mij niet logisch dit ook te doen voor bevoordeeling krachtens huwelijkscontract. Dan toch kan men bij huwelijkscontract en testament te zamen een erfstelling in het leven roepen van het dubbele als men bij testament alleen kan doen. Dit laatste heeft met verwarring tusschen boedelmenging en bevoordeeling krachtens testament niets te maken. Men heeft hier immers twee bevoordeelingen van dezelfde soort.

Ik kreeg dan ook den indruk, dat het heele ingrijpen in het huwelijksvermogensrecht bij tweede huwelijk door deze bepalingen niet voldoende is voorbereid en men niet voldoende bekeken heeft, welke gevolgen er aan verbonden zijn, een opvatting, waarin ik niet alleen sta, maar die ook door een zoo gezaghebbend man als prof. Meijers in zijn bekende artikelen is verdedigd. Ik heb den Minister echter niet gevraagd: zie er definitief van af; ik kan mij voorstellen, dat de Minister het huwelijksgoederenrecht ten aanzien van tweede huwelijk veranderen wil, maar, laat hij dat rustig doen. De Minister weet, wat rustige overweging waard is en de Minister heeft mij den goeden raad gegeven, om art. 899*b* nog eens rustig te bekijken. Ik wil nu dien goeden raad tot den Minister terugwijzen en hem zeggen: bekijk die heele geschiedenis van het tweede huwelijk nog eens goed, en breng voorloopig geen verandering in de bestaande regeling.

Mijnheer de Voorzitter! Nog een enkel woord tot toelichting van art. 899*b*. Ik ben volkomen bereid in te lasschen — in de hoop, daarmee aan de bezwaren van den Minister te gemoet te komen — achter de woorden: ,,de zich in de gemeenschappelijke woning bevindende meubelen en de tot zijn gebruik strekkende lijfgoederen'': ,,voor zoover deze geheel of gedeeltelijk tot de nalatenschap behooren''.

Ik hoop daarmee het bezwaar van den Minister te hebben ondervangen, hoewel ik blijf volhouden, dat ik dat bezwaar tegen de redactie van mijn amendement niet kan deelen.

(Oud e. a.)

Ik heb reeds gezegd, dat het vanzelf spreekt, dat dit moet slaan op de goederen, die tot de nalatenschap behoaren. Wanneer men de zaak buiten het verband gaat lezen, zou men evengoed kunnen zeggen: als die echtgenooten de gemeenschappelijke woning en de zich daarin bevindende meubelen eens gehuurd hebben, geeft het amendement-Oud aan dien langstlevenden echtgenoot het recht, meubelen tot zich te nemen, die toebehooren aan den verhuurder, die ze aan de echtgenooten verhuurd heeft. Dat kan toch nooit de bedoeling zijn! Dergelijke opmerkingen zou men dan wel bij bijna alle artikelen van het Burgerlijk Wetboek kunnen maken!

Waar art. 899 *b* staat in den titel over de verdeeling van de nalatenschap, kan het niet anders doen dan spreken over de goederen, die tot de nalatenschap behooren.

Het kan ook vruchtgebruik zijn, merkt de heer Dresselhuys hier op. Het hangt er van af, in welke eigendomspositie de erflater verkeert.

Wanneer hij vruchtgebruiker was, zal hij natuurlijk het vruchtgebruik nalaten, althans, wanneer dat niet bij zijn overlijden is komen te vervallen.

Van eenige verwarring tusschen gemeenschap en nalatenschap is dan ook geen sprake.

Dat de goederen strekken tot het gebruik van den langstlevenden echtgenoot, wil niet zeggen, dat zij ook zijn eigendom zijn. Zij zullen zijn eigendom zijn, wanneer er een zekere uitsluiting van gemeenschap is, zij zullen voor de helft zijn eigendom zijn, wanneer er is gemeenschap. Wanneer die goederen nu voor de helft behooren aan den eenen echtgenoot, voor de andere helft aan anderen, dan spreekt het vanzelf, dat de langstlevende echtgenoot de eene helft krachtens art. 899 *b* tot zich kan nemen. Maar, zooals ik heb gezegd, ik ben bereid, dat duidelijker te doen uitkomen en wil daarom achter het woord ,,lijfgoederen'' de woorden ,,voor zoover deze geheel of gedeeltelijk tot de nalatenschap behooren'' invoegen.

De **Voorzitter:** Door den heer Oud wordt het door hem voorgestelde artikel 899*b* aldus gewijzigd, dat achter het woord ,,lijfgoederen'' in het eerste lid worden ingevoegd de woorden: ,,,voor zooverre deze geheel of gedeeltelijk tot de nalatenschap behooren,''.

Het amendement van den heer Oud wordt ondersteund door de heeren Duys, Ebels, Ketelaar, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Visser van IJzendoorn en J. ter Laan, en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **van Schaik:** Mijnheer de Voorzitter! Over een paar onderdeelen van het amendement van den heer Oud wensch ik een opmerking te maken.

In de eerste plaats over het eerste gedeelte van het door hem voorgestelde artikel 899*a*. Het Regeeringsontwerp geeft aan den langstlevenden echtgenoot een kindsdeel. De heer Oud doet hetzelfde, als er minder dan 4 kinderen zijn, maar geeft den langstlevende ¼ van de nalatenschap voor het geval er 4 of meer kinderen zijn. In zijn zooeven gehouden rede heeft de Minister reeds met kracht zijn voorstel verdedigd tegenover het eerst thans in behandeling zijnde amendement. Maar één ding heeft mij in die redeneering bijzonder getroffen. Daarin was schering en inslag, dat de erflater altijd de bevoegdheid en de macht heeft, om van de wettelijke bepalingen af te wijken! Tegenover de bewering van den heer Oud, dat het stelsel van den Minister zoo onbillijk werkte tegenover den langstlevenden echtgenoot, als er meer dan 3 kinderen zijn, heeft de Minister voortdurend betoogd, dat de erflater een testament kan maken dat ten gunste van den overblijvenden echtgenoot van de wettelijke bepalingen afwijkt; bij voorbeeld kan hem worden vermaakt het beschikbaar gedeelte, het vruchtgebruik, enz. Dat mag alles juist zijn, maar één ding houde men wel in het oog, dat de wettelijke bepalingen juist gemaakt worden voor het geval, dat er geen testament is en in die gevallen zal de onbillijkheid, die door de wettelijke bepaling wordt gemaakt, zeer sprekend zijn. Men behoeft nog niet aan 20 kinderen te denken om in

7de VERGADERING. — 17 OCTOBER 1922.

19. Wijziging en aanvulling van de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek omtrent de erfopvolging.

(van Schaik.)

te zien, dat als er een kleine nalatenschap is en er meer dan 3 kinderen zijn, bijv. 6 of 7, het deel, dat de overlevende echtgenoot zal krijgen, zeer gering zal zijn. Nu weet ik wel, dat in den regel de kinderen, ondanks hetgeen hun naar de wet toekomt, den vader, en zeker de moeder in het bezit zullen laten van althans het grootste deel der nalatenschap. Maar de wettelijke regeling moet juist ingeval er kwaadwillige kinderen of aanbehuwdkinderen zijn, die de natuurlijke rechten van een vader of moeder niet willen erkennen, hen daartegen beschermen. En waar de heer Oud met zijn amendement beoogt, om in elk geval aan den langstlevenden echtgenoot het minimum te geven van ¼ van de nalatenschap, en waar de practijk zal zijn, dat deze bepalingen zullen moeten worden ingeroepen bij kleine boedels, waarin geen testament gemaakt is, meen ik, dat zijn voorstel de voorkeur verdient boven dat van de Regeering.

Ben ik dus in beginsel geneigd in dit opzicht met den heer Oud mede te gaan, ik heb toch tegen zijn voorstel voorloopig een practisch bezwaar. De heer Oud zegt in zijn toelichting, dat het voorstel eigenlijk alleen in zooverre een afwijking bevat van dat van de Regeering, dat hij aan den echtgenoot in ieder geval ten minste ¼ gedeelte der nalatenschap geeft. Ik vraag mij echter af, of het bij aanwezigheid van wettelijk erkende natuurlijke kinderen niet een andere boedelverdeeling ten gevolge heeft dan door de Regeering wordt voorgesteld.

Stel, om een eenvoudig geval te nemen, dat er is overgebleven een echtgenoot, een wettig kind en een natuurlijk erkend kind. Dit laatste ontvangt dan volgens art. 910 Burgerlijk Wetboek 1/9 gedeelte der nalatenschap. Het overschot, dat is 8/9 gedeelte, wordt dan volgens het Regeeringsontwerp verdeeld op de wijze, voorzien in art. 899, j°. 899 *a*, dat wil zeggen, zoowel de langstlevende echtgenoot als het wettige kind krijgen ieder 4/9 gedeelte. De vraag is nu, of de heer Oud blijkens den tekst van zijn art. 899*a* wel rekening houdt met het bestaan van natuurlijk erkende kinderen. Hij geeft toch aan den langstlevenden echtgenoot zeer stellig de helft, een derde, een vierde van de nalatenschap, indien de erflater één, respectievelijk twee of meer wettige kinderen nalaat. Ook volgens de schriftelijke toelichting is het de bedoeling van het amendement, den echtgenoot in ieder geval ten minste een vierde deel der nalatenschap te geven. Bij de verdeeling van het overschot art. 899 *a* van den heer Oud toepassende, zou men daarna dus eerst het voor den langstlevenden echtgenoot gereserveerd aandeel in de algeheele nalatenschap moeten aftrekken, om het dan overblijvende onder de wettige kinderen te verdeelen. In het daareven gestelde voorbeeld zou het wettig kind dan erlangen 7/18 deel der nalatenschap.

Indien het voorstel van den heer Oud tot deze toepassing leidt, komt het systeem van de Regeering mij veel billijker voor. Het gaat toch niet aan, bij het geven van erfrecht aan den langstlevenden echtgenoot het aandeel, dat de natuurlijk erkende kinderen krijgen, enkel te korten op het erfdeel van de wettige kinderen. Als er op de erfdeelen gekort moet worden ten behoeve van natuurlijke kinderen, dan moet dat van den langstlevenden echtgenoot daarin evenzeer deelen.

Zooals ik reeds zeide, het Regeeringsvoorstel lezende naast dat van den heer Oud, lijkt het mij, dat deze dit punt over het hoofd heeft gezien. In elk geval schijnt het mij niet juist, in alinea 1 van art. 899 *a* en speciaal in de laatste zinsnede daarvan te spreken van ,,wettige'' kinderen.

De tweede opmerking, welke ik te maken heb, betreft den ,,Voraus''.

Ik kan niet ontkennen, dat ik ook voor dit onderdeel van het amendement van den heer Oud geporteerd ben.

Maar nu is uit het debat tusschen den heer Minister en den heer Oud gebleken, dat er omtrent de toepassing van dit recht verschil van meening bestaat. Ik geloof, dat de heer Oud in theorie gelijk heeft, en dat hij het eerste gedeelte van art. 899 zonder meer zou kunnen handhaven en eenvoudig aan de practijk zou kunnen overlaten, er zich uit te redden. Deze zou dan moeten uitmaken, wat men te verstaan heeft onder meubels enz., behoorende tot de nalatenschap. Met de toevoeging, dat de meubelen moeten behooren tot de nalatenschap, komt de heer Oud geen stap verder. Dit moge een technische verduidelijking zijn van het artikel, aan het bezwaar van den Minister komt het niet te gemoet. Diens bezwaar, van practischen aard, is stellig niet denkbeeldig. Immers bij het openvallen eener nalatenschap, bijv. als er algeheele gemeenschap van goederen is geweest, zal niet kunnen blijken, wat tot de nalatenschap behoort, voor en aleer er boedelscheiding plaats heeft gehad. Alleen op het moment, dat de boedelscheiding plaats heeft, wordt geconstateerd, welke meubelen wel, welke niet behooren tot de nalatenschap.

(van Schaik e. a.)

Voordien heeft de erfgenaam of langstlevende echtgenoot alleen recht op een onverdeeld aandeel en kan het recht, om de tot de nalatenschap behoorende meubelen tot zich te nemen, niet wel worden uitgeoefend.

Daarom zal het aanbeveling verdienen, dat de heer Oud dit onderdeel van zijn amendement in dien geest herziet, dat hij het recht geeft aan den langstlevenden echtgenoot, om de meubelen en lijfgoederen, welke hem niet bij boedelscheiding worden toebedeeld, alsnog tot zich te nemen.

Als de heer Oud zijn amendement in dien geest wil herzien, is er tusschen den Minister en hem overeenstemming te bereiken.

De heer **Visser van IJzendoorn:** Mijnheer de Voorzitter! Ik wil slechts enkele korte opmerkingen maken naar aanleiding van de beide artikelen.

De eerste vraag: hoe groot het erfdeel moet zijn van de overblijvende echtgenoot, zou ik willen beantwoorden in den zin als door de Regeering is voorgesteld.

Ik zie geen kans om in deze materie te werken met het begrip billijk. Ik zie niet in, dat het billijker is, dat men aan de vrouw of den overblijvenden echtgenoot geeft een vierde van de nalatenschap, indien er meer dan twee wettige kinderen zijn, dan dat men haar of hem steeds geeft een kindsgedeelte.

Hetgeen mij tot een beslissing voert is dit — en daarop is tot nu toe, voor zoover ik gehoord heb, niet of althans zeer terloops slechts de aandacht gevestigd —, dat bij ons regel is gemeenschap, zoodat men het niet voor moet stellen, dat, wanneer er 20 kinderen zijn, de overblijvende echtgenoot naar huis gaat met 1/21 van hetgeen er is. Dat is als regel de helft, vermeerderd met 1/21 van de helft, en nu ben ik huiverig om juist, wanneer er zeer veel kinderen zijn, het erfdeel nog kleiner te maken, door eerst van hetgeen er is de helft af te nemen en dan bovendien nog een vierde van de andere helft.

Dit punt lijkt mij overigens niet van buitengewoon belang.

Van veel meer belang acht ik althans de quaestie, of de tweede echtgenoot tweemaal bevoordeeld mag worden, één keer krachtens de bepalingen van het eerste boek van het Burgerlijk Wetboek en één keer krachtens de bepalingen van het erfrecht. Mij gaat de cumulatie, die Zijn Excellentie voorstelt, te ver en daarom ga ik in dit opzicht mede met hetgeen door den heer Oud is voorgesteld.

Ik vestig er de aandacht op, dat wij voorzichtig moeten zijn met de toegelaten bevoordeeling van den tweeden echtgenoot, omdat wij allen weten, dat de daaromtrent bestaande bepalingen reeds op wettige en op onwettige manier worden ontdoken: op wettige manier door levensverzekeringen, op onwettige manier door schenkingen, waarvan niet blijkt, omdat zij worden verzwegen. Ik vrees zeer, dat het voorstel der Regeering in dit opzicht te ver gaat en ik voeg er bij —, waarvoor Zijn Excellentie ook wel gevoelig zal zijn — dat de constante jurisprudentie in zijn nadeel is en dat niet gebleken is, dat de constante jurisprudentie in strijd is met het rechtsgevoel van het Nederlandsche volk. Er moet m. i. nog een beweging ontstaan tegen die jurisprudentie. Die ken ik niet. Ik heb nooit van een courantenartikel gehoord, waarin geschreven zou zijn, dat de tweede vrouw volgens de bestaande jurisprudentie niet voldoende mag worden bevoordeeld. Daarom ik zal ik mij houden aan het bestaande.

En nu artikel 899*b*. De verklaring moet mij tegenover den Minister van het hart, dat ook in zake het erfrecht geldt het oude *nemo plus*. Niemand kan meer rechten op een ander overdragen dan hij zelf heeft. De strekking van een recht

(Visser van IJzendoorn c. a.)

als erfgenaam kan nooit zijn, dat een erfgenaam als erfgenaam zijn handen zou kunnen slaan aan goederen, die niet behoorden aan den erflater. Ik vind de opmerking van Zijn Excellentie over hetgeen door den heer Oud is voorgesteld gezocht. Als dit het eenige bezwaar was, accepteerde ik het artikel direct, met de huid en met het haar.

Er is wat anders, Mijnheer de Voorzitter! Er is zooeven door den heer van Schaik opgemerkt, dat men zich telkens stoot aan de woorden: de zich in de gemeenschappelijke woning bevindende meubelen tot zich te nemen. Hier wordt een soort van recht tot eigenrechting gegeven en daarin is m. i. een fout gelegen. Ik geloof, dat dit bezwaar slechts te ondervangen is door zich te bewegen in de richting, dat de meubelen worden geërfd door den langstlevenden echtgenoot.

Wanneer men een redactie koos, als bijv. ,,de meubelen, welke zich in de gemeenschappelijke woning bevinden en de lijfkleeren van den overleden echtgenoot worden,'' enz., dan zou er in die richting — ik redigeer niet en ik behoef dit voor den heer Oud zeer zeker niet te doen, hij schudt zoo'n redactie uit zijn mouw — wel iets zijn te vinden.

Maar ik voeg er terstond aan toe, dat mijn bezwaren daarmede niet ten einde zouden zijn. Mijn bezwaren gaan ook nog in een andere richting.

Ik zou deze regeling alleen willen accepteeren, wanneer er geen kinderen zijn uit een vroeger huwelijk, ten einde te voorkomen, wat thans nogal eens het geval is, dat juist wat den kinderen dierbaar is komt aan de tweede echtgenoote.

Wanneer men vervolgens deze regeling alleen wil voor kleine boedels, moet men zich daaraan ook houden. Nu vraag ik den heer Oud, of een boedel, waarin op het oogenblik van overlijden van den erflater de meubelen worden getaxeerd op f 5000, een kleine boedel is.

Volstrekt niet. Die meubelen hebben minstens f 12 000 à f 13 000 gekost en de boedel moet dus onder de groote of zeer groote boedels gerangschikt worden.

Wanneer men dit cijfer verminderde tot f 500, zou men op het terrein zijn, waarover de strijd loopt. De strijd loopt toch over de nalatenschappen van arbeiders en nu wil ik niet krenterig zijn en zal, wanneer men er f 1000 van maakt, ook nog voorstemmen, ofschoon ik f 500 beter vind, maar de hoofdzaak is voor mij, dat de bepaling beslist alleen moet betreffen kleine boedels. Alleen dan ben ik bereid mee te gaan.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Wij zijn thans meer bepaald aan de bespreking van het amendement van den heer Oud, sub A, en daarbij zullen dus nog eenige gezichtspunten te pas komen waaronder men dit amendement zal moeten bezien.

Volgens de toelichting beoogt dit amendement in de eerste plaats den echtgenoot in elk geval ten minste één vierde deel van de nalatenschap te geven, ook al zijn er meer dan 3 kinderen. Ik geloof, dat het niet noodig is, dat ik, wat betreft dit gedeelte van het amendement, thans nog in beschouwingen treed. Daarover is gesproken bij de algemeene beschouwingen en nu hebben de heeren van Schaik en Visser van IJzendoorn daarover ook nog het een en ander gezegd.

De zaak komt eenvoudig hierop neder. Het is naar mijn meening voorzichtiger om zich te bepalen tot het kindsgedeelte. Verder gaan zou nog bedenkelijker worden, indien het amendement D van den heer Oud betreffende de legitieme portie werd aangenomen. Maar ook zelfs indien dit niet wordt aangenomen, zal het voorzichtiger zijn zich te houden aan wat de Regeering voorstelt.

In de derde plaats — ik kom straks op het tweede — bedoelt het amendement de bestaande practijk van bevoordeeling krachtens huwelijksgemeenschap en krachtens erfrecht te bevestigen. Ook daarover hebben wij straks gesproken. Ik wil alleen nog doen opmerken, dat, indien men het stelsel aanvaardt, dat door mij wordt voorgestaan, er wel degelijk een ernstige waarborg blijkt te bestaan tegen benadeeling van vóórkinderen. Wanneer er bij voorbeeld is een tweede echtgenoot en er zijn 6 kinderen, uit welk huwelijk dan ook, dan zal in het stelsel, dat men dan noemt het stelsel van de practijk, de tweede echtgenoot kunnen krijgen 1/7 en

(Minister **Heemskerk.**)

ieder van de kinderen ook 1/7. In het stelsel, dat de tweede echtgenoote krijgt een kindsgedeelte uit de gemeenschap en een uit de nalatenschap, zal dus die echtgenoote krijgen 2/8 en ieder kind 1/8. Het verschil tusschen 1/8 en 1/7 is 1/56. Dat is buitengewoon gering en dus waarborgen tegen benadeeling van vóórkinderen blijven ook in het door mij voorgestaan stelsel bestaan.

De heer Oud erkent in principe het gewicht van mijn bedenking, dat men gemeenschap en nalatenschap niet met elkander moet verwarren, maar nu zegt hij: gij moet denken aan art. 237; verbeeld u , dat er was een kindsgedeelte uit de gemeenschap, een kindsgedeelte uit de nalatenschap bij contractueel testament en dan nog een kindsgedeelte bij testament ex art. 949. Dan zouden er dus drie zijn.

De heer Oud merkt op, dat hij geen cumulatie uit een testament volgens art. 949 en een contractueel testament wil. Welnu, een cumulatie van het trekken uit een contractueel testament en uit een ander testament wensch ik niet.

Ik wensch uit elkaar te houden gemeenschap en nalatenschap, maar tweemaal uit de nalatenschap trekken, die cumulatie wensch ik bepaaldelijk niet. Indien het door wijziging van de slotalinea van artikel 899*a*, zooals ik voorstel, duidelijker kon worden gemaakt, zou ik aan de bedenking kunnen te gemoet komen. Ik kan het dezen middag niet nader onderzoeken, maar wij komen heden waarschijnlijk ook nog niet tot stemmen. Daarover kan ik dus eventueel nog nadenken.

Maar nu iets anders, Mijnheer de Voorzitter! De heer Oud maakt een cumulatie, die hij niet bedoelt. Hij maakt een cumulatie van erving *ab intestato* met erving *ex testamento*. Volgens zijn voorstel zal de tweede echtgenoot een kindsgedeelte kunnen erven *ab intestato* en ook een kindsgedeelte *ex testamento*. Dat is dus een cumulatie van twee gedeelten van de nalatenschap. Dat bedoelt de heer Oud niet, Mijnheer de Voorzitter, maar hij doet het toch.

De tweede bedoeling van het amendement is:

> ,,de voorschriften omtrent de gevolgen van testamentaire beschikkingen bij tweede huwelijk te verwijderen uit den titel over de erfopvolging bij versterf, waarin zij niet op hun plaats zijn.''

De heer Oud heeft ons in zijn toelichting medegedeeld, dat hij aan die bedoeling nu niet zoo verschrikkelijk veel hecht. Neen, Mijnheer de Voorzitter, maar misschien ware het beter geweest, dat hij er niet mee gekomen was.

Wat is de zaak? In het voorontwerp van dit wetsontwerp ontbraken de bepalingen, die staan in artikel 899*a*, 2de lid, van het gewijzigd wetsontwerp.

Die bepalingen in het tweede lid — dit is inderdaad een belangrijk punt, Mijnheer de Voorzitter, en een bedenking tegen het amendement van den heer Oud — komen hierop neer, dat, indien bij uitersten wil aan den echtgenoot uit een tweede huwelijk iets vermaakt wordt, dit komt in mindering van hetgeen die echtgenoot bij versterf erft. Dat behoeft in de tegenwoordige wet niet te staan, omdat daar er geen erving bij versterf is. Maar in het voorontwerp was die bepaling niet gemaakt, en toen heb ik van bevoegde zijde een advies gekregen, dat dit een leemte was en dat, indien daarin niet werd voorzien, het gevolg zou wezen, dat men een kindsgedeelte zou erven *ab intestato* en dan nog eens een kindsgedeelte zou erven *ex testamento*, indien een dergelijk testament was gemaakt voor een kindsgedeelte, dus ook alweer een cumulatie van twee kindsgedeelten uit de nalatenschap. Daarom is dit tweede lid van art. 899*a* in het wetsontwerp opgenomen.

Nu zegt de heer Oud: Dit is een regeling van de erving *ex testamento* en dit behoort niet in het erfrecht *ab intestato*.

Formeel juist is die bedenking niet, want er staat, dat, als er een erfdeel *ex testamento* is, dit in mindering komt van het erfdeel *ab intestato*. Dat is wel een regeling van het erfrecht *ab intestato*, zoowel bij mij als in het amendement van den heer Oud zelf; in beide is hetzelfde systeem gevolgd. In het amendement van der heer Oud staat in artikel 899*a*:

> ,,Hetgeen de latere echtgenoot heeft genoten, inge-

7de VERGADERING. — 17 OCTOBER 1922.

19. Wijziging en aanvulling van de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek omtrent de erfopvolging.

(Minister **Heemskerk** e. a.)

volge den Negenden Titel van het Eerste Boek, wordt in mindering gebracht bij de berekening van het geoorloofd versterfdeel."

Dat is een regeling van het erfrecht *ab intestato* evengoed als de mijne, maar als men er de qualificatie van den heer Oud op gaat toepassen, zou men zeggen, dat het is een regeling van het gemeenschapsrecht in den Titel van het erfrecht *ab intestato*. Deze formeel niet juiste overweging heeft nu den heer Oud geleid tot het doen vervallen van het tweede lid van art. 899*a* in het wetsontwerp. Daardoor is in zijn amendement weer de leemte gebracht, welke er was in mijn voorontwerp, dat de Kamer niet gezien heeft; en nu zal met zijn artikel 949 een beschikking gemaakt kunnen worden ten bate van den lateren echtgenoot nevens het erfdeel *ab intestato*. Terwijl de heer Oud bestrijdt een cumulatie, de rationeele cumulatie, nl. dat men iets krijgt uit een gemeenschap en uit een nalatenschap, brengt hij onwillekeurig de irrationeele cumulatie er in, dat men twee deelen uit de nalatenschap kan krijgen. Daarom reeds kan, dunkt mij, het amendement niet worden aangenomen. In het algemeen heb ik tegen dat amendement dit bezwaar, dat het te veel een eigen stelsel brengt. Het is iets meer dan een amendement. Wanneer men een wetsontwerp amendeert, moet men zich daaraan zooveel mogelijk aanpassen, maar dat heeft de heer Oud niet gedaan. Hij heeft gezegd: de Minister heeft eenige lijnen getrokken en die zijn niet kwaad, ik wil ze niet wijzigen; maar ik heb mijn eigen lijn en wil die in het wetsontwerp inpassen. Dat maakt het gemeen overleg uiterst moeilijk en bij de algemeene constructie van het amendement kan ik niet anders dan de aanneming ontraden. De objectie, welke ik er tegen gemaakt heb, is van zooveel gewicht, dat het amendement niet kan worden aanvaard.

Ook over het ,,Voraus'' ben ik het met den heer Oud niet eens. De langstlevende echtgenoot kan goederen tot zich nemen, zoover die tot een nalatenschap behooren, maar dan komt ook alleen het deel dat tot de nalatenschap behoort in mindering van het erfdeel. Maar als de goederen in hun geheel in mindering van het erfdeel komen, dan wordt daarin ook gebracht het deel, dat tot de gemeenschap behoort, en dat behoort daar niet, en indien nu de heer Visser van IJzendoorn zegt, dat die bedenking gezocht is, doet het mij leed, maar moet ik zeggen, dat ik vind dat die voor de hand ligt en zich opdringt. Ik vind die van dien aard, dat ik het amendement zoo verkeerd geconstrueerd vind, dat ik het niet voor aanneming vatbaar acht. De eenige mogelijke constructie zou zijn als men het recept had gevolgd van den heer van Schaik, waarbij men uiteenhoudt gemeenschap en nalatenschap, maar die zijn bij dit amendement zoo dooreengeward, dat het niet voor een behoorlijke toepassing vatbaar is, en in deze omstandigheid kan ik niet anders zeggen, dan dat ik mij niet zou kunnen begrijpen hoe de Kamer zich met dit amendement zou kunnen vereenigen.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Ik weet dat het uw voornemen is het debat over dit punt niet verder voort te zetten, ten einde aldus den heer Oud gelegenheid te geven zijn amendementen nog eens te herzien. Het is, dunkt mij, wel duidelijk geworden, dat vele leden tegenover diens amendement 899*b* sympathiek staan, maar dat men overwegende bezwaren heeft tegen de redactie, zooals ook de Minister die ontwikkelde. Ik hoop ter wille van de zaak, dat de heer Oud er in mag slagen hedenavond de betere redactie te vinden, die aan die bezwaren te gemoet komt, maar ik stel er prijs

(**Dresselhuys** e. a.)

op nu nog een enkele opmerking te maken, die dan tevens kan worden overwogen. In de eerste plaats, dat ik het met den heer Visser van IJzendoorn eens ben, wanneer hij bepleit, dat het Voraus alleen die meubelen moet betreffen, welke de echtgenooten gezamenlijk bezigden, en dit voorrecht dus slechts zal plaats vinden ten aanzien van nalatenschappen, waarin geen kinderen uit een vorig huwelijk zijn gerechtigd. En bovendien wil ik er op wijzen, dat wanneer deze bepaling geaccepteerd wordt, deze van groote beteekenis zal zijn voor ons erfrecht en mitsdien ernstig in al haar gevolgen moet worden overwogen.

Nu heeft de heer Oud gesproken van ,,meubelen'' en ,,tot zijn gebruik strekkende lijfgoederen'', maar ik wil opmerken, dat het woord ,,meubelen'' krachtens het Burgerlijk Wetboek een enge beteekenis heeft. De gedachte is sympathiek, dat de weduwe in den boedel blijft zitten en dat niet, wanneer er althans geen kinderen uit een vorig huwelijk zijn, de huishouding uiteen wordt getrokken, maar ik geloof, dat het woord meubelen toch eenigermate aanleiding zou geven tot verstoring van den bestaanden toestand, en wel in verband met de artt. 570 en 571 van het Burgerlijk Wetboek. Men moet zich dat wel voor oogen stellen ten aanzien van een bepaling, die zoo veelvuldig zal werken, en dus opmerken, dat de redactie van het amendement zou leiden tot onttrekking van schilderijen, prenten en zelfs het huishoudlinnengoed.

In het amendement wordt wel gesproken van tot zijn gebruik strekkende lijfgoederen, maar daartoe behoort niet bij voorbeeld het huishoudlinnen. Als men dus komt tot een Voraus, zou ik willen raden te spreken van inboedel, dat wel iets verder gaat, maar dan ook beter op de bedoeling past.

De belangrijkste bedenking is echter de volgende. Het ,,Voraus'' moet volgens de redactie van den heer Oud — die hij heeft overgenomen van prof. Meijers — f 5000 bedragen, volgens prof. Visser van IJzendoorn f 500, al wil deze wel schikken tot f 1000. Ik geloof, dat eenig bedrag niet past in den stijl van ons Burgerlijk Wetboek, dat geen verschillend recht voor verschillende vermogens kent. Wanneer men een zeker bedrag stelt, is de eerste mogelijkheid, dat de beteekenis daarvan over drie of vier jaren een geheel andere is. Maar bovendien rijst de vraag, of eenig bedrag, nu willekeurig gekozen, de rechtsgevolgen zou hebben, die men beoogt. Daarom geef ik den heer Oud in overweging — al is het een niet onbelangrijke inbreuk op zijn amendement, het is de eenige mogelijkheid het te doen passen in den stijl van het Burgerlijk Wetboek — het geheele bedrag te verwijderen en alleen te zeggen, dat wanneer de waarde van den inboedel die van het erfdeel van den echtgenoot overtreft, de erfgenamen terugvordering van het te veel kunnen vragen. Dit past in de techniek en het systeem van ons erfrecht. Er zit dan toch een ,,Voraus'' in, nl. dat men op die manier een keuze heeft om eerst de meubelen tot zich te nemen, maar het bestaat dan niet in een zekere geldsom, die wij nooit bij de wet in juiste evenredigheid met de nalatenschap kunnen afmeten. Het zijn deze opmerkingen, die ik den heer Oud hedenavond ter bestudeering aanbeveel.

De **Voorzitter**: Ik geloof, dat het in het belang van een goede behandeling van dit onderdeel zal zijn, wanneer thans de beraadslaging wordt geschorst.

De beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

8ste VERGADERING. — 18 OCTOBER 1922.

Mededeeling van ingekomen stukken. — Regeling van werkzaamheden.

8ste VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 18 OCTOBER 1922.

(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. ontwerpen van wet; 3°. verzoekschriften; 4°. een verklaring van adhaesie; 5°. een ongeteekend schrijven. — Regeling van werkzaamheden. — Toestaan van het verzoek van den heer van den Tempel om vragen te mogen richten tot de Regeering. — Voortzetting der behandeling en aanneming van het ontwerp van wet tot wijziging en aanvulling van de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek omtrent de erfopvolging.

Voorzitter: de heer **Koolen.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 81 leden, te weten:

de heeren Scheurer, van der Molen, A. Colijn, Wintermans, Ament, Moerel, Rutgers van Rozenburg, van der Voort van Zijp, Smeenk, Hiemstra, van Rappard, mejuffrouw van Dorp, de heeren van den Tempel, Ebels, Bierema, Bakker, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren van den Heuvel, Bulten, de Boer, Duys, Beumer, van Gijn, van Rijckevorsel, van Rijzewijk, Stulemeijer, Gerretson, Kuiper, Albarda, van Dijk, Engels, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Schouten, van Boetzelaer van Dubbeldam, Michielsen, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Braat, Oud, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Kolkman, de Wilde, Fruytier, Krijger, Heukels, Marchant, J. ter Laan, mejuffrouw Westerman, de heeren Ter Hall, Staalman, Visscher, Suring, K. ter Laan, Visser van IJzendoorn, Kleerekoper, Deckers, Schokking, IJzerman, Tilanus, Knigge, van Schaik, mejuffrouw Katz, de heeren Rutten, Duymaer van Twist, Troelstra, Bongaerts, Hermans, Dresselhuys, H. Colijn, Hugenholtz, van Braambeek, van Zadelhoff, Weitkamp, Rutgers, Boon, van der Waerden, van Vuuren, de Monté ver Loren, Brautigam, Snoeck Henkemans, Kersten,

en de heer Minister van Justitie.

De **Voorzitter:** Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer Sannes, wegens andere werkzaamheden; van den heer Gerritzen, wegens verblijf buitenslands, ook volgende dagen; van den heer van Wijnbergen, ook morgen.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. twee Koninklijke Boodschappen, ten geleide van de volgende ontwerpen van wet:

Wijziging en verhooging van het zevende hoofdstuk *B* der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1920;

Vaststelling van de begrooting van uitgaven van het Fonds voor de uitvoering van de Tiendwet 1907 (*Staatsblad* n°. 222) voor het dienstjaar 1923.

Deze wetsontwerpen, welke met de daarbij behoorende stukken reeds zijn gedrukt en rondgedeeld, zullen worden gezonden aan de betrokken begrootingscommissie;

3°. de volgende verzoekschriften:

een, betreffende het wetsontwerp, houdende regeling omtrent het dragen der kosten van openbare verpachtingen en het uitloven van premiën bij openbare verkoopingen en verpachtingen, van het bestuur van den Nederlandschen Bond van Huis- en Grondeigenaren en Bouwkundigen, te Amsterdam;

een, van J. M. C. Vermande, gepensionneerd luitenant-kolonel, provinciale adjudant, te Nijmegen, houdende verzoek om handhaving der rechten volgens art. 37 der statuten van het weduwen- en weezenfonds voor de officieren van de landmacht, waarbij het aanvullingspensioen wordt geregeld;

een, van G. Gerlach, assistent-resident ter beschikking, te Palembang, houdende verzoek om uitbetaling van het door den Gouverneur van Sumatra's Oostkust ingehouden venduaccept, ter gelegenheid van de overplaatsing van adressant als controleur in 1918.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën;

4°. een verklaring van adhaesie aan het adres van de Padangsche Handelsvereeniging, betreffende intrekking der wet op de oorlogswinstbelasting voor Ned.-Indië, van de Chineesche Handelsvereeniging, te Padang.

Deze verklaring wordt voor kennisgeving aangenomen;

5°. een schrijven uit Leeuwarden, betreffende het bepalen van de lichting der militie 1923 op 10 000 man.

Dit schrijven is als ongeteekend ter zijde gelegd;

B. dat de Centrale Afdeeling heeft besloten in de afdeelingen te doen onderzoeken op Woensdag 25 October a.s., te elf uur, de ontwerpen van wet:

Regeling van de inkomsten en uitgaven van het Staatsmuntbedrijf voor het dienstjaar 1923 (245);

Toekenning van bevoegdheid aan gemeenteraden tot het verleenen van eene toelage ten laste van de gemeente, over elk der jaren 1919, 1920, 1921 en het eerste kwartaal van 1922, voor werkzaamheden, welke aan onderwijzers buiten den gewonen schooltijd waren opgedragen, of wegens het werkzaam geweest zijn van onderwijzers aan scholen van bijzonderen aard (246);

Aanvulling van de artikelen 8, 9, 28, 36 en 39 der Drankwet (247);

Wijziging van het tiende hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921 (Verschillende onderwerpen) (248);

Wijziging van het XIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922 (Traktementsverhooging administrateurs) (249);

Vaststelling van het slot der rekening van de koloniale uitgaven en ontvangsten voor Suriname over het dienstjaar 1917 (250);

Verhooging van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrootingen voor 1921 en 1922 (Gelden in verband met nieuwe regeling militaire pensioenen) (251);

Toepassing van artikel 2, 2de lid, der Pensioenwet 1922 (*Staatsblad* n°. 240), ten behoeve van den oud-ingenieur der marine E. J. Benthem (252);

Vaststelling van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Leeningfonds 1914 voor het dienstjaar 1923 (253);

(Voorzitter.)

Naturalisatie van Kurt Arnóti en 19 anderen; Maarten Johannes Baak en 19 anderen; Jacob Bäck en 19 anderen; Theodor August Ballizani en 19 anderen; Fritz Gustav Berg en 10 anderen, en Fidel Eberhard en 19 anderen (254);

Wijziging van hoofdstuk X*a* der Staatsbegrooting voor 1920 (Kosten uitvoering Ouderdomswet; bijdrage aan de gemeente Groningen) (256);

Wijziging der Ongevallenwet 1921 (259);

Wijziging, aanvulling en verhooging van hoofdstuk III der Staatsbegrooting voor 1921 (Verschillende onderwerpen) (261);

Begrooting van inkomsten en uitgaven van het Bouwfonds voor de Departementen van Binnenlandsche Zaken en van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen voor 1922 (263);

Afstand van een gedeelte van voor ontginning van Staatswege gereserveerde terreinen (264);

Wijziging van het tweede hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1921 (Verschillende onderwerpen (266);

Aanvulling en verhooging van het zevende hoofdstuk *A* der Staatsbegrooting voor 1921 (Verschillende onderwerpen) (267);

Wijziging der Huurcommissiewet en der Huuropzeggingswet (268);

Verhooging van de begrooting van uitgaven van het Leeningfonds 1914 voor 1921 (Gelden amortisatie en kwade posten opcenten belastingen) (269);

Goedkeuring van den onderhandschen verkoop aan het Roomsch-Katholiek Kerkbestuur van den Heiligen Mathias te Maastricht van gronden met opstallen aan den Maagdendries achter de boschbarakken, aldaar (270);

Begrooting van inkomsten en uitgaven van het Staatsbedrijf der Algemeene Landsdrukkerij voor 1923 (271);

Goedkeuring van eene overeenkomst met de Ned.-Amerikaansche Stoomvaartmaatschappij ,,Holland—Amerika Lijn'' te Rotterdam wegens het vervoer van de briefpost, welke in Nederland of in andere landen, waarvan een of meer havens worden aangedaan, met de stoomschepen van die maatschappij wordt medegegeven (272);

Verhooging en wijziging van hoofdstuk V*a* der Staatsbegrooting voor 1922 (Verschillende onderwerpen) (273).

Ik stel aan de Kamer voor om aan de lijst der aan de orde zijnde onderwerpen toe te voegen:

het wetsontwerp, houdende bepalingen tot bevordering van de vreedzame bijlegging van geschillen over arbeidsaangelegenheden en tot het voorkomen van zoodanige geschillen (62).

Verder stel ik voor om aan de orde te stellen tegen a.s. Vrijdag 20 October bij den aanvang der vergadering de volgende wetsontwerpen, waaromtrent blanco Eindverslag is uitgebracht, benevens eenige conclusies van Verslagen omtrent Regeeringsbescheiden, te weten:

het wetsontwerp tot wijziging van hoofdstuk V *A* der Staatsbegrooting voor 1920 (verschillende onderwerpen) (184);

de conclusie van het Verslag der Commissie omtrent de inlichtingen op het adres van de handelsvennootschap onder de firma gebroeders van Hoeken, te Leiden, houdende verzoek om toekenning van een tegemoetkoming in de door haar op een leverantie hout geleden schade (115);

het wetsontwerp, houdende begrooting van inkomsten en uitgaven van het ,,Fonds ter verbetering van de Kustverdediging'', dienst 1923 (231);

de Conclusie van het Verslag der Commissie omtrent de inlichtingen op het adres van P. C. J. Tissot van Patot, 1steluitenant der militaire administratie bij het IIIde bataljon 14de regiment infanterie, te Middelburg, houdende verzoek om de hem, in verband met zijn verhuizing, toekomende vaste vergoeding van ½ pct. van zijn jaarwedde uit te keeren (114);

de conclusie van het Verslag der Commissie omtrent de inlichtingen op het adres van M. C. J. van der Kroft, weduwe van wijlen den landweerplichtige C. J. W. Bovet, te 's Gravenhage, houdende verzoek om toekenning eener gratificatie (117);

de conclusie van het Verslag der Commissie omtrent de inlichtingen op het adres van Th. van der Heiden, molenaar, te Oss, betreffende de schade, die hij in zijn bedrijf lijdt door den bouw van een marechausseekazerne nabij zijn windmolen (119);

de conclusie van het Verslag der Commissie omtrent de inlichtingen op het adres van Chr. H. von Stein, eervol ontslagen reserve-kapitein der infanterie, te 's Gravenhage, houdende verzoek hem pensioen te verleenen wegens een hem in den militairen dienst overkomen ongeval (123);

de conclusie van het Verslag der Commissie omtrent de inlichtingen op het adres van W. C. M. Wildenbeest, plakker op een sigarenfabriek, te Arnhem, houdende verzoek om uitbetaling der gratificatie, waarop hij na het verlaten van den militairen dienst aanspraak meent te hebben (126);

de conclusie van het Verslag der Commissie omtrent de inlichtingen op het adres van K. H. L. Lambo, gepensionneerd schrijver-majoor der Koninklijke marine, thans werkzaam als burgerhulpschrijver op het bureau van den ondercommandant der Stelling Hellevoetsluis, houdende verzoek om een vaste aanstelling als schrijver op jaarloon (132);

het wetsontwerp tot wijziging van de Wet op het Militair Onderwijs (199);

het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling van de Nederlandsch-Indische Leeningwet 1921 (*Staatsblad* n°. 798) (172);

het wetsontwerp tot kwijtschelding van negen tiende gedeelten van eene uitstaande vordering der kolonie Curaçao (194);

het wetsontwerp tot nadere wijziging en aanvulling van de Indische Comptabiliteitswet (207);

de conclusie van het Verslag der Commissie omtrent de inlichtingen op het adres van H. W. Holtappel, gepensionneerd leeraar bij het middelbaar onderwijs in Nederlandsch-Indië, te Rotterdam, betreffende den datum van beëindiging van zijn dienstverband (125);

het wetsontwerp tot aanvulling en verhooging van de begrooting van uitgaven van het Weduwen- en Weezenfonds voor Burgerlijke Ambtenaren voor 1921 (verschillende onderwerpen) (103);

het wetsontwerp tot goedkeuring van den onderhandschen verkoop aan de gemeente Groningen van het voormalige tolhuiserf te Helpman (113);

het wetsontwerp tot goedkeuring van den onderhandschen verkoop van het waterschap ,,de Oostermoersche Vaart'', gevestigd te Gieten, van het gedeelte der Oostermoersche Vaart tusschen de draaibrug bij Spijkerboor en het Zuidlaarderkanaal (192);

de conclusie van het Verslag der Commissie omtrent de inlichtingen op het adres van F. J. Jansens, te Breda, houdende verzoek om schadevergoeding in verband met het niet meer gebruik maken van adressant's diensten als deskundige voor het schatten der waarden van mobilair voor de personeele belasting (116);

de conclusie van het Verslag der Commissie omtrent de inlichtingen op het adres van M. J. Lindelauf, oud-bureelambtenaar bij het Staatstoezicht op de mijnen, te Heerlen, houdende verzoek om de tusschenkomst der Kamer, ten einde te bevorderen, dat eene beschikking worde genomen op zijn verzoek om pensioen (131);

het wetsontwerp, houdende onteigening ten behoeve van verbouwing van het gedeelte van de Limburgsche Tramweg Maatschappij van het tramwegemplacement te Roermond tot de Kapellerpoort aldaar (44);

het wetsontwerp tot wijziging van de Locaalspoor- en Tramwegwet (204);

(Voorzitter.)

het wetsontwerp, houdende onteigening in de gemeente Wonseradeel, noodig voor den aanleg van eenige wegen in het zuidelijk gedeelte dier gemeente (213);

het wetsontwerp tot onteigening ten behoeve van aanleg van een tramweg van Wijlré over Gulpen naar Vaals (227);

de conclusie van het Verslag der Commissie omtrent de inlichtingen op het adres van J. H. J. Bisschops, te Terwinselen, houdende verzoek om schadevergoeding, geleden door het gedwongen stopzetten van den bouw van zijn woning (124);

de conclusie van het Verslag der Commissie omtrent de inlichtingen op het adres van den voorzitter en den secretaris van den Nederlandschen Straatmakersbond en aanverwante vakken, te Rotterdam, betreffende de arbeidsvoorwaarden in het straatmakersbedrijf en het opheffen van misstanden bij de uitvoering van Rijksstraatwerk (128);

de conclusie van het Verslag der Commissie omtrent de inlichtingen op het adres van L. C. van den Dungen, te Arnhem, houdende verzoek om vergoeding der schade, door hem geleden wegens zijn opkomst onder de wapenen in 1914, toen hij in Roemenië gevestigd was (129);

de conclusie van het Verslag der Commissie omtrent de inlichtingen op het adres van A. J. Schreve, te 's Gravenhage, houdende verzoek om verhooging van het bedrag der schadevergoeding in verband met zijn vrijspraak, na herziening van een tegen hem gewezen rechterlijke uitspraak, krachtens welke hij geruimen tijd van zijn vrijheid is beroofd geweest (130);

het wetsontwerp tot wijziging van hoofdstuk X*a* der Staatsbegrooting voor 1921 (verschillende onderwerpen) (225).

Tevens stel ik voor te bepalen, dat, indien het reeds op de agenda geplaatste wetsontwerp omtrent de afsluiting van den dienst 1920 (224) niet vóór a.s. Vrijdag mocht zijn behandeld, dit ontwerp, met het oog op het bijeenkomen der Eerste Kamer in de volgende week, ook Vrijdag bij den aanvang der vergadering in behandeling zal komen.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Zooals gebleken is, heb ik niet voorgesteld de Jachtwet op de agenda te plaatsen, en ik zal zeggen waarom niet. Het is een oud gebruik der Kamer, dat zij vóór de openbare behandeling der Staatsbegrootingen een kort reces neemt. Ik behoef de wijsheid van dit gebruik niet aan te toonen: de te houden redevoeringen kunnen er slechts bij winnen in gedegenheid en in kortheid, wanneer de leden eenige dagen van voorbereiding hebben. Ik wenschte dit oud gebruik weder in eere te herstellen en de werkzaamheden zoo in te richten, dat zij op 27 October a.s. kunnen eindigen, terwijl dan de Kamer op 7 November weder bijeen zou komen, in hoofdzaak voor de behandeling der Staatsbegrooting. Ik zeg: in hoofdzaak, omdat het ontwerp tot bezuiniging op het lager onderwijs ook vóór Kerstmis behandeld zal moeten worden.

Nu heeft de Regeering op spoed aangedrongen voor de behandeling van het ontwerp tot wijziging van de wetten, die den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel met name noemen en van het ontwerp tot wijziging van het invoerrecht op sigaren.

Bij het opmaken van ons bestek voor den tijd tot en met 27 October zal dus daarmede rekening zijn te houden en wanneer ik er nu nog op wijs, dat ik heb voorgesteld het ontwerp op de vreedzame bijlegging van arbeidsgeschillen aan de huidige agenda toe te voegen, dan volgt daaruit, dat ik geen voorstel kan doen om de Jachtwet op de agenda te plaatsen, daar ik over deze dagenlange debatten verwacht.

De heer **Hiemstra**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb genoeg historischen zin om niet tegen oude gebruiken van de Kamer te willen ingaan. Maar ik zou u toch willen vragen, of u op het oogenblik niet een toezegging zoudt kunnen doen. Het

(Hiemstra e. a.)

lijkt mij mogelijk, om de Jachtwet te behandelen bij de begrooting van Landbouw, evenals wij het vorige jaar bij de begrooting ook de Boschwet hebben behandeld. Maar indien u daartegen ernstig bezwaar hebt, dan zou ik u willen vragen, of u niet reeds nu een toezegging kunt doen, wanneer u denkt voor te stellen, om na de begrooting de Jachtwet op de agenda te brengen. Ik hoop, dat na de begrooting de Jachtwet spoedig behandeld zal kunnen worden.

De **Voorzitter**: In antwoord op hetgeen de heer Hiemstra heeft aangevoerd, moet ik zeggen, dat ik er niet aan denk om voor te stellen, om de Jachtwet te behandelen te gelijk met de begrooting van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel. Overigens zal hij mij ten goede moeten houden, dat ik op het oogenblik geen toezegging kan doen voor over eenige maanden. Wij weten niet, hoe de toestand dan zal zijn en welke spoedeischende ontwerpen van wet dan misschien onze aandacht zullen vragen. Ik kan op dat punt dus geen enkele toezegging doen.

Aan de orde is:

I. de behandeling van het **verzoek van den heer van den Tempel** om verlof tot het richten van vragen aan de Regeering met betrekking tot de werkloosheid en haar bestrijding en de ondersteuning der werklooze arbeiders.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, het gevraagde verlof te verleenen.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, de interpellatie te doen houden op een nader te bepalen dag.

Daartoe wordt besloten;

II. de voortzetting van de behandeling van het ontwerp van wet tot **wijziging en aanvulling van de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek omtrent de erfopvolging (19).**

De behandeling wordt hervat over het in artikel I van het ontwerp van wet voorkomende voorstel om achter artikel 899 in te voegen een nieuw artikel 899*a*, met het daarop voorgestelde amendement van den heer Oud (zie *Handelingen*, bladz. 99 vlg.) wordt voortgezet.

De heer **Oud**: Mijnheer de Voorzitter! Ik begin met een enkele opmerking naar aanleiding van hetgeen de heer van Schaik gistermiddag heeft gezegd over de door mij geredigeerde bepaling omtrent het geven van ten minste $\frac{1}{4}$ deel aan den langstlevenden echtgenoot. De heer van Schaik was bevreesd, dat dit tot moeilijkheden aanleiding zou kunnen geven voor het geval, dat er natuurlijke kinderen mochten zijn, want, zoo zeide deze afgevaardigde, als men $\frac{1}{4}$ geeft aan den echtgenoot, is het gevolg, dat als er natuurlijke kinderen zijn, de wettige kinderen zooveel minder zullen ontvangen, omdat $\frac{1}{4}$ wordt vastgesteld voor den langstlevenden echtgenoot. Ik begin op te merken, dat ik deze bepaling niet op eigen gelegenheid heb geredigeerd, maar dat ik, evenals bij mijn anderen amendementen, gezocht heb naar voorbeelden in bestaande artikelen van het Burgerlijk Wetboek. Zoo heb ik deze bepaling geredigeerd naar het voorbeeld van artikel 902 van het Burgerlijk Wetboek, dat spreekt van het geval, dat door vader of moeder geërfd wordt te gelijk met broeders en zusters van den erflater. Dat artikel gebruikt de uitdrukking, dat de vader of moeter krijgen $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{3}$ of $\frac{1}{4}$, al naar gelang van het aantal broeders en zusters. Als er natuurlijke kinderen zijn, dan krijgen die een deel van hetgeen zij gehad zouden hebben, indien zij wettig zouden zijn geweest. Nu bepaalt echter artikel 911 van het Burgerlijk Wetboek, dat het overschot der nalatenschap dan wordt verdeeld op de wijze als bij de tweede afdeeling van titel XI is bepaald onder de wettelijke erfgenamen. En nu

(Oud.)

citeer ik uit het vierde deel van Asser, bewerkt door prof. Meijers, bldz. 57:

> ,,Dit artikel 911, hetwelk in den Code ontbrak, is niet zoo overbodig als Opzoomer IV, bldz. 175[4], het laat voorkomen. In de tweede afdeeling van titel XI wordt toch herhaaldelijk het erfdeel van sommige bloedverwanten op een bepaald deel der nalatenschap gesteld. Ontbrak nu een bepaling, waardoor bij het aanwezig zijn van een natuurlijk kind het erfdeel van dezen bloedverwant naar evenredigheid verminderd werd, dan zou deze bloedverwant het volledig erfdeel, hem door de tweede afdeeling toegekend, kunnen opeischen.
>
> Stel, dat de erflater nalaat: een natuurlijk kind, een vader en twee broers. Art. 902 geeft den vader, indien er twee broers aanwezig zijn, reeht op 1/3 der nalatenschap. Ontbrak art. 911, dan zou de vader, ook bij de aanwezigheid van een natuurlijk kind, 1/3 der nalatenschap kunnen opeischen; door art. 911 zal hij nu echter niet meer dan 1/3 van hetgeen overblijft, nadat het natuurlijk kind zijn deel ontvangen heeft, kunnen verlangen, d. w. z. 1/3 van de halve nalatenschap = 1/6.''

Diezelfde bepaling van art. 911 zou ook toepasselijk zijn, indien mijn amendement mocht worden aangenomen. Zijn er natuurlijke kinderen, dan zal ook op dezelfde wijze, als prof. Meijers hier de toepassing van art. 902 uitlegt, en zooals het ook in de practijk gebeurt, de nieuwe bepaling van art. 899*a* moeten worden toegepast. Ik vertrouw, dat hiermede het bezwaar van den heer van Schaik vervallen is.

Overigens heb ik gemeend het amendement op art. 899 *a* in twee deelen te moeten splitsen, met de bedoeling de Kamer in de gelegenheid te kunnen stellen, over de beide punten, welke in dit amendement waren verwerkt, een afzonderlijke beslissing te nemen. Ik heb dat gedaan in dezen vorm, dat ik nu eenvoudig het eerste lid van het voorgestelde art. 899 *a* van de Regeering vervang door vier andere leden, omdat op deze wijze de Kamer kan beslissen, of zij het minimum van 1/4 voor den eehtgenoot wenscht of niet, terwijl het tweede amendement gaat over het laatste lid van art. 899*a*, waarin behandeld wordt de quaestie van de mogelijkheid van cumulatie van het kraehtens het Eerste en Tweede Boek verkregene bij tweede huwelijk.

Ik heb aanvankelijk in mijn oorspronkelijk amendement deze zaak zoo geformuleerd, dat ik, in plaats van de redaetie van den Minister, had gesteld, dat hetgeen krachtens het Eerste Boek genoten werd, in mindering zou komen. Het komt mij eehter voor, dat hetzelfde bereikt kan worden door het nieuwe laatste lid, zooals de Minister voorstelt, te schrappen. De zaak blijft dan, zooals die in de praetijk is, d. w. z., de wet blijft over dit punt zwijgen en de geschiedenis blijft ons leeren, zooals op het oogenblik de constante jurisprudentie is, dat eumulatie niet is toegelaten. Daarom sehijnt het mij eenvoudiger dit laatste lid niet opnieuw te formuleeren maar voor te stellen, het te doen vervallen.

Thans nog een enkel woord over de quaestie van de redactie van art. 899 *a*, wat betreft de wensehelijkheid om niet te verwijzen uit den titel, handelende over het erfrecht *ab intestato* naar het erfrecht *ex testamento* maar het liever omgekeerd te doen.

Ik heb dit punt bij mijn nieuw amendement laten vervallen, omdat ik er toe wenseh mede te werken, dat wij een zooveel mogelijk zuivere beslissing nemen, en omdat het hier alleen een quaestie geldt van redactie. Hetgeen ik wensch, is ten slotte hetzelfde als hetgeen de Minister wenscht en daarom was het verstandig, meende ik, niet ter wille van een eleganter redaetie dit amendement te blijven handhaven.

Ik wil echter nog een enkele opmerking maken naar aanleiding van het bezwaar, dat de Minister gisteren naar voren bracht. Hij zeide nl., dat van mijn oorspronkelijk amendement het gevolg zou zijn, een onbedoelde cumulatie, nl. cumulatie van erfrecht *ab intestato* met erfrecht *ex testamento*.

Ik geloof, dat die opmerking niet juist is, om deze reden, dat ik in het nieuwe lid van art. 949, zooals ik het oorspronkelijk heb voorgesteld, deze bepaling niet heb geïmproviseerd, maar ontleend aan een bestaande bepaling van het B. W., nl. aan de redactie van de bepaling in art. 955. Dit artikel zegt hetzelfde ten aanzoen van de natuurlijke kinderen, nl. dat natuurlijke kinderen uit den uitersten wil niet meer mogen genieten dan zij *ab intestato* mogen genieten. Maar er is nog nooit iemand, zoolang het Burgerlijk Wetboek geldt, op het idee gekomen, dat dit zou beteekenen, dat zij eerst een intestaat erfdeel zouden kunnen verkrijgen en dan nog eens een erfdeel ex testamento.

Dat is juist de reden, dat ik bij een ander amendement heb voorgesteld om dit art. 955 te doen vervallen, omdat dit artikel deze cumulatie uitsluit.

Ik geloof dus, dat de aanmerking van den Minister ten aanzien van mijn amendement op art. 949 niet juist was. Om echter een zuivere beslissing over de zaak zelf te krijgen, heb ik gemeend ook dit amendement te moeten wijzigen in dien zin, dat ik de redactie van art. 949 niet langer in mijn amendement betrek en eenvoudig voorstel om het nieuwvoorgestelde laatste lid van art. 899*a* te doen vervallen. Wanneer dat amendement moeht worden aangenomen, zal dan ook het laatste lid van het voorgestelde artikel 949 moeten vervallen.

Ten slotte nog een enkele opmerking over de quaestie van den Voraus. Er is gisteren gesproken over den Voraus in het Duitsche Wetboek, maar het is mij nader gebleken, dat die Voraus volstrekt niet is een uitsluitend Duitsche instelling, maar dat wij ook in oud-Nederlandsch recht voorbeelden vinden van dergelijken Voraus. Zoo bijv. vindt men in het *Privilegium Trinitatis* van 's Hertogenbosch van 1629, dat bij overlijden van een der echtgenooten de overblijvende in het bezit blijft van .,alle 't gherede goet''. Hij zal dat ,,vrilicken bezitten ende doen daarmede sinen vriën wille'', en zoo ook in de *Maastrichtsche Coutume* van 1665, CXVII:

> ,,Een van twee gehuysehen komende te overlijden, zoo behoort den overledene alle zijn leven hunner beyder erven, en zal hebben alle meubelen gelijck zijn eigen, behoudelijk het testament van den dooden en de schulden.''

Hier blijkt dus al onmiddellijk uit, dat men ook wel degelijk in het oud-Nederlandsch recht voorbeelden vindt van dergelijken Voraus.

Wat nu de redactie van den Voraus betreft, hoewel ik tot mijn leedwezen nog niet kan erkennen, dat de Minister mij overtuigd heeft van het onjuiste van de eerste redactie, het is mij er om te doen om tot een oplossing te komen en daarom heb ik getracht een tweede redactie te ontwerpen, die, naar ik vertrouw, aan de bezwaren van den Minister zal te gemoet komen.

Deze tweede redaetie begint met voorop te stellen, dat de langstlevende echtgenoot den tot het gemeenschappelijk huishouden behoorenden inboedel zal krijgen. Het eerste lid laat dus volkomen in het midden of die inboedel behoort tot de nalatenschap, tot de gemeensehap of wellicht reeds privé eigendom van dien eehtgenoot is, doeh zegt eenvoudig, de tot het huishouden behoorende inboedel krijgt de langstlevende echtgenoot.

Het tweede lid gaat dan na of wellieht ook die inboedel geheel of ten deele behoort tot de nalatenschap van den erflater en zegt, wanneer dat het geval is, dan zal dat deel van den inboedel in mindering komen van het erfdeel.

Het verschil tusschen dat deel en het erfdeel zal dan aan de mede-erfgenamen moeten worden vergoed. Hierdoor ligt dus vast, dat hoe groot ook de inboedel zij, in ieder geval de langstlevende echtgenoot recht heeft op den inboedel, al moet hij wellicht een deel daarvan vergoeden.

Hierdoor is ook ondervangen het bezwaar, door den heer van Sehaik gisteren geopperd, nl. dat eerst wanneer de boedelscheiding heeft plaats gehad, uitgemaakt kan worden, of deze meubels al dan niet tot de nalatenschap of de gemeenschap behooren, want wanneer de langstlevende echtgenoot den boedel krijgt, is direct de onverdeeldheid ten aanzien van den inboedel opgeheven en kan dus dit twistpunt niet meer rijzen.

Ten slotte wenscht dan het laatste lid, dat deze vergoeding

8ste VERGADERING. — 18 OCTOBER 1922.

19. Wijziging en aanvulling van de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek omtrent de erfopvolging.

(Oud e. a.)

niet zal plaats vinden, wanneer de waarde van den inboedel, voor zoover uit de nalatenschap verkregen, minder bedraagt dan f 2000. In normale gevallen zal bij kleine boedels de inboedel behooren tot de algemeene gemeenschap van goederen en dan wil het dus zeggen, dat indien de geheele inboedel f 4000 of minder bedraagt, deze geheel eigendom van den langstlevenden echtgenoot blijft, zonder eenige vergoeding.

Ik geloof dat het amendement aldus werkelijk tot zeer bescheiden proporties is teruggebracht.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou in dit verband een dringend beroep op de Kamer willen doen om vooral te letten op het groote belang, dat er in gelegen is bij boedels van kleine gezinnen van den arbeiders- en middenstand, waar niet veel anders aanwezig is dan meubelen en eenig huissieraad, wanneer men den achterblijvenden echtgenoot — en dit klemt zooveel te meer voor de weduwe — niet dwingt den boel op te breken, maar juist in de gelegenheid stelt in dien boel te blijven zitten.

Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat tegen de amendementen in de redactie, waarin ze nu zijn vervat, niet de bezwaren kunnen rijzen, die de Minister gisteren tegen mijn amendementen aanvoerde en beveel daarom mijn amendementen met vertrouwen bij de Kamer aan.

De **Voorzitter:** Door den heer Oud is het door hem voorgestelde amendement tot invoeging van nieuwe artikelen 899*a* en 899*b* aldus gewijzigd, dat dit thans strekt om:

A. het eerste lid van het nieuw voorgestelde artikel 899*a* te vervangen door:

> Wanneer iemand een echtgenoot achterlaat, zal deze de helft der nalatenschap bekomen, indien de overledene slechts één wettig kind achterlaat; één derde, indien hij er twee achterlaat; en één vierde gedeelte, indien er meer dan twee wettige kinderen achtergebleven zijn. De overige deelen vallen aan de wettige kinderen te beurt.
>
> Is de erflater zonder nakomelingen, doch met achterlating van een echtgenoot overleden, dan bekomt de laatste de geheele nalatenschap.
>
> Indien één of meer der nagelaten wettige kinderen gesproten zijn uit een vroeger huwelijk van den erflater, mag de langstlevende echtgenoot niet meer erven dan het minste gedeelte, hetwelk een dier kinderen geniet en zonder dat in eenig geval het erfdeel het vierde deel van de goederen des erflaters mag te boven gaan.
>
> Onder den naam van kinderen worden begrepen de afstammelingen, in welken graad zij ook zijn, echter worden deze alleen gerekend in plaats van het kind, hetwelk zij in de nalatenschap van den erflater vertegenwoordigen.

B. het laatste lid van het nieuw voorgestelde artikel 899*a* te doen vervallen, en

C. achter artikel 899*a* in te voegen een nieuw artikel 899*b*, luidende als volgt:

> Achter artikel 899*a* wordt ingevoegd een nieuw artikel 899*b*, luidende als volgt:
>
> Indien de erflater geen kinderen of verdere afkomelingen uit een vroeger huwelijk achterlaat, verkrijgt de langstlevende echtgenoot den tot de gemeenschappelijke huishouding behoorenden inboedel.
>
> Voor zoover deze inboedel behoort tot de nalatenschap van den erflater, komt de waarde daarvan in mindering van het erfdeel van dien echtgenoot.
>
> Overtreft die waarde die van het erfdeel, dan moet het verschil aan de mede-erfgenamen worden vergoed.
>
> Deze vergoeding blijft echter in ieder geval beperkt tot het bedrag, waarmede de waarde van den inboedel, voor zoover die uit de nalatenschap wordt verkregen, twee duizend gulden te boven gaat.

De heer Oud heeft thans de gelegenheid gehad, de gewijzigd door hem ingediende amendementen *A*, *B* en *C* uitvoerig toe te lichten. Ik meen echter, dat het voor de behandeling van de zaak beter is, wanneer zijn amendement *C* (de quaestie van den Voraus) voorloopig niet besproken wordt en alleen in behandeling worden genomen de amendementen *A* en *B*.

(Voorzitter e. a.)

De heer **van Rijckevorsel,** voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! In den korten tijd, die haar daarvoor ter beschikking stond, heeft de Commissie van Rapporteurs getracht de redactie na te gaan van de gewijzigde amendementen van den heer Oud.

Over het nu onder de hoofdletter *A* voorgestelde amendement behoeft de Commissie van Rapporteurs op het oogenblik geen oordeel uit te spreken.

De Commissie van Rapporteurs heeft het echter betreurd, dat de heer Oud zich in zijn amendement onder hoofdletter *B* nu beperkt tot de handhaving van den bestaanden toestand ten aanzien van de cumulatie. De heer Oud stelt nu voor, om de alinea van het Regeeringsartikel, waarin de cumulatie uitdrukkelijk wordt geoorloofd, te doen vervallen. Als dat geschiedt, blijft de bestaande toestand intact. De Commissie van Rapporteurs zou het betreuren, als hetgeen door den Minister een twistvraag is genoemd, zou blijven bestaan. Zij is unaniem van moening, dat deze twistvraag moet worden opgelost en wel in dien zin, dat de cumulatie niet moet worden toegelaten. Het is met het oog daarop, dat de Commissie van Rapporteurs de eer heeft een amendement voor te stellen in den geest van dat, hetwelk door den heer Oud is ingetrokken en hetwelk ik op uw bureau deponeer.

De Commissie van Rapporteurs merkt hierbij nog op, dat de redactie van haar amendemennt zoowel past bij het amendement *A* van den heer Oud als bij het artikel, zooals het door de Regeering wordt voorgesteld. Het kan dus uit een redactioneel oogpunt in beide gevallen dienen.

De **Voorzitter:** Door de Commissie van Rapporteurs wordt een amendement voorgesteld, strekkende om het laatste lid van artikel 899*a* te vervangen door:

> „Hetgeen de latere echtgenoot geniet ingevolge dit artikel wordt in mindering gebracht bij de berekening van hetgeen aan dien echtgenoot mag opkomen of worden besproken ingevolge den Negenden Titel van het Eerste Boek."

Voorgesteld door de Commissie van Rapporteurs, maakt dit amendement van rechtswege een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **van Schaik:** Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van de nadere toelichting van den heer Oud tot het eerste gedeelte van zijn oorspronkelijk amendement, dat nu als amendement *A* wordt voorgesteld, moet ik nog een opmerking maken.

De vraag, waarom het gaat, is, hoe aan de hand van art. 911 B. W., als er een overschot is, nadat de natuurlijke kinderen geërfd hebben, zijn art. 899*a* moet worden toegepast.

Nu heeft de heer Oud zich beroepen op de toepassing, zooals deze in de practijk bij art. 902 schijnt te bestaan. Mij is die practijk niet bekend. Maar prof. Meijers geeft een theoretisch voorbeeld, hetwelk hierop neerkomt, dat het overschot verdeeld moet worden in de evenredigheid, die genoemd artikel aangeeft.

Ik kan mij met dien uitleg ten aanzien van art. 902 vereenigen. Dat diezelfde uitleg moet worden gevolgd bij het geheel nieuwe art. 899a, ligt niet zóó voor de hand, als de heer Oud wil doen gelooven. Ik althans meen, dat een paar argumenten zeer sterk voor zoodanige toepassing van 's heeren Ouds art. 899 *a* pleiten, dat de langstlevende ook bij het bestaan van natuurlijke kinderen zijn ½, ⅓, ¼ in de bruto-nalatenschap krijgt.

Vooreerst wordt zeer nadrukkelijk in den tekst van het artikel 899*a* gesteld, dat de langstlevende echtgenoot de helft enz. van de nalatenschap zal bekomen. Waar tot nu toe het erfdeel van de natuurlijke kinderen uitsluitend in mindering

(van Schaik e. a.)

kwam van dat van de wettige kinderen, had de heer Oud ondubbelzinnig in zijn tekst moeten doen blijken, dat ook het erfdeel van den langstlevende deswege mede korting zal ondergaan. In tegenstelling daarvan zegt de voorsteller in zijn mondelinge toeliehting zeer positief, dat zijn bedoeling is, om dien eehtgenoot in elk geval $\frac{1}{4}$ te geven. Die toeliehting is dus in strijd met de bedoeling. De toelichting is dus naar de bedoeling in zooverre minder gelukkig uitgevallen, dat, indien er natuurlijke kinderen zijn, in het systeem van den heer Oud de echtgenoot minder dan 1/4 zal krijgen.

Daarenboven, nu er stellig in het voorstel staat, dat als er één wettig kind is, de langstlevende de helft zal bekomen, indien er twee wettige kinderen zijn, 1/3, enz., wordt de indruk gewekt, als zou er, waar het gaat om de bepaling van het erfdeel van den langstlevende, met natuurlijke kinderen absoluut geen rekening mogen worden gehouden.

Nu de voorsteller zelf een andere verdeeling van het overschot beoogt dan ik, wil ik gaarne als overeenkomstig zijn bedoeling verondersteld, behoudens een onderdeel, met de voorgestelde redactie, genoegen nemen.

Uit den tekst toch zal eenige malen het woord „wettige" voor „kinderen" moeten worden geschrapt. In de geheele afdeeling wordt dat woord niet genoemd, maar wordt sleehts gesproken van kinderen. Als het hier wel blijft opgenomen, zou dit den interpretator in de onderstelling kunnen brengen, dat aan deze opneming een bijzondere beteekenis moet worden gehecht. Mij althans heeft het reeds op een dwaalspoor gebracht. Als dus de heer Oud goed kan vinden, dit woordje te schrappen, geloof ik, dat wij het met elkander eens zijn.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Als ik het wel heb, dat er op het oogenblik alleen wordt gesproken over de amendementen A en B van den heer Oud en over het thans voorgestelde amendement door de Commissie van Rapporteurs, dan wil ik wel beginnen met te zeggen, dat zoowel de nieuwe redactie van den heer Oud alsook het amendement van de Commissie, hoewel zij het verschil van gevoelen niet opheffen, toch een zekere ontspanning geven, omdat men deze voorstellen thans in het ontwerp kan inpassen, wat met de aanvankelijke voorstellen niet het geval was.

Wij blijven dus ten aanzien van het eerste amendement eenvoudig voor de vraag staan, of het wenschelijk is aan den langstlevenden echtgenoot minstens te geven $\frac{1}{4}$ als erfdeel *ab intestato*, terwijl de Regeering voorstelt te geven een kindsgedeelte.

Op de gronden, welke ik gisteren heb ontwikkeld, kan ik dit amendement niet aanbevelen.

Ik geloof, dat het voorzichtiger is zich te houden aan de Regeeringsredactie.

Indien het laatste amendement van den heer Oud, waarbij aan den langstlevenden eehtgenoot een legitieme portie wordt toegekend, wordt aangenomen, dan zou het amendement A van den heer Oud met de meeste beslistheid en ten allersterkste ontraden moeten worden, want, indien de legitieme portie aan den langstlevenden eehtgenoot wordt toegekend, is het voordeel, dat verplicht wordt gegeven, zóó exorbitant, dat men inderdaad een hoogst onvoorzichtigen stap zou doen met dat aan te nemen.

Indien de Kamer het voorzichtiger vindt het amendement te verwerpen, terwijl nog niet beslist is over het laatste amendemen, dan komt het gelijk uit, maar indien er leden moehten zijn, die daarvan hun stem afhankelijk maken, dan zou het misschien nog het allerbeste zijn te beginnen te beslissen over het amendement betreffende de legitieme portie.

Maar ook indien het amendement betreffende de legitieme portie wordt verworpen, kan ik dit amendement van den heer Oud niet aanbevelen.

Natuurlijk heb ik niet meer het bezwaar, een formeel bezwaar, dat ik had tegen het amendement in de oorspronkelijke redactie, omdat nu de geachte afgevaardigde het tweede lid van mijn artikel 899*a* intact laat. Wij behoeven daarover dus niet te spreken.

Met het amendement B kan ik mij niet vereenigen, zij het

(Minister Heemskerk.)

ook, dat ik de mogelijkheid aanneem, dat dit amendement of wel het amendement der Commissie van Rapporteurs wordt aangenomen, maar dit kan mij niet van gevoelen doen veranderen. Ik blijf van meening, dat het wenschelijk en rationeel is om de cumulatie van een kindsgedeelte uit de gemeenschap met een kindsgedeelte uit de nalatensehap mogelijk te maken.

Intusschen, de quaestie moet zuiver gesteld worden en ik wensch ook niet verantwoordelijk te zijn voor meer dan datgene wat ik werkelijk voorsta, en ik zal dus moeten beginnen met te zeggen, dat ik een gewijzigde redaetie van het laatste lid van mijn art. 899*a* voordraag:

> „Buiten beschouwing bij de berekening van het geoorloofd versterfdeel blijft hetgeen de latere echtgenoot heeft genoten ingevolge den Negenden Titel van het Eerste Boek, behalve voor zoover bij huwelijksche voorwaarden aan den lateren echtgenoot een gift is gedaan betrekkelijk tot de geheele of gedeeltelijke nalatenschap van den schenker."

Dit betreft het punt, hetwelk gisteren door den heer Oud met eenigen nadruk is naar voren gebracht, nl. dat men letten moet op art. 237. Dus indien men cumulatie wil veroorloven, dan wordt alleen die van art. 236 met art. 899*a* toegelaten, maar niet die van art. 237 met art. 899*a*.

Om de quaestie zuiver te stellen, breng ik die wijziging aan in het laatste lid van art. 899*a*. Dergelijke wijziging zal, indien de amendementen verworpen worden, door mij ook worden aangebraeht in het laatste lid van art. 949. Daar heeft men preeies hetzelfde.

Wat nu de redactie betreft, het bezwaar tegen de redaetie van het oorspronkelijk amendement van den heer Oud is voor mij vervallen, nu hij eenvoudig voorstelt het laatste lid van art. 899*a* te doen vervallen. Het amendement kan nu in de wet aangepast worden.

Indien de Commissie van Rapporteurs voorgesteld had dezelfde redactie als de heer Oud in zijn oorspronkelijk amendement, dan zou ik hetzelfde bezwaar tegen dat amendement van de Commissie van Rapporteurs gehad hebben, maar nu de Commissie de zaak heeft voorgesteld in de door haar zooeven voorgedragen redactie, blijft artikel 949 behoudens de quaestie van het laatste lid, intact. Ik geloof niet, dat het noodig is hierover in beschouwingen te treden, maar de zaak zit zoo, dat op die wijze formeel de amendementen kunnen worden aangenomen en artikel 949, behoudens het laatste lid, intact blijft.

Maar nu de zaak zelf. Daaromtrent moet ik toeh nog een woord zeggen aan het adres van den heer Visser van IJzendoorn. De heer Visser van IJzendoorn heeft gisteren gezegd: gij moet de eumulatie van het kindsdeel uit de gemeensehap en ex erfrecht *ab intestato* of *ex testamento* niet toelaten, want het verbod wordt toch ontdoken, legaal door levensverzekeringen en illegaal door giften.

Mijnheer de Voorzitter! Voor zoover betreft de levensverzekeringen, mag ik toeh wel opmerken, dat vermoedelijk deze levensverzekeringen in vele gevallen niet tot zeer hooge bedragen zullen worden gesloten, omdat nu eenmaal de meeste mensehen niet in staat zijn om een hoog bedrag aan premies te besteden. En indien deze ontduikingen door levensverzekeringen bedenkelijk worden geacht, dan zou men die door een desbetreffende bepaling kunnen voorkomen. Ik zeg niet, dat ik dat aanbeveel, maar het zou de meer directe weg zijn.

Maar wat de ontduiking door giften betreft, komt het mij voor, dat daaruit een geheel andere conclusie had behooren te worden getrokken. Indien dat waar was, dat dit verbod van cumulatie door giften ontdoken wordt, zouden we moeten zinnen op een middel om de verzoeking voor die ontduiking weg te nemen. Wanneer giften gegeven worden om aan den langstlevenden tweeden echtgenoot iets meer te bezorgen ingeval er geen gemeensehap van goederen is, dan is dat natuurlijk te laken, maar in zekeren zin niet zoo verschrikkelijk erg, want dan zouden die giften ongemerkt overgaan van het eigendom van den eenen echtgenoot op dat van den anderen eehtgenoot. Wanneer dan later de nalatenschap werd opgemaakt van den

8ste VERGADERING. — 18 OCTOBER 1922.

19. Wijziging en aanvulling van de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek omtrent de erfopvolging.

(Minister **Heemskerk** c. a.)

gestorven echtgenoot, zou toch nog wellicht kunnen worden verklaard: zoo groot is de nalatenschap; alles is opgegeven.

Maar indien er ontduiking zou plaats hebben door giften van een echtgenoot, in gemeenschap van goederen getrouwd, dan gaat die eigendom niet over, dan blijft het gegevene gemeenschappelijk eigendom, en wanneer er ontduiking plaats heeft en later de overlevende echtgenoot als rendant moet verklaren hoeveel er is en hij verduistert een gift, dan wordt dat een valsche eed. En dan zou ik zeggen, wanneer de heer Visser van IJzendoorn ook in dit geval, zooals hij zoo dikwijls doet, de logica betracht, dan moet hij zeggen: laat ons die cumulatie niet opheffen, opdat wij die allerverschrikkelijkste ontduiking den kop indrukken. Maar juist aan het ontstaan van die ontduiking ontleent hij een argument tot handhaving van den bestaanden toestand. Het is mogelijk, dat de meerderheid van de Kamer zich met zijn gevoelen vereenigt, maar dan sta ik in dit geval liever aan de zijde van de minderheid dan aan die van de meerderheid, welke met zulk een expediënt genoegen neemt.

Ik kan dus niet anders dan op dit punt mijn gevoelen handhaven. Zooals ik reeds met een enkel voorbeeld aantoonde, kan het voor de kinderen zeer weinig verschil maken. Ik zeide gisteren: indien de langstlevende echtgenoot twee kindsgedeelten krijgt en er zijn zes kinderen, dan krijgen de kinderen zonder cumulatie 1/7 en met cumulatie 1/8. Dat is een verschil van 1/56. Zijn er vijf kinderen, dan is het verschil 1/42. Nu is gisteren de draak gestoken met de ongelukkige kinderen en den ongelukkigen langstlevenden echtgenoot in een gezin, waarin 20 kinderen zijn, want die kregen dan 1/21. De heer Visser van IJzendoorn heeft toen aangetoond, dat nog vergeten was, dat, als het de eerste echtgenoot was, deze de helft van den boedel kreeg, zoodat hetgeen ieder kind en iedere erfgenaam kreeg, slechts 1/42 van den geheelen boedel was. Dat 1/42 vond men toen van geen belang, en is het dan nu bij deze quaestie van zoo groot belang? Ook hier is de logica zoek. Ik kan dus niet anders dan de aanneming van de beide amendementen ontraden.

De **Voorzitter**: Door de Regeering wordt het laatste lid van artikel 899*a* vervangen door:

> „Buiten beschouwing bij de berekening van het geoorloofd versterfdeel blijft hetgeen de latere echtgenoot heeft genoten ingevolge den Negenden Titel van het Eerste Boek, behalve voor zoover bij huwelijksche voorwaarden aan den lateren echtgenoot een gift is gedaan betrekkelijk tot de geheele of gedeeltelijke nalatenschap van den schenker."

De heer **Visser van IJzendoorn**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil met een enkel woord antwoorden op hetgeen Zijn Excellentie zoo welwillend is geweest op te merken naar aanleiding van hetgeen ik heb gezegd over cumulatie van voordeelen in geval van tweede huwelijk. Heb ik Zijn Excellentie goed verstaan, dan was zijn logica deze: omdat de verbodsbepaling tot ontduiking aanleiding geeft, doen wij het beste die bepaling af te schaffen. Omdat dus een bepaling van een strafwetboek wordt overtreden, moeten wij de menschen, die wij tot dusverre misdadigers hebben genoemd, vrijelijk laten uitgaan. Ik geloof niet, dat dat de bedoeling van Zijn Excellentie is geweest, maar het was dan toch de strekking van het betoog, dat hij tegenover mij heeft gehouden.

Wat de zaak zelf betreft, de ontduiking van de bepalingen betreffende het tweede huwelijk geschiedt op verschillende manieren. Ik herinner mij altijd nog, dat bij mij kwam de echtgenoot van een failliet verklaarde koopvrouw, die mij kwam vertellen, dat hij uit den boedel moest hebben het provenu van hem toebehoord hebbende verkochte effecten tot een bedrag van f 50 000. Toen ik hem vroeg wat dat was, antwoordde hij: hier hebt gij onze akte van huwelijksvoorwaarden, ik ben bij mijn tweede huwelijk getrouwd in scheiding van goederen, mijn vrouw, toen mijn aanstaande, is voor den notaris verschenen en heeft verklaard, dat zij ten huwelijk medebracht aan die en die effecten een bedrag

(**Visser van IJzendoorn** c. a.)

van f 50 000; zij had geen effecten, geen sous, de effecten waren van mij, dus moet ik uit het faillissement dat bedrag hebben. Wij zullen er maar niet verder over praten, hoever hij met dat verzoek gekomen is.

Ik geef hiermede Zijn Excellentie een voorbeeld, hoe het gaan kan. De effecten zijn in diens gedachtengang aan de echtgenooten gebleven, maar ze waren toch verdwenen.

Er wordt gesproken over schenkingen tusschen echtgenooten die nietig zijn. Zeer zeker, die zijn volkomen nietig, maar het zal Zijn Excellentie toch ook bekend zijn, dat nietige handelingen volkomen dezelfde rechtsgevolgen hebben als wettige handelingen, wanneer men ze niet kan achterhalen. En nu meen ik dat het achterhalen in deze eenigszins moeilijk zal zijn en daarom heb ik na de rede van den Minister nog niet de overtuiging gekregen, dat ik, gisteren sprekende, mij aan de logica heb bezondigd.

De heer **Oud**: Mijnheer de Voorzitter! Een enkele opmerking. De heer van Schaik heeft zich ten slotte bevredigd verklaard met hetgeen ik omtrent de toepassing van het nieuwe artikel 899*a* ingeval er natuurlijke kinderen zijn, heb opgemerkt, maar hij heeft er een andere opmerking aan verbonden, die juist is. Hij heeft gezegd: het woord wettige kinderen is overbodig; het komt nergens in deze afdeeling voor, omdat deze afdeeling uitsluitend handelt over het erfrecht van wettige bloedverwanten. Ik geloof dat deze opmerking volkomen juist is en ik breng daarom deze verandering aan in het amendement op artikel 899*a*, dat ik overal waar wordt gesproken van wettig kind of wettige kinderen, dat is viermaal, het woord wettig of wettige wensch te doen vervallen, zoodat er alleen van kinderen wordt gesproken.

De heer van Rijckevorsel heeft namens de Commissie van Rapporteurs een amendement ingediend op artikel 899*a*, om uitdrukkelijk de cumulatie bij twcede huwelijk in geval van samengaan van voordeelen krachtens erfrecht en huwelijksgoederenrecht uit te sluiten. Ik heb reeds gezegd dat de bedoeling van mijn amendement om het laatste lid te schrappen precies dezelfde is.

Men kan zeggen: dan blijft de twistvraag open. Maar het is naar mijn overtuiging geen twistvraag; er is te dien aanzien een constante jurisprudentie. Maar waar het amendement van de Commissie van Rapporteurs hetzelfde beoogt als het mijne, is er geen reden mijn amendement te handhaven en trek ik mijn amendement sub *B* in en zal ik straks het amendement sub *D* ook intrekken.

Ten slotte een vraag aan den Minister. Deze heeft nu door de wijziging van het laatste lid van artikel 949 uitgesloten dat men te gelijk een testamentaire beschikking kan maken voor een vierde deel van de nalatenschap bij huwelijksche voorwaarden en bij gewonen uitersten wil. Ik zou willen vragen of men daarmede wel uit de moeilijkheden komt.

Ik heb reeds gisteren gezegd: men kan het standpunt verdedigen, dat de bevoordeeling krachtens artikel 236, krachtens boedelmenging, een ander karakter draagt dan die krachtens huwelijksvoorwaarden en krachtens testamentaire beschikking.

Men kan het standpunt verdedigen, dat de bevoordeeling krachtens art. 236 daarom niet in rekening moet worden gebracht, maar ten aanzien van de bevordering krachtens de artt. 237 en 949 staat de zaak anders. Nu gaat de Minister de bevoordeeling krachtens art. 237 in tweeën hakken, zeggende: wanneer de bevoordeeling geschiedt bij huwelijkscontract in dien zin, dat geschonken wordt een deel van de nalatenschap, mag het niet cumuleeren, maar wanneer het is een schenking onder de levenden, mag het wel cumuleeren. De Minister komt daarbij echter op een zeer gevaarlijk terrein. Als hij de literatuur over art. 237 nagaat, zal hij zien, hoe telkens groote twijfel rijst ten aanzien van de vraag, of bedoeld is een schenking onder de levenden, onder de voorwaarde van overleving, dan wel een schenking van de gedeeltelijke nalatenschap. Die quaestie doet zich vooral voor, wanneer het gaat over een z.g. contractueel legaat, b.v. dat men bij huwelijkscontract aan zijn echtgenoot schenkt

(Oud e. a.)

f 10 000 met ingang van het overlijden. Men krijgt den dadelijk de quaestie, of men te doen heeft met een eontractueel legaat of met een eenvoudige schenking onder de voortueel legaat of met een eenvoudige schenking onder de voorwaarde van overleving. Bij de nieuwe redactie van den Minister hangt het van de subtiele uitlegging van het huwelijkseontract af, of de schenking zal kunnen eumuleeren met de sehenking krachtens art. 949 of niet. Ik vrees, dat de Minister niet de gelegenheid heeft gehad, dit rustig te overzien. Nu is het hier een wespennest; men moet zeer voorziehtig zijn en kan deze zaak niet op zich zelf beschouwen, maar men moet haar bekijken in verband met het geheele huwelijksgoederenreeht. Ik beveel den Minister daarom aan, het amendement van de Commissie van Rapporteurs over te nemen; dat is het eenige middel om te voorkomen een beslissing, waarvan de Kamer de draagwijdte niet kan overzien. Het betreft hier een zeer ingewikkelde materie, waarin bijna alleen diegenen thuis zijn, die er door werkkring of opleiding mee bekend zijn. Wanneer wij deze zaak rauwelijks veranderen, loopt men gevaar beslissingen te nemen, die men later zal betreuren. De zaak van het huwelijksgoederenreeht bij tweede huwelijk moet de Minister door een paar deskundigen, liefst ook uit de notarieele praktijk, eens grondig laten bekijken.

Ten slotte heeft de Minister gezegd, dat hij vooral bezwaar zou hebben tegen mijn amendement in zake het 1/4 gedeelte, wanneer de legitieme portie in de wet zou komen; hij heeft daarmede als het ware de tegenstanders van de legitieme portie willen mobiliseeren tegen dit amendement. Ik ben het met den Minister eens dat, wanneer men een zuivere beslissing wil, het wenschelijk is, dat eerst de beslissing over de legitieme portie valt en daarna die over het amendement. Wellieht wilt u, Mijnheer de Voorzitter, bij de volgorde van de stemmingen daarmede rekening houden.

De **Voorzitter**: Naar aanleiding van het verzoek van den heer Oud wil ik opmerken, dat het mij beter voorkomt, dat de Kamer op dergelijke verzoeken niet ingaat. Het komt ieder oogenblik voor, dat het eene amendement in verband staat met het andere, en wij kunnen die amendementen dan niet telkens door elkaar gaan schuiven. Het is net zoo waar, dat degenen, die het amendement gaarne zagen aangenomen, straks hun meening omtrent de legitieme portie zullen moeten bepalen, als het omgekeerde het geval is.

De heer Oud heeft medegedeeld, dat hij zijn amendement, voorkomende onder *B* van Stuk n°. 5, strekkende om het laatste lid van het nieuw voorgestelde artikel 899 *a* te doen vervallen, benevens dat, voorkomende onder *D*, strekkende om het laatste lid van het nieuw voorgestelde artikel 949 te doen vervallen, intrekt; deze maken derhalve geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

Voorts heeft de heer Oud in zijn amendement *A*, waarin viermaal het woord ,,wettig'' of ,,wettige'' voorkomt, dat woord geschrapt.

De heer **van Rijckevorsel**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs acht de wijziging, die de Minister zooeven in het Regeeringsartikel heeft aangebracht, een verbetering, maar die verbetering kan haar toch niet afbrengen van haar opinie, dat amendement moet worden aangenomen en het Regeeringsartikel, ook in den verbeterden vorm, verworpen. De Commissie van Rapporteurs handhaaft haar meening omdat, het moge dan volgens den Minister een twistvraag zijn, de vaststaande jurisprudentie is en de wet dus in de praetijk zóó werkt, dat de cumulatie, die de Minister thans wil toelaten, uitgesloten is. Het is der Commissie van Rapporteurs niet bekend, dat er eenige verandering is in de rechtsovertuiging, waaruit zou moeten volgen, dat deze belangrijke wijziging in de wet zou moeten worden aangebracht. Voor zoover er een twistvraag is, zou de Commissie van Rapporteurs die zóó beslist willen zien, dat cumulatie wordt uitgesloten, zoodat de bestaande practijk wordt gehandhaafd. Dit is haar voorstel, en ook na de door de Regeering aangebrachte wijziging blijft de Commissie van Rapporteurs dit amendement aanbevelen.

(Minister **Heemskerk e. a.**)

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! De heer Oud heeft als een ontzaglijk gewichtige bedenking tegen mijn laatste redactie van het laatste lid van art. 899*a* ingebracht, dat daarbij niet is voorzien het geval, dat giften onder de levenden zijn bedongen. Het wil mij voorkomen, dat ik aan die bedenking gemakkelijk kan te gemoet komen, door eenvoudig te lezen: ,,een gift is gedaan, betrekkelijk, hetzij tot de geheele of gedeeltelijke nalatensehap, hetzij tot andere goederen van den schenker''. Die wijziging breng ik alsnog aan, en daarmede is, naar mij voorkomt, de bedenking van den heer Oud volkomen weggenomen.

De geachte voorzitter van de Commissie van Rapporteurs heeft opgemerkt, dat men de zaak moet laten zooals zij is, omdat er geen beweging tegen is. De geaehte spreker houde het mij ten goede, maar ik vind dit argument niet zoo heel belangrijk. Dit is nu niet een onderwerp, waarvoor zoo gemakkelijk een beweging kan ontstaan. Er zijn menschen, die zoo de gewoonte hebben in een bepaalde praktijk een zekeren sleur te volgen, in dit geval, het zij gezegd met alle respect voor dien stand, de notarissen. De notarissen hebben de gewoonte dat nu zoo te doen, en er ontstaat niet zoo licht een groote beweging onder de notarissen of een betrekkelijk geringe groep van hun cliënten.

De geaehte afgevaardigde, de heer Visser van IJzendoorn, heeft gezegd: men moet toeh niet aanbevelen de afsehaffing van iedere verbodsbepaling, omdat zij ontdoken wordt. Neen, Mijnheer de Voorzitter, en dat zou ook voor een Minister van Justitie al een heel zonderlinge houding wezen, en, welke eigenaardigheden ook ieder van ons moge hebben, voor zoo zonderling ziet ook de geachte afgevaardigde mij niet aan. Maar wat indien men zegt: wij moeten die verbodsbepaling handhaven omdat zij ontdoken wordt? Verbeeld u eens, Mijnheer de Voorzitter, dat een Minister van Justitie dat zou zeggen: Ziet, hier hebben wij een verbodsbepaling, en wat is nu zoo gelukkig? Die verbodsbepaling wordt ontdoken en daarom moeten wij haar handhaven! Dat is nu juist wat de geachte afgevaardigde heeft gedaan. Ik had het niet van hem durven veronderstellen, maar hij heeft het gedaan en, om dat nu aan te dringen heeft hij ons het verhaal medegedeeld van den man van een failliete openbare koopvrouw, die hem kwam vertellen dat, toen hij met die vrouw in het huwelijk was getreden, die vrouw bij akte had verklaard, dat zij f 50 000 aan effecten aanbraeht, die zij echter niet bezat, fictieve effecten, filosofische effecten. Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof dat dit er niets mede te maken heeft.

De **Voorzitter**: De Regeering brengt deze eenvoudige wijzigingen aan, dat aan het slot drie woorden worden toegevoegd, zoodat de alinea nu luidt:

> ,,Buiten beschouwing bij de berekening van het geoorloofd versterfdeel blijft hetgeen de latere echtgenoot heeft genoten ingevolge den Negenden Titel van het Eerste Boek, behalve voor zoover bij huwelijksehe voorwaarden aan den lateren echtgenoot een gift is gedaan betrekkelijk hetzij tot de geheele of gedeeltelijke nalatenschap, hetzij tot andere goederen van den schenker.''

Ik geef thans het woord aan den voorzitter van de Commissie van Rapporteurs tot het uitbrengen van rapport over de Regeeringswijziging in haar laatsten vorm, het gewijzigde amendement-Oud en het amendement van de Commissie van Rapporteurs.

De heer **van Rijckevorsel**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs wil wel gelooven, dat deze laatste wijziging van de Regeering ook een verbetering is, maar zij kan haar niet in haar opinie doen veranderen, dat het beter is, haar voorstel aan te nemen, en het Regeeringsvoorstel te verwerpen.

Wat betreft het amendement-Oud, Stuk n°. 5, A^3, 4 leden der Commissie van Rapporteurs verklaren zich daarvoor, 1 lid daartegen.

De beraadslaging wordt gesloten.

8ste VERGADERING. — 18 OCTOBER 1922.

19. Wijziging en aanvulling van de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek omtrent de erfopvolging.

(Voorzitter.)

Het gewijzigd amendement van den heer Oud wordt verworpen met 55 tegen 22 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren Ament, Moerel, Rutgers van Rozenburg, van der Voort van Zijp, van Rappard, mej. van Dorp, de heeren Bierema, Bakker, van den Heuvel, Bulten, de Boer, Beumer, van Gijn, van Rijckevorsel, van Rijzewijk, Stulemeijer, van Dijk, Engels, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Schouten, van Boetzelaer van Dubbeldam, Michielsen, Braat, Kolkman, de Wilde, Fruytier, Krijger, Heukels, mejuffrouw Westerman, de heeren Ter Hall, Staalman, Visscher, Suring, Visser van IJzendoorn, Deckers, Schokking, Tilanus, Knigge, mejuffrouw Katz, de heeren Rutten, Duymaer van Twist, Bongaerts, Hermans, Dresselhuys, H. Colijn, Weitkamp, Rutgers, Boon, van Vuuren, de Monté ver Loren, Scheurer, van der Molen, A. Colijn, Wintermans en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren Hiemstra, van den Tempel, Ebels, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Duys, Kuiper, Albarda, mejuffrouw Groeneweg, de heer Oud, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Marchant, J. ter Laan, K. ter Laan, Kleerekoper, IJzerman, van Schaik, Troelstra, Hugenholtz, van Braambeek, van Zadelhoff, van der Waerden en Brautigam.

Het amendement van de Commissie van Rapporteurs wordt aangenomen met 67 tegen 10 stemmen.

Vóór hebben gestemd de heeren Krijger, Marchant, J. ter Laan, mejuffrouw Westerman, de heeren Ter Hall, Staalman, Visscher, Suring, K. ter Laan, Visser van IJzendoorn, Kleerekoper, Schokking, IJzerman, Tilanus, Knigge, van Schaik, mejuffrouw Katz, de heeren Rutten, Troelstra, Bongaerts, Hermans, Dresselhuys, H. Colijn, Hugenholtz, van Braambeek, van Zadelhoff, Weitkamp, Rutgers, Boon, van der Waerden, de Monté ver Loren, Brautigam, Scheurer, Wintermans, Ament, Moerel, Rutgers van Rozenburg, van der Voort van Zijp, Hiemstra, van Rappard, mejuffrouw van Dorp, de heeren van den Tempel, Ebels, Bierema, Bakker, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren van den Heuvel, Bulten, de Boer, Duys, van Gijn, van Rijckevorsel, van Rijzewijk, Kuiper, Albarda, van Dijk, Engels, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Schouten, van Boetzelaer van Dubbeldam, Michielsen, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Braat, Oud, mevrouw Bakker—Nort, de heer Kolkman en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren de Wilde, Fruytier, Heukels, Deckers, Duymaer van Twist, van Vuuren, van der Molen, A. Colijn, Beumer en Stulemeijer.

Het gewijzigde voorstel tot invoeging van een nieuw artikel 899*a*, luidende als volgt:

Achter artikel 899 wordt ingevoegd een nieuw artikel 899*a*, luidende als volgt:

„Voor zooveel betreft de nalatenschap van den vooroverleden echtgenoot wordt de langstlevende echtgenoot voor de toepassing der bepalingen van dezen Titel met een wettig kind des overledenen gelijkgesteld, met dien verstande, dat bij tweede of verder huwelijk, indien er kinderen of afkomelingen uit het vroeger huwelijk aanwezig zijn, de nieuwe echtgenoot niet meer mag erven dan het minste gedeelte hetwelk een dier kinderen, of bij vóór-overlijden deszelfs afkomelingen, bij plaatsvervulling, genieten, en zonder dat in eenig geval, het erfdeel het vierde deel van de goederen des erflaters mag te boven gaan.

Is ten voordeele van den echtgenoot uit een tweede of volgend huwelijk reeds bij uitersten wil beschikt, dan wordt, indien het gezamenlijk bedrag van hetgeen bij versterf en bij uitersten wil wordt verkregen, overschrijdt de grenzen van het bedrag, bedoeld in het eerste lid, het versterfdeel zoodanig ingekort, dat het gezamenlijk bedrag blijft binnen die grenzen. Wanneer de beschikking bij uitersten wil gedaan, voor het geheel of

(Voorzitter e. a.)

een gedeelte bestaat in een vruchtgebruik, zal de waarde van het vruchtgebruik worden geschat en het gezamenlijk bedrag, bedoeld in het voorgaand lid, worden berekend naar de geschatte waarde.

Hetgeen de latere echtgenoot geniet ingevolge dit artikel wordt in mindering gebracht bij de berekening van hetgeen aan dien echtgenoot mag opkomen of worden besproken ingevolge den Negenden Titel van het Eerste Boek.”,

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter:** Ik stel aan de Kamer voor, om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De beraadslaging wordt hervat.

De **Voorzitter:** Thans is aan de orde het amendement van den heer Oud (Stuk n°. 5, *C*), strekkende om achter artikel 899*a* in te voegen een nieuw artikel 899*b*, luidende als volgt:

„Indien de erflater geen kinderen of verdere afkomelingen uit een vroeger huwelijk achterlaat, verkrijgt de langstlevende echtgenoot den tot de gemeenschappelijke huishouding behoorenden inboedel.

Voor zoover deze inboedel behoort tot de nalatenschap van den erflater, komt de waarde daarvan in mindering van het erfdeel van dien echtgenoot.

Overtreft die waarde die van het erfdeel, dan moet het verschil aan de medeërfgenamen worden vergoed.

Deze vergoeding blijft echter in ieder geval beperkt tot het bedrag, waarmede de waarde van den inboedel, voor zoover die uit de nalatenschap wordt verkregen, twee duizend gulden te boven gaat.”

Dit amendement is heden door den heer Oud toegelicht en er is gisteren reeds veel over gesproken. Verlangt nog een van de leden hierover het woord?

De heer **van Rijckevorsel:** Ja, Mijnheer de Voorzitter!

De **Voorzitter:** Dan is het woord aan den heer van Rijckevorsel.

De heer **van Rijckevorsel,** lid van de Commissie van Rapporteurs, Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs heeft in den uiterst korten termijn tusschen de verschijning der nieuwe amendementen-Oud en de opening dezer vergadering nog getracht zich zoo goed mogelijk van dit amendement en eventueele bezwaren daartegen op de hoogte te stellen en zij is daarbij op ernstige bezwaren gestuit.

Het voornaamste bezwaar is wel, dat het nieuwe amendement dwingend voorschrijft, dat de langstlevende echtgenoot verkrijgt den inboedel, en deze in mindering komt van zijn erfdeel. Is hij dus niet op dien inboedel gesteld, dan zal hij dien moeten verwerpen en dan rijzen allerlei moeilijke quaesties. Bij voorbeeld verwerpt hij daardoor de geheele erfenis, of alleen den inboedel?

Er moet hier geen dwingend voorschrift zijn; de heer Oud zal het ook wel niet bedoeld hebben.

Het tweede bezwaar is, dat het amendement introduceert een nieuw begrip, dat in het Burgerlijk Wetboek nog niet bekend is, nl. de gemeenschappelijke huishouding. Wat is dat eigenlijk precies? De Commissie van Rapporteurs is van meening, dat onnoodige introductie van een nieuw begrip moet worden vermeden.

En in de derde plaats heeft de Commissie van Rapporteurs er bezwaar tegen, dat de vergoeding aan de mede-erfgenamen wordt uitgesloten voor boedels beneden zeker bedrag. De introductie van een dergelijk cijfer in het Burgerlijk Wetboek acht zij ongewenscht. Er is gisteren gepolemiseerd over deze grens, f 5000 of f 500. Men voelde ook wel iets voor

19. Wijziging en aanvulling van de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek omtrent de erfopvolging.

(van Rijckevorsel e. a.)

f 1000, nu wordt voorgesteld f 2000, een treffende illustratie dat zulk een grens toch zeker niet thuis hoort in een regeling voor langen tijd, als het Burgerlijk Wetboek moet worden geacht te zijn.

Grooter bezwaar is, dat de hier voorgestelde beperking ten gevolge zou kunnen hebben, niet alleen dat het erfdeel zou worden overschreden door den Voraus, maar dat zelfs de legitieme der kinderen zou worden aangetast.

Dat zou het geval kunnen zijn bij kleine nalatenschappen, waarvan de inboedel een belangrijk deel uitmaakt.

Deze bedenkingen acht de Commissie van Rapporteurs zoo belangrijk, dat zij naar een andere redactie heeft gezocht, omdat de Commissie van Rapporteeurs toch in haar geheel geporteerd is voor een Voraus in den beperkten vorm, zooals de heer Oud heeft voorgesteld, een Voraus, die in mindering wordt gebracht van het erfdeel. Dat is iets bijzonders, omdat een Voraus, het woord wijst er reeds op, in den regel niet in mindering wordt gebracht.

Om te voorkomen het bezwaar, dat de langstlevende verplicht zou zijn den inboedel tot zich te nemen, heeft de Commissie van Rapporteurs gemeend, dat aansluiting bij de redactie, die de heer Oud in zijn eerste, nu ingetrokken, amendement had gegeven, moet worden gezocht en om te gemoet te komen aan de bezwaren, gisteren door den Minister geopperd, dat uitdrukkelijk moest worden gezegd, dat in mindering komt de waarde van den inboedel, voor zoover deze tot de nalatenschap behoort.

Mijnheer de Voorzitter! Rekening houdende met deze eischen, is de Commissie van Rapporteurs gekomen tot de volgende redactie:

> „Wanneer de langstlevende echtgenoot te zamen met anderen dan kinderen of verdere afkomelingen uit een vroeger huwelijk erft" (dit laatste, Mijnheer de Voorzitter, om te gemoet te komen aan het bezwaar, dat gisteren door den heer Visser van IJzendoorn is geuit), „is hij bevoegd den inboedel tot zich te nemen." (Ook de woorden „tot zich te nemen" zijn hier ingelascht, daar ze in het oorspronkelijke amendement van den heer Oud stonden en de Commissie van Rapporteurs ze juist acht.) „Voor zoover deze inboedel behoort tot de nalatenschap van den erflater, komt de waarde daarvan in mindering van het erfdeel van dien echtgenoot. Overtreft die waarde die van het erfdeel, dan moet het verschil aan de mede-erfgenamen worden vergoed."

De **Voorzitter**: De Commissie van Rapporteurs heeft het volgende amendement voorgesteld:

> Achter artikel 899*a* wordt ingevoegd een nieuw artikel 899*b*, luidende als volgt:
>
> „Wanneer de langstlevende echtgenoot te zamen met anderen dan kinderen of verdere afkomelingen uit een vroeger huwelijk erft, is hij bevoegd den inboedel tot zich te nemen.
>
> Voor zoover deze inboedel behoort tot de nalatenschap van den erflater, komt de waarde daarvan alsdan in mindering van het erfdeel van dien echtgenoot.
>
> Overtreft die waarde die van het erfdeel, dan moet het verschil aan de mede-erfgenamen worden vergoed."

Voorgesteld door de Commissie van Rapporteurs, maakt dit amendement van rechtswege een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Visser van IJzendoorn**: Mijnheer de Voorzitter! Ten aanzien van het amendement van den heer Oud kan ik zeer kort zijn. Ik voor mij vind, dat het amendement, ook in zijn nieuwe redactie, niet te aanvaarden is. Ik laat redactioneele quaesties ter zijde en bepaal mij uitsluitend tot de gevolgen, zooals die uit het slot van het amendement van den heer Oud naar voren treden. Wij lezen daar:

> „Overtreft die waarde die van het erfdeel, dan moet het verschil aan de medeërfgenamen worden vergoed.

(Visser van IJzendoorn e. a.)

> Deze vergoeding blijft echter in ieder geval beperkt tot het bedrag, waarmede de waarde van den inboedel, voor zoover die uit de nalatenschap wordt verkregen, twee duizend gulden te boven gaat."

Dit heeft tot gevolg, dat in kleine boedels de kinderen vrijwel nooit iets krijgen, want men geeft hier een Voraus van 2000 gulden aan den overblijvenden echtgenoot, die die 2000 gulden behoudt zonder dat eenige waarborg bestaat, dat de kinderen er ooit iets van zullen zien. Daar ik nu een regeling, waarbij men den kinderen, zoolang de nalatenschap niet meer is dan 2000 gulden, niets geeft, niet kan goedkeuren, kan ik met het amendement ook niet medegaan.

Ten aanzien van het amendement van de Commissie van Rapporteurs heb ik een redactioneel bezwaar. De gedachtengang van het amendement lijkt mij juist en die gedachtengang is in overeenstemming met hetgeen pleegt te geschieden. Het is toch vrijwel overal in ons land gewoonte, om bij testament te bepalen, dat de meubelen of de boedel worden gelegateerd aan den langstlevenden echtgenoot tegen inbreng van de waarde. Die gewoonte wordt hier belichaamd in een wettelijk voorschrift en daarom lijkt mij dat voorschrift goed.

Maar nu is mij in deze redactie niet duidelijk, hoe het zit met die bevoegdheid om tot zich te nemen.

Wanneer de man aan de vrouw den inboedel legateert tegen inbreng van de waarde, dan krijgt de vrouw dien inboedel niet dan wanneer zij de waarde uitkeert.

Gesteld de inboedel is waard f 2000, dan krijgt zij hem alleen als zij er f 2000 voor betaalt.

Zooals de redactie echter luidt zal zij in ieder geval den inboedel tot zich kunnen nemen, al krijgen de kinderen geen contanten, maar slechts een vordering.

Dit lijkt mij verkeerd in de redactie.

Men krijgt het goed en heeft te dier zake niet anders als een verplichting tot verrekening.

Ik voorzie daaruit moeilijkheden.

De heer **Oud**: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van een opmerking van den heer van Rijckevorsel moet ik zeggen, dat ik juist tot mijn formuleering in den vorm van een verplichting gekomen ben door het bezwaar van den heer Visser van IJzendoorn, ontwikkeld tegen het amendement van de Commissie van Rapporteurs over de uitdrukking „tot zich nemen".

Mijn redactie laat nu in het midden, of de meubels verkregen worden uit de nalatenschap of op andere wijze, en de verplichting werkt alleen in zooverre hetgeen krachtens dit artikel opkomt door den echtgenoot niet wordt verworpen, wat volgens de op dat stuk bestaande bepalingen natuurlijk mogelijk blijft.

Deze verwerping zou dan eenigszins het karakter van de verwerping van een legaat dragen.

Intusschen is dit voor mij niet het hoofdpunt. In dit opzicht zou ik gaarne met de redactie van de Commissie van Rapporteurs medegaan, maar het groote verschilpunt tusschen het amendement der Commissie van Rapporteurs en het mijne is hierin gelegen, dat de Commissie weglaat het laatste lid van mijn amendement en zij dus niet wenscht, dat een inboedel van f 2000, voor zoover die uit de nalatenschap wordt verkregen (dus een inboedel van f 4000 in geval van gemeenschap), in elk geval zal blijven aan den langstlevenden echtgenoot. Juist dit laatste lid van mijn amendement is voor mij de hoofdzaak.

Wat de Commissie van Rapporteurs voorstelt, is eigenlijk een wettelijk legaat tegen inbreng, maar aan zoo'n wettelijk legaat is niet zoo groote behoefte, omdat men dat bij testament ook kan bepalen, maar bij de kleine boedels is er wel behoefte aan, dat, zoover de inboedel zeker bedrag niet te boven gaat, de langstlevende echtgenoot in het genot van den inboedel wordt gelaten: Het is daarbij bepaald de bedoeling van het amendement, om in dat geval de legitieme portie van de kinderen voor het recht van den echtgenoot te doen wijken.

De opvatting van den heer Visser van IJzendoorn kan ik niet deelen. Ik kan niet onderschrijven, dat het zoo ver-

(Oud c. a.)

schrikkelijk zou zijn als uit zoo'n kleinen boedel de kinderen niets kregen en als men den vader of de moeder in den boedel liet zitten.

Ik geloof nu, dat de eenvoudigste oplossing verkregen zal worden, wanneer ik mijn amendement intrek, hetgeen ik bij deze doe, maar tevens stel ik als subamendement op het amendement der Commissie van Rapporteurs voor, om daaraan toe te voegen de laatste alinea van mijn amendement:

> ,,Deze vergoeding blijft echter in ieder geval beperkt tot het bedrag, waarmede de waarde van den inboedel, voor zoover die uit de nalatenschap wordt verkregen, twee duizend gulden te boven gaat.''

Aangezien de heer Oud zijn amendement (Stuk n°. 5, *C*) heeft ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De **Voorzitter**: De heer Oud heeft nu ingediend een subamendement op het amendement der Commissie van Rapporteurs, strekkende om aan dit amendement toe te voegen:

> ,,Deze vergoeding blijft echter in ieder geval beperkt tot het bedrag, waarmede de waarde van den inboedel, voor zoover die uit de nalatenschap wordt verkregen, twee duizend gulden te boven gaat.''

Ik kan op dit oogenblik niet nagaan, of dit subamendement te verbinden is met het amendement van de Commissie van Rapporteurs.

Ik neem aan, dat het subamendement van den heer Oud wordt ondersteund door dezelfde leden, die het oorspronkelijke amendement *C* hebben gesteund.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Ik sta tegenover dit amendement platonisch. De verwarring, die gisteren bestond, is nu verdwenen, en vooral. nu de heer Oud zich vereenigd heeft met de constructie der Commissie van Rapporteurs, welke, naar het mij voorkomt, een verbetering van zijn amendement inhield, geloof ik, dat de zaak in het algemeen niet van groot gewicht is en ook in het algemeen geen kwaad zal kunnen. Ik voeg er aan toe, dat zij niet van erg groot gewicht is, ook omdat, indien het amendement niet overdreven geeft aan den langstlevenden echtgenoot, het in den regel ook niet veel zal beteekenen, omdat men in den regel aan den langstlevenden echtgenoot de gelegenheid zal laten, als het convenieert, om op den inboedel te blijven zitten, en indien het amendement der Commissie van Rapporteurs wordt aangenomen, dan is de bedoeling, dat het ten slotte alleen zal gebeuren, wanneer het convenieert.

Dus ik blijf bij deze zaak zeer platonisch. Echter wil het mij voorkomen, dat er toch veel waars is in de opmerkingen van den heer Visser van IJzendoorn.

Mijnheer de Voorzitter! Er is soms afwisseling in de juistheid van de beschouwingen van den een of anderen geachten spreker. Maar er is, dunkt mij, veel waars in, wanneer men eenvoudig den langstlevenden echtgenoot in de gelegenheid laat den geheelen inboedel tot zich te nemen en dan zegt: het komt in mindering van het erfdeel. Wat krijgen dan de andere erfgenamen tot aanvulling van het tekort, dat er eventueel in hun erfdeel is gekomen? Ik geloof, zooals de heer Visser van IJzendoorn zegt, dat het moet worden opgevorderd van den langstlevenden echtgenoot. Maar deze heeft misschien niets anders dan den inboedel. Om die vordering te executeeren, zou men dan misschien op dien inboedel beslag moeten laten leggen en den inboedel geheel of een gedeelte daarvan verkoopen. Waarom moet er voorgesteld worden, dat de langstlevende echtgenoot den geheelen inboedel tot zich kan nemen? Waarom moet het zijn de geheele inboedel? Waarom kan niet worden toegestaan een deel van den inboedel? Wanneer men dan verstandig is, neemt men toch dat deel, dat convenieert. Ik weet op het oogenblik niet precies op welke wijze dat zou moeten worden geredigeerd, en ik vind het ook niet noodig, dat ik mij met de redactie van dit amendement bemoei, maar ik geloof, dat in die richting een oplossing zou kunnen worden gezocht.

(Minister Heemskerk e. a.)

Wat aangaat het voordeel van f 2000 in de constructie van den heer Oud, zal inderdaad, indien er een bedrag van f 2000 in den boedel is, het resultaat kunnen wezen, dat de langstlevende echtgenoot alles krijgt en dat de kinderen niets krijgen. Er kan bijv. een inboedel zijn van f 2000 en er kan zijn f 500 in geld; dan is het resultaat, dat de kinderen ongeveer niets krijgen. Of er kan juist geld genoeg zijn voor de te betalen kosten en ook dan krijgen de kinderen niets. Dat was gisteren nog bedenkelijker, toen het betrof iets, dat tot de gemeenschap kon behooren en in het erfdeel werd geschoven; nu is het dat niet in die mate als gisteren het geval was, maar bedenkelijk is het toch.

Het blijft mij voorkomen, dat het amendement, zooals het nu is geworden, niet veel kwaad kan, maar dat men er ontzaglijk platonisch over kan denken; dat men het plechtig kan noemen een nieuw instituut, maar dat het toch in de practijk zal blijken te zijn een bestendiging van de usance.

De heer **Duys**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan niet anders dan mij er tegen verklaren wanneer de heer Oud voorstelt als subamendement die laatste alinea toe te voegen aan het amendement van de Commissie van Rapporteurs. De moeilijkheid, waarin wij zitten, spruit, dunkt mij, hieruit voort, dat men hier iets bedoelt te regelen, dat eigenlijk hier totaal niet thuisbehoort. Deze geheele materie behoort niet bij het erfrecht, maar behoort thuis bij het hoofdstuk boedelscheiding.

Wat bedoelt men eigenlijk? Bedoelt men den langstlevenden echtgenoot wat meer te geven dan de erfportie bedraagt? Mij best, maar dat wordt dan ten onrechte verdedigd met het gevoelsargument: het is zoo wenschelijk, dat de langstlevende in de meubels, in den boedel kan blijven. Immers dat is heel iets anders en kan men veel beter regelen bij het hoofdstuk boedelscheiding, want men bedoelt dan feitelijk, dat zij het recht krijgt bepaalde goederen aan te wijzen waarvan zij gaarne in het bezit zou blijven.

Dat kan men veel beter doen, door bij voorbeeld de bepaling op te nemen, dat bij de boedelscheiding de langstlevende echtgenoot de keuze krijgt, welke goederen hem of haar uit den boedel zullen worden toebedeeld. Dat zal men echter dan eens à tête reposée dienen na te gaan, hoe er in deze richting wat te bereiken valt.

De heer **Marchant**: Een waarschuwing van den heer Duys.

De heer **Duys**: Och ja, mijnheer Marchant, zelfs voor u kan een waarschuwing goed zijn. Advocaten weten niet ,,alles'', al meenen zij dit wel steeds. Als de heer Marchant in een notarieele praktijk werkzaam was geweest, zou hij vermoedelijk ook weten, wat hier de quaestie is. De heer Marchant geeft ook hier weer een typisch staaltje van de manier, waarop advocaten in hun eigengerechtigheid meenen alles te weten. Hier echter is het nu eens beter, dat stemmen uit de practijk eens aan het woord komen.

De heer **Marchant**: Dat is aan den heer Oud zeer goed toevertrouwd.

De heer **Duys**: De heer Oud heeft in zijn rede, toen gij òf niet luisterdet, òf hier nog niet waart, anders zoudt gij niet zoo interrumpeeren, gezegd, dat de Minister bij de regeling van deze quaestie juist eens de hulp moest inroepen van menschen uit de notarieele praktijk, en nu hebt gij hier iemand, die daarin eenige jaren werkzaam is geweest, en spreekt krachtens zijn ervaring. Indien de heer Oud aan de behandeling van dit wetsontwerp een grooter aandeel neemt dan een der andere juristen, doet hij dat juist, omdat hij als ambtenaar werkzaam is geweest bij de registratie en dus van de notarieele praktijk studie heeft moeten maken. Dat is de reden, waarom hij in deze materie meer thuis is dan gij als jurist, mijnheer Marchant! Misschien dat de heer Marchant ook deze les van mij zal willen accepteeren.

(Duys c. a.)

De heer **Marchant**: Volkomen juist; u bestrijdt niet mijn amendement, maar dat van den heer Oud. Ik heb er niets mede te maken.

De heer **Duys**: Mijns inziens spruit de moeilijkheid in deze hieruit voort, dat de heer Oud in het erfrecht een materie wil regelen, die bij de boedelscheiding thuisbehoort. Hij wil bepalen, dat de dingen, die tot den boedel behooren, aan den langstlevenden echtgenoot zullen komen. Ik ben echter om twee redenen tegen dit subamendement, en heb mij ook in de Commissie van Rapporteurs in dezen geest uitgelaten, dat het laatste gedeelte van het amendement van den heer Oud dient te vervallen. Vooreerst vind ik het noemen van een bedrag in de wet verkeerd; wat de heer Dresselhuys daaromtrent heeft gezegd, is juist: de waarde van een bedrag van f 2000 wisselt elken dag naar gelang van den stand van het geld. Bovendien geeft een bedrag van f 2000 niet steeds bij een inboedel den feitelijken welstand aan van den erflater, of laat ik het zóó zeggen, dat de waarde van een inboedel niet steeds een graadmeter is van den welstand.

Wil de heer Oud aan den langstlevenden echtgenoot meer maken dan de bestaande bepalingen toelaten, mij best, maar laat men het dan ruiterlijk zeggen, want wat de heer Oud hier wil doen, is het op clandestiene wijze binnensmokkelen van een grooter erfportie voor den langstlevenden echtgenoot. Daar is mijnerzijds principieel niets tegen, maar de wijze, waarop dat hier geschiedt, is allerminst gelukkig. Ik zou zeggen: laat de heer Oud zijn subamendement intrekken en liever het amendement van de Commissie van Rapporteurs verdedigen; dan zal hij de zaak, welke hij voorstaat, een grooteren dienst bewijzen.

De heer **van Rijckevorsel**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft betoogd, dat het amendement, zooals het door de Commissie van Rapporteurs is geredigeerd, zoo onbeteekenend is, dat hij het platonisch kan bejegenen. Dat hangt samen met de meening, gisteren door hem uitgesproken, dat in dergelijke boedels, waar geen testament wordt gevonden, de kinderen den langstlevenden echtgenoot wel in het bezit van den inboedel laten. Door menschen van de practijk is dat tegengesproken en ik moet zeggen, dat ik niet overtuigd ben, dat het zulk een vaste regel is, dat het niet zijn nut zou hebben daaromtrent in de wet een regeling te treffen.

De heer Visser van IJzendoorn heeft tegen het amendement van de Commissie van Rapporteurs een bezwaar ingebracht, dat was geïnspireerd door zijn voorzichtigheid. Hij wil, dat de kinderen, die dien Voraus zouden moeten respecteeren, eventueel niet een vordering zullen krijgen tegen den langstlevende, maar liever contanten. De Commissie van Rapporteurs wil hieraan te gemoet komen door in de laatste alinea te bepalen, dat het verschil „vooraf" zal worden vergoed.

De Minister heeft een ander bezwaar opgeworpen, nl. dat het geval zich kan voordoen, dat de langstlevende niet den geheelen inboedel wenscht, maar een gedeelte. De Commissie meent, dat bijna wel uit haar redactie voortvloeit, dat de langstlevende ook dáártoe bevoegd is, maar zij heeft toch geen bezwaar om in te lasschen de woorden „geheel of gedeeltelijk".

Nu wordt het amendement nog bedreigd door een subamendement van den heer Oud, die de laatste alinea van zijn amendement aan het amendement van de Commissie van Rapporteurs wil hechten. Dit is een bedreiging van het amendement van de Commissie van Rapporteurs, welke deze toevoeging ongewenscht blijft oordeelen, omdat daardoor de legitieme der kinderen kan worden aangetast, hetgeen de Commissie niet wil. Het gaat hier niet alleen om het cijfer f 2000, maar ook om het kader van de wet. Wij kunnen niet incidenteel een wijziging brengen in de legitieme van de kinderen.

De **Voorzitter**: De Commissie van Rapporteurs heeft twee wijzigingen gebracht in haar amendement, zoodat de tekst van het voorgestelde artikel 899*b* nu luidt:

(Voorzitter e. a.)

„Wanneer de langstlevende echtgenoot te zamen met anderen dan kinderen of verdere afkomelingen uit een vroeger huwelijk erft, is hij bevoegd den inboedel geheel of gedeeltelijk tot zich te nemen.

Voor zoover deze inboedel behoort tot de nalatenschap van den erflater, komt de waarde daarvan alsdan in mindering van het erfdeel van dien echtgenoot.

Overtreft die waarde die van het erfdeel, dan moet het verschil aan de mede-erfgenamen vooraf worden vergoed."

De heer **Oud**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil een poging doen om de zaak, waarom het gaat, te ontdoen van alle juridische geleerdheid en de zaak eenvoudig te stellen zooals deze zich in de practijk voordoet, want ik ben overtuigd dat dit toch op vele leden der Kamer indruk zal maken.

Gesteld er overlijdt een man en de vrouw blijft achter. Er zijn aanwezig eenige minderjarige kinderen en ook enkele meerderjarige. Het geval doet zich daarbij dikwijls voor, dat die meerderjarige kinderen getrouwd zijn en dat er schoonzoons zijn die minder welwillend zijn. Ik meen, dat als de heer Duys kersversch uit de notarieele praktijk hier kwam, hij zijn rede niet zou gehouden hebben. De heer Duys zou dan weten, dat de zaak thans zoo staat, dat één van de meerderjarige kinderen eenvoudig den langstlevenden echtgenoot kan dwingen, den boedel te scheiden. Laat de heer Duys nu niet zeggen: pardon, want wij spreken hier over kleine boedels; bij groote boedels worden niet alleen meubelen geërfd, maar ook effecten en andere onroerende zaken, en dan kan het zoo gevonden worden, dat men eerst het erfdeel geeft aan den langstlevenden echtgenoot, in den vorm van meubelen, en de kinderen met andere bestanddeelen van den boedel schadeloos stelt. Maar bij kleine boedels kan dat niet, en dan wordt zoo'n boedeltje met geweld uit elkaar gehaald, waardoor de vrouw op straat komt te staan. Dat wil dit amendement voorkomen. De heer Duys mag zeggen: dat hoort thuis bij de bepalingen in zake de boedelscheiding, neen, het amendement van de Commissie van Rapporteurs, dat hij zoo warm verdedigde zonder mijn toevoeging, hoort thuis bij de bepalingen in zake de boedelscheiding, want dat amendement heeft niet de minste practische beteekenis. Want de heer Duys zegt het zelf: dit geeft alleen een voorkeurrecht bij de boedelscheiding, d. w. z. als de echtgenoote geld heeft, mag hij voorkeur laten gelden bij zekere bestanddeelen van den boedel, maar heeft hij geen geld, dan krijgt hij niets. De heeren van den Vrijheidsbond, gesteund — *mirabile dictu* — door den heer Duys van de S. D. A. P., gevoelen niet voor de belangen van die kleine boedeltjes, willen die wel uit elkaar laten halen. De bedoeling van mijn amendement is, die kleine boedeltjes niet uit elkaar te laten gaan.

De heer **Duys**: Wat gebeurt er dan in uw amendement? Daar kan de heele boel in beslag genomen worden.

De **Voorzitter**: Ik roep den heer Duys tot de orde wegens zijn voortdurend interrumpeeren.

De heer **Oud**: Mijnheer de Voorzitter! Nu is de heer Duys de kluts toch geheel en al kwijt. Nogmaals, mijn amendement voorkomt, dat dergelijke boedeltjes uit elkaar worden gehaald. Hij kan zeggen, dat ik de legitieme portie van de kinderen aantast, maar dat doe ik met opzet, omdat ik die portie niet wil erkennen, ten einde die kleine boedeltjes niet uit elkander te zien gehaald. Men zegt: dat bedrag van f 2000 staat zoo leelijk in het amendement, en de heer van Rijckevorsel merkte op: nergens in het Wetboek vindt men een geldbedrag. Maar wanneer hij opslaat de voorschriften in zake het getuigenbewijs, zal hij zien, dat dit niet is toegelaten bij zaken, waarvan de waarde d f 300 te boven gaat; daar is dus ook de taxatie. Juist al die zaken betreffende de legitieme portie berusten op taxatie. Ook het amendement van de Commissie van Rapporteurs, want daarin moet men taxeeren eenerzijds de meubelen, anderzijds het erfdeel om zoo tot de conclusie te komen, of de waarde van de meubelen die van het erfdeel overtreft. Laat men hierin

8ste VERGADERING. — 18 OCTOBER 1922.

19. Wijziging en aanvulling van de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek omtrent de erfopvolging.

(Oud e. a.)

toch niet zien een geleerde juridische constructie, maar de zaak naakt in de practijk zien; de meerderheid van de Kamer kan toch zeker niet willen, dat de kleine boedeltjes uit elkander worden gehaald.

De heer **van Rappard**: Mijnheer de Voorzitter! Het spijt mij, dat ik na den heer Oud het woord moet voeren, omdat ik ongeveer een eensluidend betoog had willen houden. De Commissie van Rapporteurs heeft zich blind gestaard op allerlei grootere, groote en minder groote inboedels, maar men moet het oog richten op de gevallen, die zich voordoen in de practijk, zooals de heer Oud zeer juist gezegd heeft. Nu gebeurt het in de practijk dikwijls, dat een boedel uiteenvalt, die alleen bestaat bijv. uit huisraad. Ik denk aan arbeiders en kleine boeren, vooral wanneer zij in de ongelukkige omstandigheden zijn gekomen, dat zij nog schulden moeten maken. Ik denk ook aan de gevallen van middenstanders, wier geheele nalatenschap bestaat uit eenig meubilair. Nu heeft de ondervinding als lid van de rechterlijke macht mij geleerd, dat het zeer dikwijls voorkomt, dat er schoonzoons zijn of kinderen, die in onmin leven met hun ouders of schoonouders en die dan van de ongelukkige vrouw of van den ongelukkigen man, die overblijft, opeischen een gedeelte van den boedel. Dat daartegen maatregelen moeten worden genomen, is een feit, dat niet te loochenen valt. De Commissie van Rapporteurs ziet dat niet in, omdat zij zich blind staart op grootere boedels. Zij denkt aan boedels van f 2000 en meer, en ik aan boedels van f 500 en minder. Daarom kan ik wel medegaan met het subamendement van den heer Oud, hoewel de mogelijkheid niet is uitgesloten, dat aan de legitieme portie zal worden te kort gedaan, maar dit laatste doet bij kleine boedels niets ter zake. Er mag dan eenig bezwaar tegen zijn, dat in het B. W. cijfers worden genoemd, aan den anderen kant moet men niet te ouderwetsch zijn en maar over deze bezwaren heenstappen. Ik zal dus voor het subamendement van den heer Oud stemmen.

De heer **Beumer**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister van Justitie heeft verklaard, dat hij tegenover dit amendement platonisch staat. Ik kan mij dat verklaren, omdat de Minister als zijn meening heeft ontwikkeld, dat de wijziging van zeer weinig beteekenis is. Tot op zekere hoogte kan ik mij met dit laatste vereenigen. Niettemin heb ik bezwaar tegen het amendement, omdat het mij voorkomt grievend te zijn tegenover het Nederlandsche volk. Volgens art. 570 Burgerlijk Wetboek wordt onder inboedel niet begrepen alles wat behoort en gerekend kan worden tot de landbouwwerktuigen. Bij de kleine landbouwers zal het dus voorkomen, dat de menschen datgene, wat zij voor de uitoefening van hun bedrijf allereerst behoeven, niet tot zich kunnen nemen. Daarom kan ik aan het amendement mijn stem niet geven.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal niet ingaan op de schilderingen, die de heeren van Rappard en Oud gegeven hebben met betrekking van kleine boedels en de positie van de overblijvende weduwe. Ik zou alleen de Kamer willen waarschuwen, om niet à l'improviste belangrijke wijzigingen aan te brengen in ons systeem van erfrecht. Indien de wensch van de heeren Oud en van Rappard werd verwezenlijkt, zou dit in de practijk hierop neerkomen, dat alle boedels, kleiner dan f 2000, komen aan de weduwe, en dat de kinderen uitgesloten zijn. Nu geloof ik niet, dat het de bedoeling kan zijn van de Kamer, onvoorbereid de legitieme portie en de rechten van kinderen op kleine boedels ter zijde te stellen. Ik weet zeer wel, dat er tal van weduwen zijn, die zooals men dat noemt uit den boedel gestooten worden en wier positie inderdaad meelijwekkend is. Om dat in het vervolg te voorkomen, wil de Commissie van Rapporteurs de weduwe de gelegenheid geven om tegenover haar erfdeel in te houden den inboedel of een gedeelte daarvan, dat haar geschikt voorkomt.

Men wil nu zoover gaan om te zeggen, dat bij nalatenschappen beneden f 2000, dus bij alle kleine nalatenschappen, de kinderen absoluut zullen zijn uitgesloten van alle

(Dresselhuys e. a.)

deelen van de erfenis, als de moeder overblijft, maar ik meen, dat iets dergelijks nu niet op gemoedsargumenten geregeld kan worden, en ik geloof, dat de Commissie van Rapporteurs volkomen gelijk heeft, wanneer zij met kracht de toevoeging van het laatste lid ontraadt.

De heer **Visser van IJzendoorn**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een enkel woord te zeggen over hetgeen de heer Oud in het midden heeft gebracht. Hij heeft bij deze materie gesproken van een vrijheidsbonder en een lid van de arbeiderspartij, en geeft, dat doende, m. i. een uitermate slecht voorbeeld. Ik stel mij althans op het standpunt, dat dit is een materie, waarbij men met de verdeeling in partijen niets te maken heeft.

De heer Oud ziet bij deze zaak twee dingen voorbij. In de eerste plaats ziet hij voorbij, dat deze quaestie zich niet voordoet, zoolang de kinderen klein zijn. Zoolang de kinderen klein zijn, heeft de ouder het vruchtgenot. Deze quaestie begint in het arbeidershuishouden eerst te spelen, wanneer de overblijvende man of vrouw een nieuw huwelijk wenscht aan te gaan en er groote kinderen zijn.

In de tweede plaats wensch ik op te merken, dat de heer Oud heeft gezegd: nu gij verlangt, dat er betaald zal worden, hebt gij gemaakt een onmogelijk systeem, want er is geen geld. De heer Oud weet volkomen goed, dat die opmerking niet juist is. Bij deze redactie blijft de ouder het geld schuldig aan de kinderen, wanneer dezen daarmee genoegen wenschen te nemen. Waar lost de heele quaestie zich dus in op? Dat of resultaat zal worden bereikt afhangt van de medewerking tusschen ouders en kinderen. En nu vind ik het een verkeerd systeem, dat men in alle gevallen, waarin de kinderen bezwaar hebben den boedel te laten aan één der ouders, zonder dat deze daarvoor betaalt, dien ouder in het gelijk stelt.

De heer ter Laan vraagt: waarvan moet die moeder dan leven? Ik antwoord daarop: niet van het erfdeel der kinderen. Bij de door den heer Oud voorgestelde regeling is het erfdeel van de kinderen absoluut weg. Dat vind ik niet fraai en daarom verschillen de heer ter Laan en ik van opvatting.

Met het stelsel van den heer Oud zou ik hebben kunnen meegaan, indien hij de waarde van den inboedel op een zeer laag bedrag had gesteld, b.v. op een maximum van f 500. Maar ik vind het onjuist om het bedrag te stellen op f 2000. Een nalatenschap, waarin de boedel geschat kan worden op f 2000, is een vrij groote nalatenschap en de inboedel van een arbeidershuishouden is hoogst zelden meer dan f 500 waard. Inboedels daarentegen, die f 2000 waard geacht kunnen worden, kunnen niet meer gerekend worden te behooren tot de nalatenschappen van arbeiders.

De Voorzitter: Ik verzoek thans den voorzitter van de Commissie van Rapporteurs het gevoelen der Commissie van Rapporteurs mede te deelen over het subamendement van den heer Oud op haar amendement.

De heer **van Rijckevorsel**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs staart zich niet blind op groote boedels. Zij blijft zich echter verklaren tegen het subamendement van den heer Oud, omdat zij meent, dat het niet aangaat, om incidenteel in te grijpen in de legitieme der kinderen. De Commissie van Rapporteurs merkt op, dat door haar amendement de langstlevende niet alleen den geheelen boedel kan nemen, maar ook een gedeelte daarvan, en dan natuurlijk zal nemen dat gedeelte, dat hem of haar het liefste is. De Commissie van Rapporteurs blijft dan ook bij haar meening, dat haar amendement wel van belang is, ook voor kleine boedels, en dat het wenschelijk is, dat haar amendement wordt aangenomen zonder het subamendement van den heer Oud.

De beraadslaging wordt gesloten.

19. Wijziging en aanvulling van de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek omtrent de erfopvolging.

(Duys.)

Het subamendement van den heer Oud wordt verworpen met 49 tegen 28 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren Rutgers van Rozenburg, van der Voort van Zijp, Hiemstra, mejuffrouw van Dorp, de heeren Bakker, van den Heuvel, de Boer, Duys, Beumer, van Rijckevorsel, van Rijzewijk, Albarda, van Dijk, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren van Boetzelaer van Dubbeldam, Braat, Kolkman, Fruytier, Krijger, Staalman, Visscher, Visser van IJzendoorn, Deckers, Schokking, IJzerman, Tilanus, Knigge, van Schaik, mejuffrouw Katz, de heeren Rutten, Duymaer van Twist, Bongaerts, Hermans, Dresselhuys, van Braambeek, van Zadelhoff, Weitkamp, Rutgers, van der Waerden, van Vuuren, de Monté ver Loren, Snoeck Henkemans, Scheurer, van der Molen, A. Colijn, Wintermans, Ament, Moerel en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren van Rappard, van den Tempel, Ebels, Bierema, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Bulten, van Gijn, Stulemeijer, Kuiper, Engels, Schouten, Michielsen, mejuffrouw Groeneweg, de heer Oud, mevrouw Bakker—Nort, de heeren de Wilde, Heukels, Marchant, J. ter Laan, mejuffrouw Westerman, de heeren Ter Hall, Suring, K. ter Laan, Kleerekoper, Troelstra, Hugenholtz, Boon en Brautigam.

Het amendement van de Commissie van Rapporteurs wordt met 65 tegen 12 stemmen aangenomen.

Vóór hebben gestemd de heeren Wintermans, Ament, Moerel, Rutgers van Rozenburg, Hiemstra, van Rappard, mejuffrouw van Dorp, de heeren van den Tempel, Ebels, Bierema, Bakker, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Bulten, de Boer, Duys, van Gijn, van Rijckevorsel, van Rijzewijk, Stulemeijer, Kuiper, Albarda, van Dijk, Engels, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Schouten, Michielsen, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Braat, Oud, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Kolkman, de Wilde, Fruytier, Heukels, Marchant, J. ter Laan, mejuffrouw Westerman, de heeren Ter Hall, Staalman, Suring, K. ter Laan, Visser van IJzendoorn, Kleerekoper, Deckers, Schokking, IJzerman, Tilanus, Knigge, van Schaik, mejuffrouw Katz, de heeren Rutten, Troelstra, Bongaerts, Hermans, Dresselhuys, Hugenholtz, van Braambeek, van Zadelhoff, Boon, van der Waerden, van Vuuren, de Monté ver Loren, Brautigam, Snoeck Henkemans en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Scheurer, van der Molen, A. Colijn, van der Voort van Zijp, van den Heuvel, Beumer, van Boetzelaer van Dubbeldam, Krijger, Visscher, Duymaer van Twist, Weitkamp en Rutgers.

De wijzigingen, voorgesteld in de artt. 900, 901, 902, 903 en 906, worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over het voorstel tot wijziging van art. 908, luidende:

> „Het eerste lid van artikel 908 wordt gelezen:
> Bloedverwanten, welke den overledene verder dan in den zesden graad in de zijdlinie bestaan, erven niet.",

waarop is ingediend een amendement door de heeren Duys, Troelstra, Kleerekoper, Sannes en Schaper (Stuk n°. 4, A), strekkende om het eerste lid van art. 908 te lezen:

> „Bloedverwanten, welke den overledene verder dan in den derden graad in de zijdlinie bestaan, erven niet, met uitzondering van de afstammelingen van broeders en zusters."

De heer **Duys** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb mij afgevraagd of het noodig zou zijn bij dit amendement een uitvoerige toelichting te geven en ik geloof, dat dat niet noodig is, omdat de zaak hier eigenlijk niet meer principieel zal worden behandeld.

De Minister heeft bij Nota van Wijziging eigenlijk erkend, dat hij nog wel staat op het standpunt, waarop hij stond, toen hij het aanvankelijke ontwerp indiende. De Minister zou zich daarvan ook niet zoo gemakkelijk kunnen losmaken, omdat hij bij de Memorie van Antwoord nog een zeer sterke verdediging er van geeft, waar hij bepleit, dat eigenlijk het erfrecht *ab intestato* geen zin heeft, wanneer men verder dan den derden graad komt. De Minister heeft daar het oude standpunt verlaten van het Germaansch-rechtelijke familiebezit, waarbij zoolang mogelijk het goed terugkeert tot het geslacht, waartoe het behoort. De opmerkingen dienaangaande, die gisteren door den heer de Monté ver Loren werden gemaakt, waren dan ook volkomen ad rem.

De Minister heeft eenvoudig op opportuniteitsoverwegingen zijn ontwerp gewijzigd en heeft bij Nota van Wijziging den derden graad teruggebracht tot den zesden graad. Hij is bang — laten we het maar rondweg zeggen — dat anders in deze Kamer het aantal menschen met de meer moderne rechtsbegrippen (die ook de Minister er op na hield in de dagen, dat hij zijn oorspronkelijk ontwerp indiende) de minderheid zullen vormen. De Minister zegt: er is voor dit denkbeeld in de Tweede Kamer misschien niet een meerderheid te vinden en dan zou ik daarmede mijn geheele wetsontwerp in gevaar brengen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kan wel iets, niet veel, voor die redeneering gevoelen, maar ik geloof toch, dat het zijn goeden kant kan hebben de Kamer zich hierover maar eerst eens te laten uitspreken.

Er zit echter ook een zwakke kant aan de redeneering van den Minister. Ik kan mij immers veel beter voorstellen, dat wanneer er een meerderheid voor te vinden is om het erfrecht *ab intestato* te beperken tot den derden graad, dezelfde meerderheid ook voor het wetsontwerp te vinden is, als het daarin wordt opgenomen. Waarom zou die meerderheid dan plotseling een minderheid zijn geworden? Ik begrijp dat niet, tenzij de Minister zoo redeneert: er zijn ook andere punten, op grond waarvan de leden van de Kamer tegen zouden stemmen en zoo zou een meerderheid kunnen gevormd worden tegen het heele ontwerp op verschillende motieven. Dat kan echter ook een gevolg zijn van de aanneming van een amendement van de Commissie van Rapporteurs en dat kan bij elke gelegenheid voorkomen.

Als motiveering van zijn meening, dat het erfrecht *ab intestato* eigenlijk tot den derden gaaad moet worden beperkt, zegt de Minister, dat de banden van bloedverwantschap bij zoo'n verren graad niet van voldoende beteekenis zijn om daarop een erfrecht op te bouwen. Hij beroept zich daarbij op wat in de vergadering van de Juristenvereeniging in 1902 is gezegd o.a. door de heeren Noteboom en Gratama.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kan niet anders dan die argumenten onderschrijven. Ik handhaaf dan ook mijn amendement en hoop, dat de Minister een welwillende houding tegenover mijn amendement zal aannemen op grond van het feit, dat het niets anders is dan wat hijzelf eigenlijk wenscht. Het kan hem niet anders dan aangenaam zijn, wanneer hem uit de stemming mocht blijken, dat er toch een meerderheid voor de beperking tot den derden graad is te vinden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb nog een oogenblik gedacht, dat er uit de kringen van de heeren Ter Hall en Staalman en hun geestverwanten een amendement zou komen om het erfrecht *ab intestato* te beperken tot den „tweeden" graad, omdat dat zou zijn een gevolg van de geestesgesteldheid van den Vrijheidsbond in die dagen, toen zij het desbetreffende ontwerp indienden. Dat is niet gebeurd, maar in ieder geval zal ik dankbaar kunnen zijn voor den steun, dien ik voor mijn amendement uit de kringen van die heeren zal ontvangen, tenzij, Mijnheer de Voorzitter, in deze dagen niet alleen blâren, maar ook democratische maskers vallen, die men in dagen van angst opzette om bij de arbeiders in het gevlij te komen, doch die men thans stuk voor stuk laat vallen, nu men meent, dat men niet zoo bang meer voor de arbeiders behoeft te zijn.

Wanneer ook deze stemming weer zou bewijzen het afvallen van dat soort maskers en het blijken zou, dat de heeren, die in de Novemberdagen van 1918 het erfrecht wilden beperken zelfs tot den 2den graad, thans niet eens te vinden

19. Wijziging en aanvulling van de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek omtrent de erfopvolging.

(Duys c. a.)

zouden zijn voor een beperking tot den 3den graad, zal daarin slechts winste gelegen zijn met het oog op de politieke betrouwbaarheid van zekere partijen.

Voorgesteld door vijf leden, maakt het amendement van rechtswege een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Heemskerk,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal over dit amendement niet veel zeggen. De zaak, waarover het gaat, is gisteren wel niet volledig besproken, want dan zou de discussie een uitvoerigen principieelen omvang hebben moeten krijgen, maar toch wel genoegzaam, om van weerszijden het ingenomen standpunt aan te duiden.

De heer Duys had dan ook volkomen gelijk, toen hij zeide, dat ik over deze zaak nog juist zoo denk als vroeger.

Maar gelijk heeft de heer Duys niet, wanneer hij zegt, dat ik meer moderne begrippen had, toen ik dit ontwerp indiende en nog stond onder de leiding van den heer Treub. Mijn begrippen zijn nu nog juist dezelfde als toen ik het ontwerp indiende en onder de leiding van den heer Treub heb ik, voor zoover mij bekend, nooit gestaan.

Wat betreft of mijn begrippen modern zijn, zoo moet ik zeggen, dat ik daaromtrent eenigszins anders denk dan de heer Duys. Het wil mij altijd toeschijnen, dat men zich niet moet toeleggen op het hebben van moderne begrippen. Er zijn eeuwige waarheden, en om het iets minder verheven te zeggen: klassieke waarheden. Die blijven in den regel altijd waar, maar de toepassing van die waarheden kan soms anders zijn in de eene periode van de geschiedenis dan in de andere. Indien men daarmede rekening houdt, heeft men niet moderne begrippen, maar eenvoudig een ander inzicht omtrent de toepassing van begrippen, welke men eeuwig en juist meent te zijn.

Het zou ons echter te ver voeren hierover een debat te gaan houden. Meer practisch is, wat met dit amendement moet worden gedaan. En dan moet ik de aanneming er van aan de Kamer ontraden. De heeren kunnen daarover beschouwingen houden zooveel zij willen, maar op een zeker oogenblik kan het noodig zijn in het belang van de hoofdbestanddeelen van een ontwerp, dat men minder belangrijke bestanddeelen, als niet noodzakelijk er mede verband houdend, laat schieten. Ik heb mij door die overweging laten leiden, toen ik mijn Nota van Wijziging indiende. In dit opzicht is niets veranderd. Ik geloof, dat de totstandkoming van de in dit ontwerp gelegen hervormingen meer kans van slagen heeft, wanneer wij ons beperken tot den 6den dan tot den 3den graad, ook wanneer de Kamer zich in meerderheid voor het amendement zou verklaren. En waarom? vraagt de heer Duys.

Daarover moet de heer Duys maar eens nadenken. De heer Duys noemt dit zwak, maar als ik een zoo scherpzinnig man als den heer Duys aanraad over iets na te denken, is dat niet zwak.

Daarenboven moet men niet vergeten, dat men met de redactie, zooals deze door de Regeering wordt voorgesteld, toch altijd dit wint, dat men af is van den 7den tot den 12den graad.

Op de gronden, welke ik heb medegedeeld, kan ik dus niet anders doen dan de aanneming van dit amendement ontraden, en ik geloof, dat de heer Duys in het belang van het wetsontwerp beter zou gedaan hebben, indien hij dit amendement niet had voorgesteld, zoo hij namelijk verwacht, dat het wordt aangenomen.

De **Voorzitter:** Ik verzoek de Commissie van Rapporteurs haar gevoelen omtrent het amendement mede te deelen.

De heer **van Rijckevorsel,** voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Een van de leden der Commissie van Rapporteurs is de eerste onderteekenaar van het amendement. De drie overige aanwezige leden der Commissie zijn allen tegen het amendement.

De beraadslaging wordt gesloten.

(Voorzitter.)

Het amendement van den heer Duys c. s. (Stuk n°. 5, A) wordt in stemming gebracht en met 55 tegen 23 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heer van Rappard, mejuffrouw van Dorp, de heeren Bierema, Bakker, van den Heuvel, Bulten, de Boer, Beumer, van Rijckevorsel, van Rijzewijk, Stulemeijer, Kuiper, van Dijk, Engels, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Schouten, van Boetzelaer van Dubbeldam, Michielsen, Braat, Kolkman, de Wilde, Fruytier, Krijger, Heukels, mejuffrouw Westerman, de heeren Visscher, Suring, Visser van IJzendoorn, Deckers, Schokking, Tilanus, Knigge, van Schaik, mejuffrouw Katz, de heeren Rutten, Duymaer van Twist, Bongaerts, Hermans, Dresselhuys, Weitkamp, Rutgers, Boon, van Vuuren, de Monté ver Loren, Snoeck Henkemans, Scheurer, van der Molen, A. Colijn, Wintermans, Ament, Moerel, Rutgers van Rozenburg, van der Voort van Zijp, Smeenk en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren Hiemstra, van den Tempel, Ebels, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Duys, van Gijn, Alberda, mejuffrouw Groeneweg, de heer Oud, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Marchant, J. ter Laan, Ter Hall, Staalman, K. ter Laan, Kleerekoper, IJzerman, Troelstra, Hugenholtz, van Braambeek, van Zadelhoff, van der Waerden en Brautigam.

De wijziging, door de Regeering voorgesteld in artikel 908, wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter:** Mag ik de Regeering er attent op maken, dat nu in dit artikel gesproken wordt van bloedverwanten in den zesden graad, ook de beweegreden zal moeten worden gewijzigd? Dit kan geschieden als die beweegreden in behandeling komt.

De wijzigingen, door de Regeering voorgesteld in de artikelen 910, 911, 912, 917, 918 en 920, worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over het voorstel van de Regeering om artikel 949 te lezen:

> „De man of de vrouw, die kinderen of afkomelingen uit een vroeger huwelijk hebbende, een tweede of volgend huwelijk aangaat, zal bij uitersten wil aan zijnen lateren echtgenoot niet meer in eigendom mogen geven dan hetgeen aan laatstgenoemde bij den elfden titel van dit Boek is toegekend.
>
> Indien hij bij uitersten wil aan zijnen lateren echtgenoot geen eigendom uit zijne nalatenschap, doch slechts vruchtgebruik vermaakt, mag dit het vruchtgebruik zijn van de helft zijner goederen of zooveel meer als kan worden vermaakt, zonder dat de geschatte waarde de grenzen van het vorig lid van dit artikel overschrijdt, een en ander onverminderd hetgeen is bepaald bij artikel 965.
>
> Indien bij uitersten wil eigendom en vruchtgebruik beide zijn afgestaan, zal de waarde van het vruchtgebruik worden berekend; en indien de gezamenlijke waarde van hetgeen in eigendom is gegeven en van het vruchtgebruik overschrijdt de grenzen van het bedrag, bedoeld in het eerste lid, wordt ter keuze van den lateren echtgenoot, òf wel de erfstelling òf het vruchtgebruik zoodanig ingekort, dat de gezamenlijke waarde blijft binnen die grenzen. Mocht in dit geval door het vruchtgebruik het wettelijk erfdeel worden benadeeld, dan is ook hier het bij artikel 965 bepaalde van kracht.
>
> Hetgeen de latere echtgenoot heeft genoten ingevolge den Negenden Titel van het Eerste Boek, blijft buiten beschouwing bij de berekening van de geoorloofde beschikking te zijnen voordeele gemaakt."

De **Voorzitter:** Het door den heer Oud voorgesteld amendement, strekkende om het laatste lid van dit artikel te doen

(Voorzitter e. a.)

vervallen (Stuk n°. 5, *D*) is door hem ingetrokken en maakt dus geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! In verband met de beslissing van de Kamer omtrent artikel 899*a*, zal het laatste lid van artikel 949 moeten worden vervangen door dezelfde redactie, die de Kamer bij artikel 899*a* heeft aangenomen.

De **Voorzitter**: Door de Regeering wordt het laatste lid van artikel 949 vervangen door een nieuw lid, luidende:

> ,,Hetgeen de latere echtgenoot geniet ingevolge dit artikel wordt in mindering gebracht bij de berekening van hetgeen aan dien echtgenoot mag opkomen of worden besproken ingevolge den Negenden Titel van het Eerste Boek.''

Ik verzoek de Commissie van Rapporteurs haar oordeel over deze wijziging, door de Regeering aangebracht, mede te deelen.

De heer **van Rijckevorsel**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie verenigt zich met deze wijziging, omdat zij voortvloeit uit de aanneming van een door haar voorgesteld amendement.

De beraadslaging wordt gesloten.

De wijziging van art. 949, thans luidende:

> ,,De man of de vrouw, die kinderen of afkomelingen uit een vroeger huwelijk hebbende, een tweede of volgend huwelijk aangaat, zal bij uitersten wil aan zijnen lateren echtgenoot niet meer in eigendom mogen geven dan hetgeen aan laatstgenoemde bij den elfden titel van dit Boek is toegekend.
>
> Indien hij bij uitersten wil aan zijnen lateren echtgenoot geen eigendom uit zijne nalatenschap, doch slechts vruchtgebruik vermaakt, mag dit het vruchtgebruik zijn van de helft zijner goederen of zooveel meer als kan worden vermaakt, zonder dat de geschatte waarde de grenzen van het vorig lid van dit artikel overschrijdt, een en ander onverminderd hetgeen is bepaald bij artikel 965.
>
> Indien bij uitersten wil eigendom en vruchtgebruik beide zijn afgestaan, zal de waarde van het vruchtgebruik worden berekend; en indien de gezamenlijke waarde van hetgeen in eigendom is gegeven en van het vruchtgebruik overschrijdt de grenzen van het bedrag, bedoeld in het eerste lid, wordt ter keuze van den lateren echtgenoot, òf wel de erfstelling òf het vruchtgebruik zoodanig ingekort, dat de gezamenlijke waarde blijft binnen die grenzen. Mocht in dit geval door het vruchtgebruik het wettelijk erfdeel worden benadeeld, dan is ook hier het bij artikel 965 bepaalde van kracht.
>
> Hetgeen de latere echtgenoot geniet ingevolge dit artikel wordt in mindering gebracht bij de berekening van hetgeen aan dien echtgenoot mag opkomen of worden besproken ingevolge den Negenden Titel van het Eerste Boek.'',

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over het amendement van den heer Oud (Stuk n°. 5, *E*), strekkende om artikel 955 van het B. W. te doen vervallen.

De **Voorzitter**: Het lijkt mij quaestieus of dit amendement behoort tot datgene, waarover dit ontwerp van wet loopt, maar juist omdat ik dat quaestieus acht, zal ik niet voorstellen dit amendement niet in behandeling te nemen.

Ik geef het woord tot toelichting van het amendement aan den heer Oud.

(Oud e. a.)

De heer **Oud** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof niet, dat een afzonderlijke toelichting van dit amendement noodig is, omdat ik het reeds bij de algemeene beraadslaging heb besproken.

Het amendement van den heer Oud wordt ondersteund door de heeren Visser van IJzendoorn, Marchant, Ketelaar, Kleerekoper en mevrouw Bakker—Nort en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Visser van IJzendoorn**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal van ganscher harte met dit amendement meegaan. De Minister heeft er gisteren aan herinnerd, dat ik bij een vorige gelegenheid er mijn leedwezen over had uitgedrukt, dat men de m. i. af te keuren bepalingen omtrent het erfrecht van natuurlijke kinderen liet voortbestaan. Het spijt mij, dat het niet mogelijk was door een amendement in dit wetsontwerp te brengen een nieuwe regeling betreffende het erfrecht voor natuurlijke kinderen, maar dat neemt niet weg, dat hetgeen de heer Oud thans voorstelt zeer wel mogelijk is, al worden overigens de bepalingen omtrent het erfrecht van natuurlijke kinderen niet gewijzigd.

Een fout is op dit oogenblik — dit is het ding, dat mij vooral ergert — dat wanneer een moeder, die een natuurlijk kind heeft, bij een advocaat komt en vraagt: wat moet ik doen in het financieel belang van mijn kind, het erkennen of het niet erkennen?, de advocaat onverbiddelijk moet antwoorden: niet erkennen en een testament maken, waardoor het kind behoorlijk medeërft. Erkent de moeder het kind, dan mag zij het nooit meer geven dan een derde deel van hetgeen een wettig kind van haar zal erven. Mijn leer is, dat ik, wat de moeder betreft, geen verschil kan erkennen tusschen de natuurlijke en de wettige kinderen.

De oude leer: moer maakt geen bastaard, is voor mij nog altijd de juiste. Ik beschouw het bepaalde in artikel 955 als een schromelijk onrecht aan de natuurlijke kinderen aangedaan. Ik beschouw dit als een straf, gesteld op de erkenning van moeder of vader, en hoe eerder die straf zal verdwijnen uit ons Wetboek hoe beter ik het vind.

Men zou kunnen opmerken: maar wanneer gij dat doet, kan men de natuurlijke kinderen evengoed laten erven als de wettige. Ik zou willen vragen: waar men de bevoegdheid heeft een belangrijk deel van zijn vermogen weg te geven aan een willekeurigen persoon, waarom zal men dan niet een deel van zijn vermogen mogen geven aan een natuurlijk kind? Waarom zou dat immoreel zijn? Men zegt: omdat het kan geschieden onder een verkeerden invloed. Denkt men dan werkelijk, dat andere testamentaire beschikkingen niet dikwijls plaats hebben onder verkeerden invloed? Moet men zich uitsluitend op verkeerden invloed beroepen, waar het geldt de paria's der maatschappij? Is dat billijk? Neen, ik hoop, al betwijfel ik sterk dat het gebeuren zal, dat in dit Parlement zal blijken, dat wij liefde gevoelen voor die ongelukkigen, die nog altijd door de maatschappij en tevens door de wetgeving worden gevonnisd.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Er is een psychologie, die ik niet begrijp, en dat is in dit geval de psychologie van den heer Visser van IJzendoorn. Indien men bevreesd is voor testamenten onder verkeerden invloed, zoo vraagt de geachte afgevaardigde, waarom dan uitsluitend in verband met het geval, dat het geldt natuurlijke kinderen? Maar de geachte spreker heeft immers zooeven zelf met hand en tand verdedigd en er door gekregen, dat men moet waken voor een verkeerden invloed, waar het geldt den tweeden echtgenoot. Het is mij een raadsel hoe hij nu nog kan zeggen: men vreest slechten invloed uitsluitend waar het geldt natuurlijke kinderen. Is de geachte afgevaardigde dan reeds vergeten wat een uur geleden in deze zaal is gebeurd? Ik dacht, dat de geachte afgevaardigde bij zijn vele gaven ook die van een goed geheugen voegde.

Dit is dus het eerste raadsel in de houding van den geachten spreker.

8ste VERGADERING. — 18 OCTOBER 1922.

19. Wijziging en aanvulling van de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek omtrent de erfopvolging.

(Minister **Heemskerk e. a.**)

Het tweede raadsel is dit, hoe het mogelijk is, dat hij in het eene geval wel rekenen wil met verkeerden invloed en in een ander geval niet. De zaak staat toch zoo, dat als men met verkeerden invloed wil rekenen, men de zaak niet moet opzetten zooals de geachte afgevaardigde doet. Want hij spreekt alleen van een verhouding van het natuurlijk kind tot de moeder, maar dat kind heeft ook een vader, en deze kan onder verkeerden invloed komen. Wanneer men dat niet negeert, vervalt de grond voor het betoog van den geachten afgevaardigde.

Verder toont de argumentatie van den geachten afgevaardigde zelf, dat dit amendement niet in deze wet behoort. De heer Visser van IJzendoorn heeft bij een vroegere gelegenheid gezegd: gij behoort de regeling van de positie van de natuurlijke kinderen in dit ontwerp op te nemen. Toen heeft die geachte afgevaardigde ook gezegd: voor de moeder is er geen verschil tusschen natuurlijke en wettige kinderen· moer maakt geen bastaard. Hier begrijp ik nu weer de psychologie van dien geachten afgevaardigde beter; hij herhaalt hetzelfde nu weer. Maar is het dan niet duidelijk voor iedereen, dat hij daardoor toont, in een onderwerp te treden, dat met dit wetsontwerp niets te maken heeft, nl. in de materie van de positie van de natuurlijke kinderen, waarvoor dit wetsontwerp niet is gemaakt, want dat is een geheel ander onderwerp. De geachte afgevaardigde heeft vroeger gezegd: waarom hebt gij het er niet in betrokken? en ik heb geantwoord: ik wil dat niet doen; het is een andere materie, die tot een onderwerp van afzonderlijk onderzoek dient te worden gemaakt. Nu bezigt de geachte afgevaardigde dezelfde stelling, die hij voorbracht om aan te dringen op regeling van deze materie, tot steun van een enkele bepaling, die niet als regeling der materie kan aangemerkt worden, en die hij wil opgenomen zien in een wetsontwerp, dat die materie niet regelt. Het wil mij voorkomen, dat, zoo er één amendement is, dat in dit wetsontwerp niet past, het dit is, en ik moet dus ten sterkste aanneming ontraden.

De heer **Oud**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft gezegd, dat dit amendement niet past in het kader van dit wetsontwerp. Nu luidt de titel van dit wetsontwerp: Wijziging en aanvulling van de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek omtrent de erfopvolging. Wat hier wordt voorgesteld is toch niets anders dan het brengen van een wijziging in de erfopvolging. Dat past veel meer in het kader van het wetsontwerp dan het, gelukkig door het amendement van de Commissie van Rapporteurs verworpen voorstel van den Minister, om hier incidenteel het geheele huwelijksgoederenrecht bij tweede huwelijk te herzien. Dit amendement beweegt zich zoozeer op het terrein van het erfrecht, dat het wel in het wetsontwerp past. Wat ik heb uiteengezet in eersten termijn bij de algemeene beschouwingen, dat ook de heer Visser van IJzendoorn blijkt te onderschrijven, is geweest: wanneer men de rechtspositie van de natuurlijke kinderen behoorlijk wil herzien, kan dat niet geschieden in het kader van dit wetsontwerp, want dan raakt men aan allerlei voorschriften, die niet betrekking hebben op de erfopvolging, maar op zaken, die zijn geregeld in het eerste boek van het Burgerlijk Wetboek. Daarom, zeide ik, kunnen wij op het oogenblik het erfrecht van de natuurlijke kinderen niet in vollen omvang herzien. Dat neemt echter niet weg, dat er een mooie gelegenheid was hier een stukje te regelen; een bepaling uit de wet te lichten, die volkomen op zichzelf staat, die zoo schromelijk onrechtvaardig is, dat het een schande is, dat zij al ongeveer negentig jaren in ons Burgerlijk Wetboek is blijven staan. Dat is de bedoeling van het amendement. De Minister zeide: de vader kan het testament maken onder verkeerden invloed — maar wanneer men wil waken tegen het maken van testamenten onder verkeerden invloeden, moet men veel verder gaan. In de eerste plaats geldt het alleen, wanneer het natuurlijke kind erkend is; als de vader het kind niet heeft erkend, kan hij het geven wat hij wil; als er geen legitimarissen zijn zelfs de geheele nalatenschap! Wanneer de vader staat onder den invloed van de moeder, zal de laatste zeggen: erken het kind niet, maar maak een testament, waarbij het kind universeel erfgenaam wordt. Als aan het kind niet meer dan 1/3 kan worden vermaakt, kan de moeder ook zeggen: geef het aan

(Oud e. a.)

mij, aan een van mijn familieleden of aan een van mijn wettige kinderen.

Wanneer die vrouw wettige kinderen heeft of natuurlijke kinderen van andere vaders, dan kan het aan die kinderen wel worden gegeven. Dat laat de wet wel toe. Wanneer de vrouw zegt: ik heb daar nog ettelijke natuurlijke kinderen loopen van andere verwekkers, dan mag de man aan die kinderen bij testament desnoods de geheele nalatenschap vermaken. Dit is een zonderlinge inconsequentie van dit artikel 955, en ik had gedacht, dat de Minister dankbaar zou zijn geweest voor de schoone gelegenheid die hem geboden wordt, om bij dit wetsontwerp, waaraan hij straks zijn naam zal kunnen verbinden, deze schromelijke onrechtvaardigheid uit de wereld te helpen.

De heer **Visser van IJzendoorn**: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer het gaat om kleinigheden, dan is het gecorloofd, dat men op formeele gronden iets afwijst en dan kan men wel zonder argumentatie zeggen: dat moogt gij er nu niet bij halen. Maar het is m. i. geen houding voor een Minister der Kroon, wanneer hij bij een onderwerp, zoo groot als dit, zich van de zaak uitsluitend afmaakt met een beroep op een argumentatie, welke ik in een andere zaak ten onrechte zou hebben gehouden, en door te wijzen op het kader van dit wetsontwerp; dat gaat niet aan.

De vergelijking met hetgeen ik heden heb betoogd ten opzichte van de tweede vrouw, gaat mank, want waarom ben ik, en waarom is een iegelijk voor beperking van hetgeen aan de tweede vrouw kan worden gegeven, ook al verschilt men in de mate der beperking? Omdat men weet, dat de tweede echtgenoot in een bevoorrechte positie staat ten opzichte van den erflater, en omdat men ook weet, dat er zijn veel oude gekken, en dat die doen gekke dingen. Dat zijn van die zaken die men moet onthouden. Daarom is hier de positie een andere, want dat een kind er voor zou kunnen zorgen, dat het bij testament zal worden bevoordeeld, daarvan is geen sprake.

Mijnheer de Voorzitter! Nu kom ik tot iets anders, dat, voor zoover ik weet, nog weinig is aangevoerd. Sedert de invoering van de voogdijraden zijn er vele leden dier voogdijraden, naar mij gebleken is, die zich geroepen gevoelen om er bij ongehuwde moeders op aan te dringen, dat zij haar kinderen zullen erkennen. Zij beschouwen die erkenning als een verplichting van de moeder jegens het kind en zeer zeker, wanneer de moeder alleen let op haar eigen verplichtingen, zal zij het kind moeten erkennen. Maar, dan moet er geen wetgeving zijn, Excellentie, die aan de erkenning voor het kind nadeelige gevolgen verbindt, en wanneer die er wel is, noem ik die wetgeving een slag in het aangezicht van de gerechtigheid. Wanneer dat het geval is, kunt gij niet volstaan met te zeggen: dit past formeel niet in het kader van het wetsontwerp.

Mejuffrouw **Groeneweg**: Mijnheer de Voorzitter! De Kamer zal begrijpen, dat ik met eenigen schroom het woord gevraagd heb, om over deze materie het een en ander te zeggen.

Ik was dit aanvankelijk niet van plan, omdat — ik wil het voluit erkennen — ik niet voldoende op de hoogte ben met de techniek van dit soort van wetgeving. Ik had gehoopt, neen, stellig verwacht, dat een van onze vrouwelijke juristen, die gelukkig haar intrede in deze Kamer hebben gedaan, hier zouden zijn opgekomen voor het recht van het tot nu toe veronachtzaamde natuurlijke kind en zijn moeder. Ik heb dan ook gewacht tot den tweeden termijn om het woord te vragen, omdat ik aan mijn sexegenooten in andere partijen de gelegenheid niet wilde ontnemen, te getuigen van de noodzakelijkheid van haar aanwezigheid hier. Ik heb echter uit haar niet spreken de vrijheid geput, om het als leek maar te doen. Ik ben den heer Oud dankbaar voor de indiening van het amendement en evenzeer den heer Visser van IJzendoorn voor zijn krachtige ondersteuning. Hij kon dat met meer kennis van zaken doen dan ik en daarom zullen zijn woorden ook meer indruk maken.

Bij de lezing van het wetsontwerp, en speciaal van de

19. Wijziging en aanvulling van de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek omtrent de erfopvolging.

(Groeneweg e. a.)

hierbij betrokken artikelen, heb ik wel begrepen, dat dit artikel, wanneer het zooals het nu luidt gehandhaafd blijft, de erkenning van natuurlijke kinderen zal tegenhouden. Dat bleek ook uit de rede van prof. Visser van IJzendoorn. Welnu, dan heb ik als vrouw niet meer te maken met allerlei formaliteiten. Er is gezegd: het past niet in het kader van het wetsontwerp. Toen ik dat hoorde, heb ik als leek dadelijk twijfel voelen opkomen. Ik kan niet begrijpen, dat, waar in een wet het erfrecht van het natuurlijk kind wordt geregeld, het plotseling niet meer in het kader van de wet passen zou, als er een verbetering in die regeling ter sprake komt! Dat kon mijn leekenverstand niet begrijpen!

Waar ik nu alles wil doen om de erkenning van natuurlijke kinderen in de hand te werken, waar ik wil bevorderen, dat de vader zooveel mogelijk wordt aangespoord tot het vervullen van zijn moreelen plicht tegenover het kind en de moeder, waar ik aan iedere poging daartoe steun wil verleenen, daar paar ik mijn stem aan die van degenen, die het amendement-Oud hebben verdedigd. Ik zou als vrouw, waar dan ook, niet gaarne achterblijven om een poging te steunen, ten einde de positie van het natuurlijke kind sterker te maken in de maatschappij. Dat kind is ten slotte niet anders dan het slachtoffer van de fout van zijn ouders, en wij moeten in onze wetgeving alles doen om den vader te bewegen, de fout, die hij tegenover het kind heeft begaan, voor zoover het mogelijk is, te herstellen, èn met het oog op de belangen van het kind èn met het oog op de belangen van de moeder. Daarom ben ik den heer Oud dankbaar voor de indiening van zijn amendement en hoop ik, dat velen, ook uit andere partijen in deze Kamer, aan dat amendement hun stem zullen geven.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Ik behoef niet te zeggen, dat ik persoonlijk volkomen onderschrijf hetgeen zooeven door den heer Visser van IJzendoorn is gezegd. Vooral aan hetgeen hij opmerkte over de praktijk van de behandeling van verwaarloosde kinderen, een praktijk, die ik in andere qualiteit dagelijks naga, kan ik volkomen steun verleenen. Ik heb echter een opmerking te maken ten aanzien van het verweer van den Minister tegen het amendement. De Minister zeide: het amendement past niet in het kader van het wetsontwerp. Dat moet dan alleen komen door het kader, dat de Minister zelf getrokken heeft. Nu is het eigenaardig, dat de Minister, die zoo streng zijn kader trekt en daarbij zoo op den vorm gesteld is, blijkbaar dat kader zelf ten eenenmale vergeten heeft. Immers, bij de Nota van Wijzigingen heeft hij vergeten, de considerans van het wetsontwerp te wijzigen, die aldus luidt:

> „Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat het wenschelijk is, het wettelijk erfrecht van de bloedverwanten in de zijlinie tot de bloedverwanten in den derden graad en de nakomelingen van broers en zusters te beperken.....” enz.

De Minister zal zeggen: dat is een *lapsus calami*, maar men ziet wel, dat men aan den vorm dus niet al te sterk behoeft te hechten!

Mij dunkt, als dit het eenige bezwaar is van den Minister, kan hij na deze opmerking het amendement-Oud eigenlijk wel overnemen!

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Er zijn nu twee sprekers geweest, die beweerd hebben, dat het amendement wel past in het kader van het wetsontwerp op grond van de considerans en die het den Minister euvel duiden, dat hij zich beroept op formeele bezwaren. Dat beteekent niets. Ik heb inderdaad verzuimd om in de Nota van Wijziging de kleine wijziging te brengen in de considerans, die door die Nota van Wijziging noodzakelijk is geworden. Ik ben daaraan reeds door u, Mijnheer de Voorzitter, herinnerd. Die considerans zal moeten luiden, dat in plaats van „derden” gelezen wordt „zesden” en dat de woorden „en de nakomelingen van broeders en zusters” komen te vervallen. Ik zal die wijziging aanbrengen. Het

(Minister Heemskerk e. a.)

geldt daarbij overigens alleen de vraag, hoever men wil gaan met de beperking der graden in bloedverwantschap waarin men erft. Verder luidt de considerans:

> „aan den langstlevenden echtgenoot een erfrecht bij versterf toe te kennen en in verband daarmede enkele andere met een en ander samenhangende bepalingen van het Burgerlijk Wetboek te wijzigen.”

Daarmede is toch wel aangeduid, dat het kader beperkt is en geen betrekking heeft op het erfrecht van natuurlijke kinderen.

De heer **Oud**: Ik heb over de beweegreden niet gesproken, maar over den titel van het wetsontwerp.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: O, nog erger! Door den titel van een wetsontwerp wordt toch het kader niet aangeduid. Indien zelfs de considerans wat ruimer was, zou daarmede niet volledig het kader zijn aangeduid. Het kader van een wetsontwerp blijkt uit de artikelen en hun inhoud, en het wordt gevonden, door nauwkeurig na te gaan het onderwerp, dat bij het wetsontwerp wordt geregeld. Wanneer dus de heer Oud zich beroept op den titel, dan houde hij het mij ten goede, dan beteekent dat nog minder dan wanneer hij zich zou hebben beroepen op de considerans. Maar het is thans geconstateerd, dat hij zich niet beroepen heeft op de considerans en hij dat ook niet kon.

Over het kader van het wetsontwerp is tot heden nooit verschil van meening geweest. De heer Visser van IJzendoorn heeft indertijd tot mij gezegd, dat het jammer was, dat het kader zoo beperkt was en dat ik het erfrecht van natuurlijke kinderen er in had moeten betrekken. Toen heb ik gezegd, dat ik meende, dat dit niet moest gebeuren. Toen echter was de heer Visser van IJzendoorn volkomen overtuigd — en dat kon ook niet anders bij een zoo uitnemend deskundige als hij is —, dat in het kader van dit wetsontwerp een nieuwe bepaling omtrent het erfrecht van natuurlijke kinderen niet paste. Nu er vandaag een voorstel aan de orde is om een bepaling omtrent dat erfrecht er wel in te brengen, nu past het er plotseling wel in. Maar die fictie van de sprekers en spreekster wordt de zaak niet anders dan zij is: het valt niet binnen het kader.

Het is ook volstrekt niet alleen een formeel bezwaar. Als de sprekers tot mij zeggen: hoe kunt gij in een zoo groote en ernstige zaak u alleen beroepen op een formeel bezwaar? dan antwoord ik: hoe kunt gij denken, dat dit bezwaar in dit geval alleen een formeel bezwaar is? Het is duidelijk, dat als men nagaat de positie van de natuurlijke kinderen, men niet alleen te maken heeft met artikel 955, en dat, voor zoover men daarmede wel te maken heeft, men ook te doen heeft met de vraag, op welke wijze, als het zou moeten worden gewijzigd, het eventueel gewijzigd zou kunnen worden.

De heer Oud vindt het doodeenvoudig en stelt simpelweg voor, om het af te schaffen.

Dat is juist een zaak, die nader zou moeten worden onderzocht.

De heer Visser van IJzendoorn sprak hierbij van het rechtsgevoel. Mijn rechtsgevoel is tot op zekere hoogte, geloof ik, ook nog wel ontwikkeld, maar ik kom wel eens tot andere resultaten dan de heeren. Ook waar het geldt de justitia comparativa. Maar bij het onderwerp, dat wij zooeven behandeld hebben, moet de heer Visser van IJzendoorn niet meenen, dat ik dat gezegd heb in dien zin, dat hij zooeven ten onrechte waarborgen tegen verkeerde invloeden heeft verlangd bij de quaestie van de tweede vrouw.

Ik liet en laat het te recht of ten onrechte geheel en al buiten rekening, maar ik constateerde het feit, dat hij toen waarborgen had verlangd, en dat hij dus niet een uur later kan zeggen: er worden uitsluitend waarborgen verlangd als het natuurlijke kinderen geldt. Dat heeft, ik herhaal het, met te recht of ten onrechte niets te maken. Maar nu is hier de justitia comparativa, en ik vind het een erge, een schromelijke onrechtvaardigheid, wanneer men uitsluitend in dat geval waarborgen zoekt en in het geval, dat wij hier hebben, niet. Zoo staat de zaak, dus juist andersom dan de heer Visser

(Minister **Heemskerk.**)

van IJzendoorn het voorstelt. Met een beroep op het rechtsgevoel moeten de geachte sprekers mij dus niet aankomen, want ik verbaas mij over het gemis van rechtsgevoel, dat zij door hun houding in dezen zouden schijnen te bezitten, als wij hen niet beter kenden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik hoor hier naast mij zeggen: nu ter zake, geen scherts; maar ik protesteer ten sterkste tegen beide opmerkingen, want inderdaad, ik ben overtuigd, dat de heeren met hun beroep op rechtvaardigheid een schromelijke onrechtvaardigheid begaan. Er is niet de minste aanleiding voor de heeren, dit als scherts op te nemen, en ik deel nu mede, dat ik dat volstrekt niet als scherts bedoeld heb, maar het alleen op de beleefdste wijze heb gezegd. Indien de heeren willen, dat ik het wat duidelijker zeg, heb ik dat bij deze gedaan.

Men moet over deze zaak in een anderen toon debatteeren dan het debat van deze zijde nu wordt opgezet, want het is inderdaad een materie, die dieper gaat, die bovendien op het oogenblik niet aan de orde is en die niet is voorbereid.

Ik hoor bijv. zeggen: hierdoor wordt de erkenning van kinderen tegengewerkt. Dat zal zeer zeker in veel geringer omvang het geval zijn dan het op het oogenblik in het debat wordt voorgesteld. Waar het geldt voogdijkinderen, waar het noodig is bij de moeder op die erkenning aan te dringen, kan men wel vrij stellig veronderstellen, dat die niet veel te erven zullen hebben. Dat zullen maar zeer exceptioneele gevallen zijn.

De heer **Kleerekoper:** Hebben natuurlijke kinderen altijd arme verwekkers?

De heer **Heemskerk,** Minister van Justitie: Dat heb ik volstrekt niet beweerd, maar in de gevallen, dat gesproken wordt van voogdijkinderen, zal dat wel het geval zijn, dat er niet veel te erven is. Er werd nog bijgevoegd: in de gevallen dat er met de moeder gesproken wordt over de vraag, of de moeder het kind wil erkennen, zal het kinderen betreffen, die niet veel te erven zullen hebben. Dat heb ik gezegd, en geen interruptie kan maken dat ik wat anders gezegd heb.

Daarenboven, wanneer iemand staat voor de vraag, of een natuurlijk kind moet worden erkend, en men zegt: zal ik dat doen? dan wordt niet de vraag der se gesteld met interpoleering van de woorden: „in het financieel belang van het kind", zooals de heer Visser van IJzendoorn deed bij zijn formuleering van die vraag, want dan denkt men in den regel aan andere consideraties. Dat iemand altijd zou beginnen met het financieele belang, is, geloof ik, contra naturam, dat zal wel voorkomen, maar dat is zeer zeker niet de regel.

Ook de menschen, die natuurlijke kinderen hebben, zullen in den regel nog wel zooveel gevoel van hoogere opvattingen bezitten, dat zij nu niet alleen aan het financieel belang van die kinderen denken.

Zoo ziet men, dat dergelijke dingen ook nog twee kanten kunnen hebben en men daarover eenigszins bedaard en minder eenzijdig moet redeneeren dan bij deze gelegenheid aan de zijde van de voorstanders van dit amendement is gedaan.

Verkeerde invloeden zouden er hier niet kunnen zijn? De geachte afgevaardigde heeft straks gesproken over de positie van de tweede vrouw en hij heeft gezegd: U weet toch wel, er zijn veel oude gekken. Mijnheer de Voorzitter! Zou er dan onder de vaders van die natuurlijke kinderen geen enkele oude gek voorkomen? Het is inderdaad onbegrijpelijk, hoe men die uitdrukking voor één geval kan bezigen en niet inzien, dat die op andere gevallen ook past. Er is dus wel degelijk quaestie van verkeerde invloeden.

Maar daarenboven is de zaak hier belicht — en dat is een van de duidelijkste bewijzen, dat de materie eigenlijk op dit oogenblik hier niet voldoende is voorbereid, — met het oog op de moeder, en dat is de grondstelling, waarvan de heer Visser van IJzendoorn uitgaat, en tot op zekere hoogte ook al de sprekers.

(Minister **Heemskerk e. a.**)

Die moeders zullen in den regel haar natuurlijke kinderen wel erkennen en als de vader zijn natuurlijke kinderen niet erkent, dan zal dat in den regel om geheel andere motieven zijn dan omdat hij ze wil laten erven. En wanneer men dit vraagstuk onder de oogen wil zien, dan moet men dat niet doen met de hoogst eenzijdige, hoogst onvolledige en daardoor oppervlakkige beschouwingen, waarmede dit amendement op het oogenblik wordt verdedigd.

De **Voorzitter:** Over dit amendement is nu in twee instantiën gesproken. De voorsteller heeft nog het recht de gemaakte opmerkingen te weerleggen.

De heer **Visser van IJzendoorn:** Ik vraag ook nog het woord.

De **Voorzitter:** Dan zal ik aan de Kamer voorstellen, ook den heer Visser van IJzendoorn nog het woord te verleenen.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Visser van IJzendoorn:** Mijnheer de Voorzitter! Er is mij verweten, dat ik deze zaak niet met de noodige bedaardheid heb behandeld.

Het is waar, de zaak gaat mij zeer ter harte en ik schaam mij niet, dat ik mij warm maak, wanneer ik spreek over de positie van het natuurlijke kind in Nederland. Maar men kan mij dan alleen daarvan een verwijt maken, wanneer die warmte er toe heeft geleid, dat ik in het debat onjuistheden heb gezegd of mij onbillijk heb gedragen ten opzichte van mijn tegenstanders en ik ben mij niet bewust van het een en ook niet van het andere.

Men verwijt mij, dat ik de zaak eenzijdig heb bekeken en oppervlakkig heb bezien. Wanneer dat een bemerking is tegen mijn betoog, dan antwoord ik, dat, wanneer men deze zaak goed wil bezien en het verwijt wil ontgaan, dat men de puntjes heeft vergeten, wij dan nog zeer veel tijd daaraan moeten besteden.

Vraagt men mij of dit noodig is voor dit onderwerp, dan antwoord ik: neen. Waarom? Omdat Zijn Excellentie naar mijn opvatting volkomen ten onrechte verband legt tusschen de bepalingen der wet, die aangeven, hoeveel door het natuurlijke kind in elk geval wordt geërfd en de bepaling, dat men bij testament niet meer aan het kind mag geven.

Alleen over de laatste bepaling gaat het en ik ontken, dat er een verband tusschen de twee bepalingen bestaat.

Zijn Excellentie kan het erfrecht van het natuurlijke kind regelen zooals hij wil, altijd zal ik mij blijven verzetten tegen een bepaling, waarbij ten opzichte van het natuurlijke kind wordt bepaald, wat ten opzichte van het wettige kind niet wordt bepaald, nl. dat men het bij testament niet meer kan geven dan de wet het zonder testament toekent.

Daar loopt de zaak over.

Het gaat hier niet — dat is de fout in de redeneering van Zijn Excellentie — om een vergelijking tusschen de bevoordeeling van een tweeden echtgenoot en de bevoordeeling van een natuurlijk kind, maar om een vergelijking tusschen de bevoordeeling van een natuurlijk kind en de bevoordeeling van een wettig kind. Waar ik nu in het gewone geval als ouder minstens de beschikking heb over een kwart van mijn nalatenschap en aan ieder van mijn kinderen mag geven, boven de overige kinderen, een vierde deel van mijn nalatenschap, daar vraag ik mij af of het billijk is, dat wij aan het natuurlijke kind nooit meer mogen geven dan de wet daaraan toekent.

De heer **Duys:** Als het erkend is.

De heer **Visser van IJzendoorn:** Ik spreek natuurlijk alleen van erkende kinderen. Het natuurlijke niet erkende kind heeft volgens de wettelijke fictie geen vader en geen moeder. Dat is zoo maar uit de lucht komen vallen en niemand weet hoe.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb mij ook niet aan opper-

8ste VERGADERING. — 18 OCTOBER 1922.

19. Wijziging en aanvulling van de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek omtrent de erfopvolging.

(Visser van IJzendoorn c. a.)

vlakkigheid en eenzijdigheid schuldig gemaakt, toen ik die bepaling beschouwde in verband met de financieele omstandigheden van het natuurlijke kind.

Wanneer Zijn Excellentie zegt: gij spreekt over de voogdijkinderen en de natuurlijke kinderen, waarover de moeder is komen praten, en die kinderen hebben geen geld, die ouders hebben geen geld, dan antwoord ik Ik kan mij voorstellen, dat men dit hoort van iemand, die altijd in een groote stad heeft geleefd, maar wanneer men het platteland kent, weet men, dat natuurlijke kinderen van boerendochters, die middelen hebben, nog niet tot de zaken behooren, die niet voorkomen.

Ik kan u verzekeren, dat ik als advocaat meer dan eens bij mij heb gehad moeders van natuurlijk kinderen, die vermogend waren. Wat was er dan gebeurd? Men had bij het aangaan van een huwelijk vergeten het kind te wettigen en pas later bemerkt, welke fout daarmede was begaan.

Ik heb het geval gehad, Excellentie, en dat is heel erg, dat ik bij mij kreeg menschen, die mij kwamen vertellen, dat zij getrouwd waren op een dorp aan de Waal, dat zij een voorkind hadden, dat in Duitschland was geboren, en dat de burgemeester van het dorp aan hen had verteld, dat een dergelijk buitenslands geboren kind bij het huwelijk niet kon worden erkend.

Ik heb meermalen vermogende moeders gesproken met natuurlijke en wettige kinderen, die mij vroegen, wat zij moesten doen.

Nu zegt de Minister, dat die moeders niet in de eerste plaats aan geld denken, maar dan antwoord ik, dat zij die kinderen niet behoeven te erkennen, want dat de geheele wereld weet, dat het haar kind is. Die moeder, waarover ik het heb, heeft haar geheele leven dat kind erkend; dat kind is opgegroeid in het gezin met de andere kinderen en het weet niet beter of het is een broertje of zusje van de anderen.

Nu komt de Minister met het stelsel, dat die kinderen door de wet verschillend zullen moeten worden behandeld.

Ik ga nog verder. Ik kom tot het geval, dat de roode haan is gezet op het dak: dat de moeder, niet er mede instemmende, dat zij haar natuurlijk kind niet mocht bevoordeelen, dat toch door giften onder de levenden had gedaan, en dat één der andere kinderen uit wraak daarover het huis in brand stak. Dit geval heb ik ook meegemaakt.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil alleen nog dit zeggen.

De beschouwingen van den geachten afgevaardigde rechtvaardigen van zijn standpunt uit volkomen zijn verlangen, dat het vraagstuk van de natuurlijke kinderen onder de oogen wordt gezien, maar zij strekken niet tot aanbeveling van dit amendement, waardoor slechts een zeer gering deel van het vraagstuk wordt behandeld.

Natuurlijk is het onderscheid tusschen natuurlijke en wettige kinderen in het leven dikwijls zeer pijnlijk, en de voorbeelden van den geachten afgevaardigde zouden met zeer vele andere nog kunnen worden aangevuld, maar daaruit kan moeilijk worden afgeleid de noodzakelijkheid om geen enkel onderscheid te maken. Nu wil de geachte afgevaardigde vaststellen, dat bij testament de natuurlijke kinderen onder alle omstandigheden evenveel moeten hebben als de wettige. Die consequentie mag niet worden getrokken bij deze gelegenheid, terwijl men er vroeger op heeft aangedrongen, dat deze zaak *ab ovo* in dit wetsontwerp zou worden geregeld, en men zich bewust is, dat dit niet is geschied.

Ook de laatste rede van den geachten afgevaardigde bevat geen enkelen grond, waarop het gerechtvaardigd zou zijn zich met dit amendement te vereenigen.

De **Voorzitter**: Ik geef thans het woord aan de Commissie van Rapporteurs, om haar gevoelen over het amendement mede te deelen.

De heer **van Rijckevorsel**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Van de Commissie van Rapporteurs zijn twee leden vóór en twee tegen aanneming van het amendement.

De beraadslaging **wordt gesloten.**

(Oud e. a.)

Het amendement van den heer Oud (Stuk n°. 5, *E*) wordt met 45 tegen 31 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Heukels, Suring, Deckers, Schokking, Tilanus, Knigge, van Schaik, mejuffrouw Katz, de heeren Rutten, Duymaer van Twist, Bongaerts, Hermans, H. Colijn, Weitkamp, Rutgers, van Vuuren, de Monté ver Loren, Snoeck Henkemans, Scheurer, A. Colijn, Wintermans, Ament, Moerel, Rutgers van Rozenburg, van der Voort van Zijp, Smeenk, Bakker, van den Heuvel, Bulten, Beumer, van Rijckevorsel, van Rijzewijk, Stulemeijer, Kuiper, van Dijk, Engels, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Schouten, van Boetzelaer van Dubbeldam, Michielsen, Kolkman, de Wilde, Fruytier, Krijger en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren Marchant, J. ter Laan, mejuffrouw Westerman, de heeren Ter Hall, Staalman, K. ter Laan, Visser van IJzendoorn, Kleerekoper, IJzerman, Troelstra, Dresselhuys, van Braambeek, van Zadelhoff, Boon, van der Waerden, Brautigam, Hiemstra, van Rappard, mejuffrouw van Dorp, de heeren van den Tempel, Ebels, Bierema, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren de Boer, Duys, van Gijn, Albarda, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Braat, Oud en mevrouw Bakker—Nort.

Beraadslaging over het amendement van den heer Oud (Stuk n°. 5, *F*), strekkende om vóór de bepaling omtrent het in te voegen artikel 963*a* in te voegen:

> „In artikel 960 worden de woorden „erfgenamen in de regte linie' 'vervangen door „erfgenamen in de regte linie en aan den echtgenoot".", en om

achter artikel 962 in te voegen een nieuw artikel 962*a*, luidende als volgt:

> „Indien de erflater een of meer wettige afkomelingen heeft achtergelaten, is het wettelijk erfdeel van den echtgenoot gelijk aan hetgeen deze bij versterf zoude erven.
>
> Indien de erflater zonder wettige afkomelingen na te laten is overleden, bestaat dit wettelijk erfdeel in de helft van hetgeen den echtgenoot bij versterf toekomt.
>
> Aan de bepalingen van artikel 899*b* van dit Wetboek kan echter door de beschikkingen van den erflater in geen geval worden te kort gedaan." "

De heer **Oud** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Dit amendement is reeds voldoende toegelicht bij de algemeene beschouwingen. Het heeft alleen de strekking om aan de echtgenoote een legitieme portie te geven.

Het amendement wordt ondersteund door den heer Marchant, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Ebels, Ter Hall en Boon, en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Ik behoef niet meer te zeggen dan dat ik dit amendement, op grond van de reeds aangevoerde beschouwingen, ten sterkste ontraad.

De **Voorzitter**: Ik verzoek thans de Commissie van Rapporteurs, haar oordeel over het amendement te willen mededeelen.

De heer **van Rijckevorsel**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Van de vier aanwezige leden van de Commissie van Rapporteurs is er één vóór en zijn de drie overigen tegen het amendement.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement van den heer Oud (Stuk n°. 5, *F*) wordt met 51 tegen 24 stemmen verworpen.

8ste VERGADERING. — 18 OCTOBER 1922.

19. Wijziging en aanvulling van de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek omtrent de erfopvolging.

(Voorzitter e. a.)

Tegen hebben gestemd de heeren Schouten, van Boetzelaer van Dubbeldam, Miehielsen, Kolkman, de Wilde, Fruytier, Krijger, Heukels, mejuffrouw Westerman, de heeren Suring, Deekers, Schokking, Tilanus, van Schaik, mejuffrouw Katz, de heeren Rutten, Duymaer van Twist, Bongaerts, Hermans, Dresselhuys, H. Colijn, Weitkamp, Rutgers, Boon, van Vuuren, de Monté ver Loren, Snoeck Henkemans, Scheurer, A. Colijn, Wintermans, Ament, Moerel, Rutgers van Rozenburg, van der Voort van Zijp, Smeenk, van Rappard, mejuffrouw van Dorp, de heeren Bierema, Bakker, van den Heuvel, Bulten, Beumer, van Gijn, van Rijckevorsel, van Rijzewijk, Stulemeijer, Kuiper, van Dijk, Engels, mevrouw Bronsveld—Vitringa en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd mejuffrouw Groeneweg, de heeren Braat, Oud, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Marchant, J. ter Laan, Ter Hall, Staalman, K. ter Laan, Kleerekoper, IJzerman, Knigge, Troelstra, van Braambeek, van Zadelhoff, van der Waerden, Brautigam, Hiemstra, van den Tempel, Ebels, mevrouw de Vries—Bruins en de heeren de Boer, Duys en Albarda.

Het voorstel om achter art. 963 een nieuw art. 963*a* in te voegen wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter:** Nu volgt een amendement van de heeren Duys, Troelstra, Kleerekoper, Sannes en Schaper, strekkende om in art. 967 een tweede lid in te voegen.

Het is niet het amendement, voorkomende op Stuk n°. 4, want de voorstellers hebben een gewijzigde redactie laten ronddeelen. Ik moet er den heer Duys op wijzen, dat volgens ons woordenboek het woord ,,wil'' manlijk is, zoodat er moet staan ,,uitersten wil'' in plaats van ,,uiterste wil''.

Beraadslaging over het amendement van de heeren Duys, Troelstra, Kleerekoper, Sannes en Schaper, strekkende om vóór de bepaling omtrent art. 1104 in art. 967 een tweede lid tusschen te voegen, luidende:

> ,,Echter staat het den erflater vrij bij uitersten wil te bepalen, dat tegen zijn echtgenoot de vordering tot vermindering door de uit hun huwelijk geboren kinderen niet zal kunnen worden ingesteld voor diens overlijden.''

De heer **Duys** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat ik geheel in uw geest handel, als ik begin met u dank te zeggen voor deze correctie. Ik weet niet of u er een voorstel van maakt om de letter ,,n'' er tusschen te voegen, anders ben ik wel bereid zelf het initiatief daartoe te nemen en die correctie zelf aan te brengen, zoodat in den eersten regel dan gelezen wordt ,,uitersten wil'' in plaats van ,,uiterste wil''.

Dit amendement is door ons ingediend op grond van de practische werking van het erfrecht zooals wij dat thans kennen. Wij hebben bij de behandeling van dit wetsontwerp herhaaldelijk hooren spreken over de wijze, waarop het na de ontbinding van het huwelijk door den dood van één der echtgenooten toegaat met de goederen, die eenmaal de gemeenschap hebben uitgemaakt of althans behooren tot de nalatenschap van den overledene.

Er is hier herhaaldelijk aan herinnerd hoe onwillige schoonzoons, aangehuwden of eigen kinderen geheel de belangen van hun langstlevenden ouder, vaak ook geheel tegen den geest van den eerst stervenden ouder, den langstlevenden ouder het leven moeilijk maken door scheiding en verdeeling te eischen en hun legitieme portie op te vragen. Talrijk zijn de pogingen en de middelen, die aangegeven zijn om hieraan een einde te maken. De juridische literatuur, die zich met het vraagstuk van het erfrecht van den langstlevenden echtgenoot heeft bezig gehouden, is vol van de middelen die aan de hand worden gedaan om daarin verbetering te brengen.

Men heeft gesproken van de wenschelijkheid om in zulk

(Duys.)

een geval aan den langstlevende te geven het vruchtgebruik van de geheele nalatenschap, van de wenschelijkheid om een *fideïcommis de residue* in te voeren of om de geheele legitieme portie te beperken of zelfs af te schaffen.

Ik meen, dat al die oplossingen groote bezwaren hebben en dat het beter is, dat de kinderen de legitieme portie behouden, maar het middel hier wordt gezocht in het verschuiven van het oogenblik waarop de legitimarissen hun recht practisch kunnen doen gelden.

Bij mijn amendemnt blijf ik dus practisch vasthouden aan de legitieme van de kinderen. Bij het amendement is bovendien een voordeel, dat er altijd het initiatief van een van beide ouders voor noodig is. Nooit zal het kunnen worden toegepast of er moet een uitdrukkelijke wilsbepaling zijn van den erflater. Ten derde zal bovendien de medewerking noodzakelijk zijn van den anderen ouder, want al heeft deze een recht gekregen bij testament, hij behoeft daarvan, indien het achteraf beter mocht blijken, nog geen gebruik te maken. Ook geldt het alleen ten aanzien van de kinderen uit het huwelijk der beide ouders geboren en niet voor kinderen, uit vroegere of latere huwelijken.

De groote fout van de bestaande regeling is wel, dat het veel te veel alles naar een schablone regelt, nog wel bij dringend recht, terwijl er ten deze een groot onderscheid tusschen groote en kleine boedels dient gemaakt te worden.

In het Voorloopig Verslag is er dan ook op aangedrongen onderscheid te maken en wordt gezegd: laat men bij deze regeling onderscheid maken tusschen groote en kleine boedels. Maar het bepalen van een bedrag heeft altijd iets willekeurigs en het is hier in het Burgerlijk Wetboek ook niet op zijn plaats. Er vererven in ons land 11 000 nalatenschappen — gelijk blijkt uit de laatste *Jaarcijfers* — waarvan het saldo is beneden de f 50 000, en 1450 nalatenschappen zijn er slechts, waarvan het saldo is boven de f 50 000. Wanneer het de groote boedels boven de f 50 000 betreft, schrijft de Minister dwingend voor een maatregel, die missehien wenschelijk kan zijn voor die 1450 gevallen, maar van groot nadeel voor die 11 000 gevallen. Er wordt wel eens sehamper en sarcastisch gelachen, wanneer wij spreken over klasserecht in onze wetgeving, maar wat is het anders dan klasserecht, wanneer wegens een maatregel, die alleen voor de groote vermogens eenig voordeel kan hebben, al die andere gevallen daaraan worden gesubordineerd? Daarom stelt mijn amendement vrijheid. Laten de menschen zelf bepalen, wat zij in deze materie wenschen, wat noodig is voor de belangen van den langstlevende en van de kinderen.

Nu krijgt men in ons amendement dit, dat de erflater, den staat van zijn vermogen overziende, redeneert: het is beter, dat mijn vrouw in den boedel blijft, ten einde de zaken te kunnen voortzetten, desnoods met één of twee zoons, ik geef haar daaroe bij testament de bevoegdheid. De vrouw kan daarvan dan gebruik maken, aan de legitieme portie wordt niet getornd. De Minister wil dat niet, en zegt: ik, wetgever, zal vertellen, wat ik voor alle gevallen noodzakelijk acht, sehrijf dwingend voor, wat het beste is voor u en de uwen. En dat gebeurt door een Minister, die zoo uitstekende argumenten aanvoert voor ons amendement in zijn critiek op anderen, waar hij op bladz. 2 van de Memorie van Antwoord schrijft:

> ,,Trouwens kan het erfrecht ab intestato nimmer een voor alle gevallen wenschelijke oplossing geven en de ondergeteekende heeft zich dan ook wel degelijk voorgesteld, dat ook voor het vervolg de erflater herhaaldelijk zou afwijken van het versterfrecht, en hij gelooft.....''

— en nu komt het mooiste —

> ,,..... dat niemand beter dan de erflater zelf in staat is, in overleg met deskundige raadslieden, te beslissen, welke beschikkingen voor zijn eigen geval het meest passende zijn.''

Dit laatste ben ik met den Minister volkomen eens. In den eenen boedel zullen geheel andere belangen bevrediging vragen dan in den anderen, maar waarom scheert de Minister

(Duys e. a.)

dan hier alles over één kam en schrijft dwingend voor wat gebeuren moet, zonder rekening met de verscheidenheid van belangen te houden?

Nu kan men tegen de vrijheid der ouders allerlei argumenten aanvoeren. Men kan zeggen: als de vader gebruik maakt van deze bepaling en de legitieme wordt pas opeischbaar als de moeder sterft, dan kan de moeder tijdens haar verder leven alles wel eens gaan opmaken. Maar als de Regeering daarvoor bang is, moet zij het geheele Burgerlijk Wetboek wijzigen, want in hetzelfde Burgerlijk Wetboek vindt men, dat de ouders het vruchtgebruik hebben van de goederen der minderjarige kinderen, en dat, terwijl de kinderen minderjarig zijn, dus nog niet eens zoo goed voor hun belangen kunnen waken, en zonder dat de minste zekerheid wordt geëischt. Zulk een ouder is practisch aan niemand verantwoording schuldig en kan ook alles opmaken. Men zegt ook wel: als de moeder nog jong is en lang blijft leven, kan het veel te lang duren voor de kinderen aan de beurt komen om te erven. Och, als de erflater langer was blijven leven, hadden de kinderen ook niets gekregen! Dat is totaal geen argument. Bovendien, de bepaling geldt niet voor den tweeden echtgenoot of echtgenoote, die veel jonger kan zijn, maar voor de moeder van de kinderen zelf, die gemeenlijk een zekeren leeftijd pleegt te hebben, niet zoo heel veel met den anderen echtgenoot verschillende, en zeker niet zoo jong meer is, wanneer haar eigen kinderen meerderjarig zijn.

Gisteren heb ik den Minister hooren zeggen: men moet wel een regel geven, maar die regel moet zoo soepel mogelijk zijn, zoodat men overal in staat is correctie aan te brengen. Dat ben ik met hem eens, maar nu vraag ik den Minister dan ook: Waar is dat hier dan mogelijk, op uw regeling correctie aan te brengen? Die mogelijkheid bestaat eenvoudig niet, want gij geeft voor alle gevallen een dwingend voorschrift.

Men vreest het gevaar, dat een ouder van een dergelijke bepaling gebruik zou maken om zich te wreken op een van zijn kinderen. Dat kan natuurlijk voorkomen, o zeker, maar als men van het standpunt uitgaat dat alles moet worden geregeld van uit dit gezichtspunt, kan men het geheele civiele recht wel gaan herzien, voor wat betreft de verhouding tusschen ouders en kinderen, want wij vertrouwen aan de ouders wel de geheele ouderlijke macht toe en nog veel meer. Daarbij vergeleken is hetgeen zij met deze bepaling kunnen misdoen een kleine, kleine kleinigheid. Ook dit argument heeft dus niet veel beteekenis. Bovendien is het niet voldoende, dat één ouder zich zou willen wreken door een zoon of dochter in een nadeelige positie te brengen, maar de andere ouder, die bevoordeeld wordt bij het testament, moet dan ook nog eveneens daar gebruik van willen maken.

Ik meen, dat men in deze materie niet verder moet ingrijpen dan hoogst en hoogst noodzakelijk is.

Geef algemeene regels, maar laat de mogelijkheid van afwijking open. De Minister zal nooit het verwijt kunnen ontgaan, dat hij een te starre regeling heeft gemaakt, die alles in een keurslijf dwingt. Ik wil den regel laten, die geldt in het ontwerp der Regeering of liever in de bestaande wet, maar ik wil uitzonderingen mogelijk maken, zoodat ten minste bij testament kan worden afgeweken, zonder aan het recht van de legitieme te tornen. Mijnheer de Voorzitter! Ik hoop, dat de Kamer dit amendement zal aanvaarden.

Ingediend door vijf leden, maakt het amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan dit amendement niet aanbevelen en ik kan mij kwalijk indenken, dat de Kamer zich er mee zal vereenigen. Het amendement komt neer op wat men zou kunnen noemen continuatie van de gemeenschap of, in vele gevallen, feitelijk op afschaffing van de legitieme portie van de kinderen. Ik weet wel, dat de geachte afgevaardigde zegt: die wordt maar opgeschort, maar... tot het overlijden van den vader of de moeder, die de langstlevende echtgenoot is geweest.

(Minister **Heemskerk** e. a.)

Het is ook volstrekt niet zeker, dat er dan altijd nog zal zijn wat oorspronkelijk geërfd is van den eerststervenden echtgenoot. De heer Dresselhuys zegt hier te recht: het is eigenlijk de hoop op een residuum. Het gelijkt op een *fideicommis de residuo*.

Het kan ook zijn, dat te eeniger tijd die legitieme portie niet meer aanwezig is. Men zal dus het recht op de legitieme portie niet erven bij het overlijden van den eerststervende der ouders, maar eerst, voor zoover zij aanwezig is, bij het overlijden van den langstlevenden echtgenoot. Het is dus een aanmerkelijke korting op de legitieme portie.

Ik meen, dat wij bij deze gelegenheid dien stap niet plotseling kunnen doen. Ik weet zeer goed, dat er tegen de legitieme portie vande kinderen iets te zeggen is, dat het in sommige gevallen verkeerd kan uitkomen, maar ik geloof te mogen zeggen, dat in den regel de aard van de zaak meebrengt, dat de legitieme portie aan de kinderen wordt nagelaten.

Nu zeide de heer Duys, dat door de Regeering een zeer starre regeling is voorgedragen, maar ik draag op dit gebied niets voor; ik doe niets anders dan mij houden aan het bestaande en de geachte afgevaardigde gaat dus slechts het bestaande bestrijden.

In de tweede plaats vraagt hij: ziet de Regeering dan niet in, dat men somtijds bij testament correcties moet aanbrengen? maar daarop moet ik hem antwoorden, dat de gelegenheid om correcties aan te brengen binnen zekere grenzen altijd bestaat, want die ligt in art. 965 van het Burgerlijk Wetboek:

> „Wanneer de beschikking bij akte onder de levenden of bij uitersten wil gedaan, bestaat in een vruchtgebruik of in eene lijfrente, waarvan het beloop het wettelijk erfdeel benadeelt, hebben de erfgenamen, aan welke dat erfdeel is toegekend, de keus of om deze beschikking uit te voeren, of wel om aan de begiftigden of legatarissen den eigendom van het beschikbaar gedeelte af te staan."

Er is dus gelegenheid, om met gebruikmaking van dit artikel eenige correctie aan te brengen tegen een al te starre toepassing van de legitieme portie. Wel is waar hebben de kinderen de keus, om daartegen bezwaar te maken, maar dat zullen zij volstrekt niet altijd doen en dat behoeven zij ook niet allen te doen; de een kan het doen, de ander kan het laten. Met het oog op het bestaan van art. 965 is dus de behoefte aan een correctie, die de geachte afgevaardigde voorstelt, niet urgent, en ik kan het amendement niet aanbevelen. En het zou mij verwonderen, als de Kamer na de verschillende beslissingen, die zij reeds genomen heeft, plotseling op de lijn van het amendement overging, ik kan niet anders zeggen dan met een sprongetje.

De heer **Duys**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil er met een enkel woord tegen op komen, dat de Minister hier art. 965 van het Burgerlijk Wetboek introduceert om te betoogen, dat mijn amendement niet noodig is. Dat is niet juist en dat weet de Minister ook wel.

De Minister zegt, men kan gebruik maken van dat artikel en als de kinderen het dan maar goedvinden en alles loopt goed, dan is de zaak toch in orde. Ja, Mijnheer de Voorzitter, maar de strekking van mijn amendement is juist om te waken voor het geval, dat het niet goed gaat, voor het geval, dat de kinderen of liever aangehuwde kinderen onwillig zijn. Ik zie hier onder mijn medeleden verscheidene personen, die meermalen met deze zaak te maken gehad zullen hebben en zij moeten maar eens vertellen, of dat art. 965 tegen onwillige kinderen ook maar eenige correctie is. En meestal gaat het dan zoo, dat er één onwillig is, terwijl de anderen dan de mooie rol gaan spelen. Die zeggen dan: ja, ziet u, wij zouden vader of moeder er wel in willen laten, maar als er een zijn portie gaat opeischen, ja, dan doen wij het ook.

Zoo gaat het in de practijk en de Minister weet heel goed, dat art. 965 voor deze zaak geen enkele correctie brengt. Overigens heeft de Minister niet één argument van mij

(Duys e. a.)

ontzenuwd. Ik wil, omdat niet voor alle boedels een zelfde regel kan gelden, dat de zaak naar omstandigheden geregeld kan worden. Juist van den kant van den Minister en zijn geestverwanten wordt ons zoo vaak te gemoet gevoerd: het leven is zoo verscheiden in zijn schakeeringen, gij wilt alles te véél uniform regelen, gij wilt alles in één keurslijf dwingen. Thans echter kan men juist deze opmerking maken tegenover dezen Minister, die, ondanks de verscheidenheid in de soorten van boedels in hun verschillende samenstelling en de verschillende mentaliteit van de kinderen, toch maar alles over één kam wil scheren. Daarom wil ik het mogelijk maken, dat de vader en de moeder onderling kunnen bepalen, wat er zal gebeuren. Dat wil de Minister afsnijden. Overal elders spreekt hij wel altijd over attributen en praedicaten van de ouderlijke macht, maar hier wil de Minister daar niets van weten en zegt hij: ik zal dwingend voorschrijven, hoe het in al die gevallen zal zijn. Ik, Minister, weet het steeds beter dan de ouders zelf.

Dat is een zoo groote inconsequentie, dat ik moet zeggen, dat het heelemaal geen groote sprong zou zijn, indien de Kamer, mede door de overwegingen van de practijk, dit amendement zou aannemen.

De Voorzitter: Ik geef thans het woord aan den voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, om het oordeel der Commissie van Rapporteurs mede te deelen over het amendement.

De heer **van Rijckevorsel,** voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Van de vier aanwezige leden van de Commissie van Rapporteurs is één de eerste onderteekenaar van het amendement. Van de drie overige leden is een vóór, en zijn er twee tegen het amendement.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement van den heer Duys c. s. wordt verworpen met 48 tegen 22 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren Stulemeijer, Kuiper, van Dijk, Engels, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren van Boetzelaer van Dubbeldam, Michielsen, Braat, Kolkman, de Wilde, Fruytier, Krijger, Heukels, mejuffrouw Westerman, de heeren Ter Hall, Suring, Visser van IJzendoorn, Deckers, Schokking, Tilanus, Knigge, van Schaik, mejuffrouw Katz, de heeren Rutten, Bongaerts, Hermans, Dresselhuys, Weitkamp, Boon, van Vuuren, Snoeck Henkemans, Kersten, Scheurer, Wintermans, Ament, Rutgers van Rozenburg, van der Voort van Zijp, Smeenk, mejuffrouw van Dorp, de heeren

(Voorzitter.)

Bierema, Bakker, Bulten, de Boer, Beumer, van Gijn, van Rijckevorsel, van Rijzewijk en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren Albarda, Schouten, mejuffrouw Groeneweg, de heer Oud, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Marchant, J. ter Laan, K. ter Laan, Kleerekoper, IJzerman, Duymaer van Twist, Troelstra, H. Colijn, van Braambeek, de Monté ver Loren, Brautigam, Hiemstra, van den Tempel, Ebels, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren van den Heuvel en Duys.

De wijzigingen, voorgesteld in de artikelen 1104 en 1105, in het opschrift van de Vijfde Afdeeling des zestienden titels van het Tweede Boek, zoomede in de artikelen 1167, 1170 en 1171 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Artikel I wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen. De artikelen II en III worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter:** Door de Regeering zijn in de beweegreden de volgende wijzigingen aangebracht:

In plaats van de woorden: „in den derden graad": zal gelezen worden: „in den zesden graad": en de woorden: „en de nakomelingen van broers en zusters" zijn geschrapt.

Ik neem aan, dat de Commissie van Rapporteurs daartegen geen bezwaren heeft.

De gewijzigde beweegreden wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter:** Hoewel in den loop der beraadslagingen eenige wijzigingen in het wetsontwerp zijn gekomen, acht de Regeering noch de Commissie van Rapporteurs het noodig, een tweede lezing te houden.

Ik stel dus voor, onmiddellijk de eindstemming te houden.

Daartoe wordt besloten.

Het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter:** Aan den heer de Monté ver Loren wordt akte verleend van zijn verklaring, dat hij, indien er stemming ware geweest, zou hebben tegengestemd.

De vergadering wordt gesloten.

9de VERGADERING. — 19 OCTOBER 1922.

Mededeeling ingekomen stukken. — Verslag uitgebracht over wetsontwerpen.

9de VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 19 OCTOBER 1922.

(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. een ontwerp van wet; 3°. missives; 4°. verzoekschriften; 5°. motiën. — Verslag uitgebracht over ontwerpen van wet. — Behandeling van de interpellatie van den heer van Braambeek omtrent de exploitatie-tekorten der Nederlandsche spoorwegen en de wijze, waarop die zullen worden gedekt. Indiening van een motie door den heer van Braambeek c.s.

Voorzitter: de heer **Koolen.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 80 leden, te weten:

de heeren Scheurer, van Voorst tot Voorst, Bierema, Smeenk, Bakker, Duymaer van Twist, Wintermans, Ament, Ebels, Weitkamp, Kolkman, Visser van IJzendoorn, van Braambeek, Gerhard, van Rijzewijk, Fruytier, Braat, Dresselhuys, Gerretson, Suring, Schaper, Albarda, Ketelaar, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren van der Waerden, Michielsen, Beumer, van Dijk, de Boer, Hiemstra, mejuffrouw van Dorp, de heeren van Boetzelaer van Dubbeldam, Engels, Schokking, Schouten, Moerel, Kuiper, Heukels, Rutgers van Rozenburg, Snoeck Henkemans, Knigge, van Zadelhoff, de Wilde, Ter Hall, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Deckers, Staalman, Krijger, Hermans, mevrouw Bakker—Nort, de heeren K. ter Laan, Kleerekoper, mejuffrouw Westerman, de heeren Feber, Marchant, H. Colijn, van Gijn, Bongaerts, Rutten, IJzerman, Troelstra, Oud, Boon, Tilanus, de Monté ver Loren, van den Heuvel, van Schaik, Bulten, Kersten, Duys, van Vuuren, mejuffrouw Katz, de heeren van Rijckevorsel, Fleskens, Sannes, Brautigam, mejuffrouw Groeneweg, de heeren J. ter Laan, van den Tempel,

en de heer Minister van Waterstaat.

De **Voorzitter:** Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer van Rappard, wegens ambtsbezigheden; van den heer Stulemeijer, wegens een andere vergadering.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. een Koninklijke Boodschap, ten geleide van een ontwerp van wet tot wijziging en aanvulling van de Indische Tariefwet (*Nederlandsch Staatsblad* 1921, n°. 692; *Indisch Staatsblad*, n°. 346).

Dit ontwerp van wet, hetwelk met de daarbij behoorende stukken reeds is gedrukt en rondgedeeld, zal worden gezonden aan de afdeelingen;

(Voorzitter.)

3°. de volgende missives:

een, van de heeren Staalman en Ter Hall, houdende kennisgeving, dat zij op verdere behandeling van het voorstel van wet van den heer Treub c. s. tot wijziging en aanvulling van de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek omtrent de erfopvolging en de legitieme portie geen prijs stellen;

een, van de heeren Staalman, Visser van IJzendoorn en Ter Hall, houdende kennisgeving, dat zij op verdere behandeling van hun voorstel van wet tot wijziging der Tabakswet geen prijs meer stellen.

Deze missives zullen worden gedrukt en rondgedeeld; de voorstellen van wet zullen worden afgevoerd van de lijst der werkzaamheden der Kamer;

4°. de volgende verzoekschriften:

een, betreffende het ontwerp van wet tot wijziging der Lager-onderwijswet 1920, van den voorzitter en den secretaris namens het moderamen van den schoolraad voor de scholen met den Bijbel;

een, van H. Verbeeten, te Venlo, betreffende zijn ontslag als tijdelijk controleur-armbezoeker van behoeftige Nederlandsche gezinnen in Duitschland;

een, van G. J. W. Branderhorst, landbouwer, te Eethen, gemeente Genderen, betreffende de voorgenomen vereeniging van de gemeenten Genderen, Meeuwen en Drongelen.

Deze adressen zullen worden gezonden naar de betrokken Commissiën;

5°. de volgende motiën:

een, van de afdeeling Schoonhoven van de Vereeniging van Onderofficieren enz. ,,Ons Belang''. aangenomen op 13 dezer, betreffende de op 1 Juli jl. ingegane salarisverlaging en de met 1 Januari a.s. ingaande korting op de salarissen voor pensioen;

een, door de afdeelingen Amsterdam van de Bonden van Marinepersoneel, aangesloten bij C. A. M. B. O., en van de Vereeniging van Onderofficieren enz. ,,Ons Belang'', aangenomen op 17 October jl., betreffende de op 1 Juli ingevoerde salarisvermindering, in zake de rangschikkingsregeling betreffende de afvloeiing van het militaire beroepspersoneel, de stopzetting van de werving, de voorgenomen intrekking van het premievrij pensioen en de invoering van het nieuwe Reglement van Krijgstucht;

drie, door het hoofdbestuur van het Nederlandsch Onderwijzersgenootschap, aangenomen 1 en 2 Augustus jl., betreffende het ontwerp van wet tot wijziging der Lager-onderwijswet 1920, het voornemen der Regeering tot uitbreiding van het aantal klassen in het Bezoldigingsbesluit, en de wijziging van art. 40 van het Bezoldigingsbesluit.

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen;

B. dat de Verslagen gereed zijn van de Commissiën van Rapporteurs voor de ontwerpen van wet:

Intrekking van de wet van den 23sten Maart 1918 (*Staatsblad* n°. 168) tot tijdelijke ontginning van bruinkolen zonder concessie (100);

Verklaring van het algemeen nut der onteigening, met toepassing van de wet van 27 Maart 1915 (*Staatsblad* n°. 171), van eigendommen in de gemeente Westerbork, noodig voor het verharden van een der wegen langs het Oranjekanaal van de Drentsche Hoofdvaart tot den kunstweg Orvelte—Odoorn met een zijtak van brug n°. 6 af, over het Oranjekanaal naar Hooghalen (209);

Overneming van twee gedeelten van den bij de gemeente 's Hertogenbosch in beheer en onderhoud zijnden weg van

(van Braambeek.)

's Hertogenbosch naar Best in beheer en onderhoud bij het Rijk (226);

Goedkeuring van den onderhandschen verkoop aan de gemeente Tilburg van twee perceelen grond aldaar (228);

Bepalingen tot wering van besmettelijke pluimveeziekten (232);

Regularisatie van de kosten der levensmiddelenvoorziening (238).

Deze Verslagen zijn reeds gedrukt en rondgedeeld.

Aan de orde is de behandeling van de **interpellatie van den heer van Braambeek** omtrent de exploitatie-tekorten der Nederlandsche spoorwegen en de wijze, waarop die zullen worden gedekt.

De heer **van Braambeek**: Mijnheer de Voorzitter! Ik moge beginnen met een woord van dank aan de Kamer, die mij in de gelegenheid heeft gesteld om deze interpellatie te houden. Ik kan mij bij de behandeling van de vragen, welke ik mij voorstel tot den Minister van Waterstaat te richten, niet verhelen, dat langzamerhand het gansche Nederlandsche publiek en alle belanghebbenden wel zoo ongeveer op de hoogte zullen zijn van de redenen, welke tot deze interpellatie hebben aanleiding gegeven, en misschien zou er ook geen reden geweest zijn om te interpelleeren, wanneer deze aangelegenheid, voor zoover het personeel betreft, op normale wijze haar oplossing had verkregen, dat wil zeggen, wanneer door samenwerking, door onderhandeling tusschen de directie van de Nederlandsche spoorwegen en de verschillende vakvereenigingen, deze aangelegenheid tot klaarheid had kunnen worden gebracht.

Maar dit is niet mogelijk gebleken, en wel daarom niet, omdat de Regeering vrijwel van een en ander een politieke zaak heeft gemaakt.

Immers, door den raad van commissarissen van de Nederlandsche spoorwegen is op 7 Juli van dit jaar een nota gericht tot den Minister van Waterstaat, welke de Minister publiek heeft gemaakt en waarin o.a. ook dit voorkomt:

> ,,De raad zou het op hoogen prijs stellen, indien de Regeering met het bovenstaande zou kunnen instemmen en hiervan aan de Directie zou willen doen blijken. Aangezien deze zich geheel met ons standpunt kan vereenigen, zal zij in dat geval niet nalaten nadere voorstellen van de beoogde strekking te ontwerpen en aanhangig te maken.''

Daarbij is dus aan de Regeering gevraagd, of zij zich met de strekking van de nota zou kunnen vereenigen.

Op een vraag dienaangaande, door mij gesteld aan den ambtsvoorganger van dezen Minister van Waterstaat, is gebleken, dat op 12 Juli inderdaad door de Regeering medegedeeld is aan den raad van commissarissen, dat zij zich met den inhoud van deze nota kon vereenigen. Daardoor is eigenlijk deze geheele aangelegenheid, welke, zooals ik zeide, bij normaal verloop wellicht oplossing zou hebben kunnen vinden door samenspreken tusschen directie en de vakbonden, en anders door toepassing van de normale vakvereenigingsmiddelen, uit de wereld zou kunnen zijn geholpen, gemaakt tot een politieke aangelegenheid.

Daarbij sluiten dan ook onmiddellijk aan eenige mededeelingen, welke terug te vinden zijn, vooreerst in de openingsrede, gehouden tot opening van de loopende zitting, waarin gezegd wordt:

> ,,De bedrijven van den Staat en de zoodanige, welke daarmee op één lijn zijn te stellen, zullen aldus zijn te beheeren, dat nadeelige sloten worden vermeden.'',

en verder in de Nota betreffende den toestand van 's Lands financiën, dd. 19 September 1922, die o. m. inhoudt:

> ,,Aan het tekort op het spoorweg- en het postbedrijf moet een volstrekt einde gemaakt worden, opdat althans hiervoor geen bedrag op de gewone begrooting behoeft te worden uitgetrokken.''

En vervolgens nog vindt men in deze Nota meer speciaal omtrent het spoorwegbedrijf medegedeeld:

> ,,Hierbij is intusschen geen rekening gehouden met het bedrag van rond f 33 000 000, hetwelk de Staat, volgens de bekende regelingen, over 1921 aan de beide groote spoorwegmaatschappijen moet bijbetalen. Waar de eisch moet gesteld worden — en maatregelen zijn ten deele getroffen, ten deele in voorbereiding om aan dien eisch te voldoen — dat binnen den korst mogelijken tijd de maatschappijen haar bedrijven zonder bijbetaling uit de Rijkskas zullen voeren, zijn geen termen aanwezig, laatstgenoemd bedrag ten laste van den gewonen dienst te brengen. Het schijnt derhalve redelijk, dezen post op den crisisdienst te boeken.''

Daarmede is dus reeds tot uitdrukking gebracht een bepaald stelsel van de Regeering, waarbij wordt kenbaar gemaakt: wij kennen een systeem; wij weten den weg om aan het spoorwegbedrijf inderdaad een sluitende rekening te gaan bezorgen.

Aangezien derhalve het gansche gezichtspunt van de Regeering steunt op den brief van den raad van commissarissen, heeft mij deze aangelegenheid natuurlijk zeer benauwd en ongerust gemaakt, en het zij mij daarom veroorloofd uit dien brief van den raad van commissarissen nog even een en ander voor te lezen, om daarmede aan de Kamer duidelijk te kunnen maken en klaar voor oogen te kunnen stellen, op welke wijze directie en raad van commissarissen en Minister van Waterstaat en de Regeering meenen aan de tekorten van de spoorwegen een eind te kunnen maken.

In de nota van commissarissen lees ik:

> ,,Het is de vaststaande overtuiging van onzen Raad, dat eene sluitende rekening niet zal verkregen kunnen worden zonder dat allereerst eene vermindering van de thans op het bedrijf rustende personeelsuitgaven wordt doorgevoerd. Reeds zijn enkele maatregelen — t. w. de wijziging van de regeling der dienst- en rusttijden en de voorziening ten aanzien van de overwegen — genomen om tot inkrimping van personeel te geraken. Deze maatregelen beloven na eenigen tijd eene besparing van naar raming 7 millioen 's jaars. Ook verder blijft de Directie krachtig werkzaam om zoowel op dit punt als op de overige onderdeelen van het bedrijf te bezuinigen. Maar hiermede zal niet kunnen volstaan worden. Een beteekenende verlaging van de wedden van het spoorwegpersoneel zal noodzakelijk zijn. Daarenboven behoort het voorstel te worden aanvaard om voor het personeel der werkplaatsen het loonpeil te volgen van de overeenkomstige particuliere bedrijven. Voorts komt het onzen Raad dringend noodig voor, dat de zgn. standplaatsaftrek herzien worde, opdat de met dien aftrek beoogde differentiatie van belooning werkelijk beantwoorde aan het verschil in kosten van het levensonderhoud in de onderscheidene plaatsen van ons land, hetgeen thans allerminst het geval is.
>
> Het zal na het vorenstaande wel geen betoog behoeven, dat geen nieuwe lasten op het bedrijf mogen gelegd worden, die niet uit de ontvangsten kunnen gedekt worden. Wij denken hierbij in het bijzonder aan de herziening van de pensioenregelingen, ten einde deze in overeenstemming te brengen met de bepalingen der Pensioenwet 1922.''

Mijnheer de Voorzitter! Dit lezende, moet dus wel klaar voor oogen staan aan deze Kamer, dat hier de raad van commissarissen en de Regeering, die dit standpunt zegt te deelen, de tekorten meenen weg te moeten werken in de allereerste plaats door toe te passen een belangrijke verlaging van de loonen, waarmede dus onmiddellijk verband wordt gelegd tusschen de bedrijfsuitkomsten en de loonen. Men ontziet

(van Braambeek.)

zich zelfs niet om hiermede te niet te doen een pertinente toezegging, die de directie der Nederlandsche spoorwegen heeft gedaan aan de vakvereenigingen, deze toezegging nl., dat de directie zal bevorderen om de pensioenregeling van het spoorwegpersoneel te doen aansluiten aan de pensioenregeling, zooals die voor het Rijkspersoneel is vastgesteld. De raad van commissarissen zegt, dat dit niet mag gebeuren, de directie staat op hetzelfde standpunt, naar wordt medegedeeld in deze nota, en de Regeering ondersteunt dit standpunt.

Mijnheer de Voorzitter! Daarmede is dus vrijwel de Regeering in haar standpunt gebonden en zal het, dunkt mij, nog al wat moeite kosten om nu in deze interpellatie van de Regeering gedaan te krijgen dat zij, luisterende naar meer redelijke motieven dan in de nota van den raad van commissarissen zijn vastgelegd, zal willen besluiten om niet dien verkeerden, dien verderfelijken weg te volgen, die in de nota van den raad van commissarissen is uitgestippeld. In deze nota is gansch en al over het hoofd gezien, dat het spoorwegpersoneel ten opzichte van zijn loonen en van al zijn arbeidsvoorwaarden in andere, in sommige opzichten meer ongunstige conditie staat dan de arbeiders in de overeenkomstige, de vrije bedrijven, zooals aangehaald wordt in de nota van den raad van commissarissen, alleen reeds hierom, omdat in 1903 na de staking, welke toen heeft plaats gehad, door de Regeering het wapen van de spoorwegstaking vrijwel aan het spoorwegpersoneel is ontnemen en daarmede aan dat personeel niet meer is gelaten het wapen, dat de arbeiders in de vrije bedrijven nog wel bezitten, ten einde op die manier te probeeren den loonstandaard en de arbeidsvoorwaarden op het peil te brengen, waarop de machtsverhoudingen overigens de organisaties van het personeel in staat zouden stellen ze te brengen.

Nu moet men mij straks niet aankomen met te zeggen, dat aan het spoorwegpersoneel het stakingsrecht niet is ontnomen. Wie dat beweert, heeft formeel gelijk. Formeel mag het spoorwegpersoneel gaan staken, als het den opzeggingstermijn, in het Reglement Dienstvoorwaarden vastgelegd, in acht neemt, maar daarbij moet men niet vergeten, dat het daarbij niet is gebleven. Toen de artikelen 426 en 358 van het Wetboek van Strafrecht zijn gewijzigd, waardoor het staken is bemoeilijkt, is er nog meer gebeurd. Te gelijker tijd is toen voor het eerst bij suppletoire begrooting aan de Volksvertegenwoordiging gevraagd een zeker bedrag om daaruit te gaan kweeken de exploitatiecompagnie, de spoorwegbrigade, in de wandeling meer genoemd de onderkruipersbende in het spoorwegbedrijf, welke de Regeering in staat zal moeten stellen om, als het spoorwegpersoneel met of zonder gebruikmaking van het middel — dus binnen het raam van de wet of daarbuiten —, zich met het laatste wapen zou gaan verzetten tegen de onvoldoende arbeidsvoorwaarden en de regeling daarvan, onmiddellijk klaar te staan om met behulp van die door haar onder militair verband bijeengehouden groep van spoorwegmenschen het slagen van een dergelijk middel onmogelijk te maken. Daarom lijkt mij de vergelijking, die in den brief van den raad van commissarissen tot uiting is gekomen, niet acceptabel. Maar bovendien lijkt mij deze mededeeling niet als juist aan te nemen, omdat met de manier, waarop de loonen en de verdere arbeidsvoorwaarden van het spoorwegpersoneel, met uitzondering van de dienst- en rusttijden, zijn tot stand gebracht, alle mogelijke waarborgen zijn verkregen, dat men daarbij absoluut niet over de schreef is gegaan. De Regeering heeft in 1903 gezegd: de arbeidsvoorwaarden van het personeel moeten worden vastgesteld naar den maatstaf van de objectieve billijkheid.

Welnu, bij de uitwerking van dat stelsel is men geen oogenblik het pad van de objectieve billijkheid bijster geweest, want wanneer wij maar even terugzien naar de wijze, waarop het tegenwoordige Reglement Dienstvoorwaarden is tot stand gekomen, dan zien wij dat dat reglement is geboren in een Staatscommissie, die volkomen paritair was samengesteld, en waarbij de directie van de spoorwegen, de Regeering en het personeel alle uitingsmogelijkheid hebben gekregen en waarbij alle verder gaande verlangens en wenschen volslagen zijn besproken en per slot van rekening tot algeheele oplossing zijn gekomen.

En ten opzichte van de loonen is het niet anders. Ook de loonregeling van het spoorwegpersoneel is een uitvloeisel van een voorstel van den Loonraad, waarvan u, Mijnheer de President, het voorzitterschap bekleedt. Die Loonraad is ook volkomen paritair samengesteld geworden. Maar die Loonraad heeft deze nieuwe regeling niet ontworpen dan na lang wikken en wegen. Al heb ik geen deel uitgemaakt van dien Loonraad, ik weet zeer goed, dat die Raad niet met zijn voorstel is gekomen dan nadat een zeer uitvoerig onderzoek naar de loonsverhoudingen heeft plaats gehad in alle mogelijke vergelijkbare bedrijven en Overheidsinstellingen. Nu zou men misschien kunnen redeneeren: de loonregeling, die toen in 1921 van kracht is geworden, is nu te hoog en klopt niet meer op de omstandigheden. De objectieve billijkheid zou thans medebrengen, dat de loonen worden verlaagd. Maar dan zeg ik: de loonregeling, die u nu zult vinden in het aanhangsel van het Reglement Dienstvoorwaarden, geeft nog niet eens ten volle weer wat de Loonraad billijk voor het personeel heeft geacht. Er is van de loonregeling, zooals die door den Loonraad is voorgesteld, nog een stukje afgegaan. Zij is ten slotte na voortgezet overleg tusschen de directie van de spoorwegen en de organisaties op het bekende compromis vastgesteld, waardoor de loonregeling is geworden zooals die thans is.

Ik heb hiermede willen aantoonen, dat men bij het vaststellen van deze loonregeling niet over één nacht ijs is gegaan, maar deze zaak integendeel van alle kanten heeft bekeken en daarna pas is gekomen met het vaststellen der loonen. Hierbij is merkwaardig, dat de directie van de Nederlandsche spoorwegen den standplaatsaftrek, die nu in de nota gezegd wordt geen voldoende differentieering mogelijk te maken, lager heeft gesteld dan oorspronkelijk door den Loonraad was voorgesteld, en nu schijnt haar dit één der grootste fouten van de loonregeling.

Daarom kunnen wij, de zaak objectief beziende, niet anders zeggen dan dit: de loonregeling van het spoorwegpersoneel is tot stand gekomen na veel overleg, uitgebreid onderzoek en volledige overeenstemming tusschen directie en organisaties; echter was de loonhoogte iets minder dan de Loonraad had voorgesteld en was de standplaatsaftrek grooter dan door de organisaties werd verlangd. Wie het met mij eens is — en wie de geschiedenis kent, moet het met mij eens zijn — dat de voornaamste basis van vergelijk is geweest de loonen, welke in Overheidsdiensten en -bedrijven golden, zal, deze gansche loonregeling losmakende van de uitkomsten van het spoorwegbedrijf, niet anders kunnen zeggen dan dat er geen aanleiding bestaat voor loonsverlaging. Dezelfde maatstaf, die indertijd gegolden heeft, kan thans nog volledig worden aangelegd, ook omdat de Regeering ten aanzien van haar eigen personeel heeft kenbaar gemaakt, dat er nog geen aanleiding bestaat voor loonsverlaging. Ik herinner aan de mededeeling van den Minister van Financiën bij de pensioenregeling voor de Rijksambtenaren, dat een van de grootste voordeelen van een Rijksbetrekking is de waarborg van vaste inkomsten, en dat die waarborg zoo lang mogelijk moet worden gehandhaafd. Ondanks dat alles is het spoorwegpersoneel met zijn loonregeling nog een jaar achter die van het Rijkspersoneel aangekomen, welke is ingegaan op 1 Januari 1920, terwijl die van het spoorwegpersoneel eerst op 1 Januari 1921 op peil kwam. Wanneer ik een klein stukje geschiedenis mag aanhalen, zou ik in herinnering willen brengen den ontzaglijk bitteren tijd, waarin het spoorwegpersoneel gedurende lange jaren zijn arbeid heeft verricht; het spoorwegbedrijf, gedreven door particuliere ondernemers, trachtte op alle mogelijke wijzen de rekening sluitend te krijgen, vooral door telkens de loonregeling neer te houden tot een peil, waarop het leven bijna niet mogelijk was. In deze Kamer is in alle mogelijke toonaarden de Regeering voortdurend in verzuim gesteld wegens de nalatigheid, die zij in zake haar verplichtingen vertoonde, de verplichting, om voor het spoorwegpersoneel een behoorlijk stel arbeidsvoorwaarden in het leven te roepen. Na felle aanklachten, na heftige debatten, die hier hebben plaats gehad, maar niet minder, nadat de vakbonden in het spoorwegbedrijf zich hadden uitgedijd tot een beteekenisvolle macht en het

(van Braambeek.)

spoorwegpersoneel had leeren inzien, dat het niet alleen van parlementairen arbeid, niet alleen van politieke werkzaamheden verbetering had te wachten, maar die voornamelijk zou moeten krijgen door eigen machtsvorming, door zijn vakvereenigingen sterk te maken, is daaruit ten slotte voortgekomen de geweldige drang op de Regeering, die dan eindelijk na lange jaren van zuchten, van wachten, van strijd, heeft gebracht een stelsel van arbeidsvoorwaarden, dat ook in de rijen van het spoorwegpersoneel, ik wil dat hier gaarne erkennen, langzamerhand heeft gebracht een gevoel van tevredenheid, een gevoel van bevrediging, waarbij werd uitgesproken, dat nu op het stuk van materieele aangelegenheden voorshands niet zulke heele groote dingen zouden zijn te verwachten — alleen de pensioenregeling wachtte op oplossing, maar daaromtrent had men de toezegging van de directie gekregen —, het gevoel: nu zijn wij met onze arbeidsvoorwaarden niet meer in die allerongunstigste conditie, waarin wij bijna ons heele spoorwegleven hebben doorgebracht.

Dat heeft onmiddellijk zijn terugslag gehad op de wijze, waarop de dienst op de spoorwegen werd verricht. Ik behoef niet te herinneren aan de geweldige ontreddering van het spoorwegwezen in de tweede helft van 1920, maar ik mag wel even in de herinnering terugroepen, dat op 1 Januari 1921 de verbeterde arbeidsvoorwaarden zijn ingevoerd en dat met ingang van dien zelfden tijd, zonder eenige bemoeienis daaromtrent van de vakbonden, de diensten in het spoorwegbedrijf weer meer normaal zijn geworden. Wanneer men nog even wil nalezen de bestrijding van de directie der Nederlandsche spoorwegen van het rapport der commissie-Stipriaan Luïscius betreffende die ontreddering, zal men daarin ook kunnen lezen, dat de directie poogde, een deel van de schuld van die ontreddering te leggen op de schouders van het spoorwegpersoneel, maar ook heeft gezegd, aan de hand van hetgeen in een van de vakbladen was geschreven, dat ook de verbetering van de arbeidsvoorwaarden voor een groot deel er toe had bijgedragen, om den dienst vlot en normaal te laten verloopen. Goede arbeidsvoorwaarden werken ongetwijfeld er toe mee de arbeidsprestatie op te voeren, zooals slechte arbeidsvoorwaarden tot verslapping en mindere verantwoordelijkheid voor den gang van zaken voeren.

Maar daarna is gekomen de periode van afbraak. Toen is men stuk voor stuk de dingen, die voor het spoorwegpersoneel waren geregeld, in vrij bevredigenden zin, geleidelijk terug gaan nemen. Ik zal de Kamer niet uitvoerig daarmee bezighouden, maar ik mag even opsommen een aantal maatregelen, die te dien opzichte al zijn getroffen.

Dan noem ik in de eerste plaats de zeer aanmerkelijke verslechtering van de regeling van de dienst- en rusttijden, waarover destijds de heer Wijnkoop den Minister van Waterstaat heeft geïnterpelleerd.

In de tweede plaats een loonsverlaging voor het werkplaatspersoneel met 10 pct., lijnrecht tegen het advies van den zuiver paritair samengestelden Loonraad in. En dat personeel zou nu ook nog weer voor zijn pensioen worden gekort!

In de derde plaats vele ontslagen in hoofdzaak van administratief personeel op de hoofdbureaux te Utrecht, welke menschen over het algemeen zonder een cent wachtgeld op straat zijn gezet, en zonder dat men de bedoeling heeft om voor die menschen een wachtgeldregeling in het leven te roepen.

In de vierde plaats dat een deel van het personeel door inkrimping van de dienstkleeding een deel van zijn faciliteiten moet missen.

In de vijfde plaats dat op het oogenblik dreigt dat een groot deel van het stationspersoneel, van de bureaux, van de seinhuizen en de rangeer-emplacementen zal worden gerubriceerd onder een ander artikel van het Algemeen Reglement voor den Dienst, nl. van artikel 86 naar artikel 89 van het A. R. D. zal worden gebracht, waarvan een belangrijke verlenging van den arbeidstijd het gevolg zal zijn, voor sommigen van 24 uur, voor de anderen van 18 uur in de 14 dagen. Zoolang ik mij kan herinneren, ja ik durf zeggen zoolang die artikelen bestaan, zijn die menschen ondergebracht onder de regeling van artikel 86, zoodat men met het verplaatsen van die menschen niet een zekere fout, die bij het invoeren van de nieuwe dienst- en rusttijden zou zijn begaan, herstelt, maar geen andere bedoeling kan hebben dan een zuivere verlenging van den arbeidstijd van deze menschen buiten het A. R. D. om.

Nu dreigt op het oogenblik nog iets. Een nieuwe classificatie, waarbij voornamelijk het plattelandspersoneel een veer dreigt te laten, èn een loonsverlaging van 8½ pct., die de directie heeft aangekondigd voor het geheele personeel en die door het personeel met alles behalve blijdschap is ontvangen.

Dat gansche stel van verslechteringen, dat deels aangekondigd en voor een belangrijk deel reeds uitgevoerd is, heeft bij het personeel een ernstig verontruste stemming veroorzaakt, het personeel, dat zich de dagen van 5, 10 jaar geleden nog maar al te goed herinnert. Het heeft bij het personeel weer wakker geroepen die oude, bittere gemoedsstemming, waarvan men zich in die jaren niet kon losmaken.

Dat personeel vreest, dat het weer terug zal worden gedrongen naar de positie, die het zich nog maar al te goed herinnert. En dat ik, mij daarop beroepend, maar niet kom aandragen met gevoelens, die ik mij zelf zou hebben gefantaseerd om daarmede de Regeering mogelijk wat te imponeeren, moge hieruit blijken, dat de verschillende organisaties op 18 Augustus van dit jaar hebben gevonden, na ernstig zoeken en met den diepen wil om te vinden, een grondslag van samenwerking, die haar meest karakteristieke eigenschap wel hierin zal hebben, dat die vijf erkende organisaties aangenomen hebben, met elkander hebben afgesproken om desnoods, wanneer alle andere middelen van vriendschappelijk overleg, van samenspreking met de directie, met den Minister, van demonstratie, van petitie, wanneer alle vredelievende middelen in een woord uitgeput zijn, het middel van daadwerkelijk verzet toe te passen.

Wanneer op dezen grondslag zijn samengekomen organisaties, waarbij ook de Protestantsch Christelijke Bond van Spoorwegpersoneel de R. K. Bond van Spoor- en Tramwegpersoneel „St. Rafaël", dan zal dat der Regeering een ernstige aanmaning moeten zijn met deze aangelegenheid eenige voorzichtigheid te betrachten en niet door te gaan tot het uiterste, zooals met deze geleidelijke opeenstapeling van steeds weer nieuwe verslechteringen voor het spoorwegpersoneel op de meest ernstige wijze wordt gevreesd.

Er is in de stukken door de Regeering duidelijk uitgesproken, dat de tekorten op het spoorwegbedrijf zullen worden aangevuld, dat het bedrijf niet meer met tekorten zal werken. Ik meen dus ook van dezen Minister te mogen verwachten, dat hij ons klaar en duidelijk zal weten te zeggen het totaal van maatregelen, waaruit zal volgen, dat inderdaad het spoorwegbedrijf in de naaste toekomst, in het volgend jaar, zonder tekorten zal kunnen worden geëxploiteerd. Ik zou gaarne van den Minister willen vernemen, wat het totaal der maatregelen zal zijn, die met betrekking tot dit vraagstuk ten opzichte van het personeel zullen worden genomen, omdat dit personeel hoe langer hoe angstiger en verbitterder wordt, wanneer hun telkens weer opnieuw stukken verslechtering van de Regeering en de directie wachten en hun onder het oog wordt gebracht.

Niemand weet, wanneer een van die maatregelen weer aan de organisaties is voorgelegd, of dat nu het totaal van de maatregelen is, of dat het het einde is van die verslechteringen die wij al hebben te zien gekregen.

De Regeering moet klaarblijkelijk weten, wat zij op het oogenblik wil, want in de stukken weet zij de pertinente mededeeling te doen dat de spoorwegen over 1923 geen tekort zullen opleveren. Als eerste vraag zou ik dan ook aan den Minister willen verzoeken.

> „Kan de Minister niet mededeelen het totaal der maatregelen die Zijn Excellentie ten gevolge van de wenschelijk geoordeelde bezuiniging denkt te nemen?"

Mij nu een oogenblik verplaatsende in den gedachtengang en den opzet van de Regeering, dat al deze maatregelen noodig zijn om een kloppende exploitatierekening van de spoorwegen te krijgen, zou ik toch aan de Regeering deze

(van Braambeek.)

vraag willen stellen: hoe kan de Regeering ons eigenlijk mededeelen welke tekorten de spoorwegen momenteel opleveren? Ik heb wel herhaaldelijk gelezen, dat dat ongeveer 31 millioen is en dat met het verplichte dividend aan de aandeelhouders van 5 pct. de Staat 33 millioen zal moeten bijpassen, maar dat is nog heel iets anders dan het tekort dat het spoorwegbedrijf oplevert omdat wij tot nog toe nog nooit hebben gekregen een zuivere rekening omtrent dit spoorwegbedrijf.

Maar wij weten nog nooit hoe ten opzichte van den Staat dat spoorwegbedrijf er voor staat. Ik zal op dit punt zeer kort zijn, maar ik wil er toch nog even aan herinneren, dat op het oogenblik de spoorwegen voor andere Staatsdiensten verschillende verrichtingen doen, zonder dat daaromtrent iets in de spoorwegrekening zuiver omschreven is terug te vinden.

Ik herinner er bij voorbeeld aan, dat de spoorwegen kosteloos de brievenpost moeten vervoeren, dat zij de pakketpost van het Rijk moet vervoeren tegen buitengewoon lage tarieven, dat het militaire, het gerequireerde vervoer voor een gedeelte tegen zeer lage tarieven, voor een ander deel kosteloos plaats heeft, dat de postkantoren op de perrons moeten worden ter beschikking gesteld en onderhouden, zonder dat daarvoor iets inkomt, dat de douanekantoren op de overgangsstations en de binnenlandsche stations door de spoorwegen moeten worden onderhouden en ter beschikking gesteld, dat de telegraafdraden van het Rijk langs de spoorwegtelegraaf moeten worden aangebracht, dat de spoorwegondernemingen kosteloos het materiaal voor de Rijkstelegraaf langs de lijn ter plaatse moeten brengen, dat de spoorwegen groote voorraden steenkool er op na moeten houden, minstens zoo groot, dat daarmede drie maanden achter elkaar de dienst kan worden volgehouden in het belang van militaire maatregelen, die noodig geoordeeld mochten worden.

Daardoor krijgt men geen zuivere rekening en ik mag in dit verband ook er aan herinneren, dat dit niet alleen is een nadeel voor de spoorwegen, maar dat daar anderzijds, om de zaak nog onzuiverder te maken, ook weer voordeelen tegenover staan.

Zoo b.v. wordt er uit het spoorwegbedrijf absoluut niet gehaald een zekere opbrengst die moet dienen tot aflossing van het kapitaal, dat het Rijk in de spoorwegen gestoken heeft, er wordt niets afgeschreven op de gebouwen, op den weg, die toch in een toestand van veroudering zullen komen en minder waarde voor het bedrijf zullen hebben.

Er worden oude werken opgeruimd en nieuwe daarvoor in de plaats gesteld, zonder dat deze oude worden afgeschreven.

Nu is daaromtrent langzamerhand een zekere methode ingevoerd. Men heeft eenige jaren geleden tot de Posterijen gezegd, dat op haar rekening zal moeten drukken een post van 2 millioen, die aan het Rijk zal moeten worden uitgekeerd en die zal moeten dienen ter vervanging van de achterwege gelaten afschrijving op de spoorwegen, een post die 3½ jaar geleden in eens op 5 millioen is gebracht.

Daar hebben wij dus absoluut geen zekerheid, dat daarmede ook maar eenigermate een behoorlijke zuivere rekening ten opzichte van het Rijk verkregen wordt en daarbij komt nog, dat de spoorwegen zelf ten opzichte van de door hen gehuurde wegen van het Rijk een huur betalen, die buitengewoon laag is, en die zoo ongeveer bedraagt 4½ millioen per jaar, H. S. M. en S.S. te zamen.

Daarmede krijgen wij dus geen behoorlijk overzicht en daarom zou ik als tweede vraag, en wel als herhaalde vraag, aan den Minister deze willen voorleggen:

> ,,Wil de Minister er toe medewerken, dat voor het spoorwegbedrijf een zuivere rekening wordt opgezet?''

Tot welke vreemde dingen men zoo langzamerhand in het spoorwegbedrijf komt, zal men kunnen nagaan, wanneer men bij voorbeeld weet, dat de exploiteerende spoorwegondernemingen verschillende lijnen hebben gehuurd van, ik zou willen zeggen: spoorwegbouwondernemingen en daaraan zulke hooge huren betalen — het is nog eens gebleken bij een ontwerp van wet tot naasting van den spoorweg Zutphen—Winterswijk —, dat, ondanks den allerellendigsten tijd voor de exploiteerende ondernemingen, die een groot beroep moeten doen op de Staatskas, de bezittende spoorwegmaatschappijen toch maar door kunnen gaan met groote dividenden te betalen aan de aandeelhouders daarvan. Ik wijs in dit verband op de maatschappij, die de lijn Almelo—Salzbergen in bezit heeft en in het afgeloopen jaar niet minder dan 10 pct. dividend aan haar aandeelhouders heeft kunnen betalen.

Dit alles bij elkaar maakt, dat de spoorwegregelingen, zooals die in de wet en in de overeenkomst zijn vastgesteld, een buitengewoon troebelen blik geven op de financieele uitkomsten van dit bedrijf. Ik zou toch mogen verwachten, dan wanneer de Regeering op grond van de bedrijfsuitkomsten wil overgaan tot verslechtering van de arbeidsvoorwaarden van het personeel, het de plicht zal zijn van die Regeering om vóór zij daartoe overgaat aan de Kamer voor te leggen een zuivere rekening, zoodat de Kamer precies kan weten hoe het er mede gesteld is, wat tot nu toe steeds blijft vormen voor het gansche Nederlandsche volk, en ik denk ook voor de Regeering, een groot vraagteeken.

Doorgaande in de lijn, die de Regeering zich heeft uitgestippeld, nl. dat de bedrijfsuitkomsten van zoo bepalenden invloed zouden moeten zijn op de arbeidsvoorwaarden van het personeel — een stelsel, dat ik absoluut verwerp, maar hetwelk de Regeering aanhangt — zou ik willen zeggen, dat dan ook het personeel aan de Regeering de vraag mag voorleggen of de Regeering, alvorens aan die arbeidsvoorwaarden te gaan knabbelen, alles heeft gedaan, wat in haar vermogen is, om ten opzichte van de bedrijven zoo gunstig mogelijke resultaten te verkrijgen.

Mijnheer de Voorzitter! Daaromtrent ben ik allerminst gerust.

Ik zou niet graag op het oogenblik willen zeggen, dat momenteel door de directie van de Nederlandsche spoorwegen en door de Regeering, die door de nieuwe overeenkomst per slot van rekening daarvoor de gansche verantwoordelijkheid draagt, alles gedaan is om het spoorwegbedrijf zoo economisch als maar eenigszins mogelijk is, in te stellen. Heeft de Regeering in dit opzicht alles gedaan om de twee diensten van vervoer, die zoo nauw met elkaar verbonden zijn, nl. den spoorwegdienst en den postdienst, zoo economisch mogelijk in te richten?

Wanneer wij toch zien, dat op het oogenblik de spoorwegen en de posterijen — bij de Waterstaatsbegrooting heb ik dat ook reeds met een enkel woord aangeroerd — naast elkaar zich gaan werpen op een zefde soort vervoer, pakketpost en bestelgoederenvervoer, hetgeen hetzelfde vervoer is, voor zoover wij komen tot een gewicht van 10 K.G., vraag ik mij af: bestaat er geen aanleiding voor de Regeering om althans die twee onderdeelen samen te voegen?

Men heeft een vervoer van de pakketpost en daarnaast geheel op dezelfde wijze ingericht een besteldienst van de spoorwegen. Ook het laden in de wagens geschiedt bij beide op gelijke wijze. Men ziet een kar met een stuk of wat pakketten er op en daarbij eenige stationsarbeiders met een ladingmeester en vlak daarnaast een kar van de pakketpost met een paar conducteurs, bestellers en misschien nog wel een hoofdbesteller.

Voor geldverzendingen juist hetzelfde. Alles onnoodig dubbele administratie en buitengewoon oneconomisch. Men doet elkaar concurrentie aan, waarbij het Rijk, dat immers de tekorten moet aanzuiveren, het loodje legt.

Wat de telegraaf betreft ziet men ook langs den weg een lijnwachter van het Rijk en daarnaast een lijnwachter van de spoorwegmaatschappij naar storingen zoeken.

Met den besteldienst in de groote steden ook weer dezelfde oneconomische exploitatie van deze belangrijke takken van dienst.

Ik stel dus hier, gelijk ik ook vroeger wel eens gedaan heb, aan de Regeering de vraag:

> ,,Acht de Regeering het niet mogelijk, om door betere verhouding tusschen P.T.T. en de spoorwegen te bezuinigen?''

(van Braambeek.)

Wanneer het resultaat van wat ik in het midden heb gebracht zou moeten zijn, dat men bij het opzetten van een zuiverder verhouding toch nog zou komen tot ongunstige uitkomsten, dan nog zou het onbillijk wezen de arbeidsvoorwaarden te gaan verlagen, vanwege de positie van concurrentie, waarin de Regeering de spoorwegmaatschappijen heeft gesteld.

Ik herhaal wat ik bij vorige gelgenheden reeds heb gezegd, dat de Regeering door het aanleggen van water- en landwegen, waarvan direct zoo goed als niets terugvloeit in de Staatskas, maar waarvan concurrentie inrichtingen als autoondernemingen en binnenschippers de directe voordeelen ondervinden, in ons land een toestand geschapen heeft, waarbij de concurrenten van de spoorwegen in buitengewoon gunstige conditie worden geplaatst.

De Overheid subsidieert langs middellijken weg de binnenschipperij, privaatbedrijven, subsidieert auto-ondernemingen, particuliere ondernemingen, en plaatst zoodoende die ondernemingen in een buitengewoon sterke positie tegenover het spoorwegbedrijf. En als dientengevolge de spoorwegen slecht boeren, zooals thans het geval is, dan moet de Overheid de tekorten op het spoorwegbedrijf bijpassen. Dat is toch een allerzondelingste methode. De Overheid maakt eerst de concurrentie tegenover het spoorwegbedrijf sterk en de gevolgen daarvan brengt men dan ten laste van het Rijk.

Tot welke zonderlinge dingen dat kan voeren, blijkt uit een berichtje uit Utrecht, dat eenige dagen geleden in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* te lezen was:

> „B. en W. stellen den raad voor, aan de N. V. Autodienst-Onderneming Harmelen—Utrecht, te rekenen met ingang van 1922, voorloopig voor den tijd van drie jaar een subsidie van ten hoogste f 500 per jaar te verleenen. Indien het exploitatieverlies, ter beoordeeling van B. en W., minder dan f 500 bedraagt, zal de subsidie tot dat mindere bedrag beperkt worden."

Harmelen is een plaatsje, dat aan den spoorweg ligt. Van de zijde van de gemeente gaat men met Overheidsgeld dergelijke auto-onderneming subsidieeren; die onderneming kan nu de spoorwegen zeer gemakkelijk beconcurreeren en de tekorten, welke mede ten gevolge van dergelijken maatregel voor het spoorwegbedrijf ontstaan, zal de Overheid ook weder moeten betalen.

Op die manier is geen concurrentie mogelijk ...

De heer Braat schijnt het hiermede niet eens te zijn. Ik zal gaarne de bezwaren van den heer Braat vernemen; ze zullen zonder twijfel van zeer ernstigen en diepgaanden aard zijn, en ik zal dan zien of ik daartegen iets kan aanvoeren.

De heer **Braat**: Bij die ondernemingen heeft men niet van die dure ambtenaren met hooge traktementen en pensioenen.

De heer **van Braambeek**: Dat was mij tot nog toe ontgaan, maar heeft met mijn opmerking net niets uit te staan. Integendeel wordt de toestand dan nog erger.

Op die wijze brengt men kunstmatig de spoorwegn in buitengewoon ongunstige conditie.

Daarom stel ik als vierde vraag aan den Minister:

> „Wil de Minister, ten einde behoorlijke concurrentievoorwaarden tusschen de spoorwegen eenerzijds en de binnenschipperij en autodiensten anderzijds te scheppen, niet medewerken tot het heffen van een bijdrage in de kosten van onderhoud van de water- en landwegen van deze diensten?"

De spoorwegen moeten betalen en uit hun bedrijf halen vooreerst alles wat dient tot het maken van den weg en de kunstwerken, verder alles wat dient tot onderhoud en bewaking van dezen weg, maar die kosten heeft de Overheid van die particuliere ondernemingen afgenomen en voor haar rekening genomen, waardoor inderdaad ongunstige concurrentievoorwaarden worden geschapen voor de spoorwegen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil op dit punt niet verder ingaan; alleen mag ik misschien de aandacht van de Kamer in dit verband nog even vestigen op de brochure, die daaromtrent is verschenen van de hand van mijn partijgenoot van der Waerden, nl. „Financieel en economisch rendement van overheidsdiensten en -bedrijven", waarin wij zeer interessante gegevens omtrent dit vraagstuk kunnen vinden. Ik zal de Kamer niet vermoeien met hierop nog verder in te gaan; misschien vindt de schrijver zelf nog aanleiding om straks een en ander hierover te zeggen.

Maar nu verder doorgaande op de omstandigheden, waarin de spoorwegen zijn gekomen en het verband, dat de Regeering gaat leggen tusschen deze exploitatie-uitkomsten en de arbeidsvoorwaarden van het personeel, zou ik toch aan de Regeering ook nog dit willen opmerken, dat, wanneer wij de vergelijking door willen trekken, dan ook de spoorwegen, evenals een particuliere onderneming, vrij moeten staan om, wanneer die spoorwegen een bepaalde lijn exploiteeren, die niet rendeert, op een gegeven oogenblik te mogen en moeten zeggen: die lijn leggen we stil. Of wanneer er een station is, dat niet zijn kosten goed kan maken, dan zal men, wanneer men aan een zuivere vergelijking wil vasthouden, ook dat station moeten gaan sluiten; of wanneer daar is een bepaald vervoer, dat buitengewoon veel lasten vraagt — ik noem bijv. het rijwielvervoer — en een massa personeel vordert en ten slotte verlies oplevert door die groote lasten, dan moeten ook de directies der spoorwegen zeggen — wat elke particulier zou doen —: wij sluiten de spoorwegen voor dat vervoer; daar doen wij niet meer aan. Maar dat kan en mag de Overheid niet doen. De spoorwegen zouden bijv. kunnen gaan zeggen: de eerste klasse rendeert absoluut niet; zij loopt, wat het aantal reizigers betreft, achteruit en ook de ontvangsten daarvan loopen terug; we sluiten de eerste klasse en maken er tweede klasse van.

Laten zij dat maar doen, wordt hier opgemerkt, Mijnheer de Voorzitter! Maar ik denk, dat de spoorwegen in dat geval onmiddellijk den Minister van Waterstaat aan den hals zouden krijgen, omdat zij dat niet mogen doen zonder de toestemming van den Minister, die op het oogenblik ongeveer alles over het spoorwegbedrijf te zeggen heeft. Maar als de Minister dat zoo'n geheel geëigend middel acht, dan vraag ik, waarom heeft hij de eerste klasse dan nog niet afgeschaft en laat hij de eerste klasse coupé's nog steeds in allerlei personentreintjes meeloopen, terwijl er geen sterveling meer in te vinden is? Is het misschien, omdat de Minister den klassenstrijd niet wil opheffen, maar wil laten voortbestaan?

Ook verder lijkt het mij toe, dat dit verband, tusschen arbeidsvoorwaarden en bedrijfsuitkomsten, dat door de Regeering en de directies wordt gelegd, tot buitengewoon ongelukkige consequenties zou moeten voeren. De Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen is b.v. verplicht om te exploiteeren de lijn Deventer—Ommen, van de Overijsselsche Locaal Spoorwegmaatschappij. Nu blijkt uit het jaarverslag van de spoorwegmaatschappijen, dat over 1920 de bruto-opbrengst van deze lijn, die 37½ K.M. lang is, f 57 500 heeft bedragen. Bovendien blijkt uit staat VII van dat jaarverslag, dat niet minder dan f 23 000 voor huur aan die maatschappij betaald moet worden. Trekt men daar af het loon van den brugwachter bij Lemelerveld en misschien nog het loon van het personeel van één stationnetje, dan is men totaal door alle ontvangsten van de maatschappij heen. Rekent men het stationspersoneel, het treinpersoneel, het wegpersoneel, het onderhoud van den weg, de bewaking van den weg, de steenkolen, onderhoud materieel, enz., dat alles betaald moet worden, dan kunnen op geen stukken na de maatschappijen met een dergelijk lijntje uitkomen. Daar moeten tienduizenden guldens bijgelegd worden. Maar de spoorwegmaatschappijen mogen die lijn niet stopzetten; zij moeten doorgaan.

Dat alles moge bij de Kamer den indruk vestigen, dat wij de vergelijking, zooals die door de Regeering is aangehouden, niet mogen vasthouden en dat er een andere grondslag voor de loonbeoordeeling moet gelden.

Een volgend punt, waarover ik kort zal zijn, omdat ik er bij de Waterstaatsbegrooting al een en ander over gezegd heb, is de organisatie van de spoorwegen. Ik heb de zeer sterk gevestigde overtuiging, al ben ik door mijn zeer bescheiden functie in het spoorwegbedrijf nooit in staat geweest om het geheele bedrijf ook maar eenigermate te overzien en heb ik mij

(van Braambeek.)

altijd moeten tevreden stellen met een zeer beperkten gezichtskring, dat de wijze, waarop de spoorwegen zijn georganiseerd en naar diensten en verdere onderdeelen zijn ingedeeld, buitengewoon ondoelmatig en buitengewoon duur is. Men heeft de splitsing in verschillende diensten veel te ver en veel te onverstandig doorgevoerd. Men heeft den dienst van Weg en Werken, den dienst van Vervoer, den dienst van Tractie en weer een onderdeel van Weg en Werken, het Seinwezen, verdeeld over het geheele net op een wijze, zoo stelselloos als maar mogelijk is, zoodat men niet heeft inspecties van vervoer, waarvan het aantal ongeveer even groot is als het aantal secties van Weg en Werken, waaraan hetzelfde gebied is toegemeten, maar de regeling is zoodanig getroffen, dat bijv. één inspectie van Vervoer te maken heeft met zes secties van Weg en Werken, zoodat een hopelooze massa administratie en correspondentie naar alle kanten moet plaats hebben.

Ik wil nog verder gaan. Mijn ervaring heeft mij geleerd, — een ervaring, welke mij ook bevestigd is door menschen in het bedrijf, die daarin wat dieper en breeder kijk konden hebben dan ik — dat op de lijn een splitsing naar de diensten ook buitengewoon ondoelmatig en duur is. Want waarom bij de lijnen die onderverdeeling? In Duitschland heeft men dat niet. Daar heeft men het Betriebsamt, dat al die dingen onder zich heeft, die hier verdeeld zijn in Vervoer, Tractie en Weg en Werken, waardoor men telkens bij de uitvoering van den dienst op de lijnen komt op het gebied van een ambtgenoot, die dan natuurlijk geweldig in zijn wiek geschoten is als in zijn bevoegdheid wordt getreden. Voor alle mogelijke kleinigheden moeten telkens verschillende superieuren worden opgeroepen en moet er telkens toestemming worden gevraagd om maatregelen door te voeren, waarvoor groote bureaux vol personeel noodig zijn, terwijl, als het als één zaak werd beschouwd, men ontzaglijke bedragen aan administratiekosten zou kunnen bezuinigen. Nu zijn er hier en daar enkele secties opgeheven, maar men heeft dat niet stelselmatig gedaan, zoodat er toch geen bepaald afgerond gebied is in overeenstemming met dat van andere diensten. Maar ook op de hoofdbureaux is het zoo.

Ik heb bij de Waterstaatsbegrooting al medegedeeld, dat toen ik bij de spoorwegen kwam de dienst van weg en werken bijv. was verdeeld in 4 afdeelingen, terwijl er toen 11 waren, maar ik kan de verblijdende mededeeling doen, dat het aantal nu tot 12 is gestegen. Hierdoor moeten voor alle te nemen beslissingen meerdere afdeelingschefs worden gekend. Als er een voorstel is, gaat het van de eene naar de andere afdeeling en zoo duurt het weken en weken voordat er een beslissing op komt. Een massa menschen en pennen worden er voor in beweging gebracht, terwijl alles veel gemakkelijker zou kunnen gebeuren als de indeeling eenvoudiger was, terwijl nu door de uitdijing van de administratie alles stroef werkt en buitengewoon duur. Ik meen daarom, dat hierin wel een diepgaande verbetering zou kunnen worden aangebracht, waardoor op de bedrijfsonkosten veel zou kunnen worden bezuinigd en de uitvoering van den dienst beter tot haar recht zou komen.

Maar het schijnt mij, dat administratie en bureaucratie bij de spoorwegen in buitengewoon hooge eere zijn, want de nieuwe tempel ter vereering van deze koningin van het bedrijf te Utrecht kost met het park ongeveer 9 millioen, en dus gevoelt men wel welk aanzien deze zoo verlammend op het bedrijf werkende bureaucratie op het oogenblik nog geniet, en ik vraag mij daarom af, of het niet meer dan tijd wordt voor de Regeering om eens ernstig na te gaan of hierin geen groote verbetering kan worden aangebracht.

Nu vinden wij telkens van die staaltjes waaruit blijkt, dat het spoorwegbedrijf toch niet zoo kern gezond is.

Naar aanleiding van een vraag, door den heer van Dijk aan den Minister gesteld, deed eenige dagen geleden in de pers het verhaal de ronde, dat voor een zandleverantie niet minder dan f 400 000 zeer lichtvaardig, zonder dat het noodig was, aan een aannemer zou zijn uitbetaald. Ik kan voor de juistheid van dat persbericht niet instaan, maar ik heb geen enkele ontkenning gezien, en meestal volgt anders op een dergelijk bericht al heel spoedig de mededeeling „uit betrouwbare bron", dat het bericht onjuist was. In elk geval zal ik gaarne de waarheid hieromtrent van den Minister vernemen.

Ook over het seinwezen worden zoo nu en dan rare noten gekraakt. Onlangs werd in de pers medegedeeld, dat op een onnoozel stationnetje als Lochem een seinbrug was neergezet. Nu ben ik in die buurt tamelijk goed bekend, ik ken den weg en de stations daar, en ik vroeg mij af, hoe in Lochem een seinbrug kon worden gemaakt, die toch in het geheel niet past in het stelsel van dat station, dat geen seinhuizen heeft. Maar thans komt de pers berichten, dat die seinbrug weer is afgebroken, omdat zij op een vergissing bleek te berusten! Mij is medegedeeld, dat ingevolge het nieuwe seinreglement, dat eenige jaren geleden in werking is getreden, het geheele seinwezen moet worden veranderd; men is daarmede geleidelijk bezig. Die gansche ombouw is op het groote station Zwolle thans geheel gereed, maar de deskundigen verzekeren, dat de inrichting binnen afzienbaren tijd niet in bedrijf kan komen, dat dit nog enkele jaren zal duren. Intusschen ligt het daarin gestoken kapitaal renteloos, moet het nog eenige jaren renteloos blijven liggen — en tegen dien tijd zal wel een ander verbeterd systeem moeten worden ingevoerd!

In dit verband ook een enkel woord over de tarieven. Ook in dat opzicht valt nog wel wat te verbeteren.

Wie van de belanghebbenden men ook over de tarieven hoort, algemeen, ja internationaal is de klacht, dat de tarieven der spoorwegen veel te hoog zijn. Maar men wil op het oogenblik met die tarieven toch nog niet naar beneden. Men heeft wel een aantal speciale tarieven gemaakt, er zijn uitzonderingstarieven, die telkens in *De Nederlandsche Gids* worden bekend gemaakt, maar wanneer de Minister — die dat niet zoo goed kan doen als ik — zoo nu en dan eens gaat praten met de ambtenaren van den goederendienst, die het directe contact doen tot stand komen tusschen vervoerder en maatschappij, dan zal hij vernemen, dat de klacht, die men telkens opnieuw hoort, is: de grondtarieven zijn te hoog. Daardoor wordt al het vervoer, voornamelijk het stukgoederenvervoer gedreven naar de schipperij, en wanneer de afstand niet te groot is naar de auto-ondernemingen.

Ik breng nogmaals in herinnering, dat dit alles voor een groot deel zijn oorzaak vindt hierin, dat in de crisisjaren, toen de steenkolen zoo schaarsch waren, de directie een groot aantal goederen, die met de spoorwegen zouden kunnen zijn vervoerd naar de z.g. „natte plaatsen" niet heeft willen willen accepteeren; dezé goederen werden van het vervoer per spoorweg uitgesloten, dat mocht niet. Men heeft dus kunstmatig, door Overheidsmaatregelen, dat vervoer gedreven naar de schipperij, en nu kost het buitengewoon groote moeite, om dat vervoer weer van de schipperij terug te halen. Dat lukt niet anders dan met belangrijke verlaging der tarieven.

Ik wil graag erkennen, dat wanneer men in dit opzicht zou overgaan tot verlaging der tarieven, zulks in den aanvang vermindering van opbrengst ten gevolge zou hebben, maar ook ten deze moet gelden het oud-Hollandsche gezegde: de cost gaet voor de baet uit. De spoorwegen moeten langer bestaan dan vandaag en morgen, en wanneer men nu met het prijsgeven van enkele voordeelen voornamelijk het stukgoederenvervoer betreffende weer wat gaat herwinnen, zal daaruit op den duur weer winst voor het bedrijf kunnen voortkomen.

De malaise bij de spoorwegen zit op het oogenblik voornamelijk in het binnenlandsche goederenverkeer, en is een direct uitvloeisel van de maatschappelijke malaise, waarin wij verkeeren.

Het binnenlandsch goederenverkeer is, naar ik meen, in het afgeloopen jaar met 17 millioen teruggeloopen, op het buitenlandsch verkeer heeft men een 7 millioen gewonnen, het personenverkeer is bijna stationnair gebleven, men heeft er ongeveer 3 millioen meer uit weten te halen.

Wanneer de spoorwegmaatschappij zich sterk zou willen stellen om voor de toekomst klaar te zijn, wanneer er weer eenige opleving komt, die toch eindelijk wel eens zal komen, zal zij nu den vervoerder naar zich toe moeten halen, door verlaging der tarieven, om straks, wanneer het vervoer weer meer uitgebreid zal worden, daarmee weer winst te maken.

(van Braambeek.)

Men ziet dat op het oogenblik in Noorwegen. Daar zijn ook de goederentarieven weer verlaagd. Men heeft ook dezer dagen in de courant kunnen lezen, dat in Engeland, waar de spoorwegen door particuliere maatschappijen worden geëxploiteerd, de tarieven worden verlaagd tot aan 50 pct. boven de vóóroorlogtarieven. Ik zou de Regeering willen vragen, of zij in hetgeen in het buitenland geschiedt geen aanleiding vindt, om ook de tarievenpolitiek van de Nederlandsche spoorwegen nog eens ernstig onder de loupe te nemen. Er is al eenige verbetering gekomen, dat stem ik toe. Op het punt van het goederenvervoer is men niet zoo achterlijk als op het punt van het reizigersvervoer, waar men buitengewoon traag is met het invoeren van verbeteringen.

Men heeft bijv. minimum-gewicht per collo voor stukgoederenvervoer teruggebracht van 50 tot 30 K.G. en daarmede is men gekomen tot een verlaging van den minimumvrachtprijs van 80 tot 45 cent per collo, terwijl het bestelloon in de groote steden verminderd is van 85 tot 65 cent.

Bij het snelvervoer staat het nog heel raar. Het snelvervoer heeft een tarief, dat 50 pct. hooger is dan voor het gewone verkeer. Maar daaraan wordt tevens vastgekoppeld de spoedbestelling met een verhooging van prijs van 10 cent per K.G. en een minimum van 30 cent per collo. Veel te duur dus. Op dat gebied zou door den invloed der Regeering nog wel het een en ander te doen zijn.

Maar op het gebied van het personenvervoer lijkt het mij, dat wij zeer achteraan komen. Zoo is bijv. door de Nederlandsche spoorwegen het locaalverkeer totaal kapot gemaakt. Men heeft nog wat buurtverkeer rondom Utrecht, maar als systeem heeft men het locaalverkeer vernietigd. Nu moet men zich even de positie voorstellen. Op het oogenblik beschikken de Nederlandsche spoorwegen over tientallen locomotieven, waarvoor geen emplooi is. Materieel is er voldoende. Steenkolen zijn er genoeg te krijgen en men heeft ook het personeel er voor, zoodat het locaalverkeer weer zou kunnen worden ingelegd, zonder dat daarmede beduidende kosten gepaard zouden behoeven te gaan. Door de wederinstelling van het locaalverkeer leert men het publiek weer reizen. Ik wijs bijv. op Groningen. Dat is het handelsmiddelpunt van de provincie Groningen en de menschen uit de provincie waren gewoon op marktdagen per spoorweg naar de stad te reizen om daar hun inkoopen te doen. Maar door het uitschakelen van het locaalverkeer is het personenvervoer naar het station Groningen buitengewoon sterk ingekrompen; er is bitter weinig van overgebleven.

Wanneer men de tarieven van de Nederlandsche spoorwegen in handen neemt, dan komen daarin de locale tarieven voor, maar..... zij worden eenvoudig niet toegepast.

Eén van de bezwaren, die dunkt mij te recht tegen het tarief van het personenverkeer worden aangevoerd, is, dat er absoluut geen rekening wordt gehouden met den afstand. Ik bedoel hiermede, dat de spoorwegen een even hoog tarief toepassen voor een afstand van 10 K.M., als voor een afstand van 100 K.M. en toch zijn de kosten voor de spoorwegondernemingen voor een lang traject uit den aard der zaak geringer dan voor een kort stuk en door verandering hierin te brengen zullen de menschen aangemoedigd worden lange afstanden niet te laten loopen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal al de vormen en tarieven hedenmiddag hier niet gaan behandelen; ik gevoel zelf, dat ik daarin te wijdloopig zou worden, maar op één onderdeel wil ik, omdat dit in de pers ook nogal wat stof heeft opgejaagd, toch nog even de aandacht van de Regeering vestigen. Kilometerkaarten, gezelschapsbiljetten, Zondagverkeer en verkeer op den vrijen Zaterdagmiddag wil ik allemaal laten loopen, maar ik wil den Minister wel vragen, of ook hij niet met mij van oordeel is, dat b.v. de tarieven voor het rijwielvervoer absoluut ondeugdelijk zijn. In de eerste plaats heeft men voor het sneltreinverkeer een tarief van f 1,25, voor het gewone verkeer een tarief van f 0,60 per rijwiel, maar nu is mij gebleken uit informaties, die ik daaromtrent heb ingewonnen, dat inderdaad dat rijwielverkeer aan de spoorwegen buitengewoon veel last veroorzaakt, en dat er daarom een behoorlijke belooning voor dat vervoer moet worden genomen. Nu is er echter een terrein, waar dat vervoer weinig last geeft, en dat is, als er geen overlading plaats heeft, wanneer aan het station van afgifte het rijwiel in een wagon wordt geplaatst en er weer wordt uitgehaald aan het station van bestemming, zonder dat er overlading heeft plaats gehad. Want de groote moeilijkheid bij dit vervoer is de overlading op de drukke hoofdstations, de centrale punten als Utrecht, Arnhem, Zwolle, den Bosch, Amsterdam, enz.

Zou het nu niet overwogen kunnen worden, dat rijwieltarief bij niet-overlading te gaan verlagen, want op dit oogenblik ziet men dit, dat de menschen hun rijwiel gaan gebruiken om de hooge spoorwegkosten te ontloopen. Men gebruikt zijn rijwiel, omdat er geen locaal tarief is en gaat den tocht per fiets ondernemen, maar juist als er een passend locaaltarief gemaakt wordt en het rijwieltarief daalt, zal daardoor het vervoer toenemen, zal men rijwiel en reiziger vervoeren.

Over de eerste klasse heb ik reeds gesproken. Ik zou nog deze vraag willen stellen: zou het geen tijd worden de damescoupé's op te heffen in rijtuigen met zijgang, want ik begrijp niet, waarom men daar zoovele meest onbezette damescoupé's handhaaft.

Mijnheer de Voorzitter! Met dit alles heb ik geprobeerd duidelijk te maken, dat er aan de spoorwegen inderdaad, naar het mij in alle bescheidenheid wil voorkomen, nog het een en ander te verbeteren is, waardoor wij een meer zuivere rekening en een meer ontwikkeld verkeer zouden kunnen krijgen. Nu is omtrent deze aangelegenheid in de pers ook nogal wat geschreven. Door verschillende couranten is de idee geopperd — en in verschillende vereenigingen van spoorwegpersoneel is dit ook naar voren gekomen —, of het niet tijd zou worden, dat de Minister naar dit alles eens een onderzoek zou gaan instellen.

Daarom zou ik den Minister als vijfde vraag willen stellen:

> „Wil de Minister een commissie instellen, waarin de vakbonden zijn vertegenwoordigd en die zal hebben te onderzoeken of en op welke wijze de maatregelen in het bedrijf moeten worden genomen, die de exploitatie meer loonend zullen maken?"

Ik herinner er aan hoe de Hoefijzer-redacteur van het *Handelsblad* ook aandrong op een dergelijke commissie en hoe in de pers reeds het bericht verschenen is, dat een dergelijke commissie door den Minister was ingesteld, maar het is mij gebleken op een vraag, die ik daaromtrent aan den ambtsvoorganger van Zijn Excellentie stelde, dat dit bericht onjuist was.

Wanneer een dergelijke commissie zou worden aanvaard, dan ligt daarin opgesloten, dat men evenmin als ik de zekerheid heeft, dat wat op het oogenblik allereerst moet worden gedaan om een sluitende rekening te maken, moet worden verkregen door verslechtering der arbeidsvoorwaarden van het personeel, zooals de raad van commissarissen in zijn brief aan den Minister heeft geschreven.

Dan sluit dat in zich, dat niet voortgegaan wordt op den weg van een verdere doorvoering dezer verslechteringen, maar dat men de quaestie zoo wil bezien, dat men eerst het bedrijf eens gaat bekijken en verschillende dingen gaat vergelijken, zooals die in het buitenland bij de spoorwegen zijn toegepast, dat men ook eens enkele proeven wil nemen en naar de resultaten en gezichtspunten, die daaruit voortkomen, zien welke maatregelen dienen te worden genomen.

Dat zal naar mijn meening het logische gevolg moeten zijn van het instellen eener zoodanige commissie, en als 6de vraag heb ik dan ook den Minister gesteld:

> „Zoo de Minister vraag 5 bevestigend beantwoordt, zullen dan geen verslechteringen in de arbeidsvoorwaarden van het personeel worden ingevoerd, loopende dit onderzoek?"

Er is door het geheel dezer ingevoerde verslechteringen

(van Braambeek e. a.)

onder het personeel een geest van buitengewone ontstemming opgeroepen en dat personeel is gaan samenloopen door middel van de vakbonden, die elkander te voren op de meest felle manier bevochten; ik herinner aan de klaagtoonen die daaromtrent bij de Waterstaatsbegrooting door den geachten afgevaardigde den heer Hermans zijn geuit.

Dat ondanks dien toestand van antagonie, die er bij de vakbonden heerschte, zij toch gekomen zijn tot een grondslag van samenwerking, zooals ik dien zooeven heb geschetst, moge den Minister een ernstige aanwijzing zijn, dat, doorgaande in deze richting, weer vandaag of morgen de maat bij dit personeel vol zal kunnen loopen.

De vakbonden — laat ik dit onmiddellijk er bijvoegen — zijn omtrent die verslechteringen in contact getreden met de directie der Nederlandsche spoorwegen en omtrent de dingen, die daar dreigen, is van de zijde der directie wel eenige nadere precizeering gekomen, maar de directie heeft zich ten opzichte van de bezwaren der vakbonden maar zeer weinig toeschietelijk getoond. En die geringe toeschietelijkheid zal moeilijk in staat kunnen zijn deze ontstemming te doen verdwijnen.

Mijnheer de Voorzitter! Achter dit alles blijft steeds bestaan de bedreiging, die in de ambtelijke stukken aan het personeel is geuit, dat de arbeidsvoorwaarden van het personeel zullen moeten dienen om de exploitatie van de spoorwegen sluitend te maken. Daardoor blijft voortdurend die toestand van bitterheid en ontevredenheid bestaan. De vakvereenigingen hadden gehoopt en gedacht langzamerhand met deze materieele dingen tot een oplossing te komen. De vakvereenigingen hadden gedacht, dat de tijd aangebroken was, dat zij zich eindelijk meer zouden kunnen gaan wijden aan het meer ideëele gedeelte van hun taak. De vakvereenigingen hadden gedacht, dat zij niet meer bij elke gelegenheid in de toekomst genoodzaakt zouden worden om op te treden als een vijandig element tegenover het spoorwegbedrijf. Niets was voor de vakvereenigingen aangenamer dan dat, waar deze materieele dingen vrijwel een bevredigingende oplossing nabij waren — noodzakelijke voorwaarde voor den verderen arbeid van de vakbonden — zij eindelijk haar werkzaamheden zouden kunnen gaan uitbreiden en naast hun zorg voor verbetering van de arbeidsvoorwaarden, voor de materieele positie van het personeel met de hulp der directie en die van de Regeering ook een deel van de zorg voor het bedrijf op zich zouden kunnen nemen. Ook zij verlangen er naar in hun vakorganisatie te kunnen zien een middel om het bedrijf zoo goed mogelijk en zoo gunstig mogelijk te doen functioneeren.

Excellentie! wij hebben het herhaalde malen geprobeerd bij uw ambtsvoorganger, den heer König, maar hebben te dien opzichte buitengewoon geringe resultaten verkregen. Uw ambtsvoorganger had geen oog voor deze verder strekkende taak van de vakbonden, maar ik hoop, dat u deze nieuwe taak van de vakbonden zult begrijpen, dat u ook zult begrijpen het groote maatschappelijke belang, dat er in gelegen is, wanneer de vakbonden niet telkens en telkens om den strijd voor de materieele dingen zich tegenover het bedrijf zullen moeten stellen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik hoop, dat deze Minister, daarbij mogelijk een grondslag vindende in het rapport van de commissie-Lely, al zal deze grondslag veel verbreed dienen te worden, de vakbonden en de daarin aanwezige krachten zal willen benutten om het bedrijf te vervolmaken. De vakbonden zullen dan worden een maatschappelijk voordeel in den meest volstrekten zin.

De **Voorzitter**: Is de Regeering bereid aanstonds op de gestelde vragen te antwoorden?

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Jawel, Mijnheer de Voorzitter!

De **Voorzitter**: Dan is het woord aan den Minister van Waterstaat.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! De geachte interpellant is zoo welwillend geweest, mij zijn vragen vooraf mede te deelen; daarvoor betuig ik hem gaarne mijn dank. De geachte interpellant heeft eenige belangrijke beschouwingen gewijd aan het even ingewikkelde als netelige vraagstuk van de spoorwegen. Ook ik zal eenige beschouwingen aan dat onderwerp wijden, die waarschijnlijk wel niet geheel parallel zullen loopen aan die van den geachten afgevaardigde.

Wanneer men de tekorten bij de spoorwegen van de baan wil helpen, zijn daarvoor twee wegen: verhooging van de ontvangsten en vermindering van de lasten. Verhooging van de ontvangsten zou een gevolg kunnen zijn van vermeerdering van het vervoer. Met die vermeerdering van het vervoer is het in dezen tijd van malaise al zeer slecht gesteld. Ik behoef in dit verband slechts mede te deelen, dat over de maanden Januari—Augustus van dit jaar wel de totale lasten 11,7 millioen lager waren dan verleden jaar, maar ook de opbrengsten over dat tijdvak 9.8 millioen gulden zijn ten achter gebleven bij die van het vorige jaar, zoodat het tekort over dat tijdvak wel 2 millioen lager is geworden, maar dat is helaas niet te danken aan stijging van opbrengsten.

Zoolang wij geen belangrijke opleving van handel en industrie kunnen waarnemen, zal van een aanzienlijke vermeerdering van het vervoer wel geen sprake zijn.

Kunnen wij nu de inkomsten vermeerderen door wijziging van de tariefpolitiek?

Men kan het tarief verhoogen, maar het spreekt vanzelf, dat daarvan thans geen sprake kan wezen, al zou het theoretisch verdedigbaar zijn. Misschien zou verhooging aanleiding kunnen geven tot vermeerdering van inkomsten, maar in de tegenwoordige omstandigheden worden de tarieven als zoo hoog gevoeld, dat zij, naar mijn meening, niet meer opgedreven kunnen worden, al is men in vergelijking met het buitenland volstrekt niet zeer ver gegaan.

Veeleer zou men geneigd kunnen zijn, ook ter wille van verschillende bedrijven als land- en tuinbouw, of de industrie, de tarieven te verlagen, maar de vraag is, of thans de inkomsten daardoor zouden vermeerderen. Door velen wordt op het oogenblik de stelling verkondigd, dat verlaging van tarief vermeerdering van het vervoer ten gevolge zou hebben, een stelling, welke ik in het algemeen onmiddellijk onderschrijf, maar daarmede is toch niet aannemelijk gemaakt, dat het meerdere vervoer, dat daardoor zou ontstaan, zal compenseeren wat door de verlaging van het tarief is prijsgegeven. Nu is het merkwaardig, dat proeven, door de maatschappijen in den laatsten tijd op dit gebied genomen, tot een ongunstig resultaat hebben geleid. Men had gevraagd om wederinvoering van de kilometerkaarten. In de plaats daarvan hebben de maatschappijen van 1 Juli tot 15 September vacantiekaarten verkrijgbaar gesteld, waarvan de prijs 20 pct. lager was dan het tarief der vroegere kilometerkaarten. Daarop is echter gevolgd achteruitgang van de opbrengst van het vervoer, in plaats van vooruitgang. Ter gelegenheid van de Jaarbeurs heeft men dit jaar speciale kaarten verkrijgbaar gesteld tegen verlaagd tarief, maar het bezoek aan de Jaarbeurs is beneden dat van het vorig jaar gebleven, toen zulk een tarief niet gold.

Hieruit volgt dus, dat het in den tegenwoordigen tijd buitengewoon moeilijk is vooruit te bepalen, dat een bepaalde tariefverlaging zal leiden tot vermeerdering van inkomsten. De tijden zijn te slecht.

Dit nu wil volstrekt niet zeggen, dat ik van meening ben, dat aan de tarieven niets moet worden veranderd. Ik geloof inderdaad, dat deze zaak ernstig moet worden bekeken, maar mijn denkbeelden daaromtrent zijn nog niet zoover gevorderd, dat ik daaromtrent mededeelingen kan doen. Echter kan ik wel zeggen, dat bij de directie der spoorwegen het plan bestaat om bij wijze van proef voorloopig op enkele lijnen, die zich het best daartoe leenen, het buurtverkeer weder in te voeren; zelfs is ter sprake gekomen de wederinvoering van kilometerboekjes. In deze richting wordt dus gezocht om te zien, of men inderdaad door wijziging van de tarieven verhooging van inkomsten zou kunnen krijgen.

(Minister van Swaay.)

Bij de goederentarieven worden door speciale tarieven reeds vele faciliteiten verleend.

Intusschen spreekt het wel vanzelf, dat onze verwachtingen dienaangaande in de eerste tijden niet te hoog gespannen moeten zijn. Verbetering van ingrijpenden aard in de ontvangsten is natuurlijk pas te verwachten, wanneer door algemeene verbetering in den economischen toestand het vervoer weder beduidend toeneemt. Wij zijn dus op het oogenblik aangewezen op vermindering van de lasten.

Hoe kunnen de lasten, die op het spoorwegbedrijf drukken, verminderd worden? Aan de kapitaalslasten valt niet te tornen. Hetgeen uit hoofde van obligatieleeningen aan rente betaald moet worden, kan men alleen verminderen door te zijner tijd die leeningen te converteeren, zooals ook nu pas nog geschied is. Aan het dividend, dat het Rijk garandeert, kan natuurlijk niets veranderd worden; dat hangt samen met contracten, die bij de wet zijn bekrachtigd, en den Staat voor erger hebben behoed.

Vermindering van de lasten moet dus komen uit verlaging van de exploitatiekosten. Nu heeft men in den laatsten tijd in woord en geschrift dikwijls kunnen vernemen, dat het, om die exploitatiekosten te verminderen, toch eigenlijk niet noodig zou zijn aan de personeelsuitgaven te tornen. Men zou die vermindering wel op andere wijze vinden, als men maar ernstig die zaak onder de oogen zag. Het onhoudbare van die stelling moet ik toch even aan de hand van enkele cijfers nader belichten.

De exploitatiekosten over 1921 hebben bedragen 194 millioen gulden, waarvan 129 onder de rubriek: personeelsuitgaven. Wanneer ik dus aan de personeelsuitgaven niet mag tornen, dan zou de geheele bezuiniging moeten gevonden worden op het verschil tusschen die beide bedragen, nl. 65 millioen gulden. Maar in die 65 millioen zit ook de geheele kolenrekening. Die kolen heb ik absoluut voor het bedrijf noodig en daarop kan, afgezien van prijsdaling, in beginsel niet bezuinigd worden. Trek ik van het totaal exploitatiekosten de kolenrekening af ten bedrage van 31 millioen, dan houd ik over 34 millioen aan exploitatiekosten. In die 34 millioen zitten nu alle kosten van herstelling en onderhoud van locomotieven, rijtuigen, weg, enz. Nu vraag ik: bestaat er eenige mogelijkheid, om op die 34 millioen, waarvan dan toch het bedrijf wordt uitgeoefend, een bedrag van 33 millioen te gaan bezuinigen? Dat is toch ten eenenmale buitengesloten.

Men zal mij tegenwerpen: ja, maar in 1921 waren die kolen zoo verbazend duur; thans zijn ze veel goedkooper geworden. Goed, laat ik dan eens aannemen, dat de kolen in 1921 zoo duur geweest waren als nu; de kolenrekening zou dan 12 millioen minder bedragen hebben, maar hoe worden dan de cijfers? Dan zou er toch in elk geval op die 34 millioen nog een bedrag van 21 millioen moeten bespaard worden en het is duidelijk, dat ook zoo iets eenvoudig nog een onmogelijkheid is. Men kan niet op zulk een post van 34 millioen 21 millioen besparen.

Daaruit volgt voor mij onomstootelijk, dat men, wanneer de rekening van het spoorwegbedrijf sluitend moet worden, dan niet dien grooten post van de personeelsuitgaven onaangetast kan laten, maar ook daarvan iets moet zien te halen. Van uitsluitend verhaal op het personeel is natuurlijk nooit sprake geweest.

Nu vraagt mij de geachte afgevaardigde, welke middelen ik denk te kiezen om aan de tekorten een einde te maken. Ja, Mijnheer de Voorzitter, wat ik allemaal denk te doen, daarover kan ik mij op het oogenblik moeilijk uitlaten, want ik ben nog lang niet uitgedacht. Ik kan dus op dit moment alleen meedeelen, welke maatregelen genomen worden of zullen worden, waarvan sommige reeds in werking, andere nog in voorbereiding zijn.

Behalve dan verschillende kleinere maatregelen tot bezuiniging, kan ik de volgende 20 maatregelen opnoemen, waarvan bezuiniging is te verwachten:

1°. Bij Koninklijk besluit van 28 Februari jl. zijn de diensttijden van het personeel verruimd, ten einde deze zoo rationeel mogelijk te regelen. Hierdoor wordt een besparing verkregen van naar schatting ongeveer 5 millioen.

2°. Door wijziging van de Spoorwegwet is gelegenheid gevonden om bij Koninklijk besluit van 9 Augustus jl. de bewaking van de overwegen op de hoofdspoorwegen hier en daar te beperken of op te heffen, hetgeen naar schatting een besparing zal geven van ongeveer 2 millioen.

3°. In October 1921 is — dit in verband met een der vragen van den geachten afgevaardigde — reeds een commissie benoemd van post- en spoorwegambtenaren, ten einde na te gaan, in hoeverre door samenwerking van de beide bedrijven besparing zou kunnen worden verkregen. De commissie vergadert, naar ik verneem, geregeld, maar, ofschoon al een jaar in functie, heeft zij tot nog toe geen geformuleerd voorstel aan de Regeering doen toekomen; wel een bewijs, dat de quaestie van de bezuiniging nog niet zoo heel eenvoudig is, zelfs niet voor een bepaald onderdeel.

4°. Het personeel van de hoofdadministratie is met 10 pct. verminderd, waarbij het aantal verplichte kantooruren is verhoogd, terwijl voorts is opgelegd de verplichting om gedurende drie dagen per week des avonds twee uur bureauwerk te verrichten, indien het noodig blijkt. Men heeft dus op die manier gekregen een „elastisch" kantoorpersoneel, dat naar gelang van de behoefte meer arbeid in de week kan presteeren.

5°. De contrôle op den omloop van eigen materieel en de berekening van de vergoeding, verschuldigd voor vreemd materieel, zijn vereenvoudigd.

6°. Het onderzoek van rijtuigen, voorgeschreven bij art. 54 van het Algemeen Reglement voor den Dienst, geschiedt thans periodiek en niet meer na het afleggen van een bepaald aantal kilometers; die kilometers behoeven derhalve niet meer geteld te worden, zoodat het bureau, dat daarvoor was aangewezen, thans overbodig is geworden.

7°. De bezoldiging van het personeel op uurloon is onlangs met 10 pct. verlaagd.

Dat geeft ongeveer een millioen bezuiniging.

8°. Het aantal secties, waarin het net voor den dienst van Weg en Werken is verdeeld, is reeds met twee verminderd. In dezen geest wordt verder naar vereenvoudiging gestreefd.

9°. Het hoofdmagazijn te Haarlem is met dat te Tilburg vereenigd.

10°. De uitvoering van een aantal groote werken, die in voorbereiding waren en die uitstel gedoogden, is opgeschort.

11°. De uitstaande 7 pct. geldleeningen worden geconverteerd in 5½ pct. leeningen.

12°. Op een aantal baanvakken zijn de bestelgoederentreinen opgeheven en worden de bestelgoederen nu vervoerd met reizigerstreinen.

13°. Er zijn eenige benzine-motorrijtuigen aangekocht om op baanvakken met gering verkeer daarmede een proef te nemen. Men meent op die wijze op die baanvakken bezuiniging te kunnen bereiken.

14°. Het was de bedoeling den Nederlandsch Westfaalschen spoorweg te naasten en een wetsontwerp wordt voorbereid om het Nederlandsche deel van de lijn Almelo—Salzbergen te naasten, maar door aanneming van de motie van den heer Marchant heeft deze Kamer als haar meening te kennen gegeven, dat met die bezuiniging, althans voor N.W.S.M., nog iets moet worden gewacht, in de verwachting, dat de baten nog grooter zullen worden.

15°. Aankoop van den Zuidhollandschen Electrischen Spoorweg is in voorbereiding.

16°. Van een aantal dienstkleedingstukken is de draagtijd verlengd, andere worden vereenvoudigd en weer andere afgeschaft.

17°. Met ingang van 1 Januari 1923 zal de algemeene loonsverlaging of wel, indien de keuze daarop valt, de korting voor het pensioen intreden, met een bezuiniging van ongeveer 7 millioen.

18°. Het dienstvervoer uit gunst, d. i. het doen vervoeren door het personeel van kleine zendingen op adreskaarten, waarvoor 5 cent wordt betaald, en van groote zendingen op dienstvrachtbrieven, waarvoor 10 cent wordt betaald, wordt ingetrokken.

19°. De indeeling in loonklassen wordt herzien.

(Minister van Swaay.)

20°. Eigen electrische centrales worden zooveel mogelijk opgeheven en aansluiting aan algemeene centrales bevorderd.

Voortdurend wordt nog door de directie en haar staf gezocht naar verdere maatregelen, die tot bezuiniging of vereenvoudiging kunnen leiden, en de Regeering zal ook volstrekt niet schromen om, als zij meent dat maatregelen in dien zin noodig zijn, die aan de directie op te leggen. Maar in verband met die bezuiniging moet ik toch nog een opmerking maken. De directie van de spoorwegen heeft reeds het vorige jaar bij dienstorder het personeel er op gewezen, van hoe groot belang bezuiniging was en gevraagd, als men werkelijk middelen kon aanwijzen, welke tot bezuiniging konden leiden, die ter kennis van de directie te brengen. De directie heeft daarvoor zelfs belooningen uitgeloofd. De vorige week heeft de directie die dienstorder herhaald, waarbij zij er over klaagt, dat zoo uiterst weinig aanwijzingen haar bereikt hebben. Als men den geachten afgevaardigde hoort, die een heele serie punten bespreekt, waaruit bezuiniging zou kunnen voortkomen, zou men zeggen: waarom zijn die punten niet reeds lang ter kennis van de directie gebracht? Of is de practische waarde van die punten geringer dan het lijkt?

Ik sta dus op dit oogblik op het standpunt, dat de voorgestelde maatregelen onverwijld ten uitvoer moeten worden gebracht, wil men nog niet verder in den put komen. Als deze maatregelen doorgaan, zullen de exploitatiekosten, vergeleken met die van 1921, ongeveer 32 tot 34 millioen minder bedragen. Daaronder zijn begrepen 12 millioen aan lagere kolenkosten en ongeveer 4 millioen wegens mindere vernieuwing van den bovenbouw, omdat de achterstand van den oorlogstijd dan zal zijn ingehaald, waartegenover dan de werking van de periodieke loonsverhooging doorgaat.

Dat bedrag zou dus voldoende zijn om de rekening sluitend te maken, doch alleen natuurlijk, wanneer de opbrengsten niet verder achteruit gaan. Wat er ten slotte moet gebeuren als de opbrengst steeds blijft dalen, kan ik natuurlijk niet voorspellen. Wanneer men ten slotte de zaak zoo opvat, dat men zegt: het bedrijf moet altijd en onder alle omstandigheden sluitend zijn, dan zegt men natuurlijk iets waaraan onmogelijk is te voldoen, want wanneer er zoo goed als in het geheel geen vervoer meer zou zijn, zou men toch kosten hebben. Het streven moet zijn om, voor zoover het mogelijk is, in verband met de omstandigheden, een sluitende bedrijfsrekening te verkrijgen, en nu zegt de geachte afgevaardigde: dan moogt gij aan de loonen heelemaal niet tornen, maar dat is een stelling die ik bestrijd.

Daarvoor zou alleen te zeggen zijn, wanneer het loon daardoor zou dalen beneden een redelijk peil, wanneer het lager zou worden dan in overeenkomstige bedrijven en lager dan hetgeen voor een behoorlijk levensonderhoud van het personeel noodig is. Men moet daarbij niet uit het oog verliezen, dat de loonregeling juist nog gekomen is in een tijd, waarop de loonen over het algemeen het hoogste punt hadden bereikt: was het een jaar later geschied, dan zouden de loonen hoogstwaarschijnlijk belangrijk lager zijn gesteld.

Nu vraagt de geachte afgevaardigde verder: wil de Minister er toe medewerken, dat een zuivere rekening wordt opgezet?

De taak om voor de spoorwegen, de belangen van den Staat als eigenaar daarin begrepen, een geheel zuivere rekening op te zetten, is niet zoo gemakkelijk. De geachte afgevaardigde wijst er op, dat verschillende diensten door de spoorwegen gratis aan het Rijk worden bewezen, maar hij vergeet te letten op deze eenvoudige waarheid, dat de verhouding tusschen Rijk en spoorwegen is een samenhangend geheel van wederzijdsche rechten en verplichtingen. Liet men voortaan het Rijk voor die diensten betalen, dan zou men ook de spoorweghuur moeten verhoogen. Men kan dus op het oogenblik niet zeggen, dat de spoorwegen dit dienstbetoon voor niemendal doen. Daarmede is al rekening gehouden in vroeger tijd, toen vastgesteld werd welke huursom door de spoorwegen betaald zou worden. De vergoeding voor de post wordt trouwens door de post zelf betaald. Te haren laste wordt 5 millioen aan 's Rijks kas te goed geschreven. Natuurlijk zou de post het ook kunnen geven aan de spoorwegen en dezen het weer aan het Rijk geven als gedeeltelijke compensatie voor de intering. Ik vrees alleen, dat, wanneer men eens een geheel zuivere rekening zou gaan maken met behoorlijke rente voor alle kapitalen, die vroeger door den Staat in den aanleg zijn gestoken, en met de noodige afschrijvingen, de berekening heel ongunstig zou uitvallen, en daaruit niet de conclusie zou kunnen worden getrokken, dat de omstandigheden zoo zijn, dat men niet aan de personeelsonkosten mag tornen.

Een poging om een eenigszins zuivere rekening over te leggen vindt men in het conto finto, dat jaarlijks aan de Staten-Generaal wordt overgelegd. Men kan die rekening natuurlijk critiseeren en zeggen, dat sommige posten van een te zwarten kant bekeken zijn, maar in allen gevalle durf ik beweren, dat bij een „zuivere rekening" de heer van Braambeek zou schrikken van den toestand, en daaruit voor het personeel niet veel zou kunnen halen. In zake de afschrijvingen worden op het oogenblik nieuwe voorstellen verwacht, waarbij de directie op grond van haar ervaring in het bedrijf betrouwbare afschrijvingspercentages zal voorstellen.

Voorts vroeg de geachte afgevaardigde, of de Regeering, ten einde behoorlijke concurrentievoorwaarden tusschen de spoorwegen en daartegenover de binnenschipperij en de autodiensten te bewerkstelligen, niet kan medewerken tot een bijdrage voor kosten van onderhoud van land- en waterwegen. Begrijp ik den geachten afgevaardigde goed, dan zou hij willen terugkeeren tot een tolheffing, een soort belastingheffing van scheepvaart en autoverkeer, ten einde den spoorwegen gelegenheid te geven meer vervoer tot zich te trekken. De vergelijking van gewone wegen en waterwegen met spoorwegen gaat toch niet geheel op. De spoorbaan wordt gebouwd uitsluitend voor het spoorwegbedrijf; geen anderen dan spoorwegondernemers kunnen er practisch gesproken gebruik van maken, terwijl de wegen en waterwegen beschikbaar zijn voor een ieder. De geachte afgevaardigde begrijpe bovendien goed, dat, wanneer men met deze materie begint, dat zoo diep ingrijpt, dat het niet alleen tot den Minister van Waterstaat beperkt blijft, maar dat ook andere Departementen er mee gemoeid zouden zijn. Intusschen kan ik wel verklaren, dat bij de Regeering wel reeds de vraag is gerezen, of het niet tijd is, het geheele verkeersvraagstuk eens onder de oogen te zien. Wanneer dat eens breed werd bekeken, en daarbij alles zijn beurt kreeg, zouden vragen als de geachte afgevaardigde opperde, vanzelf aan de orde komen. Nadere mededeelingen kan ik nog niet doen, omdat de zaak nog in het eerste stadium van overweging verkeert.

Verder vroeg de geachte afgevaardigde, of ik een commissie wilde instellen, waarin ook de vakbonden zouden zijn vertegenwoordigd, die zal hebben te onderzoeken wat er nog zal kunnen worden gedaan.

Mijnheer de Voorzitter! Ik begin met uitdrukkelijk te verklaren, dat ik hier geen bindende toezegging wil doen en ik zeg dat met nadruk, opdat men uit hetgeen ik verder ga zeggen niet afleide, dat ik hier bepaalde toezeggingen doe. Wel wil ik erkennen, dat ik, in verband met hetgeen ik juist over het verkeersvraagstuk heb gezegd, tegenover een commissie niet geheel afwijzend sta, maar ik moet eerst voor mij zelf voldoende klaarheid hebben, welke taak ik aan die commissie moet opdragen en welke punten zij zal hebben te onderzoeken. Ik wil mij in die zaak eerst verder inwerken, om aan een commissie, die zich in subcommissies zou kunnen splitsen, de noodige aanwijzingen te kunnen geven, in welke richting het onderzoek door de Regeering wordt verlangd. Zonder mij op het oogenblik ook maar tot iets te binden, zeg ik dus alleen: ik sta hier niet geheel afwijzend tegenover.

Maar wat de vraag betreft, die hieraan wordt vastgeknoopt, of, als een commissie wordt ingesteld, de genoemde maatregelen inmiddels achterwege blijven, Mijnheer de Voorzitter, dat is voor mij onaannemelijk. Ik heb zoo straks reeds betoogd, dat wij met den meesten spoed deze maatregelen moeten invoeren, anders komen wij hoe langer hoe meer in het gedrang. Juist de omstandigheid, dat de opbrengsten op het oogenblik zelfs nog achteruit gaan, noopt ons er toe, nog maar steeds door te zoeken naar verdere middelen ter bezuiniging. Wanneer de directie ten slotte zou ver-

(Minister van Swaay e. a.)

klaren: nu zijn wij uitgezocht, dan zou het kunnen zijn, dat een commissie toch nog een en ander vond, maar daarop kunnen reeds gevonden maatregelen niet wachten, vooral wanneer een commissie met ruime, niet tot de spoorwegen beperkte opdracht mocht worden ingesteld.

Hetgeen de heer van Braambeek meedeelde omtrent de organisatie en de indeeling van de verschillende diensten, Mijnheer de Voorzitter, ik kan best voelen, dat daar iets van waar kan zijn, maar dat is toch een zaak, die zeer serieus moet worden bekeken. Ik krijg ook wel eens het gevoel, niet alleen bij de spoorwegen, maar ook wel bij andere bedrijven, dat er dingen zijn, die eenvoudiger zouden kunnen gaan, maar om nu den juisten weg aan te wijzen en te zeggen: zóó moet mij het doen, is een tweede! Intusschen, ik wil gaarne den geachten afgevaardigde toezeggen, dat ik volkomen bereid ben om te doen wat ik kan om ook in die richting te bezuinigen en de zaak te vereenvoudigen.

De heer **van Braambeek**: Mijnheer de Voorzitter! In mijn antwoord aan den Minister zal ik kort kunnen zijn. Voor de vele dingen, die de Minister ons voor de toekomst alreeds heeft gezegd te willen overwegen, kan ik niet anders dan het gebruikelijke woord van erkentelijkheid uiten. Voor bijna het geheele terrein, dat ik in mijn eerste uiteenzetting heb betreden, kan gelden, dat de Minister zoogoed als nergens afwijzend tegenover staat, maar aan de toezeggingen, die de Minister heeft gegeven, heeft men ook zoogoed als geen houvast!

De Minister heeft ook wel den indruk, dat hier en daar mogelijk wat veranderen kan, maar meer niet. Het is begrijpelijk, dat Zijn Excellentie na den korten tijd, dien hij aan het Departement van Waterstaat zetelt, nog niet alle onderdeelen van het bedrijf zoo meester is, dat hij ver strekkende toezeggingen zou kunnen doen; dat zou niemand kunnen in zoo'n korten tijd. Maar toch geloof ik, dat de Minister op één gebied wel een beetje meer toeschietelijk had kunnen zijn, en dat voornamelijk, om met de deur in huis te vallen, ten aanzien van de gevraagde commissie.

De Minister erkent, ook door de houding, die hij aanneemt, dat niet algemeen de zekerheid bestaat, dat de organisatie en de tarievenpolitiek en het geheele beheer van de spoorwegen zijn, zooals men zou mogen en moeten verlangen.

Als men die gedachte heeft, dan zou toch het minste, wat de Minister kan toezeggen, moeten zijn: ik wil die commissie, alleen kan ik op het oogenblik nog niet toezeggen, hoe groot die commissie zal zijn, en hoe ik de taak, die ik aan die commissie zal opdragen, precies zal omschrijven. Maar ik wil wel toezeggen, dat ik een dergelijke commissie in het leven wil roepen.

Maar zelfs daaromtrent behoudt de Minister zich nog alle vrijheid voor. De Minister staat er niet afwijzend tegenover, maar hij wil ook geen toezegging doen. Het kan vriezen, het kan ook dooien, maar intusschen weet de Kamer niet, wat het weer in de toekomst zal brengen, of men de schaatsen uit het vet zal moeten halen, dan wel of men ze er nog maar een tijdje in moet laten hangen. Ik geloof, met het oog op het groote belang, dat aan dergelijk onderzoek vastzit — wat op het oogenblik vrijwel door geheel Nederland gewenscht wordt — dat het gewenscht is dat de Kamer zich daarover uitspreekt. Ik heb daarom de eer voor te stellen de navolgende motie:

> „De Kamer, van oordeel, dat het niet wenschelijk is, de arbeidsvoorwaarden in voor het personeel ongunstigen zin te wijzigen, alvorens een onderzoek naar de organisatie en de gestie van het bedrijf is ingesteld, waaraan ook de vakbonden deelnemen,
>
> gaat over tot de orde van den dag."

Mijnheer de Voorzitter! De Minister zal noch uit mijn uiteenzetting, noch uit deze motie kunnen halen, dat de maatregelen, die reeds genomen zijn, weer moeten worden ingetrokken. Maar ik heb alleen de vraag willen voorleggen, of het wel wenschelijk is, dat, indien een onderzoek wordt ingesteld, maar vast op de resultaten van dat onderzoek vooruit wordt geloopen en op afbetaling maar reeds verslechteringen voor het personeel worden ingevoerd. Men zal toch ten minste de resultaten van het onderzoek moeten afwachten om daarop zijn maatregelen te bouwen.

(van Braambeek.)

Op één voornaam punt heeft de Minister getracht mij kortelings tegen te spreken, nl. ten aanzien van den wensch, dien ik geuit heb, dat een zuivere concurrentieverhouding in het leven geroepen zou worden tusschen schipperij en autoondernemingen en de spoorwegen. De Minister heeft zich daarvan afgemaakt met een mededeeling, dat ik ook vroeger al eens ben tegengekomen. Hij zeide, de spoorwegen, met hun kunstwerken en gebouwen, dienen uitsluitend voor het spoorwegbedrijf, maar de wegen dienen voor iedereen. Deze opmerking is in haar algemeenheid natuurlijk juist, maar ik wil er Zijn Excellentie op attent maken, dat die bewering toch niet geheel en al juist is, want in de Spoorwegwet staat, dat de spoorwegen beschikbaar gesteld moeten worden voor iedere andere spoorwegonderneming, waarvan de Minister het noodig oordeelt, dat zij er gebruik van maakt, de z.g. *running power*. De Minister kan dus iedere spoorwegonderneming op de spoorwegen toelaten, waarvan hij dat raadzaam oordeelt. Met de wegen staat dat een beetje anders. Maar ik heb juist om maatregelen voor die ondernemingen gevraagd, omdat juist die ondernemingen in groote hoofdzaak de onderhoudskosten voor het Rijk veroorzaken.

Wanneer er gelegd wordt een zekere belasting op de schipperijen, gebeurt dat, omdat de schippersondernemingen en ook de afzonderlijke schippers bijna bij uitsluiting gebruik maken van onze groote waterwegen en daarvoor juist de kosten van onderhoud worden gemaakt. Hetzelfde geldt bij de landwegen. Wanneer men er met de fiets over gaat, of als er voetgangers over gaan, levert dat niet zulke groote kosten op voor onderhoud en herstellingen, maar het zijn juist de groote ondernemingen, die voor haar zware vrachten geregeld van die wegen gebruik maken, die de wegen vernielen en daardoor de groote kosten van onderhoud veroorzaken. Dus ook op dat gebied zouden er door de Regeering verschillende maatregelen kunnen worden getroffen.

Ik heb er absoluut geen bezwaar tegen, dat behalve deze Excellentie in deze zaak ook nog gekend zouden moeten worden de Minister van Financiën of misschien de Minister-President. Als dat het bezwaar van dezen bewindsman mocht zijn, kan ik hem daaromtrent de meest geruststellende verzekering geven.

Ik meen, en dat wil ik gaarne als het resultaat van deze besprekingen mededeelen, dat als geheel de Minister tegenover het groote vraagstuk van de spoorwegen in verband met de onderwerpen, welke ik daarbij heb aangeroerd, een niet onsympathieke houding aanneemt. Integendeel, hij wil het geheele vervoersvraagstuk nog eens onder de oogen zien en nagaan, of daar ook maatregelen op toe te passen zijn. Dat is een toezegging, die inderdaad tot verheugenis kan stemmen, maar ik zou toch gaarne zien, dat de Minister in zijn toezegging nog iets verder ging, nl. ten opzichte van het spoorwegpersoneel. Wanneer de motie, die ik de eer had, zooeven op uw bureau te mogen deponeeren, Mijnheer de Voorzitter, mocht worden aangenomen, — en de Minister staat er niet zoo per se tegenover, dat hij zal moeten erkennen, dat het onredelijk zou zijn bij instelling eener commissie te gelijker tijd door te gaan met het treffen van maatregelen van verslechtering voor het personeel —, dan behoort daaraan ook onverbrekelijk vast te zitten, dat geen verdere verslechteringen voor het personeel moeten plaats hebben, wat zonder bezwaar kan. Ik geloof, dat de vraag, daaraan een vaste toezegging in dien geest te koppelen, niet onredelijk is, en ik hoop, dat de Kamer in dit opzicht aan mijn motie steun zal willen verleenen.

Nu zal straks zonder twijfel de mededeeling komen, dat de Kamer dit alles niet zal kunnen overzien, dat zij op al die aangeroerde onderwerpen niet zal kunnen ingaan. Ik stem dit reeds bij voorbaat toe, zoodat de heer Hermans reeds nu deze moot uit zijn rede kan schrappen, want ik erken zelf,

(van Braambeek e. a.)

dat de Kamer over al die onderdeelen niet een uitspraak zou kunnen doen. Maar ik vraag ook niet een uitspraak omtrent al deze dingen, die ik reeds heb aangevoerd. Ik vraag niet anders dan een onderzoek daarnaar. Ik kan mij dan ook niet voorstellen, welk bezwaar van de zijde van deze Kamer in dit opzicht zou kunnen worden opgeworpen, dat zij niet zou kunnen voldoen aan het groote verlangen, dat het gansche vervoerende publiek in dit opzicht koestert. Ik beveel dan ook mijn motie in de welwillende overweging van de Kamer aan.

De **Voorzitter**: Door den heer van Braambeek is ingediend de volgende motie van orde:

„De Kamer,

van oordeel, dat het niet wenschelijk is de arbeidsvoorwaarden in voor het spoorwegpersoneel ongunstigen zin te wijzigen alvorens een onderzoek naar de organisatie en de gestie van het bedrijf is ingesteld, waaraan ook de vakbonden deelnemen,

gaat over tot de orde van den dag."

Deze motie van orde is mede-onderteekend door de heeren van der Waerden, Albarda, van den Tempel, Brautigam en Duys en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, deze motie van orde te behandelen te gelijk met deze interpellatie.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: De heer van Braambeek heeft thans gelegenheid gehad in tweede instantie te spreken.

Er zijn echter eenige leden, die ook nog opmerkingen wenschten te maken. De lijst is waarschijnlijk nog niet vol, zoodat ik voorzichtigheidshalve voorstel om per lid een spreektijd te bepalen van een half uur hoogstens.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Smeenk**: Mijnheer de Voorzitter! De eerste vraag, die bij deze interpellatie kan worden gesteld, is deze, of het spoorwegbedrijf per se moet hebben een sluitende exploitatie.

Men kan zeer wel op goede gronden verdedigen, dat dit niet onder alle omstandigheden het geval behoeft te zijn, gezien het groote algemeene belang, dat door het spoorwegbedrijf wordt gediend en dat ook medebrengen kan bijv. de exploitatie van lijnen, die lange jaren, misschien wel duurzaam, een verlies opleveren.

Toch meen ik dat, geheel afgezien van de bijzondere omstandigheden van dit oogenblik, ook op zich zelf het streven naar een sluitende exploitatie van publieke bedrijven in hooge mate aanbeveling verdient. Werken publieke of semipublieke bedrijven voortdurend met een tekort, dan ontstaat er een zekere antipathie tegen dat bedrijf. Dan komt er een sterke aandrang tot particuliere exploitatie ook van die bedrijven, die men eigenlijk om sociale redenen liever ziet in handen van publiekrechtelijke lichamen.

Natuurlijk is het dan in hooge mate gewenscht, dat men zooveel mogelijk een zuivere rekening maakt, maar nu heeft deze interpellatie reeds dit nut afgeworpen, dat nu wel klaar en duidelijk is komen vast te staan — wat trouwens voor ieder, die de cijfers kende, reeds vaststond —, dat indien men een volkomen zuivere rekening maakte, de toestand van het spoorwegbedrijf veel ongunstiger zou wezen dan uit de gewone exploitatierekening reeds kan worden afgeleid.

Maar ik laat dat even rusten. Op zich zelf stem ik volkomen de stelling toe, dat het gewenscht is om te komen voor publieke bedrijven tot een sluitende exploitatie, en dat voorwaarde daarvoor ook is, dat men dan ook maakt een zuivere rekening. En in dezen gedachtengang zou het aanbeveling kunnen verdienen, om wanneer de Staat om redenen van algemeen belang de exploitatie van bepaalde lijnen

(Smeenk.)

noodzakelijk keurde, aan het spoorwegbedrijf voor die exploitatie zekere tegemoetkoming te verleenen.

Maar gelijk ik reeds zeide, wanneer wij de zaak bezien in het licht van den werkelijken toestand, dan zou door het opmaken eener sluitende rekening de financieele toestand van het spoorwegbedrijf nog ongunstiger zijn dan op dit oogenblik uit de exploitatie blijkt. Bovendien komt het mij voor, dat in de huidige omstandigheden dergelijke beschouwingen weinig meer dan theoretische waarde hebben, ook wanneer men niet zegt, dat het spoorwegbedrijf onder alle omstandigheden een sluitende rekening moet hebben, ook wanneer men erkent, dat er redenen kunnen zijn, dat de Staat een tekort dekt, hebben die beschouwingen in dezen tijd weinig meer dan theoretische waarde, om de eenvoudige reden, dat de Staat zelf op het oogenblik voor een belangrijk tekort op de begrooting staat en allerlei middelen moet te baat nemen om dat tekort weg te werken. Dit laatste is in hooge mate — daarover zijn wij het allen, geloof ik, eens, al mogen wij in de keuze van de middelen verschillen — in het belang van het volk. Immers wordt daardoor veel erger voorkomen, dat reeds andere volken trof. Onder die omstandigheden wordt het voor den Staat practisch onmogelijk om groote tekorten op de spoorwegen te blijven dekken. Men kan den belastingdruk nu eenmaal niet verzwaren om voortdurend die tekorten voor rekening van den Staat te kunnen brengen.

Niet alleen moet om die reden, naar het mij voorkomt, gestreefd worden naar een exploitatie zonder tekorten, maar onder de huidige omstandigheden zou het ook zeer in het belang van ons volk en van heel ons economisch leven zijn, wanneer de tarieven in belangrijke mate konden worden gereduceerd, de tarieven van het personenvervoer, maar vooral die van het goederenvervoer. Op de prijzen van de artikelen zou dat een gunstigen invloed hebben. Zeer in het belang dus van die breede groep van menschen in de particuliere bedrijven, die door de economische omstandigheden hun loon en hun inkomsten zagen verminderen.

Die tariefsverlaging zal zeer zeker in den eersten tijd een vermindering van de inkomsten ten gevolge hebben. Wil men dan niet komen te staan voor steeds nog grootere tekorten, zoo moet ook zelfs de mogelijkheid van die tariefsverlaging onder de huidige omstandigheden worden geboren door de beperking van de uitgaven van het bedrijf.

Men moet zich niet voorstellen, dat alleen door tot die tariefsverlaging over te gaan, in de eerste jaren een wegwerken van het tekort zou worden bereikt, dank zij het meerdere vervoer. Daarvoor zouden ook reeds vrij spoedig de economische omstandigheden van ons land zich moeten verbeteren. Ik geloof, dat niemand zóó optimistisch is, dat hij meent, dat de tegenwoordige economische crisis vrij spoedig tot het verleden zal behooren.

Ondanks de omstandigheid, dat de tarieven van de binnenschipperij dikwijls de helft lager zijn dan die van de spoorwegmaatschappij, is het toch niet te loochenen feit aanwezig, dat ook een zeer groot deel van de binnenschipperij werkloos is, zoodat reeds daaruit duidelijk blijkt, dat de groote vermindering van ontvangsten voor de spoorwegbedrijven door het goederenvervoer zeker mede beïnvloed wordt door het feit, dat de tarieven hooger zijn dan die van de binnenschipperij, maar dat toch de hoofdoorzaak van het mindere goederenvervoer moet gezocht worden in den economischen toestand, waarin heel het bedrijfsleven op het oogenblik verkeert.

Overigens kan er geen verschil van meening over bestaan, naar het mij voorkomt, dat een belangrijke verlaging van de tarieven zeer gunstig zou inwerken op heel den economischen toestand en op den toestand van de verschillende bedrijven, die met name in het debat reeds genoemd zijn. Het land- en tuinbouwbedrijf zou bij een sterke verlaging van de tarieven een groot belang hebben.

Hoe nu te komen tot vermindering van uitgaven, waardoor beide doeleinden: het wegwerken van het tekort en de eveneens noodzakelijke verlaging van de tarieven, zal kunnen worden bereikt?

Het tekort over 1921 was, met de uitkeering aan de aan-

(Smeenk.)

deelhouders, bijna 33 millioen. Nu wordt verwacht een tekort over 1922 van bijna 26 millioen. Dit schijnt mij inderdaad vrij hoog, gezien den kolenprijs vergeleken met dien van het vorig jaar, gezien ook de bezuinigingen, welke zijn ingevoerd: vermindering van het getal employé's, verlenging van diensttijden, enz.

Nu staat daar wel tegenover — ik erken dit gaarne — vermindering van ontvangsten, met name van het goederenvervoer, dat ongeveer bedraagt 1 millioen per maand, een gevolg van de malaise, waarin wij verkeeren, maar toch meen ik, dat het tekort over 1922 wel iets zal blijven beneden de 26 millioen. Het volgend jaar komen er weer meer bezuinigingen door de inkrimping van het getal ambtenaren, wat op het tekort natuurlijk ook zijn invloed hebben.

Intusschen erken ik volkomen, dat er — wil men komen tot een sluitend bedrijf — meer moet gebeuren, en nu zou het in hooge mate gewenscht zijn, dat hetgeen men wil bereiken bereikt kon worden zonder de arbeidsvoorwaarden, in geld uitgedrukt, te wijzigen.

Aftrek van 8,5 pct. beteekent een maand salaris. Men moet daarover niet gering denken, vooral niet voor dat gedeelte van het personeel, dat minder dan f 40 per week verdient. Wel is waar is sedert de vaststelling van het loon de duurte met circa 12 pct. verminderd en bestaat er eenige hoop, dat de prijzen van belangrijke voedingsmiddelen nog veel meer zullen dalen, terwijl hier en daar de gemeentebelastingen ook zijn verminderd, maar desniettegenstaande zal niemand de loonen der spoorwegmenschen in absoluten zin te hoog noemen, integendeel, zijn zijn nog laag, gezien de onvervulde, doch volstrekt niet onredelijke behoeften.

Hoewel ik dit alles vooropstel, laat ik er onmiddellijk op volgen de stelling, welke ik reeds meermalen heb verdedigd, dat men niet alleen rekening heeft te houden met hetgeen sociaal zeer wenschelijk is, maar ook met hetgeen economisch mogelijk is, zonder onrechtvaardig te worden tegenover andere categorieën van de bevolking, welke in nog minder gunstige positie verkeeren dan het spoorwegpersoneel.

Het gaat niet aan, dat men thans voortdurend uit de belastingen zou putten, om dat bedrijf te subsidieeren, belastingen, welke mede moeten worden betaald door menschen, die in veel minder gunstige positie verkeeren dan degenen, die aan de „spoor" verbonden zijn.

Kan nu het tekort worden weggewerkt zonder de salarisregeling aan te tasten? Kan daardoor ook behartigd worden het groot algemeen belang, dat mijns inziens in de verlaging van tarieven is gelegen?

Hoe is de exploitatie van onze spoorwegen?

Wij hebben daarover van den heer van Braambeek interessante dingen gehoord, die wij echter niet zoo terstond kunnen beoordeelen, omdat wij in dat bedrijf niet georiënteerd zijn.

Maar het personeel meent, dat er aanzienlijk bezuinigd kan worden. Het is er niet van overtuigd, evenmin als vele particulieren, waaronder ook menschen, die van een dergelijk bedrijf eenig verstand hebben, er van overtuigd zijn, dat de exploitatie van uit Utrecht zoo economisch mogelijk wordt geleid. Het personeel somt verscheidene gevallen op, waarin zonder noodzaak geld is uitgegeven. Meermalen is gewezen op de economische organisatie, op zeer belangrijke uitgaven voor gebouwen, en ook is gewezen op het vele geld, dat uitgegeven is bijv. aan de nieuwe seininrichting, welke ook volgens sommige deskundigen niet eens absoluut noodzakelijk was. In een vergadering, waar over deze dingen werd gesproken en één van de ingenieurs het woord voerde, werd hem gewezen op het feit, dat die nieuwe seininrichting zooveel geld had gekost, en toen zeide die ingenieur: ik erken het, wij hebben niet bepaald gerekend met de belastingbetalers; wij hebben dat gedaan naar ons technisch inzicht, maar met overwegingen van financieelen aard hebben wij ons natuurlijk niet allereerst beziggehouden.

Daaruit kan worden afgeleid, dat inderdaad die nieuwe seininrichting zeer veel heeft gekost, wellicht meer heeft gekost dan volstrekt noodzakelijk ware te achten.

Nu is er onder het personeel een stemming in dezen geest: waarom aan ons loon getornd, terwijl niet tevens ernstig onderzocht wordt of op andere wijze te bezuinigen valt? Met die stemming moet, ook in het belang van het bedrijf zelf, ernstig rekening gehouden worden.

Reeds bij de bespreking in deze Kamer van de gewijzigde regeling van de dienst- en rusttijden heb ik er op aangedrongen een commissie van onderzoek ter zake in het leven te roepen, zóó samengesteld, dat ook de organisaties van het personeel daarin volkomen vertrouwen zouden kunnen stellen. Langzamerhand is van onderscheidene kanten daarop aangedrongen.

Nu erken ik volkomen, dat het samenstellen van een dergelijke commissie niet gemakkelijk is en groote moeilijkheden oplevert. Het spreekt vanzelf, dat men daarin menschen moet hebben, die op het gebied van het spoorwegwezen deskundig zijn te achten. Het is ook noodig, dat daarin zitten enkele menschen, die in het algemeen verstand hebben van de exploitatie van groote bedrijven. En voorts moeten er personen in zitting hebben, die het volle vertrouwen hebben van de arbeiders.

Er is bij het personeel, maar ook bij het groote publiek, geen voldoende vertrouwen in de economische leiding van de directie. Zoo heeft menigeen zich met verbazing afgevraagd: hoe is het toch eigenlijk mogelijk, dat nu plotseling zooveel menschen bij het spoorwegbedrijf overbodig blijken te zijn? Is bij de aanneming van het personeel in de jaren van hooge conjunctuur niet op onvoorzichtige wijze gehandeld? Zijn er niet groote fouten begaan?

Zoo zijn er meer vragen en opmerkingen, welke bij het publiek leven en waarmede de Regeering in dezen zin rekening heeft te houden, dat zij door instelling van een dergelijke commissie duidelijk aan het licht moet brengen, of over deze dingen al dan niet met buitengewone oppervlakkigheid door buitenstaanders wordt geoordeeld. Maar èn voor het personeel èn voor het publiek zou de instelling van een dergelijke commissie psychologische beteekenis hebben.

Intusschen, dit geef ik onvoorwaardelijk toe, kan op de resultaten van het werk van een dergelijke commissie niet gewacht worden, wil men zekerheid hebben dat over 1923 — nieuwe moeilijkheden buiten beschouwing gelaten — het bedrijfstekort niet meer in die mate als tot dusver door den Staat zal behoeven te worden gedekt. Bovendien zal het wel zeer noodig zijn, dat er bezuiniging op de exploitatie wordt verkregen, wil men in het belang van het volk de tarieven verlagen. Ik acht het weinig waarschijnlijk — in theorie niet onmogelijk, maar in de practijk weinig waarschijnlijk — dat door den arbeid van de Bezuinigingscommissie zooveel zal worden verkregen, dat alles wat noodig is kan worden bereikt zonder offers, ook van de zijde van het personeel. Blijkt het wèl mogelijk, dan staat het personeel straks natuurlijk sterker; dan is herstel vrij gemakkelijk. Maar vooralsnog meen ik, dat het tekort door alle bezuinigingen, die ik heb hooren noemen, niet kan worden weggewerkt. Want bij de beschouwingen, die ik zoo lees hier en daar, ook in de vakpers, wordt dikwijls een kapitaalsuitgave genoemd, waarvan men zich geen rekenschap geeft, welke gevolgen die heeft voor de jaarlijksche exploitatie.

Al zijn er kapitaalsuitgaven geschied, die niet hadden behooren te geschieden, zoo wil dit niet zeggen, dat de invloed daarvan op de jaarlijksche exploitatie zoo groot is als men dikwijls denkt. Ik acht het dus weinig waarschijnlijk, dat het tekort geheel zal kunnen worden weggewerkt zonder dat ook van de zijde van het personeel offers worden gebracht. Maar hoe meer de arbeid van een dergelijke commissie zal opleveren, des te beter ook voor het personeel; het personeel zal er straks sterker door staan.

Gezien ook hetgeen voor het Rijkspersoneel staat te geschieden, ware thans te accepteeren de 8½ pct. pensioenkorting, waarbij dan moet vaststaan, dat ook de nieuwe, verbeterde pensioenregeling voor het personeel zal worden ingevoerd. In het algemeen, Mijnheer de Voorzitter, valt aan den pensioensaftrek de voorkeur te geven boven een salarisvermindering, omdat bij den pensioensaftrek de grondslag blijft behouden. Daarmede is een voordeel, in verband met

(Smeenk.)

den pensioenstoestand van het spoorwegpersoneel, verkregen.

Naast dien algemeenen aftrek, waartegen, ook in verband met hetgeen voor het Rijkspersoneel staat te geschieden, m. i. geen overwegend bezwaar kan worden gemaakt, wil men ook voor het werkplaatspersoneel den aftrek van het loon, althans voor een belangrijk deel, handhaven. De toestand zal nu zoo worden, dat dit personeel zal krijgen, volgens de berichten in de couranten, een korting van 8½ pct. voor pensioen met een korting van 7 pct. daar nog bij, dat is dus een korting voor het werkplaatspersoneel van 15½ pct. Dat gaat, naar het mij voorkomt, te ver. Van één enkele categorie — dat is voor mij het punt in quaestie — mogen niet zóó zware offers worden gevraagd.

De Loonraad heeft te recht verband gelegd tusschen de loonen van het werkplaatspersoneel en het overige personeel. De verlaging voor dat personeel werd nu ook gemotiveerd met een beroep op de verlaging van de loonen in de particuliere nijverheid, speciaal in de metaalindustrie. Die motiveering kan ik niet bijzonder deugdelijk vinden. Nu heeft men gelukkig de metaalindustrie niet geheel gevolgd, omdat de loonen daar door de economische omstandigheden veel lager zijn, maar dat beroep acht ik voor mij toch ondeugdelijk. Men moet niet vergeten, dat men vroeger niet heeft vergeleken, toen de loonen in vele particuliere bedrijven hooger waren dan in spoorwegwerkplaatsen. Er is, ben ik wel ingelicht, een tijd geweest, waarin het loon van het werkplaatspersoneel, van metaalbewerkers in de werkplaatsen der spoorwegen, 9 cent per uur lager was dan het loon bedroeg bij de bekende firma Stork te Hengelo. Toen heeft men nooit een dergelijke vergelijking getroffen. Bovendien, er werken in de werkplaatsen ook schilders en timmerlieden en verder zijn er onder het personeel buiten de werkplaatsen ook vaklieden.

Daarom heeft de Loonraad te recht verband gelegd tusschen het werkplaatspersoneel en de overige categorieën en moet dat verband niet verbroken worden. Ik dring dus aan op correctie van hetgeen in deze heeft plaats gehad.

Nu is er ten aanzien van de classificatie nog een onhelderheid. Wij hebben straks uit de mededeelingen van den Minister gehoord, dat onder de 20 maatregelen, die worden genomen om te komen tot een sluitend bedrijf, ook behoort de classificatie. De directie schijnt zich tegen het personeel in ietwat anderen zin te hebben uitgelaten en er mag, naar het mij voorkomt, hier geen misverstand bestaan. Het personeel zal offers moeten brengen, maar er moet volkomen zekerheid bestaan wat in het jaar 1923 ten aanzien van het personeel zal moeten gebeuren.

Ook zal er — dit is eveneens uit de mededeelingen van den Minister gebleken — te recht naar versterking van inkomsten worden gezocht. Maar het is ons niet hetzelfde hoe die versterking wordt verkregen. Mocht men versterking zoeken van de inkomsten in de lijn van meer Zondagsvervoer, van het laten loopen van meer treinen op Zondag, hetgeen zou beteekenen vermindering van het aantal vrije Zondagen voor het personeel, dan kan ik hier wel verklaren, dat mijn geestverwanten en ik ons daarmede onder geen voorwaarde zullen kunnen vereenigen en dat o. i. van den Minister van Waterstaat in dit Kabinet mag worden verwacht, dat hij niet op die wijze naar vermeerdering van inkomsten zal streven.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb helaas over al deze dingen moeten spreken, hangende de overleggingen, welke plaats hebben tusschen de directie en het personeel, maar daaraan is niets te doen.

Er is door den interpellant gesproken over ,,daadwerkelijk verzet'' en over de betrekkelijke formule: hij heeft er op gewezen, dat het personeel het stakingsrecht materieel niet bezat, en hij schijnt dat een groot gemis voor dat personeel te vinden. Ik ben van een ander opinie. Reeds om principieele redenen acht ik een staking in dit bedrijf niet toelaatbaar, maar bovendien wijs ik er op, dat, wanneer wij vergelijken de rechtspositie van het personeel in het particulier bedrijf met die van het personeel in dienst van Overheidsbedrijven of semi-Overheidsbedrijven, de vergelijking altijd weer ten gunste van het laatste personeel uitvalt, zoodat ondanks het gemis van het recht van werkstaking wel practisch is gebleken, dat de andere middelen, die het

(Smeenk e. a.)

personeel ten dienste staan, meer effect sorteeren dan menigeen denkt.

De Christelijke organisatie van het spoorwegpersoneel heeft dan ook de staking als strijdmiddel nooit aanvaard. Er kan misverstand zijn over hetgeen gebeurd is ten aanzien van de samenwerking, maar de Christelijke organisatie heeft altijd op het standpunt gestaan, dat staking en lijdelijk verzet in dit bedrijf geen geoorloofde middelen zijn.

Ik hoop zeer, dat het overleg, hetwelk thans plaats vindt tusschen de directie en de personeelsorganisaties, de in den laatsten tijd gerezen quaesties zal oplossen.

De **Voorzitter:** Ik stel aan de Kamer voor, om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De beraadslaging wordt hervat.

De heer **van der Waerden:** Mijnheer de Voorzitter! Toen in den laatsten zomer bekend werd, dat er een buitengewoon groot tekort was op de spoorwegen, en vooral toen de raad van commissarissen zijn bekenden brief aan de Regeering had geschreven, heeft zich buiten de kringen van de arbeidersklasse spoedig een meening gevormd, nl. dat nu dus de loonen moeten worden verlaagd. Dit is eigenlijk het kernpunt, waarop de Minister telkens is teruggekomen. Ook hij heeft medegedeeld, dat het tekort sterk moet dalen en dat daarom de loonen omlaag moeten. De Minister zal mij niet kwalijk kunnen nemen als ik zeg, dat van de twintig punten, die hij genoemd heeft, alleen loonsverlaging van groote beteekenis is.

Ik herinner hierbij aan het artikel van den heer Dresselhuys over ,,Een nevelig conflict'' in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, waarin hij het eenvoudig acht voor elk bedrijf, dat de geldelijke uitkomsten invloed moeten hebben op de salarieering van het personeel. Hij zegt:

> .....,,het is duidelijk, dat in elk bedrijf, en hier geldt het evenzeer een bedrijf, (moet) de vraag van de bedrijfsuitkomsten, die van de geldelijke bestaanbaarheid van het bedrijf, invloed hebben op de salarieering der werkers, zij het dan ook dat niet onder een redelijk minimum mag worden gegaan.''

Het is wel eenigszins voorzichtig uitgedrukt, maar in ieder geval hebben wij hier toch ook die koppeling van bedrijfsuitkomsten en loonen. Nu zou ik aan de heeren, die de door den heer Dresselhuys geopperde stelling verdedigen, de vraag willen stellen of het voor gemeentelijke, provinciale en Rijksbedrijven wel mogelijk is naar die stelling te leven? Wanneer bijv. in een stad als Amsterdam een groot verlies is op de gasfabriek, terwijl te gelijker tijd nog belangrijke winsten worden gemaakt op het electrisch bedrijf, wat zou er dan van die stelling te recht komen, dat de bedrijfsuitkomsten nauw verband moeten houden met de loonen?

Voor Amsterdam zou daarvan het gevolg zijn, dat de loonen van de arbeiders van de gasfabriek naar beneden, die van de arbeiders van het electriciteitsbedrijf naar boven moesten. Aanvaardt de heer Dresselhuys dit laatste als consequentie van zijn stelling, nl. dat bij belangrijke overschotten de loonen automatisch naar boven moeten? Bovendien kan men van het spoorwegbedrijf niet zeggen, dat het een bedrijf is zonder meer. Die stelling heeft men vroeger nooit gehuldigd; men stond toen op het standpunt, dat de spoorwegen, gelijk andere bedrijven en diensten, niet onvoldoende mochten worden geëxploiteerd, wanneer er een tekort was. In een hoofdartikel in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 15 October 1920, geschreven na de poststaking, wordt een geheel ander standpunt ingenomen. Daar leest men:

> ,,Posterijen en telegrafie behooren tot de middelen van verkeer, van welker functionneering het heele economische en maatschappelijke leven afhankelijk is, en men doet daarom verkeerd met de baten van dit

(van der Waerden.)

„bedrijf" — zoo men het zoo noemen wil — langs commercieele wegen te willen becijferen. Immers, wat men daarbij niet in de rekening nemen kan, zijn..... al de mogelijkheden voor handel, industrie en bedrijf, die open komen te staan, naarmate het verkeersmiddel, waarvan zij zich bedienen, volmaakter is uitgerust en beter en sneller zijn taak vervult. Deze baten uit de posterijen en telegrafie komen indirect ook aan den Staat ten goede, wanneer de belastingen worden geïnd.

Hoezeer men nu wenschen moge, dat ook bij de posterijen en telegrafie inkomsten en uitgaven elkander zullen dekken, hoe juist het ook moge zijn degenen, die van deze diensttakken gebruik maken en er de onmiddellijke voordeelen van plukken, een billijke restitutie te doen betalen voor den dienst, dien de Staat hun bewijst — noodzakelijkheid, dat de dienst zich „bedruipt" is er niet. Het bedrijf kan maatschappelijk winst opleveren, ook wanneer de winst-en-verliesrekening van den dienst met een deficit sluit."

Mijnheer de Voorzitter! Het spoorwegbedrijf is m. i. niet een zuiver commercieel bedrijf. Men kan het wel zoodanig inrichten wat betreft boekhouding en gestie, maar het karakter er van is niet gelijk aan dat van de Banka-tinmijnen in Indië, van de kolenmijnen in Limburg. Het spoorwegbedrijf heeft in de eerste plaats ten doel de behartiging van het algemeen belang, het voldoen aan een algemeene behoefte. Vraagt men mij, of ik dan het financieel rendement bijzaak vind, dan antwoord ik: geenszins; het is één van de twee begeerlijkheden, maar de belangrijkste is het maatschappelijk en economisch rendement, dat door de spoorwegen wordt bereikt. Ik acht het verkeer in het algemeen geen rekensommetje van inkomsten en uitgaven. Zelfs wanneer alle mogelijke bezuinigingen werden aangebracht, ook die, welke de Minister zich voorstelt, dan nog zou men in de volgende jaren geen sluitende rekening krijgen. Stel, dat de spoorwegen nog eens veel grooter tekorten gingen opleveren, zou de Minister dan bij de Kamer komen met de mededeeling: wij leggen de spoorwegen stil, wij schaffen het spoorwegverkeer af? Natuurlijk niet, de Minister lacht zelf er om, en vindt deze onderstelling absurd. Dat komt, omdat ieder beseft, dat behalve de quaestie van het geldelijk uitkomen er nog altijd bij de exploitatie der spoorwegen is betrokken een maatschappelijk rendement, dat wij niet kunnen missen, omdat de spoorwegen als verkeersmiddelen zijn de hartaderen van het moderne leven.

Ik kan mij bij deze stelling ook op verschillende economisten beroepen, zooals Pierson, Bordewijk, Philippovich, enz., maar ik wensch nu te wijzen op één van de sterkste bevorderaars van het spoorwegverkeer in Duitschland, op Bismarck, die met betrekking tot de taak van den Staat ten opzichte van de spoorwegen schreef in Februari 1879:

„De Staat moet wel rekening houden met de rente voor het aanlegkapitaal der spoorwegen, maar tevens dient hij zorg te dragen voor een economisch juiste toepassing van het monopolie (hetzij dit aan een ander verleend of in eigen handen is)!, d.w.z. een zoodanige toepassing, dat daarvan bevruchting van het verkeer en bevordering van de welvaart uitgaat, en dus de levenskracht der natie wordt verhoogd." *Ec. Stat. Ber.* 16 Aug. 1922.)

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil dus vooropstellen, dat de economische beteekenis van de spoorwegen niet kan worden gemeten naar de financieele uitkomsten van het bedrijf. Als dat waar is, is het nog minder toelaatbaar een onverbrekelijk verband te leggen, zooals de Minister in zijn antwoord aan den interpellant heeft gedaan, tusschen de uitkomsten van de winst-en-verliesrekening en de loonen.

Men kan loonsverlaging bepleiten, maar dan moet het zijn op andere motieven, bijv. op dit motief, dat hier een groep van arbeiders zou zijn, die een geprivilegiëerde positie zou innemen ten koste van het geheel. Ik heb tot mijn genoegen zooeven van den heer Smeenk gehoord, dat hij van meening is, dat dit hier absoluut niet het geval is. Zij zijn niet bevoorrecht ten koste van het geheel. In deze verarmde wereld kan men toch niet zeggen, dat zij een groep vormen, die zooveel voor zich opeischt, dat daardoor andere groepen te kort komen en anderen daarom zouden moeten ontberen.

Ik zou van den Minister wel eens het bewijs willen hooren, dat die groep van arbeiders op het oogenblik een onbehoorlijk hoog loon heeft, dat er hier wat van af kan. De loonregeling is in werking getreden 1 Januari 1921; het indexcijfer voor het arbeidsbudget is nog maar betrekkelijk weinig gedaald; de huren zijn toegenomen, en van de zijde van deze Regeering dreigt een wijziging van de Huurcommissiewet, waardoor een nieuwe aanslag juist op de armsten, op de bewoners der volkswoningen, wordt gepleegd, doordat men wil vrijlaten een huuropzetting tot 50 pct. boven die van 1916. Ik wil den Minister herinneren aan de uitspraak van de Regeering van 19 Februari 1919, toen er in de afdeelingen van de Eerste Kamer aandrang was geoefend op de Regeering om voorzichtig te zijn met de loonen en geen eischen dienaangaande te stellen bij het aanbesteden van werken. Toen heeft de Regeering geantwoord (Mem. van Antw. Alg. Besch. Staatsbegr. 1919, bladz. 3):

„De kritieke toestand van 's lands schatkist moge reden zijn om te waken tegen overtollige uitgaven, een beletsel om aan de arbeiders, die middellijk of onmiddellijk voor 's Rijksdienst werken" — en dat geldt dus ook voor het spoorwegpersoneel — „een gehoorlijk lot te verzekeren, kan daarin niet gelegen zijn."

Mijnheer de Voorzitter! Dat is ook mijn standpunt. Eerst zou de Minister moeten aantoonen, dat wij met een te hooge loonstelling te maken hebben, dat wij hier hebben een geprivilegiëerde positie van het personeel.

Ongetwijfeld zullen er fouten zijn in de loonregeling. De heer van Braambeek heeft er zelf aan herinnerd, dat betreffende den standplaatsaftrek geen overeenstemming bestaat tusschen den Loonraad en de organisaties. Maar over het algemeen kan men zeker niet zeggen, dat de loonen hoog zijn, en mag men zeker niet vergeten, dat het personeel van de spoorwegen gedurende tal van jaren schandelijk slecht bezoldigd is geweest, een van de oorzaken, waarom in 1903 de staking is uitgebroken.

Waarom mag men ook niet den eisch stellen van strenge rentabiliteit aan de spoorwegen? Ik heb in mijn brochure, waarop de heer van Braambeek doelde, en die misschien aan sommige Kamerleden bekend is, met enkele woorden gewezen op de scheeve logica in onze financieele verkeerspolitiek. Er worden in ons waterland jaarlijks millioenen en millioenen uitgegeven voor verbetering van havens, kanalen en rivieren. De Minister kan niet zeggen, dat dat iets anders is, dat zijn verkeerswegen te water, evenals wij het nu hebben over verkeerswegen over rails. Zij dienen voor hetzelfde doel, niet opdat iemand er in zal kunnen roeien, zwemmen of visschen, maar zij dienen voor het verkeer. De verlegging van den Maasmond alleen kostte 22 millioen. Deze zaak is meermalen ter sprake gekomen, o. a. in de Eerste Kamer, en wat antwoordt de Regeering op de vraag, of de belangrijke openbare werken voor verkeer en afwatering wel zich zelf bedruipen? Zij zegt in de Memorie van Antwoord op 29 April 1922:

„Het is duidelijk, dat niet zal zijn te zeggen, of de verbetering in den waterstaatkundigen toestand equivaleert met het bedrag, dat voor rente en afschrijving der aanlegkosten zou moeten worden gesteld. Nochtans zal wel geen tegenspraak ontmoeten de bewering, dat de werken van groot nut zijn geweest en dat niemand den vroegeren toestand zou terugverlangen."

Hier wordt herinnerd aan het algemeen economisch rendement, dat men ook in de classieke economie meermalen hoort bepleiten. Het Noordzeekanaal heeft tot 1907 58 millioen gekost, zonder dat eenige retributie is geheven. Daar komt nu nog 21 millioen bij voor de nieuwe sluizen te IJmuiden. De Rotterdamsche Waterweg heeft tot 1915 58 millioen gekost en daar komt nog 15 millioen bij, als die dan klaar is. Klaar? Dat zal nog de vraag zijn.

(van der Waerden.)

Wij hebben dezer dagen kunnen lezen, dat een groote commissie van Belgische Parlements- en Senaatsleden een bezoek heeft gebracht aan de haven van Antwerpen. Daar is reeds bij monde van den voorzitter der Kamer toegezegd, dat met kracht zou worden bevorderd, dat Antwerpen een nieuw kanaal en een nieuwe sluis zou krijgen, opdat het eenigen voorsprong op Rotterdam en Hamburg zou hebben. Als ik dat lees, dan zie ik het wetsontwerp al komen — en dat is heel begrijpelijk — om nieuwe subsidies te geven voor verbetering van den Rotterdamschen Waterweg en dan zullen wij natuurlijk hetzelfde krijgen voor het Noordzeekanaal.

Wanneer dan deze voorstellen tot verbetering van het verkeer hier komen, is er geen sterveling, die er zich tegen zal verzetten; ofschoon er geen enkele retributie tegenover staat, hebben wij dan allen het gevoel, dat er hier een economische, een noodzakelijke uitgave wordt gedaan en dat de indirecte voordeelen, die er uit voort zullen vloeien, het financieel rendement zullen goedmaken.

Wat wij zien bij de spoorwegen, is natuurlijk de post op de begrootine maar wat wij niet zien, en wat er onverbrekelijk, causaal mede verbonden is, dat is de toeneming van de welvaart, althans de welvaartsmogelijkheid, de blokkeering van het gevaar van achteruitgang van welvaart.

Men meet ten opzichte van deze beide soorten van verkeerswegen met twee maten niet alleen, maar men kweekt zelfs, door al die millioenen aan de andere wegen te besteden, een gevaarlijken concurrent voor de spoorwegen, maakt het voor deze zeer lastig, ja, haast onmogelijk, te rendeeren. Ik wijs er op, dat de binnenscheepvaart ongeveer zesmaal zooveel beteekent als het goederenvervoer op de spoorwegen. Dat is in geen enkel ander land het geval. Wij hebben echter niet alleen onze voortreffelijke waterwegen, maar in den laatsten tijd krijgt men de zware, misschien, zoo zie ik het althans, de zeer scherp toenemende concurrentie van het vrachtautoverkeer, met wagens, die de wegen vernielen, waarvoor absoluut niet betaald wordt. Ik zeg niet, dat daarvoor betaald moet worden, dat is een ander vraagstuk, dat nog onder de oogen moet worden gezien en dat zeer moeilijk is, maar ik wijs er op, dat wij hier dus met twee maten meten, dat men nooit den eisch stelt: die wegen en kanalen moeten rendeeren. Daarin gooien wij de millioenen, die noodig zijn, maar bij de spoorwegen eischen wij, ofschoon wij de concurrentie zoo sterk mogelijk maken en daarvoor niet op uitgaven zien, dat men jaar op jaar zal uitkomen, en — als het eenigszins kan — ook het bedrijf winst zal opleveren.

Hiermede is dus niet gezegd, ik herhaal dit, om alle misverstand te voorkomen, dat ik een pleidooi zou willen houden om ook op de wegen, kanalen en rivieren belasting te gaan heffen en zeker niet in den vorm van tollen, omdat elke belemmering van het verkeer naar mijn meening een economisch nadeel is, maar ik wijs alleen op de volkomen andere behandeling, die deze beide verkeersmiddelen ondergaan.

Door den heer van Braambeek is reeds gewezen op de talrijke verplichtingen die in de spoorwegovereenkomsten aan de spoorwegen zijn opgelegd, waardoor men het zoo moeilijk heeft gemaakt, het bedrijf geheel en al op een commercieele basis op te richten. Zij hebben bijv. geen enkel recht, lijnen, die niet rendabel zijn, die een groot verlies opleveren, stil te leggen, omdat zij dan in strijd zouden komen met de concessiebepalingen. Het is een voortreffelijke maatregel, omdat daardoor het verkeer zoo uitgebreid mogelijk kan zijn, maar men moet, vooropstellende de noodzakelijkheid van spoorwegen voor het verkeer, toch niet vergeten, dat Nederland een van de moeilijkste landen is om er een rendabel spoorwegbedrijf te krijgen. Wij hebben bijv. niet als Duitschland die enorm groote industrie met de groote vrachten, niet die oerproductie, behalve dan in een zeer klein deel van ons land, vergeleken met België bijv., dat maar een of twee kanalen heeft, terwijl wij overal groote waterwegen hebben.

Antwerpen wordt uit zijn achterland gevoed door spoorwegen, niet door kanalen, zooals dat met Rotterdam en Amsterdam het geval is.

Let bv. eens op Nederlandsch-Indië; dat is een land, dat op zich zelf — als men een flinke periode neemt — een spoorwegnet kan exploiteeren met belangrijke winsten. De laatste berichten zijn ook weer, dat men daar inziet dat men zoo ver is, dat men winsten van 10 millioen per jaar kan verwachten, wat vroeger onmogelijk was.

Nergens is het zoo moeilijk als hier, om de spoorwegen met winst te exploiteeren. Onze havens worden niet gevoed door onze spoorwegen, maar door onze waterwegen. Dat neemt niet weg, dat telkens over een periode van vele jaren men zijn uiterste best moet doen om te komen tot een zich zelf bedruipend bedrijf. Maar mag dat, nu wij dat hier nog niet hebben, en zooals in de interpellatie is aangegeven, met tekorten te maken hebben op dit bedrijf, een reden zijn om zoo hopeloos te zijn, om in zulk een paniekstemming te geraken, als met een groot deel der pers in Nederland het geval is geweest? Er is geen sprake van en ik wil daarover nog een enkel woord zeggen.

Ten eerste is het verschijnsel van tekorten op de spoorwegen in deze jaren werkelijk niet iets typisch Nederlandsch, maar een internationaal verschijnsel. Wij hebben zelfs in het kleine Zwitserland, waar de malaise waarschijnlijk wat scherper is geweest dan in Nederland, met een kleiner net, in het vorige jaar een verlies gehad van 36 millioen gulden, dus een grooter verlies dan hier.

Nu wordt er gewezen op Engeland, dat daarbij gunstig af zou steken, maar wat heeft de Regeering daar gedaan ten opzichte van de spoorwegen? De Regeering heeft daar de spoorwegen, welke na den oorlog weder vrijgegeven waren, als vergoeding en om de geschokte financiën weer wat te herstellen, een douceur gegeven van 60 millioen pond sterling, dus 720 millioen gulden. Dat zou een aardig ding geweest zijn als dat hier van de Regeering zou zijn uitgegaan als crisisuitgave ten opzichte van de spoorwegen.

In Duitschland heeft het er ontzaglijk droevig uitgezien en men heeft gezegd, dat daarmede inderdaad bewezen was, dat de Staat die lijnen niet zou kunnen beheeren op behoorlijke wijze, ofschoon jaar in jaar uit vroeger de Pruisische Staatsbanen de kurk waren waarop de Pruisische financiën dreven. De kreten, dat de exploitatie moest gebeuren door particulieren, zijn volkomen verstomd en tot in het midden van dit jaar zag het er zoo uit, door den catastrophalen val van de Mark, gelijk wij dien gezien hebben, dat de spoorwegen er weer vlak bij waren om een zich dekkend bedrijf te krijgen.

Daar is gelukkig een belangrijke vooruitgang en ik geloof ook niet dat er hier aanleiding is voor een paniekstemming.

Verschillende heeren die gesproken hebben, zooals de Minister, hebben het een oogenblik gehad over de tariefverlaging. Ik erken dat dit een buitengewoon moeilijk vraagstuk is, maar het kan toch eenigermate optimisme verwekken, dat wij in de laatste dagen in een land als Engeland zien, dat men het daar zoowel bij de posterijen en telegrafie als bij de spoorwegen aandurft en het als bedrijfspolitiek heeft aanvaard. Het is in Engeland een maatregel van zoo ver strekkende beteekenis, dat men daar de spoorwegtarieven kan terugbrengen tot 50 pct. boven die van 1914. Men verwacht daarvan een zoodanige prikkeling van het verkeer, dat de vermindering van inkomsten van 120 millioen gulden per jaar gemakkelijk zal worden opgeheven door de vermeerdering van de ontvangsten, welke door de toename van het verkeer ontstaat.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil niet op alle dingen die hier als wenschelijke maatregelen zijn aangegeven, wijzen, maar ik geloof, dat wij in Nederland het verkeer belangrijk kunnen prikkelen door vermindering van het aantal klassen. Het liefst zou ik natuurlijk geen klassen willen hebben, zooals in de tram van Amsterdam naar Haarlem, waartegen absoluut geen bezwaar blijkt te bestaan. Het groote voordeel daarvan zal zijn, dat menschen, die nu verplicht zijn derde klasse te reizen, ook eindelijk eens in een fatsoenlijke coupé zullen zitten, waar zij niet levensgevaarlijk door elkaar worden gehotst. In ieder geval zou men kunnen beginnen met de afschaffing van de eerste klasse en de verbetering van de derde klasse.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil er op wijzen, dat er toch

(van der Waerden.)

enkele lichtpunten zijn, die door wat de Minister heeft gezegd, niet voldoende naar voren zijn gekomen.

De Minister heeft er een heel donker ding bij genoemd, dat ik erken van buitengewoon groote beteekenis te zijn, nl. dat er in de laatste acht maanden een vermindering van inkomsten is ingetreden. Er zijn echter zonder twijfel ook lichtpunten. Ik bedoel daarmede niet, dat de aandeelhouders, die een gegarandeerd dividend hebben, bij de Regeering zijn gekomen en gezegd hebben: als er bezuinigd moet worden, kunnen wij het in ieder geval beter missen dan het spoorwegpersoneel, laten wij daarom beginnen met die garantie af te schaffen en die drie millioen aan de maatschappijen of de Regeering geven. Ik zal die zaak niet aan de orde brengen, omdat het nog niet is gebeurd en ik het ook niet verwacht. Er zijn andere lichtpunten.

In het jaarverslag van de spoorwegmaatschappijen over 1921 lezen wij een opsomming van de oorzaken der toegenomen exploitatie-tekorten, waarbij genoemd worden: de doorvoering van de regeling van de dienst- en rusttijden 1920, het nieuwe reglement dienstvoorwaarden en de nieuwe loonregeling, die na 1 Januari 1921 is in werking getreden. Ook lezen wij daar, dat het tekort voor een groot deel te danken is aan het inhalen van den achterstand, tijdens den oorlog ontstaan, van het onderhoud van weg en werken, en achterstand van het rollend materieel, waardoor de uitgaven sterk zijn gestegen. De Minister heeft zelfs een cijfer genoemd en gezegd: doordat nu de achterstand wordt ingehaald, hebben wij op de komende exploitatie-rekening een vermindering te verwachten van — als ik hem goed heb verstaan — vier millioen. Die uitgaven zijn dit jaar sterk gestegen, maar het is geen blijvende post, die op de geheele rekening zal blijven drukken.

Zoo hebben de kapitaaluitgaven voor Weg en Werken in 1921 21 millioen bedragen (men kan dat vinden op pag. 17 van het verslag). Van dit bedrag werd alleen voor het rollend materieel 18,5 millioen gulden besteed.

Volkomen begrijpelijk, als men zoo in eens na 4 of 5 jaren oorlog den achterstand in het materieel tracht in te halen door de aanschaffing van dure locomotieven enz., dat onmiddellijk de exploitatierekening abnormaal verzwaard wordt in vergelijking met vorige jaren.

Daartegenover staan echter belangrijke verlichtingen. Ik neem weer het verslag.

Daarin wordt gewezen op de verruiming van de diensttijden voor het personeel, welke in 1922 is tot stand gekomen, de opheffing en beperking van de bewaking bij de overwegen, welke zich in 1921 nog niet heeft doen gevoelen, waardoor, gelijk door de commissarissen wordt verklaard, een verlichting van ruim 7 millioen wordt verkregen.

Het verslag geeft nog andere maatregelen tot vermindering van de uitgaven, welke eveneens in 1922 tot hun recht zullen komen.

Ik wijs op de conversie van de 7 pct. leeningen, welke plaats zal hebben of reeds gehad heeft, ik wijs vooral op de automatische verlaging van lasten door de verlaging van de kolenprijzen.

De kolenrekening in 1921 was bijna 30 millioen (29,6); de eerste helft van het jaar 1922 was zij 8 millioen en als men dus een eenvoudige evenredigheid opstelt, komt men, wanneer de prijs niet meer daalt in het laatste gedeelte van het jaar, tot een verlichting, wat de kolen betreft, van 15,9 millioen.

Wanneer ik daarbij tel, wat bij een behoorlijke boekhouding van een bedrijf toch behoort, dat geen gratis vervoer van de postrijtuigen moet plaats hebben, wat geraamd wordt op een verschil van 4 à 4,5 millioen, wanneer ik verder het zuiniger stoken, doordat de qualiteit van de kolen beter is en het personeel op soberheid wordt gewezen, schat op een verlichting van 7 millioen, daarenboven rekening houd met de 4 millioen, welke de Minister zelf genoemd heeft, doordat de achterstand in het materieel is ingehaald, dan kom ik ongeveer aan 29 millioen, welke dus reeds op het tekort van 31 zijn weggewerkt.

Mijn conclusie is dus, dat het huidige beeld door de tijdsomstandigheden abnormaal somber gekleurd is, dat de noodige maatregelen tot herstel niet mogen worden gemeten met

(van der Waerden e. a.)

de maat van het huidige exploitatie-tekort, dat de invloed der genomen maatregelen nog niet te schatten is, dat evenmin nog is uit te maken, hoever de automatische verbetering de daartegen ingaande daling der inkomstencijfers overtreft, zoodat het thans wel het meest ongunstige oogenblik is om drastische bezuinigingen in te voeren op de uitgaven voor het personeel, dat reeds zoovele jaren te kort is gekomen.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Ofschoon mijn opvattingen in menig opzicht afwijken van die van den geachten interpellant, behoor ik toch tot hen, die de aankondiging dezer interpellatie met instemming hebben vernomen en die haar zelfs noodzakelijk hebben geacht. Immers, wat ook het resultaat van het debat van heden zal zijn, vast staat, dat dit zal bijdragen tot het eerst noodzakelijke in dit spoorwegconflict, n.l. tot beter inzicht in en beter verstaan van de juiste verhoudingen in het spoorwegbedrijf.

Den Minister van Waterstaat is thans gelegenheid verstrekt — al is hij in zijn betoog hier en daar nog niet volkomen duidelijk geworden — om zijn toekomstig spoorwegbeleid uiteen te zetten. Ik erken, dat zijn positie buitengewoon moeilijk is, eenerzijds als opperscheidsrechter in het geding tusschen het personeel en de directie en anderzijds als waker voor de meer directe belangen van den Staat, voor een goed spoorwegvervoer en daarnaast ook voor de financieele uitkomsten.

Het valt niet te ontkennen, dat wij hier staan voor tal van moeilijkheden en tal van ingewikkelde vragen, hetgeen begrijpelijkerwijs voortvloeit uit de tweeslachtige rechtsfiguur die de spoorwegen in onzen Staat vormen, omdat ze zijn semi-publiekrechtelijk en semi-privaatrechtelijk.

De spoorwegen zijn ten onzent altijd nog een burgerlijke maatschappij, een naamlooze vennootschap, maar niettemin hebben de aandeelhouders daarin practisch weinig zeggenschap meer. Onze spoorwegen zijn nu eenmaal een vennootschap van koophandel, d. w. z. het uiteindelijk doel van die vennootschap is krachtens haar natuur mede het behalen van voordeel voor de aandeelhouders; maar de toestand is hier zoo geworden, dat de Staat door de verplichtingen, welke hij op zich genomen heeft, aandeelhouders heeft bevroren tot obligatiehouders. Doordat de Staat eenerzijds op zich genomen heeft de betaling van zeker dividend aan aandeelhouders en anderzijds door de regeling van 1903 aan het personeel heeft gegarandeerd behoorlijk loon, d. w. z. behoorlijk naar het inzicht van den Staat, hebben wij gekregen een vennootschap die het publiekrechtelijk bedrijf in menig opzicht nadert.

Diezelfde dubbelslachtigheid doet zich ook voor ten opzichte van het personeel, dat dus eenerzijds is ambtenaar en anderzijds werkzaam is in het vrije bedrijf. Het personeel wordt aangesteld bij een civielrechtelijke arbeidsovereenkomst. Wanneer men ziet in de R.D.V., welke overeenkomst het personeel teekent, dan doet ons dat geheel denken aan een burgerrechtelijk arbeidscontract, maar anderzijds vloeit uit het feit, dat de Minister krachtens de Spoorwegwet en den algemeenen maatregel van bestuur toezicht houdt op den inhoud van het R.D.V. en, zoo noodig, dat R.D.V. zelfstandig vaststelt, en uit het feit, dat art. 358*bis* en volgende van het Wetboek van Strafrecht het z.g. stremmingsverbod hebben ingevoerd, voort, dat hier eigenlijk van een vrije verhouding tusschen directie en personeel geen sprake is. Ik begrijp, dat men over dien toestand verschillend kan denken; ik wil wel zeggen, dat ik met vele anderen er veel voor zou voelen, indien wij hadden een vrij bedrijf met commercieel beheer onder de noodige waarborgen van den Staat. Maar dat is nu eenmaal het geval niet. Wij zijn nu eenmaal in een positie gekomen, vooral na de gebeurtenissen van 1903, dat wij meenen, dat de belangen van de spoorwegen ten aanzien van de openbare orde van zoo groote beteekenis zijn, dat de Staat wel ingrijpen moest.

Nu zal men zeggen: dat alles is niets nieuws. Inderdaad, ik vertel niets nieuws, maar ik heb gemeend dit even in herinnering te moeten brengen, omdat het mij wil voorkomen, dat in de tijden, die aan dit debat zijn voorafgegaan,

(Dresselhuys.)

in de laatste maanden, dit gemengd karakter van het spoorwegbedrijf hier en daar ernstig uit het oog is verloren. In de eerste plaats door het personeel zelf en door hen, die aan het personeel leiding geven. Ik bedoel daar niet mee den geachten interpellant, die deze interpellatie heeft behandeld op een uiterst rustige, kalme, zakelijke wijze — zooals altijd, hoor ik hem zeggen; ik wil het gaarne aannemen — een wijze, die zeker niet overeenkomt, gelukkig, met den heftigen toon, die hier en daar in den laatsten tijd in het land is vernomen. Dit pleit ongetwijfeld voor den geachten interpellant. Maar dit neemt niet weg, dat ik er toch op wil wijzen, dat blijkbaar de publiekrechtelijke kant van de zaak zeer uit het oog verloren is door hen, die herhaaldelijk in dezen tijd — en dat kan ik niet goedkeuren — hebben geschreven en gesproken en aangedrongen hierop, dat, wanneer ten slotte langs parlementairen weg geen bevrediging zou worden verkregen — en ik vrees, dat de bevrediging zooals men die vraagt, na de uitlatingen van den Minister niet verkregen zal kunnen worden — men dan zal komen tot wat men noemt daadwerkelijk verzet.

Ik geloof, dat men niet alleen uit politiek en democratisch, maar ook uit een algemeen rechtvaardigheidsoogpunt, een dergelijke houding niet schep genoeg kan gispen. Wanneer ik zie, dat in verschillende organen van die zijde, vooral die verwant zijn aan den geachten interpellant, herhaaldelijk gesproken is — de geachte interpellant beriep zich daarop als een bewijs tot welke kracht het personeel is gekomen — van daadwerkelijk verzet, dan is dat een absoluut valsche noot brengen in de overwegingen, dan vaagt men het rechtvaardigheidsbeginsel weg en dan wordt er gesproken van een machtsoefening, die in een behoorlijk georganiseerden Staat niet thuis behoort. Als men er op let, dat deze zaak ook een publiekrechtelijken kant heeft, dan is die bedreiging met machtsoefening in plaats van rechtvaardigheidstoepassing ten eenenmale misplaatst. Ik spreek niet alleen van de verboden stremming of staking, waarvan de bespreking niet in deze zaal, doch elders zou thuis behooren, maar elke actie, die, in plaats van uit te gaan van de gedachte, dat het begrijpelijk en geoorloofd is, dat het personeel zich vereenigt om te protesteeren, propaganda te maken en argumenten bijeen te brengen, ook in deze volksvergadering, bij voorbaat verklaart den juisten weg te zullen verlaten, verzwakt het pleidooi voor de rechtvaardigheid in deze, komt tot een standpunt, zooals het, niet door den interpellant, maar door velen in de pers en elders is ingenomen, alsof wij hier staan voor een quaestie, die door machtsoefening, niet door rechtvaardigheidsoverwegingen moet worden beslist. Buitendien schijnt dan te worden vergeten, dat wij hier niet zijn geplaatst voor beslissing over groepsbelangen, maar voor een zaak, die voor het geheele volk beteekenis heeft en misschien wel het meest voor de economisch zwaksten.

Bovendien is het publiekrechtelijk karakter van de overeenkomst tusschen personeel en directie ook wel eenigszins uit het oog verloren door den bekenden brief van den raad van commissarissen. Die raad heeft destijds verklaard, dat er een zeer belangrijk tekort was — die passus is reeds door den interpellant voorgelezen — en hij heeft er bijgevoegd, dat, ten einde de begrooting sluitend te maken, allereerst noodig is een belangrijke verlaging van de personeelsuitgaven en dus, ofschoon dat niet heel logisch schijnt, een belangrijke verlaging van de wedden van het personeel.

Die uiting heeft te recht, zooals de interpellant heeft opgemerkt, reden gegeven tot critiek. Men zou te recht kunnen zeggen — in dat opzicht ben ik het ten deele eens met den heer van der Waerden — dat de stelling, dat het spoorwegbudget in Nederland altijd moet sluiten, niet is vol te houden. Het spreekt vanzelf, dat, als de Staat òf door exploitatie van onvoordeelige lijnen, òf door den eisch van bijzondere arbeidsvoorwaarden, òf door het opleggen van bijzondere lasten de maatschappijen zou brengen tot groote posten in het debet, het onmogelijk en onlogisch zou zijn sluitende begrootingen te vragen. Dat is duidelijk en evenzeer zou het onjuist zijn te zeggen, dat de loonen van het spoorwegpersoneel geheel afhankelijk moeten zijn van een sluitende begrooting. Als ik in een stuk in een van de bladen, waarop de heer van der Waerden doelde, zeide, dat natuurlijk ook wel de quaestie van de bedrijfsinkomsten invloed moet hebben op de salarissen, dan bedoel ik daarmede allerminst, dat dus die loonen voor het spoorwegpersoneel geheel of zelfs grootendeels bepaald zullen moeten worden door de bedrijfsuitkomsten, maar wel, dat het al of niet bestaan van een tekort de positie van den Staat beïnvloedt en voorts, dat men in een tijd van bezuiniging bij een zoo groot tekort eerder zal komen tot het opnieuw in overweging nemen van de spoorwegloonen, dan bij een zich nagenoeg dekkend bedrijf. Ik geloof, dat de spoorwegmaatschappijen er niet over gedacht zouden hebben reeds zoo spoedig een verlaging der loonen noodig te achten, zonder die acuut gebleken groote tekorten. Maar wáár blijft het, en dan ben ik met den heer van der Waerden in beginsel eens, dat na de belofte van den Staat in 1903 niet alleen gelet mag worden op de bedrijfsuitkomsten, maar dat toen is gegarandeerd een behoorlijk loon, dus los van de bedrijfsuitkomsten, en nu is het juist dit punt, dat, naar het mij voorkomt, in den bekenden brief van den raad van commissarissen van Juni niet genoeg in het oog schijnt te zijn gehouden.

De raad van commissarissen betoogde in de eerste plaats, dat er een tekort is. Ik behoef niet nader aan te toonen, dat dit betoog van den raad van commissarissen aanvankelijk duister was. De Minister heeft dat nu belangrijk aangevuld en heeft gezegd, wat niet in dien brief stond, dat er nu reeds een verlies aan inkomsten is van 12 millioen. De raad van commissarissen noemde alleen eenige cijfers, die ik gemeend heb te mogen critiseeren en waarbij vooral de aandacht trok de bezuiniging op de kolenrekening, die thans na een half jaar becijferd wordt op 12 of 14 millioen. Ik berekende een minder kolenbedrag naar algemeene marktcijfers op bijna 18 millioen. De kolenprijzen zijn intusschen weer gestegen; om het cijfer juist te kennen, zou men nu precies moeten weten, welke verrekening de spoorwegen hebben met de Staatskolenmijnen. Er wordt gezegd, dat de regeling, die de Staatsspoorweg heeft met de Staatsmijnen, neerkomt op een subsidie van de eene aan de andere instelling, en dat zou moeten worden onderzocht. Maar hoe het zij, de verklaring van den raad van commissarissen, dat er ook over 1923 een groot tekort zou zijn, was door de enkele cijfers in zijn brief nog niet bewezen.

De Minister heeft vandaag meer licht verschaft. Maar ook al bekijkt men dat op zich zelf, dan zou nog de vraag rijzen, of er dan alleen op de personeelsuitgaven moet worden bezuinigd. De Minister heeft een rekensom gegeven, die ik op het gehoor niet geheel kon toetsen, maar hij gaf toch interessante mededeelingen. De Minister besprak enkele punten, waarvan hij met name aanstonds al 8 millioen bezuiniging becijferde; van een zevental andere sprak hij in meer algemeenen zin; ik heb in mijn stukje nog andere dingen genoemd, die belangrijke bezuiniging konden geven, en dit alles doet vragen of niet reeds buiten bezuiniging op personeelsuitgaven bijna een sluitend budget te bereiken is.

Maar het allerbelangrijkste — en dat is tot nu toe niet opgelost — is dit, of in de toekomst deze rekening niet sluitend kan worden gemaakt door wel is waar te bezuinigen op personeelsuitgaven, maar niet in den zin van weddeverlaging, maar van vermindering van personeel zelf. Het heeft mij getroffen, dat de geachte interpellant dit punt zoo weinig naar voren heeft gebracht. Ik heb ook hem tal van bezuinigingen hooren schetsen, bijv. meer betaling door den Staat voor de post en dergelijke papieren versobering, maar ik had zoo gaarne van hem gehoord, dat er tal van mogelijkheden zijn, om met minder menschen hetzelfde doel te bereiken. Men zie naar het buitenland, bijv. het bedienen van den trein door één conducteur, waardoor groote bezuiniging valt te bereiken; misschien ook door met kleinere ploegen te werken. Die vraag, die ook het Nederlandsche publiek en zeker de Kamer interesseert, is geheel door den geachten interpellant voorbijgegaan. Ik vraag mij af, waarom hij speciaal dit punt niet naar voren heeft gebracht; waarom hij niet heeft betoogd, dat men door belangrijke inkrimping van personeel ook groote bezuiniging kan verkrijgen . . .

(Dresselhuys.)

De heer **van Braambeek**: Zoudt u dan gezorgd hebben voor een behoorlijke wachtgeldregeling?

De heer **Dresselhuys**: Aha, nu komt de aap uit den mouw! De geachte interpellant heeft dit niet durven doen — ik heb niet gewaagd het te veronderstellen — omdat hij dan zijn organisatie tegen zich zou krijgen! Want dat is de moeilijkheid, waarin de geachte interpellant verkeert: hij is gebonden aan een organisatie, die de zaak niet meer in haar algemeen economische beteekenis overziet. Ik neem hem dat volstrekt niet kwalijk; daarvoor is hij nu eenmaal groepsvertegenwoordiger.

De heer **van Braambeek**: Ik neem u evenmin kwalijk, dat u aan den anderen kant staat.

De heer **Dresselhuys**: Volstrekt niet, ik sta aan geen enkelen kant; ik bezie de zaak als Volksvertegenwoordiger. Maar de geachte interpellant verkeert in de moeilijke positie groepsvertegenwoordiger te zijn, en als zoodanig moet hij verklaren: ik kan helaas niet komen tot het denkbeeld van belangrijke inkrimping van personeel, want dan vragen mijn menschen, hoe het met de wachtgeldregeling staat, hoe ik iets durf voor te stellen, dat misschien goed is voor de gemeenschap, maar het groepsbelang zou kunnen aantasten. Dit is een reden te meer om te zeggen, dat het zeer moeilijk is, in dit spoorwegconflict — dat nog neveliger is dan men aanvankelijk dacht — den juisten weg te vinden. De raad van commissarissen heeft opgemerkt: het staat vast, dat moet worden bezuinigd op het personeel, en hij heeft toen direct verband gelegd tusschen het bepaalde tekort en de loonsverlaging. Dat lijkt mij in dezen stand van zaken niet juist. De heer van der Waerden vroeg mij of ik aanvaardde de consequentie, dat, wanneer het bedrijf goed rendeerde, ook de loonen zouden kunnen worden verhoogd. Dat is inderdaad mijn ideaal.

De heer **van Braambeek**: Het is toekomstmuziek.

De heer **Dresselhuys**: Zeker, maar ik geloof, dat de geheele sociale reconstructie in die richting moet gaan, dat, naast een redelijk minimum-loon, het personeel in de gelegenheid is, belanghebbende te zijn in het bedrijf, en van een bloeiend bedrijf mede zal kunnen profiteeren.

Ik ben overtuigd, dat dan de bezwaren, die de heer van Braambeek thans oppert betreffende de wachtgeldregeling — die natuurlijk op zich zelf rechtvaardig moet zijn — zouden vervallen, dat wij dan weer zouden krijgen een bloeiend spoorwegbedrijf, met batige sloten, en wij weer zouden hebben rust in onze spoorwegverhoudingen.

Dat is mijn antwoord op hetgeen de heer van der Waerden gevraagd heeft. Maar, zoover zijn wij nog niet, dat is nog toekomstmuziek.

Wanneer wij echter in de tegenwoordige verhoudingen vragen, of de raad van commissarissen gelijk had, door aan elkaar vast te binden de quaestie van het tekort van 33 millioen en de aangekondigde loonsverlaging — toen ik dat artikel schreef, wist ik nog niet welke — dan antwoord ik: dat is onjuist, want ik blijf vooropstellen, dat de Staat, in 1903 zich garant stellende voor behoorlijke loonen en in 1921 makende dit R.D.V. met deze loonschalen, niet bedoeld heeft, die loonen te laten schommelen precies of min of meer precies naar gelang van de uitkomsten van het bedrijf.

Het eenige standpunt, dat de Staat kan innemen, en dat ook het publiek ten deze kan innemen, is dat de loonen, afgescheiden van de bedrijfsuitkomsten, in het algemeen moeten zijn redelijk en rechtvaardig. Welnu, dan wil ik dadelijk zeggen, dat ik van den raad van commissarissen in zijn brief van 7 Juli had verwacht juist het betoog, dat in elk geval de loonen redelijk moeten zijn, en dat zij konden worden verlaagd, omdat, ook al verlaagt men, toch een redelijk loon kan worden behouden. Die uitdrukking komt in den brief van den raad van commissarissen niet voor, dat is een fout, en daarom zou ik er prijs op hebben gesteld, van den Minister te hooren — misschien heb ik den Minister niet goed begrepen en bedoelde hij het te zeggen — dat wij thans inderdaad gekomen zijn op dit standpunt, dat wij het heele vraagstuk van het loonconflict beantwoorden in dien zin, dat de loonen moeten zijn redelijke loonen, omdat de Staat redelijke loonen heeft gegarandeerd.

Dan blijft natuurlijk daarnaast voor ons wel degelijk van beteekenis het feit, dat er een groot tekort is op de spoorwegexploitatie, en wel in dien zin, dat de Minister zal zeggen: het spoorwegtekort moet betaald worden door den Staat, de Staat zelf werkt met reusachtige tekorten op de Staatsbegrooting, 't is dus onze plicht om ook dezen gesubsidieerden half Staats- half particulieren tak van bedrijf te versoberen. Maar die versobering zal moeten plaats hebben niet naar de vraag, hoeveel precies het tekort op dat bedrijf bedraagt, maar naar de algemeene beginselen van bezuiniging. Dat lijkt mij het verstandigste stelsel. Wanneer ik dan toets in de positie van het conflict op het oogenblik het voorstel van de maatschappij om te korten 8½ pct. op het loon of te komen tot opheffing van de vrije pensioenpremie, dan geloof ik, dat de Regeering zich op dit moment kennelijk op dat meer publiekrechtelijke standpunt heeft gesteld en ook de maatschappij daartoe heeft genoopt, want merkwaardigerwijze klopt die vermindering vrijwel precies met de door den Minister van Financiën reeds aangekondigde korting op de salarissen van de ambtenaren.

Dat zal wel geen toeval zijn. Ik veronderstel, dat de Minister een conferentie heeft gehad met de directie der spoorwegmaatschappij en dat hij gezegd heeft: gij kunt de loonen van het personeel verlagen, omdat de Staat moet bezuinigen, doch niet in dadelijke verhouding tot uw tekort, maar op dit moment niet meer dan de loonen van de ambtenaren zullen worden verlaagd. Wanneer de Minister de zaak dus bekijkt van het standpunt der redelijkheid, en als hij de redelijkheid der loonen laat bepalen door hetgeen hij aan zijn eigen ambtenaren moet betalen, dan geloof ik, dat den Minister daarvoor geen blaam kan treffen. In dit verband wijs ik op een interessant artikel, dat ik tegenkwam in *De Telegraaf* van 26 September van den heer van Hettinga Tromp. Deze schreef:

> „Voor die vergelijking komen nu in de eerste plaats in aanmerking de arbeiders in dienst van den Staat zelf. De Regeering kan moeilijk vergen dat de spoorwegloonen ter zelfder plaatse lager worden gesteld dan het Rijk aan gelijke categorieën betaalt. De organisaties van het spoorwegpersoneel zouden der Regeering dan met recht kunnen toevoegen: „Indien Gij onze loonen te hoog vindt, dan zijn de loonen van Uw eigen personeel dat eveneens; begint dan met die loonen te verlagen, aanvaardt daarvan de moeilijkheden, alvorens Gij ons voor het behoud van onze loonen laat vechten." Omgekeerd kan de Regeering met alle recht tegen de spoorwegorganisaties zeggen, indien de spoorwegloonen hooger dan de Rijksloonen zijn: „Gij gevoelt toch wel, dat Wij niet langer Rijksgeld kunnen uitgeven om U meer te laten verdienen, dan wij voor ons eigen personeel noodig, althans mogelijk achten; terwijl dat Rijksgeld mede moet worden opgebracht door de belastingpenningen van dat eigen personeel." "

Ik zeg niet, dat ik geheel akkoord ga met den inhoud van dat artikel, maar de waarheid, die er in ligt, is deze, dat als de Staat de loonen van het spoorwegpersoneel moet bepalen naar redelijkheid, althans zoolang er een tekort is, het dan niet onjuist schijnt, dat de Staat zegt: ik blijf rechtvaardig, zoolang ik althans de loonen van het spoorwegpersoneel niet lager stel dan die van mijn eigen personeel. Of nu het loon van de Staatsambtenaren te recht met 8½ pct. moet worden verminderd, laat ik op het oogenblik ter zijde. Daarover zullen wij natuurlijk spreken bij de begrooting of bij de interpellatie van den heer Troelstra, dit blijft voorshands ter verklaring en voor verantwoordelijkheid van de Regeering, maar hoe het zij, om op dit moment te verklaren, dat de loonen van het personeel van de spoorwegen, wanneer zij met 8½ pct

(Dresselhuys.)

zullen teruggaan, ongerechtvaardigd zouden zijn, terwijl de Staat blijkbaar voor zijn eigen ambtenaren hetzelfde beoogt, lijkt mij niet juist. Daaruit vloeit voort, dat de motie van den geachten interpellant mijn stem niet zal hebben, ook niet, omdat hij daaraan toevoegt de vreemde bepaling, dat de loonen niet zullen mogen worden verminderd zoolang een bepaalde commissie beraadslaagt, in welke commissie zouden moeten zitten vertegenwoordigers van de vakbonden.

Dit zou kunnen doen denken aan het bekende verhaal van Penelope, die elken avond moest uitrafelen, wat zij overdag geweven had. Want het spreekt vanzelf, dat de ambtenaren, wanneer, zoolang de commissie beraadslaagt, de loonen niet zullen verminderd worden, wel sterk er toe worden uitgelokt, die beraadslagingen zeer lang te laten duren.

De heer **Schaper:** Dat is een verdachtmaking.

De heer **Dresselhuys:** Neen, dat is het niet. Dat is volkomen menschelijk en natuurlijk. Het verband tusschen den tijd van beraadslagen van die commissie en de quaestie van de salarieering lijkt mij onjuist en hoelang zulke commissie ook volkomen te goeder trouw kan werken, blijkt wel uit het voorbeeld der commissie, die de Minister straks aanhaalde. Ik meen, dat zoolang er tekorten zijn, — wanneer die er niet meer zijn, zullen wij de loonen moeten bezien naar anderen vergelijkingsstandaard en op een andere, meer absolute basis van redelijkheid — die loonen niet lager moeten zijn dan redelijk is, welke redelijkheid van Staatsstandpunt niet kan zijn aangetast, althans zoolang niet beneden het niveau der Staatsambtenaren is gegaan.

Thans nog een vraag over den verderen inhoud der motie van den geachten interpellant.

De **Voorzitter:** De geachte afgevaardigde heeft nog precies één minuut.

De heer **Dresselhuys:** Het doet mij leed, dan dit punt niet te kunnen uitwerken. Ik zal mij dan bepalen tot deze opmerking, dat een commissie van onderzoek naar de toestanden in het spoorwegbedrijf mij nuttig lijkt, maar dat ik met instemming heb gehoord, dat de Minister reeds de instelling van een commissie en den juisten vorm daarvan overweegt. Had de Minister zich op een ander standpunt gesteld, dan zou ik, indien de geachte interpellant zijn motie niet wijzigt, zelf een uitspraak van de Kamer daarover hebben uitgelokt. Nu wil ik wel zeggen, dat ik met zeer veel belangstelling die overweging van den Minister volgen zal, en dat ik hoop te mogen vernemen bij gelegenheid van de behandeling van de begrooting van Waterstaat, tot welke slotsom de Minister gekomen is. Mocht hij dienaangaande onverhoopt tot een geheel negatieve conclusie gekomen zijn, dan hoop ik daaromtrent dan met hem een lans te mogen breken.

De beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

VERBETERING.

In de redevoering van den heer **de Monté ver Loren,** bladz. 87, kol. 2, regel 34 v. o., staat: ,,nu de Minister teruggekeerd is van den 6den graad'', lees: ,,nu de Minister teruggekeerd is althans tot den 6den graad''.

10de VERGADERING. — 20 OCTOBER 1922.

Ingekomen stukken. — Verslag uitgebracht over wetsontwerpen. — Regeling van werkzaamheden.

10de VERGADERING.

VERGADERING VAN VRIJDAG 20 OCTOBER 1922.

(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. verzoekschriften; 3°. een motie; 4°. boek- en drukwerken. — Verslag uitgebracht over ontwerpen van wet. — Regeling van werkzaamheden. — Behandeling en aanneming van verschillende ontwerpen van wet en van conclusies van Verslagen. — Voortzetting der behandeling van de interpellatie van den heer van Braambeek en van de door dien heer voorgestelde motie van orde. — Indiening van een motie van orde door den heer Oud.

Voorzitter: de heer **Koolen.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 78 leden, te weten:

de heeren Smeenk, Bakker, Wintermans, van Rijzewijk, van Braambeek, Ketelaar, Fleskens, Beumer, Moerel, Deckers, Bierema, Fruytier, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren van Voorst tot Voorst, Suring, Ebels, van Rappard, de Boer, Bulten, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Ament, Visscher, Kolkman, Dresselhuys, Schaper, van Vuuren, Albarda, Sannes, Marchant, de Wilde, Heukels, Hiemstra, Knigge, J. ter Laan, van Boetzelaer van Dubbeldam, van Zadelhoff, van Dijk, Engels, Hugenholtz, Ter Hall, Hermans, Bomans, A. Colijn, Michielsen, Rutgers van Rozenburg, Krijger, Schokking, Visser van IJzendoorn, Feber, Vliegen, Kuiper, IJzerman, Snoeck Henkemans, Kleerekoper, K. ter Laan, Oud, Tilanus, Weitkamp, van den Tempel, van Gijn, mejuffrouw van Dorp, de heer van Wijnbergen, mevrouw Bakker—Nort, de heeren de Monté ver Loren, van Schaik, mejuffrouw Westerman, de heeren Stulemeijer, Bongaerts, Duys, mejuffrouw Katz, de heeren Rutten, Brautigam, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Troelstra, Staalman, Duymaer van Twist, Boon,

en de heeren Ministers van Oorlog, van Waterstaat, van Arbeid en van Koloniën.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer van der Waerden, wegens bijzondere omstandigheden; van den heer van Ravesteijn, wegens verblijf in het buitenland; van den heer Braat, wegens een vergadering elders; van de heeren H. Colijn en Gerretson.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. de volgende verzoekschriften:

een, van J. Rozemond, opzichter van fortificatiën, te Roermond, naar aanleiding van de door de Kamer aangenomen conclusie in zake zijn vorig adres, houdende verzoek om restitutie van uitgaven, door hem betaald voor zijn huisvesting;

een, van Chr. van der Putten, fabrieksarbeider, te Arnhem, ten vervolge op zijn vorig adres, houdende verzoek om uitkeering van f 300, welke hem z. i. uit hoofde eener Ministerieele beschikking wegens als landstormplichtige verrichten dienst toekomt;

een, van A. Boorsma, gewezen politiebeambte der voormalige gemeente Watergraafsmeer, houdende verzoek om pensioen.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de Commissie voor de Verzoekschriften;

3°. een door de afdeeling Venlo van de Vereeniging van onderofficieren, enz. „Ons Belang" op 6 dezer aangenomen motie in zake de rangschikkingsregeling betreffende de afvloeiing van het militaire beroepspersoneel, de rechtspositie der onderofficieren en de kaderinkrimping.

Dit stuk wordt voor kennisgeving aangenomen;

4°. de volgende boek- en drukwerken:

van den Minister van Waterstaat, het Jaarverslag omtrent de Visschershaven en de visscherij te IJmuiden over 1921;

van de Stoomvaartmaatschappij „Nederland" en 6 andere reederijen, de „Geschiedenis der Amsterdamsche Stoomvaart", deel II, door dr. M. G. de Boer;

van den heer mr. L. F. H. Regout, te Meerssen, zijn academisch proefschrift: „Het rentevraagstuk".

Deze boek- en drukwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

B. dat de Verslagen gereed zijn van de Commissie van Rapporteurs voor de ontwerpen van wet:

Opheffing van het instituut der Kamers van arbeid (200);

Verklaring van het algemeen nut der onteigening van grond ten behoeve van de voorziening in den woningnood te Leeuwarden (202).

Deze Verslagen zijn reeds gedrukt en rondgedeeld.

De Voorzitter: Er zijn nog enkele wetsontwerpen, waarover blanco Eindverslag is uitgebracht of slechts een enkele opmerking is gemaakt, en waarvan afdoening gewenscht is. Met het oog op het bijeenkomen van de Eerste Kamer op a.s. Dinsdagavond, stel ik voor deze wetsontwerpen tegen a.s. Dinsdag, bij den aanvang der vergadering te 1 uur, aan de orde te stellen. Het zijn de wetsontwerpen:

Intrekking van de wet van 23 Maart 1918 (*Staatsblad* n°. 168) tot tijdelijke ontginning van bruinkolen zonder concessie (100);

Regularisatie van de kosten der levensmiddelenvoorziening (238);

Bepalingen tot wering van besmettelijke pluimveeziekten (232);

Opheffing van het instituut der Kamers van Arbeid (200);

Onteigening van grond ten behoeve van de voorziening in den woningnood te Leeuwarden (202);

Onteigening met toepassing van de wet van 27 Maart 1915 (*Staatsblad* n°. 171), van eigendommen in de gemeente Westerbork, noodig voor het verharden van een der wegen langs het Oranjekanaal van de Drentsche Hoofdvaart tot den kunstweg Orvelte—Odoorn, enz. (209).

Daartoe wordt besloten.

(van Zadelhoff e. a.)

Aan de orde is de behandeling van:

I. het ontwerp van wet tot **wijziging van hoofdstuk V*a* der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1920 (184).**

Dit ontwerp van wet wordt, na goedkeuring van de onderdeelen, zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

II. de **conclusie** van het Verslag der Commissie, in wier handen zijn gesteld de inlichtingen op het adres van de Handelsvennootschap onder de firma Gebroeders van Hoeken, te Leiden, houdende verzoek om toekenning van een tegemoetkoming in de door haar op eene leverantie hout geleden schade (115).

Deze conclusie wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd;

III. het ontwerp van wet tot **vaststelling van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het „Fonds ter verbetering van de Kustverdediging", dienst 1923 (231).**

De heer **van Zadelhoff**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal geen stemming vragen over dit wetsontwerp, maar wensch te verklaren, dat de leden van mijn fractie geacht willen worden tegen het ontwerp van wet te hebben gestemd.

De **Voorzitter**: Aan den heer van Zadelhoff en zijn fractie wordt akte verleend van de zooeven afgelegde verklaring.

Het ontwerp van wet wordt, na goedkeuring van de onderdeelen, zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

IV. de **conclusie** van het Verslag der Commissie, in wier handen zijn gesteld de inlichtingen op het adres van P. C. J. Tissot van Patot, 1ste-luitenant der militaire administratie bij het IIIde bataljon 14de regiment infanterie, te Middelburg, houdende verzoek de hem, in verband met zijne verhuizing, toekomende vaste vergoeding van ½ pct. van zijne jaarwedde uit te keeren (114).

Deze conclusie wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

V. de **conclusie** van het Verslag der Commissie, in wier handen zijn gesteld de inlichtingen op het adres van M. C. J. van der Kroft, weduwe van wijlen den landweerplichtige C. J. W. Bovet, te 's Gravenhage, houdende verzoek om toekenning eener gratifcatie (117).

De **Voorzitter**: Ik geef der Commissie in overweging, haar conclusie als volgt te doen luiden:

> „Zij heeft de eer aan de Kamer voor te stellen den Minister alsnog in overweging te geven het verzoek in handen te stellen van de Commissie van Advies in zake de motie-Staalman, voor zoover dit althans tot de bevoegdheid dezer Commissie behoort."

Ik bemerk, dat de Commissie tegen deze wijziging geen bezwaar heeft.

De gewijzigde conclusie wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

VI. de **conclusie** van het Verslag der Commissie, in wier handen gesteld zijn de inlichtingen op het adres van Th. van der Heiden, molenaar, te Oss, betreffende de schade, die hij in zijn bedrijf lijdt door den bouw van een marechausseekazerne nabij zijn windmolen (119);

VII. de **conclusie** van het Verslag der Commissie, in wier handen gesteld zijn de inlichtingen op het adres van Chr. H. von Stein, eervol ontslagen reserve-kapitein der infanterie, te 's Gravenhage, **houdende verzoek hem pensioen** te verleenen wegens een hem in den militairen dienst overkomen ongeval (123);

VIII. de **conclusie** van het Verslag der Commissie, in wier handen gesteld zijn de inlichtingen op het adres van W. C. M. Wildenbeest, plakker op een sigarenfabriek, te Arnhem, houdende verzoek om uitbetaling der gratificatie, waarop hij na het verlaten van den militairen dienst aanspraak meent te hebben (126);

IX. de **conclusie** van het Verslag der Commissie, in wier handen gesteld zijn de inlichtingen op het adres van K. H. L. Lambo, gepensionneerd schrijver-majoor der Koninklijke marine, thans werkzaam als burgerhulpschrijver op het bureau van den ondercommandant der Stelling Hellevoetsluis, houdende verzoek om eene vaste aanstelling als schrijver op jaarloon (132).

Deze conclusiën worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

X. het ontwerp van wet tot **wijziging van de wet op het militair onderwijs (199);**

XI. het ontwerp van wet tot **wijziging en aanvulling van de Nederlandsch-Indische Leeningwet 1921 (Staatsblad n°. 798) (172);**

XII. het ontwerp van wet tot **kwijtschelding van negen tiende gedeelten van eene uitstaande vordering der kolonie Curaçao (194);**

XIII. het ontwerp van wet tot **nadere wijziging en aanvulling van de Indische Comptabiliteitswet (207).**

Deze ontwerpen van wet worden achtereenvolgens, telkens na goedkeuring van de onderdeelen, zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

XIV. de **conclusie** van het Verslag der Commissie, in wier handen gesteld zijn de inlichtingen op het adres van H. W. Holtappel, gepensionneerd leeraar bij het middelbaar onderwijs in Nederlandsch-Indië, te Rotterdam, betreffende den datum van beëindiging van zijn dienstverband (125).

Deze conclusie wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

XV. het ontwerp van wet tot **nadere voorziening ten aanzien van de afsluiting van den dienst 1920 en de overbrenging van de algemeene rekening van Rijksontvangsten en uitgaven (224);**

XVI. het ontwerp van wet tot **aanvulling en verhooging van de begrooting van uitgaven van het Weduwen- en Weezenfonds voor Burgerlijke Ambtenaren voor het dienstjaar 1921 (103);**

XVII. het ontwerp van wet tot **goedkeuring van den onderhandschen verkoop aan de gemeente Groningen van het voormalige tolhuiserf te Helpman (113);**

XVIII. het ontwerp van wet tot **goedkeuring van den onderhandschen verkoop aan het waterschap „de Oostermoersche Vaart", gevestigd te Gieten, van het gedeelte der Oostermoersche Vaart tusschen de draaibrug bij Spijkerboor en het Zuidlaarderkanaal (192).**

Deze ontwerpen van wet worden achtereenvolgens, telkens na goedkeuring van de onderdeelen, zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

XIX. de **conclusie** van het Verslag der Commissie, in wier handen zijn gesteld de inlichtingen op het adres van F. J. Jansens, te Breda, houdende verzoek om schadevergoeding in verband met het niet meer gebruik maken van adressants diensten als deskundige voor het schatten der waarde van mobilair voor de personeele belasting (116);

(Voorzitter.)

XX. de **conclusie** van het Verslag der Commissie, in wier handen zijn gesteld de inlichtingen op het adres van M. J. Lindelauf, oud-bureelambtenaar bij het Staatstoezicht op de mijnen, te Heerlen, houdende verzoek om de tusschenkomst der Kamer, ten einde te bevorderen, dat eene beschikking worde genomen op zijn verzoek om pensioen (131).

Deze conclusiën worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

XXI. het ontwerp van wet, houdende **verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve van verbouwing van het gedeelte van den tramweg van de Limburgsche Tramweg Maatschappij van het tramwegemplacement te Roermond tot de Kapellerpoort aldaar (44);**

XXII. het ontwerp van wet tot **wijziging van de Locaalspoor- en Tramwegwet (204);**

XXIII. het ontwerp van wet, houdende **verklaring van het algemeen nut der onteigening van eigendommen in de gemeente Wonseradeel, noodig voor den aanleg van eenige wegen in het zuidelijk gedeelte dier gemeente (213);**

XXIV. het ontwerp van wet, houdende **verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve van aanleg van een tramweg van Wijlré over Gulpen naar Vaals (227).**

Deze ontwerpen van wet worden achtereenvolgens, telkens na goedkeuring van de onderdeelen, zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

XXV. de **conclusie** van het Verslag der Commissie, in wier handen zijn gesteld de inlichtingen op het adres van J. H. J. Bisschops, te Terwinselen, houdende verzoek om schadevergoeding, geleden door het gedwongen stopzetten van den bouw van zijne woning (124);

XXVI. de **conclusie** van het Verslag der Commissie, in wier handen zijn gesteld de inlichtingen op het adres van den voorzitter en den secretaris van den Nederlandschen Straatmakersbond en aanverwante vakken, te Rotterdam, betreffende de arbeidsvoorwaarden in het straatmakersbedrijf en het opheffen van misstanden bij de uitvoering van Rijksstraatwerk (128);

XXVII. de **conclusie** van het Verslag der Commissie, in wier handen zijn gesteld de inlichtingen op het adres van L. C. van den Dungen, te Arnhem, houdende verzoek om vergoeding der schade, door hem geleden wegens zijn opkomst onder de wapenen in 1914, toen hij in Roemenië gevestigd was (129);

XXVIII. de **conclusie** van het Verslag der Commissie, in wier handen zijn gesteld de inlichtingen op het adres van A. J. Schreve, te 's Gravenhage, houdende verzoek om verhooging van het bedrag der schadevergoeding in verband met zijn vrijspraak, na herziening van een tegen hem gewezen rechterlijke uitspraak, krachtens welke hij geruimen tijd van zijne vrijheid is beroofd geweest (130).

Deze conclusiën worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

XXIX. het ontwerp van wet tot **wijziging van hoofdstuk X*a* der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921 (225).**

Dit ontwerp van wet wordt, na goedkeuring van de onderdeelen, zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

XXX. voortzetting van de behandeling der **interpellatie van den heer van Braambeek** omtrent de exploitatie-tekorten der Nederlandsche spoorwegen en de wijze, waarop die zullen worden gedekt.

(Voorzitter e. a.)

Hierbij is tevens aan de orde:

de **motie van orde** van de heeren van Braambeek, van der Waerden, Albarda, van den Tempel, Brautigam en Duys, met betrekking tot wijziging van de arbeidsvoorwaarden van het spoorwegpersoneel (277).

De motie van orde luidt:

„De Kamer,

van oordeel, dat het niet wenschelijk is de arbeidsvoorwaarden in voor het spoorwegpersoneel ongunstigen zin te wijzigen alvorens een onderzoek naar de organisatie en de gestie van het bedrijf is ingesteld, waaraan ook de vakbonden deelnemen,

gaat over tot de orde van den dag."

De beraadslaging wordt hervat.

De **Voorzitter**: Er zijn thans nog vier sprekers ingeschreven, zoodat het bij mij geen bezwaar ontmoet de rantsoeneering, zooals die gisteren is vastgesteld, te handhaven. Mocht echter blijken, dat nog meer leden aan dit debat wenschen deel te nemen, dan zou dit voor mij een aanleiding kunnen zijn tot een hernieuwd onderzoek of deze rantsoeneering niet alsnog zou behooren te worden herzien.

Het blijkt mij, dat nog twee leden bij deze interpellatie zich in het debat wenschen te mengen. Ik mag er dus ongeveer op rekenen, dat het debat beperkt zal blijven tot hetgeen deze zes leden en misschien de heer van Braambeek en de heer Minister nog in het midden zullen brengen. Er bestaat daarom bij mij geen bezwaar de rantsoeneering van den spreektijd van hoogstens een half uur te handhaven.

De heer **Hermans**: Mijnheer de Voorzitter! Als uitgangspunt van hetgeen ik bij deze interpellatie te zeggen heb, kies ik den bekenden brief van den raad van commissarissen van de Nederlandsche spoorwegen aan de Ministers van Waterstaat en van Financiën. Deze brief heeft veel ontstemming gewekt bij het personeel, omdat de daarin gegeven beschouwingen niet geheel juist worden geacht en omdat de brief niet van eenzijdigheid vrij te pleiten is. Ik wensch dit even aan te toonen.

In den brief wordt vooropgesteld een onbeperkt vertrouwen in het tegenwoordig beheer van de spoorwegen, waarvan worden verwacht krachtige maatregelen tot opheffing van den tegenwoordigen toestand. Welnu, Mijnheer de Voorzitter, het personeel, onverschillig van welke richting ook, is het met deze uitspraak niet eens, en daar is reden voor. Van verschillende zijden toch, ook herhaaldelijk in deze Kamer en gisteren weer bij deze interpellatie, is er duidelijk op gewezen, dat er aan het beheer van de spoorwegen nog al iets hapert, dat dat beheer niet met gepaste zuinigheid in overeenstemming is. Hiermede is niet gezegd, dat vooral de directie van de spoorwegen de schuld draagt; naar veler overtuiging is die schuld veeleer te zoeken in de bekende onderlinge rivaliteit van de hoogere ambtenaren, die een zoo noodzakelijke samenwerking in de leiding belemmert.

Maar hoe dit zij, een college als de raad van commissarissen, dat toch ook wel kennis zal nemen van wat in deze Kamer, in de kringen van het spoorwegpersoneel en in de pers over de quaestie van de spoorwegexploitatie wordt opgemerkt, een dergelijk college had in zijn brief over de noodzakelijkheid van bezuiniging hierover niet mogen zwijgen, zeker niet een ongemotiveerde ontkenning moeten plaatsen.

Dit is de eerste en voornaamste grief van het personeel. Want was hier anders gehandeld, de in dezen brief gegeven adviezen zouden zoo niet luiden en in ieder geval met andere adviezen zijn aangevuld. Deze adviezen hebben nu de eenzijdige strekking om de bezuiniging vooral te zoeken in verslechtering van de arbeidsvoorwaarden, en dat wordt gemotiveerd met een verwijzing naar de personeelsuitgaven, welke

(Hermans.)

2/3 van het geheel of niet minder dan 129 van 194 millioen gulden bedragen, waarbij dan nog komen de ongedekte lasten van de pensioenfondsen. Ik geef gaarne toe, dat deze cijfers zonder meer sterk spreken voor het standpunt van den raad van commissarissen, maar men moet bij deze cijfers niet vergeten in aanmerking te brengen, dat er ook heel wat overbodige personeelsuitgaven zijn. Ik kom daarop aanstonds terug.

Nadat de raad van commissarissen deze cijfers heeft gegeven, komt hij tot deze conclusie:

> ,,Het is de vaststaande overtuiging van onzen raad, dat eene sluitende rekening niet zal verkregen kunnen worden zonder dat allereerst eene vermindering van de thans op het bedrijf rustende personeelsuitgaven wordt doorgevoerd.''

Behalve het woord ,,allereerst'' zou ik deze conclusie kunnen onderschrijven. Het is ook mijn overtuiging, dat de personeelsuitgaven moeten worden beperkt, maar ik ben van oordeel, dat men dat ook nog langs een anderen weg kan bereiken behalve langs de wegen, die door den raad van commissarissen zijn aangewezen. Het gaat echter niet aan en het zou in hooge mate onbillijk zijn, ,,allereerst'' te bezuinigen op de personeelsuitgaven, zoolang er nog andere posten zijn, waaronder zelfs geheel overbodige, maar in ieder geval minder noodzakelijke uitgaven voorkomen. Gisteren zijn hiervan weer tal van voorbeelden gegeven, zoowel door den heer van Braambeek als door den heer Minister. Zijn Excellentie heeft gisteren niet minder dan 20 maatregelen opgesomd, waaronder er geen vijf zijn, die onder de aandacht zijn gevallen van den raad van commissarissen; alle maatregelen, die, behalve voor zoover zij betrekking hadden op de personeelsuitgaven, betroffen overbodige of minder noodzakelijke uitgaven.

Hiermede in verband wensch ik terloops de aandacht te vestigen op een middel, dat ook zou kunnen bijdragen tot het sluitend maken van de rekening van de spoorwegexploitatie, een middel, dat niet de strekking heeft om de uitgaven te verminderen, doch om de inkomsten te vermeerderen. Ik vestig hierop de aandacht in verband met de omstandigheid, dat de heer van Braambeek heeft gewezen op het subsidieeren van en het verleenen van allerlei faciliteiten aan het auto-verkeer. De opmerking, welke de heer van Braambeek daarbij plaatste, is mijns inziens onjuist. Ik sta op het standpunt, dat een goed verkeer van zoo groot maatschappelijk belang is, dat het geenszins mag worden belemmerd, integendeel zooveel mogelijk moet worden bevorderd.

Ik geef toe, dat het autoverkeer ten gevolge kan hebben, dat de spoorwegdienst wordt geschaad, vooral in deze buitengewone tijden, nu de tarieven zoo buitengewoon hoog zijn opgevoerd. Er zijn ook andere gevallen denkbaar. Het geval is ook denkbaar, dat het autoverkeer een snelle en gemakkelijke verbinding kan brengen van het eene station naar het andere. Dat is begrepen door de Bayerische Eisenbahn-Verwaltung, die zelf een autodienst heeft georganiseerd, niet alleen voor personen-, maar ook voor goederenvervoer, en zooals ik vernomen heb, zijn daarmede goede resultaten bereikt. Ik meen, dat, als dat voorbeeld ook in ons land werd gevolgd, daarvan tweeërlei voordeel kan worden verwacht: in de eerste plaats, dat sommige streken van ons land uit haar isolement worden opgeheven en in de tweede plaats, dat de spoorwegdienst wordt bevorderd.

Zijn Excellentie heeft gisteren medegedeeld, dat spoedig het verkeersvraagstuk in zijn geheelen omvang onder de oogen zal worden gezien; ik hoop, dat dan ook dit punt in overweging zal worden genomen.

Na deze korte afwijking keer ik terug tot mijn uitgangspunt. Ik was aan het betoogen, dat de raad van commissarissen verstandiger zou hebben gehandeld en meer het vertrouwen zou hebben verdiend, wanneer hij allereerst had geadviseerd tot schrapping van overbodige en minder noodzakelijke uitgaven, en indien hij vooropgezet had het goede beginsel, dat de personeelsuitgaven, waarbij zooveel ideëele belangen op het spel staan, niet allereerst, maar allerlaatst moeten worden besnoeid. Klaarblijkelijk acht de raad van cammissarissen alleen bezuiniging op de personeelsuitgaven mogelijk door deze vijf maatregelen: wijziging van de regeling der dienst- en rusttijden; een beteekenende verlaging van de loonen; het brengen van het loonpeil van het personeel der werkplaatsen in overeenstemming met dat van gelijksoortige particuliere bedrijven; nieuwe regeling van den standplaatsaftrek en door de pensioenregeling voorloopig niet in overeenstemming te brengen met de Pensioenwet 1922.

De raad van commissarissen heeft dus niet gezien, dat ook onder de personeelsuitgaven overbodige uitgaven zijn. Ik geef toe, dat die uitgaven niet van zoo groot belang zullen zijn, maar het gaat hier niet om de grootte van het bedrag, maar om de moreele beteekenis van de bezuiniging. Er zijn inderdaad overbodige personeelsuitgaven, die voortvloeien uit een minder goed beheer en die tot vrij groote bedragen zijn aangegroeid. Ik herinner in de eerste plaats aan het feit, dat in den laatsten tijd reeds heel wat ambtenaren zijn ontslagen, ook buiten verband met de nieuwe regeling der dienst- en rusttijden. Deze ambtenaren hadden niet moeten worden aangesteld: hun aanstelling heeft de personeelsuitgaven onnoodig opgevoerd, en naar ik vernomen heb is er ook thans nog in verschillende takken van dienst te veel personeel. Een beter beheer zou inderdaad ook op de arbeidskrachten kunnen bezuinigen.

Daarmede wil ik echter niet zeggen, dat het thans in dienst zijnde personeel de gevolgen moet dragen van een zeker wanbeleid. Ik meen, dat hier het zg. uitstervingssysteem kan worden toegepast.

In de tweede plaats dient er op gewezen, dat de personeelsuitgaven ook aanmerkelijk zijn opgevoerd door een buitengewoon groot aantal overplaatsingen. Daarmede zijn groote bedragen gemoeid geweest aan vergoedingen voor verhuiskosten en aan vergoedingen voor verblijfkosten in die gevallen, waarin niet aanstonds een woning beschikbaar was.

Ten derde mag er op gewezen worden, dat de personeelsuitgaven aanmerkelijk zijn opgevoerd door de te hooge salarissen van hoogere ambtenaren.

Ik kan mij niet vereenigen met het standpunt van hen, die in den laatsten tijd hebben verdedigd, dat vooral de salarissen van de hoogere ambtenaren moeten worden verlaagd. Ik vind, dat dit tot groot sociaal nadeel zou kunnen leiden. Maar er is toch niets voor te zeggen, dat de hoogere ambtenaren aanmerkelijk in salaris uitgaan boven gelijksoortige functionarissen bij het Rijk. Er zijn zelfs verschillen genoemd van f 2000 tot f 3000 per jaar.

Maar ik herhaal: al deze factoren, die toch van groot belang zijn, schijnen den raad van commissarissen ontgaan. Hij maakt er althans in zijn brief geen melding van en laadt daardoor den schijn op zich, dat hij uitsluitend heeft gedacht aan de meer noodzakelijke personeelsuitgaven.

Dat dit teleurstelling en verbittering moest wekken, is te begrijpen, en die teleurstelling is te grooter geworden, toen men ook kennis nam van de maatregelen, die de raad van commissarissen wèl heeft aanbevolen. De eerste hiervan is een beteekenende verlaging van de wedden van het personeel. Dit gaf natuurlijk grond tot allerlei vermoedens: hoe groot zou die verlaging moeten zijn om beteekenend te kunnen worden genoemd? Waar de raad van commissarissen de bezuiniging zoo eenzijdig had opgevat, lag het voor de hand, dat een zeer aanzienlijke vermindering van inkomsten werd gevreesd. Hieromtrent is nu meer klaarheid gekomen. De directie heeft voorgesteld een verlaging van 8½ pct., gelijk aan het bedrag, dat ook de Regeering van het Rijkspersoneel zal vorderen in den vorm van pensioenbijdrage. Dit kan zijn een goede grondslag voor overleg. Gelegenheid moet dan worden geboden om in verband hiermede drie quaesties onder de oogen te zien: ten eerste de vermindering van salarissen, die reeds heeft plaats gehad bij de invoering van het premievrij pensioen, en de consequenties voor het spoorwegpersoneel van de Pensioenwet 1922, ten tweede de positie van het personeel der groote werkplaatsen en ten derde de vraag in hoeverre het spoorwegbedrijf zonder tekorten kan en moet worden geëxploiteerd.

10de VERGADERING. — 20 OCTOBER 1922.

Interpellatie-van Braambeek.

(Hermans.)

Wat de eerste quaestie betreft, moet erkend worden, dat er verband bestaat tusschen de dienstvoorwaarden van het Rijks- en het spoorwegpersoneel. Na de gebeurtenissen van 1903 heeft de Regeering een zekere verplichting op zich genomen ten aanzien van het spoorwegpersoneel. Mijns inziens zeer te recht is toen aan dit personeel ter wille van de hoogere gemeenschapsbelangen het onbeperkte stakingsrecht ontnomen, maar nu eischte ook de consequentie, dat de Overheid aansprakelijkheid op zich nam voor de dienstvoorwaarden. Zij mag niet toestaan, dat de dienstvoorwaarden voor het spoorwegpersoneel slechter zijn geregeld dan die, welke zij voor het eigen personeel billijk acht. Op grond van deze overwegingen zijn dan ook in 1920 de salarissen van het spoorwegpersoneel zooveel mogelijk gelijk gemaakt met die van het Rijkspersoneel, dat gelijksoortigen arbeid verricht. Van deze salarissen werd echter door de directie aanstonds 4 pct. afgenomen voor premievrij pensioen, een pensioen, dat aan het Rijkspersoneel zonder eenige korting werd verleend. Dit mag dus bij de nu voorgestelde verlaging een punt van nader overleg uitmaken, evenals de toepassing van de Pensioenwet 1922.

Ten tweede moet rekening worden gehouden met de positie van het werkplaatspersoneel, waarvoor reeds een loonsverlaging van 10 pct. is doorgevoerd. Door den raad van commissarissen wordt het standpunt ingenomen, dat voor dit personeel het loonpeil moet worden gevolgd van overeenkomstige particuliere bedrijven. Ook dit heeft veel ontstemming gewekt, omdat vroeger, toen in die overeenkomstige particuliere bedrijven de loonen aanmerkelijk hooger waren, dit verband niet werd gelegd en ook werd ontkend. Thans wordt het gelegd, nu de metaalindustrie met bijzondere moeilijkheden te worstelen heeft en abnormaal lage loonen uitkeert. Het standpunt van den raad van commissarissen is onjuist, want het kan practisch niet worden doorgevoerd zonder tot onbillijkheden te geraken. Gelijksoortig personeel als dat van de groote werkplaatsen wordt immers ook aangetroffen onder de overige spoorwegarbeiders, bij voorbeeld op de kleine werkplaatsen, maar dan met minder verantwoordelijken, in elk geval minder gewichtigen arbeid.

De nu doorgevoerde loonsverlaging verbreekt dus het goede verband en verlaagt de loonen juist daar, waar de arbeidsprestatie het grootst of gewichtigst is. Dit moet ernstig overwogen worden en zal dan, naar ik hoop, aanleiding zijn om althans geen verdere loonsverlaging voor het personeel der groote werkplaatsen toe te laten.

In de derde plaats komt de zeer gewichtige vraag, in hoeverre het spoorwegbedrijf zonder tekorten kan en moet worden geëxploiteerd. Twee uitersten worden hier verdedigd. De raad van commissarissen is van oordeel, dat onder alle omstandigheden een sluitende rekening moet worden verkregen, terwijl de heer van der Waerden absoluut geen verband wil zien tusschen de bedrijfsuitkomsten en de loonen. Ik meen, dat de veilige weg in het midden ligt. Staande voor de beantwoording van de gestelde vraag meen ik, dat allereerst klaarheid moet worden gebracht in de financieele verhoudingen. Het moet duidelijk zijn, of de Staat al dan niet profiteert van voordeelen, die als lasten drukken op het spoorwegbedrijf. De gister gevoerde debatten hebben hieromtrent niet voldoende licht verschaft. Bij mij is echter de indruk achtergebleven, dat er iets hapert, dat er in elk geval geen zuivere rekening is en dat de Staat onbetaalde diensten ontvangt van het spoorwegbedrijf. Er is echter nog een ander element dat ik in het geding wil brengen. Daartoe vind ik aanleiding in de volgende uitspraak van den raad van commissarissen:

> „Met de meeste kracht en zonder verwijl moet naar het oordeel van onzen raad, geheel afgezien van de kansen op economisch herstel, worden gestreeft naar een sluitende rekening voor 1923."

Deze uitspraak lijkt mij niet juist. Afgezien van de kansen op economisch herstel, kan men een dergelijken eisch niet stellen, en het doet mij genoegen dat de heer Minister evenzoo denkt. Men mag toch niet uit het oog verliezen, dat in dezen zeer abnormalen tijd tal van particuliere bedrijven met soms vrij groote tekorten moeten werken en men mag vooral niet vergeten, dat het spoorwegbedrijf van de malaise in ieder ander bedrijf zijn aandeel te dragen heeft. Onder zulke omstandigheden een geheel sluitende rekening te eischen, lijkt mij niet te rechtvaardigen en zou voor het spoorwegpersoneel tot consequenties leiden, die de Regeering naar mijn overtuiging niet voor haar verantwoording kan nemen.

Deze drie punten: de verhouding van de dienstvoorwaarden van het spoorwegpersoneel tot die van het Rijkspersoneel, de positie van het personeel der groote werkplaatsen en de economische toestand van het bedrijf, zijn dus de grondslagen van nader overleg. Het doet mij genoegen, dat dit overleg reeds begonnen is, en ik hoop, dat het tot een goed einde zal worden gebracht.

Geenszins wensch ik te betoogen, dat bij dit overleg elke loonsverlaging absoluut moet worden afgewezen. Dit zou, gelet op de groote malaise van onzen tijd en op de arbeidsvoorwaarden van groote groepen arbeiders in particuliere bedrijven, onverstandig en onbillijk zijn. Wij moeten niet uit het oog verliezen, dat een verstandige spoorwegpolitiek er toe zal moeten leiden, dat wij komen tot belangrijke tariefsverlaging. Hiertoe zal, zoo noodig, ook het personeel een offertje weten te brengen. Anders zouden toch landbouw, handel en industrie, ons geheele bedrijfsleven, dus ook alle andere arbeiders, te zwaar en te onbillijk worden belast. De economische toestand dwingt ons nu eenmaal tot bezuiniging. Daaraan valt niets te veranderen, en wij kunnen daaraan ook niet ontkomen door het kunstmatig handhaven van het geldloon, want dan zal de loonsverlaging er komen op een andere manier, en wel door depreciatie van onze geldmiddelen. Mijn betoog komt dus hierop neer, dat allereerst moet worden bezuinigd op overbodige en niet noodzakelijke uitgaven, dat dient gestreefd naar een beter bedrijfsbeheer, in samenwerking met het personeel, dat geregeld moet worden de financieele verhouding van den Staat tot het spoorwegbedrijf en dat dan ook het personeel bereid zal worden gevonden een offertje te brengen en een billijk aandeel te dragen in de algemeene malaise, waarin ons volk verkeert.

Hiermee is reeds duidelijk gezegd, hoe ik denk over de motie van den heer van Braambeek. Die geachte afgevaardigde heeft zich gisteren vergist in zijn onderstelling van hetgeen ik over die motie te zeggen had. Hij zeide, dat ik alvast een gedeelte uit mijn rede zou kunnen schrappen, nl. dit veronderstelde gedeelte, waarin ik zou betoogen, dat de Kamer niet kan beoordeelen, wat er aan die motie vastzit. Ik kan den heer van Braambeek slechts antwoorden, dat niet ik uit mijn rede, maar hij uit zijn motie iets te schrappen heeft, nl. den aanhef van die motie, want die klopt in het geheel niet met de feiten. De organisaties van het personeel hebben nl. het voorstel van de directie om te komen tot een loonsverlaging van 8½ pct. gevonden een goeden grondslag voor overleg, en zij zijn, zooals ik zeide, met dat overleg reeds begonnen. Dat de Kamer nu zou uitspreken, dat er absoluut niets mag worden geaccepteerd van hetgeen de directie heeft voorgesteld voor en aleer de bezuinigingscommissie een onderzoek zou hebben ingesteld naar alle moeilijke problemen, die er gisteren zijn besproken, dat kan de heer van Braambeek zelf niet gelooven. Hij heeft zijn motie voor de Kamer onaannemelijk gemaakt. Overigens spreekt het vanzelf, dat ik sympathiseer met het denkbeeld van een bezuinigingscommissie. Het is mijn vaste overtuiging, dat het in het welbegrepen belang van het bedrijf is, wanneer het personeel volop de gelegenheid heeft, om zijn zienswijze betrekkelijk verschillende bedrijfsaangelegenheden te doen kennen. Hiertoe is niet voldoende, dat de directie in de bladen de vraag herhaalt aan het personeel, om z.g. bezuinigingsplannen aan te wijzen. Men moet ook aan de deskundige vertegenwoordigers van het personeel de gelegenheid geven om die plannen met de directie te bespreken.

Zoo loopt elk debat over de spoorwegen uit op dezelfde conclusie: er moet een weg gevonden worden, om de onderlinge samenwerking inniger te maken en om het personeel als het ware in te leiden in de groote bedrijfspolitiek.

Ik hoop, dat deze Minister er in slagen zal, om aan zulk een samenwerking tusschen bedrijfsleiding en personeel een vasten vorm te geven.

(Hermans e. a.)

De commissie-Lely heeft, toen zij haar rapport uitbracht over de voorschriften betreffende het Staatstoezicht op de spoorwegdiensten, een denkbeeld geopperd, dat voor verwezenlijking vatbaar is en in den geest van hetgeen ook ik hier meermalen heb verdedigd. Dit te verwezenlijken, het spoorwegbedrijf vrijer, onafhankelijker en zelfstandiger te maken en het personeel te geven redelijke medezeggenschap in de bedrijfspolitiek, dat is de schoonste taak, die de Minister in dezen tijd volbrengen kan.

De heer **Snoeck Henkemans:** Mijnheer de Voorzitter! De geachte laatste spreker heeft gezegd, dat hij als uitgangspunt van dit debat aanvaardde den brief van den raad van commissarissen bij de Nederlandsche spoorwegen aan de Ministers van Waterstaat en van Financiën van 6 Juli l.l.

Ik geloof, dat wij na de rede van den Minister van Waterstaat van gisteren de zaak anders moeten beschouwen en als grondslag voor dit debat thans mogen aanvaarden èn dit schrijven van commissarissen èn de rede, gisteren door den Minister van Waterstaat gehouden.

Het komt mij voor, dat degene, die in den loop van het debat den brief van de commissarissen op de meest afdoende wijze weerlegde, juist was de Minister van Waterstaat. Wat is de fout geweest in dien brief? Niet dat commissarissen aandringen op vermindering van de personeelsuitgaven en niet dat zij er op wijzen, dat er aanleiding is tot vermindering van loonen en salarissen. Er zijn, zoowel onder de Rijksambtenaren als onder het personeel der spoorwegen, een groot aantal personen, die inzien, dat vermindering van de Staatsuitgaven ten slotte zal zijn in het belang van alle burgers van Nederland, en die dus begrijpen, dat er op een gegeven oogenblik ook sprake zou kunnen zijn van vermindering van loon of salaris van ambtenaren en werklieden. Maar dit was de fout van commissarissen, dat zij, staande voor zeer ernstige financieele moeilijkheden — waarvan men overigens mag afvragen, of die moeilijkheden commissarissen zoo hebben verrast — in hun schrijven bijna uitsluitend den nadruk legden op de personeelsuitgaven. In dien brief van 6 Juli worden met name eigenlijk slechts twee punten genoemd, waarop de uitgaven verminderd moeten worden; in de eerste plaats de steenkolenrekening, waarvan de heeren zelf zeggen, dat zij door het terugloopen van de steenkoolprijzen vanzelf zal dalen; in de tweede plaats de personeelsuitgaven. Dit laatste wordt met grooten klem naar voren gebracht. Er staan in dien brief slechts twee passages gecursiveerd, die ik even zal voorlezen:

> „Het is de vaststaande overtuiging van onzen raad, dat een sluitende rekening niet verkregen zal kunnen worden, zonder dat allereerst een vermindering van de thans op het bedrijf rustende personeelsuitgaven wordt doorgevoerd."

En vervolgens:

> „Eene beteekenende verlaging van de wedden van het spoorwegpersoneel zal noodzakelijk zijn."

Dat wordt met grooten klem op den voorgrond gesteld. Juist daardoor werden hoofden en harten zoo warm. Daarom kwamen de verschillende organisaties in het geweer. Nu komt de Minister van Waterstaat aan het woord en noemt niet minder dan 20 punten, waarop bezuinigd wordt of zal worden. Hiervan zijn feitelijk slechts drie punten personeelsuitgaven: de verlaging van 10 pct. van het uurloon, de vermindering der uniformkleeding en de herziening van het gemeente-loonklasse-stelsel. Verder noemde de Minister 17 punten, waarop bezuinigd wordt „en" zoo zeide hij „ik ben nog lang niet uitgedacht"; dus er zullen nog wel meer punten tot bezuiniging te vinden zijn. Ziet, wanneer een dergelijke toon was aangeslagen in den brief van commissarissen en men had tot de Ministers gezegd: Excellenties, wij maken er u opmerkzaam op, dat maatregelen getroffen moeten worden; wij hebben reeds dit gedaan en dat gedaan en zijn bereid nog andere maatregelen te overwegen, maar daarbij zal ook overwogen moeten worden of niet de loonen

(Snoeck Henkemans.)

en salarissen verminderd zullen moeten worden, — ik zeg, als die brief zoo had geluid, dan geloof ik, dat heel wat onrust zou zijn voorkomen en dat de onderlinge verhoudingen niet zóó zouden zijn bedreigd, als op het oogenblik, door de gerezen moeilijkheden, het geval is.

Behalve het eenigszins overijlde karakter, waarvan dit schrijven het kenmerk draagt — men wilde als het ware iets de wereld insturen, dat indruk zou maken — komt het mij voor, dat in dat schrijven van commissarissen twee belangrijke zaken over het hoofd werden gezien, die niet over het hoofd gezien hadden mogen worden.

In de eerste plaats werd vergeten de eenheid van de twee deelen, waaruit het spoorwegpersoneel bestaat, eenerzijds het werkplaatspersoneel, anderzijds het administratief en het treinpersoneel. Het komt mij voor, wanneer wij lezen het reglement tot vaststelling van de voorwaarden, waarop personeel in dienst wordt genomen, dat men tot rechtvaardiging der scheiding tusschen die twee deelen van het personeel niets kan ontdekken. Indien juist is het bericht, wat ik niet kan beoordeelen, dat de Loonraad, waarvan de Voorzitter van deze Kamer de voorzitter is, inderdaad ook van meening was, dat de samenhang tusschen die beide deelen van het spoorwegpersoneel moest worden bewaard, dan komt het mij nog meer onverklaarbaar voor, dat van een dergelijken samenhang geen spoor te ontdekken valt in den brief van de commissarissen.

Men kan zeggen: het is een quaestieus punt, voor tweeërlei uitlegging vatbaar. Goed, laat dit zoo zijn; maar dan had het ook als quaestieus punt moeten zijn behandeld en dan had niet eenzijdig op dat punt moeten worden beslist. Dan had daarmede gewacht moeten worden, totdat de quaestie in haar geheel was bezien.

Het tweede punt, dat naar mijn meening in den brief van de commissarissen over het hoofd is gezien, is de samenhang van het spoorwegpersoneel met het Rijkspersoneel. Sedert de invoering in 1903 van de wet betrekkelijk het bemoeilijken van een spoorwegstaking is het spoorwegpersoneel tegenover de Regeering en tegenover het geheele volk gekomen in een andere verhouding. Men zou kunnen zeggen, dat het op het oogenblik personen zijn in semi-openbaren dienst. Daarmede heeft dat personeel zeker een wapen moeten prijs geven; ook de heer van Braambeek heeft in zijn zeer rustige en ernstige interpellatie erkend, dat feitelijk het stakingsrecht voor het spoorwegpersoneel niet meer bestaat. Dat is volkomen juist, maar van dat oogenblik af stonden ook de personen, die in dienst zijn bij de spoorwegen, in ongeveer gelijke verhouding tot Regeering en Volksvertegenwoordiging als het personeel in directen openbaren dienst.

Er is een Loonraad, waarvan de voorzitter benoemd wordt door de Regeering; het Reglement voor de Dienstvoorwaarden moet door de Regeering worden goedgekeurd. Wij hebben dus feitelijk te doen met een tak (het zij dan een zijtak) van den openbaren dienst. Van den samenhang, die er bestaat tusschen deze werklieden en ambtenaren bij de spoorwegen en het personeel in openbaren dienst, is echter ook in het schrijven van den raad van commissarissen niets te bespeuren. Er wordt eenvoudig gezegd: dat zal moeten gebeuren, zonder dat er bij wordt opgemerkt, dat het vraagstuk bezien moest worden in verband met het algemeene vraagstuk van vermindering of korting op de salarissen en loonen van de werklieden en ambtenaren in dienst van het Rijk.

Nu is door de Regeering een nieuw element in het debat gebracht, doordat in de Millioenennota kort en duidelijk werd gezegd, dat er moest komen, zoowel bij het postbedrijf als bij het spoorwegbedrijf, een sluitende rekening. In het algemeen ben ik dat volkomen met de Regeering eens en de opmerking, gisteren van den heer van der Waerden, dat men het economisch nut van de spoorwegen als het ware als sluitpost op de winst-en-verliesrekening zou mogen aanvaarden, lijkt mij buitengewoon gevaarlijk. Ik zou in geen geval in die richting willen medewerken; want als men eenmaal zou aanvaarden de mogelijkheid van een dergelijken sluitpost, dien men naar behoefte maar steeds kan uitzetten, dan zou daar-

(Snoeck Henkemans.)

mede inderdaad een zeer gevaarlijke stap worden gezet en werd het vrijwel onmogelijk ooit te komen tot een behoorlijke economische regeling van het spoorwegbedrijf.

Maar als men in het algemeen vasthoudt aan den eisch van een sluitende rekening, dan moet men ook die rekening met groote zorgvuldigheid opzetten en verschillende posten, bijv. die thans onder één hoofd zijn samengevat, scheiden. Ik heb o. a. het oog op zeer zwakke lijnen van het spoorwegnet, waarvan men zeker weet, dat zij nooit zelf hun kosten behoorlijk kunnen dekken. Indien men die lijnen, in verband met het verkeer tusschen de uiterste deelen van het land met het middelpunt beslist wil handhaven, dan moet men daarvoor een weloverlegd beperkt subsidie op de Waterstaatsbegrooting vaststellen.

Om een voorbeeld te noemen, wijs ik op de provinciale stoombootdienst op de Schelde, die geregeld uit de provinciale kas wordt gesteund, omdat men dien dienst in het belang van het verkeer tusschen het middelpunt en de andere deelen der provincie wil handhaven. Daar wordt niet gezegd, als het jaar om is: „leg maar uw rekening over, dan zullen wij het tekort vergoeden"; neen, het blijft een bedrijf dat zich zelf moet bedruipen, maar in verband met de uitkomsten van het vorig jaar en het belang, dat die dienst heeft, wordt voor dat bedrijf op de provinciale begrooting een subsidie uitgetrokken.

Indien men wenscht te komen tot een sluitende rekening, dan kan ik mij daarmede volkomen vereenigen; maar dan moet men ook voor bepaalde zwakke punten een behoorlijk, vooraf vastgesteld subsidie op de begrooting brengen.

Deze zaak moet ernstig worden bezien, evenals de quaestie der tarieven. Ieder koopman weet, dat wanneer een zaak goedkooper wordt, de kans bestaat, dat die zaak meer aftrek vindt, dus zou men zeggen: verlaag de tarieven, dan heeft men kans, dat het spoorwegverkeer toeneemt.

Maar ieder koopman weet ook, dat met het verlagen van den prijs niet te ver moet worden gegaan, wil men geen gevaar loopen, dat de verkoop de kosten niet dekt. Het vraagstuk der tarieven is dus een tweede zeer moeilijk punt, dat onderzocht moet worden.

Over die tarieven zal ik niet verder uitweiden, aangezien de heer Weitkamp daarover, in verband met land- en tuinbouw, nog een woord wil zeggen, maar een opmerking zou ik hierover toch willen maken.

Laat men bij herziening der tarieven bedenken, dat het vervoer van die producten, die aan bederf onderhevig zijn en van waarde zijn voor den land- en tuinbouw, afgescheiden wordt behandeld van de tarievenpolitiek voor andere goederen. Er zijn goederen, waarvan het verkeer even goed te water kan geschieden, maar er zijn er ook, waarvan het noodzakelijk is het verkeer per spoor te bevorderen.

Er is nu eenmaal een stemming gekomen onder de bevolking, dat ieder meent het beter te weten dan de verantwoordelijke personen; de couranten, dag- en weekbladen, staan vol van ingezonden stukken van bekwame stuurlieden, die precies zeggen hoe het wezen moet. Het is zeker mogelijk, als die stuurlieden aan het roer zaten, dat het nog minder goed zou gaan dan thans. Maar er is nu eenmaal twijfel gerekt of het beheer wel in orde is. Die twijfel bestaat in breeden kring. Daarom ondersteun ik het denkbeeld, dat er een commissie benoemd wordt, die het spoorwegbeheer en de economische resultaten van het bedrijf zal onderzoeken, opdat er gerustheid kome in het land.

Men moet niet vergeten, dat dit een zaak is, waarbij niet alleen het spoorwegpersoneel, maar de gansche bevolking het grootste belang heeft; de opvatting heeft post gevat, dat het spoorwegbeheer verbetering eischt, en dat er door sleur of gebrek aan energie dingen gebeuren, waaraan een einde zou kunnen worden gemaakt.

Teruggekeerd tot de quaestie der salarissen en loonen, rijst de vraag of een beslissing daaromtrent zou moeten wachten op den uitslag van een dergelijk onderzoek. Dat bestrijd ik. Indien een dergelijk onderzoek grondig zal zijn, als het iets wil beteekenen, dan kan dat niet in een paar maanden afloopen. Daar zal een behoorlijke tijd voor noodig zijn en

(Snoeck Henkemans e. a.)

intusschen moet omtrent de loonen en salarissen van het personeel een beslissing genomen worden

Welke grondslag moet daarbij worden aanvaard? Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij voor, dat daaromtrent geen twijfel kan bestaan.

In 1903 is toegezegd, dat het personeel een behoorlijk en billijk loon zal hebben. Diezelfde eisch is gesteld aan de loonen en de salarissen van de ambtenaren en werklieden in Rijksdienst. De commissie, door welke de loonen en salarissen bij de spoorwegen aanvankelijk werden bepaald, hield rekening met de salarissen en de loonen, die in Rijksdienst worden uitbetaald. Het is dus volkomen logisch, dat bij de herziening van deze loonen en salarissen dezelfde lijn wordt gevolgd, die gevolgd zal worden bij de vermindering of korting op de salarissen van het Rijkspersoneel.

Mijnheer de Voorzitter! Hier raak ik de fout in de motie van den heer van Braambeek. De heer van Braambeek spreekt in die motie de gedachte uit, dat de herziening van de salarissen zou moeten wachten tot door een commissie een onderzoek is ingesteld naar het beheer en de resultaten van dat onderzoek bekend zijn. Hij spreekt er zich niet over uit, hoe lang dit zou kunnen duren; maar in dien tijd zou er niets veranderd kunnen worden. Alsof er in dien tijd geen grondslag zou te vinden, waarop men tot verandering zou kunnen komen! Die grondslag is er. Hij moet dezelfde zijn als die, waarop de verandering van de loonen en salarissen van het personeel in Rijksdienst wordt tot stand gebracht.

Als de heer van Braambeek in die richting een motie zou hebben voorgesteld en daarin was uitgedrukt, dat op dien grondslag de belangen van het spoorwegpersoneel moeten worden bezien en behartigd, zou deze motie veel kans hebben gehad door Kamer en Regeering te worden aanvaard. De heer van Braambeek kan echter niet verwachten, dat de Kamer aan zijn motie, zooals ze nu luidt, haar steun zal kunnen geven.

Om tot een besluit te komen, wil ik nog op het volgende wijzen. De regeling van de loonen en salarissen moet, gelijk aan het personeel indertijd is toegezegd, behoorlijk en billijk zijn. Het valt door niemand te ontkennen, dat in de laatste maanden in de prijzen van die zaken, welke voor de gezinnen het meest noodig zijn, een daling is waar te nemen, zoo bij voorbeeld in de prijzen van de kleeding, van vele huishoudelijke artikelen, van de groente, enz. Op dien grond alleen reeds kan men zich niet verzetten tegen een overeenkomstige vermindering van het loon en het salaris, indien deze vermindering, met het oog op den algemeenen financieelen toestand, noodzakelijk is. Ik ben er van overtuigd, dat het Rijkspersoneel zich daartegen niet zal verzetten, wanneer slechts, op goede gronden, deze noodzakelijkheid wordt aangetoond. Het Rijkspersoneel en spoorwegpersoneel weet ook wel, dat aan een volk nog ernstiger rampen kunnen ten deel vallen dan een salarisvermindering van enkele percenten. De Regeering moet vasthouden aan de gedachte, dat het spoorwegpersoneel, zoowel het personeel van de werkplaatsen, als het trein- en administratief personeel, op dezelfde wijze moet worden behandeld als het personeel, dat direct in Rijksdienst is. Als in die richting door de Regeering de bespreking met de commissarissen der spoorwegen wordt gevoerd, zal deze bespreking zeker leiden tot een bevredigend resultaat.

Mejuffrouw **van Dorp**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou gaarne nog een paar opmerkingen willen maken over enkele principieele punten, waarop naar mijn meening in de voorafgaande redevoeringen niet dat licht gevallen is, dat ik er gaarne op zag vallen.

In de eerste plaats wil ik het hebben over de vraag of het spoorwegbudget sluitend moet zijn, waarmede wij bedoelen de algemeene vraag of het spoorwegbedrijf commercieel moet worden gevoerd, natuurlijk niet de vraag, of het spoorwegbudget ieder jaar sluitend moet zijn. Evengoed als de particuliere ondernemer wel eens een jaar kan hebben, waarin hij verliest als hij van meening is, dat hij dat verlies in latere jaren zal kunnen inhalen, evengoed zou het spoorweg-

(van Dorp.)

budget in bepaalde jaren niet sluitend kunnen zijn, terwijl het bedrijf op den duur toch rendeerend is.

Als men die vraag ontkennend beantwoordt, beroept men zich in het algemeen op het feit, dat het spoorwegbedrijf een bedrijf van algemeen belang is.

Nu geloof ik, dat men zich daarmede de zaak wat heel gemakkelijk maakt. Welk bedrijf is niet van algemeen belang? Elk bedrijf is dat in meerdere of mindere mate. Het spoorwegbedrijf is vooral van algemeen belang, omdat het onze dagelijksche behoeften vervoert.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, daaruit volgt dadelijk, dat de productie van dagelijksche behoeften eerder van algemeen belang is dan het spoorwegbedrijf en toch zal niemand er over denken, om te zeggen, dat het bedrijf van melk-, brood- en vetproductie niet rendeerend zou behoeven te zijn, dat de Staat deze over zou moeten nemen en de gebruikers zou moeten subsidieeren.

Wat bedoelen wij eigenlijk, wanneer wij vragen, of een zeker bedrijf al of niet gesubsidieerd mag worden, uit de publieke kas? Dit, dat degenen, die er gebruik van maken, gesubsidieerd worden door de belastingbetalers.

Ten aanzien van het spoorwegbedrijf bedoelen wij er dus mede, dat, wanneer A reist of vervoert, hij daarbij zal gesubsidieerd worden door allen, die niet reizen en niet vervoeren. Nu geloof ik, dat daarvoor niet de minste reden bestaat. Er moeten zeer bijzondere redenen zijn, om een bedrijf van algemeen belang te subsidieeren.

Die redenen zijn, naar het mij voorkomt, wel te omschrijven.

Vooreerst wanneer het practisch onmogelijk is, om iedereen te laten bijdragen. Laat ons hier denken aan maatregelen van algemeen hygiënischen aard.

Vervolgens wanneer er bepaald aanwijsbare categorieën zijn van burgers, die men steunen wil, omdat zij gebruik moeten kunnen maken van zoo'n bedrijf, maar het niet betalen kunnen.

In de derde plaats wanneer het gebruik maken van zoo'n inrichting of onderneming van zooveel publiek belang is, dat men daartoe dwingen wil. Daarvan is het onderwijs een voorbeeld. Degenen, die niet inzien, dat goed onderwijs geld waard is, moeten tot het gebruik maken van dat onderwijs gedwongen worden en daarom moet men het dien menschen desnoods voor minder dan zij moesten betalen verschaffen.

Nu geloof ik, dat geen van die redenen bij de spoorwegen aanwezig is. Ik meen ook, dat men zich bij het stellen van de vraag in het algemeen te veel verbeeldt, dat het gaat over al of geen spoorweg. Maar dat is de zaak niet. Het gaat over het al of niet uitbreiden van het spoorwegnet.

In den regel komt het dan ook daarop neer, dat men zich afvraagt, of eenige niet rendeerende lijntjes niet zouden kunnen opgeheven worden. Men antwoordt daarop ontkennend en wijst op het nut van die lijntjes. Ik geloof niet, dat dit juist is. Er kan zóóveel nuttigs zijn in de maatschappij, maar de vraag is alleen, of het nut de kosten dekt en lijnen, welke zich niet dekken, zijn, naar mijn meening, ondernemingen, welke verkeerd berekend zijn geweest en die men niet zou hebben opgericht, wanneer men vooruit het resultaat geweten had.

Het is natuurlijk, dat menschen, die op afgelegen plaatsen wonen, het aangenaam vinden, wanneer zij goede verbinding hebben met het centrum van het land. Dit is natuurlijk wel doenlijk, maar de vraag is, of zulke verbindingen de kosten dekken. Wanneer werkelijk het belang groot blijkt, zullen op den duur de kosten worden gedekt, maar als dit niet gebeurt, wat is dan het resultaat? Kunstmatige verdeeling van bewoning; dat er inrichtingen en personen gevestigd blijven op plaatsen, waar zij anders niet zouden blijven. Nu is zoo iets te verdedigen met consequente en bewuste woningpolitiek, met een politiek van verdeeling van de bevolking over het land. Maar daar is op het oogenblik geen sprake van en of het daartoe ooit zal komen, is nog zeer de vraag.

Een andere vraag is, of de gebruikers van de straat- en de waterwegen moeten voorgetrokken worden boven de gebruikers van den ijzeren weg, dus boven de spoorwegmaatschappijen, welke met haar wagens gebruik maken van de spoorwegen.

Ik meen, dat daarvoor inderdaad geen reden is en dat dus hier sprake kan zijn van een wijziging in de financieele politiek, echter niet in den zin, dien de heer van Braambeek heeft voorgeslagen. Dat lijkt mij een achteruitgang. Die politiek is in het begin gevoerd. Wij hebben talrijke tollen gehad, landtollen en watertollen, en die heeft men afgeschaft. Men heeft ingezien, dat het onpractisch was en dat het voordeel, hetwelk die tollen opleverden, niet opwoog tegen de groote belemmering van het verkeer, welke zij veroorzaakten.

Nu moeten wij zeker niet terugkomen op dien weg en niet weder binnenhalen dingen, die men heeft afgeschaft, omdat ze verkeerd waren.

Wel meen ik, dat sprake kan zijn van een andere wijziging in de politiek, en wel in dezen zin, dat men den spoorwegmaatschappijen tot zekere hoogte te gemoet komt in de voor het gebruik van de spoorwegen te betalen bedragen; en aangezien op het oogenblik die vraag besloten is in het geheele vraagstuk van het spoorwegtekort, geloof ik dat die wijziging met betrekkelijk weinig moeite thans tot stand zou zijn te brengen. Maar, zelfs wanneer men de vraag, of het spoorwegbedrijf sluitend moet zijn, ontkennend beantwoordt, dan blijft toch de cardinale vraag bestaan, waarom het hier feitelijk gaat, nl. het loonvraagstuk.

De geachte interpellant heeft zich hoofdzakelijk met dit vraagstuk beziggehouden en dat acht ik ook volkomen begrijpelijk. Die andere quaesties zijn bijkomstige zaken, speciale zaken, terwijl het loonvraagstuk is een algemeen en op het oogenblik alles beheerschend vraagstuk.

En mochten er al redenen zijn om de belastingbetalers te laten betalen in de kosten van de spoorwegen, de vraag blijft toch, of er reden zou zijn hen te laten bijdragen om de loonen op een bepaald peil te houden.

De heer Dresselhuys zegt: ten onrechte heeft de raad van commissarissen bij de Nederlandsche spoorwegen het vraagstuk van het loon vastgekoppeld aan het vraagstuk van het tekort. Daarmede ben ik het eens, al vind ik het zeer natuurlijk, dat het gebeurd is. Het is namelijk een buitengewoon pijnlijke en onaangename zaak om loonen te verlagen, of op een bepaald oogenblik den arbeiders minder te geven dan zij tot nog toe hadden, en zoo kan ik mij voorstellen dat die loonvraag al eenigen tijd den geest van de bestuurders der spoorwegen heeft beziggehouden, doch dat zij er eerst met openlijk mede voor den dag wilden komen op het oogenblik dat in de tekorten van het spoorwegbedrijf een overtuigende reden daarvoor aanwezig scheen te zijn.

Als tweede fout in de circulaire van den raad van commissarissen — ik ben het ook daarmede eens en die fout hangt samen met de eerste — noemt de heer Dresselhuys, dat zij er niet de aandacht op hebben gevestigd, dat indertijd naar aanleiding van de stakingswetten aan de spoorwegarbeiders is verzekerd een redelijk loon, zoodat men niet om de een of andere reden kan gaan ingrijpen in de loonsverhoudingen, zonder dat men daarbij tevens vasthoudt aan het primair vereischte, dat het loon zij redelijk, billijk, behoorlijk. Daarom draait alles.

Nu heb ik in de rede van den geachten interpellant allengemist wat op deze vraag betrekking zou moeten hebben.

Dat is, naar het mij voorkomt, de groote, de cardinale fout in de interpellatie. De eisch van het loon, zooals de interpellant dien stelt, is een in de lucht hangende eisch. Waarom moet het loon op het oogenblik op een bepaald peil zijn? Die vraag beantwoordt hij geenszins. Waarom beantwoordt dit of dat loon alleen aan de toezegging van redelijk loon? Wat is redelijk loon? Die vraag wordt niet beantwoord. En dat is niet een toevallige lapsus, want dan zou het niet de moeite waard zijn er over uit te weiden, maar dat is de cardinale fout in heel veel betoogen over de economische quaesties van den dag. De interpellant stelt zich niet de vraag, waar de loonbetaling vandaan moet komen. En niet bedoel ik niet eens alleen dit, dat die tekorten, voor zooveel men nu aanneemt, dat zij geheel op te veel betaald loon neerkomen — laten we dat eens aannemen —, uit de zakken

(van Dorp.)

van de belastingbetalers, dus ook uit de zakken van de andere arbeiders, moeten komen. Ik bedoel daar meer mee, nl. dit, dat de interpellant daarmede ook voorbijgaat — ik kan niet gelooven, dat hij het niet zien zou — aan het groote verschil — de heer Hermans heeft er reeds op gewezen — tusschen geldloon en reëel loon, en het groote verschil in beteekenis van die twee soorten loon. Er is niet alleen die 30 millioen loon, maar er is 130 millioen, waarvan wij moeten vragen: waar komt het vandaan? Dat komt uit de tarieven, dat komt van het publiek, uit het bedrijfsleven, en wanneer die loonen te hoog zijn, dan verhoogen zij eenvoudig de prijzen, dan verhoogen zij ook de prijzen van de levensmiddelen, die de spoorwegarbeiders genieten. Het is dus heel goed mogelijk — dat kan niemand precies berekenen —, dat een spoorwegarbeider door een zekere loonsverhooging ten slotte achteruitgaat in genietingen van hetgeen hij voor zijn loon kan koopen. Er is nog meer. Die hooge tarieven drukken op het geheele verkeersleven en vergrooten de malaise. Waaraan ligt in laatste instantie het tekort bij de spoorwegen? Het is hier herhaaldelijk gezegd. Aan de algemeene malaise. En zoo ziet men, dat we hier hebben den bekenden vicieuzen cirkel van hooge prijzen en hooge loonen. Uit dien vicieuzen cirkel moeten we uit; dat spreekt vanzelf. En nu is het een merkwaardige zaak, dat wij uit dien cirkel komen, zoodra het loon is redelijk, en nu kom ik terug op de vraag: wat bedoelen wij met redelijk loon? Welnu, Mijnheer de Voorzitter, dat kan niet anders zijn dan het juiste loon.

De heer **Schaper**: Juist, de armoede komt van de pauvreté, zegt Onkel Bräsig.

Mejuffrouw **van Dorp**: Als u even wacht, zal ik zeggen wat ik bedoel. Men was tot nu toe nog niet zoo heel duidelijk over dat juiste loon.

Indien de heeren van deze zijde, die mij zijn voorafgegaan, daarover heel duidelijk waren geweest, zou ik er niet over behoeven te spreken, maar nu moet ik dat wel doen. De heer van der Waerden heeft gevraagd: wat beteekent het, dat de loonen op en neer moeten gaan met de bedrijfsuitkomsten; wil dat zeggen, dat, als men in een gemeente een gasbedrijf heeft, dat goed gaat, en een electrisch bedrijf, dat slecht gaat, de arbeiders in het gasbedrijf een hooger loon moeten hebben dan die in het electrisch bedrijf? Neen, heeft hij daarop geantwoord, en dat antwoord zal iedereen geven, maar toch begrijpt iedereen, dat de loonen verband moeten houden met de uitkomsten der bedrijven, doch in het groot. De geheele loonsom moet gelijk zijn aan de opbrengst van alle bedrijven. Dat is heel eenvoudig en heel duidelijk. Wanneer is nu het speciale loon juist? Het is juist, wanneer de geheele loonsom overeenkomt met de totale opbrengst der bedrijven en wanneer in die geheele loonsom iedere arbeider het loon volgens zijn verdiensten krijgt. Daarmede is de loonbepaling geheel onttrokken aan iederen vijandelijken strijd tusschen werkgever en werknemer. Dit is de grootste beteekenis van deze waarheid, waarop ik nog eens den nadruk leg en welke volmondig erkend is door den wetenschappelijken vertegenwoordiger van het socialisme in Nederland, den pricaat-docent Kuyper. Als dat juist is, dan is er niet de minste zin meer voor strijd en dan valt er een geheel ander licht op deze quaestie. Dat is ook voor den moreelen kant van deze zaak van het grootste belang.

De heer Dresselhuys heeft er reeds de aandacht op gevestigd, dat de interpellant, die overigens in zijn interpellatie blijk heeft gegeven van een geest, waarvoor ik niet anders dan lof heb, desniettegenstaande, zooals men het op het oogenblik van vele zijden hoort doen, met maatregelen van geweld heeft gedreigd. Het is misschien ontzaglijk onaangenaam voor den heer van Braambeek, dat ik zooveel sympathie heb voor zijn interpellatie en voor den toon, waarin die werd uitgesproken. De geest in de arbeidersklasse is door dezen strijd, die niets kan opleveren en ook niets oplevert, op een zoodanige wijze bedorven, dat wij daarvan niets anders dan ellendige gevolgen kunnen verwachten. Ofschoon dus de interpellatie, wat den toon betreft, van een hoog gehalte was, heeft de interpellant zich weer schuldig

(van Dorp e. a.)

gemaakt aan dergelijke dreigementen, waarvoor hij, als hij er over nadenkt, zelf de verantwoordelijkheid niet zal willen dragen.

Een dezer dagen zeide een vrouw van een spoorwegarbeider tot mij: wanneer de loonen verlaagd worden, laten zij de treinen op elkander loopen!

De heer **Kleerekoper**: Die heeft u voor den mal gehouden.

Mejuffrouw **van Dorp**: Ik geloof het niet. Want — het mag in den toon anders zijn geweest — het was een onontwikkelde vrouw en ik ben overtuigd, dat zij niet wist wat zij zeide, maar de interpellant weet dat wel, en in beteekenis kwam het overeen met hetgeen de heer van Braambeek heeft gezegd, want wij weten allen, dat een verwarring in het spoorwegbedrijf het grootste gevaar oplevert.

De strekking van mijn betoog is eenvoudig deze, dat de verlangens, waarvan de interpellant blijk gaf in zijn peroratie, die ik met het grootste genoegen gehoord heb, omdat alle klassenstrijd er uit was verdwenen, reeds nu kunnen worden bevredigd. De interpellant zeide: wij hebben allen genoeg van dat ellendige vechten en wij dachten eindelijk in vrede te kunnen gaan werken met de directie.

Stemmen: Neen, neen!

Mejuffrouw **van Dorp**: Dat is een uitstekende geestesgesteldheid en ik geloof, dat de interpellant dat niet alleen gevoelt. Ik ken verscheiden werklieden, die van die eeuwige verbittering en dat voortdurende vechten zóó genoeg hebben, dat zij niet meer willen werken in een groot bedrijf en in een klein bedrijf gaan werken.

De heer **Troelstra**: Hoe denkt u over den strijd aan den anderen kant? Over de reactie, die den arbeider weer wil afnemen wat door hem veroverd is?

Mejuffrouw **van Dorp**: Wat de heer Troelstra opmerkt, toont een zeer groot misverstand. Want de bedrijven, dat zijn de arbeiders. En nu kan men wel door een onverstandige haat tegen de werkgevers de bedrijven in den grond werken, maar dan werkt men ook de arbeiders in den grond.

Deze redenen bepalen natuurlijk ook mijn houding ten aanzien van de motie en ten aanzien van de rede van den Minister. Ik kan met de motie niet medegaan. Ik heb met het grootste genoegen gehoord, dat de Minister van plan is om een onderzoek te doen instellen. Ik kan met de motie hierom niet medegaan, omdat, hoe vlugger de loonen in het spoorwegbedrijf en elders redelijk worden, hoe eerder het den arbeiders weer beter zal gaan. Ieder uitstel is hierbij een verslechtering. Ik kan met de motie niet medegaan, omdat deze uitstel beteekent. Maar een onderzoek, hoewel het misschien principieel onjuist is om het buiten de commissarissen om te doen instellen, juich ik toe, omdat ik gevoel, dat men in dezen tijd, die voor de arbeiders buitengewoon pijnlijk is, hem moet geven meer dan de volle maat en de overtuiging, dat elke maatregel genomen wordt, die genomen kan worden.

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor, om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Bongaerts**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal slechts een enkel punt behandelen, dat in het debat naar voren is gebracht, doch dat, naar het mij wil voorkomen, niet in het juiste licht is gesteld. Ik bedoel de parallel die door den geachten interpellant is getrokken in zake de handelwijze der Overheid ten opzichte van het bekostigen van den aanleg

(Bongaerts.)

van spoorwegen in vergelijking met die van waterwegen en gewone Rijkswegen.

De Minister heeft er reeds op gewezen, dat er principieel onderscheid bestaat wat het karakter dier middelen van verkeer betreft, doordat een spoorwegexploitant feitelijk het monopolie heeft van de baan, al bestaat er ook wettelijk wat men noemt „running power", terwijl daarentegen van waterwegen en gewone wegen iedereen kan gebruik maken, die een daartoe geschikt vervoermiddel heeft. Na de opmerking van den Minister heeft de heer van der Waerden echter het bedoelde verschil tusschen de spoorwegen en de waterwegen nog eens onderstreept en betuigd, het niet logisch is van de Regeering ten opzichte van de spoorwegaanlegkosten anders te handelen dan ten aanzien van de gewone wegen en de waterwegen, daarbij vooral nadruk leggende op de kosten onzer rivierverbetering.

Ik zou er in dit verband op willen wijzen, dat de groote kosten, aan onze rivieren besteed, zijn voortgevloeid uit de noodzakelijkheid, om de goede afwatering in ons land te waarborgen. Het is in de vorige eeuw noodzakelijk geweest, ons land te behoeden voor de rampen van overstrooming, dijkbreuken en ijsverstoppingen in de rivieren. De groote uitgaven hebben in de eerste, duurste en belangrijkste periode onzer rivierverbetering gestrekt om de rivierbanen gechikt te maken voor haar natuurlijke bestemming van afwateringsgeul. Maar verder is het Rijk toen niet gegaan. Wel is daarmede tevens verkregen een geul binnen de stroombedding, die gelegenheid gaf met beperkten diepgang te varen, een eenigszins grooteren diepgang dan de rivieren in haar verwilderden toestand toelieten. Maar aan de dijken, die het rivierwater binnen de bedding houden en het land voor overstrooming behoeden, heeft het Rijk niets ten koste gelegd; het zijn de belanghebbenden, die dit hebben gedaan. Die water deert die water keert! De geweldige aanlegkosten onzer rivierdijken zijn buiten bezwaar der schatkist gedragen. Het Rijk heeft uitsluitend gezorgd, dat onze rivieren geschikt werden gemaakt voor den afvoer van water en ijs, ten einde de veiligheid van wonen in Nederland te waarborgen. Ook het aanleggen van den nieuwen Maasmond, waarop de heer van der Waerden wees, en van de Nieuwe Merwede is geschied in het belang van de afwatering. De Nieuwe Merwede is zelfs nauwelijks bevaarbaar. De Staatsbegrooting draagt ten deze geen andere kosten dan om die belangrijkste onzer afwateringsgeulen open te houden voor den afvoer van water en ijs.

Daarna kwam een tweede periode van verbetering onzer groote rivieren, waarbij men speciaal op het oog had het verzekeren van een grooteren diepgang. Dat was, wat onze voornaamste, de conventioneele rivieren betrof, een uitvloeisel van onze verplichtingen uit het Rijntractaat, waarbij de Rijnoeverstaten zich wederkeerig verbonden een zekere minimum diepte te waarborgen.

De Rotterdamsche Waterweg is uitsluitend aangelegd als scheepvaartweg — maar is die aanleg geschied volledig op Rijkskosten, evenals een Staatsspoorbaan? Neen, het Rijk begint niet met een dergelijk werk, voordat zekere bijdragen door belanghebbenden zijn toegezegd. Rotterdam heeft aanvankelijk 10 pct. gegeven, wat later is gestegen tot 30 pct. en meer. Dat is nu wel niet hetzelfde als een retributieheffing van de gebruikers, gelijk bij het spoorwegnet het geval is, maar dat is toch iets anders dan een waterweg op Rijkskosten maken en beschikbaar stellen.

Mijnheer de Voorzitter! Men vraagt hier hoe het zit met de Maas in Limburg; dat is een complement van de exploitatie van onze steenkolenmijnen. Zoolang de Roerkolen en de Engelsche kolen hier te water komen, zijn onze mijnen, wanneer zij uitsluitend achter het spoorwegnet zijn opgesloten, in slechter conditie en van minder beteekenis voor de kolenprijzen in het hart des lands en zou het de vraag zijn, of men dan niet beter zou doen de vervoermiddelen, wat de steenkolen betreft, naar een ander deel van Westelijk-Europa te richten en het voordeel der prijsregeling voor het kolenverbruikend Nederland te laten varen. Uitsluitend door het vervoer van onze kolen te water te effectueeren, kan men op de prijzen der Ruhrkolen invloed uitoefenen.

Mijnheer de Voorzitter! Het staat met nagenoeg elke van onze rivieren weer anders. Het zou echter te veel tijd vorderen in dit toch reeds uitvoerige debat daarop nader in te gaan. Ik heb er alleen op willen wijzen, dat het reeds op dezen grond niet aangaat te betoogen, dat het onlogisch is, dat de waterwegen mogen worden gebruikt zonder dat daarvan retributie wordt geheven, terwijl voor het gebruik maken van de spoorwegen huur moet betaald worden.

Bij de scheepvaartkanalen hebben wij wederom een andere figuur. Zoo is bijv. bij de kanalen, die deze Kamer in de latere jaren gevoteerd heeft, het Wilhelminakanaal en de Twentsche kanalen, uitdrukkelijk voorbehouden, dat er niet mede begonnen zou worden voordat de naastbelanghebbende streek een derde gedeelte van de kosten van aanleg zou hebben bijeengebracht. Dat percentage is bij andere kanalen weer anders, soms is het wel de helft of twee derden, soms minder. Van een „maar aanleggen op Rijkskosten" is geen sprake, tenzij er zich bijzondere factoren van algemeen landsbelang deden gelden.

Maar ik moge vragen of het ergens ten onzent is gebeurd, dat de aanleg van een Staatsspoorweglijn niet werd bekostigd uit 's Rijks kas, alvorens de spoorwegmaatschappijen een zeker gedeelte van de aanlegkosten in 's Rijks kas hadden teruggestort? Neen, Mijnheer de Voorzitter, ik maak daarvan geen verwijt, maar ik constateer, dat het heel anders is gegaan. In 1890 is een zekere huur vastgesteld en daarbij heeft het Rijk de verplichting op zich genomen nog een aantal belangrijke stations en werken op zijn kosten te bouwen. Contractueel is de huur later bij den aanleg van sommige nieuwe lijden en werken verhoogd, maar daarnaast staat, dat een aantal eveneens kostbare uitbreidings- en vernieuwingswerken zijn uitgevoerd op kosten van den Staat, zonder dat daartegenover de huur verhoogd is. Deze positie ziet men wel wat over het hoofd in dit debat. Ik wil daarop geenszins te veel nadruk leggen, maar ik wil alleen betoogen, dat het niet aangaat te zeggen: de spoorwegen kunnen niet concurreeren, omdat zij retributie moeten betalen voor het gebruik van de lijnen, terwijl de waterwegen geheel op kosten van het Rijk worden aangelegd en niemand voor het gebruik daarvan iets behoeft te betalen.

De wegen voor gewoon verkeer, Mijnheer de Voorzitter, zijn in het algemeen te beschouwen als voedingsaderen voor ons spoorwegverkeer, evenals de meeste onzer tramwegen en kleinere vaarten. De heer Hermans heeft er al op gewezen, dat in Beieren de spoorwegen vrachtautodiensten onderhouden langs de gewone wegen, om de spoorwegen te voeden. Ik zou wel eens het rendement willen zien van een spoorweg door een woestijn, alwaar op geen enkele plaats de goederen naar de stations en overlaadplaatsen van den spoorweg konden worden aangebracht. Met zulk een spoorweg zou het in 't algemeen al heel treurig gesteld zijn. Ook vergete men niet, dat onze spoorwegen vrijwel het monopolie van het vervoer dwars over onze groote rivieren in het hart des lands bezitten. Over de Waal, den Rijn en de Lek liggen wel spoorwegbruggen, doch geen bruggen voor gewoon verkeer. Men moet het verkeersvraagstuk in zijn geheel beschouwen en daarop moet elke redeneering, ook over het rendement van de spoorwegen, mede worden gebaseerd. Ik wil volstrekt niet ontkennen, dat er een zekere concurrentie bestaat tusschen de waterwegen en de spoorwegen, die de exploitatie der spoorwegen in hooge mate bemoeilijkt, en dat die concurrentie in sommige opzichten wel eens wat al te ver is gegaan, al komt zij het publiek ten goede. Doch er zijn uitwassen in beide richtingen, die de algemeene economie van ons vervoerwezen schaden. Daarom juich ik het toe, dat de Minister heeft toegezegd, dat de Regeering zou overwegen, het geheele verkeersvraagstuk, dus niet het vraagstuk van de spoorwegen alleen, maar ook van de waterwegen, gewone wegen en tramwegen uit één algemeen oogpunt van economie te doen bezien. Men kan dan alles te zamen in aanmerking nemen, want waar zou het bijv. heen moeten met onze spoor-

(Bongaerts e. a.)

wegen, als wij niet hadden onze groote zeehavens, die groote hoeveelheden goederen uit zee in ons land halen, zoodat die verder vervoerd kunnen worden op de spoorwegen. En toch is in dit debat een zijdelings verwijt gemaakt, dat het Rijk zooveel aan die havens heeft besteed, zonder retributie. Wanneer men alles samenvat, zooals de Regeering van plan schijnt te zijn, dan zal het mogelijk zijn een vruchtbaar debat te houden op positieve grondslagen over de vraag, of het rechtvaardig is, dat men voor het gebruik van de spoorwegen retributie heft, en voor het gebruik van landwegen en waterwegen niet.

Mijnheer de Voorzitter! Overigens zal ik op het debat zelf niet ingaan; ik kan mij geheel aansluiten bij hetgeen mijn partijgenoot de heer Hermans gezegd heeft, ook ten aanzien van de motie, die door den geachten interpellant is voorgesteld.

De heer **Weitkamp**: Mijnheer de Voorzitter! In zijn voor mij interessant betoog wees de geachte interpellant er op, dat van deskundige zijde herhaaldelijk werd naar voren gebracht, dat de tariefberekening bij de spoorwegen de oorzaak zou zijn, dat de maatschappij schade lijdt doordien het vervoer wordt afgeleid naar andere gelegenheden.

Hij wees op de noodzakelijkheid, om door billijker tarieven het verkeer aan te moedigen en meer tot zich te trekken. De Minister daarentegen gaf voorbeelden, dat vergemakkelijking der voorwaarden van vervoer geen meerdere winsten ten gevolge heeft gehad.

De door Zijn Excellentie in dit verband aangehaalde punten lijken mij niet erg gelukkig gekozen, voor zooverre b.v. het mindere bezoek aan de Jaarbeurs te Utrecht zeer waarschijnlijk beheerscht wordt door andere factoren dan speciaal de hooge tarieven. Van de mindere opbrengst der kilometerkaarten kan gevoegelijk hetzelfde gezegd worden, aangezien door de lage valuta het verkeer naar Duitschland zal zijn geleid.

Mijnheer de Voorzitter! Het is een moeilijk vraagstuk ongetwijfeld, maar toch geloof ik, dat er kan gewezen worden op feiten, waar direct de spoorwegmaatschappij en indirect de gemeenschap beide voordeel kunnen hebben bij lagere tarieven.

Een kort woord moge hier niet misplaatst zijn over de tarieven voor het vervoer van land- en tuinbouwproducten, mede ook naar aanleiding der antwoorden op de mijnerzijds over die materie gestelde vragen.

Een paar voorbeelden, Mijnheer de Voorzitter.

In klasse B, voor wagonladingen van 5000 K.G., berekende men voor groenten en fruit tot voor eenige weken, vervoerd over een afstand van 50 K.M., f 0,40 per 50 K.G.; vóór den oorlog was dit f 0,18. Over een afstand van 100 K.M. werd per 100 K.G. f 0,62 berekend; vóór den oorlog berekende men hiervoor f 0,28.

In klasse C, basis wagonladingen van 10 000 K.G., werd eveneens tot voor eenige weken berekend per 50 K.G. over 50 K.M. afstand f 0.33; vóór den oorlog f 0,15. Over een afstand van 100 K.M. berekende men per 100 K.G. f 0,45; vóór den oorlog was dit f 0,20.

Thans, nu met ingang van 20 Sept. eenigszins mildere bepalingen zijn ingevoerd, wordt f 0,27 per 500 K.M., f 0,36 per 100 K.M. en per 100 K.G., voor wagonladingen kool van 10 000 K.G. binnenlandsch verkeer, genoteerd.

In rechtstreeksch verkeer met Duitschland berekent men voor kool als vrachtgoed, verzonden op basis van 10 000 K.G., per 100 K.G. f 0,28 over 100 K.M., vóór den oorlog was dit f 0,17.

Uit dit staatje blijkt, dat de tarieven voor den export wel eenigszins zijn verbeterd, maar toch kan niet gezegd worden, dat bijv. voor de koolsoorten bij veilingprijzen van f 0,80 tot f 1,20 per 100 K.G. de verlaging van dien aard is, dat de verzending zal toenemen. Ongetwijfeld is hier, om over andere gezichtspunten te zwijgen, voor de spoorwegdirectie gevaar om inkomsten te verliezen. Niet alleen toch, dat minder verzonden wordt, maar ook kan het, in vergelijking met de waarde der te verzenden producten, te hooge tarief

(Weitkamp.)

aanleiding zijn, dat niet eens per spoor verzonden wordt. Met dit feit dient rekening gehouden te worden. De lijn ligt er, het bedienende personeel is aanwezig, of er 10 dan wel 100 wagens rollen, maakt natuurlijk verschil in bedrijfsonkosten, maar ongetwijfeld worden deze bedrijfsonkosten, ontstaan door langere treinen, gecompenseerd door meerdere ontvangsten.

Mijnheer de Voorzitter! In Noordholland worden producten onder den grond gewerkt, om te verrotten. Als nu de maatschappij tegen producenten zeide: wij stellen goederentreinen beschikbaar voor vervoer naar de grensplaatsen, maken jelui winst, dan verdeelen wij het revenu, als grondslag de mindere tarieven genomen.

Dan zou toch ook de maatschappij voordeel kunnen trekken; zoo iets was toch wel te wagen. Een koopman moet zoo vaak in dergelijke richting werkzaam zijn.

De moreele zijde van een dergelijke handelwijze laat ik voor ditmaal rusten en plaats mij op koopmansstandpunt. Het dient erkend, Mijnheer de Voorzitter, dat de directie der sporen bij haar tarievenpolitiek niet altijd kan rekenen met een sterke waardedaling van eenig product, maar zij moet toch ook, tot op zekere hoogte, de vrachten met den kostprijs der te verzenden artikelen vergelijken, de directie dient zich toch in de omstandigheid in te denken, dat de vracht niet hooger kan zijn dan de handel in een bepaald product lijden kan.

Tevens dient er op gewezen, dat een geringe verzending in dit jaar zijn terugslag zal doen gevoelen op de teelt van het volgende seizoen, met als gevolg derving van verdienste voor de komende periode.

De toestanden zijn in den land- en tuinbouw zeer abnormaal, niemand kon ze voorzien.

De plotseling ingetreden ongunstige prijsbeweging maakt buitengewone maatregelen noodzakelijk; het is lang niet uitgesloten, dat de directie bij een, in deze branche, vóóroorlogsche tariefberekening nog voordeeliger uit zou zijn.

Het wil mij voorkomen, dat het door den geachten interpellant aan Cats ontleende spreekwoord: de cost gaet voor de baet uit, in dit geval ernstige overweging verdient.

Nog een kort voorbeeld van ander terrein genomen.

Een mijner kennissen uit Zierikzee deed zich door het rasvarkensfokstation te Roden in Drente toezenden per spoor in vier kisten even zoovele fokvarkens.

Als vracht berekende de chef te Roden f 47,95, maar te Rotterdam waren de betrokken autoriteiten beter op de hoogte. De vrachtprijs werd met f 34 aangevuld en gebracht op f 81,90.

Als antwoord op de door den bedoelden landbouwer ingediende reclame kreeg hij van den chef te Rotterdam bericht, dat het vervoer van fokvee plaats vindt volgens voorwaarden en vrachtprijzen van het Nederlandsch bestelgoederentarief en niet tegen vervoer van ijlgoederen.

Nu zou men een heelen boom op kunnen zetten over het feit, dat door een dergelijke vrachtberekening voor fokvee de handel in dat artikel ernstig wordt belemmerd en een rationeele fokkerij wordt tegengehouden; ik zal dat niet doen, maar wijs er slechts op, dat bij een dergelijke vrachtberekening zelfs kapitaalkrachtigen en amateurs zich van het aanschaffen van fokvee moeten onthouden en de Maatschappij hier alweer de vrachten gewoonweg zal missen; f 81,90 vracht voor een artikel, dat misschien f 150 waarde heeft, of liever gezegd een vrachtverschil van f 34, wanneer men op den vrachtbrief schrijf: fokvee, kan, kaufmännisch gesproken, niet goedgepraat worden.

Nog een voorbeeld van dien zelfden aard.

Mijnheer de Voorzitter! Voor het vervoer van suikerbieten van Zevenhuizen, vlak bij den Haag, naar Zevenbergen (N.-Br.) vraagt de Maatschappij f 6,30 per last van 2000 K.G. De handelsagent der Maatschappij retireerde in gesprek met het bestuur der plaatselijke organisatie tot f 4,30 per last, indien men 3 millioen last had te vervoeren. Maar in dien tusschentijd heeft de afdeeling Moercapelle per scheepsgelegenheid gecontracteerd voor plm. f 3,50 per last voor een quantum van 1½ millioen last. Hier derft de Maatschappij

(Weitkamp e. a.)

nu f 4,30 over 1½ millioen last. die ze had kunnen behouden bij een mildere toepassing en bij meerdere toeschietelijkheid.

Thans, Mijnheer de Voorzitter, heeft de afdeeling Zevenhuizen nog 1½ millioen last te verladen. De Maatschappij wil nu niet voor minder vervoeren dan voor f 6,30 per last, hoewel bieten franco op den wagon worden geleverd, waarschijnlijk het gevolg zal zijn, dat de betrokken landbouwers zich tot andere vervoerders zullen moeten wenden, weer met verlies voor de Maatschappij. Tevens wensch ik er op te wijzen, dat ook hier, terwijl de prijs der bieten is plm. f 20 per last, de vracht van Zevenhuizen naar Zevenbergen, een betrekkelijk kort traject dus, bedraagt 1/3 van de waarde van het product.

Een en ander, Mijnheer de Voorzitter, geeft mij aanleiding om te betoogen, dat de stelling van den geachten interpellant, als zoude een lagere tariefberekening voor het goederenvervoer voor de Maatschappij voordeeliger zijn, nog niet zoo mis schijnt te zijn. Met datgene wat de interpellant zeide over de waterwegen, kan ik mij niet vereenigen; men dient niet uit het oog te verliezen, dat de uitgaven voor de waterwegen mede en wel voor een groot deel gedragen worden in het belang eener betere afwatering. Ik mag tevens niet veronderstellen, dat de interpellant terug wil naar den tijd van den Hollandschen graaf Dirk III, die een watertol op de Merwede invoerde.

Met een enkel woord wil ik nog steunen datgene, wat de geachte afgevaardigde de heer Hermans zeide over de noodzakelijkheid, dat de Maatschappij steunt het automobielverkeer, om zoodoende uit de geïsoleerd liggende streken het verkeer en vervoer tot zich te trekken.

Verder zou ik er op willen aandringen, dat er voor gewaakt dient te worden, dat bij de voorgenomen classificatie het plattelandspersoneel niet te veel worde achtergesteld, aangezien de stelling, dat voor dergelijke lui het leven op het land veel goedkooper is dan in de steden, voor een groot deel op misverstand berust.

Ten slotte, Mijnheer de Voorzitter, zou ik er nog even op willen wijzen, dat bijv. om drie uur in den middag een trein vertrekt van uit Zwolle in de richting Coevorden, terwijl om 3.47 de trein uit Holland aankomt, zoodat die reizigers de aansluiting moeten missen, zeer tot schade van de Maatschappij. Ik hoop, dat de Minister met hetgeen door mij in het midden is gebracht, rekening zal houden.

De heer **Oud**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb den indruk gekregen, dat er in zekeren zin tusschen den Minister en den geachten interpellant overeenstemming bestond ten aanzien van het uitgangspunt. Dit door hen aanvaarde uitgangspunt kan ik echter niet innemen. Ik wensch een afwijkend standpunt te verdedigen.

Het uitgangspunt van Minister en interpellant was, dat eigenlijk het spoorwegbedrijf zou moeten sluiten. Ik vind daarin terug een weerklank van de uitdrukking in de Troonrede, waar de Regeering ook heeft medegedeeld, dat de bedrijven van den Staat, en die daarmede gelijk te stellen zijn, geen tekorten mogen opleveren en dat de tekorten uit de bedrijven zelf zullen moeten worden gevonden. Dat is het standpunt, dat ook de Minister heeft ingenomen, al heeft hij zich niet zoo absoluut uitgesproken als de Troonrede zich uitspreekt. Hij heeft, blijkens het *Kort Verslag*, ongeveer gezegd: Men kan niet met zekerheid zeggen, dat er een sluitende rekening zal zijn, maar wij moeten trachten de rekening sluitend te maken.

Ik geloof, dat uit het aannemen door den geachten interpellant van dit uitgangspunt verschillende consequenties voortvloeien, die ook voor den heer van Braambeek zelf niet te aanvaarden zijn. Het gevolg daarvan is natuurlijk dadelijk, dat de geachte interpellant, van zijn standpunt te recht, gaat zeggen: gij moet den opzet van het bedrijf zuiver maken; gij moet zorgen, dat de diensten, die het bedrijf voor anderen verricht, ook behoorlijk aan dit bedrijf worden vergoed.

De Minister is dat in het algemeen met den geachten interpellant eens, maar hij heeft hem toch reeds laten voelen,

(Oud.)

en naar ik meen te recht, dat, wanneer men gaat spreken over de zuivere rekening van het bedrijf, men op een zeer gevaarlijken weg komt. Wij hebben hier verschillende berekeningen gehoord en vele cijfers, o.a. van den heer van der Waerden, die ik ook gevonden heb in het adres aan den Minister van Waterstaat, dat wij dezer dagen hebben gekregen in den vorm van een afdruk uit *Het Scinlicht*, waar ook dergelijke cijfers worden genoemd; wanneer men die leest — voor de juistheid daarvan kan ik natuurlijk niet instaan —. dan krijgt men den indruk, dat men thans reeds tot een sluitend bedrijf kan komen, zonder de loonen te verlagen.

Maar ik ben het met den Minister eens, dat wanneer men gaat praten over een zuivere bedrijfsrekening, er dan nog allerlei andere zaken in het geding komen. Dan denkt men onwillekeurig aan de spoorwegdebatten, die hier in vroegere jaren zoo dikwijls gehouden zijn. aan de redevoering, waarmede destijds de heer Patijn zijn intrede in deze Kamer deed; wanneer men die debatten nagaat. dan is de indruk, dien men krijgt, wanneer men een zuivere rekening van het bedrijf gaat opzetten en daaraan gaat vastknoopen de vraag, of de bezoldiging van het personeel moet afhankelijk zijn van de bedrijfsuitkomsten, dat men dan komt tot allerlei consequenties, die, naar ik overtuigd ben, de geachte interpellant allerminst zal willen. Daarom zou ik tegen dit onjuiste uitgangspunt al onmiddellijk willen waarschuwen, want dit onjuiste uitgangspunt leidt er toe, dat de heer van Braambeek komt tot zijn betoog over de concurrentie van de waterwegen en van andere kunstwegen, en tot den Minister zegt: wanneer er voor het gebruik van de spoorwegen door het publiek moet worden betaald, dan moet gij ook laten betalen de schippers, die gebruik maken van de binnenwateren en ook degenen, die met automobielen of andere voertuigen de gewone wegen berijden.

Ik geloof, dat de heer van Braambeek deze zaak niet juist bezien heeft; ik geloof, dat het allerminst zijn bedoeling is geweest, maar hij dreigt hier te komen in het individualistische vaarwater van mejuffrouw van Dorp, die ons komt vertellen: waarom loopen eigenlijk die spoorwegen? Omdat er menschen zijn in Nieuwe Niedorp, die het zoo prettig vinden, dat daar een sneltrein stopt.

Neen, Mijnheer de Voorzitter, zoo staat de zaak niet. Zoowel de water- als spoorwegen zijn productiefactoren van het land, die niet alleen zijn ten dienste van de menschen, die daarvan gebruik maken, maar het geheele economische leven mede helpen bevorderen. En wanneer men de zaak in dit licht beziet, dan staat die geheel anders. Dan krijgt het vragen van een vergoeding voor het gebruik van die waterwegen en andere wegen het karakter van een verkeersbelasting, die zwaar zal drukken op het economisch leven en die in allerlei vormen zal worden afgewenteld. in één woord één van die belastingen, die stellig de heer van Braambeek niet zal willen.

Daarom zou ik tegen dit vragen naar een zuivere rekening van het bedrijf in dezen vorm willen waarschuwen.

Ik vraag niet om een zuivere rekening van het spoorwegbedrijf; ik heb dat ook niet noodig, want ik bekijk dat bedrijf anders. Het spoorwegbedrijf is voor mij een tak van openbaren dienst. Ik verdiep mij niet in de vraag of dat spoorwegbedrijf nu eigenlijk op het oogenblik is een privaatrechtelijke onderneming volgens het Wetboek van Koophandel, of het is een publiekrechtelijke onderneming of een semi-publiekrechtelijke-semi-privaatrechtelijke onderneming.

Hoe ook juridisch het spoorwegbedrijf moge zijn, naar mijn stellige overtuiging is het in werkelijkheid geworden een openbare dienst, en is het niet verschillend van posterijen en telegrafie bijv., het is in werkelijkheid een Staatsbedrijf geworden. Men kan dat eenvoudig reeds op dezen grond betoogen: het is geen particulier bedrijf, omdat de particulieren, aandeelhouders, bij dit bedrijf bij de uitkomsten daarvan geen belang meer hebben. Ja, zij hebben dat belang er bij, dat het dividend hooger zou zijn dan 5 pct., maar

(Oud.)

niemand van ons gelooft een oogenblik, dat het in de naaste toekomst zoover zal komen.

De aandeelhouders van het bedrijf zijn — om de woorden van den heer Dresselhuys te gebruiken — bevroren tot obligatiehouders en de verliezen komen eenvoudig voor rekening van den Staat. Reeds op dezen grond heeft het spoorwegbedrijf zijn karakter als particulier bedrijf volkomen verloren, daargelaten nog, dat de geheele aard van het bedrijf, de positie, waarin het personeel in dit bedrijf verkeert, de stakingswetten van 1903, maken, dat men hier te doen heeft met een volkomen publieken dienst en dat is ook volkomen logisch, omdat wij hier te doen hebben met een der zeer belangrijke productiefactoren.

Wanneer men zich niet op dit standpunt stelt, en men gaat zeggen gelijk mejuffrouw van Dorp, dat het bedrijf commercieel moet worden geleid, dan komt men tot allerlei consequenties, die niemand wil, bijv. dat de niet rendeerende lijnen moeten worden stopgezet, zooals de lijn Deventer—Ommen en tal van andere met deze. We mogen hier echter niet kijken naar wat de lijn precies in de kas van de spoorwegmaatschappijen brengt, maar naar wat ze voor deze streek beteekent, op welke wijze de lijn de productie in deze streek bevordert en ook moeten wij letten op de vraag of er voor de productie indirecte voordeelen uit de lijn kunnen worden gehaald. Dat ziet men naar mijn meening over het hoofd, wanneer men zegt: het spoorwegbedrijf moet een sluitende rekening hebben. Daarom zou ik dat bij mijn betoog dadelijk willen uitsluiten. Ik zou willen zeggen: het spoorwegbedrijf behoeft geen sluitende rekening te hebben, wanneer wij de zekerheid hebben, dat het geld, hetwelk wij in het bedrijf steken, op andere wijze veel meer voordeelen afwerpt, wat niet wil zeggen — ik wil dit, om misverstand te voorkomen, reeds dadelijk op den voorgrond schuiven, hoewel ik er straks dieper op zal ingaan — dat het ons daarom onverschillig behoeft te zijn of de rekening van het spoorwegbedrijf sluit of niet.

Het spreekt vanzelf, dat het voor den algemeenen toestand van 's Lands financiën wel van belang is of het bedrijf zich zelf kan bedruipen of niet. Men moet echter niet aan de vraag of de rekening van het bedrijf sluit, vastknoopen de bezoldigingspolitiek. Men moet het eenvoudig beschouwen als een tak van openbaren dienst en men heeft het vraagstuk van de bezoldiging van het personeel in het bedrijf werkzaam te beschouwen gelijktijdig met de bezoldiging van het personeel in andere takken van Staatsdienst werkzaam. Men heeft dus in het oog te nemen den algemeenen financieelen toestand en aldus te beoordeelen, wat men voor het personeel kan doen en hoe de loonregeling voor het personeel kan zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb reeds gezegd: niettemin is het uit een financieel oogpunt van groote waarde, dat de rekening van het spoorwegbedrijf sluit, omdat, wanneer het een tekort oplevert, men het op een andere wijze zal moeten aanvullen. Zoo bezien, staat het vraagstuk van de spoorwegfinanciën op één lijn met het vraagstuk van 's Lands financiën, is het een bezuinigingsvraagstuk in het algemeen, waarbij men zich de vraag heeft te stellen: wat moet bezuinigd worden op den eenen en wat op den anderen tak van dienst? Men heeft daarbij de belangen van de verschillende takken van dienst onderling tegen elkaar af te wegen.

In dit verband spreekt het vanzelf, dat wanneer het gelukken kan het spoorwegbedrijf tot een sluitend bedrijf te maken, het voor den algemeenen toestand van 's Lands financiën van groot belang is. Om die reden juich ik verschillende — doch niet alle — maatregelen toe, die de Minister wil nemen om het bedrijf sluitend te maken.

Te recht heeft de Minister er op gewezen, dat men het bedrijf op twee manieren sluitend kan maken, met name door verhooging van de ontvangsten en verlaging van de uitgaven.

Mijnheer de Voorzitter! In dit verband zou ik enkele woorden willen zeggen over de tarievenpolitiek.

Deze tarievenpolitiek, die ook in het debat is gebracht door den geachten afgevaardigde den heer van der Waerden, met wiens opmerkingen ik mij in het algemeen kan vereenigen, hangt dadelijk samen met de geheele gestie van het spoorwegbedrijf. Bij mij rijst ernstig twijfel omtrent de vraag of tegenwoordig de gestie van het spoorwegbedrijf in goede handen is, of men, wat de leiding van het spoorwegbedrijf betreft, wel die leiding heeft, die werkelijk een zoodanigen kijk op het bedrijf heeft, dat zij het bedrijf in meer commercieele richting durft te sturen.

Wanneer men de namen van de leden van den raad van commissarissen, die den bekenden brief hebben onderteekend, ziet, is het wel merkwaardig — en dat treft mij zeer —, dat er zoo weinig namen onder voorkomen van personen, van wie men kan zeggen, dat zij werkelijk in handel en bedrijf werkzaam zijn. De meerderheid wordt gevormd door ambtenaren, ontegenzeglijk hoogst bekwame menschen op hun terrein. Ik zou willen zeggen: de verhouding is hier precies omgekeerd: wat de meerderheid moest zijn, menschen, die een goeden kijk hebben op het bedrijfsleven, die commercieele talenten bezitten, zijn hooge uitzonderingen; de hooge ambtenaren vormen de meerderheid in deze samenstelling.

Ik vraag mij af, of dit niet verklaart de dikwijls deplorabele wijze, waarop de spoorwegen beheerd worden.

Wanneer men er aan denkt, hoe ongeveer twee jaren geleden de ongeregelde treinenloop door de directie voor een groot deel verklaard werd uit het vervoer van rijwielen en in plaats dat zij toen middelen overwoog, om daaraan te gemoet te komen door een ander systeem van wagens of door een andere wijze van vervoer, zij ons liet mededeelen, dat zij maatregelen overwoog om het rijwielvervoer te belemmeren, waardoor de indruk werd gevestigd, dat het rijwielvervoer der directie onaangenaam was en zij het liefste zoude hebben gezien, dat er geen enkele fiets meer vervoerd werd, dan moet men toch toegeven, dat dit al een zeer onjuiste opvatting is.

De tariefpolitiek is steeds gegaan in de richting van verhooging. Men heeft het niet aangedurfd, om eens een proef te nemen met een lager tarief. De enkele proef, welke genomen is, zegt de Minister, is mislukt, heeft niet opgeleverd, wat men er van verwacht heeft.

Maar nu moet ik er toch op wijzen, dat vooreerst de proef veel te kort heeft geduurd en vervolgens, dat het zg. mislukken van de proef met de verlaagde tarieven in verband met de Jaarbeurs toch wel voor het grootste gedeelte zal moeten worden toegeschreven aan de malaise, terwijl de Minister niet moet vergeten, dat het voordeel van de vacantiekaarten slechts bij het afleggen van groote afstanden zich openbaarde. Wanneer men in de buurt bleef, had men aan een vacantiekaart eenvoudig niets.

Het vraagstuk van de tarieven dient zeer ernstig te worden overwogen, want daaraan zit voor het economisch leven van de bevolking een zeer belangrijke kant.

Ik heb hier voor mij liggen een adres van een comité namens 40 vereenigingen, organisaties en lichamen, gevestigd in de, zooals het in dat adres heet, uitmiddelpuntige provincies: Friesland, Groningen, Drente, Limburg en Zeeland. Er staat in dat stuk, dat het reizen naar die uitmiddelpuntige provinciën 156 pct. duurder is geworden, met het gevolg, dat het natuurlijk contact tusschen die provinciën en het centrum van het land er geweldig onder heeft geleden. Waar wij nu in de spoorwegen hebben te zien een middel om contact tusschen de verschillende gedeelten van het land te vormen, mag men zich op tariefsverhooging niet blind staren, maar moet men allereerst zien, of er geen maatregelen te nemen zijn, om dien toestand te verbeteren.

Als ik mijn eigen ervaring naga, krijg ik zoo den indruk, dat de treinen naar het noorden, wanneer men boven Utrecht en Amersfoort komt, bijna niet meer bezet zijn. Het getal treinen kan men niet verminderen; een zeker getal moet natuurlijk blijven loopen. Het kan dus niet uitblijven, of wanneer men een proef neemt met een verlaagd tarief, waardoor het vervoer naar het noorden zich zal uitbreiden, dit financieele voordeelen voor de maatschappij zal opleveren.

Ik zou den Minister aanraden nu eens niet huiverig te zijn en te probeeren naar het voorbeeld in het buitenland, of in deze richting niet eenige verbetering zou zijn aan te brengen.

Engeland gaat zijn tarief verlagen met 1/7 en in het eenige land, waar men een politiek heeft gevolgd als hier

(Oud.)

te lande, in Zwitserland, is het tekort, naar ik meen, nog hooger dan hier.

Naast de tariefpolitiek staat de quaestie van de uitgaven, de bezuinigingen.

De heer van Braambeek heeft daarvan reeds tal van voorbeelden gegeven. Voor den zooveelsten maal — het wordt vervelend er telkens weer opnieuw op te moeten wijzen — is alweer in debat gekomen, waarom toch het personeel bij het beramen van bezuinigingen niet wordt erkend.

De Minister antwoordt, dat bij dienstorder herhaaldelijk tot het personeel is gezegd: als gij wenken weet te geven, welke leiden tot bezuiniging, dan hebben wij er zelfs beloooningen voor over. Maar, zegt de Minister, er komt niets op.

Voorts wordt gezegd: het personeel is een keer gekomen met een aantal bezuinigingsvoorstellen en toen heeft de directie gezegd: voor zeven-tienden zijn die onjuist; ze kunnen niet toegepast worden. Men zegt dan: wat zult ge nog aandringen op invloed van het personeel in deze zaken? Ge ziet toch, dat er niets van terechtkomt?

Dat kan ik niet onderschrijven. Het is voor mij allerminst afdoende, wanneer de directie met een machtwoord zegt: wat ge mij daar voorstelt, is voor zeven-tienden onbruikbaar. want ik heb op dit stuk eenige ervaring opgedaan als lid van de Bezuinigingscommissie, die de mogelijkheid van bezuiniging in den Staatsdienst onderzoekt. Die Bezuinigingscommissie staat eigenlijk telkens voor hetzelfde feit; alleen, een Nederlandsch Minister is tegenover een Staatscommissie natuurlijk veel beleefder dan de directie van de Nederlandsche spoorwegen tegenover haar personeel. Het wordt dus niet in dien vorm gezegd, maar de antwoorden, welke de Regeering geeft op de voorstellen der Bezuinigingscommissie komen practisch ook hierop neer: voor zeven-tienden kunnen wij ze niet gebruiken. Daarom zegt het mij niets, wanneer de directie, in hoogheid gezeten, de voorstellen van het personeel afwijst. De bureaucratie in Nederland — het zal bij de spoorwegen wel precies hetzelfde zijn als in den Staatsdienst — is nu eenmaal sterk, zooals zij waarschijnlijk overal sterk is, en op geen ander gebied heeft men meer moeite om verandering te brengen in datgene wat nu eenmaal jarenlang voor die bureaucratie als regel heeft gegolden.

Sprekende over die erkenning van het personeel in deze aangelegenheid, moet mij nog iets van het hart.

Naar mijn meening is er met het personeel omgesprongen op een wijze, die men van de Regeering niet had mogen verwachten.

Toen wij hier verleden jaar de spoorwegovereenkomsten behandelden, is van verschillende kanten uitdrukkelijk gevraagd om benoeming van vertegenwoordigers van het personeel in den raad van commissarissen. De ambtsvoorganger van dezen Minister heeft dat toen afgewezen en heeft gezegd: dat kan niet; ik moet in den raad van commissarissen hebben 6 Regeeringsvertegenwoordigers, die mijn gelastigden zijn en wien ik bevelen kan geven. Misschien is die brief van den raad van commissarissen dus ook wel een order van de Regeering geweest. Minister König zeide echter verder: ik zal het goedmaken met het personeel; er zal komen een Spoorwegraad en daarin zullen ook vertegenwoordigers van het personeel opgenomen worden.

Niet dat ik persoonlijk zoo vreeselijk gebrand ben op dien Spoorwegraad, maar ik zou toch aan den Minister willen vragen: waarom is er van dien Spoorwegraad nooit iets gekomen? Die Spoorwegraad werd hier gebruikt als een middel om de heeren Kuiper, Hermans en Smeenk te bewegen te stemmen tegen de motie van den heer van der Waerden, beoogende opneming van vertegenwoordigers van het personeel in den raad van commissarissen.

Dan is in het tweede stadium van het toenmaals gevoerde debat, toen men niet tevreden was, uitdrukkelijk door den Minister deze toezegging gedaan: van de 6 Regeeringsvertegenwoordigers in den raad van commissarissen zullen er 2 speciaal de taak krijgen van op te komen voor de belangen van het personeel. Hij wilde het zelfs in dezen vorm kleeden, dat het zouden zijn 2 vertegenwoordigers en 2 plaatsvervangers, die om het jaar zouden omwisselen, ten einde den 4 organisaties van het personeel allen in dit opzicht een gelijk recht te geven.

De heer Kuiper bevestigt ook, dat dit uitdrukkelijk is toegezegd.

Wat is daarvan terechtgekomen? Niets. Althans, ik kan niet vinden, dat er iets van terechtgekomen is. Misschien kan de Minister mededeelen, dat de heer Kröller in den raad van commissarissen zit als vertegenwoordiger van het personeel, of een ander.

De heer Smeenk zegt mij nu, dat aan de heeren Janssen en Schepel in den raad van commissarissen opgedragen is zich meer in het bijzonder te interesseeren voor de belangen van het personeel. Dus in den raad van commissarissen zitten 2 rechterlijke ambtenaren, de heer Janssen, rechter in de rechtbank te Maastricht, en de heer Schepel, raadsheer in den Hoogen Raad, als vertegenwoordigers van het personeel. Ik kan niet aannemen, dat de Minister dit in ernst zal meenen.

Mijnheer de Voorzitter! Het zal vermoedelijk, zooals de heer Marchant opmerkt, een aardigheid van den heer Smeenk zijn.

Wat de bezuiniging op het personeel betreft, heeft de heer Dresselhuys nog de opmerking gemaakt: wij hooren niets van den Minister betreffende de inkrimping van het personeel. Toen heeft de heer van Braambeek gezegd: waar is de wachtgeldregeling, waarop de heer Dresselhuys aan den heer van Braambeek voor de voeten heeft meenen te kunnen werpen: ge durft u blijkbaar zelf niet voor inkrimping uitspreken, omdat ge bang zijt voor uw organisatie. Ik geloof niet, dat die opmerking van den heer Dresselhuys juist was. Ik geloof, dat de heer van Braambeek volkomen gelijk heeft, wanneer hij zegt: wij zijn tegen die bezuiniging, waarvan het personeel het slachtoffer zal worden en daarom moet gij zorgen dat het niet op deze wijze geschiedt.

Dat is het eenige middel; dat heb ik hier in de Kamer herhaaldelijk verdedigd, want het geldt ook voor het Rijkspersoneel. Wanneer men wil, dat het personeel zal medewerken in de richting van bezuiniging, dan moet dat personeel overtuigd zijn, dat het niet zelf het slachtoffer zal worden van de bezuiniging.

Wij hebben het hier in de Kamer herhaaldelijk gezien en de Regeering heeft het blijkbaar ook gevoeld, blijkens de Regeeringsverklaring van 20 December 1921, dat de inkrimping, zonder dat er slachtoffers vallen, wel degelijk mogelijk is, wanneer men het te werk stellen van nieuw personeel maar stop zet. Daarom geloof ik, dat er in de richting van inkrimping van personeel wel degelijk wat gedaan kan worden, zonder daaraan de belangen van het bestaande personeel op te offeren.

Thans nog een enkel woord over de motie van den heer van Braambeek. Ik vind dat een gevaarlijke motie. De heer van Braambeek bedoelt het goed, maar ik weet niet of hij de consequenties van zijn motie heeft overzien. Die motie vloeit voort uit zijn standpunt, dat er verband bestaat tusschen de bezoldiging van het personeel en de uitkomsten van het bedrijf.

Daarom zegt hij: Laat eerst een commissie een onderzoek doen instellen, of er in de uitkomsten van het bedrijf verbetering is te brengen, en laat men daarna bepalen, of de loonen moeten worden verminderd of niet. Het gevolg daarvan is, dat de heer van Braambeek eigenlijk van den uitslag van het onderzoek van die commissie afhankelijk stelt het bepalen van de loonen van het personeel. M. a. w., mocht het onderzoek uitwijzen, dat het tekort niet weg te werken is zonder een aanslag op de loonregeling te doen, dan heeft de heer van Braambeek der Regeering zelf in den mond gegeven: Nu kunt ge uw gang gaan, want het kan niet anders. Ik acht dat gevaarlijk. Ik wensch hier de stelling te verdedigen, dat men de loonregeling van het spoorwegpersoneel niet mag scheiden van de regeling van de loonen van het overige Rijkspersoneel, een stelling, die ook de heer Dresselhuys in zekeren zin heeft verdedigd, doch deze kwam tot een eenigszins zonderlinge conclusie. Hij erkende, dat wij over de loonregeling

(Oud e. a.)

van het Rijkspersoneel zullen spreken bij de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting of bij de interpellatie van den heer Troelstra. Maar dan had de consequentie moeten wezen: dan zullen wij ook bij die interpellatie of bij de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting de beslissing moeten nemen over de vraag, hoe de loonregeling van het spoorwegpersoneel zal zijn. Dat doet de heer Dresselhuys echter niet. Hij draait de zaak om en zegt: nu de Regeering voorstelt 8½ pct. van het loon van het Rijkspersoneel af te trekken, neem ik aan, dat dat dan ook voor het spoorwegpersoneel wel redelijk is. Dat is echter niet het juiste standpunt: wij moeten die beslissing over de loonregeling verdagen en laten vallen bij de bespreking van het salarisvraagstuk in het algemeen. Ik wil wel verklaren, dat ik van mijn standpunt op dit oogenblik geen noodzakelijkheid aanwezig acht om de loonen van het Rijkspersoneel te verlagen. Ik zeg dat om in dit opzicht misverstand te voorkomen. Maar zelfs zij, die dat standpunt niet innemen, kunnen toch mijn standpunt onderschrijven, dat de loonen van het spoorwegpersoneel niet buiten verband met de loonen van het Rijkspersoneel moeten worden bezien. Ik wensch daarom op dit punt een uitspraak van de Kamer uit te lokken en heb daarom de eer een motie in te dienen, welke ik, Mijnheer de Voorzitter, op uw bureau zal deponeeren.

De **Voorzitter:** Door den heer Oud is de volgende motie van orde voorgesteld:

„De Kamer,

overwegende, dat het loonpeil voor het spoorwegpersoneel behoort te worden bepaald naar het algemeene loonpeil voor personeel in den publieken dienst, en niet naar de financieele uitkomsten van het bedrijf;

spreekt als haar oordeel uit, dat over de regeling van de bezoldiging van het spoorwegpersoneel niet incidenteel behoort te worden beslist;

en gaat over tot de orde van den dag."

De motie van orde van den heer Oud wordt ondersteund door de heeren Marchant, Ketelaar, mevrouw Bakker—Nort en den heer Staalman en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De **Voorzitter:** Ik stel voor deze motie van orde te behandelen te gelijk met de interpellatie.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter:** Ik deel mede, dat de Centrale Afdeeling heeft besloten, aan de lijst der a.s. Woensdag, elf uur, in de afdeelingen te onderzoeken wetsontwerpen nog toe te voegen de ontwerpen:

Wijziging en verhooging van hoofdstuk VII *B* der Staatsbegrooting voor 1920 (Kosten Rijkskantoren te Heerlen; voorschotten ingevolge de Woningwet) (274);

Begrooting van het Fonds voor de uitvoering van de Tiendwet 1907 (*Staatsblad* n°. 222), voor 1923 (275);

Wijziging en aanvulling van de Indische Tariefwet (*Nederlandsch Staatsblad* 1921, n°. 692, *Indisch Staatsblad* 1921, n°. 346) (276).

De beraadslaging over de interpellatie en de daarbij aan de orde zijnde motiën van orde wordt voortgezet.

De heer **Troelstra:** Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij vergund om, voordat ik overga tot bespreking van het onderwerp, waarover ik eigenlijk het woord heb gevraagd, enkele woorden te zeggen over hetgeen door mejuffrouw van Dorp in het midden is gebracht. Mejuffrouw van Dorp heeft hulde gebracht aan den interpellant wegens den bezadigden toon,

(Troelstra.)

door hem aangeslagen, en werkelijk, er moet worden geconstateerd, dat het onderwerp door den interpellant niet alleen op zeer zaakkundige wijze is behandeld, maar ook in zeer gematigden toon is besproken. Voor degenen, die het verloop van deze quaestie buiten de Kamer volgen, kan het geen verwondering baren, dat de geachte interpellant zich beijverd heeft niets te doen, dat ten gevolge kon hebben bemoeilijking van de besturen der vakorganisaties bij de onderhandelingen, die zij op dit oogenblik met de directie voeren. Daaraan heeft hij zich zorgvuldig gehouden en ik wil, nu er tot mijn genoegen pogingen worden aangewend, om de uitbarsting van een der ergst mogelijke conflicten te voorkomen, ook mijnerzijds den interpellant daarvoor mijn waardeering betuigen.

Maar toch was de heer van Braambeek in zijn betoog mejuffrouw van Dorp niet bezadigd genoeg, en heeft zij tot haar leedwezen moeten constateeren, dat door hem bij deze gelegenheid al weer dreigementen werden gebruikt, dreigementen, waarvan de geache spreekster getuigde, dat deze van de zijde der vakorganisaties zoo dikwijls den strijd bederven. Bij die gelegenheid heb ik mij bij interruptie de vraag veroorloofd of, indien er een vaak heftige strijd wordt gevoerd tusschen de spoorwegdirectie en het personeel, dit dan alleen moet worden geweten aan dat personeel.

Mejuffrouw van Dorp heeft natuurlijk de geschiedenis, die achter ons ligt, niet meegemaakt en is van hetgeen hier in de Kamer en daarbuiten heeft plaats gehad, niet op de hoogte, maar indien zij die wel had meegemaakt, zooals die tientallen van jaren her is geweest, zou zij zich wel gewacht hebben, zich belachelijk te maken door het in dit debat te doen voorkomen, alsof van den strijd, die hier gevoerd wordt, het personeel de schuld is.

Er is herhaaldelijk gewezen op de buitengewone positie van het spoorwegpersoneel, dat in dienst is van een maatschappij, die oorspronkelijk was een particuliere onderneming, terwijl men aan den anderen kant met recht de Regeering kan beschouwen als geroepen om voor de belangen van het personeel te waken en zelfs ten opzichte van de loonen in te grijpen. Hij, die de geschiedenis kent, weet, dat de toestand het gevolg is geweest in de eerste plaats van een strijd, het personeel opgedrongen door het feit, dat de organisaties van het personeel niet door de directie werden erkend en het personeel door het spoorwegkapitaal in den grond werd weggetrapt. Ik, die wel die geschiedenis heb meegemaakt van den aanvang af, van af 1891, toen hier in de Kamer door Minister Havelaar de verklaring werd afgelegd, dat de Regeering niets te maken had met den toestand van het spoorwegpersoneel, heb wel herinnering aan deze feiten. De meest bewogen momenten in mijn leven van strijd met en voor de arbeidersklasse zijn gevormd door hetgeen tusschen directies en spoorwegpersoneel heeft plaats gehad. De totale verwaarloozing van dat personeel en de onwil der directie, om op vredelievende wijze met erkende organisaties van het personeel te onderhandelen, heeft in 1903 geschapen een toestand van verbittering en van gevoel van wanhoop, om langs den weg van onderhandeling iets te bereiken, en dat leidde plotseling als bij donderslag tot een van het zuiden tot het noorden stilstaan van het spoorwegbedrijf, tot de bekende staking van 1903, met de daaraan verbonden gevolgen. Dat was geen strijd, gezocht door ruziezoekers. Het was een spontane uitbarsting van een belangrijke groep van arbeiders, die geen mogelijkheid zagen langs den weg van vredelievende onderhandeling met de werkgevers hun belangen te behartigen. Het is ondoenlijk in dezen korten tijd het verdere verloop dezer geschiedenis na te gaan, te schetsen hoe een enquête is ingesteld naar den toestand van het spoorwegpersoneel, hoe de Regeering toen maatregelen heeft genomen, hoe langzamerhand de erkenning van de spoorwegorganisaties door de maatschappijen heeft plaats gehad. Het is nog niet zoo lang geleden, dat de H. IJ. S. M. tot die erkenning niet wenschte over te gaan; dat het gevaarlijk was voor een lid van het personeel, aan de organisatie mede te doen. Het is ongeveer 6 of 7 jaar geleden, dat, toen de Nederlandsche Vereeniging een congres hield en de directie van de H. IJ. S. M. een uitnoodiging zond, de brief, welke de uitnoodiging bevatte,

(Troelstra.)

ongeopend terugkwam met het opschrift: Geweigerd, retour afzender. Wie deze feiten kent, moet zich verwonderen over het optreden van iemand, die, vermaningen e. d. aan het personeel gevende, blijkt niets te weten van den achtergrond van den strijd, die thans weer dreigende is.

Mejuffouw **van Dorp**: Dat heeft niets te maken met mijn betoog.

De heer **Troelstra**: Mejuffrouw van Dorp heeft ook een loontheorie ontworpen en gezegd, dat wij de vraag hebben te stellen: wat is een redelijk loon? De quaestie, of een reëel loon voor het Rijks- en spoorwegpersoneel zou worden ingevoerd, is nooit ernstig ter sprake gekomen. Wel is er hier en daar terloops over gesproken in den tijd, dat de loonen omhoog gingen. Het zou inderdaad wenschelijk zijn, dat de hoogte van de loonen werd bepaald in verband met de koopkracht van de loonen. Maar van de zijde dergenen, die wegens een verlaging van de kosten van het leven de loonen willen verminderen, is nooit getracht te komen tot een sliding scale, om te zorgen, dat de koopkracht van het loon vaststaat. In den opgaanden tijd wilden Regeering en werkgevers daar niet aan, want aanvaarding van dat beginsel beteekende toen verhooging van de nominale loonen. Had men dat beginsel wel aanvaard, dan zouden vele moeilijkheden thans zijn opgelost, want dan zou te voren hebben vastgestaan, dat wegens de verlaging van de kosten van het leven automatisch een vermindering van het loon zou zijn ingegaan.

Nu zitten wij met den tegenwoordigen toestand. Het systeem van loonsbepaling, dat mejuffrouw van Dorp aangaf, was, zooals zij verklaarde, in overeenstemming met de denkbeelden van mijn partijgenoot Kuyper, den bekenden privaat-docent aan de universiteit te Amsterdam. Een dergelijke overeenkomst van denkbeelden op dit punt moet eenigszins verbazen, en mejuffrouw van Dorp heeft zich dan ook met de aanvaarding van dat denkbeeld op een gevaarlijk pad begeven. Het komt in zijn uitvoering hierop neer, dat men het bedrijfsleven ziet in zijn geheel, een zeer juiste opvatting, en dan gaat uitrekenen, welke winsten het bedrijfsleven in zijn geheel oplevert. Dan moet er een verdeeling plaats hebben tusschen de kapitalisten in het bedrijf, die een fatsoenlijke winst moeten hebben, en de arbeiders in het bedrijf, die een redelijk loon moeten hebben. Zoo komt men tot het scheppen van een zeker loonfonds, dat de economische grenzen der totale loonen aangeeft.

Hierop komt in de practijk de redeneering van mejuffrouw van Dorp neer, waar zij den strijd over de loonen uitschakelt en door economische berekeningen wil vervangen. Maar dit past juist niet in het huidige kapitalistische systeem, waarin het loonfonds slechts een theoretisch begrip is, althans geen grondslag biedt voor het bedrijfsleven in zijn geheel. Dat zou alleen het geval kunnen zijn bij een rationeele organisatie van het geheele bedrijfsleven, maar die organisatie is onmogelijk te verwezenlijken in een productiesysteem, dat gebaseerd is op concurrentie en op het maken van zoo groot mogelijke winsten door de ondernemers, op strijd tusschen ondernemers onderling en met de werknemers. Dat systeem brengt mede, dat men voor het bepalen van het loon moet scheppen machtsverhoudingen, die ten slotte meer beteekenen dan abstracte berekeningen. Het bevreemdt mij dan ook, uit den mond van een vertegenwoordigster van de ouderwetsche economie, uit den mond van een jonge loot van het verouderde Manchesterdom, dit beroep te hooren op mijn vriend Kuyper.

Hetgeen mej. van Dorp wenscht op dit gebied, is het beste pleidooi voor socialisatie. In een gesocialiseerde productie zou ongeveer deze methode van loonsbepaling kunnen worden toegpast, maar voor den huidigen toestand heeft zij geen practische beteekenis.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil den geachten interpellant hulde brengen voor één succes, dat hij met zijn interpellatie heeft bereikt en dat op zich zelf de moeite waard kan worden genoemd.

Dat succes komt hierop neer, dat zoo goed als van alle zijden het uitgangspunt van de directie, dat de loonen onverbrekelijk vastzitten aan de uitkomsten van het bedrijf, is verworpen. De Minister is in die verwerping wel het zwakst geweest, maar wie goed geluisterd heeft naar wat de Minister heeft gezegd, ziet ook daarin een aanwijzing, dat dat standpunt vanwege de maatschappij onmogelijk voor verwezenlijking vatbaar is.

Bij de uiteenzetting van dat standpunt door den interpellant heeft hij een en ander gezegd, dat ik niet voor mijn rekening zou kunnen nemen. Ik begrijp, dat in zijn betoog volkomen paste dit argument: gij geeft aan de schipperij en het autoverkeer subsidies, stelt ze sterk in concurrentie met het spoorwegbedrijf, maar gij eischt daarvan absoluut geen retributies. Maar van het spoorwegbedrijf eischt gij, hoewel gij van Overheidswege toelage geeft aan andere takken van verkeer, dat het zich zelf zal bedruipen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik aanvaard, als toelichting van die stelling, de vergelijking van het spoorwegbedrijf met andere takken van verkeer. Maar van het oogenblik, dat de geachte interpellant uit deze omstandigheid practische conclusies trekt en komt tot het aanwijzen van maatregelen om daarin verandering te brengen, ga ik niet met hem mee in de keuze van die maatregelen.

Wie nog eens leest op blz. 57 van het *Kort Verslag* de toelichting, die de geachte interpellant heeft gegeven, zegt: wat gij zegt is juist, maar de eenige practische conclusie, daaruit af te leiden, is deze: wanneer de Staat toelegt op die andere takken van verkeer, waarom daarvan af te wijken als de Staat ook iets zal toeleggen op het spoorwegbedrijf? Laat men dus, waar de Staat zooveel betaalt voor de waterwegen, er dan ook niet tegen opzien om een toelage te geven, waar noodig, voor het spoorwegbedrijf.

Maar de geachte interpellant is verder gegaan. Hij heeft de volgende vraag aan de Regeering gesteld:

> „Wil de Minister, ten einde behoorlijke concurrentievoorwaarden tusschen de spoorwegen eenerzijds en de binnenschipperij en autodiensten anderzijds te verkrijgen, niet medewerken tot het heffen van een bijdrage in de kosten van onderhoud van de water- en landwegen van deze diensten?"

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil het precies omgekeerd hebben; wanneer de Minister aan die andere takken van verkeer bijdragen geeft, wil de Minister dan ook niet iets dergelijks doen ten aanzien van de spoorwegen, en wel op dezen grond, dat het spoorwegbedrijf dezelfde soort nut bewijst aan ons geheele voortbrengingswezen als het geval is met andere takken van verkeer?

De geachte interpellant zegt op bldz. 59 van het *Kort Verslag:*

> „Legt men lasten op aan de schipperij, dan is dat omdat onze schippers in hoofdzaak degenen zijn, die van onze waterwegen gebruik maken en de onderhoudskosten veroorzaken."

Dat zelfde geldt van de spoorwegen.

Ik kom tegen deze conclusie op. Daaruit blijkt, hoe gevaarlijk het is, als men een zaak van algemeene verkeerspolitiek wil regelen van uit het gezichtspunt van een bepaalde groep of een bepaald bedrijf. De vraag, hier in het kort door den interpellant aangesneden, is een vraag van algemeene financieele en verkeerspolitiek. Maar wanneer men de zaak van dien kant bekijkt, wil ik zeggen, dat het mij voorkomt, dat wij in geen enkel opzicht mogen tornen aan de liberale verkeerspolitiek, die sinds de opkomst van de liberale partij is gevolgd, en waaraan de S.D.A.P. altijd van harte gaarne heeft medegewerkt. Dat is een vrucht misschien de beste vrucht, die het liberale tijdperk heeft opgeleverd, en het is gelukkig al zoover, dat men geen liberaal of sociaal-democraat behoeft te zijn, om op dien weg niet terug te willen, in geen enkelen vorm!

Wil dat nu zeggen, dat een belasting op automobielen per se uit den booze moet worden verklaard? Neen! Ik wil deze vraag, indien zij bij gelegenheid practisch aan de orde wordt gesteld, *sine ira et studio* bekijken. Maar van uit het standpunt, waaruit de geachte interpellant het heeft beschouwd, kan ik het niet bezien. Onze binnenschipperij —

(Troelstra.)

dit als kantteekening op zijn bewering, dat aan de binnenschipperij hoegenaamd geen lasten worden opgelegd — wordt al te zeer gedrukt door allerlei lasten, daar zijn kadegelden, liggelden, sluisgelden, bruggelden, lasten, waarvan men zou kunnen vragen, of zij niet door de schipperij worden opgebracht ten behoeve van de gebruikers der landwegen. Onze zwaar gedrukte binnenschipperij nieuwe lasten op te leggen is voor mij totaal onaannemelijk. Ik acht mij dan ook verplicht nadrukkelijk te verklaren, dat dit gedeelte van het betoog van den geachten afgevaardigde geen steun vindt in de financieele en verkeerspolitiek van de S.D.A.P., en ik twijfel geen oogenblik, of, wanneer de geachte afgevaardigde zelf op dit punt terugkomt, wel zal blijken, dat het verschil tusschen hem en ons niet zoo groot is als het lijkt.

Ten slotte de vraag van het uitstel.

Het uitstel wordt door den interpellant verlangd met het oog op de onderzoekingscommissie, maar ik heb daarvoor andere, belangrijker motieven, motieven van meer algemeenen aard dan alleen die commissie van onderzoek.

Vooreerst wil ik deze algemeene opmerking maken, die eigenlijk meer te pas zou komen bij de algemeene debatten over de bezuiniging, maar die ik toch hierbij wel meen te mogen plaatsen, dat wij leven in een tijd van groote onzekerheid. Wij leven in een zeer onzekeren toestand, voornamelijk wat betreft de veiligstelling van den gulden. De Regeering heeft het streven van veiligstelling van den gulden, de vraag van depreciatie van den gulden aangenomen als uitgangspunt van haar geheele bezuinigingsplan. Die zaak echter heeft twee kanten. Ten eerste, dat zij er toe drijft, zooveel mogelijk de loonen te verlagen, maar ten tweede, dat, wanneer men die depreciatie van den gulden vreest en neemt als het motief van zijn bezuinigingspolitiek, men dan heel voorzichtig moet zijn de loonen definitief te gaan verlagen. Want indien het waar is, dat die vrees door de feiten wordt bevestigd, dan zal elke depreciatie van den gulden, waar men dan zoo innige vrees voor koestert, ten gevolge hebben de noodzakelijkheid, als gij vandaag de loonen hebt verlaagd, die straks om dezelfde reden, met het oog op de koopkracht van het nominale loon, weer te verhoogen.

Mag ik de Regeering en de bezuinigingsapostelen hier in de Kamer gelooven, dan ziet het er wat betreft de veiligstelling van den gulden heel dreigend uit. Ik zou echter wel willen vragen: wanneer de waarde van den gulden, zooals de heeren vreezen, gaat verminderen, volgt daar dan niet uit, dat gij straks zult moeten zeggen: wij hebben toen en toen de loonen verlaagd, omdat de gulden nog op goede hoogte stond, maar nu de koopkracht van de loonen zoodanig is gedaald, moeten wij weer tot verhooging daarvan overgaan?

Ik hoor hier, dat de heeren daar niet zoo bang voor zijn. Dat doet mij genoegen, maar dan moeten zij zich toch met mij vereenigen, dat men niet al te gauw moet overgaan tot een definitieve loonsverlaging. Dan moeten de heeren begrijpen, dat in dezen onzekeren toestand van het geldwezen hier en elders, het heel gevaarlijk is om een definief besluit te nemen. Dan moet men een beetje vooruitzien, althans krachtig medegaan met diegenen, die eerst bezuinigen willen op andere zaken, maar die de loonen op het oogenblik intact willen laten.

In den tijd, toen de koopkracht van het loon verminderde, is men toen, Mijnheer de Voorzitter, onmiddellijk begonnen van Regeeringszijde de loonen daarmede overeenkomstig te verhoogen? Neen, men is begonnen met duurtetoeslagen. Men heeft eerst eens willen zien, hoe de dingen zich zouden ontwikkelen, en toen men meende tot vasten toestand te zijn gekomen, heeft men die duurtetoeslagen in loonsverhooging omgewerkt.

Ik meen, dat een dergelijk besef van de onzekerheid en de veranderingen in de economische verhoudingen op het oogenblik moet maken, dat men niet zoo maar overgaat tot verlaging van de loonen, maar dat men zijn tijd neemt, de zaak nader te onderzoeken, en dat men bij de loonpolitiek, voor wat de eerste jaren betreft, zich op het standpunt gaat plaatsen, dat periodiek, in verband met de koopkracht der loonen, het

(Troelstra c. a.)

loonvraagstuk voor verschillende ambtenaren en categorieën als het spoorwegpersoneel nader onder de oogen moet worden gezien.

Het aandringen op uitstel acht ik een der belangrijkste zaken in deze interpellatie en ik zou de Kamer wel in overweging willen geven, ook voor dezen kant der zaak oog te hebben.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! De gehouden debatten geven mij aanleiding om bij enkele punten, door de geachte sprekers naar voren gebracht, een oogenblik stil te staan. In de eerste plaats de grief tegen het ontslag van hulppersoneel. Ik moet daaromtrent opmerken, dat het bedoelde hulppersoneel van de hoofdadministratie, dat zonder steunregeling ontslagen is, niet valt onder het R. D. V. Het werkte in tijdelijken dienst op arbeidscontract, en het werd ook niet ontslagen, maar de directie liet de contracten afloopen en sloot geen nieuwe. Dat is de weg, die ook bij hulppersoneel van het Rijk gevolgd wordt.

Ten aanzien van de quaestie van de zuivere rekening, door den heer van Braambeek naar voren gebracht, zou ik nog op één ding willen wijzen. De heer Oud heeft daar trouwens reeds op gewezen. Wanneer die zuivere rekening zou moeten worden opgemaakt, dan zou die zeer zeker niet ten genoegen van den heer van Braambeek uitvallen. Die rekening zou er buitengewoon slecht uitzien, en nog te meer, omdat de huren ook al sinds 1890 niet zijn herzien. Wanneer men die dus in overeenstemming bracht met den tegenwoordigen tijd, dan zou dat natuurlijk ook al zeer ten ongunste van die rekening uitvallen.

De heer Smeenk heeft even aangeroerd de quaestie van het seinstelsel. Hij heeft aangevoerd, dat daaraan een vrij groot kapitaal is besteed en dat zelfs door sommigen wordt beweerd, dat dit niet noodig was. Daartegen moet ik opkomen. Wanneer men bij een en dezelfde maatschappij een tweeledig seinstelsel heeft, dan raakt daardoor de veiligheid van het verkeer in het gedrang. En het was dus juist zeer goed gezien, dat de vereenigde spoorwegen besloten om een enkel stelsel door te voeren. Natuurlijk kost dat geld, maar de veiligheid van het verkeer staat toch bovenaan. En dat de spoorwegmaatschappijen in dit opzicht juist hebben gezien, blijkt onder meer uit een artikel in de *Zeitung des Vereins Deutscher Eisenbahnverwaltungen* van 30 December 1919, waarin juist over die eenheid in het seinstelsel zeer waardeerend wordt geschreven en waarbij aan het slot wordt gezegd, dat, nu in Duitschland ook alle spoorwegondernemingen onder één beheer zouden worden gebracht bij het Rijk, men in Nederland een voorbeeld kon gaan nemen, hoe men ter wille van de verkeersveiligheid het seinstelsel deugdelijk moet gaan inrichten. Tevens merk ik hierbij op, in verband met wat door andere sprekers is gezegd, dat dit natuurlijk een kapitaalsuitgave is en niet een exploitatieuitgave. Uit het debat is gebleken dat hier en daar hierover een verwarring bestaat.

De heer van der Waerden heeft een becijfering opgezet en het was zeer jammer dat zijn half uur verstreken was. Hij was toch met zijn becijfering al zoover gekomen, dat hij, zonder de personeelsuitgaven te raken, reeds alle tekorten had weggewerkt. Waren hem nog eenige minuten gegeven, wij zouden waarschijnlijk tot een winstcijfer zijn gekomen. Mijnheer de Voorzitter! Ik kan die redeneering niet zonder meer aanvaarden en ik geloof, dat ze wel eenige herziening behoeft, en verwijs daarvoor naar mijn eerste rede.

De heer van der Waerden heeft nog iets gezegd, dat ik ten zeerste moet bestrijden. Hij heeft gezegd: de kern van de zaak, waarop de Minister steeds terugkomt, is: er is zoo'n groot tekort, dus moeten de loonen omlaag. Mijnheer de Voorzitter, dat heb ik niet gezegd en dat blijkt ook in het geheel niet uit mijn betoog. Daarom vind ik het goed, dat ik mijn standpunt nog even duidelijk zeg, mede in verband met eenige uitlatingen van enkele andere geachte afgevaardigden.

Dat onder alle omstandigheden het spoorwegverkeer een

(Minister **van Swaay.**)

sluitende rekening zou moeten hebben, acht ik een stelling, die onhoudbaar is. Indien niet anders mogelijk, zal de Staat in de bedrijfskosten van de spoorwegen moeten bijdragen.

De heer **Oud:** Hoe denkt de Minister van Financiën daarover? Dien hadt u wel mee mogen brengen.

De heer **Ketelaar:** Ja, in de openingsrede staat het heel anders.

De **Voorzitter:** Mag ik den heeren nu verzoeken, den Minister niet voortdurend in de rede te vallen? De Minister heeft den geheelen dag geluisterd; het is thans zijn beurt om het woord te voeren en hij heeft er recht op, daarbij niet gehinderd te worden.

De heer **van Swaay,** Minister van Waterstaat: Mijnheer Voorzitter, ik zeg dus, dat, indien niet anders mogelijk, de Staat, omdat het spoorwegbedrijf het algemeen belang heeft te dienen en daardoor niet geheel vrij is in zijn gestie, een bijdrage aan het spoorwegbedrijf zal moeten geven. Voordat de Staat daartoe overgaat, heeft hij echter niet alleen het recht, maar zelfs den duren plicht om te eischen, dat het bedrijf zoo zuinig mogelijk wordt beheerd, dat dus in alle opzichten uit het bedrijf gehaald wordt, wat er uit te halen is, en dat in de eerste plaats op de exploitatie-uitgaven wordt bezuinigd. Wanneer daaruit echter, wat andere posten betreft, niet genoeg te halen is, mag naar mijn overtuiging ook het loon worden aangetast, doch dit slechts in zooverre, dat er een behoorlijk en redelijk loon overschiet.

Zoo denk ik over de zaak. Hoe is nu de toestand hier?

De Staat is op dit oogenblik bijna in de onmogelijkheid om bij te passen. De Staat heeft dus het recht te verlangen, dat, zoo eenigszins mogelijk, het spoorwegbedrijf zich zelf dekt. Nu hebben wij een groote kans om dat te kunnen bereiken, echter niet zonder dat wij ook de loonen raken. Naar mijn inzien moeten natuurlijk ook in de eerste plaats alle andere middelen gebruikt worden.

Waar het nu voor mij reeds uit de cijfers vaststaat, dat het onmogelijk zal zijn — zooals ik gisteren heb aangetoond — uit de rest alle tekorten te dekken, sta ik op het standpunt, dat nu het loon mag worden aangetast, wanneer het maar niet beneden het peil van het redelijke loon komt.

De geachte afgevaardigde de heer Dresselhuys heeft er op gewezen, dat men ook in de richting van inkrimping van het personeel werkzaam moet zijn. Mijnheer de Voorzitter! Dat geschiedt reeds. Er zijn op het oogenblik reeds 2500 menschen minder in dienst. In die richting wordt nog verder gegaan. Men kan echter uit den aard der zaak in een bedrijf niet duizenden menschen te gelijk ontslaan. Men moet de geheele organisatie daarop inrichten en langzamerhand het personeel inkrimpen.

Mijnheer de Voorzitter! Nu een enkel woord ten aanzien van de voorgestelde moties. Ten opzichte van de motie van den heer van Braambeek moet ik natuurlijk ten eenenmale afwijzend blijven staan.

Uitstel van de middelen, om tot bezuiniging en vermindering van uitgaven te komen, kan onder de gegeven omstandigheden niet worden toegelaten.

Wat de motie van den heer Oud betreft, deze acht ik geheel overbodig. Het is toch niet de bedoeling, om deze loonsverlaging onmiddellijk te doen ingaan. Dit zal pas gebeuren 1 Januari 1923, wanneer over de pensioensbijdragen van de Rijksambtenaren reeds lang door de Staten-Generaal zal zijn beslist.

De heer **Oud:** Aanvaardt u het principe van mijn motie, dat er verband bestaat tusschen de loonregeling van de ambtenaren en beambten van den Staat en die van de spoorwegen?

De heer **van Swaay,** Minister van Waterstaat: Niet in dien zin verband, dat onder alle omstandigheden voor beide categorieën precies hetzelfde moet gebeuren.

Waar het spoorwegbedrijf wordt beschouwd als een eigen-

(Minister **van Swaay e. a.**)

aardigen vorm van Staatsbedrijf, zal daar bij alle loonregelingen natuurlijk rekening moeten worden gehouden met de loonen, in andere Staatsbedrijven of daarmede gelijkstaande bedrijven uitgekeerd, maar ik kan mij best voorstellen, dat wanneer het in het een of ander bedrijf bijzonder goed gaat, behalve het loon nog een zekere premie zou worden gegeven. Wanneer dit nu bij voorbeeld met de spoorwegen het geval mocht zijn, volgt daaruit volstrekt niet, dat ook de ambtenaren en beambten van den post- en telegraafdienst een zelfde premie krijgen. Ik vind het in het algemeen zeer nuttig, dat iemand, die werkzaam is in een bedrijf, dat bijzonder goed gaat, ook eenigermate in de winst deelt, maar dan moet men de consequentie niet zoover trekken, dat ook in andere bedrijven dezelfde verhooging wordt gegeven. Dit zou mij commercieel onhoudbaar voorkomen.

Thans nog een enkel woord.

Er wordt steeds gesproken van „verslechtering" van de arbeidsvoorwaarden. Ik hoor dat woord niet gaarne, al was het niet een germanisme. Er is iets bitters in gelegen en ik beschouw de zaak anders.

Er wordt op het oogenblik van het spoorwegpersoneel, zoo goed als van het geheele Rijkspersoneel, een offer gevraagd. De vraag is nu maar, of dit offer gebracht kan worden. Ik durf volhouden, dat door het brengen van dat offer de loonen van het personeel niet zullen dalen beneden een redelijk peil, en dan vraag ik mij af: moeten dan de andere menschen ook geen offers brengen? Zijn er niet duizenden en duizenden in den lande, die een offer moeten brengen, dat hun draagkracht verre overschrijdt? Maar dit komt niet tot uiting, omdat zij als alleenloopende menschen door de wereld gaan en niet vereenigd zijn in groote groepen, wier stem tot hier doordringt. Van ieder van ons wordt een offer gevraagd.

Ik hoop dan ook en ik vertrouw, dat het spoorwegpersoneel, na overleg met de directie, haar voorstel zal aanvaarden, in de overtuiging, dat het offer, dat zij moeten brengen, mede dienen moet om de kredietwaardigheid van ons land hoog te houden, een zaak van het allerhoogste belang, niet het minst voor het spoorwegpersoneel zelf.

De **Voorzitter:** Het onderwerp van deze interpellatie is thans in twee instantiën van weerskanten bezien. Het is echter de gewoonte, dat de interpellant, indien hij het wenscht, alsnog de gelegenheid krijgt om het woord te voeren.

Verlangt de heer van Braambeek nog het woord?

De heer **van Braambeek:** Gaarne, Mijnheer de Voorzitter!

De **Voorzitter:** Dan is het woord aan den heer van Braambeek.

De heer **van Braambeek:** Mijnheer de Voorzitter! Overziende alles wat bij deze interpellatie gesproken is geworden, wil ik nog even nagaan welk resultaat daarmede bereikt is.

Verscheidene leden dezer Kamer zijn mij, wat betreft de organisatie en de gestie van het spoorwegbedrijf, bijgevallen en ik meen gerust deze conclusie uit dit debat te mogen trekken, dat de Kamer van oordeel is, dat in het spoorwegbedrijf, zooals het tot nog toe is gevoerd, nog wel een en ander valt te verbeteren. Ik meen, dat zich daarbij ook aansluit de Minister, die gezegd heeft: zonder nog de toezegging te willen geven, dat ik in die richting iets zal doen, wil ik mij toch niet afwijzend daartegenover stellen.

Ik vertrouw, dat inderdaad ook de commissie dan ook zal komen, welke de Minister heeft toegezegd, ofschoon ik in den loop der tijden op dit gebied toch wel zoo'n klein beetje geleerd heb.

De ambtsvoorganger van dezen Minister heeft zich in zijn politieke loopbaan op die manier ook herhaaldelijk uitgedrukt. De heer Oud heeft te recht in herinnering gebracht, dat er b.v. zou komen een spoorwegraad, waarin ook zitting zouden hebben vertegenwoordigers van de organisaties, maar tot nog toe hebben wij daarvan niets te zien gekregen. Ik heb daaromtrent nog een nadere vraag gericht tot dien be-

(van Braambeek.)

windsman, maar daarop heb ik ten antwoord gekregen: ik denk er niet aan om het te doen, maar het zal wel terecht. komen, wanneer het rapport van de Commissie-Lely verschenen zal zijn; dan zal misschien in het Rijkstoezicht iets te doen zijn voor de vakorganisaties.

Ik heb geleerd om op dit gebied alle optimisme achterwege te laten en op die losse gronden, door den Minister aangevoerd, kan ik er niet toe besluiten om mijn motie in te trekken. Ik meen, dat een steun van de zijde der Kamer noodig zal zijn om ook dezen Minister tot verwezenlijking van die vaag aangeduide bedoeling te dringen.

Betreffende een onderdeel van mijn betoog ben ik gestuit op tegenstand bij mijn partijgenoot Troelstra. Ik wil erkennen — en dit valt mij gemakkelijk tegenover een ouderen, ervaren partijgenoot als de heer Troelstra —, dat ik deze aangelegenheid nu niet in al haar diepte heb gepeild en niet precies tot het einde heb nagegaan alle economische gevolgen, welke uit een dergelijk standpunt, als door mij ingenomen, zouden voortvloeien. Voor mij was de groote quaestie, dat het spoorwegbedrijf niet in ongunstiger positie gebracht moest worden dan andere vervoerende ondernemingen, welke van water- of landwegen gebruik maken en van allerlei Overheidssteun profiteeren. Of men nu meer gelijkheid bereikt door de spoorwegen te ontlasten dan wel door die ondernemingen te gaan belasten, dat maakt ten opzichte van het spoorwegbedrijf niet zoo groot verschil, maar ik stem toe, dat, wat betreft de gevolgen van het door mij aangegeven standpunt, het standpunt van mijn partijgenoot Troelstra wel juister kan zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Overigens mag ik dan toch verheugd zijn, dat ik enkelen steun heb mogen ontvangen, o.a. van mejuffrouw van Dorp, in het eenige deel van haar rede, dat ik kon onderschrijven. Kijk eens, heeft mejuffrouw van Dorp gezegd, om te bewerken, dat de spoorwegen wat steviger komen te staan, moet er wat tegemoetkoming worden gegeven voor het gebruik van de wegen o.a. Daarmede aanvaardt mejuffrouw van Dorp dus ook het stelsel, dat van Overheidswege aan dit bedrijf steun mag worden verleend als dit noodig is. De rekening behoeft dus niet te sluiten.

De heer Snoeck Henkemans heeft zich ongeveer in dien zelfden toon geuit en gezegd: wanneer dat noodig wordt, zal de Staat er toe over moeten gaan om een slecht rendeerende lijn te gaan subsidieeren, om daardoor de geheele exploitatie beter mogelijk te maken.

Deze twee uitlatingen zijn een steun voor het standpunt, te dien opzichte door den heer van der Waerden en mij verdedigd.

Nu is door mejuffrouw van Dorp ten opzichte van de belooning van het personeel een verwijt gemaakt aan mijn adres, waarbij zij gezegd heeft: kijk eens, ik ben ook van oordeel, dat er wel moet komen een redelijk loon, maar — zegt mejuffrouw van Dorp — de interpellant heeft nagelaten aan te toonen, dat dat loon niet redelijk zal zijn, wanneer wij daarmede naar beneden gaan. Neen, Mijnheer de Voorzitter, die bewijslast accepteer ik niet van mejuffrouw van Dorp. Ik heb mij twee uur uitgesloofd om aan te toonen, dat de loonen niet verlaagd mogen worden; ik heb daarbij gesteund op de wijze, waarop de loonregeling tot stand is gebracht door den Loonraad; ik heb mij beroepen hierop, dat de Loonraad nog niet gedaan heeft kunnen krijgen, dat ten volle zijn advies in het R. D. V. is belichaamd geworden. Ik beroep er mij op, dat op de loonen 4 pct. gekort is geworden in de loonregeling, maar op mejuffrouw van Dorp, die dit stelsel accepteert, ligt de plicht om aan te toonen, dat inderdaad deze loonen onredelijk zijn. Immers, zij wil verlaging, niet ik. Maar daarover heb ik geen woord van haar gehoord, anders dan algemeenheden.

Daarom, wanneer ik dit debat ga overzien, dan is hier bij alle verzet, dat aangevoerd is door de ,,bezuinigers onder alle omstandigheden'', geen enkele steekhoudende reden kunnen worden aangevoerd, waarom deze loonen naar beneden moeten.Er is een beroep gedaan op het personeel, dat het offers moet brengen, evenals iedereen dat moet. Ja, Mijnheer de Voorzitter, het spoorwegpersoneel heeft langzamerhand genoeg gekregen van dat offers brengen, want het spoorwegpersoneel heeft den geheelen tijd, gedurende welken het in dienst van de spoorwegondernemingen is geweest, tot 1921 toe, niet anders gedaan dan de alleruiterste offers brengen om het bedrijf nog eenigermate loonend te doen blijven. De heer Troelstra heeft er te recht aan herinnerd, dat tientallen van jaren achtereen het spoorwegpersoneel, ondanks de veel gunstiger omstandigheden, welke bij de Overheidsbedrijven en bij verschillende vrije bedrijven worden aangetroffen, gedwongen is geworden dienst te doen onder loonomstandigheden, onder een regeling van de arbeidstijden en onder een totale afwezigheid van eenigen vorm van rechtspositie, die het nog lang zal blijven heugen. Als men op dit oogenblik probeert van het spoorwegpersoneel te vragen om nog meer te offeren en terug te treden in de oude verhoudingen, zooals wij die zoo goed hebben gekend, zegt dat personeel, dat het dit niet wil en zal zoeken naar middelen om dit te keeren.

Als wij zien, dat van het werkplaatspersoneel de loonen reeds met 10 pct. zijn naar beneden gehaald, terwijl bovendien dreigt de korting met 8½ pct., dan is dat een kleine aanwijzing, waar het met dat offer naar toe zou gaan. Ik wijs dan ook per se af elk beroep, dat gedaan wordt om op dit oogenblik in die richting toezegging te doen. Nu heeft de Minister het voorgesteld alsof het spoorwegpersoneel — dat is ook eenigermate belichaamd in de motie van den heer Oud — in zijn arbeidsvoorwaarden zou moeten aansluiten bij het Rijkspersoneel en, zegt de Minister, wat staat te gebeuren, die 8½ pct. pensioenkorting, is eigenlijk niets anders dan hetgeen voor het Rijkspersoneel plaats heeft. Neen, zoo zit de zaak niet. Het spoorwegpersoneel heeft de keuze, of het wil hebben 8½ pct. korting voor de pensioenen of dat het zijn loon met 8½ pct. verlaagd wil zien, waardoor eenigermate de wijze van belooning van dat personeel los blijft staan van die van het Rijkspersoneel, ook dus volgens den Minister. Aan het spoorwegbedrijf — wij hebben dat ervaren bij de behandeling van de regeling der rust- en diensttijden — zit zoodanige eigenaardige kant, dat een onverbreeklijke band tusschen het spoorwegpersoneel en het personeel in Overheidsdienst dunkt mij bijzonder slecht kan worden aanvaard.

Ten slotte nog een enkel woord aan het adres van den heer Dresselhuys, die tegen de motie, zooals die door mij is ingediend, dit bezwaar heeft gemaakt: in die motie wordt gevraagd om ook de vakbonden van het personeel te laten meedoen aan het onderzoek, dat er naar het spoorwegbedrijf zal moeten plaats hebben en, zoo zegt de heer Dresselhuys met een vriendelijk gezicht, als de vakbonden dat moeten doen, zullen zij daaraan niet bona fide medewerken, maar trachten de zaak *ad calendas Graecas* te verschuiven.

De heer **Dresselhuys**: Ik heb gezegd te vreezen dat hierin zoo sterke uitlokking zou liggen om het zeer lang te doen duren.

De heer **van Braambeek**: U drukt u te dien opzien meestal gereserveerd uit, maar ik maak die fijne onderscheidingen niet. Maar ik wil er op wijzen, dat die moeilijkheid zich dan op het oogenblik in het spoorwegbedrijf ook al zou moeten voordoen, want momenteel kan men verslechteringen in de loonen niet invoeren, of ook de Loonraad moet zijn gehoord, waarin ook verschillende vertegenwoordigers van de vakbonden zitten, zoodat de vrees, die de heer Dresselhuys daarbij heeft geuit, met stemmen tegen de motie niet verdwijnt.

Per slot van rekening nog een andere opmerking aan het adres van den heer Dresselhuys. Deze heeft gezegd: ik heb van dezen interpellant geen enkel woord gehoord over de middelen, die misschien zouden kunnen worden toegepast, maar waarbij tot personeelsvermindering zou moeten worden overgegaan. Ik zou dezen geachten afgevaardigde willen vragen, of hij dan gisterenmiddag met zijn duimen in zijn ooren naar mij heeft zitten luisteren, want ik heb verschillende maatregelen aanbevolen, waarvan het gevolg zou moeten zijn inkrimping van personeel.

De heer **Dresselhuys**: Waarom informeerde u dan of een goede wachtgeldregeling zou worden gemaakt?

(van Braambeek.)

De heer **van Braambeek**: Ik zou daarover gaarne van u iets hooren, omdat u zich altijd zoo druk maakt op het terrein van den rechtstoestand en er hier dan voor u wat te doen was.

Ik heb op dit gebied genoemd ten eerste de combinatie van de diensten van weg en werken en vervoer, waarbij verschillende bureaux kunnen worden opgeheven; ik heb bepleit een samenwerking tusschen de post en de spoorwegen; dat was mij niet begonnen om een postkar uit te sparen, maar ook personeel; ik heb genoemd Rijkstelegraafwachters en spoorwegtelegraafwachters, en dat was mij ook begonnen om te bezuinigen in die bedrijven. Maar, en ik vind hierin steun bij den heer Oud, ik wil niet medewerken aan inkrimping van de formatie van het personeel, wanneer de resultaten daarvan zullen moeten zijn, dat het personeel zelf daarvan den vollen last te dragen krijgt. Ik wil medewerken om het bedrijf gezond te maken, om het zoo economisch mogelijk te laten exploiteeren, maar ik gevoel, dat daartegenover moet staan de verplichting om tegenover het personeel ook te aanvaarden, dat het niet den last van de reorganisatie op zijn schouders moet nemen.

Zelfs met een wachtgeldregeling meen ik, dat niet gedaan wordt wat behoort, daar ik meen dat moet worden gedaan, wat ook aan de orde gekomen is bij de behandeling van de Waterstaatsbegrooting voor het vorige jaar, namelijk dat men het personeel, dat overbodig is, niet in eens het bedrijf uitzet, maar het overcompleet laat uitsterven door pensionneering en verlaten van den dienst. Ik herinner er aan, dat ik te dien opzichte in Februari van dit jaar bij behandeling van de interpellatie-Wijnkoop een motie heb ingediend.

Uit dit alles blijkt mij voldoende vast te staan, dat wij, gaande in de richting van bezuiniging, kunnen rekenen op

(van Braambeek e. a.)

medewerking van de vakbonden, wanneer maar niet het personeel de kosten dezer bezuiniging zal hebben te dragen.

Dat alles komt eenigermate tot uiting in de motie, waartegen als bezwaar is aangevoerd, dat zij een vrijbrief aan de Regeering geeft, die verslechteringen van de arbeidsvoorwaarden wel in te voeren, wanneer het bedrijf inderdaad ongunstig blijkt te worden geëxploiteerd. De bewoordingen van de motie laten, dunkt mij, die explicatie niet toe. Gevraagd wordt een onderzoek naar de organisatie en de gestie van het bedrijf, omvattende dus het geheele complex: samenvoeging van onderdeelen en diensten, de administratie, de tarieven, de wijze waarop de loonen moeten worden geregeld, enz., dus ook de verhouding tusschen bedrijfsuitkomsten en loonen en tusschen spoorweg- en Rijkspersoneel. Daarom kan ik niet voldoen aan den aandrang, op mij uitgeoefend, om de motie in te trekken; ik meen, dat wij den prikkel, dien de Regeering noodig heeft, niet kunnen missen, en beveel haar aanneming aan.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, de stemming over de beide moties van orde te doen plaats hebben a.s. Dinsdag bij den aanvang der vergadering.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Namens de Kamer zeg ik den heer Minister dank voor de verstrekte inlichtingen.

De vergadering wordt gesloten.

11de VERGADERING. — 24 OCTOBER 1922.
Mededeeling ingekomen stukken.

11de VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 24 OCTOBER 1922.

(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. een ontwerp van wet; 3°. een wetsvoorstel; 4°. verzoekschriften; 5°. motiën; 6°. afschriften van adressen; 7°. drukwerken. — Verslag uitgebracht over ontwerpen van wet. — Stemming over en verwerping van de motiën van orde van de heeren van Braambeek c.s. en Oud c.s. — Afleggen van korte verklaringen. — Verlof gevraagd door den heer Duys om vragen te mogen richten tot den Minister van Binnenlandsche Zaken. — Behandeling en aanneming van ontwerpen van wet. — Aanvang der behandeling van het ontwerp van wet tot bevordering van de vreedzame bijlegging van geschillen over arbeidsaangelegenheden en tot het voorkomen van zoodanige geschillen.

Voorzitter: de heer **Koolen.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 84 leden, te weten:

de heeren van der Voort van Zijp, van Braambeek, Hiemstra, Ter Hall, Schaper, Brautigam, Krijger, van de Bilt, van Sasse van Ysselt, Hugenholtz, Beumer, van den Heuvel, Bulten, Suring, Bakker, Smeenk, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Gerretson, Moerel, Bierema, Staalman, mejuffrouw Westerman, de heeren Fleskens, Ament, Kuiper, Visscher, IJzerman, Visser van IJzendoorn, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Schokking, Troelstra, Zijlstra, Duys, mejuffrouw van Dorp, de heeren van der Waerden, Engels, Kolkman, Heukels, Braat, Dresselhuys, Boon, Schouten, Stulemeijer, J. ter Laan, Sannes, Weitkamp, van Zadelhoff, Fruytier, Knigge, Vliegen, Rutgers van Rozenburg, van Vuuren, Deckers, de Monté ver Loren, K. ter Laan, de Wilde, Oud, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Feber, Wintermans, Hermans, Kleerekoper, van den Tempel, Marchant, Kersten, van Rappard, mejuffrouw Katz, de heeren van Schaik, Wijnkoop, Rutten, van Rijzewijk, Snoeck Henkemans, van Dijk, Tilanus, Bongaerts, H. Colijn, van Rijckevorsel, Duymaer van Twist, Juten, van der Molen, Scheurer, Ebels, Michielsen,

en de heeren Ministers van Binnenlandsche Zaken, van Arbeid en van Waterstaat.

De **Voorzitter:** Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer Ketelaar, wegens vergadering van Provinciale Staten, ook morgen; van mejuffrouw Groeneweg, wegens werkzaamheden buitenslands, ook morgen en Donderdag; van den heer van Wijnbergen, wegens huiselijke omstandigheden, vermoedelijk deze week; van den heer de Boer, van den heer van Gijn, wegens een buitenlandsche reis, ook morgen; van den heer A. Colijn, wegens zitting der Provinciale Staten; van den heer Albarda, wegens lichte ongesteldheid; van den heer Gerhard, wegens vergadering van Provinciale Staten.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. een ontwerp van wet tot wijziging van het IXde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922.

Dit ontwerp van wet, hetwelk met de daarbij behoorende stukken reeds is gedrukt en rondgedeeld, zal worden gezonden aan de betrokken begrootingscommissie;

3°. een missive van de heeren Sannes, Brautigam, Duys, mejuffrouw Groeneweg en de heeren Hugenholtz en van den Tempel, ten geleide van een voorstel van wet tot aanvulling van de Invaliditeitswet.

De **Voorzitter:** Wenschen de voorstellers hun voorstel mondeling toe te lichten?

De heer **Sannes:** Mijnheer de Voorzitter! Bij het wetsvoorstel is een schriftelijke toelichting gevoegd en de voorstellers meenen te kunnen volstaan met daarnaar te verwijzen.

Het voorstel van wet, hetwelk met de daarbij behoorende stukken reeds is gedrukt en rondgedeeld, zal worden gezonden aan de afdeelingen;

De **Voorzitter:** Verder deel ik mede:

B. dat nog zijn ingekomen:

4°. de volgende verzoekschriften:

drie, betreffende het ontwerp van wet tot wijziging en aanvulling van de Stoomwet, van:

den voorzitter en den secretaris der Nederlandsche Reedersvereeniging, te 's Gravenhage;

de secretarissen, namens het bestuur der Vereeniging van Nederlandsche Werkgevers, te 's Gravenhage;

den voorzitter en den secretaris, namens het bestuur der Christelijke Werkgevers Vereeniging, te Amsterdam;

een, betreffende het ontwerp van wet, houdende bepalingen tot bevordering van de vreedzame bijlegging van geschillen over arbeidsaangelegenheden en tot het voorkomen van zoodanige geschillen, van den vice-voorzitter en den secretaris, namens het dagelijksch bestuur van het Verbond van Nederlandsche Fabrikanten-Vereenigingen, te 's Gravenhage;

een, betreffende het ontwerp van wet tot wijziging der Lager-onderwijswet 1920, van de presidente en de 1ste-secretaresse van de Nationale Vereeniging voor Vrouwenarbeid, te 's Gravenhage;

twee, betreffende het ontwerp van wet tot toekenning van bevoegdheid aan gemeenteraden tot het verleenen van een toelage ten laste van de gemeente, over elk der jaren 1919, 1920, 1921 en het eerste kwartaal van 1922, voor werkzaamheden, welke aan onderwijzers buiten den gewonen schooltijd waren opgedragen, of wegens het werkzaam geweest zijn van onderwijzers aan scholen van bijzonderen aard, van:

den voorzitter en den secretaris der afdeeling Amsterdam van het Nederlandsch Onderwijzers Genootschap;

den voorzitter en den secretaris, namens het Comité van Actie, bestaande uit hoofden van scholen en onderwijzers uit Noordbrabant;

een, van W. Centiago, te Makasser, betreffende de op de Kleine Soenda-eilanden, in het bijzonder op Timor, heerschende toestanden;

(Voorzitter.)

een, van burgemeester en wethouders van Rozenburg, betreffende de instelling van Rijkswege van een opleiding tot dienaar van politie;

een, van C. R. de Noo e. a., te Utrecht, allen in het bezit van de akte Engelsch M. O. A., houdende verzoek de benoeming van dr. P. Fijn van Draat tot lector aan de universiteit te Utrecht te bevorderen;

een, van den voorzitter en den secretaris, namens het bestuur der Federatie van Inlandsche Vakbonden, te Modjokerto, betreffende de intrekking bij gedeelten van den duurtetoeslag op traktementen van de Landsdienaren met ingang van 1 Januari jl.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën;

5°. de volgende motiën:

een, aangenomen door de afdeeling Ede van de Vereeniging van onderofficieren, enz. „Ons Belang", betreffende de voornemens der Regeering tot heffing van premie voor het eigen en weduwen- en weezenpensioen van de Rijksambtenaren;

een, door het Comité ter behartiging van de algemeene belangen van het Overheidspersoneel (A.C.O.P.) en 2 andere organisaties, aangenomen in haar vergadering te Arnhem op 20 dezer, betreffende de heffing van premie voor het weduwen- en weezenpensioen en voor het eigen pensioen van het Rijkspersoneel en betreffende de herziening van de classificatie der gemeenten.

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen;

6°. de volgende afschriften van verzoekschriften:

van J. M. A. van Zeventer, beheerder der 2de klasse van 's Lands pandhuis, te Ketanggoengan, een afschrift van een door hem aan den Minister van Koloniën gezonden adres, houdende verzoek om kwijtschelding van de hem opgelegde vergoeding van f 3000;

van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Salland, te Deventer, een afschrift van een door die Kamer aan den Ministerraad gezonden adres, betreffende de opheffing van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel.

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen;

7°. de volgende drukwerken:

van de afdeeling A der Rijkscommissie voor de Monumentenzorg de voorloopige lijst der Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst;

van den schrijver dr. J. P. Fockema Andreæ, burgemeester van Utrecht, zijn geschrift: „Ieder wordt geacht de wet te kennen".

Deze drukwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

C. dat de Verslagen gereed zijn van de Commissiën van Rapporteurs voor de ontwerpen van wet:

Bekrachtiging van den algemeenen maatregel van bestuur tot vaststelling van een regeling, houdende premiebetaling over meer dan één termijn, waarover loon in geld wordt uitbetaald (Koninklijk besluit van 17 September 1921, *Staatsblad* n°. 1066, gewijzigd bij dat van 20 Mei 1922, *Staatsblad* n°. 371) (82);

Wijziging van wetten, die den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel met name noemen (258);

Wijziging van het invoerrecht op sigaren (257).

Deze Verslagen zullen worden gedrukt en rondgedeeld, voor zoover zulks nog niet is geschied.

(Voorzitter e. a.)

De **Voorzitter**: De beide wetsontwerpen van spoedeischenden aard, waarvan het in behandeling nemen vóór het a.s. korte reces verleden week bij de regeling van werkzaamheden reeds door mij in uitzicht is gesteld, zijn thans in staat van wijzen. Ik stel aan de Kamer voor die ontwerpen, strekkende tot:

Wijziging van het invoerrecht op sigaren (257),
en tot Wijziging van de wetten, die den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel met name noemen (258),

aan de orde te stellen tegen morgen, bij den aanvang der vergadering.

Ik moge hieraan toevoegen, dat ik oorspronkelijk van plan was geweest voor te stellen te gelijk met wetsontwerp n°. 257 de interpellatie van den heer Staalman omtrent de werking van den tabaksaccijns en te gelijk met wetsontwerp n°. 258 de interpellatie van den heer van Rappard omtrent de voorgenomen opheffing van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel toe te laten. Ik ben daarop teruggekomen toen mij uit de Vrijdag jl. uitgebrachte Verslagen bleek, dat de onderwerpen dezer interpellaties daar niet besproken werden, terwijl — naar mij bij mijn onderzoek is medegedeeld — de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting voor de interpellatie-van Rappard en die over hoofdstuk VII*B* voor de interpellatie-Staalman de passende omlijsting bieden; zoo blijft bijeen wat bijeenhoort.

Het voorstel van den Voorzitter wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Aan de orde is:

I. de **stemming** over:

de moties van orde van den heer van Braambeek c.s. met betrekking tot wijziging van de arbeidsvoorwaarden van het spoorwegpersoneel (277, n°. 1) en van den heer Oud c.s. (277, n°. 2).

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan den heer Smeenk tot het afleggen eener korte verklaring.

De heer **Smeenk**: Mijnheer de Voorzitter! Met een enkel woord wensch ik mijn stem tegen de beide moties te motiveeren.

Gezien den toestand van het spoorwegbedrijf en van 's Lands financiën, moeten aanstonds maatregelen worden genomen. Op de resultaten van den arbeid der commissie, in de motie van den heer van Braambeek bedoeld, kan niet worden gewacht. De instelling van een dergelijke commissie heeft overigens mijn volle sympathie en wordt door mij noodzakelijk geacht.

De motie van den heer Oud mist m. i., gehoord de verklaringen van den Minister, reëele beteekenis voor de quaesties, die thans in het spoorwegbedrijf aan de orde zijn. Maar de aanneming er van zou wellicht den goeden voortgang kunnen belemmeren van het overleg, dat tusschen de directies en de personeelorganisaties plaats heeft.

Vooral op dien laatsten grond zal ik tegen de motie van den heer Oud stemmen.

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan den heer Wijnkoop tot het afleggen eener korte verklaring.

De heer **Wijnkoop**: Mijnheer de Voorzitter! Tot mijn spijt heb ik de vorige week de gevoerde debatten niet kunnen bijwonen, anders had ik ongetwijfeld de gelegenheid aangegrepen om een zelfstandige motie van orde in te dienen.

Nu ligt hier in de eerste plaats de motie van orde van den heer van Braambeek c. s. Die motie zegt, dat men de arbeidsvoorwaarden van het personeel niet kan wijzigen in ongunstigen zin, alvorens een onderzoek naar desorganisatie van het bedrijf, enz. is ingesteld.

Waar ik van meening ben, dat het in geen geval wenschelijk is de arbeidsvoorwaarden van het spoorwegpersoneel in ongunstigen zin te wijzigen, kan ik natuurlijk aan deze

(Wijnkoop e. a.)

motie mijn stem niet geven, hoezeer ik ook, evenals de gansche Kamer, geen bezwaar heb tegen het bedoelde onderzoek.

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan den heer Schokking tot het afleggen eener korte verklaring.

De heer **Schokking**: Mijnheer de Voorzitter! Wat de motie van den heer van Braambeek betreft, kunnen wij, hoewel ons een onderzoek naar de organisatie en de gestie van het spoorwegbedrijf noodzakelijk voorkomt, om de onzekerheid van den duur van zulk een onderzoek, niet medegaan met de uitspraak, dat daarop een wijziging van de arbeidsvoorwaarden van het spoorwegpersoneel zou moeten wachten.

Voor zoover de motie-Oud bedoelt uit te spreken, dat de regeling van het loon van het spoorwegpersoneel behoort te geschieden naar een maatstaf, geldend voor personeel in 's Rijks dienst, stemmen we daarmede in, maar moet zij op grond van de verklaring van den Minister overbodig worden geacht en zullen we daarom tegenstemmen.

De **Voorzitter**: Het is het eenvoudigste, dat de leden, die ook ten aanzien van hun houding tegenover de motie van den heer Oud een korte verklaring wenschen af te leggen, dit nu doen. Ik geef dus thans het woord aan den heer Dresselhuys tot het afleggen eener korte verklaring.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Mede namens mijn politieke vrienden wensch ik deze korte verklaring af te leggen ten opzichte van de motie van den heer Oud, dat, voor zoover wij ons met den inhoud dier motie zouden kunnen vereenigen, wij na de verklaring des Ministers een uitspraak der Kamer thans nog niet noodig achten en derhalve onze stem aan die motie zullen onthouden.

De **Voorzitter**: Ik geef nog het woord aan den heer Hermans tot het afleggen eener korte verklaring.

De heer **Hermans**: Mijnheer de Voorzitter! Om twee redenen kan ik mijn stem niet geven aan de motie van den heer Oud:

1°. omdat in deze motie een te nauw verband wordt gelegd tusschen de loonen van het personeel der spoorwegen en de loonen bij den publieken dienst, hetgeen — zooals verleden Vrijdag door den heer Minister en ook door den heer van Braambeek is aangetoond — voor het spoorwegpersoneel nadeelige gevolgen kan hebben;

2°. omdat door aanneming van deze motie het door de personeelorganisaties met de directie begonnen overleg zou moeten worden stop gezet, hetgeen, met het oog op de beteekenis van dit overleg en de thans heerschende onzekerheid bij het personeel, zeer ongewenscht moet worden geacht.

De motie van orde van de heeren van Braambeek, van der Waerden, Albarda, van den Tempel, Brautigam en Duys (277, Stuk n°. 1), luidende:

„De Kamer,

van oordeel, dat het niet wenschelijk is de arbeidsvoorwaarden in voor het spoorwegpersoneel ongunstigen zin te wijzigen alvorens een onderzoek naar de organisatie en de gestie van het bedrijf is ingesteld, waaraan ook de vakbonden deelnemen,

gaat over tot de orde van den dag.",

wordt met 61 tegen 17 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Krijger, van de Bilt, van Sasse van Ysselt, Beumer, van den Heuvel, Bulten, Suring, Bakker, Smeenk, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Gerretson, Moerel, Bierema, Staalman, mejuffrouw Westerman, de heeren Fleskens, Ament, Kuiper, Visscher, Visser van IJzendoorn, Schokking, Zijlstra, mejuffrouw van Dorp,

(Voorzitter e. a.)

de heeren Engels, Kolkman, Heukels, Braat, Dresselhuys, Boon, Schouten, Stulemeijer, Weitkamp, Fruytier, Knigge, Rutgers van Rozenburg, van Vuuren, Deckers, de Monté ver Loren, de Wilde, Oud, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Feber, Wintermans, Hermans, Marchant, Kersten, van Rappard, mejuffrouw Katz, de heeren van Schaik, Wijnkoop, Rutten, van Rijzewijk, Snoeck Henkemans, van Dijk, Tilanus, Bongaerts, H. Colijn, van Rijckevorsel, van der Voort van Zijp, Ter Hall en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren Brautigam, Hugenholtz, IJzerman, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Troelstra, Duys, van der Waerden, J. ter Laan, Sannes, van Zadelhoff, Vliegen, K. ter Laan, Kleerekoper, van den Tempel, van Braambeek, Hiemstra en Schaper.

De motie van orde van den heer Oud (277, Stuk n°. 2), luidende:

„De Kamer,

overwegende, dat het loonpeil voor het spoorwegpersoneel behoort te worden bepaald naar het algemeene loonpeil voor personeel in den publieken dienst en niet naar de financieele uitkomsten van dat bedrijf:

spreekt als haar oordeel uit, dat over de regeling van de bezoldiging van het spoorwegpersoneel niet incidenteel behoort te worden beslist,

en gaat over tot de orde van den dag.",

wordt met 58 tegen 20 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren van der Voort van Zijp, Ter Hall, Krijger, van de Bilt, van Sasse van Ysselt, Beumer, van den Heuvel, Bulten, Suring, Bakker, Smeenk, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Gerretson, Moerel, Bierema, Staalman, mejuffrouw Westerman, de heeren Fleskens, Ament, Kuiper, Visscher, Visser van IJzendoorn, Schokking, Zijlstra, mejuffrouw van Dorp, de heeren Engels, Kolkman, Heukels, Braat, Dresselhuys, Boon, Schouten, Stulemeijer, Weitkamp, Fruytier, Knigge, Rutgers van Rozenburg, van Vuuren, Deckers, de Monté ver Loren, de Wilde, Feber, Wintermans, Hermans, Kersten, van Rappard, mejuffrouw Katz, de heeren van Schaik, Wijnkoop, Rutten, van Rijzewijk, Snoeck Henkemans, van Dijk, Tilanus, Bongaerts, H. Colijn, van Rijckevorsel en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren van Braambeek, Hiemstra, Schaper, Brautigam, Hugenholtz, IJzerman, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Troelstra, Duys, van der Waerden, J. ter Laan, Sannes, van Zadelhoff, Vliegen, K. ter Laan, Oud, mevrouw Bakker—Nort, en de heeren Kleerekoper, van den Tempel en Marchant.

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan den heer Duys, die het gevraagd heeft.

De heer **Duys**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou gaarne van de Kamer verlof ontvangen voor het richten van eenige vragen tot den Minister van Binnenlandsche Zaken, naar aanleiding van de in het tuinbouwbedrijf heerschende crisis en hetgeen de Regeering voornemens is te doen in verband met den nood, waarin vele tuinbouwers ten gevolge van die crisis verkeeren.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, over dit verzoek te beslissen morgen bij den aanvang der vergadering.

Daartoe wordt besloten;

II. de behandeling van de volgende ontwerpen van wet:

Intrekking van de wet van den 23sten Maart 1918 (Staatsblad n°. 168) tot tijdelijke ontginning van bruinkolen zonder concessie (100);

Regularisatie van de kosten der levensmiddelenvoorziening (238).

(Minister **Ruys de Beerenbrouck** e. a.)

Deze ontwerpen van wet worden achtereenvolgens, telkens na goedkeuring der onderdeelen, zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

Bepalingen tot wering van besmettelijke pluimveeziekten (232).

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken, Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel a. i.: Mijnheer de Voorzitter! In het Verslag van de Commissie van Rapporteurs worden eenige opmerkingen gemaakt. Naar aanleiding daarvan moge ik alsnog mondeling de navolgende inlichtingen geven.

De algemeene maatregel van bestuur, waarnaar in de beweegreden van het wetsontwerp wordt verwezen, is gedagteekend 4 September 1922 en is opgenomen in *Staatsblad* n°. 519. Wat betreft de toevoeging achter „Pluimveewet" van de woorden: „met vermelding van den jaargang en het nummer van het *Staatsblad*, waarin zij is opgenomen", deze toevoeging is in art. 8 weggelaten, in overeenstemming met hetgeen in de Veewet is geschied en in enkele andere landbouwwetten. In verband hiermede, Mijnheer de Voorzitter, komt het mij voor, dat het doelmatig is, ook in het op het oogenblik in behandeling zijnde wetsontwerp die toevoeging achterwege te laten.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik zou den heer Minister nog in overweging willen geven, in de beweegreden te schrappen het woord „besmettelijke". Immers, het Koninklijk besluit van 4 September 1922 (*Staatsblad* n°. 519), is getiteld: „houdende bepalingen tot wering van pluimveeziekten".

Nu is het, dunkt mij, het best in deze beweegreden, waar deze bepalingen worden opgenomen, precies denzelfden vorm te nemen. Ik weet wel, het ontwerp van wet handelt over besmettelijke pluimveeziekten, maar het opschrift van het besluit spreekt daar niet van.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken, Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel a. i.: Mijnheer de Voorzitter! Uw opmerking lijkt mij juist en ik neem gaarne uw voorstel over.

De **Voorzitter**: Door de Regeering is wijziging gebracht in de beweegreden van het ontwerp van wet, zoodat deze nu luidt:

> „Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat volgens artikel 49 van de Veewet, de algemeene maatregel van bestuur van 4 September 1922 (*Staatsblad* n°. 519), houdende bepalingen tot wering van pluimveeziekten, behoort te worden vervangen door een regeling bij de wet;".

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De artikelen worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik neem aan, dat de Commissie van Rapporteurs tegen de door de Regeering in de beweegreden aangebrachte wijziging geen bezwaar heeft.

De gewijzigde beweegreden wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

Opheffing van het instituut der Kamers van arbeid (200);

(Visser van IJzendoorn.)

Verklaring van het algemeen nut der onteigening van grond ten behoeve van de voorziening in den woningnood te Leeuwarden (202);

Verklaring van het algemeen nut der onteigening, met toepassing van de wet van 27 Maart 1915 (Staatsblad n°. 171), van eigendommen in de gemeente Westerbork, noodig voor het verharden van een der wegen langs het Oranjekanaal van de Drentsche Hoofdvaart tot den kunstweg Orvelte—Odoorn met een zijtak van brug n°. 6 af, over het Oranjekanaal naar Hooghalen (209).

Deze ontwerpen van wet worden achtereenvolgens, telkens na goedkeuring van de onderdeelen, zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

Regeling in zake vaststelling van een bouwverbod op gronden langs Rijkswegen (52).

De heer **Visser van IJzendoorn**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, brengt het volgende Verslag uit:

In handen der Commissie van Rapporteurs werden gesteld de volgende verzoekschriften:

1°. een adres, gedagteekend 3 Mei 1916, van burgemeester en wethouders van Haarlemmerliede en Spaarnwoude, waarbij verzocht wordt aan daarin ontwikkelde bezwaren tegen het wetsontwerp zoodanige aandacht te willen schenken, als oorbaar zal worden geacht;

2°. een adres, gedagteekend 15 Januari 1919, van het bestuur van het Nederlandsch Instituut voor Volkshuisvesting, waarbij er op wordt aangedrongen, dat de Kamer het wetsontwerp niet zal aannemen, en verzocht wordt, dat de Kamer tot den Minister van Waterstaat het verzoek zal richten te willen bevorderen, dat een algemeene regeling wordt getroffen voor het bouwverbod van Rijk en van gemeenten, waarbij ook de regeling voor de rooilijnen is opgenomen.

De Commissie heeft de eer, voor te stellen deze adressen neder te leggen ter griffie, ter inzage voor de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Visser van IJzendoorn**: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van dit wetsontwerp wil ik een opmerking maken van financieelen aard.

Zooals het wetsontwerp luidde toen het werd ingediend, had ik daartegen verscheidene bedenkingen. Zooals het op het oogenblik is, kan ik mij met den inhoud daarvan vereenigen. Ik erken, dat de Regeering behoefte heeft aan de bevoegdheid, die haar door deze wet zal worden verleend, om een bouwverbod op te leggen. Dit is echter een maatregel, die steeds belangrijke en in verscheidene gevallen groote kosten met zich zal brengen. Nu kunnen de administratieve werkzaamheden, die noodig zijn om een bouwverbod te kunnen opleggen, worden verricht door de bestaande gewone ambtenaren van het Rijk en zullen de daaraan verbonden kosten wellicht kunnen worden gedekt uit bestaande begrootingsposten. Het bouwverbod zou dus tot stand kunnen komen zonder dat de Staten-Generaal daarover een oordeel hadden uitgesproken. Is echter eenmaal een bouwverbod opgelegd, dan zal de schadeloosstelling, waarop eigenaren van bellendende perceelen aanspraak kunnen maken, ook dan moeten worden toegekend wanneer de Staten-Generaal van oordeel zijn, dat het beter ware geweest, geen maatregel te nemen, die tot die consequentiën leidt. Bij dien stand van zaken acht ik het gewenscht, van de Regeering de verklaring te ontvangen, dat zij niet tot een toepassing van deze wet zal overgaan voordat zij de Staten-Generaal in de gelegenheid heeft gesteld, een oordeel uit te spreken over het op te leggen bouwverbod. Bij den slechten toestand, waarin onze financiën verkeeren, is het noodig, dat tot het opleggen van een zoodanig verbod alleen dan wordt overgegaan, wanneer daaraan inderdaad dringend behoefte bestaat — tenzij kan worden aangetoond, dat dit vrijwel geen kosten met zich zal brengen.

11de VERGADERING. — 24 OCTOBER 1922.

52. Regeling in zake vaststelling van een bouwverbod op gronden langs Rijkswegen.

(van Sasse van Ysselt e. a.)

De heer **van Sasse van Ysselt**: Mijnheer de Voorzitter! Met ingenomenheid heb ik gelezen het begin der Memorie van Toelichting, waarin wordt gezegd:

> „De toeneming van het verkeer, met name het motor- en rijwielverkeer op de Rijkswegen, heeft in sterke mate de behoefte doen ontstaan aan verbreeding dier wegen. Eene dergelijke verbreeding nu, welke uiteraard reeds kostbaar is, indien daarvoor moet worden beschikt over gronden, welke moeten worden aangekocht, is dat nog in het bijzonder, wanneer zich op die gronden bouwwerken bevinden. De kosten zijn in die gevallen als regel zoo hoog, dat slechts bij uitzondering tot genoemden maatregel zal kunnen worden overgegaan.
>
> Er zal met het oog op deze laatste omstandigheid niet aan kunnen worden gedacht tot verbreeding van Rijkswegen op groote schaal over te gaan, indien er niet voor wordt gewaakt, dat voortaan geen bebouwing geschiede dicht aan de grens dier wegen."

Ik beaam dit ten volle en ik hoop dan ook, dat dit wetsontwerp zijn weg zal vinden naar het *Staatsblad*. Al sluit ik mij volkomen aan bij het betoog van den geachten vorigen spreker, dat ter wille van de financieele gevolgen zoo weinig mogelijk bouwverboden moeten worden gelegd, toch smaakt dit wetsontwerp naar meer. Ik zou daarom gaarne zien, dat de Regeering met haar adviseurs zal overwegen, of het niet zaak zal zijn ook ten aanzien van de provinciale wegen dergelijke bepalingen in het leven te roepen, als bij dit wetsontwerp worden voorgesteld. Ik heb hierbij in het bijzonder het oog op de provincie Noordbrabant, die — het zal den Minister, welke in Noordbrabant zoo goed bekend is, niet nieuw zijn — zooveel wegen heeft als de andere provinciën des Rijks te zamen. Daarom is het noodzakelijk, dat vooral deze provincie de bevoegdheid krijgt om bouwverboden te leggen langs haar wegen, vooral bij scherpe bochten. De provincie Noordbrabant doet wat zij kan door gebouwen, die hinderlijk staan in scherpe bochten, aan te koopen om haar wegen veilig te maken voor het automobielverkeer, maar zij kan niet beletten, dat op andere plaatsen in scherpe bochten weder gebouwen worden neergezet. Voor de Staten eener provincie is het uiterst moeilijk door provinciale verordeningen voor haar wegen te bereiken wat de Regeering met dit wetsontwerp beoogt voor de Rijkswegen. Ik hoop dan ook, dat de Regeering, als dit wetsontwerp eenmaal kracht van wet zal hebben gekregen, zal willen overwegen of zij niet dergelijke bepalingen als de onderwerpelijke kan voorstellen ten behoeve van de provinciale wegen. Meestal kost hetgeen men aan een Minister van Waterstaat vraagt geld, maar hier is dit niet het geval, en de Minister zal dus, door in te gaan op hetgeen ik hem in overweging gaf, niet in conflict komen met zijn ambtgenoot van Financiën. Het zou zeer in het belang zijn van de provinciën en van haar provinciale wegen, als een dergelijke bevoegdheid, als het Rijk krachtens dit wetsontwerp zal bekomen, aan de provincie werd toegekend en daarom veroorloof ik mij nogmaals hetgeen ik zooeven zeide aan de aandacht van den Minister aan te bevelen.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde de heer Visser van IJzendoorn heeft zijn instemming met dit wetsontwerp betuigd. Ik stel daarop grooten prijs, omdat hij in deze materie zoo buitengewoon goed thuis is. Zijn eenige bezwaar tegen het wetsontwerp is, dat de kosten, er aan verbonden, wel eens van dien aard zouden kunnen zijn, dat de Staten-Generaal achteraf bezwaar zouden moeten maken, dat dergelijke uitgaven zonder erkenning van het budgetrecht der Kamers werden gedaan. Ik kan voor dat bezwaar iets gevoelen, maar ik geloof toch niet, dat het wenschelijk zou zijn de Staten-Generaal in ieder geval, dat een bouwverbod wordt gelegd, daarin vooraf te kennen. Het is immers zeer wel mogelijk, dat zich op eens gevallen zullen voordoen, waarin het leggen van een bouwverbod voor de financiën van het Rijk

(Minister **van Swaay** e. a.)

in de toekomst voordeelig zou kunnen zijn. Ik zou dus den geachten afgevaardigde willen vragen, of hij er genoegen mede kan nemen, dat dezerzijds de toezegging geschiedt, dat wanneer een bouwverbod moet worden gelegd van grooten omvang, bij voorbeeld voor een grooten, belangrijken weg, de gelden daarvoor vooraf aan de Staten-Generaal zullen worden aangevraagd, dan wel, of hij meent, dat vooraf die toestemming moet worden gevraagd voor ieder bouwverbod, ook van geringen omvang, dat zou moeten worden vastgesteld. Ik zou daarop gaarne het antwoord van den geachten afgevaardigde vernemen.

Den geachten afgevaardigde den heer van Sasse van Ysselt kan ik antwoorden, dat deze wet alleen geldt voor de Rijkswegen. In het Voorloopig Verslag is er ook met instemming op gewezen, dat het Rijk zich hier alleen met de Rijkswegen heeft bezig gehouden. Intusschen ben ik het — juist omdat ik de toestanden ten aanzien van de wegen in Noordbrabant zoo goed ken — volkomen met den geachten afgevaardigde eens, dat het voor verschillende provincies van het hoogste belang zou kunnen zijn, indien ook voor de provinciale wegen een regeling, als de thans voorgestelde, gold. Gaarne zeg ik den geachten afgevaardigde dan ook toe, dat ik dit punt in nadere overweging zal nemen, en zal zien, of ik in die richting iets kan doen.

De heer **Visser van IJzendoorn**: Mijnheer de Voorzitter! Het spijt mij zeer, maar ik kan met de verklaring, door Zijn Excellentie gegeven, geen genoegen nemen. De onderscheiding tusschen grooter en kleiner is in deze niet te accepteeren. De zaak wordt dan geheel overgelaten aan het goedvinden van de Regeering. Ik meen, dat wij ons als Volksvertegenwoordiging nooit op het standpunt mogen stellen, dat de Regeering vrijelijk kan beschikken over de financiën, zonder dat de Volksvertegenwoordiging daarover haar oordeel kan uitspreken. Dat is de reden, waarom het antwoord van Zijn Excellentie mij dwingt, om tegen dit wetsontwerp te stemmen. Wil Zijn Excellentie op het oogenblik de behandeling schorsen en er toe overgaan, in art. 4 de wijziging aan te brengen, dat het opleggen van het verbod moet geschieden krachtens een wet, dan is dat mij goed, maar uit het antwoord van den Minister begrijp ik, dat hij dat niet wenscht.

Een dergelijke redactiewijziging zal ik echter niet voorstellen, want zij gaat mijns inziens te ver. Ik ben bereid genoegen te nemen met een begrootingspost, maar ik herhaal, zoolang als de Regeering blijft staan op haar standpunt, zal ik mij tegen dit wetsontwerp moeten verklaren.

De heer **Boumer**: Mijnheer de Voorzitter! De verstrekkende conclusie van den geachten vorigen spreker verbaast mij eenigszins. Aan den anderen kant wil ik niet nalaten te verklaren, dat het mij wil voorkomen, dat de Minister wel een toezegging kan doen, die prof. Visser van IJzendoorn kan bevredigen. Het komt mij voor, dat er zich geen moeilijkheden zullen opdoen zooals de Minister veronderstelde. Laten wij eens een oogenblik aannemen, dat er z.g. „haast" bestaat voor het uitvaardigen van een bouwverbod, dan zal de Regeering toch in elk geval moeten in acht nemen alle termijnen, die in deze wet — als zij tot stand komt — uitdrukkelijk zijn aangegeven, termijnen van weken, van maanden. Er is dus voor de Regeering gelegenheid te over om, zoodra zij haar voornemen heeft vastgelegd om te komen tot uitvaardiging van een bouwverbod, onmiddellijk te doen, wat prof. Visser van IJzendoorn verlangt en een suppletoire begrooting in te dienen. Ik geloof, dat zelfs in de meest onbeteekenende gevallen, op grond van de bepalingen, die zullen worden vastgesteld, kan geschieden, wat door den geachten vorigen spreker is gevraagd.

Wanneer de Minister dit wil verklaren, geloof ik, dat wij het genoegen zouden kunnen beleven, dat ook de heer Visser van IJzendoorn zijn stem aan dit ontwerp geeft.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Tegen het aanvragen van gelden bij suppletoire begrooting voor het

(Minister van Swaay e. a.)

geval, dat een bouwverbod zal worden gelegd, bestaat mijnerzijds geen bezwaar, Mijnheer de Voorzitter.

De heer **Visser van IJzendoorn:** Mijnheer de Voorzitter! Ik maak uit de woorden van den Minister op, dat minstens in ieder geval bij suppletoire begrooting de vereischte gelden zullen worden aangevraagd. Als dat de bedoeling is, dank ik den heer Minister voor zijn toezegging.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Het antwoord op deze vraag is toestemmend.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De artikelen 1 tot en met 7 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter:** In artikel 8 is door de Regeering na het uitbrengen van het Verslag een wijziging aangebracht. Ik neem aan, dat de Commissie van Rapporteurs geen bezwaar hiertegen heeft.

De artikelen 8 tot en met 19 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter:** Door de Regeering is in artikel 20 na het uitbrengen van het Verslag een wijziging aangebracht.
Ik neem aan, dat de Commissie van Rapporteurs hier geen bezwaar tegen heeft.

Artikel 21 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel 22, luidende:

„1. De eigenaar van den grond of de rechthebbende op het zakelijk recht, onder hypothecair verband, is verplicht, indien hij de hem ingevolge het eerste of tweede lid van artikel 18 als schadeloosstelling aangeboden som aanvaardt, of de gedane aanbieding krachtens het eerste lid van dat artikel bindend is geworden, daarvan binnen dertig dagen bij aangeteekend schrijven kennis te geven aan de hypotheekhouders. Deze zijn, wanneer zij de uit dien hoofde uit te keeren schadeloosstelling onvoldoende achten, alsmede wanneer het vorderingsrecht van den eigenaar of rechthebbende ingevolge het tweede lid van artikel 18 is vervallen, gerechtigd verhooging of toekenning der schadeloosstelling ten behoeve van den betrokken eigenaar of zakelijk gerechtigde te vorderen. Het recht daartoe vervalt, indien de vordering niet binnen zes maanden na het verstrijken van den in het tweede lid van artikel 18 genoemden termijn is ingediend bij den bevoegden rechter. Het vierde en vijfde lid van artikel 18 zijn ten deze toepasselijk. De hypotheekhouder heeft slechts het recht van verhaal op de som, die als schadeloosstelling aan den eigenaar van den grond of aan den rechthebbende op het zakelijk recht, waarop de hypotheek rust, wordt toegekend, en zulks onverschillig, of zijne schuldvordering al dan niet opeischbaar zij. Voor het geval de vordering niet geheel uit de schadeloosstelling kan worden voldaan, wordt die vordering verminderd met het bedrag, hetwelk de hypotheekhouder ontvangt.

2. Wanneer de hypotheek tot zekerheid eener voorwaardelijke schuld of eener schuld van onbepaalde grootte is gesteld, kan de schuldeischer vorderen, dat de toegekende schadeloosstelling tot ten hoogste het beloop der in de acte opgegeven waarde in een van de Grootboeken der Nationale Schuld te zijner keuze worde ingeschreven; in het eerste geval totdat de onzekerheid omtrent het bestaan der schuld hebbe opgehouden.

(Beumer e. a.)

3. Wanneer de hypotheek tot zekerheid van altijddurende renten is gesteld, kan de hypotheekhouder zijn recht op de schadeloosstelling doen gelden tot het bedrag van het twintigvoud der jaarlijksche renten en, indien de schadeloosstelling daartoe niet toereikend is, op haar volle bedrag, in welk geval het bedrag der altijddurende renten verminderd wordt met het twintigste deel der schadeloosstelling.

4. Indien eene vordering, als bedoeld in het eerste lid, door den hypotheekhouder wordt ingesteld, moet de dagvaarding het gevorderde bedrag vermelden en mede worden beteekend aan den eigenaar van den grond of den rechthebbende op het recht, waarop de hypotheek rust en aan de overige hypotheekhouders, voor zoover deze laatsten betreft, aan de in het tweede lid van artikel 6 bedoelde woonplaats. De rechter is bij gebreke daarvan in alle gevallen verplicht de nietigheid der dagvaarding uit te spreken. Wordt de vordering wegens nietigheid der dagvaarding of om andere redenen geheel ontzegd, dan komen de kosten van het geding ten laste van den hypotheekhouder. In alle andere gevallen worden de kosten geheel of gedeeltelijk gecompenseerd of geheel door het Rijk gedragen, al naar gelang de vordering gedeeltelijk of geheel wordt toegewezen, en kan de hypotheekhouder de te zijnen laste komende kosten verhalen op hetgeen den betrokken eigenaar of zakelijk gerechtigde tengevolge van de ingestelde vordering is toegewezen. Tegen het vonnis is geen hooger beroep toegelaten.

5. Wordt de schadeloosstelling slechts toegekend voor een deel van het verhypothekeerde goed, dan heeft de hypotheekhouder slechts recht de betaling van een evenredig deel zijner schuldvordering te eischen.

6. De schadeloosstelling wordt door het Rijk niet voldaan aan den eigenaar van den grond en den rechthebbende op het zakelijk recht onder hypothecair verband, dan nadat ten minste dertig dagen te voren van het voornemen daartoe vanwege Onzen Minister bij aangeteekenden brief, houdende mededeeling ter zake waarvan de schadeloosstelling wordt uitgekeerd en van het bedrag daarvan, kennis is gegeven aan de hypotheekhouders aan de in het tweede lid van artikel 6 bedoelde woonplaats."

De heer **Beumer:** Mijnheer de Voorzitter! De Regeering heeft in art. 20 een wijziging aangebracht, omdat de redactie, zooals die daar eerst werd gebezigd, haar niet geheel juist voorkwam. Deze wijziging is door de Commissie van Rapporteurs beschouwd als een verbetering, gelijk zooeven is verklaard. Ik zou evenwel aan het oordeel van den Minister deze vraag willen onderwerpen, of het dan ook niet aanbeveling verdient, dat in het vierde lid van art. 22 een soortgelijke verandering wordt aangebracht. Daar wordt op het oogenblik ook gesproken van het geheel ontzeggen van de vordering wegens nietigheid van de dagvaarding. Die uitdrukking is niet geheel juist. In een zoodanig geval is van ontzeggen geen sprake, maar van „niet toewijzen". Nu zou dus, naar het mij voorkomt, in aansluiting aan de verandering, door de Regeering aangebracht in art. 20, het vierde lid, derde zinsnede, aldus moeten worden gelezen: „Indien de vordering wegens nietigheid der dagvaarding niet wordt toegewezen of om eenige andere reden geheel wordt ontzegd, komen de kosten van het geding ten laste van den hypotheekhouder."

Ik zal op het oogenblik geen amendement voorstellen, want ik kan mij bijna niet voorstellen, dat de Minister hiertegen bezwaar zou hebben en ik zal dus eerst het antwoord van den Minister afwachten.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde was zoo vriendelijk mij van te voren in te lichten omtrent dit voorstel. Ik kan verklaren, dat ik daartegen geen bezwaar heb, zoodat deze wijziging door mij wordt aangebracht.

(Voorzitter e. a.)

De **Voorzitter:** De Regeering brengt de volgende wijziging aan:

Artikel 22, vierde lid, derde zinsnede, wordt gelezen als volgt:

„Indien de vordering wegens nietigheid der dagvaarding niet wordt toegewezen of om eenige andere reden geheel wordt ontzegd, komen de kosten van het geding ten laste van den hypotheekhouder."

Mag ik den voorzitter van de Commissie van Rapporteurs vragen het oordeel der Commissie over deze wijziging mede te deelen?

De heer **Visser van IJzendoorn,** voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Er bestaat bij de Commissie van Rapporteurs hiertegen geen bezwaar, Mijnheer de Voorzitter!

Artikel 22, waarvan het gewijzigde vierde lid thans luidt:

„4. Indien eene vordering, als bedoeld in het eerste lid, door den hypotheekhouder wordt ingesteld, moet de dagvaarding het gevorderde bedrag vermelden en mede worden beteekend aan den eigenaar van den grond of den rechthebbende op het recht, waarop de hypotheek rust en aan de overige hypotheekhouders, voor zoover deze laatsten betreft, aan de in het tweede lid van artikel 6 bedoelde woonplaats. De rechter is bij gebreke daarvan in alle gevallen verplicht de nietigheid der dagvaarding uit te spreken. Indien de vordering wegens nietigheid der dagvaarding niet wordt toegewezen of om eenige andere reden geheel wordt ontzegd, komen de kosten van het geding ten laste van den hypotheekhouder. In alle andere gevallen worden de kosten geheel of gedeeltelijk gecompenseerd of geheel door het Rijk gedragen, al naar gelang de vordering gedeeltelijk of geheel wordt toegewezen, en kan de hypotheekhouder de te zijnen laste komende kosten verhalen op hetgeen den betrokken eigenaar of zakelijk gerechtigde tengevolge van de ingestelde vordering is toegewezen. Tegen het vonnis is geen hooger beroep toegelaten.",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De artikelen 23—26, alsmede de beweegreden van het ontwerp van wet, worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

Wijziging en aanvulling van de Stoomwet (68).

De heer **de Monté ver Loren,** voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, brengt het volgende Verslag uit:

In handen van de Commissie van Rapporteurs zijn gesteld de navolgende adressen:

1°. van het bestuur van het Verbond van Nederlandsche Fabrikanten-Vereenigingen, dd. 6 Dec. 1921, waarbij verzocht wordt er niet toe mede te werken dit ontwerp tot wet te verheffen;

2°. van de Vereeniging tot behartiging der Stoomvaartbelangen in Nederland, dd. 10 Dec. 1921, waarbij met aandrang verzocht wordt het ontwerp van wet niet aan te nemen;

3°. van het bestuur der Fabrikanten-Vereeniging, te Enschedé, dd. 13 Dec. 1921, waarbij verzocht wordt de kosten van toezicht op de stoomtoestellen evenals tot heden ten laste van het Rijk te laten;

4°. van het bestuur der Vereeniging van Nederlandsche Werkgevers, dd. 12 Dec. 1921, waarbij verzocht wordt het ontwerp van wet te verwerpen;

5°. van de Vereeniging van Werkgevers in de Binnenbeurtvaart, dd. 16 Dec. 1921, waarbij verzocht wordt het ingediende ontwerp tot wijziging en aanvulling der Stoomwet niet aan te nemen;

6°. van de Kamer van Koophandel en Fabrieken, te Enschedé, dd. 20 Dec. 1921, waarbij verzocht wordt het ontwerp van wet niet te sanctionneeren;

7°. van voorzitter en secretaris namens de Vereeniging van Nederlandsche Papierfabrikanten, dd. 6 Jan. 1922, waarbij er op wordt aangedrongen om het ontwerp, zooals het daar ligt, goedkeuring te onthouden;

8°. van de Kamer van Koophandel en Fabrieken, te Rotterdam, dd. 13 Jan. 1922, waarbij in overweging wordt gegeven, aan het ontwerp goedkeuring te onthouden;

9°. van de Kamer van Koophandel en Fabrieken, te Utrecht, dd. 23 Dec. 1921, waarbij verzocht wordt om aan het wetsontwerp goedkeuring te onthouden;

10°. van het bestuur der Handelsvereeniging van Metaalindustrieelen, dd. 23 Dec. 1921, waarbij eerbiedig verzocht wordt het ontwerp van wet te verwerpen;

11°. van het bestuur der Vereeniging van Reeders van Visschersvaartuigen, te IJmuiden, dd. 24 Jan. 1922, waarbij verzocht wordt het ontwerp van wet te willen verwerpen;

12°. van den Bond ter bevordering der Waschindustrie in Nederland, waarbij verzocht wordt aan het wetsontwerp goedkeuring te onthouden;

13°. van de Nederlandsche Reedersvereeniging, dd. 21 Oct. 1922, waarbij verzocht wordt aan het wetsontwerp goedkeuring te onthouden, subsidiair van de Regeering de toezegging uit te lokken, dat, alvorens het tarief der retributieheffing wordt vastgesteld, met belanghebbenden overleg zal worden gepleegd;

14°. van het bestuur der Vereeniging van Nederlandsche Werkgevers, dd. 21 Oct. 1922, waarbij nogmaals verzocht wordt het ontwerp te verwerpen;

15°. van het bestuur der Christelijke Werkgevers Vereeniging, dd. 20 Oct. 1922, waarbij eerbiedig verzocht wordt het wetsontwerp te verwerpen.

De Commissie heeft de eer voor te stellen, deze adressen neder te leggen ter griffie ter inzage voor de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Staalman:** Mijnheer de Voorzitter! Het wetsontwerp, dat thans aan de orde is, heeft in breede kringen van scheepvaart en industrie groote tegenkanting ondervonden, en te recht!

Dit wetsontwerp wordt ons n.b. aangediend als een soort besparing, terwijl het inderdaad niet de minste besparing geeft. Er wordt geen ambtenaar minder door in functie gesteld; integendeel, als er sprake is van kosten, dan kan men constateeren, dat men voor de uitvoering der Stoomwet grootere kosten zou moeten maken, ware het alleen maar, dat men, wordt dit wetsontwerp wet, ook de kosten der invordering zal hebben.

Wat dan ook geschiedt, is niets anders dan dat men afschuift de lasten, die thans rusten op den Staat, op de schouders der belanghebbenden, ten minste voor zoover men ze belanghebbenden mag noemen. Want wat is de rechtsgrond voor de Stoomwet? Dat het publiek beveiligd moet worden tegen ongelukken, veroorzaakt door het springen van ketels, etc. Welnu, ook de ondernemer heeft daar groot belang bij, want het springen of het niet goed functionneeren van een ketel brengt al dadelijk groote schade aan zijn bedrijf.

De belanghebbenden — om dit woord kortheidshalve te blijven gebruiken — zien in dit wetsontwerp niets anders dan een nieuwe belasting op hun bedrijf, waarvan men mij misschien zal te gemoet voeren, dat zij niet van groote beteekenis is en slechts kleine bedragen daarmede gemoeid

(Staalman e. a.)

zijn, maar men voelt in de eerste plaats deze nieuwe belasting als een onrechtvaardigheid en in de tweede plaats zal men in het oog moeten houden, dat de scheepvaart en de industrie geen lastdieren zijn, waarop men maar kan stapelen zooveel men wil.

Er zijn in de laatste jaren met de Invaliditeitswet, met de Ongevallenwet, met de zakelijke bedrijfsbelasting, etc. telkens weer nieuwe lasten en belastingen op de industrie en de scheepvaart gelegd en de tijd breekt aan, dat de knieën van dit lastdier beginnen door te knikken, zoodat wij juist in deze tijden alle mogelijke moeite moeten doen om, waar dit eenigszins kan, de lasten van die bedrijven te verlichten.

Ik had gehoopt, dat na het ongunstig Voorloopig Verslag, dat over dit wetsontwerp was uitgebracht, de Regeering op verdere behandeling hiervan geen prijs zou hebben gesteld, maar niettemin zet zij de zaak voort. En nu zou ik willen vragen: moet de Kamer der Regeering op dit verkeerde pad geen halt toeroepen en door dit wetsontwerp te verwerpen, niet blijk geven, dat de bezuiniging op deze wijze niet moet worden gezocht?

Ik kan dan ook verklaren, mede namens mijn politieke vrienden, dat wij onze stem aan dit wetsontwerp niet kunnen geven.

De heer **van Dijk**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb met veel belangstelling geluisterd naar hetgeen door den heer Staalman in het midden is gebracht. Ik wil erkennen, dat de argumenten, die hij tegen het ontwerp heeft ingebracht, inderdaad zeer zwaar wegen. Wij hebben ze ook in de stukken onder de oogen gehad en ik heb ze zeer nauwkeurig overwogen. Ik ben evenwel na lang aarzelen toch besloten mijn stem aan dit ontwerp niet te onthouden.

Waar is het, dat het ontwerp nieuwe lasten legt op de nijverheid op het oogenblik, dat de lasten daarop reeds zwaar drukken en de nijverheid met allerlei moeilijkheden heeft te kampen en men allerwege en voortdurend middelen overweegt om daaraan te gemoet te komen? Dit blijkt wel het beste uit de belangstelling, die de Minister van Arbeid toont door in deze dagen voortdurend vertegenwoordigers van de verschillende vereenigingen van industrieelen bij zich te ontbieden om met hen te spreken over de moeilijkheden, waarin de industrie verkeert.

Doch even goed als men het oor moet leenen aan de bezwaren, door de industrie naar voren gebracht,moet men niet uit het oog verliezen het argument, dat door de beide onderteekenaars van het ontwerp naar voren wordt gebracht, nl. het belang van 's Lands schatkist.

Zeer sterk is het argument naar voren gebracht, dat het Staatstoezicht op het stoomwezen uitsluitend geschiedt in het algemeen belang, waarom het onbillijk zou zijn de kosten op de gebruikers af te wentelen.

Ofschoon ik de voorbeelden, in de Memorie van Toelichting en de Memorie van Antwoord aangevoerd, om aan te toonen, dat ook zelfs in dat geval heffingen bestaan, niet gelukkig gekozen en weinig klemmend acht, geloof ik toch, dat men kan zeggen, dat het toezicht op het stoomwezen, zooals het in ons land plaats heeft, niet uitsluitend in het algemeen belang wordt uitgeoefend. Het wil mij voorkomen, dat er in zeer, zeer veel gevallen, ook een bijzonder belang mede is gemoeid voor de gebruikers zelf.

Immers bij het scherp toezicht, dat door bekwame ingenieurs van het stoomwezen — voor wier optreden men niet anders dan lof kan hebben, hetgeen hier wel eens van een dergelijk Staatstoezicht mag worden gezegd — wordt gehouden en het voortdurend onderzoek, dat plaats heeft, wordt onmiddellijk de aandacht gevestigd op een in een stoomketel of stoomtoestel aanwezig gebrek, hetwelk gevaar zou kunnen opleveren voor de omgeving, voor de gebruikers.

Indien dat Staatstoezicht niet bestond, zou in elk geval door de belanghebbenden zelf een toezicht uitgeoefend moeten worden. Het zou daarbij echter zeer de vraag zijn of niet door sleur of nalatigheid dat onderzoek niet vaak achterwege zou blijven, met het gevolg, dat er groote ongelukken zouden kunnen plaats hebben door ontploffingen, die werkelijk rampen zouden kunnen te weeg brengen.

(van Dijk e. a.)

Het was deze vraag, die vele jaren geleden, ik geloof in 1869, het Staatstoezicht in het leven heeft geroepen.

Het kan m. i. niet ontkend worden, dat ook de gebruikers van de stoomketels en de stoomtoestellen bij 'n goed en scherp toezicht het allergrootste belang hebben. Ik kan dan ook niet medegaan met hen, die beweren, dat het eigen belang van den gebruiker wel zelf voor dat toezicht zal zorgen. De gebruiker zou het natuurlijk moeten laten doen, doch bij elk toezicht, dat hij zou doen uitoefenen op een stoomketel, zou hij het moeten laten doen door bekwame personen, die van de zaak verstand hebben. Dat zou natuurlijk ook geld kosten.

In Duitschland bij voorbeeld heeft men èn Staatstoezicht èn een organisatie van fabrikanten. Men heeft de keuze of men zijn ketels wil doen inspecteeren door den een of door den ander; maar als men het doet door de organisatie, welke men zelf heeft gevormd, moet men ook de kosten betalen. Daaraan ontkomt men niet.

Het is deze overweging, welke er mij toe gebracht heeft vóór deze wet te stemmen, niettegenstaande alle bezwaren, welke er tegen zijn ingebracht.

Evenwel wensch ik met nadruk te constateeren, dat het bedrag der heffing niet meer zal mogen bedragen dan de kosten van het toezicht, mits dit niet al te weelderig is ingericht. Anders zou ik er bezwaar tegen hebben het bedrag der heffing niet in de wet vast te leggen en te bepalen bij algemeenen maatregel van bestuur.

Evenzoo ligt het in dezelfde lijn, dat deze wet nooit zal mogen dienen als precedent, om nieuwe lasten te leggen op de nijverheid, waarvan het eigenbelang slechts zeer zijdelings zou zijn aan te toonen. Er is reeds met een zekere overdrijving opgemerkt, dat men alle kosten van de nijverheidsinspectie te haren laste zou kunnen brengen.

Er pleiten andere gronden voor deze wet, waarom ik tot de conclusie ben gekomen daaraan mijn stem te moeten geven.

De heer **Gerretson**: Mijnheer de Voorzittter! Onze houding tegenover dit ontwerp, hetzij dan sympathiek of antipathiek, wordt vooral beheerscht door het antwoord, dat wij ons zelf geven op deze oude vraag, welke reeds in 1869 schriftelijk zoowel als mondeling het debat heeft beheerscht: waarom trekt de Overheid zich het toezicht op het stoomwezen aan?

Alleen toen is dit principe, maar toen ook zeer degelijk, ter sprake gebracht en deze vraag in beginsel beantwoord.

Latere herzieningen toch betroffen alleen technische aangelegenheden: de vraag, of het toezicht tot andere toestellen moest worden uitgebreid, of de rechten der ambtenaren moesten worden herzien, of de bepalingen van het strafrecht in het gedrang kwamen en bovenal — deze vraag is herhaaldelijk in het debat gebracht — of de Stoomwet ook niet moest voorzien in gevallen van schade of hinder of bij ongevallen door stoomwerktuigen toegebracht aan derden.

Daarom moet men terug tot 1869, om te weten, wat de Regeering principieel voorhad met zich het toezicht op het stoomwezen dermate aan te trekken en tot zich te nemen.

Nu zal ik zeer kort zijn en niet citeeren al wat er toenmaals over gezegd is, maar dit staat vast, dat in 1869, toen deze zaak het eerst aan de orde kwam, èn door de Regeering èn door het Parlement deze vraag aldus werd beantwoord, dat alleen het algemeen belang dit Rijkstoezicht eischte. Dit en dit alleen is toen de nadere verklaring geweest, de duidelijker interpretatie van de zeer sobere considerans, welke alleen zei, dat een wettelijke regeling van het toezicht noodig was.

In het Voorloopig Verslag van 1869 vind ik het zoo duidelijk mogelijk geredigeerd in deze alleszeggende woorden: de openbare veiligheid komt meer en meer in het gedrang en die moet bij deze wet worden verzekerd door de Overheid.

De Regeering sloot zich zonder eenig voorbehoud bij deze zienswijze herhaaldelijk aan, en zij erkende in de Memorie van Antwoord:

> „Juist deze wet verzekert, gelijk het Voorloopig Verslag zoo te recht opmerkt, de openbare veiligheid, in zooverr het gebruik van stoomwerktuigen deze zou kunnen gaan bedreigen."

De Eerste Kamer heeft in 1896 eveneens de wet geaccep-

11de VERGADERING. — 24 OCTOBER 1922.

68. Wijziging en aanvulling van de Stoomwet.

(Gerretson.)

teerd, hoewel zij ontzaglijke bezwaren medebracht en, zooals het heette, van strengheid niet was vrij te pleiten. De Senaat heeft er zich echter toen alleen bij nedergelegd omdat ,,het algemeen belang moest worden gediend'', omdat er ,,zekerheid en veiligheid voor het verkeer verkregen moest worden''. Daarom zou men over die groote bezwaren heenstappen! Maar toen reeds heeft de Eerste Kamer gewaarschuwd, dat voortaan dan ook, wanneer dat wetsontwerp wet zou zijn geworden, de Overheid tegen elke verdere belemmering zou moeten waken. Het uitvoerend bestuur zou geen bezwaar aan de nijverheid in den weg mogen gaan leggen. Het heette toen:

> ,,De Regeering zou zich nimmer moeten laten leiden tot eenige verdere willekeurige bepaling en opleggen van eenigen last aan de industrie, noch aan wien ook.''

Staatstoezicht — zoo was het resumé — is hier alleen noodig voor de veiligheid van het verkeer, voor de veiligheid van het algemeen. Dit principe is aangevochten gebleven en de gedachte om de verbruikers te laten betalen voor het Staatstoezicht is dan ook in geen brein opgekomen, noch van het Parlement, noch van de Regeering. Ik heb daarvoor zeer sterke bewijzen.

De Regeering toch stelde o. a. voor, dat, wanneer het Staatstoezicht een ketel moest keuren, die ingemetseld was, en het metselwerk moest worden weggenomen, althans de kosten hiervan zouden komen ten laste van den verbruiker. Neen, zeiden de Kamerleden in het Voorloopig Verslag, wanneer de Overheid in het algemeen belang meent te moeten ingrijpen, dan moeten ook die kosten niet op den verbruiker verhaald worden. Die Regeering erkende de principieele juistheid daarvan en alleen een utiliteitsgrond, nl, dat, wanneer het Rijk in dergelijk geval de kosten droeg, de eigenaar van een defecten ingemetselden stoomketel ten koste van 's Rijks schatkist de keuring zou afwachten om dan gratis een nieuw metselwerk te verwerven, heeft de Regeering doen zwichten voor het bezwaar, maar het principe is ongerept gebleven. Dat principe is, behoudens enkele kleine uitzonderingen, die den regel bevestigen, in onze gansche wetgeving sedert doorgevoerd.

Er is een tijd geweest, dat er bijv. absoluut geen Overheidstoezicht bestond op het bouwen, en wanneer een bouwer een huis slecht bouwde en dat viel in, dan had hij de schade, maar ook de bewoners liepen gevaar, en toen is de gemeentelijke Overheid gekomen en heeft de bouwpolitie ingesteld en bepalingen gemaakt, waaraan de bouwers zich moesten onderwerpen wat betreft de fundeering, de steensoorten die gebruikt mochten worden, de hechtheid van de muren en de binten, de branduitgangen, de ventilatie, enz. Maar is eenig gemeentebestuur op de gedachte gekomen om de kosten van dat toezicht van die inspectie, in het leven geroepen met het oog op het algemeen belang, op de bouwers te leggen? Ik heb er nooit van gehoord.

Wij hebben hier onlangs aangenomen een wet op de vleeschkeuring, die ontzaglijke groote kosten voor de Overheid medebrengt. Heb ik het wel, dan zijn die kosten 5 à 6 ton 's jaars. Dat wordt óók gedaan in het belang van het algemeen. Hetzelfde heeft men bij de keuring van levensmiddelen. Ook bij het bekende Leidsche bureau worden de handelsmonsters zelfs gratis onderzocht in het belang van het algemeen en de kosten worden nooit op de fabrikanten verhaald. En evenmin op de kopers!

In een van de adressen wordt dan ook te recht gevraagd: waar gaan we heen? Ook ik doe deze vraag met ernst aan de Regeering. Zal straks de arbeidsinspectie op de arbeiders verhaald worden en de schoolinspectie op de ouders, enz.? Mijnheer de Voorzitter Ik geloof, dat we degelijk moeten onderscheiden, wat de Regeering hier voorstelt en dat we ons principe niet moeten laten varen: wanneer we dat volkomen prijsgeven, zooals de Regeering het hier thans prijsgeeft, weten we niet, waar wij terechtkomen. Afgezien nog van het principieele bezwaar, sta ik bovendien op dit standpunt, dat er hier, gelijk reeds is opgemerkt, geen enkele besparing te bemerken is. De f 240 000, waarvan dit ontwerp gewaagt, zijn in de begrooting voor 1923 reeds gegroeid tot

(Gerretson e. a.)

f 251 000 en dat in dezen tijd van besparing! Waar gaan we heen, wanneer we zonder eenige rem alle onkosten, die de Regeering gelieft uit te leggen voor de inspecties, gaan leggen op de verbruikers? Het beroep op het buitenland is daarbij ook niet zeer sterk! Ik heb met genoegen gezien, dat in Engeland, noch in de Vereenigde Staten de kosten van deze inspectie door de eigenaars of de verbruikers worden betaald, en in landen, waar dat wel gebruikelijk is, laat men òf de landketels òf de scheepsketels vrij. Wat hier wordt voorgesteld, is schier nergens in eenig land te vinden.

Nu zegge men niet: die kosten zijn maar zoo gering! In de eerste plaats zou ik dit willen zeggen, dat waar in dit wetsontwerp niet de Wetgevende Macht maar de Regeering zelf bij algemeenen maatregel van bestuur die kosten kan decreteeren, wij niet volkomen gerust kunnen zijn wat betreft de lasten en bezwaren, die daardoor handel en industrie kunnen gaan drukken. Maar eindelijk, men telle die op zich zelf gemakkelijk te dragen kosten niet gering. Bij tal van wetten, in den laatsten tijd voorgesteld, is dit argument gebezigd en ten slotte — een van de vorige geachte sprekers heeft het reeds gezegd — de laatste zandkorrels kunnen den overbeladen kemel doen nederzinken. Wanneer wij zien, hoe deze lasten gevoegd worden bij andere, die men stelselmatig op het bedrijf heeft gestapeld, voorzie ik, dat ten slotte door overbelasting deze kemel zal nedervallen!

De industrie is waarlijk ook niet floreerend: in de vele bedrijven van de vervoermiddelen is het nacht! Kan veler budget nog meer beladen worden? Ik zeg: neen, en heb dus bezwaar niet alleen om principieele, maar ook om practische redenen. Ik zeg het den heer Dresselhuys na, toen deze in 1921 bij de behandeling van het wetsontwerp in zake de zeebrieven waarschuwde: wat gij doet, is reeds verkeerd, maar het is dubbel verkeerd omdat gij het thans doet! Dat geldt ook voor deze wet. De leden van deze Kamer hebben destijds die wet betreffende de zeebrieven toch aangenomen, maar de Senaat aan de overzijde van het Binnenhof, ouder, wijzer, bedachtzamer, heeft gelukkig aan dat hier aangenomen wetsontwerp ik zeg niet een eervole, maar althans een begrafenis bezorgd, en het is nooit in het *Staatsblad* gekomen. Ik hoop, dat wij bij dit wetsontwerp nu aan deze zijde van het Binnenhof eens bedachtzaam zullen zijn en het wijs beraad weer niet zullen overlaten aan onze zusterkamer aan de overzijde.

Mocht deze Kamer echter andermaal, wat ik niet hoop, de overbelaste industrie met de volle lasten van deze inspectie gaan bezwaren, dan hoop ik, dat andermaal, evenals in 1896, het andere vertegenwoordigende lichaam nog tijdig zal ingrijpen.

Ik wil niet eindigen zonder te erkennen, dat voor hetgeen de laatste spreker eenigszins duidelijk naar voren heeft gebracht wel iets is te zeggen, n.l. om een deel van de onkosten aan de verbruikers te doen ten goede komen. Erkennende, dat het Rijk werk verricht, waaraan niet is te ontkomen, en dat evenmin is te ontberen; arbeid waarvoor de gebruiker — deed het Rijk het niet — toch zou moeten zorgen en de kosten dragen, zoo zou ik mijn stem wel aan dit wetsontwerp kunnen geven, indien de Regeering de vaste toezegging deed, dat slechts een deel van de kosten ten laste van de bedrijven zal worden gebracht of liever, dat de tarieven niet zullen worden vastgesteld dan in overleg met de organisaties van de belanghebbenden, zooals in het adres van de reedersvereeniging wordt gevraagd.

Mocht echter de Regeering tot het afleggen van de een of de andere bindende verklaring niet geneigd zijn, dan zal ik tot mijn leedwezen mijn stem aan het wetsontwerp moeten onthouden.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben ons ernstig afgevraagd of wij onze stem aan dit wetsontwerp zullen kunnen geven. De Regeering wil bezuinigen en zij bedoelt dat goed. Dat zij speuren gaat in alle hoeken van onze administratie, begrijpen wij, maar wij hebben ons afgevraagd of hier te recht wordt bezuinigd. Is dit nu een beteekenende zaak om een kleine 2½ ton te bezuinigen op de

(Schaper e. a.)

uitvoering van de Stoomwet? Het wordt door ons betwijfeld! De heer Staalman en anderen hebben reeds als hun oordeel uitgesproken, dat van inkrimping van de ambtenarij niet veel zal komen, want het innen van de bedragen zal ook geld kosten. Het is zelfs de vraag of er niet meer ambtenaren zullen moeten komen. Maar ik vraag mij af of het nu de tijd is om aan de industrie meer lasten te gaan opleggen. Wij leven in een tijd van malaise; de schatkist heeft het zuinig en de industrie heeft het zuinig; heeft het nu zin de kosten van het algemeen op de industrie af te wentelen? Wij staan tegenover deze zaak vrij onpartijdig, maar wij zien het nut van dezen maatregel niet in. Betaald moet het worden, maar het geheele systeem is verkeerd om de kosten van de maatregelen, welke in het algemeen belang worden genomen, op bepaalde belanghebbenden af te wentelen, in casu de hoofden van de bedrijven. Ontkend kan niet worden, dat het hier een algemeen belang geldt, en de zaak kan niet losgemaakt worden van de geschiedenis van het tot stand komen van de wet. Het is een ingeburgerd recht. De Staat heeft toezicht, gelukkig streng toezicht, in vele opzichten strenger dan in het buitenland plaats heeft, maar ik zou het niet verstandig vinden de kosten te laten betalen door de menschen, wien men een zekeren last oplegt. De zaak zou anders staan, wanneer wij stonden voor het tot stand brengen van de Stoomwet en wij te kiezen hadden, en dan in een beteren tijd, maar om in dezen tijd, nu de industrie op zware lasten zit, dit voor den Staat luttele bedrag af te wentelen op de bedrijven, acht ik niet verstandig.

Wij hebben een Ministerie, dat blijkens de Millioenenrede veel waarde hecht aan perspectieven, al zijn die perspectieven m. i. wat duister, maar, als men dezen weg opgaat, dat men elken maatregel in het belang van het toezicht laat betalen door de industrie, welke men toch al reeds eenige lasten oplegt door inmenging in het bedrijf, zal men in de toekomst een dubbele en driedubbele tegenkanting krijgen. Het kan niet anders, de fabrikanten hebben ambtenaren te ontvangen in verband met de Veiligheidswet, de Arbeidswet enz.; zij vervloeken die ambtenaren menig keer, omdat dezen den boel komen nakijken en zekere bemerkingen maken, Maar wanneer dat nu is in het algemeen belang, laat men er dan ook niet de industrie voor laten betalen. Als wij dat doen, maken wij de wetgeving in het algemeen belang moeilijk, want dan krijgt men daartegen dubbel verzet. En nu deze kosten eenmaal door de schatkist betaald worden, komt het mij voor, dat deze verandering eigenlijk niet gewettigd is. De heer van Dijk heeft ten slotte gezegd: nu, het moet toch maar, en de Minister heeft gezegd: ik confereer eenmaal in de week met industrieelen om hun welzijn te bevorderen, maar die conferenties vertrouw ik niet, want wat daar bekonkeld wordt, zullen, naar ik vrees, de arbeiders moeten betalen.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid: Die zijn er toch zelf bij.

De heer **Schaper**: In ieder geval is het niet verstandig om, waar de schatkist betaalt in het algemeen belang, dit nu aan de industrie op te leggen.

Ik leg niet onmiddellijk mijn stem vast en wil eerst gaarne den Minister hooren, maar hij moet heel wat argumenten hebben, eer ik in de tegenwoordige omstandigheden met dezen maatregel medega.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid: Mijnheer de Voorzitter! Het verbaast mij toch wel, dat tegen dit vrij onnoozele wetsontwerp in het land en ook hier zulk een felle oppositie is ontstaan. Wanneer ik eens practisch realiseer de beteekenis van dezen ,,nieuwen last op de industrie'', komt het hierop neer, dat zij in haar geheel zal te betalen hebben niet veel meer dan een vierden cent per arbeider per week. De oppositie verwondert mij daarom nog te meer, omdat de Kamer uit de overgelegde gegevens heeft kunnen zien, dat bijna in alle landen, waar men een behoorlijk geregelde stoominspectie heeft, geheel of grootendeels de kosten daarvan door de industrie worden gedragen.

(Minister **Aalberse**.)

Het sterkste argument is aangevoerd door de heeren Gerretson en Staalman, die hebben gezegd, dat het stoomtoezicht er niet is voor de belangen van de industrie, van de ondernemers, maar in het algemeen belang; welnu, als dat zoo is, moeten de kosten daarvan ook door het algemeen worden gedragen (niet verhaald worden op een bepaalde categorie, op personen, die in engeren zin belanghebbenden zijn. Ik geloof, dat die redeneering uit een principieel oogpunt van financieele wetenschap absoluut fout is. Wanneer men zich op dat standpunt stelt, is vrijwel ieder stelsel van retributieheffing er mede veroordeeld.

Bij de Vleeschkeuringswet worden ook de kosten van de keuring verhaald op de slagers, die keurloon hebben te betalen. De gemeenten hadden het ook reeds zoo geregeld.

Wanneer een gemeente marktplaatsen organiseert, doet zij dat niet ten pleiziere van dezen of genen, maar in het algemeen belang, en toch worden er marktgelden geheven. Zoo is het met alle retributies; er zijn instellingen voor het algemeen belang, doch waarvan de kosten worden gedekt door heffingen van degenen, die van die instellingen gebruik maken. Zoo beschouw ik ook deze retributie, want iets anders is het niet. Ik wil wijzen op het bekende leerboek van von Eheberg over ,,Finanzwissenschaft'', die in zijn definitie van de *Gebühren* uitdrukkelijk zegt, dat die geheven worden daar, waar de Overheid optreedt in het algemeen belang, maar om bepaalde redenen de kosten verhaalt op bepaalde personen, hetzij omdat de inrichtingen van die personen de kosten noodzakelijk maken, hetzij omdat die personen bepaalde voordeelen hebben van het gebruik maken dier instellingen. Op bladz. 166 staat dan:

> ,,In dies Gebiet gehören auch die Gebühren für Ausübung amtlicher Aufsicht, so die Gebühren für Dampfkesselproben und -revisionen.''

Hij noemt dus als voorbeeld de inspectie van het stoomwezen, en daarom is het ook zoo begrijpelijk, dat men in alle landen bijna zonder uitzondering de kosten door de industrie laat betalen.

Nu is het m. i. een quaestie van gezichtsbedrog, wanneer de heer Staalman zegt, dat de Staat de kosten weer gaat afwentelen op de industrie. Dat hebben wij altijd gehoord, b.v. bij de invoering van de Ongevallenwet en van de Invaliditeitswet. Ik heb altijd beweerd, dat het precies omgekeerd is: dat voordat deze wetten tot stand kwamen, de industrie allerlei lasten op de gemeenschap schoof, die eigenlijk op de industrie behoorden te rusten. Wanneer een ongeval voorkwam, werden de menschen door de industrie verwezen naar armenzorg en werden de lasten door de industrie op de gemeenschap afgewenteld. Bij de Ongevallenwet legde de Staat geen lasten der gemeenschap op de industrie, maar werden die lasten gelegd daar, waar de oorzaak van de lasten was. Het is precies hetzelfde bij het stoomwezen. Er is een stoominspectie, omdat de industrie ketels gebruikt en het algemeen belang eischt, dat die gevaarlijke instrumenten onder niet-belanghebbend, onpartijdig toezicht staan. Want wanneer zoo'n ketel springt, kan niet alleen de werkgever zelf het slachtoffer worden, zooals in Gouda, waar de werkgever met zijn gezin omkwam, maar ook anderen. Op dien grond is ingesteld de inspectie op het stoomwezen. En is het nu onbillijk, dat de kosten van het toezicht op en het keuren van de ketels, waarbij de werkgever zelf ook groot belang heeft, op hem zelf worden gelegd?

Ik geloof, dat dit volkomen billijk is. Nu zeggen de heeren: het is krenterig, dat de Regeering komt met dit bedrag van nog geen twee en een halven ton. Dat zou volkomen juist zijn, als wij in deze voor de schatkist zoo benarde tijden niets anders deden, maar dit is slechts een heel klein onderdeel van het groote geheel, dat dienen moet om de Staatsfinanciën in de toekomst zonder groote tekorten te laten sluiten.

Wanneer nu speciaal de heer Schaper zegt: had dat maar nagelaten, dan wil ik de Kamer er voor waarschuwen, dat, als zij dit wetsontwerp verwerpt, de last afgewenteld zal worden op hetgeen ik doen kan voor de volksgezondheid, want bespaard moet worden, ook op hoofdstuk X*a*. Wanneer ik tegenover een uitgave een nieuwen post in de Middelenwet

(Minister **Aalberse.**)

breng, dan wordt dit zeer te recht door Financiën beschouwd als een vermindering van het begrootingshoofdstuk, maar wanneer deze vermindering, waarop nu gerekend is, verdwijnt, wil dat zeggen, dat bij de zooveel millioen, die ik op mijn begrooting heb te besparen, deze 2½ ton nog bij komt. Ik zal dat bedrag dan moeten vinden op den een of anderen post en de heer Schaper zal dat dan vermoedelijk nog heel wat verkeerder vinden dan dit eenvoudige voorstel.

Mijnheer de Voorzitter! Het staat zoo. Ieder is er van overtuigd, dat er naar gestreefd moet worden, dat de begrootingen sluiten zonder tekort, zoo spoedig als maar eenigszins mogelijk is. Dat is noodig voor de veiligstelling van den gulden, zooals men dat tegenwoordig noemt, en dat is een belang voor ieder, voor de armsten niet het minst. Wij moeten dus alles doen in die richting. Wanneer nu deze 2½ ton, waarop bij het in evenwicht brengen van mijn begrooting gerekend is, er uit genomen wordt, dan ligt het voor de hand, dat dit bedrag elders door mij moet worden gevonden. Men zegt nu: op een ander hoofdstuk, en de heeren zeggen: haal het maar van Oorlog en Marine, maar al zouden wij het geheele instituut van Oorlog en Marine afschaffen, dan zouden wij er nog in lange niet zijn en zouden wij het toch nog elders moeten zoeken.

Mijnheer de Voorzitter! De heeren van Dijk en Gerretson hebben er op aangedrongen, dat vooral vast zou staan, dat het totaal van de retributie, die uit dezen hoofde zal worden geheven, niet grooter zou mogen zijn dan de kosten van inspectie. Ik aarzel niet te verklaren, dat indien meer zou worden geheven, die heffing Staatsrechtelijk niet te verdedigen zou zijn, omdat tot het wezen van een retributie behoort, dat men niet meer mag heffen dan de kosten, waarvoor de retributie geheven wordt, bedragen. Wat dat betreft, geloof ik dus, dat de heeren volkomen gerust kunnen zijn.

De heer Gerretson heeft gevraagd, of ik niet zou kunnen verklaren, dat het bedrag aanzienlijk minder zou zijn dan de totale kosten. Dat zou ik op het oogenblik niet kunnen verklaren. Zooals uit de Memorie van Toelichting, die in overleg met den mede-onderteekenaar van dat stuk is opgesteld, blijkt, is de bedoeling ongeveer het bedrag van twee en een halve ton, dat hiervoor op de begrooting van Arbeid staat, hieruit te vinden. Er zou ook m. i. iets voor te zeggen zijn, als men de kosten van de keuringen en van het zuivere toezicht op de naleving der wet afzonderlijk zou kunnen begrooten, te zeggen: voor deze laatste kosten behoeft geen retributie te worden geheven, want die staan gelijk met de kosten, die gemaakt worden voor de arbeidsinspectie.

Ik geloof niet, dat, als men de rekening zuiver opmaakt, het zooveel verschil zal maken. Het groote werk, dat de stoominspectie verricht, vormen de keuringen, en de kosten van het eigenlijke toezicht op de naleving van de wet loopen daartusschen door. Ik geloof niet, dat het gemakkelijk zal zijn, die nauwkeurig te berekenen, maar in principe is voor dat argument iets te zeggen. Met den mede-onderteekenaar van de Memorie van Toelichting, die dit wetsontwerp ook mede zal contrasigneeren, zal ik dan ook op dit punt nader overleg plegen bij het vaststellen van den algemeenen maatregel van bestuur, waarin die retributies zullen worden vastgesteld.

Ten slotte heeft de geachte afgevaardigde gevraagd, of bij mij bezwaar bestaat, om vóór het opstellen van het tarief overleg te plegen met de vereenigingen van betrokken personen. Ik voor mij ben voor overleg altijd te vinden. Ik heb dus geen bezwaar, wat dit punt betreft, toe te zeggen, dat mijnerzijds tegen dat overleg geen bezwaar zal worden gemaakt. Integendeel, ik zal het gaarne bevorderen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen hiermede de verschillende opmerkingen te hebben beantwoord. Het geldt hier niet een zaak van bijzonder groot belang. Het bedrag, waarover het gaat, is niet zoo groot, maar toch zou het mij zeer aangenaam zijn, indien dit wetsontwerp werd aangenomen. Het is zoo buitengewoon moeilijk en in vele opzichten zoo buitengewoon onsympathiek om op de begrooting van Arbeid tot bezuiniging, zelfs van zoo kleine bedragen, te komen. Wordt dit wetsontwerp nu aangenomen, dan zal het voor mij iets gemakkelijker zijn, om

(Minister **Aalberse** c. a.)

mede te werken aan de totale bezuiniging, ook door vermindering van hoofdstuk X *A* van de Staatsbegrooting.

De **Voorzitter:** Ik stel aan de Kamer voor, om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Staalman** Mijnheer de Voorzitter! Ik kan met een kort woord volstaan. Er is oppositie tegen dit wetsontwerp, vooral, omdat het in dezen tijd komt. Waar het voor scheepvaart en industrie zoo buitengewoon moeilijk is, om de concurrentie op de wereldmarkt te voeren, moeten wij zeker nalaten om op die takken van bedrijf nieuwe lasten te leggen, en dat gebeurt hier.

Het moge waar zijn, dat het om kleine bedragen gaat, maar dat argument hebben wij al zoo dikwijls gehoord. Ook voor scheepvaart en industrie geldt, dat vele kleintjes één groote maken! De concurrentie is toch al zwaar.

Ik lees bij voorbeeld hier in het adres van de Nederlandsche Reedersvereeniging de volgende clausule:

> ,,Het zij ons veroorloofd nog de aandacht Uwer Kamer te vestigen op het feit dat de Nederlandsche Stoomwet aan ketels van zeeschepen veel zwaardere eischen stelt dan waar ook in het buitenland, en dat hierdoor de Nederlandsche scheepvaart reeds in een ongunstiger conditie wordt gesteld ten opzichte der buitenlandsche mededinging. Zulks is in den laatsten tijd herhaaldelijk gebleken bij het onder Nederlandsche vlag brengen van in Duitschland of Engeland aangekochte schepen. Voor een schip van ongeveer 10 000 ton draagvermogen beliepen de kosten der ingevolge de Stoomwet noodzakelijke veranderingen aan ketels, welke geheel voldeden aan de voorschriften der Engelsche Board of Trade, niet minder dan twintig tot vijf-en-twintig duizend gulden.''

Engeland, de Vereenigde Staten en Denemarken, drie van onze concurrenten op scheepvaartgebied op de wereldmarkt, heffen niet de rechten voor het toezicht. Gaat het nu aan, in dezen moeilijken tijd, in ons land voor die takken van bedrijf de lasten te verzwaren, en daarbij het argument aan te voeren — dat de Minister herhaaldelijk gebezigd heeft —: doe ik het niet, dan zal ik op andere dingen moeten gaan besparen? Dat wil dus zeggen, dat deze belanghebbenden eigenlijk lasten te dragen krijgen voor dingen, die hun absoluut niet aangaan. Tegen zulk een argumentatie wensch ik te protesteeren. Ik blijf bij hetgeen ik in eerste instantie heb aangevoerd.

De heer **Gerretson:** Mijnheer de Voorzitter! Ik wil met een enkel woord terugkomen op hetgeen door de Regeering is geantwoord. Ik herhaal, bij mijn meening blijvende, dat er van ,,bezuiniging'' geen sprake is. Het is eenvoudig een quaestie, zooals het volk dat noemt, van rokzak naar broekzak en als beide zakken een evengroot gat vertoonen en even leeg zijn, dan is dat een onnoodige manipulatie en geen bezuiniging. Ik geloof, dat op het oogenblik de industrieën en reederijen een niet minder zorgelijken tijd doormaken dan het Rijk, en daarom acht ik het geen bezuiniging, maar een verschuiving van lasten.

De Minister heeft gezegd: zie toch eens naar andere landen, daar gebeurt het ook zoo, maar ik weet niet, vanwaar de Minister ons die mededeeling kan doen.

In de stukken toch lees ik bij de officieele gegevens van de verschillende landen:

> ,,Engeland. Stoomketels zijn aan toezicht van Staatswege onderworpen. Voor de inspectie en contrôle vanwege de Staatsambtenaren worden geen kosten in rekening gebracht.''

(Gerretson e. a.)

De Minister voegt mij nu toe, dat dat de inspectie is, maar niet de keuring, doch ik zeide juist, dat hier alles op de industrieën wordt gelegd door de Regeering, terwijl dat in andere landen niet zoo is. Daarom is de Regeering op den verkeerden weg. Ik lees verder:

> „Denemarken. De landketels staan onder geregelde contrôle vanwege den Staat. De kosten hiervan komen in 't algemeen ten laste van 's Rijks schatkist."

Ook in Noorwegen worden de kosten voor een zeer groot deel door den Staat gedekt. In Zweden vindt het onderzoek kosteloos plaats. In Noord-Amerika worden de ketels vanwege den Staat kosteloos geregeld gecontroleerd.

Mijnheer de Voorzitter! Hoe kan de Regeering nu zeggen, dat het in alle andere landen net zoo is, als zij hier voorstelt? Dat is niet zoo!

De Minister heeft getracht mij duidelijk te maken, dat algemeen in onze wetgeving dergelijke diensten beschouwd worden als retributiediensten, maar hij heeft niet geantwoord op de vier voorbeelden, welke ik noemde, die het tegendeel bewijzen.

Ik ben zeer blijde, dat de Minister mij heeft verzekerd, dat de kosten voor de Vleeschkeuringswet zullen worden gedragen door de slagers. Maar ik vind op de begrooting 1923 daarvoor uitgetrokken een post van liefst f 500 000. Ook dat klopt niet!

Wanneer de Minister nu zegt, dat dit de inspectie is, maar niet de keuring, dan doe ik hem opmerken, dat er dan ook bij het Rijkstoezicht slechts een gedeelte op het bedrijf gelegd wordt en niet alles.

Ik heb verder, behalve de bouwpolitie, nog genoemd het Rijksbureau voor onderzoek van handelswaren, ingesteld, opdat de koopers, hier dus het publiek, zekerheid zullen hebben, dat zij geen kat in den zak koopen. Zelfs het onderzoek van monsters geschiedt kosteloos door het Rijk, omdat het een algemeen belang is.

Ik geloof, dat de Regeering zwak staat, waar zij bij dit wetsontwerp niet doet wat in andere Rijken gebeurt, en, omdat het maar een „luttel bedrag is", alles wil afwentelen op het bedrijf. Ik zou dan ook zeer gaarne van den Minister de toezegging willen hooren, dat er een scherp onderscheid zal worden gemaakt tusschen de werkzaamheden, noodig voor het onderzoek en de inspectie, de kosten van politietoezicht, opsporing enz. Ik maak mij sterk, dat wij, alleen dien weg opgaande, tot een compromis zouden kunnen komen.

Met genoegen heb ik van den Minister vernomen, dat hij op mijn denkbeeld ingaat, dat, wanneer eventueel de tarieven worden vastgesteld, met de belanghebbenden eerst overleg zal worden gepleegd. Ik zal mij echter, wat betreft de door mij verlangde bindende toezegging in zake de verdeeling der lasten, bij het uitbrengen van mijn stem over dit ontwerp nader beraden, in verband met het antwoord van den Minister.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Was het oorspronkelijk niet mijn plan om op dit onderwerp terug te komen, zoo heeft de Minister mij hiertoe wel genoodzaakt.

De Minister is ten slotte met dit zwaar geschut gekomen, dat hij gezegd heeft: als gij dat niet aanvaardt, dan moeten deze gelden gezocht worden op een anderen post, b.v. op de volksgezondheid.

Ik kom tegen dit terrorisme, tegen dit dreigement, op. Het zou wat moois zijn, wanneer wij niet vrij waren onze stem al of niet te geven aan een wetsontwerp en wanneer er met den stok achter de deur gezegd werd: als gij dat niet slikt, dan zal er op posten, die u waarschijnlijk nog vrij wat nuttiger voorkomen, bezuinigd moeten worden.

Dat is geen overleg plegen met de Staten-Generaal. Dat moet de Minister maar eens probeeren in den Ministerraad en zien of de Ministers van Oorlog en Marine onder den indruk komen van dergelijke dreigementen. Ik geloof er niets van! Die zullen eenvoudig zeggen: mijn oorlogsschip, mijn vliegmachines en kanonnen moet ik hebben en gij moet dat geld maar op een andere manier zien te vinden. Wanneer straks bij de quaestie van monumentenzorg b.v. blijkt, dat

(Schaper e. a.)

de monumenten onderhouden moeten worden, willen zij niet in puin vallen, dan zou de Minister evengoed kunnen zeggen: wij moeten dat nu maar intrekken, anders gaat dat ten koste van de volksgezondheid, van tuberculosebestrijding of iets dergelijks.

Als dat mogelijk was, dan zou men niets meer kunnen verdedigen. Wij moeten voor volksgezondheid een behoorlijke som uittrekken, maar wij hebben het recht en den plicht om deze zaak zelfstandig te onderzoeken en na te gaan, of deze kosten, die nu sinds tientallen van jaren te recht gedragen worden door den Staat, nu in deze tijden van malaise op de industrie gelegd moeten worden.

Wanneer men dezen weg opgaat, ik herhaal het, dan zullen alle maatregelen van publiek belang, gelijk deze zijn, in de toekomst drieddubbele oppositie ondervinden.

Belanghebbenden moeten in vele opzichten daaraan medebetalen, daaraan is nu eenmaal niets te doen. En ik houd vast, dat het hier een zaak is van algemeen belang, en dat daarvoor deze wet er gekomen is, doch dat het nu niet de tijd is om van het tot nu toe gevolgde systeem af te wijken.

De Minister zegt, meen ik: het gaat slechts om 1/4 cent per arbeider, maar wat beteekent dat? De kosten komen bij elkaar. Al is dat zoo, dan geldt hier het voorbeeld van den patiënt, die geen kik had gegeven toen zijn been werd afgezaagd, doch schreeuwde toen de professor hem met een speld stak, en toen hem hierop werd gewezen, zeide: ja, maar dat steken met den speld hoort er niet bij! Dit hoort er niet bij.

Deze wet is een plagerij voor de industrie en die ongelukkige 2½ ton, die de Staat steeds voor zijn rekening heeft genomen, moeten nu maar voor zijn rekening blijven.

De Minister heeft dit vergeleken met een varken, dat bij verkoop gewogen wordt en b.v. minder gewicht blijkt te hebben, en voor welke weging ook wordt betaald. Maar dit komt dan slechts ten nadeele van 1 persoon, den kooper, maar hier geldt het een algemeen belang, de veiligheid van arbeiders, van ambtenaren, werkgevers en publiek, en dus is hier meer rechtsgrond aanwezig om den Staat de kosten te laten betalen.

De heer Gerretson heeft zich, naar ik geloof, er over beklaagd, dat het kluitje, waarmede hij in het riet gestuurd is, niet dik genoeg is. Het moet nu wat anders gezegd worden, maar hij heeft zich reeds bereid verklaard om er vóór te stemmen. Wij zullen daarover geen traan storten; wil die geachte spreker dat doen, laat hij dan zijn gang gaan. Alles gehoord en overwogen, kunnen wij echter onze stem aan dit wetsontwerp niet geven.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb met eenige verwondering gehoord, dat de heeren zich volkomen ten onrechte beroepen op de gegevens, die ik zelf heb medegedeeld omtrent de verschillende landen betreffende deze retributieheffing. Onder andere heeft de heer Staalman gezegd, dat men in Amerika niets heeft te betalen, dat daar alles voor rekening van den Staat komt. Hij heeft hoogstwaarschijnlijk niet gelezen hetgeen op blz. 5 van de Memorie van Antwoord staat. Daar staat, dat in eenige Staten als New-York en Pennsylvania 10 dollar, niet per keuring, maar als retributie per jaar moet betaald worden. Hoe kan de heer Staalman nu zeggen, dat die keuring in Amerika heelemaal voor rekening van den Staat komt en de industrie daar niets te betalen heeft?

De heer Gerretson heeft gezegd, dat in Engeland de inspectie geheel kosteloos was. Ja, Mijnheer de Voorzitter, maar daar heeft men alleen de inspectie en is de keuring van de stoomketels bij particulieren.

De keuring heeft daar plaats door de verzekeringsmaatschappijen, die er zelf ook belang bij hebben en de kosten natuurlijk in de premie terugvinden. Ik ben er van overtuigd, dat wanneer hier de inspectie bij den Staat zou zijn en de keuring zou geschieden door particulieren, de industrie veel duurder uit zou zijn dan bij deze inspectie het geval is.

Mijnheer de Voorzitter, ik wil hieraan toevoegen, dat het mij in de vier jaren, dat ik nu de eer heb aan het hoofd van het Departement van Arbeid te staan, getroffen heeft, dat ik over deze inspectie van de zijde van de industrie

(Minister **Aalberse e. a.**)

nooit een, ook niet de minste, klacht heb gehoord, integendeel, dat deze inspectie ten voorbeeld wordt gesteld, wanneer er klachten zijn over andere ambtenaren. Men zegt van deze ambtenaren, dat het prettige menschen zijn om mede te werken, dat zij het werk gemoedelijk, huiselijk en goed doen.

Mijnheer de Voorzitter, dat is de algemeene opinie.

Wanneer men dus het Engelsche stelsel zou willen, waarbij de kosten van de keuring komen voor de industrie en de zuivere inspectie zal blijven voor rekening van den Staat, geloof ik, dat de heer Gerretson zich volkomen vergist in de financieele resultaten, die daarmede bereikt zouden worden. Ik geloof, dat het buitengewoon weinig zou verschillen met wat ik nu voorstel. Ik heb echter de toezegging gedaan na te gaan hoe groot het verschil is en met mijn ambtgenoot van Financiën te overleggen of wij bij de vaststelling van de retributie daarmede rekening zullen houden.

Mijnheer de Voorzitter, ik geloof, dat ik niet beter kan doen dan verder te verwijzen naar wat in de Memorie van Antwoord staat en wat ik in eersten termijn ter verdediging van dit ontwerp reeds heb aangevoerd.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

Artikel I wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Artikel II komt in behandeling.

Onderartikel 28*a* wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 28*b*, luidende:

„Voor de toepassing van het vorige artikel wordt met een eerste onderzoek en beproeving gelijkgesteld:

1°. het onderzoek en de beproeving van een stoomtoestel, dat door een ambtenaar, bedoeld bij artikel 7, in werking is bevonden zonder dat hem op zijn vordering de vereischte akte van vergunning is getoond, en dat op grond daarvan overeenkomstig het bepaalde in het eerste lid van artikel 23 is verzegeld geworden;

2°. het onderzoek en de beproeving van een stoomtoestel, dat kennelijk reeds onderzocht en beproefd is geworden, doch waarvan de herkomst onbekend is;

3°. het onderzoek en de beproeving van een stoomtoestel, waarvoor overeenkomstig het bepaalde krachtens het eerste lid, onder *c*, van artikel 21 de akte van vergunning is ingetrokken geworden."

De heer **Fruytier**: Mijnheer de Voorzitter! Bij artikel 28*b* is schijnbaar geen rekening gehouden met de omstandigheid, die in den vervolge regel zal worden, nl. dat iemand, die een ketel buiten gebruik stelt, intrekking zal verzoeken van de akte van vergunning. Dat was tot nu toe geen usance. Men stelde den ketel buiten gebruik en liet de akte van vergunning doorloopen. Bij de tegenwoordige redactie van art. 28*b*, 3de lid, zullen voor elke nieuwe vergunning, zoodra de ketel opnieuw moet worden in gebruik gesteld, ook de kosten van eerste onderzoek moeten worden betaald. De Minister zegt in de Memorie van Toelichting, dat het de gedachte is, dat voor de inwerkingstelling van den ketel het bedrag schuldig is. Nu kan dat tot zeer groote onbillijkheden leiden. Stel, dat iemand een ketel buiten gebruik stelt en intrekking van de akte van vergunning vraagt, doch den ketel in zijn werkplaats houdt, omdat hij vroeg of laat den ketel weer noodig kan hebben. Nu kan die omstandigheid zich plotseling, kort na de indiening van het verzoek, voordoen. Zal hij dan een bedrag moeten storten voor het onderzoek van den ketel als voor een eerste onderzoek verplicht is, terwijl hij toch dat jaar de retributie heeft betaald?

Nu wil ik den Minister vragen, of het mogelijk is, dat krachtens art. 21 in het stoombesluit een artikel zal worden opgenomen, dat aan deze onbillijkheid te gemoet komt.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid: Mijnheer de Voorzitter! De heer Fruytier heeft een opmerking gemaakt, waaruit zijn bezorgdheid blijkt, vooral voor het geval iemand, van wien, op zijn verzoek, de vergunningsakte voor een ketel is ingetrokken, omdat hij een nieuwen ketel in gebruik heeft genomen, als hij naderhand tijdelijk den ouden ketel weer eens wil gebruiken, opnieuw de volle retributie moet betalen voor de ketelkeuring.

Ik heb deze zaak nauwkeurig onderzocht en meen den heer Fruytier volkomen gerust te kunnen stellen.

Naar mijn meening zal alleen wanneer een geheel nieuwe, volledige keuring noodzakelijk is, dus ook de waterpersing, het volle bedrag opnieuw worden geheven, maar niet wanneer slechts even zal behoeven nagekeken te worden, of de ketel nog in orde is.

Intusschen zal ik doen nagaan, of misschien nog het een of ander artikel moeilijkheden zou kunnen opleveren, en zoo ja, dan zal ik deze door wijziging van het stoombesluit ondervangen.

Zooals ik echter op het oogenblik de zaak meen te kunnen overzien, geloof ik niet, dat dit noodig zal zijn en de zaak loopen zal, zooals de geachte afgevaardigde wenscht.

De beraadslaging wordt gesloten en artikel 28*b* zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De artikelen 28*c* en 28*d* worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Art. 28*e*, op verzoek van den heer Dresselhuys in stemming gebracht, wordt met 45 tegen 34 stemmen aangenomen.

Vóór hebben gestemd de heeren van de Bilt, van Sasse van Ysselt, Beumer, van den Heuvel, Bulten, Suring, Smeenk, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Moerel, Fleskens, Ament, Kuiper, Zijlstra, Engels, Heukels, Schouten, Stulemeijer, Weitkamp, Fruytier, Knigge, Rutgers van Rozenburg, van Vuuren, Deckers, de Monté ver Loren, de Wilde, Feber, Wintermans, Hermans, Kersten, mejuffrouw Katz, de heeren van Schaik, Rutten, van Rijzewijk, Snoeck Henkemans, van Dijk, Bongaerts, H. Colijn, van Rijckevorsel, Duymaer van Twist, Juten, van der Molen, Scheurer, Michielsen, van der Voort van Zijp en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Brautigam, Krijger, Hugenholtz, Bakker, Gerretson, Bierema, Staalman, mejuffrouw Westerman, de heeren IJzerman, Visser van IJzendoorn, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Troelstra, Duys, mejuffrouw van Dorp, de heeren van der Waerden, Braat, Dresselhuys, Boon, J. ter Laan, Sannes, van Zadelhoff, Vliegen, K. ter Laan, Oud, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Kleerekoper, van den Tempel, Marchant, van Rappard, Ebels, van Braambeek, Hiemstra, Ter Hall en Schaper.

Beraadslaging over artikel 28*f*, luidende:

„1. De storting van het bedrag, bedoeld in artikel 28*a*, geschiedt tegen kwijting ten kantore van een der ontvangers der accijnzen.

2. Het bedrag, bedoeld in artikel 28*d*, wordt voldaan op de wijze, aan te geven in den in dat artikel bedoelden algemeenen maatregel van bestuur.

3. Het ingevolge artikel 28*e* verschuldigde wordt tegen kwijting voldaan ten kantore van den ontvanger der accijnzen over de woonplaats van den gebruiker van den stoomketel of, indien deze geen bekende woonplaats in Nederland heeft, ten kantore van den ontvanger der accijnzen te 's Gravenhage. Voor naamlooze vennootschappen, coöperatieve of andere, al dan niet rechtspersoonlijkheid bezittende, vereenigingen of stichtingen wordt als woonplaats voor de uitvoering dezer bepaling de zetel van de naamlooze vennootschap, vereeniging of stichting aangemerkt. De ontvanger zendt aan den gebruiker van den stoomketel eene kennisgeving, houdende

(Fruytier e. a.)

opgaaf van het door hem verschuldigde, van den stoomketel waarvoor en van het tijdvak waarover het bedrag wordt geheven. Die kennisgeving bevat tevens de uitnoodiging het verschuldigde te voldoen binnen een te stellen termijn, die niet korter mag zijn dan een maand na den dag der toezending der kennisgeving. Bij gebreke van betaling binnen den gestelden termijn zijn de bepalingen van toepassing, die in dat geval gelden voor de invordering der accijnzen, met dien verstande, dat de executoirverklaring van het op te maken dwangbevel zal geschieden door den rechter van het kanton, waarin het ontvangkantoor der accijnzen is gelegen, alwaar het verschuldigde moet worden betaald.",

waarop door de heeren Fruytier, van Dijk, Deckers, van Voorst tot Voorst en van Schaik zijn voorgesteld drie amendementen (Stuk n°. 3, I, II en III), strekkende om:

uit het eerste lid te doen vervallen de woorden: „tegen kwijting";

uit het derde lid, eersten volzin, evenzeer te doen vervallen de woorden „tegen kwijting", en

uit het derde lid te doen vervallen den tweeden volzin.

De heer **Fruytier** verkrijgt het woord tot toelichting van de amendementen en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De eerste twee amendementen hebben ten doel om, zooals reeds in de toelichting is medegedeeld, het mogelijk te maken, dat de betaling van de retributie ook kan geschieden door den post-chèque- en girodienst. De redactie van het artikel, zooals het op het oogenblik luidt en waarin is opgenomen het woord: „tegen kwijting", verzet zich tegen een dergelijke wijze van betaling. Ik heb daarom gemeend te moeten voorstellen bij amendementen deze woorden te laten vervallen en ik hoop dat de Minister, die toch ook geen bezwaar zal hebben tegen die wijze van betaling, tegen mijn amendementen geen bezwaar zal maken.

Wat betreft het derde amendement, wil ik wijzen op wat in art. 3 van de wet staat, nl. de definitie, wie als gebruikers van een stoomtoestel worden aangemerkt. Nu blijkt, dat nooit een naamlooze vennootschap of een vereeniging gebruiker kan zijn, maar dat het hoofd of de bestuurder van de onderneming de gebruiker is. Het is dus overbodig om de woonplaats van een naamlooze vennootschap aan te wijzen, omdat die geheel buiten het verband van de wet staat.

Voorgesteld door vijf leden, maken deze amendementen van rechtswege een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid: Mijnheer de Voorzitter! Aangezien ik voor mij geloof, dat de wijzigingen, door de voorstellers aangebracht, inderdaad verbeteringen zijn en die wijzigingen bij de Kamer geen bestrijding ondervinden, heb ik de eer deze drie amendementen over te nemen.

Aangezien de amendementen van den heer **Fruytier c. s.** (Stuk n°. 3, I—III) door de Regeering zijn overgenomen, maken zij als zoodanig geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De **Voorzitter**: Ik verzoek de Commissie van Rapporteurs haar oordeel over deze Regeeringswijzigingen te willen mededeelen.

De heer **de Monté ver Loren**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs heeft tegen deze Regeeringswijzigingen geen bezwaar.

De beraadslaging wordt gesloten en het gewijzigd artikel 28*f*, thans luidende:

„1. De storting van het bedrag, bedoeld in artikel 28*a*, geschiedt ten kantore van een der ontvangers der accijnzen.

2. Het bedrag, bedoeld in artikel 28*d*, wordt voldaan op de wijze, aan te geven in den in dat artikel bedoelden algemeenen maatregel van bestuur.

3. Het ingevolge artikel 28*e* verschuldigde wordt voldaan ten kantore van den ontvanger der accijnzen over de woonplaats van den gebruiker van den stoomketel of, indien deze geen bekende woonplaats in Nederland heeft, ten kantore van den ontvanger der accijnzen te 's Gravenhage. De ontvanger zendt aan den gebruiker van den stoomketel eene kennisgeving, houdende opgaaf van het door hem verschuldigde, van den stoomketel waarvoor en van het tijdvak waarover het bedrag wordt geheven. Die kennisgeving bevat tevens de uitnoodiging het verschuldigde te voldoen binnen een te stellen termijn, die niet korter mag zijn dan een maand na den dag van toezending der kennisgeving. Bij gebreke van betaling binnen den gestelden termijn zijn de bepalingen van toepassing, die in dat geval gelden voor de invordering der accijnzen, met dien verstande, dat de executoirverklaring van het op te maken dwangbevel zal geschieden door den rechter van het kanton, waarin het ontvangkantoor der accijnzen is gelegen, alwaar het verschuldigde moet worden betaald.",

zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel 28*g*, luidende:

„De in het eerste lid van artikel 28*f* bedoelde kwijting moet aan den Minister van Arbeid worden overgelegd. Zoolang die overlegging niet heeft plaats gehad, wordt tot een eerste onderzoek en beproeving van een stoomtoestel van Regeeringswege niet overgegaan.",

waarop door de heeren Fruytier, van Dijk, Deckers, van Voorst tot Voorst en van Schaik is voorgesteld een amendement (Stuk n°. 3, IV), strekkende om den eersten volzin aldus te lezen:

„Aan den Minister van Arbeid moet een bewijs worden overgelegd, waaruit blijkt, dat de in het eerste lid van artikel 28*f* bedoelde storting is verricht."

De heer **Fruytier** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Toelichting van dit amendement is, in verband met hetgeen ik zooeven naar aanleiding van de amendementen 1 en 2 heb gesproken, niet noodig. Het beoogt niets anders dan een wijziging in verband met de zooeven aangenomen wijzigingen.

Voorgesteld door vijf leden, maakt dit amendement van rechtswege een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb de eer, ook dit amendement over te nemen.

Aangezien ook dit amendement door de Regeering is overgenomen, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De **Voorzitter**: Ik verzoek de Commissie van Rapporteurs haar oordeel over deze Regeeringswijziging te willen mededeelen.

De heer **de Monté ver Loren**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs heeft tegen deze Regeeringswijziging geen bezwaar.

De beraadslaging wordt gesloten en het gewijzigd artikel 28*g*, thans luidende:

„Aan den Minister van Arbeid moet een bewijs worden

68. Wijziging en aanvulling van de Stoomwet.

(Fruytier e. a.)

overgelegd, waaruit blijkt, dat de in het eerste lid van artikel 28*f* bedoelde storting is verricht. Zoolang die overlegging niet heeft plaats gehad, wordt tot een eerste onderzoek en beproeving van een stoomtoestel van Regeeringswege niet overgegaan.",

zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel 28*h*, luidende:

„Onverminderd het bepaalde in artikel 3 wordt men voor de toepassing van artikel 28*e* geacht in elk geval gebruiker van een stoomketel te zijn, zoolang men voor dien ketel een akte van vergunning op zijn naam heeft staan of, indien men intrekking der akte verlangt, zoolang men een daartoe strekkend verzoek niet heeft ingediend.",

waarop door de heeren Fruytier, van Dijk, Deckers, van Voorst tot Voorst en van Schaik is voorgesteld een amendement (Stuk n°. 3, V), strekkende om het artikel als volgt te lezen:

„Onverminderd het bepaalde in artikel 3 wordt voor de toepassing van artikel 28*e* als gebruiker van een stoomketel aangemerkt degene, op wiens naam de akte van vergunning is geplaatst.
Zoolang hij niet schriftelijk aan den Minister van Arbeid een verzoek tot intrekking der akte heeft ingediend, blijft hij als gebruiker aangemerkt."

De heer **Fruytier** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! In de Stoomwet wordt nergens gezegd tot wien men het verzoek moet richten, wanneer de intrekking van een akte van vergunning plaats heeft. Wel is het logisch, dat men zich in dat geval moet richten tot dengene, die de akte heeft verleend, maar ik vind het duidelijker, dat in de wet de man wordt aangewezen, tot wien een dergelijk verzoek moet worden gericht. Ik heb daarom voorgesteld den Minister van Arbeid daarvoor aan te wijzen. Het is te meer noodig, omdat het een quaestie geldt van verschuldigde of niet verschuldigde retributie, dat men weet tot wien men zich heeft te richten.
Wat verder de door mij voorgestelde redactiewijziging aangaat, deze heeft alleen verduidelijking ten doel, opdat vaststaat, dat hij, op wiens naam de akte staat, zelf het verzoek tot intrekking moet doen.

Voorgesteld door vijf leden, maakt het amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Aalberse,** Minister van Arbeid: Mijnheer de Voorzitter! Ook tegen dit amendement heb ik geen bezwaar, maar alleen zou ik den voorstellers in overweging willen geven om in het eerste lid te lezen „gesteld" in plaats van „geplaatst"; dat is meer overeenkomstig het gewone spraakgebruik.

De **Voorzitter:** Neemt de heer Fruytier de wijziging, hem door den Minister aan de hand gedaan, namelijk om het woord „geplaatst" te vervangen door „gesteld", over?

De heer **Fruytier:** Ja, Mijnheer de Voorzitter!

De **Voorzitter:** Neemt de Minister dan nu het gewijzigde amendement over?

De heer **Aalberse,** Minister van Arbeid: Ja, Mijnheer de Voorzitter!

Aangezien het gewijzigd amendement van den heer Fruytier c. s. door de Regeering is overgenomen, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De **Voorzitter:** Ik verzoek de Commissie van Rapporteurs haar oordeel mede te deelen over de wijziging, welke door de Regeering in het ontwerp van wet is gebracht.

(Voorzitter e. a.)

De heer **de Monté ver Loren,** voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Bij de Commissie bestaat daartegen geen bezwaar.

De beraadslaging wordt gesloten en artikel 28*h*, thans luidende:

„Onverminderd het bepaalde in art. 3 wordt voor de toepassing van art. 28*e* als gebruiker van een stoomketel aangemerkt degene, op wiens naam de akte van vergunning is gesteld.
Zoolang hij niet schriftelijk aan den Minister van Arbeid een verzoek tot intrekking der akte heeft ingediend, blijft hij als gebruiker aangemerkt.",

zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De artikelen 28*i* en 28*j* worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel 28*k*, luidende:

„De artikelen 28*a* en 28*f*, eerste lid, vinden overeenkomstige toepassing ten aanzien van het onderzoek en de beproeving van stoomtoestellen, die buiten het Rijk in Europa zullen gebruikt worden of waarvan de bestemming nog onbekend is.
Bij de aanvraag om onderzoek of beproeving van zoodanig toestel moet de in het eerste lid van artikel 28*f* bedoelde kwijting worden overgelegd.",

waarop door de heeren Fruytier, van Dijk, Deckers, van Voorst tot Voorst en van Schaik een amendement is voorgesteld (Stuk n°. 3, VI), strekkende om het tweede lid te lezen als volgt:

„Bij de aanvraag om onderzoek of beproeving van zoodanig toestel moet het in artikel 28*g* bedoelde bewijs worden overgelegd."

Voorgesteld door vijf leden, maakt het amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Aalberse,** Minister van Arbeid: Mijnheer de Voorzitter! Ik neem ook dit amendement over.

Aangezien het amendement van den heer Fruytier c. s. door de Regeering is overgenomen, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De **Voorzitter:** Ik verzoek de Commissie van Rapporteurs haar oordeel mede te deelen over de wijziging, die door de Regeering in het ontwerp van wet is gebracht.

De heer **de Monté ver Loren,** voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: De Commissie heeft daartegen geen bezwaar.

De beraadslaging wordt gesloten en het gewijzigd artikel 28*k*, thans luidende:

„De artikelen 28*a* en 28*f*, eerste lid, vinden overeenkomstige toepassing ten aanzien van het onderzoek en de beproeving van stoomtoestellen, die buiten het Rijk in Europa zullen gebruikt worden of waarvan de bestemming nog onbekend is.
Bij de aanvraag om onderzoek of beproeving van zoodanig toestel moet het in artikel 28*g* bedoelde bewijs worden overgelegd.",

zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Artikel II (aanhef en § 4 in haar geheel) wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

62. Vreedzame bijlegging van geschillen over arbeidsaangelegenheden.

(Voorzitter e. a.)

De artikelen III en IV en de beweegreden worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: In den zin, die op de beweegreden volgt, staat in het gedrukte exemplaar van het ontwerp van wet „den Staten-Generaal" in plaats van „der Staten-Generaal". Dit is een drukfout. Ik heb mij er van overtuigd, dat die fout in het origineele ontwerp niet voorkomt.

Eenige leden, die gestemd hebben tegen artikel 28*e*, deelen mij mede, dat door die stemming de hoofdzaak is uitgemaakt, zoodat zij geen behoefte gevoelen om over het ontwerp van wet in haar geheel stemming te vragen.

Het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

Bepalingen tot bevordering van de vreedzame bijlegging van geschillen over arbeidsaangelegenheden en tot het voorkomen van zoodanige geschillen (62).

De heer **van Dijk**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, brengt het volgende Verslag uit:

In handen der Commissie van Rapporteurs zijn gesteld adressen van:

1°. De Vereeniging van Nederlandsche Werkgevers, houdende bezwaren tegen het ontwerp, wijl er geen grond voor aanwezig is, geen overleg is gepleegd tusschen werkgevers en werknemers, de bemiddeling, hier geboden, onnoodig is, wijl schending van het beroepsgeheim wordt gevreesd en het boekenonderzoek niet gecorloofd zou zijn en niet incidenteel de publiekrechtelijke regeling van het collectief arbeidscontract geschiedt;

2°. De Vereeniging van Tilburgsche Fabrikanten van Wollen stoffen, houdende bezwaren tegen deze uitbreiding der Overheidsbemoeiing met de gevreesde uitbreiding van het aantal ambtenaren, alsmede tegen het voorgeschreven boekenonderzoek. Bovendien ziet zij van deze wet dezelfde mislukking te gemoet als van die op de Kamers van arbeid;

3°. De Alg. R.-K. Werkgeversvereeniging, welke in het algemeen groot bezwaar heeft tegen het ontwerp, doch welke ten sterkste opkomt tegen het gedwongen boekenonderzoek;

4°. De Kamer van arbeid voor de Bouwbedrijven, te Rotterdam, welke betoogt, dat de gebondenheid der bestaande wet aan de ruime ontplooiing van den arbeid der Kamers van arbeid heeft in den weg gestaan, waardoor de geringe resultaten zijn verkregen, waar de Memorie van Toelichting op wijst. In plaats van aan die gebondenheid te gemoet te komen, worden genoemde Kamers in haar werk door dit ontwerp nog meer beperkt.

De Commissie van Rapporteurs merkt op, dat inmiddels een wet tot opheffing dier Kamers is aangenomen;

5°. De Kamer van arbeid voor de Winkel- en de Grossiersbedrijven, te Leiden, met betuiging van instemming aan het adres van de Kamer van Arbeid voor de Bouwbedrijven, te Rotterdam;

6°. Het Verbond van Nederlandsche Fabrikantenvereenigingen, wiens bezwaar zich voornamelijk wendt tegen de gedwongen enquête en het verplichte boekenonderzoek.

De Commissie van Rapporteurs stelt voor, deze adressen neder te leggen ter griffie, ter inzage van de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Boon**: Mijnheer de Voorzitter! Dit ontwerp is door den Minister van Arbeid ingediend in 1920, toen op sociaal-economisch en politiek terrein onder den invloed van

(Boon.)

den na-oorlogschen toestand met de reëele verhoudingen in het bedrijfsleven niet dermate werd rekening gehouden als thans het geval is of althans behoort te zijn. Dit ontwerp draagt dan ook den stempel van den tijd van zijn geboorte, en daarom mag het verwondering baren, dat dit Kabinet het ontwerp, zij het met eenige wijzigingen van ondergeschikt belang, weer heeft ingediend.

In de beweegreden van het ontwerp lezen wij, dat het wenschelijk is bepalingen vast te stellen tot bevordering van de vreedzame bijlegging van geschillen over arbeidsaangelegenheden en tot het voorkomen van zoodanige geschillen.

De Minister nu heeft in de Eerste Kamer in 1920 betoogd, dat hij zich slechts geroepen achtte aan de uit de vrije samenleving opkomende vrije krachten vorm te geven. Hij wilde dus niet kunstmatig ingrijpen met studeerkamerstelsels, maar alleen vorm geven aan datgene, wat in de vrije maatschappij in embryonalen vorm is geboren. Is dat nu hier het geval? Dan wil ik wel zeggen: neen; wij hebben hier een van boven komende ambtelijke regeling, waaraan het maatschappelijk leven zich maar zal hebben aan te passen.

Dat dit zoo is, blijkt niet alleen uit het verzet, dat uit vrijzinnige kringen komt tegen de wijze, waarop de Regeering deze materie regelen wil, maar b.v. ook uit verzet van het bestuur der Algem. R.-K. Werkgeversvereeniging, blijkens haar request aan deze Kamer, en van het N. V. V., dat reeds in April 1921 in een vergadering van de bij het Verbond aangesloten vakbonden besloot de Kamer te verzoeken het ontwerp niet aan te nemen.

Wanneer zoowel van werkgevers- als van werknemerszijde dergelijke uitingen komen, kan toch bezwaarlijk worden gezegd, dat dit ontwerp slechts omvat dat, wat bij de groepen leeft.

De Minister heeft gelukkig niet de dwingende of halfdwingende stelsels van Australië of Canada gevolgd. Het verstgaande, Australië, waarin de Overheid de bevoegdheid heeft om ter voorkoming en beslechting van geschillen aan partijen de arbeidsvoorwaarden op te leggen. Het tweede, type-Canada, waar de partijen niet tot staking of uitsluiting mogen overgaan, zoolang niet het geschil aan een Raad van verzoening en onderzoek is onderworpen en deze zijn beslissing heeft genomen.

Wanneer wij zien, dat het stelsel van verplichte arbitrage in Australië, vooral den laatsten tijd, schipbreuk heeft geleden, dan mogen we althans dankbaar zijn, dat niet een van die stringente stelsels is gekozen.

Maar ook het nu voorgestelde stelsel zal m. i. niet aan de verwachting beantwoorden, omdat er alléén kans op succes bestaat, wanneer bij beide partijen de behoefte wordt gevoeld een gerezen conflict tot oplossing te brengen, en in dat geval is een organisatie van Overheidswege, zooals in het ontwerp is voorgesteld, verkeerd, omdat dan de gewenschte bemiddelaar, dat is de persoon, die het volle vertrouwen van beide partijen heeft en die volkomen op de hoogte is van de strijdpunten van het geschil, kan worden aangewezen door de partijen zelf.

Hoe lost nu dit ontwerp de zaak op? Het land zal in districten worden verdeeld en Rijksbemiddelaars zullen worden aangesteld.

Wat zullen dat voor phenomenen zijn? Want het is duidelijk, dat wie geschikt voor het eene conflict, het nog niet is voor het andere, terwijl voorts tal van personen bij een der partijen reeds in een al of niet verdiende reuk staan van vooropgezette opinie omtrent bepaalde economische aangelegenheden.

Gesteld deze vaste phenomenen worden gevonden, dan komen de werkzaamheid en de kostenquaestie.

In art. 53 staat, dat de Rijksbemiddelaars slechts een schadeloosstelling zullen ontvangen, zoodat zij dus hun werk moeten zoeken en zullen bezoldigd worden naar mate van de geschillen, die zij entameeren. Dit is een gevaarlijk geldelijk belang bij het ingrijpen van geschillen.

Maar voorts: wanneer werkelijk beteekenis aan het instituut is verbonden, zullen in vele gevallen, speciaal in een tijd van economische schokken, waarvan het einde nog

(Boon.)

niet is te voorzien, groote kosten noodig zijn. Stenografische verslagen, vast personeel, nieuwe ambtenaren. De Minister zegt hoogstens f 40 000 noodig te hebben. Ik sta er sceptisch tegenover. Niets gedijt sneller dan ambtenarenaanwas. Ik voorzie, dat tonnen nutteloos zullen worden besteed.

Wanneer de Regeering nu meent, door het instellen van een nieuw ambtenarendom een stap nader te komen tot oplossing van arbeidsgeschillen, dan lijkt mij dat te optimistisch gezien.

Wij moeten geen ambtenaren, geen vooraf aangewezen personen hebben. Asquith, de man, die gedurende tal van jaren zelf met vrucht is geroepen, arbeidsgeschillen op te lossen, schrijft in ,,Industrial problems and disputes'', dat de allerhoogste eischen aan een bemiddelaar moeten worden gesteld, waaraan slechts weinigen voldoen. Vooreerst de psychologische quaestie: het inzicht, de takt, het kiezen van het juiste moment, het begrip van de mentaliteit der partijen, bovendien de kennis der technische geschilpunten. Wanneer ik dat overweeg, dan huiver ik voor ,,districten'' en ,,ambtenaren''.

Wanneer eenig land afkeerig is van bureaucratie, dan is het Nederland en van boven aangeboden diensten worden hier zelden gewaardeerd. Daaruit is ook te verklaren de mislukking der bemiddeling door de Kamers van arbeid, zooals die in hoofdstuk 5 van de Wet op de Kamers van arbeid was neergelegd. Een zelfde mislukking voorzie ik hier.

Wanneer in een geschil, op het juiste moment, een hoogstaand arbiter, die zich vooruit vergewist of hij welkom is bij beide partijen, optreedt, kan dat vruchtbaar zijn, maar men moet niet te voren een ambtenaar aanwijzen.

Dit zijn bezwaren, die bij mij niet licht wegen, maar daaraan zou wellicht nog zijn te gemoet te komen en ik zou gematigd onverschillig tegenover het ontwerp kunnen staan, wanneer inderdaad groote prijs op de totstandkoming dezer regeling werd gesteld. Maar zeer ernstige bezwaren heb ik tegen § 4, waarin de z.g. enquête wordt behandeld, welke in strijd is met het door den Minister blijkens de Memorie van Toelichting gehuldigd beginsel van vrijheid van partijen.

Aan de enquête-commissie worden ingrijpende bevoegdheden gegeven en zelfs kan tot publicatie van de door het onderzoek aan het licht gekomen gegevens worden overgegaan.

Deze paragraaf kan in werking treden, wanneer het initiatief van den Rijksbemiddelaar heeft gefaald.

De Minister benoemt dan bij geschillen boven 300 personen een enquête-commissie. Partijen zijn verplicht de gevraagde informaties te geven, deskundig onderzoek kan worden gehouden en ten slotte kan het resultaat der enquête-commissie worden gepubliceerd. Dit alles kan geschieden tegen den wil van partijen en derhalve komt ook hier het door den Minister gehuldigde beginsel van ,,vrijheid'' in strijd.

Er kan de grootst mogelijke minderheid der commissie zijn, die een andere meening is toegedaan, daarvan blijkt naar buiten niets; het odium komt op één partij te rusten, die, volgens de bewoordingen van art. 46, niet is ingegaan op redelijke eischen.

Ook boekenonderzoek wordt toegestaan. Blijkens de Memorie van Antwoord acht de Minister dit noodig om eventueel aan de hand van gemaakte winsten te kunnen beoordeelen of de arbeidersеischen al of niet redelijk kunnen worden genoemd.

De Minister gaat blijkbaar uit van de stelling, dat de loonen en de overige arbeidsvoorwaarden moeten worden geregeld naar de uitkomsten van het bedrijf. Ware dit even juist, als het nu onjuist is, dan zouden in tijden van Hochkonjunctur zeker vaak hoogere loonen zijn uitgekeerd, maar ik durf nauwelijks te veronderstellen, hoe laag ze dan zouden worden in dezen tijd van malaise, die de geheele industrie doormaakt. Doch de bedrijfsleiding kan de arbeidsverhoudingen niet baseeren op de toevallige uitkomsten van een bedrijf in een bepaald jaar, maar moet rekening houden met den gang van het bedrijf in verleden en toekomst.

Bovendien geven de boeken geen volledig beeld van den toestand van een onderneming en haar ontwikkeling in de naaste toekomst.

(Boon e. a.)

De vraag, of de markt voor grondstoffen een dalende of stijgende tendenz vertoont, of er aanwijzingen zijn, dat het absorptie- en consumptievermogen grooter schijnt te worden, zijn slechts enkele factoren van overwegenden invloed, waarvan uit de boeken niets blijkt. Outsiders kunnen zich daarvan geen beeld vormen in een kort tijdsbestek, en spoed is het hoofdmoment van de regeling. Uit de boeken kan ook niet blijken, of verlaging van loonen binnenkort noodig zal zijn. De betrokkene zal winstcijfers — tot nu toe alleen voor den fiscus toegankelijk — moeten overleggen en fabrieksgeheimen openbaren. Wel is waar vertrouwt de Minister, dat omtrent fabricageprocessen geen mededeeling behoeft te worden gedaan, maar hij neemt het begrip ,,fabrieksgeheim'' te eng. Het gaat niet alleen om procédé's, maar ook om de vraag, waar de afzet geschiedt, waar de inkoop, waar een leveringscontract gesloten is, wie de belangrijke afnemers zijn. Ook al mag daarvan geen mededeeling worden gedaan, de commissie zal toch ondeskundig zijn en dan is zij niet competent of deskundig, maar dan zullen er allicht concurrenten van den ondernemer in moeten zitten. De Minister kan de resultaten van het onderzoek openbaren, maar als er een belangrijk geschil is, zal hij daaraan niet kunnen ontkomen en hij kan niet beoordeelen wat geheim moet blijven in een bepaalde industrie.

De Algemeene R.-K. Werkgeversvereeniging acht deze geheele regeling dan ook zóó funest, dat zij ze zelfs ontoelaatbaar noemt, en ook ik meen, dat de gevolgen zeer bedenkelijk zullen zijn.

Het is op die gronden, dat ik sceptisch sta tegenover den opzet van dit ontwerp, maar dat in het bijzonder § 4 zeer ernstige bezwaren bij mij zal ontmoeten.

De heer **Kuiper**: Mijnheer de Voorzitter! Ik behoor tot die leden van de vorige Kamer, die volgens den aanhef van het Voorloopig Verslag de strekking van dit wetsontwerp toejuichen. Die toejuiching is mijnerzijds gegrond op de poging, die met dit wetsontwerp wordt beoogd, om de arbeidsgeschillen zooveel mogelijk te beperken.

Sinds het Voorloopig Verslag verscheen, nu anderhalf jaar geleden, geloof ik, dat er in de ontwikkeling van de sociaal-economische verhouding aanleiding is, om bij die toejuiching te blijven. Om twee redenen mag dat gezegd worden. Vooreerst hebben wij sindsdien een overzicht gekregen van het aantal arbeidsconflicten in de twee laatste jaren; en de uitbreiding dier conflicten, niet alleen wat aantal, maar ook wat omvang betreft, wijst wel uit, dat er nog meer aanleiding is voor pogingen in den zin van dit wetsontwerp dan anderhalf jaar geleden. De cijfers, daaromtrent door het Centraal Bureau voor de Statistiek verstrekt, bewijzen, dat in 1920 de voorgaande vijfjaarlijksche periode nog is overtroffen. Het aantal verloren arbeidsdagen van 1916 tot 1920 bedroeg 785 000, terwijl het alleen in 1920 bedroeg 1 720 000, in 1921 was dit cijfer 1 306 000. Het vorig jaar was het dus iets minder ernstig dan in 1920, maar in vergelijking met voorgaande jaren toch nog zeer belangrijk.

Deze uitbreiding van het aantal arbeidsgeschillen schijnt mij een pleidooi voor dit wetsontwerp, dat moeilijk te versterken is.

In de tweede plaats pleit voor dit wetsontwerp, dat wij op het oogenblik verkeeren in een sociaal-economischen toestand — en in ons land is die misschien nog ernstiger dan in andere landen van Europa — die het noodig maakt, om het aantal arbeidsconflicten en het verlies ten gevolge daarvan zooveel mogelijk tegen te gaan.

Wij zijn nu in een tijdperk, dat geheel staat in het teeken van bezuiniging. Er wordt over het algemeen sterk bezuinigd, hier en daar op een manier, die meer dan forsch kan heeten. Het komt mij voor, dat in dien toestand gedaan moet worden wat mogelijk is, om het verlies, dat een gevolg is van arbeidsconflicten, zooveel mogelijk te voorkomen. Dat is een evenzeer noodzakelijke bezuiniging als het verlagen van de Staatsuitgaven, omdat daarvan het inkomen van den Staat voor een zeer groot deel afhangt. Immers, voor een deel hangt het van den ongestoorden gang van het

(Kuiper.)

industrieele leven af, of het Nederlandsche volk de lasten behoorlijk zal kunnen blijven dragen.

Naast dat stoffelijk verlies is er bij arbeidsconflicten van eenige beteekenis ook nog een groot zedelijk verlies te dragen en als men dat in geldswaarde zou kunnen uitdrukken, schijnt het mij toe, dat het bedrag nog grooter zou zijn dan het financieel verlies.

Ik zeide zooeven reeds, dat het jaar 1921, wat den omvang van de arbeidsconflicten betreft, een weinig gunstiger was dan het voorgaande jaar 1920. Ofschoon wij daaromtrent op het oogenblik nog niets met zekerheid weten, schijnt het mij niet gewaagd te verwachten, dat dit jaar waarschijnlijk het aantal verloren arbeidsdagen ook weer minder zal zijn dan in het voorgaande jaar. Als ik het verklaren moest, zou ik dat kort kunnen noemen: het gevolg van het feit, dat de sociaal economische toestand langzamerhand hoe langer hoe meer tot het begrip van alle kringen des volks doordringt, en het daardoor gemakkelijker wordt, zich met de sociaal economische feiten te verzoenen.

Daar staat tegenover, dat, ofschoon niemand kan zeggen, hoever dat nog verwijderd is, in elk geval na dezen tijd van depressie er weer zal komen een tijd van opgaande conjunctuur. De manier echter waarop in den laatsten tijd bij de regeling der arbeidsverhoudingen van den kant van de werkgevers wordt opgetreden, geeft mij aanleiding te verwachten, dat straks, als wij in de opgaande conjunctuur komen, het aantal arbeidsconflicten zeer zal toenemen. De brute manier van optreden, die thans herhaaldelijk plaats heeft, zal in de kringen der arbeiders niet zoo gemakkelijk worden vergeten.

Wat voorts de strekking van dit wetsontwerp betreft, schijnt het mij toe, dat de Regeering hier, om te bereiken wat zij zich voorstelde, den meest aanbevelenswaardigen weg heeft gekozen. De strekking berust op vrijwillige, op ongedwongen pogingen tot beslechting van arbeidsgeschillen en dit schijnt mij het meest in overeenstemming met den aard van ons volk en schijnt mij ook aan te passen aan de ontwikkeling, die zich op dit gebied hier heeft voltrokken, ofschoon § 4 van het ontwerp, waarin de enquête geregeld wordt, op die ongedwongen strekking eenige afwijking vertoont.

Naar aanleiding van hetgeen door den voorgaanden spreker is opgemerkt, is het, dunkt mij, gewenscht er op te wijzen, dat de beteekenis van die paragraaf niet moet worden overdreven, want dat er geen directe dwang uitgeoefend wordt, doch het slechts een zedelijke pressie kan heeten.

Wanneer de Regeering van de bevoegdheid, haar in deze paragraaf gegeven, gebruik maakt, schijnt deze zedelijke pressie mij niet te veel, omdat uit de stukken duidelijk is gebleken, dat hier bedoeld wordt de toepassing van een enquêterecht, waaronder vallen arbeidsconflicten, die het algemeen belang in groote mate dreigen te schaden.

Dan heeft de Overheid inderdaad de taak zulks zoo mogelijk te voorkomen en wanneer deze taak wordt verricht onder de uitoefening van moreele pressie, dan geloof ik, dat daarmede de zoo hooggeroemde vrijheid allerminst in het gedrang komt.

Er is gewaarschuwd, met betrekking tot dit wetsontwerp geen overdreven verwachtingen te hebben. Zoo een waarschuwing is altijd goed. Ik behoor ook niet tot de idealisten die verwachten, dat als dit wetsontwerp wet wordt, het inderdaad zoo gemakkelijk zal gaan om ernstige arbeidsconflicten te voorkomen.

Ik wil toegeven, dat als er een andere methode mogelijk was, die misschien de voorkeur zou verdienen, maar ik geloof dat er thans geen andere weg mogelijk is, dan die in dit wetsontwerp wordt aangegeven.

Ik ben voorts overtuigd dat een voorkoming van arbeidsgeschillen minder te vinden is in een wettelijke regeling, zooals wij die nu voor ons hebben, dan wel in een geleidelijke invoering van sociale rechtsverhoudingen, die zullen moeten steunen op de wet. Ik ben reeds meer in de gelegenheid geweest daaromtrent in deze Kamer mijn meening uiteen te zetten, en ik kan daarnaar verwijzen.

Maar naast op wettelijke gronden rustende sociale rechtsinstituten, met andere woorden naast een meer publiekrechtelijke regeling van het bedrijfsleven, schijnt mij de oplossing vooral gelegen in de zedelijke gesteldheid van de menschen zelf, die de partijen moet beheerschen om wederzijds elkander zoo goed mogelijk te begrijpen en te waardeeren en daardoor zooveel mogelijk conflicten te voorkomen. Dit schijnt mij de meest afdoende weg om op den duur de nadeelige gevolgen, die zoowel op stoffelijk als op zedelijk gebied aan arbeidsconflicten verbonden zijn, te voorkomen. Ik moet echter eerlijk erkennen, dat in den laatsten tijd in dit opzicht geen vooruitgang is waar te nemen.

De oude geest van vrijheid is weer aan het opleven en die opleving berust op den wensch en den drang tot volle uitbuiting van een tijdelijke machtspositie, welke thans over het algemeen door de werkgevers wordt ingenomen.

Welnu, Mijnheer de Voorzitter, dat wordt anderzijds zeer sterk gevoeld, en is uit den aard der zaak weinig geschikt om in de arbeiderskringen een vreedzame mentaliteit op te wekken. Die zedelijke gesteldheid, welke op dien ouden vrijheidsdrang wijst, is het grootste struikelblok op den weg naar de vreedzame regeling van de arbeidsverhoudingen. Als dit niet bijtijds in werkgeverskringen doordringt, zal straks, als de welvaart weer terugkeert, de strijd om de rechtsverhoudingen in het bedrijfsleven en om de verdeeling van de arbeidsresultaten zich in zeer verscherpte mate doen gevoelen.

Mijnheer de Voorzitter! Het leek mij noodig deze gelegenheid niet te laten voorbijgaan, zonder in dit opzicht een waarschuwing te doen hooren tegen het onredelijke en bijkans dolzinnige streven, dat wordt aangewend, om een radicale afbraak te bevorderen van alles, wat in de latere jaren in socialen zin werd opgebouwd. Dat zou allernoodlottigste gevolgen hebben en dat wel voor onze volksgemeenschap in haar geheel.

Bij de waarschuwing tegen overdreven verwachtingen van dit wetsontwerp wordt voorts gaarne verwezen naar de practijk van de Kamers van Arbeid. Men zal echter goed doen, daarbij in het oog te houden de historische oorzaak, waaraan het vrijwel volledige echec van de Kamers van Arbeid moet worden toegeschreven.

In den tijd, dat de wet op de Kamers van Arbeid tot stand kwam, was er van omvangrijke arbeidsconflicten weinig sprake en werd de positie, die wederzijds werd ingenomen, dikwijls overschat. Men leefde toen nog in den tijd van de wilde-stakingsactie eenerzijds en de starre individualistische machtswaan anderzijds. Daarin waren verzoeningspogingen zeer moeilijk en het lag voor de hand, dat zij dikwijls vruchteloos waren. Naarmate dit zich later wijzigde, kwam de wederzijdsche vakbeweging op, die meer en meer tot onderhandelingen kwam. De Minister merkte te recht in zijn Memorie van Toelichting op, dat de geschillen meer en meer een landelijken omvang kregen en er hoe langer hoe meer arbeidsgeschillen kwamen, die niet beperkt bleven tot het district, doch zich over het geheele land deden gelden, en daardoor feitelijk den bevoegdheidskring van de Kamers van Arbeid verre te buiten gingen. Ware de wet op de Kamers van Arbeid tijdig overeenkomstig die ontwikkeling gewijzigd, in dien zin, dat er in plaats van Kamers van Arbeid voor districten, Kamers van Arbeid voor bepaalde bedrijfstakken waren gekomen, dan schijnt het mij toe, ware de mislukking van de Kamers van Arbeid, speciaal verzoeningsraden, niet zoo ernstig geweest dan zij nu werkelijk is.

Voor een zoodanige reorganisatie van de Kamers van Arbeid was het op het oogenblik echter te laat. Deze instellingen hebben haar gezag in zoodanige mate verloren, dat naar nieuwe middelen moest worden omgezien. Omdat dus de Kamers van Arbeid niet op de hoogte van haar tijd zijn gebleven en zich niet hebben aangepast aan de feitelijke wijziging van het industrieele leven, is een verwijzing naar de Kamers van Arbeid, met betrekking tot dit wetsontwerp, niet gegrond.

Wel zijn dus mijn verwachtingen ten opzichte van dit ontwerp niet overdreven, maar toch acht ik het op de aangegeven gronden voor den huidigen toestand en de allernaaste toekomst van het grootste belang, dat het ontwerp tot wet wordt verheven.

Als ik hier mijn denkbeelden omtrent dit ontwerp heb uit-

(Kuiper.)

eengezet, wil ik er toch nog eens aan herinneren, dat de grondslagen, naar ik hoop, in de toekomst door een betere basis zullen worden vervangen.

Ik bedoel, dat de inmenging van de Overheid, van Overheidspersonen of organen, zoo spoedig mogelijk zal plaats maken voor een instituut, samengesteld uit beide partijen, hetwelk de wettelijke bevoegdheid zal hebben om arbeidsgeschillen te voorkomen, eventueel zoo spoedig mogelijk op te heffen en vooral zoodanige regelingen in het bedrijfsleven te treffen, dat het gevaar voor arbeidsconflicten hoe langer zoo meer wordt opgeheven.

Ik weet, dat men een dergelijk instituut niet uit den grond kan stampen, maar het staat bij mij vast, dat het dien weg uit moet.

De toestand van vrijheid, welke het algemeen belang meer en meer in gevaar brengt, schijnt mij binnen afzienbaren tijd onhoudbaar te zullen worden, en daarom hoop ik, dat spoedig op grond van het nieuwe art. 191*bis* van de Grondwet wettelijke regelingen tot stand zullen komen, waardoor o. m. waarborgen tegen arbeidsconflicten zullen gegeven worden.

Het ontwerp geeft mij voorts nog aanleiding een drietal algemeene opmerkingen te maken.

Vooreerst heeft art. 1 de bedoeling, om het Rijk te splitsen in districten en voor die districten aan te stellen bemiddelaars, tenzij een bemiddelaar wordt aangesteld voor een bepaalden bedrijfstak.

In rangorde schijnt mij, naar de bedoeling van de Regeering, de indeeling in districten voor te gaan, en nu schijnt het mij toe, dat de ervaring, opgedaan in de Kamers van Arbeid, voor de Regeering een wegwijzer kan zijn, om bij de uitvoering van de wet het systeem van bemiddeling en bemiddelaars voor de bedrijfstakken zooveel mogelijk regel te doen zijn en voor de bedrijven, waar die regeling niet mogelijk is, het land zoo noodig in een kleiner getal districten te verdeelen.

In de tweede plaats deze opmerking. Naar aanleiding van het Voorloopig Verslag heeft de Regeering ingediend een gewijzigd ontwerp van wet, waarbij in artikel 3 o. m. beperking is gebracht in de bemoeiingen van den Rijksbemiddelaar, in dezen zin, dat het nu zou moeten zijn een conflict waarbij ten minste 50 arbeiders betrokken zijn en niet 25, zooals oorspronkelijk voorgesteld was.

Ik heb tegen deze wijziging geen overwegend bezwaar, maar ik wensch er toch op te wijzen, dat men in het verleden in bepaalde bedrijven herhaaldelijk moeilijkheid heeft gehad met een kleiner aantal werklieden. Het betrof dan niet ondernemingen, waar niet meer dan 50 personen werkzaam zijn, maar het betrof quaesties in speciale groepen, waarvan de groote onderneming meer of minder afhankelijk is. Ik wijs b.v. op quaesties, welke herhaaldelijk in de wollestoffenindustrie zich voorgedaan hebben, op moeilijkheden met de draadmakers, die betrekkelijk gering in aantal zijn, doch wier conflicten een groot deel der betrokken industrie dreigen stop te zetten. Hetzelfde heeft men meermalen gehad in den scheepsbouw met de nagelwarmers, enz. Dat zijn op zich zelf betrekkelijk kleine groepen, maar van hen is de mogelijkheid van doorwerken in een groote onderneming afhankelijk.

Ik meen nu, dat deze absolute beperking in artikel 3 tot ten minste 50 personen aanleiding kan geven dat, wanneer van de zijde van die kleine groepen quaesties dreigen en dientengevolge eigenlijk een groot conflict voor de deur staat, daarbij de bemoeiing van den Rijksbemiddelaar is buitengesloten.

Ik zou gaarne van de Regeering vernemen, of ik dit goed zie en of zij daarin geen aanleiding vindt om op dit stuk nog een correctie aan te brengen. Ik heb wat dit betreft een amendement ontworpen, maar ik zou eerst van de Regeering willen vernemen, hoe zij daarover denkt.

In de derde plaats komt bij dit wetsontwerp ter sprake de quaestie van het overleggen van bedrijfsrekeningen.

Deze quaestie, waarop ook reeds de voorgaande spreker doelde en waartegen hij zooveel bezwaar scheen te hebben, is voor mij juist aantrekkelijk in dien zin, dat, naar het mij toeschijnt, aan de desbetreffende bepaling zooveel mogelijk toepassing gegeven moet worden.

(Kuiper e. a.)

Ik heb gevoeld de moeilijkheid, welke op dit punt bestaat. Dit wetsontwerp berust geheel en al op den grondslag van vrijwillige arbitrage. Scheidsgerechten kunnen er alleen maar komen, wanneer beide partijen zich met dat scheidsgerecht akkoord verklaren, en het is dus noodig, dat, wil men dat scheidsgerecht mogelijk maken, quaesties als deze zooveel mogelijk buiten geding moeten blijven. Daartegenover staat echter, dat een scheidsgerecht in den regel hoogst moeilijk met kennis van zaken een uitspraak zal kunnen doen als het niet inzage heeft gehad van de bedrijfsrekeningen en van alle gegevens, welke op de productiemogelijkheid betrekking hebben. Voor een gemotiveerde uitspraak van het scheidsgerecht is een overleggen van de bedrijfsrekening en van bescheiden, welke op de bedrijfsmogelijkheid betrekking hebben, feitelijk onmisbaar. Daarom schijnt het mij toe, dat een facultatief-stelling van het overleggen van die bedrijfsrekeningen, zooals in het wetsontwerp wordt voorgesteld, eigenlijk het scheidsgerecht als zoodanig veel van zijn waarde ontneemt.

Ik heb gezocht naar een oplossing, maar ik stuit voortdurend op het feit, dat het scheidsgerecht vrijwillig is, en aangezien ik dus geen oplossing kon vinden, die aan mijn wenschen op dit punt zou kunnen voldoen, heb ik mij daarbij moeten neerleggen. Ik hoop echter, dat de inleving dezer wettelijke regelingen in de verhouding tusschen werkgevers en arbeiders in Nederland het spoedig mogelijk zal maken op dit punt verder te gaan en te bevorderen, dat de scheidsrechterlijke beslissingen, door overlegging van bedrijfsrekeningen, met kennis van zaken worden genomen.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wou, dat ik met dezelfde geestdrift en verheugenis dit wetsontwerp zou kunnen begroeten als bij den vorigen spreker het geval is geweest. Hij is er blijkbaar enthousiast voor en schijnt van de toepassing van dit wetsontwerp toch nog al iets te verwachten.

Mijnheer de Voorzitter! Wie zou niet gaarne willen, dat het aantal stakingen en uitsluitingen, die tegenwoordig plaats hebben, verminderde? Wie zou niet gaarne een eind maken aan die veelvuldige conflicten in de industrie, aan die voortdurende stagnatie in het bedrijf en aan de offers, die daarmee gepaard gaan? De arbeiders zelf in de eerste plaats, Mijnheer de Voorzitter, maar helaas, de arbeiders hebben de stakingen noodig om hun levenspeil te verheffen in tijden van opbloei van de industrie, zij hebben de stakingen noodig om in tijden als deze te waken tegen neerdrukking van dat peil. De werkgevers zijn dikwijls niet vatbaar voor overreding; zij hebben van hun kant in den klassestrijd er belang bij, zooveel mogelijk winst te behalen en zoo weinig mogelijk verlies te lijden en zoo gauw mogelijk den slechten toestand in de industrie te verhalen op de arbeiders; zij schijnen conflicten uit te lokken door loonsverlaging en dringen de arbeiders tot verweer door de uitsluitingen of dwingen hen, zoo noodig zich door stakingen te verzetten. Dat alles is te betreuren.

Wij allen zouden niets liever willen dan harmonie. Het is alleen de vraag of dat bij het tegenwoordige kapitalistische stelsel mogelijk is. Wij allen weten, dat het omgekeerde het geval is en wij hebben den economischen strijd te aanvaarden. Die strijd is er. Maar is er niet al te veel gestaakt? Men kan gerust zeggen: zeer zeker. De arbeiders hebben daarbij offers te brengen; de vakvereenigingen raken uitgeput, vooral ook hun kassen. Het spreekt vanzelf, dat men liever minder stakingen heeft dan vele. Wanneer ik dit toegeef, dan verwacht ik ook, dat toegegeven zal worden, dat dikwijls van de andere zijde stakingen onnoodig, om onmiddellijk winstbejag worden uitgelokt en uitsluitingen worden toegepast, die hoogst onbillijk zijn, dat men lichtvaardig omspringt met de rust in de industrie en in de maatschappij.

Nu is de vraag of een wetsontwerp als het onderhavige in dien toestand verbetering kan brengen. Wij hebben het reeds in de afdeelingen gezegd — in het Voorloopig Verslag vond men er den weerklank van — dat met deze wettelijke regeling ten slotte zeer weinig te bereiken zal zijn. Het is

(Schaper.)

jammer, maar het is zoo, het is in den regel een quaestie van macht. Zijn de arbeiders sterker, dan willen zij hun levenspositie verbeteren, welke altijd nog op een onvoldoend peil staan, ofschoon een deel van de burgerij op hen zoo jaloersch is, omdat zij soms iets meer verdienen, in verband met de hoogte van den levensstandaard. Zij trachten vaak daarbij hun doel te bereiken door het uiterste middel, de staking. Aan den anderen kant trachten de patroons, nu zij in moeilijkheden komen, zooveel mogelijk de lasten op de arbeiders af te wentelen; zij lokken eveneens conflicten uit en gaan ook staken.

Nu hebben op dit oogenblik, te oordeelen naar de toestanden in de industrie, de werkgevers meer macht dan de arbeiders, zij maken daarvan gebruik en winnen stakingen, die zij anders niet zouden hebben gewonnen. De arbeiders moeten zich soms verliezen getroosten. Het is in hoofdzaak de vraag wie de sterkste is. Het gaat om belangengeschillen, rechtsgeschillen zijn in dit wetsontwerp uitgesloten. De strijd wordt gewonnen door dengene, die het sterkst is en die door overmacht iets kan verdienen.

Kan nu deze strijd worden verzacht door de invoering van een wetsontwerp als dit? Het is niet te versmaden, indien de scherpe kanten kunnen worden weggenomen en daardoor de krachten voor iets beters kunnen worden gespaard. Het is alleen de vraag, of dat door dit wetsontwerp kan worden bereikt.

Ik stel voorop, dat met wetten weinig is te bereiken en met ambtelijke bemiddeling waarschijnlijk nog minder. De vraag is of dit wetsontwerp voor ons aannemelijk is, met andere woorden: staat tegenover het goede, dat er in zit, niet eenig kwaad voor de arbeiders, kunnen dezen van de toepassing van een wet als deze geen last en schade ondervinden? En bovendien: hoe staat het met de kosten, aan de uitvoering verbonden? De kosten zullen niet zoo hoog zijn; de Minister schat ze op ongeveer f 40 000. Het zijn niet bepaald ambtenaren, welke er zullen komen, al vertrouw ik het niet erg, hoe lang het zal duren en hoe het zal gaan met het personeel, dat krachtens het 2de lid van art. 1 wordt voorgesteld, want wij weten hoe het dikwijls met ambtelijke bemoeiingen gaat.

Zullen de arbeiders nu last en schade hebben van de toepassing van deze wet, als die toepassing plaats heeft naar den vorm, waarin het wetsontwerp hier ligt? Kunnen door die toepassing struikelblokken op den weg worden gelegd, waardoor de strijd voor de arbeiders moeilijker wordt? Er zitten elementen in het wetsontwerp, waarvan dat te vreezen is. Ik verwacht niets van de oplossing van deze quaestie door bemiddeling van de wet. De heer Kuiper is zeer naïef, als hij naar aanleiding van de statistiek der vele stakingen zegt, dat die statistiek een pleidooi is voor dit wetsontwerp. Het verband begrijp ik niet direct. Of, als er bemiddelingspogingen komen, een staking zal zijn te vermijden, moet nog worden bewezen. Ik beaam dat optimisme allerminst.

Wij krijgen nu een Rijksbemiddelaar. Nu weet iedereen hoe moeilijk het is in elk conflict den juisten man te vinden voor de oplossing van het geschil. Daarop komt het aan, op het vinden van een geschikt, handig, betrouwbaar en niet verdacht man, een persoon, die door zijn verleden en zijn hoedanigheden geschikt is om zulk een zaakje op te knappen; die de menschen gemoedelijk, ik zou zeggen: onder een goede sigaar, bijeen kan krijgen en met hen spreken. Er komt bij, dat als zulk een man dat twee keer gedaan heeft en hij heeft twee keer ten gunste van de eene partij beslist, hij voor den derden keer in de oogen van den ander heeft afgedaan. Dat is zelfs met Ministers en hooge ambtenaren gebeurd. Maar de Rijksbemiddelaar moet en wil toch bemiddelaar blijven, al heeft hij geen salaris en wordt hij betaald per geschil: hij krijgt vacatiegeld Ik wil niet bij voorbaat tegen den ongeboren bemiddelaar hatelijk zijn, alsof hij begeerig zou zijn op geschillen om er wat aan te verdienen, maar hij heeft toch een zekere positie en wenscht die te behouden. En hij dringt zich bij ieder geschil op en presenteert zich daar als bemiddelaar en oefent een zekere moreele pressie uit om tot bemiddelen over te gaan. En de partij die dan weigert krijgt een zeker odium van onwil tot arbitreeren. Zelfs ongeorganiseerde arbeiders kunnen de Rijksbemiddelaar inroepen. Nu zal bemiddeling juist worden aanvaard door de partij, die vreest anders niets te zullen winnen. De heer Kuiper had een en ander moeten leeren uit de jongste sigarenmakersstaking in Noordbrabant, waarbij de Commissaris der Koningin zijn bemiddeling heeft aangeboden, maar de patroons eenvoudig gezegd hebben, dat zij er niets van moesten hebben. Men zal hem alleen nemen wanneer men zich aan een stroohalm wil vastklampen, maar men zal hem van zich werpen wanneer men kans ziet het door machtsgebruik te winnen. Ziedaar het nuchtere feit van weerskanten. Ik verwacht dan ook van dit ontwerp zeer weinig en meen ook dat een paar dingen er uit moeten worden verwijderd. Ten eerste de bepaling, dat ook ongeorganiseerden, als een vakvereeniging in het bedrijf is, bemiddeling kunnen inroepen: een kleine groep van ongeorganiseerden kan daardoor op een organisatie het odium leggen, dat zij niet bemiddelen wil, ook als met bemiddeling het doel niet is te bereiken.

Verder heb ik bezwaar tegen art. 6 in zooverre, dat ik niet wensch, dat de bemiddelaar zich altijd zal kunnen opdringen bij elk geschil.

Die man verslijt zeer spoedig als bemiddelaar. Maar bovendien: hoe komt men aan de geschikte personen? Voor de arbeiders rijst dadelijk de vraag: uit welke klasse, uit welke partij is de bemiddelaar? Een socialist zullen de werkgevers onmiddellijk wraken, een bemiddelaar uit burgerlijke kringen zal de arbeider niet onbevooroordeeld noemen, zoodat hij huiverig is met dezen in zee te gaan. Zoo loopt de bemiddelaar de partijen al dadelijk tusschen de beenen en verzwaart haar taak. Daarom mag de Rijksbemiddelaar in geen geval zich opdringen. Het is beter, dat hij voorstelt, een bemiddelingsraad te nemen, of dat, ingevolge art. 11, een bijzondere bemiddelaar wordt aangewezen; wil één van de partijen dan den Rijksbemiddelaar zelf nemen, dan moet dat natuurlijk mogelijk zijn. Maar van opdringen mag geen sprake zijn.

Nu is deze zaak niet zoo ingewikkeld, dat ik bijv. lange statistieken zou moeten aanhalen over den vakstrijd. Niemand voert dien strijd voor zijn pleizier, uit liefhebberij. Maar uit dit wetsontwerp kan schade ontstaan voor de arbeiders, die toch al de zwakke partij zijn; hun strijd zal er door worden verzwaard.

Het recht van enquête lijkt mij in dit verband wel goed. Te vaak wordt tegen de arbeiders gezegd: ge moet minder verdienen, anders gaat de zaak op de flesch — maar men maakt dat niet voldoende duidelijk. Als echter de situatie beter wordt en de opgang in de industrie komt, wordt niet gezegd: het loon is er weer; neen, dan moet de arbeider opnieuw gaan vechten om wat meer te krijgen. Ook het scheidsgerecht kan in bepaalde gevallen — niet dikwijls — goed werken; het is in elk geval niet te veroordeelen. De Kamers van Arbeid hadden intusschen ook een soort van scheidsgerecht, maar zij hebben geleerd, dat op dit gebied niet veel is te verwachten. Van verzoening is in dit wetsontwerp — en dit is juist — geen sprake; men moet alleen de partijen bij elkaar trachten te brengen en de vraag is, of dit wetsontwerp den socialen vrede meer zal dienen dan de Kamers van Arbeid.

Mijn conclusie is, dat dit ontwerp voor de arbeiders niet begeerenswaardig is. Het hoofdbestuur van het N. V. V. wil er voor het grootste gedeelte bitter weinig van weten; in elk geval willen de georganiseerde arbeiders van de moderne arbeidersbeweging, die er over hebben nagedacht, het wetsontwerp niet zooals het hier ligt.

Wil men er iets aan veranderen in onzen geest, dan zullen wij tegenover dit wetsontwerp niet bepaald afwijzend staan. Wij erkennen, dat het soms goed kan zijn, men weet nooit hoe een koe nog een haas vangt, maar veel hoop op de toepassing er van hebben wij niet.

Men beroept zich wel op Australië, waar de arbeiders geprotesteerd hebben tegen het voornemen der Regeering om de verplichte arbitrage af te schaffen, maar verplicht is deze arbitrage niet — wij zouden ook geen verplichte arbitrage begeeren, want dan worden de moeilijkheden nog veel grooter —, maar die opvatting van de Australische arbeiders pleit volstrekt niet voor dit wetsontwerp. De toestanden in dat land zijn ook niet te vergelijken met de onze. Ik geloof, dat de arbeiders, wanneer het wetsontwerp zoo blijft, daarvan bitter weinig voordeel zullen hebben, maar wel veel last. Ik zal dan

(Schaper e. a.)

ook de verdere behandeling van het wetsontwerp en het antwoord van den Minister afwachten, en daarna zullen wij bij de eindstemming onze stem bepalen.

De heer **Michielsen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb het woord gevraagd om een paar ondergeschikte en korte opmerkingen van specialen aard bij dit wetsontwerp te maken. Aanleiding daartoe heb ik gevonden in het betoog van den geachten afgevaardigde den heer Boon.

De heer Boon ving zijn betoog aan met de opmerking, dat hij kon begrijpen dat de Minister dit wetsontwerp had ingediend in 1920, toen wij nog in een geheel anderen tijd leefden dan nu, maar dat sindsdien de economische inzinking zoodanigen omvang heeft aangenomen, dat nu voor dit wetsontwerp geen redenen meer aanwezig zijn. Ik kan die redeneering niet in het minst begrijpen. Ik zou zeggen: juist wanneer de depressie het ergste is, moeten wij alles aanwenden wat tot een economisch gebruik van de beschikbare arbeidskrachten kan bijdragen. Nu zien wij, de heer Kuiper heeft dat straks al betoogd, in welke belangrijke mate het aantal verloren arbeidsdagen gestegen is. In 1917 gingen verloren 310 000 arbeidsdagen, in 1920 was dat getal gestegen tot 1 720 000. In deze stijging is een krachtig motief gelegen om een poging te doen in den geest als de Minister wil. De heer Boon vraagt mij, of ik denk dat daardoor ook maar één arbeidsdag zal worden gewonnen. Ik ben in dat opzicht veel optimistischer gezind dan de geachte afgevaardigde. Wij zullen moeten afwachten, in hoeverre dit wetsontwerp er in slagen zal het aantal verloren arbeidsdagen te verminderen. De Minister heeft in de Memorie van Toelichting zelf betoogd, dat hij zich geenszins voorstelt, dat dit wetsontwerp alle verlies van arbeidsdagen zal voorkomen, maar als slechts een deel daarvan verdwijnt, zal het wetsontwerp goede diensten bewijzen.

Van verschillende zijden is het bezwaar gemaakt, dat deze regeling een ambtelijke is. Ik kan dat bezwaar onderschrijven en de heer Kuiper heeft te recht gezegd, dat de oplossing van dergelijke geschillen zeer zeker gezocht zal moeten worden in uit het particuliere bedrijfsleven opkomende krachten.

Dat lijkt mij inderdaad de juiste weg, welke in de toekomst zal moeten worden ingeslagen, maar het komt mij voor, dat de situatie, welke daarvoor gevorderd wordt, op het oogenblik nog niet aanwezig is.

Een ander bezwaar van den heer Boon betrof den Rijksbemiddelaar. De Rijksbemiddelaar, aldus betoogde de heer Boon, zal niet geschikt zijn om voor alle bedrijven bemiddelend op te treden. Ik ben dat geheel met hem eens, maar ik geloof, dat in het systeem van den Minister dat bezwaar vervalt. De Minister heeft zich, naar ik meen, gedacht, dat er zullen zijn twee soorten van Rijksbemiddelaars: Rijksbemiddelaars, die werken voor een bepaalde streek, en Rijksbemiddelaars, die werken voor bepaalde bedrijven. Maar juist dit laatste maakt het mogelijk, steeds, althans zooveel mogelijk, over geschikte personen te beschikken. Bovendien is in het gewijzigd wetsontwerp ingelascht een nieuw art. 12, hetwelk het mogelijk maakt, om een bijzonderen Rijksbemiddelaar aan te stellen. Daardoor zal men iemand kunnen krijgen, die voor het onderhavige geschil geacht kan worden de rechte man op de rechte plaats te zijn.

De heer Boon heeft in verband met dien Rijksbemiddelaar een opmerking gemaakt, welke ik met eenige verwondering heb aangehoord. Hij heeft gevraagd, of het geldelijk belang, dat de Rijksbemiddelaar zal hebben bij iedere bemiddeling, geen aanleiding zou kunnen zijn, dat hij veel meer naar voren treedt dan wenschelijk is.

Mijnheer de Voorzitter! Ik vraag, wat de heer Boon zich dan wel van dien Rijksbemiddelaar denkt! Het kan toch niet anders dan de bedoeling zijn, dat de Rijksbemiddelaar zal zijn in zekeren zin een hoogstaand man, een man, die het noodige gezag geniet, en de noodige onafhankelijkheid bezit, om met resultaat bemiddelend te kunnen optreden. Welnu, waar de Rijksbemiddelaar niet anders genieten zal dan waarschijnlijk een klein vacatiegeld, lijkt het mij in Nederland ten eenenmale uitgesloten, dat de gestie van den

(Michielsen e. a.)

Rijksbemiddelaar door dat bedrag zal worden geïnfluenceerd.

De heer Boon heeft verder het kostenvraagstuk naar voren gebracht. Dat is in den tegenwoordigen tijd altijd een dankbaar onderwerp. Wanneer men van een wetsontwerp kan zeggen, dat het geld zal kosten, heeft het uit den aard der zaak al een deel van zijn populariteit ingeboet.

Zeker, dit wetsontwerp zal waarschijnlijk iets kosten, maar in het systeem, dat de Minister heeft opgezet, met de voornemens, welke de Minister geuit heeft in de Memorie van Toelichting, zullen die kosten inderdaad beperkt zijn. Ik zou den heer Boon willen vragen: wanneer op het oogenblik bemiddeling plaats heeft, voortkomend uit het particuliere leven, zijn dan aan die bemiddeling geen kosten verbonden? Dan zijn er toch ook niet te vermijden onkosten!

De heer Boon heeft ook ernstige bezwaren geuit tegen de bevoegdheid tot boekenonderzoek en tot onderzoek van bescheiden, zooals die in het wetsontwerp naar voren komt.

Ik zou daaromtrent een opmerking willen maken, welke rechtstreeks ingaat tegen hetgeen de heer Boon heeft betoogd.

Ik heb nl. ook een bezwaar tegen dit wetsontwerp, maar een bezwaar, dat daaraan juist tegenovergesteld is. Ik mis nl. het recht tot onderzoek van boeken en bescheiden op een punt, waarop ik gaarne dat recht aanwezig zou zien. Wanneer men het wetsontwerp raadpleegt, ziet men in art. 22, dat partijen zich, met medewerking van den Rijksbemiddelaar, kunnen verbinden de geschillen te onderwerpen aan de uitspraak van een scheidsgerecht. In het volgend artikel zien wij, dat van die verbintenis een akte moet worden opgemaakt ten overstaan van den Rijksbemiddelaar en wat die akte zooal moet bevatten. Sub *f* wordt er dan gezegd, dat die akte kan bevatten alle verdere bepalingen, welke partijen, mits onder goedkeuring van den Rijksbemiddelaar, in de akte meenen te moeten opnemen.

Nu bestaat bij mij eenige bezorgdheid, en wel in dezen zin, dat ik van meening ben, dat zeer dikwijls, om niet te zeggen altijd, door partijen zal worden bepaald, dat boekenonderzoek door het scheidsgerecht zal zijn uitgesloten.

In de Memorie van Toelichting wordt door den Minister uitdrukkelijk erkend, dat de bevoegdheid, om een dergelijke overeenkomst te treffen en die in de akte te doen opnemen, aanwezig is.

Alle geschillen, welke men aan het scheidsgerecht zal onderwerpen, zullen geen loongeschillen zijn, maar het ligt voor de hand, de ervaring heeft dit geleerd, dat een groot aantal van die geschillen wel loongeschillen zullen zijn of althans met de loonquaestie in het allernauwste verband zullen staan. Wanneer het regel zal worden, dat boekenonderzoek door het scheidsgerecht uitgesloten zal zijn, zullen wij dus den toestand krijgen, dat het scheidsgerecht over een loongeschil een beslissing moet nemen, terwijl de bevoegdheid tot het onderzoek van de boeken niet bestaat. In dergelijke geschillen zal het herhaaldelijk voorkomen, dat door één der partijen wordt gezegd, dat het onmogelijk is, den looneisch in te willigen op grond van de bedrijfsresultaten, die het inwilligen niet toelaten. Ik vraag mij af, hoe zal het scheidsgerecht in staat zijn in deze een beslissing te nemen, zonder dat het over deze quaestie de noodige gegevens bezit en die gegevens zullen in den regel alleen uit het boekenonderzoek ter beschikking van het scheidsgerecht kunnen komen.

Ik zal op het oogenblik niet met een amendement komen om deze wenschelijkheid, deze verbetering naar mijn meening, in het wetsontwerp aan te brengen, maar wel zou ik gaarne van den Minister vernemen, hoe hij zich in de practijk deze zaak denkt, en hoe het voor het scheidsgerecht, indien het uitsluiten van boekenonderzoek in de practijk ingang zal vinden, mogelijk zal zijn een beslissing te nemen, die op volkomen en voldoende kennis van de feiten berust.

De heer **Bakker**: Mijnheer de Voorzitter! Het is bekend, dat de quaestie van het voorkomen en bijlegging van arbeidsgeschillen reeds lang, en vooral sedert den bedrijfsvrede, min

(Bakker.)

of meer wankel werd, meer en meer urgent werd geacht. Het wetsontwerp, dat nu in behandeling genomen is, is in veel opzichten de vrucht van datgene, wat in sommige volkskringen omtrent dit vraagstuk leefde. Het verschil, dat echter bij het overdenken van het vraagstuk betreffende het voorkomen en bijlegging van arbeidsgeschillen bij verschillende volksgroepen tot uiting kwam, wij denken hierbij aan de verplichte of vrijwillige arbitrage, heeft zeker den Minister er toe geleid, om den meer voorzichtigen weg te kiezen, door een wetsontwerp in het leven te roepen, waarbij op onverplichte, vreedzame wijze arbeidsgeschillen kunnen worden voorkomen en aanwezige geschillen op dezelfde wijze kunnen worden opgelost.

Het doel, dat dus met deze wet beoogd wordt, is ongetwijfeld goed.

De vraag is echter, of door het onderhavige wetsontwerp dit doel zal worden bereikt.

Nu zou ik deze vraag niet gaarne ontkennend willen beantwoorden; in elk geval verdient het toejuiching, dat door de Overheid een poging wordt gedaan, om te trachten daar, waar de bedrijfsvrede verstoord dreigt te worden of reeds verstoord is, deze verstoring te voorkomen of te herstellen. Of de middelen, welke daarvoor dienst moeten doen, practisch en doeltreffend zullen zijn, zal echter moeten worden afgewacht. Oogenschijnlijk lijkt de onderhavige wet in de practijk veel vruchten te zullen afwerpen, en dat wel met weinig kostbare middelen.

Ten eerste lijkt de invoering van den nieuwen titularis, den Rijksbemiddelaar, al zeer eenvoudig. Vast gesalarieerd behoeven dezen niet te worden, enkel bij wijze van toekenning van vacatiegeld zal de vergoeding voor gepresteerde arbeidskrachten kunnen geschieden.

Het is mogelijk, dat de zaak zoo eenvoudig loopt als de Minister zich voorstelt, en dat de werkzaamheden van de Rijksbemiddelaars zeer weinig zullen zijn, doch dan is daarmede ook uitgemaakt, dat er weinig geschillen op het terrein van den arbeid te wachten zijn. Is echter een tegenovergestelde toestand te wachten, dan zullen sommige Rijksbemiddelaars veel werk krijgen, en daarom is het voor mij de vraag, of de te benoemen personen in de toekomst nog niet tot vast bezoldigde Rijksambtenaren zullen moeten worden gemaakt.

Uit het Voorloopig Verslag blijkt het, dat ook sommige leden de taak van den Rijksbemiddelaar niet veelomvattend achten, anders was het onmogelijk, dat slechts voor ons land aan enkele Rijksbemiddelaars werd gedacht. Ik geloof, dat de Minister van een andere meening is, en ik denk met Zijn Excellentie, dat het aantal Rijksbemiddelaars niet te klein mag zijn.

Is de Rijksbemiddelaar er eenmaal, dan dient deze ook het geheele terrein, dat hij heeft te bewerken, te kunnen overzien.

Bovendien dient er ook rekening gehouden te worden met den aard der bedrijven.

Zoo komt het mij voor, dat een Rijksbemiddelaar, die allerlei geschillen moet voorkomen, ook met het bedrijfsleven, waarover hij moet oordeelen, op de hoogte behoort te zijn.

Zoo zou het m. i. van belang wezen, dat bij voorkomende geschillen in het land- en tuinbouwbedrijf deze alleen bijgelegd en voorkomen kunnen worden door een man, die met dit bedrijf op de hoogte is, en eveneens met de mentaliteit van de in dat bedrijf werkzame menschen.

Practische ervaring kan hier meer baat geven dan een groote mate van geleerdheid.

Ik hoop daarom, dat, wanneer deze wet tot uitvoering komt, de Minister niet met het benoemen van enkele Rijksbemiddelaars zal kunnen volstaan, doch rekening zal moeten houden met de vraag, hoe en op welke wijze deze ambten het best tot hun recht kunnen komen, en dan kan het niet anders, of er zullen verscheidene dergelijke titularissen voor ons land moeten worden benoemd.

Wanneer dit het geval is, dan lijkt mij de kostenraming van deze wet al zeer laag.

De Minister denkt dat de uitvoering van deze wet niet

(Bakker e. a.)

meer zal kosten dan de Kamers van Arbeid aan de Rijksschatkist hebben gekost. Indien dit juist mocht zijn, staat het wel vast, dat de Minister denkt, dat er zeer weinig gebruik zal worden gemaakt van de Rijksbemiddelaars en dat van de verschillende instituten, die daaraan kunnen worden vastgehecht, niet veel zal komen.

Als men nagaat, dat bij deze wet allerlei organen in het leven kunnen worden geroepen, zullen alleen dan, wanneer Rijksbemiddelaars er eenmaal zijn en er geen arbeidsgeschillen en stakingen meer voorkomen, de kosten, welke uit deze wet voortvloeien, gering zijn.

Men kan echter moeilijk denken, dat er van de Rijksbemiddelaars een zoodanige suggestieve invloed zal uitgaan, dat na de benoeming reeds alle arbeidsgeschillen zullen worden voorkomen. Wanneer men daarbij nagaat, dat naast de Rijksbemiddelaars en hun personeel, dat, evenals dezen, geen vaste bezoldiging geniet, doch wel vacatiegelden, toch ook ingesteld kunnen worden de bemiddelingsraad en de scheidsgerechten, bovendien bijzondere bemiddelaars, secretarissen en verdere ambtenaren, welke ook beloond moeten worden, dan kan men vooruit wel nagaan, dat de kosten, welke deze wet mee zal brengen, niet zoo heel gering zullen zijn.

Zijn deze kosten niet hooger dan voor de Kamers van Arbeid, dan staat zeker wel vast, dat ook door den Minister wordt verwacht, dat de bij deze wet genoemde personen en instellingen zeer weinig diensten zullen hebben te verrichen. Ik hoop dit met den Minister, want van den bedrijfsvrede in de bedrijven kan men dan verzekerd zijn, en zal het de bij deze wet naar voren gebrachte instellingen wellicht in de toekomst misschien gaan als de Kamers van Arbeid, waarvoor een eervolle begrafenis in het zicht is.

Mijnheer de Voorzitter! Ten slotte wil ik nog enkele vragen aan den Minister doen. In dit wetsontwerp wordt ook den burgemeester een rol toegewezen, nl. om, wanneer er een arbeidsconflict dreigt, hetwelk niet minder dan 50 arbeiders omvat, daarvan onmiddellijk kennis te geven aan den Rijksbemiddelaar.

Ik zou willen vragen of het niet van belang is, dat ook wanneer het conflict van geringeren omvang is, de Rijksbemiddelaar daarover wordt ingelicht, zonder dat deze natuurlijk nog behoeft in te grijpen.

Ik geloof, dat dit zeer zeker gewenscht is, omdat dan de Rijksbemiddelaar, wanneer het conflict zich zou uitbreiden, van den oorsprong daarvan op de hoogte is en deswege gemakkelijker een weg tot bijlegging van dat geschil zal kunnen vinden.

In de tweede plaats zou ik willen vragen, of, waar in deze wet aan de bemiddelingsraden de bevoegdheid wordt verleend openbaarheid te geven van de door hen verrichte werkzaamheden in zake bemiddeling, daarvoor ook noodig is de toestemming van beide partijen, dan wel dat dit zelfs mogelijk is, wanneer geen der beide partijen dit wenschelijk acht.

Eindelijk merk ik op, dat ik mij er over verheug, dat het stelsel van verplichte arbitrage niet in deze wet is neergelegd. In dat geval zou ik mijn stem daaraan niet kunnen geven.

Nu dit evenwel niet het geval is en de wetgever op vreedzame wijze arbeidsgeschillen wenscht op te lossen, wil ik, hoewel mijn verwachtingen ten opzichte van de toepassing dezer wet niet hoog gespannen zijn, toch mijn stem hieraan niet onthouden.

De heer **Marchant**: Mijnheer de Voorzitter! Bij gelegenheid van de staking der havenarbeiders in 1920, waarover ik destijds de Regeering heb geïnterpelleerd, is het gemis van een wettelijke regeling, als ons thans in ontwerp wordt voorgelegd, zeer sterk gevoeld.

Waarom vooral is dit een gemis?

In het Voorloopig Verslag zijn in de tweede moot van paragraaf 1 leden aan het woord, die tegenover dit ontwerp sceptisch waren gestemd, en die sceptische leden laten als hun meening dan volgen:

> „De strijd tusschen kapitaal en arbeid is echter een strijd van macht en hij die de macht heeft zegeviert.

(Marchant.)

> Noch bij de werkgevers, noch bij de arbeiders blijkt, zoo betoogden deze leden, bij gerezen geschillen behoefte te bestaan aan het optreden van derden om deze uit den weg te ruimen. Slechts als de strijd op het doode punt komt, denkt men aan bemiddeling."

Het is best mogelijk, dat in een conflict tusschen werkgevers en arbeiders geen der partijen gesteld is op het optreden van een bemiddelaar en niettemin het optreden van dien bemiddelaar is in het algemeen belang. In de beschouwingen, welke wij in deze paragraaf van het Voorloopig Verslag lezen, zien de leden, die daar aan het woord zijn, voorbij, dat in de sfeer van arbeidsgeschillen werkgevers plus arbeiders niet te zamen uitmaken de maatschappij. Dit is een fout en juist bij de staking in de haven kwam die fout zoo helder in het licht. Partijen waren niet beide even onhandelbaar. De arbeiders waren geneigd tot bemiddeling, maar de werkgevers kenden maar één weg: volhouden en uithongeren. Bij hen kwam in het geheel niet de vraag in aanmerking, in hoever bij dezen strijd het belang van derden betrokken was, ja, in hoever daarbij betrokken was het belang van het geheele Nederlandsche volk.

Zoolang het den werkgevers in Rotterdam behaagde den strijd vol te houden, moest het Nederlandsche volk maar zien, hoe het verkeer zou worden gaande gehouden, zoolang moest het Nederlandsche volk afwachten, welke vreeselijke gevolgen de stagnatie in het verkeer zou met zich brengen.

Dit is een element van algemeen belang, dat bij dergelijke arbeidsconflicten van zoo groote afmetingen is betrokken. Bij de staking van de havenarbeiders was de Regeering doodsbenauwd, naar mijn inzicht, en daarvan heb ik doen blijken, overdreven bang, om zich met het geschil in te laten, ofschoon de strijd even ernstig was als een spoorwegstaking.

In 1903, toen de eerste spoorwegstaking is uitgebroken, hadden wij een Minister van Waterstaat, die op het bericht van de staking heeft gezegd: wij hebben geen Staatsexploitatie in Nederland; de maatschappijen zijn aansprakelijk; het is een zaak, die niet mij aangaat, maar de spoorwegmaatschappijen en haar personeel; de Regeering heeft zich er dus niet mede te bemoeien.

Zeer spoedig is toen gebleken, hoezeer die Minister de werkelijkheid voorbijzag.

In 1920 was bij het arbeidsconflict een groot maatschappelijk belang, een algemeen belang betrokken. De Regeering gevoelde zich onmachtig en de werkgevers van hun kant stelden in het licht, dat de Regeering vooral niet moest partij kiezen, niet mocht partij kiezen, te weten tegen de werkgevers.

Deze factor van het algemeen belang is in meerdere of mindere mate bij elk arbeidsconflict, bij elke staking van eenigen omvang betrokken.

Men behoeft toch werkelijk in dezen tijd niet meer te betoogen, onder de staatsbemoeiing in allerlei zin met de bedrijven, met de werkloosheid en wat niet al, dat bij elke stoornis van eenigen omvang het algemeen belang ten nauwste is betrokken.

Wie nu roept: vrijheid, vrijheid, ziet voorbij, dat bij gebrek aan een regeling, zooals ons hier is voorgelegd, de vrijheid is verzekerd om geheel het volk zijn vrijheid van beweging, ja zijn recht om te leven, te ontnemen.

Hetzelfde geldt van hen, die partijen naar de onderlinge machtspositie haar geschillen zouden willen laten uitvechten. Dat is het hoofdmoment, waarom hier de in naam van de vrijheid bepleite anarchie optreden eischt.

Zeker is een poging, om hier regelend op te treden, niet zonder gevaar. Het gevaar, dat hier dreigde, was het scheppen van een ambtelijke organisatie, die duur, onpractisch en schadelijk zou zijn.

Wie de pers volgt, speciaal de pers, die sympathiek is aan de kringen van werkgevers, zal het verklaarbaar vinden, dat velen in Nederland van Minister Aalberse een regeling hadden verwacht, die zou zijn duur, omslachtig en bureaucratisch. Wie echter van dit wetsontwerp kennis neemt, zal moeten erkennen, al is hij de meest gestrenge beoordeelaar van dezen Minister, dat die klip in elk opzicht is omzeild. Wat hier voor ons ligt is niet een bureaucratische regling, maar een regeling, die zoo min mogelijk bureaucratisch gehouden is.

Alleen een anti-ambtenarenmaniak kan daartegen bezwaar hebben, een anti-ambtenarenmaniak, die populair is in deze dagen, maar die spoken ziet, die zelfs ambtenaren ziet daar, waar ze in het geheel niet zijn; die ziet een Rijksbemiddelaar als een ambtenaar, die geld verdient aan het bemiddelen in conflicten. Het heeft mij verwonderd, dat wij zoo straks niet hebben hooren betoogen, op welk een gevaarlijken weg de Regeering zich bevindt: de bemiddelaar heeft geldelijk belang: hij krijgt f 10 vacatiegeld per zitting en daarom zal hij misschien gaan stoken tusschen werkgevers en arbeiders, ten einde vooral vele malen f 10 te verdienen. Mijnheer de Voorzitter! Laten we toch trachten om bij het beschouwen van deze zaak, ten minste tot op zekere hoogte, ernstig te blijven!

Het komt mij voor, dat volgens dit ontwerp deze Rijksbemiddelaar niet is wat men noemt een ambtenaar. Het is volkomen juist: aan zoo iemand zijn zeer hooge eischen te stellen. Er kunnen geen te hooge eischen aan zoo iemand worden gesteld. Het verheugt mij daarom, dat de Minister heeft afgewezen het denkbeeld, de voorzitters van de Raden van Arbeid ambtshalve aan te wijzen als Rijksbemiddelaar. Niet dat ik van die voorzitters iets kwaads wil zeggen; men kan overtuigd zijn, dat zij zonder uitzondering „hoogstaande mannen" zijn. Maar juist indien men die hoogstaande mannen ambtshalve aanwees als Rijksbemiddelaar, zouden dezen krijgen het merk van ambtelijkheid, dat zij juist niet moeten hebben.

Het moeten menschen zijn, los van alle ambtelijkheid, die alleen vanwege hun qualiteiten, hun grooter vrijheid van beweging in het maatschappelijk verkeer, die hen niet bindt aan eenige ambtelijke organisatie, kunnen worden aangewezen tot het vervullen van deze buitengewoon moeilijke taak.

Daarom geeft in dit ontwerp de verdeeling in districten, die de Regeering zich heeft gedacht, een eenigszins bedenkelijke plooi aan de zaak. Ik zou daarom den Minister in overweging willen geven — misschien is het wel overbodig — om tot die verdeeling in districten vooralsnog niet over te gaan en om aanvankelijk spaarzaam te zijn in het aanwijzen van Rijksbemiddelaars. Dit moeten zijn Zondagskinderen, en die zijn zeldzaam. Wanneer men deze wet begint toe te passen, zou ik het aangewezen achten, dat men niet in eens tracht een geheel stel te verkrijgen, dat men niet uitvoering gaf aan de gedachte, die het land verdeeld ziet in een aantal districten, maar dat men veeleer de toepassing dezer wet zeer voorzichtig ging beproeven met een of twee menschen. Zij kunnen volgens het ontwerp ook bedrijfsgewijze worden aangewezen, doch dan komt er een deskundige kleur aan den Rijksbemiddelaar, waarvoor ik ook bevreesd ben. Men behoeft hiervoor geen deskundige te hebben. Ik zou zeggen, paradoxaal uitgedrukt: hoe minder deskundigheid, hoe beter, want ondeskundigheid kan een zekeren waarborg geven, dat hij niet allerlei relaties heeft in het bedrijf, waarover hij moet oordeelen.

En het scheidsgerecht, dat in dit wetsontwerp is geregeld, èn de enquête zijn naar mijn oordeel de onvermijdelijke consequenties van deze regeling. Natuurlijk komt daartegen verzet van den kant der werkgevers; dat komt er van dien kant tegen elke bindende bepaling; het betreft het inzien van de boeken.

Dit bezwaar wordt van de zijde van de werkgevers verbazend overdreven. Als men maar met fatsoenlijke werkgevers te doen heeft, is dat inzien van de boeken niet noodig. Als men met eerste klasse-zaken te doen heeft, waar bemiddeld wordt, is het overleggen van enkele uittreksels uit de boeken voldoende en behoeft men niet de boekhouding zelf in te zien om na te gaan of het wel klopt. De oppositie hiertegen is schromelijk overdreven. Hij, die de beslissing voor zijn verantwoording zal hebben te nemen, moet wel die bevoegdheid hebben. Het is waar: uit de boeken kan men niet alles zien, maar daarom geeft men het recht van inzage der boeken ook niet. De hoofdzaak, waarop het zal aankomen, is niet een

(Marchant e. a.)

schriftelijk te voeren procedure, maar een mondeling overleg met beide partijen.

Mijnheer de voorzitter! Ik maak mij van de toepassing van deze wet geen buitensporige illusies, maar toch ben ik overtuigd, dat van deze wet iets goeds kan uitgaan. Ik vraag aan hen, die onder de leuze van vrijheid zich tegen dit wetsontwerp verzetten, die beweren de ontwikkeling van de maatschappij niet te willen zien langs den weg van den klassenstrijd en de sociale quaestie niet te willen zien uitgevochten doordat macht tegen macht wordt gesteld, door den strijd tusschen partijen, welke scherp tegenover elkander staan, maar den weg van verzoening te willen inslaan: hoe zij dit doel willen bereiken in ongebondenheid. Laat men de menschen los, laat men partijen aan zich zelf over, dan wordt de strijd ontketend en dan dwingt men hen bij gebrek aan een regeling als deze om datgene te doen wat men beweert te willen voorkomen.

De heer **Brautigam**: Mijnheer de Voorzitter! Inderdaad staan wij tegenover dit wetsontwerp eenigermate onverschillig. Wij zien nog niet in het groote nut, dat er van zal kunnen uitgaan. Waar de heer Boon straks heeft gezegd, dat om dit wetsontwerp noch door de werkgevers noch door de arbeiders is gevraagd, en daarbij een beroep heeft gedaan op een uiting van het Nederlandsch Verbond van Vakvereenigingen, dan heeft hij ten deze gelijk, maar dan dient daarbij niet vergeten te worden, dat de motieven, waarom genoemd Verbond eenigszins huiverig stond tegenover dit wetsontwerp, van een geheel anderen aard zijn dan die, welke door den heer Boon voor zijn positie zijn aangevoerd. Men heeft in de vergadering, door den heer Boon aangehaald, het motief naar voren gebracht, dat de arbeiders dan in elk geval en steeds verplicht waren om hun eischen en verlangens, welke zij aan de werkgevers zouden stellen, moreel te verantwoorden tegenover den Rijksbemiddelaar. Maar men heeft daarnaast, en dat was een overwegend bezwaar, gemeend, dat, wanneer de regeling, die men nu voornemens is te treffen, niet zou slagen, dat dan maar al te spoedig en te gaarne het beroep om verplichte bemiddeling en verplichte arbitrage in het land zou opkomen, en het betoog, dat door Minister Aalberse bij de interpellatie van den heer Marchant over de havenarbeidersstaking in 1920 is gehouden, in antwoord op hetgeen de heer Nolens destijds vroeg, heeft deze stemming veroorzaakt. De Minister heeft destijds gezegd, dat hij verplichte arbitrage nog niet gewenscht achtte, ten eerste niet omdat hij niet dacht dat daarvoor in de Kamer reeds een meerderheid zou zijn te vinden en ten tweede omdat hij geloofde, dat de ontwikkeling, die de gedachte van verplichte arbitrage in ons land moet doormaken, nog niet zoo ver is gevorderd, dat het mogelijk zou zijn dat instituut populair in te voeren. De Minister meende, dat men dergelijke dingen niet moet invoeren, wanneer zij niet eenigszins leven in de rechtsovertuiging van het volk. Hij gaf toe, dat er verschillende bedrijven zijn, waarbij men uit een oogpunt van algemeen belang evenals in het buitenland zou moeten komen tot verplichte arbitrage, maar hij meende, dat men een dergelijke regeling nooit in het leven moet roepen naar aanleiding van een concreet geval.

De vrees, dat, wanneer het met de vrijwillige bemiddeling niet zou gelukken, de neiging om tot verplichte arbitrage over te gaan grooter zou worden, heeft gemaakt, dat het Nederlandsch Verbond van Vakvereenigingen zich ook heeft gekeerd tegen dit ontwerp. Daarbij is ook van gewicht, dat het ontwerp in zijn tegenwoordige redactie desorganiseerend kan werken bij conflicten. Als er conflicten zijn en men wil een reëele bemiddeling daarvan, dan zal het noodig zijn dat over de oplossing van het geschil de partijen beslissen die het geschil dragen, maar zooals de redactie van de artt. 4, 5 en 10 nu luidt, kunnen allerlei groepen daarop storend inwerken. De door mijn vriend Schaper ingediende amendementen pogen daarin verbetering te brengen.

Voor mij zal voornamelijk afhangen van de houding die de Minister daarvan aanneemt, of ik mijn stem ten slotte aan het wetsontwerp zal kunnen geven.

Kan dit wetsontwerp inderdaad leiden tot sterke ver-

(Brautigam.)

mindering van het aantal arbeidsconflicten? Daaromtrent zijn heden zeer optimistische klanken vernomen, maar in de toekomst zal men zeer teleurgesteld uitkomen. Ik verwacht van de goede werking van deze wet niet veel, want de historie in de conflicten tusschen werkgevers en arbeiders wijst uit, dat de werkgevers niets van bemiddeling willen weten. De gevallen, dat werkgevers bereid waren bemiddeling te aanvaarden, zijn zeer spaarzaam. Bij de arbeiders is het vaak anders, wordt gezocht naar den way out die bemiddeling, of arbitrage soms kan brengen — maar bij de werkgevers is die geneigdheid niet aanwezig. Aanneming van dit wetsontwerp zal die mentaliteit niet veranderen en daarom verwacht ik er niet zoo gunstige resultaten van.

Nu dienen wij ons goed bewust te zijn van het tijdstip waarop dit wetsontwerp wordt behandeld, en van de mentaliteit, welke op dit oogenblik heerscht en welke krachten deze mentaliteit voor de toekomst oproept. De heer Kuiper heeft er met een enkel woord op gezinspeeld, maar ik wil er scherp de aandacht op vestigen, welke betreurenswaardige geest op dit oogenblik de werkgevers bezielt en zij hun oogenblikkelijke machtspositie tegenover de arbeiders misbruiken. In den strijd tusschen de arbeiders en de werkgevers in hun organisaties bepaalt de machtsverhouding hoe de rechtsverhouding is.

De machtsverhoudingen zijn beslissend voor de mate waarin de wenschen van de eene dan wel die van de andere partij bevredigd worden. Men kan dat betreuren, maar het feit verandert men niet. Men zou kunnen zeggen: de vergroeiende machtsverhoudingen zullen ook wel bepalen, hoe rechtsverhoudingen vergroeien, en ik vind dat ook niet zoo erg, maar die machtsverhoudingen zijn aan groote schommelingen onderhevig, ten gevolge van maatschappelijke werkingen, die onafhankelijk van den wil van partijen hun invloed doen gelden. Zoo kunnen de arbeiders er wat ruimer voorstaan in dagen van hoogconjunctuur, en de werkgevers in dagen van depressie.

Nu zinspeelde de heer Kuiper er op, hoe in het huidige tijdperk van malaise de werkgevers niet schromen een misbruik te maken van hun machtspositie. Inderdaad is het zoo en het is zoo ernstig, dat als de leiders van vakvereenigingen zouden openbaar maken, wat zij in conferenties van werkgeverszijde ondervinden, het verzet van de arbeidersklasse in het land geweldig zou oplaaien. De leiders zwijgen echter omdat zij van dat verzet heillooze gevolgen vreezen voor de arbeidersklasse zelf. Een feit is echter, dat de werkgevers maar al te vaak provoceerend optreden, en wanneer men in conferenties sprekende over verslechtering van arbeidsvoorwaarden, een week of veertien dagen uitstel bepleit om verandering ingang te doen vinden, dan krijgt men van heeren, vaak van hooggeplaatste heeren in het land, te hooren: ga nu maar eens staken, waarom staakt gij nu niet, haal nu uw hart maar eens op. Terwijl men een paar jaar geleden den mond vol had van democratie in het bedrijfsleven, moet men er nu niets meer van hebben. Men is weer aan de dictatuur in het bedrijfsleven, men vaardigt eenvoudig uit, dat van af een bepaalden datum de arbeidsvoorwaarden aldus zullen zijn, zonder dat men het noodig oordeelt te onderhandelen. Men legt dat aan de arbeidersklasse op. Ik betreur die mentaliteit van de werkgevers vooral om hetgeen ons daardoor in de toekomst te wachten staat. Hun optreden brengt onder de arbeiders een stemming van bitterheid en wrok, die in dagen van opgang in het bedrijfsleven tot een roep om vergelding voor het leed en de beleedigingen van heden komen zal. Het gaat op het oogenblik als in een Turkschen molen op de kermis.

Wanneer dan het schuitje, waarin je zal, omhoog ging, wij hebben misschien in onze jonge jaren er allen aan meegedaan — begon je met steentjes te gooien op degenen, die in de laagte zaten, maar je wist vooruit, dat, als je zelf beneden kwam en de anderen boven waren, je de volle laag kreeg!

Zoo kan men verwachten, als er weer een tijd van opbloei in het bedrijfsleven komt, dat door de mentaliteit, die op het oogenblik door de werkgevers wordt aangekweekt, een geest is gewekt, die ook niet te bezweren zal zijn, en men

(Brautigam.)

bemiddeling en wat dies meer zij niet zal willen weten. Het is daarom, dat ik van dit wetsontwerp niet veel heil verwacht. Ik geef toe, dat, wanneer hier partijen tegenover elkaar stonden, die gesloten georganiseerd waren en tegen elkaar opwogen, een wetsontwerp als dit vaak nuttig zou kunnen werken. Maar nu dat niet het geval is en vooral bij de werkgevers de mentaliteit ontbreekt om mee uitvoering te geven aan een dergelijke wet, verwacht ik van de resultaten niet veel.

Ik heb nog een ander bezwaar, waarover ook al door enkele sprekers het woord is gevoerd, nl. de quaestie van de vaste Rijksbemiddelaars. Er zijn allerlei overwegingen ten beste gegeven. Ik geloof, dat die van den heer Marchant: begin met zeer weinig, met hoogstens één of twee, de allerbeste is. Ik zou er zeker niet voor voelen, om de Rijksbemiddelaars naar bedrijf of district hun werk te laten uitvoeren. Waarover moet b.v. bij de vele qualiteiten, die reeds genoemd zijn, zoo'n Rijksbemiddelaar beschikken? Zoo'n Rijksbemiddelaar moet beschikken niet alleen over inzicht in het conflict, maar ook over inzicht in het karakter van de personen, die dat conflict dragen en die tegenover elkaar staan. Dat zal oorzaak zijn, dat hij bij ieder conflict telkens te rekenen heeft met andere grondslagen, waarop het conflict steunt, en met andere personen, die tegenover elkaar staan. Het moet dus iemand zijn, die in al die gewijzigde omstandigheden precies voelt, met wat voor stof en met welke personen hij te handelen heeft. Of men nu kan zeggen, dat bijv. iemand, die in Delft is aangesteld. voor alle conflicten, die in Delft zullen plaats hebben, die qualiteiten bezit, waag ik te betwijfelen. Bovendien mag er aan herinnerd worden, dat, hoewel in zeer weinig gevallen bemiddeling in arbeidsgeschillen in ons land is aanvaard, het maar in al te veel gevallen is aangezocht en aangeboden.

Ik wil wel zeggen, dat mijn ervaring op dit gebied is, dat ik moest zeggen: was in vredesnaam die bemiddelaar maar met zijn handen van de zaak afgebleven, want nu zitten wij nog verder van elkander af dan vóór de bemiddeling begon. Daarbij komt nog, dat als zoo'n poging, zoo'n onhandige poging tot bemiddeling niet is geslaagd, dan een werkelijk goede bemiddelaar vaak niet meer te krijgen is. Het komt er dus vooral op aan of de man, die bemiddelen zal, geschikt is voor zijn taak, en het komt mij voor, dat vrij zeker kan worden uitgesproken, dat hij dat niet voor alle gevallen zal zijn.

Daarom geloof ik, dat de beperking van de functie van den Rijksbemiddelaar tot dit feit, dat hij partijen polst over over de vraag van bemiddeling, of zij eventueel een bemiddelaar willen, en tracht te onderzoeken, of zij het over een bepaalden bemiddelaar eens kunnen worden — dat dan in sommige gevallen ook de man zelf kan zijn — van veel meer belang is dan dat wordt opgedragen, stee en vast, de bemiddeling aan een bepaald persoon, hetzij voor district of bedrijf.

De beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

VERBETERING.

In de rede van den heer **van der Waerden**, bladz. 145, kol. 2, reg. 41 en 42 van boven, staat: ,,door den catastrophalen val van de Mark, gelijk wij dien gezien hebben'', lees: ,,tot aan den jongsten catastrophalen val van de Mark'': idem, idem, reg. 5 v. o. staat: ,,niet levensgevaarlijk'', lees: ,,allerhinderlijkst''; idem, bladz. 146, kol. 1, reg. 15 v. o., staat: ,,tot een verlichting, wat de kolen betreft, van 15,9 millioen''', lees: ,,tot een kolenrekening van 15,9 millioen, dus een verlichting der exploitatie-rekening van bijna 14 millioen''; idem, idem, regel 9 v. o., staat: ,,schat op een verlichting van 7 millioen'', lees: ,,in aanmerking neem en''.

12de VERGADERING. — 25 OCTOBER 1922.

Mededeeling van ingekomen stukken.

12de VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 25 OCTOBER 1922.

(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. ontwerpen van wet; 3°. een voorstel van wet; 4°. verzoekschriften; 5°. een verklaring van adhaesie; 6°. een motie; 7°. drukwerken. — Aanvulling van een Commissie van Rapporteurs. — Verslagen uitgebracht over verzoekschriften. — Toestaan van het verzoek van den heer Duys om vragen te mogen richten tot de Regeering betreffende den toestand in den tuinbouw. — Behandeling en aanneming van het ontwerp van wet tot wijziging van het invoerrecht op sigaren. — Regeling van werkzaamheden. — Voortzetting der behandeling van het ontwerp van wet houdende bepalingen tot bevordering van de vreedzame bijlegging van geschillen over arbeidsaangelegenheden en tot het nakomen van zoodanige geschillen. — Verlenging van termijnen voor het uitbrengen van Verslagen.

Voorzitter: de heer **Koolen.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 86 leden, te weten:

de heeren Scheurer, Smeenk, van Braambeek, J. ter Laan, Brautigam, van de Bilt, mevrouw de Vries--Bruins, de heeren van Sasse van Ysselt, Moerel, van den Tempel, IJzerman, Kleerekoper, Snoeck Henkemans, mejuffrouw van Dorp, de heeren van der Molen, van Dijk, Suring, Weitkamp, Kuiper, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Michielsen, Visser van IJzendoorn, Bomans, van den Heuvel, Fleskens, van Rappard, Deckers, Wintermans, Bierema, Knigge, Gerretson, Heukels, Ter Hall, Fruytier, Engels, Bulten, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Ebels, de Boer, Ament, Hermans, van Vuuren, van Rijzewijk, Dresselhuys, Krijger, van Schaik, Kersten, Duys, Beumer, Troelstra, Bakker, Duymaer van Twist, de Wilde, Zijlstra, mejuffrouw Katz, de heeren Visscher, Feber, Schaper, Hiemstra, Schouten, van der Voort van Zijp, van Zadelhoff, Boon, de Monté ver Loren, Marchant, K. ter Laan, Braat, A. Colijn, Stulemeijer, Bongaerts, Rutgers, Staalman, Hugenholtz, Juten, van Rijckevorsel, Tilanus, Rutten, van Boetzelaer van Dubbeldam, Rutgers van Rozenburg, van der Waerden, Schokking, mejuffrouw Westerman, de heeren H. Colijn, Kolkman, Sannes,

en de heeren Ministers van Financiën en van Arbeid.

De **Voorzitter:** Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van de volgende leden, dat zij verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer Albarda, wegens ongesteldheid; van den heer Gerritzen, wegens particuliere bezigheden.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. twee Koninklijke Boodschappen ten geleide van:
a. vier ontwerpen van wet tot vaststelling van de begrooting van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1923;
b. een ontwerp van wet (en bijlage) tot vaststelling van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Staatsbedrijf der Artillerie-Inrichtingen voor het dienstjaar 1923 en nadere regeling van de uitkeeringen aan 's Rijks middelen ten laste van dat bedrijf.

Deze ontwerpen van wet, welke met de daarbij behoorende stukken zullen worden gedrukt en rondgedeeld, zullen worden gezonden aan de betrokken begrootingscommissiën;

3°. een missive van de heeren Braat en de Boer, ten geleide van een voorstel van wet tot intrekking van de wet van 23 Maart 1918 (*Staatsblad* n°. 165), tot tijdelijke afwijking van de wet van 23 Juli 1908 (*Staatsblad* n°. 236) tot invoering van een wettelijken tijd.

Wenschen de voorstellers hun voorstel mondeling toe te lichten?

De heer **Braat:** Dank u, Mijnheer de Voorzitter! Wij meenen met de door ons gegeven schriftelijke toelichting te kunnen volstaan.

Het voorstel, hetwelk met de daarbij behoorende stukken zal worden gedrukt en rondgedeeld, zal worden gezonden aan de afdeelingen.

De **Voorzitter:** Verder deel ik mede:

B. dat nog zijn ingekomen:

4°. de volgende verzoekschriften:

een, betreffende het ontwerp Arbeidsgeschillenwet, van den voorzitter en den secretaris namens het bestuur der Christelijke Werkgeversvereeniging, te Amsterdam;

een, betreffende het ontwerp van wet tot wijziging van het invoerrecht op sigaren, van den algemeenen secretaris namens het Verbond van Vereenigingen van Sigarenfabrikanten in Nederland, te Amsterdam;

een, van de commissie van ontslagen losse Rijkswerklieden, te Amsterdam, betreffende de terugbetaling der door de ontslagen losse Rijkswerklieden gestorte gelden voor het weduwen- en weezenfonds.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën;

5°. een verklaring van adhaesie aan het adres van den raad der gemeente Stoppeldijk, betreffende het ontwerp van wet tot wijziging der Lager-onderwijswet 1920, van burgemeester en wethouders van Winterswijk.

Deze verklaring wordt voor kennisgeving aangenomen;

6°. een motie van de afdeelingen Dordrecht van de bonden van marinepersoneel, aangesloten bij het C.A.M.B.O. en van de Vereeniging van onderofficieren, enz. „Ons Belang", op 20 dezer aangenomen, betreffende de op 1 Juli jl. ingevoerde salarisvermindering en de invoering van het nieuwe reglement van krijgstucht.

Dit stuk wordt voor kennisgeving aangenomen;

7°. de volgende drukwerken:

van den Minister van Marine de Verzameling van wetten en besluiten betreffende het militair straf- en tuchtrecht bij de zee- en landmacht;

(Voorzitter e. a.)

van den Minister van Koloniën het voorloopig verslag over 1921/1922 en de definitieve uitkomsten over 1920/1921 van den Dienst der Banka-tinwinning.

Deze drukwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer.

De **Voorzitter**: De Commissie van Rapporteurs voor het ontwerp Jachtwet (27) is door het aftreden als lid der Kamer van de heeren Teenstra en de Wijkerslooth de Weerdesteyn onvoltallig geworden en heeft door het ontslag van laatstgenoemd lid tevens haar voorzitter verloren.

Aangezien de afdeelingen der vorige Kamer, welke het ontwerp van wet hebben onderzocht, niet meer kunnen worden bijeengeroepen en het dus niet mogelijk is de Commissie aan te vullen op dezelfde wijze, waarop zij is benoemd, stel ik voor, mij tot de aanvulling der Commissie te machtigen.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Door mij worden benoemd tot leden der Commissie van Rapporteurs de heer van Rappard in plaats van den heer Teenstra en de heer Kolkman in plaats van den heer de Wijkerslooth de Weerdesteyn.

De heer **van Schaik**, voorzitter van de Commissie voor de Verzoekschriften, brengt het volgende Verslag uit:

In handen uwer Commissie zijn gesteld de volgende verzoekschriften:

I. een, van K. W. Elhorst, gepensionneerd hoofdinspecteur van politie, afdeelingschef der gemeente Amsterdam, thans te Willemstad. Adressant verzoekt op door hem aangevoerde gronden een onderzoek te willen instellen: 1°. naar zijn ongemotiveerde passeering voor den rang van commissaris van politie, waartoe hij door den hoofdcommissaris van politie sterk was aanbevolen en waarvoor hij was voorgedragen door den burgemeester van Amsterdam; 2°. naar het in strijd met alle rechtsbegrippen en rechtsgevoel door den burgemeester aan den hoofdcommissaris Marcusse en andere politieambtenaren opgedragen onderzoek, tegen wien onder ambtseed opgemaakte stukken van politiebeambten en door particulieren verklaringen waren afgelegd in zake beweerde bevoorrechting tegen belooningen o. a. van een paar in den lande algemeen bekende cabaret-kroeg-hotelhouders.

Ten aanzien van het eerste onderdeel van het verzoek merkt de Commissie op, dat, waar adressant noch stelt, dat het Landsbelang niet is gediend door de benoeming van een ander persoon dan hem, adressant, tot commissaris van politie te Amsterdam, noch, dat door de niet-benoeming van hem, adressant, het Landsbelang is geschaad, voor uw Kamer geen aanleiding bestaat het gevraagde onderzoek in te stellen.

Het tweede onderdeel van het verzoek is, ook in het licht van de door adressant gegeven toelichting, dermate vaag en duister, dat de Commissie daarin geen uitgangspunt kan vinden voor eenig onderzoek.

Zij stelt mitsdien voor, ten aanzien van dit adres over te gaan tot de orde van den dag;

II. een, van H. van 't Vliet, te Harlingen. Adressant beklaagt zich over de door hem aan het bureau van politie te Harlingen ondergane behandeling.

Aangezien voldoende preciseering ontbreekt van datgene, waarover adressants beklag handelt, stelt de Commissie voor, ten aanzien van dit adres over te gaan tot de orde van den dag;

III. een, van de N. V. Maatschappij voor Grondexploitatie ,,De Lochemsche Berg'', te Amsterdam. Adressante betoogt, dat zij schade heeft geleden door een kapverbod, gelegd op een haar in eigendom toebehoorend grondencomplex onder Laren bij Lochem. Zij verzoekt te willen bewerken, dat de Regeering haar een schadevergoeding toekent of het complex overneemt.

Blijkbaar heeft adressante de beweerde schade geleden als gevolg van toepassing van art. 1 der Noodboschwet. Bij de **(van Schaik.)**

wet is geen recht op vergoeding toegekend aan hen, die nadeel ondervinden van de toepassing van dit artikel. Evenmin zijn billijkheidsgronden aan te voeren, waarop deze adressante in tegenstelling met anderen zou moeten worden schadeloos gesteld. De Commissie stelt mitsdien voor, ten aanzien van dit adres over te gaan tot de orde van den dag;

IV. een, van Michel Petrus Johannes Wijtenburg, commissionnair in effecten, te Amsterdam. Adressant deelt mede, dat tusschen hem en mejuffrouw E. C. Duykers, te Amsterdam, verschil van meening heeft bestaan over de vraag, of 2 obligaties ad f 1000 5½ pct. Rotterdam 1919 door genoemde juffrouw aan hem in bewaring waren gegeven, dan wel door haar vader in onderpand tot dekking van zijn debet. Terwijl zijn raadsman doende was, te trachten deze zaak in der minne te regelen, zou adressant, op klachte van verduistering dezer obligaties op 2 Maart jl. ontboden op het bureau van politie aan de Warmoesstraat te Amsterdam, aldaar zijn geprest een verklaring te schrijven, waarin hij gaaf en onvoorwaardelijk erkende, dat de obligaties eigendommen van de juffrouw waren en waarin hij zijn raadsman, die intusschen de stukken onder zich had genomen, machtigde deze af te geven; hem zou zijn geweigerd, eerst met zijn raadsman overleg te plegen, en hij zou met gevangenhouding zijn bedreigd bijaldien hij mocht weigeren, bedoelde verklaring te teekenen. Gezwicht voor hetgeen door adressant wordt gequalificeerd als deze ,,chantagemiddelen'' zou hij toen hebben geteekend. Daarna zou hem zijn aangezegd, dat hij gevangen gehouden werd totdat zijn raadsman de stukken had teruggegeven. Door verschillende omstandigheden zou het overleg tusschen adressant en zijn raadsman over die afgifte eenigszins zijn vertraagd, ten gevolge waarvan de stukken eerst den volgenden morgen aan mejuffrouw Duykers zouden zijn teruggegeven. Adressant zou inmiddels den avond geheel in het donker in het politiebureau hebben doorgebracht en aldaar hebben overnacht, den volgenden morgen geboeid tusschen 2 politie-agenten te voet door de drukke Amsterdamsche straten zijn vervoerd naar het hoofdbureau van politie en eerst om 4 uur in den middag zijn ontslagen. Op den middag der inbewaringstelling zou adressants raadsman zich hebben gewend tot den substituut-officier van justitie mr. Massink, om te betoogen zoowel dat van een strafbaar feit geen sprake was en de mogelijkheid van vlucht was uitgesloten, als dat de gevangenhouding onwettig en onrechtmatig was. De door dien raadsman aangewende pogingen om zijn cliënt de vrijheid te bezorgen, zouden echter niet alleen geen resultaat hebben opgeleverd, maar mr. Massink zou zelfs hebben te kennen gegeven, dat het ,,heelemaal niet erg was, dat adressant den nacht als gevangene op het politiebureau moest doorbrengen dat dit zooveel menschen overkwam en dat zij het op het bureau heel goed hadden''. Adressant geeft te kennen dien verontwaardigd en geschokt te zijn door deze ,,onwaardige'' behandeling, terwijl het niet uitgesloten is, dat hij daardoor schade geleden heeft, en verzoekt maatregelen te nemen opdat dergelijke dingen in de toekomst niet meer mogelijk zullen zijn.

De Commissie acht het noodig, dat de Kamer, alvorens op dit adres te beslissen, van den Minister van Justitie inlichtingen ontvangt over de verschillende door adressant mede gedeelde feiten. Mitsdien geeft zij in overweging, het adres te verzenden naar den Minister van Justitie, met verzoek om inlichtingen;

V. een, van J. Timmerman, te Dedemsvaart. Adressant komt terug op zijn adres, dd. 22 Februari jl., waarop door uw Kamer is beslist in haar vergadering van 31 Maart jl. Aangezien dit adres geen nieuwe gezichtspunten oplevert, stelt de Commissie voor, ten aanzien daarvan over te gaan tot de orde van den dag;

VI. een, van C. van der Bliek, te Papendrecht. Adressant verzoekt zijn verzoekschrift van 5 November 1921 in behandeling te nemen. Aangezien inmiddels in de vergadering van 11 Mei jl. de beslissing over laatstgenoemd adres

(van Schaik.)

gevallen, stelt de Commissie voor, ten aanzien van eerstgenoemd adres over te gaan tot de orde van den dag;

VII. een, van jhr. H. van Beresteyn, verpleegde in het gesticht Oud Rosenburg, te Loosduinen. Adressant verzoekt een persoonlijk onderzoek te willen instellen en hem te hooren, opdat hij in zijn rechten worde hersteld en zijn vrijheid moge terugbekomen.

Aangezien adressant, zoo hij meent, dat hem onrecht wordt aangedaan, zich deswege tot de justitie kan wenden, en het niet op den weg der Kamer ligt in deze aangelegenheid tot eenigen maatregel te besluiten, geeft de Commissie in overweging ten aanzien van het adres over te gaan tot de orde van den dag;

VIII. een, van de R.-K. Vereeniging van Sigarenfabrikanten, te Tilburg. Adressante verzoekt op door haar aangevoerde gronden de Kamer met den meesten aandrang, de mogelijkheid te openen, dat door de Regeering een invoerverbod van sigaren wordt uitgevaardigd.

Aangezien het onderwerp van dit adres ter sprake zal kunnen worden gebracht bij de behandeling van het wetsontwerp tot wijziging van het invoerrecht op sigaren (Stuk n°. 257), geeft de Commissie in overweging, het adres te stellen in handen van de Commissie van Rapporteurs over het laatstgenoemd wetsontwerp;

IX. een, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor oostelijk Noordbrabant, te Eindhoven. Adressante verzoekt op door haar aangevoerde gronden met gepasten aandrang, de mogelijkheid te openen, dat door de Regeering een invoerverbod van sigaren wordt uitgevaardigd.

Aangezien het onderwerp van dit adres ter sprake zal kunnen worden gebracht bij de behandeling van het wetsontwerp tot wijziging van het invoerrecht op sigaren (Stuk n°. 257), geeft de Commissie in overweging, het adres te stellen in handen van de Commissie van Rapporteurs over het laatstgenoemd wetsontwerp;

X. een, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Tilburg e. o., te Tilburg. Adressante verzoekt op door haar aangevoerde gronden met aandrang, der Regeering de bevoegdheid te verleenen, een invoerverbod van sigaren uit te vaardigen.

Aangezien het onderwerp van dit adres ter sprake zal kunnen worden gebracht bij de behandeling van het wetsontwerp tot wijziging van het invoerrecht op sigaren (Stuk n°. 257), geeft de Commissie in overweging, het adres te stellen in handen van de Commissie van Rapporteurs over het laatstgenoemd wetsontwerp;

XI. een, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor 's Hertogenbosch en omstreken, te 's Hertogenbosch. Adressante verzoekt op door haar aangevoerde gronden, de mogelijkheid te openen, dat door de Regeering een invoerverbod van sigaren wordt uitgevaardigd, althans te bevorderen, dat het invoerrecht op sigaren met een vast bedrag van f 25 per 1000 stuks wordt belast.

Aangezien het onderwerp van dit adres ter sprake zal kunnen worden gebracht bij de behandeling van het wetsontwerp tot wijziging van het invoerrecht op sigaren (Stuk n°. 257), geeft de Commissie in overweging, het adres te stellen in handen van de Commissie van Rapporteurs over het laatstgenoemd wetsontwerp;

XII. een, van L. C. Meijer, te Semarang. Adressant deelt mede, dat hij bij vonnis van den Raad van Justitie te Semarang van 23 Maart 1915, uitgesproken op 30 Maart 1915, wegens een op 30 Juni 1914 gepleegd misdrijf, gequalificeerd als „het desbewust gebruik maken van een valsch onderhandsch geschrift" is veroordeeld tot tuchthuisstraf voor den tijd van 5 jaren en tot betaling van een geldboete, groot f 50, deze bij wanbetaling te vervangen door 7 dagen gevangenisstraf; dat hij voor een zelfde misdrijf, gepleegd op 2 Juli 1914, door dienzelfden Raad bij vonnis van 24 Juli 1915, uitgesproken op 3 Augustus 1915, tot dezelfde straf is veroordeeld; dat hier sprake is van een voortgezet misdrijf, en het openbaar ministerie dan ook in de tweede zaak veroordeeling tot 2 jaren tuchthuisstraf heeft geëischt, met aftrek van 6 maanden voorloopige hechtenis; dat echter de Raad hem tot de vorengenoemde veel zwaardere straf heeft veroordeeld, kennelijk wegens de, volgens adressant verschoonbare minder gepaste houding, die hij tegenover dien Raad tijdens de terechtzitting zou hebben aangenomen; dat de door hem in voorloopige hechtenis doorgebrachte tijd van één jaar niet in mindering van zijn straf is gebracht; dat hij vanwege de splitsing van zijn misdrijven en zijn doorgebracht preventief arrest te zamen een straf van ruim elf jaren heeft te ondergaan, wat volgens hem, zonder die met het oog op het aanwezig zijn van een voortgezet misdrijf onjuiste splitsing en bij aftrek van het voorarrest, zou zijn geweest 7 jaren tuchthuisstraf, welke straf alsdan reeds zoude zijn geëxpireerd; dat hij thans van de opgelegde straffen reeds 7½ jaar straf heeft ondergaan en gedurende dien tijd zich voorbeeldig heeft gedragen; dat hij zich herhaaldelijk tot den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië heeft gewend om zijn voorloopige hechtenis in mindering op zijn straf te brengen, echter zonder eenig succes, wat z. i. zeer begrijpelijk is, omdat de Gouverneur-Generaal van zijn bevoegdheid tot het geven van gratie geen gebruik maakt, indien de respectievelijke Raden van Justitie op die verzoekschriften geen gunstig advies geven. Hij verzoekt mitsdien de Kamer het daarheen te willen leiden, dat zijn straf, voor zoover hij die nog niet heeft ondergaan, wordt kwijtgescholden en bijaldien dit niet mogelijk is, den tijd, doorgebracht in voorloopige hechtenis, in mindering op zijn straf te doen brengen.

De Commissie meent naar aanleiding van den feitelijken grondslag van dit adres te mogen opmerken, dat uit de kopie van het door adressant overgelegde vonnis van 24 Juli 1915 blijkt, dat de Raad van Justitie wèl heeft overwogen, dat hij bij de straftoemeting rekening heeft gehouden met het op 30 Maart 1915 uitgesproken vonnis; voorts dat uit een onder eerstgenoemd vonnis gestelde aanteekening van den griffier van dien Raad mag worden afgeleid, dat adressant van dit vonnis geen revisie heeft aangeteekend. Deze omstandigheden zouden echter aan het in gunstige overweging nemen van een gratieverzoek van adressant niet in den weg behoeven te staan. Intusschen behoort eenige bemoeiing met de uitoefening van het recht van gratie niet tot de bevoegdheid van de Kamer.

Mitsdien stelt de Commissie voor, ten aanzien van het adres over te gaan tot de orde van den dag;

XIII. een, van E. A. Jansen, gedetineerd in de strafgevangenis te Amsterdam. Adressant, volgens zijn opgave bij in kracht van gewijsde gegaan vonnis der arrondissementsrechtbank te 's Gravenhage, dd. 21 Juni 1920, ter zake van diefstal door 2 of meer vereenigde personen gepleegd, tot een gevangenisstraf van 1 jaar veroordeeld, vraagt aan de Kamer het vonnis te laten vernietigen en hem herziening toe te wijzen.

Aangezien het door adressant gevraagde niet behoort tot de bevoegdheid van de Kamer, stelt de Commissie voor, ten aanzien van dit adres over te gaan tot de orde van den dag;

XIV. een, van E. A. Jansen, gedetineerd in de strafgevangenis te Amsterdam. Adressant herhaalt zijn bij adres n°. 36 (zittingjaar 1922) gedaan verzoek.

Op de overweging, door de Commissie in haar advies over laatstgenoemd adres vermeld, stelt zij voor, ten aanzien van eerstgenoemd adres over te gaan tot de orde van den dag;

XV. een, van A. A. Poignaert, gedetineerd in de centrale gevangenis voor Europeanen, te Semarang. Uit de door adressant overgelegde stukken mag worden afgeleid, dat adressant bij arrest van het Hooggerechtshof van Nederlandsch-Indië van 1 Maart 1922 is veroordeeld tot een gevangenisstraf voor den tijd van 20 jaar. Op 15 Maart 1922 is hem dit arrest beteekend. In het hem gelaten afschrift is kennelijk door een

(van Schaik.)

schrijffout als opgelegde straf vermeld ,,twintig dagen'' in stede van ,,twintig jaren''. Enkele dagen later is hem het arrest opnieuw beteekend en hem een juist afschrift uitgereikt.

De inhoud van adressants verzoek komt nu hierop neer, dat hij niet tweemaal voor hetzelfde feit mocht gevonnisd worden; dat de eerst uitgesproken straf is geëxpireerd; dat hij reeds verscheidene malen te vergeefs heeft verzocht, hem in vrijheid te stellen, en dat hij zich nu tot de Kamer wendt om die invrijheidstelling te bewerken.

Uit de hierboven medegedeelde feiten zelf volgt reeds, dat de Commissie moet adviseeren, ten aanzien van dit adres over te gaan tot de orde van den dag;

XVI. een, van C. J. van Tussenbroek, architect, te Rotterdam. Adressant komt terug op een door hem ingediend adres, waarover is beslist in de vergadering van 17 Februari jl. (*Handelingen* blz. 1577).

Aangezien in het laatstelijk ingediend adres geen nieuwe gezichtspunten met betrekking tot het onderwerp, voor hetwelk adressant de aandacht van de Kamer heeft gevraagd, worden geopend, stelt de Commissie voor ten aanzien van dit adres over te gaan tot de orde van den dag;

XVII. een, van D. van Hoepen, te Eemnes. Adressant deelt mede, dat hij op 30 October 1921 te Hilversum is aangereden door een achter hem aankomenden auto, welke aanrijding hem o. a. lichamelijk letsel, verschillende onkosten en schade heeft veroorzaakt; voorts dat de officier van justitie te Amsterdam geen termen heeft gevonden tot een strafrechtelijke vervolging van den automobilist over te gaan. Hij meent het algemeen belang te dienen door op het vorenstaande te wijzen en der Kamer te verzoeken, wel te willen doen onderzoeken, of een zoodanige aanranding der openbare veiligheid mogelijk en toelaatbaar is, of m. a. w. personen en goederen in ons land niet tegen de onbekwaamheid of willekeur van autobestuurders kunnen worden beschermd.

In het adres worden geen feiten genoemd, waaruit zou kunnen worden afgeleid, dat ten onrechte in het door adressant genoemd geval een strafvervolging is achterwege gebleven. Desgewenscht kan adressant bij de arrondissementsrechtbank te Amsterdam gebruik maken van zijn recht van beklag over verzuim in het vervolgen van het feit, zoo dit door hem strafbaar wordt geacht.

De Commissie geeft in overweging, ten aanzien van dit adres over te gaan tot de orde van den dag;

XVIII. een, van Jan van Gooi, te Bonnerden, gemeente Gieten. Adressant verzoekt op door hem aangevoerde gronden de Huurcommissiewet af te schaffen.

Aangezien het in dit adres behandeld onderwerp kan worden ter sprake gebracht bij de behandeling van het wetsontwerp tot wijziging van de Huurcommissiewet en de Huuropzeggingswet (Stuk n°. 268), geeft de Commissie in overweging, het adres te stellen in handen van de Commissie van Rapporteurs over laatstgenoemd wetsontwerp;

XIX. een, van J. A. Vosselman, eervol ontslagen Rijksveldwachter, wonende te Warmond. Adressant verzoekt op door hem aangevoerde gronden:

1. in den een of anderen tak van Rijksdienst te worden geplaatst;
2. dat hem toezegging worde gedaan, dat hem een commissie als onbezoldigd Rijksveldwachter zal worden verleend, indien hij weder als particulier jachtopziener kan worden geplaatst;
3. te bevorderen, dat hem een gratificatie of pensioen worde verleend.

Hij deelt mede een gelijkstrekkend verzoek tot den Minister van Justitie te hebben gericht.

Ten aanzien van de eerste twee onderdeelen van dit verzoek zij opgemerkt, dat de inwilliging daarvan ligt buiten de bevoegdheid van de Kamer. Waar voorts niet blijkt, dat

(van Schaik e. a.)

de Minister van Justitie reeds op het derde onderdeel van het verzoek heeft beschikt, minder nog, dat een onjuiste beschikking is gegeven, stelt de Commissie voor, ten aanzien van dit adres over te gaan tot de orde van den dag;

XX. een, van een aantal docenten bij het gymnasiaal en middelbaar onderwijs te Arnhem. Adressanten verzoeken op door hen aangevoerde gronden het daarheen te leiden, dat het Fransch weder als leervak kan worden ingevoerd op die scholen van lager onderwijs, waar dit gewenscht wordt.

Vermits het in dit adres behandeld onderwerp bij de behandeling van het ontwerp Lager-onderwijswet (Stuk n°. 201) ter sprake zal kunnen worden gebracht, geeft de Commissie in overweging, het adres te stellen in handen van de Commissie van Rapporteurs over laatstgenoemd wetsontwerp.

De Kamer vereenigt zich achtereenvolgens met de voorgestelde conclusiën.

Aan de orde is:

I. de behandeling van het **verzoek van den heer Duys** om verlof tot het richten van vragen aan den Minister van Binnenlandsche Zaken naar aanleiding van de in het tuinbouwbedrijf heerschende crisis en hetgeen de Regeering voornemens is te doen in verband met den nood, waarin vele tuinbouwers ten gevolge van die crisis verkeeren.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, dit verzoek toe te staan.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Dan stel ik voor, de interpellatie te behandelen op een nader te bepalen dag.

De heer **Duys**: Mijnheer de Voorzitter! Kunt u den dag der behandeling van deze interpellatie niet eenigszins nader preciseeren? Het geldt hier een zeer belangrijke zaak, waar toch wel haast bij is.

De **Voorzitter**: Het is mij niet mogelijk, op dit oogenblik een dag aan te wijzen; ik hoop dat bij de volgende regeling van werkzaamheden te kunnen doen. Ik ben volkomen overtuigd van de urgentie van deze zaak, maar ik kan geen toezegging doen.

Het voorstel van den Voorzitter wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

II. de behandeling van het ontwerp van wet tot **wijziging van het invoerrecht op sigaren (257).**

De heer **van Vuuren**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, brengt het volgend Verslag uit:

In handen der Commissie van Rapporteurs zijn gesteld de volgende adressen:

een, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken van noordelijk Overijssel, waarbij, onder aanbieding van een schrijven, door adressante gezonden aan den Minister van Financiën in zake het ontwerp van wet tot wijziging der Tabakswet, wordt verzocht dit wetsontwerp te verwerpen;

een, van het Verbond van Vereenigingen van Sigarenfabrikanten in Nederland, houdende verzoek het invoerrecht zoodanig te verhoogen, dat de oorspronkelijke bedoeling alsnog tot haar recht komt;

een, van de R.-K. Vereeniging van Sigarenfabrikanten, te Tilburg;

een, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Eindhoven;

een, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Tilburg;

12de VERGADERING. — 25 OCTOBER 1922.

257. Wijziging van het invoerrecht op sigaren.

(van Vuuren e. a.)

een, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te 's Hertogenbosch,

houdende alle vier verzoek, een invoerverbod van sigaren uit te vaardigen.

Uw Commissie stelt voor, deze adressen neder te leggen ter griffie ter inzage van de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Staalman**: Mijnheer de Voorzitter! Het wetsontwerp dat thans in behandeling is, heeft bij velen in den lande verwondering en teleurstelling gewekt. Verwondering, omdat men zich herinnerde, wat in 1920 en 1921 bij de behandeling van het wetsontwerp tot invoering van dit invoerrecht is gezegd in de schriftelijke stukken en bij de openbare behandeling. Toen is nl. gezegd — ook van de zijde der Regeeringstafel — dat dit wetsontwerp geenerlei protectionistische strekking had en dat het niet alleen hierop gericht was, om eenigen steun te geven aan de industrie, maar vooral om de dure sigaren te belasten. De goedkoopere sigaren, de volkssigaren, zouden geenerlei last ondervinden van het ontwerp.

Ik zal een paar zinnen citeeren, die toen gezegd zijn, o. a. in de Memorie van Antwoord aan de Tweede Kamer. Minister de Vries schreef daarin in Juni 1920:

> „Een protectionistische strekking heeft de ondergeteekende in het ontwerp niet willen leggen; de onderlinge concurrentie van de Nederlandsche tabaksfabrikanten is reeds zoo scherp, dat zij het van de buitenlandsche wint, zoodat deze laatste niet wordt gevoeld."

En in de vergadering van 17 Maart 1921 verklaarde Minister de Vries:

> „De Regeering is niet van plan protectionistische maatregelen te nemen en zij beschouwt de invoering van dezen accijns ook niet als een protectionistischen maatregel."

En even te voren zegt Minister de Vries:

> „Het gaat hier om havanna's, manilla's en dure sigaretten, die wel degelijk met een belangrijk recht kunnen worden belast."

Mijnheer de Voorzitter! Wat zien wij nu? Dat dit wetsontwerp wel degelijk gaat ook tegen de goedkoope sigaren. De Minister zegt, dat zijn voorstel niet heeft een protectionistisch karakter, maar alle belanghebbenden zien het toch als zoodanig, en, te oordeelen naar de amendementen van den heer Wintermans, ziet ook die geachte afgevaardigde in dit voorstel een steun van protectionistischen aard. Het minste recht, dat van sigaren zal worden geheven, zal f 15 per 1000 bedragen. Het komt hierop neer, dat wij in de practijk geen goedkoopere sigaren zullen kunnen rooken dan van 5 cent per stuk en dat dit voorstel prohibitatief zal werken ten opzichte van den invoer van sigaren, goedkooper dan 5 cent. En als de Minister wijst op hetgeen ten opzichte van het gedistilleerd en het bier is gebeurd, dan antwoord ik: zeker, ook ten aanzien van het gedistilleerd heeft vóór den oorlog het invoerrecht prohibitatief gewerkt, al is met den zeer hoogen accijns, dien wij later hebben gekregen, dit eenigszins gewijzigd; maar in de practijk werkte het invoerrecht prohibitatief. Voor bier geldt nog grootendeels hetzelfde argument. Nu kan er bij het gedistilleerd nog een sociaal belang betrokken zijn, maar ten aanzien van de volkssigaar mogen wij dien kant niet uitgaan.

Bovendien, ligt er in de valuta nu zulk een groot gevaar? De Duitsche valuta daalt geregeld en de Minister komt thans met een recht van f 15. De Kamer van Koophandel te Eindhoven zegt in haar adres, dat dat lang niet voldoende is en het ten minste f 25 moest zijn. Ook de heer Wintermans is

(Staalman.)

met amendementen gekomen, die strekken om het recht te verhoogen. Indien deze valuta verder daalt, komt de Regeering dan met nieuwe voorstellen tot verhooging? Waar blijven wij op die manier? Ik geloof, dat wij ons over die valuta-quaestie niet zoo ongerust behoeven te maken. De Duitsche valuta daalt zoo snel, dat Duitschland heel sterk op Oostenrijk begint te lijken. Wij weten, dat de depreciatie in den regel veel sterker gaat dan de inflatie en dat hierdoor Oostenrijk niet meer concurrenzfähig is. Hetzelfde verschijnsel vertoont zich ten aanzien van Duitschland. Op de kolen- en de ijzermarkt is Duitschland niet meer zulk een groot gevaar als eenigen tijd geleden en ik durf voorspellen, dat, als die toestand doorgaat, wij spoedig in werkelijkheid niet dien grooten last meer zullen hebben van de Duitsche valuta, welken wij er thans van hebben.

Met dit voorstel doet men geen dienst, nòch aan de industrie, nòch aan den handel, nòch aan de consumenten. Als wij de cijfers nagaan uit den tijd, dat de belasting werd ingevoerd, dan zien wij, dat in de eerste oorlogsjaren hier een productie was — volgens het adres van het Comité van Actie uit de Vereeniging van Tabaksfabrikanten en -handelaren — van 1400 millioen sigaren per jaar. Geconstateerd kan worden, dat ruim 1/3 van die productie voor den export bestemd was.

Nu is het duidelijk, dat export uit een land alleen dan mogelijk is, wanneer het kan concurreeren met zijn buren en met de producenten van hetzelfde artikel aldaar. Wanneer wij nu de tabaksnijverheid zoodanig maken, dat zij niet meer tegen de concurrentie opgewassen behoeft te zijn, dan gaat het niet, dan zal men voor altijd de mogelijkheid wegnemen, dat ons land dien enormen export van sigaren weer zal terug krijgen. Men zal dus voorgoed een streep door de exportrekening van die 600 millioen sigaren kunnen halen. En wat wint men er voor terug? De invoer zal nu wel zijn hoogtepunt hebben bereikt: hij is zoo groot, dat hij aan 2000 werklieden per jaar werk zou kunnen verschaffen, ongeveer een-tiende van het aantal in deze industrie werkzame arbeiders. Zonder een-derde van den export terug te kunnen winnen, opent men nu de mogelijkheid om een-tiende werk terug te krijgen. In deze richting gaande bevinden wij ons dus op een zeer noodlottigen weg.

Bovendien gaat ook hier te lande de productie achteruit en ook de afzet, want de sigaar is ontegenzeglijk bij het dalen van de loonen voor telkens meer rookers te duur. Niet alleen in de volksklasse, maar in alle klassen der samenleving zien wij dat de pijp de plaats heeft ingenomen van de sigaar. Men rookt ook minder en dat beteekent minder werkgelegenheid voor sigarenmakers. Wanneer de productie zich zal willen uitbreiden, niet alleen voor export maar ook voor het binnenlandsch gebruik, zal men zich met alle mogelijke macht er op moeten toeleggen, om de sigaren goedkooper te maken.

Wanneer wij zien, dat voor de landarbeiders de loonen weer bijna het peil van vóór den oorlog hebben bereikt en de ruwe tabak ook bijna even goedkoop is als vóór den oorlog, waarom zal men dan niet het verschijnsel mogen verwachten, dat de sigaren, die de landarbeiders rooken, ook weer even goedkoop zullen worden als vóór den oorlog. Waarom zal men dat kunstmatig tegenhouden? En dat gebeurt hier. Ik ben er van overtuigd, dat onze sigarenindustrie geholpen moet worden, maar niet op deze wijze. Op deze wijze helpt men die industrie verder in den put. Men maakt de egalisatie der loonen, die gaande was, en die tot gelijkheid tusschen binnen- en buitenland zou leiden, onmogelijk en dat acht ik absoluut verkeerd, een absoluut bederf voor deze voor ons land zoo belangrijke nijverheid. Wij kunnen alleen verruiming van werkgelegenheid krijgen wanneer wij een grooteren afzet krijgen.

In dit verband wil ik iets citeeren uit het adres van de Kamer van Koophandel te Amsterdam, dat door een commissie is opgemaakt en daarna met op één na algemeene stemmen in een vergadering van die Kamer is goedgekeurd, zoodat die Kamer van Koophandel van 36 leden welbewust dat adres hebben verzonden. En daarin komt voor:

(Staalman e. a.)

„Door prijsverlaging daarentegen zal men kunnen slagen in eene verhooging van de binnenlandsche consumptie, die tenminste dezelfde verruiming van de werkgelegenheid zal brengen, welke de verhooging van het tarief hoopt te bewerken. Doch tusschen deze beide wegen om tot eenzelfde doel te geraken, zal op den duur blijken dit verschil te bestaan: dat de werkverruiming door tariefsverhooging van tijdelijken, de werkverruiming door prijsverlaging van blijvenden aard zal zijn."

Dit is de quintessence van de geheele zaak. Ik wil ook vragen: is dit wetsontwerp een proefballon? Als wij de sigarenindustrie, waarvan verklaard wordt, dat zij in zoo bijzondere omstandigheden verkeert, op deze wijze gaan helpen, met welk recht zullen wij het dan straks aan andere industrieën kunnen weigeren? B.v. de meubelindustrie, de schoenenindustrie, die toch in minstens even slechten toestand verkeeren als de sigarenindustrie. Het gevolg zal zijn, dat men kunstmatig den levensstandaard hooghoudt; dat men ter wille van de winsten van enkelen de prijzen forceert. Ik ga daarop niet verder in; de argumenten voor en tegen vrijhandel zijn voldoende bekend.

Mijnheer de Voorzitter! Nederland is een van die landen, welke steeds het vrijhandelsbeginsel hebben hooggehouden. In de Volkenbondsvergadering heeft de Nederlandsche vertegenwoordiger op het groote belang daarvan gewezen. Vóór den oorlog hebben verschillende landen hun grenzen gesloten; werden sluitboomen neergelaten, ontstond de tarievenoorlog, die wellicht grootendeels den wereldoorlog heeft veroorzaakt. Moet nu ons kleine land, dat altijd is geweest het land van den vrijhandel bij uitnemendheid, in die oude fouten vervallen, welke aan de wereld een ruïne hebben gebracht? Ik moet ernstig waarschuwen om in die richting te gaan. Wanneer wij de industrie willen helpen, moeten wij alle belemmeringen, die zich voordoen, wegnemen; bij mijn interpellatie hoop ik aan te geven, hoe dat moet geschieden. Maar wij moeten aan de industrie niet een paar krukken gaan geven, waardoor zij nog moeilijker over die belemmeringen kan heenkomen.

Ik ben zeer benieuwd, wat de voorstanders van dit wetsontwerp zullen aanvoeren. Ik kan mij niet begrijpen, dat fabrikanten en handelaren, die een ruimen blik hebben, zich voor een dergelijke hulp kunnen verklaren. De industrie in ons land met zoo dichte bevolking kan alleen leven, wanneer zij ook aan het buitenland haar producten kan afleveren. En wat geeft het ook, of een winkelier zijn winkel vol dure sigaren heeft, die voor het publiek te duur zijn? Het beginsel moet zijn: zoo groot mogelijke omzet met zoo gering mogelijke winst, en dat moet niet door wettelijke maatregelen worden tegengehouden. In die richting beweegt zich echter dit wetsontwerp en daarom moet ik er mij ernstig tegen verzetten.

De heer **Wintermans**: Mijnheer de Voorzitter! Als men de Memorie van Antwoord op dit wetsontwerp leest, komt men hoe langer hoe meer tot de overtuiging, dat de Minister heel bang is, dat zijn wetsontwerp een bepaalden naam zal krijgen: valutarecht. Hij is ook heel bang, dat men hem er van zal verdenken, dat hij de practijk van de voor de invoerrechten geldende waardebepaling wil loslaten. Alleen verklaart de Minister te hebben ingezien, dat de verzakte grondslag van het bestaande waarderecht moet worden hersteld voor de met accijns getroffen sigaren. Ik moet zeggen, dat dit een knap stuk fiscale casuïstiek is. Als resultaat van 's Ministers gewetensonderzoek kan ik mij er nogal tevreden mede verklaren. Alleen moet mij de opmerking van het hart, dat de Minister dat gewetensonderzoek wel wat lang heeft uitgesteld. Wat de verzakking van den verstoorden grondslag van dat recht betreft, die bestond al lang voor 25 September. Zulk een verzakking behoorde toch eigenlijk in het Departement van Financiën eerder opgemerkt te worden dan door de Kamer of door het publiek. Als nu, voordat hier of voordat in het publiek ook maar het geringste scheurtje in dien grondslag was bespeurd, gekomen was met deze Memorie, niet van Antwoord, maar van Toelichting, waarin dat zoo

(Wintermans.)

keurig werd uiteengezet, dan zou men werkelijk overtuigd geweest zijn van de zorgzaamheid van den Minister om het fiscale systeem zoo punctueel mogelijk aan te passen aan de bedoelingen van den opsteller van de wet op de invoerrechten, al dan niet specifiek. Nu lijkt mij die fijne redeneering van den Minister meer achter de zaak te staan, dan er voor.

Het Voorloopig Verslag geeft er ook blijk van, dat de geheele Kamer de zaak ook heeft gezien in een geheel ander licht. De tegenstanders van het wetsontwerp hebben niet getracht, den Minister over fiscale scrupules heen te helpen. Zij hebben die na de schuchtere Memorie van Toelichting zelfs niet eens vermoed. Daarom zullen zij het in dit debat ook niet goed meer kunnen. Zij hebben gezegd, blijkens het Voorloopig Verslag: de voorgestelde regeling zien wij niet anders dan als een protectionistischen maatregel en de redevoering, die wij zooeven van den heer Staalman hebben gehoord, staat geheel in dat teeken.

De leden, die in paragraaf 2 aan het woord zijn, de gereserveerden zal ik ze maar noemen, denken er eigenlijk precies zoo over. Voor hen bestaat hier ook een afwijking van het beginsel van het vrijhandelsverkeer en zij zeggen: het geldt toch bescherming tegen nadeelen, voortvloeiende uit de buitengewone valutaverhoudingen.

Het behoeft dan, geloof ik, geen betoog, dat degenen die aan het woord zijn in de paragrafen 4 en 5, en die de Minister dankt voor den hem geboden steun, het geheel anders gezien hebben, en ik geloof, dat de Kamer en de Minister elkander nog nooit zoo slecht hebben begrepen. Het publiek, de couranten en de requestranten hebben ook niet naar de verzakte grondslagen gekeken, maar naar den muur, waarbij de eene partij de opengevallen deur, die daarin te zien was, beschouwde als een toevoer van heel veel frissche lucht — de heer Staalman heeft dat zoo mooi uiteengezet —, maar er zijn anderen, die vinden, dat er een nare kou naar binnen komt; maar die hebben eigenlijk geen ruimen blik op hun eigen belangen, zegt de heer Staalman. Zij echter hebben wel een fijn gevoel voor de koude, waarin zij zitten, en waarin ik ze niet wil laten zitten!

Alleman keek dus naar boven en de architect keek alleen naar beneden.

Ik wil den Minister volgaarne complimenteeren met de ontdekking van die verbroken concordantie tusschen accijns en invoerrecht, maar ik moet Zijn Excellentie even herinneren aan de chronische verkoudheid van de sigarenfabrikanten en sigarenmakers door dien Oostenwind, dien wij tegenwoordig hebben. Ik kan mij niet voorstellen, dat de Minister hun hoesten niet gehoord heeft! Zijn inzicht, dat fiscale evenredigheid hersteld behoort te worden, behoeft men niet te verhelderen; ik heb reeds gezegd: het is een knap academisch betoog. Hij heeft er een rechtstreekschen aanval van gemaakt, en den tegenstanders en den „gereserveerden" van § 2 heeft hij met één slag de wapens en schilden uit de hand geslagen. Hij moet het, zoover het voorstel nu strekt, per se winnen, maar hij moet eens beter kijken, niet naar de fiscale, maar naar de economische onevenredigheid, waarin het sigarenbedrijf verkeert. Hij heeft er een heel korte formule voor; hij heeft eigenlijk gecondenseerd gezegd in de Memorie van Antwoord, wat wij in den breede zoo juist hebben hooren betoogen door den heer Staalman.

De Minister zegt:

„De misstand is de ongelijke levensstandaard in onderscheiden landen. Door een dam tusschen die landen op te werpen kunnen sommige gevolgen voor het land met niet-gedeprecieerde valuta tijdelijk verzacht worden, maar de oorzaak — de ongelijkheid van levensstandaard — wordt er door verscherpt en verduurzaamd."

En zoo komt hij in theorie uit waar de heer Staalman hem hebben wil.

Het verschil in levensstandaard moet opgeheven worden, dat is eigenlijk de overeenstemming tusschen den heer Staalman (en er zullen er meer zijn) en den Minister. De productiekosten moeten genivelleerd worden. Laten wij maar eens

12de VERGADERING. — 25 OCTOBER 1922.

257. Wijziging van het invoerrecht op sigaren.

(Wintermans.)

blijven bij het loon, Mijnheer de Voorzitter, waarmee de levensstandaard van het grootste deel der belanghebbenden ten nauwste samenhangt, ja, men kan zeggen, waarmee het evenredig is.

Een Duitsche sigaar, die volgens de beste informatie den importeur, die zijn juisten inkoopsprijs declareert, 3¼ cent kost, moet volgens diezelfde bron den Nederlandschen sigarenfabrikant en gros ongeveer op 7 cent komen.

Het loon is volgens dezelfde informatie f 21 tot f 28, gemiddeld dus f 23 per 1000 stuks. Hoe kan nu een loonsverlaging zoo'n prijsverschil overbruggen? En toch zal het van onzen kant moeten komen. Want de Minister en ook de heer Staalman zullen niet meenen, dat de Duitsche sigarenfabrikanten de loonen zullen verhoogen, omdat wij ze hier verlagen!

Gesteld eens, dat de sigarenmakers en andere arbeiders in het bedrijf 20 pct. loonsverlaging zouden accepteeren — wat zij niet zullen willen, want zij strijden op het oogenblik al om een kleiner verschil — en zonder verhooging 20 pct. langer zouden werken, zoodat er een 40 pct. van de loonkosten afgaat, dan zou dat neerkomen op f 9. Een Eindhovensche sigarenmaker — ik heb de statistieken bij mij en zou dus op de details kunnen ingaan — zou dan met een weekloon van minder dan f 14 naar huis moeten gaan. Nu kan men wel meenen, dat de sigarenmakers van den wind kunnen leven, maar ik heb het idee, dat ook de sigarenmakers een loon moeten hebben, waarvan zij ongeveer kunnen bestaan. Als het nu onmogelijk blijkt, een dergelijk loon te bereiken, als er geen basis gevonden kan worden voor een dergelijk loon, dan moeten wij ons daarin schikken. Maar hier, waar de verhoudingen verstoord zijn, niet door onze schuld, maar door de dolle toestanden, die wij tegenwoordig in de valuta beleven, hier moet uitkomst geboden worden. De heer Staalman opende wel een perspectief van pariteit, maar dat perspectief is voor den heer Staalman even onduidelijk als voor ieder ander. Het zou zoo moeten zijn, dat sigarenmakers, sorteerders, verpakkers en banderolleerders voor niets moeten werken, ja, dat er voor sommigen nog geld bij moet.

Ik ben overtuigd, dat in den hoek van den heer Staalman geen bekeering te maken is, omdat men zich daar stelt op het standpunt van de literatuur, waarnaar wij verwezen worden, nl. het mooie request van Amsterdam. Maar op het oogenblik zou ik daarvan willen zeggen, dat het is *de la litérature*.

Laat ik mij daarom liever tot een andere zijde van de oppositie wenden. Ik begrijp, dat de mannen van het N.V.V., ofschoon doortrokken van de litteratuur, van een dogmatische leer, die nergens gepraktizeerd wordt, naar den Kneuterdijk zijn getrokken en daar het jasje van den klassestrijd hebben uitgetrokken en te gelijk met de deputé's van alle bonden van sigarenfabrikanten dezelfde voorstellen hebben verdedigd, onder het verstandige motto: eerst leven en dan philosopheeren. Want de heeren van het N. V. V., Wolf en van der Weyden, begrijpen, als zij dezelfde pleidooien houden als de sigarenfabrikanten met hun bekrompen blik, die hun eigen belangen niet verstaan, dat hun mannen van het N. V. V. met hun broodheeren razend snel naar den kelder gaan en dat fabrikanten en arbeiders, als het zoo doorgaat, weldra zullen zijn weggenivelleerd. Zij wisten, dat in 1913 rond 20 000 K.G. sigaren in Nederland werden ingevoerd, in 1920 302 000 K.G., in 1922 306 000 K.G. en in de eerste 6 maanden van 1922 849 000 K.G. Als zij de statistiek van September hebben ingezien, dan weten zij ook, dat in de eerste 9 maanden van 1922 1 164 000 K.G. sigaren in Nederland zijn ingevoerd, waarvan plm. 99 pct. uit Duitschland. De heeren van het N. V. V. wisten ook, dat in 1913 uit Nederland uitgevoerd werden 2 236 000 K.G., dat dat gedaald was in 1921 tot 718 000 K.G. en in de eerste maanden van 1922 tot 615 000 K.G., waaronder dan nog een groot deel naar Spanje met het bedekte subsidie van de Regeering en een ander deel naar Nederlandsch-Indië, waarschijnlijk ten gevolge van oude relaties.

Mijnheer de Voorzitter! Deze heeren weten ook, — ik heb het nog over den steun gekomen uit den hoek waar het gezonde verstand op het oogenblik ten minste niet geheel op stal gezet wordt, en waar men niet naar literatuur alleen verwijst — die heeren weten ook, dat de gedeclareerde waarde van sigaren sinds 1913 naar omlaag is geloopen voor import naar Duitschland van f 4,25 in 1920 tot f 2,86 in 1921 en in de maanden van dit jaar bedroeg resp. f 1,60, f 1,64, f 1,51, f 1,51, f 1,51, f 1,46 en f 1,53 en dat zij staat op 1/3 ongeveer van den vóór-oorlogschen prijs.

Zij weten ook, en de heer Staalman weet dat evenzeer, dat er ontzaglijk veel mindere sigaren gerookt worden, dat slechts plm. 35 pct. van de arbeiders een eenigszins loonend bestaan hebben in die eenmaal zoo bloeiende industrie. Daarenboven weten die heeren, dat voor een 10 ct. sigaar, met in doorsnee een netto-gewicht van 5,5 kilo, tot voor kort, globaal berekend, de volgende invoerrechten betaald werden, in verschillende landen: Zweden f 82, Denemarken f 33, Noorwegen f 32, Engeland f 110, Australië f 91, Zuid-Afrika f 74 en de Vereenigde Staten f 165.

Het gaat hier net als met de ontwapening, die de heeren zoo mooi vinden, die door niemand wordt toegepast, waar iedereen buitengewoon mooie boeken over schrijft om anderen maar te laten ontwapenen, waarvoor Amerika Engeland beweegt geen groote oorlogsschepen te maken, Engeland Frankrijk beweegt geen duikbooten te bouwen. Die heeren weten dus, dat alle landen de literair-philosophische richting verlaten voor de exact-proefondervindelijke richting onder de spreuk: Eigen is geen vodje.

De heeren Troelstra en Stenhuis moeten er maar eens een duo over zingen. Zij kunnen beginnen eens na te gaan in de *Handelingen* van het Deensche Folkething wat er daar — er is een sterke socialistische partij — over is gezegd. Terwijl daar in Denemarken als reclame voor de Hollandsche sigaren een fanfare gespeeld werd door het groote korps van Goulmy en Baar uit 's Hertogenbosch, was men er stiekum bezig de grenzen te sluiten. Het voorstel daartoe vond warmen aanhang bij de oppositie en zeker bij de sociaal-democraten.

Het zou heel aardig zijn van die Deensche Genossen eens te hooren, wat hen gemoveerd heeft met een zoo reactionnairen Minister mede te gaan. Tot April 1923 zit daar in Denemarken de grendel op de deur. Zij kunnen het beter uitspinnen dan ik. De heeren Troelstra en Stenhuis moeten dus maar dat duo zingen en kunnen dan met vrucht studie maken van de Mc. Cumber Fordny-Tariff Law. Ik heb er hier een artikel over in *Handelsberichten;* zij is heel mooi en precies ingevoerd toen de zon over den evenaar kwam in 1921, des nachts om 12 uur. En dan nog de Safe Guarding of Industry Act. Dat moet een interessante lectuur zijn. Deze wetten komen van de volkeren, die de meeste moderne literatuur over deze quaestie hebben verschaft en ook de meeste slagwoorden uitgeven van handelsquaesties, ontwapeningsquaesties, enz.,..... maar voor export.

Ik richt mijn gedachten het meest naar deze zijde der oppositie van de Regeering, omdat daar de meest openbare teekenen zijn, dat het gezond verstand en de lieve leer met elkander aan het worstelen zijn, zooals dat ook gaat over het pacifisme bijv., waarover de heer Oudegeest heeft gesproken.

In de rechterflank der oppositie zal het eenheidsfront van de liberale partij nog wel een poosje moeten gehandhaafd worden, al zal men daar nu wel met dit voorstel moeten medegaan, dit voorstel van den Minister, die hun theorieën toch eigenlijk wel accepteert, omdat de fiscale theorieën van den Minister natuurlijk passen ook in Treub's compensatieleer.

Men zal allicht toch aan het parool vasthouden, dat door de Twentsche groot-industrie en de Amsterdamsche Kamer van Koophandel (nu nog met 31 tegen 1) sedert jaar en dag is gehandhaafd.

Maar wij weten toch al van de muiterij achter het eenheidsfront. Ja, Mijnheer de Voorzitter, wij komen hier niet met particuliere mededeelingen het debat verheffen, maar wij weten het toch wel en de Minister weet het ook wel, want er zijn lieden bij hem geweest, die hem in den geest van dit wetsontwerp een klein duwtje hebben willen geven,

(Wintermans.)

welke achter dat eenheidsfront vroeger hooge rangen bekleed hebben.

Ja, Mijnheer de Voorzitter, wij staan niet achter de deur bij de Geer, zooals ik daar hoor interrumpeeren, maar wij hooren toch wel wat er omgaat in de kringen der industrieelen.

De drukkende directe belastingen, de groote werkloosheid, de verslechtering van onze betalingsbalans, de handelspolitiek van alle andere Staten, zullen ons er wel toe brengen om van een schoonklinkende algemeene theorie af te stappen en over te gaan, telkens aan omstandigheden aanpassend, tot een nuchtere zakenpolitiek.

Ik zou vele bijzonderheden over de nooden der industrie kunnen mededeelen, maar de heer Staalman heeft dat zoo voortreffelijk gedaan, dat, als diens redevoering een beetje geëxcerpeerd wordt, daaruit betoogd kan worden, dat het nog veel erger daarmede gesteld is dan ik zou verwachten, want ik heb nog idee dat de industrie op de been gehouden kan worden, maar de heer Staalman heeft gezegd: de heele zaak is toch verloren, al die maatregelen kunnen niet meer helpen.

Ik heb gezegd, dat er een algemeene theorie bestaat. De literatuur is buitengewoon interessant en historisch, zelfs zeer merkwaardig, maar diegenen die in die literatuur wel beslagen zijn en die zich nog steeds uit natuur richten naar die dogmatische leer, vinden toch ook wel eens dat zij er anders over denken.

Treub bijv. zegt in zijn boek „Geschiedenis der Staathuishoudkunde":

> „Geen enkele handelspolitiek geldt voor alle tijden onder alle omstandigheden. Men moet zich bij de beoordeeling van de handelspolitiek, die door bepaalde landen in bepaalde tijden gevolgd is, niet te veel laten leiden door abstracte theorieën, maar voor alles rekening houden met de economische bestaansvoorwaarden van dat volk in dat bepaalde tijdvak."

Pierson, zeer zeker een van de grootste staathuishoudkundigen, die Nederland heeft voortgebracht, heeft dezen toestand niet eens vermoed. Hij erkende, ofschoon het tegen zijn theorie inging, omdat hij het had bemerkt in den tijd van de depreciatie van het zilvergeld in Indië, dat rijzing der wisselkoersen door depreciatie van het muntmateriaal op de wisselmarkt tijdelijk als beschermend recht of uitvoerpremie werkt. Deze geleerde wilde het niet erkennen voor de uitgifte van oninwisselbaar papier. Hij zeide: „Iedere kern van waarheid, daarentegen, moet ontzegd worden aan een andere met de vorige schijnbaar verwante leer, volgens welke groote invloed moet worden toegekend aan de rijzing der wisselkoersen door ruime uitgifte van oninwisselbaar papieren geld."

Even verder zegt hij: „Juist door inkrimping der ongedekte papiercirculatie wordt de uitvoer van goederen bevorderd, de invoer van goederen belemmerd."

Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat ondanks de vele waarnemingen, die deze staathuishoudkundige destijds heeft gedaan — scherpe waarnemingen, zooals uit zijn geheele boek blijkt — hij zich niet heeft kunnen voorstellen de economische verhoudingen, waarin wij thans leven, waarin aan een Neumark wordt gedacht en men de juridische verhoudingen op grond van contracten aan een herziening wil onderwerpen.

De **Voorzitter**: Uit hetgeen de heer Wintermans nu gezegd heeft, blijkt, dat die uitweiding eigenlijk niet noodig was geweest.

De heer **Wintermans**: Mijnheer de Voorzitter! Ik meen, dat tegenover de uitvoerpremie, die practisch gegeven wordt aan de exporteurs in de landen met lage valuta en die bekostigd zal moeten worden uit den nood der groote massa, een compensatie moet worden gegeven.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kan dankbaar accepteeren, wat de Minister op fiscale gronden heeft voorgesteld, maar ik zou

(Wintermans e. a.)

er zeer prijs op stellen, wanneer hij door mijn betoog er toe zou worden gebracht naast de fiscale rechten eenig redres te brengen voor de schade, die is geleden door het late onderzoek, en ook eenige meerdere zekerheid te geven, dat niet geheel en al door die indirecte uitvoerpremie, in de valutaverschillen gelegen, zullen worden weggeveegd èn de industrieel èn de arbeider — en hierop leg ik vooral den nadruk — van dezen eertijds zoo bloeienden tak van industrie.

De heer **Marchant**: Mijnheer de Voorzitter! Als ik de redevoering van den laatsten geachten spreker goed heb begrepen, hebben de voorstanders van den maatregel, dien de Regeering ons hier heeft voorgelegd, bemerkt, dat er eenig misverstand bestaat tusschen de Regeering en die voorstanders. Dat blijkt uit de Memorie van Antwoord.

De Regeering heeft, zoo betoogt hij, in de Memorie van Antwoord gezegd, dat het wetsontwerp van weinig beteekenis was, en zij heeft als haar meening uitgesproken, dat de leden, die opgemerkt hadden dat het wetsontwerp wat sober toegelicht was, van het wetsontwerpp een te grootsche opvatting hebben. Dus de Regeering heeft gemeend, omdat het wetsontwerp van weinig beteekenis is, met een sobere toelichting te kunnen volstaan; die leden daarentegen meenden, dat de Regeering in haar algemeenen drang naar versobering hier te ver was gegaan.

Ik verheug mij er over, dat de Regeering, nu zij dan iets minder sober is geworden, de vrees voor consequenties van dit wetsontwerp heeft weggenomen. Van deze Regeering zijn de z.g. valutarechten niet te verwachten; de Minister van Financiën veroordeelt die om de gevolgen. Dit wordt toegelicht in de Memorie van Antwoord.

Op zich zelf zie ik in de motiveering van die afwijzing een bezwaar, waarop ik in het voorbijgaan wil wijzen.

Aan het slot van de tweede alinea van § 1 der Memorie van Antwoord zegt de Minister:

> „Vooral zoo het land met hoogen levensstandaard voornamelijk op export is aangewezen, heeft het er een uitnemend belang bij, dat zoo snel mogelijk de hooge en de lage levensstandaard in elkaars richting groeien en door nivelleering van productiekosten het internationaal ruilverkeer wordt hersteld."

Dit is de zinsnede, welke ook de aandacht van ons geacht medelid Wintermans heeft getrokken.

Ik meen, dat dit niet geheel juist is en ik wijs er daarom op, omdat de opvatting, die hieruit spreekt, van grooten invloed is op de houding, welke door velen in de practijk wordt aangenomen, met name tegenover den loonstandaard.

Ik meen, dat ons belang niet is, dat de levensstandaard van Nederland en die van Duitschland — waarover het hier gaat — elkander zoo snel mogelijk naderen, maar ons belang is in de eerste plaats, dat de levensstandaard in Midden-Europa, die zoozeer gedaald is en nog voortdurend daalt, zoo snel mogelijk omhoog gaat en dat daarentegen de hooge levensstandaard, dien wij hebben, zoo langzaam mogelijk daalt.

Ik wijs hierop, omdat men zoo dikwijls het standpunt ontmoet, alsof het economisch juist is — en dikwijls wordt het nog ook met allerlei economische geleerdheid aangekleed —, dat hoe spoediger in Nederland de loonen naar omlaag gaan en komen op het peil van Duitschland, hoe beter het is, aangezien wij dan de gewenschte nivelleering krijgen.

Het spreekt vanzelf, wanneer men in die richting gaat werken, wanneer men maar zegt: wij moeten in ons land zoo spoedig mogelijk van onzen hoogen levensstandaard af; wanneer men het den menschen kwalijk neemt, dat zij zich met hand en tand verzetten tegen daling van den levensstandaard, dan zal men die daling bevorderen, ten einde zoo spoedig mogelijk te kunnen nivelleeren en in eens naar beneden vallen op het niveau van Midden-Europa.

Dit is het uitvloeisel van een opvatting als hier in de Memorie van Antwoord wordt verdedigd, alsof ons belang is om nu maar zoo snel mogelijk die nivelleering met Midden-Europa te verkrijgen.

(Marchant.)

Ja, er zal komen een nivelleering, een gelijkheid in productiekosten en men zal verder te zamen dalen, want op het oogenblik is men in Midden-Europa druk bezig aldaar verder naar beneden te gaan, maar men behoeft niet te vragen, welk niveau men op die manier zou bereiken.

Ik kan dus dat inzicht niet deelen. Ik ben veeleer geneigd hierin zelfmoord te zien. Op deze correctie na van het betoog in § 1 van de Memorie van Antwoord kan ik de bezwaren, die de Regeering aanvoert tegen de valuta-rechten, deelen, en het verheugt mij, dat de valuta-rechten van de baan zijn. Wij hebben dit wetsontwerp als een unicum te beschouwen, dat alleen in het leven is geroepen wegens het verband met den tabaksaccijns. Elk ander valuta-recht, buiten verband met de compensatie, waarop dit wetsontwerp is gebouwd, is uitgesloten. Ik laat de waarde van het betoog, dat door de Regeering wordt gehouden op bladz. 1 en 2 van de Memorie van Antwoord, daar; ik constateer slechts, dat de Regeering elk verband met de valuta-rechten, die zij scherp afkeurt, verwerpt.

Indien wij niettemin hier in de Kamer in het vervolg met valuta-rechten in aanraking zullen komen, zal dat voorstel moeten ontspruiten uit het recht van initiatief; ik wijs op het zeer gewaardeerde voorbeeld, gegeven door ons geacht medelid den heer Fleskens. Maar dan kunnen wij er op rekenen, dat de Regeering zal zeggen: ter bekrachtiging door de Kroon draag ik dit wetsvoorstel niet voor.

Mijnheer de Voorzitter! Toen de tabaksaccijns was ingevoerd en dus de sigarenfabrikanten een belasting moesten voldoen die zij op de verbruikers wenschten af te wentelen, heeft men een invoerrecht ingesteld, dat de strekking had om de binnenlandsche fabrikanten door den accijns niet in een nadeeliger positie te brengen dan de buitenlandsche concurrenten. Vandaar het woord compensatie. Deze compensatie bestond daarin, dat men ging heffen een invoerrecht van 30 pct. van de waarde der ingevoerde sigaren.

Die waarde is volgens de Regeering door de daling van de mark enorm gedaald. Daarmede is ook het invoerrecht gedaald. Daardoor is ten slotte — zoo betoogt de Regeering — de toegedachte compensatie voor de sigarenfabrikanten „aangetast". Het invoerrecht helpt niet voldoende meer; de compensatie moet worden „veilig gesteld tegen verdamping". Naast den gulden moet ook de compensatie worden veilig gesteld.

Om dit doel te bereiken, zal het invoerrecht naar de waarde worden geheven, met een minimum van f 15 per 1000 sigaren. De minimum waarde der ingevoerde sigaren wordt derhalve gesteld, uit de eerste hand in het buitenland, op f 50.

Wat moet nu eigenlijk worden „veilig gesteld"? De compensatie of het invoerrecht? Dat is niet hetzelfde. De compensatie betreft het belang der binnenlandsche fabrikanten. Deze zit vast aan den accijns. Op blz. 2 vinden wij dit betoog:

> „Reeds de Memorie van Toelichting van het ontwerp-Treub tot heffing van een tabaksaccijns (Gedrukte Stukken 1915—1916, n°. 219) stelt dit buiten twijfel. Een dergelijke compensatie behoort tegen verdamping behoed te worden. In dit verband moge er de aandacht op gevestigd worden, dat andere soortgelijke compensaties voor de belemmeringen, die de accijnswetgeving oplegt, — men denke o.a. aan de invoerrechten op gedistilleerd en op bier — reeds den vorm van specifieke rechten hebben."

Er is dus een compensatie, welke het rechtstreeksch gevolg is van de heffing van accijns in het binnenland, maar de wensch van de fabrikanten is, dat de geheele concurrentie van het buitenland wordt weggecompenseerd. Wanneer dat gebeurt — naar mijn overtuiging behoeven wij het amendement van den heer Wintermans c.s. niet aan te nemen, want zonder dat bereiken wij dat gevolg ook reeds —, ontvangt de fiscus niets en dan is de compensatie veilig gesteld. Wanneer echter de Minister bedoelt het invoerrecht veilig te stellen, heeft hij het oog op het belang van den fiscus, niet op dat van de sigarenfabrikanten. Als ik in de Memorie van Antwoord, waar de Minister beantwoordt den inhoud van de § § 3 en 4 van het Voorloopig Verslag, lees:

> „Wanneer in 1921 niet een waarderecht, maar een specifiek recht van b.v. f 15 per 1000 sigaren ware vastgesteld, — wat voor de hier in geding zijnde sigaren op dat tijdstip ongeveer hetzelfde zou beteekend hebben als het toen gekozen waarderecht — dan ware van het standpunt, waarvan dit ontwerp uitgaat, voor verhooging thans geen aanleiding geweest. Immers de opbrengst van een specifiek recht ondervindt niet den invloed van de daling der valuta.",

spreekt daar de Minister dus over een veiligstelling van de schatkist, van de opbrengst van het invoerrecht. Ik zou aan den Minister willen vragen, of hij van dit verhoogde recht een belangrijke bate voor den fiscus verwacht. Ik zou dat wel eens willen weten. Ik verwacht die bate niet. Ik verwacht van dit wetsontwerp het ophouden van allen invoer van goedkoope sigaren. De fabrikanten hebben er om gevraagd, niet in het belang van den fiscus. Zij vragen verhooging van het recht tot f 25, terwijl de heer Wintermans bij amendement een verhooging tot f 21 voorstelt, om zelfs elke gedachte van twijfel uit te sluiten en om ook voor betere soorten de grens te versperren.

Wij kunnen dus vaststellen, dat wij hier niet hebben te doen met een fiscalen maatregel; het voorgestelde is een zuiver prohibitief recht op goedkoope sigaren.

De Memorie van Toelichting zegt:

> „De beteekenis dezer compensatie is door de enorme daling der waarde van de ingevoerde Duitsche sigaren grootendeels verloren gegaan.
>
> Dit beduidt niet, dat wegens de valuta-concurrentie de oude compensatie niet meer voldoende is, maar dat door het verband tusschen invoerrecht en factuurwaarde de oude compensatie zelf is aangetast."

Daarop volgt:

> „Gedacht wordt m. a. w. niet aan den invloed, dien de valuta-depreciatie heeft op den kostprijs, maar aan dien welken zij heeft op het te heffen invoerrecht."

Het is mij wel: ik kan niet controleeren, waaraan de Minister denkt. Maar ik zou zeggen: de invloed, dien de valutadepreciatie heeft op het te heffen invoerrecht, is juist dezelfde als dien zij heeft op den kostprijs. Het invoerrecht daalt, doordat de kostprijs is gedaald. De tegenstelling is mij niet duidelijk.

Intusschen, dit is alleen een quaestie van literatuur, gelijk de heer Wintermans zou zeggen.

Wat erger is, de geheele grondslag van het wetsontwerp is niet juist. De compensatie is in het geheel niet verdampt en is dat ook niet bezig te doen. De Minister stelt het voor, alsof een kooper van Duitsche sigaren, die laat ik zeggen voor een kistje 3 maanden geleden betaalde 10 000 Mark, nu ook maar 10 000 Mark zou moeten betalen. Indien dat zoo was, dan was de compensatie druk bezig te verdampen. Maar zoo gaat het niet. Ik ontvang geregeld een Duitsche prijscourant van wijnen. Ik ontvang telkens een nieuwe prijscourant, en naarmate de Mark naar beneden gaat, gaan de prijzen naar boven, gelukkig voor de wijnkoopers hier in Nederland.

Ten aanzien van de sigaren is het nog sterker. Daarvoor bestaat — en ik begrijp niet, dat dit de Regeering onbekend zou zijn — een regeling, dat voor uitvoer naar Nederland de prijzen moeten worden bedongen in guldens. Er zijn te Bremen vastgesteld z.g. „Richtpreise für die Ausfuhr von Tabakfertigfabrikaten nach dem Auslande", en wel:

„Zigarillos (Zigarren):

mit einem Netto Zigarrengewicht von				3	K.G.	f 19,5
Zigarran:						
mit einem Netto Zigarrengewicht von				4	K.G.	f 22,—
„	„	„	„	5	„	24,5
„	„	„	„	6	„	27,—
„	„	„	„	7	„	30,—
„	„	„	„	8	„	33,—

Diese Richtpreise verstehen sich für geringere Qualitäten in 20 Kistchen mit üblicher Ausstattung und Ver-

(Marchant.)

packung. Für Zigarren in besseren Qualitäten müssen entsprechend höhere Preise erzielt werden. In besonders gelagerten Verhältnissen, die genau schriftlich darzulegen sind, kann die Preisprüfungskommission der Aussenhandelsstelle Abweichungen von den Richtlinien verfügen.''

Dit zijn de Richtpreise, die door de Aussenhandelsstelle für das Tabakgewerbe in Bremen zijn vastgesteld.

Aan een man van het vak heb ik gevraagd, of hij werkelijk de concurrentie met de Duitsche sigaren niet kon volhouden, en hij zeide, dat er in het begin importeurs geweest waren, die er veel aan hadden verdiend, maar dat dit was opgehouden. Hij rekende mij voor, dat men bij een Richtpreis van f 27 voor sigaren van 6 K.G. de 1000 met 30 pct. invoerrecht, f 2 assurantierecht en f 5 verdienste van den tusschenhandel de sigaren met banderolles heeft voor f 52, terwijl de Hollandsche industrie die ook daarvoor kan maken. In de stukken wordt het voorgesteld, alsof de prijs in Duitschland in Marken steeds gelijk blijft, maar zoo gek zijn de Duitschers niet. Zij verkoopen tegen Hollandsche guldens.

Ik heb eens in een winkel, waar Duitsche en Hollandsche sigaren worden verkocht, gevraagd: waarmede staat nu een Duitsche sigaar van 10 cent gelijk? Het antwoord was: met een Hollandsche sigaar van 15 cent. Ik zeide: dan koopt ieder natuurlijk Duitsche sigaren van 10 cent. Wel neen, was het antwoord, de een koopt Duitsche, de ander Hollandsche sigaren; velen zeggen, dat de Duitsche sigaren flauw zijn en zij lusten die niet. Ik heb ook eens aan een Duitschen fabrikant gevraagd: stuur mij eens eenige proefjes, maar ik lust ze niet. De prijzen zijn lager dan voor de Hollandsche sigaren, maar ..... het zijn bokjes! Dat is nu niet geleerdheid en ,,literatuur'' van den heer Wintermans of uit de stukken van de Regeering, maar de dorre practijk. Toch is het volkomen verklaarbaar, dat de fabrikanten, hoewel dit de realiteit is, zeggen: ik heb nog veel liever, dat de Duitsche sigaren er maar buiten blijven, dan ben ik heelemaal van de concurrentie af.

De heer **Wintermans**: Hoe komen ze dan met millioenen in het land? Er zijn toch 1 116 000 K.G. Duitsche sigaren in 1922 ingevoerd.

De heer **Marchant**: De heer Wintermans wil dus voor alles, waarvoor naar zijn oordeel geen gezonde prijs wordt gevraagd, de grens sluiten.

De heer **Wintermans**: Het is toch uw wensch om niet plotseling een loonsnivelleering te hebben à la den Vrijheidsbond!

De heer **Marchant**: De vraag is, welk gevolg de werking der voorgestelde bepalingen zal hebben. En dan zal het gevolg geen ander zijn dan dat de prijs der sigaren hier te lande zal worden verhoogd, niet met het bedrag van den accijns, doch met het hoogere bedrag van het invoerrecht. De fiscus ontvangt niets, alleen de fabrikanten ontvangen.

Ik kon mij met den tabaksaccijns niet vereenigen, omdat de goedkoopere sigaren duurder zouden worden. Daar heeft de verbruiker echter nog het aangename gevoel, door den Minister de Vries in zoo welsprekende woorden beschreven, dat hij met elk rookwolkje, dat hij de lucht in blaast, een bijdrage levert tot het dragen van elkanders lasten, en kan zeggen: ik ben al rookende bezig de lasten van mijn medemenschen te dragen. Hier echter kan hij zich slechts ergeren, omdat hij belast wordt ten gunste van de sigarenfabrikanten; zijn gedachte is: in hemelsnaam, de opbrengst gaat rechtstreeks naar de portemonnaie van de sigarenfabrikanten.

De fiscus heeft er niets aan, slechts een klein aantal medemenschen heeft er genoegen van.

De sigarenmakers vergissen zich ook: de arbeiders komen, door maatregelen als deze, in steeds slechter conditie. Hun belang is: goedkoope verbruiksartikelen, ook goedkoope sigaren; het is van belang zoowel voor de industrie als voor de verbruikers. Een actie als van de sigarenmakers is niet

(Marchant e. a.)

te beschouwen op zich zelf. Men heeft die actie te zien in verband met een mogelijke actie van de arbeiders in elk bedrijf. En in dat verband van het geheel is zij veroordeeld, omdat het vermeende belang van den een in elk speciaal geval beteekent het nadeel van allen.

De Haagsche Kamer van Koophandel had gelijk, toen zij aandrong op juistere toepassing of wijziging van art. 32 der Waardewet. De toepassing van dit artikel is allerzonderlingst. Er zijn zoogenaamde valuta-artikelen, die bijv. door Duitsche fabrikanten hier te lande duurder worden verkocht dan in Duitschland. Dat niet alleen, ook Amerikaansche en Engelsche fabrikanten verkoopen duurder in Nederland en in Zwitserland dan in België, Frankrijk, Duitschland. Nu worden die goederen uit de tweede hand in een land met lagere valuta opgekocht, in Nederland ingevoerd en hier goedkooper verkocht dan de fabrikant zelf hier verkoopt.

Maar het invoerrecht, dat de fabrikant zelf moet betalen, wordt naar hoogere waarde berekend, voor hetzelfde goed, dan voor den opkooper, die hier in Nederland met den fabrikant concurreert. Het is zelfs voorgekomen, dat aan een opkooper een bedrag werd gerestitueerd, toen hij hetzelfde invoerrecht had betaald als de fabrikant, wien niets wordt gerestitueerd.

De buitengewone valutatoestanden geven aanleiding tot de zonderlingste complicaties, waarvan menigmaal de fiscus dupe wordt.

Het advies van de Haagsche Kamer van Koophandel schijnt mij juist. De Minister noemt ,,de zeer groote bezwaren'', die hij acht dat er tegen bestaan, niet, zoodat hier geen basis is voor gedachtenwisseling.

Men zal, als men dien weg inslaat, voorkomen, wat thans is te vreezen: represailles van de andere zijde. De Duitschers zullen, vrees ik, voor het doel van onze Regeering, de compensatie veilig te stellen tegen verdamping, minder waardeering gevoelen dan onze landgenooten. Zij zullen alleen de uitkomst tellen. En ook hier baat ons de hoogte van ons oorlogsbudget niet.

Ik moet derhalve het wetsontwerp als overbodig en schadelijk afwijzen.

De heer **Troelstra**: Mijnheer de Voorzitter! In de sociaaldemocratische fractie werd over het ingediende wetsontwerp niet gelijk geoordeeld. Er was verschil van meening. Mij is opgedragen, in een korte verklaring een overzicht te geven van de verschillende meeningen, die in onze fractie over dit wetsontwerp zijn geuit, dat straks, wanneer er gestemd zal worden, licht kan verspreiden over de motieven voor de stemmen, door de verschillende leden onzer fractie uitgebracht.

Algemeen wordt in onze fractie betreurd, dat de invoering van den tabaksaccijns, waartegen wij onze stem hebben uitgebracht, aanleiding heeft gegeven tot een tariefsverhooging als compensatie voor de binnenlandsche nijverheid, om niet door maatregelen van de eigen Regeering in den strijd tegen de buitenlandsche concurrentie te worden bemoeilijkt.

Juist omdat dit wetsontwerp het karakter dier compensatie tegen maatregelen der eigen Regeering draagt, is de meerderheid onzer fractie van oordeel, dat het niet kan worden beoordeeld van het standpunt van den strijd tegen of vóór den vrijhandel. Een belangrijke meerderheid onzer fractie ziet hierin geen stap in de richting van een protectionistische politiek, een richting, die door niemand in onze fractie wordt gewenscht en steeds zal worden bestreden.

Met nadruk wijzen wij op de verklaring van de Regeering in de Memorie van Antwoord op blz. 2, een verklaring, die, omdat zij door onze fractie wordt aanvaard, hier nog even door mij zal worden voorgelezen, opdat bij de behandeling van volgende crisismaatregelen, als hoedanig dit wetsontwerp mede door ons wordt beschouwd, de verklaring van de Regeering, waarmee wij dus onze adhaesie betuigen, nogmaals kan worden aangevoerd:

,,Het éénig doel van het ontwerp is, den invloed de

257. Wijziging van het invoerrecht op sigaren.

(Troelstra.)

valutadaling op het invoerrecht te voorkomen. Dit is precies het tegendeel van een „valutarecht", dat juist aan de valutadaling invloed op het invoerrecht wil toekennen.

Overigens ligt het uiteraard allerminst in de bedoeling, ook deze conversie van waarderecht in specifiek recht op breede schaal toe te passen. De bijzondere reden, die daarvoor ditmaal geldt, is het feit, waarop ook in de Memorie van Toelichting gewezen werd, dat het invoerrecht op de sigaren destijds als een compensatie voor de nadeelen van den accijns is ontworpen. Reeds de Memorie van Toelichting van het ontwerp-Treub tot heffing van een tabaksaccijns (Gedrukte Stukken 1915—1916, n°. 219) stelt dit buiten twijfel. Een dergelijke compensatie behoort tegen verdamping behoed te worden. In dit verband moge er de aandacht op gevestigd worden, dat andere soortgelijke compensaties voor de belemmeringen, die de accijnswetgeving oplegt, — men denke o. a. aan de invoerrechten op gedistilleerd en op bier — reeds den vorm van specifieke rechten hebben."

In dit verband wordt dan ook dit wetsontwerp door ons geheel op zich zelf beschouwd, en getoetst aan de behoeften, aan de wenschen en verlangens van een belangrijk deel van de arbeidersklasse, dat in de sigarenindustrie zijn onderhoud moet vinden.

Er is een buitengewone malaise en werkloosheid in deze industrie. Te recht is dan ook door den vorigen spreker er op gewezen, dat de sigarenarbeiders wenschen, dat aan hun toestand wordt te gemoet gekomen. Zij zien uit naar redding uit den nood, waarin zij zich bevinden. Over de vraag, in hoever deze noodmaatregel, en als zoodanig moet dit wetsontwerp door ons worden beschouwd, die beoogde redding kan brengen, kan men van gevoelen verschillen.

Maar terwijl onze fractie een afwijzend standpunt zou innemen tegen een dergelijken maatregel, indien het gold zaken van noodzakelijk levensonderhoud, die door dien maatregel duurder zouden worden, heeft bij de meerderheid van onze fractie ook het motief gegolden, dat hier geen sprake is van het duurder worden van zaken, die tot de noodzakelijke levensbehoeften behooren.

Een deel van de leden onzer fractie was met het oog op de sterke daling der valuta zeer sceptisch gestemd ten aanzien van het effect van dit ontwerp voor de arbeiders. Het is om die reden, dat zij hun stem aan dit ontwerp niet geven. Zij zien, wegens het ontbreken van directe voordeelen voor de arbeiders en de industrie, in dit ontwerp slechts een middel, om naast den accijns op tabak ook nog in den vorm van een invoerrecht een bijdrage in de schatkist te krijgen, een financieele politiek, die door hen ten sterkste wordt afgekeurd. Hiertegen is aangevoerd, dat het niet aangaat, dit ontwerp in zijn werking te beoordeelen naar den buitengewonen val van de Mark op dit moment, en wel om deze reden, dat de waarde der Mark in de laatste maanden enorme schommelingen heeft doen zien en het niet aangaat, die tijdelijke waarde als grondslag te nemen voor de beoordeeling van dit wetsontwerp. Het is mogelijk, dat de verwachtingen, die de sigarenfabrikanten en arbeiders van dit ontwerp hebben, niet of niet ten volle worden verwezenlijkt, maar de meerderheid van onze fractie achtte zich niet verantwoord, om tegenover een poging, om de nadeelen te verzachten, voortvloeiende uit maatregelen onzer eigen wetgeving, een afwijzend standpunt in te nemen.

Hiertegenover neemt een belangrijk deel van onze fractie het standpunt in, dat dit ontwerp niet kan worden losgemaakt van de protectionistische richting der Regeeringspartijen, een richting, waartegen zij meenen zich van meet af aan te moeten verzetten. Een verhooging van de prijzen der sigaren, voornamelijk van de goedkoopere soorten, die van dit ontwerp het gevolg zal zijn, meent deze belangrijke minderheid in onze fractie niet voor haar rekening te moeten en te kunnen nemen. Men vreest, dat dit ontwerp, eenmaal aangenomen, tot gelijksoortige stappen ook voor andere industrieën zal leiden, en die leden kunnen daarom hun stem hieraan niet geven.

(Troelstra e. a.)

Mijnheer de Voorzitter! Met deze korte verklaring meen ik te kunnen volstaan.

De heer **van Vuuren:** Mijnheer de Voorzitter! Tegenover de bestrijding, die dit wetsontwerp heeft gevonden, wensch ik mijnerzijds een zeer bescheiden verdediging te stellen. Waarom bescheiden, vraagt men hier. Omdat ik het wetsontwerp niet wensch te brengen buiten het kader, waarin de Minister het heeft geplaatst en het m. i. moet worden gezien.

De eerste spreker, de heer Staalman, heeft dat wel gedaan en betoogd, dat dit wetsontwerp er een is van zuiver protectionistischen aard tot bescherming van de Nederlandsche sigarenindustrie tegenover de concurrentie der Duitsche fabrikanten, voor zoover die een gevolg is van de verstoorde valutaverhoudingen.

Ik zou den heer Staalman naar aanleiding daarvan willen vragen: stel eens, dat het wetsontwerp door u juist zou zijn gekarakteriseerd, hebt gij en degenen, die aan uw zijde staan, u dan altijd trouw getoond aan dat heilig beginsel van vrijheid, dat gij hierbij op den voorgrond stelt?

Waarom ik dat vraag, Mijnheer de Voorzitter? Omdat naar mijn meening 3/4 van de crisismaatregelen, die wij aangenomen hebben, niet anders zijn geweest dan de meest brutale aanvallen tegen de vrijheid van handel, die zich op de wereld denken laten. Men heeft zich toen vergrepen aan die vrijheid in een andere richting, naar een anderen kant als naar dien, waarin de heer Staalman dit wetsontwerp verwijt het te doen. Die aanranding van de vrijheid had ten doel de bescherming van den consument ten koste van den voortbrenger, maar principieel kan dat van vrijhandelsstandpunt geen verschil maken. De vrijheid van handel is althans m. i. een geheel, die men niet alleen heeft te verdedigen wanneer zij ingaat tegen het belang der Nederlandsche industrie. Ik kan mij moeilijk voorstellen, dat men van de zijde van de vrijhandelaars verschil ziet tusschen bijv. een uitvoerverbod en een invoerverbod en het één niet evenzeer in strijd acht met de vrijheid als het andere.

Welnu, in die dagen hebben wij den uitvoer ten deele verboden, ten deele beperkt of belemmerd; hebben wij den handelaar beperkt in de keuze van den kooper, van de artikelen en van de hoeveelheid, die hij leveren mocht, van den prijs, dien hij daarvoor mocht vragen aan den Staat of aan anderen.

In één woord, er is geen vrije daad van koopman of industrie, die wij niet aan banden hebben gelegd of in boeien hebben gesloten. Wij hebben het daarbij niet gelaten, maar daarnaast beslag gelegd op een groot deel der winsten, die gemaakt zijn, door onze oorlogswinstbelasting, en het is zelfs aan deze bate te danken, dat onze crisisuitgaven grootendeels betaald zijn.

Deze maatregelen zijn gelukkig grootendeels verdwenen. Niet alle. Of zal iemand betwisten, dat Huurcommissie- en Huuropzeggingswet ingaan tegen het beginsel van vrij ruilverkeer?

Waar zijn zij, die destijds hebben geprotesteerd tegen deze maatregelen, op grond dat zij, als ingaande tegen het vrije ruilverkeer, daarmede geoordeeld waren?

Wij hebben die maatregelen genomen met heel wat meer geestdrift bij hen, die het vaandel van den vrijhandel altijd zoo hoog houden, dan bij anderen. Waarom? Als op zoo menig ander gebied is ook op dit gebleken, dat er omstandigheden kunnen zijn van zoo'n buitengewonen, zoo'n abnormalen aard, dat de prachtigste stelregels, door menschelijk vernuft uitgedacht, daartegen niet bestand zijn.

Is nu de wijziging in de verhouding, tusschen onze valuta en die van Duitschland, Oostenrijk, Rusland, enz. ontstaan, ook niet een crisisverschijnsel? Is zij geen gevolg van den oorlog, dat wij misschien minder dan eenig ander hebben kunnen voorzien? Is er een, dat meer abnormaal is en dat noodzakelijker van tijdelijken aard moet zijn?

En nu zouden wij hen, wier winsten wij hebben gedeeld alsof hun zaken de onze waren, ons tijdig dekkende tegen ons aandeel in hun verliezen, en wier vrijheid wij aan banden hebben gelegd, moeten afwijzen met het groote woord:

(van Vuuren.)

het gaat in tegen den vrijhandel, wanneer zij thans als gevolg van dezelfde crisisomstandigheden, die ons tegen hen luchtig over het beginsel van vrijhandel deden heenstappen, ons op hun beurt bescherming komen vragen?

De logica van dezen gedachtengang ontsnapt mij geheel. Integendeel, ik meen veeleer, dat zij juist om hetgeen wij toen tegen hen deden, een zedelijk recht hebben op onze bescherming thans.

Als men geen doctrinair is op dat gebied, dan moet men zelfs voor dit stelsel als zuiver vrijhandelaar gevoelen. Het standpunt van den vrijhandelaar komt kort samengevat hierop neer, dat elk land moet laten voortbrengen de artikelen, op wier voortbrenging dat land om de uit de natuur der dingen voortgekomen omstandigheden aangewezen is. Indien wij nu industrieën hebben, op wier productie Nederland van nature is aangewezen, maar die door deze crisisomstandigheden dreigen ten onder te gaan, moeten wij dan eerst de ontreddering en vernietiging dier industrieën aanzien, opdat zij later weder opnieuw kunnen beginnen in Nederland, waar zij thuis behooren? Is het dan niet veel redelijker, van vrijhandelsstandpunt, ze door die moeilijkheden heen te helpen, opdat zij blijven wat zij zijn, ter plaatse waar zij zijn? M. i. is dat een veel gezonder bescherming dan die, door vrijhandelaars, zooals ik bij ervaring weet, zoo graag verdedigd, welke bij verschil in prijs voortrekking van den Nederlandschen industrieel vraagt. Men beschermt dan slechts een bepaalde onderneming en de werklieden van één fabriek.

Men zegt: maar gij maakt de sigaren duurder. Welke sigaren? Bokjes, zegt de heer Marchant, die ze geproefd heeft, sigaren, die volgens hem even duur zijn als in Nederland, maar nog bovendien slecht. Maar dat daargelaten, de sigaar is — zelfs de heer Troelstra heeft er al op gewezen — geen onmisbaar artikel. Het klonk in het licht van vroegere uitlatingen hier wel wat vreemd — de heer van de Laar zal er van schrikken als hij het leest — maar het is dan toch gezegd.

Maar bovendien, Mijnheer de Voorzitter, zouden de belastingplichtigen in den toestand, waarin wij op dit oogenblik leven — ik denk niet alleen aan sigaren, maar ook aan andere artikelen —, financieel er zooveel slechter aan toe zijn, wanneer zij voor sommige artikelen iets meer moeten betalen dan thans, indien daardoor industrieën worden gered, die anders zouden ten onder gaan?

Wie zijn het, die op het oogenblik de financieele gevolgen van de werkloosheid voor een groot deel dragen? Zijn het niet belastingplichtigen, met wier geld de uitkeeringen aan werkeloozen worden betaald? En is het ook voor hen financieel — de moreele zijde nog daargelaten — niet aangenamer enkele artikelen iets duurder te betalen dan de kosten der werkloosheid in belasting voor steunregeling enz. te dragen?

Ik heb gemeend, een en ander te moeten zeggen niet alleen naar aanleiding van het gesprokene door den heer Staalman, maar mede in verband met hetgeen geschreven staat in de Memorie van Antwoord, die zich min of meer principieel tegenover valutabescherming schijnt te stellen.

De heer Marchant is daarvan zelfs zoo onder den indruk, dat hij, die bij de indiening van het wetsontwerp daarin meende te zien een protectionistischen maatregel, niet alleen tot een ander inzicht is gekomen, maar thans uit de Memorie van Antwoord de conclusie heeft getrokken, dat de Regeering voor eens en altijd heeft verklaard, dat zij aan de invoering van valutarechten nooit zal medewerken. Het merkwaardige daarbij is, dat de heer Marchant, die zoo blij de conclusie van den Minister aanvaardt, zich te gelijker tijd keert tegen de basis, waarop deze is gebouwd. Het laatste doe ik ook, maar consequenter, dunkt mij, keer ik mij in haar absoluutheid ook tegen de conclusie.

De passage uit de Memorie van Antwoord, door den heer Marchant m. i. te recht aangevallen, luidt:

> „Vooral zoo het land met hoogen levensstandaard voornamelijk op export is aangewezen, heeft het er een uitnemend belang bij, dat zoo snel mogelijk de hooge en de lage levensstandaard in elkaars richting groeien en door nivelleering van productiekosten het internationaal ruilverkeer wordt hersteld."

Ik ben het natuurlijk met den Minister roerend eens, dat de nivelleering van de productiekosten en daarbij het herstel zooveel mogelijk van de vroegere valutaverhoudingen gewenscht is, maar het is mij niet onverschillig, hoe een en ander wordt bereikt. Het ligt m. i. niet op onzen weg, het in elkaars richting groeien van den hoogen en lagen levensstandaard te bevorderen door te onzen koste den lagen levensstandaard van anderen op te voeren en de onze neer te halen. Wij hebben m. i. het recht en den plicht, onzerzijds te trachten onzen levensstandaard en daarmede onze valuta op zich zelf hoog te houden. Met het tegenovergestelde is trouwens niet overeen te brengen de uit de Millioenennota sprekende zorg van dezen Minister om den gulden veilig te stellen.

Ik aanvaard dan ook niet de conclusie, dat de valutarechten altijd uit den booze moeten zijn en ik hoop van hem te mogen vernemen, dat hij niet heeft bedoeld, zooals de heer Marchant meent, zijn meening voorgoed te moeten vastleggen.

Indien ik dit zeg, dan wensch ik daarmede niet reeds nu uit te spreken, dat ik aan voorstellen in deze richting, die mochten worden ingediend, mijn stem zal geven. Bij het onderzoek van mijn politiek geweten heb ik mij wel eens afgevraagd of ik aan sommige crisismaatregelen niet al te bereidwillig heb medegewerkt. Door de ervaring in deze wijzer geworden, hoop ik mij tegenover voorstellen van dezen aard in de toekomst critisch te stellen. Ik geef den Minister ook toe, dat aan valutarechten ernstige nadeelen vastzitten en ik ga zelfs verder en beken graag dat ik tegenover de practische mogelijkheid, om de gewenschte bescherming zonder ernstig nadeel te bereiken, sceptisch sta. Ik heb alleen willen uiteenzetten, waarom ik principieele bezwaren bij voorbaat meen te moeten afwijzen, maar behoud mij overigens mijn volkomen vrijheid voor.

Indien ik aan dit wetsontwerp mijn stem geef, is het, omdat ik het volkomen eens ben met den Minister — en ik meen ook te mogen zeggen met de heeren Marchant en Troelstra —, dat dit wetsontwerp niet is een protectionistische maatregel noch ook bedoeld als opzettelijke bescherming tegen de verstoorde valutaverhoudingen. Indien dit zoo ware, zou ik mij daartegen verklaren, omdat ik deze quaestie niet incidenteel en niet ten aanzien van een enkele industrie wensch te zien beantwoord. Ik sta er dus geheel anders tegenover dan mijn geacht medelid de heer Wintermans, die, dunkt mij, de zaak, welke hij wil behartigen, geen dienst heeft bewezen door zijnerzijds aan dit wetsontwerp een protectionistisch karakter toe te kennen of althans — indien dit, naar hij zegt, onjuist is — door dit met zijn amendement er aan te willen geven.

Voor mij is dit ontwerp niets anders en niets meer dan het is voor den heer Troelstra en een groot deel zijner geestverwanten: een noodzakelijke correctie van een maatregel, dien wij vroeger hebben genomen, maar die door abnormale omstandigheden practisch buiten werking is gesteld. Die maatregel is zonder twijfel als bescherming bedoeld, maar niet als een bescherming tegen valutaverhoudingen, maar tegen de nadeelen uit de invoering van den tabaksaccijns voor onze inlandsche industrie voortvloeiende. De heer Staalman zou dit hebben ingezien, indien hij, die zoo zorgvuldig nasloeg hetgeen is gezegd door Minister de Vries, daarnaast had geraadpleegd de toelichting van den vader van het verhoogd invoerrecht, Minister Treub, die in de vorige zittingperiode voorzitter was van de partij waartoe ook de heer Staalman behoorde en aan deze partij zijn naam schonk. Deze heeft als Minister van Financiën in zijn ontwerp van wet tot heffing van het invoerrecht op tabak hoogere rechten voorgesteld dan de betrekkelijke Staatscommissie had aangegeven, die overigens ook harerzijds een compensatie noodig vond.

Tot verklaring daarvan schreef Minister Treub:

> „In die hoogere rechten ligt ongetwijfeld een bescherming van de binnenlandsche tabaksnijverheid

12de VERGADERING. — 25 OCTOBER 1922.

257. Wijziging van het invoerrecht op sigaren.

(van Vuuren e. a.)

Tegenover het nadeel, dat door den accijns aan die nijverheid wordt berokkend, acht ondergeteekende die bescherming evenwel alleszins gerechtvaardigd. Vooral nu van de invoering van dezen accijns, althans tijdelijk, een buitengewone werkloosheid is te verwachten, met name ten gevolge van het verbod van huisindustrie, verdient aanmoediging van de binnenlandsche sigaren- en sigarettenfabrikatie aanbeveling. Waar de Staat, die door een Rijkswet bevorderde tijdelijke werkloosheid niet lijdelijk zal kunnen aanzien en ook met financieele hulp de gevolgen daarvan zal hebben te lenigen, is er voor een poging tot verhooging der binnenlandsche productie van sigaren en sigaretten alle aanleiding. Mocht ten gevolge van de hoogere invoerrechten, die ondergeteekende zich voorstelt in het tarief op te nemen, de invoer van sigaren en sigaretten sterker dalen dan door hem werd verondersteld, dan zal 's Rijks schatkist hiervan toch indirect voordeel hebben, daar alsdan, in verband met de toeneming der binnenlandsche fabrikatie, de Rijksuitkeering ter zake van werkloosheid zal kunnen worden verminderd.".

Minister Treub dacht dus over deze bescherming geheel anders dan de heer Staalman. Hij heeft echter te gelijk voorgesteld om het specifieke recht te veranderen in een waarderecht. Hij heeft dat niet gedaan omdat hij, een toestand als dezen voorziende, daartegen wilde gewapend zijn, maar alleen omdat hij extra zwaar wilde treffen de havanna's en dergelijke dure sigaren. Als de Regeering destijds een specifiek recht had ingevoerd, zou de Minister met dit wetsontwerp zeker niet zijn gekomen. Hij is er alleen mee moeten komen, omdat, als hij dit niet had gedaan, de gewilde compensatie, waar zij in de vorm was verleend van een waarderecht, als gevolg van die valutaverhoudingen, haar beteekenis had verloren. Waar hij nu deze correctie aanbracht, door onder zekere omstandigheden een specifiek recht naast het recht ad valorem te stellen, is het uitgesloten dat er nog aanleiding ontstaat voor een nieuwe correctie. Ziet daar waarom ik, Mijnheer de Voorzitter, zonder overigens incidenteel iets te willen prejudiceeren, meen, met dit ontwerp gerust te kunnen meegaan, overtuigd, dat wij niets anders doen dan de heer Treub heeft voorgesteld, een gezelschap, dat ik den heer Staalman kan aanbevelen. Voor hem mag hij zeker als nog vertrouwbaarder gids dan voor mij gelden.

De heer **H. Colijn**: Mijnheer de Voorzitter! Evenals de heer Troelstra heeft gedaan voor de sociaal-democratische fractie, wensch ik zeer in het kort het standpunt van onze fractie ten opzichte van dit wetsontwerp te bepalen. Ik begin dan in de eerste plaats uit te schakelen elk ingaan op een debat, dat hier van meerdere zijden is gevoerd met betrekking tot het vraagstuk van vrijhandel en bescherming. Enkele dagen slechts is het geleden, dat het wetsontwerp, dat nu in behandeling is, in de afdeelingen werd onderzocht. Daarop is zeer vlug het Voorloopig Verslag uitgebracht; de Memorie van Antwoord verscheen 2 of 3 dagen na het uitbrengen van dat Verslag, en nu zou men, onderbrekende de behandeling van een wetsontwerp dat aan den gang was, volgens sommigen hier in een verloren achtermiddag een beslissing gaan nemen over de economische politiek en de richting, die ons land te dien opzichte heeft te volgen. Indien dat inderdaad het geval ware, indien wij hier geroepen zouden worden om bij de beslissing over dit wetsontwerp te gelijker tijd ons uit te spreken over de economische politiek, die wij moeten gaan voeren, over het groote, diep ingrijpende vraagstuk van vrijhandel en bescherming, dan zou ik stellig mijn stem aan dit ontwerp niet kunnen geven. Maar ik geloof dat zoo de zaak niet ligt. Niet incidenteel, heb ik gezegd, zou het vraagstuk, dat hier besproken is geworden, in zijn breedere strekking aan de orde mogen worden gesteld, maar evenmin — en dit in antwoord op een opmerking, die gemaakt is door den geachten afgevaardigde den heer Marchant — evenmin komt het mij voor, dat de behandeling van dit wetsontwerp mag worden gebruikt om te prejudiceeren op hetgeen in de toekomst zal behooren te geschieden.

(H. Colijn e. a.)

De heer Marchant heeft, zich aansluitende aan een uitlating in § 1 van de Memorie van Antwoord, gedecreteerd, dat het met valutarechten nu voorgoed uit was en dat hij zich daarover verheugde. Ik wensch mij echter niet uit te spreken over het nut al dan niet van valutarechten; maar dit wil ik wel verklaren, dat het mij voorkomt, dat de algemeene toestand van de Nederlandsche industrie, dat de eisch om de welvaartsbronnen voor ons nationaal leven in stand te houden, dat de werkloosheid op velerlei gebied, dat de toestand inzonderheid van onze handelsbalans het zeer stellig noodzakelijk maken om dit vraagstuk nadrukkelijk onder de oogen te zien. En nu geloof ik niet, dat ik meer zeg dan ik verantwoorden kan, indien ik er op wijs, dat in het hedenavond verschijnend Voorloopig Verslag op de algemeene beschouwingen van de Staatsbegrooting aan de Regeering een vraag wordt gedaan, waarop ik althans van de Regeering ook een uitvoerig antwoord te gemoet zie. Er zal aan de Regeering worden gevraagd om zich te verklaren over de economische politiek, welke zij zal volgen, over de maatregelen, welke zullen moeten genomen worden om. naast de bezuiniging ook den opbouw van ons volksleven ter hand te nemen, en wanneer wij daarop van de Regeering een antwoord zullen hebben gekregen, dan zal de gelegenheid er zijn om over die vraag meer breedvoerig van gedachten te wisselen.

Daarom wil ik — ik verklaar dat ook namens mijn politieke geestverwanten — bij dit ontwerp elke prejudicieering van het vraagstuk van vrijhandel en bescherming volkomen uitschakelen; maar wanneer ik dan aan den eenen kant bezwaar gemaakt heb tegen een uitdrukking, die door den heer Marchant is gebezigd, toen hij nu reeds verklaarde, dat in de toekomst van geen valutarechten, in welken vorm ook, sprake zou kunnen zijn, moet ik eveneens op dit oogenblik twijfel uitspreken of het wel goed was, dat door den heer Wintermans amendementen werden ingediend, die blijk gaven een verdere strekking te hebben dan de basis van het ontwerp. De Minister heeft die basis zeer concreet omschreven. De heer Troelstra heeft daarop zooeven nog den nadruk gelegd. Het gaat alleen om de handhaving van de compensatie, welke oorspronkelijk bedoeld was. Dit wetsontwerp handhaaft die compensatie of, om te spreken met de woorden, die in de Memorie van Antwoord worden gebezigd, stelt haar veilig, en dan moet men ook, als men niet wil prejudicieeren, noch in de eene noch in de andere richting verder gaan dan de basis van dit wetsontwerp. Wanneer de Minister straks, in antwoord op het amendement van den heer Wintermans, zou zeggen, dat niet f 15, maar f 21 noodig was om die basis te handhaven, zou men aan dat amendement zijn stem kunnen geven, maar wanneer f 21 gaat over de grens van hetgeen noodig is om die compensatie te verzekeren, dan vrees ik, dat ik mijn stem aan een amendement als dat van den heer Wintermans niet zal kunnen geven. Onze stem voor het wetsontwerp staat geheel los van de vraag, wat in de toekomst ten opzichte van de handelspolitiek van ons land met het oog op onze maatschappelijke welvaart zal moeten worden gedaan.

De heer **Schokking**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan met een zeer korte opmerking volstaan, want vooral na het verschijnen van de Memorie van Antwoord is, indien er nog eenige twijfel kon bestaan omtrent de strekking van dit ontwerp, die twijfel weggenomen. Niet alleen zegt de Minister met zoovele woorden in het begin van de Memorie van Antwoord, dat er geen grootsche opvatting aan dit wetsontwerp moet worden toegekend, maar ook uit zijn verdere beantwoording blijkt duidelijk, dat de strekking van dit ontwerp geen andere is dan om de compensatie, die men indertijd tegenover den tabaksaccijns voor den binnenlandschen handel in het leven heeft geroepen, reëel te doen blijven.

Wanneer ik mij nu met betrekking tot dit punt nog een enkel woord mag veroorlooven, is het dan ook om te zeggen, dat het mij wel eenigszins verwondert, dat, zooals van den kant van den heer Marchant, niettemin bezwaar wordt gemaakt tegen dit ontwerp. Wij staan toch op het oogenblik voor het feit van den tabaksaccijns en nu kan men moeilijk

(Schokking e. a.)

betwisten, dat het heffen van een invoerrecht als compensatie alleszins gerechtvaardigd is. Men kan, naar het mij wil voorkomen, een nog zoo sterk aanhanger zijn van de leer van den vrijhandel — ik zou op dit punt niet doctrinair willen zijn, noch naar de eene, noch naar de andere zijde — maar dit behoeft toch niet te beteekenen, dat men moet medewerken aan een verslechtering. Want dat doet men, als men is tegen dit ontwerp, dat slechts een verslechtering wil wegnemen.

Zonder dus in te gaan op de groote economische vraag, die aan den eenen kant door den heer Wintermans en aan den anderen kant door de heeren Staalman en Marchant ter sprake is gebracht, maar die bij dit ontwerp niet aan de orde is, wil ik bovendien verklaren, dat wij met het ontwerp van de Regeering juist om het karakter er van kunnen medegaan.

De heer **de Geer,** Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! Ik meen mij na de gehouden debatten tot een kort woord te kunnen bepalen, onder dankbetuiging aan de vele sprekers, die mijn voorstel hebben gesteund. Ik heb in de redevoeringen van alle sprekers een element gevonden, dat ik kon onderschrijven, en voor zoover er een element in kwam, dat ik niet kon onderschrijven, is dat reeds zoo voldoende weerlegd door andere sprekers, dat ik er niet veel aan meen te moeten toevoegen.

Toch wil ik nog enkele punten naar voren brengen.

Bij de redevoering van den heer Staalman heb ik mij afgevraagd, waarvoor men eigenlijk een Memorie van Antwoord schrijft. Die geachte spreker heeft voortdurend gesproken in de onderstelling, dat dit ontwerp een stekje zet van een valutarecht, dat een antecedent zou kunnen zijn voor andere valutarechten. De heer Wintermans heeft tot mijn spijt hetzelfde uit de Memorie van Toelichting begrepen, doch hij heeft na de Memorie van Antwoord ingezien, dat dit een vergissing was. De heer Staalman heeft echter uit de Memorie van Toelichting dien indruk zóó krachtig ontvangen, dat de Memorie van Antwoord over hem is heengegaan en hij een redevoering heeft gehouden alsof de Memorie van Antwoord niet verschenen was. De heer Staalman heeft o. a. gevraagd: Kan men dit valutarecht later aan de meubel- en aan de schoenenindustrie weigeren? Als de valuta nog verder daalt, komt de Regeering dan met een nieuwe verhooging — waar gaan wij heen? Alle uitingen, Mijnheer de Voorzitter, die op haar plaats waren bij de abusievelijke opvatting van de Memorie van Toelichting, maar na de Memorie van Antwoord zeker hadden moeten achterwege blijven. Van verhooging van het thans voorgestelde recht bij een verdere valutadaling kan natuurlijk geen sprake zijn. Wanneer men reeds in 1921 een specifiek recht van f 15 per 1000 K.G. sigaren — overeenkomende met wat toen het ingevoerd waarderecht beteekende — had vastgesteld, zou in den gedachtengang van de Memorie van Antwoord thans aan verhooging geen oogenblik zijn gedacht. Als de valuta nog verder daalt, is er geen sprake van, dat de Regeering zou trachten, die daling te achterhalen. Het effect van een specifiek recht staat immers niet onder den invloed eener valutadaling. Voor alle artikelen, die op het oogenblik vrij binnenkomen of waarvoor thans een specifiek recht bestaat, is er dan ook geen schijn of schaduw van een antecedent voor een valutarecht in dit ontwerp.

Een oogenblik heb ik mij afgevraagd: is ook de Memorie van Antwoord onduideliik geweest? Maar daarna heb ik gelukkig uit de redevoeringen van tal van sprekers begrepen, dat de Memorie van Antwoord volkomen duidelijk is geweest. Die sprekers hebben inderdaad mijn bedoeling volkomen juist opgevat en weergegeven.

Den heer Wintermans, die deze bedoeling betreurt, wat zijn recht is, wensch ik op te merken, dat ik mijn standpunt moet handhaven, zoodat zijn amendement voor mij niet te aanvaarden is. Zijn amendement berust op de bedoeling om de compensatie bij te werken met het oog op de daling van den kostprijs wegens de valutadaling. Dit zou inderdaad, al is het in nog zoo geringe mate, een antecedent vormen voor valutarechten en zou over de strekking van het ontwerp

(Minister de Geer.)

mitsdien heengaan. Al ben ik het volkomen eens met den heer van Vuuren, dat bij dit ontwerp niet wordt beslist tegen valutarechten, het mag ook daarvóór geen greintje praejudicieeren. Over de voor- en nadeelen van het valutarecht behoeft bij dit ontwerp in het geheel niet te worden gesproken, want het ontwerp schept geen valutarecht. Ook wie met den heer Marchant meent, dat hij, die vóór dit ongewijzigd ontwerp stemt, zich tegen een valutarecht verklaart, vergist zich.

De heer **Marchant:** Dat heb ik niet gezegd, maar ik heb doen uitkomen, dat u zich tegen valutarechten heeft verklaard.

De heer **de Geer,** Minister van Financiën: Het is dan ten onrechte uit de woorden van den geachten afgevaardigde afgeleid. In de Memorie van Antwoord heb ik enkele waarschuwingen doen hooren tegen valutarechten, evenals reeds bij de behandeling der Staatsbegrooting in December 1921, maar ik heb er aan toegevoegd:

> „Over de vóór- en nadeelen van valuta-rechten behoeft intusschen bij dit wetsontwerp niet te worden gesproken."

In de welwillende critiek van den heer Marchant op de zinsnede, waarin ik valutarechten bestreed, bleek een klein misverstand te heerschen, dat ik te meer op prijs stel weg te nemen, omdat het ook bij den heer van Vuuren schijnt te hebben geheerscht. Uit de passage in de Memorie van Antwoord:

> „Vooral zoo het land met hoogen levensstandaard voornamelijk op export is aangewezen, heeft het er een uitnemend belang bij, dat zoo snel mogelijk de hooge en de lage levensstandaard in elkaars richting groeien en door nivelleering van productiekosten het internationaal ruilverkeer wordt hersteld.",

bleek de heer Marchant te hebben opgemaakt, dat hier een stimulans werd gegeven om zoo spoedig mogelijk te komen tot loondaling, in dien zin, dat men zou komen tot vermindering van welvaart. En de heer van Vuuren sprak in gelijken geest. Mij dunkt, uit het verband, waarin deze passage is neergeschreven, kon worden begrepen, dat ik dit niet bedoelde. Valutarechten en hooge invoerrechten in het algemeen werken in de richting van opdrijving van de prijzen. Daaraan gaan onvermijdelijk gepaard hooge loonen. Verlaging van levensstandaard wil zeggen: lagere prijzen en lagere loonen; een toestand dus, waarin men met een zelfde geldloon meer kan koopen, d. w. z. vermindering van het geldloon kan aanvaarden zonder dat het werkelijke loon, dat wil zeggen de welvaart, teruggaat.

De heer **Marchant:** Zoo heeft niemand het verstaan, behalve u.

De heer **de Geer,** Minister van Financiën: Toch is dat de bedoeling, wanneer ik zeg dat de hooge en de lage levensstandaard naar elkander toe moeten groeien.

De heer Marchant zeide voorts: Gij schrijft in de Memorie van Antwoord:

> „Gedacht wordt m. a. w. niet aan den invloed, dien de valuta-depreciatie heeft op den kostprijs, maar aan dien welken zij heeft op het te heffen invoerrecht."

De heer Marchant meent dat dit ongeveer hetzelfde is.

Ik moet hem daarop antwoorden, dat die zin aldus is bedoeld: „Gedacht wordt m. a. w. niet aan den invloed, dien de valutadepreciatie heeft op den kostprijs, maar aan dien welken zij via den kostprijs heeft op het te heffen invoerrecht". Dit beteekent, dat de gedachtengang niet is het invoerrecht zóó te wijzigen, dat de buitenlandsche kostprijs bijgewerkt wordt tot den binnenlandschen, maar alleen zóó, dat het invoerrecht effectief even hoog blijft.

12de VERGADERING. — 25 OCTOBER 1922.

257. Wijziging van het invoerrecht op sigaren.

(Minister de Geer.)

De heer Marchant zeide: gij meent ten onrechte, dat de grondslag van het waarderecht is verzwakt en dus de compensatie verdampt, en hij heeft getracht, aan de hand van eenige vaklieden, aan te toonen, dat de prijzen der Duitsche sigaren niet zoozeer zijn gedaald. Ik moet daarop antwoorden, vooreerst, dat tal van vaklieden en trouwens officieele gegevens mij duidelijk maken, dat thans Duitsche sigaren worden ingevoerd tegen f 15 de 1000. Maar bovendien, als dit niet zoo is en de Duitsche sigaren ongeveer den ouden prijs hebben gehouden, dan deert het gewijzigde recht ook niemand. Dit recht legt vast als specifiek recht het waarderecht van 30 pct. per 1000 stuks uit den tijd toen de Duitsche sigaren nog f 50 per 1000 stuks waren. Natuurlijk is bij de daling van de mark het aantal marken, dat zij kosten, vermeerderd. Maar niet in gelijke evenredigheid. De reëele prijs is dus gedaald. Maar is dit niet juist, dan zal het gewijzigde recht ook niets veranderen, want dan is het nieuwe specifieke recht even hoog als het oude waarderecht.

De heer **Marchant**: Dat zijn juist de goedkoope sigaren!

De heer **de Geer**, Minister van Financiën: In 1921, toen dit recht werd ingesteld, en de heer Marchant zegt, dat na dien tijd het waarderecht niet is verdampt, was de goedkoopste Duitsche sigaar ongeveer f 50 per 1000 stuks en was het waarderecht dus f 15 per f 1000. Omdat dit waarderecht grootendeels verdampt is door de valutadaling, wordt het hersteld als specifiek recht.

Nog een enkel woord aan den heer Marchant. Deze geachte afgevaardigde heeft gezegd, dat het advies van de Haagsche Kamer van Koophandel zoo juist was. Ik wil over die quaestie, die hiermee slechts zijdelings samenhangt, niet vechten, maar ik wil den heer Marchant even zeggen, dat wat de Haagsche Kamer van Koophandel in haar adres aan den Minister heeft bedoeld, ongeveer is, wat ik nu in anderen vorm doe. Zij heeft bedoeld: gij moet die verminderde factuurwaarde omzetten tot de waarde van gelijksoortige sigaren hier te lande geproduceerd en daarvan moet gij het waarderecht heffen. Dat adres is gepubliceerd, en nu wil ik den heer Marchant wijzen op een artikel daartegen van mr. Knottenbelt in *De Mercuur* van 6 Juli 1922, waarin de bezwaren tegen dat adres van vrijhandelsstandpunt worden uiteengezet.

Natuurlijk zou een dusdanige wijziging van de Waardewet over de heele linie werken, niet voor sigaren alleen, en daartegen voert de heer Knottenbelt vrijhandelsbezwaren aan. Waar de heer Marchant mij dus scheen te zeggen: uw ontwerp is verkeerd, maar de manier van de Haagsche Kamer van Koophandel is mooi, daar antwoord ik, dat ik die manier van de Kamer van Koophandel overgenomen heb, maar zonder wijziging van de Waardewet, m. a. w. aldus, dat zij alléén werkt voor sigaren.

Ten slotte nog een enkel woord over de compensatie. Van enkele zijden, o. a. door den heer Staalman, is gezegd, dat indertijd het ontwerp in zake het invoerrecht op sigaren alleen verdedigd is met het oog op de duurdere sigaren. Daarop is reeds voldoende geantwoord, o. a. door den heer van Vuuren, aan de hand van de Memorie van Toelichting van Minister Treub. Maar de heer Staalman heeft ook gezegd, dat van dat ontwerp door mijn geachten ambtsvoorganger gezegd is, dat het geenerlei protectionistische strekking had. Dit kan men uiteraard van ieder ontwerp, dat een compensatie geeft voor een accijns, zeggen; ook van het aanhangige ontwerp. In dit verband wil ik er op wijzen, dat bij de herziening van den accijns op het bier in het najaar van 1916 het invoerrecht op bier zeer aanmerkelijk is verhoogd, méér dan overeenkwam met de gelijktijdige accijnsverhooging. Dat is als compensatie verdedigd door den Minister van Gijn in zijn Memorie van Antwoord aan de Eerste Kamer als volgt:

> „Dat het wetsontwerp een protectionistisch karakter zou dragen, kan de ondergeteekende niet onweersproken laten. Indien de wetgever zich er toe bepaalde, ter gelegenheid van de verzwaring van den accijns, het invoerrecht met een gelijk bedrag als dezen laatsten te verhoogen, dan zou dit een achterstelling der Nederlandsche brouwindustrie beteekenen. De laatste toch ondervindt van verhoogde accijnsheffing zekeren druk; de verhoogde accijns zelf wordt wel op den verbruiker afgewenteld, maar daarnaast blijft de belemmering bestaan, die voortvloeit uit de noodzakelijkheid om grootere kapitalen aan accijns voor te schieten, de brouwerij naar de eischen der wet in te richten, enz. Ook zal eenige afname van den omzet kunnen voorkomen."

(Minister de Geer e. a.)

Hiermee verdedigde de heer van Gijn de compensatie die gelegen was in een extra invoerrecht op bier boven den accijns. Waar mijn toenmalige geachte ambtsvoorganger, voorzitter van de vereeniging: het Vrije Ruilverkeer, ik mag gerust zeggen de president van het vrijhandels-Sanhedrin hier te lande, aldus schreef, is dunkt mij dit ontwerp ook van vrijhandelsstandpunt veilig te aanvaarden.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor, om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De behandeling van het ontwerp van wet tot **wijziging van het invoerrecht op sigaren (257)** wordt voortgezet.

Beraadslaging over artikel 1, luidende:

> In de tabel, vastgesteld bij artikel 1 der wet van 15 Augustus 1862 (*Staatsblad* n°. 170), wordt de post „Tabak" zooals die is gewijzigd bij de wet van 6 Mei 1921 (*Staatsblad* n°. 713) vervangen door:
>
> Tabak, boven den accijns:
>
> „ in rollen of bladen en ongeplette stelen 100 K.G. f 1,40;
> „ geplette stelen 100 K.G. f 5;
> „ gekorven, karotten, snuif- en alle andere gefabriceerde waarde 30 pct.;
> „ sigaren waarde 30 pct., doch niet minder dan f 15 per 1000 stuks, berekend voor elke soort en qualiteit afzonderlijk;
> „ sigaretten waarde 45 pct.,

waarop door de heeren Wintermans, Hermans, Deckers, Juten, Fruytier, Ament, Stulemeijer, van Rijzewijk, Suring, Fleskens, Feber, Gerretson, Michielsen en van Sasse van Ysselt een amendement is voorgesteld (Stuk n°. 8), strekkende om in den elfden regel in plaats van f 15 te lezen f 21.

De heer **Wintermans** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Bij de algemeene beschouwingen is reeds vooruitgeloopen op dit amendement, en dat is begrijpelijk, want het raakt de kern van de zaak.

Ik dank den heer Colijn voor zijn potentieelen steun, dien hij reeds aan dit amendement heeft verleend. Hij heeft zich op het juiste standpunt geplaatst, dat, als is aangetoond, dat de compensatie hooger moet zijn dan de Minister voorstelt, hij daarvoor zal zijn, een standpunt, dat de Minister zal moeten deelen. Tegen een zoo voortreffelijk gesloten redachtengang als dien van den Minister valt niet te spreken. Daarom begrijp ik niet, dat de heer van Vuuren heeft kunnen meenen, dat ik dit wetsvoorstel een protectionistisch wetsvoorstel heb genoemd. De heele teneur van mijn redevoering getuigde van het tegendeel.

De **Voorzitter**: Mag ik den heer Wintermans herinneren, dat wij thans niet bezig zijn aan de replieken bij de algemeene beraadslaging, maar dat deze gesloten is en de geachte spreker het woord alleen heeft gekregen voor de toelichting van het door hem en andere leden voorgestelde amendement op artikel 1 van het ontwerp?

(Wintermans e. a.)

De heer **Wintermans**: Mijnheer de Voorzitter! Het amendement heeft geen andere bedoeling dan om de sigarenindustrie die compensatie te geven, die zij noodig heeft.

Wanneer men eens met den heer Marchant aanneemt, dat de sigaren duurder worden, dan zal men toch wel mogen aannemen, dat een prijs van f 30 gaat boven het gemiddelde van de waarde van de ingevoerde sigaren. Nu hebben de fabrikanten mij medegedeeld, dat de prijs op het oogenblik is f 58 in den groothandel. Die worden verkocht voor 8 cent. Dus, als het Duitsche sigaren zouden zijn, zouden ze moeten kosten f 38. Er zijn er ook bij die als 7 cents sigaren worden verkocht en ook als 6 cents sigaren. Wanneer ik nu den prijs wil brengen op f 58. dan verleen ik de sigarenindustrie nog geen bescherming, dan schep ik nog slechts precies gelijke voorwaarden voor onze industrie als voor de Duitsche. Als nu de Duitsche sigaren 3 cent kosten — hetgeen de Minister nog betwijfeld heeft — dan kom ik tot een prijsverschil tusschen f 37 en f 58 is f 21. Ik ben overtuigd, dat ook de Minister de billijkheid van dit amendement zal inzien en ik ben overtuigd, dat de sociaal-democraten, die op het standpunt staan, dat er wel wat moet gebeuren, en ook de heer Colijn voor het amendement zullen stemmen. Daarom beveel ik mijn amendement aan de Kamer aan.

Voorgesteld door meer dan 10 leden, maakt het amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Staalman**: Mijnheer de Voorzitter! De rede van den Minister heeft blijkbaar den heer Wintermans nog niet van zijn standpunt kunnen dringen. Weer heb ik gezien, dat de actie, uitgaande van sommige sigarenfabrikanten, uitgaande ook van den heer Wintermans, niet alleen bedoelt om compensatie te geven, maar wel degelijk ook om bescherming te verleenen. Hetgeen de heer Wintermans aanvoert ter verdediging van zijn amendement, toont dat overduidelijk aan. Hij rekent uit, dat de goedkoopste sigaren, die uit Duitschland geïmporteerd worden, niet goedkooper mogen zijn dan die, welke hier gefabriceerd worden, nl. ten minste 7 of 8 cent.

Ik geloof, dat de heer Wintermans mij, zonder dat het zijn bedoeling was, groot gelijk heeft gegeven en dat ik in eerste instantie gesproken heb in de juiste woorden.

Ik kan hiermede met de bestrijding van het amendement volstaan, Mijnheer de Voorzitter!

De heer **de Geer**, Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! Ik meen mij bij de bestrijding van het amendement te mogen refereeren aan hetgeen ik zooeven gezegd heb. Ik zou den voorsteller willen aanraden het amendement in te trekken, omdat ik voor een wetsontwerp, dat dit amendement zou bevatten, de verantwoordelijkheid niet zou kunnen aanvaarden.

De heer **Wintermans**: Mijnheer de Voorzitter! U begrijpt, na de krasse woorden, welke zoo juist door den Minister gesproken zijn, dat ik natuurlijk onmogelijk de verantwoordelijkheid zou kunnen dragen voor het uitstel, dat er alleen in gelegen zou zijn, indien de Minister het wetsontwerp dan niet zou aanvaarden. Mij stellende op het standpunt, dat het belang van de sigarenfabrikanten ten deze meer spreekt, en vooral het onmiddellijk belang, en omdat uit de woorden van den Minister volkomen duidelijk is gebleken, dat ik kan uitsluiten, dat mijn gedachte zal worden aangenomen — hetgeen ook wel blijkt uit de houding van de oppositie, die zooveel voor de tabaksindustrie doet — wil ik mijn amendement behoorlijk intrekken.

Aangezien het amendement van den heer Wintermans c.s. door de voorstellers is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De beraadslaging wordt gesloten.

Art. 1 wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

(Voorzitter e. a.)

De **Voorzitter**: Ook op artikel 2 is een amendement ingediend door de heeren Wintermans, Hermans, Deckers, Juten, Fruytier, Ament, Stulemeijer, van Rijzewijk, Suring, Fleskens, Feber, Gerretson, Michielsen en van Sasse van Ysselt (Stuk n°. 8).

De heer Wintermans heeft mij echter medegedeeld, dat hij, mede namens zijn mede-voorstellers, het amendement intrekt, zoodat het geen onderwerp van beraadslaging meer uitmaakt.

De artikelen 2, 3 en 4, alsmede de beweegreden van het ontwerp van wet worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het ontwerp van wet wordt met 57 tegen 23 stemmen aangenomen.

Vóór hebben gestemd de heeren Ament, Hermans, van Vuuren, van Rijzewijk, Krijger, van Schaik, Kersten, Beumer, Troelstra, Bakker, Duymaer van Twist, de Wilde, Zijlstra, mejuffrouw Katz, de heeren Visscher, Feber, Schaper, Hiemstra, Schouten, van der Voort van Zijp, de Monté ver Loren, A. Colijn, Stulemeijer, Bongaerts, Rutgers, Juten, van Rijckevorsel, Tilanus, Rutten, van Boetzelaer van Dubbeldam, Rutgers van Rozenburg, Schokking, H. Colijn, Kolkman, Smeenk, van Braambeek, Brautigam, van de Bilt, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren van den Tempel, Kleerekoper, Snoeck Henkemans, van Dijk, Suring, Kuiper, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Michielsen, Fleskens, Deckers, Wintermans, Knigge, Gerretson, Heukels, Fruytier, Engels, Bulten en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren de Boer, Dresselhuys, Duys, van Zadelhoff, Boon, Marchant, K. ter Laan, Braat, Staalman, Hugenholtz, van der Waerden, mejuffrouw Westerman, de heeren Sannes, J. ter Laan, IJzerman, mejuffrouw van Dorp, de heeren Weitkamp, Visser van IJzendoorn, van Rappard, Bierema, Ter Hall, mevrouw Bakker—Nort en de heer Ebels.

De **Voorzitter**: Aan de orde zou thans zijn het ontwerp van wet tot wijziging van de wetten, die den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel met name noemen (258).

De Minister van Landbouw ad interim heeft mij echter medegedeeld, dat hij dezen middag aanwezig moet zijn op een belangrijke conferentie, die reeds lang te voren was uitgeschreven.

De behandeling van het vorige wetsontwerp heeft een vlotter verloop gehad dan waarop men rekenen kon. en de Minister zou niet voor 4 uur hier aanwezig kunnen zijn.

Er is echter gevraagd aan Minister Aalberse of deze hier kan zijn, zoodat de behandeling van het wetsontwerp houdende bepalingen tot bevordering van de vreedzame bijlegging van geschillen over arbeidsaangelegenheden en tot het voorkomen van zoodanige geschillen (62) weer kan worden voortgezet.

Ik stel voor, om het ontwerp van wet tot wijziging van de wetten, die den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel met name noemen (258) morgenmiddag te behandelen bij den aanvang der vergadering.

Daartoe wordt besloten;

III. de behandeling van het ontwerp van wet, houdend **bepalingen tot bevordering van de vreedzame bijlegging van geschillen over arbeidsaangelegenheden en tot het voorkomen van zoodanige geschillen (62).**

De heer **van Dijk**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, brengt namens deze het volgend Verslag uit:

In handen der Commissie van Rapporteurs is gesteld een adres van de Christelijke Werkgeversvereeniging, waarin deze verklaart zich in het algemeen met den inhoud te kunnen vereenigen, doch de vrees uitspreekt, dat het moei

(van Dijk e. a.)

lijk zal zijn geschikte Rijksbemiddelaars te vinden, weshalve zij aan het welslagen der wet twijfelt en daarom in overweging geeft, met het oog ook op de geboden zuinigheid, de voorgestelde wettelijke regeling nog eenigen tijd uit te stellen.

Mocht deze overweging niet gelden, dan acht zij het wenschelijk, dat in art. 3 en daarmede in deze verband houdende artikelen het getal van 50 arbeiders in 25 worde veranderd, dat het boekenonderzoek worde geschrapt en dat bij art. 48 worde toepasselijk verklaard art. 18 der Enquêtewet van 5 Augustus 1850.

De Commissie van Rapporteurs stelt voor, dit adres neder te leggen ter griffie, ter inzage voor de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De algemeene beraadslaging wordt hervat.

De heer **Snoeck Henkemans**: Mijnheer de Voorzitter! Het thans in behandeling zijnde wetsontwerp is te recht door geen van de sprekers beschouwd als een voorstel van overweldigende beteekenis. Het wetsontwerp zal inderdaad niet leiden — dat verwacht niemand onzer! — tot zeer ingrijpende veranderingen op het terrein van den arbeid. Toch moet de hier aangewende poging worden toegejuicht en mijn vrienden en ik zijn in beginsel overtuigd, dat deze poging moet gesteund worden.

De heer Brautigam heeft gisteren gezegd, dat de machtsverhouding het beslissend element is bij gerezen of dreigende arbeidsgeschillen; hij zeide: de machtsverhouding bepaalt de rechtsverhouding en deze machtsverhouding is beslissend voor de rechten, zoowel van den een als van den ander.

Het gaat hier niet in den strikten zin om rechtsverhoudingen. Van recht kan eerst sprake zijn als een bepaalde overeenkomst gesloten is of als er een wet is waaraan wij ons te onderwerpen hebben. Dan is er bepaald recht. Maar hier gaat het om billijkheid, en waar dergelijke geschillen veelal gaan over cijfers, over bedragen van loonen of over bedragen van winst, daar is het niet alleen moeilijk te spreken van recht, maar is het vaak ook zeer moeilijk om te bepalen wat billijk is.

Tot vaststelling van recht wil men ten slotte geraken. Men wil ook overeenkomsten tot stand brengen omtrent den arbeid, waaraan partijen zich zullen hebben te houden. Dus het is er ten slotte om te doen te geraken tot vaststelling van recht, maar men wenscht vóór de vaststelling van dat recht billijke grondslagen te vinden. Het gaat derhalve ook bij dit wetsontwerp om een poging, zoo billijk mogelijke grondslagen te vinden, waarop het arbeidsrecht zal berusten.

De vragen, welke daarbij beslist moeten worden, zijn echter buitengewoon moeilijk en in vele gevallen is het zelfs onmogelijk een beslist antwoord te geven. Wie b.v. zal uitmaken, of een zekere winst billijk is? Laat ik een voorbeeld geven. Wij leven op het oogenblik in een tijdperk van groote depressie.

In vele bedrijven, zelfs in bedrijven met zeer bevredigenden omzet, wordt op dit oogenblik gewerkt met verlies of er wordt gewerkt uitsluitend om de onkosten te dekken en de onderneming in het leven te houden. Wanneer nu na dezen moeilijken tijd er weer eens jaren mochten komen met betrekkelijk ruime winst, zal dan die ruime winst onbillijk zijn? Zal het dan niet redelijk zijn om te trachten in de ruimere winst van die jaren een tegemoetkoming te vinden voor het verlies van den tegenwoordigen tijd? Al dergelijke vragen zullen zich voordoen en bij het beantwoorden daarvan rijst de vraag wat bilijk is en of in een arbeidsgeschil, waarbij de arbeiders meenen, dat een groot deel van de winst aan loon kan worden uitgekeerd, het recht is aan de zijde der arbeiders, of aan de zijde van degenen die meenen dat met het uitgekeerde loon moet worden volstaan.

Omdat deze vragen zoo buitengewoon moeilijk zijn, is het zeer goed gezien van de Regeering, dat zij zich heeft gesteld op het terrein van de vrijheid en niet getracht heeft met dit wetsontwerp te treden op het terrein van den dwang.

(Snoeck Henkemans.)

De Minister zegt in zijn Memorie van Toelichting op bladz. 3 zeer te recht en duidelijk:

> „In grove trekken geschetst, kunnen de vormen, die de bemoeiing der Overheid met arbeidsgeschillen kan aannemen, in 3 typen worden onderscheiden.
>
> Het eerste type, dat in verreweg de meeste landen ingang heeft gevonden, gaat uit van de gedachte, dat de vrijheid van partijen, om binnen de grenzen der Strafwet de tusschen haar gerezen geschillen met alle middelen uit te vechten, ongerept moet worden gelaten en dat niet verder behoort te worden gegaan dan tot het instellen van organen, waaraan vrijwillig het uit den weg ruimen van geschilen kan worden opgedragen."

En dan zegt de Minister iets verder:

> „Gesteld voor de vraag, welke type van wetgeving aan de onderhavige regeling ten grondslag ware te leggen, heeft de ondergeteekende niet geaarzeld aan het hiervoren het eerst genoemde systeem boven de beide andere stelsels de voorkeur te geven."

Dus de Minister zegt uitdrukkelijk: Ik heb gekozen het stelsel van vrijheid en verworpen de stelsels, die meer berusten in dwang. Dat verdient onverdeelde toejuiching. Maar de opmerking moet worden gemaakt, dat er een zeer belangrijk onderdeel van het ontwerp is, waar de Minister afwijkt van de door hem zelf aanvaarden grondslag en met dat stelsel van vrijheid ten eenenmale in strijd komt. Dat onderdeel is de geheele vierde paragraaf, betreffende de enquête. Hier verlaat de Minister het terrein van de vrijheid, dat hij als grondslag van zijn ontwerp heeft gesteld en betreedt het terrein van den dwang. Gelukt de bemiddeling niet, noch door aangezochte bemiddelaars, noch door vrijwillig aanvaard scheidsgerecht, dan zegt de Minister: ik kom met de dwingende enquête.

De Minister voegt mij toe, dat bepaald wordt, dat de Minister het kan doen. Zeker, de Minister behoeft het niet te doen, maar hij wil toch aan zich zelf en aan zijn opvolgers het recht geven om met een dwingende enquête te komen. Het terrein van de vrijheid wordt verlaten en men komt op dat van den dwang. Zooals het wetsontwerp luidt, heeft men niet het recht zich aan die enquête te onttrekken. Het is zeer moeilijk dat te aanvaarden.

Vooreerst rijzen tegen de voorstellen van den Minister omtrent die enquête twee zeer ernstige bezwaren. In de eerste plaats de uitsluiting van art. 18 der wet van 5 Augustus 1850, *Staatsblad* n°. 45. Het wetsontwerp noemt de verschillende artikelen van die wet, welke geldig zullen zijn, maar sluit nadrukkelijk het zeer belangrijke artikel 18 uit, dat luidt:

> „Niemand kan genoodzaakt worden als getuige of deskundige de geheimen van eenig handwerk, bedrijf of nering bloot te leggen, die door hem of de zijnen worden uitgeoefend, noch andere soortgelijke bijzondere belangen te openbaren."

Waarom de Minister dat artikel heeft uitgeschakeld is mij niet duidelijk en die uitschakeling lijkt mij een onoverkomelijk bezwaar tegen het wetsontwerp. Wil de Minister stemmen vóór dit wetsontwerp winnen, waarop hij prijs stelt, dan zal hij moeten medewerken dit artikel 18 ook geldig te verklaren voor deze onderzoeken. Het moet vrij staan aan de ondernemers en aan degenen, die bij hen in betrekking zijn, om, als er in het bedrijf dingen zijn, die geheim gehouden moeten worden, omdat publiceering daarvan voor het bedrijf schadelijk zou kunnen zijn, die dingen te verzwijgen. Er is reeds door ons een amendement in dien geest ingediend en ik zou het zeer op prijs stellen, indien de Minister kan besluiten art. 18 alsnog toepasselijk te verklaren.

Een tweede zeer groot bezwaar is gelegen in artikel 49, dat bepaalt, dat de enquête-commissie zal kunnen vergen het openleggen en overleggen der boeken. Tegen deze bepaling

(Snoeck Henkemans.)

rijzen niet alleen zeer ernstige bezwaren, maar het is ook volstrekt niet duidelijk, waartoe een dergelijke bepaling dient. De enquête-commissie is bevoegd alles te vragen wat zij wil en te ondervragen wie zij wil. De ondernemers, de boekhouders, de werkmeesters en de arbeiders kan zij zelfs onder eede hooren en, als men weigert te verschijnen als getuige, kan men met den strafrechter in aanraking komen. De enquête-commissie kan te weten komen alles wat zij wenscht te weten; zij kan aan al die genoemde personen vragen stellen over de winst en de leiding van het bedrijf, en nu vraag ik, of dat niet voldoende is en of bovendien in art. 49 moet worden bepaald, dat overlegging der boeken kan worden geëischt. Alles wat in die boeken staat en wat de commissie noodig acht te weten, kan zij te weten komen zonder die boeken in te zien, door aan de personen, die zij onder eede hoort, vragen te stellen; maar in die boeken staan ook vele dingen, waarmede de commissie niets te maken heeft. Worden die boeken opengelegd, dan wordt hetgeen er in staat publiek eigendom en dat kan niet worden aanvaard. Men kan die bepaling van art. 49 zeer goed missen.

De geheele paragraaf schijnt in haar tegenwoordigen vorm weinig aannemelijk, omdat daarmede verlaten wordt het terrein van de vrijheid en wordt betreden het terrein van den dwang; omdat wordt ingegaan tegen de grondgedachte van het wetsontwerp, die in de Kamer algemeen instemming heeft gevonden. Indien deze paragraaf met haar dwingende enquête in het wetsontwerp blijft, vrees ik, dat de geheele wet reeds vooraf een verloren zaak is; omdat men, gevoelende dat men voor den dwang ten slotte zal moeten zwichten, van werkgeverszijde van den aanvang af tegen de geheele regeling zal zijn gekant. Wat moet de grondgedachte zijn van een opgelegde en gedwongen enquête, zooals de wet van 1855 die noemt? De veronderstelling, dat er iets verkeerd is, dat een onderzoek moet worden ingesteld naar knoeierijen, misbruik van macht, verwaarloozing van plicht. Maar van al die dingen is hier geen sprake. Het gaat hier eenvoudig om het verkrijgen van wetenschap, van de kennis die noodig is voor eenigerlei beslissing. Daarom mag er geen sprake zijn van dwang, want men kan dat alles krijgen wanneer men blijft in de sfeer van vrijheid. Het komt mij voor, dat die enquête niet mag plaats hebben, wanneer een der partijen tijdig aan de Regeering verklaart, dat zij bezwaar heeft, een dergelijke enquête te aanvaarden. Naar mijn meening is de enquête alleen dan te aanvaarden, wanneer beide partijen verklaren, met haar instelling in te stemmen.

Nu zal de Minister zeggen: gij neemt mijn sterkste wapen weg; de enquête is voor mij de stok achter de deur, als partijen weigeren mede te werken tot een behoorlijke uitspraak door bemiddelaar of scheidsgerecht; gij ontneemt mij dien stok, als ik er op het juiste oogenblik naar wil grijpen.

Die redeneering schijnt juist, doch is slechts gedeeltelijk te aanvaarden. Immers, wanneer er sprake is van het instellen eener enquête en een der partijen weigert die te aanvaarden, dan heeft zij daarmede in veler oog reeds haar zwakheid erkend. Al zal de enquête dus alleen kunnen worden ingesteld als beide partijen er in berusten, en schijnt niet alles te worden bereikt wat de Minister er zich van voorstelt, hetgeen gevraagd wordt is anderzijds te bedenkelijk om daarvoor den grondslag van het wetsontwerp te verlaten. Daarom hoop ik, dat de Minister zal medewerken tot een zoodanige wijziging, dat de enquête alleen mogelijk is in het geval, dat beide partijen er zich bij neerleggen.

Mijnheer de Voorzitter! Nog enkele andere opmerkingen over het wetsontwerp.

In art. 1 wordt bepaald, dat de Minister voor districten, waarin het Rijk wordt verdeeld, of voor bepaalde bedrijven, een vast persoon kan aanstellen, belast met het instellen van bemiddeling.

Deze indeeling van het Rijk in districten of bedrijven moet ik den Minister ontraden. Slechts zeer weinige personen zullen voor de taak van Rijksbemiddelaar geschikt zijn. Als de regeling goed is, zullen die weinigen moeten kunnen gaan waar zij noodig zijn. Het spreekt vanzelf, dat een Rijksbemiddelaar in Rotterdam niet allereerst zal geroepen worden

(Snoeck Henkemans e. a.)

voor de oplossing van een geschil in Delfzijl, en dat een bemiddelaar, die volkomen thuis is in de textielindustrie niet allereerst zich zal hebben te bemoeien met een conflict in het havenbedrijf. Maar, als een bepaalde persoon te voren is aangewezen om in alle conflicten, die in een bepaald bedrijf of in een bepaald district zullen voorkomen, te bemiddelen, dan wordt daardoor de goede werking van het instituut niet bevorderd. Indien een bemiddelaar eenige keeren is opgetreden in een bepaald bedrijf en hij heeft tweemalen bijv. een zelfde partij in het gelijk gesteld, dan zal hij de derde maal door de andere partij wel min of meer gewantrouwd worden. Het is dus veel beter, dat de arbeid der Rijksbemiddelaars niet te voren op een dergelijke wijze wordt begrensd. In elk afzonderlijk geval moet de Minister vrij zijn in de aanwijzing van den bemiddelaar.

Een moeilijkheid van het wetsontwerp is de vraag van de kosten. De Minister stelt die kosten als zeer bescheiden voor en meent, dat men wel met f 40 000 zal kunnen volstaan. Toch zijn er in de toelichting punten, die daaraan doen twijfelen. De Rijksbemiddelaars zullen bureaux hebben en ambtenaren. De bureaukosten zullen worden betaald, al genieten de bemiddelaars zelf geen traktement, maar slechts vacatiegelden, en daarmede vormt men een installatie, die op den duur niet zoo heel weinig geld zal kunnen kosten.

Ik zou den Minister willen vragen, of het niet mogelijk zou zijn voor deze bureaux gebruik te maken van de bureaux van de Raden van Arbeid. Ik wil den Minister niet aanraden, alle voorzitters van Raden van Arbeid als Rijksbemiddelaars aan te wijzen, want niet al die voorzitters zullen de daarvoor noodige eigenschappen bezitten, maar dat de bureaux dezer Raden als bureaux van de bemiddelaars dienst zouden doen, daar is niet veel tegen te zeggen. Men beschikt daar al over de gegevens betreffende verschillende industrieën en de hoofdambtenaren zijn bekend met de fabrieken en met de personen, die daarin werkzaam zijn. Een maatregel als ik voorstel zou derhalve tot beperking van kosten kunnen leiden.

Mijnheer de Voorzitter! Indien het werk van den Rijksbemiddelaar goede vruchten zal dragen, moet hij er vroeg bij zijn. Reeds als een conflict dreigt, moet hij zijn bemiddeling kunnen verleenen. Een dergelijk conflict begint vaak in één onderneming, soms in een kleine onderneming, maar het gaat er mede als met een vetvlek, het breidt zich snel uit en in betrekkelijk korten tijd loopt het conflict over het geheele bedrijf. Daarom versta ik niet waarom zoowel in art. 3 als in art. 7 de werkzaamheden van den Rijksbemiddelaar beperkt worden tot bedrijven, waarin ten minste 50 werklieden arbeiden.

Het is in art. 7 nog ernstiger dan in art. 3. Volgens art. 7 is het werk van den Rijksbemiddelaar bepaald uitgesloten bij een bedrijf met minder dan 50 arbeiders. Het komt mij voor, dat als het werk van den Rijksbemiddelaar goed zal gelukken, juist de gelegenheid moet worden geopend, dat de Rijksbemiddelaar, als er een begin van moeilijkheden is bij kleine ondernemingen, dadelijk kan trachten die moeilijkheden in den aanvang te smoren.

Daarom zou ik den Minister ernstig in overweging willen geven, de beperkingen, in de artt. 3 en 7 gesteld, uit zijn wetsontwerp weg te nemen. Ik geloof, dat zulks aan het welslagen van de zaak bevorderlijk zal zijn.

Ik hoop, dat de Minister met deze verschillende opmerkingen ten aanzien van onderdeelen van het wetsontwerp rekening zal willen houden; dat zou het ongetwijfeld voor mijn vrienden en mij gemakkelijker maken onze stem met blijdschap aan dit overigens goede wetsontwerp te geven.

Mejuffrouw **van Dorp**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil gaarne een paar opmerkingen over dit wetsontwerp maken, niet over detailpunten, maar opmerkingen van absoluut principieelen aard, nl. over de vraag, in hoeverre het mogelijk is, om een buitenstaander te laten arbitreeren over de voorwaarden in een bedrijf.

Nu heeft het mij buitengewoon goed gedaan om te zien, hoe ik, die men dan „reactionnair" pleegt te noemen, hierin toch sta naast een sociaal-democraat, die zijn gezond verstand gebruikt, zooals de heer Schaper.

12de VERGADERING. — 25 OCTOBER 1922.

62. Vreedzame bijlegging van geschillen over arbeidsaangelegenheden.

(van Dorp.)

De heer Schaper heeft eerst op volkomen dezelfde gronden als ik pleeg aan te voeren de Stoomwet bestreden, nl. deze, dat alles wat van een bedrijf afgaat ten slotte van den arbeider afgaat. En ook dit wetsontwerp heeft hij bestreden op vrijwel dezelfde gronden als waarop ik het bestrijd.

Hij heeft gezegd: er is een zeker iets, dat beslist over loonvoorwaarden, waaraan toch niet te tornen valt. Hij heeft dat genoemd de macht van den ondernemer, ik spreek van de economische noodzakelijkheid, den dwang van de economische omstandigheden.

Ik wil even overwegen, wiens spraakgebruik nu wel plausibeler is, en dan geloof ik, dat er voor het mijne iets te zeggen valt. Wat noemt de heer Schaper de macht van den ondernemer? Volgens den heer Schaper is de ondernemer dan machtig, wanneer hij in een miserabele conditie is; wanneer hij lage loonen moet geven, kunnen de arbeiders geen hoogere loonen afdwingen, en dan, zegt de heer Schaper, is de ondernemer in een toestand van buitengewone macht. Wat is daarvan de consequentie?

De heer **Schaper**: Mijn redeneering was heel anders!

Mejuffrouw **van Dorp**: U hebt het zoo gezegd en het is tegenwoordig de algemeene redeneering. Ik begrijp heel goed, dat de heer Schaper de consequentie daarvan niet aandurft, maar ik wil ze even trekken. De consequentie is deze, dat de ondernemer, wanneer hij in 't geheel geen arbeiders meer betalen en in dienst nemen kan, volgens den heer Schaper op 't hoogtepunt van zijn macht staat!

Ik ben er tegen om dat spraakgebruik in te voeren en noem het den dwang der economische omstandigheden.

Nu vraag ik mij af: wanneer men inziet, dat er zoo'n dwang is, waartoe dienen dan al die stakingen? Ik wil die vraag echter daarlaten; wij zijn het er over eens, dat arbitrage niets kan geven, omdat er steeds omstandigheden zijn, waaraan men niets veranderen kan. Nu zal men misschien zeggen: het is toch buitengewoon onschuldig, zoo'n Rijksbemiddelaar toch maar te laten optreden. Hij doet geen goed, maar hij kan ook niet veel kwaad doen.

Ik geloof, dat dat onjuist is. Ik geloof, dat hij heel licht kwaad kan doen. Hij moet handelen volgens bepaalde principes. Kan hij die niet vinden, dan zal hij verkeerde beslissingen geven. Nu hebben wij een leerzaam voorbeeld in Australië, waar de verplichte arbitrage is. Daardoor is de toestand daar niet te vergelijken met wat deze wet wil geven, maar één ding kan men daar leeren, nl., dat men in al die jaren van het bestaan der arbitrage in dat paradijs van de arbeidersbeweging er niet in geslaagd is, leidende principes voor het vaststellen van loonvoorwaarden te vinden. Sommigen hebben gezegd: het loon moet geven een behoorlijk bestaan! Voor wien? Voor een arbeidersgezin met 5 kinderen! Men heeft dat uitgerekend en kwam toen tot reusachtige loonbedragen. Dat was natuurlijk een dwaasheid, want er zijn een groot aantal ongetrouwde arbeiders, voor wie die cijfers niet behoeven te gelden. Men heeft verder gezegd, dat men moet rekenen met de loonen, die in andere bedrijven werden betaald, maar ook daarmede kwam men er niet, omdat niet vaststond, welk bedrijf als standaard zou gelden. Men heeft gezegd, dat men het bedrijf, dat men op het oog had, afzonderlijk moest bezien en dat alles, wat daarin verdiend werd, aan arbeidsloonen moest worden uitbetaald. Maar dan kwam men tot de conclusie, dat er verschillende loonen moesten worden betaald in verschillende bedrijven, waarmede de arbeiders natuurlijk ook geen genoegen konden nemen. Daaruit volgt, dat arbitrage niet mogelijk is en tot verkeerde conclusies zal leiden, als men niet steunt op een vaste loontheorie. We staan nu alweer voor hetzelfde punt, waarover wij het bij de bespreking van het spoorwegconflict hadden, de loontheorie. Ik heb toen gepoogd uiteen te zetten, wat naar mijn meening de theorie moet zijn, wil men die quaesties oplossen. Ik ben daarin niet zoo volledig geweest als ik wilde, voor een deel ten gevolge van de voortdurende interrupties van de heeren, die iemand het vasthouden van den draad van een dergelijk betoog niet gemakkelijk maken.

(van Dorp e. a.)

Ik wil er daarom nog eens op terugkomen. Ik heb gezegd: men moet uitgaan van het vaststaand feit, van een bepaald maatschappelijk product, waarboven uit men niet kan gaan. Men moet inzien, dat men maar niet arbitrair de loonen kan verhoogen, zonder dat dit de arbeiders zelf schaadt. Het kan zijn, dat dat ten gevolge heeft het bevoordeelen van de eene groep boven de andere, het kan ook zijn, dat men eenvoudig de geldloonen omhoog drijft, zonder dat die iets meer beteekenen dan de vroegere lage loonen. Men moet dus uitgaan van een vast maatschappelijk product. Nu is het de quaestie, hoe dat product verdeeld wordt. Ik heb gezegd: dat product wordt in onze maatschappij automatisch en tot op zekere hoogte rationeel verdeeld.

De heer Troelstra heeft mij daarop te gemoet gevoerd: dat was niet een rationeele verdeeling, maar.....

De **Voorzitter**: Mag ik de geachte spreekster herinneren, dat wij niet bezig zijn met de beraadslaging van eenige dagen geleden, waarbij de heer Troelstra de rede gehouden heeft, waarop zij thans wil terugkomen? De geachte spreekster kan nu wel over loontheorieën spreken, maar ik mag haar de gelegenheid niet geven om in het vroegere debat met den heer Troelstra terug te grijpen.

Mejuffrouw **van Dorp**: Mijnheer de Voorzitter! Ik mag dan wel over de denkbeelden ten aanzien van een rationeele verdeeling onder de socialisten in het algemeen spreken. Het denkbeeld van het socialisme is, dat het de inkomens rationeel verdeelt. Ik zou echter zeggen: er is geen enkele reden om aan te nemen, dat het socialisme rationeeler verdeelt dan andere verdeelingen van andere maatschappelijke stelsels. De bedoeling is alleen, dat men meent dan het ideaal meer nabij te zullen komen, dat men op volmaakter manier zou verdeelen. Maar wanneer men de vraag stelt, hoe die volmaakte verdeeling zou zijn, dan is het antwoord juist zoo ontzaglijk moeilijk en dit is dan ook de klip, waarop het socialisme gestrand is. Men weet niet aan te geven, hoe die verdeeling moet zijn. Wanneer men het in practijk zou moeten brengen, zou men inzien, dat men het buitengewoon oneens zou zijn.

Het socialisme is niet denkbaar zonder een dictator, die boven alles staat, zooals wij ook in Rusland hebben gezien, en die verdeelt. Ik kan mij best voorstellen, dat wanneer de heer Troelstra dictator zou zijn, hij zijn wijze van verdeeling zeer volmaakt zou vinden. Maar ik veronderstel, wanneer ons geacht medelid dat, wanneer hij ons de eer van zijn aanwezigheid schenkt, mijn buurman pleegt te zijn, ik bedoel den heer Wijnkoop, dictator zou zijn, de heer Troelstra dan veel minder tevreden zou zijn en dat hij die wijze van verdeeling dan absoluut niet volmaakt zou vinden.

In ieder geval, op het oogenblik wordt de maatschappelijke productie op automatische wijze verdeeld, en rationeel, d.w.z. volgens een vast principe, volgens hetzelfde principe, waarop ook de geheele maatschappij geschoeid is, nl. op het principe, dat ieder vrij is om in zijn behoeften te voorzien op de manier, die hem goeddunkt.

Het gevolg daarvan is, dat ieder in die maatschappelijke productie beloond wordt naarmate hij in die behoeften weet te voorzien, naarmate het product, dat hij produceert, van waarde gevonden wordt. Naar die mate wordt ook de arbeider beloond. De manier, waarop dat gebeurt, drukken wij met een enkel woord uit als de vrije concurrentie.

Die maatschappij, die men van socialistische zijde een chaos pleegt te noemen, werkt met bewonderenswaardige zekerheid. Die machinerie is zoodanig, dat iemand van socialistische zijde, misschien is het weer een ander soort socialisme dat hier vertegenwoordigd is, men zal mij wel vergeven, dat ik niet met al die soorten op de hoogte ben, dat prof. Manoury zijn groote bewondering uitspreekt voor de mechaniek van de tegenwoordige maatschappij.

Wij noemen dat ook wel het systeem van premiën en boeten.

Producties, die op een bijzondere manier voorzien in de behoeften van de menschheid, maken winsten en die trekken daardoor meer arbeiders aan. Die trekken zij aan door hooger

(van Dorp e. a.)

loon en de arbeiders willen dan natuurlijk allemaal naar dat gebied van hooger loon komen, zoodat er ten slotte een nivelleering komt op een hooger loonpeil.

Op die wijze ontvangt ten slotte altijd weer de arbeider in dien ontwikkelingsgang datgene wat overeenkomt met de waarde van het product, dat hij heeft helpen maken.

Dit is nu natuurlijk lang niet volmaakt, maar die tegenwerping kan men alleen aanvoeren, wanneer men een volmaakt stelsel weet te demonstreeren, wat nog nooit gebeurd is.

Daarom, wanneer men het loon wil vaststellen, kan men niet volstaan met naar één bedrijf te kijken, maar moet men het oog hebben op alle bedrijven. Men kan ook weer niet vergelijken met andere bedrijven; men weet immers niet in welk stadium zulk een bedrijf zich bevindt. Dat kan in zulk een stadium zijn, dat er geen speciale winst behoeft te zijn, en in zulk een stadium, dat er wel een bijzondere winst moet zijn.

Dat kan geen enkel buitenstaander uitmaken en wanneer men nu verkeerd beslist, dan doet men hetzelfde als wanneer men een stok steekt tusschen de raderen eener machine. Het bedrijf staat stil en de vooruitgang staat stil.

Men pleegt deze zienswijze wel eens ouderwetsch te noemen; dat getuigt toch van een zekere onkunde van de ontwikkeling van de economische theorie, want de inzichten, waarop ik mij baseer, zijn slechts ongeveer 50 jaar oud, zijn omstreeks 1875 opgekomen en hebben zeer weinig te maken met wat men noemt het Manchesterdom, dat trouwens nooit een wetenschappelijke overtuiging is geweest.

Overigens acht ik het geen bezwaar dat een zienswijze ouderwetsch is, maar wanneer de socialisten bezwaar hebben tegen een ouderwetsche theorie, dan moeten zij toch haast maken naar een andere theorie om te zien, want de hunne is minstens 23 eeuwen oud.

De inzichten, waarop ik mij steun, zijn de beste, die men tot nu toe op economisch gebied heeft weten te vinden.

De heer **Schaper**: Van Houten's cacao, nietwaar? De beste in gebruik.

Mejuffrouw **van Dorp**: Minstens even nuttig als van Houten's cacao, want ik ben overtuigd dat als ooit de sociale vrede zal komen, deze tot stand zal moeten komen door het doordringen van deze volmaakt objectieve inzichten.

Ik wil mijn bezwaren tegen deze wet in één uitdrukking samenvatten: de Rijksbemiddelaar zal daarom verkeerd handelen, omdat hij alleen zal kunnen zien naar het verleden en zeggen: zoo is het geweest en zoo moet het daarom zijn in die bedrijven. Daarmee zal hij de bedrijven brengen in een toestand van versteening. Hij zal niet kunnen zien naar de toekomst en dat zou hij toch moeten doen, omdat het economische leven zich voortdurend ontwikkelt en geen minuut stilstaat.

De heer **Smeenk**: Mijnheer de Voorzitter! Met een enkel woord wil ik het standpunt, dat ik tegenover dit wetsontwerp inneem, uiteenzetten.

Het wetsontwerp heeft principieel mijn volle sympathie.

De Minister heeft te recht hier niet willen introduceeren het beginsel van de verplichte arbitrage.

Wij weten, dat in Nieuw Zeeland gedurende een reeks van jaren het systeem van verplichte arbitrage heeft bestaan, maar dat dit daar niet aan de zeer hooge verwachtingen, die men aanvankelijk daarvan koesterde, heeft beantwoord.

Te recht heeft de Minister gemeend, dat een dergelijk systeem voor Nederland geen aanbeveling verdiende.

Wij zien echter op het terrein van den arbeid altijd dezen toestand, dat in tal van conflicten niet het recht en de billijkheid, maar, zij het binnen de grens der absolute economische mogelijkheden, de macht beslist.

De heer Troelstra zegt: er zijn belangenconflicten. Dat ontken ik niet, maar ik meen toch, dat dikwijls daarvoor een geheel verkeerde oplossing in een gansch verkeerde richting wordt gezocht.

Waarom zijn er die z.g.n. „belangenconflicten"?

Omdat men door allerlei omstandigheden niet het punt kan

(Smeenk.)

vinden, waar de belangen tusschen patroons en arbeiders harmonieeren.

Ik ontken evenwel, dat er in het wezen der zaak dergelijke belangenconflicten zijn. Er is een bepaald punt, ook in de regeling van de loonen en verdere arbeidsvoorwaarden, waar de belangen van patroons en arbeiders samenvallen. Nu is er dikwijls allerlei misverstand; er wordt ook van beide zijden vaak een zeer kunstmatige tegenstelling aangekweekt. Maar de ervaring heeft voldoende bewezen, dat ten slotte ook lage loonen en slechte arbeidsvoorwaarden volstrekt niet zijn in het belang van den ondernemer. Het sociaal-democratisch congres, in 1908 te Stuttgart gehouden, heeft dan ook uitgesproken, dat de ondernemers, die hun arbeiders op de minst gunstige wijze behandelen, volstrekt niet een voordeelige positie in de internationale industrie innemen.

Reeds daaruit blijkt, dat het onjuist is te meenen dat die z.g.n. belangenconflicten de scherpte moeten aannemen, welke zij helaas door allerlei misverstand, dikwijls ook kunstmatig aangekweekt, aannemen.

Wij hebben er echter rekening mede te houden, dat telkens die conflicten worden uitgevochten op een wijze, die niet in het belang van patroons en arbeiders is en waardoor zeker in ernstige mate de gemeenschap wordt geschaad. Vooral laatstgenoemde overweging is voor de Overheid voldoende om te zeggen: hier moet ik optreden.

Het bedrijf is niet een liefhebberij van een enkelen ondernemer of van een groep van ondernemers of van de arbeiders, maar aan dat bedrijf zitten zoodanige gemeenschapsbelangen vast, dat er hier voor de Overheid alle aanleiding is om te trachten ernstige conflicten te voorkomen, of ook, indien ze uitgebroken zijn, ze zoo spoedig mogelijk te beslechten. Te beslechten niet door toepassing van brute macht, maar overeenkomstig recht en billijkheid.

Nu was het tot nog toe, naar de ervaring heeft geleerd, in ons land een zeer ernstig gemis dat men, als conflicten uitbraken, niet de personen bij de hand had, die geroepen konden worden om bemiddelend op te treden. Dat is vooral gebleken — het is reeds gezegd — bij de bekende havenarbeidersstaking van eenige jaren geleden.

Op het oogenblik, dat een conflict uitbreekt, is het buitengemeen moeilijk om zich aan te bieden, maar wanneer men iemand bij de hand heeft die ambtshalve kan optreden, dan heeft dat zeer groote voordeelen.

Wij krijgen hier bij dit wetsontwerp vooreerst den persoon van den Rijksbemiddelaar. Ik steun den aandrang, uitgeoefend door den heer Snoeck Henkemans, om van de diensten van het bureau van de Raden van Arbeid bij deze zaken zooveel mogelijk gebruik te maken, al wil ik daarmede natuurlijk niet uitspreken, dat het aanbeveling zou verdienen om bij de keuze van de Rijksbemiddelaars zich schier uitsluitend te richten tot de voorzitters van die Raden van Arbeid. Ongetwijfeld zijn daaronder te vinden personen, die daarvoor alleszins geschikt zijn, maar de functie van bemiddelaar vraagt zoodanige capaciteiten, dat niet uitsluitend onder deze categorie van ambtenaren gezocht zal moeten worden.

In dit verband wil ik opmerken, dat het mij wenschelijk voorkomt om te beginnen met een niet te groot aantal Rijksbemiddelaars, maar om langzamerhand, wanneer het noodig is, dat aantal uit te breiden en vooral gebruik te maken van de bevoegdheid, welke deze wet verleent, om bijzondere bemiddelaars aan te stellen, die op de hoogte kunnen zijn meer dan anderen, van den toestand en de verhoudingen in bepaalde bedrijven.

Naast die Rijksbemiddelaars hebben we de mogelijkheid van Bemiddelingsraden en ook daarvan verwacht ik onder bepaalde omstandigheden goede resultaten. Ook het scheidsgerecht kan inderdaad leiden tot de gewenschte oplossing van geschillen. Bij de bespreking van het scheidsgerecht is van verschillende kanten de opmerking gemaakt, dat het zwaarlijk was de verplichting tot boekenonderzoek. Maar dat is een misverstand. De verplichting tot boekenonderzoek bestaat bij het scheidsgerecht niet. Het onderzoek van boeken kan immers bij akte worden uitgesloten. De mogelijkheid is alleen voorgesteld. Maar indien de partijen bij akte da

62. Vreedzame bijlegging van geschillen over arbeidsaangelegenheden. — Verlenging termijnen uitbrengen verslagen.

(Smeenk.)

onderzoek der boeken uitsluiten, dan zijn zij daartoe volkomen gerechtigd. Daarom kan tegen deze bepalingen geen redelijk bezwaar worden geopperd.

Maar de bezwaren, die van verschillende kanten tegen het ontwerp zijn aangevoerd, spitsen zich eigenlijk toe in de quaestie van de 4de paragraaf, regelende het enquêterecht. Naar mijn meening kan echter deze paragraaf in dit wetsontwerp niet worden gemist. Immers, wanneer het optreden van Rijksbemiddelaars geen succes heeft gehad, wanneer ook de Bemiddelingsraad niet werd geaccepteerd, wanneer het ook niet is gelukt te komen tot het vormen van een scheidsgerecht, dan blijkt daaruit, dat bij een of bij beide partijen geen geneigdheid bestaat om tot een spoedige vredelievende oplossing van het geschil mede te werken. En dan moet de Regeering de bevoegdheid hebben om hier op te treden.

Nu moet men daarvan niet te groote verwachtingen koesteren. Ik ben overtuigd, dat van het recht van enquête, dat hier bij deze wet aan den Minister wordt verleend, een zeer spaarzaam gebruik zal worden gemaakt, omdat in heel dit wetsontwerp voorop staat, dat men moet trachten langs geheel vrijwilligen weg, zonder Overheidsbemoeiing, te komen tot beslechting van geschillen. Maar juist om het optreden van Rijksbemiddelaars, Bemiddelingsraad of scheidsgerecht te bevorderen, is het noodig, dat daarvoor een stimulans wordt gegeven in de mogelijkheid eener enquête. Wanneer dat uit het wetsontwerp zou worden gelicht, zou dit m. i. zijn ontzield en zou daarvan niet zoo veel komen. Maar juist de overweging bij de partijen dat, als zij niet vrijwillig een oplossing vinden, de mogelijkheid der enquête bestaat, zal er haar toe dringen die vrijwillige oplossing te zoeken. Ik zie dus in die enquête een stimulans om de vrijwillige arbitrage te bevorderen, den stok achter de deur, die hier zeker niet kan worden gemist.

Is daarmede nu waar wat de heer Snoeck Henkemans heeft gezegd, dat men hier het terrein van de vrijheid geheel verlaat en dat van den dwang betreedt? Volstrekt niet! Het terrein van den dwang wordt niet betreden, want wij aanvaarden niet het stelsel van Nieuw-Zeeland, het stelsel der verplichte arbitrage. Zelfs, als de enquête is gehouden, blijven partijen volkomen vrij, is er geen stakingsverbod en geen uitsluitingsverbod. Waar dus deze vrijheid der partijen blijft bestaan, kan niet worden volgehouden, dat met het introduceeren van het enquêterecht het terrein van de vrijheid wordt verlaten en dat van den dwang wordt betreden. Wel zal het resultaat der enquête de publieke opinie beïnvloeden.

Ik ontken niet, dat tegen het recht, zooals dit in het wetsontwerp is omschreven, enkele bezwaren kunnen worden aangevoerd. Er moet worden voorkomen, dat dingen, die voor het bedrijf van overheerschend belang zijn, ook in den internationalen concurrentiestrijd, publiek domein worden. Wanneer men aan hiermede verband houdende bezwaren te gemoet kwam, zou men daarmede naar mijn overtuiging het wetsontwerp verbeteren. Nu kan men dat niet doen op de wijze als de heer Snoeck Henkemans wil, nl. door de enquête afhankelijk te stellen van het goedvinden der partijen.

Dat lijkt mij onjuist. De enquête vindt haar rechtvaardiging in het groote algemeene belang, dat met het conflict is gemoeid, en om nu die enquête, dus een Regeeringsdaad in het algemeen belang gesteld, afhankelijk te maken van het goedvinden van de partijen is een constructie, die moeilijk kan worden aanvaard. Wel is het mogelijk om in art. 48, eerste lid, ook op te nemen art. 18 van de wet van 5 Augustus 1850, waarvan de heer Snoeck Henkemans sprak. Er is geen voldoende motief om dat artikel uit te zonderen.

Ook is het mogelijk om in art. 49 een bepaling op te nemen, die ook voorkomt in art. 3 van de wet van 7 Juni 1890, nl. dat de leden van de Staatscommissie verplicht zijn tot geheimhouding van hetgeen hun in fabrieken en werkplaatsen omtrent de toestanden van een bedrijf mocht bekend worden, voor zoover hun door het hoofd of den bestuurder van dat bedrijf geheimhouding is verzocht.

De heeren van de commissie hebben dan die wetenschap

(Smeenk e. a.)

en kunnen er bij de conclusies van hun rapport rekening mede houden, maar omdat zij tot geheimhouding zijn verplicht, komt dit niet in een verslag tot uitdrukking.

Op die manier kan men de bezwaren, tegen het enquêterecht ingebracht, ondervangen.

Voorts kan nog eenige correctie worden aangebracht in art. 50, rakende de publicatie van het verslag.

Er zullen amendementen in dien geest worden ingediend, en bij de toelichting daarvan is gelegenheid er verder op in te gaan, maar ik heb een en ander met een enkel woord willen aanduiden en hoop dat de Minister zich niet tegen pogingen in deze richting zal verzetten, waardoor de groote beteekenis van het recht van enquête blijft behouden en toch bezwaren worden ondervangen.

De Voorzitter: De begrootingscommissie voor hoofdstuk III der Staatsbegrooting voor 1923 (2) kan binnen den bij art. 32, juncto 57, van het Reglement van Orde bepaalden termijn, welke 26 dezer verstrijkt, niet met haar Verslag gereed zijn. Zij verzoekt den bedoelden termijn te willen verlengen tot 13 November a.s.

Ik stel voor, dit verzoek toe te staan.

Daartoe wordt besloten.

De Voorzitter: De begrootingscommissie voor hoofdstuk VI der Staatsbegrooting voor 1923 (2) kan binnen den bij art. 32, juncto 57, van het Reglement van Orde bepaalden termijn, welke 26 October verstrijkt, niet met haar Verslag gereed zijn. Zij verzoekt den bedoelden termijn te willen verlengen tot 15 November a.s.

Ik stel voor, dit verzoek toe te staan.

Daartoe wordt besloten.

De Voorzitter: De begrootingscommissie voor hoofdstuk VIII der Staatsbegrooting voor 1923 (2) kan binnen den bij art. 32, juncto 57, van het Reglement van Orde bepaalden termijn, welke 27 October verstrijkt, niet met haar Verslag gereed zijn. Zij verzoekt den bedoelden termijn te willen verlengen tot 13 November a.s.

Ik stel voor, dit verzoek toe te staan.

Daartoe wordt besloten.

De Voorzitter: De Commissie van Rapporteurs over het wetsontwerp Regeling van de termijnen voor de indiening van schuldvorderingen ten laste van het Rijk, de provinciën en de gemeenten, voor de betaling dier schuldvorderingen, enz. (99), het voorstel van wet van den heer Duys c.s. tot wijziging van de „Registratiewet 1917" (109) en het voorstel van wet van den heer Fleskens c.s. tot het instellen van invoerverboden (110), kan binnen den bij art. 32 van het Reglement van Orde bepaalden termijn, welke 2 November a.s. verstrijkt, niet met haar Verslag gereed zijn. Zij verzoekt den bedoelden termijn te willen verlengen tot 18 November a.s.

Ik stel voor, dit verzoek toe te staan.

Daartoe wordt besloten.

De Voorzitter De Commissie van Rapporteurs voor de ontwerpen van wet: Eenige maatregelen van bezuiniging betreffende de militair-rechterlijke macht (103), Invoering van het voorwaardelijk stellen ter beschikking van de Regeering en van de voorwaardelijke plaatsing in eene tuchtschool, benevens eenige wijzigingen in de wet van 12 Februari 1901 (*Staatsblad* n°. 64) (193), Wijziging van eenige artikelen van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering (230), en Naturalisatie van M. Beer, weduwe van J. L. Bühler, en 19 anderen (195), kan binnen den bij art. 32 van het Reglement van Orde bepaalden termijn, welke 2 November a.s. verstrijkt, niet met haar Verslag gereed zijn. Zij verzoekt den bedoelden termijn te willen verlengen tot 13 November a.s.

Ik stel voor, dit verzoek toe te staan.

Daartoe wordt besloten.

62. Vreedzame bijlegging van geschillen over arbeidsaangelegenheden.

(Minister **Aalberse.**)

De algemeene beraadslaging over het ontwerp van wet, houdende bepalingen tot bevordering van de vreedzame bijlegging van geschillen over arbeidsaangelegenheden en tot het voorkomen van zoodanige geschillen (62) wordt voortgezet.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid: Mijnheer de Voorzitter! Met verschillende leden dezer Vergadering, die over dit wetsontwerp het woord hebben gevoerd, ben ik het eens, dat men van de practische resultaten, die met het hier voorgestelde stelsel zullen kunnen worden bereikt, geen overdreven verwachtingen moet koesteren. Maar anderzijds meen ik toch daartegenover te mogen opmerken, dat de ervaring die in ons land, zonder dat daarvoor een speciale wet bestond, door middel van arbitrage reeds is bereikt, en de ervaringen die opgedaan zijn in landen waar men een stelsel als in dit wetsontwerp uitgewerkt heeft toegepast, toch inderdaad rechtvaardigen om tegenover al te pessimistische verwachtingen iets meer optimisme te stellen.

Mijnheer de Voorzitter! Dit in het algemeen over de beteekenis, die ook naar mijn meening dit wetsontwerp heeft.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen te handelen in overeenstemming met uw geest, om de verdere opmerkingen, die door de verschillende sprekers zijn gemaakt, morgen nader te beantwoorden.

De beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

13de VERGADERING. — 26 OCTOBER 1922.
Med. ingek. st. — Verslag uitgebr. over w.o. — Ben. voorz. Gem. Comm. v. d. Stenographie. — Ben. van rapporteurs.

13de VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 26 OCTOBER 1922.

(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Ingekomen: Verzoekschriften. — Verslag uitgebracht over ontwerpen van wet. — Mededeeling van de benoeming van den voorzitter der Gemengde Commissie voor de Stenografie. — Mededeeling van de benoeming door de afdeelingen van rapporteurs over ontwerpen van wet. — Mededeeling van de benoeming van een voorzitter eener Commissie van Rapporteurs en van een voorzitter van de Commissie voor het *Kort Verslag*. — Regeling van werkzaamheden. — Besluit genomen betreffende den spreektijd bij de behandeling der begrooting. — Behandeling van het ontwerp van wet tot wijziging van de wetten, die den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel met name noemen. — Afvoering van dit ontwerp van wet van de agenda. — Voortzetting der behandeling en aanneming van het ontwerp van wet houdende bepaling tot bevordering van de vreedzame bijlegging van geschillen over arbeidsaangelegenheden en tot het voorkomen van zoodanige geschillen.

Voorzitter: de heer **Koolen.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 84 leden, te weten:

de heeren van de Bilt, Smeenk, Ament, Wintermans, van Zadelhoff, Bakker, Weitkamp, Dresselhuys, Kolkman, Bierema, Troelstra, Bulten, Gerhard, van Voorst tot Voorst, Kersten, van der Molen, Fruytier, Braat, Beumer, de Boer, Ebels, Ketelaar, Tilanus, Suring, Visscher, van Rijzewijk, Brautigam, Schaper, Schokking, van Vuuren, K. ter Laan, mejuffrouw van Dorp, de heeren Deckers, Engels, Schouten, van Dijk, Feber, Marchant, van Rappard, van den Tempel, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Gerretson, van Sasse van Ysselt, Hermans, Krijger, Boon, mejuffrouw Westerman, de heeren H. Colijn, Visser van IJzendoorn, mevrouw Bakker—Nort, de heeren de Monté ver Loren, IJzerman, Knigge, A. Colijn, Kleerekoper, Bongaerts, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Michielsen, van Gijn, Rutten, Heukels, Rutgers van Rozenburg, Ter Hall, Gerritzen, Vliegen, van Schaik, Sannes, Rutgers, Hiemstra, van Boetzelaer van Dubbeldam, J. ter Laan, Duys, Kuiper, van den Heuvel, Snoeck Henkemans, Staalman, Stulemeijer, Oud,

(Voorzitter.)

van Rijckevorsel, Hugenholtz, de Wilde, van Braambeek, van der Voort van Zijp,

en de heeren Ministers van Binnenlandsche Zaken en van Arbeid.

De **Voorzitter:** Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen de volgende verzoekschriften:

een, betreffende het ontwerp Arbeidsgeschillenwet, van het bestuur der Vereeniging van Nederlandsche Werkgevers;

een, van de gebroeders Linssen, te Venlo, ten vervolge op hun vorig adres, houdende verzoek om vergoeding voor schade, door hen geleden wegens het niet verleenen van uitvoerconsent voor tot veevoeder verwerkte afvalstoffen;

een, betreffende de binnenlandsche toestanden in Riouw, geteekend: De Sultan van Riouw dan Lingga: Abd. Ráchman.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën;

B. dat de Verslagen gereed zijn van de Commissiën van Rapporteurs voor de ontwerpen van wet:

Vaststelling van de hoofdstukken II, VII *A*, XI, XII der Staatsbegrooting en de Wet op de Middelen voor 1923 (2);

Vaststelling van het slot der rekening van de koloniale uitgaven en ontvangsten voor Suriname over het dienstjaar 1916 (101);

Wijziging en verhooging der begrooting van uitgaven en middelen van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1922 (102);

Wijziging van hoofdstuk I der begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1920; Wijziging en verhooging van hoofdstuk II der begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1920 (106);

Aanvulling en verhooging van het zevende hoofdstuk *A* der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921 (267);

Verhooging van de begrooting van uitgaven van het Leeningfonds 1914 voor het dienstjaar 1921 (269).

Deze Verslagen zijn reeds gedrukt en rondgedeeld;

C. dat de Gemengde Commissie voor de Stenographie uit de beide Kamers der Staten-Generaal tot haar voorzitter heeft benoemd den heer Verheijen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen;

D. dat door de afdeelingen zijn benoemd tot rapporteurs:

voor de ontwerpen van wet:

Wijziging der Huurcommissiewet en der Huuropzeggingswet (268);

Aanvulling van de artikelen 8, 9, 28, 36 en 39 der Drankwet (247);

Naturalisatie van Kurt Arnóti en 19 anderen; Maarten Johannes Baak en 19 anderen; Jacob Bäck en 19 anderen; Theodor August Ballizani en 19 anderen; Fritz Gustav Berg en 10 anderen, en Fidel Eberhard en 19 anderen (254),

de heeren van Vuuren (voorzitter der Commissie), Hermans, Zijlstra, Bomans en Smeenk;

voor de ontwerpen van wet:

Toekenning van bevoegdheid aan gemeenteraden tot het verleenen van eene toelage ten laste van de gemeente, over

(Voorzitter.)

elk der jaren 1919, 1920, 1921 en het eerste kwartaal van 1922, voor werkzaamheden, welke aan onderwijzers buiten den gewonen schooltijd waren opgedragen, of wegens het werkzaam geweest zijn van onderwijzers aan scholen van bijzonderen aard (246);

Wijziging der Ongevallenwet 1921 (259);

Goedkeuring van een overeenkomst met de Nederlandsch Amerikaansche Stoomvaartmaatschappij „Holland--Amerika Lijn" te Rotterdam wegens het vervoer van de briefpost, welke in Nederland of in andere landen, waarvan een of meer havens worden aangedaan, met de stoomschepen van die maatschappij wordt medegegeven (272);

Toepassing van artikel 2, 2de lid, der Pensioenwet 1922 (*Staatsblad* n°. 240), ten behoeve van den oud-ingenieur der marine E. J. Benthem (252);

Afstand van een gedeelte van voor ontginning van Staatswege gereserveerde terreinen (264);

Goedkeuring van den onderhandschen verkoop aan het Roomsch-Katholiek Kerkbestuur van den Heiligen Mathias te Maastricht van gronden met opstallen aan den Maagdendries, achter de boschbarakken, aldaar (270);

Vaststelling van het slot der rekening van de koloniale uitgaven en ontvangsten van Suriname over 1917 (250);

Wijziging en aanvulling van de Indische Tariefwet (*Ned. Staatsblad* 1921, n°. 692, *Indisch Staatsblad* 1921, n°. 346) (276),

mejuffrouw van Dorp en de heeren van der Molen (voorzitter der Commissie), Dresselhuys, Schouten en Snoeck Henkemans;

E. dat de Commissie van Rapporteurs voor het ontwerp van wet houdende bepalingen betreffende de Jacht (27) tot haar voorzitter heeft benoemd den heer van Sasse van Ysselt;

F. dat de Commissie voor het *Kort Verslag* van de vergaderingen der Kamer tot haar voorzitter heeft benoemd den heer Schokking;

G. dat de Centrale Afdeeling heeft besloten in de afdeelingen te doen onderzoeken op Woensdag 8 November a.s., te 11 uur, met voortzetting op volgende dagen des voormiddags:

Wetsontwerp Begrooting van Nederlandsch-Indië voor 1923 (4);

Wetsontwerp Begrooting van Suriname voor 1923 (1);
Wetsontwerp Begrooting van Curaçao voor 1923 (3);

Wetsontwerp Wijziging van het IXde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1922 (Verschillende onderwerpen) (279);

Voorstel van wet van den heer Sannes c.s. tot aanvulling van de Invaliditeitswet (278);

Voorstel van wet van de heeren Braat en de Boer tot intrekking van de wet van 23 Maart 1918 (*Staatsblad* n°. 165), tot tijdelijke afwijking van de wet van 23 Juli 1908 (*Staatsblad* n°. 236), tot invoering van een wettelijken tijd (281).

De **Voorzitter**: Zooals de leden schriftelijk voor zich hebben, stel ik voor, om den tijd, gedurende welken de woordvoerders der verschillende fracties bij de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting voor 1923 het woord zullen kunnen voeren, te bepalen:

voor de Roomsch-Katholieke fractie op hoogstens 4 uur;

voor de sociaal-democratische fractie op hoogstens 3½ uur (benevens ½ uur voor den heer Troelstra als interpellant);

voor de antirevolutionnaire fractie op hoogstens 2½ uur;

voor de Vrijheidsbondsfractie op hoogstens 2½ uur (benevens ½ uur voor den heer van Rappard als interpellant);

voor de Christelijk-historische fractie op hoogstens 2 uur;

voor de vrijzinnig-democratische fractie op hoogstens 2 uur;

voor de communistische fractie op hoogstens 1½ uur;

(Voorzitter e. a.)

voor de Plattelandspartij op hoogstens 1½ uur;

voor de Staatkundig Gereformeerde partij op hoogstens ¾ uur;

voor de liberale partij op hoogstens ¾ uur,

en voorts om den maximum duur der replieken te bepalen voor alle fracties op de helft van den tijd, dien zij in eersten termijn hebben gehad.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan den heer Kleerekoper, die het gevraagd heeft.

De heer **Kleerekoper**: Mijnheer de Voorzitter! Ik verzoek aan de Kamer verlof eenige vragen te mogen richten tot den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen omtrent de motieven, welke de Regeering hebben bewogen, terug te komen op haar voornemen, om in samenwerking met de gemeenten steun te verleenen aan noodlijdende beeldende kunstenaars, ofschoon ettelijke gemeenten zich bereid hadden verklaard daartoe mede te werken.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, op het verzoek van den heer Kleerekoper in de eerstvolgende vergadering te beslissen.

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde is de behandeling van de ontwerpen van wet:

I. Wijziging van de wetten, die den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel met name noemen (258).

De **Voorzitter**: Er zijn eenige leden ingeschreven voor de algemeene beschouwingen. Ik vestig er echter de aandacht op, dat daarbij niet besproken kan worden de vraag van de opheffing van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel. Dit volgt uit den inhoud van het omtrent dit ontwerp van wet uitgebrachte Verslag. Die zaak is thans niet schriftelijk voorbereid. Zij vormt den inhoud eener afzonderlijke paragraaf van het gisteren verschenen Voorloopig Verslag op hoofdstuk I der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923. Over veertien dagen komt ze dus aan de orde te gelijk met de interpellatie van den heer van Rappard; dan is de schriftelijke behandeling afgeloopen.
Vandaag kan daarover dus niet gesproken worden.

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **van Rappard**: Mijnheer de Voorzitter! Het heeft mij eenigszins verwonderd, dat de Regeering prijs gesteld heeft op een spoedige behandeling van dit ontwerp van wet.
Het doet eenigszins vreemd aan, dat, wanneer een interpellatie is aangevraagd betreffende de opheffing van het Ministerie van Landbouw, Nijverheid en Handel en die interpellatie nog niet gehouden is, de Regeering een ontwerp van wet indient tot wijziging van wetten, die den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel met name noemen, en dat met spoed behandeld wil hebben.
Mijnheer de Voorzitter! Ik zou durven zeggen: het is eigenlijk een unicum in de parlementaire geschiedenis van de laatste jaren, dat, wanneer eenmaal een interpellatie is aangevraagd en er verschillende leden in de Kamer zijn die met een Regeeringsplan niet ingenomen zijn en daarover met de Regeering willen debatteeren, de Regeering toch reeds voor de uitvoering van dat plan voorbereidende maatregelen wil nemen.
Mijnheer de Voorzitter! Ik zou daarom aan den Minister willen vragen: waartoe dient die groote spoed?
Ik zou hieraan toe willen voegen, dat ik gaarne bereid ben mijn medewerking te verleenen om dit ontwerp van wet te behandelen, doch dat ik dan ook gaarne van den Minister de verklaring zou willen vernemen, dat hij niet vooruit zal loopen, op welke wijze ook, op den uitslag van de interpellatie, welke zal gehouden worden.

258. Wijziging van de wetten, die den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel met name noemen.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal niet spreken over de vraag in hoeverre dit ontwerp van wet vooruitloopt op de door den heer van Rappard aangevraagde interpellatie, al wil ik wel verklaren, dat ik ook niet begrijp, waarom in deze zoo'n buitengewone spoed is betracht.

Toen in 1918 de Departementen van Arbeid en van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen werden ingesteld, heeft het, naar ik meen, geduurd tot Februari 1919, voordat een wetsontwerp behandeld werd, dat in de lijn ging van het thans ingediende.

Ik zou intusschen eenige vragen willen stellen aan de Regeering, welke in het Voorloopig Verslag niet zijn opgenomen, omdat deze zaak met spoed is behandeld en ik eerst vanmorgen de gelegenheid had de technick van dit voorstel na te gaan. Er zijn daarbij vragen bij mij gerezen, waarop ik alsnog gaarne van den Minister een antwoord zou bekomen, omdat ik vrees, dat door dit ontwerp ons geheele systeem van wetgeving bedenkelijk zal worden aangetast.

De Minister stelt voor, om overal, waar staat: de Minister van Landbouw, te lezen: de Minister, met de uitvoering van deze wet belast.

Practisch zullen wij dus in alle wetten deze wijziging moeten aanbrengen. Toen ik bij wijze van proef deze interpolatie in enkele wetten aanbracht, bleek mij al aanstonds, dat deze hier en daar zou leiden tot onzin.

Ik neem bij voorbeeld de wet van 18 Juni 1918, waarin door den Staat gesloten overeenkomsten in zake de bereiding van stikstoffen worden gekrachtigd, welke getroffen zijn door den Minister van Landbouw met dr. Hamburger. Lees nu daarvoor in de plaats: door den met de uitvoering van deze wet belasten Minister. Dit is natuurlijk onzin.

Nu neem ik nog aan, dat dit onelegancies zijn, maar bedenkelijk wordt het, wanneer zulke wetten onleesbaar worden voor het publiek. De Minister gaat uit van de gedachte, dat gewoonlijk een Minister belast is met de uitvoering van een wet en stelt zich dus voor overeenkomstig art. 77 van de Grondwet een Koninklijk besluit uit te vaardigen, waarbij aan een bepaalden Minister die uitvoering zal worden opgedragen. Dan loopt, meent hij, de zaak.

Neen, Mijnheer de Voorzitter, dan loopt de zaak niet, want er zijn tal van wetten, waarin niet één, maar vier of vijf Ministers met de uitvoering zijn belast. Ik neem bij voorbeeld de Tiendwet, welke moet worden uitgevoerd door den Minister van Financiën en door dien van Landbouw, door beiden voor een gelijk gedeelte. Nu komt er in de eene helft te staan: dit en dat zal worden uitgevoerd door den Minister van Financiën, en in een ander gedeelte: dit en dat zal worden uitgeveerd door den Minister, met de uitvoering van deze wet belast.

Hoe moet nu het publiek dit lezen?

Nu onderstel ik, dat de Minister een Koninklijk besluit zal maken, waarin staat, dat de Minister van Landbouw met de uitvoering van dat gedeelte belast is, maar dat kan niet, want de Minister van Landbouw is daarmede nooit alleen belast geweest; dit waren steeds de beide Ministers te gelijk.

Nog veel erger wordt het, wanneer wij te doen hebben met een wet, waarvan de uitvoering is toevertrouwd aan een anderen Minister, dan dengene, die dan een bepaalde kleine taak krijgt.

Er zijn tal van wetten, waarin staat, dat de Minister van Oorlog of de Minister van Koloniën belast wordt met een taak, welke eigenlijk behoort tot een anderen Minister. Ik denk hier aan legalisaties, bijzondere vergunningen, enz.

Men kan dit alles ernstige onelegancies noemen, maar bedenkelijk wordt het, wanneer het publiek uit de zaak niet kan wijs worden en in moeilijkheden zal komen te verkeeren. Laat ik als voorbeeld nemen de Onteigeningswet. Zoo lees ik in artikel 76 *p*, dat het publiek binnen 14 dagen na een zekere gebeurtenis bij den Minister van Landbouw bezwaren moet inbrengen.

Nu zal er komen te staan dat het publiek zich zal hebben te wenden tot den Minister, met de uitvoering dezer wet belast; maar niemand zal zeggen, dat de Minister van Landbouw belast is met de uitvoering der Onteigeningswet.

Hoe zal nu de belanghebbende, als zooiets voortaan in alle

(Dresselhuys e. a.)

wetten zal staan, moeten weten welke plichten hij heeft te vervullen en op welke wijze hij aan de wet moet voldoen?

De Minister kan dat niet goedmaken met een Koninklijk besluit, want hij kan nooit zeggen in een Koninklijk besluit, dat de Minister van Landbouw belast is met de uitvoering der Onteigeningswet. De Minister kan ten hoogste zeggen, dat zekere taken, welke de wetten tot dusver aan den Minister van Landbouw oplegden, nu zullen worden opgelegd, b.v. aan den Minister van Binnenlandsche Zaken. Maar dan klopt de tekst van de wet absoluut niet meer met het besluit, dat de Minister zal maken, daargelaten nog, dat de Minister in de Memorie van Toelichting zegt, dat hij voornemens is dat alles te laten doen vóór en aleer hij komt tot het uitvaardigen van het Koninklijk besluit ingevolge art. 77 der Grondwet. In de Memorie van Toelichting zegt hij: in afwachting van een en ander moet eerst deze wet klaar zijn. Dus deze wet zal werken vóórdat de Minister dat Koninklijk besluit uitvoert, maar dan begrijp ik de zaak heelemaal niet meer.

Daarom vrees ik, dat wij hier zullen komen voor een buitengewone wettechnische moeilijkheid en dat dus het publiek ten slotte een onleesbaar stel Staatsbladen zal krijgen, en ook practisch niet meer zal weten op welke wijze er uitvoering moet gegeven worden aan de voorschriften der wet.

Ik meen dat, alvorens wij er toe overgaan dit wetsontwerp goed te keuren, de Minister op dit punt ons nog een zeer duidelijke toelichting zal moeten geven.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! De opzet van dit wetsontwerp blijkt duidelijk uit het slot van de laatste alinea der Memorie van Toelichting, waarin met zoovele woorden te lezen staat, dat hier de terminologie, die in de groote meerderheid van wetten voorkomt, gebezigd wordt.

Ik merk op, dat, indien de heer Dresselhuys bij de behandeling van het wetsontwerp in de afdeelingen de bezwaren, welke hij nu te berde heeft gebracht, had medegedeeld, het mij mogelijk zou geweest zijn die, als men ze zoo hoort op het oog niet onbeteekenende bezwaren even na te gaan.

De geachte afgevaardigde heeft het wel niet gezegd, maar ik vermoed dat hij verwacht dat ik heden niet in de gelegenheid ben de wetten, voor zoover hij ze genoemd heeft, een voor een na te gaan en de aangevoerde bezwaren te ontzenuwen.

Intusschen is dan toch wel het voornaamste argument, dat mijnerzijds wordt gebezigd, dat, hetgeen hier wordt voorgesteld te lezen, in den laatsten tijd herhaaldelijk in de voorgestelde ontwerpen van wet is nedergelegd en ik zie niet in dat hetgeen tot nog toe geen aanleiding gegeven heeft tot bezwaren, nu in eens — het wordt hier onvoorbereid naar voren gebracht— een motief zou moeten zijn om dit wetsontwerp af te wijzen.

Ik herhaal, dat het mij bijzonder leed doet dat de geachte afgevaardigde nu eerst in deze openbare vergadering met deze bezwaren aankomt. Noch hij zelf, noch één van de andere leden dezer Vergadering, kan verwachten dat ik thans nader inga op zijn betoog, waartegenover ik volkomen onvoorbereid sta, omdat er in de stukken geen enkel woord over gezegd is.

Wat betreft de vraag van den heer van Rappard, dezen geachten afgevaardigde verwijs ik naar de Memorie van Toelichting. Er wordt door dit wetsontwerp niets geprejudicieerd.

Er zal te eeniger tijd gelegenheid zijn om met de Staten-Generaal van gedachten te wisselen over de uitvoering van hetgeen de Regeering meent dat bij de verdeeling van arbeid tusschen de verschillende Departementen in het belang van het land is.

Intusschen heeft de geachte afgevaardigde de heer Dresselhuys nog gewezen op de omstandigheid, dat in 1918 een regularisatie in zake de Departementen van Arbeid en van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen pas behandeld is na 1 Januari 1919. Ik geloof, dat de geachte afgevaardigde hier op een dwaalspoor is. Immers, wat thans aan de orde is, is nog niet de regularisatiewet; deze komt later. Het nu te be-

(Minister Ruys de Beerenbrouck c. a.)

handelen voorstel betreft alleen een voorloopigen maatregel om tot spoedige opheffing van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel te kunnen geraken. Indien de heer Dresselhuys geduld heeft om nog eenige weken of maanden te wachten, dan zal aan het verlangen van den geachten afgevaardigde, misschien ook in het begin van het volgende jaar, worden voldaan.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zie in de opmerkingen, die de twee geachte afgevaardigden gemaakt hebben, geen aanleiding iets anders te doen dan het wetsontwerp bij de Kamer aan te bevelen.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft volkomen gelijk, wanneer hij zegt, dat dit bezwaar door mij eenigszins rauwelijks in het debat is gebracht. Ik ben begonnen met te zeggen, dat de groote spoed, waartoe de behandeling van dit wetsontwerp kennelijk moest leiden, mij te laat in de gelegenheid heeft gesteld de zaak technisch te bezien. Maar dat neemt niet weg, dat de Minister, komende met een zoo ingrijpende wijziging in ons geheele stelsel van wetgeving, toch vermoedelijk van te voren een eenvoudige vraag, als ik naar voren heb gebracht, wel zal hebben bezien en voor zich zelf er een antwoord op hebben gegeven hoe de zaak zal werken voor onze wetgeving; niet alleen voor het meerendeel, maar voor de zeer enkele wetten, waarin gesproken wordt van „den Minister met de uitvoering van deze wet belast", want dat is niet, zooals de Minister onderstelt, het grootste gedeelte.

Ik heb opgeslagen de Staatsbladen van 1918 en 1919 en gezien, dat in het overgroote deel van de wetten die uitdrukking niet voorkomt, en we zullen dus steeds geplaatst zijn voor de vraag, die ik thans aan de Regeering stel.

Nu kan ik begrijpen, dat de Minister hierop niet is voorbereid, maar dat mag toch geen argument voor de Kamer zijn om ons hierdoor het risico te doen loopen, dat wij onze wetgeving grondig bederven. De Minister heeft gezegd: gij hebt opgemerkt, dat in 1919 is behandeld de regularisatie van het Onderwijsdepartement, een half jaar na de instelling van het Departement door de Kroon, en hij onderstelt, dat in dien tusschentijd ook wel een wetsontwerp zal zijn behandeld als thans is voorgesteld. Voor zoover ik de zaak bekeken heb, is dat onjuist. Te voren, in 1918, was geregeld bij Koninklijk besluit al hetgeen noodig was om den Ministers op te dragen hun bijzondere taak. Te recht, want het is de bevoegdheid der Kroon om te bepalen. Daarin kon dus steeds staan, krachtens de Grondwet, welke Minister met de uitvoering van de wet zal zijn belast, voor zoover de wet dit zelf niet bepaalt. Maar hetgeen hier gebeurt, de verandering van de wetten zelf, van de terminologie, is — ik heb het nagezocht en heb het niet anders kunnen vinden — voor het eerst geschied in Februari 1919. Dit om te betoogen, dat bij deze zaak volstrekt geen haast is en wij, als Kamer, dus verstandig zullen doen deze zaak rustig te bezien, alvorens dezen sprong te wagen. Het is daarom, dat ik mij in het belang van de zaak genoodzaakt zie de Kamer in overweging te geven de behandeling van deze zaak te schorsen, totdat door den Minister daaromtrent nadere gegevens zullen zijn verstrekt.

De heer **Beumer**: Mijnheer de Voorzitter! Het is, dunkt mij, duidelijk uit de gewisselde stukken, dat dit wetsontwerp materieel van niet veel beteekenis is. In de Memorie van Toelichting wordt door de Regeering uitdrukkelijk gezegd, dat met de totstandkoming van deze wet materieel niets geprejudicieerd wordt. In zoover zou men dus de zaak kunnen laten voorbijgaan zonder acht te slaan op de bezwaren, welke in dit opzicht in het midden gebracht zijn, maar ik erken, dat de formeele opmerkingen, die de heer Dresselhuys heeft gemaakt, volstrekt niet van beteekenis ontbloot zijn. Ik betreur het evenwel, dat soortgelijke opmerkingen onverwachts, als de behandeling is aangevangen, in discussie worden gebracht, zonder schriftelijk te zijn voorbereid. Ik kan mij begrijpen, dat de Minister het niet pleizierig vindt, dat hij zoo plotseling voor een dergelijk betoog wordt gesteld, waaromtrent in het Voorloopig Verslag niets is gezegd en blijkbaar ook na het verschijnen van het Verslag den Minister geen kennis is gegeven, dat het in den maak was.

(Beumer e. a.)

Waar ik echter heb toegegeven, dat de heer Dresselhuys formeel gelijk heeft in zijn opmerkingen, zou ik gaarne zien, dat de Minister overwoog, of er voor hem allicht aanleiding kon bestaan om te verzoeken de beraadslaging over dit wetsontwerp te schorsen. Ik acht het niet uitgesloten, dat men aan het Departement, nu er bezwaren naar voren zijn gebracht, in staat is een redactie te vinden, welke aan die bezwaren te gemoet komt. Daarom heb ik deze opmerking willen maken, die in dezelfde lijn ligt als het betoog van den heer Dresselhuys en die misschien er toe zal leiden, dat het voorstel van den heer Dresselhuys niet komt en de Minister zelfstandig optreedt.

De **Voorzitter**: Door den heer Dresselhuys is de volgende motie van orde voorgesteld:

„Ondergeteekende heeft de eer schorsing van de beraadslagingen voor te stellen, totdat de Regeering de gelegenheid heeft gehad de in het mondeling debat geopperde opmerkingen nader te beantwoorden."

Deze motie van orde wordt ondersteund door de heeren Boon, van Rappard, J. ter Laan en Ketelaar en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan de Commissie van Rapporteurs, die het gevraagd heeft.

De heer **van Vuuren**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs betreurt ook zeer, dat de opmerkingen, welke naar aanleiding van dit wetsontwerp zijn gemaakt, niet vroeger ter kennis van den Minister zijn gekomen, hetzij door het Voorloopig Verslag, hetzij door mededeeling ondershands. Zij begrijpt echter volkomen, dat het den Minister onmogelijk is om thans die bezwaren in hun geheel te overzien en na te gaan in hoeverre voor hem daaruit de noodzakelijkheid voortvloeit om in dit wetsontwerp eenige wijzigingen aan te brengen. Zij is van oordeel, dat het, gezien den ernst der bezwaren, gewenscht is die aan een nadere beschouwing te onderwerpen en zou daarom gaarne van den Minister vernemen of hij werkelijk overwegend bezwaar heeft tegen een kort uitstel. Zoo neen, dan zou zij in overweging willen geven om zich met het denkbeeld, neergelegd in de motie van orde van den heer Dresselhuys, te vereenigen en harerzijds aanhouding verzoeken.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Dit wetsontwerp is ingediend 25 September en 20 October is het Verslag verschenen.

De bezwaren, die hier heden voor het eerst zijn geuit en waarvan ik van te voren niet in het minst kennis heb kunnen nemen, geven mij aanleiding, om, nu de voorzitter van de Commissie van Rapporteurs er op aandringt, bij wijze van uitzondering te verzoeken, dat de Kamer de behandeling van dit ontwerp zal schorsen. Ik zou er niet gaarne aanleiding toe geven, dat men van mij zou verwachten, dat ik in het vervolg, wanneer men te voren niets omtrent bezwaren mededeelt, steeds uitstel van behandeling zal verzoeken. Intusschen ga ik op dit oogenblik met de heeren, die hebben gepleit, dat uitstel noodig is, akkoord.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet toch met een enkel woord protesteeren tegen de wijze, waarop de Minister zich voor schorsing van de beraadslaging verklaart. Het maakt den indruk alsof de Minister daardoor eigenlijk aan de Kamer een gunst bewijst, terwijl juist de Kamer den Minister in de gelegenheid wil stellen een vermoedelijk fout opgezet en misschien niet genoeg doordacht wetsontwerp te corrigeeren. Mij dunkt, dit is eer een gunst van de Kamer, welke vooralsnog dat ontwerp niet wil verwerpen, jegens den Minister en niet omgekeerd. Ik voor mij

13de VERGADERING. — 26 OCTOBER 1922.

Wetsontwerpen nos. 258 en 62.

(Dresselhuys e. a.)

zie met genoegen, dat de Minister er ten slotte toe wil medewerken om dit ontwerp te verbeteren, maar het uitgangspunt, alsof hier aan de Kamer een privilege wordt toegekend, is niet juist.

De **Voorzitter**: Nu de Minister verzocht heeft, de beraadslaging te schorsen, neem ik aan, dat de heer Dresselhuys zijn motie van orde intrekt.

De heer **Dresselhuys**: Jawel, Mijnheer de Voorzitter!

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Er bestaat tusschen den heer Dresselhuys en mij een misverstand. Ik erken volkomen het recht van de Kamer, om op ieder oogenblik het besluit te nemen om de beraadslaging over een wetsontwerp te schorsen, maar ik noemde het van mijn kant een uitzondering, dat het verzoek daartoe van mij uitgaat. In dit geval nu ga ik met uitstel akkoord. Ik maak dus niet in het minst inbreuk op de rechten van de Kamer, maar verlang ook het respecteeren van mijn rechten.

De **Voorzitter**: Aangezien de heer Dresselhuys zijn motie van orde heeft ingetrokken en door de Regeering wordt verzocht de beraadslaging te schorsen, stel ik voor, het ontwerp van wet van de agenda af te voeren.

Daartoe wordt besloten;

II. Bepalingen tot bevordering van de vreedzame bijlegging van geschillen over arbeidsaangelegenheden en tot het voorkomen van zoodanige geschillen (62).

De heer **van Dijk**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, brengt het volgend Verslag uit:

In handen der Commissie van Rapporteurs is gesteld een adres van de Vereeniging van Nederlandsche Werkgevers, waarin zij nader haar opmerkingen en bezwaren tegen het ontwerp uiteenzet en tot het besluit komt, dat de regeling der bemiddelingsraden kan worden gemist; dat er zonder toestemming van den betrokkene niets mag worden gepubliceerd; dat van den bemiddelingsraad bij verschil van gevoelen de minderheid van haar afwijkend oordeel moet kunnen doen blijken; dat het te ver gaat een verhoor onder eede te doen geschieden; dat het boekenonderzoek slechts bij machtiging van de betrokken partij zal geschieden; dat art. 44 in strijd is met het contractenrecht en de paragraaf over de enquête uit het ontwerp dient te verdwijnen.

De Commissie van Rapporteurs stelt voor, het adres neder te leggen ter griffie, ter inzage van de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De algemeene beraadslaging wordt hervat.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid, zet zijn rede voort en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Gister ben ik mijn rede aangevangen met de verklaring, dat naar mijn meening dit wetsontwerp een bescheiden karakter heeft, en dat men van de practische gevolgen niet al te groote verwachtingen moet hebben. Ik heb dan ook nooit gepoogd om deze te wekken. Maar anderzijds toch zijn de ervaringen, die in andere landen met het thans ook hier voorgestelde stelsel zijn bereikt, en ook in ons land zijn bereikt met vrijwillige bemiddeling en arbitrage, van dien aard, dat tegenover al te pessimistische opvattingen een meer optimistische mag worden gesteld. Veel zal hier afhangen van de omstandigheden en van de goede keuze van de personen, die als bemiddelaar zullen optreden.

In de eerst plaats van de omstandigheden. In normale omstandigheden zal dit stelsel, dat geheel gebaseerd is op vrijwilligheid, de meeste kans van slagen hebben. Bij een stijgende conjunctuur zullen de arbeiders, bij een dalende

(Minister Aalberse.)

conjunctuur zullen de werkgevers minder geneigdheid hebben om bemiddeling of arbitrage te aanvaarden. In zooverre deel ik dus ook de meening van de heeren Schaper en Brautigam, dat hier veel zal afhangen van de oogenblikkelijke machtsverhoudingen, maar anderzijds was onjuist hun voorstelling, alsof de tegenstand hier alleen zou zijn te verwachten van de werkgevers en eventueel niet van de arbeiders; dat hangt, gelijk ik zeide, af van de conjunctuur.

De heer Boon verklaarde, dat dit stelsel was uitgedacht en niet uit de practijk gegroeid. Dat betwist ik. In dit ontwerp wordt juist voortgebouwd op wat in de practijk deugdelijk is gebleken. Te recht werd dat gister door den heer Bakker opgemerkt. Herhaaldelijk is ook in ons land gebleken, dat door bemiddeling of door een scheidsgerecht een einde aan een conflict kon worden gemaakt. Ik denk hier b.v. aan de talrijke arbitrages, waarin de directeur-generaal van den arbeid met goed gevolg is opgetreden, eerst de heer van IJsstelsteijn, daarna de heer Zaalberg. Ik denk aan de bemiddeling nog onlangs van den Amsterdamschen wethouder Wierdels in een conflict van de houtbewerkers; ik denk aan het meermalen optreden in dergelijke conflicten van burgemeester Tellegen en nog niet zoo lang geleden van burgemeester de Vlugt in Amsterdam. Alle deze voorbeelden bewijzen, dat inderdaad met dit optreden wel degelijk practische resultaten zijn te bereiken.

Nu staan daartegenover zonder eenigen twijfel ook gevallen, waarin bemiddeling niet tot een resultaat heeft geleid.

Mijnheer de Voorzitter! Mijn ervaring heeft mij geleerd, dat de oorzaak daarvan heel dikwijls was, dat de bemiddeling te laat kwam. Men heeft als voorbeeld van mislukking gewezen op het zeer recente geval, dat de Commissaris der Koningin in Noordbrabant bemiddeling heeft aangeboden in het conflict in de sigarenindustrie, en dat de werkgevers geweigerd hebben die bemiddeling te aanvaarden. Ik heb, zooals begrijpelijk is, de komst en den groei van dit conflict nauwkeurig gevolgd, en ik wil wel zeggen, dat naar mijn overtuiging — indien dit wetsontwerp reeds wet ware geweest en tijdig een geschikt bemiddelaar was opgetreden vóór het conflict uitbrak — er zeer groote kans zou zijn geweest, dat het hier niet tot een staking en tot een uitsluiting zou zijn gekomen. Daarom is het goed, dat eenige personen worden aangewezen, tot wie men zich steeds wenden kan en die ook uit eigen beweging zich kunnen aanbieden om te trachten, het uitbreken van een conflict te voorkomen of, als het reeds is uitgebroken, te trachten het tot een goed einde te brengen. Daarom zal, zooals ik zeide, op de tweede plaats het welslagen van zulke pogingen afhangen van een goede keuze van de personen der bemiddelaars.

Nu ben ik het volkomen eens met die leden, die er op gewezen hebben, hoe buitengewoon moeilijk het zal zijn om deze geschikte personen inderdaad te vinden. De heer Bakker meende, dat hun aantal niet te klein moest zijn. De heer Marchant waarschuwde er voor, hun aantal toch vooral niet te groot te nemen. Ik geloof, dat voor beide meeningen goede argumenten zijn aan te voeren en dat de waarheid vrijwel in het midden ligt. Maar in elk geval zal het feit, dat het zoo moeilijk is geschikte personen te vinden niet alleen, maar dezen ook bereid te vinden, er wel toe leiden, dat zeker in den aanvang het aantal aan te stellen bemiddelaars klein zal moeten blijven.

De heer Kuiper voelde meer voor bedrijfsbemiddelaars dan voor districtsbemiddelaars. Ik geloof, dat eerst de practijk zal kunnen uitmaken, wie op den duur de meeste kans van slagen heeft. Voor den bedrijfsbemiddelaar valt ongetwijfeld aan te voeren, dat hij vooraf beter op de hoogte zal zijn van de menschen en de zaken. Maar te zijnen aanzien zal het bezwaar bestaan, waarop de heer Schaper te recht wees, dat hij, nadat hij eenige keeren zijn bemiddeling heeft aangeboden, als bemiddelaar vrij spoedig versleten zal zijn. Hij loopt het gevaar, het vertrouwen van één der partijen te verliezen, en uit dat oogpunt heeft de districtsbemiddelaar een voorsprong: hij komt met meer verschillende bedrijven in aanraking, hij heeft meer variatie, als ik het zoo mag uitdrukken, hij zal op den duur frisscher tegenover de zaken

(Minister **Aalberse.**)

blijven staan en het gevaar, dat ik zooeven aanduidde, is voor hem daardoor aanzienlijk kleiner.

Dat hij van te voren van ieder bedrijf niet geheel op de hoogte is, is een bezwaar, dat schijnbaar veel gewichtiger is, dan het in de practijk zal blijken te zijn. Ook op dit punt heeft de ervaring geleerd, dat eenigszins bekwame menschen, wanneer zij in deze positie komen, waarbij zij onmiddellijk van weerskanten voldoende voorlichting ontvangen, zich in zeer korten tijd voldoende kunnen inwerken in de bijzondere omstandigheden, waarmee zij alleen in dat bedrijf te maken zullen hebben, zoodat zij toch zeer goed als bemiddelaar zullen kunnen optreden.

De ervaring, die in dat opzicht bij den heer van IJsselsteijn is opgedaan, die herhaaldelijk zelfs als arbiter is opgetreden, zoodat hem de heele beslissing was overgelaten, zonder dat achteraf ooit daartegen bezwaren zijn vernomen, bewijst wel, dat iemand van zijn kaliber wel degelijk in staat is, om in korten tijd, voor dit punt, zich in een bepaald bedrijf in te werken.

De heer Snoeck Henkemans meende, dat het 't best zou zijn, maar in 't geheel geen districten te nemen, en dus de enkele bemiddelaars, die zullen worden benoemd, bevoegd te verklaren voor het geheele land. Daartegen rijst een financieel bezwaar. Wanneer de mogelijkheid bestaat, dat de bemiddelaar, die te Groningen woont, geroepen wordt naar Maastricht, Middelburg, in het algemeen naar het zuiden des land, en omgekeerd, dan ligt het voor de hand, dat dan de kosten voor vacatiegelden en de reis- en verblijfkosten veel grooter zijn dan wanneer men iemand heeft, die binnen een bepaald begrensd gebied bevoegd is.

Echter uit het feit, dat het moeilijk zal zijn, geschikte personen te vinden, volgt al, dat in elk geval het aantal districten zeer klein zal moeten blijven.

De heer Boon heeft zich vooral verzet tegen de mogelijk hooge kosten en tegen de noodzakelijke ambtenarij, die dit wetsontwerp weer met zich zou brengen. Dat is in deze dagen een geliefkoosd argument; men kan geen vergadering bijwonen, of men hoort dat argument. Het is jammer van het argument, want het is soms een zoo juist argument, maar wanneer men het te pas en te onpas gaat gebruiken, zooals hier, gaat men de kracht van het argument aanzienlijk verzwakken. De groote kosten en de ambtenarij: hoe kan men dat nu bij dit wetsontwerp zeggen! Ik heb een raming gemaakt, die de leden kunnen narekenen, dat misschien dit wetsontwerp wel zou kunnen kosten f 40 000. De Kamers van Arbeid, waarover de Kamer dezer dagen in letterlijken zin *la mort sans phrase* heeft uitgesproken, kostten nog f 50 000.

Mijnheer de Voorzitter! De berekening is natuurlijk zeer globaal. Maar wanneer men geen vaste salarissen geeft, maar alleen vergoeding van reis- en verblijfkosten en een schraal vacatiegeld en men neemt dan een gemiddeld aantal conflicten met een gemiddeld aantal dagen, dat de Rijksbemiddelaar zich daarmee zal bemoeien, dan kan men wel eenigszins nagaan, hoeveel jaarlijksche kosten men moet ramen, en dan kwam ik op een bedrag van ongeveer f 40 000 per jaar.

Hier zal natuurlijk alles afhangen van de vraag, of dit instituut zal slagen of niet. Slaagt het, krijgen de bemiddelaars veel werk, dan zijn er natuurlijk meer dagen waarop zij vacatiegeld en vergoeding van reis- en verblijfkosten moeten ontvangen en zullen dus ook de kosten van dit wetsontwerp iets hooger zijn, maar er staat dan toch het zeer groote voordeel tegenover, dat aanzienlijk bespaard wordt op andere kosten en geldelijke nadeelen.

De heer Kuiper heeft te recht er aan herinnerd, dat in 1920 in ons kleine land voorkwamen 1 720 000 verloren arbeidsdagen ten gevolge van staking of uitsluiting.

Wanneer men de schade berekent op f 5 per dag — het arbeidsloon alleen is meer, en dan nog de schade voor den werkgever en de maatschappij! —, dan is in ons kleine land in 1920 door staking en uitsluiting een schade geleden van 10 millioen. En wanneer men aanneemt, dat daarvan tegenwoordig 10 pct. aan alle belastingen bij elkaar wordt betaald — het zal wel iets meer zijn —, dan hebben de openbare kassen alleen daardoor wegens het derven van belasting een schade geleden van ruim 1 millioen. Tegenover een dergelijk bedrag vallen toch de kosten van dit wetsontwerp in het niet. Men moet niet vergeten, dat door elke duizend gulden, die het wetsontwerp zal kosten, voor tienduizenden bespaard zal worden. Als men berekent, wat de staking in het havenbedrijf te Rotterdam in 1920 aan de schatkist heeft gekost door minder opbrengst van directe en indirecte belastingen, dan zou ik daaruit jarenlang dit instituut kunnen bekostigen.

Dan de ambtenarij. Waar haalt de geachte afgevaardigde die vandaan? Het stond eerst in de Memorie van Toelichting, maar ik heb het later nog eens uitdrukkelijk in de wet zelf gezet, dat er geen ambtenaren zullen worden benoemd. Wel krijgen particuliere personen een aanstelling, maar zij worden geen ambtenaar, krijgen ook geen vast salaris, maar zij krijgen alleen vacatiegelden, en zoo ook het hulppersoneel, dat zij misschien noodig zullen hebben als het erg druk wordt. Maar nu zegt de geachte afgevaardigde, dat, als het erg druk wordt, deze menschen toch tot ambtenaren zullen worden benoemd. Vooreerst zie ik de consequentie daarvan nog niet in. Maar ik wil toch op twee dingen wijzen. Vooreerst, dat — doordat in de wet staat, dat er geen ambtenaren zullen worden benoemd — dat niet kan gebeuren zonder wetswijziging en dat dus de Staten-Generaal het zelf in handen hebben. Maar in de tweede plaats wijs ik er op, dat de geachte afgevaardigde zeide, dat dit wetsontwerp niets zal uithalen, dat niemand er gebruik van zal maken. Maar ten slotte wordt toch de boeman van de ambtenarij voor den dag gehaald, omdat deze bemiddelaars zooveel werk zullen hebben! Of het een óf het ander. Maar beide te gelijker tijd is onmogelijk.

Mijnheer de Voorzitter! De meest principieele bestrijding van dit wetsontwerp is gekomen van den kant van de geachte afgevaardigde mejuffrouw van Dorp. Zij meent, dat deze wet niets kan uithalen, omdat de loonen niet worden vastgesteld door werkgevers en werknemers, maar door het vrije spel der economische krachten, waartegen niemand, ook geen bemiddelaar of scheidsrechter, iets kan doen. In den grond is zij het dus geheel eens met de heeren Brautigam en Schaper, dat het is een quaestie van macht, maar niet macht van de werkgevers of van de arbeiders, maar van de economische omstandigheden. Het verwondert mij heelemaal niet, dat dit oud-liberale economische standpunt van mejuffrouw van Dorp zoo overeenstemt met dat van de sociaal-democraten. Ik heb zoo het idee, dat dat in de toekomst nog wel eens meer zal blijken het geval te zijn, want ik heb vroeger al herhaaldelijk gezegd, dat het socialisme niet anders was dan het liberalisme van den vierden stand.

Mijnheer de Voorzitter! De liberale economie heeft altijd den arbeid als een koopwaar beschouwd, waarvan de prijs bepaald werd door vraag en aanbod, gelijk die van andere waren. Dat is juist de dwaling van de klassieke economie, de leer, die zooveel leed en zooveel ellende over de arbeiderswereld heeft gebracht. Die opvatting is in den grond valsch, want de arbeidskracht is niet en kan niet zijn een koopwaar als bijv. de steenkool, om de eenvoudige reden, dat arbeidskracht niet is te scheiden van den persoon van den arbeider. Hij verkoopt zijn arbeidskracht niet.

De heer **Troelstra**: U zegt, dat de sociaal-democraten op hetzelfde standpunt staan als de liberalen, maar het betoog, dat u daarna hebt gehouden om dit aan te toonen, geldt niet tegen de sociaal-democraten.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid: Misschien wil de geachte afgevaardigde mij eerst even laten uitspreken. Ik zeide dus, dat de arbeider zijn arbeidskracht niet verkoopt. Wat zouden de werkgevers daar ook mede aanvangen? De arbeider verricht als denkend mensch arbeid in dienst van een werkgever, die hem daarvoor zijn loon uitbetaalt. Welk loon? Dat hangt af niet alleen van vraag en aanbod, maar van een geheel complex van volstrekt niet alleen economische factoren, en dat complex in een gegeven stadium van economische en sociale ontwikkeling te beoordeelen, is de taak van den bemiddelaar, is de taak van het scheidsgerecht.

(Minister **Aalberse.**)

Mejuffrouw van Dorp heeft het oude loflied nog eens aangeheven op de gezegende vrijheid, waardoor mechanisch het loon zoo nauwkeurig zou worden vastgesteld. Maar heeft zij zich wel eens gerealiseerd, welk een zee van ellende deze mechanische werking steeds met zich heeft medegebracht?

Heeft zij tijdens een staking of een uitsluiting wel eens gesproken met een werkgever, die met angstige bezorgdheid de ontzettende gevolgen voor zijn onderneming naging? Is zij in dergelijke dagen wel eens getreden in de woning, waarin na weken van staking en uitsluiting een vertwijfelde arbeider zat te midden van zijn hongerende vrouw en kinderen, terwijl het laatste stuk goed al naar den lommerd was verhuisd om nog een stuk brood machtig te kunnen worden?

Ik heb in vroegere jaren verschillende stakingen persoonlijk en wekenlang medegemaakt, maar ik kan u zeggen, dat ik dikwijls slapelooze nachten heb gehad, om het leed en de ellende die ik overdag had gezien.

Wanneer men dan hier een poging doet, zij het dan een zwakke poging, om te trachten dat leed zooveel mogelijk te voorkomen, althans eenigermate te verkorten, dan komt mejuffrouw van Dorp en zegt: houdt uw handen thuis, bemoei u niet daarmede, dat komt alles in orde door de mechanische werking van de economische krachten.

Ja, Mijnheer de Voorzitter, dat komt in orde, omdat er aan iedere staking en iedere uitsluiting een eind komt, maar dat komt in orde door de mechanische werking van den honger of den dreigenden ondergang van de onderneming.

Wanneer ten slotte mejuffrouw van Dorp haar eindoordeel aldus samenvat: de bemiddelaar doet het altijd verkeerd, want hij ziet naar het verleden en hij moest zien naar de toekomst, dan antwoord ik daarop: dat, wanneer een bemiddelaar blijken zou zijn taak aldus op te vatten, ik dien man eens bij mij zou laten komen en hem zou zeggen: waarde vriend, neem uw ontslag, want gij deugt niet voor uw taak.

Mijnheer de Voorzitter! Het grootste bezwaar, dat gevonden wordt bij de voorstanders overigens van dit wetsontwerp, schuilt in het boekenonderzoek. Ik geloof, dat men hier moet onderscheiden: het boekenonderzoek bij het scheidsgereeht en het boekenonderzoek bij de enquête. In beide gevallen ligt de zaak volkomen verschillend. Bij het seheidsgereeht is bepaald, dat men bij de akte van compromis het boekenonderzoek kan uitsluiten. Daar is dus het boekenonderzoek geheel vrijwillig. Ik geloof dus niet, dat daartegen op zich zelf eenig bezwaar kan bestaan.

Nu heeft de heer Michielsen gezegd: het is jammer, dat u dat vrijlaat, want nu zal men dat boekenonderzoek veel te veel gaan reserveeren. Is het niet beter om, evenals bij de enquête, ook bij het scheidsgerecht het boekenonderzoek altijd verplichtend te maken?

Ik zou den geachten afgevaardigde zeer ernstig willen ontraden om in deze door een amendement te traehten de wet te wijzigen en wel om twee redenen. Vooreerst omdat ik zou vreezen, dat de totstandkoming van het wetsontwerp zelf daardoor in gevaar zou kunnen komen, maar vooral hierom, omdat ik geloof, dat het voor het scheidsgerecht zelf nadeelig zou zijn.

Wanneer het boekenonderzoek, waarvan nu blijkt dat het bij velen bezwaren ontmoet, steeds verplichtend zou zijn, wanneer de faculteit om het boekenonderzoek in de akte van compromis buiten te sluiten, zou worden geschrapt, dan zal dat velen, die anders geneigd zouden zijn met dat voorbehoud tot een scheidsgerecht te besluiten, daarvan weerhouden.

In de praetijk vrees ik niet, dat het bezwaar, dat de heer Michielsen hier vond, zoo ernstig zal zijn, omdat in de praktijk herhaaldelijk gebleken is, dat het bezwaar tegen boekenonderzoek vooral bestaat, wanneer men het theoretisch bespreekt, maar dat in concrete gevallen het herhaaldelijk is voorgekomen dat werkgevers uit eigen beweging dat boekenonderzoek hebben aangeboden.

In het begin zal het dikwijls kunnen voorkomen dat in de akte van compromis, waarbij men besluit de zaak aan een scheidsgerecht te onderwerpen, dat voorbehoud van geen boekenonderzoek zal voorkomen, doch ook dat is niet zoo'n ramp, want ik heb niet de overtuiging, dat er zoo heel veel zaken zijn, waarbij het absoluut noodzakelijk is om de boeken te onderzoeken, en ik geloof, dat men zich op andere wijze daarbij evengoed zal kunnen redden.

Ik denk bijv. aan de verschillende arbitrages van den heer van IJsselsteijn als directeur-generaal van den arbeid. Ik meen dat hij 5 groote arbitrages heeft gehad en in slechts 1 daarvan is het gekomen tot boekenonderzoek. Dat was het geval in 1917, toen er van de zijde der werkgevers in het bakkersbedrijf beweerd werd, dat zij alleen het verhoogd loon konden geven, dat de arbeiders vroegen, wanneer de Regeering den prijs van het Regeeringsmeel verlaagde. Dat was dus zuiver een kostprijsberekening voor de productie van het brood in die bedrijven. En toen hebben zij zelf aan den heer van IJsselsteijn aangeboden, om door een accountant de boeken te laten nazien. Dat is toen geschied, en op grond daarvan is toen, meen ik, èn de meelprijs èn het loon vastgesteld.

Men moet daarom de geheele quaestie van dat boekenonderzoek niet zoo vreeselijk zwaar nemen.

Mijnheer de Voorzitter! Iets anders is, dat — althans wanneer ik de zaak goed zie — het bezwaar van die leden eigenlijk niet het boekenonderzoek geldt, maar zich meer richt tegen de naar hun meening niet voldoende waarborgen voor geheimhouding van datgene, wat geheim moet blijven.

Daar schuilt eigenlijk de moeilijkheid.

Welnu, Mijnheer de Voorzitter, de way-out zou moeten zijn (om met een van de leden te spreken), niet het boekenonderzoek heelemaal te schrappen, maar de waarborgen van geheimhouding van wat geheim moet blijven, te vergrooten. Daarover valt te praten, ook met mij.

Ik heb gezien, dat de heer Schouten reeds amendementen heeft ingediend, die in deze riehting gaan. Ik kan wel zeggen, dat ik die amendementen tegemoetkomend zal behandelen.

Mijnheer de Voorzitter! Wat ik nu het laatst gezegd heb, geldt in hoofdzaak het boekenonderzoek bij de enquête, want — zooals ik reeds zeide — het boekenonderzoek bij het seheidsgerecht leidt niet tot bezwaren, omdat men bij de akte van compromis, indien men al bezwaren zou hebben, het boekenonderzoek al bij voorbaat kan uitsluiten.

Bij de enquête heeft men die bevoegdheid niet en daarbij zal het, als men het wil, dus noodzakelijk zijn om de waarborgen van geheimhouding van werkelijk geheime zaken te vergrooten. Bij de behandeling van het desbetreffende amendement van den heer Schouten zal blijken, dat ik bereid ben om op dit punt zoover als maar eenigszins mogelijk is aan dit bezwaar te gemoet te komen.

Waartegen ik echter zeer ernstig bezwaar heb, is, dat men de geheele vierde paragraaf zou willen schrappen, zooals ik tot mijn sehrik hoorde, dat de heer Snoeck Henkemans er over dacht. Ik deel ten deze geheel de meening van den heer Smeenk, dat daardoor het ontwerp van wet niet alleen wordt ontsierd, maar ook ontzield.

De heer Snoeck Henkemans heeft gezegd: maar gij zijt toch erg ineonsequent; gij bouwt het geheele stelsel van uw wet op vrijwilligheid: geen verpliehte bemiddeling, geen verpliehte arbitrage, maar aan het slot gaat gij ineens overstag en komt ge met een recht van enquête voor den Staat, zonder dat partijen daarmede vooraf haar instemming hebben betuigd.

Mijnheer de Voorzitter! Dat is niet inconsequent en ik geloof zelfs, dat het volgens de Staatsrechtelijke beginselen van dien geachten afgevaardigde ook niet inconsequent, maar volkomen logisch is.

Ik put eerst uit de vrijheid. Men kan al of niet den bemiddelaar of den bemiddelingsraad aanvaarden: men kan al of niet een seheidsgereeht aanvaarden. Dat alles laat de wet volkomen vrij; zij tracht alleen langs gemoedelijken weg de menschen er toe te bewegen ten deze het goede te doen.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, doet men het niet en duurt het conflict voort, wat moet er dan gebeuren? Neem nu nog eens de havenstaking in 1920, waarnaar de heer Marchant ook zeer te recht heeft verwezen. De werkgevers zeiden toen bij voorbaat: wij weigeren elke bemiddeling, ook die van de Regeering. Dat werd van den eersten dag af, ik meen zelfs vóór het conflict uitbrak, verkondigd.

(Minister Aalberse.)

Zijn nu zulke stakingen, een staking in de haven, in het provinciaal electrisch bedrijf, in het bakkerijbedrijf, in de binnenschipperij, alleen particuliere zaken tusschen de werkgevers en de betrokken arbeiders?

Men herinnert zich misschien de reusachtige staking in de Londensche havens in 1889, een van de grootste stakingen, welke ooit is voorgekomen. Nadat die staking een maand had geduurd en in de gezinnen van een 250 000 arbeiders de honger woedde, trad de toen 90-jarige kardinaal Manning als bemiddelaar op. Toen hij bij de directeuren kwam, riep een van hen uit: ,,wij zullen volhouden, al duurt het 1000 jaren''. Het kalme antwoord van den kardinaal daarop luidde: ,,althans zoolang totdat de havens van Londen lam geslagen zullen zijn''.

,,Gij zijt een socialist'', zeide men tot den kardinaal, maar hij antwoordde: ,,neen, ik handel als een Christen en een Engelschman. Ik kom op voor de honderd duizenden vrouwen en kinderen, die honger lijden, ik kom op voor de havens van Londen, welke lam zullen gelegd worden, ik kom op voor alle die bedrijven, welke reeds stop zijn of zullen worden gezet, omdat alle havens stil liggen. Gij noemt dit alles een private zaak tusschen u en uw arbeiders; ik noem het een zaak, welke het geheele Engelsche volk aangaat.''

Toen is door zijn bemiddeling binnen korten tijd een einde aan die groote staking gekomen.

Maar wanneer hij niet geslaagd was, wanneer de werkgevers en de arbeiders van weerskanten op hun stuk waren blijven staan en den kardinaal Manning hadden afgewezen, wat dan?

Had dan de Engelsche Regeering met den hoed in de hand tot de directeuren moeten gaan en vragen, of zij zouden willen goedvinden, dat de Regeering een enquête ging instellen naar de toestanden van de Londensche havens? Of had de Regeering eerst een enquêtewet moeten ontwerpen, deze naar den Raad van State moeten sturen en daarna in het Lagerhuis en daarop in het Hoogerhuis moeten doen behandelen, op gevaar af, dat door de politieke debatten in die lichamen de toestand nog zou worden verscherpt en door de stijging van den nood der arbeiders ernstige ongeregeldheden zouden zijn ontstaan, welke het der Regeering nog moeilijker zouden hebben gemaakt iets te doen?

Neen, in dergelijke groote conflicten, waarbij de vitale belangen van de gansche natie betrokken zijn, moet de Regeering de bevoegdheid hebben in te grijpen, althans over te gaan tot het instellen van een enquête.

Het moet niet meer kunnen voorkomen, gelijk hier in 1920, dat in deze Kamer aan de Regeering gevraagd werd in te grijpen in het havenconflict. maar deze daarop moest antwoorden, dat zij niets deed, niets kon doen, omdat zij ten deze geen enkele bevoegdheid had.

Ik vraag hier niet een bevoegdheid, om op de directe wijze in te grijpen: ik vraag alleen voor de Regeering deze bevoegdheid, dat bij een dergelijk het algemeen belang rakend conflict een onderzoek door haar kan worden ingesteld.

Vreest men voor misbruik van deze bevoegdheid, dan wijs ik op het artikel, volgens hetwelk in de *Staatscourant* moet worden gepubliceerd, dat de enquête zal plaats hebben.

Wij hebben dezer dagen gemerkt, dat de Kamer volstrekt niet afkeerig is, wanneer er iets aan de hand is, onmiddellijk een interpellatie aan te vragen. Wat is er gemakkelijker ook dit hier te doen, de interpellatie met een motie te besluiten, waarbij de handeling van de Regeering wordt afgekeurd, en de zaak is uit. De betrokken Minister zal dan misschien heengaan, maar de enquête zal niet worden gehouden.

Van vrees voor het geven dezer bevoegdheid behoeft er dus geen sprake te zijn.

Wanneer het een stap tot den vrede mocht zijn, dat ik uitdrukkelijk in het artikel zet, dat van die bevoegdheid alleen gebruik zal gemaakt worden als het betreft conflicten, waarbij het algemeen belang in ernstige mate betrokken is, dan ben ik bereid dit in het artikel op te nemen, ofschoon ik het absoluut overbodig acht, omdat ik er geen oogenblik aan denk, dat de Regeering anders dan in dergelijke gevallen van deze bevoegdheid gebruik zal maken.

(Minister Aalberse e. a.)

Mijnheer de Voorzitter! Er zijn nog verscheidene kleinere opmerkingen gemaakt, maar ik geloof, dat ik die beter zal kunnen beantwoorden bij de behandeling der artikelen en vooral bij de bespreking der voorgestelde amendementen.

Ik hoop van harte, dat deze Kamer haar goedkeuring aan dit betrekkelijk eenvoudig ontwerp van wet zal willen geven. Bij de behandeling van de onderscheidene amendementen zal blijken, dat ik bereid ben tot overleg en dat ik, zoover mij dat eenigszins mogelijk is, aan geopperde bezwaren zal te gemoet komen, echter op deze voorwaarde, dat men het wetsontwerp zelf niet ontziele.

Men zal aan het nieuwe instituut een fair play moeten geven en niet, zooals bij de Kamers van Arbeid, een regeling moeten maken, waarvan men kan voorspellen, dat zij niet tot het doel zal kunnen leiden. Dat doel nu zal moeten zijn te trachten, arbeidsconflicten te voorkomen en, zijn ze ontstaan, ze zoo spoedig mogelijk tot een goed einde te brengen. Daarin ligt niet alleen een economisch voordeel, maar ook een besparing van leed en het tegengaan van haat en wrok in tallooze zielen.

De **Voorzitter**: Ik vermoed, dat de Vergadering met mij wenscht mede te werken om reeds heden uiteen te gaan na afdoening van dit ontwerp van wet.

Dit kan geschieden, indien de leden ten einde toe blijven en wanneer niet te veel tijd aan de replieken besteed wordt. Ik zou dus den leden in overweging willen geven om bij de replieken alleen het hoog noodige te zeggen.

Het woord is thans aan den heer Schaper.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat ik zoo kort mogelijk zal gebruik maken van de gelegenheid tot repliceeren.

In de eerste plaats moet ik toch echter een kleine uitweiding maken naar aanleiding van hetgeen mejuffrouw van Dorp gisteren in het midden gebracht heeft, voor een deel aan mijn adres. Ik moet dit te meer doen, nu de Minister tot mijn verbazing in zeker opzicht een deel van haar rede, en juist dit deel, ernstig genomen heeft en ons, socialisten, met de liberalen in één ketel geworpen en door elkaar geschud heeft, zeggende: ik heb altijd wel beweerd, dat het socialisme het liberalisme is van den vierden stand, zoo ongeveer sprak hij.

Dat is natuurlijk geheel onjuist. Men zou zoo iets te hoogste kunnen zeggen — en het is ook wel gezegd — van de anarchisten en de liberalen, maar de sociaal-democraten staan in lijnrechten strijd met het liberalisme, in het bijzonder met dat van den ouden stempel, en met anarchisten.

Waarom de Minister nu met deze zonderlinge en zwakke stelling gekomen is, weet ik niet; misschien zit er wel politiek achter. Ik hoop, dat hij alsnog op die uitlating zal terugkomen. Het is mij onverklaarbaar, hoe een verstandig man in een goedkoope uitlating van mejuffrouw van Dorp dat zij het met mij en mijn gezond verstand eens is, aanleiding kan vinden om te zeggen: daar hebt ge het nu, socialisten en liberalen zijn het eigenlijk met elkander een. Daartegen kom ik op. Wij kunnen het een keer eens zijn, ik schaam mij niet, het met wie dan ook een keer eens te zijn. Maar men moet niet daarom principieel ons in één zak werpen.

Verder zou ik mejuffrouw van Dorp willen doen opmerken, dat zij toch beginnen moet met goed waar te nemen, wat anderen zeggen, en desnoods een redevoering er op moet nalezen, als zij over iets wat een ander zeide begint.

Zij zegt, dat zij het bij de behandeling van het wetsontwerp tot wijziging der Stoomwet met mij eens was, omdat ik toen gezegd had: als op een bedrijf lasten gelegd worden, hebben ook de arbeiders daarvan schade. Mijnheer de Voorzitter! Dat tweede deel is niet in mij opgekomen. Dat heb ik niet gezegd, het is nergens in mijn rede te vinden. Ik heb mijn rede nog eens ten overvloede nagelezen en gezien dat ik de arbeiders er geheel buiten heb gelaten. Daar gaat het niet om. En op die valsche stelling van mejuffrouw v

13de VERGADERING. — 26 OCTOBER 1922.

62. Vreedzame bijlegging van geschillen over arbeidsaangelegenheden.

(Schaper.)

Dorp — ik neem aan, dat zij zich heeft vergist — bouwt de Minister de conclusie: zij zijn het eigenlijk eens.

Maar het is nog ernstiger met mejuffrouw van Dorp. Tot mijn leedwezen moet ik het zeggen. Het is nu den tweeden keer, dat mejuffrouw van Dorp, bij een gelegenheid dat het slecht te pas komt, zoo terloops maar eens even de geheele loontheorie overhoop haalt en haar eigen loontheorie lanceert als de beste in het gebruik. Het was den vorigen keer, naar ik in een opmerking van een persorgaan, aan mejuffrouw van Dorp verwant, vernam, en ook nu volgens haar zelf, niet duidelijk geweest. Gisteren heeft ze gezegd — zoo is het altijd met de vrouwen: als haar wat mislukt, geven zij den mannen de schuld —: dat komt omdat de heeren mij toen zoo interrumpeerden. Neen, mejuffrouw van Dorp, zoo goedkoop is het niet. Was het dan gisteren duidelijk?

Neen, het was ook gisteren niet duidelijk. Ik had een zinspeling gemaakt op de lijst-van Houten. Mejuffrouw van Dorp zeide: mijn systeem is het beste. Ik heb gisteren reeds geïnterrumpeerd: het is als het product van dien anderen van Houten. Maar nu is ook in ander opzicht een verwijzing naar dien van Houten ter plaatse: het is zoo troebel als zijn chocolade! We kunnen daarop nu niet verder ingaan, maar de tijd daarvoor komt. Ik wil nog even wijzen op de grenzenloos oppervlakkige manier, waarop mejuffrouw van Dorp spreekt over de beginselen der socialisten: de sociaal-democratie is al 2300 jaar oud! Zij maakt niet het minste verschil tusschen het vroegere, klassieke socialisme, het Christelijk socialisme, het utopisch socialisme van het begin der 19de eeuw en de tegenwoordige wetenschappelijke sociaal-democratie van Karl Marx. Dat is haar blijkbaar voorbijgegaan in al haar geleerdheid, of zij achtte het gisteren niet noodig om dit te bedenken, dank zij de slechte tactiek in een debat, waarbij het niet te pas kwam, al die economische stelsels er bij te halen. Het kwam ten slotte hierop neer: de liberale theorie is eigenlijk je ware; zij loopt in de practijk prachtig. We zullen wel gelegenheid hebben om er over te spreken bij de interpellatie van den heer van den Tempel over de werkloosheid. Dan zullen we wel zien de glorie van het kapitalistische stelsel, met zijn duizenden en duizenden werkloozen, die òf van honger omkomen òf officieele en andere aalmoezen ontvangen en er aan blootstaan, elke week vermindering van uitkeering te krijgen, terwijl er dan nog van gehoord wordt, dat zij loopen te lummelen en niets willen uitvoeren; met zijn menschen, die de straten onveilig maken met hun negotie, van armoede en ontbering; dat is het product van uw schoone maatschappij, van uw leer, die in het midden van de vorige eeuw zou zijn ontstaan. Ik geloof, dat het een eeuw te laat was; het is een stuk van het eind van de 18de eeuw. Maar dit is zeker — we zullen er later wel over spreken —, het zal blijken, dat de geleerdheid van u is de geleerdheid van een wetenschappelijke mummie. Ik spreek niet over de persoon van mejuffrouw van Dorp. Daar heb ik het niet over; ik zou dat trouwens tegen een vrouw niet zeggen — dit verklaar ik uitdrukkelijk om misverstand te voorkomen —, maar die schijngeleerdheid van mejuffrouw van Dorp is de geleerdheid van een mummie, van het oudtijds machtige liberalisme, dat we hier in jaren niet hebben gehoord. Wanneer zij hier een nieuw licht zou willen werpen op die oude mummische theorieën, dan zou ik zeggen: vat uw taak dan anders op en zoek gelegenheid om uw beginselen rustig te bespreken en goed uiteen te zetten, opdat gij de kans beloopt, dat iemand in de Vereenigde Nederlanden ze begrijpt.

Ik kom nu nog even bij den Minister, die zelf gevoeld heeft, dat wij de eigenlijke zaak bij de artikelen en de amendementen moeten behandelen. Ik constateer met genoegen, dat de Minister het gedeelte van het wetsontwerp, dat van de meeste beteekenis is, nl. het enquêterecht, heeft gehandhaafd. Mocht daaraan in eenigszins belangrijke mate worden getornd, dan zal het voor ons niet meer de moeite waard zijn vóór het wetsontwerp te stemmen, maar ik kan ook niet aannemen, dat de Kamer op die manier het wetsontwerp zal willen ontzielen.

De rede van den Minister heeft mij echter niet bevredigd. Hij is begonnen met te zeggen — dat kon alleen indruk

(Schaper c. a.)

maken op hen, die van deze zaken niet weten —, dat herhaaldelijk door bemiddeling een staking is voorkomen, en hij heeft dat met voorbeelden aangetoond. Doch niemand betwist dat! Het is zoo, maar het loopt hier over de vraag, of wij moeten hebben een vasten Rijksbemiddelaar of een aantal vaste Rijksbemiddelaars, die geregeld, op verzoek zelfs van ongeorganiseerden, tusschenbeide komen, waardoor op een van de partijen, voor het geval zij bemiddeling weigert, het odium wordt geworpen, dat zij wil vechten, dat zij hardvochtig is en dat zij noodeloos wil staken. Dat zit ook in artikel 4, waarop door ons een amendement is voorgesteld, maar ik heb reeds in mijn eerste rede gezegd, dat het verkeerd is, dat ongeorganiseerden eenvoudig die bemiddeling kunnen vragen. Maar al zet met het om, zooals wij het bij amendement hebben voorgesteld, dan nog is de vraag — bij de behandeling van dat artikel zal blijken, dat onze oppositie verder gaat —, of dat artikel noodig en doelmatig is, omdat in hetgeen men wil reeds voorzien wordt in artikel 3 en andere bepalingen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ga er niet verder op in, maar de Minister had toch wel dit feit mogen bespreken, dat een groepje ongeorganiseerden, die liever niet strijden, misschien een groepje onderkruipers, de bemiddeling kan inroepen en anderen kan zetten voor de beslissing, dat zij al of niet in bemiddeling bewilligen. Ons bezwaar gaat juist tegen de te groote bemoeiing van die vaste personen. Worden het slechts enkele personen, zooals de Minister zich denkt en zooals de heer Marchant heeft doen doorschemeren, dan komt er van de zaak niets terecht, dan is van de wet geen behoorlijke werking te verwachten. Er zullen in alle deelen van het land, op niet al te ver van elkander verwijderde plaatsen, menschen moeten zijn, die op de zaken letten en wier tusschenkomst dus kan worden ingeroepen, maar het is een bezwaar, dat men zit met één vast persoon, van wien men niet weet, of hij de geschiktheid voor zijn taak bezit. Iedereen weet, hoe moeilijk het bij arbeidsconflicten en in allerlei zaken in het maatschappelijk leven is, om den rechten man op de rechte plaats te vinden. Het is mogelijk, dat zulk een minder geschikt persoon zich opdringt en tusschenbeide komt, waardoor men met de zaak verlegen komt te zitten en uitroept: was de man er maar tusschenuit gebleven! Dit is één van de cardinale fouten in dit wetsontwerp, maar desondanks zijn wij gaarne bereid, dit ontwerp met den Minister te behandelen: ons er van afkeeren kunnen wij niet, want de goede bedoelingen zijn te waardeeren. Kan men stakingen voorkomen, iedereen zal het gaarne willen, maar op een zoodanige wijze, dat daardoor niet voor de arbeiders, die door strijd meenen een goede kans te hebben om hun levenspositie te verbeteren of verslechtering daarvan te voorkomen, de strijd wordt bemoeilijkt.

Ik zal het hierbij laten, daar de heer Hiemstra nog de bij art. 4 genoemde bezwaren zal behandelen.

Mejuffrouw **van Dorp**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal trachten inderdaad kort te zijn en dus niet diep ingaan op de philippica, die de heer Schaper tegen mij gehouden heeft. Hij heeft te recht opgemerkt, dat er bij gelegenheid van de interpellatie over de werkloosheid genoeg gelegenheid zal zijn over deze zaak te spreken, en bij die gelegenheid wil ik ook wel iets dieper ingaan op het verschil tusschen het Marxisme en de tegenwoordige socialisten. Zoolang moet de heer Schaper maar gelooven, dat ik ook wel eens een enkelen keer iets over het Marxisme gelezen heb. Het socialisme heeft altijd van inconsequenties geleefd, en zoo verbaas ik er mij op het oogenblik ook weer over, dat men op het eene oogenblik beweert, dat mijn leer buitengewoon ouderwetsch is, waaruit dan toch zou volgen, dat men haar buitengewoon goed kent, en het volgende oogenblik zegt, dat men er niets van begrijpt. Maar ik heb evenveel bezwaar als de heer Schaper tegen de bewering van den Minister, dat het liberalisme en het socialisme eigenlijk één zijn. Ik geloof juist, dat er veel sterker gelijkenis is tusschen de leer van den Minister en de leer van de socialisten, dan tusschen die van

(van Dorp.)

de socialisten en de mijne. De socialisten leven altijd van inconsequenties, en ik heb gisteren dan ook alleen bedoeld, dat van tijd tot tijd de socialisten zich gelukkig vrij maken van de leer en hun gezond verstand laten spreken en dat zij dan precies hetzelfde beweren als ik.

Nu nog een enkel woord aan het adres van den Minister. De Minister meent, dat ik de leer bepleit, die hij dan noemt de klassieke leer, dat de arbeid zou zijn koopwaar. Ik ken wel een leer, die men de klassieke noemt, maar die onderscheidt zich van de tegenwoordige ten aanzien van geheel andere onderwerpen dan wij hier behandelen. Maar dat de klassieke leer ooit zou hebben ingehouden, dat de arbeid koopwaar is, moet ik ontkennen. Ik geloof niet, dat een wetenschappelijke leer dat ooit heeft ingehouden. De onverschilligheid ten aanzien van den persoon van den arbeider, die zonder twijfel de eerste helft van de negentiende eeuw nog heeft gekenmerkt, is niet voortgevloeid uit een wetenschappelijke economische leer, maar was het overblijfsel van het ancien régime, van de gemoedsgesteldheid onder het ancien régime, waarbij men zich niet bekommerde om den arbeider, om de lagere klasse, en deze behandelde als een element, om welks welvaren men zich absoluut niet bekommerde. De groote winst van den tegenwoordigen tijd is het sociaal gevoel, dat ontstaan is met de meerdere gelijkstelling van de verschillende klassen, maar met de economische leer heeft dat niets te maken.

Wanneer men zegt, dat het loon bepaald wordt door vraag en aanbod .....

De heer **Wintermans**: Zooals gisteren.

Mejuffrouw **van Dorp**: Juist, zooals gisteren, dan is daarmede niet gezegd, dat de arbeid koopwaar is, omdat toevallig de prijzen van de waren ook bepaald worden door vraag en aanbod. Er is alleen dit mede gezegd. dat precies dezelfde factoren, die de prijzen bepalen, ook de loonen bepalen, en dat is heel eenvoudig, want in de prijzen van de dingen zitten de loonen en de loonen vormen de prijzen van zaken: dat valt niet te ontkennen. En nu zegt de Minister, dat niet vraag en aanbod dit bepalen, maar een complex van economische omstandigheden, maar als ik spreek van vraag en aanbod, bedoel ik ook een complex van economische omstandigheden, maar nu heb ik gisteren juist getracht uiteen te zetten, dat een bemiddelaar, hoe knap hij ook moge zijn, hoe hoogstaand, nooit genoeg kan weten om dat complex te overzien. Dat kan geen sterveling ter wereld.

De Minister sprak over de ellende, ontstaan uit de stakingen. Ik twijfel geen oogenblik aan de zachtheid van gemoed van dezen Minister, maar ik hoop, dat hij mij niet zal toeschrijven hardheid van gemoed, omdat ik op dit punt een ander inzicht heb dan hij. Zijn redeneering vervalt, waar ik van deze wet geen voorkoming van stakingen verwacht. Op dit punt heeft Australië ons wat geleerd; men noemt dat land het paradijs van den arbeider, alles wordt er gedaan om werkstakingen te voorkomen, maar het is een volkomen mislukking geweest. Ik heb dikwijls statistieken gezien, waaruit bleek, dat de werkstakingen in Australië buitengewoon talrijk zijn. Het argument van den Minister spreekt juist voor mij, want ik meen, dat al die werkstakingen voortvloeien uit de leer, die ik bestrijd: de leer, dat men maar zou hebben te vechten met macht van weerskanten en dat dan de sterkste overwint. Wanneer men aanvaardt de leer, die ik verkondig, komt men tot de conclusie, dat werkstakingen volmaakt nutteloos zijn, niets opleveren — Pierson heeft het ook geleerd —, en dus tot het verleden moeten behooren. Het is juist diepe bekommernis over de ellende van den tegenwoordigen tijd, die mij voortdurend met zooveel kracht voor deze leer en inzichten doet opkomen, want ik zie, dat ons volk, waarmede ik in de eerste plaats onze arbeiders bedoel, bezig is zich in de diepste ellende te dompelen!

De heer **Boon**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft mij niet kunnen overtuigen van de voordeelen van dit ontwerp. Wel is waar is de meest ernstige critiek gekomen van

(Boon.)

deze zijde, maar ook mannen van groote ervaring op arbeidsgebied als de heeren Schaper en Brautigam stonden er indifferent tegenover, terwijl ook de heeren Bakker en Snoeck Henkemans critiek hebben doen hooren. Wij zijn er volkomen van doordrongen, dat elke maatregel, die in deze eenig effect zou kunnen sorteeren, moet worden getroffen. Indien er kans zou zijn ook maar één dag van de 1 720 000 verloren werkdagen terug te winnen, zouden wij zonder twijfel voor dit wetsontwerp stemmen. Maar ik zie niet in, dat ook maar één dag zal worden uitgewonnen. Integendeel. De redeneering van den Minister, dat de kosten van dezen maatregel zullen worden gevonden in een meerdere opbrengst der belastingen, gaat niet op, want daarbij wordt uitgegaan van de praemisse, dat werkdagen worden gewonnen door dit instituut, en juist dat ontken ik.

Inderdaad zijn er herhaaldelijk arbeidsgeschillen beslecht door arbitrage, bij voorbeeld door de heeren Tellegen en de Vlugt, maar dat heeft met deze zaak niets te maken; die bemiddeling zal toch blijven geschieden. En wanneer op het juiste moment wordt ingegrepen, kan het herhaaldelijk voorkomen, dat geschillen door arbitrage worden beslecht. Dat is juist een van de voordeelen van de vrije, niet bij de wet voorgeschreven arbitrage, die men hier missen zal. De heer Marchant zegt: gij zijt tegenstander van den klassenstrijd en gij wilt verzoening, mar dan moet gij toch ook deze gebondenheid willen. De heer Marchant is de meest geestdriftige bewonderaar van dit wetsontwerp. Hij heeft een grooten lofzang gehouden op den Minister en op diens voorstellen. Het is prettig, waar zooveel critiek wordt uitgeoefend, een medelid te ontmoeten, dat blijkbaar van elken critischen geest gespeend is. Ik gun den heer Marchant gaarne dat doctrinaire enthousiasme. Wanneer hij meent, dat met dezen papieren muur, waarop staat: arbitrage, bemiddelingsraad, Rijksbemiddelaar en dergelijke dingen meer, iets wordt gewonnen, dat daarmede de sociale vrede wordt bevorderd, dan gun ik hem die meening gaarne, maar het is niet breed, dat hij ons, die hier tegenover veel nuchterder staan en die niet van dit wetsontwerp verwachten, toeroept, dat wij om anarchie willen, de vrijheid om het geheele volk desnoods te laten verhongeren, en dergelijke verkiezingstirades meer. Dat is niet het geval. Wij meenen, dat deze van boven af opgelegde bemiddeling niets zal opleveren, integendeel, het ingrijpen van geschikte menschen op het juiste moment zal tegenhouden, en daarom zien wij in deze wet een gevaar.

In Australië werkt een dergelijke wet al jaren en jaren, en daarvan wordt gezegd door Justice Higgins:

> „Perhaps its main defect has lain in a lack of human nature in general and the nature of the worker in particular."

En aan het slot, en dat na een ervaring van 19 jaar:

> „It has few friends in the ranks of capital and few respecters in those of Labour."

Ik meen dan ook met recht te mogen zeggen, waar hier een bevoegd deskundige aan het woord is, dat noch in de rangen der werkgevers, noch in die der werknemers, gesympathiseerd wordt met dit ingrijpen van boven af.

Nu zegt de Minister, dat ik bezwaren heb opgeworpen tegen ambtenaren en kosten, die ik in de lucht zag. Ik weet zeer goed, en dat heb ik ook gezegd, dat niet direct ambtenaren worden aangesteld, maar mijn vrees is juist, dat deze bemiddelaars zich langzamerhand zullen ontwikkelen tot ambtenaren. De Minister zegt toch uitdrukkelijk in de Memorie van Antwoord, dat een aantal Rijksbemiddelaars zullen moeten worden aangesteld, en dat de belooning per vacatiegeld het mogelijk maakt, zooveel bemiddelaars aan te stellen, dat dit ambt door de betrokkenen als nevenfunctie kan worden vervuld. Dat is juist, maar wat heeft de Minister nu in het mondeling debat verklaard? De heer Marchant drong er op aan, weinig van die menschen aan te stellen, omdat goede bemiddelaars zoo moeilijk te vinden zijn, en de heer Brautigam heeft dat onderschreven. De Minister heeft nu, volkomen in strijd met hetgeen hij geschreven had

(Boon e. a.)

geantwoord, dat het inderdaad zeer weinigen moeten zijn, om daarmede de heeren Marchant en Brautigam te bevredigen. Wanneer echter het instituut eenigen omvang zal hebben, dan zullen die weinige Rijksbemiddelaars ontzaglijke hoeveelheden werk krijgen en zullen zij zich met hun personeel ontwikkelen tot vaste ambtenaren. Worden de vacatiegelden zoo groot, dat men met een kleiner bedrag als jaarsalaris zal kunnen volstaan, en de Minister komt tot de Kamer, zeggende: stel hiervoor vaste ambtenaren aan, dat is goedkooper, dan zal de Kamer dat niet kunnen weigeren, om het financieele voordeel dat daarin is gelegen. Deze wet, dat ben ik eens met den heer Bakker, moet, als zij wordt uitgevoerd, goed worden uitgevoerd, of zij moet niet worden uitgevoerd. Wanneer dus de Minister bijv. zegt: ik zal twee van die buitengewone phenomenen aanstellen, en de rest volgt later wel, dan is dat onjuist. Men moet de wet goed uitvoeren en zorgen, dat overal in de districten Rijksbemiddelaars aanwezig zijn, en dat elk district een niet te groot complex omvat, maar men moet niet komen met een heel enkelen bemiddelaar, die zijn functie natuurlijk niet behoorlijk zal kunnen waarnemen.

Er is gezegd, dat wij zouden zijn anti-ambtenarenmaniakken, eenvoudig omdat wij meenen, dat men geen nieuwe ambtenaren of quasi-ambtenaren moet aanstellen, wanneer niet van te voren vaststaat, dat hun een zeer vruchtbare taak wacht!

De Minister schat de kosten van dit wetsontwerp op f 40 000, en hij zegt, dat de Kamers van Arbeid, die juist *la mort sans phrase* hebben gekregen, f 50 000 kostten. Nu klopt dit heel aardig met de algemeene bezuiniging van 17 pct., ja het is zelfs 20 pct., maar het is toch niet de bedoeling, om, wanneer een bezuiniging van f 50 000 wordt aangebracht, dadelijk weer een nieuwe uitgaaf van f 40 000 daartegenover te stellen!

De Minister zegt: reis- en verblijfkosten en kleine vacaties, dat is alles, maar vergeet hij niet het vaste personeel, de secretarissen, de stenografen, die noodig zullen zijn, het boekenonderzoek, waarvoor men accountants noodig zal hebben? Wanneer al die kosten gemaakt moeten worden en zich een aantal van dergelijke gevallen zal voordoen, zullen de kosten ver en ver boven de f 40 000 gaan!

Nu zegt de Minister: dat strijdt met uw verwachting, dat de wet weinig succes zal hebben, maar de Minister moet niet vergeten, dat de Rijksbemiddelaars uit eigen initiatief optreden, wanneer zij krachtens art. 3 of 4 bericht krijgen van een conflict, en dat een enquête kan worden ingesteld of partijen er prijs op stellen, ja dan neen. Ik geloof, dat deze wet inderdaad tal van bezwaren bevat. Over het boekenonderzoek zal ik nog bij de artikelen en de daarop voorgestelde amendementen kunnen spreken, en daarom zal ik het thans hierbij laten.

De heer **Brautigam**: Mijnheer de Voorzitter! De houding van den laatsten spreker, den heer Boon, verwondert mij eenigermate, wanneer hij vraagt: wat denkt gij te bereiken met dezen ,,papieren muur''? Ook mijn verwachtingen van dit wetsontwerp zijn niet hoog gespannen, dat heb ik reeds gezegd, maar het bevreemdt mij, dat de heer Boon, die hierin niets ziet dan een ,,papieren muur'', dan nog de weinige kracht, die in het ontwerp zit, er uit wil halen door schrapping van de enquête!

De heer Boon beroept zich ook op het oordeel in Australië. Dat is ook mij bekend, maar een vergelijking met Australië gaat niet geheel op, want daar heeft men een toestand van dwang.

Trots dat moet de vraag gesteld worden, of men het in Australië op prijs zou stellen, dat de zaak geheel verdween. Het gaat daar als in Duitschland met de Schlichtungsausschüssen. Naar mij van verschillende kanten is verzekerd, schimpt iedereen er op, werkgevers en arbeiders, maar als er een conflict dreigt uit te breken, loopen zij er beide hard naar toe. Ik kan mij begrijpen, dat de regeling niet geheel en al bevredigend werkt, maar zij geeft toch iets.

Mijn bezwaar tegen de rede van den Minister is tweeërlei. In de eerste plaats moet ik er tegen opkomen, dat de Minister, sprekende over de theorie van de liberalen in zake de vrijheid, daarbij de socialisten trachtte in te deelen. Ik zou den Minister willen vragen: toon eens aan uit de propaganda van de sociaal-democraten, uit de beginselen der sociaal-democratie, uit het optreden van sociaal-democraten, dat zij ooit de vrijheid, zooals die door de liberalen wordt voorgestaan in zake arbeidsgeschillen, hebben gepropageerd.

(Brautigam e. a.)

Het doet mij genoegen te vernemen, dat de Minister op het standpunt staat, dat het enquêterecht in het ontwerp moet blijven. De heer Schaper heeft reeds gezegd, dat als deze kies uit het ontwerp werd getrokken, het ons om het even is of het in het *Staatsblad* komt of niet. Maar het spijt mij, dat ik niets gehoord heb omtrent mijn bezwaar, dat het ontwerp desorganiseerend zal werken. Ik heb daarvoor speciaal de aandacht gevraagd voor artikel 4, en hoe de Minister tegenover een eventueele schrapping of wijziging zou staan. Toch is die inhoud niet licht. Er staat, dat de arbeiders, werkgevers of bestuurders van vakvereeniging de bemiddeling kunnen inroepen. Ik geloof, dat deze redactie is ontstaan uit een overdreven gevoel van objectiviteit, om een ieder en een iegelijk recht te doen wedervaren. Gesteld eens, dat de groote oorlog door bemiddeling had kunnen worden voorkomen, meent de Minister dan, dat men daartoe zou zijn overgegaan op een voorstel bijv. van den koning van Montenegro? Wanneer er bijv. 10 of 20 personen rechtstreeks of zijdelings bij een conflict betrokken zijn, zonder dat zij evenwel het conflict dragen, meent de Minister dan niet, dat wanneer aan hen de bevoegdheid wordt gegeven om de bemiddeling in te roepen, dat dat desorganiseerend in het conflict kan werken? Hierop zou ik alsnog gaarne een antwoord van den Minister willen hebben, waarbij hij dan misschien tevens zou kunnen mededeelen, wat hij verstaat onder ,,partijen'' in artikel 5.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid: Mijnheer de Voorzitter! Nog een enkele opmerking moet ik maken. Ik geloof, dat het verstandig zal zijn in dit stadium van het debat niet in te gaan op de verhouding tusschen liberalisme en socialisme. Ik heb alleen gezegd, naar aanleiding van de opmerking van juffrouw van Dorp, dat zij het zoo volkomen eens is met de sociaal-democraten, dat ik het idee heb, dat dat in de toekomst wel eens meer zal voorkomen. In dit verband heb ik er aan herinnerd, dat van de zijde van mij en mijn medestanders vroeger herhaaldelijk in woord en geschrift betoogd is, dat het socialisme in wezen het liberalisme van den vierden stand is. Ik verwonder mij, dat de heer Schaper zoo verbaasd was, dat te hooren. Ik wil hem wel eens een paar boekjes laten zien, waarin dat uitvoerig is toegelicht. De heeren moeten dat natuurlijk niet opvatten alsof men wil zeggen, dat de socialisten practisch hetzelfde willen als de liberalen, maar alleen dat zij stoelen op denzelfden wortel.

De heer Schaper heeft nog gezegd, dat hij het betreurde, dat in artikel 3 het cijfer 50 veranderd is in 25. Die verandering heeft minder beteekenis, dan de geachte afgevaardigde daaraan toekent, omdat zij alleen wil zeggen, dat in die gevallen, dat bij een conflict onmiddellijk 50 menschen betrokken zijn, de burgemeester verplicht is van dat conflict kennis te geven aan den betrokken bemiddelaar, maar uit het volgend artikel kan hij zien, dat de bemoeiing van den bemiddelaar aan dat getal niet is gebonden. Hij mag zich met ieder conflict bemoeien, maar alleen voor conflicten van kleineren omvang heeft hij noodig de toestemming van den Minister. Dat is eenvoudig en uitsluitend een regeling uit financieele overwegingen, omdat wij het wetsontwerp niet onnoodig duur wilden maken, en dus als regel zal gelden, dat die heeren alleen dan zullen optreden in conflicten van eenige beteekenis, en dat kon men in de wet niet anders uitdrukken dan door een getal te noemen. Doch dit getal, dat erken ik, duidt niet altijd aan het belang van het conflict; een conflict van een paar menschen kan leiden tot een conflict, waarbij honderdduizenden betrokken zijn. Daarom is een achterdeur opengehouden, dat de bemiddelaar zich met kleinere conflicten bemoeien mag, maar dat hij dan eerst toestemming moet vragen aan den Minister.

De heer Brautigam heeft er over geklaagd, dat ik niet geantwoord heb op zijn bezwaren, ontleend aan artikel 4. Op

(Minister Aalberse e. a.)

grond van het feit, dat naar aanleiding van die bezwaren op artikel 4 een amendement is ingediend, meende ik in uw geest te handelen, Mijnheer de Voorzitter, door de beantwoording van die opmerkingen van den geachten afgevaardigde uit te stellen, totdat het betrokken artikel aan de orde was.

Ten slotte heeft het mij verwonderd, dat èn mejuffrouw van Dorp èn de heer Boon zich bij de bestrijding van dit wetsontwerp beroepen niet op de ervaring, die met soortgelijke wetten is gemaakt in andere landen, maar op de ervaring, die is opgedaan met geheel andere wetten. Zij beroepen zich niet op Zweden, waar men hetzelfde stelsel heeft laten werken, maar op Australië, waar een geheel andere wet geldt. Daar is het mislukt. Bovendien weten die geachte afgevaardigden evengoed als ik, dat Australië geen voorbeeld is, ook al omdat het een buitengewoon eigenaardig land is met zeer buitengewone verhoudingen. Dus ook al zou de wet hier dezelfde zijn als in Australië, en die ware daar mislukt, dan zegt dat voor ons land nog niets. Het zonderlinge is echter, dat de heer Boon, die blijkbaar zoo ijverig in de buitenlandsche wetgeving heeft gestudeerd, een land kiest, waar men geheel andere verhoudingen en een geheel andere wetgeving heeft, en waar men verhoudingen als er hier zijn niet kent. Daar kan men immers niets uit concludeeren.

De heer Boon had eens naar Zweden moeten kijken, dan had hij kunnen zien uit het laatste verslag van 1919, dat er waren 212 conflicten, waarbij bemiddeling werd aangeboden of gevraagd, dat in 151 van die conflicten inderdaad bemiddeling heeft plaats gevonden en dat 104 keeren daarvan de bemiddeling tot een goed resultaat heeft geleid. Wanneer wij zulk een resultaat hier konden bereiken, zou ik den dag zegenen, waarop dit wetsontwerp in het *Staatsblad* was gekomen.

Ik geloof, Mijnheer de Voorzitter, het bij deze opmerkingen te kunnen laten.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor, om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik deel mede, dat de begrootingscommissie voor hoofdstuk X der Staatsbegrooting voor 1923 (2), binnen den bij art. 32, juncto 57, van het Reglement van Orde bepaalden termijn, welke den 27sten dezer verstrijkt, niet met haar Verslag gereed kan zijn. Zij verzoekt den bedoelden termijn te willen verlengen tot 9 November 1922.

Ik stel voor, dienovereenkomstig te besluiten.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Voorts deel ik mede, dat de begrootingscommissie voor hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor 1923 (2), en de ontwerpen van wet betreffende de afschaffing van den portvrijdom (223) binnen den bij art. 32, juncto 57, van het Reglement van Orde bepaalden termijn, welke den 27sten dezer verstrijkt, niet met haar Verslag gereed kan zijn. Zij verzoekt den bedoelden termijn te willen verlengen tot 4 November.

Ik stel voor, dienovereenkomstig te besluiten.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ten slotte deel ik mede, dat de Commissie van Rapporteurs voor de ontwerpen van wet: Wijziging der Lager-onderwijswet 1920 (201); Wijziging en aanvulling van de wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* n°. 222), houdende regeling der voorwaarden tot verkrijging der bevoegdheid van arts, tandarts, apotheker, vroedvrouw en apothekersbediende, enz. (105) en Wijziging en aanvulling der wet van 15 December 1917 (*Staatsblad* n°. 700) tot regeling van het hooger

(Voorzitter e. a.)

landbouw- en hooger veeartsenijkundig onderwijs, gewijzigd bij de wet van 3 Juni 1918 (*Staatsblad* n°. 325) (206), binnen den bij art. 32 van het Reglement van Orde bepaalden termijn, welke den 2den November a.s. verstrijkt, niet met haar Verslag gereed kan zijn. Zij verzoekt den bedoelden termijn te willen verlengen tot 10 November.

Ik stel voor, dienovereenkomstig te besluiten.

Daartoe wordt besloten.

De behandeling van het ontwerp van wet, houdende **bepalingen tot bevordering van de vreedzame bijlegging van geschillen over arbeidsaangelegenheden en tot het voorkomen van zoodanige geschillen (62)** wordt hervat.

De artikelen 1 en 2 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel 3, luidende:

> „1. Wanneer in eene gemeente een geschil is ontstaan, dat tot staking of uitsluiting aanleiding dreigt te geven of heeft gegeven en waarbij ten minste vijftig arbeiders betrokken zijn, doet de burgemeester daarvan ten spoedigste mededeeling aan den Rijksbemiddelaar. Hij verstrekt daarbij zoo mogelijk zoodanige gegevens, welke den Rijksbemiddelaar in staat kunnen stellen zich omtrent de oorzaak, den omvang en de vermoedelijke gevolgen van het geschil een oordeel te vormen.
>
> 2. Gelijke verplichting, als in het eerste lid aan den burgemeester is opgelegd, kan bij algemeenen maatregel van bestuur worden opgelegd aan de daarbij aangewezen ambtenaren met betrekking tot alle of sommige geschillen.",

waarop door de heeren Snoeck Henkemans, Schokking, Bakker, Tilanus, Krijger, Rutgers van Rozenburg, Weitkamp, van Boetzelaer van Dubbeldam, Suring en van de Bilt is ingediend een amendement (Stuk n°. 2, I), strekkende om in het eerste lid in plaats van „vijftig arbeiders" te lezen „vijf en twintig arbeiders".

De heer **Snoeck Henkemans** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Het amendement op art. 3, dat door ons is voorgesteld, is eigenlijk reeds bij de algemeene beschouwingen zoowel door den heer Bakker als door mij toegelicht.

Wij hebben beiden de opmerking gemaakt, dat als de Rijksbemiddelaar zijn arbeid zóó wil doen, dat daarvan de beste resultaten te verwachten zijn, dat het dan gewenscht is dat ook, wanneer het geschil in kleinen kring begint, de Rijksbemiddelaar kan optreden, en daarom meenen wij, dat het gewenscht is dat het minimum aantal arbeiders, bij het conflict betrokken, niet op 50, doch op 25 arbeiders wordt bepaald.

Hoe gaat het toch? Een geschil ontstaat in het begin bij één ondernemer, met een klein aantal arbeiders, maar het breidt zich al heel snel uit, en wanneer men er niet bijtijds bij is, dan is het kwaad dikwijls niet meer te stuiten.

Nu heeft men het minimum gelaten op 50 arbeiders, omdat men vreesde, dat anders de Rijksbemiddelaars te veel werk zouden krijgen en dat de uitvoering der wet daardoor te kostbaar zou worden.

Maar er ontstaat nu toch niet ieder oogenblik een staking en tegenover de eventueel meerdere kosten staat dan toch het groot belang dat men menig opkomend geschil reed bij zijn eerste openbaring zal kunnen bijleggen.

Daarom gelooven wij, dat het in het belang is van de zaak die dit wetsontwerp bedoelt, dat reeds bij een conflict, waarbij slechts 25 arbeiders betrokken zijn, de Rijksbemiddelaar kan optreden. Uit dien hoofde stellen wij voor het getal 50 te veranderen in 25.

Voorgesteld door tien leden, maakt het amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

13de VERGADERING. — 26 OCTOBER 1922.

62. Vreedzame bijlegging van geschillen over arbeidsaangelegenheden.

(Minister **Aalberse** e. a.)

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid: Mijnheer de Voorzitter! Het blijkt wel uit de geschiedenis van dit artikel, dat ik niet vierkant tegenover dit amendement sta. Aanvankelijk heb ik zelf voorgesteld om in dit artikel te lezen 25 arbeiders in plaats van 50.

Waarom is echter bij Memorie van Antwoord deze wijziging aangebracht? Hoofdzakelijk om financicele redenen. Er moest naar gestreefd worden — dat blijkt uit hetgeen door de Regeering is medegedeeld — dat voorloopig zooveel mogelijk geen wetsontwerpen zouden worden behandeld, die geld kostten.

Nu was dit een wetsontwerp, dat geld kostte, maar betrekkelijk heel weinig. Ter tegemoetkoming daaraan is nu deze wijziging bovendien nog aangebracht, om daardoor de toch al vermoedelijk geringe kosten tot het kleinst mogelijke minimum te beperken.

Maar is het bezwaarlijk, dat deze wijziging is aangebracht? Ik geloof het niet. Wanneer de geachte afgevaardigde maar verder leest, dan ziet hij, dat de burgemeester verplicht is om kennis te geven aan den bemiddelaar van conflicten waarbij minstens 50 arbeiders betrokken zijn, maar overigens is die bemiddelaar bevoegd om op alle mogelijke andere manieren dan door die officieele mededeeling, kennis te krijgen van het uitgebroken conflict.

Hij kan dat doen door een mededeeling van georganiseerden, hij kan daarvan kennis nemen door de courant, de ongeorganiseerden kunnen hem een brief schrijven, en dan sluit de wet volstrekt niet uit, dat hij zich met het conflict kan bemoeien, ook wanneer minder dan 50 man daarbij betrokken zijn, alleen moet hij dan verlof daartoe vragen aan den Minister, zulks als rem tegen te groote kosten.

Hij zal dus moeten motiveeren waarom het gewenscht is dat hij zich met het kleine conflict bemoeit, en dan zal het argument wel steeds zijn dat uit het kleine conflict een grooter kan geboren worden, hetgeen door tijdige inmenging voorkomen zou kunnen worden, en daarmede tevens werkloosheid van een grooter aantal arbeiders.

Het is dus voorzien, dat in zulk een geval de bemiddelaar kan optreden, mits hij daartoe aan den Minister slechts verlof vraagt.

Daarom geloof ik niet, dat dit amendement noodig is en dat ook zonder tot de oorspronkelijke redactie terug te keeren, de bemiddelaar zich met conflicten, waarbij minder dan 50 man betrokken zijn, kan bemoeien, als dit noodig blijkt.

De heer **Snoeck Henkemans**: Mijnheer de Voorzitter! Met de beschouwingen van den Minister ben ik het toch niet eens, voornamelijk niet, omdat art. 3 moet gezien worden in verband met art. 7. Daarin keert het getal van 50 arbeiders terug en daarin staat nadrukkelijk het volgende — u vergunne mij, Mijnheer de Voorzitter, even over art. 7 te spreken, daar ik anders niet goed mijn standpunt kan verdedigen —:

> „1. De Rijksbemiddelaar onthoudt zich van tusschenkomst of van verdere tusschenkomst in een geschil:
> .....
> *d.* waarbij minder dan 50 arbeiders zijn betrokken, tenzij met machtiging van Onzen Minister."

Mijnheer de Voorzitter! Nu moet dus worden opgemerkt, dat den Rijksbemiddelaar twee bzwaren zijn in den weg gelegd om bij geschillen van kleinen omvang op te treden.

Hij ontvangt niet de officieele mededeeling van den burgemeester der gemeente, als bedoeld in het eerste lid van art. 3, waar aan den burgemeester de verplichting is opgelegd die mededeeling te doen, indien het conflict ten minste 50 arbeiders zal omvatten. De Rijksbemiddelaar moet de mededeeling van het conflict of van het dreigend conflict dus van een andere zijde ontvangen. Indien zoo'n conflict een zeer plaatselijk karakter heeft, verneemt men het niet zoo spoedig. En bereikt hem het bericht, dan moet de Rijksbemiddelaar nog aan den Minister vergunning vragen om zich met het geschil te mogen bemoeien.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch er de aandacht op te vestigen, dat de organisatie van Christelijke werkgevers juist

(**Snoeck Henkemans** e. a.)

verzocht heeft deze wijziging in het ontwerp van wet aan te brengen, omdat zij vreezen, dat wanneer in een betrekkelijk kleine onderneming een geschil ontstaat, dit zich zal uitbreiden, indien niet spoedig maatregelen ten goede worden genomen.

Mijnheer de Voorzitter! Waar het getal 25 door belanghebbenden zelf gevraagd is, en de Minister aanvankelijk voornemens was dit cijfer in de wet op te nemen, hetgeen hij alleen niet heeft gedaan, omdat de uitvoering der wet dan misschien iets meer vacatiegelden en reiskosten zou kunnen vergen, kan ik het door mij ingenomen standpunt niet prijsgeven.

Ik geloof, dat wanneer de wet er eenmaal is en men gehouden is aan het getal 50, men er later spijt van zal hebben, omdat men zelf zal inzien, hoe gewenscht het is onmiddellijk te kunnen optreden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kan het gewicht van het argument van den Minister tegen het getal 25 werkelijk niet zien, en waar ik het gewenscht acht, dat de Rijksbemiddelaar ook van kleine geschillen onmiddellijk kennis kan nemen, kan ik inderdaad niet besluiten mijn amendement in te trekken.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Daar ik behoor tot hen, die bij de algemeene beschouwingen omtrent deze aangelegenheid een bemerking heb gemaakt, wil ik even mededeelen, dat mijn politieke vrienden en ik, wat dit betreft, bevredigd zijn door het antwoord van den Minister. Wij hadden ook de bepaling omtrent de machtiging van den Minister gelezen, maar na de nadere verklaring van den Minister, dat de Rijksbemiddelaar ook na officieuze kennisneming zich met het conflict kan bemoeien, kunnen wij ons met het standpunt van den Minister wel vereenigen. Meermalen zal het de taak van den man zijn — ook in ons systeem en bij de verdediging van onze amendementen — iets te doen, zonder dat hij officieel in het conflict komt met zijn zware gewicht en de menschen voor een feit plaatst.

De heer Snoeck Henkemans heeft gezegd: zij zijn gebonden. Neen, Mijnheer de Voorzitter, de Minister heeft juist uitgelegd, dat zij er niet aan gebonden zijn. De Minister kan altijd telegrafeeren: Er kan meer van komen, en dus geef ik u vergunning er in te komen. De heer Snoeck Henkemans beroept zich op het adres van de Christelijke werkgevers, maar hij vergeet daarbij, dat die menschen niet in deze Vergadering zijn en den Minister nu niet hebben gehoord. Indien de adressanten den Minister wel hadden gehoord, zouden zij allicht gezegd hebben: nu vervalt ons bezwaar. Men kan zich niet door dik en dun beroepen op een adres, dat inkwam vóór de Minister is gehoord.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou het werkelijk verstandig vinden, wanneer de heer Snoeck Henkemans zijn amendement niet aan een stemming onderwierp, waardoor bij verwerping de verkeerde indruk zou kunnen gewekt worden, dat de Kamer de zaak zelf niet zou willen. Komt dit amendement echter wel in stemming, dan is er voor ons geen aanleiding er vóór te stemmen en zal ik mijn stem niet aan het amendement kunnen geven.

De **Voorzitter**: Ik verzoek de Commissie van Rapporteurs haar oordeel over het amendement mede te deelen.

De heer **van Dijk**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Van de vier leden, waaruit de Commissie van Rapporteurs bestaat, zijn twee leden op grond van de argumenten, welke door den heer Snoeck Henkemans zijn aangevoerd, voor het amendement. De andere twee leden zijn op grond van de argumenten, die door den Minister naar voren zijn gebracht, tegen de aanneming.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement van den heer Snoeck Henkemans c. s (Stuk n°. 2, I) wordt met 68 tegen 12 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Hermans, Boon, mejuffrouw Westerman, de heer Visser van IJzendoorn, mevrouw

(Hiemstra.)

Bakker—Nort, de heeren de Monté ver Loren, IJzerman, Knigge, A. Colijn, Kleerekoper, Bongaerts, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Michielsen, van Gijn, Rutten, Ter Hall, Gerritzen, Vliegen, van Schaik, Sannes, Rutgers, Hiemstra, J. ter Laan, Duys, Kuiper, van den Heuvel, Staalman, Stulemeijer, Oud, van Rijckevorsel, Hugenholtz, van de Bilt, Ament, Wintermans, van Zadelhoff, Kolkman, Bierema, Troelstra, Bulten, Gerhard, van Voorst tot Voorst, van der Molen, Fruytier, Braat, Beumer, de Boer, Ebels, Ketelaar, Suring, Visscher, van Rijzewijk, Brautigam, Schaper, van Vuuren, K. ter Laan, mejuffrouw van Dorp, de heeren Deckers, Engels, Schouten, van Dijk, Feber, Marchant, van Rappard, van den Tempel, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren van Sasse van Ysselt, de Wilde en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren Krijger, Heukels, Rutgers van Rozenburg, van Boetzelaer van Dubbeldam, Snoeck Henkemans, Smeenk, Bakker, Weitkamp, Kersten, Tilanus, Schokking en Gerretson.

Art. 3 wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over art. 4, luidende:

> „Wanneer een geschil is ontstaan, dat tot staking of uitsluiting aanleiding dreigt te geven of heeft gegeven, kan door bij het geschil betrokken werkgevers of arbeiders of door bestuurders van hunne vakvereenigingen schriftelijk de tusschenkomst van den Rijksbemiddelaar worden ingeroepen.",

waarop is voorgesteld door de heeren Schaper, Hiemstra, Brautigam, Troelstra, Sannes, van Braambeek, van der Waerden, Vliegen, mevrouw de Vries—Bruins en den heer IJzerman een amendement (Stuk n°. 3, I), strekkende om het artikel te lezen als volgt:

> „Wanneer een geschil is ontstaan, dat tot staking of uitsluiting aanleiding dreigt te geven of heeft gegeven, kan door de bestuurders van de bij het geschil betrokken vakvereenigingen, of bij ontstentenis hiervan door bij het geschil betrokken werkgevers of arbeiders, schriftelijk de tusschenkomst van den Rijksbemiddelaar worden ingeroepen."

De heer **Hiemstra** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! In dit artikel wordt voorgesteld, dat de partijen, die bij het conflict zijn betrokken, zich tot den Rijksbemiddelaar kunnen wenden om bemiddeling en als partijen worden volgens dit artikel beschouwd arbeiders of werkgevers bij het conflict betrokken of de besturen van de organisaties, welke er bij betrokken zijn.

Wij moeten ernstig bezwaar maken tegen het feit, dat hier de ongeorganiseerde arbeiders, die bij een conflict betrokken zijn, op één lijn gesteld worden met de organisaties van de arbeiders, die een regelmatig conflict voeren. Wij zijn van meening, dat de mogelijkheid, dat ook de ongeorganiseerde arbeiders zich in deze tot den Rijksbemiddelaar kunnen wenden, de positie van de georganiseerden, die bij het conflict betrokken zijn, over het algemeen zal kunnen verzwakken.

De zaak staat toch zoo, dat in 99 van de 100 gevallen een strijd gevoerd wordt eenerzijds tusschen de organisaties van de arbeiders en anderzijds meestal organisaties van de werkvers. Zal nu een groep ongeorganiseerde arbeiders zich kunnen wenden tot den Rijksbemiddelaar en dus een poging kunnen doen om invloed op het conflict uit te oefenen, dan zal zij daarmede die arbeidersorganisaties, welke feitelijk aangewezen zijn tot optreden in een conflict, brengen in een positie waarin zij niet willen staan en die ook voor de afwikkeling van het conflict nadeelig, ja zelfs noodlottig kan zijn.

Daarvoor is geen reden, omdat, zooals ik reeds zeide, normaal de strijd gevoerd wordt tusschen de organisaties van beide partijen. Wanneer de strijd gevoerd wordt tusschen ongeorganiseerde werkgevers en ongeorganiseerde arbeiders, of wanneer bij één van beide partijen geen organisatie aanwezig is, dan willen wij natuurlijk de mogelijkheid openstellen dat de ongeorganiseerde werkgevers of arbeiders partij worden, maar zoodra het conflict is een conflict tusschen de organisaties van arbeiders en werkgevers, moeten de ongeorganiseerden zich van elk ingrijpen onthouden en in elk geval moet de wetgever niet de gelegenheid geven om die menschen min of meer als partij te beschouwen.

Wij weten dat bijv. de ongeorganiseerde arbeiders in zeer vele gevallen veel vlugger en gemakkelijker naar het werktuig van de bemiddeling zullen grijpen, aangezien deze arbeiders in den regel niet gesteund worden uit een weerstandskas en dientengevolge spoediger komen in de positie, welke de Minister straks heeft geschilderd, door eigen schuld, omdat zij de gelegenheid verzuimd hebben zich tegen de gevolgen van de staking min of meer te verzekeren. Deze groep zal dus zeer spoedig naar het werktuig der bemiddeling grijpen en dientengevolge aldus dikwijls de organisaties der arbeiders in moeilijke omstandigheden brengen.

Ik weet wel, dat de Minister daarop zal kunnen antwoorden: Maar de Rijksbemiddelaar behoeft niet in te grijpen; het blijft dus aan het oordeel van den bemiddelaar overgelaten. Ik ben dat met den Minister in zeker opzicht eens, maar ik zou dit willen vragen: waarvoor is dan eigenlijk het heele artikel noodig? Want het is bekend, dat de bemiddelaar in het algemeen krachtens art. 3 kennis krijgt van een dreigend conflict of van een bestaand conflict en wanneer naar zijn meening dit van voldoende belang is, kan hij zelf ingrijpen. Nu zou ik willen vragen — waar hij dus elk oogenblik zelfstandig kan ingrijpen —: waarvoor is het dan eigenlijk nog noodig, dat ook de mogelijkheid gesteld wordt, dat hem gevraagd wordt in te grijpen? Alleen deze mogelijkheid zou kunnen worden verondersteld, dat er een zeker moment is, waarop de bemiddelaar nog niet ingrijpt; hij neemt kennis van het conflict, het behoort tot zijn competentie, maar hij grijpt nog niet in, omdat het tijdstip daarvoor naar zijn meening nog niet is gekomen. Dat is een zeer belangrijke zaak, omdat wij weten, dat er voor de vraag, of een eventueele bemiddeling kans van slagen heeft, heel veel afhangt van het tijdstip, waarop die bemiddeling wordt aangeboden. Acht hij het tijdstip gunstig, dan kan de bemiddelaar zelf optreden, maar het kan ook zijn, dat er vóór dien tijd een aanvrage komt van ongeorganiseerden en dan zou de bemiddelaar zich verplicht gevoelen om spoediger dan hij het uit zich zelf zou doen, bemiddelend op te treden en daarmede zou men de kans loopen, dat ontijdig wordt ingegrepen.

Wanneer dus naar mijn meening het artikel deze beteekenis heeft, dat door de ongeorganiseerden op de een of andere wijze invloed op het conflict zou kunnen worden geoefend en daarmede dus de positie van de eigenlijke strijdende partijen zou kunnen worden verzwakt, en dientengevolge ook de behoorlijke afwikkeling van de Rijksbemiddeling zou kunnen beletten, dan is het zeer zeker onaannemelijk voor ons. Wanneer de Minister erkent, dat dit vragen eenige beteekenis heeft, dan zou ik zeggen, ligt er nog een ander geval in opgesloten, nl. dit, dat er op het oogenblik ook in de Nederlandsche vakbeweging ten opzichte van de liefde voor bemiddeling een vrij groot onderscheid is en dat de een veel gemakkelijker naar het middel zal grijpen en daarmede een andere richting brengen ook in de positie, waarin zij niet gaarne zullen staan, een positie, die zij op dat moment vooral bij den stand van het conflict en voor de afwenteling van het conflict, nadeelig achten.

Ik meen, dat daaraan meer gevaar vastzit, omdat er een voortdurende strijd uit kan voortvloeien en de tegenzin tegen de bemiddeling bij de andere richting, welke niet zoo gemakkelijk naar dat middel grijpt, er door kan worden vergroot.

Mijnheer de Voorzitter! Er wordt hier gezegd, dat de leiding er door aan het N. V. V. wordt ontnomen. Ja, dat is niet onmogelijk, nl. in dezen zin, dat de andere richting, zoodra er een conflict dreigt, zich tot den Rijksbemiddelaar wil wenden en op die wijze de leiding neemt, niet in den

liemstra c. a.)

rm van de leiding bij den strijd, maar in den vorm van leiding bij den aftocht, waardoor zeer zeker de andere rtij, die, gezien den stand van het conflict, meent dat t voor de arbeiders schadelijk kan zijn de bemiddeling in te halen, in een positie zal worden gedrongen, waarin niet wil geplaatst zijn.

Waar de zaak zóó staat, kan er natuurlijk niet aan worden dacht toe te laten, dat de belangen van de organisaties r arbeiders, die in het algemeen de strijdvoerende partijen n, door dit wetsontwerp op de een of andere wijze zullen rden geschaad, doordat de regelmatige vakstrijd zal wora verstoord. De bedoeling is toch om, naast de belangen n de werkgevers, ook die van de arbeidersorganisaties te nen?

Indien de Minister aan zulk een verzoek van de partijen l waarde toekent, dan zit daaraan een zeer gevaarlijke nt, omdat het kan beteekenen, in de eerste plaats, dat bemiddelaar ingrijpt, ofschoon hij zelf daarvoor het tijdo nog niet gekomen acht — anders zou hij het uit zich f doen en dan was de aanvrage overbodig —, en in de ede plaats, dat de eene richting naar dat middel gemakijk kan grijpen tegen den zin van de andere richting deze daardoor in oppositie kan brengen.

De Kamer zal verstandig doen ons amendement te aanrden, maar nog beter is het, het geheele artikel uit het sontwerp te verwijderen, omdat dit bevorderlijk zal zijn het bereiken van het doel, dat men zich met dit wetswerp heeft gesteld.

Voorgesteld door tien leden, maakt het amendement een derwerp van beraadslaging uit.

De **Voorzitter**: Indien de Kamer haar doel, om heden eed te komen, wil bereiken, is het niet wenschelijk de zaak uitvoerig te behandelen als de laatste geachte spreker heeft gedaan.

De heer **Smeenk**: Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij r, dat dit artikel niet van groote beteekenis is en eigenzeer goed zonder ernstige gevolgen kan worden gept. De Rijksbemiddelaar kan altijd krachtens artikel 3 eden en, als hij kennis heeft gekregen van een geschil, ij op de manier van artikel 3, hetzij op de manier van kel 4, als dit behouden blijft, dan kan hij altijd nog rdeelen of er al dan niet aanleiding tot optreden is. ien die Rijksbemiddelaar, zooals wij hopen, een verdig man is, die kennis heeft van het huidige sociale n, zal hij zeker, als dit artikel behouden blijft en hij gt dan een briefje van ongeorganiseerden, daarvan een lanig gebruik maken, dat de positie van de organisaties door niet wordt geschaad. Als die bemiddelaar geen oog voor het organisatieleven en er werkelijk eenigermate n was voor de vrees van den heer Hiemstra, dan zou uit blijken, dat die bemiddelaar niet geschikt was om lezen tijd bij arbeidsconflicten op te treden. Maar het ndement verbiedt eigenlijk aan de menschen om aan den sbemiddelaar een brief te schrijven en laat het alleen toe neer in het bedrijf geen organisatie bestaat. Dat gaat wat ver. Men kan toch nooit beletten aan personen, zelf bij het conflict zijn betrokken, den Rijksbemiddeer mede in kennis te stellen. Laat men dus den Rijksiddelaar op allerlei manier op de hoogte brengen van geval: hij zelf moet dan zoo verstandig zijn om te weten. in dezen tijd een conflict alleen dan behoorlijk kan len opgelost, als men volledig rekening houdt met het nisatieleven.

e heer **Boon**: Mijnheer de Voorzitter! Dit amendement igediend om aan ongeorganiseerden het recht te ontn om invloed uit te oefenen. Ten eerste grijpt de Rijksiddelaar op eigen initiatief in. Ten tweede moet zooveel mogelijk bevrediging geven, maar dan moet ook aan allen, die er bij betrokken zijn, het recht geven tot den Rijksbemiddelaar te wenden, en daarom geloof lat wij niets te maken hebben met het belang van het

(Boon e. a.)

N. V. V. Wanneer ongeorganiseerden zich willen wenden tot den Rijksbemiddelaar, moeten zij er het recht toe hebben. Men moet zooveel mogelijk iedereen gelegenheid geven om zich tot den Rijksbemiddelaar te wenden en daarom zullen mijn partijgenooten en ik tegen het amendement stemmen.

De heer **Schokking**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil even zeggen, dat, indien artikel 4 blijft bestaan, ik mij nadrukkelijk moet verklaren tegen het amendement van den heer Schaper c.s. Ik wil in het midden laten of het gewenscht is, dat artikel 4 behouden blijft, daar ik meen dat ook bij schrapping van dat artikel de mogelijkheid volkomen ongerept blijft, dat ook arbeiders of werkgevers den Rijksbemiddelaar in kennis kunnen stellen van een conflict. Maar ik wil er dan ook op wijzen, dat ik aan een mogelijke schrapping niet de beteekenis geeft, die de heer Hiemstra blijkbaar daaraan hecht, in zoover hij er de voorkeur aan schijnt te geven, dat artikel 4 wegvalt boven de aanneming van zijn amendement. Ik vind voor mijn opmerking te meer aanleiding na hetgeen de heer Smeenk heeft gezegd. Ik wensch niet te kort te doen aan het recht en de vrijheid van organisatie, zoowel voor werkgevers als werknemers, maar ik wensch tevens, dat er in dit opzicht een natuurlijke ontwikkeling zal zijn, waarmede ik bedoel, dat de wetgever niet ten gunste van het een of het ander ingrijpt. Dit nu zou gebeuren, wanneer men in de richting gaat van het amendement-Schaper. De wetgever heeft in deze, naar het mij voorkomt, geen ander standpunt in te nemen dan om arbeidsgeschillen te helpen voorkomen, of, wanneer ze reeds zijn ontstaan, te bevorderen, dat die zoo spoedig mogelijk worden opgelost. We weten, dat er nog verscheidene ondernemingen zijn, waar men soms juist om een meer vertrouwelijke betrekking tusschen het hoofd en de arbeiders te behouden, nog niet of in klein getal is georganiseerd. Wanneer in zulke ondernemingen een conflict dreigt, moet de wetgever niet zeggen: alvorens van den Rijksbemiddelaar gebruik te maken, moet ge u eerst aansluiten bij een organisatie. Dat zou het indirecte gevolg zijn van het amendement van den heer Schaper en daarom verklaar ik er mij tegen.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid: Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat art. 4 niet tot zulke breede discussies aanleiding had behoeven te geven. Het artikel heeft weinig zakelijke, in hoofdzaak redactioneele waarde. Men zal zeggen, dat het dan zou kunnen worden geschrapt, maar dan zouden in de volgende artikelen allerlei wijzigingen moeten worden aangebracht. Art. 4 is voorgesteld om de volgende artikelen op eenvoudiger wijze te kunnen formuleeren, maar het heeft volstrekt niet de zwaarwichtige beteekenis, welke sommigen er aan hebben gehecht.

De voorstellers van het amendement wenschen, dat niet een kleine groep degenen, die de leiding eigenlijk hebben, tusschen de beenen zal loopen. Dat doel bereiken zij veel beter bij hun tweede amendement, op art. 6, in verband met art. 10 van het wetsontwerp, en zij voorkomen dan tevens, dat degenen, die gevoelen voor de rechten van de ongeorganiseerden, tegen het ontwerp in het harnas worden gejaagd. Wanneer er in Rotterdam groote bedrijven zijn, waar slechts 10 pct. van de arbeiders georganiseerd is, kan men dat betreuren, maar als wetgever kan men dat feit niet negeeren, en ontkennen, dat die 90 pct. ongeorganiseerden niet evenveel recht hebben om zich eventueel tot den Rijksbemiddelaar te wenden, als die 10 pct. georganiseerden.

Ik zal echter maar niet te diep op de zaak ingaan. Het lijkt mij het verstandigst, dat de Kamer art. 4, dat principieel heel weinig beteekenis heeft, maar redactioneel van groote waarde is, onveranderd laat; de voorstellers kunnen dan hun doel bereiken bij hun amendement op art. 6, in verband met art. 10, tegen welk amendement ik alsdan geen bezwaar zal hebben. Maar wanneer het amendement op dit artikel wordt aangenomen, krijgt art. 4 een geheel andere beteekenis en ik begrijp, dat er dan te recht groote bezwaren tegen zijn aan te voeren.

(Hiemstra c. a.)

De heer **Hiemstra**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Smeenk stelde de zaak zeer onschuldig voor en zeide, dat eenvoudig een briefje kan worden geschreven, maar zóó onschuldig is zij toch niet. Immers, de Rijksbemiddelaar zal zich met het conflict kunnen bemoeien, als het conflict daartoe aanleiding geeft en er een verzoek in dien zin inkomt van de arbeiders of van de organisaties. Hij kan nog altijd zeggen: het conflict is niet van zoodanigen aard en omvang, dat ik mij er mede moet bemoeien, en de tijd is nog niet gekomen, maar alleen in het opnemen van een artikel, dat veronderstelt de mogelijkheid van een optreden van den Rijksbemiddelaar niet uit zich zelf, maar op verzoek van partijen, acht ik een gevaar.

De heer Boon wil tusschen georganiseerden en ongeorganiseerden geen onderscheid maken en van dien geachten afgevaardigde kan ik dat begrijpen. Hij wil het enquêterecht niet en hij wil ook aan ongeorganiseerde arbeiders alle rechten geven. Ik kan dat begrijpen, omdat de heer Boon het zuivere werkgeversstandpunt heeft ingenomen. Hij werpt zich op als vertegenwoordiger, niet van alle werkgevers, maar van die werkgevers, die van bemiddeling niet willen weten en voor zijn doeleinden acht hij het wenschelijk, aan de ongeorganiseerden, die in het algemeen staan naast de werkgevers, zoo veel mogelijk invloed te geven.

De heer Schokking heeft mij, geloof ik, niet geheel en al begrepen. Hij meende, dat alleen georganiseerden van deze wet zouden kunnen profiteeren en dat de wet zou eischen, dat de arbeiders zich organiseeren, indien ons amendement wordt aangenomen. Dat is niet juist, wanneer een organisatie de leiding heeft in een conflict, en dat is het normale geval, dan is die organisatie partij. Natuurlijk kunnen daarbij een aantal ongeorganiseerden betrokken zijn, maar die hebben nu ook in den regel niet te beslissen over het beëindigen van het conflict. Zijn er evenwel geen organisaties bij betrokken, dan zijn natuurlijk de ongeorganiseerden partij.

De heer Smeenk heeft al betoogd, dat dit artikel feitelijk geen beteekenis heeft, en de heer Schokking heeft zich daarbij aangesloten. De Minister erkent dat ook, maar, zeide hij, als dit artikel vervalt, moeten andere artikelen worden gewijzigd. Voor zoover ik dat kan beoordeelen in den korten tijd, dat ik lid der Kamer ben, komt het herhaaldelijk voor, dat als gevolg van de aanneming van een amendement tal van wijzigingen moeten worden aangebracht, en dat argument van den Minister is dus wel zeer zwak. Het zou trouwens ook bij tweede lezing kunnen geschieden.

De heer Schokking heeft bezwaar tegen ons amendement, maar hij is van meening, dat het artikel eigenlijk overbodig is. Zou het nu niet verstandig wezen, een compromis te sluiten en strijd over het amendement te vermijden, door het artikel uit de wet te lichten? Dan krijgen wij een harmonisch geheel, en ik wensch een beroep te doen op den Minister, om tot die harmonie mede te werken, door te verklaren, dat hij er geen bezwaar tegen heeft, dat artikel 4 vervalt.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid: Mijnheer de Voorzitter! Zooals ik in eersten termijn zeide, heeft deze zaak veel minder te beteekenen dan de heeren meenen. Art. 4 is alleen opgenomen als een introductie tot de artikelen, die daarop volgen. Te zamen maken die één geheel uit. Nu kan men zeggen: als art. 4 vervalt, blijft alles precies gelijk. Natuurlijk, in zooverre dat ieder, wie dan ook, bevoegd blijft om een brief te schrijven aan een bemiddelaar. Wat dat betreft wordt dus volstrekt geen bijzonder recht gegeven. Maar, als men daartoe toch volkomen het recht heeft, of het in de wet staat of niet, en de bemiddelaar volkomen het recht heeft aan een dergelijk schrijven gevolg te geven, wat is er dan tegen dit artikel?

Ik geloof, dat men hierbij vreest van den kant van de vakbeweging een erkenning van het recht van de ongeorganiseerden.

(Minister **Aalberse** c. a.)

De heer **van den Tempel**: Men vreest van de zijde van de vakvereenigingen, dat kleine groepjes zullen optreden en de actie van de groote groepen in de war zullen sturen.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid: Dat komt bij art. 6, daar ga ik met de heeren mee.

Er is misschien niet eens een conflict uitgebroken, er dreigt alleen iets; welnu, dan kunnen de burgemeester of de werkgevers of de arbeiders of de bestuurders van een vak-organisatie, of een particulier, zooals men hier zegt (al staat die nergens in de wet genoemd), schrijven aan den Rijksbemiddelaar: geachte heer, er is hier iets aan de hand; ik geloof, dat het gewenscht is, dat u eens komt kijken. Dan behoeft de bemiddelaar niet te gaan, hij blijft volkomen vrij om al dan niet te gaan, alleen hij blijft verantwoordelijk voor de goede uitoefening van zijn functie.

Ik geloof, dat de heeren bij dit artikel spoken zien. Ik meen, dat zij zich, na de toelichtingen, die mondeling en schriftelijk gegeven zijn, gerust bij het artikel kunnen neerleggen. Wanneer ik het artikel er uit neem, zooals mij gevraagd wordt, moet niet alleen de heele wet vernummerd worden, maar moeten ook alle verwijzingen worden veranderd, terwijl ook hier en daar in de redactie van volgende artikelen wijzigingen moeten worden aangebracht.

En dat alleen, om een artikel te schrappen, waarin niet bijzonders staat, dat eigenlijk vanzelf spreekt, en waartegen men alleen bezwaar kan hebben, wanneer men er bedoelingen aan toeschrijft, die bij het opstellen er van absoluut niet hebben voorgezeten!

De **Voorzitter**: Ik verzoek de Commissie van Rapporteur haar oordeel over het voorgestelde amendement van den heer Schaper c. s. mede te deelen.

De heer **van Dijk**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs is eenparig van meening, dat het amendement niet behoort te worden aangenomen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement van den heer Schaper c. s. (Stuk n°. 3, I) wordt verworpen met 64 tegen 16 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heer Boon, mejuffrouw Westerman, de heeren H. Colijn, Visser van IJzendoorn, mevrouw Bakker—Nort, de heeren de Monté ver Loren, Knigge, A. Colijn, Bongaerts, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Michielsen, van Gijn, Rutten, Heukels, Rutgers van Rozenburg, Ter Hall, Gerritzen, van Schaik, Rutgers, van Boeselaer van Dubbeldam, Kuiper, Snoeck Henkemans, Staalman, Stulemeijer, Oud, van Rijckevorsel, de Wilde, van den Bilt, Smeenk, Ament, Wintermans, Bakker, Weitkamp, Dresselhuys, Kolkman, Bierema, Bulten, van Voorst tot Voorst, Kersten, van der Molen, Fruytier, Braat, Beumer, Ebels, Ketelaar, Tilanus, Suring, Visscher, van Rijzewijk, Schokking, van Vuuren, mejuffrouw van Dorp, de heeren Deckers, Engels, Schouten, van Dijk, Feber, Marchant, van Rappard, Gerretson, van Sasse van Ysselt, Hermans, Krijger en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren IJzerman, Kleerekoper, Vliegen, Sannes, Hiemstra, J. ter Laan, Duys, Hugenholtz, van Zadelhoff, Troelstra, Gerhard, Brautigam, Schaper, J. ter Laan, van den Tempel en mevrouw de Vries—Bruins.

Art. 4, op verzoek van den heer Hiemstra in stemming gebracht, wordt aangenomen met 62 tegen 18 stemmen.

Vóór hebben gestemd de heeren Tilanus, Suring, Visscher, van Rijzewijk, Schokking, van Vuuren, Deckers, Engels, Schouten, van Dijk, Feber, Marchant, van Rappard, Gerretson, van Sasse van Ysselt, Hermans, Krijger, Boon, mejuf-

13de VERGADERING. — 26 OCTOBER 1922.

62. Vreedzame bijlegging van geschillen over arbeidsaangelegenheden.

(Hiemstra.)

frouw Westerman, de heeren H. Colijn, Visser van IJzendoorn, mevrouw Bakker—Nort, de heeren de Monté ver Loren, Knigge, A. Colijn, Bongaerts, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Michielsen, van Gijn, Rutten, Heukels, Rutgers van Rozenburg, Ter Hall, Gerritzen, van Schaik, Rutgers, van Boetzelaer van Dubbeldam, Kuiper, Snoeck Henkemans, Staalman, Stulemeijer, Oud, van Rijckevorsel, de Wilde, van de Bilt, Smeenk, Ament, Wintermans, Bakker, Weitkamp, Dresselhuys, Kolkman, Bierema, Bulten, van Voorst tot Voorst, Kersten, van der Molen, Fruytier, Beumer, Ebels, Ketelaar en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Brautigam, Schaper, K. ter Laan, mejuffrouw van Dorp, de heer van den Tempel, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren IJzerman, Kleerekoper, Vliegen, Sannes, Hiemstra, J. ter Laan, Duys, Hugenholtz, van Zadelhoff, Troelstra, Gerhard en Braat.

Art. 5 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over art. 6, luidende:

„1. De Rijksbemiddelaar tracht het geschil in der minne bij te leggen. Acht hij zulks ter bijlegging van het geschil dienstig, zoo geeft hij partijen in overweging, hetzij de tusschenkomst van een bemiddelingsraad, als bedoeld in § 2 van dit hoofdstuk, in te roepen, hetzij het geschil aan de uitspraak van een scheidsgerecht, als bedoeld in § 3 van dit hoofdstuk, te onderwerpen.

2. Leidt de tusschenkomst van den Rijksbemiddelaar tot bijlegging van het geschil, dan wordt daarvan eene akte opgemaakt, die door partijen en den Rijksbemiddelaar onderteekend wordt.",

waarop is voorgesteld een amendement (Stuk n°. 3, II A) van de heeren Schaper, Hiemstra, Brautigam, Troelstra, Sannes, van Braambeek, van der Waerden, Vliegen, mevrouw de Vries—Bruins en den heer IJzerman, strekkende om art. 6 te lezen als volgt:

„Acht de Rijksbemiddelaar zulks ter bijlegging van het geschil dienstig, zoo geeft hij partijen in overweging, hetzij de tusschenkomst van een bemiddelingsraad, als bedoeld in § 2 van dit hoofdstuk, in te roepen, hetzij het geschil aan de uitspraak van een scheidsgerecht, als bedoeld in § 3 van dit hoofdstuk, te onderwerpen."

De heer **Hiemstra** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Door den heer Schaper is er reeds bij de algemeene beschouwingen over dit wetsontwerp op gewezen, dat het ons niet verstandig lijkt om een vasten Rijksbemiddelaar te hebben, die spoedig na eenige uitspraken òf bij de arbeiders òf bij de werkgevers, om het eens plat te zeggen „niet meer getapt is", die dus niet meer het vertrouwen zou blijven genieten. Wij achten het dus beter dien Rijksbemiddelaar te laten behouden de functie van hem, die de zaak op gang brengt, maar zich niet mengt in het conflict zelf. Hij zal dus alleen trachten de partijen tot een minnelijke schikking te bewegen, maar zoodra er sprake is van bemiddeling, zal hij die bemiddeling overgeven aan bemiddelingsraden, scheidsgerechten of aan speciale bemiddelaars, waartoe natuurlijk ook de Rijksbemiddelaar kan behooren, indien partijen het daarover eens zijn.

Wij achten dit beter, omdat wij daardoor gelegenheid krijgen vaker van bemiddelaar te verwisselen, waardoor de bemiddelaar het vertrouwen bij de partijen ook blijft behouden.

Ik beveel dus dit amendement èn bij den Minister èn bij de Kamer aan.

Voorgesteld door tien leden, maakt het amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

(Minister Aalberse e. a.)

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid: Mijnheer de Voorzitter! Tegen het amendement heb ik geen bezwaar, wel tegen de toelichting, omdat deze critiek bevat op het artikel, zooals het oorspronkelijk luidde, en de voorstellers hebben blijkbaar over het hoofd gezien, dat ik zelf al in de Memorie van Antwoord dit artikel had gewijzigd.

Wanneer dit amendement in de Kamer geen bestrijding ondervindt, ben ik bereid het over te nemen.

Aangezien het amendement door de Regeering is overgenomen, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De **Voorzitter**: Mag ik het oordeel van de Commissie van Rapporteurs hieromtrent vernemen?

De heer **van Dijk**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs is eenparig van oordeel, dat tegen deze Regeeringswijziging geen bezwaar bestaat.

Art. 6, thans luidende:

„Acht de Rijksbemiddelaar zulks ter bijlegging van het geschil dienstig, zoo geeft hij partijen in overweging, hetzij de tusschenkomst van een bemiddelingsraad, als bedoeld in § 2 van dit hoofdstuk, in te roepen, hetzij het geschil aan de uitspraak van een scheidsgerecht, als bedoeld in § 3 van dit hoofdstuk, te onderwerpen.",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel 7, luidende:

„1. De Rijksbemiddelaar onthoudt zich van tusschenkomst of van verdere tusschenkomst in een geschil:

a. indien hem blijkt, dat partijen geen bemiddelaars, bemiddelingsraden of scheidsgerechten hebben, tenzij uit de omstandigheden valt af te leiden, dat deze bemiddelaars, bemiddelingsraden of scheidsgerechten niet in het geschil gekend zullen worden of het optreden van deze bemiddelaars, bemiddelingsraden of scheidsgerechten niet tot vereffening van het geschil heeft geleid;

b. indien hem blijkt, dat het uitlokken van het geschil door een der partijen ten doel heeft de andere partij te nopen er in te bewilligen, dat worde afgeweken van eene geldende collectieve arbeidsovereenkomst, of van de beslissing van een bemiddelaar, een bemiddelingsraad of een scheidsgerecht, waaraan partijen zich naar het oordeel van den Rijksbemiddelaar behooren te onderwerpen;

c. indien hem blijkt, dat het geschil een rechtsgeschil is;

d. waarbij minder dan 50 arbeiders zijn betrokken, tenzij met machtiging van Onzen Minister.

2. Hebben de in het eerste lid onder *a* en *b* genoemde omstandigheden slechts betrekking op een gedeelte der bij het geschil betrokken werkgevers of arbeiders, dan beslist de Rijksbemiddelaar, naar gelang van omstandigheden, of en in hoeverre hij in het geschil tusschenbeide zal komen.",

waarop is ingediend een amendement door de heeren Snoeck Henkemans, Schokking, Bakker, Tilanus, Krijger, Rutgers van Rozenburg, van de Bilt, Weitkamp, van Boetzelaer van Dubbeldam en Suring (Stuk n°. 2, II), strekkende om in het eerste lid het voorgestelde onder letter *d* te doen vervallen.

De heer **Snoeck Henkemans** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ofschoon ik het betreur, dat het getal 50 in de wet

(Snoeck Henkemans e. a.)

gehandhaafd blijft, ben ik na de beslissing over mijn amendement op art. 3 toch overtuigd, dat dit amendement niet door de Kamer zal worden aanvaard en trek ik het dus in.

Aangezien het amendement is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

Artikel 7 wordt thans zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De artikelen 8 tot en met 10 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over art. 11, luidende:

> „De Rijksbemiddelaar kan ter vereffening van een geschil in plaats van tot de vorming van een bemiddelingsraad overgaan tot de aanwijzing van een bijzonderen bemiddelaar. Artikel 10, eerste lid, vindt daarbij overeenkomstige toepassing.",

waarop is ingediend door de heeren Schaper, Hiemstra, Brautigam, Troelstra, Sannes, van Braambeek, van der Waerden, Vliegen, IJzerman en mevrouw de Vries—Bruins een amendement (Stuk n°. 3, II B), strekkende om artikel 11 te lezen:

> „1. De Rijksbemiddelaar kan ter vereffening van een geschil, in plaats van tot de vorming van een bemiddelingsraad, overgaan tot de aanwijzing van een bijzonderen bemiddelaar. Artikel 10, eerste lid, vindt daarbij overeenkomstige toepassing.
> 2. De Rijksbemiddelaar kan op verzoek van partijen als bijzondere bemiddelaar optreden."

De heer **Schaper** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft mijn amendement op art. 6 overgenomen en dit amendement op art. 11 behoort er bij.

De **Voorzitter:** Dat neemt niet weg, dat dit een ander artikel is.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid: Mijnheer de Voorzitter! Dit amendement is een gevolg van het amendement, dat overgenomen is op art. 6.
Waar het technisch op het oogenblik in orde is, heb ik geen bezwaar dit amendement over te nemen.

Aangezien het amendement van den heer Schaper c. s. door de Regeering is overgenomen, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De **Voorzitter:** Mag ik het oordeel van de Commissie van Rapporteurs omtrent de Regeeringswijziging vernemen?

De heer **van Dijk**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs is eenparig van gevoelen, dat tegen de Regeeringswijziging geen bezwaar bestaat.

Artikel 11, thans luidende:

> „1. De Rijksbemiddelaar kan ter vereffening van een geschil, in plaats van tot de vorming van een bemiddelingsraad, overgaan tot de aanwijzing van een bijzonderen bemiddelaar. Artikel 10, eerste lid, vindt daarbij overeenkomstige toepassing.
> 2. De Rijksbemiddelaar kan op verzoek van partijen als bijzondere bemiddelaar optreden.",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De artikelen 12 tot en met 16 worden achtereenvolgens

(Boon.)

zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over art. 17, luidende:

> „1. Komt eene bemiddeling tot stand, zoo wordt daarvan eene akte opgemaakt, welke door den voorzitter, de leden en den secretaris van den bemiddelingsraad en door of namens beide partijen onderteekend wordt.
> 2. Slaagt de bemiddeling niet, dan kan de bemiddelingsraad, tenzij partijen zich alsnog verbinden het geschil aan de uitspraak van een scheidsgerecht, als bedoeld in § 3 van dit hoofdstuk, te onderwerpen, zijn oordeel uitspreken over alle geschilpunten en de middelen tot vereffening van het geschil. Van dit oordeel wordt schriftelijk mededeeling gedaan aan partijen.
> 3. Bij het doen dezer mededeeling verzoekt de bemiddelingsraad ieder der partijen hem binnen een door den bemiddelingsraad gestelden termijn te berichten, of zij de voorgestelde middelen tot vereffening aanvaardt.
> 4. Verklaren beide partijen de voorgestelde middelen te aanvaarden, dan wordt daarvan eene akte opgemaakt, welke door den voorzitter, de leden en den secretaris van den bemiddelingsraad en door of namens beide partijen onderteekend wordt.
> 5. Bij gebreke van eene verklaring van beide partijen, dat zij de voorgestelde middelen tot vereffening aanvaarden, kan de bemiddelingsraad zijn oordeel over de geschilpunten en de door hem voorgestelde middelen tot vereffening geheel of gedeeltelijk openbaar maken.",

waarop zijn ingediend door de heeren Boon, Dresselhuys, van Gijn, mejuffrouw Westerman, de heeren Visser van IJzendoorn, van Rappard, mejuffrouw van Dorp en de heeren de Boer, Bierema en Gerritzen twee amendementen, strekkende om aan art. 17 een zesde lid toe te voegen, luidende:

> „Indien de bemiddelingsraad zijn oordeel over de geschilpunten en de door hem voorgestelde middelen tot vereffening geheel of gedeeltelijk openbaar maakt, heeft ieder lid van den bemiddelingsraad het recht zijn daarvan afwijkend oordeel eveneens geheel of gedeeltelijk openbaar te maken.",

en om aan art. 17 een zevende lid toe te voegen, luidende:

> „Bij deze publicaties van den bemiddelingsraad of van één zijner leden mogen geen zaken worden gepubliceerd betreffende de bij het geschil betrokken werkgevers of arbeiders of hunne vakvereenigingen, welke niet reeds uit anderen hoofde bekend zijn, tenzij met toestemming van den betrokkene."

De heer **Boon** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn amendementen en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De bedoeling van dit amendement is in de eerste plaats toe te laten, dat ook een minderheid het recht heeft om van hun afwijkend oordeel in het openbaar te doen blijken.
Stel de commissie bestaat uit 7 leden; wanneer er 4 een eenstemmig oordeel hebben en 3 daarvan afwijkend denken, dan is het verkeerd, waar hier tot een beslechting van het geschil moet gekomen worden, dat alleen het oordeel der meerderheid kan gepubliceerd worden en dat der minderheid niet.
Trouwens, in de Engelsche wet is hetzelfde bepaald.
Wat het tweede amendement betreft, is het de quaestie, dat geen zaak mag worden gepubliceerd betreffende de bij het geschil betrokken werkgevers of vakvereenigingen, die niet reeds uit anderen hoofde bekend was, tenzij met toestemming van betrokkenen.
Dit bezwaar is ook reeds gevoeld in Christelijke werkgeverskringen, die overigens vrij gunstig tegenover dit wetsontwerp staan.
Een soortgelijke bepaling staat ook in de Engelsche wet. De Minister heeft gezegd, dat het zeer moeilijk is te bepalen wat geheim is, maar wanneer de redactie der Engelsche wet

Boon e. a.)

ordt overgenomen, dan geloof ik, dat dit bezwaar wordt pgeheven.
In de tweede plaats heeft de Minister gezegd, dat toch el niet overgegaan zal worden tot publicatie van geheimen. Wanneer dat inderdaad zoo is, zal de Minister er zeker een bezwaar tegen hebben dit amendement over te nemen.

Voorgesteld door tien leden, maken deze amendementen en onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid: Mijnheer de Voortter! Tegen het eerste amendement heb ik geen ander bewaar, dan dat de zaak korter en juister kan worden gerediteerd, wanneer overgenomen wordt de redactie, zooals ze staat i de wet op de Kamers van Arbeid. Waar in het Voorloopig erslag en bij de algemeene beschouwingen is gebleken, dat ele leden van de Kamer een aanvulling van dit artikel in ezen zin wenschen, ben ik bereid aan het 5de lid van dit rtikel den volgenden volzin toe te voegen: „Indien de minerheid het verlangt, wordt haar gevoelen in dit verslag opgeomen." Dit is de tekst, die tot nu toe gegolden heeft en die recies aangeeft, wat de heer Boon bedoelt. Ik geloof, dat eze redactie beter is.
Ten aanzien van het tweede amendement dien ik op te mern, dat het hier, bij den bemiddelingsraad, volkomen overdig is. Ik begrijp, dat men er mede komt bij de enquête en snoods ook bij het scheidsgerecht, maar bij den bemiddeingsraad bestaat volstrekt geen verplichting om te getuigen. anneer men dus iets geheim wil houden, houdt men het lm voor zich en deelt het heelemaal niet mede. Alle waarrgen voor het bewaren van geheimen zijn dus bij den beiddelingsraad volkomen overbodig. Het blijkt ook uit art. van de wet op de Kamers van Arbeid, waarin geheel zelfde regeling is opgenomen ten aanzien van het verslag n de verzoeningsraden. Het artikel eindigt aldus: de raad n het verslag geheel of gedeeltelijk openbaar maken. Men eft daar volstrekt niet gevoeld, dat men speciale waarrgen moest geven, om de eenvoudige reden, dat niemand rplicht is, geheimen aan den raad mede te deelen.
Ik stel mij voor, dat, waar ik het eerste amendement van n heer Boon, zij het gewijzigd, heb overgenomen, de heer oon bereid zal zijn het tweede amendement in te trekken.

De **Voorzitter**: De Regeering deelt mede, dat zij aan t. 17, 5de lid, den volgenden volzin toevoegt:

„Indien de minderheid het verlangt, wordt haar gevoelen in dit verslag opgenomen."

De heer **Boon**: Mijnheer de Voorzitter! Ik dank de geering, dat zij het eerste amendement, zij het gewijzigd, eft overgenomen. Ik trek mijn eerste amendement daarom, de namens mijn medevoorstellers, in, hetgeen ik evenzoo e met het tweede amendement.

Aangezien de heer Boon, mede namens zijn medevoorstels, de amendementen heeft ingetrokken, maken zij geen derwerp van beraadslaging meer uit.

De **Voorzitter**: Ik verzoek de Commissie van Rapporteurs ar oordeel mede te deelen over de door de Regeering aanrachte wijziging.

De heer **van Dijk**, voorzitter van de Commissie van Rapteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapteurs heeft tegen de door de Regeering aangebrachte ziging geen bezwaar.

De beraadslaging wordt gesloten.

Art. 17, thans luidende:

„1. Komt eene bemiddeling tot stand, zoo wordt daarvan eene akte opgemaakt, welke door den voorzitter, de leden en den secretaris van den bemiddelingsraad en door of namens beide partijen onderteekend wordt.

2. Slaagt de bemiddeling niet, dan kan de bemiddelingsraad, tenzij partijen zich alsnog verbinden het geschil aan de uitspraak van een scheidsgerecht, als bedoeld in § 3 van dit hoofdstuk, te onderwerpen, zijn oordeel uitspreken over alle geschilpunten en de middelen tot vereffening van het geschil. Van dit oordeel wordt schriftelijk mededeeling gedaan aan partijen.
3. Bij het doen dezer mededeeling verzoekt de bemiddelingsraad ieder der partijen hem binnen een door den bemiddelingsraad gestelden termijn te berichten, of zij de voorgestelde middelen tot vereffening aanvaardt.
4. Verklaren beide partijen de voorgestelde middelen te aanvaarden, dan wordt daarvan eene akte opgemaakt, welke door den voorzitter, de leden en den secretaris van den bemiddelingsraad en door of namens beide partijen onderteekend wordt.
5. Bij gebreke van eene verklaring van beide partijen, dat zij de voorgestelde middelen tot vereffening aanvaarden, kan de bemiddelingsraad zijn oordeel over de geschilpunten en de door hem voorgestelde middelen tot vereffening geheel of gedeeltelijk openbaar maken. Indien de minderheid het verlangt, wordt haar gevoelen in dit verslag opgenomen.",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De artikelen 18 tot en met 22 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel 23, luidende:

„1. De in artikel 22 bedoelde verbintenis wordt aangegaan bij eene door of ten overstaan van den Rijksbemiddelaar op te maken akte, welke inhoudt:
a. de namen en de woonplaatsen of de plaats van vestiging van partijen;
b. de namen en de woonplaatsen van den scheidsrechter of van den voorzitter en de leden van het scheidsgerecht, dan wel de wijze, waarop de scheidsrechter of de voorzitter en de leden van het scheidsgerecht zullen worden aangewezen;
c. de geschilpunten, welke aan de beslissing van het scheidsgerecht zullen worden onderworpen;
d. den tijd, gedurende welken de scheidsrechterlijke uitspraak zal werken of de verklaring van partijen, dat zij de bepaling van dien tijd aan de beslissing van het scheidsgerecht overlaten;
e. de verklaring van partijen, dat zij alle geschillen, die ter zake van de behandeling van het geschil door het scheidsgerecht mochten rijzen, onderwerpen aan de beslissing van het scheidsgerecht;
f. alle verdere bepalingen, welke partijen, mits met goedkeuring van den Rijksbemiddelaar, in de akte meenen te moeten opnemen.
2. De akte wordt gedagteekend met vermelding van de plaats, waar zij is tot stand gekomen en door partijen en den Rijksbemiddelaar onderteekend.
3. Indien tot eene partij behoort eene rechtspersoonlijkheid bezittende vereeniging van werkgevers of arbeiders, vermeldt de akte de namen en de woonplaatsen van de bestuurders, die namens die vereeniging optreden en moet tevens in de akte worden melding gemaakt van het besluit of het artikel der statuten, op grond waarvan het bestuur namens de vereeniging optreedt.
4. Indien bij een geschil betrokken zijn werkgevers of arbeiders, die geen lid zijn van eene rechtspersoonlijkheid bezittende vereeniging van werkgevers of arbeiders, welke tot eene partij behoort, kunnen deze personen bij volmacht, ingericht overeenkomstig een door Onzen Minister vastgesteld formulier, een of meer gemachtigden stellen, die namens hen zullen medewerken tot het verlijden van de akte. Zijn door een groep van personen onderscheidene gemachtigden gesteld, dan wordt, tenzij de volmacht anders bepaalt, die medewerking geacht te

(Boon e. a.)

zijn verleend, indien de meerderheid dezer gemachtigden de akte teekent. De akte vermeldt behalve de namen en de woonplaatsen van de personen, die de volmacht hebben gegeven, de namen en de woonplaatsen van de gemachtigden.

5. Voor de toepassing van dit artikel en van de artikelen 25 tot en met 43 worden alleen geacht tot eene partij te behooren zij, door of namens wie de akte is geteekend.",

waarop is voorgesteld door den heer Boon, met medeonderteekening van de heeren Dresselhuys, van Gijn, mejuffrouw Westerman, de heeren Visser van IJzendoorn, van Rappard, mejuffrouw van Dorp en de heeren de Boer, Bierema en Gerritzen, een amendement, strekkende om aan het artikel tusschen *c* en *f* toe te voegen onder letter *f*:

„De verklaring van partijen of en in hoeverre zij boeken en andere bescheiden wenschen over te leggen."

De heer **Boon** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik wenschte hier ingelascht te zien, dat er een verklaring van partijen moet zijn of, en, zoo ja, in hoeverre zij de boeken en bescheiden wenschen over te legen, opdat de partijen niet door het verzuim van gemachtigden voor het feit zouden kunnen komen te staan, dat zij er toe gedwongen worden met wettelijke sanctie de boeken en bescheiden over te leggen. Alleen wanneer zij er zich vrijwillig toe verbinden, moet het worden toegestaan, in het andere geval niet.

Voorgesteld door tien leden, maakt dit amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid: Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat dit amendement niet noodig is. Waar partijen geacht kunnen worden te weten, wat in de artt. 23 en 34 staat, weten zij ook, dat zij volkomen bevoegd zijn bij akte van compromis het boekenonderzoek uit te sluiten. Het is, geloof ik, niet verstandig het omgekeerd in de wet te gaan zetten. Waar tegen dit instituut toch al eenige gevoeligheid bestaat, meen ik, dat het instituut in de practijk des te beter zal werken, naarmate men die gevoeligheid minder prikkelt.

Vaststaat, dat men volkomen de bevoegdheid heeft in de akte van compromis op te nemen, dat men wel bereid is de zaak voor een scheidsgerecht te brengen, op voorwaarde, dat men de boeken niet behoeft over te leggen. Wanneer de tegenpartij meegaat, staat de zaak vast.

Mijnheer de Voorzitter! Ik acht de opneming van dit amendement daarom totaal overbodig.

De heer **Boon**: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van de verklaring van den Minister trek ik het amendement in.

Aangezien het amendement van den heer Boon c. s. door de voorstellers is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De beraadslaging wordt gesloten en art. 23 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De artt. 24 tot en met 32 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over art. 33, luidende:

„1. Verschaffen de ingevolge artikel 31 opgeroepen personen aan het scheidsgerecht niet de gevraagde voorlichting of acht het scheidsgerecht het noodig hen onder eede te hooren, dan kunnen zij door den Rijksbemiddelaar bij aangeteekend schrijven worden opgeroepen om in zijne tegenwoordigheid voor het scheidsgerecht te verschijnen.

(Boon.)

2. De Rijksbemiddelaar stelt alsdan ten overstaan van het scheidsgerecht aan die personen, al of niet na beëediging, zoodanige vragen of verstrekt den deskundigen zoodanige opdrachten, als hij ter voorlichting van het scheidsgerecht noodig en toelaatbaar acht.

3. Ieder, die overeenkomstig het bepaalde in het eerste lid is opgeroepen, is verplicht te verschijnen, den eed of de belofte in handen van den Rijksbemiddelaar af te leggen en dezen de gevorderde voorlichting te geven, een en ander behoudens geldige redenen van verschooning, overeenkomstig artikel 163 van het Wetboek van Strafvordering. In het geval van verhoor onder eede zijn de artikelen 2 en 3 der wet van 28 April 1910 (*Staatsblad* n°. 174) van toepassing.",

waarop door de heeren Boon, Dresselhuys, van Gijn, mejuffrouw Westerman, de heeren Visser van IJzendoorn, van Rappard, mejuffrouw van Dorp en de heeren de Boer, Bierema en Gerritzen een amendement is voorgesteld, strekkende om aan het eerste lid toe te voegen:

„Tot een partij behoorende werkgevers, arbeiders en bestuurders van vakvereenigingen, welke of welke leden tot een partij behooren, kunnen niet onder eede worden gehoord."

De heer **Boon**: Mijnheer de Voorzitter! Ik verklaar dit amendement in te trekken.

Daar het amendement door de voorstellers is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De beraadslaging wordt gesloten en art. 33 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over art. 34, luidende:

„1. Indien de bevoegdheid daartoe niet bij de in artikel 23 bedoelde akte is uitgesloten, kan de Rijksbemiddelaar, op verzoek van het scheidsgerecht, binnen een door hem bepaalden termijn overlegging aan het scheidsgerecht of aan door het scheidsgerecht aangewezen deskundigen vorderen van boeken der bij het geschil betrokken ondernemingen of instellingen en van alle andere voor het onderzoek van het scheidsgerecht vereischte bescheiden, zoowel van hen, die tot eene partij behooren, als van hen, die lid zijn van eene rechtspersoonlijkheid bezittende vakvereeniging van werkgevers of arbeiders, welke tot eene partij behoort.

2. Dezen zijn verplicht de gevorderde boeken en bescheiden, voor zoover zij daarover de beschikking hebben, binnen den gestelden termijn over te leggen.",

waarop is voorgesteld door de heeren Boon, Dresselhuys, van Gijn, mejuffrouw Westerman, de heeren Visser van IJzendoorn, van Rappard, mejuffrouw van Dorp, de heeren de Boer, Bierema en Gerritzen een amendement, strekkende om de woorden: „Indien de bevoegdheid daartoe niet bij de in art. 23 bedoelde akte is uitgesloten", te vervangen door:

„Indien en voor zooverre partijen bij de in art. 23 bedoelde akte hebben verklaard boeken en bescheiden niet willen overleggen."

De heer **Boon** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Dit amendement bedoelt, dat partijen uitdrukkelijk moeten verklaren, dat zij de akten, boeken en bescheiden hebben willen overleggen.

Wanneer zij dit niet gedaan hebben, moeten zij niet kunnen komen te staan voor het feit, dat zij daartoe gedwongen kunnen worden.

Voorgesteld door 10 leden, maakt dit amendement geen onderwerp van beraadslaging uit.

13de VERGADERING. — 26 OCTOBER 1922.

62. Vreedzame bijlegging van geschillen over arbeidsaangelegenheden.

(Minister Aalberse e. a.)

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid: Mijnheer de Voorzitter! Ik begrijp niet, welken zin dit amendement heeft, nadat de heer Boon zijn amendement op art. 23 heeft ingetrokken. Ik moet dus de Kamer aanraden het niet aan te nemen.

De heer **Boon**: Mijnheer de Voorzitter! Onze redactie is positief, terwijl die van het ontwerp negatief is. Nu doet de Minister, of dit hetzelfde is, maar er is wel degelijk verschil, of men positief moet verklaren, dat men de beslissing wil overleggen, dan de redactie, zooals deze door den Minister wordt voorgesteld.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid: Mijnheer de Voorzitter! Ik voel er niets voor. De akte van compromis wordt opgemaakt ten overstaan van den Rijksbemiddelaar. Deze is er om te trachten partijen bijeen te brengen. Men kan er dus op aan, dat hij op gemoedelijke wijze de menschen zal wijzen op hun rechten en plichten, en daarom geloof ik, dat het veel verstandiger is de redactie te aanvaarden, zooals ik deze heb voorgesteld, dan daarin geheel geïmproviseerd een wijziging te brengen.

De **Voorzitter**: Ik verzoek thans aan de Commissie van Rapporteurs haar gevoelen over het amendement mede te deelen.

De heer **van Dijk**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs is eenparig van oordeel, dat het amendement geen aanbeveling verdient en ontraadt dus de Kamer het aan te nemen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement van den heer Boon c.s. wordt met 48 tegen 32 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heer van den Tempel, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Hermans, Krijger, mevrouw Bakker—Nort, de heeren IJzerman, Kleerekoper, Bongaerts, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Michielsen, Heuels, van Schaik, Sannes, Hiemstra, J. ter Laan, Duys, Kuiper, Stulemeijer, Oud, Hugenholtz, van Braambeek, van de Bilt, Smeenk, Ament, Wintermans, van Zadelhoff, Bakker, Weitkamp, Troelstra, Bulten, Gerhard, van Voorst tot Voorst, Kersten, Fruytier, Ebels, Ketelaar, Tilanus, Suring, van Rijzewijk, Brautigam, Schaper, K. ter Laan, Deckers, Ingels, Schouten, van Dijk, Feber en Marchant.

Vóór hebben gestemd de heeren van Rappard, Gerretson, van Sasse van Ysselt, Boon, mejuffrouw Westerman, de heeren H. Colijn, Visser van IJzendoorn, de Monté de Loren, Knigge, A. Colijn, van Gijn, Rutten, Rutgers van Rozenburg, Ter Hall, Gerritzen, Rutgers, van Boetzelaer van Dubbeldam, Snoeck Henkemans, Staalman, de Wilde, Dresselhuys, Kolkman, Bierema, van der Molen, Braat, Beumer, de Boer, Visscher, Schokking, van Vuuren, mejuffrouw van Dorp en de Voorzitter.

Artikel 34 wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De artikelen 35 tot en met 44 worden achtereenvolgens onder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel 45, luidende:

„1. Wanneer een geschil tot staking of uitsluiting dreigt te leiden of heeft geleid, daarbij ten minste 300 arbeiders zijn betrokken en de toepassing van het bepaalde in één of meer van de voorgaande paragrafen van dit hoofdstuk niet tot vereffening van het geschil heeft geleid, kan Onze Minister bij in de *Nederlandsche Staatscourant* te plaatsen besluit eene commissie benoemen, ten einde nopens dat geschil een onderzoek (enquête) in te stellen.

2. Bij het in het eerste lid bedoelde besluit wordt een der leden van de commissie tot voorzitter aangewezen en wordt aan de commissie een secretaris toegevoegd.

3. Onze Minister kan voor de commissie een instructie vaststellen. Deze instructie wordt in de *Nederlandsche Staatscourant* geplaatst.",

(Snoeck Henkemans e. a.)

waarop door de heeren Snoeck Henkemans, Schokking, Bakker, Tilanus, Krijger en Rutgers van Rozenburg is voorgesteld een amendement (Stuk nº. 2, IV), strekkende om in het eerste lid na het woord „Minister" in te voegen de woorden: „, tenzij een van de beide partijen binnen door Onzen Minister te bepalen termijn zich daartegen verzet,".

De heer **Snoeck Henkemans** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Op dit artikel is door ons ingediend een amendement (nº. IV van Stuk nº. 2), bedoelend, dat de enquête alleen zou worden ingesteld, wanneer beide partijen zich met die enquête hebben vereenigd, dus dat de enquête vervalt, wanneer een van de partijen zich daartegen verzet. Ik zal mij echter van toelichting van dat amendement onthouden, omdat de Minister in het algemeen debat een dergelijk amendement zóó ernstig heeft bestreden, dat wij overtuigd zijn dat, wanneer het amendement mocht worden aangenomen, dan het wetsontwerp voor den Minister zijn waarde zou verliezen. Daarom wordt dat amendement door ons ingetrokken, gelijk ik u reeds heb meegedeeld, en wordt daarvoor een amendement in de plaats gesteld, dat men nu niet bepaald als een wijziging van het oorspronkelijke kan aanmerken, maar dat inderdaad is een amendement van geheel andere strekking.

Mijnheer de Voorzitter! Het amendement, dat aanvankelijk door ons is ingediend, wordt dus nu vervangen door een amendement, om op den eersten regel van het eerste lid van artikel 45 achter het woord „geschil" te lezen de woorden: „,waarbij het algemeen belang in ernstige mate is betrokken,".

Hierbij wordt dus het recht van de Regeering, om een enquête op te leggen, beperkt tot die gevallen, dat inderdaad gezegd kan worden, dat het algemeen belang in ernstige mate bij een dergelijke staking is betrokken. Ongetwijfeld wordt hier aan de Regeering de bevoegdheid gelaten, te beoordeelen, of werkelijk het algemeen belang in ernstige mate bij een dergelijk conflict is betrokken, maar bij opneming van deze woorden in de wet blijkt althans, dat het de ernstige bedoeling van de wet is, dat de Regeering niet de bevoegdheid heeft ook in conflicten van eenige beteekenis, maar waarvan men niet kan zeggen, dat het algemeen belang er bij betrokken is, de enquête op te leggen.

Wij vertrouwen, vooral na hetgeen de Minister bij de algemeene beschouwingen heeft gezegd, dat dit amendement bij den Minister geen bezwaar zal ondervinden en dat het ook door de Kamer zal worden aanvaard.

De **Voorzitter**: De heer Snoeck Henkemans heeft zijn amendement nº. IV, voorkomende op Stuk nº. 2, ingetrokken, zoodat dit geen onderwerp van beraadslaging meer uitmaakt, maar thans met de heeren Schokking, Tilanus, Krijger, Bakker, Rutgers van Rozenburg, van de Bilt, Weitkamp, van Boetzelaer van Dubbeldam en Suring een nieuw amendement ingediend, strekkende om in artikel 45, eerste lid, achter het woord „geschil" in te voegen: „ ,waarbij het algemeen belang in ernstige mate is betrokken,".

Voorgesteld door tien leden, maakt dit amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Het doet mij zeer leed, dat de heer Snoeck Henkemans zijn amendement nº. IV heeft ingetrokken, omdat bij aanneming daarvan grootendeels zou zijn geëlimineerd het begrip van dwang.

(Dresselhuys e. a.)

waartegen onzerzijds reeds is geprotesteerd. Nu heeft de heer Snoeck Henkemans er een amendement voor in de plaats gesteld, dat een geheel ander karakter draagt en waardoor de zaak ter beoordeeling aan den Minister zal worden overgelaten. Daardoor zal een dwangelement, als oorspronkelijk in de wet heeft gestaan, er weder worden ingebracht. Om die reden is er m.i. alle aanleiding, de goede gedachte van den heer Snoeck Henkemans weder in het leven te roepen en heb ik de eer, het door dien geachten afgevaardigde ingetrokken amendement n°. IV als zelfstandig amendement in te dienen.

De heer **Schaper:** Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij voor, dat de heer Snoeck Henkemans juist heeft gehandeld door zijn amendement in te trekken, maar hij wenscht nu iets in de wet te brengen, dat niet zonder bedenking is. De Minister zal daartegen wel geen bezwaar hebben, maar het is een surrogaat van hetgeen de heer Snoeck Henkemans wil en het is niet zonder bedenking, omdat men die bepaling, dat bij een geschil in ernstige mate het algemeen belang moet zijn betrokken, wil men van het recht van enquête gebruik maken, gemakkelijk in slechten zin zal kunnen uitleggen. Het is een rekbare bepaling, waarvan een Minister, die de wet slecht wil toepassen, misbruik kan maken om obstructie te voeren tegen de wet. Mocht de Minister dit amendement overnemen, dan zullen wij ons er niet tegen verzetten, in de hoop en het vertrouwen, dat deze Minister en diens opvolgers, onder contrôle van het Parlement, van deze bepaling een behoorlijk gebruik zullen maken.

De **Voorzitter:** Door de heeren Dresselhuys, Visser van IJzendoorn, van Rappard, van Gijn, Bierema, Boon, Ter Hall, Staalman, mejuffrouw Westerman en den heer Gerritzen is een amendement ingediend, strekkende om in het eerste lid van artikel 45, na het woord „Minister" in te voegen de woorden: „, tenzij een van de beide partijen binnen door Onzen Minister te bepalen termijn zich daartegen verzet,".

Voorgesteld door tien leden, maakt dit amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Aalberse,** Minister van Arbeid: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb met genoegen gezien, dat de heer Snoeck Henkemans naar aanleiding van hetgeen ik vanmiddag bij de algemeene beschouwingen heb gezegd, zijn amendement n°. IV heeft omgezet in een geheel ander amendement. Ik verheug mij daarover, omdat de wijziging, die thans door den geachten afgevaardigde is voorgesteld, m. i. precies, *expressis verbis*, in het artikel neerschrijft wat, ook zonder dat amendement, bij een behoorlijke uitvoering van de wet naar de meening van den voorsteller gebeurd zou zijn.

Waar hier deze bevoegdheid voor de Regeering gevraagd werd om in bepaalde conflicten te kunnen optreden en een onderzoek in te stellen, spreekt het vanzelf, dat de Regeering van die bevoegdheid nooit anders gebruik zal maken dan wanneer het betreft conflicten, die in zeer ernstige mate het openbaar belang raken. Daarin ligt de ratio voor een dergelijke buitengewone Regeeringsbemoeiing. Ik heb daarom geen bezwaar tegen het nieuwe amendement van den heer Snoeck Henkemans, en waar dit, voor zoover ik weet, ook door niemand bestreden is, ben ik bereid het over te nemen.

Tot mijn leedwezen echter heeft er nu een herleving plaats gehad van het zoo juist overleden amendement van den heer Snoeck Henkemans, waar de heer Dresselhuys dit opnieuw heeft ingediend. Ik heb — ik weet niet of de heer Dresselhuys het gehoord heeft — aan het slot van mijn rede bij de algemeene beschouwingen reeds zeer uitvoerig medegedeeld, waarom dit amendement voor de Regeering eigenlijk onaannemelijk is. In welke positie wordt de Regeering door dit stelsel gebracht? Eerst komt er een bemiddelaar, die tracht te bemiddelen of partijen voor een bemiddelingsraad te brengen. Dat gelukt niet. Dan probeert men een scheidsgerecht, en weer wordt dat geweigerd. Nu is het een geval als b.v. een havenwerkersstaking, een staking aan een electriciteitsfabriek of in de binnenschipperij, waardoor groote vitale belangen van het Nederlandsche volk worden geschonden, en nu zegt men voor zulk een geval, dat dan de Regeering met den hoed in de hand naar de heeren moet gaan en vragen of zij alsjeblieft een onderzoek zou mogen instellen. Wat is dat voor een positie, waarin men op zulk een oogenblik de Regeering zou gaan brengen? Als dat amendement zou worden aangenomen, zou ik prefereeren, dat het geheele instituut van de enquête uit de wet ging, want dan had het absoluut niets meer te beteekenen. Daarom is het amendement voor mij onaannemelijk.

(Minister **Aalberse e. a.**)

Aangezien de Regeering het amendement van den heer Snoeck Henkemans c.s. om in artikel 45, eerste lid, achter het woord „geschil" in te voegen „, waarbij het algemeen belang in ernstige mate is betrokken," heeft overgenomen, maakt dit verder geen onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Dresselhuys:** Mijnheer de Voorzitter! Dat het amendement door de Regeering onaannemelijk wordt verklaard, is voor mij in deze hoegenaamd geen bezwaar. Ik verwijs overigens naar de uitnemende toelichting van het amendement, door den heer Snoeck Henkemans in eersten termijn bij zijn algemeene beschouwingen gegeven.

De **Voorzitter:** Ik geef het woord aan de Commissie van Rapporteurs om haar oordeel te kennen te geven over de door de Regeering aangebrachte wijziging en over het amendement van den heer Dresselhuys c. s.

De heer **van Dijk,** voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs is eenparig van oordeel, dat de door de Regeering aangebrachte wijziging een aanzienlijke verbetering is van het ontwerp, doch zij verklaart zich eveneens eenparig tegen het amendement van den heer Dresselhuys c. s.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement van den heer Dresselhuys c. s. wordt verworpen met 67 tegen 13 stemmen.

Tegen hebben gestemd mevrouw Bakker—Nort, de heeren de Monté ver Loren, IJzerman, Knigge, A. Colijn, Kleerekoper, Bongaerts, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Michielsen, Rutten, Heukels, Rutgers van Rozenburg, van Schaik, Sannes, Rutgers, Hiemstra, van Boetzelaer van Dubbeldam, J. ter Laan, Duys, Kuiper, Snoeck Henkemans, Stulemeijer, Oud, Hugenholtz, de Wilde, van Braambeek, van der Voort van Zijp, van de Bilt, Smeenk, Ament, Wintermans, van Zadelhoff, Bakker, Weitkamp, Kolkman, Troelstra, Bulten, van Voorst tot Voorst, Kersten, van de Molen, Fruytier, Beumer, Ebels, Ketelaar, Tilanus, Suring, Visscher, van Rijzewijk, Brautigam, Schaper, Schokking, van Vuuren, K. ter Laan, Deckers, Engels, Schouten, van Dijk, Feber, Marchant, van den Tempel, mevrouw de Vries–Bruins, Gerretson, van Sasse van Ysselt, Hermans, Krijger, H. Colijn en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren Visser van IJzendoorn, van Gijn, Ter Hall, Gerritzen, Staalman, Dresselhuys, Bierema, Braat, de Boer, mejuffrouw van Dorp, de heeren van Rappard, Boon en mejuffrouw Westerman.

Het gewijzigd artikel 45, thans luidende:

„1. Wanneer een geschil, waarbij het algemeen belang in ernstige mate is betrokken, tot staking of uitsluiting dreigt te leiden of heeft geleid, daarbij ten minste 300 arbeiders zijn betrokken en de toepassing van het bepaalde in één of meer van de voorgaande paragrafen van dit hoofdstuk niet tot vereffening van het geschil heeft geleid, kan Onze Minister bij in de *Neder*

(Voorzitter e. a.)

landsche Staatscourant te plaatsen besluit eene commissie benoemen, ten einde nopens dat geschil een onderzoek (enquête) in te stellen.

2. Bij het in het eerste lid bedoelde besluit wordt een der leden van de commissie tot voorzitter aangewezen en wordt aan de commissie een secretaris toegevoegd.

3. Onze Minister kan voor de commissie een instructie vaststellen. Deze instructie wordt in de *Nederlandsche Staatscourant* geplaatst.",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De artikelen 46 en 47 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over art. 48, luidende:

„1. De artikelen 5, 7, tweede en derde lid, 8—11, 13—17, 19, 23, eerste lid, en 25 der wet van 5 Augustus 1850 (*Staatsblad* n°. 45), laatstelijk gewijzigd bij de wet van 10 Augustus 1918 (*Staatsblad* n°. 514), zijn van toepassing op het onderzoek, in te stellen door de commissie.

2. Aan deze komen dezelfde bevoegdheden toe als bij die artikelen aan de commissie van onderzoek zijn toegekend.

3. Nochtans zal in het geval, geregeld bij artikel 13 der in het eerste lid genoemde wet, het bevel van medebrenging mede door den voorzitter der commissie kunnen worden verleend.

4. In het geval, geregeld bij artikel 8 der in het eerste lid genoemde wet, zijn de artikelen 2 en 3 der wet van 28 April 1916 (*Staatsblad* n°. 174) van toepassing.",

waarop is ingediend door de heeren Snoeck Henkemans, Schokking, Bakker, Tilanus, Krijger, Rutgers van Rozenburg, van de Bilt, Weitkamp, van Boetzelaer van Dubbeldam en Suring een amendement (Stuk n°. 2, III), strekkende om in het eerste lid de cijfers „13—17, 19", te vervangen door de cijfers „13—19".

De Voorzitter: Ik vind op Stuk n°. 4 een amendement van den heer Schouten c.s., dat niet precies hetzelfde is, maar dat toch veel hierop lijkt. Het eenvoudigste zou wel zijn als de heer Schouten dit introk. Is de geachte afgevaardigde daartoe bereid?

De heer **Schouten:** Ja, Mijnheer de Voorzitter!

Aangezien de heer Schouten het door hem en andere leden voorgestelde amendement (Stuk n°. 4, I) heeft ingetrokken, maakt dit geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Snoeck Henkemans** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Volgens het wetsontwerp zullen de artikelen 8—11, 13—17, 19, 23, eerste lid, en 25 van de Enquêtewet van 5 Augustus 1850, ook bij de toepassing dezer wet gelden. In deze opsomming wordt dus bepaaldelijk overgeslagen art. 18 dier wet. Dit artikel bepaalt het volgende: „Niemand kan genoodzaakt worden, als getuige of deskundige de geheimen van eenig handwerk, bedrijf of nering bloot te leggen, die door hem of de zijnen worden uitgeoefend, noch andere soortgelijke bijzondere belangen te openbaren.". Ik acht het volstrekt noodzakelijk, dat ook dit artikel geldend wordt verklaard. Zelfs al komen de beste verklaringen omtrent geheimhouding in de wet, dan nog moet een artikel als dit worden opgenomen.

Hetgeen hier zou gebeuren is nog veel ernstiger dan oppervlakkig schijnt. Het genoemde artikel 18 wordt met opzet weggelaten, zoodat de wet als het ware den nadruk er op zou leggen, dat dergelijke geheimen bepaald niet verzwegen zouden mogen worden. Indien art. 18 van de Enquêtewet niet van kracht zou worden verklaard, zou ik ernstig bezwaar moeten maken om tot zulk een regeling mede te

(Snoeck Henkemans e. a.)

werken. Vooral ondergeschikten, die in een bedrijf werkzaam zijn, moeten de volle vrijheid hebben om over dergelijke geheimen het stilzwijgen te bewaren, en die vrijheid moet m. i. door de wet worden gewaarborgd.

Onderteekend door 10 leden, maakt dit amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Schouten:** Mijnheer de Voorzitter! Ter ondersteuning van het amendement van den heer Snoeck Heokemans zou ik gaarne nog een enkele opmerking willen maken. De Minister heeft in de Memorie van Toelichting aangegeven, waarom art. 18 van de Enquêtewet hier niet van toepassing wordt verklaard, namelijk door mede te deelen dat de gekozen redactie ontleend is aan art. 30 der Schepenwet. Vergis ik mij niet, dan is dit artikel weer in hoofdzaak ontleend aan de wet van 13 November 1879, *Staatsblad* n°. 190, „houdende bepalingen omtrent de huishouding en tucht op de koopvaardijschepen".

Het komt mij voor, dat het beroep van den Minister op art. 30 van de Schepenwet hier niet kan gelden. In de Schepenwet zijn aangelegenheden geregeld, waarbij het vrijwel onmogelijk is, dat men te maken kan krijgen met geheimen van eenig handwerk of bedrijf. De aangelegenheden, welke de Raad van Tucht heeft te behandelen, zijn van dien aard, dat het daarvoor niet noodig schijnt, een voorschrift te geven als art. 18 van de Enquêtewet bevat. Aldus is destijds het niet toepasselijk verklaren van art. 18 der Enquêtewet gemotiveerd. Echter, de aangelegenheden, die behandeld zullen moeten worden voor en door een commissie van onderzoek, zooals de Minister in dit ontwerp heeft voorgesteld, zijn van een aard, dat men daarbij zeer zeker te maken kan krijgen met fabrieksgeheimen of met andere soortgelijke bijzondere belangen. Vandaar dat ik den Minister zou willen verzoeken, het amendement van den heer Snoeck Henkemans over te nemen.

De heer **Aalberse,** Minister van Arbeid: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal hierover niet lang praten. Ik meen, dat hier is een van de punten, waartegen bij verschillende Kamerleden bezwaar bestaat. In de Memorie van Toelichting heb ik medegedeeld, welke redenen mij hebben bewogen, om art. 18 van de Enquêtewet geheel uit te schakelen, maar waar mij blijkt, dat dat leidt tot zooveel bezwaren, en waar anderzijds met art. 18 toch nog een behoorlijk resultaat met dit enquêterecht zal zijn te bereiken, wil ik mij bereid verklaren, het amendement over te nemen.

Aangezien het amendement van den heer Snoeck Henkemans c. s. (Stuk n°. 2, III) door de Regeering is overgenomen, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De Voorzitter: Ik verzoek de Commissie van Rapporteurs haar oordeel over de aangebrachte wijziging mede te deelen.

De heer **van Dijk,** voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs heeft tegen die wijziging geen bezwaar.

De beraadslaging wordt gesloten, en het gewijzigd artikel 48, thans luidende:

„1. De artikelen 5, 7, tweede en derde lid, 8—11, 13—19, 23, eerste lid, en 25 der wet van 5 Augustus 1850 (*Staatsblad* n°. 45), laatstelijk gewijzigd bij de wet van 10 Augustus 1918 (*Staatsblad* n°. 514), zijn van toepassing op het onderzoek, in te stellen door de commissie.

2. Aan deze komen dezelfde bevoegdheden toe als bij die artikelen aan de commissie van onderzoek zijn toegekend.

3. Nochtans zal in het geval, geregeld bij artikel 13 der in het eerste lid genoemde wet, het bevel van mede-

(Schouten.)

brenging mede door den voorzitter der commissie kunnen worden verleend.

4. In het geval, geregeld bij artikel 8 der in het eerste lid genoemde wet, zijn de artikelen 2 en 3 der wet van 28 April 1916 (*Staatsblad* n°. 174) van toepassing.",

zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over art. 49, luidende:

„1. De commissie kan overlegging vorderen binnen een bepaalden termijn van de boeken der bij het geschil betrokken ondernemingen of instellingen en van alle andere voor het onderzoek vereischte bescheiden, zoowel van de hoofden of bestuurders dier ondernemingen, als van ieder ander, die die boeken en bescheiden onder zijne berusting heeft.

2. Dezen zijn verplicht de gevorderde boeken en bescheiden binnen den gestelden termijn over te leggen.

3. Bij verzuim van overlegging binnen den gestelden termijn, wordt daarvan proces-verbaal opgemaakt, waarmede gehandeld wordt als bepaald bij artikel 16 der wet van 5 Augustus 1850 (*Staatsblad* n°. 45), laatstelijk gewijzigd bij de wet van 10 Augustus 1918 (*Staatsblad* n°. 514), en dat de bewijskracht bezit, in artikel 11 dier wet omschreven.",

waarop door de heeren Schouten, Beumer, de Wilde, de Monté ver Loren, Smeenk, Visscher, H. Colijn, Bulten, A. Colijn en Rutgers een amendement is voorgesteld (Stuk n°. 4, II), strekkende om aan het artikel de volgende leden toe te voegen:

„4. Onverminderd het bepaalde in art. 58, eerste lid, zijn de voorzitter, de leden en de secretaris der commissie verplicht tot geheimhouding van hetgeen hun omtrent het in eenige onderneming of instelling uitgeoefende bedrijf uit de overgelegde boeken en bescheiden is bekend geworden, voor zoover hun die geheimhouding verzocht is door het hoofd of den bestuurder van het bedrijf ter voorkoming van de blootlegging van de geheimen van het bedrijf of van andere soortgelijke bijzondere belangen.

5. Hij, die opzettelijk de geheimhouding, zoo deze krachtens het bepaalde in het vorige lid is opgelegd, schendt, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste zes maanden of geldboete van ten hoogste zeshonderd gulden, met of zonder ontzetting van het recht om ambten te bekleeden.

6. Hij, aan wiens schuld schending van die geheimhouding te wijten is, wordt gestraft met hechtenis van ten hoogste drie maanden of geldboete van ten hoogste driehonderd gulden.

7. Geen vervolging heeft plaats dan op klachte van hem, ten aanzien van wien de geheimhouding is geschonden."

De heer **Schouten** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Na hetgeen over dit punt reeds is gezegd, kan ik met een korte toelichting volstaan. Dit amendement bedoelt, eenige bezwaren, die tegen de toepassing van het enquêterecht zijn gerezen, zooal niet geheel, dan toch grootendeels uit den weg te ruimen.

Overigens geloof ik, dat dit amendement voor zich zelf spreekt. Zij, die de Arbeidsenquêtewet van 1890 naslaan, kunnen zien, dat daarin een soortgelijke bepaling voorkomt, als nu door mij en mijn mede-onderteekenaren is voorgesteld. Ook in artikel 3 van de Crisisenquêtewet van 1918 komt een dergelijke bepaling voor. Alleen hebben wij getracht, de bepaling, zooals zij in deze wetten voorkomt, iets te beperken, omdat wij niet louter op grond van het verzoek van het hoofd of den bestuurder eener onderneming wenschen over te zien gegaan tot geheimhouding. Het hoofd of de bestuur-

(Schouten e. a.)

der van de onderneming zal, bij aanvaarding van ons amendement, verplicht zijn, dat verzoek te motiveeren, met het oog op het bedrijfsgeheim of andere soortgelijke bijzondere belangen. Ik meen, dat daardoor de bezwaren in en buiten de Kamer ingebracht tegen dit deel van het ontwerp, vrijwel worden ondervangen en wel op een zoo redelijke wijze, dat daartegen geen bezwaar zal kunnen bestaan.

Voorgesteld door tien leden, maakt het amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Snoeck Henkemans**: Mijnheer de Voorzitter! Het amendement van den heer Schouten zou zonder twijfel een groote verbetering brengen en ik zal er daarom gaarne mijn stem aan geven. Maar niettegenstaande dat amendement heb ik toch overwegend bezwaar tegen het art. 49. Dit artikel eischt overlegging van de boeken. Ik heb reeds bij de algemeene beschouwingen opgemerkt, dat dit niet noodig is. Men heeft het recht de personen, die men oproept, onder eede te hooren, en hen te dwingen voor zich te verschijnen. Verschijnen zij niet, dan komen zij met den strafrechter in aanraking. Geven zij onjuiste inlichtingen, dan staan zij schuldig aan meineed. Alles, wat men weten wil, kan men op die manier te weten komen.

Maar behalve dat dit artikel niet noodig is, rijzen ook ernstige bezwaren tegen het overleggen van boeken. In de boeken staan allerlei namen en cijfers, waaraan de commissie niets heeft, maar waarvan het voor de zaak, waar het conflict bestaat, van het grootste belang zijn, dat zij blijven het uitsluitend eigendom dergenen, die de boeken houdt. Nu heeft de heer Schouten voorgesteld een ernstige geheimhouding op te leggen. Maar de personen, die de boeken inzien vernemen het toch, al vertellen zij het aan niemand, het blijft in hun hoofd en hart hangen. Wanneer zij later in een andere zaak geroepen worden, in een ander bedrijf betrokken zijn of in een ander geschil, waarin deze zaken te pas komen optreden, dan kunnen zij van die wetenschap gebruik maken ten nadeele van de personen, van wien boeken zij kennis namen.

Het is gebleken in de oorlogsdagen, die achter ons liggen dat er gegevens werden verstrekt onder de diepste geheimhouding, maar dat later toch bleek, dat verschillende gegevens omtrent zaken bekend waren geworden. Wanneer men de boeken doorleest, kan toevallig het oog op iets vallen, dat men niet noodig heeft, maar waarvan men — een mensch is ten slotte maar een mensch — toch kan denken: laat ik dat onthouden, misschien kan het mij later onder bijzondere omstandigheden te pas komen. Zoo iemand heeft misschien bloedverwanten of vrienden, die zaken doen, en op die wijze komen de gegevens, zonder dat zij opzettelijk worden oververteld, toch bekend aan anderen.

Dit is een eisch, die niet gesteld mag worden, te meer daar het geen bepaald vereischte is, om op de hoogte te komen. Het overleggen van de boeken is voor een zaak wel het bedenkelijkste, wat gevraagd kan worden.

Daarom, Mijnheer de Voorzitter, niettegenstaande de verbetering, die door het amendement van den heer Schouten in het artikel zou worden aangebracht, kan ik toch geen vrijheid vinden mijn stem aan dit artikel te geven.

De heer **Schouten**: Mijnheer de Voorzitter! Met het oog op uw wensch en den wensch van de Kamer zal ik het zeer kort maken. Ik kan niet begrijpen de beteekenis van de bezwaren, welke de heer Snoeck Henkemans inbrengt. Hij heeft een uiteenzetting gegeven, waarvan de conclusie was: men heeft het boekenonderzoek niet noodig, want alles wat men weten wil bij een enquête kan men te weten komen zonder de boeken te raadplegen, m. a. w., al wat, voor het onderzoek van belang, in de boeken staat, komt men bij een enquête wel te weten.

De heer Snoeck Henkemans zegt nu: neen, maar het is onnoodig het te weten. Ik meen mij ook tegen die conclusie te moeten verzetten. Er is echter nog iets anders. Wie iets weet van boekenonderzoek, die weet tevens dat het moeilijk is uit de boekhouding de geschiedenis van de zaak naar al

13de VERGADERING. — 26 OCTOBER 1922.

62. Vreedzame bijlegging van geschillen over arbeidsaangelegenheden.

(Schouten e. a.)

ijden af te lezen, maar die weet ook, dat het, zonder de oeken te raadplegen, vaak niet wel mogelijk is de vragen, elke betrekking hebben op den financieelen en economichen toestand van het bedrijf zoo te formuleeren, dat men oor middel van de antwoorden daarop in de gelegenheid geteld wordt datgene te weten te komen wat men weten moet oor een behoorlijk onderzoek. Vandaar, dat het boekenonderzoek noodzakelijk blijft. Naar mijn meening behoeft iemand daarvoor bevreesd te zijn, omdat het in den regel al geschieden op zoodanige wijze, en met zoodanige resultaten, dat er geen verzet tegen kan worden ingebracht, ook niet van de zijde van de betrokkenen.

Ik heb het niet sterker willen uitdrukken, maar persoonlijk en ik van oordeel, dat een ondernemer veel beter zijn boeken eschikbaar kan stellen voor een dergelijke commissie dan lat hij met die commissie uren en uren moet gaan praten ver de zaak, en dat de schade, die er uit een boekenonderoek zou kunnen voortvloeien, voor den ondernemer veel geinger is dan de schade, die kan ontstaan uit het elkaar misverstaan bij een onderhoud.

Maar er komt nog iets bij. Welke bezwaren heeft men er och tegen, als men eenmaal voor zulk een ernstigen toetand staat, dat er een commissie van onderzoek noodig is, lat die commissie zulk een opening van zaken krijgt, dat zij olledig kan beoordeelen den toestand van en de verhoudingen in het bedrijf?

Gesteld, dat men de commissie daartoe niet in de gelegenheid stelde, dan schiep men de mogelijkheid van een ander eel moeilijker conflict, nl. dit, dat men, als de commissie net haar arbeid gereed is, komt met zijn boeken om te bewijzen, dat de door de commissie getrokken conclusies onjuist ijn.

Dergelijke situaties moet men voorkomen. Ten slotte, de ervaring heeft geleerd dat, naarmate men meer overgaat tot ublicatie van de balans- en winst-en-verliesrekening, en tot iet geven van uitvoerige inlichtingen omtrent de toestanden n en de uitkomsten van het bedrijf, daardoor het bedrijf aar alle zijden in een veel gunstiger positie komt te staan, ooral met het oog op de arbeidsverhoudingen.

Vandaar dat ik dit artikel met de door ons voorgestelde anvullingen gaarne aan de Kamer aanbeveel.

De heer **van Dijk**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb aanankelijk geheel en al het bezwaar van den heer Snoeck Henemans gedeeld en ik kan dan ook niet meegaan met het etoog van den heer Schouten, dat men over het boekenonderzoek zoo licht kan denken als hij zich voorstelt.

Er is in het debat wat men noemt fabrieksgeheim en daarver wordt hier te licht gedacht.

Dit bezwaar is door het amendement van den heer Schouten niet geheel ondervangen.

Een lid der enquête-commissie komt op een kantoor en heeft inzage van en kan zelfs afdwingen dat alle boeken en escheiden worden overgelegd. Nu zijn er ondernemingen, die eheimen hebben wat betreft de vervaardiging van een artiel, waarop als het ware het bestaan der zaak rust. Dat komt niet veel voor, maar het komt toch voor.

Op het oogenblik in het midden latende de overneming van iet amendement van den heer Snoeck Henkemans door den Minister, dat de enquête-commissie alleen zal worden ingeteld wanneer het algemeen belang het dringend eischt, vensch ik in het kort in het licht te stellen wat een fabrieksgeheim kan beteekenen en door een voorbeeld toelichten, aan iet buitenland ontleend.

Onlangs vernam ik van iemand, die de fabriek van de ekende firma Piver te Parijs mocht bezoeken. Het was een ooge uitzondering, dat zulks geschiedde, doch tot enkele okalen werd hij niet toegelaten. Deze zijn slechts toegankeijk voor hen, welke onmiddellijk bij de vervaardiging zijn etrokken. Zulke fabrieken vindt men in Nederland. Er zijn eheimen, die men aan niemand toevertrouwt. Dwingt men n zulk een geval tot openlegging der boeken, waarin natuurijk ook de samenstelling staat, doch ook zeer geheim gehoulen, dan tast men den grondslag van den bloei der zaak aan.

(van Dijk e. a.)

Evenwel door opneming van de bepaling, dat het geschieden moet, waar het algemeen belang het eischt, heeft men op het oogenblik mijn bezwaar tegen dit artikel doen vervallen, omdat ik van de meening uitga, dat het algemeen belang hier wel een woord meespreekt en dat de leden van de enquête-commissie, die in deze voor het algemeen belang worden opgeroepen, zich er niet schuldig aan zullen maken allerlei geheimen mede te deelen. Daarom gaat het echter niet altijd. Men kan zijn voordeel doen met geheimen, die men gezien heeft en die men niet aan anderen mededeelt. Ik vertrouw, dat de leden van de enquête-commissie daarvan in hun omgeving geen gebruik zullen maken.

De wijziging, in artikel 45 aangebracht, heeft voor mij, vooral wanneer het amendement van den heer Schouten wordt aangenomen, mijn bezwaar tegen artikel 49 doen vervallen.

De heer **Gerretson**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou zoo gaarne wenschen te kunnen meegaan met de idealistische en sympathieke beschouwingen van den heer Schouten. Ik zou daarmede ook akkoord zijn gegaan een jaar of acht, tien geleden. Wij hebben echter niet voor niets van zeer nabij en zeer intens de geschiedenis van de laatste jaren medegemaakt, toen wij hebben geleefd onder het N. U. M. en N. O. T. regime, onder het regime van tal van officieele en deftige commissies en personen, die inzage moesten nemen, althans zeiden te moeten nemen van de boeken, waarbij de ondernemers zich aan handen en voeten gebonden gevoelden en zich moesten overgeven, wilden zij niet op dat oogenblik reeds hun zaken zien stopgezet. Ik heb ook niet te vergeefs, als lid van de Crisis-enquête-, Staatscommissie en van andere commissies het toezicht medegemaakt, en al de ellende gezien, die uit dit systeem van boekeninzage jarenlang voortvloeit.

Ik weet van onderzoekingen en heb ze soms medegemaakt, waarbij de onderzoekers en de accountants onder eede stonden. Niemand kon ooit later ontdekken, wáár het lek zat, maar men kon toch altijd helaas constateeren, dat er een lek was! Ik heb er zien ondergaan, hoe en door wat wisten ze niet, kort na deze droeve periode. Geklaagd werd dan, dat na deze boekinzage, omringd door alle denkbare zekerheid, door wien en hoe, kon natuurlijk nooit worden aangewezen, relaties en zakengeheimen teloorgingen, die soms moeizaam na veeljarigen arbeid waren verkregen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik deel dus niet het idealisme in het mij overigens zeer sympathiek optreden van den heer Schouten. Ik acht zijn amendement zeer zeker een groote verbetering, maar ik herinner er aan, wat wij in de laatste jaren hebben doorleefd en wat er doorgemaakt, ja geleden is in industrieele en handelskringen, waar men geklaagd heeft: hoe is het mogelijk, dat dit of dat toch bekend is geworden. Men heeft toen naar de oorzaken en personen gezocht, maar ze nooit kunnen vinden. Uit ervaring wraak ik dus deze veel te optimistische theorie van den heer Schouten en blijf tegen dit artikel zeer ernstig bezwaar hebben.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Nog een zeer kort woord. De heer Gerretson verwaarloost heelemaal, dat, wat hij van den distributietijd vertelt, heelemaal niet kwam door het boekenonderzoek, maar doordat dikwijls het onderzoek van de geheele industrie, het geheele bedrijf plaats had. Dit is geheel iets anders.

Wanneer dit uit het artikel wordt gehaald, zou het enquêterecht zijn ontzield. In dat geval kan men niet verwachten van menschen, die van dit ontwerp niet veel resultaat verwachten, dat zij er vóór zullen stemmen.

Wij zullen niet stemmen tegen het amendement van den heer Schouten. Wij gevoelen dat er iets goeds in zit en kunnen het verder accepteeren, ofschoon wij aan de noodzakelijkheid niet gelooven.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid: Mijnheer de Voorzitter! Na de uitstekende verdediging van dit artikel door den heer Schouten kan ik er mijnerzijds kort over zijn. Ik geloof inderdaad ook, dat de bezwaren, welke men hier ziet,

(Minister Aalberse e. a.)

in de practijk zeer overdreven zullen blijken. Zooals ik reeds bij de algemeene beschouwingen zeide, is naar mijn meening niet zoozeer de vraag: al of niet boekenonderzoek, maar meer, of de regeling voldoende waarborg geeft, dat geheimen zullen bewaard blijven.

Dit laatste nu geloof ik, dat voldoende bereikt wordt door het amendement van den heer Schouten.

Men moet zich toch de situatie goed voorstellen.

Er is een groote staking, waarbij de levensbelangen van het Nederlandsche volk gemoeid zijn. Nu is het eenige middel daartegen, dat de Regeering de bevoegdheid heeft, onder de noodige waarborgen voor het bewaren van geheim, de oorzaak van het conflict op te zoeken. Daarvoor kan — maar het zal volstrekt niet altijd zoo wezen — een boekenonderzoek noodig zijn, waarin dan tevens een fabrieksgeheim staat. Ik geloof echter niet, dat dit dikwijls zal voorkomen, want meestal zal het hier gaan over een enquête in een bakkerij, een electrisch bedrijf, havenwerken, enz., waarbij vanzelf van geheimen geen sprake is.

Bovendien heeft mij de ondervinding geleerd, dat men met het overleggen van boeken dikwijls veel gemakkelijker is, dan door enkele leden wel gedacht wordt. Bij vragen om overwerk biedt men dikwijls geheel ongevraagd aan, de boeken na te zien.

De bezwaren schijnen mij dus wel wat breed uitgemeten.

Wat nu het amendement betreft, zal het, na hetgeen ik bij de algemeene beschouwingen heb gezegd, niemand verwonderen, dat ik mij bereid verklaar dit over te nemen.

Wat echter den vorm aangaat, geloof ik, dat het beter zal zijn het amendement voor te stellen op art. 58. Het beteekent hetzelfde, maar uit een oogpunt van redactie lijkt mij de plaats aldaar beter.

De **Voorzitter**: Is de heer Schouten bereid, om aan den wenk van den Minister te voldoen en zijn amendement op dit artikel in te trekken, om het dan later weer eenigszins gewijzigd in te dienen?

De heer **Schouten**: Daartegen heb ik niet het minste bezwaar, Mijnheer de Voorzitter!

Daar de heer Schouten, mede namens zijn medevoorstellers, het amendement (Stuk n°. 4, II) heeft ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Snoeck Henkemans**: Mijnheer de Voorzitter! Deze zaak is van genoegzaam gewicht om er nog eenige oogenblikken aan te wijden.

Zoowel de heer Schouten als de Minister hebben gezegd: die boeken kunnen toch noodig zijn om de zaak te leeren kennen. In eersten termijn heb ik reeds uiteengezet, dat men alles wat men noodig heeft buiten de boeken om kan te weten komen. Maar nu heeft de heer Schouten verder gezegd: in de boeken staan toch geen geheimen omtrent de zaak. Zeker, Mijnheer de Voorzitter! Uit de boeken kan men b.v. putten de kennis omtrent een relatie, die men heeft, en die van groot belang is voor den bloei van een zaak. Dikwijls komt het voor, dat men niet weet hoe het eigenlijk komt, dat een zaak bloeit, terwijl dat uitsluitend te danken is aan een bepaalde relatie, welke de concurrenten niet te weten kunnen komen. Dat kan uit de boeken aan het licht komen.

In de bij dit wetsontwerp bedoelde gevallen komt er bovendien niet een enkele ambtenaar van den Minister, maar een enquêtecommissie, welke kan bestaan uit 4 of 5 leden; die zien in de boeken allerlei, waarmede ze niets te maken hebben; het blijft in hun hoofd hangen en zij kunnen het later te juister tijd aanwenden.

Ik weet wel, ze mogen het niet zeggen, maar ze weten het niettemin, en in sommige omstandigheden kan de verleiding hun te sterk worden. En enkele aanduiding is genoeg om den concurrent wakker te maken.

Ook kan omtrent gebruiken of regelen, die in het bedrijf bestaan en met de deskundigheid van de ondernemers samenhangen, uit de aanteekeningen in de boeken blijken; die dingen, waarmede men feitelijk bij de oplossing van een

(Snoeck Henkemans e. a.)

geschil niets te maken heeft, worden bekend, en dat kan der betrokken ondernemers schade berokkenen.

Ik begrijp niet van den heer Schaper en veel minder nog van den Minister, dat men zoo blijft staan op het behoud van dit artikel, dat men niet noodig heeft, en waarmede men der tegenzin tegen dit wetsontwerp opwekt en voedt.

Mijn bezwaren tegen het artikel zijn geenszins weggenomen en ik zal dus tegenstemmen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Art. 49 wordt in stemming gebracht en met 50 tegen 2 stemmen aangenomen.

Vóór hebben gestemd de heeren Engels, Schouten, van Dijk, Marchant, van den Tempel, mevrouw de Vries—Bruins de heeren Hermans, H. Colijn, mevrouw Bakker—Nort, de heeren de Monté ver Loren, IJzerman, Knigge, A. Colijn Kleerekoper, Bongaerts, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Michielsen, Rutten, Heukels, Rutgers van Rozenburg van Schaik, Sannes, Rutgers, Hiemstra, Duys, Kuiper, Stulemeijer, Oud, van Rijckevorsel, de Wilde, van Braambeek van der Voort van Zijp, Smeenk, Ament, Wintermans, van Zadelhoff, Bakker, Troelstra, Bulten, Kersten, Ebels, Ketelaar, Tilanus, Suring, Visscher, van Rijzewijk, Brautigam Schaper, K. ter Laan en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Deckers, Feber, van Rappard, Gerretson, van Sasse van Ysselt, Krijger, Boon, mejuffrouw Westerman, de heeren Visser van IJzendoorn, van Gijn, Ter Hall, Gerritzen, van Boetzelaer van Dubbeldam Snoeck Henkemans, Staalman, Weitkamp, Dresselhuys Kolkman, Bierema, van Voorst tot Voorst, Fruytier, Braat Beumer, de Boer, Schokking van Vuuren en mejuffrouw van Dorp.

Beraadslaging over artikel 50, luidende:

„1. De commissie brengt Onzen Minister verslag uit van het door haar gehouden onderzoek.

2. Dit verslag kan door Onzen Minister op door hem te bepalen wijze geheel of gedeeltelijk openbaar gemaakt worden.",

waarop zijn voorgesteld de volgende amendementen:

I. een, van de heeren Schouten, Beumer, de Wilde, de Monté ver Loren, Smeenk, Visscher, H. Colijn, Bulten, A. Colijn en Rutgers (Stuk n°. 4, III), strekkende om het tweede lid te lezen:

„2. De conclusie van het verslag kan door Onzen Minister op door hem te bepalen wijze worden openbaar gemaakt. Tot geheele of gedeeltelijke openbaarmaking van het verslag wordt door Onzen Minister slechts na gehouden overleg met de bij het geschil betrokkenen overgegaan.";

II. een, van de heeren Boon, Dresselhuys, van Gijn, mejuffrouw Westerman, de heeren Visser van IJzendoorn, van Rappard, mejuffrouw van Dorp, de heeren de Boer, Bierema en Gerritzen, strekkende om aan het artikel toe te voegen een derde lid, gelijkluidende aan het voorgestelde nieuwe zevende lid van artikel 17.

De heer **Schouten** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Dit amendement heeft ten doel een ander deel van de bezwaren, welke tegen deze paragraaf zijn gerezen, uit den weg te ruimen. In ons amendement wordt onderscheid gemaakt tusschen het verslag, dat de Commissie aan den Minister uitbrengt, en de conclusie, waartoe de Commissie in haar verslag komt. Naar het oordeel van de voorstellers is er geen bezwaar tegen om den Minister de bevoegdheid te geven al dan niet tot publicatie van de conclusie, waartoe een commissie is gekomen, over te gaan, maar er kan h. i. wel bezwaar tegen

(Schouten e. a.)

worden gemaakt, dat, zonder overleg met de betrokkenen, het verslag van de commissie geheel of gedeeltelijk aan de publiciteit kan worden overgegeven. De mogelijkheid staat dan open, dat in een dergelijk verslag één of meer passages voorkomen, waarvan betrokkenen meenen, dat zij bij publicatie een of ander bijzonder belang zouden schaden of ten gevolge zouden kunnen hebben schending van een of ander bedrijfsgeheim. Met het oog op die mogelijkheid oordeelen wij het beter, dat de Minister, alvorens tot publiceering van het verslag — geheel of ten deele — over te gaan, overleg pleegt met de daarbij betrokkenen. Door dit overleg kunnen tot uiting komen de bezwaren, welke de betrokkenen eventueel tegen het publiceeren van bepaalde gedeelten van het verslag of van het geheele verslag zouden hebben, en is het zeker, dat de Minister, alvorens te beslissen, van die bezwaren in vollen omvang kennis heeft kunnen nemen.

Voorgesteld door tien leden, maakt het amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Boon** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Waar het amendement van den heer Schouten c. s. gelijkluidend is aan het onze, kan het onze worden ingetrokken, hetgeen ik bij deze doe.

Aangezien de heer Boon, mede namens zijn medevoorstellers, het door hen voorgestelde amendement heeft ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet tegen dit amendement van den heer Schouten opkomen. Wij hebben zooeven in het amendement van den heer Schouten toegestemd en daarin werd de geheimhouding behoorlijk omschreven, maar zal nu, zooals de heeren thans voorstellen, de vraag, of de Minister al dan niet een verslag zal publiceeren, afhangen van de obstructie van de menschen, die er bij betrokken zijn? Ik weet wel, dat de Minister zich daaraan niet behoeft te storen en altijd tot publiceering kan overgaan, maar als de betrokkenen met nadruk verzekeren, dat een verslag niet moet worden gepubliceerd, dan kan een Minister in een moeilijke positie komen en zal menig zwak Minister daarvoor bezwijken, zoodat het verslag niet wordt gepubliceerd. De werking van dit wetsontwerp zal er door worden verzwakt, als wij niet onvoorwaardelijk van dergelijke verslagen kennis kunnen nemen.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid: Mijnheer de Voorzitter! In het ontwerp is voorgesteld dat, wanneer de commissie rapport heeft uitgebracht, het ter beoordeeling van den betrokken Minister zal staan of dat geheel of gedeeltelijk zal worden gepubliceerd. De bezwaren, tegen dit artikel aangevoerd, komen hierop neer, dat het mogelijk zou zijn, dat in het rapport enkele opmerkingen zouden kunnen voorkomen, die de Minister niet zou wenschen te publiceeren, als hij wist, dat deze zaken betreffen, voor bepaalde personen van groot belang en die zij niet openbaar wenschen gemaakt te zien.

Het is niet gemakkelijk een formule te vinden, waarin deze gedachte goed tot uitdrukking komt. Op zich zelf heb ik geen overwegend bezwaar tegen de gedachte, die zooeven door den heer Schouten is geopperd. De heer Schaper heeft gezegd, dat het kan leiden tot obstructie, maar dat hangt van den Minister af. Ik kan mij voorstellen dat er groote haast is bij het publiceeren van het rapport, maar dan kan men telegrafisch aan bepaalde personen vragen of zij tegen publicatie van een bepaalde passage ook bezwaar hebben, en dan kan de Minister overwegen wat te doen. Wat dat betreft, is dus het bezwaar van den heer Schaper niet zoo overwegend. Bovendien blijft de Minister bevoegd om alvast de conclusies, waartoe de commissie is gekomen, te publiceeren. Maar zooals nu de zaak hier geregeld wordt, geloof ik, dat men bij deze redactie verder gaat dan eigenlijk blijkens de toelichting de bedoeling is. De bedoeling is deze, dat wan-

(Minister **Aalberse** e. a.)

neer in een verslag iets voorkomt, dat betrekking heeft op een bepaalden persoon, dit niet gepubliceerd wordt zonder dat dit is medegedeeld aan dien bepaalden persoon. Maar zooals het hier staat, moet de Minister niet dat overleg plegen met dien persoon, maar met de bij het geschil betrokkenen en dat kunnen er duizenden zijn. Dat is toch zeker niet de bedoeling van den geachten voorsteller van het amendement.

Ik heb getracht een betere redactie te vinden, maar het zoo te redigeeren, dat men precies weergeeft wat men bedoelt, valt niet mede. Men zou in plaats van betrokkenen kunnen lezen „vakvereenigingen van werkgevers en arbeiders". Dan heeft men dezen waarborg, dat niet alleen de Minister, die verantwoordelijk is, zal beslissen over de publicatie van bepaalde deelen van het verslag, maar dat hij dat zal doen na het advies te hebben ingewonnen van de betrokken vakvereenigingen van werkgevers en arbeiders, zoodat dus menschen, die competent zijn, te oordeelen krijgen over de mogelijkheid, dat er passages in voorkomen, waarvan publicatie voor bepaalde personen gevaarlijk zou zijn. Wanneer zij daarop dan de aandacht van den Minister vestigen, zal deze zich natuurlijk tot die personen wenden met de vraag of zij inderdaad tegen publicatie bezwaar hebben. Op die wijze krijgt men toch een regeling, die eenigermate geeft den waarborg, dien de voorstellers wenschen en die anderzijds vermijdt den veel te grooten rompslomp, die van de voorgestelde redactie het gevolg zou zijn, want overleg met alle bij het geschil betrokkenen is practisch onuitvoerbaar. De bedoeling is niet publicatie van bepaalde geheimen, maar wanneer die eerst moeten worden medegedeeld aan alle betrokkenen, wordt het een *secrèt de Polichinelle*. Daarom is het het beste, dat wordt gelezen: overleg met de betrokken vakvereenigingen van werkgevers en arbeiders. Tegenover de grondgedachte van het amendement sta ik dus niet onsympathiek, maar ik hoop, dat er een andere redactie zal worden voorgesteld.

De heer **Schouten**: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet inderdaad toegeven, dat de opmerking van den Minister in zake de woorden: „bij het geschil betrokkenen", juist is.

Wij hebben gestaan voor dezelfde moeilijkheden als waarvoor de Minister is komen te staan bij zijn poging, om een andere formuleering te geven, welke de bezwaren zou opheffen. Ik zou dan ook gaarne bereid zijn de door den Minister aangegeven redactie te aanvaarden, wanneer niet daardoor een andere moeilijheid ontstond. In de redactie van den Minister wordt gesproken van het overleg, dat gehouden moet worden met de bij het geschil betrokken vakvereenigingen van werkgevers en arbeiders. De mogelijkheid bestaat echter, dat een enquête wordt gehouden in een bedrijf, waarin de ondernemers niet georganiseerd zijn in een vereeniging van werkgevers. De mogelijkheid bestaat verder, dat een bedrijf, waarin een enquête wordt gehouden, uit één groote onderneming bestaat, zoodat er van organisatie der werkgevers geen sprake kan zijn.

De redactie van den Minister schrijft dan het plegen van overleg met die ongeorganiseerde werkgevers niet voor. Bovendien, ditzelfde kan ook gelden ten opzichte van de arbeiders. De mogelijkheid bestaat, dat een enquête wordt gehouden, waarbij niet de georganiseerde, maar juist de ongeorganiseerde arbeiders in dat bedrijf betrokken zijn. Ik denk bijv. aan het havenbedrijf en aan het metaalbedrijf. In die bedrijven vindt men groote percentages ongeorganiseerde arbeiders; daar is de verhouding tusschen het aantal georganiseerde en ongeorganiseerden in sterke mate labiel, omdat deze samenhangt met de bedrijfsconjunctuur, etc. Hoewel ik dus toegeef dat de Minister tegen de door ons gekozen redactie te recht bezwaar kan maken, omdat niet altijd kan worden vastgesteld wie tot de betrokkenen behooren en omdat het aantal betrokkenen in meer dan één geval zeer groot kan zijn, wordt toch aan den anderen kant door de redactie, die de Minister in overweging geeft, overleg met degenen, die daarvoor naar mijn opvatting in aanmerking komen, afgesneden. De Minister schudt ontkennend het hoofd, dan heb ik waarschijnlijk de door hem gegeven redactie niet goed begrepen.

Als de Minister de toezegging kan doen, dat hij bij ontstentenis van een vakorganisatie van ondernemers of van arbeiders

(Schouten c. a.)

overleg zal plegen met de patroons, wien het betreft, en met de vertegenwoordiging van de arbeiders, wien het aangaat, dan heb ik daartegen geen bezwaar. Dat moge formeel eenige moeilijkheden opleveren, materieel bestaan die moeilijkheden feitelijk toch niet. In de practijk is altijd bekend, wie tot de betrokkenen moeten worden gerekend. De commissie van onderzoek heeft ondernemers gehoord, zij heeft arbeiders gehoord, en dan kunnen de arbeiders, die gehoord zijn, worden geacht te zijn de personen, die vertegenwoordigen de ongeorganiseerde arbeiders.

Indien de Minister zijn redactie in dien zin verstaat, zoodat dus overleg met ongeorganiseerde werkgevers en arbeiders niet zal zijn uitgesloten, dan heb ik geen bezwaar, de door den Minister gekozen redactie te aanvaarden.

De heer **Schokking:** Mijnheer de Voorzitter! De heer Schouten zegt: wanneer de Minister zijn zooeven voorgestelde redactie verstaat in den zin, dien ik er aan geef, heb ik er geen bezwaar tegen. Maar dat komt juist neer op wat door den heer Schouten c. s. is voorgesteld. Waarom houdt de heer Schouten zich dan niet aan de redactie van zijn amendement, die de bedoeling juist weergeeft?

Ik kan mij moeilijk denken, dat er moeilijkheden met die redactie zullen zijn. Wij hebben zoo vaak met een zoodanigen term in de wet te doen, waarbij wij niet vragen wie in het algemeen de betrokkenen kunnen zijn, maar waarbij in een gegeven geval moet worden uitgemaakt, wie dat zijn. Daarom geloof ik niet, dat de redactie van het amendement eenige moeilijkheid zal geven, terwijl ik vrees, dat er bij de redactie, die de Minister voorstelt, wel moeilijkheden zullen ontstaan, en die blijkens de eigen opmerking van den heer Schouten een bijzondere interpretatie moet hebben.

De heer **Aalberse,** Minister van Arbeid: Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof inderdaad, dat de bezwaren van den heer Schouten tegen de door mij voorgestelde redactie, hoewel niet volkomen ongegrond, toch wel eenigermate overdreven zijn. Hij zegt: als er geen organisaties zijn, is overleg afgesneden. Waar staat dat? Er wordt alleen voorgeschreven, dat de Minister overleg moet plegen met de vakorganisaties. Maar als die er niet zijn, wordt niet verboden om overleg te plegen met anderen. En waar de Minister, als hij de zaak verkeerd behandelt, hier daarvoor ter verantwoording geroepen zal worden, zal dat al voor hem reden zijn — als hij zelf al niet zoo verstandig is — om dit artikel verstandig toe te passen. Trouwens, ik acht het een *casus non dabilis*. Immers, waar het amendement van den heer Snoeck Henkemans is aangenomen, dat een dergelijk onderzoek alleen zal plaats hebben bij groote conflicten, waarbij de levensbelangen van het volk betrokken zijn, geloof ik, dat er geen bedrijf te noemen is, waar niet aan weerskanten sterke organisaties zijn.

Maar ik zou er geen bezwaar tegen hebben, indien men aan het amendement toevoegde: „of, bij ontstentenis van dezen, met belanghebbenden". Dat is wel niet erg mooi, maar dan drukt men eigenlijk het nauwkeurigst uit wat men bedoelt. Ik versta onder belanghebbenden degenen, die belang hebben bij een bepaalde passage. Het is dus niet de bedoeling om het verslag aan alle belanghebbenden mede te deelen. Maar een bepaalde passage kan medegedeeld worden aan een bepaald iemand of bepaalde personen, die daarbij belang kunnen hebben.

De heer **Schouten:** Mijnheer de Voorzitter! Na de laatste woorden van den Minister heb ik geen bezwaar om ons amendement te wijzigen, zoodat het thans luidt:

Het tweede lid van art. 50 wordt gelezen:

„2. De conclusie van het verslag kan door Onzen Minister op door hem te bepalen wijze worden openbaar gemaakt. Tot geheele of gedeeltelijke openbaarmaking van het verslag wordt door Onzen Minister slechts na gehouden overleg met de bij het geschil betrokken vakvereenigingen van werkgevers en werknemers overgegaan, of bij ontstentenis van deze met de belanghebbenden."

(Voorzitter c. a.)

De **Voorzitter:** Het amendement luidt nu aldus:

Het tweede lid van het artikel wordt gelezen:

„2. De conclusie van het verslag kan door Onzen Minister op door hem te bepalen wijze worden openbaar gemaakt. Tot geheele of gedeeltelijke openbaarmaking van het verslag wordt door Onzen Minister slechts na gehouden overleg met de bij het geschil betrokken vakvereenigingen van werkgevers en arbeiders overgegaan, of bij ontstentenis van dezen met belanghebbenden."

Mag ik den voorzitter van de Commissie van Rapporteurs verzoeken het oordeel der Commissie over dit gewijzigde amendement mede te deelen?

De heer **van Dijk,** voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: De Commissie van Rapporteurs heeft geen bezwaar, Mijnheer de Voorzitter.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het gewijzigde amendement van den heer Schouten c. s. wordt met 59 tegen 18 stemmen aangenomen.

Vóór hebben gestemd de heeren Gerretson, van Sasse van Ysselt, Hermans, Krijger, Boon, mejuffrouw Westerman, de heeren H. Colijn, Visser van IJzendoorn, de Monté ver Loren, Knigge, A. Colijn, Bongaerts, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Michielsen, van Gijn, Rutten, Heukels, Rutgers van Rozenburg, Ter Hall, Gerritzen, van Schaik, Rutgers, van Boetzelaer van Dubbeldam, Kuiper, Snoeck Henkemans, Staalman, Stulemeijer, van Rijckevorsel, de Wilde, van der Voort van Zijp, van de Bilt, Smeenk, Ament, Wintermans, Bakker, Weitkamp, Dresselhuys, Kolkman, Bierema, Bulten, Kersten, Fruytier, Braat, Beumer, de Boer, Tilanus, Suring, Visscher, van Rijzewijk, Schokking, van Vuuren, mejuffrouw van Dorp, de heeren Deckers, Engels, Schouten, van Dijk, Feber, van Rappard en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd mevrouw Bakker—Nort, de heeren IJzerman, Kleerekoper, Sannes, Hiemstra, Duys, Oud, van Braambeek, van Zadelhoff, Troelstra, Ebels, Ketelaar, Brautigam, Schaper, K. ter Laan, Marchant, van den Tempel en mevrouw de Vries—Bruins.

Het gewijzigd artikel 50, thans luidende:

„1. De commissie brengt Onzen Minister verslag uit van het door haar gehouden onderzoek.

2. De conclusie van het verslag kan door Onzen Minister op door hem te bepalen wijze worden openbaar gemaakt. Tot geheele of gedeeltelijke openbaarmaking van het verslag wordt door Onzen Minister slechts na gehouden overleg met de bij het geschil betrokken vakvereenigingen van werkgevers en arbeiders overgegaan of bij ontstentenis van dezen met belanghebbenden.",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De artikelen 51, 52, 53 en 54 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter:** Door de overneming van het amendement van den heer Schaper c. s. op artikel 6 (Stuk n°. 3, II) moeten uit artikel 55 komen te vervallen de woorden: „6, tweede lid,".

Het gewijzigd artikel 55, waarvan de aanhef thans luidt:

„Aan belanghebbenden wordt kosteloos inzage verstrekt van de akten, bedoeld in de artikelen 13, vierde lid", enz.

wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

13de VERGADERING. — 26 OCTOBER 1922.

62. Vreedzame bijlegging van geschillen over arbeidsaangelegenheden.

(Voorzitter e. a.)

De artikelen 56 en 57 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel 58, luidende:

„1. Het is aan Rijksbemiddelaars en het hun toegevoegde personeel, aan voorzitters, leden en secretarissen van bemiddelingsraden en commissiën van onderzoek, aan scheidslieden en secretarissen van scheidsgerechten, aan de bijzondere bemiddelaars, bedoeld in artikel 11, en de hun toegevoegde secretarissen en aan de in de artikelen 14, 31 en 47 bedoelde deskundigen verboden om hetgeen hun in hunne hoedanigheid gebleken of medegedeeld is, verder bekend te maken dan voor de vervulling van de hun bij of krachtens deze wet opgedragen taak of ter voldoening aan eene bij de wet opgelegde verplichting gevorderd wordt.

2. Hij, die opzettelijk de bij het vorige lid opgelegde geheimhouding schendt, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste zes maanden of geldboete van ten hoogste zes honderd gulden, met of zonder ontzetting van het recht om ambten te bekleeden.

3. Hij, aan wiens schuld schending van die geheimhouding te wijten is, wordt gestraft met hechtenis van ten hoogste drie maanden of geldboete van ten hoogste drie honderd gulden.

4. Geen vervolging heeft plaats dan op klachte van hem, ten aanzien van wien de geheimhouding is geschonden."

De Voorzitter: De Regeering heeft den heer Schouten erzocht het amendement, door hem en andere leden vooresteld op artikel 49, op artikel 58 over te brengen.

De heer **Schouten** verkrijgt het woord tot toelichting van et amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! In plaats an ons amendement op art. 49 stellen wij thans voor, dat etgeen door ons was voorgesteld als art. 49, 4, in art. 58 al worden opgenomen als sub 2, terwijl dan sub 2, 3 en 4 an het door de Regeering voorgestelde respectievelijk worden 3, 4 en 5, met een paar zeer geringe redactiewijzigingen, elke noodig zijn geworden door de verschikking van de linea's.

De Voorzitter: De heer Schouten stelt, met onderteekening van de heeren Beumer, de Wilde, de Monté ver Loren, meenk, Visscher, H. Colijn, Bakker, A. Colijn en Rutgers, oor om de leden 2, 3 en 4 van art. 58 te vervangen door de olgende:

„2. Onverminderd het bepaalde in het eerste lid, zijn voorzitters, leden en secretarissen van commissiën van onderzoek verplicht tot geheimhouding van hetgeen hun omtrent het in eenige onderneming of instelling uitgeoefende bedrijf uit de overgelegde boeken en bescheiden is bekend geworden, voor zoover hun die geheimhouding verzocht is door het hoofd of den bestuurder van het bedrijf ter voorkoming van de blootlegging van de geheimen van het bedrijf of van andere soortgelijke bijzondere belangen.

3. Hij, die opzettelijk de bij of krachtens de vorige leden opgelegde geheimhouding schendt, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste zes maanden of geldboete van ten hoogste zes honderd gulden, met of zonder ontzetting van het recht om ambten te bekleeden.

4. Hij, aan wiens schuld schending van die geheimhouding te wijten is, wordt gestraft met hechtenis van ten hoogste drie maanden of geldboete van ten hoogste drie honderd gulden.

5. Geen vervolging heeft plaats dan op klachte van hem, ten aanzien van wien de geheimhouding is geschonden."

Voorgesteld door tien leden, maakt dit amendement een nderwerp van beraadslaging uit.

(Minister Aalberse e. a.)

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid: Mijnheer de Voorzitter! Zooals het amendement thans luidt, heb ik er geen bezwaar tegen en ben ik bereid het over te nemen.

Daar de Regeering het amendement heeft overgenomen, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De **Voorzitter:** Ik verzoek de Commissie van Rapporteurs haar oordeel over de door de Regeering aangebrachte wijziging mede te deelen.

De heer **van Dijk**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs heeft tegen de door de Regeering aangebrachte wijziging geen bezwaar.

Het gewijzigd artikel 58, thans luidende:

„1. Het is aan Rijksbemiddelaars en het hun toegevoegde personeel, aan voorzitters, leden en secretarissen van bemiddelingsraden en commissiën van onderzoek, aan scheidslieden en secretarissen van scheidsgerechten, aan de bijzondere bemiddelaars, bedoeld in artikel 11 en de hun toegevoegde secretarissen en aan de in de artikelen 14, 31 en 47 bedoelde deskundigen verboden om hetgeen hun in hunne hoedanigheid gebleken of medegedeeld is, verder bekend te maken dan voor de vervulling van de hun bij of krachtens deze wet opgedragen taak of ter voldoening aan eene bij de wet opgelegde verplichting gevorderd wordt.

2. Onverminderd het bepaalde in het eerste lid, zijn voorzitters, leden en secretarissen van commissiën van onderzoek verplicht tot geheimhouding van hetgeen hun omtrent het in eenige onderneming of instelling uitgeoefende bedrijf uit de overgelegde boeken en bescheiden is bekend geworden, voor zoover hun die geheimhouding verzocht is door het hoofd of den bestuurder van het bedrijf ter voorkoming van de blootlegging van de geheimen van het bedrijf of van andere soortgelijke bijzondere belangen.

3. Hij, die opzettelijk de bij of krachtens de vorige leden opgelegde geheimhouding schendt, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste zes maanden of geldboete van ten hoogste zes honderd gulden, met of zonder ontzetting van het recht om ambten te bekleeden.

4. Hij, aan wiens schuld schending van die geheimhouding te wijten is, wordt gestraft met hechtenis van ten hoogste drie maanden of geldboete van ten hoogste drie honderd gulden.

5. Geen vervolging heeft plaats dan op klachte van hem, ten aanzien van wien de geheimhouding is geschonden.",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De artikelen 59 tot en met 62, alsmede de beweegreden van het ontwerp van wet, worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter:** Gedurende de beraadslagingen zijn eenige wijzigingen in het ontwerp van wet gekomen. Is de Regeering van meening, dat de eindstemming thans kan plaats hebben, of is zij van oordeel, dat deze tot een volgende vergadering moet worden uitgesteld?

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid: Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof niet, dat na de aangebrachte wijzigingen een tweede lezing noodig is.

De **Voorzitter:** Ik verzoek de Commissie van Rapporteurs mede te deelen, of zij van meening is, dat thans de eindstemming kan plaats hebben.

De heer **van Dijk**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs is van oordeel, dat de eindstemming thans kan plaats hebben.

(Voorzitter e. a.)

De **Voorzitter**: Ik geef thans het woord aan den heer Schaper tot het afleggen eener korte verklaring.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Ons houdende aan de door ons afgelegde verklaring, dat wij van de toepassing van dit ontwerp van wet niet veel resultaat verwachten en enkele bepalingen ons onjuist voorkomen, geeft toch de overneming door den Minister van ons amendement op de artikelen 6 en 11, waardoor de Rijksbemiddelaar zich niet automatisch en officieel steeds zal opdringen, en de onverzwakte handhaving van het enquête-recht, ons aanleiding onze stem aan het ontwerp van wet niet te onthouden.

Het ontwerp van wet, op verzoek van den heer Braat in stemming gebracht, wordt met 63 tegen 13 stemmen aangenomen.

Vóór hebben gestemd de heeren Kolkman, Troelstra, Bulten, Gerhard, Kersten, Fruytier, Beumer, Ebels, Ketelaar, Tilanus, Suring, van Rijzewijk, Brautigam, Schaper, Schokking, van Vuuren, K. ter Laan, Deckers, Engels, Schouten, van Dijk, Feber, Marchant, van den Tempel, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Gerretson, van Sasse van Ysselt, Hermans, Krijger, mevrouw Bakker—Nort, de heeren de Monté ver Loren, IJzerman, Knigge, A. Colijn, Kleerekoper, Bongaerts, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Michielsen, Rutten, Heukels, Rutgers van Rozenburg, van Schaik, Sannes, Rutgers, Hiemstra, van Boetzelaer van Dubbeldam, Duys, Kuiper, Snoeck Henkemans, Stulemeijer, Oud, van Rijckevorsel, de Wilde, van Braambeek, van der Voort van Zijp, van de Bilt, Smeenk, Ament, Wintermans, van Zadelhoff, Bakker, Weitkamp en de Voorzitter.

(Voorzitter.)

Tegen hebben gestemd de heeren Bierema, Braat, de Boer, mejuffrouw van Dorp, de heeren van Rappard, Boon, mejuffrouw Westerman, de heeren Visser van IJzendoorn, van Gijn, Ter Hall, Gerritzen, Staalman en Dresselhuys.

De **Voorzitter**: De begrootingscommissie van hoofdstuk VA der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 kan binnen den bij artikel 32 van het Reglement van Orde bepaalden termijn, die heden verstrijkt, niet met haar Verslag gereed zijn. Zij verzoekt verlenging van dien termijn tot 8 November. Ik stel voor, aan dat verzoek te voldoen.

Daartoe wordt besloten.

De Kamer gaat uiteen tot Dinsdag 7 November, des namiddags te 1 ure.

VERBETERING.

In de rede van den heer Gerretson, bladz. 179, kol. 1, regel 17 v. b., staat: „Dit principe is aangevochten"; lees: „Dit principe is onaangevochten."

14de VERGADERING. — 7 NOVEMBER 1922.
Mededeeling ingekomen stukken.

14de VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 7 NOVEMBER 1922.

(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. de geloofsbrief met bijbehoorende stukken van het nieuwbenoemde lid der Kamer den heer dr. H. J. Lovink; 3°. ontwerpen van wet; 4°. missives van de Eerste Kamer der Staten-Generaal; 5°. Regeeringsmissives; 6°. verzoekschriften; 7°. een schrijven; 8°. een missive betrekkelijk de wijziging der Lager-onderwijswet; 9°. een verklaring van adhaesie; 10°. een afschrift van een adres; 11°. een telegram; 12°. motiën; 13°. een telegram; 14°. afschrift van een adres; 15°. boek- en drukwerken. — Verslag uitgebracht over ontwerpen van wet. — Verslag uitgebracht over den geloofsbrief en bijbehoorende stukken van dr. H. J. Lovink. — Beëediging en toelating van dien heer. — Beslissing omtrent de wijze van behandeling van Regeeringsbescheiden. — Regeling van werkzaamheden. — Verslagen uitgebracht over verzoekschriften. — Aanvang der behandeling van de Staatsbegrooting voor 1923 en van de interpellatiën van de heeren van Rappard en Troelstra.

Voorzitter: de heer **Koolen.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 89 leden, te weten:

de heeren van der Voort van Zijp, Hugenholtz, van Wijnbergen, Ebels, Kersten, mejuffrouw Groeneweg, de heer Albarda, mejuffrouw Westerman, de heeren van Rappard, Hiemstra, Knigge, Michielsen, Moerel, van Vuuren, Gerretson, Beumer, Wijnkoop, Kuiper, van Rijzewijk, van Boetzelaer van Dubbeldam, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Schaper, Rutgers van Rozenburg, van Zadelhoff, Oud, Krijger, Ament, mejuffrouw van Dorp, de heeren Engels, Bomans, Braat, van Rijckevorsel, Schouten, Heukels, van en Tempel, Dresselhuys, van den Heuvel, A. Colijn, Gerard, van Dijk, Ketelaar, Kleerekoper, van de Bilt, Duys, Marchant, Stulemeijer, Visser van IJzendoorn, Deckers, Visscher, Ter Hall, de Wilde, Tilanus, Nolens, Kolkman, K. ter Laan, J. ter Laan, Bongaerts, mejuffrouw Katz, de heeren IJzerman, Rutten, Brautigam, Troelstra, Vliegen, **(Voorzitter.)**

Rutgers, Duymaer van Twist, van Braambeek, Boon, Lovink, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Suring, Schokking, Juten, van Schaik, van der Molen, de Monté ver Loren, Smeenk, H. Colijn, Bulten, Feber, Bakker, Weitkamp, Bierema, Snoeck Henkemans, mevrouw Bakker—Nort, de heeren van der Waerden, Zijlstra, Scheurer, van Sasse van Ysselt,

en al de heeren Ministers, behalve de heer Minister van Koloniën.

De **Voorzitter:** Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van de heeren Sannes en Hermans, dat zij verhinderd zijn de vergadering bij te wonen wegens ongesteldheid, de eerste gedurende de eerstvolgende twee weken, de laatste vermoedelijk ook volgende dagen.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. de geloofsbrief met bijbehoorende stukken van het nieuwbenoemde lid der Kamer den heer dr. H. J. Lovink.

Deze stukken worden gesteld in handen eener Commissie van vijf leden, waartoe de Voorzitter benoemt de heeren van Wijnbergen, Albarda, Beumer, Oud en Tilanus;

3°. negen Koninklijke Boodschappen, ten geleide van de volgende ontwerpen van wet:

Aanvulling en verhooging van het IXde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922;

Aanvulling en verhooging van het tiende hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922 (Bereiding veevoeder uit afvalproducten);

Wijziging van de wet van 2 Juni 1875 (*Staatsblad* n°. 94), houdende bepalingen betreffende de veeartsenijkundige politie ten opzigte van paarden van het leger, in verband met de wet van 20 Julij 1870 (*Staatsblad* n°. 131), gewijzigd bij de wetten van 15 April 1886 (*Staatsblad* n°. 64) en 3 Februari 1902 (*Staatsblad* n°. 14);

Wijziging van de wetgeving nopens de invordering van 's Rijks belastingen;

Wijziging der wet van 4 April 1892 (*Staatsblad* n°. 55) tot instelling der orde van Oranje-Nassau;

Wijziging van het XIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921;

Wijziging van de wet van 8 Juli 1874 (*Staatsblad* n°. 98), tot regeling van de uitoefening der veeartsenijkunst, gewijzigd bij de wetten van 4 April 1875 (*Staatsblad* n°. 37), 15 April 1886 (*Staatsblad* n°. 64), 3 Februari 1902 (*Staatsblad* n°. 14) en 15 December 1917 (*Staatsblad* n°. 700);

Vaststelling van de begrooting van uitgaven ten behoeve van de voltooiing van het vestingstelsel, dienst 1923;

Wijziging der Radenwet.

Deze ontwerpen van wet, welke met de daarbij behoorende stukken reeds zijn gedrukt en rondgedeeld, zullen worden gezonden aan de afdeelingen of aan de betrokken begrootingscommissiën;

4°. elf missives van de Eerste Kamer, houdende kennisgeving, dat zij zich heeft vereenigd met haar door de Tweede Kamer toegezonden voorstellen van wet.

Deze missives, welke betrekking hebben op de ontwerpen van wet, aangenomen door de Eerste Kamer in haar vergadering van 26 October jl., worden voor kennisgeving aangenomen;

5°. de volgende Regeeringsmissives:

een, van den Minister van Waterstaat, ten geleide van de rekening van inkomsten en uitgaven van het Staatsvisschershavenbedrijf te IJmuiden over het dienstjaar 1921.

(Voorzitter.)

Deze stukken zullen niet worden gedrukt en rondgedeeld, doch ter griffie nedergelegd, ter inzage van de leden;

een, van den Minister van Koloniën, ten geleide van de Verslagen van de Algemeene Rekenkamer, bedoeld in art. 36 der Surinaamsche en art. 36 der Curaçaosche Comptabiliteitswet betreffende haar werkzaamheden over 1921.

Deze stukken zullen worden gedrukt en rondgedeeld;

een, van den Minister van Financiën, ten geleide van een Nota van Inlichtingen op het adres van de weduwe C. J. de Man—Faassen, te Rotterdam, houdende verzoek om toekenning van pensioen.

Deze stukken zijn reeds gedrukt en rondgedeeld;

een, van den Minister van Oorlog, naar aanleiding van de door de Kamer aangenomen conclusie van het Verslag der Commissie voor de inlichtingen op het adres van M. C. J. van der Kroft, weduwe van wijlen den landweerplichtige C. J. W. Bovet, te 's Gravenhage, houdende verzoek om toekenning eener gratificatie.

Deze missive zal worden gedrukt en rondgedeeld;

6°. de volgende verzoekschriften:

vier, betreffende het wetsontwerp tot wijziging der Lager-onderwijswet 1920, van:

het hoofdbestuur namens de Vereeniging „Volksonderwijs", te Amsterdam;

den voorzitter en de 2de-secretaresse van de R.-K. Vereeniging voor M.U.L.O.;

den raad der gemeente Wisch;

den voorzitter en den algemeen secretaris namens het hoofdbestuur van den Bond van Nederlandsche Onderwijzers, te Amsterdam;

een, betreffende het ontwerp Middelbaar-onderwijswet, van J. A. Swart, Hervormd predikant, te Dockum, e. a.;

een, betreffende het voorstel van wet van den heer Sannes c. s. tot aanvulling van de Invaliditeitswet, van den voorzitter en den secretaris van den Raad van Arbeid te Amsterdam;

een, betreffende het voorstel van wet van de heeren Braat en de Boer tot intrekking der wet op den zomertijd, van den voorzitter en den secretaris namens het hoofdbestuur der Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel, te Haarlem;

een, houdende algemeene beschouwingen over den financieelen toestand van Nederland in verband met de Staatsbegrooting voor 1923, van den voorzitter en den secretaris namens de Centrale Commissie voor Bezuiniging, ingesteld door de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel, te Haarlem;

een, van de voorzitster en de secretaresse van Nosokómos, Nederlandsche Vereeniging tot bevordering van de belangen van verpleegsters en verplegers en van den voorzitter en den secretaris van de Vakgroep Verplegenden van het Nationaal Verbond van Gemeente-ambtenaren, betreffende het op art. 142 van het ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk X*a* der Staatsbegrooting voor 1923 uitgetrokken subsidiebedrag voor de opleiding van verplegend personeel, betreffende spoedige inwerkingtreding van de wet tot bescherming van het verplegersdiploma en het instellen eener commissie voor het ontwerpen van een plan van opleiding;

een, van J. P. van Ipenburg, te Schoonhoven, e. a., allen kleinfabrikanten in de sigarenindustrie langs de Lekstreek, betreffende intrekking der Tabakswet of het heffen van belasting op ruwe tabak;

een, van den voorzitter en den secretaris van de Vereeniging Pensioenbelang, te Helder, houdende verzoek om verhooging der pensioenen der vóór 1920 gepensionneerde landsdienaren;

een, van den raad der gemeente Kerkrade, houdende verzoek het daarheen te willen leiden, dat de raad dier gemeente in kennis worde gesteld met het rapport van het vanwege den Minister van Arbeid ingesteld onderzoek naar den bouw van woningen in die gemeente;

een, van J. K. Stakman Bosse, gepensionneerd dirigeerend officier van gezondheid 2de klasse van de landmacht hier te lande, te 's Gravenhage, houdende verzoek om gelijkstelling der vóór 1902 toegekende pensioenen met die, welke na dat jaar zijn toegekend, dan wel toekenning eener geldelijke vergoeding;

een, van D. J. Gijsbertse, arbeider, te Leersum, ten vervolge op zijn vorige adressen, houdende verzoek om verhoogde kostwinnersvergoeding voor zijn in militairen dienst zijnden zoon;

een, van mevrouw C. M. van Gelder, onderwijzeres in teekenen, te Haarlem, houdende verzoek om toekenning van wachtgeld wegens opheffing van haar betrekking als vakonderwijzeres aan een tweetal bijzondere scholen;

een, van den voorzitter en den eerste-secretaris, namens het hoofdbestuur van den Bond van militair personeel bij den geneeskundigen dienst der landmacht, betreffende de vermindering van den bijslag op de salarissen der militairen; een wettelijke regeling van de voorwaarden, waarop het overcompleet personeel den dienst zal moeten verlaten, de rechtspositieregeling; wijziging van het nieuwe Reglement op de Krijgstucht en de bezuinigingsmaatregelen ten opzichte van het militair personeel;

een, van het Comité ter behartiging van de algemeene belangen van het Overheidspersoneel en het Comité van Neutraal Overheidspersoneel, betreffende de voorgenomen verlaging der inkomsten van het Rijkspersoneel;

een, van den raad der gemeente Westzaan, houdende verzoek te willen bevorderen, dat deze gemeente in dezelfde klasse volgens het Bezoldigingsbesluit blijve gerangschikt;

een, van den voorzitter en den secretaris namens de R.-K. Centrale van Burgerlijk Overheidspersoneel, betreffende den voorgenomen maatregel tot wederinvoering der premiebetaling voor pensioen;

een, van den voorzitter en den secretaris namens het hoofdbestuur der Vereeniging „Ons Aller Belang", bond van geëmployeerden-jaarwedde genietende militairen der landmacht, te Muiden, betreffende restitutie der sedert 1 Juli jl. ingehouden korting op de militaire salarissen.

Deze adressen zullen worden gesteld in handen der betrokken Commissiën;

7°. een schrijven van C. R. de Noo, te Utrecht, e.a., allen in het bezit van de akte Engelsch M.O.A., waarbij wordt kennis gegeven van de intrekking van hun adres, houdende verzoek de benoeming van dr. P. Fijn van Draat tot lector aan de universiteit te Utrecht te bevorderen.

In verband met dit schrijven wordt besloten het adres niet verder in behandeling te nemen;

8°. een missive van den secretaris der oudercommissie te Blokker, betreffende het ontwerp van wet tot wijziging der Lager-onderwijswet 1920.

Dit stuk wordt voor kennisgeving aangenomen;

9°. een verklaring van adhaesie aan het adres van de Padangsche Handelsvereeniging, te Padang, betreffende intrekking der wet op de oorlogswinstbelasting voor Nederlandsch-Indië, van de naamlooze vennootschap: Electro- en Autotechnisch Bureau Ullrich en Co., e.a., te Bandoeng.

Deze verklaring wordt voor kennisgeving aangenomen

10°. een missive, ten geleide van een afschrift van een

14de VERGADERING. — 7 NOVEMBER 1922.

Mededeeling ingekomen stukken. — Verslag uitgebracht over wetsontwerpen. — Geloofsbrief.

(Voorzitter.)

door A. Vürtheim, e.a., te Maastricht, aan den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen gezonden adres betreffende handhaving der Rijksnormaallessen te Maastricht.

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen;

11°. een telegram, geteekend J. Vrijer, postdirecteur, Raamsdonkveer, betreffende het vervallen van den standplaatsaftrek van de salarissen van het Rijkspersoneel.

Dit stuk wordt voor kennisgeving aangenomen;

12°. de volgende moties:

een, door het comité ter behartiging van het L. O. en het U. L.-onderwijs en eenige andere organisaties, in hun vergadering van 20 October jl. te Hoorn aangenomen, betreffende het wetsontwerp tot wijziging der Lageronderwijswet 1920;

een, ingezonden door den voorzitter en den secretaris der Vereeniging van officieren van de Nederlandsche landmacht, te 's Hertogenbosch, aangenomen op de VIIIste algemeene vergadering dier vereeniging te Breda, betreffende de wijze, waarop het georganiseerd overleg voor het militair personeel van de landmacht wordt uitgevoerd; het dubbel tellen van Indische jaren bij het berekenen van het aantal dienstjaren bij pensionneering en de korting van 5 pct. op de jaarwedden;

een, door de afdeeling Nijmegen van den Algemeenen Militairen Pensioenbond, op 26 October jl. aangenomen, betreffende den toestand, waarin de gepensionneerden en de militaire weduwen van vóór 1 Januari 1918 verkeeren en de uitsluiting van weduwen- en weezenpensioen der weduwen en weezen van vóór 23 Januari 1909 overleden militairen;

een, aangenomen door de afdeeling Nijmegen van de Vereniging van onderofficieren, enz. „Ons Belang" op 2 dezer, betreffende de op 1 Juli jl. ingevoerde salarisvermindering; het ontslag van eenige onderofficieren; de rangschikkingsregeling; de stopzetting der opleiding voor hoogere rangen en de invoering van het nieuwe Reglement van Krijgstucht;

een, aangenomen in een vergadering op 25 October jl. te Roermond van het Comité ter behartiging van de algemeene belangen van het Overheidspersoneel en twee andere organisaties, betreffende de voorgenomen premieheffing voor de pensioenen van het Rijkspersoneel en de herziening van de classificatie der gemeenten;

een, aangenomen in een vergadering te Alkmaar op 26 October jl. van den Noord-Hollandschen Grossiersbond „Samenwerking geeft kracht", betreffende het voornemen tot opheffing van het Ministerie van Landbouw, Nijverheid en Handel.

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen;

13°. een telegram van Steenwinkel e. a., allen Rijksambtenaar of onderwijzer te Lisse, betreffende de voorgenomen nieuwe klassenindeeling der gemeenten ingevolge het Bezoldigingsbesluit Burgerlijke Rijksambtenaren 1920.

Dit stuk wordt voor kennisgeving aangenomen;

14°. van J. de Jager, te den Burg (Texel) een afschrift van een door 49 Rijksambtenaren te Texel aan den Minister van Financiën gezonden adres, betreffende een mogelijke indeeling der gemeente Texel in een der lagere klassen van het Bezoldigingsbesluit.

Dit stuk wordt voor kennisgeving aangenomen;

15°. de volgende boek- en drukwerken:

van den Minister van Waterstaat het Verslag der Commissie in zake wijziging der afsluiting van het IJ;

van den Minister van Koloniën het Verslag der Koloniale Postspaarbank in de kolonie Curaçao;

het Jaarverslag van het Caoutchoucbedrijf op Noesakambangan over 1919;

van den Commissaris der Koningin in de provincie Zeeland de notulen der Provinciale Staten van Zeeland over 1944;

(Voorzitter e. a.)

van den rector-magnificus der Rijksuniversiteit te Leiden de navolgende academische proefschriften:

P. D. E. Teixeira de Mattos: „Kantteekeningen op de Haagsche Conditiën 1921";

H. J. Bouman: „Het received for shipment-cognossement";

Tj. J. Dorhout Mees: „Verzekering „Aan u of die het anders zoude aangaan"";

A. F. Visser: „Crediet- en bankhypotheek";

van den Armenraad te 's Gravenhage het 9de jaarverslag van dien raad over 1921;

van den schrijver J. Klootsema, te Doetinchem, zijn geschrift: „De geschiedenis van het Gasthuisfonds te Doetinchem".

Deze boek- en drukwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

B. dat de Verslagen gereed zijn van de Commissiën van Rapporteurs voor de ontwerpen van wet:

Naturalisatie van M. Beer, weduwe van J. L. Bühler, en 19 anderen (195);

Wijziging en verhooging en aanvulling en verhooging van de hoofdstukken II, IV, V, V*a*, VI, VII*B*, VIII, IX, X, X*a* en XI der Staatsbegrooting, van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Staatsbedrijf der Artillerieinrichtingen enz., alle voor 1922. Uitgaven voortvloeiende uit de afschaffing van portvrijdommen (223);

Wijziging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921 (229);

Wijziging van het Xde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921 (Verschillende onderwerpen) (248);

Wijziging van het XIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922 (249);

Vaststelling van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Leeningfonds 1914 voor het dienstjaar 1923 (253);

Wijziging van hoofdstuk X*a* der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1920 (256);

Wijziging van het tweede hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921 (266);

Vaststelling van hoofdstuk I der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2).

Deze Verslagen zijn reeds gedrukt en rondgedeeld.

De heer **van Wijnbergen**, voorzitter van de Commissie, in wier handen zijn gesteld de geloofsbrief met bijbehoorende stukken van het nieuwbenoemde lid der Kamer den heer dr. H. J. Lovink, brengt het volgende Verslag uit:

De Commissie, in wier handen is gesteld de geloofsbrief van den heer dr. H. J. Lovink, met bijbehoorende stukken, heeft de eer het volgende te rapporteeren:

Uit het in handen der Commissie gestelde proces-verbaal van de zitting van het Centraal Stembureau, bedoeld in art. 130 der Kieswet, van 28 September 1922, ter benoeming van leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, noodzakelijk geworden door het ontslag nemen als lid der Kamer door de heeren mr. Th. Heemskerk, J. J. C. van Dijk, jhr. mr. Ch. J. M. Ruys de Beerenbrouck, jhr. mr. D. J. de Geer en dr. J. Th. de Visser, blijkt, dat de heer dr. H. J. Lovink, te 's Gravenhage, door het Centraal Stembureau is benoemd verklaard tot lid der Kamer in de plaats van den heer dr. J. Th. de Visser, met inachtneming van de in de artikelen 104 en 105 der Kieswet geregelde volgorde. Deze is opgenomen in het besluit van het Centraal Stembureau, voorkomende in het bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van 19 Juli 1922, n°. 139. Daaruit is der Commissie gebleken, dat de benoeming van den heer Lovink te recht heeft plaats gehad.

Uit het proces-verbaal blijkt voorts, dat door de in het

14de VERGADERING. — 7 NOVEMBER 1922.

Beëediging en toelating lid. — Beslissing over Regeeringsbescheiden. — Regeling van werkzaamheden.

(Voorzitter e. a.)

lokaal aanwezige kiezers geen bezwaren zijn ingebracht.

Verder blijkt uit de overgelegde stukken, dat de heer Lovink geen openbare betrekkingen bekleedt, welke onvereenigbaar zijn met het lidmaatschap van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, dat hij den vereischten leeftijd heeft bereikt, terwijl der Commissie niet is gebleken van eenige omstandigheid, welke zijn Nederlanderschap in twijfel zou moeten doen trekken.

De Commissie heeft derhalve de eer voor te stellen, den heer dr. H. J. Lovink als lid der Kamer toe te laten, nadat hij de voorgeschreven eeden (verklaring en beloften) zal hebben afgelegd.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De **Voorzitter**: De heer Lovink, tot wiens toelating is besloten, bevindt zich in het gebouw der Kamer. Ik verzoek den heer griffier dien heer binnen te leiden.

De heer **Lovink**, door den griffier binnengeleid, legt in handen van den Voorzitter de bij de Grondwet gevorderde eeden af.

De **Voorzitter**: Ik wensch den heer Lovink geluk met zijn benoeming en verzoek hem in ons midden plaats te nemen.

De heer Lovink zal behooren tot de eerste afdeeling.

Omtrent een aantal Regeeringsbescheiden kan worden beslist of zij een bepaald onderzoek vorderen. Het zijn in de eerste plaats:

het Verslag en de diplomatieke bescheiden betreffende de Conferentie te Washington, October 1921—Februari 1922 (188);

de brief van den Minister van Waterstaat, ten geleide van een afschrift van het schrijven van den Raad van Commissarissen bij de Nederlandsche spoorwegen, in zake de geldelijke uitkomsten van het spoorwegbedrijf;

de Koninklijke besluiten tot af- en overschrijving van het Iste op het IIde en van het IIde op het Iste hoofdstuk der begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië, voor 1921 (260).

Voorts de volgende bescheiden, welke niet zijn gedrukt, maar ter griffie zijn nedergelegd, ter inzage van de leden:

de rekening van inkomsten en uitgaven van het Staatsbedrijf van de Posterijen, de Telegrafie en Telefonie over 1920 (242);

de staat van ontvangsten wegens door het Departement van Oorlog gedane verstrekkingen in het jaar 1921 (244);

de rekening wegens inkomsten en uitgaven van het Staatsbedrijf der Algemeene Landsdrukkerij over 1921 (262);

de rekening van inkomsten en uitgaven van het Staatsvisschershavenbedrijf te IJmuiden over 1921 (284).

Ik stel voor, deze stukken voor kennisgeving aan te nemen.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Verder is te beslissen over de wijze van behandeling van de volgende Regeeringsbescheiden:

het Verslag der Algemeene Rekenkamer nopens haar werkzaamheden over 1921 (265);

de inlichtingen op het adres van M. H. Gilissen, koopman, te Mesch, houdende verzoek hem afschriften te doen verstrekken van de kohieren van den gemeentelijken hoofdelijken omslag in zijn woonplaats over 1919 en 1920 (243);

de inlichtingen op het adres van J. Th. Smit, eervol ontslagen arts bij den dienst der pestbestrijding in Nederlandsch-Indië en gepensionneerd officier van gezondheid der 1ste klasse bij het leger in Nederlandsch-Indië, te Bandoeng, houdende verzoek hem vrijen overtocht naar Nederland te verleenen en om vergoeding van geleden financieele schade (255);

de inlichtingen op het adres van de weduwe C. J. de Man—Faassen, te Rotterdam, houdende verzoek om toekenning van pensioen (288).

Ik stel voor, deze stukken te stellen in handen eener Commissie van vijf leden.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Aangezien blijkt, dat de Kamer de benoeming dezer Commissie niet aan zich wenscht te houden, worden door mij tot leden der Commissie benoemd de heer van Vuuren, mejuffrouw Groeneweg en de heeren Smeenk, Ebels en Rutgers van Rozenburg.

Aan de orde is thans de behandeling van het **verzoek van den heer Kleerekoper** om verlof tot het richten van vragen aan den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen omtrent de motieven, welke de Regeering hebben bewogen, terug te komen op haar voornemen, om in samenwerking met de gemeenten steun te verleenen aan de noodlijdende beeldende kunstenaars, ofschoon ettelijke gemeenten zich bereid hadden verklaard daartoe mede te werken.

De **Voorzitter**: De heer Kleerekoper heeft mij medegedeeld, dat hij zijn vragen wenscht te richten niet alleen aan den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, maar ook aan den Minister van Binnenlandsche Zaken. Ik stel daarom voor, het gevraagde verlof te verleenen, met dien verstande, dat de interpellatie zal worden gericht tot de Ministers van Binnenlandsche Zaken en van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Kleerekoper**: Mijnheer de Voorzitter! Door u is zooeven medegedeeld, dat ik mijn vragen ook wenschte te richten aan den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Dit is in zooverre juist, dat ik mij bereid heb verklaard, op verzoek, deze uitbreiding aan mijn interpellatie te geven, aangezien, wanneer ik mij eerst alleen tot den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen heb willen richten, dit slechts was omdat ik wilde probeeren de zaak in nieuwe banen te brengen, opdat daardoor de subsidie intijds zou worden uitgekeerd.

Wanneer de zaak voor elkaar gekomen was, zou zij haar beslag gekregen hebben vóór den winter, en dat wil heel wat zeggen in de gezinnen van menigeen dezer kunstenaars, voor wie de winter een zeer bang verschiet is.

Omdat ik nu nog steeds hoop, dat de zaak toch nog in het reine zal komen, zou ik zeer gaarne willen aandringen op een spoedige behandeling van deze interpellatie in November, opdat nog vóór den winter in de huisgezinnen dezer kunstenaars het geld zal kunnen komen, dat daar zoozeer noodig is.

De **Voorzitter**: Ik beloof den heer Kleerekoper, dat ik zal voorstellen zoo spoedig het doenlijk is, deze interpellatie te behandelen.

Ik stel voor, de behandeling dezer interpellatie te doen plaats vinden op een nader te bepalen dag.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Overeenkomstig mijn aan de leden medegedeeld voornemen stel ik voor, thans aan de orde te stellen de algemeene beraadslagingen over de Staatsbegrooting voor 1923 en de beraadslaging over hoofdstuk I dier begrooting en om bij de algemeene beraadslagingen over de Staatsbe

14de VERGADERING. — 7 NOVEMBER 1922.

Regeling van werkzaamheden. — Verslagen uitgebracht over verzoekschriften.

(Voorzitter e. a.)

grooting tevens aan de orde te stellen de interpellatie van den heer van Rappard naar aanleiding van de woorden in de Openingsrede, dat „eene vermindering van het aantal Departementen van Algemeen Bestuur noodig wordt geacht". Ingevolge een reeds door de Kamer genomen besluit komt bij de algemeene beraadslagingen tevens aan de orde de interpellatie van den heer Troelstra, naar aanleiding van den voorgenomen aftrek van 8½ pct. van de wedden der burgerlijke ambtenaren ten behoeve van de pensioenen.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter:** Ik stel voor, bij deze algemeene beraadslagingen uit te schakelen de bespreking van den werkloozensteun en de werkverschaffing. Voor een gedachtenwisseling omtrent het werkloosheidsvraagstuk zal gelegenheid zijn bij de interpellatie van den heer van den Tempel, tot de behandeling waarvan ik dezer dagen een voorstel aan de Kamer zal doen.

De heer **Duys:** Mijnheer de Voorzitter! Ik zou nogmaals willen vragen of het in uw voornemen ligt spoedig een voorstel te doen ter behandeling van de interpellatie in zake den tuinbouw. Juist door het feit, dat ik deze interpellatie heb aangevraagd, heb ik dezer dagen uit de kringen van den tuinbouw van alle kanten bericht gekregen, dat deze interpellatie alleen dan vruchten kan dragen, indien er spoedig hulp wordt verleend.

Ik zou derhalve de urgentie van deze interpellatie wel zeer onder uw aandacht willen brengen en ik hoop dat u in staat zult zijn omtrent de behandeling dezer interpellatie spoedig een voorstel te doen.

De **Voorzitter:** Het is natuurlijk zeer verheugend voor den heer Duys, dat hij zooveel bewijzen van adhaesie heeft ontvangen, maar het ligt voor de hand, dat die tuinbouwaangelegenheid nu wel een enkel oogenblik zal kunnen wachten.

Er zijn zaken te behandelen, welke zoo urgent zijn, dat ik den heer Duys niet kan beloven, dat ik te gelijk met de interpellatie van den heer van den Tempel zal voorstellen, zijn interpellatie te doen behandelen.

De heer **Schaper:** Mijnheer de Voorzitter! Ik zal niet veel zeggen over het bedekte gelach dat hier opging, toen de heer Duys sprak over de stemmen, die hem van de zijde der tuinders bereikten. Ik weet niet, welke kleine motieven aan dat gelach ten grondslag liggen. Wanneer de heer Duys zegt, dat hij verklaringen van adhaesie heeft ontvangen, dan is dat niet iets van persoonlijken aard. Dat zal wel een bewijs zijn van den grooten nood, die daar heerscht.

Mijnheer de Voorzitter, ik heb het woord gevraagd, omdat ik uw redeneering, met alle respect dat ik daarvoor heb, overdenkelijk vind, nl. dat er bij de zaak van den tuinbouw toch niet zoo'n haast is. Misschien zit daarachter de gedachte, dat er op het oogenblik in het tuinbouwbedrijf niet zooveel te doen is. De zaak is echter, dat de menschen zitten met hun schuren vol goed. Zij zitten met hun producten in grooten nood, omdat zij die niet kwijt kunnen.

Mijnheer de Voorzitter, ik zou niet willen, dat de gedachte hier postvat, dat er nu toch niets op het veld is te doen en dan met deze zaak dus den tijd heeft. Ik zou u dan ook in overweging willen geven deze zaak spoedig te behandelen. Als er één quaestie is, die urgent is, is het wel deze.

De heer **Duys:** Mijnheer de Voorzitter! Na de woorden van den heer Schaper heb ik niets anders te zeggen, dan dat de heeren mij niet goed verstaan hebben. Ik heb niet gezegd, dat ik zooveel verklaringen van adhaesie heb gekregen. Ik heb wel gezegd, dat ik uit de kringen van heel veel tuinders heb gekregen berichten, dat alleen van deze interpellatie iets is te verwachten, wanneer ze spoedig plaats heeft, omdat de nood zeer hoog is. Wanneer de heeren van de rechterzijde daarover een hoongelach doen hooren, moeten zij dat maar

(Duys e. a.)

met hun eigen geweten in overeenstemming weten te brengen.

De **Voorzitter:** Er is mij van een hoongelach niets bekend.

De heer **Duys:** Dat is mij wel bekend, Mijnheer de Voorzitter! Ik heb ook niet te maken met wat u bekend is, maar wat mij bekend is.

De **Voorzitter:** Het is mijn taak de orde te handhaven. Wanneer er een hoongelach zou opgegaan zijn, was het mijn plicht geweest daartegen op te treden.

De heer **Duys:** Mijnheer de Voorzitter! De zaak zit zoo. Het is inderdaad, zooals de heer Schaper heeft gezegd: deze menschen kunnen hun goed niet verkoopen. Wat is daarvan het gevolg? Als zij hun goed niet verkoopen kunnen, hebben zij geen geld om kunstmest en andere artikelen voor het volgend jaar te koopen. Kunnen zij op particuliere banken niet terecht en kunnen zij geen geld krijgen, dan dreigt de misère voor het volgend jaar weer groot te worden, zoodat hier spoedig opgetreden moet worden.

Mijnheer de Voorzitter, u kunt wel zeggen, dat deze zaak niet van zoo'n belang is en dat zij wel wachten kan, maar voor duizenden menschen is ze wel van belang en daarom zou ik u een spoedige behandeling van de zaak willen vragen. Het is natuurlijk niet mijn bedoeling, dat u op het oogenblik zult zeggen, dat ze dan en dan kan plaats hebben. Dat moet natuurlijk in verband met de overige werkzaamheden van de Kamer geregeld worden. Het spreekt vanzelf, dat de andere zaken ook belangrijk zijn, en ik zeg ook niet, dat dit de eenige belangrijke zaak is, die wij te behandelen hebben. Ik vraag u echter zoo spoedig mogelijk uw gedachten er over te laten gaan en bv. wanneer u komt met een voorstel omtrent de interpellatie van den heer van den Tempel, ook met een voorstel omtrent deze interpellatie te kunnen komen, of anders althans uitzicht te openen, dat hier spoedig worde gehandeld.

De **Voorzitter:** Ik moet herhalen wat ik zooeven reeds heb gezegd, nl., dat ik niet bij het voorstel omtrent de interpellatie van den heer van den Tempel te gelijk kan komen met een voorstel omtrent de interpellatie van den heer Duys. Het is mijn bedoeling geweest deze veertien dagen te gebruiken voor de algemeene beraadslaging over de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 en de interpellatie van den heer van den Tempel.

Daarna kunnen wij verder zien, wat ons te doen staat.

De Kamer vereenigt zich met het voorstel van den Voorzitter.

De Commissie voor de Verzoekschriften brengt de volgende Verslagen uit:

Mejuffrouw **van Dorp**, lid van de Commissie: In handen uwer Commissie zijn gesteld de volgende verzoekschriften:

I. een, van mr. W. H. A. Elink Schuurman, hoofdredacteur van het tijdschrift *De Pionier*. Adressant klaagt over de hooge posttarieven, waardoor de binnenlandsche handel en de Nederlandsche tijdschriften belemmerd worden.

Daar dit adres een onderwerp behandelt van algemeen belang, dat de aandacht der Kamer waard is, stelt de Commissie voor, dit adres ter griffie te deponeeren, ter inzage van de leden;

II. een, van de Vereenigingsfederatie Vlaardingsche Bestuursdersbond en de S.D.A.P., afdeeling Vlaardingen, te Vlaardingen. Adressanten dringen aan op een steunregeling voor de uitoefening van de trawlvisscherij.

De Commissie stelt voor, dit adres ter griffie te deponeeren, ter inzage van de leden;

(van Dorp.)

III. een, van P. J. Portman, hoofdmagazijnmeester aan de Ned. Seintoestellenfabriek, Hilversum. Adressant wenscht een systeem van beveiliging voor spoorwegongelukken onder de aandacht van de Kamer te brengen en verzoekt haar daaromtrent een onderzoek in te stellen.

Aangezien der Commissie niet gebleken is, dat het algemeen belang gemoeid is met inwilliging van adressants verzoek, stelt zij der Kamer voor, ten aanzien van dit adres over te gaan tot de orde van den dag;

IV. een, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor de Langstraat, te Waalwijk. Adressante verzoekt belemmering van den invoer van schoenwerk en leder.

Daar dit verzoek gevoeglijk ter sprake gebracht kan worden bij de behandeling van het wetsontwerp-Fleskens, stelt de Commissie voor, dit adres ter hand te stellen aan de Commissie van Rapporteurs voor dit wetsontwerp (n°. 110 van 1922. Wetsontwerp-Fleskens c.s. tot het instellen van invoerverboden.);

V. een, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Maastricht. Adressante verzoekt maatregelen tegen de valutaconcurrentie in de schoenen- en lederindustrie te treffen.

Daar dit verzoek gevoeglijk ter sprake kan worden gebracht bij de behandeling van het wetsontwerp-Fleskens, stelt de Commissie voor, dit adres ter hand te stellen aan de Commissie van Rapporteurs over dit wetsontwerp (n°. 110 van 1922. Wetsontwerp-Fleskens c.s. tot het instellen van invoerverboden.);

VI. een, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Tilburg. Adressante verzoekt de Regeering de bevoegdheid te verleenen een invoerverbod van schoenen en leder, als maatregel tegen de valutaconcurrentie, uit te vaardigen.

Daar dit verzoek gevoeglijk ter sprake kan worden gebracht bij de behandeling van het wetsontwerp-Fleskens c.s. tot het instellen van invoerverboden (n°. 110 van 1922), stelt de Commissie voor, dit adres ter hand te stellen aan de Commissie van Rapporteurs over dit wetsontwerp;

VII. een, van den Roomsch-Katholieken Bond van Woningbouwvereenigingen in het bisdom Haarlem. Adressant dringt er op aan, dat verschillende maatregelen om den woningbouw te bevorderen, genomen zullen worden.

Daar de opmerkingen ten aanzien van dit onderwerp van algemeen belang de aandacht der Kamer verdienen, stelt de Commissie voor, dit adres ter griffie neder te leggen, ter inzage van de leden;

VIII. een, van J. F. Giezen, te Doetinchem. Adressant verzoekt bij voorkomende benoemingen in zake de uitvoering der verzekeringswetten die personen te bevoordeelen, die gedupeerd zijn geworden door de verzekeringswetten, en voert daarvoor tevens aan, dat de zoodanigen vakkundig zijn.

Aangezien de mededeelingen van adressant niet van dien aard zijn, dat de kennisneming er van voor de Kamer van belang kan zijn, stelt de Commissie voor, ten aanzien van dit verzoekschrift over te gaan tot de orde van den dag;

IX. een, van de commissie voor overleg in de schoenen- en lederindustrie te Tilburg. De commissie verzoekt om een invoerverbod van schoenen en leder.

Daar dit verzoek gevoeglijk ter sprake kan worden gebracht bij de behandeling van het wetsontwerp-Fleskens c. s. tot het instellen van invoerverboden (1922, n°. 110), stelt de Commissie voor, dit adres in handen te stellen van de Commissie van Rapporteurs voor dit wetsontwerp;

X. een, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te

(van Dorp e. a.)

's Hertogenbosch. Adressante verzoekt uitvaardiging van een verbod c.q. beperking van invoer van schoenwerk en leder.

Daar dit adres gevoeglijk ter sprake kan worden gebracht bij de behandeling van het ontwerp-Fleskens c.s. tot het instellen van invoerverboden (n°. 110, 1922), stelt de Commissie voor, het in handen te stellen van de Commissie van Rapporteurs voor dit wetsontwerp;

XI. een, van den Chr. Zeeliedenbond, te Scheveningen. Adressant dringt in een uitvoerig toegelicht adres aan op een steunregeling in den komenden winter voor de contribueerende werklooze leden der kassen, rekening houdende met gezinsinkomsten en behoeften, en zooveel mogelijk bestaande in toeslag op loonen en verschaffing van productieven arbeid en zoo weinig mogelijk in geldelijke uitkeeringen.

Daar het onderwerp van dit adres van algemeen belang is en de aandacht der Kamer verdient, stelt de Commissie voor, dit adres ter griffie neder te leggen, ter inzage van de leden;

XII. een, van J. B. Verkooijen, te Oosterhout. Adressant verzoekt schadevergoeding wegens schade, toegebracht door het omvallen van een op Rijksgrond staanden boom.

Daar het in dit adres vervatte verzoek betrekking heeft op een civielrechtelijke aanspraak, die eventueel bij de rechterlijke macht zou moeten worden aangebracht, stelt de Commissie der Kamer voor, ten aanzien van dit adres over te gaan tot de orde van den dag.

De Kamer vereenigt zich achtereenvolgens met de voorgestelde conclusiën.

De heer **van Schaik**, voorzitter van de Commissie: In handen uwer Commissie zijn gesteld de volgende verzoekschriften:

I. een, van mr. G. D. Willinck, advocaat en procureur, te Zutphen. Adressant vestigt de aandacht van de Kamer op hetgeen hij zelf noemt „zeer belangrijke leemten in ons positief recht", welke z. i. zoo spoedig mogelijk uit onze wetgeving zouden behooren te verdwijnen.

Aangezien de door adressant behandelde onderwerpen de nadere aandacht van de Kamer verdienen, stelt de Commissie voor, dit adres ter griffie neder te leggen, ter inzage van de leden;

II. een, van Leon Johan Thibaut, te Semarang. Adressant deelt mede, bij sententie van het Hoog Militair Gerechtshof in Nederlandsch-Indië, dd. 26 Augustus 1921, ingaande op den 1sten December 1921, te zijn veroordeeld tot twee jaren gevangenisstraf met vervallenverklaring van den militairen stand. Naar aanleiding van de door hem gepleegde feiten zou hij niet zijn gereëngageerd bij de koloniale troepen. Hij zou nochtans gedurende 15 volle jaren in militairen dienst zijn; desondanks zou hem bij besluit van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, dd. 23 April 1922, n°. 8, pensioen, waarop hij meent recht te hebben, zijn geweigerd. Hij roept nu de tusschenkomst van de Kamer in tot het verkrijgen van pensioen. Het adres bevat niet voldoende gegevens, waaruit de Commissie zich een oordeel kan vormen over de gegrondheid van de pensioenaanspraken, die adressant doet gelden. Ook maakt hij geen melding van die pensioenvoorschriften, op welke hij zijn vermeend recht meent te mogen baseeren, terwijl hij bovendien niet overlegt een kopie van het door hem aangevochten besluit van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië van 23 April 1922, n°. 8, zoodat de kennisneming van de gronden, waarop dit besluit rust, der Kamer niet mogelijk is.

Een en ander is der Commissie aanleiding, der Kamer in overweging te geven, het adres te verzenden aan den Minister van Koloniën, met verzoek om inlichtingen:

III. een, van A. A. baron van der Borch tot Verwolde, te

(van Schaik.)

Apeldoorn. Adressant, mededeelende, dat hij inspecteur van politie is geweest te Brielle, beweert als zoodanig processen-verbaal te hebben opgemaakt, aan welke door den burgemeester mr. Egter van Wissekerke geen gevolg werd gegeven. Zelfs zou de burgemeester aan hem en aan de politieagenten verboden hebben processen-verbaal op te maken wegens overtreding van de Arbeidswet, de Jachtwet en de Motor- en Rijwielwet, terwijl hij processen-verbaal ter zake van het spelen om geld op den openbaren weg achterhield. Nadat adressant zich over deze feiten bij den Minister van Binnenlandsche Zaken had beklaagd, werd hij op 18 Juli 1921, met ingang van 1 Januari 1922 zoogenaamd uit hoofde van ongeschiktheid voor de bekleeding van het ambt van inspecteur ontslagen.

Adressant uit de klacht, dat door de bovengenoemde orders van den burgemeester aan de voormelde wetten ,,niets gedaan wordt'', en verzoekt dienaangaande een onderzoek te doen, alsmede naar de redenen van zijn ontslag en de redenen waarom hem de hem toekomende vergoeding voor kleeding, rijwiel enz. niet worden betaald.

Alvorens op dit adres nader in te gaan, acht de Commissie het gewenscht, dat de Kamer zich bij den Minister van Binnenlandsche Zaken vergewist omtrent de juistheid der bovengenoemde ten laste van den burgemeester van Brielle aangevoerde feiten en omtrent het verband, dat adressant legt tusschen het hem gegeven ontslag en het door hem naar aanleiding van die feiten bij den Minister gedaan beklag.

Mitsdien geeft zij in overweging, het adres te verzenden aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, met verzoek om inlichtingen;

IV. een, van A. P. J. de Zwart, kleermaker, te Hoorn. Uit adressants adres mag worden afgeleid, dat een hem toebehoorend kasboek, bij den krijgsraad te 's Gravenhage als stuk van overtuiging gediend hebbende, aldaar is zoekgeraakt, zoodat het niet meer aan adressant kan worden teruggegeven, terwijl hij te vergeefs bij den Minister van Justitie om schadevergoeding schijnt te hebben aangeklopt.

Aangezien adressant niet voldoende aannemelijk heeft gemaakt, dat hij schade heeft geleden en in welken omvang, bestaan er bij de Kamer geen redenen, om overeenkomstig zijn verzoek te bevorderen, dat een vergoeding wordt uitgekeerd. Overigens kan hij zich, zoo hij meent, dat hem rechtens een schadevergoeding is verschuldigd, deswege wenden tot de justitie.

Voorts roept hij de medewerking der Kamer in, ten einde een tweetal reserve-luitenants, die hun rekeningen niet willen voldoen, tot betalingen te dwingen. Ook hiervoor staat aan adressant de weg tot den rechter open.

De Commissie geeft derhalve in overweging, ten aanzien van het adres over te gaan tot de orde van den dag;

V. een, van Th. P. van Dieren, vergunninghouder, te 's Gravenhage.

Adressant vraagt schadevergoeding ter zake, dat in 1918: 1°. door geweld, op order van mr. de Groot, lid van den gemeenteraad van 's Gravenhage, in samenspanning en vereeniging met den heer Struycken, eigenaar en koopman, hem zijn meubelen zijn ontroofd en verkocht; 2°. hem als vergunninghouder de toewijzing van een rantsoen ,,alcohol'' door den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel is geweigerd.

Als adressant van oordeel is, dat hem onrecht is aangedaan, kan hij zich deswege tot de justitie wenden.

Uit de door adressant ter motiveering van het tweede onderdeel van zijn verzoek gestelde feiten is der Commissie overigens niet gebleken, dat hij zich te recht beklaagt en dat er voor de Kamer eenige aanleiding bestaat, zijn pogingen tot het verkrijgen van schadevergoeding te bevorderen.

De Commissie geeft in overweging, ten aanzien van dit adres, over te gaan tot de orde van den dag;

VI. een, van den Algemeenen Bond van Politiepersoneel in Nederland, te Amsterdam.

Adressant verzoekt geen gelden op de begrooting te doen plaatsen tot het verleenen van subsidie of steun op andere wijze aan de Politievakschool van den Roomsch-Katholieken Politiebond ,,St. Michael'', doch wel die maatregelen te willen doen treffen, waardoor zoo spoedig mogelijk aan den huidigen chaotischen toestand op dit gebied een einde wordt gemaakt en er daargesteld worde een opleiding tot dienaar van politie van Staatswege.

Aangezien het in dit adres behandeld onderwerp de nadere aandacht van de Kamer verdient en ter sprake kan worden gebracht bij de behandeling van het IVde hoofdstuk van de Staatsbegrooting 1922—1923, stelt de Commissie voor, dit adres te stellen in handen van de Commissie van Rapporteurs over dit hoofdstuk der begrooting;

VII. een, van ingezetenen der gemeente Meeuwen. Adressanten opperen bezwaren tegen de volgens hen voorgenomen vereeniging der gemeenten Meeuwen, Drongelen en Genderen.

Aan de Kamer is niet gebleken, dat het voornemen tot deze vereeniging bij de Regeering bestaat.

Met het oog op de mogelijkheid, dat een daartoe strekkend wetsontwerp bij de Staten-Generaal zal worden ingediend en het adres alsdan de bijzondere aandacht der Kamer verdient, stelt de Commissie voor, het neder te leggen ter griffie, ter inzage van de leden;

VIII. een, van W. A. Kraan, te Delft. Onder mededeeling van de wederwaardigheden, die hem als huurder zijn overkomen, en zich speciaal beklagende over de herhaalde huurverhoogingen, aan welke hij in de laatste jaren heeft blootgestaan, verzoekt hij de Kamer, bij de wet huurders, die in de omstandigheden van adressant verkeeren, te beschermen.

Het onderwerp van dit adres is de nadere aandacht van de Kamer waard en kan ter sprake komen bij de behandeling van het wetsontwerp tot wijziging der Huurcommissiewet en der Huuropzeggingswet (Stuk n°. 268).

De Commissie geeft mitsdien in overweging, dit adres te stellen in handen van de Commissie van Rapporteurs over laatstgenoemd wetsontwerp;

IX. een, van G. J. W. Branderhorst, landbouwer, te Eethen, gemeente Genderen, voorzitter van het waterschap ,,de Polder van Eethen''. Adressant verzoekt de zoozeer gewenschte vereeniging van gemeenten te willen bevorderen.

Aan de Kamer is niet gebleken, dat het voornemen tot deze vereeniging bij de Regeering bestaat.

Met het oog op de mogelijkheid, dat een daartoe strekkend wetsontwerp bij de Staten-Generaal zal worden ingediend en het adres alsdan de bijzondere aandacht der Kamer verdient, stelt de Commissie voor, het neder te leggen ter griffie, ter inzage van de leden;

X. een, van H. Verbeeten, te Venlo. Adressant beklaagt zich, dat hij met ingang van 1 September 1922 zijn ontslag zou gekregen hebben als tijdelijk controleur-armbezoeker van behoeftige Nederlandsche gezinnen in Duitschland in het grenscommissariaat Venlo, zonder dat daarvoor gegronde redenen aanwezig waren.

De strekking van de klacht is niet, dat de adressant onrechtmatig is ontslagen, maar wel, dat hij niet billijk is behandeld.

Het ligt niet op den weg der Kamer, zonder meer in een oordeel te treden over de billijkheid van een ontslag, als aan adressant gegeven.

Mitsdien stelt de Commissie voor, ten aanzien van dit adres over te gaan tot de orde van den dag;

(van Schaik.)

XI. een, van W. Centiago, te Makasser, aan den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, kopielijk toegezonden aan de Tweede Kamer.
In dit adres worden toestanden op de kleine Soendaeilanden, in het bijzonder op Timor, behandeld, die volgens adressant verbetering behoeven, terwijl daaraan beschouwingen worden vastgeknoopt over bestuursdecentralisatie en Staatsinrichting in Nederlandsch-Indië.

Aangezien het onderwerp van dit adres de nadere aandacht van de Kamer verdient, stelt de Commissie voor, het adres neder te leggen ter griffie, ter inzage van de leden;

XII. een, van burgemeester en wethouders van Rozenburg.

Adressanten deelen mede, dat de gemeenteraad van Rozenburg heeft besloten, te voldoen aan het verzoek van het hoofdbestuur van den Algemeenen Bond van Politiepersoneel, om bij den Minister van Binnenlandsche Zaken en de Tweede Kamer der Staten-Generaal aan te dringen op het daarstellen van een opleiding van Rijkswege tot dienaar van politie.

Aangezien het onderwerp van dit adres de aandacht der Kamer verdient en ter sprake kan komen bij de behandeling van het IVde hoofdstuk van de Staatsbegrooting 1922/1923, stelt de Commissie voor, dit adres te stellen in handen van de Commissie van Rapporteurs over dit hoofdstuk der begrooting.

De Kamer vereenigt zich achtereenvolgens met de voorgestelde conclusiën.

De heer **van Braambeek**, lid van de Commissie: In handen uwer Commissie zijn gesteld de volgende verzoekschriften:

I. een, van de Vereeniging van Directeuren en Commiezen der Posterijen en Telegrafie, te Utrecht.
Adressante verzoekt de medewerking van de Kamer om te komen tot invoering van de nieuwe classificatie van de post- en telegraafkantoren, die weer is ingetrokken, hoewel ze reeds door de Centrale Commissie voor georganiseerd overleg in ambtenaarszaken was behandeld.

De Commissie acht de in het adres behandelde quaestie van voldoend algemeen belang om er kennis van te doen nemen door de leden, weshalve zij voorstelt, het adres ter griffie te deponeeren;

II. een, van het hoofdbestuur van den Centralen Nederlandschen Ambtenaarsbond, te Amsterdam.
Adressant verzoekt een deskundig en onpartijdig onderzoek in te doen stellen naar het optreden van den controleerend arts der posterijen, telegrafie en telefonie, dr. S. Stürkop, te Amsterdam.

De Commissie is van oordeel, dat de klachten van genoegzaam algemeen belang zijn om er door de leden kennis van te doen nemen, waarom zij voorstelt, het adres ter griffie ter lezing te leggen;

III. een, van de Vereeniging van Directeuren en Commiezen der Posterijen en Telegrafie, te Utrecht. Adressante maakt er bezwaar tegen, dat de directeur-generaal der posterijen en telegrafie bij beschikking van 6 Juni 1921 aan de commiezen het sollicitatierecht naar de directies van de kantoren der 4de klasse B heeft ontnomen, naar zij beweert, in strijd met de belofte, dat dit niet zou geschieden vóór er geen hoogere ambtenaren meer naar deze directies zouden solliciteeren.

Wijl deze aangelegenheid van voldoende belang kan worden geacht om desgewenscht bij de behandeling van de postbegrooting 1923 ter sprake te worden gebracht, stelt de Commissie voor, het adres ter lezing te leggen op de griffie;

(van Braambeek.)

IV. een, van burgemeester en wethouders van Oud-Vossemeer. Adressanten brengen ter kennis, dat door den gemeenteraad een besluit is genomen, waarbij wordt aangedrongen op snellen voortgang van den aanleg van een lokaalspoorweg op het eiland Tholen.

De Commissie acht het adres van voldoende algemeen belang om er de leden kennis van te laten nemen bij de behandeling van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting 1923, waarom zij voorstelt, het ter lezing te leggen op de griffie;

V. een, van den hoofdcommies der posterijen H. C. Bongenaar, te 's Gravenhage. Adressant verzoekt een vergoeding voor de morecle en financieele nadeelen, voortgesproten uit zijn niet-benoeming tot directeur van het postkantoor te Oldenzaal.

Aangezien in de niet-benoeming tot een functie, waarop men meent aanspraak te hebben, geen reden kan gevonden worden tot toekenning eener vergoeding, stelt de Commissie voor, ter zake over te gaan tot de orde van den dag;

VI. een, van het hoofdbestuur van „Ons Belang", Vereeniging van Onderofficieren enz., behoorende tot de Nederlandsche landmacht, te Amersfoort. Adressant verzoekt de inkomstenverlaging voor militairen (5 pct. van den bijslag) te doen intrekken, geen militairen te doen ontslaan vóór den datum waarop hun dienstverband volgens hun contract zal eindigen, de afvloeiingsmaatregelen te laten voorleggen aan het georganiseerd overleg en de Staten-Generaal en maatregelen te doen nemen, waardoor, naast stopzetting van de werving, een vrijwillige afvloeiing wordt bevorderd.

Aangezien in dit adres verschillende onderwerpen van voldoend algemeenen aard worden behandeld, wordt voorgesteld het voor de leden ter lezing te leggen ter griffie;

VII. een, van burgemeester en wethouders van Sint Maartensdijk.

Adressanten verzoeken namens den gemeenteraad medewerking tot spoedige totstandkoming van een vaste verbinding van het eiland Tholen met den vasten wal van West-Brabant, door middel van een dam of brug.

Aangezien dit adres van voldoende algemeen belang wordt geacht om ter sprake te komen bij de behandeling van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting 1923, stelt de Commissie voor, het voor de leden ter lezing te leggen ter griffie;

VIII. een, van mr. H. van de Rivière, te Groningen, en 6 anderen, als afgevaardigden van ruim 40 vereenigingen, organisaties en lichamen.

Adressanten verzoeken te willen medewerken tot wederinvoering van een degressief spoorwegreizigerstarief, zoowel door wijziging van de kilometerberekening als door herstel van de kilometerkaarten.

Aangezien het adres van voldoend algemeen belang wordt geacht om daarop bij de behandeling van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting 1923 te letten, stelt de Commissie voor, het voor de leden ter lezing te leggen ter griffie.

De Kamer vereenigt zich achtereenvolgens met de voorgestelde conclusiën.

Aan de orde zijn de algemeene beraadslagingen over de **Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2)**, waarbij tevens aan de orde zijn de **interpellatie van den heer van Rappard** naar aanleiding van de woorden in de Openingsrede, dat „eene vermindering van het aantal Departementen van Algemeen Bestuur noodig wordt geacht" en de **interpellatie van den heer Troelstra**, naar aanleiding van den voorgenomen aftrek van 8½ pct. van de wedden der burgerlijke ambtenaren ten behoeve van de pensioenen.

14de VERGADERING. — 7 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beschouwingen).

De heer **van Rappard**: Mijnheer de Voorzitter! De zinsnede in de Troonrede, dat vermindering van het getal Departementen van Algemeen Bestuur noodzakelijk wordt geacht, heeft mij aanleiding gegeven tot het houden van deze interpellatie en bij mij de vraag doen rijzen, of speciaal opheffing van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel als proeve van bezuiniging te rechtvaardigen is.

Volledigheidshalve zal ik moeten treden in een korte historische beschouwing van de omstandigheden, welke geleid hebben tot instelling van het Ministerie van Landbouw, ten einde dan daaruit de conclusie te trekken, dat de huidige omstandigheden zeer zeker niet rechtvaardigen het ten doode opschrijven van dit Departement van bestuur.

Reeds in 1897 werd in menige afdeeling der Eerste Kamer bij de algemeene beraadslaging over de Staatsbegrooting ter sprake gebracht de noodzakelijkheid van de concentratie van de Regeeringszorg voor de belangen van den landbouw, en ook bij de openbare beraadslaging in dat college werd dit door onderscheidene sprekers naar voren gebracht. Het was vooral mr. Sickesz, die later de eerste directeur-generaal van den landbouw geweest is, oud-voorzitter van het Nederlandsch Landbouw-Comité, die daarbij in het licht stelde, dat het streven naar een betere landbouwvertegenwoordiging en vooral naar het instellen van een afzonderlijk Ministerie van Landbouw niet het gevolg was van de veronderstelling, als zou daardoor plotseling de toenmalige malaise op landbouwgebied verdwijnen, maar die spreker en ook zijn geestverwanten oordeelden, dat het groote belang van den landbouw meer en beter zou doordringen bij Regeering en Staten-Generaal, wanneer steeds een verantwoordelijk persoon zijn stem kon doen hooren als de belangen van den landbouw zijdelings of rechtstreeks gemoeid waren met eenige regeling of eenig Regeeringsgplan, gelijk het geval was wat betreft handel en industrie. Wanneer een bepaald Minister, omgeven door een staf van deskundigen, steeds in de gelegenheid was geweest voor die belangen op te komen en in verlei richting te bespreken, dan zou de landbouw ten onzent niet ten achter geraakt zijn bij dien in andere landen en zou de toenmalige, zooveel besproken malaise voorkomen hadden kunnen worden doordat tijdig voorstellen gedaan hadden kunnen worden en doeltreffende maatregelen genomen hadden kunnen worden.

Niet alleen in het Nederlandsch Parlement werd in 1897 gepleit voor een afzonderlijk Departement van Landbouw; ook bij de in dat jaar plaats hebbende verkiezingen werd aan menigen candidaat, van welke kleur ook, gevraagd hoe hij daarover dacht. De meening won meer en meer veld, dat juist de belangen van landbouw, nijverheid en handel, die zoo nauw met elkaar verbonden zijn en zoo dikwijls samengaan, afgescheiden moesten worden van alle andere bemoeiingen en dat de zorg daarvoor toevertrouwd moest worden aan een afzonderlijk Minister, die aan deze hoogst gewichtige aangelegenheden al zijn aandacht zou kunnen wijden. De Staatszorg voor den landbouw, bedoeld in den uitgebreidsten zin, toenmaals over allerlei andere Departementen van Algemeen Bestuur verdeeld, moest gelegd worden in één hand en opgedragen worden aan één verantwoordelijk persoon, die ook als hoofd van het Departement die belangen zou kunnen verdedigen en voorstaan, niet alleen in den Ministerraad, maar ook in de beide Kamers der Staten-Generaal.

In 1897, bij de behandeling van de begrooting van Binnenlandsche Zaken, is het beginsel der concentratie der landbouwbelangen ook door verschillende afgevaardigden besproken. Over dat beginsel heerschte groote eenstemmigheid. Verdeeldheid echter bestond er omtrent de wijze waarop die concentratie tot stand moest worden gebracht.

Sommigen wenschten een afdeeling aan een der Ministeries, anderen achtten een afzonderlijk Ministerie van Landbouw noodzakelijk, doch zij, die een afdeeling aan een der Ministeries wenschten, spraken als hun oordeel uit, dat die concentratie der landbouwbelangen niet het topunt van de zorg van de Overheid voor den landbouw moest zijn, maar eerder het begin van een reeks maatregelen en regelingen, in onderling verband en volgens een vaststaand plan ontworpen. Het stichten van zulk een afzonderlijke afdeeling werd meer als een overgangsmaatregel beschouwd en werd een voorbereidende stap, een eerste station genoemd.

Een en ander heeft er toe geleid, dat op 1 Februari 1898 aan het Ministerie van Binnenlandsche Zaken een afzonderlijke afdeeling van Landbouw met een directeur-generaal als hoofd werd ingesteld.

En tot den destijds afgekeurden toestand keeren wij thans terug.

Want, al zal, blijkens de Memorie van Antwoord op de Staatsbegrooting, het Ministerie van Binnenlandsche Zaken in den vervolge heeten Ministerie van Binnenlandsche Zaken en van Landbouw, dit maakt geen verschil. Het is een doekje voor het bloeden, een pleister op de geslagen wonde. De logische gevolgtrekking, die uit deze regeling kan gemaakt worden is, dat zoogoed als zeker nimmer een deskundig Minister over de belangen van den landbouw zal oordeelen. Binnenlandsche Zaken, met een Minister, die doorgaans ook zal zijn Minister-President, zal hoofdzaak, Landbouw bijzaak wezen?

De voorspelling, in 1897 geuit, dat het instellen van een afzonderlijke afdeeling slechts een voorbereidende stap zoude zijn, bleek bewaarheid, toen bij Koninklijk besluit van 7 September 1905 een Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel werd in het leven geroepen.

Zoowel de landbouw als de tuinbouw maken, in tegenstelling met het jaar 1905, waarin het Landbouwministerie werd opgericht, thans treurige tijden door.

De verminderde koopkracht van onze vroegere buitenlandsche afnemers houdt de afzet van onze landbouwproducten tegen en de koopkracht hier te lande neemt ook af onder den invloed van de in vrijwel alle bedrijven heerschende malaise.

Dat hierin binnen afzienbaren tijd verbetering zal komen, is niet te verwachten. Hypotheekrente en pachten kunnen uit de gewone bedrijfsinkomsten niet meer worden voldaan, vooral niet door degenen, die in de vette jaren, dikwijls noodgedwongen, tegen ongekend hooge prijzen hun landerijen kochten of ingingen op bezwarende pachtvoorwaarden op langen termijn.

Het bedrag der hypotheken op landelijke eigendommen bedroeg in 1915 f 40 089 000, in 1918 f 109 577 000, in 1920 f 167 946 000.

Alhoewel de boeren in de eerste plaats op eigen kracht aangewezen zullen zijn, zullen mogelijkerwijze maatregelen genomen, geneesmiddelen moeten gevonden worden.

Wie weet, als het bestaande landbouwkrediet niet meer in staat is hulp te verleenen, of van Staatswege niet zal moeten worden ingegrepen om tal van kleine landbouwers en keuterboertjes op de zandstreek het hoofd boven water te doen houden.

In de toekomende tijden zal meer aandacht moeten gewijd worden aan onzen buitenlandschen inlichtingendienst, omdat, nu we onze beste markten van voorheen hebben verloren en wij van andere verdrongen worden, het van het grootste gewicht is, het verloren terrein te herwinnen en nieuwe débouchés op te sporen.

De Regeering zal zorg moeten dragen, dat ons land in den vreemde beter bekend wordt en een betere reputatie krijgt, waaraan het op sommig gebied wel eens haperт. Betere en juistere inlichtingen over exportmogelijkheden zullen verschaft moeten worden.

Of de tuinders en kweekers, nu Duitschland onmachtig is te koopen, Engeland's markten overvoerd zijn, de Engelsche

(van Rappard.)

consument daarbij door de toenemende werkloosheid zijn koopkracht verliest, nu in Amerika met het oog op het bederf verschillende artikelen niet geplaatst kunnen worden, door kredieten zullen moeten geholpen worden, is een open vraag. Of de mooidende spoorwegtarieven en de veel te hoog opgedreven bootvrachten mogen gehandhaafd blijven. of ruilverkeer in natura, bv. met Rusland en de Baltische landen, of veilingkredieten met garantie van den Staat mogelijk zullen zijn, zijn vraagstukken, die overweging verdienen en onder het oog moeten worden gezien. Dat werkelijk de nood in het tuinbouwbedrijf groot is, bewijzen de volgende cijfers, die spreken.

Aan de over de maand Augustus verschenen uitvoerstatistiek ontleen ik de navolgende exportcijfers.

Groenten werden uitgevoerd tot een waarde van f 2 662 000, fruit tot een waarde van f 484 000, totaal f 3 146 000.

In Augustus 1921 werden uitgevoerd:

groenten tot een waarde van f 5 618 000; fruit tot een waarde van f 841 000, totaal f 6 459 000.

In de maand Augustus 1922 dus f 3 313 000 of ruim de helft minder dan in de overeenkomstige maand van het vorige jaar.

Deze cijfers geven te denken.

En hoe is de totale uitvoer van landbouwproducten over dezelfde maand?

Wat betreft den totalen uitvoer van landbouwproducten in de maanden Augustus 1921 en 1922, daaromtrent geef ik in het kort de volgende cijfers: in 1921 werden uitgevoerd 48 000 stuks levend vee, 159 532 ton, voor een waarde van f 58 080 000, tegen een uitvoer in 1922 van 156 707 stuks, 91 859 ton, voor een waarde van f 27 480 000, alzoo een vermeerdering voor 1922 van 108 685 stuks levend vee en een vermindering van 67 673 ton en een vermindering in waarde van f 30 600 000.

Wat beoogde ik nu met die, zij het ook onvolledige, uitweiding over landbouwtoestanden? Ik wilde daarmede bewijzen, dat tal van ontzettend moeilijke problemen om een oplossing vragen.

En nu is het voor geen wederlegging vatbaar, dat wanneer de tegenwoordige toestand bestendigd was gebleven en aan het hoofd van het Departement was geplaatst een bekwaam en ervaren man, op de hoogte van land- en tuinbouwtoestanden, de land- en tuinbouwbelangen meer tot hun recht zouden komen, omdat die Minister, ter zake kundig, dan deel zou nemen aan de beraadslagingen in den Ministerraad. en er voor waken zou, dat de belangen van den land- en tuinbouw bij geen enkel wetsontwerp over het hoofd zouden worden gezien en niet bij andere belangen zouden achtergesteld worden.

Tot dusverre ontwikkelde ik mijn bezwaren alleen ten opzichte van het onderbrengen van de afdeeling Landbouw bij het Ministerie van Binnenlandsche Zaken, doch ook met de voorstellen van de Regeering, om Handel en Nijverheid met Arbeid ,,te vereenigen'', kan ik mij geenszins vereenigen.

Natuurlijk is er voor een afzonderlijk Ministerie van Landbouw veel te zeggen, doch ik stel mij op het standpunt, dat dit ten gevolge van den toestand van 's Lands kas een onbereikbaar ideaal is. In dit licht bezien, verdient de oude regeling de voorkeur boven de nieuwe.

Immers, landbouw en handel kunnen elkander noodig hebben, vullen elkander aan en de industrie is de derde in dit nauwe verband.

De landbouw is de voortbrenger van tal van producten, die de handel koopt of die als grondstof dienen om in de fabrieken te worden verwerkt, ten einde dan in den vorm van verwerkte producten te worden verkocht.

Wanneer de paarden, ten gevolge van de lage valuta, in den tegenwoordigen tijd onverkoopbaar zijn, brengt dit malaise in den handel en tevens armoede bij den fokker; de bloei van de groententeelt of de bloembollencultuur is evenzeer een voordeel voor de kweekers als voor den handel naar binnen- en buitenland, kortom de land- en tuinbouwers zijn onderling en met andere belanghebbenden ten nauwste verbonden.

Het was daarom indertijd goed gezien, dat met het oog op het nauwe verband tusschen landbouw, handel en industrie de behartiging dezer drie takken van volksbestaan in één hand werden vereenigd.

Dat ,,Nijverheid'' onder de hoede van Minister Aalberse wordt gebracht, is, met het oog op 's Ministers verleden, waarlijk geen verheugend vooruitzicht en zal niet nalaten groote bezorgdheid te wekken. Wel was de industrie er aan gewend geraakt, dat men haar belangen in Regeeringskringen slechts een secundaire of tertiaire plaats toekende, wie had echter maar een flauw vermoeden kunnen hebben, dat aan Minister Aalberse de leiding van het Departement van Nijverheid zoude worden toevertrouwd, den Minister, die het vertrouwen van de nijverheid mist; die juist het vertrouwen moest hebben van diegenen, wier belangen hij in deze kritieke tijden moet voorstaan.

En nu moge men mij tegenwerpen ,,verloren vertrouwen kan herwonnen worden'', de practijk van het leven leert ons, dat dat o! zoo moeilijk gaat en daarom verdiende het de voorkeur, dat iemand met een nieuwen, frisschen kijk op de zaken de Nederlandsche industrie er voor zou bewaren, dat zij achtergesteld wordt bij andere takken van volkswelvaart, en de Nederlandsche industrie zou verlichten van de lasten, die op haar drukken.

Ik ga van de veronderstelling uit, Mijnheer de Voorzitter, dat de voornemens der Regeering uitsluitend het uitvloeisel zijn van een streven naar belangrijke bezuiniging, want ik kan bezwaarlijk gelooven, dat het gerucht juist zoude zijn, dat een bekwaam deskundige de portefeuille van Landbouw, Nijverheid en Handel zou hebben geweigerd en daarna niemand uit de rechtsche partijen bereid of geschikt bevonden is om den vacanten zetel van Minister van IJsselsteijn, op wiens aanblijven de Regeering blijkbaar niet zeer gesteld was, in te nemen.

Het behoeft geen betoog, dat ik een groot voorstander ben van bezuiniging en van oordeel, dat alleen bezuiniging ons land van den ondergang kan redden, doch nu rijst de vraag, of het juist is gezien, dat het Departement van productie, dat in de komende zorgwekkende tijden een belangrijke rol zoude hebben kunnen spelen, opgeofferd moest worden. Ik kan de bezuiniging daarvan niet inzien en acht dit een bezuiniging in schijn.

Ik vraag mij daarom af: Waren geen andere oplossingen mogelijk? Waarom niet een Departement van Defensie? Waarom Oorlog en Marine niet samengesmolten? Het vorig jaar was de Regeering van het nut van die samensmelting zóó overtuigd, dat zij in de Memorie van Antwoord iedere argumentatie hieromtrent overbodig oordeelde, omdat — let wel — de met deze combinatie te bereiken bezuiniging voor de hand lag. In de openingsrede wordt geen enkele reden opgegeven, waarom de Regeering in deze haar draai genomen heeft. In de Memorie van Antwoord kunnen wij thans lezen, dat juist zuinigheidsoverwegingen er toe geleid hebben den Minister van Marine te benoemen.

De Regeering haalt de volgende argumenten aan, die koren op mijn molen zijn:

> ,,De ondervinding leert immers, dat het onmogelijk was voor een Minister om te gelijker tijd aan het Departement van Oorlog en aan dat van Marine de hervormingen door te zetten welke de spaarzaamheid vordert.''

Ik zou dit op mijn beurt als volgt willen lezen:

> ,,De ondervinding leert immers, dat het onmogelijk was voor den Minister van Binnenlandsche Zaken om te gelijker tijd aan het Departement van Binnenlandsche Zaken en aan dat van Landbouw de hervormingen door te zetten welke de spaarzaamheid vordert.''

(van Rappard.)

Een tweede vraag: Had het niet op den weg der Regeering gelegen te besnoeien op het dure Departement van Onderwijs, en ware het niet beter geweest, Onderwijs bij Binnenlandsche Zaken onder te brengen, waaronder het ook vroeger ressorteerde?

Waarom het dure Departement van Arbeid, waarvan wij toch zoo weinig pleizier hebben beleefd en dat in niet geringe mate er toe bijgedragen heeft, dat wij in het financieele moeras terecht zijn gekomen, gehandhaafd, het eenzijdige Departement, dat getoond heeft blijkbaar alleen oog te hebben voor de arbeidersbelangen, die arbeidersbelangen steeds vooropgesteld heeft, boven alle andere Staatsbelangen?

Geld voor nieuwe sociale wetten is er niet; hoofdwerkzaamheden van dat Departement zullen vermoedelijk bestaan in een reorganisatie van onze sociale wetgeving en dat had gevoeglijk overgelaten kunnen worden aan eenige deskundige hoofdambtenaren.

Met te meer vrijmoedigheid, Mijnheer de Voorzitter, heb ik deze interpellatie aangevraagd, omdat de buitenstaander voor een onoplosbaar raadsel staat.

De drie partijen, waaraan dit Ministerie zijn ontstaan, of laat ik liever zeggen, zijn behoud te danken heeft, zijn met de voornemens der Regeering allerminst ingenomen.

De Nederlander laat zich als volgt uit:

> „Het feit, dat geen nieuwe Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel is benoemd, maar dat de heer Ruys a. i. met deze portefeuille is belast, bevestigt de geruchten, dat het afzonderlijk Ministerie van Landbouw, enz. zal worden opgeheven, dat de afdeeling Landbouw bij Binnenlandsche Zaken komt en dat de overige afdeelingen verdeeld zullen worden over de Departementen van Buitenlandsche Zaken en Arbeid.
>
> Wij betreuren deze regeling, al geven wij aan haar de voorkeur boven een andere indeeling, waarover ook geruchten verschenen, volgens welke Landbouw een onderdeel zou worden van Arbeid. Dat ware ons inziens geweest: „de paarden achter den wagen spannen".
>
> Wij erkennen, dat de regeling moeilijk was, omdat hier ook de bezuiniging in het spel kwam. Maar op den duur zal toch in de nu getroffen regeling niet kunnen worden berust. De landbouw en de tuinbouw zijn, gezien de gesteldheid van onzen bodem, niet alleen de natuurlijke bronnen van onze welvaart, maar de voorwaarde voor ons volksbestaan. Niet slechts voor onze uitvoerpolitiek, maar ten slotte voor de mogelijkheid ons volk in het leven te houden, is de landbouw en tuinbouw de allesbeheerschende factor.
>
> Al zijn wij dus dankbaar, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken zich met de zorg voor den landbouw zal willen belasten — voor de toekomst moet toch worden gestreefd naar een eigen Departement, waarbij land- en tuinbouw, zoo niet het eenig belang, dan toch het voornaamste belang zal zijn, dat door den daarmede belasten bewindsman zal worden behartigd."

Tot zoover *De Nederlander*.

De Standaard oordeelt als volgt:

> „Dat het Departement van Landbouw wordt opgeheven, kan ons maar matig bekoren; beter nog: heeft onze instemming niet.
>
> Wij hadden liever gezien dat Onderwijs ware opgeheven en onder Binnenlandsche Zaken gebracht, dat Nijverheid naar Arbeid ware overgebracht en Landbouw een afzonderlijk Ministerie ware gebleven."

De Roomsch-Katholieke Staatspartij gaat nog verder dan ik; zij eischt een afzonderlijk Ministerie van Landbouw en ook in de Katholieke landbouwbladen heerscht ontstemming.

Zoo schrijft *Land en Vee*, het Limburgsche landbouwblad, waarvan een onzer nieuwe Kamerleden medewerker is, na de zinsnede uit de openingsrede te hebben aangehaald:

> „Wij staan voor een verbluffend feit; dit feit is, dat wij geen afzonderlijk Ministerie van Landbouw krijgen, zelfs geen eigenlijken Minister van Landbouw meer hebben of houden.

(van Rappard e.a.)

> Zoo iets hadden wij, gelet op de laatste politieke Kamerrede van mgr. Nolens, en gelet op het desbetreffende punt in het Katholieke Staatsprogram, allerminst verwacht.
>
> Zulks kunnen wij ook alsnog niet gemotiveerd achten door argumenten, ontleend aan het betrachten van bezuiniging, het hebben van een slap-in-'t-werk-zittend Ministerie van Binnenlandsche Zaken, het aanwezig zijn van een directeur-generaal van den Landbouw.
>
> Wij verklaren van onzen kant — welke verklaring aan menigeen als een openbaring van onze achterlijkheid zal toeschijnen — dat wij, vooral ook gelet op „de crisis, die ook hier te lande in breeden kring haar droeve gevolgen doet gevoelen", een plattelands-Ministerie en Minister, nu nog meer dan ooit, hoog noodig hebben.
>
> En dan ..... worden de boeren uitgenoodigd, niet bang te zijn voor een Minister Aalberse. Voor diens eminente persoonlijkheid zijn wij allerminst bang, wel zijn wij niet geheel gerust omtrent zijn landbouwliefde, die, reeds in de periode van zijn beheer enkel van Arbeid, zoo groot was, dat de boeren al heel gauw erg bang waren er te veel van te krijgen.
>
> Dat de behartiging van de landbouwaangelegenheden voorshands aan den Minister van Binnenlandsche Zaken zal toevertrouwd worden, stemt, wat den persoon van den huidigen titularis betreft, tot een zekere mate van gerustheid. Maar, alles bij elkaar genomen, kunnen wij voorshands de zaak nog niet anders inzien, dan zóó, dat het een ernstig te betreuren gebeurtenis is, dat onverhoeds, onder een Christelijk Ministerie, met de signature van een Katholieken, Limburgschen Kabinetsformateur, het eerstnoodzakelijke, veelomvattende, meest gewichtige Ministerie van Landbouw gedecapiteerd is."

Wat heeft den Kabinetsformateur nu er toe geleid, om tegen den wensch der rechtsche partijen te handelen?

Vergeleken bij andere landen, moeten wij tot onze schande bekennen, dat wij wederom achteraankomen.

Alle landen hebben een Ministerie van Landbouw, Denemarken reeds sedert 1896 en ook de Russische randstaten hebben allen een landbouwminister. Overal elders ziet men in, dat concentratie der landbouwbelangen, ook in bestuurslichamen, een gebiedende eisch des tijds is.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil niet langer het geduld der Kamer op de proef stellen en daarom wil ik eindigen met er op te wijzen, dat allen, die met zorg hebben gadegeslagen welke moeilijke tijden de land- en tuinbouw te doorworstelen hebben, van oordeel zijn, dat de Overheid allerminst er toe had behooren over te gaan om het Departement op te heffen, dat speciaal belast is met de belangen van deze zoo bij uitstek gewichtige takken van onze volkswelvaart.

Langen tijd is de landbouw door de Overheid verwaarloosd, miskend en veracht; die treurige, die sombere dagen van onkunde, miskenning en verwaarloozing zijn gelukkig voorbij en hebben plaats gemaakt voor blijder en meer verlichte dagen. Welnu, laat dan de Regeering voorgaan met hem niet achter te stellen, maar hem de plaats geven, die hij, als de hoofdzenuw, als de hechtste steunpilaar van ons Staatsgebouw verdient.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal de motie, die ik opgesteld had naar aanleiding van het gewichtig onderwerp, dat ik besprak, nog niet indienen, maar mij houden aan het gebruik en het antwoord van den Minister afwachten, alvorens te beslissen of ik die motie zal indienen.

In verband met de door mij ontwikkelde bezwaren tegen de voornemens der Regeering wensch ik aan den Voorzitter van den Ministerraad de volgende vraag te stellen:

> Welke zijn de motieven, die de Regeering er toe hebben geleid speciaal het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel op te heffen?

De heer **Troelstra**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil beginnen met eenige beschouwingen te wijden aan par. 1 van

(Troelstra.)

de Memorie van Antwoord. Daarin wordt door de Regeering de bewering in het Voorloopig Verslag, dat de uitslag van de verkiezingen een onzuiver beeld vertoont, afgewezen. Die bewering wordt een axioma genoemd, en daarmee meent de Regeering zich ontslagen te mogen rekenen van een nader ingaan op de motiveering, die in het Voorloopig Verslag voorkomt.

Het zij mij vergund, daarop in het kort in te gaan. Ik doe dat min of meer met schroom, want de Regeering maakt het dengenen, die in dit opzicht met haar van meening verschillen en die opmerkingen wenschen te maken naar aanleiding van de gehouden verkiezingen, niet bijzonder gemakkelijk. Zooals wij dat van Minister Ruys gewoon zijn, worden deze en andere quaesties van meer politieken en principieelen aard met een breed gebaar weggeschoven. Zoo gaat het ook met deze opmerking in het Voorloopig Verslag. Als axioma is deze opmerking niet geplaatst. Integendeel, er komt een nadere en vrij volledige motiveering van die opvatting in het Voorloopig Verslag voor.

In de eerste plaats vindt men in het Voorloopig Verslag van meer dan één kant opmerkingen over de werking der antithese bij de verkiezingen en wordt er op gewezen, dat, zoo ooit, deze verkiezingen voornamelijk werden beheerscht door vragen van financieelen en economischen aard. In verband daarmee lag de opmerking voor de hand, dat het eenzijdig wijzen op theologische en dergelijke vragen, het wijzen op de godsdienstige antithese, als zou deze eigenlijk het partijtrekken van de kiezers in deze verkiezingen beheerschen, verwarrend moet werken. Daarop is de Regeering niet nader ingegaan.

Daarnaast is gewezen op het optreden van de R.-K. geestelijkheid, dat ditmaal bijzonder ingrijpend was, ten opzichte van de verkiezingen. Er is gewezen op het verbod aan de Nieuw-Katholieke Partij om zelfstandige verkiezingsactie te voeren.

Er is aan toegevoegd, dat dit voor den uitslag van de verkiezingen toch zeker groote beteekenis had, een opvatting, die o. a. kan steunen op een mededeeling, die wij indertijd na de verkiezingen hebben kunnen lezen in de pers, van een Katholieken notaris, die het vermoeden uitsprak, dat zonder dat verbod aan de Nieuw-Katholieke Partij van de 840 000 Roomsche kiezers waarschijnlijk een 500 000 anders zouden hebben gestemd dan zij nu werkelijk gestemd hebben.

Ik laat die cijfers geheel voor rekening van dien Katholiek, zij mogen mijnentwege de helft bedragen van hetgeen deze man heeft genoemd, maar wie een klein beetje de kaart van het land kent, wie in de provincie Limburg en elders in het zuiden aan den verkiezingsveldtocht heeft deelgenomen, kan gerust zeggen, dat, welke overdrijving er ook in de voorstelling van dien Katholieken notaris moge schuilen, de belangstelling in de Nieuw-Katholieke Partij zeer groot is geweest en dat het feit, dat het Episcopaat een verbod heeft uitgevaardigd om die actie voort te zetten, wel degelijk grooten invloed heeft gehad op den uitslag der verkiezingen.

Er is verder in het Voorloopig Verslag gewezen op het uitgesproken ,,verlangen'' van het Episcopaat, dat de bestaande Christelijke coalitie zou gehandhaafd blijven en in verband daarmede op de afwijzing van een eventueel samengaan van de Katholieke partij met de sociaal-democraten. Dat dit laatste op den uitslag van de verkiezingen invloed gehad heeft, blijkt wel hieruit, dat het Episcopaat dat verlangen juist daarmede motiveerde, dat in de kringen van de Katholieke partij een tegenovergestelde strooming viel waar te nemen.

Op al deze dingen is de Regeering niet ingegaan, hoewel er ten slotte de vraag aan werd vastgeknoopt, hoe de Katholieke kiezers ten slotte staan tegenover dat kerkelijke gezag; of de Katholieke kiezers ook gebonden worden door dergelijke uitspraken van een kerkelijk, dus niet politiek gezag.

Geldt een dergelijke uitspraak alleen voor den simpelen kiezer, of ook tegenover politieke personen van Katholieken huize, die in de Regeering, in deze Kamer en aan de overzijde van het Binnenhof een leidende rol vervullen? De opvatting, dat dit vragen zijn, die alleen de Katholieke partij zouden aangaan, kan onmogelijk worden gedeeld. De Katholieke partij is de grootste en machtigste partij in ons land, en het is voor ieder Nederlander van het grootste belang te weten, of ons land in laatste instantie zal worden bestuurd door politieke colleges, politieke partijen en politieke machthebbers, dan wel of het laatste en beslissende woord wordt gesproken door de geestelijkheid van een bepaalde Kerk.

De Regeering zit hier weer, de heer Ruys heeft zijn plaats weer ingenomen, omringd door een eenigszins gewijzigd gezelschap. De Katholieke partij heeft haar machtspositie in deze Kamer zelfs eenigszins versterkt gezien. Men kan zeggen: de zaak is afgeloopen, de uitslag der verkiezing is bekend. Maar voor de verdere politieke ontwikkeling van ons land lijkt het mij van het grootste belang, dat ons omtrent deze vragen helder en duidelijk antwoord wordt gegeven. En nu vinden wij met verzwijging van alles, wat betrekking heeft op het optreden juist van de Katholieke geestelijkheid, in paragraaf I van de Memorie van Antwoord. deze mededeeling, ,,dat de leden van de Regeering volkomen vrij zijn'' en wij vinden gesproken ook van de vrije uitoefening van het algemeen kiesrecht ,,met afwering van elke vreemde inmenging''.

Dit laatste waag ik te betwijfelen, Mijnheer de Voorzitter! Ik meen, dat het optreden van de Katholieke geestelijkheid bij deze verkiezingen volkomen in strijd is geweest met de vrijheid van een groot deel der kiezers. Zeker, de kiezers ontvangen van verschillende zijden bij de verkiezingen instructies, wilt gij desnoods, opdracht, wilt gij het nog sterker uitgedrukt: bevel, om zoo en niet anders te stemmen. Maar dat zijn uitspraken van organisaties, waarbij de kiezers zich speciaal met het oog op de wijze van uitoefening van hun kiesrecht hebben aangesloten, dat zijn uitspraken van de politieke partijen, waarbij zij zich hebben aangesloten juist om leiding te ontvangen op politiek gebied. Anders evenwel is de zaak, waar zich een gezag over de gewetens, dat op zijn eigen gebied volkomen autonoom moet zijn en blijven, begeeft van het terrein, waarop het thuis behoort, en uitspraken gaat geven, verlangens gaat uiten, verboden gaat uitdeelen, zooals wij dat bij de afgeloopen verkiezingen van den kant van de Katholieke Kerk hebben gezien.

Toen ik gelezen had de korte woorden, die de Regeering aan deze vragen had gewijd in de Memorie van Antwoord, heb ik voor alle zekerheid nog eens even de onderteekening van dit Staatsstuk nagezien. Ik wist natuurlijk dat deze Memorie van Antwoord is geteekend door den Minister van Financiën, maar ik kon daarvan eigenlijk niets merken in de eerste paragraaf. Wanneer zij geteekend ware geweest, in plaats van door den Christelijk-historischen Minister van Financiën, door den Katholieken Minister van Binnenlandsche Zaken, dan had zeker de behandeling van dit vraagstuk niet anders kunnen luiden. Misschien moet men hieruit afleiden, dat reeds in den korten tijd, dat dit Ministerie opnieuw achter de groene tafel heeft plaats genomen, een dergelijke assimilatie van denkbeelden heeft plaats gehad tusschen de vertegenwoordigers van de drie partijen, waaruit de Regeeringsmeerderheid bestaat, dat eigenlijk een Christelijk-historicus zich kon uitspreken over dit vraagstuk op een wijze, die men slechts van Katholieke zijde kon hebben verwacht.

Het is toch wel bekend, dat van Christelijk-historische zijde ook wel eenige aandacht aan dit vraagstuk geschonken is en het wil mij voorkomen, dat de Minister van Financiën geen overbodig werk zou hebben gedaan, wanneer hij althans gezorgd had, dat in dit Staatsstuk het vraagstuk niet met een Jantje van Leiden ter zijde was geschoven, maar eens eerlijk en open onder de oogen was gezien.

Intusschen, ik ben door die behandeling niet bevredigd.

Wij hebben zeer krasse verklaringen over dit vraagstuk gehoord, niet afkomstig van den een of anderen buitenstaander of persoon van weinig politiek belang, maar van niemand minder dan den voorzitter der Roomsch-Katholieke Staatspartij, ons geacht medelid den heer van Wijnbergen.

In een vergadering tot oprichting van de Nieuw-Katholieke Partij heeft deze geachte staatsman zich te dezen op-

14de VERGADERING. — 7 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beschouwingen).

(Troelstra.)

zichte zoo scherp uitgesproken, dat indien zijn zienswijze juist is, daarmede de beweerde afweer van alle vreemde inmenging en de beweerde vrijheid van den Katholieken kiezer volgens de Memorie van Antwoord totaal in tegenspraak moet worden geacht.

Ik citeer uit het verslag van *Het Volk* van 8 April, een verslag dat uitvoerig in de pers is besproken en, voor zoover mij bekend, nimmer is gewraakt, en volgens dat verslag heeft de heer van Wijnbergen zich op bedoelde vergadering aldus uitgedrukt:

> ,,De geringste afwijking — dat was van de Katholieke politiek — kan voor den Katholiek gevaar opleveren. In sprekers naaste omgeving heeft hij kunnen waarnemen, hoe een zeer geringe afwijking van de Katholieke politiek kan leiden tot een sterven buiten de Heilige Kerk en het missen van een Katholieke begrafenis. Ik hoop, dat God moge verhoeden dat iemand — al is het ook maar 1 persoon — zich van de Katholieke Staatspartij zal afscheiden. Moge die slag aan de Kerk toegebracht, heden verhinderd worden.''

Mijnheer de Voorzitter! Ik dacht dat het politieke leven den Staat en niet de een of andere Kerk betreft, maar daar schijnt de heer van Wijnbergen anders over te denken.

En dan lezen wij verder:

> ,,Aan de hand van uitspraken van verschillende kerkvorsten zegt spreker dan nogmaals, dat voor den Katholiek het uitbrengen van zijn stem wel degelijk een gewetenszaak is.''

Mijnheer de Voorzitter! Hetwelk voor een Katholiek natuurlijk dit beteekent, dat waar de Kerk is souverein op het gebied van het geweten, ook het uitbrengen van de stem van den Katholieken kiezer staat onder de autoriteit van de Kerk.

Wanneer men zoo iets leest, dan mag het zeker geen bevreemding wekken, dat men zich geroepen acht den meest gezaghebbenden persoon in deze, dat is de Katholieke leider van deze Regeering, nader te vragen, hoe het nu eigenlijk er mee staat, en aangezien in de Memorie van Antwoord deze quaestie totaal is voorbijgegaan, neem ik de vrijheid bij dezen die vraag pertinent aan den heer Ruys de Beerenbrouck te stellen.

Zijt gij van oordeel, dat de geestelijkheid moet blijven buiten het politiek terrein, ja dan neen?

Indien de geestelijkheid, van welke kerk dan ook, uitspreekt een verlangen, een gebod of een verbod, betrekking hebbende op de politieke gestie van personen of partijen, zijt gij dan van oordeel, dat deze, ook indien zij Katholiek zijn, zich naar dergelijke uitspraken niet hebben te gedragen?

Mijnheer de Voorzitter! Indien deze twee vragen op bevredigende wijze mochten zijn beantwoord, dan is voor mij voorloopig deze quaestie van de baan, omdat ik dan althans de hoop mag koesteren, dat wat in den vervolge ook van den kant der kerkelijke Katholieke autoriteiten mocht gewenscht of gezegd worden, de Katholieke Staatspartij en allen, die daartoe behooren, hun eigen gang zullen gaan.

Mijnheer de Voorzitter! In paragraaf 2 van de Memorie van Antwoord wordt over de antithese en haar beteekenis voor den uitslag van de verkiezingen gesproken. Daarin vind ik gesproken van

> ,,.....de hoogere beginselen die aan het Regeeringsbeleid ten grondslag liggen en door de kiezers in meerderheid blijken beleden te worden.''

Nu zou ik toch, nieuwsgierig als men is zoo'n eersten keer, dat men met een nieuwe Regeering van gedachten gaat wisselen, deze vraag willen stellen: welke beginselen zijn dat, die z.g. hoogere beginselen, die de drie Christelijke partijen tot samenwerking hebben gebracht?

Mijnheer de Voorzitter! Zijn dat de beginselen, omschreven in de artikelen 3 en 4 van het program van beginselen der Christelijk-historische partij, aldus luidende:

> ,,De Overheid is geroepen de Christelijk-historische grondslagen van het volksleven te bevestigen en de Christelijke beginselen in het Staatsleven te eerbiedigen.
>
> In overeenstemming met de historische ontwikkeling van het Christendom op Nederlandschen bodem moet Nederland bestuurd worden als een Christelijke Staat in Protestantschen zin.''

Of zijn het dè beginselen, die wij vinden in de artikelen 1 en 3 van het program van beginselen der antirevolutionnaire partij:

> ,,De antirevolutionnaire of Christelijk-historische richting vertegenwoordigt, voor zooveel ons land aangaat, den grondtoon van ons volkskarakter, gelijk dit, door Oranje geleid, onder invloed der hervorming, omstreeks 1572, zijn stempel ontving; en wenscht dit, overeenkomstig den gewijzigden volkstoestand, in een vorm, die aan de behoeften van onzen tijd voldoet, te ontwikkelen.
>
> Ook op staatkundig terrein belijdt zij de eeuwige beginselen die ons in Gods Woord geopenbaard zijn; zóó evenwel, dat het Staatsgezag ten onzent noch rechtstreeks gelijk in Israël, noch door de uitspraak van eenige kerk, maar in de consciëntie beide van Overheid en onderdaan aan de ordannantiën Gods gebonden zij.''

Waarbij ik zou kunnen voegen een passus uit het nieuwe program van actie van 1922 van diezelfde partij, aldus luidende:

> ,,De beginselen van dit Program zonder schipperen met beslistheid te handhaven en daardoor vast te houden aan den Calvinistischen grondtrek in ons volkskarakter, wordt door de Deputatenvergadering in toenemende mate als hoofdzaak beschouwd bij alle politieke actie.''

Zijn dit misschien de beginselen, welke de drie partijen hebben samengebracht?

Of zijn die hoogere beginselen, waarvan hier sprake is, misschien de beginselen, neergelegd in de Encycliek Quanta Cura van 1864, dezelfde, die in de inleiding van het Roomsch-Katholiek program nog steeds als de grondwet voor de Katholieke politiek wordt aangegeven?

In dat geval zouden tot die beginselen behooren de verschillende stellingen, welke in dat Staatsstuk voorkomen, waarin niet alleen de geheele moderne Staatsleer, met haar verschillende rechten en vrijheden der burgers, waaraan wij allen, ook de Katholieken, gewend zijn en op welker behoud ook de Katholieken in ons land vooral prijsstellen, worden vervloekt, en zouden dus tot de hoogere beginselen, welke deze drie partijen tot elkander hebben gebracht, behooren o.m. stelling 18, waarin wordt vervloekt hij, die leert, dat het Protestantisme als een der vormen van denzelfden Christelijken godsdienst, evenals de Katholieke godsdienst, moet worden erkend; of stelling 55, waarin de scheiding van Kerk en Staat wordt afgewezen; of stelling 77, waarin de Katholieke godsdienst als de eenige godsdienst van den Staat, met uitzondering van alle andere godsdiensten, wordt aanvaard; of stelling 79, waarin de vrijheid van alle eerediensten wordt verworpen.

Ik kan moeilijk aannemen — het gezelschap ziende, waaruit deze Regeeringscoalitie bestaat — dat dit de hoogere beginselen zullen zijn, welke deze heeren hebben te zamen gebracht.

Intusschen, wanneer men 25 jaren in deze Kamer strijdt tegen deze misleidende antithese, dan weet men wel, dat in dit opzicht niets te mal is; dan weet men, dat voor zoover gesproken kan worden van gemeenschappelijke beginselen, voor zoover in de drie partijen in het algemeen een reactionnair element aanwezig mocht zijn, deze als zeepbellen uiteenspatten, zoodra men tracht ze op de werkelijke politiek, die de belangen van het volk raakt en die hier in de Kamer moet worden behandeld, toe te passen.

Wanneer ik desniettemin nog de moeite doe bij alles wat onzerzijds reeds tegen deze verouderde en misleidende leuze

(Troelstra.)

is gezegd, alsnog het een en ander in het midden te brengen, dan is het omdat ik dat gevoel als mijn plicht.

Immers, het groote practische bezwaar van de antithesepolitiek is, dat zij de verschillende sociale krachten in ons volk, die vooral in dezen tijd noodzakelijk aan het werk gezet moeten worden, verhindert zich in de politiek vrij te uiten en te ontwikkelen; dat zij het parlementaire stelsel meer en meer verlamt, degenereert en discrediteert; dat zij een struikelblok is voor de geleidelijke oplossing langs parlementairen weg van dreigende conflicten; dat zij het separatisme en het sectarisme op elk gebied bevordert en daardoor de intellectueele krachten in ons volk versnippert, evenals de sociale krachten, die zij, ook wanneer het sociale doel feitelijk gedeeld wordt door verschillende kringen, verhindert in één groot gelid de verwezenlijking van de sociale idealen en noodzakelijkheden na te streven, en dat zij ten slotte is een rem voor de ontwikkeling van ons volk in de richting van politieke rijpheid en democratische zelfbeschikking.

Men zou dat alles op den koop toe moeten nemen, wanneer het niet anders kon. Ook wij brengen scheiding in ons volk, een scheiding, die zich aan ons heeft opgedrongen en die zich uit in den politieken strijd; maar het is mijn innige overtuiging, dat de eigenlijke historische en politieke noodzakelijkheid van de antithesescheiding niet meer bestaat.

Voor zoover er eenige eenheid tusschen de Christelijke partijen onderling niet kon worden ontkend, bestond deze steeds in een reactie tegen de beginselen der Fransche revolutie; een optornen tegen de vrijheidsgedachte, zooals die door de liberalen is gepredikt en in verschillende economische en politieke instituten is verwezenlijkt.

Vrijheid, individualiseering van de maatschappij en tot kort geleden ook de democratie, die reeds voor Thorbecke was de uiterste consequentie van de liberale grondstellingen, dat alles waren begrippen, stroomingen, waartegen, ieder op zijn eigen wijze, de antirevolutionnairen, de Christelijkhistorische en de Katholieke partij zich hebben verzet. In dat opzicht kon men waarnemen zekere negatieve eenheid, maar ik houd staande, zooals ik reeds in 1917 van af deze plaats heb gezegd, dat deze reactie tegen de Fransche revolutie na den oorlog geen zin meer heeft.

De beginselen van de Fransche revolutie, de hoofdbeginselen van het liberalisme, zijn vrijwel gemeengoed geworden. Reactie tegen die beginselen in onze Grondwet, in onze Staatsinstellingen, reactie tegen de hoofdrichting op economisch gebied, wordt in het algemeen niet waargenomen. Wij hebben zelfs in deze Memorie van Antwoord de voor mij verblijdende mededeeling van de Regeering kunnen lezen, dat zelfs in dezen voor ons bedrijfleven zoo moeilijken tijd de Regeering aan het beginsel van den vrijen handel niet wenscht te tornen. Zoo kunnen wij, Mijnheer de Voorzitter, gerust zeggen, dat in den belangrijken, langen tijd, dat het liberalisme hier heeft gewerkt en zich verder heeft ontwikkeld, feitelijk de beginselen van het liberalisme, zijn Staatkundige en economische beginselen, gemeengoed zijn geworden in ons volk.

Wat er in Europa aan de doorvoering van de liberale Staatkunde nog ontbreekt, is na den oorlog en vervolgens vrijwel ingehaald. Zóóver is men hier gekomen, dat sedert November 1918 sprekers en schrijvers, vertegenwoordigers van Christelijke partijen, tegenover de sociaal-democratie, de „Regeering der meerderheid", de democratie zelfs herhaalde malen hebben verdedigd. Waar zoo de zaak staat, Mijnheer de Voorzitter, daar beweer ik, dat de tegenstelling, die men sedert de eerste helft der 19de eeuw in de Christelijke antithese heeft belichaamd, op dit oogenblik mist een vasten, wezenlijken grond. Ik kan er aan toevoegen, dat het voornaamste punt van antithese in de Christelijke politiek, de onderwijsstrijd, vrijwel is afgedaan; voor zoover zich daaromtrent verschillen ook in het vervolg nog wel eens zullen openbaren, zullen deze onmogelijk de richting kunnen aangeven van den strijd der partijen bij de verkiezingen.

Wij zijn zóó ver nu in dit nieuwe tijdperk gekomen, dat een teruggang van de veroverde democratie niet meer mogelijk is, maar er is wel opgekomen — en dat niet alleen aan rechtsche, maar ook aan andere zijde — een zekere behoefte aan correctie van het individualisme der democratie, zooals die in ons Parlement is belichaamd, een behoefte aan correctie, niet hierin bestaande, dat men dit Parlement op andere grondslagen zou willen vestigen, maar dat men naast het politieke Parlement wil geven meer en meer zeggenschap en aandeel aan economische en sociale groepen, meedoen, hulp of advies, als men wil, in elk geval invloed op de wetgeving, zooals die in dit Parlement tot stand komt.

In dit opzicht hebben wij bij de behandeling van de Grondwetsherziening onder het Ministerie-Cort van der Linden zelfs van den tegenwoordigen woordvoerder der antirevolutionnaire partij, den heer Rutgers, deze merkwaardige verklaring kunnen vernemen: ons idee van een organisch kiesrecht is niet verwezenlijkt; wij moeten in dit opzicht den strijd opgeven, maar wij hopen — daarop kwam het neer — dat de sociaal-democratische partij, in de richting van hetgeen in 1907 op het internationale socialistisch congres te Stuttgart in overweging is gegeven, zelf zal medewerken, om het element van organisatie in ons politiek Staatsbestel te verwezenlijken. Zoo sterk is reeds de vervloeiing van hetgeen vroeger de scherpe scheiding scheen te vormen en zoo kom ik tot de conclusie, dat van de noodzakelijkheid eener antithese-politiek geen sprake kan zijn.

Waar dat het geval is, meen ik dat moet worden opgekomen tegen de toekenning van die groote beteekenis aan de godsdienstige antithese op politiek gebied, welke ook weer bij deze verkiezingen is gebleken. Natuurlijk kan dat een tijdlang volgehouden worden — de sociale en politieke rijpheid van de massa, die achter alle partijen staat, laat nog steeds te wenschen over — maar straffeloos zal men dat op den duur niet kunnen doen. Ik meen dan ook, dat de sociale tegenstellingen in de Christelijke partijen, die tijdelijk en schijnbaar zijn overbrugd door allerlei kunstmiddelen, in den laatsten tijd toch te duidelijk zijn om niet aan te nemen, dat zij zich, misschien zelfs wel gedurende deze nieuwe wetgevende periode, zoo niet in het Parlement, dan toch daarbuiten zeer zeker zullen uitspreken.

Er is door den heer van Wijnbergen gesproken van een „nieuwen koers" en van het „omwenden van het roer". Dat zijn uitdrukkingen van den voorzitter van de Katholieke partij, die zeker door den voorzitter der Katholieke fractie niet zullen worden beaamd, daar toch onmiddellijk na de verkiezingen de heer Nolens duidelijk heeft uitgesproken, dat van een omwenden van het roer en van een nieuwen koers geen sprake mocht zijn. Van democratische zijde bij de Katholieken gaat men mede met den heer Nolens en men troost zich, zooals wij hebben kunnen lezen in het bekende stuk van het Roomsch-Katholiek Vakverbond, met de gedachte, als men dergelijke uitingen als die van den heer van Wijnbergen hoort, ten slotte de heeren Nolens en Aalberse wel zullen zorgen, dat er van een nieuwen koers geen sprake zal zijn.

Elk mensch heeft behoefte zich een beetje lekker te gevoelen en dus gun ik den heeren deze troostende gdachte. Maar wij zullen moeten afwachten; ik constateer het feit slechts, door er op te wijzen, dat de sociale tegenstellingen in de Katholieke partij met haar duizenden industrieele arbeiders achter zich, reeds een weg hebben gevonden in deze Kamer, en dan leid ik daaruit af, dat deze tegenstellingen in het vervolg hier ook wel eens tot uiting zullen komen.

Er komt nog iets bij, waarom deze verkiezingen niet een zuiver beeld hebben gegeven en waarom men kan zeggen, dat zij, behalve nog door het optreden van de geestelijkheid, zijn gedenatureerd. Wat is het voornaamste werk, dat wij hier hebben te doen?

Och, wij weten het wel; van theologische en ideologische verschillen en van debatten over vraagstukken, die het zieleleven betreffen, zal vooral in de eerstvolgende jaren niet veel terechtkomen. Bezuiniging is de leus, waaronder deze Regeering heeft plaats genomen en waaronder een andere Regeering ook zou hebben plaats genomen. De vraag zal nader moeten worden behandeld of het uitgangspunt, dat de Regeering hierbij aanneemt, juist is. Ik zal mij veroorlooven daarop straks een korte critiek te oefenen.

Maar dit is wel reeds gebleken, dat de actie voor bezuini-

(Troelstra.)

ging al het andere zal opslorpen gedurende deze vier jaar. Zeker, er is een religieuze gezindheid des volks geconstateerd en die religieuze gezindheid heeft ten gevolge gehad, dat bij deze verkiezingen een groot deel der kiezers zich maar al te gemakkelijk heeft laten medeslepen door de strooming van politieke en economische reactie, die op het oogenblik over geheel Europa woedt. Daarbij kwam het gevoel, dat er bezuinigd moet worden, dat wij leven onder een ingewikkelde en onvruchtbare bureaucratie. Reeds jaren bestaat bij het volk het gevoel, dat er veel wordt vermorst en dat alles, wat met Regeeringsbureaux samenhangt, noodeloos duur is. Daarom moest de bezuinigingsleuze voor velen wel een sympathieken klank hebben en waar er aan werd toegevoegd de leuze van de ,,sluitende begrooting'' en de geruststellende verklaring, dat men bij bezuiniging geen nieuwe belastingen behoefde op te leggen, is het verklaarbaar, waarom deze leuze een zeer geschikte verkiezingscry was.

Maar, het misleidende zit hierin, dat men wel over bezuiniging heeft gesproken, maar geen bezuinigingsprogram aan de kiezers heeft voorgelegd; ja zelfs ten opzichte van het punt, dat ik straks nader zal moeten beschouwen: de salarieering van de ambtenaren, is de houding der Regeering, toen het tegen de verkiezingen liep, zóó voorzichtig, zóó nietszeggend, zóó .....

De heer **Ketelaar**: Misleidend moogt u hier niet zeggen.

De heer **Troelstra**: Juist, dat gevoel ik, en daarom zoek ik naar een ander woord, maar dat is mij moeilijk ..... dat nòch de kiezers, nòch de ambtenaren wisten, waaraan zij toe waren. Nu de bezuinigingsmaatregelen, die toen zijn voorbereid, ondanks de mooie, nietszeggende frases van den Minister van Financiën, concreten vorm beginnen aan te nemen, ziet men de ambtenaren te hoop loopen, ten prooi aan ongerustheid en beginnen zij nu zelfs te zeggen — als men aan zijn boterham ziet raken, wordt overdrijving vergeeflijk — dat zij door de Regeering zijn misleid. Waar zou het heengegaan zijn, wat zou er van deze rechtsche meerderheid zijn terechtgekomen, indien in plaats van een algemeene frase over bezuiniging men met een bezuinigingsprogram in zee ware gegaan? Ik wil met genoegen constateeren, dat de heer Colijn gedurende de verkiezingen een denkbeeld in deze richting heeft gelanceerd en heeft uitgesproken, dat het gewenscht ware, met elkander direct al tot een bezuinigingsprogram te komen. Wanneer dat gebeurd ware — er is niet sterk op aangedrongen — zou de uitslag van deze verkiezing anders zijn geweest dan hij nu geworden is. Ik houd daarom staande, dat de uitslag der verkiezingen grootendeels berust op dwaling, onkunde omtrent datgene waar het bij deze verkiezing werkelijk om te doen was.

Ik kom thans tot § 3 van de Memorie van Antwoord: het werkplan der Regeering. Ik zal in het vervolg mijner algemeene politieke beschouwingen veel moeten laten zwemmen, wil ik niet uitvoeriger worden dan de grenzen, die ik mijzelf heb gesteld; er is mij wel een aanzienlijke tijd toegemeten, waarvoor ik u dank zeg, maar er zijn toch ook nog andere grenzen dan het dictatoriale woord van den Voorzitter. Mij interesseert in hetgeen de Regeering over het werkplan zegt vooral de slotalinea over de toekenning van meer invloed in de bedrijven aan de samenwerkende groepen, zoogenaamde medezeggenschap, maar ik moet helaas constateeren, dat de Regeering niets anders verklaart, dan dat zij daaromtrent nog steeds adviezen afwacht, zoodat een debat met haar over dit belangrijke vraagstuk moeilijk is.

Laat ik zeggen, waarom deze zaak mij voornamelijk interesseert, en niet slechts als partijman. Van partijstandpunt hebben wij onze wenschen in dit opzicht vaak genoeg gedemonstreerd en ook in dit debat zal een van mijn vrienden dit doen, maar ik spreek nu als iemand, die de fase, waarin ons sociale en politieke leven thans gekomen is, in haar geheel overziet. In deze fase, bij de bezuinigingspolitiek der Regeering, bij de heerschende reactie, de reactie in werkgeverskringen en de algemeene malaise, zijn niet veel nieuwe veroveringen voor de arbeiders op het gebied van sociale hervorming te wachten.

En toch moet de arbeidersklasse weten, dat haar streven ook in dezen tijd een belangrijken invloed heeft op de wetgeving. Wanneer zij nu ten aanzien van loonen, arbeidsduur enz. weinig meer dan een verwerende houding kan aannemen, is de behoefte des te sterker, om althans voor de toekomst op de verbetering van de positie der arbeiders in het productieproces aan te sturen en hen geschikt te maken om de nieuwe functies, die zij in de naaste toekomst moeten veroveren, vruchtbaar te kunnen gebruiken; ook op het gebied van de Staatsorganisatie en van wat daarmede samenhangt moet alles gedaan worden wat de arbeiders kan bevredigen. Het materieele succes treedt gedurende den ,,stillen tijd'', dien wij onder den druk der omstandigheden ingaan, tijdelijk op den achtergrond. Des te meer klemt de noodzakelijkheid om de arbeiders te bevredigen door het invoeren van organisatorische en andere hervormingen in ons Staatswezen, die voor het oogenblik misschien nog niet zoo groote materieele vruchten zullen afwerpen ten bate der arbeiders, maar die hen sterker zullen maken voor de toekomst en die hun op den duur meer vruchten zullen opleveren, dan men op het oogenblik misschien verwacht. Die overwegingen maken, dat mij het meest interesseert in het werkplan der Regeering wat, indien zij dan eenmaal, naar ik hoop niet te laat, kennis zal hebben genomen van de betrekkelijke adviezen, van de medezeggenschap der arbeiders en van alles wat daarmede samenhangt zal terechtkomen.

Ik kom nu tot een korte beschouwing van de positie van onze partij in de Kamer na de verkiezingen inneemt.

Wij hebben wel is waar, in plaats van hier versterkt terug te komen, bij de verkiezingen één zetel moeten verliezen, maar waarschijnlijk zult gij met uw 60 man achter u toch wel eenigszins belang stellen in wat gij in het algemeen van de S. D. A. P. hier hebt te wachten.

Ik behoef, na hetgeen is gezegd, niet nader te verklaren, dat onze partij zich hier voelt in de oppositie. Dat is zij vrijwel altijd geweest. Maar zij heeft, hoe dan ook in de oppositie zijnde, zich nooit de weelde kunnen veroorloven van een zuiver negatief optreden. Wij hebben steeds elk voorstel naar zijn eigen métites beoordeeld, en de laatste weken hebben wij dat wederom getoond in deze Kamer. Voor ons zijn, bij het groote einddoel, dat wij nastreven, de directe belangen, die aan ons zijn toevertrouwd, van zoo groot gewicht, dat wij ons optreden in het Parlement nooit tot een parlementair spel hebben kunnen verlagen.

Wij zullen dus elk voorstel beschouwen naar zijn eigen mérites, in deze overtuiging, dat wij leven in een bijzonderen tijd, waarin men dubbel moet oppassen, zich niet te veel door routine en oude tradities te laten leiden, en waarin meer dan ooit noodig is, om van alles, wat wordt voorgesteld, door wie ook, de eventueele gevolgen en beteekenis na te gaan.

Wij zullen, voor zoover het ons mogelijk is, werken aan de voortzetting der sociale politiek en opkomen, niet alleen tegen reactie en afbouw, maar, kan het niet met de daad dan althans met ons woord, vóór een nieuwen opbouw, veel ingrijpender dan wat in de burgerlijke wereld als opbouw wordt voorgesteld, een nieuwen opbouw, dien wij, zoowel voor de toekomst als voor de oplossing der groote moeilijkheden van dezen tijd, onvoorwaardelijk noodig achten.

Zoo het mogelijk is, zullen wij niet verzuimen, positieve voorstellen in onzen geest te doen. Wij zullen het onze doen, om te verhinderen, dat verkregen rechten van arbeiders en ambtenaren worden aangetast. Wij zullen trachten, voor zoover de gelegenheid daarvoor is, om het inhoudsvolle verkiezingsprogram, waaronder wij den strijd hebben gevoerd, in de Kamer aan de orde te stellen. Een dergelijke gedragslijn is in de 25 jaar, dat de S. D. A. P. in de Kamer aanwezig is, steeds door ons gevolgd. Aan zuiver parlementair spel, met de daarbij behoorende kabaaltjes en intrigues, hebben wij nooit meegedaan.

Ook hebben wij niet gevaren in het vaarwater van de antiparlementairen, die zeggen, hier te zitten om het Parlement te vernietigen, en hun parlementaire actie bezigen, om onder den schijn van beter weten dan wie ook de belangen van de groote massa te behartigen, die belangen op te offeren aan hun politiek van onmacht en negatie.

(Troelstra.)

Wanneer men mij vraagt, of ik bij het volgen van deze gedragslijn door onze fractie in deze Kamer veel succes verwacht, dan moet ik daarop ontkennend antwoorden, hetgeen ons echter niet zal verhinderen om blijmoedig en geestdriftig, gedragen door ons beginsel, onzen weg te gaan. Wij beseffen zeer goed, dat wij, sociaal-democraten, hier geen parlementair succes mogen hebben. Moeten er toch soms enkele concessies worden gedaan, dan worden liefst leden van de Regeeringsmeerderheid in den arm genomen, om hen als redders van het vaderland te laten optreden. Of men verwerpt onze moties en voert ze later dan toch uit, net alsof dat niets met ons optreden te maken had. Maar van dat laatste verwacht ik in dezen tijd van bezuiniging nog minder dan tot heden het geval was.

In versterkt bondgenootschap met de moderne vakbeweging zijn wij hier teruggekeerd. Onze parlementaire en buitenparlementaire actie vullen elkander aan. Zoo vervullen wij tusschen het half-anarchisme en de burgerlijke reactie hier onzen plicht. Voor den een zijn wij „halfzachten", euphemistisch, of „verraders", minder euphemistisch uitgedrukt, voor den ander zijn wij ook bij deze verkiezing weder afgeschilderd als verkapte aanhangers van een gewelddadige revolutie. Wij vervolgen onzen eigen weg tusschen deze aanvallen van links en recht.

Hiermede ben ik gekomen aan de bezuiniging. En onwillekeurig kom ik hier even terug op mijn betoog over de antithese, die ook deze verkiezing weer heeft beheerscht. Wat moet het toch wel hen, die geestdriftig en vol vertrouwen vergaderingen hebben bijgewoond, waarop het materialisme van die snoode sociaal-democraten in helle kleuren was afgemaald, en vaak zelfs werd gezinspeeld op het bloedvergieten en andere ongerechtigheden, die zouden plaats hebben als die sociaal-democraten het voor het zeggen hadden, ik zeg, wat moet het diegenen, die dat gehoord hebben, toch vreemd te moede zijn, als zij nu zien, wat daarvan ten slotte is terechtgekomen.

De veiligstelling van den gulden is het uitgangspunt geweest van de politiek, die deze Christelijke Regeering zich voor de naaste toekomst voorstelt.

Men heeft zoo het gevoel, dat men het volgende heeft bijgewoond: In een reusachtige stembus worden achtereenvolgens gestopt een Katholiek priester, die zijn rozenkrans bidt vóór het altaar, en een Protestantsch dominee, die ernstig in den Bijbel leest; de stembus wordt dichtgemaakt, er is een beetje rook, een beetje wierook of wat dan ook, waardoor de stembus aan het gezicht wordt onttrokken, en op een gegeven oogenblik, als de nevelen zijn opgeklaard, en die stembus wordt geopend, zijn èn de biddende priester èn de Bijbellezende predikant verdwenen, heeft het altaar plaats gemaakt voor een brandkast, de Bijbel voor een kasboek, de rozenkrans voor een hoop guldens en verschijnt het hoofd van een bankierskantoor, die begint zijn guldens te tellen.

Ik weet niet, of de Regeering zelf wel bewust is, wat zij met dit uitgangspunt, met deze proclamatie van het richtsnoer van haar politiek, feitelijk heeft uitgevoerd. Ik weet wel, de Regeering heeft dat verklaard, en wij zullen het straks weer hooren: wij zijn niet materialistisch, maar zoolang niet de gulden in orde is en veilig gesteld is, komen wij in een toestand, waarin geen vooruitgang is, waarin geen culturele politiek mogelijk is. Of dat nu wel het geval is is een andere vraag — waarbij alles, ook de hooge zedelijke goederen, in het gedrang komen — en daardoor is er geen sprake van, dat dit uitgangspunt zou zijn in strijd met de Christelijke beginselen.

Och, ik heb wel eens een andere redeneering gehoord. Ik heb, wanneer wij, sociaal-democraten, hier streden voor de vervulling van economische, van stoffelijke behoeften, voor de arbeiders en minder bedeelden, als grondslag ook voor hun geestelijke en zedelijke verheffing, wel eens gehoord, dat er gezegd werd: ach, laat u toch niet verleiden, bedenkt het bekende Bijbelwoord: Zoekt eerst het Koninkrijk Gods, en al het andere zal u worden toegeworpen.

Het is nu anders. Zorgt eerst voor de veiligstelling van den gulden, en al het andere zal u worden toegeworpen.

De heeren moeten het voor zich zelf maar uitmaken, alsof daar tusschen die eerste politieke leuze, en wat altijd van de zijde der Christelijke partijen tegenover het materialisme der sociaal-democraten is betoogd, wel de noodige overeenstemming is. Ik wensch echter op het politieke element in deze leuze op het oogenblik niet nader in te gaan. Ik wensch integendeel deze leuze te critiseeren, van het standpunt, waarop zij alleen gecritiseerd kan worden en waar ik zelf niet ben een financieel specialiteit of autoriteit, wil ik mij niet aanmatigen over dit vraagstuk van geldpolitiek, dat nu onze bezuinigingspolitiek wordt, een eigen oordeel uit te spreken, maar neem ik als grondslag voor mijn betoog het antwoord, dat de president van de Nederlandsche Bank, de heer Vissering, aan de Broederschap van Notarissen heeft gegeven, aannemende, dat deze deskundige voldoende gezag heeft, om aan zijn woord een beteekenis te geven, die ik er niet aan zou kunnen geven.

Vooraf wensch ik dit te zeggen. Ik betreur het, dat de Regeering voor haar noodzakelijke bezuinigingen als uitgangspunt heeft gekozen de veiligstelling van den gulden. Het komt hierop neer: wanneer men te veel uitgeeft, dan wordt de gulden gedeprecieerd, dan zal er te veel papieren geld komen en dan krijgen wij vanzelf wat wij in de omringende landen thans hebben en als eindgevolg het Staatsbankroet en al de verschrikkingen, die men daaraan kan verbinden.

Ik betreur dit uitgangspunt der Regeering, omdat door deze vooropstelling het vraagstuk der bezuiniging is gemaakt tot een zuiver financieel vraagstuk, met uitschakeling van internationale politieke factoren, met verwaarloozing van het psychologisch element, met voorbijzien van hetgeen in het particuliere bedrijfsleven gereorganiseerd, bezuinigd en verbeterd kan worden; alles en alles wordt eenvoudig gezet op één kaart, n.l. van geldelijke besparing op het Staatshuishouden.

Ik meen dat wij allen die besparing wenschen, maar dat die slechts een betrekkelijk gering onderdeel kan vormen van het groote vraagstuk der bezuiniging.

Wij lezen nu reeds: och, er is bezuinigd op dit en dat, maar nu moeten de menschen het zelf betalen. Is dat bezuiniging? Staatsinkomen moet toch voortkomen uit het volksinkomen en wie ten slotte nu uitgeeft, de Staat of de burgers, dat blijft voor het volksinkomen vrijwel gelijk.

En wanneer ik nu den heer Vissering eens raadpleeg over dit vraagstuk, dan komt het mij voor, dat de Regeering het zeer eenzijdig en met een overdrijving, die van de Regeering niet mocht worden verwacht, heeft voorgesteld.

Het tijdperk, waarin wij een meer dan gewoon gebruik hebben gemaakt van fiduciaire geldmiddelen, is reeds 8 jaar lang.

Reeds zoolang duurt „de kunstmatige geldmakerij", zooals de heer Vissering het noemt, door het scheppen van een onevenredig hooge vlottende schuld. Maar intusschen hebben zich gedurende dien langen tijd verschillende factoren laten gelden, die tot heden de werking van die te groote emissie van fiduciaire geldmiddelen hebben tegengegaan.

De heer Vissering wijst op belangrijke goudzendingen ter betaling van opkoopingen hier door het buitenland; hij wijst op de kapitaalvlucht uit het buitenland naar hier, met name uit Duitschland; hij spreekt over de ontwikkeling van Nederland als bemiddelaar in het internationale verkeer, met name het geldverkeer, en hij wijst er verder op, hoe ons bankbiljet sterk gebezigd wordt als rentelooze belegging in het buitenland. Hij noemt deze elementen als neutraliseerende elementen, die, hoewel natuurlijk de algemeene stelling: als je te veel leent en te veel papier uitgeeft, loop je gevaar voor inflatie en depreciatie, juist is, maken, dat die theoretische waarheid door de realiteit gedurende de acht jaar in ons land niet is bevestigd geworden.

Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben in onze partij jarenlang een strijd gehad, waaraan ik dacht, toen ik mij deze quaestie van inflatie indacht. De strijd liep over de „Verelendung".

14de VERGADERING. — 7 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beschouwingen).

(Troelstra.)

Het kapitalisme, zich vrij, ongehinderd ontwikkelend volgens zijn eigen aard, zoo luidde die stelling, moet een toenemende Verelendung van de groote massa ten gevolge hebben.

Er werd bij het spreken en het denken over deze stelling door velen echter uit het oog verloren, dat hier slechts sprake is van een tendenz, waartegenover in de practijk een tegentendenz bestond, die sterker bleek dan deze tendenz.

Mijnheer de Voorzitter! Het eerste, waarover ik mijn hoofd heb gebroken, toen ik sociaal-democraat werd, was deze puzzle: Zij zeggen, de arbeiders worden al ellendiger en ellendiger door het uitbuitingssysteem, waaraan zij in het kapitalistisch stelsel worden onderworpen, en van diezelfde arbeidersklasse, die op die manier al meer en meer in de ellende wordt gedompeld, hebben zij voor de toekomst, voor de menschheid en voor haar historische roeping verwachtingen, die alleen kunnen worden verwezenlijkt door een zeer hoogstaande en intellectueel en sociaal sterk staande arbeidersklasse. Het is de quaestie, dat de algemeene tendenz afstuit op een tendenz, voortkomende uit de behoefte van den mensch om te leven, om te strijden tegen slechte omstandigheden, afstuit op het toenemende verzet van de arbeidersklasse, wat langzamerhand is overgegaan in een georganiseerden strijd om tegenover het stelsel, dat aan zich zelf overgelaten zoo verwoestend zou werken, een nieuw economisch stelsel te stellen.

Zoo is het ook met de quaestie van de inflatie.

Zeker, wanneer te veel schatkistbiljetten worden uitgegeven, wanneer er te veel wordt geleend, zal dit werken in de richting van inflatie en nu ben ik het niet eens met dengene, die in de afdeelingen schijnt te hebben gezegd, dat middelen tegen de inflatie alleen van belang zouden zijn voor de kapitalisten, maar wel ben ik het er mede eens, dat bij de behoefte aan het tegengaan van inflatie allereerst degenen, die door hooger belastingen den Staat van zijn tekort kunnen afhelpen, geroepen zijn mede te werken.

Wij zitten hier niet in een dispuutgezelschap van theoretici, maar in een gezelschap van politici, die de realiteit en de feiten hebben te zien, en dan heb ik het recht te zeggen: groote uitgifte van papier leidt in de practijk niet noodzakelijk tot inflatie. De heer de Vissering wijst er dan ook op: wij zien in ons land een daling van prijzen, ondanks daling van de circulatiemiddelen bij lange na niet in gelijkmatige wijze valt waar te nemen.

Ik meen te kunnen zeggen, dat de verhouding op de geldmarkt, waarnaar eenzijdig door de Regeering wordt gezien, sterk wordt beïnvloed door die op de warenmarkt en omgekeerd, maar men kan de quaestie der inflatie niet goed beoordeelen alleen van het standpunt der financieele Regeeringspolitiek; deze moet vooral gezocht worden op het terrein van het economisch leven.

Indien het noodig is de industrie van ons eigen land te steunen, dan versta ik dit. Zonder de economische ontwikkeling internationaal en wat ons eigen bedrijf betreft, en buiten die ontwikkeling, is de quaestie der inflatie absoluut niet te beschouwen. Wie dit doet, werpt op de zaak een volkomen eenzijdig en valsch licht.

De heer Vissering ontkent zeker niet het groote gevaar, dat de Staat schept, wanneer hij schulden maakt, waar geen productieve waarde tegenover staat en leidt daaruit deze conclusie, dat er niet geleend mag worden voor improductieve zaken, maar hij voegt er aan toe, dat er wel geleend mag worden — en dit is niet geheel en al in overeenstemming met wat ik van de Regeering vind in de Memorie van Antwoord — voor productieve uitgaven.

Als improductieve uitgaven beschouwt de heer Vissering: voedselgebruik, steunregeling en ander levensonderhoud — dit zullen wij wel algemeen met elkander eens zijn — maar ook kanonnen, kazernes, overbodige scholen.

Zonder het vraagstuk van de ontwapening nu op dit oogenblik te gaan aansnijden, meen ik toch wel de aandacht te mogen vestigen op de objectieve meening van dezen financier.

In het bijzonder meen ik de aandaeht te moeten vestigen op het woord, dat voorkomt op bladz. 271 van die aflevering van het *Correspondentieblad van de Broederschap van Notarissen:*

> „Met sparen alleen kan men in tijden, zoo moeilijk als thans, met allerwege voortgaande verarming, met schrikbarende werkeloosheid in het uitzicht niet alleen onder handenarbeiders, maar ook onder de lagen der bevolking, die met het hoofd arbeiden, de moeilijkheden niet overwinnen. Integendeel, met verdubbelde energie moet men nieuwe werken aanvatten, die in de toekomst vermeerdering van welvaart kunnen opleveren. De Hollanders hebben in den tijd van hun grootste inzinking, na de Napoleontische oorlogen en vóór de nieuwe opleving in de jaren 1850—1870 het wel aangedurfd om de vrij nutteloozo Haarlemmermeer in land te herscheppen, waarvan de vruchtbaarheid en de vermeerdering van arbeidsprestatie thans een zegen voor het land zijn geweest.
>
> Voor soortgelijke werken moeten wij ook thans durven leenen. Wij moeten onze energie van hersens en handen in die richting ontplooien om de zoo dringend noodige nieuwe krachi te verwerven."

Dit is een woord, dat bij een debat over de bezuinigingspolitiek in deze Kamer wel op zijn plaats is.

Nu zij mij, met alle bescheidenheid die mij tegenover een dergelijk intellectueel en zaakkundig hoogstaand man betaamt, toch een opmerking veroorloofd naar aanleiding van die uitingen van den heer Vissering.

Hij wijst, wat de valuta betreft, op het groote belang van psychische factoren, van de algemeene volksstemming, van den indruk die gemaakt wordt door het optreden van Regeering, kredietinstellingen, enz., enz. Het schijnt, dat de quaestie van de valuta ook in belangrijke mate is een quaestie van algemeene volkspsychologie. Maar vergeet hij niet bij zijn opsomming van de improductieve uitgaven, waartoe ook gerekend wordt alles wat de werkloosheid betreft, den psychologischen kant zelf?

Men gaat machines bouwen, repareeren onderhouden; dat mag en daarvoor mag geleend worden. Dat behoort tot de doode arbeidsmiddelen. Maar is altijd en onder alle omstandigheden datgene wat dient om de arbeidersklasse zelf krachtig, gezond, bekwaam tot arbeiden te houden, haar arbeidslust bij te brengen en te handhaven, en datgene wat strekt om de groote machinerie, die de Staat heeft in zijn ambtenarendom, door een goede behandeling in staat te stellen voor het Rijk zijn arbeid te verrichten, per se improductief, ook wanneer ten slotte het doel slechts door fatsoenlijke salarissen, ondersteuningen e. d. kan worden bereikt?

Zoolang ik niet nader ingelicht ben, blijf ik van meening, dat die vraag ontkennend moet beantwoord worden.

De liberale economie heeft maar al te veel altijd gezien naar het doode kapitaal, maar wat is het doode kapitaal, wanneer het niet bearbeid wordt door een krachtige en werklustige arbeidersbevolking? Dat is in de bezuinigingspolitiek, zooals wij die tot nu toe van deze Regeering kunnen zien, voor mij wel het zwakke punt, dat hiermede door haar geen voldoende rekening wordt gehouden. Zooals ik straks nader zal moeten aantoonen, is deze Regeering een voortdurende teleurstelling voor de arbeiders en vooral voor de ambtenaren wordt er op automatische manier naar bezuiniging gestreefd, waarbij men alleen ziet de cijfers, waartoe men komen wil, maar waarbij geen voldoende rekening wordt gehouden met al die menschelijke factoren, die op hun beurt ieder zoo belangrijk zijn, opdat het doel van den Staat zal worden bereikt.

Waar komt het op neer, wat men op dit oogenblik wil? Om mij nu eens tot de ambtenaren te bepalen — waarover ik bij mijn interpellatie meer zal zeggen — voor hen komt het hierop neer. Men eischt van de ambtenaren ten gevolge van de vermindering van hun aantal meer intensieven arbeid; men wenscht van de ambtenaren sympathieke medewerking aan de bezuinigingsplannen der Regeering; men stelt hun groote eischen, en wat doet men daartegenover? Meent men met de zuiver negatieve bezuinigingspolitiek, die deze

(Troelstra.)

Regeering voor oogen heeft, in dit opzicht tot goede resultaten te komen? Is het niet noodig, wanneer men dergelijke eischen stelt aan zijn dienaren, om zorgvuldig er voor te waken, dat deze dienaren het besef hebben: gij zijt rechtvaardig; gij hebt hart voor ons; gij kent onze belangen; gij wilt die behartigen? Maar bij een politiek die eenvoudig ziet de veiligstelling van den gulden, loopt men zoo licht gevaar — het gevaar toont zich reeds! — om deze groote zaak over het hoofd te zien. Men bederft in één woord daardoor de werkkracht, den werklust en het vertrouwen juist van diegenen, die men tot het volvoeren van zijn bezuinigingsplannen meer dan wie ook noodig heeft.

Dat is, naar het mij voorkomt, de fout in den bezuinigingsopzet van deze Regeering, en ik meen, dat de heer Vissering in zijn betoog met dezen kant van het vraagstuk geen voldoende rekening heeft gehouden.

In het Voorloopig Verslag is de opmerking gemaakt, dat, tot nog toe althans, wij meer lijden aan den te duren gulden dan aan den te goedkoopen gulden, en ik geloof, dat die stelling hier geen nadere toelichting behoeft. Het is niet mijn bedoeling een pleidooi te leveren voor kunstmatige depreciatie, allerminst, maar wel ook de keerzijde van de medaille eens te laten zien. Niet een theoretisch mogelijke inflatie binnenslands, maar de zekere en steeds erger wordende deflatie buitenslands is vooralsnog het groote gevaar, waarmede wij hebben te worstelen. Het ontnemen van het afzetgebied aan onzen exporthandel is een zeer belangrijk vraagstuk, dat onze aandacht vraagt en waarvoor wij de door ons voorgestelde middelen om het tegen te gaan, rustig en objectief onder de oogen moeten zien. De export vraagt op dit oogenblik nog meer onze aandacht dan de import. Dat de import voor lageren prijs ten gevolge van de valuta uit Duitschland minder beteekent dan vóór den oorlog en door de afnemende mogelijkheid om grondstoffen te koopen voor Duitschland nog sterker vermindert, is een vraagstuk van in- en uitvoer, van handel en bedrijf, niet de zuiver monetaire quaestie van het veilig stellen van den gulden in den simplistischen vorm, waarin zij door de Regeering wordt gesteld. De toestand in ons land, waarop het ten slotte aankomt, na die 8 jaren van verkeerde financieele politiek, wordt door den heer Vissering op bladz. 286 en 287 van genoemde aflevering aldus geschetst:

> „Wij staan thans dus op een zeer kritiek punt met onze valuta, maar de toestand is volstrekt niet hopeloos. Integendeel. In ons eigen land nemen wij allerwege een inzinking waar; het buitenland is echter steeds meer op het vroeger zoo kleine Nederland gaan steunen en verwacht van onze betrekkelijke welvaart en van onze energie nog veel in de samenwerking voor herstel van de wereld. Van de beste, kundigste en meest ondernemende elementen stroomen uit het buitenland naar ons toe, verhoogen onze gezamenlijke draagkracht van belastingen, steunen onze havens en verkeersinrichtingen; het buitenland stelt nog vertrouwen in ons, misschien ook omdat de toestanden elders nog slechter zijn, en stelt nog groote kapitalen te onzer beschikking, ten deele op onze eigen aanvraag in leeningen, ten deele uit eigen beweging, daar het die kapitalen in ons land nog steeds veiliger acht dan elders. Talrijke waarborgen worden ons dus al het ware te gemoet gedragen om in dezen tijd van algemeene malaise onze economische kracht te verhoogen. Indien wij die sympathie en steun van het buitenland naar waarde weten te schatten en ons die verder inderdaad ook waardig weten te maken, dan behoeft ook thans nog geen vrees voor den gulden te bestaan; dan behoeft de vlucht voor den gulden in ons land, die eigen ernstige risico's medebrengt, niet voor te komen. In plaats van een lafhartig alarm te slaan, van op de vlucht te gaan voor onze eigen zwakheid, moeten wij de kracht in ons zelven zoeken, bepaaldelijk in twee richtingen: erkenning en verbetering van de fouten, die wij thans maken, en verdubbeling van energie om onze eigen productieve kracht te vermeerderen en aldus moed voor nieuw ondernemen te toonen.
>
> Laten wij onze deuren dan wijd openhouden voor ieder, die in vreedzamen ijver binnen de gastvrije grenzen van ons land zijne zaken wil komen drijven, in een atmosfeer van politieke rust, welke voor de welvaart van een volk een eerste vereischte is. Indien wij dit alles doen, zal ook voor depreciatie van den gulden geen vrees behoeven te bestaan."

Nu is het mijn groote grief niet alleen tegen deze Regeering, maar tegen velen, die als bezuinigers optreden, dat zij alles behalve de politieke rust in ons land bevorderen. Men is alweer bezig een dubbele paniekstemming te kweeken: een paniekstemming als die welke men onderging in November 1918, de overdreven vrees voor de revolutie, bij onkunde van hetgeen feitelijk onder revolutie is te verstaan; en ten tweede de paniekstemming, die ik kortelijks maar zal noemen de vrees voor het Staatsbankroet. Tusschen deze twee panieken in zal onze politiek in de eerstvolgende jaren gevoerd worden, wanneer niet èn door de Regeering èn door gezaghebbende mannen uit de maatschappelijke wereld van ons land rustig en met veel oog voor de psychologische gevolgen van hun optreden wordt opgetreden. Die paniekstemming schept een gunstige atmosfeer voor allen, die al jarenlang den gang onzer sociale wetgeving met leede oogen hebben aanschouwd, die er genoeg van hebben dat de arbeidersklasse zich langzaam maar zeker al meer en meer gaat verheffen in politieke en economische beteekenis en die haar misschien wel weer in de modder, waaruit zij is gekomen, zouden willen terugtrappen. Die paniekstemming is ook een dekmantel voor het handhaven en de versterking van de autocratie van het grootkapitalistische bedrijfsleven, en wanneer ik naga hoe die stemming werkt op andere groepen, zie ik, dat zij tevens is een steun voor het streven van andere maatschappelijke groepen, die uit benepen egoïsme en bij afwezigheid van eigen geestelijke behoeften het stempel van hun eigen geestelijke armoede wel aan ons geheele volk zouden willen opdringen.

Ik heb hiermede gezegd wat ik in het algemeen over de bezuinigingspolitiek der Regeering te zeggen heb.

Thans zal ik, wat ik in het algemeen heb gezegd, toetsen aan het onderwerp mijner interpellatie.

Wij leven in een tijd, waarin aan de ambtenaren in ons land allerlei kleinere en grootere verslechteringen worden opgelegd. Ik heb hier een lijstje van kleine, maar ook van belangrijke verslechteringen, die van den kant der ambtenaren een sterke critiek hebben ondervonden en die bezig zijn, als niet te rechter tijd wordt ingegrepen, in de ambtenaarskringen een stemming te wekken, die juist ingaat tegen het recept van den heer Vissering, waar hij wijst op de noodzakelijkheid van politieke rust in ons land om te komen tot economische beterschap.

Daar is de quaestie van het verlofstraktement; de arbeidsvoorwaarden bij post, telefonie en telegrafie, waar voor verschillende groepen van het technisch personeel beneden den rang van opzichter, waarvoor een 9-urige arbeidsdag bestaat, een 10-urige wordt ingevoerd, terwijl voor verschillende groepen zelfs geen 48-urige arbeidsweek wordt gehandhaafd, maar een 51-urige arbeidsweek is ingevoerd; daar zijn verslechteringen van meer algemeenen aard, zooals de vacantietoeslag, die met 1 Januari 1923 vervalt; de toelage voor de vervulling van hoogere functies; de gratificatie voor langdurigen en trouwen dienst; de regeling voor het verrichten van overwerk; de betaling van hulppersoneel, met ingang van 1 November aangesteld, niet volgens den algemeenen loonstandaard, maar volgens den plaatselijken loonstandaard. Daar wordt het jaarlijksch verlof ingekrompen; het garantieloon voor gehuwden ingetrokken, waarover ik thans niet in theoretische beschouwingen zal treden, want men kent ons standpunt te dien aanzien; maar ik beschouw al deze zaken slechts in verband met de verslechteringen van den bestaanden toestand, in het kader van de bezuinigingspolitiek der Regeering ten aanzien van de ambtenaren. Daar is de aftrek voor jeugdig personeel, waarbij voor ambtenaren van 18, beneden 21 jaar de aanvangswedde met f 50 wordt verminderd.

Daar komt bij de aangekondigde pensioenkorting van 8½

(Troelstra.)

pct. en de dreigende herziening der classificatie, die enorme beteekenis heeft voor een groot deel onzer ambtenaren.

Wij hebben verschillende adressen gekregen en er zijn vele vergaderingen gehouden. Er is weer, zooals wij de laatste jaren telkens gehad hebben, groote onrust en beweging in de kringen der ambtenaren. Deze categorie van menschen, die men vaak benijdt om hun vaste positie en hun verzekerd bestaan, is gedurende de laatste jaren telkenmale ten prooi aan onzekerheid en onrust. Ik zou in het bijzonder — waar ik onmogelijk op alle details van de zaak kan ingaan — de aandacht willen vestigen van Regeering en Kamer op het adres in boekvorm, dat wij hedenmorgen hebben ontvangen van de commissie uit de verschillende organisaties. Op de hoofdpunten van dat adres wil ik in het kort de aandacht vestigen. Men beklaagt zich er over, dat de tegenwoordige houding der Regeering niet in overeenstemming is met vroegere Ministerieele verklaringen, o.a. die van Mei 1922. Men beklaagt zich over de hoogst ontactische uiting van den Minister van Financiën ten aanzien van de 500 millioen, waarover hier in Mei, bij de interpellatie-Ketelaar, reeds het noodige is gezegd. Men wijst, wat de actie der Regeering betreft, op de eenzijdigheid, dat zij veel, bijna alles, verwacht van bezuiniging op ambtenaren, en dat zij zooveel nalaat dat op andere wijze tot werkelijke bezuiniging zou kunnen voeren. Ook worden bijv. de ambtenaren en andere consumenten tegen woeker en afzetterij niet voldoende beschermd. Er is geen sprake van bezuiniging op het particuliere bedrijfsleven. Men laat dat geheel intact, alsof dat geen beteekenis had voor ons volksinkomen. Er is geen voldoende belastingcontrôle, waaronder vooral diegenen lijden, wier inkomen precies kan worden gecontroleerd, zooals de ambtenaren.

Geklaagd wordt over het leggen van een onevenredig groot deel van den bezuinigingslast op de ambtenaren en men wijst er op, dat op de exploitatiekosten van de diensten eerst behoorde te worden bezuinigd, hetgeen evenwel in zeer onvoldoende mate geschiedt. Men klaagt er verder over, dat, terwijl de salarissen der ambtenaren zullen worden verlaagd, er veel te veel hoofdambtenaren en controleerende ambtenaren zijn, die zonder schade van den dienst zouden kunnen en dus zouden moeten worden gemist. Men klaagt over onvoldoende bezuiniging op militaire uitgaven, mede met het oog op de plannen voor de artillerie en de Vlootwet. Er wordt gesproken over de benoeming van den nieuwen Minister van Marine, terwijl de Regeering zelf in de Memorie van Toelichting voor het ontwerp in zake het Departement van Defensie de samenvoeging van de beide Departementen op gronden van bezuiniging heeft verdedigd. Er wordt gewezen op de overdreven scholenbouw, die door het wetsontwerp tot technische herziening der L. O.-wet niet voldoende zal worden tegengegaan. Men herinnert aan de afwijzing van de heffing-in-eens, die toch een middel ware geweest, om ons in dezen tijd voor een te hooge uitgifte van nieuw schatkistpapier te behoeden.

Een ernstige grief is het totaal onvoldoende, z.g. overleg van de Regeering met de organisaties, in welk verband tevens behoort een klacht over de sabotage door de Regeering van de bekende classificatiecommissie. Er wordt ook gewezen op de circulaire van den Minister van Binnenlandsche Zaken, waaruit het streven blijkt, om pressie uit te oefenen op provinciale en gemeentelijke autoriteiten, om de salarissen te drukken. Verder wordt er op gewezen, dat het niet aangaat, de verlaging van inkomsten der ambtenaren te verdedigen met een beroep op den lageren levensstandaard, en ten slotte wordt er aan herinnerd, en met enkele voorbeelden en aanhalingen aangetoond, dat de economische vooruitzichten van ons land van dien aard zijn, dat zij niet wettigen de overdreven bezuinigingsmanie, waaraan de Regeering op het oogenblik ten aanzien van de ambtenaren ten prooi is.

Bij de behandeling dezer quaestie staat bij mij voorop het slechte beleid van Regeering en Kamer ten opzichte van de ambtenaren. Ik noem er de Kamer bij, 1°. omdat de meerderheid van deze Kamer zich bij de verschillende debatten over de salarieering van ambtenaren en onderwijzers te veel door partijpolitieke redenen heeft laten weerhouden, om het onjuiste beleid der Regeering te laken en heeft nagelaten, door de Centrale Commissie van Overleg aanvaarde regelingen tegenover beknibbeling en afwijzing door de Regeering te verdedigen; 2°. wat de regeling der rechtspositie betreft de Kamer nog steeds in verzuim is, het ingediende wetsontwerp te behandelen.

Wat in het algemeen het beleid der Regeering in dit opzicht betreft, meen ik, dat men daaraan zekere eischen kan stellen: 1°. dat de salarissen, die worden toegekend, voldoende zijn voor het levensonderhoud, zulks met inachtneming van de verschillende bijzaken en nuances, die nu eenmaal daarbij in acht genomen moeten worden; 2°. dat gestreefd wordt naar de grootst mogelijke mate van continuïteit, dat de Regeering alles voorkomt, wat onnoodig een gevoel van onzekerheid en verbittering brengt in de kringen der ambtenaren. Er moeten vaste regels zijn, zoodat de ambtenaar weet waar hij aan toe is. Er moet 3°. zijn een groote mate van overleg met de ambtenaren en hun organisaties. Er moet 4°. zijn bij de verschillende misverstanden, die zich ook dan nog kunnen voordoen, een optreden, gespeend van hooghartigheid en van overdreven autoriteitsgevoel, maar gedragen door de grootst mogelijke mate van takt. Alleen op deze wijze kan men verwachten, dat het Rijkspersoneel bezield zal zijn en blijven met dien geest van vertrouwen, samenwerking en werklust, die de beste voorwaarde vormt voor de voldoening van zijn plicht en hen in staat stelt tot de grootst mogelijke dienstprestaties. Het doet mij leed te moeten zeggen, dat in het algemeen door deze Regeering en haar voorgangster aan deze eischen niet is voldaan. Wie herinnert zich op het oogenblik niet de gebeurtenissen van 1920? De Roomsch-Katholieke pers had de Regeering in Juli 1920 gewaarschuwd, dat er in zake de behandeling van de ambtenaren een ontevredenheid bestond, die in daden dreigde over te gaan. Hoe reageerde de Regeering — die toen onder dezelfde leiding stond als de tegenwoordige — op deze waarschuwing van vriendenhand? Zij vaardigde een schrijven uit, waarin er op werd gewezen, dat staken niet in het algemeen belang was, en dat de Regeering voor verdere actie niet uit den weg zou gaan. Reeds vóór dien tijd was door mijn partijgenoot van Stapele gewaarschuwd tegen gebeurtenissen, die niemand wenschte, maar die toch niet zouden zijn te vermijden, als de Regeering niet tijdig ingreep. Maar als van onze zijde dergelijke waarschuwingen komen, pleegt men ze gewoonlijk als dreigementen op te vatten en gaat men er niet op in. Maar de waarschuwing, die van Stapele in Juli 1920 tot de Regeering richtte, is volkomen door de feiten bevestigd.

In October 1920 kwam de poststaking. Reeds in Juni 1920 was hier ingediend een motie van mijn vriend J. ter Laan, waarin hij er zich tegen verzette, dat de Regeering de pensioenen op den grondslag van het nieuwe salarisbesluit liet betalen door het personeel, terwijl toch de cijfers, in dat besluit genoemd, waren ontworpen in de veronderstelling, dat de pensioenen niet door de ambtenaren zouden worden betaald.

Een quaestie van 7 pct. In October kwam de uitbarsting, waarover destijds een vrij geagiteerd debat tusschen den heer Ruys de Beerenbrouck en mij heeft plaats gehad. Daarbij heeft de Regeering zich weer al te zeer door haar machts- en autoriteitsgevoel laten leiden. De gelegenheid, om met de vertegenwoordigers van het personeel de zaken te bespreken, werd door haar op formeele gronden afgewezen. Toen barstte de poststaking uit. En toen, terwijl men even te voren geweigerd had de 7 pct. aftrek voor pensioen te laten vallen, toen kwam de Regeering op eens met een maatregel, dat de pensioenpremie voortaan door het Rijk zou worden betaald.

Dat was reeds door ons in Juni gevraagd bij monde van den heer ter Laan. In October 1920 stelde mijn vriend van den Tempel voor een algemeene salarisverhooging van 5 pct. In het licht van den toestand van dit oogenblik memoreer ik dit, omdat niet wij alleen het waren, die toen naast het vervallen van den pensioenaftrek een salarisverhooging wenschten, maar omdat toen ook is voorgesteld een motie-Otto, luidende, dat behalve de door de Regeering voorge-

(Troelstra.)

nomen verbeteringen spoedig een verdere herziening en verhooging der salarissen noodig was. Waarvan niets is gekomen.

Heeft de Regeering na het gebeurde in October 1920 ingezien, dat zij voortaan met meer beleid tegenover de ambtenaren moet optreden? Kan, wanneer men nagaat, wat sedert is voorgevallen, gezegd worden: de Regeering begrijpt nu beter haar taak en doet nu al het mogelijke, om met de ambtenaren overleg te plegen, te zorgen, dat de ambtenaren haar begrijpen, en strubbelingen te voorkomen?

Helaas moet die vraag ontkennend beantwoord worden. Ik verwijs hiervoor naar bladz. 16 van het adres, dat ik zooeven noemde, betreffende de levenspositie van het Overheidspersoneel. Daarin toch wordt geklaagd over de totale negeering van het overleg door de Regeering, die de adviezen van de Centrale Commissie voor georganiseerd overleg eenvoudig naast zich neerlegt. Meermalen bleek, dat het advies slechts een bloote formaliteit was, daar de Regeering haar standpunt reeds had bepaald of reeds een besluit had genomen, zoodat de ambtenaren ook thans wat betreft de quaestie van den pensioenaftrek en de plannen in zake de veranderde classificatie weer het twijfelachtige genoegen hebben, in de stukken als Millioenennota, enz. te lezen, dat deze zaak al voor de Regeering vaststaat. Er wordt verder nog geklaagd over de mislukking van het georganiseerd overleg, hetgeen met voorbeelden wordt gedemonstreerd. Zoo wordt als voorbeeld aangehaald, dat de Centrale Commissie den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen op 1 Juni 1921 adviseerde, een speciale commissie in te stellen tot het doen van voorstellen aan de Centrale Commissie in zake de salarisregeling der onderwijzers. De Minister ging daarop niet in. In de vergaderingen van 20 en 27 Augustus 1921 werden de salarissen der onderwijzers door de Centrale Commissie zelf vastgesteld met bijna algemeene stemmen. Maar de Regeering stelt een regeling vast waarin van het advies der Commissie geen spoor meer is te onderkennen.

Een gelijk lot trof een advies in zake het ontwerp van wet op den rechtstoestand en een advies op het outwerp Pensioenwet burgerlijke Rijksambtenaren. In het advies betreffende de Pensioenwet werd der Regeering onder meer in overweging gegeven, een categorie in de wet op te nemen van ambtenaren, die op 60-jarigen leeftijd zouden kunnen worden gepensionneerd. Dat advies werd niet opgevolgd, maar later bleek toch de Regeering zelf de behoefte te gevoelen, het in de practijk in te voeren.

Dit zijn eenige feiten, die betrekking hebben op 1921. Zij nopen mij, even mijn verdere opsomming te onderbreken om de vraag onder de oogen te zien van de beteekenis der Centrale Commissie van Overleg.

Leest men wat ik hierover heb gelezen, dan blijkt bij de ambtenaren deze gedachte te bestaan: een centraal overleg, hierop neerkomend, dat men eenvoudig door ambtenaren van de Regeering wordt gehoord en verder niets, kan den naam van overleg niet dragen.

Wanneer nu de eisch zou worden gesteld, dat de Regeering alles onveranderd zou uitvoeren, wat door de Centrale Commissie van Overleg is aangenomen, dan zou ook ik dien eisch niet kunnen onderschrijven. Ik heb daartegen groote staatsrechtelijke bezwaren. De ambtenaren, die eischen stellen voor hun positie, zijn niet verantwoordelijk voor het Parlement, dat ten slotte de gelden moet toestaan. Ik wil steeds hebben en behouden een college, dat verantwoordelijk is voor het Parlement; indien dus die eisch zou mogen worden gesteld, is die staatsrechtelijk niet te verdedigen.

Aan den anderen kant voel ik zeer veel voor de bezwaren der ambtenaren en geloof ik, dat er wegen en middelen moeten worden opgespoord, om daaraan binnen de grenzen van ons staatsrechtelijk stelsel te gemoet te komen.

Tegenwoordig bestaat de Centrale Commissie van Overleg uit vertegenwoordigers der Regeering en uit vertegenwoordigers van het personeel. De pariteit is daarbij in acht genomen.

Maar wanneer ik de vraag stel, wie ten slotte de gelden moet toestaan, die het gevolg zijn van dat overleg, dan kom ik tot het Parlement en met name tot deze Kamer; en het is al jaren en jaren geleden, dat ik het denkbeeld in overweging heb gegeven, om bij de voorbereiding van de salarieering der ambtenaren deze Kamer daarin te betrekken.

Ik kan mij voorstellen, dat, indien in de Centrale Commissie van Overleg werd opgenomen een permanente salariscommissie uit deze Kamer, deze op de daar genomen beslissingen invloed zou hebben, met het gevolg, dat als regel de Regeering zich met de adviezen van dat lichaam zou kunnen vereenigen. Uitzonderingen moeten theoretisch worden aanvaard, maar wanneer men eenmaal heeft als deel dezer Commissie een reglementaire Commissie, die daar min of meer is de bemiddelaar tusschen de vertegenwoordigers der Regeering en die van het personeel, dan meen ik, dat de conflicten, die thans elk oogenblik voorkomen, niet meer als regel zullen voorkomen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik vervolg nu mijn lijstje.

Ook bij deze gelegenheid heeft de Regeering het aan voldoend overleg met de Centrale Commissie laten ontbreken. De klachten daaromtrent vindt men in het adres der organisaties nader met feiten aangetoond.

Heeft de Regeering nu alle besluiten genomen, zonder misschien zelfs formeel het advies van de Centrale Commissie te vragen? Neen, Mijnheer de Voorzitter.

Ten opzichte van den jeugdaftrek is het voorgekomen, dat op 24 September een vraag bij de Commissie inkomt. Er wordt bij medegedeeld, dat het advies vóór 1 October moet ingekomen zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Het is wel duidelijk, dat dat een wassen neus is.

Zoo is het ook gegaan bij het advies, dat gevraagd werd van de subcommissie uit de Centrale Commissie van Overleg ten opzichte van de veranderingen in de classificatie, waarop ik nader terugkom, dat een termijn werd gesteld voor het indienen van het advies, die veel te kort is voor het onderzoek van een dergelijke belangrijke zaak en de Regeering maar voldoende gelegenheid geeft om te zeggen: aan de Commissie is haar advies gevraagd, doch zij schijnt zich er uitstekend mede te kunnen vereenigen, want wij hebben geen advies van de Commissie ontvangen.

Mijnheer de Voorzitter! Er heeft ditmaal ten opzichte van het overleg meer plaats gehad dan gewoonlijk. Wij hebben in de couranten kunnen lezen, dat de Minister van Financiën persoonlijk in de Commissie voor Georganiseerd Overleg aanwezig is geweest om daar de quaestie van den pensioenaftrek te verdedigen.

Na de kennisneming van de wijze, waarop het onderhoud op die conferentie plaats vond, kom ik tot de conclusie, dat dit zoogenaamde overleg feitelijk hierop is neergekomen, dat de Regeering wel heeft betreurd, dat het niet anders kan, dat zij heel veel woorden van leedwezen heeft gesproken, maar ten slotte het overleg over de zaak zelf afgewezen.

De pensioenaftrek, eenmaal in de officieele Staatsstukken in rekening gebracht bij onze Staatsuitgaven, schijnt zoo vast te staan, dat er geen verwrikken of verwegen aan is.

Dat kan dan ook niet den naam van overleg dragen. Er is echter door het gebrek aan overleg een verbitterde stemming onder de ambtenaren.

Die stemming wordt er niet beter op, wanneer men nagaat de houding van de Regeering ten opzichte van een punt, dat practisch misschien van minstens zooveel of van nog grooter belang is dan de quaestie van den pensioenaftrek, nl. de nieuwontworpen classificatie.

De wijze, waarop door de Regeering is omgesprongen met de subcommissie uit de Centrale Commissie van Overleg, aan wie de behandeling van deze zaak speciaal was opgedragen, is van dien aard, dat ik niet kan begrijpen, hoe iets dergelijks mogelijk is.

De classificatiecommissie werd ingesteld Juni 1921.

Ik geloof, dat deze Commissie een uitvloeisel was van art. 24, 2de lid, van het Bezoldigingsbesluit, waarin wordt voorgeschreven, dat de vroeger bestaande Salariscommissie elk jaar de classificatie nader onder de oogen had te zien. Die Commissie moest dus beslissen over wijziging in de be-

(Troelstra.)

staande regeling van de classificatie der gemeenten. Zij vergaderde 12 dagen na haar constitutie en heeft toen haar werkwijze vastgesteld. Men dacht, dat er nu voortgang zou komen. Er werd besloten tot een onderzoek en men nam de Centrale Commissie voor de Statistiek in den arm, om met dit onderzoek een aanvang te maken.

Maar drie maanden later deelde de voorzitter dier Commissie, de bekende hoofdambtenaar aan Financiën de Jonge, aan de Regeering mede, dat de aan dit onderzoek verbonden kosten f 20 000 zouden bedragen. Nu zegt het personeel, dat deze zaak heeft meegemaakt, dat het hier ging om een kostenberekening voor een werkwijze, welke in elk opzicht afweek van de door de classificatiecommissie in haar vergadering van 21 Juni vastgestelde, waaruit de conclusie wordt getrokken, dat het bedrag van f 20 000 als schrikbeeld dienst moest doen, om de geheele voorgenomen herziening te laten stranden.

Dit is dan ook gebeurd. In October 1921 ontving de classificatiecommissie bericht, dat naar het oordeel van den Ministerraad de herziening der classificatie achterwege moest blijven. Tegen die herziening zou de Regeering minder bezwaar hebben, wanneer deze zonder vermeerdering van Rijksuitgaven kon plaats hebben en ook de kosten aan het onderzoek verbonden konden vervallen.

Men is dus, hangende deze zaak, tot de conclusie gekomen, dat het waarschijnlijk geld zou kosten, een onderstelling, welke juist kan zijn, omdat gewoonlijk, wanneer men de salarieering van ambtenaren in détails nagaat, dit niet gepaard gaat met vermindering.

Het was toen October 1921. De Regeering had de commissie ingesteld, maar wimpelde den boel af, om de hooge kosten, welke er aan bleken verbonden te zijn.

Er was blijkbaar niets aan te verdienen.

Was de zaak daarmede nu afgeloopen? Neen. Op 15 Juli 1922 krijgt de commissie een schrijven van de Regeering, dat er toch een herziening van de classificatie moet plaats hebben, en gebruikt daarvoor de volgende redeneering.

Zij is van meening, dat de thans aangenomen verdeeling der ambtenaren in 3 klassen met 2 percentages van aftrek — 4 pct. en 8 pct. — onjuist is en dat die percentages in het bijzonder voor de onverplaatsbare ambtenaren veel te laag zijn. In de particuliere bedrijven geven de collectieve contracten tusschen de loonen, die in plaatsen met hoogeren en lageren levensstandaard betaald moeten worden, verschillen te zien van tot 40 pct., zoodat de Regeering den thans geldenden aftrek als te laag aanmerkt. De aanleiding tot deze zwenking in de houding der Regeering blijkt uit een schrijven van den raad van commissarissen der groote spoorwegmaatschappijen aan de Ministers van Financiën en van Waterstaat. Bij die maatschappijen geldt dezelfde aftrek als bij het Rijk, maar in dat schrijven wordt gezegd, dat het den raad van commissarissen dringend noodig voorkomt, dat die z.g. standplaatsaftrek herzien wordt, ,,opdat een grootere differentiatie van loonen werkelijk beantwoorde aan het verschil in kosten van levensonderhoud in de onderscheidene plaatsen van het land, wat thans allerminst het geval is''.

Dus door de Regeering werd toen opnieuw de herziening van den standsplaatsaftrek aan de orde gesteld, maar thans blijkbaar met het doel, om er geld aan te verdienen, om daaruit weder een stuk bezuiniging te kloppen, zooals trouwens ook wel blijkt uit de sedert gepubliceerde Regeeringsstukken.

Zoo is het gegaan en de Regeeringsvertegenwoordiger in deze commissie werkt dapper mede, om eenvoudig de commissie zoo te laten werken, als reeds door de Regeering is besloten.

De commissie wilde een serieus onderzoek instellen. Dat onderzoek zou loopen over de verschillende elementen, die van invloed zijn op de totale kosten van levensonderhoud in de verschillende gemeenten van ons land, maar de Regeering voelde blijkbaar meer voor de plannen van den heer de Jonge, waarbij vooral rekening gehouden zou moeten worden met de standplaatsaftrekken overeenkomstig de loonbepalingen in de verschillende collectieve contracten, hetgeen leiden moest tot een resultaat, neerkomende op een zeer belangrijke vermindering van inkomen, vooral voor de ambtenaren in meer dan 800 gemeenten van ons land. En daar was het blijkbaar der Regeering om te doen. De haast, waarmede op dit oogenblik de zaak, die zoo lang gerust heeft, wordt opgezet, kan niet anders worden verklaard dan dat de Regeering hoopt uit deze quaestie een slaatje te slaan.

Kan men nu medewerking verwachten van vertegenwoordigers van het ambtenarenpersoneel, die in een dergelijke commissie zitting hebben, die ernstig zich aan dit werk willen wijden, wanneer op deze wijze hun werk van Regeeringswege wordt gesaboteerd?

Ik kan der Regeering de verzekering geven, dat ik dezer dagen kennis heb gemaakt met hoogstbezadigde en kalme ambtenaren, die meer van deze zaak weten, daar zij er nader bij betrokken zijn, en die nu met ernstige verbittering zijn bezield wegens de sabotage, die de Regeering op deze commissie heeft meenen te moeten toepassen.

Wat de quaestie zelf van den standplaatsaftrek betreft, daarop kom ik aanstonds terug.

Thans wil ik nog iets zeggen over het motief, waarop ook en vooral voor den pensioenaftrek de Regeering zich beroept, het motief nl. van den verlaagden levensstandaard. Mijnheer de Voorzitter! Ik durf gerust vooropstellen, dat ten opzichte van de ambtenaren in verband met de cijfers, opgenomen in het Bezoldigingsbesluit van 1920, van een vermindering van levensstandaard geen sprake is. O! ik weet wel, wanneer men ziet de indexcijfers, wanneer men die van een paar jaar geleden vergelijkt met die van thans, dat men dan geneigd is te zeggen: er is een belangrijke vermindering van de kosten van levensonderhoud. Maar wij moeten deze zaak concreet beschouwen: niet slechts de indexcijfers, maar ook die omtrent belastingen, huishuren, hebben hun invloed. Het tegenwoordige Bezoldigingsbesluit van 1920, op welke cijfers van levensonderhoud berust dat? Het berust op de cijfers van levensonderhoud van Maart 1919. Indien het niet juist is, dan verwacht ik in dit opzicht door de Regeering te zullen worden gerectificeerd, maar ik vrees die rectificatie niet. Wanneer men nu den toestand van Maart 1919 wil vergelijken met dien van dit oogenblik, dan kan men niet volstaan met de indexcijfers. Gelukkig zijn wij in het bezit van de eerste aflevering van de nieuwe uitgave van het Centraal Bureau voor de Statistiek, zijn wij in het bezit van cijfers omtrent de totale kosten van levensonderhoud. In die eerste aflevering komt een aardig grafiekje voor, waarin het verloop van de kosten van levensonderhoud voor een arbeidersgezin te Amsterdam nader wordt gedemonstreerd, en dat wij vinden op bladz. 32 van de genoemde publicatie.

Als ik dat grafiekje beschouw, vind ik daarin als zesde lijn kosten van levensonderhoud in Maart 1919, en zie ik als laatste lijn daarop kosten van levensonderhoud voor Juni 1922. En dan zijn die beide lijnen even lang. Wanneer nu vaststaat, dat de cijfers van het tegenwoordige Bezoldigingsbesluit rusten op den levensstandaard van Maart 1919, dan ontzeg ik iedereen het recht om de verslechteringen, die op dit oogenblik worden aangekondigd, toe te schrijven aan de bestaande verlaging van den levensstandaard. Het is eenvoudig een quaestie van bezuiniging en die bezuiniging moet plaats hebben op de ambtenaren; en daarbij kan de Regeering, nu zij eenmaal haar systeem volgt — een mechanisch en automatisch systeem: er moet zooveel uit de loonen komen — geen rekening houden met al die nuances en finesses, met al die werkelijke toestanden, die voor de ambtenaren het groote belang, de groote ellende uitmaken van de nieuwe verslechtering, welke de Regeering op dit oogenblik aanbrengt.

De vraag kan worden gesteld, of bij de salarieering van de ambtenaren niet in meerdere mate rekening moet worden gehouden met allerlei elementen, die betrekking hebben op het levensonderhoud. Wanneer men in den tijd van overgang niet telkens en telkens duurtetoeslagen had gegeven, maar overwogen had, hoe ten aanzien van de ambtenaren een reëel loon te bepalen; wanneer men deze zaak wetenschappelijk had gefundeerd, waarvoor allereerst noodig zou zijn geweest de invoering van een geregelde budgetstatistiek, waarop ten vorigen jare door mijn vriend van der Waer-

(Troelstra.)

den reeds is gewezen, ware men misschien langzamerhand in staat geweest, zonder den indruk te wekken van er maar een greep naar te doen, om zonder schokken telkens het peil der loonen van de ambtenaren in overeenstemming te brengen met de gewijzigde omstandigheden. Maar evenmin als bij het spoorwegpersoneel heeft men dat beproefd en men heeft ook geen statistische voorbereidingen getroffen om een dergelijk systeem voor de ambtenaren in te voeren. Het is dus nu alles een tasten in den blinde: het is een God-zegen-de-greep, en het is nu een misgreep. Daarom sukkelen wij met elke poging om zoo maar eens op een gegeven oogenblik in dezen misstand te voorzien en gaat het ook moeilijk aan zoowel de quaestie van den aftrek voor het pensioen als die van den standplaatsaftrek te beschouwen in het licht der werkelijke vermindering van levensstandaard.

Wat hebben wij gezien bij de commissie-Stork? De commissie-Stork is ook gekomen met vijf klassen, zooals blijkbaar thans ook zullen worden ingevoerd, en ook met een aftrek voor elke klasse van 5 pct., zoodat in de laagste klasse ten slotte 20 pct. werd afgetrokken. De commissie-Stork kon dat niet handhaven: er is een zoo groote tegenstand gekomen tegen die soort van classificatie, dat de commissie zich verplicht heeft gezien de 5 pct. aftrek tot 4 pct. te verminderen, zoodat voor de laagste klasse 16 pct. werd afgetrokken.

En daarop hebben de 3 klassen de 5 klassen vervangen en is de grootste totaalaftrek 8 pct. geworden. Dat wijst niet in de richting van de Regeering, gesteund door haar adviseur, die voorzitter van de classificatiecommissie is. Wat moet daarvan terechtkomen? Ieder, die een klein beetje kennis neemt van allerlei gegevens, weet, dat het in zijn algemeenheid een fictie is, dat de plattelandsgemeenten goedkooper zijn; dat zij vaak minstens even duur zijn als de groote steden, en dat van een algemeenen regel in dezen geen sprake is, ook wat betreft de verschillende economische toestanden in de verschillende gemeenten voor de verschillende categorieën van ambtenaren. Het is een warnet, waar men niet uit kan. Had de Regeering de classificatie willen tot stand brengen, na grondig onderzoek van alle mogelijke toestanden, liefst met er aan verbonden een wetenschappelijke methode van eventueele wijzigingen, dan kon men er vrede mee hebben, maar voor de Regeering is deze herclassificatie niets anders dan een bezuinigingsmaatregel, die met name het platteland treft en voor ambtenaren in meer dan 800 gemeenten ten gevolge heeft een vermindering van inkomsten met 12 pct. — d. w. z. volgens art. 40 van het Bezoldigingsbesluit kan deze zaak niet direct in werking treden, maar bij elke promotie komt haar werking uit en op den duur is dus voor een groot aantal ambtenaren de genoemde verslechtering er het gevolg van. Het hatelijke is, dat het gebeurt onder het motto van bezuiniging. De Regeering wil de ambtenaren laten betalen, en het geld, dat zij van hen kan afnemen, daar zoeken, waar zij den minsten tegenstand verwacht. Ik sprak zooeven over de voorliefde van de Regeering voor de collectieve contracten, waarbij voorkomt, dat de laagste standplaats 40 pct. lager is dan de hoogste.

Ja, Mijnheer de Voorzitter, hoe heeft men die collectieve contracten te beschouwen? Is er geweest één orgaan, dat langs wetenschappelijken of anderen weg gezocht heeft naar billijkheid? Neen, Mijnheer de Voorzitter, de verschillende loonen in de collectieve contracten kunnen alleen verklaard worden in verband met den strijd tusschen werknemers en werkgevers, die in de verschillende deelen van ons land is gevoerd. In de collectieve contracten vindt men als het ware de resultaten van dien strijd gerubriceerd en geconsolideerd. Nu is het niet te verwonderen, dat op het platteland die resultaten zooveel slechter zijn geweest dan in de steden. Daarvan maakt de Regeering zich blijkbaar los, zij doet, alsof dit een objectieve maatstaf ware die voor de Regeering gemakkelijk een voorbeeld kan zijn. De ambtenaren, hoog en laag, kunnen dit standpunt onmogelijk aanvaarden. Er moet gerekend worden met verschillende elementen, wanneer deze zaak niet aanleiding zal geven tot nog erger strubbelingen en nog erger conflicten dan wij reeds hebben gehad en wanneer niet alle vertrouwen in de rechtvaardigheid van de Regeering bij de ambtenaren zal verdwijnen. Ik wijs op de kosten van onderwijs en belasting. Ik heb verschillende staten voor mij, die ik echter niet zal aanvoeren, betreffende de personeele belasting, de opcenten op de inkomstenbelasting, enz. in verschillende deelen van ons land. Er zijn tal van elementen, die wij den laatsten tijd bijv. in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* genoemd hebben kunnen vinden. De Regeering zegt: dat geld moet van de ambtenaren afgenomen worden, maar iemand, wien het te doen is om een rechtvaardige, bevredigende regeling tot stand te brengen, kan dat onmogelijk aanvaarden. Ik aarzel geen oogenblik te zeggen, dat, indien de voornemens der Regeering omtrent de classificatie mochten worden verwezenlijkt, een misdaad is gepleegd tegenover een groot gedeelte van den ambtenaarsstand, door de Nederlandsche Regeering zelf.

Er moet bezuinigd worden. De ambtenaren voelen dat ook en men kan niet spreken van onverschilligheid bij de ambtenaren voor het invoeren van bezuinigingen. Zij willen daartoe medewerken en, ben ik wel ingelicht, dan hebben zij nog in het laatste onderhoud met den Minister hun bereidwilligheid duidelijk getoond. Elk streven, van welke Regeering ook, hoeveel menschen zij ook als meerderheid achter zich moge hebben, om tegen de eerlijke overtuiging en tegen het werkelijke belang der ambtenaren dergelijke verslechteringen aan te brengen, zal onmogelijk kunnen worden volgehouden en loopt falikant uit.

Wat van Stapele heeft gezegd in Juni 1922 als waarschuwing om niet verder te gaan, herhaal ik hier op dit moment, nu van alle kanten een stormloop plaatsvindt van ambtenaren tegen de plannen van deze Regeering. De ambtenaren willen medewerken aan bezuiniging, gij, Regeering, hebt hun medewerking noodig, jaagt hen niet in het harnas.

Men heeft in de couranten kunnen lezen wat de Zwitsersche Regeering in dit opzicht doet; zij looft premies uit onder de ambtenaren voor plannen van bezuiniging. Bezuiniging in de exploitatie van diensten, in de administratie kan niet alleen plaatsvinden door commissies, buiten de ambtenaren zelf om. Het zou een goeden indruk maken, en waarschijnlijk zijn rendement wel opleveren, wanneer in de Bezuinigingscommissie-Rink ook plaats werd gegeven aan een paar bekwame ambtenaren uit het lagere personeel.

De klacht in het adres der ambtenaren, dat de Regeering niet voldoende aan dergelijke bezuinigingen meewerkt, vindt haar bevestiging in de beide rapporten van de Bezuinigingscommissie, zoowel in het eerste als in het tweede rapport.

Aan het slot van het eerste rapport wordt de klacht geuit, dat, hoewel de commissie allerlei voorstellen heeft gedaan tot vermindering van het aantal ambtenaren, verschillende Departementen maar steeds doorgegaan zijn met het getal ambtenaren te vermeerderen. Ook in het laatste, pas ontvangen rapport wordt geklaagd over gebrek aan medewerking van de zijde der Regeering bij den moeilijken arbeid der commissie.

Zoolang dat kan worden gezegd door een commissie, die is aangewezen om de reorganisatie en alle vraagstukken, die samenhangen met een bezuiniging aan de Departementen en de daarbij behoorende Rijksinstellingen, te bestudeeren, hebben de ambtenaren volkomen het recht, om te zeggen: maak die zaak eerst in orde en kom ons in dien tijd niet met verslechteringen aan! Dan hebben menschen, wier getal verminderd moet worden, en wier arbeid daardoor stijgt, en aan wie alle mogelijke ethische eischen worden gesteld, het recht om te vragen, dat dat alles eerst gebeurt, wanneer de bezuiniging op organisatorische wijze heeft plaats gehad.

Maar ik begrijp de zaak volkomen. Het is zoo gemakkelijk om te zeggen: ik moet zooveel hebben en dat moet er dan maar af!

Maar reorganisatie is moeilijk. Een dergelijke bezuiniging, als de Regeering op het oog heeft, zou ik willen noemen een ezelsbruggetje bij gebrek aan organisatietalent en werkelijken wil bij de Regeering, om de zaak zoo te richten, dat zij niet uitloopt op nieuwe onrust en nieuwe ontmoediging bij de ambtenaren.

Ik zou nog verschillende voorbeelden kunnen aanhalen om de uitwerking van de nieuwe classificatie nader aan te

(Troelstra c. a.)

toonen, maar ik meen, dat hetgeen ik gezegd heb voldoende is voor de toelichting van de vragen, die ik de Regeering wensch te stellen. Ik wil er evenwel nog dit aan toevoegen: de verslechteringen, die de Regeering overweegt, zijn van verschillenden aard en drukken zeer ongelijk op de verschillende categoriën van ambtenaren. Die verslechteringen zijn van dien aard, dat feitelijk het geheele bestaande stelsel van salarieering wordt ontwricht, zonder dat de minste limiet wordt aangegeven, waardoor althans nog eenige lijn in de salarieering wordt behouden. Wanneer men nagaat — en ik zeg juist, dat de Regeering dat had moeten nagaan, alvorens zij dergelijke dingen doet — hoe die verslechteringen op verschillende individuen en verschillende groepen van ambtenaren zal werken, dan komt men tot kolosale cijfers, waarvan iedereen zal moeten zeggen: dat gaat niet aan. Ik wil thans mijn vragen voorlezen:

,,1. Wil de Regeering mededeeling doen van de voorgenomen bezuinigingsmaatregelen ten nadeele van het personeel in 's Rijks dienst en van de daaromtrent door de C. C. v. O. uitgebrachte adviezen?

2. Wil de Regeering mededeelen, welke haar verdere plannen zijn voor de loopende wetgevende periode ten opzichte der salarieering van het personeel in 's Rijks dienst?

De onzekerheid drukt op het personeel, en het heeft daar reden voor, omdat hetgeen besproken is in de Centrale Commissie, aanleiding geeft om te vreezen, dat het hiermede nog niet uit is.

,,3. Is de Regeering bereid de invoering van den voorgenomen pensioenaftrek en der wijziging in de classificatie in nadere overweging te houden totdat andere, niet op de salarieering van het personeel drukkende, bezuinigingen zijn uitgeput en het effect daarvan, in verband met de eischen der schatkist, het opnieuw overwegen der genoemde maatregelen noodig maakt?

4. Indien niet, is de Regeering dan bereid, bij de uitvoering der maatregelen tot salarisverlaging, een limiet te stellen, waarboven voor elk ambtenaar de gezamenlijke vermindering der salarissen, ten gevolge dier maatregelen, niet zal mogen stijgen?

5. Wil de Regeering mededeelen, wat ter voorbereiding van de herziening der classificatie is geschied; is zij bereid, zoolang het daaromtrent door de betrekkelijke commissie ontworpen plan van onderzoek niet volledig is uitgevoerd, geen uitvoering aan die herziening te geven en zal die herziening in geen geval worden ingevoerd, zoolang niet de Kamer in de gelegenheid is gesteld, beschikkende over de resultaten van dat onderzoek, zich over de hierop betrekking hebbende plannen der Regeering uit te spreken?''

Ik ben mij bewust, dat in deze vragen niets van de Regeering wordt geëischt, wat overdreven is. Ik ben overtuigd, dat een toestemmende beantwoording dezer vragen in het algemeen slechts kan zijn in het belang van ons geheele publieke leven en in dat van de Regeering.

Ik hoop, dat de Regeering ernstig van deze vragen kennis zal nemen. Op het oogenblik zal ik nog geen conclusies trekken; ik zal eerst het antwoord der Regeering en de debatten hier in de Kamer afwachten, maar ik wil hopen, ter voorkoming van herhaling van betreurenswaardige feiten ten gevolge van de verkeerde houding der Regeering in de afgeloopen jaren, dat deze interpellatie een bevredigend resultaat zal hebben.

De Voorzitter: Ik stel aan de Kamer voor, om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De beraadslaging wordt hervat.

Mejuffrouw van Dorp: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal hetgeen ik te zeggen heb natuurlijk kort moeten samenvatten. Allerminst meen ik mij te moeten beklagen over den tijd, welke mij is toegemeten, integendeel, ik zou mij eerder bezwaard willen gevoelen met het betrekkelijk groote rantsoen, waarop ik als eenling beslag mag leggen, maar wie meent in deze buitengewoon moeilijke tijden een eigen standpunt te moeten innemen, is ongetwijfeld verplicht, dat hier uiteen te zetten. Ik zal mij intusschen tot de hoofdzaken moeten bepalen.

Gedeeltelijk zal, wat ik te zeggen heb, parallel gaan met hetgeen door den vorigen spreker is gezegd, maar op andere punten behoef ik niet te zeggen, dat ik direct daartegen inga. Ik wensch mijn uitgangspunt te nemen bij den Staatkundigen toestand en daaraan vast te knoopen eenige beschouwingen over den financieelen en economischen toestand.. Ik meen daarmede een logische lijn te volgen, omdat er nauw verband is tusschen die twee zaken. Naar mijn meening is de economische en financieele nood, waarin wij ons op het oogenblik bevinden, voor een deel het gevolg van den Staatkundigen toestand. Ik geloof, dat niemand mij zal tegenspreken, dat wij leven in een zekere moedeloosheid over de werking van ons parlementaire stelsel.

Het merkwaardige is, dat dit volstrekt niet op dit oogenblik voor het eerst zoo is. Wie de bladen van ons parlementair boek omslaat, zal den indruk krijgen, allerminst van een soort triomftocht van het parlementaire stelsel, maar integendeel van een zekeren lijdensweg.

Maar op het oogenblik geloof ik toch, dat dit gevoel van onbevredigdheid buitengewoon sterk is en dat dit in het bijzonder betreft het kernpunt van ons stelsel, het partijministerie, het meerderheidsministerie, den sluitsteen van ons stelsel.

Het spreekt vanzelf, dat altijd de meerderheid beslist; hoe democratisch men ook is, er kan maar één beslissing genomen worden over één zaak en de meerderheid moet beslissen, maar dit is iets anders dan het meerderheidsstelsel, dat wij aanhangen.

In dat meerderheidsstelsel moet men niet beslissen over één zaak, maar over een geheele reeks van zaken en nu heeft men aangenomen, dat wanneer men een zekere levensbeschouwing is toegedaan, men dan over bepaalde reeksen van zaken ook gelijk dacht. En dat is nu geenszins het geval. Dergelijke tegenstellingen bestaan niet en zoo heeft men, om het partijstelsel, dat een sterken ruggesteun moet geven aan het parlementaire stelsel, in het leven te houden, van het begin af aan een zekere kunstmatige partijtegenstelling in het leven geroepen.

Men heeft die partijen laten rusten op verschil van inzicht over enkele speciale punten en voordat het zoo was, is er dan eigenlijk in ons parlementaire leven ook van geen partijen sprake geweest. En zoo heeft men gebracht in ons Staatkundig leven een kunstmatige kloof of kunstmatige kloven. Eén van die tegenstellingen is geweest de antithese, die in het bijzonder berust heeft op den schoolstrijd.

En omdat die antithese niet een werkelijke tegenstelling kan brengen in een geheel politiek programma, is het gevolg daarvan geweest, dat ons volk bij verkiezingen in groote verwarring bevangen is en nauwelijks weet op wien en waarom het stemmen moet.

De Regeering heeft gezegd in haar Memorie van Antwoord, dat de band, die de coalitiepartijen vereenigt, de drang is naar toepassing der Christelijke beginselen op het Staatsbestuur. Dat kan natuurlijk geen enkele aanduiding geven van een te volgen gedragslijn, want de toepassing van Chistelijke beginselen wenschen wij allen, en een man als de heer de Savornin Lohman heeft in een zijner laatste geschriften ,,De Scheidslijn'' volmondig ook erkend dat men zeer verschillende beschouwingen kan hebben op religieus gebied, dat men zich zelfs niet Christelijk noemen kan en toch het volmaakt eens kan zijn over de toepassing der Christelijke beginselen op het Staatkundig leven.

Zoo is naar mijn meening bij deze stembus de uitspraak van het volk geweest, dat het hetzij min of meer bewust of onbewust, doch in elk geval een sterk religieus gevoel heeft

(van Dorp.)

en dat het van den Bijbel houdt. Ik kan mij daarover verheugen, maar over de Regeering is daarmede niets gezegd.

De moeilijkheid, die daaruit volgt, is, dat de Regeering zelf na haar politiek verkiezingsprogram opgesteld te hebben, eigenlijk gevoelt, dat zij niets in handen heeft, wat zij ook uitspreekt in de Memorie van Antwoord, waarin ze zegt:

> „Over de onderscheidene, lastige vraagstukken, welke in deze tijdsomstandigheden aan de Regeering worden voorgelegd, had de stembus niet zoo duidelijk gesproken, of verschil van gevoelen was zeer goed mogelijk."

Mijnheer de Voorzitter! Het lijkt mij sterk, dat na het opstellen van een program verschil van gevoelen mogelijk is juist over de moeilijkste vraagstukken, die in de practische politiek zouden voorkomen en die dus juist in het program afdoende hadden moeten worden behandeld.

Toch is het volkomen juist en is het de moeilijkheid, die te allen tijde in ons parlementair leven aanwezig is geweest. Het betreft de quaestie van de homogeniteit van de Ministers; men weet, dat dat in Nederland oud zeer is. De Minister heeft er aan willen te gemoet komen op een naar mijn inzien practische wijze, die men hem geenszins kan ten kwade duiden. Ik bedoel, dat de Minister, gelijk hij in de Memorie van Antwoord heeft te kennen gegeven, alvorens een Ministerie samen te stellen, over de moeilijke punten, waarover geen beslissing was gevallen in het program, samensprekingen heeft gehouden met de verschillende partijen, die bij de coalitie aangesloten zijn, waardoor men feitelijk eerst tot een program is gekomen.

Naar aanleiding van de klachten, die daarover geuit zijn, zegt de Minister:

> „Van een lamslaan der minderheid te spreken, getuigt ook niet van een juist inzicht."

Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij voor, dat tegen het feit van het lamslaan der minderheid niets in te brengen valt. Wanneer men het over een complex vraagstukken eens is, dat men ze zal ter sprake brengen en er over zal beslissen, zit de minderheid er verder voor spek en boonen bij. Daartegen valt niets in te brengen, maar het is geen verwijt aan dezen Minister. Het is een verwijt aan het stelsel, en het toont aan, dat het parlementair stelsel, zooals we het tot nu toe gehuldigd hebben, in zijn consequenties onjuist is, dat het kunstmatig een groot gedeelte van het volk met lamheid slaat gedurende een parlementaire periode.

Mijnheer de Voorzitter! Er is nog een punt, waarop ons parlementair stelsel, zooals wij het tot nu toe gevolgd hebben, buitengewoon zwak is. Ik heb hierbij het oog op de steeds wisselende Ministeries.

Ik weet wel, dat nu eigenlijk niet van Ministerie is gewisseld, maar wij hebben vrijwel als regel in Nederland, dat wij om de vier jaren — en soms nog veel korter; tegenwoordig is op dat punt meer rust ingetreden dan er vroeger was — een nieuw Ministerie hebben.

De heer Schokking heeft bij de behandeling der laatste Grondwetsherziening een woord gesproken, waarmede ik het volmaakt eens ben, toen hij beweerde, dat er vastheid, stabiliteit in het staatkundig leven moet zijn. Deze nu ontbreekt aan ons staatkundig leven ten eenenmale, maar er ontbreekt nog iets meer.

In een democratischen Staat moeten altijd de beste krachten in de Regeering kunnen worden getrokken. Gelukkig bestaat in Nederland niet het stelsel van Amerika, dat met de wisseling van een Regeering ook alle ambtenaren moeten aftreden. Ik vind dit gelukkig, ofschoon het Amerikaansche stelsel toch consequenter is. De beteekenis toch van het Hollandsche stelsel is deze, dat een Minister alleen volgens zijn overtuiging kan handelen; zoodra hij dit niet meer kan, moet hij dus aftreden; dat echter een ambtenaar als minder hoog personage hier geen overtuiging heeft, en dus aan kan blijven, al moet hij wetten tegen zijn overtuiging maken. Het Amerikaansche gebruik is dus consequenter en juister, maar toont dan ook al de fouten van het stelsel.

Nu geloof ik, dat men er dit Kabinet geen verwijt van moet maken, dat het is blijven zitten, en dat de verwijten daaruit voortvloeien, dat het op onbevredigende wijze is samengesteld. Dat geldt niet voor dit Ministerie alleen, dat geldt alle volgens het geldende stelsel samengestelde Ministeries. Ik neem aan, dat dit Ministerie, op andere wijze samengesteld, toch uit dezelfde personen zou kunnen bestaan. Dan zou voor het gevoel van onbevredigdheid geen plaats zijn.

Nu ecarteert de Regeering deze vraagstukken geheel, omdat men ze der Regeering niet verwijten kan, maar den partijleiders verwijten moet, maar op deze plaats moeten wij toch den Staatkundigen toestand trachten te bezien en de samenstelling der Regeering trachten te beoordeelen.

Nu zegt de Minister verder, dat een cabinet d'affaires, dat mij voorkomt het ideaal te zijn, tal van moeilijkheden zou medebrengen en dat men rekening moet houden met wat historisch gegroeid is en dat men niet een beroep kan doen op uitheemsche toestanden. Dit laatste slaat op een verwijzing naar Zwitserland. Ik meen, dat dit verwijt niet opgaat, want historisch gegroeid is bij ons het parlementarisme allerminst. Ons parlementarisme is maakwerk. Onze historische lijn is in den Franschen tijd afgebroken en die historische lijn vertoonde de sterkste gelijkenis met de lijn, waarin de Zwitsersche politiek zich ontwikkeld had en men kan dan ook misschien zeggen, dat, wanneer onze historie de in den Franschen tijd gebroken lijn had kunnen volgen, er zeer veel waarschijnlijkheid zou zijn geweest dat op het oogenblik onze politiek en ons parlementair stelsel gelijk zouden zijn aan wat men in Zwitserland heeft. Wij waren een federatieve republiek; die lijn is echter in den Franschen tijd gebroken, maar in Zwitserland is de historische lijn voortdurend voortgezet en thans is, zooals ook onlangs is opgemerkt bij de Grondwetsherziening en zooals de Zwitsersche Staatsrechtgeleerde Curtie het heeft uitgedrukt, het Zwitsersche volk de partijregeering moe. Het Zwitsersche volk kent Ministers, die een 20- en 30-jarig Ministerieel leven hebben.

Als men nu vraagt, of zoo iets zich ook bij ons zou kunnen voordoen, dan moet men antwoorden, dat dat tot zekere hoogte bij ons reeds het geval is, want wij hebben veel Ministeries gekend van een bepaalde kleur, waarin zitting hadden een Minister van Marine, van Oorlog, van Buitenlandsche Zaken van een andere kleur.

Met den Minister van Buitenlandsche Zaken schijnt het zelfs de gewoonte te zijn geworden sinds een beroemd geworden woord, dat de Minister van Buitenlandsche Zaken gemaatigd onverschillig als politicus is. Wanneer wij die verschillende Ministers in het Ministerie hebben, één, of twee soms, waarom kunnen wij er dan geen 3, 4 of 5 hebben? Dat is eenvoudig een quaestie van hoeveelheid en niet van principe.

Er is nog een laatste punt, waarop ik zou willen wijzen, waarom men, naar ik meen, wel het dalen van het aanzien van het Parlement, dat men meent te kunnen constateeren, zou kunnen toeschrijven aan het sterke partijwezen, dat is dit, dat de persoon in het Parlement hoe langer hoe minder tot zijn recht komt. In het midden van de 19de eeuw was de politieke strijd bijna geheel een persoonlijke strijd, en wel een persoonlijken strijd in den goeden zin. Ik geloof, dat ons parlementair leven daarmede gebaat is geweest. Ik voel en zie meer en meer, hoe deze gedachten overal beginnen op te komen, en ben overtuigd, dat zij overwinnen zullen. Maar ik geloof ook, dat men de groote moeilijkheden, waarin wij leven, niet kan oplossen zonder die gedachten tot op zekere hoogte te aanvaarden en zonder een gezonder basis aan ons politiek leven te geven.

Ik kom hiermede tot de actueele quaesties en wel tot dit punt, dat gescheiden heeft, kunstmatig, rechts en links: de schoolquaestie. De schoolquaestie is als een politieke quaestie begraven, maar is thans weer opgekomen als financieele quaestie. Zij beheerscht op het oogenblik voor een groot deel onze financieele politiek. De liberale gedachte nu is geenszins in strijd met de antirevolutionnaire en Christelijk-historische opvatting. De liberale gedachte houdt in groote trekken in: gewetensvrijheid, Staatkundige gelijkheid en vrijmaking

(van Dorp.)

van zelfstandige kracht. Nu geloof ik, dat men op het oogenblik kan zeggen, dat niets van de Katholieke gedachte in Nederland daarmede meer in strijd is. Ik weet zeer goed, dat er op het punt van gewetensvrijheid oorspronkelijk groot verschil bestaat tusschen de Protestantsche en de Katholieke gedachte.

Maar de Katholieke Kerk heeft reeds sedert lang getransigeerd met haar standpunt ten opzichte van de gewetensvrijheid en ik meen te mogen zeggen, dat wij op dit oogenblik in Nederland practisch op hetzelfde standpunt staan. Maar als dat geldt ten aanzien van de Katholieken, tusschen het Protestantsch-politieke standpunt en het liberale standpunt, kan ik niet de minste tegenstelling of verschil ontdekken. Die gedachte is reeds zes jaar geleden uitgesproken in een opmerkelijke kleine brochure van den heer Ritsema van Eck, getiteld: ,,Calvinisme en Liberalisme in hun staatkundige verwantschap''. Die titel zegt genoeg. Ik geloof het liberalisme te mogen aanduiden als in Nederland te hebben beheerscht het geheele politieke leven, zoo goed van de antirevolutionnairen en Christelijk-historischen, als van hen, die zich liberaal noemen. Ik vind het dan ook een merkwaardig ding, dat de heer de Savornin Lohman in zijn laatste brochure, welke ik zooeven noemde, als hij Groen een eeretitel wil geven, hem noemt liberaal in den besten zin des woords.

Nu kom ik tot de houding van de liberalen in den schoolstrijd. De schoolstrijd is op dit oogenblik weer naar voren gekomen, omdat hij ons thans als financieele quaestie hanteert. Het liberalisme heeft in den schoolstrijd zeker een groote fout begaan en, als ik dat zeg, doel ik daarmede niet in de eerste plaats hierop, dat het daarin zijn liberaal karakter heeft verloochend, want het is altijd een moeilijke quaestie om uit te maken of de verdraagzaamheid bij de onverdraagzaamheid moet ophouden. De verdraagzaamheid van de liberalen in den schoolstrijd is in ieder geval geweest Christelijke verdraagzaamheid en zoo voelden de liberalen zelf het. Men kan dat lezen in uitingen van verschillende afgevaardigden, die zoo hebben gesproken, o.a. van den heer Bosscha.

Ik meen dat voldoende is aangetoond, dat van weerskanten groote fouten zijn gemaakt, en dat dit in den grond dezelfde fouten waren, hierdoor, dat men van weerskanten precies het tegendeel heeft bereikt van wat men wenschte. De liberalen wilden de sterke sektentegenstellingen tegengaan en hebben precies het omgekeerde bewerkt. Groen heeft aanvankelijk met den schoolstrijd bedoeld een strijd tegen Rome. Dat is bekend genoeg: men kan dat met een enkel citaat toelichten. Groen heeft in den aanvang één punt zoo geformuleerd: geen godsdienstlooze school die aan de macht van Rome door terzijdestelling van Bijbel en volkshistorie den weg baant. En hij heeft juist het omgekeerd bereikt, want de macht van Rome is nu in Nederland zoo groot geworden, juist door de coalitie, dus door den schoolstrijd.

Ik bedoel hiermede geenerlei appreciatie: ik eerbiedig iedere godsdienstige overtuiging en ieder deel van den Christelijken godsdienst gelijkelijk, en voor mij bestaat ook niet het vraagpunt, dat de vorige spreker heeft ter sprake gebracht, van de houding van de Katholieke geestelijkheid in den stembustrijd. De verhouding van den Katholiek tot zijn geestelijkheid wordt bepaald door zijn religieuze leer: het is een quaestie tusschen zijn geweten en hem, waarmede naar mijn meening geen buitenstaander iets te maken heeft, zooals ook niemand iets te maken heeft met de vraag, wie wellicht eenigen persoonlijken invloed heeft uitgeoefend op een Kamerlid. Maar het programpunt van de Christelijk-historische partij, dat vandaag al eens is aangehaald, n.l. dat wij historisch zijn een Protestantsche natie, onderschrijf ik geheel, en ieder, hij zij Protestant, Katholiek of Israëliet, moet dit erkennen; wij zijn dat daarom, omdat wij onze onafhankelijkheid hebben bevochten in het teeken van het Protestantisme. Zoo goed als Italië een Katholieke natie is, zoo goed is Nederland een Protestantsche natie, met uitzondering van de Generaliteitslanden. In den schoolstrijd heeft men weerskanten dat Protestantsche karakter laten varen, en daarmee een groote historische fout gemaakt. Eenerzijds is de groote fout begaan, het boek, dat het Christendom, onder welks invloed onze heele beschaving staat, ons heeft overgeleverd, van de school te verwijderen; anderzijds de fout het leerstellig Christendom in de school te brengen. Zoo is over den schoolstrijd het Protestantsche karakter van onze natie gebroken. Ik heb mij daarom nooit kunnen vereenigen met het einde van den schoolstrijd. Nu blijkt die oplossing reeds uit financieel oogpunt niet te aanvaarden; en ik laat daar de mérites van het nieuwingediende wetsontwerp: de weg, waarop wij thans zijn, kan slechts — in tegenspraak met wat is gezegd bij de Grondwetsherziening en bij de Lager-onderwijswet — leiden tot verslechtering van het onderwijs. Ik geloof daarom, dat wij de groote historische en religieuze fout op den duur zullen moeten te niet doen, hetgeen ten gevolge zal hebben een groote saneering van ons politieke leven en in financieel opzicht een groote uitredding. De oplossing van den schoolstrijd zie ik in de openbare school met den Bijbel.

Maar die openbare school met den Bijbel zal natuurlijk vrij moeten zijn van leerstelligheid. Het is misschien merkwaardig, en ik mag daarop wel even wijzen, dat de leider van de fractie, waartoe ik behoor, zelf een vrijdenker is. Daaruit blijkt des te sterker, hoe zeer mijn standpunt staat boven alle religieuze kleinzieligheid, want het is een standpunt, dat m. i. ook door een vrijdenker moet worden aanvaard als historisch juist en gerechtvaardigd.

Mijnheer de Voorzitter! In den tijd die mij rest wil ik nu nog den algemeenen economischen en financieelen toestand bespreken. De heer Troelstra heeft gezegd, dat de bezuiniging al het andere opslokt en dat wij bezig zijn daaraan alles op te offeren. Mijnheer de Voorzitter! Ik heb in den verkiezingstijd altijd gezegd, dat ik heel weinig zag in die bezuinigingsleuze. Ik geloof niet dat er heel veel te bezuinigen zal zijn als wij niet den geheelen geest van ons regeerstelsel veranderen, de wijze dus, waarop wij bezig zijn het maatschappelijk leven te regelen; en aan den anderen kant noemde ik de bezuinigingsleuze een leege, een negatieve leuze. Ik heb daarover nog al wat verwijten moeten hooren, maar ik geloof, dat mijn meening gerechtvaardigd wordt door de volgende zinsneden in de Memorie van Antwoord:

> ,,Hij — dat is dus de Minister van Financiën — heeft het voortdurend gevoel dat, welke bezuinigingen het ook gelukken mocht te bereiken, het altijd nog te weinig zal zijn om in de moeilijke jaren, die komen en waarin voortgaande daling van inkomsten dreigt, het budgetair evenwicht te herstellen. Hij heeft daarbij de overtuiging, dat een blijvende opbloei van het economisch leven zonder belastingverlaging niet mogelijk zal zijn.''

Ik noem dit een wanhoopskreet, omdat hieruit blijkt, dat wij in een vicieuzen cirkel zijn, want het evenwicht van de financiën kan niet hersteld worden, wanneer ons ecoomisch leven op den grond ligt, en het economisch leven kan niet opkomen, zegt de Minister, omdat wij zoo hooge belastingen betalen.

Er is dus niet uit te komen. Bezuiniging kan dus niet de hoofdleuze zijn, kan ons niet redden, al zullen wij natuurlijk tot zekere hoogte, waar dat mogelijk is, moeten zien te bezuinigen. De leuze, die wij moeten voeren, is de leuze van reconstructie, van het weer doen opleven van het economisch leven, want ten slotte komt alles, ook de betaling van de ambtenaarssalarissen, uit wat men tegenwoordig volkomen juist noemt ,,de productie''. Dat de productie weer opbloeit, is in de eerste plaats het belang van den arbeider, in de tweede plaats het belang van den ambtenaar. Handhaving van salarissen is natuurlijk alleen mogelijk, wanneer ons economisch leven weer opbloeit, omdat ze anders niet meer uit de belastingen is te halen.

Nu heb ik vergeefs gezocht naar zulk een plan van reconstructie bij de verschillende partijen.

Er is één partij, die zegt, dat zij een reconstructieplan heeft, nl. de socialisatie. Ik geloof dat wij het recht hebben om dat plan ter zijde te leggen, want van socialistische zijde is zelf telkens en telkens erkend, dat er voorloopig van socialisatie geen sprake kan zijn, dat het volk er nog niet rijp

(van Dorp.)

voor is, en dat, zoo het volk het al zou willen, het een quaestie is, of het economisch van voordeel zou zijn.

De heer **van der Waerden**: Wie heeft dat gezegd?

Mejuffrouw **van Dorp**: Dat heeft o.a. de heer van der Waerden geschreven.

De heer **van der Waerden**: Gelukkig ben ik er zelf bij!

Mejuffrouw **van Dorp**: U hadt toch blijkbaar een slecht geweten. Maar ook geheel onafhankelijk van hetgeen de heer van der Waerden schreef, meen ik het denkbeeld van socialisatie alleen al op dien eenen grond ter zijde te mogen stellen, dat het plan alleen is uit te voeren, wanneer de menschen engelen zijn, en als zij dat zijn, is het plan niet meer noodig.

Dan is ieder stelsel goed, en zelfs geen enkel stelsel noodig. Is daarom het socialisme als reconstructiemiddel van geen beteekenis, van te meer beteekenis is het socialistische beginsel, dat op het oogenblik in de practijk ons economisch leven beheerscht en te gronde richt; nl. het beginsel, dat de mensch zekere economische eischen kan stellen, onafhankelijk van de productie. Dat ieder mensch het altijd beter wil hebben, is zoo natuurlijk mogelijk. Wanneer men dan ook tegen degenen, die dit principe bestrijden, aankomt met de bewering, dat zij de volkspsychologie niet kennen, dan is dat volkomen onjuist. Wij begrijpen dat allen volkomen goed. Maar de vraag is eenvoudig, of het kan. De heeren Dresselhuys en van Gijn heben eens uitgerekend, hoe weinig er beschikbaar zou zijn, als de opbrengst van de productie in ons land gelijkelijk over de menschen verdeeld zou worden. Dat was een poover beetje. Nu zijn de loonen geweldig gestegen en daaruit blijkt dus, dat dat niet kon komen uit dat beetje, dat beschikbaar was. Die hooge loonen zijn dus volksbedrog. Ik mag dat woord gebruiken, omdat ik niet bedoel, dat iemand het volk heeft bedrogen, maar het was onopzettelijk volksbedrog.

Eén van de sociaal-democraten, die ook deel uitmaakt van deze Kamer, de heer van den Tempel, heeft dan ook eens zeer te recht gezegd, dat men niet verder kan gaan dan tot de grens van de economische mogelijkheid. Ik heb dezer dagen ook in het weekblad *Patrimonium* gelezen, dat men ook daar erkent, dat men niet verder kan gaan dan tot zekere hoogte, en dat men kwaad doet verder te willen gaan.

En *Patrimonium* voegt er aan toe: er zijn helaas wel werkgevers, die weinig voelen voor hun arbeiders, en dat is een groote fout. Maar wanneer het juist is, dat men maar door vechten en opkomen voor zijn rechten voortdurend meer van zijn werkgevers zou kunnen halen, dan spreekt het vanzelf, dat daaruit juist ontstaat een geest, die lijnrecht in strijd is met den geest, dien *Patrimonium* wenscht; een geest van vijandschap, die den economischen toestand alleen maar verslechteren kan.

Die dwaalleer, dat men meer zou kunnen halen dan er is, drukt men wel eens op een andere manier uit, en dan zegt men, dat de tegenwoordige maatschappij is ingericht op winzucht, en die winzucht gefnuikt moet. Maar een maatschappij, die haar economisch heil alleen kan krijgen uit winzucht, nl. dat iedereen probeert, zoo goed mogelijk in zijn behoeften te voorzien, want daarop komt het neer, moet noodzakelijkerwijze achteruitgaan, wanneer men die winzucht gaat fnuiken.

Ik geloof, dat dit algemeener zou worden ingezien wanneer er niet een zeker misverstand was. Men noemt dit een wreede theorie, maar de theorie constateert hier eenvoudig feiten. Deze theorie is even weinig wreed als de theorie, die constateert, dat er van tijd tot tijd vulkanische uitbarstingen zullen voorkomen, of als de cosmologische theorie, die zegt, dat de aarde op een bepaalde wijze deel van het Heelal uitmaakt, waaruit zekere onaangename gevolgen voor ons ontstaan, bijv. dat wij het 's winters koud hebben. En degenen, die nu op de bovengeschetste, door mij veroordeelde wijze trachten de sociale euvelen te verhelpen, zijn te vergelijken met menschen, die al hun kracht zouden gebruiken om bijv. te trachten de aarde met een ketting aan de zon vast te leggen, dus iets te doen wat geen resultaat kan hebben, in plaats van niet te veranderen feiten te aanvaarden, en bijv. een goed vuur te stoken. Andere misverstanden kunnen alleen door een uitdrukking in de wereld komen.

Ik wil hier even wijzen op wat de leider der vrijzinnig-democraten dezer dagen gezegd heeft. Hij beweerde, dat verlaging van loon verlaging van welvaart veroorzaakte; derhalve diende het loon niet verlaagd te worden.

Tot op zekere hoogte is dit juist. Als men het loon van X. verlaagt, dan moet dat de welvaart van X. verminderen, maar daarop komt het niet aan, want men moet met de geheele gemeenschap rekenen. En men moet de quaestie heel anders stellen — verlaging van loon veroorzaakt niet, maar beteekent een welvaartsvermindering.

De heer **Marchant**: Zoo heb ik het ook gezegd.

Mejuffrouw **van Dorp**: Dan begrijp ik niet, hoe u mij hierover hebt kunnen bestrijden.

Men heeft op kunstmatige wijze in de productie ingegrepen en dit heeft tot eenig gevolg gehad, dat men is gekomen tot een zeer wijdvertakte kunstmatige steunregeling.

In Engeland zijn thans reeds van de 47 millioen inwoners 28 millioen gesubsidieerd; en die reusachtige bedeeling is regelrecht in strijd met het liberale stelsel, een beknotting van de persoonlijke kracht. En nu is het in de eerste plaats noodig, dat men de bepaling der loonen vrijlaat. Ziet men dat in, dan zal men ook de fout der Arbeidswet inzien. De groote fout is geweest, dat men in een tijd, dat de arbeiders meer wenschten te kunnen verteren, men ze feitelijk heeft gebracht in een toestand, waarin zij het minder goed moesten krijgen door minder te werken.

Nu is voor mij de vraag: hoe staat de Regeering tegenover deze vraagstukken, en nu is tot nu toe, althans wat het Departement van Arbeid betreft, het Ministerie in volslagen socialistisch vaarwater geweest.

De Minister heeft dit trachten te weerleggen door eenvoudig te herinneren aan de oppositie, die juist van socialistische zijde is gevoerd tegen het Ministerie in verkiezingsdagen. Ik geloof, dat daarmede de Regeering zich wel wat al te eenvoudig van deze zaak heeft afgemaakt.

Het feit, dat de socialistische partij bij de stembus liever socialistische zetels wint dan Katholieke zetels, bewijst nog niet, dat de socialistische partij het met den Minister van Arbeid op zekere punten niet eens zou zijn.

Mijnheer de Voorzitter! In het program van de Regeering vind ik zeer verschillende standpunten naar aanleiding van deze quaestie ingenomen. Met het oog op het late uur zal ik er niet verder op ingaan. Iedereen zal de plaatsen met gemak zelf kunnen vinden.

Tot slot wil ik alleen wijzen op een plaat, die ik dezer dagen in een onzer groote bladen vond en die naar mijn meening heel aardig illustreert, dat het geen toeval is, dat een vrouw juist dit standpunt verdedigt.

Ik bedoel het plaatje in *De Telegraaf*, waarboven stond: De malaise. Het spijt mij, dat ik het den heeren niet kan laten zien, want het is van Louis Raemakers en dus is het goed. Op het plaatje ziet men een man en een vrouw; de vrouw zet een heel ongelukkig gezicht en zegt: Weet ik veel van acht-urendag, hoogen gulden en vrouwenkiesrecht; ik weet alleen, dat jij geen werk hebt.

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik precies hetzelfde met mijn woorden hier zeg, word ik door *De Telegraaf* hoogst reactionnair gescholden.

Deze vrouw geeft niets om den acht-urendag, want haar man heeft geen werk en dus lijdt zij honger. Dat wil zeggen: de vrouw staat in het algemeen dichter bij de werkelijkheid dan de man. Zij mist daardoor tot op zekere hoogte den zin voor het politieke leven. Ik heb dezer dagen nog eens nagelezen het zondenregister, dat ons is voorgehouden door verschillende afgevaardigden toen er sprake was van de toekenning van het vrouwenkiesrecht. Daarin wordt ook ge-

(van Dorp e. a.)

zegd, dat wij minder zin hebben voor de politiek. Ik geloof, dat dat volkomen juist is, maar ik geloof niet, dat dat uit ieder oogpunt zoo'n bezwaar is. De vrouw is daardoor aan den eenen kant vrijer van de macht der traditie. Zij zal zich meer afvragen, wat het politieke leven eigenlijk beduidt, wat men er feitelijk mede wil bereiken. Daarom geloof ik, dat zij een groote kracht kan zijn bij de hervorming van ons partijleven.

Wat economische quaesties betreft, leeft de vrouw eigenlijk, in socialistisch jargon, nog voorkapitalistisch. Zij verdient over het algemeen geen loon, maar zorgt voor, werkt in haar huishouden. Zij kan zich niet wijsmaken, dat zij in 8 uur klaar is, als zij niet klaar is, en zij werkt — dit weten de socialisten ook wel — in den regel heel wat langer dan 8 uren.

Ik geloof, dat dit de reden is, dat de vrouw in het algemeen veel dichter bij de werkelijkheid staat, en daarom zal zij, naar mijn meening, een drang kunnen geven in een richting, welke ik zou willen noemen de noodzakelijke en gezonde reactie.

Ik meen, dat het Campbel Bannerman is, die eens gezegd heeft, dat men moet kiezen tusschen een democratische en een goede Regeering. Die twee samen was niet mogelijk.

Ik hoop, dat wij hoe langer hoe meer zullen komen tot de logenstraffing van dit gezegde en dat het deze Kamer zal wezen, die een groote hervorming van het parlementaire leven zal tot stand brengen, en dat de vrouw daarbij met alle kracht zal meewerken.

De **Voorzitter**: Ik meen te hebben opgemerkt, dat de geachte afgevaardigde zich heeft ingespannen, om toch vooral niet korter te spreken dan den tijd, welke haar is toegestaan. Ik heb haar niet in het begin harer rede, toen zij zeide zich bezwaard te gevoelen met het rantsoen, willen onderbreken, maar moet thans toch een misverstand opheffen. Het is niet noodig, dat alle partijen haar rantsoenen opspreken. Integendeel, elk uur, uitgespaard, is beschikbaar voor andere zeer urgente zaken.

De heer **Hiemstra**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb het woord gevraagd naar aanleiding van de interpellatie van den heer van Rappard. De mededeeling in de Troonrede omtrent de opheffing van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel was zeer zeker voor het geheele land een verrassing, omdat noch in de Kamer, noch daarbuiten, in dien zin was gesproken of geschreven. Integendeel, wel was ook in den afgeloopen tijd, mede tijdens de verkiezingen, het tegendeel gebleken; bij verscheidene belanghebbenden bestond de wensch om te krijgen een uitsluitend Departement van Landbouw.

Onder de verkiezingsprogramma's is er geen enkel, dat zich uitspreekt voor de opheffing van dit Departement; daarentegen zijn er wel eenige programma's, welke zich uitspreken voor verbetering van het Departement van Landbouw in dezen zin, dat aan den landbouw nog een belangrijker plaats wordt toegewezen.

Ik wijs b.v. op hetgeen voorkomt in het verkiezingsprogramma van de Roomsch-Katholieke Staatspartij, dat zich uitspreekt ten gunste van een zoodanige omvorming van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel, dat het zich onverdeeld zal kunnen wijden aan de belangen van den landbouw en aanverwante takken van volkswelvaart. In dat programma wordt dus geëischt, dat bij dat Departement aan den landbouw een grootere plaats zal toegewezen worden.

Wij weten verder, dat in de pers, vooral van Katholieke zijde, aangedrongen is op een uitsluitend Ministerie van Landbouw. In dit verband wil ik herinneren aan hetgeen gezegd is in een vergadering van den Katholieken Land- en Tuinbouwbond te Deventer, waar de tegenwoordige Minister van Landbouw aanwezig was en een inleiding gehouden werd door zekeren heer de Ruyter over: Landbouworganisatie en de crisis in den landbouw, en waarin hij b.v. dit zegt:

(Hiemstra.)

> „Wij vroegen om een Ministerie van Landbouw en dat was niet te veel gevraagd. Mannen als baron van Wijnbergen en monseigneur Nolens pleiten voor een Ministerie van Landbouw en erkennen, dat de Regeering meer voor den landbouw kan doen. Voor de boeren was er hoop op een afzonderlijk Ministerie van Landbouw. Maar de Troonrede kwam en die hoop was weg."

Mijnheer de Voorzitter! Daaruit blijkt dus, dat er wel een streven bestond bij de betrokkenen, bij de landbouwers vooral, maar ook bij een bepaalde politieke partij, om een zoodanige omvorming van het Ministerie van Landbouw te krijgen, dat het zou zijn uitsluitend Landbouwministerie, opdat men op den landbouw meer de aandacht zou kunnen vestigen. Het moet dus wel verwondering, verrassing geven, dat tegen dit streven in als een bliksemstraal uit helderen hemel de mededeeling kwam, dat uit zuinigheidsoverwegingen het Departement zal worden opgeheven, vooral ook, omdat die opheffing op dit tijdstip komt, daar — ik zal er nu niet verder op ingaan, maar dat is ook niet noodig — op dit oogenblik de land- en tuinbouwbedrijven in zeer moeilijke omstandigheden verkeeren, die men kan vergelijken met de crisis der tachtiger en negentiger jaren, al zijn ook de verschijnselen anders.

Juist op dit oogenblik ware het zeer zeker noodzakelijk, dat van Regeeringswege wat meer aandacht aan land- en tuinbouw werd gewijd, en nu zien wij dat het Departement, waar de landbouw overheerschte, opgeheven wordt, verdeeld wordt en gedeeltelijk wordt toegevoegd aan de verschillende Ministeries. De geschiedenis is geweest dat de landbouw na eenige wisselingen in een Ministerie met Handel en Nijverheid werd ondergebracht en dus naarmate de Staatszorg is toegenomen, ook het belang van den landbouw van Staatswege sterker werd gevoeld. Ik zou willen zeggen, men ziet min of meer parallel loopen het toenemen van de Staatszorg en de voortdurende verandering van de wijze waarop deze afdeeling werd behandeld. Tot er kwam een Ministerie van Landbouw, Nijverheid en Handel. En nu zien wij, terwijl toch steeds meer de aandacht op den landbouw moet worden gevestigd, dat wij terugkeeren naar een toestand van jaren geleden, dat men een stap achteruit doet in plaats van vooruit, waardoor de toestand zeker niet verbeterd wordt.

Nu is er wel op gewezen, dat, als ten slotte Landbouw bij Binnenlandsche Zaken is ondergebracht, evengoed voor dien tak kan worden gezorgd, dat wij vroeger toch geen eigenlijk Ministerie van Landbouw hadden, omdat het was ingedeeld bij Nijverheid en Handel, en dat in dien toestand niet zooveel verandering is gekomen. Dit laatste ontken ik. Ik meen, dat nijverheid, handel en landbouw min of meer een geheel vormen — het zijn alle takken van volkswelvaart —, en dat in zulk een Ministerie de landbouw de eerste plaats inneemt. Men kan dat niet gelijkstellen met hetgeen thans gaat gebeuren, want, waar de Minister van Binnenlandsche Zaken als regel ook Voorzitter van den Ministerraad is en als zoodanig tal van andere vraagstukken heeft te beoordeelen, zal de landbouw een aanhangsel van Binnenlandsche Zaken worden en zal het in dit opzicht sterk achteruitgaan.

Deze opheffing, vooral op dit tijdstip, betreur ik met den heer van Rappard en er moeten voor de Regeering zeer zeker gewichtige motieven zijn om tot die opheffing over te gaan. Zooals de heer van Rappard opmerkte, wordt als motief de bezuiniging aangevoerd. In de Memorie van Antwoord zegt de Regeering: gelijk de oprichting van nieuwe Departementen tot hoogere uitgaven moet leiden, is het een bezuiniging, als er een Departement wordt opgedoekt. Er staat echter tegenover, dat, terwijl men aan den eenen kant het laten vervallen van een Departement als een bezuiniging beschouwt, het anderzijds ook als een bezuiniging wordt aangemerkt, als er feitelijk een nieuw Departement wordt ingesteld. Ik bedoel: het Departement van Marine. Nu zal de Minister aanvoeren, dat er een Departement van Marine was, maar het is niet alleen een quaestie van een gebouw. Als men aan den landbouw dezelfde aandacht wil wijden als daaraan tot dusverre is gewijd, dan zal, als deze tak naar een

(Hiemstra.)

ander gebouw wordt overgebracht, de bezuiniging feitelijk alleen hierop neerkomen, dat er een Minister wordt uitgespaard.

Welnu, ik ben van meening, dat het verstandig is een Minister minder te hebben, als dat kan, maar deze bezuiniging is toch betrekkelijk gering en niet evenredig aan de groote belangen, die ook voor den landbouw er bij betrokken zijn, te zijn ondergebracht onder een eigen Minister of onder een Minister, die den landbouw behartigt en eenige andere takken, die daarmede samenhangen, maar niet onder een Minister van Binnenlandsche Zaken, die Voorzitter is van den Ministerraad en die met het armwezen en met de burgemeesters heeft te maken en in een verloren uurtje landbouw-Minister is. Dat is in ons agrarisch land onder de tegenwoordige moeilijke omstandigheden zeer zeker te betreuren, en ik hoop dan ook, dat van uit deze Kamer tegen dit voornemen van de Regeering meer stemmen zullen opkomen. Ik kan mij niet voorstellen, dat men van andere zijde, waar men voortdurend een grootere plaats vraagt voor den landbouw, zich bij dit voornemen zal neerleggen, en ik hoop dus, dat ook van uit andere fracties steun zal komen voor het streven van den heer van Rappard, en dat de aandrang zoo sterk zal worden, dat de Regeering, mede door den invloed van den stroom van adressen van belanghebbenden, alsnog besluit van haar voornemen af te zien.

De vergadering wordt gesloten.

VERBETERING.

In de rede van den heer **Troelstra**, bladz. 206, kol. 2, regel 13 v. o., staat: „Een belangrijke meerderheid onzer fractie"; lees: „Een niet belangrijke meerderheid onzer fractie".

15de VERGADERING. — 8 NOVEMBER 1922.

Mededeeling ingekomen stukken. — Verslag uitgebracht over verzoekschriften.

15de VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 8 NOVEMBER 1922.

(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. een Regeeringsmissive; 3°. verzoekschriften. — Verslagen uitgebracht over verzoekschriften. — Voortzetting der algemeene beraadslaging over de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923.

Voorzitter: de heer Koolen.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 85 leden, te weten:

de heeren van de Bilt, Scheurer, van der Molen, A. Colijn, Boon, van Vuuren, van den Heuvel, Moerel, van Sasse van Ysselt, Bakker, mevrouw Bakker—Nort, de heeren van Braambeek, Suring, van Rijzewijk, Beumer, Kuiper, Michielsen, Hiemstra, Ter Hall, mejuffrouw van Dorp, de heeren Smeenk, Nolens, H. Colijn, Bulten, Albarda, Fruytier, van Zadelhoff, de Wilde, Braat, mejuffrouw Katz, de heeren Dresselhuys, IJzerman, mejuffrouw Westerman, de heeren van Gijn, Rutgers van Rozenburg, van Boetzelaer van Dubbeldam, Wintermans, Engels, Fleskens, Ebels, Gerretson, van Wijnbergen, Visscher, Brautigam, Ament, Knigge, Snoeck Henkemans, Duys, Marchant, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Duymaer van Twist, Bongaerts, Oud, Juten, van Rijckevorsel, Deckers, Bierema, van Dijk, Feber, Kolkman, Troelstra, de Monté ver Loren, Staalman, Rutgers, Visser van IJzendoorn, K. ter Laan, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren J. ter Laan, Gerritzen, Tilanus, Weitkamp, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren de Boer, Krijger, van Schaik, Kersten, Rutten, van der Waerden, Schokking, van den Tempel, Lovink, Bomans, Zijlstra, Schouten,

en al de heeren Ministers, behalve die van Oorlog en van Koloniën.

De **Voorzitter:** Ik deel aan de Kamer mede, dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer Heukels; van den heer Schaper, wegens lichte ongesteldheid.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. een missive van den Minister van Buitenlandsche Zaken, ten geleide van 104 exemplaren van het *Oranjeboek*, getiteld: „Mededeelingen van den Minister van Buitenlandsche Zaken aan de Staten-Generaal, Mei 1921—October 1922.".

Deze missive zal worden gedrukt en met het *Oranjeboek* rondgedeeld;

3°. de volgende verzoekschriften:

een, betreffende het ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk X der Staatsbegrooting voor 1923, van den secretaris, namens het Koninklijk Nederlandsch Landbouw-Comité, te 's Gravenhage;

een, betreffende het ontwerp van wet, houdende regeling omtrent het dragen der kosten van openbare verkoopingen en het uitloven van premiën bij openbare verkoopingen en verpachtingen, van den voorzitter en den secretaris der Vereeniging van Directeuren van Hypotheekbanken, te 's Gravenhage.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën van Rapporteurs.

De heer **van Boetzelaer van Dubbeldam,** lid van de Commissie voor de Verzoekschriften, brengt het volgende Verslag uit:

In handen van uw Commissie zijn gesteld de volgende adressen:

I. een, van ingenieur H. K. Bruins, dd. 31 Dec. 1921, als adspirant-ingenieur bij den post-, telegraaf- en telefoondienst in Nederlandsch-Indië zonder de toevoeging „eervol" ontslagen op grond van het feit, dat hij zijn standplaats eigenmachtig had verlaten, strekkende om:
1°. dit ontslag alsnog „eervol op verzoek" te verleenen;
2°. een schadevergoeding van f 25 000 te ontvangen, waaronder f 20 000 wegens schade in goeden naam en krediet ten gevolge van oneervol ontslag;

II. een, van idem, dd. 28 Aug. 1922, aandringende op antwoord op bovenstaand adres en waarin de schadevergoeding tot f 45 165 verhoogd wordt, voor het geval het arbeidscontract van den Staat bindend moet worden geacht en hem salaris over de ontbrekende maanden toekomt.

Aangezien aan de Commissie niet is gebleken, dat dit ontslag ten onrechte zonder de bijvoeging „eervol" verleend is en evenmin, dat adressant aanspraken op schadevergoeding kan doen gelden, stelt zij aan de Kamer voor, ten aanzien van dit verzoekschrift en den brief dd. 28 Aug. 1922 van adressant over te gaan tot de orde van den dag;

III. een, in de Maleische taal, van de locale vereeniging van den Sarekat Islam te Waroengdjageng, dd. 9 Januari 1922, om te protesteeren tegen de wijze, waarop voor woningverbetering, in verband met de pestbestrijding, onbetaalde lasten aan de bevolking worden opgelegd, terwijl naar de meening van adressanten alle werk voor woningverbetering door het Gouvernement moest worden betaald.

Aangezien aan de Commissie niet is gebleken, dat de in dit verzoekschrift geuite klachten gegrond zijn, noch dat deze bij de in de eerste plaats tot wegneming daarvan bevoegde autoriteiten zijn voorgebracht, stelt zij aan de Kamer voor, ten aanzien van dit verzoekschrift over te gaan tot de orde van den dag;

IV. een, in de Maleische taal, dd. 22 Februari 1922, van Tee Liang Hwe, te Brebes, houdende mededeeling, dat op zijn instigatie te Brebes betere regelingen zijn getroffen ter verzekering van den eigendom van landerijen en erven en het verwijderen van kwaadwillige elementen;
dat hij, thans 63 jaar oud, in armoedige omstandigheden verkeert, maar reeds 4 jaren tevergeefs wacht op eenige tegemoetkoming van de zijde van het Gouvernement;
dat hij geen geld of land vraagt, maar alleen verlof tot het houden eener loterij, groot f 500 000.

Aangezien het inwilligen van dit verzoek niet behoort tot de competentie van de Tweede Kamer, stelt de Commissie voor, ten aanzien van dit verzoekschrift over te gaan tot de orde van den dag;

V. een, dd. Amsterdam, 29 April 1922, van de Eerste

(van Boetzelaer van Dubbeldam.)

Amsterdamsche Esperantisten Vereeniging, om geen besluit te nemen in zake de wederinvoering eener vreemde taal op de lagere school, alvorens een rapport zal zijn verschenen vanwege den Volkenbond omtrent de verbreiding van Esperanto bij het onderwijs.

Aangezien de kennisneming van dit verzoekschrift voor de leden van de Kamer van belang kan zijn, heeft de Commissie de eer, aan de Kamer voor te stellen, het ter griffie neder te leggen, ter inzage van de leden;

VI. een, dd. Amsterdam, 8 Mei 1922, van den Nederlandschen Bond van Leeraren en Leeraressen bij het Nijverheidsonderwijs, onder overlegging van eenige exemplaren van een gedrukt adres met rapport aan den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, strekkende om herziening te verkrijgen van de Koninklijke besluiten, bevattende de algemeene maatregelen van bestuur tot uitvoering van het nijverheidsonderwijs, met verzoek aan de Tweede Kamer om deze pogingen te steunen.

De Commissie, van oordeel, dat in dit adres gewezen wordt op voorstellen, waarvan de kennisneming voor de leden der Tweede Kamer van belang kan zijn, heeft de eer de Kamer voor te stellen, dit adres ter griffie neder te leggen, ter inzage van de leden;

VII. een, dd. Groningen, van het bestuur der Vereeniging ter bevordering van het Doofstommenonderwijs in Nederland, strekkende om de afkondiging te bevorderen van een algemeenen maatregel van bestuur tot regeling van het doofstommenonderwijs.

De Commissie, van oordeel, dat in dit adres gewezen wordt op een aangelegenheid, waarvan de kennisneming voor de leden der Kamer van belang kan zijn, heeft de eer de Kamer voor te stellen, dit adres ter griffie neder te leggen, ter inzage van de leden;

VIII. een, van H. J. C. Haver, dd. Amsterdam, 5 Mei 1922, strekkende om bij den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen aan te dringen op een bevredigende regeling van zijn salaris als leeraar in de electrotechniek aan de 3de ambachtsschool te Amsterdam;

IX. een, van de Vereeniging van Leeraren aan Middelbare Technische- en Kunstscholen in Nederland, dd. 23 Mei 1922, houdende adhaesiebetuiging aan bovengenoemd verzoekschrift van den heer Haver;

X. een, van voorzitter en secretaris van den Bond van Technici, dd. 31 Mei 1922, als voren, tevens afkeuring inhoudende van het door den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen ten deze ingenomen standpunt.

Aangezien niet duidelijk blijkt in hoeverre de heer Haver ten aanzien van het hem aan een particuliere ambachtsschool door het bestuur dier school toegekende hoogere salaris spreken kan van een verkregen recht, waaraan hij voor de toekomst aanspraken ontleenen kan op een afwijking der ten aanzien van de berekening van zijn salaris bestaande bepalingen, stelt de Commissie voor, den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen uit te noodigen ter zake aan de Tweede Kamer inlichtingen te willen verstrekken;

XI. een, dd. Bandoeng, 15 Maart 1922, van A. Seltenrijgh, sergeant-majoor-schrijver van het leger in Nederlandsch-Indië, houdende verzoek een onderzoek in te stellen ter herstelling eener mindere billijkheid in de „Regeling betreffende de uitvoering van de voorstellen der militaire bezoldigings-commissie" en tot uitbetaling van het verschil in de genoten bezoldiging van 1 Januari 1920—ultimo Juni 1921, waarop hij meent recht te hebben.

Aangezien door den legercommandant ten behoeve van den adressant in Indië een bijzondere regeling getroffen is en aan de Commissie niet gebleken is, dat het wenschelijk is te zijnen behoeve van de bestaande bepalingen betreffende

(van Boetzelaer van Dubbeldam e. a.)

zijn bezoldiging af te wijken, stelt de Commissie voor, ten aanzien van dit verzoekschrift over te gaan tot de orde van den dag;

XII. een, dd. den Haag, 6 Juni 1922, van J. Th. Smit, eervol ontslagen arts bij de pestbestrijding, betreffende restitutie van overtochtskosten, waarover hij in Maart 1920 requestreerde en waaromtrent aan den Minister van Koloniën nadere gegevens gevraagd werden, maar waarover hij sedert niets heeft vernomen.

Aangezien bedoelde inlichtingen van den Minister van Koloniën sedert zijn ingekomen (schrijven M. v. K. van 22 September 1922), kan door de Commissie de verdere behandeling van dit verzoekschrift worden afgewacht en stelt zij voor, ten aanzien daarvan over te gaan tot de orde van den dag;

XIII. een, dd. 's Gravenhage, 25 Juli 1922, van W. M. Virieu Brouwer, oud-assistent-resident, te 's Gravenhage, waarin hij terugkomt op een bij den Gouverneur-Generaal van Ned.-Indië ingediend adres van 25 December 1921, strekkende tot verlanging van een hooger pensioen dan hem volgens de bepalingen toekomt, op welk adres hij zegt geen antwoord te hebben ontvangen.

Aangezien het niet op den weg der Kamer ligt om bij den Gouverneur-Generaal aan te dringen op het nemen eener beschikking op dit verzoekschrift en de Commissie niet voldoende kan beoordeelen in hoeverre daartoe termen aanwezig zijn, stelt zij voor, ten aanzien van dit verzoekschrift over te gaan tot de orde van den dag.

De Kamer vereenigt zich achtereenvolgens met de voorgestelde conclusiën.

Aan de orde zijn de algemeene beraadslagingen over de **Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2)**, waarbij tevens aan de orde zijn de **interpellatie van den heer van Rappard**, naar aanleiding van de woorden in de Openingsrede, dat „eene vermindering van het aantal Departementen van Algemeen Bestuur noodig wordt geacht", en de **interpellatie van den heer Troelstra**, naar aanleiding van den voorgenomen aftrek van 8½ pct. van de wedden der burgerlijke ambtenaren ten behoeve van de pensioenen.

De heer **Nolens**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, brengt het volgende Verslag uit:

In handen van uw Commissie zijn gesteld de volgende verzoekschriften:

I. een, van de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel, gevestigd te Haarlem, houdende algemeene beschouwingen over den financieelen toestand van Nederland in verband met de Staatsbegrooting voor 1923;

II. een, van het Comité ter behartiging van de algemeene belangen van Overheidspersoneel (A.C.O.P.) en het Comité van Neutraal Overheidspersoneel (C.N.O.P.), houdende verzoek te overwegen of bezuiniging op de arbeidsvoorwaarden van het personeel inderdaad noodzakelijk moet worden geacht;

III. een, van burgemeester en wethouders van Westzaan, omtrent de classificatie dier gemeente volgens het Bezoldigingsbesluit;

IV. een, van de R.-K. Centrale van Burgerlijk Overheidspersoneel, houdende mededeeling, dat de Centrale Commissie voor Overleg geweigerd heeft advies uit te brengen over de wijze, waarop de Regeering de wederinvoering der premiebetaling voor pensioen meende te moeten behandelen.

De Commissie van Rapporteurs stelt voor, deze adressen neder te leggen ter griffie, ter inzage van de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De algemeene beraadslagingen worden hervat.

15de VERGADERING. — 8 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beschouwingen).

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Het Voorloopig Verslag op hoofdstuk I van de Staatsbegrooting begint met het betoog van verscheidene leden, dat de uitslag van de verkiezingen een onzuiver beeld heeft gegeven van den volkswil. In de belangrijke rede van den heer Troelstra van gisternamiddag is dit denkbeeld verder uitgewerkt, en bij diens opmerkingen met name ten aanzien van de beginselen, die op het oogenblik dienen als grondslag van deze Regeering, kan ik mij voor een goed deel aansluiten, zoodat reeds daarom het voor mij minder noodig zal zijn dit punt nader uit te werken. Er komt bij, dat ik hedenmiddag mijn opmerkingen zou willen bepalen tot een vraag, die mij van veel grooter practisch belang toeschijnt, nl. deze: wat hebben de verkiezingen ons gebracht en wat zullen daarvan vermoedelijk de resultaten zijn voor het gezamenlijk kiezersvolk, dat is voor de natie? Wanneer wij vragen wat het resultaat van deze verkiezingen is, dan is het onmiskenbaar, dat deze voor de partijen ter linkerzijde — voor sommigen meer, voor anderen minder — teleurstelling hebben gebracht, en dat moet worden geconstateerd, dat er een belangrijke aanwinst is, een succes, voor de partijen ter rechterzijde. Voor een klein deel is dit het gevolg geweest van het toeval. Door de Roomsch-Katholieke en antirevolutionnaire partijen is door de wijze, waarop zij de lijsten hebben verbonden, een door de wet niet verboden en dus geoorloofd kansspel gespeeld, waarbij zij zich mogen verheugen in het trekken van enkele belangrijke premiën. Doch dit buitenkansje, dat anderen hun min of meer zullen benijden, is zeker niet alleen beslissend geweest voor de samenstelling van de Kamer, zooals wij die thans voor ons zien. Ook wanneer men uitsluitend let op het aantal werkelijk uitgebrachte stemmen, kan men een niet onbelangrijken vooruitgang constateeren, vooral voor de Christelijk-historische partij. Wat de oorzaak daarvan is, is natuurlijk niet geheel vast te stellen. Die uitslag zal zeker voor een deel te wijten zijn aan de invoering van het vrouwenkiesrecht, waar de rechterzijde vooralsnog zooveel gemakkelijker contact heeft met de vrouwelijke kiezers. Maar los daarvan zullen ook andere oorzaken dien uitslag hebben bepaald. Van ouds bestaat er in Nederland een zeer aanzienlijke groep kiezers, die nu eenmaal niet in partijverband staat en die gewoon zijn zich bij het bepalen van hun stem te laten beïnvloeden door naar hun oordeel actueele vragen van Staatsbeleid en voor wie zeker de theologische constructie van de partijenposities van rechts weinig invloed zal hebben gehad om hun stem naar die zijde uit te brengen.

Dat voor een belangrijk deel van onze natie plotseling min of meer een bekeering zou zijn voltrokken naar de politiek-Christelijke beginselen der rechterzijde, is moeilijk vol te houden. Wij moeten dus aannemen, dat tal van personen, die van huis uit niet behooren tot de rechterzijde, bij deze gelegenheid toch hun stem aan die groepen hebben gegeven.

Reeds het enkele feit, dat een van de oudste groote dagbladen in Nederland, dat steeds op liberalen bodem heeft gestaan, bij deze verkiezing aan zijn lezers het parool gaf, dat men kon stemmen op den Vrijheidsbond of op de Christelijk-historische partij, wijst op de groote waarschijnlijkheid, dat zeer vele kiezers, die van huis uit niet tot de Christelijke groepen behooren, ten slotte hun stem aan een der Christelijke partijen hebben gegeven. Ik wil niet verder doordringen met gissingen naar wat de kiezers tot die meer rechtsche koers zal hebben bewogen, maar ik mag vermoeden — en dat zal ook wel de verklaring zijn, die de Christelijke partijen zelf van hun overwinning geven — dat vele kiezers zich zullen hebben laten leiden door de overweging, dat, zoolang ten onzent geen andere partij-organisatie bestaat, de eenige groepen, die een zeker feitelijk — ik zeg niet ideaal — verband hebben, zijn de groepen ter rechterzijde en dat dus naar de meening van die kiezers op een parlementair Kabinet alleen dan kans zou zijn als die partijen aan de Regeering werden gebracht. Ik neem aan, dat tal van kiezers zich niet door voorkeur voor een bepaald parlementair stelsel zullen hebben laten bewegen, maar tal van kiezers zullen wel hun stem aan rechts hebben gegeven, omdat zij geloofden, dat op die wijze alleen kon worden verkregen een krachtig parlementair Kabinet en omdat zij geloofden, dat alleen van een krachtig parlementair Kabinet verwacht kon worden de oplossing van de groote problemen, waarvoor onze tijd van verwording ons dagelijks stelt. Het was de oplossing van die problemen, die de kiezers bij de stembus verwachtten en die zij met recht en reden van deze Regeering verwachten. En dit te meer, omdat feitelijk deze Regeering met enkele wijzigingen van weinig beteekenis reeds 4 jaar het bewind in Nederland heeft gevoerd. Nu kan men van een nieuwe Regeering niet eischen, dat zij dadelijk en duidelijk een oplossing zal bieden van de financieele en sociale problemen van het oogenblik, maar van een Regeering, die deze problemen zoo al niet van het begin af heeft zien opkomen, ze dan toch dagelijks zich heeft zien verscherpen, mag men verwachten, dat, zoo zij niet dadelijk een oplossing van die problemen geeft, zij toch duidelijk en bewust een oplossing voor oogen heeft. Aan het eind van de vorige periode is zeer duidelijk gebleken, dat deze bewindslieden een verlenging van hun mandaat voor oogen hadden. Wij hebben dus het recht, als wij de daden en plannen van deze Regeering gaan toetsen, dat te doen aan deze vraag, of de Regeering voor de groote vraagstukken van dezen dag een voldoende oplossing heeft bedacht en voorbereid.

Dit te meer, omdat vaststaat, dat dit Kabinet deze portefeuilles volkomen vrijwillig heeft aanvaard. Ik heb met eenige verbazing dezer dagen gelezen een redevoering, die de Minister-President heeft gehouden, ik meen voor den R.-K. Boerenbond, en waarin hij verklaarde, dat hij de nieuwe functie van Minister van Landbouw allerminst had gevraagd. Ik geloof niet, dat ooit iemand dezen Minister van een dergelijke vraag heeft verdacht, maar waar Zijn Excellentie toch de persoon zelf is, die deze zetels heeft verdeeld, komt deze opmerking mij aanvankelijk eenigszins zonderling voor.

Dit staat vast, dat deze Regeering, deze Ministers, zonder uitzondering, volkomen vrijwillig zich met deze portefeuilles hebben belast, en ik voeg er bij, wanneer de heeren mochten meenen, dat zij in deze vervulling zouden moeten te kort schieten of dat die boven hun krachten lag, hadden zij natuurlijk niet alleen die opdracht kunnen weigeren, maar zelfs moeten weigeren.

Welnu, Mijnheen de Voorzitter, van uit dat standpunt zal ik dus eenige critiek moeten oefenen en die zal voor de verschillende Ministers natuurlijk zijn bescheiden en zacht, maar toch naar mijn overtuiging dikwerf zeer noodzakelijk.

Ik zal dan het eerst beginnen daar, waar mijn critiek het allerzachtst is, nl. bij de internationale politiek van deze Regeering. Ik heb reeds meermalen mijn bewondering uitgesproken over den tact, over de diplomatieke bekwaamheden van dezen Minister van Buitenlandsche Zaken, die tot mijn leedwezen op het oogenblik niet in deze Kamer aanwezig is. Het is onnoodig te herhalen, dat ik hem waardeer als beleidvol beheerder van onze internationale belangen, wat intusschen niet wegneemt, dat ik ten aanzien van een tweetal punten niet zonder zorg zijn beleid gadesla.

Het eerste is het punt, dat ik verleden jaar reeds aanstipte bij de behandeling van hoofdstuk II der Staatsbegrooting, toen ik opmerkte, dat onze Minister van Buitenlandsche Zaken te weinig internationaal temperament heeft, te weinig geloof, te weinig vertrouwen in de ontwikkeling van het proces der internationale samenwerking, dat zich dagelijks meer voltrekt in den Volkenbond. Ik denk dan in het bijzonder aan het optreden van onzen eersten gedelegeerde, den heer Loudon, op de derde vergadering van de laatste Volkenbondszitting te Genève op 9 September, een optreden, dat ongetwijfeld wel zal hebben plaats gehad in ruggespraak, in overleg met den Minister van Buitenlandsche Zaken. Men herinnert zich de allerbelangrijkste quaestie, welke toen gemoveerd werd, nl. het vraagstuk van de intergeallieerde schulden en de schadeloosstelling tusschen de natiën, en het plan, te Genève toen geopperd, om deze zaak te brengen binnen de competentie van den Volkenbond. Het was zeker een stoutmoedig, maar te gelijker tijd een nobel plan. Het was toen de heer Loudon, onze afgevaardigde, die in de

(Dresselhuys.)

eerste plaats zich geroepen gevoelde om te erkennen, dat de oplossing van dit probleem essentieel is voor het herstel van het economisch evenwicht der wereld, dus voor den wereldvrede. De bespreking van dit punt was dus absoluut in de lijn van den Volkenbond en ik mag niet verhelen, dat ik het met den correspondent van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, die verslagen gaf van de zittingen van den Volkenbond te Genève, volkomen eens was, dat het mij zeer heeft teleurgesteld, dat onze afgevaardigde het noodzakelijk vond koud water te gieten over het warme enthousiasme, waarmede deze zaak in den Volkenbond werd geïntroduceerd. Ik veroorloof mij even in het Hollandsch voor te lezen den passus, dien de heer Loudon in zijn rede op 9 September aan de zaak wijdde, toen hij tegenover het plan dit zeide:

> ,,Het is niet de Volkenbond, maar het zijn de betrokken Regeeringen zelven, die alleen in staat zijn de directe, internationale, de eindregeling te vinden, die meer dan iets anders zal bijdragen tot herstel van het economisch wereldevenwicht. Het is een illusie het geloof te deelen, dat de Volkenbond dit zou kunnen bereiken. Het is voldoende, wanneer wij ons er rekenschap van geven, dat vraagstukken als die van de intergeallieerde schulden en schadevergoeding niet kunnen behandeld worden in den Volkenbond en wij moeten hun, die gelooven, dat de Volkenbond werkelijk de economische balans der wereld zou kunnen herstellen, het geloof ontnemen.
>
> De wereld, wier blikken op ons zijn gericht, moet van dit feit ten volle bewust zijn en mag geen valsche hoop koesteren."

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil erkennen, dat zulk een interventie van den Volkenbond en het vraagstuk van internationale schadevergoeding tot bezwaren aanleiding kon geven.

Het is wellicht diplomatie van den ouden stijl ten allerhoogste opgevoerd, wanneer men zegt ,indien er ergens eenige bezwaren zich kunnen voordoen, laten wij ons dan in 's hemels naam van deze zaak onthouden. Het is een voorzichtigheid die als voorzichtigheid zeer te waardeeren is, maar ik wil toch even opmerken, dat, indien gevaren bestonden voor de introductie van dit belangrijke vraagstuk in den Volkenbond, niet voor ons Nederlanders daaraan gevaren verbonden waren, dat niet onze belangen in het geding kwamen, en dat onze afgevaardigde, de heer Loudon, het noodig vond bezwaren te opperen ten behoeve van anderen, die per saldo die bezwaren absoluut niet blijken te gevoelen.

Uit hetgeen daar verder in Genève is gebeurd in verband met deze zaak op den 21sten van diezelfde maand, blijkt, dat de Minister en de afgevaardigde Loudon in overleg met den Minister van Buitenlandsche Zaken in ons land, volkomen misgezien hadden.

Ik druk het niet te sterk uit, wanneer ik zeg, dat dien 21sten door Frankrijk en door Engeland in het poneeren van de motie-de Jouvenel de heer Loudon feitelijk is gedesavoueerd, dat men de bezwaren, die hij daar opperde in de kringen der belanghebbenden, niet gevoelde, en het heeft mij leed gedaan, dat, ook nadat deze zaak door Frankrijk en Engeland te Genève was voorgebracht, door den heer Loudon, toen hij den volgenden dag, dat is den 22sten, een redevoering hield, het niet noodig gevonden is om althans te verklaren, dat de behandeling van het vraagstuk in den Volkenbondsraad zijn sympathie had.

Ik wil gaarne erkennen, dat men daar onzerzijds heeft gewerkt met een voorzichtigheid, die men als voorzichtigheid bewonderen kan. Ik voor mij geloof ook, dat wij ons als klein land volstrekt niet moeten opblazen en ons niet moeten mengen in zaken, die tot gevaren aanleiding kunnen geven, maar het komt mij toch voor, dat wanneer de ontwikkeling van den Volkenbond in het spel is op een zoo belangrijke wijze als hier het geval was, het nooit de taak van Nederland kan of mag zijn om den vooruitgang van internationale organisatie en internationale bloei te belemmeren of te ontmoedigen.

Er is een tweede punt ten aanzien van het buitenlandsch beleid, nl. dat wat betreft onze verhouding tot België. Het spreekt vanzelf, dat wanneer wij hoofdstuk III op de gewone schriftelijke wijze in deze Kamer zullen hebben te behandelen, er stof kan zijn om die verhouding tot België breeder ter sprake te brengen, maar ik wil toch nu reeds zeggen met betrekking tot deze verhouding, dat ook hier de te groote voorzichtigheid der Regeering parten heeft gespeeld en te gelijker tijd de te groote tegemoetkoming aan vreemde nationale politiek.

Zie ik het wel, dan wordt de Minister van Buitenlandsche Zaken beheerscht door zijn vurigen wensch om met de Belgische Regeering tot overeenstemming te komen. Ik wil dan verklaren, dat ik zelf en zeker honderd duizenden in den lande dit vurig verlangen van onzen Minister van Karnebeek deelen, maar het komt mij toch voor niet verstandig te zijn als aan dien wensch de Nederlandsche belangen worden opgeofferd.

Ik heb natuurlijk hier het oog op hetgeen gebeurd is in de eerste plaats met dr. Tack en in de tweede plaats met de Nederlandsche school te Brussel. Over dit laatste zal ik weinig zeggen, omdat de Regeering blijkbaar hier de dwalingen haars weegs heeft ingezien en de fout zooveel mogelijk heeft hersteld, maar in het geval van dr. Tack is het iets anders.

Ik laat den persoon van dr. Tack geheel in het midden; ik heb zelfs niet gevraagd of deze nu de bezitter is van behoorlijke en goede eigenschappen voor de opvoeding van onze Nederlandsche jeugd.

Ik wil ook gelooven, dat de antwoorden, die de Minister later heeft gegeven op de vragen van den heer Gerretson, er alle toe bijdragen om te doen gelooven, dat in deze bijzondere omstandigheden dr. Tack niet de geschikte leeraar was. Ik laat dat alles echter daar, omdat het vaststaat, dat de Minister op de vragen, waarom dr. Tack de onderwijsvergunning niet kon krijgen, heeft geantwoord, dat dit waren redenen van Staatkundigen aard.

Rondweg gezegd beteekende het, dat onze Regeering de Belgische Regeering niet wilde prikkelen.

Goed, Mijnheer de Voorzitter, dat standpunt vind ik juist, maar dat men daarbij zoo ver gaat, dat men een uitleg geeft aan een Nederlandsch wetsartikel, dat zeker daarvoor niet geschreven is en dat men op die wijze, zoo niet naar de letter dan toch naar den geest geweld aandoet aan een behoorlijke uitlegging van de Nederlandsche wetten, lijkt mij in hooge mate bedenkelijk.

De Regeering heeft in haar uiterste voorzichtigheid zich willen onthouden van eenige bemoeiing met de politiek in een vreemd land, maar zij is daardoor juist in een tegenovergestelde fout vervallen van op die wijze eigenlijk partij te kiezen in een nationalen strijd in het buitenland. Dit lijkt mij gevaarlijk en bedenkelijk.

Mijnheer de Voorzitter! Tegen een dergelijk optreden zou ik de Regeering willen waarschuwen. In zou hieraan toe willen voegen, dat m. i. op deze wijze de samenwerking tusschen de twee landen, die wij allen willen, niet zal worden bereikt.

Mijnheer de Voorzitter! Heb ik tot dusverre critiek geoefend op — wat ik zou willen noemen — het Ministerie in zijn vorige incarnatie, ik zou nu een woord van critiek willen richten tot den Voorzitter van den Ministerraad, den formateur van het huidige Kabinet.

Een van de symptonen van de tegenwoordige wereldcrisis is wel het steeds toenemende wantrouwen, dat eigenlijk over de geheele wereld min of meer ontstaat of bestaat, tegen het parlementaire stelsel.

Bijna in alle landen is een verwijdering gekomen tusschen het Parlement en het volk en de vraag wordt hier en daar gesteld, of de tegenwoordige vorm onzer democratie wel zal kunnen behouden blijven.

In het Oosten zien wij, dat de democratie is vervangen door de sovjet. Er zullen zeker weinigen in deze Kamer zijn — en de weinigen, die er zouden kunnen zijn, zie ik

15de VERGADERING. — 8 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beschouwingen).

(Dresselhuys.)

ook thans weer niet —, die zich met het systeem van dictatuur en tyrannie zouden kunnen vereenigen.

Er zijn anderen, die verlangen de directe wetgeving door het volk met behulp van het referendum.

Sinds enkele dagen hebben wij in het zuiden van Europa een nieuw systeem zien voordragen, waarbij men zich kennelijk stelt op het standpunt van de anti-democratie en waarbij de Parlementen min of meer als speelgoed van het volk zullen behouden blijven.

Ik weet niet, waartoe dat alles leiden zal en welke veranderingen de democratie zal ondergaan, maar ik meen, dat, op enkele uitzonderingen na, wij het er allen in Nederland over eens zijn, dat, zoolang wij het tegenwoordige parlementaire stelsel hebben, het onze plicht is dit zoo goed mogelijk te doen functionneeren.

Engeland, waar we het parlementaire stelsel bij uitnemendheid zien, heeft nimmer er onder verstaan een Regeering door de Kamer of door de meerderheidspartijen uit de Kamer. In dat land, waar het Kabinet is in den strengen zin van het woord, een comité uit de meerderheid van de kiezers, waar ieder lid van het Kabinet moet zijn lid van het Parlement, heeft men de zaak toch altijd zoo opgevat, dat het Kabinet, of liever de Premier, bepaalde het Regeeringsbeleid, volkomen in vrijheid, volkomen zelfstandig, behoudens het overleg met den Koning, met het natuurlijke en behoorlijke risico, dat bij een te groote afwijking tusschen de meening van het Kabinet en die van de meerderheid van het Parlement de positie van het Kabinet wankelend of onhoudbaar wordt.

Nu kan men wellicht zeggen, dat wij in Nederland het Engelsche Parlementaire stelsel niet kennen, maar, als dit zoo is, dan is afwijking daarvan meer naar den kant van het Koninklijk Kabinet. Hier is niet altijd een Minister leider van de meerderheid, of lid van de Kamer. Welnu, dan kan men ook hier in Nederland, veel sterker, zeggen, dat hetgeen hier gebeurd is vóór of tijdens deze Kabinetsformatie, in strijd is met ons Parlementair stelsel.

De Minister heeft in de Memorie van Antwoord mededeeling gedaan van hetgeen geschied zou zijn in Juli en Augustus en de steller van deze Memorie heeft op handige wijze geïntroduceerd een historische bijzonderheid, welke mij onbekend was, dat in vroeger jaren een liberaal Minister overleg zou hebben gepleegd met een partijvergadering. Ik vind dit zeer interessant, maar wat de Regeering hier vertelt, dat zou zijn gebeurd in Juli en Augustus, noem ik een camouflage van de feiten. Twee maanden lang is de Regeering in voortdurende voeling geweest niet alleen met de leiders van de rechtsche partijen, maar met de rechtsche partijen zelf. Wij hebben gelezen, dat er in Bazel samenkomsten hebben plaats gehad en dat de heer Smeenk, als een moderne Mercurius, snelvoetig naar Nederland is teruggekeerd, om het Kabinet de resultaten mede te deelen.

De Minister zegt, dat hij voortdurend overleg gepleegd heeft; ja, maar niet, zooals dit van ouds gebruikelijk was, met hen, die in het Kabinet zouden plaats nemen, dit was in dit geval absoluut overbodig, immers de Premier wist allang, dat de menschen, die met hem in het Kabinet zouden zitting nemen, dezelfde waren, met wie hij vier jaren lang gewerkt had en zou dus, als hij in die vier jaren die positie had zien aankomen, geen twee maanden voor overleg hebben noodig gehad. Wanneer nu de Minister gesproken had met enkele vooraanstaande leiders van de rechterzijde, ware dit niet ongebruikelijk, maar wat hier geschied is, was overleg met de rechtsche partijen zelf en nu ben ik het geheel eens met hetgeen geschreven is hierover in een der rechtsche bladen, hetwelk, als ik mij niet bedrieg, meer direct staat onder de leiding van den heer Snoeck Henkemans, dat hetgeen hier gebeurd is, buitengewoon bedenkelijk is. Wat toen gebeurde — zoo stond het in een der hoofdartikelen van *De Nederlander* van één dier dagen — was nauwelijks constitutioneel, wat, vrij vertaald, wil zeggen, dat het in klaren strijd was met de Grondwet.

Dit blad heeft ten slotte de conclusie getrokken, dat één zulk een proef waarlijk meer dan genoeg was; en zij in de toekomst maar niet meer moest worden herhaald. Ik zou willen vragen, of die ééne proef niet reeds veel te veel is. Zijn wij op die wijze niet bezig ons parlementair stelsel, waarvan het essentieele is openbare beraadslaging over ontwerpen van wet, in den grond te bederven?

Het kan nu den Minister volkomen koud laten, welke argumenten de oppositiepartijen zullen aanvoeren. Hij behoeft niet bang te zijn, dat de meerderheid zich door de argumenten, welke aan deze zijde worden uitgesproken, zal laten overtuigen. Immers die meerderheid heeft vooraf de zaken met hem behandeld, sterker nog, heeft haar wil aan hem opgelegd en de Minister staat daar eigenlijk als een trouw dienaar van de meerderheid en elke afwijking van het gesloten compromis, van dat overleg, zal hem blootstellen aan de beschuldiging van ontrouw en contractbreuk. Wat thans geschiedt is: ons bestaande stelsel in den wortel aantasten, bederven en een groot gevaar, dat in deze tijden van onrust zoo dikwijls en zoo snel nader komt, dat meer en meer het parlementair stelsel zal worden verlaten en men zal overgaan tot een anderen vorm, wellicht van anarchie en tyrannie, waarvan men de bedenkelijke consequenties dagelijks voor oogen ziet.

De methode, welke de Premier heeft toegepast, is bovendien ten eenenmale onafdoende. Men kan trachten in geheim conclave afspraken te maken en op die wijze pogen voor het Nederlandsche volk te verbergen de diepgaande beginselverschillen tusschen de drie groepen ter rechterzijde, de tegenwoordige tijd biedt zoovele verrassingen, dat men in het boek van het compromis behoorlijk ruimte moet laten voor addenda en corrigenda.

Hetgeen geschied is toen de Minister van Waterstaat voor de eerste maal in deze vergadering een wetsontwerp verdedigde, toen hij al dadelijk een échec moest lijden, bewijst, dat de afspraken nooit ver genoeg kunnen gaan.

Ik vraag mij af, wanneer ik zie wat zich thans weder afspeelt op een ander terrein, of wellicht niet den Minister van Onderwijs dezer dagen een dergelijk lot zal wachten.

Hiermede kom ik tot een ander punt, ten opzichte waarvan deze Regeering en de rechterzijde veel minder hebben gebracht en veel minder ons voor oogen stellen dan haar kiezers rechtmatig mochten verwachten, nl. op het gebied van het onderwijs.

Het is vooral geweest in den naam van de vrije school, dat gedurende de laatste halve eeuw in ons land de verkiezingsstrijd werd gevoerd. Voor de vrije school, welke onbestaanbaar werd geoordeeld zonder de financieele gelijkstelling tusschen openbaar en bijzonder onderwijs, is een halve eeuw lang in alle groepen der rechterzijde geworsteld. De humor der historie heeft het effect gebracht, dat het een liberaal Kabinet en een liberaal Minister zijn geweest, die de vrije school als beginsel in de Grondwet hebben vastgelegd, maar het was een man van rechts, de eerste Minister van Onderwijs, wien het gegeven is de gedachte van deze vrije school te verwerkelijken en die vrije school tot uitvoering te brengen.

Ik vraag, wat is er nu van die vrije school terechtgekomen? Men zou in het algemeen kunnen vragen: welke specifiek rechtsche wensch is er ooit in Nederland verwezenlijkt? Is de lijkverbranding verboden? Is de huwelijkswetgeving gewijzigd? Is de echtscheidingswetgeving gewijzigd? Is de Zondagsheiliging ingevoerd? Moet in het beloofde maar voorloopig nog door zeer weinigen geloofde pokkenwetje de apotheose van de rechtsche politiek worden gezien? Zoo zouden er meer onderwerpen te noemen zijn.

Is ooit eenige specifiek rechtsche wensch in Nederland verwerkelijkt? Is er ooit iets anders geschied dan dat men is blijven volgen, zij het onder protest, de indertijd getrokken liberale hoofdlijnen, waarop gisteren ook de heer Troelstra gewezen heeft, zonder eigen richtsnoer te volgen?

Prof. Diepenhorst heeft in zijn nieuwe uitgaaf van Groen van Prinsterer's boek „Ongeloof en Revolutie", drie bladzijden gewijd aan een zeer simplistisch, ik zou haast zeggen kinderlijk-naïef betoog, onder aanhaling van een uitlating

(Dresselhuys.)

van prof. Treub in een debat met mr. van Houten van 1904, dat nu vast is aangetoond, dat het liberalisme is de oorsprong van het socialisme niet alleen, maar ook van alle anarchisme en van de revolutie.

Ik zal op dit oogenblik niet ingaan op dit betoog, maar ik wil de vraag stellen: indien men dan zegt, dat alle anarchisme en revolutie uit het liberalisme stammen, is het dan niet merkwaardig, dat tot dusver de rechterzijde niets anders gedaan heeft dan volgen de lijn, die de forsche hand van vroegere vrijzinnige Staatslieden in Nederland heeft getrokken?

Merkwaardig is dan ook wat prof. Fabius, toch zeker een kenner van het antirevolutionnaire Staatsrecht, in de Augustus-aflevering van *Studiën en Schetsen* zegt. Ik lees daar van zijn hand:

> „De werkzaamheid der antirevolutionnaire partij — althans in haar bovenlaag — heeft zich in latere jaren vooral geopenbaard in het zich neerleggen.
> Men legt zich neer bij leerdwang.
> Bij vaccinedwang.
> Bij openbare armenzorg.
> Bij de Staatsloterij.
> Bij algemeen stemrecht.
> Bij vrouwenstemrecht.
> Bij verzekeringsdwang.
> Bij Staatspensioen.
> Bij een wettelijken werkdag van acht uur.
> Bij het „caesaro-papistische schepsel", zooals Groen noemde de Haagsche Synode.
> Bij de theologische faculteit voor die Synode aan de openbare universiteiten.
> Bij het verbranden van lijken."

Mijnheer de Voorzitter! Men kan de lijst van prof. Fabius nog veel verder uitbreiden en nog veel meer aanvoeren, maar wanneer men zich neerlegt bij al dat verfoeilijke, dat op liberalen bodem is ontkiemd, bij alles, wat leidt tot anarchie, revolutie en socialisme, dan zeg ik: men legt er zich niet alleen bij neer, maar men voelt er zich ook buitengewoon behaaglijk bij. In dit verband vraag ik: wat is terechtgekomen van dat summum van alle rechtsche wenschen, van dat schibboleth van de rechterzijde: de vrije school? Als menig liberaal en ook anderen aan de linkerzijde zich verleden jaar en ook vóór verleden jaar zich slechts schoorvoetend lieten drijven op den weg der financieele gelijkstelling, dan was dat wel, omdat men er van overtuigd was dat er groote kans bestond, dat die zou komen op zoo groote bedragen, dat onze financieele krachten die niet zouden kunnen dragen en vooral dat dit zou kunnen leiden tot mindere deugdelijkheid van ons onderwijs. Men heeft zich aan deze zijde niet alleen bepaald tot algemeene waarschuwingen: ik breng den Minister van Onderwijs in herinnering hoe van deze banken opzettelijk en herhaaldelijk, in bijzonderheden, is gewaarschuwd voor al de gevolgen die thans worden erkend. Het is eerst een goed jaar geleden en thans blijkt wel, dat die ongelukspofeten gelijk hebben gehad. Dezelfde Minister, die destijds deze waarschuwingen in den wind heeft geslagen, is thans geroepen om zijn eigen werk te gaan sloopen en afbreken. Ik zou willen vragen: zullen bij die slooping ook de diepste fundamenten van de Onderwijswet moeten worden aangetast? Ik zou de vraag willen stellen: Wat heeft het overleg tusschen de rechtsche partijen dienaangaande bepaald? Ik heb gezien dat de Roomsch-Katholieken gaarne geweken zijn voor de bezwaren van ons zeer geacht medelid ds. Kersten ten aanzien van de koepokinenting, maar het wil mij voorkomen, dat, wanneer men overleg voerde, de zeer belangrijke gevolgen van de Lager-onderwijswet voor onze financiën, maar vooral voor onze toekomstige volksopvoeding een punt waren, dat zeker evenzeer in aanmerking diende te komen als de bezwaren van den heer Kersten. Ik heb straks gezegd, dat ik geen voorstander ben van geheim overleg binnenskamers der partijen, maar nu men het hier heeft gehad, had dit zeer belangrijke punt niet mogen worden vergeten. Ik zie toch, dat de bezwaren bij de rechterzijde zelf evident schijnen.

Ik lees in een belangrijk artikel van *De Standaard* van 16 October jl., waar voortdurend de redacteur weemoedig het hoofd schudt, dat al dit nu voorgestelde oplappen van een verkeerde wet ons niet kan helpen, dat de geheele wet van 1920 vervangen moet worden door een nieuw stelsel, dat vrijheid brengt in plaats van dwang; dat nu het particulier initiatief wordt vermoord. En in *De Nederlander* zie ik de klacht, dat thans de gelijk- en gelijkvormigheid met waar fanatisme tot het uiterste is gedreven en ten minste een zestal belemmeringen — om te beginnen met het toelaten van onderwijs in de vreemde taal, waarvoor ik bijna alleen in deze Kamer een jaar geleden stond te pleiten — uit de wet moeten verwijderd.

Ik zie in het Roomsch-Katholieke blad *De Maasbode* den heer van Wijnbergen, die tegenwoordig den vasten titel heeft van „het invloedrijke lid der rechterzijde", komen met diepgaande en overwegende bezwaren tegen deze onderwijswetgeving. Hoe is het mogelijk, dat, terwijl de geheele rechterzijde geen fiolen van gal genoeg heeft voor die wet van 1920, toch blijkbaar het vooroverleg omtrent deze zaak heeft gefaald? Och, Mijnheer de Voorzitter, hoe duur heeft zij die vrije school, dien schotel linzen van de hulp uit de Staatskas tot dusver betaald? De vrijheid van schoolgeld is verdwenen, de vrijheid van programma is weggenomen, de vrijheid van bouwen is stopgezet, de vrijheid om het hoofd zoodanige taak aan te wijzen als voor iedere school noodig is, is weggenomen, het verbod verrijst onder den aandrang van de Christelijke onderwijzers aan den horizon. En aan de vrijheid om met eigen geld de school te verbeteren of de klassen te verkleinen of het aantal leerkrachten te vergrooten, zal de Regeering ook weldra een einde maken. Ik geloof te mogen zeggen, dat zelfs de meest gematigde criticus moeilijk anders kan doen dan constateeren, dat één van de hoofdidealen of liever het hoofdideaal van de rechterzijde is geworden tot een droevig caricatuur. Ik ben het met den heer Fabius eens, dat, terwijl in 1920 in verband met die wet politieke rechtsche dankstonden zijn gehouden, het beter was geweest, als men dien dag tot een boetedag had verklaard.

Ik kom nu tot andere sociale problemen en dan nader ik den tegenwoordigen Minister van Arbeid. Ik vraag hoe de coalitie haar taak heeft opgevat ten aanzien van de sociale problemen, die om een oplossing vragen. Ik zou durven zeggen, dat op dit terrein de coalitie het stelsel hoogtij heeft doen vieren. Misschien kon men dat eenigszins verwijten aan de Ongevallenwet, door Minister Goeman Borgesius geïntroduceerd, maar toch in dien tijd was er een deel der liberalen, dat zich tegen de daarin uitgedrukte stelselzucht ging verzetten, en het strekt tot eer van dr. Kuyper, dat hij in die jaren aan dat verzet tegen dat stelsel leiding heeft gegeven.

Maar wat is er sindsdien gebeurd? Op het gebied van de eigenlijke arbeidswetgeving heeft Minister Aalberse het stelsel gekozen van zoo diep mogelijk ingrijpen en zooveel mogelijk van boven af regelen, maar met de sociale verzekering staat het nog erger. Had Minister Talma zijn zin gekregen, dan was die geheele verzekering gewrongen in het keurslijf van een volkomen kunstmatige organisatie.

De heer Talma heeft zijn zin niet geheel gekregen, maar toch, zooals hij zijn wetten tot stand bracht, viert daarin het stelsel hoogtij, met het gevolg, dat wij thans naar ieders overtuiging een volkomen onvoldoende en zeer kostbare wetgeving hebben, waarvan wij niet worden verlost. Reeds vier jaren is deze Regeering aan het bewind, reeds vier jaren heeft de heer Aalberse gelegenheid gehad ons van dat dwangjuk te verlossen. Wat de heer Groeneveld, de zeer bekwame ambtenaar van den Minister, in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 23 October schreef is reeds jaren en jaren geleden, reeds lang vóór de behandeling van de wetten-Talma, van onze zijde in de Kamer betoogd. Ook wij hebben aangedrongen op meer eenvoud; ook wij hebben den draak gestoken met de minutieuze regeling van premiebetaling en zegels plakken, met de tot centen verschillende invaliditeitsrente; waar wij konden, hebben wij ons verzet tegen de zoo omslachtige administratie en den uitwas van ambtenaren, tegen het onnederlandsche in het Overheidsbedrijf. De kreten van wanhoop, welke thans door den heer Groeneveld worden geslaakt, heb-

(Dresselhuys.)

ben wij van vrijzinnige zijde — o. a. reeds in het concentratiemanifest van 1913 — reeds luid doen hooren. Op dit punt liggen de millioenen voor bezuiniging voor het grijpen.

Wat heeft de Regeering en wat heeft de rechterzijde op dit gebied gedaan en welk uitzicht wordt door de rechterzijde op dit punt geopend?

Wat nu de houding der Regeering ten aanzien van de welvaartspolitiek betreft, reeds in 1917 heb ik gewezen op een strijd, die ten aanzien van de wereldmarkt binnenkort zou moeten worden gevoerd. Ik behoef er niet aan te herinneren, dat de gewezen Minister van Landbouw, dien ik thans niet storen wil in zijn Ministerieel graf, eigenlijk voor verbetering van onze internationale economische positie niets principieels heeft gedaan, en ik vraag: wat is nu de lijn van het Kabinet? Merkwaardig is het getuigenis ten opzichte van onze handelspolitiek, terwijl enkele dagen geleden — het heette tot tegengaan van de verdamping — is ingevoerd de protectie op sigaren, terwijl de rechterzijde onder leiding van den heer Fleskens uitvoerverboden aankondigt, van den eersten gedelegeerde van Nederland op het Volkenbondscongres, nl. dat een ander middel tot gezondmaking van de wereld zou zijn het opheffen van alle economische sluitboomen tusschen de naties. In de Memorie van Antwoord lees ik op bladz. 16 woorden, die hiermede in klank eenigszins gelijkstaan, maar die toch aanleiding geven tot groote bezorgdheid.

De Regeering zegt allereerst, dat die rechten op sigaren geen beschermende beteekenis hebben. Laten wij daarover niet twisten. Maar verder wordt gezegd, dat voorts is bedoeld een afslijpen van sommige oneffenheden van ons tarief van invoerrechten. Het waren dezelfde woorden, die de Minister de Visser gebruikte ten aanzien van de onderwijzerssalarissen. Overigens wenscht de Regeering, zoo heet het, het bestaande stelsel te behouden, waarbij zal zijn te overwegen of het niet gewenscht is aan de Regeering een algemeene bevoegdheid te geven tot het nemen van repressaille-maatregelen. M. a. w. dus invoerverboden, invoermoeilijkheden, het stellen van barrières, terwijl de heer Loudon daartegen zoo opponeert.

En de Regeering zegt ten slotte, dat als ook dat niet helpt men wel ook tot het uitvaardigen van uitvoerverboden zal moeten komen. Ik geloof, dat wij dus moeten constateeren, dat er een lijnrechte tegenspraak is tusschen het vurige betoog van den heer Loudon ter Volkenbondsvergadering en de taal van deze Regeering.

En wat is verder het standpunt van deze Regeering ten aanzien van de mededinging van onze nijverheid en onzen landbouw op de wereldmarkt? De Minister van Arbeid, onze vermoedelijke aanstaande Minister van Nijverheid en Handel, is in de laatste vier jaren opgetreden als kampioen voor de arbeiders, eerst in aanvallende positie, nu in verdedigende. Het komt mij voor, met alle bescheidenheid, dat Zijn Excellentie in zijn nieuwe rol van Minister van Handel toch eerst zal moeten inzien, dat industrie en handel niet zijn een conglomeraat van groepen, maar inderdaad een eenheid. Veel belangrijker dan de vraag, hoe hoog de loonen zullen zijn en hoe lang er zal worden gewerkt is de vraag, of er in het algemeen nog loon zal kunnen betaald worden en of er in het algemeen wel zal kunnen worden gewerkt, en dan is dit in dit tijdsgewricht niet een quaestie van klassentegenstellingen, maar van klassensaamhoorigheid.

Wij moeten niet vergeten, dat het succes van onze Nederlandsche industrie, behalve dan aan den ondernemersgeest, te danken is geweest aan het feit, dat wij in staat zijn geweest, in Nederland goedkoopere productievoorwaarden te hebben dan elders. In dit verband is het leerzaam wat o. a. de groep van Twentsche industrieelen, de textielnijverheid, dezer dagen heeft medegedeeld in een nota aan den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel. Ik bedoel daarmede niet meer het groote gevaar, maar thans reeds het feit, dat de landen, die vroeger duurder dan wij produceerden, thans bezig zijn reeds ons eigen grondgebied met hun industrie in te nemen. Engeland, de groote concurrent o. a. op textielgebied, is er nu in geslaagd, den invoer in Nederland reeds bijna te vervierdubbelen in één jaar tijds; terwijl in de eerste zeven maanden van 1921 uit Engeland hier werden ingevoerd 9 millioen yards katoen, is in dezelfde periode van 1922 dit cijfer gestegen tot 35 millioen yards. Dat is volkomen begrijpelijk, om deze eenvoudige reden, dat in Engeland alles wat de industrie betreft goedkooper en lager is dan in Nederland. De loonen, die op het oogenblik in Nederland, o. a. in Twente, nog staan op ongeveer 135 à 140 pct. boven het vóóroorlogspeil, zijn in Engeland gedaald tot 75 pct. De spoorvrachten hier te lande zijn met 140 à 150 pct. verhoogd, in Engeland waren zij sedert Augustus jl. nog maar met 75 pct. verhoogd. De Engelsche loonen zijn belangrijk evenredig lager, onze concurrentiemogelijkheid is dus bijzonder verslechterd. Maar het zijn, gelijk gezegd, niet alleen de loonen, ook de steenkolenprijzen zijn 25 pct. lager dan hier. De Engelsche valuta is bovendien ten minste 5 pct. gedaald, wat ook van invloed is op alle kosten van het bedrijf, terwijl eindelijk de kosten van gebouwen en machinerieën, de aanschaffings- en stichtingskosten, in Engeland belangrijk lager zijn dan in Nederland. Wanneer wij onze concurrenten op die wijze zien groeien — niet alleen Engeland, maar ook de nieuwe concurrenten, zooals Britsch-Indië, China en Japan, dat op textielgebied in enkele jaren tijds zijn productie heeft verdrievoudigd —, dan moeten wij ons afvragen, of wij onze rol op de wereldmarkt in de toekomst zullen kunnen blijven handhaven. Alle camouflage van het verschijnsel, dat wij alleen konden bestaan omdat wij goedkooper produceerden, helpt niet. Economie is nu eenmaal geen philanthropie. Laten wij ronduit bekennen: wij hebben de keuze te verdwijnen als export- en industrieele natie òf het te vinden in lagere productiekosten, d. w. z. òf lagere loonen òf langeren arbeidstijd. Ik wil wel zeggen, dat voor de arbeiders zeker en ook voor het bedrijf verreweg het beste zou zijn, indien wij het konden vinden in langeren werktijd en niet in lagere loonen. Ik sta hier volstrekt niet te pleiten om het beginsel van den achturigen werkdag in Nederland te doen verdwijnen; ik wil het beginsel doen blijven, maar ik neem hetzelfde standpunt in als in 1919, nl. dat de Minister — niet ter wille van de fabrikanten, maar van de arbeiders in de eerste plaats, voor wier belangen ik mede altijd strijd, al doe ik dat niet op de eenzijdige wijze van den heer Duys — verplicht zou zijn, door een zoo soepel mogelijke wetgeving te bereiken, dat wij onzen achterstand op het gebied der internationale concurrentie zoo spoedig mogelijk inhalen, zoodat wij weer in de gelegenheid komen om mede te dingen.

De heer **J. ter Laan**: Hoe staat het met het toegenomen vermogen der Twentsche textielbaronnen?

De heer **Dresselhuys**: Nu blijkt weer de kortzichtigheid van de heeren aan de overzijde. Wanneer de heeren uitrekenen, met een hoe gering percentage de ondernemerswinst in aanmerking komt, in vergelijking tot het loon, dan zouden zij dergelijke onnoozele opmerkingen, alsof daarmede het bestaan van de industrie zou kunnen worden verzekerd, niet kunnen maken. De vraag, of onze industrie kan concurreeren, hangt niet af van deze andere vraag, of de ondernemer wat meer of wat minder winst maakt. Wat mij betreft, mag de ondernemer wat minder winst maken; mij is het alleen te doen om het behoud van onze nationale industrie, van onze exportnijverheid. De Minister zal eerst dan een zuivere sociale politiek kunnen voeren, wanneer hij zorgt, dat het behoud van onze nationale belangen vergemakkelijkt wordt, doordat onze verhoudingen gelijkstaan met die in andere landen.

De heer **Duys**: Acht u dan het tegenwoordige welvaartspeil der arbeidersklasse in het algemeen te hoog?

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Men blijft mij van die zijde met de meest onnoozele vragen vervolgen. Ik zou zeggen: ik wil dat de arbeiders eten, en de heer Duys wil dat zij niet eten.

De heer **Duys**: Althans niet de steenen, die u den arbeiders voor brood wilt geven.

(Dresselhuys.)

De **Voorzitter**: Mag ik den heer Duys verzoeken, niet voortdurend te interrumpeeren?

De heer **Dresselhuys**: Op bladz. 17 van de Memorie van Antwoord geeft de Minister zijn standpunt in deze hoogst belangrijke zaak te kennen. Het verheugt mij, dat de Minister verklaart, zooals ik ook gezegd heb, dat het noodzakelijk is, dat onze productiekosten worden verlaagd. Wanneer ik echter zie wat de Minister daaraan toevoegt, dan begin ik er toch aan te wanhopen, of Zijn Excellentie wel is op den goeden weg, want de Minister betoogt dit: Ik ben daarvan zoozeer doordrongen, dat ik ook al dikwijls overwerkvergunningen heb gegeven. Alsof het lag aan een enkele overwerkvergunning, en alsof het niet lag aan het systeem! Maar de Minister zegt er bij: die overwerkvergunningen konden niet altijd tot haar recht komen, want immers, de arbeiders zullen het niet altijd begrijpen en zij zullen die overwerkvergunningen niet altijd accepteeren. Als de Minister de zaak goed onder de oogen zag, moest hij zeggen: welnu, dan zal ik onze wetgeving zoo regelen, dat op dergelijke onjuiste beschouwingen de zaak niet kan afstuiten, dan zal ik de wetgeving zoo wijzigen als noodig is ten behoeve van het bedrijf. Die woorden heb ik echter van den Minister nog niet gehoord en zoolang ik die nog niet gehoord heb, zie ik den toestand van ons land op sociaal en op economisch gebied zeer somber in. Of heeft de Regeering misschien voor het belangrijke vraagstuk van de werkloosheid een andere oplossing? Wanneer wij komen tot werkverschaffing op de wijze die ik aangaf, dan geloof ik, dat wij gerust minder aandacht kunnen geven aan de zeer ingewikkelde vormen van uitgetrokkenen, half uitgetrokkenen en dubbel uitgetrokkenen. Dan zullen wij misschien weer kunnen spreken van bloeiende bedrijven, maar, indien het de eerste jaren nog niet zoo zijn mocht, wat heeft de Regeering zich dan voor oogen gesteld, in breede lijnen, als een oplossing van dit vraagstuk? Heeft de Regeering het verleden jaar, m. i. te recht, opgeworpen denkbeeld van emigratie weer losgelaten? Toen is er sprake van geweest, maar daarna hebben wij er niets meer van gehoord. Ik zou willen vragen: Heeft de Minister er op gelet, hoe in zes maanden tijds de toestand van de arbeidsmarkt in Amerika absoluut veranderd is? Weet de Minister wel, dat, terwijl in Januari van dit jaar te Washington nog een conferentie werd gehouden over de werkloosheid, thans een tekort aan arbeidskrachten bestaat, speciaal aan unskilled labourers, zooals men sinds een halve eeuw in Amerika niet gekend heeft? Weet de Regeering wel, dat ten gevolge van het vertrek op groote schaal van vreemde werkkrachten gedurende den oorlog, naar het jongste verslag van den Commissioner of Emigration of the Port of New York mededeelt, in Amerika vermoedelijk een tekort van drie millioen werkers, maar het kan nog veel meer zijn, voegt hij er bij, bestaat?

Als de Minister dat weet, is het dan op het oogenblik geen tijd, dat de Minister van Buitenlandsche Zaken overleg pleegt met de Amerikaansche Regeering om aan onze Nederlandsche landverhuizers, die in Amerika zoo gaarne zijn gezien, een kans te geven daar een goed stuk brood te verdienen? Waar in onze veenkoloniën en elders nog aantallen arbeiders zijn, wier toekomst *aussichtslos* schijnt, en die waarschijnlijk nog lang op Staatskosten zullen moeten worden gevoed, is het dan geen tijd, dat de Regeering dit zeer gewichtige vraagstuk van emigratie, o. a. naar de Vereenigde Staten, eens onder de oogen ziet?

Mijnheer de Voorzitter! Mijn tijd schiet op, en ik zal helaas niet aan alle bewindsleden achter de groene tafel een woord kunnen wijden, maar vóór ik eindig, wil ik toch even komen tot het belangrijkste punt van alles, n.l. de quaestie van bezuiniging. Een van mijn politieke vrienden zal straks critiek geven op de cijfers van de begrooting, en daarom wil ik mijn critiek bepalen tot de algemeene opmerking, dat ik vrees, dat de Minister van Financiën, voor wien ik heb groote waardeering, zoowel voor zijn persoon als voor zijn talenten, toch niet sterk genoeg zal blijken om in dezen zijn wil tot bezuiniging door de voeren.

Ik neem eens aan, dat wij inderdaad dit jaar een tekort hebben van 42½ millioen; ik houd den Minister aan zijn eigen cijfer, en ik zou hem in gemoede de vraag willen stellen: gelooft Zijn Excellentie nu met alle perspectieven, die hij ons voortoovert, dat wij in 1923 en 1924 een gunstiger begrooting zullen hebben dan thans voor ons ligt? Ik ben overtuigd, dat de Minister, met de hand op het hart, zal moeten zeggen: dat geloof ik ook niet!

Welnu, als dat zoo is, is het duidelijk, dat de thans voorgestelde bezuiniging te eenenmale is onafdoende. Ik wil daarop niet verder ingaan; ik wil alleen een woord zeggen over de methode van bezuiniging.

Ik wil dan dadelijk verklaren, dat ik voor mij het zou betreuren, indien het grootste deel van die bezuiniging zou moeten worden gevonden door verlaging van de inkomsten der ambtenaren. Ik wil niet zeggen, dat mijn vrienden en ik niet willen volgen den Minister, waar hij zegt, dat het noodzakelijk is, ook hier eenige beperking aan te brengen, maar waar ook gesproken wordt van het winnen van gelden door te komen tot een andere classificatie, waardoor het platteland wordt gebracht in ongunstiger conditie, door het te geven de jonge en minder goede ambtenaren, en zoo kunstmatig te wekken een nieuwen trek naar de steden, daar wil ik zeggen, dat een dergelijk plan mijn stem niet zal hebben. Intusschen, ik zal graag vernemen wat de Minister zal opmerken naar aanleiding van de interpellatie van den heer Troelstra.

Ik zou den Minister alleen voor de duidelijkheid het volgende willen vragen. De Minister zegt, dat de 8½ pct., die zullen worden afgetrokken voor de pensioenen, zoo zullen worden berekend, dat de afloopende kortingen daarbij in rekening zullen worden gebracht. Zou nu de Minister zoo vriendelijk willen zijn, ons tot duidelijk begrip van de zaak te zeggen, of hij daarmede bedoelt, dat alle stortingen in het verleden zonder uitzondering bij de toekomstige heffing van 3 pct. in rekening zullen worden gebracht, zoodat wanneer iemand jaren geleden volledig zijn pensioenstorting heeft verricht, hij zal vallen buiten de 3 pct. korting, die nu zal worden opgelegd?

Mijnheer de Voorzitter! Ten slotte twee opmerkingen aan den Minister van Oorlog en den Minister van Marine. Het komt mij voor, dat hier de critiek het scherpst moet zijn. De Minister van Oorlog in deze Regeering heeft als taak op zich genomen, om op het leger te bezuinigen, en te gelijker tijd een waarborg te scheppen voor een goede nationale defensie. Ik geef gaarne toe, dat de Regeering zich daarmee een buitengewoon moeilijke taak heeft opgelegd, maar de kiezers, de natie, hebben het recht van deze Regeering verwezenlijking van die plannen te vragen.

Wat zegt nu de Minister van Oorlog in zijn Memorie van Toelichting?

> „Het voor aanschaffing uitgetrokken bedrag is nog lager geraamd dan voor 1922, niettegenstaande nu reeds het tempo van aanschaffing te langzaam is (het oorspronkelijk voor 1922 gevraagde bedrag van 3 millioen werd tot 2,35 millioen teruggebracht). De verminderingen zullen dus een nog trager gereedkomen van vorenvermeld materieel ten gevolge hebben.
>
> Bovendien wordt voor 1923, sterker nog dan voor 1922, besnoeid op de aanvulling van hetgeen jaarlijks aan artilleriemunitie en patronen wordt verschoten. Zoo was in 1922 de verhouding tusschen het verbruik en de aanvulling van de schoten voor het veldgeschut 7 : 5; in 1923 zal deze verhouding worden 2 : 1.
>
> Ook hier blijkt duidelijk, dat deze toestand niet mag worden bestendigd. Afgezien van nieuwe bewapening, dient het benoodigde voor de tegenwoordige hoogst matige toebedeeling met geschut en mitrailleurs binnen niet te langen tijd beschikbaar te komen, terwijl aan het in beginsel verkeerde interen van voorraden zoo spoedig mogelijk een einde zal moeten worden gemaakt."

Toen dit stuk was verschenen, heb ik mij afgevraagd: van tweeën één: òf hier wordt bewaarheid, wat wij bij de behandeling van de wetten-Pop en -van Dijk hebben gezegd, nl.

(Dresselhuys.)

dat ter wille van de omvangrijke reorganisatie, die de Regeering wil doordrijven, de uitrusting geheel en al wordt opgeofferd, òf de Regeering komt straks met een artilleriefonds, en dan zal de Oorlogsbegrooting in plaats van een bezuiniging te ondergaan, een belangrijke verhooging ondergaan. Toen verscheen de Memorie van Antwoord op hoofdstuk I.

Intusschen hadden de stemmen van de officieren luide gesproken. Ik wijs op een stuk in *De Avondpost*, blijkbaar van militaire hand, waarin Minister van Dijk door één van de bewonderaars van zijn eigen stelsel in gebreke wordt gesteld en waarin de rechterzijde wordt verweten, dat zij òf gebrek aan inzicht heeft, òf een laissez-aller-politiek, die niet te verschoonen is. Ik wijs ook op de redevoering van majoor Stuurman in de officierenvereeniging, waarin deze duidelijk zeide, dat als er iets noodig was voor ons leger, dan was het artillerie.

Nu komt de Memorie van Antwoord en daarin wordt op de vraag van de Kamer geantwoord, dat een artilleriefonds van 107 millioen niet zal worden voorgesteld. Dat wil zeggen, als de Regeering de Kamer niet beetneemt, dat er geen artilleriefonds zal worden voorgesteld. Want als de Regeering bedoelde, dat er geen artilleriefonds van 107 millioen zal worden voorgesteld, maar wel een van 106 of 105 millioen, dan zou dit antwoord een onbehoorlijk antwoord zijn.

Intusschen zegt de Regeering op pag. 4 van de Memorie van Antwoord van hoofdstuk I, dat op grond van financieele overwegingen in het in te stellen bewapeningsfonds in de eerste jaren na de instelling daarvan, niet meer gestort zal kunnen worden dan verwerkt zal worden door de artillerieinrichtingen en voorts hetgeen noodig is voor proeven ter voorbereiding van aanvulling en verbetering van de bewapening.

Dat wil zeggen, dat als er een artilleriefonds komt, daarin alleen zal worden gestort hetgeen noodig is, om onze artillerie-inrichting aan de Hembrug, die bijna stilstaat en niets anders doet, dan wat geschut en mitrailleurs maken aan het werk te houden. Te gelijker tijd gaat de Regeering de gelden voor de Hemburg verminderen. Als de Minister van Dijk dus ook in de toekomst alleen in het fonds stort de gelden, die noodig zijn om de Hembrug te laten doorwerken, dan handelt hij absoluut contrarie met hetgeen hij enkele maanden geleden in de Kamer heeft gezegd. De Minister heeft toen een staat overgelegd van hetgeen voor onze artillerie noodig is. De klacht was en is altijd, dat wij te weinig dracht hebben en dat ons leger zou komen te staan tegenover een vijand, die het heele leger al stukgeschoten zou kunnen hebben alvorens wij een schot uit onze kanonnen hadden kunnen lossen.

Welnu, zeide de Minister, daarin moet worden voorzien en in dien staat zette hij voorop, dat hetgeen wij noodig hadden voor onze 72 bataljons, was in de eerste plaats vooral lange kanonnen van 10 c.M., lichte houwitsers van 10 c.M. en afweergeschut.

Ik mag niet klappen over die zg. geheime nota, hoewel die steeds mijn ergernis geweest is, want ik geloof, dat, wat daarin stond, bij lange niet voldoende was voor een zoo groot leger, maar dit mag ik wel zeggen, dat juist die drie genoemde zaken, de lange kanonnen, lichte houwitsers en afweergeschut met de daarvoor bestemde ammunitie verreweg het grootste deel vormden van de 107 of 106 millioen, die de Minister noodig oordeelde.

De Minister zeide: de voorstellen van generaal Pop, die hier de berekening gaf, dat een voldoende artillerie-uitrusting voor 72 bataljons ons meer dan 200 millioen zou hebben gekost, waren overdreven, zooveel hebben wij niet noodig, maar het minimum, dat, wat ik nu aanvraag, kost ons 106 millioen.

Wat zegt deze Regeering nu? Indien er ooit iets komt van een artilleriefonds, stort ik daarin wat noodig is voor het werk aan de Hembrug, waar men deze zaken niet maken kon, ook niet het geschut. Dat wil dus zeggen, dat ons leger zal zijn verstoken van de artillerie, die Minister van Dijk zeide, dat het minimum was, dat ons leger kon worden gegeven om strijdbaar te zijn.

Het staat dus vast, dat wij naar den wil van dit Kabinet zullen hebben een veldleger van 72 bataljons, dat niet vechten kan.

De Minister gaat verder op dien weg. Van de 13 regimenten artillerie houdt hij er 8 over en de rest vloeit af. Wat vloeit er af? Juist datgene van het personeel, dat in staat zou zijn geweest het zware geschut, dat wij moesten aanschaffen uit het fonds, te kunnen bedienen. Indien men dus nog eens ooit, maar het perspectief is zoo goed als weg, zou kunnen komen tot de overweging van aanschaffing van het noodige geschut, zouden de deskundige manschappen en officieren, die de stukken zouden kunnen bedienen, verdwenen zijn.

Zoo staat het dus vast, dat ons veldleger van 72 bataljons niet, althans onvoldoende zal zijn toegerust en dat het niet zal kunnen vechten. Beantwoordt dit aan de illusie van den heer Duymaer van Twist, die als kampioen voor een sterk leger eenige maanden geleden hier optrad? Is dit het perspectief van onze weermacht, die de rechterzijde kan geven aan het Nederlandsche volk?

Met de marine zou ik zeggen is het nog wat erger. In de Vlootwet verzekert deze zelfde Regeering ons, dat, indien wij de helft van het strikt noodzakelijke marinematerieel aanschaffen, de kosten van deze helft dan nog over 12 jaar verdeelen, en buitendien zeer zware financieele lasten op Indië laden, dan nog voorloopig, later wordt 't nog meer, een annuïteit van 10 millioen gulden ten last van hoofdstuk Marine komen moet. Die annuïteit behoort per sé thuis op de gewone uitgaven; daarvoor is het een annuïteit. Maar wat doet de Regeering?

Van de 7,7 millioen aan kosten van materieel, die op de begrooting van 1923 voor rekening van Nederland komen, brengt zij 3,7 millioen op den buitengewonen dienst.

Ik vraag mij af: wat wil de Regeering met haar voorstellen doen en wat zullen wij doen met die 4 millioen buitengewoon in plaats van de 10 millioen gewone uitgaven?

Beteekent dat, dat de Regeering afziet van de Vlootwet? Is de helft van het minimum niet noodig? Met welk recht brengt zij een deel van de 7,7 millioen op buitengewoon, als zelfs 10 millioen op den gewonen dienst nauwelijks voldoende is? Wat wordt hier geofferd? Onze marine of onze financiën?

In de Memorie van Antwoord, een stuk, dat zeer handig is gesteld, maar nog tal van vragen openlaat, zie ik op bladz. 11 op dit gebied zuivere orakeltaal.

Ik lees daar:

> „In antwoord op de vraag, welke de plannen der Regeering zijn ten aanzien van het ontwerp der Vlootwet, moge, in aansluiting aan het onder § 3 meegedeelde, dienen dat dit ontwerp in verband met den toestand der Nederlandsche en Nederlandsch-Indische financiën wordt aangehouden totdat nader met bekwamen spoed zal zijn onderzocht, in welk tempo de aanbouw van de in de Vlootwet voorgestelde vloot zal plaats hebben, zulks met handhaving van de scheepstypen, in het ontwerp-Vlootwet opgenomen en van den termijn van aanbouw van zes jaren."

De termijn blijft dezelfde, de typen blijven dezelfde, maar wat verdwijnt er dan? Het aantal schepen?

Hoe kan de Regeering ons thans een dergelijk plan voorhouden, waar nog pas eenige maanden geleden in deze Kamer is betoogd, dat het was de helft van het noodzakelijk minimum.

En daarom zeg ik òf de Vlootwet is verlaten, òf de Regeering camoufleert en zal binnenkort met uitgaven komen in verband met verhooging van buitengewoon, die deze Kamer onmogelijk kan voteeren.

Ik voor mij heb den indruk, dat zoowel wat de marine als wat het leger betreft, onze defensie onder het beleid van deze Regeering thans hopeloos in een moeras is gekomen. Ik zou zoo kunnen doorgaan met beschouwingen te houden, maar ik vrees, dat ik dan den toon van zeer welwillende critiek zou

(Dresselhuys e. a.)

moeten laten varen. Ik geloof als eindconclusie te moeten geven dezen indruk, dat de Regeering èn in het verleden èn in het heden èn in het perspectief blijft beneden de verwachtingen die kennelijk de kiezers en de natie van haar mochten koesteren.

Ik zeg het niet met zekere opgewektheid. Men moge gelooven, dat bij mij zekere spijtigheid bestaat over het succes den rechterzijde, maar toch wil ik zeggen, dat ik veel liever een lofrede had gehouden, indien het vooruitzicht op een betere economische en cultureele toekomst mij het uitspreken daarvan gemakkelijk zou hebben gemaakt.

Wat mijn bedoeling was met het uitspreken dezer rede was niet in de eerste plaats het afbreken, niet het in gebreke stellen van deze Regeering, al heeft loyale oppositie ook daartoe het recht, doch veel meer om mijn bezorgdheid kenbaar te maken, dat de koers van dit Kabinet niet zal leiden naar een veilige haven.

Wij staan op dit moment op een zeer critiek punt, het is nu de tijd van kiezen tusschen een langzame politiek van economische verwarring of een nieuwe groei van sterk nationaal leven.

Ik zal gaarne vernemen of deze Regeering bewust omziet naar de middelen om te geraken tot dien nationalen bloei. Het zal mij aangenaam zijn van den Minister-President te mogen vernemen, dat zelfs mijn critiek was te pessimistisch. Maar voorloopig durf ik te zeggen, al is het met leedwezen in het hart, dat de feiten wijzen in de richting van veroordeeling van rechtsche plannen en rechtsch beleid.

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor, om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De algemeene beraadslagingen worden voortgezet.

De heer **Gerretson**: Mijnheer de Voorzitter! Als afwisseling op de redevoeringen onzer seniores, die zich natuurlijk meer richten op de algemeene politiek, zij het mij, met uw medeweten en goedkeuring, vergund thans enkele opmerkingen te plaatsen, die meer alleen raken het financieel beleid der Regeering, zooals wij dat in het bijzonder hebben leeren kennen uit de Millioenennota van den Minister van Financiën en, laat ik er aanstonds aan toevoegen, uit zijn kloek en m. i. volkomen bevredigend antwoord op de vragen, in het Voorloopig Verslag gesteld.

Wanneer ik mij dus wilde beperken alleen tot eenige financieele opmerkingen, dan noodzaakt de redevoering van den geachten vorigen spreker mij nu om toch een enkele reserve te maken.

Deze geachte afgevaardigde toch heeft, eenigszins tot mijn verrassing, hier bij de algemeene beschouwingen reeds ter sprake gebracht de quaestie-Tack. Vergis ik mij niet, dan was deze aangelegenheid niet besproken in het Voorloopig Verslag.

Wij tasten toen nog volmaakt in het duister, tot welk adres wij ons te dier zake hadden te wenden. Ik heb gemeend een vraag dienaangaande te moeten richten tot den heer Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen. Het antwoord op die vraag liet mij in het duister. Ik heb toen gemeend een tweede vraag te moeten stellen. Ook deze vraag gaf nog niet het duidelijke juiste adres.

Wij zien nu, dat zoomin in het Voorloopig Verslag der algemeene beschouwingen als, zoover mij bekend is, ook bij hoofdstuk V 4, deze zaak is getoucheerd. Naar hetgeen door den geachten vorigen spreker, den heer Dresselhuys, is gezegd, schijnt nu het adres bij hoofdstuk III te moeten gezocht worden, en geloof ik goed te doen het verschijnen van het Voorloopig Verslag en de Memorie van Antwoord op dat hoofdstuk af te wachten, vóór ik mij verder over deze zaak uitlaat, die voor mij, die de bewuste vragen heeft gesteld, wel van bijzonder belang is.

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik die zaak niet onvoorbereid ter sprake breng, is het alsmede omdat ik mij op het oogenblik strikt wil bepalen tot de financieele aangelegenheden.

(Gerretson.)

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer men mij de vraag stelt, hoe is uw oordeel over het financieele beleid, wensch ik allereerst met groot genoegen te constateeren, dat de critiek, die uit het Voorloopig Verslag spreekt, een alleszins welwillende en waardeerende mag worden genoemd.

Er blijven natuurlijk nog vragen over. Men is het b.v. met den Minister omtrent de mate van bezuiniging niet eens. De vorige spreker heeft er reeds op gewezen. Men heeft andere bezwaren, maar ik mis echter in de critiek, die in het Voorloopig Verslag wordt gehoord, tot mijn genoegen tal van beschuldigingen, die vroeger in een dergelijke critiek gevonden werden. Niemand, die dezen Minister anders tegentreedt dan met een gevoel van waardeering, ook al zijn wij het niet allen met den door hem ons gewezen weg eens! Wij vinden hier niet de scherpe opmerking, dat er iemand aan het roer zit, die den nood van 's Lands financiën niet beseft.

Wij vinden hier geen ergernis, omdat wij een bewindsban hebben, die geen open oog heeft voor den nood van de schatkist. Wij vinden ook geen hatelijke opmerking, die vorige jaren nog gehoord werd, dat onze financiën worden beheerd door een, die met millioenen speelt. Zelfs het geliefkoosde politieke spel, om oude plunje voor den dag te halen, wordt gemist. Zelfs geen enkel onvriendelijk citaat, om aan te toonen dat deze Minister van Financiën zich voorheen wel eens bij een minder gelukkige millioenenrit zou hebben vergaloppeerd!

Al moge de keuze der geneesmiddelen tot eenige critiek hebben geleid, het optreden van den Minister, zijn groote ernst, het zien van de gevaren, zijn wil om die flink onder de oogen te zien in hun vollen omvang, zijn zakelijk oordeel, dat spreekt uit de Memorie van Antwoord, gepaard aan blijkbaar zeer groote kennis, wekt vertrouwen, en dat niet alleen — ik weet dit — aan deze zijde van de Kamer.

Het Regeeringsantwoord is rustig en sober en zakelijk. Het heeft tot mijn bevrediging veel voor mij opgehelderd, dat na het verschijnen van het Voorloopig Verslag nog noodig scheen opgehelderd te worden.

Wat mij bijzonder aantrekt, is, dat deze Minister niet bij de pakken, in casu de ledige schatkist, blijft neerzitten, pruilende, vol pessimistische beschouwingen, terwijl hij evenmin zijn Millioenennota borduurt op het: „alles sal reg kom", noch op een: „tout's arrangera". Omdat wij hier hebben een man, die niet optimistisch is zonder reden en ook niet zoo pessimistisch, dat hij ons alleen met bezorgdheid vervult, volg ik dezen leidsman gaarne in de groote lijnen van zijn financieele beheer.

Ik zeg dit met te meer genoegen, omdat in ons land aan het opkomen is een stemming, welke blijkbaar als reactie op de eerste ontstemming ook zou kunnen wekken bij de Regeering, een ongepast optimisme.

Nadat er niets dan ellende in schier alle perscommentaren was te lezen, leest men nu hier en daar beschouwingen, welke hierop neerkomen: het is thans wel erg, maar er zijn perioden in onze geschiedenis geweest — de Napoleontische periode en de tijd nà '48 — toen het — men vergeve mij het woord — nog beroerder was en het is toch maar nooit gekomen tot Staatsbankroet; laat ons dus rustig zijn.

Ik heb die cijfers nog eens nageplozen en mij ook nog eens de financieele positie van die jaren trachten voor oogen te stellen, maar voor mij behouden die cijfers niet meer dan een historische waarde.

Dat bij voorbeeld met het oog op de werkloosheid dezer dagen en de steunverleening ons in een gezaghebbend orgaan werd voorgehouden: het komt wel weer terecht, want wij hebben een tijd gekend, dat van de 200 000 inwoners van Amsterdam er niet minder dan 81 000 werden bedeeld, maakt op mij niet den minsten indruk, omdat de toestanden van toen en nu niet met elkaar te vergelijken zijn. Wanneer wij zien dat eens van de 45 millioen inkomsten niet minder dan 40 millioen noodig waren voor den dienst der

(Gerretson.)

nationale schuld en slechts 5 millioen voor den gewonen dienst overbleven, dan zeg ik: ook die vergelijking gaat mank en deze cijfers en zooveel meer hebben alleen beteekenis als leering voor hen, die, zelfs in deze droeve tijden, naar den „goeden ouden tijd" terugverlangen!

Voor mij hebben zij alleen deze waarde, dat wanneer men zich verdiept in de geschiedenis dier droeve dagen, men kan spreken van een eerste en van een tweede inzinking en dat wij nu midden in de derde staan.

Eén leerzame vingerwijzing heb ik daarbij slechts gevonden, welke in de laatste jaren bovendien snoodelijk veronachtzaamd werd, nl. deze, dat onze voorvaderen, op dit punt nuchterder dan wij, bij de dekking van hun crisisschuld niet hebben gemeend dat men een kranke eerder zou kunnen genezen door hem aan een geweldige krachtproef te onderwerpen. In die dagen hoorde men geen stemmen als thans: delg die schuld in eens, maar zeide men bedachtzaam: laten wij ons zelf en hen, die nà ons komen, den tijd gunnen om op krachten te komen.

Die wijze les vind ik ook door deze Regeering nageleefd; ik kom er straks bij de bespreking van het meest aangevochten gedeelte van het beleid van den Minister op terug.

Wanneer ik het beleid van dezen Minister prijs, wil ik evenwel niet ontkennen, dat ook bij mij wel eenige technische vragen rijzen. Mijn critiek in deze is wel zeer welwillend, maar mijn bezwaar ook ernstig.

Het antwoord van den Minister heeft mij nl. niet teruggebracht van de meening, dat de ramingen hier en daar wel wat al te geflatteerd zijn. In het bijzonder geldt dit de sommen, geraamd voor de opbrengst van tantième- en dividendbelasting, de vermogensbelasting en de inkomstenbelasting. Deze worden niet gedekt door de feiten. Ik vraag den Minister in gemoede: heeft de administratie, welke hem natuurlijk de gegevens heeft verstrekt, niet deze fout gemaakt, welke zoo voor de hand ligt, dat, waar de administratie zich baseert op de eerste 9 maanden van het jaar, de accountants zouden kunnen controleeren hoe zich een diepe, snel opkomende depressie in den handel en de industrie meestal pas gaat manifesteeren in het tweede, soms pas in het derde balansjaar en dat bij onze langzaam werkende, met werk overkropte administratie der belastingen die cijfers dikwijls eerst tot uiting komen in het derde of vierde belastingjaar?

Talrijke gegevens staan mij ten dienste als lid van een Raad van Beroep ten bewijze hoe nu nog de schatkist inkomsten geniet uit den gulden tijd — ik noem het liever den gecamoufleerden vergulden tijd. En hoe dan, wanneer die achterstand zal zijn ingehaald? Ik vrees, dat er een veel snellere inzinking zal komen dan de adviseurs van den Minister meenen.

Heb ik het goed begrepen, dan baseert zich de verminderde raming van de opbrengst der vermogensbelasting op een getaxeerde vermindering van het nationaal vermogen met 2 milliard, als gevolg van de inzinking der fondsen en goederenmarkt, maar houdt zij geen rekening met een ander niet te miskennen feit, de enorme inzinking van de waarde van het vast goed.

De Minister zal mij misschien toevoegen: daarvoor hebben wij nog geen gegevens, maar daarop grondt zich toch mijn vrees, dat de ons genoemde cijfers te geflatteerd zijn, natuurlijk onwillens en met goede bedoelingen. Doch wanneer het eens zoo mocht zijn, dan zakt het geheele gebouw, heel 's Ministers opzet, in elkaar.

Heb ik eenige cijfers genoemd wat betreft de bronnen van inkomsten, die lager geraamd zijn, die zelfde critiek geldt ook ten opzichte van de bronnen van inkomsten, die hooger geraamd zijn.

Vooreerst de personeele belasting. Voor de opbrengst van deze belasting raamt de Minister een accres van 3 millioen. Wij missen elke aanwijzing, en ik ben dus zelf aan het zoeken moeten gaan. Daarbij heb ik gevonden, dat het snelle accres van de opbrengst naar de eerste twee grondslagen, huurwaarde en meubilair, natuurlijk speciaal huurwaarde, ontstaan is in de jaren 1919 en 1921. Wij vinden daar een accres van 14 tot 23 millioen, dus van 70 pct. in 3 jaren. Wie de geschiedenis kent, weet, dat juist de fancy-huren, vooral in de groote steden, in die jaren zijn voorgekomen. De huren zijn opgezet voor de woningen met 50, 60, ja, met 100 pct.: voor heerenhuizen, pakhuizen en kantoren zijn die percentages wel geweest 200, soms 300, en dat in twee jaren tijd. Onlangs heb ik nog onder de oogen gehad een reclame betreffende een groot pakhuizencomplex, waarvan de huurwaarde voor de personeele belasting in 1919 nog bedroeg f 7000, terwijl nu die huurwaarde door de administratie was getaxeerd op f 23 000.

Dat is dus een enorme vermeerdering. Dat kan niet stand houden. Evenals wij in de afgeloopen jaren gehad hebben dergelijk reusachtig accres, zullen wij nu de diepe depressie krijgen en ik vrees dat, al zal zich dat niet zoo spoedig manifesteeren dan alleen bij overgang van vast eigendom, toch de inzinking weldra spoediger zal komen dan den Minister lief is.

Bij hoofdstuk VII*B* is, zooals den Minister bekend is, deze aangelegenheid van de huurwaarde ter sprake gebracht. De heer ter Laan knikt goedkeurend; dat gebeurt niet dikwijls en daarom leg ik er met genoegen den nadruk op. Wij zullen dus naar ik hoop elkander nog over deze zaak kunnen ontmoeten bij de behandeling van genoemd hoofdstuk, maar aangezien hier de taxaties aan de orde zijn, meen ik toch de aandacht van den Minister daarop te moeten vestigen, te meer omdat ik vrees koester, een vrees, die ten deele met blijdschap vermengd is, omdat het op levensversobering wijst, wat de Minister ook toestemt, dat de opbrengst der personeele belasting volgens de luxe grondslagen — paarden auto's, jachten, om niet te noemen dien ellendigen grondslag van de huisbiljarten, welke voor mijn part hoe eerder hoe beter kan verdwijnen — zeer aan inzinking onderhevig is. Ik begrijp niet, hoe ondanks dat alles nog het accres van drie millioen kan worden gehandhaafd.

Ik wensch in dit verband er op te wijzen, wat de Regeering zelf erkent in de Memorie van Antwoord, dat zij maar liever niet zal overgaan tot een nieuwe hertaxatie van de grondbelasting, want — zoo zegt de Regeering ironisch — dat kon wel eens tegenloopen. Ja, Mijnheer de Voorzitter, maar in deze confessie zit de logica, dat de grondeigenaars op het oogenblik te hoog belast worden, dat zij dus onbillijk belast worden en dat, wil men weer komen op een norm van billijkheid, ook hier weldra inzinking zal worden geconstateerd.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil nog een bezwaar noemen, vóór ik op de maatregelen kom, die ik volkomen met de Regeering beaam. Er is critiek uitgeoefend op het feit, dat deze Minister het spoorwegtekort indeelt bij de crisisuitgaven. Ik heb lang geaarzeld, of ik daarin kon medegaan, en heb mij ten slotte gevangen gegeven aan het oordeel van den Minister, dat het toevallig samentreffen van hooger loon, van korteren arbeidsduur en van inzinking van de opbrengst der vrachttarieven, ook werkelijk wijst op een samentreffen dat ons rechtigt dit tekort als crisisellende te boeken. Maar ik ben niet overtuigd geworden en zou gaarne van den Minister daaromtrent zekerheid hebben, dat wij voortaan door de maatregelen, die hier ter sprake zijn gebracht bij de behandeling van de motie van den heer van Braambeek, zeker gaan, dat het ook bij dezen eenen keer blijft en dat voortaan het spoorwegbedrijf zich zelf kan dekken. Ik zou er toch niet gaarne toe overgaan, voor de volgende jaren de tekorten van de spoorwegen anders dan op den gewonen dienst te laten vallen. Maar ik ben niet gerust.

Ik kom nu tot een maatregel die geweldige critiek heeft uitgelokt en die ook reeds door den vorigen geachten spreker is genoemd geworden: de bezuiniging door middel van uniforme rantsoeneering der verschillende Departementen. Maar de Minister heeft mij werkelijk lam geslagen bij mijn critiek door de gulle erkenning, dat het ook niet erg mooi is, dat er wichtige bedenking tegen kon worden ingebracht, maar hij voegt er ironisch, zooals hij dat zoo kan, aan toe: weet gij een beteren weg, een die zóó snel tot het door mij nu reeds bereikte resultaat had gevoerd? De vorige geachte spreker heeft gezegd: na mij zal er nog wel meer over bezuiniging gesproken worden; ik zal dat met groote belangstelling aanhooren. Maar ik herinner mij nog tijdig,

(Gerretson.)

wat de Regeering zich ook hierbij heeft herinnerd: dat een zegsman van groote financieele beteekenis — ondanks zijn schuilnaam ons allen welbekend — heeft gezegd: dat het onbehoorlijk zou zijn, indien men aan deze of welke Regeering ook den onmogelijken eisch stelde om door bezuiniging in één of twee jaar tijds den reusachtigen achterstand op eens in te halen.

Daarom heb ik mij dan ook nolens volens bij dit systeem neergelegd, want ik heb er in gevonden een uitermate psychologisch moment van groote beteekenis, nl. dit, dat saamgedragen leed gemakkelijker te dragen valt, dat de ambtsbroeders van dezen Minister dus gemakkelijker de rantsoeneering ieder van zijn Departement zal dragen, indien deze generaal wordt toegepast.

Daarom, èn bij gebrek aan een beteren weg, dien noch ik, noch de Kamer den Minister kan wijzen, en ter zake van dat psychologisch moment, heb ik mij bij deze uniforme rantsoeneering neergelegd.

Verder wil ik even de aandacht van den Minister vestigen op iets, dat ook hem lieblich is. Wij weten dat uit zijn vroeger optreden als Kamerlid. Hij heeft er meermalen ook in een ander bestuurscollege met mij tegen gestreden, nl. de overschrijding der begrootingen. Als ik dit teere onderwerp aanroer, wil ik gaarne toegeven, dat een al te fel aanschroeven van dezen rem wel eens een tegenovergestelde uitwerking kan hebben dan wij er ons van voorstellen. Bij tal van gemeentebesturen is gebleken, dat, als men altoos weer met scherpe critiek de suppletoire begrootingen begroet, de verschillende hoofden van bedrijven zulke ramingen maken, dat zij altijd safe gaan. En dat is dikwijls nog funester.

Wat ik hoop is, dat deze knappe Minister een systeem zal uitdenken, waarbij als het ware in elk Departement en in elk bedrijf bij overschrijding automatisch de noodklok wordt geluid en het roode licht uitgehangen, zoodat wij niet 2 of 3 jaren later hooren wat er 2 of 3 jaren geleden is gebeurd, waardoor wij lam worden geslagen bij onze critiek en niet anders kunnen zeggen: wij kunnen het toch niet uit den zak van Zijn Excellentie zelf halen!

Met groote bevrediging heb ik gezien, dat de Minister ons een goede toezegging doet in zake de belastingherziening. Met groot genoegen heb ik gelezen, dat hij, als vroeger, nog altijd op dit standpunt staat, dat aan een verhooging van de directe belastingen niet mag worden gedacht. Als de Minister daaraan denkt, dan zal hij misschien goedgunstig staan tegenover het denkbeeld om onze successie-belasting, die op enkele uitzonderingen na de meest drukkende ter wereld is, binnen meer, laat mij zeggen fatsoenlijke grenzen terug te brengen.

Ik voeg daaraan een persoonlijken wensch toe, welke in het Voorloopig Verslag niet is uitgesproken. Die wensch is den Minister niet vreemd. Als de Minister komt tot inlossing van zijn belofte van verleden jaar en van vroeger om het belastingsysteem te herzien, dan vraag ik nogmaals om in de fiscale wetgeving een bepaling op te nemen, waardoor weggenomen wordt het funeste, dat op dit oogenblik mogelijk is, n.l. dat het complex van belastingen voor één persoon of voor één object een cijfer bereikt, dat ver gaat boven het maximum, dat de Regeering, en deze Minister in het bijzonder, toelaatbaar zou achten. De gemeenten en het Rijk heffen maar raak en er kunnen alzoo heffingen op inkomsten alleen voorkomen welke men, als men ze te zamen zag, zoo spoedig mogelijk zou willen terugbrengen onder een wettelijke bepaling, die het overschrijden van een billijk maximum niet toeliet.

Ik ga nu als intermezzo een paar teere onderwerpen aanroeren, die in het Voorloopig Verslag zijn besproken: dat van de verlofsgeldregeling en dat van den kindertoeslag.

De verlofsgeldregeling is meer een ethisch dan een financieel vraagstuk, maar ik weet dat in veler harten leeft een vraag, die altijd in mij opkomt. Men mengt daarbij licht iets persoonlijks in hetgeen principieel moet worden besproken, wat toch mijn bedoeling alleen is, maar ik heb nooit kunnen ontdekken welk landsbelang er mede gemoeid is, dat een Rijksambtenaar, geroepen tot lid van de Tweede Kamer, niet alleen zich verzekerd moet zien later eventueel weer zoo spoedig mogelijk een hem passende plaats te krijgen, wat ik hem of haar graag gun, maar bovendien verlofstraktement moet genieten. Dit is een apart recht, dat andere burgers niet hebben. Wanneer iemand anders gekozen wordt tot lid van deze Kamer, zal zijn patroon of vennoot tot hem zeggen: ik wensch u geluk met uw benoeming, hooggeachte hoogedelgestrenge in spe: gij zijt vrij en ik ben vrij, en ik zal trachten u later weer een plaats te geven, maar daarmede basta. Waarom moet dan iemand, die in Rijksdienst is, voor een zooveel gemakkelijker en profijtelijker keuze geplaatst worden, terwijl menig ander een antwoord moet geven, dat even pijnlijk als vaak ook nadeelig voor hem is.

Wat den kindertoeslag betreft, erken ik dat de Regeering gelijk heeft te zeggen, dat er daarbij gelijke rechten moeten zijn voor hooger en lager gesalarieerde ambtenaren. Ik zou liever de vroegere regeling willen terugzien, toen de kindertoeslag eenig verband hield met den maatschappelijken welstand van den betrokkene, maar ik houd nu deze critiek terug, omdat ik mij nog tijdig herinner, hoe het instituut van de progressieve schoolgeldheffing, dat nooit in onze wet had moeten komen, nu toch eenige compensatie voor sommige kringen noodig maakt tegenover die nieuwe hooge belastingen voor hun schoolgaande kinderen.

De voornaamste critiek op het Regeeringsbeleid is, dat het overschot van het leeningfonds 1914 voor den gewonen dienst wordt beschikbaar gesteld. Ik juich echter deze voorgenomen bestemming toe. Ik acht dit een toevallige, maar zeer gelukkige correctie van de fouten, gemaakt in de crisisperiode. Wij moeten volgen de les van onze voorvaderen, die van heffingen in eens en van snelle aflossingen niets wilden weten en die daardoor tijd schonken aan zich zelf en hun kinderen om economisch op krachten te komen.

De heer **Oud**: En die een-derde van de renten niet betaalden.

De heer **Gerretson**: Maar dat doen wij wel en daarom ben ik te meer blij, dat deze maatregel eenigszins kan goedmaken wat in de crisisperiode bedorven is. Wij bleven van de excessen van een heffing in eens bevrijd, maar dat in de jaren der oorlogswinsten een zoo groot deel van het inkomen is belast geworden en is afgevoerd naar de schatkist, is, gezien de situatie van heden, niet een der geringste oorzaken van de heerschende economische ellende. Vooral in de middenstandsbedrijven! Ik geloof beslist, dat vele rampen dezer dagen, veel economische inzinking en veel werkloosheid zouden zijn voorkomen, indien men de winsten in de oorlogsjaren niet zoo zwaar belast had en tijdig had begrepen, dat na zonneschijn weder de wolken komen, dat bij minder ruim vloeiende middelen ook de koorden van de beurs van de Overheid nauwer zouden worden toegetrokken, en dat een te groote heffing van het nationaal kapitaal in een opgaande conjunctuur zich onmiddellijk gaat wreken bij de eerstvolgende periode van inzinking.

Ik zeg deze dingen met zeer grooten nadruk en wordt daarin gesteund door de kennis van de geschiedenis van de oorlogswinstwetgeving. Toen bij de besprekingen in de Staatscommissie gevraagd werd: welke bedrijven zullen wij als oorlogsbedrijven aanmerken, werd gezegd: dat is niet uit te zoeken, wij zullen beginnen met het jaar vóór den oorlog als vergelijkingsjaar te nemen. Door de wijze voorziening van Minister van Gijn, wien ik daarvoor nu nog mijn hulde breng, is dat eenjarig tijdperk tot een driejarig verruimd, zeer ten zegen van tallooze bedrijven. Maar toen zat men met de nieuwe bedrijven; daarvoor had men geen vergelijkende cijfers! Ik hoor in de Staatscommissie nog zeggen: och hoe lang zal de oorlog duren, laten wij ze, die na Augustus 1914 komen maar allemaal beschouwen als oorlogsbedrijven! Maar de oorlog heeft vijf jaren geduurd! Wanneer

15de VERGADERING. — 8 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beschouwingen).

(Gerretson.)

ik naga de honderden nieuwe firma's, die er in normale omstandigheden het zij door oprichting, hetzij door wijziging jaarlijks bijkomen, dan is het niet te stout, wanneer ik zeg, dat duizenden vakmenschen en neringdoenden in die 5 jaar zich hebben zien geplaatst voor het verschrikkelijke feit, dat zij van hun normale netto-winst, die niets met O. W. te maken had, niet minder dan 40—50 pct. alleen aan inkomstenbelasting hebben moeten afdragen!

Ik heb tallooze gegevens te mijner beschikking. Dat is mede de oorzaak, dat deze menschen noch konden reserveeren, noch kapitaliseeren en dat zij, nu het getij verloopt, direct op het drooge zitten. Wanneer wij daarbij voegen het feit, dat van de crisisschuld niet minder dan 880 millioen uit de gewone belastingen zijn opgebracht, dan zitten daarin millioenen uit deze bedrijven, die deze gelden thans noode missen en nu niet kunnen gebruiken. De serie faillissementen is angstwekkend en bij onderzoek komt men zeer dikwijls terug juist bij die bedrijven, die zeggen: had ik in de goede jaren maar niet zoo'n groot gedeelte moeten afstaan, dan zou ik nu niet in noodstand verkeeren. Ik heb deze dingen, helaas te veel, soms van week tot week, gezien, dan dat ik dit niet met groote overtuiging kan zeggen.

De snelle intrekking van de oorlogswinstbelastingwetgeving moge getuigen van een helder inzicht van den vorigen Minister van Financiën, ten bate van het Rijk, maar tegenover de contribuabelen is dit het grootste onrecht geweest dat ooit in onze fiscale wetgeving is begaan. Het Rijk, dat het leeuwendeel van de z.g. oorlogswinsten tot zich had genomen, heeft toch daardoor de mogelijkheid afgesneden dat het ook zou participeeren in de latere crisisverliezen. Dat is nooit de bedoeling geweest van den oorlogswinstwetgever, en de gevolgen daarvan wreken zich nog tot op den huidigen dag. Daarom wil ik het beleid van deze Regeering prijzen, nu het Leeningfondssurplus althans ten deele weer teruggeheveld wordt naar den gewonen dienst.

Mijnheer de Voorzitter! Stel ik mij ten slotte de tegenwoordige situatie goed voor oogen, dan rijst bij mij de allerpijnlijkste vraag, die bij ons allen opkomt, wat ten slotte het meest in den weg staat aan een gezonde financieele politiek, waarmede wij sneller of minder snel komen kunnen uit de impasse. En dan, het moge vreemd klinken, is het m. i. nog niet zoozeer het tijdelijk teruggaan der middelen, en zijn het zelfs nog niet zoozeer de te hoog opgevoerde belastingen, noch de te luxeuse inrichting van onze Staatsinstellingen. Bij normaal, naar wij hopen gunstig, zij het ook langzaam, verloop van de crisis brengt verbetering in het eene automatisch verbetering in het andere met zich mede. Staatsversobering is bovendien ons aller leuze, en wij zullen den Minister gaarne steunen bij elke poging daartoe. Het groote gevaar dat ik zie is, dat elke energieke financieele politiek dreigt te worden lamgeslagen door het zich meer en meer krachtig openbaren eener nieuwe antithese, doordien zich een Staat in den Staat gaat vormen! Er zijn twee groepen van Staatsburgers. De eene groep, hard werkende, maar geen oogenblik zeker of de uitkomsten van dat harde werken niet zullen worden beïnvloed door de wereldmalaise, en een andere groep, die, ik neem aan, even hard werkt, op het oogenblik misschien harder werkt, en daaraan breng ik gaarne hulde, die haar inkomsten ontvangt uit de Overheidskas, een belooning, die misschien niet altoos gewenscht evenredig is, noch aan den verrichten arbeid, noch aan de behoefte, maar die toch in elk geval, en dat zegt zoo ontzaglijk veel in onze dagen, menschelijkerwijze zeker is van haar inkomen en haar pensioen, en die dus niet elken dag die benauwenis ondervindt als de andere groep. Daardoor, het kan niet uitblijven, gaat zich bij dat groote deel van de bevolking, dat de nooden van dezen tijd academisch wel kent, maar nooit aan den lijve gevoelt, het besef ontwikkelen: wie ook schade moge lijden, ons deert het niet. Het andere deel van de bevolking, dat zeker langer werkt, en zeker onder meer zorg gebukt gaat, ziet daardoor tegenover zich een groep, die bij elken financieelen maatregel zegt: 't is ons best wat gij doet, maar wij hebben onze verkregen rechten en daar blijft gij af! Ik weet

(Gerretson e. a.)

dat dit een zeer teer onderwerp is, maar toch wensch ik mij uit te spreken, al doe ik nooit mee aan eenige *Hetze* tegen de ambtenaren. Ik geloof, dat dit het moeilijkste probleem is, dat aan de Regeering ter beantwoording wordt voorgelegd. Die onaantastbare positie van Overheidspersoneel en semi-Overheidspersoneel wordt door het andere deel der natie haast als een onduldbare last gevoeld, niet omdat men het den anderen niet gunt, maar omdat men voelt, dat men zelf in een gansch andere economische rechtspositie is gekomen.

Ten slotte wil ik aan de Regeering zeggen, dat zij toch toezie bij haar maatregelen en niets toucheert, dat voor invoering nog niet volkomen rijp is!

Er zal misschien onzerzijds over deze aangelegenheid, die ik dan ook niet liever verder bespreek, nog wel iets gezegd worden, maar reeds hier sta de verklaring, dat de Regeering toezie, dat zij naast harde maatregelen, die, worden zij doorgevoerd, ten slotte door ieder als billijk zullen moeten worden erkend, geen maatregelen doorvoert, waarvan nu reeds de onbillijkheid wordt gevoeld, en die in groote mate beroering wekken ook in de meest goedgezinde en tot billijke offers bereide kringen van onze ambtenaren.

Wanneer de Regeering dit in acht neemt, dan volsta ik, met haar wijsheid toe te wenschen bij de volvoering van haar haast bovenmenschelijke taak, en zeg ik haar, mede namens mijn politieke vrienden, den meest loyalen steun toe.

De heer **Marchant**: Mijnheer de Voorzitter! Ik stel mij voor, over een viertal onderwerpen eenige opmerkingen te maken. In de eerste plaats over de verkiezingen, in de tweede plaats over de Kabinetsformatie, in de derde plaats over het program van het Kabinet, en in de voerde plaats over onze houding daartegenover.

Mijnheer de Voorzitter! Wat de verkiezingen betreft zal ik mij beperken tot enkele opmerkingen alleen in verband met de Kabinetsformatie. Het zou interessant zijn, over dit onderwerp meer uitvoerig te spreken, maar mijn rantsoen laat het niet toe.

Toen onze partij den verkiezingsstrijd inging, was zij vrijwel door iedereen doodverklaard. Voor onze partij zou het hoogst bereikbare zijn, zoo werd ons van alle kanten meegedeeld, dat ik in deze vergadering zou terugkeeren met de „onbekende vrouw", die zich sedert op gelukkige wijze heeft ontpopt als mijn buurvrouw. Wij waren een dwergpartij, die zou worden opgeslokt voor de eene helft door de heeren, die hier links van ons zitten, voor de andere helft door de nog veel grootere partij, eigenlijk de eenige „groote" partij, door den Vrijheidsbond. De uitslag echter van den strijd heeft wederom bewezen, dat het beeld van de geestesstroomingen, in ons volk levende, niet op juiste wijze is weergegeven in deze vergadering, indien daarin ontbreekt een fractie, wat aantal betreft althans van eenige beteekenis, die het democratisch beginsel vertegenwoordigt. Zij verwerpt de leer der sociaal-democratie: zij is Staatkundig vrij; zij erkent geen afzonderlijke politiek van de vakorganisaties der arbeiders. Zij is in haar beleid niet anticlericaal; haar politiek behoort den steun te hebben en zal dien naar mijn vaste overtuiging op den duur verkrijgen van alle democraten, die inzien, dat in de politieke partijen, berustende in haar beginselen op kerkelijke leerstukken, de democratie in het gedrang komt.

Zij zullen telkens weer ervaren, dat daar, voor zoover er democratische opvattingen leven, altijd met de democratie moet worden getransigeerd. Daarom zullen de democraten, in die kringen levende, tot de overtuiging komen, dat hun plaats is bij ons, waar aan geen enkel religieus beginsel wordt te kort gedaan.

Des te noodzakelijker was de handhaving dezer fractie, nu de beide vertegenwoordigers van de democratie aan de rechterzijde uit de Kamer zijn verdwenen.

Zij, die ons doodverklaarden, hebben getoond ons volk slecht te kennen.

Wat was de beteekenis van den uitslag der verkiezing? Waarom werd het 60—40?

(Marchant.)

Ik onderschrijf niet geheel de meening, in den aanhef van het Voorloopig Verslag weergegeven, als zou de uitslag der verkiezingen van den volkswil een onzuiver beeld hebben gegeven. Het is waar: op den volkswil beriepen zich zoowel de Czaar als Lenin, zoowel Facta als Mussolini, zoowel Ruys als Troelstra. Het is niet altijd gemakkelijk uit te maken, van wien het beroep steunde op den hechtsten grondslag. Maar ten deele is de opmerking dier leden juist. Men kan van deze beschouwing zich niet afmaken, zooals de Regeering heeft gedaan, met het citaat van de Tocqueville:

> „La volonté nationale est un des mots dont les intrigants de tous les temps et les despotes de tous les âges ont le plus largement abusé.".

Men heeft hier niet te doen met intriganten of despoten. Er leven massa's kiezers, die sympathie gevoelen voor democratische of ook socialistische denkbeelden, doch niettemin aan de rechtsche partijen hun stem geven, omdat hun sociaal en politiek instinct wordt overheerscht door hun religieuze overtuiging; deze houdt hen vast in het kerkelijk-politieke verband, en doet hen gehoorzamen, ook politiek, aan de kerkelijke overheid. Er zijn er ook, die door economische machten worden gebonden. Men mag dit betreuren, maar met deze omstandigheid is nu eenmaal rekening te houden. Het is evengoed een wilsopenbaring van een deel van het volk, al zouden anderen liever de openbaring hebben gezien van het inzicht, dat aan de religieuze overtuiging of aan het gevoel van economische afhankelijkheid werd ondergeschikt gemaakt.

Waarom heeft mij het feit, dat de Regeering zich van deze zaak met dat citaat tracht af te maken, minder aangenaam getroffen? Omdat het citaat niet volledig is. Het citaat van de Regeering is bij de Tocqueville te vinden in La démocratie en Amerique in het eerste deel, pag. 93.

Wat de beroemde schrijver onmiddellijk er op laat volgen, had de Regeering er bij moeten zeggen. Dat is de verklaring van wat de Tocqueville met die uitspraak bedoelde. Hij zegt verder:

> „Les uns en ont vu l'expression dans les suffrages achetés de quelques agents du pouvoir; d'autre dans les votes d'une minorité intéressée ou craintive; il y en a même qui l'ont découverte toute formulée dans le silence des peuples, et qui ont pensé que du fait de l'obéissance naissait pour eux le droit du commandement."

Dat is heel iets anders dan de opmerking uit het Voorloopig Verslag, die de Regeering met dit citaat denkt te weerleggen. Het is nog sterker. Ik neem aan, dat de steller van de Memorie van Antwoord dit boek niet kent. Het citaat moet zijn overgenomen van een scheurkalender, althans uit de tweede hand. Kent de steller het boek, dan zou het gebruik van dit citaat onvergeeflijk zijn. De Tocqueville heeft een reis gemaakt naar Noord-Amerika en hij is teruggekomen, verrukt van de democratie aldaar. Ik zeg niet van het partijleven, dat is iets geheel anders. Wat hij op die zelfde bladzijde dan verder schrijft, is juist dit, hoe in Amerika de democratie tot haar recht komt; hoe zij daar vrij is van invloeden, als waartegen bezwaar is geopperd in het Voorloopig Verslag. De democratie wordt daar, zoo lezen wij, niet bedorven door de inwerking van vreemde krachten. Zij blijft volkomen zuiver.

Juist datgene, wat de leden, in het Voorloopig Verslag aan het woord, hebben aangevoerd, verklaart de Tocqueville te hebben gemist in de Amerikaansche democratie:

> „Il y en a des pays où un pouvoir en quelque sorte extérieur au corps social agit sur lui et le force de marcher dans une certaine voie."

Elders werken vreemde krachten op de democratie in en bewerken, dat men in een verkeerde richting stuurt. Maar die vreemde krachten ontmoeten wij in Amerika niet; daar werkt de democratie zuiver. Het is een goed Christen, die deze opmerkingen maakt, bon catholique onderstel ik, en hij is zoo verrukt van de Amerikaansche democratie, dat hij eindigt:

> „Le peuple règne sur le monde politique américain comme Dieu sur l'univers. Il est la cause et la fin de toutes choses; tout en sort et tout s'y absorbe."

Indien dus de Regeering gemaakte opmerkingen met citaten wil doodslaan, zal zij verstandig doen in het vervolg de boeken, waaruit zij put, te lezen, alvorens de citaten te gebruiken.

Het verschijnsel, dat onder den invloed van niet politieke denkbeelden en niet politieke verhoudingen een massa kiezers in zekere richting hun stem uitbrengen, is niet nieuw, en het verklaart niet op zich zelf de buitengewone meerderheid, thans door de rechtsche partijen behaald. Die buitengewone meerderheid was een gevolg eenerzijds van de invoering van het vrouwenkiesrecht. De vrouw is conservatiever dan de man; de vrouw is politiek nog niet ontwikkeld. Bij haar is derhalve de politieke overtuiging nog meer ondergeschikt aan kerkelijke invloeden dan bij den man.

Maar in de tweede plaats verklaart de stemming van bezorgdheid en angst onder het volk dezen uitslag. Velen zijn bang geworden voor revolutionnaire experimenten, velen daarvan, zoo niet allen, zuchten onder den ongunstigen economischen toestand; en het is nu eenmaal, al is het geheel ten onrechte, niet te ontkennen: velen van hen zoeken bescherming — de Minister van Financiën, die veel van germanismen houdt, zou zeggen: zij zoeken veiligstelling — bij de partijen der rechterzijde.

Vandaar de toestrooming van kiezers, die tot dusver gewoon waren op partijen van de linkerzijde te stemmen, naar den overkant. Die toestrooming werd in de hand gewerkt door de groote partij, den Vrijheidsbond, die in Oranjemin en religieuze gezindheid met de rechterzijde trachtte te concurreeren. Toen die partij als gevolg daarvan de strooming waarnam naar de overzijde — maar toen was het te laat —, heeft zij rechtsomkeert gemaakt en zij is gaan schrijven dat de Christelijk-historischen, met wie zij eerst verband had gezocht, het gevaarlijkst waren van allen. Zij immers waren in wezen even socialistisch als het Kabinet. Er werd zelfs aan toegevoegd, dat ons vroeger medelid de heer van Veen was gevlucht, omdat de brave heer Schokking hem te rood was.

De rechterzijde werd dus het asyl voor de angstigen. Bij Nolens — ook zijn partij kreeg niet-Roomsche stemmen —, bij Colijn en Schokking zochten zij hun toevlucht, als de kiekens onder de vleugelen van de kloekhen. En die heeren hadden het ook gezegd: bij ons zijt gij veilig.

Maar toen er zoovelen kwamen, zijn zij zelf van het aantal geschrikt; zij hebben bemerkt, dat er op hen rustte „een beangstigende verantwoordelijkheid". Op dat oogenblik is de heer Colijn vertrokken naar Zwitserland, hij ging in de berglucht krachten verzamelen om deze verantwoordelijkheid te dragen.

Hiermede, Mijnheer de Voorzitter, ben ik genaderd tot het tweede onderwerp van mijn rede, de Kabinetsformatie.

Met mijn diagnose van het resultaat van de verkiezingen heb ik reeds aangegeven, dat de uitslag der verkiezingen een uitspraak was voor een Kabinet uit de partijen der rechterzijde.

Het zou inderdaad ondankbaar en onrechtvaardig zijn geweest tegenover de groote massa, die rechts haar toevlucht had gezocht, indien dit begeerde doel ware verijdeld; en er bestond niet de minste reden om te doen wat blijkens het Voorloopig Verslag sommige leden dezer Vergadering hadden verwacht: elementen er aan toe te voegen uit linker groepen, van wie vele kiezers juist waren weggevlucht.

Geheel onjuist is echter de meening, als zou de meerderheid zich hebben uitgesproken voor het zittende Kabinet. Zij kòn zich daarvoor niet uitspreken, om de eenvoudige reden, dat in den verkiezingsstrijd het zittende Kabinet niet werd geteld. Het was daar niet aanwezig. Het had zich niet in dien strijd geplaatst met een program.

(Marchant.)

Volgens paragraaf 1 van de Memorie van Antwoord schijnt men als de opvatting van de Ministers van het huidige Kabinet, en van het vorige, te moeten aannemen, dat zij het in zekeren zin beneden hun waardigheid achten om zich met den verkiezingsstrijd in te laten. Het is een *res inter alios acta*. Een Minister, ook een demissionnair Minister, staat te hoog om zich er mee te bemoeien. Daar hebben zij hun menschen voor. Wij beluisteren, zoo leest men, van tijd tot tijd wat er voorvalt in het land; per ongeluk hooren wij wel eens iets, maar wij zelf zijn in hoogheid gezeten, en het gaat buiten ons om.

Zoo kon het ook gebeuren, dat de onderwerpen, waardoor die verkiezingsstrijd werd beheerscht, voor het Kabinet geheel nieuw waren. De onderwerpen zijn kort samen te vatten in de woorden: bezuiniging en reconstructie. Het ging veeleer tegen de lijn van het Kabinet in, omdat het Kabinet — ik bedoel: het vorige Kabinet — nog bezig was aan de afwikkeling van het program van 1918.

Het streven van de meeste leiders van de partijen van de rechterzijde, het streven ook van den Vrijheidsbond, was juist een reactie tegen dit program.

Daarbij kwam, dat in September 1919 het vorige Kabinet, met dezelfde Ministers, had gezegd: de toestand van 's Lands financiën is in hooge mate zorgwekkend; er moet een ingrijpende bezuiniging komen; wij hebben wel getracht de begrootingshoofdstukken te rantsoeneeren, doch wij moeten onze onmacht erkennen; wij kunnen het niet.

Dezelfde heeren, die de leiding hebben in dit Kabinet, hadden ons in September 1919 die verzekering gegeven.

Men kan dus moeilijk volhouden, dat het eigenlijk ging om het program van het zittende Kabinet. De strijd ging juist om het punt, waaromtrent het zittend Kabinet zijn onmacht had beleden. Dat punt werd ook door onze partij op den voorgrond gesteld; uitdrukkelijk werd door ons gezegd: wij stellen als eersten eisch het sluitend maken van het budget. Van de andere partijen verschilden wij echter over de wijze, waarop dit doel zou zijn te bereiken.

De Regeering zegt wel in de Memorie van Antwoord, dat het nieuwe program voor haar niet nieuw is en dat het Kabinet de laatste jaren reeds in dezelfde richting had gewerkt, maar dan vraag ik: als dat het eigenlijke program van het Kabinet was, waarvoor was dan al het overleg gedurende twee maanden noodig met de fracties van de rechterzijde dezer Kamer om tot overeenstemming te komen? De Regeering noemt dat een poging om zekerheid te verkrijgen van eenheid van inzicht tusschen de fracties van de rechterzijde en het Kabinet omtrent grondbeginselen. Dit zijn toch niet de Christelijke beginselen? Deze eenheid moet zonder overleg hebben vastgestaan!

Nu ik in dit verband over de eenheid van beginselen spreek, wil ik de Regeering gaarne een pertinente vraag stellen. In de Memorie van Antwoord wordt gezegd, dat de opvatting misplaatst is, als zou er geen Christelijke coalitie meer bestaan. Maar als mijn Memorie mij niet geheel bedriegt, hebben wij daarover bij een vorige gelegenheid ook eens in deze Kamer gesproken, en dan was het de leider van de Christelijk-historische fractie, die bij die gelegenheid gezegd heeft: van coalitie moet gij ons niet meer spreken; die hebben wij vroeger gekend, maar die bestaat allang niet meer.

Wanneer nu van de Regeeringstafel wordt gezegd: de meening, dat die coalitie niet meer bestaat, berust op een misvatting, waaruit dus blijkt, dat zij nog wel bestaat, hoe is dit dan vereenigbaar met de meening van den leider der Christelijk-historische fractie? Men kan toch niet tegen zijn wil van een coalitie deel uitmaken!

Indien het overleg dus niet betrof de Christelijke grondslagen, wat betrof het dan wel? De grondslagen misschien van een nieuw program, om tot versobering van het Staatsleven te geraken? En indien dit zoo is, en te gelijk is waar, dat de Regeering reeds eenige jaren met dit program heeft gewerkt, op welke punten is dan van verschil gebleken tusschen de Kamerfracties van de rechterzijde en de Regeering omtrent de uitvoering van dat program, dat reeds eenige jaren in uitvoering was?

Voor mij was het een nieuw program en wel een program in strijd met het tot dusver in uitvoering zijnde program van de Regeering. Volkomen te recht bleek het vorig Kabinet dan ook op 18 Juli van dit jaar in te zien, dat het zich den 10den Juli had vergist, toen het de Kroon had verklaard in den uitslag der verkiezingen geen aanleiding te vinden om de portefeuilles ter beschikking te stellen.

Dat besluit van 10 Juli was op zich zelf een vergissing. De beslissing, of een Kabinet al dan niet moet worden vervangen, behoort in volle vrijheid, zonder eenige prejudice, aan de Kroon te worden gelaten. Zelfs de politieke hoffelijkheid van een Kabinet tegenover de Kroon eischt, dat, indien er ook maar eenigszins verschil van oordeel mogelijk is omtrent de beteekenis van den uitslag van de verkiezing, de baan vrij te maken voor de Kroon, en dus de portefeuilles ter beschikking te stellen.

Te meer gold dit, nu de waardeering door het Kabinet van den verkiezingsuitslag ten eenenmale onjuist was.

Op 18 Juli, toen de uitslag der verkiezingen derhalve reeds anderhalve week bekend was, stond de Kroon dus voor de beslissing.

Wat moest er nu gebeuren?

Ten einde niet misverstaan te worden, wil ik mijn opvatting van de juiste constitutioneel-parlementaire practijk vooropstellen, om deze daarna te toetsen aan hetgeen is geschied.

Wanneer opnieuw het oordeel van de kiezers wordt ingeroepen, ten einde de stemming, levende in het volk, te leeren kennen, treedt elke partij op met haar program. De leiders dragen de verantwoordelijkheid voor hetgeen zij als gewenscht en uitvoerbaar aan de kiezers voorhouden.

Als straks het Kabinet wordt gevormd, wordt die verantwoordelijkheid gerealiseerd; zij, die op hun program de meerderheid vereenigden, staan voor de uitvoering van dat program. Zij mogen zich daaraan niet onttrekken; zij zelf moeten het Kabinet vormen met het program, waaraan de kiezers hun vertrouwen hebben geschonken. Het zijn de leiders van de partijen, die dat program dragen. Er is wel niet, als onder het stelsel van enkelvoudige kiesdistricten, een verbond tusschen bepaalde politieke partijen vooraf op een gemeenschappelijk program, doch èn door de verwantschap van de partijen, èn door het verloop van den strijd, teekent zich een zekere gemeenschap af en die gemeenschap heeft zich ook ditmaal afgeteekend. Hoeveel te meer is dit het geval onder die partijen, die nog altijd beweren, ten aanzien waarvan ten minste van de zijde van het Kabinet wordt beweerd, dat zij een coalitie vormen, die in elk geval beweren de hoogste beginselen gemeen te hebben en door haar homogeniteit — het staat in de Memorie van Antwoord — zelfs tot een gemeenschappelijke methode van bezuiniging komen.

De leiders van de geestverwante partijen komen dan na afloop van de verkiezingen bijeen en dan moeten zij wel in korten tijd slagen in het opstellen van een regeerprogram.

Natuurlijk is juist hetgeen de Regeering zegt op bladz. 3 der Memorie van Antwoord:

> „Een formateur, die met zijn Kabinet in de Kamer verschijnt, zonder zich vergewist te hebben dat eene meerderheid bereid is de Regeering te steunen, zou op den naam van ernstig man ternauwernood aanspraak kunnen doen gelden."

Maar in de juiste constitutioneele practijk is de wijze, waarop men zich thans vergewist heeft van die instemming, een onding.

In de juiste constitutioneel-parlementaire practijk is de eenheid tusschen Kabinet en Regeeringspartijen er vanzelf, om de eenvoudige reden, dat dit Kabinet uit de Regeeringspartijen oprijst. Zoo alleen wordt — en dat is de reëele beteekenis van deze constructie — de band in wezen gehouden tusschen het volk in zijn meerderheid en zijn Regeering, en deze formatie van een Kabinet is in het democratisch Staatsbestel een onmisbaar element.

Wat is thans echter geschiedt? De leiders, die den ver-

(Marchant.)

kiezingsstrijd hebben gevoerd, hebben zich van ,,de beangstigende verantwoordelijkheid'' niets aangetrokken. Zij hebben zich over Europa verspreid. Zij hadden daar een Kabinet zitten, en dat Kabinet kon blijven. Het Kabinet als zoodanig had niet het programma, waarom de verkiezingsstrijd liep. De Ministers hielden zich buiten dien strijd. Het Kabinet moest dus een nieuw program gaan opstellen, geheel anders dan dat, hetwelk het nog bezig was af te werken.

De Memorie van Antwoord verzekert ons, dat het heusch de leider van het demissionaire Kabinet, of de formateur van het nieuwe Kabinet, is geweest, die zelf het programma heeft opgesteld; het is hem niet voorgelegd door de leiders der partijen.

Ik geloof het gaarne. Dat wilden die leiders juist niet. Die hadden daarvoor hun menschen. Maar de fout was, dat het programma omgekeerd aan de leiders moest worden voorgelegd, die zelf voor de formatie verantwoordelijk waren. Het programma, waarnaar de Regeering ging werken, kwam van buiten, niet van binnen uit.

Niet de leiders, te zamen verantwoordelijk, vergaderden te zamen, doch zij ontvingen, ieder afzonderlijk, een afdruk van het concept van een buitenstaander, en het werd bij de fracties der Kamer afzonderlijk in overweging genomen. Ieder ontving de nota, en drie nota's kwamen terug. Een verbeterde editie werd nagezonden.

23 Augustus: conferentie van den heer Ruys met de heeren Nolens, Schokking en de Monté ver Loren, als plaatsvervanger van den heer Colijn, die nog niet op krachten was gekomen. 29 Augustus: nadere antwoorden; nieuwe memories van de drie fracties aan den formateur. En, Mijnheer de Voorzitter, eindelijk was er een program gereed, dat, naar wij vermoeden, de instemming had van de leiders.

Dat het op die wijze lang moet duren, spreekt vanzelf. Men maakt ook geen haast. De menschen, die tot het vormen van een Kabinet moesten medewerken, waren her en der verspreid, maar waarom zou men zich ook haasten? Men heeft immers in Nederland het instituut van ,,de loopende zaken''!

Djambi bij voorbeeld, is een een historische ,,loopende zaak''; ditmaal had ook de Grondwetsherziening ,,loopende zaak'' kunnen wezen.

Het was inmiddels, onder het loopen van de zaken, 6 September geworden. Dien dag schreef *De Standaard* — en die kon het weten —:

> ,,Er is een werkprogram voor het toekomstig Kabinet en met dat werkprogram is door de drie groepen der rechterzijde thans instemming betuigd.''

Die instemming gold alleen voor het jaar 1923.

> ,,Op den grondslag van dat ontworpen en aanvaarde program moet de formateur nu op zoek naar een aantal ambtgenooten, die bereid gevonden worden op die basis een portefeuille te aanvaarden.''

Wat zal de formateur gezocht hebben. Tot 12 September was hij zoekende; 13 September stond het ,,nieuwe'' Kabinet in de *Staatscourant*.

Men ziet, dat het eenigszins anders is gegaan dan ik hier als zuiver constitutioneele praetijk heb vooropgesteld.

Hoe kwam dat? Hier moet ik tot mijn leedwezen het terrein der gissingen betreden. Niet de minst bedenkelijke kant van een avereehtsehe practijk, als thans werd gevolgd, is deze, dat maanden lang binnenskamers overleg wordt gepleegd met de fracties der meerderheid over de wijze, waarop het volk zal worden geregeerd, zonder dat dit iets van het verloop der zaken te hooren krijgt. Zie daarentegen naar het land van de oude constitutioneele praetijk, naar Engeland! Engeland kent het instituut van ,,de loopende zaken'' niet. Als men ziet, dat het niet langer gaat, en op dien dag zelf komen er werklooze arbeiders bij Lloyd George, zeggende: wilt gij ons helpen? dan antwoordt Lloyd George: gij komt te laat, ik ben zelf ook werkloos, straks komt de verhuiswagen voor. In Nederland antwoordt de Premier: ik zal eens nagaan, of uw belang is te rangschikken onder ,,de loopende zaken''. In Engeland gaat alles openbaar en een voorbeeld, dat dit ook in Nederland mogelijk is, heeft Bos gegeven in 1913. Zoo handelt een leider, die verantwoordelijkheid aanvaardt. Wat hij verhandelt met zijn medewerkers moet iedereen weten. Het volk moet weten, waar het aan toe is en het moet niet worden geregeerd naar geheime afspraakjes.

Indien nu soms de Minister-formateur gesteld is op een herinnering aan een geestverwant, die er evenzoo over dacht — toen was natuurlijk niet iemand van zijn partij Minister — dan verwijs ik Zijn Excellentie eerbiedig naar de *Handelingen* der vergadering van 13 September 1879, waarin de heer Haffmans, tegen wiens autoriteit de Premier geen bezwaar zal hebben, het noodig vond in denzelfden geest te spreken tegenover het Kabinet van Lijnden van Sandenburg.

De Minister zal vragen: hoe komt gij aan die redevoering? Ik zal hem antwoorden. De Minister heeft in de Memorie van Antwoord geschreven, dat vroeger bij Koninklijke machtiging een vergadering is gehouden van liberale leden dezer Kamer, maar dat het tegenwoordig niet meer zoo pompeus toegaat. Men doet het zonder Koninklijke machtiging. Toen ik dat las, kon ik mij niet herinneren, waarop de Minister daarbij het oog had; alleen kon ik mij herinneren, wat in 1879 was gebeurd. Wat was dat? Rengers beschrijft het aldus:

> ,,De opdracht tot vorming van een nieuw Kabinet aan de heeren Franssen van de Putte, Cremers en C. de Vries volgde. Dezen verlangden evenwel vooraf hunne politieke vrienden te raadplegen en riepen alzoo met 's Konings goedvinden de leden der liberale Kamerfractie op 21 Juli bijeen tot een vergadering, waaraan 44 leden deelnamen .....''

Wat is daarin voor pompeus? Wat voor kwaad zit daarin? Die drie heeren kwamen bij den Koning; de Koning vroeg hun of zij een Kabinet wilden vormen en toen hebben zij geantwoord: voordat wij een opdracht aanvaarden, willen wij eerst onze vrienden raadplegen. De Koning vond dat goed en zeide: ik zal wachten tot gij gereed zijt. Wat ligt daarin, geschikt om uit te spelen als troef, tot eere van de Christelijke practijk tegenover de liberale? Onder de redevoeringen, welke naar aanleiding van die quaestie zijn gehouden, vind ik wel die van den heer Haffmans, die een standpunt verdedigt in denzelfden geest als ik nu sta te verdedigen, doch verder niets, dat de uitlating in de Memorie van Antwoord kan wettigen.

De leiders van de partijen rechts en links zullen, naar ik vermoed, wel algemeen de Kroon hebben geadviseerd tot formatie van een Kabinet uit de reehterzijde. Toen kwam de vraag aan de orde, wie de formateur moest zijn. Il betreed, zooals ik zeg, hier het terrein van de gissingen Vermoedelijk is door de Roomseh-Katholieke Staatspartij d eisch gesteld, dat zij, als zijnde sterker dan de andere partijen te zamen, den formateur moest leveren.

Op bladz. 2 van de Memorie van Antwoord wordt gezegd dat de sterkte partij den formateur levert, ,,is geen leerstul van het jus naturale''. Het is mij niet duidelijk. Zou ik aan den leider van het Kabinet mogen vragen, wat met di ,,jus naturale'' wordt bedoeld? Er wordt hier de naar Grotius genoemd, maar daarmede kan het, dunkt mij, niet hebben te maken. Het interesseert mij treuwens alleen, i zooverre het ,,jus naturale'' invloed zou kunnen hebben o de politiek van dit Kabinet. Het kan zijn, dat het als aardig heid is bedoeld en wij daarvoor kunnen lezen: wet va Meden en Perzen.

Toen derhalve de Roomseh-Katholieke Staatspartij wa aangewezen voor de levering van een formateur, heeft z den heer Ruys aanbevolen; of, ten einde moeilijkheden t voorkomen — het aanwijzen van een formateur schijnt n eenmaal verbazende bezwaren met zich te brengen — is me maar bij den heer Ruys gebleven.

De heer Ruys echter was leider van een Kabinet, op welk verzoek om ontheffing van zijn taak nog niet was beslis en dat bleef hij als formateur van een nieuw. Maar daaru

15de VERGADERING. — 8 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beschouwingen).

(Marchant.)

volgt, dat hij, toen hij de opdracht tot formatie aannam, aan zijn eigen Kabinet was gebonden; daarvan was hij niet te scheiden.

En dat beteekt ook, dat de opdracht tot formatie van een Kabinet aan den heer Ruys uitliep op een schijnformatie.

Dat was niet zoo buitengewoon. Dat is in Nederland reeds historie. De heer Ruys is driemaal met de formatie van een Kabinet belast geweest, maar hij heeft nog nooit een Kabinet geformeerd. De eerste maal heeft hij het Kabinet kant en klaar geleverd gekregen van den heer Nolens. De heer Nolens heeft achteraf gezegd, doelende op zijn Ministers: ,,al zeg ik het zelf, ze mogen er zijn.'' De tweede maal heeft de heer Ruys een opdracht aanvaard tot formatie van een Kabinet, en zijn Kabinet is, lichtelijk gereconstrueerd, blijven zitten. En nu voor de derde maal is het al weer niet anders geweest. Den 24sten Augustus — hier verlaten wij voor een enkele maal het terrein van de gissingen — hebben wij het bericht kunnen lezen, dat dr. de Visser besloten had te blijven aan het hoofd van zijn Departement, mede op aandrang van zijn ambtgenooten. Daaruit bleek reeds dat het zittende Kabinet zou blijven zitten, want anders had dr. de Visser geen ambtgenooten gehad. De formatie was niet los van het Kabinet, maar het Kabinet bleef zitten. En de Ministers, die tot lid der Kamer waren gekozen, hebben bovendien in hun eigen fractie de fractievergaderingen medegemaakt en aan het overleg deelgenomen.

Wat hebben wij hier dus beleefd? Wij hebben beleefd niets dan een overleg met de fracties over de vraag, welke Ministers moesten verdwijnen, en over de goedkeuring van het program, dat het Kabinet aan de leiders had voorgelegd. Of, om in militair jargon te spreken: men moest beslissen, op den dienst van welke Ministers geen prijs meer werd gesteld; zij vloeiden af; en men moest beslissen, hoe het blijvend gedeelte zou worden aangevuld.

De heer König, eertijds Minister van Waterstaat, heeft men te zwak gevonden. De Katholieke Staatkunde drukte het ongeveer zóó uit: hij was te fatsoenlijk en te fijngevoelig om met de politieke daglooners van de Tweede Kamer te verkeeren.

Onder den heer van IJsselsteijn werd het geheele Departement weggereconstrueerd. Den 8sten September werd gepubliceerd, dat hem eervol ontslag werd verleend ,,buiten verband met de definitieve oplossing van de Kabinetscrisis''. De toevoeging is welsprekend. Wilde men bereiken dat niemand aan dat verband geloofde, dan had men beter die toevoeging achterwege kunnen laten.

De heer van Dijk weigerde langer twee Departementen te beheeren. De Memorie van Antwoord zegt ons, dat het doel van de handhaving van een afzonderlijk Departement van Marine is, beter te kunnen bezuinigen. Wij zullen het afwachten. Als dan op Marine evenveel bezuinigd is als op Oorlog zal dus de vereeniging van beide Departementen opnieuw in overweging kunnen worden genomen. Maar dezelfde heeren, die ons dit komen vertellen, hebben juist korten tijd geleden verklaard, dat men, om goed te kunnen bezuinigen, de beide Departementen Marine en Oorlog moest vereenigen!

Waar dus de continuatie van het Kabinet volgde uit de opdracht van de formatie van het Kabinet aan zijn leider, is het zeer moeilijk verklaarbaar, hoe *De Standaard* op 6 September kon schrijven, dat de formateur op zoek ging naar medewerkers, en hoe andere rechtsche organen verbaasd konden zijn, dat dezelfde menschen bleven zitten.

Mocht met deze practijk niet worden gebroken, mochten de leiders der rechterzijde zich aan de verantwoordelijkheid, die de leiding hun oplegt, blijven onttrekken, dan zal onze constitutioneel-parlementaire practijk ontaarden.

Dan zal telkens het zittende Kabinet worden gecontinueerd, en zijn program wijzigen naar het veranderd inzicht der kiezers en de Ministers, die geen genade vinden, doen afvloeien. Het zijn de mandatarissen van de leiders, die hun verantwoordelijkheid op hen afwentelen. Het is te ernstiger, wanneer zij hun mandaat ontvangen met een opzeggingstermijn van één jaar. Dit is in de Memorie van Antwoord tegengesproken, doch *De Standaard* van 6 September zegt het uitdrukkelijk. En de termijn van een mandaat is afhankelijk van den lastgever, en niet van dengene, die de opdracht ontvangt. Zoo hebben wij zet-Ministers, permanent met een wisselend mandaat.

Er is gepubliceerd, dat het reglement voor den Ministerraad is gewijzigd: de tijdelijke voorzitter van den Ministerraad zal in het vervolg zijn voorzitter van den Ministerraad. Het wijst in dezelfde richting: de voorzitter van den Ministerraad zal Premier blijven totdat hij het tijdelijke met het eeuwige zal hebben verwisseld. Straks zullen zonder risico de Ministers te zamen hun portret kunnen laten schilderen, en wij kunnen hen ophangen in de leeskamer, als pendant van het eerlang te wachten schilderstuk: het permanente Kabinet tegenover het laatste tijdelijke!

Dit verloop van zaken is te betreuren om practische redenen en uit beginsel.

Practisch is het verkeerd. Een Kabinet kan in zeer bijzondere omstandigheden als in zekeren zin onmisbaar wegens zijn buitengewone verdiensten langer dan een parlementaire periode blijven zitten. Doch regel moet dit niet wezen.

Het Kabinet verzwakt daardoor alleen reeds. Het volk onthoudt beter de tekortkomingen en teleurstellingen, dan de vreugde over de weldaden. De samenwerking met de Staten-Generaal gaat vlotter, wanneer er weder eens nieuwe menschen komen.

Maar ernstiger is de principieele fout, dat het thans gecontinueerde Kabinet niet wordt gedragen door de leiders van de partijen, waarop het moet steunen. Het doet mij leed, dat het Kabinet zelf dit niet inziet. Het toont een volstrekt gemis van begrip van dit vraagstuk of een onbegrijpelijke zelfoverschatting, waar het de zaak meent te kunnen afdoen met te spreken van ,,neiging tot wispelturigheid''.

Het staat bij mij vast, dat het Kabinet de wrange vruchten van die fout zal plukken. Zoo iets is ook in de kringen der rechterzijde gevoeld. De heer Dresselhuys heeft zooeven reeds verwezen naar het artikel in *Koningin en Vaderland* — geen kleinigheid, Mijnheer de Voorzitter! — van 31 Augustus, het blad onder leiding van onzen vriend Snoeck Henkemans, dat wijst op dezelfde fout.

Sommige leden dezer Kamer schijnen reeds zoo ver te zijn, dat zij met de juiste parlementaire practijk willen breken. Zij beroepen zich op Zwitserland, in menig opzicht, lang niet in elk opzicht, een democratische staat, maar zij vergeten, dat men daar te doen heeft met een federatieve republiek van een geheel andere Staatrechtelijke constructie, en met een eigen geschiedenis.

Vandaar dat mejuffrouw van Dorp, als ik haar goed begrepen heb, dan ook bij het afstand doen van deze parlementaire practijk meteen de Grondwet wil veranderen en van Nederland een federatieve republiek wil maken. Maar wie met deze constitutioneele practijk wil breken, breekt met de democratie. Men stelt wel eens de vraag, of de parlementaire Regeeringsvorm in de toekomst zich zal kunnen handhaven. De wijze, waarop hier de laatste tien jaren er mede gesold is, kan het einde slechts verhaasten, tot schade van de democratie.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben genaderd tot het Regeeringsprogram. Een merkwaardige uiting der Regeering hieromtrent komt voor in de Memorie van Antwoord. Het komt hierop neer: alleen een zittend Kabinet kan een Regeeringsprogram opstellen, ,,buitenstaanders'' kunnen dat niet. En nog veel moeilijker is het, van draagkracht en beteekenis van een program het volk te doordringen. Dit is een misvatting, voortkomende uit de veel te begrensde schatting van het vraagstuk, waarvóór de Regeering zich ziet gesteld. Trouwens, wat wij in de Memorie van Antwoord vinden, is eigenlijk niet een Regeeringsprogram. Het is een leuze, de leuze van de gaafheid of de ,,veiligstelling'' van den gulden, en verder worden eenige cijfers gegeven van verminderingen, die de Regeering heeft aangebracht en denkt aan te brengen.

Waaraan hebben wij bij die woorden: de gaafheid van den

(Marchant.)

gulden, eigenlijk te denken? Over inflatie en goudwaarde is verbazend veel geleerdheid verkocht. De oorzaken van de waardedaling van een betaalmiddel zijn velerlei. De beweging, die het doormaakt, is dikwijls in het geheel niet te verklaren. Zeer bijzondere omstandigheden, zooals thans zich bij voorbeeld voordoen in Zwitserland, kunnen van ingrijpende beteekenis zijn. Beursmanoeuvres, politieke redevoeringen, opvragingen van buitenlandsche saldi, politieke maatregelen, tal van oorzaken werken hier. Hebben niet de Fransche deskundigen altijd volgehouden, dat de Duitschers opzettelijk de mark laag hebben gehouden? Van sluitende budgetten en goudvoorraden is dit alles onafhankelijk. Dezer dagen werd verzekerd, dat de helft van de goudreserve der Deutsche Reichsbank voldoende is om al het uitgegeven Duitsche papiergeld te koopen tegen den koers van den dag.

Gisteren werd nog in *De Telegraaf* betoogd, dat slechts door goudafgifte in Nederland disagio van den gulden zou kunnen worden voorkomen. De heer Dresselhuys boekte zooeven het gebrek aan gaafheid van het pond sterling in het credit van Engeland tegenover ons! Er zijn geen twee deskundigen, die het over deze dingen eens zijn. Ook niet onder de wereldreputaties, thans te Berlijn geconcentreerd. Mejuffrouw van Dorp schijnt er bezwaar tegen te hebben; om haar pleizier te doen zal ik dan een uitzondering maken voor mejuffrouw van Dorp en den heer van Gijn: tusschen hen bestaat inderdaad geen ander onderscheid dan dat van de sexe!

Waar zooveel verschil van meening is, waar zelfs de knapste deskundigen elkaar verwijten, dat zij het a, b, c van de economische wetenschap niet kennen, daar ben ik als bescheiden leek zoo vrij, om mij buiten dien strijd te houden en dan beschouw ik als het meest betrouwbaar degenen, die zeggen, dat zij het niet weten.

Met al die vraagstukken hebben wij ons hier niet bezig te houden. De economische waarheid, die wij hier onder het oog hebben te zien, is eenvoudiger; zij betreft de verhouding tusschen vermogen en betalingsbeloften. Het komt mij voor, dat dit vraagstuk veel te geleerd is opgezet. Wanneer ik papieren betalingsbeloften uitgeef, wissels ga teekenen, is de waarde van die wissels afhankelijk van mijn vermogen en van mijn werkkracht. Ziedaar waar het op aankomt.

De heer **van Gijn:** Neen; hieruit blijkt, dat u er niets van begrijpt.

De heer **Marchant:** Misschien wil de heer van Gijn straks wel zijn licht laten opgaan. Zoo is het met een volk precies hetzelfde. Wanneer het Rijk papieren betalingsbeloften uitgeeft — en het papiergeld is niet anders — is de waarde daarvan afhankelijk van het vermogen, dat er achter zit, en afhankelijk van de werkkracht van het volk.

Het sluitende budget is hier ook in zooverre van invloed, als het tekort moet worden aangevuld door leening of door uitgifte van meer papieren geld. Beide zijn betalingsbeloften, en de waarde van die papieren betalingsbeloften is afhankelijk van het vermogen, dat er achter zit. Dat is eenerzijds het reëele vermogen, het bezit, de productiemiddelen, maar het is ook het ideëele vermogen, de gegevens, om kapitaal te reproduceeren, de volkskracht. Het middel tot handhaving en herstel is: niet interen en reproduceeren.

De achteruitgang in vermogen en in productieve kracht is algemeen, is een wereldverschijnsel, omdat kapitaal is vernietigd, omdat improductieve uitgaven zijn gedaan, en er is ingeteerd omdat de reproductie stilstond en bovendien, omdat de levende krachten zijn verminderd en verzwakt. Alleen, in bepaalde landen is dit alles meer ingrijpend geschied dan in andere landen; dat zijn de valutazwakke landen, die dus in vergelijking met andere nog dieper zijn gezonken. De vraag is, of ook wij zullen dalen. Dat dit zal geschieden, staat naar mijn meening vast. Misschien is dit de eenige economische waarheid, waarover wij het eens zijn, dat de nivelleering van welvaartspeil tusschen de verschillende volken, die met elkaar in verkeer leven, onherroepelijk moet komen. Maar wij zijn nog niet eens zoover, dat het welvaartspeil ginds stijgende en hier dalende is, wij zijn nog slechts zoover, dat er hier en ginds een daling is. Dit is de beweging, waartegen wij ons met alle kracht moeten verzetten.

Wij moeten niet interen, maar reproduceeren, en dat kunnen wij slechts door de volkskracht te handhaven. Wij moeten de daling van het welvaartspeil zooveel mogelijk tegenhouden. Ik geloof, dat wij het daarover eens zijn. Hier echter begint een verschil van inzicht.

Er zijn er, die een actie voeren tot verlaging van de loonen. Zij redeneeren: wij moeten de loonen omlaag brengen; dan wordt er meer kapitaal gereproduceerd, zal het welvaartspeil stijgen en het loon weder omhoog gaan.

Ik heb zelfs eens gelezen, dat verlaagd loon een voordeel is voor den arbeider. Hij heeft dan zooveel meer gelegenheid om zijn loon verhoogd te zien. Dat doet mij denken aan dien man, die zoo graag nauwe schoenen droeg, omdat het zoo een heerlijk gevoel was als hij ze had uitgetrokken. De heer Dresselhuys heeft in deze richting gesproken en het zou mij aangenaam zijn van hem een nadere verklaring te mogen hooren van hetgeen hij gezegd heeft. De heer Dresselhuys haalde de opmerking aan van den Minister van Arbeid, dat hij wel veel overwerkvergunningen geeft, maar dat dit niet altijd helpt; er wordt somtijds geen gebruik van gemaakt, omdat de arbeidersorganisaties er zich tegen verzetten. Nu zegt de heer Dresselhuys: laat de Minister dan een andere wet maken. Zou ik dan van den heer Dresselhuys mogen vernemen, wat in die wet zal moeten staan? Bedoelt de heer Dresselhuys, de vertegenwoordiger van het liberalisme, de geestverwant van mejuffrouw van Dorp en den heer van Gijn en den heer Gerritzen, dat de arbeiders gedwongen moeten worden om over te werken? Dat zou inderdaad goed passen bij de koloniale politiek van zijn vriend mr. Gerritzen.

Met dat geheele streven tot verlaging van loonen kan ik niet instemmen. Ik geef toe, dat de strekking tot loonsverlaging er is. De daling gaat haar gang. Wij lezen het dagelijks in de bladen. Maar iets anders is het, de economische noodzakelijkheid hiervan te erkennen, en die te voeren om de beweging omlaag zooveel mogelijk te versnellen. Neen, neemt men de tegenwerkende krachten weg, dan zal plotseling het loon omlaag vliegen tot het peil van de omgevig. Wat men vlak voor zijn oogen ziet in de grensprovinciën, werkt door geheel Nederland: het verschil in loon- en welvaartspeil tracht zich door nivelleering uit te wisschen. Er is een proces in gang van daling hier, straks naar wij hopen van rijzing ginds, doch vooralsnog van daling ginds zoowel als hier.

Dit proces moet, zullen grootere onheilen worden gekeerd, langzaam gaan. De tegenwerkende krachten moeten gesteund worden en elke actie tot verlaging is verkeerd.

In dit verband heeft men te zien de methode, te volgen in het financieel beleid.

Wij moeten natuurlijk streven naar een sluitend budget. De Regeering zegt het nog eens: de gewone uitgaven moeten door de gewone middelen worden gedekt; is er tekort, dan moet voor het dekken van gewone uitgaven worden geleend en leenen voor gewone uitgaven beteekent interen. Dat is, om de taal der Regeering te spreken, een aanslag op de gaafheid van den gulden.

De Regeering legt zich bij die wanhopige positie neer. Zij schrijft in de Memorie van Antwoord: wilt gij de spoorwegtekorten niet met mij op crisisuitgaven boeken, het is mij goed; beschouw het dan voor mijn part als gewoon, als gij er plezier in hebt. Men vindt dit op blz. 9 van de Memorie van Antwoord.

Indien deze passage iets beteekent is het dit: er is toch een tekort op den gewonen dienst waarvoor moet worden geleend; het doet er dus niet toe, of het wordt vergroot met een uitgaaf, waarvoor ik tòch moet leenen.

In dezen gedachtengang echter ware de geheele onhoudbare redeneering die de spoorwegtekorten voor „een typische crisisuitgaaf" moest laten doorgaan, als onnoodig, beter achterwege gebleven. Volgens die redeneering is het tekort op het geheele budget „een typische crisisuitgaaf". Immers ook dat moet „zoo spoedig mogelijk uit de wereld". En dat

(Marchant.)

is het eenige motief, dat de Minister van Financiën aangeeft om het spoorwegtekort te beschouwen als een crisisuitgaaf.

Wat wij overigens van de tijdelijkheid van dit tekort hebben te denken, leert ons ook alweer de Millioenennota van September 1919, waarin de Regeering ten aanzien van het posttekort dezelfde redeneering houdt. Het tekort moet worden bedekt: „De Regeering neemt het standpunt in, dat dit verlies moet gedekt worden uit de inkomsten van het bedrijf, zoodat de algemeene middelen uit dezen hoofde geen versterking zullen behoeven".

Toen was het reeds uitgemaakt, maar nu zitten wij er nog altijd mede. Neen de manoeuvre met het spoorwegtekort is een der vele, waarmede het tekort op het budget kunstmatig is verkleind. Het is ten slotte hetzelfde als wat de Minister met de marine heeft gedaan: leenen, als buitengewoon beschouwen, wat wij uitgeven voor bouwdoeleinden boven de 4 millioen in plaats van boven de 6 millioen.

Als „bate" wordt nota bene beschouwd de 10 millioen, die onttrokken wordt aan het leeningfonds! De Minister van Financiën schrijft:

> „Volkomen onjuist is het, dat de tegoedschrijving aan den gewonen dienst van een overschot van het leeningfonds zou leiden tot het dekken van gewone uitgaven door leening."

Maar hier worden dan toch belastinggelden, bestemd voor schulddelging, bestemd om de schuld te delgen wegens improductieve uitgaven, gebruikt om gewone uitgaven te dekken. Dat beteekent uitstel van schulddelging. Dat vindt de heer Gerretson prachtig. Hij wil nog veel meer uitstellen. Hij zegt: men lost de crisisschuld nog veel te snel af. Maar als de Regeering er ook zoo over denkt, laat zij het dan zeggen! Uitstel van schulddelging beteekent verschuiving van lasten naar de toekomst en dit beteekent weer belasten van het toekomstig geslacht met de dekking van gewone uitgaven, die wij thans doen, en dat beteekent in wezen hetzelfde als leenen voor gewone uitgaven en dat beteekent hetzelfde als interen, datgene wat wij juist niet moeten doen.

Hoe de Regeering verlenging kan motiveeren met een beroep op Engeland, is mij niet begrijpelijk. Die vergelijking gaat niet op. Engeland heeft oorlog gevoerd en naar verhouding een schuld, die ontzaglijk veel grooter is dan de onze. Ja, indien de Regeering hier in Nederland naar verhouding had gepresteerd wat de Engelsche Regeering daar heeft gepresteerd tijdens en na den oorlog, dan zou voor het betoog van den heer Gerretson, dat wij zooeven vernomen hebben, in het geheel geen plaats zijn geweest.

De rantsoeneering wordt gesteld op 17 pct. Hoe is die rantsoeneering bereikt? Er wordt gewerkt naar de begrooting voor 1922 in plaats van naar die voor 1923. En dan wordt in de rantsoeneering begrepen het wegvallen van allerlei uitgaven, waarvan in 1923 geen sprake meer kan zijn.

Vijf ton op de koloniale begrooting voor het Koloniaal Instituut, dat klaar is, en dus niet meer behoeft te worden uitgegeven, is begrepen onder de 17 pct. rantsoeneering. Voor het opleidingsschip voor Justitie, dat gereed is, behoeft niet meer te worden uitgegeven: begrepen onder de 17 pct. Verleden jaar was er volkstelling. Het volk behoeft in 1923 niet te worden geteld: de vermindering is begrepen in de rantsoeneering.

Zoo zijn er verschillende voorbeelden. Wat antwoordt nu de Regeering als deze bezwaren worden gemaakt? Ja, zegt zij: de zaak zit zoo. Vroeger werd bijv. een bedrag van 5 ton, dat het eene jaar vrijkwam, het volgende jaar weer voor iets anders besteed; de verdienste van de Regeering is, dat zij dat thans niet meer doet en de vrijvallende gelden niet een andere bestemming geeft. Ja, dat zou er nog bij moeten komen in deze tijden! Maar daarmede is nog niet goedgepraat dat men onder de rantsoeneering begrijpt uitgaven, die niet meer gedaan behoeven te worden, omdat het doel dezer uitgaven reeds is bereikt.

Voor het bedrag der gewone uitgaven dus, die naar buitengewoon zijn overgebracht, en het bedrag der buitengewone middelen, die naar gewoon zijn overgebracht, teren wij in en doen wij feitelijk een aanslag op de gaafheid van den gulden. Op deze wijze het tekort weg te werken, beantwoordt niet aan het gestelde doel.

Het is niet alleen noodig dat men het budget sluitend maakt, maar beslissend is de vraag, hoe men het doet. Bij dit werk moet men uitgaan van de gedachte, dat de gaafheid van den gulden moet worden gewaarborgd door handhaving van het materieele, maar ook van het ideëele vermogen van de volkskracht.

De Regeering spreekt bij het uiteenzetten van haar bezuinigingspolitiek van „methode". Mijn grief is juist de afwezigheid van methode. Er is methode van rekenen, methode in het accountantswerk; dat is prijselijk en onmisbaar, doch die is slechts te vinden bij de practische toepassing, bij het rekenwerk.

Daarbij komt nog dat tot dusver is verzuimd, wat zoo noodzakelijk is, dat men zich in beeld brengt de verhouding van de verschillende onderdeelen van de uitgaven van de Staatshuishouding, gegroepeerd naar bepaalde categorieën. Dat ontbreekt op het oogenblik en daarmede ontbreekt de overzichtelijkheid van het bedrijf.

Voor al die dingen heeft men zijn menschen, dat is technisch werk, maar de leider zelf moet de denkmethode aangeven, die aan het rekenwerk ten grondslag moet liggen. Die leidende gedachte ontbreekt. Hoeveel er ook van perspectief gesproken wordt, het perspectief reikt niet ver genoeg.

De gaafheid van den gulden moet niet worden beschermd voor 1923 tot 1930, maar daarvoor moet worden gewaakt in een verdere toekomst. De kinderen van thans zullen die gaafheid moeten bewaren.

De Regeering zegt: „handhaving van de waarde van het ruilmiddel is het eerstnoodige tot bewaring van de volkskracht." Ik keer het om: wij moeten de volkskracht bewaren, zullen wij van het volk het werk kunnen verwachten, dat het ruilmiddel in zijn waarde zal moeten houden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil hier enkele opmerkingen maken over de maatregelen betreffende de salarissen. Mijn vriend Ketelaar zal straks meer daarover zeggen.

De ambtenaren zijn in dezen tijd impopulair. Onlangs las ik ergens, dat zij eigenlijk allen parasiteeren op de gemeenschap, de hoogleeraren alleen uitgezonderd. Ik geloof niet, dat met soortgelijke beschouwingen het algemeen belang wordt gediend.

Ook op dit gebied schijnt de Regeering met haar automatische rekening niet op de hoogte te staan van haar taak. Met het berekenen van percenten en millioenen is dit vraagstuk niet opgelost. Hier is in de eerste plaats rekening te houden met de geschiedenis van den laatsten tijd.

De salarissen zijn, na zeer veel strijd, ten slotte op een behoorlijk peil gebracht, nadat ze zeer lang beneden peil waren geweest. Zij zijn achterna gekomen bij de stijging van de loonen.

Ik prijs niet in elk opzicht het systeem van het fameuze Bezoldigingsbesluit. Integendeel, dit systeem heeft groote fouten. Deze regeling is echter aanvaard.

Een regeling, die rekening zou houden met de indexcijfers, is verworpen door de Regeering, omdat ze vreesde, dat de wedden te hoog zouden worden; door de ambtenaren, omdat zij aan vastheid, zij het mogelijk wat lager, de voorkeur gaven.

Zoo ontstond artikel 40 van het Bezoldigingsbesluit.

Aan deze vastheid zou slechts onder één voorwaarde zijn te tornen; indien de levensomstandigheden zooveel gemakkelijker werden, dat de normen feitelijk hooger zouden worden. De levensomstandigheden lager, het levensonderhoud goedkooper, de traktementen dientengevolge op hetzelfde cijfer verhoogd. Dan kan er sprake zijn van een feitelijke verlaging in cijfers.

Bij de verkiezingen hebben wij ons standpunt daarom aldus aangegeven: aan de ambtenaren moet het bestaande levenspeil worden gewaarborgd. Dit eischt het belang van de Staatsdienaren, maar dit eischt nog veel meer het belang van den dienst.

(Marchant.)

Uit ons parlementair verleden weet men ook, dat wij steeds hebben aangedrongen op vereenvoudiging door reorganisatie en op intensiviteit van arbeid.

Nog dezer dagen schreef *De Standaard*, dat er te veel ambtenaren zijn; zelfs, dat er te veel zijn om goed werk te leveren. Het is kortzichtig van sommige ambtenaren, dat zij zich tegen de inkrimping van het aantal hebben verzet.

Vooral komt het aan op niet-uitbreiding van het getal met nieuwe en niet-aanvulling van vacatures als dit eenigszins kan.

De Commissie-Rink tot bezuiniging heeft dit systeem getracht te doen doordringen bij de Regeering; tot dusver, naar het schijnt, te vergeefs.

Hier moeten de Ministers door de Kamer worden gesteund tegen den voor hen onweerstaanbaren drang der bureaucratie. Het is volkomen verklaarbaar; een Minister, en niet het minst een nieuwopgetreden Minister, voelt zich min of meer afhankelijk van zijn korps ambtenaren. Hij zou al een bijzonder sterk man moeten zijn, om tegen het verzet van zijn ambtenaren in op te leggen een vermindering, die hij wenscht door te voeren, waarvan hij de doorvoering noodzakelijk acht. Maar indien die Minister sterken steun krijgt uit deze Kamer, zal hij wellicht vaster komen te staan.

Hetzelfde geldt voor de vereenvoudiging der administratie.

Ik herhaal, wat ik vroeger heb gezegd: daarvoor is maar één middel: dwang door onthouding van aanvulling. Reorganisatie kan men alleen doorzetten, wanneer men aanvullingen achterwege laat.

Het geldt hetzelfde als wat de Minister van Financiën noodzakelijk achtte voor de rantsoeneering: één parool over de geheele linie; zoo ook hier: één parool over de geheele linie: geen aanvulling met nieuwen.

Maar dan moet dit ook worden uitgevoerd. De Regeering heeft getoond daarvoor niet voldoende energiek te zijn.

Te recht is gezegd: 8,5 pct. minder salaris is hetzelfde als 8,5 pct. minder ambtenaren. Het verschil is alleen, dat het eerste gemakkelijker is in de toepassing, maar voor den Staatsdienst is het laatste beter.

Een nog ernstiger fout zal de classificatie zijn. Deze grijpt niet alleen dieper in, doch beteekent — en dit is mijn hoofdbezwaar — dat de goede krachten van de lager geclassificeerde gemeenten voortdurend naar de hooger geclassificeerden zullen worden weggezogen.

De kosten van het levensonderhoud zijn zeer verschillend. Dit wordt door de classificatie niet gedekt. Met name komt hier als factor van beteekenis de plaatselijke belasting in aanmerking. Ook de samenstelling van het gezin maakt hier een groot verschil.

Juister zoude zijn het oude stelsel van een vaste norm, met toeslagen voor bijzondere omstandigheden, die het levensonderhoud duurder maken.

Een democratische partij als de onze neemt krachtens haar beginsel een bijzondere positie in. Het verloop van de economische geschiedenis van ons land zal helaas wel zoodanig zijn, dat het welvaartspeil zal dalen. Ik ben geenszins optimist. Deze daling brengt als gevolg mede: daling van loonpeil, maar ook is waar, dat het algemeene welvaartspeil voor een deel wordt bepaald door het peil van loon en salaris. Loonarbeiders, in ruimen zin, en ambtenaren zijn een groot deel van de verbruikers en van hun welvaart is de algemeene welvaart, de welvaart van de niet-loontrekkenden, voor een goed deel afhankelijk, scheiding van loontrekkers en verbruikers is onjuist.

Daarom moet de daling van loon- en salarispeil niet worden bevorderd. Velen voeren thans actie voor de daling. Het voeren van actie daarvoor is iets anders dan de erkenning van de noodzakelijkheid, dat het wel zal moeten komen. Het laatste drijft tot de uiterste poging om datgene tegen te houden en te vertragen, wat de actie bevordert en tracht te versnellen.

Dat is de verklaring van onze positie.

Eerst zullen alle andere middelen moeten worden uitgeput om het budget te doen sluiten.

Dat is de hoofdgrief tegen het beleid der Regeering: de karakteristiek der uitgaven, waarop wordt bezuinigd, ziet zij voorbij, zij werkt automatisch, als rekenaar, als Bartjes, als accountant. Zij mist bij haar werk den grondslag; de waardeering van productief en inproductief.

Juist de nood, waarin wij verkeeren, accentueert deze onderscheiding meer dan ooit. Wij hebben ons thans te bepalen, ter wille van de volkskracht, ter wille van de gaafheid van den gulden, tot het productieve.

Ter zake van de defensie, alsdus de Memorie van Antwoord, zou bezwaarlijk een verandering van politiek zijn te verwachten nu onlangs een nieuwe regeling van den dienstplicht is tot stand gekomen. Het ontwerp Vlootwet wordt aangehouden, totdat nader met bekwamen spoed zal zijn onderzocht, of op grond van financieele overwegingen de Vlootwet zal zijn uit te voeren. Het is een ander motief, dat te voren gold voor het uitstel van de behandeling van het ontwerp Vlootwet; de Minister van Buitenlandsche Zaken kon reeds lang zijn licht laten schijnen door de ervaringen mede te deelen die hij in het buitenland had opgedaan. Maar zelfs met handhaving van de Dienstplichtwet is nog wel het een en ander te doen.

Bij de behandeling der militaire begrootingen zullen wij gelegenheid hebben daarop nader terug te komen. Op de begrooting van Oorlog staan b.v. uitgetrokken bedragen van f 200 000 voor den generalen staf, van f 1 000 000 voor de Koninklijke Militaire Academie, om maar enkele bloempjes uit te lezen, bedragen die onhoudbaar zijn in een tijd als deze.

Ik heb met groote belangstelling gehoord de redevoering van den heer Dresselhuys, vooral het slot daarvan. De heer Dresselhuys dringt aan op het sluitend maken van het budget; dat is absoluut onvermijdelijk; anders gaan wij naar den kelder. Dat gaat alles goed totdat hij komt aan de militaire begrootingen. Dan prikkelt hij de Regeering om voortdurend grootere uitgaven te doen voor de militaire Departementen. Ik heb zooeven reeds een vraag gesteld aan den heer Dresselhuys; ik wil deze vraag er aan toevoegen: op welke wijze denkt hij het budget sluitend te maken?

Wanneer de Regeering nog meer gaat uitgeven voor de militaire Departementen, dan zal dit, naar mijn vaste overtuiging niet gelukken. Ik hoor hier interrumpeeren, dat de heer Dresselhuys niet heeft aangedrongen op verhooging. Hij zal dan redeneeren: wij maken een fonds en als wij kanonnen en munitie uit dat fonds betalen, dan kost het niets.

De heer **Visser van IJzendoorn**: Dat is niet waar!

De heer **Marchant**: Iedereen, die zooeven de redevoering van den heer Dresselhuys heeft gehoord, behalve zijn eigen geestverwanten, die blijkbaar te veel in trance waren om zijn betoog goed tot zich te laten doordringen, heeft daaruit niet anders kunnen begrijpen, dan dat hij de Regeering heeft aangezet tot het doen van groote militaire uitgaven. Als dat niet het geval is geweest, meenen dan de heeren van den Vrijheidsbond, dat dit Kabinet of een Kabinet, dat zij zelf zouden vormen, de kanonnen en munitie cadeau zouden krijgen? Anders kan ik er geen touw aan vast knoopen. En ten aanzien van Marine èn ten aanzien van Oorlog heeft de heer Dresselhuys eischen gesteld, die millioenen en millioenen zullen kosten.

Welnu, indien men niet het mes diep in de militaire begrootingen zet, indien men het mes er niet dieper inzet dan men ooit heeft gedaan, dan krijgt men het budget niet sluitend. Dan kan men zijn pogingen wel staken, want dan komt men er niet. De heer Dresselhuys heeft makkelijk praten, als hij zegt: bij de Verzekeringswetten liggen de millioenen voor het grijpen en bij onderwijs liggen er nog meer voor het grijpen. Laat men daaruit eens 10 of 15 millioen kunnen vinden. Iets anders dan in de ruimte te praten over millioenen, die voor het grijpen liggen, is het aan te wijzen, hoe men het ontzaglijk tekort zal stoppen. Met dergelijke cijfers doet men op het oogenblik niets. Indien men het budget sluitend wil maken, indien men er ernst mee wil maken, dan zal men van het standpunt der Regeering moeten zeggen: in dezen tijd, in 's hemels naam, moeten wij wat

15de VERGADERING. — 8 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beschouwingen).

(Marchant.)

risqueeren; als wij doorgaan op deze wijze, zullen wij spoedig geruïneerd zijn. Wij moeten de militaire begrootingen ingrijpend verlagen; anders raken wij geruïneerd; anders gaat de gaafheid van den gulden verloren. Indien de Minister van Financiën zoo niet redeneert, dan komt hij er niet en dan gaat hij straks mèt den gaven gulden naar den kelder.

Mijnheer de Voorzitter! Dat zelfde gemis van inzicht en onderscheiding van productieve en improductieve uitgaven valt ook in het oog in de wijze, waarop de Regeering omspringt met het formeeren van nieuwe Departementen en het liquideeren van oude.

Waarvoor staan wij nu eigenlijk? Men mag vragen of de Regeering het met de Kamer nog ernstig meent. Het Departement van Marine wordt gehandhaafd ter wille van de bezuiniging; men moet daarvoor een afzonderlijk Departement houden, omdat men anders niet kan bezuinigen. Maar het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel wordt om die zelfde reden van bezuiniging geliquideerd of verdeeld over andere. Geldt daar de bezuinigingseisch niet? Moet daar niet een hoofd blijven om de bezuiniging toe te passen, die Minister Westerveld aan het Departement van Marine zal toepassen? Of het een, òf het ander: men moet, ten einde goed te kunnen bezuinigen aan een Departement, den gezichtskring van den Minister beperken, den Minister niet te veel werk geven, maar dan volgt daaruit, dat de heeren Aalberse en Ruys niet in staat zullen zijn te bezuinigen op landbouw, nijverheid en handel, als zij ieder er een groot stuk bijkrijgen, òf men bezuinigt beter door samenvoegen, en dan moet men het eene defensiedepartement hebben.

Men wordt, zoo heb ik het gevoel, door die redeneeringen bij den neus genomen. De zuivere verklaring van het goochelen met de Departementen is deze, dat het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel moest worden gereconstrueerd, omdat men den Minister liever zag verdwijnen, en het Departement van Marine moet blijven, omdat de heer van Dijk er voor bedankt langer twee Departementen te beheeren. Maar indien dat waar is, moet men er niet allerlei redeneeringen bijvoegen in een Staatsstuk, die met de waarheid eigenlijk in strijd zijn.

Ik begrijp niet, dat het Kabinet, als het zich voor oogen stelt het verschil tusschen improductieve en productieve uitgaven om de volkskracht te behouden ter wille van de gaafheid van den gulden, gaat liquideeren het Departement, dat voor de economische kracht van het volk van groot belang is. Men kan toch niet zeggen: de oprichting van een Departement kost geld, dus het liquideeren van een ander Departement geeft bezuiniging. Iedereen begrijpt, dat het scheppen van nieuwe takken van dienst ontzaglijk veel geld kost. Dat is de splijtzwam, waarover ieder hoofd van een nieuw Departement kan meepraten. Maar dat wil niet zeggen, dat, als men een Departement gaat verdeelen over andere, men dezelfde bezuiniging verkrijgt ten bedrage van de kosten van oprichting. Men moet rekening houden met het feit, dat het Departement uiteenvalt in verschillende afdeelingen en de afdeelingschefs meer te vertellen krijgen dan toen aan het hoofd van het Departement een Minister stond. Dit beteekent, dat die afdeelingschefs in invloed toenemen, die niet de verantwoordelijkheid dragen voor de uitgaven, welke de Minister draagt. Het kan best zijn, dat de verbrokkeling van zulk een Departement meer uitgaven met zich brengt. De Minister zal wel niet komen het het argument, dat het salaris van een Minister en van een secretaris-generaal wordt uitgespaard.

Voor de Regeering schijnt het gelijk, welke uitgaven zij inkrimpt, millioenen op traktementen, millioenen op onderwijs, millioenen op defensie: het is gelijk, de bespaarde millioenen strekken alle om de volkskracht te verhoogen.

Dat is niet juist. De afstand in beteekenis tusschen productieve direct en indirect, en improductieve uitgaven is in dezen benarden tijd nog veel grooter dan anders.

De Regeering zegt: homogeniteit is noodig ook in de bezuiniging; blz. 2:

„In de wijze, waarop deze wordt verwezenlijkt, kunnen zich herhaaldelijk de beginselen, van welke de Regeering uitgaat, weerspiegelen."

Volkomen juist. Maar neem thans de „methode" van de Regeering voor u, en tracht daarin die beginselen, of eenigerlei beginsel, weerspiegeld te zien. Spiegelt de 17 percent het af? Of de korting van 8½ percent? Of de classificatie? Straks zullen wij wellicht vernemen, dat de militaire begrootingen het spiegelbeeld zijn.

De taak, waarvoor hier en elders de Regeering zich gesteld ziet, is zwaar. Te recht sprak *De Standaard* van „een beangstigende verantwoordelijkheid".

Met accountantswerk kan zij niet volstaan. Zij heeft te overwegen, hoe de productieviteit is te herstellen; welke factoren bovenal dit herstel zullen waarborgen. Hoe de reorganisatie zal moeten zijn, die bekrimping van levensvoet paart aan verdieping van intensiteit van het leven. Zij heeft overal het oog gevestigd te houden op de toekomst.

Niemand kan in redelijkheid aan de Regeering verwijten, dat zij dit alles niet één, twee, drie tot stand brengt; maar wèl maakt mij bezorgd, dat van al deze overwegingen zelfs de groote lijnen worden gemist.

Van draagkracht en beteekenis van deze beginselen het volk te doordringen, is in het geheel niet moeilijk. Het is door te velen achterwege gelaten, omdat zij zelf die lijnen niet voor oogen hadden. Dan is het inderdaad moeilijk, een ander van de draagkracht en beteekenis te doordringen.

Om dezelfde reden werd ook de opzet van het program in de openingsrede gezet. Het is een novum, dat eerst in de Memorie van Antwoord het program zou behooren te worden ontwikkeld. Dat is alleen de plaats voor toelichtende bijzonderheden.

Wij zullen niet de Regeering moeilijkheden bereiden in elke poging om te bekrimpen, ons gemakkelijk afmakende van de verantwoordelijkheid voor onaangename beslissingen. Dat zou déloyaal zijn. Maar wij meenen wel het recht te hebben om te eischen, dat niet lukraak worde te werk gegaan en zullen onze medewerking niet geven aan gevaarlijke operaties, die voor het oogenblik een schijngenezing brengen, doch in de toekomst een inzinking. Wij zijn niet bereid tot snoeien aan den eenen kant, met levensgevaar voor den boom, wanneer aan den anderen kant woekeringen worden in stand gehouden, waarvan het wegnemen de levenskracht zouden vergrooten.

De zekerheid, dat wij ons voorloopig zullen moeten bewegen in dalende richting, mag ons niet tot pessimisme leiden. De bespiegelingen over de gaafheid van den gulden hebben reeds funeste gevolgen gehad. Vermogenden hebben de slappe armen reeds uitgestoken naar den allmighty dollar, alsof die beter ware dan de gulden. Notarissen hebben zich geleend om een ellendig en slap moreel defaitisme in de hand te werken door goudclausules in schuldbekentenissen op te nemen en voor den dollar eerbiedig de Nederlandsche vlag te strijken.

Dat is niet de weg, dien wij moeten inslaan. Zoo gaan wij den afgrond in.

Wij moeten allen offers brengen. Niet het minst zij onder ons, die voor de democratie strijden, zullen van veel moeten afzien, dat wij gaarne zagen verwezenlijkt. Doch wij zullen een taaien strijd voeren tot behoud van wat is veroverd. Alleen op dezen grond, dat het hier gaat om behoud van de gave volkskracht, die de gaafheid van den gulden beheerscht. Wij zullen niet rechtstreeks productieve werken, die reeds in gang zijn, halfweg willen laten steken. De Duitschers hebben, onder het vallen van de mark, kanalen gegraven en spoorwegen aangelegd, het oog richtende, in al hun ellende, op de toekomst.

Ons zal het altijd een vreugde zijn, wanneer wij ja kunnen zeggen in plaats van neen. Ook tot dit Kabinet.

Ik herhaal wat de heer Kolkman eens zeide van het Kabinet-de Meester: „wij zitten nu eenmaal met de menschen."

De „beangstigende verantwoordelijkheid" voor de leid[illegible] drukt op de rechterzijde. Van haar worden in het bijzon[illegible]

(Marchant e. a.)

offers gevraagd. De financieele gelijkstelling ontketende een geweldigen aanval op de schatkist. De sectarische geest is Nederlandsch, maar duur; bedwingt dien! *De Standaard* maande gelukkig reeds in die richting. Doch ook waar Katholiciteit is in plaats van sectegeest, was men gulzig. Bedwingt die gulzigheid, indien gij den gulden, die ook uw gulden is, gaaf wilt houden.

De voorliefde voor bewapening, samenhangende met het antirevolutionnair beginsel, kan wat worden getemperd. De verzekeringsdogmatiek moge minder gaan knellen. Van de dure bolsjewikophobie moge de Regeering genezen!

Dan zal wellicht het beginsel der rechterzijde zich in de bezuinigingspolitiek zoo gaan afspiegelen, dat rechts en links met vereende krachten de moeilijkheden zullen overwinnen.

De heer **Braat**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb slechts een korte rede te houden, omdat mijn spreekorganen niet toelaten, zooveel vellen *Handelingen* vol te praten als mijn voorganger. Ik zal mij daarom hoofdzakelijk tot de binnenlandsche politiek, de bezuiniging en de achterstelling van het platteland bepalen.

Mijnheer de Voorzitter! Het is een feit, dat de samenstelling dezer Regeering voor velen een groote tegenvaller is geweest. Men had toch zeker verwacht, dat men Ministers aan de Regeering zou krijgen, die een nieuw, een frisch geluid zouden doen hooren, die alsdan ook voornemens waren om de algemeen verlangde bezuiniging met kracht ter hand te nemen.

Het is voor mij, die hier nog slechts drie jaren achter den rug heb, toch wel een heuglijke gebeurtenis, dat men alom in Regeeringskringen en daarbuiten bezuinigingswenschen doet hooren, omdat ik van af de eerste tijden, dat ik hier was, in naam van het platteland er voor heb gestreden, dat men zuiniger met 's Lands financiën zou gaan omspringen. Ik heb daarvoor gestreden, Mijnheer de Voorzitter, terwijl alle toen aanwezige Kamerleden mij uitlachten en met de millioenen bleven gooien alsof het rotte appelen waren en spottende tonen lieten hooren. Intusschen, Mijnheer de Voorzitter, wel zijn er nu bezuinigingsplannen aanwezig, doch van bezuinigingsdaden heb ik tot mijn teleurstelling tot op dit uur nog bijna niets vernomen.

Ik ben ook van meening, dat dit, zoolang deze Regeering, die thans achter de groene tafel zetelt, het roer van Staat in handen houdt, wel achterwege zal blijven.

Hoe zou het ook kunnen, Mijnheer de Voorzitter, dat een Kabinet, dat jaren aaneen m. i. met de millioenen heeft gegooid, nu in eens zijn vorig werk zou gaan afbreken en aan het bezuinigen zou slaan? Zou men het dan zijn daden kunnen aanrekenen? Zeer zeker toch niet. Zou de Regeering nu in eens die dure sociale wetgeving, waaraan de meeste millioenen doelloos worden weggeworpen, kunnen intrekken? Dat kan van deze Regeering allerminst worden verwacht. Het lijkt mij althans ondenkbaar, dat zij de arbeidsbeperkende wetten, de hooge salarieering der ambtenaren, met de toeslagen en pensioenen en wachtgelden en kindertoeslagen en gratificaties, voorschotten op den woningbouw, huurwetten, woningwetten, steun aan werkloozen, verzekeringswetten, crisiswetten, als N.U.M. en distributiewet 1914, verhooging vergoeding aan Kamerleden, pensioenverhooging, verhooging gages Koninklijk Huis, enz., enz., alle zou gaan wijzigen of intrekken ter wille van 's Lands kas of van den belastingbetaler. Waar bleven dan de consequenties?

Wel heeft de Troonrede voor het zittingjaar 1922, toen er bijna geen vergadering is gehouden, deze merkwaardige zinsnede bevat:

> „Het is mijn vurige bede, dat God ons de wijsheid mogen schenken, onmisbaar om ons dierbaar Vaderland in deze moeilijke tijden voor inzinking te behoeden".

maar na de voorlezing van deze rede werd aan de Kamer de verhoogde vergoeding voor de Kamerleden en voor het Vorstelijk Huis voorgelegd; dat paste als een tang op een arken.

Dus van bezuinigen in werkelijkheid is geen sprake.

(Braat.)

De Troonrede van September 1922 bevat dezen merkwaardigen passus:

> „Het evenwicht tusschen 's Lands inkomsten en uitgaven is verstoord, ingrijpende beperking van publieke uitgaven..... is onvermijdelijk."

Dat zien de heeren blijkbaar nu pas!

Even later laat Minister Aalberse een wet aannemen, de arbeidsgeschillenwet, kostenraming f 40 000 per jaar plus de misrekening, dus zal de uitvoering kosten plus minus 1 ton per jaar, terwijl aan de geheele wet niet de minste behoefte bestond. Tevens werd er een Minister van Marine aangesteld die zeer zeker met het oog op de indertijd besproken samensmelting met Oorlog ook niet noodzakelijk geacht kan worden. Is het dus te verwonderen, Mijnheer de Voorzitter, dat met al die tegenstrijdigheden voor oogen ik hier constateer dat van bezuinigen bij deze Regeering absoluut geen sprake kan zijn? Wel vraagt de Millioenennota een totaal van plm. 37 millioen minder aan dan 't vorige jaar, doch dat zal ruim worden ingehaald door de aanvragen van suppletoire posten.

Ik neem dan ook de vrijheid te vragen, hoe met deze feiten voor oogen, met deze daden bezwaard, het mogelijk is dat deze Regeering, tegen den wil van een gansch volk in, achter de groene tafel durft te blijven zitten of liever, weer plaats durft te nemen.

Groote lijnen worden door mij niet gezien, anders dan verzorging van den werkman op een wijze die zelfs door de dure sociale wetgeving daaraan verbonden, door vele werklieden wordt afgekeurd. Men denkt het misschien groote lijnen, zoo men de belastingen opjaagt en verschuift, zoodat misschien de schatkist minder heeft uit te betalen, maar met die mindere gelden toch laat betalen door de burgers des lands langs andere wegen, b.v. door de differente bedrijven zwaar te laten betalen aan verschillende sociale wetten.

Het dient m. i. overwogen te worden, dat is ook de gedachte der plattelandsbevolking, aan dat soort belasting een einde te maken. Zou het niet zijn in 's Lands belang zoo de zegeltjesplakkerij en andere bedrijfsbelastingen, indien die wetten niet worden afgeschaft, uit de schatkist des Lands worden betaald, zoodat de gansche gemeenschap daaraan bijdraagt? Het is de wensch der plattelandsbevolking dat zij in dit nieuwe regeertijdperk gelijkgesteld wordt met de steden, dat geen Zondagspostbestelling op het platteland worde opgeheven en in de steden wel besteld wordt, dat de uitkeering aan de gemeenten op gelijken voet per persoon plaats zal hebben.

De grootste achterstelling van het platteland is wel te vinden bij het voornemen dezer Regeering om het ministerie van Landbouw op te heffen en het ministerie van Marine weer te doen herleven. Dit bewijst dat het volstrekt geen zuinigheidsmaatregel is om Landbouw weg te doen. Dient, Mijnheer de Voorzitter, de landbouw nu juist in dezen kritieken tijd niet geholpen te worden? Heeft hij juist nu niet een hoofd noodig? De landbouwer heeft zich in de oorlogsjaren uitgesloofd om de steden voor hongersnood te bewaren, dat is ook volkomen gelukt, en dat zou met minder Regeeringsbemoeiïngen nog beter geslaagd zijn, als loon voor de prestaties in die moeilijke dagen wordt ons nu het ministerie van Landbouw ontnomen. Het is toch noodzakelijk, dat de landbouw, die thans op den goeden weg was, wat voorlichting en onderzoek, afzet, verbetering enz. betreft, in het Regeeringsgebouw iemand heeft, die den titel van Minister van Landbouw draagt, iemand, die zich speciaal met landbouwvraagstukken kan bemoeien en bezighouden. Het is nu een hetze tegen de plattelandsbevolking, een hetze, die bij deze en de vorige Regeering altijd duidelijk merkbaar was; men bezie de handhaving van den zomertijd, de uitkeering aan de gemeenten, de postbestellingen op Zondag, de requisities met haar beleedigende prijsbepalingen, enz. maar eens. Die hetze wordt thans met kracht voortgezet door den voorgenomen maatregel, om het platteland met zijn overwegende boerenbevolking zijn Minister van Landbouw te ontnemen.

(Braat.)

Wij zullen hopen, dat deze Kamer de Regeering tot inkeer brengt. Ik denk niet, Mijnheer de Voorzitter, dat de Regeering bij een dergelijk besluit dezer Kamer haar matten zal oprollen en haar koffers zal pakken. En al was dat het geval, dan was het besluit door deze Kamer alsdan genomen m.i. volstrekt nog niet te duur. Zou het niet beter zijn, om het Ministerie van Arbeid op te heffen? Wat doet hier nu toch een Ministerie van Arbeid? Tot op heden nog niets, Mijnheer de Voorzitter, als sociale wetten in het leven roepen, die de maatschappij tot aan den rand des afgronds hebben gebracht, waarbij enkele verluieringswetten, die de gemakzucht der werknemers prikkelden, daar zij weten, dat de Regeering met name door allerlei sociale wetten voor hen zorgt, wetten die nergens dienstig voor zijn dan om het economisch geheel te ondermijnen.

Het Ministerie van Arbeid kon m. i. gemakkelijk bij een ander Ministerie worden ondergebracht, vooral als men hier in Nederland eenmaal nog eens wakker wordt en vele der thans bestaande sociale wetten gaat intrekken. Want daar moet het toch heen, eenvoudig omdat het niet betaald kan worden.

Ik ben van meening, Mijnheer de Voorzitter, dat het ook bij deze Regeering wel eens overwogen mag worden, dit in verband om gedaan te krijgen dat het volk, dat zucht en ziek is van de te zware belastingen, om in de kleine plattelandsgemeenten van beneden de 6000 inwoners geen burgemeester meer van Regeeringswege aan te stellen, doch de burgers iemand uit hun midden te doen kiezen. Laat men in deze eens een les gaan halen bij vele Staten der Noord-Amerikaansche Unie, waar dit zoo is. Daar benoemen de burgers om de 4 jaar iemand die bijna gratis deze eerepost vervult. Dat kan ook in Holland evengoed, want een burgemeester op een kleine plaats doet toch eigenlijk niets dan teren op den boer. Het grootste werk van deze mijnheeren is zoo nu en dan een vergaderingetje presideeren, per maand plm. 1 maal, anders doen zij zoowat niets dan enkelen, bijv. zooals wij er een in Hekelingen zien, steeds op reis gaan naar België, dan worden de werkzaamheden aan den secretaris der gemeente en aan den eersten wethouder overgelaten. Zoo iemand kan gerust in die kleine gemeenten gemist worden; dat zou de gemeentebelastingen zeer kunnen doen dalen.

De **Voorzitter**: Het is jammer, dat deze zaak niet schriftelijk is voorbereid.

De heer **Braat**: Ik geef het slechts in overweging.

Daar komt ook nog bij, dat de Regeering dikwijls iemand stuurt, die veelal in de gemeenten vreemd is; als overwegend argument geldt dan bij de Regeering veelal, dat de nieuwbenoemde rechts of links is, een zendeling, iets waar de gemeente zakelijk niets aan heeft; wij zien dan vaak iemand, een stedeling, die een baantje noodig heeft en goed in de pas staat bij een der heeren van de Regeering of voorspraak daar heeft, gestuurd.

Het is alsdan iemand, die vaak met differente idiote denkbeelden de gemeenten op kosten tracht te jagen, dus te duur naar de woorden. Wanneer de burgers zich zelf een voorganger, hun burgemeester, uit de inwoners mogen kiezen, zou men de plattelandsbevolking financieel kunnen bevoordeelen, want dit kon dan gelden voor een eerepost of eerebetrekking; men kon de gemeenten vrijlaten of zij het noodig oordeelden deze betrekking te salarieeren of niet, en ook met hoeveel salaris men die eerebetrekking wilde vergoeden.

Dat zou zeer in de bezuinigingsrichting gaan. Ik weet, dat dit de schatkist niet van lasten of van uitgaven ontheft, doch de burgers des lands behoeven langs dien weg minder belasting te betalen en de burgers van belastingen ontheffen, daar gaat het bij de bezuiniging toch eigenlijk over.

Voorts, Mijnheer de Voorzitter, dient men in verband met de bezuiniging de wettige loonregelingen voor ambtenaren, de salarisbesluiten enz. op te houden. Wij leven niet meer in een tijd dat dit wettig geregeld moet worden, doch wel in een tijd dat vraag en aanbod de belooning voor de te bekleeden betrekking regelen moet.

Het platteland kan al deze dure sociale wetten niet betalen, en zoo de geestelijkheid zich bij de gehouden verkiezing behoorlijk op den achtergrond gehouden had en niet op een commandeerende manier gedreigd had met hel en verdoemenis of een niet eerlijke Katholieke begrafenis, dan zou het platteland dit duidelijker tot hier in deze zaal hebben kenbaar gemaakt.

Kan de Regeering mij meedeelen of de salarissen van de Ministers ook de beurt van herziening zullen ondergaan; zou bij voorbeeld f 10 000 per jaar niet meer dan voldoende zijn?

Ik begrijp, dat dat niet de goedkeuring van deze Vergadering wegdraagt, maar het platteland kan het niet meer betalen. De bronnen van inkomsten zijn opgedroogd en de belastingen zijn niet meer te betalen.

Hiermee zal men niet doen als men dit gaat herzien gelijk men deed met de salarissen der Tweede Kamerleden, die zich zelf gingen vetmesten .....

De **Voorzitter**: Mag ik den geachten afgevaardigde verzoeken zich niet van dergelijke termen te bedienen.

De heer **Braat**: ..... of als met de verhooging der gages van het Koninklijke Huis gedaan is, waar ook op eigenaardige wijze het volk door wordt uitgeschud en Hare Majesteit bij Haar volk veel achting en aanzien verloren heeft, al is zij misschien vreemd aan die verhooging.

Het is mijn overtuiging, Mijnheer de Voorzitter, dat door deze manoeuvre, door deze Regeering gedaan in haar vorige zittingsperiode, het pas duidelijk geworden is, dat het bezetten van den Troon in Holland geen sinecure meer is als men zoo oppervlakkig wel zou vermoeden.

Men heeft hier een Roomsch-Katholieke Regeering, Mijnheer de Voorzitter, en het is te over bekend in den lande, dat haar leiders, die aan de spits staan van elke vereeniging in den lande, niet willen dat er bij de Roomsch-Katholieken andersdenkenden in een bond of vereeniging zitten. De Roomsch-Katholieken moeten apart staan, en wij weten allen, dat Roomsch-Katholieke boeren uit de Maatschappij van Landbouw, uit het Nederlandsch Landbouw Comité, uit den Melkveehoudersbond, uit elke boerenvereeniging moesten gaan waar andersdenkenden in waren.

Hetzelfde is het geval met bijv. schippersvereenigingen, alle denkbare vereenigingen; zelfs in voetbal- en geitenfokvereenigingen moeten de Roomsch-Katholieken apart staan, met scholen, met alles. Gaf verleden jaar hier in de Kamer dr. Deckers niet in overweging, om Roomsch-Katholieke gevangenissen te bouwen; de Roomsch-Katholieke schurken, die naar de gevangenis moeten, zijn volgens dr. Deckers nog te goed om met andersdenkende schurken onder één dak te zitten. Nu zie ik daar den bezetten troon, waarvan de bezetster gehuldigd en geëerd wordt door de Roomsch-Katholieken bij elke gelegenheid, bij elke mogelijkheid. Dit lijkt mij in flagranten strijd met het verdere doen en laten der Roomsch-Katholieken tegenover andersdenkenden. Het is toch bekend, dat het hoofd van den Staat niet Roomsch-Katholiek is, en wanneer ik dan zie de voorstellen ter verhooging der gages van het Koninklijk Huis, zijnde een voorstel uit den Roomsch-Katholieken hoek, en de hulde, door mij zooeven genoemd, en daarnaast stel het steeds opzij duwen der andersdenkenden door de Roomsch-Katholieken — de uitsluiting door de Roomsch-Katholieken op de andersdenkenden is werkelijk niets denkbeeldig meer — wanneer ik dan, Mijnheer de Voorzitter, zie, dat van socialistische zijde men ook werkelijk niet zoo'n aanhanger is van ons Vorstenhuis en wanneer men dan weet, dat de S. D. A. P.'ers en de Roomsch-Katholieken mogelijk eerstdaags een zelfde lijn trekken — dat heeft men in de vorige zittingsperiode gezien, en nu zal men het opnieuw weer zien, Minister Aalberse is het aanknoopings- en het verbindingspunt —, wanneer men dan weet dat, ik heb dit zooeven reeds gezegd, onze Koningin door de verhooging van haar gages veel van haar populariteit verloren heeft, ook bij niet Roomsch-Katholieke of socialistische bevolkingsgroepen

(Slot.)

dan denk ik, dat er uiterst weinig noodig is, of Nederland wordt een republiek met een Roomsch-Katholiek President aan het hoofd.

Denkt de Regeering, dat ik abuis ben, dan hoor ik dit gaarne. Ik vraag dit als plattelander, die uit alle vereenigingen, waarin voorheen ook Roomsch-Katholieken zaten, de Roomsch-Katholieken heb zien heengaan, en elke samenwerking heb zien verbreken, en wel op bevel van de Roomsch-Katholieke leiders of geestelijkheid.

Zijn wij, Mijnheer de Voorzitter, als men deze dingen voor oogen neemt, één volk, één Nederlandsch volk, of zijn er belangengroepen aan het werk? Het is niet de Roomsch-Katholieke plattelandsbevolking, die dit alles zoo zou willen. Neen, Mijnheer de Voorzitter, dezen worden door de geestelijken verplicht te doen wat men hun voorzegt, om de macht der Roomsch-Katholieken te versterken, moet dit gebeuren, doch ik vermoed, ik hoop, dat ik het mis heb, dat het eene niet een gevolg van het andere zal zijn.

Thans, Mijnheer de Voorzitter, nog een enkel woord over de voorgenomen classificatie der ambtenaren, wat men vrijwel mede een Hetze kan noemen tegen de plattelandsambtenaren, vooral indien men het zoo doet, dat men, hoe kleiner plaats men bewoont, steeds kleiner salaris krijgt.

Men leeft m. i. in de dorpen niet goedkooper meer dan in de steden, omdat men voor de vele artikelen naar de stad moet om ze daar goedkooper te krijgen, b. v. gemaakte kleeren, kruidenierswaren, meubilair enz. Een ambtenaar moet zijn zoon of dochter lessen laten halen, waarvoor men ten slotte naar de steden moet, omdat die het voorrecht hebben boven het platteland om hoogere scholen te bezitten. Zoo'n zoon of dochter moet, vooral als men in een 4de of 5de klasse-gemeente woont, ten slotte in de stad in pension, want na de les naar huis en 's morgens weer naar de stad, dat is onmogelijk; wat kost nu zoo'n kind aan een ambtenaar op een dorp boven een dito uit de stad?

Wanneer een dorpsambtenaar zijn geest eens wil verfrisschen en met zijn vrouw eens naar een leerzaam schouwburgstukje wil gaan zien (dat heeft zoo iemand per se noodig), wat kost dit dan niet aan een dorpsambtenaar meer dan aan een ambtenaar in de stad. De laatste betaalt 20 cent aan de tram voor zich en zijn vrouw heen en terug en 10 cent fooi maakt 50 cent, en hij is weer thuis; een dorpsambtenaar houdt, als hij met zijn vrouw naar stad trekt en met f 40 op reis gaat, zoodat hij daarbij vanzelf een nacht in de stad moet blijven, bijna niets daarvan over.

Het is mijn werkelijke gedachte, dat een ambtenaar in de stad niet duurder leeft dan een dorpsambtenaar, en wanneer hij in de stad het armzalige, eenzame, eenvoudige, zuinige dorpsleven leiden moest dat een dorpsambtenaar heeft, dan was hij in de stad veel en veel goedkooper uit dan in een dorp, omdat alles, wat tot het allernoodzakelijkste levensonderhoud behoort, bereikt is, vooral in zoover dit het onderwijs voor de ambtenaarsjeugd betreft; laat de Regeering dit vooral niet over het hoofd zien.

Een dorpsambtenaar kan zijn kinderen toch niet voor boerenknecht of boerendienstbode de wereld inzenden.

Ik moet, hoe sterk ik voor bezuiniging ben, dit soort bezuinigen, waarbij de plattelandsambtenaren ten achter worden gesteld, sterk afkeuren; het is een Hetze tegen de landelijke bevolking.

Ik vraag de Regeering: waarom trekt u van alle ambtenaren niet een gelijk bedrag, bijv. 12½ pct., van hun salaris af, dus van alle ambtenaren, onverschillig of zij één jaar of 30 jaar geleden benoemd zijn en zonder onderscheid te maken tusschen armzalige dorpsambtenaren en stadsambtenaren. De ambtenaren zijn er in breede massa wel van overtuigd, dat het dien weg op moet, vooral nu, in dezen tijd van laagconjunctuur. Men kan, als men zijn oor te luisteren legt, niemand hooren, die zegt, dat dit niet meer noodig is. Ook niet in ambtenaarskringen. En zoo men er eenigen aantreft, die durven beweren, dat de levensmiddelen in den kleinhandel nog te duur zijn, vooral in de stad, laat dat dan voor hen een prikkel zijn, om door vereenigingen en bonden dit vraagstuk tot oplossing te brengen, dus door consument en producent dichter bij elkaar te brengen. De dorpsambtenaar, Mijnheer de Voorzitter, mag niet worden achtergesteld bij zijn stadscollega's.

Ik hoop van de Regeering te vernemen, hoe zij hierover denkt. Ik hoop, dat de omsingelingspolitiek tegen de plattelandsbevolking, door deze Regeering gedurende de afgeloopen jaren opgezet, in de toekomende Regeeringsperiode veranderd zal worden in een meer vredelievende en een meer gelijkstellende. Met consequenties heeft deze Regeering niets te maken. Dat hebben wij gezien met de bezuinigingsplannen, die zij voorgeeft te hebben. Eerst gooien met geld en dan bezuinigen!

Voor wie is de werkloozensteun het meest? Voor de stedelijke bevolking, omdat men daar de organisaties heeft. Op het platteland is men niet georganiseerd, dus daar trekt men niets, hoewel daar toch ook werkloozen zijn.

Waar profiteert men van de woningbouwvoorschotten? In de steden. Op de dorpen bouwt men veel voor eigen rekening.

Wie heeft de beste onderwijskrachten? De stad, want met die salarieering wordt het platteland ook achtergesteld bij de steden.

Waar heeft men de meeste en beste hoogere scholen? In de stad. Het platteland wordt niet mondig geacht om hoogere scholen te bezitten. In de meeste steden wordt bovendien hooger schoolgeld berekend voor een buitenleerling dan voor een leerling, die uit de stad zelf komt; wat mij ook zeer onbillijk schijnt te zijn.

Waar is genot, vermaak en levensvreugde? In de stad!

Waar zijn verschillende eerediensten des Zondags, maar ook door de week? In de stad. Die zijn dikwijls voor een dorpsbewoner niet naar zijn zin te krijgen op het dorp, waar hij woont.

Waar zijn openbare leeszalen, Mijnheer de Voorzitter? Zeer zeker niet op een dorp, daar kan men zich dure boeken aanschaffen.

Ik zou nog lang kunnen doorgaan, Mijnheer de Voorzitter, altijd is de uitkomst ten gunste der stadsbevolking, nimmer omgekeerd en het is allertreurigst, dat wij mijns inziens van deze Regeering niets te verwachten hebben wat verbetering aangaat op dit gebied, wel wat verslechtering aangaat.

Ik zou nog even willen vragen, welk voornemen deze Regeering heeft, op het gebied van de internationale agriculture; wat denkt zij internationaal voor den landbouw, wat denkt zij internationaal voor den landbouwer te bereiken?

Ik denk wel, gezien het plan van nationale verslechtering voor landbouw en landbouwer, dat het internationaal wel hetzelfde zal zijn.

Het is van mijn partijgenoot en van mij de dure plicht, Mijnheer de Voorzitter, hier in dit Parlement te werken voor den opbouw van Nederland, vooral voor dat gedeelte wat men platteland noemt, omdat dit zeer achterlijk en achteruitgezet wordt. Mag ik speciaal de oogen der leden dezer achtbare Vergadering daar wel eens op vestigen. Kan ons idee niet tot daden worden omgezet, dan zullen wij door ons woord hier te laten hooren toch trachten een zwenking in de politieke samenstelling van Kamer en Regeering teweeg te brengen, een zwenking die onvermijdelijk moet komen tot behandeling van onzen wil en notaneming onzer wenschen.

Het eerlijke, arbeidzame, stille, deugdzame en lijdzame platteland met zijn zuinige en edele bevolking mag niet vertrapt worden door niet één Regeering, of deze Roomsch-Katholiek, Christelijk of vrijzinnig mag zijn.

Het platteland maakt mijns inziens het beste deel van ons volk uit; wie het aanrandt, handelt zeer zeker niet in het algemeen belang. Wij zullen trouw met onze kleine fractie op post staan en mochten onze moties of amendementen of wetsvoorstellen niet worden aanvaard, dan komt het daaruit voortspruitende kwaad niet over ons, doch over degenen, die tegen het platteland zijn.

Het is nu eenmaal zoo, Mijnheer de Voorzitter, men kan niet overal en altijd voor alle bevolkingsgroepen werken.

Verschillende partijen in de Kamer maken het volk wijs, dat zij voor geheel Nederland opkomen. Dat is nu eenmaal onmogelijk, Mijnheer de Voorzitter, men zal de eene groep dienen ten koste van andere groepen.

15de VERGADERING. — 8 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beschouwingen).

(Braat c. a.)

Hier moeten zitten menschen, die voor de eene groote groep bevolking opkomen en dito voor andere; niet om te twisten, doch om tot een groot, een goed geheel te komen.

Het oude stelsel van Christelijk of vrijzinnig zijn raakt verleten; daarvan is altijd de plattelandsbevolking de dupe geworden.

Thans heeft men een middel gevonden om plattelanders in alle partijen op te nemen; dat moet dan het tegengif zijn om den plattelandsopbloei eigenlijk tegen te gaan.

Ik zal hierover niet verder uitweiden, Mijnheer de Voorzitter, doch het is mij onbegrijpelijk, dat men dit dan niet doorvoert tot achter de Ministerstafel, tot in de Regeering. Het schijnt slechts een pil te zijn voor Jan den Kiezer.

Wat in de partijen kan, kan blijkbaar niet in de Regeering. Alweer zoek ik hier naar consequesties, die blijkbaar bij onze Regeering zoek zijn.

Mejuffrouw **Groeneweg**: Mijnheer de Voorzitter! Nadat van de linkerzijde verschillende leiders van de fracties het woord gevoerd hebben, waag ik het ook nog met een enkel woord de aandacht te vragen voor den uitslag van de dezen zomer gehouden verkiezingen, de eerste verkiezingen, waarbij ook de vrouw tot de stembus toegelaten werd.

In het algemeen meen ik te mogen zeggen, dat voor de voorstanders van het vrouwenkiesrecht de uitslag een voldoening was, speciaal voor hen, die van den aanvang af den strijd voor het vrouwenkiesrecht geplaatst hebben in het teeken van algemeen vrouwenkiesrecht.

Wij hebben een periode doorgemaakt, waarin het scheen, dat het met de invoering van het vrouwenkiesrecht zou gaan als met de invoering van het mannenkiesrecht, nl., dat er eerst zou komen een beperkt vrouwenkiesrecht en dat dit daarna zou uitgroeien tot algemeen vrouwenkiesrecht.

Het is speciaal voor mijn fractie, die van den aanvang af zich geplaatst heeft op het standpunt van: algemeen vrouwenkiesrecht of geen vrouwenkiesrecht, een voldoening, dat de toetreding van de vrouwen tot de stembus van den aanvang af algemeen is geweest.

En nu wat den uitslag van de verkiezingen aangaat, geloof ik te mogen zeggen, dat die uitslag voor de principieele voorstanders van het algemeen vrouwenkiesrecht bevredigend was. De vrijzinnig-democraten hebben zich ondanks allerlei moeilijkheden in eigen kring weten te handhaven. Onze fractie is zeer zeker in aantal verminderd, maar ieder van ons wist dat vooraf, onze tegenstanders zoogoed als wij zelf. Waar wij nu bij het eerste optrekken van de vrouwen tot de stembus slechts een verzwakking hebben te boeken van twee zetels van de 22, daar geloof ik dat wij als fractie èn als partij daarmede heel tevreden kunnen zijn. Het is voor ons volstrekt geen tegenvaller geweest. Als er van een tegenvaller moet worden gesproken, dan zal het een tegenvaller zijn voor die richtingen in de Kamer, die meenden, dat zij door bespoediging van de invoering van het vrouwenkiesrecht — ik denk vooral aan de vroegere tegenstanders, die na November 1918 plotseling in voorstanders werden bekeerd — winst zouden behalen. Voor ons staat het zoo, dat wij, niettegenstaande wij nu eenig verlies leden, de volgende verkiezing vol moed te gemoet treden, omdat wij ervaren hebben, dat wel degelijk de vrouwelijke helft van het Nederlandsche volk vatbaar is voor de propaganda van de socialistische beginselen. Er is voor mij als vrouwelijk lid van de fractie, of beter gezegd voor mij als eerste vrouwelijke afgevaardigde die hier binnenkwam, nog een reden tot verheuging, nl. deze, dat het aantal vrouwelijke afgevaardigden zoo plotseling en zoo snel gestegen is; een vermeerdering van één op zeven, een zevenmaal zoo groot aantal vrouwen als in 1918, is toch wel een buitengewoon groote toename.

Nu meen ik met deze uitdrukking niets onvriendelijks te zeggen tegenover mijn mannelijke collega's van welke richting dan ook; ik bedoel niet te zeggen, dat het samenwerken met de vrouwelijke afgevaardigden aangenamer zal zijn dan dit was met de mannelijke in de afgeloopen periode. Ik verblijd mij over de toeneming van het aantal vrouwelijke

(Groeneweg.)

leden, speciaal hierom, dat er nu ook vrouwelijke leden zitten in fracties, waar men enkele jaren geleden zelfs daaraan niet had gedacht. Daarin ligt voor mij het bewijs, dat ook aan de rechterzijde de positie van de vrouw veel sterker wordt. Het is voor mij een demonstratie van den wassenden invloed van de vrouw aan de rechterzijde en, aangezien ook ik een deel van mijn leven heb gegeven aan den strijd voor de emancipatie van de vrouw in het algemeen, en vooral ook aan de meerdere gelijkstelling van de vrouw in rechten met den man en voor de meerdere waardeering van de vrouw, verheug ik mij er over, dat ook aan de rechterzijde vrouwen haar intreden hebben gedaan.

Ik verheug mij daarover te meer, omdat ik weet, dat het een gevolg is van het energiek optreden van de vrouwen zelf. Ik bedoel niet de vrouwen, zooals die hier zitten, maar van de vrouwelijke aanhangsters der rechtsche beginselen. Daarvoor was een groote mate van energie noodig. Ik herinner aan den strijd, dien in de Roomsch-Katholieke kringen op dit punt is gevoerd. Ik herinner er aan, hoe daar in den beginne eigenlijk een negeeren was van de vrouwen, die voor een candidatuur in aanmerking kwamen en hoe de vrouwen zich zelf te weer hebben gesteld. De tijd belet mij daarop in te gaan, maar wie daarvan meer wil weten raadplege de pers, die er voor gezorgd heeft, dat ook de buitenstaanders er nota van hebben kunnen nemen. Wie de pers heeft gevolgd weet, dat de woorden van den partijvoorzitter, den heer van Wijnbergen, dat er eigenlijk slechts één vrouw in de Katholieke kringen waardig en vaardig zou zijn om voor een ernstige candidatuur in aanmerking te komen, kolossale ontstemming heeft gewekt, dat de vrouwen daarop hebben gereageerd, o.a. in *De Tijd* van 21 Februari 1922, waarin ingezonden stukken voorkomen van mevrouw Cuypers—Vogel, van mevrouw Jaques—Oor en van de Diocesane commissie tot politieke voorlichting van de vrouw, in welke polemiek zich later o.a. ook pater van den Tempel heeft gemengd en waarin aan den partijvoorzitter harde noten te kraken zijn gegeven.

De uitdrukking „waardig en vaardig" is zelfs tot leuze geworden, waaronder de Roomsch-Katholieken optrokken. Ik heb hier een brochure van mevrouw Brouns van Besouw, die mij leert, dat het aan de energie van de vrouwen in die kringen te danken is, dat een van de 32 zetels aan Katholieke zijde bezet is door een vrouw. En hoe dat ook bereikt moge zijn, het verheugt mij, dat er beweging gekomen is ook bij de vrouwen ter rechterzijde. Dat is een belofte voor de toekomst. Over enkele jaren verwachten wij nu ook bij de antirevolutionnairen één of meer vrouwelijke afgevaardigden.

Ik vlei mij er niet mee, dat wij het hier als vrouwelijke afgevaardigden altijd geheel eens zullen zijn. Maar ik geloof wel, dat wij elkander meer zullen kunnen leeren waardeeren, wanneer wij als vrouw tot vrouw met elkander in debat komen en van gedachten wisselen. Ik geloof, dat daardoor ook menig misverstand uit den weg zal kunnen worden geruimd, zoodat voor mij volstrekt nog niet de mogelijkheid is uitgesloten, dat hiervan ook een goeden zuiverenden invloed kan uitgaan op de politieke propaganda.

Wij zullen het volstrekt niet altijd eens zijn en dat kan ook niet, want wij belijden verschillende beginselen en hebben een verschillend levensinzicht. Dat bleek mij al dadelijk toen gisteren mr. van Dorp haar economische beschouwingen gaf. Natuurlijk is het voor een leek als ik ben niet te doen die beschouwingen in haar geheel te gaan bestrijden — wanneer dat noodig geacht wordt in mijn fractie zullen anderen het wel doen — maar één ding wil ik toch zeggen aan het adres van mr. van Dorp.

Ik geef toe, haar betoog niet geheel en al te hebben kunnen volgen; het ging op sommige momenten mijn begrip te boven, en ik kon er soms geen touw aan vastknoopen, wat natuurlijk mijn schuld wel zal zijn. Maar toen zij kwam op een mij bekend terrein en sprak over de minachting, die de arbeidersvrouw zou hebben voor den achturigen arbeidsdag, omdat zij zelf veel langer moet werken in haar eigen huishouding, dacht ik: hoe is het mogelijk, dat een economiste van naam zulke dingen zegt! Toen kwam mij in de gedachten

(Groeneweg.)

het woord, dat datgene, wat aan de wijzen verborgen blijft, aan de kinderkens zal worden geopenbaard — want ik ben een kind in de economie. Hoe kan men nu vergelijken den arbeid in het eigen gezin, in het belang van man en kinderen, het welzijn van eigen familie te verzorgen, zij het ook dikwijls met op zich zelf onaangename karweitjes, met den arbeid in loondienst? Onze strijd voor den achturigen werkdag heeft nooit gestaan in het teeken van de luiheid, zooals de heer Braat meent, maar in verzet tegen het werken door den arbeider langer dan acht uren in dienst van het kapitaal.

Mejuffrouw **van Dorp**: Arbeidt de arbeider dan niet om eigen gezin te onderhouden?

Mejuffrouw **Groeneweg**: Wanneer de arbeid verricht werd om het bestaan van de menschheid, hoe kan dan in dezen tijd van hongersnood, gebrek en ellende in Oost-Europa, werkloosheid heerschen onder de landarbeiders, hoe kunnen dan de producten hier liggen te rotten op het veld?

Als werkelijk de bedoeling van den arbeid was, het leven en het gelukkig bestaan van de menschheid mogelijk te maken, dan zouden er zulke misstanden niet zijn. Dat kan alleen, omdat de arbeid loonend moet zijn voor het kapitaal. Niet dat de arbeider het loon niet noodig heeft doet den patroon besluiten het bedrijf stil te zetten, maar alleen de vraag, of het bedrijf winstgevend is, en dat spreekt ook vanzelf. Ik neem dat den kapitalistischen werkgevers van tegenwoordig ook absoluut niet kwalijk. De menschen kunnen niet anders, evenmin als de arbeiders, die voor loon gaan werken, maar toch is het zoo. Arbeid in eigen gezin en loonarbeid zijn twee ongelijkwaardige grootheden, die men niet had moeten vergelijken, ook niet in het betoog van een economist. Dat was voor mij al dadelijk het bewijs, dat de vrouwen hier het met elkander natuurlijk evenmin eens zullen zijn als de mannen; dat het hier niet gaat om de sekse, waartoe wij behooren, maar om het beginsel, waaruit wij leven. Daarmede zullen wij het allen wel eens zijn. Toch is het voor mij een reden van verheugenis, en zal het gelegenheid zijn tot verheldering van inzicht in vrouwenkringen, dat de vrouwen hier met elkander debatteeren. Daarbij zal de propaganda onder de vrouwen slechts kunnen winnen. Want, hoezeer ik mij verheugd heb over het mede-optrekken van de vrouwen ter stembus, de manier, waarop in vrouwenkringen gewerkt is, heeft mij pijn gedaan. Er was geen beginselpropaganda, en in het gunstigste geval werd voor de vrouwen gesproken of geschreven, alsof zij onmoozelen waren. Door sommigen is zelfs het wachtwoord uitgegeven: de vrouwen moeten maar stemmen, blindelings, op die of die partij. Dat is geen voorlichting. De beteekenis van dat woord voorlichting moeten wij vooral goed begrijpen.

Ik geloof, dat wij zullen handelen in het belang van het Nederlandsche volk, in het belang van een gezond politiek leven, wanneer wij ons beijveren, om de vrouwen werkelijk voor te lichten, en ons niet met enkele algemeenheden er van af te maken.

Dan had ook voor de vrouwen gesproken en geschreven moeten worden over de verschillende politieke programma's en over de verschillende punten van de verkiezingsprograms. Nu is er ontzettend veel gepraat en geschreven over de Ordonnantiën Gods, over gezinsontwrichting en dergelijke, en in het algemeen is men gebleven bij algemeenheden.

Een opmerkelijk ding was, dat men niet zoozeer sprak over en pleitte voor eigen beginselen, maar zich wierp op zg. tekortkomingen van tegenstanders. Men moest toch liever reageeren **vóór** iets, en niet tegen iets! Als ik voor mijn partij uitga, ga ik spreken voor mijn programma, en pas wanneer er debat komt, ga ik in op het standpunt van mijn tegenstanders. Natuurlijk kan het noodig zijn, om eigen standpunt te demonstreeren aan dat van een ander, maar men moet toch beginnen met eigen standpunt voorop te zetten. Waar moet anders de voorlichting vandaan komen?

Nu is dat voor alle vrouwen niet gedaan. Er is verschil geweest in het optreden van verschillende partijen en van verschillende personen in de propaganda. Ik kan mij begrijpen, dat het voor antirevolutionnairen moeilijk was, om aan de vrouwen, die wisten dat hun leiders altijd geweest zijn tegen invoering van het vrouwenkiesrecht, tegen het meedoen van de vrouw aan de politiek, aan het verstand te brengen, dat zij nu vooral mee op moesten trekken. Dat hun geschriften iets vaags moesten hebben, kan ik mij levendig begrijpen. Ik zal er daarom niet verder over spreken, omdat ten slotte toch hierop neerkwam, dat ook die vrouwen werden opgewekt, om te gaan stemmen.

Ik ben er echter niet achter kunnen komen, hoe het is gegaan in de kringen van de Gereformeerde Staatspartij, die beslist staat op het standpunt, dat de vrouw niet mag meedoen aan de politiek. Wanneer zij dat zou doen, zou zij een knieval maken voor Satan, las ik in een verslag van een vergadering. Nu is een verslag van een vergadering altijd een kwaad ding om er op te beroepen en ik zal het dan ook niet doen. Ik heb wel verschillende dingen gelezen, o.a. in de antirevolutionnaire *De Zeeuw*, dat de vrouwen van den kansel af door den eersten candidaat der Gereformeerde Staatspartij werden opgewekt om niet te gaan kiezen. Ik kan niet begrijpen, dat die candidaat de vrouwen zou hebben opgewekt om niet de wettelijke voorschriften op te volgen, want wij hebben toch altijd nog den stemplicht. Ik laat dat bericht intusschen voor rekening van *De Zeeuw*.

Maar ik heb ook getracht, uit de geschriften van de Staatkundig Gereformeerde Partij zelf te weten te komen, hoe de vrouwen werden voorgelicht. Nu heb ik hier voor mij *De Banier*, het orgaan van de Staatkundig Gereformeerde Partij. Daarin vind ik een artikel in gesprekvorm, van den volgenden inhoud:

„Willem, moet mijn vrouw ook gaan stemmen?"

Nu dacht ik, nu komt het antwoord van de Staatkundig Gereformeerde Partij:

„Gerrit, je weet zeker wel, dat zij een boete kan krijgen als zij thuis blijft, maar wij zijn absoluut tegen het vrouwenkiesrecht en tegen stemplicht, omdat Gods Woord de vrouw een andere roeping wijst."

„Zie, nu ben ik weer wijzer geworden."

Mijnheer de Voorzitter! Ik was niet wijzer geworden, want er staat niet in, of de vrouw moet gaan stemmen of niet en in het geheele artikel is het niet te vinden, in de geheele courant is het niet te vinden en in geen enkele krant is het te vinden. Daarom, waar wij in deze Kamer wel mogen weten, wat wij als partijen aan elkaar hebben, zou ik er prijs op stellen, in dit debat te mogen vernemen, of wij hier hebben gekregen een vertegenwoordiger van een partij, die openlijk de vrouwen wil oproepen tot verzet tegen de wet, althans haar wil aanmoedigen, de wet niet op te volgen. Dat is ten slotte voor rekening van die partij.

Veel ernstiger echter werd het, als sommige propagandisten zoowel mondeling als schriftelijk inlichtingen gingen geven aan hun volgelingen over hun tegenstanders. Voor mij is het speciaal pijnlijk geweest, dat ook vrouwelijke propagandisten daaraan hebben medegedaan.

Wij hebben natuurlijk, zooveel als de tijd ons daarvoor in de verkiezingsdagen gelegenheid gaf, zoo af en toe kennis genomen van wat de tegenstanders over ons schreven, dat wil zeggen over de sociaal-democratie. Het is ons opgevallen, dat er nooit eens over onze beginselen in het algemeen gesproken werd, ook niet over belangrijke programmapunten zooals de ontwapening, wat toch een ding is van de allergrootste beteekenis voor de geheele wereld. Het eenige programmapunt voor de verkiezingen, waarmede men de vrouwen even in kennis stelde, was de moederschapszorg.

Mijn ervaring hierover is deze geweest. Men sprak daarover in algemeenen zin en de motie-Groeneweg was schering en inslag in die artikelen, maar in geen enkel artikel heb ik de motie ooit afgedrukt gevonden. Als men dat ten minste nog maar gedaan had. Ik heb de bladen bij mij, waarin over die motie-Groeneweg gesproken werd. Er werd daar van de moederschapszorg, die wij nastreven, gezegd dat zij was hard en koud, Staatszorg voor kinderen, ten slotte uitloopende op gezinsontwrichting, maar aangetoond werd dat nooit.

(Groeneweg.)

Mr. Frida Katz schudt het hoofd; ik weet wel, dat zij de ergste niet was, over haar heb ik mij niet het ergst te beklagen, en zij zal wel begrijpen, dat het hier niet gaat over de personen van de candidaten alleen. Ik herinner mij heel goed dat zij op het Congres van sociale verzekering, het vorig jaar te Utrecht gehouden, verklaarde er van overtuigd te zijn, dat noch mevrouw Pothuis—Smit, noch mejuffrouw Groeneweg het gezinsleven wilden ontwrichten.

Maar die zelfde mr. Frida Katz heeft toch op een vergadering te Rotterdam deze uitspraak gedaan, dat de vrouw in de eerste plaats moest helpen het gezinsleven te handhaven, dat in deze tijden door de sociaal-democratische vrouwen wordt ondermijnd. Dit las ik in een verslag van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*.

Ik geef toe, dat dit niet te vergelijken is met wat freule Hania van Weidum vertelt over de jachtsloten van mevrouw Roland Holst of over het jasje van Troelstra, dat hij uittrekt als hij van een arbeidersvergadering komt, over den socialist Dresselhuys, die gezegd heeft weer voor een oorlogsbegrooting te zullen stemmen, enz.

Ieder doet het op zijn manier, maar geen dier manieren was bepaald aanbevelenswaardig te noemen. Zoo ging het bij de Protestanten en zoo ging het bij de Kaholieken. Daar werd o.a. gezegd, iedere Roomsch-Katholieke vrouw moet Roomsch stemmen, omdat Ruys de Beerenbrouck haar het kiesrecht gegeven had. Een zeer onschuldige propaganda, gelijk men ziet.

Maar er is ook een Roomsch-Katholiek blaadje verspreid, dat den naam draagt van *Hildegardisbazuin*. Daarin wordt niet meer of minder gezegd, dat onze eisch van moederschapszorg beteekent: een schijnbare bevrijding van de moederzorg, in waarheid echter een monsterachtige verlaging der vrouw tot moordenares van haar eigen kroost.

Ik geloof, dat wij als socialisten ons wel te beklagen hebben, dat dit niet is een eerlijke bestrijding van een programpunt, dat zijn oorsprong vond in den ernstigen wil van de vertegenwoordigers der arbeidende klasse, om door moederschapszorg het kinderleven zooveel mogelijk te beschermen.

Het is toch wel heel erg.

Zoo kunnen wij ook, geen stichtelijke, maar wel treffende voorbeelden vinden in het verkiezingsblad van de antirevolutionnaire partij. Daarin lees ik:

> „De sociaal-democraat erkent geen zonde. Die bestaat niet. Hij heeft er geen verstand van, naar het woord van mevrouw Groeneweg. Een ongehuwde moeder is dus geen zondares. En daarom moet ook zij ondersteuning genieten van ..... den Staat.
>
> En zóó een ondersteuning, die zóó lang duurt, dat zij geen huwelijk meer noodig heeft, want door een huwelijk zou zij weer gebonden zijn."

De **Voorzitter:** Ik doe de geachte afgevaardigde opmerken, dat over deze zaak absoluut niets in het Voorloopig Verslag is opgenomen over hoofdstuk I en dat het evenmin iets te maken heeft met de algemeene beraadslaging over de Staatsbegrooting.

De geachte spreekster moet natuurlijk zelf weten of zij den tijd, die aan de S. D. A. P. is toegemeten, met de bespreking van dit onderwerp wil opmaken.

Mejuffrouw **Groeneweg:** Mijnheer de Voorzitter/ Ik heb dit punt in de afdeelingsvergadering ter sprake gebracht.

De **Voorzitter:** Daarmede hebben wij niet te maken.

Wanneer de opmerkingen van de geachte afgevaardigde omtrent dit onderwerp niet in het Voorloopig Verslag zijn opgenomen, dan blijkt daaruit, dat de Commissie van Rapporteurs het met mij eens was, dat het onderwerp niet bij dit algemeen debat thuisbehoort.

Mejuffrouw **Groeneweg:** Mijnheer de Voorzitter! Ik moge dan alleen te mijner verontschuldiging aanvoeren, dat ook door vorige sprekers over de manier van propaganda maken gesproken is. Ik wil graag van dit onderdeel van mijn speech afstappen, maar er dan toch mijn bevreemding over uitspreken, dat in het orgaan van de antirevolutionnaire partij een artikel is opgenomen van mejuffrouw Kuiper, waarin de uitkeering ten bate van moederschapszorg met een woord wordt genoemd, dat ik hier niet wil gebruiken, doch dat mij bevreemdt, omdat zij mee is geweest als adviseur van de Regeering naar de conferentie van Washington en daar noch in den boezem van de Nederlandsche delegatie, noch in de voorbereidende commissie, noch in de openbare vergadering van de conferentie, door haar met een enkel woord opgekomen is tegen de gelijkstelling van de gehuwde en ongehuwde vrouw in het ontwerp-verdrag, dat in Washington ter tafel kwam en is aangenomen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik hoop, dat, nu de dames meer in de practische politiek getreden zijn, zij zich ook zullen willen bemoeien met wat na de indiening van de motie door de partij, die dit programmapunt naar voren gebracht heeft, over deze zaak hier is gesproken, wat in de *Handelingen* is na te gaan. Wat er over geschreven is, is te allen tijde op te slaan.

Ik heb zelf meermalen mijn standpunt hieromtrent uiteengezet en ik had gedacht, waar ik meer dan eens heb verklaard al het mogelijke te willen doen, om de meisjes te waarschuwen, dat men ook van Christelijke zijde blij zou zijn steun in deze bij een socialiste te vinden, al komen wij dan langs een verschillend uitgangspunt tot dezelfde conclusie.

Zoo heb ik ook meermalen naast Christelijke drankbestrijders voor de drankbestrijding gesproken en kwam, ofschoon de Christelijke bestrijders uitgingen van het standpunt, dat zij het drankgebruik bestreden uit een Christelijk beginsel, met mijn socialistisch beginsel tot dezelfde conclusie. Zoo had ik ook verwacht, dat de vrouwen van andere richting dankbaar iederen steun tegen zedelijke inzinking zouden hebben aanvaard.

Thans nog een enkel woord over de Troonrede en eigenlijk voornamelijk over iets, wat daarin niet staat.

Ik had zoo gaarne daarin het bewijs gevonden, dat ook de Regeering meer dan tot nu toe kennis zou nemen van hetgeen leeft onder de vrouwelijke helft van de Nederlandsche bevolking.

Wij hebben de toezegging gekregen, dat een verandering zal worden overwogen in de huwelijkswetgeving, maar met deze beperkende bepaling, dat deze wijziging voornamelijk zou betreffen het huwelijksgoederenrecht.

Ik wil wel dadelijk zeggen, dat naar mijn meening deze wijziging dan niet zeer bevredigend zal zijn, want behalve de verhouding van man en vrouw onderling, ontstaat er door het huwelijk ook nog een verhouding tot het kind. Nu zou ik in de eerste plaats zoo gaarne gezien hebben, dat ook de vrouw wettelijke medezeggenschap had gekregen over de opvoeding, welke aan haar kind zal worden gegeven.

Er is in de stukken gedebatteerd over een circulaire, uitgegaan van het Departement van Financiën. In die circulaire lees ik een enkele alinea, welke ik daar liever niet had gezien, maar vooral na hetgeen in de Memorie van Antwoord is medegedeeld, meen ik te mogen zeggen, dat wij met die uitspraak tamelijk gerust kunnen zijn wat betreft de positie van de vrouw op de bureaux. Ik meen nl. uit de circulaire, vooral in verband met wat de Memorie van Antwoord zegt, te mogen lezen, dat Zijn Excellentie eischt gelijke straffen voor gelijke tekortkomingen.

Ik wil verder nog een enkel woord zeggen om te pleiten voor een wettelijke regeling in zake de huisindustrie. Met te meer kracht wil ik dit doen, omdat in de vorige Troonrede een dergelijke regeling reeds was aangekondigd. Thans wordt ons medegedeeld, dat dat alles niet kan, omdat het weder uitgaven zou vergen.

Dat wordt een lastig geval. Als men in een tijd van armoede zelfs de voorbereiding van wettelijke voorzieningen niet ter hand kan nemen, dan wordt het wel heel erg, want hoe lang moet dan de schadelijke invloed van deze malaise nawerken? Als er één zaak is, die om wettelijke voorzieni-

(Groeneweg.)

schreit, en dat wel op korten termijn, dan is het wel een regeling in zake de huisindustrie.

Als gevolg van de malaise in de bedrijven staan de vakvereenigingen niet meer zoo sterk in haar strijd tegen de patroons als vóór eenigen tijd. De huisindustrie komt meer en meer op en de patroons maken er voortdurend meer en meer misbruik van. Dat zien wij vooral in de kleedingindustrie.

Ik verwijs daartoe naar een artikel in *Het Volk*, van de hand van een van de bondsbestuurders, den heer v. d. Heeg, die met cijfers en feiten nader aantoont, hoe het euvel van de huisindustrie voortwoekert.

Juist in het kleedingbedrijf verrichten een groot aantal vrouwen en jongemeisjes huisarbeid. Op die manier krijgen zij een onbeperkten arbeidstijd, wat een verkeerden invloed heeft op de vrouwen en het geslacht dat uit die vrouwen zal voortkomen. Maar ook al verrichten niet vrouwen den huisarbeid maar de mannen, dan zullen de vrouwen daarvan toch ook den nadeeligen invloed ondervinden, omdat die huisarbeid verricht moet worden in de woonkamer.

Bij onze ontzettende woningtoestanden, met de groote aantallen van samenwoningen in arbeiderskringen, is toch eigenlijk alles geboden om dien wantoestand op woninggebied niet nog te vergrooten door voet te geven aan de gelegenheid tot het verrichten van huisindustrie. Ongerekend nog binnen welken termijn de voorbereiding kan afgeloopen zijn en wanneer wij kunnen rekenen dat de wet in toepassing zal worden gebracht, geloof ik, dat het op zich zelf een suggestieven invloed ten goede zou hebben, wanneer de Regeering door de indiening van het wetsontwerp te kennen gaf, dat het haar ernst is en dat het haar ernst blijft met de bestrijding van het kwaad van de huisindustrie.

Het zou dan ook in het belang zijn juist van dat deel van ons volk, dat op het oogenblik het zwaarst gebukt gaat onder de gevolgen van de malaise, wanneer alsnog van de Regeeringstafel de toezegging gedaan kon worden, dat binnen niet al te langen tijd dit ontwerp ter tafel zal worden gebracht.

De beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

16de VERGADERING. — 9 NOVEMBER 1922.

Mededeeling ingekomen stukken. — Verslag uitgebracht over wetsontwerpen.

16de VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 9 NOVEMBER 1922.

(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Ingekomen: 1°. ontwerpen van wet; 2°. verzoekschriften; 3°. moties; 4°. drukwerken. — Verslag uitgebracht over ontwerpen van wet. — Mededeeling van de benoeming door de afdeelingen van rapporteurs over ontwerpen van wet. — Mededeeling van de benoeming van een voorzitter door een Commissie. — Voortzetting der algemeene beraadslaging over de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 en over de interpellatiën van de heeren van Rappard en Troelstra.

Voorzitter: de heer **Koolen.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 83 leden, te weten:

de heeren van Wijnbergen, Bulten, Scheurer, van Sasse van Ysselt, Smeenk, Deckers, Bakker, Wintermans, van Braambeek, van Boetzelaer van Dubbeldam, Ament, Beumer, Bierema, Dresselhuys, van Schaik, van Dijk, Ebels, de Boer, Weitkamp, van Voorst tot Voorst, Gerretson, Lovink, Kolkman, Kersten, mejuffrouw Westerman, de heeren Schaper, Hiemstra, van Zadelhoff, IJzerman, mejuffrouw Katz, de heer Michielsen, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Rutgers van Rozenburg, Albarda, Duys, mejuffrouw Groeneweg, de heeren van Vuuren, Engels, Visscher, Schouten, J. ter Laan, Fruytier, Moerel, Nolens, Krijger, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Kleerekoper, de Wilde, Vliegen, de Monté ver Loren, Knigge, Ketelaar, Braat, mejuffrouw van Dorp, de heeren K. ter Laan, Troelstra, Ter Hall, van Gijn, Oud, H. Colijn, Rutten, Bongaerts, Gerritzen, Heukels, Brautigam, A. Colijn, Marchant, Tilanus, Rutgers, Duymaer van Twist, Boon, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Schokking, van den Heuvel, van Rappard, Feber, van der Waerden, Staalman, Zijlstra, van den Tempel, Fleskens, van der Molen,

en al de heeren Ministers, behalve die van Waterstaat.

De **Voorzitter:** Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. twee Koninklijke Boodschappen, ten geleide van de volgende ontwerpen van wet:

Wijziging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1920, en

Wijziging der Ouderdomswet 1919, zooals die wet laatstelijk gewijzigd is bij de wet van 19 Mei 1922 (*Staatsblad* n°. 352).

Deze ontwerpen van wet, welke met de daarbij behoorende stukken zijn gedrukt en rondgedeeld, zullen worden gezonden aan de afdeelingen of aan de betrokken begrootingscommissie;

2°. de volgende verzoekschriften:

een, betreffende den op artikel 198 van het ontwerp van wet tot vaststelling van het IXde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1923 uitgetrokken post voor de vervanging van de spoorwegdraaibrug over de Koningshaven te Rotterdam door een hefbrug, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Rotterdam;

een, van den voorzitter en den algemeen secretaris, namens het hoofdbestuur van den Centralen Bond van Post-, Telegraaf- en Telefoonpersoneel en vier andere organisaties, houdende verzoek een onderzoek te doen instellen naar het optreden van den controleerend geneesheer der posterijen, telegrafie en telefonie dr. S. Stürkop, te Amsterdam;

een, van K. J. Looijen, te 's Gravenhage, ten vervolge op zijn vorig adres, houdende verzoek om rechtsherstel;

een, van F. M. J. Vermeulen, 1ste-luitenant-magazijnmeester der artillerie, te Hellevoetsluis, houdende verzoek om de officieren, die vóór 1 Juli 1922 zijn gehuwd en de bepalingen der Militaire Weduwenwet 1922 op zich wenschen te zien toegepast, na dien datum de nog verschuldigde inleggelden ten behoeve van de voormalige Weduwen- en Weezenkas voor de officieren van de Landmacht niet te doen afbetalen.

Deze verzoekschriften zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën;

3°. de volgende motiën:

twee, betreffende de voorgenomen herziening van de classificatie der gemeenten volgens het Bezoldigingsbesluit Burgerlijke Rijksambtenaren 1920, van:

het personeel in Overheidsdienst in de gemeente Venray, en

het Overheids- en spoorwegpersoneel van Meppel e. o.;

een, door de afdeeling Gorinchem van de Vereeniging van onderofficieren, enz. „Ons Belang" in gecombineerde vergadering met de bonden van marinepersoneel, vereenigd in C. A. M. B. O., en den Bond van Militaire geëmployeerden „Ons Aller Belang", op 31 October jl. aangenomen motie betreffende de op 1 Juli jl. ingevoerde salarisvermindering en de „afvloeiing" van het militair beroepspersoneel.

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen;

4°. van den Minister van Koloniën de volgende drukwerken:

het Verslag van den dienst van het Boschwezen in Nederlandsch-Indië over 1918 en 1919;

het Reglement op den Burgerlijken Geneeskundigen Dienst in Nederlandsch-Indië.

Deze drukwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

B. dat de Verslagen gereed zijn van de Commissie van Rapporteurs voor de ontwerpen van wet:

Wijziging en aanvulling van de wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* n°. 222), houdende regeling der voorwaarden tot verkrijging der bevoegdheid van arts, tandarts, apotheker, vroedvrouw en apothekersbediende, laatstelijk gewijzigd bij de wet van 27 November 1919 (*Staatsblad* n°. 784) (105), en

Wijziging en aanvulling der wet van 15 December 1917 (*Staatsblad* n°. 700) tot regeling van het hooger landbouw- en hooger veeartsenijkundig onderwijs, gewijzigd bij de wet van 3 Juni 1918 (*Staatsblad* n°. 325) (206).

Deze Verslagen zijn reeds gedrukt en rondgedeeld;

(Voorzitter e. a.)

C. dat door de afdeelingen zijn benoemd tot rapporteurs voor:

het voorstel van wet van den heer Sannes c. s. tot aanvulling van de Invaliditeitswet (278) de heeren Beumer, Michielsen, van Gijn, de Monté ver Loren (voorzitter der Commissie) en Smeenk, en

het voorstel van wet van de heeren Braat en de Boer tot intrekking van de wet van 23 Maart 1918 (*Staatsblad* n°. 165), tot tijdelijke afwijking van de wet van 23 Juli 1908 (*Staatsblad* n°. 236), tot invoering van een wettelijken tijd (281) de heeren Lovink, Weitkamp, Deckers, Fruytier en A. Colijn (voorzitter der Commissie);

D. dat de Commissie voor het Verslag der Algemeene Rekenkamer over 1921 (265) en de inlichtingen op de adressen van M. H. Gillissen (243), J. Th. Smit (255) en de weduwe C. J. de Man—Faassen (288) tot haar voorzitter heeft benoemd den heer Smeenk.

Aan de orde is de voortzetting van de algemeene beraadslagingen over de **Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2)**, waarbij tevens aan de orde zijn de **interpellatie van den heer van Rappard** naar aanleiding van de woorden in de Opèningsrede, dat ,,eene vermindering van het aantal Departementen van Algemeen Bestuur noodig wordt geacht'' en de **interpellatie van den heer Troelstra** naar aanleiding van den voorgenomen aftrek van 8½ pct. van de wedden der burgerlijke ambtenaren ten behoeve van de pensioenen.

De algemeene beraadslaging wordt hervat.

De heer **van Gijn**: Mijnheer de Voorzitter! In het najaar van 1921 is voor velen een tijdperk van groote teleurstelling aangebroken. Men had zich de wonderlijke inbeelding veroorloofd, dat de wereld door een oorlogstijd, waarin honderden milliarden aan rijkdommen verloren waren gegaan, voor ieder mooier en rijker kon worden. Doordat men zoo weinig begreep van de rol, welke het geld speelt, en men het geld, dat zoo gemakkelijk gefabriceerd kon worden, aanzag voor rijkdom, overheerschte de eigenaardige meening dat, terwijl de productie alom ontzettend was afgenomen, toch de tijd was gekomen voor algemeen minder werken en algemeen meer verteren. Van die dwaze illusie, die op hevige teleurstelling moest uitloopen is ten onzent, gelijk trouwens overal, de Regeering, van wie men toch verwachten mocht dat zij hoog boven populaire dwalingen zou staan, in hoofdzaak al mede de ergste dupe geworden. Nu wij vrijwel dezelfde Staatslieden hier aan de groene tafel zien, mogen wij niet nalaten op dit feit te wijzen, want dat brengt m.i. mede, dat de heeren hier behooren te zitten in de stemming van menschen, die veel goed te maken hebben. Wie zich toen zoo zwaar vergist hebben, vertellen nu gaarne aan elkaar, dat niemand zoo iets voorzien had. Dat is kortweg niet waar. Het is wel voorzien door verscheidene menschen die niet alleen geloofden, maar ik durf bijna te zeggen, die wisten dat het komen moest gelijk het gekomen is, die voortdurend gewaarschuwd hebben, van 1918 af, dat meer produceeren en minder verteren dan voor den oorlog het eenige middel was om de 430 millioen bewoners van Europa voor hongersnood en erger te behoeden. Zij wisten dat men den armen zieke, Europa geheeten, in een bollen spiegel zag, in den bollen spiegel van een bedorven geldwezen en dat hij daardoor bolle wangen leek te hebben, terwijl hij in werkelijkheid ten doode toe uitgeteerd was en moest zijn. Het was geen verdienste van degenen die dat zoo inzagen. Het was alleen een gevolg van het feit, dat zij ietwat buiten het dagelijksche gewoel stonden en dat al de anders lijkende feiten hen daardoor niet in de war konden brengen. Voor die groote en alles beheerschende teleurstelling ben ik gespaard gebleven, omdat ik ook het geluk had wat zijwaarts van het gewoel te staan. Maar geen mensch ter wereld ontkomt aan alle illusies en aan alle decepties. Ik had mij in de laatste maanden een andere illusie gemaakt, nl. deze, dat onze financiën op het punt stonden, aan het groote gevaar waarin zij verkeerden te ontkomen door krachtig optreden der Regeering, en daarin heb ik een ernstige teleurstelling ondervonden.

In den zomer van 1921 gingen de Regeering eindelijk de oogen open, zag zij in op welken noodlottigen weg zij was, en zij maakte zich los van den man, die zijn ambtgenooten niet genoeg geremd had, omdat hij zelf den breeden blik miste, noodig om in te zien, dat de sterke stijging van de middelen slechts schijnbaar was. Men nam in zijn plaats een man, die bekend stond als een bekwaam, voorzichtig en vooruitziend financier, en ik moet erkennen, dat ik behoord heb en nog behoor tot hen, die van dezen Minister van Financiën groote verwachtingen hadden en hebben. De eerste Millioenennota kon nog niet veel vruchten van zijn werkzaamheid toonen. Zij stond in het teeken, dat niets nieuws mocht worden ondernomen, wat al een groote verandering was, maar het was onvoldoende voor iemand, die te hoog leefde. Een bedenkelijke neiging kwam echter toen reeds tot uiting, nl. eenige neiging tot zelfbedrog. In mijn oogen is dat een van de gevaarlijkste neigingen, waaraan een Minister van Financiën lijden kan; ik heb daarop reeds verleden jaar in de pers gewezen. Het standpunt van den Minister van Financiën moet m.i. zijn, de zaken niets te zwaar, maar zeker ook niets te licht voor te stellen. Dat laatste zullen anderen heusch wel doen. Een Minister van Financiën moet, als hij een reusachtige bezuinigingstaak heeft, wel zorgen, dat hij kan zeggen: het gaat vooruit, maar hij moet niet de voorstelling geven, dat het gezonken schip al boven water begint te komen, terwijl nog hoogstens het lek gestopt is en met pompen is begonnen. De periode van Augustus 1921, toen de heer de Geer optrad, tot Juni 1922, was — het kan niet anders worden gezegd — teleurstellend.

Het leverde bij weinig verlichting van lasten voor den Staat eenige flinke verzwaringen, die *mirabile dictu* door den Minister van Financiën door dik en dun werden doorgedreven. Ik doel hier op de Pensioenwetten, die de zichtbare en de niet minder gevaarlijke onzichtbare lasten verhoogden. De Minister putte zich uit in steeds scherper gestelde en in steeds pakkender vorm gegeven schilderingen van den nood der financiën, maar, voor zoover zichtbaar, bleef het bij woorden. Dat was wellicht vergeeflijk, omdat de verkiezingen naderden, en de onzekerheid van aanblijven van het Kabinet kon den lust tot doortasten wel verkleinen.

De verkiezingen hebben plaats gehad met den bekenden uitslag. Het bleek alras, dat de Regeering in hoofdzaak in dezelfde samenstelling zou blijven. Ik heb daarvan dadelijk naast de bedenkelijke zijden ook de goede kanten gezien. Voor mij is thans de economische en financieele redding van ons land hoofdzaak. Wel is terugkeer in de stijgende lijn van welvaart niet mogelijk, als de Staat onophoudelijk zich met alles en nog wat bemoeit op de gebruikelijke gebrekkige wijze, waarop hij dat nu eenmaal slechts kan, maar ik heb het vertrouwen, dat zij, die ons zoozeer op den verkeerden weg hebben gebracht, dit thans in voldoende mate inzien, en ons van het meest hinderlijke zullen afhelpen. Het komt mij voor, dat het afbreken van het topzware gebouw der financiën nog niet in de slechtste handen was bij hen, die het hadden opgetrokken. In de dagen voor de verkiezingen heb ik weleens overwogen, hoe een eventueel nieuw Kabinet de generale bezuiniging moest aanpakken. Ik stelde mij steeds een algemeen bezuinigingsplan voor, geen brokstukken, die één voor één kwamen en één voor één werden afgebroken. Ik heb mij toen voorgesteld, dat als er een geheel nieuwe combinatie van a. s. Ministers kwam, dezen dan zouden gaan overleggen en het spoedig roerend eens zouden zijn, dat er binnenkort van de begrooting een honderd millioen af moest. De leden van die combinatie hadden dan slechts uit kunnen rekenen, hoeveel percent er per Departement af moest, als men er buiten liet, wat niet voor vermindering in de termen viel. Zij hadden zich bij handslag kunnen beloven, een bezuiniging aan te brengen van bijv. 20 pct.; het zou hun onmogelijk zijn meer dan dat te doen, omdat zij niet beschikten over de boeken en de voorlichting der ambtenaren. Ik zag dan ook in mijn verbeelding reeds hoe het gaan zou met den

(van Gijn.)

Minister van Financiën, nadat hij was opgetreden, hoe vermoedelijk alle collega's hem zouden komen vertellen, dat zij inderdaad zóóveel niet konden bezuinigen, nu zij met de ambtenaren hadden gesproken en de boeken hadden bekeken. De Minister van Financiën was dan de dupe, want hij zou kort na zijn optreden weer hebben kunnen dreigen met aftreden.

Een algemeen bezuinigingsplan maken in vage termen is onmogelijk, dat is de ondervinding, die ik 12 jaar lang bij het afkrabbelen van de begrootingen namens den Minister van Financiën wel heb geleerd. Welnu, daarom zag ik dadelijk de goede zijde van het aanblijven van het Ministerie, omdat het wèl beschikt over alle voorlichting der ambtenaren en over de boeken en alle details. Dit Ministerie kon dus wèl zaken doen, kon wèl spijkers met koppen slaan, voordat het aan de Koningin de samenstelling van het nieuwe Kabinet voorlegde.

Ik heb dezen zomer vaak medelijden gehad met allen, die met het Staatsbestuur te maken hebben, vooral met den Minister van Financiën en zijn ambtenaren. Ik heb mij hen voorgesteld, alle mooie zomerdagen ploeterend in de cijfers van de Staatsbegrooting, zonder één dag verlof. Ik heb mij den Minister van Financiën voorgesteld, dag in dag uit in gezelschap van den Premier, misschien nog met een derden Minister er bij, en met den thesaurier-generaal, aan elk Departement met den Minister als hoogsten chef en met de afdeelingschefs de begrooting post voor post nagaande, ten einde een 20 à 25 pct. te bezuinigen, zóó, dat aan elk Departement op dezelfde wijze werd afgehakt wat maar even kon worden gemist. Wanneer men dan tot een plan van bezuiniging was gekomen, dat geen enkelen tak van dienst spaarde, zou dat vermoedelijk zeer veel gejammer doen verrijzen, maar ieder onbevooroordeelde zou moeten erkennen, dat niets of niemand gespaard was, en dat niets of niemand buiten verhouding tot zijn belang was aangepakt.

Zulk een algemeen bezuinigingsplan moet men beschouwen als een compromis tusschen verschillende belangen en de bepleiters daarvan. Men kan dat niet bij brokstukken en in het vage maken, dat heeft mijn 12-jarige ervaring mij wel geleerd en dat geldt nog meer als het er niet om gaat, om 10 millioen te schrappen, maar als het gaat om 60 à 100 millioen te schrappen. Het zal moeten gaan als bij een belastingherziening als in 1916, toen men zei: iedereen moet wat slikken, dat hij niet aangenaam vindt, om daartegenover iets te krijgen, dat hij wel aangenaam vindt. Ik stelde mij voor, dat de Minister van Financiën bij zijn ommegang wel een percentage voor oogen zal hebben gehad, niet om dat als maatstaf te houden, maar om zijn gedachten te kunnen bepalen. Ik stelde mij voor, dat hij was rondgegaan, gewapend met een statistiek van alles, wat sinds 1917 het meest was aangegroeid, omdat het van zelf spreekt, dat veelal hetgeen sinds 1917 is aangegroeid het best weer kan worden afgesneden. Ik stelde mij voor, dat zich bij dien ommegang langzamerhand de groote lijnen van het bezuinigingsplan zouden hebben ontwikkeld, voor zoover dat niet in de afgeloopen 13 maanden al was gemaakt. Ik stelde mij voor, dat dat plan ten slotte in den Ministerraad zou komen en dat men dan op 19 September met een voorstel, dat een goed homogeen geheel vormde, in de Kamer zou zijn gekomen. Perspectief mocht er natuurlijk wel in zijn, dat zou wel onvermijdelijk zijn, maar geen bodemloos perspectief. Ik heb mij bij die illusie heel best rekenschap gegeven, dat als die zaak door een echtsch Kabinet moest worden opgeknapt, er wel verschillende zaken zouden worden geschrapt, die ik liever niet zag verdwijnen, en dat andere dingen, op welker behoud ik niet veel prijs stelde, zouden behouden blijven, maar binnen zekere grenzen zou ik daartegen geen oppositie hebben gevoerd.

Die illusie is ten slotte niets meer dan een illusie gebleken. Er waren slechte voorteekenen. Men hoorde niets van uitstel of afstel van verloven, zooals men hoorde in 1914, toen m. i. ons vaderland wellicht minder in gevaar was dan thans. Men zag zelfs Ministers, die voor 4 weken naar Zwitserland gingen, terwijl het pijnlijkst zwaarste werk hier nog te doen was. Op 19 September ben ik dan ook zeer gedesillusioneerd, want al wat in die kostbare maanden ter redding van het vaderland was gedaan, bestond in een armzalig rekensommetje, op blz. 16 en 17 van de Millioenennota, een armzalig rekensommetje, dat door iedereen zonder eenige voorlichting van ambtenaren of zonder eenig comptabel boek gemaakt had kunnen worden. Men heeft voorbij laten gaan de schitterende gelegenheid om een doorwerkt homogeen bezuinigingsplan te maken, dat overal het overtollige wegnam en voor zoover dat niet voldoende was, het nuttige in den Staatsdienst in gelijke mate wegnam en dat dan ook in de Kamer had kunnen worden verdedigd met de woorden: hiermee staan wij of vallen wij, wie het niet wil, make maar een ander. Daarvoor in de plaats is gekomen een sommetje, dat op 17 pct. uitkwam en waarschijnlijk een briefje aan de collega's, dat zij maar moesten zien, hoe men er komen kon, blijkbaar met volkomen vrijheid voor de collega's om het te vinden, zooals zij zelf zouden willen, door schijnbezuinigingen of door werkelijkheid. Het gevolg daarvan is geweest, dat hier en daar wat geschrapt is, hier wat meer daar wat minder ernstig, maar dat het eigenlijke werk nog moet beginnen.

Als er een geheel nieuw Kabinet was opgetreden, dat eigenlijk over niets beschikte, zou ik het den Minister van Financiën van dat Kabinet nog kwalijk genomen hebben als hij met een zoo primitief rekensommetje gekomen was, dat feitelijk geheel aan het toeval overliet, of er eenige gelijkheid van druk bij de bezuiniging zou zijn.

In het Voorloopig Verslag — ik zal nu niet dit weer alles uiteenzetten — is er op gewezen, dat de rantsoeneering zoo hoogst primitief aan de Departementen is opgelegd en door deze is uitgevoerd.

De Minister zegt: de verschillende hoofdstukken vormen elk een zoo groot complex, waarmede men gemiddeld evenveel fortuintjes als misfortuintjes kan hebben. Dat is echter niet vol te houden. Wat heeft bijv. de Minister van Waterstaat niet een fortuintje gehad doordat hij het vervallen van het verlies op het bedrijf der posterijen enz. mocht meetellen als een bezuiniging op waterstaat en spoorwegen nota bene, en doordat op de postspaarbank, die maar op zijn hoofdstuk hospiteert zonder invloed op het tekort, een paar ton meer is bezuinigd dan 17 pct. En wat een fortuintje heeft de Minister van Arbeid niet gehad, die f 4 830 000 ontleende aan een wet die niets gaf dan een schijnbezuiniging, een schijnbezuiniging, ik wil dit nog even souligneeren, die verleden jaar ook al in de Millioenennota geparaisseerd heeft om aan te toonen, welk een bezuinigingsneiging de Regeering toch wel had. Tot twee keer toe moet dit schijnbedrag dus dienst doen.

Zulke fortuintjes hebben andere Departementen niet gehad. De Minister van Waterstaat stelt zijn collega van Financiën tevreden met slechts 9 pct. bezuiniging op de eigenlijke uitgaven van zijn Departement en de Minister van Arbeid stelt zijn collega tevreden — en dan tel ik nog het perspectief mede, waarover hij spreekt — met een bezuiniging van slechts 10 pct.; zonder dat perspectief is het maar 5 pct.

Wellicht heeft men gedacht: ach, het toeval speelt al zoo'n groote rol, dat nog wat meer toeval de fouten wellicht kan corrigeeren. Dat kan, ja, maar in dit geval heeft het toeval de fouten nog wat erger gemaakt.

Het komt mij voor, dat het op de andere Departementen geen goeden indruk moet hebben gemaakt, dat de Minister van Financiën zijn eigen Departement er maar geheel uit heeft gehouden. Het argument ten aanzien van de bezuiniging op de belastingheffing, waardoor men ten slotte meer zou verliezen dan winst maken, gaat natuurlijk op, maar dat geldt toch niet voor het geheele hoofdstuk. Is er op de belastinginning niets te bezuinigen? Zijn er naast inspecteurs en ontvangers, die zwaar werk hebben, dat geef ik dadelijk toe, niet velen, die te weinig te doen hebben? Zijn de directeuren van de registratie noodig, die door velen het vijfde rad van den wagen worden genoemd en nog blijven om wat promotie mogelijk te maken?

De Minister vindt het niet zoo erg, zegt hij in de Memorie van Antwoord, dat de bezuiniging op de personeelsuitgaven aan de verschillende Departementen zoo uiteenloopend is. Bij mij echter is dit juist het criterium of er ernst met de

(van Gijn.)

zaak is gemaakt of niet. Bezuiniging op materieel is soms nuttig en noodig, maar het haalt soms niets uit, met name niet in de gevallen, waarin men schrapt bv. omdat men denkt: als het noodig blijkt, kunnen wij bij suppletoire begrootingen het geld toch wel aanvragen of. zooals bij Waterstaat soms het geval is, schrappen niets dan uitstel is.

Ik schat het bezuinigingswerk niet gering. ook niet wat er al gedaan is, en als de Minister van Arbeid het niet verder gebracht heeft dan 5 of 10 pct., dan geef ik toe, dat dat ook het resultaat is van moeizaam werk.

Men zal wel ontdekt hebben, dat het toevoegen van 10 millioen aan de begrooting lang niet zooveel blijde gezichten laat zien of tevreden menschen maakt als het schrappen van 5 millioen aan zure gezichten geeft en nadeel doet aan den Staatsdienst. Daarom kan ik begrijpen, dat er een neiging is geweest voor schijnbezuiniging, waarvan dan het gevolg is de zgn. bezuiniging van de f 4 830 000, deels door de bezuiniging te schuiven op de toekomst, deels door de kosten ten deele op de werkgevers te schuiven. Dat is geen bezuiniging voor de Nederlandsche natie. Zoo zeide ook de Minister van Arbeid bij de behandeling van de Stoomwet, eenige weken geleden, dat zijn collega van Financiën hem het geld zou weigeren voor ideëele zaken en voor volkshuisvesting, als hij het niet door de eigenaren van stoomketels liet betalen. Dat is geen bezuinging, doch een schijnbezuiniging.

Was de methode van bezuiniging voor mij een teleurstelling, ook met het resultaat was dit het geval.

Ik had niet verwacht dat de Minister met een sluitende begrooting zou zijn gekomen, de onmogelijkheid daarvan zag ik in met Civis, dien de Minister zoo vriendelijk is geweest in een noot aan te halen. Maar anderzijds had ik wel meer verwacht, immers de Minister had toch al dertien maanden de zaak bestudeerd.

Maar het meest teleurgesteld heeft mij, dat de Minister van Financiën in de Millioenennota den schijn aanneemt alsof hij inderdaad door een gedeeltelijke uitvoering van dit primitieve rantsoeneeringssysteem al een heel eind op weg is om uit de moeilijkheden te komen.

De Minister heeft becijferd alsof wij er op die 5 millioen na al zijn en daarmede veel kwaad gesticht. Onder de bevolking van Nederland begon de mentaliteit te groeien dat een ieder zich direct of indirect een offer moest getroosten om tot een sluitende begrooting te komen. Die mentaliteit is absoluut noodig, want men heeft daartoe de hulp der geheele bevolking noodig. Linksche en rechtsche verkiezingsredenaars hebben die mentaliteit gekweekt.

En nu kwam de Minister met een bezuiniging, die niet onbeduidend is, maar toch geheel onvoldoende, tot de conclusie dat hij, behoudens verdere daling der middelen en gunstige perspectieven, op 5 millioen na de zaak voor elkander had.

Een Katholiek blad, *Het Huisgezin*, heeft al gezegd, dat het knappe Ministerie de zaak al had opgelost; *Het Huisgezin* schreef nl., dat de Minister van Financiën, in samenwerking met zijn collega's, er kans toe gezien had, een ongeveer sluitende begrooting voor het volgende dienstjaar te ontwerpen. In alle geval is er voor het eerstvolgend jaar, volgens den Minister van Financiën zelf, nog een tekort van 42 millioen. Hoe optimistisch *Het Huisgezin* de zaak inziet, blijkt uit hetgeen men daarin aan het slot van hetzelfde artikel kan lezen:

> „Het haast te mooie perspectief van het verlagen van sommige al te drukkende belastingen moeten wij tot het volgend jaar verschuiven."

Nota bene, alsof het volgende jaar een sluitende begrooting zou brengen en ook nog belastingverlaging.

Het is natuurlijk, dat men nu bij elke zaak, die men eigenlijk nog moet bezuinigen om tot die 5 millioen te komen, lichtvaardiger wordt met afwijkingen van wat de Regeering voorstelt. Men gaat nu zeggen, 1 millioen meer voor onderwijs, wat zou dat, dan worden die 5 millioen tekort er 6, wat is dat dan nog?

De ongeluksprofeten van links gelijk ondergeteekende, maar ook van rechts gelijk de heer Colijn, die bij de verkiezingen spraken over tekorten van 125 ad 150 millioen, worden nu door de lezers van *Het Huisgezin* uitgemaakt voor pessimisten, die er niets van weten.

Wat de raming van de middelen betreft, ben ik het eens met den heer Gerretson, dat de middelen zeer hoog geraamd zijn en sluit ik mij hieromtrent meer aan bij het Voorloopig Verslag dan bij de Memorie van Antwoord. De beurs van Amsterdam moet al een buitengewoon slechten kijk hebben op den toestand van onze vennootschappen, indien inderdaad het volgende jaar nog een dusdanig bedrag aan dividenden en tantièmes zal worden uitgekeerd als de Minister van Financiën schijnt te veronderstellen.

Dat de suiker en het alcoholgebruik even hoog zal blijven, misschien nog zal stijgen, wanneer de malaise nog meer doorwerkt, geloof ik evenmin. Ook vind ik het niet aannemelijk, dat de personeele belasting nog zal stijgen.

De stijging der koersen van de obligaties, zegt de Minister van Financiën, zal de vermogensbelasting nog wel een beetje redden. Maar die stijging heeft plaats met procenten, terwijl de daling der koersen van de aandeelen bij honderden procenten gegaan is, zoodat de laatste de eerste wel meer dan dood zal slaan.

Wanneer men even een blik in den middelenstaat slaat, kan men wel zelf aannemen, dat de opbrengst van het zegelrecht voor het volgend jaar 3 millioen gulden te hoog geraamd is. Ik sluit mij aan bij de meening, in het Voorloopig Verslag uitgesproken, dat de winst van de Nederlandsche Bank te hoog is getaxeerd, nu niet meer zoo'n hooge koerswinst te verwachten is.

Wat de perspectieven betreft, erken ik, dat de Minister daarmede moet rekenen. Men moet echter wel bedenken, dat de perspectieven de becijferingen voor de toekomst gelden.

Wie dat doet, mag niet zeggen: voor de vrijwillige ouderdomsverzekering hebben wij niets uit te trekken. Die moet wel degelijk meetellen.

Daarenboven moet er op gerekend worden, dat zich het volgend jaar met grooter kracht aandient, wat nu geschrapt is geworden. Er is ook te rekenen met de automatische stijging van de uitgaven.

Dat zijn alles negatieve perspectieven. Men dient ook de gunstige perspectieven te beperken tot datgene, waarvoor men een beetje basis heeft. Als het bedrag voor de ambtenaren op deze begrooting is geschrapt voor 20 pct., vormen de overblijvende 80 pct. een gemotiveerd perspectief. Als men een nieuwe Onderwijswet indient, waarvoor 20 millioen gulden zullen worden bezuinigd, naar men verwacht, is dat een redelijk perspectief. Men moet echter niet die wetsontwerpen meetellen, die misschien nog geheel moeten worden gemaakt en waarvan wij ongeveer niets weten. Wij weten allen, zooals vroeger weleens is gezegd, dat een wetsontwerp reeds in bewerking is, als het nergens anders in bewerking is dan in het brein van den Minister. Ik wil niet zeggen, dat het hier het geval is, maar de mogelijkheid bestaat. Met dergelijke wetsontwerpen in embryo mag men geen rekening houden als perspectieven in de bezuiniging. Men moet zulke gunstige perspectieven stellen tegenover de ongunstige, die de eerste tot nul reduceeren.

De indruk, dat de Minister tot op 5 millioen na het tekort heeft bezuinigd, kan zeer sterk schaden. Want het publiek, dat denkt, dat er nog maar 5 millioen gulden te kort is, zal zich straks, wanneer er wetten in behandeling komen, die de eigenlijke bezuiniging pas zullen brengen, tegen die wetten verzetten en zeggen: wij zijn daar niet van gediend; wij waren er immers al.

Ik vrees, dat er ook in de Kamer leden zullen zijn, die met de bezuiniging tot op 5 millioen te kort zeer ingenomen zullen zijn en straks bezwaar zullen maken tegen wat het soutenu is van die 5 millioen gulden.

Als de Minister niet meer bezuinigen kon dan hij deed — en dat is bij de gevolgde methode misschien wel het geval — had hij honderdmaal beter gedaan in de millioenennota mede te deelen: ik heb een tekort, dat bij de verkiezingen ook door mijn politieke vrienden op 150 millioen gulden werd geschat, teruggebracht tot 60 of 70 millioen;

16de VERGADERING. — 9 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beschouwingen).

(van Gijn.)

dat is al een heele prestatie geweest, maar om dat te bereiken, moet men nog heel wat slikken.

Als de Minister zoo had gesproken, zou er misschien geklaagd zijn, dat het niet voldoende was geweest. Maar dat moet, wie de oogen niet dichtknijpt, nu ook doen. De geboren struisvogels hebben nu echter hun bezuinigingsdrang verloren.

De Minister zegt in de Memorie van Antwoord: „dat de becijfering, die hem tot de 5 millioen hebben geleid, geen camouflage was, maar werkmethode." „Ik weet zelf best", zegt de Minister nu, „dat er nog heel wat bezuinigd moet worden voor wij zoover zijn."

Mijnheer de Voorzitter! Het is heel gelukkig, dat de Minister dat heel duidelijk heeft gezegd en ik hoop, dat *Het Huisgezin* zijn artikel zal intrekken en aan de lezers zal mededeelen: wij hebben jelui verkeerd ingelicht; wij hebben het verkeerd gelezen, want de Minister zelf zegt, dat hij er nog heelemaal niet is.

Mijnheer de Voorzitter! Het is onder deze omstandigheden gewenscht, dat tegenover de becijferingen van den Minister becijferingen worden gesteld, die meer met de werkelijkheid strooken. De Minister heeft dat in de Memorie van Antwoord niet gedaan. Er moeten hierbij een paar dingen aan vooraf gaan. Laten wij eerst eens kijken naar de spoorwegtekorten. Ik gevoel, dat de Minister daarmede voor een moeilijke vraag stond; als hij ze ging brengen onder de bedragen, die op de begrooting ergens bezuinigd moesten worden, was er eenig gevaar (waar het immers door anderen moest gebeuren), dat de lust tot bezuinigen op de spoorwegen wat overging.

Ik kan mij begrijpen, dat hij er daarom niet toe geneigd was.

Maar een ander uiterste is om te zeggen: „het is er in 't geheel niet meer", want ik geloof wel, dat op den duur van de spoorwegen een bedrijf zal kunnen worden gemaakt, dat zich dekt — of men daarvoor dan moet nemen het conto-finto, de berekening van den heer van Braambeek, of die van den Minister van Waterstaat, weet ik niet, maar dit doet aan de zaak ook niet af, maar tevens meen ik, dat men door de tijdsomstandigheden voorcerst nog wel op een tekort van 10 millioen zal moeten blijven rekenen en ik moet er ook attent op maken, dat er toch altijd bij de spoorwegen nog een latent tekort van 8 à 9 millioen op de pensioenen is, bestaande in aangroeien van het tekort op de fondsen, wat ook bij de Staatsbegrooting het geval is, ofschoon het daar veel grooter is, nl. wel 16 à 20 millioen per jaar.

Met die latente tekorten wil ik overigens den Minister niet angstig vallen, daar ik zelf het gevoel heb, dat men de zaak niet te onoplosbaar moet maken, omdat er dan in Nederland wel eens een zekere geestelijke immuniteit tegenover tekorten zou kunnen komen.

Dit spoorwegtekort leidt mij tot den crisisdienst. Daarmede heb ik zelf veel uitstaande gehad. Ik herinner mij als den dag van gisteren, dat ik naar Minister Treub ging en hem voorstelde alle uitgaven, welke verband hielden met den oorlog, op een aparte rekening te zetten, opdat men dan zou kunnen blijven zien, of de normale uitgaven naar boven of naar beneden gingen. Minister Treub was het daarmede volmaakt eens. Die crisisdienst heeft zijn nut gehad, maar als pleegvader van dezen Mohr zou ik tot Minister de Geer willen zeggen: stuur hem thans maar weg; er hat seine Schuldigkeit getan. Want hij wordt een gevaar.

Op dien crisisdienst is een overschot van 71 millioen, dat feitelijk te veel geleend is voor dien dienst. Natuurlijk op papier, want het geld is gebruikt, maar het staat in boeken en het vermindert het bedrag, dat is te leenen. Die 71 millioen worden zoo licht gebruikt voor uitgaven, welke men anders niet verdedigen kon. Op hoofdstuk X vindt men bij voorbeeld f 50 000 voor ambtenaren van de crisisbureaux, maar nergens eenige specificatie. Ik heb uit het rapport-Rink meenen te kunnen opmaken, dat die f 50 000 worden gebruikt om hier en daar aan het Departement van Landbouw ambtenaren te hebben, welke niet in de eigenlijke opgave van de ambtenaren voorkomen.

Indertijd was die crisisdienst zeer nuttig. Als men een begrooting heeft van een 200 millioen en men krijgt daar in eens tusschendoor een extra uitgaaf van een 200 à 300 millioen, dan worden de cijfers onbruikbaar, maar op een tekort, als men nu heeft, zal die 3,8 millioen uit den crisisdienst de cijfers niet onleesbaar maken. Die crisisdienst maakt het verleidelijk om te verbergen wat men niet kan verantwoorden op den gewonen dienst, omdat er anders zou gezegd worden: dit en dat is in strijd met de bezuiniging.

Het overschot van die 71 millioen zal nog vergroot worden met 45 millioen uit de N. U. M., 75 millioen van de interneering, zoodat zelfs na aftrek van het tekort op de spoorwegen, over 1923 wel een bedrag van 150 millioen zal overblijven.

Die overschotten op den crisisdienst zullen eigenlijk moeten worden gebruikt voor aflossing van crisisschuld, maar ik voeg er dadelijk bij, dat het naar mijn meening onjuist zou zijn crisisleeningen af te lossen die 4 à 5 pct. rente kosten en terwijl men nog leent deze te vervangen voor 6 pct. Men moet dus de crisisleeningen niet aflossen, maar met het overschot van den crisisdienst voorkomen, dat er andere leeningen zouden moeten worden aangegaan.

Daarom zou ik den Minister van Financiën in overweging willen geven het volgende: Er zijn in de laatste jaren veel bedragen geleend voor woningbouw. Dit was juist, omdat het geld uitgeleend werd aan gemeenten en vereenigingen, maar die gemeenten en vereenigingen weten wel, dat zij op een gegeven oogenblik moeilijk in staat zullen zijn dat geld, dat zij gekregen hebben voor veel te dure huizen, terug te geven.

Daarom zou ik tot den Minister willen zeggen: doek het overschot van het crisisfonds op door alles wat er nu in is en nog in zal komen, te gebruiken voor dekking van voorschotten voor woningbouw, voor zoover die eigenlijk veel hooger waren dan redelijkerwijs voor die woningen toegestaan had moeten worden.

In de eerste plaats zouden wij dan bereiken, dat wij van het crisisfonds af zijn, zoodat het niet meer zal kunnen dienen om onder te brengen allerlei dingen, en verder dat wij in zake dien woningbouw als het ware een extra regeling maken, welke medebrengt, dat het daarvoor geleend geld sneller wordt afgelost dan anders het geval zou zijn.

Evenmin als ik goed kan vinden om dien crisisdienst in het leven te houden en zoo nu en dan daaruit gewone uitgaven te betalen, kan ik mij vereenigen met het voornemen om het leeningfonds daarvoor te gebruiken. Dit fonds behoort geheel te strekken tot schuldaflossing of wel tot voorkomen van het aangaan van nieuwe schulden, wat per slot van rekening twee vormen van een zelfde zaak zijn.

Ik acht het hoogst bedenkelijk, dat het leeningfonds te hulp geroepen wordt om een stuk van den gewonen dienst te dekken, eigenlijk alleen om het tekort een beetje kleiner te kunnen becijferen.

Te recht wordt in het Voorloopig Verslag uiteengezet, dat de aard van de ontvangsten van het leeningfonds medebrengt, dat het gebruikt wordt voor aflossing van schuld of het voorkomen van aangaan van nieuwe schuld.

De Minister zegt: ge zegt, dat de opbrengst der verdedigingsbelastingen daarvoor uit het fonds wordt genomen, maar ik haal niet de opbrengst der verdedigingsbelastingen er uit, doch de opbrengst der opcenten op allerlei belastingen.

Daat gaat niet op. Wie iets afweet van de geschiedenis van het leeningfonds weet, dat de opcentenheffing destijds werd beschouwd als de beste wijze om de crisisschuld af te lossen. Later, toen het leeningfonds aldoor meer geld noodig had, zijn de verdedigingsbelastingen — die, het kan niet genoeg herhaald worden, eigenlijk opgezet zijn als een heffing in eens — perpetueel verklaard en toegevoegd aan de inkomsten van het leeningfonds. Dit brengt echter mede, dat de opbrengst van de verdedigingsbelastingen moet dienen om òf schuld af te doen òf het aangaan van nieuwe schuld te voorkomen.

Als er nu geld over is in het leeningfonds, dan moeten wij òf de verdedigingsbelastingen afschaffen òf wij moeten het geld gebruiken voor aflossing dan wel voorkoming van schuld.

(van Gijn.)

Anders wijzigt de Minister van Financiën zoo'n beetje implicite ons geheele belastingssysteem.

Meent de Minister, dat zulks wenschelijk is, dat met name meer geheven moet worden tot dekking van de gewone uitgaven, dan moet hij met voorstellen dienaangaande komen. Ik wil dit even bewijzen.

De Minister kan wel in de Millioenennota zeggen: ik trek in gedachten van het tekort van het dienstjaar 1922 af 15,5 millioen en van het tekort van het dienstjaar 1923 10 millioen, maar het moet bij een gedachte blijven. Immers, als de Minister bij de Rekenkamer komt met de vraag, of zij eens even 10 of 15,5 millioen wil boeken om te dekken, zooals het officieel heet, de kosten, begrepen in de Staatsbegrooting van 1922 of 1923, dan zal dat college antwoorden: neen, de Leeningsfondswet wijst uitdrukkelijk die middelen aan het leeningfonds toe en ge kunt die alleen bij wet daaruit halen en niet zoo maar; de Middelenwet wijst ze ook niet toe aan den algemeenen dienst; ge kunt ze niet zoo maar aan den algemeenen dienst toewijzen; ge moet ter zake met wetten komen.

Ik wil wel zeggen, dat, als de Minister met zulke wetten komt, ik niet bereid zal bevonden worden daarvoor te stemmen.

Wij moeten niet dien kant uit, dat wij hetgeen genomen is uit het vermogen der contribuabelen — dit is bij de verdedigingsbelastingen zeer dikwijls het geval —, in elk geval hetgeen genomen is uit het inkomen der contribuabelen en, als de fiscus er met zijn handen afgebleven was, vermogen was geworden, gaan gebruiken tot dekking van den gewonen dienst. Dat mogen wij niet doen en daaraan wil ik niet mededoen. M. i. — dat schrijft ook mijn partijprogram voor — moet het tekort op den gewonen dienst weggewerkt worden door bezuinigingen en niet door nieuwe belastingen, zelfs niet als de Minister daartegenover belastingen afschaft, welke hoogst nuttig en noodig zijn tot aflossing van crisisschuld of vermijding van nieuwe schuld.

In het Voorloopig Verslag hebben eenige leden gezegd, dat ze dat juist zoo mooi vonden, want dat was een aanwijzing, dat men ging inzien, dat men te veel van de crisisschuld aflost.

Vooreerst merk ik op dat ik niet pleit voor het aflossen van crisisschulden voor de voorkoming van meer leeningen op den buitengewonen dienst. Maar afgezien daarvan wil ik er op wijzen, dat, wat de heer Gerretson ons gisteren heeft voorgehouden, niet juist is en berust op de onjuiste opvatting, alsof men, door aan zijn kinderen over te laten de crisisschuld te betalen, het tegenwoordig geslacht ontlast. Dat is niet juist. De verarming, ontstaan door de crisisuitgaven, is er en blijft rusten op hen, die de uitgaven deden. Voorloopig hebben eenige Nederlanders het geld aan alle contribuabelen voorgeschoten, die het eigenlijk hadden moeten opbrengen, feitelijk dus een leening van Nederlanders tot Nederlanders. Men stelde daarbij absoluut niet den last uit, maar alleen de definitieve verdeeling van den last tusschen de contribuabelen. De last was er en die blijft er. Betalingen van belasting tot aflossing van schuld maken ons volk volstrekt niet armer, uitstel van de betaling maakt ons niet armer. Het gaat eenvoudig om schuld-compensatie tusschen Nederlanders en Nederlanders, waardoor wij niets armer of rijker worden. Maar waarom ik de crisisleeningen zoo gauw mogelijk weg wil hebben, is dit. Wanneer men een dergelijke leening sluit, is het gevolg, dat de obligaties, die A, B en C nemen, door A, B en C worden beschouwd als rijkdom en volkomen te recht, want zij moeten die ook opgeven voor de vermogensbelasting. Maar terwijl bij alle andere schulden de schuldenaar deze van zijn vermogen aftrekt, geschiedt zulks met deze schuld door de schuldenaren — dat zijn wij allemaal — niet en wij mogen dat niet doen en kunnen het ook niet doen, omdat wij niet weten, wat ons aandeel in de Staatsschuld is. Zoo komt het, dat wij ons verbeelden veel rijker te zijn dan wij werkelijk zijn. En daaraan moeten wij een liefst spoedig einde maken, door deze Staatsschulden af te lossen.

Na deze uiteenzetting kom ik dan tot de becijfering der tekorten. Ik kan hierin kort zijn, en ga uit van de 52,7 millioen van den Minister zelf. Ik voeg er aan toe 10 millioen wegens te hooge raming van de middelen. De heer Gerretson zal wel vinden, dat deze 10 millioen heel laag genomen zijn. De spoorwegtekorten stel ik op 10 millioen en kom dan, met de 3,8 millioen van den crisisdienst, tot een totaal tekort van 76,5 millioen. Ik kom nu tot het perspectief voor de toekomstige jaren, uitgaande van den grooten memoriepost, dat de middelen niet verder zullen zakken. Het gunstig perspectief voor Oorlog neem ik ad 5 millioen, dat voor Onderwijs voorloopig op 20 millioen, te zamen 25 millioen.

Trek ik hier van deze gunstige perspectieven af voor het ongunstige perspectief van de vrijwillige ouderdomsverzekering 13 millioen, dan houd ik over 12 millioen. Alzoo kom ik tot een restant tekort van 64,5 millioen.

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer we dit cijfer noemen, dan geloof ik, dat we het publiek heel wat zuiverder voorlichten, dan wanneer we het eindcijfer stellen op 5 millioen tekort. Het publiek zal ontwaren, dat, als men straks op onderwijsgebied dingen moet doen, die het liever niet had, het niet gaat om die verhooging van een tekort van 5 millioen, maar dat die dingen moeten geschieden om die 65 millioen niet tot 66 of 67 millioen, enz. te doen stijgen.

Uit die 65 millioen blijkt ook, dat de Minister van Financiën alle reden heeft om alsnog dien grooten ommegang aan alle Departementen te beginnen, waarvan ik had ondersteld, dat hij dien in de maanden Juli en Augustus zou hebben ondernomen. Ik moet er dus sterk op aandringen, dat de Minister van Financiën, vergezeld van den Premier — dat is proefondervindelijk goed gebleken — en wellicht van een derden Minister, dien ommegang zal beginnen om alle posten te schrappen, die er af kunnen, en te zorgen, dat er overblijft een homogeen geheel, een begrooting, waarop overal in gelijke mate zal geschrapt zijn en waarvan de regel zal gelden van het Grenznütze-niveau, d.w.z. dat elke gulden, dien men van de gekortwiekte begrootingen, waar dan ook, nog verder zou afnemen, overal evenveel verdriet zou geven.

Ik stel mij eens voor, dat de Minister begint met Buitenlandsche Zaken. De heer de Geer zal daar dan met zijn collega's komen en tot het Departementshoofd zeggen: waarde collega, maak mij eens duidelijk, dat men het in 1917 heeft kunnen doen met 7 of 8 gezantschapsposten minder dan thans en dat wij aan dien breeden blik van u onzen Nederlandschen gulden maar moeten wagen. En zoo voort.

Hij zal vervolgens gaan naar den Minister van Justitie en vragen: zijn al die 2de klasse rechtbanken noodig of zijn zij althans wel zoo sterk bezet noodig? Kunnen wij niet een 24 van die kantonrechters opruimen, zal hij verder vragen, en kunnen wij niet een einde maken aan geldvermorserij door het testamentenregister op te ruimen?

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal hierop niet verder ingaan, want anders zult gij misschien zeggen, dat die dingen bij de verschillende hoofdstukken ter sprake komen, maar ik heb ze alleen als voorbeelden willen geven hoe ik mij dien ommegang van den Minister van Financiën voorstel. Het is niet de eerste keer, dat hij plaats heeft: zij het met kleinere cijfers, die te bezuinigen waren, is het ook in 1916 geschied en met het resultaat, dat de geheele Ministerraad tevreden was over den rondgang, dien de Minister van Financiën met den Premier had gemaakt.

De heer Kleerekoper vraagt wat de Minister van Financiën aan het Departement van Oorlog zal moeten doen. Wel, hij zal bij den heer van Dijk komen, daar met de noodige vriendelijkheid worden ontvangen en daar hetzelfde werk doen als aan de andere Departementen.

Onze Minister van Financiën heeft dit zeer groote voordeel, dat hij door de natie vooralsnog gaarne op deze plaats wordt gezien, en dat geeft hem een zeer machtige troef in handen, indien hij die althans tot het bittere einde wil gebruiken. Het zal wel eens noodig zijn daarmede zeer ernstig te dreigen.

Indien de Minister van Financiën tot mij zegt: manlief, wat hebt gij daar een alleronaangenaamste bezigheid voor mij!, dan geef ik dat toe en ik stem evenzeer toe, dat de een voor dat werk deugt en de ander niet. Men heeft geboren levensverzekeringsagenten en geboren handelsreizigers, maar

van Gijn.)

r zijn ook menschen, die voor die vakken niet deugen. De oorgestelde bewerking op financieel gebied is daarmede ichtelijk te vergelijken. Als de Minister van Financiën zegt, at hij voor dat werk niet deugt, dan moet ik tot mijn spijt erklaren, dat hij m. i. op dit oogenblik niet voor Minister an Financiën deugt.

Nu ik het over de uitgavenbeperking heb, wil ik een miserstand wegnemen. De heer Marchant heeft gisteren gezegd, at van de zijde van den Vrijheidsbond aandrang uitging tot ermeerdering van militaire uitgaven. Ter voorkoming van oisverstand moet ik zeggen, dat dat absoluut niet juist is. ater zal het tegendeel wel blijken. Later zal wel blijken, at de Vrijheidsbond streeft naar een defensie, die iets is, ij het weinig, en daaraan verre de voorkeur geeft boven een efensie, die veel lijkt, maar in het geheel niets is.

Mijnheer de Voorzitter! Er zou inderdaad uit dezen naren ijd naar mijn meening nog iets goeds voortvloeien, wanneer ie ommegang van den Minister van Financiën met den remier en een ander zuinig aangelegd collega er toe leidde, lat de Minister van Financiën in het algemeen een wat meer verwegende beteekenis kreeg dan tot dusverre. Ik kan zegen, dat ik geen land ter wereld ken, waar het op financieel gebied bij de Departementen zulk een vrijgevochten oel is als hier. Overal heeft de Minister van Financiën op le een of andere wijze een vinger in de geldtaart van de erschillende Departementen, het meest in Engeland, waar en aangenomen begrooting geen machtiging tot uitgaven eeft aan de betrokken Ministers, maar een machtiging aan le Treasury, om, als de betrokken Minister om geld komt, lit al of niet toe te staan, en waar dus eigenlijk het gebruik an zulk een post nog geheel afhangt van den Minister van inanciën.

Wij staan aan het andere uiterste, in zooverre er bij ons ot voor kort nog door verschillende Ministers werd bepleit, lat, als eenmaal de begrooting was aangenomen, de beschikking over de gelden den betrokken Minister geheel vrijstond, elfs wanneer door de wijze van besteding van de gelden een evaarlijk antecedent werd geschapen voor de collega's en elfs indien de wijze van besteding er toe zou leiden dat de Minister van Financiën spoedig weer een suppletoire aanraag zou moeten goedkeuren van vele millioenen.

Wij zijn nu langzamerhand op een beteren weg. Ik heb iet nog beleefd, dat de Minister van Financiën des morgens n het ochtendblad van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* on lezen, dat een van zijn collega's een paar millioen, die r in Juli met moeite waren afgeknabbeld, er in December veer op had gezet bij Nota van Wijziging.

Het is dus hoogst noodig, dat de invloed van den Minister an Financiën wordt versterkt. En nu zou ik enkele jaren eleden genoegen genomen hebben met een systeem, dat in ele landen bestaat, dat nl. het Departement van Financiën an elk Departement een ambtenaar heeft als dwarskijker, elke dwarskijkers te zamen de zaken periodiek met den Minister van Financiën of met den thesaurier-generaal bepreken en maken, dat geen Departement iets uithaalt, waaroor dadelijk ook weer meer geld bij andere Departementen oodig is. Maar ik acht dit nu niet meer voldoende. Ik meen, lat wij nu meer moeten gaan in de Engelsche richting; dat vij zullen moeten komen tot een commissie voor algemeene ezuiniging in den geest der Treasury en die een zekere bevoegdheid heeft om uitgaven tegen te houden en bezuinigingen op te leggen, natuurlijk behoudens beroep op den Ministerraad. Wanneer wij zoo iets hadden, zou ons volk ich niet telkens behoeven te ergeren aan de soms wel eens nverdraaglijke antwoorden van Departementen aan de Rekenkamer en aan de Commissie-Rink.

Laat mij dadelijk zeggen, dat ik niet bedoel het in het even roepen van een nieuw lichaam. Ik meen, dat er geen ieuwe personen moeten worden aangesteld, maar stel mij oor een commissie van den Premier, den Minister van Financiën en nog een derden Minister, met den thesauriergeneraal en den secretaris-generaal van Financiën als bijitters en de drie of vier bezuinigingsinspecteurs als hulpkrachten. Geld zal het dus niet kosten, maar die commissie zou vóór zich moeten krijgen elk wetsontwerp, elke Nota van Wijzigingen, die maar eenigszins geld zou kosten, terwijl geen toezeggingen door Ministers aan de Kamer zouden mogen worden gegeven als niet vooraf die schatkistcommissie zich er over had uitgelaten. Op die wijze zou de Ministerraad geheel anders worden voorgelicht dan nu het geval is en zou deze met meer kennis van zaken kunnen beslissen, en zou het bij beslissingen over uitgaven niet zoo vaak gaan zooals nu, te weten negen stemmen tegen één, die van den Minister van Financiën.

De Minister moet niet door zijn collega's behandeld worden als een lastig mensch, wien alles afgetroggeld moet worden; zijn beide collega's, die mede de zaken bestudeerd hebben, moeten hem in staat stellen, een grooteren invloed uit te oefenen.

Wat de buitengewone uitgaven betreft, Mijnheer de Voorzitter, met veel genoegen heb ik gezien, dat de Minister van Financiën mede van oordeel is, dat deze veel meer aandacht verdienen dan vóór den oorlog. Men kon toen zeggen: als iets op buitengewoon staat, vindt zich dat wel. Maar die tijd is voorbij. De zekerstelling van den gulden hangt bijna meer af van de buitengewone dan van de gewone uitgaven. Wanneer wij spoedig inflatie zouden krijgen, zou dat veel meer de schuld zijn van de buitengewone uitgaven dan van het tekort op den gewonen dienst. Men late zich dus niet van zijn stuk brengen door wat dezer dagen werd gepubliceerd door een deskundige, dat wanneer er meer geld wordt gedrukt voor financieering van productieve doeleinden, zulks niet hindert. Dat is maar binnen zeer beperkte grenzen waar. Wanneer meer geld moet worden gedrukt om een productieproces van drie maanden mogelijk te maken, heb ik er geen bezwaar tegen, maar wanneer men het doet voor een van twintig of dertig jaren, ben ik het er ten eenenmale mee oneens, want dan zitten wij in de ellende van de inflatiejaren vóórdat de nieuwe producten komen. Door de ongelukkige verarming van de wereld kunnen wij ons niet meer langdurige productieprocessen permitteeren. Ik acht daarom de Zuiderzeewerken nog steeds een veel te lang productieproces, maar men kan de zaak nog gekker maken door het groote plan wel aan te houden, doch nog langzamer uit te voeren. Dan wordt het productieproces nog langer en is men nog verder achterop. Wil men tijdelijk minder geld besteden voor de Zuiderzeewerken, dan is alleen een kleiner plan oorbaar, maar het allerdomste zou zijn een uitvoering van het groote plan op een langeren termijn.

Met voldoening heb ik gehoord, dat de Regeering in zake de volkshuisvesting in de toekomst niet meer zooveel voorschotten zal toezeggen als tot nu toe, en wij dus niet meer zoo groote bedragen behoeven te voteeren omdat ze in vorige jaren zijn toegezegd. Zou het, gezien de rampzalige 140 millioen, die wij nog aan Duitschland te geven hebben, maar niet wenschelijk zijn in zake den woningbouw voorshands alles over te laten aan het particulier initiatief?

Wat de posterijen betreft, ook hier is bezuiniging op de gebouwen noodig. Wij moeten ons behelpen met minder geschikte gebouwen. Dat geldt echter overal; zich behelpen is nu eenmaal het lot van wie verarmd is. Ik zou wenschen, dat ook de ambtenaren dat eenigszins inzagen, dat hun werd duidelijk gemaakt: de keuze is niet: of uw reëel loon zal dalen of niet, dat moet dalen, maar de keuze is, of het geschieden zal door minder geldloon of door een gulden die minder waard is, en dan doen zij verstandiger het eerste te kiezen in plaats van een naar beneden glijdenden gulden, want dan zijn zij nog veel slechter af. De heer Marchant, sprekende over het geldbederf, heeft gezegd, dat degenen, die zeggen er niets van te weten, eigenlijk het meeste gelijk hebben. Maar als dat zoo is, kunnen m. i. alleen een paar krankzinnigen over het onderwerp debatteeren.

Mijnheer de Voorzitter! Wie zijn oogen niet dichtknijpt, moet wel zien, hoe razend moeilijk het is, te komen tot een lagere begrooting. Wij moeten natuurlijk, dat staat op den voorgrond, de vermindering allereerst zoeken in vermindering van het aantal ambtenaren, maar, voor zoover ik de zaken ken, heb ik de overtuiging, dat men daarmede alleen

(van Gijn.)

er niet komt, en dat men dus ook zal moeten overgaan tot andere maatregelen, zooals nu al zijn voorgesteld. Ik kan mij begrijpen, dat men het deze Regeering en dezen Minister van Financiën, die nog geen ernstige moeite hebben gedaan om de begrooting te verlagen, kwalijk neemt dat zij nu reeds komt met de pensioenkorting, maar ik, die van meening ben dat, al was wèl alles gedaan en al waren alle bezuinigingsmiddelen uitgeput, wij nog voor een groot tekort zouden staan, ik voel geen vrijheid om mij tegen die korting van 8½ pct. uit te laten of daartegen te stemmen.

De heer Marchant heeft het voorgesteld, alsof mejuffrouw van Dorp en ik voerden een actie tot loonsverlaging. Dat is volkomen onjuist. Ik zou het zelfs willen omkeeren en zeggen: wij voeren eerder een actie tot verhooging van het totale loonbedrag. Wij wenschen, dat er minder werkloozen zullen zijn en dat dientengevolge door allen te zamen meer verdiend zal worden, al brengt dit als absoluten eisch mede, dat ieder, die werk heeft, op het oogenblik met iets minder tevreden is, ten einde daarmede een voldoende vraag naar producten uit te lokken. De pessimistische meening van den heer Marchant, dat het peil der Nederlandsche arbeidersbevolking zal moeten afdalen tot het peil van de Duitsche arbeidersbevolking, deel ik niet. Dat zou alleen waar zijn, indien die twee bevolkingen zich absoluut vrij konden assimileeren, en of dat op den duur wenschelijk is, is een zaak, die ernstig zal moeten worden bekeken.

Wanneer men zegt: er zijn menschen die alles willen halen van de loonen en traktementen, dan kan men mij daarin niet betrekken. Ik heb steeds met kracht bepleit, dat wij twee pijlen op onzen boog hebben. De eene pijl moet zijn, dat de arbeiders en de ambtenaren met iets minder loon en traktement tevreden zijn en de tweede moet zijn sterke kapitaalvorming, die door de Regeering zoo krachtig mogelijk moet worden bevorderd. Zij moet offers doen brengen door de meergegoeden in dien vorm, dat het verteren veel bezwarender wordt gemaakt. Het systeem van thans, dat iemand met een inkomen van f 20 000 nagenoeg evenveel belasting betaalt als hij zijn inkomen geheel verteert, of als hij f 10 000 oplegt, is verkeerd, want wie geld oplegt besteedt dat voor de gemeenschap. Voor het oogenblik geeft hem dat niet het minste genot, hij heeft alleen wat meer toekomstzekerheid. Ik wensch de Regeering er op te wijzen, dat zij dezen tweeden hefboom om het gezonken vaartuig te lichten niet buiten werking mag laten. Het zou oneconomisch en immoreel zijn, alleen in werking te zetten de vermindering voor den werkman en voor degenen die lage inkomens hebben; men moet ook zorgen dat iets afgaat van het genot van degenen die rijker zijn en die nog veel kunnen verteren, als zij maar niets opleggen.

De heer **van der Waerden**: U doelt dus op een weeldebelasting?

De heer **van Gijn**: Ik bedoel niet alleen een weeldebelasting, maar zelfs een vrij ver gaande belasting op de verteringen, die niet bepaald noodig zijn. Ik wil dus het begrip weelde zeer ver uitstrekken. De leuze: daling van den levensstandaard voor de werkers, moet dus worden aangevuld met de leuze: vermindering van verteringen door de rijkeren. Eerst dan is die leuze voor mij oorbaar en ik stel er prijs op, dat de Regeering daaraan haar aandacht geeft. Ik zou haar willen verzoeken, te dezer zake na te slaan de zeer juiste passages die prof. van Blom aan dit onderwerp heeft gewijd in een artikel in *De Economist* van Juli jl., op bladz. 447 vlgg. Ik zal dat niet voorlezen, mijn tijd gaat dringen, maar daarin wordt deze zaak nog veel duidelijker en beter uiteengezet. Van prof. van Blom zal niemand zeggen dat hij een vreeselijk star econoom is; als ik het wel heb behoort hij tot de partij van den heer Heeres.

De Minister van Financiën gevoelt ook voor deze zaak, maar hij zegt: het systeem-Ketwich Verschuur (ik zou het noemen het systeem-Elster) is niet uit te voeren. Ik geloof ook niet, dat wij het in een *Verbrauchs-Einkommensteuer* moeten zoeken. Wij moeten het zoeken in een gewone verteringsbelasting en daarvan kunnen er bij ons verscheidene worden ingevoerd, die in alle omliggende landen reeds bestaan. En de bestaande, voor zoover zij door Minister de Vries feitelijk zijn verminderd, kunnen wel verhoogd worden tot en boven het peil van voor 1914.

(van Gijn e. a.)

Ten slotte wil ik gaarne een woord van vreugde uiten over hetgeen ik las op blz. 17, eerste alinea, van de Memorie van Antwoord, waar gezegd wordt: dat overwerkvergunningen worden gegeven uit overweging, dat verlaging der productiekosten noodig is om te kunnen concurreeren, en dus de werkloosheid te bestrijden.

La verité est en marche! Gelukkig! Er is bij Arbeid wel eens heel anders over die zaak geoordeeld! Ik las dezer dagen in *Katholieke Staatkunde* een artikel van mr. Spaendonck, waarin hij mededeelt, dat op 18 Maart een districtshoofd in Tilburg een overwerkvergunning onthield, ofschoon hij erkende, dat dat de productiekosten hooger maakte, maar hij wilde de werkloosheid bestrijden. Dat is precies het omgekeerde van wat de Regeering nu te recht in de Memorie van Antwoord heeft geschreven. Maar de Minister moet verder gaan. Het is noodig, dat men de zaak van de overwerkuren meer stelselmatig, meer algemeen en meer gemakkelijk maakt, speciaal dat men niet het overleg eischt met de landelijke vakvereenigingen, maar zich tevreden stelt met het overleg met de arbeiders van het bedrijf, met name, dat men tevreden is met overleg met speciale groepen van arbeiders van het bedrijf, dat het mogelijk is, dat men speciaal met de poetsers of de stokers tot een overeenstemming komt. In Frankrijk bestaat dat al sinds 1919, en de Regeering daar is toch niet zoo behoudend op dit punt.

Wat ik zeide, was ook de bedoeling van den heer Dresselhuys. Toen hij gisteren sprak over de arbeiders, die tegenwerkten bij deze zaak, bedoelde hij de leiders van de arbeiders, die in deze tegenwerkten bij de verleening van overwerkvergunningen.

Ik vind deze alinea uit de Memorie van Antwoord voor financiën allerverblijdendst, want, zullen onze financiën weer gezond worden, dan moet dat voor alles gebeuren door meer productie, zoodat wij kunnen concurreeren met het buitenland. Wanneer ik zoo'n zin lees, waaruit blijkt, dat de Minister van Financiën er eindelijk in geslaagd is, om zekere economische begrippen bij zijn collega's ingang te doen vinden, dan wensch ik mij daarmee geluk, omdat hij daarmede de financiën meer goed doet dan met iets anders.

Ik heb dan ook wel vertrouwen, dat de Minister de Geer, die blijkbaar de kunst verstaat, zijn collega's gezonde economische begrippen bij te brengen, den vrijhandel niet in den steek zal laten, ook al klinkt het zinnetje wat vreemd, waarin gesproken wordt over het wegnemen van oneffenheden, óók voor de industrie, en al wordt er gesproken van retorsie, een zaak, die nooit anders heeft gebracht dan steeds meer protectie en steeds meer internationalen haat. Wie zooveel economisch inzicht heeft als deze Minister van Financiën, moge, om sommige van zijn onverstandige partijgenooten te troosten, toezeggen, dat hij over zulke dwaasheden zal denken, ik ben overtuigd, dat het bij denken zal blijven. Wanneer deze Minister met een tariefsherziening komt, zal dat er een zijn, die vooral wegneemt de oneffenheden voor de minder goed gesitueerde consumenten, en die onoffenheden legt op den weg van de beter gesitueerde consumenten in den vorm van een tarief op alle onnoodige zaken, die alleen het buitenland ons leveren kan.

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor, om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **J. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Het gaat mij op het oogenblik als de Regeering: de Regeering worstelt met een tekort op de begrooting, ik heb een tekort aan spreektijd. Er zijn mij slechts eenige minuten toegemeten en ik zal het plan, dat ik had, om de aandacht van de Kamer te vragen voor enkele vraagstukken, moeten laten varen en

16de VERGADERING. — 9 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beschouwingen).

(J. ter Laan.)

niet anders kunnen doen dan in vogelvlucht enkele sociale punten naar voren te brengen. Ik wenseh in de eerste plaats een woord te zeggen over het standpunt, dat de Regeering inneemt ten opziehte van den buitengewonen dienst. Op bladz. 5, in § 4 van de Memorie van Antwoord zet de Regeering haar standpunt te dezen aanzien aldus uiteen:

„Het gevaar voor inflatie acht de Regeering voornamelijk gelegen in de te sterke uitzetting van de uitgaven van het Rijk en van Nederlandseh-Indië. Dit geldt zoowel de gewone als de buitengewone uitgaven. De gewone uitgaven behooren uit de gewone middelen bestreden te worden. Zijn deze daartoe ontoereikend en is versterking van de gewone middelen niet mogelijk, dan zal het tekort uit leeninggeld moeten gedekt worden . Zijn daarnaast de buitengewone uitgaven opgevoerd tot een hooger peil dan, in verband met de kapitaalvorming, toelaatbaar is, dan ontstaat het gevaar, dat de Staat zijne leeningeapaeiteit oversehrijdt en in zijne kasbehoeften sleehts zal kunnen voorzien door in steeds toenemende mate een beroep te doen op de circulatiebank. De dientengevolge boven de eischen van het betalingsverkeer opgevoerde uitzetting van fiduciaire ruilmiddelen zal de koopkracht van het geld in steeds sneller tempo doen dalen."

En in paragraaf 8 zegt de Regeering (blz. 16):

„Zooals uit § 4 dezer Memorie blijkt, is de Regeering doordrongen van de gevaren, welke aan het groote bedrag der vlottende schuld verbonden zijn. Te dier plaatse werd mede uiteengezet, dat zij een krachtige besnoeiing op de buitengewone uitgaven noodzakelijk acht."

Voorts wordt medegedeeld, dat het bedrag van 184 millioen voor buitengewoon is bestemd voor reeds aangesneden werken, dat daarin begrepen is 135 millioen voor woningdienst, en dat de uitgaven voor den woningdienst in 1923 zullen worden beëindigd. Het bedrag voor woningbouw was in 1922 80 millioen, voor 1923 zal het het bedrag van 40 millioen niet mogen oversehrijden. Verder wordt gezegd, dat het nadeelig saldo tusschen buitengewone uitgaven en ontvangsten zal worden teruggebracht van 61 millioen voor 1922 tot 36½ millioen voor 1923. Voor 1923 is dit bedrag dan bestemd voor voltooiing van werken en rente van de leening van 1919.

Ik ben het met de besehouwingen van de Regeering en ook met het inzicht van den heer van Gijn in dit opzicht niet eens. Het lijkt mij toe, dat het hier op aankomt, dat natuurlijk de kredietwaardigheid van den Staat in het oog moet worden gehouden, maar dat juist in tijden als deze de buitengewone dienst niet zal kunnen worden stopgezet. Ik ben het volkomen eens met het voorbeeld van den heer van Gijn, dat een dergelijk werk als het vraagstuk van de Zuiderzee, dat eenmaal is aangepakt, met kraeht moet worden doorgezet.

Ik zou willen vragen of het juist in deze tijdsomstandigheden niet alleszins verstandig zou zijn, wanneer bij voorbeeld een vraagstuk als het Twentsehe kanalenplan met groote kracht zou worden aangepakt en tot uitvoering gebracht. Ik zou willen vragen, of het juist in deze tijden niet alleszins oorbaar zou zijn, om verschillende spoorwegen en loeaalspoorwegen tot stand te brengen.

Ik zou willen vragen of het groote wegenplan, waarin is opgenomen ook de weg den Haag—Rotterdam, die er toch per sé komen moet, maar welk plan door de Regeering wordt stopgezet, juist nu niet zou moeten worden doorgezet. Ik wijs op het adres van de Kamer van Koophandel van Rotterdam om de Koninginnebrug, een hinder voor de seheepvaart, te vervangen door een hefbrug, een groot werk van buitengewone beteekenis voor het scheepvaartverkeer. Dit zijn slechts een paar voorbeelden.

De Regeering echter zet alles stop en is van plan dat te blijven doen. Ik verzet mij tegen die politiek en zou er bij de Regeering op willen aandringen, dat juist deze vraagstukken nog eens opnieuw onder de oogen werden gezien.

Het gaat er hier niet om, dat vraagstukken moeten worden aangesneden, die 30 of 40 jaar noodig hebben om tot uitvoering te kunnen worden gebracht. Tal van vraagstukken kunnen in veel korter tijd worden uitgevoerd en dat acht ik juist nu noodig. Er zijn geen andere lichamen in ons land dan de openbare lichamen Rijk, provincie en gemeente, die dergelijke werken kunnen aansnijden, want particulieren kunnen het niet. Wanneer op het oogenblik dergelijke groote werken achterblijven, heeft dit zijn hinderlijke zijde voor het oogenblik ten opziehte van de werkgelegenheid op velerlei gebied, maar, en dat is het sterkste, men brengt te gelijker tijd de toekomstige welvaart van het volk in zeer groot gevaar. Daarom zou ik er op willen aandringen, dat dit standpunt nog aan revisie zal worden onderworpen.

Ik had mij voorgenomen, Mijnheer de Voorzitter, enkele financieele beschouwingen te houden, maar kan dit in het korte tijdsbestek, dat mij nog rest, niet doen; ik wil er echter met een enkel woord op wijzen, dat deze Regeering, die bestaat uit dezelfde Ministers die ook het vorige Kabinet hebben gevormd, met uitzondering van een tweetal, toch niet moet doen alsof zij geenerlei verantwoordelijkheid heeft voor de financieele politiek, die onder het vorig Kabinet-Ruys de Beerenbrouck is gevoerd. Ik wil er op wijzen, dat van dezen kant tal van pogingen zijn aangewend, om een anderen financieelen koers te volgen, zooals onze poging ten opzichte van de O. W.-belasting. Gisteren is door den heer Gerretson die O. W.-belasting afgekeurd; ik geloof ten onrechte. De fout, die hier moet worden gesignaleerd, is deze, dat tal van personen, die in de O. W.-belasting zijn aangeslagen, veel te laat het bedrag hebben kunnen betalen, dat zij verschuldigd waren. Dat is de fout van de langzame werking van de belastingadministratie, maar de O. W.-belasting op zich zelf was goed, rechtvaardig en zeer billijk. Welnu, wij hebben er op aangedrongen die belasting veel zwaarder te heffen, tot 50 pet.; het voorstel is verworpen. Wij zijn het geweest, die aangedrongen hebben deze belasting ook over 1919 te heffen; het voorstel is verworpen. Sedert 1914 hebben wij geijverd om te komen tot directe kapitaalsheffing, in 1919 hebben wij daartoe opnieuw een groot debat gevoerd, waarbij ik de bekende motie heb gesteld om 1000 ad 1100 millioen in eens te heffen. Is men daarop ingegaan? Geen sprake van.

Ik heb er op gewezen, dat, wanneer men deze politiek zou afwijzen, de lasten en gevolgen daarvan te zijner tijd zouden worden afgewenteld op de breede kringen van het arbeidende volk en bij die gelegenheid stond de toenmalige Minister van Financiën, de heer de Vries, op, om grinnikend mede te deelen, dat hij een heel stel nieuwe belastingen nog in petto had en dat geschiedde onder de toejuichingen der drie partijen ter reehterzijde, die ook nu weer met elkander de Regeeringsmeerderheid vormen.

De **Voorzitter**: Nu is uw tijd toch om.

De heer **J. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal direct eindigen. Wij hebben niet alleen gewezen op die vermeerdering van inkomsten, maar ons ook verzet tegen tal van uitgaven, die ons thans in den put hebben gebracht.

Van 1914 tot 1922 heeft de Nederlandsche Staat niet minder dan rond 2 milliard uitgegeven voor militaire doeleinden, waarvan bijna 1200 millioen voor crisisuitgaven voor het militairisme. In 1919, lang na het tot stand komen van den wapenstilstand, heeft de vorige Regeering het klaargespeeld om nog 132 millioen gulden extra aan marine en oorlog te verknoeien.

In het licht van een dergelijke politiek moet men thans niet komen met al de lasten af te wentelen op het arbeidende volk. Men verknoeit nu het volksonderwijs, de werkloozen worden weggestuurd naar het armbestuur, men zet de groote werken stop, gelijk de cultuuruitgaven, en men laat den tubereulose- en alcoholduivel vrij spel, omdat men geen geld heeft om ze te bestrijden.

Ik protesteer tegen een dergelijke politiek en ik leg de verantwoordelijkheid voor de gevolgen daarvan ten volle op deze Regeering en de rechterzijde die voor deze daden mede verantwoordelijk is. Ik pas er voor als arbeidersafgevaar-

(J. ter Laan e. a.)

digde ook maar eenigermate de verantwoordelijkheid voor een dergelijke politiek te aanvaarden. Daartegen kom ik in verzet en protesteer ik met volle kracht.

De heer **H. Colijn**: Mijnheer de Voorzitter! Het ligt in mijn voornemen om een drietal punten te bespreken. Ik zou iets willen zeggen over de verkiezingen, over de daarmede samenhangende formatie van het Kabinet en over den financieelen toestand van het land.

Maar vooraf zou ik een enkele opmerking willen maken naar aanleiding van de interpellatie van den heer van Rapperd en naar aanleiding van enkele uitingen, die gisteren gedaan zijn door den heer Dresselhuys.

De opheffing van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel heeft ook bij onze fractie niet volkomen instemming gevonden, al leggen wij ons bij de beslissing, die dienaangaande genomen is, thans neer. Wij zouden eerder hebben begeerd, dat het Departement van Onderwijs ware opgeheven geworden en wederom gevoegd bij het Departement van Binnenlandsche Zaken.

Maar waar men thans de voorstelling geeft, dat de opheffing van het genoemde Departement een uiterst ingrijpende verandering in het landsbestuur is, kan ik niet nalaten op te merken, dat, wanneer de landbouw wordt ondergebracht bij het Departement van Binnenlandsche Zaken, deze dienstak niet noodzakelijkerwijze behoeft te komen in een slechtere conditie dan waarin ze te voren was. In de samenvoeging met de afdeelingen Handel en Nijverheid had de Minister van dat Departement zijn aandacht te schenken aan drie belangrijke takken van onze volkswelvaart. Wanneer de afdeeling Landbouw nu wordt ondergebracht bij een ander Departement, dat zeker geringer van omvang is dan de beide afdeelingen Nijverheid en Handel, vloeit m. i. daaruit voort, dat ook de zaken van Landbouw in den vervolge op zeer behoorlijke wijze kunnen worden behandeld.

Mijnheer de Voorzitter! De tweede opmerking, die ik wil laten voorafgaan, betreft enkele uitingen, die door den heer Dresselhuys zijn gedaan.

De heer Dresselhuys heeft het een en ander gezegd over de formatie van het Kabinet, gelijk ook de heer Marchant heeft gedaan. Op die opmerkingen ga ik op het oogenblik niet in, omdat ik straks over hetzelfde punt nog denk te spreken.

Maar ik zou deze gelegenheid niet willen laten voorbijgaan, zonder den heer Dresselhuys mijn dank te betuigen voor de bijzondere belangstelling, die hij gisteren getoond heeft in de antirevolutionnaire partij.

Hij heeft zich zelfs op bedroefden toon uitgelaten over de teleurstellingen, die de antirevolutionnaire partij moet hebben gehad, omdat zij er niet in geslaagd is zooveel van haar speciale wenschen vervuld te zien in de samenwerking met de andere groepen van de rechterzijde, dan zij wel zou hebben gewenscht. Voor die belangstelling ben ik dank verschuldigd.

Intusschen zou ik de opmerking willen maken, dat de voorstelling, die de heer Dresselhuys gisteren gegeven heeft en die ontleend is aan een geschrift van prof. Fabius, toch niet geheel en al juist is.

Wanneer de heer Dresselhuys betoogt, dat de antirevolutionnaire partij zich neerlegt bij den leerplicht, dat zij daarin is afgeweken van haar beginsel, dan meen ik, dat men slechts het program van actie voor de verkiezingen van dit jaar behoeft te raadplegen, om een ontkennend antwoord te lezen op wat door den heer Dresselhuys is gezegd.

Wanneer de doodstraf, waarvan de wederinvoering door de antirevolutionnaire partij wordt gewenscht, nog niet ingevoerd is, geef ik den heer Dresselhuys in zijn bewering daaromtrent gelijk. Maar wanneer hij dan weer zegt, dat wij ons hebben neergelegd bij, zooals hij het noemde, de Synode, waarmede bedoeld werd: bij de niet-oplossing van het vraagstuk van de scheiding van Kerk en Staat, verwijs ik hem alweer naar het program van actie van de antirevolutionnaire partij, waarin zij er op heeft aangedrongen, dat de scheiding van Kerk en Staat, de opheffing van den financieelen band tusschen Kerk en Staat, zal tot stand komen.

Het is naar mijn meening niet juist, dat wij ons zouden

(H. Colijn.)

hebben neergelegd, zooals de heer Dresselhuys zeide, bij den vaccinatiedwang, dat wij ons zouden hebben neergelegd bij de openbare armenzorg, dat wij ons zouden hebben neergelegd bij het algemeen kiesrecht en het vrouwenstemrecht.

Tegen vaccinedwang zijn wij ook bij deze verkiezingen weer opgekomen en wij hebben, lettend op het werkprogram der Regeering, eenige hoop, dat aan dit bezwaar zal kunnen worden te gemoet gekomen.

Wanneer men meent, dat de antirevolutionnaire partij haar standpunt in zake armenzorg zou hebben verzaakt, doordat zij heeft medegewerkt aan de totstandkoming der Armenwet van 1912, lijkt mij dit volkomen onjuist, en dat wij ons stilzwijgend zouden hebben neergelegd bij het vrouwen- en het algemeen kiesrecht, ook dat is onjuist.

Bij de beraadslaging, hier in deze Kamer gevoerd over de Grondwetsherziening-Cort van der Linden, is voldoende gebleken, o. a. uit een rede van den heer Troelstra, dat het streven van de antirevolutionnaire partij naar organische vertegenwoordiging volstrekt niet moet worden beschouwd als een verloren strijd. Wel is juist, dat de antirevolutionnaire partij haar kracht niet heeft willen verteren in een strijd tusschen het *beperkt* individualistisch kiesrecht van de wet-van Houten en het *algemeen* individualistisch kiesrecht. De antirevolutionnaire partij behoeft in geen enkel opzicht, wanneer men let op de verschillende uitingen, ook hier gehoord, de hoop op te geven, dat nog eenmaal op het terrein van het kiesrecht een betere oplossing zal worden gevonden.

Met bijzondere belangstelling heb ik kennis genomen van hetgeen de heer Dresselhuys heeft gezegd met betrekking tot de Schoolwet. Ook de schoolstrijd was voor de antirevolutionnairen een verloren strijd, naar het oordeel van den heer Dresselhuys.

Ik heb mij over die uiting wel eenigermate verbaasd.

De opmerking van den heer Dresselhuys had betrekking hierop, dat ter zake van de vrijheid onzer scholen de antirevolutionnaire partij niet in staat was geweest haar wenschen bevredigd te zien.

Nu geef ik dit feit volkomen toe. De Schoolwet van 1920 is in de antirevolutionnaire partij in het land geenszins ontvangen met enthousiasme, maar, Mijnheer de Voorzitter, wie het recht heeft daarover eenig verwijt te uiten, tegen wien ook, is niet de heer Dresselhuys en diens partij, want alle voorstellen, welke van onze zijde indertijd zijn gedaan, om die meerdere vrijheid op de scholen te krijgen, zijn alle verworpen in deze Kamer onder leiding van iemand, die behoorde tot de partij van den heer Dresselhuys.

De heer **Dresselhuys**: Het waren niet onze desiderata, maar de uwe; daar zit het verschil, en dat vergeet u.

De heer **H. Colijn**: Een derde punt uit de rede van den heer Dresselhuys betreft zijn critiek op het Kabinet.

Hij heeft dit genoemd een zachte critiek. Het is mogelijk, dat anderen van oordeel zijn, dat die qualificatie juist is; mij kwam het voor, dat men onder „zacht" iets anders verstaat als de critiek, gisteren door den heer Dresselhuys op het Kabinet uitgeoefend.

Ik wil geenszins ontkennen het recht van de oppositie om scherpe critiek uit te oefenen — dit is volmaakt haar recht —, maar in dit geval meen ik, dat tegenover deze Ministers een woord van dank had gevoegd moeten worden bij de critiek, welke door den heer Dresselhuys werd uitgeoefend. Want het zijn deze Ministers, die het land er voor bewaard hebben, dat de uitgaven op dit oogenblik nog niet 200 of 250 millioen hooger zijn dan ze thans zijn.

Ik meen, dat dit een simpel feit is. Ik meen, dat dit is wat in de parlementaire geschiedenis van den laatsten tijd wordt aangeduid als een fameuze rit, als een millioenenrit.

De heer **Dresselhuys**: U behoorde te hoog te staan om daarover op deze wijze te spreken.

De heer **H. Colijn**: Mijnheer de Voorzitter! Daarvoor sta ik niet te hoog, als de heer Dresselhuys er niet te hoog voor

(H. Colijn.)

staat om te spreken op de wijze, zooals hij gedaan heeft over hetgeen bereikt is op financieel terrein. Wanneer de geachte afgevaardigde zich gisteren in zijn critiek meer gematigd had, dan ware het niet noodig geweest, dat van deze zijde thans op dat feit de aandacht werd gevestigd. En wanneer de heer Dresselhuys, sprekende namens zijn partij, tegenover het Kabinet komt met de klacht over de dure sociale wetten, over de veel te hooge lasten, die daardoor op de natie gelegd worden, dan wil ik vragen wat kosten zou de uitvoering van het programma, waarmede de geachte afgevaardigde bij de verkiezingen is opgetreden: met Staatspensioen. Vragen ook, of de kosten daarvan niet belangrijk hooger zouden zijn dan de kosten van het tegenwoordig systeem.

Ik stap thans voorloopig af van de rede van den heer Dresselhuys, om er straks, te gelijk met de opmerkingen, die ik aan het adres van den heer Marchant hoop te maken, weer op terug te komen.

Ik kom thans tot enkele beschouwingen over de verkiezingen, en ik neem daarbij mijn uitgangspunt in hetgeen de heer Troelstra heeft gezegd toen hij verklaarde, dat naar zijn oordeel de verkiezingen gedenatureerd waren door een tweetal oorzaken: doordat ook bij deze verkiezingen de antithese weder op den voorgrond was gesteld en doordat er gewerkt was met een bezuinigingsleuze zonder een bezuinigingsprogram.

De antithese heeft naar het oordeel van den heer Troelstra geen reden van bestaan meer en was derhalve voor het volk bij de verkiezingen een leuze van misleidend karakter. Ze hield bijeen wat niet meer bijeen hoort. Vroeger, zoo zeide de geachte afgevaardigde, was er nog wel eenige reden voor de antithese; het was in den tijd, dat de partijen ter rechterzijde zich vereenigden in een soort reactie tegen de liberale vrijheidsbeginselen, die verwezenlijkt waren in verschillende politieke en economische instituten van ons land. Thans, nu langzamerhand de beginselen der Fransche revolutie, de hoofdbeginselen van het liberalisme, vrijwel gemeengoed geworden zijn, nu reactie tegen die beginselen in onze Staatsinrichting niet meer werd waargenomen, nu was de noodzakelijkheid voor die antithese geheel vervallen.

Dit adstrueert de heer Troelstra dan met een verwijzing naar een debat, in deze Kamer gehouden. Toen was de heer Rutgers, die namens de antirevolutionnaire partij het woord voerde, tot de slotsom gekomen, dat zijn idee van een organisch kiesrecht er wel niet was doorgekomen, zij moesten den strijd opgeven, maar zij hoopten, dat de S. D. A. P. in de richting van wat door haar woordvoerder in 1917 op het congres te Stuttgart was betoogd, zou meewerken om tot een grootere erkenning van hun politiek Staatsbestel te komen.

Zoo schijnen, aldus de heer Troelstra, de heeren in hun meeningen vervloeid.

Nu komt het mij toch voor, dat, wanneer er hier sprake is van vervloeiing van meeningen, deze vervlociing dan toch eerder te constateeren is aan den kant van den heer Troelstra en zijn medestanders dan aan onzen kant. Want terwijl wij onzerzijds al 40 jaar lang het denkbeeld van het organisch kiesrecht hebben bepleit en terwijl het tot 1908 heeft geduurd vóór een gezaghebbend man van liberale zijde opstond om dit denkbeeld te verdedigen, dan kan men toch niet zeggen, dat wij vervloeid zijn, wanneer wij ter zake van het organisch kiesrecht aansluiting zoeken bij hetgeen op een congres te Stuttgart is gezegd. Maar dan kan men veel eerder zeggen, dat het socialisme is genaderd tot wat onzerzijds reeds een 30, 40 jaar geleden was verkondigd.

Maar dit vind ik het ergste niet. Erger vind ik het, dat de heer Troelstra nog altijd niet erkennen kan de realiteit van de tegenstelling in ons volksleven, die wij aanduiden met den naam van antithese. Er is toch in deze Kamer herhaaldelijk over dit vraagstuk het woord gevoerd, en wel door veel meer bevoegden dan ik ben. De heer Troelstra behoeft zich slechts een heel andere periode uit zijn parlementaire loopbaan te herinneren, nl. de jaren 1901—1905. Destijds heeft de heer Troelstra zich voldoende op de hoogte kunnen stellen van wat dezerzijds de inzichten waren omtrent de groote levensrealiteit, die in het woord antithese tot uitdrukking komt. Ofschoon ik mij niet kan voorstellen, dat ik er in zal slagen dit den heer Troelstra thans duidelijk te maken, zoo meen ik toch, dat ik met een enkel woord op deze zaak moet terugkomen.

Die scheidingslijn in ons volksleven is inderdaad niet kunstmatig, maar die scheidingslijn is een ernstige realiteit in het leven van ons volk. Daarvoor behoeft men niet ter schole te gaan bij de geschriften van antirevolutionnairen of Christelijk-historischen of Roomsch-Katholieken. De autoriteit daarvan, Mijnheer de Voorzitter, zal door den heer Troelstra misschien niet zoo spoedig worden aanvaard. Maar mag ik dan nog eens in herinnering brengen, dat niemand dan de heer Cort van der Linden in zijn „Richting en Beleid der Liberale Partij" ook deze antithese stelt; dat de heer Cort van der Linden in dat nog altijd merkwaardige boek zoo te recht doet uitkomen, dat aan de eene zijde zij staan, die zich op politiek terrein bij hun handelingen laten leiden alleen door de menschelijke rede, terwijl aan de andere zijde zij staan, die als grondslag aanvaarden de Goddelijke Openbaring. Deze scheidingslijn verdwijnt ook niet, wanneer men wijst op ernstige verschillen van kerkelijken aard. De heer Troelstra heeft in zijn rede van eergisteren op enkele van die verschillen gewezen; op enkele vervloekingen, die van Katholieke zijde uitgesproken zouden zijn tegenover de Protestantsche Kerk. Die opsomming was niet eens volledig. Daar had nog wel wat bijgevoegd kunnen worden, en zij was in elk geval eenzijdig, want de heer Troelstra had, als hij het evenwicht had willen bewaren, nog kunnen zeggen wat onze Heidelbergsche catechismus zegt over de mis. Maar wat bewijst dat alles? Niet anders dan dat wij niet in één kerkverband kunnen samenleven. Door te veel naar die kerkelijke verschillen te zien heeft de heer Troelstra over het hoofd gezien, dat er voor het politiek terrein ook een vereenigingspunt is, dat uitkomt in de belijdenis van een God Almachtig, den Schepper van hemel en aarde, voor Wien wij ons buigen, ook op het terrein van het politieke leven. Wie met den aanhef van de Apostolische geloofsbelijdenis zijn geloof belijdt in een Almachtig God, den Schepper van hemel en van aarde; wie dagelijks de bede op de lippen neemt: „Uw wil geschiede, gelijk in den hemel alzoo op de aarde", die heeft daarin een uitgangspunt, ook voor zijn politiek denken en voor zijn politiek handelen. De heer Troelstra schudt ontkennend het hoofd, maar wie uitgaat van de belijdenis van een souverein God over al wat leeft, heeft vanzelf een andere opvatting over den omvang, de beteekenis, den grondslag, den oorsprong, de beperking van alle gezag hier op aarde, dan wie uitgaat van de souvereiniteit van den mensch, voor wien de mensch zelf de maat van alle dingen is.

Wanneer wij, over die dingen sprekende, altijd heenwijzen naar de Fransche revolutie, dan is dat, omdat die Fransche revolutie nog wat meer heeft gedaan dan het absolutisme van een vorst ter zijde stellen; dan is dat, omdat de Fransche revolutie de negatie was van de *bron* van alle gezag.

Nu weet ik ook wel — de heer Troelstra zal mij dat waarschijnlijk te gemoet voeren —, dat aan de overzijde niet alle Staatsrechtleeraren zich nog gronden op die in de Fransche revolutie wortelende volkssouvereiniteit. Ik weet wel, dat er links ook andere constructies zijn voor de souvereiniteit, maar die verschillen altijd hierin van de onze, dat zij niet willen erkennen, dat de grond en de bron van alle gezag worden gevonden in de goddelijke souvereiniteit, in de Almacht, die heerscht over alles wat leeft en beweegt op deze aarde.

Dat is het allesbeheerschende punt, want het is duidelijk, dat wie die souvereiniteit aanvaardt, wie gelooft, dat God Zich in zijn Woord heeft geopenbaard, dat Woord ook aanvaardt als een richtsnoer voor zijn leven. En wie dat Woord als richtsnoer voor zijn leven aanvaardt, stelt zijn eigen denken en handelen ook onder de tucht van dat Woord, die ziet zoowel den enkelen mensch als de gemeenschap, die ziet de roeping en de taak van de Overheid in het licht van dat Woord.

Dat Woord heeft invloed op zijn inzicht in zake de opvoeding van de kinderen, oefent invloed ter zake van schuld en straf, in zake huwelijk en huisgezin, en het bepaalt onze

(H. Colijn.)

opvattingen in zake de juiste verhouding tusschen de rechten van het individu en de eischen van de gemeenschap.

Daarmede ontkennen wij geenszins, dat er aan deze zijde ook schakeeringen bestaan. In geenen deele; wanneer het er op aankomt, bij het probleem van gezag en vrijheid een accent te leggen, dan weet ik wel, dat aan de zijde van de Roomsch-Katholieken dat accent niet daar gelegd wordt waar het bij ons wordt gelegd, en wanneer het er om gaat de grenslijn te trekken tusschen de rechten van het individu en de eischen der gemeenschap, dan weet ik wel, dat bij de Christelijk-historischen de lijn niet precies zoo loopt als bij ons. Maar wat zijn die schakeeringen klein, wanneer men ze vergelijkt met de nuanceeringen aan de overzijde. En nu weet ik, dat de heer Troelstra daarop antwoorden zal, dat de overzijde, zooals die nu is samengesteld, niet is zooals hij die zich wenscht, en dat hij een andere groepeering wenscht, maar wanneer die andere samenstelling er zou zijn, waar zou de heer Troelstra dan blijven met de geestelijke verschillen, die toch in elk geval blijven bestaan? Want die verschillen zullen in elk geval een veel grooteren invloed hebben op het denken en handelen dan de verschillen, die er nu bestaan. Ik meen dan ook, waar de verkiezingen gebaseerd waren op die bestaande tegenstellingen, en daaruit te voorschijn is gekomen een Kabinet, dat bij dien toestand past, dit is een volkomen natuurlijk resultaat en dat er langs geen anderen weg vooralsnog een parlementaire Regeering mogelijk is. Daarom is het optreden van dit Kabinet, dat steunt op deze drie groepen en dat een bewind wil voeren in overeenstemming met de beginselen, die in die partijen leven, volkomen natuurlijk.

Men zou nu nog de opmerking kunnen maken, dat in andere landen, waar ook dat verschil in levensbeschouwing bestaat, die zelfde tegenstellingen, die hier te lande voorkomen, niet worden aangetroffen en dat feit wil ik geenszins ontkennen. Maar ik wil er dadelijk aan toevoegen, dat ook in geen ander land zoo sterk als hier in Nederland de actie van de humanistische geestesstrooming zich gekeerd heeft tegen de Christelijke grondslagen en de Christelijke elementen in ons volksleven. En het is ook hier niet altijd zoo geweest. De humanistische geestesstrooming bestond al vóór de reformatie, en is blijven doorloopen na de reformatie, maar zij heeft eerst in het midden van de 19de eeuw zich gericht op de ondermijning van de Christelijke elementen in het leven van ons volk en van ons Staatsbestuur. Daarom is ook onjuist de conclusie van mejuffrouw van Dorp, toen zij zeide, dat uit de antithese geboren was de schoolstrijd. Neen, het is precies andersom. Die tegenstelling in levensbeschouwing was er en deze heeft geleid tot den strijd om de opvoeding van het kind.

Intusschen had de heer Troelstra nog een tweede argument voor de denaturatie van de verkiezingen, hetwelk zou kunnen leiden tot een veroordeeling van het optreden van dit Kabinet. Er was een bezuinigingsleuze zonder bezuinigingsprogram, zoo was de door den heer Troelstra geformuleerde klacht.

Bien étonné de se trouver ensemble — want op dit punt kan ik met den heer Troelstra instemmen. Ook ik heb het betreurd, dat voor de verkiezingen niet bekend was een behoorlijk omschreven program van voornemens met betrekking tot de versobering in ons publieke leven. Ik heb dat betreurd en uitgesproken, en niet alleen ik, maar op 10 Mei is aan de overzijde van het Binnenhof door den heer Idenburg een uitvoerige rede gehouden, waarin hij er bij de Regeering op aandrong om toch vóór de verkiezingen te komen met een program in zake de noodzakelijke bezuiniging. Ik geloof dat, indien de Regeering aan dien raad gevolg had gegeven, het op het oogenblik voor haar heel wat gemakkelijker zou zijn geweest; dat verscheidene moeilijkheden, waarvoor zij nu staat, heel wat geringer zouden zijn geweest. Maar ik kan daarom nog niet de conclusie trekken, die de heer Troelstra er uit trekt. Want juist omdat het Kabinet geen program gaf, is de verkiezingsstrijd langs het Kabinet heengegaan, was de uitslag van de stembus niet een votum vóór, noch een tegen het Kabinet, en kan hetgeen bij de verkiezingen al of niet heeft plaats gevonden ook geen reden zijn om het optreden van het Kabinet te veroordeelen.

Dat bezuinigingsprogram brengt mij thans vanzelf tot een beschouwing van den financieelen toestand van ons land. De heer Marchant heeft het spreken daarover niet gemakkelijk gemaakt. Hij heeft gezegd, dat de meest betrouwbare adviseur hij is, die zegt, dat hij er niets van weet — en dat disqualificeert al heel gauw. Intusschen deze opmerking: men kent het gezegde van een Kretenzer, dat alle Kretenzers leugenaars zijn, waaruit onmiddellijk voortvloeide de moeilijkheid om uit te maken, of de Kretenzers nu leugenaars zijn of niet.

Elke partij in het Parlement heeft dikwerf een eigenaardigheid, onafhankelijk van haar politieke tint. De eigenaardigheid van de vrijzinnig-democratische partij is, dat zij het heel dikwijls weet, somwijlen dat zij het beter weet, een enkele maal ook wel, dat zij het alleen weet. Wanneer nu de leider der partij, die het weet, zegt, dat de beste adviseur hij is die zegt dat hij het niet weet, dan weet ik eigenlijk nog niet, of de heer Marchant inderdaad bedoeld heeft, dat de beste adviseur hij is, die zegt, dat hij er niets van weet. Maar ondanks die onzekerheid zal ik mij toch veroorloven, enkele dingen hierover te zeggen.

Ik zal niet volgen den heer van Gijn, die in een zeer uitvoerig betoog een critiek heeft geleverd op de financieele gestie der Regeering en op den financieelen toestand van het land. Ik wil mij bepalen tot de bespreking van twee punten, die, naar het mij voorkomt, voor de beoordeeling van het geheel van overwegend belang zijn. Ik meen, dat voor de beoordeeling van den toestand van beteekenis is allereerst, om te weten hoe het op het oogenblik staat met het peil van onze uitgaven, en in de tweede plaats, hoe vermoedelijk het verloop zal zijn van de Staatsinkomsten. Ik ga daarbij uit van de veronderstelling, dat de 5 millioen, waarover in de Memorie van Antwoord gesproken wordt, inderdaad gevonden zijn, en van de veronderstelling, dat de tekorten bij de spoor en de posterijen opgeheven zijn. Dan staan onze gewone uitgaven op een peil van 615 millioen per jaar. Daartegenover staan onze inkomsten op dit oogenblik op 567½ millioen plus 10 millioen uit het leeningfonds, omtrent welker bestemming ik mij eerder aansluit bij de opvatting van den heer Gerretson, dan bij het betoog dat de heer van Gijn hedenmiddag heeft gehouden. Op de 10 millioen, die nu uit het leeningfonds ter beschikking van de gewone uitgaven zijn gesteld, kan men echter niet doorloopend rekenen. Daarom ga ik bij mijn becijfering uit van de 567½ millioen, waarop onze inkomsten thans worden geraamd. Ik zou gaarne hebben beschikt — maar niemand kan ze mij geven en ze zijn ook niet te geven — over cijfers, aanduidende hoe hoog het volksinkomen in 1923 moet worden geschat. Wij moeten ons daarom behelpen met andere cijfers. Een berekening, die naar ik geloof zoo nauwkeurig is als zij zijn kan onder de gegeven omstandigheden, wijst voor het volksinkomen in het jaar 1919 aan een bedrag van ruim 3 milliard. De Regeering gaat uit van de veronderstelling, dat het volksinkomen weer zal dalen tot het peil van 1914. Ik hoop het, d.w.z. ik hoop dat het niet erger zal zijn; maar ik vrees dat het volksinkomen binnen een paar jaren beneden dat peil zal gedaald zijn. Maar wanneer wij dan zien, dat het volksinkomen — ik spreek van het volksinkomen voor zoover dat kan worden afgeleid uit de cijfers van de inkomstenbelasting — voor 1914 gesteld moet worden op 1334 millioen, tegenover ruim 3 milliard in 1919, het toppunt van onze schijnwelvaart, en wij stellen ons dan voor, dat dit bedrag straks gedaald zal zijn tot ongeveer 1300 millioen, een cijfer dat mij volstrekt niet te laag toeschijnt, dan vraag ik mij af: tot hoe ver zullen onze inkomsten in de toekomst terugloopen? Zal het 400 millioen per jaar zijn?

Zal het 450 millioen per jaar zijn? Laten wij een zeer ruime schatting nemen, laat het 500 millioen per jaar zijn. Wanneer wij dan een 500 millioen per jaar, naar de tegenwoordige belastingheffing, aan inkomsten hebben te boeken tegenover uitgaven, die op het oogenblik nog staan op 615 millioen, dan helpt er niets aan, dan zullen in de toekomst de uitgaven, die nog op de begrooting staan, nog met 100 millioen minstens moeten worden verlaagd. Waarschijnlijk zal dat cijfer

16de VERGADERING. — 9 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beschouwingen).

(H. Colijn.)

hooger zijn, en zal het niet blijven beneden de 150 millioen per jaar. Dat zal er dus nog af moeten, na alle reëele bezuiniging, die op het oogenblik reeds is tot stand gebracht.

Ik sluit mij aan bij hetgeen de heer van Gijn van middag heeft gezegd, nl. dat de Regeering voor hetgeen zij verricht heeft alle lof toekomt. Men zou natuurlijk wel gaarne hebben gezien, dat het resultaat nog veel beter ware geweest, maar niemand, die zich zakelijk hiervan op de hoogte heeft gesteld, heeft kunnen verwachten, dat men in eens zou kunnen komen tot een sluitend budget in reëelen zin. Wanneer wij uitgaan van den financieelen toestand, zooals ik dien zooeven als waarschijnlijk heb geschetst, en daarbij aanneem, dat verzwaring van belastingdruk uitgesloten is, daar er reeds nu een belangrijke kapitaalsvermindering te constateeren valt, in stede van een toeneming van kapitaal, verband houdende met den groei van onze bevolking — de Regeering stelt die vermindering van 1921 op 1922 op ongeveer 2 milliard — dan zou ik aan den heer Troelstra, die zeer optimistisch over dit vraagstuk sprak en de noodzakelijkheid van een diep ingrijpende bezuiniging maar moeilijk scheen te kunnen erkennen, de vraag willen stellen: wat moet men dan doen? Zal men dan elk jaar 100 à 200 millioen gulden moeten leenen? Jaar op jaar de schuld vergrooten?

En dat, terwijl door den heer van Gijn van middag zoo juist is opgemerkt, dat wij alles te zamen toch al enkele tientallen millioenen, die het tegenwoordige geslacht behoorde te betalen, naar de toekomst verschuiven: de pensioenlasten voor de ambtenaren, de pensioenen bij de spoorwegen, de intering van het kapitaal bij de spoorwegen. Dan zou men in korten tijd het nageslacht bedelven onder een schuldenlast, waar men bij geen mogelijkheid meer onderuit kan komen. Daarom meen ik, dat wij het best doen, door ons aan te sluiten bij hen, die er met groote kracht bij de Regeering op aandringen, dat de schuldtoeneming moet worden tegengegaan, en dat daarom beperking zoowel van de gewone als van de buitengewone uitgaven met de meeste kracht behoort te worden nagestreefd.

Ook om het inflatiegevaar. Ik weet wel, dat dit een heel moeilijk punt is en dat men daarover verschillende beschouwingen kan houden. De heer Troelstra heeft er ook een gegeven en gezegd: die inflatie behoeft gij niet zoo te vreezen, want de president van de Nederlandsche Bank, de heer Vissering, heeft er op gewezen, dat er zoo talrijke tegenwerkende factoren zijn, bijv. doordat er zooveel vreemd kapitaal naar Nederland komt. Maar waarom komt dat vreemde kapitaal naar Nederland? Omdat de gulden gaaf is, maar zoodra die gaafheid weg is, komt er niet alleen geen nieuw kapitaal uit het buitenland, maar vloeit zelfs onmiddellijk bij het eerste teeken daarvan alles, wat er op het oogenblik is, weer naar het buitenland terug.

Daarom moet ook uit dien hoofde gewaakt worden, dat hier niet intreedt een toestand, zooals in zooveel landen van Europa is ingetreden. En dan gaat het er niet om of dat een ramp is, die in de eerste plaats A of B of C trekt, maar dat is een ramp voor het geheele Nederlandsche volk, en vooral voor hen, die van een vast inkomen moeten leven, en het is ook een ramp voor de arbeiders. Dan komt er een algemeene verarming van het volk en de arbeidersklasse leidt daaronder niet in de laatste plaats. Daarom, met het oog op die belangen, behooren wij met kracht te waken, dat ons land niet komt in den toestand, waarin andere landen zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord nog over den toestand, zooals die op het oogenblik is. Ik heb gezegd: ik neem aan, dat de 5 millioen, die nog te vinden waren, gevonden zijn. Ik accepteer ook de 37½ millioen perspectivische bezuinigingen, ofschoon ik liefst gezien zou hebben, dat die perspectivische bezuinigingen hadden kunnen worden verdisconteerd tegenover de perspectivische daling van de inkomsten. Maar het is duidelijk, dat, als men ambtenaren op wachtgeld moet zetten, en als men wetten, die, zoolang zij er zijn, moeten worden uitgevoerd, moet gaan wijzigen, men genoegen zal moeten nemen met perspectivische bezuinigingen. Daarom wordt daarmede onzerzijds genoegen genomen. Ik accepteer ook de korting van 8½ pct. op de salarissen der ambtenaren voor pensioenpremie. Ik doe dat op dezelfde gronden, als waarop van deze zijde genoegen genomen werd met de korting bij de spoorwegen, omdat, hoe men ook bezuinigt op alle andere dingen, het nooit zal kunnen omgaan buiten de inkomsten van hen, die in Staatsdienst arbeiden, aangezien het cijfer van de salarissen een zoo overwegend groot bedrag op het geheel van onze Staatsuitgaven vormt. Maar toch heb ik eenigen twijfel, of het wel zoo mooi is, als de Minister van Financiën ons in zijn Memorie van Antwoord voorstelt. Want ik herinner er aan, dat bij de becijfering, die het sluiten van de begrooting met inbegrip van de perspectivische bezuinigingen aantoont, geen rekening is gehouden met de nooduitkeering aan de gemeenten, die nog altijd in overweging is. Voorts vrees ik, dat het bedrag, dat op de begrooting geraamd is voor de werkloosheidsbestrijding, te laag zal blijken. Als dat zoo is, wordt daardoor het evenwicht, dat men meent bereikt te hebben, weer verstoord. Nu zou ik van den Minister van Financiën gaarne willen vernemen, hoe hij denkt, dat in deze beide opzichten alsnog op de begrooting gevonden zullen kunnen worden de bedragen, die waarschijnlijk zullen moeten worden uitgegeven voor de nooduitkeering aan de gemeenten en voor hetgeen méér noodig zal zijn voor de werkloosheidsbestrijding. De conclusie, die ik trek, is deze, dat wij de Regeering dank moeten brengen voor hetgeen zij in het belang van het herstel van het financieele evenwicht tot nog toe heeft bereikt, doch dat wat gedaan is niet meer kan worden genoemd dan een eerste schrede op den weg, dien wij zullen moeten afleggen, en zelfs geloof ik niet, dat het overdreven zal zijn, als men het noemt een bescheiden stap, die nog door vele andere zal moeten worden gevolgd.

Ik weet wel, dat het buitengewoon moeilijk is, die taak verder te vervullen. De een zegt: onze sociale wetgeving is een zegen voor ons volk. De ander zegt: ons onderwijs is een buitengewoon voorrecht, waar wij niet aan mogen tornen, en een derde zegt: de handhaving van de nationale zelfstandigheid is een eerste plicht van een volk. N'y touchez pas.

Wanneer het zóó moet gaan, zou ik mij haast geroepen gevoelen aan de Regeering de mislukking van haar buitengewoon zware taak te voorspellen; maar zoo moet het niet gaan.

Wij moeten in deze dingen allen wat weten op te offeren van onze verlangens en onze bijzondere inzichten met betrekking tot het Staatsbestuur, en er moet dan ook niets zijn dat vooruit gevrijwaard is.

De heer van Gijn heeft, meen ik, gedurende de verkiezingen reeds gezegd: wanneer er ergens in Nederland een groepje menschen te vinden is, dat niets voelt van dat bezuinigingstreven, dan is dat een bewijs, dat er een fout is in het stelsel.

Daarmede ben ik het volkomen eens. Het moet over de geheele linie; een ieder moet van zijn bijzondere verlangens maar wat opofferen om het algemeene, groote doel, dat wij moeten bereiken, te kunnen bereiken.

Prof. Fabius heeft onlangs een tegenstelling gemaakt, die ik hier wil herhalen. Hij heeft gesproken van een bekrompen onbekrompen huishouding en hij heeft daartegenover gesteld een onbekrompen bekrompen huishouding.

Wat wij op het oogenblik in ons land hebben is een onbekrompen huishouding, maar op een bekrompen wijze ingericht. Wat wij behooren te hebben is veeleer een bekrompen huishouding, maar die dan op onbekrompen wijze inrichten. Daarom geloof ik, dat de eerste taak die de Regeering te vervullen heeft deze is, dat zij zich zal hebben te realiseeren, dat de Staatstaak moet worden ingekrompen, dat men niet over de geheele breedte van het leven streven moet naar voortdurende uitbreiding van de taak van den Staat.

Onze tijd op zich zelf, deze tijd met zijn groote vraagstukken, laat eigenlijk dat gepeuter, want dat is het in vele opzichten, niet toe.

Dat is niet een verwijt aan dit Kabinet, aan het vorig Kabinet of aan een daaraan voorafgaand Kabinet of aan welk Kabinet ook, omdat het geleidelijk gegroeid is in de laatste jaren, in de laatste kwarteeuw.

(H. Colijn.)

Er is een tendenz in het geheele Staatsleven zich te overstelpen met een zee van papier; geschrijf, betoog, advies, commissie na commissie, honderden van ambtenaren; met als gevolg, dat niemand eigenlijk meer verantwoordelijkheid weet te dragen; dat het gevoel voor verantwoordelijkheid is zoek geraakt; dat er een voortgaande verstrikking is waarin men totaal wordt opgesloten, en dat men zoo komt tot een gevaar, in een tijd als deze met zijn groote problemen, zoo ernstig voor het welzijn van Staat en maatschappij, dat er ten slotte ontstaat een onmacht om te regeeren. Totdat er komt een Mussolini, die in eens aan dat alles een eind maakt.

Men lacht hierom, maar dat is een gevaar. De heer van der Waerden kan weten, dat ik krachtens mijn beginsel de handelingen van Mussolini afkeur als van revolutionnairen aard, maar ik waarschuw tegen een toestand waardoor zulk optreden uitgelokt wordt.

Die voortgaande inwikkeling van de regeermacht in een omzwachteling die tot onmacht voert, is het gevolg van de zucht naar een mathematische completeering in het leven van Staat en maatschappij. Men gaat zoeken met een lantaarn of er ergens niet in een hoek van Nederland nog iemand te vinden is, die nog niet verzekerd is, en dan moet er onmiddellijk een wet komen om dat te ondervangen

En zoo is het op elk terrein. Ik denk bijv. aan een onderwerp in verband met de interpellatie van den heer Troelstra, de classificatie. Men heeft die classificatie ontworpen, omdat men eenheid hebben wilde over het geheele land en men heeft zich ten slotte aan alle kanten gestooten, ook aan allerlei zwarigheden uit de practijk.

En nu wil men dat gaan completeeren, men wil dat nog fijner gaan maken, nog beter gaan inrichten en men wil van 3 op 5 klassen komen, maar daarmede alleen komt men er niet. Men zal ook nog onderscheid moeten maken, wanneer men althans bij de werkelijkheid aansluiting wil zoeken tusschen menschen die in een bepaalde streek leven, daar blijven en in de plaats hunner inwoning een Staatsbetrekking vervullen, en anderen die over het geheele land heen en weer gezonden worden en zoo zal men in een dubbele classificatie vervallen. Maar dan ten slotte is men er nog niet, want wanneer men dan eindelijk zoo tot in de finesses zal hebben uitgerekend, dat men nu alle menschen zoowat op hetzelfde peil heeft gebracht, dan komt men tot de conclusie, dat van 2 menschen, die dienen in 2 gemeenten, die tot dezelfde klasse behooren, de een moet betalen 2 pct. in de gemeentebelasting en de ander 18 pct. en dat dus zuiver automatisch de eene ambtenaar 16 pct. minder salaris heeft dan de ander.

Aan al deze dingen is niet te ontkomen langs den weg van steeds voortgaande vervolmaking, doch alleen door weder terug te keeren van den weg dien men ingeslagen heeft en het systeem, dat men te ontijdiger ure heeft verlaten, weder te aanvaarden.

Ik meen intusschen dat de Regeering, wanneer iemand van oordeel is dat men op den weg der bezuiniging nog verder moet gaan dan men thans gegaan is, het recht heeft om aanwijzing te verlangen waar die bezuiniging dan in het algemeen kan worden gevonden.

In de eerste plaats zou ik dan willen noemen enkele punten die onmiddellijk kunnen worden omgezet in een besparing van uitgaven.

Ik vraag bijv. of het noodzakelijk is, dat ons onderwijs belast is met een overdadige, hoofdzakelijk papieren contrôle. Wat daarvan somwijlen ter kennis komt, is toch waarlijk schrikwekkend.

Wanneer men bijv. ziet dat voor de toepassing der Leerplichtwet 4 millioen kaarten moeten worden bijgehouden, dat het schoolhoofd voor ieder kind een kaart moet hebben, dat de gemeentesecretarie voor ieder kind een kaart moet hebben, en dat dan èn het schoolhoofd èn de gemeentesecretarie kopieën van deze kaarten moeten zenden naar de inspectie of den schoolopziener, dat weet ik niet precies, dan vraagt men zich toch af of het nog erger kan. En dan is het nog het gelukkigste als men er nooit naar kijkt, want als men er wèl naar kijkt en tegenstrijdigheden ontdekt, dan begint de ellende eerst recht, want dan begint het geschrijf over de ongelijkvormigheid.

Zoo zijn er talrijke dingen op het gebied van de administratie, die men, door steeds te streven naar de grootst mogelijke compleetheid, zóó ingewikkeld heeft gemaakt, dat ze geen effect meer sorteeren of tot onbegrensde bureaucratie voeren.

Van de punten, die naar het mij voorkomt onmiddellijk kunnen leiden tot bezuiniging, omdat ik ze wel reken tot de nuttige, maar niet tot de absoluut onvermijdelijke zaken, wil ik enkele noemen.

In de eerste plaats noem ik het subsidie aan de volksuniversiteiten.

Ja, Mijnheer de Voorzitter, daar heeft men het nu al, dit is een van de punten, waarvan ik zooeven zei: n'y touchez pas. Ik blijf echter niet bij de volksuniversiteiten, mijnheer Troelstra, ik zal dadelijk iets anders noemen, dat meer in uw smaak valt.

Ik noem de jeugdorganisatie, waarvan ik weet, dat er aan deze zijde van de Kamer talrijke voorstanders zijn te vinden. Dan het subsidie aan de opera's.

Daaronder noem ik ook het Koninklijk besluit, dat dezer dagen uitgevaardigd schijnt te zijn met betrekking tot de lichamelijke oefening. Ik heb in het *Algemeen Handelsblad* het bericht gelezen, dat de raad van de gemeente Hengelo in spoedvergadering werd bijeengeroepen om de uitgaven van f 100 000 voor een sportterrein goed te keuren. Want, zei men, als wij het niet gauw doen, krijgen wij niet de f 40 000 subsidie, die de Minister van Onderwijs heeft toegezegd. Mijnheer de Voorzitter! Zoo jaagt de een den ander tot het doen van uitgaven.

Verder is er een categorie van bezuinigingen, die niet zoo dadelijk kan worden bewerkstelligd, die men niet kan verkrijgen door middel van een amendement, dat een post van de begrooting schrapt.

Wordt er nl. in onze administratie niet heel veel arbeid verricht door dure ambtenaren, die heel goed zou kunnen worden verricht door eenvoudiger ambtenaren, die met veel minder kunnen worden betaald?

De heer **Oud**: Leest u, wat de Regeering hieromtrent telkens antwoordt op de voorstellen der Bezuinigingscommissie!

De heer **H. Colijn**: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer de heer Oud aan de Regeering wil vragen, hoe zij denkt over rapporten van de Bezuinigingscommissie, dan acht ik hem volkomen in staat dat te doen, en aangezien het Kabinet tegenwoordig is bij de discussie, die thans tusschen ons beiden plaats grijpt, is de vraag bij deze gedaan.

Ook vallen onder de door mij bedoelde punten het Rijkstucht- en opvoedingswezen.

Evenzoo het onderwijs.

Met het lager onderwijs zijn wij begonnen, maar met het middelbaar en het hooger onderwijs zullen wij ook moeten komen. Het is niet de vraag, of wij het willen, wij moeten het.

Dan komen wij ook aan de defensie-uitgaven.

De heer Marchant heeft hier gisteren gezegd, dat zonder een belangrijke beperking van de defensie-uitgaven de Regeering onmogelijk haar taak zal kunnen volbrengen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik sluit mij daarbij aan.

Ik wil dit nog eenigszins nader toelichten, omdat daaraan onvermijdelijk verbonden is, naar het mij voorkomt, een wijziging in ons defensiesysteem.

Tot nog toe is de defensie van ons land gebaseerd geweest, zoowel op de gedachte om onze verplichtingen als lid van de internationale volkerengemeenschap te kunnen nakomen, als op een langdurige verdediging van onzen nationalen bodem.

Dit waren de twee grondgedachten, waarop onze defensie gebaseerd was.

Ik geloof niet, dat ik aan de verdenking zal bloot staan van het met de defensie van ons land licht te nemen; maar

(H. Colijn.)

ik moet wel zeggen, dat het mij voorkomt, dat in deze financieele omstandigheden wij er toe zullen *moeten* komen, dat de gedachte, om ons nationaal grondgebied gedurende langen tijd te verdedigen tegen vreemd geweld, uit ons defensiesysteem zal moeten worden weggenomen en dat wij niet meer zullen kunnen doen dan een apparaat behouden, noodig om onze internationale verplichtingen als lid van de internationale volkerengemeenschap te kunnen nakomen. Daarvoor is noodig in de allereerste plaats een operatief orgaan en alles wat niet met dat operatief orgaan te maken heeft, zal naar mijn overtuiging — het kan misschien nog een jaar uitgesteld, maar ontkomen doet men er niet aan — moeten worden afgesneden, om de eenvoudige reden, dat het anders onmogelijk is te bereiken, wat bereikt moet worden. Ik neem het standpunt in, dat er zoo krachtig zal moeten worden ingegrepen, dat men het doel niet buiten de Departementen van Defensie om zal kunnen bereiken. Zij moeten dus ook hun aandeel daaraan dragen, zoo goed als de andere. Dit wil dus zeggen van den anderen kant, dat niet alles zal moeten komen van de Departementen van Defensie en de andere dienstakken vrij zullen kunnen uitgaan.

Ik acht de taak, welke de Regeering te vervullen heeft, zoo benauwend ernstig, dat alleen wanneer men het vraagstuk beziet in zijn vollen omvang gehoopt mag worden door de moeilijkheden heen te komen.

De heer **Troelstra**: Hoe denkt de heer Duymaer van Twist daarover?

De heer **H. Colijn**: Juist zooals ik.

Dit zijn echter vraagstukken, ik mag daar wel even de aandacht op vestigen, die niet kunnen worden afgedaan met een rede, door mij of een ander hier in de Kamer gehouden, en door een antwoord, daarop door de Regeering gegeven. Dit zijn vraagstukken, welke opzettelijk onder de oogen moeten worden gezien, evengoed als dit het geval zal zijn met andere vraagstukken, welke in beteekenis hiermede op één lijn zijn te stellen.

Tot ontwapening, zooals de heer Troelstra zegt, zal het daarbij geenszins kunnen komen; wel tot belangrijke bezuinigingen.

Ik heb gezegd, dat het mij voorkwam, dat al deze dingen noodzakelijk zullen zijn en dit hangt geheel samen met mijn oordeel over het al dan niet tijdelijke van den toestand, waarin wij verkeeren.

Naar het mij voorkomt, wordt in de beschouwingen al te vaak het woord „crisis" gebruikt. Ik geloof niet aan een crisis. Ik geloof niet, dat dit een voorbijgaande toestand is. Naar mijn overtuiging zijn wij blijvend nedergeploft op een veel lager peil dan waarop wij te voren stonden en juist omdat dit de toestand is, is het zoo ernstig. En daarom is het ook zoo noodig, dat men in grooten stijl de verschillende vraagstukken, die behandeld moeten worden, beziet. Ook daarom is het noodig, dat de Regeering bij haar bezuinigingstaak niet blijft staan.

Haar taak is van wijdere strekking. De heer Troelstra heeft gesproken over den nieuwen tijd, die voor ons zou liggen, met zijn nieuwe eischen. Ik geloof ook, dat wij op maatschappelijk gebied voor ingrijpende veranderingen staan. Ik zie dat niet als een plotseling verschijnsel, maar als een golfslag van den tijd.

Er is een tijd geweest, dat wij hadden een maatschappelijke organisatie; dat was vóór de Fransche revolutie; die organisatie had zeer vele gebreken, maar zij had ook goede dingen. De Fransche revolutie heeft die sporen van de maatschappelijke organisatie vernietigd. Toen is er gekomen een ongebreideld individualisme, dat eindelijk is uitgeloopen op een organisatie van den kant der arbeiders en op een organisatie van den kant der patroons, die als 2 partijen voortdurend in het sociale leven als twee kemphanen tegenover elkander staan.

Ik geloof, dat die periode aan het verdwijnen is, dat wij weergaan naar een tijd, waarin wij weder zullen komen — ik spreek niet van een terugkeer van het gildewezen — tot meer organisatie in de gemeenschap. Alleen hierin verschil ik met den heer Troelstra, dat hij meent dat de Overheid daarin een actieve rol zal hebben te vervullen. Dat werk moet groeien in de maatschappij en het zal ook wel groeien.

Dat zal komen op zijn tijd. Maar de Overheid heeft daarin, naar mijn oordeel, geen actieve taak te vervullen. Zij heeft passief af te wachten hoe die maatschappelijke groei zal zijn en dan te codificeeren wat uit het leven voortkomt, zoo mogelijk het te steunen.

Maar daar is ook nog wel wat anders te doen, ook al doet de Overheid niet wat de heer Troelstra van haar begeeren zou. Er zijn ook meer onmiddellijk voor de hand liggende dingen, die betrekking hebben op de welvaartspolitiek, op de te verwachten moeilijkheden van onzen tijd.

In de eerste plaats denk ik aan de werkloosheidsbestrijding. Ik meen, dat wij te gemoet gaan een periode van langdurige werkloosheid, van een werkloosheid die misschien gelijken zal op de toestanden zooals ze waren in Amsterdam omtrent 1800, toen de helft der bevolking bedeeld werd.

Wanneer wij dergelijken tijd tegengaan, en ik vrees, dat het in menig opzicht zoo zal zijn, dan hebben wij ook het vraagstuk van de werkloosheidsvoorziening uit dat oogpunt te bezien. En dan komt het mij voor, dat men vooral er naar zal moeten streven, dat die werkloosheidsbestrijding gezocht wordt in doelmatige werkverschaffing en niet in de uitkeering van geld. Die bestrijding moet zooveel mogelijk plaats hebben in den vorm van arbeid die moet worden verricht.

De heer **Schaper**: Dat is van onze zijde al jarenlang betoogd!

De heer **H. Colijn**: Het doet mij groot genoegen van de zijde van den heer Schaper zooveel instemming voor die stelling te vernemen.

Ook dit is een vraagstuk, dat zeer opzettelijk zal moeten worden bezien.

Ik bereid mij nu voor op eenige interrupties, b.v. van den kant van den heer van Gijn, omdat ik een enkel woord ga zeggen over den steun, dien de Regeering zou kunnen verleenen voor de instandhouding van de welvaartsbronnen van ons volk. Ik zou de mogelijkheid willen openhouden — en dat zeg ik met het oog op hetgeen in de Memorie van Antwoord voorkomt — voor het verleenen van bescherming aan industrieën, voor welke dat nuttig blijken kan. Mijnheer de Voorzitter! Ik wil al dadelijk zeggen, dat ik dien steun niet gaarne verleend zou willen zien in den vorm van invoerverboden, dat is wel het slechtste m. i., wat men zou kunnen uitdenken. Ik wil zelfs nog wel meer zeggen. Ik wil ook wel zeggen, dat het vrije handelsverkeer voor mij, op zich zelf beschouwd, postulaat is voor onze welvaartspolitiek. Ik wil ook zeggen, Mijnheer de Voorzitter, dat bescherming, meestal — niet altijd — leidend tot duurdere goederenproductie, voor exportindustrieën doodend is. Ik wil er ook nog aan toevoegen, dat bescherming in dezen tijd, die leiden zou tot meerdere goederenproductie tegen hooge kostprijzen, vermoedelijk niet baten zou, omdat de wereld vooral lijdt aan onderconsumptie door gemis van koopkracht. Alleen lager loon of verlenging van arbeidstijd kan leiden tot goedkooper productie en daardoor tot meerdere consumptie.

Wanneer de keuze gaat tusschen die twee, tusschen langer arbeidstijd en lager loon, dan hoop ik, dat de keuze zal vallen op den langeren arbeidstijd en niet op het lagere loon. Ik heb mij eenigszins verbaasd, dat gisteren een ietwat heftige gedachtenwisseling zich voordeed over dit vraagstuk aan de overzijde. De heer Dresselhuys kon het niet eens worden met den heer Duys en nadat de heer Dresselhuys gesproken had, was ook de heer Marchant niet geheel en al ingenomen met hetgeen de heer Dresselhuys gezegd had. Ik geloof dat die woordenstrijd volmaakt overbodig was, want al deze dingen gebeuren ondanks ons willen en onze wenschen; het komt over ons; wij ondergaan het.

Wij kunnen het proces niet kunstmatig versnellen — ik geloof ook niet, dat de heer Dresselhuys dat bedoelt —, maar indien er mochten zijn, die dat wèl bedoelen, dan zeg ik: gij kunt dat niet; het is onmogelijk dat proces kunstmatig te versnellen met behulp van de Overheid, maar het is even

(H. Colijn.)

onmogelijk het tegen te houden; dit is een natuurlijk proces, waartegen geen hulp of verzet ook maar iets kan baten.

Maar al staat de zaak zoo, objectief beschouwd, dan wil dit toch niet zeggen, dat er geen bijzondere omstandigheden kunnen zijn, waarin wij onze economische theorieën, die toch alle zijn gebasceerd op normale tijden, op normale omstandigheden en op normale feiten, verplicht zijn ter zijde te stellen. Ik spreek over normale tijden, dat is nog iets anders dan niet-crisistijden. Wij hebben in de oorlogsjaren zeer veel gedaan, dat wij met onze economische theorieën niet konden overeenbrengen, en ook nu kunnen er omstandigheden zijn, die het noodig maken, dat in het belang van de instandhouding van volkswelvaartbronnen tot beschermende maatregelen wordt overgegaan. Daarom wensch ik — dit is een terugslag op de Memorie van Antwoord — voor mij den weg tot tijdelijke bescherming van industrieën niet afgesloten te zien.

Die noodzakelijke steun tot instandhouding van onze nationale welvaartsbronnen kan in vele gevallen ook op andere en op betere wijze worden gegeven. Ik denk bv. aan de mogelijkheid om steun te verleenen in den vorm van voorschotten en kredieten. Als wij zien hoe de toestand is in den tuinbouw en in verschillende industrieën, die op zich zelf door en door gezond zijn, maar zich onmogelijk kunnen staande houden op dit oogenblik, omdat zij niet kunnen beschikken over behoorlijke kredieten, dan zal er geholpen moeten worden.

De banken zijn door al de calamiteiten van den laatsten tijd zoo voorzichtig geworden en letten zoozeer op de liquiditeit van haar middelen, dat men niet kan krijgen wat noodig is om de bedrijven in stand te houden. Mij persoonlijk is een voorbeeld bekend, dat iemand op een verkoopbaar object, waarvoor echter momenteel geen koopers zijn en dat een waarde vertegenwoordigt van 2¼ à 2½ millioen, niet een krediet van f 600 000 kon krijgen. Daarmede kan de ondergang van een onderneming gemoeid zijn, die gedurende vele jaren aan honderden arbeiders werk verschafte.

Ik denk aan de scheepvaart, ook aan de groote. Er is bijna geen enkele scheepvaartmaatschappij, die niet met verlies werkt, en die daardoor buiten staat zijn thans een beroep te doen op de geldmarkt, ter verkrijging van hetgeen zij noodig hebben tot voortzetting van haar bedrijf, zelfs met verlies. Ik kan mij denken, dat het noodig is een middel in het leven te roepen om ook daar in den vorm van voorschot of goedkooper krediet te helpen, en daarom heb ik mij wel eenigszins verbaasd over de afwijzing van dat denkbeeld in de Memorie van Antwoord. De Minister doet het daarin voorkomen alsof een laag rentecijfer slechts een onbeteekenende steun zou kunnen zijn. Waar men op dit oogenblik in vele gevallen een rente van 7 pct. of 8 pct. voor bankkrediet moet geven, zou het, indien een weg ware te vinden, om met behulp van de Nederlandsche Bank een kredietverleening tegen een rentevoet van 5 pct. mogelijk te maken, naar ik meen in zeer vele gevallen een beduidenden steun beteekenen voor ondernemingen, die anders gevaar loopen te verdwijnen en als bronnen van welvaart uit het leven te worden weggenomen.

Eindelijk wil ik nog de aandacht wijden aan hetgeen de heer Dresselhuys zeide met betrekking tot de emigratie. Ook dit is een vraagstuk, dat door de Regeering met ernst dient te worden ter hand genomen.

Nu wil ik niet, dat de Staat in al deze zaken rechtstreeks steunt en geldelijke voorschotten verleent, maar ik wensch, dat de Minister van Financiën zich in verbinding stelt met de Nederlandsche Bank, om te overleggen, of niet een regeling moet worden voorbereid, die strekken kan om sommige onzer welvaartsbronnen, die tijdelijk noodlijdend zijn, op de been te houden.

Ik kom nu tot een interessant punt, naar het mij voorkomt, aangezien het bij meerdere sprekers, althans bij de heeren Dresselhuys en Marchant, zoo bijzondere belangstelling heeft gewekt: de Kabinetsformatie. Wanneer het nu niet onbeleefd was tegenover de heeren Dresselhuys en Marchant om het te zeggen, zou ik van dat deel hunner redevoeringen willen zeggen: die 't schrikkelijkst er van zwijgt, heeft 't allerbest gezeid, want het komt toch eigenlijk hierop neer, gelijk de heer Marchant zoo eerlijk was te erkennen, dat zij zich voor een niet onbelangrijk deel bevonden op het terrein van de gissingen.

De heer **Dresselhuys**: Nu hooren wij eindelijk eens wat.

De heer **H. Colijn**: En nu zegt de heer Dresselhuys: nu hooren wij eindelijk eens wat. Ja, als er nu maar wat te zeggen was. Maar dat is het hem nu juist: men begint eerst een caricatuur te maken van iets en dan zegt men: dat lijkt er nu heelemaal niet op. Zoo is het hier ook. Men heeft in zake de Kabinetsformatie zich zelf een voorstelling gemaakt en bij anderen een voorstelling gewekt, die met de werkelijkheid ten eenenmale in strijd is.

De heer **Dresselhuys**: Dat komt van de geheimhouding. Dat gaat altijd zoo.

De heer **H. Colijn**: Maar er is niets geheim gehouden. Misschien kan de Kabinetsformateur over den omvang van zijn eigen werkzaamheden nadere inlichtingen verschaffen, maar de partijen, wij althans, weten waarlijk niet veel bijzonders te vertellen. Wat is er gebeurd? De heeren Dresselhuys en Marchant, evenals de voorzitters van de andere Kamerfracties, hebben een advies aan de Kroon gegeven, en nadat de Kroon die adviezen ontvangen had, heeft de Kroon op grond van die adviezen een beslissing genomen, wie moest worden aangezocht als Kabinetsformateur. Dat gebeurt altijd zoo en dat is ook nu gebeurd. En toen dat gebeurd was en de Kabinetsformateur de uitnoodiging van de Kroon had aanvaard, toen heeft die Kabinetsformateur natuurlijk gezegd: nu moet ik eerst een werkprogram vaststellen en dan moet ik eens praten met mijn politieke vrienden, of zij bereid zijn op dat werkprogram steun te verleenen. Dat is gebeurd en daar steekt niets bijzonders in.

En toen dat gebeurd was en eindelijk de vertegenwoordigers van de verschillende partijen gezegd hadden: wij zijn het met uw werkprogram eens, was de zaak in orde en kon de formateur aan de Kroon voordragen de leden van zijn Kabinet. En nu zal de heer Dresselhuys misschien vragen: maar hoe komt het dan, dat wij allen onder den indruk verkeerd hebben, dat het akkoord maar voor één jaar is?

Ik heb mij er gisteren over verheugd te bemerken, dat de heer Marchant een getrouw *Standaard*-lezer is, en dit kan misschien zijn Staatkundig inzicht verhelderen, maar als hij de *Standaard* leest van 6 September, zou het ook aanbeveling verdienen om die van 19 September ook eens te lezen, want dan zou het hem duidelijk geworden zijn, dat er niets anders staat dan dit, dat de Kabinetsformateur in zijn besprekingen met de vertegenwoordigers van de groepen van de rechterzijde ten aanzien van het *financieele* probleem niet verder kon gaan dan het jaar 1923. Hij kon wel als *beginsel* aanvaarden, dat er financieel evenwicht moest zijn, maar de heer Dresselhuys zal ook wel begrijpen, dat als men dan bijeen is, er ook gevraagd wordt langs welken weg men dat doel wil bereiken, en dat dan daarop het antwoord moest zijn: ik heb alleen de beschikking over de cijfers voor 1923 en alleen voor dat jaar kan ik eenigszins nader aangeven wat ik voornemens ben te doen.

De heer **Dresselhuys**: Was dat nu wat *De Nederlander* nauwelijks constitutioneel noemde?

De heer **H. Colijn**: Ik weet het niet. Dat zal de heer Snoeck Henkemans tegenover den heer Dresselhuys moeten verantwoorden als hij dat noodig keurt.

Ik geloof dus, dat ik de nieuwsgierigheid van de heeren niet bevredigen kan!

De heer Marchant heeft gister een interessant citaat voorgelezen uit een boek van de Tocqueville. Ik zou er een willen voorlezen uit een levensbeschrijving van Abram Lincoln. Toen Lincoln in 1864 voor de tweede maal candidaat werd gesteld voor het presidentschap, had hij achter zich een periode, waarop voortdurend ernstige critiek werd uitge-

16de VERGADERING. — 9 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beschouwingen).

(H. Colijn c. a.)

oefend; hij had niets goeds gedaan. Het moet erkend worden, dat de leiding van den oorlog van de zijde van de Noordelijken tegenover de Zuidelijken inderdaad aan gegronde critiek kon worden onderworpen. Maar bij het einde van zijn eerste periode als president was Lincoln bezig met een schema, om den oorlog op een andere wijze te voeren en te zorgen, dat deze minder zou kosten. Toen hem op grond van het verleden gezegd werd: gij moest u niet voor den tweeden keer laten vinden voor het presidentschap, antwoordde hij:

> „I have not permitted myself to conclude that I am the best man in the country, but I am reminded in this connection of a story of an old Dutch farmer who remarked to a companion once that it was best not to swap horses when crossing a stream."

Die Hollandsche boer had gelijk: wanneer men bezig is een stroom door te trekken, moet men niet van paarden verwisselen.

Ik geloof, dat dat ook ten volle van toepassing is op dit Kabinet, en dat, waar men scherpe critiek heeft uitgeoefend op het feit, dat sommige Ministers genoodzaakt zullen zijn om gedeeltelijk af te breken, wat zij met veel zorg hebben opgebouwd, plaats is voor waardeering, dat men bereid is, een zoo onaangename taak te vervullen.

Mijnheer de Voorzitter! Ten slotte rest mij nog onze verhouding tot het Kabinet aan te geven. Dit Kabinet wil zijn een Christelijk Kabinet, dat in zijn regeerbeleid wil rekenen met de fundamenteele beginselen, die in de rechterzijde leven. Het heeft voorts duidelijk uitgesproken, dat het zich tot hoofdtaak heeft gesteld om het financieel evenwicht in 's Lands geldmiddelen te herstellen.

Op grond van deze twee feiten en mede op grond van den verderen inhoud van het Regeeringsprogram zal de antirevolutionnaire fractie dit Kabinet gaarne zijn steun verleenen.

Daarnevens stel ik er prijs op te verklaren, dat onze fractie tegenover het Kabinet voor zich de volle vrijheid reserveert, om ook in het Parlement op te komen voor die bijzondere wenschen en verlangens, die in ons midden leven en welke op het Regeeringsprogramma geen plaats konden vinden.

De coalitie in den ouden zin bestaat, sinds de invoering der evenredige vertegenwoordiging, niet meer. Onze zelfstandigheid als partij wenschen wij in dit opzicht ook tegenover het Kabinet te handhaven.

De heer **Nolens**: Mijnheer de Voorzitter! Het spijt mij, dat ik na de uitvoerige en welsprekende rede van den geachten vorigen spreker nog eenigen tijd van uw en van onzer medeleden aandacht moet vorderen. Het behoort nu eenmaal tot de goede gewoonten, dat ieder jaar, althans tot op dit oogenblik, algemeene beschouwingen gehouden worden, die het eene jaar belangrijker, het andere jaar minder belangrijk zijn, maar die voor de leden, die al meer dan 20 jaar die beschouwingen hebben bijgewoond, nu en dan wel iets van haar aantrekkelijkheid verliezen. Wat mij betreft, ik zal mij niet in beschouwingen begeven over den uitslag van de verkiezingen, over de oorzaken die tot dien uitslag hebben geleid, over de fouten die misschien aan den eenen kant en de handigheden die misschien aan den anderen kant daarbij te pas gekomen zijn. Ik geloof, dat dit meer op den weg ligt van hen, die door den uitslag eenigszins zijn teleurgesteld. Wat mij en de medeleden van mijn partij aangaat, wij zijn gewend met zeer weinig tevreden te zijn en in dit geval was het niet weinig, maar was het veel.

Over de antithese als politieke scheidingslijn zie ik, na al hetgeen daarover bij vorige gelegenheden gezegd is, geen kans om nieuw licht te ontsteken. Ik zou den nieuwen en den allernieuwsten leden willen verzoeken, indien zij op dat punt nader ingelicht willen zijn omtrent de meeningen van den eenen en van den anderen kant, de *Handelingen* van vorige zittingsjaren maar eens open te slaan onder het hoofd algemeene beschouwingen. Zij zullen enkele jaargangen vinden, waaruit zij op dit gebied volledig gedocumenteerd en ingelicht kunnen worden.

(Nolens.)

Wel lijkt het mij gewaagd, om op het oogenblik te spreken van een verouderde antithese, en zelfs van een antithese — zooals eigenlijk wel bedoeld wordt op blz. 1 van het Voorloopig Verslag — als verouderde politieke scheidingslijn. De vorige spreker heeft daarover zijn meeningen gezegd; ik meen te kunnen volstaan met te zeggen, dat, gegeven de feiten, het niet aangaat, om te spreken van een verouderde antithese, een antithese, die niet alleen in ons land, maar in alle landen de grondslag is van de wereldbeschouwing.

In het Voorloopig Verslag wordt een vraag gesteld, die in verband staat met de verkiezingen, een vraag, die, naar ik meen, hier even moet worden beantwoord, voor zoover die vraag betrekking heeft op de Katholieke Kamergroep. Op blz. 1 van het Voorloopig Verslag lees ik:

> „Ook op de Nederlandsche Regeering, zoo betoogden zij" — d. z. de leden, hier aan het woord — „heeft de leiding van het Vaticaan en van de bisschoppen de laatste jaren meer en meer invloed gekregen."

Mijnheer de Voorzitter! Ik las dat met verbazing, aangezien mij van deze belangrijke zaak volstrekt niets bekend was. Dat is een quaestie voor de Regeering. Maar dan volgt:

> „Deze leden stelden dan ook de vraag, of de grootste staatkundige partij in ons land, die in de leidende figuren, zoowel van de Regeering als van de beide deelen der Staten-Generaal, haar vertegenwoordigers vindt, wel volkomen onafhankelijk staat van de hierboven bedoelde organen van niet-politieken aard. Zij achtten de beantwoording daarvan voor ons geheele volk van groot belang."

Nu zou ik kunnen zeggen: vragen staat vrij, en weigeren er bij, en er zijn gevallen, waarin men zulk een antwoord ook wel moet geven. Ik herinner mij, dat ik in 1918 ook een vraag gericht heb tot hen, van wie thans deze vraag uitgaat, een vraag, waarvan ik — en ik niet alleen — de beantwoording van groot belang achtte voor ons geheele volk. Die vraag, te vinden op bladz. 426 van de *Handelingen* van November 1918, luidde:

> „Verwerpt gij sociaal-democratische partij, zooals gij hier in de Kamer zit, de omverwerping van het Staatsbestuur langs illegalen weg in beginsel, of wacht gij alleen een betere en gunstiger gelegenheid af?"

Deze zaak zelf is afgedaan, ik releveer ze alleen, om aan te geven, dat het hier niet gebruikelijk is, om op iedere vraag een antwoord te geven.

Ik heb op deze vraag, toen niet en ook later niet, een afdoend antwoord gekregen.

De sociaal-democratische spreker, die die vraag citeerde, zeide:

> „Ik ben niet voornemens op de vraag van den heer Nolens een categorisch antwoord te geven. Wij, als sociaal-democraten, laten ons hier niet en nergens de biecht afnemen."

Ik heb toen niet opgemerkt — want de tijd was toen niet zoo rustig als nu — dat dat liturgisch minder juist was, aangezien dat niet in het publiek pleegt te geschieden. Ik voeg er echter volledigheidshalve onmiddellijk bij, dat de sociaal-democratische spreker er op liet volgen:

> „Maar ik beloof den heeren toch, dat ik voldoende duidelijk zal zijn voor ieder, die eerlijk zich een oordeel wil vormen over ons standpunt in deze zaak." (*Handelingen* bladz. 444.)

Of die duidelijkheid toen aan andere leden van de Kamer is bijgebracht, weet ik niet, maar voor mij is die zaak altijd eenigszins duister gebleven.

Nu zou ik dezelfde houding kunnen aannemen als toen werd aangenomen, maar dat doe ik niet. Ik ben in deze dingen liefst zoo oprecht mogelijk en zoo categorisch mogelijk. Daarom zeg ik als voorzitter van de Roomsch-Katholieke Kamerclub — want alleen als zoodanig wordt mij de vraag

(Nolens.)

gesteld, voor het bestuur van den Algemeenen Bond van Roomsch-Katholieke Rijkskieskring-Organisaties kan ik natuurlijk niet spreken — dat de Katholieke Kamergroep volkomen onafhankelijk staat van de door den vrager bedoelde organen van niet politieken aard, en alle mogelijke andere dergelijke organen evenzeer. Gedurende de 26 jaar, welke ik lid van deze Kamer ben, is mij ook van eenige poging van die organen om op de Kamerclub invloed uit te oefenen volstrekt niets gebleken. Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat ik klaar en duidelijk en categorisch het antwoord gegeven heb op de vraag, voor zoover ik daarmede te maken heb.

Ik moet dan wel een enkel woord spreken over het optreden van het Kabinet. Ik geloof, dat het als een onheusche handeling zou worden beschouwd, als ik dat niet deed! Ik heb mij verheugd over den uitslag der verkiezingen, in de eerste plaats — en dat is in alle oprechtheid gezegd — omdat daardoor de mogelijkheid geschapen werd voor het optreden van een parlementair Kabinet. Meer dan die mogelijkheid werd door de verkiezingen niet bereikt. Ik behoef er niet over uit te weiden, waarin een parlementair Kabinet verschilt van alle andere Kabinetten; een parlementair Kabinet, van de noodzakelijkheid waarvan ik voor mij persoonlijk zoo doordrongen ben, dat ik liever zou zien een echt parlementair Kabinet van de linkerzijde, dan welk ander soort surrogaat ook.

Ik ben er zeker van, Mijnheer de Voorzitter, dat niet alleen zij, die tot de rechterzijde behooren, maar ook vele anderen op dien grond, al is het dan ook in alle stilte, zich over den uitslag der verkiezingen hebben verheugd. Wanneer ik verder zeg, dat ik er mij in de tweede plaats over verheugd heb, dat dat parlementair Kabinet een rechtsch Kabinet zou kunnen zijn, dan geloof ik, dat men dat zonder nader argument op mijn woord van mij zal willen aannemen.

Door verschillende sprekers is critiek geoefend over de wijze, waarop dit Kabinet geformeerd is. De heer Dresselhuys meende, dat wat geschied is tijdens of voor de Kabinetsformatie in strijd is met ons parlementair stelsel. De heer Marchant zeide op een bepaald oogenblik in zijn rede — een rede vol geest en humor, die ik met belangstelling aangehoord heb — ,,nu kom ik op het terrein van de gissingen''. Toen maakte ik bij mij zelf de opmerking: ik meen, dat gij u reeds veel vroeger in uw betoog op dat gevaarlijk terrein hebt bevonden.

Het komt mij voor, dat in deze geheele beschouwing over de formatie van het Kabinet de grenzen van de zuivere werkelijkheid ineengevloeid zijn met het groote gebied van de fantasie.

Het komt mij voor, Mijnheer de Voorzitter, dat bij deze critiek niet voldoende gelet is op het verschil, dat noodzakelijkerwijze zal moeten bestaan in de procedure bij het vormen van een Kabinet vóór en na de inwerkingtreding van het evenredig kiesstelsel.

Wat was vroeger het geval? De heeren mogen mij vergeven, dat ik deze zaken tot de eenvoudigst mogelijke formule terugbreng. De verschillende partijen moesten onder het regiem van het vroegere kiesstelsel vóór de stembus tot een akkoord zien te komen, zoowel de rechtsche groepen als de linksche. Zij probeerden dat dan ook en was het niet vóór de stemming dan was het bij de herstemming. Wij hebben daarbij in vroeger jaren bij de verkiezingen de meest zonderlinge combinaties bijgewoond. Onder het evenredig kiesstelsel echter treedt iedere groep zelfstandig op met zijn eigen programma en het is door mijn groep herhaaldelijk aangeduid en uitdrukkelijk beweerd, door mij persoonlijk ook, dat het bij de verkiezingen niet gaat om een Kabinet, maar dat het in de eerste plaats gaat om zooveel mogelijk goede candidaten in dit college te brengen. Dan ziet men later wat er gebeuren moet.

Het gevolg van een en ander is, dat na de verkiezingen ieder Kabinetsformateur, zoowel een rechtsche als een linksche — en met deze laatsten heb ik het ook nog altijd goed kunnen vinden — ik zeg dus, dat het gevolg is dat na de verkiezingen ieder Kabinetsformateur, wil hij eenige vastheid onder de voeten hebben, overleg zal moeten plegen met die groepen, waarvan hij meent, dat hij die medewerking in de eerste plaats noodig heeft; hetgeen niet wegneemt, dat, ook naar mijn meening, iedere Regeering, welke dan ook, èn de Kabinetsformateur èn ieder lid der Regeering, de medewerking zoeken moet van het geheele college, waarin hij zijn voorstellen moet verdedigen.

Nu zegt de heer Dresselhuys — men kan het vinden in het *Kort Verslag* op bladz. 122 — ja, dat overleg is gepleegd; het is duidelijk, dat dat gepleegd moet worden, zooals het gebruikelijk is met de leiders, in dit geval met de leiders der rechterzijde, ,,maar dat overleg is gepleegd niet slechts met de leiders der rechtsche partijen, maar met die partijen zelf.''

Ja, Mijnheer de Voorzitter, wat zal men daar nu van zeggen.

Rechtstreeks is dat overleg gepleegd met de leiders der partijen, maar dezen moeten toch verder overleg plegen met hun eigen groepen, althans dat is in mijn partij zoo het geval. Democratisch als wij daar ook zijn, handelen wij niet zonder de rechten van de leden dezer partij gekend te hebben. Het is misschien anders in de groep van den heer Dresselhuys en het is wellicht mogelijk dat daar een absoluut monarchaal stelsel bestaat, maar wij kennen dat volstrekt niet.

Op welke wijze nu dat overleg gebeurt en of dat nu ook gedeeltelijk in het buitenland gebeurt, is een andere quaestie; de middelen van mijn groep laten een dergelijke omslachtige wijze van overleg niet toe.

Nu zegt de heer Marchant: In de juiste constitutioneel-parlementaire practijk is de eenheid tusschen Kabinet en Regeeringspartijen er vanzelf, om de eenvoudige reden dat dit Kabinet uit de Regeeringspartijen oprijst.

Ja, dat is alles goed en wel, maar de Regeeringspartijen moeten er eerst zijn en die komen er eerst door het overleg en dan kan het Kabinet eerst optreden.

En die Regeeringspartijen kunnen pas zeker tot een geheel worden, waaruit dat Kabinet kan oprijzen, door het overleg. Iedere Kabinetsformateur zal natuurlijk rekening moeten houden met de programs dier verschillende groepen. Is dat nu in strijd met ons parlementaire stelsel?

Met het Engelsche en met welk ander dan ook in Europa of daarbuiten hebben wij hier eigenlijk niets te maken. Ook niet met dat fameuze van Noord-Amerika, het land van den dollar, waarvan de heer Marchant meende dat de democratie niet door vreemden invloed bedorven wordt.

De heer **Ketelaar**: Het was de Tocqueville, die dat zeide, niet de heer Marchant.

De heer **Nolens**: Uit de rede van den heer Marchant in het *Kort Verslag* meende ik te mogen opmaken, dat hij het daarmede eens was.

Ik vraag mij af of deze procedure in strijd is met de Grondwet, zooals de heer Dresselhuys beweert. M. i. is het tegendeel waar: zij is daarmede volkomen in overeenstemming.

Heeft nu de minderheid haar wil opgelegd aan de meerderheid? Het heeft er niets van.

Zou een eventueele formatie van een linksch Kabinet op een andere wijze, dus zonder overleg met bepaalde groepen, mogelijk zijn? Ja, in een enkel geval, nl. in het geval, dat aan de linkerzijde een enkele partij op zich zelf talrijk genoeg zou zijn om de meerderheid uit te maken. Overleg zou dan niet noodig zijn en voor het geval, dat de heer Marchant of de heer Dresselhuys in die benijdenswaardige positie zou komen, zouden zij derhalve een andere procedure kunnen volgen. Voorloopig is zoodanig geval echter zoowel links als rechts uitgesloten.

Heeft men in 1913 — er zijn hier nog heeren, die die geschiedenis hebben meegemaakt — bij de niet-geslaagde en de geslaagde pogingen om een Kabinet te formeeren, op andere wijze gehandeld en heeft men toen soms de rechterzijde mede in de besprekingen betrokken?

Het heeft die rechterzijde niet belet zooveel mogelijk haar volle medewerking aan het toen opgetreden Kabinet te schenken, zooals zij het ook daarvoor steeds gedaan heeft.

Zoo meen ik, dat er evenmin thans voor leden van de linkerzijde eenige grond bestaat om te veronderstellen, zoo-

(Nolens.)

als het in het Voorloopig Verslag gebeurt, dat de minderheid feitelijk reeds bij voorbaat is lamgeslagen.

Wat mij persoonlijk betreft: eenerzijds hoop ik, dat de leden en de groepen van de minderheid dezelfde houding zullen aannemen als de Katholieke groep — ik kan natuurlijk alleen spreken voor deze — onder een linksch bewind pleegt te doen; anderzijds ben ik er zeker van, dat de Regeering met de argumenten en zelfs met de gevoelens dier minderheid rekening zal houden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen, dat het niet op mijn weg ligt en dat ik er ook minder geschikt voor ben, om onder het licht van zijn verleden, ook als Minister, ieder lid van het nieuwopgetreden Kabinet te gaan beoordeelen.

Ik geloof ook niet, dat het veel practisch nut heeft, om te vragen, of het niet beter was geweest, dat niet alleen een nieuw Kabinet was opgetreden, maar een nieuw Kabinet, bestaande uit nieuwe personen.

Als het niet eenigszins oneerbiedig was, zou ik willen zeggen, dat ik het begrijpelijk vind, dat een formateur, op het oogenblik, dat hij voor zijn taak staat, zich eigenlijk geplaatst voelt tusschen twee spreekwoorden, welke ik slechts nader zal aanduiden, namelijk tusschen een, waarin voorkomt „oude schoenen" en een, waarin voorkomt „nieuwe bezems".

Daarbij is het verschot — men kan natuurlijk zijn eischen geweldig hoog stellen, maar dan is er in het geheel niet aan te voldoen — van personen, die een goed, draaglijk, degelijk, flink, niet overdreven, niet te enthousiast figuur maken als Minister, in ons land niet bijzonder groot.

Verwonderd heeft mij een zinsnede in het Voorloopig Verslag op bladzijde 3.

Ik lees daar:

> „Zeer vele leden kwamen er tegen op, dat de Kabinetsformateur steeds uit de sterkste groep van de gecoaliseerde Regeeringsmeerderheid zou moeten worden gekozen."

Dit is dus mijn groep; dit voor de duidelijkheid.

Voor zoover mij bekend, is een dergelijke stelling nooit geponeerd en was er derhalve geen aanleiding, om er tegen op te komen, en wie met name met de crisis van 1918 eenigszins nader bekend is, kan weten, dat onzerzijds een dergelijke eisch niet is gesteld, maar dat zelfs dikwijls pogingen worden aangewend, om juist aan die hooge functie te ontkomen, en aan anderen den voorrang te geven.

Wel echter wordt de eisch gesteld, dat de sterkste groep van de gecoaliseerde Regeeringsmeerderheid niet a priori daarvan uitgesloten wordt, noch van die positie, noch van welke andere in het Staatsbestuur dan ook, noch als Kabinetsformateur, noch als Minister van Waterstaat, van Binnenlandsche Zaken, of wat men ook maar noemen wil.

Overigens meen ik in het algemeen te kunnen zeggen, dat de leden, die reeds deel uitmaakten van het vorig Kabinet, voor hun werk in de omstandigheden, waarin wij toen verkeerden, allen lof verdiend hebben en die is hun dan ook niet alleen door vriend maar ook door anderen in volle mate, ik zal niet zeggen toegezwaaid, dat is wat kras, maar dan toch gebracht. Zij hebben bewezen met gewijzigde omstandigheden, voor zoover noodig, rekening te kunnen houden. Dit is voor mij en voor mijn partijgenooten voldoende grond om met volle vertrouwen hun toekomstig werk te gemoet te zien en hun volledige medewerking toe te zeggen.

Dit Kabinet is opgetreden in zeer bijzonder moeilijke omstandigheden, al zullen de omstandigheden — dat is altijd een troost — in de meeste andere landen voor de Kabinetten daar al niet veel beter zijn. Te hooge uitgaven, te hooge belastingen, groote werkloosheid, malaise in het geheele bedrijfsleven, en daarmede het paralyseerende, dat de Regeering in een bepaald land niet in staat is de oorzaken daarvan, voor zoover ze van internationalen aard zijn, weg te nemen.

Het is te begrijpen, dat men bij het optreden van een nieuw Kabinet zich afvraagt: wat zal het nu eigenlijk gaan verrichten?

Wij hebben gezocht in de openingsrede. Wij hebben daar niet al te veel in gevonden; volgens sommigen niet genoeg. Die rede was naar veler meening te sober. Ik herinner mij, dat wij in 1901 gehad hebben een Troonrede van zeer grooten inhoud. Toen bracht de Regeering, met nieuwen moed pas optredende, een programma voor het geheele 4-jarige tijdperk. Maar ik herinner mij ook — en ik bemerk er hier nog zekeren weerslag van — de critiek, die op die groote, volledige Troonrede toen uitgeoefend is.

Het is ook bij een Troonrede moeilijk om er niet te veel en niet te weinig in te zeggen. Wij hebben een aanvulling gevonden in de Memorie van Antwoord.

Het wil mij voorkomen, dat in de instabiele en wisselende omstandigheden, waarin de geheele wereld en ook wij verkeeren, veel wat de Regeering zal moeten doen zal afhangen van die omstandigheden. Ik zal maar eens een voorbeeld geven, dat ik anders achterwege zou hebben gelaten, maar waartoe de zooeven door den heer Colijn gehouden rede mij aanleiding geeft.

De defensie, de quaestie van de ontwapening, vermindering van bewapening, die naar het oordeel — zoo meende ik althans tot dezen middag — van allen over dit punt nadenkenden internationaal zou moeten gebeuren — indien nu, naar het schijnt, — ik weet het niet, maar na de rede van den heer Colijn moet ik dat nu aannemen — uitzicht op een dergelijke ontwapening bestaat, dan zou de Regeering natuurlijk een heel andere tactiek moeten volgen met de defensie. Wat de heer Colijn daarover gezegd heeft, heeft mij wel eenigszins verbaasd. Waar het gaat over bezuiniging op leger en vloot — het is misschien te eenvoudig, te simplistisch — ben ik altijd hiervan uitgegaan: niet meer dan noodig is, maar wat er noodig is, dat moet er dan ook zijn, omdat het gaat om de beveiliging, om de onafhankelijkheid van het land. Bestaat er nu uitzicht en zekerheid dat die onafhankelijkheid gegarandeerd wordt door den Volkenbond, door de gemeenschap, waarvan verwacht wordt, dat zij den vrede tusschen de Staten in stand zal houden, ook zonder eigenlijke legers, door, laten wij zeggen, een internationaal politieleger, ja, dan verandert de positie. Maar wanneer dat niet het geval is, dan vind ik in de redeneering van den heer Colijn voor mij iets onverklaarbaars op dit oogenblik; het zal wel aan mij liggen, maar ik zal de zaak nog eens van alle kanten bekijken en overdenken.

Maar hoe dit zij, wanneer we nu vragen wat er te doen is voor dit Kabinet, dan is dit zeker, dat in de eerste plaats gedacht moet worden aan de bezuiniging in verband met de financiën. Andere leden van mijn fractie zullen over de financiën en over de bezuiniging in bijzonderheden spreken.

Tot den Minister van Financiën zou ik kunnen zeggen: troost u er mede, dat uw positie gelijk is aan die van uw collega's in andere landen, als gij een begin wilt hebben voor de rede, welke gij zult houden, zoek dan maar op de rede, welke eenige dagen geleden de Fransche Minister van Financiën over den financieelen toestand en de bezuiniging heeft gehouden.

Ik zeg: op den voorgrond staat bezuiniging en in de tweede plaats reconstructie van het bedrijfsleven. Wat de welvaartspolitiek betreft, het is duidelijk, dat ook voor de Regeering op dit oogenblik een van de hoofdzaken is te zorgen, dat de welvaart in het geheele land zooveel mogelijk behouden blijft. Het gaat er niet meer om de welvaart te doen toenemen, maar veeleer om ze te behouden. In hoeverre die nu afhankelijk is van de veiligstelling van den gulden, laat ik op dit oogenblik in het midden.

Ook de Katholieke partij heeft deze welvaartspolitiek in haar programma op den voorgrond gesteld en niet zonder bedoeling. In punt 2 van dat programma vinden wij voorop gesteld de aanneming van de voorgestelde Grondwetswijziging. Laten wij hopen, dat dit punt, door de aanneming ook in de Eerste Kamer van die Grondwetsherziening, van dit programma afgebracht zal kunnen worden.

Dan volgt:

> „Tot herstel van het verstoorde financieele evenwicht streng doorgevoerde bezuiniging in alle takken van Staatsdienst, ook door het achterwege laten van overigens nuttige uitgaven."

(Nolens.)

Daarop volgt:

,,Maatregelen tot instandhouding der Nederlandsche nijverheid, ook door bevordering van uitvoer en bemoeilijking van invoer, voor zoover de abnormale omstandigheden, waarin de nijverheid in de concurrentie op de wereldmarkt verkeert, deze maatregelen rechtvaardigen en eischen.''

En daarna:

,,Bij de wetgeving en derzelver uitvoering rekening houden met financieele en economische mogelijkheden.''

Mijnheer de Voorzitter! Ik zeide, dat wat de Regeering ook tot stand heeft te brengen, zij in de eerste plaats te denken zal hebben aan de bezuiniging, en ten tweede aan de zoogenaamde welvaartspolitiek, en ik haalde even aan dat ook door de Katholieke partij dat punt op den voorgrond wordt geplaatst. Nu meen ik in de rede van den heer Troelstra te hebben opgemerkt, dat naar zijn meening, dit eigenlijk een materialistisch standpunt is en in strijd met de Christelijke beginselen, dat er eenige strijd is tusschen het op den voorgrond stellen van het materieele deel van de volkswelvaart en de Christelijke beginselen. Ik zou willen zeggen: laten wij ons toch hoeden voor verwarring van begrippen. Het stoffelijk-materieele leven is de grondslag van de welvaart in haar geheelen omvang, en er kunnen omstandigheden zijn, waarbij het voor een individu en voor een land meer dan anders er op aankomt om dien grondslag in stand te houden. Indien men spreekt van welvaart, dan gebruikt men een van die veelomvattende begrippen, waarbij het gewenscht is dat men scherp onderscheidt. Ik heb dit bij een vorige gelegenheid eens kort uiteengezet, en ik meen, dat dit volledig slaat op den toestand, waarin wij ons op het oogenblik bevinden.

Ik zeide toen:

,,Die welvaart, die vooruitgang, die cultuur, zijn van een zeer ingewikkelden aard. De factoren, door wier samenwerking zij verkregen worden, zijn veelvuldig en van onderscheiden kracht en beteekenis. Ook hier hangt van de werking dier afzonderlijke krachten richting en sterkte der resultaten af. In het complex van individueel en maatschappelijk streven, van persoonlijken en vereenigden arbeid bestaat een rangregeling, een verhouding van ondergeschiktheid of nevengeschiktheid, aangegeven door den aard der goederen, voorwerpen en doel van den arbeid, en door den aard der behoeften, door die goederen te bevredigen. Hier ligt het groote gebied van de waardeschatting, als maatstaf, leidraad, richtsnoer, norm voor het streven van individuen en volkeren, de zoo moeilijke waardeschatting en rangregeling der goederen, die zoowel te allen tijde door de moralisten, als in den tegenwoordigen tijd o. a. door von Hartmann, Münsterberg en Eucken tot voorwerp van hun overwegingen zijn gemaakt.''

Waar geschat moet worden, bestaat gevaar zoowel voor overschatting als voor onderschatting, en van waren vooruitgang, van ware cultuur kan alleen dan sprake zijn als de juiste verhouding tusschen het stoffelijke en het geestelijke, het tijdelijke en het eeuwige, het absolute en het contingente, het middel en het doel, naaste doel en einddoel, het persoonlijke en het maatschappelijke, het menschelijke en het goddelijke — ook in het streven, in de handelingen der menschen wordt in acht genomen.

Een voornaam, een overwegend deel van den menschelijken arbeid is de economische arbeid, de bedrijfsarbeid, de werkzaamheid van den mensch als individu en in gemeenschap met anderen gericht op het verkrijgen van stoffelijke goederen ter bevrediging zijner behoeften.

De bedrijfsarbeid met al de verhoudingen, rechten, belangen, daaruit voortspruitend, uitmakend het economisch leven, als belangrijk onderdeel van het menschelijk leven.

Immers, dat economisch leven neemt, evenals de economische arbeid, niet in de orde der waardigheid, maar in de orde der noodzakelijkheid de eerste plaats in, is de grondslag van alle verder streven.

Een algemeene waarheid, die haar kortste uitdrukking vindt in het bekende: *Prius vivere quam philosophari* en in de woorden van Aristoteles, door Thomas van Aquino tot de zijne gemaakt: *Philosophari est melius quam ditari, sed ditari melius est necessitatem patienti*: wetenschappelijke arbeid staat hooger dan bedrijfsarbeid, maar voor wie behoefte heeft aan stoffelijke goederen, gaat deze laatste voor.

Wat de eerste levensbenoodigdheden betreft, kan men van de geheele menschheid zeggen: *necessitatem patitur* — voor de geheele menschheid bestaat die behoefte.

Was dat in dien tijd, twaalf jaren geleden, het geval, op het oogenblik nog veel meer. Vandaar, dat het op het oogenblik voor de Regeering de eerste taak is, om voor de welvaart, in dien zin opgevat, de noodige maatregelen te nemen.

De heer Dresselhuys meende, dat op dit gebied er lijnrechte tegenspraak is tusschen de politiek der Regeering in het binnenland en in het buitenland; dat de heer Loudon ter bekende conferentie van Genève een geheel ander standpunt heeft ingenomen dan de Regeering hier op het oogenblik doet in zeer zachte woorden in de bekende passage over de handelspolitiek in de Memorie van Antwoord. Wat heeft nu de heer Loudon gezegd?

Op bladz. 17 van het ,,compte rendu de la troisième assemblée de la société des nations'', lezen wij:

,,Un autre moyen, irréalisable pour le moment, je le crains, mais qu'un pays libre-échangiste comme le mien a le droit de préconiser de toute son énergie, serait la suppression des barrières économiques entre les nations.''

Daar staat achter genoteerd: applaudissements sur divers bancs. Ik zie het, Mijnheer de Voorzitter, ik hoor het. Ik heb ook dergelijke internationale conferenties medegemaakt en ook van die toejuichingen gehoord, toejuichingen, waaronder er dan veelal zijn van hen, die in hun eigen land de hoogste invoerrechten heffen. Ik heb na afloop van die vergadering een Amerikaan bij mij gehad, die de vergadering had bijgewoond en die opgetogen was over den vrijhandel, waarover hij een heele dithyrambe voordroeg.

Ik heb hem toen gezegd: goede vriend, ga naar Washington en vertel dat aan uw Regeering. En zoo zou ik den heer Dresselhuys in overweging willen geven: ga naar uw buitenlandsche vrienden en tracht die te bekeeren tot datgene, waarvan wij hier in ons land bijna algemeen overtuigd zijn. Wij vinden hier weer het onuitroeibare sofisme van de zoogenaamde vrijhandelaars. Voortdurend verwart men de internationale vrijheid en de bepaalde positie van een land in gegeven omstandigheden. Argumenten, die gebruikt worden voor den internationalen vrijhandel, worden getransponeerd op het politieke terrein van een bepaald land, en zoo kan het gebeuren dat in ons land, omgeven door andere landen, die hun eigen grenzen op alle mogelijke wijzen sluiten en onzen uitvoer daarheen bemoeilijken, op grond van argumenten voor den internationalen vrijhandel beweerd kan worden: wij moeten geen invoerrechten heffen of andere maatregelen nemen, die den invoer kunnen belemmeren. Dat is hetzelfde sofisme als wij voortdurend hooren bij de ontwapening. De argumenten, die voor een internationale ontwapening of vermindering van bewapening worden aangevoerd, worden overgebracht op een bepaald land, in welke omstandigheden dat land ook verkeert tegenover zijn buren; ik zeg niet, door allen, maar door sommigen.

Waar het op het oogenblik op aankomt is dit, dat wij, met of zonder internationalen vrijhandel, met of zonder de uitlatingen, die daarover door zeer hoogstaande personen, ook in het buitenland, zijn gedaan, moeten zorgen, dat wij voor ons bedrijfsleven het hoofd boven water houden.

De heer **Schaper**: Zitten de landen met protectie er dan minder diep onder dan wij?

De heer **Nolens**: Dat is een andere vraag; maar ik bespreek thans het afwijzen van maatregelen op gronden, ontleend aan een niet-bestaanden internationalen vrijhandel.

De heer Dresselhuys klaagde, dat Engeland zijn invoer

16de VERGADERING. — 9 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beschouwingen).

Nolens.)

eeds heeft verviervoudigd. Hij meent, dat wij moeten kiezen oor lagere loonen of langeren arbeidstijd, misschien — maar at heeft hij er niet bij gezegd — voor beide.

Nu is het wel verwonderlijk, dat Engeland zijn stelling an vrijen invoer, voor zoover die nog bestond, heeft prijsegeven, en zeer hooge invoerrechten heft. Dat daartusschen enig verband bestaat, beweer ik niet, maar het zou door eskundigen onderzocht kunnen worden.

Maar als ik zoo hoor spreken van lagere loonen, dan maakt at op mij den indruk, alsof die loonen op het oogenblik in et vrije bedrijfsleven nog dezelfde hoogte hadden als voor en, twee jaar. Het zou misschien niet onwenschelijk zijn, m ook van Regeeringswege, voor zoover dat niet reeds ebeurt, in het *Maandschrift van het Centraal Bureau voor e Statistiek* de aandacht er op te vestigen, dat de loonen in ele bedrijven wel degelijk verlaagd zijn.

En wat den 8-urendag betreft, het komt mij voor, dat aarvan reeds niet veel meer dan het beginsel, dat ook de eer Dresselhuys wil handhaven, is overgebleven. Die weteving wordt bovendien nogal soepel toegepast. Misschien il de Minister van Arbeid weer eens nader aangeven, hoe et feitelijk op het oogenblik met den arbeidstijd staat. Men aakt er langzamerhand aan gewend, dat er altijd gesproken ordt van de loonen, die moeten dalen, en van den arbeidsuur, die moet worden verlengd, alsof het een axioma is, at die loonen even hoog blijven en de arbeidsduur, door iddelen, die de wet aangeeft, niet verlengd wordt boven en termijn, dien men in de gedachten heeft, wanneer men preekt over den 8-urendag.

In de derde plaats zal wel voortdurend op de agenda van e Regeering blijven staan de werkloosheidszorg. Maar ik a hier niet verder op in, omdat het de bedoeling is, deze aak bij een interpellatie te behandelen.

De heer Dresselhuys vestigde de aandacht van de Regeeing op de emigratie. Ik meen, dat deze belangrijke aangegenheid reeds de aandacht der Regeering heeft. Als ik wel en ingelicht, zijn er zelfs de laatste weken personen naar anada uitgezonden, om de mogelijkheden aldaar te onderoeken en inlichtingen in te winnen. De quaestie van de andverhuizing wordt ook op internationaal gebied van alle anten bekeken en het resultaat daarvan is, dat het een uitengewoon moeilijke zaak is, want niet alleen moeten wij enschen hebben, die bereid en in staat zijn om te emigreeen, maar er moeten ook landen zijn, die ze laten immigreeen, die ze hebben willen. Nu behoef ik hier niet lang over e spreken, want het is bekend, dat Noord-Amerika de immiratie door een bijzondere wet beperkt heeft tot een zeer lein percentage van hetgeen vroeger geoorloofd was. Het s mij bekend, dat er nog personen van uit Nederland naar merika zouden kunnen vertrekken, zonder dat dat percenage zou worden overschreden.

Ten slotte wil ik nog even vermelden, dat de Regeering ich ook voortdurend zal hebben bezig te houden met de verouding tusschen werkgever en werknemer in het bedrijfseven. Ik zou hier één zaak op den voorgrond willen zetten: et bedrijfsleven verkeert in een toestand van malaise, die aar weerslag doet gevoelen niet alleen op de werkgevers, naar ook op de werknemers. Dat heeft ook invloed op de aarde, die de publieke opinie toekent aan bepaalde instelingen, zooals bijv. vakvereenigingen, zoowel van werkgevers ls van werknemers.

In een dergelijken tijd van malaise meen ik, dat het de licht is van een ieder die aan de politiek deelneemt, ook an de Regeering zelf, zich als het ware zorgvuldig en met oorbedachten rade te wapenen tegen de neiging, om die nstelling in dezen tijd minder hoog te schatten, daaraan ninder belang toe te kennen, ze minder te raadplegen, dan lat in andere tijden het geval was.

Een algemeene strooming kan men waarnemen niet alleen n ons land, maar ook in andere landen en op internationale onferenties en congressen komt dat aan het licht, om, voor oover het algemeen belang het toelaat en binnen de grenzen laarvan, meer over te laten aan de samenwerkende groepen elf, en minder in bijzonderheden aan de wet. Dat geldt zoo-

(Nolens c. a.)

wel van de eigenlijke arbeidersbescherming als van de arbeidersverzekeringen.

In het program van mijn partij is daarop gewezen en is als het ware de richting aangegeven waarin wij ons te bewegen hebben, in de volgende woorden:

> „De wet scheppe, in aansluiting aan art. 191*bis* van de voorstellen tot herziening der Grondwet, de gelegenheid, dat — onder Rijkstoezicht en regeling der Overheid, voor zoover deze regeling voor het algemeen belang en voor de bescherming van kinderen en jeugdige personen geëischt wordt — bij het bedrijfsleven belanghebbende groepen hare verhouding zelf regelen, die regelingen, alsmede de onmisbare wettelijke regelingen zelve uitvoeren of aan de uitvoering deelnemen, en deelnemen aan de berechting der daaruit gerezen geschillen."

Daarbij komt het tweede punt op dit terrein, de samenvoeging, codificatie, vereenvoudiging van de arbeidersverzekeringswetten. Ook dat punt is in het program uitgedrukt op de volgende wijze:

> „Codificatie en reorganisatie der arbeiders-verzekeringswetten met toepassing van het beginsel, dat, waar mogelijk, de uitvoering onder contrôle der Overheid wordt in handen gelegd der georganiseerde bedrijven."

Dit is een zware, maar m. i. zeer dankbare taak voor den Minister van Arbeid, een taak als het ware voorbeschikt voor deze Regeeringsperiode. Immers geld kost een dergelijke regeling niet. Zij kost zeer veel intellectueelen arbeid, maar deze taak moet volbracht worden.

Gebeuren moet het en ik meen dat juist deze Minister van Arbeid door de verschillende qualiteiten, die hij in zich vereenigt, de aangewezen persoon is om een dergelijken eenigszins systematischen arbeid te verrichten.

Ik hoop dat hij daarin moge slagen en dat hij daardoor moge medewerken om te bereiken dat, terwijl wij tot nu toe in hoofdzaak de werknemers aan de eene zijde en de werkgevers aan de andere zijde vereenigd zagen voor de behartiging hunner belangen, na verloop van tijd, in welken vorm dan ook — want wij weten dat over dien vorm zeer veel gestreden wordt en dat er van wordt uitgegaan alsof alles in denzelfden vorm moet worden gegoten, hetzij dan bedrijfsraden, ondernemingsraden of hoe men die organisaties ook verder noemen moge — wij beide samenwerkende groepen onderling vereenigd mogen zien, in haar wederzijdsch belang en ten slotte ook in het belang van den maatschappelijken vrede en in het belang van het geheele volk.

De heer **Schokking**: Mijnheer de Voorzitter! Gaarne wil ook ik bij deze algemeene beschouwingen enkele opmerkingen maken over de hoofdpunten, die hierbij aan de orde zijn.

Uit den aard der zaak laat ik de financiën, wat de bijzonderheden betreft, na hetgeen daarover door mijn vriend Gerretson is gezegd, rusten.

Wel is daaruit gebleken, dat, voor zoover 't het financieele beleid van het nieuwe Kabinet aangaat, wij dit voor het oogenblik met vertrouwen te gemoet treden. En in verband met de overheerschende plaats, welke dat beleid in de werkzaamheden van het tegenwoordig bewind inneemt, ligt daarin voor een goed deel tevens de verklaring van ons vertrouwen in dit Kabinet in het algemeen.

Want minder dan ooit schijnt het mij toe, dat het financieel beleid als het werk van den afzonderlijk daarmede belasten Minister kan worden beschouwd, maar dat dit het gansche Kabinet raakt, waarmede dit, als ik het zoo zeggen mag, staat en valt.

Wel legt dit op den bewindsman voor Financiën een bijzonder zware verantwoordelijkheid, zooals het hem in zekeren zin tot de hoofdfiguur stempelt in het Kabinet, maar evenzeo verzwaart het de verantwoordelijkheid der andere bewindslieden, van wie de strenge eisch tot voortdurende samenwerking vermoedelijk meer zelfverloochening dan anders zal

(Schokking.)

vragen met betrekking tot de door ieder afzonderlijk te behartigen belangen.

Voor het feit, dat het Kabinet — en ook de mannen, die het samenstellen, hoofd voor hoofd — onder deze omstandigheden of liever nog: op deze voorwaarde, de taak van het bewind heeft willen aanvaarden, wensch ik van deze plaats een woord van waardeering te laten hooren.

Ik mag en wil niet anders onderstellen dan dat de overtuiging, land en volk daarmee te kunnen en te moeten dienen, hen er toe heeft gebracht, opnieuw of — gelijk dit met enkele leden het geval is — voor het eerst aan de opdracht, om zich met het bewind te belasten, te voldoen.

Ware dat anders, het zou blijken, dat zij zich geen voldoende rekenschap gegeven hadden van de gansch bijzondere omstandigheden, waaronder thans het bewind is te voeren en van de dienovereenkomstig hooge eischen, waaraan moet worden voldaan. En, het behoeft nauwelijks te worden gezegd, dat dit zich spoedig zou kunnen wreken aan hen persoonlijk, doch, wat ernstiger is, ook aan het belang van ons land.

Intusschen — zooals ik reeds zeide — wij treden het Kabinet te gemoet met de onderstelling, dat het zich van zijn bijzondere taak en verantwoordelijkheid ten volle bewust is.

Gelukkig kan ik er dadelijk aan toevoegen, dat de Memorie van Antwoord die onderstelling niet doschokt, maar bevestigd heeft. Niet, alsof daarin niet een en ander voorkomt, dat ons minder juist toeschijnt of, zooals straks blijken zal, ook ons aanleiding geeft tot een vraag om nadere toelichting en verduidelijking. Hoe zou dat anders kunnen? Doch in het algemeen wensch ik een woord van hulde te laten hooren aan het adres van den samensteller van dit stuk, dat door toon en inhoud een uitnemenden indruk maakt.

Het legt getuigenis af van den ernstigen toestand, waarin wij verkeeren; van den teruggang, waarmede ons volksleven, samenhangende met dat der andere volken, wordt bedreigd; van den plicht tot het nemen van ingrijpende maatregelen, die daaruit met noodwendigheid voortvloeit. Het doet dit echter, zonder in een wanhoopsstemming te vervallen. Veeleer spreekt er het vertrouwen uit, dat het mogelijk zal zijn, dat er in elk geval naar gestreefd moet worden, met Gods hulp het schip van Staat door de branding heen te helpen, mits er medewerking zij en inspanning van alle krachten. Daarbij zal, zooals ik onderstel, wel niet alleen aan de groepen der rechterzijde gedacht zijn, maar aan allen, die de vertegenwoordiging van het volk uitmaken.

Ook ontloopt het stuk de vragen niet, in het Voorloopig Verslag gesteld, maar tegenover de wel wat te groote soberheid van de Troonrede steekt het gunstig af in de nadere ontvouwing van hetgeen de Regeering zich voor het toekomende voorstelt.

Natuurlijk zal zoowel het antwoord van de Regeering straks, als de behandeling van de afzonderlijke hoofdstukken der begrooting de bedoeling daarvan op verschillende punten verder in het licht moeten stellen, waarom ik ook meen bij deze algemeene beschouwingen tal van bijzonderheden te kunnen voorbijgaan, welke slechts bij de behandeling van die hoofdstukken tot haar recht kunnen komen.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, tegenover de gehoorde critiek, hoewel ik de waarde daarvan geenszins in elk opzicht ontken, stel ik er prijs op te verklaren, dat het Regeeringsantwoord, als geheel, op ons een weldadigen indruk heeft gemaakt. Het is een stuk, dat den toestand van het oogenblik met ernst onder de oogen ziet. En welk bezwaar er zou mogen worden gemaakt tegen het voor het grootste deel wederoptreden van het vorige Kabinet, het eerste meer uitvoerige Staatsstuk — ik constateer het met blijdschap — laat niet een oud, maar frisch geluid hooren.

Deze erkenning bepaalt in hoofdzaak onze houding tegenover het Kabinet.

Daarmede bedoel ik ook dit, dat daaraan ondergeschikt wordt de vraag, of de oplossing van de crisis ons ten volle heeft bevredigd, of zij geheel beantwoordt aan de opvatting, welke wij daaromtrent hadden.

Evenzoo de vraag, of de samenstelling, indien wij het voor het zeggen hadden gehad, niet eenigszins anders ware geweest. Hiermede beantwoord ik te gelijker tijd degenen, die in hun beschouwingen over het optreden van dit Kabinet herinnerd hebben aan uitlatingen in organen uit den kring der Christelijk-historischen, die afweken van die uit andere groepen der rechterzijde, bepaaldelijk de Roomsch-Katholieke.

Er is geen behoefte die uitlatingen terug te nemen of te verloochenen, zonder dat ik mij nu voor alles wat daarin gezegd is garant zou willen stellen, om het standpunt in te nemen zooals wij daaraan thans uitdrukking geven.

Trouwens, ik zou wel eens willen weten, Mijnheer de Voorzitter, of er bij het optreden van een nieuw Kabinet, dat, zooals in ons land nu eenmaal het geval is — en in welk land is het tegenwoordig anders, tenzij er met volstrekte loochening van de eerste beginselen der democratie de een of andere dictatuur gevestigd wordt? — zijn working majority bij meerdere politieke groepen vinden moet, ooit bij die groepen geheel dezelfde voldoening zal wezen. Is dat het geval geweest bij de vorming van vroegere Kabinetten uit de linkerzijde? Of zouden de heeren, die dit punt met zekere voorliefde in hun critische beschouwingen naar voren hebben gebracht, zich een combinatie kunnen denken, waarbij dat niet het geval zou zijn? Zou men, als die eisch van geheel gelijke voldoening gesteld werd, wel ooit tot de vorming van een Kabinet kunnen komen?

De heeren hebben zeer bijzonder gevraagd naar wat in de binnenkamer gebeurd is. Voor een goed deel heeft de heer Colijn daarop reeds geantwoord, door te zeggen, dat er waarlijk niet zooveel bijzonders is gebeurd. Maar ik zou anders willen vragen, of bij de vorming van een Kabinet uit de linkerzijde in vroeger tijd. zich soms het verschijnsel heeft voorgedaan, dat de heeren blijkbaar thans begeeren, om daaraan de rechtmatigheid van het Kabinet te toetsen.

Neen, Mijnheer de Voorzitter, terwijl de groepen der rechterzijde iets ideëels met elkaar gemeen hebben — wat ik tegenover de ontkenning daarvan handhaaf en waarop ik straks terugkom —, wij koesteren niet de illusie, dat, wanneer het tot een zekere samenwerking in den parlementairen arbeid komt, allen daarover een in alles gelijke opvatting en daarvoor een geheel gelijke waardeering zullen hebben. Het gaat er hierbij om, het partij-inzicht ondergeschikt te maken aan het gemeenschappelijk, het algemeen belang; of, wil men het anders, daaraan de plaats te geven die het toekomt.

De eenige vraag, die als beslissend recht heeft, is deze, of de oplossing van een crisis in het algemeen als een rechtmatige kan worden aanvaard; of zij in overeenstemming is met onze Staatsrechtelijke beginselen, of zij past bij de werkelijke verhoudingen, en uitzicht geeft op een natuurlijke ontwikkeling.

Op die vraag nu meenen wij een bevestigend antwoord te kunnen geven. Inzonderheid wat de ook bij de laatste verkiezingen weer gebleken politieke verhoudingen onder ons volk betreft, zijn wij van oordeel, dat voor het oogenblik de groepen der tegenwoordige rechterzijde vergelijkenderwijs nog het meest op elkaar zijn aangewezen om de Regeeringsmeerderheid te vormen. Dit was de gemeenschappelijke overtuiging van die groepen, al beluistert de heer Marchant in de wijze, waarop ik daaraan uiting geef, vermoedelijk wel weer een geschakeerden toon ten opzichte van anderen.

Wanneer ik nu intusschen de discussies goed gevolgd heb, is het optreden van een Kabinet, dat zijn steun allereerst zoekt bij de groepen van de rechterzijde, in verband met den uitslag der verkiezingen, ook door niemand bestreden geworden. Of het moest zijn door de geachte afgevaardigde mejuffrouw van Dorp, die de in het Voorloopig Verslag tot uiting gekomen opvatting omtrent het opnemen in het Kabinet van bezuinigingsvoorstanders uit de linkerpartijen bepleit heeft. Het wil mij echter voorkomen, dat ik daaraan voor het oogenblik voorbij kan gaan, in zoover als ook die opvatting blijkbaar haar grond heeft in een beschouwing, welke zij gemeen heeft met hen, die het optreden van het Kabinet uit de groepen der rechterzijde wel rechtmatig achten, maar die groepeering zelf als irreëel bestrijden.

Hoewel dezerzijds meermalen op die bestrijding geant-

(Schokking.)

woord is en ik, wat mij betreft, zou kunnen volstaan met te verwijzen naar hetgeen nog bij de behandeling der vorige Staatsbegrooting is gezegd geworden, moet ik op dit punt toch met een enkel woord ingaan. Ook, omdat ik een verkeerde opvatting van den aard dier groepeering, welke hieromtrent nog voortdurend gevonden wordt, niet onweersproken mag laten. Wel constateer ik met genoegen op grond van hetgeen dezen middag door den heer Colijn over dit punt is gezegd, dat tusschen de antirevolutionnairen en ons blijkbaar dezelfde opvatting bestaat. Maar ik wil die verkeerde opvatting toch te eer tegenspreken, omdat een naar ik meen minder gelukkige uitdrukking in de Memorie van Antwoord daaraan voedsel zou kunnen geven.

De heer Marchant heeft er aan herinnerd, dat ik bij een vroegere gelegenheid het bestaan van een coalitie als van een gesloten eenheid van partijen heb bestreden, en gevraagd wat hij er dan van denken moet, als hij op bladz. 3 van de Memorie van Antwoord leest, dat de gedachte, dat ,,een Christelijke coalitie niet meer zou bestaan'', misplaatst is. Het zou beter geweest zijn, wanneer de Regeering in verband met de beteekenis, welke gewoonlijk aan het woord ,,coalitie'' gegeven wordt, dat vermeden had. Want, inderdaad, een zoodanige coalitie bestaat niet. Er is, althans wat onze groep betreft — hetzelfde is nu ook gebleken van de antirevolutionnairen — als zoodanig geen enkele band met de andere groepen, evenmin als er eenige afspraak vóór of bij de verkiezingen bestond met betrekking tot het al of niet blijven steunen van een Kabinet uit de groepen der tegenwoordige rechterzijde.

Intusschen, wanneer de heer Marchant, die de moeite genomen heeft ter toetsing van een door de Regeering gebruikte aanhaling van de Tocqueville, om het boek zelf van dien schrijver uit zijn kast te halen, nu ook eens even de moeite genomen had in de Memorie van Antwoord verder te lezen, dan zou hij onmiddellijk gezien hebben, in welken zin de gedachte van de Christelijke coalitie door de Regeering werd bedoeld, en zou hij zijn verwonderende vraag hebben kunnen terughouden. Want er volgt op bladz. 3:

> ,,De band, die de partijen bindt, is wel degelijk gebleven de drang naar de toepassing van de Christelijke beginselen op het Staatsbestuur.''

Dit is juist, Mijnheer de Voorzitter, en verklaart de groepeering, die als zoodanig het kunstmatige en gewrongene mist en veeleer het karakter draagt van het spontane, om nu eens een woord van den heer Marchant over te nemen, waaraan die geachte afgevaardigde met recht groote waarde hecht.

Het politieke leven van een volk, ja, ik durf ruimer te spreken, van de volkeren in het algemeen, kan van verschillenden kant worden aangevat. Het kan worden benaderd van den buitenkant, van de onderscheidene belangen, die er worden aangetroffen, en als ik dit zeg, bedoel ik zulks niet in kleinen enghartigen zin — neen, ook zóó kan het breed worden opgevat —, maar het is en blijft een benadering van den buitenkant. Doch het kan ook worden aangevat van zijn geestelijke zijde, om van daaruit te worden bezien en te worden geleid.

Onzes inziens is het laatste het juiste, de op den duur eenig vruchtdragende methode. Een methode, die in haar uitwerking en toepassing haar moeilijkheden heeft als iedere andere; waarbij het niet moeilijk valt in die toepassing ook op conflicten te wijzen, ik ontken dat niet.

Maar het is de methode, die het hoogste recht laat wedervaren ook aan het Staatkundig leven, daar het dan beheerscht en geleid wordt door een geestelijk, alomvattend beginsel en waardoor het in verband wordt gebracht met het diepste, wat het menschelijk leven beheerscht en bezielt.

In den grond der zaak is dat bij allen zoo, maar het schijnt, dat de groepen der rechterzijde zich daarvan meer bewust zijn dan die van de linkerzijde. Ik waag de stelling uit te spreken, dat ook zij, die het politieke leven van den kant der belangen aanvatten en daarvoor pleiten als het juiste standpunt — of het komt van den kant van mejuffrouw van Dorp óf van den kant van den heer Troelstra — in hun beoordeeling en behartiging daarvan toch meer of minder bewust geleid worden door hun levens- en wereldbeschouwing.

Het zou anders onbegrijpelijk zijn, dat, om eens een enkelen naam te noemen, mevrouw Henriëtte Holst, na hetgeen zij over haar ervaring in de Sovjet-Republiek zelf neergeschreven heeft, aan het communisme trouw bleef. Uit die overweging: het aanhangen van een bepaalde levensbeschouwing, kan er, ook waar het communisme in ons zijn scherpste bestrijders vindt, mede om het ontzaglijke leed, dat daaruit voor een volk voortvloeit, nochtans eerbiediging zijn van zulk een houding als van mevrouw Holst.

Maar dan zal men ook moeten verstaan, dat, terwijl voor ons de Christelijke beginselen niet enkel een religieuze gezindheid beteekenen, maar den besten waarborg bieden voor een gezonde ontwikkeling ook van het volksleven, er prijs gesteld wordt op zulk een politiek beleid, dat ruimte laat voor de verbreiding dier beginselen, die in zekeren zin bevordert, en zoowel in wetgeving als uitvoering daarvan door die beginselen wordt bestuurd.

In dezelfde mate als die Christelijke beginselen in onzen tijd aan een geweldige bestrijding blootstaan, voor een deel direct — en wie zich op de hoogte stelt, kan weten dat dit tegenwoordig stelselmatiger geschiedt dan ooit — niet het minst ook door caricatuur en spot, voor een deel indirect, doordat de Christelijke grondslagen, niet in oppervlakkigen, maar in positieven zin te verstaan, op allerlei wijze ondermijnt, is er een drang bij degenen, die aan de onkreukbare waarde van de Christelijke beginselen vasthouden, om, hoezeer zij in de opvatting en de toepassing daarvan verschillen, elkander te zoeken. Misschien wordt het beter nog zoo gezegd: is er dit verschijnsel, dat zij, hoewel elkaar in verband met hun verschillen dikwijls mijdende, nochtans op het gebied van den grooten strijd, — en op Staatkundig gebied gaat het gelijk op elk ander levensgebied, ook in de verwarring van onzen tijd om de beginselen, welke het leven zullen beheerschen, èn — wij voegen er bij — zegenen —, dat zij elkander vinden.

In dit verband zou ik willen opmerken: veel, om niet te zeggen alles, van wat gij, heeren van de linkerzijde, tegen de groepeering ter rechterzijde aanvoert en waarin gij van het eene uiterste naar het andere feitelijk eenzelfde geluid laat hooren, schijnt juist en is nochtans volslagen onjuist. En dit om de eenvoudige reden, dat gij de beteekenis daarvan miskent, in elk geval misduidt.

Daarom moet ik ook bepaaldelijk opkomen tegen het uitvoerig betoog van den heer Troelstra, aan dit punt gewijd.

Wanneer hij in dit verband heeft gezegd, dat die groepeering den parlementairen arbeid verlamt, degenereert en discrediteert, zou ik daarop vooreerst willen antwoorden, dat, al wensch ik geenszins de loftrompet te steken over onzen parlementairen arbeid, hij toch het bewijs zal moeten leveren, dat het in landen, waar andere groepeeringen zijn, met dien parlementairen arbeid en met de Staatkundige verhoudingen in het algemeen beter is gesteld.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben er verre van den toestand in een land louter te verklaren uit hetgeen er met betrekking tot het politieke leven gevonden wordt. Daarvoor zijn wij te zeer overtuigd, dat het volksleven door verschillende factoren wordt beheerscht, naast politieke, b.v. ook door kerkelijke, om andere niet te noemen.

Maar toch meen ik er even de aandacht op te moeten vestigen, dat in ons land in vergelijking met zoovele andere landen een betrekkelijke rust, en zelfs in dezen geweldigen tijd ook nog een betrekkelijke welvaart heerscht. In zooverre hebben wij veeleer reden om te danken, dat dat wij naar verandering zouden moeten uitzien.

En in de tweede plaats is mijn antwoord, dat in andere landen zich het verschijnsel voordoet, dat evenzoo naar andere groepeeringen wordt gezocht, dat het schier aan de orde van den politieken dag is, om telkens nieuwe groepeeringen te vinden. Maar dit niet alleen, ook wordt thans in andere landen naar een groepeering op grond van de Christelijke be-

(Schokking.)

ginselen gezocht. Zelfs is de opmerking wel gemaakt, dat, wanneer in Duitschland de politieke verhoudingen waren als bij ons, er minder gevaar zou zijn geweest voor een zoo scherpe tegenstelling tusschen de reactionnairen en de mannen aan de linkerzijde, als daar gevonden wordt.

Het komt mij voor, dat hier tevens een punt ligt, dat het dringen naar een andere groepeering verklaren kan. Het is buiten twijfel, dat de leer van den klassenstrijd daartoe drijven moet. Maar juist bij onze groepeering kan dit drijven — ik laat in het midden voor hoe lang, doch in elk geval voor het oogenblik, ik constateer het met dankbaarheid — geen toepassing vinden.

Maar ik keer nog even terug tot het betoog van den heer Troelstra en vraag: is het dan niet waar, dat er tusschen de groepen der rechterzijde groote verschillen zijn met betrekking tot de opvatting en in verband daarmee ook over de toepassing van de Christelijke beginselen op Staatkundig gebied?

Staat het er dan niet, wat de heer Troelstra uit de programma's der antirevultionnairen en Christelijk-historischen en uit de encycliek *Quanta cura* heeft voorgelezen?

Ja, Mijnheer de Voorzitter, en niet ten onrechte heeft de heer Colijn er aan herinnerd, dat hij nog wel meer had kunnen voorlezen. Waarlijk, dat is geen nieuws en we ontkennen het ook niet. Zelfs ga ik nog wat verder dan de heer Colijn, toen hij zeide, dat dit verschil alleen van kerkelijken aard is. Dat verschil doet zich wel degelijk ook op ander gebied gelden.

Ik erken alzoo, dat het verschil, bepaaldelijk ten opzichte van de Roomsch-Katholieken, soms spanning, zelfs groote spanning geeft. Ik wil ook den heer Troelstra toegeven, dat het optreden van het episcopaat bij de jongste verkiezingen voor de ontwikkeling van het politieke leven van ons volk niet zonder bedenking is.

Maar dat verandert nog niet aan het hoofdpunt, waarover het gaat.

Ik wil niet ontkennen, dat de spanning voor een gemeenschappelijk steun bieden aan een Kabinet uit de tegenwoordige groepen ter rechterzijde te groot zou kunnen worden.

Dit ligt eenvoudig aan de vraag, of de sterkste groep gebruik zou willen maken van haar positie, om uitwerking te geven aan wat uitsluitend ligt in de lijn van de Roomsch-Katholieke opvatting van het Christelijk beginsel. In dat geval zou zij ons tegenover zich vinden, die meenen te moeten blijven in de historische lijn van het Hervormd Protestantisme, dat de vrijheid voor beide waarborgt.

Maar al ontken ik dus niet, dat de spanning voor een verder samengaan te groot zou kunnen worden, ik zie voor het oogenblik nog niet, dat die bij een andere groepeering geringer zou zijn. Daarvoor is er nog steeds te groot verschil naar anderen kant.

Mijnheer de Voorzitter! Al mag ik met het oog op den ons toegemeten tijd daarop nu niet in bijzonderheden ingaan, ik moet toch een enkel punt noemen. Van hoeveel belang voor de gansche opvatting, niet van een enkel onderdeel, maar van het geheel van het politieke beleid, het verschil in beschouwing is omtrent den grond van het gezag in den Staat, is o. a. weer gebleken uit de overigens als gewoonlijk onderhoudende en geestige redevoering van den heer Marchant.

Alleen, het geestige is niet altijd juist, en men loopt daarbij wel eens gevaar te veel uit den koers te raken, wat m.i. in de geheele voorstelling, welke die geachte afgevaardigde meende te kunnen geven van hetgeen er met betrekking tot de oplossing van de crisis is gebeurd, het geval was. Ik kan zijn betoog niet op den voet volgen, maar toen hij over de leden van het Kabinet sprak, zeide hij: de leiders der partijen moesten daar zitten, maar die hebben in de Ministers eenvoudig hun menschen, die zij laten uitvoeren wat zij willen.

Het is mogelijk dat zulks naar de opvattingen van de vrijzinnig-democraten het geval zou kunnen zijn. Ik heb ten minste wel eens gehoord, dat dit een moeilijkheid is bij de vorming van een Ministerie uit de groepen aan de linkerzijde, dat, als er een hunner Minister wordt, zij eigenlijk niet den minsten eerbied voor hem hebben.

Ik meen wel gehoord te hebben, dat men ook tijdens het Kabinet-de Meester zulke ervaringen heeft opgedaan. Intusschen, wat daarvan zij, zulk een standpunt als daarin aangegeven werd, wordt door ons niet ingenomen en zou door ons ook niet kunnen ingenomen worden. Eenvoudig, omdat wij in de Ministers de dienaars van de Kroon erkennen, die haar gezag niet ontleent aan het volk maar aan de souvereiniteit Gods.

Hier ligt de hoofdtegenstelling, die het geheel van opvattingen beheerscht. Wij hebben geen andere voorstelling, of, naar Christelijke opvatting, heeft de Regeering den plicht alles te doen ten goede van het gansche volk, en daartoe al haar krachten in te spannen. Zij vervult die taak echter niet krachtens een opdracht van het volk, maar van God, den Almachtige, waardoor die vervulling een hoogere beteekenis krijgt.

Gelijk ik het vroeger heb uitgedrukt, we erkennen het gezag — en vandaar ook misschien vaak het voor de heeren der linkerzijde onbegrijpelijke van onze houding — als een regeeren om Gods wil.

Zoo zou het mij niet moeilijk vallen, om ook de stelling van mejuffrouw van Dorp aan te tasten, dat er thans slechts plaats zou zijn geweest voor een bezuigingsministerie. Uit hetgeen ik in het begin gezegd heb, blijkt wel hoezeer wij de beteekenis van het financieele vraagstuk op den voorgrond stellen, maar ook voor de oplossing daarvan is het allerminst onverschillig, van welke beginselen daarbij wordt uitgegaan. Wij zijn nog nauwelijks aan de behandeling der begrooting begonnen, of er is in dat opzicht al verschil gebleken.

Ik moet dit echter nalaten, om naar aanleiding van haar verder betoog en ten deele ook dat van den heer Dresselhuys nog een opmerking te maken.

Juist, omdat wij misschien meer dan één der beide andere groepen van de rechterzijde de spanning als gevolg van het verschil in opvatting en toepassing der Christelijke beginselen erkennen, zijn wij vol belangstelling voor de beheerschende beginselen der andere partijen. En nu wil ik wel erkennen, dat ik mij een oogenblik heb afgevraagd, of ik het goed verstond toen mejuffrouw van Dorp pleitte voor de openbare school met den Bijbel. Mejuffrouw van Dorp, behoorende tot de groep, waarvan mr. van Houten de meest beteekenende figuur is. Er is in de zienswijze en opvattingen van dien Staatsman ongetwijfeld veel veranderd, wat de waardeering voor zijn bekwaamheid en verdienste in geen enkel opzicht behoeft te verminderen. Maar tot heden is mij nog nimmer gebleken, dat er ook op het punt van de school, wat het beginsel betreft, bij dien Staatsman eenige verandering is gekomen.

Zou dit wel het geval zijn, dan zullen wij het zeker met genoegen van mejuffrouw van Dorp vernemen.

Maar, indien dit al het geval mocht zijn, dan komt die verandering — daargelaten, dat mejuffrouw van Dorp over den Bijbel op de openbare school sprak op een wijze, die het noodig zou maken eerst nog te onderzoeken, hoe zij dit bedoelt — in het tegenwoordig stadium van onze onderwijswetgeving te laat.

Misschien, dat er bij de behandeling van de technische herziening van het ontwerp van wet op het lager onderwijs gelegenheid zal zijn om er op terug te komen, maar ik moet nu reeds zeggen, dat ik met niet minder verwondering den heer Dresselhuys over het onderwijs als punt van critiek tegen de rechterzijde heb gehoord.

Ik moet aannemen, dat deze geachte afgevaardigde de eigenschap heeft van zoo sterk in het heden te leven, dat hij altijd het verleden vergeten is. Maar indien de oplossing van het schoolvraagstuk niet in alle opzichten bevredigend is, de verantwoordelijkheid daarvan komt in hoofdzaak voor het liberalisme. Het was onder den invloed van het liberalisme, dat het petitionnement van duizenden en duizenden om den Bijbel op de school afgewezen werd.

Maar genoeg, eigenlijk reeds te veel, Mijnheer de Voorzitter, daar ik nog een paar punten moet aanraken, waarvoor ik u evenwel vraag, mij morgen daartoe de gelegenheid te geven.

De beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

17de VERGADERING. — 10 NOVEMBER 1922.

Mededeeling van ingekomen stukken, enz.

17de VERGADERING.

VERGADERING VAN VRIJDAG 10 NOVEMBER 1922.

(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Ingekomen: 1°. een bericht van een lid; 2°. verzoekschriften. — Uitbrengen van verslag over ontwerpen van wet. — Regeling van werkzaamheden. — Uitbrengen van verslag over een verzoekschrift. — Voortzetting der algemeene beraadslaging over de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923, met de interpellatie van den heer van Rappard over de vermindering van de Departementen en van den heer Troelstra over den voorgenomen aftrek van 8½ pct. van de wedden der ambtenaren ten behoeve van de pensioenen.

Voorzitter: de heer **Koolen.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 81 leden, te weten:

de heeren Zijlstra, van de Bilt, van der Molen, Duys, Deckers, van Sasse van Ysselt, Fleskens, Moerel, Bierema, Ament, K. ter Laan, Smeenk, Ebels, Bulten, Dresselhuys, van Wijnbergen, mejuffrouw van Dorp, de heeren Beumer, van Schaik, Bakker, Suring, van Rappard, Fruytier, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Kuiper, Wintermans, van Rijzewijk, Kolkman, Schaper, Knigge, mejuffrouw Katz, de heeren Michielsen, Wijnkoop, Engels, Ter Hall, Gerhard, Kersten, van Boetzelaer van Dubbeldam, Schouten, Troelstra, mevrouw Bakker—Nort, de heeren van Gijn, Rutgers van Rozenburg, Duymaer van Twist, Tilanus, Visser van IJzendoorn, Marchant, Snoeck Henkemans, Krijger, Bongaerts, van Vuuren, de Wilde, Albarda, de Boer, Brautigam, Heukels, Rutten, IJzerman, van den Tempel, Boon, Ketelaar, Feber, de Monté ver Loren, Hugenholtz, Gerritzen, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren van den Heuvel, Lovink, H. Colijn, J. ter Laan, Juten, mejuffrouw Westerman, de heeren Weitkamp, Schokking, van Rijckevorsel, Oud, Nolens, Bomans, Stulemeijer, Braat,

en al de heeren Ministers, behalve die van Waterstaat en van Koloniën.

De **Voorzitter:** Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. een bericht van den heer Kleerekoper, dat hij verhinderd is de vergadering bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen;

2°. de volgende verzoekschriften:

een, betreffende het ontwerp van wet tot wijziging van de Huurcommissiewet en de Huuropzeggingswet, van den voorzitter en den secretaris, namens het dagelijksch bestuur van het Christelijk Nationaal Vakverbond in Nederland, te Utrecht;

een, van den voorzitter en den secretaris, namens het bestuur van den Nederlandschen Federatieven Bond van personeel in openbaren dienst, te Amsterdam, betreffende de voorgenomen premiestorting voor de pensioenen, de herclassificatie der gemeenten, de werktijdverlenging en het ontslag van overcompleet Rijkspersoneel;

een, van W. A. de Groot, gepensionneerd burgemeester, te 's Gravenhage, houdende verzoek om verhooging van zijn pensioen.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën;

B. dat de Verslagen gereed zijn van de Commissiën van Rapporteurs voor de volgende ontwerpen van wet:

Invoering van het voorwaardelijk stellen ter beschikking van de Regeering en van de voorwaardelijke plaatsing in eene tuchtschool, benevens eenige wijzigingen in de wet van 12 Februari 1901 (*Staatsblad* n°. 64) (193);

Verhooging en wijziging van hoofdstuk V*A* der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922 (273);

Vaststelling van hoofdstuk X*A* der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2).

Deze Verslagen zullen worden gedrukt en rondgedeeld voor zoover zulks niet reeds is geschied.

De **Voorzitter:** De deze week aangevangen algemeene beraadslagingen over de Staatsbegrooting zullen, naar het zich laat aanzien, in de volgende week nog wel eenigen tijd in beslag nemen. Inmiddels is over een der hoofdstukken van de Staatsbegrooting, nl. over hoofdstuk X*A*, Eindverslag uitgebracht en ik doe aan de Kamer het voorstel dit hoofdstuk de volgende week te behandelen en wel op Dinsdag- en Donderdagavond, en daartoe de vergadering op die dagen des avonds te acht uur voort te zetten.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter:** Voorts stel ik voor, om tegen a.s. Woensdag aan de orde te stellen de interpellatie van den heer van den Tempel, met betrekking tot de werkloosheid en haar bestrijding en de ondersteuning der werklooze arbeiders, met dien verstande, dat de vergadering dien dag des voormiddags te elf uur zal aanvangen en voor de behandeling van de interpellatie die geheele dag, maar ook niet langer tijd, beschikbaar zal zijn.

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde zijn de algemeene beraadslagingen over de **Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2)**, waarbij tevens aan de orde zijn de **interpellatie van den heer van Rappard** naar aanleiding van de woorden in de Openingsrede, dat „eene vermindering van het aantal Departementen van Algemeen Bestuur noodig wordt geacht" en de **interpellatie van den heer Troelstra** naar aanleiding van den voorgenomen aftrek van 8½ pct. van de wedden der burgerlijke ambtenaren ten behoeve van de pensioenen.

De heer **Nolens**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, brengt het volgend Verslag uit:

Mijnheer de Voorzitter! In handen van de Commissie van Rapporteurs is gesteld een verzoekschrift van het bestuur van den Nederlandschen Federatieven Bond van Personeel in Openbaren Dienst, gevestigd te Amsterdam.

(Nolens e. a.)

Adressant omschrijft de redenen, waarom hij zich verplicht gevoelt te verklaren, aan de door de Regeering voorgenomen bezuinigingen wat betreft de arbeidsvoorwaarden van het Rijkspersoneel niet te willen medewerken, doch integendeel ten sterkste daartegen te protesteeren en niet te zullen nalaten alles te doen wat hem mogelijk is het personeel te bewegen aan dit protest kracht bij te zetten.

De Commissie stelt voor, dit verzoekschrift ter griffie neder te leggen, ter inzage van de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De algemeene beraadslagingen worden hervat.

De heer **Schokking** zet zijn rede voort en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Vooreerst wil ik dan nog een woord spreken over de opheffing van één der Departementen, en dat vooral in verband met de daarover door den heer van Rappard gemaakte opmerkingen.

Wanneer die opheffing zou beteekenen een geringere belangstelling bij de Regeering in landbouw, nijverheid en handel, dan zouden wij ons beslist tegen die opheffing moeten verklaren. Ook wil ik wel zeggen dat, wanneer er geen noodzaak was tot een belangrijke vereenvoudiging van den Staatsdienst, wij niet voor de opheffing van eenig Departement zouden willen pleiten.

Maar dit is anders.

Vandaar, dat ik begrijp, dat de Regeering ook op samenvoeging van Departementen bedacht is geweest. Zelfs is het de vraag, of zij in dit opzicht niet nog verder had kunnen gaan.

Doch dit daargelaten, indien tot samenvoeging wordt overgegaan, is het zeker niet zoo gemakkelijk, welke keus daarbij zal worden gedaan; elke verandering zal haar voordeelen en nadeelen hebben, wanneer de eene tegenover de andere afgewogen wordt. Dit staat wel vast, dat tegen de opheffing van ieder Departement zich verzet zou hebben geopenbaard. Ware b.v. Onderwijs opgeheven en bij Binnenlandsche Zaken gevoegd — een gedachte die overigens ook te overwegen ware geweest —, ik vermoed, dat dit nog krachtiger verzet zou hebben uitgelokt dan thans tegen de opheffing van Landbouw, Handel en Nijverheid aangetroffen wordt. Ik kan mij dit verzet, bepaaldelijk wat den landbouw betreft, voor een oogenblik ook wel verklaren. Maar wanneer uit de nadere mededeelingen van den Minister blijkt, dat die opheffing geen geringere zorg voor, noch mindere belangstelling in den landbouw beteekent, dan wil het ons voorkomen, dat de Regeering in haar streven naar vereenvoudiging moet worden gesteund.

Nu meen ik zelf reeds te kunnen zeggen, dat de heer van Rappard van die opheffing en de gevolgen daarvan een voorstelling heeft gegeven, welke met de beteekenis daarvan in strijd is. Ook ik moet daartoe eenige historische herinneringen mededeelen.

De eigenlijke bemoeiing van de Regeering met den landbouw dagteekent van vóór ongeveer 40 jaar, toen na de crisis van 1877, en nog in sterker mate na de groote internationale landbouwtentoonstelling van 1884 te Amsterdam, van alle zijden op krachtiger ondersteuning van den landbouw van Regeeringswege werd aangedrongen.

Een der eerste gevolgen daarvan was het instellen van een Staatscommissie, om te onderzoeken, wat in het belang van den landbouw zou kunnen geschieden. Die Staatscommissie heeft, vergeleken met het werk van vele andere, een groot succes gehad, want naar aanleiding van haar rapport werden een aantal maatregelen genomen, die hun bekroning vonden in de aanstelling in 1892 van een Regeeringsambtenaar, die speciaal met de bevordering van het landbouwonderwijs belast werd.

Intusschen bleek er allengs behoefte aan meer concentratie van de Regeeringszorg voor de landbouwbelangen, die behalve aan Binnenlandsche Zaken nog aan vijf andere Departementen waren toevertrouwd. Dat leidde er in 1898 toe —

(Schokking.)

en dit is van gewicht met het oog op hetgeen thans gebeurt — die belangen in één afdeeling aan Binnenlandsche Zaken samen te voegen onder het hoofd van een directeur-generaal. In 1901 werd die afdeeling echter overgebracht naar Waterstaat en in 1905, onder het Ministerie-de Meester, naar het toen nieuwopgerichte Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel.

Slechts moet hieraan worden toegevoegd, dat het hoofd van dat Departement, Minister Veegens, een Koninklijk besluit uitlokte, waarbij de afdeeling Landbouw in een directie van den Landbouw werd omgezet, waaraan grootere bevoegdheden werden toegekend. Hierin is nu, voor zoover ik weet, sedert geen verandering gebracht en ik zou daarom willen vragen, of het niet de bedoeling is, nu Landbouw weer naar Binnenlandsche Zaken, waar hij vroeger reeds was, wordt overgebracht, om die directie onveranderd te laten.

Uit de toevoeging van den naam „Landbouw" aan Binnenlandsche Zaken mag dat vermoedelijk — en ik zie den Minister-President tot mijn blijdschap toestemmend knikken — wel worden afgeleid; een toevoeging, welke voor de opvatting van de zaak niet onverschillig is. Ook in dit opzicht verschil ik van den heer van Rappard, die dat van geen beteekenis acht. Het is de vraag, of de naam, die aan Binnenlandsche Zaken wordt toegevoegd, ook inderdaad uitdrukking geeft aan de zaak waarom het te doen is. Maar in dat geval is ook niet in te zien waarom de landbouw als zoodanig in slechtere omstandigheden zou komen.

Nog niet zoo lang geleden is door den secretaris van het Nederlandsch Koninklijk Landbouw-Comité, in het nummer van het *Landbouw-Weekblad* van 28 Juni 1922, en naar ik meen ook door den oud-inspecteur Löhnis betoogd, dat de bestaande organisatie in elk opzicht aan de behoefte voldeed. En wat men nu ook voorts vreeze, — dat een Minister uit dit Kabinet niet voldoende oog zou hebben voor de belangen van den landbouw, kan ik mij moeilijk voorstellen.

Dat overigens het leggen van de belangen van nijverheid en handel in de hand van den Minister van Arbeid ten nadeele van die bedrijven zou zijn, kan ik evenmin toestemmen. Integendeel.....

De heer **van Rappard**: Spreekt gij ook namens de heeren Weitkamp en Bakker?

De heer **Schokking**: Inderdaad!

Integendeel, ik geloof, dat er een heilzame wisselwerking zal kunnen plaats hebben, als de belangen van bedrijf en arbeid in één hand worden gelegd. In hoeverre het overleg van den Minister van Arbeid met verschillende bedrijfsorganisaties daarvan reeds het gevolg is, weet ik niet. Vermoedelijk zal die bewindsman dat vroeger ook wel gedaan hebben, maar in elk geval is hij nu genoodzaakt, zoowel met de belangen der werkgevers als met die van de werknemers in aanraking te komen, terwijl ook de handel zijn aandacht vraagt. Alleen moet ik opmerken, dat m. i. de landbouw door toevoeging aan Binnenlandsche Zaken veel minder gevaar loopt in het gedrang te komen dan handel en nijverheid, in zooverre als het Departement van Arbeid meer overladen wordt dan dit met het Departement van Binnenlandsche Zaken het geval zal zijn.

De heer **van Rappard**: U bent dus van meening dat de tegenwoordige toestand gehandhaafd moet worden?

De heer **Schokking**: Ik heb daarover uitvoerig gesproken en zie, wanneer het althans om de zaak te doen is, uw antwoord daarop gaarne te gemoet.

Thans nog een woord over de bezuiniging. Onder de maatregelen, welke de Regeering zich in verband daarmede voorstelt te nemen, trekt op het oogenblik die ten aanzien van de pensioenkorting van de ambtenaren het meest de aandacht. Dit laat zich in zekeren zin ook wel verklaren.

In het algemeen nemen wij het standpunt in, dat de bezuiniging, voor zoover die ook tot den post voor de bezoldiging

(Schokking.)

van het Overheidspersoneel moet worden uitgestrekt, meer gericht zal moeten zijn op de reconstructie van den Staatsdienst, de daar geldende te royale opvattingen, zooals die voldoende uit de rapporten van de Bezuinigingscommissie zijn gebleken, en op een aanzienlijke beperking van het getal ambtenaren, dan op verlaging van hun bezoldiging.

Het springt toch in het oog, dat het korps ambtenaren op peil moet blijven. Veel beter een klein aantal goede en bekwame ambtenaren dan een uitgebreid door overvloed van rangen gekenmerkt korps, dat niet voldoende onderhouden kan worden om de eenvoudige reden, dat het aantal in geen verhouding staat tot het getal van de bevolking in het algemeen.

Dat beperking mogelijk is, daarvan zijn wij overtuigd en stemmen in met hetgeen door anderen daarover is gezegd. Het komt er slechts op aan, al begrijp ik, dat dit niet in één oogenblik kan gebeuren, dat dit vraagstuk als een geheel van uit een centraal punt wordt overzien en dienovereenkomstig tot oplossing gebracht.

In verband met hetgeen ik heb opgemerkt, zal men verstaan, dat wij kunnen gevoelen voor het standpunt van den interpellant en anderen, die afwijzend staan tegenover den maatregel van de pensioenskorting. Er zijn echter verschillende overwegingen, waarom wij meenen, dat standpunt niet te mogen innemen.

De voornaamste is wel, dat wij de overtuiging hebben, dat een diepgaande reorganisatie van den Staatsdienst, welke naast andere voorgenomen maatregelen zal moeten plaats hebben, niet voldoende zal zijn om in de komende jaren een sluitend budget te krijgen. Het is betrekkelijk gemakkelijk zich tegen een maatregel te verklaren, maar dan moeten andere worden genoemd, die het gewenschte en ook door de bestrijders noodzakelijk geacht resultaat zullen hebben. Nu hebben we wat dit aangaat in hoofdzaak niet anders gehoord — en de heer Troelstra zegt het ook thans weer bij interruptie — dan dat op Oorlog en Marine de noodige millioenen gevonden moeten worden, terwijl de heer Dresselhuys inzonderheid op een andere inrichting van de sociale verzekering heeft gewezen.

Wat dit laatste betreft, een vereenvoudiging daarvan is reeds onder de maatregelen, welke de Regeering zich ter bezuiniging voorstelt, opgenomen.

Doch welke verwachtingen daarvan gekoesterd mogen worden, die maatregel zal toch niet zulke gevolgen hebben, dat daarvoor kan worden afgezien van andere maatregelen, ook de pensioenkorting. Indien daaromtrent nog twijfel mocht bestaan, dan heeft de rede van den heer van Gijn dien toch wel weggenomen.

En met betrekking tot het andere middel, om op Oorlog en Marine de noodig millioenen te vinden, wil ik opmerken, dat op die hoofdstukken reeds bezuinigd wordt, en voorts, dat blijkens de Memorie van Antwoord ten aanzien van het bewapeningsfonds en door een wijziging in de uitvoering van de Vlootwet, zooals die aanvankelijk was gedacht, overwogen wordt, hoe men de financiën te hulp kan komen. Bovendien zal ook door reconstructie van de hier bedoelde Departementen naar mijn meening verdere bezuiniging kunnen en moeten plaats hebben.

Maar hoezeer dus ook Oorlog en Marine hun aandeel zullen moeten leveren aan de bezuiniging, toch zal deze een grens hebben, tenzij die beide Departementen, naar den wensch van degenen, die algeheele ontwapening voorstaan, geheel worden opgeheven.

Op de quaestie van volledige opheffing van die Departementen zal ik thans niet ingaan. Dat is vroeger meermalen gebeurd. En het beeld, dat de wereld op het oogenblik te zien geeft, waar in het Oosten helaas weer uiterst donkere wolken zich samenpakken, om nu maar te zwijgen van hetgeen dezer dagen over de legervorming bij onze zuidelijke buren bekend werd — een opvoering van de legersterkte, waarvoor geen woord sterk genoeg is —, levert nog niet veel grond om meer dan vroeger op een totale ontwapening te hopen en, al moeten wij elkander daarin vrijlaten, daarvoor de verantwoordelijkheid te aanvaarden.

Met de vraag omtrent de grens van de defensie-uitgaven is het echter wat anders. Wel is ook daarover steeds verschil geweest, maar ik moet toch opmerken, dat na hetgeen hierover gisteren door den heer Colijn is gezegd, dit verschil nieuwe beteekenis heeft gekregen en in een stadium is gekomen, dat ik niet had verwacht. Evenals de heer Nolens ben ik door zijn verklaring niet weinig verrast geweest. Het is mogelijk, dat ook ik hem niet goed begrepen heb, daar dit anders een geheel gewijzigde houding van de antirevolutionnaire partij tegenover het defensievraagstuk zou beteekenen, blijkens de uitingen van die partij, ook in haar program, niet alleen vóór, maar ook na de verkiezingen, afwijkend van de tot heden aangenomene. Voor het oogenblik kan ik nog moeilijk gelooven, dat er inderdaad een zoo plotselinge groote frontverandering is, maar er zal over deze quaestie dan meer licht moeten komen.

Ook wij wenschen, met den heer Nolens — en het is merkwaardig, dat, terwijl op dit punt altijd meer overeenstemming bestond tusschen de antirevolutionnairen en de Christelijk-historischen, thans meer overeenstemming schijnt te bestaan met de Roomsch-Katholieken —, ook wij, zeg ik, wenschen met den heer Nolens, dat de defensie-uitgaven op het scherpst tot een minimum worden bepaald, voor wat noodig is. Maar de grondgedachte van die defensie-uitgaven: handhaving van onze onafhankelijkheid en zelfstandigheid als volk, niet meer en niet anders, maakt die uitgaven dan ook noodzakelijk.

Intusschen, wat van de opmerking van den heer Colijn thans verder het gevolg zij, ook bij de bezuiniging, welke hij zich op het hoofdstuk van Oorlog voorstelt, bleek hij niettemin van oordeel, dat de voorgenomen maatregel van de pensioenkorting niet zal kunnen achterwege blijven. En van dezelfde meening is ook de heer van Gijn, hoezeer deze geachte afgevaardigde nog waardevolle gegevens voor verdere bezuiniging aan de hand heeft gedaan. Dit is voor ons, in aansluiting aan ons oordeel over den financieelen toestand, een reden te meer om ons niet tegen de voorgenomen pensioenkorting te verzetten. Zij staat voor ons in het teeken van de noodzakelijkheid, dat ook door de ambtenaren een offer moet worden gebracht.

Hoezeer wij het pijnlijke van een teruggang in het geld, dat de ambtenaar ontvangt, gevoelen, het moet toch worden gezegd, dat het moeilijk aangaat het standpunt in te nemen, dat die teruggang er alleen niet voor de ambtenaren en wel voor het andere deel der burgerij zou zijn. Zeker, er zijn er nog altijd, die, in plaats van te verarmen, rijker worden. Zelfs in landen met de scherpste wetgeving tegen de mogelijkheid om zich een particulier vermogen te verschaffen, blijken er nog altijd te zijn, die en zelfs dan op de grofste wijze zich weten te verrijken. Maar overigens is het niet voor tegenspraak vatbaar, dat de burgers in ons land in alle kringen, van hoog tot laag, en de hoogsten niet het minst — de opbrengst der belastingen zal het steeds duidelijker maken — wat hun inkomsten betreft, in sterke mate teruggaan.

Zoowel voor de boeren op het platteland als voor degenen, die in de verschillende bedrijven in de stad en daarbuiten hun levensonderhoud vinden, voor den middenstand en ook voor de arbeiders in de particuliere bedrijven is er een teruggang in inkomen. Een teruggang, die in tal van gevallen de 10 pct. verre overschrijdt. Deze teruggang maakt alleen niet dien indruk, dien de pensioenkorting en iedere maatregel van Overheidswege met betrekking tot de ambtenaren heeft. Daarin schijnt iets onbillijks; iets, wat de Overheid wel doen, maar immers ook nalaten kan. Zij is dus de schuldige, als het inkomen van de ambtenaren vermindert. Toch is het anders, zooals ik veronderstel, dat de Regeering dit inkomen veel liever zou verhoogen dan verminderen. Maar de Regeering zou juist schuldig worden, als zij geen rekening hield met den algemeenen toestand, met den toestand van het volk in al zijn kringen. En het is gelukkig, dat er ook uit de ambtenaarswereld tonen worden gehoord — weinige nog, maar ze zijn er — die de juistheid daarvan erkennen.

Het komt slechts op die erkenning aan, waardoor in beginsel ook de noodige medewerking wordt verkregen. Dan

(Schokking.)

kan er ruimte blijven voor de vraag, welke de meest gewenschte, of anders gezegd, minst schadelijke teruggang zal zijn. Zoo ontkennen we niet, dat de maatregel van de pensioenkorting bezwaren heeft; bepaaldelijk dit, dat zij vergelijkenderwijs meer drukt op de lagere dan op de hoogere salarissen. Intusschen wordt daarbij vergeten, dat de vroegere intrekking van de premiebetaling voor de lagere salarissen verhoudingsgewijs de grootste verhooging bracht, terwijl de verhooging van de salarissen der hoogere ambtenaren geringer is geweest dan die der lagere.

Dat neemt echter niet weg, dat een andere maatregel ons liever zou zijn geweest, bijv. deze, dat er voor een zeker percentage, bijv. 8 of 10 pct., een verlaging van de salarissen zou zijn over de geheele linie. Maar ik erken, dat kan niet in verband met het salarisbesluit en het door den Minister van Financiën in het vorige Kabinet zelf daarbij ingenomen standpunt. Tenzij er dus bij het georganiseerd overleg blijken mocht van een algemeene bereidheid om liever dan de pensioenkorting dien weg in te slaan, kunnen wij niet op een zoodanigen maatregel bij de Regeering aandringen.

Ik noemde daar het georganiseerd overleg. Reeds vroeger heb ik de vraag gesteld, of de regeling daarvan wel zoo is, dat de bedoeling daarvan voldoende tot haar recht komt. Ik meen, dat er nog reden is voor die vraag. Zonder echter thans daarop in te gaan, moet ik wel een andere vraag stellen in verband met hetgeen in zake de quaestie van de herziening der classificatie gebeurt.

In het algemeen heeft het georganiseerd overleg dezen goeden kant, dat, behoudens het budgetrecht van de Staten-Generaal en de daaruit voortvloeiende positie, welke de Regeering bij dat overleg moet innemen, de behandeling van salarisquaesties en wat daarmee samenhangt buiten de vertegenwoordigende lichamen kan blijven. Die kan m. i. ook hier niet behoorlijk geschieden. Ik wil er geen aanmerking op maken, dat met betrekking tot de salarisquaestie een interpellatie wordt gehouden, maar toch, Mijnheer de Voorzitter, is dat niet geheel zonder bedenking. Het grijpt, als ik wel zie, in de gedachte van het georganiseerd overleg in en brengt in die zaak een politiek element, dat er juist buiten moet blijven. Doch daarom is het ook van te grooter belang, dat de salarisquaesties door de Regeering en degenen, die door haar met een bepaalde taak in deze zijn belast, behandeld worden op een wijze, die in overeenstemming is met de gedachte van het georganiseerd overleg.

Ik zou nu bepaaldelijk aan de Regeering willen vragen, of zij niet van oordeel is, dat de publicatie van den bekenden brief van den voorzitter van de herzieningscommissie van de classificatie achterwege had moeten blijven. Ik weet niet, hoe de Regeering denkt over een herziening van de classificatie. Ik kan mij niet voorstellen, dat de genoemde brief haar gevoelen weergeeft. In elk geval zouden wij daartegen bezwaar hebben.

Maar, zooals gezegd, ik onderstel, dat de Regeering op dit punt nog geen uitgesproken meening heeft, in elk geval, alvorens te beslissen, het rapport zal afwachten, dat volgens het salarisbesluit moet worden ingediend. Alleen door die publicatie heeft het den schijn, alsof de Regeering de richting uit wil, die in dien brief wordt aangegeven. En dan is het niet te verwonderen, dat dit onrust wekt; een ongerustheid, die vermeden had kunnen worden. Ik zal er thans niet meer van zeggen. Slechts dit eene nog. In zulke teere quaesties, want dat is een verandering van salaris altijd, kan niet teer genoeg te werk worden gegaan. Dan kan en — naar ik vertrouw — zal ook niet tevergeefs een beroep worden gedaan op de medewerking van de ambtenaren. Want hieraan is behoefte. Zonder een trouw medewerkend korps van ambtenaren staat het wel vast, dat de Regeering in de vervulling van haar taak niet kan slagen. Daarom is het besproken punt van bijzonder belang voor den gang van den Staatsdienst.

In dit verband moet ik er even aan herinneren, dat het een hoogst onaangename indruk heeft gemaakt, in het rapport van de Bezuinigingscommissie te lezen — en ik moet aannemen, dat zij die zinsnede slechts na rijpe overweging in haar rapport heeft opgenomen — niet altijd die medewerking heeft gevonden, welke noodig was. Ik meen dan ook dat de uitlating van den Minister op blz. 12 van de Memorie van Antwoord:

> „Over gebrek aan medewerking of waardeering zijnerzijds hoopt de ondergeteekende, dat de Commissie nimmer te klagen zal hebben",

wat krachtiger had kunnen zijn.

Maar nu nog een ander punt.

Terwijl ook wij ten diepste overtuigd zijn van de noodzaak van bezuiniging en oordeelen, dat met hetgeen thans daaromtrent wordt meegedeeld de Regeering er nog niet is, geloof ik toch, dat met bezuinigingsmaatregelen alleen niet zal kunnen worden volstaan en dat de behoefte zich opdoet aan andere maatregelen; maatregelen, welke er toe strekken nieuwe bronnen van inkomsten te vinden. Ik weet, dat ik in verband met den ons toegemeten tijd spoedig zal moeten eindigen. Daarom kan ik slechts enkele punten noemen zonder daarop breeder in te gaan, mij intusschen in het algemeen aansluitend bij hetgeen daarover door anderen is gezegd.

In verband met de werkloosheid is te recht de nadruk gelegd op het belang van de werkverschaffing. Nu zou ik iets willen opmerken naar aanleiding van hetgeen op blz. 17 van de Memorie van Antwoord wordt gezegd. Daar heet het:

> „De verbetering van verkeersmiddelen kan inderdaad in vele gevallen als één der maatregelen worden beschouwd, waardoor de wederopbouw van het economisch leven kan worden bevorderd."

Dit had, naar ik meen, sterker gezegd kunnen worden. Want er is ten opzichte van de verkeersmiddelen veelszins achterstand. Geld, ten behoeve van de verbetering daarvan besteed, verdient de voorkeur boven steunverleening.

Dan zou ik met een enkel woord willen wijzen op het belang van een grooter landbouwterrein dan waarover op het oogenblik in ons land wordt beschikt.

Mijnheer de Voorzitter! Wie eenigszins volgt — ik kan het slechts gebrekkig doen, maar tracht er toch zooveel mogelijk kennis van te nemen — wat de economen over den toestand in de verschillende landen in Europa opmerken, wordt hierdoor getroffen, dat meer en meer het gevoelen naar voren komt, dat er een wanverhouding bestaat tusschen het gebied van den landbouw en dat van de industrie. Natuurlijk moet er rekening gehouden worden met de verschillende geaardheid van de landen, maar over het algemeen is er op het oogenblik in de landen van Europa een te beperkt gebied voor de teelt van voedingsmiddelen.

Nu geloof ik, dat in dit opzicht ook voor ons wat te doen is, dat in elk geval deze kant van het vraagstuk onder de oogen moet worden gezien. Het betreft daarbij niet alleen een meer juiste verhouding van den landbouw en de industrie, maar de daarmee samenhangende verhouding tusschen de groote steden en het platteland. Ik ben afkeerig van elk kunstmatig middel om in die verhouding in te grijpen, maar het is geen gelukkige ontwikkeling te achten, wanneer de groote steden al meer ten koste van het platteland worden uitgebreid.

In dit verband alweer — ik noem het alleen — zou ik de aandacht willen vestigen op het Zuiderzeevraagstuk. Zooals wij weten, is daarover wel eenig verschil van meening. En het is natuurlijk, dat ook hier de financieele vraag haar beteekenis heeft. Maar wanneer ik er op let, dat wij hier te doen hebben met een werk, dat uitbreiding zal geven aan ons grondgebied, en in dit geval een volkomen vreedzame uitbreiding, waardoor in de toekomst werk voor duizenden en duizenden in het leven wordt geroepen, dan ligt hier toch een productief werk voor ons van de allereerste orde. Juist omdat wij ons niet alleen mogen blindstaren op wat tot bezuiniging kan dienen, maar te gelijker tijd ter hand moeten nemen, wat de werklust prikkelen kan en de welvaart van ons volk ten goede kan komen, meen ik, dat dit punt, niet enkel uit den gerichtshoek van bezuiniging moet worden bezien, maar zeer bepaald ook in verband met de vraag, wat voor productieve werkverschaffing kan worden gedaan.

17de VERGADERING. — 10 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beschouwingen).

chokking e. a.)

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil hiermede eindigen en daarn tot slot dit opmerken. Moeten wij ons, waar het voor ons incipieele quaesties geldt, volle vrijheid reserveeren, wij enschen het Kabinet overigens zooveel als in ons vermogen , bij zijn zware taak te steunen, in de overtuiging, dat dit het waarachtig belang van ons volk zijn zal.

De heer **Bongaerts**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal slechts vee speciale punten behandelen, nl. in de eerste plaats de odzakelijke beperking op de Staatsuitgaven, zoowel gewoon s buitengewoon, met name het dadelijk vinden van de 5 illioen, en wel in verband met de m. i. vermoedelijk even odzakelijke uitzetting van de uitgaven van de Overheid, owel van de Regeering als van de lagere bestuursorganen, n behoeve van de werkloosheidsbestrijding.

In de tweede plaats wil ik wijzen op de noodzakelijkheid n ingrijpen in zake het binnendringen van vreemde werkachten over onze oostelijke grenzen, speciaal in Zuid-Limirg, ook tot beperking der werkloosheid.

Wat het eerste punt betreft, zou ik mijn beschouwingen illen vastmaken aan de mededeelingen, die de Regeering aaromtrent doet in de Memorie van Antwoord op hoofduk II der Staatsbegrooting. Zij betoogt daar toch op bl. 5:

> „Ten einde het gevaar voor inflatie af te wenden is het noodzakelijk dat zoowel de gewone als de buitenwone uitgaven van moederland en Indië krachtig worden ingeperkt.";

op bladz. 9:

> „Het tekort van 5 millioen, dat naast de slechts in perspectief verkregen besparingen, nog op de aanvankelijk ingediende begrooting was overgebleven, zal bij de Memorie van Antwoord in zake de afzonderlijke hoofdstukken verdwijnen.",

en op bladz. 20:

> „Wat aangaat de regeling der werkeloozenzorg in den komenden winter hoopt de Regeering, dat zij door werkverschaffing vooral ..... de nooden der arbeidende klasse zooveel mogelijk zal kunnen lenigen."

Mijnheer de Voorzitter! Er is zeker niemand, die kan voorellen in welken omvang zich de werkloosheid in de komende aanden, wellicht in de komende jaren, zal doen gevoelen, aar ik meen toch wel, dat het een communis opinio is, dat ij van de steunregeling in den vorm van uitkeeringen zoo auw mogelijk af moeten komen en dat de werkverschaffing o krachtig mogelijk moet worden vooropgesteld.

Verder meen ik — dit is misschien een meer persoonlijke pinie —, dat in den komenden winter zich de werkloosheid zoodanigen omvang zal voordoen, dat de Regeering welcht allerwege in den lande zal moeten zal moeten trachten, t bestrijding daarvan openbare werken op vrij uitgebreide chaal tot uitvoering te doen brengen.

Of men nu wat meer of wat minder optimistisch daartegenver staat, in elk geval zal worden erkend, dat voor die erkverschaffing geld noodig zal zijn, en veel geld, en het raagstuk komt dus hierop neer: van den eenen kant noodakelijke inperking van de Staatsuitgaven, en het liefst nmiddellijk vinden van de 5 millioen, en aan den anderen ant uitzetting van uitgaven, in uitzicht tot bestrijding der erkloosheid; hoe komen wij daar uit?

Nu meen ik, dat het wel mogelijk is die twee tegentrijdige eischen met elkander eenigszins in overeenstemming te brengen, nl. doordat de Regeering, in overleg en vereenstemming met de Staten-Generaal, een andere wijze an financieren van openbare werken in beginsel vaststelt an tot nu toe gebruikelijk is geweest. Ik bedoel, dat het ijk zijn subsidie niet meer geeft in den vorm van kapitaal, aar in den vorm van garantie voor rente en aflossing voor at deel van de kosten der werken, die het Rijk pleegt in ndere gevallen als kapitaalsuitgaven voor zijn rekening te emen.

Ik stel voorop, dat de uit te voeren openbare werken zoo-

(Bongaerts.)

veel mogelijk moeten zijn productieve werken en dat zij op zich zelf moeten zijn noodzakelijke werken. En ik kan de Regeering verzekeren, voor zoover dat nog noodig is, dat er een groot aantal werken in alle provincies aan die voorwaarden beantwoordt, alle werken die nog op uitvoering wachten. En ik stel in de tweede plaats voorop, dat het moeten zijn werken die worden uitgevoerd met steun der Regeering, m.a.w., dat de uitvoering berust in handen van de streek zelf.

In dit geval hebben gesubsidieerde werken nl. veel voor boven Rijkswerken. In de eerste plaats omdat er meer zekerheid bestaat, dat het werk noodzakelijk is, omdat de streek ook zelf offers moet brengen. Voorts, omdat een meer economische besteding van het geld gewaarborgd is, aangezien de streek zelf meer toeziet, critiek oefent en waakt, ook in details, tegen geldvermorsing. Verder, omdat het totaal verwerkte bedrag bij een gesubsidieerd werk hooger is dan bij een Rijkswerk, met betrekking tot het geld, dat de schatkist moet leveren, omdat ook de streek en de provincie bijdragen; en in de vierde plaats, omdat gesubsidieerde werken in den regel meer in kleine complexen over het geheele land verspreid kunnen zijn gelegen, terwijl groote openbare Rijkswerken in den regel zich meer op één punt concentreeren en veel mechanische uitvoering eischen, met het gevolg, dat er minder kans is, dat werklooze arbeiders uit de streek zelf daarbij werk zullen vinden.

Stelt men nu den eisch, dat de streek zelf voor het geheele bedrag zal moeten zorgen en zij van het Rijk slechts zal krijgen een garantie voor rente van aflossing voor de bedragen, die het Rijk anders in den regel als kapitaalsubsidie geeft, dan is er nog een aanleiding te meer om te verwachten, dat de werken, die zullen worden uitgevoerd, beslist noodzakelijk zijn.

Tot nu toe was de wijze van subsidieeren aldus, dat, wanneer een streek een werk van openbaar nut wenscht uit te voeren, zij aan het Rijk een deel van het subsidie vroeg, dat in den regel 1/3 tot 2/3 gedeelte van de kosten bedroeg, afhankelijk van den aard van het werk en van de vraag of het algemeen belang daarbij minder of meer betrokken was.

Het Rijk gaf het subsidie in den vorm van kapitaal. Achtereenvolgens werden op de Staatsbegrooting de noodige bedragen uitgetrokken.

Die wijze van handelen was vroeger noodig en ook gewenscht, omdat er een tijd geweest is, waarin het moeilijk was voor waterschappen en stichtingen om zich zelf geld te verschaffen. Men kon door een leening van het Rijk op een goedkoopere manier aan geld komen, dan wanneer men het als kleine corporatie zelf probeerde. Het was rationeel om het krediet van het geheel, van de algemeene moeder, te gebruiken voor het verschaffen van geld aan de kleine corporaties.

Op het oogenblik is de toestand echter eenigszins anders.

Wij moeten in de eerste plaats zooveel mogelijk het uitzetten van de Staatsschuld beperken en het sluiten van nieuwe Rijksleeningen zooveel mogelijk ontgaan.

Daarentegen is het na te wijzen, dat tal van waterschappen en kleine corporaties tot grondverbetering enz. op zeer gemakelijke wijze bij de eigen ingezetenen en direct belanghebbenden aan geld kunnen komen en ook, dat zij vrij gemakkelijk aan goedkoop geld kunnen komen.

Er zijn, als ik wel ben ingelicht, waterschappen, die zich sterk maakt het noodige geld tegen 5 pct., hoogstens 5½ pct., te kunnen krijgen. Bij een annuïteit van 25 of 30 jaar komt men dan tot 6 of 6½ pct. Laat ik het ruim schatten en aannemen dat de annuïteit zeker blijft beneden de 7 pct.

Indien nu voortaan de gedragslijn deze wordt, dat als een openbaar lichaam bij het Rijk komt met een verzoek om subsidie voor een werk, waarvan de noodzakelijkheid vaststaat en waarvan een spoedige uitvoering al of niet tevens ter bestrijding van de werkloosheid gewenscht is, het Rijk zegt: wanneer ge u zelf het geld in zijn geheel kunt verschaffen, kunt ge van mij krijgen een garantie voor de rente en de aflossing voor dat gedeelte van het bedrag, dat ik u vroeger zou gegeven hebben als kapitaal-subsidie, dan geloof ik, dat het mogelijk zal zijn, mede ter bestrijding van de werkloosheid in verschillende deelen van Nederland,

(Bongaerts.)

zeer belangrijke werken in uitvoering te doen nemen, terwijl daarvoor dan geen kapitaal van het Rijk behoeft te worden aangesproken, zoodat er geen quaestie is van het uitzetten van de Nationale schuld. Uit den aard der zaak zal de gewone dienst op de Staatsbegrooting met de bedragen der rente- en amortisatiegarantie moeten worden belast. Dat zou echter ook het geval zijn, wanneer het Rijk kapitaal ging leenen om dit als kapitaal-subsidie aan de waterschappen te verstrekken en dan zouden bovendien een belasting van den buitengewonen dienst en een uitzetting van de Staatsschuld daarmede gepaard gaan. Niet onwaarschijnlijk zou zelfs de post voor rente en amortisatie op den gewonen dienst ook wat hooger zijn of wat langer van duur, omdat de Staat thans niet zoo gemakkelijk kan leenen.

Natuurlijk kunnen er ook corporaties en stichtingen zijn, die zelf niet in staat zijn geld te leenen. In dat geval schiet men met garantie niet op. Het is ook niet noodig, dat men dadelijk de wijze van subsidieering van het Rijk over de geheele lijn verandert. Men zou diegenen kunnen laten voorgaan, die zich zelf geld kunnen verschaffen, terwijl men daarna de andere streken op de oude manier zou kunnen helpen.

Mijnheer de Voorzitter! Tegenover die belasting der begrooting met annuïteiten moeten elders verminderingen van uitgaven worden gesteld, doch het is hier natuurlijk niet de plaats voor het noemen van cijfers. Wellicht zal bij de behandeling van hoofdstuk IX daarvoor wel aanleiding zijn, want de meeste van de in aanmerking komende werken zijn toch wel werken — waarop de heer Schokking ten deele al reeds de aandacht heeft gevestigd — die de verbetering van het verkeer of van de afwatering ten doel hebben en — ik zou dat er voor den Minister van Landbouw aan willen toevoegen — de verbetering en ontginning van woeste gronden betreffen. Ik kan mij best voorstellen, dat stichtingen, welke zich ten doel stellen woeste gronden te ontginnen en daarop kleine boerderijen te stichten, in de gelegenheid zijn aan kapitaal te komen, mits haar de voorschotten, welke anders in den vorm van kapitaal door het Rijk worden verstrekt, dan in den vorm van rente en aflossing worden gegeven.

Maar toch, Mijnheer de Voorzitter, moet ik enkele cijfers geven, voor zooveel betreft de thans reeds uitgekeerde subsidiën.

Ik zie op hoofdstuk IX ruim één millioen gulden uitgetrokken aan subsidiën voor werken, waarvoor verleden jaar reeds subsidie is gegeven, en bijna f 900 000 voor nieuwe subsidiën, waarnaast dan staan ruim 14 millioen voor nieuwe Rijkswerken en ruim 13 millioen voor onderhoud en verbetering van bestaande Rijkswerken, te zamen (de subsidies op 50 pct. stellende) 31 millioen aan werken, waarvoor 29 millioen uit de schatkist komt.

Gesteld nu, dat men er in slaagde de helft van die ongeveer 2 millioen aan subsidie te verleenen op den grondslag van rentegarantie, dan zou men in plaats van met 1 millioen de schatkist slechts behoeven te belasten met f 65 000 à f 70 000. Men kan de zaak echter ook anders stellen, namelijk, dat men die 1 millioen, waarmede men de schatkist wil belasten, bestemd voor rente- en amortisatiegaranties, dan worden daarmede gedekt de rente en de aflossing van een kapitaal van ongeveer 15 millioen. Dit is dan slechts 50 pct. van hetgeen totaal aan werken kan worden uitgevoerd, — aannemende dat de subsidieering gemiddeld op dat percentage is te stellen —, zoodat met dat 1 millioen op de Staatsbegrooting de uitvoering van voor 30 millioen aan werken kon worden verzekerd.

In die 30 millioen zitten in het algemeen bij werken voor verkeer en afwatering 15 millioen aan arbeidsloon direct op het werk en voorts indirect nog enkele millioenen aan arbeidsloon voor de leveringen door fabrieken en werkplaatsen. In een weg zit gewoonlijk een brug, in een werk voor afwatering zit gewoonlijk een sluis en die kunstwerken komen de industrie — de hout-, ijzer- of steenindustrie — ten goede. Ook is daarbij personeel betrokken, dat moet wonen en waarvoor de bouw eener woning in de raming van elk werk is begrepen. Men krijgt dus zijdelings eenige opleving — hoeveel, dat hangt af van de grootte en de hoeveelheid van de werken — van de industrie in de verschillende branches van de bouwvakken. Wanneer de Regeering op die manier te werk kan gaan, zal zij kunnen komen tot een totaal bedrag voor uit te voeren werken van 59 millioen in plaats van 31 millioen, waarvoor niet meer dan de genoemde 29 millioen uit de schatkist behoeft te komen.

Voor de bestrijding van de werkloosheid zou dit uit den aard der zaak van buitengewone beteekenis zijn, terwijl de schatkist er niet zwaarder door zou worden gedrukt. Natuurlijk moet men zich in deze beperken, want die annuïteit drukt een 25 à 30 jaren lang op de begrooting en daarom zal men goed doen een zekere jaarlijksche limiet voor de annuïteit te bepalen.

Ik heb dan ook niet die 30 millioen genoemd, om er op aan te dringen, dat dadelijk een dergelijk bedrag zal worden verwerkt; dit zou zelfs blijken niet mogelijk te zijn, omdat er niet genoeg openbare werken in een zoodanig stadium verkeeren, dat dit zou kunnen, terwijl het voor de bestrijding van de werkloosheid ook wel niet noodig zal zijn. Maar ik heb dit cijfer genoemd, om duidelijk te doen uitkomen welk verschil het maakt, of men op de oude, dan wel op de nieuwe wijze subsidieert.

Mijnheer de Voorzitter! Ik herhaal, dat ik deze wijze van subsidieeren niet zou willen beperken tot de uitvoering van werken, waarvoor in den regel het subsidie op hoofdstuk IX wordt uitgetrokken; ik zou ze ook willen toepassen op het subsidie, dat gegeven wordt voor de ontginning van en het stichten van kleine boerderijen op woeste gronden. Wij hebben thans op de begrooting van Landbouw zuinigheidshalve niet opnieuw staan een post voor het subsidieeren van nieuw te stichten boerderijen of de ontginning van woeste gronden en toch is dit een groot nationaal belang, ter leniging van den landhonger en voor het verstrekken van werk in die streken van het land, waar daaraan groote behoefte bestaat en waar reeds stichtingen aan het werk zijn, die m. i. in staat zijn om goedkoop geld in voldoende hoeveelheid te krijgen. Welnu, wanneer de Minister van Landbouw zou kunnen besluiten in dien zin een post op de begrooting te brengen en met zijn ambtgenoot van Financiën zou kunnen overeenkomen, dat de steun, die vroeger voor de stichting van boerderijen op woeste gronden gegeven werd in den vorm van kapitaalverstrekking, zal worden omgezet in een garantie voor rente en aflossing van opgenomen kapitaal, dan zou dit belang gediend worden, zonder dat de Staatsbegrooting belast zou moeten worden met buitengewone uitgaven, althans met hoogere uitgaven dan op het oogenblik verantwoord zou zijn om te voteeren.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb reeds vooropgesteld, dat het geld voor de garantiën ergens door vermindering van andere werken gevonden zou moeten worden en dat met het oog daarop schrapping of vermindering van enkele posten voor Rijkswerken op hoofdstuk IX noodzakelijk zou zijn, om het totaal der lasten niet hooger op te voeren. Het is uit den aard der zaak hier niet de plaats om die werken en posten met name te noemen en te bespreken; daarvoor zal bij de behandeling van hoofdstuk IX gelegenheid zijn. Maar ik wil toch opmerken, dat ik hier het oog heb op al die werken, welke geprojecteerd zijn indertijd met het oog op de uitzetting van de Rijnvaart en van de zeescheepvaart, zooals die zich in 1913 liet aanzien (b.v. om een naam te noemen, de verbreeding van de Noord). Dergelijke werken zijn thans volstrekt niet meer urgent; zij moeten, voor zoover nog mogelijk, uitgesteld worden. Er is ook geen enkel bezwaar om dergelijke werken niet 2, 3 of meer jaren uit te stellen, want men kan die werken in een betrekkelijk kort tijdsbestek gereed hebben, wanneer de noodzakelijkheid opnieuw in uitzicht komt.

Op het oogenblik laat het zich niet aanzien, dat de ontwikkeling van de zeescheepvaart en van de Rijnvaart een zoodanige zal zijn, dat spoedig voldaan zal moeten worden aan de eischen, waaraan men in 1913 meende te moeten voldoen. Het zal daarom verstandiger zijn de uitvoering dier werken te staken en liever het daardoor vrijkomende geld te gebruiken voor garantie van rente en aflossing van gelden ten behoeve van werkelijk dringende werken, die bovendien

(Bongaerts.)

meer eigenaardig kunnen dienen voor de bestrijding der werkloosheid.

Ook lijkt het mij toe, dat gemakkelijk zal zijn te bezuinigen op het onderhoud van vele Rijkswerken en op het onderhoud van alle Rijksgebouwen; ik doel hier niet alleen op hoofdstuk IX, maar op alle hoofdstukken, ook dus op werken van domeinen en Marine, op gebouwen van Justitie en Arbeid, enz. Al bedraagt die bezuiniging slechts enkele procenten op het zeer groot aantal posten, zal men uit dien hoofde vermoedelijk kunnen komen tot een bezuiniging van over het millioen gulden en dan toch nog niet ten achterstaan bij de onderhoudsgestie van particulieren. Op hoofdstuk IX zijn ook speciale onderhoudsposten, waarop gemakkelijk bezuinigd zou kunnen worden.

Het zal m. i. niet onmogelijk zijn om, door de niet direct noodige werken uit te stellen en op het ouderhoud van alle Rijksgebouwen, onder welk Departement ook ressorteerende, te bezuinigen — een particulier bezuinigt ook wel eens extra op het onderhoud van zijn huis, waarom zou het Rijk dat niet kunnen? — een vermindering van uitgaven van 3 millioen te krijgen, nadat bereids een half tot één millioen voor garantie van annuïteiten is gereserveerd.

Voor die reserveering zou men dan in den vorm van garantie voor rente en aflossing kunnen komen tot een bedrag aan dringende werken, met uitzetting van de werkgelegenheid van — laat ik zeggen — 20 millioen, zoodat er hoogstens f 700 000 noodig zou zijn voor de dekking van de andere door het Rijk voorshands niet te geven kapitaalsubsidies van f 10 000 000. Tegenover die uitzetting van de werkgelegenheid met 20 millioen gulden stel ik, dat dan gemakkelijk de dienst van den werkloosheidssteun en die van den woningbouwwet met ongeveer 2 millioen zullen kunnen worden verlicht. En op die wijze zou de Minister m. i. dan de 5 millioen hebben gevonden, die volgens de Millioenennota nog ongedekt is, terwijl niettemin de werkgelegenheid wordt verruimd.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou dus gaarne van de Regeering willen vernemen of zij bereid is om het gebruikelijke kapitaalsubsidie, voor zooveel noodig en waar het mogelijk is, om te zetten of te geven in den vorm van een garantiesubsidie. Dit vraag ik niet alleen met het oog op de werken, die uit hoofdstuk IX worden gesubsidieerd, maar ook voor de werken, die dienen tot ontginning van woeste gronden en het stichten van kleine boerderijen. Ik wil er aan toevoegen, dat dit beginsel bij de Staatsbegrooting niet nieuw is. Want datzelfde wordt reeds toegepast door de Regeering met medewerking van de Staten-Generaal bij de financieering van de uitbreiding van de vroedvrouwenschool te Heerlen. Blijkens de Memorie van Antwoord op art. 122 van hoofdstuk XA der loopende Staatsbegrooting had de Regeering bezwaar om voor het benoodigde kapitaal, ruim 12 ton, te zorgen, maar verklaarde zij zich bereid, onder zekere voorwaarden, rente en aflossing te garandeeren (behoudens medewerking van de Staten-Generaal). Aan die voorwaarden heeft de vereeniging kunnen voldoen en daarna is door het Rijk een garantie verleend, bedragende 2/3 van rente en aflossing.

Mijnheer de Voorzitter! Dat is nu precies hetzelfde als de door mij bedoelde financieering van werken van afwatering, van verkeer en van ontginning van woeste gronden, die noodzakelijk zijn en waarvan de uitvoering moet worden bespoedigd ter bestrijding van de werkloosheid.

Maar om verantwoord te zijn, de Staatskas te belasten met uitgaven ter bestrijding van werkloosheid, moet in de eerste plaats het noodige gebeuren om de eigen arbeiders niet achter te stellen bij de vreemde arbeiders. En zoo kom ik, Mijnheer de Voorzitter, tot het tweede punt, waarbij ik moet uitgaan van hetgeen de Regeering mededeelt in de Memorie van Antwoord op hoofdstuk I onder § 17. De Regeering zegt daar:

> „De Regeering heeft naar de toeneming van het aantal in Zuid-Limburg werkende vreemdelingen een onderzoek doen instellen en overweegt of in dezen maatregelen noodig en wenschelijk zijn."

Mijnheer de Voorzitter! Wat is het geval? Over onze oostgrenzen, speciaal in Zuid-Limburg, komen dagelijks drommen werklieden, mijnarbeiders en bouwvakarbeiders, om bij ons te werken, in Duitschland te wonen en hun loon van 10 000 Mark en meer per dag daar in Duitschland te verteren. Alleen tusschen Kerkrade en Sittard trekken dagelijks ruim 11 000 Duitsche arbeiders heen en weer om in Nederland te werken. Dat is alleen op het traject Kerkrade—Sittard! Zulk een omvang heeft het kwaad reeds aangenomen. Het gevolg daarvan is, dat door die vreemdelingen Nederlandsche arbeiders in grooten getale werkloos worden. Ik zwijg nu maar van andere nadeelen, zooals bij voorbeeld de braspartijen, die aangericht worden als die Duitschers des avonds met hun dagloon van 10 000 Mark naar huis trekken en dan allerlei koffiehuizen, enz. op de grens bezoeken. Ik zwijg verder van de ongure elementen, die mede over de grenzen komen en die zich aan allerlei uitspattingen op moreel gebied plegen over te geven. Ik zwijg ook van de bedekte bolsjewistische propaganda, die daarbij van over de grenzen hier wordt ingevoerd. Er is mij verteld, dat in een van de stationswachtkamers openlijk bolsjewistische propaganda wordt gevoerd onder de arbeiders, vóór zij worden losgelaten om in Limburg te gaan werken.

Mijnheer de Voorzitter! Vroeger, toen er nog geen werkloosheid heerschte, mocht er geen Duitsche arbeider over de grens komen zonder een bewijs, af te geven door de arbeidsbeurs, dat hij hier noodig was. Thans wordt een dergelijk bewijs niet meer gevorderd. Hulp in deze is de eerste maatregel, welken de Limburgsche werkman — en hij niet alleen, want een groot deel van de oostelijke grens, o. a. in Twente, doet dat euvel zich eveneens voor — van de Regeering vraagt.

In de tweede plaats vraagt de Limburgsche bevolking van de Regeering regeling van de passen der Duitsche arbeiders. Dezen komen over de grens met een pasje voor familiebezoek of met een grensbriefje, afgegeven door één of andere autoriteit in een Duitsch grensdorp. De Limburgsche werkman en ook de arbeider langs het overig deel der oostgrens vragen een regeling, waarbij een groote pas of een arbeiderspas wordt ingesteld, die behoorlijke identiteit en contrôle garandeert. Als de Regeering zich ten deze tot de Duitsche Regeering wendt, zal zij een gewillig oor vinden, want de Duitsche Regeering ziet met leede oogen, dat zooveel Duitsche arbeiders in ons land gaan werken om daar de werkloosheid te vergrooten, en ook haar kan het niet aangenaam zijn, dat door die brassende en geldstukslaande arbeiders, die met honderdduizenden Marken over de grens komen, allerlei wantoestanden in het leven worden geroepen.

In de derde plaats vraagt men van de Regeering, dat de contrôle op die twee maatregelen in één hand zal worden gelegd en uitgeoefend zal worden in een centrum, dat gecontroleerd kan worden door ieder Staatsburger. M. a. w. dat niet de contrôle van de pasjes en van de briefjes van de arbeidsbeurs hier en daar op een weg in een bosch, waar men toevallig een controleur tegenkomt, zal plaats hebben, maar op een centraal punt, en dan behoorlijk geregeld.

In de vierde plaats vraagt men van de Regeering waarborgen, dat de overtreders van die maatregelen, die worden uitgewezen, niet ongestraft onmiddellijk kunnen terugkeeren om hun overtredingen weer te beginnen. Mijnheer de Voorzitter! Ik kan de Regeering helaas de verzekering geven, dat de stemming onder een groot deel der Limburgsche bevolking verbitterd is. De Minister van Binnenlandsche Zaken weet dat evengoed als ik. Alleen reeds uit de Limburgsche bladen beseft een ieder, dat er ingegrepen dient te worden. Reeds eenige maanden vindt men daar die verkeerde toestanden, reeds eenige maanden roept en smeekt men de Regeering om hulp, doch te vergeefs, en naarmate de Mark daalde, werden die toestanden erger; zij zijn thans onhoudbaar geworden. Ik raad der Regeering aan de gemoedsstemming van de Limburgsche bevolking eens goed te peilen, al was het alleen maar uit de pers. Het is buitengewoon onaangenaam te lezen hoe de gemoedsstemming daar

(Bongaerts e. a.)

wordt, omdat duizenden arbeiders werkloos worden ten gevolge van het feit, dat de Duitsche arbeiders niet worden geweerd.

Ik heb dit feit met nadruk naar voren willen brengen, hopende dat de Regeering na haar mededeeling, dat zij een onderzoek zou instellen en overwegen of in deze maatregelen noodig en wenschelijk zijn, bij het mondeling debat zal kunnen antwoorden, dat zij al lang over dat stadium van onderzoek heen is en dat orde is gesteld op de maatregelen, die daar zoo dringend en te recht worden verlangd.

De **Voorzitter**: Ik deel mede, dat de begrootingscommissie voor hoofdstuk X der Staatsbegrooting voor 1923 (2) binnen den bij art. 32, juncto 57, van het Reglement van Orde bepaalden termijn, welke heden verstrijkt, niet met haar Verslag gereed kan zijn. Zij verzoekt den bedoelden termijn te willen verlengen tot 17 November 1922.

Ik stel voor, dienovereenkomstig te besluiten.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor, om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De algemeene beraadslagingen over de **Staatsbegrooting voor 1923 (2)** worden hervat.

De heer **de Boer**: Mijnheer de Voorzitter! Toen ik vóór eenigen tijd met vele leden van dit Huis en van de Eerste Kamer de komst verbeidde van H. M. de Koningin, die in vereenigde zitting de Kamers der Staten-Generaal zou openen, had ik het genoegen met vele leden kennis te maken. Bij de voorstelling, zoowel aan leden der Eerste, als van de Tweede Kamer, deed zich een klein geval voor, dat voor mij niet geheel onopgemerkt kon voorbijgaan. Het gebeurde nl. bij de voorstelling aan een der leden van dit Huis, dat die geachte afgevaardigde de opmerking maakte aan mijn collega Braat en mij: Hé, waarom verschijnen jullie niet hier, voorzien van en getooid met de wapenen van jullie stand? Wij rechtsgeleerden, hebben met den adel sedert langen tijd het recht als symbool van onzen stand den degen te mogen dragen. Wanneer nu ook gij, boeren, de teekenen van uw stand met u voerdet (en dat zou dan zeker moeten zijn dorschvlegel, schop, of misschien wel een miniatuurploeg of eg), dan zou dat veel correcter zijn.

Deze opmerking, Mijnheer de Voorzitter, gedaan door den geachten afgevaardigde, was, geloof ik, niet kwaad bedoeld en ook ik, Mijnheer de Voorzitter, bedoel niets kwaads wanneer ik deze kleine bijzonderheid bij de persoonlijke kennismaking even citeer. Integendeel, Mijnheer de Voorzitter, ben ik dien geachten afgevaardigde een weinig dankbaar, omdat hij mij een gemakkelijken aanloop verschafte voor deze mijn eerste rede als lid van dit Huis.

Want, Mijnheer de Voorzitter, die enkele simpele woorden verplaatsten mij in den geest in zeer ver achter ons liggende tijden, waarvan de uitloopers heden ten dage nog niet van de aarde zijn verdwenen.

Ik zag op dat zelfde oogenblik vóór mij een groep mannen en vrouwen, in grauwe, slechts ten deele hun lichaam bedekkende gewaden, werkende op het land, hetwelk gelegen was rondom een met torens versterkte en met grachten omgeven burcht.

En ik zag voor mij een stoet mannen, gewapend met stokken, dorschvlegels en ander gerei, zich voortbewegende achter een zwaar bewapenden krijgsman te paard.

In het eerste tafereel waren de menschen bezig, bewerkende het land, inhalende den oogst, of hoedende het vee, alles ten dienste van den bewoner van den burcht en eigenaar van den bodem; in het tweede tafereel waren zij op weg naar het strijdveld om met hun kracht en wapenen, met hun lijf en leven, het eigendom te verdedigen van hun heer.

(de Boer.)

In beide gevallen droegen zij de kenteekenen van hun stand, nl. kort geknipte haren en een ring om den hals.

Toen, Mijnheer de Voorzitter, bevond ik mij plotseling weer in de realiteit van het leven van onze dagen: ik zag mij als boer en als bewoner van het platteland te midden der dames en heeren afgevaardigden ter Wetgevende Vergadering.

Welk een tegenstelling, zoo ontwelde aan mijn ziel.

Ik voelde op mij rusten den zwaren plicht, mij opgelegd, om met anderen en naast allen, naar beste inzichten en met de beste krachten te werken voor de welvaart van land en volk. Ik hoorde Hare Majesteit uitspreken de rede tot opening der beide Kamers en aanroepen den naam van den Allerhoogste, opdat Die ons zou voorlichten en leiden om onze zware verplichting na te komen. Zie, Mijnheer de Voorzitter, wij zijn nu reeds eenigen tijd bezig met ons werk en wij hebben vele malen hier en buiten dit gebouw gesproken over en gehoord van de noodzakelijkheid van te moeten betrachten, in het beleid van de Regeering, de uiterste zuinigheid en de grootste soberheid, opdat daardoor ons land worde bespaard het discrediet bij andere landen en ons volk worde bewaard voor de ellende, die heerscht bij naburen, wier betaalmiddel zijn waarde geheel of bijna geheel heeft verloren. En, Mijnheer de Voorzitter, wij moeten met schrik bekennen, dat velen van ons volk, die lust hebben om te werken en die veel en harden arbeid verrichten, onder zeer sober en zuinig leven nog hun jaarrekening niet sluitende kunnen maken. Dat is het teeken van de crisis, welke wij doormaken, en die ons waarschuwt op onze hoede te zijn.

En, Mijnheer de Voorzitter, zijn wij op onze hoede?

Ziet eens: al eenige wetten, door deze Regeering in een ander tijdperk voorbereid en nu aan ons ter beslissing voorgelegd, zijn bij meerderheid van stemmen door dit Huis aanvaard en geen dier ontwerpen van wet droeg het kenmerk van bezuiniging. Slechts één der voorgedragen wetten kon de meerderheid niet behalen en in het uitstellen van dit wetsontwerp heeft de Kamer een bezuinigingsgedachte uitgesproken.

Daar is allereerst de herziening van de Grondwet, die zoowel wat hoofdstuk II betreft, de toekenning van verhoogde inkomsten van de Kroon, als wat hoofdstuk III aangaat, de verhoogde vergoeding van de Kamerleden, meer geld zal vorderen.

De Regeering heeft het financieele onderdeel vastgekoppeld aan de Staatkundige vraagstukken van de troonopvolging en van het vrouwenkiesrecht. In verband met deze samenvoeging en ter wille van de consequentie hebben wij in het tegenstemmen gestaan naast de communistische groep. Zijn wij, menschen van het platteland, nu communisten? Huldigen wij de inzichten van Lenin en Trotzky? Immers neen. Onze gedachtengang bij dit vraagstuk is deze geweest: straks zullen wij waarschijnlijk geroepen worden, mede te werken tot verlaging van inkomsten van velen, onder wie er zullen zijn wier inkomsten op of misschien wel beneden de lijn staan van het noodzakelijk levensonderhoud. Mogen wij nu medewerken om met een breed gebaar over een ledige schatkist heen te tasten en te nemen van een hoopje elders geleend geld een zekere hoeveelheid en die aan te bieden aan het Koninklijk Huis en aan ons zelf? Ons antwoord op deze vragen, Mijnheer de Voorzitter, was: neen! Wij hadden gaarne medegewerkt tot de noodzakelijke herziening der Grondwet in haar geheelen omvang, als de Regeering met het financieele gedeelte gewacht had tot een betere tijd was aangebroken.

Niet dat wij werken willen tegen de belangen van het Koninklijk Huis; dat wij misgunnen onzen mede-Kamerleden een behoorlijke vergoeding; vooral aan ons, die verre wonen, zal de bestrijding der verblijfsonkosten niet meevallen, maar Mijnheer de Voorzitter, hoevele inkomens van de laagst bezoldigde ambtenaren zullen wij moeten besnoeien om te besparen hetgeen bij de simpele Grondwetsherziening als vaste uitgave is vastgelegd?

Is bij onze Regeering wel voorzichtigheid en behoedzaamheid te constateeren? Is bij het opmaken der Staatsbegroo-

(de Boer.)

ting in al haar geledingen werkelijk de gedachte van bezuiniging en versobering vooropgesteld?

Men heeft een Minister als onbruikbaar verklaard en daarom zijn geheele Ministerie onderverdeeld bij andere Departementen. Juist dit Ministerie, hetwelk vertegenwoordigde en moest behartigen de belangen van de steunpunten van volkswelvaart, moest het ontgelden. Handels-, nijverheids- en landbouwmenschen moeten nu gaan ronddolen op andere Departementen om contact te krijgen met de Regeering en haar ambtenaren. De Ministeries van Oorlog en Marine, welker veld van arbeid is om middelen te ontwerpen tot vernietiging van bloei en welvaart, van kunst en wetenschap, zelfstandigheid en eigenwaarde van het individu te drukken, moeten blijven bestaan. Zielkundig is dit niet anders te begrijpen, dan dat onze Regeering nog niet rijp is voor den gedachtengang, die geleid heeft tot samenstelling van den Volkenbondgrondslag. Het is waar, wij zijn daar vertegenwoordigd geweest door een der kundigste mannen van ons volk, naar ik meen, maar of het practisch zal blijken dat onze Regeering in deze richting een goed voorbeeld zal geven aan andere Staten, Mijnheer de Voorzitter? Mij is dat nog niet duidelijk.

Naar men hoort, en de actie in de ambtenaarswereld zal daaraan niet vreemd zijn, wil de Regeering bezuinigen op de traktementen van de ambtenaren. Maar op welke wijze? Woont men als ambtenaar op een afgelegen en geïsoleerde plaats, waar het op peil blijven van algemeene en vakkennis door moeilijke, kostbare en tijdroovende reizen te wenschen overlaat, 20 pct. een-vijfde van het salaris, wordt besnoeid, want immers ge kunt goedkooper leven. Woont ge geschikter, waaruit geconcludeerd wordt dat ge duurder uit zijt, dan stijgt het salaris in die mate.

Is dit billijk en verstandig gezien van onze Regeering? Zal deze maatregel in de hand werken het samengaan, het zielkundig begrijpen door den stadsbewoner van het leven van den bewoner van het platteland en omgekeerd? Ik meen van niet.

Legt men het oor te luisteren naar de gesprekken, ziet men verschillende artikelen in de bladen, dan merkt men op, dat van het begrip van het leven van denzelfden Staatsburger, maar bewoner van de stad dan wel van het platteland, weinig te bespeuren is.

Dit gebrek aan gevoel van saamhoorigheid, van elkanders begrijpen, zal door dezen Regeeringsmaatregel nog worden verscherpt. Of acht men het niet een gebrek aan kennis van elkanders nooden en behoeften en streven en werken, als een academisch gevormde persoonlijkheid een ruwe beschuldiging werpt naar de groep nijvere zuivelbereiders, wanneer hij schrijft in een boek, getiteld: „Het Zieleleven van den Misdadiger", dat de boer meer dan ooit en niet het minst in de crisisjaren chronisch misdadiger is en als een bekend teeken daarvan aanwijst het feit, dat hij zelf het initiatief heeft genomen ter controleering en van merken voorzien van zijn producten?

Het aanscherpen van de tegenstelling tusschen stad en platteland, dat zeer zeker zal plaats hebben door deze daad, die de Regeering voorbereidt, zal zeer ongunstig werken op de algemeene welvaart van ons volk.

Ik meen dat, wanneer onze Regeering met rechtvaardige voorstellen kwam en in verband met de noodzakelijke bezuiniging de geheele groep van ambtenaren om aller medewerking vroeg naar gelang van hun financiën, dat is naar gelang van de hoogte van hun traktement, degressief te laten verminderen, ik meen, dat wij dan zouden kunnen rekenen op de medewerking van het geheele korps ambtenaren.

Laat de Regeering wel bedenken, dat een ruw ingrijpen in de inkomsten van de ambtenaren, wier salaris staat op en maar even boven de lijn van het noodzakelijk levensonderhoud, verbittering wekt, de liefde voor het werk, dat hun op de schouders wordt gelegd, doet verminderen, naarmate de zorg van het huisgezin weegt.

De bezuinigingsleuze, die schier op de lippen van ieder Nederlander zweeft, is werkelijk ernstig. Want gaat onze Staat voort met steeds te komen met tekorten op zijn budget, welke aangevuld zullen moeten worden door leeningen in of buiten het land, waar naast staat de grootere invoer van goederen en derhalve de grootere uitvloeiing van geld, dan kan het niet anders op den duur, of ons land zal zijn kredietwaardigheid verliezen en ons betaalmiddel, onze gulden, zal in waarde dalen. Dit zal zeker èn voor den ambtenaar, èn voor den arbeider, èn voor den industrieel, èn voor den landbouwer noodlottig worden. Voorbeelden daarvan kunnen wij gemakkelijk bestudeeren bij het Duitsche volk. Laat onze Regeering daaraan indachtig zijn en met ernst pogen, die catastrophe, voor zoover in haar vermogen ligt, te verhoeden.

Er is door meer dan één spreker de laatste dagen gewezen op het onjuiste beeld, dat de uitslag der verkiezingen te zien geeft van hetgeen er leeft in ons volk in zake politiek. Ik kan mij daarin best verplaatsen. Want de groote invloed, die op de groote menigte speciaal door de leiders en de hulptroepen van de rechterzijde is uitgeoefend, is van dien aard geweest, dat niet altijd is toegelaten een stemming door de kiezers naar wat er leeft in hun hart. Geen van de partijen der linkerzijde heeft over die middelen te beschikken, welke de hulptroepen van de rechterzijde te baat nemen en aan het werk stellen bij de verkiezingsactie. Het moet mij van het hart, dat de middelen, die gebezigd zijn om de menschen duidelijk te maken in welke richting of op welken persoon de stem moet uitgebracht worden, mij ernstig tegen de borst stuiten.

Bij de vrijzinnigen moet natuurlijk door de kracht van woord en geschrift de overtuiging, die hen bezielt, aan anderen worden overgebracht. Maar de machtsmiddelen van de voorstanders van de rechtsche politiek reiken veel verder in kracht èn in werking dan het vrije woord.

Op deze wijze is er naar mijn meening een grooter aantal stemmen uitgebracht op de rechtsche candidaten dan geschied zou zijn, wanneer ieder vrijheid, absolute vrijheid, had gehad. Onze groep heeft dat, geloof ik, het ernstigst ondervonden.

De leuze van het nadeel van het bestaan van kleine partijtjes deed naast het begrip van het vastblijven in het partijverband, trouw te zijn aan Kerk en kerkelijke overheid, God te dienen ook met het stembriefje in de hand, reusachtig opgang onder de eenvoudige bewoners van het platteland. En de afgevaardigden, neergeplant in de verschillende politieke partijen, hier vertegenwoordigd, zullen zich, wanneer zij zich werkelijk gevoelen als afgevaardigden van de plattelandsbevolking, in het algemeen los moeten maken van het absolutisme van hun leiders, anders worden zij materiaal in de handen van hun politieke voormannen.

De evenredige vertegenwoordiging, neergelegd in onze wet, wijst naar mijn meening in de richting van een andere samenstelling van onze Wetgevende Vergadering. Onze groep voelt zich niet geroepen en dus ook niet gezonden, om anderer inzichten en anderer belangen te verketteren en te ondermijnen, maar wij meenen, dat het onze plicht is, bij te brengen aan het Nederlandsche volk en zijn vertegenwoordiging het gevoel van saamhoorigheid en de onmisbaarheid van den nuttigen schakel in de economische keten der samenleving. Het intellect, dat het meest tot uiting komt in kunst en wetenschap, en het meest voedsel vindt in de centra van ons land, kan niet gemist worden voor de ontwikkeling, voor de verbetering van de toestanden op het platteland; maar evenmin kan gemist worden voor de welvaart van de steden het vele en harde werken van den plattelandsbewoner, van den zuinigen en soberen geest, die heerscht in de huizen van hen, die de voortbrengers zijn van de consumptieartikelen voor ons volk.

Een innige samenwerking en uitwisseling van geest is noodzakelijk om ons volk op een zelfde welvaartspeil te houden, om af te dwingen het respect van den buitenstaander, voor het bevorderen van de kredietwaardigheid van onze natie. Ik hoop, dat het ons gelukken zal, een weinig bij te dragen tot opheffing van de tegenstelling die in de laatste jaren van de crisis tusschen platteland en stad te zeer is aangescherpt geworden.

Ik hoorde gisteren den geachten afgevaardigde den heer Nolens in zijn rede aanroeren protectionisme en vrijhandel-

(de Boer.)

stelsel. De wijze, waarop de geachte afgevaardigde de meening van de voorstanders van den vrijhandel bestreed, kon mijn instemming niet verwerven.

Tegenover mijn meening zal waarschijnlijk de geachte afgevaardigde vrijwel onverschillig staan.

Maar waar de heer Nolens, naar ik vermoed, niet onverschillig tegenover zal staan, dat is de welvaart van ons volk. Ten opzichte van de bevordering der volkswelvaart zijn alle groepen even gunstig gezind.

Wanneer en zoodra één der beide stelsels bedoelt bevoordeelen van één of meerdere groepen van ons volk, kan het moeilijk meer worden verdedigd.

En nu is het gevolg van verbod van invoer, van het stellen of verhoogen van inkomende rechten op ingevoerde goederen, altijd: verhooging van prijs dezer goederen.

Daarmede zijn gebaat de voortbrengers van soortgelijke goederen in het land: ondernemers en arbeiders. Maar de verhoogde prijzen, gelegd op die goederen ten gevolge der inkomende rechten, te betalen aan de schatkist, of gelegd op die goederen ten gevolge van den grooteren winstlust der ondernemers, zullen toch moeten worden betaald door den consument in het land, waardoor het leven duurder wordt, en, zoo het betreft een voor uitvoer bestemd artikel, zal door de prijsstijging de verkoop naar andere landen, de export, worden belemmerd.

En dat is het niet alleen, Mijnheer de Voorzitter, protectionisme heeft tot grondslag strijd, oorlog.

Oorlog, Mijnheer de Voorzitter, zonder wapengeweld, zonder aanvoering van keurig uitgedoste grootheden, zonder dooden op het slagveld, maar met achterlating van vele, onnoemlijk vele, soms onherstelbaar verminkten.

Ik zal duidelijk wezen, Mijnheer de Voorzitter! Gesteld dat onze Regeering ging toepassen protectionistische middelen op den invoer van granen uit Amerika, op den invoer van wijn uit Spanje en Frankrijk, en de Regeeringen van die landen zouden straffe tegenmaatregelen gaan nemen, zoodat ons vee en onze zuivelproducten daar geen afzetgebied meer zouden hebben, terwijl deze maatregelen ook nog zouden kunnen treffen den tuinbouw en de bollencultuur.

Zou de consument in ons land daarbij winnen, door wellicht goedkoope boter en kaas te krijgen, maar duurder brood te moeten betalen?

En, Mijnheer de Voorzitter, bereken dan eens de ruïne, welke deze transactie voor een groote en nijvere groep van ons volk ten gevolge zou hebben en niet alleen voor de goed gesitueerden, maar zeker niet het minst ook voor den werkman en den kleinen grondgebruiker.

Landen, Mijnheer de Voorzitter, welke met wapengekletter kracht kunnen bijzetten en steun kunnen verleenen aan protectionistische neigingen hunner Regeeringen, hebben niet te duchten de weerwraak.

Ook wij hebben momenteel niet zoozeer te duchten de weerwraak van onze oostelijke naburen, al leggen wij hun tabaksfabrikaten bij invoer in ons land zwaardere lasten op, want de gewonde leeuw kan brullen, maar niet slaan. Maar onze Regeering wachte zich dit spelletje te herhalen met artikelen, komende uit landen, die meer in de melk hebben te brokken dan het tegenwoordige Duitschland. Nu alreeds zijn het Frankrijk, Spanje, Noord-Amerika, die de door ons ingevoerde artikelen niet evengoed gezind zijn.

Maar om in die stemming een gunstiger wending te brengen zijn represaille-maatregelen onzerzijds toch zeker uit den booze. Mij dunkt, dat in deze materie voor den Minister van Buitenlandsche Zaken, naast het vele andere, dat aan dezen bewindsman is opgelegd, een zéér nuttig en eerzaam veld van arbeid ligt.

Ik hoop, dat niet de druk der nooden van Financiën, noch de hulp daarbij van Oorlog en Marine, maar verstandig gevoerde buitenlandsche politiek, in nader overleg met en voorgelicht door mannen van handel, nijverheid en landbouw, een gunstigen invloed kunnen uitoefenen en verstandige oplossing vinden voor de vragen in- en uitvoer, en dat het sophisme van de protectie niet meer invloed zal krijgen dan alreeds het geval is, ook bij menschen, welke zich soms zoo gaarne als landbouwmannen zien beschouwd.

(de Boer e. a.)

En nu, Mijnheer de Voorzitter, moet ik staan tegenover een man, dien ik lang ken en heb leeren hoogachten.

Het was de geachte afgevaardigde de heer Schokking, die mij in zijn gister gehouden rede aanleiding heeft gegeven, in een enkel woord mij te uiten, als niet deelende zijn inzichten in zake den gunstigen invloed van de daden der vorige Regeering op de betrekkelijke volkswelvaart van heden.

Wanneer ik niet heb misverstaan, dan bracht de heer Schokking hulde aan de Regeering van de vorige periode voor het resultaat, verkregen door haar werk in zake de gunstige verhouding van de welvaart van ons volk in vergelijking met andere landen.

Ik geloof, Mijnheer de Voorzitter, dat, eerlijk en consequent geredeneerd, deze voorstelling van zaken niet opgaat. Want de gunstiger positie, waarin ons land verkeert in verhouding tot in den oorlog betrokken geweest zijnde landen, vindt haar grond hierin, dat wij alleen langs ons hebben voelen heengaan de vlagen van die alles verwoestende worsteling.

En ik kan mij niet vrijmaken van de gedachte, Mijnheer de Voorzitter, dat het wijs en voorzichtig buitenlandsch politiek beleid van de Regeering uit de voor-vorige periode veel heeft bijgedragen om ons buiten den oorlog te houden.

Van dat beleid heeft het vorige Kabinet geprofiteerd. Het had, waren wij in den oorlog meegesleept geworden door pro-Oost of contra-West, voor heel wat moeilijker vraagstukken komen te staan.

En vergis ik mij niet grovelijk, Mijnheer de Voorzitter, dat Ministerie in de voor-vorige periode was een linksch Ministerie.

Nog op een enkel punt, Mijnheer de Voorzitter, zou ik naar aanleiding van het gesprokene door den heer Schokking een kleine opmerking willen maken.

De heer Schokking heeft gemeend, dat de levens- en wereldbeschouwing, welke de grondslag heeft gevormd van het samenwerken der rechtsche groepen en het vormen van een rechtsch Ministerie, een veel juistere, een veel betere is, dan de levens- en wereldbeschouwing der vrijzinnigen, en de heer Schokking bedoelt dan zeker de vrijzinnig godsdienstigen. Zij zouden alleen bedacht zijn op het materialisme. Ik moet daartegen opkomen. Naar mijn overtuiging kan die materialistische gedachte van de vrijzinnig godsdienstige begrippen geheel vrijgemaakt worden. Voor mij althans is dat het geval.

Ik zou nog kunnen uitweiden over de vraagstukken, in de stukken aangeraakt en vooral betreffende den landbouw, maar ik meen, dat mij daartoe de gelegenheid zal worden geboden, voor zoover de tijd daarvoor beschikbaar is, bij de betrekkelijke hoofdstukken.

Ik onthoud mij daarvan dus op dit oogenblik.

De heer van Vuuren: Mijnheer de Voorzitter! De financieele en economische toestand van ons land laten zeer veel te wenschen. Het is een internationaal verschijnsel, dat, wanneer dit het geval is, men den schuldige zoekt en dien vindt in de Regeering. Aan die gewoonte getrouw hebben in het Voorloopig Verslag verscheidene leden, in wie men gemakkelijk woordvoerders der minderheid erkent, den schuldige van dien toestand bij ons gevonden in het vorig Kabinet. En aangezien het tegenwoordig in hoofdzaak uit dezelfde personen bestaat, heet het van de huidige Regeering niet te verwachten een krachtig ingrijpende bezuinigingspolitiek, die niet zou moeten opzien tegen de consequentiën welke een dergelijk beleid uiteraard medebrengt.

Met name moet dit gelden voor twee Ministers, op wie de blaam zou rusten in de vorige periode uitgaven te hebben gedaan, die de schatkist niet kon dragen.

Er zijn niet veel woorden noodig om in het licht te stellen, dat deze voorstelling van zaken onjuist is. Tijdens den oorlog is er in Nederland zeer veel geld verdiend en waren de Rijksmiddelen nooit zoo hoog te ramen, dat de uitkomst de raming niet overtrof.

Bij den overgang van den oorlog tot den vrede heeft men vrij algemeen in de meening geleefd, dat die toestand niet alleen zou blijven voortduren maar dat de betrekkelijke wel-

(van Vuuren.)

vaart, waarin men zich dacht te verheugen, nog zou toenemen.

In alle landen, die pas uit den oorlog kwamen, heerschte toch op dat oogenblik gebrek aan alle mogelijke goederen en het kon niet uitblijven, zoo meende men, of deze landen zouden als koopers komen naar Nederland, welks landbouw, handel en industrie paraat waren, dat over de noodige financiën beschikte en dat, neutraal gebleven, geen vijanden had. Bij deze algemeene geestesgesteldheid was er een zekere drang in ons geheele volk om Nederland op elk gebied, waar dit mogelijk was, de eerste te doen zijn.

Het land was buiten den oorlog gebleven, wij konden het betalen, en gingen een schitterende toekomst te gemoet. Op het gebied van onderwijs, van sociale zorg, van woningbouw, van volkshuisvesting, van volksgezondheid, van verzekering der positie van Overheidspersoneel zijn wij in dien tijd dan ook met reuzenschreden vooruit gegaan. Wij hebben dit gedaan met instemming van de groote meerderheid van ons volk, ook van hen, die thans tot de ontevredenen behooren, van meening als zij toen waren, dat na al hetgeen in den oorlog geschied was, het algemeen levenspeil mocht worden opgevoerd en de algemeene levenspositie mocht worden verbeterd en daarnaast, dat met het oog op den kooplust, dien men in het buitenland veronderstelde, de bedrijfsrust en de bedrijfsvrede goederen waren, die tot elken prijs behoorden bewaard te worden.

In dien tijd werden door hen, die thans klagen en mopperen over de hooge salarissen van de ambtenaren, van het Rijk, de provincie en de gemeente de beste ambtenaren afgekocht.

In die verwachting op een gouden tijd leefden nagenoeg allen en onder dezen velen, die thans doen, alsof zij steeds voorspeld hebben, wat thans geschiedt. In die verwachting leefden partijen, die toen en thans tot de oppositie behoorden en behooren. Indien de maatregelen van het vorige Kabinet in de afgeloopen periode vaak bestrijding hebben gevonden aan de overzijde, is dat bij uitzondering geweest om financieele redenen.

Het is, geloof ik, overbodig ten bewijze hiervan nog eens de bekende rede van den heer Dresselhuys te citeeren, of om opnieuw een lijstje te geven van de amendementen, die tot vermeerdering van uitgaven moesten leiden, waaraan, ondanks de bestrijding der Regeering, de linkerzijde geheel of ten deele haar stem gaf, dan wel om aan de verontwaardiging te herinneren, waaraan men van die zijde uiting gaf tegenover den toenmaligen Minister van Financiën, omdat men meende, dat hij gedaan had, wat de heer van Gijn van een Minister van Financiën eischt, en bij de Lager-onderwijswet een verdere verhooging van de salarissen had tegengehouden.

De heer van Gijn heeft dit gisteren volmondig erkend, alleen een uitzondering makend voor zich zelf en voor eenige weinige andere, die met hem hun helderder inzicht zouden hebben te danken gehad aan het feit, dat zij buiten de beweging stonden. Ik wil hem gaarne die eer geven, in dank voor zijn erkenning, dat hij en zij, die dachten als hij, rarae aves zijn geweest.

Ik durf dan ook wel zeggen, dat als de Regeering destijds niet uit volle overtuiging in dien gedachtengang mede had geleefd en de leden van het Kabinet tot de helderzienden had behoord, als waarvan de heer van Gijn er een is, zij haar wijsheid niet lang zou hebben overleefd. Zij hadden dan zoo gestaan buiten de gedachtensfeer van hun volk op dat oogenblik, dat zij als Minister toen op hun plaats niet waren geweest. De heer van Gijn zegt, dat dit beter was geweest.

Ik begin met te zeggen, dat zij destijds zelf in dien gedachtengang leefde, zoodat er voor hen geen reden was om heen te gaan. Voor hen was het intusschen zeker beter geweest achteraf wijzer te zijn gebleken dan anderen, maar zou dit voor het land verschil hebben gemaakt? De heer van Gijn heeft een oogenblik tot die wijsten behoord en is heengegaan. De gevolgen zijn toen echter, meen ik, dezelfde geweest, als ik voor mij verwacht, dat zij zouden zijn geweest als het geheele Kabinet destijds van een afwijkende meening was geweest.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zie tot mijn genoegen, dat de heer van Gijn bevestigend knikt.

In de toekomstverwachtingen heeft de Regeering, met de Volksvertegenwoordiging en het volk, zich vergist. Tusschen onze welvaart en de armoede van onze afnemers was zoo'n afstand gekomen, dat, al ontbrak niet de behoefte aan de artikelen, die men bij ons kon koopen, noch de lust ze zich bij ons aan te schaffen, men daartoe de macht, de koopkracht miste. Wij werden dientengevolge meer koopers dan verkoopers, met als gevolg de malaise, waarvan wij thans de slachtoffers zijn.

Wij hebben ons niet vergist in hetgeen wij gedaan hebben, in dien zin, dat hetgeen wij gedaan hebben in zich zelf en in abstracto verkeerd is geweest. Wij — ik geloof althans hier namens mijn geestverwanten te mogen spreken — willen gaarne toegeven, dat wij, afgescheiden van den economischen toestand, sommige dingen, die gedaan zijn, met de ervaring sinds dien tijd opgedaan, zoo zij nog moesten plaats hebben, anders zouden doen. Wie, die ooit handelde, zegt dit niet na? Die veranderingen betroffen echter alleen den vorm, de methode, de wijze waarop, misschien de middelen, welke gebruikt zijn, maar niet het wezen, niet het doel.

In abstracto, los van den financieelen toestand van thans, betreuren wij niet hetgeen wij gedaan hebben in het belang van het onderwijs, op het gebied van de sociale verzorging, voor den woningbouw, voor de volksgezondheid, voor de verbetering van de positie van het Overheidspersoneel, enz., en zouden wij niets liever willen dan ons land financieel en economisch sterk genoeg te weten, om wat wij gedaan hebben voort te zetten. De beperking, welke wij ons moesten opleggen, gevoelen wij dan ook in meer dan één opzicht als een droeve noodzakelijkheid.

Wij hebben ons hierin vergist, dat wij de toekomst niet genoeg hebben voorzien en veel verder hebben trachten te springen dan onze financieele polsstok gedoogde. Wij moeten daarom, bij de malaise, welke sedert is ingetreden, onze train de vie vereenvoudigen en in overeenstemming brengen met ons economisch kunnen en ons werkelijk financieel vermogen.

Het komt mij voor, dat, waar het vorig Kabinet, na zijn reconstructie in 1921, deze noodzakelijkheid heeft ingezien en de Minister van Financiën nog geen dag zijn ambt had aanvaard, of hij is in dezen geest gaan werken met al zijn collega's, in het bijzonder met de beide Ministers, die met name genoemd worden als degenen, op wie blaam rust, de een door in te dienen een wijziging van de Arbeidswet, de ander door zijn ontwerp tot wijziging der Lager-onderwijswet, zeker niet kan worden beweerd, dat dit Kabinet niet geschikt zou zijn om te doen hetgeen alleen gevraagd wordt: hun vroeger werk aan te passen aan den gewijzigden financieelen en economischen toestand.

De taak, welke deze Regeering dientengevolge wacht, is er een, welke men niet behoeft te benijden, niet aan haar, noch aan de meerderheid, weke haar daarbij steun heeft te verleenen. Het spreekt vanzelf, dat ik van mijn standpunt in het belang van de beginselen, welke ik meen, dat de juiste zijn, mij verheugd heb over de overwinning van de rechterzijde. Ik wil er wel bijvoegen, dat ik mij hierover ook heb verheugd voor het land, omdat, wil een Regeering met kracht bezuinigen kunnen, het noodig is achter zich te hebben een kloeke meerderheid, die, van haar verantwoordelijkheid bewust, haar daarbij steunt. Indien wij echter alleen zouden vragen naar ons eigen belang, naar ons gemak, dan zit ik op dit oogenblik — de heer van Gijn zal mij dit wel toegeven — liever op de banken van de oppositie dan van de meerderheid.

De taak, die vervuld moet worden, is niet alleen haast bovenmenschelijk zwaar, maar bovendien bij uitstek ondankbaar en belooft geen populariteit. Zij moet echter vervuld worden, tot elken prijs, in het belang van geheel onze bevolking en zij is, naar parlementairen eisch, allereerst op de rechterzijde komen rusten.

Die taak, welke zich dus als vanzelf naar voren dringt, is meer concreet:

1°. het sluitend maken van het budget der gewone uitgaven en inkomsten, zonder verhooging der belastingen, die niet meer opgevoerd kunnen worden, en integendeel als inleiding tot de noodzakelijke verlichting van de lasten;

2°. het aanwenden van alle middelen, die onder het be-

(van Vuuren.)

reik der Regeering vallen, om te komen tot verbetering van den economischen toestand, een vraagstuk dat met het eerste ten allernauwste samenhangt, ja ten deele daartoe in de verhouding staat van oorzaak tot gevolg.

De Regeering is van de noodzakelijkheid zoowel van het een als van het ander overtuigd. De Openingsrede, de Millioenennota en eindelijk de Memorie van Antwoord op hoofdstuk I der Staatsbegrooting zijn in dit opzicht duidelijk genoeg. De vraag, die te stellen is, is alleen, of de Regeering zich den ernst van den toestand ten volle bewust is en of zij gelukkig was in de keuze der middelen tot verbetering.

Tot mijn leedwezen moet ik, voor wat het eerste betreft, mij scharen aan de zijde van hen, die meenen, dat de Regeering te optimistisch is in haar oordeel, of liever — het is misschien zoo juister uitgedrukt — dat de Regeering te veel den indruk wekt dat wij, als wij haar maar volgen, een heel eind zullen zijn vooruitgeloopen op den weg, dien wij hebben af te leggen.

Men vindt in de stukken te veel het, m. i. overigens verklaarbaar en gerechtvaardigd, gevoel van voldaanheid, waarmede de Minister na veel zwoegen op de eerste vruchten van zijn arbeid heeft teruggezien.

Aan hem komt dit zeker toe om den moed er in te houden bij den zwaren arbeid, die hem nog wacht. Het is daarbij als men een hoogen berg bestijgt. Men doet goed na een behoorlijken dagmarsch niet alleen te kijken naar hetgeen nog gedaan moet worden, maar om zich om te keeren en terug te zien op hetgeen is verricht, al is het in verhouding van het geheel weinig. De Minister had alleen dien indruk van voldaanheid niet moeten uitdragen naar buiten, naar hen, die zijn marsch niet achter den rug hebben, en daarom allicht geneigd zijn, zijn blij gezicht ziende, te meenen, dat hij al op den top van den berg was gekomen.

Met meer dan een der sprekers, die mij voorafgingen, vrees ik allereerst, dat de inkomsten in 1923 niet het bedrag zullen halen dat de Minister raamt. De heer van Gijn heeft, om dit te betoogen, tal van cijfers gegeven. Ik zal mij niet vermeten om daaraan nog eenige toe te voegen. In betere en meer bevoegde handen dan in de zijne kon dat werk niet zijn. In zeker opzicht geldt het bovendien, althans voor mij, meer een quaestie van gevoel dan van cijfers. Een raming is altijd een zeer onvolmaakt werk, zooals alle zien in de toekomst is. Men moet daarbij noodgedwongen zeker stelsel kiezen en men doet in den regel nog het beste, eens een stelsel gekozen, zich daaraan zooveel mogelijk te houden. De Minister heeft dat blijkens de Memorie van Antwoord gedaan en tegen hetgeen daar is opgemerkt heb ik, eenmaal aannemende zijn stelsel van raming, niet veel in te brengen. In de jaren, die achter ons liggen, hebben we een tijd gekend, dat een koopman nooit zoo duur koopen kon, of den volgenden dag maakte hij winst. In dien zelfden tijd kon de Minister van Financiën de inkomsten niet zoo hoog ramen, of zij overtroffen altijd nog de verwachtingen. Op dien tijd is een andere gevolgd, waarin men, om zijn voorraad te houden, koopen moest, zeker van te verliezen. Ik vrees, dat het den Nederlandschen Staat evenzoo zal gaan en dat na een tijd, waarin de raming de stijging der inkomsten niet kon bijhouden, er een tijd komt, waarin de raming de daling der inkomsten niet kan volgen.

Naar mijn vaste overtuiging kan men zich in onzen tijd omtrent de daling der inkomsten — en ook van het vermogen — haast geen voorstelling vormen, die treurig genoeg is. De klacht is algemeen, dat er in zaken op dit oogenblik niets omgaat, dat er niet gekocht wordt, hetgeen er niet alleen op wijst, dat er geen inkomsten worden gemaakt door degenen, die verkoopen, maar ook, dat er geen koopkracht is bij degenen, die de producten verbruiken. Men koopt niet meer, ook niet tegen lage prijzen, soms zelfs niet meer tegen prijzen, die die van vóór den oorlog benaderen. Over onzen uitvoer spreek ik liever maar in 't geheel niet. Men heeft verder allerlei moeite met de betaling van zijn schuld en ik geloof, dat als de Minister ons daarover eens een en ander vertellen wou, hij dan heel wat zou kunnen zeggen over de moeite, waarmede de belastingen thans betaald worden. In dit opzicht kunnen ons dan ook nog heel wat verrassingen wachten bij het innen van belastingen, opgelegd in jaren van hooge inkomsten, die nu moeten worden betaald door hen, die vaak geen inkomsten meer hebben. Als een klein bewijs naast de vele, door anderen gegeven, van de kentering, welke is ingetreden en den omvang, welke zij heeft aangenomen, mag ik wijzen op het berichtje, dat wij gisteren in de dagbladen hebben kunnen lezen, dat een villa in het Bloemendaalsche park, waarvoor in 1921, dus één jaar geleden, tevergeefs f 40 000 werd geboden, thans in veiling f 13 675 heeft opgebracht.

Mijnheer de Voorzitter! Om dezelfde reden, waarom ik ten aanzien van de raming der ontvangsten zeer sceptisch gestemd ben, ben ik ook niet gerust, dat de Regeering haar stellige toezeggingen gestand kan doen, om de rekening voor de post en spoorwegbedrijven over 1923 zonder tekort te sluiten. De Regeering heeft het tekort op die begrooting reeds weggewerkt. Voor de spoorwegen hebben wij dat hooren uiteenzetten bij de behandeling van de interpellatie van den heer van Braambeek; in de Memorie van Antwoord wordt het met de meeste stelligheid verzekerd ten aanzien van de posterijen. Ik kan dit op zich zelf niet anders dan een knap stuk werk vinden, dat mijn eerbied afdwingt, maar, bedrieg ik mij niet, dan heeft de Regeering dat gedaan, er van uitgaande, dat de ontvangsten niet zullen dalen. De Minister zal begrijpen, dat wie den toestand van het oogenblik inziet zooals ik meen dat te moeten doen, deze onderstelling niet gaarne voor zijn rekening zal nemen.

De Minister heeft om tot de raming van zijn inkomsten te komen, nog twee andere middelen gebruikt, waarbij ik mij ten slotte zal neerleggen, maar die niet zoo onschuldig zijn als zij er oppervlakkig uitzien. De Minister heeft het tekort op de spoorwegen overgebracht naar de crisisschulden als gevolg waarvan zij uit het leeningfonds zullen moeten worden betaald. Daarnaast heeft de Minister 10 millioen uit het leeningfonds genomen voor de gewone uitgaven.

Theoretisch lijkt mij het eerste middel als precedent een maatregel van bedenkelijken aard. Met den heer Marchant ben ik het volkomen eens, dat men dan met evenveel of liever even weinig recht het volgend jaar hetzelfde kan doen met het tekort van de Staatsbegrooting voor 1923, indien men maar vooraf het tekort voor 1924 wegdecreteert, zooals men thans doet met de tekorten op de begrootingen van de spoorwegen en de posterijen. Ik zou wel eens van den Minister willen weten of hij dezelfde redeneering zou hebben aangedurfd, indien de inkomsten van het leeningfonds juist voldoende waren om de bedragen, verschuldigd aan rente en aflossing, te dekken. Ik ben overtuigd, dat de Minister die vraag met ,,neen'' zal beantwoorden, maar constateer dan, dat men bezig is aan twee kanten aan het surplus van het leeningfonds te knabbelen, en dit op een oogenblik, waarop, zie ik het wel, ook de inkomsten van het fonds noodwendig de gevolgen zullen hebben te dragen van de daling van de opbrengst der belastingen, waarmede zij samenhangen.

En nu het nemen van 10 millioen uit het fonds voor de gewone uitgaven. De heer Gerretson heeft hierover en in verband hiermede enkele opmerkingen gemaakt, o. a. met betrekking tot de heffing van de oorlogswinstbelasting, die ik geheel zou kunnen onderschrijven, indien de 10 millioen door den Minister werden gebruikt om de belastingen, verdedigingsbelasting of opcenten voor het leeningfonds, welke dienen om jaarlijks het fonds aan te vullen, te verminderen. Hetgeen de Minister thans doet komt hierop neer: 1°. dat hij met deze 10 millioen het bedrag vermeerdert, dat de belastingplichtigen aan directe belastingen hebben op te brengen ter voorziening in de gewone inkomsten, zoodat wij hier wel degelijk met een belastingverhooging te maken hebben, en 2°. dat de toekomstige belastingplichtigen deze 10 millioen nogmaals zullen hebben te betalen, zonder dat de tegenwoordige daarbij een directe bate vinden.

Ik zal mij desniettemin niet tegen dien maatregel verzetten. Nood breekt wet. Als ik niet meega met den Minister sta ik voor een ongedekt tekort, dat niet in te halen is, zooda het resultaat hetzelfde blijft.

De Minister illustreert dat het best door het gebaar va

17de VERGADERING. — 10 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beschouwingen).

(van Vuuren.)

onverschilligheid, waarmede hij in de Memorie van Antwoord zegt: als gij het anders wilt, mij ook goed.

Eindelijk heeft de Minister, om aan zijn inkomsten te komen, gebruik moeten maken van de bevoegdheid om de pensioenpremie op de salarissen te korten, een maatregel van veel grooter invloed op de inkomsten dan is uitgedrukt in de 15 millioen, omdat dezelfde maatregel voor een groot deel moet dienen om de tekorten op het post- en spoorwegbedrijf te dekken.

Na aldus te zijn gekomen tot de raming van zijn inkomsten, bleef de Minister zitten met een tekort van 85 millioen op de uitgaven, en dat terwijl onder de uitgaven niet begrepen waren de nooduitkeeringen aan de gemeenten, die, al wordt zij teruggebracht tot een veel lager cijfer, bij het volgen van het advies der Commissie, van de begrooting niet geheel zal verdwijnen.

Om het tekort van 85 millioen ten deele weg te werken, heeft de Minister het middel moeten gebruiken van rantsoeneering der begrooting. Het is een ruw middel — de Minister erkent dit — en het werkt gebrekkig, onder meer omdat deze rantsoeneering is verkregen ten deele door wegvallende gelden te laten mede te tellen, door buitengewone uitgaven tot gewone te maken en door uitgaven uit te stellen, waardoor alleen een tijdelijke verlichting wordt verkregen. Het is echter een middel, dat m. i. zijn afdoende rechtvaardiging vindt in de overweging, dat het het eenige middel is dat dadelijk werkt.

Dank zij de toepassing van dat middel is het tekort teruggebracht tot 42½ millioen. De Minister opent ons echter het perspectief, dat het tekort nog wel tot 37½ millioen zal worden teruggebracht door wettelijke maatregelen. De Minister waagt geen poging om te ramen welk deel van die 37 millioen hij in 1923 denkt binnen te krijgen. Wij weten echter reeds zeker, dat dit niet het geval zal zijn met de 5 millioen van Oorlog, met het grootste deel der 3½ millioen van Arbeid, terwijl hij van de 29 millioen van onderwijs zelf zegt, dat zij eerst in een volgende begrooting tot uitdrukking zal worden gebracht. Ik geef den heer van Gijn, die mij hier interruppeerde, toe, dat ik voor mij ook meende, dat op onderwijs reeds in 1923 een 20 millioen zou worden bespaard. De Minister zou dus dan hier bedoelen, dat hij ze alleen momenteel nog niet op zijn begrooting kan brengen. In dit geval heeft hij hier zich eens erg voorzichtig uitgedrukt. Practisch komt het er dus op neer, dat de begrooting van 1923 sluit met een tekort van 37½ millioen plus 4 millioen op hoofdstuk X en de een millioen op hoofdstuk VI, waarvan tot dekking zelfs geen perspectief wordt geopend.

Het is mij een raadsel hoe de Minister, met deze feiten voor zich, daarop kon laten volgen, dat de begrooting dus sluit met een tekort van 5 millioen, dat niet onrustbarend is. Het mag waar zijn, indien dit resultaat met normale middelen was verkregen, maar het mag zeker niet gezegd worden onder omstandigheden als waarvoor wij hier staan.

De toestand is m. i. deze, dat:

ondanks een raming, die zacht uitgedrukt meer kans geeft tegen dan mede te vallen;

ondanks een wegwerken van de tekorten op spoor- en postbedrijf, met als basis de ontvangsten in het verleden, zonder met de gevolgen der klimmende malaise te rekenen;

ondanks een verhooging van de belastingen tot dekking van de gewone inkomsten met 10 millioen;

ondanks de pensioenkorting;

ondanks het grove middel der rantsoeneering,

wij een begrooting krijgen met een tekort van 42 millioen, met het perspectief, dat het tekort zal zijn weggewerkt op de begrooting voor 1924, waarbij men dan weer moet uitgaan van de gewaagde veronderstelling:

dat de malaise het volgend jaar voorbij is en de inkomsten niet verder verminderen;

dat de belastingdruk niet behoeft te worden verlaagd;

dat de uitgaven, die men thans alleen uitstelt, ook dan niet noodig zijn en er in het algemeen geen uitzetting is van andere uitgaven;

dat men ook dan weer over 10 millioen uit het leeningfonds beschikt.

Ziedaar den toestand, zooals ik dien zie.

Zeg ik dit om den Minister een grief te maken? Ik behoor niet tot hen, die meenen, dat een inkrimping van de uitgaven, een bezuiniging van 100 of 50 millioen, een klein kunstje is voor wie dat maar wil. Ik geloof, dat het een van de moeilijkste zaken is, die zich laten denken, vooral van een Regeering, wier machine werkt over het geheele land en bij geen mogelijkheid het geheel ook maar bij benadering kan overzien. De heer van Gijn erkent het niet alleen, maar heeft het met zijn voorbeeld schitterend geïllustreerd. Hij heeft ons verteld, dat er aan het Departement van Financiën directeuren zijn, die het vijfde rad aan den wagen zijn. Nu is de heer van Gijn twaalf jaren in de hoogste positie aan dat Departement verbonden geweest en heeft hij in den korten tijd van zijn Ministerschap een gunstige gelegenheid gehad om dat vijfde rad van den wagen te nemen.

De heer van Gijn heeft het er echter rustig aan laten zitten. Het is een kleinigheid, maar het illustreert, dat men over bezuiniging altijd gemakkelijker kan spreken dan die toepassen. De heer van Gijn zegt: ik stond niet voor een begrooting met een tekort van 80 millioen. Dit is de ongelukkigste verontschuldiging, die ik mij denken kon. Een Minister mag geen vijfden rad aan den wagen laten, zelfs al is er een overschot. Neen, Mijnheer de Voorzitter, bezuinigen is niet gemakkelijk. Ik wil dan ook wel eerlijk zeggen, dat wanneer datgene, wat de Minister heeft in uitzicht gesteld, realiteit wordt, hij meer gegeven heeft dan ik voor een eerste jaar had durven verwachten. Ik ben nog sterker onder den indruk van de geweldige prestatie van den Minister gekomen bij kennisneming van het Voorloopig Verslag en bij het hooren van hetgeen hier is gezegd. In de verkiezingsdagen was er een partij, wier woordvoerders het geheim hadden van alle bezuiniging. Het was, alsof zij daarop een octrooi hadden genomen en dat zij het alleen konden.

Wij hebben in ons midden mannen zien verschijnen, van wie men moest gelooven, als men hun lofzangers hoorde, dat zij hier maar hadden binnen te komen om met hun verschijning ons een beteren financieelen toestad te brengen. Aan critiek heeft het dan ook niet ontbroken, maar, misschien ligt het aan mij, ik heb tot heden niet vernomen, welke middelen ter bezuiniging men weet te plaatsen tegenover die, aangegeven door de Regeering, middelen dan, die de dadelijke verlichting geven, welke wij noodig hebben. Men heeft zich er wel vroolijk over gemaakt — niet de heer van Gijn —, dat de Regeering een groot deel van het tekort heeft weggewerkt met perspectivische beschouwingen, maar welke middelen zijn daartegenover aangevoerd, die niet eveneens bijna uitsluitend prespectivisch waren? De sterkste partij ter overzijde maakt zich er af met de socialisatie of met de millioenen, die wij zouden hebben gehad als destijds de door die partij voorgestelde amendementen waren aangenomen, die bedoelden meer geld in het laatje te brengen, mits de Kamer dan ook verworpen had alle amendementen, die de heeren hebben voorgesteld en die meer geld zouden hebben gekost. Indien toch de Kamer al de millioenen, die de heer ter Laan en zijn vrienden zoo milddadig hadden willen geven, had gevoteerd, zou de schatkist er nog slechter voorgestaan hebben dan op het oogenblik, indien wij te gelijker tijd voor alle uitgaven hadden gestemd, die de socialisten hebben gepropageerd, en zou ons land nog zwakker staan tegenover de malaise.

De heer Marchant komt weer met dat bekende ééne middel: besparing op de militaire uitgaven, zonder aan de belangen der militairen te raken, en dan, dat schijnt tegenwoordig het middel tegen alle kwalen te zijn, de automatische afvloeiing van de ambtenaren. Ik vind het een gelukkig verschijnsel, dat men van verschillende zijden meer en meer aandacht schenkt aan de vraag, of het aantal ambtenaren niet kan worden verminderd. Het is ongetwijfel een heel goed werk, het aantal ambtenaren te verkleinen en hen, die blijven, hetzelfde werk te laten doen. Hoe echter iemand, die in deze de practijk kent, kan gelooven, dat men een besparing van tientallen van millioenen kan krijgen en nog wel binnen korten tijd, door het ruwweg niet vervullen van plaatsen, die toevallig

(van Vuuren.)

openkomen, afgezien van de vraag of die aanvulling noodig is of niet, of door deze aan te vullen door ambtenaren, die men elders kwijt wil, geschikt of niet, gaat mijn verstand te boven. Eén ding is in elk geval zeker: als er een middel perspectivisch is, dan is het dit.

De heer **Ketelaar:** Vooral als men aan de Ministeries tegenwerkt!

De heer **van Vuuren:** Maar gelooft de heer Ketelaar dan heusch, dat men op die wijze tot een plotselinge verlaging van uitgaven kan komen? Plotseling niet, zegt de heer Ketelaar. Welnu, het eenige, wat ik op het oogenblik bezig ben te constateeren, is: middelen tot oogenblikkelijke verlaging van uitgaven heeft men niet gegeven. Men heeft de, ik erken het, grove middelen van de Regeering afgekeurd, en men heeft fijnere, maar niet afdoende middelen genoemd (of die inderdaad fijner zijn, laat ik daar), maar men heeft geen weg gewezen, die ons bij benadering een vermindering van het tekort geeft als de Regeering brengt. Zelfs de gave volkskracht, die als tegenstelling van den gaven gulden hier is naar voren gebracht, is zulk een middel niet en brengt niet dadelijk geld in de schatkist.

De heer van Gijn verwacht vrijwel alles van een commissie uit den Ministerraad, rondgaande bij de Departementen, een optreden waarvan hij vertelt dat het groot succes gehad heeft onder een vorig Ministerie, iets, wat ik op zijn gezag natuurlijk onvoorwaardelijk geloof, maar veel gezien hebben wij daarvan hier niet. De heer van Gijn zegt, dat toen in 1917 een sluitende begrooting werd ingediend. Ik weet het niet, maar ik geloof het al weer, doch de heer van Gijn zal mij moeten toegeven, dat wij hier nooit meer onder den indruk hebben geleefd dan in dien tijd, waarover hij spreekt, dat ieder van de Ministers maar zijn gang ging! De heer van Gijn zegt neen, maar is het dan niet juist, dat hij dit als Minister van Financiën aan den lijve heeft ondervonden?

Ik wil wel aannemen, dat wanneer het geldt een betrekkelijk klein tekort, het gaan praten met ambtgenooten afzonderlijk wat helpt, maar dat het het middel kan zijn om een tekort van 100 millioen weg te werken, wil er bij mij niet in. Ik kan niet begrijpen, dat een commissie van drie Ministers, de Minister-President, de Minister van Financiën en een derde onbekende maar een wandeling gaan maken naar de Departementen van Marine, van Oorlog en van Landbouw enz., zij dan daar beter dan de betrokken Minister, die hier thuis is, kan zeggen, hoe men door reorganisatie enz. tot een bijzondere bezuiniging kan komen.

De heer van Gijn heeft zelfs gezegd, dat, toen hij zag, dat dit middel niet werd toegepast, hij dadelijk heeft geconcludeerd: nu is het mis. De heer van Gijn heeft er bij gevoegd, dat hij toen al weer een illusie verloren had. Indien hij waarlijk meent, dat bij toepassing van dit middel de begrooting sluitende was gemaakt, heeft hij een illusie kunnen behouden, die hij zeker had verloren als het middel van toegepast.

De heer Marchant en andere sprekers der overzijde hoorende, heb ik dan ook tot mij zelf gezegd, dat de kiezers, die volgens hen op de rechterzijde hebben gestemd omdat zij meenden, dat rechts alleen uitvoering kan geven aan hetgeen leeft in het Nederlandsche volk, nog zoo verkeerd niet hebben gezien. Als het er op aankomt, te zeggen wat er moet gebeuren, is het aan de linkerzijde: zooveel hoofden, zooveel zinnen. Het is gelukkig, dat de spreektijd gerantsoeneerd is, want als er nog meer sprekers uit de linkerzijde aan het woord waren gekomen en gesproken hadden over den financieelen toestand, hadden wij vermoedelijk nog meer verscheidenheid gekregen.

Eén ding is toch wel duidelijk gebleken, dat zelfs ten aanzien van dit onderwerp de partijen aan de linkerzijde niet in staat zijn ons een gemeenschappelijk perspectief te openen. De heer Marchant o. a. heeft heel leelijk tegen de rechterzijde gedaan, maar zoo leelijk als hij heeft gedaan tegen den heer Dresselhuys, den heer van Gijn en mejuffrouw van Dorp heeft hij het tegenover ons nog nooit gedaan!

Mijnheer de Voorzitter! De Regeering brengt ons hiertegenover althans een heel eind vooruit, al is het niet zoo ver als men het wenschen zou, en zij heeft een meerderheid, die haar daarbij steunen wil. Wie het wel meent met het land, zal moeten toegeven, dat dit de eenige manier is om practisch tot resultaat te komen.

Waarom ik desniettemin den toestand zoo donker heb geschilderd? Ik heb dit ongetwijfeld gedaan, om den Minister voor te houden, dat ondanks het eerbiedwaardig stuk werk, door hem verricht, er nog maar een klein stukje gedaan is van hetgeen gedaan moet worden, maar ik heb het meer nog gedaan met het oog op ons Nederlandsch volk.

Bezuiniging beteekent altijd een offer, zelfs die bezuiniging, over de noodzakelijkheid waarvan allen het eens zijn, de bezuiniging, die geboden is ook bij overvloed van geld. Door bijv. het getal ambtenaren te verminderen, vooral op een oogenblik waarop particulieren met den dag hun personeel meer inkrimpen, snijden wij voor velen de kans af, om een bestaan te vinden, waarop zij een zeker recht hadden te hopen. Hoever wij in dit opzicht reeds zijn, zegt het feit, dat in een groote gemeente, niet 's Gravenhage, op de tram drie ingenieurs van Delft als bestuurder rijden, omdat zij geen andere betrekking konden krijgen en leven moeten.

Bezuiniging beteekent echter vooral een offer, wanneer zij moet worden toegepast op hetgeen wenschelijk en nuttig is, waarvan de betrokkenen en zij, die er hun hart aan verpand hebben, zoo licht geneigd zijn te gelooven dat dit het allernoodzakelijkst is en dat op alles, behalve daarop, mag bezuinigd worden.

Is het bijv. niet een geweldig offer voor de vrienden van het bijzonder onderwijs, dat zij na zooveel jaren te hebben gestreden voor de uitbreiding van hun scholen, nu zij eindelijk meenden de vleugels te kunnen uitslaan, zij dadelijk nog wel na een electorale overwinning zonder voorbeeld, de vleugels weer zien gekortwiekt? Gelooft ge niet, dat het een geweldig offer is voor de vrienden van het bijzonder onderwijs, die zoo vurig gehoopt hadden, dat de wet op het bewaarschoolonderwijs spoedig in het *Staatsblad* zou verschijnen voor onbepaalden tijd alle hoop in deze te moeten laten varen? Gelooft gij niet, dat het een zwaar offer is voor die menschen van het bijzonder onderwijs, dat zij, nu hun geestverwanten aan het bewind zijn, niet eens kunnen vragen de ongelijkheid te zien verminderen die op het gebied van het hooger onderwijs bestaat? Gelooft ge niet, dat het een offer is, om tot moeten berusten, dat onder rechtsch bewind tal van instellingen, die hadden gehoopt gesteund te worden met subsidiën die plannen hadden gemaakt voor woningbouw, enz., thans al hun werk voor niet hebben gedaan, omdat men aan de natuurlijkste verwachtingen niet kan voldoen? Gelooft gij niet, dat het een offer is voor ons om, waar onze meerderheid sterker is dan ooit, wij alle onze idealen, die geld kosten, kunnen ophangen ter wille der harde noodzakelijkheid van bezuinigen? Wil men die offers niet zwaarder te dragen maken dan noodzakelijk is, dan is het noodig om het Nederlandsch volk te laten zien en duidelijk te maken, hoe zorgvol de toekomst is, tot welke uiterste middelen men zijn toevlucht heeft moeten nemen om daarin eenige verbetering aan te brengen en hoe betrekkelijk weinig daarmede tot nog toe bereikt is, zoodat ontzettend veel meer van ons volk zal moeten worden gevraagd, om tot het einddoel te komen, zoodat dan ook de offers, die het brengen moet, het uiterste minimum zijn waarmede op dit oogenblik kan worden volstaan.

Het is noodig, dat duidelijk te maken ook aan het Overheidspersoneel, voor wie de korting van de pensioenpremie een zwaar en niet verwacht offer is.

Men late het de naakte waarheid zien en het kan niet anders, of zij zullen tot de erkentenis moeten komen, dat gezien den financieelen toestand, zij aan het offer, dat van hen gevraagd wordt, niet meer kunnen ontkomen. Ik ben overtuigd, dat als men hun leert zich rekenschap te geven van den toestand, waarin de schatkist zich bevindt, zij zelf zullen erkennen, dat zij tegen dat offer van 8½ pct., dat voor allen niet 8½ pct. zal bedragen, terwijl hun pensioensgrondslag ongewijzigd blijft, geen reden hebben om in opstand

(van Vuuren.)

te komen. Indien men hun werkelijk laat zien hoe de toestand is en welke offers van anderen worden gevraagd, hoevelen buiten de ambtenaarswereld door dezelfde malaise veel wat zwaarder worden getroffen, dan zullen zij het offer van hen zwaar kunnen blijven vinden, en er tegen kunnen blijven strijden, maar niet kunnen beweren, gelijk zij doen, dat van hen alleen een offer wordt gevraagd.

De heer Colijn heeft gisteren gezegd, dat, als er goed bezuinigd wordt, ieder het zal moeten gevoelen. Wie in de zaken doordringt, zal moeten erkennen, dat het thans al het geval is, zoo niet direct, dan indirect.

Wanneer men hun den toestand laat zien, zooals die op het oogenblik werkelijk is, zullen ook de landbouwers wel anders gaan denken en zich minder teleurgesteld gaan gevoelen over de opheffing van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel, een maatregel, dien men met het oog op de noodzakelijke bezuiniging heeft gemeend te moeten treffen. Ik wil er bijvoegen, dat naar mijn persoonlijke, vaste overtuiging de landbouwers niet lang zullen vachten met te erkennen, dat de verandering, in vergelijking met wat er was, zeker geen verslechtering is. Het Ministerie van Landbouw, Nijverheid en Handel is vroeger, onder de Ministers Veegens, Talma en Treub, feitelijk een Ministerie voor sociale zorg geweest en vroeg toen als zoodanig bijna allen tijd van die bewindslieden. Het is daarna geweest onder de Ministers Posthuma en van IJsselsteijn een crisisministerie, dat als zoodanig op beide Ministers nagenoeg geheel beslag legde.

Onder het Ministerie van Binnenlandsche Zaken, dat in 1918 van den meesten arbeid is ontlast, is de afdeeling Landbouw in beteekenis en omvang de voornaamste geworden, zoodat zij nooit beter kans had om tot haar volle recht te komen. Met den Premier als Minister, den President van den Ministerraad, zijn de landbouwers zeker, dat niets gebeurt, hetwelk de aandacht van den Minister van Landbouw ontgaat.

De boeren klagen en te recht, dat zij zoolang hebben moeten wachten op de Jachtwet en de Pachtwet. Het zou echter toch wel heel vreemd moeten gaan, indien de Jachtwet, die in staat van wijzen is, dit jaar niet in behandeling kwam en de voorbereiding van de Pachtwet is in handen van een Staatscommissie, waarin o. a. mijn geachte buurman is gezeten, hetgeen alleen reeds waarborgt, dat daarmede spoed zal worden gemaakt.

Ik zou echter den boeren eens even willen vragen, of hun klacht is —deze twee onderwerpen daar gelaten —, dat de wetgever zich te weinig met hen bemoeide? Waren hun grieven niet veeleer tegen de wetten die er zijn dan tegen het ontbreken van wetten, welke er niet zijn? En zijn de wetten, waarover zij zich beklagen, niet wetten, die, ook al was er een Ministerie van Landbouw, door haar aard van dat Ministerie niet zouden uitgaan? Ik ben dan ook overtuigd, dat in een tijd als deze, waarin nieuwe uitgaven niet kunnen gedaan worden, waarin maatregelen, die geld kosten, moeten achterwege blijven, een afzonderlijk Departement, dat dan werk zou moeten zoeken, haar niets dan teleurstelling zou brengen. De Katholieke Staatspartij is diep overtuigd, dat de landbouwbelangen dringend behartiging vragen. Indien de Regeering daarin mocht tekortschieten, zal zij niet nalaten er tegenop te komen. Hoewel het recht tot het instellen van een Departement een Koninklijk recht is, zou zij zich dan ook met haar klachten aansluiten bij hen, die hier tegen de opheffing van het Departement van Landbouw zijn opgekomen, indien zij meende, dat daarmede de behartiging der landbouwbelangen in gevaar kwam of maar in slechter conditie kwam. Zij zijn echter van het tegendeel overtuigd en de landbouwers moeten het mij niet euvel duiden als ik dat zeg, doch ik geloof, dat de Katholieke Kamerclub over de concrete vraag of een afzonderlijk Ministerie op een gegeven oogenblik voor den landbouw van belang is, beter kan oordeelen dan de landbouwers zelf.

Ik kom thans tot het tweede punt, de noodzakelijkheid voor de Regeering om alle middelen onder haar bereik aan te wenden tot verbetering van den economischen toestand. M. i. is dit nog meer noodig dan het herstel van het budgetaire evenwicht. Ik durf zelfs zeggen, dat, wanneer zij ons van de malaise afhelpt, daarmede het andere deel van haar taak voor de helft of drie-kwart al is gedaan.

Ik erken intusschen, dat het hier geldt een verschijnsel, dat zijn oorzaak vindt in den wereldtoestand, zoodat men op dit gebied van de Regeering niet te veel moet verwachten. Ik vrees ook dat zij, die de maatregelen in dit opzicht vragen, welke ook ik meen, dat een ernstige overweging waard zijn, zich ten aanzien van de resultaten dier maatregelen te groote illusies maken.

Ik erken ook, dat tegen de maatregelen die gevraagd worden ernstige bezwaren zijn aan te voeren, waarover niet luchtig mag worden heengestapt. Ik voel eindelijk dat bijv. land- en tuinbouw, die niet lijden door den invoer, maar door gebrek aan uitvoer, met een tariefwet niet zijn te helpen.

Maar al kan de Regeering niet alles, zij geeft tot heden wel wat erg weinig. Zij noemt zelfs als noodzakelijk middel voor een blijvende opbloei van het economisch leven telkens opnieuw een belastingverlaging, die zij helaas niet geeft en niet geven kan. Zij kan dit niet helpen, maar dat neemt niet weg dat alleen de goede wil om te komen tot belastingverlaging ons den economischen opbloei, waarvoor belastingverlaging een noodzakelijk middel is, niet kan brengen. Of is van den Minister te wachten wel niet verlaging maar dan toch verplaatsing van belastingdruk. Ik zou willen vragen waarom zegt hij dat dan niet? De Regeering acht het verder vanzelfsprekend, dat de bloei eener industrie ook op andere wijze bevorderd kan worden dan door verscherping van de invoerrechten, maar zij noemt die andere wijze niet, en beroept zich alleen op een zekere vrijgevigheid ten opzichte van de verleening van overwerkvergunningen.

Met allen eerbied voor hen, die hierin het heilmiddel zien voor alle kwalen, kan ik niet gelooven, dat wij met dat middel alleen er zouden kunnen komen.

Het mag waar zijn, dat wij op den duur moeten komen tot een meerdere niveleering van de productiekosten, en dat het dus gewenscht is, dat wij in de richting der gelijkmaking gaan, maar als men meent dit te bereiken door een ruim toestaan van overwerkvergunningen, is men toch wel heel erg naïef.

Eindelijk komt een zinsnede, die vooral vreugde heeft gewekt bij hen, die zelfs in abnormale tijden op economisch gebied dogmatischer zijn dan de grootste dogmatici. Zij luidt:

> „In antwoord op de in deze paragraaf gedane vraag worde meegedeeld, dat het bestaande stelsel van handelspolitiek zal worden gehandhaafd, ook omdat zonder verlaging van productiekosten duurzaam herstel van het economisch leven niet mogelijk is en dus alles wat deze verlaging onnoodig tegengaat, moet vermeden worden. Het wetsontwerp tot wijziging van het invoerrecht op sigaren doet daaraan, gelijk inmiddels reeds bij de behandeling van dat ontwerp gebleken is, geen afbreuk. De voorgenomen technische herziening van het tarief van invoerrechten zal in staat stellen sommige oneffenheden, ook voor de industrie hinderlijk, weg te nemen, terwijl daarbij tevens zal zijn te overwegen, of een algemeene bepaling, aan de Regeering bevoegdheid gevende tot het nemen in bepaalde gevallen van represaillemaatregelen, uit het oogpunt vooral van de preventieve werking die van zulk een bevoegdheid kan uitgaan, in de wet ware op te nemen. Tot het uitvaardigen van invoerverboden zal, naar het inzien der Regeering, niet dan in de allerlaatste plaats en nadat bij een dreigenden noodstand alle andere middelen zijn uitgeput, behooren te worden overgegaan. Dat het daartoe zal behoeven te komen, is minder waarschijnlijk, nu, wat bijv. de valutaconcurrentie van onze oostelijke buren aangaat" — de Minister neemt hier, vrees ik, zijn wensch voor de werkelijkheid — „verschillende omstandigheden, waaronder de toenemende credietnood daar te lande, een aanwijzing schijnen te zijn dat de grootste druk daarvan zijn einde nadert."

Mijnheer de Voorzitter! Indien ik bij de lezing een kleine opmerking tusschenvoegde, is het niet, omdat ik het feit zelf

(van Vuuren e. a.)

ontken. Ik weet, dat de toenemende kredietnood van het buitenland op sommig gebied de concurrentie heeft verminderd, maar ik zou van den Minister, die uit die sporadische verschijnselen zulke krasse gevolgtrekkingen trekt, graag willen vernemen of, en, zoo ja, in hoever zich de gevolgen weerspiegelen in den uitvoer uit het buitenland in den laatsten tijd. Als hij ons daaromtrent cijfers zou kunnen geven, zouden wij kunnen nagaan welke reëele waarde aan dit verschijnsel is toe te kennen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal intusschen op de groote vraag, die in deze paragraaf wordt aangesneden, niet diep ingaan. Ik behoef dit niet te doen, omdat onze economische politiek en de quaestie van den vrijhandel gisteren zoo uitnemend en op zoo heldere wijze door den heer Nolens, op wiens klaarheid van zeggen ik altijd jaloersch ben, is besproken, dat elke toevoeging overbodig is. Ik doe het ook te minder, omdat mij bekend is, dat een van mijn geachte partijgenooten over de onderdeelen van deze paragraaf nog enkele woorden hoopt te spreken.

Ik gevoel ook geen behoefte de verschillende onderdeelen van deze paragraaf in nadere beschouwing te nemen, omdat ik geen heil verwacht van een discussie over hetgeen er in staat of niet er in staat. De heer Colijn, die bij de behandeling van het invoerrecht op tabak ons als een schijnbaar kostbare primeur de vraag mededeelde, waarop het geciteerde een antwoord is, zal mij toch vermoedelijk wel toegeven, dat wij daarmede niet veel meer weten dan toen. Ik zeg daarom alleen tegen den Minister: kom spoedig met die technische herziening. Wij hebben al zoo vaak een technische herziening zien aangekondigd, dat er in dien tijd wel 10 in plaats van 1 zou tot stand kunnen gekomen zijn. Hij en ik weten — want ik heb indertijd het genoegen gehad samen met hem in een commissie van voorbereiding te zitten — dat in sommige jaren de behandeling van onderwerpen als dit automatisch wordt vertraagd en dus niet geschikt is voor een behandeling in de twee laatste jaren van een zitting. Het spreekt trouwens vanzelf, dat voor ieder, die met den Minister als bijkomend voordeel daarvan verwacht opbloei van de industrie, elke dag uitstel verderfelijk is. Laat dus de Minister spoedig met een concreet voorstel komen, dan kan men zien, wat zijn bedoeling is en met succes daarover van gedachten wisselen.

Ik zal het hierbij laten. De Minister van Financiën weet, dat niemand meer dan ik zich er over verheugd heeft, dat hij achter de groene tafel heeft plaats genomen en dat hij, na de crisis van dezen zomer, op die plaats is blijven zitten, overtuigd als ik ben, dat hij, naast het talent en de bekwaamheid, heeft het karakter en vasthoudendheid die noodig zijn, om de moeilijke taak, die te vervullen is, tot een goed einde te brengen. Hij zal dus zeker wel begrijpen, dat het mij een voldoening is, hem te kunnen zeggen, dat hij bij de moeilijke taak, welke hem wacht, op den steun van mijn partijgenooten en van mij zal kunnen rekenen.

Maar Minister de Geer zou de Minister de Geer niet zijn, dien wij kennen, indien hij niet zou billijken en waardeeren, dat wij ons bij het beoordeelen van zijn plannen en voorstellen ons alle critiek voorbehouden, zooals gebleken is uit hetgeen door mij is gezegd. Hij zal echter de verzekering van mij willen aannemen, dat deze critiek nu en later nooit een ander doel zal beoogen, door hem te steunen bij den arbeid, dien hij te verrichten heeft.

De heer **Ketelaar**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil een enkel woord spreken over een onderwerp, dat in deze debatten nog niet veel is aangeroerd, namelijk over de interpellatie van den heer Troelstra.

De heer Schokking heeft hedenmiddag de opmerking gemaakt, dat hij het niet gelukkig vond in dezen tijd deze interpellatie aan te vragen. Hij maakte daarbij aan den heer Troelstra het verwijt, dat ik destijds van den heer ter Laan heb moeten hooren, toen ik mijn interpellatie over de pensioenen hield.

Laat ik daartegenover stellen, dat ik het wel juist acht, dat deze interpellatie gehouden wordt, want men moge over de offers, welke door iedereen en dus ook door de ambtenaren

(Ketelaar.)

moeten worden gebracht, denken zoo men wil, dit alles neemt niet weg, dat speciaal de ambtenaren in een toestand verkeeren van niet te weten, waar zij heengaan en waar zij aan toe zijn. Wanneer dus de interpellatie alleen maar zal opleveren, dat wij duidelijker weten wat eigenlijk de bedoelingen van den Minister zijn, dan zijn wij al wat verder gevorderd.

Ik heb mij in dit debat — ik zal natuurlijk niet op alle redeneeringen der sprekers ingaan — over nog iets verheugd. Dat is geweest, dat de heeren Braat en de Boer beiden zoo warm zijn opgekomen voor de belangen der ambtenaren. Ik wensch deze opmerking te plaatsen: dat, wanneer zij, toen zij met hun verkiezingsredevoeringen het platteland afreisden, dergelijke opmerkingen hadden gemaakt, het wel eens had kunnen zijn, dat zij niet zooveel instemming hadden gehad als zij nu met hun redevoeringen hebben kunnen oogsten. Toen werd er op die zelfde ambtenaren heel wat afgegeven.

Ik heb gezegd: wij zullen misschien iets meer licht krijgen. Ik heb 29 September jl. gevraagd, wat de voornemen van den Minister waren, en toen ben ik wel wat teleurgesteld door het antwoord; wel heeft hij op enkele punten duidelijk geantwoord. Hij heeft gezegd, niet van plan te zijn de pensioenkorting vóór 1 Januari in te voeren, en verder zeide hij, dat de vrouwen evenveel zullen moeten betalen voor het weduwen- en weezenpensioen als de mannen.

In mijn tweede schriftelijke vraag had ik echter gevraagd:

> „Is de Minister bereid mede te deelen, waarom deze maatregel zoo plotseling moet ingevoerd worden, terwijl Zijn Excellentie nog 11 Mei 1922 pertinent verklaarde niet het voornemen te hebben daartoe over te gaan?"

De Minister antwoordt dd. 4 October, dat de bedoeling van de Regeering is den maatregel te doen ingaan niet met 1 November 1922, doch met 1 Januari 1923 en verder, dat met de ontkennende beantwoording van mijn eerste vraag de tweede vervallen is.

Dat noem ik een zich van de zaak afmaken met het bekend Jantje, dat ik niet behoef aan te duiden.

Wat is de zaak? Op 11 Mei 1922 houdt de Minister hier meer dan één redevoering en zoo zegt hij, blijkens bladz. 273 der *Handelingen:*

> „De derde vraag luidt:
>
> > „Is de Minister bereid mede te deelen of de Regeering verlaging der ambtenaarssalarissen overweegt, en zoo ja, op welke wijze denkt zij die vermindering toe te passen?"
>
> Daaromtrent kan ik slechts mededeelen hetzelfde wat ik onlangs ten aanzien van het premieverhaal zeide: dat er te dier zake op dit moment noch een voornemen, noch een besluit bestaat."

En op bladz. 2738 herhaalt de Minister:

> „Ik heb willen zeggen, dat evenmin als op het oogenblik eenig voornemen of besluit bestaat omtrent verhaal van de pensioenpremie, evenmin op het oogenblik eenig voornemen of besluit bestaat omtrent verlaging van de salarisnormen."

Dat was op 11 Mei. Wanneer nu de Regeering in het Staatsstuk, dat verschenen is in September, dus dat eerder opgemaakt is, reeds geheel van die beschouwingen afwijkt, dan wekt dat een onaangename gewaarwording, te onaangenamer omdat ik toentertijd gezegd heb, dat ik er wel een beetje bang voor was.

Op bladz. 2742 der *Handelingen* lees ik in mijn rede:

> „Nu heeft de Minister gezegd, dat hij niet denkt aan verlaging der salarissen. Ik kan niet nalaten daarbij te denken, dat de Minister eerst wil afwachten, hoe de stembusuitslag zal zijn, om daarna de houding der Regeering te doen bepalen. Ik wil dat op een beetje hoffelijker manier uitdrukken dan de heeren ter Laan

(Ketelaar.)

> en van Ravesteijn hebben gedaan, maar de beteekenis is dezelfde."

En daarop heeft de Minister herhaald: aan verlaging van de salarisnormen ben ik niet toe.

Nu kan men zich, als ik in October vraag, waarom dat nu zoo spoedig moet zijn, er zich niet van afmaken met te zeggen: het is niet met 1 November maar met 1 Januari, en daarmede ben ik af van het beantwoorden van die vraag.

Wanneer men leest de Millioenennota, dan kan ik ook niet zeggen, dat het mij zooveel duidelijker geworden is, dat de korting moet toegepast worden. Wij moeten toch niet vergeten, dat die korting beteekent een maand salaris minder voor de menschen; 8½ pct. is juist een maand salaris, en nu kan men heel mooi aan de overzijde en misschien ook wel aan deze, zeggen: dat moeten zij nu maar dragen! Maar wanneer wij nagaan, dat de salarissen der ambtenaren eigenlijk jaren en jaren veel te laag geweest zijn, dat zij eindelijk een beetje op peil gebracht zijn en dat men nu bij den eersten tegenslag, die zich voordoet, zegt: nu ga ik onmiddellijk de korting voor de pensioenen toepassen, dan lijkt mij dat niet in orde.

Het lijkt mij voor één categorie van ambtenaren nog minder in orde, omdat men daarbij de zaak reeds verdisconteerd had. Op 26 November 1920 hebben bij het debat over de onderwijzerssalarissen verschillende sprekers het woord gevoerd, o.a. de heer van der Molen, Minister de Visser en de heer van de Bilt. Ik zal niet alles aanhalen, maar Minister de Visser zeide o.a.:

> „Feitelijk gaan dus velen dezer onderwijzers niet achteruit. Van uit een groote gemeente ontving ik een staat van den wethouder van onderwijs, waarin absoluut geen rekening was gehouden met het niet meer aftrekken van de 7 pct. voor pensioen."

Dat wil dus zeggen, Mijnheer de Voorzitter: het is 93 pct. dat zij krijgen, want het salaris is eigenlijk met de pensioenbijdrage 100 pct. Ik zal een voorbeeld geven en heb gemakshalve daarbij een getal genomen, dat deelbaar is door 93. Het wil dan dus zeggen, dat wie f 2325 ontving, moest rekenen, dat hij f 2500 salaris had. Maar wat gaat men nu doen? Nu gaat men de 8½ pct. niet aftrekken van de f 2500, maar van de f 2325. Eerst neemt men 7 pct. van de wedde af en daarna zegt men: nu moeten dezelfde onderwijzers voor hun pensioen betalen en daarom neem ik er nog 8½ pct. af. Terwijl van de f 2500 dus eerst een bedrag van f 175 afgaat, wordt er van het overblijvende dan nog weer f 197,62½ afgenomen.

Nu zegt men wel: zij moeten het er maar voor over hebben, het is met de Rijkskas zoo slecht gesteld, maar ik vind dat geen wijze van doen, zeker niet, waar deze Minister zoo uitdrukkelijk verklaard heeft: Ik heb niet het voornemen dit te doen; het Kabinet is niet van plan om hetzij de pensioenstorting te doen plaats hebben, hetzij de salarissen te verminderen. Wij hebben toen de bekende verklaring gekregen van art. 40, dat gewijzigd is, en gehoord: Dat art. 40 zullen wij zoo toepassen, dat het salaris, dat de menschen hebben op 1 Juli, blijft. En nu gaat die 8½ pct. er af.

De heer **Schokking**: Het is de wedde, niet het salaris.

De heer **Ketelaar**: Dat weet ik; dat het wat anders is, is nog te betwijfelen, maar dat het hier gezegd is, dat het wat anders was, herinner ik mij zeer goed.

Nu is de zaak dus zoo: de menschen, die een wedde hebben van een bepaald bedrag op 1 Juli — „een gage", zooals de heer Braat dat noemt —, behouden die. Maar van alle verhoogingen, die nog zullen komen, zullen, als die noodlottige voorstellen omtrent de classificatie doorgaan, die bedragen worden afgenomen. Bovendien zal men het geheele peil der salarissen aanmerkelijk verminderen, want neem ik b.v. de laagste klasse, dan hebben die menschen op dit oogenblik 8 pct. korting, terwijl zij 20 pct. korting zullen krijgen volgens de voorstellen, welke in de lucht zweven; dat is dus 12 pct. meer. Rekenen wij voor het pensioen 8 pct., dan zullen die menschen, terwijl er nu reeds van de bedragen, in het Koninklijk besluit genoemd, 8 pct. af is, van die bedragen nog een 20 pct. moeten missen. Dat kan, dunkt mij, niet in overeenstemming worden gebracht met de woorden, op 11 Mei door den Minister gesproken, en dan kom ik steeds terug op hetgeen ik toen heb gevraagd: Excellentie, zegt en doet gij dat nu maar, omdat de verkiezingen in het vooruitzicht zijn en gij de zaak niet zoo zwart wil voorstellen? Of wat is er tusschen Mei en September gebeurd, waardoor dat alles zoo dringend noodzakelijk is geworden?

Over de classificatie is reeds heel wat gezegd. Eerst waren vijf klassen voorgesteld; dat getal is toen teruggebracht tot drie en thans zijn het er weer vijf. Die geheele classificatie is, zooals de heer Colijn te recht heeft gezegd, een kunstmatige zaak, waar men nooit goed kan uitkomen, als men haar niet geheel afschaft. Het is een toeval welk salaris iemand krijgt. Er is geen mensch, er is geen commissie, er is geen hooge ambtenaar aan het Ministerie van Financiën, die kan uitrekenen met eenige zekerheid, waarom in deze plaats 100 pct. moet gegeven worden en in een andere plaats 5 pct., 10 pct., 15 pct. of 20 pct. minder. Het zijn dikwijls zulke subtiele verschillen, zelfs in dezelfde plaats, zooals de heer Colijn heeft gezegd. Waarop berust dat? Ik kan mij begrijpen, dat de directeur van het postkantoor te Gouda minder salaris krijgt dan de directeur van het postkantoor te Rotterdam, maar dan vloeit dat verschil niet voort uit het feit, dat de een woont in Gouda en de ander in Rotterdam, neen, dan is dat verschil een gevolg van de omstandigheid, dat de omvang van de werkzaamheden van den directeur te Gouda kleiner is dan die van de werkzaamheden van den directeur te Rotterdam. Een leeraar aan een hoogere burgerschool te Gouda en een leeraar aan een hoogere burgerschool te Rotterdam doen echter precies hetzelfde werk. En nu mag men wel eens vragen: op welken grond zal de commissie of de Minister uitmaken, dat Gouda in de derde klasse moet worden geplaatst, niet in de tweede, en Rotterdam wel in de eerste klasse zal komen.

Het platteland zal achteruitgaan en er zal een trek naar de groote steden komen, zooals die den laatsten tijd niet meer bestond en veel erger dan thans het geval is. Profiteeren de ambtenaren, die in een gemeente van de vijfde klasse wonen, nu zoozeer van het goedkoope leven in zulk een plaats? Ik laat daar, dat het niet altijd precies uit te rekenen is, maar hoe kan een ambtenaar, die daar dikwijls komt met de wetenschap, dat hij misschien over drie of vier jaren naar elders zal worden overgeplaatst, zich zoo spel in het bijzondere leven van die plaats inwerken en daarvan de voordeelen genieten? Er is geen sprake van. Waarom zullen wij dit knutselwerk, dat op een bureau is gemaakt en er uiterlijk misschien mooi uitziet, voortzetten.

Er is gesproken over de Commissie van overleg en ook over den brief van den voorzitter. De heer Schokking zeide, dat die brief niet had moeten worden gepubliceerd. Neen, dat die brief gepubliceerd is, is niet zoo erg, maar wel dat hij geschreven is.

Daar gaat mijnheer de Jong zitten en een brief schrijven, denkende: ik zal wel even zeggen, hoe de 1100 gemeenten van het land in klassen zullen worden verdeeld. Er is een groot werk gedaan met alle vakvereenigingen te laten vergaderen met vertegenwoordigers van de gemeentebesturen, om staten op te maken, maar mijnheer de Jonge heeft dat niet noodig en zegt goedmoedig: wij zullen die staten wel als correctie dienst laten doen. Van zulk een correctie moet ik echter niets hebben: dat teekent al weer hoe weinig waarde er wordt gehecht aan het georganiseerd overleg en hoe men zegt: georganiseerd overleg of niet, ik zal wel zeggen hoe het moet.

De Minister heeft nog niet verklaard, dat hij het met deze plannen eens zal zijn en daarom ook is de interpellatie van den heer Troelstra goed geweest, want nu kunnen wij er nog over spreken en den Minister waarschuwen; nu kunnen wij, vertrouwend op zijn bekende welwillendheid, verwachten, dat hij zal pogen om de zaak te onderzoeken en te doorgronden, en dan zou ik den Minister willen vragen, of hij niet,

(Ketelaar e. a.)

nu hij alles gehoord heeft, deze zaak voorloopig stop kan zetten. Ik zou tal van dingen kunnen noemen, maar wijs alleen maar op de belastingen. Ik krijg in deze dagen nogal brieven over deze zaak en in één daarvan wordt vermeld, dat een ambtenaar, met pl. m. f 4500 traktement, in een nest in Drente moet betalen f 531 aan plaatselijke belasting, wat Rotterdam zelfs bij f 10 000 inkomen nog niet eischt. Nu kan men zeggen, dat de levensstandaard daar lager is en een kool er misschien maar een halven cent kost, maar het geheele huishouden van den ambtenaar wordt op die wijze eigenlijk uiteengeplukt: er wordt precies alles uitgerekend, hoe men het salaris zou kunnen vaststellen, terwijl de menschen er op gerekend hebben de salarissen te krijgen zooals deze in het Koninklijk besluit zijn vastgesteld, met de verhoogingen.

Volgens de plannen zouden er maar drie gemeenten in de eerste klasse komen.

De **Voorzitter**: Ik moet den heer Ketelaar mededeelen, dat de 2 uren spreektijd, toegekend aan de vrijzinnig-democratische fractie, verstreken zijn.

De heer **Ketelaar**: Dan deel ik den Voorzitter mede, dat ik een einde aan mijn rede zal maken. Ik wil alleen nog zeggen, dat ik meen te moeten waarschuwen tegen het altijd aandringen op verlaging van salarissen en loonen, want de middenklasse, die daarop zoo vaak aandringt, moet toch ook eens bedenken dat, wanneer alle ambtenaren in salaris worden verminderd, zij er ook de gevolgen van zullen ondervinden. Een slager kan zeggen: ziezoo, nu hebben zij minder salaris, maar hij zal dat ook bemerken aan de mindere hoeveelheid vleesch, die in zijn winkel gekocht wordt.

Ik vraag dus aan den Minister om de quaestie van de classificatie nog eens na te gaan. Na al wat ik gehoord heb, heb ik ten aanzien van de pensioenkorting niet veel hoop meer, maar ik zou den Minister in elk geval willen vragen om zonder classificatie één gelijk salaris vast te stellen, en dan zoo noodig voor een enkele zeer dure plaats een toelage te geven. Maar met het stelsel van vijf klassen komen wij op een slechten weg.

De heer **van Wijnbergen**: Mijnheer de Voorzitter! Verschillende sprekers hebben in herinnering gebracht, dat wij dezen zomer hebben gehad algemeene verkiezingen; spraken over de leiding, bij die verkiezingen gegeven, en hetgeen naar aanleiding daarvan na de verkiezingen mocht worden verwacht. Ook de Katholieke partij heeft daarbij belangstelling mogen ondervinden, welke als steeds te waardeeren is. Daarom wil ik mijnerzijds gaarne een enkel woord spreken.

De heer Troelstra heeft gewezen op de woorden, een paar malen tot de Katholieke kiezers gericht door het Episcopaat, en daaraan eenige beschouwingen vastgeknoopt. Aanstonds zij tot dien geachten afgevaardigde gezegd, dat die zaak noch hem, noch wien anders ook, doch alleen de Katholieke partij zelf aangaat. Erkend zij volkomen, dat voor politieke partijen de gedragingen van andere politieke partijen van belang zijn, doch alleen voor zoover van die gedragingen naar buiten blijkt. Indien men, wat de Katholieke partij betreft, bemerkingen meende te moeten maken over haar uiterlijk optreden, haar gedragingen tegenover de Overheid, het gezag, den eerbied voor dat gezag, de eerbiediging en de handhaving der constitutioneele instellingen en zooveel meer, eerbied voor de Kroon, dan zou dat alles kunnen besproken worden, doch daarover rept men niet. Te dien opzichte heeft men blijkbaar geen enkel verwijt jegens die partij. Men wenscht echter een kijkje te nemen in het innerlijke der Katholieke Staatspartij; wenscht te weten, op welke wijze zij als partij of haar leden individueel komen tot de formatie van wilsbesluiten, waarvan men de tenuitvoerlegging gadeslaat. Welnu, nogmaals zij gezegd, dat niemand daarmede iets te maken heeft. Slechts één waarborg heeft de Grondwet geschapen voor de Parlementsleden zelf, nl. dat zij stemmen zonder last van of ruggespraak met hen, die hen benoemden. Indien er dus hier aanwezig zijn personen, die, gelijk de heer Troelstra heeft medegedeeld, hier komen met bevelen van organisaties om zoo en

(van Wijnbergen.)

niet anders te stemmen en die bevelen nakomen, dan handelen zij in strijd met het Grondwettelijk voorschrift. Doch tenzij men kan aantoonen, dat ook door ons zoo gehandeld is — en dat beweert niemand — gaat het ook niemand aan, hoe de partij of haar leden haar wilsbesluiten wenschen te formeeren Ook ons gaat niet aan wat bij anderen gebeurt. Dat door het gesproken en geschreven woord invloed wordt uitgeoefend op de politieke gedragingen van ons volk, raakt ons niet. Wanneer wij de sociaal-democraten meermalen zien samenkomen met personen uit verschillende landen, ten einde te beraadslagen, welke besprekingen dan mede beïnvloeden hun politieke gestie hier te lande, raakt ons dat niet. Wanneer wij soms den indruk krijgen, dat de S.D.A.P. niet vrij is van den invloed van het N.V.V., raakt ons dat niet. Wanneer ik in 1913 er op heb gewezen, dat de algemeene verkiezingen toen zoozeer beïnvloed zijn geweest door de vrijmetselarij, was dat een zaak, die ons niet raakte; ik heb dat alleen gesignaleerd als een geheime actie, en mijn verbazing er over uitgesproken, dat het werd ontkend en men pas zweeg toen het onweerlegbaar bewezen was.

Wanneer ik zie, dat aanhangig zijn voorstellen van de Regeeering betreffende de Grondwetsherziening, en ik verneem dan, dat over een onderdeel dier Grondwetsherziening, speciaal den godsdienst betreffende, door sommigen gesproken wordt in hun kerkgebouwen, wellicht om eenige stemming daaromtrent te maken, dan is dat een zaak, die ons meer of minder onaangenaam kan aandoen, maar de zaak zelf raakt ons niet. Wanneer ik lees, dat de Vrijheidsbond relatie zal zoeken in het buitenland om haar gestie hier te lande te beïnvloeden, dan raakt ons dat niet. In de rede, den 29sten September door den heer Dresselhuys gehouden, zeide deze geachte spreker:

> ,,dat in deze tijden geen verwerkelijking van levens- en wereldbeschouwing denkbaar is, zonder besef van internationalisme. Welnu, de eerste stappen om voeling te verkrijgen met onze geestverwanten in andere landen zijn al genomen; wij hopen u eerlang nader mededeeling te doen van plannen tot samenwerking en gemeenschappelijke studie.''

Ik zeg, dat alles raakt ons niet, maar evenmin heeft iemand zich te bemoeien met de vraag, of de Katholieken op politiek terrein zich willen laten beïnvloeden, hetzij door persorganen, hetzij door sprekers op vergaderingen, hetzij door partijbesturen, en evenmin is de R.-K. Staatspartij, gelijk zij is georganiseerd in den algemeenen bond, verantwoording schuldig op de vraag, of zij zich wil laten beïnvloeden door uitspraken van personen, bekleed met geestelijk gezag. Wordt dit echter gevraagd, dan is er niet het minste bezwaar om er op te antwoorden, mits men onthoude wat ik vooraf heb laten gaan. Het antwoord kan dan heel kort zijn.

De heer Colijn heeft gisteren op zoo juiste wijze er aan herinnerd, dat verschil in levensbeschouwing steeds zal leiden tot verschillend levensgedrag, tot verschil in daden, tot verschil van motieven bij het doen en laten, niet alleen in het private, maar evenzeer in het openbare, ook in het Staatkundige leven. Een paar jaar geleden nog is hier door den heer van der Voort van Zijp de vraag gesteld, en door de Regeering dus beantwoord, dat een Christelijke Regeering gelijk deze erkende de Overheid als te zijn dienaresse Gods. Daarmede is gegeven de gedragslijn voor de Overheid, de plicht voor haar hoe te handelen.

Welnu, meermalen is ook in bijeenkomsten onzer kiezers, waar de principieele politiek behandeld werd, vóór alles er op gewezen, dat men in de eerste plaats ook op politiek terrein, op het terrein van het Staatkundig leven, heeft te onthouden de eenvoudige waarheid, die elk catechismuskind bij ons reeds kent, de waarheid, vermeld in den aanvang van het catechismusboek, dat de mensch op aarde is om God te dienen en daardoor in den hemel te komen. Wie dat verstaat, begrijpt, dat in de practische politiek tal en tal van vragen vrije quaesties zijn, maar dat het geen onverschillige zaak is in welke richting iemand zijn stem uitbrengt; dat het geen onverschillige zaak is de al of niet toenadering tot een

van Wijnbergen.)

epaalde politieke partij; dat geen onverschillige zaak is et verstoren eener eenheid, waardoor het doel eener beaalde partij kan worden verijdeld. Degenen, die de waareid verstaan, welke in dat eenvoudige woord ligt opgeloten, moeten weten, dat omtrent deze vragen de beginselen un voorschrijven hoe te handelen en, dreigt hij af te wijken an de lijn, door die beginselen aangewezen, dan is het zeer eker mede voor de kerkelijke overheid recht en plicht daarin te herinneren, gelijk dan ook reeds niet alleen nu, maar eeds herhaaldelijk is geschied. Evenals bij de opvoeding der inderen de kerkelijke overheid zich allerminst zal mengen n de vraag, naar welke soort van scholen men zijn kinderen noet zenden, welke soort onderwijs men zijn kinderen moet even, maar wel wijst op de verplichting om te geven godsienstig onderwijs, gelijk dat zoo met nadruk geschiedde ier te lande in het mandement van 1868, zijn er ook in het Staatkundig leven plichten, die ingevolge de beleden beginselen behooren te worden nageleefd.

Dat is onomwonden uitgesproken in — en de heer Troelstra had dat zoo gemakkelijk kunnen weten, wanneer hij zich even de moeite had gegeven om na te lezen — het beginselprogram van de Roomsch-Katholieke Staatspartij, dat nog altijd geldt — het is te lang om het nu voor te lezen — en dat o. a. is opgenomen in het bekende boekje „Parlement en Kiezer", op blz. 73. Wanneer men dit beginselprogram, opgesteld ondertijd door dr. Schaepman, leest, zal men zich geen oogenblik verwonderen, dat de kerkelijke overheid, natuurlijk niet, gelijk uit de daar geciteerde woorden overduidelijk blijkt, zich gaat mengen in vragen van practische politiek, maar wel zich richt tot de geloovigen, om hen te vermanen, die Staatkundige lijn te volgen, waarlangs het mogelijk is te voeren Christelijke Staatkunde. En dat zeer zeker op dit oogenblik, waar in zijn bekende Vredesencycliek van 1 November 1914 juist Benedictus XV er met nadruk op gewezen heeft, dat het loslaten dier Christelijke beginselen in het Staatsbestuur een der voornaamste oorzaken van de huidige wereldellende is.

Wie die woorden leest, zal zich evenmin behoeven te verwonderen, dat gewaarschuwd wordt tegen een samengaan met de sociaal-democratie. Ook alweer een herinnering had hier plaats, heusch niet het aangeven van iets nieuws. Talooze malen is er op gewezen, ook met een beroep op stukken van de kerkelijke overheid, dat dat samengaan niet mocht gebeuren. Wil men een oud citaat, dan wijs ik op de *Chronica* van dr. Schaepman van 24 Juni 1901, waarin deze schreef omtrent een samengaan met de sociaal-democratie:

> „In de Encycliek: *Graves de communi re* zegt de Paus, na sociaal-democratie en Christelijke democratie tegenover elkaar te hebben gesteld: „Hieruit blijkt, dat er tusschen de sociaal-democratie en de Christelijke democratie niets gemeen is: beide verschillen evenzeer als de sectarische leer van het socialisme en de belijdenis der Christelijke wet."
>
> En evenzeer is er niets gemeen tusschen de Christelijke Staatkunde en de sociale revolutie in parlementairen vorm.
>
> Van hem, die, den liberaal verwerpend, den socialist binnenhaalt, kan gelden: „het laatste van dien mensch wordt nog erger dan het eerste." (Luk. XI : 26)."

Het minst behoeft wel te verwonderen, dat aangedrongen wordt op eenheid en eensgezindheid, waar het bekend is, dat eenheid eerste voorwaarde is om het gestelde doel te bereiken, ook voor een Staatkundige partij, terwijl de omstandigheid, dat juist de heer Troelstra blijkbaar een splitsing gaarne had gezien, te meer bewijst van hoe groote waarde de eenheid is.

Uit deze enkele gegevens moge het duidelijk geworden zijn, dat, waar eenerzijds de kerkelijke overheid, gelijk vanzelf spreekt, zich onthoudt van inmenging in vragen van practische politiek, zij wel degelijk recht en plicht heeft, gelijk op elk terrein des levens, ook op Staatkundig terrein in herinnering te brengen de hoogere beginselen, die daar leidend zijn, en de plichten, die overeenkomstig die beginselen zijn te vervullen. Dit alles echter slechts ter inlichting, niet om verantwoording af te leggen. Het is echter niet onnuttig, en daarom ben ik er den heer Troelstra dankbaar voor, dat nog eens even in herinnering gebracht is kunnen worden de groote invloed van de Katholieke beginselen op het Staatkundig leven, gelijk ook zoo met nadruk in het beginselprogram der Katholieke partij wordt gesignaleerd.

En in het bijzonder de laatste jaren is zoo helder aan het licht gekomen, dat de woorden, daar aangehaald uit de *Immortale Dei*, volkomen juist zijn, dat de Katholieke leer zoo groote weldaden bewijst aan de burgerlijke maatschappij. Want nog dezer dagen las ik in het bekende werk van van Koetsveld „Geschiedenis onzer politieke partijen":

> „Hoe veelvuldig en veelsoortig de politieke geschilpunten zijn, bij allen zal men, indien men maar met een telkens herhaald „waarom" al verder en verder doordringt in de diepte der quaestie, altijd en altijd weer op den bodem vinden liggen de vraag: wat dunkt u van het gezag?"

Welnu, waar in de laaste jaren het gezag zoo vaak werd bedreigd, kwam het zoo treffend uit, hoe de Katholieke leer leidde tot eerbiediging van het bedreigde gezag en hoezeer de Overheid er van overtuigd was, dat zij bijzonder kon vertrouwen de groep van de bevolking, die door die leer geleid werd. Daarom is het niet kwaad, waar hier en daar thans bedenkingen werden ingebracht tegen het optreden van het Episcopaat, dit nog eens in herinnering te brengen. Ik herinner er verder aan, dat in 1918 herhaaldelijk, ook juist van niet-Katholieke zijde, is aangedrongen bij de kerkelijke overheid, dat de geloovigen zouden worden gewezen op hun plichten, die zij tegenover de Overheid hadden te vervullen. Ook particulieren kregen destijds dezelfde verzoeken. Ik herinner mij, hoe in die dagen in Utrecht een liberaal werkgever in zeer zenuwachtigen toestand bij mij kwam en vroeg, of door de kerkelijke overheid wel gezorgd werd, dat de Katholieke arbeiders werden gewezen op de plichten, die zij te vervullen hadden. Toen stelde men die inmenging der kerkelijke overheid zeer op prijs.

Alvorens hiervan af te stappen, alleen dit woord aan den heer Troelstra. Aan hem zou ik willen vragen, of het logisch was, dat hij van zijn kant betwist de rechtmatigheid van het optreden van het Episcopaat, en zich te zelfder tijd stelt in de plaats van het Episcopaat en voorschrijft, wat het te doen en te laten heeft, en zich opwerpt als adviseur van de Katholieken omtrent de houding, die zij hebben aan te nemen tegenover de voorschriften der kerkelijke overheid. De heer Troelstra begreep, dat als hij dat direct deed, dat te weinig indruk in den lande zou maken en heeft daarom gepoogd, in zijn dienst te stellen den Minister-President. Hij heeft gezegd: Gij, Katholieke Minister-President, geeft gij de uitspraak, die ik u zal dicteeren, dan komt de uitspraak van u, maar ik, Troelstra, ben ten slotte de man, die de aanwijzing gegeven heeft.

Ik zou den geachten afgevaardigde in gemoede dezen raad willen geven: in 1918 is het u op het gebied van den Staat bij het grijpen naar de macht niet bijzonder goed gegaan. Wil nu een tweede maal niet pogen op kerkelijk terrein te grijpen naar mijter en staf; het zou u nog slechter kunnen bekomen.

Ik ontmoet in de tweede plaats den heer Marchant. Deze heeft zeer belangrijke opmerkingen gemaakt over den verkiezingsstrijd, gelijk die door de partijen is gevoerd, en omtrent hetgeen daarna is gebeurd.

De geachte afgevaardigde, en dit is een opmerking van belang, wilde waarborgen, dat de partijen de programs, waaronder en waarvoor zij streden, dan ook tot ontwikkeling zouden brengen.

In haar algemeenheid is deze stelling juist, indien men maar niet op de kiezers den indruk zou willen maken, dat het ook geldt voor de detailpunten der programs, maar alleen voor de algemeene lijnen, daarin getrokken. Ik erken, dat die stelling in het algemeen juist is, maar dat die waarborg allerminst ligt in bepaalde personen.

Wat de Katholieke partij in den lande betreft, zie ik in het thans opgetreden Kabinet wel degelijk een kans, om niet

(van Wijnbergen.)

te zeggen de groote waarschijnlijkheid, dat, evenals dat geschied is in de vierjarige periode, die achter ons ligt, ook thans zal bereikt worden het doel, waarmede de Katholieke Staatspartij den verkiezingsstrijd heeft gevoerd. Bij de Katholieke Staatspartij stonden twee zaken voorop. In de eerste plaats wenschte zij, dat er gevoerd zou worden een Christelijke politiek, en om dat mogelijk te maken, moest er verkregen worden een rechtsche meerderheid.

Dat is bereikt. Indien het toen in dezen zomer vaststond dat het noodig was, is het in deze discussie nog meer gebleken.

Het was een merkwaardige, maar ware uitspraak van den heer Troelstra, dat, wat de liberale Staatkunde, voortgevloeid uit de Fransche revolutie, nog ontbrak, was ingehaald in den oorlog.

Het is treurig, maar waar.

Het moet erkend worden, dat de wereld niet heeft verstaan de lessen uit den oorlog te trekken, niet heeft verstaan, dat juist teruggegaan moest worden in positief Christelijke richting. En zeker is dat hetgeen reden geeft tot de meest sombere vooruitzichten voor Europa, maar daarom is het van belang dat degenen, die staan op anderen bodem, die andere beginselen zijn toegedaan, trachten in de landen, waar het mogelijk is, wel in Christelijke richting te gaan.

En dat is hier mogelijk, wanneer ook de Katholieke partij er mede voor zorgde, dat er hier rechts kon worden geregeerd.

Het doet mij daarom zoo genoegen, dat de heer Schokking gisteren gezegd heeft, dat er geen coalitie bestond, die op afspraken steunde, maar dat die hierin plaats had, dat zij steunde op hoogere beginselen. En een zoodanige coalitie heeft veel meer kans staande te blijven, omdat de beginselen er blijven en afspraken zoo licht te niet kunnen gaan.

Welnu, ik herhaal, voor diegenen dus, die zeer zeker in dit tijdsgewricht meenen, dat in beslist Christelijke richting moet worden gegaan, moet dat beproefd worden, en het was uit die overweging, dat voor alles de Katholieke Staatspartij gestemd heeft gelijk zij deed, en ik vertrouw, dat bij het verkregen resultaat ook de Katholieke Staatspartij niet zal worden teleurgesteld, maar ook zal zien, dat hier in de Kamer die samenwerking er zij en blijve, die zij mede tot stand heeft willen brengen door te zorgen dat haar aandeel in de rechterzijde geleverd werd.

Nu heb ik een oogenblik daaromtrent een toon meenen te beluisteren, die iets minder aangenaam klonk, nl. toen de heer Schokking gisteren zeide, dat dit voor een deel zou afhangen van het optreden der Katholieken ten aanzien van eigen speciale wenschen.

Er is niet bij gezegd wat daarmede bedoeld werd en welke wenschen men hier op het oog had.

Ik voor mij wil wel zeggen, dat ik meen dat tot nu toe elke partij ook wel degelijk gerechtigd is met eigen wenschen voor den dag te komen en te zien hoever men het brengen kan.

En ik zou den heer Schokking verder willen zeggen, dat ik op zijn standpunt niet sta. Wanneer door andere partijen wenschen naar voren worden gebracht, die door mij niet worden begeerd en die mij als Katholiek ten eenenmale onverschillig kunnen zijn, dan zal ik er toch gaarne toe medewerken, voor zoover dit mij door mijn beginselen niet verboden wordt, om die speciale wenschen van anderen te verwezenlijken.

De heer **Schaper**: Dus wij kunnen de pokken maar krijgen.

De heer **van Wijnbergen**: En daarom — de heer Schaper heeft mij reeds begrepen — wil ik gaarne, wat mij betreft, mijn instemming er mede betuigen, ofschoon voor mij persoonlijk deze quaestie van het allerminste belang is, dat de Regeering zal trachten, zonder de algemeene volksgezondheid te schaden, te gemoet te komen aan de gewetensbezwaren in zake vaccinatie.

Ik meen, dat dit het juiste standpunt is waarop men zich moet plaatsen ten opzichte van speciale wenschen van andere groepen.

Wanneer de Katholieke Staatspartij gestreefd heeft naar wat thans bereikt is, naar een rechtsche meerderheid, dan deed zij dat mede op grond der ervaring en omdat zij geleerd had onder vorige Kabinetten, wat onder een rechtsch bewind kan worden tot stand gebracht.

Niets heeft mij dan ook in deze geheele discussie zoozeer verbaasd als de uitdrukking van den heer Dresselhuys, dat eigenlijk het resultaat van die rechtsche politiek nog zoo bedroevend gering was. Welnu, ik zou verschillende zaken kunnen opnoemen, doch laat ik mij tot de hoofdzaak bepalen.

De zaak, waarvoor tientallen jaren lang de rechtsche politiek gevoerd is, waarom die politiek zich bewoog en zich thans na den oorlog meer en meer in andere landen bewegen gaat, is en blijft de school.

Welnu, de rechtsche politiek heeft in dien schoolstrijd, althans wat het lager onderwijs betreft, de overwinning gebracht.

Zegt de heer Dresselhuys nu: wat is er van dien schoolstrijd gekomen en meent hij mij te moeten herinneren aan een artikel, door mij geschreven omtrent het stelsel, dan geef ik hem toe, dat wij daarover bij de technische herziening kunnen spreken en, als hij er prijs op stelt, door hem onder de oogen kan worden gebracht, dat indien het onderwijs zoo duur is, dat het gevolg is van het bekende stelsel, nl., dat men vóór alles de openbare school zoo hoog mogelijk heeft opgevoerd en zoo duur mogelijk heeft gemaakt en ons dus gedwongen heeft den eisch te stellen, dat de bijzondere school evenveel zou ontvangen, hetgeen niet zou gebeurd zijn, indien men aanvaard had de leuze: de bijzondere school regel, de openbare school aanvulling. Dat raakt echter niet de verkregen resultaten van de rechtsche politiek.

Wij zijn te dien opzichte heel tevreden met de resultaten, die wij onder de verschillende rechtsche Kabinetten hebben bevochten.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal de Vergadering niet met cijfers vermoeien. De heer Dresselhuys zal echter, wanneer ik twee cijfers noem, kunnen begrijpen, dat ik tevreden ben.

Toen in 1888 het eerste Christelijke Kabinet optrad, het Kabinet-Mackay, waren er in Nederland, om bij de Katholieken te blijven, 496 bijzondere scholen; op het oogenblik zijn er 1475, dus duizend meer.

Bij het optreden van dat eerste Christelijke Kabinet waren op die 496 scholen 86 000 leerlingen; op den dag van vandaag zijn op de 1475 bijzondere scholen 272 000 leerlingen.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Dresselhuys zal mij toestemmen, dat er voor mij eenige reden is tot tevredenheid. Mocht het resultaat echter in zijn oog nog niet zooveel zijn, dan wil ik hem gaarne verklaren, dat op het gebied van het onderwijs nog lang niet alles bereikt is, en als te zijner tijd dan een beroep wordt gedaan op zijn medewerking, zijn medewerking, naar ik vertrouw, gaarne zal worden verleend aan degenen, van wie hij gezegd heeft, dat zij zoo weinig hebben bereikt.

De heer **Dresselhuys**: Daar praten wij nog wel eens over.

De heer **van Wijnbergen**: Ja, Mijnheer de Voorzitter, daar praten wij nog wel eens over.

Mijnheer de Voorzitter! Alvorens af te stappen van den wensch der Katholieke Staatspartij, om vóór alles te komen tot het rechtsche bewind en daardoor tot de Christelijke politiek, moet ik in het voorbijgaan een opmerking maken, maar dit met den meesten nadruk.

Juist waar de gansche politiek zich om de school bewoog en voor een goed deel zich blijft bewegen, zal ons Katholieke volk het niet verstaan, wanneer het van het rechtsche bewind waarvoor het principieel heeft gestreden, speciaal op het terrein van het onderwijs hinder en tegenwerking ondervindt. En toch: zulks heeft thans plaats. Ik weet, dat zulks allerminst geschiedt met goedvinden der Regeering, maar zij draagt dan toch de verantwoordelijkheid. Ik zeg met voordacht: de Regeering, omdat deze zaak meer dan één Ministerie raakt en trouwens ook een zaak is van algemeen Regeeringsbeleid.

17de VERGADERING. — 10 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beschouwingen).

(van Wijnbergen e. a.)

Indien ik zou moeten zeggen, wien der Ministers in deze vooral het verwijt treft, zou het ook niet zijn de Minister van Onderwijs, maar de Minister van Financiën, die zal hebben te zorgen, dat de bezuinigingsinspectie blijft op het bezuinigingsterrein. Bij de behandeling van hoofdstuk VII*B* zullen wij daar nader over praten.

Thans moge ik volstaan met te vragen — en te vragen met allen nadruk —, dat de Regeering er voor wake, dat de ambtenaren niet onder den schijn van te bezuinigen de duidelijk aan het licht tredende antipathie tegen het bijzonder onderwijs laten botvieren.

Op grond van gegevens, welke ik aan de Regeering verstrekt heb, weet zij, dat ik reden heb, om aldus te spreken.

Hoe het in andere kringen is, weet ik niet, maar dit weet ik wel, dat, wordt niet onverwijld een einde gemaakt aan laat ik het noemen de plagerijen, waaraan het Katholiek onderwijs blootstaat, de Regeering zal verliezen de sympathie, welke ik zoo gaarne zag dat zij ten volle behouden zou.

Een tweede punt, waarvoor de Katholieke Staatspartij heeft gestreden, is om te krijgen die veiligheid — waarvan de heer Marchant sprak — op elk gebied, welke wij meenen, dat onder een rechtsch bewind te krijgen zou zijn. Juist de Katholieke Staatspartij in den lande zag in, dat onder een rechtsch bewind ook het best behandeld zouden worden de materieele belangen, en het is mij aangenaam te kunnen zeggen, dat ook in dit opzicht wij niet teleurgesteld zijn, daar de richting, waarin de Regeering gedurende den korten tijd van haar bestaan gegaan is, te dezen opzichte alle bevrediging geschonken heeft.

De kloeke uitdrukking omtrent de veiligheidsstelling van den gulden verraadt de gezindheid van het Kabinet, een gezindheid, welke alle vertrouwen schenkt, en wanneer in die woorden een zeker materialisme mocht worden gelezen, moge daarbij het ware woord niet worden vergeten, dat ook een zekere mate van welvaart voor de beoefening der deugd noodwendig is.

Zoo zal dit Kabinet in hoofdzaak beantwoorden aan hetgeen de Katholieke Staatspartij zich er haar van heeft voorgesteld, toen zij met enthousiasme den strijd voerde om te komen onder een rechtsch bewind.

De heer Troelstra heeft in zijn rede — en het was van zijn standpunt begrijpelijk — even de aandacht gevestigd op een oneenigheid, welke bestond — hier en daar wellicht nog bestaat — in den boezem van de Katholieke Staatspartij.

Dit zij volkomen toegegeven. Er waren grieven, voor een groot deel ongerechtvaardigde, hieruit voortvloeiende, dat ook ons kiezerskorps, der traditie getrouw, bij het einde der 4 jaren alle kwade posten op rekening stelde der Regeering. De grieven — ook dat zij toegegeven — waren echter voor een deel gerechtvaardigd.

Welnu, ik herhaal, niet op de detailpunten komt het er in de eerste plaats op aan, maar wel mag een partij vragen, dat met de algemeene lijnen, die zij trok, worde rekening gehouden, en daarom mogen wij deze Regeering vragen, dat zij aan de zes algemeene punten van het Katholiek program, die met voordacht zijn geschreven, om richting te geven aan het Regeeringsbeleid, ten volle haar aandacht schenke en blijve schenken.

Geschiedt dit, dan zullen pogingen tot afscheiding, gelijk dezen zomer plaats hadden en die niet alleen voor de Katholieke partij, maar in de toekomst ook voor de voortduring der gansche politiek van de rechterzijde, van zoo groote beteekenis zijn, niet meer voorkomen, eenvoudig omdat er geen grond voor bestaat.

De richting, waarin het Kabinet zich thans beweegt, is, dunkt mij, de richting die tot dat doel zal leiden. Ik hoop, dat de Regeering in die richting zal blijven voortgaan, terwijl het mij aangenaam zal wezen haar daarbij steeds mijn medewerking te kunnen verleenen.

De heer **Fleskens**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb slechts eenige opmerkingen te maken en wel naar aanleiding van de economische paragraaf in het Voorloopig Verslag en in

(Fleskens.)

de Memorie van Antwoord. In het Voorloopig Verslag wordt gevraagd een uiteenzetting te mogen ontvangen van de economische politiek, welke de Regeering wenscht te volgen.

Met name wenschte men te weten, of de Regeering het stelsel van vrijhandel zal handhaven of zich zal plaatsen op het standpunt van bescherming en invoerverboden. In de Memorie van Antwoord wordt medegedeeld, dat het bestaande stelsel van handelspolitiek zal worden gehandhaafd, m.a.w. dat de vrijhandelsidee in de naaste jaren algeheele toepassing zal vinden. Wel zullen wij een technische herziening van het tarief van invoerrechten krijgen, doch alleen maar een zoodanige, dat zij in staat zal stellen om sommige oneffenheden, ook voor de industrie hinderlijk, weg te nemen. Het vrijhandelsprincipe wordt derhalve door deze herziening niet aangetast. Omtrent het instellen van invoerverboden zegt de Regeering het volgende:

> „Tot het uitvaardigen van invoerverboden zal, naar het inzien der Regeering, niet dan in de allerlaatste plaats en nadat bij een dreigenden noodtoestand alle andere middelen zijn uitgeput, behooren te worden overgegaan."

Wat in goed Hollandsch kort en bondig wil zeggen: om te komen tot een — zij het dan ook tijdelijke — invoerbelemmering, zal deze Regeering nu of nooit haar medewerking verleenen. Ik kan het mis hebben, maar ik kan er niets anders uit lezen.

En dan wil ik wel zeggen, dat ik met groote verbazing en met groote teleurstelling van het laatste gedeelte van het Regeeringsanwoord heb kennis genomen. Men kan er ook van overtuigd zijn, dat vele industrieelen in het land met nog meer verbazing en met nog grooter teleurstelling zulks hebben vernomen. De vraag, die men stellen kan, is deze: hoe het mogelijk is, dat de Regeering tot deze in alles afwijzende verklaring is kunnen komen? Weet zij dan niet, in welken beklagenswaardigen toestand, in welken noodtoestand zou ik kunnen zeggen onze industrie op dit oogenblik verkeert, in welken noodtoestand onze industrieelen verkeeren, die nauwelijks het hoofd boven water kunnen houden en zeker ten onder zullen gaan, wanneer zij niet spoedig en afdoende worden geholpen?

Weet zij niet, dat tal van industrieën in zulk een hachelijke positie verkeeren, dat zij onmogelijk staande kunnen blijven, laat staan zich kunnen herstellen? Mijnheer de Voorzitter! Ik zou willen vragen, of de Regeering niet weet, dat tal van zaken hun wankelend voortbestaan te danken hebben aan de houding van meerdere bankinstellingen, die de noodige kredieten destijds — en dikwijls zelfs te hooge kredieten — hebben verleend en nu uit zelfbehoud niet tot de uiterste maatregelen willen of durven overgaan, ten einde zich zelf voor grootere stroppen te vrijwaren?

Ik zou zoo kunnen voortgaan met verschillende vragen te stellen, maar dit wensch ik nog te vragen: weet de Regeering dat er honderden werkloozen zijn, die van Overheidswege gesteund moeten worden, zulks omdat deze Regeering tegenover de onmogelijke valutaconcurrentie geen doeltreffende schikkingen getroffen heeft? Het ligt heusch niet aan de menschen, die hier de dupe van de historie worden. Onze fabrikanten in het algemeen zijn arbeidzame en energieke menschen, volkomen in staat om een bedrijf behoorlijk te voeren, wanneer zij dat bedrijf kunnen voeren onder normale omstandigheden.

Doch tegen de tegenwoordige valuta-concurrentie is niet te werken; daartegen is niet te vechten, noch door de energiekste leiders noch door de 't modernst ingerichte en de 't best geoutilleerde bedrijven. Zooals altijd en overal is het ook hier: alles heeft zijn grenzen. Reeds het vorige jaar is bij de algemeene beschouwingen op de Staatsbegrooting de economische politiek der Regeering ter sprake gebracht en is bij die gelegenheid gewezen op den hachelijken toestand, waarin onze industrie en onze industrieelen verkeerden.

Wat heeft de Regeering sedert dien gedaan?

Niets of zoo goed als niets. Het spijt mij wel, maar ik kan geen ander antwoord geven. Men heeft bijzondere voorrechten aan Nederlandsche firma's toegekend bij Regeeringsleve-

(Fleskens.)

ringen. Ik erken dit met dankbaarheid, doch moet daarbij opmerken, dat hierdoor slechts enkele ondernemingen werden geholpen. Verder heeft men het mogelijk gemaakt, dat export-kredieten konden worden verleend, doch te dien aanzien zoodanige regelingen getroffen, dat practisch van die mogelijkheid zoo goed als geen gebruik kan worden gemaakt.

Daarbij komt nog de verhooging van den tabaksaccijns, welke echter, zooals wij heden nog hebben gehoord, als een uitzonderingsmaatregel moet worden beschouwd. En ten slotte hebben wij in den laatsten tijd kennis kunnen nemen van de economische conferenties aan het Departement van Arbeid, die echter tot nu toe nog niet tot eenig afdoend resultaat hebben geleid en ook in de toekomst, hoezeer zij ook pleiten voor de welwillendheid van den Minister van Arbeid, daartoe m. i. niet zullen leiden, zoolang de Regeering het standpunt blijft innemen, dat zij bij deze Memorie van Antwoord heeft ingenomen.

In de Memorie van Antwoord lees ik verder:

> „Dat het tot het uitvaardigen van invoerverboden zal behoeven te komen, is minder waarschijnlijk, nu, wat bijv. de valutaconcurrentie van onze oostelijke buren aangaat, verschillende omstandigheden, waaronder de toenemende credietnood daar te lande, een aanwijzing schijnen te zijn, dat de grootste druk daarvan zijn einde nadert."

Zeker, Mijnheer de Voorzitter, wat de concurrentie van onze oostelijke naburen betreft, daarvan zullen wij den grootsten druk — al was het dan ook ten koste van een stuk nationale welvaart — wel doorstaan hebben. Wat echter niet zeggen wil, dat die concurrentie op het oogenblik van dien aard is, dat zij vrijwel uitgeschakeld kan worden. Daarvoor spreken de volgende cijfers uit de officieele Statistiek van den In- en Uitvoer te duidelijk.

Invoer van Duitschland naar Nederland:

	Eerste halfjaar 1920		1922	
Sigaren	38 962	K.G.	820 000	K.G.
Schoenen	103 186	,,	1 704 000	,,
Wollen, halfwollen manufacturen	232 965	,,	904 000	,,
Band en veters	96 022	,,	267 000	,,
Tapijten, karpetten, matten	105 273	,,	729 000	,,
Confectie	259 043	,,	1 227 000	,,
Gebreide en tricotgoederen	201 245	,,	1 161 000	,,
Onderkleeding	57 765	,,	587 000	,,
Porcelein	3 417 398	,,	6 072 000	,,
Gewoon vensterglas	826 354	,,	4 375 000	,,
Gewone flesschen	2 844 745	,,	4 196 000	,,
Meubelen	3 637 421	,,	13 710 000	,,
Geplakte papieren zakken	272 382	,,	1 303 000	,,
Fornuizen, gascomforen, gasovens, al of niet van emaille	2 387 707	,,	4 273 000	,,
IJzerconstructiewerk	191 037	,,	7 588 000	,,

Spreken deze cijfers niet duidelijk genoeg?

Maar, Mijnheer de Voorzitter, daargelaten de concurrentie van onze oostelijke naburen zou ik willen vragen: Is onze Regeering zoo naïef, dat zij meent, dat er voor onze nijverheid geen wolkje meer aan de lucht is, wanneer maar de Duitsche concurrentie van de baan is? Heeft zij geen kennis genomen van de groote daling van den Franschen en Belgischen franc, of zijn haar de gevolgen ontgaan, die voor onze industrie aan deze daling zijn verbonden?

Mijnheer de Voorzitter! De toestand is zóó, dat wij met de Duitsche concurrentie nog terdege rekening hebben te houden en dat de concurrentie onzer zuidelijke naburen met den dag sterker en dreigender wordt. En niettegenstaande dit alles doet de Regeering zoo goed als niets, blijft zij werkeloos, om wellicht na korter of langer tijd in een andere Memorie van Antwoord te kunnen schrijven, wat ik intusschen niet

(Fleskens e. a.)

hoop, integendeel, wat ik voor België en Frankrijk zeer zou betreuren: Dat het tot het uitvaardigen van invoerverboden zal behoeven te komen is minder waarschijnlijk, nu, wat bijv. de valutaconcurrentie van onze oostelijke en zuidelijke buren aangaat, verschillende omstandigheden, waaronder de toenemende kredietnood daar te lande, een aanwijzing schijnen te zijn — al is het voor België en Frankrijk in beduidend mindere mate — dat de grootste druk daarvan zijn einde nadert. Wat er dan echter van onze industrie nog over zal zijn gebleven, is niet met zekerheid te zeggen, al vrees ik voor mij het ergste.

Zoo juist, Mijnheer de Voorzitter, heb ik eenige maatregelen opgesomd, die de Regeering ter bescherming van onze industrie meent genomen te hebben. Zij wil nog meer doen. Bij de herziening toch van het tarief van invoerrechten zal de Regeering overwegen, of een algemeene bepaling, aan haar de bevoegdheid gevende tot het nemen in bepaalde gevallen van représaillemaatregelen, uit het oogpunt vooral van de preventieve werking, die van zulk een bevoegdheid kan uitgaan, in de wet ware op te nemen.

Ik wil wel zeggen, dat de overwegingen van de Regeering mij niet optimistischer stemmen. Bij het standpunt, dat de Regeering ten opzichte van de invoerbelemmeringen inneemt, verwacht ik van deze représaillemaatregelen absoluut niets.

Mijnheer de Voorzitter! Meermalen hoort men zeggen — en dan schijnt dat iets minder vleiends te moeten beteekenen —, dat wij, Hollanders, zijn de Chineezen van Europa. Ik wil deze woorden niet tot de mijne maken, zeker niet tegenover deze Regeering, maar toch: als men nagaat, dat tal van landen, waarop onze industrie is aangewezen, hooge invoerrechten zijn gaan heffen en daarmede nog steeds voortgaan, dat meerdere landen, waarheen voorheen onze export zich richtte, tijdelijke invoerverboden hebben uitgevaardigd, zonder hun vrijhandelsstandpunt te verlaten of prijs te geven, terwijl wij voor onze kwijnende industrie zoo goed als niets doen, integendeel groote kredieten aan het buitenland verschaffen, die het mede in staat stellen onze industrie een doodende concurrentie aan te doen, dan vraagt men zich af, of wij bij de bewoners van een groot land in een ander werelddeel niet zeer ver ten achter staan.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal het hierbij laten. Mijn conclusie is, en ik hoop mij in deze conclusie te vergissen, dat onze industrie van deze Regeering in de naaste toekomst geen afdoende hulp heeft te verwachten, terwijl ik voor mij zelf ten opzichte van het voorstel van wet, dat ik onlangs met eenige mijner collega's heb ingediend, uit de Memorie van Antwoord de noodige consequenties zal hebben te trekken.

De heer **Kersten**: Mijnheer de Voorzitter! Tusschen Christendom en politiek bestaat m. i. een nauw verband, dat elk Christen roept, naar zijn vermogen ook op politiek terrein te kampen voor handhaving der beginselen, die in het Woord Gods hun bodem vinden. De leuze, dat men zijn godsdienstige overtuiging maar voor zich zelf houden moet en niet verder doen blijken dan binnen de muren van zijn binnenkamer, is m. i. te afdoende weerlegd, dan dat men er nog bijzondere aandacht aan verleenen zou. Wie deze weerlegging niet begrepen, zullen (wonderen uitgesloten), naar ik vrees, wel nooit tot licht in dezen komen. Voor ieder ander is het duidelijk, dat, gelijk een zuurdeesem het deeg geheel doorzuurt, zoo ook het Christelijk levensbeginsel geheel den mensch doortrekt, en zijn denken en doen beheerscht. Niet alleen in huis, doch ook op school en in kerk en maatschappij en Staat moet het Christelijk principe den belijder der waarheid dringen, de beginselen van het Woord Gods te doen schijnen als een licht in de wereld. Een dure roeping, in het bijzonder van hen, wie de leiding der Kerk is toebetrouwd, is toch zeker ook, den volke te wijzen op datgene, wat den lande tot heil dienen kan. Het komt mij voor, dat, zoo de heer Troelstra zulks bedacht had, hij de vraag, met zooveel klem tot den Minister gericht, had achterwege gelaten. (*Kort Verslag* 7 November 1922.)

Er is beweerd, dat de uitslag der laatstgehouden stemmingen geen zuiver beeld geeft van wat in het volk leeft,

(Kersten.)

Door een waardig trio Kamerleden is de schuld van dat door hen geconstateerde feit in de schoenen der geestelijkheid geschoven.

Nu heb ik zeer grooten eerbied voor de kennis dier bedoelde sprekers. En die eerbied zou mij haast nopen, mij zonder meer neer te leggen bij het gevelde oordeel. Maar ik kan niet verhelen, dat ik te zeer in het volk zelf den drang tot godsdienstzin en de vrees voor revolutionnaire elementen heb bespeurd, dan dat ik mij er niet geheel tegen stellen zou. Die drang was zóó sterk (en nu spreek ik over het Protestantsch deel van ons volk), dat het volk op meer dan één predikant invloed uitoefende, in stee van door de geestelijken gedwongen te worden. Dat zoovele vrouwen, soms tegen haar overtuiging in, stemden en rechtsch stemden, en aan de linerzijde een nederlaag bezorgden, als niemand had durven denken, is m. i. mede een bewijs, dat de oude godsdienstige geest nog in ons volk leeft, aan ons Nederlandsch volk eigen is, en het godsdienstig element niet van boven is opgelegd door een kleine groep geestelijken.

Ik zal op dit blijkbaar zeer gewichtig vraagstuk niet ingaan. Wellicht zou ik tot gansch andere conclusies komen dan bedoelde heeren. Ik zou komen tot de gedachte, dat de lieden van revolutionnairen kant hier eigenlijk niet hooren; zij zijn (principieel gesproken) in Nederland niet inheemsch. Werkte de zweep van Troelstra c. s. niet en uitte zich ons volk zoo het moest, er bleef van de linkerzijde m. i. niet veel over.

Doch wat baten ons de vele beschouwingen over deze quaestie! Ik aanvaard de antithese; zij is voor mij werkelijkheid; een niet te overbruggen kloof scheidt al wat revolutionnair is van hen, die buigen voor het Woord Gods.

Laat ik mij bepalen bij wat is. En voor wat is vind ik de gedragslijn, door ons te volgen, bepaald o. a. door den heer Colijn, die ter Deputatenvergadering der A.-R.-partij o. a. dit woord sprak:

> „Het Parlement is een wereld van het compromis. Geen practisch Staatsman mag dit ooit uit het oog verliezen. Maar op één punt moet men onverbiddelijk zijn. Daar past geen vergelijk. Daar is aandoenlijkheid uit den booze. Bij wat ingaat tegen het Woord des Heeren."

Vooral op het laatste dezer regelen voor parlementair gedrag wil ik trachten den nadruk te leggen voor mij zelf. Want ik beaam ten volle, wat eens een ander groot Staatsman heeft gezegd:

> „Indien wij blijven bij de beginselen des Bijbels, zal ons land welvaren. Maar indien wij zijne inzettingen veronachtzamen; zijne voorschriften verwaarloozen; zijn gezag verwerpen — geen mensch kan zeggen, hoe snel wij zullen verzinken in diepe duisternis."

Voor het diep verval onzer dagen, geestelijk en maatschappelijk, is in dit Woord de oorzaak en tevens het geneesmiddel aangegeven. De beginselen van het Woord Gods liggen te zeer verwaarloosd; zijn voorschriften worden verzaakt, zijn gezag door steeds breedere scharen verworpen.

Het heldentijdvak onzer natie vond zijn kracht in het Gereformeerde, het Calvinistische beginsel. De kracht van dat beginsel deed ons ons zelf overtreffen. Op elk terrein van menschelijken arbeid was Holland het grootst, toen het, klein voor God, boog voor Zijn Woord en leefde uit het beginsel der Hervorming, op het Staatkundige toegepast.

Ieder, die het wèl meent met de belangen van ons volk, roepe dan ook van de schrikkelijke verwaarloozing dier heilige beginselen terug, en de partij, die in waarheid het heil des lands dienen zal, stelle der Regeering den eisch, te regeeren naar het Woord Gods.

Dat zijn dingen, die in hoofdzaak door de rechterzijde gezegd worden en (wijl de Staatkundige Gereformeerde Partij grootendeels gevormd is geworden uit menschen, die, zoo niet tot de Anti-Rev.-Partij behoorden, dan haar toch na bestonden) de vraag dringt zich als het ware aan u op, waarom de Staatk. Ger. Partij dan toch eigenlijk geconstrueerd werd.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch niet breed in te gaan op wat de Staatk. Gereformeerden scheidt van de antirevolutionnairen. Met het volgende hoop ik te mogen volstaan.

Als wij met de antirevolutionnairen niet onder één vaandel ten strijde trekken, is dat, wijl in de antirevolutionnaire partij bedenkelijke symptomen zich voordeden, die ons sinds lang in ons vertrouwen schokken.

Het staat vast, zoo wij als rechte Calvinisten niet stoer en strak onze beginselen durven handhaven, koste wat het kost, gewis, wij zullen, met den stroom des tijds medegevoerd, aanlanden waar wij juist niet zijn willen. Of moet het politiek optreden ons niet anders zijn dan 40 of 50 jaren bij de revolutionnairen achteraan komen? Is het verschil tusschen Christelijke en revolutionnaire partijen alleen gradueel?

Doch neen, zoo is het niet!

Onze vaderen leefden uit beginselen, uit de beginselen der Hervorming, die in hen gistend en doorzurend, drongen tot den opstand tegen Spanje. Rome wil u doen gelooven, dat de Hervorming niets anders was dan de revolutie; dat 1517 op één lijn staat met 1789. In der waarheid echter is de revolutie niet dan een helsche nabootsing van de heilige Hervorming, door welks verheffende kracht ons kleine Holland de bange worsteling tegen het machtige Spanje aandurfde, om de handhaving der Christelijke beginselen op het Staatkundig en politiek terrein. Te recht is opgemerkt, en wij herhalen het (zoo schreef dr. Kuyper), dat hier te lande de Kerk niet in den Staat gesticht werd, maar omgekeerd de republiek der Nederlanden veeleer als schutsmuur om de reeds bestaande kerk, en dus tot haar behoorende, werd opgetrokken. Dus was onze eerste Staatsformatie vastelijk gegrond op de rots der reformatorische beginselen.

En nu is het sinds lange jaren bij degenen, die zich als Staten-Generaal gingen construeeren, een ernstig bezwaar geweest, dat degenen, die op reformatorischen bodem stonden, het bondgenootschap met Rome aangingen. Zoo sterk was de afkeer, dat velen liever een liberaal stemden dan de door de antirevolutionnaire partij aanbevolen candidaten. Ik neem dat niet in bescherming, doch constateer alleen het feit, om te doen gevoelen, welke diepe klove zich gevestigd had in den loop der tijden.

En om van jongeren datum te spreken, het vertrouwen in genoemde rechtsche partij is bij bedoelde menschen niet versterkt door (laat mij iets noemen) de zwakke houding, aangenomen bij de huidige Kieswet, met vrouwenkiesrecht; door de Schoolwet, die ons op vreemde lijn dreigt te doen overgaen; door de houding tegenover de openbare leeszalen (Diepenhorst); door de sociale wetgeving, weleer door haar voormannen bestreden.

Nu versta men mij wel.

De houding, die ik wensch aan te nemen, zal niet een vijandige zijn tegenover de partij, die in principe ons het naast bestaat. Maar wel heb ik den drang gevoeld der zoovelen tot eenzelfstandig optreden naast haar. Iets wat niet al te vreemd klinken zal, zoo men bedenkt welken strijd in den boezem dier partij gestreden is. Ik noem alleen de namen Visscher, van Buuren, Bijsterveld, en wijs voorts op de Sneeker motie.

Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof bij de bepaling van het standpunt der Staatkundig Gereformeerde Partij tevens te hebben aangegeven, dat die partij wars is van belangenpolitiek, en ik kom van deze plaats met kracht op tegen alle sprake, die in verkiezingsdagen is uitgegaan, als zou genoemde partij iets te maken hebben gehad met den Plattelandersbond. Toen de voorzitter van het Christelijk deel van dien bond zich tot ons wendde, om na verkregen akkoord en voor zoover mogelijk bleek te zijn, gezamenlijk ter stembus op te trekken, is alle samengaan onzerzijds geweigerd, juist omdat men zich om belangen groepeerde en het beginsel, dat men misschien in hart en nieren was toegedaan, niet ontplooide. Zoo bij aansluiting aan anderen een keuze te doen zij tusschen overeenstemming in economische opvatting en overeenstemming in levensovertuiging, zal die keuze zich m. i. te bepalen hebben bij de laatste. Het belang moet in toepassing van het beginsel gediend, en zoo een van beide wijken moet, zal het belang aan het principe dienen geofferd,

(Kersten.)

gelijk Mozes deed, toen hij de schatten van Egypte opofferde aan het deelgenootschap aan het versmade Israël Gods.

Het door mij bepaalde uitgangspunt voor goede regeering van ons land, als liggend in het Woord Gods, en zich regelend naar Calvinistisch beginsel, moet mij (ik mag dat niet verhelen) met klem doen opkomen tegen het gezantschap bij den Paus, en (zoo daarvan immer weer sprake kwam) tegen de processies. Ik noem die processies er bij, omdat o. a. *Het Centrum* scheef, dat de R.-K. Staatspartij deze twee zaken zou blijven eischen.

Het doet mij leed, dat van een zijde, waarvan ik het niet verwacht had, dit gezantschap als van geen bijzondere beteekenis wordt geacht; dat men zich niet overtuigd houdt van het Roomsche cachet, dat daardoor op ons land is gedrukt.

„Daar in Rome is een politieke markt" zoo sprak men, om u te doen gelooven, dat een Nederlandsch gezant naar 's Pausen hof behoort gezonden te worden. Ieder zou dat wel kunnen begrijpen; het is ook zoo heel eenvoudig. Kan een handelsman, zonder de markten te bezoeken? Weet een boer, wat hij voor zijn paarden, zijn koeien vragen moet, zoo hij van de markt niet weet? Welnu, zoomin kan een land meeleven met zijn tijd, als zijn gezanten niet aan de hoven zich voortdurend op de hoogte stellen van wat er in de wereld omgaat; door haar gezanten blijft een Regeering op de hoogte van den gang van zaken. En nu is bij den Paus te Rome ook zulk een markt; mitsdien behoort daar ook onze gezant.

Intusschen is van andere zijde deze redeneering geheel omvergeworpen door ongeveer het volgende bekende betoog. In het zenden van gezanten ligt nog iets geheel anders dan het doen bezoeken van markten. Geen Regeering toch zal zich door haar gezant doen vertegenwoordigen in een land, welks Regeering niet door haar erkend is. In het zenden van gezanten ligt dus de erkenning van macht, van wettig oefenend gezag. Zoo nu erkent onze Nederlandsche Regeering des Pausen macht en gezag, door haar gezant aan Romes hof te doen verblijven. De Paus nu heeft alleen geestelijk gezag, d. w. z., voor de Roomsche Kerk is hij haar hoofd, Christus' stedehouder, en als zoodanig erkennen wij Nederlanders hem, door ons gezantschap. Doch zoo wil, zoo mag het Nederlandsche volk hem niet erkennen. Wij vochten ons van Spanje, doch ook van Rome vrij. Wij vormen een Protestantsche natie. De Paus is Christus' stedehouder niet; onze Vaderen zeiden: „Hij is de Anti-Christ". En die uitspraak moge nu te absoluut zijn, zeker is in hem ook voor ons de anti-Christelijke geest. Van eenige erkenning des Pausen mag bij ons geen sprake zijn. Nederland verlaagt zich door zijn gezantschap te Rome; verloochent zijn eenige schoone geschiedenis; krenkt den heiligen ernst en fieren moed zijner Vaderen, en maakt Rome sterker steeds. Want Rome is niet veranderd, gelijk te duidelijk ons bleek uit den zich voorbij pratenden internuntius aan ons hof.

Daarom moet ik mij stellen tegen het gezantschap bij den Paus.

Wil men mij om deze overtuiging de grootste antipapist schelden, het zij zoo. Ik haat den Roomsche als persoon niet, doch verder voor ons land het Protestantsch karakter op; dat is de eisch onzer volkshistorie.

Mijnheer de Voorzitter! Krachtens het beginsel, dat uitgangspunt mijner beschouwingen vormt, maak ik het woord van wijlen ds. Donner tot het mijne: „Ik pleit bij deze Regeering tot afschaffing van de zonde der Staatsloterij" en vraag ik dringend de Zondagswet, die (oud van dagen als ze is) tot een doode letter werd, te handhaven, tot een betere zal verschenen zijn. Zoo het nu is, kan noch mag het blijven. De Zondag is een zondedag geworden bij uitnemendheid. Dat van het huidig Ministerie het Christelijk karakter gezien worde! Dan zal het gewis aan het tooneel geen subsidie meer verschaffen noch aan boksvereenigingen en, om der financiën wil, evenmin aan zoovele organisaties, die misschien nuttig, doch geenszins onmisbaar zijn, en mede door wederinvoering der doodstraf voorkomen, dat de linkerzijde het smalend in het aangezicht werpt, niet één specifiek Christelijke wet te hebben tot stand gebracht.

Met groote zorg en vreeze heeft de kleine partij, die ik de eer heb te vertegenwoordigen hier, de zich steeds uitbreidende Staatsbemoeiingen gadegeslagen. Die Staatsbemoeiing leidt meer en meer tot het knechten van ons vrije volk onder Staatsdwang. 't Lijstje gedwongen opgelegde zegeningen van den Staat wordt steeds grooter. Ge telt nu reeds vaccinedwang, leerdwang, verzekeringsdwang, stemdwang, dwang, gelegd op den arbeid in 8-urigen arbeidsdag, en wat al meer. Vader Staat is met dat al reeds ver gevorderd het Nederlandsche volk onder curateele te zetten. In al die overheerschende bemoeiing kan ik kwalijk anders zien dan het beginsel van Staatssocialisme, en ik wist niet beter of van Staatssocialisme waren de rechtsche partijen vijand. Het was mijn stellige overtuiging (en dat is het nog) dat het maatschappelijk leven een eigen souvereiniteit heeft, door God zelf, als formeerder van het organisch leven der maatschappij, er in gelegd. Als dat werkelijk zoo is, gelijk ik geloof dat het is, dan vergrijpt zich een ieder aan Gods ordinantiën, die deze souvereiniteit aantast. In het Calvinisme schuilde steeds de waarborg der burgerlijke vrijheid. Maar in de huidige wetgeving wordt het teedere samenstel der maatschappij met ruwe hand aangegrepen. Dat moet zich wreken. De aard van ons volk zal zich tegen dergelijke wetgeving eenmaal m. i. verzetten, en ik hoop, waar mannen aan het roer zitten, wien het vrije bloed door de aderen stroomt, dat zij den hun gegeven tijd besteden zullen tot vrijmaking van den ons opgelegden dwang.

Van een liberaal, die heel anders denkt dan iemand ook maar van rechts, kan ik begrijpen, dat hij tot vaccineeren geheel het volk dwingen wil, doch van een rechtsch Ministerie kan ik niet anders verwachten dan dat het den volke (ik wil niet het vaccineeren verbiedt), doch vrijlaat. En met blijdschap heb ik vernomen, dat in de openingsrede werd aangekondigd, hoe voorzichtig dan ook, dat aan de gemoedsbezwaren van velen in den lande zal getracht worden te gemoet te komen. De Staatkundig Gereformeerde Partij zette ten vorigen jare een adresbeweging op touw en mocht Hare Majesteit een groote verzameling van handteekeningen aanbieden, terwijl nu ook weder de antirevolutionnaire partij in haar program van actie afschaffing van den dwang vermeldde, wat ons te meer hopen doet, dat, hoe men zich van andere zijde ook roert, een einde aan dezen onrechtvaardigen indirect dwazen dwang zal komen. De gelegenheid zal zich, naar ik verwacht, overvloedig voordoen de bezwaren tegen vaccinatie en (waarom het toch eigenlijk hier gaat) tegen den dwang uiteen te zetten. Ten eerste moet ik elke Regeering het recht betwisten mijn godsdienstige overtuiging en Staatkundige vrijheid aan banden te leggen, als in de wet op de besmettelijke ziekten geschiedt; en dat te meer, wijl het onschadelijke der inenting door niemand bewezen is. De Staat blijve van de lichamen onzer kinderen af. Doch zoo ik zeide, de Minister zal (en ik zou zeggen liever dit jaar dan een volgend) gelegenheid schenken door indiening van een wetsontwerp, dat, al brengt het geen volledige afschaffing van den dwang, toch een stap nader tot de vrijheid voert, gelegenheid bieden op deze dingen verder in te gaan.

Ware nu de Minister van Onderwijs te bewegen, ons van de Leerplichtwet te verlossen en vooral van den zevenjarigen leerplicht. Die leerplicht grijpt in de rechten der ouders in; zij generaliseert haar dwang, doch de uitbreiding tot zeven jaren legt bovendien een zwaren druk op de bevolking en kost den Staat ontzaglijk veel. Uit het oogpunt van bezuiniging mede dring ik aan op verandering in dezen.

Door den heer Colijn, met wiens oordeel over 's lands financiën ik mij zeer wel vereenigen kan, hoewel zijn defensiepolitiek mij gevaarlijk schijnt, is zoo duidelijk gezegd: Er moet bezuinigd over geheel de linie. Welnu, hier is te bezuinigen. De ontwikkeling der kinderen is (voor niet-studeerenden) m. i. na zesjarig schoolbezoek voldoende, te meer wijl het geleerde in de herhalingsschool kan bijgehouden worden, terwijl zij, die wenschen door te leeren, zonder zevenjarige Leerplichtwet hun weg zullen vinden. Waarom nu den Staat (en gemeenten) zulke ontzaglijke uitgaven afgedwongen in dezen dieptreurigen tijd? Niet alleen de Regeering zal haar uitgaven moeten inkrimpen, doch het volk in zijn geheel zal moeten bezuinigen; er zal niemand in den

(Kersten.)

lande zijn (zoo is hier opgemerkt, en ten rechte), die den druk des tijds niet gevoelt. Maar dan zijn ook de arbeidersgezinnen niet uitgezonderd. En nu legt de Leerplichtwet, door haar zevenjarigen eisch, druk juist op de gezinnen der arbeiders, wijl er daar ten zeerste naar wordt uitgezien (ik denk in de allereerste plaats aan de groote gezinnen) dat de kinderen ook iets inbrengen. Nu versta men mij wel. Ik wil niet afmatting der kinderen op zeer jeugdigen leeftijd; de Minister van Arbeid heeft zijn zorg ook hier uitgebreid. Doch hoeveel werk is, zonder schade, door hen te presteeren, die zes jaren de school hebben bezocht. Noem alleen slechts den veldarbeid.

In het belang van duizenden in den lande hoop ik, dat, zoo noodig met herziening van de Arbeidswet, deze zittingsperiode zoo al geen geheele vrijheid, dan toch zeker verzachting van den dwang brenge.

Over den 8-urigen arbeidsdag heeft, naar wat zich aan mijn oog vertoont, de tijd reeds geoordeeld. In het generaliseeren ligt de vloek. Laat ons aannemen, er zijn bedrijven, waarin 8-urige arbeid wellicht meer dan zwaar genoeg is, doch dat is toch niet in alle bedrijven het geval? Deze Arbeidswet heeft veel ellende gebracht. Bitter is geklaagd over het werkvolk, over den weinigen arbeid, die gepresteerd werd, en deze wet is m. i. op de mentaliteit van invloed geweest. Men sprak van 8 uren slapen, 8 uren pret maken met een uitroepteeken en 8 uren werken met een vraagteeken. De goeden kom ik niet te na, doch die ook waren met den 8-urigen arbeidsdag niet zoo blijde. En wat alles af doet, het bedrijf kan dezen korten werktijd niet dragen. Vooral in deze tijden niet. De 8-urige Arbeidswet is mij een nieuw bewijs, dat de Overheid haar handen niet straffeloos in het maatschappelijk organisme slaan kan, hoe goed zij het in haar wetgeving ook bedoele.

Zeg ik te veel, als ik beweer, dat de verzekeringswetten niet wortelen in onzen volksaard? De arbeidende klasse vraagt meer dan zorg voor een verre toekomst, voorziening in de dagelijksche behoeften. Wij staan voor een verarming der volkeren, ten gevolge van een kapitaalvernietiging, als misschien nimmer te voren is aanschouwd. De koopkracht van geheel het volk zal steeds verminderen. En dat zal de kleine man allermeest gaan gevoelen. Is nu niet verstaanbaar, dat de wetgeving, die door zorg voor ongeval, ziekte, invaliditeit, ouderdom en wat al meer het bedrijf en daardoor in het heden drukt, niet met vol enthousiasme wordt begroet, zelfs niet door belanghebbenden?

Men heeft beweerd, dat, om mij bij den landbouw te bepalen — en in andere bedrijven zal de druk wel niet minder zijn —, dat deze belasting (voor Ongevallen- en Invaliditeitswet) weinig beteekent. Zeg een gulden of acht tot tien per H.A., en wat is dat? Dit is, Mijnheer de Voorzitter, in den tegenwoordigen toestand veel, en dat zal m. i. nog meer te veel worden in den komenden tijd. Juist omdat de boer het vermogen mist, de extra kosten af te wentelen op den consument. Een voorbeeld diene hier. Voor de aardappelen kan hij geen hoogeren prijs bedingen dan f 1,20 de 70 K.G., doch dat beteekent een verlies van gemiddeld f 2,50 per H.A. voor den kleiboer. Dat verlies ware door geheel de burgerij te dragen, zoo ieder iets meer voor de aardappelen betaalde of de tusschenhandel op bescheidener schaal was ingericht. Wat is nu het gevolg, nu de landbouwer zijn artikel niet op waarde brengen kan? Dat hij, dewijl hij zelf onmogelijk betalen kan en omdat toch ook zijn boerderij geen philanthropische inrichting is, maar het bedrijf zich bedruipen moet, dat hij zijn arbeiders òf ontslaat òf kort in het loon. Het kan niet anders. Op dat loon drukt dan ook de wetgeving, die behalve wat aan zegeltjes wordt opgebracht bij Invaliditeitswet, jaarlijks een 25 millioen (de posterijen meegerekend) aan den Staat kost.

„Hier zijn millioenen te bezuinigen", sprak de heer Dresselhuys. Ik blijf zeer nieuwsgierig naar de punten, die hij ter bezuiniging aangeven zal, anders dan de Minister van Arbeid reeds bekendmaakte. Maar ook dan nog zal ons bezwaar tegen de verzekeringswetten blijven, dat deze wetten (zoo prof. Fabius het noemde) „met alle antirevolutionnair beginsel onvereenigbaar zijn, ja door en door on-Nederlandsch".

Gaarne laat ik bij bespreking van het Staatsrechtelijke van het vraagstuk mannen aan het woord, die het weten. In zijn verzekeringsdwang schrijft zooeven genoemden professor op bladz. 26 het volgende:

> „Soms wordt gezegd, dat verzekering een zedelijke verplichting geacht moet worden; niet allen daaraan voldoen; dus de Staat haar met dwang opleggen, daarvan een wettelijke verplichting, een rechtsplicht maken. Toch kan een zedelijke verplichting maar niet kortweg in een wettelijken plicht worden omgezet. Misschien ware het juister te zeggen dat, wijl het een zedelijke verplichting is, gesteld dat dit volstrekt kan worden aangenomen, daarom geen dwang plaats mag hebben. Veilig is te stellen, dat allen de zedelijke verplichting erkennen om met het geld dat men heeft ook den arme te helpen. Evenzeer is zeker, dat daaraan niet door allen wordt gevolg gegeven. Zoo ware dus dwang daarvoor nog eerder gerechtvaardigd. Het is ook een zedelijke verplichting van den man, om met het geld dat hij verdient zijn gezin te onderhouden. Velen echter komen die verplichting slecht na. Het is bekend dat in arbeiderskringen de man vaak een goed deel van het loon voor zich houdt, en het gezin daardoor in veel minderen staat verkeert dan noodig is. De vrouw weet dikwijls niet wat haar man verdient; zij kan u alleen zeggen wat hij thuis brengt. Hier is werkelijk een pijnlijke misstand, die ook voor de voorziening in de stoffelijke behoeften des gezins groote beteekenis heeft. Waarom dan ook niet deze zedelijke verplichting in een wettelijke omgezet en bij voorbeeld bepaald, dat het loon zal worden uitbetaald in handen van een ambtenaar, die zorgt, dat het, misschien na eenigen aftrek, ten bate van het huishouden komt? Inderdaad is de leer, dat de zedelijke verplichtingen, als zij niet behoorlijk worden nagekomen, in wettelijke mogen worden omgezet, de dood van alle vrijheid."

In dien geest sprak ook dr. Kuyper, toen hij zeide:

> „Stel, het gelukt de maatschappij te reglementeeren, dan zal voor het oogenblik ongetwijfeld veel verkeerds gestuit worden, maar de zedelijke veerkracht der maatschappij zal tevens verbroken zijn. Ze zal zich nog bewegen, maar kunstmatig, mechanisch, als de ledepop, niet meer met die organische kracht, die eisch is voor alle leven." (Eenige Kameradviezen", 1874—'75.) „De voorziening in geval van ziekte en ouderdom, de zorge voor weduwen en weezen ..... zullen altoos verkeerd worden opgelost, zoo men ze van hooger hand aan de arbeidende klasse oplegt." („Handenarbeid", blz. 31.)

Ten laatste zou ik bij deze quaestie willen wijzen op de bezwaren der consciëntie, die hier in het gedrang komen.

Gewetensbezwaar ontstaat m. i., zoo men gedwongen wordt tot een daad (of wel door verleiding of anderszins vrijwillig een daad bedreef), die naar het weten der consciëntie in strijd is met den wille Gods, in Zijn Woord geopenbaard.

Om een voorbeeld te noemen, men zal gedwongen worden des Zondags arbeid te verrichten, doch het geweten, meestemmend met het 4de gebod, veroordeelt den Zondagsarbeid en zal den arbeider slaan en de zielerust rooven, zoo hij naar zijn stem niet hoort. Maar die zelfde consciëntie spreekt den man vrij, zoo hij desnoods zijn positie er aan waagt, al kwam hij met zijn gezin op straat te staan. En ook dàn gaat bedoelde arbeider vrij uit, wanneer zijn patroon hem anderen werkkring verschaft (gelijk in gemeentebedrijven voorkwam), doch het Zondagswerk (geheel zonder 's mans toedoen) door anderen doet verrichten. Immers de persoon, wien het gold, bedref geen handeling, die door zijn consciëntie werd veroordeeld.

Met opzet wees ik op het zelf handelen, dat oorzaak is van consciëntiebezwaar in dezen. Niet als zou er geen leed dragen zijn over anderer kwaad, doch dat leed dragen is een geheel andere quaestie dan hier aanhangig is.

(Kersten c. a.)

Nu ben ik overtuigd, dat de huidige Minister van Arbeid, ook al deelt hij onze bezwaren niet (hoe zou hij dan Minister van Arbeid kunnen wezen?) zeer welwillend is, en spreek ik bij dezen de hoop uit, dat (zoo langen tijd tot opheffing van het betrokken Ministerie niet wordt overgegaan, en bv. het Ministerie van Landbouw er voor in de plaats gezet) het Zijn Excellentie behagen en gelukken moge bij alle verzekeringswetten een vrijstelling te bewerken voor de gemoedsbezwaarden, zonder hen financieel zwaarder te drukken.

Op minder goeden voet leven tot op heden de Staatkundige Gereformeerden met den Minister van Onderwijs.

Hoewel Zijn Excellentie kennis droeg van de bezwaren tegen art. 83 der Lager-onderwijswet, werd ook bij de thans ingediende technische herziening aan vrijstelling van den dwang tot verzekeren niet gedacht. En dat klemt te meer, wijl Zijn Excellentie het vraagstuk der assurantie onder het oog zag, en in het 4de lid van art. 83 verder uitwerkte. Dat nieuwe 4de lid tracht, als ik het wel heb, in een leemte te voorzien. Er was toch in de wet niets bepaald omtrent de verplichting der schoolvereenigingen in geval van uitkeering bij brand door verzekeringsmaatschappijen. Het nieuwe 4de lid van art. 83 schrijft nu voor:

> „In geval van schade, waartegen het gebouw is verzekerd, komen de assurantiepenningen in mindering van de kosten van herstel."

Nu is inmiddels, blijkens het Voorloopig Verslag (en ik heb dat met instemming gelezen) door verscheidene leden bezwaar geopperd tegen bedoeld artikel. Men wil verzekering van het schoolgebouw aan de gemeente overlaten, het haar in de keus geven. En wel op een zestal gronden, daar genoemd.

De Voorzitter: Het is jammer, dat de Kamer die thans niet zal kunnen hooren, want de spreektijd, die aan de fractie van den geachten spreker was toegekend, is verstreken.

De heer **Kersten:** Mag ik dan een slot aan mijn rede maken?

De Voorzitter: Ja, zeker.

De heer **Kersten:** Mijnheer de Voorzitter! Ik zou dan ten slotte Zijn Excellentie willen verzoeken, vrij te laten van dien verzekeringsdwang, te meer omdat die dwang onrechtvaardig is.

Tot voorbeeld neem ik de Christelijke school te Borssele. Die school is voor een klein tiental jaren gebouwd, natuurlijk, als iedere school toen, voor rekening van de schoolvereeniging. Die vereeniging draagt de volle risico. Brandt de school af, niemand lijdt schade dan de vereeniging zelf.

En zie, nu komt de Minister ook hier dwingen tot verzekeren.

Mag ik Zijn Excellentie verzoeken, wijl men in het onzekere verkeert wat met de schoolgelden geschiedt, zekerheid te verschaffen over deze zaak? Kan Zijn Excellentie het recht tot dezen willekeurigen, indirecten dwang motiveeren? Ik zou het op hoogen prijs stellen van Zijn Excellentie te vernemen, of de intrekking van het bewuste voorschrift thans mag worden te gemoet gezien.

De beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

VERBETERINGEN.

In de rede van den heer **Troelstra**, bladz. 262, kol. 1, regel 19 v. o., staat: „ontbreekt"; lees: „ontbrak";

bladz. 263, kol. 2, regel 27 v. b., staat: „van de positie van"; lees: „van de positie, die";

bladz. 264, kol. 1, regel 37 v. o., staat: „weest"; lees: „worden";

idem, idem, regel 15 v. o., staat: „cultureele politiek mogelijk is. Of dat nu wel het geval is"; lees: „cultureele politiek mogelijk is — of dat wel het geval is";

idem, kol. 2, regel 1 v. b., staat: „alsof"; lees: „of";

bladz. 265, kol. 1, regel 7 v. o., staat: „algemeen"; lees: „in het algemeen";

bladz. 266, kol. 1, regel 25 v. b., staat: „deflatie"; lees: „inflatie";

bladz. 267, kol. 2, regel 29 v. o., staat: „Juli"; lees: „Juni";

bladz. 268, kol. 2, regel 12 v. b., staat: „reglementaire"; lees: „parlementaire".

18de VERGADERING. — 14 NOVEMBER 1922.

Mededeeling van ingekomen stukken.

18de VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 14 NOVEMBER 1922.

(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Ingekomen: 1°. ontwerpen van wet; 2°. een Regeeringsmissive; 3°. verzoekschriften; 4°. verklaringen van adhaesie; 5°. moties; 6°. drukwerken. — Verslag uitgebracht over ontwerpen van wet. Voortzetting der algemeene beraadslagingen over de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923, waarbij tevens aan de orde zijn de interpellaties van de heeren van Rappard en Troelstra. — Verlenging van den termijn voor het uitbrengen van Verslagen. — Avondvergadering. Aanvang der behandeling van hoofdstuk X^A der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923. — Verslag uitgebracht over verzoekschriften. — Indiening van een motie van orde door mejuffrouw Groeneweg en andere leden.

Voorzitter: de heer **Koolen.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 94 leden, te weten:

de heeren van der Voort van Zijp, Juten, Engels, Bulten, Ebels, Beumer, van Rappard, Moerel, de Wilde, van Vuuren, Albarda, Michielsen, van Gijn, de Monté ver Loren, Smeenk, Suring, Fieskens, Gerretson, Wintermans, Schaper, Dresselhuys, Ament, Troelstra, Hugenholtz, Deckers, van de Bilt, van den Heuvel, Kuiper, Visscher, Hiemstra, Schouten, Rutgers van Rozenburg, Duymaer van Twist, mejuffrouw van Dorp, mejuffrouw Westerman, de heeren Kleerekoper, Ketelaar, A. Colijn, Wijnkoop, IJzerman, K. ter Laan, Snoeck Henkemans, van Zadelhoff, Hermans, Ter Hall, Tilanus, van Rijzewijk, Nolens, Bongaerts, Gerhard, Fruytier, Staalman, Rutten, Oud, Heukels, Stulemeijer, J. ter Laan, Feber, van der Molen, Visser van IJzendoorn, Rutgers, mejuffrouw Katz, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Brautigam, Braat, van Wijnbergen, Boon, Gerritzen, Krijger, Bierema, Lovink, Bakker, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Weitkamp, de Boer, Schokking, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Bomans, Vliegen, van Schaik, Duys, van den Tempel, van Rijckevorsel, Kolkman, Colijn, Knigge, van der Waerden, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Scheurer, Kersten, van Dijk, van Sasse van Ysselt, Zijlstra,

en al de heeren Ministers, behalve die van Koloniën.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. drie Koninklijke Boodschappen, ten geleide van de volgende ontwerpen van wet:

(Voorzitter.)

Vaststelling van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Staatsboschbedrijf voor het dienstjaar 1923;

Aanvulling der bepalingen omtrent zekerheidstelling en wijziging der bepalingen omtrent het recht van voorrang in zaken van invoerrechten en accijnzen;

Naturalisatie van:

1°. G. Aronsohn en 19 anderen;

2°. J. A. Ashoff en 19 anderen.

Deze ontwerpen van wet, welke met de daarbij behoorende stukken zullen worden gedrukt en rondgedeeld, voor zoover zulks niet reeds is geschied, zullen worden gezonden aan de afdeelingen of aan de betrokken begrootingscommissie;

2°. een missive van den Minister van Arbeid, ten geleide van een Nota met bijlagen, houdende overzicht van hetgeen door het Departement van Arbeid gedurende 1921 en 1922 is verricht ter bestrijding van de werkloosheid en tot leniging van den door werkloosheid ontstanen nood.

Deze stukken zijn reeds gedrukt en rondgedeeld;

3°. de volgende verzoekschriften:

een, betreffende het ontwerp van wet tot wijziging der Lager-onderwijswet 1920, van den algemeenen voorzitter en den algemeenen secretaris, namens het hoofdbestuur van de vereeniging „Volksonderwijs", te Amsterdam;

een, betreffende het ontwerp van wet tot wijziging der Huurcommissiewet en der Huuropzeggingswet, van den voorzitter en den secretaris, namens het bestuur van den Amsterdamschen Bestuurdersbond;

een, betreffende het ontwerp van wet, houdende regeling omtrent het dragen der kosten van openbare verpachtingen en het uitloven van premiën bij openbare verkoopingen en verpachtingen, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor de Zeeuwsche eilanden, te Middelburg;

een, van het dagelijksch bestuur van het R.-K. Verbond van Werkgeversvakvereenigingen, te Amsterdam, betreffende de werkloozenzorg in de naaste toekomst;

een, van burgemeester en wethouders van 's Gravenhage, betreffende het toekennen van subsidie ten behoeve der inrichtingen voor nijverheidsonderwijs in die gemeente;

een, van den secretaris, namens het bestuur van den Algemeenen Nederlandschen Bond van Handels- en Kantoorbedienden, te Amsterdam, naar aanleiding van het in de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag omtrent het wetsontwerp tot vaststelling van hoofdstuk *XA* der Staatsbegrooting voor 1923 medegedeelde in zake de algemeene maatregelen van bestuur betreffende het winkel- en kantoorpersoneel;

een, van den algemeenen voorzitter en den eerste-secretaris van de Vereeniging van oud- en actief dienende onderofficieren van het Nederlandsch-Indische leger en van de troepen in West-Indië „Madjoe", te Rotterdam, houdende verzoek om de medewerking der Kamer tot gelijkstelling van de pensioenen en gagementen der militairen van het Indische leger, die vóór 1 Januari 1920 ontslagen zijn, met die, welke na dien datum verleend zijn;

een, van de weduwe G. Havinga—Staghouwer, te den Hoorn, gemeente Leens, houdende verzoek om een tegemoetkoming of schadeloosstelling, wegens een aan haar echtgenoot overkomen ongeval met doodelijken afloop;

een, van den voorzitter en den secretaris, namens de Commissie van Toezicht op het lager onderwijs te Maastricht, betreffende de wederinvoering der Fransche taal als leervak op de lagere school.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën;

(Voorzitter e. a.)

4°. de volgende verklaringen van adhaesie:

a. aan het adres van den raad der gemeente Stoppeldijk, betreffende wijziging van art. 205 der Lager-onderwijswet 1920, van burgemeester en wethouders van Nieuwerkerk aan den IJssel;

b. aan het adres van de Vereeniging van Directeuren van Hypotheekbanken in zake het wetsontwerp, houdende regeling omtrent het dragen der kosten van openbare verpachtingen en het uitloven van premiën bij openbare verkoopingen en verpachtingen, van den voorzitter en den secretaris der Makelaarsvereeniging, te Amsterdam.

Deze verklaringen worden voor kennisgeving aangenomen;

5°. moties, betreffende de voorgenomen herziening van den standplaatsaftrek der salarissen van het Rijkspersoneel, aangenomen in de vergaderingen van Rijksambtenaren te Veendam, en ambtenaren van verschillende diensten en van verschillende politieke richtingen in de gemeente Scheemda.

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen;

6°. de volgende drukwerken:

van den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel a. i. de laatstverschenen afleveringen en aanvullingsbladen van het *Bulletin International des Douanes*;

van den schrijver P. J. L. M. Goulmy zijn geschrift: De stembus van 1923";

de verzamelde referaten, het stenografisch verslag der gehouden besprekingen en de genomen conclusies van het Nationaal Congres voor de bespreking der handelsreizigersbelangen, georganiseerd door het Bureau voor Sociale Actie, op 28 en 29 April jl. te Amsterdam gehouden.

Deze drukwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

B. dat de Verslagen gereed zijn van de Commissiën van Rapporteurs over de ontwerpen van wet:

Vaststelling van het slot der rekening van de koloniale uitgaven en ontvangsten voor Suriname over het dienstjaar 1917 (250);

Toepassing van artikel 2, 2de lid, der Pensioenwet 1922 (*Staatsblad* n°. 240), ten behoeve van den oud-ingenieur der marine E. J. Benthem (252);

Goedkeuring van den onderhandschen verkoop aan het Roomsch-Katholiek Kerkbestuur van den Heiligen Mathias te Maastricht van gronden met opstallen aan den Maagdendries, achter de boschbarakken, aldaar (270);

Goedkeuring van een overeenkomst met de Nederlandsch Amerikaansche Stoomvaartmaatschappij „Holland—Ameria Lijn" te Rotterdam wegens het vervoer van de briefpost, welke in Nederland of in andere landen, waarvan een of meer havens worden aangedaan, met de stoomschepen van die maatschappij wordt medegegeven (272).

Deze Verslagen zijn reeds gedrukt en rondgedeeld.

Aan de orde is de voortzetting der algemeene beraadslagingen over de **Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2)**, waarbij tevens aan de orde zijn de **interpellatie van den heer van Rappard** naar aanleiding van de woorden in de Openingsrede, dat „eene vermindering van het aantal Departementen van Algemeen Bestuur noodig wordt geacht", en de **interpellatie van den heer Troelstra** naar aanleiding van den voorgenomen aftrek van 8½ pct. van de wedden der burgerlijke ambtenaren ten behoeve van de pensioenen.

De algemeene beraadslagingen worden hervat.

De heer **Wijnkoop**: Mijnheer de Voorzitter! Er is bij deze beraadslaging nogal het een en ander gezegd over de quaestie van de Kabinetsformatie, met name over de vraag of het daarbij constitutioneel zou zijn gegaan of niet, en ook over de antithese, maar ik meen dat dit niet de zaken zijn, waarover men op dit oogenblik met elkander behoeft te redekavelen. Ik zal dan ook aan die twee onderwerpen geen aandacht wijden.

Ook heeft men het hier gehad over wat men met een woord, dat blijkbaar aan een of andere niet Hollandsche taal is ontleend, heeft genoemd de quaestie van de veiligstelling van den gulden en over de defensiequaestie.

Over deze beide onderwerpen wensch ik namens mijn partij een en ander in het midden te brengen en dan zal ik ook de gelegenheid hebben om nog eenige dingen te zeggen, welke daarmede in verband staan. Ten slotte zou ik gaarne iets doen dat ik eigenlijk niet bemerkt heb, dat de meeste andere leden, die hier aan het woord geweest zijn, hebben gedaan, nl. iets zeggen over het programma, dat naar mijn zienswijze noodzakelijk is om uit den toestand, waarin wij op dit oogenblik zijn, te komen en tot een beteren toestand te geraken.

In de eerste plaats iets over den gulden.

Als men over deze zaak spreekt, dan spreekt het toch wel vanzelf, dan men dat niet uitsluitend van een Nederlandsch gezichtspunt uit kan doen. Men is bang voor het dalen van den gulden. De heer Colijn heeft gezegd, dat dergelijke daling eigenlijk voor de arbeiders en de ambtenaren in de eerste plaats erg zou zijn en wellicht voor de andere klassen — hij heeft dit er niet zoo uitdrukkelijk bijgevoegd, maar dat kan men toch wel begrijpen — niet zoo erg.

Ik wil er natuurlijk buiten blijven, in hoever voor de bezittende klasse in het algemeen de daling van den gulden een nadeel zou zijn, maar ik wil wel dit zeggen, dat als de gulden daalt, dit, evenals in andere landen met de daling van hun geldstandaard het geval is geweest, in de eerste plaats te wijten is aan den opzet van zekere groepen uit de bezittende klasse, die ten slotte het voordeel en niet het nadeel van de daling van den geldstandaard hebben.

Als men intusschen daaromtrent iets naders wil zeggen, dan moet men zich wenden tot het probleem, zooals het bij onze Oostelijke naburen bestaat, en dan treedt men tevens in het hart der quaestie, waarom het op het oogenblik gaat.

Waarvan hangt het gaaf houden van gulden, franc, mark, enz. af?

Als men de vraag stelt ten opzichte van de Mark, dan doet men alsof de daling van de Mark in de eerste plaats afhangt van de schadeloosstelling, welke de overwinnende partij in den wereldoorlog aan de andere, de onderliggende partij zou hebben opgelegd.

Het spreekt vanzelf, dat de quaestie van het dalen van de Mark, dat nog maar steeds doorgaat, zeer zeker samenhangt met de internationale economie en met de internationale politiek. Maar dat het een regelrecht gevolg zou zijn van, of in hoofdzaak samenhangt met, zooals men den menschen gelieft wijs te maken, de schadeloosstelling, die Frankrijk en Engeland hebben opgelegd aan het overwonnen Duitschland. Mijnheer de Voorzitter, ik ben zoo vrij dit niet aan te nemen en het niet te gelooven. Als ik dat hier zeg, dan doe ik dat omdat men bezig is, aan die zaak aan alle kanten te kwakzalveren en het doet voorkomen, dat wanneer men voor die zaak, waarvoor men blijkbaar geen oplossing wenscht te vinden, werkelijk een oplossing zou vinden, dan de zaak van de daling van de Mark zou zijn afgeloopen.

De hoofdoorzaak van de daling van de Mark zit naar mijn wijze van zien in twee dingen. In de eerste plaats in het verval van de productie in het algemen in een bepaald land; in de tweede plaats in het verval van de arbeidersklasse als zoodanig, materieel en ook, door de schuld van het kapitalisme, waaronder ze leven, geestelijk. Daarin zit naar het mij voorkomt de oorzaak van de daling van de waarde der Mark.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil daarop eenigszins nader ingaan, omdat dezelfde menschen, die hier eenerzijds het probleem van de gaafheid van den gulden aan de orde bren-

(Wijnkoop.)

gen en anderzijds beweren, dat zij precies weten, hoe zij kunnen maken, dat die gulden zoo gaaf mogelijk blijft, voor een deel althans op het oogenblik zich bezighouden met het schadeloosstellingsprobleem en het verval van de Mark in Duitschland.

Als men het probleem in Duitschland beziet — en natuurlijk zal ik dat hier niet in zijn diepste diepte doen — wat ziet men dan? Dan ziet men dat ondanks allerlei lawaai, dat er gemaakt is over hetgeen Duitschland nog steeds maar niet zou doen, dit de werkelijkheid is, dat Duitschland op allerlei wijze tot nog toe reeds drie milliard per jaar in deze tijden aan zijn vijanden heeft betaald.

Mijnheer de Voorzitter! Nu wil ik er op wijzen, dat men dit probleem van de schadeloosstelling natuurlijk in geen geval kan behandelen op de hoogte van de fictieve cijfers der schadeloosstelling, die de vijanden van Duitschland in den wereldoorlog aan Duitschland hebben opgelegd. Dan moeten wij, indien we dit probleem werkelijk ernstig willen behandelen, van ons standpunt rekening houden met de laagste mogelijkheid, waartoe men door concessies eener- en anderzijds zou kunnen komen. Als men dat doet — al ga ik er dan nu niet in details op in —, dan is het mijn meening, dat het hierop neer zal komen, dat Duitschland er toe zou worden gebracht aan rente en aflossing, in een mogelijke overeenstemming omtrent de schadeloosstelling tusschen dat Rijk en zijn vijanden, te betalen in de komende jaren nog weer een som van ongeveer hetzelfde bedrag als tot dusver betaald is, dus een som van twee milliard Mark — dat zijn goudmarken — per jaar. Ik wil dat echter toetsen aan de historie van Duitschland vóór den oorlog en uit die historie op economisch gebied en al wat daarmede samenhangt blijkt, dat het Duitschland mogelijk is geweest om vóór den oorlog 5 milliard goudmarken jaarlijks op te brengen en daarboven nog te accumuleeren een kapitaal van 8 milliard goudmarken per jaar, terwijl het bovendien toen in een periode was, waarin het Duitsche Rijk minstens een millioen personen voortdurend in de kazerne hield, waardoor een millioen man van de productie van dat land was uitgesloten. Niettegenstaande dus een niet onbelangrijk deel der tot arbeiden meest in staat zijnde bevolking van de productie was uitgesloten, is Duitschland vóór den oorlog tot de door mij genoemde prestaties in staat geweest.

Zou men mij nu willen wijsmaken, dat die schadeloosstelling, welke geen 3 milliard Mark per jaar aan Duitschland heeft gekost en op den duur weer zulk een bedrag zal kosten, indien men tot overeenstemming komt en ook als men niet tot overeenstemming komt, de oorzaak zou zijn van de afschuwelijke positie, waarin Duitschland gekomen is, nl. van de waardedaling van de Mark, die daar althans komt ten nadeele van de massa der arbeidende bevolking in de eerste plaats? Ik ben zoo vrij dat niet te gelooven en te zeggen, dat, als Duitschland op dit oogenblik een dergelijke schadeloosstelling niet kan betalen, Duitschland, dat vóór den oorlog was zooals ik dat met cijfers heb aangetoond, daarin andere oorzaken werken dan die van de schadeloosstelling. Ik wensch in geen enkel opzicht te overdrijven; ik geef onmiddellijk toe, dat die schadeloosstelling bij de andere oorzaken, welke er moeten zijn, een zekere beteekenis zal hebben, maar, als men het doet voorkomen, dat de schadeloosstelling de Mark naar beneden haalt, en de menschen suggereert, dat, indien men dat probleem maar heeft opgelost, de zaak wel goed komt, dan geloof ik daarin niet.

Daarom, men kan probeeren Duitschland moratoria te geven en trachten Duitschland op adem te laten komen, het proces in Duitschland zal doorgaan, zoolang men daaromtrent geen andere maatregelen weet te nemen. Waaraan ligt dat? Hieraan, dat de geheele Wirtschaft in dat land kapot is, maar door andere oorzaken dan de schadeloosstelling en de schatting. Het is een feit op zich zelf, dat verder weer tot nieuwe maatregelen heeft gedreven, dat de Staathuishoudkunde van Duitschland hoe langer hoe kapotter maakt. De oorzaak daarvan is, dat het kapitalisme op het oogenblik van den wereldoorlog zijn hoogtepunt heeft bereikt en sindsdien bezig is naar beneden te gaan met een betrekkelijk buitengewone snelheid.

De maatregelen, die men in Duitschland neemt om te probeeren dat tegen te houden, nl. dat men de arbeiders in letterlijken zin zich laat doodwerken en ze te gelijker tijd meer dan ooit laat hongeren, die maatregelen, die men neemt om het kapitalisme te handhaven, doen het economisch systeem hoe langer hoe meer rot en rotter worden. Ik wijs er op, dat men niet moet onderschatten, dat in Duitschland op het oogenblik de productie van het land niet meer voldoende is om aan de eigen behoeften te voldoen, hoewel op het oogenblik het gebruik van de belangrijkste levensmiddelen, vleesch, brood, aardappelen en suiker, gedaald is tot ongeveer de helft van vóór den oorlog. Men heeft dus de arbeiders achteruit geduwd, men heeft gedaan wat men zegt, dat men hier doen moet, maar de ellende gaat toch door en Duitschland is niet in staat zijn eigen behoeften voort te brengen. Ik wil er in dit verband op wijzen, dat het niet alleen de industrie is, die in Duiteschland in verval is geraakt, maar dat het met den landbouw precies zoo gaat. In Duitschland komt hoe langer hoe meer extensieve landbouw: de broodproductie neemt hoe langer hoe kleiner deel van het bebouwde land in; op het oogenblik wordt maar drie-vierde van den grond daarvoor gebruikt, welke daarvoor vóór den oorlog in gebruik was.

Dit zijn ontzaglijke feiten, die natuurlijk wel het gevolg zijn van den oorlog, die weer het gevolg is geweest van de kapitalistische tegenstellingen, maar zij hangen niet in de eerste plaats samen met de schadeloosstelling, waarover men zoo voortdurend praat.

Nu heeft men in Duitschland nog een zeer belangrijk feit, waarop wel eens de aandacht mag worden gevestigd in verband met het probleem, of de gulden binnenkort ook niet geheel gaaf meer zal blijven. Ik heb in zeer korte trekken laten zien, hoe het met productie in industrie en landbouw, en met de consumptie van het proletariaat, van de massa des volks, staat. Duitschland komt ongeveer een jaar achter Oostenrijk aan wat het bereiken van een bepaald punt van daling betreft. Dat is de economische historie van de laatste jaren, die men door alle kwakzalverij en conferenties niet heeft kunnen tegengaan en tot dusverre voor zoover ik het zie ook niet heeft willen tegengaan. Maar dat is niet voldoende. Men heeft tot dusverre gemeend, dat dat proces zich zou bepalen tot de landen, die in den oorlog de nederlaag hadden geleden, maar men ziet nu, dat het zich ook gaat voordoen in landen, die in den oorlog de overwinning hebben behaald, zooals men het in den laatsten tijd in Frankrijk ziet. Wij voor ons hebben op algemeene gronden steeds gemeend, dat wat in Duitschland en Oostenrijk, in het hart van Europa plaats had, zich ook wel zou uitbreiden naar de peripherie, den zeekant, en dat vindt nu plaats. In Frankrijk ziet men de franc op catastrophale wijze naar beneden gaan.

Er zijn menschen, die zich zelf en anderen wijsmaken, dat dat maar een voorbijgaand verschijnsel is, maar laten wij ons bij zoo ernstige problemen niets meer wijsmaken, doch zien naar de feiten. Men heeft zich dat bij de Mark ook wijsgemaakt.

De heer **Oud**: Met de roebel ook?

De heer **Wijnkoop**: Bij de roebel is dat een gansch andere quaestie, waarop ik straks kom; de heer Oud weet intusschen, dat zijn vrienden wel bezig zijn te trachten, met dat roebelland in connectie te komen.

Men heeft ook bij de Mark gezegd: als er maar een moratorium komt, als men ze maar op adem laat komen, als de commissies maar ernstige voorstellen tot hulpverleening doen dan zal het wel ophouden met de ellende, maar het is steeds doorgegaan, en zoo gaat het met de franc ook. Het is de Fransche groote ijzerindustrie, welke het naar beneden gaan van de franc in geen enkel opzicht schaadt, die het graag laat gaan, omdat de loonen daardoor lager worden, niet in cijfers, maar in werkelijkheid, en daardoor wordt de concurrentie gemakkelijk. Wat de heer Dresselhuys voor Nederland aanbeveelt, dat doet de grootindustrie in Frankrijk reeds, met absolute negatie van de belangen der

(Wijnkoop.)

massa's van de arbeidende bevolking, alleen maar om te zorgen, dat men op de wereldmarkt kan concurreeren. En wat zeggen de politieke adviseurs van president Harding wel over Europa? Dat zijn natuurlijk kapitalistische adviseurs, maar die toch voor het heerschende systeem eenige beteekenis moeten hebben. Men heeft in de Amerikaansche couranten kunnen lezen, dat die politieke adviseurs meenen, dat de politieke situatie in Europa een phase heeft bereikt, waarbij het waanzin zou zijn, voortzetting daarvan langer mogelijk te maken, en nog kort geleden trokken die zelfde adviseurs dan ook de handen van het waanzinnige Europa af. Het is ook merkwaardig, dat de Engelsche bankier Mackenna, die Minister van de schatkist in Engeland is geweest, op de bankiersconferentie te Newyork heeft verklaard: alleen wanneer een der landen weer een grooten, langdurigen oorlog zou voeren, die zijn eigen productiemogelijkheden zou verminderen, zou dat land in de mogelijkheid zijn, zoodanige warenmassa's op te nemen, waardoor Frankrijk, Duitschland en Italië zouden kunnen worden betaald met gelden, waardoor weer de rente en aflossing van de schuld van die landen zou kunnen worden gevonden.

Mijnheer de Voorzitter! Eenerzijds dus bij den heer Harding absolute wanhoop over de toestanden in Europa, aan den anderen kant bij den Engelschen bankier, die van alle markten thuis is (hij is als liberaal begonnen en gaat langzamerhand naar het conservatisme over), de mededeeling, dat alleen een oorlog Europa kan redden uit de bankroetiers-Wirtschaft, de schulden-Wirtschaft, doordat dan althans sommige landen in staat zouden worden gesteld, de overgroote massa van producten, die in Italië, Duitschland en Frankrijk, dus in Europa, aanwezig zijn op te nemen, ja gedwongen zouden zijn die op te nemen. Als men deze dingen ziet, krijgt men eerst het rechte gezicht op de situatie, die zich op dit oogenblik voordoet, nu men in Nederland gaat roepen over de gaafheid van den gulden. De heer Colijn heeft gezegd, dat wij niet zullen toelaten en niet moeten toelaten, dat Nederland afdaalt tot die landen, waar het op het oogenblik zoo verschrikkelijk is. Maar, Mijnheer de Voorzitter, dit is naar mijn meening op economisch gebied een farizeesche uitspraak, die met de werkelijkheid volkomen in strijd is. Wij kunnen ons er niet op beroepen, dat wij anders zijn dan anderen, want die anderen zijn niet anders dan het voorbeeld, hoe wij in deze landen zullen worden. Oostenrijk is het voorbeeld voor Duitschland, Duitschland is het voorbeeld voor Frankrijk en Frankrijk is het voorbeeld voor de landen waarin wij leven. Alleen als men de wereld zou willen en zou kunnen verdeelen in zelfgenoegzame sferen, waarin de een den ander niet raakt, zou een uitspraak, als de heer Colijn hier heeft gedaan, beteekenis kunnen hebben, maar anders beteekent die uitspraak niets dan een soort van farizeïsme op economischen grondslag.

De **Voorzitter**: Ik zou wel willen, dat de geachte spreker aan de goede trouw van zijn medeleden bleef gelooven en niet woorden gebruikte als farizeïsme.

De heer **Wijnkoop**: Ik geloof, Mijnheer de Voorzitter, dat ik dit woord gerust bezigen kan ten opzichte van deze zakelijke quaestie.

De **Voorzitter**: Het komt mij voor, dat dat niet zoo is, omdat in het woord farizeïsme iets zit van wantrouwen. De geachte spreker zal niet willen, dat men bij hem gebrek aan goede trouw onderstelt en dan moet hij zoodanig gebrek ook niet bij anderen onderstellen.

De heer **Wijnkoop**: Mijnheer de Voorzitter! Ik veronderstel van den heer Colijn ten opzichte van deze zaak, dat hij, in plaats van de wereld te aanvaarden als één geheel en, zooals ieder, die de zaak van menschelijk standpunt beschouwt, te overwegen hoe hij de ellende uit de wereld kan krijgen, hij het zoo beschouwt: als wij in ons kleine landje, en dan nog maar een bepaalde groep in dat kleine landje, het veilig en goed houden, dan kan de rest mij geen zier schelen.

De **Voorzitter**: Dat kan dan een dwaling zijn van den heer Colijn te goeder trouw, en dus mag de geachte afgevaardigde geen kwade trouw onderstellen.

De heer **Wijnkoop**: Mijnheer de Voorzitter! Als de heer Colijn met mij in discussie wil treden, zal dat mij zeer aangenaam zijn, maar u is niet de heer Colijn.

De **Voorzitter**: De geachte afgevaardigde moet beginnen met niet woorden te gebruiken, die ik niet kan toelaten.

De heer **Wijnkoop**: Ik wist niet, dat dit woord niet toegelaten kon worden. Ik heb uitgelegd wat ik er mede bedoel, en dat handhaaf ik.

De **Voorzitter**: Als de geachte afgevaardigde zulke woorden maar niet verder gebruikt.

De heer **Wijnkoop**: Wanneer het voor de situatie noodig is, te kunnen preciseeren, dan spreekt het vanzelf, dat men dit moet kunnen doen; daarvoor staat men hier ten slotte. Ik heb dus gezegd, dat wat de heer Colijn wilde alleen mogelijk zou zijn, indien men in de wereld kon leven in verschillende sferen. Nu is het een feit, dat er een streven bestaat, anders dan vóór den oorlog, een streven, hetwelk voor een deel ook reeds practische uitwerking heeft, om de kapitalistische wereld niet meer te doen zijn een groote eenheid, maar dat men hoe langer hoe meer probeert in afzonderlijke sferen te leven. Ik wijs er op, dat Amerika en Japan aan den Grooten Oceaan een van die sferen vormen, dat zij willen trachten de groote problemen van de uitbuiting van die verre landen in Azië met elkander uit te vechten, liefst zonder dat anderen zich er in mengen. Ik wijs er op, dat Frankrijk en Engeland in Europa iets dergelijks hebben, dat èn Frankrijk èn Engeland Europa en het achterland tot ver in Azië en Afrika ieder voor zich achten het terrein, waarop zij moeten probeeren, zich staande te houden. Dat is dan ook de oorzaak van den fellen tegenstand tusschen Frankrijk en Engeland, want elk van hen probeert daar de volledige macht te krijgen. Tegenover deze beide sferen: die van Amerika en Japan, die bezig zijn over den Grooten Oceaan en China strijd te voeren, en die tusschen Frankrijk en Engeland, twee vijandige sferen, die elk oogenblik explosies kunnen brengen, waarbij wij betrokken kunnen worden, staan nog drie andere kringen.

Dat zijn de groote koloniale boerenlanden, die voortdurend door het Europeesche kapitaal zijn en worden uitgebuit. Die landen — ook Holland doet aan die uitbuiting op de verschrikkelijkste wijze mee — zijn blijkbaar niet meer van zins, om dat verder op die manier toe te laten. Het is een kring op zich zelf.

Dan zijn er verder wat ik zou willen noemen de uitgeputte Staten in Middel-Europa, waarvan ik als voorbeeld aanhaalde Duitschland. Men wil die Staten neerdrukken tot het peil van de koloniale landen, en dat geschiedt op het oogenblik al. De wijze, waarop in het algemeen de Duitsche arbeiders leven — en zeker de Oostenrijksche arbeiders en die in andere oostelijke landen — staat al beneden het peil, waarop vele arbeiders en boeren in de koloniale landen thans leven.

En ten slotte heeft men den kring van de Sovjet-landen. Ik weet wel, dat men dien kring in elk opzicht onderschat, dat men gemeenlijk niet eens weet, dat er niet is één Sovjet-Staat, maar een toenemend aantal Sovjet-Staten, die beginnen in Oost-Europa en eindigen vlak bij Japan, die beginnen, waar zij op het oogenblik geographisch beginnen moeten, bij de IJszee, en die hoe langer hoe meer doordringen naar de warme streken van Midden-Azië.

Dat is een groep Sovjet-landen, die van den wereldoorlog en het kolonialisme op de verschrikkelijkste wijze de ellende heeft ondervonden. Maar zij zijn begonnen met zich vrij

18de VERGADERING. — 14 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beschouwingen).

(Wijnkoop.)

te maken van de heerschappij van de macht van het kapitaal, al zijn zij, Mijnheer de Voorzitter, doordat de West-Europeesche revolutie — waarschijnlijk niet tot uw spijt, maar wel tot de mijne — een beetje op zich heeft laten wachten, er toe over moeten gaan om eenige concessies te doen — maar onder hun toezicht, onder hun macht, waarvan zij niets afdoen — aan het kapitalisme, concessies, die zij naar gelang van de omstandigheden zullen vermeerderen of verminderen, maar waarmee niets wordt afgedaan aan het zuivere standpunt, dat zij het kapitalisme niet meer het beheer geven in hun land. Anders dan de landen in Midden-Europa hebben zij den weg gevonden om in dezen afschuwelijken tijd, door de ellende van den door het kapitalisme veroorzaakten wereldoorlog gebracht, in die landen een langzamen opbouw te brengen.

Wie het anders weet mag het anders vertellen, maar ik constateer, dat er op het oogenblik in de heele wereld alleen die groep landen is, die een werkelijke reconstructie en opbouw te gemoet gaan.

De eerste teekenen daarvan doen zich al in Rusland voor, in die groep Sovjet-Staten, en in geen van de andere landen kan men daarop wijzen.

Als er één land bereid en in staat is, om als het moet een kring te vormen, die zich ondanks de opkruipende ellende van die Midden- en West-Europeesche landen afhoudt, dan is het ondanks alles alleen de Sovjet; de anderen mogen het desnoods probeeren, maar zij kunnen het niet, wegens den klassenstrijd en den kliekenstrijd, die in het kapitalisme in de andere landen bestaat, waardoor die anderen niet in staat zijn de offers te brengen en den moed hebben om te doen wat voor zulk een opbouw noodig zou zijn, om zich nl. te vergenoegen met hetgeen de kring zelf voortbrengt. Dat ligt in den aard van het klassenlooze Sovjet-systeem eenerzijds, zooals het in den aard van het klassenstrijdend kapitalisme anderzijds ligt, om dat niet te kunnen. Het Sovjet-systeem is er niet op uit om winst te maken, maar om zich zelf en de gansche menschheid te helpen. Het kapitalisme daarentegen is er op uit om, waar het kan, winst te maken, en daarom is er geen andere mogelijkheid, dan dat het zich voortdurend ziet uit te breiden over de andere deelen van de wereld, en dat het zelf in den val van die deelen van de wereld wordt medegesleept.

Dat is de economische historie op het oogenblik. En wil men mij nu wijsmaken, dat in deze economische situatie de gulden gehandhaafd kan worden in zijn tegenwoordige waarde door maatregelen als ons hier worden voorgezet? Neen, Mijnheer de Voorzitter! Ik betwijfel of de heeren, die zeggen, dat zij den gulden op zijn waarde willen handhaven, wel altijd geneigd zullen zijn om te doen, wat zij zeggen, en of zij niet wellicht reeds op het oogenblik bezig zijn met het tegendeel van hetgeen zij zeggen te beoogen. Ik heb het Fransche voorbeeld om aan te toonen, dat degenen, die het hardst schreeuwen over het behoud van de waarde van den geldstandaard, dezelfden zijn, die, wanneer het in hun kraam te pas komt, niet schromen om zelf mede te werken om de frank naar beneden te halen. Dat zou hier met den gulden ook kunnen gebeuren. Maar in ieder geval heeft men in de hier gegeven formules niet de middelen, om den gulden op waarde te houden. Zooals de Mark naar beneden is gegaan door het verval van de kapitalistische productie en van de arbeiders in het kapitalisme, zoo zal het ook hier gaan. Is het in dit land mogelijk de productie op peil te houden en is men hier van zins de bestaanskracht der arbeiders op peil te houden? Ik merk overal het tegendeel. De heeren, die zeggen bezig te zijn met middelen te beramen om den gulden gaaf te houden, werken overal de productie naar beneden en het bestaanspeil der arbeiders eveneens. Als men zegt, dat de arbeidsdag moet worden verlengd en het loon moet worden verlaagd, dan zijn dat middelen, waardoor het geestelijk en materieel peil van de arbeiders wordt verlaagd. Als men gegevens haalt uit Duitschland, zal men zien, dat de grootindustrieelen er overal over klagen, dat sinds zij hier en daar openlijk of op slinksche wijze een werkdag hebben ingevoerd, die veel langer was dan de achturige arbeidsdag, dat niet het resultaat heeft gehad, dat zij er van hadden gehoopt, maar dat het niets beteekende. Maar wel is het gevolg daarvan, dat de kracht van de arbeiders naar beneden wordt gehaald, ook hun productieve en hun consumptieve kracht. Men heeft in Duitschland gezien, dat de consumptie van de belangrijkste voedingsmiddelen tot de helft is gedaald, en men is bezig hier precies hetzelfde te bewerken, ofschoon het hier van kapitalistisch standpunt nog niet eens zoo noodig is als het in Duitschland van kapitalistisch standpunt wellicht noodig was. Daarmede ondergraaft men dus de kracht, die aan de productie op het oogenblik ook hier een zekere standvastigheid geeft, en men brengt niet anders dan wat men zegt te bevechten. Reconstructie kan ik in een dergelijke manier van doen niet zien.

Ik wil den heeren wel verzekeren, al weet ik, dat zij niet altijd geneigd zijn mijn verzekeringen aan te nemen, dat de weg, dien deze Regeering op het oogenblik opgaat, waarbij zij gesteund wordt door bijna het geheele Parlement, de weg is, waarop men het zekerste komt tot de daling van den gulden, en dat kan ook niet anders, omdat men voortdurend in contact moet blijven met die landen, waar het hoe langer hoe erger wordt, waar het productiesysteem achteruitgaat, waar er geen houden meer aan is.

In één zin ben ik het met de woorden van den heer Colijn eens, nl. toen hij gezegd heeft:

> „Ik geloof niet aan een crisis; ik geloof niet, dat dit een voorbijgaande toestand is. Naar mijn overtuiging zijn wij blijvend neergeploft op een veel lager peil, dan wij te voren hadden."

Mijnheer de Voorzitter! Deze constateering is naar mijn overtuiging volkomen juist. Ik weet niet, of het aan dezen kant misschien betwijfeld zal worden, maar ik wijs er op, dat de heer Treub voor eenige jaren in een Kamerdebat ook onder hilariteit van sommige van zijn vrienden iets dergelijks al heeft geconstateerd. Het kapitalisme is bergafwaarts gaande en het is niet meer tegen te houden.

Nu moet men mij goed begrijpen. Ik beweer niet, dat in deze neerploffings-crisis, waarin het kapitalisme het aflegt, waarin het proletariaat bezig is, getuige de Sovjetlanden, er bovenop te komen, het reeds zeker is, dat in geen enkel land meer eens een toevallige gunstige conjunctuur zal kunnen bestaan. Neen, dat beweer ik zeer zeker niet, maar ik beweer wel, dat dat dan is en blijft een goede conjunctuur, midden in een algemeene crisis, die desniettegenstaande niet meer is tegen te houden. Deze neerploffings-crisis is permanent. Het is met het kapitalisme historisch gesproken afgeloopen en het eenige, wat het nog kan probeeren — en ook probeert — in een bepaald land op een bepaald moment, is voor zich zelf een uitzonderings gunstigen toestand te krijgen. Dat is ook net het eenige, wat de kapitalisten bezig zijn te doen. Zij laten de wereld vergaan, denkende, dat zij er niet mede te maken hebben; en Holland, Engeland, Frankrijk en Amerika probeeren te redden, wat er nog te redden valt; maar het geeft allemaal niets, want als het kapitalisme werkelijk naar den kelder gaat, dan gaan die landen onherroepelijk mede.

Juist nu ik het over deze zg. gunstige conjunctuur heb, Mijnheer de Voorzitter, mag ik er op wijzen, dat de heer Dresselhuys het heeft doen voorkomen, alsof in Amerika op het oogenblik iets dergelijks aan den gang is. Ik wijs er op, dat echter in Juli van dit jaar in Amerika nog 1½ millioen werkloozen waren, en ik wijs er op, dat in al die landen, waar die zg. gunstige conjunctuur door de heeren op het oogenblik gereconstrueerd wordt, — ik zou het met de statistiek kunnen bewijzen, maar zal dat, met het oog op den tijd, niet doen — de levensmiddelenprijzen al weer bezig zijn naar de hoogte te gaan, zoodat het beetje gunstige conjunctuur, dat er is, eigenlijk hierop neerkomt, dat, terwijl men de arbeidstijden verlengd heeft en de loonen verlaagd, men al weer bezig is die gunstige conjunctuur te doen worden tot een nieuwen plaag voor de arbeiders door een nieuwe verhooging van de prijzen der levensmiddelen.

Ik zou willen wijzen op het voorbeeld van Tsjecho-Slowakije, een land, gelegen te midden van de landen, waar de ellende overheerschend is, die onherroepelijk naar beneden gaan, maar een land, waarin men in den laatsten tijd inderdaad kan wijzen op wat men in het kapitalistisch jargon

(Wijnkoop.)

noemt een gunstige conjunctuur. Wat kunnen wij daar echter mede aanvangen? Niets, eenvoudig niets, omdat zij zitten te midden der landen met groote ellende, en daarom is die gunstige conjunctuur een nieuwe plaag geworden zoowel voor de kapitalisten als voor de arbeiders zelf.

Men heeft er dus niets mee kunnen uitrichten, en het land gaat naar beneden net zoo goed als de landen waarmede het in verbinding staat.

Willen die heeren beweren, dat Holland een uitzondering vormt, een soort China in de geheele wereld, en dat terwijl China zelf op reusachtige wijze is veranderd, willen zij volhouden, dat Holland het eenige land zou zijn, dat te midden van al die dingen precies zou blijven als het is?

Neen, Mijnheer de Voorzitter, de krachten, die wij hier zelf aan het werk hebben gezien en gehoord, werken reeds zelf mede door haar angst om hier de conjunctuur hoe langer hoe ongunstiger te maken en de veiligheid van den gulden eindelijk te doen afloopen, en dat is wat ik voorzie.

Ik heb reeds gezegd, dat de heer Colijn in zijn crisisuitspraak gelijk heeft, doch betwijfel, of hij die uitspraak in zijn consequenties zoo opvat gelijk ik doe. Voor mij is deze uitspraak van den heer Colijn de uitspraak, dat het met het kapitalisme is afgeloopen. Een kapitalisme, dat niet meer de geheele wereld in een eenheid kan vereenigen, niet meer vooruit weet te gaan, zoodat men hier de wanhopige mededeeling hoort: wij zijn blijvend gevallen, is historisch al reeds gevallen, en wij wachten slechts op het oogenblik om dat kapitalisme overal den laatsten slag te geven.

En nu een enkel woord over de verklaring van den heer Colijn op defensiegebied. Deze verklaring is misschien niet zoo onduidelijk geweest als sommige heeren denken. Hij heeft zeer duidelijk tot den heer Troelstra, die hem interrumpeerde met het woord ontwapening — het eenige wat de heer Troelstra na al de drukte, die er bij de verkiezingen door hem van gemaakt is, daarvan hier te berde heeft gebracht —, zich afwijzend gedragen.

Hij zeide: het is een wijziging in ons defensiesysteem, en verder, dat wij altijd hebben gehad twee verplichtingen: de eene was de verdediging van ons land en de andere de verplichtingen, die wij hadden als lid van de internationale volkerengemeenschap. Die laatste verplichtingen wenschte de heer Colijn te handhaven. Daarvoor was noodig het roemruchte operatieve orgaan.

Als de heer Colijn nu echter zelf zegt, dat dit slechts een ,,wijziging in ons defensiesysteem'' is, dan mag hij verder nog zoo gesproken hebben van het laten vallen van onze defensie, maar dan is het niets meer en ook niets minder dan wat hij het zelf heeft genoemd.

Het is het eenige nieuwe geluid, dat wij hier bij deze algemeene beschouwingen van de heeren hebben vernomen, en het is niet anders dan de consequentie van de situatie, zooals die zich internationaal in dit moment ook hier heeft ontwikkeld.

Ik geef onmiddellijk toe, dat als wij zouden gezegd hebben, wat de heer Colijn heeft gezegd, er ongetwijfeld in die kringen een ,,hoe-hoe'' zou zijn opgegaan. Als wij zouden gezegd hebben, dat wij niet langer de defensie van ons land kunnen of moeten ter hand nemen, zou men ongetwijfeld van dien kant het land ingegaan zijn en gezegd hebben: dat zijn nu menschen van Nederlandschen bodem en van Nederlandschen stam, die kunnen toelaten, dat het land in den vervolge niet meer behoorlijk verdedigd wordt.

De heer Colijn kan nu eenmaal bij de Regeering en bij de kapitalistische heerschers van ons land een potje meer breken dan wij. Dat betreft echter slechts de manier van zeggen. De inhoud is, dat de defensie blijft, maar wordt gewijzigd.

Hoe wordt die gewijzigd? Zoodanig, dat wij niet meer ons vaderland, maar onze nationale verplichtingen gaan verdedigen.

Wat zijn onze nationale verplichtingen? Daarover heeft de heer Colijn ons tot dusverre niet ingelicht. Andere heeren, de heer Nolens en de heer Schokking, hebben zich erg van den domme gehouden en gedaan alsof zij van niets wisten.

Mijnheer de Voorzitter! U hebt gezegd, dat ik alles gelooven moet, wat de heeren zeggen. Ik mag geen oogenblik twijfelen aan hun goede trouw en ik doe het dus niet. Ik moet dan echter vragen, Mijnheer de Voorzitter, wat zijn dat voor politici en leiders, die niet eens weten, wat hun opperleider Colijn op een van de allerbelangrijkste punten, waarover in het land wordt geschetterd en geschreeuwd, ten slotte bij de algemeene beschouwingen als de laatste waarheid zal te berde brengen?

Ik twijfel dus niet aan hun goede trouw, maar als ik niet aan hun goede trouw mag twijfelen, dan twijfel ik toch wel zeer aan hun politieke bekwaamheid als leiders van die kapitalistische groepen, waar de heer Colijn dan toch maar alleen het recht heeft genomen om precies te zeggen, waarop het bij die kapitalistische groepen staat.

Mijnheer de Voorzitter! Wat zijn onze internationale verplichtingen? Zijn het soms de petroleumverplichtingen? Deze vraag is toch zeer juist. Wij hebben in de Djambi-concessies een contract gesloten, dat ons midden in de internationale transacties brengt. Wij hebben in den Volkenbond verplichtingen aangegaan, zonder het volk gehoord te hebben, waarvan niemand weet, hoever zij strekken, en die op een bepaald moment moeten worden nagekomen, verplichtingen, die met het volk als zoodanig, dat leeft en streeft, niets te maken hebben.

Als men zegt, dat het land niet meer zoo verdedigd kan worden en daarom niet zoo verdedigd moet worden, is het zeker wel geoorloofd te vragen: rekent men tot het land ook Indië of is men van plan Indië wel met alle macht te verdedigen, maar Holland te laten vertrappen, als de oorlog daartoe de gelegenheid brengt?

Het komt er op neer, dat men van plan is hier precies hetzelfde te doen, wat de groote kapitalistische groepen in andere kleine landen gedaan hebben: het land mag vertrapt worden, in elk geval, met de grootste vernietiging van menschen en wat de menschen hebben voortgebracht, als de belangen van het internationale kapitaal, hun verplichtingen, zooals de heeren die op een bepaald moment opvatten, maar veilig blijven.

Dat zijn dus de internationale verplichtingen, waarvan de heer Colijn op het oogenblik niet heeft verteld wat het zijn, maar waarvan hij de bedoeling wel heeft laten doorschemeren.

Het is niets anders dan een nieuwe orientatie op militair gebied, die op buitenlandsch gebied al lang is geschied. De heer Colijn, die zich in den wereldoorlog met zijn partij vooral heeft geörienteerd naar den machtigsten Staat van toen, naar Duitschland, die brochures geschreven heeft om ons te laten zien, hoe braaf Duitschland was en dat wij met het ongelukkige Engeland moesten oppassen, oriënteert zich, nu de situatie is veranderd en aan Duitschland zijn macht is ontnomen, naar den anderen kant, naar Engeland, waar nu de machtigsten zitten, en zegt: zou Holland bij gelegenheid van den landkant vertrapt worden..... als het moet, wij kunnen er niet aan doen, indien ons verbond met Engeland, onze verplichtingen, maar gehandhaafd blijven.

Dat zijn de groote nationale verplichtingen, die niet beschreven staan, maar in verschillende contracten reeds zijn neergelegd.

Dit is de wijze van defensie, waarvan de heer Colijn hier voor het eerst een rond woord heeft gesproken, want hij heeft gezegd: de wereld is veranderd; wij kunnen en willen niet meer doen, wat wij vroeger gedaan hebben; wij zijn van plan van den ondergang van het kapitaal, dat ons vroeger aan Duitschland, thans aan Engeland bindt, de consequenties te trekken.

Als men nu echter meent, dat daardoor eenige mindere kans op oorlog ontstaat, of als men denkt, dat daardoor op den duur werkelijke bezuiniging op het militarisme zal komen, dan zal het volk zich zeer vergissen.

Deze situatie is mogelijk nog erger dan die van vroeger. Wij hebben altijd er tegen gestreden — en wanneer het mocht terugkomen, zullen wij er wederom tegen strijden — om het vaderland, dat slechts van de groote en de kleine bezitters is, te verdedigen, maar wij wisten ten minste precies wat ons te wachten stond, waarop de macht, welke door het Nederlandsche volk moest worden verdedigd, gebaseerd was. Nu be-

Vijnkoop.)

even wij echter geen stukje grond meer te verdedigen, als j de internationale verplichtingen — vodjes papier, waar- t de kapitalisten veel voordeel, maar de massa niets dan deel ondervindt — maar blijven verdedigen. Dan is het zen oppermachtigen in Nederland al lang goed.

Dit heb ik over deze verklaring van den heer Colijn te ggen; ik geloof niet, dat ik daarin erg mistast.

Ik kom nu tot een ander punt, namelijk ons program. Ik heb niet ontkend — en het zou ook dwaasheid zijn het ontkennen — dat wij in Nederland, evenals in andere lan- n, in een allerongelukkigste situatie zitten, niet voor de pitalisten, dat kan mij niet schelen, maar voor heel het beidende volk. Ik heb onderschreven wat de heer Colijn eft gezegd, dat het kapitaal, dat vóór den oorlog naar boven ng, is gevallen, blijvend nòg valt, blijft neerploffen, zooals heer Colijn het noemde, al sprak hij daarbij het woord kapitaal" niet uit.

Welnu, van den opgang van het kapitaal heeft het prole- aat niets dan ellende beleefd. Van het oogenblik, dat wij de Kamer zijn gekomen en vroeger, zoo goed als ook nu g, daarbuiten, hebben wij dit altijd beweerd. Maar de neer- ng van het kapitaal wentelt al de ellende wederom af op t proletariaat.

Als nu juist is — en het is juist —, dat het kapitaal, on- nks alles wat geprobeerd is, niet meer op zijn oude beenen n loopen en zich nog zoolang mogelijk zal trachten te be- lpen met krukken, wat wil dat dan zeggen?

Dat het hoog tijd wordt, dat eindelijk eens een andere acht opstaat, welke de wereld overziet, regeert en be- erscht.

Zeker, in theorie is het mogelijk, dat een utopie, als Wilson orstaat en, naar ik meen, ook door den heer Wibaut wordt ngehangen, dat er harmonie komt tusschen alle kapita- stische roovers in de wereld, zou verwezenlijkt worden.

Theoretisch is het mogelijk, dat Amerika, Japan, Frankrijk Engeland een grooten bond sluiten om de geheele wereld houden gelijk zij is, als zij maar blijft bestaan, om de oloniën te blijven uitbuiten, om de uitgeputte landen te ijven uitbuiten, en om Sovjet-Rusland niet de gelegenheid geven om meer vooruit te komen dan het uit zich zelf kan en. In theorie is dat mogelijk, maar de practijk leert nders. De practijk leert, dat de verschillende landen tegen- ver elkander staan op de meest woeste wijze; dat op dit ogenblik de vrede in die landen aan een zijden draadje angt; dat wij zelfs niet weten, op welk oogenblik men mis- hien te Parijs of te Londen in de binnenkamer zit te wach- n op het telegrafisch bericht, dat eindelijk het eerste schot an den nieuwen wereldoorlog is afgegaan. Daaromtrent zijn ij niet ingelicht, maar als het zoover is, dan zal de telegraaf ns komen vertellen: het is zoover.

Waar dat zoo is, waar het kapitalisme zelf op zijn eigen rondslag geen beheer van de wereld meer weet te geven, aar zou ik zeggen: is het dan niet tijd en in elk opzicht ok humaan, dat er een andere macht komt en dat deze het el doet?

Mijnheer de Voorzitter! Het spreekt vanzelf, dat ik dit iet tegen u persoonlijk zegt, want het Parlement en u, als ertegenwoordiger van dat Parlement, behooren nu eenmaal ot de kapitalistische macht; maar ik zeg het tegen die mach- en, die altijd tegen het kapitalisme in verzet heeten te zijn ekomen. Ik zeg het tot de sociaal-democraten en tot de rbeiders, die met de Christelijke partijen medegaan. Tot en zeg ik: is het niet eindelijk tijd, dat eens iets terecht- omt van die internationaliteit, waarover de sociaal-demo- raten nog wel mooie woorden weten te spreken, of van die Katholiciteit, die algemeenheid, waarover de Roomschen ulke prachtige dingen weten te vertellen?

Het kapitalisme kan dit algemeene niet meer en wil het niet meer. Dan wordt het tijd, dat de arbeiders het doen.

De heer **Staalman**: En dan roepen ze de hulp van de kapi- alisten in.

De heer **Wijnkoop**: Ik weet niet, of de heer Staalman aanwezig was toen ik daarover sprak. Hij had dan maar op tijd moeten komen.

De arbeiders moeten het nu wel ter hand nemen, zelfs als ze op dit oogenblik nog niet de revolutie kunnen maken. Wij kunnen niet een revolutie uit den grond stampen en zoo iets is onzerzijds ook nooit beweerd. Ik weet wel, dat in 1918 sommige van de daar zittende heeren gedacht hebben, dat zij plotseling een revolutie uit den grond konden stampen; maar ik zelf en mijn vrienden weten ook, dat wij dergelijke dwaze dingen nooit gedaan hebben. Een revolutie kan niet uit den grond gestampt worden. Maar wat wel kan is dit: dat, als de toestanden zijn gelijk zij op dit oogenblik zijn, dan de arbeiders van elk geloof en van elke politiek zich eindelijk aaneensluiten tegen de ellende, die nu het ondergaande kapitalisme over hen brengt.

Wat hebben de heeren van dezen en dien kant eigenlijk anders weten te zeggen in dezen tijd van het ondergaande kapitalisme dan dat het op de één of andere wijze op de arbeiders zou verhaald worden? Men heeft een ongekend aantal conferenties gehouden, die allen misgeloopen zijn, en ik wil nu alreeds voorspellen, dat de volgende conferentie, die men nu weder bezig is te bakken, ook weder zal misloopen. De heeren kunnen en willen niet, maar het eenige, dat zij wel kunnen en willen, is, dat zij, wanneer zij het internationaal niet met elkander kunnen klaar spelen om den achteruitgang van het kapitalisme tegen te houden, als wolven vallen op hun eigen arbeiders; dat zij, ieder in zijn eigen land, nationaal, de arbeiders aanvallen en probeeren hen geestelijk en maatschappelijk achteruit te brengen.

De heer Colijn heeft dat getoond. Hij heeft alle sferen, waar dat kon, genoemd. Hij heeft op elk gebied gezegd — dit was de quintessence van zijn redeneering —: er moet achteruitgang zijn bij deze dingen en geen vooruitgang meer, alsjeblieft. Dat is de manier, waarop men het doet. Daartegenover komt het mij voor, dat het eindelijk noodzakelijk is, dat de arbeiders zich in dit land tot een eenheidsfront vereenigen, dat zich gaat prepareeren om de arbeidersregeering hier in te voeren. Als er hier nog niet kan komen een revolutie, waardoor men direct de maatschappij stelt op communistischen, op socialistischen, op een nieuwen grondslag, dan moet men in ieder geval niet te zamen met de kapitalisten en de burgerlijken, maar alleen als arbeiders den toestand in de oogen zien en te zamen de macht gaan vormen, om ook in dit land de Regeering te aanvaarden. Het zal dan misschien den kapitalisten wat beroerder gaan dan op het oogenblik, maar dat gun ik hun van harte. Maar voor de arbeiders zal dan eindelijk het oogenblik zijn aangebroken, om de situatie gansch te overzien en bij de heerschende internationale economische verwildering over alle krachten te beschikken; om daarvan te maken voor de arbeidersklasse het beste, wat er van te maken is; om te strijden tegen de kapitalisten, die natuurlijk zullen probeeren zulk een Regeering aan te vallen; en om dan te komen stap voor stap, te zamen met de groote Sovjet-republieken, die ons daarin zullen steunen, tot een werkelijke reconstructie van de maatschappij, tot den opbouw op een nieuwe basis, wat ten slotte hoogst noodzakelijk is.

Men kan natuurlijk niet, gelijk de heer Staalman doet, deze dingen met een paar interrupties afmaken. Op een oogenblik, dat een oorlog elk moment dreigt, dat men probeert de ambtenaren achteruit te drukken, dat men het spoorwegpersoneel reeds achteruitgedrukt heeft, en bedenkt, hoe men de werkloozen kan mishandelen, gaat het niet aan te probeeren, om zich van al deze dingen af te maken met dergelijke interrupties, zooals de heer Staalman doet, interrupties, die ten slotte alleen maar aantoonen, dat men er niets van af weet. Tegenover deze dingen hadden de heer Staalman en de zijnen moeten aantoonen, dat zij niet voor hun eigen groep, maar voor de massa van het arbeidende volk wat beters kunnen stellen, op de wijze waarop zij deze verschrikkelijke tijden gelieven te doorworstelen met de middelen, waarover zij beschikken. En als de heeren hierop een duidelijk antwoord willen geven, dan zal ik hun wel van antwoord dienen, maar dergelijke interrupties van niets ver-

(Wijnkoop.)

wacht ik niet van den heer Staalman. Wat ik wil, is de eenheid van het proletariaat en de arbeidersregeering zonder compromissen met de burgerlijken, regeering dus enkel gegrond op die eenheid.

In Rusland is men verder gegaan. Daar heeft men den bodem zelf van het kapitalisme direct ondergraven, en dat is goed geweest. Maar op het oogenblik is het blijkbaar zoo, dat men in deze landen onder de arbeiders dat nog niet aandurft. Goed. Ook als men dat nog niet aandurft in deze landen, laat men dan de verantwoordelijkheid zien van de ernstige situatie, zooals die is, en gezamenlijk als klasse de verantwoordelijkheid daarvan op zich nemen.

Dat zeg ik tot de sociaal-democratische heeren. Dat is de leuze geweest, waarmede wij de verkiezingen zijn ingegaan. Dat is de beteekenis van den eenheidsgrond, waarop wij bij de verkiezingen hebben gesproken.

In de eerste plaats zal het noodig zijn, dat wij van de sociaal-democratische heeren, willen wij aan die partij niet allen ernst als arbeiderspartij ontzeggen, een duidelijke verklaring krijgen ten aanzien van de vraag: zijn zij, nu hun eigen tactiek is mislukt, van plan die andere tactiek te gaan volgen? Wij hebben den heer Troelstra verleden jaar en ook weer dit jaar hooren hunkeren naar den steun van die partijen, welke eigenlijk met de arbeidersbeweging niets te maken hebben. Hij heeft aan die partijen alles willen toegeven wat hij maar kon, indien zij in hemelsnaam maar met hem op het kussen wilden gaan zitten. Van een eenheid met andere partijen in de Regeering, al is het dan geen samensmelting, wil hij dus wel weten, want hij heeft dat aan de Katholieken en aan partijen van andere richtingen aangeboden en tot die partijen gezegd: komt bij ons en laten wij trachten aan de Regeeringstafel een stoel in te nemen! Dat is volslagen mislukt. Waar de heer Troelstra getracht heeft met de leiders van die politieke partijen, met menschen, die in geestelijk opzicht, zooals ik moet aannemen, ver van hem af staan, samen te gaan en de verantwoordelijkheid voor de Regeering op zich te nemen, zeg ik: ik wil aannemen, dat wij heel ver van den heer Troelstra afstaan, en ik heb zelf er alles toe bijgedragen om de grenzen scherp te trekken, maar ik geloof toch niet, dat wie ook zal beweren, dat de heer Troelstra en de communisten verder van elkander afstaan dan de heer Troelstra en de Katholieke Kerk. Als dat dus zoo is, dan zou ik wel eens tot de sociaal-democraten willen zeggen: waar gij met partijen, die verder van u afstaan dan wij, de verantwoordelijkheid voor de Regeering op u wilt nemen, laten wij dan eens probeeren om een basis te krijgen om als socialistische partijen, als partijen, die beide worstelen in de arbeidersbeweging, beide wortelen in de Marxistische leer — wij verwijten elkander alleen, dat wij het niet precies goed doen, daarover wil ik nu niet rechten — de Regeering te nemen. Er kan geen politieke reden, geen enkele ernstige reden zijn, tenzij een persoonlijke — dat kan ik echter van zulke hoogstaande mannen niet aannemen — om niet als partijen, die beoogen om in dezen tijd de ellende van het kapitalisme af te weren, den grondslag te trachten te vinden voor de vorming van een Regeering. Wij bieden dat aan ten aanhoore van het gansche land; wij bieden het aan, niet, omdat wij meenen, dat morgen aan den dag een dergelijke Regeering aan die tafel zal zitten, maar omdat in dezen ernstigen tijd die grondslag onder de massa moet worden gebracht en ook de voorbereiding daartoe onder die massa moet plaats hebben.

Dat de oud-liberalen niet veel menschen achter zich hebben, was mij bekend, maar als die heeren op de hoogte zijn van hetgeen onder het volk leeft, dan weten zij, dat groote groepen der arbeidende bevolking staan achter de revolutionnaire en de communistische partij. Eerst overdrijven deze heeren het gevaar van de zijde van de communistische en revolutionnaire groepen en dan komt de heer Boon nu weer vertellen, dat het niet waar is.

De heer **Boon**: Dat bewijzen de verkiezingen.

De heer **Wijnkoop**: Om die verkiezingsstatistieken geef ik geen zier. Daarom heb ik nooit gegeven, al waren de partije noch zoo groot of noch zoo klein. Op dergelijke dingen base ren wij geen politiek. In elk geval is het een feit, dat achte de communisten, de revolutionnairen, groote groepen staa die onmiddellijk naast ons staan. Maar misschien nemen heeren de geheele arbeidersbeweging niet ernstig.

Intusschen, om weer tot de sociaal-democraten te kome zij zijn bereid geweest om met de Katholieken tot overeen stemming te komen. Wij onzerzijds doen geen afstand va onze revolutionnaire practijk en van onze revolutionnai theorie, maar wij erkennen, dat, zooals ik reeds zei, op h oogenblik de conjunctuur voor de revolutie hier min of me naar beneden is gegaan. Maar slechts min of meer, want a er morgen aan den dag een oorlog komt, dan gaat die co junctuur weer een ontzaglijk eind de hoogte in. In ande landen is men al bezig de revolutievoorwaarden te verbetere maar ik erken, dat op het oogenblik hier de conjunctuur vo revolutie verminderd is, al is zij niet verminderd voor ellende, zeer vermeerderd.

Nu zeggen wij tot de sociaal-democraten: wij hebben on tien punten. Wij zeggen niet: ze zijn à prendre ou à laisse maar wij zeggen, dat als men werkelijk de belangen van arbeiders ernstig wil voorstaan in dezen ernstigen tijd, me zich over deze punten moet verklaren. Ik ben niet als de he van Wijnbergen, die naar de *Handelingen* verwijst; ik w den heeren de volle maat geven; ik zal de punten noeme Die grondslagen zijn grondslagen, waarover te praten val maar waarop gestreden wordt tegen de ellende in deze maa schappij. Alleen zoo kunnen wij verder komen.

Die punten zijn dan: ten eerste de strijd tegen den oorlo Daar zullen de heeren toch wel niets tegen hebben. Te tweede: de handhaving van den achturigen arbeidsdag. kan mij niet voorstellen, dat de sociaal-democraten daa tegen bezwaar hebben. Ten derde: de verzekering van ee minimum bestaan voor alle arbeiders en daarmede gelijkg stelden. Dit is een clausule, die alles insluit, wat thans do de zoogenaamde sociale maatregelen gedekt wordt, en sociaal-democraten zullen ook daartegen wel geen bezwa hebben. Ten vierde: de opheffing van alle wetten, die hetz hier, hetzij in Indonesië, de vrijheid van den strijd der arb dersklasse belemmeren. Ik wil wel eens zien wat de sociaa democratische partij daartegen in heeft te brengen. Te vijfde: het in beslag nemen en distribueeren van de woning ruimte. Ik heb wel eens gehoord, dat de heeren daartege bezwaar hebben. Welnu, wij kunnen daarover praten. maak het den heeren zoo gemakkelijk mogelijk, maar het ga hier in een ernstigen tijd over ernstige internationale feite Wij moeten deze kapitalistenregeering eindelijk op de ee of andere wijze weg weten te krijgen, daar deze een voor durend dreigement is voor de maatschappij, en wij zijn b reid, ondanks handhaving van onze revolutionnaire theor en revolutionnaire practijk er ter wille van de arbeider klasse over te praten.

Het zesde punt is: verplicht neutraal kosteloos onderwi tot het achttiende jaar; het zevende: annuleering van crisis- en de oorlogsschulden en een sterke progressieve bela ting uitsluitend op hooge inkomens en vermogens. Tot deg nen, die bezwaren aanvoeren tegen annuleering van crisis- oorlogsschulden, wil ik zeggen, dat men daarover in ve landen niet meer praat, maar het eenvoudig doet. Duitsc land voldoet niet aan zijn schulden (ik zeg niet, dat het d zou kunnen doen), Frankrijk en Italië doen dat evenmin. zit dus niets in voor de arbeidersbeweging om te zeggen: w eischen, dat met die schulden, die wij niet hebben aangegaa maar de kapitalistische klasse, in dezen verschrikkelijke financieelen toestand wordt gehandeld als in verschillen landen reeds in de practijk geschiedt.

Het achtste punt is: grenzen open, ook naar het Oost Men heeft gesproken over vrijhandel en protectie; dat g beurt altijd, wanneer de heeren in een nare situatie verkeere Maar voor het internationale economische verkeer beteeke dat niets. Men moge praten over vrijhandel zooveel men w het internationaal ruilverkeer kan toch niet meer op de ou wijze plaats vinden, doordat men op allerlei wijzen is geha dicapt. Men komt er niet met te praten over vrijhandel

18de VERGADERING. — 14 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beschouwingen).

(Wijnkoop c. a.)

over protectie; men komt er alleen, als men de wereld terug zou kunnen brengen tot het hoogtepunt van het kapitalisme van vóór den oorlog. Alle barrières, die het kapitalisme eens wilde afschaffen, en die het proletariaat natuurlijk zal afschaffen, moeten verdwijnen. Maar thans te spreken over vrijhandel of protectie is meer dan belachelijk.

Het volgende punt is: volledige openbaarheid van de buitenlandsche betrekkingen, wat waarachtig tegenover deze Regeering nog wel eens met klem mag worden gezegd, waar zij niets anders doet dan op de meest ouderwetsche wegen voortgaan en ons voortdurend voor de malste beslissingen te plaatsen.

Ten slotte eischen wij de bevrijding van Indonesië, als een integreerend deel van onze vredes- en welvaartspolitiek voor het proletariaat. Men kan wel zeggen, dat de vrede bedreigd wordt door het optreden van de boeren in de koloniale landen, maar wil men die millioenen boeren in Indië, Perzië en Turkije, nu zij gezien hebben, dat het kapitalisme geestelijk en materieel naar den ondergang gaat, beletten naar de vrijheid te grijpen, omdat er anders oorlog zou komen? Als het kapitalisme aan die millioenen boeren niet de vrijheid geeft, eigen zaken zelf te regelen, laten dan de kapitalisten uit die landen, die dat niet willen, zelf naar den Oost vertrekken en met die volkeren den oorlog beginnen. Wij zullen daar geen traan om laten. Maar dat doen zij immers niet! De werkelijkheid is zoo, dat thans de honderden millioenen volkeren bezig zijn, van zich af te schudden het juk van het Christendom, van de zoogenaamde beschaving, van de uitbuiting, en nu roepen de heeren kapitalisten in Londen, in Amsterdam en in Parijs — de geheele uiting van den heer Colijn was niet anders dan een aansluiting aan dat probleem — ons op en zeggen: gij hebt uw internationale verplichtingen, daar moet gij gaan vechten, daar moet de nieuwe wereldoorlog worden uitgevochten, en het proletariaat moet daaraan meedoen. Dat wenschen wij niet, en daarom is er maar één ding, en dat is in onzen verkiezingsstrijd zoo duidelijk uitgekomen, doordat wij onzen kameraad Malaka gesteld hebben als een van de candidaten, die in dit Parlement de Oostersche volkeren had kunnen vertegenwoordigen en die er bij gelegenheid wel zal komen ook. Dit is de ééne manier, dat wij tegen die volkeren zeggen: gij hebt recht op uw eigen vrijheid, en wij hebben zooveel vertrouwen in het nieuwe leven, in den nieuwen geest, die over deze boerenvolkeren door den val van het kapitalisme, door de werking van den wereldoorlog en van Sovjet-Rusland is gekomen, dat zij nu eindelijk het juk van het kapitalisme gaan afschudden en zich niet het nieuwe juk zullen opleggen of laten opleggen van de eene of andere avonturiersklasse, militaire, economische, feodale of wat ook, maar dat zij onder de kracht van de hen steunende Sovjet-landen en van het internationale proletariaat, dat naast hen staat, zullen gaan waar wij ook heen willen gaan, tot de eindelijke bevrijding van de arbeidende menschheid.

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor, om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De algemeene beraadslagingen worden voortgezet.

De heer **Beumer**: Mijnheer de Voorzitter! U kunt niet van mij verlangen, dat ik, evenals de geachte vorige spreker, alle groote problemen van nationale en internationale Staatkunde behandel. Het wil mij voorkomen, dat ieder lid der Kamer verstandig doet, indien hij die vraagstukken behandelt, die op de hoogte zijn van zijn politieke statuur. Ik zal mij dus bepalen tot het maken van enkele eenvoudige opmerkingen, en ik laat de groote problemen met te meer gerustheid liggen, omdat bij hun behandeling in den tegenwoordigen tijd maar al te vaak blijkt: zooveel hoofden, zooveel zinnen, of, wil men liever, zooveel hoofden, zooveel onzinnen.

In paragraaf 14 van het Voorloopig Verslag hebben sommige leden hun vreugde uitgesproken over het eerste optreden der vrouwen bij de stembus, en het toegejuicht, dat een

(Beumer.)

zoo groot aantal dames tot lid van deze Kamer is gekozen. Inderdaad is het aantal vrouwelijke afgevaardigden aanmerkelijk toegenomen. Het getal evenaart dat der wereldwonderen, of, wil men, dat der hoofdzonden.

De oudste vrouwelijke afgevaardigde, ik bedoel natuurlijk in zittingsjaren, heeft de nieuwgekozenen een woord van welkom toegeroepen, heeft haar blijdschap uitgesproken over het feit, dat het vrouwelijk deel der Kamer zoo belangrijk was vermeerderd. Zij hoopt op meer onderlinge waardeering en vertrouwt, dat de gedachtenwisseling van vrouw tot vrouw menig misverstand uit den weg zal ruimen. Men kan wenschen, dat die hoop en dat vertrouwen niet zullen worden beschaamd; ik evenwel vrees het.

Het is bekend, dat hier meer misverstanden opkomen dan er uit den weg worden geruimd, en het staat evenzeer vast, dat algemeene waardeering hier niet is te vinden. Ik geloof zelfs, dat zij hier minder wordt bespeurd dan wenschelijk is. Ik verkeer onder den indruk, dat in het bijzonder de eenige nieuwe vrouwelijke afgevaardigde, die bij deze beschouwingen het woord heeft gevoerd, van de zijde der fractie, waartoe mejuffrouw Groeneweg behoort, die meende, haar het welkom te moeten toeroepen, veel waardeering nog niet heeft genoten.

In één opzicht zijn de beide dames het roerend eens. Zij zijn niet tevreden over de wijze, waarop anderen den verkiezingsstrijd hebben gevoerd. Zoowel de eene als de andere heeft zich uitdrukkelijk daarover uitgelaten, al heeft het maar weinig gescheeld, of wij hadden het genoegen gemist, mejuffrouw van Dorp te hooren. Deze heeft bij de tweede lezing der Grondwetsherziening haar sympathie uitgesproken voor de oude usance, dat nieuwe leden een jaar zwijgend toeluisteren, vóór zij het woord nemen, en verklaard, dat zij dien ouden regel een goeden regel vond, en zich daarnaar wenschte te gedragen, maar dat op het oogenblik de omstandigheden sterker waren dan zij.

Gelukkig heeft mejuffrouw van Dorp al spoedig dit standpunt laten varen en heeft zij getoond, dat waar is, wat zij zeide, dat de vrouwen losstaan van traditie en dat het gemakkelijk voor haar is, om spoedig een ingenomen standpunt prijs te geven, want wij hebben haar gehoord bij de interpellatie over het tekort op de spoorwegen en bij het wetsontwerp tot vreedzame bijlegging van geschillen over arbeidsaangelegenheden.

Men meene niet, dat deze opmerking mijnerzijds een aanmerking is. Integendeel, inconsequentie in een vrouw is een beminnelijkheid. Ik waardeer ten volle, dat mejuffrouw van Dorp de gelegenheid, om een gestelden regel te schenden, niet heeft laten voorbijgaan, omdat de Kamer daardoor het voorrecht heeft gehad, eenige leerrijke colleges te mogen genieten.

De heer **van Gijn**: Onhebbelijkheid is geen deugd voor een man!

De heer **Beumer**: Mijnheer van Gijn, u behoeft een ander geen les te geven in wat hij zeggen of zwijgen moet, want in bescheidenheid hebt gij noch uw partij ooit uitgemunt, al strekt het u tot eer, dat gij den handschoen voor mejuffrouw van Dorp wilt opnemen. Maar dan moest ge dat beleefder doen.

Mejuffrouw van Dorp heeft als haar meening te kennen gegeven, dat er bij de verkiezingen verwarring te constateeren is geweest, omdat vele kiezers niet wisten, op wie zij hun stem moesten uitbrengen. Ik erken, er is van eenige verwarring gebleken: meer dan 50 candidatenlijsten gaven daartoe wel aanleiding! Maar ligt het op den weg van die geachte afgevaardigde om te klagen? Heeft zij niet flink meegeholpen om verwarring te stichten? Het schijnt, dat die vraag bevestigend moet worden beantwoord.

Ik denk onwillekeurig aan een boek, dat 20 jaar geleden verscheen, en aan een recensie over dat boek. Dat boek was: Het ontwaken der Vrouw, van Francis Swiney, en de recensie verscheen in *De Tijdspiegel* van September 1902.

Daarin wordt gezegd, dat het merkwaardige van dit boek

(Beumer.)

is, dat het proefondervindelijk aantoont, tot welken hoogen graad van geestelijke abnormaliteit en onzinnigheid de feministische beweging een verward vrouwenbrein kan voeren. De juistheid dezer opmerking wordt met de feiten aangetoond, en de recensie eindigt met deze opmerking, dat het publiek, dat dat boek heeft gekocht, niet een ontwakende vrouw, maar een kat in den zak heeft gekocht. Hebben de kiezers van de liberale partij, die hun stem hebben uitgebracht op mr. van Houten, eigenlijk iets anders gekocht dan een kat in den zak? Ik erken, dat het program van de liberale partij veel vrijheid laat en weinig anders inhoudt dan enkele concrete punten, maar het is niet te ontkennen, dat die partij het stempel draagt van den staatsman mr. van Houten. En wat heeft zijn opvolgster op de lijst verteld? Dat de antithese in het bijzonder berust op den schoolstrijd; dat de band, die de rechtsche partijen bindt, is de drang naar de toepassing van de Christelijke beginselen op het Staatsbestuur; dat hiermede geen enkele aanduiding is gegeven van een te volgen gedragslijn, omdat wij allen, d.w.z. ook de linkerzijde, namens wie zij op dat oogenblik naar haar meening sprak, de toepassingen van die beginselen willen. Zij heeft medegedeeld, dat zij speciaal wenscht een openbare school met den Bijbel, maar zonder leerstellig Christendom, en zij heeft haar ingenomenheid betuigd met de brochure van den heer de Savornin Lohman: „De Scheidslijn". Wie onzer kan veronderstellen, dat de heer van Houten, schrijver van „God, Eigendom en Familie", de auteur van „De wet der causaliteit in de sociale wetenschap", de propagandist voor een bij overeenkomst geregeld concubinaat, met de bedoeling de vrijdenkende elementen van de bevolking te onttrekken aan den zoogenaamden druk der huwelijkswetgeving, met deze spreekster eensgezind is? Dus een van beide: òf er is in principieel opzicht lijnrechte strijd tusschen n°. 1 en n°. 2 van de lijst der liberale partij, òf wel mejuffrouw van Dorp spreekt van Christendom en Christelijke beginselen in een beteekenis, die niemand anders dan zij daaraan hecht. Of wel beide veronderstellingen zijn juist. Maar in elk dier opzichten werkt haar optreden verwarrend. En past het haar dan anderen te verwijten, dat zij medegewerkt hebben om verwarring bij de verkiezingen te stichten? Het was in 1868, dat Allard Pierson eenige brochures schreef over de liberale partij. In een daarvan ontwikkelde hij de bezwaren, die de rechterzijde had tegen de openbare school, zooals zij door velen destijds werd verdedigd, en hij zegt daarover:

> „Men spele niet met woorden. Is het, om iemands godsdienstige begrippen te eerbiedigen, voldoende dat ik ze niet bespottelijk maak? Eerbiedig ik u, als ik u niet uitlach?
>
> Uwe begrippen, ik ondermijn ze, want ik maak hunne overtolligheid voelbaar, ik zwijg ze dood — maar ik eerbiedig ze, ik, Staat der Nederlanden!
>
> Zendt mij uwe kinderen, goedgeloovigen! Zij zullen dag aan dag, 5, 10 jaren lang een invloed bij mij ondergaan, ten gevolge waarvan gij, als gij hun van uw geloof zult spreken, voor hen zijn zult als een die eene vreemde taal spreekt. Wat kunt gij er op tegen hebben? Heb ik uwe godsdienstige begrippen niet geëerbiedigd? Zendt mij uwe kinderen. Over dertig jaren zijn uwe kinderen mannen en vrouwen, die met een kristendom boven geloofsverdeeldheid dweepen, en, wandelend langs uwe graven, het hoofd zullen schudden over uwe dogmatische bekrompenheid. Wat is u, dat gij siddert? Heb ik uwe godsdienstige begrippen niet geëerbiedigd?"

Mijnheer de Voorzitter! Er zou uit deze brochure meer kunnen worden voorgelezen, maar het is voldoende; 50 jaar later komt mejuffrouw van Dorp vertellen, dat zij voorstandster is van een openbare school met den Bijbel, maar vrij van leerstellig Christendom!

In 1887 heeft mr. van Houten een van zijn meest bekende stukken geschreven in *Vragen des Tijds*, waarin hij zegt:

> „Met de wapenen des geestes wordt in onzen tijd een strijd gestreden, heviger en principieeler, dan in eenig ander tijdperk onzer geschiedenis. Bij de tegenstellingen, die thans vreedzaam op onzen bodem naast elkander moeten leven, zijn die tusschen Katholiek en Protestant gering. Het is geen conflict over enkele dogma's, maar tusschen geloof en ongeloof, tusschen lijnrecht tegenstrijdige wereld- en levensbeschouwingen."

En nu, 35 jaar later, vertelt de tweede candidaat van de lijst-van Houten hier, dat de antithese berust op den schoolstrijd, en dat „wij allen" immers de toepassing van de Christelijke beginselen willen op het terrein der Staatkunde.

Maar nu geldt nog veel meer dan 35 jaar geleden wat van Houten heeft geschreven! Indien er ooit een tijd is geweest, waarin geopenbaard werd de juistheid van de opmerking, dat er is een strijd tusschen lijnrecht tegenstrijdige levens- en wereldbeschouwingen, dan is het de tijd, die na den oorlog is aangebroken. Vandaar, dat ik mij heb verbaasd over hetgeen door den heer Troelstra is gezegd, die erkent, dat tot zekere hoogte vroeger, vóór den oorlog, een verklaring van de tegenstelling rechts en links was te geven, maar dat na den oorlog die tegenstelling haar beteekenis had verloren.

Mijnheer de Voorzitter! Ook mejuffrouw Groeneweg was niet tevreden over den verkiezingsstrijd en de manier, waarop in vrouwenkringen is gewerkt, heeft haar pijn gedaan. Er was geen beginselpropaganda en in vele gevallen werd voor de vrouwen gesproken en geschreven alsof het onnoozelen waren. Dat was geen voorlichting!

Na deze ontboezeming, die een bewijs leverde van een teeder gemoed, kregen wij eenige verhalen van den verkiezingsstrijd en eenige citaten uit propagandageschriften.

Ik veronderstel, dat in de maanden Mei en Juni hier en daar wel eens een woord is gesproken, dat beter niet ware geuit. Er schijnt een juffrouw te zijn rondgegaan, die merkwaardige verhalen opdischte over jachtsloten van mevrouw Roland Holst en over de antirevolutionnairen, die, naar haar meening, de vrouwen onmondig willen houden, omdat er immers op hun lijsten geen vrouwelijk candidaat voorkwam.

Niet ontkend kan worden, dat, hetgeen deze dame zeide, bewijst dat zij meer voelt voor wijdmondigheid dan voor onmondigheid; maar is er reden te klagen, dat er hier en daar zoo iets verschrikkelijks is voorgevallen? Is er reden om te klagen, dat de vrouwen niets anders hebben gedaan dan de mannen? Excessen waren wel te wachten.

Mevrouw Pothuis—Smit heeft in *Het Volk* van 11 Juli 1922 geschreven, dat de pessimisten gelijk schenen te krijgen, die meenden, dat ook de vrouwen door de verderfelijke werking der politiek zouden worden neergehaald. Zij schrijft dit naar aanleiding van hetgeen vrouwen der rechterzijde in den verkiezingsstrijd zouden hebben gedaan; maar of er reden was, in het bijzonder daarover te moeten klagen? Indien er geklaagd moet worden, zullen die klachten algemeen moeten zijn. Evenwel, er is geen reden voor deze verontwaardigde verbazing of verbaasde verontwaardiging. Corruptio optimi pessima.

Als vrouwen — zooals mr. Cort van der Linden zegt — wanneer zij het kiesrecht verlangen, haar natuurlijke instincten ontrouw worden, behoeven wij er ons niet over te verbazen, dat, wanneer zij inderdaad actief in de politiek optreden, wel eens iets zal voorvallen, waarop aanmerking zou kunnen worden gemaakt.

Slechts in uitzonderingsgevallen — en daar reken ik natuurlijk alle vrouwen onder, die in deze Kamer haar intrede hebben gedaan — kan men iets anders verwachten. Want van nature zijn de vrouwen niet beter dan de mannen. Maar lag het op den weg van mejuffrouw Groeneweg te toornen tegen de wijze, waarop haar tegenstandsters den verkiezingsstrijd hebben gevoerd? Aan de antirevolutionnairen heeft zij verweten, dat dezen natuurlijk niet veel voorlichting konden geven, omdat zij tegen het vrouwenkiesrecht waren geweest en er nu min of meer mede inzaten, dat zij de vrouwen moesten opwekken ter stembus te gaan. En zij heeft voorts verteld, dat wij zoo ontzettend veel gepraat en geschreven hebben over de ordonnantiën Gods en over de gezinsontwrichting en dergelijke dingen meer, maar ook dat over de motie van mejuffrouw Groeneweg over moederschapszorg veel is beweerd, maar de motie zelf niet is afgedrukt. Ik heb over die motie in de verkiezingsdagen geen woord gezegd, omdat men

(Beumer.)

ook eens over enkele dingen niet moet spreken en ik dit geen geschikt onderwerp achtte om over te spreken, want ik zag aankomen, dat daarvan voorloopig toch niets kwam. Maar te spreken over de andere genoemde punten, was juist onze onafwijsbare plicht. De rechterzijde behoeft zich, althans wat de antirevolutionnairen betreft, over den verkiezingsstrijd niet te schamen, al meent zoowel mejuffrouw Groeneweg als de heer Troelstra iets anders.

De laatste heeft gesproken van een misleidenden strijd, omdat wel van bezuiniging is gesproken, maar aan de kiezers geen progrem van bezuiniging is voorgelegd. Hij veronderstelde, dat, wanneer er een program was geweest, de uitslag een ander aspect zou hebben vertoond dan thans het geval is.

Ik kan verklaren, dat door mij op geen vergadering het woord is gevoerd, zonder uitdrukkelijk de kiezers te waarschuwen, dat ieder moest weten, dat hem niets beloofd werd, wat de schatkist op uitgaven kwam te staan, dat hij alle kans liep mede te zijn begrepen in de bezuiniging en dat men er van overtuigd moest wezen, dat de jaren, die men te gemoet ging, jaren zouden zijn waarin de Regeering en de volksvertegenwoordigers, die hun verantwoordelijkheid gevoelden, afwijzend zouden staan tegenover elke nieuwe uitgaaf en zouden moeten komen tot schrapping van verschillende oude uitgaven.

Ik heb geen reden om aan te nemen, dat eenig ander lid van onze fractie op andeze wijze heeft gesproken. En dat er onzerzijds op werd aangedrongen op de antirevolutionnaire lijst te stemmen, niet om stoffelijke overwegingen, maar om de beginselen, sloot in zich, dat er over die beginselen moest worden gesproken. Dit alles klopte met het program van actie, waarin ook geen beloften werden gedaan, die aan de schatkist geld kosten.

De vraag is, of men van sociaal-democratische zijde zoo openhartig is geweest, zoo openlijk zijn meening heeft verklaard en zoo onverbloemd heeft gesproken; ik laat daar wat door mindere goden is geschied, zoo bijv. een advertentie in het orgaan *De Onderlinge voor de gemeenten Onstwedde etc.*, onderteekend door „Eenige Christelijke kiezers, die niet mee willen doen aan de vuile en onchristelijke latercampagne van de verkiezingscourant van de antirevolutionnaire partij", terwijl de advertentie is gesteld in zoodanige termen, dat zelfs een kind in de politiek begrijpen kon, dat hier niemand der rechterzijde, ook niet een teleurgeetelde arbeider, aan het woord is en het is ook uitgekomen, dat die advertentie afkomstig was van den Stadskanaalschen Bestuurdersbond.

Ik geloof niet, dat voor dergelijke dingen een fatsoenlijk sociaal-democraat te vinden is. Ik wil hierover ook niet spreken, maar wel over iets anders, nl. hierover, dat de heer Schaper reeds meer dan 3 jaar geleden heeft gewaarschuwd, in een artikel in *Het Volk*, om een beetje voorzichtig te wezen met de propaganda onder de vrouwen; dat, wanneer het vrouwenkiesrecht er zou zijn, door de woordvoerders der sociaal-democratie niet te hoog van den toren moest worden geblazen, omdat de vrouwen nu eenmaal niet zoo heel erg vooruitstrevend zijn.

In *Het Volk* is in de maand Januari 1919 een heele polemiek geweest. Ik wees reeds op het artikel van den heer Schaper in *Het Volk* van 8 Januari; verder wijs ik op een artikel van mevrouw Wibaut—Bastert in *Het Volk* van 14 Januari, waarin de heer Schaper onder handen genomen werd op een manier, die, wanneer ik dit hier zoo probeerde, u, Mijnheer de Voorzitter, zou nopen mij tot de orde te roepen.

In *Het Volk* van 22 Januari is mevrouw Wibaut—Berdenis van Berlekom er bij gekomen om ook harerzijds den heer Schaper er op te wijzen, dat het naar niets leek. Ten slotte is in *Het Weekblad*, het bijvoegsel van *Het Volk*, van 7 Maart — het is allemaal nog 1919 — een artikel verschenen van mevrouw Moulijn—Haitsma Mulier, waarin gejuicht wordt over de toekomstige vrije verbentenis, waarvoor het huwelijk moet plaats maken, en waarin deze dame betwist, dat de verzorging van het kind aan de eigen moeder moet blijven, omdat het moederlijk instinct in deze richting zou wijzen. Die opvatting acht zij reeds lang weerlegd. Het ouderlijk gevoel wijzigt zich, wanneer het maatschappelijk niet meer noodig is. De ontwikkeling van de liefde voor het eigen kind is parallel gegaan met de ontwikkeling van het eigendomsbegrip, dat dadelijk „het eigene" ziet als staande tegenover „het andere".

Mijnheer de Voorzitter! Ik kan in deze richting nog veel verder gaan. Ik kan wijzen op een artikel van mevrouw Pothuis—Smit in de *Groene Amsterdammer*, vóór enkele jaren, waarin zij mededeelt, dat door den wereldoorlog de moraal veranderd is en ook de vrouwenarbeid ontzaglijke uitbreiding heeft gekregen en dat die beide vraagstukken in zekeren zin elkaar zullen oplossen. Welke oplossing wordt in het vooruitzicht gesteld?

> „De jonge meisjes zullen vrouw en moeder willen zijn zonder tot de paria's der maatschappij te vervallen.
> Te gelijker tijd arbeiden zij, zijn zij economisch onafhankelijk, ook van den man, dien zij straks lief zullen krijgen. Zij zullen die liefde, welke het kind wil, gevoelen, met de wetenschap, dat zij er de maatschappelijke en geldelijke gevolgen van dragen kunnen. Wellicht zal de verbintenis losser zijn voor de wet, hoe ver zal ze evenwel niet staan boven prostitutie, en boven zoovele huwelijken. En waar de maatschappelijke ontwikeling zulke toestanden brengt, zal de publieke opinie ze zeker moeten aanvaarden."

Mijnheer de Voorzitter! Wij mochten en moesten waarschuwen tegen een voorlichting, die er op gericht was dergelijke stukken, die eenige jaren oud waren, te verbloemen. Neem de vrouwen, zooals ze zijn, wordt, om tactische redenen, door de sociaal-democraten geroepen, maar weet wel goed, wat dat beteekent!

Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch niet allen tijd, die aan de fractie, waartoe ik behoor, toekomt, te gebruiken. Ik zal dus moeten eindigen, hoewel het me zeer spijt.

Mejuffrouw Groeneweg heeft een opmerking over de Troonrede gemaakt en er een tweede aan vastgeknoopt, n.l., dat in de Memorie van Antwoord iets werd gezegd over wijziging van de huwelijkswetgeving. Zij heeft daarbij betoogd, dat zij sprak namens de helft van de Nederlandsche bevolking.

Mijnheer de Voorzitter! Ik weet niet, of zij inderdaad door de helft van de Nederlandsche bevolking gemachtigd is te spreken als zij gedaan heeft. Ik wensch echter den Minister te waarschuwen. De Minister, wien het allereerst aangaat, is een niet onvoorzichtig man, maar een gewaarschuwd man geldt voor twee. Het is dus niet kwaad, dat ik er even op wijs.

Zij verlangt van den Minister van Justitie een wijziging der huwelijkswetgeving. In welke richting men ter linkerzijde die het liefst zou zien? Ik heb autoriteiten van den heer S. van Houten tot mevrouw Pothuis—Smit toe, maar ik behoef het niet nader aan te duiden.

Ik wensch daartegenover iets anders te stellen.

De Minister van Justitie weet, dat onder de leden van de rechterzijde beginselen leven, die ten opzichte van de huwelijkswetgeving niet in die richting van de linkerzijde gaan. Mijnheer de Voorzitter! Indien de Minister zich bepaalt tot het ontwerpen van een plan, dat dienen kan als grondslag voor een voorstel voor de aanbeveling van een stelsel, waarbij de voorbereidende maatregelen worden genomen om te komen tot het onderzoek van de vraag, hoe men op de beste wijze kan vaststellen, wat eventueel voor wijziging in aanmerking kan komen, gaat de Minister wat mij betreft, al ver genoeg.

Ik wil Zijn Excellentie waarschuwen voor de consequenties.

De Minister weet, dat hij eenige jaren geleden hier heeft moeten hooren, dat een afgevaardigde tot hem zei: Maar, Minister, hoe is het mogelijk, dat u, nu aan de vrouwen het kiesrecht is gegeven, niet inziet, dat haar privaatrechtelijke positie geheel moet worden gewijzigd?

Den Minister was het onderscheid tusschen die beide zaken niet vreemd en hij heeft daarvan doen blijken.

Maar, het kan zijn, dat wanneer men op een bepaald punt

(Beumer e. a.)

toegeeft, men de kracht verliest op een ander punt te weerstaan.

De heer Limburg heeft in de voorrede op zijn voortreffelijke commentaar op de burgerrechtelijke Kinderwetten van den Minister Cort van der Linden gezegd, dat, nu bij die wetten aan de vrouwen zekere rechten waren verleend, die zij vroeger niet hadden, niet kon uitblijven, dat ook op andere deelen van het burgerlijk recht haar positie werd gewijzigd.

Ik vrees, wanneer de Minister zich zal zetten aan de behandeling van de materie, welke ik op het oog heb, door velen zal worden gezegd: indien gij daaraan begint, zal noodwendig meer moeten volgen.

Daarom wil ik mijnerzijds den Minister in overweging geven om extra nauwkeurig na te gaan, wat als gevolgtrekking uit een bepaalde wijziging door anderen, ook tegen zijn zin, zou kunnen worden afgeleid.

Ik behoef niet te zeggen, dat bij mij veel sympathie bestaat voor dit Kabinet. De vraag, of die sympathie zal bewaard blijven, zal grootendeels afhangen van hetgeen omtrent de onderwerpen, welke ik hier heb aangeroerd, zal geschieden.

De heer **Bulten**: Mijnheer de Voorzitter! Van de 5 minuten, die den Katholieken resten, wil ik gebruik maken om een enkel woord te spreken over het voornemen van de Regeering, om de pensioenkortingen weder in te voeren.

Dit voornemen is door de ambtenaren niet gunstig ontvangen. Dit beteekent niet, dat zij aan ernstige bezuiniging niet willen medewerken, integendeel, reeds verschillende organisaties spraken zich in dezen geest uit.

In een resolutie, door den Nederlandschen Katholieken bond van Overheidspersoneel, aangenomen op zijn congres van de vorige week, lees ik, dat de Roomsch-Katholieke Bond van Overheidspersoneel bereid is mede te werken aan eventueele versterking der financieele positie van het Rijk.

Die ambtenaren hebben daarbij echter wel eenige desiderata. Zoo wenschen zij, dat de bezuiniging niet alleen van de ambtenaren zal komen, noch het object van de grootste besparing zal zijn, en tevens verlangen zij een zekere gelijkheid van behandeling, waarbij het niet mogelijk moet zijn, dat van een traktement van f 10 000 slechts 4,5 pct. en van een salaris van f 3000 en minder 8,5 pct. zal worden gekort.

De medewerking der ambtenaren gaat voorts in deze richting, dat zij over het een en ander betreffende de arbeidsvoorwaarden wenschen mede te spreken. Hun grootste grief, veel meer dan het financieele offer, dat van hen gevraagd wordt, is, dat het georganiseerd overleg niet goed is toegepast.

Bij deze debatten is reeds uiteengezet, hoe weinig er van dat overleg overbleef, hoe het tot een aanfluiting is gemaakt. De ambtenaren behoefden niet meer mede te overleggen, zij werden eenvoudig gezet voor de feiten en de beslissingen, welke te voren reeds vaststonden.

Het kon niet uitblijven, zij onthielden zich van het geven van advies. De Regeering moet er nu op bedacht zijn, dat het moreele nadeel, dat hier aan de goede verhouding is toegebracht, hersteld moet worden. Hetgeen op dit gebied in de achter ons liggende jaren is gegeven, moet krachtig bevestigd worden.

Naast den pensioenaftrek van 8,5 pct. schijnt de Regeering ook nog met een herclassificatie te willen komen. Op bladz. 10 der Memorie van Antwoord wordt nog eens gezegd:

> „Wijzigig der classificatie van de gemeenten volgens het Bezoldigingsbesluit is noodzakelijk, ten einde het daarmede beoogde doel, dat thans gemist wordt, te bereiken."

Door een zeer voorbarige uitlating van den voorzitter der classificatiecommissie werd aan de wereld bekendgemaakt, dat die herziening zou gaan in deze richting, dat er zouden komen 5 klassen, met een opklimming van 5 pct.

Nu gaat juist het verlangen van de ambtenaren uit naar een algeheele verdwijning van de classificatie. Dezen morgen bereikte ons nog een adres van den Nederlandschen Bond van kantoorhouders bij den Post- en Telegraafdienst, waarin o.m. dit voorkomt:

(Bulten e. a.)

> „Wij zijn van meening, en staan in deze heusch niet alleen, dat de billijkheid vraagt algeheele afschaffing in plaats van uitbreiding van de thans bestaande classificatie der gemeenten."

Ik begrijp, dat de Minister van Financiën de bestaande classificatie niet zal willen prijsgeven, maar ik dring er op aan, dat hij haar niet zal uitbreiden.

Ik zal er niet over uitweiden, dat er allerlei omstandigheden zijn, welke het leven ten plattelande niet goedkooper maken dan in de groote bevolkingscentra. De Minister van Financiën weet dat reeds te goed; hij heeft het kunnen lezen in de talrijke adressen ter zake, die ingekomen zijn, en in de bladen, en hij heeft dat ook herhaaldelijk hier in de Kamer hooren bespreken. Ik volsta met er op te wijzen, dat het platteland de dupe wordt van de uitbreiding der classificatie. Daarmede zal een groote onbillijkheid begaan worden tegenover het platteland en tegenover de menschen ten plattelande. De Rijksambtenaren kunnen daar niet goedkooper leven; in elk geval hebben zij zekeren tijd noodig om zich aan het leven daar aan te passen.

En wat betreft verschillende instellingen ten plattelande, bij voorbeeld de onderwijsinstellingen, dezer dagen is mij herhaaldelijk verzekerd door voorzitters van schoolbesturen, dat zij met een bang hart de toekomst te gemoet gaan, als de classificatie wordt uitgebreid, omdat daardoor zeker het onderwijs zou benadeeld worden, daar zij dan nog moeilijker onderwijzers voor hun scholen zouden kunnen krijgen dan op het oogenblik reeds het geval is. Door gevolg te geven aan zijn voornemen om de classificatie uit te breiden, zal de Minister bij de ambtenaren ongetwijfeld den tegenzin tegen bezuiniging aanmerkelijk vergrooten. Ik vraag daarom met aandrang aan den Minister, dat hij tegenover het platteland en de daar gevestigde instellingen geen onbillijkheid zal begaan en dat hij zal afzien van de voorgenomen uitbreiding der classificatie.

De heer **Rutgers**: Mijnheer de Voorzitter! Het is mijn voornemen om met een kort woord in te gaan op hetgeen gesproken is door den heer Kersten.

Deze heeft in zijn Vrijdag gehouden rede tegenover de partij, waartoe ik de eer heb te behooren, een inderdaad niet onvriendelijke houding aangenomen, en het verheugt mij, dat ik dat wederkeerig tegenover hem ook kan doen. Wij hebben daarvoor beiden denzelfden grond, namelijk, dat wij in beginsel elkander zeer na staan. Zoowel de groep, waartoe de geachte afgevaardigde behoort, als de antirevolutionnaire partij, willen zich ook op Staatkundig terrein buigen voor God en Zijn Woord, willen bij het licht van dat Woord Staat en Overheid, maatschappij en mensch bezielen. Bij die algemeene overeenstemming blijft het niet. Uit de rede van den geachten afgevaardigde is gebleken, dat ook hij zich heeft verheugt in de overwinning van de rechterzijde, waartoe hij zich ook met recht rekent. En in de verschillende punten van Staatsbeleid, welke hij heeft besproken, kwam hij telkens tot beslissingen, als door ons sedert lang worden voorgestaan, zoo bijv. omtrent de vaccinatievraag, de Zondagsquaestie, de doodstraf, den leerplicht en de tooneelsubsidies.

Mijnheer de Voorzitter! Het kan niet bevreemden, dat, waar er tusschen zijn groep en onze partij zooveel overeenstemming bestaat, de geachte afgevaardigde zich genoopt heeft gevoeld de vraag te bespreken: waarom ben ik dan in het Parlement gekomen; waarom heb ik in deze Kamer mijn intrede gedaan?

Het kan ook niet bevreemden, dat hij bij het beantwoorden van die vraag critiek heeft doen hooren juist op die partij, aan wie hij zich het naast verwant gevoelt. Op een paar punten van die critiek wil ik ingaan en wel op de verhouding tot de Roomsch-Katholieken, die door hem vooropgezet is, en op een ander punt, dat hij meer uitvoerig besprak, namelijk de sociale wetgeving. Ik zal dat in verband met den tijd, die mij rest, slechts zeer in het kort kunnen doen.

Wat de verhouding tot de Roomsch-Katholieken betreft, moet ik beginnen met te zeggen, dat een bondgenootschap

Rutgers.)

net die partij niet meer bestaat; ten gevolge van de even-redige vertegenwoordiging is er van een bondgenootschap, gelijk dat vroeger bestond, geen sprake meer. Ik wil echter niet de politiek verloochenen, die de anti-revolutionnaire partij tot dusver heeft gevoerd, ik wil mij niet van die politiek losmaken. In de plaats van het bondgenootschap vóór de verkiezingen is gekomen het samengaan in de Kamer en het samen steunen van een Kabinet, waarin de verschillende groepen der rechterzijde zitting hebben. In dat opzicht bestaat het bondgenootschap nog wel, zooals hier gedurende de laatste dagen aanschouwelijk wordt voorgesteld achter de groene tafel, en wel om een dubbele reden. In de eerste plaats, omdat de rechterzijde tegenover de groepen der linkerzijde. door een diepere eenheid is verbonden, en in de tweede plaats omdat door zulk een bondgenootschap een Kabinet kan worden in stand gehouden, dat niet alleen kracht van regeeren bezit, maar dat ook achter zich heeft de Christelijke overtuiging van het meerendeel van het Nederlandsche volk, en dat dienovereenkomstig wil werkzaam zijn. Dat is niet maar een losse bewering.

Dat is een bewering, welke door den heer Kersten aan de feiten kan worden getoetst en waarvan hij dan de waarheid zal moeten erkennen. Hij zal de practische waarde van het samengaan met de Roomsch-Katholieke partij moeten erkennen, als hij ziet wat dat samengaan heeft gebracht, wat dat samengaan in de Staatkunde heeft beteekend, in bescherming van het gezin, in bescherming van de openbare zedelijkheid, in het hoe langer hoe meer postvatten van een anderen geest tegenover de zending in onze koloniën, in de bevordering van Zondagsrust, in het brengen van ruimte voor het Christelijk onderwijs, in het een einde maken aan den toestand, dat in stad en land het Nederlandsche volk geregeerd werd door menschen, die met dat volk niet één waren in levensovertuiging, en eindelijk in het optreden van een Regeering, die weet dat haar gezag van God komt, en dat, waar het past, in het openbaar belijdt, en die daaraan de kracht ontleent welke tegenover de revolutie noodzakelijk is.

Moet nu dat bondgenootschap, zooals de geachte afgevaardigde schijnt te meenen, worden opgeheven en daarmede het veld worden geruimd voor verwarring? Moet de weg worden geëffend voor de revolutie? Met onze verantwoordelijkheid tegenover het land, met de positie, welke wij innemen, met den invloed, dien wij in den Staat hebben gekregen, zou een dergelijke gedragslijn niet bestaanbaar zijn.

In het bijzonder heeft de geachte afgevaardigde een woord gewijd aan het gezantschap bij den Paus. Waar die quaestie hier reeds meermalen is besproken, kan ik daarover zeer kort zijn. De geachte afgevaardigde heeft getoond niet blind te zijn voor de practische beteekenis van die instelling, maar hij heeft daartegenover gesteld, dat die principieele voordeelen voor de principieele bedenkingen, die er bestaan, moeten worden prijsgegeven.

De geachte afgevaardigde heeft een fout begaan — die fout is trouwens meermalen begaan door hen, die overwegende bezwaren tegenover dat gezantschap hebben geopperd —, nl. deze fout, dat hij als een niet te weerspreken feit heeft gesteld, dat door die zending de Paus is erkend als de stedehouder van Christus op aarde, als het hoofd van de Christelijke Kerk op aarde. Ik zeg daarentegen, dat in die zending van een gezant niets anders wordt erkend dan de feitelijke positie, welke de Paus op dit oogenblik bekleedt als hoofd van de Katholieke Kerk en door de internationale plaats, welke hem gebleven is. Erkend worden niet aanspraken of pretenties, maar alleen feiten, die niet te ontkennen zijn. Overigens is het den geachten afgevaardigde bekend, dat hij met handhaving van al zijn bezwaren tegen de zending naar Rome toch zeer wel lid en een sieraad van de antirevolutionnaire partij zou kunnen zijn. Er zijn er bij ons die denken als hij.

De geachte afgevaardigde is niet de eerste, die het Parlement binnenkomt en wiens binnenkomen gemotiveerd is niet het minst door het samengaan van de antirevolutionnaire partij met de Roomsch-Katholieke partij. Ik sla den geachten afgevaardigde aan als een zeer verstandig man en de gedachte is mij niet vreemd, dat, wanneer hij hier langeren tijd verblijft, hij zal eindigen met te erkennen, dat inderdaad de politiek van de antirevolutionnaire partij op dit punt een heel juiste politiek is; dat hij zal erkennen, dat hetgeen hij heeft aangevoerd als grond voor zijn optreden eigenlijk geen grond was.

Is die grond daarvoor niet voldoende, evenmin is dat het geval met wat de geachte afgevaardigde heeft gezegd omtrent het sociale vraagstuk. Ik onderscheid daarbij twee punten. Ten eerste heeft hij gesproken van het bestaan van gewetensbezwaren tegen verzekering en in de tweede plaats heeft hij gewezen op de Staatkundige bezwaren tegen Staatsinmenging. Hij heeft zich beroepen op het bestaan van gewetensbezwaren, maar op den inhoud daarvan zal ik thans niet ingaan. Ik zal de vraag, of de verzekering is een instituut in strijd met Gods wil, of wel als een zegen van God kan worden aanvaard, niet bespreken, en wel omdat de geachte afgevaardigde dit punt ook onbesproken heeft gelaten. Misschien komt dat later nog eens ter sprake. Ik constateer alleen dat dit bezwaar, dat bij een groep van ons volk tegen de verzekering bestaat, door Regeering en Staten-Generaal niet wordt gedeeld, getuige het feit, dat de verplichte verzekering bij de wet is geregeld geworden. Alleen op grond van het bestaan van gewetensbezwaren van een groep medeburgers kan zulk een regeling niet worden ingetrokken. Zij zou alleen kunnen worden ingetrokken wanneer de bezwaren door de Regeering gedeeld werden en de regeling werkelijk als een verkeerde moest worden erkend. Wel kan met bestaande gewetensbezwaren worden gerekend; wel kan een bezwaarde consciëntie, zelfs als zij in het oog der Regeering is een dwalende consciëntie, worden ontzien. Van die gezindheid is meer dan eens bij de Regeering en aan deze zijde der Kamer gebleken.

Ik herinner aan het ontwerp, ingediend door Minister Aalberse, ter zake van gewetensbezwaren tegen de verplichte invaliditeitsverzekering, en aan het ter rechterzijde bijna algemeen aanvaarde voorstel ten aanzien van de gewetensbezwaren tegen brandverzekering van schoolgebouwen.

Een ander bezwaar van den geachten afgevaardigde, uitgebracht tegen de sociale wetgeving, is zijn bezwaar tegen Staatsbemoeiing met het maatschappelijk leven. Dit bezwaar gaat ook tegen de politiek, die door de antirevolutionnaire partij is gevolgd. Op dien grond verwerpt de geachte afgevaardigde een regeling van den arbeidsduur, verplichte verzekering en eigenlijk heel de sociale wetgeving. Hij doet dat met een beroep op de souvereiniteit in eigen kring en op de vrijheid. Maar bij souvereiniteit in eigen kring zal het toch noodig zijn, dat de kringen, wier souvereiniteit de Overheid moet ontzien, die zelf hun eigen leven moeten inrichten, daarvoor dan ook de organen bezitten. Die kringen moeten niet het beeld vertoonen van den chaos, maar een eigen georganiseerd leven bezitten. Daaraan nu ontbreekt juist op het oogenblik nog alles.

Ook op de vrijheid heeft de geachte afgevaardigde een beroep gedaan.

Welk Nederlandsch, welk Gereformeerd hart zou niet bij dit beroep sneller kloppen! De vrijheid is in Nederland inheemsch, zij is aan Calvinisten dierbaar. In de eerste plaats de geestelijke vrijheid, waarvoor ook in de negentiende eeuw meer dan eens is gestreden geworden. Maar ook de burgerlijke vrijheid in den ruimen zin van het woord. Wil dit nu zeggen, dat de Overheid het sociale leven aan zich zelf moet overlaten; dat zij zich van maatschappelijke misstanden niets moet aantrekken? De geachte afgevaardigde deed telkens een beroep op onzen bloeitijd, maar daarmede kan hij die stelling zeker niet staven. Toen greep de Overheid, in het bijzonder de gemeentelijke overheid, op allerlei wijze in in het leven, in een mate, die thans niemand meer zou goedkeuren. De geachte afgevaardigde vergat voorts, dat de vrijheid ook gevaar kan loopen, ja geheel weg kan zijn, geheel buiten toedoen van de Overheid, door stoffelijke oorzaken, door de verhouding tot andere menschen, door de zonden, die op zoovele wijzen in het menschelijk hart werken, en die wanneer daaraan geen breidel wordt

(Rutgers e. a.)

aangelegd, de maatschappij doen worden een *bellum omnium contra omnes*.

Wie van een zich geheel terugtrekken der Overheid méér vrijheid verwacht, schijnt een vreemdeling te zijn in het maatschappelijk leven; schijnt een blik te hebben op het menschelijk hart, die met de zonde niet rekent en als te optimistisch moet worden veroordeeld. Moet dan de Overheid alles regelen? Volstrekt niet, daarin kan zeker ons ideaal niet liggen. Wat onzerzijds juist gevraagd wordt, is organisatie van het maatschappelijk leven, waardoor de rechtstreeksche Staatsbemoeiing hoe langer hoe meer zal kunnen terugtreden. Maar zoolang die organisatie ontbreekt, kan en mag de Overheid het maatschappelijk leven niet onbeschermd laten; kan en mag zij niet aan alle onderdrukking en aan alle excessen van het kapitalistische stelsel vrij spel laten.

De Overheid is ingesteld om de zonde in haar verwoestende doorwerking te stuiten, het maatschappelijk leven te bewaren voor ondergang in gruwelen en ellende. Zij mag zich niet onthouden, wanneer zij door het stellen van rechtsregelen de ellende kan terugdringen van den onverzorgden ouden dag, van de exploitatie van kinderen, van het arbeidersgezin, dat zijn vader niet kent.

Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde heeft betoogd, waarom hij en de zijnen meenen afzonderlijk te moeten staan. Het is niet mijn roeping daarover een oordeel uit te spreken. Wat ik betreur is, wanneer een sociaal achterlijke gezindheid daarvan mede de grond zou zijn. Wij mogen niet, zoo zeide de geachte afgevaardigde, 40 jaren achterkomen bij wat de linkerzijde heeft voorgestaan, maar ik geloof, dat het even erg zou zijn, 60 jaren ten achter te zijn. Ik vraag mij af, of de geachte afgevaardigde geen gevaar loopt, in dat perikel te verzeilen. Hij wil zijn weg zoeken aan de hand van Gods Woord; laat hij zich dan ook rekenschap geven van wat de Mozaïsche wetgeving op het gebied van sociale wetgeving bevat; laat hij eens nagaan, of de Staatsonthouding, die hij heeft gepredikt, daarin is terug te vinden. Zeker, die Mozaïsche wetgeving is niet bestemd om in dezen tijd zonder meer te worden overgenomen, maar wel leert zij ons iets voor dezen tijd. Ik zou den geachten afgevaardigde willen vragen: laten kapitalistische misbruiken u onbewogen? Zegt het u niets, wanneer honderden, duizenden kinderen kwijnen in bij hun leeftijd en krachten niet passenden huisarbeid?

Wilt gij het gezin onbeschermd laten tegen de onweerstaanbare zuigkracht van de moderne industrie, die mannen, vrouwen en kinderen naar de fabrieken wil halen? Hebt ook gij niet oogenblikken van ontroering gehad over de ellende van wat maatschappelijk vertreden ter neer ligt? Spreekt de strijd voor gerechtigheid in sociale verhoudingen niet tot u? Ik stel vragen, waarop ik het antwoord kan gissen. De geachte afgevaardigde kan toch niet optreden als voorstander van een Christelijke Staatkunde met een sociaal program, dat negatief is en niets meer. Ik hoop, ik vertrouw dat het anders zal zijn, en dat tegenover het vele, dat ons en hem verbindt, het niet de sociale vraag zal zijn die ons doet uiteengaan.

De **Voorzitter**: Is de Regeering bereid thans te antwoorden op de bij de interpellatiën gestelde vragen en op de overige opmerkingen, die in deze algemeene beraadslagingen zijn gemaakt?

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken, a. i. Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel: Gaarne, Mijnheer de Voorzitter!

De **Voorzitter**: Dan is het woord aan den heer Minister van Binnenlandsche Zaken, a. i. Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik mijn taak overzie, om van antwoord te dienen op de beschouwingen, welke de Regeering het voorrecht had in de afgeloopen week en heden hier te hooren, dan moet ik allereerst een woord van erkentelijkheid uitspreken voor de wijze, waarop zij, die zich tot de tegenstanders van het Regeeringsbeleid moeten rekenen, het door mijn ambtgenooten en mij ingenomen standpunt hebben bestreden; een woord van erkentelijkheid tevens voor den steun, dien onze geestverwanten ons wel hebben willen verleenen.

(Minister **Ruys de Beerenbrouck.**)

Alvorens de hoofdpunten van het eigenlijke politieke debat te resumeeren, wil ik de aangelegenheden behandelen van meer bijzonderen aard, die op den voorgrond zijn getreden.

In de eerste plaats noem ik dan het onderwerp van de interpellatie van den geachten afgevaardigde den heer van Rappard. Dat de plannen van de Regeering, betrekking hebbende op het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel, teleurstelling zouden wekken, was te voorzien. De opheffing van elk Departement zal in de kringen van belanghebbenden tot ontstemming leiden, omdat men, te recht of ten onrechte, meent dat zijn belangen dan minder deugdelijk zullen worden behandeld. De heer Schokking, wien ik, evenals de woordvoerders uit de twee andere groepen der rechterzijde die over dit onderwerp hebben gesproken, dank betuig voor den steun, dien hij mij heeft verleend, heeft daarop bereids gewezen. Niet dan na rijp overleg is dan ook tot opheffing van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel besloten. Gelijk in de Memorie van Antwoord werd medegedeeld, speelde daarbij de drang naar bezuiniging een rol, maar in dien drang naar bezuiniging is niet het eenige argument te zoeken. De combinatie van de belangen van werkgevers en werknemers, opdat zelfs de schijn van eenzijdigheid zou worden vermeden, stond mede op den voorgrond, en dit kon slechts worden bereikt door een vereeniging van het Departement, dat de belangen van de werknemers meer speciaal moet behartigen, het Departement van Arbeid, met dat gedeelte van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel, dat nijverheid en handel omvat. Het lag, dunkt mij, voor de hand, die gecombineerde taak op te dragen aan den Minister van Arbeid, omdat de behandeling van de arbeidsaangelegenheden in deze moeilijke dagen een zoodanigen werkkring vormt, dat hij niet gemakkelijk vervuld kan worden door iemand, die geen ondervinding van die taak heeft opgedaan, m. a. w., mijn ambtgenoot van Arbeid zal zich veel gemakkelijker in zaken van handel en nijverheid kunnen inwerken dan een ander dat had kunnen doen in de taak van hoofd van het Departement van Arbeid. Ook zal — ik houd mij er van overtuigd — evenals elders ook in ons land na eenigen tijd de ervaring de wenschelijkheid der vereeniging van arbeid met nijverheid en handel aantoonen.

Door de scheiding toch ontstond de verkeerde opvatting, als ware de Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel de man, die voor de belangen van de werkgevers had te zorgen, terwijl de Minister van Arbeid eenzijdig de belangen van de arbeiders had te behartigen en behartigde. Het is mijn stellige overtuiging, dat juist hierdoor de Minister van Arbeid meer dan eens onjuist is beoordeeld. Zooals gezegd, het kan aan de juiste behandeling van de gezamenlijke belangen van werkgevers en arbeiders en aan een meer rechtvaardige beoordeeling van de werkzaamheden van den betrokken Minister slechts ten goede komen, wanneer arbeid, handel en nijverheid in één hand zijn.

Nu zegt wel de geachte afgevaardigde de heer Hiemstra: landbouw, nijverheid en handel hangen nauw samen, maar wil de geachte spreker ontkennen, dat handel, nijverheid en arbeid minstens evenzeer bij elkander behooren?

Met dit alles voor oogen moeten wij, den onverbiddelijken eisch der spaarzaamheid betrachtende, wel tot opheffing van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel komen. Immers aan de oprichting van een afzonderlijk Departement van Landbouw, indien in normale tijden in sommiger oogen gewenscht, viel onder de bestaande financieele omstandigheden voorshands niet te denken.

Men slaat trouwens hetgeen gespaard zal worden veel te laag aan, wanneer men meent, dat met de bezoldiging van den Minister alles genoemd is. Een afzonderlijk Departement vraagt een secretaris-generaal en een staf van ambte-

(Minister **Ruys de Beerenbrouck.**)

naren en beambten, die onnoodig worden, wanneer een ander Departement hun taak op zich neemt. Afgezien van de secretarie, van de expeditie en van het bedienend personeel is het vooral de omvangrijke afdeeling comptabiliteit, welke haar contingent in die besparing levert. Globaal geschat zal door deze samenvoeging ongetwijfeld 100 000 gulden minder 's jaars worden uitgegeven.

In de tweede plaats is minder kantoorruimte noodig, zoodat verschillende diensten, die nu in particuliere woningen zijn ondergebracht, plaats kunnen vinden in het Departementsgebouw. Dat is niet alleen in het belang van den dienst, maar het bedrag aan kapitaalswaarde, dat daardoor vrijkomt, wordt op ten minste f 250 000 geschat. Bedenkt men daarbij de vele indirecte voordeelen, die de combinatie medebrengt, dan gaat het naar het oordeel der Regeering niet aan, om op ietwat smalende wijze te spreken over de te verwachten bezuiniging.

In hoeverre de landbouwbelangen bij den Minister van Binnenlandsche Zaken minder veilig zouden zijn dan bij één zijner ambtgenooten, kan ik natuurlijk, voor wat het heden betreft, niet beantwoorden. Maar wat ik wel durf verklaren is dit, dat mijn tegenwoordig Departement, nu ik het voorrecht heb gehad het 4 jaar te beheeren, mij ook met den arbeid, dien ik als voorzitter van den raad der Ministers heb, niet diermate in beslag neemt, dat ik niet den tijd zou kunnen vinden, die noodig is, om mij in de zaken van den landbouw in te werken.

De heer van Rappard heeft een historisch overzicht gegeven van het ontstaan van een afdeeling Landbouw aan het Departement van Binnenlandsche Zaken. Hij heeft er daarbij aan herinnerd, dat men in 1897 algemeen concentratie wilde van de Regeeringszorgen voor den landbouw, die toen aan verschillende Departementen waren toevertrouwd, een toestand, die medebracht, dat het initiatief op wetgevend en uitvoerend gebied in landbouwzaken niet voldoende tot zijn recht kon komen, waardoor het nemen van maatregelen ter bevordering van den landbouw achterwege bleef. Op het treffen van deze maatregelen kwam het in de eerste plaats aan en daarvoor was de concentratie van de Regeeringszorgen voor den landbouw in de eerste plaats noodig. Men wilde, dat er voor gewaakt werd, dat de maatregelen in onderling verband werden genomen en dat op de verschillende, soms tegenstrijdige belangen van verschillende streken des lands werd gelet. Men wenschte voorts, dat de voor den landbouw beschikbare middelen op de meest doeltreffende wijze en voor doeleinden, waarvan het meeste nut kon worden verwacht, zou worden aangewend. Eindelijk hoopte men, dat bij een andere regeling niets zou worden verzuimd wat strekken kon om den Nederlandschen landbouw krachtiger te maken door het particulier initiatief te steunen en de voorwaarden, waaronder op dit gebied de strijd om het bestaan werd gestreden, gunstiger te maken.

Was men het nu voor wat betreft de noodzakelijkheid van concentratie eens, over de wijze, waarop deze zou moeten geschieden, bestond verschil van meening. Reeds toen waren er die pleitten voor de oprichting van een afzonderlijk Departement van Landbouw en voor een Minister, uitsluitend met de behartiging van de zaken van den landbouw belast.

Maar van den anderen kant waren er die meenden, dat men kon volstaan met een afzonderlijke afdeeling voor Landbouw aan een der bestaande Departementen van Algemeen Bestuur met een directeur-generaal als deskundig hoofd.

De Regeering, ik spreek nu van het einde der 19de eeuw, besliste ten gunste van de concentratie van de landbouwbelangen door toevoeging van een afdeeling Landbouw bij een der Departementen. De Regeering achtte op dat oogenblik den omvang van deze belangen niet van dien aard, dat zij gerechtigd zou zijn een voorstel tot oprichting van een afzonderlijk Departement te doen.

Het is waar, bij goedkeuring van dat plan zou in den Ministerraad geen bewindsman aanwezig zijn, die speciaal als deskundige van den landbouw op de hoogte was, maar de Minister, aan wien voortaan de behartiging van de landbouwbelangen zou worden toevertrouwd, zou ook Minister van Landbouw zijn, immers, een van de afdeelingen aan zijn Departement zou zijn de Landbouwafdeeling.

Ook toen kon de Regeering niet toestemmen, dat aan het hoofd van het Departement, waaronder de landbouw ressorteerde, iemand behoorde te staan, die volkomen technisch van het landbouwbedrijf in al zijn vertakkingen op de hoogte is, en hier komt men tot de algemeene opmerking: indien men voor elken tak van Staatsdienst een Minister, die daarvan speciale studie heeft gemaakt, wil hebben, dan zou het aantal Departementen nog aanzienlijk moeten worden uitgebreid. Van de zijde van de voorstanders der volksgezondheid werd en wordt voortdurend aangedrongen op een afzonderlijk Departement van Volksgezondheid, een Departement van Hygiëne. Ik noem maar een voorbeeld.

Voor wat het Departement betreft, waaronder de zaak van den landbouw ressorteert, werd het in dien tijd reeds noodig geoordeeld, dat hier een niet-technisch Minister zou worden ter zijde gestaan door technisch ontwikkelde hoofdambtenaren en aan het hoofd van de afdeeling Landbouw zou juist een deskundige chef worden geplaatst, die in de practijk van den landbouw doorkneed zou zijn en van de bevordering der landbouwbelangen zijn speciale taak zou kunnen maken.

Het trof, dat op dat oogenblik er geen Departement was, waarmede de landbouw zooveel aanraking had als juist dat van Binnenlandsche Zaken, en toen werd de eerste afdeeling Landbouw bij het Departement van Binnenlandsche Zaken gevoegd, nadat de Staten-Generaal zich met het voorstel van de Regeering hadden akkoord verklaard, zoodat met ingang van 1 Februari 1898 de afdeeling Landbouw aan dat Departement werd opgericht.

In den loop der jaren, in 1901, 1905 en 1906, zijn er wijzigingen in dezen toestand gebracht, maar de voornaamste wijziging is die, vervat in het Koninklijke besluit van 7 September 1905. Toen werd aan het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel, dat daarbij werd ingesteld, de behartiging van de landbouwbelangen opgedragen en wanneer men de geschiedenis van dat Departement nagaat, blijkt het overduidelijk, dat, nu dat Departement te gelijker tijd belast werd met de behartiging van de belangen van den arbeid, het juist datgene, wat die arbeidsbelangen betreft, geweest is, dat in den loop der jaren op het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel een bijzonder stempel gedrukt heeft. Ik mag wel zeggen, dat, vooral in de eerste jaren, de belangen van den arbeid in de afdeelingen, daar vereenigd, hebben gedomineerd en dat hierop de werkkracht van de Ministers zich heeft moeten concentreeren, terwijl de zorg voor de belangen van den landbouw voor een belangrijk deel berustte bij de opeenvolgende directeurengeneraal van den Landbouw.

De afdeeling, die aan de leiding van den directeur-generaal van den Landbouw was toevertrouwd, onderging, doordat daarmede verschillende diensttakken waren vereenigd, een belangrijke verandering. Om een voorbeeld te geven: de inspecteurs van den Landbouw, die voor het landbouwonderwijs, en later ook die van den veeartsenijkundigen dienst en het zuivelwezen, werden aan de afdeeling verbonden, welke daardoor een van de gewone Departementsafdeelingen geheel afwijkende formatie heeft gekregen.

Maar er is meer. Bij Koninklijk besluit van 7 Maart 1906 werd aan de afdeeling een meer zelfstandige positie gegeven. Zij zou voortaan krijgen den naam van Directie van den Landbouw, terwijl aan den directeur-generaal verschillende bevoegdheden werden gegeven om zelfstandig op te treden. Het spijt mij dan ook, dat ik moet opmerken dat de voorstelling van den geachten interpellant, als zou de oprichting van een afdeeling Landbouw in 1898 een voorbereidende stap tot de instelling van het Departement van Landbouw, Handel en Nijverheid zijn geweest, niet in overeenstemming is met de feiten. Men heeft toen de keuze gehad tusschen een afzonderlijk Departement of een directie en men heeft toen gekozen den weg die moest leiden naar een directie, waar men ook toe gekomen is.

Die afdeeling heeft zich zelfstandig ontwikkeld en steeds

(Minister **Ruys de Beerenbrouck.**)

in het Departement waarvan zij deel uitmaakte, een afzonderlijke positie ingenomen. De directie heeft die positie behouden bij de verschillende Kabinetswisselingen, zoowel onder het Ministerie-Heemskerk als onder het Ministerie-Cort van der Linden. Onder dit laatste werd bijv. bepaald, dat door den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel geen departementale ambtenaren en bedienden bij de Directie van den Landbouw, omvattende landbouw en de centrale diensten van de onder die afdeeling ressorteerende diensttakken, zouden worden geplaatst, anders dan op voorstel van den directeur-generaal van den Landbouw.

Uit verschillende officieele bescheiden, de begrootingsstukken bijv., blijkt, dat de directie van den landbouw onder de afdeelingen van het Departement een meer zelfstandige positie heeft ingenomen en nog inneemt. Zij vormt als het ware een op zich zelf staand geheel en kan daardoor zonder veel bezwaar van het eene departement naar het andere worden overgebracht. Ik mag wel zeggen, dat de landbouw op deze zelfstandige positie van de directie van den landbouw steeds hoogen prijs heeft gesteld. Deze zelfstandige positie is ook de bevordering van den Nederlandschen landbouw in al zijn vertakkingen ten goede gekomen.

Ik durf verzekeren, dat, alvorens te besluiten tot de opheffing van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel, door mij rijpelijk is overwogen of niet de tijd gekomen was een afzonderlijk Departement van Landbouw in te stellen, met een landbouwkundige als hoofd en zulks mede in verband met den van verschillende zijden geuiten wensch.

Van dit Departement zou door de tegenwoordige Directie van den Landbouw de kern moeten uitgemaakt worden. De centrale diensten van de onder haar ressorteerende diensttakken zouden dan weder van haar moeten worden losgemaakt en de betrekking van directeur-generaal van den landbouw als overbodig moeten worden opgeheven.

Hoewel de aan dit Ministerie op te dragen belangen van groote beteekenis zijn, zou de omvang van een zoodanig Departement toch niet groot zijn geweest en althans niet van dien aard, dat op het oogenblik met het oog op 's Lands financiën, gelijk ik daar aanstonds reeds opmerkte, die maatregel als gewettigd moet worden beschouwd. Opheffing van de Directie van den Landbouw in haar bestaanden vorm zou, afgezien van den wenschelijkheid van continuïteit in de bevordering van de landbouwbelangen, niet zonder bedenkingen zijn geweest, daar een Minister, aan wien de zorg voor die belangen is opgedragen, ook al is hij een landbouwdeskundige, een goed georganiseerden staf van technische ambtenaren aan zijn zijde moet hebben.

De geachte interpellant is van meening, dat de opheffing van het Departement van Landbouw, Handel en Nijverheid en het brengen voorshands van de zorg voor den landbouw onder het Departement van Binnenlandsche Zaken tot logisch gevolg heeft, dat zoo goed als zeker nimmer een deskundig Minister over de belangen van den landbouw zal oordeelen en daarenboven — en dat is zijn tweede grief — in het Departement van Binnenlandsche Zaken en Landbouw met den Minister, die doorgaans ook voorzitter zal zijn van den Raad van Ministers, Binnenlandsche Zaken hoofdzaak en Landbouw bijzaak zal zijn.

Nu bedoelt de geachte interpellant misschien met „deskundig Minister" iemand, die op de hoogte is van de techniek en de economie van den landbouw. Dan kan ik hem, voor wat de eerste opmerking betreft, toegeven, dat hij gelijk heeft. Bedoelt hij echter iemand, die vertrouwd is met en inzicht heeft in de nooden en behoeften van den landbouw en den landbouwenden stand, en die de juiste middelen weet te kiezen om daarin te voorzien — en daarop komt het per slot van rekening aan — dan veroorloof ik mij met hem van meening te verschillen.

Naar mijn meening komt het er op aan, dat de Minister, belast met de zorg voor den landbouw, op de hoogte is en zich voortdurend op de hoogste stelt van hetgeen voor den land- en tuinbouw moet worden gedaan, om dezen tak van volkswelvaart tot ontwikkeling te brengen.

Hij moet bovendien — en hij zou dat misschien in de eerste plaats moeten — open oog hebben voor de nooden en de belangen van den landbouwenden stand en het zijne willen doen om dien maatschappelijk en zedelijk op te heffen en de daarin sluimerende krachten tot volle ontwikkeling te brengen.

Mijnheer de Voorzitter! Indien het er van komt, dat het Departement van Binnenlandsche Zaken wordt het Departement van Binnenlandsche Zaken en Landbouw, stel ik mij voor, niet alleen te steunen op de voorlichting, welke de Directie van den Landbouw verschaft, doch ook steeds in nauw contact te blijven — en ik vermoed, dat de geachte afgevaardigde dat zal waardeeren — met de onderscheidene organisaties op land- en tuinbouwgebied, opdat van hetgeen op dat gebied omgaat den Minister zoo weinig mogelijk ontgaat.

Ik stel mij mede voor, dat hand aan hand met die organisaties gewerkt moet worden aan den opbouw en de ontwikkeling van land- en tuinbouw en de opheffing van den landbouwenden stand. Indien noodig, zal ik in de derde plaats een krachtig beroep doen op de medewerking van mijn ambtgenooten en om te bewijzen, dat ik in die richting reeds werkzaam was, mag ik aanhalen, dat onmiddellijk na mijn optreden als Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel a. i., ik in den Raad van Ministers een besluit heb uitgelokt, waarbij den hoofden der Ministericele Departementen werd verzocht, alle aangelegenheden, hun Departementen betreffende, waarbij rechtstreeks of zijdelings de landbouw kan zijn betrokken, niet tot een beslissing te brengen, alvorens overleg zal zijn gepleegd met den Minister, aan wien de behartiging van de landbouwaangelegenheden in het bijzonder toekomt.

Daarmede hoop ik, dat — wordt, gelijk te verwachten is, aan dit besluit streng de hand gehouden — de belangen van den landbouw, beter dan in het verleden, zullen zijn verzorgd.

De geachte interpellant — ik geef hem de volle maat — heeft te recht gewezen op de moeilijkheden, waarin de takken van bodemcultuur in ons land zich op het oogenblik bevinden. Die moeilijkheden vloeien eensdeels voort uit het verloren gaan of in beteekenis verminderen van het afzetgebied, hetzij door vermindering der koopkracht van de afnemers, zooals met name met Duitschland het geval is, hetzij door mededinging van concurrenten, hetzij ten slotte doordat door importeerende landen maatregelen zijn getroffen, welke der import beletten. Die maatregelen zijn gedeeltelijk fiscaal zooals de verhooging van invoerrechten in Frankrijk, Spanje Zweden, de Vereenigde Staten, en anderdeels vinden zij hun grond in het streven om door belemmering van invoer he insleepen van ziekten bij planten en dieren te verminderen

De verminderde afzet, welke van een en ander het gevol is en zich duidelijk afspiegelt in de Uitvoerstatistiek, waaro de geachte interpellant ook gewezen heeft, treft onzen land en tuinbouw ten zeerste, maar, Mijnheer de Voorzitter, voo een ander deel zijn deze takken van volkswelvaart in moei lijkheden gebracht door de algemeene prijsdaling der pro ducten, waardoor de inkomsten uit het bedrijf niet meer i verhouding staan tot de productiekosten en de duurte va het leven, onder andere ook uit hooge kosten, welke aan he vervoer der producten zijn verbonden. Ik behoef niet te zeg gen, dat, evenals de geachte interpellant, ook de Regeerin van al deze moeilijkheden is doordrongen en reeds in het ve leden is op verschillende van de zaken, waarop door den g achten interpellant is gewezen, de aandacht van de Rege ring gevallen. Mag ik een voorbeeld geven?

Sedert eenige jaren bestaat er een buitenlandsche voo lichtingsdienst, welke zich zooveel mogelijk beijvert in h opsporen van nieuwe débouche's, het verschaffen van i lichtingen voor exportmogelijkheden, het bekendmaken va onze land- en tuinbouwproducten in den vreemde en in zorg — ik mag wel zeggen — voor onze reputatie in h buitenland, een reputatie, welke niet zelden door de expo teurs wordt geschaad.

Er zij voorts op gewezen, dat de Regeering alle aandac wijdt aan den nood, waarin verschillende onderdeelen va het tuinbouwbedrijf verkeeren, terwijl er voor wordt g

18de VERGADERING. — 14 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beschouwingen).

(Minister **Ruys de Beerenbrouck.**)

vaakt, dat bij geen enkel wetsontwerp de belangen van land- en tuinbouw over het hoofd gezien of bij andere belangen ten achter gesteld worden.

De geachte interpellant heeft eenige mededeelingen gedaan omtrent de stijging der hypotheeklasten. Ik doe hem evenwel opmerken, dat uit die mededeelingen niets valt af te leiden ten aanzien van de grootte van het bedrag der hypotheken, rustende op landelijke eigendommen, aangezien men dat bedrag niet kent. Alleen het bedrag, dat jaarlijks wordt ingeschreven, is bekend, maar niet het bedrag, dat jaarlijks wordt afgelost. Uit de inschrijving kan men derhalve geen conclusie trekken met betrekking tot de toeneming der hypotheken.

De moeilijkheden, waarvoor de beoefenaars van de verschillende takken van bodemcultuur zijn geplaatst, zijn, zooals blijkt uit de door den interpellant gegeven voorbeelden, niet in de eerste plaats van landbouw-technischen aard. Ze zijn op zoo uiteenloopend gebied gelegen, dat het niet zoo zeker zou zijn, als de geachte interpellant waagt te veronderstellen, dat de land- en tuinbouwbelangen meer tot hun recht zouden komen, wanneer het Departement van Landbouw in zijn tegenwoordigen vorm ware bestendigd en aan het hoofd daarvan was geplaatst een bekwaam en ervaren man, op de hoogte van land- en tuinbouwtoestanden, en die tevens het hoofd zou bieden aan moeilijkheden, welke andere takken van welvaart, met name handel, nijverheid en visscherij, ondervinden.

De Regeering is van meening, dat slechts door de grootst mogelijke samenwerking van de leden van het Kabinet aan de moeilijkheden, waarin land- en tuinbouw verkeeren, het hoofd kan geboden worden.

Zoo zal, om een voorbeeld te geven, voor de bevordering van den afzet en het opheffen van de bezwaren, welke deze ondervindt, de krachtige medewerking noodig zijn van den Minister van Buitenlandsche Zaken. Voor de vermindering der spoorwegvrachten en de verbetering van afwatering de medewerking van den Minister van Waterstaat; voor de verleening, zoo mogelijk, van financieele hulp, zal moeten aangeklopt worden bij den Minister van Financiën; voor het tot stand brengen van verbeteringen op het gebied van de jacht, pacht en ruilverkaveling zal ook de medewerking van den Minister van Justitie zijn te vragen, terwijl, niet te vergeten, in vele opzichten de Minister van Arbeid ook de belangen van den landbouw niet uit het oog zal moeten verliezen.

De geachte interpellant heeft in de hem gestelde, mij schriftelijk medegedeelde vraag het navolgende neergeschreven:

> „Welke zijn de motieven, die de Regeering er toe hebben geleid speciaal het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel op te heffen?"

Niet zoozeer de geachte interpellant dan wel anderen hebben de opheffing van dit Departement gesteld naast de benoeming van een afzonderlijken Minister van Marine. Ik meen te mogen zeggen, dat ieder die minder oppervlakkig de zaak beziet, moet beseffen, dat de aldus gemaakte vergelijking niet slechts hinkt, maar ongeneeslijk lam is. Immers, bij het Departement van Marine gaat het inderdaad alleen om een Ministerstraktement; daar is ook onder de personeele unie het geheele Departement onveranderd gebleven. Slechts was het beheerd door hetzelfde hoofd als het Departement van Oorlog.

Hier kan alleen een soortgelijke besparing verkregen worden door de samensmelting tot één Departement van Landsverdediging. Maar ieder beseft, dat waar wij staan voor de noodzaak van ingrijpende bezuiniging, ook op de militaire zaken, het oogenblik al heel ongelukkig gekozen zou zijn, om één Minister te belasten met de organisatie van zoodanige Departementen en te gelijk met de bezuinigingen tot in onderdeelen in de beide zoo uiteenloopende administratiën, zooals Oorlog en Marine zijn.

Daarom vraag ik of het niet veel verstandiger is te wachten totdat de bezuinigingen bij Oorlog en bij Marine afzonderlijk zullen zijn verkregen en tot zoolang twee Ministers daarmede te belasten, die elk zich geheel aan hun taak zullen kunnen wijden, en later de vraag te overwegen of dan de ongeschonden Departementen moeten worden gehandhaafd, in een soort personeele unie, dan wel of het in elkaar schuiven van die beide Departementen een oplossing is, die niet op dat oogenblik, maar later kan worden ingevoerd.

De heer **Ketelaar:** Waarom is dan vóór drie jaar voorgesteld om de beide Departementen te vereenigen?

De heer **Ruys de Beerenbrouck,** Minister van Binnenlandsche Zaken: Toen hadden wij een geheel anderen toestand, een toestand, waarin niet op een dergelijke energieke wijze, wat alle Departementen zonder uitzondering betreft, moest worden bezuinigd; de ervaring heeft reeds aangetoond, dat de twee opvolgende Ministers in dit Kabinet, die Oorlog en Marine te gelijker tijd beheerden, dat wel voor eenigen tijd konden doen, maar op den duur niet bestand waren tegen het vele werk en op den duur niet in staat waren persoonlijk niet alleen de Departementen maar ook de afzonderlijke diensten in het land na te gaan, zoodat van een in elkaar schuiven van die Departementen op dit oogenblik geen sprake kan zijn.

De heer **Ketelaar:** Maar het werd ons hier toch als bezuiniging voorgesteld; lees de Memorie van Toelichting en de Memorie van Antwoord.

De heer **Ruys de Beerenbrouck,** Minister van Binnenlandsche Zaken: Het voorstel was bedoeld als een bezuiniging en het zou een bezuiniging hebben kunnen zijn, maar veel grooter bezuiniging wordt nu bereikt, wanneer ieder van de twee Ministers aan de aparte Departementen de zaak voorbereidt, om allicht na eenigen tijd te komen tot één geheel.

Mijnheer de Voorzitter! Ik moet met een enkel woord spreken over het buitenlandsch beleid. De heer Dresselhuys heeft der Regeering gemis van geloof in den Volkenbond verweten. Ten bewijze daarvan werd de rede aangehaald, door den eersten gedelegeerde van Nederland op 9 September te Genève gehouden, waarin hij sprak over de bemoeiingen van den Volkenbond met het probleem der intergeallieerde schulden. Blijkens hetgeen de heer Dresselhuys daaromtrent opmerkte, is die rede door dien geachten afgevaardigde niet juist verstaan, evenmin als de behandeling der zaak in het assemblée door hem met juistheid is weergegeven. Tegen een bemoeiing van den Volkenbond met dat probleem, wanneer de daarbij betrokken Regeeringen daartoe de tusschenkomst van den Volkenbond mochten inroepen, heeft de heer Loudon zich allerminst verzet. Het is niet duidelijk, hoe de heer Dresselhuys tot de uitspraak kon komen, dat de Nederlandsche delegatie door de verklaring van vooraanstaande delegaties zou zijn gedesavoueerd.

De heer **Dresselhuys:** Ik heb den tekst geheel voorgelezen.

De heer **Ruys de Beerenbrouck,** Minister van Binnenlandsche Zaken: De heer Dresselhuys heeft de uitlating van den heer Loudon onlangs te Genève uitgespeeld tegen de houding van de Regeering op handelsgebied.

De heer **Dresselhuys:** Dat was een ander onderwerp.

De heer **Ruys de Beerenbrouck,** Minister van Binnenlandsche Zaken: Die uitdrukking is de volgende — de heer Nolens wees er reeds op en heeft haar reeds aangehaald —:

> „Un autre moyen, irréalisable pour le moment, je le crains, mais qu'un pays libre-échangiste comme le mien, a le droit de préconiser de toute son énergie, serait la suppression des barrières économiques entre les nations."

En er volgt: „Applaudissements sur divers bancs."
Nu meen ik, dat de heer Loudon daarmede niet bedoeld

(Minister **Ruys de Beerenbrouck.**)

heeft uitdrukking te geven aan de door Nederland gevolgde handelspolitiek, maar alleen gezegd heeft, dat, als internationaal, d. w. z. tusschen alle landen, de economische slagboomen wegvielen, dit zou kunnen bijdragen tot het economisch herstel van Europa. Blijkens het applaus was de vergadering het daarmede eens en ik vermoed, dat in deze Vergadering niemand is, die een afwijkende meening er op nahoudt. De heer Loudon bewoog zich trouwens geheel in de lijn van artikel 24c van de Statuten van den Volkenbond en van de resoluties van de conferentie te Genua. Nu echter dat desideratum vooralsnog niet voor verwezenlijking vatbaar is, spreekt het vanzelf, dat Nederland zich voorbehoudt naar omstandigheden te handelen.

De heer **Dresselhuys**: Dat staat er juist niet.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Intusschen zal de Kamer gelegenheid hebben, bij de behandeling van hoofdstuk III der Staatsbegrooting allicht met meer vrucht — na een schriftelijke voorbereiding, een Voorloopig Verslag, dat nog niet verschenen is, en een Memorie van Antwoord, die moet volgen — op deze zaak terug te komen.

Eindelijk heeft de heer Dresselhuys het geval-Tack en het vraagstuk van de Nederlandsche school te Brussel ter sprake gebracht. Deze punten raken besluiten, genomen door den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, die in antwoord op vragen van den heer Gerretson reeds inlichtingen heeft verstrekt nopens de redenen, die hem tot het nemen der besluiten hebben geleid. Dat in de zaak-Tack een Nederlandsch wetsartikel geweld is aangedaan, meent de Regeering te moeten betwisten. De vergunning is een gunst en de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen is vrij die te verleenen of te weigeren. Dat aan de overwegingen een streven ten grondslag zou liggen tot tegemoetkoming aan vreemde nationale politiek, is volgens het oordeel der Regeering niet juist. Voor zoover overwegingen van internationalen aard tot de beslissing hebben bijgedragen, was het oog niet gericht op vreemde, doch op Nederlandsche belangen, welke belangen in dit geval weigering der vergunning medebrachten.

De heer Dresselhuys heeft een gedeelte van zijn rede gewijd aan de Onderwijswet 1920 en reeds heeft de heer Colijn daaromtrent het een en ander gezegd. In aansluiting daaraan moge ik nog het een en ander opmerken. De heer Dresselhuys beweert dat menig liberaal en ook anderen aan de linkerzijde zich slechts schoorvoetend lieten drijven op den weg der financieele gelijkstelling. Mijn antwoord daarop is, dat daarvan noch in de Bevredigingscommissie, noch hier in het openbaar debat iets is gebleken, dan alleen van de zijde van de toenmalige vrij-liberale partij. Immers bij monde van den heer Visser van IJzendoorn werd toen verklaard, dat de leden van zijn partij noodgedrongen de financieele gelijkstelling aanvaard hadden. In het voorbijgaan veroorloof ik mij op te merken, dat nooit duidelijk werd welke nood de heeren daartoe drong. Maar wel staat vast, dat nooit de Liberale Unie, nooit de groep-Treub, nooit de vrijzinnig-democraten zich in dezen geest als de woordvoerders van de toenmalige liberale partij hebben uitgesproken. Deze soort oppositie kwam alleen van die zijde.

Ik vraag mij voorts af, of, indien de groep van de heeren Visser van IJzendoorn en Dresselhuys zich slechts schoorvoetend liet drijven op den weg der financieele gelijkstelling, dit wel een sterk bewijs van zelfstandigheid geeft. Vooral — hij houde mij dit ten goede — treft dit verwijt den heer Dresselhuys en de andere leden van de vrij-liberale partij, die, behalve den heer Visser van IJzendoorn, vóór de schoolwet hebben gestemd. Zij hebben, geloof ik, daarmede de verantwoordelijkheid voor de wet aanvaard. Niet alleen in deze Kamer, maar ook in de Eerste Kamer, hebben de vrijliberalen hun stem aan het ontwerp gegeven.

Maar er is meer. Zelfs de heer Visser van IJzendoorn, die zijn stem aan de wet onthield, deed dit niet allereerst om financieele redenen, maar omdat, zooals hij zeide, op den grondslag der financieele gelijkstelling geen goed gebouw was op te trekken. Hij aanvaardde niet het stelsel, dat alle scholen van gewoon lager onderwijs gelijk en gelijkvormig behooren te zijn.

Maar hier bleef het niet bij, want ik moet er aan herinneren, dat de heer Dresselhuys en de zijnen de wet zelfs veel duurder hebben willen maken, want aan een amendement-Ossendorp om de klassen veel kleiner te maken en op elke dertig leerlingen één onderwijzer te geven, een amendement, dat vooral op financieele gronden door den Minister van Onderwijs ten sterkste werd ontraden, gaven de heeren hun stem. In het licht van deze feiten is de oppositie van die zijde in de afgeloopen maanden buiten het Kamergebouw en in de laatste dagen hier op zijn zachtst genomen toch wel eenigszins vreemd, en dat te meer omdat de geachte afgevaardigde, noch een der zijnen, na eenmaal de basis der financieele gelijkstelling te hebben aanvaard, geen enkele poging hebben gedaan om daarop een ander gebouw op te trekken. Dit ware, dunkt mij, dan toch plichtmatig geweest. Maar niet alleen is dit niet geschied, maar ten slotte hebben alle heeren, met uitzondering van den heer Visser van IJzendoorn, hun stem aan de wet gegeven.

De heer Dresselhuys: Hoe kan men nu een ander gebouw optrekken als men geen Minister is? Zulk een optreden ligt toch niet op den weg van een lid der Kamer!

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Het spreekt vanzelf, dat men bij de behandeling van een dergelijk belangrijk onderwerp ook als Kamerlid in de gelegenheid is in een rede eenige denkbeelden aan de hand te doen, waaruit men later de bouwstoffen kan vinden om een nieuw gebouw op te trekken. Maar noch in den verkiezingstijd, noch in de Kamer heeft een van die geachte afgevaardigden, die zoo te velde zijn getrokken tegen de kosten van de Lager-onderwijswet 1920, zelfs een poging gedaan om eenige groote lijnen aan te geven, volgens welke in de plaats van de Lager-onderwijswet een andere zou kunnen worden gesteld.

De heer **Dresselhuys**: Maar vergeet u dan het geheele debat over de Lager-onderwijswet?

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Volstrekt niet, ik heb den heer Dresselhuys zelf herinnerd aan een amendement waarvoor hij gestemd heeft, niettegenstaande het door den Minister ten zeerste was bestreden wegens de groote kosten. Evenmin vergeet ik, dat de heer Dresselhuys, stemmende voor de wet, mede voor haar gevolgen verantwoordelijk is.

Uit dit alles mag veilig de gevolgtrekking worden gemaakt, dat, wie ernstig de gelijkstelling wil, beginnen moet, voorloopig althans, zoolang hij geen andere groote lijnen weet aan te geven, zich te plaatsen op den grondslag van de tegenwoordige wet. De Regeering geeft onmiddellijk toe — en zij heeft het bewezen door de indiening van de novelle — dat de wet voor versoberingen en vereenvoudigingen vatbaar is.

De toestand van 's Lands financiën maakt verschillende veranderingen onvermijdelijk. Maar voor ieder, die de pacificatie op onderwijsgebied wil, is voorshands ten minste een ander stelsel, dan in de wet neergelegd, niet aangewezen. De Regeering vleit zich dan ook met de hoop, dat er door vereende kracht naar zal worden gestreefd om, met behoud van den schoolvrede, de bestaande wet naar eisch der huidige omstandigheden te wijzigen.

De omstandigheden eischen versobering over de geheele lijn van de Staatszorg, ook op het gebied van het onderwijs in al zijn geledingen. Verschil van meening over de wijze waarop zal niet uitblijven, zoodat ik den heer van Wijnbergen, die zich beklaagde over minder vriendelijke gevoelens van ambtenaren jegens het bijzonder onderwijs, verwijs naar de redeneering van zijn fractiegenoot den heer van Vuuren. Deze heeft in de vergadering van jl. Vrijdag eenige zeer juiste vragen gesteld:

(Minister **Ruys de Beerenbrouck.**)

„Is het bijv. niet een geweldig offer voor de vrienden van het bijzonder onderwijs, dat zij na zooveel jaren te hebben gestreden voor de uitbreiding van hun scholen, nu zij eindelijk meenden de vleugels te kunnen uitslaan, zij dadelijk, nog wel na een electorale overwinning zonder voorbeeld, de vleugels weer zien gekortwiekt? Gelooft ge niet, dat het een geweldig offer is voor de vrienden van het bijzonder onderwijs, die zoo vurig gehoopt hadden, dat de wet op het bewaarschoolonderwijs spoedig in het *Staatsblad* zou verschijnen, voor onbepaalden tijd alle hoop in deze te moeten laten varen?"

Juiste vragen, die men met vele andere zou kunnen vermeerderen. Maar, zonder nu een meening te willen uitspreken over de door den geachten afgevaardigde den heer van Wijnbergen bedoelde feiten, de beoordeeling van die feiten behoort volgens den geachten afgevaardigde tot het gebied van mijn ambtgenoot van Financiën, meen ik toch te moeten zeggen, dat bij de practische versobering van het onderwijs gelet moet worden èn op de versobering, èn op het onderwijs. De liefde voor het eene moet den drang naar het andere niet doen verdwijnen. Gemakkelijk gaat dit zeker niet in zijn werk, en den geachten afgevaardigde, die een van de eersten geweest is om de Regeering te wijzen in de richting van vereenvoudiging van het onderwijs, van bezuiniging waar mogelijk, behoef ik dit niet te zeggen.

Over het onderwijs sprekende, ontmoet ik den geachten afgevaardigde den heer Kersten. Deze heeft bezwaren geopperd tegen de bepalingen van art. 83., eerste lid, van de Lager-onderwijswet, waardoor de besturen der bijzondere lagere scholen verplicht worden, met gelden uit de gemeentekas gebouwde lokalen der bijzondere scholen te verzekeren. Ik mag den geachten afgevaardigde er aan herinneren, dat de heeren Rutgers en van der Molen in Januari 1922 een initiatief-voorstel indienden, dat niet anders beoogde dan het schrappen van dien verzekeringsplicht uit art. 83 van de wet, maar, helaas vóór den geachten afgevaardigde den heer Kersten, werd 12 Mei van dit jaar dit initiatiefvoorstel door de Tweede Kamer verworpen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik veroorloof mij thans, eenige woorden te wijten aan de defensie. Ik ontmoet dan in de eerste plaats den geachten afgevaardigde den heer Marchant. Deze betoogde, dat alleen door het snoeimes te zetten in de militaire Departementen, een aansluitende begrooting is te verkrijgen. Wij zouden, zoo zeide hij, op dit punt een zeker risico dienen te aanvaarden.

Afschaffing van leger en vloot wil de geachte afgevaardigde blijkbaar niet, slechts terugzang tot een helaas niet nader aangegeven maximum van uitgaven, dus ook van persoonlijke lasten op de natie. Zoolang de geachte afgevaardigde niet aangeeft, hoe klein hij zich voor weinig geld de organisatie der verdediging van ons land en de overzeesche gewesten voorstelt, en tot hoever dat risico, dat wij naar zijn meening moeten aanvaarden, zal kunnen gaan, zal bij de behandeling van de militaire begrootingen nader moeten blijken, of de geachte afgevaardigde een risico voor oogen heeft, dat zich verdraagt met de aan de Regeering opgelegde verantwoordelijkheid voor 's Lands veiligheid. Met algemeene uitspraken ten deze komen wij niet verder.

De geachte afgevaardigde de heer Colijn heeft gezegd, dat wij in dezen tijd van groote financieele zorg de gedachte aan een langdurige verdediging van onzen nationalen bodem moeten loslaten en niet verder kunnen gaan dan hetgeen noodig is om onze internationale verplichtingen als lid der volkerengemeenschap na te komen.

Ik kan mij voorstellen, dat de geachte afgevaardigde, wiens overtuiging het is, dat voor volgende jaren een verder gaande bezuiniging van 100 millioen zal noodig zijn, wenscht na te gaan, of er voor de toekomst in ons defensiestelsel geen voorzieningen zijn, niet voor dadelijk gebruik bij een aanval bestemd, welke, zonder onze verdedigbaarheid te verzwakken, in vredestijd niet langer behoeven te worden bekostigd.

Mijnerzijds wensch ik op een nadere uiteenzetting van den geachten afgevaardigde bij de replieken of bij een volgende gelegenheid te wachten. Intusschen veroorloof ik mij nu reeds mede te deelen, dat naar het oordeel van de Regeering de Landsverdediging een eisch is, waaraan moet worden voldaan zoolang door bewapening van anderen 's Lands veiligheid aan gevaar is blootgesteld.

Nu is in den Volkenbond het vraagstuk van de vermindering van bewapening in behandeling; men zoekt naar oplossingen om, op den grondslag van de nationale veiligheid, aan de door het bondsverdrag in uitzicht gestelde verminderingen internationaal te voldoen.

Denkt men aan andere verplichtingen dan die de Volkenbond oplegt en bedoelt de g. a. met de volkengemeenschap een ander begrip dan de Volkenbond, dan dient daaromtrent door hem een nader verklaring worden gegeven. De Regeering moet voor oogen houden 's Lands veiligheid en 's Lands verdediging, overeenkomstig het statuut van den Volkenbond en den eisch der omstandigheden. Daarop lettende is ten vorigen jare met medewerking van de 3 groepen der rechterzijde na rijpe overweging en met inachtneming van de geldelijke overwegingen onze militaire wetgeving herzien.

Intusschen, met één uitspraak van den heer Colijn stem ik geheel in, en omdat die zoo juist is, zal ik haar even citeeren. De heer Colijn zeide:

„Dit zijn echter vraagstukken, ik mag daar wel even de aandacht op vestigen, die niet kunnen worden afgedaan met een rede, door mij of een ander hier in de Kamer gehouden, en door een antwoord, daarop door de Regeering gegeven. Dit zijn vraagstukken, welke opzettelijk onder de oogen moeten worden gezien, evengoed als dit het geval zal zijn met andere vraagstukken, welke in beteekenis hiermede op één lijn zijn te stellen."

Met die uitspraak ben ik het volmaakt eens

Thans nog eenige vragen voor wat de defensie betreft. Zooals de Minister van Oorlog in zijn Memorie van Toelichting heeft uiteengezet, ligt het in het voornemen der Regeering in zake de aanschaffing van het materieel ten dienste van het leger een zoodanig tempo in acht te nemen, dat zonder de gevechtswaarde van de krijgsmacht op onherstelbare wijze te schaden, rekening wordt gehouden met den toestand van 's Lands financiën. De aanschaffing zal zich dus in de eerste jaren moeten beperken tot hetgeen ieder jaar voor dat doel op de Oorlogsbegrooting wordt gebracht. Het ligt wel in de bedoeling om in te dienen een w. o. tot instelling van een bewapeningsfonds, doch met gewijzigden opzet. Vooreerst zal het fonds worden beperkt tot hetgeen in de eerste plaats noodig is, terwijl eerst daarna, wanneer niet gewijzigde omstandigheden verandering in de plannen brengen, voor het verder noodige een nieuw ontwerp zal worden aangeboden. Bovendien zal in de eerste jaren na de instelling van het fonds daarin niet meer worden gestort dan verwerkt wordt of voor proeven ter voorbereiding van latere aanschaffing noodig zal zijn. Dit laatst in tegenstelling tot reeds terstond ingaande annuïteiten van belangrijk hoogere bedragen.

Dat de gedachte heeft voorgezeten, voor zooveel mogelijk, het werk door de Artillerie-Inrichtingen te doen verrichten is verklaarbaar. Immers daardoor wordt voorkomen dat die instelling zou moeten worden stopgezet maar in de tweede plaats blijven de daarvoor te verwerken bedragen binnenslands.

Of het leger een aantal bataljons sterker of minder sterk ontworpen is, doet op het oogenblik aan het uitrustingsvraagstuk niet af, aangezien ook bij een zwakker oorlogsleger eenzelfde standpunt zou moeten worden ingenomen. Daar staat tegenover, dat een grooter aantal bataljons, zij het ook voorzien van minder artillerie dan gewenscht zou zijn, in het operatief orgaan niettemin een kracht van beteekenis vormen. Bij een bondgenootschappelijken oorlog zou wellicht aan een artilleristische uitrusting kunnen worden te gemoet gekomen maar het gebrek aan geoefende mannen zou ons hulpeloos doen zijn.

Voortgaande kom ik aan de opmerkingen van den geachten

(Minister **Ruys de Beerenbrouck.**)

afgevaardigde den heer Bongaerts over de bestrijding van de werkloosheid en de aanwezigheid van Duitsche arbeiders in de oostelijke provinciën.

Met uw voorkennis, Mijnheer de Voorzitter, veroorloof ik mij den geachten afgevaardigde te verzoeken een kleine 24 uur geduld te hebben. Immers morgen zullen bij de behandeling van de interpellatie van den geachten afgevaardigde den heer van den Tempel, de verschillende vragen, behalve de financieele, behandeld en besproken kunnen worden.

De sociale verzekering. Het Kabinet heeft met instemming de hierover gesproken woorden van den heer Colijn vernomen. De Minister van Arbeid meent, met het Kabinet, uit deze woorden te kunnen afleiden, dat de plannen der Regeering tot sterke vereenvoudiging van deze verzekering bij den geachten afgevaardigde en de zijnen krachtigen steun zullen vinden. Ook de geachte afgevaardigde de heer Nolens noemde dit een zeer moeilijk werk, dat echter juist voor dezen tijd, nu nieuwe uitgaven niet gedaan kunnen worden, bijzonder geschikt was.

Dit laatste is evenzeer de meening van de Regeering, ook van mijn ambtgenoot van Arbeid. Juist door het vooruitzicht, dat de Minister van Arbeid dit groote maar moeilijke werk zou kunnen tot stand berngen, heb ik hem kunnen bewegen opnieuw aan het hoofd van het Departement van Arbeid op te treden.

In dit verband stel ik er prijs op te verklaren, dat de in sommige kringen verspreide bewering, dat de heer Aalberse bleef, omdat hij niet gaan wilde, precies het omgekeerde is van de waarheid. Ik kan er aan toevoegen, dat al mijn ambtgenooten, die van het vorige in dit Kabinet overgingen, dit deden omdat ik hen na de definitieve vaststelling van het Regeeringsprogram daartoe uitnoodigde en zij zich beschikbaar stelden. Het behoeft eigenlijk niet gezegd te worden, maar vooralsnog voeg ik het er bij: van eenige inmenging van anderen is, welke geruchten ook zijn verspreid, niet de minste sprake geweest.

De Minister van Arbeid bleef ten slotte, niettegenstaande hij aanvankelijk — en ik wil dit hier eens ronduit zeggen, — zich vast had voorgenomen, ook om particuliere redenen, zich niet langer voor het Ministersambt beschikbaar te stellen.

Ik hoop dat hij, gesteund door de geheele Kamer, maar zeer in het bijzonder door de rechterzijde, er in slagen moge het groote werk van de vereenvoudiging der sociale verzekering in deze driejarige periode tot stand te brengen. Dit zal ongetwijfeld ten gevolge hebben dat vele financieele en administratieve bezwaren, die de landbouw en de nijverheid tegen de bestaande wetten hebben, goeddeels ondervangen zullen worden zonder het groote doel van deze verzekering te schaden.

Wat de toepassing der Arbeidswet betreft, heeft deze Minister van Arbeid een ruim gebruik gemaakt van de bevoegdheid om overwerkvergunningen ook voor langen tijd te verleenen, juist om aan de tegenwoordige moeilijkheden van de industrie te gemoet te komen. Men kan natuurlijk beweren dat de Minister van Arbeid hierbij nog verder had moeten gaan, zoover zelfs dat de geheele 8-urendag in de practijk verdween om alleen als beginsel in de wet te blijven bestaan; maar dan zou men toch met recht kunnen vragen of een dergelijke wetsuitvoering wel toelaatbaar is en of het dan niet eerlijker zou zijn de wet zelf te wijzigen.

Intusschen begrijp ik een gedeelte van de redeneering van den geachten afgevaardigde den heer Dresselhuys niet.

Hij zegt: in de Memorie van Antwoord wordt medegedeeld dat overwerk eigenlijk wordt gegeven om de productiekosten te verminderen en zoo het afzetgebied te vergrooten. In plaats van dat nu van het standpunt van den geachten afgevaardigde toe te juichen, gaat hij door en zegt: de arbeiders willen vaak niet overwerken; dat is de schuld van den Minister van Arbeid, hij moet de wet veranderen met behoud van het beginsel van den achturendag.

Mijnheer de Voorzitter! Van die redeneering begrijp ik werkelijk niets, behalve, indien de geachte afgevaardigde de bedoeling heeft in de wet den arbeidsdwang op te leggen. Dan moet ik toch vragen, als de Minister een overwerkvergunning geeft: zijn de arbeiders verplicht langer te werken?

Bedoelt de geachte afgevaardigde dat, laat hij het dan zeggen. Bedoelt hij het niet, wat beteekent dan zijn uitval tegen den Minister van Arbeid?

De heer **Dresselhuys**: Maar u hebt toch wel van den heer van Gijn gehoord, die in mijn naam die zaak heeft rechtgezet?

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Ik heb op het oogenblik te maken met den heer Dresselhuys.

De heer **Dresselhuys**: U hebt niet te maken met mij alleen, maar met ons allen, met de geheele Volksvertegenwoordiging.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Naar aanleiding van de gestelde vragen zal de Minister van Arbeid nagaan of hij een overzicht van de verleende overwerkvergunningen zal kunnen samenstellen, dat genoeg overzichtelijk is om openbaar te worden gemaakt.

Mijnheer de Voorzitter! Wat de heer Nolens zeide over samenwerking tusschen de werkgevers en de werknemers in de particuliere bedrijven, heeft de volle instemming van de Regeering. Uit voorstellen, die van den Minister van Arbeid in deze jaren te wachten zijn, zal dit ook practisch blijken.

De geachte afgevaardigde mevrouw Groeneweg vroeg, hoe het stond met het wetsontwerp op de huisindustrie. Dit wetsontwerp is voorbereid en zal aan den Raad van Arbeid worden gezonden. Het wetsontwerp zal worden ingediend, wanneer de Arbeidswet zoodanig is gewijzigd, dat voor de naleving van de wet op de huisindustrie geen nieuwe ambtenaren van de arbeidsinspectie zullen noodig zijn.

De geachte afgevaardigde de heer Dresselhuys heeft woorden gewijd aan het wenschelijke van landverhuizing. Dit onderwerp heeft de volle aandacht van de Regeering. Door middel van den dienst van de werkloosheidsverzekering en de arbeidsbemiddeling zijn reeds vele Nederlandsche arbeiders in Noord-Frankrijk te werk gesteld. Pogingen in deze richtingen worden voortgezet, het spreekt vanzelf, met de noodige voorzichtigheid.

Ik ontmoet verder een gedeelte van de rede van den geachten afgevaardigde den heer Kersten, die zijn principieel standpunt ten aanzien van verschillende actueele vraagstukken heeft uiteengezet. Daaruit bleek, dat er vraagstukken zijn, waarbij de Regeering op den steun van dien geachten afgevaardigde kan rekenen.

Intusschen mag ik wel opmerken, dat onjuist is de bewering van den geachten afgevaardigde, dat de door hem beleden beginselen dwingende wetgeving, welke ingrijpt in het maatschappelijk leven, niet zouden toelaten. Het is toch van algemeene bekendheid, dat de Overheidsbemoeiing in de 17de eeuw in ons land veel verder ging, dan in onzen tijd het geval is. Niemand, die iets weet van het gildenstelsel der 17de eeuw, zal ontkennen, dat de autonomie der middeneeuwsche gilden geheel in dien tijd was verdwenen. De regeling van het economische en sociale leven was toen geheel in handen gekomen van de stedelijke en provinciale Overheid, welke elk bedrijf tot in de kleinste onderdeelen van boven af regelde. Wanneer men in de 17de-eeuwsche geschriften van den vrijzinnigen schrijver Pieter de la Court leest, hoe fel men tegen het reglementeeren van de Overheid opkwam, dan blijkt daaruit inderdaad hoe diep de toenmalige Overheid in het maatschappelijk leven door keuren en plakkaten ingreep. Ik verwijs enkel naar het boek van dien schrijver, dat in 166[illegible] verscheen: „Interest van Holland", dat later tot het groote en bekende werk „Aanwijsing der heilsame politike gronden en maximen van de republiek Holland en West-Friesland" werd uitgebreid, een boek, dat door de Staten van Holland werd verboden.

Waar de geachte afgevaardigde wenscht, dat de wetten met gemoedsbezwaren rekening houden, sprak hij tot mijn groot genoegen met waardeering over mijn ambtgenoot van Arbeid. Inderdaad heeft deze bewindsman reeds in de Invaliditeitswet, zoover mogelijk, de bezwaren van den geachten

18de VERGADERING. — 14 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beschouwingen).

(Minister **Ruys de Beerenbrouck.**)

afgevaardigde en de zijnen ondervangen. Ik kan verder mededeelen, dat reeds een ontwerp in voorbereiding is, om hetzelfde te doen ten aanzien van de Landbouwongevallenverzekering.

Mijnheer de Voorzitter! Wat door verschillende afgevaardigden omtrent de handelspolitiek is opgemerkt, zal ten deele door mijn ambtgenoot van Financiën behandeld worden. Ik begin met te verwijzen naar hetgeen daaromtrent in de Memorie van Antwoord is gezegd. Daarin vindt men nauwkeurig uitgedrukt het wel overwogen standpunt van de Regeering.

De geachte afgevaardigde de heer Colijn maakt een groot onderscheid tusschen een tijdelijk invoerrecht en een tijdelijk invoerverbod. In theorie is dit verschil juist, maar practisch is dit verschil geloof ik alleen formeel, want zij, die voor hun industrie een tijdelijk verhoogd invoerrecht vragen, bedoelen een invoerrecht, dat voor een zekeren tijd zoo hoog is, dat het met een invoerverbod gelijkstaat.

De subcommissie uit de Commissie voor de economische politiek, waarin de heeren Vissering en Treub zitting hadden, adviseerde dan ook wel tot een tijdelijk invoerverbod, maar niet tot een tijdelijk verhoogd invoerrecht. Het kan niet ontkend worden, dat de tijdelijkheid van een invoerverbod veel reëeler zal zijn dan de tijdelijkheid van een verhoogd invoerrecht. Evenwel, een tijdelijk invoerverbod zou de Regeering niet wenschen dan in het alleruiterste geval, wanneer alle andere middelen tot behoud eener industrie uitgeput zijn of doelloos geacht moeten worden.

De heer Fleskens maakte op mij den indruk, de verklaringen der Regeering ter zake invoerverboden zoo ongunstig mogelijk uit te leggen. Zonder het vermoedelijk zelf te willen — ik neem het onmiddellijk aan —, loopt de geachte afgevaardigde gevaar den schijn op zich te laden, daaraan een argument te ontleenen om zijn wetsvoorstel in te trekken. Ik meende dit te moeten opmaken uit het slot van zijn rede. Die geachte afgevaardigde verklaarde, dat de economische conferenties van den Minister van Arbeid niets uithaalden, omdat de Regeering nu eenmaal niets doen wil.

De geachte afgevaardigde bedoelt het niet, maar hij laadt den schijn op zich der Regeering een ernstige beschuldiging van onoprechtheid voor de voeten te werpen.

Waarom zou de Regeering dan zulk een hoogen prijs stellen op deze besprekingen? De Minister van Arbeid kan zijn tijd ook op andere wijze nuttig besteden; en toch heeft hij elke week een middag er voor over om deze besprekingen met vertegenwoordigers van verschillende takken van industrie te houden, hetgeen toch inderdaad bewijst, dat deze besprekingen zoo maar niet voor de leus worden gehouden.

Maar redeneert de geachte afgevaardigde misschien zoo, omdat hij meent dat die conferenties alleen dan een resultaat hebben wanneer zij leiden tot de dadelijke invoering van een protectionistischen of daarmede gelijk te stellen maatregel?

Hij vergeet in de eerste plaats, dat, juist wat betreft verschillende takken van nijverheid, er in de besprekingen met klem op wordt aangedrongen, niet op dergelijke wijze als de geachte afgevaardigde wil, de industrie te helpen, en vervolgens, dat verschillende andere middelen aan de hand gedaan worden, als overwerkvergunningen, voorkeur bij Overheidsbestellingen voor de Nederlandsche industrie, verlaging van spoorwegtarieven, enz.

Zeker, onze industrie maakt zware tijden door, maar er zijn ook lichtzijden. Zoo staat tegenover de bewering, dat op dit oogenblik Engeland bij ons bepaalde artikelen importeert, waar dit vroeger niet het geval was, de vermelding van het feit, dat Nederland op dit oogenblik in Engeland confectie- en tricotgoederen invoert, terwijl dit vroeger niet kon. Men doet zeker goed den toestand onzer industrie niet al te optimistisch te beschouwen, maar het zou een verkeerde politiek zijn, wanneer men weigerde, ook de lichtpunten te zien; niets zal de malaise meer vergrooten dan een te groot pessimisme, dat de energie doodt.

Ik kom thans tot hetgeen men pleegt te noemen de meer algemeene politiek, en dan ontmoet ik allereerst een beroep op den volkswil. De Regeering heeft in de Memorie van Antwoord dit beroep gewraakt. Nu al degenen, die den vereischten leeftijd hebben bereikt, die *compos mentis* zijn en niet onwaardig, hun stem kunnen uitbrengen, mist men, meen ik, het recht, zich op een anderen wil te beroepen dan uit die stemming blijkt. In de Memorie van Antwoord is gezegd, dat het beroep op den volkswil als axioma werd voorgesteld, met andere woorden, dat he bewijs niet geleverd en niet te leveren is. Ook thans in de discussie mis ik ten eenenmale een poging om die bewering waar te maken; als zoodanig kan ik niet beschouwen de onzuiver-verklaring van de stemming uit hoofde van voorlichting, welke — er is op gewezen — door geestelijken pleegt te worden verstrekt.

Is nu ieder kiezer dermate ervaren dat hij voorlichting kan missen, hetzij men die voorlichting zoekt bij den een of bij den ander? Aan de vrije volksstemming doet dit niets te kort. Zeker — wie zou het ontkennen? — de geestelijke, de bedienaar van den godsdienst, beziet de vragen die zich voordoen onder het licht van zijn Kerk. Maar wanneer een kiezer dezelfde leer is toegedaan, kan men het begrijpen, dat een meer ervaren voorlichter hem den weg wijst dien hij, zijn beginsel volgende, moet betreden.

Voor de bewering, dat velen rechts stemmen, omdat zij in politiek kerkelijk verband worden gehouden, is dan ook evenveel te zeggen als voor de meening, dat velen links stemmen, omdat zij de toepassing van de Christelijke beginselen op het Staatsbestuur verwerpen onder den invloed van hen, die deze politiek als een ramp voor het land afschilderen, maar afdoende is geen van beide voor de opvatting, dat er nog een andere volkswil zou bestaan dan de uitslag der stemming aanwijst. Immers, als ten slotte de eerste kiezers rechts en de tweede links stemmen; drukken zij daardoor hun wil uit;

Nu meene de geachte afgevaardigde de heer Troelstra niet, dat ik met deze algemeene opmerkingen beoog hem een antwoord te geven op de pertinente vragen, die hij mij heeft gesteld. Immers, of de Katholieke kiezer gebonden is door het kerkelijk gezag, is een vraag, die geheel ligt buiten de bemoeienis van de Regeering. Van de Regeeringstafel kan daarop onmogelijk een antwoord worden gegeven. De geachte afgevaardigde zou de eerste zijn om in de sterkste bewoordingen het af te keuren, wanneer de Regeering een terrein betrad, dat ten eenenmale het hare niet is. Hetzelfde geldt van de tweede vraag, of de geestelijken moeten blijven buiten het politiek terrein. Daarmede heeft de Regeering niets te maken.

De Regeering heeft zich in de Memorie van Antwoord een beroep veroorloofd op de Tocqueville. Als gewoonlijk, als dergelijke aanhalingen niet welgevallig zijn, zegt men: de aanhaling is uit haar verband gerukt. Wie het hoofdstuk, waarin de aangehaalde uitdrukking voorkomt, in zijn geheel aandachtig leest, — het is het vierde hoofdstuk van het eerste deel van het werk van de Tocqueville: „Démocratie en Amérique" — zal tot de slotsom komen, dat, zoo ergens dan hier, deze aanhaling van pas was. Immers, de Tocqueville roemt hier de Staatsregeling van Amerika, omdat zij, het algemeen stemrecht toekennende, niet ontvankelijk maakt een beroep van „intrigants" en „despotes" op den volkswil, dat dikwijls slechts gebaseerd was op „suffrages achetés de quelques agents du pouvoir" of „les votes d'une minorité intéressée ou craintive", m. a. w. volgens de Tocqueville is, als het algemeen stemrecht is ingevoerd, te gelijk de pas afgesneden aan beweringen, die buiten den door alle burgers geopenbaarden wensch omgaan.

Intusschen, als ik mij door een beroep op gezaghebbende schrijvers van argumenteeren had willen ontslaan, zou ik dichter bij huis hebben kunnen blijven. De meesten onzer zullen zich nog herinneren, hoe nog niet zoolang geleden ook van deze tafel een beroep op den volkswil is gedaan. De omstandigheden — ik geef het gaarne toe —, waren toentertijd geheel anders dan op het oogenblik. Een besliste meerderheid had in de jaren 1913—1918 de stembus niet gebracht; een ander kiesrecht gold. Toch is het argumenteeren uit den niet op verkiezingen steunenden volkswil vrijwel geheel lam geslagen door prof. Struycken, die in zijn „Politieke Opstellen" interessante beschouwingen daarbij ten beste geeft

(Minister **Ruys de Beerenbrouck.**)

Een tweede punt van algemeenen aard is de waarlijk niet nieuwe vraag naar het recht van bestaan, het wezen en de draagkracht van de antithese.

Sedert dr. Kuyper leiding gaf aan de politiek, is de beteekenis en de waarde der antithese zoo herhaaldelijk uiteengezet, dat het moeilijk is daaraan iets toe te voegen. Ik mag uit de rede van dr. Kuyper van 10 December 1904 aanhalen, ,,dat aan deze zijde altijd zal worden erkend, dat over de diepste eeuwige beginselen het recht hetzij van de eene hetzij van de andere meening moet worden aangetoond uit de Openbaring''. Het Christelijk beginsel is de alpha en de omega ook van onze Staatsburgerlijke levensopvatting, en gelijk nu de orthodoxe Christen zijn levenswandel anders inricht dan wie meer modern is, zoo heeft de Christelijke Staatsman een anderen kijk op ons Staatsbestel, zoekt hij de practische oplossing van vele vraagstukken langs anderen weg dan een Staatsman ter linkerzijde. Stel b.v. Kuyper naast Kappeyne, dan staat men voor een niet te overbruggen tegenstelling. Heeft laatstgenoemde niet de gedenkwaardige woorden gesproken, dat zij, die den weg der hervorming op willen, zich ten doel moeten stellen alles te doen doordringen door de moderne levensbeschouwing? Dr. Kuyper daarentegen heeft een groot deel van zijn leven gewijd aan de toepassing van de eeuwige beginselen van het Christendom op het Staatkundig leven. En wie zal b.v. blind kunnen zijn voor de groote verschillen die bestaan tusschen een werk van Buys aan den eenen en een van de Savornin Lohman of Struycken aan den anderen kant? Ik zou willen vragen of het niet van geestelijke kleurenblindheid getuigt wanneer men telkens vragen stelt, waarin eigenlijk de antithese bestaat? Dat gebrek bij hoogstaande mannen is te meer opmerkelijk, omdat het eenvoudige kiezersvolk kennelijk weinig moeite heeft om de erkende verschillen tusschen linker- en rechterzijde vast te stellen.

Nu is wel de bewering geuit, dat velen, die niet tot de rechterzijde behooren, toch op rechtsche candidaten hebben gestemd, maar bewijst dat iets tegen de anthithese? Het bewijst hoogstens, dat menigeen de toepassing van hetgeen schering en inslag van onze beginselen is, stelt boven, als men het zoo mag noemen, den liberaal in actie. Hoogstens kan men er uit afleiden, dat de rechtsche politiek een verzoenende strekking heeft, dat zij niet afstoot, niet, wat men vroeger aanbeval, de minderheid onderdrukt. Maar dit kan toch nimmer het recht van bestaan van het zuivere standpunt, door de rechterzijde ingenomen, aantasten, wanneer buitenstaanders zich aangetrokken gevoelen tot haar politiek.

Niet anders staat het met de tegenwerping, dat niet over alle maatregelen van practisch beleid alle partijen ter rechterzijde eenstemmig denken. Het zou even groote dwaasheid zijn, het bestaan van meeningsverschillen te ontkennen als het bestaan van de drie partijen zelf. Dacht men over alles gelijk en gelijkvormig, waarom dan niet één groote partij gevormd, die allen omvat? Zoolang verschillende groepen samengaan, zoolang zal er nimmer volledige eensgezindheid heerschen. Stelde men dien eisch, dan zou de politieke toekomst een hoogst sombere zijn, want in afzienbaren tijd is het immers niet waarschijnlijk, dat één partij een meerderheid in ons Parlement zal kunnen vormen. Een parlementair Ministerie zou bij zoodanigen eisch een onmogelijkheid wezen.

Als van ouds hebben politieke tegenstanders van het Kabinet zich vermeid om tegenstellingen op te sommen.

Ik wil aan de hand van een practisch voorbeeld aantoonen, hoe wel degelijk juist over een allerbelangrijkst onderwerp de beginselen van het Kabinet een gemeenschappelijk te bewandelen weg aanwijzen. Niemand ontkent, dat de woorden ,,bezuiniging'' en ,,versobering'' de meest gebruikte zijn bij de bespreking van de actueele politiek. Welnu, de verwezenlijking van dien eisch kan op vele manieren geschieden. Zoolang dit Kabinet leiding zal geven aan de zaken van Staat, is het echter uitgesloten, dat bespaard zal worden in een vorm, die b.v. zou kunnen leiden tot verwaarloozing der godsdienstige belangen van de militairen; dat aan de Schoolwet een richting wordt gegeven, welke het recht van de ouders om hun kinderen een volgens hun overtuiging ingericht onderwijs te doen geven, ook maar eenigszins zou aantasten.

Daarnevens (en hier komen wij weer op een terrein, dat allen betreden kunnen), zal het Kabinet het zijne er toe kunnen doen om ieder te doordringen van de noodzaak, dat zoowel in het openbare als in het bijzondere leven de spaarzaamheid wordt betracht, dat wij ons offers moeten getroosten om het leven in de toekomst weer op peil te brengen.

Zoo zijn er vele vraagstukken, die een meer neutraal karakter dragen, maar, evenmin als leden der linkerzijde, die bij de oplossing daarvan steun verleenen, een Christelijke houding aannemen, evenmin drukt dit op het Kabinet een linksch cachet. Het Kabinet blijft zijn eigen Christelijk karakter bewaren en ik meen voldoende in het licht te hebben gesteld, hoe lijnrecht dit strijdt met de beginselen waarvan de linkerzijde uitgaat.

De geachte afgevaardigde de heer Troelstra heeft gewezen op de tegenstellingen, die in een der drie rechtsche partijen, de grootste, bestaat. Inderdaad, Mijnheer de Voorzitter, de drie rechtsche partijen hebben dit gemeen, dat zij niet zijn klassepartijen, maar volkspartijen en dat zij het geheele volksdeel omvatten, voor zoover dit volksdeel bepaalde beginselen belijdt. Die beginselen worden niet beheerscht door de sociale positie van hen, die ze belijden. Alleen in de practische toepassing zullen zich verschillen kunnen vertoonen. Is niet de politiek de kunst van het bereikbare, zoodat alle uiterste meeningen voor directe practische toepassing onbereikbaar zijn? En ik vraag mij af, Mijnheer de Voorzitter, of dit ook niet blijken zou, indien hier eens een sociaal-democratisch Kabinet optrad. Ik mag dan ook wel zeggen, dat het een vanzelf sprekend iets is, dat elke practische politiek steeds een politiek van de middenlijn is. Daarom zijn ook de partijen ter rechterzijde ieder voor zich en ook weer alle drie te zamen het in het verleden en ook nu weer eens kunnen worden over een practisch program en zij konden dit, omdat haar leden ook bij verschil van sociale positie en van speciale verlangens toch dezelfde beginselen tot richtsnoer nemen, terwijl de wil tot samenwerking in de practijk levendig was bij allen.

De geachte afgevaardigde de heer Troelstra heeft gezegd, dat er sprake was bij het Kabinet van een omwenden van het roer. Ik veroorloof mij, die uitspraak tegen te spreken. Alleen dient, wat ieder ander Kabinet ook zou moeten doen, rekening te worden gehouden met de werkelijkheid, en daartoe behoort allereerst de volstrekte noodzakelijkheid, de financiën in evenwicht te brengen, nieuwe uitgaven te vermijden en andere uitgaven, zoover het algemeen belang het toelaat, in te krimpen. Dit is evenmin een toegeven aan een paniekstemming als het dit was in 1918. Thans heeft het Kabinet, evenals toen, den ernstigen wil, de feiten te zien zooals ze zijn, en daarmee rekening te houden.

Ik kom thans tot de vorming van het Kabinet, en de beschouwingen, welke verschillende afgevaardigden daaraan hebben gewijd.

In de omstandigheid, dat het afgetreden Kabinet niet aanstonds met zooveel woorden de portefeuilles ter beschikking stelde, heeft men een aantasting gezien van de vrijheid van de Kroon, om over de portefeuilles te beschikken. Het was precies andersom! Juist omdat het Kabinet uitging van de stelling, dat de Koningin, wat ook art. 77, 1ste lid, der Grondwet buiten twijfel stelt, te allen tijde haar Ministers door anderen kan vervangen, achtte het Kabinet het aanvankelijk niet noodig, over te gaan tot een daad, die, in het licht der verkiezingen, wellicht slechts den indruk zou hebben gemaakt van een *beau geste* zonder eenige beteekenis.

Maar toen bleek, dat van sommige zijden op een dergelijke daad prijs werd gesteld, hebben de toen fungeerende Ministers de portefeuilles, die te allen tijde ter beschikking zijn, nog eens opzettelijk ter beschikking gesteld. Hoe men kan spreken, zooals geschied is, van een aanvankelijk begane vergissing, is mij niet duidelijk.

Een ander verwijt is gemaakt, dat bij de Kabinetsformatie al te groote geheimzinnigheid zou zijn betracht.

Ja, Mijnheer de Voorzitter, van wat aan het optreden van het Kabinet is voorafgegaan zijn de leden der rechterzijde

Minister **Ruys de Beerenbrouck.)**

eter op de hoogte dan die van de oppositiepartijen. Laten ij zich evenwel niet ongerust maken. Wat hun ambtenooten van rechts in eens werd voorgelegd als korte, akelijke, niet in onderdeelen afdalende plannen van den ormateur, zal na langer of korter tijd en dan meer volledig n meer uitgewerkt ook aan de dames en heeren van links — en dan ook aan die van rechts — worden voorgelegd. Wil nen mij al te groote geheimzinnigheid verwijten, dan zal k mij dat verwijt moeten laten aanleunen, maar over hetgeen le wordingsgeschiedenis van dit Kabinet raakt behoef ik mij naar goed constitutioneel gebruik niet uit te laten. Dat ik nij voor dit standpunt op de practijk kan beroepen, wordt llerminst te kort gedaan door de rede, waaraan de heer Marchant dezer dagen herinnerde, die de heer Haffmans in le vergadering van 23 September 1879 heeft gehouden. De geachte afgevaardigde, die deze rede in het geding heeft gebracht en in een ander verband de Regeering waarschuwde egen het bezigen van citaten, zonder de strekking van het beoog te begrijpen, gaat hier zelf mank aan het euvel, dat hij ignaleerde. Want de heer Haffmans kwam op tegen het optreden van het Kabinet-van Lijnden van Sandenburg en noemde dat een abnormaal Kabinet. „Want, zoo zeide hij etterlijk, niet alleen is dit Kabinet niet uit de meerderheid voortgekomen, maar zelfs niet uit de minderheid." Volkomen logisch was in dezen gedachtengang zijn wensch, om aangaande de wordingsgeschiedenis van het Kabinet te worden ingelicht.

Thans erkent ieder, met één uitzondering, dat na de dezen zomer gehouden verkiezingen, een Kabinet uit de rechterzijde moest optreden. Maar of de een dan wel de ander met de formatie moest worden belast, en of ik beter gedaan had mij tot anderen te wenden om een portefeuille te aanvaarden is een zaak, die moeilijk een onderwerp van parlementair debat kan uitmaken.

Min of meer geldt hetzelfde van de wijze, waarop ik mij heb vergewist, dat mijn werkprogram voor de periode 1922/1925 op een meerderheid in deze Kamer kon rekenen. Nochtans is in de Memorie van Antwoord medegedeeld, dat over dat program de groepen van de rechterzijde van te voren zijn geraadpleegd. In het debat is de noodzaak daarvan ontkend, op grond, dat er vanzelf eenheid moest zijn tusschen Kabinet en Regeeringspartijen. Ik zal dit laatste allerminst ontkennen, mits aldus aangevuld, dat er eenheid van beginsel moet zijn. Maar sluit zoodanige eenheid van beginselen vooral in bewogen tijden, als waarin wij thans leven, in, dat ook ten aanzien van de practische verwezenlijking van vele programpunten de drie partijen volkomen eensgezind zijn?

Ten bewijze, dat hetgeen door mij is gedaan, waarlijk geen bedenkelijke nieuwigheid mag heeten, heb ik mij beroepen op een antecedent, dat niet scherp is aangeduid, maar blijkens het debat voldoende is begrepen.

In 1879 hebben de heeren Franssen van de Putte, de Vries en Cremers, toen aan hen een Kabinetsreconstructie was opgedragen, den Koning machtiging gevraagd, om eerst de liberale partij te raadplegen. In tweeërlei opzicht was dat een nog veel sterker staaltje van voorafgaande ruggespraak met een deel de Kamer dan men mij kan verwijten. Vooreerst geeft de machtiging des Konings aan die raadpleging een min of meer officieel cachet en in de tweede plaats gold het hier slechts één partij en niet, zooals op het oogenblik, drie groepen, zoodat althans in den gedachtengang van hen, die mijn gedragslijn afkeuren, er toen veel minder aanleiding bestond, vooraf overleg te plegen.

Stel dat het overleg van 1879 tot een optreden van het gereconstrueerde Kabinet had geleid, zou men dan ook hebben gezegd, dat het slechts dienaar was van de meerderheid?

Dat de leiders der partijen niet in het Kabinet vertegenwoordigd zijn, heeft men mede tot een grief gerekend. Men kan wellicht volhouden, dat de voorzitters der fracties de partijleiders zijn zoolang een Kabinet van tegenovergestelde richting aan het bewind is. De groepen, die met het Kabinet homogeen zijn, moeten geacht worden hun vertrouwensmannen daarin vertegenwoordigd te zien. In dezen gedachtengang was er voor mij niet de minste aanleiding om in-

(Minister Ruys de Beerenbrouck e. a.)

grijpende persoonsverwisselingen tot stand te brengen; integendeel, de omstandigheid, dat de fungeerende Ministers volkomen vertrouwd geraakt waren met de behartiging der hun toevertrouwde belangen, was voor mij een argument te meer om vooral in een zoo moeilijken tijd, als wij thans beleven, buiten bepaalde noodzaak geen wisseling in de bezetting der Departementen aan te brengen.

De voorstelling is uitgesproken, dat de Regeering de meening zou zijn toegedaan, dat alleen een zittend Ministerie een program voor de volgende wetgevende periode kon vaststellen. Een dergelijk, ik moet het wel betitelen, dwaas standpunt heeft het Kabinet nooit ingenomen. In de Memorie van Antwoord heeft zij er alleen op gewezen, dat het niet gemakkelijk, ja vrijwel onmogelijk is voor een buitenstaander om een in bijzonderheden uitgewerkt plan van bezuiniging op te stellen en daarover het oordeel der kiezers in te roepen. Een veel verspreide legende, volgens welke buiten het vorig Kabinet om een dergelijk uitgewerkt program van bezuiniging was vastgesteld, was aan deze opmerking niet vreemd. De ervaring had hier reeds uitspraak gedaan. Immers wel hebben vele, zoo niet alle candidaten, tijdens de verkiezingen de bezuiniging als leuze erkend, maar geen van hen heeft een lijst openbaar gemaakt welke in onderdeelen aangeeft, waar en hoe de bezuiniging moest worden aangebracht.

Gaat het nu aan, Mijnheer de Voorzitter, van deze op zich zelf door ieder te beamen opmerkingen te maken, dat het Kabinet aan anderen de bevoegdheid zou ontzeggen om met een Regeeringsprogram voor de kiezers te komen?

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben hiermede gekomen aan het einde van hetgeen ik te zeggen had. Mijn ambtgenoot van Financiën zal, gelijk te doen gebruikelijk is, de financieele politiek van het Kabinet nader uiteenzetten.

Dat ik — hoewel ik vrij veel van het geduld van de Kamer heb gevergd (er was ook veel te beantwoorden) — allen heb bevredigd, is een illusie, welke ik niet koester.

De oppositie is wel eens genoemd het geweten van de Regeering, een beeldspraak, die, als meer dergelijke, niet geheel zuiver is. Het geweten pleegt te waarschuwen tegen daden of verzuimen, die, als wij tot ons zelf inkeeren, wij ons niet tot eere rekenen. Een steeds vaardige critiek kan ons behoeden tegen immer mogelijke verslapping bij de vervulling der zware taak, welke God op de schouders van mijn ambtgenooten en mij heeft gelegd.

Op Hem vertrouwende, steunende op een eendrachtige rechterzijde, het liefst in overeenstemming met de groepen der oppositie, maar als het moet, zonder haar medewerking, hopen mijn ambtgenooten en ik onzen plicht te doen.

De algemeene beraadslagingen worden geschorst.

De **Voorzitter:** De begrootingscommissie voor hoofdstuk III der Staatsbegrooting voor 1923 (2), kon binnen den bij art. 32, juncto 57, van het Reglement van Orde bepaalden termijn, welke tot gisteren werd verlengd, niet met haar Verslag gereed zijn. Zij verzoekt den bedoelden termijn nader te willen verlengen tot den 17den dezer.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter:** De Commissie van Rapporteurs voor de wetsontwerpen Wijziging der Huurcommissiewet en der Huuropzeggingswet (268), Aanvulling van de artikelen 8, 9, 28, 36 en 39 der Drankwet (247) en Naturalisatie van K. Arnóti en 110 anderen (254) kan binnen den bij art. 32 van het Reglement van Orde bepaalden termijn, welke den 16den dezer verstrijkt, niet met haar Verslag gereed zijn. Zij verzoekt den bedoelden termijn te willen verlengen tot den 30sten dezer.

Daartoe wordt besloten.

De vergadering wordt geschorst tot des avonds 8 uur.

AVONDVERGADERING.

(Bijeenroepingsuur 8 namiddag.)

Voorzitter: de heer **Koolen.**

Aan de orde is de behandeling van het ontwerp van wet tot **vaststelling van hoofdstuk XA (Departement van Arbeid) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2).**

De heer **Beumer,** voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, brengt het volgend Verslag uit:

In handen uwer Commissie zijn gesteld de volgende adressen:

I. een, van de voorzitster en de secretares van Nosokomos, waarin tot de Kamer het dringend verzoek wordt gericht: *a.* onverwijld dat gedeelte van de wet tot bescherming van het verplegersdiploma in werking te doen treden, hetwelk speciaal het diploma beschermt; *b.* te gelijker tijd over te gaan tot instellen eener commissie voor het ontwerpen van een plan van opleiding; *c.* in deze commissie te benoemen deskundigen op het gebied der opleiding, door den Minister aan te wijzen, gedeeltelijk uit een voordracht der vakorganisaties;

II. een, van den Algemeenen Nederlandschen Bond van Handels- en Kantoorbedienden, verzoekende bij de Regeering aan te dringen zoodanige maatregelen te nemen, dat niet langer getalmd behoeft te worden met de totstandkoming der algemeene maatregelen van bestuur betreffende de toepassing der Arbeidswet op winkel- en kantoorpersoneel;

III. een, van het dagelijksch bestuur van het R.-K. Verbond van Werkgeversvakvereenigingen, beoogende aan de Kamer mededeeling te doen van zijn inzichten omtrent de werkloozenzorg in de naaste toekomst.

Uw Commissie heeft de eer, der Kamer voor te stellen, deze adressen neder te leggen ter griffie, ter inzage van de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De beraadslaging over het ontwerp van wet **tot vaststelling van hoofdstuk XA voor 1923 (2)** wordt geopend.

Over dit ontwerp van wet wordt geen algemeene beraadslaging gevoerd.

Aan de orde is artikel 1 van het ontwerp van wet.

Beraadslaging over de Iste afdeeling *(Kosten van het Departement)* in het algemeen.

De heer **van der Waerden:** Mijnheer de Voorzitter! Bij de eerste afdeeling is door sommige leden als hun oordeel uitgesproken, dat het getal juridische ambtenaren aan het Departement van Arbeid te hoog zou zijn opgevoerd en daarin misschien wel een belangrijke aanwijzing tot bezuiniging zou kunnen liggen, vooral nu de wetgevende arbeid, zooals te verwachten is, op dit gebied misschien niet zoo omvangrijk zal zijn, als dadelijk na 1918 vermoed kon worden.

Die leden hebben er over gesproken, dat het ter voorkoming

(van der Waerden e. a.)

van dubbel werk — dit is een principieele quaestie — wellicht beter zou zijn de afdeeling Arbeid te combineeren met de arbeidsinspectie. De adviezen en rapporten van de Directie van den Arbeid zouden dan rechtstreeks naar den Minister kunnen worden gezonden.

In de Memorie van Antwoord lezen wij, dat de Minister tegen dat denkbeeld, om die afdeeling Arbeid op te heffen, vooralsnog overwegende bezwaren heeft, en dan volgt:

> „terwijl anderzijds de tegenwoordige toestand niet die gebreken vertoont, welke sommige leden hebben gemeend te kunnen constateeren."

Ik wijs er op, dat, in wat ik zooeven aanhaalde uit het Voorloopig Verslag, over gebreken niet gesproken is. Er is niet zoozeer critiek uitgeoefend op deze afdeeling, dan wel gevraagd, of het niet mogelijk zou zijn een belangrijke bezuiniging en vereenvoudiging te krijgen.

Wij lezen verder in de Memorie van Antwoord, dat de arbeidsinspectie aan den Minister de technische voorlichting verschaft, de afdeeling de juridische en administratieve voorlichting. Tegen deze meening moet ik eigenlijk bezwaar maken. Ik kan mij niet voorstellen, dat men van de voorlichting, die aan den Minister wordt gegeven in zake de arbeidwetgeving in het algemeen, zou kunnen zeggen, dat er verschillende onderdeelen van zijn, dat het een is een strikt technische en het andere is een strikt juridische of administratieve zaak. De onderwerpen, waarover het hier gaat, zijn veel meer in het algemeen sociaal-economische of sociaaltechnische onderwerpen, die in hun geheel bezien moeten worden.

Het heeft mij dan ook getroffen, dat er naast de Directie van den Arbeid nog een instantie bestaat, die dezelfde onderwerpen feitelijk moet beheerschen als de Directie van den Arbeid, die dan moet werken van uit een juridisch standpunt, terwijl die onderwerpen daarvoor zelfstandig bewerkt zijn door de Directie van den Arbeid, gezien uit een technisch of sociaal-economisch oogpunt.

Ik geloof, dat het rendement van beide diensten daardoor veel geringer zal zijn dan indien er een volledige samenwerking was en niet de beide adviseurs zich na elkander in de verschillende onderwerpen moesten gaan inwerken en zich daarover los van elkander moesten uitspreken.

Als de jurist verplicht is al die zaken geheel nieuw door te werken om er achter te komen op welke punten eigenlijk zijn medewerking moet beginnen, dan heeft hij daarvoor veel meer tijd noodig dan dat hij in samenwerking met de Directie van den Arbeid en als secundaire functie, hoe belangrijk ook, in opdracht van de Directie van den Arbeid deze zaak onderzoekt. En evenzeer zal het voor het voorbereiden van de technisch-economische voorlichting voor de Directie van den Arbeid een belangrijke tijdsbesparing zijn, wanneer zij van den aanvang af beschikt over een juridischen medewerker, die dus aan haar dienst verbonden is.

Het antwoord, en speciaal die dorre onderscheiding en dat atomistisch uit elkaar halen van technische en juridische en administratieve voorlichting, hebben mij wel verbaasd. Het eenige wat ik eigenlijk hier moedgevend vind — en ik wil er gaarne den moed in houden — is, dat de Minister heeft gezegd: „vooralsnog heb ik overwegende bezwaren tegen opheffing van de afdeeling Arbeid. Ik zou gaarne van den Minister vernemen of ik het goed begrijp, dat dit onderwerp nog bij hem in studie is en dat hij hiermede zijn eindoordeel nog niet heeft uitgesproken.

De heer **Aalberse,** Minister van Arbeid: Mijnheer de Voorzitter! Eerlijk gezegd heeft het mij gespeten, dat dit jaar dit onderwerp in het Voorloopig Verslag werd aangeroerd.

Toen ik vier jaar geleden aan het hoofd van het Departement van Arbeid kwam, kwam ik daar met de eenigszins vooropgezette meening, dat het waarschijnlijk logisch zou zijn, om tot een reorganisatie te besluiten, en ik kon mij niet voorstellen, dat het op den duur goed en verstandig zou zijn, om naast den directeur-generaal van den Arbeid met zijn staf van technisch personeel nog te hebben een zelfstandige afdeeling Arbeid aan het Departement. Maar het was

18de VERGADERING. — 14 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk XA (Depart. van Arbeid) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Minister **Aalberse.**)

atuurlijk verstandig om eerst de zaak zelf eens rustig te ezien en na te gaan, hoe dat in de practijk werkt.

Mijn vrees was, dat men hier had twee kapiteins op één chip en dat, wanneer zij beiden goed waren, dit noodzakelijk zou moeten leiden tot conflicten.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben nu vier jaar ouder en op it punt, hoop ik, ook wel vier jaar wijzer geworden. Ik heb u de practijk leeren kennen, en ik wil wel dit zeggen, dat nijn vrees, dat de verhouding: de arbeidsinspectie met den irecteur-generaal aan het hoofd eenerzijds en de zelfstanige afdeeling Arbeid aan het Departement anderzijds, noodakelijk zou moeten leiden tot botsingen, ongegrond is gebleken, daar ik in de vier afgeloopen jaren van botsingen ooit iets heb gemerkt. Er is altijd geweest tusschen de irectie van den Arbeid en de afdeeling Arbeid een uitstetende samenwerking. Ik heb mij herhaaldelijk verheugd, at, wanneer in deze Kamer wetsontwerpen juist van die afeeling werden behandeld, zoo dikwijls de leden van deze amer en daaronder ook zeer in het bijzonder één lid, dat isschien het beste dit kan beoordeelen, mij hebben verekerd, dat juist het werk, dat op deze wijze was tot stand ekomen, technisch, ook juridisch-technisch, altijd zoo verazend goed verzorgd was. De practijk heeft weer geleerd, ij de verdere uitvoering van de Arbeidswet, dat niettegenstaande die wetgeving zoo buitengewoon moeilijk was en oor de tijdsomstandigheden in zeer korten tijd was tot stand ekomen — een tijd van evenveel maanden als men in roegeren tijd jaren daarover zou gedaan hebben — dat door le samenwerking toch inderdaad een wetgeving was tot tand gekomen, die den toets heeft kunnen doorstaan.

Maar wij leven in een tijd van bezuiniging en versobering. Ook aan het Departement van Arbeid moest worden nagegaan, waar kon worden bezuinigd. En dat zal de Kamer wel an mij gelooven, hoe men ook verder over mij en mijn denkbeelden moge denken, de onderwerpen, die ik aan het Departement van Arbeid te behandelen heb, hebben alle, zoowel vat betreft arbeidswetgeving, als arbeiders- en werkloosheidsverzekering en volksgezondheid, ook mijn persoonlijke olle sympathie. Vandaar, dat het juist bij dit hoofdstuk zoo uitengewoon moeilijk was, om hier posten te vinden, waarop bezuinigd kon worden zonder groote volksbelangen ernstig e schaden.

Het ligt dus voor de hand, dat ik, ik zou haast zeggen ijna allereerst, mijn aandacht hierop heb gevestigd, of ik niet door een andere organisatie van het Departement iets uit kon sparen en, of er zonder het werk te schaden, door nkrimping van het aantal ambtenaren, door samenvoeging .v. van de arbeidsinspectie en de afdeeling Arbeid, in die ichting niet iets te vinden zou zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Dit is natuurlijk een zaak, die naar verschillende kanten moeilijk is, zakelijk moeilijk, maar, ik behoef het niet te zeggen, daar zitten ook persoonlijke kanten aan. Dat eischt natuurlijk niet een overweging van den Minister in zijn eentje in zijn Kabinet, maar een overweging, die plaats heeft door bespreking met de betrokken personen, waarvan men niet a priori weet wat het eindresultaat zal zijn — het kan zijn, dat het blijft, zooals het is, het kan zijn, dat men een nieuwen kant uitgaat — maar het is in het belang van de zaak, dat men het zoo doet, dat alle persoonlijkheden zooveel mogelijk worden ontzien, wat ook in de toekomst een samenwerking, die gedurende vier jaren, ik zou bijna zeggen: op ideale wijze heeft plaats gehad, zou kunnen doen behouden.

Daarom was het, dat ik met eenigen schrik de eerste bladzijde van het Voorloopig Verslag las, omdat de zaak nog niet was in een stadium, waarin ik mij positief naar den eenen of den anderen kant kon uitlaten, en ik toch, wilde ik niet den schijn op mij laden alsof ik wat heen en weer praatte, er wat overheen gleed, en de Kamer niet voldoende wilde inlichten omtrent mijn persoonlijke meening over deze zaak, wel gedwongen werd mij ontijdig al over dit naar alle kanten moeilijke onderwerp uit te laten. Ik heb dat gedaan met de noodige voorzichtigheid. Ik heb laten uitkomen wat na een

(Minister **Aalberse e. a.**)

ervaring van vier jaren mijn meening in het algemeen was, en aan den anderen kant heb ik laten uitkomen, dat het niet was een zoodanige definitieve meening, dat ik niet van oordeel zou wezen, dat in verband met deze zaak niet nog voortgegaan moest worden met te onderzoeken of inderdaad bezuiniging en mogelijke verbetering van de bestaande organisatie zou zijn te verkrijgen.

Ik geloof, dat dit het antwoord was, dat de geachte afgevaardigde vanavond van mij verlangde. Hij heeft zelf blijkbaar gevoeld uit de voorzichtige wijze, waarop ik het antwoord gesteld heb, dat het mij op dit oogenblik nog moeilijk was om mij zeer positief in de eene of de andere richting uit te laten. Laat ik hem alleen deze verzekering geven, dat ik deze zaak objectief zal bekijken en ik de volgende zaken zal overwegen, vooreerst: welke is de beste organisatie van het Departement? En in de tweede plaats: is het mogelijk om zonder groote zakelijke verliezen hier tot bezuiniging te komen? En dat ik ten slotte daarnaar en daarnaar alleen, op die beide gronden, mijn eindoordeel zal bepalen.

De heer **van der Waerden:** Mijnheer de Voorzitter! Ik ben den Minister zeer dankbaar voor zijn antwoord. Wanneer hij in de Memorie van Antwoord het antwoord zoo duidelijk had gegeven als ik het nu gehoord heb, dan zou ik waarschijnlijk het woord niet hebben gevraagd. Ik vind het uitstekend, dat de Minister deze zaak nog eens nader zal overwegen. Ik erken, dat hier groote moeilijkheden, ook van persoonlijken aard, aan verbonden zijn, maar waarop ik wilde wijzen was in de eerste plaats, dat natuurlijk het advies van den Minister moet worden beschouwd als een sociaal-economisch geheel, waarin verschillenden kunnen samenwerken om het eindresultaat te bereiken, en niet bestaat uit twee afzonderlijke, gelijkwaardige deelen.

Maar ook had ik het woord gevraagd, omdat hier in de Memorie van Antwoord wordt gezegd, dat sommige leden „gebreken" zouden hebben aangewezen in de samenwerking tusschen Directie van den Arbeid en afdeeling Arbeid. Voor zoover ik schuld heb aan die „sommige leden" heb ik er geen oogenblik aan gedacht gebreken te willen aanwijzen. Ik stel er prijs op daarop te wijzen, omdat dit voor hem ook bij eventueele nadere overweging van den Minister gemakkelijker zal zijn. Het is geen constateeren van een fout, voor geprikkeld verweer is geen plaats, maar het is een principieele quaestie, en van den anderen kant een zaak, die nader kan worden overwogen uit het oogpunt van bezuiniging.

De beraadslaging over de Iste afdeeling in het algemeen wordt gesloten.

De onderartikelen 1 tot en met 7 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over de IIde afdeeling *(Arbeid)* in het algemeen.

De **Voorzitter:** Het komt mij noodig voor om, evenals ten vorigen jare is geschied, een zekere beperking van den spreektijd voor te stellen bij de hoofdafdeelingen van dit hoofdstuk. Ik stel daarom voor, bij deze IIde afdeeling *(Arbeid)* een spreektijd vast te stellen van ten hoogste een half uur.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Engels:** Mijnheer de Voorzitter! Bij gelegenheid der behandeling van het hoofdstuk Arbeid, waaronder ressorteert de sterk aangevallen Arbeidswet, wenseh ik eenige opmerkingen te maken. Niet in critisehen zin. Het komt mij voor, dat noeh de begrooting, noch het werk van den Minister van Arbeid daartoe veel aanleiding geven. Klaehten over toegepaste bezuiniging op de uitgaven van dit Departement hebben weinig zin, in aanmerking genomen het feit, dat er bezuinigd moet worden. De Minister hecft

(Engels.)

dit zoo pas nog in zijn antwoord aan den heer van der Waerden uitdrukkelijk gezegd. Wanneer de Minister in de Memorie van Antwoord zegt, dat het hem zelf leed gedaan heeft op verschillende posten te moeten beknibbelen, dan spreekt hij hiermede tevens uit het gevoelen van vele leden dezer Kamer. Ook dezen spijt het, dat de omstandigheden zich dermate wijzigden, dat tal van wettige en zelfs noodzakelijke uitgaven, als bijv. die ter verbetering der volksgezondheid, moeten worden ingekrompen.

Men kan dat betreuren, doch er is momenteel weinig aan te veranderen. Den Minister, of der Regeering er een verwijt van te maken, is wel het laatste waartoe men behoort te komen.

Zij, die deze critiek wèl willen doen hooren, zij even herinnerd aan het artikel van den Amsterdamschen wethouder, den heer Vliegen, tevens lid van deze Kamer, in het orgaan van de Vereeniging van Sociaal-democratische Gemeenteraadsleden, *De Gemeente*. Het is van bijzondere actualiteit en het is ook hierom van belang, wijl het vloeide uit de pen van een sociaal-democraat. Ik citeer er slechts de zinsneden uit, die ik aangehaald vond in *Het Centrum* van 14 September 1922:

> „Wie Staat of gemeente of eenig ander openbaar lichaam besturen wil, moet weten vooruit te zien. In de eerste plaats geldt dit wel van de financiën. *Menig partijgenoot heeft eerst als raadslid eenig begrip gekregen van de beteekenis van het financieele vraagstuk voor heel onze hervormingspolitiek.* Als raadslid krijgt men al spoedig begrip van deze eenvoudige werkelijkheid, dat om een gulden uit te geven, je hem eerst moet hebben en nog van deze andere, dat je een gulden die je maar éénmaal int, ook maar éénmaal kunt uitgeven. Zoodat tegenover het aangename van het uitgeven, altijd het onaangename staat het geld ergens vandaan te moeten halen."

Intusschen is dit niet de aanleiding, die er mij toe bracht om bij deze algemeene beschouwingen iets te zeggen. Die aanleiding heb ik veelmeer gevonden in allerlei uitlatingen, welke in en buiten deze Kamer ten beste worden gegeven, bepaaldelijk ten opzichte van loon en arbeidsduur in verband met onze sociale wetgeving. En dan doet men het voorkomen, alsof de thans vigeerende Arbeidswet en de daarin getroffen regelingen, een der groote oorzaken van de tegenwoordige malaise zijn. Indien men dit nu werkelijk aantoonde en de juistheid der bewering bewees, dan zou ook de grootste voorstander van een 8-urigen arbeidsdag er door aan het twijfelen geraken en, gezien den gedrukten toestand, waarin over het algemeen de Nederlandsche nijverheid verkeert, tot de meening overhellen, dat we werkelijk te ver gegaan zijn.

Het komt mij echter voor, dat de argumenten, welke tot nog toe aangevoerd zijn, niet uitmunten door onaanvechtbaarheid. Dat door verlenging van den arbeidsduur, of verlaging van loonen de Nederlandsche industrie koncurrenzfähig zou worden, met name tegen de Duitsche industrie, blijft nog steeds volkomen onaannemelijk. Op dit oogenblik is in het geheele land aan de orde loonsverlaging. Dat in sommige bedrijven, met name in de bouwvakken, de loonen hier en daar buitensporig zijn opgedreven, op andere plaatsen abnormaal hoog genoemd moeten worden, zal ik niet ontkennen. Een feit is evenwel, dat de daling allerwege is ingetreden en dat volgens gegevens van het Bureau voor de R.-K. Vakorganisatie, gepubliceerd in het orgaan van dit bureau, op dit oogenblik over de geheele lijn reeds een daling van gemiddeld ruim 30 pct. valt te constateeren. En nog steeds is het streven naar omlaag aan de orde van den dag. Zoo ook in de textielindustrie.

De *Twentsche Courant* van 8 November bevatte het bericht, dat, ingaande 4 December van dit jaar —, waarschijnlijk als St. Nicolaassouvenir, maar dit staat er niet bij — in en buiten Twenthe in alle bij den Bond van Fabrikantenvereenigingen aangesloten fabrieken de loonen met 10 pct. zullen worden verlaagd.

Aan deze aankondiging zijn natuurlijk onderhandelingen met de arbeidersorganisaties voorafgegaan. Bij die onderhandelingen zijn door de werkgevers de motieven, welke bij hen golden voor loonsverlaging of arbeidsduurverlenging, op papier gezet. Aan deze schrifturen herinnerde de heer Dresselhuys den Minister van Arbeid bij de algemeene beschouwingen, de vorige week gehouden.

De gronden, waarop de Nederlandsche textielfabrikanten, en speciaal die in Twente, werktijdverlenging en loonsverlaging bepleiten, zijn in het kort de volgende:

1°. de verhooging der uur- en stukloonen bedraagt in Engeland, vergeleken met vóór den oorlog, met ingang van November nog 90 pct., in Twente gemiddeld 140 à 150 pct.;

2°. de loonen in Engeland zijn voor de wevers als regel lager dan hier, zooals door eenige fabrikanten bij hun bezoek aan Engeland werd geconstateerd;

3°. de spoorvrachten zijn hier te lande tijdens en na den oorlog in totaal met 150 pct. verhoogd, terwijl die verhooging in Engeland sinds Augustus ll. nog slechts 75 pct. bedraagt;

4°. de steenkolenprijzen zijn in Engeland 25 pct. à 50 pct. lager dan hier;

5°. de Engelsche valuta is minstens met 5 pct. gedaald, wat zijn invloed op alles doet gevoelen;

6°. de stichtingskosten van fabrieken zijn, wat gebouwen en machinerieën betreft, in Engeland veel lager dan in Nederland;

7°. de invoer aan katoenen goederen, welke in 1921 9 145 400 yards bedroeg, is in 1921 gestegen tot 35 414 900 yards.

In 1913 werd van uit Japan op Java ingevoerd een bedrag van eenige millioenen guldens aan katoenen manufacturen, in 1920 klom die invoer tot een bedrag van ongeveer 32 millioen, benevens een invoer uit Engeland van ruim 54 millioen;

8°. in Japan, Britsch-Indië en China worden enorm veel lagere loonen uitbetaald dan in Nederland, terwijl de industrie in die landen zich voortdurend uitbreidt;

9°. gegeven deze feiten, zal de Twentsche textielindustrie zich daartegen enkel kunnen handhaven, indien zij in staat gesteld wordt goedkooper te produceeren dan thans. Dit kan bereikt worden door werktijdverlenging, alsmede door loonsverlageing, of door een combinatie van beide middelen;

10°. de kosten, veroorzaakt door de sociale wetgeving zijn in de laatste jaren schrikbarend gestegen.

Hiermede zijn de heeren werkgevers aan het einde van hun argumenten. Van hun standpunt bezien, nl. het standpunt van de veiligstelling van hun gulden, hebben de heeren volkomen gelijk wanneer ze hun bezwaren breed uitmeten.

Intusschen zou men zonder tegenspraak, afgaande op bovenstaande 10 punten, toch tot een eenzijdige en minder juiste conclusie komen. Wat de heer Dresselhuys bij de algemeene beschouwingen verzuimde, dat wensch ik even te doen, nl. heel in het kort de tegenspraak der arbeidersorganisatie op de argumentatie der fabrikantenvereeniging doen volgen.

Die tegenspraak is de volgende:

1°. de loonsverhooging bedraagt in Twente in verhouding tot Engeland, met een cijfer van 90 pct., niet 140 à 150 pct. doch hoogstens 125 pct. Het verschil Engeland—Nederland wordt geheel opgeheven door het feit, dat steeds de loonen in Engeland hooger waren dan hier te lande. Daarbij komt, dat de werktijd in Engeland gereduceerd werd van 55 op 48 uur, en in ons land van 60 en 61 op 48 uur;

2°. wat het feit betreft, dat de loonen in Engeland lager zouden zijn dan hier te lande, verklaren de arbeidersorganisaties, dat zij bereid zijn de Engelsche tarieven te aanvaarden. Zij houden zich evenwel overtuigd van werkgeverszijde hierop een weigerend antwoord te zullen vernemen.

Punten 3, 4, 5 en 6 (valuta, steenkolenprijzen, spoorvrachten en bouwkosten van fabrieken) laten de arbeiders voor wat ze zijn.

Punt 7 en 8, invoer uit Engeland in Nederland en invoer uit Engeland, Japan en Britsch-Indië in Java, worden

(Engels.)

integendeel aan een ernstige critiek onderworpen. Zeer te recht wordt er, wat den invoer hier te lande betreft, op gewezen, dat die invoer slechts tijdelijk kan zijn, wegens het groote gebrek aan manufacturen hier te lande als gevolg van de stagnatie tijdens den oorlog.

Wat den invoer uit Japan op Java betreft, wordt er op gewezen, dat het sterk gestegen cijfer minder wijst op het grootere quantum, dat ingevoerd werd, als wel op de geweldig gestegen prijzen. Door het laatste vooral zijn de invoercijfers, wat de waarde betreft, ontzaglijk opgejaagd.

Dat men zich verder voor de concurrentie van Japan niet al te bezorgd moet maken, wordt duidelijk gemaakt door een artikel van den Nederlandschen gezantschapssecretaris te Tokio, den heer L. G. van Hoorn, in *Handelsberichten* van 7 Sept. 1922, n°. 808. Daarin wordt duidelijk aangetoond, dat de Japansche industrie zeer achterlijk is, qualitatief onmogelijk kan concurreeren, terwijl bovendien de loonen in de Japansche textielindustrie de laatste jaren buitengewoon zijn gestegen. Minstens met 200 pct. Dat dus van die zijde, alsmede uit Britsch-Indië, de Twentsche industrie met ondergang wordt bedreigd. is moeilijk aan te nemen, en wordt door de feiten weersproken.

Wanneer nu in punt 9 en 10 gezegd wordt, dat de industrie hier te lande zich alleen kan handhaven door werktijdverlenging en loonsverlaging, alsmede door verminderde lasten in zake de sociale wetgeving, dan antwoorden m. i. de arbeidersorganisaties te recht, dat dit, wat punt 9 betreft, nergens uit blijkt, en wat punt 10 betreft, de sociale wetgeving in alle landen op dit oogenblik aan de industrie haar eischen stelt.

Wat betreft de lasten, door de sociale wetgeving op het bedrijf gelegd, heb ik een vorig jaar bij de algemeene beschouwingen betoogd, dat deze voor een niet gering deel daaruit voortspruiten, dat de werkgevers in het verleden zich lieten leiden door verkeerde beginselen, of onwil. En dat, indien de heeren willen medewerken, de kosten belangrijk lager kunnen worden.

We zijn thans een jaar verder en het verblijdt mij in hooge mate, mij thans te kunnen refereeren aan het slot der rede van dr. Nolens, waar deze op bladz. 325 zegt:

> ,,Een algemeene strooming kan men waarnemen niet alleen in ons land, maar ook in andere landen en op internationale conferenties en congressen komt dat aan het licht, om, voor zoover het algemeen belang het toelaat en binnen de grenzen daarvan, meer over te laten aan de samenwerkende groepen zelf, en minder in bijzonderheden aan de wet. Dat geldt zoowel van de eigenlijke arbeidersbescherming als van de arbeidersverzekeringen.
>
> In het program van mijn partij is daarop gewezen en is als het ware de richting aangegeven waarin wij ons te bewegen hebben, in de volgende woorden:
>
> > ,,De wet scheppe, in aansluiting aan art. 191*bis* van de voorstellen tot herziening der Grondwet, de gelegenheid, dat — onder Rijkstoezicht en regeling der Overheid, voor zoover deze regeling voor het algemeen belang en voor de bescherming van kinderen en jeugdige personen geëischt wordt — bij het bedrijfsleven belanghebbende groepen hare verhouding zelf regelen, die regelingen, alsmede de onmisbare wettelijke regelingen zelve uitvoeren of aan de uitvoering deelnemen, en deelnemen aan de berechting der daaruit gerezen geschillen."

Daarbij komt het tweede punt op dit terrein, de samenvoeging, codificatie, vereenvoudiging van de arbeidersverzekeringswetten. Ook dat punt is in het program uitgedrukt op de volgende wijze:

> ,,Codificatie en reorganisatie der arbeidersverzekeringswetten met toepassing van het beginsel, dat, waar mogelijk, de uitvoering onder contrôle der Overheid wordt in handen gelegd der georganiseerde bedrijven."

Dit is een zware, maar m. i. zeer dankbare taak voor den Minister van Arbeid, een taak als het ware voorbeschikt voor deze Regeeringsperiode. Immers geld kost een dergelijke regeling niet. Zij kost zeer veel intellectueelen arbeid, maar deze taak moet volbracht worden.

Gebeuren moet het en ik meen dat juist deze Minister van Arbeid door de verschillende qualiteiten, die hij in zich vereenigt, de aangewezen persoon is om een dergelijken eenigszins systematischen arbeid te verrichten.

Ik hoop dat hij daarin slagen zal."

Tot zoover de heer Nolens.

In deze richting is belangrijke vermindering van lasten te bereiken. Dat intuschen, zonder dit, concurreeren der Twentsche fabrikanten niet mogelijk zou zijn, wordt nog weersproken door andere feiten.

En hier wijs ik op de rede van den edelachtbaren heer burgemeester Edo Bergsma, bij gelegenheid der opening van de nieuwe Hoogere Textielschool te Enschedé gehouden.

De *Twentsche Courant van* Maandag 25 September wijdt aan den inhoud dier rede een korte beschouwing en zij zegt er van:

> ,,Bij gelegenheid van de opening der Textielschool te Enschedé heeft de burgemeester Bergsma een denkbeeld van de economische waarde der textielindustrie gegeven door eenige cijfers mede te deelen, betrekking hebbende op Enschedé in verhouding tot die van Provincie en Rijk. Hij zeide o.m.
>
> > ,,In de kohieren der Rijksinkomstenbelasting waren voor het dienstjaar 1919—1920 in de gemeente Enschedé aangeslagen 55 physieke personen voor een inkomen van ieder meer den f 100 000 per jaar.
> >
> > Die 55 personen hadden te zamen f 29 307 000 inkomen.
> >
> > In het geheele Rijk was dat inkomen verdeeld over 771 personen; 189 310 000, zoodat, op een kleine fractie na, 15½ pct. van het inkomen van deze catagorie van personen voor rekening van ingezetenen van Enschedé kwam..
> >
> > De belasting op dat inkomen in geheel Nederland kwam in hoofdsom zelfs voor 16.68 pct. voor rekening dezer gemeente, terwijl de bevolking slechts iets meer dan ½pct. van de Rijksbevolking uitmaakt."
>
> Verder deelde de burgemeester mede, dat 53.65 pct. van de Rijksinkomstenbelasting II van Overijsel in 1919—1920 werd gedragen door Enschedé e. d. cijfers meer en hij concludeerde daaruit, dat ,,de textielindustrie een bron van welvaart is voor het land, een bron van kapitaalvorming en kapitaalkracht — een bron van kracht voor Twente, maar ook voor heel het land."

Dat de Twentsche industrie in het laatste jaar nu dermate is achteruitgegaan, dat ze het water aan de lippen heeft, en zonder werktijdverlenging of loonsverlaging den strijd zal moeten opgeven, er is wel niemand, die dat gelooft. Het geroep om verlenging van den arbeidsduur en verlaging der loonen komt, na bovenstaande onweerlegbare feiten, al in een heel zonderling licht te staan.

Ten slotte, Mijnheer de Voorzitter, wensch ik even de aandacht van den Minister te vestigen op de beginperiode der grootheid van de Twentsche industrie. Die beginperiode wordt door prof. Diepenhorst beschreven in zijn boek ,,De Nederlandsche Arbeidswetgeving". Prof. Diepenhorst zegt daarin ,,dat Koning Willem I met persoonlijk kapitaal ondernemingen steunde en dat op zijn aandrang in 1821 het Nijverheidsfonds op de begrooting kwam, waaruit jaarlijks 1 millioen werd geput ter bevordering der Nijverheid. Hij waarborgde bovendien de 4½ pct. rente van het kapitaal van 24 millioen der Ned. Handelsmaatschappij, die vooral voor de textxielindustrie zoo veel deed".

Het laatste is van algemeene bekendheid.

Wat de bedoeling is dezer aanhaling? De volgende. Er den Minister van Arbeid op te wijzen, dat na honderd jaar

(Engels e. a.)

een andere groep Twenthenaren de worsteling voor den vooruitgang is begonnen. Thans is het een groep arbeiders, die met behulp van elctrische drijfkracht een nieuwe kleinindustrie zijn gaan vestigen. Een poging die, mits gesteund, ook voor deze menschen een bron van welvaart, geluk en vrijheid worden kan.

Na een eeuw herhaald zich de geschiedenis. Toen, voor 100 jaar, een kleine groep weinig kapitaalkrachtige doch energieke ondernemertjes, die met steun van den Koning en der Regeering op dreef geholpen werden, en die zich ontwikkeld hebben tot industrieelen van den eersten rang. Thans een groep, eveneens weinig kapitaalbezittende arbeiders, al zijn er die meer dan f 5000, alles wat ze bezaten, gestoken hebben in het kleinbedrijf, doch eveneens energieke mannen, die met inspanning van al hun krachten en met behulp der meest moderne hulpmiddelen begonnen zijn zich op te werken tot de beoefenaren van een vrij ambacht. Ik geloof, Mijnheer de Voorzitter, dat dit pogen eveneens de volle aandacht der Regeering waard is. Ook daarom, wijl, indien het waar mocht zijn, dat in het Oosten krachten ontwaken welke een gevaar opleveren voor de Twentsche nijverheid, het zaak is tijdig maatregelen te nemen, om althans zooveel arbeiders, als mogelijk is, voor algeheelen ondergang te redden. Want indien dat ongeluk over Twenthe komen mocht, zal het lot der arbeiders allervreeselijkst zijn.

Thans vraag ik nog niet als wijlen de kleinfabrikanten een eeuw geleden een post op de begrooting. Ik vestig alleen de aandacht der Regeering op de feiten, vertrouwende dat deze oog zal hebben ook voor datgene, wat er nieuw op het gebied van den arbeid ontluikt. Ik hoop, dat de Minister van Arbeid welwillend tegenover deze zaak zal staan, en er die aandacht aan zal schenken welke ze verdient.

Ik zeg dit ook met het oog op de aangekondigde wet tot regeling der huisindustrie. Het zal allicht noodig zijn, dezen opkomenden tak van industrie naar zijn werkelijke beteekenis te beoordeelen en het is ook daarom niet van beteekenis ontbloot, dat van de zijde der Regeering de noodige aandacht aan deze opkomende beweging worde geschonken.

Ook in verband met de werkingssfeer der Hoogere Textielschool te Enschedé, welke door de gelegenheid, die zij den arbeiders biedt, om zich technisch meer te bekwamen, veel kan bijdragen om het welslagen van een kleinindustrie, die niet, of minder aangewezen is op export, doch meer de binnenlandsche behoefte behoort te dekken, te verzekeren.

Daarom zoude ik gaarne van den Minister vernemen of hij niet zou willen overwegen een volgend jaar zoo noodig een post op de begrooting te brengen, welke jonge arbeiders te Enschedé in de gelegenheid stelt, het onderwijs aan de Textielschool geheel te volgen.

De heer **Smeenk**: Mijnheer de Voorzitter! In het Voorloopig Verslag wordt den Minister gevraagd, of spoedig te wachten is een werktijdenbesluit, waarin geregeld worden de werk- en rusttijden van het kantoor- en winkelpersoneel. Daarop antwoordt de Minister in de Memorie van Antwoord:

> ,,Omtrent de algemeene maatregelen van bestuur betreffende het winkel- en het kantoorpersoneel heeft de Hooge Raad van Arbeid reeds advies uitgebracht. Tot invoering van de bepalingen omtrent de arbeids- en rusttijden voor dat personeel zal worden overgegaan, wanneer de contrôle daarop kan plaats hebben zonder uitbreiding van het aantal ambtenaren der arbeidsinspectie.''

Dit antwoord stelt mij eenigszins te leur. Wanneer hebben wij de invoering van het werktijdenbesluit te wachten? Is het inderdaad aannemelijk, dat de contrôle over een zoo groot aantal ondernemingen kan worden uitgeoefend, zonder eenige uitbreiding van personeel?

Ik begrijp dat niet goed. Men zou er uit kunnen afleiden, dat er thans veel personeel bij de arbeidsinspectie over is, maar ook dat lijkt mij zeer problematiek. De zinsnede in de Memorie van Antwoord is, voor wat dit betreft, niet zeer duidelijk.

(Smeenk e. a.)

Hoe is de toestand op de kantoren op het oogenblik? Er is onder de kantoor- en handelsbedienden een groote werkloosheid. Er zijn tal van personen ontslagen bij de banken en andere instellingen, en wat zien wij nu? Dat er inderdaad heel veel overwerk wordt opgedragen. Wanneer het nu speciale gevallen betreft, of wanneer de financieele toestand van de onderneming het vordert, kan men inderdaad met overwerk akkoord gaan, maar in vele gevallen schijnt dat nu niet gemotiveerd, omdat het wijst op een doorloopend te zwakke bezetting van de bureaux. Tegen dit ongemotiveerde overwerk, dat gepaard gaat met enorme uitbreiding van de werkloosheid onder die categorie, kan alleen worden opgetreden wanneer het werktijdenbesluit ook voor de handels- en kantoorbedienden van kracht wordt. Noodlijdende ondernemingen zullen ongetwijfeld de vergunning voor overwerk kunnen verkrijgen. Een soepele toepassing is, gezien de practijk, die deze Minister tot dusver heeft gevolgd, van hem te verwachten. Maar op het oogenblik is er bij de Rotterdamsche Bankvereeniging, bij de Amsterdamsche Bank, bij allerlei bankinstellingen en expeditiekantoren overwerk, dat buiten alle proporties is en daartegen moet worden opgetreden, hetgeen alleen kan door het werktijdenbesluit voor die categorie van personen van toepassing te verklaren.

Men moet hierbij bovendien in aanmerking nemen, dat het hier ten deele ook geldt een categorie van jeugdige personen, die nog aan vakstudie moeten doen en die, door het doorloopend verrichten van overwerk, daarin worden verhinderd.

Ik zou er daarom bij den Minister op willen aandringen met eenigen spoed ook deze categorie onder de werking der Arbeidswet te doen vallen, hetgeen hun toch is toegezegd.

In de tweede plaats, Mijnheer de Voorzitter, zou ik iets willen zeggen over de regeling van den landarbeid. Er is bij den Hoogen Raad van Arbeid in behandeling geweest een voorontwerp-Landbouwarbeidswet. Ben ik wel ingelicht, dan heeft men ten slotte dit compromis gevonden, dat men de regeling zou toepassen daar, waar het organisatieleven onder de arbeiders en de werkgevers niet leidt tot een collectief contract. Die regeling zou dus een prikkel bevatten, om het organisatieleven ten plattelande te bevorderen.

Dit schijnt mij in hooge mate van gewicht en daarom zou ik er bij den Minister op willen aandringen te zorgen, dat wij althans in deze wetgevende periode een dergelijk wetsontwerp hier kunnen behandelen.

De heer **Bakker**: Mijnheer de Voorzitter! Ik behoor tot die leden, die gaarne dezen Minister achter de groene tafel terugzien.

Wel hebben zich de omstandigheden gewijzigd sedert de Minister hier zijn eerste intrede deed, en zal daarvan de invloed ook worden gezien op de arbeidswetgeving, zoodat meer van ombouw dan van opbouw daarvan sprake zal zijn, doch naar het mij voorkomt is dat het best toevertrouwd aan denzelfden man, die in zijn ambt de ontwikkeling en werking der Staatsorganen in de practijk heeft gezien en daarom ook het best kan beoordeelen, op welke wijze hierin vereenvoudiging en verbetering kan worden gebracht, zonder dat de arbeidswetgeving in haar geheel al te zeer zou worden geschaad.

Het schijnt wel, dat meerderen dan de Minister onder den invloed der omstandigheden verkeeren, omdat, voor zoover het betreft de arbeidswetgeving, zoowel het Voorloopig Verslag als de Memorie van Antwoord bijzonder mager zijn. Over de publiekrechtelijke regeling van den arbeid is heelemaal niet gesproken, noch over het collectief arbeidscontract, waaruit mag worden afgeleid, dat deze zaken door de tijdsomstandigheden minder urgent schijnen geacht te worden.

Wat bij de verschillende afdeelingen en daarom ook bij deze afdeeling blijkt, is dit, dat de Minister op het gebied der arbeidswetgeving tracht naar vereenvoudiging, naar aanpassing aan de practijk, en zoekt daarvoor de organische lijn.

Dit is onzerzijds verwacht vooral na de wijziging der Arbeidswet, de invoering van de Land- en Tuinbouwongevallen-

18de VERGADERING. — 14 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk XA (Depart. van Arbeid) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Bakker.)

et en de indiening van het ontwerp wijziging der Onge-llenwet.

Zal ook de arbeidswetgeving eenige populariteit bij ons lk genieten, dan dienen de grondslagen daarvoor in het lk zelf gelegd te worden.

Ook dient er bij de uitvoering der Arbeidswetten rekening houden te worden met de practijk.

Dat de Minister ook op het terrein van de arbeidsbescher-ing dien kant uit wil, verheugt mij, omdat de afkeerigheid n de arbeidswetgeving meermalen haar grond vindt hierin, t deze zich tot dusverre niet genoegzaam aansluit bij de actijk.

Uit het geheele systeem van wetgeving, dat de Minister ch blijkens de 3de afdeeling van dit hoofdstuk voor de aan-cht heeft gesteld, mag afgeleid worden, dat, voor zoover et de arbeidswetgeving betreft, de Minister wenscht te an in de reeds door mij ontwikkelde lijn.

Als de Arbeidswet op het platteland een soepele toepassing ndt, dan zal dit de populariteit van deze wet verhoogen.

Evenzoo staat het met de arbeidsbescherming.

Ook hierbij dienen zooveel mogelijk vereenvoudigde maat-gelen toegepast te worden, omdat de toestanden in de be-rijven ten plattelande zoo geheel anders zijn dan in de root steden.

Uniforme maatregelen voor stad en platteland zijn ook dit terrein uit den booze.

Vooral op het gebied van de arbeidsinspectie zou m. i. veel emoeienis en paperasserij achterwege kunnen blijven.

Vooral op het platteland, met vele kleine bedrijfjes, die, aar in den laatsten tijd ook daar meer de electriciteitsvoor-ening voortgang neemt, hun werkzaamheden uitoefenen oor middel van eenvoudige electrische motoren, welke ge-laatst zijn in gewone werkplaatsen, blijkt het dat veel on-odige Regeeringsbemoeiing achterwege zou kunnen blij-en, indien voor inspectie en contrôle het toezicht werd uit-oefend door de plaatselijke Overheid, die er op practische ijze wel voor kan zorgen, dat beschermende maatregelen orden genomen en wettelijke voorschriften worden nage-efd.

Laat mij in dat opzicht één enkel voorbeeld onder de aan-cht van den Minister mogen brengen, waaruit dezen moge ijken, dat vereenvoudiging van de inspectie hier dringend odzakelijk is.

Ik wijs hierbij op die arbeiders, die zich voor de vlasbe-erking een electrischen motor hebben aangeschaft en daar-oor onder wettelijke contrôle staan.

Zij hebben daarvoor slechts een zeer eenvoudige werk-aats noodig, terwijl ze tot op zekere hoogte werken in ondienst bij de boeren en hun bewerkt vlas geregeld weer n dezen afleveren. In het oog van de inspectie wordt eze werkman voor een fabrikant aangezien, zooals blijkt it de formulieren, die hem worden toegezonden.

Want wat is in den bestaanden toestand het geval? eze arbeider krijgt een formulier, waarop vragen gesteld jn als deze: hoe groot is uw fabriek, hoeveel arbeiders ebt gij in dienst, hoe en waar levert gij uw producten, oe groot is de hoeveelheid der producten per seizoen, per ag, enz.

Wat moet zoo'n arbeider daarmee doen? Hij weet er geen eg mee; deze wijze van contrôle past niet bij hem, die echts een eenvoudige werkplaats en een eenvoudige motor eeft, waarmede hij gemakshalve het vlas bewerkt voor den er, wat hij vroeger met de hand deed.

Is het nu niet mogelijk, dat dergelijke prutsbedrijfjes econtroleerd worden door de plaatselijke overheid, welke oor de naleving der wettelijke voorschriften heeft te zor-en, en moeten in gemeenten, waar werkelijke industrie-edrijven slechts sporadisch voorkomen, telkens maar Rijks-nspecteurs losgezonden worden op menschen, die volgens e Rijksformulieren een fabriek hebben, doch die inderdaad echts een eenvoudig braakhok bezitten, waarin ze met een leinen motor vlas voor anderen bewerken? Ik geloof dat e contrôle hier gemakkelijk aan de plaatselijke overheid ou kunnen worden opgedragen.

Ik noem dit ééne voorbeeld uit een bepaald bedrijf. Het is chter het eenige niet, doch dit heeft reeds de overtuiging

(Bakker e. a.)

bij mij gewekt, dat ook op het gebied der arbeidsinspectie aan een meer vereenvoudigd systeem moet worden gedacht en dat veel onnoodige rompslomp kan vervallen, zonder dat daardoor de arbeidsbescherming op zich zelf zou worden aangetast.

Ik heb hoop, dat deze Minister den weg tot vereenvoudiging op dit terrein zal kunnen vinden, omdat de Minister in de afgaande vorige periode en ook nu in zake de wetgeving getoond heeft, dat hij met de practijk rekening wil houden.

Ik wijs op de Land- en Tuinbouwongevallenwet, en op de wijziging van de Ongevallenwet, en bovendien op de wijziging van de Arbeidswet, waaruit blijkt, dat de Minister het aandurft, om ook bij de uitvoering dezer wetten met de in de maatschappij opgekomen organen en krachten rekening te houden.

Dit moge ook gelden wanneer te eeniger tijd gedacht mocht worden over een regeling van den arbeidsduur in den landbouw. Een voorontwerp is bij den Hoogen Raad van Arbeid aanhangig, doch de Minister denkt niet direct over de invoering van een Landbouwarbeidswet, omdat de moeilijke omstandigheden in den landbouw, alsmede de financieele omstandigheden van het Rijk, dat niet toelaten.

Wij weten dus niet of er een Landbouwarbeiderswet komt. In elk geval zal daar voorloopig wel niet aan gedacht behoeven te worden.

Toch meen ik nu reeds de opmerking te moeten maken — en dit in verband met hetgeen ik straks betoogde — laat op dit terrein toch vooral de voorzichtigheid betracht worden, want waarlijk, op dit gebied zijn zooveel schakeeringen, waardoor een ruw ingrijpen van den wetgever niet ongestraft kan geschieden. Laat de Minister vooral hier beproeven, vóórdat hij denkt aan de invoering van een Landbouwarbeidswet, of hierbij vooral niet naar den organischen kant moet worden uitgezien.

Het schijnt mij toe, dat bij de ontwikkeling van het organisatorisch leven in den land- en tuinbouw, zelfs zonder wettelijke regeling, de arbeidsduur zal verbeteren. Men ziet dit reeds in streken, waar het organisch leven krachtig groeit.

Misschien is het daarom wel eens goed, dat voor dit terrein der arbeidswetgeving een wachttijd is aangebroken, om eens kalm te kunnen nagaan in welke richting de arbeidsduur in den landbouw zich ontwikkelt.

Mocht echter te eeniger tijd ook hier tot wettelijke regeling moeten worden overgegaan, dan zou dit in elk geval met groote voorzichtigheid moeten geschieden, en vooral hierbij gebruik moeten gemaakt worden van maatschappelijke organen, en dit genomen in den ruimst mogelijken zin.

Hoewel echter de omstandigheden, waarom een landbouwarbeidswet niet kan worden ingediend, treurig zijn, betreur ik het echter niet, dat de zaak op zich zelf wordt uitgesteld, omdat, naar het mij voorkomt, Overheidsingrijpen op dit terrein meer kan vernielen dan opbouwen. Wanneer hier een regeling zou moeten worden ingevoerd, ga men niet verder dan tot wegneming der bestaande excessen, en men gebruike daartoe de maatschappelijke organen in den ruimst mogelijken zin.

Ten slotte meen ik, dat door een commissie uit den Hoogen Raad van Arbeid een onderzoek is ingesteld naar den toestand van den arbeidsduur in den landbouw. In verband hiermede zou ik willen vragen, of het resultaat van dit onderzoek, ook ter kennis gebracht kan worden van de leden dezer Kamer. Ik meen, dat dit wel van belang kan zijn bij de beoordeeling van mogelijk te nemen maatregelen, welke in de toekomst voor de arbeidsbescherming in den landbouw zouden kunnen worden genomen.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Het gaat hier op de avondvergaderingen gewoonlijk nogal gemoedelijk toe. Wanneer ik echter over deze zaak het woord moet voeren, valt het mij moeilijk dien gemoedelijken toon aan te nemen en te behouden. Het is langzamerhand een ernstige vraag geworden, welken koers men bij de arbeidswetgeving en vooral bij de arbeidsbescherming uitgaat. Wat is er overgebleven van het werk van den Minister in de afgaande vorige periode.

(Schaper.)

zooals de heer Bakker gezegd heeft? Ik geloof, dat hij nog is in de afgaande periode en voorgoed.

Waar gaan wij heen? De tactiek van dezen Minister wordt al bedenkelijker en bedenkelijker. De heer Ruys heeft dezen middag verteld, dat Minister Aalberse aangebleven is om de arbeidsverzekering te vereenvoudigen. Ik wensch hem daarbij veel geluk, maar ik vrees, dat hij ook aangebleven is, om zijn eigen Arbeidswet te saboteeren, die hij met eenigen trots heeft ingediend en verdedigd. Dat zou jammer zijn.

Het is onbegrijpelijk, hoe de Minister omspringt met die wet. Zoo met de toepassing van de overwerkvergunningen en de vrijstellingen. Het zou een boekdeel vormen daarvan mededeelingen te doen. Wij krijgen, naar wij vanmiddag hebben gehoord, een opgave van den Minister van de overuren. Wij willen hopen mèt het getal arbeiders en alles er bij. Dan kunnen wij er eens over oordeelen. Intusschen zijn dan weer maanden verstreken, de gelegenheid komt niet om er over te spreken en wij moeten dus den toestand laten zooals hij is.

Niemand zal betwisten de noodzakelijkheid, om een matig gebruik te maken van de overuren, met andere woorden: eenige toepassing aan de vrijstellingen te geven; maar het geweldig misbruik, dat de Minister er van maakt, is heel wat anders. Ik heb ergens beweerd, dat de Minister met kousen en schoenen over zijn eigen wet heenloopt. De heer Bakker heeft een soepeler toepassing van de wet gevraagd, maar er is nogal reden daarnaar te vragen! Het kan haast niet soepeler; ik zou zeggen, als de Minister een nòg soepeler toepassing gaat volgen, maakt hij van zijn eigen wet soep en komt er niets meer van terecht. Het is reeds zoover gekomen, dat de heer Nolens dezer dagen vroeg, hoe het toch in werkelijkheid staat met den 8-urigen arbeidsdag, of deze wel veel meer is dan theorie. Ik zou dit ook wel eens van den Minister willen hooren. Enfin, wij zullen het straks wel gewaar worden uit die opgave.

De motieven zijn dikwijls zeer onduidelijk.

Zoo is mij ter oore gekomen, dat een smid 's nachts een werk kon doen, wat hij niet mocht, om een tegenstander voor een fait accompli te plaatsen. Hij verzocht om vergunning, kreeg deze toen het werk was afgeloopen, met de bemerking, dat de motiveering niet duidelijk was, maar dat hem de vergunning toch gegeven werd.

Het verwondert mij niets, als het zoo gaat. Men schijnt die overuren te zaaien. Vanmiddag heb ik nog uitgeroepen: men spreekt van een arbeidswet, maar men deed beter te spreken van een overwerkwet.

Een sterk staaltje is de wijziging van het Overgangsbesluit van 29 April 1922, waar men eenvoudig heeft ingeschoven een nieuw art. 1*bis*, luidende:

> „Tot 1 October 1923 mag een arbeider van 16 jaar of ouder in het tijdvak van 1 April tot 1 October op in aanbouw zijnde bouwwerken, bij grond- of graafwerken, dienende tot voorbereiding van dien bouw, en op in herstelling of in slooping zijnde bouwwerken gedurende 10 uren per dag en 55 uren per week arbeid verrichten."

Welk recht heeft de Minister, om op deze wijze het instituut van den Overgangsmaatregel toe te passen? Bij de toelichting der wet is er nooit in dien geest over gesproken. Het heele beginsel van den 8-urendag voor bouwwerk, waarvoor de 8-urige dag is ingevoerd, wordt door dezen Overgangsmaatregel eenvoudig genegeerd.

De heer **Braat**: De Minister moet maar voorstellen, om de wet in te trekken.

De heer **Schaper**: Ja, daar hebt gij uw compagnon, mijnheer de Minister! Met zulke snuiters zult u voortaan kunnen gaan werken. In dergelijk gezelschap komt de Minister.

In dit verband zal het mij niet verwonderen, wanneer ik een toestemmend antwoord krijg op de vraag, door mij een dezer dagen tot den Minister gericht:

> „Is het juist, dat de Minister voor den bouw van arbeiderswoningen in den Haag, de z.g. „Nutswoningen", als voorwaarde voor de gunning heeft geëischt dat den aannemer vrijheid zal worden gelaten om in de zomermaanden 10 uren en in de wintermaanden 8½ uren dagelijks arbeid te doen verrichten?"

Het zou niet onmogelijk zijn, dat het zoo zal gaan, maar het zou toch wel het toppunt zijn.

De Minister knikt bevestigend. Daar heeft men het al. Zonder blikken of blozen gaat er weer een stuk van de Arbeidswet. In dit geval zegt de Minister dus: gij krijgt pas den steun voor woningbouw, als ge den aannemer de vrijheid laat om met zijn grove schoenen over de Arbeidswet heen te loopen en 10 uren te laten werken in den zomer en 8½ uur in den winter; dit laatste is eigenlijk niet eens mogelijk. Is het geen schande?

En wat hooren wij van den overkant tegen dergelijke dingen? Niets. Een pleidooi van den heer Engels, prachtig tegen den Vrijheidsbond en mejuffrouw van Dorp, waarbij hij open deuren intrapt. Dat de malaise niet komt van de achturendag, — is er nog iemand, die het tegendeel zou durven te beweren met een effen gezicht? Misschien alleen mejuffrouw van Dorp, die op dit gebied alles durft, die er voor gekozen is om allerlei dingen te zeggen, die geen mensch meer durft te vertellen .....

Mejuffrouw **van Dorp**: Nog niet durft te vertellen!

De heer **Schaper**: Och, mejuffrouw van Dorp, dat de oude, vermolmde liberalisme hier weder eens moest geïntroduceerd worden door een vrouw! Ik heb mij altijd voorgesteld, dat, als het vrouwenkiesrecht er eenmaal was, wij hier vrouwen zouden krijgen, die meer zouden gevoelen voor de arbeiders. Maar hier zien wij dat het een vrouw is, die voor het eerst, waarschijnlijk in gezelschap van den heer Braat, komt met dat oude, vermolmde liberalisme.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal niet ingaan op de quaestie van den achturendag en op het gesmaal, dat daarop aan geheven wordt.

Wij hebben eenige dagen geleden een rede gehoord van den heer Kersten, die zich niet er voor geschaamd heeft, te spreken van het pretmaken met een uitroepteeken en werken met een vraagteeken door de arbeiders.

Hoe gemakkelijk kan men op dergelijke manier generaliseeren en de menschen op een treurige wijze veroordeelen en beoordeelen!

Ik herinner hier aan, wat men wel van den arbeid van dominees zegt. Wat doen die? Eenmaal in de week, des Zondag, een preek en verder een keer catechisatie en verder loopen zij ledig. Dat zegt de man, die er niets van weet. Ieder, die een beetje op de hoogte is, weet, dat het werk van een dominee daarmede niet afgeloopen is. Maar is het dan niet ongepast om hier eenvoudig alle arbeiders uit te maken voor menschen, die eigenlijk niet werken en alleen maar willen pretmaken? Zeker, er zijn arbeiders die in hun 8 uren niet genoeg uitvoeren en dat is zeker treurig. Als een mensch een achturigen werkdag heeft, dan dient hij te werken; dat is hij verplicht; maar gaat het daarom aan om alle arbeiders of de groote massa te veroordeelen?

Is er niet onder elke categorie menschen een deel, dat zijn plicht verzaakt? En als er arbeiders zijn, die wat luieren onder de wat gunstiger condities van den arbeidsduur, kan men daarmede dan de geheele klasse veroordeelen en ook de hervorming, welke men heeft ingevoerd? Die achturendag is een begin van een betere cultuurperiode in de maatschappij. De arbeiders mogen dat nog niet allen begrijpen en nog niet van hun vrijen tijd het beste gebruik maken, er komt een geslacht dat het wel zal doen. Wij hebben het noodig om de beschaving van de arbeidersklasse op te voeren en wij moeten door een slechten tijd heen.

Dat die achturendag niet altijd op behoorlijke wijze gebruikt wordt, komt ook door de nawerking van den ontzettenden oorlog. In welken kring der maatschappij is tegenwoordig geen bederf ten gevolge van den oorlog? Wordt niet in een kapitalistisch blad als de *Nieuwe Rotterdamsch*

(Schaper.)

Courant geklaagd over den zwendel van directeuren van banken, van fabrieken en werkplaatsen, enz.? Lezen wij bijkans niet elken dag, dat een directeur van een of andere onderneming er met geld vandoor gegaan is, of geld verduisterd heeft? Mijnheer de Voorzitter! Als dat zoo is, als dat veel meer gebeurd is dan vroeger, als wij staan in het teeken van de loterij van Broekhuys, is het dan zoo'n wonder, dat sommige arbeiders hun dag niet behoorlijk besteden? Maar dat alles geeft aan Jan en alleman nog geen recht om te smalen op den 8-urendag en het geeft ook niet het recht aan den Minister om, zonder dat hij het wil en zegt, dien heeren in het gevlij te komen en zoo maar over de Arbeidswet heen te loopen.

De heer Engels heeft een woord gesproken over de Twentsche fabrikanten in de textielnijverheid, die zoo maar een uitsluiting hebben toegepast, waardoor duizenden arbeiders zonder werk zullen komen te loopen.

In *Het Volk* van 13 November hebben wij een overzicht gekregen van de winsten, die zijn gemaakt, en dividenden, die zijn uitgekeerd. Men jammert over de slechte tijden, maar in die tijden zijn er in de Koninklijke Stoomweverij te Nijverdal, van 1912—1921 bijv. dividenden uitgekeerd van 16, 20, 14, 14, 35, 20, 18, 15, 35 en 20 pct.

> „In het afgeloopen jaar (1 Juli 1921 tot 31 Juni 1922)", zegt de schrijver van dit berichtje, „was het dividend 30 pct. Deze Koninklijke fabrikant verklaarde echter op 25 September ll., op hetzelfde oogenblik waarop het dividendcijfer in de kranten werd gepubliceerd: „Hierdoor deelen wij u mede, dat de toestand in de textielindustrie langzamerhand van dien aard wordt, dat het eerlang tot verandering der arbeidsvoorwaarden zal moeten komen." "

De heer Dresselhuys heeft er verleden week over gesproken, alsof het onnoozel was, een dergelijk argument toe te passen. Maar ik schaam mij voor een dergelijke onnoozelheid niet; het onrecht ligt er dik boven op. Dat scheldt op de arbeides en verlaagt hun loon met 10 pct. keert echter 30 pct. dividend uit. En bij al die winsten sluiten zij de arbeiders uit, wanneer er tegenstand komt. Bij dat alles is er gesmaal op den 8-urendag, met alle overuren nog wel, die gegeven worden!

Ten aanzien van de bakkers voerde de Minister 23 Augustus 1922 voor een zeer groot, een ontelbaar aantal gemeenten in een regeling, waarbij het begin van den arbeid des morgens werd gesteld tusschen 5 en 6 uur. Daar zit weer aan vast voor een aantal andere arbeiders, dat zij nog 1 à 2 uur vroeger moeten beginnen. Advies is gevraagd van de centrale commissie, bedoeld in art. 23 der Landelijke arbeidsregeling in de bakkersbedrijven. Ik heb dat advies gevraagd, maar de Minister wil het niet overgeven; ik zal het echter toch maar mededeelen. Eenparig heeft deze commissie anders geadviseerd. „Begin op wat matiger wijze", heeft de commissie gezegd. „Wij zullen u dan wel anders helpen, als het moet." Maar de Minister doet meer en staat maar vrij algemeen toe vervroeging van den nachtarbeid.

In dat advies wordt bij voorbeeld gezegd:

> „In de tweede plaats besloot de Commissie Uwe Excellentie te adviseeren de lijst, zooals deze is overgelegd, niet ongewijzigd vast te stellen, doch voorloopig alleen voor gemeenten met minder dan 2500 (vijf en twintig honderd) inwoners een vergunning om te vijf uur met den arbeid aan te vangen, te verleenen.
>
> Ook dat besluit werd eenstemmig genomen als voorloopige maatregel.
>
> In de vakbladen van de patroonsorganisaties zou een oproeping kunnen worden geplaatst, welke gemeenten, boven de 2500 inwoners, in aanmerking wenschen te komen om vroeger aan te vangen, zoodra van Uwe Excellentie bericht is ingekomen, dat U zich te dezer zake met ons advies vereenigt."

Zoo redeneeren zij; zij zijn schappelijk en zeggen: blijkt het na een onderzoek noodzakelijk, dan willen wij met u praten. Neen, zegt de Minister, ik praat niet, ik haal er een streep door en voor al die gemeenten zal het gelden.

Zoo is het een en zoo is het ander, maar het ergerlijkste is het spelen, dat de Minister met zijn wet doet ten aanzien van de categorieën, die er nog niet in opgenomen zijn. De heer Smeenk heeft die miserabel zinsneden uit de Memorie van Antwoord voorgelezen, waarmede de zaak eigenlijk vrijwel voorgoed van de baan is geknikkerd. Hoe zijn deze zinsneden? Ik zal ze ten overvloede nog eens memoreeren:

> „Omtrent de algemeene maatregelen van bestuur betreffende het winkel- en het kantoorpersoneel heeft de Hooge Raad van Arbeid reeds advies uitgebracht. Tot invoering van de bepalingen omtrent de arbeids- en rusttijden voor dat personeel zal worden overgegaan, wanneer de contrôle daarop kan plaats hebben zonder uitbreiding van het aantal ambtenaren der arbeidsinspectie. De algemeene maatregelen omtrent andere categorieën van personeel, dat onder de Arbeidswet valt, zijn in voorbereiding."

Dit laatste zegt volstrekt niets, want er staat niet bij in welk stadium van voorbereiding die voorbereiding der algemeene maatregelen van bestuur is. De kleinste kleinigheid kan er aan gedaan zijn en dan heeten zij „in voorbereiding" te zijn, terwijl er in jaren wellicht niets van komt.

Wat het winkel- en kantoorpersoneel betreft, vraag ik of het aangaat te zeggen, dat tot de uitvoering van de wettelijke bepalingen zal worden overgegaan, als er personeel van de arbeidsinspectie over is. Dan had de Minister zijn wet niet op deze wijze moeten voordragen. Ik stem met den heer Bakker in, als deze zegt: kan de contrôle vereenvoudigd worden, kan het met minder personeel, zooveel te beter! In de kleine plaatsen kan wellicht meer overleg worden gepleegd met de vakvereenigingen en kan misschien worden volstaan met een aansporing aan de politie om toezicht te houden. In kleine steden kan men gemakkelijk van gemeentewege daarvoor een politieagent aanwijzen; zoo is het jaren geweest in Groningen, toen een stad van 70 000 à 80 000 zielen, waar één politieagent den boel geregeld langs liep en heel aardig controleerde. Er behoeft niet zooveel personeel voor te zijn, maar moet het er zijn, dan moet het er ook komen. De Minister is toch verplicht zijn wet toe te passen, die wet bestaat al drie jaren en zij geldt nog slechts voor de gewone fabrieken en werkplaatsen. De arbeiders buiten fabrieken en werkplaatsen, de kelners, het winkel- en kantoorpersoneel, verplegers enz., vallen er buiten. Ik zou den Minister willen herinneren aan de bepaling van het tweede lid van artikel 77 der Grondwet, welke zegt, dat de hoofden der ministericele Departementen hebben te zorgen voor de uitvoering van de Grondwet en de andere wetten, voor zoover dit van de Kroon afhangt. Het gaat niet aan die uitvoering maar uit te stellen.

Bovendien vraag ik aan den Minister: is er den laatsten tijd geen personeel ontslagen, heeft men niet zoogenaamd overbodig personeel gehad? Maar in ieder geval moet er eens voortgemaakt worden met de toepassing van deze wet en ik betreur het, dat van de vorige sprekers alleen de heer Smeenk daarover een woord heeft gerept. De anderen hebben zich bepaald tot bestrijding der reactie en tot het bepleiten van soepelheid. Hier is nog niet eens quaestie van den verplichten 8-urendag; het is de bedoeling — tegen mijn zin — om voor de meesten tot den 10-urendag te komen. Is het niet treurig, dat daartegen door die heeren niet wordt opgekomen?

De huisindustrie. Daarover is reeds door mijn partijgenoote Groeneweg gesproken bij de algemeene beraadslaging. Het is hier van hetzelfde laken een pak. De zaak is in voorbereiding; zij gaat naar den Hoogen Raad van Arbeid, maar, als er personeel over is, zal er mede begonnen worden. Is dat nu een houding van een Minister van Arbeid tegenover het groote euvel der huisindustrie?

Wij hebben jaren geleden gehad — het is dezer dagen in *Het Volk* gememoreerd — een congres voor de huisindustrie en daar was de algemeene opinie, dat aan die huisindustrie een einde moet worden gemaakt. Maar men komt er niet toe.

(Schaper e. a.)

Wat het kantoorpersoneel betreft, wil ik er met nadruk op wijzen, dat het nu een slappe tijd is voor dat personeel. Nu kan men gevoeglijk den achturendag voor hen invoeren. Voor een deel van dat personeel is dat al geschied, maar nu kan men het voor allen doen. Wordt het weer drukker op de kantoren, dan zal men den Minister zeggen dat het niet kan en hem komen vragen om overuren. Nu is het dus de tijd om den achturendag voor allen in te voeren, doch de Minister doet dat niet.

Zoo gaat het ook met de winkels. Er zijn tal van winkels met een werkweek van 80 tot 90 uur voor het personeel. Dan is er het koffiehuis- en hotelpersoneel, o. a. buffetjuffrouwen, die 90 uur per week werken en die nooit een dag vrij hebben, let wel, nimmer een vrijen dag. Zoo zijn er kellners, die zich half dood werken in de lucht van alcohol en tabak. Deze menschen hebben ook behoefte aan een korteren werkdag. Maar hij komt niet, ofschoon hij in de wet is beloofd. Dat kan zoo niet langer en ik doe dus een ernstig beroep op den Minister om de wet behoorlijk toe te passen en eenigen spoed te maken met het betrekken van deze menschen onder de wetgeving.

Ik zou ook zeggen: luister niet naar den sirenenzang van hen, die nu zeggen, dat men het moet overlaten aan het overleg tusschen werkgevers en arbeiders. Voor de verzekering kan dat nog gelden, maar voor de arbeidswetgeving niet: hoe durft de heer Nolens dat zeggen in dezen tijd van economische zwakte van de arbeiders, nu die arbeiders in neergaande positie zijn? Zoo levert de Minister de arbeiders over aan de koude kapitalistische winzucht.

Wij hebben de wet noodig, en ik doe op den Minister van Arbeid een beroep om voort te maken en te zorgen dat al deze menschen, die hunkeren naar bescherming, te helpen. Die menschen zeggen: men belooft ons een wet in 1918, die wet komt in 1919, en wat doet men nu in 1922 met ons? Wat is dat voor een rommel in den Haag? Het is met verontwaardiging, dat ik over deze dingen spreek. Ik hoop, dat de Minister zich zal afvragen wat hij verplicht is, waar hij met de arbeiders heeft meegedaan om den achturendag te eischen. Laat hij zich nu niet laten meesleepen door de reactie in de Kamer en daarbuiten en de wet saboteeren.

Ik hoop van den Minister een eenigszins redelijk antwoord te krijgen. Ik stel niet gaarne dingen voor, die de zaak op de spits drijven en die wellicht geen goed onthaal zullen vinden in een Kamer van een gehalte als deze, 60 tegen 40, met het gezelschap van den Vrijheidsbond en anderen nog aan dezen kant, dat het aantal conservatieven brengt tot 70 of 72. Laat de Minister het niet zoover laten komen en aan zijn verplichting denken om de wet behoorlijk toe te passen.

Niemand verwacht een draconische toepassing. Wij weten, de maatschappij is geen machine, een zekere soepele toepassing is noodig, en als de Minister wat geeft en neemt, zal niemand hem dat ten kwade duiden. Maar om op deze wijze zijn eigen wet te saboteeren en niet uit te voeren, is niet behoorlijk, en daarom hoop ik, dat hij er van terug zal komen.

Mejuffrouw **Groeneweg**: Mijnheer de Voorzitter! In de gewisselde stukken is ter sprake gebracht het feit, dat nog steeds geen uitkeeringen kunnen worden gedaan aan vrouwen, die volgens art. 11 van de Arbeidswet 1919 geen arbeid mogen verrichten. Deze zelfde quaestie werd dit jaar ook reeds besproken in de Eerste Kamer, waar op 18 Mei 1922 behandeld werd het wetsontwerp in zake het ontwerpverdrag van Washington betreffende den nachtarbeid van vrouwen. Het was bij die gelegenheid mijn partijgenoote mevrouw Pothuis—Smit, die er de aandacht op vestigde, dat voor de zwangere vrouwen wel bestond een arbeidsverbod krachtens art. 11 der Arbeidswet, doch dat er voor de loonderving geen compensatie bestond in den vorm van een uitkeering. Toegegeven dient te worden, dat, zoolang de Ziektewet of een bij een algemeene herziening der verzekeringswetgeving daarvoor in de plaats tredende wet niet in werking is getreden, zoodanige uitkeeringen niet kunnen worden gedaan. Daarom gaf mijn partijgenoote in overweging, om althans voor de vrouwen, die door het arbeidsverbod krachtens art. 11 der Arbeidswet worden getroffen, een overgangsbepaling te maken, waardoor het mogelijk zou worden haar een uitkeering te verstrekken. De Minister stond er niet geheel afwijzend tegenover, en antwoordde:

(Groeneweg.)

> „Iets anders is, dat wanneer zou blijken, dat in een betrekkelijk dichtbij zijnde toekomst de totstandkoming dezer wetsontwerpen niet te verwachten is, naar mijn meening de raad van mevrouw Pothuis—Smit zeer ernstig in overweging moet worden genomen, nl. om bij een tijdelijke voorziening, die werken kan, totdat die wetten in werking treden, mogelijk te maken, dat toetreding tot het tractaat kan plaats hebben."

Waar de Minister dus een betrekkelijk gunstige houding aannam tegenover het idee van mijn partijgenoote, was het te verwachten, dat, waar van een dergelijke voorziening nog steeds geen sprake is, deze zaak bij deze begrooting aan de orde zou komen. Het was mij een geduchte tegenvaller, toen ik nu in de Memorie van Antwoord een absoluut afwijzende verklaring las. Dat had ik absoluut niet kunnen verwachten na de houding van den Minister in de Eerste Kamer. In dien tusschentijds is gekomen de Memorie van Antwoord in zake het wetsontwerp betreffende het ontwerp-verdrag van Washington ten aanzien van den arbeid van zwangere vrouwen. De Minister zal misschien zeggen, dat eerst afgewacht moet worden de behandeling van dit wetsontwerp.

Wij weten echter allen, dat zelfs als dit wetsontwerp behandeld mocht worden en aangenomen onmiddellijk nadat deze agenda zal zijn afgedaan, daarmede nog niet zal zijn gegeven wat deze vrouwen noodig hebben. Er is dan nog slechts een bevoegdheid tot toetreding en dan zullen nog verschillende wettelijke voorzieningen noodig zijn, wijzigingen in de Ziektewet, die nog niet is ingevoerd, en in de Ziekenverzorgingswet, die wij nog niet hebben, vóór deze vrouwen een uitkeering zullen kunnen ontvangen. Het wordt langzamerhand een droeve historie met de zorg voor de zwangere vrouwen. Toen in 1919 de Arbeidswet behandeld werd, leek het zoo mooi. Van alle zijden stemde men in met het arbeidsverbod, ieder gaf toe, dat een eerste vereischte voor het welzijn van de zwangere vrouw is, dat zij geen arbeid verricht gedurende een bepaalden tijd. Men was het er ook over eens, dat een arbeidsverbod alleen echter nog niet waarborgt de noodige rust, maar dat daarnaast moest staan een recht op uitkeering. Een bepaling omtrent die uitkeering, dat moesten wij toegeven, paste echter niet in het kader van een Arbeidswet. Wij konden dit te gereeder toegeven, omdat wij verwachtten, dat binnen een minimum van tijd hierin zou worden voorzien. Nadat de Arbeidswet was aangenomen, heeft de Internationale Arbeidsconferentie te Washington plaats gehad, waarop een speciaal verdrag werd aangenomen betreffende de zorg voor deze moeders. Het ging, zoo meenden wij, met volle zeilen den goeden kant uit. Nadat onze delegatie uit Washington was teruggekeerd, verscheen de Memorie van Antwoord aan de Eerste Kamer, en daarin verklaarde de Regeering, naar ik meen eigener beweging, dat zij de genomen besluiten toejuichte en dat zij gaarne verder zou gaan door maatregelen te nemen ook voor haar, die maatschappelijk met loonarbeidsters gelijkstaan. Echter is van dat alles niets gekomen. De reactie is opgekomen, en wat zoo nabij scheen trekt al verder en verder weg. Wij, sociaal-democraten, begrepen, dat er op die manier niets terecht zou komen van de moederschapszorg. Wij hebben ten slotte gezegd: wij kunnen niet wachten op al die wettelijke voorzieningen, provinciale en gemeentelijke verordeningen. Er zal moeten komen een afzonderlijke wet, regelende de moederschapszorg. Daarin stonden wij niet alleen. Tot mijn groote blijdschap getuigde ook mr. Frida Katz op het Congres voor Sociale Verzekering, verleden jaar October te Utrecht gehouden, dat zij niet afkeerig was van een afzonderlijke wet. O. i. zouden de plichten van Rijk, provincie en gemeente, en ieders bijdrage in de kosten, daarin moeten worden vastgesteld. De beide dames, die op genoemd congres prae-advies uitbrachten en die tot gansch verschillende politieke richtingen behoorden, waren beiden te vinden

18de VERGADERING. — 14 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk XA (Depart. van Arbeid) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Groeneweg e. a.)

voor een afzonderlijke wet, en het was voor mij een vergenoegenis, mij bij haar te kunnen aansluiten.

Ik eindigde met de hoop uit te spreken, dat uit de discussies in deze vergadering mocht voortkomen een idee, dat als bindend element tot samenvoeging zou mogen leiden van de verschillende stroomingen, die willen een afzonderlijke wet, regelende de moederschapszorg.

Toen, in October 1921, leek dat nog mogelijk. Er is echter helaas in de verkiezingscampagne niets van terechtgekomen, en ook in het Regeeringsprogram kwam er geen woord over een dergelijk ontwerp voor. Dat had ik na deze verkiezingen ook niet meer kunnen verwachten, en ik wil er dan ook niet verder op ingaan. Het spijt mij, dat wij niet over alle partijpolitiek heen zoover zijn kunnen komen. Immers, als zoo'n afzonderlijk wetsontwerp er lag, konden wij ten minste met elkaar praten over de uitwerking, dan lag er ten minste een stuk reëels voor ons.

Ik betreur ten zeerste, dat het zoo niet geloopen is, omdat ik vóór alles iets practisch voor deze vrouwen wensch te bereiken.

Met dat al blijft de zorg uit voor de vrouwen, die onder het arbeidsverbod leven, en het is voor mij een buitengewone teleurstelling geweest, dat de Minister, daaraan herinnerd, komt met een botte afwijzing. Ik hoop, dat ik mij vergis, dat ik verkeerd gelezen heb en dat het niet zoo bedoeld is. Ik hoop, dat er bij mij een misverstand bestaat of dat misschien het Voorloopig Verslag op dit punt niet duidelijk is geweest voor Zijn Excellentie. Dan kan natuurlijk het misverstand dadelijk worden opgehelderd. Als wij hierover konden praten zoolang wij wilden, zou er misschien straks gelegenheid zijn voor repliek. Hoogstwaarschijnlijk is die gelegenheid er niet. Om nu een basis te hebben voor verdere besprekingen hieromtrent, zou ik een motie willen indienen, die ik heel graag weer wil intrekken, als de Minister een geruststellende toezegging doet. Ik zeg dit er even bij, om den aard van de motie duidelijk te maken. Ik hoop, dat de Minister zal begrijpen, dat de nood dringt voor deze vrouwen. In het algemeen kan men zeggen, dat de zwangere vrouw, die nog loonarbeid blijft verrichten, dat doet uit nooddruft.

Vooral in den tegenwoordigen tijd, met de groote werkloosheid, ook onder de mannen, is het begrijpelijk, dat de zwangere vrouw, die werk heeft, zoolang mogelijk blijft werken, vaak, met het oog op haar eigen belang en dat van haar kind, veel te lang. Het aantal vrouwen, dat door een regeling gebaat zou zijn, is dan ook zeker grooter dan enkele jaren geleden, toen het voor de vrouw gemakkelijker was, om thuis te blijven.

En wat gaat de vrouw doen, als zij thuis is? Zij probeert natuurlijk, om er wat bij te verdienen. Zij is niet in staat, met huishoudelijk werk bij anderen wat te verdienen, zij moet zich dus werpen op de huisindustrie. Mijn partijgenoot Schaper heeft daarover zooeven al iets gezegd. Ik zou alleen de aandacht van den Minister nog willen vestigen op een artikel van den bondsbestuurder van der Heeg over het kleedingbedrijf in *Het Volk* van 31 October, waarin hij met cijfers en feiten aantoont, dat er bij de werkgevers in dat bedrijf weer sterk gewerkt wordt in de richting van het werk mee naar huis geven. Natuurlijk grijpen de vrouwen dat het eerst aan om er wat bij te verdienen. Het is bekend, hoe verderfelijk het werken op de trapnaaimachine is voor de vrouw in de laatste dagen vóór de bevalling en vooral in de eerste dagen daarna. Waar nu in dezen tijd dat gevaar groeiende is, hoop ik van den Minister de toezegging te krijgen, dat van hem mag worden verwacht een noodmaatregel. Nu het met de Ziektewet en de Ziekteverzorgingswet zoo geloopen is, dat binnenkort niet aan invoering daarvan nog te denken valt, is er alle reden voor.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb de eer de motie in te dienen, die ik hierbij op uw bureau deponeer.

De **Voorzitter**: Door mejuffrouw Groeneweg is, met medeonderteekening van mevrouw de Vries—Bruins en de heeren Hiemstra, Schaper en van der Waerden, de volgende motie van orde voorgesteld:

„De Kamer,
overwegende, dat volgens artikel 11 van de Arbeidswet 1919 vrouwelijke arbeiders voor en na hare bevalling gedurende enkele weken geen arbeid mogen verrichten, dat de loonderving als gevolg van het arbeidsverbod behoort te worden gecompenseerd door een geldelijke uitkeering,

noodigt den Minister uit, daartoe zoo spoedig mogelijk, desgewenscht bij noodvoorziening, maatregelen te treffen."

Voorgesteld door vijf leden, maakt de motie van orde een onderwerp van beraadslaging uit.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, deze motie van orde te behandelen bij de beraadslaging over deze afdeeling.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Hiemstra**: Mijnheer de Voorzitter! Toen de Arbeidswet-1919 in deze Kamer behandeld werd, is ook aangedrongen, om daarin op te nemen de landarbeiders. De Minister heeft zich daartegen verzet, omdat naar zijn meening de totstandkoming van de wet daardoor wel niet zou worden verhinderd, maar dan toch zou worden vertraagd. Maar hij meende, dat de landarbeiders van deze niet-opneming geen schade behoefden te hebben. Hij heeft bij de behandeling van de Arbeidswet in deze Kamer de volgende verklaring afgelegd:

„Ik wil echter wel zeggen, dat het wetsontwerp dit jaar de Kamer zal bereiken en dan zal het van de Kamer afhangen, of het met denzelfden bekwamen spoed behandeld zal worden, als het wetsontwerp dat thans aan de orde is."

Mijnheer de Voorzitter! Dat was 4 Juli 1919. Later, in de Eerste Kamer, heeft de Minister deze verklaring eenigszins herhaald en er bij gevoegd, dat hij tegenover deze arbeiders een soort eereschuld had in te lossen. Thans hebben wij 1922 en er is nog geen spoor te bekennen van een wetsontwerp, dat voor de Kamer gereed zou zijn. Reeds verleden jaar heb ik gewezen op den langen duur van de voorbereiding, en men is daarmede nog altijd bezig. In Juni van dit jaar was de commissie uit den Hoogen Raad van Arbeid reeds gereed met haar advies. Ik geloof niet, dat dat advies reeds in den Hoogen Raad van Arbeid is behandeld en ik vrees, dat dat nog wel eenigen tijd zal duren. Ik heb reeds verleden jaar gezegd, dat hier schijnbaar opzettelijk getraineerd werd en dat de Minister niet van plan scheen te zijn voorloopig deze materie te regelen. Als ik de Memorie van Antwoord lees, dan blijkt daaruit, dat de Minister, die in de Eerste Kamer zoo fier sprak van een eereschuld, er voorloopig niet aan denkt, iets ten opzichte van den arbeidsduur voor de landarbeiders te doen. Immers, in de Memorie van Antwoord lezen wij op bladz. 3:

„Een voorontwerp van wet tot regeling van den landbouwarbeid is bij den Hoogen Raad van Arbeid aanhangig. Een wetsvoorstel zal bij de Staten-Generaal aanhangig worden gemaakt, wanneer de toestand van 's Lands financiën het doen der uitgaven, verbonden aan de uitvoering der wet, zal toelaten, en nadat met het door den Hoogen Raad van Arbeid uit te brengen advies zal zijn rekening gehouden."

Er wordt dus gezegd dat, wanneer 's Lands financiën het toelaten om de uitgaven, die met deze wet gemoeid zijn, te doen, wij dan een ontwerp daarvoor kunnen verwachten. Ik geloof, Mijnheer de Voorzitter, dat wij wel kunnen zeggen, dat binnen afzienbaren tijd daarvan dus wel niets te recht zal komen, dat is de beteekenis van die woorden, want ik stel mij voor, dat in de eerste jaren de toestand van 's Lands financiën nog niet zoo gunstig zal worden, en wij weten bovendien, dat wanneer er een klein beetje ruimte komt, de Minister van Oorlog klaarstaat volgens zijn Memorie van Toelichting, het meerdere, dat er loskomt, binnen te halen, want hij heeft daarin erkend, dat hij op het oogenblik be-

(Hiemstra.)

zuinigt, maar dat die bezuiniging maar 1 of 2 jaar kan duren, en dat het weer ingehaald zal worden, wanneer de toestand wat beter wordt. Dan zal hij er dus als de kippen bij zijn, om het overschot weer binnen te halen. Ik geloof dus, als wij zien, wat de Minister van Arbeid in zijn antwoord zegt, wij voorloopig wel kunnen verwachten geen voorstel van hem te krijgen ten opzichte van een regeling van den arbeidsduur van de landarbeiders.

Ik wil namens de honderdduizenden landarbeiders tegen deze methode protesteeren. Dit is een methode, die ook gevolgd is bij de Ongevallenwet. Toen deze wet nl. tot stand gekomen is, is er op aangedrongen, ook de landarbeiders daarin op te nemen en de Regeering heeft toen gezegd: neen, dat moet niet, voor die menschen moet er een speciale wet komen.

Welnu, het heeft 20 jaar geduurd, voordat die speciale wet tot stand kwam en wanneer wij zullen moeten wachten op een rooskleuriger toestand van onze financiën, zal het zeker nog wel 20 jaar moeten duren, voordat een regeling van den arbeidsduur van de landarbeiders tot stand komt.

Ik ben van meening, dat de schuldeischers van den Minister, in deze de landarbeiders, zich ernstig over hem hebben te beklagen, en ik zou wel willen zeggen: wanneer deze Minister als particulier zoo met zijn schuldeischers omspringt, hij vermoedelijk geen gemakkelijk leven zal hebben.

Ik weet niet, of deze Minister het nog op eenigen prijs stelt, te vernemen, hoe de arbeiders over deze zaak denken. Een paar dingen wil ik nog even naar voren brengen. In de eerste plaats wil ik opmerken, dat op het internationaal congres van de Landarbeidersfederatie, in Weenen in Augustus van dit jaar gehouden, als een algemeene noodzakelijkheid werd uitgesproken, dat de sociale maatregelen, met betrekking tot den arbeidsduur, die voor de industrie-arbeiders gelden, ook voor de landarbeiders zullen gelden. Verder wil ik er even op wijzen, wat in ons eigen land door de vertegenwoordigers van de landarbeidersorganisatie gedacht wordt, en ik noem een artikel in *De Christelijke Landarbeider*, naar aanleiding van het verzet van de werkgevers tegen wettelijke maatregelen van den arbeidsduur in den landbouw, waarvan het slot luidt:

> „Gevoelt men dan niet, dat men hiermede de land- en tuinarbeiders een stuk van hun recht onthoudt, wat hun collega's in de industrie reeds hebben?
>
> Dat een dergelijke houding moet afstooten is duidelijk. Heeft men zakelijke bezwaren tegen een voorontwerp van wet, als door Minister Aalberse ingediend, welnu, men brenge die waar ze behooren. Ook de werkgevers hebben hunne vertegenwoordigers in den Hoogen Raad van Arbeid.
>
> Doch men spanne niet te zamen om elke wettelijke bescherming en regeling voor de landarbeiders te nekken, zoo dit mogelijk ware. Dit is tegen alle rechtsgevoel in. En de landarbeiders, die reeds lang stiefmoederlijk zijn behandeld, zullen dit inderdaad diep gevoelen.
>
> Wij hebben recht op wettelijke bescherming en dit recht zal, noch mag niemand hun straffeloos ontnemen."

Hiermede wordt dus zeer sterk uitgesproken, dat men het als een grief gevoelt, dat de landarbeiders reeds jaren buiten een wettelijke regeling zijn, en dat gevoel zal nog sterker worden wanneer de landarbeiders het teleurstellende antwoord van dezen Minister in de Memorie van Antwoord zullen lezen, waaruit blijkt dat er in afzienbaren tijd van een regeling niets kan komen.

Ik zou willen vragen of in landbouwbedrijven de toestand niet zoodanig is, dat deze ingrijpen noodzakelijk maakt. Met verwondering heb ik het betoog van den heer Bakker gehoord, iemand die toch ook wel weet hoe de toestand ten plattelande is, en die betoogde dat de Minister toch in Gods naam een soepele regeling moest maken, terwijl er binnen afzienbaren tijd nog geen kans op een regeling bestaat.

De werkgeversorganisaties hebben zich vrij algemeen voor een wettelijke regeling uitgesproken. De Groninger Maatschappij van Landbouw heeft indertijd, toen de Arbeidswet tot stand kwam, zich voor een wettelijke regeling in de landbouwbedrijven uitgesproken.

Ik heb hier een memorie van toelichting van de commissie uit de Hollandsche Maatschappij van Landbouw, waarin gezegd wordt, dat vroeger zeer zeker een betoog moest worden gehouden om de noodzakelijkheid van een zoodanigen maatregel voor den landbouw te bepleiten, maar dat dit op het oogenblik niet noodig is, omdat eenerzijds een dieper gevoel van de noodzakelijkheid van beperking van den arbeidsduur aanwezig is en anderzijds het regelen van dien arbeid niet meer kan worden ontgaan, nu de beperking voor de industrie is tot stand gekomen.

Een commissie uit de Zeeuwsche Maatschappij van Landbouw kwam tot deze conclusie: waar echter voor andere bedrijven ook een wettelijke regeling is ingevoerd, meent de commissie, dat, indien slechts voldoende met de eigenaardigheden van het bedrijf wordt rekening gehouden, er geen redenen zijn den landbouw uit te schakelen.

De tegenwoordige voorzitter van het Koninklijk Landbouwcomité, de heer Croesen, heeft een brochure geschreven, getiteld: „De wettelijke beperking van den arbeidsduur in de landbouwbedrijven", waarin hij ook zegt: men zal mede moeten gaan met dezen wensch naar beperking van den arbeidsduur.

Dit waren de standpunten die de werkgevers innamen 1, 2 jaren geleden, toen de Arbeidswet tot stand kwam en er nog iets nagalmde van de beroeringen in 1918. Ook bij de werkgevers in het landbouwbedrijf was het gevoelen aanwezig, dat zij ten slotte een arbeidsregeling niet zouden kunnen keeren en dat het verstandig was daaraan mede te werken.

Wij weten, dat die werkgevers thans staan onder den invloed van de algemeene opvattingen die nu heerschen en nu vrijwel alles inslikken wat zij jaren geleden hebben voorgesteld. En schijnbaar gaat de Minister mede overstag met het standpunt der werkgevers en wil ook voorloopig van deze maatregelen niets weten.

Dit is te bedenkelijker, omdat hieruit af te leiden is, dat onze vertegenwoordigers op de internationale arbeidsconferentie zullen spreken en stemmen tegen internationale regelingen op dit gebied. Het is bekend, dat verleden jaar bij de behandeling van deze afdeeling aanmerking is gemaakt op de wijze waarop de heeren Nolens en Zaalberg hun stemmen hebben uitgebracht in verband met de vraag of de arbeidsduur in Genève zou worden behandeld, en de Minister heeft toen gezegd, dat zij geheel in overeenstemming met zijn opvatting hadden gestemd, omdat naar zijn meening wij den goeden regel zouden moeten volgen, die ook bij de industrie gevolgd is, n.l., dat er eerst nationaal komt een matige arbeidswetgeving en dat dan uit het nationale een internationale regeling wordt opgebouwd.

Welnu, Mijnheer de Voorzitter, wanneer op het oogenblik te verwachten is, dat binnen afzienbaren tijd in ons land van een nationale regeling van den arbeidsduur in den landbouw geen sprake zal zijn, vloeit daaruit voort, dat, wanneer de vertegenwoordigers van dezen Minister het standpunt van de Regeering in die conferentie zullen verdedigen, zij zich ook, wanneer de zaak aan de orde komt, zullen moeten verzetten tegen een internationale regeling en dus de een zullen hebben voor ons land te staan naast de reactionnaire Fransche Regeering, die, evenals de Zwitsersche Regeering tracht iedere bemoeiing van den landbouw op internationaal gebied te voorkomen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik herhaal, dat tegen deze methode stelling moet worden genomen en ik doe een beroep op dezen Minister, om in elk geval de schuld, die hij nog heeft, in te lossen.

Hij heeft niet gedaan, wat hij in 1919 heeft toegezegd te doen. Hij is niet gekomen met een arbeidswet, terwijl een aparte behandeling geen vertraging zou brengen voor deze arbeiders.

Ik kan mij voorstellen, dat in 1919 deze zaak haar beslag niet kon krijgen, maar waar op het oogenblik getracht wordt de zaak opzettelijk te verschuiven en de invoering van de

(Hiemstra.)

arbeidswet afhankelijk gemaakt wordt van andere factoren, behoort deze Minister alsnog die schuld in te lossen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb reeds de vraag gesteld, of het niet noodig is, dat er een regeling komt. Ik zou dat met een paar voorbeelden nog willen onderstrepen.

In De Streek, bij Enkhuizen, wordt in den zomer gewerkt van des morgens 3 uur tot des avonds 6½ uur, met twee uren schaften, wat beteekent 13 à 14 uur per dag. In Bodegraven is de arbeidsduur 14 uren per dag. In de Greidstreek van Friesland wordt in den zomer 12 à 13 uur per dag gewerkt. In Oostwoud (Noordholland) is, volgens de verklaringen van de werkgevers, het totaalaantal uren per jaar 3650.

Moeten deze cijfers op den Minister en den Kamer niet een beetje indruk maken?

Er is ten opzichte van de industrieele arbeiders lang over gediscussieerd of het 2500 of 2600 uren per jaar moesten zijn. Met volle overtuiging heb ik gestemd en gestreden voor de 2500 uren. Wanneer in tal van deelen van het land door de landarbeiders 3600 en meer uren wordt gewerkt, ben ik van meening, dat hier ingrijpen zeer noodzakelijk is en dat het niet aangaat deze zaak op het oogenblik op de lange baan te schuiven.

Mijnheer de Voorzitter! Nog een enkel woord over een ander punt.

In een ander gedeelte van de Memorie van Antwoord wordt een opmerking in het Voorloopig Verslag over de contrôle op den arbeid in de zuivelfabrieken op de volgende wijze beantwoord:

> „Tegen overschrijding van de wettelijke grenzen van den arbeidsduur in zuivelfabrieken wordt zooveel mogelijk door de arbeidsinspectie gewaakt. Het in het Voorloopig Verslag omtrent het standpunt van het districtshoofd der arbeidsinspectie te Groningen medegedeelde is in zoover juist, dat hij in gevallen, waarin een strafbaar feit niet door waarneming van een opsporingsambtenaar voldoende is vast te stellen, alleen bereid is tot een vervolging mede te werken, wanneer de eenigen, die getuigen kunnen, in dit geval de betrokken arbeiders, bereid zijn getuigenis af te leggen. De ondergeteekende acht dit standpunt practisch juist."

Wat is nu eigenlijk de zaak? Dat in de zuivelfabrieken in vrij sterke mate de wettelijke arbeidsduur wordt overschreden.

Ik zou de aandacht van den Minister er op willen vestigen — en ik stel mij voor, dat de werkgevers het niet zullen tegenspreken —, dat voor een groote massa van de zuivelarbeiders van een 36-urigen rustdag niets terechtkomt. Daar wordt eenvoudig overheen geloopen, terwijl voorts zeer veel overschrijdingen van de werktijden plaats hebben.

Nu heeft de Minister de vraag in het Voorloopig Verslag, welke misschien minder duidelijk gesteld was, voor mij althans niet duidelijk beantwoord. Wanneer door de arbeidsinspectie in Groningen wordt medegedeeld, dat in bepaalde fabrieken de arbeidsduur wordt overschreden, wat antwoordt dan de inspecteur:

> „Het zal u toch bekend zijn, dat in een zuivelfabriek alle dagen tusschen 's morgens 5 en 's avonds 10 mag gewerkt worden, zonder nadere aanwijzing van de tijden, waarop de rusturen invallen. Alleen door getuigenverklaringen is dus vast te stellen, dat langer dan 10 uren per dag en 55 uren per week wordt gewerkt, maar dan moeten de betrokken personen ook bereid zijn, deze verklaringen voor den rechter te bevestigen. Is men daartoe bereid?"

Ook in andere brieven wordt hetzelfde gezegd. Het hoofdbestuur van den Landarbeidersbond zegt, dat contrôle niet mogelijk is, omdat wanneer de arbeiders voor den rechter zouden moeten verklaren, dat te veel en te lang wordt gearbeid, dit voor hen ontslag zou beteekenen. Ik voor mij ben van meening, dat in andere inspecties wel zelfstandig gewaakt wordt en ook processen-verbaal worden opgemaakt, maar in Groningen schijnt dat niet te gaan en stelt de inspecteur zich op het standpunt, dat constateeren van overtredingen alleen mogelijk is, wanneer de arbeiders zelf komen klagen voor den rechter.

(Hiemstra e. a.)

Ik zou het hooglijk op prijs stellen, wanneer de Minister verklaarde, of dit juist is en, zoo ja, of hij dan maatregelen wil nemen, dat ook in de zuivelfabrieken contrôle op den werktijd kan worden uitgeoefend.

De heer **Boon**: Mijnheer de Voorzitter! De vorige week hebben wij belangrijke beschouwingen gehad over de veiligstelling van den gulden; hedenmiddag hebben wij den heer Wijnkoop hooren spreken over de onveiligstelling; wij hebben het gehad over inflatie, over bezuiniging. Iedereen wil bezuinigen en inkrimpen, maar daarnaast en daarboven is het noodig te zorgen, dat het sociale weerstandsvermogen van ons volk zoo weinig mogelijk wordt aangetast en dat wij komen tot een geleidelijk herstel van den landbouw, den handel en de nijverheid..

Nu meenen wij, dat dit zeker niet bereikt kan worden door protectie en semi-protectie, waarvan de klanken ons van de overzijde van de Kamer hebben bereikt. Wij meenen, dat in de eerste plaats noodig is zoo weinig mogelijk belemmering van handel, industrie en nijverheid, en als ik dan sommige passages lees in de Memorie van Antwoord en andere symptomen gadesla, maak ik mij bezorgd, of deze Minister daar wel van doordrongen is. Ik weet zeer goed — en de heer Schaper heeft het zoo juist ook opgemerkt — dat de mentaliteit van dezen Minister is veranderd sinds de interpellatie van den heer Drion en dat hij bij de wijziging van de Arbeidswet een standpunt heeft ingenomen, dat meer ging loopen in de richting van mij en mijn geestverwanten, maar de omstandigheden eischen, dat in dit opzicht de meest mogelijke soepelheid wordt betracht en dat aan de industrieën, die dat behoeven, de meest mogelijke vrijheid van beweging wordt gegeven.

Vroeger kon men meenen, dat er een oogenblik zou komen dat het mogelijk was het ideaal te verwezenlijken, neergelegd in:

> „Eight hours to work, eight hours to play,
> Eight hours to sleep, eight shillings a day".

doch het staat wel vast, dat ieder moment daarvoor beter was dan de tegenwoordige malaise-tijd.

De eerste drie dingen zijn steeds mogelijk; een wetgever kan een achturendag invoeren, maar een loonsbepaling kan niet door de wet worden vastgesteld. Die hangt af van de economische omstandigheden.

Wanneer er één oogenblik is, dat het niet kan, dan is het dit oogenblik.

Wat zijn de gevolgen van den achturendag? Vooreerst krijgen wij natuurlijk een vermindering van de productie. Wanneer men een weg aflegt in 14 uren, dan is het mogelijk dien versneld af te leggen in 12 uren. Als men een weg aflegt in 12 uren, dan is het mogelijk dat te doen in 10 uren, maar de moeilijkheid is als men een weg, dien men in 10 uren aflegt, in 8 uren moet afleggen.

Wanneer men ziet, dat bij de Duitsche spoorwegen het personeel van af 1913 tot 1921 gestegen is van 740 000 personen tot 1 100 000, terwijl het verkeer is verminderd met 60 pct.; wanneer men ziet, dat in Frankrijk bij de spoorwegen de achturenwet van 1919 heeft geleid tot een personeelsvergrooting met 120 000 man, en wanneer men ziet, dat in de steenkolenmijnen in Rheinland en Westphalen de arbeidsproductie 39 pct. kleiner is dan in 1913 — om mij tot deze enkele voorbeelden te bepalen — dan is het duidelijk, dat met den achturigen werkdag niet hetzelfde gepraesteerd wordt als met een langeren arbeidstijd.

Verder krijgen wij een verhooging van de kosten der productie; in de derde plaats een daling van de winstmarge; in de vierde plaats een daling van de loonen; in de vijfde plaats een verhooging van de prijzen en in de zesde plaats een vermindering van den omzet en het afzetgebied, hetgeen natuurlijk gepaard gaat met werkloosheid.

In het buitenland is men nimmer zoover gegaan als wij, die de 45-urige arbeidsweek hadden ingevoerd, al heeft ook

(Boon.)

elders het internationaal optimisme een tijdlang hoogtij gevierd.

In industrieele landen als Amerika, Canada en Japan, is de beperking niet ingevoerd en in landen als Duitschland, Frankrijk en Zwitserland is een veel mindere beperking dan hier.

Uit het onlangs verschenen rapport van de Pruisische arbeidsinspectie blijkt, dat in 1921 aan 4613 bedrijven met ruim 530 000 arbeiders toestemming tot overwerk is gegeven. Dat is ruim 2,5 maal zooveel als in 1920. Verder heeft men nog de tallooze gevallen, waarin de werkgevers en werknemers bij stilzwijgende overeenkomst, zonder de arbeidsinspectie er in te kennen, het omtrent overwerk eens worden.

Bovendien zal er in Duitschland in het vervolg principieel onderscheid gemaakt worden tusschen werkelijk verrichten arbeid, het aanwezig zijn op de plaats van den dienst zonder eenige arbeidspraestatie (Dienstbereitschaft) en rusttijden, d. w. z. tijden gedurende welke het veroorloofd is, zich van het werk te verwijderen. Deze onderscheiding maakt het mogelijk den 8-urigen arbeidsdag „volkomen onaangetast" te laten en dezen als alleen geldigen normalen maatstaf aan te nemen. Elke dienstverrichting wordt op zich zelf berekend en het totaal daarvan levert de hoeveelheid werkelijk verrichten arbeid. Hierbij worden arbeidstijden van minder dan 5 minuten voor 5 minuten geteld. De zgn. Dienstbereitschaft wordt verschillend berekend; voor locomotiefpersoneel op 80 pct.; voor stations- en treinpersoneel 50 pct. en voor baanwachters 33⅓ pct.

Als men naar Frankrijk ziet, zal men opmerken, dat in verschillende industrieën, als horloge-industrie, de industrie van voedingsmiddelen en porseleinindustrie 10 per dag wordt gearbeid. Vele belemmeringen bepalen zich tot Parijs en het departement van de Seine. Zoo zien wij, dat bij decreet van 12 December 1919 in Frankrijk, — om een vergelijking te maken met de Nederlandsche Arbeidswet — wordt bepaald, dat het poetsen en reinigen van machines en andere voorbereidende maatregelen niet wordt gerekend tot den gewonen arbeidstijd, terwijl dat bij ons wel het geval was, zoodat men hier allicht geneigd is, den tijd voor het poetsen, enz. zoo kort mogelijk te nemen, ten einde de productie niet te hinderen.

In Frankrijk heeft men reeds toen den 8-urendag verzacht, door een bepaalden tijd te geven voor het reinigen, smeren, enz. van de machines. Dat bedraagt voor de arbeiders in de smederijen 1½ uur per week, terwijl voor het schoonmaken der machines nog een extra werktijd wordt toegestaan. Voorts zien wij hoe in Frankrijk zeer onlangs het volgende bepaald is. Ik heb het hier helaas alleen in de Duitsche taal:

> „Der französische Arbeitsminister hat durch den Ministerrat zwei Dekrete gutheissen lassen, die beide auf den Abbau des Achtstundentages in der französischen Handelsflotte und im staatlichen Eisenbahndienst hinzielen. Bei der Eisenbahn zwinge die Finanzlage des Staates zu Ersparnissen.
>
> Die Arbeitszeit wird von jetzt ab in diesen Betrieben auf 12 Stunden festgesetzt."

Verder zien wij hoe de arbeidsinspectie van Lyon zich vereenigd heeft met een voorstel over werktijdverlenging in de zijde-industrie, haar door werkgevers en werknemers gedaan. De werkgevers zullen per jaar 250 extra-uren, mits niet meer dan 5 per week, kunnen doen werken en de dagelijksche arbeidsduur zal de 10 uren niet mogen overschrijden. Het resultaat van deze regeling is, dat in het district Lyon voor de zijde-industrie en verwante stoffen de wekelijksche arbeidsduur practisch gebracht wordt op 53 uren.

In Zwitserland werd het betreffend ontwerp in den Nationalen Raad aangenomen, daarna in den Stendenraad, en toen de zaak terugkwam bij den Nationalen Raad, werd, ik meen in Juli van dit jaar, ook daar die verlenging aangenomen. Het betreffende artikel luidt als volgt:

> „Art. 41. En temps de crise économique grave présentant un caractère général, la durée du travail dans le service normal de jour peut pour chaque ouvrier être prolongée jusqu'à cinquante-quatre heures par semaine. Cette dispositon ne sort ses effets que sur décision du Conseil fédéral constatant l'existence de la crise.
>
> Art. 2. Le Conseli fédéral est chargé de fixer la date de l'entrée en vigueur de la présente loi."

Er moet nog een referendum over plaats hebben, maar in Zwitserland is het in den Nationalen Raad met 96 tegen 48 stemmen aangenomen, dat zou gelden de 54-urige werkweek, zoodat op grond daarvan in iedere fabriek zonder eenige formaliteit 54 uur per week zal kunnen worden gearbeid.

De heer **van der Waerden**: Maar nu laat u bij uw resumtie weg, dat die verlenging alleen mag geschieden in tijden van ernstige crisis, die nog door instanties moet geconstateerd worden!

De heer **Boon**: Dat laat ik heelemaal niet weg. Ik zeg integendeel uitdrukkelijk, dat het begin luidt:

> „En temps de crise économique grave présentant un caractère général".

En nu is de heer van der Waerden het vermoedelijk wel met mij eens, dat, als de Zwitsersche wetgevende macht een dergelijke wet aanneemt, zij dat niet doet, omdat zij weet, dat over tien of twintig jaar een dergelijke crise économique grave zich zal voordoen, maar wel, omdat Zwitserland diep in een crisis zit en men de wet op dit moment wenscht toe te passen.

De heer van der Waerden voegt mij toe: erger dan hier. Ja, mede door de protectie misschien, en de partijgenoot van den heer van der Waerden, de heer Wibaut, heeft voortreffelijke artikelen over die protectie in Zwitserland geschreven. Wellicht is daar de crisis nog erger dan hier, maar men kan niet ontkennen, dat ook hier een ernstige crisis heerscht.

Dat men trouwens ook in het buitenland van meening is, dat wij verder moeten gaan dan wij op dit oogenblik doen, blijkt uit het werk „La France et les Huit Heures"', waarin ik lees:

> „L'idée de la revision est néanmoins lancée et nul ne peut prévois, étant donnée l'âpreté de la concurrence étrangère, britannique et allemande aux Pays-Bas, où elle s'arrêtera."

Ik zou gaarne vernemen, hoe de Minister denkt over de vraag, of wij hier verder moeten gaan dan thans gebeurt.

Wij hebben hier straks redevoeringen van socialistische zijde gehoord, o. a. van den heer Schaper, maar nu wil ik eens voorlezen wat diens partijgenoot Paul Kamffmeijer schrijft in een van de laatste afleveringen van de Sozialistische Monatshefte. Het luidt als volgt:

> „Die deutschen freien sozialistischen Gewerkschaften haben am 24 August 1922 mit dem Reichskanzler Rücksprache genommen, um den „Zusammenbruch" der „Gesamtwirtschaft" zu verhindern. Der Produktionsgedanke beherrscht also ihren, der Gemeinschaft dienenden Plan. Sie haben sich im Dienst der Wohlfahrt Deutschlands über den proletarischen Klassenkampfgedanken erhoben und anerkennen über im die Interessen der „Gesamtwirtschaft". Dazu sind vor allem Massnahmen zur *Steigerung der Gesamterzeugung* Deutschlands notwendig. Wenn sie *diese* bewirken, erweisen sich die Gewerkschaften als das, wozu sie heute in erster Linie berufen sind: als Hauptträger der nationalen Produktion."

Het is ook overgenomen in „De Socialistische Gids" van November 1922, waarin zeer te recht wordt gezegd:

> „Het denkbeeld van den onverzoenlijken klassenstrijd stond hier op den voorgrond. Thans is een andere politiek, die van de klassensamenwerking, geboden, aldus

18de VERGADERING. — 14 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk XA (Depart. van Arbeid) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Boon.)

Kampffmeijer. En hij steunt hierbij op de opvattingen door Kautsky in zijn onlangs verschenen werk „De proletarische revolutie en haar program" neergelegd."

Het betoog loopt aldus uit op een veroordeeling van elken vorm van dictatuur in de tegenwoordige overgangsperiode.

„Zonder ook maar met een enkel woord te wijzen op de noodzakelijkheid van de socialisatie der groote bedrijven, pleit de schrijver voor een meerdere arbeidsopbrengst, desnoods door middel van overwerk, zooals de mijnwerkers dit reeds thans doen. De vakbeweging dient volgens den schrijver met alle kracht er toe mede te werken, dat dit beginsel in de bij haar aangesloten leden doordringt."

Dat is een andere taal dan wij vandaag van den heer Schaper hebben gehoord.

Verder zou ik willen vragen hoe het staat met de overwerkvergunningen. Mijns inziens is het noodig, dat in dezen tijd zoo ruim en uitgebreid mogelijk overwerkvergunningen worden gegeven. Er moet niet gevraagd worden: is het noodzakelijk? maar wel: is het wenschelijk?

Mr. van Spaendonck, de partijgenoot van den Minister, schrijft in de *Katholieke Staatkunde*, waaruit ik dit citeer, het volgende:

„Op 11 Maart 1922 richtte zich een Wollenstoffenfabriek tot een der districthoofden der arbeidsinspectie met het verzoek de haar verleende overwerkvergunning voor haar spinnerij-afdeeling te verlengen met het oog op een opeenhooping van orders, die spoeduitvoering eischten."

Ik zie dan, dat het distritshoofd heeft geantwoord, dat hij meende, dat er geen redenen aanwezig waren om de gevraagde vergunning te verleenen.

De fabrikant dacht toen, dat dit misschien een aardigheid was van dat districtshoofd en heeft den Minister geschreven, waarop deze heeft geantwoord, dat hij zich geheel met de overwegingen van het districtshoofd kon vereenigen.

De heer van Spaendonck noemt nog andere feiten. Aan een Brabantsche rietmeubelfabriek werd een overwerkvergunning geweigerd, omdat er nog soortgelijke fabrieken in Noordwolde waren, die werklooze arbeiders hadden. Zoo ook ten aanzien van een pettenfabriek.

Dit begint te gelijken op een volmaakt ongeoorloofde en economisch volkomen onjuiste distributie van orders door den Minister. Maar daarbij doen zich verschillende vragen voor, ten eerste of een andere fabriek wel op dezelfde wijze is geoutilleerd; ten tweede, of zij het even goed zullen doen, waar zij in loondienst werken voor een ander fabrikant; ten derde geeft men gewoonlijk geen orders bij voorkeur aan concurrenten; ten vierde kan men bezwaarlijk orders aanvaarden wanneer men niet van te voren een calculatie kan maken.

Een fabrikant, die in dezen tijd optimistisch moest zijn om voort te gaan, kan meenen dat de prijzen zijner grondstoffen zullen dalen, dat de prijzen der eerste levensbehoeften in neergaande lijn zullen gaan en dat hij zeker een overwerkvergunning zal krijgen, en wanneer hij dan geen overwerkvergunning kan krijgen en de Minister dan zegt, dat er wel een andere fabriek is, die niet veel te doen heeft, en dat hij aan die fabriek maar een deel van zijn orders moet geven, dan kan hij niet meer calculeeren en scheidt hij er mede uit. Want zekerheid is voor een prijscalculatie het eerste noodige. Ik zou gaarne van den Minister vernemen of de door mij genoemde gevallen juist zijn en of de Minister uit dit Kabinet dien van het vorig Kabinet zal volgen.

Nog een ander geval. De fabriek van Stork in Twenthe had vergunning om op de eerste 5 dagen van de week 8¾ uur te werken en des Zaterdags 4½ uur. Deze vergunning liep 23 October af en dan mocht maar 8½ uur per dag worden gewerkt, zoodat er voor den Zaterdag 5½ uur overbleef. Gevraagd werd aan den hoofdinspecteur den bestaanden werktijd te mogen behouden, doch deze heeft dit geweigerd.

(Boon e. a.)

Toen heeft de firma Stork de afdeelingsbesturen en de kern bijeengeroepen en algemeen is besloten bij den Minister in beroep te gaan. Ik weet niet hoe dit afgeloopen is, maar reken er stellig op, dat de Minister het zal toestaan.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid: Die vergunning is verleend.

De heer **Boon**: Dank u zeer. Maar verder zijn er ook vergunningen verleend, waarbij loonsvoorwaarden zijn opgedoken.

Nu laat ik in het midden, of dit een detournement de pouvoir is, maar ik neem aan, dat de Minister formeel volkomen gedekt is, maar dan is het nog uit den booze, want het is een zaak van werkgevers en werknemers, waar hij geheel buiten behoort te blijven.

In het Voorloopig Verslag is gevraagd, of de algemeene maatregel van bestuur in zake het kantoor- en winkelpersoneel spoedig te verwachten is. De Minister antwoordt daarop, dat daartoe zal worden overgegaan, wanneer de contrôle kan plaatsvinden zonder een uitbreiding van het aantal ambtenaren van de arbeidsinspectie. De heer Schaper vond dat antwoord miserabel; ik had dat niet durven zeggen, maar als een zoo ervaren parlementariër als hij dat zegt, zeg ik het hem na — maar in anderen zin. Een dergelijke zaak mag toch niet afhangen van een administratieve arbeidsverdeeling over de ambtenaren van de arbeidsinspectie! Het criterium moet toch zijn, dat er in deze tijden geen enkele belemmering in het leven mag worden geroepen, als geen grof misbruik heeft plaats gehad. Is dit nu het geval? Burgemeester en wethouders van Amsterdam hebben een enquête laten instellen naar den arbeidstijd van het kantoorpersoneel in Amsterdam. Deze enquête heeft zich uitgestrekt tot 134 particuliere ondernemingen van den meest uiteenloopenden aard, te zamen omvattende 10 000 personen, mannelijke en vrouwelijke. Het bleek, dat bij 91 pct. de werktijd maximaal 8 uren bedroeg; slechts bij 0,75 pct. 10 uren en nergens daarboven. Is er dan in dezen tijd aanleiding om met een administratieve rompslomp te komen, waardoor aan kleine ondernemingen, die soms een langeren werktijd behoeven, het bestaan nog moeilijker wordt gemaakt?

Mijnheer de Voorzitter! Omtrent de arbeidswet voor land- en tuinbouw wordt medegedeeld, dat een voor-ontwerp aanhangig is en dat een wetsontwerp zal worden ingediend, wanneer de toestand van 's Lands financiën zulks zal toelaten. De toestand van land- en tuinbouw is evenzeer bedroevend; de heer Duys, die tegenwoordig landbouwspecialiteit is, zal dat zeker erkennen en mede inzien, dat het zeer ongewenscht is, dat een dergelijke wet zou worden ingevoerd. Het ware mij liever geweest, indien hier niet gesproken werd van 's Lands financiën, maar van 's Lands economischen toestand. Maar waar 's Lands financiën uitgaven voor die wet zeker voorloopig niet mogelijk maken, daar is het resultaat echter hetzelfde, en behoef ik er niets meer van te zeggen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zie met groote belangstelling het antwoord van den Minister te gemoet en hoop, dat hij bereid is, zich verder aan te passen aan de economische omstandigheden, die meer vrijheid en minder belemmeringen in al deze opzichten noodzakelijk maken.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid: Mijnheer de Voorzitter! Het debat heeft zich hoofdzakelijk geconcentreerd op de toepassing en verdere uitvoering van de Arbeidswet.

Allereerst heeft de heer Smeenk gesproken over de verdere invoering van de wet speciaal wat betreft het kantoorpersoneel. Later is de heer Schaper daarop teruggekomen en heeft het antwoord, dat ik in de Memorie van Antwoord gegeven had als weerslag op de opmerkingen, in het Voorloopig Verslag gemaakt, genoemd miserabel. Ik geloof dat deze zaak toch eenigszins anders staat dan de geachte afgevaardigde, dien ik het laatst noemde, meent. Voorop staat, dat ik niet verwachtte, dat uit deze Kamer stemmen hiertegen zouden

(Minister **Aalberse.**)

opgaan, na hetgeen verleden jaar bij de behandeling der begrooting is voorgevallen. Ik herinner aan de bekende motie van de heeren Dresselhuys en Oud, waarbij men iedere benoeming van nieuwe ambtenaren absoluut wilde stopzetten. De heeren van de linkerzijde, ook de heer Schaper en zijn vrienden, waren toen sterk daarvoor.

De heer **Schaper**: Maar de technische ambtenaren zouden daar buiten vallen.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid: Dat stond er aanvankelijk niet in, dat is er in gekomen omdat ik er op gewezen heb dat anders de motie absoluut onuitvoerbaar zou zijn.

Bij de arbeidsinspectie stond de zaak niet anders. Ik heb verleden jaar precies hetzelfde standpunt ingenomen als nu in de Memorie van Antwoord. Ik heb toen gezegd, en daarbij blijf ik, dat de arbeidsinspectie is een afgesloten korps, dat tot taak heeft de uitvoering van de Arbeidswet en van de Veiligheidswet te controleeren. Met het oog op de groote uitbreiding, die de Arbeidswet in 1919 heeft ondergaan, was noodig een uitbreiding van de arbeidsinspectie, maar ik heb toen onmiddellijk gezegd, dat ik die uitbreiding wilde houden binnen de engst mogelijke perken, niet meer dan noodig was om bij geleidelijke invoering der wet toch een behoorlijke contrôle te hebben, en dat ik liever het tempo van verdere invoering der wet wat wilde vertragen, dan het versnellen, met het bewustzijn, dat de uitvoering der wet niet voldoende zou worden gecontroleerd. Het is toch beter, geen wettelijke bepalingen te hebben, dan wettelijke bepalingen waarvan de naleving niet behoorlijk is gewaarborgd. Welnu, naarmate de ondernemingen zich meer aanpassen aan de geleidelijke uitbreiding van de arbeidswetgeving, naar die mate kan de vermeerderde bemoeiing van de arbeidsinspectie weer worden ingekrompen, zoodat weer kan worden overgegaan tot invoering van een verder deel van de Arbeidswet. Daarbij doet zich dan aanvankelijk weer dezelfde moeilijkheid voor, dat men bij de invoering van nieuwe maatregelen veel meer werk krijgt, vooral administratief werk, maar die bemoeiingen verminderen weer geleidelijk, naarmate men zich aan de wet aanpast. Welnu, zoo is mijn voornemen ook om te handelen ten aanzien van het kantoorpersoneel. Ik kan mededeelen, dat binnen enkele dagen (hij is al op weg naar het *Staatsblad*) de algemeene maatregel van bestuur zal verschijnen, waarbij met ingang van 1 Januari 1923 de Arbeidswet van toepassing wordt verklaard op het kantoorpersoneel, voor zoover het jeugdige personen zijn; de wet wordt nog niet toegepast voor volwassenen. De datum van 1 Januari zou daarvoor al heel ongeschikt zijn, omdat men dan juist staat voor de maanden van de balansdrukte, zoodat men onmiddellijk zou komen te staan voor het geven van noodzakelijke overwerkvergunningen, dus voor grooten administratieven arbeid, dien men kan voorkomen door de wet voor de volwassenen in te voeren op een lateren datum, als de balansdrukte achter den rug is.

Wat dien datum betreft moet ik mij op het oogenblik nog de vrijheid voorbehouden, maar persoonlijk stel ik mij voor, dat het niet zoo heel veel later zal zijn dan voor de jeugdige personen.

Er is ook gesproken over het winkelpersoneel. Aanvankelijk was het mijn bedoeling — het is in den Hoogen Raad van Arbeid behandeld — om voor het kantoor- en winkelpersoneel de wet gelijktijdig in te voeren, maar bij het winkelpersoneel doet zich de moeilijkheid voor, dat men daar heeft een samenhang met de regeling voor de winkelsluiting. Vandaar, dat ik die twee zaken gescheiden heb, om de regeling van den arbeidsduur van het winkelpersoneel te kunnen beschouwen in verband met de regeling van de winkelsluiting.

Een van de voordeelen van de vereeniging van de afdeelingen Handel en Nijverheid met het Departement van Arbeid zal deze zijn, dat dan die twee materies komen in één hand, en het daardoor allicht iets gemakkelijker zal zijn om tot oplossing van de moeilijkheid te komen.

De heeren Bakker, Smeenk en Hiemstra hebben gesproken over de landarbeiders. De heer Hiemstra zeide, dat er van een ontwerp van wet nog geen spoor te zien was, maar kort daarop deelde hij mede, dat hij dat spoor wel degelijk gezien had, en zelfs heel dichtbij, want het ontwerp is reeds geruimen tijd geleden bij den Hoogen Raad van Arbeid in behandeling geweest, en daar behandeld in de speciale commissie, waarin vertegenwoordigers van werkgevers en van arbeiders op landbouwgebied zitting hadden. Zooals de heer Hiemstra ook weet, is die commissie gereedgekomen met een concept-advies, dat nog in den Hoogen Raad van Arbeid moet worden behandeld. Nu dacht de geachte afgevaardigde, dat het mijn bedoeling was, die behandeling in den Hoogen Raad van Arbeid op de lange baan te schuiven. Ook op dat punt kan ik hem de verrassing bezorgen, dat hij binnen enkele dagen een convocatie zal krijgen, om op 2 December te vergaderen in den Hoogen Raad van Arbeid, om daar dat concept-advies te behandelen. Ik meen, dat hier van een schuiven op de lange baan, wat mij betreft, geen sprake is.

En nu verder? vraagt de geachte afgevaardigde. Krijg ik dat advies van den Hoogen Raad van Arbeid — of dat zal luiden conform het concept-advies van de commissie weet noch de heer Hiemstra, noch ik —, dan zal ik te overwegen hebben, of ik al dan niet met het advies zal meegaan.

De heer **Hiemstra**: Maar dan komt nog het bezwaar van 's Lands financiën!

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid: Natuurlijk zal ook rekening moeten worden gehouden met 's Lands financiën, in verband met de vraag, of er een groot aantal nieuwe ambtenaren moet worden aangesteld.

Maar als dat wetsontwerp komt, is het nog niet aangenomen, en de heer Hiemstra weet, dat er ook nog heel wat uitvoeringsmaatregelen noodig zijn, eer de wet in werking kan treden. Dat kan niet anders. Dan heeft men na te gaan, of het 't geschikte moment is, om tot feitelijke uitvoering over te gaan.

De heer Hiemstra zeide, dat de landarbeiders zich zeer sterk over mij te beklagen hebben. Maar bijna in één adem liet hij er op volgen, dat de landbouwarbeiders bijna 20 jaar hebben moeten wachten, vóórdat zij de Landbouwongevallenwet hebben gekregen. Mag ik den heer Hiemstra vragen, van wien zij die hebben gekregen? Van den Minister, over wien zij zich zoo sterk hebben te beklagen? Dat is niet toevallig, ik heb onmiddellijk bij mijn optreden gezegd, dat ik daarmede zou komen.

De heer Hiemstra heeft als derde bewijs, dat de landbouwarbeiders zich over mij te beklagen hebben, aangehaald het feit, dat de vertegenwoordigers der Regeering op de arbeidsconferentie te Genève volkomen in overeenstemming met mijn gevoelen hebben gestemd tegen het in behandeling nemen in dit jaar van de ontwerp-conventie voor een internationale regeling van den arbeidstijd in den landbouw. Laat ik daartegenover alleen aanvoeren, dat voor die behandeling hebben gestemd alleen zij, die absoluut tegen iedere regeling waren, ook tegen een internationale regeling, en dat onder hen, die er tegen hebben gestemd, velen waren, van wie men wist, dat zij waren voor een internationale regeling. Als dat niet was gebeurd, maar men ware in de val geloopen, dan zou de heer Hiemstra zich hebben kunnen overtuigen, dat een deel van de aanwezigen voor de onmiddellijke behandeling in dit jaar alleen gestemd had, omdat men hoopte dit jaar een meerderheid te behalen, om de zaak voor goed van de baan te helpen. Dat zijn geen vermoedens, maar feiten, die bevestigd worden als men alleen maar nagaat, wie er vóór hebben gestemd.

De heer Hiemstra heeft nog ter sprake gebracht, dat de hoofdinspecteur in het Noorden weigert tot aanklacht voor vervolging, wegens overtreden van de Arbeidswet, over te gaan, als hij niet weet, dat er arbeiders zijn, die als getuigen willen optreden. Ik heb geantwoord, dat dat practisch juist is. Wat heeft men er aan, als een werkgever wordt aangekleegd, maar wordt vrijgesproken wegens gebrek aan bewijs? De hoofdinspecteur kan de zaak wel controleeren, maar

(Minister **Aalberse.**)

als het een strafzaak wordt, moet er bewijs zijn en dan moeten er getuigen zijn. Als men nu van te voren weet, dat de arbeiders, zelfs als zij onder eede staan, zullen weigeren, om de waarheid mede te deelen, uit vrees, dat zij anders broodeloos zullen worden, dan is het zeer verstandig, dat men de menschen daartoe niet brengt, en niet tot vervolging overgaat. Naar mijn meening moesten hiervoor de organisaties zorgen, dat nl. wanneer een arbeider onder eede verklaarde, dat de wet was overtreden, en hij daarvoor werd ontslagen, de man daardoor niet broodeloos werd.

De heer **Hiemstra:** Dat eischt u van anderen ook niet. De arbeidsinspectie moet den arbeidsduur zelf controleeren.

De heer **Aalberse,** Minister van Arbeid: De heer Hiemstra begrijpt de moeilijkheid niet. Men gaat niet over tot vervolging, als men niet weet dat het juridisch bewijs voor het strafbare feit geleverd kan worden. Daar gaat het om.

De heer Engels heeft verschillende zaken besproken, waarmede ik geheel kan instemmen en waarop ik dus niet nader behoef in te gaan.

Maar hij heeft ook een opmerking gemaakt over de ontwikkeling van de nieuwe kleinindustrie op textielgebied in Twente, en hij heeft gevraagd, of de Regeering, zooals wijlen Koning Willem I, ook die industrie zou steunen, althans door een post te brengen op de begrooting om den textielarbeiders gelegenheid te geven de textielschool te bezoeken.

Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat de geachte afgevaardigde voor deze zaak bij mij aan een verkeerd adres is, en hij zal dit moeten vragen aan mijn ambtgenoot van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen. Wat de zaak zelf echter betreft — ik weet, dat de heer Engels daar zeer idealistisch over denkt —, is er wel degelijk een geheel andere kant en zoo kan ik bijv. mededeelen, dat ik dezer dagen heb moeten ingrijpen, omdat men in een dergelijk bedrijf eenvoudig dag en nacht werkte. In dat continu-bedrijf waren er drie menschen, die ieder dus 8 uur werkten. Zoo ziet men, waartoe dit kan leiden en dat, zoolang wij niet hebben een behoorlijke regeling van de huisindustrie, een dergelijke ontwikkeling van een nieuwe huisindustrie nog niet altijd is in het onverdeeld belang van de arbeiders die daar te doen hebben.

De heer Bakker heeft gevraagd hoe het staat met de regeling van het collectief arbeidscontract. Er is zoo weinig in het Voorloopig Verslag gevraagd, zegt hij, is dat allemaal nu van de baan?

Heelemaal niet, Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde heeft gezien, dat de commissie XII van den Hoogen Raad van Arbeid dezer dagen haar concept-advies heeft uitgebracht. Ik hoop, dat de volgende week over deze aangelegenheid een brief aan de leden van den Hoogen Raad van Arbeid kan uitgaan, waarin ik hun mededeel, dat ongeveer midden Januari de Hooge Raad zal worden bijeengeroepen om het concept-advies te behandelen. Zoodra ik het advies van den Hoogen Raad heb, zal ik zelf met deze zaak doorgaan.

De geachte afgevaardigde heeft ook opgemerkt, dat het gewenscht zou zijn geen uniforme uitwerking en contrôle van de Arbeidswet te hebben op het platteland en in de steden. Hij zou het op het platteland meer willen overlaten aan de plaatselijke Overheden.

Wie zich herinnert de geschiedenis van de Nederlandsche arbeidswetgeving, weet, dat bij de eerste wet, de Kinderwet van van Houten van 1876, juist over deze quaestie een groot debat in deze Kamer is gevoerd, en dat toen ten slotte in die wet is gekomen, dat de plaatselijke Overheid het toezicht en de contrôle had. Wanneer men nu de geschiedenis van die wetgeving leest, ziet men dat men overal erkent, dat dat juist de oorzaak is geweest, waardoor van die Kinderwet-van Houten absoluut niets is terechtgekomen in de practijk. De wet werd niet nageleefd, omdat de plaatselijke Overheden zoo dicht bij de bevolking staan en de kracht niet hadden, ook dikwijls den lust niet, de wet behoorlijk te controleeren. Het is gebleken, hoe men van de gemeentelijke politie bij de contrôle van de Arbeidswet in het algemeen de meest loyale medewerking heeft, terwijl men, de goeden niet te na gesproken, van de plattelandspolitie heel vaak het omgekeerde ondervindt. Vandaar dat ik er een groot bezwaar in zie, de contrôle geheel aan die plaatselijke Overheden over te laten. Van den anderen kant echter moet men de zaak niet voorstellen, alsof het arme platteland overstroomd wordt door ambtenaren van de arbeidsinspectie. In het district, dat gevormd wordt door de drie provinciën Friesland, Groningen en Drente, werken in totaal 6 ambtenaren, nl. een hoofdinspecteur, drie technische ambtenaren en twee controleurs. Bovendien is er sinds eenigen tijd een vacature van een gewoon inspecteur.

Men kan toch niet zeggen, dat hieruit kan worden afgeleid, dat daar de ambtenarij ten top is gevoerd.

Dat ik overigens wel gevoel voor de grondgedachte van dien geachten afgevaardigde, dat men zooveel mogelijk de plaatselijke organisaties moet benutten om tot de contrôle te geraken, heeft men kunnen merken uit het vóórontwerp der Landbouwarbeiderswet, waarin juist langs dezen weg de hoofdcontrôle wordt gezocht in het instellen van plaatselijke commissies uit werkgevers en arbeiders.

Voordat ik nu kom aan de twee uitersten in dit debat over de Arbeidswet, de heeren Schaper en Boon, zij het mij vergund even te antwoorden aan mejuffrouw Groeneweg, die zich ook dit jaar over mij heeft te beklagen.

Ik voor mij had ook voor enkele jaren gehoopt, dat de regeling van eenige tegemoetkoming aan de zwangere vrouw en de pas moeder geworden vrouw, die door de Arbeidswet verhinderd werd haar loondienst voort te zetten, onverwijld tot stand kon komen. Maar het is der Kamer bekend, dat ik steeds het standpunt heb ingenomen, dat die regeling zou moeten gevonden worden bij de ziekteverzekering en de regeling der ziekenfondsen.

Nu weet de Kamer ook dat die ziekteverzekering er nog niet is gekomen en dat het te voorzien is dat de totstandkoming daarvan nog wel eenigen tijd zal duren. Toen mevrouw Pothuis—Smit in de Eerste Kamer daarom vroeg: als die ziekteverzekering blijft liggen, kunt gij er dan niet iets anders op vinden als noodregeling, heb ik onmiddellijk geantwoord — ik was op die vraag niet voorbereid — dat wanneer inderdaad vaststond dat voorloopig die ziekteverzekering er niet zou komen, ik bereid was na te gaan of ik een andere regeling kon vinden die dan desnoods tijdelijk zou kunnen werken.

Die belofte ben ik ook nagekomen. Ik heb niet meer beloofd dan dat ik zou nagaan of ik wat anders vinden kon. Ik heb niet beloofd dat ik iets vinden zou. Ik heb gezocht en twee middelen gevonden, welke mij beide feitelijk ondeugdelijk toeschijnen.

Men kan den Staat laten betalen bijv. via de Raden van Arbeid, of op een andere manier; persoonlijk heb ik daar principieele bezwaren tegen, maar zelfs al had ik die niet, dan moet ik toch wijzen op het groote bezwaar dat wij krijgen, dat ongeveer tegen dat men in den toestand komt dat men volgens de Arbeidswet niet meer mag werken, er een groot belang ontstaat voor de vrouwen om te gaan werken, omdat zij dan nog eenigen tijd van Staatswege een uitkeering zullen krijgen, dus precies het omgekeerde van wat ik voor mij gewenscht acht.

De andere manier is, dat men een verplichting — hetzij bij de Arbeidswet, waar het bij ons niet de gewoonte is een dergelijk iets te regelen, dan wel in het Burgerlijk Wetboek, waar dit meer op zijn plaats zou zijn — legt op den werkgever om gedurende den tijd, dat een gehuwde vrouw in zijn dienst niet mocht werken krachtens de bepalingen van de Arbeidswet ter bescherming van de moeder, 70 à 80 pct. van het loon uit te betalen.

Daarover heb ik het meeste gedacht, omdat dit het meest in mijn lijn ligt.

Maar dan krijgt men precies het omgekeerde van het bezwaar, dat men heeft wanneer men den Staat laat betalen, nl. dat de werkgever er belang bij krijgt om, zoo gauw hij bemerkt, dat een vrouw in zijn dienst zwanger is, deze uit zijn dienst te verwijderen.

(Minister **Aalberse.**)

Ik ben dus mijn belofte nagekomen om te overwegen of ik een andere wijze kon vinden, maar de twee middelen, die ik gevonden heb, acht ik beide zoo bezwaarlijk, dat ik niet heb kunnen besluiten met een van die twee regelingen te komen.

Kan men mij een andere wijze aan de hand doen, waaraan niet die bezwaren van principieelen of zakelijken aard kleven, dan zal ik nagaan of ik mij er mee kan vereenigen. In het andere geval kan ik niet beter doen dan wachten tot wij krijgen de wettelijke regeling van de ziekteverzekering om daarbij deze materie behoorlijk te regelen.

Ten aanzien van de motie, die door mejuffrouw Groeneweg is ingediend, zou ik willen opmerken, dat daarin het belangrijkste punt ontbreekt, nl. de aanduiding van wie het betalen moet: de Staat, de werkgever of een of ander verzekeringsfonds.

Ik geloof, dat deze platonische uitspraak ons absoluut niets verder brengt. De Kamer zal moeten zeggen, waar het geld te vinden is. Ik hoop, dat mejuffrouw Groeneweg in dien zin haar motie zal willen aanvullen, opdat er in ieder geval een ander geluid uit klinkt dan nu. Of de motie wordt aangenomen of niet. doet aan de zaak niets af, omdat daarin niet de weg wordt aangewezen, waarlangs de zaak kan worden gerealiseerd.

Mijnheer de Voorzitter, ik kom ten slotte aan de opmerkingen van den heer Schaper en den heer Boon.

De heer **Schaper:** Ik begrijp nu wel, waar het heen gaat.

De heer **Aalberse,** Minister van Arbeid: Mijnheer de Voorzitter! U hebt beiden hetzelfde onderwerp besproken, doch ieder van u heeft de zaak van een anderen kant bezien. Het is dus logisch, dat ik, om niet in herhaling te vervallen, de opmerkingen te gelijk behandel. Mijnheer de Voorzitter, de heer Schaper is nu misschien bang, dat ik hem voortdurend tegen den heer Boon zal uitspelen. Er zou voor mij misschien veel meer aanleiding zijn den heer Boon tegen den heer Schaper uit te spelen. Ik zal echter noch het een, noch het ander doen. Ik zal alleen beantwoorden wat door de heeren is gezegd.

De heer Schaper heeft geklaagd, dat er eigenlijk niets van de Arbeidswet is terechtgekomen. Hij heeft zich de uitspraak veroorloofd, dat ik eigenlijk ben aangebleven om de zaak te saboteeren.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Schaper zit sinds jaren in deze Kamer en ik ben er van overtuigd, dat hij in zijn hart niet meent, wat hij daar heeft gezegd.

Ik zou den heer Schaper het volgende willen zeggen: Ik heb in den laatsten tijd een groot werkgever bij mij gehad, een buitengewoon energiek man, die overal rondreisde. Het was reusachtig, wat hij in veertien dagen had gezien.

Overal stichtte hij fabrieken en knoopte hij relaties aan. Deze werkgever zei: „Ik ben van meening, dat het groote bezwaar en de groote oorzaak van deze malaise is, dat de ondernemers de zaak veel te zwart inzien; ik geef toe, dat men niet te optimistisch moet zijn, doch de groote oorzaak van de malaise is algemeen een veel te groot pessimisme bij de zakenmenschen. Wanneer zij waren als ik en er den moed in hielden, zouden wij binnen korten tijd heel wat verder uit de misère zijn dan op het oogenblik en verder dan wanneer wij met lange gezichten tegenover elkaar blijven zitten kijken en zeggen: „wat is het toch een vreeselijke tijd!"

Mijnheer de Voorzitter, daaraan dacht ik, toen ik den heer Schaper hoorde zeggen, dat er eigenlijk van de Arbeidswet en den achturendag absoluut niets was terechtgekomen, dat heel de wet tegen de vlakte ligt. Dat is een absoluut verkeerd pessimisme, dat ook bij werkgevers pleegt te bestaan.

Ik moge even opnoemen in welke bedrijven in ons land de 48-urige arbeidsweek — en u zult willen toegeven, dat dat is de achturige arbeidsdag, want internationaal verstaat men onder den achturendag de 48-urige arbeidsweek — nog onverkort wordt toegepast. Het geschiedt in de textielindustrie, typografie, machine-industrie, papierfabrieken, strookartonfabrieken, broodbakkerijen, kleedingbedrijf, schoenenindustrie en houtbewerking.

Laat ik alleen deze noemen. Wanneer men nu weet hoe veel arbeiders in die industrieën werkzaam zijn, dan zal men ook moeten toegeven, dat zijn voorstelling, dat in ons land van de 48-urige werkweek niet veel terechtkomt en ik mij geheele wet heb gesaboteerd, totaal in strijd is met de werkelijkheid.

Nu heeft in al deze industrieën, als het noodig was, voor korter of langer tijd — 1, 2, 3, soms zelfs 5 maanden — overwerk plaats gevonden. Dit is echter volkomen in orde; daar gaat het ook niet over; het gaat alleen over de vraag, of in het algemeen de Arbeidswet is nageleefd.

In sommige industrieën is dit niet het geval geweest. Dit geef if onmiddellijk toe. Industrieën, die op dit oogenblik geholpen moeten worden om op de been te blijven — de mandenindustrie, de glasindustrie, aardewerkindustrie en dergelijke —, werken 51 tot 55 uren per week, om door verlaging van productiekosten mede te werken tot de instandhouding van het bedrijf, en het is best mogelijk, dat, waneer de malaise doorwerkt, de bedrijven, welke ik zooeven noemde, ook verlof krijgen, om langer te werken. Dat zou dan om dezelfde reden zijn.

Dit is echter volkomen in overeenstemming met wat ik bij de behandeling van de wet zelf en bij die van de interpellatie-Drion gezegd heb. De heer Schaper zal zich herinneren dat ik toen uitdrukkelijk gezegd heb, dat het mijn voorneme was rekening te houden met den buitengewoon moeilijke toestand, waarin de Nederlandsche industrie zich bevind terwijl de heer Drion het voorstelde, alsof dit nu het resultaat van zijn interpellatie was.

Ik blijf dus volkomen consequent. Alleen wanneer de malaise ernstiger wordt en ons nog dieper in den put dreigt te dringen, zal ik verplicht zijn, krachtens de wet en krachtens de bedoeling van de wet, nog meer overwerk toe te staan maar ook omgekeerd, wanneer, wat ik hoop, maar niet geloof binnen korten tijd een opgaande lijn mocht kunnen worden geconstateerd, zal hetzelfde in omgekeerde richting gebeuren en dus zoo spoedig mogelijk gekomen worden tot een strenge toepassing van de wet, zonder daarbij van de uitzonderingen gebruik te maken.

De heer **van Gijn:** Moeten de patiënten eerst ziek worden? Ik zou liever trachten te zorgen, dat de industrieelen niet ziek worden.

De heer **Aalberse,** Minister van Arbeid: Dat hangt van de diagnose af.

De heer Schaper heeft mij beschuldigd van Grondwetschennis. Nu dacht ik, dat die geachte afgevaardigde niet zooveel aan juristerij deed, maar ik sta verbaasd over de uitleg, dien hij aan dat Grondwetsartikel geeft.

Hij zegt: de Minister moet de wet uitvoeren, die aan zijn zorg is toevertrouwd. Maar in de Arbeidswet staat juist dat al die verdere stukken, welke geleidelijk zullen ingevoerd worden, bij algemeenen maatregel van bestuur zullen ingevoerd worden op een door de Kroon te bepalen datum.

De wetgever heeft dus de bepaling van de tijdstippen waarop die voorschriften tot uitvoering zullen komen, gedelegeerd aan de Kroon, dus onder de verantwoordelijkheid van den Minister.

Men kan dus niet verder gaan dan mij ter verantwoording roepen, dat ik niet spoedig genoeg daarmede gekomen ben. Wanneer ik betoog, op zakelijke gronden, waarom ik het nog niet heb gedaan, dan kan men die gronden betwisten, maar men kan nooit zeggen, dat ik gehandeld heb in strijd met de Grondwet en de wet.

Derhalve ontken ik niet, dat men mij er voor ter verantwoording kan roepen dat het langzaam gaat, maar ik betwist alleen, dat ik daardoor handel in strijd met de Grondwet.

De heer Boon heeft omgekeerd mij beschuldigd van eigenlijk de wet te weinig soepel uit te voeren; er worden veel te weinig overwerkvergunningen gegeven en ik moest eigenlijk ook eens kijken naar Zwitserland, waar de wet zo buitengewoon soepel is gemaakt.

Ik sta hierover verbaasd. In de pers heeft men mij ook verwezen naar de Zwitsersche wet, vooral na de wijzigin

18de VERGADERING. — 14 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk XA (Depart. van Arbeid) der Staatsbegrooting voor 1923.

Minister **Aalberse.**)

welke eenigen tijd geleden in die wet is aangebracht en volgens welke ingevolge van een besluit van den Bondsraad 54 uur per week mag gewerkt worden.

Ik begrijp er niets van. Ik kan zonder een Bondsraad, geheel alleen, 62 uren laten werken als ik vind dat het noodig is. Onze wet gaat, wat dit betreft, veel verder dan de Zwitsersche wet, zelfs na die wijziging.

Bovendien, die wijziging is er nog niet eens. Zij is wel aangenomen, maar er moet nog een referendum over gehouden worden en men weet, dat in Zwitserland zoo'n referendum nog wel eens negatief uitvalt. Maar als het referendum gunstig uitvalt, dan moet in elk geval nog een half jaar verloopen eer men daarvan gebruik kan maken.

Volgens die wijziging moet voor elk bedrijf afzonderlijk door den Bondsraad bepaald worden, dat het een crisisbedrijf is. Onze wet is veel soepeler. Die laat het uitsluitend over aan den Minister, die tegenover de Staten-Generaal verantwoordelijk is voor zijn doen en niet-doen.

Men behoeft dus heelemaal niet naar Zwitserland te verwijzen. Ook op ander gebied, bijv. wat betreft de werkloosheid, wordt naar Zwitserland verwezen; daar zou alles veel beter zijn geregeld, maar wie op de hoogte is, weet, dat die voorstelling maar zeer weinig waard is.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Boon heeft gezegd, dat het in Duitschland ook zooveel beter was. Daar wordt in verschillende industrieën 9 of 10 uur per dag gewerkt. Maar dat gebeurt in ons land ook, als het noodig blijkt. Ik heb zooeven reeds genoemd de glasindustrie, daar wordt 51 uur gewerkt, in de mandenindustrie 55 uur, in de aardewerkindustrie 51 uur en in de binnenscheepsbouw ook 55 uur. Dat staat daar dus tegenover. Ik weet ook, dat in het buitenland wordt geroepen, dat er in Holland zoo lang mag gewerkt worden. Zoo beroepen wij ons op het buitenland en het buitenland beroept zich op ons. Mijn meening is: wij moeten ons eigen land bekijken en doen wat gedaan moet worden, dan behoeven wij niet bang te zijn, dat wij bij het buitenland achterstaan. Het blijkt, dat evenmin als de heer Boon thuis is in de Zwitsersche wetgeving, hij dat ook niet is in de Nederlandsche wetgeving, als hij zegt, dat het poetsen en andere voorbereidende werkzaamheden in Duitschland boven den 8-urendag mogen geschieden, terwijl zij in Nederland als werktijd worden aangemerkt. Mijnheer de Voorzitter! Wanneer hij leest artikel 36 van het Werktijdenbesluit, dan zal hij zien, dat er bij ons voor die werkzaamheden twee uur per dag mag worden gewerkt.

Ten slotte heeft de heer Boon gememoreerd, wat dezer dagen in een hoofdartikel in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, onder den naam ,,Reconstructie-politiek'' tegen mij is aangevoerd. Het doet mij buitengewoon veel genoegen, dat de heer Boon die zaak ter sprake bracht, omdat hij mij daardoor in de gelegenheid stelt ook eens aan te toonen, hoe buitengewoon onjuist verschillende dingen in het artikel worden voorgesteld.

Vooreerst, Mijnheer de Voorzitter, de quaestie, die breed uitgemeten wordt, van den inspecteur, die zou gezegd hebben: Ik geef geen overwerkvergunning, want in andere bedrijven is werkloosheid; laat u daar spinnen, dan kan dat zoo in orde komen.

Als men dat zoo leest, is het weer net als met dien drukker in Zevenbergen, die zeide, dat hij nooit overwerkvergunning had kunnen krijgen, terwijl ik aantoonde, dat geen drukker zooveel overwerkvergunning had gehad als hij. Zoo is het hier ook. Er zijn aan deze zaak verschillende overwerkvergunningen gegeven.

Op 19 October 1921 vraagt het districtshoofd der arbeidsinspectie te Breda machtiging tot het verleenen van de navolgende vergunning: tot 1 Januari 1922 in de afdeelingen spinnerij en apprêtuur: mannen 10 uur per dag en 56 uur per week, overige arbeiders boven 16 jaar 10 en 55 uur.

Beide afdeelingen zouden te klein zijn.

De machtiging werd verleend op 25 October.

In December vraagt de firma verlenging der vergunning tot 1 Maart 1922.

Op 13 December vraagt het districtshoofd machtiging tot het verleenen van die verlenging op grond van groote drukte.

Op 21 December werd machtiging verleend, om tot 1 Maart de arbeiders van 16 jaar en ouder 9½ uur per dag en 52½ uur per week te doen arbeiden.

Hiertegen werd op 24 December door de firma beroep ingesteld, o. a. aanvoerende de groote drukte in het bedrijf, veel spoedorders en slapte in het vooruitzicht.

Op grond van seizoendrukte wordt op 2 Februari 1922 de gevraagde vergunning in beroep verleend tot 1 April 1922.

Half Maart 1922 vraagt de firma opnieuw verlenging voor de beide afdeelingen.

Op de aanvrage voor de spinnerij beschikt het districtshoofd afwijzend; voor de afdeeling apprêtuur vraagt hij machtiging om de vergunning te verlengen tot 1 Mei 1922. Deze machtiging wordt op 4 April telegrafisch verleend.

Intusschen is de firma reeds op 20 Maart in beroep gekomen tegen de weigering om aan de afdeeling spinnerij een overwerkvergunning te verleenen.

Onder dagteekening van 7 April wordt het ingesteld beroep ongegrond verklaard en komt in het begeleidend schrijven o. a. deze zinsnede voor:

> ,,.....Aangezien mij uit een ingesteld onderzoek is gebleken, dat er te Tilburg zeer wel gelegenheid bestaat om zonder overwerk op andere wijze ook die assortimenten, waarvan in uw beroepschrift melding wordt gemaakt, te laten spinnen, kan ik mij vereenigen met de overwegingen, die het districtshoofd der arbeidsinspectie te Breda er toe hebben geleid om u de gevraagde vergunning niet te verleenen'' .....

Hierna komt de Vereeniging van Tilburgsche Fabrikanten van Wollen Stoffen in het geding, nadat eerst nog mr. Slotemaker, adjunct-secretaris van het Verbond van Nederlandsche Fabrikantenvereenigingen, over deze aangelegenheid een onderhoud heeft gehad op 5 April met den heer Zaalberg.

In het schrijven van de Tilburgsche fabrikanten, dd. 10 April, wordt art. 28, eerste lid, der Arbeidswet 1919 niet juist weergegeven en dientengevolge ook onjuist geïnterpreteerd.

Er wordt gezegd: ,,een overwerkvergunning wordt verleend, indien in een bepaalde onderneming een opeenhooping van werk voorkomt of zich bijzondere omstandigheden voordoen.''

Zoo stond het in de aanvrage, maar de wet zegt:

> ,,Indien in een onderneming een bedrijf wordt uitgeoefend, waarin op bepaalde tijden van het jaar een opeenhooping van werk pleegt voor te komen of.....''

Daar zit hem de kneep. Wanneer er alleen een opeenhooping voorkomt in een onderneming, heb ik krachtens die bepaling niet de bevoegdheid die vergunning daarvoor te geven.

De opeenhooping van werk moet zijn in een bedrijf, dan kan ik overwerkvergunning verleenen.

De heer Dresselhuys: Dan moet u die onzinbepaling toch heel gauw wegdoen, want zij lijkt zoo wel waanzin.

De heer Aalberse, Minister van Arbeid: Het is niet zoo onzinnig als het lijkt. Wanneer men het werk, dat bij den een te veel is, gemakkelijk kan laten doen bij anderen, waar werkloozen zijn, dan is het niet waanzinnig om aan dezen geen werkloozenuitkeering uit te keeren, maar dat werk dààr te laten doen, en dat is de bedoeling van deze bepaling, dat er moet zijn een opeenhooping van werk in een bedrijf.

De conclusie van deze zaak is dus geweest, dat deze firma, die zich beklaagt dat zij geen vergunning kreeg, tijdens de seizoendrukte onafgebroken vergunning genoten heeft voor de spinnerij en appreteerderij, van 19 October tot 1 Januari van 10 uur per dag en 56 (55) uur per week, van 1 Januari tot 2 Februari 9½ uur per dag en 52½ uur per week en van 2 Februari tot 1 April 10 uur per dag en 56 (55) uur per week. En de afdeeling ,,appreteeren'' heeft vergunning gekregen tot 30 April.

(Minister **Aalberse** e. a.)

Nu wordt gevraagd hoe het staat met die pettenfabriek. In de *Rotterdamsche Courant* wordt niet gezegd welke fabriek het is en zoo kan ik het niet nagaan. Als de heer Boon het mededeelt, zal ik het dossier opzoeken en mededeelen waarom geen vergunning verleend is.

Van de rietmeubelfabriek te Baardwijk is verzoek ingekomen om overwerkvergunning, en er is vergunning verleend van 22 Mei tot 1 Augustus om 10 uur per dag en 55 uur per week te doen arbeiden. Dit is geweest in 1922. Het vorige jaar is een gevraagde vergunning geweigerd, omdat aan een andere fabriek gebrek aan orders was en aangenomen werd, dat aanvraagster meer bestellingen aannam dan met de capaciteit harer inrichting strookte. Nadat nadere motieven door de naamlooze vennootschap naar voren waren gebracht en deze onderzocht waren, bleek, dat de motieven, die tot het verzoek aanleiding hadden gegeven, dat jaar niet meer bestonden. Dit jaar waren de omstandigheden, waaronder de betrokken fabriek werkte, zoodanig, dat geen reden tot weigering bestond. Dat is de geschiedenis van deze zaak.

Wat het laatste gedeelte betreft, heb ik er mij over geamuseerd hoe de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* er ingeloopen is, en daardoor ook de heer Boon.

Er is gezegd: bij de interpellatie van den heer Drion heeft de Minister verklaard, dat hij bij uitzondering loonsvoorwaarden zou opleggen, en nu is dat toch geschied bij een beslissing van 11 October 1922. Maar die zaak staat geheel anders. Dit is de eerste toepassing van het nieuwe art. 28, 7de lid, van de Arbeidswet. Het betreft hier een overeenkomst tusschen een werkgevers- en een werknemersvereeniging, waarin sprake is van een verschuiving van den arbeidstijd binnen het raam van de 2500 uren, zoodat in drukke tijden langer dan 48 uren kan worden gewerkt, maar in slappe tijden minder. In dit collectief contract wordt bepaald, dat bij een langeren werktijd dan 48 uren een extra loon wordt betaald. Die overeenkomst heeft de goedkeuring van den Minister noodig, en ik heb die, na de organisaties te hebben gehoord, ten slotte gegeven. Men kan die goedkeuring op tweeërlei wijze geven: door publicatie van het collectief arbeidscontract in de *Staatscourant*, met daaronder „goedgekeurd", dan wel in den vorm van een ministerieele beschikking. Door dit laatste is men op een dwaalspoor geraakt en meende men, dat ik loonvoorwaarden had opgelegd. Dat is dus niet het geval, het is eenvoudig een overeenkomst tusschen werkgevers en arbeiders. Van deze historie blijft dus niets anders over dan dat dit is een gelukkige toepassing van art. 28, 7de lid. Ik hoop, dat de heer Schaper, die zooveel bezwaar tegen dat artikel had, zal inzien, hoe buitengewoon gunstig dit werkt, waar de arbeiders zelf hebben aangedrongen op goedkeuring van het contract!

De **Voorzitter**: Ik stel voor, den spreektijd voor de replieken te stellen op ten hoogste tien minuten.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Boon heeft een uitvoerig betoog gehouden om de zoogenaamde „drie achten" te vernietigen, maar ik geloof niet dat hij daarin geslaagd is. Hij heeft een stuk of zes stellingen verkondigd, die schier alle zeer betwistbaar zijn, maar die ik in tien minuten tijd niet kan uiteen rafelen. Dat de productie vermindert ten gevolge van den achturendag zal hij nog moeten aantoonen. Het is zeer de vraag of in een tienurendag meer zal worden geproduceerd dan in een achturendag. Natuurlijk maakt de invoering van een achturendag bij voorbeeld voor het spoorwegpersoneel grootendeels vermeerdering van personeel noodig. Dat geldt bij voorbeeld ook voor kellners in café's, want zij kunnen moeilijk zeggen: wij hebben een korteren arbeidsdag, wij moeten nu intensiever werken en wij verzoeken de klanten dus wat sneller te drinken. Zulke dingen komen voor, maar daartegenover staat het enorme voordeel van den achturendag voor de geheele arbeidersklasse. Daarmede bestrijdt men bovendien tevens de werkloosheid. De heer van Gijn ontkent dit; het is niet alles zuivere winst, dat weet ik wel; maar ook in dit opzicht zit er iets goeds in. Het is ook niet alles verlies, al heb ik in het algemeen nimmer den verkorten werkdag met het oog op de werkloosheid verdedigd.

(Schaper.)

De heer Boon zegt, dat in Duitschland meer gewerkt wordt, en hij beroept zich op Paul Kampfmeijer. Dat is hier niet zoo gauw uit te zoeken, men zou dat eens kunnen napluizen; maar men kan ons land toch niet vergelijken met Duitschland, met zijn geweldige verplichtingen, leveranties in natura en andere, tegenover de geallieerden. Men werkt daar onder een geweldigen druk in de mijnen, om wat meer kolen te kunnen leveren aan Frankrijk, maar dat is niet te vergelijken met onze toestanden.

De heer **van Gijn**: Duitschland heeft minstens tweemaal zooveel voor zijn papieren Marken gekregen als het voor bestellingen aan het buitenland heeft betaald.

De **Voorzitter**: Ik zou den heer van Gijn willen verzoeken, den geachten spreker niet te interrumpeeren. De heer Schaper heeft slechts 10 minuten spreektijd.

De heer **Schaper**: Deze interruptie weerlegt niets.

De Minister heeft zoogenaamd bestreden wat ik gezegd heb. Ik zal achtereenvolgens nagaan wat hij mij beantwoord heeft.

In de eerste plaats heeft hij toegezegd, dat met 1 Januari 1923 de Arbeidswet in werking zou treden voor kantoorbedienden, maar alleen voor jeugdige personen. Dat is bedroevend onvoldoende. Er is geen geldige reden om niet met 1 Januari de wet ook toe te passen voor het overige kantoorpersoneel. De Minister zegt, dat hij dan direct overuren moet geven, maar laat hij dan desnoods terstond, voor de balanswerkzaamheden, overuren toestaan en dus tevens de regeling voor de overuren vaststellen. Waarom moet dat een half jaar of een jaar wachten?

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid: Omdat ik niet het noodige personeel heb om dat te administreeren.

De heer **Schaper**: Dan moet u zien dat personeel te krijgen. Het gaat niet aan, de wet alleen in te voeren voor jeugdige personen, want de wet is op dit punt imperatief, en hoe lang zal dit nu weer moeten duren? Wat het winkelpersoneel betreft, dat moet nu weer wachten op de Winkelwet.

Wanneer zal echter de wet op de winkelsluiting eindelijk komen?

Dat duurt een eeuwigheid! Minister van IJsselstein heeft er al mee geslabakt als niemand anders! Het is nu bij een nieuwen Minister met nieuw personeel. Wanneer komt er nu wat van? Men weet het niet. Al die zaken komen eerst bij den Hoogen Raad van Arbeid! Ik krijg langzamerhand mijn maag vol van dien Hoogen Raad van Arbeid. Het is net een spaarpot, waar alles wordt ingestopt, maar nooit wat uitkomt!

Mejuffrouw **van Dorp**: Nu zijn wij het eens, Mijnheer Schaper!

De heer **Schaper**: Het is een voordeel voor u, conservatieven! De zaak wordt in den Hoogen Raad van Arbeid begraven en dan komt er na zooveel maanden of jaren een advies. Dat gaat de Minister dan nog eens na en wat er van komt is dan nog een vraagteeken.

Ik ben te pessimistisch, zegt de heer Aalberse. Hij somde op alle industrieën — dat ging ook zeker tegen den heer Boon — waar de 8-urendag nog geldt. De Minister vergeet de kleinigheid, dat 8 uur de normale werktijd volgens de wet is en vertelt niet, hoeveel overuren worden toegekend. Wat komt er in de practijk van den 8-urendag terecht? Ik wil niet zeggen, dat die in het geheel niet meer geldt, maar er is een stroom van overuren, die in heel veel gevallen den 8-urendag tot een illusie, tot een aanfluiting maakt. Maar daarover spreekt de Minister niet.

De Grondwet overtreed ik niet, zegt de Minister, want

(Schaper.)

deze zegt, dat het aan de Kroon blijft, de wet uit te voeren.

Nu is van juristerij hier geen sprake, tenzij aan den kant van den Minister. Er staat uitdrukkelijk in de Grondwet, dat de hoofden der Ministerieele Departementen zorgen voor de uitvoering der Grondwet en der andere wetten, voor zoover die van de Kroon afhangt. Het hangt hier van de Kroon af, met den Minister als haar dienaar. Nu staat er in de wet bijv., dat ten aanzien van winkels bij algemeenen maatregel van bestuur maatregelen worden vastgesteld. Er staat niet „kan", maar het moet. Moraliter, juridisch in den goeden zin, is de Minister verplicht, de wet toe te passen, en ze niet te laten liggen.

Als men den Minister hoort tegen den heer Boon, blijkt uit zijn eigen woorden, hoe over de wet wordt heengeloopen. Uit de cijfers, die hij geeft, blijkt, dat het hier nog slechter is dan in Zwitserland, dat bij ons de wet nog ruimer wordt toegepast. De Minister zegt nu zelfs openlijk, dat als de malaise voortduurt, er nog meer toestemmingen zullen komen om langer te werken. Dat is een schoone toekomst! Voor ons en voor 's Ministers reputatie! Als er meer werk komt, als de malaise geleidelijk ophoudt en er weer komt een periode van hoogconjuctuur, denkt de Minister, dat het hem dan zoo gemakkelijk zal vallen, ontheffingen en overuren te weigeren. Zal er dan geen sterke aandrang zijn voor overuren en vrijstellingen?

De Minister kent de werkgevers toch ook wel! Op die manier komen wij er nooit af. Juist, als er meer werk komt, zal men van die zijde schreeuwen: wat is dat voor een Minister, die, juist nu wij er weer boven op komen en er zooveel arbeid is, den werktijd gaat verkorten! Men moet het aandurven om de wet te handhaven.

De nieuwe conjunctuur moet opgebouwd worden op de basis van den achturendag. Dat kan zeer goed en als dat gebeurt, komt het in orde. De veel bereisde werkgever, die de Minister gesproken heeft, heeft verklaard dat de malaise in Holland zeer wordt overdreven. Ik geloof dat dadelijk. Het gaat er mede als met de „veiligstelling van den gulden". Hoe meer men er over schreeuwt, des te verder raakt men van het doel. Dezer dagen heeft men in de bladen kunnen lezen, dat men in Duitschland reeds begint den dollar te nemen in plaats van den gulden. Geen wonder, als men zoo hard roept over de gevaren van onze munt. Zoo gaat het ook met de malaise. Deze wordt sterk overdreven en de Minister is er het slachtoffer van. Ik wil dit wel zeggen, dat de vakbeweging nog liever tijdelijk eenige loonsverlaging accepteert, als het moet, dan verlenging van den arbeidstijd. Als wij den 8-urigen arbeidsdag kwijt zijn, dan krijgen wij dien niet of in langen tijd niet meer terug, maar het loon kan wel weer stijgen en zal wel weer stijgen.

Men heeft wel gezegd, dat alleen de leiders roepen om den achturigen arbeidsdag, maar dat de arbeiders zelf er vrij onverschillig tegenover staan. Ik constateer met genoegen en met trots, dat b.v. de bouwvakarbeiders, voor wie men den 10-urigen arbeidsdag heeft voorgeschreven, geweigerd hebben dien te accepteeren. Ik feliciteer hen met die houding. Ik hoop, dat zij flink zullen werken ter bevordering van den woningbouw, maar dat behoeft niet gevonden te worden in verlenging van den werktijd. De Minister kent toch ook de geschiedenis van den arbeidsdag. Sinds meer dan een halve eeuw is in Engeland bewezen, dat een verkorting van den arbeidsdag niet een evenredige vermindering van de productie met zich brengt, ja zelfs dat wel eens reëele vermeerdering van de productie het gevolg er van was, terwijl het voor de werkgevers vuur, licht, enz. bespaart. Dat mag in de tegenwoordige wereld na den oorlog niet zoo makkelijk gaan, maar dit is ten deele ook te wijten aan de patroons, die niet goed met hun personeel weten om te gaan en die door aan de arbeiders geen medezeggenschap in de bedrijven te geven, maken, dat de arbeiders geen hart voor het bedrijf hebben. Maar in het algemeen behoeft verkorting van den arbeidsdag geen vermindering van de productie met zich te brengen en het is gelukkig, dat de arbeiders weigeren een langeren arbeidsdag te aanvaarden. Maar ik zou van den Minister willen, dat hij medewerkte om de wet te handhaven.

(Schaper c. a.)

De Minister spreekt hier alleen van het kantoor- en winkelpersoneel, maar waar blijft hij met het hotelpersoneel, de kellners? Ik heb eenigen tijd geleden gevraagd, wat er waar was van het praatje, dat door hotelhouders werd rondgestrooid, „dat er niets meer van kwam". De Minister heeft toen plechtig verklaard, dat dat onzin was en dat men doorging met het voorbereiden van een regeling. Wanneer komt het daar nu van?

Ik heb gesproken van buffetjuffouwen, die nooit een vrijen dag hebben, ik herhaal het: een schreeuwend onrecht. Ik heb gesproken van kellners, die een geheelen dag werken in een zeer ongezond vak, waarin zij. wat betreft de levensduur, onderaan staan. Immers, de statistiek heeft bewezen, dat geestelijken, wat levensduur betreft, bovenaan staan en kellners en caféhouders gemiddeld het kortste leven hebben.

Ik zeg dit nogmaals, opdat men inziet, dat men voor dit vak wel wat mag doen. Die menschen staan in de wet, maar die wet wordt niet toegepast. Is dit een houding voor een Minister van Arbeid? Ik vraag nog eens: wilt gij medewerken, om voor deze menschen de wet uit te voeren, zooals gij het verplicht zijt nadat gij die wet hier hebt ingediend, verdedigd, en door uw handteekening hebt bekrachtigd in het *Staatsblad*?

Mejuffrouw Groeneweg: Mijnheer de Voorzitter! Het is in dit debat wat wonderlijk geloopen. De Minister is begonnen met mij gelijk te geven. Ik kreeg echter niet mijn zin en Zijn Excellentie is geëindigd met te beweren, dat mijn motie een platonische verklaring was. Ik geloof, dat ik veeleer deze benaming zou mogen gebruiken voor de redeneering van den Minister.

Ik neem aan, dat er zeer veel moeilijkheden verbonden zullen zijn aan het maken van een noodmaatregel maar ik geef niet toe, dat ik aangewezen ben om die moeilijkheden op te lossen. Toen wij hier in 1919 het verbod van arbeid voor zwangere vrouwen gedurende enkele weken vastlegden, gingen daarmede zoowel de voor- als de tegenstanders van vrijheid van arbeid voor de gehuwde vrouwen akkoord. Over het principe van arbeid door gehuwde vrouwen en moeders is toen niet gesproken. Dat behoefde ook niet want toen zat voor de bedoeling te voorkomen, dat de arbeid gedurende die weken de gezondheid, althans de levenskansen van moeder en kind zou bedreigen. Men wilde door opneming van deze verbodsbepaling den vrouwen rust garandeeren gedurende enkele weken, maar wij zagen zeer wel in, dat haar die rust eigenlijk niet gegarandeerd werd met deze verbodsbepaling alleen. Daarom wenschten wij allen, dat er een complement op de Arbeidswet zou komen, dat deze verbodsbepaling bevatte.

Dat zou gebeuren in een andere wet. De loop van zaken is helaas zoo geweest, dat die wet is uitgebleven, zoodat het bedoelde complement er niet is gekomen. Dat neemt echter niet weg, dat op ons gezamenlijk de plicht blijft rusten, dit alsnog bij noodmaatregel aan die vrouwen te bezorgen. Dat kan nu wel zeer moeilijk zijn, ik geef dat dadelijk toe, maar dat ontslaat ons niet van dien plicht.

In de vergadering van 18 Mei in de Eerste Kamer heeft de Minister van Arbeid wel geen positieve toezegging gedaan, maar Zijn Excellentie heeft toch zeer duidelijk laten doorschemeren, dat hij. wellicht niet wat de uitvoering. maar zeer wel wat de redeneering betrof, het met mevrouw Pothuis—Smit eens was, nl. dat die vrouwen moreel recht hebben op een noodvoorziening. De moeilijkheden, die rijzen bij het heffen van noodmaatregelen, zouden ten slotte ook gelden, wanneer wij hier het ontwerp-verdrag van Washington zouden gaan behandelen en aannemen, waarin de zorg voor de zwangere vrouw is geregeld.

Als ik nu den Minister hoor, dan zou ik haast zeggen dat nu eigenlijk het lot van dit wetsontwerp ook al vaststaat. Immers als men dit ontwerp-verdrag aanneemt, dan zal eveneens gezocht moeten worden naar de middelen om de bepalingen van dit verdrag practisch toe te passen.

Aan het aannemen van het voorbehoud op zich zelf hebben die vrouwen niets, wel aan de toepassing. En dan zou daar-

(Groeneweg e. a.)

voor hetzelfde bezwaar gelden als tegen mijn motie is aangevoerd. En daarom meen ik mijn motie te moeten handhaven. Aanneming er van is niets anders dan een loyaal aanvaarden van de consequenties van hetgeen wij begonnen zijn bij de behandeling der arbeidswetgeving en dat wij nu niet in den steek mogen laten.

Voor die groep van vrouwen, aan wie wij een verbod hebben opgelegd, moet nu recht gedaan worden. Ik heb daarom de eer mijn motie te handhaven.

De heer **Hiemstra**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft in zake de contrôle op de zuivelfabrieken een beroep gedaan op de vakorganisaties, die moesten medewerken tot handhaving der wet.

Ik kan dat ondersteunen, maar ik geloof niet, dat thans de opvatting is, dat het toezicht op de naleving der Arbeidswet uitsluitend aan de vakbeweging, resp. de arbeiders moet worden opgelegd. Ik meen, dat wij nog zoo iets als een arbeidsinspectie hebben, die met dat toezicht is belast. Wanneer ik van den inspecteur van den arbeid te Groningen lees:

> „Willen dus de werklieden hunne rechten gehandhaafd zien, dan moeten zij aan de inspetieambtenaren nauwkeurig opgeven op welke uren en dagen zij minstens gedurende een week gewerkt hebben en dit ook voor den rechter onder eede bevestigen; willen of kunnen zij dat niet, dan is het bewijs van de overtreding niet te leveren",

dan kom ik er tegen op, dat ten opzichte der zuivelfabrieken het geheele toezicht op de naleving der wet op de arbeiders wordt gelegd.

Wanneer dat overal werd toegepast, dan zou men geen arbeidsinspectie noodig hebben, maar zou het voldoende zijn dat een arbeider naar een politieagent of veldwachter liep, hem mededeelde dat de Arbeidswet was overtreden, dat daarvan proces-verbaal werd opgemaakt en de menschen onder eede getuigden, dat het zoo gebeurd was.

Wanneer de arbeidsinspectie dit niet zelf kan contrôleeren, dan moet er iets haperen aan de voorschriften van het bedrijf. Ik weet wel, dat dit komt, omdat de regeling in het zuivelbedrijf soepeler is, doch ik meen dat het mogelijk is voorschriften te geven, door vasthouding aan de arbeidslijst bijv., die de arbeidsinspectie in staat stellen dat toezicht uit te oefenen.

In de tweede plaats heeft de Minister zich min of meer gemakkelijk afgemaakt van mijn critiek ten opzichte van de Arbeidswet voor den landarbeid.

Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat de Minister straks niet goed geluisterd heeft en daardoor vermoedelijk niet goed gehoord heeft, wat ik precies gezegd heb. Hij heeft nl. betoogd, dat ik zou geklaagd hebben, dat er van een ontwerp nog geen spoor te zien is en dat ik verder medegedeeld heb, dat reeds een ontwerp in de Commissie van den Hoogen Raad van Arbeid is behandeld. Mijnheer de Voorzitter, ik heb het stenogram van hetgeen ik gezegd heb voor mij en daarin staat:

> „Thans hebben wij 1922 en daar is nog geen spoor te bekennen van een wetsontwerp, dat voor de Kamer gereed zou zijn."

Ik heb dus gedacht aan een ontwerp, dat hier zou zijn en niet aan een voorontwerp. Er is ook een voorontwerp van Minister Talma, meen ik. Daaraan heb ik heel weinig. Ik heb te doen met iets voor de Kamer, waarmede zij kan beginnen.

Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft zijn antwoord in de Memorie van Antwoord eenigszins verzacht. Hij heeft gezegd: kijk eens, er komen bij de financiën van den Staat; daarmede zullen wij rekening moeten houden. Hij heeft verder opgemerkt, dat, wanneer de wet er eenmaal is, de uitvoering toch een heelen tijd in beslag neemt en dat het niet zoo hard van stapel loopt.

(Hiemstra e. a.)

In de Memorie van Antwoord staat echter:

> „Een wetsvoorstel zal bij de Staten-Generaal aanhangig worden gemaakt, wanneer de toestand van 's lands financiën het doen der uitgaven, verbonden er aan, mogelijk maakt."

Het is dus niet de quaestie, dat men door een lange voorbereiding wil zien aan het tijdstip te komen, waarop de indiening mogelijk is. De Minister zegt zeer nadrukkelijk: ik kom bij de Kamer niet met een wetsontwerp vóór de toestand van 's Lands financiën het mogelijk maakt om de uitgaven, die er aan vastzitten, te doen.

Ik ben van meening, gezien het standpunt van de Regeering ten opzichte van de bezuiniging, dat de Minister hiermede zegt, dat er binnen afzienbaren tijd geen sprake van is, dat er een wetsontwerp komt.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal het zeer op prijs stellen, wanneer ik van den Minister een meer categorisch antwoord kan krijgen, nl. de toezegging, dat, wanneer de Hooge Raad van Arbeid het advies heeft uitgebracht, hij bereid is binnen zekeren tijd, dien hij noodig heeft om een zelfstandig oordeel te vormen en afgezien van de algemeene bezuinigingsplannen van de Regeering, met een voorstel te komen.

Ten slotte heeft de Minister min of meer verdedigd het stemmen van de Regeeringsvertegenwoordigers te Genève.

Ik heb dat stemmen op zich zelf niet aangevallen en ik wil wel zeggen, dat, waar de Minister beweert, dat een groot deel van de aanwezigen te Genève gestemd hebben vóór de behandeling, met de bedoeling om de heele zaak van die baan te brengen, dit vermoedens zijn, waarmede ik niet heb te maken. Dat is niet het uitgangspunt geweest van de Nederlandsche vertegenwoordigers. Zij hebben niet tegengestemd om niet aan de machinaties mede te doen, maar zijn hebben tegengestemd op den grondslag, dien de Minister het vorige jaar heeft aangegeven, nl., dat wij eerst moeten hebben een nationale regeling vóór wij tot het tot stand komen van een internationale regeling kunnen medewerken.

Daarover heb ik gesproken.

Wanneer dus de eerste jaren de Regeering niet wil medewerken tot een nationale regeling, vloeit daaruit voort, dat wanneer straks deze zaak op een arbeidsconferentie ter sprake komt, onze vertegenwoordiger daartegen ageeren moet, op grond van het feit, dat wij zelf nog niet begonnen zijn en wij ons dus op die conferentie zullen moeten plaatsen naast het reactionnaire Frankrijk en Zwitserland.

Ik zou er dus prijs op stellen, wanneer de Minister de toezegging wilde doen ernstig te zullen nagaan in hoeverre het mogelijk is de arbeiders aan de zuivelfabrieken te controleeren, of dezen ook te langen werktijd hebben, en daarnaas te komen met een ontwerp in zake de regeling van den arbeidsduur der landarbeiders.

De heer **Boon**: Mijnheer de Voorzitter! Nog slechts een zeer kort woord. Ik heb in de eerste plaats de mededeeling gekregen van den Minister, dat er bij den Hoogen Raad van Arbeid 2 December een concept-Landbouwarbeidswet zal worden behandeld, dat 1 Januari een algemeene maatregel voor kantoorpersoneel zal worden uitgevaardigd, die slechts niet zal gelden voor de volwassen personen wegens de balans drukte op 1 Januari a.s., en ook op mijn tweede vraag heb ik een bevestigend antwoord gekregen.

Hieruit blijkt dus wel, dat er in deze bij den Minister een begin van een practischen kijk is. Alleen vraag ik mij af, waarom wat voor 1923 zal gelden, dit niet zal doen voor 1924 en 1925. De menschen zullen nu voor een jaar geholpen worden en verder niet. Ik blijf er bij, dat het thans het oogenblik niet is dergelijke maatregelen van bestuur in te voeren, maar dat wij op het oogenblik zooveel mogelijk vrijheid moeten geven.

Mijn bezwaar is, dat wij op het oogenblik slechts zeer weinig productie hebben; alleen één ding is zeer productief en dat is de arbeid aan het Departement van Arbeid, wat betreft het maken van wetten en maatregelen van bestuur, en als er nu één zaak is, waarmede men liever een weinig rust moest houden, zou het juist deze materie zijn.

18de VERGADERING. — 14 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk XA (Depart. van Arbeid) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Boon e. a.)

De Minister zegt, dat hij een energiek industrieel bij zich gehad heeft en gelukkig schijnt deze ook zeer energiek bij hem vandaan te zijn gegaan. Deze persoon zeide den Minister, dat een der groote oorzaken van de malaise was de zwartkijkerij van de werkgevers. Nu geloof ik, dat de Minister hier tegenwoordig was, toen de heeren van Gijn en Colijn hun redevoeringen hebben gehouden en ik geloof wel, dat hij daaruit heeft kunnen leeren, dat de zwartkijkerij van de werkgevers waarlijk niet de oorzaak van de malaise is.

De heer Duys interrumpeerde mij, dat ik mis was ten aanzien van mijn mededeeling omtrent Zwitserland. Er schijnt in deze een roerende overeenkomst te bestaan tusschen den heer Duys en den Minister.

Nu had ik verwacht: er zal iets weerlegd worden wat betreft Frankrijk en Duitschland, ten aanzien waarvan ik talrijke voorbeelden heb aangehaald. Ik had mij kunnen begrijpen, dat een enkel van die voorbeelden minder juist was, ofschoon ik officieele gegevens heb gebruikt, maar daarvan is niets weersproken. Die voorbeelden zijn dus volkomen juist.

Het eenige, waarover men valt, is wat ik gezegd heb over de Zwitsersche wet. Ik heb art. 41 van die wet aangehaald:

> ,,En temps de crise économique grave présentant un caractère général, la durée du travail dans le service normal de jour peut pour chaque ouvrier être prolongée jusqu'à cinquante-quatre heures par semaine.''

En naar aanleiding van een interruptie van den heer van der Waerden heb ik er bij gevoegd, dat in dit artikel gesproken wordt van ,,motifs graves''.

Wij weten toch, dat men die wet niet gemaakt heeft met het oog op een mogelijke crisis die over 10 jaar zou kunnen optreden.

Nu zegt de Minister: ik heb veel meer bevoegdheden; ik kan 62 uren laten werken. Maar daarom gaat het niet, dat is woordenspel. Wanneer ik naga wat bij de behandeling van de Zwitsersche wet gezegd is door verschillende Parlementsleden en door minister Schulthess, dan blijkt daaruit overduidelijk dat de bedoeling is de wet in te voeren zoodra door het referendum uitspraak zal zijn gedaan en dat men den toestand op het oogenblik beschouwt als een crise économique générale.

Ik heb ook dadelijk vermeld, dat er nog een referendum moet plaats hebben.

Het is mij dus volkomen onduidelijk, welke onjuistheid ik te dezen aanzien zou hebben verkondigd.

Ik heb gesproken over de wollenstoffenindustrie en nu zegt de Minister: ik heb meermalen overwerkvergunning verleend; maar dat heb ik immers niet betwist; ik heb gesproken over het geval, dat aan een wollenstoffenfabriek overwerkvergunning is geweigerd onder de opmerking: ge kunt een deel van het werk geven aan anderen. Het is mijn grief, dat zoo iets gebeurt. Ik heb straks betoogd, waarom dit ontoelaatbaar is, ook in economisch opzicht, omdat men het product duurder maakt en de werkloosheid vergroot.

Er ik oog gezegd: van de Zwitsersche wetgeving schijnt ge niet volkomen op de hoogte te zijn. Ik meen, dat ik volkomen juist ben geweest in alles. Ook zou ik mij vergist hebben in de Nederlandsche wettelijke bepalingen, met name in art. 28 van de Arbeidswet.

Ik meen, dat Zijn Excellentie in dit opzicht ontstellend onjuist is geweest. Ik betreur het, dat de Minister zijn eigen kind niet eens herkent en zelfs de ,,bijzondere omstandigheden'' van dat artikel niet eens citeert. Maar mijn 10 minuten verdwijnen helaas, zoodat ik dit punt tot mijn spijt niet meer kan behandelen. De heer Dresselhuys echter zal de opvatting van den Minister weerleggen en aantoonen, dat de uitlegging van Zijn Excellentie niet alleen onvolledig, maar bovendien geheel onjuist is geweest.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Het is op het oogenblik reeds bij twaalven, maar ik zou toch de nachtrust niet kunnen ingaan, indien ik bleef in deze onzekerheid, waarin de Minister ons gebracht heeft ten aanzien van een

(Dresselhuys.)

zeer belangrijk punt. Ik stel er te meer prijs op dit even uit te werken, omdat ik daarover straks een interruptie heb geplaatst.

De Minister heeft medegedeeld, dat hij op een desbetreffende aanvraag van een petten- en van een mandenfabriek geen overwerk had kunnen geven, omdat art. 28 dat zou beletten. De Minister zeide, dat het voor het verleenen van overwerk ingevolge art. 28 noodig was, dat niet alleen in die onderneming, maar in het geheele bedrijf een dergelijke opeenhooping van werk moest voorkomen en dat hij daarom den mandenfabrikant in Noordbrabant had verwezen naar Noordwolde of welke plaats het dan ook geweest is, waar nog gebrek aan arbeid heerschte. Ik meende bij interruptie, dat het, als de wet tot dit gevolg dwong, het dan hoog tijd werd, dat een dergelijke onzinnige bepaling in de wet zou worden vervangen door een andere. Maar gelukkig, toen ik daar juist de woorden der wet even controleerde, heb ik gezien, dat wij hier in de Kamer aan een dergelijke dwaasheid ons niet hebben schuldig gemaakt. Wat de Minister ons mededeelt, dat art. 28 zou gebieden, daar zegt art. 28 mijns inziens geen enkel woord van. Art. 28 is, zou ik zeggen, duidelijker dan glas. Daar staat dit in:

> ,,Indien in eene onderneming een bedrijf wordt uitgeoefend, waarin op bepaalde tijden van het jaar eene opeenhooping van werk pleegt voor te komen, of indien in eene onderneming zich bijzondere omstandigheden voordoen, kan het districtshoofd of..... Onze Minister vergunning geven.''

M. a. w. de Minister kan te allen tijde, op de enkele overweging, dat in een onderneming bijzondere omstandigheden zich voordoen, vergunning tot overwerk verleenen. De Minister had dus die exceptie van wettelijke gebondenheid nooit kunnen of mogen aanvoeren. Hij had kunnen volstaan met te zeggen: gij vraagt, omdat er bijzondere omstandigheden zijn, overwerk; die bijzondere omstandigheden liggen in het feit, dat gij, ondanks de malaise, gelegenheid hebt tot productie, wat zeker is in het algemeen belang. Ik verleen die krachtens de macht, mij in art. 28 gegeven.

Die algemeene bevoegdheid heeft de Minister straks niet voorgelezen, maar ik laat dat daar. De Minister zeide, dat hij de overwerkvergunning niet kon geven, omdat in de wet staat, dat niet alleen in die onderneming, maar ook in andere ondernemingen een dergelijke opeenhooping van werk moet voorkomen. Maar daar lees ik geen enkel woord van in de wet geschreven. Er staat in de wet: Indien er is een onderneming, b.v. die van Jan Jansen, waarin een bedrijf wordt uitgeoefend, b.v. een banketbakkerij, waarin op bepaalde tijden van het jaar een opeenhooping van werk pleegt voor te komen, kan de Minister overwerkvergunning verleenen. Als ik maar een onderneming heb, waarin een bedrijf wordt uitgeoefend, waarin op bepaalde tijden van het jaar een opeenhooping van werk pleegt voor te komen, val ik dus in de termen om aan den Minister een overwerkvergunning te vragen. Hoe de Minister daaruit kan lezen — tenzij ik mij in de sedes materiae vergis, maar dan zal de Minister het mij wel zeggen — dat ook b.v. te Noordwolde of in een andere plaats opeenhooping van werk moet zijn, in het bedrijf over het geheele land dus, dat begrijp ik niet. Ik wil hem niet met Homerus vergelijken, maar ik meen toch wel, dat hij, toen hij onmacht tot vergunning bepleitte, een klein dutje heeft gedaan. Het is mij niet duidelijk en het geldt hier toch een hoogst belangrijke materie. Misschien heb ik den Minister niet goed verstaan, wellicht heeft hij het over een ander artikel gehad, maar in elk geval moeten wij vanavond klaarheid hebben omtrent een der meest belangrijke vragen in verband met de Arbeidswet.

Indien het waar is, dat al die vergunningen geweigerd zijn op dezen foutieven grond, op grond van deze onjuiste lezing van art. 28, mag de Minister geen seconde langer voortgaan, zonder die zaak recht te hebben gezet. Ik ben ten hoogste benieuwd naar het antwoord van den Minister over deze importante quaesti

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid: Mijnheer de Voorzitter! De heer Schaper heeft mij nogmaals verweten, dat ik toch eigenlijk in strijd handel met de Grondwet, doordat ik niet spoedig genoeg al de verschillende onderdeelen der Arbeidswet tot uitvoering breng.

Wanneer de heer Schaper leest het eerste lid van art. 101 der Arbeidswet, zal hij zien, dat er enkel staat, dat door Ons kan worden bepaald, op welk tijdstip of op welke tijdstippen de bepalingen van deze wet in werking treden. Daarop was mijn bewering gegrond, dat de wet aan de Kroon de bevoegdheid geeft tot invoering en vaststelling van de tijdstippen daarvan, al kan de Kamer mij te allen tijde daarvoor ter verantwoording roepen. Ik meen nu, dat de verdere invoering der wet in een zoodanig tempo zal moeten geschieden als in overeenstemming is met den toestand van 's Lands financiën, welke thans niet toelaat meerdere ambtenaren aan te stellen, die ik bovendien naderhand wellicht weer zou moeten ontslaan.

De heer Schaper heeft gewezen op de wenschelijkheid van invoering van de wet voor hotelpersoneel, verpleegsters enz. Zeker, naar mijn meening moet dit alles te zijner tijd ingevoerd worden, maar ik heb verleden jaar al medegedeeld, dat het tempo van invoering afhangt van de vraag, of daarvoor uitbreiding van personeel noodig is.

Mejuffrouw Groeneweg heeft gezegd, dat ik ten onrechte haar de verplichting oplegde de moeilijkheid op te lossen, hoe de quaestie van de moederschapszorg juridisch zou moeten worden geregeld.

Ik heb geen enkele verplichting aan een lid dezer Kamer op te legen. Ik heb opgemerkt, dat men hier allereerst staat voor de primaire vraag: wie zal het betalen, de Staat of de werkgevers, en dat dit in de motie moet staan, wil zij voldoende beteekenis hebben; staat dit er niet in, dan is zij een platonische uitspraak. Het is niet mijn bedoeling geweest te zeggen, dat mej. Goeneweg een geheel uitgewerkt ontwerp moest indienen.

Dat uit mijn antwoord zou voortvloeien, dat ook de geheele quaestie van het tractaat van Washington van de baan zou zijn, is niet juist. Opzettelijk is voorgesteld het voorbehoud van de goedkeuring, omdat de Nederlandsche wetgeving eerst met den inhoud van het tractaat in overeenstemming moet worden gebracht. Duurt dat iets langer, dan moet de definitieve goedkeuring van de Kroon tot zoo lang wachten.

Ten slotte is er een misverstand bij den heer Hiemstra in zake de zuivelindustrie. Ik heb niet gezegd, dat de organisaties de naleving der arbeidswetgeving moeten controleeren. Ik heb gezegd dat, wanneer een arbeider, die getuigd heeft tegen zijn werkgever, dat in de fabriek de Arbeidswet is overtreden, ontslagen wordt, het op den weg der vakorganisatie zou liggen dien man schadeloos te stellen. Het is volkomen juist, dat het niet haar taak is te controleeren, of de wet wordt nageleefd.

De heer Hiemstra vraagt mij nog, of ik niet een toezegging kan doen in zake de Landbouwarbeidswet. Ik heb reeds medegedeeld, dat het voorontwerp spoedig zal worden behandeld in den Hoogen Raad van Arbeid, vermoedelijk reeds op 2 December e. k. Als ik dat advies heb, zal ik nagaan, wat mij verder in deze zaak te doen staat. Als aan de invoering der wet een verhooging van de begrooting verbonden is, heb ik daarover niet alleen te zeggen, zoodat ik zonder nader overleg met den Minister van Financiën geen bindende toezegging doen kan.

De heer Boon heeft zich beklaagd, omdat ik zeide, dat zijn aanhaling van de Zwitsersche wet fout was, en hij heeft daartegen opgemerkt, dat hij toch letterlijk had geciteerd. Ik heb niet gezegd,, dat het citaat fout was, maar het is fout, dat de heer Boon van zijn standpunt zich beroept op de Zwitsersche wetgeving, alsof die beter zou zijn dan de onze. Ik had mij kunnen begrijpen, dat de heer Schaper dat gedaan had, maar het is niet juist dat de Zwitsersche wet grootere bevoegdheden geeft, om de richting in te slaan, die de heer Boon wenscht.

De heer Dresselhuys sprak van art. 28, eerste lid, der wet. Ik heb dat artikel in dat verband genoemd, omdat in de aanvrage van den heer van Spaendonck, namens die onderneming, om overwerk te verkrijgen, art. 28, eerste lid, op verkeerde wijze werd geciteerd.

In het schrijven van de Tilburgsche fabrikanten over deze zaak wordt art. 28, eerste lid, van de Arbeidswet 1919 niet juist weergegeven en dientengevolge ook onjuist geïnterpreteerd. Er wordt in gezegd, dat overwerkvergunningen moeten worden verleend, indien in een bepaalde onderneming een opeenhooping van werk voorkomt, of zich bijzondere omstandigheden voordoen, terwijl de wet zegt: ,,indien in een onderneming een *bedrijf* wordt uitgeoefend, waarin op bepaalde tijden van het jaar een opeenhooping van werk *pleegt* voor te komen, of . . . . . ''.

In dat verband heb ik dit artikel genoemd.

Waar gaat het nu om? Het gaat hier om een regeling voor de seizoenbedrijven. Wanneer er is een onderneming, die behoort tot wat men noemt de seizoenbedrijven, dan kan tijdens de seizoendrukte aan die onderneming op grond van art. 28, eerste lid, overwerk worden toegestaan.

Dat er andere omstandigheden kunnen zijn buiten het feit, dat het ook een seizoenbedrijf is . . . .

De heer **Dresselhuys**: Maar dat heeft er niets mee te maken of elders in het land in een bedrijf geen werk is.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid: Het is toch een redelijke uitlegging van het artikel, dat in een seizoenbedrijf, natuurlijk in een tijd, dat dat seizoen er is.....

De heer **Dresselhuys**: Dat staat niet in de wet!

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid: Dat is toch de bedoeling. Als men juist interpreteert, moet men dat in het artikel lezen. Wanneer er bijv. blijkt, dat in den seizoentijd alle fabrieken van het betrokken bedrijf leegstaan en dat de arbeiders zonder werk loopen, dan is de toestand toch zoo, dat dat jaar, om welke reden dan ook, van een seizoen geen sprake is, en dan is er ook geen reden, omdat het formeel een seizoenbedrijf betreft, materieel echter niet, om op grond van dit artikel te zeggen, dat er een overwerkvergunning gegeven moet worden. Dan kan men dat op anderen grond doen, omdat in het artikel ook ,,bijzondere omstandigheden'' als motief voor overwerk worden genoemd, maar niet op grond hiervan, dat het een onderneming is in een seizoenbedrijf; dat zou ingaan tegen den geest en de strekking van het artikel.

Mijnheer de Voorzitter, wanneer het anders was, zou men net zoo goed de geheele Arbeidswet kunnen afschaffen, want, wanneer het er over ging, dat in iedere onderneming, waar een opeenhooping van arbeid was, dat artikel zou moeten worden toegepast, dan zou iedere werkgever, door orders aan te nemen ver boven de capaciteit van zijn fabriek, daaraan het recht kunnen ontleenen om overwerkvergunning te vragen. Dan kan men de Arbeidswet ook wel afschaffen.

Dat neemt niet weg, dat iemand ook op dien grond overwerkvergunning kan vragen, maar dan dient hij het aanwezig zijn van ,,bijzondere omstandigheden'' aan te toonen. In het geval, dat thans aan de orde is, deden zich, naar mijn meening, die bijzondere omstandigheden niet voor, omdat mij, zooals ik boven reeds zeide, gebleken was, dat er te Tilburg zeer wel gelegenheid bestond, om zonder overwerk ook die assortimenten te laten spinnen, waarvoor het gevraagde overwerk was bedoeld.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet nog eens het woord vragen.

De **Voorzitter**: Er is in twee termijnen gesproken. De heer Dresselhuys heeft dus, waar hij nogmaals het woord wenscht te voeren, daarvoor verlof van de Kamer noodig.

Ik stel aan de Kamer voor, het gevraagde verlof te verleenen.

Daartoe wordt besloten.

2. Vaststelling van hoofdstuk XA (Depart. van Arbeid) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Dresselhuys e. a.)

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil twee dingen constateeren. In de eerste plaats, dat de Minister volkomen heeft toegegeven, dat hij ook los van de interpretatie van dat artikel 28 volkomen bevoegd was, om de overwerkvergunning te verleenen op grond van bijzondere omstandigheden. En die waren er, gelijk de aanvrager heeft aangetoond. De Minister kan zich dus niet achter het wetsverbod verschuilen.

In de tweede plaats, dat het artikel zegt, dat in de onderneming een bedrijf moet worden uitgeoefend, waarin in bepaalde tijden van het jaar een opeenhooping van werk pleegt voor te komen. De eenige vraag, waarom het ging, was dus, of in het bedrijf van de fabriek, waarover het ging, in bepaalde tijden van het jaar opeenhooping van werk pleegt voor te komen. Dat heeft de Minister in casu niet gevraagd, maar hij heeft het woord bedrijf genomen in een geheel andere beteekenis dan hier in dit artikel staat. Het woord bedrijf in art. 28 beteekent „werkzaamheid". Het artikel vindt dus toepassing, indien in een bepaalde onderneming zoodanig bedrijf wordt uitgeoefend, dus een werkzaamheid, waarin periodiek op een bepaald oogenblik een opeenhooping van werkzaamheden voorkomt.

De Minister heeft, dit artikel nu volkomen fout lezende, gemeend het woord bedrijf te moeten opvatten als een conglomeratie, een collectief begrip, van alle bedrijven in den lande. Maar daar staat geen woord van in dit artikel. Doch al ware het anders, al moest men het woord „bedrijf" zuiver als een landelijk geheel nemen, dan spreekt het artikel toch nog slechts van een „plegen voor te komen", niet van een eisch van opeenhooping op het tijdstip der vergunningaanvrage. Wanneer wij nog eens rustig gelegenheid hebben deze zaak te bespreken, maak ik mij sterk, dat niemand de interpretatie van den Minister van hedenavond zal volhouden.

Hoe het zij, vaststaat, dat in beide gevallen de Minister volkomen bevoegdheid had het verlof te kunnen geven. Het is hier dus niet een voorschrift van de wet geweest, die tot weigering leidde, maar een bedenksel van den ambtenaar, die de vergunning afwees, die daardoor deze werkgelegenheid heeft verijdeld, een feit, dat in dezen tijd niet sterk genoeg kan worden gewraakt.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid: Mijnheer de Voorzitter! Het is niet juist, wat de heer Dresselhuys zegt. Hij geeft een interpretatie van het woord „bedrijf", die in strijd is met het beginsel van de wet. De heer Snoeck Henkemans heeft er nog op aangedrongen, dat in de wet zou komen een definitie van de woorden „onderneming" en „bedrijf", maar ik heb gezegd: doe dat niet, het staat vast, wat die woorden beteekenen. Het woord „bedrijf" wil altijd zeggen: het geheel van ondernemingen van dezelfde soort. Dat is door de geheele wet heen te vinden. Dit onderscheid is steeds gemaakt tusschen bedrijf en onderneming en daarom is dus de uitlegging, die de heer Dresselhuys noodig had, om het woord bedrijf in een geheel andere beteekenis te gebruiken, volkomen onjuist.

Dit wil ik hem toegeven, dat, wanneer men het artikel formalistisch gaat uitleggen buiten de zeer duidelijke bedoeling, die er aan ten grondslag ligt, men dan tot de zonderlingste conclusies kan komen. Dan kan men misschien zeggen, dat er staat, dat, als maar vaststaat, dat een onderneming tot een seizoenbedrijf behoort, ook overwerk kan worden toegestaan, al is er in het bedrijf als zoodanig in een bepaald jaar van seizoendrukte niets te bespeuren.

Dat is met de letter der wet dan misschien overeen te brengen, maar ieder zal zeggen, dat de Minister, die op die

(Minister **Aalberse**.)

wijze dat artikel zou toepassen, zich formeel volgens de letter der wet kan verdedigen, maar zich tevens aan een geweldig sophisme zou schuldig maken, wanneer hij zeide, dat hij op grond dier uitlegging zich daartoe gerechtigd achtte.

Daarom geloof ik, dat de heer Dresselhuys volkomen ongelijk heeft.

Op andere punten heeft hij gelijk. Men kan, afgezien van de quaestie van het seizoenbedrijf, steeds ook een overwerkvergunning geven op grond van bijzondere omstandigheden.

Maar de vraag is: was hier een buitengewone omstandigheid aanwezig? Ik zeide boven reeds dat dit niet het geval was. En nu wil ik bovendien nog even wijzen op de geschiedenis van artikel 28 der wet.

Vóór 1911 gold, dat alleen bij buitengewone omstandigheid een overwerkvergunning kon gegeven worden. Men heeft dat vroeger zoo uitgelegd, dat drukte in een seizoenbedrijf geen buitengewone omstandigheid was, want het was normaal dat er in dat bedrijf jaarlijks een opeenhooping van werk kwam. En op grond van deze uitlegging werden dus vroeger aan seizoenbedrijven geen overwerkvergunningen gegeven.

Daarom is in 1911 reeds in de wet gezet, dat aan het seizoenbedrijf overwerkvergunningen konden gegeven worden. Daarnaast bleven de bijzondere omstandigheden, zoowel voor seizoen- als niet-seizoenbedrijven van kracht. In 1919 is deze regeling intact gelaten.

Wanneer men nu een opeenhooping van werk in een bedrijf geen buitengewone omstandigheid noemt, dan is toch zeker het feit, dat iemand meer orders aanneemt dan de capaciteit van zijn fabriek toelaat, al heel moeilijk een bijzondere omstandigheid te noemen. Dat komt in alle bedrijven herhaaldelijk voor.

Een bijzondere omstandigheid is bijv. het springen van een ketel, iets, dat niet geregeld in een bedrijf pleegt te gebeuren.

Maar iets, dat in ieder normaal bedrijf herhaaldelijk voorkomt, kan men toch geen bijzondere omstandigheid noemen. Ik geloof, dat dat een verwrongen uitleg van het artikel zou zijn.

De beraadslaging over de IIde afdeeling (Arbeid) in het algemeen wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, de stemming over de motie van orde van mejuffrouw Groeneweg c. s. te doen plaats hebben a.s. Donderdag, bij den aanvang der vergadering.

Daartoe wordt besloten.

De onderartikelen 8 tot en met 40 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De beraadslaging wordt **verdaagd** en de vergadering gesloten.

VERBETERING.

In de rede van den heer **Marchant**, bladz. 297, kol. 2, reg. 28 v. b. staat: „in de openingsrede gezet"; lees: „in de openingsrede gemist".

19de VERGADERING. — 15 NOVEMBER 1922.

Mededeeling van ingekomen stukken.

19de VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 15 NOVEMBER 1922.

(Bijeenroepingsuur 11 voormiddag.)

Ingekomen: 1°. een bericht van een lid; 2°. een Regeeringsmissive; 3°. verzoekschriften; 4°. verklaringen van adhaesie; 5°. missives; 6°. een boekwerk. — Verslag uitgebracht over ontwerpen van wet. — Regeling van werkzaamheden. — Behandeling der interpellatie van den heer van den Tempel met betrekking tot de werkloosheid en haar bestrijding en de ondersteuning der werklooze arbeiders. — Verslag uitgebracht over Regeeringsinlichtingen. — Indiening en wijziging van twee motiën van orde door den heer van den Tempel c. s. — Verslagen uitgebracht over verzoekschriften. — Bepaling van den dag der stemming over de gewijzigde motiën van orde.

Voorzitter: de heer **Koolen.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 88 leden, te weten:

de heeren IJzerman, van der Waerden, Fruytier, van Dijk, van den Heuvel, Deckers, van Gijn, Wintermans, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Knigge, Duys, Schaper, Hiemstra, van der Voort van Zijp, Scheurer, Kersten, mejuffrouw van Dorp, de heeren A. Colijn, van der Molen, Moerel, van Wijnbergen, de Wilde, Smeenk, Snoeck Henkemans, van Vuuren, Ament, Fleskens, Suring, van de Bilt, Hermans, de Boer, Weitkamp, van den Tempel, Bruatigam, Bakker, Bierema, Kuiper, Feber, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Bulten, van Zadelhoff, Dresselhuys, Troelstra, van Sasse van Ysselt, Rutgers van Rozenburg, Ter Hall, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Kleerekoper, Visser van IJzendoorn, Engels, mejuffrouw Katz, de heeren Nolens, Krijger, Bongaerts, Heukels, mejuffrouw Westerman, de heeren Rutten, Ebels, Stulemeijer, Beumer, van Rijckevorsel, Albarda, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren van Boetzelaer van Dubbeldam, Kolkman, Marchant, Braat, de Monté ver Loren, van Braambeek, Lovink, Schouten, Duymaer van Twist, Gerretson, J. ter Laan, van Rijzewijk, K. ter Laan, Michielsen, Oud, Schokking, Gerritzen, van Schaik, H. Colijn, Tilanus, Juten, Zijlstra, Boon, van Rappard,

en de heeren Ministers van Binnenlandsche Zaken, a. i. van Landbouw, Nijverheid en Handel, en van Arbeid.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. bericht van den heer van Rappard, dat hij wegens het bijwonen eener begrafenisplechtigheid verhinderd is de vergadering bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen;

2°. een missive van den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, ten geleide van het deel „Hooger en Middelbaar Onderwijs" van het „Verslag van den staat van het onderwijs over 1920—1921".

Deze stukken zullen worden gedrukt en rondgedeeld;

3°. de volgende verzoekschriften:

een, betreffende den bij art. 119 van het ontwerp van wet tot vaststelling van het IXde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1923 uitgetrokken post, betreffende de centrale voorziening van bestratingsmateriaal ten behoeve van den Rijkswaterstaat, van den 1ste-secretaris, namens het hoofdbestuur van de Vereeniging van Handelaren in Bouwmaterialen in Nederland, te Amsterdam;

twee, betreffende het ontwerp van wet tot wijziging der Lager-onderwijswet 1920, van:

den voorzitter en den secretaris, namens de commissie van toezicht op het lager onderwijs te Amersfoort, en

de presidente en de secretaresse, namens de Nederlandsche Vereeniging van Staatsburgeressen;

een, van den raad der gemeente Ovezand, houdende verzoek de Lager-onderwijswet in dien geest te wijzigen, dat niet tot invoering van het 7de leerjaar wordt overgegaan;

een, betreffende afschaffing van den zomertijd, van den raad der gemeente Ovezand.

Deze verzoekschriften zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën van Rapporteurs;

4°. de volgende verklaringen van adhaesie:

a. aan het adres van het Koninklijk Nederlandsch Landbouw-Comité, betreffende afschaffing van den zomertijd, van den secretaris, namens den R.-K. Bond van Melkhandelaren in Nederland, te Delft;

b. aan het adres van de Centrale Commissie voor Bezuiniging uit de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel, te Haarlem, houdende algemeene beschouwingen omtrent den financieelen toestand in verband met de Staatsbegrooting voor 1923, van den voorzitter en den secretaris, namens de Vereeniging tot bevordering van vermindering van den belastingdruk, te Rotterdam.

Deze verklaringen worden voor kennisgeving aangenomen;

5°. de volgende missives:

een, van de secretarissen, namens het bestuur der Vereeniging van Nederlandsche Werkgevers, te 's Gravenhage, betreffende werkloozenzorg in de naaste toekomst, waarbij deze vereeniging zich aansluit bij het adres van het R.-K. Verbond van Werkgevers Vakvereenigingen.

Dit stuk wordt voor kennisgeving aangenomen;

een, van den directeur van het R.-K. Centraal Bureau voor Onderwijs en Opvoeding, te 's Gravenhage, in verband met de schoolquaestie der gemeente Stoppeldijk en betreffende bezuiniging bij de uitvoering der Lager-onderwijswet.

Dit stuk zal worden gesteld in handen van de Commissie van Rapporteurs voor het wetsontwerp tot wijziging der Lager-onderwijswet 1920;

6°. van den secretaris van de Algemeene Synode der

(Voorzitter.)

Nederlandsch Hervormde Kerk, de Handelingen en bijlagen der 107de gewone vergadering dier Synode.

Dit boekwerk zal worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

B. dat de Verslagen gereed zijn van de Commissiën van Rapporteurs voor de ontwerpen van wet:

Wijziging en verhooging van het zevende hoofdstuk *B* der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1920 (274);

Vaststelling van de begrooting van uitgaven van het Fonds voor de uitvoering van de Tiendwet 1907 (*Staatsblad* n°. 222) voor het dienstjaar 1923 (275).

Deze Verslagen zijn reeds gedrukt en rondgedeeld.

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor, een aantal in staat van wijzen zijnde wetsontwerpen van eenvoudigen aard aan de orde te stellen tegen a.s. Vrijdag, 17 November, bij den aanvang der vergadering, te weten:

Wijziging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1921 (verschillende onderwerpen) (229);

Naturalisatie van M. Beer, weduwe van J. L. Bühler, en 19 anderen (195);

Invoering van het voorwaardelijk stellen ter beschikking van de Regeering en van de voorwaardelijke plaatsing in een tuchtschool, benevens eenige wijzigingen in de wet van 12 Februari 1901 (*Staatsblad* n°. 64) (193);

Wijziging van hoofdstuk I der begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië voor 1920; wijziging en verhooging van hoofdstuk II der begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië voor 1920 (verschillende onderwerpen) (106);

Wijziging en verhooging der begrooting van uitgaven en middelen van Nederlandsch-Indië voor 1922 (verschillende onderwerpen) (102);

Nadere wijziging en verhooging van het XIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1922 (verschillende onderwerpen) (249);

Vaststelling van het slot der rekening van de koloniale uitgaven en ontvangsten voor Suriname over 1916 (101);

Vaststelling van het slot der rekening van de koloniale uitgaven en ontvangsten voor Suriname over 1917 (250);

Wijziging van hoofdstuk X*A* der Staatsbegrooting voor 1920 (kosten uitvoering Ouderdomswet; bijdrage aan de gemeente Groningen) (256);

Bekrachtiging van den algemeenen maatregel van bestuur tot vaststelling van een regeling, houdende premiebetaling over meer dan één termijn, waarover loon in geld wordt uitbetaald (Koninklijk besluit van 17 September 1921, *Staatsblad* n°. 1066, gewijzigd bij dat van 20 Mei 1922, *Staatsblad* n°. 371) (82);

Verhooging en wijziging van hoofdstuk V*A* der Staatsbegrooting voor 1922 (verschillende onderwerpen) (273);

Wijziging en aanvulling van de wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* n°. 222), houdende regeling der voorwaarden tot verkrijging van de bevoegdheid van arts, tandarts, apotheker, vroedvrouw en apothekersbediende, enz. (105);

Wijziging van het tiende hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1921 (verschillende onderwerpen) (248);

Verhooging van de begrooting van uitgaven van het Leeningfonds 1914 voor 1921 (gelden amortisatie en kwade posten opcenten belastingen) (269);

Begrooting van het Leeningfonds 1914 voor 1923 (253);

Wijziging van het tweede hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1921 (verschillende onderwerpen) (266);

Aanvulling en verhooging van het zevende hoofdstuk *A* der Staatsbegrooting voor 1921 (verschillende onderwerpen) (267);

(Voorzitter e. a.)

Wijziging en verhooging van hoofdstuk VII*B* der Staatsbegrooting voor 1920 (kosten Rijkskantoren te Heerlen; voorschotten ingevolge de Woningwet) (274);

Begrooting van het Fonds voor de uitvoering van de Tiendwet 1907 (*Staatsblad* n°. 222) voor 1923 (275);

Goedkeuring van den onderhandschen verkoop aan de gemeente Tilburg van twee perceelen grond aldaar (228);

Goedkeuring van den onderhandschen verkoop aan het Roomsch-Katholiek kerkbestuur van den heiligen Mathias te Maastricht, van gronden met opstallen aan den Maagdendries, achter de boschbarakken aldaar (270);

Toepassing van artikel 2, 2de lid, der Pensioenwet 1922 (*Staatsblad* n°. 240), ten behoeve van den oud-ingenieur der marine E. J. Benthem (252);

Overneming van twee gedeelten van den bij de gemeente 's Hertogenbosch in beheer en onderhoud zijnden weg van 's Hertogenbosch naar Best in beheer en onderhoud bij het Rijk (226);

Goedkeuring van een overeenkomst met de Nederlandsch-Amerikaansche Stoomvaartmaatschappij „Holland—Amerika Lijn" te Rotterdam, wegens het vervoer van de briefpost welke in Nederland of in andere landen, waarvan één of meer havens worden aangedaan, met de stoomschepen van die maatschappij wordt medegegeven (272).

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde is de **interpellatie van den heer van den Tempel met betrekking tot de werkloosheid en haar bestrijding en de ondersteuning der werklooze arbeiders**.

De heer **van den Tempel**: Mijnheer de Voorzitter! Ik moge aanvangen met u een woord van dank te brengen voor uw medewerking om deze interpellatie thans te doen houden. Ik wensch deze interpellatie te stellen in het teeken van de zorg voor de werkloozen. Evenzeer als verleden jaar zal ik mij dus in den omvang van mijn onderwerp beperken en begrenzen. De slechte gang van zaken in het bedrijfsleven en de oorzaken daarvan, de werkloosheid in verband met het stelsel van productie, waaronder wij leven, de handelspolitiek, enz., zijn veelomvattende onderwerpen, welke wel bij de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting, maar niet hier tot hun recht kunnen komen dan wel ten koste van de zaak waarom het mij vandaag in de eerste plaats te doen is. Toch acht ik mij verplicht ter inleiding eenige algemeene opmerkingen te maken, ten einde te doen uitkomen, van welk standpunt mijn inziens bij de regeling van de werkloozenzorg moet worden uitgegaan.

Vooraf echter een korte aanduiding omtrent den omvang van de werkloosheid op dit oogenblik in ons land. Wij hebben een paar dagen geleden van den Minister van Arbeid een Nota met gegevens ontvangen en daarin komen ook eenige index-cijfers voor omtrent den omvang van de werkloosheid in den jongsten tijd. Daaruit blijkt, dat de toestand in den loop van dit jaar in het algemeen ernstiger is geweest dan ten vorigen jare, maar voor degenen, die zich niet inwerken in de afzonderlijke cijfers omtrent den omvang der werkloosheid, geeft die Nota misschien niet een duidelijk sprekend beeld. Het is moeilijk den algemeenen omvang nauwkeurig vast te stellen. Wij hebben een aanduiding in het aantal werklooze leden der werkloozenkassen en ook een aanduiding in het aantal ingeschrevenen bij de arbeidsbeurzen. Ik geloof, dat laatstbedoelde cijfers de meest bruikbare zijn ter beoordeeling van den omvang van de werkloosheid. Uit die cijfers, welke van de Regeering uitgaan, blijkt, dat op 4 November jl. bij 203 organen van de openbare arbeidsbemiddeling in gemeenten met 5000 zielen en meer, in totaal 67 787 mannen en 6374 vrouwen als werkzoekenden waren

(van den Tempel.)

ingeschreven, over alle groepen verdeeld. Om alleen de mannelijke werkloozen te noemen, dan bedroegen die in

Bedrijfsgroep:	
Bewerking van diamant	1 794
Bouwbedrijven	16 144
Stroo-, hout- en kurkbew.	2 243
Kleeding en reiniging	567
Leder, wasdoek, enz.	1 177
Bewerking van metalen	11 033
Textielnijverheid	1 047
Voedings- en genotmiddelen	3 587
Kantoorpersoneel	3 959

Wij zien in de jongste weken het aantal ingeschrevenen bij de arbeidsbeurzen voortdurend toenemen.

Wij kunnen volgens alle berekening in de eerstvolgende maanden nog een belangrijke uitbreiding van de werkloosheid verwachten. Reeds het seizoen brengt dat mede. Wanneer wij de grafiek zien van den loop der werkloosheid in het *Maandblad van het Bureau voor de Statistiek*, dan zien wij van af November de lijn stijgen en eerst na Januari dalen. Zelfs als de crisis niet verder inzet, kunnen wij in de eerstvolgende maanden nog een zeer aanzienlijke uitbreiding van het aantal werkloozen verwachten.

Als men tot een schatting wil komen van het aantal werkloozen op het oogenblik in ons land, zou ik zeggen dat de laagste schatting wel zal zijn tegen de 100 000. Een paar dagen geleden zeide mij iemand, die met het bedrijfsleven in die streek bekend is, dat naar zijn raming in de industrieele en handelsstreek, die het complex omvat van af den Nieuwen Waterweg langs de Noord tot Dordrecht, en verder langs de groote rivieren, met Rotterdam tot centrum, ongeveer 50 000 werkloozen zouden zijn. Ik achtte die schatting wat aan den hoogen kant, maar als men aan den anderen weet dat alleen in Rotterdam meer dan 1000 handels- en kantoorbedienden bij de arbeidsbeurs zijn ingeschreven, dan zou men weer tot de conclusie komen, dat de schatting van 100 000 niet te pessimistisch is.

Ik meen, dat wij bij den aanvang dezer interpellatie ons deze vraag moeten stellen: hoe moeten wij als volk in zijn geheel, als gemeenschap, hoe moeten Regeering en Volksvertegenwoordiging tegenover deze volksgenooten staan. Deze vraag moet gesteld worden in het bijzonder nu, naarmate de malaise langer aanhoudt, van verschillende zijden de aanvallen op de werkloosheidszorg scherper worden, en deze zelfs op zoogenaamd wetenschappelijk-economische gronden felle bestrijding is gaan vinden.

Hoe is, maatschappelijk gezien, de positie van deze tienduizende werkloozen? Is het in het algemeen gesproken aan persoonlijke schuld, aan persoonlijke tekortkoming te wijten, dat zij hun levensonderhoud niet kunnen winnen? Ik zou zeggen: dat kunnen slechts suffe, benepen lieden beweren. De ontwikkeling van het kapitalistisch bedrijfsleven heeft er toe geleid, dat een steeds toenemend deel der bevolking geproletariseerd werd. De massa der arbeiders kan alleen brood verdienen in loondienst bij kapitalistische ondernemingen. Sluiten die ondernemingen voor hen de poorten, dan zijn zij zonder middel van bestaan. Dat is juist een der kenmerken van het moderne kapitalisme: een groeiend leger van arbeiders, die voor hun levensonderhoud uitsluitend zijn aangewezen op loondienst. Buiten de kapitalistische ondernemingen om kunnen deze menschen niet produceeren: zij hebben immers geen productiemiddelen tot hun beschikking, zij vinden de markt reeds ingenomen door producten der kapitalistische ondernemingen. Met hun ontslag, en totdat zij een nieuwe betrekking hebben gevonden, worden zij, goedschiks kwaadschiks, economisch gezien, non-valeurs; te zelfder tijd, dat zij ontslagen worden en de poort der onderneming achter zich zien sluiten, worden zij buiten de economische gemeenschap gesteld. Dat is het onverbiddelijke gevolg van ons tegenwoordig stelsel van grootbedrijf, machinaal bedrijf, productie voor de markt, een en ander op den grondslag van de particuliere onderneming.

De werkloosheid treft de arbeiders als een natuurramp. Het is geen natuurramp, maar zoo doet zij zich voor aan de werkloozen. Zij staan er machteloos tegenover. Hebben degenen, die met kwalijk verholen ergernis elken gulden volgen, die naar de werkloozen gaat, zich wel eens ingedacht in de positie van deze menschen, in het hopelooze geval, waarin deze tienduizenden verkeeren, om te zijn niet slechts zonder werk, maar ook zonder uitzicht op werk? Ik kan mij dat indenken; het is vele jaren geleden, dat ik tot dat leger van werkloozen heb behoord, en dat vergeet men nooit. Geeft men zich rekenschap van wat er moet omgaan bij de duizenden mannen en vrouwen, die daar hulpeloos staan? Welk een gevoel van haat tegen deze maatschappij moet groeien bij de sterken, en welk een ontzettende demoralisatie moet intreden bij de zwakken!

Nu acht men een behoorlijke werkloozenzorg uit den booze, omdat daardoor herstel van gezonde economische verhoudingen zou worden tegengegaan. Men legt dan dat bekende verband tusschen werkloozenzorg, hooge loonen en productievermindering. Mejuffrouw van Dorp, één van de wetenschappelijke voorgangsters van die groep, wier meening ik op het oogenblik bestrijd, legt dat verband zelfs zeer direct. Zij wekt in het bekende boekje: „Het bankroet der tegenwoordige sociale politiek", ontegenzeggelijk den indruk, alsof naar haar oordeel de malaise en dus de werkloosheid te wijten zou zijn aan te hooge loonen. Ik citeer van pag. 25 van haar boekje:

> „Er wordt op het oogenblik wel bestreden, dat de loonen te hoog zouden zijn, o. a. met deze argumenten: dat de arbeiders het volstrekt niet goed hebben; dat de loonen elders niet lager zouden zijn, of dat men met de tegenwoordige loonen toch tegen het buitenland zou kunnen concurreeren. Al deze argumenten gaan langs de zaak heen: het bewijs, dat de loonen te hoog zijn, dat wil zeggen, dat zij de productie verminderen, wordt geleverd door de algemeene werkloosheid. Werkloosheid is altijd een teeken, dat er ergens een evenwicht verbroken is, behalve bij de zoogenaamde seizoenwerkloosheid. In den regel is zij het teeken, dat de arbeid zich van het eene gebied naar het andere verplaatsen moet. Algemeene werkloosheid kan niet ontstaan door te hooge looneischen. Dat bij lager loon de werkloosheid zou afnemen, is met vele concrete voorbeelden te staven."

En op pag. 27:

> „Het Internationaal Arbeiders-Secretariaat beschouwt de werkloosheid als een uitvloeisel van het kapitalisme; zij is integendeel het uitvloeisel van het welbewust ontwrichten van het kapitalisme."

En dat ontwrichten wordt dan toegeschreven aan de sociale politiek.

Wanneer ik mij niet al te zeer vergis, is deze verklaring van het ontstaan van de malaise en daarmede van de werkloosheid toch wel nieuw in de wetenschappelijke crisisliteratuur.

Mijnheer de Voorzitter! Ik hoor prof. van Gijn zeggen, die literatuur is er niet veel, alleen Marxistische crisis-literatuur. Ik zou willen vragen, kent hij dan niet het boekje van prof. Mombert, dat vorig jaar is uitgekomen: Einführung in das Studium der Konjunktur. Dat boekje van een burgerlijk professor geeft een goed overzicht. Ik zou het boek van Tugan-Baranowsky ook durven noemen: al is dat een Marxistisch schrijver, hij heeft toch een grooteren naam in de internationale literatuur dan sommige Nederlanders.

De zooeven geciteerde verklaring van het ontstaan der werkloosheid is natuurlijk in strijd met alle ervaring.

Men herinnere zich het citaat en men bedenke dan hoe de ontwikkeling is geweest, hoe in de vorige eeuw, met de opbloei van het moderne kapitalisme, toen de loonen nog zeer laag waren, de vakorganisatie nog niets beteekende en de werkloosheidszorg in haar modernen vorm nog volslagen onbekend was, toen de vrije concurrentie nog heerschte, telkens weer uitgebreide crises en depressies voorkwamen, die duizenden proletariërs werkloos maakten, in het buitenland

(van den Tempel.)

en in ons land. De economische geschiedenis van Engeland sinds het einde van de achttiende eeuw en van andere moderne landen sinds de helft van de vorige eeuw is de geschiedenis van een opeenvolging van laagconjunctuur, opleving, hoogconjunctuur, val, van tewerkstelling en ontslag van menschen op groote schaal. Moet men dan, als men over economische wetenschap praat, de geheele economische geschiedenis vergeten om op die wijze de menschen, die slachtoffers zijn van het stelsel waaronder wij leven, de laatste hap brood uit den mond te halen? Crises komen voort uit de innerlijke ontwikkeling van het kapitalisme zelf. Men kan in alle literatuur, die hierover bestaat, nalezen hoe het ging, hoe het moest gaan: de hoogconjunctuur zette in, de vraag naar goederen steeg, de prijzen en als gevolg daarvan ook de loonen stegen, totdat op een gegeven oogenblik te hooge eischen werden gesteld aan kapitaal en geldmarkt, een aantal productietakken uit hun voegen waren gegroeid, een wanverhouding was ontstaan tusschen de productie en de afzetmogelijkheden. En dan kwam de weerslag: de val der goederenprijzen, inkrimping van de productie en werkloosheid en als gevolg daarvan ook loondaling.

Mijnheer de Voorzitter! De algemeene crisis die wij thans doormaken vindt haar voorname oorzaak in den oorlog en de gevolgen daarvan. Ik heb dat verband, zooals ik dat zie, bij een vorige interpellatie reeds uiteengezet, niemand zal vermoedelijk dat verband ontkennen, maar ik wil er toch met nadruk op wijzen, dat men in dezen tijd zich meer en meer rekenschap er van gaat geven, in ons land en in het buitenland, dat ook aan deze malaise niet vreemd is die typische ontwikkeling van het kapitalisme: een matelooze uitbreiding der productie in sommige productietakken, een overspanning waarop de val noodwendig volgen moet. Dat is reeds geconstateerd van burgerlijke zijde in andere landen, en dat wordt ook ingezien in ons land.

Ik wijs er op, hoe enkele dage geleden nog prof. Mees uit Wageningen, een van de bekende groep van 14 economisten, waartoe ook mejuffrouw van Dorp behoorde, in een ingezonden stuk in *Het Handelsblad* er van heeft doen blijken, hoezeer bij den geweldigen val, dien wij op het oogenblik ook in ons land doormaken, dat verband er duidelijk is.

Ik citeer een paar woorden. Eerst heeft de professor het over de bankpolitiek — ik ben het dienaangaande niet met hem eens, maar dat doet in dit verband aan de zaak niet af — en zegt dan verder:

> „Bij een zoo vruchtbaren voedingsbodem voor ongezonde credietexpxansie bleef deze laatste natuurlijk niet uit.
>
> Zij had kunnen worden voorkomen, indien overeenkomstig mijnen wensch een deel van onzen goudvoorraad beschikbaar was gesteld met gelijktijdige intrekking van bankbiljetten. Dit laatste werd steeds door mij als voorwaarde gesteld.
>
> Aan dezen aandrang naar gouduitvoer werd echter niet voldaan. Het krediet werd niet binnen redelijke grenzen gehouden, het niveau van prijzen en loonen bereikte daardoor een angstwekkende hoogte. Er ontstond een schijnwelvaart, die ook op politiek gebied alle grenzen van economische mogelijkheid uit het oog deed verliezen.
>
> Toen met de algemeene prijsdaling op de wereldmarkt een ineenstorting van de aldus kunstmatig versterkte hoogconjunctuur niet meer te vermijden was, zaten wij met de gevolgen van de (economische en Staatkundige) politiek der laatste jaren: hooge kosten van levensonderhoud, hooge loonen, tallooze ondernemingen, gegrondvest op ongezonde basis en nog meerdere welker bestaan werd bedreigd doordat de onnoodig hoog opgevoerde productiekosten niet door de wereldprijzen van haar eindproduct werden gedekt. Bovendien een gapend tekort op onze Staatsbegrooting. In de rede, waarmede ik dezen zomer het hoogleeraarsambt te Wageningen aanvaardde gaf ik mijne beschouwingen over het karakter eener algemeene malaise na hoogconjunctuur, zoodat ik daarover hier niet zal uitweiden."

Mijnheer de Voorzitter! Waar de werkelijkheid zoo geheel anders leest, is het toch inderdaad niet op peil, om dan het verband te leggen tusschen werkloosheid en hooge loonen, zooals dat door de geachte afgevaardigde mejuffrouw van Dorp in haar boekje wordt gedaan.

De heer **van Gijn**: Dat vloeit er rechtstreeks uit voort. De hooge loonen hebben gevoerd tot de malaise, en als deze er is, gaan de loonen niet naar beneden.

De heer **van den Tempel**: Mijnheer de Voorzitter! Op het verband komt het aan, en als men het anders ziet, laat men het dan ook in zijn geschriften anders zeggen; het komt er minder op aan wat men hier interrumpeert, dan wat men in geschriften zegt. De hooge loonen waren niet de oorzaak van de malaise. Zelfs van de zijde van de ergste voorstanders van loonsverlaging kan men, als men de zaak serieus behandelt, hoogstens de vraag stellen, of, nu de val in het economisch leven er eenmaal is, mede de hoogere geldloonen herstel van het bedrijfsleven belemmeren. Maar over die vraag behoeft in het verband van deze interpellatie niet te worden getheoretiseerd.

Want die loondaling is op het oogenblik in vollen gang en zij gaat juist in de vakken, waarin werkloosheid heerscht, bijzonder snel. Noch de burgerlijke geleerden, noch de Regeering behoeven hier de helpende hand te verleenen. Want de werkgevers, goed georganiseerd als zij zijn, zetten loonsverlaging, of zij economisch gemotiveerd is of niet, door met de uiterste krachtsinspanning, zoover mogelijk, zoover, dat de secretaris van het R.-K. Vakbureau al nadrukkelijk heeft gewaarschuwd: denk er aan, heeren, wanneer deze economische malaise eenmaal overleefd is, zult gij een klassenstrijd ontketend hebben, zoo sterk, als wij in Nederland tot dusver nog niet hebben gezien.

De burgerlijke geleerden en de Regeering behoeven op dit punt de werkgevers inderdaad niet te helpen, die heeren kunnen hun eigen zaken op dit gebied best behartigen.

De loonsverlaging zet scherp door. Voor de eerste helft van dit jaar kan men hiervoor raadplegen de statistiek van loonen en arbeidsduur van het Centraal Bureau voor de Statistiek. Ik zal, met het oog op den tijd, er niet uit citeeren. Men kan nalezen, hoe het gegaan is met de metaalbewerkers en andere groepen. In de tweede helft van dit jaar is het veel erger geworden. Voor een aantal groepen — ik stem toe, nog niet over de geheele linie. — worden loonen betaald, die, in aanmerking genomen het nog steeds dure levensonderhoud en de hooge en nog stijgende huren, het levenspeil der arbeiders verlaagt tot ver beneden dat van voor den oorlog. De arbeiders ondervinden thans weer aan den lijve, hoe beperkt hun welvaart, hoe onzeker hun lot is onder het kapitalisme. Zij vinden de critiek van de socialisten op het tegenwoordig maatschappelijk stelsel door de feiten bevestigd. Juist omdat wij weten, hoe gebonden en onzeker de betrekkelijke welvaart der arbeiders in tijden van hoogconjunctuur is, omdat wij weten, wat er op een hoogconjunctuur voor de arbeiders volgt, juist mede daarom zijn wij socialisten.

De loondaling zet door, òòk bij den werkloozensteun, zooals die den laatsten tijd was. Zelfs bij ruimeren werkloozensteun zouden de werkgevers er in slagen, de loonen te drukken. Maar iedereen, die weet, hoe de steunregelingen zijn, hoe zij slechts in de uiterste nooddruft en dan nog wel slechts van een deel der werkloozen voorzien, begrijpt volkomen, dat het eenige, wat bij deze beperkte steunregeling bereikt kan worden, is, dat misschien voorkomen wordt dat voor de zwaarst getroffen groepen een loon bereikt wordt, dat ver en ver beneden het bestaansminimum ligt. Maakt men de steunregeling nog meer onvoldoende, dan zij op het oogenblik is, dan zullen de werkgevers er misschien in slagen, voor een aantal groepen de loonen neer te drukken tot f 15, f 12 en f 10 per week; en dat bij de tegenwoordige prijzen en de tegenwoordige huren! Ik zou met den meesten ernst willen vragen, ook aan de Regeering: acht gij een zoo scherpe loondaling, als zich op het oogenblik bezig is te voltrekken en nog steeds doorgaat, in het belang van het herstel van ons

(van den Tempel.)

economisch leven? Een loondaling, buiten alle proportie tot onze productieve kracht, een loondaling, die den binnenlandschen afzet moet drukken en daardoor de crisis verscherpen, een loondaling, die tot verzwakking en degeneratie moet leiden en die de volkskracht duurzaam moet schaden? Ik geloof dat de dames en heeren, die op het oogenblik zoo zeer den nadruk leggen op de noodzakelijkheid van loondaling en bezuiniging naar alle kanten, ook van uitgaven, die economisch volkomen te verdedigen zijn en dat alles onder de leuze: opheffing van het economisch leven, ik zeg, ik geloof dat die menschen aardig bezig zijn de malaise in ons land, die toch ook een psychologischen ondergrond heeft, te verscherpen, en ons land tegenover het buitenland te verzwakken.

Ik heb hiermede zeer beknopt er rekenschap van gegeven, waarom ik meen, dat de werkloozen recht hebben op behoorlijken steun, en in de tweede plaats, waarom het naar mijn meening in het belang der gemeenschap wenschelijk is, dat behoorlijke steun wordt verleend.

Wanneer de slachtoffers van het stelsel, waaronder wij leven en waaraan de bovenste tien duizend hun welvaart te danken hebben, thans geheel, of nagenoeg geheel aan hun lot werden overgelaten, zou ik dat niet anders kunnen qualificeeren dan als immoreel.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom na deze inleidende bemerkingen tot de meer concrete punten van mijn interpellatie. Ik zal daarbij achtereenvolgens een viertal onderwerpen bespreken. In de eerste plaats zal ik behandelen de werkverruiming en de werkverschaffing, in de tweede plaats werkloosheidsverzekering, in de derde plaats de steunverleening en ten slotte den toevloed van vreemde werkkrachten in ons land.

Van onzen kant, het is der Kamer bekend, is bij de bespreking van de zorg voor de werkloozen steeds de werkverschaffing en de werkverruiming op den voorgrond gesteld. Ik geloof, dat het tijdverlies zou zijn de voordeelen van die wijze van handelen boven directen steun hier uiteen te zetten. Een belangrijke stap, om de werkverruiming een voornamere plaats te verschaffen in ons stelsel van werkloozenzorg, deed de Regeering met de instelling op 15 Mei 1920 van een commissie voor de werkverruiming en de regularisatie van de werkgelegenheid.

Deze commissie heeft naar mijn meening niet ten volle bevredigd. Men kreeg als buitenstaander wel eens den indruk, dat bij haar adviezen het ambtelijk element te sterk overwoog, een ambtenaarselement, dat dan zijn inspiratie ontving van de Kneuterdijk.

Deze commissie heeft in het algemeen ook tegenzin gewekt, te recht of ten onrechte, door de wijze der loonsbepaling bij werkverschaffing. Maar desniettemin meen ik toch te mogen constateeren, dat deze commissie in het algemeen gesproken, nuttig werk heeft gedaan. Van onze zijde kon de grief slechts zijn, dat zij te weinig initiatief ontwikkelde en te weinig invloed had. Va den anderen kant echter schijnt men heel andere grieven tegen de bedoelde commissie te hebben gehad en het zonderlinge feit heeft zich voorgedaan, dat, terwijl wij blijkbaar stonden voor een toenemende werkloosheid in ons land, enkele weken geleden vrij plotseling deze Rijkscommissie voor de werkverruiming is ontbonden. Waarom dat gebeurd is, is volkomen onzeker gebleven. Er worden enkele regelen aan gewijd in de Memorie van Antwoord op hoofdstuk I der Staatsbegrooting, maar een verduidelijking van dezen gang van zaken is niet gegeven.

Ik zou dan ook aan de Regeering willen vragen, wat er naar toe heeft geleid op dat moeilijke oogenblik, terwijl ieder uitbreiding verwachtte, deze commissie haar ontslag huis te sturen. Daarop slaat dan ook mijn eerste vraag, welke ik tot de Regeering wensch te richten, luidende:

> „Om welke reden is de Regeering onlangs overgegaan tot opheffing der bij Koninklijk besluit van 15 Mei 1920 ingestelde commissie voor de werkverruiming en regularisatie van de werkgelegenheid?"

In plaats van op dit gebied tot afbraak over te gaan, verlischen de tijdsomstandigheden meer initiatief, krachtiger optreden, en ieder, die met den gang van zaken bekend is, zal moeten toestemmen, dat een doelmatige bemoeiing op dat gebied zonder zoodanige commissie niet is te verkrijgen. En zoo ben ik gekomen tot mijn tweede vraag aan de Regeering:

> „Vindt de Regeering in de uitgebreide en aanhoudende werkeloosheid geen aanleiding om opnieuw zoodanige commissie in te stellen?
>
> Zoo ja, is zij dan bereid in deze commissie een vertegenwoordiging toe te kennen aan de vakbeweging en de taak en de bevoegdheid der commissie zoo ruim te stellen, dat van haar ook initiatief kan uitgaan bij het streven naar verruiming der werkeloosheid in Nederland?"

Ik leg er den nadruk op, dat, als de Regeering weder overgaat tot het instellen van zoodanige commissie, van deze commissie moet kunnen uitgaan meer initiatief en meer invloed dan tot dusverre het geval was; op het gebied van werkverschaffing was haar werking in ons land hoofdzakelijk, dat zij adviezen uitbracht aan den Minister van Arbeid of aan de Regeering over de vraag op welken voet subsidies zouden worden verleend voor werken aan gemeenten, waterschappen en dergelijke.

Ook in deze richting zal krachtiger moeten gegaan worden en daarvoor zullen ook van Regeeringswege de noodige middelen beschikbaar moeten worden gesteld, want zonder de noodige middelen van Regeeringswege kan zulk een commissie practisch weinig tot stand brengen.

Nu is de gang van zaken daarmede al zeer zonderling geweest.

Voor het jaar 1922 stond op de begrooting van het Departement van Arbeid een bedrag van 2 millioen gulden uitgetrokken voor de werkverschaffing.

Toen nu de begrooting van Arbeid voor 1923 verscheen, bleek die post teruggebracht van 2 millioen tot 10 000 gulden; als toelichting werd o.a. gezegd: de post bijdragen enz. in de kosten voor verruiming van werkgelegenheid is overgebracht naar de begrooting van het Departement van Binnenlandsche Zaken. Doch toen men de begrooting van Binnenlandsche Zaken nakeek, bleek deze post te ontbreken.

Ik weet, dat men al spoedig tot bezinning is gekomen en aankondigde, dat er in deze post zou worden voorzien. Maar hoe kon dit — laat ik het een misverstand noemen — ontstaan in de Regeeringsdepartementen? Tot op dezen dag is deze post niet op de begrooting gebracht.

Het is misschien wat kwaad gedacht, maar de Regeering moet het ons niet kwalijk nemen, de menschen die aan deze zaak hun aandacht en zorg wijden, worden in deze tijden wel eens ongerust. De Regeering kan toch wel begrijpen, dat verband werd gelegd tusschen de afbraak der commissie tot verruiming van werkgelegenheid en het toevallig ontbreken van dezen post op de ingediende begrooting.

Ik stel met nadruk op den voorgrond, dat de Minister van Arbeid zijn Memorie van Toelichting natuurlijk geschreven heeft in de overtuiging, dat die post op de begrooting van Binnenlandsche Zaken zou voorkomen. Maar daar had zij niet op mogen ontbreken. Nu is ons aangekondigd, dat op Binnenlandsche Zaken deze post alsnog zal worden uitgetrokken.

Mijnheer de Voorzitter! Hoe groot wordt nu die post? Wanneer men een commissie krijgt met groote bevoegdheden, moet zij over het noodige geld kunnen beschikken.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou der Regeering willen vragen hoe zij er toe gekomen is, om nu dezen post over te brengen van de begrooting van het Departement van Arbeid naar die van het Departement van Binnenlandsche Zaken? Deed Minister Aalberse dit werk niet goed? Wij hadden op zijn begrooting een post van 2 millioen gulden, die is teruggebracht tot 10 000 gulden; dus de Minister van Arbeid konden post niet geheel missen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb er ernstig bezwaar tegen, dat deze post wordt gebracht op de begrooting van het Departement van Binnenlandsche Zaken. Het bezwaar is wel geuit, dat werkverschaffing bij Binnenlandsche Zaken

(van den Tempel.)

armenzorg zou worden. Ik wil dat argument op het oogenblik niet gebruiken. De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft in zijn stukken gezegd: de werkverschaffing in Drente onder Binnenlandsche Zaken is geen armenzorg, staat daarvan geheel los.

Mijnheer de Voorzitter! Ik neem met genoegen nota van die verklaring, maar daarmede is het voor mij te meer onverklaarbaar, waarom de Regeering met deze wijziging komt.

Wij hebben den grooten dienst van werkloosheidsverzekering en arbeidsbemiddeling, waaraan ook de ambtenaren werkzaam waren, die tot dusverre de zaak behartigden. De zaak behoort van nature bij den Minister van Arbeid. De Minister van Arbeid heeft dezen tak van dienst een paar jaar onder zich gehad. Vervulde hij zijn taak niet goed?

Een en ander was normaal geregeld. En toen kwam plotseling de verandering. De werkzaamheden van de commissie worden afgebroken; de leden krijgen een ontslagbrief thuis. De zaak gaat over naar het Departement van Binnenlandsche Zaken, al ontbreekt daar vooralsnog een post op de begrooting. Als de Minister deugdelijke motieven voor deze veranderingen heeft, had hij ze dan niet eerder kunnen mededeelen?

Mijnheer de Voorzitter! Die verandering is dus niet toegelicht. Ik zou er gaarne eenige inlichtingen over erlangen. Zonder daarmede te kort te willen doen aan den persoon van den Minister van Binnenlandsche Zaken, lijkt het mij toch absoluut verkeerd en volkomen willekeurig, om dezen post van het Departement van Arbeid naar het Departement van Binnenlandsche Zaken over te brengen. Ik vrees dat daar waarschijnlijk andere bedoelingen achter hebben gezeten.

Mijnheer de Voorzitter! Tot dusver lag de nadruk bij de werkverschaffing en de werkverruiming in het verleenen van subsidies door de Regeering aan gemeenten, waterschappen, enz. In die richting zal krachtig kunnen worden voortgegaan, zoodat, wanneer van Regeeringswege de noodige middelen ter beschikking worden gesteld, van de zijde van de gemeenten, de waterschappen en de provincies tal van productieve werken in uitvoering kunnen worden genomen. Ik zal op het oogenblik deze zaak niet in details bespreken. Ik heb den vorigen keer een aantal werken genoemd. Ik wil alleen wijzen op hetgeen de heer Bongaerts een paar dagen geleden in de Kamer geconstateerd heeft, wat ik volkomen kan onderschrijven, maar wat mij vooral genoegen deed uit zijn mond te vernemen.

Hij zeide:

> „Ik stel voorop, dat de uit te voeren openbare werken zooveel mogelijk moeten zijn productieve werken en dat zij op zich zelf moeten zijn noodzakelijke werken. En ik kan de Regeering verzekeren, voor zoover dat nog noodig is, dat er een groot aantal werken in alle provincies aan die voorwaarden beantwoordt, alle werken die nog op uitvoering wachten. En ik stel in de tweede plaats voorop, dat het moeten zijn werken die worden uitgevoerd met steun der Regeering, m. a. w., dat de uitvoering berust in handen van de streek zelf."

De heer Bongaerts heeft toen aangegeven een ander stelsel van hulpverleening voor de uitvoering van die werken. In het kort komt het hierop neer, dat, waar tot dusver kapitaalsubsidie werd verleend, de Regeering zou geven garantie voor aflossing en rente voor dat deel van het bedrag, hetwelk vroeger in den vorm van kapitaalsubsidie werd gegeven.

Ik meen, dat het woord „garantie" misverstand moet wekken. Toen ik het nog eens overlas, kwam ik tot de conclusie, dat de heer Bongaerts eigenlijk wil, dat de Regeering die rente en aflossing voor dat deel voor haar rekening neemt en niet garantie verleent.

Dat zou de zaak voor mij wat aannemelijker maken, maar ik zou toch deze opmerking willen plaatsen.

Wanneer men gaan kan voor bepaalde werken in de richting, welke de heer Bongaerts heeft aangegeven, is dat natuurlijk uitstekend: hoe meer met hetzelfde bedrag kan gedaan worden, hoe beter het is; maar op een groot gebied zal men toch met deze wijze van subsidieering niet uitkomen en dan, zou ik zeggen, moet men niet op deze wijze eigenlijk de zaak nog moeilijker maken voor een aantal gemeenten of waterschappen, die eenmaal in bijzondere omstandigheden verkeeren, en zal men op de oude wijze moeten doorwerken.

Ik zou een ernstige proef genomen willen zien met hetgeen de heer Bongaerts wil, maar ik wensch niet, dat de Regeering zich daaraan vastlegt.

Heeft de Regeering tot dusver vooral subsidie verleent, ik meen, dat veel meer nog op den voorgrond moet komen de uitvoering van Rijkswerken.

Wij komen hier tot een punt, waaraan zekere principieele beteekenis gegeven moet worden.

De eenzijdige wijze, waarop tot dusver in ons land de bezuiniging is gepredikt, heeft er toe geleid, dat in de Regeeringsdepartementen blijkbaar het idee is doorgedrongen, dat het uit een oogpunt van welvaart voor het land en uit het oogpunt van bezuiniging wenschelijk zou zijn om productieve werken, noodzakelijke werken, die in de eerstvolgende jaren van Rijkswege in elk geval uitgevoerd moeten worden, nu niet uit te voeren, doch te verschuiven naar een beteren tijd.

Kan men zich iets verkeerder en iets oneconomischer indenken?

Niet de eersten de besten werken in die richting. Wij hebben het geschriftje gekregen: „Caveant consules", van de centrale commissie voor bezuiniging, ingesteld door de Nederlandsche Maatschappij van Nijverheid en Handel te Haarlem, en op bladz. 18 van dit geschriftje lezen wij:

> „In verband met de hierboven reeds betoogde noodzakelijkheid om in de eerstvolgende jaren de buitengewone uitgaven van den Staat zoo laag mogelijk te houden, vraagt de commissie zich in de eerste plaats af of onder de huidige omstandigheden voortzetting van de werkzaamheden tot het droogmaken van de Zuiderzee financieel en economisch wel te verantwoorden is.
>
> Ook voor andere publieke werken als: kanalen, aanleg en verbetering van havens, omleggen en verbeteren van wegen, aanleg van spoor- en tramwegen, enz. dienen in de eerste jaren slechts in geval van volstrekte noodzakelijkheid gelden beschikbaar te worden gesteld.
>
> Naar de commissie ook op grond van door haar ontvangen opmerkingen van deskundigen meent, zou bij voorbeeld de aanleg der Twentsche kanalen, de verbetering van den waterweg van Dordrecht naar zee, de verbetering van de haven van Vlissingen, de aanleg van het kanaal Maastrisht—Maasbracht en de aanleg van verschillende tramlijnen nog best voorloopig kunnen worden uitgesteld tot beter tijden, terwijl andere werken wellicht op veel eenvoudiger voet waren in te richten dan aanvankelijk geraamd."

Tegen die opvatting stel ik mij vierkant. Noodlottiger opvatting voor den gang van zaken in ons land kon, dunkt mij, niet geuit worden. Wanneer men mist geloof in de levenskracht en de toekomst van ons volk, laat men dan zoo schrijven. Wij zitten op dit oogenblik in een depressie.

Duizenden menschen moeten worden ondersteund; het geld daarvoor moet worden opgebracht in hoofdzaak door het Rijk en de gemeenten, voor een belangrijk deel, bij een goeden gang van zaken, door het Rijk. De menschen worden maandenlang ondersteund; zij worden gezet aan keienkloppen, zij doen allerhande ander werk, vaak volkomen improductief. Daar liggen werken, die gedaan moeten worden, die, wanneer zij worden aangevangen, op het oogenblik er toe zouden medewerken de algemeene malaise te verzachten, want het aanpakken van voldoende productief werk levert bestellingen aan alle kanten, en elke kleine bestelling, die toekomt aan een onderneming, brengt de kosten van het product der onderneming op een lager peil en maakt, dat men weer sterker staat ook in den concurrentiestrijd op ander gebied. Het eerste wat aangeraden wordt in alle deshetreffende deugdelijke literatuur is dit: het economisch leven weer zooveel mogelijk op gang brengen, vertrouwen wekken. Maar deze Commissie zegt: over enkele jaren is het misschien

(van den Tempel.)

weer een betere tijd, en dan kunnen die werken wel worden uitgevoerd. En middelerwijl wordt depressie verscherpt en moeten millioenen aan steun worden uitgegeven.

Ik stel mij vierkant tegenover de opvatting van deze Commissie.

Nu spijt het mij — ik vertrouw, dat de Regeering die opvatting allerminst tot de hare zal willen maken — dat van uit dien gedachtengang bijv. de begrooting van het Departement van Waterstaat is opgemaakt. Ik wil er nu niet in onderdeelen op ingaan, maar wanneer men ziet pagina 3 van de Memorie van Toelichting van de begrooting van Waterstaat, zal men daar de opvatting dezer Commissie gerealiseerd vinden. Is dat nu het economisch leven steunen? Is dat inderdaad vertrouwen hebben in eigen volkskracht, in eigen productievermogen, in eigen toekomst? Daar moet verandering in komen. Er moet verband komen in dit opzicht tusschen wat de Minister van Binnenlandsche Zaken en van Landbouw en wat de Ministers van Arbeid en van Waterstaat doen. Er zijn tal van werken, die beter nu gedaan kunnen worden, zoowel met het oog op de werkloosheid als met het oog op de belangen der schatkist.

Ik zou aan de Regeering willen vragen, hieraan haar volle aandacht te willen schenken. Als er ooit een tijd was, waarin wij aandacht moeten schenken aan onze eigen welvaartsbronnen, dan is het wel deze tijd.

Met genoegen heb ik gezien, dat men een aanvang gaat maken met de werken in de Geldersche Vallei. Maar er zijn meer plaatsen in ons land waar men op het oogenblik door werken te laten uitvoeren het productief vermogen van onzen eigen grond en de bevolking omhoog zou kunnen brengen.

Wij hebben hier het adres van den Nederlandschen Werkloosheidsraad, waarop ik later in ander verband terugkom; een adres, samengesteld door personen uit alle groepen der bevolking, waarin gewezen wordt op de noodzakelijkheid van productief werk. Laat toch de Regeering daar ooren naar hebben. Is er ooit een tijd geweest, dat men de welvaartsbronnen van ons volk moest versterken, dan is het wel deze tijd. Ik wijs er op, dat de bijzondere omstandigheden, waarin wij ten aanzien van de arbeidsmarkt voorloopig verkeeren, goed zijn aangegeven in een artikel van den heer Gerritz, opgenomen in het jongste nummer van het tijdschrift van den Nederlandschen Werkloosheidsraad. Daarin zegt hij:

> „Nu is het bekend, dat de bevolkingsvermeerdering ten platten lande niet onder het Nederlandsch gemiddelde is. Die bevolkingstoename van het platteland vloeide vóór den oorlog af naar de groote steden, de industrie-centra, de tuinbouw-centra en de bollenstreek. Vóór den oorlog gingen bovendien velen naar Duitschland. Na 1890 was Duitschland een immigratieland geworden en jaarlijks trokken er ongeveer 25 000 Nederlandsche arbeidskrachten naar Duitschland voor tijdelijk werk, waarvan velen zich in het Rijnsch-Westfaalsche industriegebied vestigden, zoodat naar schatting bij het uitbreken van den oorlog tegen de 150 000 Nederlanders aldaar woonden. Na zijn gebied-verlies heeft Duitschland zijn grenzen voor onze arbeidskrachten gesloten en daarheen kan het overschot van onze bevolking dus voorloopig niet meer afvloeien. Ook de overzeesche emigratie is belangrijk verminderd. Vóór den oorlog gingen er zeker 10 000 menschen per jaar uit ons land naar de overzeesche gebieden, voornamelijk naar de Vereenigde Staten. Maar men weet hoe de wetgeving van dit Rijk thans de immigratie sterk beperkt. Van een krachtiger afvloeing door emigratie zal dan ook wel (voorloopig) niets komen.
>
> Zou de verbetering voor de industrie aanhouden, dan mogen we al blij zijn, indien ze hetzelfde aantal arbeiders te werk kan stellen als in 1914, plus een aantal gelijk aan de normale toename sinds dat jaar. Op een zoodanigen opbloei, dat ze nog grooter aantal tot zich zou trekken, mag niet gerekend worden.
>
> Evenmin mag als vast worden aangenomen, dat ons handelsverkeer zich zoo zal ontwikkelen, dat de havensteden een grooter deel van de bevolkingstoename dan de laatste jaren zullen absorbeeren.
>
> En met de vooruitzichten van den tuinbouw en annexen is het zoo gesteld, dat op een uitbreiding van de werkgelegenheid daarin niet is te hopen.
>
> Zou dus nu ook al een gunstiger conjunctuur doorzetten, dan mogen we al heel tevreden zijn als ze de werkloosheid tot normale proporties reduceert, maar er valt niet op te rekenen, dat zij zoo gunstig zal zijn, dat ze ook het bevolkingsoverschot aan arbeid helpt.
>
> Gevreesd moet dus worden, dat er eene permanente werkloosheid zal heerschen."

Ik laat in het midden of dat misschien wat pessimistisch gezien is, maar een zeer sterke aanwijzing van de richting, waarin de Regeering moet gaan, wil zij werkelijk welvaartspolitiek voeren, niet voor één jaar, maar voor de eerstvolgende jaren, ligt hierin wel. Laat men in dezen tijd niet meer uitkeeren dan noodig is, maar laat men de menschen zooveel mogelijk te werk stellen aan productieven arbeid vanwege den Staat, de gemeenten, de provincie en de waterschappen, en dan goed beraden, zoodat, als men opbloei krijgt over eenige jaren, wij sterker zullen staan in den economischen strijd.

Wanneer de Regeering er opnieuw toe mocht overgaan een commissie voor werkverruiming in te stellen, hoop ik, dat zij aan die commissie een meer uitgebreide taak en ruimere bevoegdheid zal geven. Ik zou zelfs gaarne zien, dat men zoover ging, dat men die commissie algemeen tot taak gaf, om incidenteel na te gaan in hoever misschien door tijdelijken steun aan sommige industrieën deze waren te helpen, industrieën, die werken voor de binnenlandsche markt en voor den exporthandel. Op dit oogenblik zal ik niet spreken over de invoerpolitiek, maar deze opmerking moet ik toch maken, dat, ook als men zich op zuiver opportunistisch standpunt stelt, men tot de conclusie moet komen, dat op den weg van verhooging van invoerrechten en invoerverboden bitter weinig practisch kan tot stand komen. Men helpt per slot van zaken onze exportindustrieën niet; het resultaat kan alleen wezen, dat het voor die industrieën iets moeilijker wordt. Iets anders is het, als men die industrieën onder zekere waarborgen op andere wijze kan helpen. Ik denk daarbij aan het voorbeeld, door Zwitserland gegeven. Ik zou willen, dat de commissie, die zou worden samengesteld, ook op dit gebied een taak kreeg, dat zij een centrum werd, van waaruit een onderzoek werd ingesteld en advies werd gegeven aan de Regeering, in welke richting zij moet gaan, om zooveel mogelijk te bereiken. Het zou een verstandige bezuinigingspolitiek zijn, als de Regeering daarvoor eenige millioenen beschikbaar stelde.

Ik zou hiermede van dit gedeelte van mijn vragen kunnen afstappen, als ik niet even een enkele opmerking moest maken omtrent de arbeidsvoorwaarden, welke bij die werken zullen moeten worden gegeven. Ik zal er niet in den breede op ingaan. Een jaar geleden hebben wij die zaak met den Minister van Arbeid hier besproken. De Minister had toen juist het rapport ontvangen van dit onderwerp, dat was uitgebracht door de destijds bestaande commissie voor werkverruiming. Over de details van dat rapport kan men van meening verschillen, maar ik wil mij thans, eenvoudigheidshalve, op het standpunt van dat rapport stellen. Ik zou echter aan den Minister willen vragen of de conclusies van dat rapport het laatste jaar bona fide en bevredigend zijn toegepast. Ik kan die conclusie niet trekken. In dat rapport wordt onderscheid gemaakt tusschen twee groepen van werken, werken die toch gedaan moeten worden en gezocht werk. Voor het werk, dat toch zou moeten worden verricht, moet het normale, het gebruikelijke loon betaald worden. Daarover zijn wij het eens. Maar bij de gezochte werkverschaffing zou men met het loon gaan tot 75—90 pct. van het normale loon.

Ik stel mij nu eens op dien grondslag, afgezien of ik het er mede eens ben, maar is het dan redelijk, dat, wanneer onder den invloed van werkloosheid ergens de loonen sterk dalen, zooals b.v. in den landbouw in bepaalde streken nu een veel lager loon wordt betaald dan elders, niet dus,

(van den Tempel.)

omdat dat lage loon economisch geboden is, maar omdat de werkgevers gebruik maken van de werkloosheid, om nu 75 pct. te berekenen van die laagste loonen?

Dat moet deze Minister van Arbeid niet toelaten. De toestand is te dien aanzien in ons land zeer treurig. Als ik mij niet vergis speelt in het geheel van opvattingen van dezen Minister van Arbeid, wat het loonvraagstuk betreft, een belangrijke rol het ethisch loonminimum. Ik zou willen vragen: hoe staat het daarmede in ons land? Ik vraag dit aan de beide Ministers, die achter de groene tafel zitten: hoe staat het bij de werkverschaffing met het ethisch loonminimum? Als ik goed ben ingelicht, is op het oogenblik het normale loon, dat verdient wordt bij werkverschaffing in het oosten van ons land — in de steden is het meer —, f 11,25, waar 20 pct. bij kan komen voor taakwerk, met een maximum van f 13,50. Is dat een ethisch minimum? Voor die menschen is de levensstandaard ook hoog. In Muntendam is een keienklopperij. Daar werkten de menschen 45 uur voor f 12,15. Men heeft dat nu opgevoerd — ongetwijfeld om het economisch leven te versterken! — tot 48 uur, met een loon van f 11,04. Er is een voortdurende aandrang de loonen bij de werkverschaffing nog te verlagen, oodat er per slot van rekening geen levensonderhoud meer in zit. Ik zou willen vragen: is dat een goede toepassing van het beginsel, dat neergelegd is in het rapport aan den Minister van Arbeid? Ik kreeg een brief uit de gemeente Slochteren, waarin wordt medegedeeld, dat in die betrekkelijk kleine gemeente in 1921 in totaal f 70 000 was besteed aan werkverschaffing door keienkloppen. Er worden daarvoor blokken aangevoerd, die geklopt moeten worden, en die blokken kosten met het aanvoeren mede meer dan het product aan geklopte keien waard is, en dat gaat maar door met Regeeringsgeld. Laat men dus deze zaken toch wat anders aanpakken: laten de Ministers zelf zich er mede bemoeien en het niet overlaten aan een paar hoofdambtenaren. Stel een flinke commissie in en geef die gelegenheid wat te doen. Die zal toch waarlijk geen gekke dingen doen; er is al overvloed van remmende kracht. Maar laat geen menschen 48 uur per week keien kloppen, terwijl dan het product minder waard is dan de aangevoerde blokken. Is dat de bevordering van welvaartspolitiek?

Hoeveel ik over dit onderwerp ook nog in het midden zou kunnen brengen, zoo zal ik mij toch beperken en kom thans tot het tweede punt.

Welke uitbreiding ook aan de werkverschaffing zou worden gegeven, een belangrijk deel van de werkloozen zal op die wijze natuurlijk niet kunnen worden geholpen. Deze menschen zullen dus bij redelijk inzicht aangewezen zijn op ondersteuning. Daarbij zal wel vooropstaan de werkloosheidsverzekering. Ik heb te dien aanzien een vrij gemakkelijke taak. Bij de Regeering is ingekomen het adres van den Werkloosheidsraad van 31 Augustus 1922, waarin ook op dit gebied breedvoerige voorstellen worden ontwikkeld. Ik sluit mij in het algemeen bij dat adres aan. Men versta mij goed: ik heb critiek op het percentage van 200 pct. als maximum voor steun aan werkloosheidskassen, maar men heeft hier eigenlijk te maken met een soort van compromis. Vertegenwoordigers van gemeenten, werkgevers, arbeiders, groepen uit alle politieke kringen hebben medegewerkt aan dit voorstel. Onder die omstandigheden sluit ik mij er gaarne bij aan. Maar ik wil der Regeering voorhouden, dat dit voorstel een gemiddelde is, waarbij reeds is afgedongen op de wenschen van de arbeiders. Verdere afdinging zou beteekenen het voorbijgaan van wat noodig wordt geacht door bevoegde personen ook uit burgerlijke kringen. In dat adres wordt bepleit krachtige hulp aan de werkloosheidsverzekering. Nu wekt men herhaaldelijk den indruk, dat die werkloosheidsverzekering vrijwel ten onder is gegaan. Ik moet er sterk voor waarschuwen, dat men die suggestie niet op zich laat inwerken. De waarheid is, dat de werkloosheidsverzekering in dezen crisistijd, bijna onoverwinnelijke moeilijkheden ten spijt, tot nu toe in stand is gebleven. De waarheid is ook, dat die werkloosheidsverzekering een groot gevaar dreigt; dat onder het geroep van de menschen, die afkeerig zijn van den tegenwoordigen vorm van verzekering, zoo weinig steun zou worden gegeven van Staatswege, dat die verzekering inderdaad zou ondergaan. De werkloosheidsverzekering heeft tot nu toe aan beteekenis nog niet geboet, zij draagt nog in het algemeen de steunverleening in ons land en heeft ontzaglijke financieele en moreele beteekenis voor onze arbeidersbevolking. Dat is voor een deel te danken aan de Regeeringshulp, aan de medewerking van de ambtenaren en zeker ook aan de opofferingsgezindheid van de arbeiders zelf. Het is mede in belangrijke mate te danken aan de vertegenwoordigers van Rijk en gemeenten, die in de Rijkscommissie voor de werkloosheidsverzekering in goed vertrouwen in de laatste jaren hebben samengewerkt met de vertegenwoordigers van de arbeiders.

Men zegt, dat de werkloosheidsverzekering eigenlijk ten onder is gegaan, maar op het oogenblik zijn nog 350 000 arbeiders bij die werkloozenkassen aangesloten. Van die 350 000 staan 160 000 onder de noodregeling, meer dan de helft der leden zijn dus aangesloten bij kassen die nog volkomen normaal werken. De leden van de werkloozenkassen zullen dit jaar aan contributie opbrengen een bedrag van vermoedelijk f 3 800 000. Uit de nota van den Minister van Arbeid blijkt, welk een belangrijk deel van de kosten voor de werkloozenzorg in dit crisisjaar nog gedragen wordt door de arbeiders zelf. Hoe kan men nu van verschillende zijden betoogen — kwaadwilligheid sluit ik uit — dat deze zaak failliet is en dat het armenzorg is geworden, terwijl deze ontzaglijke sommen door de arbeiders worden opgebracht in tijden van malaise? Neen, de groote moeilijkheid is deze. In een tijd, dat in een aantal vakken de werkloozen bij tientallen procenten zijn te tellen, zou men willen, dat de menschen zelf door bijdragen aan de werkloozenkassen de helft van alle uitkeeringen in hun vak bekostigden. Dat is eigenlijk het standpunt van de lieden, die door hun optreden de werkloosheidsverzekering in gevaar brengen. Wanneer in een vak 10 000 menschen werken, en 4000 of 5000 zijn in hetzelfde vak werkloos, dan moeten de uitkeeringen aan die 5000 voor de helft worden opgebracht door degenen die nog werken in hetzelfde vak. Dat is eenvoudig krankzinnigheid, dat kan men alleen eischen als men in wezen een hekel heeft aan de verzekering, of men spreekt met ontzaglijke lichtvaardigheid. In het voorstel van den Werkloosheidsraad is er sprake van, aan een aantal kassen een subsidie te geven tot 200 pct. toe. Men schijnt dat vreemd te vinden, maar, hoe is de gang van zaken geweest? De werkloosheidsverzekering is geregeld bij het bekende Koninklijk besluit van 1917. In art. 4 van dat Koninklijk besluit, dat de subsidies regelt, wordt uitdrukkelijk de mogelijkheid voorzien dat meer dan 100 pct. aan de kassen zal worden gegeven. Die bepaling luidt:

> „Het bedrag van het subsidie wordt vastgesteld in verband met de in de gemeente, in het eerste lid vermeld, werkelijk ingekomen bijdragen en zal als regel ten hoogste 100 pct. daarvan uitmaken.
>
> Het kan op een hooger percentage worden gesteld, indien:
>
> *a.* buitengewone omstandigheden van tijdelijken aard dit noodig maken;
>
> *b.* de vereeniging niet in staat is, de bijdragen zoo hoog op te voeren als noodig zou zijn om uitkeeringen te verstrekken over een termijn van ten minste 90 dagen per jaar tot een zoodanig bedrag, dat daaruit het noodzakelijke levensonderhoud der werklooze leden kan worden bekostigd."

Wat is er nu gebeurd? Toen het Koninklijk Nationaal Stuencomité werd opgeheven, moest de werkloozenverzekering worden uitgebreid. De Regeering dacht toen, dat daarmede de zaak in orde zou zijn, zoodat dan, nevens de verzekerden, niet anders zouden overblijven dan enkele kleine groepjes werkloozen die door armenzorg konden worden geholpen. De Regeering heeft toen buitengewonen steun verleend, en de kassen hebben den uitkeeringstermijn verlengd, de bedragen der uitkeeringen verhoogd en ook de contributies verhoogd. Toen is het bezuinigingsstreven gekomen. Men is van alle zijden gaan inkrimpen, en het resultaat is geweest: contributieverhooging voor de leden bij een korteren uitkeeringsduur en verlaging van de bedragen der uitkeeringen. Dat kwam omdat men dit artikel van het Koninklijk besluit niet wilde toepassen, dat toch zeer welberaden in het Koninklijk besluit was opgenomen. Men durfde dat niet aan, omdat

(van den Tempel.)

er tegenstand was, zoowel van de zijde van Financiën als van een aantal gemeentebesturen. Men voerde dus het Koninklijk besluit van 1917 niet uit, maar de gevolgen daarvan mag. men niet aan de werkloosheidsverzekering wijten. Wanneer het Koninklijk besluit behoorlijk was uitgevoerd, had men een groot aantal moeilijkheden voorkomen en hadden de kassen veel regelmatiger kunnen functionneeren. In dat verband moet men zien het voorstel, dat op het oogenblik door den Werkloosheidsraad is gedaan, om aan een aantal kassen te geven tot 200 pct. subsidie. Dat zal natuurlijk individueel moeten gaan, maar ik hoop, dat op dit percentage ten slotte niet zal worden afgedongen. De heer van Gijn vraagt wat ik daarmede bedoel. Ik bedoel, dat kas voor kas en bedrijf voor bedrijf moet worden uitgemaakt welk percentage moet worden gegeven. Volgens het voorstel van den Werkloosheidsraad zouden er drie groepen komen van kassen. Een groep, die met 100 pct. toekomt, dat is de normale, dan een groep, die van 100 tot 200 pct. krijgt en die verder normaal werkt, terwijl voor de groepen, die meer dan 200 pct. noodig hebben, de uitkeering door de kassen wordt stopgezet en een andere steunregeling vastgesteld. De vraag, welk percentage elke kas zal krijgen, wordt beoordeeld naar gelang van den toestand in het bedrijf, de positie der kassen, enz. De Rijkscommissie is aangewezen om dat te beoordeelen.

Dat is ten slotte de oplossing. Ik zou wenschen, dat de Regeering de marge tot 200 pct. volkomen vrijliet. Uit hetgeen ik zeide blijkt reeds, dat er een aantal kassen zullen zijn, die ook met 200 pct. niet geholpen zullen zijn. Volgens het voorstel van den Werkloosheidsraad zal dan voor de leden van die kassen een bijzondere uitkeeringsregeling getroffen worden. Ik zou aan de Regeering willen vragen, om reeds nu mede te deelen, hoe in het algemeen de inhoud van die regeling zal zijn, en in welke positie de leden van die kassen zullen komen, die in zoodanige mate in crisis verkeeren, dat zij ook bij 200 pct. bijslag niet uit kunnen komen.

Ik kom nu tot het derde punt. Dat betreft den steun aan de werkloozen, die noch door werkverschaffing, noch door de werkloozenkas geholpen worden, op het oogenblik een aanzienlijk deel van het totaal aantal werkloozen. Hoe is nu de toestand? Na herhaald aandringen, ook mijnerzijds, is de Regeering er toe overgegaan, om een z.g. crisisregeling in het leven te roepen. Bepaalde vakken, waarin veel werkloosheid is, konden dan volgens die regeling als crisisvakken worden aangemerkt, de gemeente kon voor zoo'n vak een steunregeling maken, en de Regeering verklaarde zich bereid, wanneer die steunregeling aan bepaalde eischen voldeed, om in de kosten daarvan bij te dragen. Deze steunregeling was vervat in de circulaire van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 7 December 1921 aan de gemeenten.

Hoe werkt op het oogenblik die steunregeling? De Minister van Binnenlandsche Zaken is zoo welwillend geweest, mij op mijn verzoek een lijst te geven van de gemeenten en de vakken, waarvoor die steunregeling, van Regeeringswege gesubsidieerd, nog werkt. Aanvankelijk was het zoo, dat een bepaald vak voor het geheele land als crisisvak werd aangemerkt, zooals bijv. de sigarenindustrie en de diamantnijverheid. Dat is nu veranderd. Op het oogenblik wordt gemeentesgewijs nagegaan, of voor een bepaald vak een steunregeling noodig is.

Ik heb de lijst, die ik van den Minister heb ontvangen, eens vergeleken met de gegevens, die ik van andere zijde ontvangen heb. Ik ben tot dit resultaat gekomen, dat op het oogenblik die steunregeling omvat 81 plaatselijke groepen van arbeiders, verdeeld over 44 gemeenten; maar gaat men na, hoeveel arbeiders daaronder vallen — ik weet dat van andere zijde —, dan is dat aantal zeer miniem.

Men heeft door het stelsel, dat in die circulaire is vervat, bereikt, dat na eenigen tijd de werkloozen automatisch buiten die regeling komen te staan, en zoodoende zijn er zeer weinig overgebleven.

Ik overdrijf niet, wanneer ik beweer, dat op het oogenblik voor het gansche land niet meer dan 4 à 5000 arbeiders — en dat is hoog geschat — van deze regeling profiteeren. De toestand is dus zoo, dat het geheel afhankelijk is van de gemeenten òf er een steunregeling komt, en wanneer de gemeente iets wil doen, zij afhankelijk is van de toestemming van Binnenlandsche Zaken. Wanneer die afgekomen is, worden de menschen een aantal weken gesteund, om ten slotte weer uitgetrokken te geraken, en zijn dan geheel overgelaten aan de gemeentezorg.

Het is duidelijk, dat de bestaande toestand volslagen onbevredigend en volkomen onhoudbaar is. Ik zou er bij den Minister van Binnenlandsche Zaken zeer sterk op willen aandringen, deze regeling te veranderen. Ik weet, er is op het oogenblik een zeer sterk drijven in het land om den steun aan de werkloozen onder te brengen bij armenzorg. Voor zoover die toeleg bestaat, protesteer ik er nadrukkelijk tegen. De werkloozen, waarvan hier gesproken wordt, kunnen niet op een lijn worden gesteld met de gewone armlastigen. In den oorlogstijd en in de jaren, die achter ons liggen, is dat ook niet gedaan, toen was de invloed van de arbeidersbeweging blijkbaar te groot daartoe. Maar men is nu in de periode gekomen, dat men denkt, dat men zich dat tegenover de arbeiders wel kan veroorloven en het streven steekt weer op om de menschen naar armenzorg te verwijzen. Deze menschen zijn niet werkloos uit oorzake van persoonlijke gesteldheid of tekortkoming. Zij zijn op steun aangewezen, omdat het kapitalistisch bedrijf op het oogenblik hun arbeidskracht niet noodig heeft. Armenzorg houdt in een bemoeiing met het persoonlijk leven van de armlastigen, een bemoeiing, welke hier niet ter plaatse is en die hier te recht als een hoon wordt gevoeld, een bemoeiing, welke ver uitgaat boven de vraag, hoe groot het gezinsinkomen is. Men kan nog objectief vragen en onderzoeken hoe groot het gezinsinkomen is, om in verband daarmede den steun te bepalen, terwijl men toch nog blijft buiten armenzorg. Armenzorg is wat anders. Wil men hooren hoe het is, dan wil ik een staaltje geven. Wij hebben eenige dagen geleden in *Het Volk* een correspondentie uit Leiden kunnen lezen, waarin stond, hoe daar aandrang is geweest om een commissie voor steunverleening te verkrijgen. Neen, zeide het gemeentebestuur, het moet bij de armenzorg blijven.

Men leest nu in *Het Volk:*

> „Ons zijn menschen bekend, die er niet meer heen willen, tenzij door den honger gedwongen.
>
> Hoe het onderzoek gaat, kan blijken uit het volgende: Een der zoozeer bij de arbeiders geliefde bezoekers van het Armbestuur komt de woning binnen van een gezin, dat in normale omstandigheden zijn woning netjes, maar niet overdadig had ingericht. Dat nette bestond hierin, dat de vrouw, door hard werken, haar woning zeer helder en proper had gehouden. Behalve de gewone meubeltjes heeft ze nog een naaimachine. De juffrouw, naar we meenen een advokate, een mensch dus, die van arbeidersleven geen steek weet, komt de woning binnen, ziet de machine, en vindt, dat uitkeering niet noodig is. Immers de vrouw kan daar nog iets mee verdienen, en zoo niet, dan kan ze die machine toch verkoopen. Ze heeft nog een linnenkast ook. Die levert toch bij verkoop ook wel wat op!"

De heer **Stulemeijer:** Was dat een vrijwillige armbezoekster?

De heer **van den Tempel:** Wat doet dat er toe, dat kan ik niet beoordeelen. Wat ik wil betoogen, is, dat de menschen, die van de armenzorg uitgaan, een andere taak hebben, dan ik vervuld wil hebben.

De heer **van Gijn:** Die juffrouw deed haar werk al heel slecht.

De heer **van den Tempel:** Zeker, maar er zijn helaas zooveel, die het slecht doen, en de menschen lijden er onder. Wanneer en menschen zijn, die door persoonlijke tekortkomingen of ongeluk, of door te geringe kracht steun moeten

(van den Tempel.)

hebben van gemeentelijke of bijzondere armenzorg, dan gaat men er van uit — in de goede gevallen! — dat men tegenover die menschen en hun gezin opbouwend te werk moet gaan en dat men hun raad en hulp moet geven. Dan dringt men in het persoonlijk leven van de menschen in en dan oefent men een zekere voogdij over de menschen. Maar dat is niet op zijn plaats voor deze werkloozen! Hier zijn kantoorbedienden, metaalbewerkers of anderen werkloos, menschen, die hun huishouden behoorlijk hebben ingericht, volkomen gave menschen, met een redelijk gevoel van eigenwaarde, doch die nu geen werk kunnen vinden, en deze burgers zouden thans op die wijze een juffrouw of meneer van armenzorg te woord moeten staan, die de voogd over hen speelt en hen vraagt: zijn uw meubeltjes niet wat rijkelijk mooi; kunt gij het niet op een andere manier klaarspelen?

Het is onredelijk, deze menschen te verwijzen naar armenzorg. Wij wenschen een uitbreiding van den steun aan de werkloozen; centralisatie kan daarbij op het oogenblik niet worden doorgevoerd. Dat kan alleen bij wettelijke regeling en daar is geen kijk op.

Geen centralisatie beteekent, dat wij moeten toestemmen dat, welke bezwaren daar ook aan verbonden zijn, wanneer vele gemeenten mochten te kort schieten, die steunregeling wordt gelegd in handen van de gemeenten. Maar indien de steunregeling in handen gelegd wordt van de gemeenten, komt er, dit weet men te voren, practisch slechts iets van te recht, als de Regeering financieele hulp verleent. De Regeering moet algemeene voorwaarden stellen, maar wanneer door de gemeenten daaraan voldaan wordt, moet de Regeering ook ten minste 50 pct. in de algemeene kosten bijdragen. Men kan, bij het bepalen van het percentage, met de toestanden in afzonderlijke gemeenten rekening houden, bijdragen van Regeeringswege zijn echter onvermijdelijk. In de gemeenten kan dan een orgaan om dien steun te verleenen worden geschapen. Men behoeft daar natuurlijk geen groot opgezette commissie voor te nemen, het kan gebeuren door een kleine commissie in aansluiting aan het gewone gemeentebestuur, maar natuurlijk moeten in die steuncommissies vertegenwoordigers van de vakbeweging worden opgenomen.

Alleen op dien grondslag. Mijnheer de Voorzitter, kan een bevredigende regeling in ons land tot stand komen. Ik bepleit hierbij, dat de Regeering natuurlijk wel normen stelt, maar dat de gemeenten vrijheid moeten hebben, boven die normen uit te gaan, met dien verstande, het spreekt vanzelf, dat, voor zoover zij boven die normen uitgaan, de meerdere kosten geheel komen ten laste van de gemeenten. Ik vraag die vrijheid voor de gemeenten, omdat de toestanden zoo zeer verschillend zijn.

Op het oogenblik zijn er, ik kom er nog op terug, duizenden kantoorbedienden werkloos, menschen, die op zware lasten zitten, hooge huren moeten betalen en in bijzonder moeilijke omstandigheden komen te verkeeren. Een verschillende uitkeering geven aan kantoorbedienden of ongeschoolde arbeiders is moeilijk, maar wanneer men aan de gemeenten vrijheid laat boven bepaalde normen uit te gaan, kan misschien op die wijze tijdelijk worden te gemoet gekomen aan te hooge huren enz. of kan op andere wijze gemaakt worden, dat de schrille nood van die menschen wat gelenigd wordt.

In dit verband nog een opmerking, Mijnheer de Voorzitter. Wanneer wij krijgen steun uit de werkloozenkassen en steunverleening naast elkaar, zou ik de Regeering willen vragen, dat zij er toe zal medewerken, dat menschen, die trekken uit de werkloozenkassen, in elk geval aanspraak kunnen maken op dezelfde uitkeering als diegenen, die niet verzekerd zijn.

In het voorjaar heb ik deze vraag ook gesteld, maar toen was de Minister van Arbeid er niet voor te vinden. Ik zou willen vragen: komt op uw beslissing terug, Excellentie. Ik zal een voorbeeld noemen. Wanneer een werkloozenkas een uitkeering geeft van f 12 in de week aan een verzekerde, die een vrouw heeft en twee kinderen, terwijl daarnaast vanwege de steuncommissie aan zoodanig gezin f 15 wordt uitgekeerd, dan is het lid van de werkloozenkas f 3 ten achter. Nu is het mogelijk, dat de verzekerde met die uitkeering genoegen neemt, omdat hij dan niets geen bemoeiing zal hebben met zijn persoonlijke omstandigheden, maar wanneer hij aanspraak maakt op een uitkeering tot gelijk bedrag als de niet-verzekerde, stel hem dan in de gelegenheid naar de bedoelde commissie te gaan en te zeggen: volgens het andere tarief kom ik in aanmerking voor een uitkeering van f 15, ik maak aanspraak op de ontbrekende f 3. Dan is er ten slotte gelijkheid geschapen.

Ik zou nog een paar woorden willen zeggen over een belangrijk punt, dat ik niet mag overslaan.

Een grief tegen den Minister van Binnenlandsche Zaken is, dat hij een groep, nl. die van de typografen, welke voor de bijzondere crisisregeling in aanmerking komt, daarvan van het begin af heeft uitgesloten, en dat hij daarin volhardt.

Wij hebben hierover gedebatteerd en toen heeft de Minister een uiting gedaan, die, ofschoon dit geen toezegging was, toch hoop gaf, dat tegenover de typografen de billijkheid zou worden betracht. Doch de Minister heeft ten slotte toch zijn oude standpunt gehandhaafd.

Ik zou hem willen vragen: hoe kunt gij dat toch doen? Ik wil thans niet opnieuw uitvoerig betoogen, dat deze typografen om dezelfde redenen werkloos zijn als de arbeiders in andere vakken. Een burgerlijk blad schreef reeds een jaar geleden zeer te recht en dit geldt ook nog voor thans:

> „De werkloosheid is voor de typografen een even onafwendbare, een even onvermijdelijke ramp als voor de metaalbewerkers en meubelmakers en de beslissing van den Minister is onbillijk en principieel onverdedigbaar."

De oorzaken van de werkloosheid der typografen zijn de valuta-concurrentie, de algemeene malaise in handel en industrie en de machinale ontwrichting van handel en bedrijf. De leden van den Typografenbond werken onder 3 contracten, een voor de typografen, een voor het boekbindersbedrijf en een voor het cartonnagebedrijf. In het typografencontract is opgenomen de aangevochten regeling betreffende overleg in zake de prijstarieven, voor de 2 andere categorieën geldt dat niet en toch zijn al de leden van de typografenbonden van de steunregeling uitgesloten.

Ik zou bij den Minister van Binnenlandsche Zaken er op willen aandringen deze zaak opnieuw te overwegen en aan de gestelde bezwaren te gemoet te komen.

Ten slotte, Mijnheer de Voorzitter, kom ik aan het laatste punt, dat ik wilde bespreken.

De werkloosheid in ons land als gevolg van de malaise in eigen bedrijfsleven wordt nog verzwaard door den toevloed van vreemde werkkrachten, in het bijzonder Duitsche. Ik wil er op wijzen dat die toestand niet in de eerste plaats zijn oorsprong vindt in het gebrek aan werkgelegenheid in Duitschland. Om die geheele aangelegenheid goed te overzien, moet men zich er wel rekenschap van geven, dat dit kwaad zijn oorsprong vindt in de valutaverhoudingen.

Er is een ontzaglijke toevloed van Duitsche werkkrachten naar ons land op dit oogenblik en ik zou daarbij willen onderscheiden den toestand in de grensstreken en dien in andere deelen van ons land.

Dat op het oogenblik Duitsche arbeiders vrijwel ongehinderd toegang hebben tot de oostelijke provinciën van ons land, is evident onbillijk.

Zulk een Duitsche arbeider, die elken morgen over de grens komt en des avonds weer vertrekt, ontvangt zijn loon in guldens en bekostigt zijn huishouding in Marken. Dat is geen eerlijke concurrentie meer. De toestand in de grensstreken is dan ook volkomen ondraaglijk geworden.

Maar in andere deelen van ons land is de toestand zoo, dat bemoeiing niet kan uitblijven. Ik noemde straks reeds de ontzaglijke werkloosheid, welke thans in de kantoorwereld bestaat. Enkele dagen geleden zijn daarover gegevens gepubliceerd door den heer Smit, voorzitter van den handels- en kantoorbediendenbond en hij zegt daarover:

> „De groote werkloosheid van het oogenblik is te wijten aan het feit, dat het grootbedrijf, dat zich langzamerhand ook op administratief gebied — bv. het geldwezen — heeft ontwikkeld, zich tegenover de hoofdarbeiders precies eender gaat gedragen als tegenover de handarbeiders. Als je geen winstobject meer bent, ga je de laan uit, is de stelregel geworden.

(van den Tempel.)

> Een van degenen, die het slechte voorbeeld heeft gegeven, is de Rotterdamsche Bankvereeniging. In het tijdperk van hoogconjunctuur 1919—1920 heeft deze instelling uit alle andere bedrijven de menschen weggelokt met gouden-bergenbeloften. En toen de depressie kwam, was de Rotterdamsche Bankvereeniging de eerste, die ontsloeg. Zij gaf het voorbeeld, dat gevolgd werd niet alleen door de andere bankbedrijven, doch ook door tal van industrieën, waarin tegenwoordig b.v. voor berekening van kostprijs en statistisch werk veel kantoorpersoneel werkt."

De werkloosheid, zoo reeds ontstaan, wordt nu op geweldige wijze versterkt door den toevloed van vreemde werkkrachten. De heer Smit vertelde verder:

> „dat de dienst der Arbeidsbemiddeling en Werkloosheidsverzekering, naar wij uit betrouwbare bron weten, aan ongeveer 300 vreemde kantoorbedienden verlof verleend (heeft) hier te komen werken. Vaststaat evenwel, dat daarnaast honderdtallen buitenlanders hier werkzaam zijn, voor wie geen toestemming is gevraagd. Hoe groot het aantal precies is, kan moeilijk worden gezegd. Wij schatten het op ongeveer 2000."

De heer Smit schat het totaal aantal werklooze kantoorbedienden op 8 à 9 duizend, d. i. ongeveer 10 pct. van het aantal menschen, dat in het bedrijf werkzaam is.

Nu zegt men: daartegen kan van Regeeringszijde niets worden gedaan, want per slot van zaken werken deze Duitschers in ons land onder dezelfde omstandigheden als de Hollandsche arbeiders.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen dat te mogen betwijfelen. Ik zou de vraag willen stellen: concurreert de jonge Duitsche kantoorbediende, die hierheen komt, op denzelfden voet als de gevestigde Hollander?

De jonge buitenlander, die hierheen komt, die zich zijn benoodigdheden voor een belangrijk deel aanschaft in het buitenland, die zich tijdelijk extra opofferingen wil getroosten, omdat elke gulden, dien hij overhoudt, binnen korten tijd in het buitenland zoo'n heel andere beteekenis heeft, concurreert niet op gelijken voet met den kantoorbediende, die sinds jaren hier gevestigd was en nu plaats moet maken voor dezen buitenlander.

Mijnheer de Voorzitter! Van de zijde der werkgevers wordt op het oogenblik vrijwel algemeen verkondigd, dat in deze richting heel weinig, het liefst niets moet worden gedaan.

Ik persoonlijk gevoel volkomen de groote moeilijkheden, die aan een regeling van dit vraagstuk vastzitten. Elke maatregel op dit gebied is onaangenaam; elke maatregel moet zoo tijdig mogelijk zijn. Wij staan echter voor de vraag: moeten wij den toestand zoo laten als hij op het oogenblik is geworden?

Ten opzichte van het grensverkeer ontbreekt op het oogenblik elke deugdelijke regeling. De menschen komen feitelijk zonder eenige contrôle over de grens en gaan 's avonds weer weg. Ja, in naam bestaat de contrôle, maar inderdaad bestaat ze niet. De toestanden, zooals ze nu zijn — ik heb dat uit tal van brieven vernomen en men heeft het ook in de couranten kunnen lezen — zijn eenvoudig onhoudbaar.

Nu is het mij bekend, dat de commissie van bijstand voor arbeidsbemiddeling aan den Minister van Arbeid een advies heeft uitgebracht omtrent de regeling van het grensverkeer.

Is de Minister van Arbeid bereid de conclusies van deze commissie aan de Kamer mede te deelen en is de Minister voornemens te handelen overeenkomstig de conclusies van de commissie van bijstand voor de arbeidsbemiddeling?

Dit geldt voor het grensverkeer, maar ik geloof ook dat meer gedaan zal moeten worden. De bestaande regeling voor het land is niet effectief.

De toestand is op het oogenblik zoo, dat, als bijv. een Duitsche kantoorbediende zich in Holland wil vestigen, hij kan krijgen een visum op een advies van een districtsarbeidsbeurs, welke voor deze aangelegenheden volstrekt niet competent is. De man heeft dan een visum gekregen van een arbeidsbeurs van een kleine plaats, maar in plaats van daar werk te zoeken, trekt hij naar een groote stad.

Het toezicht moet effectief worden; voor het afgeven van een visum moet een verklaring geëischt worden van de arbeidsbeurs, waar de man zal gaan werken.

Ik zeg: ik zie zeer goed de moeilijkheden, welke deze stof biedt. Zoo wordt gedreigd met de mogelijkheid van eventueele represailles van de zijde van Duitschland.

Dit argument maakt op mij echter weinig indruk. Niet omdat ik niet zou begrijpen welk een ontzaglijk nadeel het zou zijn, wanneer men van Duitschen kant tot een represaillemaatregel overging. Dat besef ik ten volle, maar hoe staan wij er voor? Er zijn, sinds jaren her, een groot aantal Nederlanders in Duitschland werkzaam; de een schat hun aantal op 80 000, de ander op 100 000. Wanneer men een regeling ging treffen zonder meer, die tot represailles aanleiding zou geven, dan zou een groot nadeel kunnen ontstaan en zou het nadeel het voordeel overtreffen, maar bestaat dat gevaar wanneer men omtrent deze aangelegenheid behoorlijk overleg pleegt met de Duitsche Regeering?

Ik heb den raad gegeven aan het Nederlandsch Verbond van Vakvereenigingen om deze aangelegenheid te bespreken met het Duitsche vakverbond en ik geloof, dat men dit gaat doen. Ik wenschte wel, dat men dit van verschillende richtingen aan weerszijden van de grens deed. Wanneer die vakverbonden tot overeenstemming komen, dan kunnen ze toch niet voldoende ingrijpen zonder sanctie van de wederzijdsche Regeeringen.

Nu stel ik mij voor dat, wanneer de vakverbonden elkander verstaan en de Regeeringen in overleg en verstandhouding daarmede de zaak van weerskanten bespreken, dan voor represailles van de zijde der Duitschers zeer weinig te vreezen is. Immers, de Duitsche Regeering gaat dienaangaande reeds veel verder dan wij, terwijl de noodtoestand daar niet zoo dringt als hier.

Als men de zaak beleidvol aanpakt en niet zonder meer zegt: er komt geen Duitscher meer over de grens, maar als men het organiseert en tracht te gemoet te komen aan wezenlijke bezwaren die er zijn, dan kan op dit gebied veel tot stand gebracht worden. ,

Ik ben thans gekomen aan het eind van mijn toelichting tot de vragen, die ik aan de Regeering heb gesteld. Ik heb reeds twee vragen voorgelezen en ik wil thans nog de overige vragen even ter kennis van de Kamer brengen.

Die overige vragen luiden:

> 3. Is de Regeering bereid er toe mede te werken, dat een voldoend bedrag op de Staatsbegrooting wordt uitgetrokken om de werkverruiming, zoowel door publiekrechtelijke lichamen als van particuliere zijde, krachtig te kunnen bevorderen?

4. Is de Regeering bereid om aan de werkloozenkassen gedurende het jaar 1923 steun te verleenen op den voet als is vastgesteld in het schrijven, dd. 31 Augustus 1922, door den Nederlandschen Werkloosheidsraad tot den Minister van Arbeid gericht?

Zoo ja, kan de Regeering dan reeds mededeelen, welke regelen zullen gelden voor de uitkeering aan de leden der werkloozenkassen, die ook met 200 pct. subsidie niet in staat zullen zijn, de reglementair-voorziene uitkeeringen aan de leden te verstrekken?

5. Is de Regeering bereid te bevorderen, dat de tegen werkloosheid verzekerde arbeiders desverlangende een toeslag kunnen bekomen op de uitkeering uit de werkloozenkas, tot zoodanig bedrag, dat de totale uitkeering niet minder is dan van in dezelfde omstandigheden verkeerende arbeiders, die uit anderen hoofde steun ontvangen?

6. Is de Regeering bereid, hare houding ten opzichte van de ondersteuning der uitgetrokken typografen alsnog te wijzigen?

7. Is de Regeering bereid een zoodanige uitbreiding te geven aan de steunregeling voor de crisiswerkloozen, als vervat in de circulaire, dd. 7 December 1921, van den Minister van Binnenlandsche Zaken aan de gemeentebesturen, dat onder nader te stellen regelen algemeen

(van den Tempel e. a.)

door het Rijk zal worden bijgedragen in den steun van gemeentewege aan uitgetrokken en niet-verzekerde arbeiders te verleenen, en wel tot ten minste 50 pct. van de kosten, terwijl den gemeenten vrijheid wordt gelaten, gedurende de wintermaanden voor eigen rekening een toeslag te geven op de uitkeering?

8. Kan de Regeering mededeelen, welke maatregelen door haar of met haar voorkennis zijn genomen, om den toevloed van buitenlandsche werknemers, in verband met de valuta-verhoudingen, naar bedrijven, waarin werkloosheid voorkomt, tegen te gaan en of nieuwe maatregelen dienaangaande worden voorbereid?

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb menig onderwerp even moeten aanroeren, dat wel uit de negen vragen voortvloeit, doch daarin niet is geformuleerd. Ik vertrouw, dat ik desniettegenstaande ook daarop van de Regeering een volledig en openhartig antwoord zal mogen ontvangen, en ik hoop, dat uit dat antwoord zal blijken, dat de Regeering beseft, welken plicht het volk als geheel heeft ten aanzien van de volksgenooten, die buiten hun schuld thans in zoo acuten nood verkeeren.

De beraadslaging wordt geschorst.

De heer **van Sasse van Ysselt** brengt verslag uit namens de Commissie, in wier handen zijn gesteld de inlichtingen op de adressen van:

F. G. S. Mulder, te Zandvoort, houdende verzoek om terugbetaling van een hem opgelegde boete wegens onvoldoende zegeling van een huurcontract (211);

O. de Ruiter, gewezen matroos 1ste klasse der Nederlandsche marine, contrôle-assistent bij de H. IJ. S. M., te Rotterdam, houdende verzoek om toekenning van het ridderkruis der Militaire Willemsorde (197);

E. Strauss, te 's Gravenhage, houdende verzoek te bevorderen, dat aan adressant en zijn mede-eigenaar van het perceel Kneuterdijk 6 te 's Gravenhage een schadeloosstelling wordt verleend voor de verloren rente, die hem zou zijn toegestaan, indien tot aankoop van het perceel door het Rijk was besloten (196);

S. van Veenstra, adjunct-commies ter Directie van de Rijkspostspaarbank te Amsterdam, houdende verzoek om restitutie van een door zijn echtgenoote als Rijksambtenaar, tijdens een haar verleend verlof, gestorte pensioenbijdrage (176);

mevrouw de weduwe C. van Rietschoten, geb. van Rije, te Bandoeng (Java), houdende verzoek om terugbetaling van ingehouden kortingen ten behoeve van het pensioenfonds voor weduwen en weezen (141).

Deze Verslagen zullen worden gedrukt en rondgedeeld.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, daarna hervat en de beraadslaging voortgezet.

De **Voorzitter**: Is de Regeering bereid onmiddellijk op de gestelde vragen te antwoorden?

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken, a. i. Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel: Jawel, Mijnheer de Voorzitter!

De **Voorzitter**: Dan is het woord aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, a. i. Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken, a. i. Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde heeft, heb ik het wel, zijn rede in twee deelen gesplitst. Het eerste gedeelte was van algemeenen aard, het tweede gedeelte cumuleerde een achttal vragen. Het wil mijn ambtgenoot van Arbeid en mij voorkomen, dat met

(Minister **Ruys de Beerenbrouck**.)

het oog op een vruchtbare discussie het allicht beter is, indien wij ons voorloopig beperken tot de beantwoording van de acht vragen en van den verderen loop der beraadslaging laten afhangen of er voor een van ons beiden nog aanleiding is om op het algemeene deel van de rede van den geachten afgevaardigde in te gaan.

Ik voor mijn deel zal een vijftal vragen hebben te beantwoorden, de eerste, de tweede, de derde, de zesde en de zevende, terwijl dan voor mijn ambtgenoot van Arbeid de vierde, vijfde en achtste ter beantwoording zijn. De eerste vraag luidt:

„Om welke reden is de Regeering onlangs overgegaan tot de opheffing der bij Koninklijk besluit van 15 Mei 1920 ingestelde Commissie voor verruiming en regularisatie van werkgelegenheid?"

Hoezeer de adviezen van die commissie door de Regeering werden gewaardeerd, naar het oordeel van de Regeering was èn de samenstelling èn de uitgebreidheid van de commissie van dien aard, dat deze minder geëigend was op den duur van advies te blijven dienen. Immers meer dan tot heden zal in het vervolg bij de beoordeeling van de vraag, of aan een bepaalde gemeente Rijkssteun in de kosten van werkverschaffing zal worden verleend, rekening moeten worden gehouden met den financieelen toestand der gemeente.

Daarom — zoo kom ik onwillekeurig tot de tweede vraag, of de Regeering het wenschelijk vindt een kleinere commissie in het leven te roepen — was het reeds onmiddellijk, toen de Regeering besloot de groote commissie op te heffen en de werkverschaffing over te brengen van Arbeid naar Binnenlandsche Zaken, haar bedoeling zich van de gewaardeerde voorlichting van een commissie te verzekeren. De nieuwe commissie zal naar de plannen der Regeering eenigszins kleiner zijn en ook anders zijn samengesteld. Zij ook zal de Regeering van advies hebben te dienen omtrent de lijnen, die ten aanzien van de werkverschaffing door het Rijk zullen worden gevolgd.

En nu ligt het in de bedoeling van de Regeering om de commissie, behalve uit een voorzitter, te doen bestaan uit 8 leden. Aan den Nederlandschen Werkloosheidsraad zal worden gevraagd een aanbeveling in te dienen van 4 leden, en wel 2 vertegenwoordigers van de werkgevers en 2 van de werknemers. Het zal dus in de hand liggen van den Nederlandschen Werkloosheidsraad, op welke wijze zoowel werkgevers als werknemers ieder jaar in de commissie zullen zijn vertegenwoordigd. De Regeering plaatst zich op het standpunt, dat zij noodig heeft de voorlichting van den Werkloosheidsraad, en daarom is zij voornemens den voorzitter van den Werkloosheidsraad uit te noodigen het voorzitterschap van deze commissie van advies op zich te nemen.

De vier overige leden der commissie zullen door de Regeering zonder voordracht van den Werkloosheidsraad worden aangewezen, en ik kan wel zeggen dat het met het oog op de verschillende Departementen, die bij de werkverschaffing zijn betrokken, in de bedoeling van de Regeering ligt om, door vertegenwoordigers van verschillende Departementen te nemen, een interdepartementaal verband tot stand te brengen.

Wat nu betreft de taak en de bevoegdheid van de commissie, deze moeten zoo ruim worden gesteld, dat van haar initiatief kan uitgaan bij het streven naar verruiming der werkgelegenheid in ons land. De geachte afgevaardigde heeft er reeds op gewezen, dat verruiming van de werkgelegenheid van Rijkswege een taak is, waarbij verschillende Departementen zijn betrokken; hij noemde Landbouw en Waterstaat. Door vertegenwoordigers van verschillende Departementen in de commissie te benoemen, meent de Regeering een goed middel te hebben gevonden, om verschillende Rijksorganen bij de werkverschaffing te betrekken.

De geachte afgevaardigde heeft buiten het raam van zijn vragen om gevraagd, waarom de werkverschaffing zal worden opgedragen aan Binnenlandsche Zaken. Het antwoord is vrij eenvoudig. Om twee redenen. Ten eerste omdat naar het oordeel van de Regeering nauw verband bestaat tusschen de

(Minister **Ruys de Beerenbrouck.**)

verkverschaffing en de steunregeling. Ten tweede omdat, onder aan hetgeen als werkverschaffing is geschied in het ninst afbreuk te doen, de ervaring in de provincie Drente, vaar de werkverschaffing in de gemeente Emmen uitgegaan s van het Departement van Binnenlandsche Zaken, van ien aard is, dat, zonder dat Departement hemelhoog te verheffen, men toch algemeen zegt, dat het in de gemeente Emmen goed gaat.

Ik kom thans tot de derde vraag van den geachten afgevaardigde, waarin hij de Regeering vraagt, of zij bereid is er toe mede te werken, dat een voldoend bedrag op de Staatsbegrooting wordt uitgetrokken om de werkverruiming door publiekrechtelijke lichamen en door particulieren krachtig te kunnen bevorderen.

De beslissing, door den Ministerraad genomen tot overbrenging van de werkverschaffing van Arbeid naar Binnenlandsche Zaken, werd zoo laat genomen, dat op dat oogenblik de opmaking van de begrooting voor Binnenlandsche Zaken reeds zoo ver was gevorderd, dat het om zuiver comptabele en technische redenen zeer bezwaarlijk was om daarin verandering te brengen. Toen ik dat bemerkte, besloot ik, dat bij de Memorie van Antwoord deze zaak in het reine zou worden gebracht. Men kan misschien zeggen: had dat maar onmiddellijk gedaan — maar ik herhaal, de bezwaren waren van comptabelen en technischen aard en daardoor kon toen niet reeds worden gepubliceerd wat bij de Memorie van Antwoord is medegedeeld. Immers, de Regeering is bereid, om op art. 74 van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1923 een bedrag van 2 millioen uit te trekken voor werkverruiming, in verband waarmede de omschrijving van dien post zal worden gewijzigd. De raming van dezen post kan uiteraard niet meer zijn dan een globale. Maar het spreekt vanzelf, dat ook hier met de nooden van de schatkist zal moeten worden rekening gehouden, zoodat, wanneer onverhoopt de totaal 4 millioen van dezen post niet zouden voldoende zijn, slechts in het uiterste geval een suppletoire aanvraag zal worden gedaan. De Regeering is het met den geachten afgevaardigde volmaakt eens, dat werkverschaffing in het algemeen verre de voorkeur verdient boven steunverleening. Ik kan dan ook verzekeren, dat van de zijde der Regeering zoo krachtig mogelijk in deze richting zal worden gewerkt.

Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde heeft een vraag, bij een vorige gelegenheid gesteld, herhaald, nl. of de Regeering bereid was, haar houding ten aanzien van de ondersteuning der uitgetrokken typografen alsnog te wijzigen. De geachte afgevaardigde — hij houde het mij ten goede — heeft geen nieuwe argumenten aangevoerd voor een wijziging der door de Regeering aangenomen houding.

Het is mij daarom moeilijk, reeds op het oogenblik de toezegging te doen, dat ik mijn houding zal veranderen. Intusschen, dat wil ik den geachten afgevaardigde gaarne zeggen, verlies ik deze aangelegenheid niet uit het oog. Vergis ik mij niet, dan is op het oogenblik een nieuw collectief contract in den maak. Indien dit van zoodanigen aard mocht zijn, dat de bezwaren tegen het thans geldende collectieve contract vervallen, dan zal ik gaarne deze zaak nogmaals overwegen en zien, of in de richting van hetgeen de geachte afgevaardigde verlangt, nog iets is te doen.

De zevende vraag van den geachten interpellant zou ik willen splitsen in drie gedeelten. In de eerste plaats meen ik, dat de geachte afgevaardigde bedoelt te vragen, of algemeen door het Rijk zal worden bijgedragen in den steun van gemeentewege aan uitgetrokken en niet verzekerde arbeiders; het tweede gedeelte van zijn vraag is: zal de Rijksbijdrage ten minste 50 pct. der kosten bedragen, en in de derde plaats vraagt hij: zal den gemeenten de vrijheid worden gelaten, gedurende de wintermaanden een toeslag voor eigen rekening op de uitkeeringen te verleenen. Op deze wijze meen ik de eenigszins lange vraag in drie stukken te mogen snijden.

Op het eerste onderdeel van de vraag, of een algemeene steunregeling zal worden getroffen, moet ik ontkennend antwoorden. Op het oogenblik wordt slechts dan een steunregeling getroffen wanneer in een bepaalde gemeente en in een bepaald vak algemeene crisiswerkloosheid heerscht. Het treffen van een steunregeling beschouwt de Regeering als een

(Minister **Ruys de Beerenbrouck e. a.**)

noodmaatregel voor een noodtoestand. Ik meen, dat de Regeering dit standpunt moet handhaven, en zij zou daarvan afwijken, indien zij aan de wenschen van den geachten spreker voldeed en een algemeene steunregeling trof. Daardoor zou het begrip noodmaatregel geheel zijn teloorgegaan en de Regeering zou steun gaan verleenen ook in die gevallen, waarin voor Rijkshulp geenerlei of geen voldoende motief aanwezig is.

In de tweede plaats vroeg de geachte afgevaardigde, of de Rijksbijdrage ten minste 50 pct. der kosten zal bedragen. Tot heden wordt aan de gemeenten als regel 50 pct. subsidie verleend in de kosten van steunverleening aan uitgetrokkenen, aan die uitgetrokkenen nl., waarvoor een steunregeling is getroffen. Voor ondersteuning van andere groepen van werkloozen wordt als regel geen Rijksbijdrage gegeven; evenwel met dien verstande, dat aan gemeenten, die niet in staat zijn te dragen, hetzij 50 pct. van de kosten van ondersteuning der uitgetrokkenen, hetzij de geheele kosten van de ondersteuning voor de overige groepen, extra Rijkssteun wordt verleend.

Gevolg van de toekenning, als regel, van 50 pct. susidie is, dat van Rijkswege zeer aanzienlijke hulp wordt verleend ook aan gemeenten, wier financieele toestand veel gunstiger is, dan die van het Rijk op dit oogenblik blijkt te zijn. De Regeering meent, dat zij niet verantwoord is, wanneer zij, gelet op dien toestand, na 1 Januari 1923 hiermee voort zou gaan. De Regeering heeft er daarom noodgedwongen toe moeten besluiten, dat met ingang van 1 Januari 1923 in die mate Rijksteun aan gemeenten zal worden verleend als de toestand van de gemeentelijke financiën van die bepaalde gemeenten noodzakelijk maakt. De norm van 50 pct. zal derhalve vervallen, doch de Rijkssteun zal verder worden verleend naarmate de gemeente blijkt, dien steun niet te kunnen missen. De grootte van den steun zal voor elk geval afzonderlijk worden vastgesteld. Bij beslissingen ten deze zal rekening moeten worden gehouden met de financieele positie van de gemeente, den omvang van de werkloosheid, enz.

Het laatste gedeelte van de vraag van den geachten afgevaardigde hield in, of aan de gemeenten vrijheid zal worden gelaten gedurende den wintertijd voor eigen rekening toeslag te geven op de uitkeeringen.

De ervaring, die de Regeering ten deze heeft opgedaan ten aanzien van het beleid van sommige gemeentebesturen, dwingt haar ook op dit onderdeel van de vraag van den geachten afgevaardigde een ontkennend antwoord te geven. De Regeering heeft zich verplicht gezien, verschillende besluiten van gemeentebesturen tot toekenning van hoogere uitkeeringen te doen schorsen of te vernietigen, wegens strijd met het algemeen belang. Maar het spreekt vanzelf, dat de Regeering bereid zal zijn eventueel rekening te houden met bijzondere omstandigheden welke een gemeente ter kennis van de Regeering mocht brengen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen hiermee voorloopig althans, het voor mij komende deel van de vragen van den geachten afgevaardigde te hebben beantwoord.

De heer **Aalberse,** Minister van Arbeid: Mijnheer de Voorzitter! De vierde vraag, door den geachten interpellant gesteld, luidt aldus:

> „Is de Regeering bereid, om aan de werkloozenkassen gedurende het jaar 1923 steun te verleenen op den voet, als is vastgesteld in het schrijven dd. 31 Augustus 1922, door den Ned. Werkloosheidsraad tot den Minister van Arbeid gericht?
>
> Zoo ja, kan de Regeering dan reeds mededeelen, welke regelen zullen gelden voor de uitkeering aan de leden der werkloozenkassen, die ook met 200 pct. subsidie niet in staat zullen zijn, de reglementair voorziene uitkeeringen aan de leden te verstrekken?"

De Regeering heeft met groote belangstelling van dit zeer uitvoerige en doorwrochte advies van den Ned. Werkloosheidsraad, waarvan het lid dezer Kamer, dr. Nolens de zoo kundige voorzitter is, kennis genomen, voor het overgroote deel met instemming.

(Minister Aalberse.)

Ik heb met genoegen gezien, dat zoowel van den kant van vakcentralen van arbeiders, als van den kant van werkgeversvereenigingen, bij de Kamer adressen zijn ingekomen, waarbij ingenomenheid met dat advies wordt betuigd. Het punt, waarover het in de vierde vraag gaat, is in het advies betrekkelijk kort behandeld. Daar wordt geadviseerd:

„Wat de verzekering betreft staat wel vast, dat er ook na 1 Januari 1923 werkloozenkassen zullen zijn, welke zonder nadere Overheidshulp niet in staat zullen zijn, om in den loop van 1923 aan hare reglementaire verplichtingen te voldoen. Onder die kassen zullen er zijn, die wel in staat zijn, aan hare reglementaire verplichtingen te voldoen, indien het percentage van den bijslag op hooger dan 100, b.v. tot 200 pct. wordt gesteld. Deze laatste groep van kassen zal, naar ons oordeel, aldus geholpen moeten worden, mits zij naar het oordeel van Uwe Excellentie het mogelijke ten opzichte van de voorschriften der wachttijden, der uitkeeringstermijnen en uitkeeringsbedragen en der wekelijksche bijdragen hebben gedaan om haar financieel evenwicht te bewaren."

Dit advies komt er dus op neer, dat, in plaats van normaal een bijdrage van 100 pct. op de eigen bijdragen van de leden, een hoogere bijslag zal worden gegeven, b.v. tot 200 pct., mits die kassen voldoen aan speciale voorwaarden. Dit advies is nader overwogen en de Regeering is gekomen tot het navolgende besluit, waaruit zal blijken, dat het de bedoeling is, dit advies op te volgen, en de verschillende punten, die in het advies worden aangegeven, nader uit te werken. Het antwoord op de vierde vraag kan dus het volgende zijn:

De Regeering is bereid, aan de werkloozenkassen, welke met 100 pct. subsidie van Rijk en gemeente(n) niet aan de reglementaire verplichtingen kunnen voldoen, in 1923 in bijzondere gevallen in verband met de crisis op de arbeidsmarkt, individueel te beoordeelen — individueel hier in den collectieven zin, als waarin de geachte afgevaardigde het ook gebruikte, niet van iederen werklooze apart, maar van elke werkloozenkas afzonderlijk — een hooger percentage-subsidie toe te kennen in het algemeen tot hoogstens 150 pct. en in zeer hooge uitzonderingen tot 200 pct., mits aan de volgende voorwaarden wordt voldaan:

a. dat de uitkeeringsduur niet langer wordt gesteld dan 60 dagen per kalenderjaar en, voor zoover het seizoenkassen of seizoenarbeiders betreft, niet langer dan 36 dagen (landarbeiders, grondwerkers).

(Ik merk hierbij op, dat vele van die voorwaarden niet nieuw zijn, maar dat verschillende werkloozenkassen daaraan op het oogenblik reeds hebben voldaan.);

b. dat de wachttijd voor elke werkloosheidsperiode minstens zes dagen is, waarbij echter onderbreking van de werkloosheidsdagen met niet meer dan twee dagen van arbeid geen nieuwe werkloosheidsperiode zou behoeven te doen ontstaan;

c. dat, voor zoover de werkloosheid met het seizoen nauw samenhangt, wordt bepaald, dat in bepaalde tijden van het jaar niet of alleen in bepaald aangegeven maanden wordt uitgekeerd.

(Ook dit is een bepaling, die in de seizoenkassen in het algemeen voorkomt);

d. dat, voor zoover de uitkeering niet tot bepaalde seizoenen wordt beperkt, de uitkeeringsregeling zoodanig wordt getroffen, dat zooveel mogelijk wordt voorkomen, dat de kas wordt uitgeput, doordat aan een bepaald deel der leden in het eerste deel van het jaar een zeer groot deel der inkomsten over 1923 ten goede komt.

Dit geval doet zich ook dit jaar bij verschillende kassen voor, nl. dat in de eerste helft van het jaar door groote werkloosheid door een deel der leden de kassen zoodanig worden aangesproken, dat, wanneer in de tweede helft van het jaar andere leden pas voor den eersten keer werkloos worden, zij komen te staan voor een volkomen ledige kas.

Ik heb op allerlei manieren getracht, blijvende binnen de grenzen van het Werkloozenbesluit, die kassen te helpen, maar het is mij gebleken, dat het het verstandigst is, bij de regeling, die alleen geldt voor crisiskassen, — dus voor kassen, waarvan het te voren vaststaat, dat zij er met 100 pct. niet kunnen komen — een zoodanige bepaling te maken, dat dat zooveel mogelijk wordt voorkomen. Het zou bijv. zoo kunnen, dat aan elk lid over het eerste half jaar slechts over ten hoogste de helft van het reglementair aantal dagen uitkeering wordt verstrekt, en dat over de tweede helft geen recht op uitkeering zal aanwezig zijn, wanneer niet sedert het einde van de eerste uitkeeringsperiode minstens 13 weken zijn verstreken.

Dit is een der manieren, waarop het zou kunnen. Thans kan het voorkomen, dat een deel der leden bevoorrecht zou worden boven een ander deel en de kas zou leegraken, zoodat, wanneer op het laatst van het jaar andere leden werkloos worden, zij voor een leege kas komen te staan;

e. dat de wekelijksche uitkeering als maximum niet meer bedraagt dan 60 pct. van het loon, dat in den tijd, waarin een lid werkloos is, als loon voor arbeiders van dezelfde categorie geldt;

f. dat bij zoogenaamde gedeeltelijke werkloosheid het recht op uitkeering eerst ingaat, — met inachtneming van het bovenvermelde aantal wachtdagen —, wanneer de verkorting minstens een derde van den normalen werktijd bereikt, en de uitkeering het loon niet verder kan aanvullen dan tot 2/3 der normale verdiensten per week;

g. dat de uitkeeringen in geen geval hooger mogen worden gesteld dan in:

gemeenteklasse:	gehuwden en kostwinners:	kostgangers:	ongehuwden bij ouders inwonend:
I	f 2,60	f 1,80	f 0,60
II	2,30	1,50	0,50
III	1,90	1,20	0,40

Voor de kassen der transport- en losse arbeiders zullen nadere regelingen worden vastgesteld.

Wat leden betreft van werkloozenkassen, die ook met 200 pct. subsidie niet in staat zullen zijn, de reglementair voorziene uitkeeringen aan de leden te verstrekken, aan deze personen zal hulp moeten worden verstrekt langs anderen weg dan die van werkloosheidsverzekering.

Uit de regelmatig inkomende bijdragen der leden zal geleidelijk een reserve worden gevormd, waarmede de kassen te zijner tijd weer zullen kunnen functionneeren.

Hoe de leden van deze kassen zullen worden geholpen maakt nog een punt van overleg uit. Er zijn verschillende manieren, die echter ieder bijzondere voordeelen bezitten doch waarbij ieder tevens eigenaardige bezwaren blijkt te hebben. Er zal echter een keuze moeten worden gedaan en dit zal zoo spoedig mogelijk dienen te geschieden. Zoodra het overleg met betrekking tot dit punt is afgeloopen, zal het besluit terstond worden gepubliceerd.

Ik kom thans aan de vijfde vraag van den geachten interpellant:

„Is de Regeering bereid te bevorderen, dat de tegen werkloosheid verzekerde arbeiders desverlangd een toeslag kunnen bekomen op de uitkeering uit de werkloozenkas, tot zoodanig bedrag, dat de totale uitkeering niet minder is dan van in dezelfde omstandigheden verkeerende arbeiders, die uit anderen hoofde steun ontvangen?"

Deze vraag is verleden jaar bij de interpellatie van den geachten interpellant ook gesteld en de Regeering staat ten opzichte hiervan nog op hetzelfde standpunt als verleden jaar.

Men kan hier niet twee regelingen door elkander laten loopen. Men heeft de verzekering, die men wil behouden, maar dan moet men ook het zuivere beginsel van verzekering, dat uitgekeerd wordt, afgezien van de grootte van het gezinsinkomen, laten gelden niet alleen dan, wanneer dat in het financieel voordeel is van dengeen, dien het treft, maar ook dan wanneer dit niet in zijn voordeel is en hij misschien buiten de verzekering een hooger bedrag zou krijgen.

Ik acht het een gevaarlijk precedent wanneer wij in dit geval van het verzekeringsbeginsel op grond van philantropische overwegingen zouden afwijken, hetgeen bovendien

(Minister **Aalberse.**)

zeker niet in het belang zou zijn van een gezonde ontwikkeling der werkloosheidsverzekering.

Ik wil er echter wel bijvoegen, dat, wanneer er zeer bijzondere omstandigheden aanwezig zijn, waardoor een gemeentebestuur ten deze een speciale regeling voor een geval meent te moeten treffen, de Regeering zich in dat geval daartegen in de toekomst niet zal verzetten. Dat is dan echter zuiver gemeentelijk, maar in de verzekeringskassen kan van het verzekeringsbeginsel niet worden afgeweken.

Ik kom thans tot de laatste en 8ste vraag:

> „Kan de Regeering mededeelen, welke maatregelen door haar of met haar voorkennis zijn genomen, om den toevloed van buitenlandsche werknemers, in verband met de valuta-verhoudingen, naar bedrijven waarin werkloosheid voorkomt, tegen te gaan en of nieuwe maatregelen dienaangaande worden voorbereid?"

Op deze vraag kan ik, tevens in antwoord aan hetgeen door den heer Bongaerts bij de algemeene beschouwingen der Staatsbegrooting is gevraagd, het navolgende mededeelen.

Na het eindigen van den Europeeschen oorlog werd mijnerzijds een regeling getroffen met het Rijkspaspoortenkantoor, ten einde bij het afgeven van pasvisa te kunnen letten zoowel op de belangen der Nederlandsche industrie als op die van de Nederlandsche arbeiders.

Deze regeling kwam hierop neer, dat vóór het verleenen van een visum op het paspoort van een buitenlandschen arbeider, die hier te lande arbeid wenscht te verrichten, overlegging wordt gevorderd van een verklaring van een districts-arbeidsbeurs omtrent het aanbod van arbeiders op de Nederlandsche arbeidsmarkt.

Aangezien de wederzijdsche pasvisa tusschen ons land en België, Frankrijk, Luxemburg, Italië, Denemarken en in het algemeen ook Zwitserland zijn opgeheven, is genoemde maatregel voor onderdanen van deze landen sedert vervallen.

Bovenbedoelde maatregel heeft thans ook nog slechts beteekenis ten aanzien van de toelating van arbeiders van Duitsche en Oostenrijksche nationaliteit, aangezien deze arbeiders, naast Belgische arbeiders in sommige grensstreken, feitelijk het overgroote deel der buitenlandsche arbeiders vormen, die in ons land werken of werk trachten te verkrijgen.

Voor enkele categorieën van arbeiders, als vrouwelijk huispersoneel, mijnwerkers, metselaars, timmerlieden, stukadoors, verpleegsters, musici en artisten, behoeven voor het verleenen van pasvisa geen verklaringen van arbeidsbeurzen meer te worden overgelegd, ook dus niet voor hen, die van Duitsche of Oostenrijksche nationaliteit zijn. Voor metselaars, timmerlieden en stukadoors geldt dit van 1 Februari van dit jaar af. De mijnwerkers zijn van den beginne af aan vrijgesteld geweest.

Toen nu in den loop van het jaar 1920 de trek van Duitsche arbeiders naar de grensstreken in Limburg en in het bijzonder naar de Limburgsche mijnstreek (deze mijnwerkers behoeven geen paspoort) in verband met de valutaverhoudingen groote afmetingen aannam, werd met den administrateur der grensbewaking dd. 18 November 1920 overeengekomen, dat ook aan arbeiders uit het Duitsche grensgebied geen pas voor grensverkeer in het bewakingsgebied van de 2de divisie der Koninklijke marechaussee (Limburg en Gelderland ten zuiden van de rivier de Waal) zou worden afgegeven, tenzij door den werkgever hier te lande wordt overgelegd een verklaring van de arbeidsbeurs in zijn district, dat tegen de tewerkstelling van den Duitschen arbeider geen bezwaar bestaat.

Deze regeling is thans nog van kracht voor het grensverkeer van arbeiders aan de oostgrens van Limburg en een gedeelte van Gelderland, met dien verstande, dat ook hierbij weer voor de bovenvermelde categorieën van arbeiders, die zijn vrijgesteld van de verplichting tot overlegging van een verklaring eener arbeidsbeurs voor het verkrijgen van een pasvisum, evenmin een verklaring eener arbeidsbeurs behoeft te worden overgelegd voor het verkrijgen van een grenspas.

In den laatsten tijd wordt met het oog op de uitbreiding der werkloosheid hier te lande en het dalen der omrekeningswaarde van de Mark, vooral uit kringen van arbeiders uit de grensstreken in Zuid-Limburg en Twente, aangedrongen op het nemen van maatregelen van Overheidswege ten aanzien van het werken van Duitsche arbeiders in de grensstreken, door de toelating van deze arbeiders algemeen afhankelijk te maken van de afgifte eener verklaring door een arbeidsbeurs, dat tegen toelating met het oog op de Nederlandsche arbeidsmarkt geen bezwaar bestaat. Ook uit kringen van handels- en kantoorpersoneel en musici zijn stemmen in die richting vernomen.

Verder kan, als resultaat van de door den Rijksdienst der arbeidsbemiddeling en de arbeidsbeurzen ingestelde onderzoeken, worden medegedeeld, dat in Augustus 1922 in de Limburgsche mijnen werkzaam waren 2900 Duitschers, die in Nederland woonplaats hadden, en 2400 Duitschers, die in Duitschland woonden en dan dagelijks over de grens komen. Het totaal aantal arbeiders bij de mijnen bedroeg in Augustus 16 750, zoodat ongeveer 19,80 pct. der arbeiders Duitschers waren.

Mijnheer de Voorzitter! Dit lijkt een hoog percentage, maar wanneer men het vergelijkt met het percentage Duitschers in 1913, toen de verhoudingen nog normaal waren, blijkt, dat het niet zoo hoog is.

In 1913 waren er van een totaal van 10 728 mijnwerkers 1876 van Duitsche nationaliteit, zijnde 17,49 pct. van het totaal.

De toename van het aantal Duitschers (hoofdzakelijk geschoolde arbeiders) na den oorlog werd ook beïnvloed door terugkeer naar hun vaderland van een groot aantal geschoolde Belgische mijnwerkers. Het aantal Belgische mijnwerkers verminderde van 2107 op 31 December 1917 tot 405 op 31 December 1920 of van 11,92 pct. in 1917 tot 1,74 pct. in 1920 van het totaal aantal mijnwerkers.

Bij de arbeidsbeurs in Heerlen waren ingeschreven op 1 October 1921 160 werkzoekenden, waaronder 75 bouwvakarbeiders; op 14 October 1922 209 werkzoekenden, waaronder 80 bouwvakarbeiders. Deze arbeidsbeurs vormt tevens het bemiddelingsorgaan voor de omliggende mijngemeenten Schaesberg, Eigchelshoven, Nieuwenhagen, Brunssum, Hoensbroek, Voerendaal en gedeeltelijk ook Kerkrade.

Tien van de voornaamste aannemers te Heerlen hadden in Juni jl. binnen die gemeente aan het werk 568 bouwvakarbeiders, waarvan 147 waren van Duitsche nationaliteit, die in Duitschland hun woonplaats hadden. Zeer waarschijnlijk is in den jongsten tijd het aantal Duitsche arbeiders, die dagelijks heen en weder gaan, zeer toegenomen. Ook werken velen op een pas, die ze gekregen hebben voor familiebezoek.

Wat betreft Twente kunnen de volgende cijfers worden medegedeeld.

In het laatst van September jl. kwamen 944 Duitsche arbeiders, die in Duitschland wonen, dagelijks naar Nederland om te werken in Enschedé en omliggende gemeenten.

Onder deze arbeiders waren ongeveer 291 mannen en vrouwen werkzaam in textielfabrieken; 152 arbeiders (hoofdzakelijk vrouwen) werkzaam op confectiefabrieken, 200 ongeschoolde bouwvakarbeiders; verder waren het voornamelijk ambachtslieden, dienstboden en ongeschoolde arbeiders.

Uit Enschedé, Losser en Lonneker werkten er in September jl. in totaal ongeveer 865 arbeiders op spinnerijen op Duitsch gebied, dus Nederlanders die in Duitschland gingen werken, waarvan er ongeveer 298 Markenbijslag van Overheidswege genoten.

Op 1 October waren bij de arbeidsbeurs te Enschedé ingeschreven 311 werkzoekenden, waaronder 100 bouwvakarbeiders, 39 metaalbewerkers, 33 textielarbeiders en 82 ongeschoolde arbeiders.

Op 7 October 1922 waren ingeschreven 270 werkzoekenden, waarvan 62 bouwvakarbeiders, 28 metaalbewerkers, 53 textielarbeiders, 15 kantoorbedienden, 2 landarbeiders en 88 ongeschoolde arbeiders.

Behalve de ongeveer 2400 Duitsche mijnwerkers komen er in Zuid-Limburg een moeilijk te schatten aantal Duitsche arbeiders dagelijks over de grens, om hier te lande arbeid te verrichten. Ruim de helft dezer arbeiders kunnen worden

(Minister Aalberse e. a.)

gerekend tot de bouwvakarbeiders, de overigen zijn in verschillende beroepen en bedrijven werkzaam.

In het overige deel van Limburg is het aantal Duitsche arbeiders, die dagelijks de grens passeeren, vrij gering. In Venlo zijn de meesten werkzaam, te weten ongeveer 168, waarvan 64 bouwvakarbeiders, in Roermond werken er slechts 17 en te Sittard 41 en in de omgeving dezer gemeente 29.

In het oostelijk deel van Gelderland werken slechts een gering aantal Duitsche arbeiders, die in Duitschland wonen. Alleen in de gemeente Winterswijk werken pl.m. 40 bouwvakarbeiders en 97 textielarbeiders (grootendeels meisjes), benevens pl.m. 50 werkvrouwen en dagmeiden.

Dit wat de feitelijke gegevens betreft. Nu de zaak zelf.

De Regeering overweegt in hoever het mogelijk en wenschelijk is om maatregelen te treffen ten aanzien van het werken van vreemde arbeiders hier te lande, in de eerste plaats wat betreft de oostelijke grensstreken in Zuid-Limburg en Twenthe. Deze materie vormt echter een zeer gecompliceerd probleem, daar hierbij zijn betrokken niet alleen de belangen van het vrije personenverkeer, niet het minst aan onze grenzen, doch evenzeer belangen van economischen aard (zooals b.v. het verkeer op de arbeidsmarkt in verband met het loonpeil, belangen van voldoende aanbod der geëigende arbeiders in sommige bedrijven, enz.), welke belangen dienen te worden afgewogen tegen de nadeelen, welke het werken van voornamelijk Duitsche arbeiders hier te lande ten aanzien van de belangen van inheemsche arbeiders met zich brengt.

Ik erken, dat het noodzakelijk is, om in dezen spoedig tot een beslissing te komen. Het is daarom, Mijnheer de Voorzitter, mijn voornemen om, terstond, nadat hoofdstuk XA van de Staatsbegrooting in deze Kamer zal zijn aangenomen, een conferentie te houden met de betrokken gemeentebesturen en verdere autoriteiten en de wederzijdsche organisaties in de gemeente Heerlen, zoo noodig in Maastricht, en in de gemeente Enschedé. Zoo spoedig mogelijk daarna zal ik de noodig gebleken maatregelen, zoover noodig in overleg met mijn ambtgenoot van Justitie, nemen. De adviezen, welke de Regeering tot nu toe omtrent deze zaak bereikt hebben, zijn volkomen tegenstrijdig. Het is dus noodig, om een oordeel te kunnen vormen, om met degenen, die van de toestanden op de hoogte zijn, en de verschillende belanghebbenden bij deze zaak persoonlijk een bespreking te houden, en dan ook met de marechaussee, die voor de uitvoering van eventueele maatregelen zal moeten zorgen. Zoodra dus hoofdstuk XA der Staatsbegrooting is aangenomen, zal ik mij persoonlijk met deze materie gaan bemoeien, om op die wijze zoo spoedig mogelijk tot een decisie te kunnen komen.

Wat de mijnwerkers betreft is het mijn voornemen, ook advies te vragen aan den Mijnraad.

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor, om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **van den Tempel**: Mijnheer de Voorzitter! Er is mij medegedeeld, dat tijdens deze interpellatie een groote menigte werkloozen, uit Rotterdam gekomen, waarbij zich andere groepen uit Schiedam en Delft hebben aangesloten, hier in den Haag in de omgeving van dit gebouw hebben gedemonstreerd en zich daarbij tot de sociaal-democratische Kamerfractie hebben gewend. Een delegatie uit deze werkloozen heeft zich daarna met onze fractie onderhouden en aan den voorzitter het navolgende schrijven ter hand gesteld, dat ik thans ter kennis breng van de Vergadering. Het luidt:

„De vergadering van werklooze arbeiders, gehouden 15 November 1922 in het Volksgebouw te den Haag, gehoord, dat de sociaal-democratische Kamerfractie heden in het Parlement interpelleert over het vraagstuk der

(van den Tempel.)

werkloosheid en de mogelijkheid van een behoorlijke steunregeling aan de werklooze arbeiders, betuigt haar volle sympathie met deze interpellatie, verzoekt de Tweede Kamer der Staten-Generaal haar volle aandacht aan dit vraagstuk en aan dit optreden der sociaal-democratische Kamerfractie in het belang der werkloozen te willen wijden en noodigt de Tweede Kamer der Staten-Generaal uit, aan het optreden der sociaal-domocratische Kamerfractie haar vollen steun te willen verleenen.

Voor het bestuur van den Nederlandschen Bond van Vakvereenigingen:

v. d. Wal.

Voor den Haagschen Bestuurdersbond:

van Langen."

Tevens werd een schrijven ter hand gesteld, dat geadresseerd was aan de Regeering en dat door middel van onze fractie aan den Minister-President is overhandigd. In het schrijven, dat ik voorlas, wordt een beroep gedaan op de Tweede Kamer, om wel steun te willen verleenen aan ons optreden. Ik ben blij, vooral nu ik het antwoord van de Regeering heb vernomen, dat deze stem van de betrokkenen op deze wijze hier kan klinken, want als ooit gebleken is, dat het noodig is, dat de slachtoffers zelf hun eigen geluid doen hooren; als ooit gebleken is, dat waar is datgene, waarvan wij uitgaan en dat wel eens ontkend wordt, dat de betrokkenen zelf voor hun rechten moeten opkomen, omdat anders die rechten met voeten worden getreden, dan is dat wel bij deze interpellatie het geval.

Uit hetgeen ik zei, volgt reeds, dat het antwoord van de Regeering, naar mijn meening, volkomen onbevredigend is.

Ik wil verder gaan. Ik had persoonlijk, na hetgeen de laatste maanden in ons land is gebeurd, na de *Hetze*, die tegen die stakkerds is gevoerd, weinig hoop, maar hetgeen ik van den kant van deze twee Ministers heb gehoord, is mij toch nog uit de hand gevallen. Om dat duidelijk te maken, zal ik heel kort op dat inderdaad zoo korte antwoord ingaan.

De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft medegedeeld waarom de vorige commissie voor werkverruiming is ontbonden. Die commissie was niet goed genoeg samengesteld naar het oordeel der Regeering en nu komt er een andere commissie. De Minister deelt mede, op welke wijze die commissie zal zijn samengesteld. Daarop op dit oogenblik geen critiek, integendeel, het kan zijn, dat die commissie zeer goed zal worden samengesteld. Dat de commissie er komt, juich ik natuurlijk op zich zelf toe.

Wat ik hoor van het presidium der commissie, ik heb daartegen allerminst bezwaar. Maar wel heb ik dit groote bezwaar, dat, terwijl wij nu zijn in half November, terwijl de werkloosheid reeds algemeen is en de menschen radeloos worden van ellende, de Regeering, die weken geleden de andere commissie heeft ontbonden, thans pas er aan toe is de samenstelling van een nieuwe commissie te gaan voorbereiden.

De Minister zegt, dat de taak en de bevoegdheden van deze commissie zoo ruim mogelijk moeten worden gesteld. Ik waardeer dat. Als de Minister onder de discussie alles zoo voor zich ziet, zoekt hij termen op, die aan ons verlangen eenigszins te gemoet komen; maar beteekent dit ook resultaat in het wezen der zaak? De bevoegdheden moeten nog worden vastgesteld, maar, Mijnheer de Voorzitter, wij zitten hier met een interpellatie voor acuten nood. Waarom zijn die bevoegdheden nog niet vastgesteld en wordt de formuleering thans niet aan ons medegedeeld? De commissie zal meer initiatief moeten ontwikkelen, zegt de Regeering. Wat verstaat de Minister daar eigenlijk onder? Dat moet toch zin hebben.

De Minister deelt mede, dat op de begrooting voor Binnenlandsche Zaken thans een post zal worden uitgetrokken, welke voorheen op de begrooting voor Arbeid stond, en hij geeft de grootte van dien post aan. Laten wij eens nagaan hoe dat zit? Op de begrooting van Binnenlandsche Zaken voor 1922 was bij artikel 73 een post uitgetrokken: subsidie aan gemeentebesturen in de kosten van de armenzorg in ver-

(van den Tempel.)

band met de opheffing van het Koninklijk Nationaal Steuncomité, tot een bedrag van 2½ millioen. En voor 1923 wordt die post gebracht op 2 millioen.

In de Nota van den Minister van Arbeid van deze week wordt medegedeeld, dat over 1922 de kosten voor verruiming van werkzaamheden zullen bedragen f 4 800 000. De Minister van Binnenlandsche Zaken vermindert de post 74 op zijn begrooting eerst met een half millioen en voegt er dan 2 millioen aan toe, die de plaats van die 4,8 millioen over 1922 moeten vervullen. En zoo gaan wij dan zee in!

Ik feliciteer die aanstaande commissie met haar initiatief en haar ruimere bevoegdheid bij zoo schralen begrootingspost. Laten wij hier, waar het geldt het levensbelang van tienduizenden menschen en den economischen toestand van ons land, toch klaren wijn schenken. Laat men den heer Nolens voorzitter maken en laat men er twee werkgevers in benoemen en twee werknemers en vier hoofdambtenaren; wanneer men tevens zegt: gij zult nog minder geld tot uw beschikking hebben dan de vorige commissie over 1922, dan wordt het toch comedie. Als men ooit duidelijk wil laten zien het verschil in welwillendheid in optreden in deze Kamer in woorden en het hard zijn ten aanzien van de zaak waarom het gaat, wordt dat door deze cijfers wel gedemonstreerd.

De post zal nu blijven op de begrooting van Binnenlandsche Zaken, zegt de Minister, wegens het verband tusschen werkverschaffing en steunregeling aan de uitgetrokkenen; op dien grond is de werkverschaffing in Drente reeds bij Binnenlandsche Zaken gebracht. Is er dan in de laatste jaren moeilijkheid geweest omdat deze zaak bij Arbeid berust. Neen, daarvan is geen sprake. Maar ik begrijp, dat ik hierover niet veel woorden meer behoef te bezigen; die zaak is belist; daarin krijgt de Minister van de meerderheid der Kamer geen ongelijk, en de Minister van Arbeid moet zelf maar nagaan, waarom deze belangrijke taak aan hem is ontrokken.

De Minister heeft even gesproken over de uitsluiting der typografen van de steunregeling. Ik zou geen nieuwe motieven hebben aangevoerd om hen er onder te brengen. Het was eigenlijk ook overbodig. De Minister was het vorige jaar voldoende onder den indruk van mijn argumenten. Nu zegt de Minister: ik zal het wel weer eens onder de oogen zien. Ja, Excellentie, maar daarmede hebben de werklooze typografen niet op. Nu zegt de Minister: misschien verandert de toestand in het vak wel, nu de menschen aan het onderhandelen zijn om die overeenkomsten op te heffen. Maar moet de steun aan de werkloozen daarvan nu afhankelijk worden gesteld? Ik heb er den vorigen keer op gewezen hoe inconsequent de Minister in deze aangelegenheid is. Ik heb er op gewezen hoe, een paar jaar geleden, toen die regeling reeds in werking werd gebracht, op een Katholiek congres hulde werd gebracht, ook door den heer Ruys zelf, aan prof. Veraart, den grondlegger van het systeem, die het zooveel mogelijk voor alle vakken wilde doorgevoerd zien, bij wijze van maatschappelijke reconstructie. De heer Veraart is professor geworden, maar de werklooze typografen moeten het nu bezuren. Het is een detail, maar ik acht het toch van voldoende belang om ten aanzien van deze uitzonderingsmaatregel voor te stellen de volgende motie:

„De Kamer,

van oordeel, dat het niet redelijk is bij de steunverleening uitzonderingsmaatregelen toe te passen ten aanzien van de werklooze typografen,

verzoekt de Regeering, haar houding te dien aanzien nader te overwegen."

Mijnheer de Voorzitter! Toen de Minister over de algemeene steunregeling sprak, vernam ik, dat de Regeering alleen een noodregeling wil bij een noodtoestand. Met verwondering hoorde ik dat, want als men over de 100 000 werkloozen heeft, en er komen er voortdurend bij, heeft men dan geen noodtoestand? In plaats van de steunverleening uit te breiden, oppert de Regeering het voornemen die aanzienlijk te verminderen. Met 1 Januari a. s. zal slechts steun verleend worden in die mate, als de toestand der gemeente noodig maakt. Waar gaat dat heen? Dat wordt toch wel de meest volledige contrôle over de gestie der gemeentebesturen. Men spreekt nog wel van autonomie der gemeenten, maar als nu een gemeente haar eigen zin wil volgen, op welk terrein van gemeentelijke bemoeiing ook, staat de stok van de Regeering achter de deur. Dant gaat buiten alle contrôle van de Volksvertegenwoordiging om, want wij hooren er nooit iets van. Het zal zoo gaan, dat in de gemeenten met een sterke industrieele bevolking en veel werkloosheid, die dus in den druk zit, burgemeester en wethouders naar Den Haag zullen worden afgevaardigd; zij komen dan op het Departement bij de hoofdambtenaren en worden natuurlijk heel vriendelijk ontvangen. Maar wie niet in een goed blaadje staat, gaat ongetroost weg, niet in een goed blaadje, bijv. omdat de gemeente te hooge loonen betaalt, of omdat de tarieven voor gas e. d. niet hoog genoeg zijn. Maar wie betere relaties heeft, kan goed weg komen. Dat alles gaat binnenskamers; ik vind dat systeem een bederf voor onze verhoudingen. Men weet niet waar men aan toe is, moet hier komen pingelen.

De vraag, of men boven de normen kan gaan, door de Regeering gesteld, verliest aan beteekenis, als de gemeenten het toch zelf moeten bekostigen. De armere gemeenten zullen dan wel weinig kunnen of willen doen voor de werkloozen, als zij op deze wijze door de Regeering in den steek worden gelaten.

Tijdens de rede van den Minister vroeg ik mij af: is dat nu alles, wat het hoofd van onze Regeering bij dezen noodtoestand, bij deze radeloosheid van vele duizenden menschen, bij deze om zich heen grijpende ellende, heeft te zeggen? Wij kunnen nu niet debatteeren, maar elkanders bedoeling leeren begrijpen om ten slotte tot een bevredigend resultaat te komen. Daarvan kan zoo echter geen sprake zijn.

Een kort antwoordje wordt te voren opgesteld, en men kan zeggen wat men wil, men kan misschien dingen naar voren brengen die de Regeering niet gezien heeft, maar de Minister van Financiën blijft weg, zijn hoofdambtenaren, die het in handen hebben, blijven weg. Daar zitten de twee heeren en lezen hun antwoord van een papiertje. Geen woord van mededoogen, geen woord van medegevoelen in deze groote quaestie, die het land beroert. De Regeering is op dit punt verre beneden haar taak gebleven, ook, dunkt mij, naar de meening van hen, die bovenal oog toonen te bezitten voor de belangen der schatkist.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom thans tot hetgeen de Minister van Arbeid heeft gezegd. Toen hij begon, dacht ik: zou nu misschien het goede komen, zou de tweede misschien aanvullen wat de eerste is tekort gekomen, maar die laatste illusie werd mij al gauw ontnomen. Er is een rapport van den Nederlandschen Werkloosheidsraad, waaraan menschen uit alle politieke groepen en maatschappelijke kringen hebben medegewerkt.

Er zijn dezer dagen, ik meen vandaag, adressen gekomen, een van de vereeniging van Roomsch-Katholieke werkgevers en een van de Nederlandsche Vereeniging van Werkgevers. Men vindt daarin dingen, die zeer ongunstig zijn voor de arbeiders en die in het algemeen in sterk conservatieve richting gaan, maar op dit punt, de toepassing van het advies van den Werkloosheidsraad, wat betreft de verhoogde subsidie aan de werkloozenkassen, gaan zij niet minder ver dan de Werkloosheidsraad zelf. Zelfs die werkgevers, hoe conservatief zij ook mogen zijn, hebben die 200 pct. niet aangevallen; maar de Regeering dingt er toch op af. Zij zegt: er kunnen uitzonderingsgevallen zijn, waarin wij 200 pct. geven, maar de regel moet zijn 150 pct. Was het dan zoo erg geweest voor de Regeering, op dit punt nu eens te voldoen aan wat alle belanghebbende en belangstellende kringen in het land vragen. En dan komt een waschlijst van voorwaarden, waaraan die kassen, die tusschen 100 pct. en 200 pct. zullen ontvangen, moeten voldoen, voorwaarden, waarvan in het advies van den Werkloosheidsraad voor deze groepen geen sprake was.

(van den Tempel.)

Ik zal nog verder gaan, want wij moeten hier open kaart spelen. Ik ben lid van de commissie van advies voor de werkloosheidsverzekering, en men zal mij niet kwalijk nemen dat ik zeg, wat ik nu zeggen ga. Als ik mij niet vergis, zijn een aantal van die punten die de Minister ons nu voorlegt als een wet van Meden en Perzen als een beslissing, pas om advies gezonden aan de commisie van advies, en als ik mij niet vergis heb ik dit stuk eerst hedenmorgen ontvangen. Maar hoe kan de Minister dan nu op dit advies vooruitloopen?

Wat is dat nu voor optreden om over de geheele linie allerlei beperkende bepalingen op te leggen aan kassen, die met minder dan 200 pct. toekunnen? Laten de leden der Kamer wel bedenken wat dit beteekent. Stel in een vak, waarin crisiswerkloosheid heerscht, kunnen de kassen desniettemin met 200 pct. subsidie toekomen en haar reglementen naleven, d. w. z. dat dus tijdens deze buitengewone werkloosheid nog een derde deel van de kosten wordt gedragen door de arbeiders in het vak, zonder eenige bijdrage van de werkgevers. Zelfs uit het oogpunt van den echten bourgeois zou men moeten zeggen: dat is aannemelijk, daar wordt veel gepresteerd, zelfs in een vak waar zoo zware werkloosheid heerscht, betalen de menschen een derde van de kosten der kas. Maar der Regeering is het nog niet mooi genoeg; nu moeten op dit gebied nog allerhande beperkingen worden aangelegd. In welke richting laten de heeren zich toch drijven? Waartoe zullen wij komen, wanneer aan de kassen wordt gevraagd de uitkeeringen zoo te regelen dat de reglementaire termijn niet in eens afloopt? Dan zal, als iemand werkloos wordt en hij heeft bij voorbeeld het recht om 40 dagen te trekken, wanneer hij in het eerste halfjaar 20 dagen uitkeering gehad heeft, gezegd worden: gij krijgt in het eerste halfjaar niet meer. Als hij in het tweede halfjaar nog werkloos is, mag hij de andere 20 dagen komen halen. Wat is dat voor een regeling? En dan zegt de Minister in ander verband, dat wij de verzekering niet in haar ontwikkeling moeten aantasten, dezelfde Minister, die zulk een regeling invoert, terwijl dit alles voorkomen kan worden als men het Werkloosheidsbesluit 1917 behoorlijk wilde uitvoeren.

Dan is die heele denatureering van de werkloosheidsverzekering, die op het oogenblik van dezen Minister uitgaat, niet noodig.

Er zijn reeds een aantal kassen opgeheven, meest van federaties, dus van de syndicalistische richting. Wij hebben zooveel mogelijk tegengehouden, dat anderen het ook doen. Er zijn groote sommen bijgedragen; er zijn contributies, alleen voor de werkloozenkas, van f 1 per lid en per week, ook van f 0,50 en f 0,40 en f 0,30 en natuurlijk ook lager.

De Minister heeft ons meegedeeld de bedragen, die op het oogenblik uitgekeerd mogen worden. Het bedrag is al een paar keer verlaagd, en op het oogenblik heeft de Regeering een nieuw maximum gesteld.

De kas, die onder de noodregeling valt, mag niet meer uitkeeren dan dat maximum. In groote plaatsen bedraagt dat voor gehuwden bij de bestaande regeling f 2,85 per dag; in kleinere plaatsen en voor ongehuwden is het minder. Die f 2,85 wordt nu nog verlaagd tot f 2,60, zoodat een gehuwd man in een der grootste steden uit zijn werkloozenkas niet meer kan krijgen dan f 15,60 per week; dat geldt dus voor arbeiders in den Haag, Amsterdam en Rotterdam. Daarvoor hebben zij week in week uit 30, 40, 50 cent tot f 1 bijgedragen! In kleine plaatsen, voor ongehuwden, die bij hun ouders inwonen, was het tot dusver 90 cent, het zal nu worden 40 cent per dag. Dat heet dan de werkloosheidsverzekering opbouwen! Wie geeft den Minister die adviezen?

Er zijn kassen, waar de menschen betalen 30 en 40 cent in de week. Wanneer nu een ongehuwde, die bij zijn ouders inwoont en 25 jaar oud is — personen beneden 18 jaar vallen er buiten — werk heeft, betaalt hij per jaar 52 maal 40 cent contributie. Wordt hij werkloos en woont hij in een kleine plaats, dan zou hij krijgen gedurende 40 dagen 40 cent per dag uitgekeerd in een geheel jaar. Hij krijgt dan, als hij 20 dagen werkloos is, 20 maal 40 cent, dat is f 8 en moet dan wachten tot het tweede halfjaar eer hij weer een uitkeering krijgt. En daarvoor heeft hij dan al dien tijd premie betaald!

(van den Tempel e. a.)

Wil men de werkloosheidsverzekering stuk hebben? Laat men het dan zeggen! Wil men de vier millioen bijdragen van de arbeiders missen? De werkloozen kunnen dan zien, hoe zij rechtstreeks van de bourgeoisie en de Regeering krijgen, wat zij noodig hebben. Aan alles komt een einde, ook aan de gematigdheid en geduld, wanneer er met gematigdheid en geduld gespot wordt.

Van een bijslag aan de leden van de werkloozenkassen op de uitkeering wil de Regeering niet weten. Zij stelt de quaestie op de oude manier. Waarom doet de Regeering toch zoo dogmatisch? De Minister heeft gezegd, dat hij dien bijslag wil vrijlaten, wanneer die komt van den kant van de gemeenten. Maar het is toch nooit de bedoeling geweest, om dien toeslag te geven uit de werkloozenkas. Het doel was, de leden ten minste gelijke uitkeering te doen ontvangen als de niet verzekerde arbeiders; zij moeten dien bijslag verkrijgen uit dezelfde bron als de niet verzekerde arbeiders.

De Minister heeft ons breedvoerig ingelicht over zijn voornemen ten opzichte van den toevloed van vreemde werkkrachten. Ik zal er niet nader op ingaan. Ik heb alleen de vrees voelen opkomen, dat hier wel aandacht wordt geschonken aan den toestand in de grensstreken en aan den toestand in Limburg, bij de mijnen, waar het in verhouding misschien het minst noodig is. Men spreekt veel van den slechten toestand in Limburg dienaangaande, maar ben ik goed geïnformeerd, dan zou de heele zaak een ander aspect krijgen, wanneer de directie van de Staatsmijnen anders optrad. Maar in andere deelen van ons land is de zaak minstens zoo nijpend, bijv. voor de kantoorbedienden, en ik heb op dat punt geen afdoend en geruststellend antwoord van de Regeering ontvangen. Maar ik stem toe, dat men kan zijn in een phase, waarin de zaak nog nader wordt overwogen. Een grief dienaangaande wil ik dus niet uiten. Ik heb alleen willen zeggen, dat het antwoord voor mij niet bevredigend was.

Voor het overige heb ik mijn meening voldoende gezegd. Het spreekt vanzelf, dat voor ons het verloop van deze zaak een groote teleurstelling is. Ik zou de Regeering willen waarschuwen: gij, die blijkbaar wordt medegesleurd door de menschen, die op ieder gebied van het maatschappelijk en sociaal leven reactie willen, bedenk dat die reactie weer reactie zal opwekken. Laat de Regeering eens nalezen, wat in het orgaan van het Katholiek Vakverbond over de houding der *Scharfmacher* wordt gezegd. Laat de Regeering bedenken, dat de menschen, die haar thans voortdrijven, straks de eersten zullen zijn, om de Regeering haar tekortkomingen te verwijten, indien de arbeiders krachtig in verzet komen en toonen, dat zij het moe zijn op deze wijze behandeld te worden.

Wij, Mijnheer de Voorzitter, kunnen slechts een beroep op de Kamer doen. Daarom heb ik de eer voor te stellen, mede namens enkele politieke vrienden, de motie, die ik hierbij op uw tafel deponeer. Ik hoop, dat de stem der werkloozen zelf, die tot de Kamer was gericht, hier weerklank zal vinden en dat de Kamer moge medewerken, dat de Regeering zal terugkomen op haar weg en dat zij inderdaad zal doen, wat in den naam van recht en billijkheid tegen de werkloozen op het oogenblik geboden is.

De Voorzitter: Door den heer van den Tempel zijn, met mede-onderteekening van de heeren Troelstra, Albarda, Brautigam, Schaper en Hiemstra, twee motiën van orde voorgesteld.

Deze motiën van orde luiden:

I.

„De Kamer,

van oordeel dat het niet redelijk is bij de steunverleening uitzonderingsmaatregelen toe te passen ten aanzien van de werklooze typografen,

verzoekt de Regeering hare houding dienaangaande nader te overwegen.”.

II.

„De Kamer,

van oordeel, dat in deze abnormale tijdsomstandig-

(Voorzitter e. a.)

heden in den nood der werklooze arbeiders moet worden voorzien door werkverruiming en werkverschaffing op uitgebreide schaal, zoowel rechtstreeks van Rijkswege als met steun van Rijkswege; door bijzondere hulp aan de werkloozenkassen, op den voet als is aangegeven in het adres dd. 31 Aug. 1922 van den Nederlandschen Werkloosheidsraad aan den Minister van Arbeid; en, voor het overige, door steunverleening vanwege de gemeenten, met tegemoetkoming in de kosten voor ten minste 50 pct. door het Rijk,

noodigt de Regeering uit krachtig er toe mede te werken dat een doeltreffende werkloozenzorg op deze grondslagen zoo spoedig mogelijk tot stand komt."

Voorgesteld door zes leden, maken deze motiën van orde een onderwerp van beraadslaging uit.

De **Voorzitter:** Ik stel voor, deze motiën van orde te behandelen bij de beraadslaging over de interpellatie.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter:** Ingevolge het besluit der Kamer van Vrijdag jl. moet deze interpellatie heden afloopen.
Op grond van art. 77 van het Reglement van Orde stel ik voor, dat de beraadslaging uiterlijk om 6 uur door mij zal worden gesloten verklaard.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter:** Bij mij hebben zich reeds aangemeld om het woord te voeren de heeren Smeenk, Hermans, Snoeck Henkemans, Visser van IJzendoorn, Hiemstra, Weitkamp, mejuffrouw van Dorp en de heer van Gijn.
In verband nu met het zooeven genomen besluit verzoek ik den leden, die verder nog het woord mochten wenschen te voeren, zich bij mij op te geven.

Nog hebben zich opgegeven de heeren Schaper, Braat, Stulemeijer, Kuiper, Brautigam en Marchant.
Veertien leden hebben zich dus aangemeld. In verband daarmede stel ik voor, aan elken spreker een spreektijd toe te staan van ten hoogste tien minuten.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Smeenk:** Mijnheer de Voorzitter! In verband met den korten tijd zal ik niet ingaan op het eerste deel van de inleiding van den geachten interpellant, waarin hij de werkloosheid in verband bracht met de zg. „kapitalistische" structuur van onze maatschappij. Ik wil slechts constateeren, dat daarom zijn uiteenzetting zoo onbevredigend was, omdat hij niet aangaf, dat door een veranderde inrichting van de maatschappij in de lijn van „socialisatie" toestanden en verhoudingen, die wij nu kennen, niet meer zouden bestaan. Wanneer ook in die maatschappij geschied ware, wat in de laatste jaren in Europa is voorgevallen, dan zou de onevenwichtigheid in de productie evenzoo voorgekomen zijn. Een gesocialiseerde gemeenschap kan alleen leveren aan andere gemeenschappen, wanneer deze laatste zelf produceeren, wat te verkoopen is. Wanneer in een andere gemeenschap de productie vernietigd was, zou ook elders werkloosheid zijn, omdat er niet kon plaats hebben ruiling van goederen.
Ik zal thans enkele punten bespreken, en wel in de eerste plaats de werkverschaffing. Het komt mij voor, dat het bedrag van 2 millioen, dat de Regeering voor dat doel wil uittrekken, niet voldoende is en dat daarmede niet kan geschieden, wat behoort te gebeuren. In het afgeloopen jaar is dan ook een veel grooter bedrag reeds voor dat doel besteed, en wanneer thans de som tot 2 millioen gereduceerd werd, zou dat beteekenen, dat niet zooveel zou kunnen geschieden als in den laatsten tijd op dat gebied gebeurd is.
Dat acht ik in verband met de toenemende werkloosheid teleurstellend. Het genoemde bedrag moet verhoogd.

(Smeenk.)

Thans een enkel woord over de quaestie van de vreemde arbeiders. De toestand is op het oogenblik zoo, dat alleen in de mijnen in Limburg 4600 Duitsche arbeiders werken, waarvan 2400 in Duitschland woonachtig zijn. Een dergelijk verschijnsel doet zich ook voor in de bouwvakken. In Heerlen zijn op het oogenblik meer dan 1000 werklooze bouwvakarbeiders, terwijl Limburg overstroomd wordt door Duitsche bouwvakarbeiders. Wat dit betreft zouden maatregelen dienen te worden genomen.
Hetzelfde geldt voor de handels- en kantoorbedienden. Ook op kantoren zijn op het oogenblik hier te lande verschillende Duitsche arbeidskrachten werkzaam.
Maar daartegenover staat, dat, wanneer nog eens een enkelen keer een Nederlander, die hier werkloos is, in Duitschland een betrekking kan krijgen, hem dat wèl verhinderd wordt.
Ik ken toevallig een geval van iemand, die een betrekking kon krijgen op een groot verzekeringskantoor in Hamburg, maar de Duitsche autoriteiten waren er onmiddellijk bij om hem de daarvoor noodige vergunning te weigeren.
Hier bestaat daarentegen geen enkele maatregel, waardoor het toestroomen van Duitsche arbeidskrachten naar kantoren, bouwvakken en mijnen kan worden tegengegaan en dat lijkt mij tegenover de Nederlandsche arbeiders en ook tegenover de Nederlandsche financiën in het huidige moment niet wel te verantwoorden.
Wat de werkloosheidverzekering betreft, meen ik, dat alle pogingen moeten worden gedaan om deze in stand te houden. De verschillende moeilijkheden, die men in den laatsten tijd jegens de kassen maakt, bevorderen een sterke strooming onder de arbeiders, om met de werkloosheidsverzekering te breken en geheel af te hangen van allerlei steunregelingen. Ik betreur deze strooming en het is mij offers waard de werkloosheidsverzekering te handhaven, omdat de arbeiders dan daarbij zelf ook wat wegleggen voor den kwaden dag en zelf offers brengen.
Voor die instandhouding is ook noodig, dat in 1923 in vele gevallen het subsidie hooger wordt gesteld dan 150 pct., in verband met de crisis, die in verschillende vakken heerscht. Ook is noodig, dat geen onderscheid wordt gemaakt in wachtdagen en in allerlei andere regelingen tusschen de verschillende kassen, die in een bepaald bedrijf bestaan.
Zoo mag bijv. de Christelijke organisatie der fabrieksarbeiders niet uitkeeren bij gedeeltelijke werkloosheid, terwijl andere kassen dat wel mogen doen. Een dergelijke ongelijkheid is niet rechtvaardig. Wanneer men allen op steun is aangewezen, dan moet die regeling ook voor allen gelijk zijn.
Wil men een onderscheid maken, dan zal dat onderscheid moeten gevonden worden in de premie in verband met het risico dat de kas heeft.
Wanneer een kas solide optreedt, nauwkeurig toetsend de leden, die zij aanneemt, en scherp controleert, dan moet er voor de kas hierin een voordeel gelegen zijn. De Rijkssteun moet procentisch niet minder zijn dan voor andere kassen. Het voordeel moet in de premie worden verdisconteerd.
Dan heeft die kas er groot belang bij om op solide wijze te beheeren.
Met het oog op den tijd zal ik dit punt niet verder uitwerken, doch moge ik volstaan met te verwijzen naar het schrijven van het Christelijk Nationaal Vakverbond aan den Minister van Arbeid.
Een enkel woord nog over den steun, die in de visschersplaatsen wordt gegeven, een belangrijk onderwerp, dat nog niet is aangesneden.
Op Urk en in vele visschersplaatsen bedraagt de steun, die vanwege Binnenlandsche Zaken wordt verleend, f 6 per week plus 50 cent voor ieder kind. Daarvan kunnen de menschen niet leven en men kan die visschers ook niet gelijkstellen met landarbeiders, die nog inkomen hebben uit natura, want die visschershuishoudens, met name op de eilanden zijn gewoonlijk geldhuishoudens, gelijk wij die in de steden kennen, en de mogelijkheid tot inkomen uit natura bestaat voor hen niet.
Ook in Katwijk en op andere plaatsen is de nood zeer groot en ik dring er bij de Regeering bijzonder op aan om aan de

(Smeenk e. a.)

visscherij haar aandacht te schenken en een behoorlijke steunregeling in het leven te roepen.

Wat die steunregeling betreft, geloof ik, dat de Regeering zich schuldig maakt aan een groote fout, nl. dat men niet voldoende onderscheid maakt tusschen georganiseerden, die betalen voor de werkloozenkassen, en de anderen, die geenerlei offers hebben gebracht. Voor de uitgetrokken leden, voor niet-gerechtigden, voor hen, die niet kunnen trekken, maar wel contribueeren, moet de steunregeling minder zijn dan voor de anderen, wil men de werkloosheidsverzekering niet volkomen ondergraven.

Nu ik nog even aan de verzekering bezig ben, wil ik op nog een onrechtvaardigheid wijzen.

Er zijn gemeenten, die niet kunnen of willen toetreden tot het Werkloozenbesluit 1917, waar leden wonen, die geregeld contribueeren, doch die krachtens de bepalingen nooit zullen kunnen trekken. Men gevoelt, dat hier de verzekeringsidee verzwakt wordt. Voor personen, die in gemeenten wonen, die niet zijn toegetreden, moet men het mogelijk maken een uitkeering uit de kas te ontvangen, die in eenige verhouding staat met de contributie. Men kan het recht op uitkeering van die leden niet geheel en al betwisten.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch nu nog een enkel woord te zeggen over de ,,uitgetrokken'' typografen. Die quaestie is hier herhaaldelijk ter sprake gekomen. Het komt mij voor, dat het volkomen onbillijk van het Departement van Binnenlandsche Zaken is om deze menschen niet onder de steunregeling op te nemen. Het is in strijd met alle denkbeelden, die ook van de zijde der groep, waartoe de Minister van Binnenlandsche Zaken behoort, omtrent de organisatie van de bedrijven herhaaldelijk is gepropageerd, om deze menschen uit te sluiten.

Daarbij komt, dat deze menschen niet direct verantwoordelijk zijn voor de prijstarieven. Er was geen contract mogelijk zonder het verplichte lidmaatschap. Het hield o. m. in, dat, wanneer een werkgever de prijstarieven bij herhaling overtrad, hij uit de patroonsorganisatie uitgesloten zou kunnen worden, terwijl aan ook de arbeiders geroepen waren niet meer bij dien patroon te gaan werken.

Toen de patroonsorganisatie dergelijke bepalingen had getroffen, hebben de arbeiders gezegd: nu moeten wij toch ook eenigermate weten, dat ge met uw prijstarieven niet al te ver gaat, terwijl ge ons zoodanige verplichtingen oplegt. Er is overeengekomen, dat den arbeiders duidelijk gemaakt zou worden, waarom men de prijstarieven zoo en niet anders had geformuleerd. Een verder gaande verantwoordelijkheid dragen de arbeiders niet.

Daarbij lijden de typografen ook onder de valutaconcurrentie en is het onbillijk om andere groepen, die soms hoogere loonen verdienen, wèl onder de regeling te laten vallen, terwijl deze arbeiders er niet onder vallen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik spreek den wensch uit, dat de Regeering aan deze onrechtvaardigheid een einde zal maken.

De heer **Hermans**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch slechts enkele opmerkingen te maken met betrekking tot het te werk stellen van vreemde arbeiders hier te lande. Zeer te recht heeft de geachte interpellant onderscheid gemaakt tusschen de tewerkstelling van vreemde arbeiders in onze grensstreken en in de overige gedeelten van ons land.

In de grensstreken hebben wij vooral te doen met Duitsche arbeiders, die in hun land blijven wonen, die daar profiteeren van de betrekkelijk zeer lage onderhoudskosten en in ons land van de voor hen hooge loonen, die volstrekt niet te hoog, in vele gevallen zelfs te laag zijn voor de Nederlandsche arbeiders, doch die voor de Duitsche arbeiders bijna fabelachtig kunnen worden genoemd. Hierin ligt natuurlijk voor hen de bekoring om voor lagere loonen te gaan werken dan voor een Nederlandschen arbeider mogelijk is. Vele Duitsche arbeiders zijn, zooals gebleken is, voor die bekoring bezweken. Zoo is de toestand en zoo wordt verklaard hoe als het ware van een invasie van vreemde arbeiders in ons oostelijk grensgebied gesproken kan worden.

Die invasie van vreemde arbeidskrachten aan de grenzen

(Hermans.)

van ons land dateert niet van den laatsten tijd. Een jaar geleden werd er reeds ernstig over geklaagd.

Tweemaal heb ik hieromtrent schriftelijke vragen gesteld aan de heeren Ministers van Arbeid en van Justitie; tweemaal ben ik op een fatsoenlijke manier met een kluitje in het riet gestuurd.

Het antwoord, dat ik in het begin van dit jaar op mijn vragen ontving, zal ik nu laten rusten; ik wensch de aandacht te vestigen op het antwoord van 25 Augustus jl.

Daarin wordt gezegd:

> ,,Uit het ter zake voorloopig ingesteld onderzoek is niet gebleken, dat door tewerkstelling van Duitsche arbeiders Nederlandsche arbeiders, die hetzelfde werk kunnen verrichten, worden ontslagen en als werkloozen ondersteund. Voor wat betreft mijnwerkers kan worden medegedeeld, dat bij de Staatsmijnen nog steeds behoefte bestaat aan geschoolde sleepers, terwijl de cijfers van de Arbeidsbeurs te Heerlen over de werkloosheid onder de bouwvakarbeiders over de maanden Juni, Juli en begin Augustus eenige vermindering aanwijzen.''

Over dit antwoord heb ik niet weinig verbaasd gestaan, want het is geheel in strijd met de feiten.

Vooreerst staat vast, dat zelfs een zeer groot aantal Nederlandsche arbeiders aan onze grenzen zonder arbeid zijn, omdat zij werden vervangen door vreemde arbeidskrachten. Deze arbeidskrachten komen dagelijks met duizenden de grenzen over en de werkloozen van het eigen land moeten toezien, hoe zij ook op deze wijze in hun bestaan worden bedreigd. Zij zijn de eerste slachtoffers van den massalen invoer van producten uit het buitenland en zien nu het weinige werk, dat nog overblijft, ook nog weggenomen door den vreemdeling.

Voor hen blijft niets over dan een meestal onvoldoende ondersteuning en de zeer immoreele gevolgen daarvan.

Dat dit verbittering moet wekken, spreekt vanzelf. En aan deze verbittering wordt dan ook in de pers en in tal van protestvergaderingen uiting gegeven.

Men begrijpt niet, hoe de Regeering hier zoolang lijdelijk kon blijven toezien en zooveel tijd noodig had voor haar onderzoek. Om de feiten te constateeren, waarop ook de heer Bongaerts heeft gewezen, behoeft men slechts een paar uren aan een der groote grenswegen te staan.

Zelf heb ik dit gedaan, zoowel in Zuid-Limburg als in de buurt van Enschedé, en het is mij gebleken, dat in de berichten over de invasie van vreemde arbeidskrachten volstrekt geen overdrijving schuilt.

Reeds meer dan zes maanden zijn sindsdien verloopen en nog altijd kwam van de Regeering slechts de boodschap, dat een onderzoek gaande was.

Zulke mededeeling kan niet bevredigen en men vraagt zich af, of het dan zóóver moet komen, dat straks, zooals *Het Huisgezin* schreef, de bevolking van ons land alleen nog maar bestaat uit renteniers en bedeelden.

Het doet mij genoegen, dat de Regeering thans ten minste heeft toegezegd, dat zoodra mogelijk maatregelen zullen genomen worden in overleg met betrokken gemeentebesturen en organisaties. Ik druk er echter mijn spijt over uit, dat hiermede zoo lang gewacht is, ofschoon de Regeering toch bekend kon zijn met den onhoudbaren toestand.

Door den geachten interpellant is met een enkel woord gesproken over represaille-maatregelen, die Duitschland zou kunnen nemen, wanneer hier te streng wordt opgetreden tegen Duitsche arbeiders.

Bij interruptie heb ik toen reeds opgemerkt, dat Duitschland reeds zeer strenge maatregelen genomen heeft tot wering van vreemde arbeidskrachten.

Van de werkgevers in Duitschland, die buitenlandsche arbeiders in dienst willen nemen, wordt nl. geëischt de onderteekening van een zg. ,,Verpflichtungsschein''.

De inhoud van dezen ,,Verpflichtungsschein'' komt in het kort neer op het onderteekenen door den werkgever van de volgende verklaring:

> ,,De werkgever verplicht zich:
> 1. den buitenlandschen arbeider slechts binnen het

(Hermans c. a.)

raam van het door het betrokken Landesarbeitsamt verleende verlof te werk te stellen; in het bijzonder wat betreft het aantal tewerkgestelden en den duur der tewerkstelling;

2. de buitenlandsche arbeiders onder gelijke loonen en arbeidsvoorwaarden als de Duitschers te laten werken, voor zoover geen bijzondere bepalingen getroffen zijn bij overeenkomst tusschen werkgevers- en werknemersorganisaties;

3. loonboeken voor de buitenlandsche arbeiders bij te houden; hiervan aan de arbeiders vrije inzage te verleenen en deze na afloop van het werk aan de arbeiders mee te geven;

4. de legitimatiekosten te betalen, zonder deze op den arbeider te verhalen;

5. van de aankomst en tewerkstelling van buitenlandsche arbeiders binnen 48 uur kennis te geven aan de plaatselijke politie, onder overlegging van een voorloopige „Bescheinigung" van een „Grenzamt des Deutschen Arbeiterzentrale" betreffende legitimatie en gezondheidscontrôle (zg. „Reisanweis") en van de vergunning tot tewerkstelling van het Landesarbeitsamt."

Dit alles is aan de Regeering bekend, want ik ontleen deze bijzonderheden aan een brief van den Dienst der Werkloosheidsverzekering en Arbeidsbemiddeling van 3 April 1922.

Represaillemaatregelen, die nadeelig zouden kunnen zijn voor de Nederlandsche arbeiders, die nu nog in Duitschland werken, zijn dus niet te verwachten, wanneer hier niets anders wordt gedaan dan reeds lang de Duitsche Overheid heeft voorgedaan.

Ik dring er op aan, dat de maatregelen, die de Regeering zal nemen, ook van toepassing zullen zijn op het mijnbedrijf, want in de laatste maanden is herhaaldelijk geconstateerd, dat — terwijl honderden losse arbeiders in Zuid-Limburg zich zonder werk bevinden — op de mijnen toch Duitschers als sleepers worden aangesteld.

In dit verband moet ik er nog even op wijzen, hoe weinig ernstig het antwoord was, dat ik op mijn laatste schriftelijke vraag ontving. Daarin wordt nl. gesproken van „geschoolde" sleepers. Dit heeft in de mijnstreek niet weinig hilariteit verwekt, want sleepers zijn ongeschoolde arbeiders en ieder, die maar voldoende lichaamskracht bezit, kan ook den arbeid van sleeper vervullen.

Dat er sleepers genoeg te vinden zijn onder onze Nederlandsche arbeiders, wordt bewezen door het feit, dat een Belgisch agent er voor eenigen tijd in slaagde, om in korten tijd tientallen van deze arbeiders in onze mijnstreek aan te werven voor werk in de mijnen van België.

Ten slotte wensch ik nog een enkel woord te zeggen over den z.g. Markenbijslag aan arbeiders, die genoodzaakt zijn in Duitschland hun brood te verdienen.

Ik begrijp, dat men met deze ondersteuning niet kan blijven voortgaan, en dat er eenmaal een einde aan moet komen. Maar dit einde moet men niet trachten te bereiken door de ondersteuning hoe langer zoo geringer te maken, door het toepassen van paardenmiddelen. Dit zou alleen eenigszins te rechtvaardigen zijn, wanneer onze in Duitsche grensplaatsen werkende arbeiders met eenige moeite in het eigen land werk en brood zouden kunnen vinden. Maar dit is voor velen, eenmaal op specialen arbeid aangewezen, niet het geval, en voor anderen wordt het onmogelijk gemaakt door de invasie van vreemde arbeiders, die de Regeering niet tijdig heeft tegengegaan.

Ik eindig met deze conclusie: werkloozenondersteuning kan in bepaalde gevallen goed en noodzakelijk zijn; werkloozenverzekering is beter; werkverschaffing is nog beter, maar het allerbeste is: voorkoming van werkloosheid.

Vóór allerlei andere lapmiddelen toe te passen, moet de Regeering dus hieraan aandacht schenken.

De heer **Snoeck Henkemans:** Mijnheer de Voorzitter! De verdienste van deze interpellatie en van de wijze, waarop de interpellant zijn standpunt heeft toegelicht, is in hoofdzaak, dat hij nogmaals, voor zoover noodig, de volle aan-

(Snoeck Henkemans.)

dacht van de Kamer heeft gevestigd op den grooten ernst van het vraagstuk, dat ons heeft beziggehouden. Inderdaad, wij kunnen de beteekenis en den ernst van een toestand van werkloosheid, zooals die onder een groot deel van ons volk heerscht en welke zich nog dreigt uit te breiden, in de eerste plaats voor hen, die er onder lijden, en verder voor het gansche volk, niet hoog genoeg aanslaan. Wij moeten alle krachten inspannen, om te trachten het kwaad te bestrijden en in de nooden te voorzien. Toch heeft de geachte interpellant bij zijn uitnemende uiteenzetting over het hoofd gezien, dat, hoe ernstig en hoe groot het belang ook is, dat behartigd moet worden, het bezien moet worden in verband met den economischen toestand van het geheele volk. Men kan wel zeggen, dat dit en dat noodig is en dat het moet gebeuren, maar men dient ook te vragen, uit welke middelen dat noodige ten slotte moet worden betaald.

De vorige spreker heeft gezegd, dat het Nederlandsche volk ten slotte zou kunnen bestaan uit een klein aantal renteniers en een groot aantal bedeelden, maar de bevolking bestaat voor het grootste deel uit de middenklasse, die ook met handenarbeid in haar onderhoud moet voorzien en in hoofdzaak datgene zal moeten opbrengen, wat voor de voorziening in anderer nooden wordt geëischt. Waar de heer van den Tempel heeft gesproken over de nooden der arbeiders, was het zijn plicht geweest, bij het aandringen op voorziening in die nooden ook een woord te wijden aan de nooden, die heerschen onder de middenklasse, o. a. onder de land- en tuinbouwers, die dikwijls niet weten hoe van den eenen dag in den anderen te komen. Ook op die nooden moet worden gelet. En in dit licht moet ook de nood der arbeiders meer worden bezien dan door den geachten interpellant geschiedde.

In de eerste plaats moet hierop de aandacht worden gevestigd, waar het steunverleening betreft en het dus aankomt op het verschaffen van middelen, die van den een worden genomen om aan den andere te worden toebedeeld. Deed men, door te helpen, aan één zijde zedelijk goed, men zou aan den anderen kant zedelijk kwaad doen, indien men niet mede rekening hield met de zorgen van hen, die deze middelen moeten opbrengen.

Als ik nu in den krap toegemeten tijd over twee punten nog een enkel woord zal zeggen, dan moet ik in de eerste plaats erkennen, dat juist is wat door den interpellant is gezegd en door den Minister van Arbeid is toegegeven: dat wij de werkloosheidsverzekering moeten trachten in stand te houden. Maar hetgeen de Minister daaromtrent heeft verklaard — en dat geheel gaat in de lijn van het werkloosheidsbesluit —, n.l. dat er gelegenheid zal zijn aan de 100 pct., die bijgedragen wordt door Rijk en gemeente, nog 50 pct. en in buitengewone omstandigheden nog 100 pct. toe te voegen, zoodat de Rijksbijdrage wordt 200 pct. van hetgeen door de leden aan de werkloozenkassen wordt bijgedragen — dat is een ernstige poging om de werkloozenkassen in stand te houden.

Nu is het gebrek in de motie van den interpellant, dat, waar er op wordt aangedrongen aan de werkloosheidsverzekering buitengewonen steun te verleenen en te gaan in de richting van het adres van den Werkloosheidsraad, er ook een aanduiding had moeten gegeven worden, dat de door den Minister genoemde voorwaarden, aan welke de toezegging van dien buitengewonen steun verbonden is, waard zijn te worden aanvaard en nageleefd. Alleen aan te dringen op het gaan in de richting van het adres van den Werkloosheidsraad, met wegcijfering van die voorwaarden, welke de Minister noemt, gaat onder de tegenwoordige omstandigheden niet aan. Ten einde de motie aannemelijk te maken, zou zij in die richting moeten worden gewijzigd en aangevuld.

Wat de ondersteuning aangaat, degene, die met dit werk bekend is, weet, dat wij onderscheiden de zoogenaamde uitgetrokkenen en dubbel uitgetrokkenen. De uitgetrokkenen zijn degenen, die gedurende den rechtmatigen termijn hun uitkeering uit de werkloozenkas genoten en dan nog door tusschenkomst van het bestuur hunner organisatie worden geholpen. Dubbel uitgetrokkenen zijn zij, die gedurende een maximum aantal weken — meestal 24 weken — deze buiten-

(Snoeck Henkemans e. a.)

gewone hulp genoten en daarna nog moeten worden ondersteund.

Nu heeft de interpellant gezegd, dat deze menschen niet naar armenzorg moeten worden verwezen. Ik ga voor een groot deel met den interpellant mede; maar hij ziet over het hoofd, dat toch zeer zeker dezelfde degelijke contrôle en hetzelfde goede onderzoek, die bij de armenzorg worden toegepast, noodig zijn. Ik doe niet mede met degenen, die de werkloozen beschouwen als een categorie, waaronder in hoofdzaak arbeidschuwen zouden zijn: ik weet, dat een groot deel van hen inderdaad arbeidzoekenden zijn. Maar het zijn en blijven menschen en er loopen ten slotte ook arbeidschuwen onder, en die menschen hebben alle ondeugden van gewone menschen, dat zij niet alles wat hun nadeelig schijnt, oprecht mededeelen. Daarom is een ernstig onderzoek naar gezinstoestand en gezinsinkomen en voortdurende contrôle of er gewerkt wordt noodig, anders doet men kwaad aan degenen die het geld moeten opbrengen en kwaad aan degenen die het ontvangen, omdat deze gestijfd worden in een verkeerde handelwijze.

De interpellant heeft als voorbeeld genoemd een juffrouw, die bij haar onderzoek ontactisch is opgetreden; ik zou ook een voorbeeld kunnen noemen van iemand die vele weken uitkeering aanvaardde, terwijl zijn gezin een ruim inkomen had. Het is noodig, ook in het belang van degenen die steun ontvangen en van hun ganschen kring, dat een ernstig onderzoek plaats heeft naar gezinstoestand en gezinsinkomen en dat voortdurende contrôle plaats heeft of arbeid verricht wordt. Dat behoeft niet te geschieden door juffrouwen, die er geen verstand van hebben, maar het kan zeer goed geschieden door personen, die aan een Armenraad of aan een gemeentelijke instelling van Maatschappelijk Hulpbetoon verbonden zijn, mits deze personen behoorlijk geïnstrueerd worden hoe zij zich tegenover deze burgers hebben te gedragen. Ik heb onlangs te Rotterdam een ambtenaar van den dienst voor maatschappelijk hulpbetoon hooren verklaren, dat, als hij kwam, de menschen aanvankelijk steeds wat terughoudend waren, maar dat de stemming altijd veranderde als hij rustig met hen sprak. Dat is een bewijs, dat het er niet toe doet van welk bureau of bestuur men komt, maar wèl, dat men zich behoorlijk tegenover deze burgers gedraagt.

Nu de quaestie: wie moet deze zaak betalen: Rijk of gemeente.

De **Voorzitter**: U hebt nog één minuut.

De heer **Snoeck Henkemans**: Dan wil ik in die eene minuut zeggen, dat het fout is een algemeenen regel te stellen, dat 't Rijk ten minste 50 pct. aan de gemeenten vergoedt. Het is noodzakelijk, dat elke gemeente op zich zelf wordt behandeld en beoordeeld. De gemeenten moeten het initiatief nemen. Verzuimt een gemeentebestuur zijn plicht, dan zouden (al is het zeer moeil[illegible] van hooger hand maatregelen genomen moeten worden.

In mijn laatste kwart minuut wil ik iets zeggen over de typografen. Ik meen, dat de Minister ten deze met de handhaving van zijn standpunt voorzichtig moet zijn, omdat het zeer aanvechtbaar is. Waar men nu bezig is met de contracten in dit bedrijf te vernieuwen, zou dit wellicht voor den Minister een aanleiding kunnen zijn om ook zijn standpunt te herzien, want ik meen, dat het tot nu toe door hem ingenomen standpunt op den duur niet houdbaar zou blijken.

De heer **Visser van IJzendoorn**: Mijnheer de Voorzitter! Ik meen, dat van het antwoord van den Minister Aalberse dit het meest de aandacht verdient: „dat men het beginsel van de verzekering dient te handhaven". Het ging tusschen hem en den geachten interpellant over de vraag, of wanneer steun voor den werklooze een grooter voordeel oplevert dan verzekering men steun zoude moeten verleenen.

Toen heeft de Minister gezegd: wij moeten die twee dingen uit elkander houden. Mijn opvatting is, dat wij die twee dingen al heel erg met elkander hebben verward en dat de principieele fout, die aan deze geheele materie kleeft, is,

(Visser van IJzendoorn.)

dat wij nog met verzekering blijven werken, wanneer wij het gebied van de verzekering reeds lang hebben verlaten. Men kan zich verzekeren tegen de nadeelige gevolgen van een onzekere gebeurtenis, maar niet tegen de nadeelige gevolgen van een voortdurenden toestand. En dat is hier het geval. Wij verkeeren in een toestand van crisis, die helaas nog jaren zal voortduren, en verzekering tegen de nadeelige gevolgen daarvan is naar mijn opvatting een onmogelijkheid. Daarom kom ik tot deze conclusie, dat, wanneer wij te doen hebben met kassen, die failliet zijn gegaan, wat feitelijk het geval is, wanneer wij daaraan 200 pct. steun moeten gaan verleenen, gelijk de geachte interpellant wil ...

De heer **van den Tempel**: Dat is de grondslag van het Werkloosheidsbesluit 1919.

De heer **Visser van IJzendoorn**: Dat Werkloosheidsbesluit is niet de wet en is voor wijziging en verbetering vatbaar. Wanneer de kassen een dergelijken steun krijgen, zonder welke ze ook niet kunnen, moeten wij komen tot steun naar behoefte, met uitschakeling van de arbeidersvereenigingen en de kassen. Dat wordt onder deze treurige omstandigheden de eenige oplossing. De arbeiders kunnen ook niet gebonden blijven aan hun oude beroepen. Er zijn tal van beroepen, waarin in reeksen van jaren geen werk is te vinden voor het aantal personen, dat er vroeger in werkzaam was. Ik doe maar een greep: de sigarenindustrie. Gelooft iemand, dat binnen afzienbaren tijd evenveel personen in die industrie te werk kunnen worden gesteld als vroeger; is er iemand, die niet er aan twijfelt, dat voor die arbeiders een ander emplooi moet worden gevonden? Welk emplooi, — die vraag zal iedere arbeider voor zich moeten beantwoorden naar zijn capaciteiten. Maar wij kunnen geen maatschappij hebben, waarin voortdurend de eene helft der arbeiders in de sigarenindustrie werkt en de andere helft bedeeld wordt. Dat is de ondergang van de arbeiders zelf, en dat zal ook ieder sociaaldemocraat veroordeelen.

De heer **Kleerekoper**: Dat is ook de reden, waarom wij sociaal-democraten, die maatschappij geoordeeld hebben. Maar gij?

De heer **Visser van IJzendoorn**: Laten wij niet treden in de vraag, of gij er iets beters van kunt maken. Zie naar Duitschland!

Ik wil nog even wijzen op de verbetering van de arbeidsbeurzen.

Ik mag dat doen, al ware het alleen omdat de Minister ons bij de quaestie van de pasvisa gewezen heeft op het verband van die materie met de arbeidsbeurzen. In zijn Memorie van Antwoord heeft Zijn Excellentie van deze quaestie, de quaestie-Eindhoven, zich uitermate gemakkelijk afgemaakt door te zeggen: de gemeente kan dat regelen zooals zij zelf wenscht. Ik antwoord: ja, zoo lang gij niet tusschenbeide treedt, maar wanneer gij uw steun in een gemeente afhankelijk stelt van de gestie van de arbeidsbeurs, dan zal de gemeente hebben te gehoorzamen. Nu is mijn opvatting, dat de bekende zoogenaamde Eindhovensche bepalingen, die trouwens niet specifiek Eindhovensch zijn, maar die voorkomen over het geheele land, een absoluut verkeerde tendenz hebben. Zij vatten het begrip bemiddelen verkeerd op en maken van de arbeidsbeurs een instituut ter handhaving van de bestaande loonen, een instituut dat aan de oplossing van stakingen en uitsluitingen moeilijkheden in den weg legt. Ik kan dit op het oogenblik niet nader uitwerken, maar het is mijn overtuiging, dat een gemeentelijke instelling, die ten doel heeft werkgevers en werknemers tot elkander te brengen, nooit iets anders mag doen dan noteeren, dat A werk vraagt tegen een zeker loon en dat B bereid is werk te geven tegen een zeker loon. Dat is, naar mijn opvatting, de taak van de arbeidsbeurs. Die medewerking te weigeren, wanneer men het loon niet voldoende acht, acht ik beslist verkeerd.

De heer **Hiemstra**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan mij aansluiten bij hetgeen de interpellant gezegd heeft. Ook voor mij is het antwoord van de beide Ministers op de door den interpellant gestelde vragen teleurstellend. Teleurstellend is in de eerste plaats het antwoord, dat de Minister van Arbeid gegeven heeft op de vragen betreffende de verzekering. Aan de kassen, die niet met 100 pct. subsidie toekunnen, stelt de Minister verschillende eischen, o. a. deze, dat de uitkeering niet meer mag bedragen dan 60 pct. van het geldende loon. Het gevolg zal zijn, dat ten plattelande verschillende uitkeeringen, in verband met de lage winterloonen, vaak zullen dalen ver beneden hetgeen armbesturen meenen te moeten geven. In tal van streken zal de uitkeering onvoldoende worden om aan de eerste eischen van levensonderhoud van den arbeider en zijn gezin te voldoen.

Met belangstelling heb ik geluisterd naar de motieven, die de Regeering er toe hebben geleid de werkverruiming over te brengen naar Binnenlandsche Zaken. Evenals de interpellant zou ik willen vragen: heeft de Minister van Arbeid het dan niet goed gedaan? Over de politiek van dezen Minister ten aanzien van de werkverschaffing ben ik zeer slecht tevreden. Er wordt gesteld een zeker percentage van het loon, dat kan stijgen tot 90 pct. Maar, ook waar de loonen laag zijn is de Minister lager gegaan en in tal van gevallen is het loon, dat wordt uitgekeerd, zeer tegen den zin van gemeentebesturen of polderbesturen, zoo laag, dat het blijft beneden het minimum levensonderhoud, dat toch in de eerste plaats moet worden geëischt.

Het Departement van Arbeid stelde die eischen. Ik heb hier bij mij een brief van den burgemeester van Smallingerland, geen sociaal-democraat, maar een rechtsch man, die zich verzet tegen de bepaling van den Minister, dat het uurloon maar 24 cent mag zijn en hij roept de hulp in van de landarbeidersbonden om hem te steunen bij den Minister, om te trachten, dat bedrag verhoogd te krijgen. Er zijn meer van die gevallen, die ik niet alle zal noemen, maar het is den Minister bekend, dat daartegen ook herhaaldelijk van de zijde der vakorganisaties bezwaar is gemaakt.

Een ander bezwaar tegen de politiek van dezen en andere Ministers — het is vaak verbazend moeilijk, uit te maken bij welken Minister men moet zijn, omdat ook de Minister van Landbouw annex was aan de werkverschaffing — is, dat zoo vaak drastische maatregelen worden getroffen, en men zegt: het is nu Juli, alle steun wordt stopgezet, de menschen moeten maar gaan werken in den landbouw. En dat, terwijl er geen werk in den landbouw is!

In Veendam werd door den Minister van Arbeid geëischt, dat, zou het subsidie doorgaan, de landarbeiders bij de werkverschaffing moesten worden uitgesloten. De betrokken wethouder schreef mij, dat de menschen dan naar het burgerlijke armbestuur moeten, omdat er eenvoudig geen werk is. Vertoogen tot den Minister helpen niet. Het pijnlijke was, dat de landarbeiders, aangesloten bij den fabrieksarbeidersof transportarbeidersbond — omdat die hoogere uitkeeringen geven bij werkloosheid —, mochten blijven, maar de leden van den landarbeidersbond werden uitgesloten, hoewel er geen werk was.

Bij een dergelijke politiek kan ik mij niet verklaren, hoe men over dezen Minister ontevreden kan zijn, omdat hij te ver gaat. En wanneer dat de beteekenis is van het overbrengen der werkverschaffing naar Binnenlandsche Zaken, vrees ik, dat Binnenlandsche Zaken van plan is, het nog slechter te doen.

De Minister heeft gezegd, dat er een nauw verband is tusschen steunverleening en werkverschaffing.

Wij zien de toepassing daarvan in de venen. Daar is het zoo: het uurloon is 25 cent, bij stukwerk mag het als norm bedragen 30 cent per uur. Wanneer de menschen dan een beetje hooger komen dan het normale, wordt er dadelijk ingekort. Zoo mocht er in Juni van dit jaar met stukwerk niet meer verdiend worden dan f 18. Op 21 Augustus schreef de Minister, dat het tarief zoodanig moest worden gesteld, dat de menschen f 15 konden halen. Het werd weer ver-

(Hiemstra e. a.)

laagd, toen de Minister op 1 November schreef, dat gemiddeld niet meer mocht worden verdiend dan 30 cent per uur bij stukwerk. Nu krijgen de menschen langzamerhand routine en komen daardoor tot een hoogere arbeidsprestatie, zoodat zij kwamen tot f 14 à f 16 per week. Neen, zegt de Minister, dat mag niet, men mag niet meer verdienen dan f 13,50 à f 14. Het gevolg is een voortdurend verlagen van de tarieven, totdat de man het brengt tot f 13,50, indertijd het bedrag van de steunregeling; dat is de eenige norm, die thans wordt aangelegd.

De menschen krijgen dus routine, het zijn flinke kerels, die flink kunnen werken; zij kunnen er wat van maken en het brengen tot f 15 à f 17 per week, maar dan zegt de Minister: het mag niet, niet meer dan f 13,50! De menschen krijgen dan natuurlijk het gevoel: moeten wij daarvoor nu den heelen dag op het werk blijven, op straffe van ontslag? Op die wijze kweekt men menschen, die ten slotte zeggen: wat geeft het, of ik mij inspan, of ik een zekere routine krijg, ik kan toch nooit verder komen dan een zeker bedrag. Zoo gaat het in Emmen. De Minister zegt, dat men in Emmen algemeen den indruk heeft, dat het met de regeling van Binnenlandsche Zaken goed gaat. Ik zou willen vragen: wie zijn die „men"? Zijn dat arbeiders, die voortdurend klagen over deze regeling, en die eenigen tijd geleden — het waren arbeiders van alle richtingen — eenvoudig wegliepen, omdat zij zich verzetten tegen die voortdurende drukking van het loonpeil? Ik kan het moeilijk begrijpen. Een dergelijke politiek, die het den menschen onmogelijk maakt, om boven een bepaalde grens uit te komen, leidt tot een voortdurende onrust en moet op den duur tot een uitbarsting leiden. Natuurlijk, de Regeering is een sterke Regeering. Het is gemakkelijk om sterk te staan tegenover werklooze arbeiders.

Het is gemakkelijk om een circulaire uit te vaardigen, waarin gezegd wordt: als dit of dat weer voorkomt, zal ik het u inpeperen, dan moet ge honger lijden. Maar ik meen, dat de politiek van de Regeering een verkeerde politiek is en leidt tot een mentaliteit, die de Regeering zelf ook niet zal wenschen. Maar wanneer — hetgeen ik vrees — de geheele werkverschaffing in dat teeken komt te staan door het overbrengen naar Binnenlandsche Zaken, dan vrees ik, dat het den verkeerden kant uitgaat.

Ik zou ook willen zeggen, laat de Minister er zich persoonlijk mee bemoeiien en laat hij de zaak niet overlaten aan zijn ambtenaren. De Minister van Binnenlandsche Zaken is niet te bereiken. Niet omdat hij niet voldoenden tijd heeft, want hij heeft gisteren nog verklaard, dat hij zooveel tijd heeft, dat hij Landbouw er best bij kon nemen. De Minister is alleen via de ambtenaren te bereiken. Ik zou zeggen: laat de Minister zich er persoonlijk mee bemoeien, misschien dat hij dan van tactiek zal veranderen.

Ik zou daarom den Minister willen vragen, om zijn aandacht aan deze zaak te schenken en vooral ook den ongehuwden werkloozen gelegenheid tot werken te geven, opdat dezen niet den ganschen dag bij de bruggen hangen, wat natuurlijk demoraliseerend moet werken.

De heer **Weitkamp**: Mijnheer de Voorzitter! Gaarne zou ik mij willen aansluiten aan datgene wat de heer Smeenk zei over het adres van het Christelijk Nationaal Vakverbond, alsook de mij sympathieke denkbeelden van den heer Bongaerts, zooals die bij de algemeene beschouwingen zijn ontwikkeld.

Thans een kort woord over de werkverschaffing in de venen.

Mijnheer de Voorzitter! Een levensvraag voor de veenderijen is het in goeden staat zijn der waterwegen.

Dit is nu genoegzaam bewezen, daar thans de oude turf bijna geheel is afgevoerd. Verbreeden en verdiepen der kanalen is noodzakelijk, maar het voornaamste is dat ze ook gevoed worden.

Dat kan van uit de Eems in Duitschland. Daarom dient onze kranige Minister van Buitenlandsche Zaken hiertoe

(Weitkamp.)

mede te werken. De Duitschers schijnen wel water te willen geven als hun ook faciliteiten worden toegestaan.

Deze vraag is echter een levensquaestie.

Of op den duur een zoo talrijke arbeidersbevolking in de langzaam, maar zeker wegslinkende venen brood zal kunnen verdienen, is lang niet zeker, maar datgene wat nu gebeurt in zake de werkverschaffing is, op de keper beschouwd, toch meer een behelpen en kan op den duur door geen enkele Regeering worden volgehouden.

Mijnheer de Voorzitter! Het wil mij voorkomen, dat er in Drente, wanneer de goede patroon en de goede werkman elkaar vinden, nog veel werk kan gegeven worden.

Het is zoo jammer, dat door een m. i. onoordeelkundige uitlegging en toepassing van de Gemeentewet in zake de forensenbelasting vele uitwonende grondeigenaren-werkgevers beu zijn geworden.

Dat is jammer, Mijnheer de Voorzitter! Want hetgeen men zoodoende met de eene hand wint, moet men met de andere hand weer uitgeven.

Ongemotiveerd vinden velen het feit, dat wel veenarbeiders bij de werkverschaffingen worden aangenomen, terwijl landarbeiders worden afgewezen.

Het wil mij voorkomen, dat er niet de minste reden bestaat om de laatste categorie uit te sluiten.

Mijnheer de Voorzitter! Gaarne sluit ik mij aan bij het betoog van den geachten interpellant, die productieve werkverschaffing bepleitte, maar dan dient vast te staan, dat de te ondernemen werken niet andere productiviteit tegengaan, dat ze goed deskundig zijn geregeld en dat niet in conflict gekomen worde met anderen, die door sommige maatregelen zelf kans loopen werkloos te worden. Daarom zou ik den Minister, hoe loffelijk zijn streven moge zijn om de werkloozen te helpen, beleefd willen verzoeken, ook aandacht te schenken aan de belangen der landbouwers.

Mijnheer de Voorzitter! Een veertien dagen geleden ontvingen boeren een circulaire van het gemeentebestuur van Coevorden, waarin hun werd medegedeeld, dat ter bestrijding van de werkloosheid zou worden overgegaan tot onteigening van de gronden, gelegen in het Vlieghuizer- en Padhuizerveld.

De betrokken landbouwers stonden gewoonweg paf. Met hen was nooit vanwege bovengenoemd college rechtstreeks overleg gepleegd over deze zaak.

Had men overleg gepleegd, dan was de kans niet uitgesloten, dat de eigenaren der grootste perceelen een gedeelte hunner heidegrond tegen behoorlijken prijs, zonder onteigeningsdwang, hadden afgestaan, wanneer de nood der werkloosheid zulks vorderde.

Zoo het nu gaat, begrijpen ze er niets van. Bij de te onteigenen perceelen zijn gronden, die reeds ontgonnen zijn, zelfs is daarop een boerderij aanwezig, terwijl ook in de toekomst bij mogelijke splitsing der bedrijven deze grond moet dienen om weer een geheel te vormen. Terwijl men ook de betrokken boeren en pachters, die op gedeelten van bedoelden grond turf voor eigen gebruik graven, van den zoo noodigen huisbrand zou berooven.

Mijnheer de Voorzitter! Het wil mij voorkomen, dat het niet aangaat om dezen, meest allen kleinen landbouwers, waarvan onderscheidenen groote gezinnen hebben, de kans tot expansie ten behoeve van hun kinderen te ontnemen.

Ik erken gaarne het recht der Overheid om ten behoeve van het algemeen belang, echter niet anders dan bij gebleken noodzakelijkheid, gronden te onteigenen.

Die noodzakelijkheid is hier niet aanwezig; het wil mij voorkomen, dat een dergelijke onteigening zou zijn in strijd met onze Christelijke begrippen aangaande het eigendomsrecht.

Mijnheer de Voorzitter! Een dergelijk geval heeft men ook in de gemeente Dalen, mede in die buurt, voorgedaan.

Daar heeft men plannen om het z. g. Loodiep en Drostendiep te normaliseeren. In hoofdzaak gaat het om het Loodiep. In Drenthe worden soms zonder eigenaren daarin te kennen de gronden aangepakt; hoe dit kan, begrijp ik niet. De betrokken boeren zijn niet onwillig; ze willen hun medewerking verleenen op voorwaarde, dat het werk blijkt noodig

(Weitkamp e. a.)

te zijn, en dan willen ze de zaak, die hen zelf aangaat, ook zelf regelen en niet alles overlaten aan heeren theoretici, waar geen enkele practische landbouwer is geraadpleegd of voorstander is van het plan. Om reden, dat de eerbied der boeren voor de theoretische wijsheid dier heeren, gezien de kosten die gemaakt en de resultaten die bereikt worden, erg is gezakt, zijn ze huiverig om op allerlei, op het papier zelfs nog niet eens mooi lijkende plannen in te gaan.

Mijnheer de Voorzitter! In dezen benarden tijd heeft men noodig de welwillende medewerking van de geheele bevolking.

Laat men daarom niet bewerken een soort wrijving tusschen bepaalde volksdeelen, die beide even hard moeten worstelen voor een stukje brood, die niet wenschelijk is.

Mijnheer de Voorzitter! De geachte interpellant heeft gesproken over het ethisch loonminimum.

Waar is, zou ik willen zeggen, het ethisch loonminimum van degenen, die bij de door mij genoemde punten betrokken zijn. Ik ben er van overtuigd, dat de meesten hunner ook onder het ethisch loonminimum werken, terwijl ze door de van hen geheven belasting nog moeten helpen menschen, die soms royaler leven dan zij.

Men verlangt het weren van vreemde arbeiders, maar door het toelaten van uitheemsche voedingsmiddelen worden die menschen in hun bestaansvoorwaarden aangetast.

Daarom moeten dezen hier met vrêe worden gelaten; zij moeten niet op kosten worden gejaagd, door organisatie kunnen zij hun meerdere bedrijfsonkosten op anderen niet alleen niet afwentelen, maar doordat bijna de geheele wereld georganiseerd tegenover hen staat, wordt voor hen de toestand hoe langer hoe meer penibel. Hoewel de boeren van een groot deel der sociale maatregelen de dupe worden, zijn zij er van overtuigd, dat een goed betaalde arbeidersklasse voor hen een levensvraag is. Zij gunnen hun het beste, ook productief werk, maar wenschen zelf ook een bestaan te hebben en niet in moeilijkheden te worden gebracht.

Daarom hoop ik, dat de Minister bij zijn maatregelen ook rekening zal willen houden met de belangen en wenschen der boeren en de door mij genoemde feiten zal willen onderzoeken.

Mejuffrouw van Dorp: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer men zich doordringt van wat de geachte interpellant te recht heeft genoemd de meer en meer om zich heen grijpende ellende, dan zal men tot de overtuiging moeten komen, dat een zeer juist woord is gesproken door den heer Hermans, toen hij zeide, dat er in hoofdzaak moet komen genezing van de werkloosheid.

Wie zou ooit kunnen meenen, dat men het economisch leven van een volk zou kunnen laseeren op steun? Steun is nooit meer dan een noodzakelijk kwaad, economisch en moreel. Economisch omdat de consequenties er niet van te trekken zijn, want de steun moet komen uit de productie; werkloosheid beteekent productievermindering; hoe grooter de werkloosheid wordt, hoe kleiner dus de productie, hoe onhoudbaarder en moeilijker de steunregeling wordt.

En steun, wat voor naam men er aan moge geven, demoraliseert altijd. Het doet de waardigheid van ieder mensch tekort, wanneer hij niet op eigen voeten kan staan en ook wanneer hij wordt gecontroleerd, want steunverleening zonder een vaste en zekere contrôle is, gelijk de heer Smeenk Henkemans opmerkte, onmogelijk.

Hoofdzaak moet dus zijn genezing van de werkloosheid, en dan moet men dus gaan zoeken naar de oorzaken der werkloosheid. Daarbij moet men zeer scherp onderscheiden tusschen de verschillende soorten werkloosheid. De seizoenwerkloosheid is geen werkloosheid in den eigenlijken zin van het woord, doch eenvoudig een onregelmatige verdeeling van het werk over het geheele jaar, zoodat de daarbij betrokkene toch precies weet waar hij aan toe is.

Dan hebben wij de normale werkloosheid, die daaruit voortvloeit, dat de economische machine der samenleving nu eenmaal niet als een werkelijke machine functionneert, maar eenigszins gebrekkig, zoodat niet ieder arbeider onmiddellijk zijn plaats vindt.

En in de derde plaats hebben wij de crisiswerkloosheid, die niet veel meer is dan een eenigszins verhoogde normale

(van Dorp.)

werkloosheid. Zooals de geachte interpellant te recht heeft opgemerkt, hebben wij al heel wat crisissen beleefd, en die zich daardoor laten onderscheiden, dat de aanpassing aan de economische omstandigheden nog wat minder goed functionneert dan in den regel.

Ik geloof echter, dat wij ons een illusie maken, wanneer wij denken, dat wij op het oogenblik in een dergelijke periode van crisiswerkloosheid zijn. Ik meen, dat de heer Colijn volkomen te recht bij de algemeene beschouwingen over de begrooting heeft opgemerkt, dat wij op het oogenblik niet leven in een crisis, dat wij ons een illusie maken, wanneer wij denken, dat wij leven in een toestand, die vanzelf zal terechtkomen, maar dat wij leven in een economisch naar beneden gaande maatschappij.

Nu is mijn meening, dat het feit, dat wij op het oogenblik economisch naar beneden gaande zijn, zeer zeker verband houdt met den oorlog, doch niet direct voortkomt uit den oorlog, maar hieruit, dat wij door den oorlog zijn verarmd, (en verarming beteekent helaas, dat kan men niet ontkennen, verlaging van de loonen) en ons daaraan nog niet hebben willen aanpassen.

Nu ben ik niet geheel en al zeker omtrent het standpunt, dat de geachte interpellant ten aanzien van dit punt inneemt. Hij sprak zich op dat punt wel eens tegen. Over het algemeen geloof ik echter, dat hij zich wel neergelegd heeft bij de noodzakelijkheid van de verlaging der loonen.

Ik ben het echter niet eens met hem, dat dat proces nu wel geleidelijk en vlug genoeg gaat, d. w. z., dat de werklooze arbeiders — en daarop komt het aan — vlug genoeg hun natuurlijke wegen van productie aan het terugvinden zijn.

Ik geloof daarom, dat een van de hoofdzaken, welke men te doen zal hebben, is, die wegen te zoeken door middel van navragen, enquêtes of wat men wil, naar de omstandigheid tot welke loonen en tot welke aantallen men op het oogenblik de arbeiders in de industrie zou kunnen gebruiken.

Dat zal de eenige werkelijke werkverruiming geven.

Werkverschaffing kan nooit werkverruiming geven.

Men vestigt er voortdurend de aandacht op, dat de werkverschaffing productief moet zijn en de moeilijkheid is, dat men bij dergelijke kunstmatige werkverschaffing nooit weet of ze productief is. De geachte interpellant heeft zelf daarvan een zeer frappant voorbeeld aangehaald. Wanneer de werkverschaffing niet productief is, geeft ze nies, want hetzelfde bedrag kan niet tweemaal worden uitgegeven en wanneer men het ontneemt aan de belastingbetalers, zullen die weer minder kunnen laten werken.

Wanneer wij krijgen een normaliseering van de loonen, een terugvoeren van de werkkrachten naar de natuurlijke kanalen, zal ook mogelijk zijn het weer opbouwen van de verzekering, wat op het oogenblik niet mogelijk is, omdat iedere verzekering moet rusten — de heer Visser van IJzendoorn heeft er ook op gewezen — op een vaste, statistische basis, die op het oogenblik niet te vinden is.

Wij hebben thans een werkloosheid, die voortdurend om zich heen grijpt. De gewone werkloosheid is zonder eenigen twijfel statistisch vast te stellen, en op die basis kan een verzekering worden opgebouwd.

Wanneer men deze twee dingen heeft: een vermindering van de werkloosheid en een verzekering, zal men den normalen toestand krijgen en zal de steun tot een minimum kunnen worden verminderd. Dan hebben wij den gezondsten toestand.

Mijnheer de Voorzitter! Het laatste argument voor de normaliseering van de loonen ontleen ik aan de valuta-quaestie, die moeilijk is. In het algemeen lijkt het mij uit een humaniteitsoverweging buitengewoon te betreuren, wanneer men den Duitschen arbeiders den toegang tot ons land moet weigeren. Toch begrijp ik, dat er redenen voor aangevoerd kunnen worden, omdat de valutatoestand inderdaad — ik zal daarover op het oogenblik niet verder uitweiden — een abnormalen druk op de loonen uitoefent.

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer zal men nu alleen den Duitschen arbeiders den toegang tot ons land kunnen weigeren? Wanneer niet de werkgevers aanleiding hebben om te zeggen: gij, Nederlandsche arbeiders, wilt niet werken voor het loon, dat ik geven kan; nu moet ik wel Duitschers nemen.

Mijnheer de Voorzitter! Mijn laatste woord geldt de zaak van de typografen, ten aanzien waarvan ik op een eenigszins

(van Dorp e. a.)

moeilijk standpunt sta. Ik meen, dat het onjuiste in de houding van den Minister is, dat hij voor de typografen een uitzondering heeft gemaakt. Het standpunt lijkt mij in het algemeen juist, maar alleen dan, wanneer het ten opzichte van alle arbeiders wordt ingenomen.

Naar het mij voorkomt hebben de typografen geen, althans niet voldoende aanleiding gegeven om ten opzichte van hen een geheel abnormaal standpunt in te nemen, want loonopdrijving, waarvan men hen beschuldigt, heeft in meerdere of mindere mate zoo goed als overal plaats gevonden.

De heer **van Gijn**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch met een kort woord te volstaan na hetgeen over het onderwerp reeds gezegd is.

Ik sluit mij in menig opzicht aan bij den heer Snoeck Henkemans, die te recht heeft opgemerkt, dat wij hier over een zeer pijnlijk onderwerp spreken. Ik vind het dan ook alleszins begrijpelijk, dat de interpellant zich warm maakte en ons heeft vergast op uitdrukkingen als: „den laatsten hap brood uit den mond nemen", „aan hun lot overlaten", e. d. Ik heb daarbij zoo nu en dan geïnterrumpeerd, maar ik moet erkennen, dat was onjuist, want het is toch alleszins begrijpelijk dat men dergelijke uitdrukkingen gebruikt.

Wij moeten echter trachten elkander te begrijpen en ik geloof, dat de heer van den Tempel en ik elkander niet zoo heel moeilijk zouden begrijpen als wij het wilden.

Het theoretisch verschil is niet zoo groot.

De heer van den Tempel heeft er op gewezen, dat wij zouden gezegd hebben, dat de hooge loonen de oorzaak zijn van de malaise. Van anderen weet ik het niet, maar ik heb zoo iets niet gezegd.

De oorzaak zit natuurlijk in het volkomen verstoord zijn van het evenwicht in alle opzichten. Men kan alleen zeggen, dat het niet naar beneden gaan van de loonen een van de elementen is, welke maken dat het evenwicht niet spoedig weder in orde komt.

Nu heeft het mij getroffen bij de schildering, welke de geachte interpellant van een crisis heeft gegeven, dat hij ons wel verteld heeft van stijgenden ondernemingsgeest, stijgende rente, stijgende loonen, stijgende winst, totdat er een oogenblik komt dat het vastloopt en alles naar beneden gaat, doch dat hij bij de schildering van dat naar beneden gaan niet noemt: dalende loonen, niet zegt: het zaakje hokt een weinig en raakt in de war, omdat de loonen niet genoeg mede naar beneden gaan met de prijzen.

Ten slotte heeft de heer van den Tempel echter erkend, dat dalen van de loonen een van de elementen van genezing is, en in zoover zijn wij het eigenlijk volkomen eens.

Hij zegt: de Regeering en de wetenschap behoeven die daling der loonen niet te bevorderen. Dat ben ik met hem eens, maar wij wenschen alleen, dat die daling aan den anderen kant niet kunstmatig wordt belemmerd, en dit is eigenlijk wat de heer van den Tempel ten slotte wèl bepleit, ik zou bijna zeggen in strijd met zijn eigen opvatting, dat het niet geheel tegen te gaan is. Hij zegt, er moet voorkomen worden dat de loonen dalen onder het minimum voor levensonderhoud.

In elk geval zijn dan toch de werkloozenuitkeeringen lager dan de loonen zelf na de verlaging. Het scheelt in den regel een heel stuk. Als de arbeiders tegen een loon, dat 10 of 15 pct. lager is, werk kunnen krijgen, dan zijn ze beter af dan met de werkloozenuitkeering.

De heer van den Tempel zegt ook: het loon daalt sterk, maar het levenspeil blijft even hoog.

De laatste gegevens, welke wij dienaangaande gekregen hebben, met name in het *Maandblad van de Centrale Commissie voor de Statistiek*, wijzen uit, dat een arbeidersgezin in den Haag thans, laat ik zeggen aan het eind van September 1922, met 79 cent evenveel doet als in December 1920, dus 2 jaar geleden, met f 1, dat, m .a. w., de kosten van het leven reeds met meer dan 20 pct. gedaald zijn. In dezelfde aflevering van genoemd *Maandblad* zien wij niet, dat de loonen met 20 pct. zijn gedaald, met name niet bij de openbare besturen, waar de loonen zelfs nog iets gestegen zijn sedert December 1920, afgezien van pensioenregelingen, enz.

Mejuffrouw van Dorp heeft te recht gezegd: het is eenmaal een feit, wij staan voor een verarmde wereld en het ligt voor de hand, dat de groote massa, die ten slotte 95 pct. van de

(van Gijn c. a.)

bevolking vormt, ook wat mede naar beneden moet. Kan ik er wat aan doen, dat een groot deel er van komt op de andere kringen, dan ben ik daarvoor steeds te vinden, maar het is nu eenmaal buitengewoon moeilijk om dat gedaan te krijgen en het laat zich niet eenvoudig vinden door 's Rijks schatkist te hulp te roepen. Als men dit doet, dan is toch ook het resultaat, dat men voor iets anders minder overhoudt en de werkloosheid weer toeneemt door minder vraag en koopkracht.

Wat betreft de vraag: verzekering of ondersteuning, ik geef de voorkeur aan verzekering, maar het kan niet meer. Het neemt intusschen niet weg, dat wij moeten trachten die verzekeringsorganisatie op de been te houden; daarvoor heb ik wat over. Wanneer wij er maar bij zeggen, zoodra het element van steun er in komt — en dat gebeurt tegenwoordig nogal snel —, dat wij dan eenigszins den weg moeten volgen, die rekening houdt met de aan armenzorg te stellen eischen. Ik ben het met den heer Snoeck Henkemans volkomen eens, dat een onderzoek, daarnaar ingesteld, geen arbeider kan schaden. Dat kan alleen schaden de leiders, die uitkeering willen door de vakvereenigingen, omdat die vereenigingen op die manier leden kunnen aanwerven en daardoor invloed houden op de loondaling, zoodat het stelsel van den heer van den Tempel, die zelf erkent, dat het loon naar beneden moet, eenigszins inconsequent is. Het gaat hier om de quaestie van harde of zachte heelmeesters, want de maatschappij bederft met zachte heelmeesters nog veel meer dan men doet in de ziekenhuizen, waar de zachte heelmeesters alles trachten aan elkaar te plakken, waardoor ten slotte de patiënt hoe langer hoe meer uitteert en onbruikbaar wordt.

Ik geloof, dat degenen, die de zaak niet al te zacht aanpakken en niet meer medelijden dan noodig is hebben met de werkloozen; dus wèl zorgen, dat zij leven kunnen, niet overdreven rekening houden met bezwaren tegen onderzoek, op den duur voor de maatschappij vrij wat zachter zullen zijn, omdat de zaak zich volgens hun systeem veel gemakkelijker aan de omstandigheden zal aanpassen.

Ik wil nog een enkel woord zeggen over productief werk. Het is beter, dat men de menschen productief werk laat verrichten dan dat men hun de uitkeering zoo maar geeft. Maar ik moet de heeren toch waarschuwen, met dat productieve werk voorzichtig te zijn. Met de woorden ,,productief werk'' wordt heel veel geschermd, zonder dat men zich eigenlijk goed rekenschap geeft, wat men er mede bedoelt. Er is wel een brochure over te schrijven, en dat wil ik wel eens doen, maar ik wil nu alleen maar zeggen, dat ,,productief werk'' en ,,productief werk'' zeer verschillend kan zijn. Wanneer men komt met een werk, dat over één of twee jaar productief zal zijn, dan ga ik daarin mede, maar wanneer men zich werk denkt, waarbij een weekarbeid, thans verricht, eerst over 25 jaar productief is, dan wil ik vooral in een tijd als deze waarschuwen tegen dergelijke productieve werken. Ik waarschuw tegen iedere uitgave, die wij nu in zulke werken zouden steken en pas over 25 jaar vruchten zouden dragen. Daarom moeten wij ons goed rekenschap gaan geven wat wij doen. Zooals mej. van Dorp gezegd heeft, is het werkelijk; men kan niet meer besteden dan er is. Wanneer men veel besteedt aan werken, die later pas op den langen duur rendeeren, dan kan men minder gebruiken voor werken, die spoediger productief zijn, en ik herhaal, dat dat niet wenschelijk is in dezen tijd van kapitaalschaarschte. Daarom zou ik willen waarschuwen, dat de Regeering, wanneer zij zou willen ingaan op het denkbeeld van de productieve werken, zal moeten zorgen, dat die werken spoedig practisch nut opleveren en niet pas op den langen duur.

De heer **Schaper:** Mijnheer de Voorzitter! Het gaat natuurlijk niet aan om een zaak, van een dergelijk gewicht als die van de werkloosheid, in één dag volledig te behandelen. Het is wel te betreuren, bij al het leed, door werkloozen geleden, en de misstanden, die op dit gebied heerschen, dat aan de bespreking van deze quaestie slechts één dag kan worden besteed. Het kan echter niet anders en wanneer de Regeering en de Kamer willen, dan kan ondanks de kortheid van de discussies nog wel iets worden gedaan om de toestanden in verband met de werkloosheid te verbeteren.

Ik wil natuurlijk niet in het algemeen op de zaken ingaan; dat is reeds voldoende gedaan door den heer van den Tempel,

(Schaper.)

maar ik wil er met een enkel woord nog op wijzen, hoe er met de werkloozen wordt omgesold en hoe dezen veelal worden gedoemd tot een levenslot, dat zij niet verdienen. Men kan zich wel weer in algemeenheden verdiepen, b.v. dat steun demoraliseert, dat economie niet kan worden opgebouwd op het instituut van steun en dergelijke. Ja, Mijnheer de Voorzitter, steun demoraliseert, maar ik zou de dames en de heeren, die dat zeggen, er op willen wijzen, dat er nog iets ergers is dan dat, nl. verhongeren. Men spreekt er hier gemakkelijk over, maar men verplaatse zich eens in de positie van die menschen, fatsoenlijke menschen, die jarenlang in de werkloozenkas van hun organisatie hebben bijgedragen en veel hebben bijgedragen; er komt een wereldoorlog, die zij niet hebben aangesticht, en dientengevolge ontstaat er een groote werkloosheid, voor hen beteekenende honger. Nu kan men een heel prachtige academische bespreking houden en zeggen, dat steun demoraliseert, maar er moet geholpen worden.

Men merkt hier de verwarring der meeningen. Mej. van Dorp spreekt over de demoralisatie van den steun, maar de heer van Gijn waarschuwt: pas op voor productieve werkverschaffing, want, als er eerst over 25 jaar winst van komt, dan is dat gevaarlijk. Maar ik vraag: wat dan? In Drente worden bosschen aangelegd; is dat geen mooi productief werk? Wat hindert het, dat daarvan eerst over 25 jaar winst zal komen? Wil de heer van Gijn den menschen liever geld geven zonder werk, in plaats van dezen arbeid?

Welk een chaos van denkbeelden is dat? Productief werk moet worden aanvaard, ook al komen de revenuen eerst over 25 jaar.

Wat is echter het bittere? Bij het verschaffen van productief werk aan die menschen in Drente — er worden daar door het Staatsboschbeheer, door bemiddeling van de Heide-Maatschappij, bosschen aangelegd en woeste gronden ontgonnen en in cultuur gebracht — worden daarheen gestuurd menschen, die bij een langen werkdag nog per dag groote afstanden per fiets hebben af te leggen om aan het werk te komen. Dientengevolge krijgen die menschen aan hun fietsbanden groote onkosten — men denke hierover niet licht! —, terwijl aan de fietsen zelf, welke altijd tweede- of derdehands fietsen zijn, steeds wat mankeert, vooral omdat ruwe wegen moeten worden bereden.

Nu liet men in Assen die menschen f 9, f 10, f 12 en f 13 verdienen. Het gemeentebestuur van Assen had besloten om, met 15 pct. toeslag, aan die menschen te garandeeren een loon in minimum van f 15 en in maximum van f 18. Is dat nu in dezen duren tijd bij een behoorlijk langen werkdag een te hoog loon? De Minister van Arbeid heeft echter geschreven: als gij dat doet, scheid ik met dat werk verschaffen uit. Er mag wel incidenteel een toeslag worden gegeven — dus een soort armenzorg —, maar een behoorlijk loon mag dien menschen niet worden gegarandeerd. Op 16 Augustus 1922 was dat besluit door den gemeenteraad van Assen genomen en op 19 October moest het weer worden ingetrokken, tot groot leedwezen van den raad. Er was helaas één raadslid, dat gebruik maakte van de situatie en verwijten deed aan het gemeentebestuur. Dit was m. i. zeer onbillijk. De schuld lag immers aan het Ministerie in den Haag.

Het is jammerlijk, dat men de menschen voor die feiten stelt. Men moet niet vergeten, dat te Assen niet wonen de eigenlijke landarbeiders; die menschen kunnen misschien den eersten tijd nimmer zooveel verdienen, vooral niet de ouderen, die de noodige routine missen. Velen hebben ook niet een akkertje, terwijl zij vaak een hooge huur moeten verwonen, vooral als zij wonen in een huisje, dat na den oorlog is gebouwd of van Rijkswege in huur wordt verhoogd daar het behoort aan een bouwvereeniging. De fietsonkosten heb ik al genoemd; de menschen hebben een tijd van werkloosheid achter den rug en de winter staat voor de deur. Mag men den menschen onder die omstandigheden niet een loon van f 15 per week garandeeren, waarvan dan nog een deel af kan gaan door verzuim op regendagen? Worden de menschen op die manier niet verbitterd?

Er is meer. In den Oosthoek van de provincie Groningen is een Christelijk burgemeester, die van Onstwedde, die stelselmatig een behoorlijken werkloozensteun tegenhoudt, waarbij de menschen overgeleverd zijn aan het armbestuur

(Schaper e. a.)

en gesteund worden met bedragen van f 2,50, f 1,50 of f 1,25 per week. Ik vraag, of dit een manier is om menschen te behandelen, die werken willen en kunnen, maar die eenvoudig deze aalmoes krijgen, omdat men hen wil dwingen zich voor weinig loon bij de boeren aan te bieden. Zóó wil men de werkverschaffing gebruiken om de loonen naar beneden te drukken. Men is doodsbenauwd, dat de hongerloonen van vóór den oorlog niet weer zullen worden bereikt, terwijl er toch zooveel dingen zijn, die duur zijn.

Tegen het feit, dat de arbeiders nog wat meer verdienen dan vóór den oorlog, komen de heeren, ook hier, in verzet. Men hoorde het aan den heer van Gijn. Ik kom op tegen deze hardvochtige politiek: de Christelijke heeren vooral moeten maar eens in hun Bijbel opslaan de bladzijde, waar staat, dat de arbeider zijn loon waard is.

Er wordt van de werkloozenondersteuning wel misbruik gemaakt, maar waarvan niet? Er zijn ook valsche munters en andere misdadigers, en het zou een mirakel zijn, als er onder de werkloozen niet waren, die van het instituut van de werkloozenondersteuning misbruik maken. Maar daartegen dient gewaakt. Ik heb ook brieven gekregen van menschen, die daarop wijzen. Doch al heel erg is, wat soms van patroonswege geschiedt. Vooral in Amsterdam schijnt het te gebeuren, dat men menschen te werk stelt tegen laag loon en hun dan een paar uur vrij geeft om te laten stempelen. Ik hoop, dat de strafrechter die werkgevers achter de vodden zal zitten, want dat zijn oplichters en het demoraliseert ook de werklieden in hooge mate.

Ik hoop, dat dit debat aanleiding zal geven, dat de Minister eens wat ruimer over deze zaak zal gaan denken. Ook de heer Snoeck Henkemans heeft op zijn smakelijke wijze gezegd, dat het ten aanzien van de typografen niet in orde is. De Minister kan nu zijn standpunt veranderen, nu de contracten van mr. Veraart gewijzigd worden, maar de Kamer kan in deze een vingerwijzing geven, door aanneming van de motie.

De heer **Stulemeijer**: Mijnheer de Voorzitter! Het optreden van den geachten interpellant in eersten termijn verschilt wel eenigszins met zijn optreden in tweeden termijn. Ik vermoed, dat de motie van de werkloozen, die hedenmiddag in Den Haag hebben gedemonstreerd en vergaderd, oorzaak is van zijn minder rustig optreden in tweeden termijn.

Ik zou toch willen adviseeren aan allen, die zich voor het werkloosheidsvraagstuk interesseeren of daarbij zijn betrokken, om rustig en objectief dit vraagstuk onder de oogen te zien.

Ik lees in de *Voorwaarts* van Maandag jl.:

„Woensdag a.s. houdt onze partijgenoot J. van den Tempel, die zich op dit terrein den eerenaam „de vriend der werkloozen" heeft verworven, zijn interpellatie. Zijn pogingen binnen de Regeeringsveste moeten ondersteund worden door een krachtige manifestatie daarbuiten. Het bestuur van den R.B.B. heeft besloten de werkloozen uit te noodigen dien steun te geven. Woensdagochtend om half acht moeten duizenden zich verzamelen aan de Heulbrug; onder leiding van het bestuur van den bestuurdersbond wordt dan naar den Haag gemarcheerd en dan gaan wij de heeren op het Binnenhof herinneren aan ons bestaan, herinneren aan onze nooden, herinneren aan onze eischen!

Wij, die iederen dag Rotterdam's straten langs sjouwen, te vergeefs zoekende naar werk, naar middelen voor levensonderhoud, wij gaan thans andere wegen bewandelen, men zal ons nu eens in den Haag zien!

Welnu, mannen en zoo mogelijk vrouwen, gij allen die zoo ontzettend lijdt onder den nood der tijden, op, *allen!* Op gij, slachtoffers van de onmacht der heerschende regeerders, op, allen naar den Haag!

Woensdagochtend precies 8 uur vertrekken wij van de Heulbrug, om half één moeten wij in den Haag zijn. De werkloozen uit Schiedam, Overschie, Delft zullen zich onderweg bij ons kunnen aansluiten. Langs den geheelen weg moet zich onze stoet slingeren als een slang vol dreiging tegen de bezittende klasse, als een keten

(Stulemeijer.)

van sterke, eenswillende menschen. De indruk van dezen tocht moet grootsch, moet overweldigend zijn!"

Hierdoor wordt de geest, worden de gemoederen van de werkloozen bedorven en vergiftigd en loopt men de kans, dat degenen, die over de zaak te beslissen hebben, antipathiek komen te staan tegenover de werkloozen. Dit strekt ten nadeele van de betrokkenen en ik meen, dat de tijd reeds lang verstreken is, dat op een dergelijke wijze werd opgetreden. Alle emotie, alle intimidatie, alle antipathie of sympathie moet worden vermeden. Het werkloosheidsvraagstuk is een „épineuse quaestie". Men vindt er de doornen van de werkverschaffing, de arbeidsschuwheid, de uitkeering en de steunverleening.

Door verschillende sprekers zijn deze onderwerpen besproken. Naar mijn oordeel moet het geheele vraagstuk worden bezien en behandeld met wijsheid, voorzichtigheid en naastenliefde. Vooral het vraagstuk van de uitkeering eischt dit.

De uitkeeringen zijn te onderscheiden in bedragen, die verstrekt worden uit de werkloosheidskassen, en die, welke door de gemeente worden verstrekt uit de gemeentekas. De werkloosheidskassen vinden haar fondsen in stortingen, deels van de Regeering, deels van de gemeente, deels van de verzekerde werknemers. De gemeente put uit de zakken der belastingbetalers.

Volgens de circulaire van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 7 December kan in sommige gevallen aan de gemeente een subsidie, een extra subsidie, worden gegeven voor de uitkeeringen der gemeente aan uitgetrokken, dubbel uitgetrokken, reglementair nog geen rechthebbende en zelfs ongeorganiseerde werkloozen.

Ik kan mij indenken, dat de Minister daar, waar de Regeering bijdraagt, medezeggenschap wenscht in de vaststelling der ondersteuningsbedragen.

Ik veroorloof mij echter de Regeering te wijzen op de groote verantwoordelijkheid, die de Regeering op zich laadt door de opvordering van medezeggenschap in de vaststelling der bedragen en ik stel nadrukkelijk aan de Regeering de vraag, of zij van oordeel is, dat haar medezeggenschap zóó ver gaan moet, dat voor het gemeentebestuur niet meer zou gelden het eerste lid van art. 29 der Armenwet van 1912, luidende:

„Indien ondersteuning wordt verleend, wordt zij verstrekt in zoodanigen vorm en zoodanige mate, als met het oog op de behoeften en de persoonlijke eigenschappen in verband met de omstandigheden van den arme het meest gewenscht is om hem wederom in staat te stellen, in het onderhoud van zich en zijn gezin te voorzien."

Bij de behandeling der Armenwet hebben vele leden hun instemming betuigd met dit artikel, dat alom in den lande met gejuich is begroet. Ik meen, dat de medezeggenschap van de Regeering nooit zoo ver mag gaan, dat de zelfstandigheid van de gemeenten wordt aangetast, dat voor haar niet meer geldt art. 29 der Armenwet. Bovendien ben ik van meening, dat de Regeering ook niet de bedoeling kan hebben medezeggenschap te wenschen in de vaststelling van de bedragen van die ondersteuningen, welke de gemeente zonder subsidie of extra subsidie der Regeering aan de werkloozen uitkeert, die opgehouden hebben steun te ontvangen uit de werkloozenkassen.

De Regeering kan en behoeft in dat geval geen verantwoordelijkheid te dragen en moet die verantwoordelijkheid overlaten aan de gemeentebesturen, die volgens de Armenwet die verantwoordelijkheid hebben te dragen.

Ten slotte nog een woord over de interdepartementale commissie, die den Minister van Binnenlandsche Zaken van advies dient bij de vaststelling van het bedrag der uitkeeringen. Het zijn eminente en bekwame menschen. Men vindt bij hen den thesaurier-generaal, den directeur-generaal van den arbeid en den directeur van den Rijksdienst der werkloosheidsverzekering. Maar al deze menschen staan voor een groot deel buiten de practijk van de ondersteuning. Daarom zou ik den Minister willen vragen, met alle bescheidenheid, of het niet gewenscht zou zijn een wethouder of een directeur

(Stulemeijer e. a.)

van het burgerlijk armbestuur van een der groote gemeenten aan die commissie toe te voegen, iemand dus, die voortdurend in aanraking is met het volle leven en met de nooden van degenen, aan wie de ondersteuningen worden uitgekeerd.

De heer **Kuiper**: Mijnheer de Voorzitter! Het spreekt vanzelf, dat ik de laatste zal zijn om het voor te stellen, alsof de werkloosheid niet van zeer bedenkelijke beteekenis is geworden, maar toch zou ik anderzijds willen waarschuwen tegen een ongewettigd pessimisme. Het schijnt mij nl. toe, dat onze industrie, gezien de wereldverhoudingen, aan de moeilijkheden tamelijk goed weerstand biedt. Ik ontken niet, dat de cijfers van dit jaar hooger zijn dan die van het vorige jaar, maar er is een vrij stevige stabiliteit ingetreden, die er op wijst, dat wel is waar bedrijven, die eenmaal door de crisis getroffen zijn, zich moeilijk kunnen herstellen, maar dat van een verder doordringen van de crisis op industrieel gebied weinig sprake is. Daartegenover staat, dat m. i. de Regeering en rekening mede dient te houden, dat juist in die bedrijfstakken, waarin de crisis al jarenlang woedt, groote groepen van arbeiders uitgeput zijn, in stoffelijken zin ten zeerste verzwakt, zoodat daardoor de quaestie der uitgetrokkenen nog meer dan die van de rechthebbenden op den voorgrond treedt. Bij de bedragen, die gelden zoowel voor de kassen die nog functionneeren, als voor de andere uitkeeringen, benevens de loonen bij werkverschaffing, moet vooral rekening er mede worden gehouden, dat de arbeiders uit zwaar geteisterde bedrijven, die langen tijd achtereen werkloos zijn geweest, op het oogenblik meer in het bijzonder de zorg van de Overheid behoeven.

Heb ik den Minister goed begrepen, dan is het de bedoeling van Zijn Excellentie, om aan de commissie voor de werkverschaffing meer bevoegdheden toe te kennen en meer zelfstandigheid te geven dan de vorige commissie had. Ook vanwege de samenstelling van de commissie geloof ik, dat het het best is, niet te donker in de toekomst te zien, maar met eenig vertrouwen het werk van die commissie af te wachten.

Mijnheer de Voorzitter! Ik betwijfel of er reden is — ik heb den indruk, dat het niet zoo is — voor den scherpen aanval van den interpellant met betrekking tot de subsidiequaestie van de werkloozenkassen. Het maakt natuurlijk verschil, waar men den nadruk legt, en of men meent, dat 200 pct. regel moet zijn of niet. Ik meen, dat de verklaring van den Minister zoo mag worden geïnterpreteerd, dat het zijn bedoeling is, dat de subsidie in gewone omstandigheid zal zijn een bijdrage van 100 pct. van de contributie en dat men in enkele gevallen, waar dat noodig is, zal gaan tot 200 pct. Het spreekt vanzelf, dat, als die 200 pct. niet noodig zijn, ze ook niet verstrekt worden. Mag ik de zaak zoo opvatten, dan is dat overeenkomstig het voorstel van den Werkloosheidsraad.

Inderdaad is dat voorstel van alle kanten bekeken — dat ben ik met den geachten interpellant eens — niet alleen van arbeiders, maar ook van werkgeverszijde, en van den kant der gemeentebesturen, ook van den kant van de menschen, die zeer voorzichtig zijn en die hieromtrent de Regeering voortdurend adviseeren. Er is dus voor de Regeering geen enkele reden, om in belangrijke mate van dat voorstel af te wijken. Wat betreft de typografen, moet ik zeggen, dat ik nooit dien uitzonderingstoestand heb begrepen.

Ik kan het er niet mee eens zijn — ik heb dat ook al bij de vorige interpellatie gezegd —, om bij den steun voor uitgetrokkenen de typografen blijvend uit te sluiten. Ik meen, dat de typografische bedrijfsgemeenschap, d. w. z. de tariefsregeling, geen oorzaak is van de depressie, waarin dat bedrijf verkeert. Daarvoor zijn andere redenen, o.a. de felle concurrentie van het buitenland. Daarom heb ik nooit kunnen meegaan met de uitzondering, die voor de typografen tot nu toe is gemaakt, en dring ik er bij den Minister van Binnenlandsche Zaken op aan, dat hij straks bij de repliek gelegenheid zal vinden om een meer positieve toezegging te doen ten aanzien van het brengen van de typografen onder de steunregeling voor uitgetrokken werkloozen. Ook de wijzigingen, die in het contract worden aangebracht, geven m. i. de

(Kuiper e. a.)

Regeering aanleiding voor de verklaring, dat men dit vraagstuk in welwillende overweging zal worden genomen.

Tegen de motie van den interpellant, ten aanzien van deze zaak, heb ik geen bezwaar. Maar er kunnen er zijn, die wel bezwaar maken tegen het woord ,,niet redelijk", want er zijn er, die met de Regeering meenen, dat het wel redelijk is. Daarom zou ik den voorstellers in overweging willen geven om dat ,,niet redelijk" te vervangen door ,,niet wenschelijk". Ik geloof, dat dan tegen die motie geen bezwaar kan bestaan.

De tweede motie van den interpellant zegt, dat door de Regeering 50 pct. van de kosten van werkverschaffing moet worden bijgedragen. De argumenten, die daarvoor werden aangevoerd, kunnen door mij niet worden onderschreven. Het komt mij voor, dat, wanneer er gemeenten zijn, die er financieel beter voor staan dan het Rijk, het mogelijk moet zijn, dat die meer dan 50 pct. bijdragen in de kosten van de werkverschaffing, die een algemeen belang is. Als dat percentage van 50 pct. uit die motie zou vervallen, dan geloof ik, dat tegen die motie ook heel weinig bezwaar zou kunnen bestaan, want dan heeft die heel veel overeenkomst met de verklaringen, die hier van de Regeeringstafel zijn gekomen.

Ten slotte moet ik verklaren, dat de steun, dien ik heden aan de beide moties heb gegeven, niet het gevolg is van de oproeping, die wij hedenmiddag hebben ontvangen, doch dat ik alles, wat ik gezegd heb, ook gezegd zou hebben, indien die niet ware gekomen. Wat ik steun, steun ik uit eigen overtuiging.

De heer **Brautigam**: Mijnheer de Voorzitter! In deze discussie is natuurlijk weer de leuze verkondigd, dat de loonen niet voldoende gedaald zijn en dat wij ons met de loondaling nog niet voldoende aan de veranderde tijdsomstandigheden zouden hebben aangepast. Als dat maar eenmaal gebeurd was, dan zou het met onze industrie wel weer terechtkomen en dan zou het vraagstuk van de werkloosheid zich zelf regelen. Ik geloof, dat zij, die die leuze hier verkondigen, zoowel mejufrouw van Dorp als de heer van Gijn, al te veel uit het oog verliezen, dat ons volk niet in de allereerste plaats is een industrieel volk, maar dat wij leven in een land dat voornamelijk is aangewezen op handel, scheepvaart, visscherij en landbouw. Dat zijn de voornaamste takken van ons bestaan en men moet nu maar eens aantoonen, dat juist in die takken van bestaan de loonen zich nog niet zouden hebben aangepast, zooals dat volgens deze dames en heeren heet.

In den landbouw is het zoo, dat er op het oogenblik eigenlijk van het bestaan van een loonregeling nauwelijks meer kan worden gesproken. De loonen zijn nauwelijks hooger, in sommige gevallen misschien zelfs lager dan vóór den oorlog het geval was. Dat is dus een ,,aanpassing" geweest, die ver gaat boven de draagkracht van de arbeiders, die op het oogenblik in een positie verkeeren, welke slechter is dan vóór den oorlog.

Hetzelfde is het geval met onze visscherij. Als er gevaren wordt, gebeurt dat tegen loonen van f 12 per week en minder, want een loon van f 12 durven de reeders niet eens te garanderen, omdat zij meenen, waar er gevischt wordt op de uitkomsten van vangst en marktprijzen, dat de opbrengst van dien aard is, dat zij er belangrijk onder zullen blijven.

In onze groote scheepvaart is het op het oogenblik zoo, dat de zeelieden der koopvaardij een loonsverlaging van 25 pct. reeds te pakken hebben en dat op het oogenblik een nieuwe loonsverlaging van 12 pct. wordt voorgesteld. En in de laatste conferentie van de reeders moesten zij verklaren, dat het loon, dat zij op het oogenblik meenen te moeten vaststellen, van dien aard is, dat zij moeten toegeven, dat de arbeiders er niet van kunnen bestaan. Zoo is dus de toestand en wanneer men dan hier verklaart, dat de loonen zich niet ,,aanpassen", vergeet men, dat er eigenlijk in de vele bedrijven van de arbeiders al zooveel gehaald is, dat zij niet kunnen leven van het overige. Al deze loonsverlagingen in scheepvaart, handel, enz., helpen intusschen zeer weinig, omdat andere factoren dan te hooge loonen oorzaak van de malaise in die bedrijven zijn.

(Brautigam.)

Hetzelfde is het met de metaalindustrie. Dit bedrijf heeft zich gespecialiseerd en heeft zich in ons land in groote mate toegelegd op den scheepsbouw, maar ook hier is een groote loonsverlaging gekomen; trots dat zijn er geen vooruitzichten voor scheepsbouw, omdat men eenvoudig niet verwachten kon, dat er in de eerste jaren een schip gebouwd zou worden.

Dergelijke dingen ziet men ook bij andere industrieën in ons land, die hoofdzakelijk voor de binnenlandsche markt werken. Er is weinig werk omdat er geen koopkracht meer is, omdat de arbeiders moeten bestaan, naast een zeer groot aantal werkloozen, van loonen, die een zoo onvoldoende koopkracht toelaten, dat daardoor in de middenstandsbedrijven zoo goed als niets omgaat. Men moet daarover de winkeliers en magazijnhouders maar eens spreken.

Dit, Mijnheer de Voorzitter, aan het adres van mejuffrouw van Dorp en den heer van Gijn. Ten aanzien van de zaak zelf spijt het mij, dat de Regeering nu met voorstellen komt, die eenvoudig beteekenen het vermoorden van de werkloosheidsverzekering. Hetgeen de Minister van Arbeid als voorwaarden heeft gesteld voor de kassen, die niet met 100 pct. zullen kunnen uitkomen, is van een aard, die beduidend slechter is dan de regeling van 1922 voor de noodlijdende kassen. En laat men niet vergeten dat de regeling van 1922 van een aard was dat zoowel de arbeiders als de bestuurders van de kassen, die niet tot de noodlijdende kassen gerekend worden, er meer dan genoeg van hebben.

Recht van organisatie was eigenlijk reeds geschrapt; men mocht niet meer arbeiders inschrijven op de wijze zooals men die zelf de beste achtte, maar was eenvoudig genoodzaakt een groot aantal arbeiders te weigeren, omdat de Regeering meende dat het risico van de werkloosheid te groot was van deze arbeiders.

De eisch was gesteld, dat iemand, die uitgetrokken was voordat hij weer in aanmerking kwam voor uitkeering in het volgende jaar, weer 13 weken werkzaam moest zijn geweest in zijn eigen beroep. En dit moest zoo worden opgevat, dat, als bij voorbeeld een zeeman binnenslands op de schepen werkte, waarbij hij dan hetzelfde werk verrichtte als tijdens de vaart, hij niet werd geacht in eigen beroep werkzaam te zijn.

Over reglementswijziging, die aangevraagd werd in Januari van dit jaar, moet vandaag nog de beslissing afkomen.

Uitkeeringen aan leden, die woonden in gemeenten, welke niet wenschten toe te treden tot het werkloosheidsbesluit, zijn niet geoorloofd, ook niet voor de 50 pct., zooals dat vroeger het geval was, terwijl terugvorderingen worden gevorderd uit de gelden van de bondskassen, en nota bene veroordeelingen tot stand komen op circulaires, die de Minister stuurt aan gemeentebesturen, maar waarvan hij de kasbesturen onkundig laat.

Boven deze dingen stelt de Minister nu voor, dat in deze regeling nog zal worden vervat onder meer dat een arbeider, die meer dan 2 dagen werkt, eerst weer een wachttijd van 6 dagen moet doormaken, voordat hij weer opnieuw voor uitkeering in aanmerking mag komen.

Ik vraag nu toch, als een arbeider enkele weken werkloos is geweest en op een uitkeering van de kas heeft moeten leven, 2½ dag heeft gewerkt en opnieuw 6 dagen moet gaan teren op niets, voordat hij weer recht op eenige uitkeering heeft, verder zal niet meer uitgekeerd mogen worden dan 60 pct. van het loon, hoe moet het dan gaan met een visscherman, die naar zee gaat, van zijn reeders niet gegarandeerd kan krijgen een loon van f 12 per week, en die dan maar probeeren moet 24, 25 weken op zee te zwalken voor nog geen f 12 per week en zijn gezin daardoor aan de grootste armoede is blootgesteld. Hoe kan die man, thuisvarende, genoegen nemen met nog geen 60 pct. van die f 12.

Ik vraag, of de Regeering meent, dat deze toestand kan worden aanvaard en of de Regeering wel weet welke ellende er in sommige deelen van ons land geleden wordt.

De Telegraaf heeft, wat de visschersplaatsen betreft, daaromtrent een aantal zeer lezenswaardige artikelen gebracht, zeer lezenswaardig om te weten hoe de nood bij een groot deel van de 25 000 menschen, die bij de visscherij betrokken zijn, is en dat men bijv. in een gemeente als Egmond het boeltje verkoopt voor belastingschuld van menschen die geen cent uitkeering krijgen, omdat de gemeente niet bereid is in die richting ook iets te doen.

(Brautigam e. a.)

Wat bij deze interpellatie opvalt, is de koele houding der Regeering. De mentaliteit achter de Regeeringstafel ten deze is niet in orde.

Ik heb hier voor mij een stuk van 10 November van de *Gedrukte Verzameling* van den gemeenteraad van Rotterdam, waarin het burgerlijk armbestuur een verhaal doet over de ontvangst, die men in de Regeeringsbureaux over het vraagstuk van de werkloosheid heeft gehad, en wat feitelijk één doorloopende aanklacht tegen de Regeering is. Het burgerlijk armbestuur van Rotterdam bestaat niet uit sociaal-democraten, maar in hoofdzaak uit geloofs- en coalitiegenooten van deze Ministers. Op dat stuk heeft de heer Stulemeijer, die er hier vandaag over zwijgt, een amendement ingediend, dat o. m. zegt:

> „draagt het gemeentebestuur op nogmaals met de hooge Regeering in overleg te treden, maar inmiddels de uitkeeringen te verleenen vanwege het Burgerlijk Armbestuur."

Mijnheer de Voorzitter! Dat zijn dezelfde uitkeeringen, die door deze Regeering worden geweigerd en waaraan Gedeputeerde Staten, als zijnde in strijd met Regeeringsbesluit, goedkeuring onthoudt.

Als deze mentaliteit achter de Regeeringstafel blijft bestaan, vrees ik het ergste voor den steun aan de werkloozen, maar ook voor de gevolgen, die daaruit zullen voortspruiten. Wat gebeuren moet is met een goed hart den nood van de werkloozen lenigen en vooral kijken of er geen werk kan worden verschaft aan deze door den maatschappelijken toestand in treurige omstandigheden geraakte burgers.

Wanneer dat niet gebeurt, vrees ik het ergste.

Nu is de toestand zoo, dat op de begrooting van het Departement van Waterstaat alles wordt geschrapt wat in openbare uitvoering is. Ter verbetering van de haven van Vlissingen bijv., wordt voor 1923 geen geld op de begrooting uitgetrokken, maar om dezelfde reden laat men de zeven ton, die voor 1922 gevoteerd zijn, alvast niet verwerken.

Als wij straks de begrooting van het Departement van Waterstaat behandelen, zullen wij van dien Minister wel hooren, dat het niet zijn taak is voorzieningen voor de werkloozen te treffen en dat hij met de werkverschaffing voor zijn Departement niets te maken heeft. Bij het Departement van Binnenlandsche Zaken is de toestand zoo, dat men. zegge twee millioen gulden wil uittrekken. Een bespotting tot hetgeen noodig is.

Mijnheer de Voorzitter! Ik eindig met nog eens te waarschuwen tegen deze mentaliteit en met ernstig in overweging te geven om met het oog op den nood der tijden te doen, wat er te doen valt.

De heer Marchant: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb slechts enkele woorden te zeggen om de stem te motiveeren, die wij over de moties zullen uitbrengen.

Wat de typografen betreft, ben ik van oordeel, dat de Regeering inderdaad op den verkeerden weg is.

Ten opzichte van de behandeling van de werkloosheid sluit ik mij in de eerste plaats aan bij wat de laatste geachte spreker heeft gezegd omtrent het beleid van de Regeering, dat gevolgd wordt bij de uitvoering van productieve werken.

Hij heeft een voorbeeld genomen, dat ook mij ten zeerste getroffen heeft. Ik weet niet of de Regeering te dien aanzien reeds een beslissing genomen heeft, maar het halverwege laten steken van de werken ter verbetering van de haven van Vlissingen, waarmede men bezig is, en waarbij men het toekomstig profijt — want men heeft hier inderdaad met productieve uitgaven te doen — prijsgeeft, acht ik een beleid, èn uit het oogpunt van de werkloosheid, èn uit het oogpunt van de handhaving van de gaafheid van den gulden, dat met recht averechtsch kan worden genoemd.

(Marchant.)

Het verrekeningselement in de werkloosheid zal de Regeering te recht handhaven.

Het verzekeringselement in de werkloosheid, dat alleen beheerscht de normale werkloosheid, schijnt mij van zooveel belang, niet omdat het op statistische gegevens zou steunen: ik geloof dat die gegevens ons bij het bepalen van de premies voor de werkloosheidsverzekering vrijwel in den steek laten, maar omdat men hier te doen heeft met een eigen initiatief uit de arbeiderskringen, dat — ik heb er meer op gewezen — tot elken prijs dient gehandhaafd te worden. Juist waar de arbeiders toonen, dat zij niet wenschen te drijven op ondersteuning uit de publieke kassen en van hun kant het hunne wille doen om te voorzien in het euvel van de werkloosheid, daar moet uit alle macht dat initiatief gesteund worden.

Het komt mij met den heer van den Tempel voor, dat door den dwang, dien men gaat opleggen tot halveering van die uitkeeringen na het eerste halfjaar, de verzekering tegen de werkloosheid ernstig zal worden bedreigd.

Wat den steun betreft, er is tusschen de steunverleening in geval van werkloosheid en de armenzorg een groot verschil en het komt mij voor, dat die beiden voortdurend streng gescheiden behooren te worden. Het doel, dat men zich daarbij stelt, zou kunnen worden bereikt doordat het zich uitspreekt in de gestie van de uitvoerende organen.

Nu rijst de vraag, hoever die steun moet gaan.

Heb ik den heer Visser van IJzendoorn goed begrepen, dan wil hij in het geheel geen steun na verloop van een normale werkloosheidsperiode, zooals bijv. bij de sigarenmakers.

Hij deelt ons mede, dat iedereen weet, dat het zeker is, dat er voor het aantal sigarenmakers, dat er thans is, op den duur geen werk zal zijn en een aantal daarvan zal dus een ander bedrijf moeten zoeken. Maar wat wil de heer Visser van IJzendoorn dan? Die menschen in een ander bedrijf jagen door hun allen steun te onthouden?

De heer **Visser van IJzendoorn:** Neen, die moeten geen verzekering, maar steun hebben.

De heer **Marchant:** Indien dat niet zijn bedoeling is, dan begrijp ik eigenlijk niet wat de bedoeling van zijn opmerking wèl is. Indien vaststaat, dat er sigarenmakers te veel zijn, dan zal het surplus in normale omstandigheden ergens anders zijn bestaan moeten trachten te vinden, maar welk verband er bestaat met de regeling van de steunuitkeering, begrijp ik niet.

Wij hebben bij de sigarenmakers te doen met een chronische werkloosheid, die niet onder de verzekeringselementen van de werkloosheid valt. De verzekering dekt alleen de normale werkloosheid en hier heeft men te doen met een werkloosheid, die alleen gedekt wordt door de steunverleening. Wanneer dit zoo is, dan begrijp ik niet wat het surplus aan sigarenmakers met de regeling van de uitkeering te maken heeft.

Dan rijst de vraag, hoe de steun verleend moet worden. Ik geef de voorkeur aan het stellen van vaste regelen voor het optreden der gemeente boven het willekeurig toekennen van subsidie aan de gemeente in elk geval. Men zou aan de gemeente als voorwaarde kunnen stellen, afgezien van de cijfers, die thans ook als voorwaarde worden gesteld, een doelmatige organisatie van de steunverleening.

Daarop kan niet te scherp worden toegezien. De misbruiken, die nog altijd voorkomen bij de uitkeeringen, dienen tot elken prijs te worden gefnuikt. En wanneer het ligt aan een ondoelmatige methode van uitkeering, vooral van gemeentebesturen, dat misbruiken voorkomen, dan kan de Regeering daartegen niet te streng optreden. Maar het aan de Regeering over te laten in elk geval, of een gemeente zal worden gesteund zonder eenige grens van voorwaarden, en in hoever die gemeente zal worden gesteund, daartegen heb ik met den geachten interpellant ernstig bezwaar. Want dan zou men inderdaad een gevaar openen van willekeurige toepassing van de steunverleening aan die gemeenten door de Regeering. In het algemeen schijnt mij het standpunt van de Regeering dit te zijn — en dat is verklaarbaar bij den financieelen nood, waarin het Rijk verkeert —: wij zullen zooveel mogelijk de organisaties en de gemeenten kort houden; wij zijn bang,

(Marchant e. a.)

wanneer wij de teugels laten vieren, dat het dan te veel zal kosten, en wij zullen daarom trachten, zelf de teugels in handen te houden.

Maar het komt mij toch voor, dat men op die wijze niet zal bereiken een doelmatige uitkeering, die eenige bevrediging zal wekken, en dat is noodzakelijk. Het staat vast, dat het bedrag, dat ten slotte uit de schatkist zal moeten worden besteed voor de werkloozen, niet van te voren is te bepalen; het bedrag, daarvoor op de begrooting uitgetrokken, heeft geringe beteekenis; de Regeering kan zich daaraan toch niet houden. De heer Colijn heeft in zijn algemeene financieele beschouwingen reeds in uitzicht gesteld: de uitkeering voor de werkloosheid eischt toch meer geld. Dat is ook zoo; de maatschappelijke omstandigheden dwingen er toe. Aan een eenmaal uitgetrokken post kan men zich toch niet houden. En daarom komt het mij voor, dat de geachte interpellant gelijk heeft, wanneer hij er bij de Regeering op aandringt, dat men niet van het begin af een al te strakke regeling moet vaststellen, dat men voor ontstemming in het land moet waken en geen moedelooze stemming wekken onder degenen, die er bij betrokken zijn.

De heer **Ruys de Beerenbrouck,** Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Mij aansluitend aan het betoog van den laatsten geachten spreker, zou ik de opmerking willen maken, dat hij van al de heeren, die gesproken hebben, eigenlijk de eenige geweest is, die met een beroep op den financieelen toestand van het Rijk de houding van de Regeering zooal niet verdedigd dan toch verklaard heeft, afgezien van de vraag, of de laatste geachte spreker die houding in alle opzichten goedvond.

De geachte interpellant heeft bij het begin van zijn repliek de Regeering er een grief van gemaakt, dat bij deze gelegenheid geen woorden van medelijden door een van de twee woordvoerende Ministers zijn gesproken. Indien iemand overtuigd is, dat de nood, waaronder vele werkloozen gebukt gaan, groot is, dan zijn het zeker de leden van de Regeering, die voortdurend te maken hebben met maatregelen, welke genomen moeten worden om in dien nood te voorzien. Doch zoowel mijn ambtgenoot als ik, wij hebben het niet noodig geoordeeld om, waar wij hier een zakelijke interpellatie te beantwoorden hadden — de geachte interpellant was in eersten termijn zakelijk — ons aan groote woorden te buiten te gaan.

Intusschen — ik herhaal het — zoowel de leden van de Kamer als die van de Regeering zijn overtuigd, dat de nood, waarin vele werkloozen verkeeren, niet gering is, maar daartegenover staat ook, dat er onder hen, die verplicht zijn Rijks-, provinciale en gemeentelijke belastingen op te brengen, ook velen zijn, die in nood verkeeren. Ook op dien nood moet de Regeering letten.

Wat betreft de opmerking van den laatsten spreker, die zeide: de houding van de Regeering is niet juist, waar zij tegen de gemeentebesturen zegt, dat ieder geval afzonderlijk bij steun van Rijkswege zal worden behandeld en dat in ieder geval afzonderlijk de grootte van den Rijkssteun aan de gemeente zal worden vastgesteld, ik kan mij voorstellen, dat dat geheel overlaten, dat arbitrium van de Regeering, bij dien geachten afgevaardigde en ook bij den geachten interpellant bezwaren ondervindt. Ik geloof evenwel, dat er naar een middenweg is te zoeken, hierin bestaande, dat de grootte van den steun wel voor ieder geval afzonderlijk zal worden bepaald, maar naar regelen, die te voren door de Regeering zijn vastgesteld. Dan is eenigszins ten minste dat arbitrium, die willekeur weggenomen; dan weten de gemeentebesturen te voren waaraan zij zich moeten houden en dan heeft de Regeering een lijn, waarlangs zij zich moet bewegen. Het is op die wijze gemakkelijker over het geheele land — daarop komt het aan — een gelijke bedeeling te volgen.

Waar ik aldus redeneer, zal de geachte interpellant begrijpen, dat ik tot mijn leedwezen niet kan meegaan met zijn tweede motie, waarin hij uitdrukkelijk zegt, dat in de kosten van steunverleening vanwege gemeenten een tegemoetkoming door het Rijk van 50 pct. wordt verleend. Er zijn vele gemeenten, waarbij een steun van 50 pct. volkomen

Minister **Ruys de Beerenbrouck.)**

verbodig is. Er zijn verschillende gemeenten, die in finanieel opzicht tegenover het Rijk in zulk een goeden toestand erkeeren, dat het voor de Regeering onverantwoordelijk zou jn, indien zij in dit opzicht een zoodanige regeling aanaardde. Ik zou dan ook den geachten interpellant in overeging willen geven om, wil hij op tegemoetkoming van de jde der Regeering aanspraak maken, dit te schrappen of nders te redigeeren.

De geachte interpellant heeft der Regeering verweten, dat j, einde September, de bestaande commissie in zake werkerschaffing opheffende, nog geen nieuwe heeft ingesteld. et verwondert mij toch, dat ik dat verwijt moet hooren. Vant eenige dagen nadat de commissie was opgeheven, heeft e interpellant aan de Kamer verlof gevraagd en verkregen m zijn interpellatie te houden. Nu is het eenvoudig een riendelijkheid van de Regeering geweest, dat zij gewacht eeft met het instellen van die commissie totdat de interellatie zou zijn gehouden. Intusschen zijn alle voorbereiende maatregelen om de commissie in te stellen genomen; anneer deze interpellatie is afgeloopen en de Regeering uit etgeen hier gezegd is de conclusie kan trekken, dat de Kamer eze oplossing aannemelijk vindt, zal de Regeering haar ang gaan.

De geachte interpellant heeft aanmerking gemaakt op het edrag van twee millioen, dat op de begrooting voor Binnenndsche Zaken zal worden gebracht, maar hij vergeet dat en zoodanig bedrag slechts een stelpost is. Ik heb ook reeds iedegedeeld, dat, indien noodig, suppletoire begrootingen igediend zullen moeten worden.

De heer Smeenk heeft de aandacht gevestigd op de vishers en noemde de gemeenten Urk en Katwijk. Ik zal verwegen of ten deze iets kan worden gedaan.

Wat de motie betreffende de typografen aangaat, heeft de eer Kuiper den interpellant in overweging gegeven de conderans van de motie te veranderen. Er wordt thans de uitrukking „niet redelijk" gebruikt. De heer Kuiper zou dat illen vervangen zien door „niet wenschelijk". In de motie ordt van de Regeering gevraagd haar houding ten aanzien an de steunverleening aan werklooze typografen nader te verwegen. Dit verzoek is voor mij eigenlijk overbodig.

Want ik heb in eersten termijn uitdrukkelijk gezegd, dat e omstandigheid, dat tusschen werkgevers en werknemers verlegd wordt over een nieuw collectief arbeidscontract, oor mij aanleiding was om nog eens op de zaak terug te omen. Ik zeide nl.:

> „Vergis ik mij niet, dan is op het oogenblik een nieuw collectief contract in den maak. Indien dit van zoodanigen aard mocht zijn, dat de bezwaren tegen het thans geldende collectieve contract vervallen, dan zal ik gaarne deze zaak nogmaals overwegen en zien, of in de richting van hetgeen de geachte afgevaardigde verlangt, nog iets is te doen."

Ik herhaal, de motie is voor mij overbodig, want voordat ij werd ingediend, had ik reeds gezegd, dat ik voornemens vas te doen wat daarin wordt gevraagd.

Mijnheer de Voorzitter! In eersten termijn heb ik geproken over de werkverschaffing in de gemeente Emmen. k verkeerde tot heden in de meening, dat de werkverchaffing in die gemeente goed loopt. Ik weet wel, er is p een dag een staking uitgebroken bij die werkverschaffing, naar dat is geweest een z.g. wilde staking. De organisaties, lie te mijnen Departemente zijn geweest, hebben zonder nderscheid die wilde staking afgekeurd en haar invloed aangewend om te zorgen, dat die staking ophield.

De heer **Hiemstra**: Juist, maar zij hebben bovendien verklaard, volkomen te begrijpen, dat de menschen er uit liepen.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenandsche Zaken: De menschen zijn teruggekomen en werken nu nog.

De heer **Hiemstra**: Natuurlijk, dat moesten ze wel, wilden zij niet verhongeren.

(Minister Ruys de Beerenbrouck e. a.)

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken: De heer Stulemeijer heeft mij twee vragen gesteld. De eerste, betreffende de uitlegging van art. 29 der Armenwet, zal ik gaarne nagaan; het is mij thans niet mogelijk een afdoend antwoord te geven. Voorts maakte die geachte afgevaardigde bezwaar tegen de samenstelling van de interdepartementale commissie, waaraan hij als leden wilde toevoegen een wethouder, een directeur van het armbestuur of een wethouder in een groote gemeente e. d. Het spijt mij te moeten zeggen, dat dan het karakter der interdepartementale commissie zou teloorgaan. De geachte afgevaardigde zegt: dan moet het maar een gewone commissie worden, maar als men begint met de benoeming van niet-interdepartementale leden, is het hek van den dam. Ik heb er geen bezwaar tegen, dat voor bepaalde onderwerpen door bepaalde categorieën van personen bij die commissie toegang wordt gevraagd en verkregen. Dit is herhaaldelijk gebeurd. Het is daarenboven ook gebeurd, dat, vóór die heeren in de commissie werden toegelaten, zij eerst een conferentie hadden met den Minister persoonlijk, die dan met hen de groote lijnen besprak, hun zeide: gaat even met de commissie spreken, legt het bepaalde geval uit en zorgt, indien mogelijk, dat gij van de commissie uitsluitsel krijgt. Want men moet toch één zaak niet vergeten. Het werkloosheidsvraagstuk is buitengewoon ingewikkeld en vooral waar verschillende Departementen van Algemeen Bestuur bij de zaak zijn betrokken, voor wat betreft de steunverleening, de werkloosheidsverzekering en de werkverschaffing, is het een raderwerk, waarvan de raderen zoodanig in elkander grijpen, dat wanneer men met een bewindsman deze zaken komt bespreken — ten minste, zoo gaat het mij, — deze zich niet verantwoord acht door op hetzelfde oogenblik, dat men hem een beslissing komt vragen, die beslissing te geven. Die zaak moet van alle kanten worden bekeken. En juist daarom heeft de Regeering indertijd besloten — en ik geloof dat dit een gelukkig besluit is geweest — de interdepartementale commissie in te stellen. Die commissie vergadert herhaaldelijk, en de ambtenaar, die voor het Departement van Binnenlandsche Zaken in de commissie zitting heeft, geeft mij vóór iedere vergadering verslag van hetgeen daar besproken zal worden, en na iedere vergadering van hetgeen besproken is. Zoo blijf ik op de hoogte, en daarvoor is dus niet noodig, zooals men wel eens meent, dat ik de verschillende personen, die verzoeken mij te mogen spreken, telkenmale ontvang. In dat opzicht moet een Minister zich ook weten te beperken; wanneer zonder dat door mij te voren is bepaald het uur, waarop ik de menschen kan ontvangen, mij wordt getelegrafeerd: wij komen morgen om 11 uur, kan ik er niet toe overgaan op die wijze een bespreking te doen plaats hebben. Daarenboven, het is voor de menschen en voor mij verloren tijd. Het is veel beter, dat de zaak te voren rustig wordt bekeken en dat door de personen, die den Minister moeten adviseeren, de zaak in haar geheel wordt behandeld. Ik gebruik uitdrukkelijk de woorden: die den Minister of de Ministers moeten adviseeren, want in tegenstelling tot hetgeen hier door een van de geachte sprekers is gezegd (ik herinner mij niet precies door wien) wil ik er op wijzen, dat het volstrekt niet de interdepartementale commissie is die beslist. Neen, Mijnheer de Voorzitter, de commissie doet niet anders dan adviseeren, en de Regeering houdt aan zich de eindbeslissing. Het spreekt vanzelf, dat wanneer de commissie komt met een goed gefundeerd advies, zoodanig advies, niet omdat het van de commissie of van de ambtenaren komt, maar omdat de argumenten goed zijn, groote kans heeft door de Regeering te worden gevolgd.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid: Mijnheer de Voorzitter! De geachte interpellant was vooral teleurgesteld door het feit, dat ik, wel overnemende het advies van den Werkloosheidsraad om de kassen, die in moeilijkheden geraakten, in plaats van 100, 150 pct., zoo noodig 200 pct., toeslag op de bijdrage te geven, daaraan bepaalde voorwaarden verbond. Mijnheer de Voorzitter! Dit is volkomen volgens het advies van den Werkloosheidsraad! Ik heb reeds in

(Minister **Aalberse.**)

eersten termijn voorgelezen, wat omtrent dit punt door den Werkloosheidsraad is geadviseerd. Er staat:

„Er zullen kassen zijn, die zonder nadere Overheidshulp niet aan de verplichtingen zullen kunnen voldoen. Onder deze kassen zullen er zijn, welke aan haar reglementaire verplichtingen zullen kunnen voldoen, indien het percentage van den bijslag op hooger dan 100 pct., bij voorbeeld tot 200 pct. zou worden gesteld.

Deze laatste groep van kassen zal naar ons oordeel aldus moeten worden geholpen, mits zij naar het oordeel van U. E. het mogelijke ten opzichte van de voorschriften betreffende den waehttijd, den uitkeeringstermijn, de uit te keeren bedragen, en de wekelijksche bijdragen gedaan hebben om haar financieel evenwicht te bewaren."

Ik heb daaruit niet anders kunnen lezen, dan dat de kassen op buitengewone manier moeten worden geholpen, mits zij van haar kant ook alles hebben gedaan, door regeling van den wachttijd, enz., om haar financieel evenwicht te bewaren. Pas als zij dat gedaan hebben moet de Regeering steunen, tot 200 pct. toe.

Het ware voor mij natuurlijk gemakkelijker geweest, wanneer de Werkloosheidsraad die voorwaarden nader had uitgewerkt; misschien had ik ze dan overgenomen. Ik had nu, dit overnemende, tot taak, zelf die voorwaarden uit te werken, hetgeen ik heb gedaan.

Het is volkomen juist, wat de heer Kuiper zeide; ik heb gesproken van 150 pct., in bijzonder gevallen van 200 pct. De commissie heeft gezegd, dat gegaan moest worden bijv. tot 200 pct.; mijn bedoeling nu was, om niet den indruk bij de kassen te wekken, dat zij alle 200 pct. zouden krijgen. Ik heb hiertegen willen waarschuwen, want dat is niet de bedoeling. Ik heb uitdrukkelijk gezegd, dat zij een hoogeren toeslag kunnen krijgen tot 150 pct., zelfs in alleruiterste gevallen tot 200 pct., om te laten voelen, dat dit laatste ook werkelijk alleen in uitzonderingsgevallen zal worden toegestaan. Ik had eenige reden om zoo te spreken, omdat, onmiddellijk nadat dit advies bekend geworden was, een van de vakcentralen een adres aan mij heeft gericht, om te zeggen, dat het 250 pct. moest zijn. Och, wanneer de commissie had voorgesteld 250 pct., zou er een adres zijn gekomen om er 300 pct. van te maken.

De interpellant heeft, sprekend over het grensverkeer, gevraagd, hoe het stond met andere groepen van personen, zooals musici en kantoorbedienden. Ik heb daarover niet gesproken, omdat uit de gegevens, die ik gekregen heb, ik den indruk heb ontvangen, dat het daar niet zoo aeuut is. In de tweede plaats is het moeilijker, om daaraan iets te doen, en in de derde plaats heb ik er niet over gesproken, omdat ik daarover eerst het advies wil vragen van de centrale commissie voor de arbeidsbemiddeling.

De heer Smeenk heeft gewezen op een moeilijkheid, die zich bij de werkloosheidsverzekering herhaaldelijk voordoet, nl. de concurrentie tusschen de verschillende kassen. Als de eene kas een lagere premie heeft dan de andere, dan tracht men daarmede leden te trekken van de eene vakvereeniging naar de andere. Wanneer de eene kas een hoogere uitkeering heeft dan de andere, dan loopen de menschen ook over naar een andere vakvereeniging. Dat is een voortdurende moeilijkheid. Vandaar, dat sinds lang het streven er naar gericht is om zooveel mogelijk tusschen kassen van gelijksoortige groepen te krijgen gelijkheid van premie, gelijkheid van uitkeering en gelijkheid van voorwaarden. Nu geef ik toe, dat ook dat weer tot moeilijkheden leidt. Het is wel eigenaardig, doch de regel is: de Christelijken hebben doorgaans percentsgewijze de minste werkloosheid, dan volgen de Katholieken, dan de neutralen, dan de modernen en de federatie heeft in alle vakken altijd het hoogste cijfer. Men zegt nu wel: het ligt aan de contrôle. Dat is mogelijk, maar ik geloof niet, dat dit de hoofdzaak is, omdat getracht wordt, — hetgeen in de latere jaren ook zeker bereikt is — die contrôle zoo goed mogelijk te maken. Naar mijn meening verklaart dit verschijnsel zich in de streken van ons land en in de samenstelling van de leden van den bond; men vindt b.v. bij d Christelijken veel meer vaste werklieden dan bij de ande groepen, die meer naar links georganiseerd zijn. Het gevol van een en ander is natuurlijk, dat hoe men het ook regel men altijd komt tot moeilijkheden.

Door den heer Smeenk is het voorstel gedaan, die moeilijk heid op te lossen, door aan alle kassen van Rijkswege steed dezelfde bijdrage te geven, zoodat de kas, die minder werl loosheid heeft, dan toch hetzelfde zou krijgen als de ka die meer werkloosheid heeft. De eerste kas kan dan de Rijk bijdrage gebruiken, om de eigen bijdrage van de leden, d de premie, te verminderen. Wij krijgen dan echter wee onmiddellijk de oude quaestie terug, nl. de concurrent tussehen de vakvereenigingen met de premies. Men zou da wel gelijke uitkeeringen krijgen, maar men kreeg dan ve sehil in eigen bijdragen, en dat zou voor de verzekering ni gunstig werken.

De heer Hermans heeft gezegd, dat eindelijk de Regeerin bereid zou zijn iets te doen aan de moeilijkheid, waarmee men in Limburg ten aanzien van het grensverkeer heeft worstelen.

Dat „eindelijk" is een gevolg hiervan, dat de Regeerin van verschillende zijden adviezen inwinnende, de mee tegenstrijdige adviezen ontvangen heeft. Niet alleen dat d tegenstrijdig waren omtrent de feiten en de getallen, waa over het gaat, maar vooral ook tegenstrijdig om de belange die hierbij betrokken zijn. Terwijl de een meent, dat het vo Limburg absoluut noodig is, van de zaak af te blijven er niets aan te doen, meent de ander, dat men zoo iets a een revolutie te wachten heeft, wanneer de Regeering ni zoo gauw mogelijk daar ingrijpt. Ik meen, dat ook hier waarheid in het midden ligt, maar ik zal mij persoonli daarvan overtuigen en daarna zoo spoedig mogelijk die maa regelen nemen, welke nòch aan den eenen, nòch aan d anderen kant de belangen kunnen schaden.

De heer Visser van IJzendoorn heeft gezegd dat ik ju had opgemerkt, dat men het gebied der verzekering niet moe verlaten en dus niet moest ingaan op het verzoek van d geachten interpellant, om, wanneer krachtens de verzekeri minder werd uitgekeerd dan men krachtens eenigerlei steu regeling met kindertoeslag enz. kon krijgen, op de verzek ring nog weer een extra uitkeering te geven, en aldus wee bij de verzekering het element van steunregeling in het lev te roepen.

De heer Visser van IJzendoorn meende, dat dit het v standigste was uit mijn geheele rede en vond, dat ik denkbeeld nog wat consequenter moest toepassen en er moest blijven staan dat, wat eenmaal verzekering was, v zekering moest blijven.

Eén ding heb ik niet goed begrepen. Waarom nl. bij e stelsel van verzekering, dat gebaseerd is op de bijdragen v de verzekerden — de Overheid geeft als regel een toesl van 100 pct., maar ook wel eens meer —, ik nu van stelsel ga afwijken, wanneer ik, wanneer vaststaat dat, d buitengewone werkloosheid, een kas er niet kan komen n een toeslag van 100 pct., maar wel met een van 150 200 pct., aan die kas, voor zoover zij aan bepaalde vo waarden voldoet, dien hoogeren toeslag geef.

De heer **Visser van Izendoorn**: Het zit niet in de hoo van het percentage, maar in het feit, dat u wilt verzeke tegen de nadeelen van een blijvenden toestand.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid: Nu begrijp ik maar dat is natuurlijk een geheel andere zaak. En ik gel dat u zich dan juister hadt kunnen uitdrukken door zeggen, dat het verschil hierin zit, dat men niet van verzekering afwijkt, maar dat het object van de verze ring verandert. Het normale object is hier de normale we loosheid. De bedoeling van den heer Visser van IJzendoo die mij nu duidelijk is geworden, is, dat wanneer men m toeslag geeft — op grond van een grootere werkloosheid dit geval — het object van de verzekering verandert men naast de normale werkloosheid de crisiswerkloosh

(Minister **Aalberse.**)

als object gaat beschouwen. In zooverre ligt in dat betoog een kern van waarheid.

Mijnheer de Voorzitter! Ik geef toe, dat ik zelf ook zeer geaarzeld heb bij het bekend worden der vraag of ik dezen kant zou opgaan. Ik heb verleden jaar, meen ik, reeds gezegd, dat, wanneer ik zou komen tot een wettelijke regeling van de werkloosheidsverzekering, ik een stelsel zou kiezen, dat strikt zou zijn een verzekering tegen normale werkloosheid, waarbij de premie geheel opgebracht kan worden door de belanghebbenden, den werkgever en den arbeider (ik ben er van overtuigd, dat zij dan veel minder te betalen hebben dan nu reeds betaald is), en dus ook de bijdragen van het Rijk en de gemeente, die op het oogenblik gestort worden, komen uit het bedrijf. Het is een normaal risico van het bedrijf in normale omstandigheden en dus moet dit risico door het bedrijf worden gedragen. De bijdragen, die nu door het Rijk en de gemeente worden gegeven als toeslagen, zullen dan kunnen komen in een crisisfonds. Zoo gauw dus in een bedrijf de normale werkloosheid overgaat in een abnormale werkloosheid, werkt de verzekering niet meer, omdat het object er niet meer is, waartegen men verzekerd is, maar daarvoor in de plaats is gekomen een ander object, waarvoor men steun krijgt uit het crisisfonds.

Mijnheer de Voorzitter! Dat zou een logisch stelsel zijn.

De heer Visser van IJzendoorn ziet, dat ik een heel eind in zijn richting denk.

Een andere zaak is, dat ik zit met het stelsel, dat wij op het oogenblik hebben en waarvan de heer van den Tempel te recht heeft gezegd, dat het volstrekt niet is gebaseerd op 100 pct., maar waarbij van den beginne af is bepaald, dat het percentage ook grooter dan 100 pct. kon zijn.

In dat stelsel is het niet volkomen onlogisch te zeggen: wij zullen gaan tot 200 pct. en wanneer een kas niet meer kan bestaan met een toeslag van 200 pct., is het zoo absoluut zeker, dat er sprake is van crisiswerkloosheid, dat de verzekering moet ophouden en dat er een steunregeling moet komen, hetzij in verband met de kas, hetzij op een andere wijze.

De heer Visser van IJzendoorn heeft ook gesproken over de arbeidsbeurzen en speciaal over die te Eindhoven. Ik volsta hieromtrent met deze opmerking. Het is wel merkwaardig, dat in alle wetgevingen omtrent arbeidsbeurzen in verschillende landen, die mij bekend zijn, het stelsel teruggevonden wordt, dat men in de aangevochte verordening van Eindhoven vindt. Het is dus niet zoo erg gek, dat men het daar op die manier heeft geregeld.

Verder is door de heeren Hiemstra en Schaper gesproken over de zeer lage loonen, welke bij werkverschaffing betaald worden.

Het is hier ook weder precies hetzelfde als bij de uitkeeringen volgens steunregelingen. Men heeft altijd te kiezen tusschen het goede hart en het koele verstand. Natuurlijk vraagt iedereen: wat hebben de menschen eigenlijk noodig en hoe kan hij met zijn gezin rondkomen? en dan is men geneigd meer te geven. Dat ligt voor de hand. Maar wanneer men ziet, welke funeste gevolgen dit ook voor de menschen zelf heeft.....

De heer Duys zegt: voor sommigen.

Mijnheer de Voorzitter! Men kan geen percentage noemen; het zijn allen menschen, even goed als wij menschen zijn. Als men ziet hoe het gaat, als iemand uit het gewone werk overgaat naar de werkverschaffing — waar in den regel niet zoo hard gewerkt wordt —, dan blijkt het, hoe hard het ook is, noodzakelijk en ten slotte ook in het belang van de menschen zelf te zijn, dat zij zooveel mogelijk aansporing hebben, om te trachten zich zelf te redden en in het normale bedrijf te blijven of daarheen terug te keeren, en het gevoel hebben: gelukkig dat die werkverschaffing er nog is, maar wij moeten er liefst zoo spoedig mogelijk van af en tot ons gewone werk terugkeeren.

Dat is de eenige reden, waarom door de Regeering is opgevolgd het advies van de Commissie-Heemskerk, om de loonen nooit hooger te bepalen dan op 75—90 pct. van het normale

(Minister **Aalberse e. a.**)

loon, dat ter plaatse door dergelijke arbeiders wordt verdiend.

Ik heb er soms moeite mede gehad, wat betreft gemeentebesturen. Hoe gaat dat in zoo'n gemeenteraad? Het Rijk betaalt er dikwijls een heel bedrag aan; men ziet daar de monschen meer van nabij; het goede hart spreekt ook mede en het koele verstand raakt meer op den achtergrond.

De heer **Duys:** Zij zien den nood ook van wat dichterbij.

De heer **Aalberse,** Minister van Arbeid: Ik ben het volkomen met u eens: zij zien wat direct bij is, maar de gevolgen, die over eenige maanden zullen komen, wanneer het op die wijze werkt, ziet men niet zoo gauw. Vandaar dat ieder, die practisch met deze zaak heeft gewerkt, met werkverschaffing e. d., ten slotte zal toegeven: het is zeker iets, dat men doen moet in tijden als deze, maar hoe minder men behoeft te doen hoe beter; laat men het echter vooral niet zoo doen, dat wij de menschen daardoor op den verkeerden weg brengen. Dit is de reden dat men niet anders kan doen, dan de loonen iets lager stellen dan ze voor het normale werk zijn, zoodat daardoor het karakter van werkverschaffing duidelijk uitkomt.

Ten slotte nog een opmerking. De heer Marchant heeft gezegd, dat hij niet begreep, hoe men de inkomsten van de uitkeering der crisiskassen had kunnen halveeren, zoodat men in het eerste half jaar kan opsoupeeren de helft van hetgeen men als rechthebbende kan krijgen en dat er dan eenige weken moeten verloopen, eer men aan het tweede deel kan beginnen.

Ik heb er juist op gewezen, dat de ervaring, die ik heb opgedaan, mij er toe gebracht heeft, en dat kasbesturen zelf gezegd hebben: ,,Hadt u dat maar gedaan, dan zaten wij niet in de misère. Door de vorst, die wij in het begin van het jaar gehad hebben, zijn er veel meer menschen werkloos geworden dan wij hadden gedacht, waardoor wij voor uitkeering noodig hadden het bedrag, waarmede wij het geheele jaar dachten rond te komen, en nu komen de menschen en zeggen: kijk eens, wij hebben niets meer in kas; de menschen worden werkloos en komen bij ons om uitkeering, maar we hebben geen geld meer.''

Ik heb daarop getracht die kassen te helpen en met verschillende menschen daarover gesproken, die zeiden: laten wij het op die manier doen, dat wij niet in het begin van het jaar het bedrag voor het geheele jaar opgebruiken; wij moeten er mee rondkomen; laten wij dus de zaak een beetje regelen en niet in het eerste half jaar opsoupeeren, wat wij in het tweede half jaar noodig hebben.

Het zijn allerlei onaangename regelingen, maar de ervaring leert, dat men er zonder die regelingen niet komt, nu datgene wat, als men een normalen tijd had gehad, als werkloosheidsverzekering behoorlijk had kunnen werken, absoluut spaak moest loopen, nu men jarenlang te worstelen heeft gehad met een veel grootere dan een normale werkloosheid. Geen enkel stelsel is daartegen bestand en altijd is men moeten komen tot maatregelen, welke men zelf betreurde.

Wat de moties aangaat, die raken mij niet. Alleen de tweede, waarin terloops wordt gezegd, dat men het advies van den Werkloosheidsraad ten aanzien van de werkloozenkassen zal moeten opvolgen, doet dat eenigszins. Daarom gaat het echter niet. Ik heb dat advies opgevolgd, maar, waar de heer van den Tempel zegt, dat ik de voorwaarden heb uitgewerkt op een manier, welke hij niet goedvindt, had hij zijn motie moeten wijzigen en daarin zeggen, dat dat advies behoort te worden opgevolgd op een bepaalde manier, anders dan door de Regeering is geschied.

De **Voorzitter:** Het onderwerp der interpellatie is thans in twee termijnen behandeld. Het is echter de gewoonte, dat de interpellant, indien hij het wenscht, de gelegenheid krijgt om het slotwoord te spreken. Verlangt de heer van den Tempel nog het woord?

(Voorzitter e. a.)

De heer **van den Tempel**: Gaarne, Mijnheer de Voorzitter!

De **Voorzitter**: Dan is het woord aan den interpellant.

De heer **van den Tempel**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal geen misbruik maken van den tijd en ook in het algemeen niet ingaan op hetgeen van de zijde van de Kamerleden is aangevoerd. Ik zeg ,,in het algemeen'', want ik moet één uitzondering daarop maken. Hetgeen mejuffrouw van Dorp en de heer van Gijn hebben in het midden gebracht, noopt mij nog een opmerking te maken.

De heer van Gijn sprak er over, dat per slot van zaken ons verschil niet zoo geweldig groot zou zijn, en ik verheugde mij er toen over, dat die geachte afgevaardigde eenige toenadering toonde en afweek van het strakke standpunt, dat hij had ingenomen; maar helaas bleek daarvan ten slotte heel weinig. Mejuffrouw van Dorp heeft gezegd, dat ik mij heb neergelegd bij de noodzakelijkheid van verlaging van loonen, en daarop borduurde de heer van Gijn voort. Maar hier hebben wij te doen met een groot misverstand. Ik stip dat aan, omdat wij hier komen tot de cardinale fout in de redeneering van die beide geachte afgevaardigden, die telkens weer naar voren komt. Ik heb mij niet neergelegd bij de noodzakelijkheid van verlaging van loon, maar ik heb geconstateerd, dat op dit oogenblik in tal van bedrijven een loonsverlaging intreedt. Nu is het groote verschil tusschen die beide geachte afgevaardigde en mij, dat zij elke loonsverlaging beschouwen als een economische noodzakelijkheid en als een economisch voordeel.

Maar ik sta op een ander standpunt, nl. dat dit op zich zelf volstrekt niet bewezen is. Wat is het groote verschil? Ik ken bij de bepaling van het werkelijke loon, dat uitbetaald wordt, ook invloed toe aan machtsfactoren. Mejuffrouw van Dorp heeft het al een paar maal over loonsaangelegenheden gehad; ik weet echter niet, of het de Kamer duidelijk is geworden. Als mejuffrouw van Dorp onjuiste economische theorieën verkondigt, is het niet aan den heer van Gijn om te zeggen, dat het niet zoo is bedoeld. Mejuffrouw van Dorp behoort tot de Oostenrijksche school. Zij gaat uit van de Oostenrijksche waardetheorie, maar zij heeft deze kennis, naar ik vrees, niet volkomen doordacht. Zij blijft staan bij het begin. Zij gaat uit van de waardeleer van von Böhm-Bawerk, een groot en wetenschappelijk man. Maar ook deze, om de economische wetten op te sporen, abstraheert en idealiseert. Mejuffrouw van Dorp houdt zich alleen aan het algemeene begrip en past dit zonder correctie toe op het volle leven. Dat kan nooit de bedoeling zijn geweest van de Oostenrijksche meesters.

Wil zij de uitwerking leeren kennen van die theorie, laat zij dan lezen het boek van professor von Wieser: ,,Theorie der gesellschaftlichen Wirtschaft'', veschenen in de Grundrisz der Social-ekonomist. Dit is een groot werk van een groot man van de Oostenrijksche school. Maar daarin zal men zien, dat als men komt tot de werkelijke bepaling van het loon, door dezen professor een belangrijke rol wordt toegekend aan de machtsfactoren, in verband met de bijzondere positie van de arbeiders op de markt, met de organisatie van de arbeiders, de organisatie van de werkgevers, enz.

Deze proffessor wijst er ook nadrukkelijk op, dat wel is waar de ,,Grenzbeitrag'' in laatste instantie over de hoogte van het loon beslist, maar dat de toevoeging van den arbeider aan de prestatie ten slotte toch wel weer mede bepaald wordt door de persoonlijke gesteldheid van den arbeider, zijn arbeidsvermogen.

De gesteldheid van den individueelen arbeider, van het arbeidersgeslacht is natuurlijk van grooten invloed op de productie. Ook volgens de Oostenrijksche school. Wij hebben dus te maken met de moreele en physieke gesteldheid van de arbeiders als factor van invloed op de hoegrootheid van het loon. Mej. van Dorp ziet dit volkomen over het hoofd en met een aplomb, waarvan men versteld staat, worden dingen gedecreteerd, die de Oostenrijksche school, dunkt mij, volstrekt niet voor haar rekening zal willen nemen. Zij heeft te primitieve voorstelling van de theorie

(van den Tempel.)

en van den gang van zaken in het werkelijke leven. En laat de heer van Gijn de meeningsverschillen niet trachten te verdoezelen. Wij moeten toch trachten in de komende maanden ten aanzien van de loontheorie van Mej. van Dorp tot klaarheid te komen.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Kuiper heeft mij den vriendelijken raad gegeven, in de motie in zake de typografen het woord ,,redelijk'' te vervangen door ,,gewenscht''. Daartoe ben ik dadelijk bereid. Maar hoe moet ik nu de verklaring van den Minister opvatten? Een overbodige motie handhaven is allerminst mijn verlangen. Ik wil de motie intrekken, als de Minister zich bereid verklaart, aan de zaak te gemoet te komen, maar ik wil niet, dat wij komen te staan voor den toestand van het vorige jaar, dat de Minister er nog eens over zal denken en dat de zaak ten slotte gelijk blijft; in dat geval wil ik de sanctie van de Kamer hebben. Gaarne zag ik, dat de Minister het mij in zake de intrekking der motie gemakkelijk maakte.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Ik heb reeds gezegd, dat ik de zaak toch overwegen zal.

De heer **van den Tempel**: Dat vraagt ook de motie, alleen, de motie heeft deze beteekenis, dat de Kamer bij de Regeering er op aandringt, deze zaak te herzien. Wij hebben de beteekenis daarvan voldoende in het licht gesteld en ik geloof dat het verstandigste is, dat wij onder deze omstandigheden de motie handhaven, dan is er een uitspraak van de Kamer, waarbij zij den Minister verzoekt om de zaak nader te overwegen.

Anders staat het met de tweede motie, die een zaak betreft van buitengewoon groot belang. De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft zooeven doen blijken, dat mijn repliek wel wat scherp was. Ik heb daarvan niet den minsten spijt, want zooals het er uitzag en in hoofdzaak nog uitziet, is het buitengewoon ongunstig. Ik stem evenwel toe, dat er op enkele punten wel wat toenadering is. Eén van die punten is dat de Minister zegt: ik erken wel het bezwaar, van deze zijde geuit, dat er volledige willekeur zou zijn ten aanzien van de behandeling der gemeenten, en daarom zullen wij bepalen dat steun wordt verleend naar regelen, te vormen door de Regeering vastgesteld. Op zich zelf is dat natuurlijk wel een verbetering, maar het groote verschil blijft bestaan ten opzichte van deze vraag: is de Regeering bereid er toe mede te werken, dat er een algemeene steunregeling komt, uitgaande van de gemeenten, en is de Regeering bereid een deel van de kosten daarvan te dragen? Men zegt: wij kunnen die tweede motie wel aanvaarden. U wilt evenwel waarborgen tegen misverstand. Die alinea van de motie houdt in, dat er zal komen een algemeene steunregeling, uitgaande van de gemeenten, natuurlijk volgens nader te stellen regelen, waarbij de bezwaren worden ondervangen, dat er menschen onder zouden kunnen worden gebracht, die voor werkloozensteun eigenlijk niet in aanmerking komen. Bedoeld wordt niettemin een algemeene steunregeling, uitgaande van de gemeenten waarin door het Rijk wordt bijgedragen. Dat zit er in en dat houden wij nadrukkelijk vast. Nu zegt de Regeering, en ook de heer Kuiper heeft daarop gewezen, dat een bezwaar tegen deze motie is, dat het Rijk een bijdrage van 50 pct. zou moeten geven in alle omstandigheden, terwijl er gemeenten zijn die de 50 pct. volstrekt niet noodig hebben. Ik voel dat bezwaar zoo niet, maar ik wil ook aan dat bezwaar te gemoet komen, en ik wensch daarom aan de voorlaatste motie van deze alinea toe te voegen deze woorden:

,,tenzij de financieele toestand der gemeente daartoe geen aanleiding geeft.''.

Welke positie krijgen wij dan? Wij nemen dan als normaal geval, dat de gemeente voor bonafide werkloozen een gemeentelijke steunregeling in het leven roept, waarbij natuurlijk rekening wordt gehouden met de eischen, die de Regeering in haar algemeene circulaire stelt. Dan krijgen wij ook, dat de Regeering in het algemeen 50 pct. bijdraagt, in sommige gevallen meer, terwijl in gevallen, waarin die

(van den Tempel.)

bijdrage van het Rijk niet noodig is, de Regeering op grond van de laatste toevoeging aan de motie daarvan kan afwijken.

Maar wij krijgen dan toch iets geheel anders dan ik in eersten termijn van de Regeering begrepen had. Ik hoop, dat de heer Kuiper voor de aldus gewijzigde motie zal kunnen stemmen, en dat ook de Regeering dan haar bezwaren ondervangen zal zien.

In de motie wordt gezegd, dat een bijzondere bijdrage aan de werkloosheidsverzekering moet worden gegeven, op den voet, aangegeven in het adres van den Werkloosheidsraad. Wat wil de interpellant eigenlijk, heeft de Minister van Arbeid gevraagd: ik ben volkomen in overeenstemming met dat adres. In dat adres wordt gezegd, dat er voorwaarden moeten worden gesteld, en nu ik den inhoud van die voorwaarden vaststel, is het weer niet goed!

Ik geloof, dat er een misverstand bij den Minister is, ik hoop, dat wij het kunnen ophelderen. In het adres staat onder het hoofdstuk werkloosheidsverzekering:

> „Deze laatste groep van kassen — dat is dus die, voor wie 100 tot 200 pct. noodig is — zal naar ons oordeel aldus moeten worden geholpen, mits zij naar het oordeel van U. E. het mogelijke ten opzichte van de voorschriften betreffende wachttijd, den uitkeeringstermijn, de uitkeeringsbedragen en de wekelijksche bijdrage gedaan hebben om haar financieel evenwicht te bewaren."

Daarop beroept zich de Minister. Maar die woorden hebben van het begin af geen andere beteekenis gehad en zij kunnen voor degenen, die deze zaak geregeld bijgewoond hebben, geen andere beteekenis hebben dan deze: dat wordt nagegaan bij de werkloozenkassen, kas voor kas, groepsgewijze, wat gedaan moet worden om het financieel evenwicht te vestigen, op den grondslag van de 100 pct.

Dat gaan wij versterken als de kassen niet slechts 100 pct., maar 125, 150 of 175 pct. vragen. Er is dus gezegd, dat, als de Regeering een hooger subsidie geeft, het oogenblik is aangebroken om na te gaan, wat in de reglementen van de kassen veranderd moet worden om voor het jaar 1923 een stabielen toestand te verkrijgen. Want de Minister is uitgegaan van de gedachtengang — en ik ben het daarin met hem geheel eens — dat wij moeten hebben een regeling, die ons het geheele jaar 1923 door helpt en ons niet midden in het jaar in den steek laat.

Nu hebben wij een Rijkscommissie voor de werkloosheidsverzekering onder presidium van den heer Nolens, waar al die quaesties worden behandeld. Maar het kan toch nooit de bedoeling zijn geweest, dat hier gedecreteerd wordt door den Minister van Arbeid, nog voordat de commissievergadering had plaats gehad, dat al die onmogelijke bepalingen moeten worden toegepast, bijv. dat in 't eerste halfjaar niet meer dan de helft van 't reglementair aantal dagen mag worden uitgekeerd. Daar kan geen verzekeringsman aan denken. Daarom zeide ik zooeven tot den Minister van Arbeid, dat ik meende, dat die zaken goeddeels nog moeten worden voorgelegd aan de Commissie-Nolens en op het oogenblik hooren wij reeds, dat die zaken van de Regeeringstafel gedecreteerd worden. Dat kan toch nooit de bedoeling geweest zijn van het Werkloosheidsbesluit en dat moet een vergissing zijn van den Minister.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid: Door de interpellatie is de Regeering gedwongen geweest zich vroeger uit te spreken, dan anders het geval zou zijn geweest.

De heer **van den Tempel**: Ik wil aanvaarden, dat de Regeering door deze interpellatie gedwongen is geweest zich eerder uit te spreken dan anders het geval ware geweest. Maar laten wij de zaak dan daarmede als afgedaan beschouwen en laten wij de voorwaarden in het midden laten. Daarom is de lijnea ten opzichte van de werkloosheidsverzekering voor ons nog van groote beteekenis.

Wat het eerste punt aangaat doet het mij genoegen, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken niet absoluut vastgehouden heeft aan het bedrag van 2 millioen. Ik voor mij had liever gezien, dat de Regeering blijk had gegeven, door on-

(van den Tempel e. a.)

middellijk een hooger bedrag uit te trekken, dat zij de zaak der werkverruiming met grooten ernst wil aanpakken.

Mijnheer de Voorzitter, ik meen hiermede te kunnen volstaan. Na de gehouden discussie geloof ik, dat de Kamer een grooten dienst zou bewijzen aan de werkloozen en aan het land, als zij mijn motie zou willen aanvaarden.

De **Voorzitter**: De heer van den Tempel deelt mede, dat hij de door hem en andere leden voorgestelde motiën van orde aldus heeft gewijzigd:

in de eerste motie van orde wordt het woord „redelijk" vervangen door het woord „wenschelijk";

in de tweede motie van orde worden na het woord „Rijk" ingevoegd de woorden: „tenzij de financieele toestand der gemeente daartoe geen aanleiding geeft".

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Namens de Kamer zeg ik der Regeering dank voor de verstrekte inlichtingen.

Ik stel voor, over de gewijzigde motiën van orde te stemmen morgen, bij den aanvang der vergadering.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Duys** brengt verslag uit namens de Commissie, in wier handen zijn gesteld de inlichtingen op het adres van F. P. A. van der Mast, landbouwer, te Milligen, gemeente Apeldoorn, houdende klacht over het optreden van den directeur van het Remonte-Depot te Milligen tegenover adressant (159).

Dit Verslag zal worden gedrukt en rondgedeeld.

Mejuffrouw **van Dorp**, lid van de Commissie voor de Verzoekschriften, brengt het volgende Verslag uit:

In handen der Commissie zijn gesteld de volgende verzoekschriften:

I. een, van de Nederlandsche Vereeniging van Vischhandelaren, te 's Gravenhage. Adressante beklaagt zich over de bestaande regeling der Zeeuwsche oestercultuur, gelijk die in het leven is geroepen door Minister Treub en waarbij gebruik is gemaakt van de schepping eener coöperatieve instelling, genaamd Cokso, te Ierseke.

Adressante meent, dat aan dit lichaam geheel ten onrechte macht en voorrechten zijn verleend en verzoekt deze regeling op te heffen dan wel een einde te maken aan de bevoorrechting der coöperatie.

Daar het onderwerp van dit adres een zaak van algemeen belang betreft, die de aandacht der Kamer waard is, stelt de Commissie voor, dit adres ter griffie te deponeeren, ter inzage van de leden;

II. een, van J. Buunk, te Zelhem. Adressant verzoekt om schadeloosstelling krachtens de Scheurwet, daar hij een H.A. grasland heeft moeten scheuren.

Daar deze aanspraak zou hebben moeten zijn aangebracht voor de verschillende lichamen van crisisrechtspraak, die alleen tot het beoordeelen van dergelijke gevallen bevoegd waren, stelt de Commissie ten aanzien van dit adres voor, over te gaan tot de orde van den dag;

III. een, van de Nederlandsche Maatschappij van Nijverheid en Handel, Centrale Commissie van Bezuiniging, te Haarlem. De commissie biedt een afdruk aan van een adres, tot den tijdelijken Voorzitter van den Ministerraad gericht, waarin zij aandringt op het verlagen van de Staatsbegrooting met minstens 100 millioen gulden.

Aangezien dit adres betrekking heeft op het totaal der

(van Dorp.)

Staatsuitgaven en de nadere aandacht der Kamer waard is, stelt de Commissie voor, het adres ter griffie neder te leggen, ter inzage van de leden;

IV. een, getiteld: Sombere klanken, van het Verbond van Nederlandsche Fabrikantenvereenigingen, te 's Gravenhage.

Adressant zet uitvoerig uiteen, dat z.i. de Nederlandsche nijverheid ten gevolge van wetgeving en administratieve praktijk in haar ontwikkeling belemmerd en zelfs in haar levenskansen bedreigd wordt, en betoogt dat de 48-urige arbeidsweek in de tegenwoordige tijdsomstandigheden onaannemelijk is als beginsel; dat de arbeidstijd tot 56 uren per week opgevoerd moet worden;

dat het hooren van arbeidersvakvereenigingen door of vanwege den Minister van Arbeid bij aanvragen van werkgevers om van de bepalingen van de Arbeidswet af te wijken, ons productiesysteem aantast en daarom ontoelaatbaar is;

dat de toepassing, die de Minister aan de Arbeidswet geeft, door bij het verleenen van overwerk en andere vergunningen looneischen te stellen, eveneens ontoelaatbaar is.

De Commissie stelt voor, dit adres ter griffie neder te leggen, ter inzage van de leden;

V. een, van M. H. J. Tummers, te 's Gravenhage.

Adressant verzoekt van Overheidswege aankoop van een octrooi voor winning van arbeidsvermogen uit stroomend water met het doel van Staatsexploitatie.

Aangezien het in dit adres behandelde onderwerp van algemeen belang is, stelt de Commissie voor, dit adres ter griffie te deponeeren, ter inzage van de leden;

VI. een, van A. de Visser, landbouwer, te Serooskerke. Adressant verzoekt om verhooging van de hem toegekende bouwpremie van f 1440, omdat daarbij de maatstaf van het maximum van f 20 per M². niet is aangehouden.

Aangezien der Commissie gebleken is, dat adressant volgens de toentertijd geldende regeling geen aanspraak kon maken op het maximum van f 20 per M². der premie, stelt zij voor, ten aanzien van dit adres over te gaan tot de orde van den dag;

VII. een, van J. W. Matthijs, aannemer, te Utrecht. Adressant heeft in de tweede helft van 1919 het bouwen van de marechausseekazerne te Moerdijk aangenomen. Door een plotselinge sterke stijging van loonen, vrachten en materiaalprijzen heeft hij op dit werk f 32 250,85 verloren, welk bedrag volgens zijn mededeeling de eerstaanwezend ingenieur in het derde geniecommandement te Breda, bij missive van 23 Januari 1922, n°. 151, heeft geadviseerd hem als schadevergoeding toe te kennen.

Op advies van dezen ingenieur, in afschrift door geadresseerde overgelegd, dd. 11 Januari 1922, n°. 67, heeft adressant tot het bepalen van dit bedrag de kosten van het accountantsonderzoek op zich genomen.

De Minister heeft intusschen bij beschikking van 17 Januari 1922 adressants verzoek om schadeloosstelling van de hand gewezen, op grond, dat de Regeering heeft beslist, dat dergelijke vergoedingen aan aannemers niet meer zouden worden toegekend, indien de aannemersovereenkomst na 31 December 1918 was tot stand gekomen, en dat in geen geval van deze beslissing werd afgeweken.

Daar het der Commissie niet duidelijk is gebleken, in hoever aan adressant het bij schrijven van 10 December 1919 (5de afd., n°. 79), door den Minister van Oorlog aan den inspecteur der genie medegedeelde voornemen, geen schadevergoeding aan aannemers meer toe te kennen, volgens de bepalingen van de beslissing van den Ministerraad, per brief van 12 October 1917, n°. 12 550, aan den Minister van Oorlog meegedeeld, bekend kon zijn, toen hij in de tweede helft van 1919 het onderhavige werk aannam; en in hoeverre hij bij de aanneming met laatstgenoemde beslissing van den Ministerraad, volgens welke schadevergoeding in geval van prijsstijging kon worden toegekend, mocht rekening houden, zou de Commissie het op prijs stellen te dien aanzien nader te worden ingelicht.

Zij stelt de Kamer derhalve voor, dit adres aan den Minister van Oorlog te verzenden, met verzoek om nadere inlichtingen;

VIII en IX. twee, van T. P. van Dieren, vergunninghouder, Rembrandstraat 9, 's Gravenhage. Adressant verzoekt, voor zoover de strekking van zijn adres aan de Commissie duidelijk is geworden, om schadeloosstelling, omdat hij door speciale omstandigheden niet in staat is geweest tijdelijk zijn vergunningsrecht te exploiteeren.

Daar de wet dergelijke schadeloosstelling niet kent, is naar het oordeel van de Commissie zijn verzoek niet voor inwilliging vatbaar.

Mitsdien stelt de Commissie voor, ten aanzien van dit adres over te gaan tot de orde van den dag;

X. een, van A. Vermey, fabrieksarbeider, te Bleskensgraaf. Adressant beklaagt zich over een beslissing van den Centralen Raad van Beroep in ongevallenzaken te Utrecht.

Daar de Kamer geen hoogere instantie op de rechtspraak van den rechter in ongevallenzaken vormen kan, stelt de Commissie voor, ten aanzien van dit adres over te gaan tot de orde van den dag;

XI. een, van van Ipenburg c.s., kleinfabrikanten in de sigarenindustrie langs de Lekstreek. Adressanten beklagen zich over de werking der Tabakswet en verzoeken de wet in te trekken dan wel de belasting op de ruwe tabak te leggen.

Daar deze zaak de aandacht der Kamer waard is, stelt de Commissie voor, het verzoekschrift ter griffie te deponeeren ter inzage van de leden;

XII. een, van J. M. Borst, te Raamsdonkveer. Adressant verzoekt om schadeloosstelling wegens ophooging van zijn terrein van Regeeringswege.

Het is der Commissie nader gebleken, dat ophooging heeft plaats gevonden door het polderbestuur, in verband met waterstaatswerken aan den Maasmond.

Daar adressant zich eventueel om schadevergoeding tot het polderbestuur zou moeten wenden, en de Kamer ten dezen geenerlei bevoegdheid heeft, stelt de Commissie voor, ten aanzien van dit adres over te gaan tot de orde van den dag;

XIII. een, van A. Kurstjens, fabrikant, te Tegelen. Bij het intrekken in Duitsch gebied der Belgische soldaten in November 1918 zouden dezen volgens adressant een aan het toebehoorende pannenfabriek hebben vernield.

Adressant wendde zich tot den Minister van Buitenlandsche Zaken, die een onderzoek liet instellen.

Dit onderzoek heeft tot resultaat gehad, dat de Belgische Regeering aan Harer Majesteits gezant te Brussel heeft doen weten, adressants bewijsmateriaal onvoldoende te achten om een schadevergoeding te wettigen.

Dit resultaat is aan adressant medegedeeld. Adressant wendt zich thans tot de Kamer, met verzoek stappen te doen om hem alsnog een vergoeding te verschaffen.

Daar het der Commissie voorkomt, dat in de gegeven omstandigheden geenerlei stappen met vrucht zouden kunnen worden gedaan, en het alleen aan adressant zou kunnen staan nieuw bewijsmateriaal bij te brengen, stelt zij de Kamer voor, ten aanzien van dit adres over te gaan tot de orde van den dag.

XIV. een, van den raad der gemeente Stoppeldijk. Adres

19de VERGADERING. — 15 NOVEMBER 1922.

Verslag uitgebracht over verzoekschriften.

(van Dorp.)

sant deelt mede, dat hem ter kennis is gekomen, dat bij de Kamer een onderwijsnovelle is of zal worden ingediend, ten doel hebbende onder meer het begrip „in aanbouw" in art. 205 der Lager-onderwijswet uit te breiden in een zin, die onvereenigbaar is met de werkelijke beteekenis dier woorden. Zijn overwegingen vastknoopende aan een tusschen den raad en een bijzonder schoolbestuur in de gemeente Stoppeldijk over de toepassing van dit artikel ontstaan conflict, verzoekt adressant de Kamer, haar noodzakelijke medewerking aan het tot stand komen van een interpretatieve wijzigingswet als bedoeld te onthouden.

Aangezien het in dit adres behandelde onderwerp de nadere aandacht van de Kamer verdient, stelt uw Commissie voor, het adres neder te leggen ter griffie, ter inzage van de leden;

XV. een, van het hoofdbestuur van den Bond van Militair Personeel bij den Geneeskundigen Dienst der Landmacht. Adressant wendt zich tot de Kamer met dringend verzoek, wel haar invloed te willen aanwenden, opdat verkregen wordt:

1. intrekking van Legerorder 1922, n°. 299, betreffende de vermindering van den bijslag op de salarissen der militairen;

2. wettelijke regeling van de voorwaarden, waarop het overcompleet personeel den dienst zal moeten verlaten;

3. dat, alvorens tot den onder 2 genoemden maatregel wordt overgegaan, de toegezegde rechtspositieregeling bij de Kamer is ingediend;

4. dat het bij Koninklijk besluit van 31 Juli 1922 vastgestelde Reglement op de Krijgstucht zoodanig worde gewijzigd, dat het in overeenstemming is met de nationale opvattingen omtrent het recht van vereeniging en het vrije woord, een en ander met inachtneming van een voor het legerbelang doelmatige discipline;

5. dat het militaire Rijkspersoneel voor wat de maatregelen van bezuiniging betreft, welke zullen worden toegepast, op gelijken voet zal worden behandeld als het overige Rijkspersoneel.

Aangezien de in dit adres behandelde onderwerpen de nadere aandacht van de Kamer verdienen, stelt de Commissie voor, het adres neder te leggen ter griffie, ter inzage van de leden.

De Kamer vereenigt zich achtereenvolgens met de voorgestelde conclusies.

De vergadering wordt gesloten.

VERBETERING.

In de rede van den heer Schokking, bladz. 327, kol. 2, reg. 23 v. b., staat: „maar in positieven zin te verstaan, op allerlei wijze ondermijnt"; lees: „maar in positieven zin verstaan, op allerlei wijze te worden ondermijnd".

20ste VERGADERING. — 16 NOVEMBER 1922.

Mededeeling ingekomen stukken. — Verslag uitgebracht over wetsontwerpen.

20ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 16 NOVEMBER 1922.

(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Ingekomen: 1°. verzoekschriften; 2°. motiën; 3°. telegrammen. — Verslag uitgebracht over ontwerpen van wet. — Stemming over en verwerping van de motie van orde van mejuffrouw Groeneweg c.s. — Aanneming van de motiën van orde van den heer van den Tempel. — Voortzetting van de algemeene beraadslagingen over de Staatsbegrooting voor 1923 en de interpellatiën van de heeren van Rappard en Troelstra. — Bericht van een lid. — Motiën van orde ingediend door den heer van Rappard en door den heer Troelstra. — Avondvergadering. — Verslag uitgebracht over een verzoekschrift. — Voortzetting der behandeling van hoofdstuk XA der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923.

Voorzitter: de heer **Koolen.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 94 leden, te weten,

de heeren van Voorst tot Voorst, Scheurer, Moerel, van de Bilt, van Rappard, Bakker, Ament, van Sasse van Ysselt, Suring, Michielsen, Bomans, van der Voort van Zijp, Bierema, Kuiper, Deckers, Beumer, Wintermans, Ter Hall, Juten, Bulten, Engels, van Rijzewijk, Weitkamp, Ebels, Gerhard, Gerretson, Smeenk, Albarda, J. ter Laan, mejuffrouw Groeneweg, de heeren van Boetzelaer van Dubbeldam, Rutgers van Rozenburg, van Braambeek, mejuffrouw Katz, de heeren Feber, van Dijk, van Schaik, Fruytier, Krijger, Kolkman, Stulemeijer, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Brautigam, Tilanus, Bongaerts, Colijn, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Duys, Heukels, mejuffrouw van Dorp, de heeren Gerritzen, van Gijn, van den Tempel, Dresselhuys, Boon, Schouten, Oud, Troelstra, van Wijnbergen, Visscher, mejuffrouw Westerman, de heer de Wilde, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Marchant, de Boer, van der Waerden, Hiemstra, Wijnkoop, van Vuuren, Staalman, Schokking, Ketelaar, Duymaer van Twist, Vliegen, Nolens, Kleerekoper, K. ter Laan, A. Colijn, Hermans, Schaper, Rutgers, van Rijckevorsel, Zijlstra, de Monté ver Loren, Braat, IJzerman, Knigge, van Zadelhoff, Snoeck Henkemans, Rutten, Kersten, van den Heuvel, Lovink,

en de heeren Ministers van Justitie, van Binnenlandsche Zaken, a. i. van Landbouw, Nijverheid en Handel, van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, van Marine, van Financiën, van Oorlog, van Waterstaat en van Arbeid.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. de volgende verzoekschriften:

een, betreffende het ontwerp van wet tot wijziging der Lager-onderwijswet 1920, van den voorzitter en den secretaris, namens de hoofdbesturen van de Roomsch-Katholieke Onderwijzersbonden in de bisdommen 's Hertogenbosch, Roermond, Haarlem en Utrecht en van de Roomsch-Katholieke Onderwijzeressenvereeniging in het bisdom 's Hertogenbosch;

een, betreffende de voorgenomen decentralisatie bij de uitvoering der Ongevallenwet, van den directeur-secretaris, namens het dagelijksch bestuur van het Roomsch-Katholieke Verbond van Werkgeversvakvereenigingen, te Amsterdam.

Deze verzoekschriften zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën van Rapporteurs;

2°. de volgende motiën:

een, van den voorzitter en den secretaris, namens het bestuur van de afdeeling Zuidbroek der Vereeniging „Volksonderwijs", door die afdeeling op 11 dezer aangenomen, betreffende het ontwerp van wet tot wijziging der Lager-onderwijswet 1920;

een, aangenomen op 10 dezer te Heemse, door de afdeelingen Stad- en Ambt-Hardenberg, Gramsbergen en Ambt-Ommen van het Nederlandsch Onderwijzers Genootschap en 8 andere organisaties, betreffende de voorgenomen herclassificatie der gemeenten ingevolge het Bezoldigingsbesluit Burgerlijke Rijksambtenaren 1920;

een, van den voorzitter en den secretaris, namens het bestuur van de afdeeling Groningen van den Centralen Bond van Nederlandsch Post-, Telegraaf- en Telefoonpersoneel, door die afdeeling op 9 dezer aangenomen, betreffende den voorgenomen aftrek voor pensioenbijdragen, de nieuwe classificatie der standplaatsen, de verlenging van arbeidstijd en de verhooging van den jeugdaftrek.

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen;

3°. de volgende telegrammen:

een, uit Terneuzen, geteekend: „Centrale bond", betreffende werkloozenzorg.

Dit stuk wordt voor kennisgeving aangenomen;

een, uit Meester-Cornelis, geteekend Casajangan, naar aanleiding van een bij de Kamer in behandeling zijnd adres van den afzender.

Dit stuk zal worden gesteld in handen der Commissie tot onderzoek van den brief van den Minister van Koloniën naar aanleiding van de door de Kamer aangenomen conclusie van het Verslag der Commissie omtrent de inlichtingen op het adres van R. S. Casajangan Soripada, houdende verzoek om uitbetaling van hem z. i. nog toekomende inkomsten;

B. dat de Verslagen gereed zijn van de Commissiën van Rapporteurs voor de ontwerpen van wet:

Regeling van de inkomsten en uitgaven van het Staatsmuntbedrijf voor het dienstjaar 1923 (245);

Vaststelling van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Staatsbedrijf der Algemeene Landsdrukkerij voor het dienstjaar 1923 (271).

Deze Verslagen zijn reeds gedrukt en rondgedeeld.

Aan de orde is:

I. de **stemming** over de motie van orde van mejuffrouw Groeneweg, mevrouw de Vries—Bruins en de heeren Hiemstra, Schaper en van der Waerden (2, hoofdstuk XA, n°. 14) (zie *Handelingen*, bladz. 387, vlg.), luidende:

„De Kamer,

overwegende, dat volgens art. 11 van de Arbeidswet

(Voorzitter e. a.)

1919 vrouwelijke arbeiders voor en na hare bevalling gedurende enkele weken geen arbeid mogen verrichten,

dat de loonderving als gevolg van dit arbeidsverbod behoort te worden gecompenseerd door een geldelijke uitkeering,

noodigt den Minister uit daartoe zoo spoedig mogelijk, desgewenscht bij noodvoorziening, maatregelen te treffen."

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan den heer Dresselhuys, tot het afleggen van een korte verklaring.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Waar ook blijkens de toelichting van den Minister het vraagstuk van uitkeering aan de arbeidende vrouw in het tijdperk vóór en na de bevalling nog niet rijp is voor definitieve oplossing en de motie niet den weg, veel minder nog de middelen aangeeft, hoe dit denkbeeld moet worden verwezenlijkt, zullen wij aan deze motie onze stem niet geven.

De motie van orde wordt met 65 tegen 24 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd mejuffrouw Katz, de heeren Feber, van Dijk, van Schaik, Fruytier, Krijger, Kolkman, Stulemeijer, Tilanus, Bongaerts, H. Colijn, Heukels, mejuffrouw van Dorp, de heeren Gerritzen, van Gijn, Dresselhuys, Boon, Schouten, van Wijnbergen, Visscher, mejuffrouw Westerman, de heer de Wilde, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren de Boer, van Vuuren, Staalman, Schokking, Duymaer van Twist, Nolens, A. Colijn, Hermans, Rutgers, van Rijckevorsel, Zijlstra, de Monté ver Loren, Braat, Knigge, Snoeck Henkemans, van Voorst tot Voorst, Scheurer, Moerel, van de Bilt, van Rappard, Bakker, Ament, van Sasse van Ysselt, Suring, Michielsen, Bomans, Bierema, Kuiper, Deckers, Beumer, Wintermans, Ter Hall, Juten, Bulten, Engels, van Rijzewijk, Weitkamp, Gerretson, Smeenk, van Boetzelaer van Dubbeldam, Rutgers van Rozenburg en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heer van Braambeek, mevrouw de Vries—Bruins, de heer Brautigam, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Duys, van den Tempel, Oud, Troelstra, Marchant, van der Waerden, Hiemstra, Wijnkoop, Ketelaar, Vliegen, Kleerekoper, K. ter Laan, Schaper, IJzerman, van Zadelhoff, Ebels, Gerhard, Albarda, J. ter Laan en mejuffrouw Groeneweg;

II. de **stemming** over de gewijzigde motiën van orde van de heeren van den Tempel, Troelstra, Albarda, Brautigam, Schaper en Hiemstra, betreffende het niet toepassen van uitzonderingsmaatregelen bij de steunverleening ten aanzien van de werklooze typografen en betreffende voorziening in den nood der werklooze arbeiders (300) (zie *Handelingen* blz. 418 vlg.).

De eerste motie van orde, thans luidende:

„De Kamer,

van oordeel dat het niet wenschelijk is bij de steunverleening uitzonderingsmaatregelen toe te passen ten aanzien van de werklooze typografen,

verzoekt de Regeering hare houding dienaangaande nader te overwegen.",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Alvorens de tweede motie in stemming te brengen, geef ik het woord aan den heer Kuiper, tot het afleggen van een korte verklaring.

De heer **Kuiper**: Mijnheer de Voorzitter! Ten opzichte van deze motie wenschen wij ons los te maken van de daaromtrent gevoerde debatten.

(Kuiper e. a.)

De motie op zich zelf ontmoet bij ons geen bezwaar. Aangezien echter in de toelichting o. m. verklaard wordt, dat wordt vastgehouden aan de algemeene steunregeling, uitgaande van de gemeenten en gesubsidieerd door het Rijk, moeten wij ons van de gegeven toelichting losmaken en zullen wij dus alleen stemmen voor de motie zonder meer.

De **Voorzitter**: Thans geef ik nog het woord aan den heer Schokking, eveneens tot het afleggen eener korte verklaring.

De heer **Schokking**: Mijnheer de Voorzitter! Nu de discussie gisteren over het vraagstuk der werkloosheid geleid heeft tot een zoodanig resultaat, dat, in overeenstemming met de door de Regeering aangevoerde bezwaren, de voorstellers der motie daarin een belangrijke verandering hebben gebracht, een verandering, die op het hoofdpunt de motie geheel wijzigt, is er, in verband met de verklaring van de Regeering, dat hetgeen er thans in staat eigenlijk overbodig is, voor ons geen bezwaar onze stem aan de motie te geven.

Alleen wensch ik er aan toe te voegen, dat, wat de in de motie voorkomende zinsnede betreft, dat er bijzondere hulp aan de werkloozenkassen gegeven kan worden op den voet als is aangegeven in het adres van den Nederlandschen Werkloosheidsraad, wij die verstaan in den zin, dien de Minister van Arbeid daaraan zeer bepaaldelijk heeft gegeven; met andere woorden, dat er volkomen gelegenheid zal zijn om de voorwaarden te stellen, welke de Regeering noodzakelijk acht.

Dit meen ik te moeten opmerken, omdat wij, vóór de motie stemmende, ons losmaken van de toelichting.

De tweede motie van orde, thans luidende:

„De Kamer,

van oordeel, dat in deze abnormale tijdsomstandigheden in den nood der werklooze arbeiders moet worden voorzien door werkverruiming en werkverschaffing op uitgebreide schaal, zoowel rechtstreeks van Rijkswege als met steun van Rijkswege; door bijzondere hulp aan de werkloozenkassen, op den voet als is aangegeven in het adres dd. 31 Augustus 1922 van den Nederlandschen Werkloosheidsraad aan den Minister van Arbeid; en voor het overige, door steunverleening vanwege de gemeenten, met tegemoetkoming in de kosten van ten minste 50 pct. door het Rijk, tenzij de financieele toestand der gemeente daartoe geen aanleiding geeft,

noodigt de Regeering uit krachtig er toe mede te werken dat een doeltreffende werkloozenzorg op deze grondslagen zoo spoedig mogelijk tot stand komt.",

op verzoek van den heer Ketelaar in stemming gebracht wordt met 61 tegen 28 stemmen aangenomen.

Vóór hebben gestemd de heeren Weitkamp, Ebels, Gerhard, Gerretson, Smeenk, Albarda, J. ter Laan, mejuffrouw Groeneweg, de heeren van Boetzelaer van Dubbeldam, Rutgers van Rozenburg, van Braambeek, mejuffrouw Katz, de heeren Feber, van Dijk, van Schaik, Fruytier, Krijger, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Brautigam, Tilanus, Bongaerts, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Duys, Heukels, van den Tempel, Schouten, Oud, Troelstra, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Marchant, van der Waerden, Hiemstra, Wijnkoop, Schokking, Ketelaar, Vliegen, Nolens, Kleerekoper, K. ter Laan, Hermans, Schaper, van Rijckevorsel, de Monté ver Loren, IJzerman, Knigge, van Zadelhoff, Snoeck Henkemans, Moerel, van de Bilt, Bakker, Ament, Suring, Michielsen, Bomans, Kuiper, Deckers, Wintermans, Bulten, Engels, van Rijzewijk en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Kolkman, Stulemeijer, H. Colijn, mejuffrouw van Dorp, de heeren Gerritzen, van Gijn, Dresselhuys, Boon, van Wijnbergen, Visscher, mejuffrouw Westerman, de heeren de Wilde, de Boer, van Vuuren, Staalman, Duymaer van Twist, A. Colijn, Rutgers, Zijlstra, Braat, van Voorst tot Voorst, Scheurer, van Rap

(Nolens e. a.)

pard, van Sasse van Ysselt, Bierema, Beumer, Ter Hall en Juten;

III. de voortzetting der algemeene beraadslagingen over de **Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2)**, waarbij tevens aan de orde zijn de **interpellatie van den heer van Rappard** naar aanleiding van de woorden in de Openingsrede, dat ,,eene vermindering van het aantal Departementen van Algemeen Bestuur noodig wordt geacht'' en de **interpellatie van den heer Troelstra** naar aanleiding van den voorgenomen aftrek van 8½ pct. van de wedden der burgerlijke ambtenaren ten behoeve van de pensioenen.

De heer **Nolens**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, brengt het volgende Verslag uit:

In handen uwer Commissie is gesteld een afdruk van een adres van de Centrale Commissie voor Bezuiniging, ingesteld door de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel, door haar gericht tot den tijdelijk-Voorzitter van den Raad van Ministers, waarin, gezien den hoogst ernstigen toestand der openbare financiën, wordt aangedrongen op het onverwijld treffen van maatregelen, die het totaal der uitgaven volgens de Nederlandsche Staatsbegrooting reeds voor het eerstvolgende dienstjaar met ten minste 100 millioen gulden verlagen.

Adressant spreekt het vertrouwen uit, dat door de Kamer niet alleen alle maatregelen der Regeering, welke kunnen leiden tot doeltreffende beperking der openbare uitgaven, zullen worden gesteund, maar dat uwerzijds zoo noodig ook aandrang zal worden uitgeoefend tot het nemen van dergelijke maatregelen.

De Commissie stelt voor, dit adres ter griffie neder te leggen, ter inzage van de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De algemeene beraadslagingen worden hervat.

De heer **de Geer**, Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats wensch ik te danken voor de vriendelijke woorden, die verschillende sprekers wel tot mij hebben willen richten, en voor den hoffelijken vorm, waarin ook zij, die scherpe critiek meenden te moeten oefenen, deze bijna zonder uitzondering hebben gekleed. Slechts één reserve moet ik hierbij tot mijn leedwezen maken. Zij betreft den heer van Gijn, die, naar ik hoop aan te toonen, meermalen de grens van een mijns inziens billijke critiek heeft overschreden, alleen reeds door het feit, dat hij mij bewoordingen en opvattingen heeft toegeschreven, die met de zeer duidelijke verklaringen in de stukken in strijd zijn. Ik zou niet volkomen oprecht zijn, indien ik die reserve niet maakte, maar ik voeg er onmiddellijk aan toe, dat ik ook hem zijn houding niet zeer euvel duid, omdat ik meen haar te kunnen verklaren.

Het komt mij namelijk voor, dat de heer van Gijn zóó lang van uit zijn bomvrije kazemat den loop onzer financiën met ergernis heeft gevolgd zonder zijn grieven hier te kunnen uchten, dat, nu hij de eerste maal na langen tijd op dit lagveld kwam, zijn opgepotte toorn op wat al te onberaden vijze losbarstte. Dit is mijn exegese, en zij verzoent mij net het optreden van den geachten afgevaardigde.

Ik wensch nu in de eerste plaats de interpellatie van den heer Troelstra te beantwoorden en zal daarbij gelegenheid hebben ook opmerkingen, door andere sprekers over het ambtenarenvraagstuk gemaakt, onder de oogen te zien. Ik zou kunnen beginnen met den geachten interpellant, evenals ik op 11 Mei jl. den heer Ketelaar deed, te danken voor het door hem genomen initiatief, want ook nu zijn weer vele onjuiste geruchten en voorstellingen recht te zetten. Indertijd werd rondverteld, dat art. 40 van het Bezoldigingsbesluit zou worden ingetrokken met terugwerkende kracht, zoodat ook de wedden van hen, die op 1 Juli in functie waren, niet verzekerd zouden zijn. Ik heb dat toen bij die interpellatie

(Minister de Geer.)

kunnen tegenspreken. Thans zijn o.a. omtrent de classificatie dingen verteld, die niet met de werkelijkheid in overeenstemming zijn. Ik verbind hieraan aanstonds deze opmerking, dat het mij een van de zwakke punten van het georganiseerd overleg toeschijnt, zoo de Regeering, hangende dat overleg, niet van stipte discretie verzekerd kan zijn. Als de Regeering een voornemen publiceert, doet zij dat natuurlijk in den juisten vorm en, voor zoover zij wenscht, behoorlijk gemotiveerd. Maar als de Regeering niets publiceert, doch een intern briefje schrijft aan een ander, die ander vertelt het aan een derde, en die derde publiceert er van, half volledig en juist, wat hij goedvindt, zonder een behoorlijke motiveering, dan is het veld vrij voor geruchten en legenden, d.w.z. voor voorbarige critiek op onjuiste basis.

Dit zou op den duur iedere Regeering er toe moeten doen neigen het overleg binnen de engst mogelijke grenzen te beperken. Met den heer Troelstra zou ik dit in hooge mate betreuren; ik wensch het georganiseerd overleg te eeren, zooals ik persoonlijk voldoende getoond heb, maar het zal m. i. alleen dan behoorlijk tot zijn recht kunnen blijven komen, wanneer de Regeering tegenover de Centrale Commissie kan doen wat men wel genoemd heeft ,,hardop denken'', d. w. z. een voorloopige meening zeggen, die niet voor publiciteit en openbare critiek bestemd is en waarop men desgewenscht ook nog zonder veel omslag kan terugkomen. Wanneer daarentegen de instelling van het georganiseerd overleg er toe leidt, dat wat nog in de keuken der Departementen staat onvolledig en onjuist, en in elk geval ongaar en niet-gemotiveerd, aan het publiek opgedischt wordt, dan is dat instituut dunkt mij een belemmering en zal, zooals ik zeide, iedere Minister als vanzelf geneigd zijn het zooveel mogelijk ter zijde te stellen. Ik meen dat het goed is, dit ook eens in het openbaar te zeggen. De leden der Centrale Commissie denken er in het algemeen juist zoo over. Ook zij ergeren zich, wanneer zij dingen, die zij niet aan hun vakorganisatie mogen vertellen, plotseling en dan meestal onjuist in de courant zien staan. Ik geloof ook, dat dit in den regel zonder kwaad opzet is geschied, en ik kan constateeren, dat de jongste ervaring reeds van beterschap getuigt. Toen ik onlangs in de Centrale Commissie verschillende Regeeringsmaatregelen toelichtte en daarover een vrij breede gedachtenwisseling had, heb ik met nadruk op den voorgrond gesteld, dat deze gedachtenwisseling vertrouwelijk was, omdat ik het incorrect achtte aan den vooravond van deze algemeene beschouwingen, te meer nu daaraan nog een afzonderlijke interpellatie gepaard ging, een soort vóórparlement over deze zaak te houden. Ik heb nu met genoegen gezien, dat aan dezen eisch stipt is voldaan en heb alle hoop, dat dit een symptoom van blijvende beterschap zal zijn.

Wat is er nu geschied ten aanzien van de classificatie? De Regeering heeft natuurlijk na het tot stand komen van het gewijzigde artikel 40 overwogen, of het noodig was de normen van het Salarisbesluit te herzien. Zij heeft besloten dit niet te doen, ook opdat niet de oneffenheden van dat besluit zouden worden verergerd. Eén van die oneffenheden, die aan de Regeering meermalen waren onder het oog gebracht, was de werking van de classificatie ten aanzien van sommige soorten ambtenaren ten plattelande, de zoogenaamde onverplaatsbaren, die men ook wel noemt de inboorlingen, mannen, ter plaatse geboren en getogen, vaak met een eigen stukje grond, dat zij bewerkten, en die door het verband met de algemeene salarisschaal staan ver boven hun groepsgenooten in de particuliere maatschappij daar ter plaatse. Het spreekt vanzelf, dat de Regeering in den tegenwoordigen tijd nogal eens klachten en opmerkingen bereiken over de wedden van het Rijkspersoneel. Voor een deel is dit terug te brengen tot die Hetze, waarover ik vroeger al mijn afschuw heb uitgesproken en thans niets meer zeg. Maar nu is het opmerkelijk, dat, waar over de wedden in het algemeen zelden overtuigende en aannemelijke klachten inkwamen, dit wel het geval is ten aanzien van loonen, verleend aan jongelui beneden 21 jaar en aan de dusgenaamd onverplaatsbaren op het platteland. Cijfers, die daarover

(Minister de Geer.)

genoemd werden, van bestellers en anderen, die twee- of driemaal zooveel verdienden als mannen van volkomen gelijken levenskring in hun naaste omgeving, bleken onaanvechtbaar. En zij waren geen uitzondering, maar kwamen uit alle deelen van het land.

Bij onderzoek bleek, dat dit zuiver zijn oorsprong vond in het feit, dat zij gebaseerd waren op de wedden van de groote centra, verminderd met 8 pct. Bij de spoorwegmaatschappijen, die een zeer groot aantal van dergelijke aan de streek vastzittende menschen in dienst hebben, bleek hetzelfde het geval. Bij het nagaan van de collectieve contracten in die groote industrieën, die over het geheele land worden uitgeoefend, bleek, dat het aftrekpercentage daar doorloopend veel hooger is. Het scheen nu der Regeering duidelijk, dat, wilde men de normen op den duur in het algemeen kunnen handhaven, aan dezen uitwas, die door velen gevoeld werd, iets moest worden gedaan. De Regeering schreef daarom (en dit is het eenige, wat zij tot nu toe gedaan heeft, en ook dit was nog intern en dus voorloopig) aan de classificatiecommissie den brief van 19 Juli, die reeds door den heer Troelstra is meegedeeld, en waarin verzocht werd een voorstel tot herziening der vigeerende regeling te doen, met dien verstande, dat een indeeling in ten minste vier klassen werd verkregen; derhalve minstens vier in plaats van de drie van thans; van vijf werd in dat schrijven niet gesproken. Later is den Minister van Binnenlandsche Zaken nog door den voorzitter van de classificatiecommissie verzocht, de medewerking der burgemeesters te verzoeken voor het verzamelen van eenige gegevens. In afwachting daarvan heeft de voorzitter van de classificatiecommissie alvast zelf aan de hand van door hem zelf ingewonnen inlichtingen een schema ontworpen en dit aan de leden van de commissie toegezonden. In dien brief, dien ik te voren nooit zag, maar dezer dagen heb opgevraagd, komt o. a. het volgende voor:

> „Al dadelijk komt hierbij de vraag op, hoe groot de aftrek voor de verschillende klassen zou dienen te zijn. Beziet men dien van de collectieve contracten, dan komt men tot de conclusie, dat hij hooger moet zijn dan de aftrek met trappen van 4 pct., vastgesteld bij de salarisregeling van 1918 en 1920. Het boekbinders- en het cartonnagevak bijv. komt, naar de uurloonen berekend, met 7 klassen tot een aftrek van ten hoogste 22 pct.; het bouwvak met 7 klassen tot 42,97 pct.; het houtbedrijf met 8 klassen tot 38½ pct.; het kleermakersvak met 5 klassen tot 22 pct.; het schildersvak met 5 klassen tot 34 pct.; het typografenvak met 7 klassen tot 20,31 pct. Andere vakken met minder klassen komen veelal tot aftrek van ten minste 5 pct. per klasse."

De voorzitter der commissie stelt daarom in zijn schema voor 5 klassen met telkens 5 pct. aftrek, dus den norm zelf en dan 5, 10, 15 en 20 pct. aftrek. Eindelijk schreef hij nog:

> „Heeren leden, die naar ik vermoed daaraan behoefte zouden gevoelen, zend ik hierbij eenige meerdere exemplaren van dezen, opdat zij daarvan inzage zouden kunnen geven aan anderen, daartoe geroepen. Ik richt tot allen, die van het schema kennis nemen, evenwel het verzoek, dat men aan een en ander geen ruchtbaarheid geve; waar het hier slechts een plan, en nog wel een voorloopig plan geldt, zou ruchtbaarheid niet anders dan praematuur zijn."

Dit schrijven was dus intern in het quadraat; het was een voorloopig schema van den voorzitter der commissie ten dienste van de leden zonder eenige praejudicieerende kracht. Het strekte bovendien ter uitvoering van een opdracht aan de commissie, die op haar beurt weer intern en voorloopig was. Ook het laatste, want het spreekt vanzelf, dat als de classificatiecommissie aan de Regeering haar voorstel heeft ingediend en deze zich daarover een aanvankelijk oordeel heeft gevormd, nog de Centrale commissie moet worden gehoord conform art. 24 van het Bezoldigingsbesluit. Het was alles dus zoo voorloopig mogelijk.

De Regeering staat volkomen buiten deze voorbereiding door den voorzitter van de commissie, zoowel formeel als feitelijk. Toen een van de leden van de classificatiecommissie in een min gepast schrijven den voorzitter over den geciteerden brief ter verantwoording riep en daarbij de veronderstelling opperde, dat hij wellicht in opdracht der Regeering had gehandeld, antwoordde de voorzitter daarop den 30sten October o. a. het volgende:

> „Ik wil u wel verklaren, dat ik in mijn hoedanigheid van voorzitter der commissie geen persoonlijke opdrachten zou aannomen, van wien ook."

Heeft nu de voorzitter met het ontwerpen en verzenden van dat schema een incorrecte daad gedaan?

De heer Ketelaar zeide: niet de publicatie van den brief keur ik af, maar het schrijven van den brief. Neen, Mijnheer de Voorzitter, de publicatie is in hooge mate af te keuren, omdat het een interne zaak was en omdat in den brief zelf stond, dat die vertrouwelijk was, maar het schrijven van den brief kan niet afgekeurd worden, geheel afgezien van den inhoud, waarop ik nu niet kom. Het pleit voor de diligentie van den voorzitter, want het is zijn taak de werkzaamheden van de vergadering zoo goed mogelijk voor te bereiden, en daaronder kan zeer dikwijls vallen — dat is mij als president van een commissie ook wel overkomen —, dat hij vast voorloopig zijn eigen denkbeelden neerlegt in een stuk en een plan ontwerpt, hoe het zou kunnen gaan, opdat de vergadering een basis hebbe waarop zij haar overwegingen kan bouwen en waaraan zij haar critiek, desnoods haar vernietigende critiek, kan vasthechten. Hoewel de Regeeringsverantwoordelijkheid hier geheel buiten staat, acht ik het toch mijn plicht, uit te spreken, dat m. i. den voorzitter voor het ontwerpen van dat schema geenerlei blaam kan treffen. Hij heeft bovendien de commissie te voren van zijn denkbeelden in kennis willen stellen, opdat zij daardoor niet zou worden overvallen in de vergadering.

Ik meen van de classificatie zelf in dit stadium der zaak nu niet veel meer te moeten zeggen. Natuurlijk zal de Regeering al de opmerkingen, die hier te berde zijn gebracht, nauwgezet overwegen. Bovendien wacht zij nog het voorstel van de classificatiecommissie zelf en daarna moet nog het overleg met de centrale commissie plaats vinden. Ik wil in dit verband alleen nog opmerken, in aansluiting aan wat ik zeide over den brief van 19 Juli, dat men die zaak m. i. toch niet uitsluitend kan beoordeelen uit het oogpunt van het verschil in prijzen tusschen de steden en het platteland, maar dat er toch ook wel bij komen inponderabilia, als het verschil in behoeften en het verschil in levensvoet. Het is nu eenmaal een menschelijke eigenschap, dat men zich aanpast aan de omgeving, waarin men leeft, en dat de behoefte aan sommige gemakken en ontspanningen rijst naarmate zij het deel zijn van velen in onze naaste omgeving. Bij minder behoefte kan een lager inkomen hetzelfde welvaartspeil en hetzelfde levensgeluk verzekeren. Ook dit is waarschijnlijk een van de oorzaken, waardoor in de particuliere maatschappij de loonen zooveel lager zijn in een landelijke omgeving dan in de steden, en het blijft de vraag, of voor het Rijkspersoneel daarmede niet in meerdere mate zal moeten worden rekening gehouden dan tot dusverre, d. w. z. of niet meer aansluiting zal moeten worden gezocht bij den plaatselijken loonstandaard, ook al zal men niet zoo ver kunnen gaan als bij verschillende collectieve contracten, die ik voorlas, omdat inderdaad daarbij vaak nog andere factoren gewerkt hebben dan verschil in levensvoet, nl. de meerdere zwakte van de organisatie ten plattelande.

Verschillende leden hebben gezegd: zoudt gij niet de geheele classificatie afschaffen? Daarop moet ik antwoorden, dat de Regeering hieraan niet kan denken, juist op de gronden die ik zooeven aangevoerd heb. In dit verband wil ik er op wijzen, dat de bekende voorzitter van den Centralen Nederlandschen Ambtenaarsbond, de heer Noordhoff, naar ik meen een geestverwant van den geachten interpellant, in de *Economisch-Statistische Berichten* van 18 Mei 1921 in een uitnemend gedocumenteerd artikel de classificatie voor

20ste VERGADERING. — 16 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beschouwingen).

(Minister de Geer.)

het Rijkspersoneel heeft verdedigd. Na aanvoering van tal van cijfers schrijft hij o. a.:

„Tegenover zulke cijfers valt het moeilijk te blijven aandringen op gelijke salarieering voor den Nederlandschen Rijksambtenaar van gelijken rang, waar hij ook werkzaam moge zijn."

Overigens wijst hij er op, dat hierbij inponderabilia wegen. Men leest daar nl. onder meer:

„Ook al zou, wat bij gemis van deugdelijke en vooral objectieve gegevens practisch onmogelijk is, door een nauwkeurige toetsing dezer factoren ten aanzien van een bepaald aantal gemeenten kunnen worden aangetoond, dat er hoegenaamd geen verschil in duurte viel te constateeren, dan behoefde het nog allerminst vast te staan, dat de onderzochte plaatsen nu ook in één standplaatsgroep zouden moeten worden opgenomen."

Ik kom nu tot de pensioenkortingen. De heer Troelstra meende, dat deze niet het eerst in een openbaar Staatsstuk, de Millioenennota, hadden mogen zijn genoemd, voordat zij meegedeeld werden in het georganiseerd overleg. Er was op dit punt een merkwaardige tegenstrijdigheid in de rede van den geachten interpellant, want te gelijker tijd zeide hij, dat de Regeering de pensioenkortingen reeds tot programpunt bij de verkiezingen had moeten maken. Dit is moeilijk met elkaar te rijmen. Intusschen is die tegenstrijdigheid gemakkelijk te excuseeren, want de zaak heeft inderdaad verschillende kanten, waarin men licht verstrikt raakt. Maar er blijkt dan ook uit, dat, hoe men de gestie ook voert, deze altijd gelegenheid zal bieden voor critiek. De Regeering meende, dat het financieel overzicht van de Millioenennota niet volledig zou zijn, zonder deze zaak te noemen. Zij oordeelde bovendien, dat na de geschiedenis van de Pensioenwet — de verwerping door de Eerste Kamer en de nieuwe behandeling in deze Kamer — de zaak een voldoenden politieken kant had om ze niet opzettelijk voor het Parlement te mogen verzwijgen tot nadat het georganiseerd overleg was gehoord. Nog afgescheiden hiervan, dat zij dan, zonder openbare belichting in breed verband, publiek zou zijn geworden, wat in die dagen nog gewoonte was, en waaraan ik hoop, dat nu een eind is gekomen.

Dat anderzijds de Regeering de zaak niet tot een programpunt bij de verkiezingen heeft gemaakt, de andere, tegenovergestelde grief van den geachten afgevaardigde, vindt reeds afdoende verklaring in het feit, dat destijds het besluit nog niet was genomen, terwijl bovendien in ons land de Regeering geen verkiezingsprograms pleegt te maken. Dit jaar had een afwijking van die gewoonte wel een bijzonder vreemden indruk moeten maken, want verschillende geachte voorlichters van de publieke opinie schreven dagelijks, dat de strijd volmaakt langs de Regeering heenging, zelfs dat de Regeering zich afgeleefd gevoelde en om aflossing schreide. Ware zulk een Regeering met een verkiezingsprogram gekomen, dan had dit aan die zijde een homerisch gelach moeten doen opgaan. Bescheidenheid gebood de Regeering, die opvatting niet te verstoren.

Den heer Ketelaar kan ik meedeelen, dat het plan tot pensioenkorting inderdaad tijdens de interpellatie van 11 Mei nog niet bestond. Het ging bij die interpellatie trouwens hoofdzakelijk over de salarisnormen van het Bezoldigingsbesluit. De wijziging van art. 40 maakte het mogelijk, om die normen ten aanzien van nieuwe ambtenaren te herzien. Toen heeft de geachte afgevaardigde gevraagd: zult gij gebruik maken van die wijziging, bestaat het voornemen, om die normen te herzien. Die vraag is toen ontkennend beantwoord, en daaraan is toegevoegd: „evenmin als er reeds een voornemen bestaat tot pensioenkorting." Met deze laatste is dit nu sindsdien anders geworden. Onder den indruk van den brief van commissarissen der spoorwegmaatschappijen en van den stijgenden nood van 's Rijks schatkist, is dit plan, waarvan juist op de gronden, hier thans van verschillende zijden aangevoerd, zoolang mogelijk is afgezien, tot een onvermijdelijkheid gerijpt.

Dit is eerst geschied na de verkiezingen, op het moment, dat verschillende bewindslieden tot het besef kwamen, waarschijnlijk opnieuw tot het dragen der verantwoordelijkheid te zullen worden geroepen en toen moesten overwegen of zij deze konden aanvaarden.

Ik merk den heer Ketelaar nog op, dat het niet beantwoorden van zijn tweede schriftelijke vraag van 29 September jl. niet was een „Jantje van Leiden" of boos opzet. De eerste vraag luidde:

„Is het juist, dat het in het voornemen der Regeering ligt, met 1 November a.s. reeds te doen ingaan, enz."

Ik meende, dat de nadruk hier viel op „met 1 November". Want dat de korting voor pensioenpremie zou komen, was reeds uit de Millioenennota bekend en behoefde dus niet meer gevraagd te worden. Daarom heb ik gemeend, de beantwoording van de tweede vraag, die luidde:

„Zoo ja, is de Regeering bereid, enz.",

achterwege te kunnen laten, nu immers door de ontkennende beantwoording van de eerste vraag de tweede vraag was vervallen.

Wat nu de zaak zelf betreft, uit het voorafgaande blijkt wel, dat de Regeering niet dan noode en met tegenzin tot de pensioenkorting is overgegaan. De toestand van 's Rijks financiën, zooals die uit de Millioenennota blijkt, dwong er haar echter toe.

In dit verband een opmerking. Tal van malen heb ik den laatsten tijd gelezen — en ook in dit debat is er een weerklank van vernomen —, dat men het niet moet zoeken in beperking van de inkomsten der ambtenaren, maar in beperking van hun formatie. Een inzender in een van de bladen heeft zelfs met een ernstig gezicht, alsof hij een nieuwe ontdekking had gedaan, uitgerekend, dat, als men over de geheele linie 8½ pct. op het aantal ambtenaren besnoeide, dit dezelfde besparing zou geven als wanneer men hun inkomen 8½ pct. besnoeit en dat de Minister daaraan misschien niet gedacht had. Op al dergelijke betoogen heb ik slechts dit te antwoorden. Natuurlijk ware, zoo men de keus had, inkrimping van de formatie beter dan inkrimping van de inkomsten. En natuurlijk heeft men die keus niet, maar is zoowel het een als het ander noodig. Een eenvoudige blik op de cijfers van de Millioenennota leert dit.

Als men de 15 millioen, die de korting van de pensioenpremie — afgezien van de bedrijven — zal opbrengen, verdubbelt door een evenveel opbrengende besnoeiing op de formatie der ambtenaren, dan is het bestaande tekort nog lang niet gedekt. Over het algemeen heb ik mij er over verbaasd, dat inperking van de formatie der ambtenaren wordt voorgesteld als een aparte bezuiniging, en dan nog wel een, welker wenschelijkheid plechtig moet worden gedemonstreerd. Dat is onjuist. Over vele andere bezuinigingen kan men het oneens zijn. Men kan verschillen over besparing in het woningvraagstuk, in het leger, de vloot, werkloosheidsuitgaven enz., maar men kan er in gemoede niet over verschillen, dat beperking van de formatie der ambtenaren gewenscht is. Trouwens, die inperking is grootendeels aan de bezuiniging identiek. Als men op het onderwijs bezuinigt, is het voornaamste doel, minder ambtenaren te behoeven te bezoldigen. Bij de reorganisatie der rechterlijke macht, van het tucht- en opvoedingswezen, van het beroepskader geldt hetzelfde. Behalve op materieel en gebouwen wil men bij dit alles natuurlijk op ambtenarenwedden bezuinigen. Het maakt op mij daarom altijd een vreemde indruk, als men zegt: zou de Regeering niet liever eerst dit middel overwegen? Natuurlijk laat ik hierbij alle critiek op gemis aan daadkracht ten dezen in haar waarde. Dat is te bespreken bij de verschillende concrete onderwerpen en bij de posten van de begrooting. Het kan uiteraard zeer goed zijn, dat de Regeering nog te angstvallig is bij het opruimen van personeel, niet met het oog op de belangen van de ambtenaren, maar met het oog op de openhartigheid van het publiek belang, dat door de ambtenaren gediend wordt. Het kan zijn dat de Regeering nog te benauwd is om sommige belangen te schaden. Maar

(Minister de Geer.)

omtrent de wenschelijkheid van inkrimping der formatie is geen verschil van gevoelen denkbaar. En zoo die beperking zoover kon gaan, dat daardoor de pensioenstorting onnoodig werd, zou de Regeering haar blijdsten dag beleven. Bij den huidigen stand van zaken, waarin, ook bij de gunstigste onderstelling, nog tientallen millioenen te kort blijven, is hiervan echter geen sprake.

Ik grijp deze gelegenheid aan, Mijnheer de Voorzitter, om mede te deelen, dat de cijfers omtrent de mutaties onder het ambtenaarspersoneel, voorkomende op bldz. 12 en 13 van de Memorie van Antwoord, niet geheel juist zijn gebleken en in een hedenavond te verschijnen nota zullen worden gecorrigeerd. De cijfers zijn gunstiger dan in de Memorie van Antwoord is opgegeven. Zooals reeds op bldz. 12 van de Memorie van Antwoord staat, liet de tijd, die beschikbaar was tusschen het verschijnen van het Voorloopig Verslag en het indienen van de Memorie van Antwoord, niet toe, de vragen volledig te beantwoorden, daar van alle Departementen inlichtingen moesten worden ingewonnen. Intusschen werd, ongecontroleerd, in de Memorie van Antwoord reeds opgenomen wat men had. Inmiddels werd het onderzoek terstond voortgezet en dit heeft geleerd, dat verschillende Departementen als nieuw hadden opgegeven ambtenaren, die voor hen nieuw waren, maar die van elders of uit de pot der wachtgelders overgenomen waren, en tevens, dat het aantal niet vervulde vacatures te laag is vermeld, zoodat aan beide zijden het resultaat gunstiger wordt.

Is uit het voorafgaande duidelijk, dat de Regeering niet dan zeer noode en met tegenzin tot de pensioenkorting is overgegaan, ik wensch hierbij toch te wijzen op een drietal overwegingen, die, nu de bittere noodzaak eenmaal vóórligt, haar èn voor de Regeering èn voor het personeel eenigszins kunnen verzachten.

De eerste van die overwegingen is de daling van het indexcijfer. Ik stem onmiddellijk toe, dat daaraan een niet al te volstrekte waarde kan worden gehecht, omdat men kan twisten over den juisten grondslag. Maar een relatieve waarde heeft het toch zeker.

Volgens de publicaties van het Amsterdamsche bureau was het indexcijfer in September jl. 23 pct. lager dan in September 1920 en 18 pct. lager dan in Maart 1920. Ik weet, dat de heer Troelstra hierop antwoordt, dat het Bezoldigingsbesluit van 1920 berust op de cijfers van het levensonderhoud van Maart 1919, omdat het toen voorbereid is. Maar ik mag hem toch vragen: zou men, als de toestand gebleven was als op het einde van 1920, dus na de invoering van het premievrij pensioen en met de toenmalige indexcijfers, daarna nog op een algemeene salarisverhooging hebben aangedrongen? Dat lijkt mij niet waarschijnlijk. De salarissen werden toen vrijwel bijgewerkt geacht.

Vergeleken met dien toestand is er dus nu een verruiming van ongeveer 20 pct. van wat men toen als aannemelijk beschouwde.

Men bedenke ook, dat de motie-ter Laan in den zomer van 1920, waar de heer Troelstra op wees, vroeg premievrij pensioen benevens 5 pct. verhooging van de salarissen. Het premievrij pensioen is er gekomen, de 5 pct. verhooging van de salarissen niet.

Nu is intusschen sinds den zomer van 1920 het indexcijfer met 18 pct. gedaald, en derhalve is de toestand op het oogenblik 13 pct. gunstiger dan de motie-ter Laan in Juni 1920 vroeg. Van die 13 pct. wordt nu 8½ pct. afgenomen.

Ik kom nu op de redeneering van den heer Troelstra zelf. Hij zegt: u moet vergelijken met den toestand van Maart 1919. Die toestand was, volgens dezen geachten afgevaardigde, ongeveer gelijk aan dien van Juni van dit jaar.

Vooreerst betwijfel ik, of dit volkomen juist is, al volgt het uit de door hem genoemde statistiek. Maar bovenal wijs ik er op, dat in het op de cijfers van Maart 1919 opgetrokken Bezoldigingsbesluit in elk geval niet was begrepen het premievrij pensioen, zoodat de door hem onderstelde congruentie nog geen argument zou zijn tegen het huidig voornemen der Regeering.

Ik wijs er bovendien op, dat in het Bezoldigingsbesluit, zooals het in Januari 1920 tot stand kwam, evenmin was opgenomen een zoo milde kindertoeslag als er thans in staat. Ook van het gezichtspunt van den heer Troelstra bezien, wordt de toestand dus niet ongunstiger dan bij de inwerkingtreding van het Bezoldigingsbesluit werd beoogd. En hierbij is nog niet eens in rekening gebracht, dat in September 1922 de prijstoestand al weer gunstiger was dan in Juni 1922.

De tweede overweging, die de noodzaak der pensioenkorting voor Regeering en personeel kan verzachten, is wat men thans ziet gebeuren in de vrije maatschappij. Overal verlaging van inkomsten en broosheid of verlies van positie.

Hooger en lager personeel in de particuliere bedrijven, industrieelen en landbouwers, kunstenaars, rentetrekkers, allen zien datgene, wat noodig is voor het levensonderhoud, verminderd, ja vaak geheel hun bestaan bedreigd. Ook zij, die in Staatsdienst zijn, ondervinden daarvan de gevolgen.

Men denke bij voorbeeld aan loonsverlagingen bij de Staatsmijnen. Men denke aan het vele tijdelijk personeel, dat wordt ontslagen. Tal van brieven, die ik ontvangen heb, sommige smeekend, sommige dreigend, zouden u kunnen inlichten over den nood die daardoor ontstaat. Men denke ook aan de vaste ambtenaren, die op wachtgeld worden gesteld en daardoor hun inkomsten aanmerkelijk verminderd zien.

Nu vraag ik, waar dezelfde factoren, die in de geheele maatschappij voor vele personen een ernstige verlaging van levenspeil brengen, tevens een besparing voor de Rijksschatkist noodzakelijk maken, is het daar zoo geheel onaannemelijk, dat die besparing voor een klein deel mede gevonden wordt in beperking van de inkomsten der Staatsdienaren?

Er is een derde overweging, die de bitterheid hiervan eenigszins kan temperen. Niet uitgesloten is, hoewel men op dit punt met een zekere reserve moet spreken, dat, wanneer over zulk een groot personeel, als dat in dienst van het Rijk, straks wellicht gevolgd door de bezoldigden van nog andere publiekrechtelijke lichamen, eenige verlaging van inkomsten intreedt, dit hier en daar op de prijsbeweging niet zonder invloed zal blijven. Men heeft iets dergelijks meermalen geconstateerd bij het wisselend loongetij in de mijnstreek. Op die wijze zou ten slotte de reëele verlaging nog geringer kunnen zijn dan zij nominaal bedraagt.

Dit drietal overwegingen, maar vooral de eerste en de tweede, kunnen medewerken èn voor de Regeering èn voor het personeel den onaangenamen maatregel minder pijnlijk te maken.

Ten slotte wil ik nog een opmerking van den heer Schokking beantwoorden, die ook eenigszins gemaakt is door den heer Bulten. De heer Schokking heeft gezegd, dat hij liever had gezien over de geheele lijn een verlaging met 8 ad 10 pct., en hij betreurde het, dat door deze regeling de hoogere salarissen minder werden verlaagd dan de lagere, en voegde daaraan toe, dat dit komt door art. 40 en door mijn verklaring afgelegd bij de interpellatie van den heer Ketelaar.

Ik heb iets dergelijks ook gelezen in een artikel van den heer Patijn in de *Economisch-Statistische Berichten* van 1 November jl.

De heer Patijn schrijft daar:

> „Niet één Regeering zou aan bezuiniging op de traktementen kunnen ontkomen. Te betreuren valt, dat, als een gevolg van den voor deze besparing gekozen vorm, op de lagere traktementen percentsgewijze meer zal worden gekort dan op de hoogere. Een evenredige verlaging langs de geheele lijn met handhaving van het premievrij pensioen, gelijk bij de spoorwegen is voorgesteld, zou de voorkeur verdiend hebben. De Minister van Financiën heeft zich echter bij vroegere gelegenheden in zake de salarisregeling zóózeer vastgelegd, dat hem nu welhaast geen andere weg openstaat dan gebruik te maken van de bij de nieuwe Pensioenwet aan de Kroon verleende machtiging tot heffing van bijdragen voor pensioen. Er is intusschen veel te zeggen voor een wijziging van deze wetsbepaling, waardoor de korting voor alle traktementen op hetzelfde percentage zou kunnen

Minister de Geer.)

worden bepaald. Daartoe ware schrapping van enkele woorden in art. 36 voldoende.''

Mijnheer de Voorzitter! Ik moet tegenover den heer chokking en den heer Patijn, die dit schrijft, antwoorden, at het niet mijn verklaring is, die hier iets veranderd heeft; at ik in de zitting van 11 Mei van dit jaar aan den heer .etelaar heb medegedeeld, dat ik na het inwinnen van desundig advies van menschen, die jarenlang in de salaris-egeling gewerkt hebben, tot de conclusie kwam, dat de egeering moreel verplicht was artikel 40 van het Bezoldiingsbesluit niet in te trekken met terugwerkende kracht, . w. z. om te sauveeren de rechten, die geschapen waren. k heb zelf artikel 40 een staatsrechtelijk monstrum genoemd, aar de daardoor geschapen rechten meende ik niet te mogen anranden.

Ik wensch den heer Schokking te zeggen, dat de heer Patijn elijk heeft, wanneer hij beweert dat de zaak zeer goed in e door hem gewenschte richting kan worden gewijzigd. De eer Schokking meende blijkbaar, dat dit onmogelijk was, och men kan, indien men dat wil, artikel 36 van de Pensioenet aldus wijzigen, dat de 8½ pct. worden geheven over de eheele linie.

Mijnheer de Voorzitter! Dit zou zelfs in het stelsel van rt. 36 zeer goed passen.

Op 29 September heeft de heer Ketelaar de vraag gesteld:

,,Is de Minister voornemens korting voor weduwen- en weezenpensioen tot een gelijk bedrag op de jaarwedden van vrouwelijke als van mannelijke ambtenaren toe te passen?''

Hierop heeft de Regeering geantwoord:

,,Het antwoord op deze vraag luidt bevestigend, in aansluiting aan de redactie van art. 36 der Pensioenwet, hetwelk ten dezen geen onderscheid maakt, en op grond van de overweging — welke ook aan die redactie ten grondslag heeft gelegen — dat de pensioenkortingen kunnen beschouwd worden als een collectieve last, door de ambtenaren gezamenlijk te dragen, afgezien van de meerdere of minderen kansen op individueele bate. In diezelfde lijn wordt ook de 3 pct. korting voor eigen pensioen geheven over het volle bedrag der hoogste wedden, al sluit de maximum-pensioengrens van f 4000 een daarmee correspondeerende bate uit. Slechts de in art. 36 der wet voorgeschreven grens van f 3000 voor de korting voor het weduwenpensioen maakt op deze gedachte inbreuk.''

Mijnheer de Voorzitter! De toestand was vroeger aldus, at men in ieder opzicht individualiseerde, dat men de vrouen niet de volle premie liet betalen, omdat zij er geen vooreel van hadden; dat men ook de storting voor eigen pensioen echts liet betalen tot een zoodanig bedrag van de hoogere alarissen, als correspondeerende met het in de wet vastgegde maximum pensioen, en dat men hetzelfde deed bij het eduwenpensioen.

In de nieuwe Pensioenwet is op de eerste twee punten afgeeken van het oude beginsel. Men heeft gezegd: het is een olidaire last, laat de vrouwen ten volle betalen en ook de oogere salarissen voor het eigen pensioen. Doch voor het eduwenpensioen is het oude stelsel gehandhaafd.

Toen de Pensioenwet in tweede instantie bij de Kamer in ehandeling was, heb ik het verzoek gehad, om op het tweede unt, de premie voor eigen pensioen, terug te keeren tot het ude stelsel.

Het maximum pensioen, dat in de wet is vastgelegd, is 000 gulden. Daarom wenschte men, dat niet geheven zou orden van het salarisdeel boven 5700 gulden, aangezien 0 pct. van 5700 gulden 4000 gulden is. Dit is echter niet eschied.

Ik wil den heer Schokking dus zeggen, dat, wanneer men epaalde, dat de 5½ pct. over de geheele linie moet worden eheven, de Pensioenwet op een klein punt zou moeten worden gewijzigd, maar zonder afwijking van het stelsel dier wet.

Ik merk nog op, dat met het gelijk op betalen door mannen en vrouwen ook de meeste vrouwen zich vereenigen. Men wil gelijke salarissen voor de vrouwen en de mannen en vindt het dan ook logisch, dat de vrouwen niet minder premie moeten betalen.

Ik heb een geschrift gelezen van de Christelijke postmannen, dat niet onwelwillend gestemd was tegenover de helaas onvermijdelijke pensioenkorting, maar waarin stond, dat de 5,5 pct. over het geheele salaris moest worden berekend. Dezelfde gedachte bleek ook bij anderen te bestaan.

Intusschen voeg ik er onmiddellijk aan toe, dat er iets anders tegenoverstaat. De hoogere salarissen zijn sedert den oorlog heel wat minder verhoogd dan de lagere. Deze verhouding is wel bijna van 50 pct. voor de hoogere tegen 100 pct. voor de lagere. Waar men in normale toestanden voor het vervullen van hoogere ambten steeds te kampen heeft met de concurrentie in de particuliere betrekkingen, wordt die door menigeen bedenkelijk geacht. De lagere premiestorting is een mitigatie daarvan. Dit is het andere gezichtspunt.

Ik kom thans tot de beantwoording van de vragen van den geachten interpellant, welke feitelijk door hetgeen ik zeide reeds gedeeltelijk beantwoord zijn.

In de eerste plaats vroeg de interpellant:

,,Wil de Regeering mededeeling doen van de voorgenomen bezuinigingsmaatregelen ten nadeele van het personeel in 's Rijks dienst en van de daaromtrent door de C. v. G. O. uitgebrachte adviezen?''

Ik kan mededeelen, dat deze maatregelen zijn: vooreerst de pensioenkorting en intrekking van art. 38 van het Bezoldigingsbesluit en dat de Centrale Commissie hieromtrent heeft medegedeeld, zich van advies te willen onthouden, omdat tot de zaak blijkbaar reeds is besloten.

Een tweede maatregel is de classificatieherziening. Daaromtrent wordt het advies ingewacht van de classificatiecommissie en zal de Centrale Commissie volgens art. 24 van het Koninklijk besluit worden gehoord.

Een derde maatregel is de verhooging tot f 100 van den aftrek, bedoeld in art. 1, 2de lid, van het Bezoldigingsbesluit op de jaarwedden van ambtenaren beneden de 21 jaren en de intrekking van art. 19*a* van het Bezoldigingsbesluit (minimum voor gehuwd mannelijk personeel).

Het advies daaromtrent is reeds ingekomen. Het luidt niet ongunstig, ofschoon er enkele wijzigingen in worden voorgesteld.

In het algemeen vind ik het niet passend over dergelijke adviezen in het publiek te spreken. Wat ik dus hieromtrent meedeel, moet men niet beschouwen als een antecedent.

Een verdere maatregel is de invoering van de 48-urige werkweek. Daarover is gehoord de commissie-de Wilde, d. w. z. de commissie van advies voor de Rijkswerklieden.

Een andere maatregel is de regeling van het extra verlof en verder een nieuwe regeling van de jaarlijksche verloven.

Omtrent het eerstgenoemd punt wordt het advies gewacht van de Centrale Commissie. Wat aangaat het andere punt, heeft de Regeering naar aanleiding van een spontaan gekomen voorstel van de commissie de zaak in overweging genomen. Er is dienaangaande nog geen besluit genomen.

Verder zullen van af 1 Januari 1923 geen gratificatiën meer worden toegekend bij ambtsjubilea en zullen geen toelagen meer gegeven worden voor de waarneming eener hoogere functie door een lageren ambtenaar. Over deze beide punten zijn gehoord de bijzondere commissiën voor georganiseerd overleg.

Ten slotte is besloten — daaromtrent behoefde geen commissie gehoord te worden — dat het zoogenaamd reservepersoneel, d. w. z. hulppersoneel en losse werkkrachten, die niet geregeld dienst doen, zullen worden bezoldigd naar den plaatselijken loonstandaard en dat de tijdelijke ambtenaren en werklieden als regel moeten worden bezoldigd naar het minimum loon van overeenkomstige ambtenaren en werklieden in vasten dienst. Dit wil zeggen, dat geen periodieke verhoogingen zullen kunnen worden verleend, doch dat men hiervan kan afwijken om bijzondere redenen, zoodat bij voor-

(Minister **de Geer.**)

beeld aan iemand, die lang in dienst wordt gehouden, een periodieke verhooging kan verleend worden.

Dit is het antwoord op de eerste vraag van den geachten interpellant.

De tweede vraag luidt:

> ,,Wil de Regeering mededeelen, welke haar verdere plannen zijn voor de loopende wetgevende periode ten opzichte der salarieering van het personeel in 's Rijks dienst?''

Ik kan hierop antwoorden, dat verdere plannen op dit stuk voorshands niet bestaan, derhalve ook niet plannen tot herziening van de salarisnormen van het Bezoldigingsbesluit. Alles wat dienaangaande buiten deze Kamer gefluisterd is, is niet juist.

De derde vraag luidt:

> ,,Is de Regeering bereid de invoering van den voorgenomen pensioenaftrek en der wijziging in de classificatie in nadere overweging te houden totdat andere, niet op de salarieering van het personeel drukkende. bezuinigingen zijn uitgeput en het effect daarvan, in verband met de eischen der schatkist, het opnieuw overwegen der genoemde maatregelen noodig maakt?''

De Regeering is vast overtuigd, dat andere, niet op de salarieering van het personeel drukkende, bezuinigingen in afzienbaren tijd niet het effect kunnen hebben dat zij de pensioenkorting onnoodig maken en kan daarom tot haar leedwezen van de voorgenomen invoering er van niet afzien. Omtrent de classificatie wenscht de Regeering haar eindoordeel eerst te vormen nadat zij het gemotiveerd advies van de betrokken commissiën heeft gekregen.

In de vierde plaats vraagt de heer Troelstra:

> ,,Indien niet, is de Regeering dan bereid, bij de uitvoering der maatregelen tot salarisverlaging, een limiet te stellen, waarboven voor elk ambtenaar de gezamenlijke vermindering der salarissen, ten gevolge dier maatregelen, niet zal mogen stijgen?''

Feitelijk kan hier alleen gedacht worden aan de cumulatie van de pensioenstorting en de classificatiestorting.

Ik meen, dat dergelijke limiet niet logisch zou zijn.

Wanneer men komt tot herziening van de classificatie, dan zal dat zijn op grond van de redenen, die ik genoemd heb; m. a. w. dan zal tot nog toe in de betrokken plaatsen te veel betaald zijn.

Ik wijs er bovendien op, dat men niet bij elkaar moet tellen de percentages, die in mindering zullen komen als pensioenstorting en als classificatiekorting, want de heffing van 8½ pct. geschiedt over de lagere basis.

Ook wijs ik er in dit verband op, dat art. 40 van het Bezoldigingsbesluit ook op dit punt onverzwakt wordt gehandhaafd. Dit artikel sluit in, dat de nieuwe classificatie alleen zal gelden voor nieuwe ambtenaren, zoodat de hardheid, waarvan de geachte afgevaardigde spreekt, door de tegenwoordige ambtenaren niet gevoeld zal worden. Dat geldt ook bij een overplaatsing van Amsterdam naar bijv. een plaats derde klasse of andere lagere klasse. Een ambtenaar, die op 1 Juli 1922 in dienst was, zal, als hij van Amsterdam wordt overgeplaatst naar een plaats derde klasse, wat betreft de herclassificatie, daarvan geen nadeelige gevolgen ondervinden.

Het eerste deel van de vijfde en laatste vraag luidt aldus:

> ,,Wil de Regeering mededeelen, wat ter voorbereiding van de herziening der classificatie is geschied?''

Mijnheer de Voorzitter! Dit is medegedeeld.

Het tweede deel luidt:

> ,,Is zij bereid, zoolang het daaromtrent door de betrekkelijke commissie ontworpen plan van onderzoek niet volledig is uitgevoerd, geen uitvoering aan die herziening te geven?''

Mijnheer de Voorzitter! Ik kan mededeelen, dat de termijn is verlengd en dat de Regeering een redelijken tijd voor onderzoek wil laten. De Regeering kan echter niet aankondigen een onbepaald uitstel, omdat dit ook als antecedent verkeerd zou werken.

Het derde onderdeel luidt:

> ,,Zal die herziening in geen geval worden ingevoerd zoo lang niet de Kamer in de gelegenheid is gesteld beschikkende over de resultaten van dat onderzoek, zich over de hierop betrekking hebbende plannen der Regeering uit te spreken?''

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen, dat hiertegen inderdaad bezwaar zou bestaan, ook uit Staatsrechtelijk oogpunt, maar wel zal de Regeering rekening houden met wat thans reeds over deze quaestie te berde is gebracht en bovendien zal natuurlijk aan de Kamer de posterieure contrôle altijd blijven.

Ik kan ten slotte nog aan den heer Dresselhuys mededeelen dat bij de 3 pct. korting voor eigen pensioen inderdaad allereeds plaats gehad hebbende afloopende kortingen zullen worden ontzien. Ik merk echter op, dat er wel niemand zal zijn, die niet over een stuk van zijn wedde 3 pct. zal betalen. Immers op 1 Januari 1920 zijn alle wedden verhoogd en van dien dag af werkt het premievrij pensioen, zijn dus de kortingen opgehouden, zoodat over dat hoogere gedeelte de 3 pct. zal worden betaald.

Er is aan het Departement van Financiën ontworpen een systeem, waarin de achter den rug liggende afloopende kortingen worden in rekening gebracht zonder al te grooten administratieven omslag door individualiseering. In dat systeem heeft eenige afronding plaats ten gunste van de ambtenaren. Dit systeem is onderzocht door den Pensioenraad en ook daar juist bevonden.

Ik neem hiermede afscheid van de interpellatie, zij het niet van den interpellant, dien ik straks in zijn belangwekkende beschouwingen op ander terrein nader hoop te ontmoeten. Ik behandel nu eerst enkele speciale punten vooreerst een punt door den heer Gerretson aangeroerd.

De heer Gerretson heeft gesproken over de verlofstraktementen van de Kamerleden. Ik kan hem daaromtrent antwoorden, dat een ontwerp in voorbereiding is en dat, als dat zal zijn aangenomen, het Koninklijk besluit van 1868 zal worden gewijzigd. De Regeering heeft gemeend, dat waar enkele ambtenaren op dit punt onder de wet vallen het niet zou aangaan de Kamer voor een fait accompli te stellen. Eerst zal de wet worden herzien en daarna zal het Koninklijk besluit worden gewijzigd.

De heer Gerretson zeide: leg mij eens uit welk landsbelang er eigenlijk bij betrokken is geweest, dat men voor de ambtenaren een dergelijke faciliteit in het leven heeft geroepen? Ik kan daarvan deze uitlegging geven, dat men er een Staatsbelang in gezien heeft, om het voor de ambtenaren mogelijk te maken als leden van de Kamer zitting te nemen, omdat de Kamer dan van hun kennis gebruik kon maken. Dat argument gaat thans niet meer op, omdat de schadeloosstelling verhoogd is, en daarom is het voornemen aan deze zaak een eind te maken, terwijl daarbij te overwegen zal zijn in hoeverre voor de zitting hebbende Kamerleden wellicht een overgangsbepaling zal zijn te maken voor den tijd tot aan de eerstvolgende periodieke aftreding.

Een ander speciaal punt is eveneens door den heer Gerretson ter sprake gebracht. De heer Gerretson zou bij de wet bepaald willen zien, dat door Rijk, provincie en gemeente niet meer belasting van het inkomen mag worden geheven dan een vast percentage. Ik ben het met hem eens — ik heb er zelf meermalen over gesproken — maar dit geldt alleen voor de gemeenten.

Het percentage, dat het Rijk aan belasting heft, is natuurlijk reeds bij de wet bepaald, terwijl hetzelfde geldt voor het aantal opcenten, dat de provincie mag heffen op de vermogens- en de inkomstenbelasting, maar een gemeente kan behoudens het wettelijk bepaald aantal opcenten, dat zij op Rijksbelastingen mag heffen, een eigen inkomstenbelasting heffen. En daarbij is geen heffingslimiet. Logisch is ook daarbij een grens te bepalen. Doch deze zaak behoort nu

20ste VERGADERING. — 16 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beschouwingen).

(Minister de Geer.)

allereerst bij de Staatscommissie, die de financieele verhouding tusschen Rijk en gemeenten onder het oog ziet.

Een derde speciaal punt betreft de rede van den heer Bongaerts. Die rede heb ik met veel belangstelling aangehoord, maar ik moet hem toch doen opmerken, dat zijn denkbeeld, op den keper beschouwd, eigenlijk hierop neerkomt, dat de financieering van de Rijkssubsidiën voor dergelijke openbare werken minder solide zou geschieden dan tot dusverre. Die subsidiën worden tot dusverre gebracht op den gewonen dienst en de heer Bongaerts wil ze op den buitengewonen dienst overbrengen. Daarop komen in het wezen der zaak zijn beschouwingen neer. Hij wenscht, dat het Rijk betaalt niet de kapitaalsom der subsidiën, maar de annuïteiten, en meent, dat dan zonder den dienst bovenmatig te bezwaren veel meer kan worden gedaan. Dat komt uit, maar dan belast men de begrootingen zeer vele jaren met die annuïteiten. Het zou dus op hetzelfde neerkomen alsof wij de uitgaven van „gewoon" overhevelden op „buitengewoon", met dit onderscheid slechts, dat het materieele feit van leenen zou geschieden niet door het Rijk, maar door het watersehap, maar de leeningslast, d. w. z. de betaling van de annuïteiten, zou komen voor rekening van het Rijk.

Waar wij dus in werkelijkheid uitgaven, die thans op den gewonen dienst drukken, uit den buitengewonen dienst zouden betalen, en waar ik daartegen uit algemeen financieel motief bezwaar moet maken — ik kom daarop straks in een ander verband terug — meen ik, dat het denkbeeld van den heer Bongaerts daarop schipbreuk moet lijden.

De heer van Vuuren heeft mij gevraagd of de Duitsche kredietnood zich op het oogenblik reeds weerspiegelt in de invoeren hier te lande. Ik kan hem daarop antwoorden, dat dit, voor zoover ik weet, nog niet het geval is.

De heer Fleskens is grootendeels reeds beantwoord door den Minister van Binnenlandsche Zaken. Ik kan er intusschen nog aan toevoegen, dat waar de heer Fleskens ook gesproken heeft over de exportkredieten, ik erkennen moet, dat de daarvoor getroffen regeling niet ten volle bevredigt, en dat, den Raad van Bijstand voor economische zaken en den Nijverheidsraad gehoord, een regeling overwogen wordt om die kredieten meer tot hun recht te doen komen. Deze zaak wordt behandeld in de Nota van Wijziging bij de Memorie van Antwoord van hoofdstuk VII*B*.

In dit verband wensch ik den heer Colijn te antwoorden, dat ik omtrent zijn opmerking over het verleenen van andere kredieten tegen lage rente gaarne nader overleg wil plegen met de Nederlandsche Bank, doch dat reeds meermalen besprekingen in dien zin hebben plaats gehad, doch er nog geen weg is gevonden om zonder groote risico's voor den Staat, die ik, gezien onze vlottende schuld, niet kan aanvaarden, ten dezen steun te bieden.

De heer van Gijn heeft verder gesproken over een verteringsbelasting. Zijn redeneering is deze: gij moet komen tot harde maatregelen voor minder draagkrachtigen, maar dan moet gij te gelijk komen tot een verteringsbelasting, opdat de luxe meer belast zal worden. Nu heb ik in de Memorie van Antwoord gewezen op het stelsel van den heer v. Ketwich Verschuur en van Paul Mommsen in Duitschland, die daarover een hoogst belangrijke brochure heeft geschreven. De heer van Gijn erkent ook het niet uitvoerbare daarvan, maar hij wil dan komen tot de belasting van speciale objecten. Nu moet ik onmiddellijk zeggen, dat het denkbeeld van Mommsen mij veel aantrekkelijker schijnt, nl. dat van groote inkomens een bepaald percentage vrij kan worden verteerd, maar van het overige een extra belasting moet worden betaald, zoo het verteerd wordt. Daarbij wordt dan gerekend met de samenstelling van het gezin. Maar een belasting op speciale objecten is een pis-aller; vooreerst omdat daarbij niet met de grootte van het gezin gerekend kan worden; bovendien omdat, als men dit tot zuivere weeldeobjecten bepaalt, het weinig opbrengt, en het anders in vrij breeden kring drukt, waarvoor het niet bedoeld is; en ook omdat men er niet mede treft dure buitenlandsche reizen en sommige andere luxe uitgaven. Ik wil het denkbeeld gaarne nog eens overwegen, maar ik vind het minder mooi dan de Verbrauch-Einkomensteuer van Mommsen, die helaas op technische bezwaren afstuit.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom nu tot de algemeene financieele politiek.

Ik zou de vraag willen stellen: ben ik te pessimistisch of te optimistisch?

De heer Troelstra beweert, dat ik te pessimistisch ben, de heer van Gijn, dat ik te optimistisch ben.

Ik geloof, dat beiden zich vergissen.

Laat ik beginnen met tegenover den heer Troelstra een misverstand uit den weg te ruimen. Hij heeft gezegd, dat het standpunt van de Millioenennota: „de veiligstelling van den gulden is thans het grootste cultureel en sociaal belang" de omkeering is van het vroeger beleden beginsel: „Zoek eerst het Koninkrijk Gods en zijn gerechtigheid en al het andere zal u worden toegeworpen". Daar dit voor sommigen een schijn van juistheid kan hebben, stel ik er prijs op om den geachten afgevaardigde, wegens het groote belang van de zaak, te wijzen op een misverstand, dat ten deze bij hem bestaat. Het door hem geciteerde vroeger en ook thans nog beneden beginsel stelt een norm, waar strijd is tusschen geweten en beurs, tusschen innerlijke geestelijke goederen, als vrede, geloof en gemoedsrust, en stoffelijke goederen. De geestelijke goederen gaan dan voor, al is armoede, ja al is de dood er het gevolg van. Het is het beginsel van het bekende Luther-lied:

„Neem goed en bloed ons af,
Delf vrouw en kind'ren het graf,
Het brengt u geen gewin,
Wij gaan ten hemel in,
En erven Koninkrijken."

Dien geest wil ik handhaven, telkens wanneer het gaat tusschen geweten en stoffelijke welvaart. In de Millioenennota gaat het echter om heel iets anders.

Daar is geen sprake van de innerlijke prioriteit van geestelijk bezit boven stoffelijke welvaart, maar het gaat over de vraag of eultureele belangen, waaronder ook geestelijke, op den duur afdoende kunnen verzorgd worden zonder zekere stoffelijke ruimte. En hierop is het antwoord niet twijfelachtig. De roerende noodkreten, die ons bijna dagelijks toekomen uit de kerk- en zendingswereld in Duitschland, bevestigen dit trouwens ten overvloede. En daarom meen ik, dat ook al onze wenschen op cultureel gebied, op het gebied van het onderwijs, van de volksuniversiteiten, enz. enz. thans behooren te worden ondergeschikt gemaakt aan de veiligstelling van den gulden. Ik kan den heer van Wijnbergen in dit verband opmerken, dat ook alleen dit motief werkt bij de bezuinigingsinspeetie en niet een minder goede gezindheid tegenover het bijzonder onderwijs. Dat is trouwens volkomen uitgesloten, alleen reeds door het feit, dat de bezuinigingsinspecteur, die meer speciaal belast is met het onderwijs, en de onmiddellijke chef van de geheele inspectie mannen zijn, die reehts denken, wat natuurlijk niet influenceert op hun ambtelijk optreden, want een ambtenaar kent in zijn optreden geen politiek, maar wat wel aantoont, dat zij niet gepraedisponeerd kunnen zijn tegenover het bijzonder onderwijs. Intusschen wil ik gaarne de opmerkingen van den heer van Wijnbergen overwegen, in zooverre misschien de uiterlijke tact soms minder voldoende kan zijn geweest.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Troelstra heeft voorts een belangrijke beschouwing gegeven over het gevaar van inflatie. Maar hij heeft zich daarbij ten onrechte beroepen op het bekende antwoord van mr. Vissering aan de Broederschap van Notarissen.

De heer Vissering heeft wel is waar gesproken over de beleggingen door buitenlanders in onze vlottende schuld, welke beleggingen ons jarenlang op de been hebben gehouden, ondanks het feit, dat de vlottende schuld een phenomenale hoogte had bereikt, doch hij heeft daartegen juist gewaarschuwd en gezegd: leid uit het feit, dat het tot nu toe liep, toch vooral niet af, dat het goed zal blijven loopen, het zijn zeer bijzondere omstandigheden, die dit zonder halsbreken tot nu toe hebben laten geschieden. Wanneer straks door de een of andere reden die omstandigheden mochten ophouden te bestaan, dan zal het noodlot der inflatie niet zijn te ontgaan, aldus was de gedachtengang van den heer Vissering,

(Minister de Geer.)

en daarom is inperking van de vlottende schuld onze eenige redding. Men mag nu die bijzondere omstandigheden, waarvan de heer Vissering ons de broosheid waarschuwend voorhield, niet hanteeren als schutsengelen, waaronder wij ons veilig te ruste leggen, want dit gaat vierkant tegen de bedoeling van den heer Vissering in.

De geachte spreker heeft voorts een zeer aardige vergelijking gemaakt. Hij heeft tot mij gezegd: weest niet zoo zwaar op de hand met uw doctrine (hij zeide het natuurlijk hoffelijker, maar ik vertolk het op mijn manier), want de practijk loopt toch meestal anders door tegenwerkende tendenzen; in mijn jeugd zat ik gevangen onder de Verelendungstheorie, volgens welke de kapitalisten steeds rijker moesten worden en de arbeiders steeds meer in armoede gedompeld. Maar, zeide de geachte spreker, daarvan is niets terechtgekomen; de tegenwerkende tendenzen, vooral die van de arbeidersbeweging, hebben het anders gekeerd. Volkomen juist, Mijnheer de Voorzitter, maar die tegenwerkende tendenzen zou ik nu dan ook in het geweer willen brengen. Zij bestaan in een krachtig halt roepen aan de verdwazing, dat de Staat zooveel kan uitgeven als hij wil; dat de volksbehoeften van allerlei aard mateloos kunnen worden bevredigt, wanneer men de financiering maar niet over de particuliere beurzen der volksgenooten, doch over den gemeenschappelijken pot laat loopen; de verdwazing, dat wel is waar van een kikker geen veeren te plukken zijn, maar dat aan een publiekrechtelijk georganiseerde gemeenschap van kikkers de veeren onbeperkt op het lijf groeien.

Mijnheer de Voorzitter! Het is het toeroepen van een halt aan die verdwazing, het is de erkenning, dat ook de Staat in een tijd van verarming de collectieve behoeften op alle terrein moet inbinden, die hier de tegenwerkende tendenz vormt en die de redding kan brengen. Ik noodig den heer Troelstra uit, die tegentendenz te helpen bevorderen, evenals hij zijn gansche leven de tegentendenz bevorderd heeft die de Verelendüngstheorie omvergeworpen heeft. Wanneer hij dat niet doet, en die tegentendenz daardoor misschien niet voldoende kracht krijgt, dan toonen toch andere landen van Europa hem wel, hoe de inflatie-doctrine méér dan grauwe theorie kan zijn, en vreeselijke werkelijkheid kan worden. Doet echter de heer Troelstra het wèl, en wordt mede hierdoor de tegentendenz krachtig genoeg, dan, dat ben ik met hem eens, is de toestand zeker allerminst hopeloos. Want, die beaam ik ten volle, voor een paniekstemming bestaat geen reden en het wekken daarvan moet zoo krachtig mogelijk worden veroordeeld. Ook in de Memorie van Antwoord is dit reeds opgemerkt en met wat mr. Vissering op dit punt schreef op blz. 287 aan de Broederschap van Notarissen en wat ook door den heer Troelstra is geciteerd, ben ik het volkomen eens. Ook de welsprekende woorden, die de heer Marchant in dit verband heeft geuit over het défaitisme van de menschen, die dollars voor guldens koopen, waren mij uit het hart gegrepen. Mijn standpunt is: het gevaar bestaat, maar wij behooren mans genoeg te zijn om het te keeren; wij moeten niet duizelig worden en ons alvast in den afgrond medegetrokken gevoelen, aan welks rand wij ons bevinden. Dat is de mentaliteit geweest van zooveel menschen, zoowel leeken als deskundigen, die tijdens den oorlog iederen dag met absolute zekerheid wisten te voorspellen, dat ons land in den oorlog zou worden medegesleept en die vaak de neiging gevoelden om zich maar vast daarnaar in te richten, door de huns inziens beste zijde te kiezen. Een dergelijke duizeligheid bespeuren wij ook nu. Wij willen haar bestrijden, en wij willen op onzen vasten grond stevig pal staan. Daartoe is noodig de tegentendenz waarvan ik sprak, de gemeenschappelijke daadkrachtige wil van het Nederlandsche volk en van het Nederlandsche Parlement, ook van den heer Troelstra en de zijnen, om ten koste van groote offers op alle gebied het dreigende gevaar te bezweren. Het schijnt mij inderdaad bedenkelijk, om door vage, geruststellende betoogen die tendenz te verzwakken.

Ik moet hieraan één ding toevoegen. De heer Troelstra heeft er tegen gewaarschuwd, om alles op één kaart te zetten, op de besparing in het Staatshuishouden; er moet ook in de particuliere maatschappij worden bespaard, zegt hij. Ik ben dat volkomen met hem eens, en alles wat in die richting gaat, door bedrijfsconcentratie en anderszins, juich ik van harte toe. Wanneer dan ook in de pleidooien van de socialisatie-adepten iets aantrekt, zijn het wel hun protesten bijv. tegen de 20 groentenwagens in één straat en de 10 sigarenwinkels in een steeg, enz. Maar afgezien van de vraag, of de Staat hier in de toekomst een taak zal hebben, ligt het op het oogenblik in elk geval op den weg van den Minister van Financiën, om allereerst in eigen tuin, d.w.z. in den tuin van het Staatshuishouden, te wieden.

Ik geloof dus, dat de heer Troelstra mij ten onrechte in deze een eenzijdige visie verweten heeft.

De heer van Gijn heeft de opmerking gemaakt, dat ik te optimistisch ben, omdat ik in de begrootingscijfers niet genoeg de noodklok heb geluid. Hij meent, dat wanneer ik in de momenteele cijfers, zoowel in inkomsten als in uitgaven, alles nog veel zwarter had voorgesteld, ik de bezuinigingsvaardigheid zou hebben versterkt.

Op dit punt bestaat tusschen den heer van Gijn en mij een principieel verschil van methode. Ik meen, dat men ook in het bezuinigen het verst komt, wanneer men zich van alle ,,zwartververij ex officio'' als Minister van Financiën onthoudt, en bij het vele donker het weinige licht niet veronachtzaamt en voortdurend den toestand zoo objectief mogelijk tracht te zien. Doet men dat niet en blijkt in de practijk telkens weer, dat men het er te dik heeft opgelegd, dan verliest men het vertrouwen, dat tot een succesvol waarschuwen en ingrijpen noodig is.

Ook bij de middelenraming voor 1923 had ik dit voor oogen. Evenals het vorig jaar heb ik ook nu gedacht: ik mag de middelen niet tendentieus drukken. Het vorig jaar heb ik van de zijde van hen, die de bezuinigingsvaardigheid meenden te kunnen voeden door zwarte voorstellingen, ook heel wat over die middelenraming moeten hooren.

Een bevoegd schrijver, genaamd Civis, plaatste in de *Nieuwe Courant* van 14 December 1921 een hoofdartikel onder het opschrift: ,,Proeve van een redevoering bij de algemeene beschouwingen der Staatsbegrooting.''

In die proeve wordt met cijfers aangetoond, dat mijn raming van middelen A tot F — die iedere maand in de middelenstaat komen — 24,5 millioen te hoog was. De schrijver zegt, dat hij tijdens het uitkomen van de Millioennota in September nog dacht, dat het 15 millioen te hoog was, maar nu weet hij het beter: het is 24,5 millioen te hoog.

En wat is de uitkomst? Wanneer men den tabaksaccijns, die later is ingevoerd dan het plan was, geheel weglaat, zoowel bij de raming als bij de opbrengst, — Civis valt de raming daarvan ook niet aan — dan blijkt, dat over de eerste 10 maanden er een surplus boven de raming is van 17 millioen, terwijl volgens Civis het tekort zou zijn 24,5 millioen.

Ik wil onmiddellijk van die 17 millioen er 11 aftrekken, die te danken zijn aan den middelenstaat, die vanavond gepubliceerd wordt, en die door zeer buitengewone omstandigheden een misleidenden indruk maakt. Met name hebben de successie-, dividend- en inkomstenbelasting samen 11 millioen meer opgebracht dan in de overeenkomstige maand van het vorige jaar. Het staat vast, dat dit zeer abnormaal en weinig maatgevend is. Maar over 9 maanden hebben wij een uitkomst van 6,7 millioen boven de raming over 9 maanden. Nu geef ik toe, dat de cijfers nog zullen veranderen, wanneer de directe belastingen over de jaren, waar zij bij hooren, worden verdeeld. Maar reeds nu staat vast, dat de raming gehaald en overschreden zal worden. Trouwens, ook wanneer men sommige onderdeelen nagaat, zal men zien dat Civis' voorspelling onjuist was. Zoo had ik de dividendbelasting geraamd op 15 millioen. Neen, zeide Civis, dat is 2½ millioen te veel en moet 12½ millioen zijn. Op het oogenblik is er al over 10 maanden 16 millioen. Natuurlijk niet van ieder middel afzonderlijk zal de raming gehaald worden; er zijn ook middelen, die vèr achter zullen blijven; maar in totaal zal dit wel het geval zijn. Ik heb dit jaar te vergeefs gezocht naar een gelijksoortige proeve van dien geachten schrijver. Misschien heeft hij er zich van onthouden, omdat de ervaring hem geleerd heeft, dat het doen

(Minister de Geer.)

an dergelijke voorspellingen in de tegenwoordige tijden eer gevaarlijk is.

Nu heb ik de middelen A tot F, die in den middelenstaat orden opgenomen, voor het jaar 1923 42 millioen lager eraamd dan over het loopende jaar, en ik heb geenerlei eden om aan te nemen, dat het totaal van die raming over 923 niet zal worden bereikt.

Dat de tijden voor 's Rijks financiën nog heel wat slechter ullen worden dan op het oogenblik, dat hoogstwaarschijnlijk 924 slechter zal zijn dan 1923, verlies ik geen oogenblik uit et oog. Maar ik heb den plicht, juist ter wille van de bezuiniging, het hoofd koel te houden en den schijn te vermijden van zwartzienerij. Daarom heb ik gemeend goed te oen de tendenzlooze raming, waaraan het Departement van inanciën gewoon is en waarin ditmaal de depressie natuurijk ruimschoots moest worden verdisconteerd, ook nu te volen. Dat dit de juiste methode is, werd mij nog onlangs bestigd, toen ik in een geschrift van een blijkbaar deskundig eadviseerde vakorganisatie las, dat als de raming van de nkomstenbelasting, die tientallen millioenen lager is geaamd dan de opbrengst over het loopende jaar, maar niet oo was gedrukt, de pensioenkorting niet noodig zou zijn geeest. De opmerking op zich zelf is niet juist, maar ook zulk en uitlating wijst er op, hoe een Minister van Financiën ich in het algemeen niet versterkt, indien hij optreedt in e rol van ,,advocaat van den rampspoed".

Er is nog een andere reden, waarom de door mij gewraakte ethode bedenkelijk is voor de bezuiniging. De heer van Gijn eeft die zelf even aangestipt, toen hij zeide, dat hij van het ekort op de spoorwegen slechts 10 millioen wilde schrijven p den gewonen dienst, omdat de rest binnenkort wel in de xploitatie van dat bedrijf bespaard zou worden. Hij voegde ieraan toe: en omdat een te hoog opstapelen van tekorten e immuniteit daarvoor in de hand werkt. Ik meen, dat in ie opmerking meer waarheid schuilt dan de heer van Gijn lijkbaar zelf aanneemt. Ik geloof niet in de kracht van die euzentekorten, die sommige scherpzinnige schrijvers, met e liefde, waarmede een kind zijn bouwdoostorens opeenstaelt, plegen te voorschijn te roepen, alles bijeenbrengende at het doel kan dienen, zelfs de zg. interingen, die reeds ientallen van jaren op gelijke wijze hebben plaats gehad, n waartegenover anderzijds steeds gestaan hebben en nog taan bijzonder solide gesties als de betaling van productieve apitaal scheppende waterstaatswerken uit de gewone ontangsten.

Ik geloof niet in de kracht van die tendentieuze opstapeing van tekorten, want zij wekt lijdelijkheid, immuniteit, f hoe men het noemen wil, in elk geval het besef, dat en sluitend budget in afzienbaren tijd toch niet mogelijk is n dat het daarom op een paar millioen niet aankomt; zij looft den krachtigen wil tot versoberen; zij knakt de energie ie daartoe noodig is; zij stelt het doel buiten zicht.

In dit verband, Mijnheer de Voorzitter, merk ik op, dat ij buitengewoon heeft bevreemd de uitlating van den heer an Gijn, dat, wanneer er een tekort is van 5 millioen, men ij de Onderwijswet zal zeggen: op een millioen komt het iet aan, en dat men daarentegen, als er een tekort is van 5 millioen, voor dat eene millioen een zeer groot offer zal rengen.

Het lijkt mij juist andersom, en mijn geachte en scherpinnige opponent zal zijn stelling moeilijk kunnen volhouen. Dit eene millioen is een veel grooter percentage van millioen dan van 65 millioen. In elk geval kan ik den heer an Gijn geruststellen en hem mededeelen, dat met mijn zg. ptimisme zóó weinig bedoeld is de onderwijsversobering te erzwakken, dat integendeel de totstandkoming in deze Kamer binnen zeer korten tijd van de hoofdmomenten dier vet, voor zoover zij geldelijke gevolgen raken, voor mij een naatstaf zal zijn, of ik op voldoenden steun voor verdere naatregelen van bezuiniging zal kunnen rekenen.

De geachte afgevaardigde zal mij misschien, op wat ik tot og toe gezegd heb, antwoorden: dat gij den toestand objecief wilt zien, kan ik niet afkeuren, maar mijn grief is juist, lat gij dit niet gedaan hebt. Ik moge daarom nu enkele oncrete punten bespreken.

De geachte spreker heeft gezegd, dat ik den indruk gewekt heb in de Millioenennota, dat het budget voor 1923 op 5 millioen na sluitend was, en dat ik dus aansprakelijk ben voor de fanfaronnades van *Het Huisgezin* en dat na de Memorie van Antwoord, waarin ik het tegendeel erken, het artikel van dat blad behoort te worden ingetrokken.

Dit overschrijdt, naar mijn meening, de grens van billijke critiek. Een dergelijke uitlating had ik op het oog, toen ik de rede van den heer van Gijn niet onverdeeld kon roemen.

In de Millioenennota wordt herhaaldelijk gezegd, dat de perspectiefbesparing eerst over eenige jaren volledig zal zijn geëffectueerd. Het tekort wordt bovendien in de Millioenennota tot tweemaal toe met zoovele woorden gesteld op 42½ millioen en in die Nota staat dan ook ten deze niets anders dan in de Memorie van Antwoord. Het schijnt mij onbillijk, dat de heer van Gijn een journalistieken misgreep aan den Minister in de schoenen schuift.

De perspectiefbesparingen dienen, zooals in de Memorie van Antwoord staat, niet om den toestand gunstiger voor te stellen dan hij is, maar om dien in de toekomst gunstiger te maken. Zij scheppen een ,,claim" op besparingen en dit komt reeds in de Millioenennota volkomen duidelijk uit.

Een soortgelijke onbillijkheid — dit terloops — beging de heer van Gijn, toen hij, de rantsoeneering besprekende en erkennende, dat hoofdstuk VII*B* het binnenkomen der middelen moet waarborgen, en dus niet willekeurig verlaagd kan worden, de vraag stelde, of daar niet in den dienst bezuinigd moet worden.

Men leze nu op bladz. 16 van de Millioenennota:

> ,,dat hoofdstuk VII*B* niet kon worden gerantsoeneerd, omdat de uitgaven van dit hoofdstuk strekken om het binnenkomen der middelen te waarborgen, zoodat wèl krachtige doeltreffende besnoeiing, maar niet, als bij andere hoofdstukken, ook prijsgeving van eenig tot dusver behartigd belang aan het evenwicht van het budget kan ten goede komen.",

en iets verder:

> ,,het hoofdstuk VII*B* kon, ondanks de invoering van den tabaksaccijns en de overname van den gebouwendienst, welke elders ontlasting bracht, door doeltreffende besnoeiing in andere opzichten, op een lager eindcijfer worden gebracht."

Ik wil er hierbij op wijzen, dat o. a. door groote vermindering, zoo niet opheffing, van het aantal betaalmeesterskantoren, door een lager onderhoud dan tot dusver van de gebouwen, die nu bij Financiën zijn, en naar ik hoop in de naaste toekomst ook door de samensmelting van de dienstvakken van de registratie en de directe belastingen, waaromtrent binnenkort waarschijnlijk het rapport der Staatscommissie zal verschijnen, naar ik vertrouw — afgezien van nog andere voorgenomen maatregelen — nog belangrijk bespaard zal kunnen worden.

Een der grieven van den geachten interpellant den heer Troelstra was, dat men nauwkeuriger den belastingdienst moest verzorgen, dat beter tegen ontduiking moest worden gewaakt. Ik meen in aansluiting hieraan, dat een bezuiniging, met als gevolg dat de belasting nog minder goed zou binnenkomen dan thans, inderdaad niet verantwoord zou zijn.

Ik kom thans tot het tweede concrete punt van den geachten spreker, waarbij hij betoogde, dat ik optimistisch was. Dit is een belangrijk punt, dat ook door andere geachte afgevaardigden ter sprake is gebracht.

Het betreft hier het te goed schrijven van het jaarlijksch surplus van de inkomsten van het leeningfonds aan den gewonen dienst. Ik dank den heeren Gerretson en Colijn voor den mij te dien aanzien verleenden steun. Ik kan er op wijzen, dat ook een ander uitnemend deskundige buiten deze Kamer, nl. mr. Patijn, in de *Economisch-Statistische Berichten* van 1 November jl. zich in gelijken geest uitgelaten heeft.

De heer Patijn schreef daar ten aanzien van dit punt: ,,Onder de gegeven omstandigheden kan daartegen geen bezwaar worden geopperd".

De zaak is dan ook m. i. zoo eenvoudig mogelijk.

(Minister **de Geer.**)

Voor rente en verplichte aflossing der crisisleeningen is thans jaarlijks ongeveer noodig 85 millioen. De inkomsten van het Leeningfonds vormen de opcenten op verschillende gewone belastingen en de opbrengst van de verdedigingsbelastingen.

De laatste belastingen zijn eerst tot inkomsten van het Leeningfonds gemaakt sedert 1 Januari 1920. Vóór dien datum was de opbrengst der verdedigingsbelastingen en van de O. W.-belasting bestemd tot rechtstreeksche bestrijding der crisisuitgaven.

Toen nu deze uitgaven op groote schaal waren opgehouden, heeft men de opbrengst der verdedigingsbelastingen tot jaarlijksche inkomsten van het Leeningfonds gemaakt, echter niet in haar geheel. En dat is een belangrijk punt. Men heeft in 1919, omdat de verdedigingsbelastingen te veel opbrachten, om geheel als jaarlijksche inkomsten van het Leeningfonds te worden gehanteerd, een wet gemaakt waarbij de verdedigingsbelastingen, zoowel 1*a*, 1*b* als 2 voor een deel werden versmolten met de vermogens- en inkomstenbelastingen. De opbrengst van de vermogens- en inkomstenbelasting werd dus verhoogd en die van de verdedigingsbelasting verlaagd, en dit verlaagde gedeelte kwam toen als inkomsten van het Leeningfonds.

Men rekende destijds, dat hierdoor ongeveer de inkomsten van het Leeningfonds, die noodig waren tot dekking van rente en verplichte aflossing, zouden worden verkregen, doch men vergiste zich. Men kreeg méér.

Toen werd besloten tot extra aflossingen, wat zeer nuttig en toe te juichen is, wanneer men het doen kan, maar wanneer men het niet doen kan en met onvermijdbare tekorten op gewone diensten moet worstelen, dan is het beter om de versmelting van 1919 nog iets verder door te zetten en dus nog meer aan den gewonen dienst ten goede te doen komen.

Dit kan men doen door de belasting te herzien zooals in 1919. d. w. z. door een deel der verdedigingsbelastingen te versmelten in de inkomsten- en vermogensbelastingen, maar men kan het ook doen door die belastingen intact te laten en eenvoudig het surplus van het Leeningfonds te goed te schrijven aan de gewone diensten.

Mij schijnt de laatste manier beter dan belastingherziening, omdat dan de extra aflossingen weer kunnen beginnen zoodra dat mogelijk is.

Het bezwaar tegen deze manier, in de stukken en ook in de redevoeringen aangevoerd, is, dat het progressief tarief van de verdedigingsbelasting I*B* (dat is een variëteit van de vermogensbelasting) niet op den gewonen dienst is berekend.

Dit bezwaar is echter niet groot, Mijnheer de Voorzitter, omdat reeds de opcenten op de vermogens- en inkomstenbelasting, die ook een bron van inkomsten van het Leeningfonds vormen, meer dan voldoende zijn om het aan den gewonen dienst uit te keeren tegoed te leveren.

Vijf en twintig opcenten op de inkomsten- en vermogensbelasting zijn veel meer dan het tegoed uit het Leeningfonds, dat ik geef aan den gewonen dienst, terwijl ik de geheele verdedigingsbelasting als inkomsten van het Leeningfonds behoud. De gestie is dus gewoon alsof de opcenten in de inkomsten van het leeningfonds worden geschrapt en overgebracht worden op den gewonen dienst.

Wanneer men zegt, dat deze belastinggelden, bestemd tot schulddelging, gebruikt worden voor dekking van de gewone uitgaven, is dat een *petitio principii*, want het gaat er over of men het geld tot schulddelging, d.i. tot extra aflossing per se bestemmen moet. Wie meent, dat onze verplichte aflossingen reeds van dien aard zijn, dat men ze niet onder alle omstandigheden behoeft te versnellen, ziet de figuur heel anders. Hij ziet hier gewone jaarlijksche belastingopbrengsten, die mogen dienen voor dekking van gewone jaarlijksche uitgaven.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil hier twee opmerkingen aan toevoegen.

In de eerste plaats zegt de heer van Gijn: gij kunt dat nu wel zoo decreteeren, maar daarvoor hebt gij een wet noodig.

Ja, Mijnheer de Voorzitter, dat was mij bekend. Reeds in April van dit jaar heb ik in de Memorie van Antwoord aan de Eerste Kamer in zake de algemeene beschouwingen geschreven:

> „Voor deze beschikbaarstelling zal te zijner tijd, wanneer over de uitkomsten voor 1922 zoowel van den gewonen dienst als van het Leeningfonds een juister oordeel kan gevormd worden dan thans mogelijk is, de medewerking van de Staten-Generaal moeten gevraagd worden. Eene wijziging der begrooting van uitgaven van het Leeningfonds en der Middelenwet zal daartoe noodig zijn."

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb alle hoop, dat die wetsontwerpen zullen worden aanvaard, wanneer ik zie hoe mijn gestie op dit punt van onderscheiden bevoegde zijden wordt gesteund.

Mijn tweede opmerking in dit verband betreft den heer Colijn.

Deze geachte afgevaardigde gaf een aperçu van den stand van uitgaven en inkomsten voor het geval, dat de middelen niet mochten dalen. Hij liet daarbij weg de tien millioen surplus van het Leeningfonds, omdat men daarop niet blijvend kan rekenen.

Ik merk op, dat die gedachtengang niet juist en logisch is. Wanneer men die tien millioen laat wegvallen, valt meer weg. De voornaamste inkomsten van het Leeningfonds loopen parallel met inkomsten van de vermogens- en inkomstenbelasting. Deze zijn verreweg het grootste deel of opcenten van de inkomsten- en vermogensbelasting, òf variëteiten daarvan, met een eenigszins ander tarief, die echter op dezelfde basis berusten, nl. het nationaal vermogen en inkomen. Wanneer men in een bepaalde redeneering een oogenblik van het sustenu uitgaat, dat de middelen niet zullen dalen, behooren in die redeneering de tien millioen van het Leeningfonds daar ook bij.

Een volgend concreet punt van den heer van Gijn is de raming van de inkomsten. In het algemeen heb ik deze zaak reeds behandeld, maar ik wil nu nog wel een enkel woord hiervan zeggen.

Ik zei reeds, dat ik de totale raming ook nu nog juist acht, ook al zal de eene post minder opbrengen, waartegenover bij den anderen een verhooging zal staan.

Ik wil er aan toevoegen, dat de opbrengst van de inkomstenbelasting geraamd is op 50 millioen gulden lager dan de vermoedelijke opbrengst van het inderdaad zeer goede belastingjaar 1921—1922.

Dat de dividendbelasting nog sterker achteruit zal gaan dan geraamd is, acht ik niet waarschijnlijk. De raming is 15 millioen. Nu is in het Voorloopig Verslag gevraagd, hoe ik tot die raming heb kunnen komen, waar de eerste 6 maanden van dit jaar toch slechts hebben opgebracht 5,5 millioen.

Ik heb daarop echter reeds geantwoord, dat die opbrengst van de eerste 6 maanden een zeer onzuivere basis is; de meeste dividenden komen eerst later binnen en in deze 10 maanden zijn wij dan ook reeds gekomen tot een opbrengst van 11 millioen, zoodat een raming voor 1923 van 12 millioen over het geheele jaar niet aan den hoogen kant kan worden genoemd.

Ik zal op dit punt niet verder ingaan en mij bepalen tot een herinnering aan den heer Gerretson, dat de pakhuizen vrij zijn van personeele belasting, zoodat zijn inlichtingen omtrent de gedaalde huurwaarde voor de personeele belasting van de pakhuizen berusten moet op een vergissing.

Een vierde concreet punt is het spoorwegtekort. De geachte afgevaardigde maakt er een grief van, dat dit niet bij het tekort is opgeteld. Hij erkent, dat onmiddellijke dekking niet mogelijk was, maar de menschen moeten zien, hoe de waar toestand is. Ik heb in de Memorie van Antwoord reeds geantwoord, dat ik de betrekkelijke waarde van dit betoog onderschrijf, maar daartegenover staat, dat de menschen en de spoorwegmaatschappijen ook moeten weten, dat het hier mede uit moet zijn, dat het spoorwegbedrijf zich zelf moet dekken, m. a. w. dat het hier geldt een verteringsuitgave welke ons door de buitengewone omstandigheden abnormaal

(Minister de Geer.)

en tijdelijk is opgelegd, m. a. w. een uitgaaf, die sinds 1914 is beschouwd als crisisuitgave.

Intusschen wil ik den geachten afgevaardigde wel mededeelen, dat, wanneer voor 1923 weer een tekort dreigt, van bijv. 10 millioen, zooals door hem geschat werd, ik voornemens ben — en altijd voornemens ben geweest — dit dan op den gewonen dienst van 1924 te brengen, omdat dan gebleken zal zijn, dat het bedrijf zich voorloopig niet kan herstellen, waarmede ik echter ook dan allerminst zal hebben toegegeven, dat een blijvend subsidie van den Staat aan de spoorwegen toelaatbaar is.

Een vijfde concreet punt, het laatste, vormen de interingen. Bij de berekening, waarin de tekorten zich opstapelen, zijn ook begrepen de interingen van pensioenen, van de spoorwegen, enz. Ik heb reeds gezegd, dat dit sedert een aantal jaren gebeurd is en daartegenover steeds gestaan heeft de zeer solide gestie, welke ook ik handhaaf, dat men allerlei productieve uitgaven voor waterstaatswerken brengt op den gewonen dienst. Ik heb reeds opgemerkt, dat ik daarom zou zijn tegen het stelsel van den heer Bongaerts, om deze feitelijk over te brengen op buitengewoon.

Nu kan men natuurlijk berekenen, dat, als het een tegen het ander wegvalt, nog een nadeelig saldo overblijft, en het is de groote verdienste van den heer van Gijn als Minister, dat hij een ontwerp heeft ingediend, om de begrooting en de rekening op die gewijzigde basis te gronden. Bij de toelichting van dat ontwerp berekende hij, dat dit leidde tot een nadeelig saldo van 7 millioen, waarbij hij zich baseerde op de cijfers van 1913.

Misschien zou het overweging verdienen dit ontwerp, dat nog steeds bij de Kamer aanhangig is, in de afdeelingen te onderzoeken; mogelijk krijgen wij dan op dit gebied meer licht.

Thans iets over de rantsoeneering.

Ik heb, naar ik meen, de bedoeling en het nut daarvan duidelijk genoeg in de Memorie van Antwoord doen uitkomen en het verheugt mij, dat een zoo onafhankelijk en scherpzinnig criticus als de heer Gerretson zich voor die uiteenzetting gewonnen heeft gegeven.

De heer van Gijn had gewild, dat er niet gerantsoeneerd was, doch dat een drietal Ministers met eenige hoofdambtenaren in Augustus een rondgang door de Departementen had gemaakt om, na vergelijking van de cijfers uit vroegere jaren met de tegenwoordige, tot besnoeiing te komen. Hij voegde er aan toe, dat deze methode bij de begrooting voor 1917 goede resultaten had opgeleverd.

Aan hetgeen de heer van Vuuren dienaangaande reeds heeft opgemerkt, heb ik niet veel meer toe te voegen. Ik weet met absolute zekerheid, dat deze methode op verre na niet zou hebben opgeleverd wat nu is verkregen.

Op de begrooting voor 1923 moest 85 millioen bespaard worden. Daarvan is 42,5 millioen verkregen door de rantsoeneering, de helft dus; verder is er een perspectivische besparing van 37,5 millioen — het karakter daarvan heb ik hooven uiteengezet —, zoodat er nog overblijft een bedrag van 5 millioen, dat ook bespaard zal worden. Had men in Augustus 1916 met dergelijke cijfers te doen? Het is belangrekkend te vernemen wat er in dat jaar eigenlijk geweurd is.

De gewone uitgaven van de ontwerp-begrooting voor 1917 waren volgens de voorloopige cijfers 267,5 millioen. Door dien rondgang door de Departementen werd een vermindering verkregen van ongeveer 2,3 millioen, terwijl daarnaast een bedrag van 5 ton van de gewone uitgaven naar den crisisdienst werd overgebracht. Alzoo een besparing van 2,8 millioen.

Het aanvankelijk cijfer van 267,5 millioen werd verminderd met 2,8 millioen, zoodat bij de indiening dier begrooting het cijfer van de gewone uitgaven was 264,7 millioen. Maar tijdens de behandeling der begrooting kwam er weder een bedrag van 1,1 millioen bij, zoodat het eindcijfer was geworden 265,8 millioen. En aan het eind van het dienstjaar bleek op den gewonen dienst te zijn uitgegeven 267,9 millioen, alzoo nog meer dan het voorloopig bedrag der conceptbegrooting.

Op die manier schiet men niet op. Wanneer èn bij de behandeling der begrooting èn naderhand door suppletoire begrootingen het cijfer weder komt boven het oorspronkelijk cijfer, dan blijkt er uit, dat de rondgang door de Departementen niet die afdoende en blijvende gevolgen heeft gehad waarop men gerekend had.

Ik wil dan ook wel zeggen, dat van overschrijding der raming in 1923 m. i. geen sprake zal mogen zijn.

In dit verband wil ik er op wijzen, dat in 1921 voor het eerst weder begonnen zijn de bekende besparingen. Men weet, dat in vroeger jaren de raming van de begrooting, ook ondanks suppletoire aanvragen, niet werd bereikt in de uitgaven; men bleef altijd beneden de raming. Als men de Millioenennota's van vroeger leest, dan ziet men dat men vaak rekende op besparingen van 2 à 3 millioen. Dit is geëindigd in de oorlogsjaren.

In 1921 — de dienst is bijna afgesloten — zal bespaard worden 7 à 8 millioen. In 1922 zal, voor zoover thans te zien is, een gelijk resultaat verkregen worden; d. w. z., er zal bespaard worden. Het bedrag is nog niet bekend. En er zijn krachtige maatregelen genomen om ook in 1923 niet het laatste woord te laten aan de toegestane begrootingsposten, maar elke uitgaaf nader te toetsen aan haar onvermijdelijkheid. Mocht in 1923 nog een nooduitkeering aan de gemeenten noodig zijn, van bij voorbeeld, zooals een van de sprekers zeide, het halve bedrag van wat over 1922 gegeven is, dan zal ook dat bedrag uit besparing moeten worden gevonden. Intusschen kan ik mij nog niet binden ten opzichte van deze nooduitkeering, omdat ik, hoewel ik het advies der Staatscommissie daaromtrent heb ontvangen, het nog niet heb kunnen bestudeeren in deze drukke dagen.

Kan ik dus de methode van den heer van Gijn niet als voldoende vruchtdragend aanvaarden, de voorstelling, die hij gaf van de rantsoeneering, is ook niet juist. Financiën heeft daarbij niet „op den stoel gezeten", maar, gesteund door de wakkere bezuinigingsinspectie, zijn hulp en oordeel gegeven, en ook de niet-verhooging van in zich zelf automatisch groeiende posten en het vrijvallen van posten zonder dat die werden vervangen door andere, ook die twee belangrijke feiten zijn de vrucht van veel voorbereidend werk, ook van de betrokken Departementen. Wanneer de heer van Gijn meent, dat men na een jaar stilzitten door zulk een rondgang door de Departementen veel bereiken zou, dan vergist hij zich. Bij dien rondgang zou dan moeten blijken, waaraan de stijging lag. Maar zal men op dat moment daar nog veel aan kunnen doen? Om een voorbeeld te noemen, meent men dat, wanneer bij zulk een rondgang blijkt, dat bij het nijverheidsonderwijs een besnoeiing van overdaad noodig is geworden, omdat het percentage van de stijging der uitgaven, vergeleken bij 1913, meer dan 1000 pct. beliep, meent men, dat bij zulk een rondgang dit dan in orde te brengen is? Die zelfde vraag kan men bij allerlei andere zaken stellen.

Ik blijf van meening, dat, als klapper op den vuurpijl van voorbereidend werk, de rantsoeneering een bruikbare methode was, hoewel theoretisch aanvechtbaar. Er is dan ook tijdens de rantsoeneering vaak de opmerking vernomen, dat een bepaald belang alleen dan prijsgegeven kon worden, wanneer het percentage gevonden werd en het gemeenschappelijk doel dus bereikt werd. Het is trouwens begrijpelijk, ook volkomen begrijpelijk, zooals ik reeds schreef op bladz. 14 van de Memorie van Toelichting:

> „Het is trouwens volkomen begrijpelijk, dat de verantwoordelijkheid om iets van de aan eigen zorg toevertrouwde belangen prijs te geven zwaar drukt, zoolang niet over de geheele linie een gelijk parool klinkt."

Mijnheer de Voorzitter! Zijn we er nu met wat thans bereikt is? Neen, inderdaad, wij zijn er niet. Ook dit staat trouwens reeds in de Millioenennota en de netten tot voortgang der versobering zijn dan ook op vele punten uitgezet en gaarne ontvangt de Regeering adviezen, zoowel van instellingen en particulieren buiten het Parlement als in het bijzonder ook parlementaire adviezen. Niet alle adviezen natuurlijk kunnen worden opgevolgd, al ware het reeds alleen omdat zij vaak met elkaar in strijd zijn, maar wel

(Minister de Geer.)

worden zij alle, voor zoover zij althans het vermoeden van ernst wekken, zooals b.v. het geval is met de adviezen van de Maatschappij van Nijverheid, steeds zeer serieus onderzocht. Ik moet het vermoeden van ernst wel als reserve nemen, omdat wij vaak adviezen ontvangen, die het merk van onberadenheid op het gelaat dragen. Zoo werd eenigen tijd geleden door den Bond van belastingbetalers in een complex van bezuinigingsmaatregelen aan de Regeering aanbevolen, ter besparing van uitgaven op justitie en gevangenissen, alle strafmaxima van het Wetboek van Strafrecht te verdubbelen, omdat de preventieve werking daarvan een groote bezuiniging zou beteekenen.

In dit Parlement hoort men natuurlijk iets dergelijks niet, en daarom heb ik naar alle adviezen scherp toegeluisterd. De heer van Gijn gaf eenige kleine besparingen aan, welke ik dankbaar zal overwegen, maar het zal geen zoden aan den dijk zetten. De heer Colijn deed meer. Vooral trof mij in zijn rede de opmerking, waarmede ik het volkomen eens ben, welke ik voortdurend op den voorgrond stel en steeds tot richtsnoer kies, dat men op alle terreinen te gelijk moet bezuinigen, niet alleen, omdat op die wijze het meeste verkregen wordt, maar ook, omdat langs dien weg de mentaliteit geschapen wordt tot het brengen van groote offers. De eene bezuiniging schraagt dan de andere. Er moet op alle terreinen te gelijk worden bezuinigd, niet alleen in het afsnijden van verspillingen en in het stoppen van lekken in de administratie, maar ook in het iets minder verzorgen van belangen dan tot dusverre het geval was.

De heer Colijn heeft eenige concrete punten genoemd, o. a. de subsidies aan allerlei nuttige instellingen. Ik ben het met hem eens, dat daarin het mes moet worden gezet; dat is trouwens in deze begrooting reeds op ruime schaal geschied. Op hoofdstuk VA zal in die richting nog iets verder worden gegaan om nog een klein deel van de 5 millioen, welke in het geheel nog moet geschrapt, daar te vinden.

De geachte spreker heeft verder het onderwijs genoemd. In zake het lager onderwijs is met kracht begonnen, maar, als de geachte spreker de respectieve besparingen leest op bladz. 17 van de Millioenennota, zal hij zien, dat ook in zake het middelbaar en het hooger onderwijs belangrijke bezuinigingen, welke grootendeels zonder wetswijziging kunnen tot stand komen, in voorbereiding zijn.

Bij het hooger onderwijs zal men moeilijk veel meer kunnen bezuinigen dan waartoe is besloten, tenzij door, waaraan niemand nog wel zal denken, opheffing van een hoogeschool. Wij hebben in ons land zeker te veel hoogescholen: behalve drie Rijksuniversiteiten hebben wij de Gemeentelijke Universiteit te Amsterdam, de Technische Hoogeschool te Delft, de Landbouwhoogeschool te Wageningen, de Veterinaire te Utrecht, de Handelshoogeschool te Rotterdam, de bijzondere universiteit te Amsterdam en waarschijnlijk binnenkort een tweede te Nijmegen. Dat maakt het tiental vol. Alle hebben een uitnemend doel en een goeden grondslag; zij kosten niet alle geld aan het Rijk, maar de meeste wel schrikbarend veel. Het is echter de vraag, of deze rijkdom van geleerdheid op den duur niet zal gaan boven de economische kracht van ons volk.

De geachte spreker heeft verder gewezen op het Rijkstucht- en opvoedingswezen. Het was mij zeer aangenaam, dat in dit verband te hooren. Eenige maanden is er reeds een commissie aan het werk, waarin mannen van Justitie en ook een bezuinigingsinspecteur zitting hebben, om de noodige vereenvoudiging voor te bereiden. Zij zal zeker in het gesprokene aanleiding vinden haar werk met spoed voort te zetten. Intusschen zijn in afwachting daarvan reeds opgeheven de opvoedingsgestichten te Alkmaar en Harderwijk, is de opheffing van het gesticht te Leeuwarden in voorbereiding en zijn de tuchtscholen te Velsen en Haren opgeheven. Ik kan er nog aan toevoegen, dat een soortgelijke commissie ook is ingesteld om inperking van het aantal kantongerechten en hoogere rechterlijke colleges voor te bereiden.

Te recht zeide de geachte spreker, dat ook op de defensieuitgaven een belangrijke besnoeiing zal moeten plaats hebben. De militaire begrootingen toonen, dat daarmede reeds een begin is gemaakt. Doch daarbij zal het niet kunnen blijven. Het is jammer, dat de geachte afgevaardigde op dat punt niet meer concreet sprak. Bedoelde hij met zijn opmerking dat „alles wat niet met het operatief orgaan te maken heeft, moet worden afgesneden", b.v. dat het vestingstelsel moet worden afgeschaft of een inperking van de genieberoepsofficieren? Of bedoelt hij vermindering van het contingent of een tijdelijk stopzetten van den aanvoer van beroepsofficieren, opdat de voorgenomen afvloeiing vlugger en vlotter in haar werk kan gaan, een denkbeeld, dat meermalen is opgeworpen. Waar de Regeering in zake bezuiniging op parlementaire adviezen prijs stelt, heeft zij op meer uitsluitsel ten deze aanspraak.

De heer Marchant heeft gezegd, dat, willen wij niet ten gronde gaan, wij wat risico op ons moeten nemen. Anders gaat de Minister van Financiën straks met den gaven gulden naar den kelder, zeide hij. Dit laatste ware nog niet zoo erg als dat het land met den gaven gulden naar den kelder gaat, en ik ben het met den heer Marchant eens, dat dit gebeuren zal, indien wij niet op alle terreinen te gelijker tijd bezuinigen. Als hij zoo spreekt van „wat risico", bedoelt de geachte afgevaardigde waarschijnlijk „wat meer risico". Risico toch nemen wij op ons met elk defensiestelsel, ook met het huidige, ook met dat van 1912, dat bij onverzwakte doorwerking ons voor 1923 op 100 millioen was komen te staan. Ook dat zou risico gelaten hebben. Een defensiestelsel werkt nu eenmaal nooit als een moderne Lips-brandkast, die menschelijkerwijs gesproken tegen vuur en diefstal waarborgt. De heer Marchant zal dan ook wel bedoeld hebben: iets méér risico. En daar mijn standpunt is, dat wij er alleen komen wanneer wij op alle terreinen bezuinigen, niet alleen door het afsnijden van verspilling, maar ook door belangen iets minder goed te sauveeren, zal tegen zijn uitlating in dien zin moeilijk bezwaar kunnen worden gemaakt, al zal over de in acht te nemen grens wellicht verschil van gevoelen bestaan.

Ik kom nu tot de vraag van den heer Dresselhuys, of de begrootingen voor 1924 en 1925 betere cijfers te zien zullen geven. Ik kan die vraag niet met zekerheid beantwoorden. Dit zal grootendeels afhangen, ten eerste van den loop der middelen; ten tweede van de vlugge doorwerking van de perspectiefbesparing; ten derde van den loop der spoorwegontvangsten; ten vierde vooral van de vraag in hoeverre de versobering, die komt, en van welker noodzakelijkheid tot mijn genoegen de verschillende organen van den Staatsdienst — dank zij de hulp van het Parlement, de bezuinigingscommissie en de publieke opinie — steeds dieper doordrongen worden, voldoende succes zal hebben om de ongunstige werking van de drie eerste factoren eventueel op te vangen. Ik zal ten deze doen wat ik kan, maar meer heeft het niet volledig in zijn macht. In de Memorie van Antwoord schreef ik op bladz. 9:

> „Ondergeteekende heeft het voortdurend gevoel dat welke bezuinigingen het ook gelukken mocht te bereiken, het altijd nog te weinig zal zijn om in de moeilijke jaren, die komen en waarin voortgaande daling van inkomsten dreigt, het budgetair evenwicht te herstellen."

De heer van Gijn kan ook hieruit zien, hoe mijn onderstelde optimisme slechts een hem benauwde droom, geen werkelijkheid is.

Ook hierom durf ik den heer Dresselhuys geen bevestigend antwoord te geven, omdat ik anders ongetwijfeld een nieuw verwijt van optimisme zou hooren van den heer van Gijn. Immers, diens financieele geestverwant Civis heeft in *De Nieuwe Courant* van 3 Aug. jl. met stelligheid geschreven dat de toestand in geen tien jaar in orde kan komen. Het is wel van belang, dat in dit verband even te citeeren. Een enkel woord er van staat reeds in de Memorie van Antwoord, maar er is meer en belangrijkers. Ik moet even vooropstellen dat Civis den toestand, waarin de schatkist verkeert, ten volle toeschrijft aan het sedert 1918 door de Regeering en de Kamer gevolgd beleid. Op dit punt ga ik niet in, de heer van Vuuren heeft daarover interessante beschouwingen ge-

Minister de Geer.)

ouden. Maar ik stel het voorop, omdat, wat ik wil voorlezen ver de nog jarenlange ongeneeslijkheid van den toestand, dit artikel geheel is saamgeweven met de schuldquaestie, odat ik dit onmogelijk kan voorlezen zonder te noemen schuldquaestie, waarop ik niet inga. Civis dan schreef:

„Er zijn velen in den lande, die meenen, dat men nu maar eenvoudig ongedaan heeft te maken al wat er in de laatste vier jaren gedaan is met het gevolg, dat onze financieele en economische toestand allerellendigst is geworden. Men vergeet, dat ook hier de spreuk geldt: „Eén uur van onbedachtzaamheid wordt dikwijls jarenlang beschreid". Evenmin als men het kwaad, dat gesticht is door een medicus, die een geval verkeerd inzag en het verknoeid heeft, eenvoudig kan goedmaken door een bekwameren geneesheer te nemen, evenmin is het kwaad, dat gesticht wordt door een Regeering, voor wie economie en financierkunst naar het schijnt niet bestonden, ongedaan te maken door haar te vervangen door een Regeering, die van een en ander goed op de hoogte is. Zelfs een Gouvernement, samengesteld uit de knapste, doorzichtrijkste en karaktervolste Ministers, die wij in de laatste 50 jaren hebben gehad, zouden waarschijnlijk nog in geen tien jaren kunnen herstellen wat in een tijdperk van vier jaar van bodemloos en onwetenschappelijk optimisme aan onze Staatsfinanciën en onze economische verhoudingen is bedorven.

Men kan er van op aan, dat wie het ook zijn, die zich met de moeilijke taak belasten om te trachten te redden wat te redden is, zij, indien niet binnen een paar jaren het budget sluitende is èn de belastingen zijn verlaagd, van hen, die den wagen in het moeras hielpen rijden, te hooren zullen krijgen: „ziet ge wel, gij kunt het ook niet."

Ofschoon de kans op die ongemeene onbillijkheid kleiner is, wanneer de pogingen tot herstel ondernomen worden door personen, die, ruim gesproken, tot denzelfden kring behooren, als zij die de zaken bedierven, men zal toch de hoogst onbillijke critiek op „de herstellers" zeker wel te hooren krijgen.

Om deze bij voorbaat voor zulke critiek bij hun, toch al hoogst ondankbaren, arbeid te behoeden, is het dus wenschelijk om zeer sterk op den voorgrond te stellen, dat ook in het financieel-economische, en wellicht daar nog meer dan elders, geldt: dat er een onafzienbare afstand is tusschen „goed houden wat goed is" en „herstellen wat bedorven is"; en ook: dat er gansch andere kennis en kwaliteiten noodig zijn om te waarschuwen voor naderend gevaar, dat bijna niemand wil zien, dan om te redden uit gevaar, dat niemand meer ontkennen kan."

De heer Dresselhuys ziet hieruit, dat zijn vraag door ivis niet bevestigend beantwoord wordt. Ik zeg intusschen iet, dat ik het daarmede eens ben. Verre van dien. Ik zou ij daarmede lamslaan. Ik kan alleen werken met licht in e toekomst. Mijn werkmethode is op ieder moment mij de jn uit te stippelen, hoe de genezing te verkrijgen is, wanneer niet door factoren buiten mijn macht de toestand nog ngunstiger wordt. Ik meen daarmede iets te kunnen beeiken. Intusschen doe ik al het mogelijke om de cureermaatregelen aldus te treffen, dat ook nog een eventueel ngunstig verloop opgevangen wordt.

Maar, wanneer ik een ongelimiteerd zwart verschiet moest ien, zou dit mijn energie knakken. Intusschen ligt in Civis' oorstelling, evenals in alles wat uit die pen komt, natuurjk een kern van waarheid en zuiver belicht het in elk geval e bodemlooze oppervlakkigheid van hen, die meenen, dat e Regeering reeds dit jaar met een sluitend budget had unnen komen. In deze Kamer heb ik tot mijn groot genoeen dien klank niet gehoord, maar buiten de Kamer heeft ien gemeend dat, zelfs met inbegrip van het spoorwegtekort, p den gewonen dienst gebracht, de Regeering reeds vóór 923 met een concreet sluitend budget had kunnen komen. n het artikel van Civis wordt uitstekend belicht, hoe odemloos oppervlakkig dat is.

Reeds een blik op andere landen, in ongeveer gelijke positie als wij, d.w.z. neutraal gebleven in den oorlog, wijst in gelijke richting. Uit Zwitserland werd dezer dagen nog geschreven: Voortdurend is er nog een jaarlijksch deficit van 100 millioen francs op de Staatsbegrooting. Men tracht op alle mogelijke wijzen dit tekort te dekken, doch de financiers weten niet hoe. Aan vermeerdering van directe belastingen valt niet te denken, daar deze reeds van frs. 177 millioen in 1913 tot frs. 576 millioen zijn gestegen en niet verder voor uitbreiding vastbaar zijn.

In Spanje heeft de oud-Minister Romanones een overzicht van de financiën gegeven, waaruit blijkt, dat het tekort, dat in 1918 400 millioen pesetas beliep, voor dit jaar 1400 millioen pesetas bedraagt en dit niettegenstaande de directe belastingen 64 pct. hooger zijn dan in 1919 en de indirecte belastingen zelfs 170 pct. hooger, derhalve bij een gemiddelde verdubbeling der belastingen sedert 1919, een verdriedubbeling van het tekort.

In Frankrijk, ik neem nu als voorbeeld een oorlogvoerend land, schreef dezer dagen de heer Henri Bérenger, de rapporteur-generaal van de financieele commissie uit den Senaat, dat de Regeering voor 1923 wel een tekort van vier milliard had geraamd, maar dat dit schandelijk optimistisch was, want dat het 17 milliard moest zijn. „Tout comme chez nous!" Die laatste uitdrukking slaat natuurlijk niet op het cijfer, maar op het verwijt, dat men te optimistisch is en dat het tekort veel hooger is dan de Regeering raamt.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zeide dus, dat in Civis' diagnose: „voor jaren lang ongeneeslijk", een kern van waarheid ligt, maar dat ik zijn fatalisme niet aanvaard. En ten slotte zal de mate, waarin zijn opvatting juist zal blijken, toch voor een groot deel van ons zelf afhangen. Daarom zeg ik met den heer Colijn: laat ons versoberen en inkrimpen op alle terrein, het eene offer baant den weg voor het andere. Een klein proefje daarvan heb ik gehad bij de rantsoeneering.

En dan zou ik nog dezen raad willen geven: laat men niet de bezuinigingsbereidheid kortwieken door het verspreiden van allerlei griezelige verhalen omtrent geldverspilling, die bij ondrzoek vaak voor drie kwart onjuist blijken. Want niets werkt de offervaardigheid, eerste voorwaarde voor versobering, meer tegen dan dit. Men is tòch reeds geneigd, bij iederen aanslag op geliefde belangen, te verwijzen naar andere objecten, waarop beter bezuinigd kan worden. Wanneer men spreekt over subsidies aan jeugdcentrales, zooals de heer Colijn deed, en andere nuttige maar niet onmisbare dingen, dan wordt geantwoord: bezuinig liever op het woningvraagstuk of op de Raden van Arbeid.

Wanneer er op wordt aangedrongen, het nijverheidsonderwijs te bekrimpen, dan schrijft de wethouder van een gemeente: bezuinig liever op de Vleeschkeuringswet (die het Rijk nagenoeg geen geld kost) en op het zevende leerjaar. Men wordt van het eene opgejaagd naar het andere. Maar wanneer nu aperte verspillingsuitgaven gepubliceerd worden, uitgaven die niemand goedkeurt, dan hebben allen een reden om zich te excuseeren, totdat al dergelijke uitwassen zijn afgesneden. En toch, Mijnheer de Voorzitter, dikwijls is er geen aanleiding voor. Er wordt nagenoeg geen enkel van die staaltjes gepubliceerd of de bezuinigingsinspectie van het Departement van Financiën stelt een onderzoek in. Menigmaal is het oud zeer uit een vervlogen tijdperk, soms zelfs uit de donkerste crisisjaren, toen het „Geld spielt keine Rolle" hoogtij vierde.

Een andere maal is het buitengewoon overdreven, of volslagen onjuist. Meermalen ook bevat het de volle waarheid. Dan wordt ingegrepen, maar dan had men hetzelfde kunnen bereiken door het rechtstreeks aan Financiën te melden, zooals de Maatschappij van Nijverheid dat doet, omdat dit lichaam heeft ingezien de bedenkelijke en tegenwerkende strekking van dergelijke publicaties. Men moet hierbij ook niet vergeten, dat in zulke berichten, voor zoover zij onjuist zijn, vaak het onzuivere motief van persoonlijke rancune en wraakneming werkt.

Een sterk staaltje was bijv. kort geleden een bericht in

(Minister **de Geer e. a.**)

een der bladen over verspilling door de Bezuinigingscommissie, doordat een geheel heerenhuis, met prachtig meubilair en luxueus ingericht bureau, benevens een concierge, ter beschikking waren gesteld van twee bureelambtenaren dier commissie. Onder het opschrift: „Men schrijft ons", werd dat alles in kleuren en geuren verteld. Bij onderzoek bleek het fantasie te zijn. Of de schrijver in dit geval misleid en dus te goeder trouw was, kan ik natuurlijk niet beoordeelen, maar meermalen krijgt men bij dergelijke berichten den indruk, dat een onwaardige campagne gedekt wordt door de bezuinigingsvlag. Ook hier geldt het: *corruptio optimi pessima*, het bederf van het beste is het slechtste.

Versobering is thans het beste, het eerst noodige. Maar het wordt een afzichtelijk iets, wanneer het wordt gemaakt tot een ezelskinnebakken in een politieken of persoonlijken strijd.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom tot het einde. De heer van Gijn heeft gezegd, dat wanneer ik niet de methode van rondgang door de Departementen aanvaard, ik — met alle waardeering — op dit oogenblik niet geschikt ben voor mijn ambt. Welnu, die methode van rondgang acht ik niet de meest juiste. Wanneer de heer van Gijn nu een uitlating van de Kamer in dien zin wil uitlokken, zal ik hem dit allerminst kwalijk nemen. Juichend zal ik heengaan. Voor mijn genoegen zit ik hier niet. Behalve de zware zorgen en de verantwoordelijkheid, die op zich zelf geen onoverkomelijke ramp zijn, omdat zij nu eenmaal de attributen zijn van het ambt, zit ik in dezen tijd voortdurend in een geconcentreerd vuur van tegenstrijdige verwijten. Dringende smeekbeden of woedende brieven over door de bekrimping bedreigde zakelijke belangen worden op den voet gevolgd door klachten van publicisten uit hun studeerkamer, dat aan bezuiniging niets gedaan wordt.

Het eene oogenblik ontvang ik een brief van een ontslagen tijdelijk ambtenaar, dien ik niet ken, waarin hij zegt, „dat op den dag des grooten oordeels rekenschap van mij zal worden geëischt", het volgende oogenblik lees ik, dat de Regeering een hartstocht heeft om zich met onnutte ambtenaren te omringen.

De weg van den Minister van Financiën is thans inderdaad een steile weg. Intusschen ontbreken ook de lichtpunten niet. Zulk een lichtpunt is ieder moment, waarop men gevoelt weer iets wezenlijks bereikt te hebben. Zulk een lichtpunt was mij ook het debat in deze Kamer, waarin ik zooveel aanmoedigende woorden heb gehoord, en zooveel zakelijke, leerzame, instructieve critiek, ook van mijn opponenten, niemand uitgezonderd, waarmee ik gaarne mijn nut zal doen.

De **Voorzitter:** De heer Wijnkoop heeft mij verzocht, mede te deelen, dat hij wegens dringende bezigheden elders verhinderd is, de vergadering verder bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen.

De **Voorzitter:** Ik stel aan de Kamer voor, om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De algemeene beraadslagingen worden voortgezet.

De heer **van Rappard:** Mijnheer de Voorzitter! Wanneer het de bedoeling van den Minister is geweest, in antwoord op mijn interpellatie, in vele woorden zoo weinig mogelijk te zeggen, dan is hem dat meesterlijk gelukt.

Nu was het inderdaad ook moeilijk voor den Minister, omdat hij niet mocht vertellen wat zich achter de coulisses had afgespeeld, om diep op de quaestie, waarom het ging, in te gaan. Voor mij blijft het een vaststaand feit, dat 1°. wij den Minister van Marine als redivivus mogen begroeten, omdat Minister van Dijk er niet meer op gesteld was, de beide Departementen van Oorlog en Marine te beheeren, en 2°. dat

(van Rappard.)

het Departement van Landbouw moest worden opgeheven, omdat de Regeering den zwakken broeder, Minister van IJsselsteijn, niet meer lustte.

Want waarlijk 's Ministers betoog, dat tot de benoeming van den Minister van Marine zuinigheidsoverwegingen den doorslag hebben gegeven, is niet vol te houden.

Ik heb mij de moeite gegeven de Memorie van Toelichting en de Memorie van Antwoord op te slaan op het wetsontwerp houdende wettelijke voorzieningen naar aanleiding van de opheffing van de Departementen van Marine en van Oorlog en de instelling van een Departement van Defensie, en daardoor wordt 's Ministers betoog afdoende ontzenuwd. Ik lees daar:

> „Dat de Regeering thans (d. i. 15 November 1920, de datum van indiening van het wetsontwerp) tot de samensmelting van de beide defensie-departementen overgaat, steunt op de volgende motieven:
>
> 1°. de noodig geworden reorganisatie van leger en vloot, welke eenhoofdige leiding bij de voorbereiding en doorvoering dringend noodig maakt;
>
> 2°. de thans zoo bijzonder op den voorgrond gebrachte eisch naar bezuiniging op de defensie-uitgaven, welke, zooals hiervoor is uiteengezet, door eenheid van bestuur kan worden bevorderd.",

en als 4de argument werd aangegeven:

> „de omstandigheid, dat door de waarneming ad interim van het bestuur van het Departement van Marine door den Minister van Oorlog behoorlijk gelegenheid is geweest de samensmelting van de beide Departementen te overzien."

Welnu, gaat het aan voor den Minister om nu te zeggen, dat wij thans twee Ministers moeten hebben om na te gaan, hoe wij tot bezuinigingsmaatregelen kunnen komen? Het verwondert mij ook, dat de Minister daarmede komt, want men praat wel van bezuiniging, maar de eerste stap, dien men doet, is om op de begrooting van Landbouw aan te vragen een raad-adviseur met zijn geheelen staf, die f 16 150 zal kosten. Heeft de Minister daaraan wel gedacht? Hij kan toch niet beweren, dat het een bezuinigingsmaatregel is om aan het opgeheven Departement een raad-adviseur aan te stellen met tal van ondergeschikte ambtenaren?

Ook gold als overweging, om Nijverheid en Handel bij Arbeid onder te brengen, zegt de Minister, de behartiging der belangen van werkgevers en werknemers te combineeren. Maar, nu zou ik den Minister willen vragen: weet gij dan niet dat er ook in het landbouwbedrijf werkgevers en werknemers zijn? Wanneer de Regeering consequent had willen zijn, dan had ook Landbouw bij Arbeid moeten gevoegd worden en dan was het Departement in zijn ouden vorm hersteld moeten worden, zooals dit onder Minister Veegens is tot stand gekomen, Arbeid, Landbouw, Nijverheid en Handel.

Dat Ministerie had dan een Departement van Volkswelvaart kunnen heeten, waarvan het groote voordeel bovendien ware, dat de behartiging van de belangen van Landbouw, Nijverheid en Handel er dan als het ware vanzelf toe zal leiden, andere bemoeiingen met den arbeid binnen engere grenzen te brengen.

Ik heb ook altijd beweerd, en blijf dat staande houden, dat juist de belangen van Landbouw, Nijverheid en Handel altijd samengaan en nauw aan elkander verbonden zijn, veel meer dan, zooals de heer Hiemstra ook reeds te recht heeft beweerd, die van Nijverheid, Handel en Arbeid.

De Minister heeft het willen doen voorkomen, alsof de belangen van den landbouw voldoende zouden worden behartigd door den directeur-generaal van den Landbouw.

Dit moge, wat den technischen landbouw aangaat, waar zijn, maar nooit zal die directeur-generaal kunnen zijn een zelfstandig ambtenaar, die uit eigen hoofde zal kunnen optreden en die zelf richting zal kunnen geven aan de behartiging van de landbouwbelangen.

Hij blijft de hoofdambtenaar van den Minister.

Mijn bezwaren blijven in vollen omvang bestaan, dat de man, die niet alleen de hoofdleiding in handen heeft, maar

(van Rappard.)

die de landbouwbelangen ook zal moeten voorstaan in den Ministerraad en die de landbouwwetgeving moet verdedigen bij de Volksvertegenwoordiging, zal zijn een blijvende man, die dit gewichtig volksbelang als bijzaak zal moeten behandelen, zonder er ooit zijn volle kracht en tijd aan te kunnen wijden.

Nu moge de Minister zeggen: ik zal die belangen van den landbouw wel behartigen, ik heb er zooveel tijd voor, ik heb vier jaar tijd gehad mij in te werken in Binnenlandsche Zaken, en nu kan ik goed voor de belangen van den landbouw opkomen.

Het schijnt echter, dat de Minister vergeet, dat hij niet altijd Minister zal blijven, want ik kan mij niet voorstellen, dat dit Ministerie na drie jaar weer achter de groene tafel plaats zal nemen. Er komt een ander Minister, die zal zich weer aan zijn Departement hebben in te werken en de belangen van den landbouw zullen daar natuurlijk onder moeten lijden.

Ik wees er op, dat tal van moeilijke problemen om een oplossing vragen, vraagstukken, waarover voormannen in den landbouw het in geenen deele eens zijn en waarover de verschillende ambtenaren aan de Directie van den Landbouw ook wel van meening zullen verschillen.

Welnu, dan moet een ter zake kundig Minister, rekening houdende met de hem verstrekte adviezen, met een eigen, zelfstandigen kijk op de dingen en die niet slechts ziet door den bril van anderen, den knoop doorhakken en die voorstellen doen, die hij meent te zijn in het waarachtig belang van onzen boerenstand.

Op tal van wettelijke maatregelen wacht de landbouw; schier in elke Troonrede worden de boeren lekker gemaakt, dat die maatregelen zouden komen; ik denk hierbij o. m. aan het pacht-jachtvraagstuk, de ruilverkaveling.

En nu is het mijn meening, dat in deze de Directie van den Landbouw geen schuld treft, integendeel, zij heeft haar goeden wil getoond, doch ik wijt het aan het ontbreken van een zaakkundig Minister, dat tal van wetten het *Staatsblad* niet hebben bereikt.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kan door een ander pakkend voorbeeld illustreeren, hoe de landbouw in het gedrang komt, wanneer zijn belangen aan een ander Departement worden toevertrouwd.

Eenigen tijd geleden is het landbouwhuishoudonderwijs als tak van dienst van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel overgebracht naar het Departement van Onderwijs. Te voren hadden alle groote landbouworganisaties hun waarschuwende stem doen hooren en de vrees geuit, dat het eigenaardig karakter van het landbouwhuishoudonderwijs zou worden geschaad. Die vrees is inderdaad gegrond geweest, want door de onderwijzeressen in eenvoudige huishoudkunde op één lijn te stellen met die in de landbouwhuishoudkunde krijgen de boerendochters niet het onderwijs, dat zij moeten hebben. Immers, het landbouwhuishoudonderwijs heeft zijn eigenaardig karakter, is slechts een deel huishoudonderwijs in engen zin en voor een groot deel landbouwonderwijs.

Ware het landbouwhuisonderwijs ondergebracht bij het Departement van Landbouw, dan ben ik er van overtuigd, dat de boerendochters het onderwijs zouden krijgen, dat voor de boerderij en het bedrijf noodig is.

Mijnheer de Voorzitter! Wat kan het toch raar loopen in de wereld! In het program van de R.-K. Staatspartij staat de wensch neergeschreven naar een afzonderlijk Departement van Landbouw en nu is het vermakelijk, dat geen enkele der R.-K. landbouwafgevaardigden een woord heeft gerept over de samensmelting van Landbouw en Binnenlandsche Zaken. Alleen van den heer van Vuuren heb ik mogen vernemen, dat die overbrenging naar Binnenlandsche Zaken geen groote verslechtering is.

Ik vraag nu aan u, mijnheer Deckers, mijnheer Wintermans, en ook u, mijnheer Weitkamp, laat ook hierover eens uw stem hooren, en ik ben er zeker van, dat gij dan met belangstelling zult worden aangehoord door den geheelen landbouwenden stand.

Hebben de Protestantsche landbouwers zooveel vertrouwen in dezen Minister? Onderscheidene sprekers der rechterzijde, der antirevolutionnairen, der Christelijk-historischen en der Katholieken hebben gezegd, dat de belangen van den landbouw in veilige handen zijn bij den Minister van Binnenlandsche Zaken. Ik vraag nogmaals, ook de belangen der Protestantsche landbouwers?

Heeft de Minister niet in een rede op een vergadering van den aartsdiocesanen boeren- en tuinbouwbond te Deventer zich als volgt uitgelaten:

> „Ik zal mijne krachten aanwenden voor de geestelijke en stoffelijke belangen van den Boerenbond en vooral — let wel — van den Katholieken boerenstand."

Die woorden hebben in Protestantsche kringen ontstemming gewekt.

Nooit heeft een Minister van Landbouw tot dusverre den godsdienst op den voorgrond geschoven en nu vraag ik: Hoe denkt de heer Schokking en zijn vrienden, de heer Colijn en zijn vrienden en de partij van den heer Kersten over zulk een uitlating?

Wat zouden de Katholieken in hun wiek zijn geschoten, wanneer een Protestantsch Minister van Landbouw op een feestvergadering gezegd had: Speciaal zal ik de belangen van den Protestantschen boerenbond behartigen?

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben van meening, dat het de moreele kracht van den landbouw zal versterken, wanneer deze weet en gevoelt, dat een deskundig Minister met de volle beteekenis van zijn positie en zijn persoonlijkheid voor de landbouwbelangen optreedt.

Vandaar dat ik de eer heb de volgende motie voor te stellen:

> „De Kamer,
>
> van oordeel dat de splitsing van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel kan strekken tot nadeel van de behartiging van deze takken van volksbestaan,
>
> verzoekt de Regeering maatregelen te treffen, opdat op andere wijze de gewenschte bezuiniging en vereenvoudiging kan worden verkregen."

Mijnheer de Voorzitter! Het is een psychologische fout, dat de rechterzijde in deze kritieke tijden voor land- en tuinbouw er toe medewerkt, om het Landbouwdepartement op te heffen en daardoor ons land in het buitenland belachelijk maakt.

Welaan, zij kan die fout herstellen, door voor mijn motie te stemmen. In deze tijden van malaise dienen de hoofdtakken van ons volksbestaan meer dan ooit een voorwerp te zijn van de aanhoudende zorg der Regeering en mogen deze niet als quantité négligeable worden beschouwd.

En daarom moet de Regeering in de eerste plaats toonen, dat ook zij doordrongen is van het besef — ik zeg het den heer van Wijnbergen in *De Maasbode* na — dat de welvaart van het Nederlandsche volk afhankelijk is van een bloeienden land- en tuinbouw, van een krachtigen boerenstand.

De Voorzitter: De heer van Rappard heeft de volgende motie van orde voorgesteld:

> **„De Kamer**
>
> van oordeel, dat de splitsing van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel kan strekken tot nadeel van de behartiging van die takken van volksbestaan,
>
> verzoekt de Regeering maatregelen te treffen, opdat op andere wijze de gewenschte bezuiniging en vereenvoudiging kunnen worden verkregen."

Deze motie van orde wordt ondersteund door de heeren Dresselhuys, Ebels, Marchant, mejuffrouw van Dorp en den heer Ketelaar.

Voldoende ondersteund, maakt zij een onderwerp van beraadslaging uit.

De Voorzitter: Ik stel voor, de motie van orde te gelijk met deze algemeene beraadslagingen te behandelen.

Daartoe wordt besloten.

De heer **van der Waerden**: Mijnheer de Voorzitter! Aan wat ik te zeggen heb en wat ik graag in eersten termijn zou hebben ter sprake gebracht, moet ik twee opmerkingen doen voorafgaan.

Mijn eerste opmerking geldt de quaestie, die door den heer van Gijn is ter sprake gebracht, terwijl mijn tweede opmerking betreft het gesprokene door den heer Colijn, naar aanleiding van zijn zienswijze van den toestand, waarin Nederland verkeert.

Mijnheer de Voorzitter! Het heeft mij getroffen, dat de heer van Gijn — die, als ik mij niet vergis, hierin, zoowel in de Kamer, als in geheel Nederland, vrijwel alleen staat — hier de opmerking heeft gemaakt, dat naar zijn wijze van zien het gevaar voor de vermindering van de gaafheid van den gulden, het gevaar voor inflatie in het bijzonder dreigde van de uitzetting van de buitengewone uitgaven voor productieve doeleinden.

Het heeft mij ook verwonderd, dat de Regeering, nòch in de Memorie van Toelichting, nòch in de Memorie van Antwoord, iets heeft gezegd over deze zaak, en ook thans niet geantwoord heeft op de opmerking van den heer van Gijn, die toch werkelijk niet zonder belang is.

Ik geloof, dat het goed is in de Kamer uitdrukkelijk tegen te spreken, dat er werkelijk voor inflatie een gevaar zou bestaan, wanneer men de buitengewone uitgaven zou opvoeren, als die buitengewone uitgaven dienden voor het maken van productieve werken.

Mijnheer de Voorzitter! De heer van Gijn en ik zullen wel eens met elkaar kunnen debatteeren bij een andere gelegenheid over wat men noemt zijn stokpaardje: de droogmaking van de Zuiderzee.

Ik wijs er op, dat de beschouwing, die hij vroeger daaromtrent bij de bestrijding heeft gegeven, op het oogenblik alle actualiteit heeft verloren, waar zijn redeneering was gebaseerd op een rentevoet, welke men verwachtte, dat zou oploopen tot 8, 9 of 10 pct., terwijl er op het oogenblik een belangrijk verlaagde rentevoet is; en waar in de tweede plaats zijn beschouwing zich baseerde op de indexcijfers, die vooral voor wat waterstaatswerken aangaat buitengewoon gezakt zijn, zooals men thans bij iedere aanbesteding van openbare werken kan lezen.

Juist omdat de heer van Gijn hierdoor het land in rep en roer heeft gebracht, wil ik de opmerking maken, dat ik hem in dit opzicht, afgescheiden nog van deze voorspellingen, absoluut geen veiligen gids acht.

Waar hij voortdurend, ook vroeger, in Nederland de goêgemeente verontrustte, door bij voorbeeld zijn critiek op de goudpolitiek van de Nederlandsche Bank, door zijn mededeeling, dat wij toen reeds, in 1920, den kant uitgingen, dat wij den gulden zoo zouden zien dalen, dat men voor een dollar 7 of 8 gulden zou kunnen krijgen, en in deze voorspellingen geen gelijk heeft gekregen, terwijl wij juist door de goudpolitiek van de Nederlandsche Bank voor veel erger bewaard zijn gebleven, geloof ik, dat het niet verstandig zou zijn de leiding van den heer van Gijn, ondanks zijn groote bekwaamheden, te volgen.

Ik zou er bij de Regeering, die er niet over heeft gesproken, op willen aandringen, om zonder vrees dergelijke werken — ook die jaren lang zullen duren — ter hand te nemen, met name ook het maken van den afsluitdijk, die, naar mijn vaste overtuiging, zich zelf op den duur zal betalen, en dat zij gesterkt zal worden door het voorbeeld, dat wij hebben gehad in een minstens zoo ellendigen tijd als thans, in 1839, na den Belgischen opstand, toen wij gebukt gingen onder een geweldigen schuldenlast en toen er ook bezwaren zijn geuit tegen groote productieve werken, als het droogmaken van de Haarlemmermeer, een werk, dat over een 20 jaar heeft geloopen en waarvan thans ieder erkent, dat het een zegen is geweest en een welvaartbron voor Nederland.

Ik geloof, dat nogmaals onderstreept mag worden, dat het gevaar voor inflatie van den gulden zit in de vergrooting van de vlottende schuld en er geen enkele aanwijzing is, dat de waarde van den gulden schade zal lijden, wanneer men leeningen aangaat in het binnen- zoowel als in het buitenland voor productieve werken. Wel echter zou ik den eisch willen stellen, dat de Regeering kwam voor het geheele terrein met een volledig plan, een werkgroepeering en een behoorlijke rentabiliteitsrekening, zoodat men kan overzien, wat men gaat doen en waaraan men toe is. In dit opzicht geloof ik niet, dat wij ons moeten beperken tot de Zuiderzee, maar wel degelijk moeten doortasten — in verband met de werkloosheid is daarover gisteren ook gesproken — met den aanleg van kanalen en wegen. Zoo heb ik met groot genoegen gezien, dat ondanks de malaise en de verslapte energie met de electrificatie van de spoorwegen wordt doorgegaan en belangrijke zaken in bestelling zijn. Ofschoon deze — doordat wij met onze electrotechnische industrie in dit land niet op een hoog peil staan — moeten geschieden in het buitenland, zal, behalve de arbeiders bij den aanleg, ongetwijfeld een gedeelte onzer industrie daaraan ook werk vinden. Ik wijs op het voorbeeld van landen, die, doordat zij aan den oorlog hebben deelgenomen, er erger aan toe zijn dan wij, hoewel op zich zelf kapitaalkrachtiger. Zoo wordt in Londen meer dan 72 millioen uitgegeven voor uitbreiding van den Underground, een werk, dat 2 jaren zal duren en waaraan 20 000 arbeiders zullen medewerken. Verder wordt in geheel Engeland de bovengrondsche telefoon- en telegraafleiding omgebouwd in een ondergrondsche, ofschoon dit absoluut niet noodzakelijk is, om de werkloosheid te bestrijden. Ik zou hierover de meening van de Regeering gaarne vernemen.

Een tweede opmerking, welke ik vooraf wil laten gaan, betreft hetgeen de heer Colijn heeft gezegd over den financieelen toestand van Nederland. Er zat in die rede veel muziek, die mij de ooren aangenaam streelde, maar ik zal daarop niet ingaan. Ik geloof, dat, hoe pessimistisch men te recht den toestand van Nederland ook beziet, het toch verkeerd en onjuist is het zoo te bezien als de heer Colijn deed en dat er geen argumenten voor zijn aan te voeren, om te beweren, dat wij zouden teruggaan naar den tijd van 1789, toen de helft der Nederlandsche bevolking werd bedeeld. Zelfs na den Napoleontischen tijd was het lang niet zoo erg, ofschoon de toestand toen ook ontzettend was, maar wij hebben sindsdien een zoo hoog peil van ons productieapparaat, ons kredietapparaat, ons bankwezen gekregen, dat, hoe diep wij ook mochten zakken, altijd toch het lichtpunt overblijft, dat wij een dergelijken ramp sneller zullen te boven komen.

Ik durf dit vooral zeggen, omdat mijns inziens het uitgangspunt van den heer Colijn onjuist is. Hij vergeleek vooreerst ons volksinkomen, dat in 1919 geschat werd op 3 milliard, met de 1300 millioen van 1914.

Hoe de heer Colijn aan dat cijfer komt, heb ik niet gehoord. Het wijkt belangrijk af van zeer nauwkeurige berekeningen, o.a. die te vinden zijn in het boek van den geachten afgevaardigde van den Tempel „Kapitaal en volksinkomen van Nederland". Maar zelfs al zou het cijfer juist zijn, den indruk, die door het naast elkaar stellen van die 3 milliard en die 1300 millioen gewekt zou worden, acht ik volkomen onjuist, want bij die 3 milliard hebben wij te maken met een geheel anderen prijzen-index dan vóór den oorlog, en het is zeer wel denkbaar, dat, wanneer het inkomen nominaal zou dalen van 3 milliard tot 1300 millioen, wij dan toch door de dalende prijzen van de waren en van alles een grooter reëel volksinkomen zouden hebben dan met het cijfer van 3 milliard wordt aangegeven.

In de tweede plaats heeft de heer Colijn er geen aandacht aan geschonken, dat het percentage van de belastingopbrengst uit het bevolkingsinkomen thans belangrijk hooger is dan in 1914 het geval was, hetgeen voor de Staatsinkomsten, waarover de heer Colijn spreekt, een gunstige noot is.

In de derde plaats, wanneer de prijzen voortdurend blijven dalen, en ik voorzie ook dat ze nog belangrijk zullen dalen, dan zal dat ook automatisch tot uitdrukking komen in de Staatsbegrooting, omdat, afgescheiden van bedragen die meer gefixeerd zijn, er toch een aantal bedragen zijn, gegrond op eenheidsprijzen die vanzelf naar beneden gaan met het dalen der prijzen.

Acht ik dus in zoover de schildering, welke de heer Colijn gegeven heeft, te donker, ik erken daarnaast dat wij thans

(van der Waerden.)

bezig zijn met interen en bovendien, dat, terwijl er een groot tekort is, er nog uitgaven noodzakelijk zullen zijn voor sociale doeleinden, die nog altijd niet vervuld zijn, zoodat ik mij met zijn conclusie, dat het militarisme er aan moet, geheel kan vereenigen.

Waartegen ik wel bezwaar maak — en hier ontmoet ik zoowel den heer Colijn als mejuffrouw van Dorp en den heer Dresselhuys — is, dat hier verteld wordt aan het volk en dus ook aan de Nederlandsche arbeidersklasse, dat wij niet alleen reeds geweldig gezakt zijn, doch dat wij nog voortdurend bezig zijn te zakken en dat wij nog verder zullen neerploffen.

Ofschoon ik den toestand zeer somber inzie en ook erken — het is trouwens niet te ontkennen — de sterke tendenz van loondaling die op het oogenblik in Nederland is waar te nemen, heb ik het gevoel, dat ik mij met kracht moet verzetten tegen die uiteenzetting, omdat zij, naar het mij voorkomt, beoogt het intimideeren van de arbeidersklasse wat betreft haar eischen van behoorlijke arbeidsvoorwaarden.

Ik verzet mij tegen dit fatalisme, tegen dit oud-liberale dogma, dat loondaling en Verelendung voor de arbeiders voorspelt.

Ik geloof dat dit ongegrond is en wel om deze reden.

De heeren beroepen zich op het economisch mogelijke. Nu erken ik gaarne, dat het economisch mogelijke zijn grenzen stelt en dat men zonder schade het volksverbruik niet duurzaam kan houden boven het volksinkomen, maar binnen het kader van een bestaand instantané van economische conjunctuur is toch altijd nog een geheele wijziging, een andere verdeeling van het volksinkomen onder het volk mogelijk.

Nu heeft de heer Dresselhuys gezegd dat, wanneer het nationale volksinkomen zou genivelleerd worden over de verschillende gezinnen in Nederland, men er dan toch maar zeer weinig bovenop zou krijgen, en die opmerking beaam ik voor een groot gedeelte.

Trouwens wij zijn, geloof ik, de eersten geweest — eerst mijn vriend Bonger, daarna in zijn voetspoor ik zelf, en nu weer de heer van den Tempel in de publicatie, die ik straks noemde —, die de gegevens hieromtrent hebben nagevorscht. Wij hebben meenen te kunnen berekenen, dat bij die nivelleering het inkomen naar de gezinnen op de basis van 1918—1919 niet veel hooger zou zijn dan f 41 per week. Ik ben dus absoluut niet blind voor die cijfers, maar dat zou voor een aantal groepen van arbeiders, in het bijzonder die, welke de heer Dresselhuys op het oog had — hij sprak over de wevers in Twente —, een belangrijke verhooging hebben gegeven.

Dit voorbeeld was al heel kras!

Op het oogenblik is daar de toestand zoo, volgens de cijfers van 1921—1922, die ik hier vóór mij heb — loopende van Juni tot Juni — en die verstrekt zijn door den voorzitter van den Algemeenen Nederlandschen Textielarbeidersbond. dat het inkomen van 10 000 textielarbeiders heeft bedragen ongeveer 11 millioen gulden, dat is ongeveer 22 gulden per week, terwijl het inkomen van enkele weinige fabrikanten is geweest niet 11, maar 29 millioen! Als dat cijfer juist is of als het er maar eenigszins op lijkt — het zijn de cijfers van de fabrikanten zelf, zegt de heer Albarda. nl. hun belastingopgaven —, dan zit daar toch waarachtig geen argument in, dat de heer Dresselhuys mag gebruiken om propaganda te maken voor nog verdere verlaging van de reeds veel te lage loonen in de weefindustrie. Hier moet dan die verdeeling wel een kleinigheid worden veranderd.

Daarover gaat juist de strijd. Het economisch mogelijke van het volksinkomen verdeelen wij in een loonfonds, een accumulatiefonds en een verbruiksfonds voor de bezittende klasse. Nu is het bij dezelfde hoogte van het accumulatiefonds nog altijd noodig, dat er een billijke en rechtvaardige verdeeling zij. Als de arbeidersklasse tegen de bestaande verdeeling geen weerstand bood, dan zou zij in *Verelendung* afzakken tot een egale massa van hongerlijders.

Mijnheer de Voorzitter! Wij teren in. Daarin ligt natuurlijk de tendenz van loonsverlaging. Maar de arbeidersklasse, die nu groote macht en hooger aanspraken heeft verkregen, ziet de bourgeoisie, waar zij tegenover staat, nog altijd in weelde leven en kan daardoor, of zij wil of niet, het economisch mogelijke niet erkennen, vecht om de verdeeling en kan niet aanvaarden, dat zij zoo gauw en zoo diep terug zou moeten zinken, zoolang er nog zooveel nietsnutters zijn, die het ruim hebben. Dat is een onoplosbaar conflict in het kapitalisme.

Maar het economisch mogelijke is in de tweede plaats niet iets absoluuts. Het is een bepaalde grootheid in het huidige kapitalisme, maar daarom is het niet hetzelfde in het socialisme. Waarom kan de arbeidersklasse zich niet neerleggen bij het economisch mogelijke in de huidige maatschappij? Tot 1914 hebben wij gehad een fabelachtige toename der productiviteit en daardoor is het mogelijk geworden, dat de arbeidersklasse opsteeg en het beter kreeg, maar terzelfder tijd nam de welvaart van de bourgeoisie toe. Na 1914 is die fabelachtige stijging opgehouden en is het reëele volksinkomen gedaald. Toen wij naar die topprijzen gingen — ik heb er altijd voor gewaarschuwd en degenen, die zeggen, dat wij er nu zoo beroerd aan toe zijn en dat wij dat niet aan de arbeiders vertellen, verwijs ik naar hetgeen ik daarover in het midden van 1919 heb geschreven — is die loonsverhooging niet anders geweest dan een schijnverdediging. Maar wat het ergst pleit tegen het kapitalistische stelsel is, dat, terwijl het reëele inkomen niet vooruitging, zich de verdeeling nog altijd wijzigde ten gunste van de bezittende klasse. En nu het laatste jaar het volksinkomen daalt, de prijzen wat lager zijn en er wat meer ruimte van beweging komt met de loonen van de arbeidersklasse, begrijpt de bezittende klasse, dat wij komen aan een ongunstiger verdeelingsvoet, en verzet zij zich daartegen, terwijl zij versobering en besparing predikt.

Ofschoon ik die versobering en die meerdere productiviteit objectief noodzakelijk acht, wijs ik er op, dat de arbeiders worden aangespoord tot productieverhooging en besparing, terwijl altijd nog de bourgeoisie in deze bevoorrechte omstandigheden verkeert. Ook wij willen herstel en dat herstel is mogelijk door meerdere productie en meerdere besparing. Meer productie wil men hebben van de arbeiders, meerdere besparing moet komen van de bourgeoisie; maar men kan niet van de arbeidersklasse verwachten, dat zij onder het huidige stelsel de hoogste prestatie zal geven, omdat iedere verhooging van prestatie en iedere vermeerdering van toewijding weer in eerste instantie ten goede komt aan de bezittende klasse.

Wij kunnen aan de bourgeoisie de besparing niet overlaten. Dat beroep zonder meer acht ik volkomen ijdel. Ik wacht af van den heer van Gijn voorstellen tot het nemen van doelmatige maatregelen voor dwangsparen en tot het invoeren van een weeldebelasting. Reeds een paar jaar geleden hebben wij daarover gesproken. Maar nu heeft de Minister gezegd: voor zoover stelsels thans zijn voorgesteld, zijn ze in hun uitwerking absoluut niet bruikbaar.

Wij willen zonder twijfel kapitaalvorming; wij erkennen, dat in het kapitalisme een grandioze kapitaalvorming plaats heeft gehad, die is doorgegaan en uitgegroeid tot de eigen consequentie van het stelsel: een ontzaglijke kapitaalvernietiging in den oorlog! En de arbeidersklasse, die aan het kapitalisme en dus aan den oorlog geen schuld heeft, wordt nu door ellende overstelpt. Het is echter niet alleen de kapitaalvernietiging in den oorlog, maar evenzeer is er in hetzelfde stelsel een indirecte, verborgen kapitaalvernietiging op geweldige schaal. Er is productief kapitaal vastgelegd, dat niet kan worden aangewend, er heeft een veel te groote uitbreiding van het productie-apparaat plaats gehad. Ik wijs op de Engelsche teerkleurstoffenindustrie, die in geen eeuwen voor de productie noodig zal zijn. Ik wijs er op, dat 6 millioen ton scheepsruimte in Amerika is opgelegd en volkomen waardeloos is, ook al worden de tijden weer normaal. Dat beteekent kapitaalvernietiging. Ik wijs er verder op, dat in Engeland de ijzerproductie weer 90 pct. is van die vóór 1914 en de capaciteit van de ijzerindustrie zoozeer is verhoogd. dat thans slechts 50 pct. van wat in Engeland aan capaciteit aanwezig is, wordt gebruikt.

Wil men kapitaaluitbreiding, dan zijn er drie dingen noo-

(van der Waerden.)

dig: uitbreiding van het leger van producenten; doelbewuste regeling der voortbrenging en der distributie, onder toepassing van het hoogste technische kunnen; vermeerdering van de productiemiddelen en uitbreiding van kapitaal.

Maar toch zal er nooit vrede zijn als er daarbij niet is een rechtmatige verdeeling, en dat is onder het kapitalisme niet mogelijk. Ik heb bij vorige gelegenheden daarover al uitvoerig gesproken en ik wil er nu alleen aan herinneren hoe ik gewezen heb op de ontzaglijke verspilling, die geconstateerd is in het Amerikaansche rapport van Hoover en hoe Rathenau door de inzinking van den toestand in Duitschland kwam tot zijn Planwirthschaft. De pogingen, die thans worden aangewend tot „verticale concentratie" geschieden alleen onder den ontzaglijken druk van de groote verarming; maar ook dan komt dat in de eerste plaats ten goede aan de kapitaalmagnaten.

Nu heeft de heer Colijn gezegd: ik zie ook iets nieuws komen, maar dat moet groeien; de organen zullen zich vanzelf in de maatschappij ontwikkelen. Ik wilde, dat ik het zoo kon zien, dat ik werkelijk die automatische beweging zag, maar wanneer wij thans zien de tegenstelling tusschen het platteland en de steden, dan is een van de schreeuwende dingen, die men op het platteland gevoelt, dat men zich daar in het zweet zijns aanschijns moet kapot werken, terwijl de voortbrenselen nog tegen hooge prijzen in de steden worden verkocht, terwijl de producent schandelijk lage prijzen krijgt. Hoe kan men dat leger van den middenstand opheffen zonder Overheidsingrijpen? Zelfs wanneer men veel verwacht van de coöperaties in den landbouw en contact met verbruikscoöperaties in de steden, zien wij toch zulk een langzaam proces, dat de Overheid moet ingrijpen om den weg van producent naar verbruiker te verkleinen.

De Minister heeft het gehad over de sigarenwinkels, maar in Amsterdam hebben wij 1200 groentewinkels, 1400 aardappelenhandelaars, 2800 kruideniers, 270 broodbakkerijen, 1200 slijters; 90 pct. daarvan zijn overbodige existenties, die niet alleen in die improductieve functies hun tijd verdoen, maar die onttrokken worden aan de productie en dus aan medewerking tot kapitaalvorming. Hoe kunnen wij dat kalm toelaten? Iedereen erkent de enorme besparing, die er zit in standaardwerk, normaliseering, seriewerk, maar als wij het aan het vrije spel van krachten overlaten, zien wij dat de janboel van het kapitalisme bestendigd blijft.

Een concrete vraag aan den heer Colijn over een bepaalden productietak, en hoe hij denkt dat er zonder het optreden van de Overheid werkelijk iets zal zijn te bereiken. Dezer dagen verschijnt een studie van een bekwaam ingenieur, als publicatie van de Sociaal-technische Ingenieursvereeniging, over de broodvoorziening van Amsterdam. Een studie, die ik even heb kunnen inzien. Het is een concreet werk en de conclusie, waartoe men bij lezing komt, is, dat de vrije bedrijfsontwikkeling heeft geleid tot een veel te groot aantal ovens, veel te gering aantal volbelaste bedrijfsuren, geringe opbrengst per arbeider, gebrekkige ineenschakeling van het werk, slechte brandstoffen-economie, veel te groot aantal winkels, versnippering in de bezorging. Het resultaat van die studie is, dat per jaar bij een rationeele broodvoorziening in Amsterdam ruim 4 millioen zou vrijkomen. Er wordt dus thans ruim 4 millioen meer voor de broodvoorziening besteed dan bij een strikt rationeel bedrijf noodig zou zijn. Dat beteekent alléén hierdoor ongeveer een loonsverhooging van f 1,50 per week per arbeidersgezin. Die rationeele voorziening kunnen wij natuurlijk niet met een handomdraaien tot stand brengen. Dat heb ik ook nimmer gezegd, gelijk mejuffrouw van Dorp fantaseerde, zonder te citeeren. Maar als wij dien misgroei bestendigen, worden jaar in jaar uit dergelijke kapitalen verspild, die zouden kunnen worden aangewend voor de volksvoeding, voor de verhooging van het weerstandsvermogen van ons volk. En dit is nog maar een greep, het geldt voor alle dergelijke bedrijven, als steen-, dakpannen, schelpkalkfabrieken, die voor de locale markt werken, voor ondernemingen, op primitieven voet ingericht, die kunnen concurreeren tegen de met moderne technische hulpmiddelen voorziene fabrieken, die onvoldoende belast zijn en daardoor op te hooge kosten zitten.

Een boycot, een pesterij, het stelsel-Veraart in eersten aanleg, kunnen hier misschien helpen, maar afdoende kan het alleen door Overheidsingrijpen, door concessionneering en prijsregeling van Overheidswege. Ik heb dit uitvoerig aangehaald om te laten zien, hoe veelzijdig wij het vraagstuk van de socialisatie opvatten, en niet als een simplistisch plan.

Hoe staat het nu met de socialisatie? De heer Dresselhuys was zoo vriendelijk te interrumpeeren, dat niemand er aan geloofde. Ik wil hem echter wijzen op het oordeel van een nuchter econoom, den hoogleeraar van Blom, die in *De Economist* van Juni 1922 schreef:

> „Het is maar schijn, dat het socialisatievraagstuk is ingeslapen. Op den storm van een paar jaar geleden is de luwte gevolgd, in de debatten een zekere matheid gekomen. Het vraagstuk benut zich deze rust om zijn passende gedaante te zoeken: het treedt geleidelijk voor het licht in een aantal splitsvormen, het komt zich toonen als een samenstel van onderling vermaatschapte problemen."

In het streven naar rationeele voortbrenging, medezeggenschap in bedrijf en onderneming „ontmoeten al deze richtingen elkaar". En verder:

> „Gelooft iemand, die zijn oogen openhield de laatste jaren, dat het dien kant niet opgaat?"

En tot mijn genoegen heb ik gezien, dat zelfs in de kringen, die daarvoor het meest onaandoenlijk schenen, de Calvinistische, een lichtje gaat gloren.

Ik heb gelezen de bekende brochure van dr. C. Schaink: „Christen-Democratie en Levensversobering". Op grond van zijn Christelijk-Calvinistische levensovertuiging komt hij op voor een georganiseerde maatschappij op den grondslag van het gemeenschappelijk bezit der productiemiddelen. Hij zegt: in de socialiseering realiseert zich practisch de Christelijke, in het bijzonder de Calvinistische beginselgedachte van de sociale gelijkheid aller menschen, waarin de verscheidenheid der leden moet dienen tot welstand van het geheel, waarin ieder lid naar zijn aard en zijn behoeften deelt. Ik geloof dat dit volmaakt juist is en dat wij in dat alles, dat zich roert en in beweging is, hebben te zien de ontwikkeling van het proces in die richting; ook bijv. in het Roomsch-Katholieke bedrijfsradenwezen.

Men zou oppervlakkig denken, dat het daarmede op een volkomen fiasco is uitgeloopen, maar het fiasco beperkt zich tot de illusie van de Roomsche arbeiders omtrent het solidarisme. Zij hebben gemeend, dat zij het gezamenlijk met de patroons eens zouden kunnen worden en in den tijd van 1918 heeft men het Roomsch-Katholieke stelsel van de bedrijfsraden naar voren gebracht, om aan het denkbeeld van de socialisatie den wind uit de zeilen te nemen. Maar, nu het fiasco van het solidarisme aan de Katholieke arbeiders zoo duidelijk is gebleken, nu is het niet te denken, dat het proces tot staan zou zijn gekomen. Ook zij zijn aangeraakt door die vernieuwing, en wij staan tegenover die Roomsch-Katholieke publiekrechtelijke bedrijfsorganisaties absoluut niet vijandig. Ons streven naar bedrijfsordening en bedrijfsdemocratie heeft alleen een wijder raam, is de voorbereiding van de socialisatie. Ook daar, waar de organisatie nog niet rijp is voor socialisatie, aanvaarden wij de stelling, dat de industrie niet het uitsluitend domein is van de industreelen noch dat het bijzonder eigendom een begrenzing mag zijn voor het ingrijpen van de gemeenschap. Willen wij sociale productiviteit, dan zal de vakbeweging moeten groeien tot een de productie dienend orgaan.

Dit veronderstelt echter drieërlei. In de eerste plaats, uitbouw van het collectief contract met publiekrechtelijke sanctie, in de tweede plaats publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie, en in de derde plaats wettelijke regeling van de medezeggenschap bij het dagelijksch werk in de ondernemingen, ondernemingsraden.

Wat dit derde punt betreft, heb ik, toen ik het genoegen had met een commissie uit de vakbeweging en uit de

20ste VERGADERING. — 16 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beschouwingen).

an der Waerden.)

D. A. P. een reis in Duitschland, Bohemen en Oostenrijk maken, de meest verheugende resultaten gezien. Niet, dat oor het Betriebsräte-Gesetz de grondslag van de maatbappij wordt veranderd, maar er waren verheugende resulten in tweeërlei opzicht. In de eerste plaats doordat wij bben gezien welk een levenwekkende kracht de vakbeweging , die, op zich zelf geheel buiten deze wet gehouden, in haar twikkeling weer is geslaagd om in een minimum van tijd ganisch in die bedrijfsraden te groeien, en den arbeiders ardoor leiding te kunnen geven, waarmede het gevaar erd voorkomen, dat die bedrijfsraden zich atomistisch, in ndicalistische richting, zouden ontwikkelen. In de tweede laats wekt dit een schoone belofte voor de toekomst, want a de inwerkingtreding van het Betriebsräte-Gesetz hebben ij in geheel Duitschland gekregen, ook in Oostenrijk en ohemen, den opbloei van een nieuw soort onderwijs, korter aande bij het bedrijf, bij de economie, bij het dagelijksch ven. Verschillende scholen, trapsgewijze opklimmend, zijn pgericht. De arbeiders, die zoozeer zijn neergedrukt door et eentonige en geestdoodende van het moderne productieroces in de massafabrikage, krijgen thans nieuwen inhoud n hun leven, zij zien nieuwe perspectieven voor zich, krijgen elangstelling en begrip en verantwoordelijkheid voor de ekomst.

Mijnheer de Voorzitter! Wij zijn zonder twijfel met deze alaise in een dal, maar ons vertrouwen is daardoor niet eschokt. Hoe zou het anders kunnen? Uit wat ik uiteenezet heb, blijkt, hoezeer de arbeidersklasse voelt, dat zij zich iet het kapitalistische stelsel nooit kan verzoenen; maar an den anderen kant, dat de argumenten, die de tegenstaners daartegenover stellen, geen objectieve wetenschap zijn, aar uitingen van klassenstrijd. Zij staat daar onafhankelijk egenover. Zij heeft al te veel geleerd. Men heeft aan de rbeidersklasse verteld, dat het vrije spel der maatschappeijke krachten de welvaart voor allen brengt; daartegenover eeft de arbeidersklasse de sociale wetgeving afgedwongen n de productie ging vooruit. Men heeft aan de arbeidersasse gezegd, dat niet korter kon worden gewerkt dan 12 uur. k herinner aan prof. Senior, die in den bloeitijd der liberale conomie, in 1837, wist te vertellen, dat alle winst zat in het aatste uur, zoodat er van die 12 uur niets af kon.

Het is gegaan naar 11, 10, 9 en 8 uur, en gebleken is — p de laatste verkorting moet de industrie zich natuurlijk nog astellen — dat bij al die verkortingen de productie gesteen is.

Men heeft gezegd, dat het bedrijf er onder zou lijden, anneer de patroon niet baas was in eigen huis, en volkomen afhankelijk van zijn arbeiders ten opzichte van de loonerhoudingen. Wij hebben gezien, hoe het collectief contract ich heeft ontwikkeld, en hoe de arbeiders en hun vertrouensmannen — vrijgestelden, zooals de heer van Wijnbergen egt — als gelijkberechtigde partij onderhandelden met de ndernemers.

Hoe zou de arbeidersklasse zich kunnen verzoenen met het apitalisme en kunnen gelooven in de bourgeoisie, die haar erteld heeft, dat zij regeeren kon, dat onder haar bestuur e welvaart zou toenemen in de wereld, terwijl die juist in cherven geslagen is door een wereldoorlog van 5 jaar!

Het kapitalistische stelsel heeft aan de arbeidersklasse iets aan te bieden dan den tredmolen van den loondienst. Vij willen ook het particulier initiatief verheerlijken, maar at komt daarvan voor de arbeiders terecht in het kapitaisme?

Hier is de primaire oorzaak van de beweging, die wij beeven, van dat werken en woelen van de arbeidersklasse.

Ik heb met genoegen gehoord, dat de heer Nolens waarchuwde, dat men in dezen tijd niet moest gaan terugnemen, at men in anderen tijd had gegeven. Mijnheer de Voorzitter! Als men dat weer gaat nemen, als men misbruik zou aan maken van den betrekkelijk korten tijd van krachteloosheid van de arbeidersklasse, dan zal het gevolg zijn, dat in de toekomst de bourgeoisie meer zal moeten laten schieten, dat het stuk, dat zij dan zal moeten afstaan, dan, als de lijn weer opgaat, grooter zal zijn.

De drang naar een nieuwe maatschappij — ik wil hier

(van der Waerden e. a.)

eindigen met de aanhaling uit een prae-advies van den heer van den Tempel voor de Vereeniging voor de Staathuishoudkunde en de Statistiek — is onpersoonlijk en van een elementaire kracht. Onweerstaanbaar gaat de evolutie verder: de greep — in eindelooze reeks — van het individu, de groep, de klasse, naar den nieuwen vorm, de nieuwe relatie en combinatie.

Mijnheer de Voorzitter! Men kan denken, dat het opwaartsch élan een oogenblik gedoofd is, maar wat immanent is in de arbeidersklasse, wat woelt en leeft en streeft naar een nieuwe maatschappij, dat is niet te stoppen.

De heer **Troelstra:** Mijnheer de Voorzitter! Voordat ik overga tot de beantwoording van de redevoering van den Minister van Financiën, wat betreft de salarieering der ambtenaren, moet ik twee korte opmerkingen maken. De eene maak ik nu, omdat ik haar in den loop van mijn redevoering misschien zou kunnen vergeten. Dat is de opmerking naar aanleiding van het heusche aanbod van den heer Wijnkoop aan de S. D. A. P., om voortaan op een door hem ontworpen en voor discussie vatbaar program gezamenlijk onzen weg te gaan. Wie heeft gelezen, hoe het orgaan van onze partij op dat aanbod heeft gereageerd, zal begrijpen, dat dat aanbod door ons niet au serieux genomen kan worden. En wel om verschillende redenen, o.a. omdat, als men wil, dat er voor een andere partij eenig belang zal zijn gelegen in het samengaan met zijn eigen partij, men moet beginnen er van te maken een werkelijke politieke partij. Daaraan ontbreekt het bij de communistische partij ten eenenmale. Het is geen politieke partij. Het is een partij, die steunt op zeer wisselende elementen, waardoor zich op den duur geen politieke partij kan ontwikkelen. Het gevolg is, dat die partij tracht te leven van parasitische politiek en tracht andere partijen, die wel politieke partijen zijn en die wel vasten aanhang hebben in de massa, en die wel beschikken over stevige organisaties om den werkelijken strijd te voeren, op allerlei manieren te bestoken; een operatie, die plaats vindt op een wijze, die zeker allerminst geschikt is om tot een samenwerking tusschen de personen, die die beide partijen aanvoeren, te geraken. Ik kan dus niets anders zeggen, dan dat dat aanbod voor ons zelfs niet voor overweging vatbaar is.

De tweede opmerking is ook van algemeenen aard. Ik heb naar aanleiding van hetgeen ik heb gezegd over de Verelendungstheorie en de tendenz, waarop die theorie is afgestuit, van den Minister van Financiën een aanmaning gekregen, om die tegenwerkende tendenz ook ten opzichte van den slechten financieelen toestand te laten werken, waardoor, daar kwam het op neer, de bezuinigingsplannen van de Regeering zouden worden gesteund.

Nu wil ik wel bekennen, dat onze fractie, voordat zij deze nieuwe wetgevende periode is ingegaan, zooals te begrijpen is, het geheel van den tegenwoordigen toestand ernstig heeft overzien en zich de vraag heeft gesteld, toen wij stelling hadden te nemen ten opzichte der salarisverlaging, hoe wij in den regel tegenover dergelijke aanvallen op de levenspositie der arbeiders en ambtenaren moeten staan.

Er is hier al genoeg over den toestand gezegd, dan dat ik dat zou moeten herhalen, en wanneer men vraagt, wanneer wij de wereld om ons heen zich zien ontwikkelen, of wij gelooven, dat het op den duur gelukken zal de loondaling in het privaatbedrijf tegen te houden, en of wij dus ook meenen, dat op den duur zal worden tegengehouden, als feit, een verlaging van den levensstandaard van het personeel in publieken dienst, dan hebben wij genoeg gevoel voor de realiteit, om er niet aan te denken, deze vraag eenvoudig ontkennend te beantwoorden.

In dit opzicht is er een woord gesproken door den heer Marchant, waarbij ik mij in het algemeen wel zou kunnen aansluiten.

De Minister heeft gesproken over tegentendenzen. Nu is de groote vraag, welke wij ons hebben moeten stellen, welke is onze positie en onze taak in het geheel van de verschillende politieke en sociale krachten van den tegenwoordigen tijd?

(Troelstra.)

Zijn wij philosofen of hebben wij tot taak, om kracht uit te oefenen in de richting, waarin wij door onze samenstelling, door onze herkomst als partij, door haar doel en wezen worden gedreven?

Het is onmogelijk, dat alle sociale krachten en alle politieke partijen zouden kunnen komen tot een bepaald streven, tot een zelfde conclusie. Krachten waartegen wij den strijd steeds hebben moeten voeren, zijn thans sterker dan ooit. De krachten die wij mede hebben doen worden en waarin wij belichaamd gevoelen ons eigen streven, onze eigen hoop op de toekomst, ons eigen plan van werken ook voor den tegenwoordigen tijd, worden door de economische malaise steeds sterker neergedrukt, ook in geestelijk opzicht.

Ziehier de beide krachten, waarvan elks streven door haar plaats in het productieproces wordt bepaald. Zij vormen samen het parallelogram van krachten, welks resultante aangeeft, wat er ten slotte zal tot stand worden gebracht. Richten wij nu reeds bij voorbaat ons naar dat vermoedelijk resultaat, dan verzwakken wij de ééne kracht, die het moet tot stand brengen en wordt de aan ons tegenovergestelde kracht des te sterker.

Het is deze overweging geweest, die ook bij ons heeft voorgezeten bij de overweging onzer houding ten opzichte der ambtenaren.

Wanneer de ambtenaren ombeschermd overgelaten worden aan die eenzijdige kracht, die wij gewoon zijn de reactie te noemen, een kracht, die uiting geeft aan de nog steeds bestaande zucht van de heerschende klasse om zooveel mogelijk van de groote massa gebruik te maken op de wijze, die haar het minst kost, die het meest overeenkomt met de speciale belangen van die heerschende klasse, dan verlammen wij de kracht, die wij gelukkig nog hebben en die wij in den geest van ons doel en streven wenschen te gebruiken.

Mijnheer de Voorzitter! Wij staan aan den kant van de groote massa der ambtenaren en van het Overheidspersoneel, wij staan aan den kant van de groote arbeidersklasse als een uitdrukking van hun wil, als de uitdrukking van hun sociale belangen, van hun verweer, om althans niet dieper te worden neergedrukt dan absoluut onvermijdelijk is. Onze tegentendenz gaat dus in tegen de richting, in 's Ministers plannen belichaamd.

Mijnheer de Voorzitter! Hiermede kom ik tot het antwoord, dat de salarisquaestie betreft.

Ik geloof niet, dat ik dat zoo heel lang behoef te maken. Er is weinig uit het antwoord van den Minister op te sommen, dat te gemoet komt aan de door mij geopperde bezwaren.

Over het gemis van voldoend overleg met de Centrale Commissie voor Georganiseerd Overleg heeft de Minister een klacht doen hooren ten opzichte van het gebrek aan discretie. Op het geheele overzicht omtrent het beleid der Regeering in deze, dat ik in mijn eerste rede heb gegeven, is de Minister niet ingegaan.

Ik hoop, wat het gebrek aan discretie betreft, dat deze quaestie zich, zooals de Minister reeds heeft medegedeeld, in de juiste richting zal ontwikkelen.

Ik geef toe, dat het op den duur voor het instituut niet bevorderlijk kan zijn, wanneer niet de noodige discretie wordt in acht genomen.

Wanneer door de totstandkoming van de Grondwetsherziening het nieuwe art. 77*bis* grondwettelijke kracht heeft gekregen, zullen al deze en dergelijke commissies van advies aan een nadere beschouwing moeten worden onderworpen; dan zal, zooals in dat nieuwe artikel staat, de wijze van werken der verschillende commissiën van advies wettelijk moeten worden geregeld en zal de mogelijkheid bestaan, dat wij te dezen opzichte een betere regeling krijgen.

Wat het overleg betreft in zake de classificatie, heeft de Minister niet duidelijk gemaakt, waarom in het belang van de zaak zelf de herziening der classificatie, zooals deze in Juni 1921 bedoeld was, is stop gezet. Ik heb er in mijn eerste rede op gewezen, dat de oorspronkelijke bedoeling was technische herziening, verbetering van misstanden. Daarvoor had de commissie een werkplan opgemaakt, maar de voorzitter der commissie heeft op eigen gelegenheid de Regeering medegedeeld, dat dit f 20 000 zou kosten en daarop is het werk der commissie door de Regeering stop gezet. In dit jaar nu is opnieuw tot herziening besloten, terwijl het doel van de herclassificatie, welke nu aanhangig is, blijkbaar is bezuiniging. Daarop is de Minister niet ingegaan; hij heeft de zaak uit een zuiver technisch oogpunt beschouwd, maar wat ik zou willen noemen den politieke tendenz, welke er in zit, niet behandeld.

De voorzitter van deze commissie is te veel geweest Regeeringsambtenaar en te weinig verdediger en handhaver van de plannen der commissie zelf. De commissie had een goed werkplan op het oog, waarbij met 5 verschillende elementen welke invloed hebben op den levensstandaard, rekening zou worden gehouden. De voorzitter heeft dit eenvoudig overboord gegooid en is waarschijnlijk in overleg, ik moet aannemen zoo niet op instigatie, dan toch niet zonder voorkennis van de Regeering, overgegaan tot een geheel nieuw werkplan dat zeer ten nadeele was van de ambtenaren. Op die sabotage is de Minister niet nader ingegaan.

Wanneer ik nu den Minister in dit deel van zijn betoog hoor, ontmoet ik een uitdrukking, welke mij zeer bezorgd maakt. De Minister zegt namelijk, dat het doel van die herclassificatie onder meer moet zijn: meerdere aansluiting bij den plaatselijken loonstandaard.

Daarmee kan de geheele bezoldiging vrijwel op losse schroeven worden gezet. Daarmede wordt alles overgelaten aan locale omstandigheden. Aan de ambtenaren ontbreekt het recht van staking; men eischt van hen, geen gebruik te maken van middelen als in het vrije bedrijf worden gebruikt; daartegenover zou moeten staan althans, dat de Regeering hen niet overliet aan de toevalligheden van de machtsverhoudingen in bepaalde streken des lands.

Dit is de reden, waarom ik deze uitdrukking van de Regeering met groote zorg vernomen heb.

Overgaande tot een bespreking van de voornaamste der verschillende bezuinigingen, die, zooals uit het lijstje van den Minister blijkt, een groot complex vormen, zoodat de vraag voor de hand ligt, hoe de cumulatie van die verschillende bezuinigingen op verschillende personen kan werken wil ik in de eerste plaats iets zeggen over de pensioenkorting.

Ik had reeds in mijn eerste rede melding willen maken van een artikeltje, verschenen in het *Tijdschrift van Posterijen en Telegrafie*. Het is blijkbaar door een hoogeren ambtenaar geschreven en ik zou de lezing er van nog wel aan den Minister willen aanbevelen.

De schrijver wijst op de uiting van den toenmaligen Minister van Financiën, Godin de Beaufort, op 3 Januari 1891, dat, wanneer er een tekort zou wezen in het vroeger Pensioenfonds, dat tekort door de ambtenaren zou moeten worden aangezuiverd, en leidt daaruit af, dat van een eventueel surplus van dat fonds de deelgerechtigden zouden moeten profiteeren, hetgeen door de practijk is bevestigd. Hij herinnert er aan, dat meermalen ten gevolge van het verkregen surplus de weduwen- en weezenpensioenen uit dat fonds zijn verhoogd.

Dat fonds heeft den Staat nooit een cent gekost. De ambtenaren betaalden alles, zelfs de kosten van beheer, de reis- en verblijfkosten van commissarissen, van de leden van den Pensioenraad, enz.

Dan gaat de schrijver in dit verband na, wat nu de plicht is ten opzichte van de ambtenaren, die vroeger het fonds aan het Rijk hebben overgedragen en op dit oogenblik worden belast met nieuwe uitgaven voor het weduwen- en weezenpensioen. Hij zegt, dat deze loop van zaken in hooge mate mag worden betreurd, omdat, nu de pensioenkorting wordt ingevoerd, de ambtenaren het verlies van hun weduwen- en weezenfonds te boeken hebben, hetgeen zonder heffing de korting nog te dragen zou zijn geweest.

Dit is een opmerking, naar het mij voorkomt, niet van belang ontbloot, en daarom meende ik ze hier even te moeten plaatsen.

Ik heb niet de bedoeling gehad te zeggen, dat het voornemen tot pensioenkorting op het verkiezingsprogram had moeten zijn genoemd. Maar ik meen wel, dat tegen de ver

(Troelstra.)

kiezingen, juist omdat omtrent de plannen der Regeering ten opzichte van de ambtenaarssalarissen in de pers zooveel is geschreven, — ik herinner onder anderen aan het gerucht van de 10 pct. — de Regeering wel in de gelegenheid ware geweest — en het was haar plicht geweest om die gelegenheid niet te verzuimen — om te laten blijken, dat zij na 11 Mei wel tot een nadere conclusie was gekomen.

Mijnheer de Voorzitter! Over de reconstructie, die eigenlijk het eerste middel van bezuiniging moet zijn, heeft de Regeering medegedeeld, dat die niet voldoende kan opbrengen om daarnaast ook niet een som te putten — een som van 15 millioen, geen kleinigheid — door middel van pensioenkorting op de salarissen van de ambtenaren. Nog tientallen millioenen, zegt de Minister, zijn er tekort. Wat wil dat zeggen? Wil dat zeggen, zooals ik onlangs heb gehoord van een van de sprekers op die groote meeting van ambtenaren hier in den Haag, dat nu de salarissen van de ambtenaren de sluitpost zullen worden op de begrooting?

De heer **de Geer**, Minister van Financiën: Neen!

De heer **Troelstra**: U zegt: Neen; maar als u zoo wijst op die tientallen millioenen, die er nog te kort zijn, in verband met de verslechtering van de salarissen der ambtenaren, dan zal ik afwachten of dat ,,Neen'' ook werkelijkheid zal blijken. Ik wil u dit wel zeggen: Ik heb u de vraag gesteld: wat hebben de ambtenaren in de volgende jaren van u te verwachten? En het antwoord op die vraag is niet zoo pertinent geweest als ik wel gewenscht had. Dat ,,vooralsnog'', na een dergelijke aderlating, in de eerste maanden — ook bij de houding, door de ambtenaren zelf aangenomen, en bij het verzet, ook in andere kringen — na de verslechteringen, die de Minister heeft moeten voorlezen, geen nieuwe aderlatingen zullen worden toegepast, ligt voor de hand; maar het wijzen op de millioenen, die nog moeten worden gevonden, in verband met de sommen, welke reeds door de ambtenaren zullen moeten worden opgebracht in den vorm van pensioenstortingen, is een uiting, die mij niet bevalt. De Minister is natuurlijk een goed mensch; dat weten wij allen; persoonlijk hebben wij voor dezen Minister de meeste waardeering en de beste gevoelens. Als hij daar staat en mededeeling doet van de dilemma's, waarvoor hij gesteld is, en van de tegenstrijdige verwijten, soms van aangrijpenden aard, welke hem worden gemaakt, kunnen wij natuurlijk menschelijk met hem medegevoelen, maar daarmede komen de ambtenaren niet verder. Er moet een lijn zijn, en de lijn, die de Regeering op dit oogenblik volgt, is door mij in mijn eerste rede aan een critiek onderworpen, waaraan ik, na hem gehoord te hebben, helaas niets kan veranderen.

Ook de wijze, waarop de Minister over den tegenwoordigen toestand spreekt, is niet geheel juist. De Minister moet toegeven, dat men zich, ter beoordeeling van den levensstandaard van nu, niet alleen kan beperken tot de indexcijfers; hij kan niet tegenspreken wat ik in mijn eerste rede heb gezegd, dat de bestaande budget-statistiek in Amsterdam aanwijst, dat in Juli 1922 de kosten van levensonderhoud van een gemiddeld arbeidersgezin in totaal gelijk waren aan die van Maart 1919, op welken levensstandaard de voorstellen van de commissie-de Jonge hebben berust. Maar als de Minister verder gaat, haalt hij toch weer de index-cijfers aan en rekent hij uit, dat volgens die cijfers de toestand voor de ambtenaren op dit oogenblik feitelijk 13 pct. gunstiger zou zijn dan volgens het Bezoldigingsbesluit. Daar verwaarloost hij die statistiek, de eenige, welke men ten opzichte van het budget heeft. Het is treurig genoeg, dat men zich, waar het geldt de positie van tien duizenden ambtenaren, die men in dienst heeft, met een zoo klein en totaal onvoldoende statistiekje moet behelpen, maar het is nu eenmaal zoo. En dan haalt de Minister er weer de index-cijfers bij.

Neen, Mijnheer de Voorzitter! Daarmede wordt de quaestie niet verhelderd, maar vertroebeld.

De Minister zegt: volgens het Bezoldigingsbesluit was er geen aftrek voor pensioen. Maar wij weten toch, dat het voorstel van de commissie-de Jonge, berustende op cijfers van Maart 1921, berustte op de onderstelling, dat er geen aftrek van pensioen zou zijn. Dat is er toen weer afgenomen. Maar dat was de oorspronkelijke bedoeling er van, en daarom heeft ook deze opmerking voor het betoog van den Minister geen waarde.

De Minister komt dan met troostgronden. Ten eerste, dat de geheele maatschappij een verandering in levensstandaard ondergaat. Maar indien de maatschappij door een verslechtering van levensstandaard wordt bedreigd, tracht toch iedereen daaraan te ontkomen, en zoo de ambtenaren ook. Het is een schrale troost als men daarnaar wordt verwezen.

De Minister spreekt verder over de verschillende ,,imponderabilia'', die van belang zijn voor den levensstandaard. Tot ,,imponderabilia'' kunnen zeker niet worden gerekend de loonsverlagingen, die de Minister maar al te zwaar op de schouders van de ambtenaren legt.

De groote grief van de ambtenaren is, dat de besparing voor een te groot deel en te voorbarig van de ambtenaren wordt geëischt.

De Minister heeft ten slotte een argument gebruikt, dat ik absoluut niet begrijp. Hij zegt: als de ambtenaren lager loon krijgen, gaan de prijzen ook wat naar beneden. Ik heb wel eens het omgekeerde gehoord, nl. dat als de prijzen naar beneden gaan, de loonen ook wat naar beneden kunnen gaan. Maar dat de loonen naar beneden moeten gaan, om te maken dat de prijzen naar beneden zullen gaan, en dat nog wel voor één categorie, de personen in Rijksdienst, die met het maken van de prijzen, waar het geen industrie-artikelen betreft, als producent weinig te maken hebben, dat acht ik een zeer gevaarlijke redeneering.

Wat ik met instemming heb gehoord, is de beschouwing van den Minister over de uitbreiding van den weduwenaftrek ook boven de f 3000. Reeds toen ik de beschouwingen van den Minister bij de interpellatie-Ketelaar las, dacht ik: geldt dat niet evenzeer voor den aftrek voor weduwenpensioen van de hoogere salarissen? Deze opvatting wordt nu door den Minister toegegeven. Wanneer hieromtrent een wijziging mocht komen, is dat geen onbillijkheid.

Ik zal niet verder ingaan op de wijze, waarop ten aanzien van de Centrale Commissie voor georganiseerd overleg is gehandeld. Ik begrijp volkomen, dat, wanneer in officieele Staatsstukken reeds rekening wordt gehouden met plannen der Regeering, en haar deze daarna om advies worden gezonden, zij zegt: daarover heb ik dus geen advies meer te geven.

Zelfs heeft de Regeering zich niet kunnen opwerken tot de verklaring: gij moet nu dokken, maar wij zijn niet van plan, u verder in deze drie jaren lastig te vallen. Daarmede gaan de ambtenaren een onzekere toekomst te gemoet. De Minister heeft ook daarbij weer de psychologische werking van deze politiek verwaarloosd. Daarover sprak hij niet. Hij noemt dit alles bezuiniging, maar ik heb betoogd, dat het wel eens geen bezuiniging kon blijken te zijn. Het verband tusschen den werklust en het praestatie-vermogen van den ambtenaar en de loonpolitiek van de Regeering is door den Minister totaal over het hoofd gezien. Het is gemakkelijk tot de ambtenaren te zeggen: het is jammer, maar werk maar flink mee; er gaan honderden ambtenaren uit, dus, gij moet nu des te meer beseffen uw plicht te moeten doen. Dat is alles heel gemakkelijk, maar wanneer men op hetzelfde oogenblik de menschen voor een zoo onzekeren toestand plaatst, begrijpt de Minister dan niet, dat het zeer de vraag is of de millioenen, die hij vandaag uit de salarissen der ambtenaren weet te bezuinigen, niet zullen worden geneutraliseerd door een aanzienlijk minder rendement van de verschillende takken van dienst?

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal, omdat ik ook nog tijd moet houden voor meer algemeene vraagstukken, op dit onderwerp niet verder doorgaan. Ik zal twee moties voorstellen, de een betrekking hebbende op den pensioenaftrek, en de andere op de classificatie. Het is in dit debat wel gebleken, dat deze beide vraagstukken niet op dezelfde wijze worden beschouwd. Vooral voor wat de classificatie betreft, is van verschillende zijden de opmerking gemaakt: dat kunnen wij zoo niet accepteeren, hetgeen mij niet heeft verwonderd. De heer Bulten.

(Troelstra e. a.)

de heer Ketelaar, de heer Marchant, de heer Dresselhuys kwamen tot de conclusie, dat dit niet gaat, en de heer Gerretson heeft zich in denzelfden geest geuit. Ik heb vragen gesteld, en mede naar aanleiding van het antwoord der Regeering zal ik twee moties voorstellen, die met de door mij gedane vragen verband houden.

De eerste motie luidt:

„De Kamer,

van oordeel, dat in het belang van den goeden geest en den werklust onder de ambtenaren bezuiniging door reorganisatie van den dienst en op de materieele zaken aan die op de loonen en salarissen dient vooraf te gaan;

niet overtuigd, dat de Regeering in deze het mogelijke reeds heeft beproefd;

overwegende, dat het onzekere beleid der Regeering in deze, waarbij aan het overleg met de vertegenwoordiging der belanghebbenden maar al te veel heeft ontbroken, weinig geschikt is, het vertrouwen der ambtenaren en hun bereidheid, om door grootere arbeidsprestatie tot de bezuiniging mede te werken, te bevorderen;

verzoekt de Regeering den voorgenomen pensioenaftrek in nadere overweging te nemen."

De tweede motie luidt:

„De Kamer,

overwegende, dat de plannen tot herclassificatie der gemeenten groote onrust hebben teweeggebracht onder de ambtenaren, vooral op het platteland en in de kleinere steden, wegens de verslechtering van salaris, waarmede zij alle ambtenaren buiten de drie grootste steden bedreigen;

overwegende, dat de bezuiniging, die zij brengen, geschiedt ten koste van een deel der ambtenaren, waarvan velen, mede in verband met den pensioenaftrek, met een verlies van meer dan 20 pct. van hun inkomen worden bedreigd;

van meening, dat een herclassificatie, waarvan het doel voornamelijk is, tot bezuiniging te komen, uit den aard der zaak steeds tot veel ontstemming en wrijving aanleiding moet geven;

overwegende, dat blijkens de gehouden debatten, een degelijke voorbereiding dezer zaak niet heeft plaats gehad;

spreekt den wensch uit, dat de Regeering omtrent een herziening der classificatie geen beslissing zal nemen, alvorens de Kamer, beschikkende over de ter beoordeeling noodige gegevens, waaronder het advies der daarvoor benoemde Commissie, zich daarover zal hebben uitgesproken."

Men ziet, dat dit laatste niet in overeenstemming is met hetgeen de Regeering heeft meegedeeld, nl. dat zij niet van plan is, deze zaak vooraf aan het oordeel der Kamer te onderwerpen. Ik echter acht de Kamer juist het aangewezen lichaam, om, waar het een classificatie geldt van verschillende gemeenten in verschillende deelen van ons land, aan deze herziening mede te werken. Wij komen uit verschillende streken van het land, wij hebben een zekere terreinkennis, wij hebben onze relaties in verschillende deelen van het land, en daarom kunnen wij, wat deze zaak betreft, juist goed meewerken.

Mijnheer de Voorzitter! Ik verzoek u, mij morgen gelegenheid te geven mijn rede te vervolgen.

(Voorzitter.)

De **Voorzitter**: Met het oog op de avondvergadering heb ik geen bezwaar om aan het verzoek van den heer Troelstra tot het verdagen der beraadslaging te voldoen.

Ik deel aan de Vergadering mede, dat door den heer Troelstra zijn voorgesteld twee motiën van orde. Deze luiden:

I.

„De Kamer,

van oordeel, dat in het belang van den goeden geest en de werklust onder de ambtenaren bezuiniging door reorganisatie van den dienst en op materieele zaken, aan die op de loonen en salarissen dient vooraf te gaan;

niet overtuigd, dat de Regeering in dezen het mogelijke reeds heeft beproefd;

overwegende, dat het onzekere beleid der Regeering in dezen, waarbij aan het overleg met de vertegenwoordiging der belanghebbenden maar al te veel heeft ontbroken, weinig geschikt is, het vertrouwen der ambtenaren en hunne bereidheid om door groote arbeidsprestatie tot de bezuiniging mede te werken, te bevorderen;

verzoekt de Regeering, den voorgenomen pensioenaftrek in nadere overweging te nemen.";

II.

„De Kamer,

overwegende, dat de plannen tot herclassificatie der gemeenten groote onrust hebben teweeggebracht onder de ambtenaren, vooral op het platteland en in de kleinere steden, wegens de verslechtering van salaris, waarmede zij alle ambtenaren buiten de drie grootste steden bedreigen;

overwegende, dat de bezuiniging, die zij meebrengen, geschiedt ten koste van een deel der ambtenaren, waarvan velen, mede in verband met den pensioenaftrek, met een verlies van meer dan 20 pct. van hun inkomen worden bedreigd;

van meening, dat een herclassificatie, waarvan het doel voornamelijk is, tot bezuiniging te komen, uit den aard der zaak tot veel ontstemming en wrijving aanleiding moet geven;

overwegende, dat blijkens de gehouden debatten, een degelijke voorbereiding dezer zaak niet heeft plaats gehad;

spreekt den wensch uit, dat de Regeering omtrent een herziening der classificatie geen beslissing zal nemen, alvorens de Kamer, beschikkende over de ter beoordeeling noodige gegevens, waaronder het advies der daarvoor benoemde Commissie, zich daarover zal hebben uitgesproken."

Deze beide motiën van orde worden ondersteund door de heeren Ketelaar, Marchant, Dresselhuys, Bierema en van der Waerden en maken mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, deze motiën van orde te behandelen te gelijk met deze algemeene beraadslagingen.

Daartoe wordt besloten.

De vergadering wordt geschorst tot des avonds 8 uur.

20ste VERGADERING. — 16 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk XA (Depart. van Arbeid) der Staatsbegrooting voor 1923.

AVONDVERGADERING.

(Bijeenroepingsuur 8 namiddag.)

Voorzitter: de heer **Koolen.**

Aan de orde is de voortzetting der behandeling van het ontwerp van wet tot **vaststelling van hoofdstuk XA (Departement van Arbeid) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2).** (Zie voor den aanvang van de behandeling van dit hoofdstuk *Handelingen* bladz. 378 en vlg.)

De behandeling wordt hervat.

De heer **Beumer**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, brengt het volgende Verslag uit:

In handen der Commissie is gesteld een adres van het dagelijksch bestuur van het R.-K. Verbond van Werkgeversvakvereenigingen, waarin aan de Kamer verzocht wordt — voor het geval de decentralisatie van de uitvoering der Ongevallenwet haar goedkeuring wegdraagt — te willen bewerken, dat deze decentralisatie tot stand wordt gebracht zonder dat het personeel der Raden van Arbeid wordt uitgebreid.

De Commissie heeft de eer, der Kamer voor te stellen, dit adres neder te leggen ter griffie, ter inzage van de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

Beraadslaging over de IIIde afdeeling *(Arbeidersverzekering)* in het algemeen.

De **Voorzitter:** Voortgaande op den ingeslagen weg, komt het mij gewenscht voor, nu ook bij de behandeling van deze afdeeling den spreektijd eenigszins te beperken.
Ik stel daarom voor, den spreektijd bij de afdeeling Arbeidersverzekering te bepalen op ten hoogste een half uur.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Snoeck Henkemans:** Mijnheer de Voorzitter! In het Voorloopig Verslag en in de Memorie van Antwoord wordt meer dan éénmaal genoemd het plan van den Minister tot geheele herziening van de wettelijke regeling van de sociale verzekering. In elk onderdeel van het antwoord over de arbeidersverzekering in de Memorie van Antwoord worden deze plannen van den Minister genoemd. Het vangt reeds dadelijk aan:

> „Aan ondergeteekende's Departement zijn thans plannen in bewerking betreffende eene algeheele herziening der arbeidersverzekering, welke herziening zal zijn gericht op het verkrijgen van vereenvoudiging en bezuiniging."

Op dezelfde bladzijde, iets verder, staat:

> „De plannen betreffende de herziening van de arbeidersverzekering sluiten mede in eene ingrijpende wijziging van de betaling der ingevolge de Invaliditeitswet verschuldigde premiën."

Zoo gaat het door op de bladz. 6 en 7, en aan het slot staat er weer:

> „Het door sommige leden ter sprake gebrachte denkbeeld betreffende de instelling van één medischen dienst voor alle takken der sociale verzekering maakte reeds bij ondergeteekende een punt van overweging uit. Bij de uitwerking van zijne plannen nopens de herziening der sociale verzekering zal onder meer deze aangelegenheid zijne aandacht hebben."

Het zou alleszins verstandig schijnen, over de plannen van den Minister hedenavond geen woord te spreken; want het zijn plannen, waarvan eigenlijk nog niemand kan weten, welke de inhoud daarvan is — waarvan nog niemand de grondslagen kent, veel minder dus de uitwerking.

Wanneer ik zeg, dat eigenlijk van die plannen van den Minister tot reorganisatie nog niets bekend is, rijst er echter zoowel bij mij, als bij anderen, omtrent dit punt gerechtvaardigde twijfel, zoo sterke twijfel zelfs, dat wij vragen moeten: is het wel waar, dat niemand iets van deze plannen weet, of is juist het tegenovergestelde waar? Kent misschien heel Nederland die plannen, niet alleen in algemeene trekken, maar zelfs in onderdeelen uitgewerkt?

Mijnheer de Voorzitter! Ik hoop het eerste, dat wij het niet weten; maar ik vrees het laatste, dat wij het wel weten. Er zijn nl. in *De Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 17 en 18 October van dit jaar twee ingezonden stukken verschenen over de herziening van onze sociale verzekeringswetten, welke artikelen aanvangen met deze woorden: „Mr. H. W. Groeneveld schrijft ons."

Mijnheer de Voorzitter! Het doet mij leed dat ik het moet zeggen, maar het verschijnen dezer twee artikelen was voor mij geweest een groote teleurstelling.

Het zij verre van mij, dat ik een hoofdambtenaar zou willen ontnemen het recht, dat aan elk burger toekomt, om zijn denkbeelden over wetenschappelijke of administratieve onderwerpen door de pers openbaar te maken. Maar in het stadium, waarin de herziening van onze sociale verzekeringswetgeving zich thans bevindt, hadden m. i. deze artikelen achterwege moeten blijven.

De Nieuwe Rotterdamsche Courant vertolkt zeker de meening van zeer velen in den lande, wanneer zij aan deze artikelen een officieuse beteekenis hecht.

Het hoofdartikel van den 13den van deze maand, dat ook aan dat onderwerp is gewijd, vangt aan met de woorden, die ik in dit verband moet voorlezen:

> „Wij wenschen nog met enkele woorden terug te komen op de artikelen van mr. Groeneveld, in onze avondbladen van 17 en 18 October jl., van welke onze lezers zeker met even veel belangstelling zullen hebben kennis genomen als wij zelven.
>
> De positie van den schrijver in diens functie van chef der afdeeling Arbeidsverzekering van het Departement van Arbeid verhoogt het belang van deze reeds om haren inhoud zoo interessante bijdragen zeer. Wij meenen toch wel te mogen aannemen dat, wanneer een der hoofdambtenaren van een Departement over een onderwerp als de sociale verzekeringswetgeving zich openlijk zóó uitspreekt, als de heer Groeneveld heeft gedaan, zulks niet zonder voorkennis van den Minister geschiedt en wij mogen daarom wel verwachten, dat de Minister bij zijn plannen tot reorganisatie van deze verzekeringswetgeving in hoofdzaak de lijnen zal volgen, welke de heer Groeneveld thans heeft uitgestippeld."

De onderstelling van de redactie is alleszins verklaarbaar. De Minister is met de reorganisatie bezig. Zijn hoofdambtenaar, zijn rechterhand, staat hem bij de uitwerking dier plannen ter zijde. Waar die plannen in dit stadium gekomen zijn, is er slechts tweeërlei mogelijk.

Of die hoofdambtenaar, die de plannen van den Minister kent, begint ze in het openbaar te bestrijden, en iets dergelijk onderstel ik in de verste verte niet, òf wel de onderstelling van de redactie van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* is juist, dat de heer Groeneveld deze artikelen schrijft om zekere stemming voor deze plannen te maken, nog voordat

(Snoeck Henkemans.)

belanghebbenden, de Hooge Raad van Arbeid en de Staten-Generaal, in de gelegenheid zijn geweest van deze plannen kennis te nemen, veel minder nog om ze van alle zijden te bezien.

Ik voel mij genoodzaakt den Minister in overweging te geven, wat het formeele betreft, te voorkomen, dat op dezen weg verder wordt voortgegaan.

Indien de Minister iets omtrent zijn plannen wenscht te openbaren, ten einde daarover het oordeel van belanghebbenden of de algemeene opinie te leeren kennen, ik zou dat zeker niet afkeuren; maar laat de Minister dan zoodanigen vorm kiezen, dat wij weten dat wij te doen hebben met woorden en plannen van den Minister.

En als dat niet de bedoeling is, laat dan de Minister zijn hoofdambtenaar een wenk geven, in dit stadium van voorbereiding over dergelijke plannen niet in het openbaar te schrijven.

Thans hebben wij voor ons twee courantenartikelen over een zeer moeilijk onderwerp, twee artikelen van zeer eenzijdige strekking, waarbij het wikken en wegen, dat een zoo moeilijke materie vereischt, wordt gemist. Hier wordt, terwijl dit wikken en wegen nog voor zoovelen moet beginnen, in deze artikelen partij gekozen en een weg aangewezen. Zeker daar komt een tijd, dat gekozen moet worden, ook door den Minister, ook door de Staten-Generaal, Is dat oogenblik reeds voor den Minister gekomen, laat hij het dan zeggen, maar is dit niet het geval, dan hadden deze artikelen in de pen moeten blijven. Maar nu deze artikelen eenmaal verschenen zijn en nu deze artikelen, gelijk uit het hoofdartikel van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* blijkt, inderdaad beschouwd worden als te zijn een voorloopige mededeeling van de plannen van den Minister, is het ook de plicht van de Staten-Generaal, nu het hoofdstuk aan de orde komt, deze plannen te bezien en voor het verkeerde, dat in deze plannen is, naast het vele goeds, dat zij bevatten, den Minister bijtijds te waarschuwen, nu hij wellicht bezig is de plannen in bijzonderheden uit te werken.

In deze artikelen staat in hoofdzaak, dat het doel van de organisatie zou zijn het brengen van meer eenheid en het brengen van bezuiniging in de verzekering.

Het brengen van meer eenheid in de verzekering is iets, dat ongetwijfeld door ieder zal worden toegejuicht.

Mijnheer de Voorzitter! Ik moge er in dit verband aan herinneren, dat ook in het verkiezingsmanifest van de Christelijk-historische partij de wensch is uitgesproken, dat meer eenheid in de Nederlandsche sociale verzekering zal worden gebracht.

Indien deze eenheid echter zou moeten worden gekocht ten koste van een stuk volkskracht, ten koste van de zekerheid van de uitkeeringen voor de verzekerden, ten koste ten slotte van den grondslag van onze geheele sociale verzekering, zou die eenheid zeker te duur zijn gekocht. In de plannen, zooals ze ons hier voorloopig worden voorgelegd, is inderdaad het gevaar niet alleen niet denkbeeldig, doch dringt zich het gevaar naar voren, dat deze gevaren onze sociale verzekering zullen komen te bedreigen.

Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats een enkel woord over de kosten.

In deze artikelen wordt op den voorgrond gesteld, dat de kosten van de verzekering belangrijk kunnen worden verminderd, indien de aangewezen weg wordt bewandeld.

Mijnheer de Voorzitter! De geraamde kosten van de invaliditeitsverzekering zijn volgens de begrooting f 500 000. Op de begrooting komt voor de geheele sociale verzekering een post van f 40 300 000 voor. Daarin is begrepen het bedrag van f 21 500 000 als bijdrage aan het Invaliditeitsfonds, die toch zou moeten blijven bestaan, f 18 300 000 als kosten van de ouderdomsverzekering en bijdragen in de ongevallenverzekeringskosten; er blijft dus, ruim gerekend, f 500 000 voor de administratiekosten voor de invaliditeitsverzekering.

Indien deze kosten bijv. met 50 pct. zouden dalen, zal het ongetwijfeld ieder welkom zijn, maar daarom ging het den heer Groeneveld niet. Een aantal Raden van Arbeid kan worden gemist, de beide verzekeringsmaatschappijen kunnen tot één worden samengesmolten. Ik mag er aan herinneren, dat voor ongeveer vier jaren geleden reeds door mij de gedachte is bepleit, dat met één verzekering en 25 Raden van Arbeid voor Nederland kan worden volstaan.

Het gaat hier echter om de totaalkosten, die deze zaal voor de belanghebbenden: het Rijk, de werkgevers en de verzekerden, meebrengen.

Hoeveel bedragen die kosten?

Volgens het artikel in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* ook nader bevestigd door het artikel in *De Vrijzinnig Democraat*, bedragen die kosten ongeveer f 5 000 000 en dat voor een totaalbedrag van 2 000 000 verzekerden, d.i. f 2,50 per verzekerde per jaar.

Het mag vrij onderzocht worden of er één verzekeringsmaatschappij in Nederland is, die kans ziet haar kosten te beperken tot f 2,50 per verzekerde per jaar. Dat is zoo'n geringe prijs om een verzekering te bekostigen, dat geen enkele maatschappij daaraan kan voldoen.

Er wordt medegedeeld, dat 2000 ambtenaren voor deze verzekering zijn aangesteld. Mijnheer de Voorzitter! 2000 ambtenaren voor een totaalbedrag van 2 000 000 verzekerden! Dat is dus 1 ambtenaar per 1000 verzekerden. Laat vrij onderzocht worden of er één maatschappij is, die met een dergelijk getal ambtenaren een zoodanig aantal verzekerden kan administreeren. Het kan onmogelijk.

Toch meende mr. Groeneveld tot een veel zuiniger berekening te kunnen komen. Opgemerkt zij, dat de schrijver enkel kosten in mindering bracht, zonder de kosten, die — gelijk in het artikel in *De Vrijzinnig Democraat* overtuigend wordt aangetoond — daarvoor in de plaats komen, er bij te tellen.

Anderzijds kan men tot een vermindering van deze kosten komen, door feitelijk het geheele verzekeringsstelsel, zooals het in onze Nederlandsche wetgeving is opgebouwd, weg te denken en er iets geheel anders voor in de plaats te stellen.

Ik heb in de stukken van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* tot mijn verwondering den naam gemist van mr. Treub. Wij herinneren ons allen, hoe in 1915 de toenmalige Minister Treub een aantal ontwerpen indiende tot reorganisatie van het sociale verzekeringswezen, ongeveer in den geest als thans in deze stukken is ontwikkeld: eenheid van eisch voor alle verzekeringen, eenheid van premiebetaling en ten slotte de eenheidsrente.

De eenheid van eisch voor den verzekerde en die van premiebetaling vormen den mooien kant van de plannen van Minister Treub en zijn zaken, welke zeker gaarne door iedere in Nederland zouden worden aanvaard. Maar verwerpelijk in het plan van Minister Treub was zijn gedachte van eenheid van rente. Zij was door Minister Treub veel beter uitgewerkt dan in deze stukken, want Minister Treub behield de verschillende klassen, hij behield loonklassen en leeftijdsverschillen. Men kon in zekere gevallen een rente genieten, zelfs van zeven gulden per week, welke op 70-jarigen leeftijd gedaald was tot f 2 per week. In mr. Groeneveld's artikelen wordt gesproken van een vaste rente voor de jongeren van vier gulden per week en een vaste ouderdomsrente van f 3 per week. Indien een dergelijke regeling voor Nederland werd, zou ik niet aarzelen twee dingen te zeggen.

Vooreerst dat de geheele strijd, welken wij in deze Kamer hebben gevoerd voor een werkelijke sociale verzekering, die de arbeiders gelijk zou stellen met de ambtenaren en werklieden van Rijk en gemeente, ter zake van het ontvangen van een pensioen naar verhouding van de gepraesterde diensten, ten eenemale zou zijn ondermijnd; want de gedachte aan een eenheidsrente is geheel in strijd met het begrip van een goede pensioenering en een behoorlijke sociale verzekering. En in de tweede plaats vrees ik, dat wij zoodoende ongemerkt zouden geraken op den weg van invoering van het Staatspensioen, waarvan en van de rechterzijde te recht in het belang van de volkskracht jarenlang met overtuiging is gestreden.

Dan zou de uitkeering verbonden worden aan een vaste bijdrage door de werkgevers op grond van het Arbeidscontract en indien op de een of andere wijze de bijdrage zou ontvallen, zou zij vanzelf door den Staat moeten worden overgenomen.

(Snoeck Henkemans.)

Wij hebben in 1919 in de Staten-Generaal, naar mijn meening, een fout begaan, toen wij aanvaardden de regeling, om de geheele premie te laten betalen door den werkgever. Dit was de eerste stap om de sociale verzekering te denatureeren. De sociale verzekering moet een eigen verzekering zijn, waardoor verzekerde-zelf een offer brengt, om zich het recht op pensioen te verwerven.

Toen deze zaak dan aan de orde was, heb ik mijn bezwaren er tegen uitgesproken. Maar als wij nu aan die eerste fout nog een tweede gaan toevoegen, om de rente, overeenkomstig de storting, te vervangen door een eenheidsrente, dan zouden wij een tweeden knak toebrengen aan de sociale verzekering, waarvan zij niet meer zou genezen.

Wij weten niet welke een beteekenis aan deze stukken in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* moet worden gehecht. Het is wellicht een poging om de voelhorens uit te strekken, hoe over dergelijk plan in ons land zou worden gedacht. Ik, die behoor tot degenen die in deze Kamer van harte hebben medegewerkt om de sociale verzekering tot stand te brengen — en ik hoop, dat anderen mij zullen volgen — zou het ten zeerste betreuren, indien die gedachte van de eenheidsrente in onze invaliditeits- en ouderdomsverzekering zou worden opgenomen, omdat daarmede aan ons verzekeringsstelsel een stoot zou worden toegebracht, waarvan zij nooit weder zou kunnen herstellen.

Thans nog een enkel woord over de quaestie van de ziekteverzekering. Een mijner partijgenooten zal enkele onderdeelen van de ziekteverzekering bespreken; maar ik wensch toch deze opmerking te maken, dat ik het ten zeerste betreur, dat de loop van zaken zóó is geweest dat thans, bijna 10 jaren nadat de betrekkelijke wet is aangenomen, nog niet in uitzicht is, dat de ziekteverzekering ten onzent zal worden ingevoerd.

Ik zal niet den Minister in de eerste plaats daarvan een verwijt maken. Ik weet, dat hij eenigen tijd geleden met zijn plan vrijwel gereed was en dat toen van andere zijde een kink in de kabel is gebracht, waardoor de invoering der Ziektewet voor geruimen tijd vertraagd is; maar toch betreur ik het, dat de Minister, toen hij als het ware dat onweder zag aankomen, niet kloeker positie heeft genomen en niet krachtiger heeft medegewerkt om het groote werk, aan welks totstandkoming hij zooveel van zijn eigen krachten heeft gewijd, te voltooien.

Men vergete niet, dat elk oordeel over de Nederlandsche sociale verzekering op gansch verkeerde waarnemingen berust, zoolang de ziekteverzekering niet is ingevoerd. De bedoeling van de geheele sociale verzekering was, dat de invaliditeitsverzekering zou berusten op de ziekteverzekering. Maar men gaat nu het gebouw van de sociale verzekering reeds ondermijnen; men wil reeds iets anders oprichten; terwijl men eigenlijk niet het recht heeft er over te oordeelen, omdat het sterke fundament, de ziekteverzekering, niet onder het gebouw is aangebracht.

Men spreekt over de werking der Raden van Arbeid en zegt: ze deugen niet; deze instellingen moeten veranderd en hervormd worden; maar de eigenlijke taak, welke voor de Raden van Arbeid weggelegd was, is hun nog nooit opgedragen.

Al erken ik, dat de Minister op dit oogenblik moeilijk anders handelen kan, eenige jaren geleden had hij wel anders kunnen handelen en ik betreur het, voor het geheel onzer sociale verzekering, dat de ziekteverzekering in Nederland niet is ingevoerd.

Thans nog iets over een zaak, welke in de stukken bij art. 51 is behandeld, en waarover eigenlijk had willen spreken mijn vriend mr. Schokking, die echter hedenavond verhinderd is hier te zijn.

Bij dit artikel wordt besproken het punt van het vertrekken van gelden uit de fondsen van de Rijksverzekeringsbank voor een instelling ten bate van de verpleging en genezing van misvormden te Leiden. Gevraagd wordt in het Voorloopig Verslag, of de Minister zijn medewerking zou willen verleenen om de fondsen van de Rijksverzekeringsbank voor dat goede werk beschikbaar te krijgen. In de Memorie van Antwoord zegt de Minister, dat hij volkomen

(Snoeck Henkemans e. a.)

bereid is dat te bevorderen, maar dat het niet op zijn weg ligt; dat de Rijksverzekeringsbank zelfstandig over de belegging harer fondsen beschikt en dat naar zijn meening de Rijksverzekeringsbank die gelden zeker zal willen verstrekken voor dit goede doel, mits er een publiekrechtelijk lichaam is, dat voor die fondsen waarborg zou willen geven, dus borg zou willen zijn voor rente en aflossing van het bedrag.

Dat is ongetwijfeld volkomen juist gezien. Het kapitaal van het invaliditeitsfonds is bestemd, om besteed te worden voor dergelijke groote werken in het belang der volksgezondheid. Maar er moet zekerheid zijn voor rente en aflossing. Het eenige, wat ontbreekt in het antwoord van den Minister is: welk publiekrechtelijk lichaam meent de Minister dat voor een dergelijken waarborg in aanmerking zou komen? Zou dat zijn de gemeente, waar de inrichting gevestigd wordt, nl. Leiden? Maar zou dat ook niet kunnen zijn het Rijk? De Minister zegt: wij hebben geen geld om het te betalen, maar hier kan men nu een goed werk doen zonder veel te betalen. Zeker, als men borg is, kan het oogenblik aanbreken, dat men betalen moet, maar als het Rijk en de gemeente samenwerken, dan kan een dergelijk werk ook wel zijn eigen kosten grootendeels dekken. Want indien een verpleegde in een degelijke inrichting wordt opgenomen, zal de gemeente, waaruit de verpleegde afkomstig is, op redelijken grond de kosten daarvan moeten betalen. Dan is wel deugdelijk een middel gevonden, om de exploitatiekosten te dekken. Daarom, waar de Minister zelf in zijn Memorie van Antwoord toont, sympathie voor deze zaak te hebben, zou ik bij den Minister er op willen aandringen, dat de Minister desnoods in overleg met andere publiekrechtelijke lichamen, provinciën of gemeenten, den waarborg verleene, opdat de Rijksverzekeringsbank deze fondsen voor deze uitmuntende inrichting zou kunnen verstrekken.

De heer **Bakker**: Mijnheer de Voorzitter! Waar de heer Snoeck Henkemans nogal eenigszins breed over het vraagstuk der arbeidersverzekering gesproken heeft, zal ik maar een enkel oogenblik benutten om over een deel dezer verzekering te spreken.

Ik wil n.l. alleen enkele opmerkingen maken aangaande de ziekteverzekering.

In de Memorie van Antwoord lees ik, dat de Minister het voor het oogenblik nog niet gewenscht acht, en dit ook met het oog op de bedrijfslasten, welke de uitvoering van de Ziektewet zal veroorzaken, om een wet in te voeren.

Voorts blijkt naderhand, dat de Minister de beslissing omtrent de invoering dier wet zal doen samenvallen met een beslissing nopens de herziening der arbeidersverzekering in haar geheel.

Naar aanleiding vooral van den laatsten passus merk ik op, dat het stadium, waarin wij nu gebracht zijn in zake de ziekteverzekering, evenmin helderheid geeft als de vorige Kamerperiode heeft gebracht omtrent dezen tak van verzekering.

Ik betreur dit, omdat ik het juist in het belang acht van het niet onbelangrijke werk, dat door het particuliere initiatief op het gebied der ziekteverzekering reeds verricht is, wanneer men nu eens precies wist waar men omtrent dit vraagstuk aan toe is. De Memorie van Antwoord laat ons volkomen in het duister, en nu begrijp ik heel goed, dat de Minister, na een jarenlangen strijd tusschen verschillende stelsels, nog niet met een concreet plan bij de Kamer kan komen. En ik begrijp ook, al betreur ik het ten zeerste, dat met het oog op de moeilijke omstandigheden nu niet tot de invoering der ziekteverzekering kan overgegaan worden.

Maar wat ik wel van belang zou achten is dit, dat, zoo spoedig den Minister dit mogelijk is, hij zegge waar wij aan toe zijn, of er n.l. een ziekteverzekering komt of niet, zoodat in het laatste geval deze zaak aan het particulier initiatief zou moeten worden overgelaten.

Een toestand van wazigheid, zooals wij dien reeds jaren gekend hebben, werkt het particulier initiatief niet in de hand. De Minister zal toegeven, dat hetgeen de arbeiders op het gebied der ziekteverzekering door middel van fondsen tot stand gebracht hebben, geen onverdienstelijk werk is,

(Bakker e. a.)

doch deze zoogenaamde particuliere kassen hebben, doordat ze nu jarenlang in een toestand van vreeze en beving verkeerden, of ze bestaan zouden kunnen blijven of niet, moeilijke tijden doorgemaakt.

Eenerzijds was het de Ziektewet die haar bestaanszekerheid twijfelachtig deed zijn, terwijl anderzijds het zwaard van den een of anderen verzekeringsgeest dreigend opgeheven werd tegen de bijzondere kassen.

Het is een tijdlang gegaan van een plaatsen van stelsels tegenover stelsels, terwijl van het één zoowel als het ander niets gekomen is, doch waardoor het bestaan der bijzondere ziekenkassen bedreigd is geworden. Dat is geen toestand die mag voortduren. Vooral nu is het zaak om het particulier initiatief op te wekken, terwijl, zooals de geschiedenis aangaande de ziekteverzekering nu reeds jarenlang zich heeft voorgedaan, er toe medewerkt, dat de bestaande reserven bij de bijzondere kassen niet alleen niet zijn vergroot, doch ook het aantal leden niet sterk is toegenomen, wat wel het geval zou zijn geweest indien men precies had geweten of de kassen ook onder het komende stelsel een plaats verkrijgen zouden.

Daarom had ik gaarne gezien, dat de Minister in de Memorie van Antwoord gezegd had: indien er een ziekteverzekering tot stand komt, zal ik er voor zorgen, dat, evenals dit met de land- en tuinbouwongevallenverzekering het geval is, er een plaats zal zijn voor de georganiseerde particuliere kassen, in het stelsel dat ik zal ontwerpen.

Ik weet zeer goed, dat het niet gaat bij de toepassing van welk stelsel ook, dat de kleine op zich zelf staande plaatselijke kassen zouden kunnen blijven gehandhaafd. Er zijn echter zooveel georganiseerde kassen met duizenden leden, welke toch niet met ondergang mogen worden bedreigd.

Ik noem bij dezen het ziekenfonds van den Chr. Nat. Werkmansbond, dat, naar ik meen, een 14 000 leden telt, terwijl in Roomsch-Katholieke kringen ook bijzondere kassen van zeer grooten omvang worden gevonden.

Deze kassen dienen toch te weten hoe en op welke wijze ze hebben te werken, om in de toekomst ook bij een komende wettelijke regeling van haar bestaan verzekerd te zijn.

In dit verband zou ik het daarom niet onbelangrijk achten, wanneer de Minister nu zou kunnen verklaren, dat, indien er in deze driejarige periode een beslissing wordt genomen omtrent een wettelijke regeling der ziekteverzekering, er dan voldoende rekening zal worden gehouden met het feit, dat er bijzondere ziekenkassen bestaan niet alleen, doch dat ernstig getracht zal worden om de instandhouding daarvan te bevorderen. Ik geloof, dat het van belang is dat in dien zin een antwoord zou kunnen worden gegeven.

Wanneer de Minister hier meewerkt tot het behoud van datgene wat op het gebied der ziekteverzekering door het particulier initiatief tot stand gebracht is, dan is dit een goed werk. Laat de Minister bij de eerlang te nemen beslissing in zake de arbeidersverzekering in haar geheel, ten opzichte van het hier besproken belangrijk deel dier verzekering, ook de organische lijn volgen, en een stelsel ontwerpen als de Zwitsersche ziekteverzekering, waarvan de grondslag berust op de bijzondere ziekenkassen, zoodat voortgebouwd wordt op datgene wat in ons volksleven gegroeid is.

De heer **van Dijk**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch enkele opmerkingen te maken omtrent de voorgenomen decentralisatie bij de Rijksverzekeringsbank.

In het Voorloopig Verslag is gevraagd naar de gronden, waarop de Minister van het overbrengen van een deel der werkzaamheden van de Rijksverzekeringsbank naar de Raden van Arbeid vermindering van werk en dientengevolge bezuiniging verwacht. Den Minister was toch door het daartoe aangewezen college uiteengezet, dat dit volstrekt niet het geval zou zijn, doch dat er integendeel een groote hoeveelheid nieuw werk in het leven zou worden geroepen, hetwelk tot het tegendeel van bezuiniging zou leiden.

De Minister antwoordt daarop, nimmer te hebben beweerd, dat de bezuiniging, welke hij verwacht van het overbrengen van een deel der werkzaamheden van de Rijksverzekeringsbank naar de Raden van Arbeid, zal worden

(van Dijk.)

verkregen door vermindering van werkzaamheden. Doch ik kan en mag toch niet veronderstellen, dat er bezuiniging wordt verwacht van vermeerdering van werkzaamheden. De Memorie van Antwoord zegt wel verder:

> „De over te brengen werkzaamheden zullen uiteraard door de Raden van Arbeid moeten worden verricht als dit tot nog toe vanwege de Rijksverzekeringsbank geschiedt.",

doch er wordt niet bij gezegd, dat een goed deel van hetgeen vanwege de Rijksverzekeringsbank geschiedt, nog steeds moet blijven geschieden en niet kan wegvallen door hetgeen de Raden van Arbeid gaan verrichten. En de groote hoeveelheid nieuw werk —dat toch zal betaald moeten worden — wordt maar in geringe mate opgewogen door hetgeen zal wegvallen wanneer de buitendienst van de Rijksverzekeringsbank en de Raden van Arbeid worden vereenigd. Ik wil niet spreken van de nieuwe verhoudingen, daardoor in het leven geroepen, en de moeilijkheden, welke daarvan verwacht kunnen worden. Het Voorloopig Verslag spreekt er reeds uitvoerig over en er zijn veel stemmen opgegaan, welke er op wijzen. Op gronde gronden ben ik zeer bevreesd, dat die vereeniging der beide buitendiensten in de practijk nog tot moeilijkheden zal aanleiding geven. Doch ik wil dat voor het oogenblik in het midden laten. Mijn bedoeling is, duidelijk te maken, dat de beoogde decentralisatie door het inleggen van de nieuwe schakel, zooals het Koninklijk besluit van 15 Juli die voorschrijft, geen bezuiniging brengt, doch tot verhooging der kosten moet leiden, wanneer door het overbrengen van het werk der Rijksverzekeringsbank het thans verrichte werk aan die Bank goeddeels blijft voortbestaan.

Als men dat Koninklijk besluit niet slechts leest, doch ook uitwerkt, d. w. z. als men alle verwijzigingen naar de artikelen der Ongevallenwet vervangt door den tekst dier artikelen, dan krijgt men een duidelijk beeld van de nieuwe taak, aan de Raden van Arbeid toebedeeld.

Art. 2 van dat Koninklijk besluit omschrijft die taak als

> „1. Het van de posterijen in ontvangst nemen van de bedrijfsaangiften, stakingsaangiften, loonlijsten en ongevallenaangiften;
>
> 2. voorbereiden de door het Bankbestuur te nemen beslissingen over de bedrijfsaangiften (onderzoek), de kennisgevingen der bedrijfsleiders, de indeeling in de gevarenklasse, de beslissing daarover, de kennisname der stakingsaangifte, de vaststelling der premiën;
>
> 3. alles wat de loonlijsten betreft;
>
> 4. het onderzoek naar het ongeval;
>
> 5. de vrijwillige verzekering der werkgevers;
>
> 6. het in ontvangst nemen der premiën;
>
> 7. het in ontvangst nemen van: bedrijfsaangiften wijzigingen in het bedrijf, staking van het bedrijf, loonlijsten, ongevallenaangiften;
>
> 8. verlof de loonlijst elders te bewaren;
>
> 9. het verschaffen van inlichtingen over rentetrekkers;
>
> 10. het toezicht op de naleving der wet, behouden geneeskundig onderzoek en bepaling der renten."

Dan zegt art. 4 van het Koninklijk besluit, dat het postkantoor een ongevallenaangifte zendt aan den Raad van Arbeid. Dit voorschrift wordt, wijl het 6de lid van art. 6 voorschrijft, dat een aangifte aan de arbeidsinspectie moet worden gezonden, in de wet zelf gewijzigd bij voorstel 259. Daar de aangifte van een ongeval in duplo moet worden gedaan, blijft de wettelijke bepaling van kracht, dat het andere exemplaar aan de Rijksverzekeringsbank moet worden gezonden, aan welke, volgens sub 10 van art. 2, het geneeskundig onderzoek en de bepaling der rente blijft opgedragen. Doch art. 28 van het Koninklijk besluit schrijft voor, dat ook de Raad van Arbeid een afschrift der aangifte aan de Rijksverzekeringsbank zendt, terwijl die Raad een register houdt der bedrijfsongevallen. De Rijksverzekeringsbank moet natuurlijk de aangiften evenzoo inschrijven, rangschik

20ste VERGADERING. — 16 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk XA (Depart. van Arbeid) der Staatsbegrooting voor 1923.

(van Dijk.)

n, nummeren, kaarten er van maken en afschriften. Geheel thans gevolgde procedure, die voortaan ook door den Raad n Arbeid zal gevolgd moeten worden. Als ik het goed lees, n ziet men dat nieuw werk hier in het leven wordt geroe-n, zonder dat er voormalig werk door vervalt. Bovendien, e ongevalsaangifte krijgt op dit oogenblik een doorloopend mmer van de Rijksverzekeringsbank. Voortaan zal elke ngifte een dubbel nummer krijgen. Eén van den Raad van roep en één van een der 38 Raden van Arbeid, die ar in ontvangst nam. Ook zal, wanneer een geneeskundig derzoek eerst kan aanvangen nadat de Raad van Arbeid de ngifte heeft geregistreerd, er minstens 24 uur voor dat derzoek verloren gaan. Ik meen echter, dat aan deze grief worden te gemoet gekomen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben verplicht met den tekst n het Koninklijk besluit nog nader aan te toonen, hoe de orgestelde decentralisatie geen vereenvoudiging zal bren-n, als er nog zooveel aan de Rijksverzekeringsbank blijft gedragen. Ik kan dat niet beter doen dan even den inhoud n eenige artikelen van het Koninklijk besluit weer te geven:

„De R. v. A. onderzoekt den verzekeringsplicht en deelt in. Hij zendt zijn rapport aan de Bank.

De R. v. A. zendt van elke aangifte (met een dubbele lijst) een exemplaar aan de Band.

De R. v. A. zendt rapport van het bedrijfsonderzoek aan de Bank.

De R. v. A. zendt van elke bedrijfswijziging een afschrift der kennisgeving aan de R. V. B.

De R. v. A. is gehouden zich in deze te gedragen naar de Algemeene Voorschriften der R. V. B., behalve voor de daadwerkelijke wijze, waarop het onderzoek zal plaats hebben.

Het bestuur der R. V. B. is te allen tijde bevoegd te doen wat des Raads is over den verzekeringsplicht en de indeeling.

Het bestuur der R. V. B. zendt aan R. v. A. afschrift van alle beslissingen in zake bedrijf, indeeling en premie, waarvan R. v. A. in een register aanteekening moet houden.

R. v. A. schrijft loonlijsten c. a. in zooals de R. V. B. dat aangeeft.

R. v. A. houdt rekening-courant met elke onderneming,

terwijl R. V. B. streng toezicht houdt op alles wat daarmede in verband staat.

Id. Id. voor de loonlijsten.

Heen en weer zenden der loonlijsten.

Gedachtenwisseling over oninbaarheid der premiën tusschen R. v. A. en R. V. B.

De R. v. A. zendt een saldostaat in aan den Verz. Raad.

R. v. A. zendt te zijner tijd gegevens voor het jaarverslag.

Verz. Raad houdt steekproeven en deelt den uitslag mede aan het bestuur R. V. B.

R. v. A. zendt een afschrift der ongevallenaangifte aan het bestuur der R. V. B.

Bestuur R. V. B. zendt aan R. v. A. een lijst in 2-voud, waarop de nummers van de bedrijfsongevallen, die een exemplaar geteekend terugzendt.

In den geest als art. 13.

De R. v. A. oordeelt of het ongevallenonderzoek goed is, doch de

R. V. B. kijkt het na of het goed is.

Onderlinge kennisgeving van R. V. B., R. v. A. en Verz. Raad."

Zoo zou ik evenzoo kunnen aantoonen, in bijzonderheden nnen aantoonen voor elk onderdeel hoe de nieuwingelegde hakel zal werken. Ik meen, dat voor het oogenblik het ven aangevoerde kan volstaan, terwijl er, zoo het noodig op kan worden teruggekomen, wanneer de wijziging der ngevallenwet aan de orde is.

Dit staat voor mij vast. Zooals het er nu toe ligt, komt er er en zeer veel nieuw werk. Daartegen weegt niet op de

(van Dijk e. a.)

vermindering en vereenvoudiging, welke wordt verkregen door vereeniging der beide buitendiensten, waarover de Memorie van Antwoord spreekt.

Ik meen daarom, dat thans, nu de ingediende wet tot wijziging der Ongevallenwet zulk een ingrijpende en zeer doelmatige verandering voorstelt voor de administratieve behandeling van 90 à 95 pct. der ongevallenafgiften, terwijl tevens de Minister zich voorstelt een algemeene herziening der arbeidersverzekering ter hand te nemen, welke herziening zal zijn gericht op het verkrijgen van vereenvoudiging en bezuiniging, ook een wijziging van het aantal Raden van Arbeid — zij het ook niet voorshands — niet buitengesloten is. Ik wijs in dit verband op de artikelen van den heer Groeneveld. De vraag rijst, of het oogenblik goed gekozen is om zulke ingrijpende veranderingen in te voeren, hoewel ik mij volkomen kan vereenigen met het denkbeeld zelf dezer decentralisatie en het mij voorkomt, dat de taak er bij aan de Raden van Arbeid toegedacht, geheel in de lijn ligt, waarvoor zij zijn bestemd.

Ik zou in overweging willen geven, om, zoo het nog mogelijk is, de uitvoering van het Koninklijk besluit op te schorten en zoo dat niet mogelijk is ernstig na te gaan of het werk bij de Rijksverzekeringsbank door de nieuwe regeling niet belangrijk kan worden vereenvoudigd.

De heer **van der Waerden**: Mijnheer de Voorzitter! Met genoegen heb ik gehoord, dat de heer Snoeck Henkemans de mogelijkheid ter sprake heeft gebracht om fondsen te verkrijgen voor de oprichting van een orthopaedische cliniek. Gaarne wil ik zijn woorden ondersteunen en er nog iets aan toevoegen.

In het Voorloopig Verslag is er aan herinnerd, dat volgens art. 18 der wet op de Rijksverzekeringsbank deze bevoegdheid heeft de helft van het op dit artikel uitgetrokken bedrag te beleggen ten bate van de volksgezondheid. Nu is bepleit een leening aan de vereeniging voor misvormden te Leiden, de eenige op dit gebied in ons land, zoover ik weet, welke leening subsidiair, als de Rijksverzekeringsbank dit noodig achtte, door een publiekrechtelijk lichaam zou worden gegarandeerd. Tevens echter is de vraag gesteld of de Minister alsnog een post op de begrooting zou willen brengen, en die vraag is niet beantwoord. Gewezen is op het feit, dat een orthopaedische cliniek in Nederland niet bestaat, een gemis, dat zich sterk gevoelen doet, en dat ook zeer merkwaardig is als men weet, dat in de ons omringende landen verschillende inrichtingen van dien aard bestaan. Een leening, gegarandeerd door een publiekrechtelijk lichaam, zou kunnen strekken tot verlichting van den last voor het Invaliditeitsfonds en het Ongevallenfonds. De Minister zegt, dat hij zulk een leening zou toejuichen, maar geeft geen antwoord op de vraag, wat hij zelf van plan is te doen, en of hij een post op de begrooting wil brengen. Nu wensch ik aan de argumenten van den heer Snoeck Henkemans nog een krachtig argument toe te voegen, dat nog niet is genoemd. Ieder zal toegeven, dat het tot de taak der Rijksverzekeringsbank behoort voor een zoo goed mogelijke behandeling van ongevallenpatiënten te zorgen. Uit de statistieken van de Rijksverzekeringsbank is, naar ik meen, komen vast te staan, dat de resultaten van de behandeling in de chirurgische klinieken van de universiteiten en in de groote steden in het algemeen belangrijk achterstaan bij de resultaten, die ten plattelande worden bereikt, waar de behandeling plaats heeft onder leiding van de controleerende geneesheeren der Rijksverzekeringsbank. Wij missen hier een orthopaedische kliniek en, voor zoover ik ben ingelicht voor een groot gedeelte ook de opleiding in die branche voor de aankomende medici.

Wat zou er bereikbaar zijn, wanneer wij hierbij beter waren geëquipeerd? Dat de uitkeering voor ongevalspatiënten belangrijk zou kunnen worden verminderd. Dat is een belangrijk argument, waarop nog niet is gewezen. Niet alleen dus, dat daardoor meer levensgeluk en spoediger herstel van de volkskracht mogelijk zou zijn, het zou zonder twijfel ook een bezuinigingsmaatregel zijn. Ik ben mij er van bewust, dat het niet bij de oprichting van een of meer

(van der Waerden e. a.)

clinieken zou kunnen blijven. Wij zouden ook moeten hebben wat men in Duitschland en Oostenrijk noemt „Krüppelheime", opleidingsscholen, waar zij, die een ongeval hebben gekregen, en daardoor de geschiktheid tot den arbeid, waarvoor zij geschoold of getraind waren, hebben verloren, worden opgeleid en geoefend voor een ander vak, of een speciale training ontvangen voor een ander beroep.

Dat hebben wij hier nog niet, en dit is toch in hooge mate noodzakelijk, omdat daardoor verkregen wordt, dat de geweldige psychische druk, die op de patiënten rust, dat zij eigenlijk niets meer kunnen, economisch non-valeurs zijn, van hen wordt weggenomen, omdat zij een opleiding krijgen, bezig kunnen zijn, en de volkskracht versterken.

Maar zal het ooit tot een dergelijke behoorlijke opleiding komen, dan is noodig de grootste zorg bij de genezing. Ik geloof, dat de Rijksverzekeringsbank meer moet doen dan geld leenen met extra garantie. Ik geloof, dat de garantie ook kan worden gezocht in het recht hebben op een aantal bedden. Wanneer er een cliniek is, zou daarover door de Rijksverzekeringsbank kunnen worden beschikt. Mijn vraag is nu: wat zal de Minister doen? Is hij alsnog bereid een post hiervoor op de begrooting te brengen, ook ter wille van de bezuiniging? Misschien kan men met 100 of 200 gulden in eens zooveel bereiken door goede behandeling in een orthorpaedische kliniek, dat bespaard wordt een 20 of 30 jaar lang uitkeeren van hetzelfde bedrag.

Ook uit een oogpunt van bezuiniging dring ik daarom sterk aan bij den Minister, dat hij iets meer doet dan toejuichen, en komt tot een zelfstandige daad in de goede richting.

De heer **Duys**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan niet zeggen, dat de lezing van de Memorie van Antwoord, al werd er in de Millioenennota reeds met een enkel woord gezinspeeld op wat ons ten aanzien van de sociale verzekering te wachten staat, voor mij een aangename is geweest.

Ik had ook niet verwacht, dat ondanks alle bezuinigingsplannen van deze Regeering de Minister, die belast is met het Departement van Arbeid, zijn Ministerschap weer zou hebben aanvaard onder condities, waardoor hij zoo totaal van koers moest veranderen als hij gedaan heeft.

Toen de Minister voor het eerst als zoodanig hier binnenkwam, heeft hij ongeveer deze woorden gesproken, dat het voor hem een levenstaak zou zijn, waarop hij later met de grootste voldoening zou terugzien, indien het hem mocht gelukken, de wetten, die indertijd onder leiding van Minister Talma zijn tot stand gekomen, tot uitvoering te brengen.

Toen is het den Minister een tijdje voor den wind gegaan. In die dagen — ik mag daarover niet spreken, anders krijg ik weer te hooren, dat ik de bladeren zie vallen! — kon de Minister alles van de Kamer gedaan krijgen. Nu, op 16 November 1922, zegt de heer Snoeck Henkemans echter weer, dat het een fout is geweest, dat ook hij — eigenlijk vergat hij er bij te voegen, dat ook hij een van degenen is geweest, — heeft medegewerkt en zijn stem heeft gegeven aan het leggen van de volle invaliditeitspremie op de werkgevers. Dat wijst wel op een verandering van mentaliteit, ook bij hem!

De heer **Snoeck Henkemans**: Neen, ik heb het toen ook in deze Kamer uitgesproken.

De heer **Duys**: Ja, dat heeft u toen ook gezegd, maar als dat zoo een principieel punt is, dat de uitkeering, die de arbeiders krijgen, iets moet zijn, dat zij zelf hebben verworven, evenals de ambtenaren en anderen, die er voor betaald hebben, dan geloof ik, dat men met dat te zeggen er niet af is. Dan moet men er zijn stem tegen verheffen. De heer Snoeck Henkemans is er echter toen niet alleen niet tegen geweest, maar hij is in deze zaak geheel overstag gegaan, want hij heeft er nooit bezwaar tegen gemaakt, dat de ambtenaren werden vrijgesteld van pensioenpremie. Dat was principieel toch precies hetzelfde. Ook toen heeft de heer Snoeck Henkemans er niet tegengestemd en ook kan ik mij niet herinneren, dat hij er toen tegen gesproken heeft.

(Duys.)

Bij de ziekteverzekering komen de werkgevers bidden e smeeken om hen toch de geheele premie te laten betalen. D heer Posthuma komt er voor antichambreeren bij den Mini ter en komt namens de Nederlandsche werkgevers vragen laat ons toch alstublieft de geheele premie betalen, wij hu keren er naar om dit offer van de arbeiders weg te neme Ik kan dan ook niet begrijpen, waarom de Minister in d Memorie van Antwoord komt verklaren, dat hij op het ooge blik dezen last aan de werkgevers niet durft opleggen. Is d Minister plus royaliste que le roi? Weet hij het beter da de Nederlandsche werkgevers, die werkelijk wel wisten w zij deden en die door de loonsverlagingen van den laatste tijd de premie er al weer dubbel en dwars uit hebben? I heb trouwens altijd wel voorspeld, dat het zoo zou gaan e dat de werkgevers de premie wel zouden weten terug t halen. Maar het eindresultaat is geweest, dat de arbeide voor een schotel linzensoep hun eerstgeboorterecht van d meerderheid, ja zelfs de medezeggenschap hebben verkoch

Wij hebben nu dezen toestand: Indertijd, toen de Ministe de herziening van de Invaliditeitswet indiende, verklaard hij, dat hij van plan was eerst de wetten van Talma uit t voeren, al dan niet gewijzigd; hij verklaarde, dat hij het nie zou forceeren. Hij zou zien overeenstemming te krijgen, wan sinds die wetten in 1912 waren ingediend, hadden zic enkele wijzigingen in de denkbeelden voltrokken en h zou zien, den grootsten gemeenen deeler daarvan te vinde zoodat de wetten zonder fellen strijd zouden tot stand kome De Minister zeide daarbij: als ik daarmede klaar ben, zal i mij zetten aan een generale herziening van het geheel systeem van de sociale verzekering en zal trachten een ver eenvoudiging daarvan tot stand te brengen. Toen heb i gezegd: Maar is dat dan mogelijk, nog grooter vereenvou diging in het groote werk van Talma? Wat kan daarin da nog verbeterd worden? Toen wij die wetten tot stand brach ten, waren ze menschelijkerwijs gesproken immers zoo vo maakt, want alle amendementen en vereenvoudigingen, di wij toen hebben voorgesteld, zijn alle neergesabeld, ook me medewerking van den heer Snoeck Henkemans en ook me medewerking van dezen Minister, die toen Kamerlid wa

Nu heeft de heer Snoeck Henkemans gesproken over d artikelen van den heer Groeneveld. In de eerste plaats zo ik daarover willen zeggen, dat ik niet zou weten, waarom d heer Groeneveld niet evenals iedere andere Staatsburger i de kranten mag schrijven wat hem lust, tenzij de heer Snoec Henkemans zou willen, dat hij het in het vervolg in zij *Koningin en Vaderland* en niet in de *Nieuwe Rotterdamsch Courant* zou doen. Maar overigens zou ik niet weten, waaro de heer Groeneveld niet net zoogoed zijn opinie mag zegge als ieder ander. Alleen omdat hij wat dichter bij het vuu zit en dus meer deskundig kan zijn? Maar daar kan de pe slechts bij winnen, dat zij meer deskundig wordt voorgelicht

Ik heb die artikelen ook gelezen en bij mij zelf gedacht – de heer Schaper zegt het reeds —: ook gij, Brutus! Ik za het geen semi-officieele artikelen noemen, maar als het in derdaad zijn artikelen, waarvan men zeggen kan, niet lette voor letter, maar die richting gaat het met den Minister uit dan kan niemand meer dankbaar zijn dan de sociaal-demo cratische Kamerfractie over wat hier gaat gebeuren.

Dat is juist, waarvoor wij hier zoo hard hebben gevochten In het prae-advies, dat ik verleden jaar heb uitgebracht o het congres voor de sociale verzekering, dat te Utrecht i gehouden, kan men zien, hoe steeds ons standpunt is geweest geen zegeltjespakkerij voor de eene, geen loonlijsten voor d andere, geen contributie meer voor weer een andere verzeke ring. De werkgevers moeten niet voor den eenen verzekerd zegeltjes plakken, voor den ander loonlijsten aanleggen, voo den derde contributie betalen, voor den vierde weer wa anders doen. Arbeiders, die ongeschikt zijn te werken, moe ten van stond aan een uitkeering krijgen en later moet wor den gezien, of dat moet worden geboekt — dat is een admi nistratieve quaestie — op het hoofd van het fonds invalidi teitsverzekering, ziekteverzekering of wat ook. Die zaak ka binnen de vier muren van de administratie worden uitge maakt, dan krijgen we een geheel. Een aantal ambtenare kan dan worden uitgespaard, maar het allerbelangrijkste is

(Duys.)

dat de arbeiders en de werkgevers worden bevrijd van gewelddige lasten en rompslomp.

Maar toen wij er tijdens de behandeling van de wetten-Talma mede aankwamen en pogingen deden met redevoeringen, amendementen, enz., heette het: in theorie is dat allemaal heel mooi, maar in de practijk kan er niets mede gedaan worden.

De heer Snoeck Henkemans, handig man als hij is, heeft hedenavond gezegd: de denkbeelden van den heer Groeneveld, die zoo mooi zijn in sommige opzichten, zijn eigenlijk dezelfde denkbeelden als wij in het wetsontwerp van den heer Treub vinden van 1915. Het is handig, maar het is niet precies zoo. Want die denkbeelden staan niet alleen in het wetsontwerp-Treub, maar die kan hij reeds vinden in het boekje van prof. Treub, geschreven „Over Sociale Verzekering", echter niet in 1915, maar reeds in 1906. Dat boekje was dus aan den heer Snoeck Henkemans bekend en ook aan den heer Aalberse, op het oogenblik, dat hij met die Talma-wetten bezig was. Als gij deze zaak zoo verschuift, alsof dat pas bekend is geworden in 1915, is dat een poging om quasie te doen, alsof gij in 1912 bij de behandeling van de wetten-Talma er nog niets van wist. Maar in die dagen wildet gij er ook niets van weten.

Het is de rechterzijde geweest, die, laten wij dat nog maar eens goed vastleggen, voor ons land deze rompslompige, bureaucratische wetgeving hier in Nederland heeft gebracht. De wetten-Talma met de geweldige ambtenarij zijn de wetten van de rechterzijde. Zij hebben er voor gezorgd en willen nu de verantwoordelijkheid er niet meer voor dragen. Laten wij dat echter steeds vastleggen.

De heer Snoeck Henkemans heeft gezegd: hij wil ook wel eenheid en vereenvoudiging, maar dan komt die ongelukkige „maar".

Ik geloof, dat het Multatuli is geweest, die eens geschreven heeft, dat als men iemand goed wil neerhalen, moet men hem niet neerhalen met de deur in huis, maar moet men eerst wat goeds van hem zeggen en dan zeggen: maar ..... en dan komt het.

Zoo is het hier ook, hij heeft gezegd: er is veel te vereenvoudigen en wij willen wel medewerken, maar ... en dan komen de bezwaren. Och ja, maar laten wij dit afspreken: Wilt u vereenvoudigen of wilt u het niet. Als u werkelijk vereenvoudigen wilt, dan moet u ook de middelen willen. Want de groote quaestie van al den omslag en rompslomp komt hierdoor, dat men nog steeds spreekt van verzekering. Het is geen verzekering.

Al zegt de heer Snoeck Henkemans nu, het is het wel, laten hij en de geheele rechterzijde dan hun eigen sociale wetten, hun Invaliditeits- en Ongevallenwetten maar eens goed technisch bekijken, dan zullen zij zien dat er van verzekering geen sprake meer is.

Bij verzekering hoort althans een correlatie te zijn tusschen de premiën en de lasten, en dat is nergens bij de sociale verzekering het geval.

Hier betaalt de kantoorbediende voor den mijnwerker, de ongehuwde voor den gehuwde, de jonge voor den oude, is dat verzekering?

Hier is op alle mogelijke manieren de ouderdomsrente vrijwel de eenheidsrente, dat scheelt niet veel. Dat ziet men, wanneer men nagaat wat aan rente practisch wordt uitgekeerd. Nog onlangs heb ik in handen gehad een adres, afkomstig van Christelijke arbeiders, onderteekend door den heer Baas, een van degenen, die onlangs naar Amerike is geweest als Regeeringsgedelegeerde, en die secretaris is van den een of anderen Christelijken vakbond en waarin gezegd wordt: het is toch eigenlijk malligheid, dat wanneer een arbeider op 30-jarigen leeftijd levenslang invalide wordt, hij minder ontvangt dan een arbeider, die dat wordt op 60-jarigen leeftijd. De laatste kan kinderen hebben, die voor hem verdienen, terwijl bovendien de eerste langer door de wereld moet en dus feitelijk een grootere uitkeering noodig heeft.

Daarom is het systeem, om naar gelang van het aantal opgeplakte zegeltjes te betalen, aanleiding tot allerlei malligheid. Men moet niet langer spreken over sociale verzekering, dat heeft reeds te veel verwarring gesticht, doch van sociale voorzorg.

De opgebrachte premies zijn slechts feitelijk een belasting; het is een utiliteitsquaestie. Alleen wanneer men dat gaat doen, kan men een behoorlijke vereenvoudiging brengen. Moet men daarom niet hier en daar dispensatie van de belasting aanbrengen? Natuurlijk wel, ook ik wil in zekere mate de verzekering dienstbaar maken aan prophylaxis, aan het voorkomen van ongevallen, maar men kan toch uitgaan van het begrip, dat 3 verschillende premies tot 1 totaal vereenigd worden en uitgaan van 1 rente.

Het is een feit, dat het voor een gezin van een arbeider niets uitmaakt, door welk feit de arbeider invalide is geworden; hoofdzaak is, dat de man na zijn invaliditeit zijn gezin terugvindt gelijk hij het verlaten heeft, en daarvoor is een uitkeering tijdelijk noodig van 70, 80, 100 pct. van het loon.

Maar wordt de man definitief invalide ten gevolge van ziekte, ongeval of wat ook, dan is het noodzakelijk dat elke arbeider een zeker bestaansminimum krijgt, en dan is het malligheid daarbij een geheel sociaal verzekeringssysteem met alle mogelijke consequenties toe te passen, die men toch weer moet loslaten.

Zoodra de plannen van den Minister er zijn, kunnen wij over deze zaak nader spreken. Maar toch kunnen wij nu reeds zeggen, dat wij een totale koersverandering bij den Minister zien. In December 1919 hadden wij eerst de wet van Talma, dan de generale hervorming. De wet was nog niet eens in werking en de Minister ging al vereenvoudigen.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid: Dat heb ik in 1912 al gezegd.

De heer **Duys**: Dat maakt de zaak niet beter, Excellentie, dat maakt de zaak erger. Maar dat doet er niets toe.

Wij zitten te wachten op de invoering van de verzekering. Wij kijken er allemaal naar uit. „Zuster Anna, ziet ge nog niets komen?" Er komt geen ziekteverzekering.

Verleden jaar is op bladz. 8 van de Memorie van Antwoord medegedeeld, dat op grond van de bezuiniging de Ziekteverzorgingswet alvast onder de tafel ging. De heer Koolen, nu Voorzitter, maar toentertijd gewoon lid der Kamer, had als voorzitter van de Staatscommissie hard gewerkt om met de commissie het ontwerp-Ziekteverzorgingswet gereed te krijgen. Het ontwerp was er. Het werd door de Regeering bij de Kamer ingediend. Wij zitten het ontwerp hier netjes te behandelen. Er wordt een commissie benoemd, waarvan ik zelf de eer heb gehad lid te zijn, en plotseling komt de boodschap van de Regeering: ik zou de wet, als zij er kwam, toch niet invoeren, want het zou zooveel millioentjes kosten: wij zullen de invoering dus geleidelijk doen geschieden.

Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft het vorige jaar in de Memorie van Antwoord medegedeeld:

> „Ondergeteekende overweegt op welke wijze het wetsontwrp kan worden gewijzigd, zóó dat de financieele bijdrage van den Staat op een lager bedrag kan worden gesteld, bijv. door meer geleidelijke invoering."

De Minister heeft inmiddels een jaar overwogen. Ik zou hem nu de pertinente vraag willen stellen: hoe staat het met deze overwegingen? Of komt er misschien nog een schepje op en is het heelemaal verdwenen? Moet het ding misschien wachten, tot wij de zaak generaal gaan herzien? Ik hoop ernstig van niet. Mijnheer de Voorzitter! Moet hierop speciaal bezuinigd worden? Ook dit hoop ik ernstig van niet.

De Regeering heeft eenige dagen geleden van den heer Colijn een wenk gekregen, dat millioenen en millioenen kunnen bezuinigd worden op leger en vloot. Komen die niet vrij om de zieken er mee te helpen en te verzorgen? Het is nu zoo, dat de arbeiders wel de ziekte krijgen, maar niet de ziekte-uitkeering en hulp.

Ik zou den Minister van Arbeid willen vragen: hoe komt het, dat gij de ziektewet-Talma niet hebt ingevoerd?

Het is waar: gij hebt de interventie gekregen van den heer Posthuma, die gezegd heeft, dat het anders moest. Gij

(Duys.)

hebt gezegd: ik zal jullie uitstel verleenen, maar dan moeten jullie daarna met plannen komen.

Zijn deze heeren met plannen gekomen? Hoe staat het daarmee? Toen u klaar was om de wet in te voeren, zijn de heeren gekomen en hebben gezegd: wij hebben een betere wet, wij hebben mooiere plannen. Moet nu het resultaat van het optreden van den heer Posthuma zijn, dat er ten slotte heelemaal niets komt en wij lang en lang moeten wachten?

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou het zeer betreuren.

Ik heb zelf ernstige bezwaren gehad tegen de Landbouwongevallenwet, zoowel wat betreft de organisatie als den opbouw er van. Toch heb ik het niet op mij durven nemen er tegen te stemmen, want, aldus redeneerde ik, stel, dat ik er tegen stem en meerderen met mij dat doen, zoodat er een meerderheid tegen gevormd wordt, dan zou de wet verworpen worden, waardoor de landarbeiders, omdat je iets beters wilt, heelemaal niets zouden krijgen.

Zou nu hier ook de Ziekteverzorgingswet moeten wachten op de geheele herziening?

Mijnheer de Voorzitter! Het is zoo volkomen waar, wat de heeren Snoeck Henkemans en Bakker gezegd hebben: het publiek beoordeelt de sociale verzekering in een verkeerde mentaliteit. U is er medeplichtig aan, als bladen als de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* en het *Algemeen Handelsblad* de sociale verzekering in verdenking kunnen brengen door de groote kosten. Daarmee gaan de conservatieven den boer op en ze zeggen: het kost zooveel. Dat is begrijpelijk, omdat de groote scheepswerf, die gelegd is voor het groote schip van de sociale verzekering, nu reeds dienst doet voor een roeibootje en daarvoor is de werf natuurlijk te groot.

Excellentie, waarom gaat u er niet toe over de wet in te voeren? De heer Posthuma vraagt de premies te mogen betalen; de werkgevers vragen er zelf om. Ik begrijp niet, Mijnheer de Voorzitter, waarom de Minister wijzer wil zijn en het niet wil doen.

Ik hoop dan ook een afdoend antwoord te zullen krijgen op de vraag, bij wien de schuld ligt, dat de arbeiders nog zonder ziekteverzekering zitten.

Mijnheer de Voorzitter! Thans nog een enkel woord over het argument van den Minister, dat de toestanden zoo veranderd zijn en de Staat er financieel zooveel slechter voorstaat.

Het is wel merkwaardig, dat wij dit altijd bij hoofdstuk *Xa* moeten hooren en deze Minister daarvan de dupe is. Deze Minister is tegenover iedereen, die bij hem komt, een gemoedelijk, aangenaam mensch, maar ik wilde wel, dat hij in den Ministerraad eens tegen den Minister van Financiën zei: Hoor eens, wend u zich nu maar eens tot de Ministers van Marine en van Oorlog: ik sta hier voor de paupers en daar laat ik nu niets van afhalen. Laat hij maar gerust zeggen: ik doe het niet.

Bij de algemeene beschouwingen hebben wij gehoord, dat deze Minister zoo gaarne was weggegaan van Minister Ruys. Men heeft hem moeten smeeken om te blijven.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, dan had ik toch mijn condities gesteld en gezegd: nu goed, ik wil dan wel blijven, maar dan moeten jullie over de brug komen.

Ik heb hier voor mij de Millioenenrede voor 1923, van Minister de Geer, ingezonden bij brief van 19 September 1922. Op bladz. 4 zien wij daar, hoe de gang van zaken is geweest. In 1921 zijn allerlei hoofdstukken overschreden. Meer uitgegeven dan toegestaan. Als men nu denkt daaronder ook den Minister van Arbeid te vinden voor zijn arbeiders, dan heeft men het mis. Hoofdstuk III, V*A*, VII*A*, VII*B*, *XI*, maar geen X*A*.

Dit hoofdstuk vindt men onder die, waarop minder is uitgegeven dan is toegestaan voor kosten der arbeidersverzekering, voor kosten voor de volksgezondheid, voor bijdragen bedoeld in het Werkloosheidsbesluit 1917 en voor bijdragen voor arbeidsbemiddeling.

Ik had liever gezien, dat deze Minister op het andere lijstje had gestaan en meer had uitgegeven, dan hem was toegestaan. Dat was spaarzaamheid geweest.

Nu moet de Minister niet zeggen, dat de toestanden zooveel erger zijn geworden. De heer Marchant heeft er bij de algemeene beschouwingen al aan herinnerd, dat de toestanden niet zoo bijzonder zijn veranderd.

Ik heb hier voor mij de Millioenenrede voor 1920, geteekend door Minister de Vries. 16 September 1919. Dat was het jaar, waarin men de werkgevers liet betalen, de invaliditeitsverzekering geweldig heeft uitgebreid, het Staatspensioen met f 1 heeft verhoogd.

De heer de Vries zegt, dat 's Lands financiën in hooge mate zorgwekkend zijn, verbetering in den toestand brengen kan hij niet; hij heeft er met zijn collega's over gesproken, maar het gaat niet.

Niettegenstaande dat komt de Minister een last leggen op de werkgevers, verhoogt het Staatspensioen, verlaagt den leeftijd van 70 op 65 jaren, voert de weduwerente in en nog tal van andere zaken. Dit kon alles wel.

Ik vind den toestand ook in hooge mate zorgwekkend, doch met dit verschil, dat men toen niet wist, wat men nu wel weet, namelijk dat de werkgevers gaarne de premie willen betalen. De heer Posthuma, die toch geacht mag worden iemand te zijn, die weet, wat er in werkgeverskringen omgaat, zegt het zelf.

Ik zou daarom aan den Minister willen vragen nu toch de ziekteverzekering in te voeren, zooals zij daar ligt. Wij zijn er geen bijzondere bewonderaars van; wij hebben er tegen gestemd. De bureaucratie en de kosten zitten niet in de Ziektewet, maar in de Radenwet; dit heeft de heer Posthuma niet goed aangegeven, maar dit komt hier niet te pas. Ik hoop dus, dat de Minister op zijn denkbeeld zal terugkomen en de Ziektewet toch zal invoeren.

In de decentralisatieplannen heb ik een zeer zwaar hoofd. Voor zoover ik het Koninklijk besluit heb gezien en gelezen heb ik er geen groote verwachtingen van.

Een werkelijke decentralisatie zal er niet zoo spoedig komen, maar ik wil gaarne afwachten wat het zal worden. Het is in elk geval een stap in de goede richting en men zal waarschijnlijk ook tegenover de Rijksverzekeringsbank krachtig zijn gezag moeten doen gelden om die centralisatie nog verder door te kunnen voeren.

Tegen één zaak wil ik waarschuwen. Straks weet niemand meer, waar in geval van vertraging in het verstrekken van uitkeeringen volgens de Ongevallenwet de schuld ligt. De Rijksverzekeringsbank zegt, dat het aan den Raad van Arbeid ligt, en deze geeft de schuld aan de Rijksverzekeringsbank. Er is in deze zekere onklaarheid gekomen. Tot nog toe wist men waar de schuld lag, maar voortaan zullen wij het niet weten. Als men iets doet, dan doe men het goed en consequent en men blijve niet halverwege staan. Het is de groote vloek van onze sociale verzekering geweest, dat wij het altijd half gedaan hebben en niet de consequenties er van hebben aangedurfd.

Ten slotte nog zeer in het kort iets over eenige andere punten.

Ik hoop niet, dat de positie van de agenten der Rijksverzekeringsbank hiërarchisch slechter zal worden. Hun werkkring wordt er beter van. In plaats van te sjouwen door weer en wind krijgen zij meer bureauwerk; zij krijgen een aangenamer positie. Maar er is aan deze zaak ook een psychologische kant. Wanneer deze agenten, die altijd zelfstandig gestaan hebben, 20 jaren lang, zouden komen te staan bijv. onder personen, die hun klerken waren aan de Rijksverzekeringsbank, maar nu bij den Raad van Arbeid plotseling opgeklommen zijn, dan zou dat voor hen niet erg aangenaam zijn. Wij zouden zoo iets ook niet aangenaam vinden. Daarom hoop ik, dat de Minister zal willen toezeggen, dat daarmede rekening zal gehouden worden zonder dat de zaak geschaad wordt.

Ik hoop ook, dat, wanneer een Raad van Arbeid wordt opgeheven, de wachtgeldregeling zal worden toegepast, die bij dien Raad geldende was op het oogenblik van de opheffing. Ik heb heden gehoord, dat men redeneerde: er wordt een Raad van Arbeid opgeheven; die had een wachtgeldregeling, maar die is er niet meer, want op het oogenblik van de opheffing van den Raad van Arbeid is ook de wachtgeldregeling verdwenen en moet een andere regeling toegepast worden. Dat is malligheid.

(Duys e. a.)

Ik hoop ook, dat de Minister zeer ernstig aandacht er aan zal willen schenken, dat de gelden van de sociale verzekering besteed worden juist voor die dingen, waarvoor de fondsen van de Staatsbegrooting worden geschrapt; voor de volkshuisvesting e. d. kan veel meer gedaan worden; het is niet noodig, dat dat geld belegd wordt in Amerikaansche sporen, enz. Laat hij die gelden voor allerlei sociale doeleinden besteden. Den Staat zou het zoodoende niet direct geld kosten.

De heer **Rutgers**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch in de eerste plaats eenige opmerkingen te maken over de Raden van Arbeid.

Over de Raden van Arbeid wordt tegenwoordig niet weinig geschreven in niet zoo heel vriendelijken zin. Ik wil in herinnering brengen, dat de Raden van Arbeid toen zij in het leven geroepen werden, in de eerste plaats gedacht zijn als een orgaan van zelfbestuur, als een orgaan, waarin de belanghebbenden zouden samenwerken om eigen zaak voor eigen rekening te behartigen; daarnaast zouden de Raden van Arbeid belast kunnen worden met arbeid voor de Rijksverzekeringsbank, die dan de kosten daarvan aan de Raden van Arbeid zou vergoeden.

Wanneer eenmaal zoo een autonoom orgaan bestaat, dan kan het te gelijk belast worden met de uitvoering van wetten, waarvoor men op zich zelf een autonoom orgaan zeker niet zou in het leven roepen.

Wat is nu de geschiedenis? De geschiedenis is deze, dat de Raden van Arbeid als verzorgers van hun eigen huishouding tot op heden letterlijk niets beteekenen, omdat de eenige arbeid, die aan de Raden van Arbeid is opgedragen, is medewerking aan de uitvoering van wetten, die ten slotte in hoofdzaak door de Rijksverzekeringsbank worden uitgevoerd en de Rijksverzekeringsbank aangaan. Het is als het ware alsof er een gemeentebestuur bestond, dat niets anders te doen had dan bijv. de Militiewet uit te voeren, waarin nu onderdaad geheel geen speling is. Het gevolg is, dat de Raden van Arbeid niet veel meer zijn, naar het mij voorkomt, dan doode lichamen. Zij hebben een begrootingsrecht; dit lijkt op het begrootingsrecht van een gemeentebestuur; zooals de begrooting van een gemeentebestuur onder toezicht staat van Gedeputeerde Staten, zoo heeft de Verzekeringsraad het toezicht over de begrooting van de Raden van Arbeid. Als men dat begrootingsrecht beziet, dan is Suriname er niets bij. Suriname heeft ook een zeer beperkt begrootingsrecht, omdat Suriname niet zelf de uitgaven dekt, die het doet. Bij de Raden van Arbeid is dat nog veel sterker het geval; die betalen zelf niets van de uitgaven, die zij doen. De eenige ontvangpost is wat zij ontvangen van de Rijksverzekeringsbank. Op hun begrootingen wordt dan ook zeer scherp toegezien. Daarom is dat heele opmaken van de begrooting door de Raden van Arbeid — een krasse uitdrukking is noodig — nauwelijks het papier waard, waarop die begrooting wordt geschreven. De Raden van Arbeid zijn geen autonome organen, ze hebben geen zelfbestuur, het zijn de zetbazen van de Rijksverzekeringsbank, meer niet. Die opvatting, die men allerwege heeft van de Raden van Arbeid, werkt natuurlijk door, ook op het Departement. Als men eens wil zien, hoe het Departement zich over de Raden van Arbeid uit, dan zie men de Memorie van Antwoord. Daar staat:

> „De door eenige leden bepleite wenschelijkheid van meer uniformiteit in de reglementen, regelende de dienstvoorwaarden van het personeel der Raden van Arbeid heeft de aandacht van ondergeteekende; een daartoe strekkend voorstel tot wijziging der Radenwet is bij hem in overweging."

Zoo zou over de gemeentebesturen de Minister van Binnenlandsche Zaken zich niet licht uitlaten, maar bij de Raden van Arbeid ligt dat in hun tegenwoordige conditie voor de hand. Waarom zullen die Raden van Arbeid zelf meer of minder liberale regelingen maken ten opzichte van hun personeel enz. — zij betalen er toch niets van; dat geschiedt door de Rijksverzekeringsbank. Welke reden is er,

(Rutgers.)

om die speling aan die Raden te laten zoolang de Raden van Arbeid niet hun eigen domein hebben? Zij zijn primair gedacht als organen voor de ziekteverzekering, zij zouden hebben eigen inkomsten en uitgaven, zij zouden daarover te zeggen hebben en de uitgaven, die zij niet vergoed kregen van de Rijksverzekeringsbank, zouden te hunnen laste komen en vanzelf was dan voor vrijheid bij het opmaken van de begrootingen alle plaats, terwijl daarvoor nu in het geheel geen plaats is. Wanneer een Raad van Arbeid een rijwielstandaard voor de deur wil laten zetten, en de Rijksverzekeringsbank het niet noodig oordeelt, omdat andere Raden het ook niet hebben, waarom dan zooveel waarde toe te kennen aan het oordeel van dezen Raad, die het toch niet zelf betaalt?

Als nu de Raden van Arbeid in hun eigen koninkrijk gekomen zullen zijn en hun eigen werk gekregen zullen hebben, zal het dan beter worden? Zullen zij bij invoering van de Ziektewet de doode dingen blijven, die zij zijn? Mij dunkt dat van de Raden van Arbeid niet is gebleken, dat zij voor een hoogere ontwikkeling niet geschikt zijn. Bij de behandeling van de Radenwet is over de samenstelling en de organisatie van die Raden heel wat gedebatteerd, met name over de verhouding tusschen werkgevers en werknemers en over de positie van den voorzitter. Het kleine beetje practijk, dat wij hebben gehad, heeft naar ik meen niet doen zien, dat de inwendige organisatie van de Raden van Arbeid en de verhouding van de zeggenschap tusschen voorzitter, bestuur en Raad van Arbeid zoo gebrekkig zijn. Indien de Raden van Arbeid een eigen arbeid krijgen, behoeft er volstrekt niet aan te worden gewanhoopt, dat wij in die Raden zullen zien de gewenschte samenwerking tusschen werkgevers, arbeiders en den door de Regeering aangewezen voorzitter aan de uitvoering van de sociale verzekering.

Men zou er over kunnen spreken om bij de verkiezingen van de Raden van Arbeid aan de vakvereenigingen formeel invloed te geven. Materieel hebben de organisaties van arbeiders en werkgevers invloed, en als zij sterk zijn, zullen zij zelfs veelal overwegenden invloed hebben, maar formeel ware de zaak te regelen bij voorbeeld naar de denkbeelden, die indertijd daarover zijn geuit en die men kan vinden in het rapport over de reorganisatie van de Kamers van Arbeid, dat door de daartoe benoemde commissie uit de vereeniging van voorzitters en secretarissen van Kamers van Arbeid is uitgebracht.

In elk geval meen ik, dat op grond van de tot nog toe opgedane ervaring met de Raden van Arbeid men tot een veroordeeling van dat instituut geenszins kan komen, en voorts zou ik er op willen wijzen, dat met name wat de ziekteverzekering betreft, de organisatie van de Ziektewet eenige voordeelen heeft, welke ik niet gaarne zou prijsgegeven zien.

In de eerste plaats wordt in die wet op behoorlijke wijze gezorgd voor de verzekerden, die zich niet vrijwillig willen verzekeren. Zij, die door de wet gedwongen worden zich te verzekeren, worden onder bescherming gesteld van een publiekrechtelijk orgaan. Dat komt mij voor noodig te zijn, wil de Regeering haar verantwoordelijkheid voor de verplichte verzekering tegenover de verplicht verzekerden dragen.

In de tweede plaats zijn de Raden van Arbeid gegrond op een territoriale indeeling van het land. Het komt mij voor, dat voor een goede uitvoering van de ziekteverzekering die indeeling zooveel mogelijk moet worden vastgehouden. Willen de verzekerden zelf zich op andere wijze groepeeren, de Ziektewet late daartoe vrijheid. Dit is het derde punt, dat in de Ziektewet te waardeeren is, dat zij de vrijheid laat om ook op andere wijze de verzekering uit te voeren. Vanavond is er reeds op gewezen, en het is van belang, dat af en toe de aandacht daarop wordt gevestigd, omdat het bij de behandeling van de ziekteverzekering een punt van veel strijd is geweest. Als het vermeden kon worden, zou het wellicht gewenscht zijn om de geheele ziekteverzekering in één hand te geven, maar er is erkend, en met groote meerderheid, dat het voor de ziekteverzekering noodig was, op grond van het bestaan van zoo vele bijzondere kassen, de mogelijkheid te laten bestaan om zich bij bijzondere kassen te verzekeren.

(Rutgers.)

Er is reden om dat te herinneren, omdat onder de leuze van het brengen van de uitvoering bij de belanghebbenden juist sedert eenige jaren een toeleg bestaat om de bijzondere kassen te doen ondergaan en te vernietigen, ofschoon die bijzondere kassen nog het belangrijkste zijn, dat te aanschouwen is op het gebied van de ziekteverzekering.

Nu nog iets over het zegelplakken. Dit is eigenlijk hetgeen, waarover het ongunstigst gesproken wordt. Men behoeft zich daardoor niet te zeer te laten verontrusten. De klachten daarover verflauwen wel gaandeweg. De heer Duys, die altijd met dezelfde levendigheid hetzelfde repertoire doet hooren, zal in zijn klachten niet zoo gauw verflauwen en heeft in de jaren, dat hij hier is, al tien keer hetzelfde verteld, — maar in het algemeen is toch de ervaring, dat de klachten over het zegelplakken verflauwen. In Duitschland heeft men het merkwaardige verschijnsel gezien, dat, toen de sociale verzekering werd gereorganiseerd, geen voorstel is gedaan om de betaling door zegels af te schaffen, en in Engeland heeft men gezien, dat toen Lloyd George met een stelsel van sociale verzekering kwam, ook zegels zijn ingevoerd. Ook daar heeft men gehad alle goedkoope aardigheden tegen het zegelplakken, maar was het ook duidelijk, dat de bezwaren meer gericht waren tegen het koopen, dan tegen het plakken van de zegels.

Wanneer men nagaat, wat in de plaats van het zegelplakken zou moeten komen, geloof ik, dat velen zullen komen tot waardeering van het zegelstelsel, die nu die waardeering niet bezitten. Men kan het stelsel van de tegenwoordige wet in stand houden en alleen het zegelplakken door den werkgever zelf laten vervallen. Men kan dan den werkgever laten betalen aan de Raden van Arbeid, die de rentekaart bewaart en de zegels plakt. Men kan ook tot een geheel ander stelsel komen, maar wanneer er geen zegels geplakt worden, zal op andere wijze premie verrekend moeten worden en dan zal er juist meer papier noodig zijn voor aangiften en loonlijsten. De huisvrouw, die op het oogenblik haar zegels plakt voor haar dienstbode, zou niet gaarne die zeer eenvoudige verrichting verruilen tegen het doen van aangiften en het opmaken van loonlijsten en het betalen tegen quitantie. Het zegelstelsel werkt voor den postdienst eenvoudig; en ook wat de invaliditeitsverzekering betreft is het zegelstelsel de eenvoudigste wijze van betaling. Elk ander stelsel is minder eenvoudig. De heer Duys merkt op dat ongevallen- en ziekteverzekering er bij moeten komen; naar ik vermoed, zal de huisvrouw liever het tegenwoordige stelsel hebben.

Wanneer men het zegelplakken opgeeft, kan men ook volgens het stelsel van de tegenwoordige wet tot een betaling van premie op andere wijze komen. De tegenwoordige wet laat daartoe ruimte, en wellicht is er in die richting nog meer te doen dan tot nu toe gebeurd is. Wellicht kan ook van de belanghebbenden in die richting meer initiatief uitgaan.

Men heeft nu gesproken over een eenheidsrente. De heer Duys heeft gelijk, dat dit denkbeeld reeds lang geleden is gelanceerd: wij hebben er ook in 1912 uitvoerig over gesproken, maar het is toen verworpen. Men komt er nu mede terug; maar ik vind het zonderling, dat men tot dit stelsel terugkeert, omdat de inning der premie volgens dit stelsel eenvoudiger zou zijn. Wanneer die eenheidsrente komt in de plaats van het stelsel, dat wij nu hebben, is inderdaad het verband tusschen premie en rente weg. Daarvan zou het onmiddellijk gevolg zijn, dat bij het betalen van de premie niet meer betrokken is het belang van den verzekerde, maar dat niet-betaling van de premie zou zijn ten nadeele van het Rijk, van de verzekeringsinstelling. Bij de invoering van een eenheidsrente zal de rente niet dalen wegens wanbetaling, maar zal de schade worden geleden door het verzekeringsfonds. Het toezicht op de betaling van de premie zou mitsdien oneindig veel scherper moeten worden dan bij het stelsel van de I. W., waar verband is gelegd tusschen de betaalde premie en de rente, die straks zal worden genoten. Niets is zonderlinger dan de bewering, dat bij het stelsel van de I. W. het bezwaar is, dat moet worden nagegaan, of de verschuldigde premie wel wordt betaald. Het stelsel van de I. W. is juist, dat men dat niet behoeft na te gaan, omdat de verzekerde zulks zelf moet doen. Dat is ook de wijze, waarop het stelsel in Duitschland wordt opgevat en uitgevoerd.

(Rutgers c. a.)

Ik zou den Minister willen wijzen op den bijval, dien de heer Duys opnieuw heeft geschonken aan de eenheidsrente. Ik hoorde dat met genoegen. Waar de Minister naar mijn overtuiging verkeerd wordt geadviseerd, geloof ik, dat de heer Duys voor hem een remedie kan zijn. Als dat niet helpt, helpt niets! De heer Duys zeide: de eenheidsrente brengt ons van het stelsel van verzekering totaal af; wij hebben geen verzekering meer, wat nog aan verzekering herinnert, is verkeerd, en zal bij invoering van de eenheidsrente gelukkig verdwijnen. De heer Duys zag in de eenheidsrente een aanmerkelijken vooruitgang in zijn richting, omdat het verzekeringsprincipe zou worden verlaten.

De heer **Duys:** De bekroning van het verlaten, dat u reeds gedaan hebt.

De heer **Rutgers:** Over de vraag, of de tegenwoordige Invaliditeitswet het begrip verzekering inhoudt, is in 1912 uitvoerig gesproken, o. a. door den heer Treub, en de heilzame rantsoeneering belet mij, zelfs in korte herhalingen te vervallen. Ik had het echter niet zoozeer tegen den heer Duys als wel tegen den Minister, dien ik er op wilde wijzen, waarheen hij geleid wordt. De Minister kan zich met weinig fantasie voorstellen, hoe de ontwikkelingsgang zal worden, nl. dezelfde als die bij den woningbouw te kwader ure is gevolgd en welke nu weer wordt verlaten. Zooals men in de gemeenteraden zegt: wij moeten overwegen of deze huurders f 3 of f 4 huur kunnen betalen, zooals telkens bij de huurbepaling niet met kostprijs maar alleen met draagkracht wordt gerekend, — zoo zal de Minister bij invoering van de eenheidsrente bestormd worden met verzoeken om personen, die de premie niet kunnen betalen, vrij te stellen. Het verband tusschen premie en rente bestaat niet meer, de uitkeering wordt een soort van sociale verzorging, het karakter van verzekering gaat in de practijk geheel teloor. Met het aanvaarden van de eenheidsrente kan men niet voorzichtig genoeg zijn.

Wat betreft de noodzakelijkheid van contrôle op de premiebetaling, het gronddenkbeeld van de Invaliditeitswet is, dat het al of niet betalen van de premie geen schade mag toebrengen aan het fonds.

Daarom kunnen in het Invaliditeitsfonds personen verzekerd worden, die slechts korten tijd arbeider zijn en die nadat zij opgehouden hebben arbeider te zijn, later misschien weer arbeider worden, zonder dat het fonds daardoor schade behoeft te lijden. In dit opzicht past het fonds zich aan de practijk uitnemend aan. Het is niet noodig, dat de premiebetaling tot de laatste zegel gecontroleerd wordt en dat voor deze contrôle een uitgebreide buitendienst wordt in stand gehouden. Het stelsel van het zegelplakken is het verst doorgevoerde stelsel van zelfbestuur, namelijk het zelfbestuur van den individueelen verzekerden zelf; aan de verzekerden zelf wordt overgelaten voor hun eigen wel en wee te waken. Het ligt in de eerste plaats op den weg van de arbeidersorganisaties, in dezen nuttige wenken te geven. Wanneer men bezuinigen wil op de uitvoering van de invaliditeitsverzekering zal men goed doen, niet te zien naar de gecalculeerde millioenen, die van slechts in schets gegeven stelsels als bezuiniging worden voorgedragen, maar wel door in de eerste plaats den blik te richten op de contrôle, die op het oogenblik geschiedt op een wijze die niet noodig is, terwijl zij zeer wel aan de verzekerden zelf kan worden overgelaten. Door beperking en besnoeiing van de werkzaamheden van den buitendienst van de Raden van Arbeid zal heel wat zijn te bereiken. Het ligt niet in de eerste plaats op den weg van dezen Minister, die niet in de eerste plaats belast is met de contrôle op de begrootingen van de Raden van Arbeid, daarop toe te zien, maar ik meen toch dat het uitspreken hiervan op deze plaats geen kwaad zal kunnen doen.

De heer **Michielsen:** Mijnheer de Voorzitter! Nu in een betrekkelijk korte spanne tijds een eerbiedwaardige reeks van verzekeringswetten met groote voortvarendheid is tot stand

Iichielsen.)

ebracht en uitgevoerd wordt, al noemde de heer Duys het n ook slechts een sloepje, dat op stapel werd gezet, blijkt t aan de eenvormigheid dier wetten en aan haar terminogie het een en ander hapert. Dit is volkomen verklaarbaar, de Minister heeft zijn voornemen te kennen gegeven om arin eenheid te brengen. Ik juich dat toe, en waar dit voormen bestaat, kan ik mij van iederen aandrang in die richng onthouden.

Het zij mij veroorloofd, met een kort woord te doen blijken n eenige bezwaren, welke het beleid van dezen Minister zake de arbeidersverzekering bij mij ontmoet. Dat bezwaar treft in hoofdzaak het achterwege laten van ingrijpende zuinigingen, daar waar zulks naar mijn opvatting, zonder n de sociale rechten der verzekerden te komen, zeer goed ogelijk zou zijn, namelijk op de organisatie aan de uitvoeng verbonden.

Al aanstonds moet ik echter den heer Dresselhuys de illusie tnemen, alsof op dit terrein de millioenen, noodig om ons kort te dekken, maar voor het grijpen liggen. Zeker, hier lt ook volgens mijn meening te bezuinigen, maar nimmer dat die afmetingen kunnen aannemen, welke deze geachte gevaardigde blijkbaar voor oogen had, althans indien men eeft naar het direct bereikbare, indien men geen afbraak oogt en indien men de betrokkenen niet wenscht te belasten et uitgaven, welke thans de Staat draagt.

Ik bedoel, wanneer ik bezuiniging bepleit, niet, dat op t oogenblik, met vereischten spoed, een nieuwe organisatie oet worden in elkaar getimmerd, waarbij op de plannen van n Minister zou worden vooruitgeloopen. Zulks zou, ik beijp het maar al te goed, op bezwaren stuiten, maar mijn ensch bestaat hierin, dat zonder dat op iets wordt vooruitloopen, de bestaande organisatie eenvoudig worde ingeompen, zonder dat aan eenig stelsel wordt getornd.

Dit lijkt mij, in verband met de behoefte aan bezuiniging, derdaad noodzakelijk en ik aarzel niet te verklaren, dat, dien bezuiniging over de gansche linie onzer Staatshuishoung overal zoo eenvoudig en zoo zonder groot bezwaar ware n te brengen als hier, het er met de Staatsfinanciën minder droevend zou uitzien dan thans het geval is.

Het komt mij echter voor, dat deze Minister niet in het eesch der organisatie snijdt waar dat volgens mijn wijze n zien mogelijk en noodzakelijk is.

In de eerste plaats denk ik aan de verzekeringsraden.

Ik zal hierop thans niet verder ingaan, omdat hiervoor nog gelegenheid komt bij de behandeling van Stuk 293, aar ik meende toch niet te mogen nalaten er de aandacht n den Minister op te vestigen, dat hij hier bij de bezuining halverwege blijft staan.

Maar belangrijker bezuiniging ware bij de Raden van beid mogelijk.

Een zeer bescheiden stap heeft de Minister hier reeds gezet, or zijn voorstel tot afschaffing van het instituut der plaatsrvangende voorzitters. Ik juich dien stap alweder toe, aar de Minister had nog iets verder kunnen gaan; hij had k den afzonderlijken secretaris bij de Raden van Arbeid nnen afschaffen, welke — om met den heer van Gijn te reken — het vijfde rad aan den wagen is. Ook op dit punt l ik echter niet verder ingaan, omdat bij het bovengenoemd twerp daartoe gelegenheid zal zijn.

De belangrijkste bezuiniging ware echter aan te brengen or vermindering van het aantal Raden van Arbeid. Hier l ik hebben aan te toonen, dat die vermindering mogelijk en dat zij belangrijke bezuiniging brengt.

De Minister zegt in verband hiermede in de Memorie van ntwoord, dat hij de Ziektewet voorloopig niet wil uitvoeren, verband met de hieruit voortvloeiende nieuwe, zwaardere sten voor het bedrijfsleven. Ik begrijp dit besluit en de weegreden van den Minister, maar niet sta ik op diens andpunt, waar hij de beslissing over het aantal Raden van beid wil koppelen aan de beslissing over de Ziektewet. derlei redenen pleiten tegen dit standpunt. In de eerste aats lijkt mij dit standpunt onzakelijk. Men ziet tegenoordig zoo vaak de neiging om het particuliere bedrijf aan Overheid ten voorbeeld te stellen. Ik ga daarvoor steeds inder gevoelen, maar voor één keer wil ik toch wel eens den Minister de in het particulier bedrijf heerschende opvattingen voorhouden.

De casus-positie met de Ziektewet staat zoo: 1°. wij weten niet met zekerheid of de Ziektewet in lengte van tijd tot uitvoering zal komen; 2°. indien zij tot uitvoering komt, weten wij niet bij benadering, wanneer of dat zijn zal, en 3°. wij weten niet of en in hoeverre de Raden van Arbeid bij die uitvoering een rol zullen hebben te vervullen.

Laten wij ons nu eens indenken de positie van een fabrikant, die nog niet zeker weet of hij over eenige jaren aan zijn zaak uitbreiding zal geven en, zoo ja, wanneer hij dat zal doen en of hij door die uitbreiding wel meer werk zal krijgen in beteekenende mate. Zou zoo'n industrieel met het oog op zoo'n onzekere toekomst een organisatie van zijn dienst kunnen in stand houden, welke voor zijn tegenwoordige zaak, met het oog b.v. op de malaise, te groot geworden is? Het antwoord is niet twijfelachtig, en toch, in die positie bevindt zich de Minister. Ik hoop derhalve, dat de Minister alsnog het zakelijke standpunt moge innemen.

Maar gesteld eens — de Ziektewet komt tot uitvoering en vrij spoedig, heeft de Minister dan het huidige aantal Raden van Arbeid noodig? Allerminst! Ik verwijs hiervoor naar het artikel van mr. Groeneveld in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 18 October jl. en naar het artikel in het *Handelsblad* van 27 Juli jl. van Nemo, iemand die in de kringen van hen, die zich met deze zaken bezighouden, groot gezag heeft, en naar een artikel in de *Opbouw* van 15 September jl. Den factor van de Ziektewet zou ik dus, in tegenstelling met den Minister, in deze buiten beschouwing willen laten.

Ik zou mij liever op practischen grondslag willen stellen en dan zie ik onder de 38 Raden groote en kleine; Raden met iets meer dan 25 000 en Raden (ik denk nu niet aan de 3 grootste steden) met ongeveer 50 000 loopende verzekerden. Ik meen te weten, dat bij de grootere Raden in het algemeen de zaken niet slechter loopen, dan bij de kleinere en dat zelfs het aantal verzekerden bij die grootere Raden nog voor uitbreiding vatbaar is.

Trouwens de Minister schijnt er niet anders over te denken, want toen er vacatures ontstonden in Maastricht en Zaandam, heeft Zijn Excellentie er geen bezwaar in gezien grootere gebieden met grooter aantal verzekerden in het leven te roepen, maar verder dan een ingrijpen in geval van vacatures wil de Minister niet gaan. Dat bleek ten vorigen jare bij de behandeling der begrooting voor 1922, toen zoowel in de Eerste als in de Tweede Kamer op vermindering van het aantal Raden van Arbeid werd aangedrongen en dat blijkt ook weer thans. Toch lijkt mij dit standpunt onjuist; vermindering van het aantal Raden is een algemeen belang of het is dit niet, maar zoo ja, dan moet dit worden nagestreefd binnen den kortst mogelijken tijd.

Ik wil nog iets verder ingaan op de stukken ten vorigen jare in beide Kamers gewisseld. Er is toen een aantal Raden genoemd, dat zou noodig zijn in totaal, een totaal per provincie, en ook werden Raden, welke zouden kunnen worden gemist, bij name genoemd. Ook thans werd zulks in het Voorloopig Verslag weer gedaan. Ik zal dat voorbeeld niet volgen, ik laat dat alles aan den Minister over, maar vraag alleen, of hij het aantal Raden volgens zijn inzicht, mits op korten termijn, belangrijk wil inkrimpen.

De Minister vreest hiervan, dat het contact met werkgevers en werknemers, dat men door de decentralisatie heeft willen leggen, zal verloren gaan. Ik geloof dit niet, wel zou dit het geval zijn, wanneer men het aantal Raden tot slechts een paar in het geheele land zou willen terugbrengen, maar dat wil niemand! Contact moet er zijn en blijven en contact bestaat er immers ook thans in de Raden met ongeveer 50 000 verzekerden, evengoed als in de kleinere Raden. Veelal is dat een quaestie van organisatie. Nu wil ik er toch voor waarschuwen, het belang van dat contact niet te overschatten, want er bestaat waarlijk wel eens neiging om de beteekenis daarvan op te schroeven. Eenige matiging zij hierbij wel aanbevolen. Naar contact zoekt immers iedere Raad? Daarvoor heeft toch ieder zijn buitendienst? Maar neem aan, dat de behoefte aan contact bij uitbreiding van het gebied grooter

(Michielsen.)

wordt, dan kan dat worden bereikt door één of meer ambtenaren te stationneeren buiten de standplaats van den Raad. Ja, zoo zeide de Minister ten vorigen jare, maar dan loopt gij gevaar weer in grootere uitgaven te vervallen. Ik geloof het niet, wanneer men ambtenaren elders stationneert, kan men die met den verkoop van zegels belasten en dan behoeft men voor dien verkoop geen provisie aan de posterijen te betalen; zoo zal het meer dan eens mogelijk zijn, de geringe kosten, aan dergelijk stationneeren verbonden, te bestrijden.

En hiermede kom ik tot het tweede deel van mijn betoog, dat vermindering van het aantal Raden belangrijke bezuiniging brengt. Ik ontken dus, dat de zorg voor het behoud van het contact tot meerdere kosten behoeft te leiden, maar ik meen duidelijk te zien, dat bij opheffing van een aantal Raden belangrijke bezuiniging mogelijk zal zijn. Bezuiniging op gebouwen, vuur en licht, bedienend en administratief personeel, vergaderkosten, enz., mits, bij samenwerking van Raden, maar niet voorop sta de wensch om het personeel zooveel mogelijk in zijn geheel onder dak te brengen. Dat is niet het belang der sociale verzekering, maar is ook geen algemeen ambtenarenbelang, hoogstens kan het 't persoonlijk belang van een aantal ambtenaren zijn.

Wanneer die gedachte voorop staat en wanneer daaraan streng de hand wordt gehouden, lijkt mij een bezuiniging van tonnen per jaar mogelijk en het lijkt mij een dringende eisch, dat deze weg dan ook spoedig worde ingeslagen.

Wanneer men mij toevoegt, dat aan de meesten dezer ambtenaren wachtgeld zou moeten worden uitbetaald, dan zou ik willen antwoorden, dat mij dit beter lijkt dan een dienst in stand te houden, welke op zich zelf topzwaar is en welke rechtmatige grieven van het publiek opwekt.

In een artikel van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van jl. Maandag, dat ook reeds door den heer Duys is aangehaald, wordt te recht gezegd, dat hoe langer de Minister wacht met inkrimping van het aantal Raden van Arbeid, hoe hooger het wachtgeld zal zijn, dat hij zal moeten betalen.

Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde, de heer Colijn, heeft in zijn interessante rede van de vorige week Donderdag gezegd:

> „Verder is er een categorie van bezuinigingen, die niet zoo dadelijk kan worden bewerkstelligd, die men niet kan verkrijgen door middel van een amendement, dat een post van de begrooting schrapt.
>
> Wordt er nl. in onze administratie niet heel veel arbeid verricht door dure ambtenaren, die heel goed zou kunnen worden verricht door eenvoudiger ambtenaren, die met veel minder kunnen worden betaald?"

Dit geldt volkomen voor de ambtenaren, werkzaam aan de sociale verzekeringen bij Rijksverzekeringsbank en Raden van Arbeid. Vele van de werkzaamheden, aan deze takken van dienst verbonden, kunnen even goed, zoo niet beter, worden verricht door jeugdige personen van 14 tot 18 jaar, dan door volwassenen. Men gevoelt dat hier een belangrijke besparing ware aan te brengen.

Ook moeten in het algemeen geen te hooge eischen aan vooropleiding aan de volwassen ambtenaren worden gesteld, zulks verhoogt onnoodig de kosten van den dienst.

De heer Colijn merkt echter te recht op, dat de Kamer hieraan weinig doen kan, maar dat alleen door het beleid van den Minister in deze iets te bereiken valt.

Mijnheer de Voorzitter! Het heeft mijn aandacht getrokken, dat bij de begrooting voor 1922 ruimer toelichting was gegeven ten aanzien van de administratiekosten voor de Ouderdomswet 1919, dan bij de voorliggende begrooting voor 1923 het geval is. Ik betreur dit, omdat ik nu alleen kan zien, dat de post van f 1 775 500 is teruggebracht tot f 1 600 000. Die vermindering lijkt mij onvoldoende, omdat mijn indruk is, dat de kosten zoowel bij de Raden van Arbeid als bij de Rijksverzekeringsbank te veel zijn opgevoerd. Een vergelijking der kosten bij iederen Raad zal dit Zijn Excellentie duidelijk maken. De eene Raad berekent een of meer veelvouden van wat een andere Raad noodig heeft!

Maar ook bij de Rijksverzekeringsbank lijken mij de kosten te hoog; over 1922 is immers uitgetrokken 77 cent per verzekerde. Voor huisvesting brengt de Bank in rekening f 99 500, bij een totaal salaris van f 250 000, terwijl de Raden van Arbeid bij f 413 000 salaris slechts in rekening brengen voor huisvesting f 63 200. Alles heeft alleen betrekking op de Ouderdomswet en op 1922. Het bedrag van de Bank lijkt mij inderdaad te hoog en een bedrag aan huisvesting van 2/5 der salarissen, dus voor een ambtenaar van f 2500 f 1000 per jaar, lijkt mij al te gek.

Aangezien dit punt in het Voorloopig Verslag niet is aangeroerd, kan ik hierop geen antwoord van den Minister verlangen, maar beveel dit onderwerp ten zeerste in de aandacht van den Minister aan.

Een ander, zeer belangrijk punt, betreft de overbrenging van een deel der werkzaamheden van de Rijksverzekeringsbank naar de Raden van Arbeid. Behalve belangrijk, is dit punt ook zeer netelig en ik houd er mij diep van overtuigd, dat deze aangelegenheid den Minister reeds heel wat hoofdbreken gekost heeft en nog is de zaak niet in kruiken en kan. Met de decentralisatie ben ik het eens. Ik geloof, dat het op den duur voordeelig zal werken en dat het in ieder geval èn voor de sociale verzekering èn voor werkgevers en werknemers van belang is, dat de locale toepassing der ongevallen- en invaliditeitsverzekering in één hand ligt. Ik geloof, dat de Minister in dit verband goed werk gedaan heeft, maar ik zou alweer willen vragen of de Minister aan deze wetswijziging wel iedere mogelijke en gewenschte bezuiniging heeft ontleend. 151 man zullen van de Bank naar de Raden van Arbeid worden overgeplaatst. Angstvallig is voor de positie van deze menschen gewaakt, maar had niet veel meer de vraag moeten voorzitten hoeveel ambtenaren in verband met deze reorganisatie kunnen worden gemist? Dit moge hard klinken, maar is toch in dezen tijd niet onbillijk. Ik zou zoo lang mogelijk de huidige salarissen willen handhaven, maar wel krachtdadig willen streven naar vermindering van de aantallen. Het lijkt mij toe, dat de Minister zulks in dit geval heeft verzuimd.

Een andere moeilijkheid is gerezen in verband met de vraag of niet veel onnoodige kosten worden gemaakt, wanneer die 150 ambtenaren nu over 37 Raden worden verdeeld en wanneer over eenigen tijd de helft van die Raden eens wordt opgeheven. Men staat dan opnieuw voor tal van nieuwe kosten. Dat alles zou vermeden zijn, indien de Minister in den loop van dit jaar het aantal Raden van Arbeid had verminderd. Gewenscht zou het mij daarom toeschijnen, dat de Minister de decentralisatie der uitvoering van de Ongevallenwet een paar maanden opschort en in dien tijd het aantal Raden van Arbeid belangrijk inkrimpt. Wil de Minister dat niet, dan lijkt mij een voortgaan op den ingeslagen weg nog maar het beste.

Wat de positie, aan de agenten bij de Raden van Arbeid toe te kennen, betreft, lijkt het mij toe, dat zulks zich in de practijk wel schikken zal. Wederzijds zal in deze een offer moeten worden gebracht. Ik geloof, dat de Minister goed zal doen, dit maar een beetje aan de betrokkenen zelf over te laten.

Met belangstelling en instemming las ik, dat de Minister een voorstel tot wijziging der Radenwet overweegt, ten einde uniformiteit te brengen in de dienstvoorwaarden van het personeel der Raden. Ik geloof, dat de Minister hiermee aan een rechtmatigen wensch, ook van de organisaties, zal te gemoet komen.

Ook het streven van den Minister om, eerst voorloopig en ondershands en later definitief en volgens wettelijke regeling te komen tot unificatie in den medischen dienst der sociale verzekering verdient toejuiching.

Het vraagstuk der nazorg voor de verpleegden ingevolge art. 99 der Invaliditeitswet zij den Minister mede warm aanbevolen. Zonder deze nazorg zal inderdaad veel geld blijken te zijn improductief aangewend. Doelmatig lijkt het, aan de Raden van Arbeid een bescheiden bedrag uit het Invaliditeitsfonds beschikbaar te stellen ten einde in samenwerking met vereenigingen voor tuberculosebestrijding, voor maatschappelijk werk en dergelijke in deze dringende behoefte te voorzien.

20ste VERGADERING. — 16 NOVEMBER 1922.

9. Vaststelling van hoofdstuk XA (Depart. van Arbeid) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Michielsen e. a.)

Ten slotte, Mijnheer de Voorzitter, de opmerking, dat ik in verband met de plannen van den Minister vraagstukken van dieper gaanden aard, als het vertegenwoordigend karakter der Raden van Arbeid, hun budgetrecht, waarover de heer Rutgers gesproken heeft, hun positie tegenover de beheerders van het Invaliditeitsfonds, enz., gemeend heb buiten beschouwing te moeten laten, nu wij ter zake de plannen van den Minister binnen eenigen tijd uitgewerkt voor ons zullen zien.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid: Mijnheer de Voorzitter! De heer Snoeck Henkemans heeft hedenavond het debat geopend met op te merken, dat, nu de Regeering heeft aangekondigd, dat zij hoopt in deze driejarige periode tot stand te brengen een reorganisatie en vereenvoudiging van de geheele sociale verzekering, terwijl men niet weet in welken vorm die plannen zullen worden gegoten, welke beginselen aan het nieuwe stelsel ten grondslag zullen liggen, het beste was daarover niet te spreken.

Hij heeft echter aanleiding gevonden om er toch over te spreken in het feit, dat de chef van de afdeeling Arbeidersverzekering aan het Departement van Arbeid voor eenigen tijd in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* een tweetal artikelen heeft geschreven, waarin hij ontwikkelt een schema van vereenvoudiging en Vereinheitlichung van de sociale verzekering.

De heer Snoeck Henkemans heeft de opmerking gemaakt — hij heeft het in zeer zachte en welwillende woorden ingekleed —, dat het eigenlijk moest worden afgekeurd, dat deze ambtenaar die artikelen op dat tijdstip heeft gepubliceerd.

Mijnheer de Voorzitter! Ik stel er prijs op te zeggen, dat ik die artikelen niet heb uitgelokt, doch dat ik die artikelen gelezen had, vóór zij gepubliceerd werden en dat zij niet gepubliceerd werden dan nadat die ambtenaar mij eerst gevraagd had of ik tegen de publicatie bezwaar had. Mijn antwoord is toen geweest, dat ik niet alleen geen bezwaar had, maar dat ik er zeer veel prijs op zou stellen, wanneer hij tot die publicatie zou overgaan.

De heer Snoeck Henkemans en enkele andere leden, die er over gesproken hebben, hebben vanavond het bewijs geleverd, dat ik goed gedaan heb met dat antwoord te geven, want het doel van de publicatie is geweest om de beoordeeling van een bepaalde concrete voorstelling, hoe men tot vereenvoudiging van het stelsel zou kunnen komen, uit te lokken. De bespreking is in de kringen van de deskundigen geopend. Ik had niet precies gedacht, dat het nu al in deze Kamer zou worden besproken, maar ik acht het zeer mooi, dat ik van verschillende leden zeer wijze opmerkingen heb vernomen over enkele punten, die in het stelsel voorkomen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ontveins mij niet, dat ik hier sta voor een zeer moeilijk en omvangrijk werk, terwijl het toch om verschillende redenen zeer dringend noodig is, dat het binnen den kortst mogelijken tijd tot stand komt, ook in deze Kamer. Daarom heb ik mij voorgesteld om deze aangelegenheid op de volgende wijze te behandelen.

Ik zal binnen enkele dagen bij den Hoogen Raad van Arbeid — bij de speciale commissie, die er is voor de sociale verzekering, waarin verschillende deskundigen op het gebied van de sociale verzekering en ook eenige Kamerleden zitting hebben — aanhangig maken, niet een voorstel van mij zelf, maar het voorstel, dat ik gekregen heb van de afdeeling Arbeidersverzekering van mijn Departement, in den vorm van een uitgewerkt schema, met een korte, maar duidelijke toelichting. Ik hoop dan in die commissie te brengen een op de basis van dat schema opgesteld voorstel — dit lijkt mij beter dan dat ik ins Blaue hinein advies ging vragen hoe men zou meenen, dat het moest gebeuren, want dat lijkt mij geen goede methode; het is, dunkt mij, beter eenige leiding te geven aan de handelingen van den Hoogen Raad —, waarover men zijn meening kan zeggen, waartegenover men andere voorstellen kan stellen, maar in elk geval een scherp omschreven voorstel, waarna ik in onderdeelen mijn houding zal kunnen bepalen.

De heer Duys heeft ook over deze zaak gesproken en gezegd, dat ik de wet-Talma toch wel vreeselijk treurig moest vinden, daar ik zoo spoedig ben besloten tot omwerking, reorganisatie

(Minister Aalberse.)

te komen en dat ik wel sterk van meening moest zijn veranderd, omdat ik hier in 1911 en 1912, toen de Ziektewet en de Invaliditeitswet werden behandeld, met zooveel warmte die ontwerpen heb verdedigd en er vóór heb gestemd.

Aan dit betoog heeft echter de geachte afgevaardigde zelf een leelijken deuk gegeven, toen hij er aan herinnerde, hoe hij zelf eenige maanden geleden met warmte heeft gesteund en gestemd voor de landbouwongevallenverzekering, niettegenstaande de bezwaren, welke hij had tegen het stelsel, dat er in uitgewerkt werd. Toen heeft hij dus juist dezelfde houding aangenomen.

De geachte afgevaardigde zal zich misschien herinneren, dat ik destijds bij de algemeene beschouwingen een tamelijk alnge redevoering heb gehouden, in twee deelen.

In het eerste toonde ik aan, welke bezwaren ik had tegen het stelsel en den geheelen opbouw van de sociale verzekering, zooals deze door Minister Talma aan de Kamer was voorgelegd. Ik heb het niet alleen gelaten bij die critiek, maar ook aangegeven, hoe ik mijnerzijds dacht, dat de sociale verzekering moest worden georganiseerd, en ik heb een schema gegeven, waaruit men voldoende kon zien, hoe ik mij de uitvoering dacht en het liefst zou zien, dat zulk een wet er uitzag. Ik herinner mij nog levendig het slot van dat gedeelte mijner rede. Ik zeide ten slotte met die wetten te zullen meegaan, omdat ik de overtuiging had, dat dit voor het oogenblik het eenige was, dat te krijgen was, maar dat ik er prijs op had gesteld mijn bezwaren mede te deelen. *Aninam*, zoo eindigde ik, *liberavi*. De stenograaf destijds heeft deze woorden verkeerd verstaan en er van gemaakt: *Amor omnia vincit;* hij dacht misschien, dat ik uit sympathie voor Minister Talma deze houding had aangenomen. Ik vond echter, dat het voor de menschen beter was verzekerd te zijn onder een stelsel, dat ik niet juist vond, dan dat ze onverzekerd bleven, terwijl men maar doorging met zoeken naar steeds mooier stelsels van verzekering.

Door verschillende leden zijn opmerkingen gemaakt over onderdeelen van de punten, welke behandeld zijn in de artikelen van mr. Groeneveld. Ik geloof, dat het niet de bedoeling van die leden zal zijn, dat ik thans over die onderdeelen ga debatteeren, want ik meen juist, dat ik de zaak het spoedigst en het meest objectief behandel, wanneer ik eerst hoor over die onderdeelen de betrokken commissie uit den Hoogen Raad van Arbeid, ten einde een deskundig advies te krijgen, om daarna te bepalen wat ik voor mij meen, dat dan de beste weg zal zijn om voort te gaan, niet alleen uit een oogpunt van wat de meest ideale organisatie zou zijn, maar ook in dezen zin, dat het een weg is, die de mogelijkheid biedt, dat ik ook zal slagen om hem verder af te wandelen en binnen korten tijd het werk tot stand te brengen.

Ik zal dus niet spreken over die verschillende onderdeelen, de eenheidsrente, enz. Ik heb met groote belangstelling de opmerkingen vernomen, die van verschillende kanten hier daaromtrent zijn gemaakt, en ik vermoed, dat wij die naderhand ook wel weder in de commissie en daarna in de Kamer te hooren zullen krijgen, wat ook het voorstel moge zijn, dat dan ter tafel zal liggen.

De heeren Snoeck Henkemans, Bakker en Duys hebben ook gesproken over de ziekteverzekering. Zij hebben betreurd, dat ik er niet in geslaagd ben, in de vorige vierjarige periode tot de invoering van de ziekteverzekering te geraken. Ik heb reeds de laatste maal, dat ik hier sprak vóór de verkiezingen, gezegd dat het inderdaad ook voor mij in die periode de grootste teleurstelling is geweest, dat ik op dit punt niet geslaagd ben.

Ik ben opgetreden met een zeer uitvoerig programma; dat heb ik grootendeels kunnen afwerken. Een van de voornaamste punten daarop was de invoering van de wetten van Talma zooals ze daar lagen, maar dan met eenige noodzakelijk gebleken wijzigingen, ook om psychologisch die invoering beter en gemakkelijker te maken. Dit is gelukt voor de invaliditeitsverzekering, waarnaast wij gekregen hebben de aanvulling van de vrijwillige onderdomsverzekering. Ik ben er niet in geslaagd met de ziekteverzekering.

Nu vraagt de heer Duys eenigermate naar den bekenden

(Minister **Aalberse.**)

weg, wanneer hij zegt: hoe komt het nu, dat het eigenlijk niet is gebeurd?

De heer Duys heeft ook zitting in de verzekeringscommissie van den Hoogen Raad van Arbeid.

Ik vind het zeer mooi en bescheiden van den heer Duys, dat hij niet uit de commissie hier klapt — als alle leden zoo verstandig waren en zoo prijzenswaardig handelden, dan zou het werken met den Hoogen Raad voor mij nog veel gemakkelijker zijn —, maar ik mag hier nu toch wel zeggen, hoe die zaak gelcopen is, hoewel het tamelijk publiek geworden is.

Ik heb tijdig aanhangig gemaakt, volkomen tijdig om nog vóórdat de vorige vierjarige periode afgeloopen was tot volledige invoering der ziekteverzekering te komen, wijzigingen en aanvullingen van de wet van wijlen Minister Talma, zooals die in het *Staatsblad* is verschenen, wijzigingen, die gaan in de richting, ook heden door den heer Bakker bepleit, om meer gelegenheid te laten voor de eigen kassen van de betrokken arbeiders om de verzekering te dragen, zoodat, wanneer dat instituut voldoende tot ontwikkeling kwam, wij ook hier zouden krijgen, evenals in de Landbouwongevallenwet, dat eigen kassen regel zouden zijn, en dat als aanvulling de verzekering zou komen bij de Raden van Arbeid. Dat had ik gedaan en het zou eenvoudig zijn geweest en naar mijn meening op voldoende wijze, om dat instituut tot ontwikkekeling te laten komen. Men heeft hier den naam van den heer Posthuma eenige malen genoemd; de heer Duys heeft, uit bescheidenheid, als sociaal-democraat, nagelaten den naam Küpers er bij te noemen. De heeren Posthuma en Küpers dan begonnen, toen zij eenmaal dezen vinger gekregen hadden, den heelen arm te nemen. Zij zijn toen begonnen, niettegenstaade sommige leden van den Hoogen Raad van Arbeid op zeer heftige wijze daartegen zijn opgekomen, het geheele stelsel om te werken. Zij hebben gezegd: wij moeten niet hebben de wet-Talma met het instituut van de eigen kassen, dat zich ontwikkelen kan, nu moeten wij heelemaal overstag, en die verzekering uitsluitend baseeren op eigen kassen, de bedrijfsvereeniging. Aan dat stelsel was inhaerent, dat men dan heelemaal wilde blijven buiten de Raden van Arbeid, maar dan zat men met de menschen, die niet georganiseerd waren. Daar hadden echter de heeren Posthuma en Küpers dit op gevonden, dat er zou komen een garantiefonds, en aan de organisatie van den heer Posthuma zou daarvan de administratie worden opgedragen. Wie niet wilde zijn bij die kassen, werd gestopt in de doos van het garantiefonds, en zoodra zij er in zaten, werden zij toch gebracht bij de organisatie, waar zij niet bij wilden wezen.

Ik heb van den beginne gezegd, dat er voor mij onoverkomelijke moeilijkheden waren tegen dit stelsel om daarmee mee te gaan. Ik kan mij niet voorstellen, dat er één Minister gevonden zou kunnen worden, die eenig gevoel had voor Staatsrechtelijke begrippen, die een dergelijke wet zou kunnen verdedigen. En zoo is het gebleven.

Ik heb op allerlei manier getracht, deze bezwaren te ondervangen, en zoo is de tijd voortgegaan tot wij kwamen in het allerlaatste jaar en ik zag met vrij groote zekerheid, dat van indiening van een wetsontwerp nopens de ziekteverzekering, wanneer dat behandeld moest worden, bij de groote verdeeldheid, die er ook in de partij van den geachten afgevaardigde bestaat, wat aanleiding zou geven tot lange en moeilijke debatten, geen practisch resultaat zou zijn te bereiken.

Dat is in het kort de lange geschiedenis van het droevige verloop van deze zaak. Nu sta ik er weer opnieuw voor. Ik heb daarbij twee wegen kunnen kiezen. Ik had door kunnen zetten en het ontwerp, zooals ik dat indertijd om advies gestuurd heb aan den Hoogen Raad van Arbeid, al of niet uitgebreid, bij de Kamer aanhangig kunnen maken. Dan hadden wij dat hier kunnen behandelen.

Onderwijl was ik ook verder gekomen met het werk, dat ik vier jaar geleden al onmiddellijk gezegd had van plan te zijn te doen en waarvan ik het vierde jaar van de eerste periode bestemd had, nl. de voorbereiding van de vereenvoudiging van de sociale verzekering.

Nu dat samenvalt en wij bovendien leven in een tijdperk van geweldige malaise in de zaken — de heer Duys mag nu met eenige verheffing van stem enkele malen ons zeggen, dat de heer Posthuma ons bidt en smeekt de werkgevers de premie te laten betalen, en dan is dat een heel geestig gevonden voorstelling van hem, maar als wij op dit moment deze verzekering gingen invoeren, zouden wij een heel wat ander geluid te hooren krijgen dan de stoomfluiten, die overal gegild hebben, toen ik 2½ ton voor de uitvoering van de Stoomwet wilde afwentelen op de industrie, waartegen ook de heer Duys zoo groot bezwaar had; bij de ziekteverzekering gaat het over millioenen — achtte de Regeering het verreweg het verstandigst niet te gaan peuteren aan de ziekteverzekering, zooals die daar ligt, maar om, nu wij toch bezig zijn aan de herziening der verzekering en zooveel mogelijk de drie verzekeringen onder één stelsel willen brengen, ten einde daardoor ook de vereenvoudigingen te krijgen, die wij meenen dat bereikt kunnen worden, mits er meer eenheid van stelsel komt, de ziekteverzekering te laten rusten en die onmiddellijk op te nemen in het nieuwe stelsel, zoodat zij terstond in het geheel zal passen.

Ik heb al sprekende den heer Bakker reeds beantwoord. Deze heeft gevraagd, of niet naar mijn meening ook bij de ziekteverzekering het stelsel van de verzekering bij particuliere kassen dient te worden ingevoerd. Uit hetgeen ik gezegd heb, zal den geachten afgevaardigde gebleken zijn, dat het mijn wensch is om dat stelsel bij de ziekteverzekering volgens de wet-Talma meer tot zijn recht te doen komen dan in de wet, zooals die in het *Staatsblad* staat, het geval is. Ik denk er nog precies zoo over als in 1912, en als ik de eer zal hebben een stelsel te verdedigen, dan zal dat op deze grondgedachte gegrondvest zijn, dat de verzekering zooveel mogelijk door de belanghebbenden zelf wordt uitgevoerd.

De heer van Dijk heeft eenige critiek geoefend op het Koninklijk besluit van 5 Juli 1922, waarin verwezenlijkt wordt de uitvoering van de decentralisatie der ongevallenverzekering. Ik kan den geachten afgevaardigde mededeelen, dat dat Koninklijk besluit met buitengewoon veel zorg is opgemaakt en daartoe is medegewerkt door het Bankbestuur, door de Verzekeringsraden, door het bestuur van de vereeniging van Raden van Arbeid en door de hoofdambtenaren van de afdeeling Arbeidersverzekering van mijn Departement. Die hebben zeer nauwkeurig nagegaan, hoe die decentralisatie moest worden geregeld, zoodat ten slotte alles goed zou loopen. Van dat overleg is dat Koninklijk besluit het gevolg geweest. Nu meent de geachte afgevaardigde, dat daarin toch nog verschillende gebreken zijn en dat er verschillende arbeid is, die tweemaal geschiedt, terwijl dat eigenlijk niet noodig zou wezen. Ik zal naar aanleiding van de door den geachte afgevaardigde gemaakte opmerkingen — ik waardeer de opbouwende critiek, welke hij daarbij heeft gevoerd — nog eens nagaan of niet bepalingen van dat Koninklijk besluit nog kunnen worden gewijzigd, waardoor wellicht nog vereenvoudiging kan worden aangebracht.

De indruk, dien ik kreeg toen ik den spreker hoorde, was deze, dat ik geloof, dat hij zoo nu en dan de zaak zwarter bekeek dan deze in de practijk zou zijn. Hij zeide b.v.: kijk eens, nu krijgt de verzekeringsbank tweemaal aangifte van een ongeval, eerst het duplicaat van de aangifte, die de werkgever doet bij het postkantoor, en een dag daarna een aangifte van den Raad van Arbeid. Maar dat is door de Bank uitdrukkelijk verzocht om dat zoo te regelen, om deze eenvoudige reden, dat die eerste kennisgeving noodig is voor de Bank om te kunnen zien of er een ernstig ongeval is, want is er dat, dan heeft de Bank er groot belang bij om zoo spoedig mogelijk er voor te zorgen, dat behoorlijke geneesen heelkundige behandeling wordt verstrekt. Ik geloof dus niet, dat die eerste aangifte tot zulk een geweldige administratie aanleiding zal geven. Het is er alleen maar om te doen, dat de Bank kan zien of er een ernstig ongeval is. Dat is één van de punten, die mij opvielen, maar ik geloof niet, dat men kan zeggen, dat men bij de Bank krijgt een dubbele administratie. Ik heb niet alle door den geachten afgevaardigde genoemde punten zoo goed kunnen volgen, maar ik ben volkomen bereid om de opmerkingen van den geachten

Minister **Aalberse.**)

fgevaardigde, die ik wel in de *Handelingen* zal zien, één oor één na te gaan.

Nu zegt de geachte afgevaardigde: maar zoudt gij die eorganisatie niet uitstellen? Daartegen heb ik overwegend ezwaar, om verschillende redenen, waarvan de hoofdzaak , dat 1 Januari die reorganisatie in werking zal treden. Er heel wat moeite voor geweest. De heer Michielsen meent elfs, dat ik mij te veel moeite gegeven heb om ambtenaren, ie bij de Bank overbodig waren, onder dak te brengen bij taden van Arbeid. Ik heb gemeend, dat ik dat aan die menchen verplicht was, omdat verplaatsing voor verschillende an die menschen bitter onaangenaam is. Ik kan mij begrijen, dat zij in die stemming adressen aan de Kamer sturen, aarin dingen staan, die niet heelemaal juist zijn, maar ik wijfel niet aan de goede trouw van de menschen, die in die temming zijn. Maar ik heb mij verplicht geacht om, waar et belang van de zaak dat medebracht, een dergelijken naangenamen maatregel ten opzichte van de ambtenaren te emen, toch te zorgen, dat zij niet zwaarder werden getrofen dan in verband met de reorganisatie noodzakelijk is. Ik eb een commissie benoemd, welke ook met de organisaties verleg heeft gepleegd en die geval voor geval heeft nageaan, om zooveel mogelijk aan de wenschen te gemoet te omen, maar ik heb niet aan alle verlangens kunnen voloen, omdat men dan kreeg te veel menschen op één plaats. k heb er ook rekening mede moeten houden, dat het mogeijk is, dat door de voorgestelde wijziging van de Ongevallenet, die ik hoop dat de Kamer zal aanvaarden, de werkzaameden weer aanzienlijk zullen verminderen. Dit zal het geval ijn voor de Raden van Arbeid in de groote steden speciaal, ant voor de Raden met kleine stadsdistricten en veel lanelijke gemeenten zal men toch in de eerste jaren veel werk ebben door de invoering van de Landbouwongevallenwet.

Al verminderen voor die Raden van Arbeid de werkzaameden voor de industrie-Ongevallenwet, er komen toch nieuwe erkzaamheden voor de Landbouwongevallenwet. Dat zal iet in die mate het geval zijn in de groote steden, en daarom eb ik, om groote verhuiskosten te voorkomen, gezorgd, dat oo weinig mogelijk de menschen werden verplaatst naar de roote steden en dat zij zooveel mogelijk in dezelfde plaats evestigd bleven. Natuurlijk vindt de een, dat hij minder oed behandeld is dan de ander, maar bij 150 menschen is at niet te vermijden. De samenstelling van de commissie is ier een waarborg, dat de objectiviteit is betracht. Er zou en grenzenlooze verwarring komen, wanneer ik de reorganiatie uitstelde. Na de aanneming van de Ongevallenwet-1921 reeg ik van de Bank het verzoek, een aantal nieuwe buitenienstambtenaren aan te stellen. Ik zeide: daartegen heb ik ezwaar, nu moet maar de decentralisatie komen, waarom al ien jaren is geroepen. Het gevolg is nu, dat die nieuwe ambenaren niet behoeven te komen, doch dat 150 ambtenaren an de Bank moeten worden gedistribueerd over de Raden an Arbeid. Dit ontkomen aan die nieuwe ambtenaren is toch eker een eerste besparing. Maar er zijn nog verschillende ndere besparingen, want als men twee buitendiensten tot én vereenigt, moet dat op den duur tot bezuiniging leiden. Natuurlijk kan ik niet a priori in guldens aangeven, hoeeel die zal bedragen. Aan het verzoek om uitstel kan ik dus nmogelijk voldoen.

De heer Michielsen heeft betoogd, dat bij de uitvoering an de sociale verzekering zelfs zonder wetswijziging aanienlijke bezuinigingen zouden zijn te verkrijgen, vooral in pheffing van een aantal Raden van Arbeid. Het is dien eachten afgevaardigde bekend, dat wanneer zich een vacaure voordoet, ik daarvan gebruik maak om een Raad van Arbeid op te heffen; niet steeds den Raad, waarbij de vacaure is, maar ook somtijds den Raad, welks voorzitter ik in de acature benoem. Zoo zijn de Raden te Zaandam en Heerlen pgeheven. Maar ik ga nog verder: ik heb een Raad op het oog, dien ik zonder vacature reeds bezig ben op te heffen, mdat hij gemist kan worden zonder de belangen der verekerden te schaden.

Ik heb daarmede echter willen wachten tot de nieuwe wachtgeldregeling er was, om te voorkomen, dat een ontslagen voorzitter niet onder eenige wachtgeldregeling zou vallen.

De heer Duys heeft gevraagd, of het waar is, dat ik de opvatting huldig, dat als een Raad van Arbeid wordt opgeheven, ik de wachtgeldregeling van dien Raad als vervallen beschouw, zoodat de menschen zonder wachtgeldregeling zijn. Die opvatting heb ik niet, want dan zou ik het niet noodig hebben geacht, de wachtgeldregeling van een Raad van Arbeid te doen vernietigen. Wanneer ik merk, dat een wachtgeldregeling wordt gemaakt, volgens welke een typiste, hoe kort zij ook in dienst is geweest, gedurende 7 jaar wachtgeld krijgt, dan bevorder ik de vernietiging dier verordening, en als zulk een Raad van Arbeid wordt opgeheven, geldt de Rijksregeling. Als echter een Raad van Arbeid een redelijke wachtgeldregeling vaststelt, heb ik geen bezwaar, die te laten gelden voor ambtenaren, die ten gevolge van de opheffing van dien Raad overbodig worden.

Ik betwijfel, of het verstandig zou zijn een groote razzia te houden onder de Raden van Arbeid, in het stadium, waarin thans de sociale verzekering verkeert. Nu zij de ongevallenverzekering en de landbouwongevallenverzekering er bij krijgen, zou het niet verstandig zijn al te snel tot opheffing over te gaan. Doet zich hier of daar ongezocht een gelegenheid voor, dan zal ik daarvan gebruik maken, maar overigens zou ik willen afwachten, welk stelsel bij de reorganisatie van de verzekeringswetgeving zal worden gekozen. Krijgt men een stelsel, als ontwikkeld is in de artikelen van den chef van de afdeeling Arbeidersverzekering, dan kan zonder twijfel met ongeveer 15 Raden van Arbeid worden volstaan. Blijft men echter bij een stelsel, als opgenomen is in de Ziekteverzekeringswet van Minister Talma, dan zal men met dat aantal niet tot een behoorlijke uitvoering der wet kunnen geraken. Die beslissing moet dus worden afgewacht.

Den heer Rutgers geef ik toe, dat de critiek, die op de Raden van Arbeid wordt uitgeoefend, veelal onverdiend is. Zij zijn geoutilleerd voor een groote taak, die hun echter voorloopig wordt onthouden, en worden met hun outillage gesteld voor de vervulling van een veel kleinere taak. Daarom is de critiek niet ten volle gerechtvaardigd. Men kan ze daarnaar niet beoordeelen.

Iets anders is, dat het niet-invoeren van de ziekteverzekering daarom ook geleid heeft tot buitengewoon groote moeilijkheden, omdat, nu de Raden van Arbeid niet zelf de kosten voor gebouwen, personeel, enz. hadden op te brengen uit de ziekteverzekering, maar die kosten geheel betaald worden uit het Invaliditeitsfonds voor de Rijksverzekeringsbank, het hek wel een beetje van den dam was! Ik noemde zoo juist een wachtgeldregeling, zoo zijn er ook al te vrijgevige salarisregelingen geweest, aankoop van te dure gebouwen, enz. Wanneer de ziekteverzekering eerst was ingevoerd, had men waarschijnlijk meer het gevoel gehad, dat men de dingen met eigen geld financierde, en niet met geld, dat men van de bank thuis kreeg. In dat opzicht hebben de Raden van Arbeid een zeer slechte kans gehad en zich ontwikkeld in een sfeer, die niet de juiste is.

Ten slotte heb ik nog een punt te bespreken, dat in de stukken is behandeld bij art. 51, nl. de vraag, of ik niet geneigd zou zijn, mede te werken aan het brengen van een post op de begrooting voor een annuïteit, waarin zou zitten een rentegarantie voor een leening uit het Invaliditeitsfonds aan de vereeniging voor misvormden.

Laat ik vooropstellen, dat ik het werk van dr. Murk Jansen in Leiden sinds jaren ken, vooral uit de laatste jaren, omdat hij zelf de vriendelijkheid heeft gehad, mij herhaaldelijk uitvoerig van dat werk op de hoogte te stellen door het vertoonen van foto's.

Ik zou niets liever willen, dan helpen mogelijk maken, dat hij daar de kliniek krijgt, die hij voor de verdere uitvoering van zijn werk dringend noodig heeft. Dat heb ik ook tot uitdrukking gebracht in de Memorie van Antwoord.

Echter zijn bij het opstellen van de Staatsbegrooting verschillende regelen gesteld met het oog op den financieelen toestand. Een van die regels is, dat bestaande subsidies zooveel mogelijk zullen worden ingekrompen, en ten tweede, dat geen enkel nieuw subsidie op de begrooting zal komen. Had die regel niet gegolden — ik erken volkomen, dat het absoluut noodig was, dat dit jaar een dergelijke krasse maat-

(Minister **Aalberse e. a.**)

regel werd genomen —, dan hadden de heeren op deze begrooting van mij een voorstel gevonden om deze rentegarantie te geven.

Maar zoodra het eenigszins uit financieel oogpunt mogelijk en te verdedigen is, behoeven de heeren mij niet aan te sporen — dat kan ik den heeren Snoeck Henkemans en van der Waerden verzekeren —, maar zal ik eigener beweging daarmee komen.

Ik acht het een zaak van buitengewoon groot nut, zeer in het belang van de Rijksverzekeringsbank, van het Invaliditeitsfonds, en natuurlijk in de eerste plaats van de menschen zelf. Het werk, dat door dr. Murk Jansen wordt verricht, is voortreffelijk, hij heeft er een Europeeschen naam door gekregen.

Als de financiën het toelaten, zal ik dus onmiddellijk mijn voorstel doen, maar op het oogenblik ben ik, evenals elk ander lid van het Kabinet, gebonden aan den regel, dat geen nieuwe subsidies op deze begrooting kunnen worden gebracht.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, geen replieken te houden.

Daartoe wordt besloten.

De beraadslaging over de IIIde afdeeling (*Arbeidersverzekering)* in het algemeen wordt gesloten.

De onderartikelen 41 en 42 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderart. 43, luidende:

„Traktementen van de voorzitters van de Raden van Arbeid, f 235 240."

De heer **Boon**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben er niet zoo goed van op de hoogte, hoeveel en welke Raden van Arbeid zouden kunnen worden opgeheven, maar ik heb met genoegen van Zijn Excellentie gehoord, dat eenige Raden zijn opgeheven, o. a. Zaandam en Heerlen.

Maar daarnaast heb ik tot mijn groot genoegen gehoord van een zoo bij uitstek deskundig man als ons medelid de heer Michielsen, dat er nog veel meer Raden van Arbeid zouden kunnen worden opgeheven. Nu heb ik gehoord, dat het in het voornemen van den Minister had gelegen om den Raad van Arbeid te Roosendaal op te heffen en den voorzitter daarvan te verplaatsen naar Haarlem, maar dat dat plan is afgestuit op het feit, dat in Haarlem onverhoopt en onverwacht geen vacature is ontstaan. Is het nu juist, om een zoo duur apparaat als den Raad van Arbeid te Roosendaal te behouden, om dergelijke overwegingen? Ik zou daarom den Minister willen vragen, of het juist is, dat het zijn bedoeling was den Raad van Arbeid te Roosendaal op te heffen en, zoo ja, om welke redenen dat is afgesprongen.

De heer **Aalberse, Minister van Arbeid**: Mijnheer de Voorzitter! Het spijt mij, dat de vraag van den heer Boon niet voorbereid is in het Voorloopig Verslag. Ik geloof, dat deze vraag, waaraan ook in deze Kamer persoonlijke quaesties verbonden zijn, den Minister niet onverhoeds had mogen worden gesteld. De heer Boon is hier nog maar pas lid, maar hij zal misschien wel hebben gehoord, dat het gewoonte is, als leden iets bespreken willen, dat in het Voorloopig Verslag niet is vermeld, zij de beleefdheid hebben om den Minister, al is het maar een paar uur van te voren, daarmee in kennis te stellen. Als de geachte afgevaardigde dat gedaan had, zou hij het mij eenigermate gemakkelijker hebben gemaakt. Ik kan echter wel mededeelen, dat omtrent de opheffing van den Raad van Arbeid te Roosendaal en dus de verplaatsing van den voorzitter naar Haarlem geen besluit is genomen en dat de geruchten daaromtrent dus uit de lucht gegrepen zijn. Toen ik zeide, dat ik verwachtte, dat er dezer dagen een vacature zou komen, had ik een heel anderen Raad van Arbeid op het oog. Wat nu den voorzitter van den Raad van Arbeid te Haarlem betreft, die lid dezer Kamer is geworden, het overleg met mijn ambtgenoot van Justitie omtrent hetgeen mij in verband met de Grondwettelijke bepalingen te doen staat is nog niet afgeloopen en daarom kan ik mij er thans nog niet over uitlaten.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Nu de Minister de opmerking maakt, dat de zaak niet in het Voorloopig Verslag is voorbereid, wil ik even mededeelen, dat de zaak wel degelijk is aangebracht en dat de vraag is gesteld, of het wel aangaat dat een belangrijke post van voorzitter van een Raad van Arbeid wordt gecombineerd met dien van lid dezer Kamer. Als ik mij niet zeer vergis — de rapportrice Groeneweg zou daaromtrent inlichtingen kunnen geven — heeft deze vraag ook in een drukproef gestaan, maar heeft de Commissie van Rapporteurs haar geschrapt op een keer dat mejuffrouw Groeneweg niet aanwezig kon zijn. Het was dus geen onbeleefdheid van de Kamer. Wij willen een kleine beetje meer licht. Het is helaas door een mij onbekende bijzondere omstandigheid niet in het Voorloopig Verslag gekomen. Ik had hier niet over willen spreken, omdat ik het een onaangename zaak vind, maar als ik hier den heer Michielsen zoo hoog van den toren hoor blazen over bezuiniging en opheffing van Raden van Arbeid, dan zou ik willen vragen, of het aangaat, dat de Voorzitter van den Raad van Arbeid, zonder zelfs den Minister daarin te kennen — naar ik verneem — zich zonder meer laat benoemen tot lid dezer Kamer en zijn functie blijft waarnemen alsof dat zoo hoort en dat, nu de tijd, die voor het werk in deze Kamer vereischt wordt, zoo toeneemt en de Grondwet wellicht wordt herzien. Het spijt mij, dat ik dit moet zeggen, maar nu de zaak ter sprake komt, meen ik, de vraag te moeten stellen. Ik hoop, dat wij meer licht van den Minister krijgen nu of later, maar de quaestie moet worden opgelost. Men kan toch maar niet iederen post met het Kamerlidmaatschap verbinden. Een van beide, òf de functie van voorzitter van den Raad van Arbeid kan niet goed worden aangenomen, òf het kamerlidmaatschap wordt niet op behoorlijke wijze waargenomen.

Ik geloof, als de Minister hier had willen combineeren, dat hier een gelegenheid was geweest dat de heer Michielsen, die graag wil bezuinigen, wat ik in hem toejuich, had moeten zeggen: gij kunt Roosendaal opheffen. Haarlem komt vrij, benoem daar den voorzitter van Roosendaal, ik krijg 't mooien werkkring in de Kamer.

Ik beveel deze bezuiniging dus aan den Minister aan.

De heer **Beumer**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch over deze aangelegenheid een enkele opmerking te maken. In de eerste vergadering der commissie van rapporteurs is, als ik mij niet vergis, door twee leden een opmerking ingebracht van deze strekking, dat aan den Minister de vraag werd gesteld, hoe hij dacht over de combinatie van het voorzitterschap van een Raad van Arbeid en het lidmaatschap van de Tweede Kamer. Toen is aan den griffier opgedragen, — aangezien men begreep, dat er een persoonlijke strekking in deze vraag lag — om die opmerking te formuleeren op een zoodanige wijze dat zij den minsten aanstoot zou geven.

In het concept-verslag kwam de vraag voor, ongeveer geformuleerd zooals ik haar heb aangegeven, en toen is in de vergadering van de Commissie van Rapporteurs opnieuw overwogen, of die vraag in het verslag moest worden opgenomen. Een van de leden heeft toen het voorstel gedaan haar niet op te nemen. Over dat voorstel is gestemd en de uitslag van de stemming is geweest, dat de vraag niet zou worden opgenomen. Er heeft dus plaats gehad een volkomen regelmatige behandeling van zaken, maar ik wil er nog wel iets meer van zeggen.

Een van de argumenten, die, naar het mij voorkomt, de Commissie van Rapporteurs er toe hebben geleid de vraag niet op te nemen, was deze, dat men niet prijs stelde op soortgelijke opmerkingen in een stuk der Kamer, indien daar verder geen gevolg aan werd gegeven, hetgeen beteekend

20ste VERGADERING. — 16 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk XA (Depart. van Arbeid) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Beumer e. a.)

dat niet gaarne in een Voorloopig Verslag een vraag zag gesteld, waaromtrent, waar het betrof een persoonlijke quaestie, geen zekerheid aanwezig was, dat in de openbare vergadering daarop werd teruggekomen.

Er is verder overwogen, dat, indien het lid of de leden der Kamer, die de vraag hadden gesteld, inderdaad een algemeen belang er in zagen, dat die quaestie door hen, in het openbaar, met den Minister werd behandeld, dan voor hen de gelegenheid bestond, die er voor ieder onzer is, en die voortdurend door ons wordt aangegrepen, om van te voren den Minister daarvan in kennis te stellen.

Wanneer men iets wil bespreken, dat niet in het Voorloopig Verslag staat, dan kan men zich wenden tot den daarbij betrokken Minister en hem daarvan op de hoogte stellen en hem daarna hier, in het openbaar, verzoeken zijn meening daarover te kennen te geven.

Ten slotte wil ik wel zeggen, dat het mij zeer spijt, dat ten aanzien van deze quaestie door den heer Boon de gedragslijn is gevolgd, die reeds eerder hem is aangegeven door den voorzitter zijner fractie en waarvan wij eenige weken geleden niet veel genoegen hebben beleefd.

En het zou mij wel zoo doeltreffend lijken, indien in het vervolg de leden, die in een Voorloopig Verslag een opmerking niet vonden, die zij er graag in hadden gezien, indien zij daarover spreken willen, dan den Minister daarvan vooraf op de hoogte brachten.

De heer **Duys**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou in verband met het gesprokene door anderen nog deze opmerkingen willen maken. Hoe onaangenaam het voor den betrokken persoon, die hier in het debat gebracht is, ook moge zijn, iedereen in deze Kamer, ook de Minister, die deze debatten heeft gevolgd, zal overtuigd zijn, dat hij de niet benijdenswaardige situatie, waarin hij is komen te verkeeren, aan niemand anders dan aan zich zelf te wijten heeft. Het zal ook hem wel opgevallen zijn, dat in eersten termijn, bij de algemeene beschouwingen dezer afdeeling „Arbeidersverzekering" niemand deze zaak heeft aangeroerd, niettegenstaande daar alle redenen voor zouden zijn geweest. Onzen geachten collega was het waarlijk niet onbekend, dat in alle kringen hier in de Kamer zekere sensatie was aangaande hetgeen door hem thans wordt gedaan. Ik kan hem verzekeren, dat ook bij mij, één dergenen, van wie het te verwachten was dat hij bij deze afdeeling het woord zou voeren, van meer dan één zijde aandrang was uitgeoefend over deze zeer bedenkelijke zaak een ernstig woord van critiek te doen hooren. Mijnheer de Voorzitter! Ik heb dat, evenals andere leden, die evenzoo over het gebeurde denken als ik, toch nagelaten, ten eerste omdat het altijd den schijn medebrengt alsof men, door persoonlijke overwegingen geleid, een relletje tegen een politiek tegenstander enscèneert, maar bovendien ook, omdat mij niet onbekend was, dat de Minister in deze diligent was, en men dus rustig den uitslag van 's Ministers ingrijpen zou kunnen afwachten.

Maar wat gebeurt nu? Tot ons aller verbazing, of, laat ik mij nog juister uitdrukken, tot ons aller ergernis, komt hij nu hier hoog van den toren blazen en doen alsof hij nu juist de bij uitstek aangewezen bezuinigingsprofeet is. Houdt hier een redevoering, waarvan de duidelijke bedoeling is, dat het morgen eens netjes in alle couranten zal komen en door heel Nederland zal worden gezegd: Zie je; dat is nu goddank eindelijk eens niet een buitenstaander, een reactionnair of iemand, die door jalouzie op de ambtenaarspositie gedreven wordt, maar een ambtenaar zelf, een deskundige, die nu eens duidelijk komt bevestigen hoe veel te duur alles gaat en hoeveel er wel bezuinigd kan worden.

Mijnheer de Voorzitter! Als men dan bovendien nog weet dat het deze collega is, die moties doet aannemen om, ik meen, de helft der Raden van Arbeid maar op te heffen, en die dan hier, ja het is geloof ik nog net parlementair genoeg om uw voorzittershamer te passeeren, die dan hier den mooien bezuinigings-gebraden-haan komt uithangen, och,

(Duys e. a.)

Mijnheer de Voorzitter, dan vergt hij toch wel wat àl te veel van zijn medeleden!. Waarlijk, Mijnheer de Voorzitter, ik sta paf over het feit, dat iemand, die zooveel boter op zijn hoofd heeft zitten, in zulk een felle zon meent te kunnen gaan staan.

De geachte afgevaardigde kan m.i. niet genoeg dankbaar zijn jegens den Minister voor de uitermate sympathieke wijze, waarop deze hem heeft behandeld, blijkens het antwoord dat deze aan den heer Boon gaf. Inderdaad, de geachte afgevaardigde kan zich niet beklagen over de wijze, waarop de Minister en ook de Kamer zijn gedragingen heeft besproken of liever niet heeft besproken. Zeer in het bijzonder, de Minister verdient hiervoor van de zijde van dien afgevaardigde een extra woordje van dank of hulde.

Intusschen, Mijnheer de Voorzitter, zullen wij ten aanzien van de zaak zelf m.i. nu verder wel genoeglijk tot de orde van den dag overgaan. Mij dunkt dat de Minister, wanneer hij straks in andere verhouding tegenover deze zaak zal staan en niet den geachte afgevaardigde maar den „ambtenaar" tegenover zich heeft, wel zal weten hoe te handelen. Tevens smaakt dan de geachte afgevaardigde nog het genoegen, dat zijn bezuiniginsspeech toch nog méér resultaat heeft gehad dan hij zelf wel bevroedde. Voor ons moge dan op de redevoering van den Minister van toepassing zijn het: „à bon entendeur demi mot suffit".

De beraadslaging wordt gesloten en het onderartikel zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderartikelen 44 tot en met 50 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderdeel C (*Invaliditeitswet)* der IIIde afdeeling.

De heer **Snoeck Henkemans**: Mijnheer de Voorzitter! Bij letter *C* van deze afdeeling (Invaliditeitswet) zou ik gaarne een vraag tot den Minister willen richten. Het is een punt, dat niet in het Voorloopig Verslag is behandeld, maar de Minister is er volkomen van op de hoogte. Het is de quaestie van het maximum salaris van f 1200 in de Invaliditeitswet. Wie meer dan f 1200 verdient, en niet reeds verzekerd is, blijft buiten de invaliditeitsverzekering.

Het zal den Minister niet onbekend zijn, dat juist dezer dagen een artikel over dat punt in *De Sociale Verzekeringsgids* is verschenen.

Voor nieuwverzekerden is het maximum salaris thans dus f 1200. Wij hebben indertijd het bedrag van f 2000, dat gold gedurende den overgangstermijn, gebracht op f 3000. Bij die gelegenheid is er over gesproken, dat het noodig was ook het blijvend cijfer van f 1200 te verhoogen. De Minister had toen echter niet de gedachte, dat de reorganisatie zoo lang zou worden uitgesteld en heeft toen gezegd, dat het beter was dit punt uit te stellen tot de algemeene reorganisatie.

Nu gebeuren er echter ongelukken. Nu gebeurt het nl. herhaaldelijk, dat personen, die wel degelijk onder de wet vallen, er buiten blijven.

Indertijd is geredeneerd: wij behoeven het maximum niet hoog te stellen, want de jonge menschen beginnen met minder te verdienen; op jeugdigen leeftijd komen zij vanzelf in de verzekering en dan blijven zij er in.

Op het oogenblik gebeurt het echter dagelijks, dat menschen, die nog niet in dienstbetrekking zijn geweest, die eerst zelfstandig gewerkt hebben of in het buitenland werkzaam waren, of wel inderdaad, reeds jong, een loon gaan verdienen boven de f 1200, voor het eerst in loondienst treden. Zij blijven dan buiten de verzekering. Hier is een betrekkelijk eenvoudige wijziging vereischt. De Minister heeft niet anders te doen dan een partieele wijziging van de wet in te dienen, waardoor het cijfer 1200 wordt verhoogd, zoodat ook degenen, die aanvangen met een hooger salaris

(Snoeck Henkemans e. a.)

te verdienen dan f 1200, onmiddellijk onder de Invaliditeitswet zullen vallen.

Zooals het nu gaat, kan men waarnemen, dat tal van personen, vóór wie de wet zonder eenigen twijfel bestemd is, buiten de ouderdomsverzekering en invaliditeitsverzekering blijven.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou daarom aan den Minister willen vragen — al zal hij mij op het oogenblik geen beslist antwoord kunnen geven —, ernstig te overwegen om op dit ééne punt, nl. de verhooging van het cijfer 1200 tot b.v. 2000, een wijziging van de Invaliditeitswet voor te stellen.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid: Mijnheer de Voorzitter! De quaestie, die door den geachten afgevaardigde is ter sprake gebracht, had al eenigen tijd mijn aandacht en ik herinner mij, dat ik vóór de verkiezingen deze zaak reeds met mijn ambtgenoot van Financiën heb besproken.

Nu is het zonder eenigen twijfel noodzakelijk, dat, wanneer hierin een wijziging zal worden gebracht, een verandering zal moeten komen in de annuïteit. Aangezien ik echter juist omtrent het bedrag van de annuïteit ook nog in besprekingen ben met dien geachten ambtgenoot, wil ik den geachten afgevaardigde wel toezeggen, dat ik dit punt nog eens zal nagaan en zal zien, hoeveel het eventueel in de annuïteit zal schelen en ook, of het in verband met de andere besprekingen mogelijk zal zijn hieraan te voldoen.

Ik geef toe: de enkele gevallen in den *Verzekeringsgids* — het geldt hoofdzakelijk kantoorpersoneel — zijn wel zoo, dat, als het mogelijk is, hieraan eenigermate moet worden te gemoet gekomen. Ik kan dus niets anders beloven dan dat ik de zaak zal nagaan en zal trachten de moeilijkheid te ondervangen.

De beraadslaging wordt gesloten.

De onderartikelen 51 tot en met 60 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over de IVde afdeeling (*Volksgezondheid en Volkshuisvesting*) in het algemeen.

De **Voorzitter**: Ook bij deze afdeeling stel ik voor, den spreektijd te bepalen op hoogstens ½ uur. Er zijn reeds 8 sprekers ingeschreven, zoodat nog eenigen hedenavond het woord zullen moeten voeren.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Bakker**: Mijnheer de Voorzitter! Hoewel over het woningvraagstuk breede beschouwingen zouden kunnen worden gehouden, zal ik echter kortheidshalve met enkele opmerkingen volstaan.

Uit de woningpolitiek der Regeering blijkt, dat ze zich zoo langzamerhand van dit terrein van bijzondere Overheidszorg wenscht terug te trekken, terwijl als overgangsmaatregel den particulieren woningbouw nog een laatste prikkel wordt gegeven, om weer op verhaal te komen. Werden vorige jaren premies verstrekt voor het bouwen van middenstandswoningen, nu zullen premies worden gegeven voor den bouw van arbeiderswoningen.

Ik weet niet of ik het juist heb, doch ik beschouw dit als een zekeren overgangsmaatregel, en ik meen, dat daarbij deze goede gedachte voorzit, om daarbij speciaal te denken aan den bouw van arbeiderswoningen op het platteland, waaraan daar zeer zeker nog veel behoefte is.

Ik vermoed, dat ook met het oog op een beperkten inhoud der bedoelde woningen, enkel aan het bouwen van woningen op het platteland is gedacht.

Nu is bij het verstrekken van premies voor den middenstandswoningbouw de ervaring opgedaan, dat belanghebbenden veelal zeer lang moesten wachten voordat aan hun aan-

(Bakker e. a.)

vragen werd voldaan. Nu moet ik daarover opmerken, da daarvoor niet de oorzaak bij dezen Minister, noch bij d afdeeling Volksgezondheid moet worden gezocht, omdat i meen, dat men daar zeer actief is, doch dat de stagnati vooral te wijten is eenerzijds aan de weinige voortvarend heid van sommige gemeentebesturen, en anderzijds aan deze toestand, dat het verstrekken van premies niet enkel ove het Departement van Arbeid loopt, doch ook over dat va Financiën. Nu zal het toch zeker niet onmogelijk zijn, dat hoewel dit laatstgenoemde feit bestaat, de aanvragen om premie voor woningbouw zoo vlug mogelijk worden afgewikkeld. Door het lange uitblijven daarvan geraken belang hebbenden soms in tal van moeilijkheden, en daarom zo ik den heer Minister vriendelijk willen verzoeken, om all pogingen in het werk te stellen, waardoor de aangevraagd premies spoedig na de gedane aanvraag zullen kunnen wor den verstrekt.

Mevrouw **de Vries—Bruins**: Mijnheer de Voorzitter! D Regeering heeft gemeend, dat zij ook op dit onderdee „Volksgezondheid" moest bezuinigen. Ik meen, dat wi daarin tot zekere hoogte kunnen medegaan, echter onde twee voorwaarden. De eerste voorwaarde is, dat die bezuini ging inderdaad ook medebrengt een vermindering van uit gaven, en de tweede voorwaarde is, dat die bezuiniging nie mag schaden groote algemeene belangen.

Het is mijn overtuiging, dat hier niet de juiste wijze va bezuinigen is toegepast, en daarvan wil ik eenige voorbeel den aanhalen.

Er wordt bezuinigd op de uitgaven voor de bestrijding van de geslachtsziekten. Het is algemeen bekend, dat in d oorlogsjaren en ook daarna het aantal geslachtszieken i ons land zeer is toegenomen. Evenals in andere landen kom hier veel congenitale syphilis voor, en van deze kin deren, die dus bij hun geboorte reeds ziek zijn sterft een groot aantal in het eerste levensjaar. I heb daarvoor zelfs gevonden cijfers van 32—53 pct Men mag zeggen, dat deze sterfte, economisch ge sproken, geen nadeel doet, maar er is een andere kant aa deze quaestie. Bij een onderzoek van dr. de Vries naar d oorzaken van de ziekte in een idiotengesticht te Leiden bleek dat bij 1/4 van de daar aanwezige patiënten idiotie he gevolg was van aangeboren syphilis, en hij schat het totaa van deze zieken, dus idioten, die idioot waren ingevolge aan geboren syphilis, in ons land op ongeveer 1000. Men heef dus hier te doen met een groot aantal onwaardige menschen levens, die de maatschappij op zeer hooge kosten jagen.

Verder wijs ik op de lijders aan *dementia paralytica*. Jaar lijks worden in onze krankzinnigengestichten ongeveer 20 lijders aan *dementa paralytica* opgenomen. Dat zijn oo weder verwoeste levens, die voor de maatschappij niets kun nen opbrengen, doch die weder door hun verpleging, voora nu in de laatste jaren de verpleging in de gestichten zo duur is, groote onkosten voor de gemeenschap veroorzaken

In de derde plaats heeft prof. Zeeman een onderzoek inge steld naar het aantal personen in ons land die blind zijn ook weder ten gevolge van geslachtsziekte. Hij schat hun aantal op ongeveer 300. Hier dus ook weder veel leed voo de personen en groote uitgaven voor de gemeenschap.

Wanneer wij nu hooren wat de Regeering zegt over d verlaging van de kosten voor bestrijding der geslachtsziekten dan lezen wij daar het volgende:

> „Mede in verband met een plan voor internationale samenwerking was een eenvoudig plan ontworpen om d bestrijding van de geslachtsziekten meer daadwerkelijk ter hand te nemen; tegenover deze vermeerdering va uitgaven werd dit subsidie verminderd. De bezuiniging is oorzaak, dat helaas alleen de vermindering van he subsidie in stand bleef."

Dus het eenvoudige, goede plan, dat de Minister had wordt niet uitgevoerd, maar daartegenover wordt bezuiniging toegepast, ofschoon wel blijkt uit het gemaakte plan — a kennen wij den inhoud niet — dat ook de Regeering va

(de Vries—Bruins.)

oordeel is dat in deze zaak meer gedaan moet worden dan het geval is. Het wil mij voorkomen dat dit een onjuiste, oneconomische wijze van handelen is.

De Regeering bezuinigt nog meer. Zij bezuinigt ook op kinderhygiëne en op tuberculosebestrijding. Ook daar kan men gemakkelijk duidelijk maken, dat deze bezuiniging onjuist en oneconomisch is. Ik heb de kinderhygiëne genomen in verband met de tuberculosebestrijding. Bekend is, dat aangeboren tuberculose practisch niet voorkomt; alleen in zeer spaarzame gevallen. Toch is er een groot aantal kinderen beneden het jaar, dat lijdt aan tuberculose. Die aandoeningen worden verkregen door infectie in de naaste omgeving, in het gezin. Wanneer men nu een wijs beleid volgde, zou men maatregelen kunnen nemen om te zorgen, dat de kinderen niet ziek worden. In andere landen gebeurt dat ook. In Frankrijk heeft men het Oeuvre en in Duitschland de Säuglingeheime. Daar verzorgt men dus de zuigelingen voordat zij ziek zijn. Men neemt hen uit hun omgeving, uit 't gezin, waar het gevaar groot is, en men verzorgt hen voor weinig kosten. Dat is mogelijk, omdat zij dan nog gezond zijn en men hen dan veel goedkooper kan verzorgen dan volwassenen. Men heeft berekend, dat men die zuigelingen kan verzorgen voor 1/5 van het bedrag, dat voor volwassenen noodig zou zijn.

Men heeft bovendien de tehuizen voor gezonde zuigelingen dienstbaar gemaakt aan het onderwijs voor a.s. moeders, voor kinderverzorgsters enz. Men laat daarvoor een bepaald opleidingsgeld betalen, waardoor die tehuizen voor een belangrijk lager bedrag in exploitatie kunnen worden gebracht.

Dat zijn allemaal dingen, die in ons land niet gebeuren en die, nu de Regeering op deze posten gaat bezuinigen, ook niet kunnen gebeuren.

De drankbestrijding is een derde voorbeeld. Op de drankbestrijding wordt door deze Regeering zeer veel bezuinigd. Nu kan men er zeker van zijn, dat goede drankbestrijding — wij mogen aannemen, dat de laatste jaren het geld voor dit doel goed is besteed en de bezuiniging niet is tot stand gekomen, omdat de Regeering meende, dat het geld op verkeerde wijze was besteed — bezuiniging geeft vooral op de uitgaven voor armenzorg. Het consultatiebureau te Amsterdam geeft voor het burgerlijk armbestuur gelden uit aan gezinnen, die armlastig zijn ten gevolge van alcoholisme van een der leden; in den regel is dat het hoofd van het gezin. Nu heeft dat consultatiebureau in 1922 — het jaar is nog niet om — uitgegeven een bedrag van f 20 000 voor armlastige gezinnen, waar die armlastigheid een gevolg was van alcoholisme. Dus f 20 000 is op die manier weggegooid. Dat consultatiebureau te Amsterdam geeft bijv. ook voorschotten aan gezinnen, welke anders zouden vallen in handen van woekeraars. Dat zijn geen armlastige gezinnen, maar gezinnen, die op den rand van armlastigheid staan. Uit de jaarverslagen van dat consultatiebureau ziet men hoe uitstekend de gelden worden besteed en hoe op deze wijze vele gezinnen worden gered. Ik heb een lijstje voor mij, waaruit blijkt hoeveel in de jaren 1913—1919 aan dergelijke gezinnen is uitgegeven en hoeveel van dat geld is terechtgekomen. Die gelden worden gegeven zonder eenigen waarborg, op goed vertrouwen, ten einde de menschen op te voeden en hun meer verantwoordelijkheidsgevoel te geven. In 1913 is het bureau begonnen met f 700 en in 1919 is dat bedrag gestegen tot f 24 000. In 1913, toen men begon, is van het geld terechtgekomen 56 pct. en dat percentage is langzamerhand gestegen tot 76, 85, 96 en 97. In 1919 kwam van het bedrag van f 24 000 97 pct. of bijna het geheele bedrag terecht. Men heeft daarmede dus eigenlijk geen verlies geleden. Die gezinnen zijn opgeheven en aan de maatschappij is dus een groote weldaad bewezen. Op die manier kan men duidelijk maken — ik heb nog meer voorbeelden — dat, als de uitgaven voor de volksgezondheid goed worden besteed, dit een groote bezuiniging geeft voor de geheele gemeenschap.

Wat doet nu deze Regeering, bijv. op het gebied der drankbestrijding? Het vorige jaar was voor dat doel een post van f 245 000 uitgetrokken en voor 1923 is dat bedrag tot f 100 000 teruggebracht. Waar in het algemeen een bezuiniging van 17 pct. is toegepast, is deze post buitengewoon slecht bedeeld.

Ik neem aan, dat het niet is, omdat het geld niet goed besteed is, maar ik moet opmerken dat deze Regeering niet voldoende overtuigd is van het groote nut van een goede drankbestrijding.

Wanneer wij dergelijke dingen zien, kunnen wij alleen zeggen, dat deze bezuiniging niet een juiste is. Ik wil nog een enkel voorbeeld aanhalen. Er komt op deze begrooting ook voor een subsidie voor eerste hulp bij ongelukken. Het vorige jaar werd daarvoor uitgetrokken f 40 000 en nu f 10 000. In de Memorie van Antwoord zien wij, dat de Minister deze verlaging betreurt, maar hij zegt er bij, dat het bestuur van de Rijksverzekeringsbank misschien ook nog f 10 000 zal geven, omdat ze meent, dat deze uitgave van groot belang is voor het ongevallenfonds, m. a. w. bezuiniging in de hand werkt. Dat bestuur meent dus, dat deze post er een is, die zijn rente opbrengt, en dat men, als men daarop gaat bezuinigen, aan den anderen kant zooveel schade krijgt, dat het f 10 000 wil bijdragen. Deze bezuiniging keuren wij sociaal-democraten dan ook in geen geval goed.

Maar wij willen wel medewerken tot bezuiniging, die geen nadeel geeft. En nu is het mijn vaste overtuiging, dat wij wel kunnen bezuinigen op den medischen hygiënischen dienst zonder eenige schade voor de gezondheid. Die dienst bevat een groot aantal instituten, den Centralen Gezondheidsraad, de medische inspectie, den geneeskundigen dienst van de Arbeidsinspectie, de medische diensten van de Rijksverzekeringsbank en van de Raden van Arbeid en de gemeentelijke gezondheidscommissiën. Dat complex kost te zamen ongeveer anderhalf millioen, en nu zal ik trachten duidelijk te maken, dat wij op dezen post zeer goed kunnen bezuinigen en dus daartoe ook verplicht zijn. Ik zou van dezen post een stuk willen afnemen en dat overbrengen naar de directe gezondheidszorg.

Ten eerste iets over den Gezondheidsraad. Die Raad is duur. Wanneer wij de verschillende posten optellen, komen wij alleen voor dat administratieve lichaam tot f 102 200. Nu is het eigenaardig, dat de Minister in de Memorie van Antwoord zegt, dat er gevraagd is of de Gezondheidsraad niet geheel kon worden opgeheven, maar dat hij dat niet gewenschto acht. Ik zou dat persoonlijk ook niet wenschen. Ik waardeer in veel opzichten het werk van dit instituut.

De Minister zegt verder: de commissoriale arbeid wordt door den eersten in ons land onvergolden verricht. Die f 120 000 worden dus niet besteed voor de adviezen van die eersten in ons land, die geen vergoeding ontvangen, maar voor de ambtenaren. Wij zijn dus verplicht na te gaan, of die f 120 000 voor den Centralen Gezondheidsraad hun nut opbrengen voor de volksgezondheid. In het jaarverslag van den Centralen Gezondheidsraad heb ik gevonden, dat over allerlei onderwerpen belangrijke adviezen zijn gegeven. Maar dat jaarverslag is eigenaardige lectuur. Men vindt er als praestatie vermeld: de raad ontving afschriften van Koninklijke besluiten, kreeg mededeeling van een afwijzende beschikking, nam kennis van enz. Wanneer men dat eens gaat schiften, blijft er nog altijd belangrijk werk over, maar voor een deel zou dat ook door de medische inspectie kunnen gebeuren. Wanneer ik lees, dat de Centrale Gezondheidsraad advies gaf over de vereenvoudiging der tuberculosebestrijding, meen ik, dat dit ook kan geschieden door de inspectie van de tuberculose. Hetzelfde geldt van een onderzoek over Japansche scheerkwasten, dat thuis hoort bij de inspectie van de Warenwet. Zoo kan een groot aantal verrichtingen worden opgenoemd, die kunnen worden ondergebracht bij de inspectie, en dan blijft er heel wat minder werk over. Waar de eersten van ons land dat werk onvergolden doen, kan van die f 120 000 heel wat af. De Centrale Gezondheidsraad is eenvoudig een adviseerend lichaam, maar voor medische adviezen wordt nog heel wat meer uitgegeven. Wij vinden op deze begrooting ook f 10 000 voor de Staatscommissie in zake de tuberculose-bestrijding, die een uitstekend rapport heeft uitgebracht. Dit werk ligt echter geheel op het gebied van den Centralen Gezondheidsraad. Wij hebben ook nog de sociaal-hygiënische commissie in Limburg, die de volgende subsidies genoot: 1919 f 10 000; 1920, 1921, 1922 en

(de Vries—Bruins.)

1923 f 20 000. Ik heb getracht een overzicht te krijgen van het werk dier commissie, maar het is mij niet gelukt. Het is eigenaardig, dat een commissie, die dergelijke groote bedragen krijgt, nimmer een verslag publiceert.

Bij onderzoek is mij gebleken, dat zij alleen een schriftelijk verslag aan de Regeering uitbrengt. De Minister van Arbeid had mij toegestaan dat verslag in te zien, maar het was toevallig uitgeleend. Ik zou echter niet willen volstaan met een persoonlijken indruk, ik meen, dat een dergelijke commissie een jaarverslag dient te publiceeren.

Een tweede punt waarop bezuinigd kan worden is de medische inspectie, volgens de nieuwe Gezondheidswet ingesteld. De kosten aan ambtenaren en aan reis- en verblijfkosten bedragen in totaal f 524 320. Dat is veel en ik vermoed, dat daarop wel bezuinigd kan worden. Er zijn 5 inspecties, er worden hooge bedragen in rekening gebracht voor reis-, verblijf- en verplaatsingskosten. Wat verplaatsingskosten zijn is mij niet duidelijk geworden. Per inspecteur wordt jaarlijks ruim f 3800 uitgegeven aan reis-, verblijf- en verplaatsingskosten. Als men die cijfers leest, kan men de gedachte niet van zich afzetten, dat de dienst niet goed georganiseerd is. Ik heb de overtuiging, dat het gebied voor elken inspecteur te groot is en daardoor het werk te duur wordt.

Een enkel woord afzonderlijk over de inspectie voor de kinderhygiëne. De instelling hiervan is met vreugde begroet door alle medici en hygiënisten in ons land, begroet, omdat ieder overtuigd was dat er op dit gebied nog veel te doen was. Nu leest men echter in het jaarverslag van den inspecteur enkele dingen, die te denken geven.

Men krijgt dan den indruk, dat de inspectie is ingevoerd, maar de eigenlijke dienst ontbreekt. Het verslag maakt den indruk van leeg te zijn, niet omdat de inspecteurs niet voldoende werk zouden verrichten, maar omdat de eigenlijke dienst er niet is.

De hoofdinspecteur zegt o. a. in het jaarverslag:

> „Vele adviezen werden gegeven, maar het opvolgen daarvan moest in vele gevallen achterwege blijven door gebrek aan geld."

En iets verder:

> „Er werden verwachtingen gewekt met de inrichting van die inspectie, waaraan niet is kunnen worden voldaan."

En aan het slot:

> „Mocht deze fatale toestand lang duren, en de Staat zich langen tijd afzijdig houden, dan is te vreezen, dat de belangstelling van particulieren ook weer zal verslappen."

Dit wil dus zeggen, dat wanneer de inspectie op die manier blijft voortbestaan, zij meer kwaad dan goed doet. Men versta mij goed: de bedoeling van mijn redeneering is niet, dat ik die inspectie weg wil hebben, maar wanneer men die inspectie heeft, is men verplicht, gezien de toestanden op het gebied van zuigelingensterfte, behoorlijke bedragen beschikbaar te stellen.

Het komt mij voor, dat de heele organisatie van de inspectie voor ons land oneconomisch is. Ik kom hier nog even op het verband tusschen de verschillende inspecties. De hooge reis-, verblijf- en bureelkosten, waarover ik reeds sprak, wijzen er op, dat hier niet economisch wordt gewerkt.

Wanneer men nagaat, hoe de indeeling, hoe het werk van die inspecties is, krijgt men dezelfde overtuiging. Dan ziet men, dat de inspecties naast elkaar werken, dat de gebieden in elkaar grijpen, maar dat iedere inspecteur op zijn eigen terrein moet blijven, omdat er geen contact, geen centralisatie is. Dat moet natuurlijk aanleiding geven tot geldelijke verspilling.

Hoe is het met de kinderhygiëne en de tuberculosebestrijding? Tot de kinderhygiëne behoort het zenden van kinderen naar buiten, het heele werk van de vacantiekolonies, dat voor een groot deel is prophylaxe voor de tuberculosebestrijding. In de practijk gebeurt dit werk door den inspecteur voor de kinderhygiëne; het is dan duidelijk, dat daarnaast de inspectie van de tuberculosebestrijding òf te kort komt òf dat er dubbel werk gebeurt.

(de Vries—Bruins e. a.)

Hetzelfde geldt voor de drankbestrijding en de tuberculosebestrijding. Alcoholisme geeft in hooge mate gevaar voor tuberculose, dus behoorden beide inspecties samen te werken.

Dat geldt ook voor de inspectie voor de besmettelijke ziekten (vooral geslachtsziekten) en die voor kinderhygiëne. Deze zijn gebieden, die in elkaar grijpen. Wil men economisch werken, dan moet men komen tot combinatie en concentratie.

Op dat gebrek aan samenwerking tusschen de verschillende inspecties is onlangs een aardige persiflage geleverd door dr. Büning. Hij schreef, dat het kon voorkomen, dat wanneer men de inspecties haar gang liet gaan, men in één gezin kreeg een enquêtrice voor de tuberculose-zorg, een voor de zuigelingenzorg, een voor den woningtoestand, een voor het maatschappelijk werk, een voor het geneeskundig schooltoezicht en, zoo schreef hij er niet onaardig bij, een behandelend geneesheer, die dat alles met stomme verbazing aanziet. Tot dergelijke toestanden kan men komen als men de inspecties naast elkaar laat werken.

De hier genoemde bezwaren gelden nog slechts de verschillende hygiënische inspecties. Maar ook het werk van den sociaal-medischen dienst moet in contact gebracht worden met dat van de hygiënische inspectie. Een voorbeeld daarvan wil ik noemen. Het is overbekend, dat de Raden van Arbeid herhaaldelijk patiënten uitsturen naar sanatoria volgens art. 99 der Invaliditeitswet. Als die patiënten zoover genezen zijn, dat zij kunnen worden ontslagen, worden zij natuurlijk door de Raden van Arbeid uit het oog verloren. Nu heeft de inspectie voor de tuberculosezorg er op aangedrongen, dat zij die patiënten onder haar toezicht krijgt voor de nazorg. Maar de Raden van Arbeid zeggen: daar hebben jullie niets mee te maken, ieder blijft op eigen terrein. Het gevolg daarvan is dan natuurlijk, dat van de nazorg niets terechtkomt. D. w. z. dat een massa geld wordt weggegooid, omdat, wanneer de nazorg niet behoorlijk wordt behartigd, natuurlijk een groot aantal patiënten weer terugvalt. Zoo moet men ook hier krijgen samenwerking en men kan eerst een behoorlijke economische werking krijgen indien alles onder één leiding gebracht wordt, vooral als wij straks zullen krijgen de invoering van de wet op de gezondheidsdiensten.

Verschillende van die dingen heb ik besproken in de afdeelingen. Ik heb echter den indruk gekregen, dat de Regeering niet zeer welwillend tegenover die opmerkingen stond. Daarom ben ik genoodzaakt, een uitspraak van de Kamer te vragen en daarom heb ik de eer, mede namens enkele andere leden, voor te stellen de motie, die ik hierbij op uw tafel deponeer.

De Voorzitter: Door mevrouw de Vries—Bruins is, mede-onderteekening van mejuffrouw Groeneweg en de heeren Hiemstra, Schaper en van der Waerden, een motie van orde voorgesteld, luidende:

> „De Kamer, van oordeel, dat de wijze van bezuiniging op een deel der uitgaven voor de volksgezondheid, met name die ten behoeve der kinderhygiëne, geslachtsziekten en drankbestrijding, gelijk die in de Regeeringsvoorstellen tot uiting komt, groote nadeelen zal geven voor den algemeenen gezondheidstoestand en dus oneconomisch is,
>
> noodigt de Regeering uit, te overwegen of door reorganisatie van den hygiënischen en sociaal-medischen dienst, een meer oeconomische bezuiniging kan worden verkregen, die niet strijdig is met de belangen van de Volksgezondheid."

Voorgesteld door vijf leden, maakt deze motie van orde een onderwerp van beraadslaging uit.

De Voorzitter: Is de Regeering van oordeel, dat de behan-

(Voorzitter e. a.)

deling van deze motie van orde gelijktijdig met deze beraadslaging kan geschieden?

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid: Ja, Mijnheer de Voorzitter! Het onderwerp ligt geheel binnen den kring van deze afdeeling.

De **Voorzitter**: Dan stel ik voor, deze motie van orde te behandelen gelijktijdig met de beraadslaging over de afdeeling Volksgezondheid en Volkshuisvesting.

Daartoe wordt besloten.

De heer **van Voorst tot Voorst**: Mijnheer de Voorzitter! Ik lees in de Memorie van Antwoord, dat de Vleeschkeuringswet aan het Rijk geen kosten veroorzaakt, terwijl deze wet ook voor de gemeenten geen lasten behoeft mede te brengen, aangezien tegenover de uitgaven staan de inkomsten van keurloonen. De keurloonen behooren dus zóó hoog te worden opgevoerd, dat daaruit kunnen worden bestreden de rente en aflossing van het bouwkapitaal der slachtplaatsen en keuringslokalen, benevens de traktementen voor de keuringsveeartsen, hulpkeurmeesters, en de beambten, met de herkeuringen belast.

In dat geval komen de uitgaven krachtens deze wet niet ten laste der gemeentefinanciën. Maar al die genoemde kosten zullen toch moeten worden betaald en worden derhalve gedragen door diegenen die vee moeten laten keuren en daaronder behooren voor een deel ook de boeren, vooral de kleine land- of keuterboeren.

Een boerenarbeider of keuterboer, dat is ongeveer synoniem, die een rund of een paar varkens mest, maar die het beste deel daarvan moet verkoopen omdat het hem niet convenieert het geheele dier voor zich en zijn dikwijls talrijk gezin te behouden, valt onder de bepalingen der wet en de man moet keurloon betalen. En dit valt het boertje van het land in deze tijden zwaar, nu hij elk dubbeltje, voordat hij het mag uitgeven, een paar maar moet omkeeren.

En als men nu nog maar bereikte wat men zich met deze wet heeft voorgesteld, dat het vleesch van gestorven en in nood geslachte dieren niet dan nadat het voor de consumptie geschikt bevonden is, in den handel wordt gebracht of tot zoogenaamde fijne vleeschwaren verwerkt wordt! Het ligt in de bedoeling van den wetgever de keuring en afslachting van gestorven of in nood geslachte dieren te concentreeren in gemeentelijke slachtplaatsen, tenzij de keuringsveearts ontheffing verleent, althans zoo luidt art. 10 der model-verordening. Maar hier heeft men niet met de practijk gerekend. De bepaling zal na te komen zijn, wanneer het dier gestorven, of in nood gedood is, in de nabijheid van een harden weg, niet ver van een centrale slachtplaats. Maar hoe, indien het gestorven of in nood gedoode dier een paar uren langs moeilijk begaanbare zandwegen naar een centrale slacht- of keuringsplaats moet worden vervoerd? Ieder zandboertje houdt er geen paard en wagen op na en om een doode koe in haar geheel op een wagen te krijgen is ook ieders werk niet.

De keuringsveearts heeft het in de hand den boer van dezen last te ontheffen. Hij moge hier dus wel met den noodigen tact, het noodige beleid en de noodige onderscheiding te werk gaan.

Ook het keuren vóór en na het slachten is voor afgelegen boerderijen, die aan slechte wegen gelegen zijn — en die zijn er vele —, afgezien nog van de kosten, een groot bezwaar.

Het gevolg van een en ander is, dat men in vele gevallen niet laat keuren en doet alsof de wet niet bestaat.

Ik geloof dan ook te mogen voorspellen, dat we van deze wet weinig genoegen zullen beleven op het platteland.

Nu staat er wel in de Memorie van Antwoord, dat de wet geen moeilijkheden veroorzaakt, maar degenen, die op het platteland wonen en dagelijks met de practijk van het leven in aanraking komen, weten wel beter. Meerdere colleges van gedeputeerde Staten hebben indertijd gewaarschuwd en gewezen op den last, die door deze wet op het platteland zou worden gelegd, te meer drukkend in dezen tijd, nu de boerenstand zóó zwaar beproefd wordt. Maar men heeft van opschorting der inwerkingtreding dezer wet niet willen weten.

Er is mij ter oore gekomen, Mijnheer de Voorzitter, dat van zekere zijde getracht wordt het daarheen te leiden, dat de Minister den boeren zal verbieden, vleesch te verkoopen van vee, dat op de boerderij geslacht is. Ik hoop, dat Zijn Excellentie voor dien aandrang niet zal bezwijken, want de kleine boer of boerenarbeider is er op aangewezen, indien hij een rund of varken slacht, een gedeelte daarvan te verkoopen, om uit die opbrengst pacht of andere schulden te betalen.

Dat de Minister van de bevoegdheid om de gemeenten tot samenwerking te dwingen zoo spaarzaam gebruik maakt en dat in het algemeen de leiding er op uit is, de wet zoo soepel mogelijk toe te passen, verheugt mij, en ik zou den heer Minister instantelijk willen verzoeken, deze gedragslijn te blijven volgen. Want de gemeentebesturen kunnen zelf het best beoordeelen, op welke wijze zij het voordeeligst kunnen te werk gaan, hetzij afzonderlijk dan wel in samenwerking met omliggende gemeenten. Maar voor samenwerking met stedelijke gemeentebesturen hebben de plattelandsgemeenten gewoonlijk — en te recht — een heiligen afschrik, omdat in de steden met de belastingpenningen dikwijls zeer roekeloos wordt omgesprongen.

Dit is ook weer gebleken bij de uitvoering der Warenwet, waarbij de kringgemeenten met handen en voeten gebonden zijn aan de centrale gemeente, waar de keuringsdienst gevestigd is, en die zich machteloos ergeren over de royale wijze, waarop de keuringsdienst is ingericht en wordt uitgevoerd, zeer ten nadeele van de belastingbetalers. En vraagt men nu, of door het opsporingspersoneel veel ongerechtigheden op het platteland worden ontdekt, dan is gemeenlijk het antwoord ontkennend.

Voor zoover ik in Gelderland kan nagaan — en in andere provinciën zullen de resultaten wel ongeveer gelijk zijn — wegen de enorme kosten en de last, die op boeren en burgers wordt gelegd, niet op tegen de voordeelen, welke de gemeenschap uit deze beide wetten trekt. In den keuringsdienst Arnhem bedragen de exploitatiekosten in zake de Warenwet, volgens de begrooting van dit jaar, f 67 725, in den kring Nijmegen f 82 500 en in den kring Zutphen plm. f 70 000, te zamen alzoo voor Gelderland ongeveer f 220 000. Dit wordt, naar den maatstaf, berekend voor het geheele land, een zeer aanzienlijk bedrag.

Alleen het groot aantal veeartsen, hulpkeurmeesters, opsporingspersoneel en scheikundigen hebben reden den Minister dank te zeggen voor de betrekkingen, die hij hun bezorgd heeft.

Maar ik geloof, dat het platteland er niet rouwig om zou zijn, indien beide wetten, ook met het oog op bezuiniging en versobering, zoo spoedig mogelijk van de baan raakten. Zoolang dit niet het geval is, hoop ik dat deze wetten zoo mild mogelijk, ook in de toekomst, zullen worden uitgevoerd en toegepast.

De beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

VERBETERINGEN.

In de rede van den heer **Gerretson**, bladz. 287, kol. 2, regel 7 v. b., staat: „pakhuizencomplex"; lees: „kantoorcomplex".

In de rede van den heer **Kersten**, bladz. 351, kol. 1, regel 34 v. o., staat: „Daar is aandoenlijkheid uit"; lees: „Daar is onaandoenlijkheid uit";

idem, kolom 2, regel 43 v. o., staat: „Staten-Generaal gingen"; lees: „Staatkundig Gereformeerde Partij".

21ste VERGADERING. — 17 NOVEMBER 1922.

Mededeeling ingekomen stukken. — Verslag uitgebracht over wetsontwerpen. — Regeling van werkzaamheden.

21ste VERGADERING.

VERGADERING VAN VRIJDAG 17 NOVEMBER 1922.

(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. een Regeeringsmissive; 3°. verzoekschriften; 4°. een missive; 5°. moties; 6°. boekwerken. — Verslag, uitgebracht over ontwerpen van wet. — Regeling van werkzaamheden. — Behandeling en aanneming van ontwerpen van wet. — Voortzetting van de algemeene beraadslaging over de Staatsbegrooting voor 1923 en de interpellatie van den heer van Rappard en de daarbij voorgestelde moties van orde. — Verlenging van den termijn voor het uitbrengen van verslagen.

Voorzitter: de heer **Koolen.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 85 leden, te weten:

de heeren Schaper, Boon, Duys, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Fruytier, Deckers, van de Bilt, Wintermans, Suring, Fleskens, van Voorst tot Voorst, van Sasse van Ysselt, Smeenk, Hugenholtz, van Braambeek, Ament, Bakker, Beumer, Bulten, Bierema, Kersten, Visscher, van der Molen, Ebels, Kuiper, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Dresselhuys, Schouten, Duymaer van Twist, Moerel, mejuffrouw van Dorp, de heeren van Rijckevorsel, Gerhard, van den Heuvel, van Gijn, Michielsen, Engels, de Wilde, Bomans, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Troelstra, Rutgers van Rozenburg, Knigge, Hiemstra, Colijn, van den Tempel, Kleerekoper, Staalman, van der Waerden, Ketelaar, van Zadelhoff, Wijnkoop, van Dijk, Hermans, K. ter Laan, J. ter Laan, Nolens, Albarda, Marchant, Rutgers, Braat, Weitkamp, Ter Hall, Tilanus, Schokking, Rutten, Heukels, Bongaerts, IJzerman, mejuffrouw Katz, de heeren de Monté ver Loren, Feber, Gerritzen, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Juten, Oud, van Vuuren, Lovink, van der Voort van Zijp, Krijger, Zijlstra, Kolkman, van Schaik, Snoek Henkemans,

en al de heeren Ministers.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen, van den heer van Rappard, wegens ambtsbezigheden; van den heer de Boer, wegens werkzaamheden elders; van mejuffrouw Westerman, wegens ongesteldheid, en van den heer Gerretson.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

(Voorzitter.)

2°. een missive van den Minister van Financiën ten vervolge op de in de Memorie van Antwoord betreffende het ontwerp van wet tot vaststelling van het Iste hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1923 gedane mededeelingen omtrent de mutaties in het ambtenarenpersoneel tusschen 1 October 1921 en 1 October 1922.

Deze missive, welke reeds is gedrukt en rondgedeeld, wordt voor kennisgeving aangenomen;

3°. de volgende verzoekschriften:

een, in verband met het ontwerp van wet tot regeling van den uitvoer van boter en kaas, van den voorzitter en den secretaris namens het bestuur van de Vereeniging voor Zuivelindustrie en Melkhygiëne, te 's Gravenhage;

een, van H. van der Zeyden, te Utrecht, houdende verzoek om de medewerking der Kamer tot het verkrijgen van vergoeding na zijn ontslag als militair, buitengewoon kommies.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën;

4°. een missive van den raad der gemeente Finsterwolde, betreffende de voorgenomen herclassificatie der gemeenten.

Deze missive wordt voor kennisgeving aangenomen;

5°. moties betreffende de voorgenomen uitbreiding van de classificatie der gemeenten, aangenomen in de vergaderingen van Rijksambtenaren, leden van het spoorwegpersoneel en onderwijzers in de gemeente Vries; het Overheids- en semi-Overheidspersoneel in de standplaats Oss;

Deze moties worden voor kennisgeving aangenomen;

6°. de volgende boekwerken:

van den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel a. i. het Verslag betreffende de takken van dienst, ressorteerende onder de Directie van den Landbouw over 1921;

van den Minister van Koloniën de Verslagen van de in de tweede helft van 1921 en de eerste helft van 1922 gehouden akte-examens lager onderwijs, en de brochure van H. H. van Kol: „De vrijmaking van Nederlandsch-Indië".

Deze boekwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

B. dat de Verslagen gereed zijn van de Commissiën van Rapporteurs voor de ontwerpen van wet:

Aanvulling van de artikelen 8, 9, 28, 36 en 39 der Drankwet (247);

Naturalisatie van:

1°. Kurt Arnóti en 19 anderen; 2°. Maarten Johannes Baak en 19 anderen; 3°. Jacob Bäck en 19 anderen; 4°. Theodor August Ballizani en 19 anderen; 5°. Fritz Gustav Berg en 10 anderen, en 6°. Fidel Eberhard en 19 anderen (254);

Vaststelling van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2).

Deze Verslagen zullen worden gedrukt en rondgedeeld voor zoover zulks niet reeds is geschied.

De Voorzitter: Ik stel aan de Kamer voor, in de volgende week op Dinsdag en Donderdag de vergadering des avonds te acht uur voort te zetten.

Voorts stel ik voor, om aan de orde te stellen na hoofdstuk I der Staatsbegrooting voor 1923:

Wetsontwerp Vaststelling van hoofdstuk IV der Staatsbegrooting voor 1923 (2), in het vertrouwen, dat hierover heden Eindverslag zal worden uitgebracht;

Wetsontwerpen Naturalisatie van Kurt Arnóti en 19

(Voorzitter e. a.)

anderen; Maarten Johannes Baak en 19 anderen; Jacob Bäck en 19 anderen; Theodor August Ballizani en 19 anderen; Fritz Gustav Berg en 10 anderen, en Fidel Eberhard en 19 anderen (254);

Wetsontwerp Aanvulling van de artikelen 8, 9, 28, 36 en 39 der Drankwet (247),

en verder ter behandeling in avondvergadering, na hoofdstuk XA der Staatsbegrooting:

Wetsontwerp Vaststelling van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1923 (2) en daarbij de interpellatie van den heer Kleerekoper, omtrent de motieven, welke de Regeering hebben bewogen, terug te komen op haar voornemen, om in samenwerking met de gemeenten steun te verleenen aan noodlijdende beeldende kunstenaars, ofschoon ettelijke gemeenten zich bereid hadden verklaard daartoe mede te werken;

Wetsontwerp Vereeniging van de gemeenten Sprang, Capelle en Vrijhoeve-Capelle (34);

Wetsontwerp Vereeniging van de gemeenten Waalre en Aalst (35);

Wetsontwerp Vereeniging van de gemeenten Eersel en Duizel en Steensel (75);

Wetsontwerp Vaststelling van de begrooting van het Staatsbedrijf der Algemeene Landsdrukkerij voor 1923 (271).

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde is de behandeling van de volgende ontwerpen van wet:

I. Wijziging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921 (229).

De **Voorzitter**: In dit ontwerp van wet komen een schrijf- en een drukfout voor, welke verbetering behoeven.

In het begrootingsartikel 58, voorkomende in art. 1 van het ontwerp van wet, moet in den zesden regel van onderen in plaats van het woordje „van" worden gelezen: „voor".

Het totaalbedrag van het in art. 1 van het ontwerp van wet voorkomende begrootingsartikel 77 moet in plaats van f 3 990 000 worden gelezen: f 3 900 000.

In de artt. 1, 2 en 3 zijn na het uitbrengen van het Verslag wijzigingen gebracht. Ik onderstel, dat tegen deze wijzigingen bij de Commissie van Rapporteurs geen bezwaar bestaat.

Het ontwerp van wet wordt, na goedkeuring der onderdeelen, zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

II. Naturalisatie van:

Margarethe Beer, weduwe van Jacob Ludwig Bühler;
August George Blessing;
Emma Emilie Pauline Burow, weduwe van Pieter Leendert Kruijswijk;
Franz Wilhelm Franssen;
Walther Fraustaedter;
Jan Arthur Goossens;
Maria Josefa Hubertina Heinen, weduwe van Willem Schroeders;
Friedrich Herborn;
Peter Anton Janssen;
Wilhelm Bernhard Janssen;
Bernarda Sebastiana de Lorne de Saint Ange;
Alexander Leonhard Molsen;
Albin Wenzel Neidl;
Henri Van Raemdonck;
Joseph Rosenthal;
Wilhelm Joseph Schäfer;
Ewald Wilhelm Schmaldt;
Joannes Mathijs Vankerkom,
Géza Weismann;
George Gustaaf Wong-Lun-Hing (195).

(Voorzitter e. a.)

De **Voorzitter**: In artikel 1 van het ontwerp van wet komen twee druktoutjes voor. Onder 5°. moet de naam Walther worden geschreven zonder h, en onder 8°. moet in den tweeden regel in plaats van „ter" worden gelezen „der".

In het origineele ontwerp van wet zijn deze woorden goed geschreven.

Het ontwerp van wet wordt na goedkeuring der onderdeelen zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

III. Invoering van het voorwaardelijk stellen ter beschikking van de Regeering en van de voorwaardelijke plaatsing in eene tuchtschool, benevens eenige wijzigingen in de wet van 12 Februari 1901 (Staatsblad n°. 64) (193).

Over dit ontwerp van wet worden geen algemeene beraadslagingen gevoerd.

Artikel I wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel II, luidende:

„In de wet van 12 Februari 1901 (*Staatsblad* n°. 64) houdende beginselen en voorschriften omtrent maatregelen ten opzichte van jeugdige personen, gewijzigd bij de wet van 27 September 1909 (*Staatsblad* n°. 322) worden de volgende wijzigingen aangebracht:

I. In artikel 5, vierde lid, wordt het slot, na de woorden: „Minister van Justitie" gelezen als volgt:

„, die daartoe het Algemeen College van Toezicht Bijstand en Advies en, door tusschenkomst van dit College, zooveel noodig de Commissiën van Toezicht kan hooren."

II. In artikel 20 wordt de komma na de woorden „Minister van Justitie" vervangen door een punt en het daaraanvolgende gelezen als volgt:

„Deze kan daartoe het Algemeen College van Toezicht, Bijstand en Advies hooren en zooveel noodig maar door tusschenkomst van dit College, de Commissiën van Toezicht, bedoeld in artikel 5 dezer wet, en de voogdijraden, bedoeld bij artikel 385*b* van het Burgerlijk Wetboek. Hij is, behalve in spoed eischende zaken, verplicht het Algemeen College van Toezicht, Bijstand en Advies te hooren omtrent opdrachten tot verpleging als bedoeld bij artikel 12, en in de gevallen van artikel 18."

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Ik stel de strekking en de bedoeling van dit wetsontwerp zeer op prijs, maar ik zou toch een enkele vraag willen stellen aan den Minister van Justitie. Bij artikel II wordt een regeling gemaakt, volgens welke het Algemeene College van Toezicht Bijstand en Advies in spoedzaken niet meer zal worden gehoord, in afwijking, zegt de Minister, van het oordeel van dat college. Ik zal niet in mijn qualiteit van voorzitter van dat college het woord voeren, maar ik zou toch deze verzekering willen ontvangen, welke niet in een wettelijken vorm behoeft te worden omgezet, omdat zij kan worden vastgezet in een algemeenen maatregel van bestuur, namelijk dat indien de Minister besluiten neemt in spoedeischende zaken en dus het Algemeen College niet hoort, althans het Algemeen College van de genomen beslissingen ten spoedigste in kennis zal worden gesteld, zoodat het mogelijk zal zijn bezwaren, zij het dan ook achteraf, maar die voor het vervolg preventief kunnen werken, kenbaar te maken. Ik onderstel dat de Minister daartegen geen bezwaar zal hebben, en ik zou het ten zeerste waardeeren, indien Zijn Excellentie die verzekering wilde geven.

Kleerekoper e. a.)

De heer **Kleerekoper**: Mijnheer de Voorzitter! Ook ik vensch aan den Minister omtrent deze materie een vraag te tellen. In de Nota naar aanleiding van het Verslag heeft de Minister de opmerking gemaakt, dat, wanneer in de Memorie van Toelichting van bezuiniging wordt gesproken, men niet op grond daarvan mag aannemen, dat uit dat oogmerk dit voorstel is geboren. Ben ik goed ingelicht, dan is de erste stap in deze richting uitgegaan van menschen, die op dit gebied tot oordeelen bevoegd zijn en hun sporen in loze hebben verdiend. Een ieder zal het zeker toejuichen, ndien een dergelijk systeem goed *kan* werken. Maar hier ijst juist mijn vraag.

Door hetgeen wordt voorgesteld zal een deel van het ractische werk, dat thans door de tuchtscholen geschiedt, aar de reclasseeringsinstituten worden overgebracht, en laartegen kan geen bezwaar worden gemaakt. Men kan de raag opperen, of bij de benoeming van den kinderrechter oldoende rekening is gehouden met de eischen, welke in erband met dit wetsontwerp aan zulk een ambtenaar zullen oeten worden gesteld, en of de voorwaardelijke veroordeeing wel gewenscht is voor alle kinderen, zoowel de oudere ls de jongere. Het lijkt mij niet verstandig thans daarop n te gaan. Doch als men de verslagen van de reclasseeringsnstituten, bijv. dat te Amsterdam, en ook de artikelen van en heer Muller in zijn maandblad leest, dan vindt men daarn deze klacht, dat het Departement aanmerkelijk heeft bezuinigd op de gelden, welke voor de reclasseeringsinstituten eschikbaar worden gesteld, speciaal in verband met de voorvaardelijke veroordeeling van volwassenen. Nu wordt door it wetsontwerp dat instituut uitgebreid, en dan valt de opnerking te maken, dat het gemakkelijk zal zijn om later malend te spreken over de resultaten van de voorwaardelijke eroordeeling, als aan die instituten de gelden niet of niet oldoende worden gegeven om hun werk op dit gebied te oen.

Als de Minister afwijst het denkbeeld, dat het hier gegaan ou zijn om bezuiniging en niet om het belang der kinderen, ou ik deze toezegging van hem willen ontvangen, dat de ieuwe uitgaven, die de reclasseeringsinstituten noodig ullen hebben voor de vervulling van de nieuwe taak, welke it wetsontwerp op die nieuwe instituten zal leggen, zullen orden gedekt door hetgeen de Minister voor dit nieuwe erk hun beschikbaar zal stellen.

Want alleen door aan de reclasseering die middelen te erschaffen, kan bereikt worden wat beoogd wordt, nl. dat e reclasseering inderdaad zal vervangen het plaatsen in en tuchtschool.

De heer **van Sasse van Ysselt**: Mijnheer de Voorzitter! k vereenig mij gaarne met hetgeen de beide geachte vorige prekers ten deze hebben gezegd. Ook ik juich de indiening an dit wetsontwerp toe, omdat daardoor wordt voorzien n de eenige leemte, die thans nog in onze kinderwetgeving estaat. Ik ben het voorts met den laatsten geachten spreker olkomen eens, dat, wil het instituut der voorwaardelijke erbeschikkingstelling en voorwaardelijke veroordeeling tot uchthuisstraf effect sorteeren, voor alles noodig is een behoorlijke reclasseering van de jeugdige delinquenten.

Nu ben ik echter niet zoo ongerust als de laatste geachte preker, die gemeend heeft, dat hierop te veel bezuinigd zal orden, daar toch de Minister in zijn Memorie van Antwoord eeft verklaard, dat de vrees, die eenige Kamerleden blijkens et Eindverslag geuit hebben voor te groote bezuiniging te ien opzichte, niet juist is, en dat de Regeering zal zorgen, at met gepaste zuinigheid toch bereikt zal worden hetgeen oor allen wordt gewenscht, nl. dat gezorgd worde voor behoorlijke reclasseering van de jeugdige voorwaardelijk veroordeelde delinquenten. Ik hoop niets liever, dan dat dit ebeuren zal, want als dit deel der voorwaardelijke veroordeeling zal zijn gekomen in onze wetgeving, dan zal toch oor alles noodig zijn zorg te dragen voor een behoorlijke eclasseering. Als toch ergens noodzakelijk is toezicht op oorwaardelijk veroordeelden, dan is dit zeker het geval iet kinderen. Daarom zal het ook mij aangenaam ziin, dat

(van Sasse van Ysselt e. a.)

de Minister op de vragen van den laatsten spreker een antwoord zal geven, dat allen, die belangstellen in de jeugdige delinquenten, zal bevredigen.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! De opmerkingen van de heeren Kleerekoper en van Sasse van Ysselt zijn van eenigszins algemeenen aard. Die heeren hebben er te recht op gewezen, dat dit wetsontwerp gewenscht is, ook afgezien van overwegingen van zuinigheid. Ik heb dan ook afgewezen het denkbeeld, alsof dit wetsontwerp uitsluitend aan overwegingen van zuinigheid zou zijn toe te schrijven, maar ik moet wel dit zeggen, dat helaas tegenwoordig bij alle zaken de overweging van zuinigheid een rol speelt. Hier geldt het nu een zaak, die op zich zelf gewenscht is, afgescheiden van overwegingen van zuinigheid, maar er zijn wel eens gevallen, waarin wij gedwongen zijn zuinigheid toe te passen op een wijze, die ons niet aangenaam voorkomt. De Kamer heeft bij de algemeene beschouwingen uit den mond van den Minister van Financiën een opmerking in dezen geest kunnen hooren. Maar alle Ministers lijden er aan, dat zij uit overwegingen van bezuiniging hun bemoeiingen meer moeten inkrimpen dan hun aangenaam is. Ik zeg dat niet ten aanzien van dit ontwerp, maar omdat ik het anders toch bij de behandeling van hoofdstuk IV had moeten opmerken.

De heer Kleerekoper heeft tegen dit ontwerp geen bedenkingen in het midden gebracht, maar hij wenscht eigenlijk, dat wat door toepassing van dit ontwerp kan worden bezuinigd, zal worden besteed voor de reclasseering. De Kamer zal begrijpen, dat ik op het oogenblik niet kan adviseeren om den post voor reclasseering te verhoogen. Waarin kan de door dit ontwerp te verkrijgen bezuiniging bestaan? Dat de voorwaardelijk ter beschikking gestelden niet naar een tuchtschool of een opvoedingsgesticht worden gezonden, waardoor minder uitgaven noodig zijn. Maar iedereen kan begrijpen, dat die bezuiniging niet op een zekere som kan worden getaxeerd. Maar om nu te zeggen, dat het geld, dat hierdoor zal worden bespaard, zal gebruikt worden tot verhooging van het voor reclasseering uitgetrokken bedrag, is zeer moeilijk.

Men is natuurlijk overtuigd van de noodzakelijkheid van den dienst van de reclasseeringsinstellingen en zal beginnen, een beroep op haar zoo onbaatzuchtig mogelijke medewerking te doen. Dat is de positie, die wij op het oogenblik moeten innemen. Ik acht mij, bij den staat, waarin de bewerking van het budget tegenwoordig verkeert, en bij de noodzakelijkheid om naar financieel evenwicht te streven, niet gerechtigd de toezegging te doen, dat ik er meer geld voor zal vragen. Het spreekt natuurlijk vanzelf, dat de belangen, die de Minister van Justitie heeft te behartigen, er toe leiden, dat hij zijn best doet, die belangen zoo goed mogelijk te behartigen.

Wat betreft de vraag van den heer Dresselhuys, die komt mij allerszins billijk voor. Indien het algemeen college in spoedeischende gevallen niet wordt geconsulteerd, is het billijk, dat het kennis krijgt van de genomen beslissingen, omdat het op de hoogte van de materie dient te blijven.

De hee **Kleerekoper**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister zegt, dat, wanneer in sommige gevallen de opneming in de tuchtschool nog kan worden verdaagd met de hoop, dat het kind zich goed zal gaan gedragen, zulks automatisch een bezuiniging is, al ligt die overweging aan dit wetsontwerp niet ten grondslag. Maar heeft nu een dergelijke voorwaardelijke veroordeeling, wat beteekent: gij krijgt een kans, uit de tuchtschool te blijven, eenige reëele beteekenis, wanneer de Staat zich niet daadwerkelijk bemoeit met de vraag, hoe aan dat kind dat betere gedrag mogelijk te maken?

Allereerst het practische argument. Als dat straatboefje met een bedreiging naar huis wordt gestuurd, moet men zich niet te veel illusies maken van de uitwerking. Uitgestelde straffen zijn voor de meeste kinderen hoogst ondienstig, maar als de termijn van uitstel langer duurt dan 4 dagen, is

(Kleerekoper e. a.)

er geen kind, dat na eenige weken die bedreiging niet in zijn kinderziel totaal is vergeten. Er moet dan naast staan de paedagoog, die het helpt onthouden en het kind ruggesteun geeft. Als dat niet gebeurt, is dit een bezuiniging, die de wijsheid bedriegt, want dan komen die kinderen in 3/4 van de gevallen na eenigen tijd toch in de tuchtschool terecht.

Maar daarbij komt dit: te recht zegt de Minister, dat deze quaestie bij de begrooting onder de oogen moet worden gezien, maar door de reclasseeringsinstellingen wordt reeds gezegd: met de beperkingen, welke de Minister ons oplegt, wordt speciaal ons werk in verband met de voorwaardelijke veroordeeling verijdeld. De meest treffende voorbeelden worden gegeven, dat geld, dat voorwaardelijk veroordeelden noodig hebben om weer op de been te komen, voor een onderneminkje of voor een of ander voorwerp, dat zij behoeven om arbeid te kunnen verrichten, zoo goed mogelijk uit eigen middelen door de reclasseeringsinstellingen wordt opgebracht, omdat de gelden, welke het Rijk beschikbaar stelt, niet voldoende zijn. Dit wetsontwerp heeft de strekking, den arbeid van de reclasseeringsinstellingen uit te breiden, maar meer geld kan de Minister niet beschikbaar stellen. Mijn standpunt is na die weigering, dat ik geen vrijheid vind, mij tegen dezen maatregel te verzetten, maar dat ik omtrent de werking van dit instituut, zoowel uit een oogpunt van bezuiniging als van verbetering van paedagogiek, in alle opzichten uiterst sceptisch moet gestemd zijn.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil alleen nog de opmerking maken, dat ik niet gezegd heb, dat men zich aan die voorwaardelijk ter beschikking gestelden verder niet gelegen moet laten liggen. Men zal wel degelijk, ook van Regeeringswege, het mogelijke doen en ook van de medewerking der reclasseeringsinrichtingen gebruik maken. Alleen heb ik niet toegezegd, dat daarvoor gelden zouden worden aangevraagd.

De beraadslaging wordt gesloten en het artikel zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De beweegreden van het ontwerp van wet wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

IV. **Wijziging van hoofdstuk I der begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1920 (106);**

V. **Wijziging en verhooging van hoofdstuk II der begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1920 (106);**

VI. **Wijziging en verhooging der begrooting van uitgaven en middelen van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1922 (102);**

VII. **Wijziging van het XIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922 (249);**

VIII. **Vaststelling van het slot der rekening van de koloniale uitgaven en ontvangsten voor Suriname over het dienstjaar 1916 (101);**

IX. **Vaststelling van het slot der rekening van de koloniale uitgaven en ontvangsten voor Suriname over het dienstjaar 1917 (250);**

X. **Wijziging van hoofdstuk XA der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1920 (256);**

XI. **Bekrachtiging van den algemeenen maatregel van bestuur tot vaststelling van een regeling, houdende premiebetaling over meer dan één termijn, waarover loon in geld wordt uitbetaald (Koninklijk besluit van 17 September 1921, Staatsblad n°. 1066, gewijzigd bij dat van 20 Mei 1922, Staatsblad n°. 371) (82);**

(Minister de Visser e. a.)

XII. **Verhooging en wijziging van hoofdstuk VA der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922 (273).**

Deze ontwerpen van wet worden, na goedkeuring der onderdeelen, achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

XIII. **Wijziging en aanvulling van de wet van 25 December 1878 (Staatsblad n°. 222), houdende regeling der voorwaarden tot verkrijging der bevoegdheid van arts, tandarts, apotheker, vroedvrouw en apothekersbediende, laatstelijk gewijzigd bij de wet van 27 November 1919 (Staatsblad n°. 784) (105).**

Over dit ontwerp van wet wordt geen algemeene beraadslaging gevoerd.

De artikelen I tot en met XI worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! In overleg met de Commissie van Rapporteurs wensch ik aan de Kamer een kleine wijziging voor te stellen in de artt. XII en XIV. In de artikelen XII en XIV, nl. de artikelen 18 en 20 van de wet van 1878, waar sprake is van de Staatscommissies tot het examineeren van tandartsen, vroedvrouwen en apothekers zijn de woorden opgenomen: „en presentiegeld". Nu is de zaak van het presentiegeld bij Koninklijk besluit van 29 December 1921 geregeld. Met het oog op die regeling kunnen in de artikelen 18 en 20 van de wet van 1878 de woorden: „en presentiegeld" vervallen. Ik stel derhalve voor, in die beide artikelen deze wijziging aan te brengen.

De **Voorzitter**: In de artikelen XII en XIV brengt de Regeering alsnog deze wijzigingen aan:

Artikel XII: Uit het eerste lid van artikel 18 vervallen de woorden „en presentiegeld".

Artikel XIV: Uit het derde lid van artikel 20 vervallen de woorden „en presentiegeld". Het vierde lid van artikel 20 wordt gelezen als volgt: ..... enz.

Naar ik verneem, heeft de Commissie van Rapporteurs daartegen geen bezwaar.

De artikelen XII en XIII worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: In artikel XIV heeft de Regeering een wijziging aangebracht na het uitbrengen van het Verslag. Naar ik verneem, heeft de Commissie van Rapporteurs ook tegen deze wijziging geen bezwaar.

De artikelen XIV tot en met XIX, zoomede de beweegreden van het ontwerp van wet, worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het wetsontwerp wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

XIV. **Wijziging van het tiende hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921 (Verschillende onderwerpen) (248);**

XV. **Verhooging van de begrooting van uitgaven van het Leeningfonds 1914 voor het dienstjaar 1921 (269);**

XVI. **Vaststelling van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Leeningfonds 1914 voor het dienstjaar 1923 (253);**

21ste VERGADERING. — 17 NOVEMBER 1922.

Verschillende wetsontwerpen.

(Voorzitter.)

XVII. **Wijziging van het tweede hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921 (266);**

XVIII. **Aanvulling en verhooging van het zevende hoofdstuk A der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921 (267);**

XIX. **Wijziging en verhooging van het zevende hoofdstuk B der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1920 (274);**

XX. **Vaststelling van de begrooting van uitgaven van het Fonds voor de uitvoering van de Tiendwet 1907 (Staatsblad n°. 222), voor het dienstjaar 1923 (275);**

XXI. **Goedkeuring van den onderhandschen verkoop aan de gemeente Tilburg van twee perceelen grond aldaar (228).**

Deze ontwerpen van wet worden achtereenvolgens, telkens na goedkeuring van de onderdeelen, zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

XXII. **Goedkeuring van den onderhandschen verkoop aan het Roomsch-Katholiek Kerkbestuur van den Heiligen Mathias te Maastricht van gronden met opstallen aan den Maagdendries, achter de boschbarakken, aldaar (270).**

De **Voorzitter:** Onder II°. van het afschrift der bij het wetsontwerp behoorende overeenkomst staat in den eersten regel ,,pasoor'' in plaats van ,,pastoor''. Dit is een drukfout.

In de overeenkomst bij het origineele wetsontwerp staat het woord goed.

Deze drukfout zal worden verbeterd.

Het ontwerp van wet wordt, na goedkeuring der onderdeeling, zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

XXIII. **Toepassing van artikel 2, 2de lid, der Pensioenwet 1922 (Staatsblad n°. 240), ten behoeve van den oud-ingenieur der marine E. J. Benthem (252).**

Dit ontwerp van wet wordt, na goedkeuring der onderdeeling, zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

XXIV. **Overneming van twee gedeelten van den bij de gemeente 's Hertogenbosch in beheer en onderhoud zijnden weg van 's Hertogenbosch naar Best in beheer en onderhoud bij het Rijk (226).**

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Ter Hall:** Mijnheer de Voorzitter! In verband met dit wetsontwerp leest men in de Memorie van Toelichting bij hoofdstuk IX voor het jaar 1923 het volgende:

> ,,Weg 's Hertogenbosch—Best. Het ligt in het voornemen in het belang van het doorgaand verkeer over dezen weg, die thans bij de gemeente 's Hertogenbosch in beheer en onderhoud is, van die gemeente over te nemen het gedeelte . . . . .'' enz.

In het Voorloopig Verslag wordt daaromtrent gezegd:

> ,,Eenige leden, die erkenden, dat voor de overneming van den weg van Vught naar Best wel aanleiding bestaat, omdat een dergelijke weg niet bij de gemeente 's Hertogenbosch in beheer en onderhoud behoort te zijn, konden toch niet begrijpen, waarom die overneming juist thans moet geschieden, gelet op het aanzienlijke bedrag van f 500 000, dat voor de verbetering van dien weg noodig zal zijn.''

(Ter Hall e. a.)

Er bestaan in ons land helaas meer slechte wegen. Nu wordt door de Regeering voorgesteld, een half millioen uit te trekken voor de verbetering van den weg 's Hertogenbosch—Best, een weg, die niet ,,best'' is, dat geef ik onmiddellijk gewonnen, maar dan past het ons wel daarover een paar woorden te zeggen, gezien de bezuinigingsatmosfeer, die tegenwoordig in de Kamer heerscht.

Ik zal niets zeggen van de beteekenis van het groote verkeer, dat over dien weg plaats heeft, maar het is toch niet één van onze drukste wegen.

Als men een half millioen wenscht uit te geven voor dezen weg, dan vestig ik er de aandacht op van de Regeering, dat onze hoofdweg, de weg den Haag—Rotterdam—Dordrecht, de hoofdader van het verkeer, in een meer dan ver gevorderd stadium van ontbinding verkeert en dat men wel moet bedenken, dat voor dezen weg bij deze begrooting in het geheel is uitgetrokken f 100 000 voor noodzakelijke herstellingen. Reeds hebben de burgemeesters van Dordrecht en den Haag en wat daartusschen ligt op initiatief van den A. N. W. B. vergaderd, om tot daadwerkelijke verbetering van genoemden weg te komen. Met het oog op de bezuiniging, welke wij voorstaan, protesteer ik tegen deze uitgave, die de Regeering voorstelt. Ik doe dat aan de hand van hetgeen de Centrale Commissie voor Bezuiniging over de Waterstaatsbegrooting schreef. Ik lees op blz. 8 van het bijvoegsel bij het Octobernummer 1922 van het Tijdschrift der Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel:

> ,,Het valt op, dat terwijl er in het algemeen op de wegen nog al bezuinigd is, dit in Noordbrabant niet het geval is en wij daar zelfs voor veel grootere uitgaven staan. Dit is vooral het gevolg van de overname van den weg van Vught naar Best, die jaren geleden door de stad 's Hertogenbosch is verhard. Wij geven toe, dat zulk een weg niet bij een gemeente in beheer behoort te zijn, maar waarom kiest men voor die overname nu juist den tegenwoordigen, ongelukkigen tijd? Een uitgave van een half millioen is toch geen kleinigheid.''

Mijnheer de Voorzitter! Ik onderschrijf dat volkomen. Ik zou een beroep willen doen op de heeren, die in het Voorloopig Verslag hetzelfde hebben gezegd en ik hoop, dat zij met mij hun stem tegen dit wetsontwerp zullen verheffen.

De heer **van Sasse van Ysselt:** Mijnheer de Voorzitter! De rede van den geachten vorigen spreker maakte op mij den indruk, dat het hem minder te doen is om den weg 's Hertogenbosch—Best, dan wel om den weg den Haag—Dordrecht, want als een zilveren draad liep door zijn geheele betoog de opmerking, dat deze weg zoo slecht is. Nu geef ik gaarne toe, dat die weg niet in goeden toestand verkeert, maar dat mag toch geen reden zijn om een anderen weg die ook slecht is, niet te verbeteren. Het lijkt mij ook nog een verkeerde politiek, dat als men bezuinigen wil, dat te doen op de wegen, want de wegen zijn de hoofdbronnen voor de volkswelvaart en als men niet zorgt, dat die behoorlijk worden onderhouden, dan zal men na eenigen tijd voor niet te keeren uitgaven komen te staan, die veel grooter zijn dan wanneer men tijdig voor het onderhoud daarvan gezorgd had, zoodat de thans door dien geachten spreker voorgestane economie zal blijken te zijn een economie au bout d'une chandelle.

De geachte vorige spreker heeft ook nog betoogd, dat de weg 's Hertogenbosch—Best niet is een hoofdweg. Hieruit blijkt, dat hij niet goed op de hoogte is van de geographie, want hoe meer hij dezen weg zal leeren kennen, hoe meer hij zal weten, dat die een hoofdader van internationaal verkeer is, nl. de verbinding tusschen Nederland en Luik. Daarom is het zeer goed gezien van de Regeering, als zij iets wil doen voor de wegen, dat zij tijdig er voor zorgt dat de weg, die de verbinding oplevert tusschen Nederland en België, in een behoorlijken staat verkeert.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! Ik sluit mij geheel aan bij het betoog van den

(Minister van Swaay e. a.)

heer van Sasse van Ysselt. Ik zou den geachten afgevaardigde. den heer Ter Hall. willen doen opmerken, dat hetgeen hij zegt ten aanzien van den weg Dordrecht—Rotterdam—den Haag een quaestie is, die ter sprake moet komen bij de behandeling van het betrokken hoofdstuk Waterstaat.

In de gewisselde stukken komt ten aanzien van dit wetsontwerp geen enkele opmerking voor van een der leden, waaruit verzet blijkt tegen hetgeen wordt voorgesteld. Waar de zaak zoo staat, acht ik mij volkomen ontslagen van den plicht, de noodzakelijkheid van deze wet hier nog eens te betoogen. In de afdeelingen hadden de leden hun stem hiertegen kunnen verheffen en dan zou dat voor mij een aanleiding hebben gegeven hier met klem de dringende noodzakelijkheid van de overname van dezen weg te bepleiten. Dit sluit niet uit, dat er nog veel meer wegen zijn, waarvan het onderhoud heel wat te wenschen overlaat, en ik kan dan ook wel zeggen, dat ik, zooveel als in mijn vermogen is, zal trachten aan rechtmatige wenschen te gemoet te komen, voor zoover de beschikbare middelen dat toelaten.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb verder over dit wetsontwerp niets meer te zeggen. Tegen de overname is geen enkel bezwaar gemaakt en ik vertrouw dan ook, dat de Kamer dit ontwerp zal aannemen.

De heer **Ter Hall**: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde de heer van Sasse van Ysselt heeft verondersteld, — dat neem ik hem volstrekt niet kwalijk — dat de weg Dordrecht—Rotterdam—den Haag mij nader aan het hart ligt dan de weg den Bosch—Best. Daar gaat het echter niet om. Mijn bedoeling is niet geweest een vergelijking te maken omtrent de voornaamheid van de wegen. Ik vind het een even groote fout in ons wegenstelsel, dat deze weg niet behoorlijk beheerd wordt als dat het een anderen weg zou betreffen, maar om een vergelijking te maken tusschen deze beide wegen laat ik over aan de aardrijkskundige kennis van den heer van Sasse van Ysselt. Daarop wensch ik niet in te gaan.

Ik zou het natuurlijk ten zeerste toejuichen, als men ons geheele wegenstelsel aan een verbetering zou onderwerpen, maar dat is een quaestie, die, zooals de Minister zeide, bij de behandeling van het hoofdstuk IX onder de oogen moet worden gezien. Het gaat hier echter niet over de verbetering van wegen, maar over de f 500 000, waarmede deze weg niet wordt verbeterd, maar die benoodigd zijn om de overname te bekostigen. Dat weegt bij mij het zwaarst, en wij kunnen het nu wel bij hoofdstuk IX gaan behandelen, maar dan zitten wij met deze wet. Ik zou daarom den Minister willen voorstellen, de behandeling van deze wet te doen schorsen. Is dit niet mogelijk, dan zou ik stemming willen vragen, opdat de Kamer een uitspraak kan doen.

De heer **van Sasse van Ysselt**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch nog even op te merken, dat de heer Ter Hall vergeten heeft, dat het Rijk voor de overneming van den weg 's Hertogenbosch—Best van de gemeente 's Hertogenbosch ook nog geld krijgt, en dat hetgeen de provincie Noordbrabant thans aan 's Hertogenbosch betaalt voor de opheffing van de tollen op dien weg, bovendien ten goede zal komen aan het Rijk, zoodat de laatste bewering van dien geachten afgevaardigde ook daarom niet geheel juist is.

De heer **Beumer**: Mijnheer de Voorzitter! Het zou kunnen zijn, dat het betoog van den heer Ter Hall indruk op de Kamer heeft gemaakt en daarom zou ik gaarne eenige nadere inlichtingen willen vragen. Wij bespreken Stuk 226 en de geachte afgevaardigde deed eenige malen de Kamer uit zijn mond hooren, dat het in beheer en onderhoud overnemen van twee gedeelten van den weg van 's Hertogenbosch naar Best, door het Rijk, f 500 000 zou kosten. Indien dit zoo is, zou ik dit gaarne van den Minister willen vernemen, want als ik mij niet vergis, staat dat niet in de bepalingen, die bij dit wetsontwerp worden vastgesteld. Ik geloof dus, dat de heer Ter Hall zich een weinig vergist heeft. Hier hebben wij een wetsvoorstel om twee gedeelten van een weg in beheer en onderhoud bij het Rijk over te brengen en daarnaast staat

(Beumer e. a.)

een geheel andere quaestie, nl. of die wegen verbeterd zullen worden. Die quaestie is er een, waarover ik niet zal spreken, omdat zij hier niet bijbehoort; maar ik wil wel zeggen, dat ik mij in geen geval te dien aanzien door den heer Ter Hall laat leiden, die hier uitdrukkelijk heeft verklaard, dat het gewenscht is, om het geheele systeem onzer wegen onder handen te nemen en tot volledige verbetering van al die wegen over te gaan.

Dat zou dan meer kosten dan f 500 000. Er is dus eenerzijds niet nauwkeurig genoeg door dien geachte afgevaardigde onderscheiden, anderzijds heeft hij naar het mij voorkomt een uitspraak gedaan van zoover gaande strekking, dat de Kamer aan de leiding van dien geachten afgevaardigde zich toch niet kan overgeven.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De artikelen, zoomede de beweegreden van het ontwerp van wet worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het ontwerp van wet, op verzoek van den heer Ter Hall in stemming gebracht, wordt met 59 tegen 8 stemmen aangenomen.

Vóór hebben gestemd de heeren Engels, de Wilde, Bomans, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Troelstra, Rutgers van Rozenburg, Knigge, Hiemstra, H. Colijn, van den Tempel, Kleerekoper, van der Waerden, Ketelaar, van Zadelhoff, Wijnkoop, van Dijk, Hermans, K. ter Laan, J. ter Laan, Nolens, Albarda, Marchant, Rutgers, Weitkamp, Schokking, Rutten, Heukels, Bongaerts, IJzerman, de Monté ver Loren, Feber, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Oud, van Vuuren, Lovink, Schaper, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Deckers, van de Bilt, Suring, Fleskens, van Voorst tot Voorst, van Sasse van Ysselt, van Braambeek, Beumer, Bulten, Visscher, van der Molen, Kuiper, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Schouten, Duymaer van Twist, Moerel, mejuffrouw van Dorp, de heeren Gerhard, van den Heuvel, Michielsen, van der Voort van Zijp en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Gerritzen, Staalman, Braat, Ter Hall, Boon, Bierema, Dresselhuys en van Gijn.

De **Voorzitter**: Ik deel alsnog aan de Kamer mede, dat het Eindverslag gereed is van de Commissie van Rapporteurs voor het ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk IV der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2).

Dit Verslag zal worden gedrukt en rondgedeeld;

XXV. Goedkeuring van een overeenkomst met de Nederlandsch Amerikaansche Stoomvaartmaatschappij „Holland—Amerika Lijn" te Rotterdam wegens het vervoer van de briefpost, welke in Nederland of in andere landen, waarvan een of meer havens worden aangedaan, met de stoomschepen van die maatschappij wordt medegegeven (272).

Over dit ontwerp van wet worden geen algemeene beraadslagingen gevoerd.

De **Voorzitter**: In artikel 9 van de bij het ontwerp van wet behoorende overeenkomst komt een drukfout voor, die verbetering behoeft. In den eersten regel staat „geval"; dit moet zijn „ongeval".

In de bij het origineele ontwerp van wet behoorende overeenkomst komt deze fout niet voor.

De artikelen, alsmede de beweegreden van het ontwerp van wet, worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het ontwerp van wet wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

(Voorzitter e. a.)

De Voorzitter: De Centrale Afdeeling heeft besloten, op Vrijdag 24 November, te elf uur, in de afdeelingen te doen onderzoeken de wetsontwerpen:

Begrooting van het Staatsbedrijf der Artillerie-Inrichtingen voor 1923, enz. (280);

Aanvulling en verhooging van het IXde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1923 (Dekking verlies spoorwegen) (282);

Aanvulling en verhooging van het tiende hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1922 (Kosten bereiding veevoeder uit afvalproducten) (283);

Wijziging van de wet van 2 Juni 1875 (*Staatsblad* n°. 94), houdende bepalingen betreffende de veeartsenijkundige politie ten opzigte van paarden van het leger, enz. (286);

Wijziging van de wetgeving nopens de invordering van 's Rijks belastingen (287);

Wijziging der wet van 4 April 1892 (*Staatsblad* n°. 55) tot instelling der orde van Oranje-Nassau (289);

Wijziging van het XIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1921 (Verschillende onderwerpen) (290);

Wijziging van de wet van 8 Juli 1874 (*Staatsblad* n°. 98) tot regeling van de uitoefening der veeartsenijkunst, enz. (291);

Begrooting van het vestingstelsel, dienst 1923 (292);

Wijziging der Radenwet (293);

Wijziging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1920 (Verschillende onderwerpen) (294);

Wijziging der Ouderdomswet 1919, zooals die wet laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 19 Mei 1922 (*Staatsblad* n°. 352) (295);

Begrooting van het Staatsboschbedrijf voor 1923 (296);

Aanvulling der bepalingen omtrent zekerheidstelling en wijziging der bepalingen omtrent het recht van voorrang in zaken van invoerrechten en accijnzen (297);

Naturalisatie van G. Aronsohn en 19 anderen; I. A. Ashoff en 19 anderen (298).

De bedoeling is, dat dien dag de gewone openbare vergadering zal worden gehouden, aan te vangen dus om 1 uur.

De algemeene beraadslagingen worden voortgezet over de **Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2)**, waarbij gevens aan de orde zijn de **interpellatie van den heer van Rappard** naar aanleiding van de woorden in de Openingsrede, dat „eene vermindering van het aantal Departementen van Algemeen Bestuur noodig wordt geacht", de **interpellatie van den heer Troelstra** naar aanleiding van den voorgenomen aftrek van 8½ pct. van de wedden der burgerlijke ambtenaren ten behoeve van de pensioenen, en van de **moties van orde** van den heer van Rappard en van den heer Troelstra (2, hoofdstuk I, n°. 12).

De heer **Troelstra** zet zijn rede voort en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De tijd, die mij nog rest voor de voortzetting mijner rede, noopt mij om de punten, die ik noodzakelijkerwijze moet bespreken, zoo kort mogelijk samen te vatten.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kan niet overslaan de vraag, die door mij gedaan is aan den Katholieken leider van deze Regeering.

De heer Nolens heeft in zijn qualiteit van voorzitter der Katholieke Kamerclub een antwoord gegeven, waarbij ik mij moet neerleggen, daar het voldoende moet worden geacht, voor zoover het de Katholieke Kamerfractie betreft. Het antwoord toch komt hierop neer: de Katholieke Kamerfractie staat volkomen onafhankelijk van de door den vrager bedoelde organen van niet politieken aard.

(Troelstra.)

Mijnheer de Voorzitter! Daarmede ben ik, wat die fractie betreft, tevreden.

Anders is het standpunt, dat door den voorzitter van de Katholieke Staatspartij ook thans nog wordt ingenomen.

Deze toch heeft de quaestie eigenlijk omgedraaid. Hij heeft haar niet beschouwd van het standpunt van het ingrijpen van het kerkelijk gezag, maar van het standpunt van de vrijheid der Katholieken, zich te laten voorlichten door wie zij willen.

Hij heeft de quaestie zoo gesteld: of de Roomsch-Katholieke Staatspartij zich wil laten beïnvloeden door een uitspraak van personen, bekleed met kerkelijk gezag, is een quaestie, welke die partij en niemand anders aangaat. De geachte afgevaardigde heeft mij bij die gelegenheid ook gewaarschuwd, om niet te grijpen naar den mijter; waar ik volgens hem vroeger gegrepen had naar het politiek gezag, moest ik mij niet schuldig maken aan het grijpen naar het kerkelijk gezag. Ik zal daar aan het slot van mijn beschouwingen te dezen aanzien nog even op terugkomen. Verder heeft ook de heer Schokking bedenking gemaakt tegen het door mij gewraakte optreden van het Episcopaat bij de verkiezingen.

Deze quaestie leent zich op zich zelf voor een lang betoog. Waar de Regeering weigert — want daar ging het feitelijk om — in dezen de vrijheid der kiezers te beschermen tegen verbod, gebod of eisch van het kerkelijk gezag, daar ligt de vraag voor de hand, of het nu niet op den weg ligt van de Kamer, om het in deze voor de bedreigde burgerlijke vrijheid op te nemen.

Ik heb er dan werkelijk een oogenblik over gedacht, of ik de Kamer niet een motie zou voorleggen, waarin zij alsnog de uitspraak deed, welke ik van den Voorzitter der Regeering had verwacht. Het zou werkelijk interessant geweest zijn, de stemming over een dergelijke motie in de Kamer waar te nemen. De motie had gemakkelijk zoo kunnen worden gesteld, dat het voor de niet-Katholieke leden moeilijk zou zijn geweest, zonder zich tegenover hun eigen partij en program te blameeren, er hun stem aan te onthouden. Evenwel zal ik op dit oogenblik deze zaak niet op de spits drijven. Ik heb voorloopig, naar het mij voorkomt, genoeg gedaan om de aandacht te vestigen op een gevaar, dat ons dreigt, wanneer het kerkelijk gezag van Katholieke zijde voort zal gaan op den weg, welken het bij deze verkiezingen heeft betreden. Waar ik nu van Katholieke zijde, althans voor wat den heer Nolens betreft, een verklaring heb gekregen, waarmede ik mij kan vereenigen, acht ik het niet noodig, met het oog op de vele vraagstukken, welke ons tegenwoordig bezighouden, het politiek leven in ons land nog met deze quaestie nog meer te vertroebelen dan reeds het geval is.

Wat den heer van Wijnbergen aangaat, heb ik bij de velo zonden, welke ik sedert November 1918 op mijn geweten heb, nog deze begaan, dat ik ook zelfs naar den mijter zou willen grijpen. Ik verklaar in gemoede, dat ik daartoe niet de minste neiging gevoel. Ik vrees, dat die mijter mijn hoofd een klein beetje zwaar zou drukken. Ik vraag slechts, dat de geestelijkheid den mijter op haar eigen hoofd houdt en er niet toe medewerkt, dat die mijter door den heer van Wijnbergen op zijn eigen hoofd wordt gezet, om op die wijze in politieke vergaderingen en in zijn partij te trachten, zijn wil door te drijven, ook waar die volstrekt niet in overeenstemming is met den wil van vele Katholieke kiezers zelf. Ik acht het een gevaar voor een goede ontwikkeling van ons politiek leven, wanneer de voorzitter van de grootste partij in ons land met dien mijter rondloopt om er mede te geuren en zijn wil door te drijven, desnoods buiten zijn fractie in deze Kamer om of zelfs daartegen in, om aldus het sociale leven den clericalen domper op te zetten.

Dat is mijn antwoord te dezen opzichte aan den heer van Wijnbergen.

Ik heb te meer aanleiding, er niet diep op in te gaan, mede na de bevredigende verklaring van den heer Nolens, omdat ik de mogelijkheid aanneem, dat de betrekkelijke autoriteiten van kerkelijken aard verstandig genoeg zullen zijn, om uit het stof, dat door hun optreden is opgejaagd, de conclusie te

(Troelstra.)

trekken, dat de positie van de Roomsch-Katholieke Staatspartij als blijvende minderheid in ons land medebrengt, zich de noodige beperking op te leggen. Blijft dit onverhoopt achterwege, dan kan een beweging in ons volk tegen dergelijk optreden op den duur niet uitblijven.

Wat betreft de in den breede besproken vraagstukken van de antithese en de coalitie, zal ik mij zeer beperken.

Voor de bezwaren, ingebracht door de heeren Dresselhuys en Marchant tegen de wijze, waarop het programma der Regeering tot stand gekomen is, in één woord: ten aanzien van de vóórgeschiedenis dezer Kabinetsvorming, gevoel ik weinig. Ik zie niet in, hoe het in de gegeven omstandigheden mogelijk zou zijn geweest, tot een democratische oplossing van de Kabinetsquaestie te komen, tot een oplossing, die eenigen waarborg gaf voor de stevigheid van de positie van het Kabinet, anders dan op de wijze, zooals het in casu geschied is.

Voor zoover aanmerking is gemaakt op het gemis van voldoende openbaarheid en voor zoover allerlei inlichtingen worden gevraagd om precies te weten, wat eigenlijk overeengekomen is, ben ik het natuurlijk met de heeren Dresselhuys en Marchant volkomen eens.

Over de antithese, Mijnheer de Voorzitter, zal ik ook bijna geen woord meer zeggen. Wij hebben de heeren, die ze in stand willen houden, hier aan het woord gehoord en de indruk is precies dezelfde als wij in de afgeloopen 25 jaar altijd hebben gehad, zoo vaak dit debat hier gevoerd werd. De voorstanders van de antithese staan sterk, zoolang het loopt over verschil in levensbeschouwing en over een algemeene beginselverklaring. Zelfs kan men, zoolang de zaak zich beweegt op dat gebied, zich beroepen, zooals de heer Beumer heeft gedaan, op allerlei uitingen in onze en in liberale kringen, die aantoonen, dat er werkelijk bestaat een verschil in levensbeschouwing tusschen de verschillende groepen des volks. In verband daarmede meen ik den heer Beumer even deze opmerking te mogen maken.

Deze heeft hier uitspraken van partijgenooten van mij over het huwelijk aangehaald. Het is een feit, dat wij allen, wanneer wij eerlijk willen zijn, zullen moeten toegeven, dat er geen vraagstuk is, zoo moeilijk en dat zoozeer bij menigeen aanleiding moet geven om zijn geest te laten werken over de mogelijkheid van verandering daaromtrent, als het vraagstuk van het huwelijk. Het is eenvoudig struisvogelpolitiek om dat te ontkennen. Daarom is het niet te verwonderen, dat er ook in onze partij, waarvan de leden, de een op dit en de ander op dat gebied, hun geest laten tasten in de toekomst, verschillende personen voorkomen, die aan de hand van de nieuwe literatuur allerlei gedachten en ideeën hebben en verkondigen, die uitdrukking geven aan die behoefte aan een meer bevredigende oplossing van het sexueele vraagstuk.

Maar dat alles is de quaestie niet. Daar gaat de vraag, die ik aan de heeren gesteld heb, niet over, of er in het algemeen verschillen zijn in levensbeschouwing. Het gaat om deze vraag: of dat verschil in levensbeschouwing in den tegenwoordigen tijd, speciaal zooals de vraag hier behandeld is, met het oog op de groote vraagstukken, die deze verkiezingen hebben beheerscht, van dien aard kan zijn, dat daaruit moest voortvloeien een partijgroepeering volgens die algemeene verschillen in levensbeschouwing, de beteekenis in één woord van die levensbeschouwing voor de politieke scheidingslijn. Daarover hebben de heeren zoo goed als niet gesproken.

Het eenige verschil is dit — daaraan hebben verschillende sprekers uitdrukking gegeven —: de opvatting van het gezag verschilt sterk bij de geloovigen en bij hen, die hun critiek niet door de Openbaring laten leiden. Onmiddellijk komt naar aanleiding daarvan deze historische vraag naar voren: of b.v. voor de Calvinisten in hun bloeitijdperk, in hun tijdperk van opkomst, de beschouwingen over het gezag van dien aard zijn geweest, dat zij hen hebben kunnen weerhouden om tegen het toenmalig naar hun opvatting wettig gezag in opstand te komen. De uitspraak, waarmede dat is gemotiveerd, komt feitelijk hierop neer, dat als de Prince niet doet hetgeen het volk voor zich goed acht, dat volk den Prince niet meer als zoodanig heeft te behandelen, een regel waarnaar is gehandeld in de 16de en de 17de eeuw hier t lande en die op bloedige wijze is gedemonstreerd in Enge land bij de ter-dood-brenging van den Koning. Het is me het gezag zoo, dat ieder zijn eigen gezag wil erkend en ge handhaafd zien en dat gezag beschouwt, hetzij wortelen in de Godheid, hetzij, als men met de Godheid heeft afge daan, geboden door het algemeen belang van zijn land. E is op dit oogenblik geen enkel land, waar het gezag zich o een zoo overspannen wijze doet handhaven als in Sovjet Rusland, maar men heeft daar voor die overdreven beteeke nis van het gezag en voor het totaal laten wegvallen van d persoonlijke vrijheid ten behoeve van de instandhoudin van het gezag niet noodig, om zich op een geloofsovertuigin te beroepen. En als pendant van dat feit wijs ik op hetgee op dit oogenblik in Italië plaats heeft, waar een Staatsgree is gelukt, absoluut niet berustende op de hier door de voo standers der antithese gehuldigde beginselen, een totaa revolutionnaire maatregel, die uitgaat van groepen, die voo het grootste deel op het gebied der levensbeschouwing e van geloof geheel overeenstemmen met hen, die hier op di oogenblik van een Staatsgreep niet willen weten en met ee beroep op eeuwige beginselen in de historie ieder op zij tijd in tegenstelling met dat gezagsbegrip hebben gehandeld

De heer **Colijn**: Maar wij hebben dat evenzeer afgekeurd

De heer **Troelstra**: Ja, men doet het en keurt het af. He is wel aardig. Ik heb geen tijd om er verder op in te gaan maar of die afkeuring wel zoo sterk is geweest, waag ik t betwijfelen. Ik meen, dat op dit oogenblik vooral door d volgelingen van den heer Colijn datgene wat is voorgevalle in den tijd van de inneming van den Briel als summum va Calvinistisch standpunt wordt gevierd.

De groote vraag, die niet is beantwoord, is deze zijn uw beginselen of kunnen uw beginselen in den tegen woordigen tijd zijn richtsnoer voor de politiek, en i heb het belang van die vraag aangetoond door er o te wijzen, dat in de practijk, nu wij ons vooral op sociaa gebied hebben te bewegen, het volhouden van die sche dingslijn ten gevolge heeft, dat sociale kringen in ons voll die met elkander een bepaald sociaal economisch doe nastreven, tegen elkander in het veld worden gejaagd en daa door veelal tot onvruchtbaarheid zijn gedoemd. Ik heb bijgevoegd, dat deze tijd van dien aard is, dat zich de gevo gen van deze verminking van ons Staatkundig leven op treurigste wijze zullen kunnen doen gevoelen. De heer Coli heeft, waar aangetoond is dat er van alle antirevolutionnai punten niets terecht is gekomen, feitelijk niets anders g daan dan beterschap beloven. Ik herinner hierbij aan de red voering van den heer Kersten, die feitelijk alles bevestigt w daaromtrent dezerzijds is gezegd.

Van meer actueel belang is hetgeen de heer Colijn in zi — ik bedoel daarmede geen kwaad — beruchte rede omtre de defensie heeft gezegd. Deze rede stond in het teeken d bezuiniging; zijn uitgangspunt was, dat er ook bezuinig moest worden op militaire uitgaven en dat wij afstand moet doen van het denkbeeld om ons nationaal grondgebied g durende vrij langen tijd te kunnen verdedigen tegen vreem geweld, en dat daarvoor in de plaats moet komen een oper tief orgaan, dat zal moeten dienen om onze internationa verplichtingen op dit punt na te komen.

Dit argument, dat door den heer Colijn is gebezigd, is d sociaal-democraten uit het hart gegrepen. Ik begrijp, dat den heer Colijn geen genoegen doe met dit te zeggen, ma de heer Colijn heeft mij wel genoegen gedaan, want op o congres hebben wij ons besluit ten aanzien van de ontwap ning ook gemotiveerd, op advies van den partijraad, m onze nationale en financieele Leistungsunfähigkeit. Wij zi van meening, dat het doel, dat de defensie zich stelt, h verdedigen van ons grondgebied, door ons niet kan word bereikt, en hoe ook het debat over de rede van den heer Coli moge loopen, zijn argument zal onzen strijd voor ontwapeni hier te lande zeer versterken.

Steeds wanneer militaire deskundigen samenkomen om ov

21ste VERGADERING. — 17 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beschouwingen).

(Troelstra.)

ilitaire zaken te spreken, blijkt de juistheid der opvatting, ie de grondslag is van ons streven naar ontwapening, nl. dat ien in verband met de financiën het gestelde doel toch niet an bereiken, waardoor de militaire kringen zich ten slotte eeds tevreden moeten stellen met een schijn.

Wij hebben dat ook kunnen vernemen uit het verslag van e vergadering van 27 October jl. van de Vereeniging ter evordering van de Krijgswetenschap, zoowel uit de rede van en majoar Schuurman als uit het daarop gevolgde debat. oowel de majoor Schuurman als de kapitein Habers hebben onduit gezegd: wat wij noodig hebben, gaat ver uit boven e 12 c.M.-houwitsers, die ons worden gegeven; zonder waar geschut gaat het niet, maar ten slotte zullen wij ons aar met die houwitsers tevreden stellen, hoewel wij er niets an hebben. Dat keert telkens terug; wij hebben daaruit onze onclusie getrokken, en de uitlating van den heer Colijn evestigt ons standpunt. Ik zal niet nagaan de verbazing en le zeer uiteenloopende beschouwingen in de rechtsche pers aar aanleiding van de opmerking van den heer Colijn; isschien dat heeren, die meer tijd hebben dan ik, daarvan en kleine bloemlezing zullen geven. Als een mensch, niet ansch zonder medegevoel, gevoel ik mede met den heer omans, die zoo gejubeld heeft over de zon, die door het ptreden van den heer Colijn nu eindelijk begint door te reken en aan de Katholieken van zijn slag eindelijk het echt zal geven, naar overtuiging te handelen. Daarop toch omen zijn beschouwingen in de *Nieuwe Haarlemsche ourant* neer, en ik wil hem dus toewenschen, dat uit de erdere debatten zal blijken, dat die zon niet onmiddellijk ordt verdonkerd door wolken van uitlegkunde en coalitieolitiek.

Ieder, die van de rechterzijde zich verbaasd gevoelde over et optreden van den heer Colijn, heeft gelijk. Ik heb hierbij ooral het oog op het schrijven van 21 Augustus jl. van de Regeering aan den Volkenbond, uit den tijd dus, toen de erschillende vertegenwoordigers der rechterpartijen reeds ezig waren, hun program, ook ten aanzien van de defensie, e behandelen. Ik lees in dat schrijven als de eigenlijke taak oor ons defensiewezen:

> „Uit wat hierboven gezegd is over de geografische positie van Nederland en zijn koloniën" — van de diepzinnige beschouwingen van den heer Wijnkoop dienaangaande heb ik niets begrepen, wat natuurlijk ligt aan mijn gemis van revolutionnair talent en kennis — „volgt, dat het Koninkrijk een leger en een vloot van voldoende sterkte dringend noodig heeft ter verzekering van zijn nationale veiligheid en handhaving van zijn neutraliteit."

Er wordt dus geen scheiding gemaakt, en dat was in den ijd, dat de onderhandelingen over het Regeeringsprogram an den gang waren. Ik begrijp dus volkomen de verbazing er coalitiegenooten over het optreden van den heer Colijn, aar het zal mij zeer verheugen, wanneer de heer Colijn lijft bij zijn beschouwingen en wanneer hij die nader dstrueert, al wil ik daaraan volstrekt niet de verwachting astknoopen, dat wanneer zijn opvatting mocht worden aanenomen, dit op den duur werkelijk zal leiden tot bezuiiging op militair gebied. Immers, wanneer het tegenwoorige vestingstelsel uit ons verdedigingsstelsel mocht wornen gelicht — het is zeer de vraag of dat werkelijk zal lijken de bedoeling van den heer Colijn te zijn, maar ik oet het haast aannemen — en daardoor wordt een zekere esparing verkregen, dan, ik behoef slechts te verwijzen aar debatten als ik zooeven noemde, wordt onmiddelijk het peratieleger op den voorgrond geschoven en zullen eischen orden gesteld, waarvan de verwezenlijking misschien nog eer zal kosten dan hetgeen op de doode weermiddelen wordt ezuinigd. Dit is evenwel een quaestie van militairen aard, aarop ik thans niet nader inga.

Mijnheer de Voorzitter! De beschouwingen van den heer olijn ten aanzien van ons economisch leven waren van alle eschouwingen, die wij op dit gebied gehoord hebben, wel de eest pessimistische. Als op den duur eenige uitkomst om ons economisch leven weer op gang te brengen werd aan de arbeiders het dilemma voorgelegd: òf lagere loonen, òf verlenging van arbeidstijd. Ik wil er op wijzen, dat dit op zich zelf geen dilemma is, want de verlenging van den arbeidstijd, waarnaar men streeft, is ten slotte een vorm van loonsverlaging, het uurloon moet daardoor worden verlaagd. Nu hebben wij, als wij den achturendag verdedigden en ons van ondernemerszijde werd te gemoet gevoerd: de arbeiders willen graag langer werken, steeds het standpunt ingenomen, dat de groote cultureele belangen en de werkelijke belangen voor de positie der arbeidersklasse vóór alles worden gebaat bij een normalen arbeidstijd, dat de loonquaestie in deze dus niet is primair, maar secundair. Het zou mij verwonderen indien, ik zeg niet de onontwikkelde en ongeorganiseerde arbeiders, maar de organisaties voor die vraag werden gesteld, zij niet zouden antwoorden: wat wij vóór alles willen handhaven is de normale arbeidstijd. Indien wij zijn kloek en gezond van leden, indien ons hoofd helder is, indien er tijd over is, om ons te wijden aan onze eigen en onderlinge ontwikkeling en organisatie, dan is dat een middel om op den duur de loonquaestie ook wel in orde te brengen.

Wat evenwel bijzonder trof in de beschouwingen van den heer Colijn en van anderen, dat moet ik den heer Wijnkoop wel toegeven, is de totale débâcle van ons tegenwoordige kapitalistische stelsel, de totale ellende en misère, die er gekomen is, het gebrek aan uitzicht. Wij hebben eenige optimistische beschouwingen gehoord, ondanks alle droevigheid, van den Minister van Financiën, maar ik zou willen vragen: welk uitzicht hebt bij voor de toekomst? Gij hebt ook gesproken van nieuwe tendenzen, maar waar zijn de tendenzen, die u en degenen, die ten slotte op u moeten vertrouwen, eenige hoop geven, dat er binnen uw systeem komt opgang na en ook geleidelijk in dezen moeilijken tijd? Wij hebben dergelijke perspectieven wel. De tijd ontbreekt mij, er nader op in te gaan.....

De **Voorzitter**: Uw tijd is zelfs om.

De heer **Troelstra**: ..... die is zelfs om. Maar gisteren heeft mijn partijgenoot van der Waerden deze vraag op zoo uitstekende wijze behandeld, dat het voor mij niet noodig is, thans daarop nader in te gaan. Ik kan de heeren naar die beschouwingen verwijzen.

Mijnheer de Voorzitter! Het loopt vast met de kapitalistische productiewijze, het loopt vast met de burgerlijke regeermethodes, een uitzicht is er niet! Men zit hier met geleerde gezichten te bezuinigen, maar kracht kan daarvan op den duur niet uitgaan. Bezuiniging op het een maakt de krachten, die aan de bezuiniging moeten meewerken, aan de andere zijde ongeschikt, om zich die bezuiniging te laten welgevallen en ze met hun arbeid te steunen.

Waarop dit alles moet uitloopen, weet ik niet, maar wij voor ons trekken hieruit deze conclusie, dat noodig is onze politiek, om ons volk oog te geven voor nieuwe noodzakelijkheden, om de propaganda voor nieuwe methodes, die in onze socialisatieleuze zijn vervat, met alle kracht voort te zetten en om in de débâcle, waarin wij zitten, en die waarschijnlijk nog erger zal worden, het beste, wat de tegenwoordige tijd te aanschouwen geeft, een flinke, krachtige, beleidvolle, tot werken in staat zijnde arbeidersbeweging, met het kapitalisme zelf te gronde te doen gaan.

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor, om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De algemeene beraadslagingen worden voortgezet.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik behoefte gevoel, bij deze algemeene beschouwingen een woord van repliek te spreken, wil ik mij ten doel stellen

(Dresselhuys.)

tweeërlei taak: in de eerste plaats in verschillende opzichten recht te zetten, wat mijnerzijds gezegd is in eersten aanleg, en in het debat scheef is getrokken, en daarnaast te pogen, de vruchten te oogsten van de critiek, die door mij en door andere leden dezer Kamer bij deze beschouwingen gevoerd, critiek op het Kabinet en op de rechtsche politiek, die de grondslag van dit Kabinet heet te zijn.

Ik wil beginnen met de slotopmerking van den heer Minister-President, die verklaarde, dat de oppositie eigenlijk het geweten is van de Regeering.

Als dit juist is benijd ik den Minister-President als een zeer gelukkig mensch. Niet zoozeer, omdat dit geweten altijd door rustig zal blijven, integendeel, ik veronderstel, dat de oppositie in de komende periode ook werkdadig zal blijven, maar ik acht den Minister-President vooral daarom een gelukkig mensch, omdat hij zich van dit geweten zoo bijzonder weinig aantrekt. En ook dan kan men rustig slapen! Immers op de talrijke vragen, en op de critiek, ter zake van het bewind gedurende de laatste jaren op de Regeering geoefend, heeft de Minister-President in dit debat feitelijk geen antwoord gegeven. De hoofdvraag, wat nu zal zijn het regeerprogram van dit Ministerie in deze periode, waarop ons in de stukken bij de algemeene beschouwingen een voldoend antwoord was beloofd, is althans voor mij nog even duister als voorheen. En de meer bijzondere vragen, die den Minister zijn gesteld, o. a. door mij — maar ik zou ze ook van anderen kunnen opsommen — die over de buitenlandsche politiek, heeft de Minister zonder twijfel keurig geregistreerd, hij heeft ze alle in volgorde hier opgesomd, maar het antwoord was de machtsspreuk, zonder eenige motiveering, dat ik de woorden van onzen eersten afgevaardigde te Genève, en in een ander verband de woorden van de Regeering in een Staatsstuk — hoewel die woorden volkomen duidelijk waren — niet juist had gelezen. Ik geloof, dat het verder uitspinnen van die quaestie tegenover zulk stilzwijgen op het oogenblik voor mij geen doel zou hebben. Maar de Minister zal het mij niet euvel duiden, wanneer ik uit het stilzwijgen der Regeering de conclusie trek, dat de politiek, die ons wacht, zal zijn een politiek van opportuniteit en dat de krachtige lijn, die de kiezers hadden gehoopt, door dit Ministerie te zien getrokken, niet anders zal zijn dan die der oude liberale politiek, hier en daar met een verfje van de antithese bestreken, alleen met deze stellige toezegging, dat wat er ook moge worden bezuinigd, aan het steeds stijgend aantal millioenen, voor het voortdurende sectarisme op schoolgebied noodig, niet zal worden geraakt.

In twee opzichten kan ik erkentelijkheid uitspreken. In de eerste plaats wegens het sympathieke antwoord, dat ik heb ontvangen op mijn vraag, of een stelselmatige en gesteunde emigratie niet zou kunnen bijdragen tot beteugeling der werkloosheid. Ik heb gaarne akte genomen van hetgeen de Regeering en de leiders der partijen aan de overzijde hebben verklaard en ik hoop, dat de vruchten daarvan spoedig merkbaar zullen zijn.

Het tweede punt ten opzichte waarvan ik erkentelijk kan zijn is de verklaring van den Minister-President ten aanzien van de economische politiek. Wel is waar werd allerminst duidelijk geheschen de oude vlag van den vrijhandel, maar de Minister heeft kennelijk het denkbeeld van een scherpe reciprociteitspolitiek en van bescherming door invoerverboden enz. naar een verre toekomst verwezen en heeft de practische voorstellen van den heer Fleskens voorloopig als ongewenscht ter zijde gewezen.

Behalve op die twee punten blijven wij voorloopig varen op de woelige zee der politiek zonder duidelijk richtsnoer met verzegelde orders, of, voor zoover ik het kan zien, zonder eenig politiek bestek. Voorshands zal daarin onzerzijds door de machtspositite — zij het niet de krachtspositie — van de partijen ter rechterzijde moeten worden berust. Wij zullen moeten doen, wat een loyale oppositie nu eenmaal doen moet. Wij zullen accepteeren wat ons goeds geboden wordt en het slechte bestrijden met het eenige wapen, dat wij op het oogenblik hebben, ons protest.

Wel acht ik het mijn taak, waar in dezen tijd blijkens de uitingen van den Minister van Financiën zoo licht legenden ontstaan, even recht te zetten enkele punten, waarin ik verkeerd ben begrepen. Ik zeide in eerste instantie, dat ik critiek moest oefenen op den Minister van Arbeid, die gezegd had, dat dikwijls overwerkvergunningen niet tot haar recht kwamen, omdat de arbeiders daartoe niet wilden medewerken en toen ik verklaarde, dat de Minister dan andere wettelijke maatregelen nemen moest, heeft men kennelijk — natuurlijk te goeder trouw — die uiting, die mij dunkt, zoo duidelijk was, in verband met hetgeen wij herhaaldelijk in deze Kamer hebben gezegd, en die bij de algemeene beschouwingen geen nadere toelichting behoefde, ten eenenmale misverstaan.

De heer Marchant heeft in een geestige parodie van mijn woorden toen de vraag gesteld, of ik soms bedoelde, dat de arbeiders dan tot overwerk moesten worden gedwongen, een soort van slavenhandel, van poenale sanctie.

Dat was natuurlijk spot van den heer Marchant. Het antwoord van mijn politieken vriend, den heer van Gijn, was duidelijk, — eergisteravond is het hier trouwens nog eens verklaard —, dat natuurlijk de strekking van mijn woorden was, dat ik niet wilde, dat de arbeiders gedwongen zouden zijn en blijven door het besluit van hun landelijke vakorganisatie, om, in strijd met eigen wil, niet te mogen medewerken aan de oplossing, die zij zelf, ter plaatse, waar zij werkzaam zijn, nuttig en noodzakelijk oordeelen.

Daarmede had de zaak uit moeten zijn, maar de Minister van Binnenlandsche Zaken vond het noodig in zijn antwoord terug te komen op de spotvoorstelling van den heer Marchant en toen ik hem toeriep, dat de heer van Gijn immers de zaak had rechtgezet, antwoordde Zijn Excellentie, dat hij met die uiting niets te maken had.

Hoe het zij, nu Zijn Excellentie thans van deze mystificatie geheel zal zijn bevrijd en den Minister natuurlijk elke gedachte aan demagogie zeer verre is, hij de zaak thans rechtgezet ziet, zal het hem zeker aangenaam zijn straks te verklaren, dat hij mij ten onrechte van een dergelijke dwaasheid heeft verdacht.

Een dergelijke rechtzetting komt mij gewenscht voor ten aanzien van het militaire punt. Ik betoogde, dat de voorspelling, door ons gedaan, bij de behandeling van de Militiewet-van Dijk, dat het veel te sterk in getal opgevoerde lege onzer dienstplichtigen nooit behoorlijk zou kunnen worden uitgerust, door de feiten was bewaarheid.

Dat was mijn recht en mijn plicht. De heer Marchant vroeg toen, misschien weer in kortswijl, of ik de Regeering aanzette tot hoogere militaire uitgaven.

Uit een interruptie van den heer Marchant blijkt het hem ernst geweest te zijn, reden te meer, Mijnheer de Voorzitter, er even op in te gaan. Ik zou hem dan willen zeggen, dat deze dan ernstige vraag een onmogelijke vraag is tegenover een partij, die sinds jaren, en feitelijk alleen op dit standpunt staande, heeft betoogd, dat ons defensiestelsel moet zijn een harmonie van getal, van oefening en van uitrusting, een leger dus, harmonisch samengesteld, waarvan de grootte wordt bepaald door de omstandigheden, ook door de economische omstandigheden, een leger, waarvan de grootte dus ik heb het reeds jaren hier gezegd, in dezen economischen tijd moet en zal worden beperkt.

De heer Marchant komt op deze zaak nu nader terug. Hij heeft mij eenige vragen gesteld en er zal alle gelegenheid zijn, bij hoofdstuk VIII, deze punten nog eens te verduidelijken, maar hij houde mij ten goede, dat ik zeg, er voor bedank te worden gesteld in den militaristischen hoek. Mijn partij kan niet in dien militaristischen hoek komen. Daar zou waarschijnlijk zijn ingekomen de S. D. A. P., indien zij niet jaren geleden het idee van een volksleger tijdig had afgeschud, daarin zal de heer Marchant gekomen, als hij niet tijdig zijn idee van volksleger laat varen en ook theoretisch gaat staan aan de zijde van hen, die roepen: geen man en geen cent.

Maar een harmonisch geheel, dat mede bepaald wordt in sterkte en kracht door de economische omstandigheden, kan in de verste consequenties nooit en te nimmer in dien hoek terechtkomen.

Dresselhuys.)

Ik zou thans een enkel woord willen wijden aan het vervijt van den Minister van Binnenlandsche Zaken ten aanien van onze houding bij de Schoolwet.

Toen ik den Minister opmerkte, dat de zoogenaamde vrije chool, het ideaal der rechterzijde, in de toepassing een aricatuur geworden was, antwoordde mij de heer Ruys de Beerenbrouck, volkomen ontoepasselijk op mijn aanval met en aanval zijnerzijds, waarbij hij vroeg:

Waarom hebt gij dan gestemd vóór de pacificatie, en dan oogenaamd noodgedrongen medegewerkt tot de Schoolwet, erwijl gij nog wel uw stem hebt gegeven aan een amendenent, om het aantal leerlingen per klasse te bepalen tot 30 inderen, dat tot nog meerdere uitgaven zou hebben geleid?

En waarom hebt gij dan uwerzijds niet practische voortellen tot bezuiniging bijgebracht?

Ik verbaas mij over de vragen van dezen Minister die och zeer wel weet, dat wij de pacificatie niet aanvaard hebien als een ruilmiddel bij het algemeen kiesrecht, maar omlat wij gevoeld hebben, dat die pacificatie een noodgelwongen consequentie was van het systeem, dat hier reeds n 1889 is ingevoerd, dus dat wij zonder die pacificatie hier ooit tot een landsvrede zouden kunnen komen en dus daaroe wel moesten overgaan.

Ik erken gaarne, dat ik ook gestemd heb vóór het amendenent om de klasse niet grooter te maken dan 30 leerlingen, ooals wij dat vandaag ook zouden moeten doen, indien de elden daarvoor beschikbaar waren. Ik geloof, dat, wanneer ij de gelden daarvoor hadden, die nooit beter besteed zouden unnen worden, dan aan de ontwikkeling van onze volkschool en onze volkscultuur, maar wanneer de Minister zegt: ij hebt immers bij de behandeling der Schoolwet uwerzijds een pogingen aangewend tot bezuiniging, dan vraag ik, elijk ik reeds bij interruptie deed, is de Minister dan vereten dat wij tal van amendementen hebben ingediend, juist m deze groote uitgaven, die ons nu financieel in het moeras rengen, te voorkomen?

Is de Minister vergeten hoe o. a. bij art. 198 van dit wetsntwerp door den heer Otto en mij is voorgesteld een amenlement en later is gestemd tegen het artikel, omdat wij voellen dat voor de teruggave zoogenaamd van al die millioenen an de bezitters van bijzondere scholen, door mij toen bekend op 130 millioen, geen rechtsgrond bestond en het ntoelaatbaar was, dat wij die groote sommen uit de Staatsas aan de houders van bijzondere scholen schonken.

De aanval van den Minister tegen ons was volkomen onverliend. Ook die van den heer van Wijnbergen, die in dit lebat mij te gemoet gevoerd heeft: heeft de rechterzijde niet eprofiteerd van de Schoolwet, hebben wij niet honderden en og eens honderden Katholieke scholen gesticht? Mijn antvoord is: natuurlijk, men moet erkennen dat gij scholen esticht hebt en elken dag nieuwe scholen sticht, wie zou het unnen betwijfelen, maar daarover ging de strijd niet.

Ik weet zeer goed, dat door de rechterzijde uit deze Schoolvet en uit de coalitie belangrijke stoffelijke voordeelen voor le school en hun politiek zijn gehaald.

Maar de strijd liep hierover, of men verwezenlijkt had latgene wat men als ideaal stelde, de vrije school, die zou ijn een postulaat der rechterzijde, en mijn critiek was niet en critiek die weerlegd is door den Minister of door den eer van Wijnbergen, dat hier ter wille van die schoone euze zoovele uitgaven zijn gedaan, die ons in het financieel noeras hebben gebracht en ten slotte tot gevolg hadden, dat uist de vrijheid op die scholen feitelijk om hals is gebracht.

Ten slotte op hetzelfde terrein een opmerking aan den heer olijn, tegen wiens partij ik critiek had geoefend over de nachteloosheid van de rechtsche politiek, tegenover het iets tot stand brengen van alles, wat zooveel jaren als speciiek rechtsche politiek in uitzicht was gesteld. De heer olijn, krijgsman als hij is en gevoelende, dat, wanneer hij ich in een benauwde positie bevindt, de aanval de beste erdediging is, antwoordde op die vraag eigenlijk weinig, naar ging over tot een aanval, waarop ik dadelijk terugkom, p den zoogenaamden millioenenrit.

Mijnheer de Voorzitter! Laat ik eerst nog even mijn aanval behandelen.

Ik had tegen den heer Colijn gezegd: wat is er ooit terechtgekomen van uw antirevolutionnaire idealen. Zijn antwoord daarop is geweest: zeker, wij hebben geen doodstraf, wij hebben geen organisch kiesrecht, wij hebben niet kunnen tegenhouden het algemeen kiesrecht en het vrouwenkiesrecht, den leerplicht hebben wij niet kunnen opheffen; het eenige, dat overblijft is een poging naar vrijdom voor de pokkenziekte.

Op al die moeilijkheden, op al dat niet uitvoeren van idealen, antwoordt de heer Colijn eenvoudig: uw beschuldiging is onjuist; lees maar ons verkiezingsprogram, daar staat alles op. Mijnheer de Voorzitter! Daar staat het al veertig jaar op en ik wensch den heer Colijn toe, dat het er nog veertig jaar op zal blijven staan.

Het blijkt, dat het een misverstand mijnerzijds is geweest. Ik had gedacht, dat al dat materiaal bestemd was voor het vrije verkeer, maar het zijn blijkbaar etalage-artikelen.

Als de heer Colijn mij dadelijk gezegd had: dit alles is alleen verkiezingsmateriaal, het zijn leuzen, die uitgestald zijn, maar waaraan men niet moet raken, die niet bestemd zijn voor de practische politiek, zou ik dadelijk gezwegen hebben, maar in mijn eenvoudigheid had ik heusch gedacht, dat het de bedoeling was van de antirevolutionnaire partij dit in een min of meer verre toekomst althans te verwezenlijken. In dit laatste geval zou mijn critiek tegen den heer Colijn wel ter zake dienende geweest zijn en dan zou mijn antwoord op de opmerking van den heer Colijn, dat dit alles staat op het toekomstig en hedendaagsch verkiezingsprogram, zijn: Kijk, de heer Colijn is een man van groote idealen, maar ook een practisch zakenman, die zeer goed weet, hoe hij een principieele zaak, die hem zeer na aan het hart ligt, moet verwezenlijken; zijn partij heeft vier jaren geleden en nu in Augustus de gelegenheid gehad tot onderhandelen; indien inderdaad één van die punten was een principieel punt van de antirevolutionnaire partij, had de heer Colijn tot zijn coalitievrienden kunnen, ja moeten zeggen: ik ga met u geen contract aan of mijnerzijds wil ik ook hebben, dat één of meer van die punten zullen worden verwezenlijkt.

Dat zou de heer Kersten, zoo roept men, als meer nieuweling in de politiek, misschien gedaan hebben, maar de heer Colijn zou in alle geval als chef van de sterkste fractie aan de overzijde — ik bedoel: sterkste van invloed voor coalitievorming — hebben kunnen zeggen: ik ga niet met u in zee, zonder dat althans één van mijn idealen in de practijk zal worden gebracht.

De heer Colijn deed dit echter niet. Wat volgt daaruit? Dat de heer Colijn, verstandig, inzichtrijk man als hij is, heeft gevoeld, dat al die idealen als idealen moesten blijven bestaan, omdat ze niet geschikt waren voor het Nederlandsche volk, omdat ze niet geschikt waren voor de practische politiek. Al die plannen, met de doodstraf te beginnen, tot het organisch kiesrecht aan het slot, zijn geen van alle geschikt om practisch te worden uitgevoerd. Daaruit blijkt dus, dat al die idealen zijn onvruchtbare idealen, onbruikbare idealen, niet behoorende tot het terrein der werkelijkheid. En hieruit volgde, zooals ik steeds gezegd heb, dat men daar moest blijven in de oude liberale banen, terwijl men theoretisch het vaandel zwaait.

Die politiek is even onvruchtbaar, even onbruikbaar, even onnederlandsch, als de geheele politiek van de totale groepeering der antithese zelf.

Nu wat betreft den aanval van den heer Colijn.

Hij voegde mij toe: gij moest liever denken — het had er niets mede te maken, maar hij voerde het als wapen aan — aan den zoogenaamden millioenenrit, aan de omstandigheid, dat ge destijds — het was in December 1918 — wel uitgaven had willen doen, die 200 à 250 millioen grooter zouden geweest zijn dan thans het geval is geweest, en ik antwoordde den heer Colijn: Voor een dergelijke opmerking moest gij te hoog staan. Waarom?

Omdat ik weet, dat de heer Colijn, die zich beriep op de rede van mij van December 1918, die rede nooit gelezen heeft, want als hij ze gelezen had, zou hij niet gesproken hebben van getallen van 200 à 250 millioen, waarvan met geen woord in die rede gesproken wordt. Op zich zelf is het een alleraar-

(Dresselhuys.)

digst verkiezingsgrapje, maar een grap behoeft niet altijd waar te zijn.

Wat is echter dan wel de waarheid?

Ik heb het verleden jaar al eens gezegd. In December 1918 heb ik gezegd, dat ik het mijn plicht achtte, toen de zoogenaamde revolutie voorbij was, eens concreet uit te rekenen, waartoe men zich had verbonden. De Regeering is daarop onmiddellijk gevolgd met een rede, welke veel en veel meer in uitzicht stelde, veel meer beloofde dan ik. Dat was het recht van de Regeering, maar er bleef één verschil.

Ik voelde toen en ik voel nog voor het Staatspensioen, dat kosten zou, naar ik berekend had, 54 à 56 millioen en de Regeering zeide, dat zij liever ouderdomsverzorging had langs den weg van betaling door de werkgevers, ofschoon dit minder goed was, daar er dan velen niet zouden worden verzorgd.

Dit was het eenige verschil. Al het andere is door de Regeering meer en dubbel meer uitgevoerd dan ik het besprak en waar nu het verschil liep alleen over het Staatspensioen, waarvoor de geheele linkerzijde voelde en ik nog voel, daar begrijp ik niet, hoe men kan spreken, tenzij als een zeer geestig grapje, van een millioenenrit. Ik had, als ik gewild had, in plaats van over 56 millioen te spreken, een tamelijk scherpe critiek kunnen uitoefenen op het beleid van de Regeering, welke niet 56, maar wel 500 millioen rondstrooide, waarover de heer van Gijn sprak, maar waarop ik thans niet zal ingaan. Ik constateer alleen, dat de aanval zoowel als de verdediging van den heer Colijn, om het zacht uit te drukken, er volkomen naast waren.

Ik kom nu, na dit te hebben rechtgezet, tot twee zeer merkwaardige punten in dit algemeen debat, maar voordat ik dit doe, wil ik om het niet te vergeten even mijn meening zeggen over de motie van den heer Troelstra betrekkelijk het personeel.

De Minister van Financiën houde mij ten goede, dat ik hem eerst twee zaken vraag.

Ik heb gisteren gevraagd, of het juist is, dat de afgeloopen kortingen geheel in rekening zullen worden gebracht. De Minister gaf een bevestigend antwoord, maar hij voegde er bij: intusschen zal er niemand zijn, die niet in de stortingen valt, omdat iedereen in de verhoogingen van 1920 gedeeld heeft en dus tot de verplichting komt, van daarop te worden gekort.

Ik zou hier willen vragen, of de Minister daarbij niet voorbijzag, dat de groep ambtenaren, welke vóór 1892 is aangesteld, dus 30 en meer dienstjaren heeft, niet de helft, maar hun geheel traktement hebben gestort en dit uitgeschoten geld zóó groot is, dat het waarschijnlijk ook wel de verhooging van 1920 dekt.

Mijn tweede opmerking is deze. Ik wil wel zeggen, dat ik verlaging van traktement voor het personeel alleen als een beslist onvermijdelijke, maar dan te betreuren noodzakelijkheid zou kunnen accepteeren. Mijns inziens zijn de tractementen in Nederland van de ambtenaren in absoluten zin niet hoog en zeker niet te hoog. Wanneer er dus op moet verminderd worden, dan zie ik dat als een kwaad. Niettemin wil ik erkennen, dat een aftrek van de 8½ pct., welken de Regeering nu voorstelt, onvermijdelijk zal zijn, omdat ik gevoel dat men er anders niet zou kunnen komen, en deze groote factor van onze uitgaven niet geheel onaangetast zal kunnen blijven. Ik spreek alleen de hoop uit, dat het daarbij zal blijven, en ik meen ook dat het, buiten geval van overmacht, daarbij blijven moet.

Overigens doet het mij leed, dat de heer Troelstra zich bij deze gelegenheid beroepen heeft op de in den Dierentuin alhier onlangs gehouden vergadering, omdat — en ik zou hierop willen wijzen met het oog op de toekomst — de gestie van de ambtenaren, zooals ze daar gevoerd is, mij toeschijnt een zeer bedenkelijk karakter te hebben. Toen is namelijk in dezen billijken strijd voor behoud van traktement zeer te onjuister tijd gebracht het politieke moment. Men heeft daar verklaard, dat dus deze geheele geschiedenis moest leiden tot een nieuw geluid, een nieuw verzamelen met het oog op de verkiezingen voor de Provinciale Staten.

Ik weet niet, of de politiek er in gebracht is door de ambtenaren dan wel dat de ambtenaren zijn gebruikt als instrumenten voor de politiek, maar in beide gevallen lijkt het mij onjuist.

Juister lijkt mij de tweede motie, die vraagt, dat de standplaatsaftrek niet zou geschieden vóór en aleer de Kamer gelegenheid zou gehad hebben zich daarover uit te spreken. Dezen wensch deel ik ten volle; alleen lijkt mij de motivering er van, die de voorsteller der motie gegeven heeft niet juist.

Hij stelt het voor, alsof op dit oogenblik de ambtenaren zullen getroffen of bedreigd worden met een korting van 20 pct. en meer. Maar de ambtenaren van thans worden daardoor niet getroffen of bedreigd. Het staat vast volgens art. 40 dat de tegenwoordige ambtenaren in geen geval ooit onder dien standplaatsaftrek te lijden zullen hebben; de Minister heeft dat gisteren ook nog gezegd.

Daarom zeg ik: ik maak mij geheel los van de toelichting der motie, die mij sympathiek is.

Verder wil ik den Minister van Financiën zeggen, dat ik het zou betreuren indien hij, zooals men gisteren door de regels door kon hooren, er ooren naar had om het denkbeeld van de heeren Schokking en Patijn tot uitvoering te brengen dat de 8,5 percent gekort zouden worden niet alleen over de eerste f 3000, maar over het geheele bedrag, waardoor dus de hoogere traktementen zwaarder zouden getroffen worden dan volgens het oorspronkelijk plan van den Minister het geval zou zijn. Dit zou mij in hooge mate onbillijk lijken reeds om het motief door den Minister zelf aangegeven, dat hetgeen boven de f 5700 wordt genoten niet medetelt voor de berekening van het pensioen; verder ook omdat de hoogere ambtenaren bij de verhooging der traktementen in het begin van 1920 belangrijk zijn achtergebleven bij de lagere ambtenaren — ik meen dat de verhouding is 57 pct. en 117 pct. — en vooral omdat er geen enkele rechtsgrond zou kunnen zijn dat de Minister, invoerende de pensioenstorting, die door hem uitdrukkelijk genoemd wordt, geen traktementskorting, tenslotte de pensioenstorting zou laten betalen over het pensioen dat men nooit bereiken kan.

Ik dring er dus ten sterkste op aan — en ik maak er zelf voor de toekomst mijn medewerking te dezer zake van afhankelijk — dat hij zal blijven bij hetgeen hij heeft voorgesteld in zijn oorspronkelijk plan in zake de pensioenstorting.

Ik kom thans tot de zeer belangrijke rede, in deze gehouden door den heer Colijn.

De speech van dezen geachten afgevaardigde heeft een schok gegeven in het land. De partijen der rechterzijde hadden immers na hevige barensweeën, nadat zelfs de Minister van Binnenlandsche Zaken daarvoor een van de reconstructies van het Kabinet noodig had gehad, eindelijk ter wereld gebracht de z.g. organisatie-van Dijk, de Militiewet-van Dijk. De heer Colijn heeft nu met een forsch gebaar die heele Militiewet-van Dijk hier in de Kamer ter zijde gesteld, veroordeeld. De heer Colijn heeft gezegd: Wij willen niet meer een leger, dat tweeërlei taak heeft, nl. zooals de Grondwet zegt: verdediging van het eigen land en daarnaast handhaving van de onafhankelijkheid of de neutraliteit; ik wil nu alleen zien, of liever gezegd, onze antirevolutionnaire partij wil alleen zien een leger, dat voldoen kan aan onze internationale verplichtingen.

Dit woord heeft groote beteekenis omdat, hoe het ook zal worden uitgelegd — ik kom daar dadelijk op — het in ieder geval beteekent, dat de grondzuilen van het stelsel-van Dijk blijkens herhaaldelijk door den heer van Dijk — ik wil de Kamer niet vermoeien met citaten — in deze Kamer afgelegde verklaringen, worden omvergeworpen, omdat de historisch gevestigde defensiepolitiek van de antirevolutionnaire partij, misschien met een jaar uitstel van executie, zooals de heer Colijn zeide, maar in ieder geval wordt op zij gezet.

De Minister-president antwoordde den heer Colijn naar aanleiding van diens opmerking in eersten aanleg met goedigen spot. Zijn Excellentie zei: „och, het eenige, waarin ik het met den heer Colijn eens ben is dit punt, dat de zaak nu volkomen duister gebleven is, dat zij in elk geval eerst nauwkeurig moet worden bezien en uiteengezet.

21ste VERGADERING. — 17 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beschouwingen).

(Dresselhuys.)

De heer Ruys de Beerenbrouck nam den heer Colijn hier een klein weinig in het ootje, zooals onder goede vrienden meer gebeurt: *was sich liebt, neckt sich*. Maar ik geloof, dat de uiting van den heer Ruys de Beerenbrouck niet juist is geweest. Naar het mij bescheiden voorkomt, is daarvoor de zaak te ernstig en is ook de heer Colijn te ernstig. De heer Troelstra heeft straks wel gezegd: men zal gaan beweren met een soort van dialectische methode van coalitie-uitlegging, dat dit alles niets te beteekenen heeft, dat wij dit moeten aanknoopen aan vroegere vage uitlatingen in *De Standaard*, dat dus de zaak eigenlijk niets beteekent. Maar dat kan ik niet gelooven. In dat geval zou zeker de rede van den heer Colijn, ook naar zijn eigen bedoeling, niet dat opzienbarend effect hebben gehad. Dan zou de heer Colijn zeker niet hier zich als het ware getoond hebben den militairen geestverwant van den heer Marchant; dan zou de heer Nolens niet die pijnlijke verbazing getoond hebben; dan zou de heer Schokking niet dat beeld van droevige verwondering gegeven hebben, waarin wij allen hebben medegevoeld; dan zou ongetwijfeld ook de heer Duymaer van Twist, die toestemmend knikte bij de vraag, of hij het daarmede eens was, niet dat beeld van, laten we zeggen verslagenheid hebben getoond van iemand, die plotseling een ernstigen geestelijken schok heeft ondergaan.

Het is m. i. onaannemelijk, dat de heer Colijn niet een zeer belangrijken ommekeer in militair opzicht heeft bedoeld. Hij heeft gezegd: ik wil een ander legerstelsel en ik wil bezuinigen. De heer Troelstra heeft gezegd: ik heb dat met blijdschap gehoord! Ik zeg mijnerzijds: ik heb het met blijdschap gehoord!

De heer **Schokking**: Waar blijft nu het harmonische, waarover u het straks hebt gehad?

De heer **Dresselhuys**: De heer Schokking begrijpt blijkbaar niet de eenvoudige zaken, die zich in deze Kamer vertoonen. Ik begrijp, dat de heer Schokking op legergebied een weinig in de war is geraakt. Het moeten voor hem benauwende oogenblikken zijn geweest, toen hij, zonder de connecting link der antirevolutionnairen, arm aan arm liep met zijn Katholieke vrienden en met dezen werd beschouwd als de twee summa van het militarisme. Wat ik bedoel is zeer eenvoudig mogelijk. De heer Colijn heeft èn een ander leger bedoeld èn bezuiniging. Deze laatste kan niet bedoeld zijn als een bezuiniging op het vestingstelsel, waarover de heer Troelstra hypothetisch sprak, want, zooals wij weten, spelen de kosten van het vestingstelsel op de begrooting haast geen rol. De heer Colijn kan niet bedoeld hebben bezuiniging op de oefeningen, want daarvoor is hij te veel een militair van den bloede en bovendien, de oefeningen zijn reeds tot een redelijk minimum teruggebracht. De heer Colijn kan ook niet bedoeld hebben bezuiniging op de artillerie, want de Minister van Oorlog heeft de artillerie reeds voor de eerste jaren prijsgegeven, evenals hij nu bezig is den laatsten voorraad ammunitie te verteren. De heer Colijn kan slechts bedoeld hebben vermindering van het getal, verdeining van het contingent. En, waar de geachte afgevaardigde te recht zeide, dat niemand hem er van zou verdenken, dat hij de qualiteit van het leger wilde aanranden, is hij gelukkig volkomen terechtgekomen bij hetgeen de heer Schokking niet begreep, bij het harmonische leger, dat wij in de Kamer met kracht hebben verdedigd.

Door den Minister van Financiën is aan den heer Colijn gevraagd: ontwikkel uw stelsel ons nu, wij kunnen niet anger wachten, wij hebben er haast bij! Juist, het land an met deze zaak niet blijven wachten. Door den heer Colijn, door de leidende fractie van de rechterzijde, welke iet geheele defensiestelsel van de rechterzijde in elkander oudt, is een vooruitzicht geopend. Men mag daarmede niet anger wachten; men mag ook het leger niet langer laten vachten, dat telkens in onzekerheid is gebracht en heen n weer is geschud met het eene en het andere stelsel. Wij iebben nu drie maanden het stelsel-van Dijk en nu hooren vij, dat er binnenkort een ander stelsel is te verwachten. Wij kunnen met dat uitzicht niet langer wachten. Ik ben in angstig verblijdende verwachting. Ik hoop, dat de heer Colijn tot ons genoegen de noodige uitlegging zal geven. Indien dat tot onze bevrediging geschiedt, zullen deze algemeene beschouwingen niet tevergeefs zijn gevoerd.

Ten slotte een enkel woord over een punt, dat ik in eersten aanleg niet besproken heb, maar dat mij naar aanleiding van het debat tusschen de heeren Troelstra en Colijn en den Minister van Binnenlandsche Zaken zeer ter harte is gegaan. Ik bedoel de antithese. Het is nu een twintig jaar geleden, dat die antithese hier door dr. Kuyper is geïntroduceerd, en in de eerste jaren — ik herinner mij dat uit den tijd, dat ik zelf voor het eerst aan de politieke beweging deelnam — is die antithese geweest het brandpunt van den politieken strijd, en toen is door de linkerzijde herhaaldelijk, ook door mijn persoon, tegen die antithese van leer getrokken, en wij hebben nooit erkend de juistheid van het bestaan er van. Maar in de twintig jaar, dat wij zijn blijven voortgaan die antithese te bestrijden, is die strijd wat mat geworden, is hij wat verzwakt. Doch dat zegt niet, dat daarom het gelijk zou zijn aan de zijde van de verdedigers van die antithese, en ik stel er prijs op — ik hoop, dat het de laatste maal behoeft te zijn — te zeggen niet alleen hoe onjuist ik die antithese vind, maar hoe ik die in den grond van mijn hart verfoei. Niet omdat de rechterzijde niet het recht zou hebben onderling een leuze te kiezen en die de antithese te noemen, maar om de consequenties, die uit het hanteeren van die antithese voortvloeien voor ons andere Nederlanders.

De heer Colijn heeft in zijn rede, die, wat den inhoud betreft, als twee druppelen water geleek op de redevoeringen, die wij in 1904 en 1905 hoorden van dr. Kuyper, nog eens gezegd, dat het karakter van de antithese dit zou zijn, dat er principieel verschil was tusschen hen, die gelooven in een Almachtig Opperwezen en die dus moeten voeren een Staatkunde, die met dat geloof in overeenstemming is, en anderzijds zij, die een andere opvatting hebben. En daar vloeit uit voort — men kan het door alle regels heen lezen —, dat zij, die niet aanhangen de rechtsche politiek, worden gedisqualificeerd als niet te hebben het geloof, waarvan de heer Colijn en de zijnen uitgaan. Hierin ligt dus, dat zij, die de antithese-politiek niet deelen, worden gedisqualificeerd als geloovigen. Dit vind ik grievend onjuist en daartegen zal ik strijden zoolang ik in de politiek ben. Men roept uit, dat dit niet wordt gezegd met zoovele woorden, maar de geheele innerlijke strekking is geen ander, evengoed als men het begrijpt uit de beruchte uitdrukking van dr. Kuyper betreffende de paganisten. Ook daarin lag opgesloten, dat, als men niet medegaat met de groep ter rechterzijde, men niet geacht werd te gelooven aan een Almachtig Opperwezen.

Nu zullen er ongetwijfeld ter linkerzijde velen zijn die omtrent het innemen van een geloovig standpunt een geheel andere opvatting hebben dan de heer Colijn aan de zijnen toeschrijft, maar er zullen ook zeer velen onder zijn die er prijs op stellen niet alleen te zijn, maar ook naar buiten te worden gequalificeerd als geloovigen.

Ik zal geen voorbeelden noemen, maar ik wil wel zeggen, dat honderdduizenden aan de linkerzijde naar mijn overtuiging zeer zeker het recht hebben geloovigen te worden genoemd, maar die alleen van de geloovigen ter rechterzijde afwijken omdat zij hebben, wat dr. Kuyper heeft genoemd de schuchterheid in het heilige, omdat zij den naam van het Opperwezen niet willen brengen in de politieke pleitzaal en nog veel minder in een politieke debatavond. De voorbeelden daarvan zijn bij duizenden aan te wijzen, maar het past mij niet, om de redenen die ik genoemd heb, hierop in te gaan. Ik denk nog aan de voortreffelijke redevoeringen, hier in de Kamer gehouden door prof. van der Vlugt, en wijs op den steun, door dr. Bronsveld gegeven aan het liberale volksdeel. Ja sterker, de scheidingslijn van de antithese ligt zeker niet in de natuur der dingen, zooals zelfs door dr. Kuyper en Groen van Prinsterer is gelceraard. Het is op het oogenblik natuurlijk oude kost, maar wij herinneren ons allen toch nog, hoe dr. Kuyper in zijn hoofdgeschrift „Ons Program" o.a., zeide, dat hij met de Roomsch-Katholieken nooit een politiek bondgenootschap zou kunnen sluiten; dat hij in politicis veel

(Dresselhuys e. a.)

meer aanraking had met de liberalen dan met de Katholieken, en dat de groote verdienste van Groen van Prinsterer geweest was, juist dat tijdig onder de oogen te hebben gezien. Waar dat zoo is, hoe kan men dan thans zeggen, dat die antithese is een natuurverschijnsel, waaraan wij ons, ondanks ons zelf, hebben te onderwerpen? Wanneer de heer Colijn en de Minister-President zeggen, dat de antithese is de scheidingslijn, zooals zij die aangeven, dan is er bij hen een denkfout. Ik beroep mij niet op den heer Cort van der Linden; dat is ongetwijfeld een hoogstaand Staatsman, dien ik ten zeerste respecteer, maar die voor mij niet kan zijn de geestelijke liberale mentor.

Als ik mij afvraag, wat het werkelijke verschil is tusschen den heer Colijn en hen, die aan deze zijde staan, die als geloovigen volkomen gelijkwaardig zijn, dan is het dit: niet ontkend wordt aan deze zijde, dat de bron van alle macht ligt daar, waar ook de heer Colijn die zoekt, maar de kenbron van ons weten wordt — gelijk Thorbecke al zeide —, geacht ten deele een andere te zijn dan de heer Colijn meent; aan deze zijde wordt de Schrift niet uitsluitend als bron genomen voor onze politieke gedragingen, maar als zoodanig gelden ook verstand, rede, ook al staan die naast, gaan zij somtijds tegen de uitdrukkelijke woorden van de Schrift in. Ook de rede wordt gevolgd voor de oplossing van de politieke dilemma's. Daarom heb ik er prijs op gesteld, nog eens aan te toonen de onvruchtbaarheid van de geheele rechtsche politiek, welke, hoezeer men het ook wil ontkennen, de antirevolutionnaire terecht doet komen juist bij de liberale politiek. Zoodra zij pogen, zich te onttrekken aan de lijn, door ons getrokken, aan de hand ook van wetenschap en geweten, worden zij onmiddellijk gedwongen, naar die lijn terug te grijpen, omdat anders hun politiek volslagen onvruchtbaar is. Het verschil in kenbron is, gelijk Thorbecke reeds in 1831 zeide, het hoofdverschil; er zijn hier vroeger al zoo dikwijls theologische debatten gevoerd, dat ik het maar niet meer zal voorlezen. Dat verschil in kenbron is het eenige verschilpunt en de strijd is in onzen zin beslist, waar immers, gelijk zoo glorieus door de geschiedenis der laatste jaren is bewezen, de oplossing der practische politiek de antirevolutionnairen telkens doet zoeken naar onzen kant. Waar dat dus het verschilpunt is, daar zeg ik, dat het zoo grievend is, dat de rechterzijde ons te gemoet voert — openlijk zooals dr. Kuyper, bedekt zooals door den heer Colijn —: gij hebt met ons te gelooven in de Almacht en dan onze politiek te volgen, of wij disqualificeeren u voor het laatste en gij kunt er wat het eerste betreft de voor de hand liggende conclusie uit trekken. Dat is grievend voor zoovelen, die hun geloof niet minder hoog aanslaan dan rechts, integendeel dat juist zoo hoog stellen, dat zij het niet in deze zaal willen demonstreeren, omdat zij, zooals de heer van der Vlugt zeide, schuchter zijn in het heilige, en het heilige te hoog achten om het hier gemeen te maken. Daarom protesteer ik nogmaals tegen het prediken van de antithese, die ik valsch, grievend en onvruchtbaar vind en een bederf voor onze Nederlandsche politiek.

Mejuffrouw **van Dorp**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch allereerst een enkele opmerking te maken naar aanleiding van de woorden, die mejuffrouw Groeneweg tot de vrouwelijke leden dezer Kamer, en in het bijzonder tot mij gericht heeft. Mejuffrouw Groeneweg heeft haar verheuging er over uitgesproken, dat het aantal vrouwen in de Kamer is toegenomen, en ik heb mij daarin verheugd met haar; maar nog meer heb ik mij verheugd over het feit, dat zij de hoop heeft uitgesproken, dat de onderlinge waardeering zou toenemen. Voor mij toch is onderlinge waardeering niet slechts een aangename zaak, maar iets wat onmisbaar is voor vruchtdragenden gemeenschappelijken arbeid. Ik bedoel met die waardeering dit, dat men gelooft in elkanders goede bedoelingen. Wanneer men begint met te veronderstellen, dat men zelf het monopolie heeft van alle menschenliefde, dan ontbreekt iedere basis voor discussie. Nu spijt het mij alleen, dat mejuffrouw Groeneweg niet dadelijk de daad bij het woord heeft gevoegd, want onmiddellijk daarop heeft zij zonder

(van Dorp.)

eenige reden mij toegeschreven een gebrek aan begrip voor het verschil tusschen loonarbeid en huishoudelijken arbeid, nota bene nadat ik juist uitgegaan was van de stelling, dat die twee dingen fundamenteel verschillen en waarbij ik het nog veel dieper heb gezocht dan mejuffrouw Groeneweg zelf. Zij stelde het daarbij voor, alsof iedere noodzaak, om de vrouw bij haar huisarbeid te beperken, verkeerd was. Nu zou ik kunnen zeggen: ik verbaas mij, dat een vrouw en een socialiste elk gevoel ontbreekt voor de afgejakkerde, afgesjouwde arbeidersvrouw, die ten onder gaat onder den last van haar veel te zware taak. Ik meen dat ik dit zou kunnen zeggen, maar nu meen ik juist een voorbeeld te geven van de onderlinge waardeering zooals ik die wensch, door dat niet te zeggen, om de zeer eenvoudige reden, dat ik er van overtuigd ben, dat mejuffrouw Groeneweg dit precies even goed gevoelt als ik. Wij moeten beginnen met een dergelijk gevoel bij elkander te onderstellen, en wij moeten niet altijd verondersteller, dat het bij de tegenstandster ontbreekt, wanneer zij in inzicht van ons verschilt.

Er is nog een tweede punt waarop ik wil terugkomen. Van socialistische zijde is mij herhaaldelijk verzocht, nog eens mijn bedoeling te verduidelijken ten aanzien van de grondstelling, die ik noodig acht voor het herstel van ons economisch leven, deze grondstelling, dat het maximum van het loon door economische wetten, door de maatschappelijke productie wordt vastgesteld en dat men, door daar boven te willen gaan, de productie, en dus het loon, benadeelt en werkloosheid in de hand werkt. Mijnheer de Voorzitter! Ik kan er niet aan denken, op die uitnoodiging in te gaan. Mocht men mij niet willen begrijpen, dan zou men mij toch niet begrijpen, en wil men mij wel begrijpen en ligt het aan mij, omdat ik de zaak niet duidelijk kan uiteenzetten, welnu, dan is er een zeer eenvoudige weg, dan heeft men de omvangrijke literatuur, die voorhanden is, maar op te slaan. Een van de socialisten, die in de Kamer aanwezig is, heeft dat dan ook gedaan en heeft uit de literatuur de conclusie getrokken, dat zij iets geheel anders zegt dan ik beweerd had.

Daaruit blijkt alweer, dat hij heel goed begreep wat ik beweerde.

Maar wat hij toen aanvoerde, dat de Oostenrijksche school in den grond iets heel anders beweert dan wat ik zeg, is geheel en al onjuist.

Ik heb op het oogenblik, dat het citaat gegeven werd, absoluut niet begrepen, wat er anders in zou zijn dan ik hier pleeg te zeggen. Ik heb het citaat nu kunnen nalezen, ik heb het boek, waarover de heer van den Tempel het had, nageslagen, en er staat precies in, wat ik altijd zeg en niets wat daarmee in strijd is. Ik kan volstaan met het citaat van den heer van den Tempel voor te lezen:

> „Deze professor (d. i. prof. von Wieser) wijst er ook nadrukkelijk op, dat wel is waar de „Grenzbeitrag" in laatste instantie over de hoogte van het loon beslist, maar dat de toevoeging van den arbeider aan de prestatie ten slotte toch wel weer mede bepaald wordt door de persoonlijke gesteldheid van den arbeider, zijn arbeidsvermogen."

Dat laatste spreekt vanzelf, en daarom zijn wij er ook zoo voor, om het arbeidsvermogen van den arbeider te vergroten door hem te ontwikkelen, gezond en frisch te houden, en daardoor in staat te stellen, een hooger loon te verdienen.

Dat mijn voorstelling van zaken juist is, blijkt ook wel uit het standaardwerk, dat over deze zaak geschreven is, een monografie van Böhm-Bawerk: „Macht oder Oekonomische Gesetz". Dat is de duidelijke tegenstelling: de socialisten zeggen: de macht, de economisten van onze school zeggen: de economische wet.

Er zit dan ook wel iets anders achter. Deze zaak is zoo eenvoudig en staat zoo vast, dat allen, die ons tegenspreken toch altijd bij een andere gelegenheid dit weer zelf erkennen. Ik heb in de brochure, door den heer van den Tempel aangehaald, daarvan talrijke voorbeelden gegeven.

Ik heb dan ook het volste recht, te zeggen: wanneer gij meent, mij te moeten tegenspreken, kom dan eerst eens aan met wat gij nog nooit hebt gegeven, dat is een duidelijke

(van Dorp.)

eigen loontheorie. Men heeft dat niet alleen niet gedaan, maar van socialistische zijde heeft men zelfs de juistheid van ons standpunt erkend, en erkend de onjuistheid van het Marxistische standpunt.

R. Kuyper schreef in 1905 in *De Economist*:

> ,,Ik houd de Marxistische waardeleer voor volkomen foutief, en als zoodanig door de critiek tot op het gebeente gehavend.''

De heer **Wijnkoop**: Maar R. Kuyper is geen Marxist!

Mejuffrouw **van Dorp**: Wij zullen hier nu maar niet gaan debatteeren over de vraag, wie een Marxist en wie niet.

De heer Kuyper schreef ook in zijn ,,Marxistische Beschouwingen'', een samenvatting van verschillende artikelen, ik heb dat ook in mijn brochure aangehaald, maar het is misschien goed, dat ik het hier nog even uitspreek:

> ,,De grenswaardeleer vertegenwoordigt het beste, wat de moderne burgerlijke economie op dit gebied levert.''

Die grenswaardeleer is de leer, die ik aanhang, en de heer Schaper had dus volstrekt geen reden, zich daarover spottend uit te laten, toen ik onlangs iets dergelijks zeide.

De heer Kuyper zegt dat niet nederbuigend, in den zin van: het is het beste, wat jullie arme burgerlijke menschjes hebt, neen, hij zegt:

> ,,Er is geen enkele andere waardeleer, ook de Marxistische niet, die een deugdelijke en allesomvattende verklaring geeft van ontstaan en grootte der ruilwaarde.''

En dan zegt hij het beslissende woord:

> ,,Zij maakt wel degelijk het economisch gebeuren overzichtelijker, zij kan goede diensten bewijzen, bijv. bij de vraag van de mogelijkheid van loonsbepaling door de vakvereenigingen.''

Het merkwaardige is, dat dit in een kleine noot wordt weggestopt!

Hier wordt alles toegegeven, wat ik in deze beweer. De heer Kuyper is toch historisch-materialist gebleven, dat wil zeggen, dat hij in de practijk blijft vasthouden aan de stelling, dat wij onvermijdelijk worden gedreven naar het socialisme. Het zou interessant zijn om daarover te spreken, maar het ongeluk wil, dat over de manier, waarop wij naar het socialisme gedreven worden, zoowel de heeren Troelstra en Wijnkoop het onderling niet eens kunnen worden, als ook de heer Troelstra het met zich zelf niet eens kan worden. Men weet het in deze Kamer beter dan ik, het is altijd nog eenigszins raadselachtig, of de heer Troelstra meent, dat wij per revolutie of niet per revolutie naar het socialisme zullen worden gedreven.

Ik wil nog opmerken, dat ik hiermede ook sta tegenover den heer Marchant en dat ik gelukkig ten aanzien van de loonen een minder pessimistisch standpunt inneem dan hij. De heer Marchant heeft geleerd, dat wij onverbiddelijk naar beneden worden getrokken naar het peil van de Duitsche loonen. Ik geloof er niets van en ik zie er geen enkele reden voor. Daarom ben ik minder pessimistisch dan hij. Indien ik er net zoo over dacht als hij, dan zou ik met hem zeggen: zoo langzaam mogelijk, laten wij de loondaling zooveel mogelijk ophouden. Maar bij mij zit achter de loondaling heel wat anders. Ik hoop door loonsverlaging te komen tot loonsverhooging en daarom zeg ik: hoe eerder hoe beter. Het is waar, dat in de verschillende landen de loonen een neiging hebben tot nivelleering, maar als men dat zegt, moet men ook nagaan, hoe die nivelleering tot stand komt. Die komt tot stand door emigratie. Welnu, er zijn talrijke factoren, die die emigratie tegenhouden en daarom geloof ik er niets van, dat wij zullen komen tot hetzelfde peil als de Duitschers.

De vraag, of die emigratie zou moeten worden tegengehouden, zou ik willen overlaten aan de heeren sociaal-democraten, die ons daarmede zouden kunnen inlichten omtrent de vraag of zij ten slotte meer voelen voor een Nederlandschen arbeider dan voor een Duitschen, m. a. w. of het socialisme een internationale beweging is.

De heer Troelstra heeft gistermiddag tegen deze bewering argumenten ingebracht, die ik vind op bladz. 204 van het *Kort Verslag*. Ik weet niet, of het aan het *Kort Verslag* ligt, maar ik verbaas mij, of de Kamer een woord van dat betoog heeft begrepen. Voor mij althans is het tot op dit oogenblik niet mogelijk geweest daarvan iets te begrijpen.

Een ding heeft mij verheugd, dat zoowel de heer Troelstra als onlangs de heer Schaper zich nadrukkelijk hebben uitgesproken, dat, indien de arbeiders zouden worden gesteld voor de keus tusschen loonsverlaging of arbeidsverlenging, zij het eerste zouden kiezen. Dit brengt verheldering. Ik voor mij heb altijd op het standpunt gestaan, dat de arbeiders volkomen vrij moeten zijn om te bepalen, hoe lang zij werken willen. Maar dan moeten zij als uiterste consequentie daarvan ook zoo noodig loonsverlaging aanvaarden.

Hetgeen de heer van der Waerden heeft betoogd, levert het bewijs, dat hij zich een socialisme voorstelt, dat de voordeelen zou hebben van het socialisme en het kapitalisme beide.

Ik vraag mij altijd af: wanneer de socialisten zoo overtuigd zijn, dat zij zonder dat slechte kapitalisme een mooie maatschappij tot stand kunnen brengen, waarom zij niet eens met een aantal partijgenooten naar een of ander onbewoond eiland trekken en daar een socialistische maatschappij stichten.

Mijnheer de Voorzitter! Thans nog een enkel woord over de algemeene politiek. Ik ben in zooverre eenigszins afgeweken van de andere sprekers, die zich tegen de antithese hebben verzet, dat ik getracht heb dezen strijd meer in het kader van een algemeene beschouwing over de partijpolitiek te zetten.

Ik heb getracht aan te toonen in eerste instantie, dat het niet mogelijk is een partij te vormen, die op grond van bepaalde beginselen een algemeene politiek zou kunnen voorstaan. Wanneer dat waar is, is daarmede het partijwezen veroordeeld. Dan is de antithese alleen het voorbeeld van den verkeerden politieken toestand, waartoe dit verkeerde partijstelsel leidt.

Men verzet zich daar in het algemeen tegen die veroordeeling. Ik geloof uit conservatisme. Men ziet niet voldoende in dat wat wij op het oogenblik hebben, toch nog maar heel kort zoo is en er geen reden is, het voor den normalen toestand aan te zien. Ik verzet mij altijd zoo tegen het partijstelsel, omdat ik er in geen enkel land goede resultaten van gezien heb. Het klassieke land van het parlementaire leven, Engeland, schijnt mij wel het minst democratische dat men zich denken kan. Zoo hebben wij kort geleden weer bijgewoond de verkiezingen, toen er quaestie was van ontbinding. Stond er in de couranten, dat het volk zich druk maakte over wat er gebeuren moest? Geen quaestie van. Men las voortdurend in de bladen over den geheimzinnigen toestand: er werd gefluisterd, dat er beslissingen waren genomen, maar het volk wist van niets. Het is het eenige werkelijk democratische land, Zwitserland, dat eigenlijk heeft afgedaan met de partijpolitiek.

De heer Marchant heeft gemeend, toen ik op Zwitserland wees, dat ik een federatieve republiek van Nederland wilde maken.

Ik moet dat ten sterkste tegenspreken. Of wij verder kunnen gaan, misschien weer eens naar decentralisatie in de richting van de provinciën, terwijl wij tot nog toe gedecentraliseerd hebben alleen maar de gemeenten, terwijl men op het oogenblik helaas bezig is op dat stelsel terug te komen, is een vraag, die ik op dit oogenblik in het midden laat, maar ik merk wel op, dat zeer zeker het stelsel, dat ik mij denk, een noodzakelijk complement zal moeten hebben in het referendum.

Voorafgaande sprekers hebben verschillende argumenten aangevoerd, waarom zij de antithese uit den booze achten en hebben op het misverstand gewezen, als zouden wij alle verschillen tusschen hen, die als kenbron van Gods wil den Bijbel zien, en hen, die dat niet vinden, ontkennen.

(van Dorp e. a.)

Natuurlijk zijn er verschillen, maar de vraag is deze, of die in alle tijden en in alle omstandigheden in staat zijn de algemeene beginselen in het Staatsbeleid te geven.

Ik vrees, dat ik niet genoeg tijd zal hebben de opmerkingen te maken, die ik naar aanleiding hiervan nog zou willen maken, ik zal mij bekorten en wil er alleen op wijzen, dat het in het algemeen niet aangaat hiertegenover te wijzen op geschriften, die 30 of 40 jaar oud zijn, maar dat een citaat, als ons onlangs is gegeven uit een geschrift van Cort van der Linden er toch ook geheel anders uitziet, wanneer men het in zijn omgeving beschouwt, en leest wat daaromheen staat. In het zooeven door mij genoemde geschrift wordt bijv. een uitvoerige beschrijving gegeven hoe in den aanvang vele ,,belijdende Christenen'' tot de liberale partij behoorden, hoe zij door bijzondere omstandigheden daarvan vervreemd raakten, hoe toen de kerkelijke partij de conservatieve partij vormde — waarvoor de kerkelijke partijen op het oogenblik volstrekt niet willen worden aangezien —, hoe toen de Kerk zich weer begon te vervreemden van die conservatieve politiek of wat men dan conservatieve politiek wil noemen, en — zegt Cort van der Linden dan met een voorspellenden blik —, wanneer zij dat doet, dan is hiermede ook haar geheele bestaansgrond ondergraven.

Cort van der Linden zegt dus inderdaad geheel iets anders dan onlangs door een lid, die slechts één zin citeerde, hem in den mond is gelegd.

Ik zou aan het vele, dat hierover gezegd is, alleen willen toevoegen de verzoenende woorden van een grijsaard, den heer de Savornin Lohman, die hij op bladzijde 42 van *De Scheidslijn* heeft geschreven:

> ,,Ik zou niet weten aan te wijzen waarin, als het aankomt op de toepassing der Evangelische beginselen op het maatschappelijk en staatkundig leven, ,,orthodox'' en ,,modern'' uiteen zouden moeten gaan.

En op bladz. 46 drukt hij zich nog sterker uit:

> ,,Mogelijk is het ook, dat iemand, al is hij geenszins een Christusbelijder, praktisch toch hetzelfde beoogt als deze; immers zijn de op den Christelijken godsdienst berustende beginselen uiterst verstandig en rationeel.''

De **Voorzitter**: De tijd van de geachte spreekster is om.

Mejuffrouw **van Dorp**: Mag ik nog één minuut doorspreken?

De **Voorzitter**: De geachte spreekster had recht op 22½ minuut en ze heeft ruim 23 minuten gesproken. Ik kan haar dus alleen toestaan haar rede te beëindigen.

Mejuffrouw **van Dorp**: Dan wil ik nog slechts wijzen op wat ik gezegd heb over de school met den Bijbel, dat dit natuurlijk alleen een gedachte is, waarvan wij moeten zien of zij in het volk zal kiemen.

In deze Kamer heb ik nog geen aanhang daarvoor gevonden, doch ik zou er alleen op willen wijzen, dat in de *Rotterdamsche Kerkbode* door den predikant Wagenaar dit is gezegd: dat hij gelooft dat het niet te laat is om terug te keeren tot den goeden weg ,,en die is ook naar onze overtuiging herstel van de openbare school met den Bijbel, waarin het Bijbelsch onderricht historisch en niet dogmatisch gegeven wordt. Dit laatste is de taak der Kerk.''

De heer **Marchant**: Mijnheer de Voorzitter! In mijn eerste rede heb ik getracht een verklaring te geven van het groote aantal stemmen, dat de rechterzijde verkregen heeft en aangetoond, dat dit niet was een uitspraak der kiezers voor het Kabinet.

Ik heb onder de aandacht gebracht de onregelmatige wijze, waarop het Kabinet was geformeerd en dat dit geen nieuw Kabinet was en eindelijk heb ik betoogd, dat in de bezuiniging, zooals de Regeering die aanvat, niet is te herkennen een beginsel.

Ik zal mijn tweeden termijn besteden met aan te toonen,

(Marchant.)

dat dit debat de juistheid van al deze stellingen heeft bevestigd.

Vooraf moge een enkele opmerking gaan over onderdeelen. Zij zijn van waarde als bijdrage, om de noodzakelijkheid aan te toonen, dat wij in onze gedachtenwisseling steeds de zuivere waarheid in het oog hebben te houden. Ook wanneer wij soms van houding veranderen, is het beter dit te erkennen, dan pogingen te doen om aan te toonen, dat wij niet zijn veranderd.

In de eerste plaats een woord over het citaat van de Tocqueville.

De Minister-President is daarop teruggekomen en heeft gezegd: ik heb het vierde hoofdstuk van dit boek gelezen, waarin het citaat voorkomt; het was geheel op zijn plaats; het is duidelijk, dat ik heb willen aantoonen, gelijk de Tocqueville het heeft willen aantoonen, dat de Amerikaansche democratie vrij was van verkeerde invloeden, dat daar verkeerde invloeden het algemeen kiesrecht in zijn practijk niet kunnen bederven.

Mijnheer de Voorzitter, het is wel aardig gevonden, maar de beteekenis van het citaat in de Memorie van Antwoord was een geheel andere. In de Memorie van Antwoord zegt de Regeering tot de leden van de Kamer, die de opmerking hebben gemaakt over den volkswil of de volksovertuiging, dat men niet met ,,vage begrippen'' moet werken en dan worden degenen, die de opmerking hebben gemaakt, verwezen naar De Tocqueville, die gezegd heeft: van dat woord volksovertuiging wordt zooveel misbruik gemaakt door despoten en intriganten.

Nu heeft de Regeering echter aan het citaat een geheel andere beteekenis gegeven. Door die geheel andere beteekenis in het verband te zetten, waarin het behoort, is het citaat juist geworden.

De tweede opmerking, die ik heb te maken, geldt de samensmelting van de twee militaire Departementen.

Wij hebben nog niet zoo heel lang geleden het ontwerp van wet houdende wettelijke voorzieningen naar aanleiding van de opheffing van de Departementen van Marine en van Oorlog en van de instelling van een Departement van Defensie en de Memorie van Toelichting en de Memorie van Antwoord daarop ontvangen. Onder die stukken staan o.m. de namen van Karnebeek, Heemskerk, Ruys de Beerenbrouck, de Graaff, de Visser en Aalberse, allen sieraden van het huidige Kabinet.

In die Memorie van Toelichting worden in de volgende vier argumenten de motieven geresumeerd, waarom de samensmelting van de beide militaire Departementen wenschelijk is:

> ,,I. De noodig geworden reorganisatie van leger en vloot, welke eenhoofdige leiding bij de voorbereiding en doorvoering dringend noodig maakt.
>
> II. De thans zoo bijzonder op den voorgrond gebrachte eisch naar bezuiniging op defensie-uitgaven welke, zooals hiervoren is uiteengezet, door eenheid van bestuur kan worden bevorderd.
>
> III. De instelling van den Volkenbond. Waar deze besluiten zal nemen, welke van invloed zullen zijn zoowel op het gebied onzer nationale als dat der internationale defensie, kan bij de toepassing eenheid in bestuur van groot voordeel zijn.
>
> IV. De omstandigheid, dat er door de waarneming ad interim van het bestuur van het Departement van Marine door den Minister van Oorlog behoorlijk gelegenheid is geweest de samensmelting der beide Departementen te overzien.''

In de Memorie van Antwoord wordt dit alles nader aangetoond en daarin lees ik bij voorbeeld:

> ,,Het gevolg hiervan zal zijn, dat de belangen beter worden behartigd en dat vereenvoudiging kan worden ingevoerd, die noodzakelijk bezuiniging zal medebrengen.''

Verder wordt de aandacht gevestigd op het aanschaffen

21ste VERGADERING. — 17 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beschouwingen).

Marchant.)

an materieel voor de schepen en de forten, waarna gezegd ordt:

„Zoolang ieder Departement alleen de verzorging van zijn eigen belangen te behartigen heeft, is het intusschen, alleen al op practische gronden, natuurlijk, dat hiervan slechts bij uitzondering sprake is geweest."

Alles, wat hier geschreven staat door de groote meerderheid van het Kabinet, is even „natuurlijk" en „noodzakelijk". Wanneer nu aan de Regeering wordt gezegd: hoe omt ge er toe, het Departement van Marine in wezen te aten, antwoordt de leider van het Kabinet: al de voorstelingen, die ge geeft, komen slechts daaruit voort, dat ge zoo ppervlakkig de zaak beziet, maar

„ieder die minder oppervlakkig de zaak beziet, moet beseffen, dat de aldus gemaakte vergelijking niet slechts hinkt, maar ongeneeslijk lam is. Immers, bij het Departement van Marine gaat het inderdaad alleen om een Ministerstraktement."

Verder zegt de Minister:

„Ieder beseft, dat waar wij staan voor de noodzaak van ingrijpende bezuiniging, ook op do militaire zaken, het oogenblik al heel ongelukkig gekozen zou zijn, om één Minister te belasten met de organisatie van zoodanige Departementen en te gelijk met de bezuinigingen tot in onderdeelen in de beide zoo uiteenloopende administratiën, zooals Oorlog en Marine zijn."

Van wat te voren „noodzakelijk" en „natuurlijk" was, beseft een ieder" dus thans het tegenovergestelde.

Het ware beter geweest, indien de Regeering had gezegd: ij denken thans anders over deze zaak dan te voren, dit penlijk en ruiterlijk erkennende.

Eindelijk beriep ik mij op hetgeen de heer Haffmans hier n 1879 heeft gezegd.

De Minister zegt, dat ik mij heb schuldig gemaakt aan njuist citeeren. Dit moet een misverstand zijn, want ik eb niet geciteerd. Ik heb alleen gezegd: gij kunt zien in e rede van uw geestverwant Haffmans, in September 1879 ehouden, dat hij van oordeel was, dat de voorgeschiedenis an een Kabinetsformatie publieke zaak is, waarover de tegeering zich in het publiek moet uitspreken. Daar ging et om.

Wat is nu het antwoord van den Minister? Het is wèl igenaardig! De Minister zeide, dat het toen een Kabinet old, dat niet regelmatig was samengesteld, een Kabinet, aarvan de heer Haffmans meende, dat het uit een minderheid was gevormd. Toen was er reden om publicatie te ragen van de voorgeschiedenis, thans niet.

Hoe heb ik het nu? Eén van beide. De wording van een abinet behoort publiek domein te zijn, het volk behoort e worden ingelicht, ja of neen. Dit is toch niet afhankelijk an de vraag, of een willekeurig lid van de Volksvertegenoordiging van oordeel is, dat het Kabinet uit een meererheid, een minderheid, of hoe dan ook is samengesteld.)e heer Haffmans zegt in het algemeen: hoe gij aan het abinet zijt gekomen hebt gij ons mede te deelen; daar ebben wij recht op.

Had de Minister dus gezegd: dat heeft de heer Haffmans ezegd, maar wij denken er anders over, dan was dit juister eweest en oprechter.

Ik moet nu nog enkele woorden spreken naar aanleiding an de opmerkingen van den heer van Gijn.

De heer van Gijn heeft in de eerste plaats aanraking evonden met mijn rede naar aanleiding van de loon- en alarisquaestie. Hij verkondigt deze stelling: het gaat bij le ambtenaren niet om de vraag, of het reëele loon zal alen of niet; het loon mòet dalen; maar de keuze is of et geschieden zal door minder geldloon of door een gulden, ie minder waard is, en dan doen zij verstandig het eerste e kiezen in plaats van een naar beneden glijdenden gulden, vant dan zijn zij nog veel slechter af.

Deze opmerking is niet anders dan een *petitio principii*.)e vraag loopt hierover, òf de 8,5 pct. korting op het traktement de daling van den gulden zal tegenhouden. Ik zeg neen. Zoodanige verlaging op dit oogenblik, en die verlaging alléén bedreigt de goede functionneering van den publieken dienst en daarmede de gaafheid van den gulden. De leering, die de heer van Gijn den ambtenaren voorhoudt, is dus niet juist. Zij is gebaseerd op de dwaling, dat elke gulden, welke minder wordt uitgegeven, de gaafheid van den gulden waarborgt.

In de tweede plaats maakt de heer van Gijn zich verbazend kwaad, dat de arbeiders maar niet kunnen begrijpen, dat loondaling loonsverhooging is. Hij zegt: begrijpt dat toch, menschen; het is zoo eenvoudig. Hij, die iets van economie afweet, weet, dat wanneer het loon naar beneden gaat de werkloosheid vermindert, er komt meer werk; de bedrijven gaan beter; derhalve is er weer gelegenheid de loonen te verhoogen. Loondaling is dus loonsverhooging.

Dit is juist hetzelfde sophisme als dat betreffende de ambtenaren. Ik neem er intusschen akte van, dat de heer van Gijn spreekt van „den eisch" van loonsverlaging. Hij erkent, dat er een actie kan worden gevoerd voor loonsverlaging, al beweert hij, dat die moet leiden tot loonsverhooging. Ik erken volkomen de juistheid van de opmerking van den heer Colijn, dat wij een daling moeten ondergaan; dat zij over ons komt.

Ik begrijp dus niets van de mededeeling van den heer van Gijn, dat hij ernstig de wenschelijkheid zal gaan bekijken van assimilatie van Nederlandsch aan Duitsch levenspeil. Het is de vraag, of die assimilatie zal volgen, ja dan neen; over de wenschelijkheid daarvan hebben wij in geen beschouwingen te treden.

De heer van Gijn bedoelt waarschijnlijk de vraag, of wij ons tegen instrooming van vreemde, goedkoope werkkrachten moeten verweren, maar dat is niet het eenige gevaar waaraan wij blootstaan. Mijn stelling is deze, dat ook zonder de instrooming van vreemde werkkrachten het dalen van het levenspeil van dat millioenenvolk ten Oosten van ons, ons economisch naar beneden trekt. Wij staan langs ontzaglijk veel wegen in verbinding met dat groote volk en daarvan in menig opzicht afhankelijk. Daarom gaan wij, als het levenspeil van dat volk naar beneden gaat, onherroepelijk mede. Ik wil niet beoordeelen hoever, maar dat wij in de dalende beweging deelen, staat als een paal boven water.

Maar al is het zeker dat iets over ons zal komen, dan staat daarmede het tempo nog niet vast en de wijze waarop. Dáárop kunnen wij wèl invloed oefenen; minder door Regeeringsmaatregelen, hoewel ook deze inwerken, dan wel door moreele en politieke actie. De Overheid bepaalt alleen de loonen in publieken dienst; de actie tot verlaging hiervan strekt goeddeels om verlaging van loonen in het vrije bedrijf gemakkelijker te maken.

Eindelijk heeft de heer van Gijn mijn opmerking aangehaald, dat zij, die over de oorzaken van de waardedaling van het geld spreken en zeggen dat zij er niets van weten, het betrouwbaarst zijn. Hij heeft daaraan de conclusie vastgeknoopt: als dat zoo is, kunnen alleen een paar krankzinnigen over het onderwerp debatteeren.

Wat het geldbederf betreft, er zijn een aantal menschen, geleerd en minder geleerd, of ook soms in het geheel niet geleerd, maar zich alleen geleerd voordoende, die hierover hun licht hebben laten schijnen en met name over de oorzaken van het geldbederf. Die oorzaken moet men kennen om het geneesmiddel te vinden. Wat mij bij vele voorlichters telkens treft, is, dat zij schrijven op een toon van zekerheid, die allen twijfel buitensluit. Te gelijk wijzen zij dan de oorzaak aan van de waardeveranderingen van het geld.

Het komt mij voor, dat dezulken stellig op een dwaalspoor zijn, want er zijn duizenden oorzaken van de daling van de waarde van het geld en het is niet mogelijk telkens de oorzaak aan te wijzen. En toch leest men nergens de eenvoudige verklaring: ik weet het niet. De heer Colijn heeft er dan ook wijselijk over gezwegen; hij constateert dat het „een zeer moeilijk punt" is en bepaalde zich tot eenige practische opmerkingen.

De heer Colijn heeft ons in gedachten gebracht naar de Cretensers. Wij behoeven ons niet ver vandaar te verplaatsen

(Marchant.)

om ons Socrates te herinneren. Hij moet hebben gezegd: ,,één ding weet ik, dat ik niets weet''. Het komt mij voor, dat de heer van Gijn te ver gaat, wanneer hij allen, die zich niet aan de wijsheid van Socrates spiegelen, voor krankzinnig verslijt.

Dat de daling van de waarde van het ruilmiddel een ramp is, daarover zijn wij het eens en ik heb geen gelegenheid verzuimd in den verkiezingsstrijd om juist de ramp van die daling op den voorgrond te brengen.

Toevallig was ik dezen zomer in Oostenrijk, toen daar een crisis in het betaalmiddel was uitgebroken. Wat was het, dat mij daar vooral heeft getroffen? Dat het sparen dientengevolge is uitgesloten.

De menschen kunnen niet meer sparen, omdat de waarde van hetgeen zij sparen, het ruilmiddel, voortdurend naar beneden gaat. Wie spaart, verarmt. Iemand heeft bij voorbeeld een kleedingstuk noodig. Na eenige weken te hebben gespaard om het te kunnen koopen, komt hij in den winkel en verneemt, dat het artikel tweemaal zoo duur is geworden; dan kan hij weer van voren af aan beginnen. Dat is een ramp, vooral voor degenen, die het minste hebben te missen, en daarom moeten wij alles doen om te trachten voor ons zulk een ramp te voorkomen.

Ik kom nu tot mijn opmerkingen van algemeen politieke strekking. Ik heb een verklaring gegeven van het feit, dat de partijen van de rechterzijde een zoo groote meerderheid hebben behaald. Het doet mij genoegen te kunnen constateeren, dat die verklaring is aanvaard. De heer van Vuuren heeft hiervan zelfs dankbaar akte genomen. Het spijt mij alleen, dat ik zijn vreugde moet temperen: de kiezers, die uit bezorgdheid zich tot rechts hebben gewend, vormen een bewegelijke massa. Zij zullen eenerzijds worden teleurgesteld en anderzijds, bij verandering in de maatschappelijke toestanden, te zijner tijd hun geluk elders gaan beproeven.

Dat de verkiezingen niet beteekenen een uitspraak ten gunste van het Kabinet, is door den heer Colijn uitdrukkelijk en door anderen stilzwijgend erkend.

Dat de Kabinetsformatie op onregelmatige wijze heeft plaats gehad, is het best te demonstreeren aan de passage in de rede van den heer Colijn, die het geheele debat in hoofdzaak heeft beheerscht, althans het meest de aandacht heeft getrokken. Dat die wijze van formatie niet de belangstelling heeft van den heer Troelstra, hebben wij hedenmiddag gehoord. Hij zeide zich niet te kunnen voorstellen, dat die op een andere wijze had kunnen geschieden. Het verwondert mij niet.

Mijn hoofdgrief tegen die wijze van formatie is deze, dat zij, die de verantwoordelijkheid droegen voor den uitslag der verkiezingen, zich aan die verantwoordelijkheid hebben onttrokken. Indien de partij van den heer Troelstra zich in iets van een andere heeft onderscheiden, dan is het wel hierin, dat zij van de verantwoordelijkheid, die de verkiezingsstrijd oplegt, niet willen weten.

De heer Colijn heeft een uitspraak gedaan betreffende ons defensiewezen, die veel stof heeft opgejaagd. Daarop zal straks ongetwijfeld een nadere verklaring volgen. Het moge mij veroorloofd zijn tot die nadere verklaring een korte inleiding te geven. Ik hoop, dat die nadere verklaring, die de heer Colijn ongetwijfeld zal geven, niet zal zijn een terugnemen van wat hij gezegd heeft. Dat zou verbazend jammer zijn. Dat zou daarom jammer zijn, omdat die verklaring van den heer Colijn groote vreugde heeft gewekt in sommige kringen van de partijen der rechterzijde. Ik wil maar op een enkel voorbeeld wijzen. Ik heb hier vóór mij een blad, waaraan de Minister van Arbeid niet vreemd is. Het is *De Voorhoede*, het nummer van 16 November jl. Daarin wordt gezegd:

> ,,Colijn is de man van de groote lijn, van het breede initiatief.''

Er wordt met instemming herinnerd aan een uitspraak van den heer Ruys de Beerenbrouck, den tegenwoordigen leider van het Kabinet, gedaan in de vergadering der Kamer van 31 Januari 1918, voordat hij Minister was:

> ,,en evenals ons volk tot nu toe nooit er voor is geweest zich in zijn volste wapenrusting te steken, z hoop ik, dat ons land onder de eersten zal zijn, die h voorbeeld der ontwapening of de mindere bewapeni aan de om vrede zuchtende wereld zal kunnen geven

Zie, zegt de redactie, daar gaat in vervulling het heerlij woord van den heer Ruys, dat door niemand minder d door den heer Colijn is overgenomen.

In een andere rubriek van hetzelfde blad — zoozeer is redactie van vreugde vervuld — leest men:

> ,,Naar mijn bescheiden meening heeft de heer Coli ter Tweede Kamer in zake 's lands defensie dingen g zegd, welke menigeen ter rechterzijde net voelt als hi 't Werd er alleen nog niet zoo gezegd, omdat men groote voorzichtigheid pleegt te betrachten. Dat de he Colijn deze voorzichtigheid — hoe groote deugd ook een beetje opzij heeft gezet, spruit naar mijn wijze v zien voort uit het succes van zijn loopbaan.''

Het gevolg van dit machtig woord van den heer Colijn i dat ,,menig wijfelmoedige op defensiegebied'' dat woo ,,een verlossend woord'' zal noemen.

Een verlossend woord! Welk een ellende zou het geve indien de heer Colijn bij een nadere omschrijving daarva onder den indruk van den schrik, door zijn woord gewekt andere kringen, dat verlossend woord ging terugnemen! H zou ook jammer zijn voor den heer Dresselhuys. Het is vo den Vrijheidsbond onaangenaam, nu men juist ons vo oogen heeft gesteld het heerlijke geheel van onze defensi het harmonisch geheel, de volkomen harmonie, die daar b reikt wordt, dat geheel dan weer in stukken te moeten zie vallen. De heer Colijn heeft het in de hand. Het verlosse woord voor zijn vrienden is de bevestiging van hetgeen h gezegd heeft; het verlossend woord voor den Vrijheidsbon is het terugnemen van het schoone woord, dat hij hee uitgesproken.

De heer **Dresselhuys**: Integendeel, het is het handhave van dat harmonisch geheel.

De heer **Marchant**: Neen, niet handhaving, want hetgee gij met uw harmonisch geheel hebt bedoeld, is geheel ie anders dan de heer Colijn heeft bedoeld. Hetgeen gij tot du verre als een harmonisch geheel aan het volk hebt vertoon bij monde van den heer Schuurman — de heer Troelstra hee het nog voorgelezen, namelijk de houwitsers, die niet deu den, maar er toch maar moesten komen, omdat men h andere geschut niet kon krijgen — is geheel iets anders.

Geheel iets anders is ook het beroep, dat de heer Dresse huys heeft gedaan op de Grondwet. De heer Dresselhu zeide: hetgeen de heer Colijn wil, is in strijd met de Gron wet. De heer Dresselhuys is een uitnemend jurist, maar begrijp niet, met welk artikel van de Grondwet het denkbee van den heer Colijn in strijd zou wezen. Is het art. 18 waarin men leest:

> ,,Alle Nederlanders daartoe in staat, zijn verplicl mede te werken tot handhaving der onafhankelijkhei van het Rijk en tot verdediging van zijn grondgebied.''

Is het dat? De heer Dresselhuys bevestigt dit. Het is d de onderscheiding van de handhaving van de onafhankelij heid van het Rijk en de verdediging van het grondgebie Hoe kan daarmede in hemelsnaam in strijd zijn hetgeen heer Colijn heeft gezegd? Als men van een langdurige ve dediging van ons grondgebied tegen een vreemde macht a ziet, omdat het vooreerst een ijdel pogen is en in de tweed plaats omdat de gelden, aan de voorbereiding dier verded ging besteed, weggegooid zijn, hoe kan dat dan in strijd zij met deze bepaling van de Grondwet? Wie zich op de Gron wet beroept, wil juist, dat het denkbeeld van den heer Colij onhoudbaar zal zijn.

Sommige geestverwanten nemen het den heer Colijn voor kwalijk, dat hij zich bij mij heeft aangesloten.

De heer Colijn is lang afwezig geweest uit de politiek

(Marchant.)

kringen, en het is hem waarschijnlijk onopgemerkt gebleven, hoe ik in zijn eigen pers aan de kleine luyden steeds ben afgeschilderd als een soort landverrader. Had hij dat geweten, dan had hij zijn eigen standpunt kunnen aangeven, zonder mijn naam te noemen; hij zou zich niet bij mijn betoog hebben aangesloten. Dat hij dit wel heeft gedaan, zal vermoedelijk de reden zijn geweest, waarom hij eenige minder vriendelijke opmerkingen er aan heeft toegevoegd aan het adres van mijn fractie. Zij schenen mij in het verband van zijn rede minder op haar plaats. De heer Colijn zeide: „Elke partij in het Parlement heeft dikwerf een eigenaardigheid, onafhankelijk van haar politieke tint. De eigenaardigheid van de vrijzinnig-democratische partij is, dat zij het heel dikwijls weet, somwijlen dat zij het beter weet, een enkele maal ook wel, dat zij het alleen weet." De bedoeling van deze vriendelijkheid zal wel niet zijn geweest ons de illusie te ontnemen, dat wij het ditmaal alleen wisten, door ter zake van de defensie-uitgaven te doen blijken, dat ook de heer Colijn het weet. De bedoeling is deze: de heer Colijn verwijt ons, vrijzinnig-democraten, dat wij niet vrij zijn van zekere aanmatiging; dat wij aan onze stellingen te veel gewicht geven; dat wij, soms onverwacht, met stoute stellingen voor den dag komen; dat wij ze deponeeren met een zeker aplomb, dat een tekort aan argumenten moet aanvullen; dat wij poseeren als lieden, die recht hebben om de door ons verkondigde stellingen aan anderen op te leggen.

De heer Colijn zij zacht in zijn oordeel. Hij vergete niet, dat wij hem hier zoolang hebben moeten missen. Het zal in het vervolg wel beter gaan, nu wij gelukkig weer gelegenheid hebben om ons aan zijn voorbeeld van bescheidenheid te spiegelen. Wij van onzen kant willen ook toegevend zijn. Er is reden voor humaan optreden jegens hem, nu hij een profetenmantel heeft te dragen, die hem niet geheel past en die hem in zijn gang bemoeilijkt.

Belangrijker is de inhoud van de bewuste passage van zijn rede, waarmede hij den knuppel wierp in het hoenderhok. Die woorden hebben mij minder verbaasd dan de vrienden van den spreker, in engeren en ruimeren zin. Het schijnt, dat somtijds buitenstaanders meer kunnen waarnemen dan de eigen vrienden. Ik was er op voorbereid, dat er zoo iets moest komen: de heer Colijn is te veel man van zaken om geen rekening te houden met de realiteit. Wie dat doet, wie de omstandigheden koelbloedig onder het oog ziet en niet tracht door valsche cijfergroepeering en misleidende manoeuvres zich zelf iets wijs te maken, moet zijn inzicht herzien.

Geheel onbegrijpelijk is dan ook de sommatie, door den Minister van Financiën tot den heer Colijn gericht, om zich nader te verklaren, als zou de heer Colijn iets geheel nieuws hebben beweerd, iets ongehoords. De Minister van Financiën heeft hem gevraagd: hoe wilt gij dit en dat, verklaar u nader. Wie de opmerking van den heer Colijn legt naast het interview van den heer de Geer, dat hij verleden jaar verklaard heeft nog te handhaven, bemerkt tusschen beide geen verschil. De een bedoelt wat de ander heeft gezegd, en de ander zegt wat de een heeft bedoeld. Hoe dus hier een sommatie kan worden gericht door den Minister van Financiën aan den heer Colijn, is mij niet duidelijk. De heer Colijn zal hem antwoorden: hoe hebt gij het dan bedoeld toen gij u liet interviewen door *De Telegraaf*?

Zijn vrienden echter zijn van zijn uitlatingen geschrikt; sommigen ontdaan. De heer Nolens dacht: als het dan toch langs die kant uit moet, had *ik* het liever gezegd. Dat de heer Colijn de mededeeling bij verrassing heeft gedaan, kan de heer Nolens hem niet kwalijk nemen: hij heeft zijn vrienden een soortgelijke kool gestoofd, toen hij de motie-Oud kwam aanbevelen, die het ontwerp-Vlootwet van de baan knikkerde. Maar met den heer Schokking had ik bepaald medelijden..... en ook voor het Kabinet, dat zijn grondslag zoo stevig dacht te hebben gevestigd, moet het een bittere ontgoocheling zijn geweest.

Mijn rede wat betreft den politieken toestand en het verloop der Kabinetsformatie is scherp gecritiseerd, ook door den heer Colijn. Deze zeide, dat ik „een voorstelling had gewekt, die met de werkelijkheid ten eenenmale in strijd is". Toch is de juistheid van mijn beschouwing bevestigd. Mijn eerste stelling was: de leiders moeten de verantwoordelijkheid voor de leiding aanvaarden en anders loopt het mis. De Minister-President heeft daaruit begrepen, dat ik het den formateur kwalijk nam, dat hij ruggespraak heeft gehouden met de fracties en partijen, maar daarom gaat het niet. Integendeel, dat is zelfs noodzakelijk in het stelsel, dat ik heb verdedigd. Neen, het gaat hierom, dat het Regeeringsprogram door iemand, die niet in de leiding was, is voorgelegd aan de leiders. De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft opgemerkt: er zitten toch vertrouwensmannen van de rechterzijde in het Kabinet; zij weten wat er omgaat; maar mijn antwoord is: dat waren niet de leiders van de partijen in den verkiezingsstrijd. Men bevestigde het met zijn eigen woorden, toen men zeide: wij hebben overleg gepleegd met de leiders der partijen. Dat is de groote fout. De heer Colijn heeft het verdedigd met een beroep op Abraham Lincoln: wanneer men een stroom doortrekt, moet men niet in het midden van paarden verwisselen, wat hierop neerkwam, dat men het zittende Kabinet liet zitten, in plaats van een Kabinet onder leiding van de leiders der fracties te vormen. Ik geloof eerder, dat de positie deze was, dat men frissche paarden had moeten nemen vóórdat men den stroom inging, en dat heeft men niet gedaan.

Onder de politieke omstandigheden, waarin het Kabinet zijn taak zou aanvaarden, waren dit twee hoofdpunten: het sluitend maken van het budget en in verband daarmede de kosten der defensie. Thans blijkt, dat men ruim twee maanden heeft gedokterd, ik denk over de pokken en over het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel, maar die twee hoofdpunten zwevende heeft gelaten. De Minister zeide: in de openingsrede kon ik mijn program niet uiteenzetten, de Memorie van Antwoord was daarvoor de plaats. Thans heeft hij het aangevuld met de mededeeling, dat de dames en heeren van de rechter- en linkerzijde te zijner tijd nader zullen worden in kennis gesteld met het resultaat van het overleg in dezen zomer. Zoo wordt het steeds verschoven.

Waar men deze voorname punten, waarom het beleid der Regeering zou moeten draaien, dezen zomer buiten beschouwing heeft gelaten, heeft het Kabinet het risico daarvan aanvaard.

Wat de heer Colijn gezegd heeft is toch volkomen duidelijk. Hij weet bij ervaring te goed, wat „een afschuwelijk misverstand" is, dan dat hij ons zou komen mededeelen, dat zijn redevoering is toe te schrijven aan dezelfde oorzaken of gehouden onder dezelfde omstandigheden als indertijd de redevoering van den heer de Waal Malefijt.

Indien de leiders van de partijen onder elkander tot een convenant hadden moeten komen, dan zou niet hebben kunnen gebeuren wat thans gebeurd is. Dat kon alleen, doordat een derde hun het plan kwam voorleggen, en die derde moet nu ook zelf maar weten, waar hij met zijn plan terechtkomt. Hoe men deze constructie van het Kabinet ook noemen wil, het instituut van zet-Ministers of anders, doet er niet toe. Een doelmatige constitutioneele practijk is het niet en een waarborg voor een regelmatig verloop en voor de validiteit van het Kabinet geeft het evenmin.

Het tweede punt, waarop ik in het gelijk ben gesteld, is het mandaat voor één jaar. Het is ontkend en de heer Colijn zelf gaf er een andere omschrijving van. Echter staat zijn oordeel vast: wij mogen nog één jaar over de honderd millioen voor de militaire Departementen ondoelmatig uitgeven, maar dan moet het uit zijn. Ten hoogste één jaar kan men nog doorgaan, heeft de heer Colijn gezegd. Maar, Mijnheer de Voorzitter, hoe staat dan het volgend jaar de heer Colijn tegenover dit Kabinet? Als de heer Colijn een ernstig man is, en daaraan twijfelt niemand, dan zal hij tegenover het Kabinet staan met den eisch, dat het apparaat er komen moet, dat alles moet worden afgesneden wat daarbuiten valt; anders verliest het Kabinet zijn steun. Wat is dit anders, zoo niet een mandaat voor één jaar?

De heeren Nolens en Schokking hebben zich ook over de Kabinetsformatie uitgelaten. De heer Nolens heeft gezegd: voordat de formateur weet, wie de Regeeringspartijen zul-

(Marchant.)

len zijn, moet hij toch eerst overleg plegen. Dat is heel listig gevonden. Het betoog, als ik het goed begrepen heb, is dit, dat de heer Ruys eerst na afloop van het overleg met de partijen der rechterzijde kon weten, of die partijen bruikbaar waren als Regeeringspartijen. Men kan dus niet zeggen, dat de heer Ruys zich vooraf tot de Regeeringspartijen heeft gewend, want die Regeeringspartijen bestonden toen nog niet. Dit schijnt mij een vergissing. De aanwijzing van den heer Ruys als formateur beteekende de vorming van een Kabinet uit de geheele rechterzijde. De heer Nolens zou vreemd hebben opgekeken, wanneer de heer Ruys zijn concept-Regeeringsprogram had toegezonden aan de leiders van de linkerzijde. Het spreekt vanzelf, zijn adres was: de fracties van de rechterzijde. En de grief mijnerzijds geuit was, dat aan de leiders der partijen een program is voorgelegd en dat deze leiders niet zelf de verantwoordelijkheid hebben aanvaard.

De heer Schokking heeft het als een kleinigheid opgenomen en gezegd: er is waarlijk niet zooveel bijzonders gebeurd; de groepen der rechterzijde zijn vergelijkenderwijs nog het meest op elkander aangewezen.

Er is in de eerste plaats gebleken van een groot verschil op dit cardinale punt: of er nog een Christelijke coalitie bestaat, ja dan neen. De merkwaardige conclusie, die wij uit dit debat kunnen trekken, is deze, dat alleen het Kabinet zegt: de Christelijke coalitie bestaat, maar alle leden, die te zamen de coalitie uitmaken, wijzen die coalitie af.

De heer Schokking geneert zich zelfs eenigszins voor een coalitie. Wanneer men zijn redevoering leest, is het, alsof hij voortdurend er den nadruk op wil leggen: wij steunen wel hetzelfde Kabinet, maar een vast verbond met de R.-K. Staatspartij hebben wij niet aangegaan; wij zijn volkomen vrij. En aangezien een coalitie niet anders kan bestaan dan met de vrije toestemming der gecoaliseerden, kunnen wij veilig zeggen, nu alleen het Kabinet beweert, dat er een coalitie is, dat de coalitie niet meer bestaat.

De heer **Schokking:** Ik heb u aangegeven, hoe onjuist uw interpretatie was van de plaats in de Memorie van Antwoord, en daarmee verviel uw geheele redeneering.

De heer **Marchant:** De Regeering heeft in de Memorie van Antwoord gezegd, dat twijfel aan het bestaan van de coalitie misplaatst is, en de heer Schokking heeft tegen die uitdrukking geopponeerd. Toen heeft de heer Schokking gezegd: ik had verder moeten lezen, er staat nog meer in die Memorie van Antwoord. Maar dit punt heeft hij bestreden. Op wat daarop volgt kom ik nog terug en dan zal ik weer den heer Schokking ontmoeten.

De heer Schokking heeft verder gezegd, dat het niet aangaat, om van zet-Ministers te spreken, omdat de Ministers hun gezag ontleenen niet aan het volk, maar aan de souvereiniteit Gods, waardoor de vervulling van hun taak een hoogere beteekenis verkrijgt.

Die tegenstelling is ten eenenmale valsch. Ook onder de partijen van de rechterzijde, ook onder degenen, die staan op den grondslag van het antirevolutionnaire Staatsrecht, is plaats voor de onderscheiding in karakter van een Kabinet, voor het verschil tusschen een parlementair Kabinet, een extra-parlementair Kabinet en een Koninklijk Kabinet. Allen, die geroepen zijn om aan de wetgeving mee te werken, die een Staatsrecht hebben te handhaven en te ontwikkelen, dat ten beste komt aan het volk, hebben in de gedachtensfeer van den heer Schokking Gods wil te volbrengen naar hun beste weten. Wanneer mijn overtuiging is, dat wij hebben te zorgen, dat langs den doelmatigsten weg de Regeering in haar beleid de klankbodem zij van de stem des volks, dan past deze gedachte evengoed in de opvatting van den heer Schokking als in de mijne en dan is dat niet te verwerpen op dezen grond, dat de raadsleden der Kroon en de Kroon zelf, hun gezag in laatste instantie aan God ontleenen. Integendeel, het past daarin volkomen. Ware het anders, de heer Schokking zou slechts een Staatsrecht kunnen voorstaan, waarin de Kroon, als stedehoudsters Gods zelf naar eigen inzicht en willekeur aan Haar lasthebbers de regeermacht in handen gaf.

En dat is niet de inhoud van de Grondwet. Dat is noch antirevolutionnair Staatsrecht, noch de practijk daarvan.

Indien de opmerking van den heer Schokking beteekenis heeft, dan is het deze, dat de door mij veroordeelde practijk nog minder past in zijn Staatsrecht dan in het mijne.

De uitspraak van den heer Colijn is ook hierom van zooveel belang, omdat zij licht heeft geworpen op het gebrek aan methode in de aangekondigde bezuiniging.

Ik geef den Minister van Financiën volkomen toe, dat de raad, dien de heer van Gijn hem heeft gegeven, om de verschillende Departementen na te gaan en de artikelen van de begrooting stuk voor stuk onder handen te nemen, verwerpelijk is: ook daarin zit geen methode.

De leider van het Kabinet vraagt voortdurend, wanneer critiek geoefend wordt op de wijze, waarop bezuinigd wordt: geef mij een andere methode, waarlangs bezuinigd kan worden. Dit schijnt mij de rollen omkeeren. Wij hebben een Regeering om leiding aan de zaken te geven en niet als administratief apparaat, om de denkbeelden, die anderen bij zich omdragen, uit te voeren. De leiding gevende gedachte bij de bezuiniging moet zijn het niet interen en eerst in de laatste plaats bezuinigen op productieve, ook indirect productieve uitgaven. Vandaar dat ik mijn bezwaren blijf handhaven tegen het bestemmen van de 10 millioen uit het Leeningfonds voor het dekken van gewone uitgaven. De Minister van Financiën zegt: aan dat geld is ten onrechte de bestemming gegeven om te dienen voor versnelde aflossing van de crisisschuld. Daarom gaat het niet.

Het gaat er om, of het geld die bestemming had. En nu is het een feit, dat de Minister van Financiën die bestemming gewijzigd heeft en daarmede doet de Minister wat hij niet had mogen doen: verder interen.

Ten slotte een woord over de „alte Geschichte", die „immer neu" blijft: de antithese.

Ik herhaal wat ik zoo dikwijls hier heb gezegd: onzerzijds wordt de gemeenschappelijke gedachte van de rechtsche partijen niet ontkend. Wat wij beweren, is dit, dat de waarde daarvan in het Staatkundig leven vèr wordt overschat.

De heer Nolens heeft gelijk, als hij zegt, dat „het niet aangaat, om te spreken van een verouderde antithese, een antithese, die niet alleen in ons land, maar in alle landen de grondslag is van de wereldbeschouwing." Ik voor mij kan mij daarmede volkomen vereenigen. Maar al bestaat dat verschil in levensbeschouwing in de geheele wereld, nergens is het grondslag van de Staatkundige groepeering der politieke partijen.

De heer Schokking heeft gezegd, dat men op het oogenblik in Duitschland bezig is de groepeering naar de Nederlandsche antithese in de politiek na te volgen.

Ik heb het nergens gelezen, en het schijnt mij een volstrekte onmogelijkheid te zijn. Wanneer men met Duitschers spreekt en zich oriënteert over den politieken toestand daar te lande, en men geeft aan, wat het karakter is van de antirevolutionnairen en Christelijk-historischen in Nederland, krijgt men ten antwoord: dat zijn bij ons de Duitsch-nationalen, de jonkerpartij. En nu stelt de heer Schokking het voor, alsof de orthodoxe, conservatieve landjonkers in verbond zouden gaan met het Centrum!

Ik begrijp er niets meer van. Al dadelijk zou het inzicht omtrent de monarchie in Duitschland daaraan in den weg staan. De geheel andere levensopvattingen, het geheel andere politieke inzicht van de Duitsch-nationalen, verhinderen absoluut een navolgen van een samenwerking met het Centrum, zooals wij die in Nederland kennen.

Het gaat met meer dingen zoo. Wat nergens op de wereld is, hebben wij hier in Nederland. Overal op de wereld, waar men ook bezig is te bezuinigen, verlaagt men de tarieven van de spoorwegen en van de post, en overal ziet men er de beste resultaten van. Vanochtend hebben wij nog uit de dagbladen kunnen lezen, welke goede resultaten men er mede in Zweden heeft bereikt, evenals in Denemarken en Engeland. Alleen hier doet men het niet en blijft met tekorten zitten.

Wij ontkennen ook niet, dat de genoemde overeenstemming de partijen der rechterzijde kan samenbrengen. Zij doet dat inderdaad; maar op welke punten? De leider van dit

(Marchant.)

Kabinet heeft de voornaamste punten aangegeven, waarop thans de drie partijen der rechterzijde, uit kracht van gemeenschappelijk beginsel, samengaan in de bezuiniging.

Het eerste punt is dit: er zal geen versobering worden toegepast op de verzorging van de godsdienstige belangen der militairen.

De Kamer zal het ongetwijfeld met belangstelling hebben vernomen; maar indien de politieke verhouding anders ware, en indien de Minister van Financiën vrijheid had, op de f 60 000, die, naar ik meen, de geestelijke verzorging van de militairen kost, te gaan bezuinigen, geloof ik niet, dat dat aanleiding zou geven tot groote meeningsverschillen.

Het tweede punt is, dat er geen richting zal worden gegeven aan de Schoolwet, die ook maar eenigszins het recht zou aantasten van het eigen, bijzonder onderwijs.

Juist dit tweede punt zal allicht zoover worden uitgerekt, dat de bezuiniging achterwege blijft, waar zij beslist noodzakelijk is.

Ik heb in mijn eerste rede gezegd: de partijen der rechterzijde zullen ook offers moeten brengen, evengoed als de andere. Om een paar namen te noemen, voeg ik er aan toe, dat het tweemanschap van Wijnbergen-van der Molen een toontje lager zal moeten zingen, wat zal moeten inbinden, juist omdat er bezuinigd moet worden. Want in naam van het Christelijk beginsel en van de vrijheid is er op dit gebied met geld gemorst.

Het doet mij daarom zoo'n groot genoegen, van den Minister van Financiën te hebben vernomen, dat ook dit punt ondergeschikt moet worden gemaakt aan de veiligstelling van den gulden.

Wat dus de Minister-President heeft genoemd als dit punt, waarop de rechterzijde thans samenkomt, is eenerzijds zeer schraal en bergt anderzijds in zich een gevaar voor het volk.

Niet anders is dit bijv. met de splijtzwam, die in naam van het geloof door den Minister van Oorlog in het leger wordt aangekweekt, nota bene in de organisatie, waar zich steeds de eenheid van de natie moet manifesteeren. Daar zal men gaan oprichten Christelijke kaderscholen, daar worden in Breda op de chambree de Katholieke militairen gescheiden van de niet Katholieke.

Overschatting van de beteekenis van het gemeenschappelijk grondbeginsel spreekt eveneens uit de bewering, als zouden de partijen van de rechterzijde den besten waarborg geven tegen revolutionnaire gedachten en handelingen en wat men als zoodanig pleegt te brandmerken. Dit geldt met name van de Roomsch-Katholieken.

De heer Beumer heeft gewezen op een revolutionnair gevaar en gezegd: de Minister van Justitie weet dat hij eenige jaren geleden hier heeft moeten hooren, dat een afgevaardigde tot hem zeide: maar Minister, hoe is het mogelijk, dat, nu aan de vrouwen het kiesrecht wordt gegeven, u niet inziet dat haar privaatrechtelijke positie geheel moet worden gewijzigd! De heer Beumer acht dit revolutionnair. Maar dat moest de Minister hooren van den heer van Schaik of gelijk men hier opmerkt van den heer Reijmer, in elk geval kwam het van een lid der Roomsch-Katholieke fractie.

Een tweede voorbeeld. De heer Colijn heeft gezegd, dat hij een afschuw had van het optreden van Mussolini. Men zou zeggen: een Christelijke regeering zal zulk revolutionnair bedrijf altijd weten te onderdrukken.

Toen ik dezen zomer in Italiaansch Tirol was, zag ik daar biljetten aangeplakt aan de stations, waarbij de Regeering dank bracht aan het bestuur der fascisten voor de krachtige en kranige wijze waarop zij hadden geholpen om de spoorwegstaking te onderdrukken.

Is het wonder, waar een Roomsch-Katholieke Regeering gaat steunen op revolutionnaire elementen om zich staande te houden, dat daar Mussolini een steeds grooter mond is gaan opzetten en ten slotte is gaan zeggen: ik neem het gezag in handen en van mij zal het afhangen, of de Koning zal blijven of niet?

De Roomsch-Katholieke Staatspartij dreigt met allerlei verschrikkingen de Roomsche burgers van Nederland, die rood stemmen. Welke partij heeft het noodig met allerlei vreeselijkheden de kiezers te dreigen, als zij op sociaal-democraten stemmen? Wij zeggen tegen onze menschen: als gij het doen wilt, ga je gang, maar zij doen het niet; de Roomsch-Katholieke Staatspartij echter moet met hel en vagevuur dreigen, om haar kiezers daarvan terug te houden.

Is dat nu de partij, die ons moet behoeden voor het revolutionnaire gevaar?

Een feit is het, dat Roomsche kiezers veel gemakkelijker overstappen in het revolutionnaire kamp dan de kiezers, die gewoon zijn op onze candidaten te stemmen. Om allerlei redenen is dat het geval; een daarvan is, meen ik, deze, dat zij gewoon zijn aan de discipline, die zij terugvinden in de sociaal-democratische arbeiderspartij. Daaruit blijkt, dat het eenvoudig een praatje is, dat men voor de revolutie zooveel veiliger is door het gezamenlijk optreden van de partijen der rechterzijde en met name bij de Roomsch-Katholieke Staatspartij.

Kuyper heeft het indertijd voorgesteld, alsof wij aan de linkerzijde glibberden op een hellend vlak. Wij glibberden voortdurend naar beneden en zouden ten slotte bij den heer Wijnkoop terechtkomen.

Mijnheer de Voorzitter! Er wordt nergens zoo geglibberd als bij de Roomsch-Katholieke Staatspartij.

Wordt dus de Staatkundige beteekenis en de Staatkundige draagkracht van de Christelijke beginselen ver overschat, de partijen maken zich bovendien schuldig aan een onjuiste voorstelling, wanneer zij het aan de kiezers doen voorkomen, alsof de keuze staat tusschen rechts en links.

Het is wel profijtelijk! Wanneer tegen den goedmoedigen kiezer wordt gezegd: ge moet rechts stemmen, of ge komt bij Wijnkoop terecht, slaat hem de schrik om het hart en stemt hij rechts. Waarachtig is het echter niet.

Een Regeeringsmeerderheid — ik heb het hier wel eens meer gezegd, maar ik wil het nog wel eens zeggen, want dat schijnt noodig te zijn — van de linkerzijde zou niet anders mogelijk zijn dan als een meerderheid van de linkerzijde in haar geheel.

Iedereen weet, zoowel ter rechter- als ter linkerzijde, dat een Regeeringsmeerderheid van de linkerzijde in haar geheel een onmogelijkheid is. Er is geen enkele combinatie, die met de partij van den heer Wijnkoop kan regeeren. Dat is absoluut uitgesloten en de linkerzijde komt nooit in de meerderheid zonder de partij van den heer Wijnkoop. Om die reden alleen reeds is het dus uitgesloten. Nu laat ik nog daar de verhouding tusschen den Vrijheidsbond en de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij. Hij, die de wijze van optreden van den Vrijheidsbond bij de verkiezingen gevolgd heeft, weet, dat ook hier samenwerking is uitgesloten en daarmede eenheid van de linkerzijde.

Dat zijn alle redenen te over om te constateeren, als een absolute zekerheid, als een waarheid als een koe, dat een Regeeringsmeerderheid van de linkerzijde een onmogelijkheid is. Maar dan moeten de heeren van de rechterzijde het ook niet aan de kiezers voorstellen, alsof voor hen de keuze gaat tusschen een meerderheid van de rechterzijde en een meerderheid van de linkerzijde, want zij weten, dat dit niet waar is. Dat is mijn groote grief tegen het optreden van de heeren van rechts, dat het een leugen is, wat zij aan de kiezers voorhouden. De keuze staat niet tusschen deze twee mogelijkheden; de keuze staat tusschen de rechterzijde als een geheel en een gemengde meerderheid van rechts en links.

Daaruit volgt, dat er altijd, wanneer men met de Christelijke samenwerking breekt, in de meerderheid zal zijn een element van de rechterzijde, dat kan waken en ook zal waken voor de handhaving van de beginselen, die aan de rechterzijde in het bijzonder heilig zijn.

Zoo staat het. En zooals het hier worden moet en worden zal, zoo is het overal in de wereld.

Als men het aldus zegt, schrikt de voorstelling minder af, maar ook de partijen van de rechterzijde kunnen er wellicht voor gevoelen, de waarheid te zeggen.

Voor het volgen van een democratische politiek is onmisbare voorwaarde, dat de rechterzijde uiteengaat.

Er zijn verschijnselen, ik wees er op, die duiden op een verslapping van de eensgezindheid der rechterzijde. Men zal

(Marchant e. a.)

zien, dat het op den duur niet gaat. Inmiddels zullen wij blijven vasthouden aan de democratische beginselen, ook in de bezuiniging. In de methode van bezuiniging moet zitten perspectief. Zij moet voldoen aan twee factoren: niet interen en het allerlaatst bezuinigen op direct en indirect productieve uitgaven. Daartoe is het volgen van een systeem noodig; zonder dat komt men er niet.

De heer **H. Colijn**: Mijnheer de Voorzitter! Ik begin met een woord van dank te zeggen aan de Regeering voor de aandacht, welke de Voorzitter van den Ministerraad en de Minister van Financiën hebben willen schenken aan enkele opmerkingen, welke ik in mijn eerste rede heb gemaakt.

In de tweede plaats gevoel ik mij geroepen met een enkel woord te antwoorden op hetgeen dezen middag hier gesproken is met betrekking tot de antithese.

Tegenover de heftigheid, waarmede de heer Dresselhuys dit onderwerp besproken heeft, wensch ik in de eerste plaats te stellen, dat daarvoor geen aanleiding was, omdat dit vraagstuk niet van deze banken aan de orde is gesteld, maar men aan de overzijde begonnen is het bestaansrecht er van te ontkennen, wat van onzen kant tot verdediging heeft uitgelokt.

Er bestaat onzerzijds geen behoefte, om die antithese voortdurend naar voren te brengen. Waar wij wel behoefte aan hebben is om in het staatkundig leven de these, welke wij belijden, tot uitdrukking te brengen.

De heer Troelstra heeft met kalmte dit onderwerp besproken. Hij heeft erkend het groote verschil in levensbeschouwingen, welke onder het volk bestaan, en heeft ook erkend, dat dat verschil in levensbeschouwing ook van invloed moest zijn op ons politiek denken en handelen. Evenwel beperkte hij dat tot dit enkele punt: den oorsprong van het gezag; en dan wist de heer Troelstra plotseling geen raad met het optreden van Cromwell in Engeland en met onzen nationalen opstand in de 16de eeuw .Dat komt, omdat de geachte afgevaardigde bij zijn erkenning van het punt in geschil niet ver genoeg gegaan is. Niet alleen is er verschil in zake den oorsprong en den grondslag van het gezag, maar er is ook verschil in zake de beperking van het gezag. De vrijheid der conscientie stelt een grens aan het gezag ook der Overheid.

Met de schets, die de heer Dresselhuys gegeven heeft van de tegenstellingen die er bestaan tusschen de rechterzijde en de linkerzijde in deze Kamer, kan ik mij niet vereenigen.

Voor de zooveelste maal — ik zeg niet dat de heer Dresselhuys zelf het gedaan heeft, want dat weet ik niet — maar nu is voor de zooveelste maal van de linkerzijde weder vernomen, dat, als die tegenstelling gemaakt wordt, zij zou insluiten een ontkenning van het feit, dat ook aan de overzijde menschen gevonden worden die in hun eigen leven en in hun levenswandel zich laten leiden door de Christelijke beginselen. Dit is al zoo vaak ontkend.....

De heer **Dresselhuys**: Uw geheele rede toont het aan.

De heer **H. Colijn**: Mijn geheele rede gewaagt daarvan met geen woord en ik tart den heer Dresselhuys om daaruit een enkel woord aan te halen waarin dat ook maar *verscholen* zou liggen. Dat is nooit aan deze zijde gezegd. Wat wel gezegd is, zulks in navolging van Groen van Prinsterer, is dat, wanneer aan de overzijde geloovige menschen zijn, zij dan eigenlijk antirevolutionnair behooren te zijn. Groen van Prinsterer heeft gezegd:

> „In beginsel is elk Christen antirevolutionnair. Alleen wanneer hij op politiek terrein zich in den aard en de verhouding der partijen vergist, kan de Christen aan het liberalisme de hand reiken en voor het Evangelie-beginsel in den (door de Revolutie in het leven geroepen) antirevolutievorm beducht zijn."

Dit is gezegd en nooit heeft eenige uiting dezerzijds, hetzij van de zijde van Kuyper, hetzij van iemand anders, aan de overzijde het recht gegeven om de conclusie te trekken, die de heer Dresselhuys dezen middag getrokken heeft.

Met hoe weinig werkelijkheidszin de heer Dresselhuys dezen middag dit vraagstuk heeft bezien, komt het best

(H. Colijn.)

hierin uit, dat, toen hij zich stelde tegenover de omschrijving van de antithese, zooals ik die gegeven had, hij zeide: neen, daarin zit het verschil niet; het verschil zit hierin, dat wij verschillen over de *kenbron*, waaruit wij moeten benaderen de consequenties, die gij afleidt uit de Almacht Gods voor het terrein van het Staatkundig leven. En dan heeft de heer Dresselhuys dit gezegd, — ik heb het onmiddellijk uit zijn mond opgeteekend — dat bij het licht van de menschelijke rede dat licht ons soms voeren kan tot conclusies, die *tegen* de Heilige Schrift ingaan.

Daarin zit nu juist het verschil: gij aanvaardt de mogelijkheid dat de menschelijke rede u brengt tot conclusies, die tegen de Schrift ingaan, terwijl wij ons onvoorwaardelijk onderwerpen aan het gezag van de Heilige Schrift.

De heer **Dresselhuys**: Getuige de echtscheiding, die uw partij accepteert; één voorbeeld uit vele!

De heer **H. Colijn**: Ik heb met den heer Dresselhuys ook nog op ander terrein een woord te wisselen en ook dat is niet van vriendelijken aard. De heer Dresselhuys heeft dezen middag aan de bijzondere wenschen, die in den boezem der antirevolutionnaire partij leven, het bestaansrecht ontzegd, omdat zij in de jarenlange samenwerking tusschen de verschillende groepen aan deze zijde niet zijn vervuld geworden. Het is niet te ontkennen, dat de antirevolutionnaire partij enkele wenschen nog altijd heeft, waarvan zij de vervulling hoopt. Maar daar staat tegenover, dat ook een zeer groot deel van de beginselen, die door de antirevolutionnaire partij worden voorgestaan, door de samenwerking zijn verwezenlijkt, en nu zou ik den heer Dresselhuys willen vragen: meent hij dan, dat bij een andere groepeering die speciale wenschen van de antirevolutionnaire partij meer zekerheid zouden hebben? Meent hij, dat wanneer wij samenwerkten met den heer Dresselhuys, dan bevrediging van die speciale wenschen zou worden verkregen? Neen, Mijnheer de Voorzitter! Zeker blijft de antirevolutionnaire partij hopen, dat ook bij de voortgaande samenwerking die speciale wenschen die zij heeft en die tot heden niet vervuld zijn, eenmaal vervuld zullen worden. Maar aan den anderen kant is zij dankbaar voor hetgeen verkregen is kunnen worden op het terrein van haar beginselen door de samenwerking die reeds zooveel jaren heeft stand gehouden. En dit wil ik wel zeggen, dat wanneer het er weer om gaat om te onderhandelen over de samenstelling van een Kabinet, ik daarbij wat mij betreft niet den heer Dresselhuys als adviseur zal inroepen, maar dat ik mij dan liever zal laten leiden door hetgeen ik zelf acht te zijn in het belang van de antirevolutionnaire partij.

Ik heb nu, alvorens tot een ander onderwerp te komen, iets te zeggen naar aanleiding van een drietal moties, waarover straks onze beslissing zal worden gevraagd.

In de eerste plaats de motie van den heer van Rappard, die zich er over uitspreekt, dat de splitsing van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel kan strekken tot nadeel van de behartiging van die takken van volksbestaan. Op de gronden, daartoe door verschillende sprekers en met name van de Regeeringstafel aangevoerd, zal mijn fractie aan die motie haar stem niet kunnen geven.

Wat betreft de eerste motie van den heer Troelstra, waarin de Regeering wordt verzocht den voorgenomen pensioenaftrek in nadere overweging te nemen, de Regeering heeft bij monde van den Minister van Financiën zeer nadrukkelijk verklaard, dat het bedrag, dat door dien pensioenaftrek in de schatkist zal vloeien, door haar niet kan worden gemist, en op dien grond zal mijn fractie tegen deze motie van den heer Troelstra stemmen.

Minder gemakkelijk is het om ons uit te spreken over de motie, die handelt over de voorgenomen wijziging in de classificatie. In eersten termijn heb ik gezegd, dat ik persoonlijk van de geheele classificatie eigenlijk niets goeds verwachtte. Ik geloof, dat die classificatie tot steeds toenemende moeilijkheden zal leiden. Ik geloof eveneens, dat ook het expediënt, dat men gevonden heeft om de bestaande ambtenaren in geen geval te doen treffen door de gevolgen van een gewijzigde classificatie, de moeilijkheden niet zal verminderen, maar ze eerder zal vermeerderen. Wanneer men zich een

H. Colijn.)

ogenblik indenkt een onderwijzer in een van de groote ste-
len, een salaris hebbende van f 3000, wiens collega in een
orp. in de derde klasse gerangschikt, f 2760 heeft. Wan-
neer nu straks zulk een plaats in de 5de klasse komt en er
ordt een nieuwe onderwijzer in die plaats benoemd — niet
en, die reeds in het bezit is van een hoogere wedde en die
leze, als ik den Minister althans goed begrepen heb, zal be-
houden, maar een nieuwe onderwijzer — en men gaat dan
oepassen een korting van 20 pct., dan ontstaat deze toe-
tand, dat in een zelfde school werkzaam zullen zijn twee
nderwijzers, met hetzelfde werk belast, die in lokalen, naast
lkander gelegen, les geven, en van wie de een een salaris
eeft van f 2760 en de ander een van f 2400.

En wie nu meent, dat dit een houdbare toestand is, geeft
ich naar mijn vaste overtuiging over aan een illusie. Daar-
m valt het ons wel moeilijk om onze houding ten opzichte
an die motie te bepalen.

Toch, Mijnheer de Voorzitter, is de eindconclusie, dat wij
egen deze motie zullen stemmen. En wel hoofdzakelijk op
rond van de conclusie van de motie, waarin de wenschelijk-
eid wordt uitgesproken, dat de Regeering omtrent de her-
iening der classificatie geen beslissing zal nemen alvorens
e Kamer daarover te hebben gehoord.

Die motie vraagt dus iets voor de Kamer, wat geheel valt
innen de bevoegdheid van de Regeering, en omdat dit zoo
s en het mij voorkomt, dat de Kamer niet moet treden in
e bevoegdheden, die aan de Regeering behooren, zullen wij
egen de motie stemmen.

Evenwel spreek ik daarbij het vertrouwen uit, dat de
egeering, die op het oogenblik bezig is te overleggen met
e Commissie voor de classificatie, en die, zooals de Minister
an Financiën gisteren heeft gezegd, daarna de Centrale
ommissie voor Georganiseerd Overleg zal raadplegen, ern-
tig rekening zal houden met de adviezen, die door die com-
issie worden uitgebracht.

En nu nader ik tot het punt, dat, naar het mij voorkomt,
n verband met hetgeen ik hedenmiddag heb gehoord, de
eeste belangstelling in deze Kamer wekt. Mijnheer de
oorzitter! Toen ik in mijn eerste rede, sprekende over het
erstel van het financieel evenwicht, ook een enkel woord
ewijd heb aan de noodzakelijkheid om in de bezuiniging
ok de defensie te betrekken, is het gevolg daarvan geweest,
at de spreker, die na mij het woord voerde, daarover zijn
erbazing heeft uitgedrukt, en dat hij, ik durf niet zeggen
it straf, mij ten slotte toch geen andere verblijfplaats wist
an te wijzen, dan mij in te kwartieren bij den Volkenbond,
aarover ik met geen enkel woord heb gesproken.

Ik heb mij afgevraagd, wat de oorzaak kon zijn, dat deze
ededeeling eigenlijk meer indruk heeft gemaakt dan ik ver-
acht had dat zij maken zou, en dan is de redelijke ver-
laring, die ik daarvoor geven kan — want ik zoek graag
aar een *redelijke* verklaring — in de eerste plaats deze, dat
en zich altijd van de antirevolutionnaire defensiepolitiek
n gansch verkeerde voorstelling heeft gemaakt. Men heeft
u eenmaal zoo lang, ook hier in de Kamer en verder in het
heele land, verkondigd, dat de antirevolutionnairen zijn
n militaristische partij, dat men er zelf aan is gaan ge-
oven. Ik ben nog niet vergeten, hoe tien jaar geleden, toen
daar achter de Regeeringstafel stond, mij werd toegevoegd,
t het *eenige* nummer, dat de antirevolutionnairen op hun
ogram hadden, was: het uitgeven van meer geld voor mili-
ire doeleinden. Wanneer men op die wijze het karakter
n een partij, die ernst maakt met het vraagstug van de
ndsdefensie, gaat afschilderen, en men hoort dan op een
egeven oogenblik zeggen: spring ook in dit opzicht niet
rder dan uw stok lang is, dan vraagt men zich niet in
eerste plaats af, of dat ook kan zijn ingegeven door het
ezenlijk belang van de defensie in dezen tijd, maar dan
ndt men dat een nieuw geluid en men noemt dat een omme-
vaai.

Ik heb daar natuurlijk nog meer over te zeggen.

De heer **Ketelaar**: Waarom noemde u daar dan zoo opzet-
lijk den naam van den heer Marchant bij?

De heer **H. Colijn**: Ik heb bij mijn weten den naam van den heer Marchant in het geheel niet genoemd.

Ik wensch er nu in de eerste plaats op te wijzen, dat voor die verbazing toch werkelijk niet zooveel reden was. Wie *De Standaard* geregeld gevolgd heeft, heeft kunnen bemerken, dat in de laatste maanden bij herhaling geschreven is in dezelfde richting, waarin hier gesproken werd. Nog in *De Standaard* van 4 November, d. i. de Zaterdag, voorafgaande aan de week, waarin de algemeene beschouwingen hier aanvingen, werd gezegd:

> „Ons blad heeft aan onze defensie geen anderen eisch gesteld dan dat wij in staat zouden zijn de verplichtingen na te komen, die voortvloeien uit de omstandigheden, dat wij een zelfstandige natie zijn. Aan dat feit ontleenen wij in de gemeenschap der volkeren rechten, maar het legt ook verplichtingen op. Die verplichtingen moeten wij kunnen naleven op straffe van die taak eventueel door anderen overgenomen te zien en daarmede onze zelfstandigheid in te boeten."

En iets verder:

> „Opzettelijk heeft *De Standaard* zich in de defensievraag beperkt tot het minimum dat voor een behoorlijke neutraliteitshandhaving noodig is en heeft zelfs geen gewag gemaakt van de eischen, waaraan voldaan zou moeten worden voor een langdurige verdediging van onzen nationalen bodem. Daarom ook behoeven er geen milliarden te worden gevraagd — het was in een polemiek met een ander blad, dat deze uitdrukking gebruikt was — voor militaire uitrusting, al zal er wel iets moeten worden gedaan om een bruikbaar veldleger te krijgen, dat in staat zal zijn om aan onze internationale verplichtingen te voldoen."

En als men zeggen mocht (en het recht daartoe zal ik niet ontkennen): wij hebben ten slotte niet te maken met hetgeen voorkomt in het een of andere politieke orgaan, waarvan wij niet beoordeelen kunnen wie er de schrijver van is, dan zal ik daarop geen captie maken, maar dan zou ik er op willen wijzen dat reeds eerder, lang voor dit geschreven werd, in de Eerste Kamer der Staten-Generaal de heer Idenburg op 16 Mei, bij de behandeling van hoofdstuk VIII der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922, in antwoord aan den heer van Embden, het volgende gezegd had:

> „dat de krachtsinspanning, waartoe wij in staat zijn op militair gebied ons nooit volkomen zekerheid kan waarborgen. Het absolute geldt alleen naar beneden, en niet naar boven. Er is een minimumgrens, en die minimumgrens is, dat wij houden wat wij te goeder trouw tegenover de wereld beloofd hebben en wat internationaal onze plicht is. Dat is het punt, waarover wij het misschien eens zijn: ons woord moeten wij handhaven, wij moeten handhaven onze neutraliteit. Dat is het minimum en ik wensch niet daarboven te gaan."

En op een andere plaats:

> „Mijn doel staat lager, als ten minste het risico wat beteekent, en bepaalt zich tot het absoluut noodige, wat wij internationaal verplicht zijn, de handhaving van onze neutraliteit, inspanning van onze krachten, opdat wij die daadwerkelijk kunnen handhaven. Als wij dit doen, scheppen wij ook een zeker risico voor anderen, maar dat is niet het doel. De handhaving der neutraliteit is het doel."

Mijnheer de Voorzitter! Dat woord werd gesproken door een gezaghebbend antirevolutionnair, die ook bekleedde een verantwoordelijke positie in het bestuur van de antirevolutionnaire partij in het land.

Daarmee is dunkt mij de reden vervallen, waarom men zou moeten zeggen, dat dit als een verrassing uit de lucht is komen vallen. Een nieuw geluid was het naar mijn oordeel geenszins. Het was ook geen omzwaai. De handhaving van

(H. Colijn.)

het element in de defensiepolitiek, dat voor ons steeds de meeste waarde had, is geweest de handhaving van de neutraliteit.

Om dat aan te toonen, moet ik mij veroorloven om een oogenblik terug te treden in de geschiedenis van die defensiepolitiek.

Vóór het jaar 1900 hadden wij in ons land een leger van alles bij elkaar 50 000 man. Dat leger werd van den eersten dag af eigenlijk opgesloten in de Hollandsche Waterlinie. Buiten die linie ageeren kon het niet. De toestand, zooals die destijds bestond, was geconcentreerd op de verdediging van het land tegen een *aanval*. Alles wat betrekking had op de handhaving van de neutraliteit stond op den achtergrond. Het leger en de linie hoorden bijeen. Natuurlijk bestond theoretisch destijds ook wel de eisch om de neutraliteit te handhaven, maar practisch werd dat niet gevoeld als een werkelijkheid; practisch lag het feit van handhaving der neutraliteit in die dagen zoover op den achtergrond, dat men in het systeem van de defensie er geen rekening mee hield. Dat was ook niet noodig. Nog in 1870 konden de Duitsche aanvalslegers, die niet sterker waren dan 400 000 man, in drie verschillende legers gegroepeerd, door de passen van de Vogezen tusschen Luxemburg en Zwitserland hun weg vinden naar Frankrijk. Toen lag ons land nog zoover verwijderd van het eigenlijke oorlogsterrein, dat die neutraliteitshandhaving voor ons in de theoretische sfeer bleef. Voor België was het destijds wat anders. Toen de diplomatieke betrekkingen tusschen Duitschland en Frankrijk waren afgebroken, werd van uit Parijs zoowel als van uit Berlijn aan de Belgische Regeering de vraag gesteld, of zij den ernstigen wil en ook de macht bezat om haar neutraliteit te handhaven en toen daarop een bevredigend antwoord was gekomen, werd zoowel van uit Berlijn als van uit Parijs gezegd: *La neutralité de la Belgique sera respectée*. Maar ons land lag ver van het oorlogsterrein, en daarom had tot dien tijd de gedachte, dat ons leger daadwerkelijk geroepen zou worden om de neutraliteit te verdedigen, nooit wortel kunnen schieten. Maar na 1870 kwam er in de samenstelling van de legers een groote verandering. De legers breidden zich uit in sterkte en daarmede ging gepaard het feit, dat ook het operatietooneel in de toekomst een uitbreiding zou ondergaan. Toen kwam Nederland in de noodzakelijkheid om een leger in het leven te roepen, dat werkelijk in staat was de neutraliteit van het grondgebied te verdedigen. Wat tot heden theoretische verplichting was geweest, kwam in de sfeer van de mogelijke werkelijkheid. Die wijziging in den toestand heeft ook een wijziging in onze defensiepolitiek veroorzaakt. Ik laat rusten de verschillende pogingen, die men tusschen 1870 en 1900 heeft gedaan, die alle mislukt zijn. Maar wat ten slotte wel tot stand kwam, dat was de legerhervorming in 1900 onder leiding van den Minister Eland. Die hervorming gaf ons het leger, dat noodig was om onze neutraliteit te handhaven, althans voor zoover de sterkte betrof.

Maar daarmede voldeed dat leger nog niet aan alle eischen. De mobiliteit van dat leger liet te wenschen over, de organisatie van dat leger liet te wenschen over en de uitrusting daarvan liet te wenschen over, en daarom is in 1912 een nieuwe stap gedaan. Altijd weer in de richting van de vervolmaking, van de completeering van het apparaat, dat noodig is om de neutraliteit daadwerkelijk te kunnen handhaven. In dat licht ook moet men bezien den strijd, die hier is gevoerd in de jaren tusschen 1905 en 1908.

Als men dien strijd, die toen gevoerd is en dien de oudere leden hier zich nog wel zullen herinneren, ontdoet van zijn klein karakter, ziet men ook daarachter niets anders dan dit, dat men moest zorgen, dat dat apparaat, dat men in het leven geroepen had, ook in staat zou zijn om op elk gegeven oogenblik te mobiliseeren en op te stellen op punten, waar het noodig was.

Dat was de gedachte, die daarachter lag. Toen werd de antirevolutionnaire defensiepolitiek al beheerscht door de gedachte, vooral te letten op dat apparaat, dat orgaan, dat noodig was voor de handhaving van onze neutraliteit.

Zoo is het ook gegaan in 1912. Alles wat toen gebeurd is, had dat ten doel en niets anders. Toen is in 1921 hier gekomen de wet-Pop en het verzet, dat van antirevolutionnaire zijde tegen die wet is gekomen, is ingegeven door die zelfde gedachte, die haar defensiepolitiek al die jaren door heeft beheerscht. Wat men toen zag gebeuren, was, dat er een leger zou worden gecreëerd, dat veel te zwak was om te kunnen worden gebruikt als neutraliteitsorgaan. Men vreesde, dat men weer zou terugvallen in den toestand van vóór 1900, dat men een leger zou krijgen, dat niet opereeren kon, dat zou vastkleven aan de liniën en stellingen. En, dit kan ik er wel bijzeggen, wanneer de ontwikkeling van het defensiewezen in ons land andermaal zou gaan in de richting, die het vorige jaar een oogenblik is geprobeerd, dan zou de antirevolutionnaire partij, niet ondanks hetgeen ik gezegd heb, maar volkomen in overeenstemming met hetgeen ik gezegd heb in eersten termijn, zich opnieuw verzetten.

Maar dan zou ik een bloot negatieve verklaring afleggen, en ik heb in mijn eerste rede gezegd, dat ik het noodzakelijk achtte, dat bij de bezuiniging ook de defensie zou worden betrokken, en wel op deze overweging, dat het onmogelijk zal zijn om het herstel van het financieele evenwicht te verkrijgen, indien men zulks niet deed.

Maar juist daarom kan ik niet blijven staan bij het negatieve; ik kan niet zeggen, gelijk de meeste bezuinigers hier gedaan hebben: wel bezuinigen, maar niet daarop en niet daarop, want wanneer ik daarbij zou blijven staan, dan zou ik in constructieve politiek te kort schieten. En wanneer ik dus zeg, waar men het niet op moet zoeken, dan heb ik den plicht er bij te voegen waar men het dan wèl op vinden moet.

En daarmede kom ik aan het tweede element in ons defensiesysteem.

Die oude onderscheiding tusschen neutraliteitshandhaving en tusschen verdediging van den nationalen bodem is in ons krijgswezen nog altijd blijven hangen. Dat zijn nog altijd 2 afzonderlijke gedachten. Zoodra men spreekt over neutraliteitshandhaving, dan denkt men aan het veldleger.

En zoodra men spreekt over de langdurige verdediging van den nationalen bodem, dan denkt men altijd aan de liniën en stellingen, natuurlijk ook wel aan het leger, dat die liniën en stellingen bezet, maar de *waarborg* voor die langdurige verdediging is toch eigenlijk in het bewustzijn van de meesten nog altijd gelegen in de liniën en stellingen zelf en niet in het leger.

Nu zal ik die liniën en stellingen voor onze landsdefensie niet geheel waardeloos verklaren. Met name ben ik er mij van bewust, dat het water in ons land een element van groote defensieve kracht vertegenwoordigt, ofschoon misschien toch ook niet zoo groot als men zou afleiden uit hetgeen met het Belgische leger aan den Yser gebeurd is.

In elk geval erken ik, dat in de inundatie een element zit dat voor de defensie van groote beteekenis is.

Maar overigens zal toch niemand, die inderdaad kennis genomen heeft van hetgeen in dezen oorlog geschied is, nog eenige waarde van beteekenis kunnen toekennen aan de liniën en stellingen als fortificatiën.

Alles wat op dat gebied vóór den oorlog gebouwd is, is gebleken practisch waardeloos te zijn, en zelfs forten, tienmaal, twintigmaal, misschien vijftigmaal beter ingericht dan eenig fort, dat wij in Nederland hebben, zijn ten slotte na enkele uren soms, gevallen voor de overweldigende artilleristische kracht, die er op werd geconcentreerd.

Deze oorlog, Mijnheer de Voorzitter, heeft ook nog iets anders geleerd ten opzichte van de liniën en stellingen.

Liniën en stellingen kunnen beteekenis hebben, maar men is er nooit zeker van, of men ze gebruiken zal.

Waar heeft ten slotte het Belgische leger de nationale verdediging gevoerd? In zijn liniën en stellingen of in het Noorden van Frankrijk?

Welke zekerheid is er — ik zou bijna nog verder durven gaan en vragen, wanneer het Nederlandsche veldleger opereert aan den meest zuidoostelijken kant van ons land en daar slaags raakt met een vijandelijke legermacht, welke waarschijnlijkheid is er dan, aangezien die legermacht altijd overmachtig zal zijn —, dat ons veldleger kans zal hebben, juist op de liniën en stellingen terug te trekken?

H. Colijn.)

En dan ten slotte, indien dit gebeurde, vraag ik in de lerde plaats: welke waarborgen, wanneer men rekening ioudt met de ontzettende ontwikkeling van de luchtvaart en le vliegkunst, welke zich in de laatste jaren heeft voorgedaan, heeft men dan, dat die fortificaties een langeren veerstand mogelijk maken?

Daaraan zijn andere gevaren verbonden, welke op mijn gedachtengang invloed hebben uitgeoefend.

Ik wil een oogenblik daarlaten de vraag, of de vesting Holland, niet de linie, maar de *vesting*, waarin dus gelegen ijn steden als Rotterdam, 's Gravenhage, Leiden, Gouda, ou worden blootgesteld aan een aanval uit de lucht? Zeker veten wij dit niet. Maar indien de mogelijkheid bestaat, zal och niemand zeggen: nu doen wij niets, om dat gevaar te eeren?

Naar mijn overtuiging is dat onmogelijk.

Ik heb in Londen tweemaal, ik mag wel zeggen het voorleel gehad een aanval uit de lucht mede te ondergaan; k heb daar ook iets gezien en vernomen van wat er noodig is, m een stad tegen een aanval uit de lucht, te beschermen.

Als men dat zoo doen wil, dat het iets beteekent, dan bsorbeert dat het geheele bedrag van de Nederlandsche)orlogsbegrooting.

Ik spreek nu niet eens van de 300 millioen gulden, die naar schatting noodig zouden zijn om de liniën en stellingen ngeveer op de hoogte van den tijd te brengen. Dit is het edrag, dat men in 1918 daarvoor noodig achtte.

Ik kom nu tot deze slotsom, dat wanneer men die liniën n stellingen, wanneer men het vestingstelsel in het algeneen — de kustverdediging sluit ik op geheel andere gronden aarvan uit — laat bestaan, zelfs al zou men niet moeten ezuinigen op de defensie-uitgaven, zulks schadelijk is voor e defensie. Er zal daaraan dan geld moeten worden ten koste elegd, hetwelk alleen verkregen kan worden door bloed af e tappen aan het orgaan, dat wij in de allereerste plaats oodig hebben. Wij zullen dan krijgen een steeds onbeduiender wordend operatief orgaan voor de handhaving onzer eutraliteit en wij zullen houden een vestingsysteem, dat iterst geringe waarde voor de landsdefensie heeft, dat geheel nvoldoende uitgerust is, maar niettemin in allerlei vorm ffers van de schatkist vraagt.

Daarom is mijn conclusie, voor zoover men er nog nieuwsierig naar is om haar te vernemen, *dat het Nederlandsch estingstelsel moet worden opgeheven.* Niet de verdediging elf wordt daardoor prijs gegeven. Als men dit mocht hebben fgeleid uit hetgeen ik in eersten termijn gezegd heb, dan il ik gaarne daarin een correctie aanbrengen. Niet de verlediging zelf wordt prijsgegeven, maar de dualistische geachte, waarop ons defensie*systeem* op het oogenblik berust – ik gebruik nu met opzet hetzelfde woord dat ik ook in ersten termijn gebruikte —, wordt ter zijde gesteld.

Mijnheer de Voorzitter! Van de levende strijdkrachten, die ij nu hebben — en dat is een ander nadeel, aan het vestingelsel verbonden — gaat dadelijk de helft of bijna de helft f. Ik kan niet zeggen, hoe dat geweest is in de jaren 1914—918, maar ik weet wel, dat in 1912 — over deze zaken hier prekende — destijds de schatting was, dat 35 à 40 batalons infanterie en de heele vestingartillerie in de stellingen erden opgeborgen, om er met 90 pct. waarschijnlijkheid ooit eenig gebruik van te maken. Wat in die vestingen is, lijft er in. Het kan *misschien* medewerken bij de landsefensie, maar meer waarschijnlijk niet.

Ik heb de hoofdtaak van de Regeering in eersten termijn ezocht in het herstel van het financieel evenwicht, om nog iet te spreken van verlaging der belastingen, die door de egeering zelf noodzakelijk wordt geacht, als voorwaarde oor het blijvend economisch herstel. Ik acht dat niet mogeijk zonder daarin ook de defensie te betrekken.

Ik weet — wij hebben het dezen middag nog gehoord uit len mond van den heer Dresselhuys — dat er groepen in deze Kamer zijn, die het in de eerste plaats willen zoeken op het peratief orgaan, op het veldleger, dat ik noodig oordeel voor le vervulling van de taak die wij te vervullen hebben. Daarnede ga ik niet mee. Ik ben niet verantwoordelijk voor al le conclusiën die de heer Dresselhuys gelieft te trekken uit hetgeen ik gezegd heb. Bovendien ben ik daar ook niet benauwd voor. Ik heb mij volstrekt niet voorgesteld dat, wanneer een andere richting werd gewezen, men daarvan dan ook niet misbruik maken zou. Dat alles laat mij ook steenkoud. Ook in dit opzicht zeg ik: *Fais ce que dois, advienne que pourra.* En dan zeg ik met groote beslistheid: elke poging om de defensie te verzwakken, in de richting door den heer Dresselhuys bepleit, zal bij mij op weerstand stuiten, want ik ben van oordeel, dat wij misschien op dien weg al wat te ver zijn gegaan. Zonder eenigen twijfel heeft de organisatie van den Minister van Dijk ons laten behouden de sterkte van het leger, die noodig is, maar of de paraatheid van dat leger, of de verzekerdheid van de mobilisatie van dat leger nog even goed is als in het systeem van 1913, dat zou ik niet durven zeggen. Ik geloof, dat bij het scheren van het veldleger hier en daar het mes reeds is uitgegleden en men in het vleesch terechtgekomen is. Dat moet ook wel, Wanneer ik hoor wat de Minister van Financiën gisteren zeide, nl. dat, indien de wet van 1912 nu nog ongewijzigd in stand was geweest, de begrooting van Oorlog dan 100 millioen gulden zou hebben bedragen, terwijl zij thans 64 millioen bedraagt, d. w. z. dat men op de levende strijdkrachten reeds 36 millioen heeft gevonden, dan ben ik soms bevreesd, dat men in die richting reeds te ver is gegaan, en daarom ben ik tot verdere medewerking in die richting niet bereid. Maar ik zeg ook, dat wij er alleen met *kermen* om bezuiniging niet komen en dat, wanneer wij met ernst meenen, dat het financieel evenwicht moet worden hersteld, wij ook op het gebied van de defensie een offer zullen moeten brengen. En dat offer zullen wij dan niet moeten zoeken in dien tak der defensie, welken men onder alle omstandigheden onvermijdelijk noodig heeft, maar daar, waar men te doen heeft met dingen van twijfelachtige waarde, waarvan wij niet zeker weten of wij ze zullen gebruiken.

De heer Dresselhuys heeft gezegd, dat dat niets helpt, omdat op de begrooting voor liniën en stellingen niets is uitgetrokken. Ik zeg niet, dat alles in zijn geheel onveranderd moet blijven en men het slechts moet zoeken in het schrappen van zekere posten, die op dit oogenblik op de begrooting voorkomen, voor het onderhouden van een paar forten, voor het onderhouden van eenige magazijnwachters en voor het onderhouden van grachten.

Ik zeg dit: het vraagstuk moet worden bezien niet langer op de dualistische basis, maar moet worden bezien in verband met de taak, die de hoofdtaak is van onze weermacht, en dan zit er aan dit vraagstuk heel wat meer vast.

De heer **Dresselhuys**: Maar u hebt gezegd, dat wat u wilt zooveel goedkooper zou zijn. Waarin zoekt u nu de bezuiniging?

De heer **H. Colijn**: Ik laat mij door den heer Dresselhuys niet er toe brengen die bezuinigingen op het oogenblik aan te geven, want ik wil niet de leiding van den heer Dresselhuys aanvaarden. Ik vraag op het oogenblik om leiding van de Regeering. Ik heb aan de Regeering gevraagd ons een plan van bezuiniging te willen geven, en ik heb gezegd, dat zij in dat plan rekening kon houden met de defensie. Ik heb aan de Regeering gezegd: op steun kunt gij bij mij niet rekenen als gij het zoekt in deze richting, maar wel als het gaat in die richting, en daarbij kan men veel verder gaan dan de heer Dresselhuys denkt. Het gaat hier om den bouw van het leger met inachtneming van één enkel beheerschend beginsel.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kan ook niet antwoorden op de vragen van den Minister van Financiën. Wanneer Zijn Excellentie bij voorbeeld vraagt of de genie kan worden opgeheven, kan ik dat op dit oogenblik niet met een eenvoudig woord beantwoorden. Het is op zich zelf gemakkelijk om te zeggen: ik geloof dat het wel kan, maar ik sta dan aan den anderen kant voor de vraag hoe dan de zorg voor de inundatie geregeld moet worden. Daarom laat ik mij niet verleiden tot het aangeven van nadere détails, maar ik vraag aan de Regeering: kom met een compleet plan van bezuiniging, betrek daarin ook de defensie en zie dan hoe een en ander geregeld moet worden, zonder dat de hoofdtaak van onze weermacht in de

(H. Colijn.)

waagschaal wordt gesteld. Dat heb ik gevraagd. Ik erken, dat mijn preek nu heel wat langer is dan de tekst van de vorige week, maar ik hoop, dat het nu ook duidelijk is.

De heer **Boon**: De bergen baarden: een nietig muisje werd geboren.

De heer **H. Colijn**: Een voorbarig oordeel is altijd verkeerd.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb natuurlijk wel verwacht, dat men zou trachten, ook uit deze zaak een politiek voordeeltje te slaan. Maar hiervan zeg ik: wie het laatst lacht, lacht het best. Wanneer de Regeering bereid is om in overweging te nemen het denkbeeld, dat ik hier heb ontwikkeld, dan zullen wij aan het einde de lachers zijn, omdat dan mede op de defensie, zonder schade voor 's lands belang, is gevonden het geld, dat noodig is om het financieel evenwicht te herstellen. Ten slotte nog dit: Wanneer men nu meenen mocht, dat men straks bij de begrooting van Oorlog gemakkelijk spel heeft door maar amendementen te gaan voorstellen en te denken, dat wij daar wel voor zullen stemmen, dan vergist men zich.

De heer **Ketelaar**: O neen, daar denken wij al niet meer aan!

De heer **H. Colijn**: Ik wil den heer Ketelaar herinneren aan wat in het midden van de vorige eeuw werd gezegd van een vermaard Engelsch Staatsman: hij gaat uit eten met de Tories, en hij stemt met de Whigs. Wij zijn in zee gegaan met dit Kabinet, en wij stemmen met het Kabinet, maar wij vragen van het Kabinet, dat het ook in deze zaken leiding geve en rekening houde met hetgeen van deze banken in het belang van de hoofdtaak van het Kabinet, in verband met 's lands defensie, werd bepleit!

De **Voorzitter**: De begrootingscommissie voor hoofdstuk VI der Staatsbegrooting voor 1923 (2) kon binnen den bij art. 32, juncto 57, van het Reglement van Orde bepaalden termijn, welke tot den 15den dezer werd verlengd, niet met haar Verslag gereed zijn. Zij verzoekt den bedoelden termijn nader te willen verlengen tot den 21sten dezer.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: De Commissie van Rapporteurs voor het wetsontwerp tot toekenning van bevoegdheid aan gemeenteraden tot het verleenen van een toelage ten laste van de gemeente, over elk der jaren 1919, 1920, 1921 en het eerste kwartaal van 1922, voor werkzaamheden, welke aan onderwijzers buiten den gewonen schooltijd waren opgedragen enz. (246), kon binnen den bij art. 32 van het Reglement van Orde bepaalden termijn, welke gisteren verstreek, niet met haar Verslag gereed zijn. Zij verzoekt den bedoelden termijn te willen verlengen tot den 6den December a.s.

Daartoe wordt besloten.

De vergadering wordt gesloten.

VERBETERINGEN.

In de rede van den heer **van den Tempel**, bladz. 436 kol. 1, regel 35 v. o., staat: „deze kennis": lees: „deze theorie";

idem, idem, regel 23 v. o., staat: „Der Social-ekonomist" lees: „Der Sozial-ökonomik";

idem, idem, regel 13 v. o., staat: „prestatie"; lees „productie".

22ste VERGADERING. — 21 NOVEMBER 1922.

Mededeeling van ingekomen stukken.

22ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 21 NOVEMBER 1922.

(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. een ontwerp van wet; 3°. een Regeeringsmissive; 4°. verzoekschriften; 5°. een schrijven; 6°. motiën; 7°. boek- en drukwerken. — Verslag uitgebracht over ontwerpen van wet. — Verslag uitgebracht over verzoekschriften. — Regeling van werkzaamheden. — Voortzetting der algemeene beraadslaging over de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 met de daarbij aan de orde zijnde interpellatiën en motiën van orde van de heeren van Rappard en Troelstra. — Motiën van orde, voorgesteld, door den heer Wijnkoop. — Vervallen dezer laatste motiën van orde door niet-ondersteuning. — Verlenging van den termijn voor het uitbrengen van Verslagen over ontwerpen van wet. — Avondvergadering. — Voortzetting van de behandeling van het ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk XA der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923. — Wijziging gebracht in de motie van orde van mevrouw de Vries—Bruins c. s. — Bepaling van den dag der stemming.

Voorzitter: de heer **Koolen.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 91 leden, te weten:

de heeren Duys, Deckers, Kersten, Bomans, van der Voort van Zijp, van Dijk, van Braambeek, Wijnkoop, Suring, Bulten, van Wijnbergen, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Gerretson, Ketelaar, Fruytier, Fleskens, Kuiper, Duymaer van Twist, Tilanus, Gerhard, Schaper, Hugenholtz, Wintermans, van de Bilt, mejuffrouw van Dorp, de heeren Engels, Schouten, Brautigam, Rutgers van Rozenburg, IJzerman, Feber, Nolens, Knigge, A. Colijn, van Gijn, K. ter Laan, Marchant, Visser van IJzendoorn, Schokking, Ter Hall, Albarda, van Zadelhoff, Hermans, Dresselhuys, J. ter Laan, Snoeck Henkemans, van Rappard, van Vuuren, mejuffrouw Groeneweg, de heeren van Schaik, Heukels, Rutgers, Braat, Rutten, Bongaerts, Kleerekoper, de Monté ver Loren, Staalman, mejuffrouw Katz, de heeren Troelstra, Ament, Beumer, mejuffrouw Westerman, de heeren van Rijckevorsel, Oud, van Boetzelaer van Dubbeldam, van der Molen, Boon, Krijger, Moerel, Michielsen, Bakker, Zijlstra, de Wilde, Visscher, Gerritzen, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Weitkamp, Lovink, Stulemeijer, de Boer, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Bierema, van den Tempel, Kolkman, Scheurer, van den Heuvel, Juten, H. Colijn, van Voorst tot Voorst,

de heeren Ministers van Justitie, van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, van Marine, van Financiën, van Oorlog, van Waterstaat en van Arbeid.

(Voorzitter.)

De **Voorzitter:** Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer Ebels, wegens dringende ambtsbezigheden elders, wellicht ook enkele volgende dagen; van den heer van Sasse van Ysselt, wegens vergadering van Provinciale Staten; van den heer Smeenk, wegens gemeenteraadszitting.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. een Koninklijke Boodschap ten geleide van een ontwerp van wet tot wijziging der Land- en Tuinbouwongevallenwet 1922.

Dit ontwerp van wet, hetwelk met de daarbij behoorende stukken reeds is gedrukt en rondgedeeld, zal worden gezonden naar de afdeelingen;

3°. een missive van den Minister van Buitenlandsche Zaken, houdende kennisgeving van de buitenwerkingtreding der telegraafovereenkomst tusschen Nederland, België en Luxemburg en die tusschen Nederland, Duitschland en Noorwegen.

Deze missive is reeds gedrukt en rondgedeeld;

4°. de volgende verzoekschriften:

een, betreffende het wetsontwerp tot wijziging der Lageronderwijswet 1920, van den raad der gemeente Middelburg;

een, betreffende het voorstel van wet van den heer Sannes c. s.; tot aanvulling van de Invaliditeitswet, van den voorzitter en den secretaris, namens het bestuur van den Amsterdamschen Bestuurdersbond;

een, van den secretaris, namens het Comité van Verweer tegen abnormale valuta-concurrentie, te Amsterdam, houdende verzoek over te gaan tot het uitvaardigen van invoerverboden;

een, van gebrs. S. en T. de Jong, e. a., allen wonende te Schillaard, betreffende de voorgenomen opheffing der afsluiting van den spoorwegoverweg te Schillaard onder Mantgum, in het baanvak Leeuwarden—Sneek;

een, van H. W. Jonckers, gepensionneerd conducteur 1ste klasse der brievenmalen, te 's Gravenhage, houdende verzoek om verhooging van zijn pensioen, dan wel toekenning eener jaarlijksche gratificatie.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën;

5°. een schrijven van L. Visia, te Avenhorn, in zake de berechting van een hem betreffende zaak door den kantonrechter te Hoorn.

Dit stuk wordt voor kennisgeving aangenomen;

6°. de volgende motiën:

drie, betreffende de voorgenomen herclassificatie der gemeenten, aangenomen in de vergaderingen van:

de afdeeling Oss van de Nederlandsche Vereeniging van Spoor- en Tramwegpersoneel;

22ste VERGADERING. — 21 NOVEMBER 1922.

Mededeelingen ingekomen stukken. — Verslag uitgebracht over wetsontwerpen en verzoekschriften.

(Voorzitter e. a.)

Overheidspersoneel, onderwijzers en spoorwegpersoneel te Vlissingen;

Rijksambtenaren en onderwijzers in de gemeente Smallingerland e.o.;

een, van den voorzitter van de Oudercommissie der Oltmansschool te Amsterdam, door de ouders van de leerlingen dier school op 15 dezer aangenomen, betreffende het wetsontwerp tot wijziging der Lager-onderwijswet 1920;

vier, betreffende de op 1 Juli jl. ingevoerde salarisvermindering voor het militair personeel; de rangschikkingsregeling; de stopzetting van de opleiding tot een hoogeren rang en de invoering van het nieuwe Reglement van Krijgstucht, van de afdeelingen Amersfoort, Breda, Tilburg en Dordrecht van de Vereeniging van onderofficieren, enz. „Ons Belang".

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen;

7°. de volgende boek- en drukwerken:

van den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel a. i. het verslag omtrent handel, nijverheid en scheepvaart van Nederland gedurende 1921;

van den Minister van Koloniën het verslag van de Commissie ter voorbereiding van een regeling van den rechtstoestand der Indische ambtenaren;

van J. Ossewaarde, te Ierseke, de brochure „De Oudercommissie in Schelpendorp".

Deze boek- en drukwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

B. dat de Verslagen gereed zijn van de Commissiën van Rapporteurs voor de ontwerpen van wet:

Verhooging van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrootingen voor de dienstjaren 1921 en 1922 (251), en

Wijziging, aanvulling en verhooging van het IIIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921 (261).

Deze Verslagen zijn reeds gedrukt en rondgedeeld;

De heer **van Braambeek**, lid van de Commissie voor de Verzoekschriften, brengt het volgende Verslag uit. Mijnheer de Voorzitter! In handen uwer Commissie zijn gesteld de volgende adressen:

I. een, van het bestuur van den Bond van Oud-Onderofficieren Bandoeng en Omstreken te Bandoeng met 4 adhaesiebetuigingen. Adressant verzoekt artt. 4, 10, 15 en 16 van het reglement voor het Weduwen- en Weezenfonds van militairen beneden den rang van officier bij de koloniale troepen zoodanig te wijzigen, dat niet langer contributie behoeft te worden betaald over de niet militaire inkomsten en ook enkele andere vermeende onbillijkheden daaruit worden verwijderd.

Aangezien hier wordt behandeld een zaak van voldoend algemeen belang, wordt voorgesteld het adres voor de leden ter lezing te leggen ter griffie;

II. elf, van P. H. A. Veuger, te Breda, J. L. Duret, te Spaarndam, W. A. H. Knaps, te Venlo, A. Glerum, te Breda, Th. v. d. Pieterman, Th. A. F. v. d. Putte, te Breda, F. Doornbos, te Assen, W. Bakker, te Nijmegen, C. B. E. de Schrevel, te Nijmegen, H. Kockelman, te Breda en L. van Berkum, te Amersfoort. Adressanten verzoeken intrekking van Legerorder 209 (1922), die onder intrekking van Legerorder 164 (1920) voorschrijft, dat vrijwillig dienenden, die ten minste 35 dienstjaren voor hun pensioenberekening kunnen laten gelden, op 16 Augustus 1922 moeten worden ontslagen, naar zij meenen in strijd met het hun bij laatstgenoemden L.O. toegekende recht om tot 3 maanden na het bereiken van hun 56-jarigen leeftijd te mogen blijven doordienen.

(van Braambeek.)

Aangezien de Commissie niet kan beoordeelen of door dezen maatregel aan de rechten van adressanten is te kort gedaan, wordt voorgesteld daaromtrent nadere inlichtingen te verzoeken aan den Minister van Oorlog;

III. een, van den Centralen Bond van Ned. Post-, Telegraaf- en Telefoonpersoneel, te 's Gravenhage. Adressant verzoekt, ten einde het naar zijn oordeel bestaande overcompleet aan hoogere ambtenaren bij de posterijen, telegrafie en telefonie niet nog grooter te maken, te verhinderen, dat er surnumerairs in dienst worden genomen.

Aangezien de Commissie deze aangelegenheid van voldoend belang acht om daarop te letten bij de behandeling der Postbegrooting 1923, stelt zij voor het adres voor de leden ter lezing te leggen ter griffie;

IV. een, van H. Kramer, te Zaltbommel. Adressant verzoekt herziening van zijn pensioen op grond van het feit, dat hij na zijn pensionneering weer heeft gediend als vrijwilliger bij den landstorm.

Aangezien art. 1 van de Militaire Pensioenwet personeel der reserve en vrijwilligers bij den landstorm van de toepassing dezer wet uitsluit, wordt door de Commissie voorgesteld, omtrent het verzoek over te gaan tot de orde van den dag;

V. een, van M. de Vries, te Helder. Adressant verzoekt een wet in het leven te roepen, waarbij ook de diensttijd, doorgebracht als vrijwilliger bij den landstorm, zal medetellen voor de berekening van het pensioen.

Aangezien in het adres een onderwerp wordt behandeld, waarvan de kennisname van belang kan zijn voor de leden, stelt de Commissie voor, het ter griffie ter lezing te leggen;

VI. een, van B. Koopman, te Wolvega. Adressant, die als Indisch militair is afgekeurd geworden en gedurende één jaar een tijdelijk pensioen van f 129 per jaar heeft genoten, beklaagt er zich over, dat hem dit pensioen weer is afgenomen.

Aangezien aan de Commissie niet is duidelijk gemaakt, dat er omstandigheden waren, die een langere toekenning van dit pensioen, of het omzetten daarvan in voortdurend pensioen, wettigden, wordt voorgesteld over te gaan tot de orde van den dag;

VII. drie, van C. van der Putten, te Arnhem. Adressant vraagt een vergoeding van f 300, om daarmede de schulden te delgen, die zijn vrouw heeft moeten maken, wijl zij gedurende zijn opkomst onder de wapenen naar zijn meening te lage vergoeding heeft genoten.

Aangezien de Commissie van oordeel is, dat een beoordeeling van de omstandigheden van adressants echtgenoote niet tot de taak van de Kamer kan worden gerekend, wordt voorgesteld hieromtrent over te gaan tot de orde van den dag;

VIII. een, van J. R. Fiet, te Arnhem. Adresant beklaagt er zich over, dat hem plotseling ontslag werd verleend als barbier voor het 8ste en 19de regiment infanterie in de Coehoornkazerne te Arnhem, welk ontslag hij verzoekt te laten onderzoeken. Hij stelt tevens voor om het recht tot scheren in de kazernes te verpachten en wenscht, zoo zulks niet plaatsvindt, een schadevergoeding voor het op zoo korten termijn verleende ontslag.

Aangezien het hier betreft een huishoudelijke aangelegenheid, die door de plaatselijke militaire autoriteit zelf geregeld dient te worden, stelt de Commissie voor ter zake over te gaan tot de orde van den dag;

an Braambeek.)

IX. twee, van Joh. Jansen, weduwe van Gradus Buitink. Didam. Adressante verzoekt haar nog een bedrag van 54,04 te willen toekennen, die zij meent te weinig te heb- n genoten als vergoeding wegens de vervulling zijner mili- ire plichten door haar zoon en kostwinner.

Aangezien de Commissie van oordeel is, dat een beoordee- ig van de omstandigheden van adressante niet tot de taak n de Kamer kan worden gerekend, wordt voorgesteld hier- trent over te gaan tot de orde van den dag;

X. een, van J. C. Schoonman, te Naarden, en 24 andere rporaals bij het regiment vesting-artillerie. Adressanten rzoeken verbetering in hun positie, zoo ten aanzien van de eding, voeding, reisgeld bij verlof, ontwikkelingscursus- n en soldij.

Aangezien de in het adres behandelde onderwerpen van odanigen aard moeten worden beschouwd, dat de kennis- me er van wel van belang zal kunnen zijn voor de leden, rdt door de Commissie voorgesteld het ter griffie ter lezing leggen;

XI. een, van J. W. Harmans, te Utrecht. Adressant rzoekt een bepaling te maken, waarbij ook aan vrijwilligers den landstorm voor hun daarbij doorgebrachte dienst- en pensioen zal worden toegekend.

Aangezien het hier betreft een verzoek, waarvan de ken- name van belang kan worden geacht voor de leden, wordt or de Commissie voorgesteld het adres ter lezing te leggen griffie;

XII. een, van L. Vis, te Vlissingen. Adressant verzoekt n bepaling te maken, waarbij ook aan vrijwilligers bij den ndstorm voor hun daarbij doorgebrachte dienstjaren pen- en zal worden toegekend.

Aangezien het hier betreft een verzoek, waarvan de ken- name van belang kan worden geacht voor de leden, wordt or de Commissie voorgesteld het adres ter lezing te leggen griffie;

XIII. een, van J. W. A. van Dalsum, te Epe. Adressant rzoekt een bepaling te maken, waarbij ook aan vrijwilligers den landstorm voor hun daarbij doorgebrachte dienst- en pensioen zall worden toegekend.

Aangezien het hier betreft een verzoek, waarvan de ken- name van belang kan worden geacht voor de leden, wordt or de Commissie voorgesteld het adres ter lezing te leggen griffie;

XIV. een, van C. Labrée, te Groningen. Adressant ver- kt een bepaling te maken, waarbij ook aan vrijwilligers den landstorm voor hun daarbij doorgebrachte dienst- en pensioen zal worden toegekend.

Aangezien het hier betreft een verzoek, waarvan de ken- name van belang kan worden geacht voor de leden, wordt or de Commissie voorgesteld het adres ter lezing te leggen griffie;

XV. een, van K. J. Lindström, te Schoten. Adressant rzoekt een bepaling te maken, waarbij ook aan vrijwilligers den landstorm voor hun daarbij doorgebrachte dienst- en pensioen zal worden toegekend.

Aangezien het hier betreft een verzoek, waarvan de ken- name van belang kan worden geacht voor de leden, wordt or de Commissie voorgesteld het adres ter lezing te leggen griffie;

XVI. een, van H. Zwarts, te Amsterdam. Adressant rzoekt een bepaling te maken, waarbij ook aan vrijwilligers den landstorm voor hun daarbij doorgebrachte dienst- en pensioen zall worden toegekend.

Aangezien het hier betreft een verzoek, waarvan de ken- nisname van belang kan worden geacht voor de leden, wordt door de Commissie voorgesteld het adres ter lezing te leggen ter griffie;

XVII. een, van G. C. Smit, te Hilversum. Adressant verzoekt een bepaling te maken, waarbij ook aan vrijwilligers bij den landstorm voor hun daarbij doorgebrachte dienstjaren pensioen zal worden toegekend.

Aangezien het hier betreft een verzoek, waarvan de kennisname van belang kan worden geacht voor de leden, wordt door de Commissie voorgesteld het adres ter lezing te leggen ter griffie;

XVIII. een, van J. F. v. d. Maas, te Baarn. Adressant verzoekt een bepaling te maken, waarbij ook aan vrijwilligers bij den landstorm voor hun daarbij doorgebrachte dienstjaren pensioen zal worden toegekend.

Aangezien het hier betreft een verzoek, waarvan de kennisname van belang kan worden geacht voor de leden, wordt door de Commissie voorgesteld het adres ter lezing te leggen ter griffie;

XIX. een, van K. Brinkman, gewezen werkman bij de telegrafie en telefonie te Hoog-Soeren. Adressant deelt mede uit een telefoonmast te zijn gevallen en van 12 Mei 1921 af buiten staat te zijn geweest om te werken. Op 26 Augustus 1921 heeft de controleerend geneesheer adressant echter weer geschikt tot werken verklaard, doch aan deze beslissing heeft hij toen geen gevolg gegeven, naar hij aangeeft, omdat hij daartoe niet in staat was. Deswege is hij 1 September 1921 ontslagen. Adressant verzocht hiernaar een onderzoek te doen instellen, opdat hij weder wordt aangesteld en zijn loon van 1 September 1921 af nog uitbetaald krijgt.

Aangezien de Commissie niet vermag te beoordeelen, of de toestand van adressant op 26 Augustus 1921 van dien aard was, dat hij niet kon gaan werken, stelt zij voor ter zake over te gaan tot de orde van den dag;

XX. een, van P. H. Färber, sergeant der lichting 1916, te Maastricht. Adressant verzoekt schadeloosstelling wegens zijn verwijdering uit den dienst, waarvan, naar adressants meening, de oorzaak moet worden gezocht in zijn overspannen toestand ten gevolge van langdurige ziekte, waarin een poging tot insubordinatie werd gezien, waarvan de krijgsraad hem echter vrijsprak.

Aangezien de Minister van Oorlog adressants aandacht heeft gevestigd op de mogelijkheid, om na commissoriaal keuringsonderzoek te worden afgekeurd (art. 2 der Pensioenwet voor de landmacht, *Staatsblad* 1922 n°. 66), bestaat er naar het oordeel der Commissie geen aanleiding tot het toekennen eener uitkeering en stelt zij mitsdien voor om over te gaan tot de orde van den dag;

XXI. een, van het hoofdbestuur van „Ons Belang", vereeniging van onderofficieren enz. behoorende tot de Nederlandsche Landmacht, te Amersfoort. Adressant vestigt nog eens de aandacht op zijn adres van 20 Juli, deelt mede, dat er intusschen een wachtgeldregeling en rangschikkingsregeling aan het „Georganiseerd Overleg" zijn overgelegd en verzoekt ook de overige punten van dit adres te willen behandelen.

Aangezien omtrent het adres van 20 Juli werd voorgesteld het ter inzage te leggen voor de leden, wordt voorgesteld met het onderhavig verzoek desgelijks te doen;

XXII. een, van E. Th. La Feber, te Winschoten, Adressant verzoekt een ondersteuning, daar hij ten gevolge van lichaamsgebreken werd afgekeurd als milicien en daarbij slechts een schadeloosstelling van f 40 in eens ontving.

Aangezien uit het adres niet kan worden opgemaakt, dat in dezen een onjuiste beslissing is genomen, wordt voorgesteld ter zake over te gaan tot de orde van den dag;

(van Braambeek e. a.)

XXIII. een, van A. N. P. van Hirtum, te Amersfoort. Adressant verzoekt pensioen of uitkeering ter zake van het feit, dat hij van Januari 1915 tot October 1918 in militairen dienst is geweest en op laatstgenoemd tijdstip wegens ziekte, naar adresant beweert in en door den dienst ontstaan, is ontslagen.

Aangezien men voor het verkrijgen van pensioen of uitkeering zich niet tot de Tweede Kamer, doch tot den Minister van Oorlog moet wenden, wordt voorgesteld om over te gaan tot de orde van den dag;

XXIV. een, van H. Lamers, brievenbesteller, te den Hout, gem. Oosterhout. Adressant verzoekt schadeloosstelling omdat hij vermeent, dat zijn zoon, de kantoorbediende P. H. Lamers, ten onrechte naar Deurne is overgeplaatst geworden, terwijl door een geheim dossier hij zijn naam en eer acht aangetast en naar de feiten, die daartoe leidden, een onderzoek wenscht ingesteld te zien.

Aangezien in een ongewilde overplaatsing van adressants zoon geen reden kan liggen om een schadeloosstelling toe te kennen en de aangeduide feiten niet ernstig genoeg zijn om daarnaar een onderzoek te doen instellen, te meer niet, daar zij voor adressant zelf geen gevolgen hebben gehad, stelt de Commissie voor omtrent dit adres over te gaan tot de orde van den dag.

De Kamer vereenigt zich achtereenvolgens met de voorgestelde conclusiën.

De **Voorzitter**: De Minister van Binnenlandsche Zaken zal wegens treurige familie-omstandigheden heden en volgende dagen dezer week de vergaderingen der Kamer niet kunnen bijwonen. De Minister van Financiën heeft zich bereid verklaard om bij de algemeene beraadslagingen over de Staatsbegrooting ook de opmerkingen te beantwoorden, welke anders door den Minister van Binnenlandsche Zaken zouden zijn behandeld.

In verband met de afwezigheid van den Minister van Binnenlandsche Zaken zullen hoofdstuk V der Staatsbegrooting en de andere aan de orde gestelde, het Departement van Binnenlandsche Zaken betreffende onderwerpen deze week niet kunnen worden behandeld. Ik stel voor, bedoelde ontwerpen, welke anders Donderdagavond zouden worden behandeld, voorloopig toe te voegen aan de lijst der in de dagvergaderingen aan de orde zijnde wetsontwerpen.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Naar mij is medegedeeld, zal de Memorie van Antwoord betreffende hoofdstuk VII*B*, der Staatsbegrooting morgenochtend verschijnen. Het ligt in mijn voornemen, morgen aan de Kamer voor te stellen, met de behandeling van dat hoofdstuk a.s. Donderdagavond aan te vangen en daarbij tevens aan de orde te stellen de interpellatie van den heer Staalman omtrent de werking der Tabakswet.

De algemeene beraadslagingen worden voortgezet over de **Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2)**, waarbij tevens aan de orde zijn de **interpellatie van den heer van Rappard** naar aanleiding van de woorden in de Openingsrede, dat ,,eene vermindering van het aantal Departementen van Algemeen Bestuur noodig wordt geacht'', de **interpellatie van den heer Troelstra** naar aanleiding van den voorgenomen aftrek van 8½ pct. van de wedden der burgerlijke ambtenaren ten behoeve van de pensioenen en de **motiën van orde** van den heer van Rappard en van den heer Troelstra (2, hoofdstuk I, n°. 12).

De algemeene beraadslagingen worden hervat.

De heer **Wijnkoop**: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats een enkel woord over de motie van den heer van Rappard, naar aanleiding van de woorden in de Openingsrede, dat ,,een vermindering van het aantal Departementen

(Wijnkoop.)

van Algemeen Bestuur noodig wordt geacht''. Ik moet ve klaren, dat ik mijn stem aan deze motie niet zal geven, omd ik niet kan deelen zijn overweging, dat de productiviteit va den landbouw een afzonderlijk Departement van Landbou noodig maakt.

Thans kom ik tot de moties van den heer Troelstra. W zijn tweede motie betreft, dus die, aangaande de herclassif catie der gemeenten in verband met de salarieering d Rijksambtenaren, moet ik zeggen, dat er bij ons geen bezwa bestaat, onze stem daaraan te geven.

Wat betreft de eerste motie van den heer Troelstra, d betreffende den voorgenomen pensioenaftrek van de salari sen der Rijksambtenaren, moet ik zeggen — ik heb dat oc indertijd gezegd bij de behandeling van de motie van S.D.A.P. ten opzichte van het spoorwegpersoneel — dat z niet voldoet aan datgene, wat wij meenen voorop te moete stellen. Er staat in deze motie

> .....,,dat in het belang van den goeden geest en d werklust onder de ambtenaren bezuiniging door reorg nisatie van den dienst en op de materieele zaken aan d op de loonen en salarissen dient vooraf te gaan;''.

Daaruit volgt, dat als de Regeering maar zoo vriendeli wil zijn, aan die uitnoodiging van den heer Troelstra gevo te geven, deze er wel toe zal moeten komen, bezuiniging de loonen en salarissen goed te keuren.

Daarom is het ons niet begonnen. Wij zijn van meenin dat in geen geval aan de loonen en salarissen van het lage personeel mag worden getornd. Ik heb nu niet genoeg ti om deze zaak in details te behandelen, maar ik meen, d een motie onzerzijds voldoende duidelijk ons standpunt hie omtrent in het licht zal stellen en ik zou dus gaarne de vo gende motie aan het oordeel der Kamer willen onderwerpe

> ,,De Kamer,
>
> van oordeel, dat bezuiniging, toegepast op de leve voorwaarden van het lagere personeel, een verkeer bezuiniging moet worden genoemd,
>
> tevens van oordeel, dat reorganisatie en verminderi van exploitatiekosten geen onmiddellijk ontslag van personeel ten gevolge mag hebben, tenzij na invoeri van een behoorlijke, dus andere dan de thans gelden wachtgeldregeling,
>
> verzoekt de Regeering niet alleen den voorgenom pensioenaftrek niet door te voeren, maar tevens reorganisatie en bezuiniging met bovengenoemde ov weging rekening te houden.''

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal straks deze motie bi deponeeren en ik kom nu tot een ander punt, waarover mijnerzijds in eerste instantie het woord niet heb gevoe omdat ik wilde overwegen wat daaromtrent in de Kan verder zou geschieden, en dat is de quaestie van de ges onder de Roomsch-Katholieke partij.

De heer Troelstra heeft daarover te recht in eer instantie een grooten boom opgezet en daarop heeft de h Nolens een antwoord gegeven, waarvan de heer Troels zeide, dat het hem bevredigde. Dat antwoord gold natuurl alleen voor de Kamerfractie en niet verder.

De heer van Wijnbergen daarentegen sprak voor Katholieke partij en wij hebben hier niet te maken, wann wij dit — zooals ik het zie — politiek belang nagaan, i de Kamerfractie en de afhankelijkheid van de Kamerfrac van de een of andere geestelijke macht, maar met de mass die zich achter de Katholieke partij scharen.

En dan ben ik het volkomen eens met den heer Troelst dat wat dezen zomer op dit gebied is gebeurd, door ons i kan worden getolereerd. Dat daar hoogere machten heb ingegrepen om de Katholieke partij een eenheid te doen z die de normale klasse-ontwikkeling van de Katholieke arl ders tegenhoudt, is iets dat wij niet zonder meer kun laten passeeren.

Nu heeft de heer Troelstra er te recht op gewezen, deze zaak in ons Staatsrecht feitelijk ontoelaatbaar is.

22ste VERGADERING. — 21 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beschouwingen).

Wijnkoop.)

en geen bewonderaar van het burgerlijk Staatsrecht, maar ndien de burgerlijke wetgeving ons de gelegenheid geeft om e klassebelangen van het proletariaat te dienen en te zorgen at die klasseontwikkeling niet wordt tegengegaan, dan moe- n wij die gelegenheid natuurlijk aangrijpen.

Nu heeft de Regeering verklaard, dat zij niet van plan is ts daartegen te doen, maar de Regeering heeft den plicht m de vrijheid, zoowel van degenen die een aparte partij illen formeeren, als van de personen in een partij, om hun gen oordeel te stellen tegenover dat van de een of andere eestelijke macht, te beschermen.

Nu had ik gedacht dat de heer Troelstra ons daaromtrent n motie zou hebben voorgelegd en een oordeel zou hebben evraagd aan de Kamer, want of de heer Troelstra ons nu l verklaart: ik ben tevreden, want de heer Nolens heeft een evredigende verklaring gegeven, gaat ons niet aan. Wij ebben hier te maken met parlementaire politiek, niet dus iermede of toevallig de heer Troelstra den heer Nolens een eetje vriendelijk gezind wil wezen en omgekeerd, maar wèl et de ontwikkeling der arbeidersklasse, ook van dat deel aarvan, dat in de Katholieke partij is ondergebracht, en aarom meen ik dat wij alsnog een motie aan de Kamer in eze dienen te voorleggen en die motie luidt aldus:

„De Kamer,

van oordeel, dat indien het gezag, van welke kerk ook, uitspreekt een verlangen, een gebod of een verbod betreffende de politieke gestie van personen of partijen, deze personen of partijen, dus ook de Katholieke, volkomen vrij zijn zich naar dergelijke uitspraken niet te gedragen;

van oordeel, dat de Regeering gehouden is deze vrijheid te beschermen,

gaat over tot de orde van den dag."

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom nu tot een ander punt, at ik reeds behandeld heb in mijn eerste rede.

Ik heb het toen gehad over datgene, waarover alle partijen et gehad hebben en waarover de Regeering het ook in allerrste instantie heeft gehad, nl. over de zoogenaamde gaafheid an den gulden.

Ik heb als mijn meening gezegd, dat de gaafheid van den ulden, voor zoover die kan worden bewaard, alleen afhangt, althans voornamelijk afhangt van de productieve en de nsumptieve mogelijkheden van het Nederlandsche arbeiende volk, in verband natuurlijk ook met alle internatioale verschijnselen, waarop in verband daarmede is gewezen.

Ik heb ook gezegd, dat als er op het oogenblik van een baalden kant nogal veel over die gaafheid van den gulden ordt gezegd, ik er niet op gerust ben, dat niet van dien lfden kant van tijd tot tijd zal worden gepoogd die gaafheid an den gulden een duw te geven en te zorgen, dat die gulden k in waarde vermindert.

Ik heb daarbij op dit oogenblik alleen kunnen steunen op edragingen van financieele groepen in het buitenland, doch heb daarbij nog niet kunnen steunen op het oordeel van nancieele groepen en handelsgroepen in het binnenland. ntusschen zijn wij zoo ver, dat wij er op kunnen wijzen, at het inderdaad volgens het oordeel van belangrijke kringen ier zoo is als ik heb gezegd, en daarop wil ik wijzen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil wijzen op een interview, at de bekende dr. van Aalst heeft toegestaan aan een aliaanschen correspondent van beteekenis. Ik wil er op ijzen, dat het interview van den opbouwer van Aalst is openomen in het *Algemeen Handelsblad*, met de mededeeling at het heel belangrijk is, en dat wij hier te maken hebben et een op financieel gebied meest gezaghebbende stem, met et oordeel van den president van de machtigste Nederndsche handelsassociatie. Dit zijn geen woorden van mij, lijnheer de Voorzitter, maar die woorden vormen de karakeristiek van het *Algemeene Handelsblad*, dat in uittreksel it interview opneemt.

Er werd nog aan toegevoegd, dat wij te maken hebben met n eerste persoonlijkheid in Nederland op financieel en comercieel gebied.

Aanbevelingen genoeg!

Wat zegt die hooge persoonlijkheid nu? Hij heeft het over de crisis in Nederland en stelt vast, dat naar zijn oordeel de crisis in Nederland haar oorzaak vindt in hooge waarde van den gulden, en dan heeft hij het over een manoeuvre, welke men dezer dagen bezig is uit te voeren om den Franschen en Belgischen frank in waarde te doen dalen.

Een manoeuvre noemt de heer van Aalst dit en hij stelt vast, dat dat is een poging tot stabilisatie van den wisselkoers. De heer van Aalst acht natuurlijk de stabilisatie van den wisselkoers het eenige middel om tot betere toestanden te komen, en dan zegt hij nadrukkelijk, dat die manoeuvre theoretisch te rechtvaardigen zou zijn en er misschien toe kan bijdragen om Europa te redden van een faillissement.

Ik heb er op gewezen, dat wij in Europa staan voor een volslagen bankroetierswirtschaft, zoo goed als in Duitschland en Frankrijk. De heer van Aalst doet niet anders en komt daarna tot de middelen, welke verbetering kunnen brengen, en hetgeen hij dan zelf een manoeuvre noemt, beweert hij dat theoretisch te rechtvaardigen en practisch uit te voeren zou zijn.

Wat ik begrepen heb, heeft die Italiaansche correspondent natuurlijk ook begrepen en hij vroeg aan deze hoogst gezaghebbende persoonlijkheid: waar gaat die manoeuvre, om den frank aan de mark gelijk te stellen, dan van uit?

Men kan dan lezen, dat de heer van Aalst een oogenblik angstig was, om te antwoorden, maar eindelijk antwoordde hij toch en zeide, dat er in Europa en Amerika verschillende financieele centra zijn, waarvan deze manoeuvre uitgaat.

Juist dus, wat ik gezegd heb. Ik heb gemeend — en daar blijf ik bij — dat men niet over de gaafheid van den gulden moet praten, zooals men dat gedaan heeft, en den indruk niet moet vestigen, dat de kapitalisten en de Regeering, welke daarachter staat, bereid zijn om de gaafheid van den gulden te verdedigen. De werkelijkheid is, dat er belangrijke financieele klieken voortdurend bezig zijn, om de gaafheid van de diverse ruilmiddelen naar beneden te halen, wanneer dit voor hen van belang is, en waar de heer van Aalst wijst op het groote verband tusschen de mark en den frank, en tracht deze zooveel mogelijk aan elkaar gelijk te maken, daar ga ik een stap verder en zeg tot de Nederlandsche arbeiders: men wacht hier het geschikte moment af, om als men dit voor industrieele, voor handels- of financieele doeleinden noodig acht, theoretisch en practisch een maatregel te nemen, waardoor de hooge waarde van den gulden naar beneden wordt gedrukt, ten einde te komen tot normale toestanden, en dan legt naast den middenstand, waar men het altijd over heeft, in de eerste plaats het loodje de arbeidersklasse, maar de kapitalisten gaan vrij uit en trekken er de ontzaglijke voordeelen van, zooals Stinnes in Duitschland en in Frankrijk de groot-industrie en het groot-kapitaal, dat daarachter staat.

Ik had niet gedacht zoo snel een der steunpilaren in den lande van het kapitaal te zullen hooren zeggen, wat ik vreesde.

Van van Aalst naar Colijn, il n'y a qu'un pas.

De eene opbouwer naast den andere. Ik geloof haast, dat het tijd wordt in Nederland naast van Aalst en Kröller en Posthuma ook aan Colijn een eere-doctoraat te geven, want het komt mij voor, dat de heer Colijn hier een openbare les heeft gegeven in het devalveeren van parlementaire woorden.

Mijnheer de Voorzitter! U hebt een vorigen keer tegen mij gezegd, dat ik alles moet gelooven wat de heeren hier zeggen. Dat is toch wel moeilijk .....

De **Voorzitter**: Dat zal ik zeker niet gezegd hebben.

Ik zal gezegd hebben, dat de geachte afgevaardigde moest gelooven aan de goede trouw van zijn medeleden.

De heer **Wijnkoop**: Mijnheer de Voorzitter! Dat is werkelijk ten opzichte van den heer Colijn wel moeilijk. Toen hij in eerste instantie sprak over de beperking van de defensieuitgaven, zeide hij dat hij zich stelde naast den heer Marchant, maar in tweede instantie wist deze mijnheer Colijn zich absoluut niet meer te herinneren, dat hij zelfs den naam

(Wijnkoop.)

„Marchant" had genoemd. Men zal mij toegeven, dergelijke uiterlijkheden teekenen. De heer Colijn kan zich er echter verzekerd van houden, dat wij ons zullen vasthouden aan de gedachte, door hem op 9 November geuit, dat namelijk zelfs het idee van verdediging van ons nationaal grondgebied tegen vreemd geweld moet worden losgelaten. Maar dit is natuurlijk slechts de vorm en wat den vorm betreft, schijnt nu eenmaal de heer Colijn, ik zou zeggen à l'instar van dr. Kuyper, het blijkbaar noodig te hebben om het geacht publiek dat achter hem staat, op een of andere wijze van tijd tot tijd een weinig in te zeepen. Intusschen, dat moet de heer Colijn met het publiek achter zich maar uitmaken.

Ik heb den vorigen keer reeds gezegd, dat ik mij door den vorm, waarin de heer Colijn aan zijn ideeën uiting heeft gegeven, niet wensch te laten bedriegen. Direct heb ik gezegd, dat wij hier te maken hebben niet met een bezuiniging, maar met een wijziging van de defensie. Het was mij niet mogelijk om op dat oogenblik deze woorden van dezen allermilitaristischen politicus anders te verklaren, maar ook toen ik ze las, ontdaan van het pathos, waarmede de heer Colijn op zijn wijze kan spreken, kwam ik tot dezelfde conclusie. En nu mag de heer Colijn deze woorden achteraf uitleggen zooals hij zelf wil, de zaak blijft zooals ik haar toen heb gesteld.

Wij hebben dus te maken met een gewijzigde imperialistische politiek in Nederland, welke zich hier op militaristische wijze uit en volkomen samenhangt met wat in dit imperialisme, in dit wereldkapitalisme is gebeurd na den val van Duitschland, met de oriëntatie van deze kapitalistische groep in deze landen naar den kant van Engeland.

Dit is ook, zooals ik uitdrukkelijk gezegd heb in mijn eerste rede, het geval wat Indië en wat de petroleum aangaat.

De heer Colijn heeft in antwoord aan een der sprekers medegedeeld wat dan toch eigenlijk wel van al die antirevolutionnaire wenschen in de verloopen tientallen van jaren was verwerkelijkt.

En de heer Colijn antwoordde, zonder in details te treden: dat was nogal wat. Maar hij heeft niet verteld wat het dan was. Ik zoek tevergeefs en ik kan maar één antirevolutionnairen wensch vinden, die vervuld is geworden, maar dan ook absoluut, en dat is de Djambi-concessie. Nadat die wensch vervuld is geworden, komt de heer Colijn hier in de Kamer en gaat voort met zijn militaristische oriëntatie, die volkomen aanpast aan deze economische en imperialistische en hij doet dat de goegemeente voorkomen als een geweldige bezuiniging, alsof hij daarvan eigenlijk de waarde en het wezen heeft gevonden. Het komt dus op niets anders neer, dan hierop, dat wij in dienst van Engeland onze neutraliteit zullen verdedigen, zooals ik indertijd gezegd heb, dat wij in den oorlog niet een werkelijke neutraliteit gehandhaafd hebben, maar alleen een bepaalden vorm, dien men neutraliteit noemde, en dat eigenlijk in dienst van het destijds machtige kapitalistische Duitschland. En zooals daarvan toentertijd de heer Colijn de groote gangmaker was, zoo is hij thans ook hier weer de groote gangmaker van de nieuwe oriëntatie, die hij bij het volk aangenaam wil maken en hij wijst er in de Kamer op, dat die eigenlijk al op gang is. En dat is ook zoo. De van Dijksche legerorganisatie is een begin van de tactiek, zooals de heer Colijn die nu vorm verleend heeft in zijn rede van voorverleden week. De heer Colijn heeft uitdrukkelijk gezegd: het gaat hier niet om bezuiniging. Zoo is het ook. Het is niet eens genoeg wat Minister van Dijk gebracht heeft; er zal meer noodig zijn, en of men nu dat oude rommeltje van liniën, vestingen en stellingen opruimt, dat brengt niet veel op; dat geeft niet veel bezuiniging. De hoofdzaak is, dat die nieuwe tactiek veel geld zal kosten.

In dit verband wil ik wel zeggen, dat, als de heer Colijn beweert, dat wij er bij Oorlog op terug moeten komen, hij dan één ding vergeet — ik begrijp wel dat hij dat vergeet; omdat hij dat graag wil —: wij moeten op deze uitspraak van den heer Colijn en wat die in werkelijkheid beteekent, terugkomen; niet alleen bij de technische quaesties van Oorlog, maar ook bij de werkelijke politieke quaesties van Buitenlandsche Zaken. Daar zit het hart van de quaestie. Daar moet de heer Colijn en moet de Regeering ons vertellen wat dat alles beduidt, en de Regeeringspartijen moeten dat ook doen. Wanneer zij echter bij ons aankomen met allerlei praat over die gewijzigde voorstellen op militair gebied, dan is dat voor mij niet van veel beteekenis, maar zelfs de heeren die daar met elkander over zullen strijden, strijden niet over de hoofdzaak, maar over de bijzaken. De hoofdzaak is het internationale politieke gedeelte van het program deze Regeering. De heer Colijn heeft het met een enkel woord al naar voren gebracht door wat hij zeide over onze internationale verplichtingen. Nu vraag ik: wat zijn dat voor verplichtingen?

Dat moeten wij weten en daarop moet de Regeering en moet de heer Colijn antwoord geven, eer wij gerust kunnen zijn over de plannen, die in dien hoek worden uitgebroed, zoogenaamd zonder dat wij daarvan iets te weten komen. Ik herhaal dus: de heer Colijn staat naast de Regeering en de Regeering staat naast Colijn. Hoe de heer Colijn het ook moge uitdrukken, het is precies dezelfde tactiek, die reeds begonnen is, toen de heer van Dijk hier zijn legerorganisatie heeft ingebracht.

Hiermede kom ik op een ander punt, dat ik heb aangeroerd. Ik mag zeker wel zeggen, dat wij de eenigen zijn geweest die met een positief program zijn gekomen; van geen van de andere partijen heb ik tegenover de ellende van dezen tijd eenig program gehoord. De heeren hebben het een en ander tegen elkander verteld; de oppositie tegen de Regeering en de Regeering tegen de oppositie-partijen, maar zij hebben niet een program gegeven, waarmede wij op dit oogenblik den strijd voor de toekomst kunnen te gemoet gaan. Het spijt mij — ik had dat gaarne anders gezien — te moeten zeggen, dat ook de sociaal-democratie dat niet heeft gedaan. Nu heb ik aan de sociaal-democratische partij een aanbod gedaan, maar de heer Troelstra heeft gezegd: dat kunnen wij niet au sérieux nemen. Ik zou wel eens willen weten: wie is hier tegenwoordig serieus? Is de heer Colijn serieus? Bovendien zou ik wel eens willen vragen: weet de heer Troelstra zeker dat men hem altijd au sérieux neemt? Bij voorbeeld, in 1918 toen hij zoo geporteerd was voor raden van arbeiders, was hij toen serieus? Als hij toen wel serieus was, hoe staat het dan nu met zijn ernst?

Men heeft altijd over de socialisatie gesproken, keer op keer, en nu hooren wij er niets meer van, terwijl die socialisatie vroeger een belangrijk deel van de politiek uitmaakte. Ik heb alles wat in de Kamer is gebeurd gevolgd. De heer Troelstra weet wel, dat ik, evenals de andere leden, de verhoudingen ken. Als de heer Troelstra den heer van der Waerden zijn socialisatie laat verdedigen, dan beteekent dat dat de politieke leider zich er los van maakt. Als de socialisatie midden in de politiek moet staan, is de heer Troelstra de man, die haar heeft te behandelen. Doet hij dat niet, dan weten wij waarom hij het laat. Ik vraag: wanneer was hij ernstig, toen hij met de socialisatie kwam of thans, nu hij er niet mede kwam?

Ik wil op eenige feiten wijzen. In Duitschland werkt de sociaal-democratische partij op dit oogenblik erg ongaarne mede, althans zoo doet zij, tot de vorming van het Ministerie van den heer Cuno. Waarom? Omdat mijn vriend Ledebour er achter zit en zij het met hem niet zoo geheel kan afmaken. Daarom doet zij voorloopig alsof zij de Regeering van den heer Cuno nog niet kan steunen.

En wat gebeurt er in Nederlandsch-Indië? Voor zooveel mij bekend, volgt men de geldende politiek, welke ook nu gesteund wordt door den heer Troelstra, niet door ons. Nederlandsch-Indië of Indonesië, zooals wij het noemen, is een deel van het Nederlandsche Rijk, ja zelfs een van de deelen, waar de politiek meer wordt gemaakt dan hier. Ik heb meermalen gezegd, dat het anders is dan vroeger. Vroeger werd Indië door Nederland op sleeptouw genomen, tegenwoordig neemt Indië Nederland op sleeptouw.

En waar dat zoo is, wijs ik er op, dat de buitengewoon ernstige mijnheer Stokvis, propagandist van de S.D.A.P., bescherming zoekt bij mijn vrienden, de internationale revolutionnairen Semaoeng, enz., en ook onder de vleugelen van

Wijnkoop.)

e nationale revolutionnairen. Ik wijs er op, dat men in de Regeeringsmededeelingen al verder is dan de heer Troelstra, n dat is wat ik hem steeds heb verweten: hij is en blijft chterlijk. In de Regeeringsmededeelingen wordt gezegd, at het gescheiden samengaan van de Sarekat Islam en de ommunisten geheel ligt in de lijn van de geschiedenis van en laatsten tijd.

Zoo is het ook internationaal. Ik heb niet aan den heer roelstra gezegd, dat wij samen moeten gaan in dien zin, at het was een aanbod à prendre ou à laisser, maar dat het oor de werkelijkheid wordt opgedrongen, en waar hij toe omen zal zijns ondanks, als hij niet wil ondergaan in burerlijkheid. Het is geen aanbod van persoon tot persoon, naar ik zeg: het ligt eenvoudig in de historie, de economische historie van den tijd, in den aanval, dien het kapitaisme op alle arbeiders, op alle menschen doet. Daarom noeten de arbeiders tot verweer samengaan. Niet dat wij nze oude veeten vergeten; ik denk er niet aan. Ik heb het eeds gezegd: de scheidingslijn tusschen mijn ideeën en die an den heer Troelstra blijft even groot, maar ondanks die cheiding dienen wij samen te gaan, als wij ten minste voor le arbeidersklasse willen strijden tegen den aanval, dien het apitalisme tegenwoordig op ons richt. Dat is niet iets, dat k aan den heer Troelstra aanbied, maar dat is een feit, dat uit de historie van den tijd voortkomt, en waartegenover de eer Troelstra alleen dit kan aannemen of zich zelf afdanken n geheel afstand doen van zijn positie in de arbeidersbeweging.

Als wij nu de positie beschouwen, wat zien wij dan? Dat en sociaal-democratische Regeering hier onmogelijk is. De eer Troelstra heeft dat altijd anders gehoopt, en ik weet niet of hij in de 25 jaar, dat hij hier is, wijzer is geworden. Maar er was mogelijk geweest een gemengd democratische Regeering, in 1913. Ik zeg niet, dat ik er mijn steun aan ad willen geven; wij hebben er ons altijd tegen verzet en le heer Marchant heeft te recht aan de rechterzijde gezegd: ij weet wel, dat de linkerzijde het niet eens is, want met Wijnkoop kunnen wij nooit samengaan.

Maar wat is nu gebeurd in 1913? Toen is een logisch anbod tot de sociaal-democraten gekomen, logisch, in verband met hun politiek in Nederland, en toen hebben zij dat fgeslagen, en van dien tijd af is een gemengd democratische Regeering onmogelijk geworden.

Als de heer Troelstra zeide: ik ga in de oppositie tegen elke Regeering, die niet is een arbeidersregeering, dan zou ik leze dingen niet met hem hebben te bespreken, maar dat loet hij niet. Nadat het door zijn eigen schuld is mislukt met le democraten van links, probeert hij democraten bij rechts e ontdekken en zegt hij tot dezen: gaat met mij mee. Dat is chter onmogelijk gebleken. Daar staan wij dus nu. De rbeiders worden aangevallen; wij moeten ons verweren. Ik eg tot de S.D.A.P.: gij behoeft niets te vergeten en te verreven, dat doen wij ook niet, maar wij moeten samengaan in len strijd tegen het kapitaal; als gij dan een Regeering wilt ebben, is er maar één voor u en ons mogelijk: een arbeidersegeering, waarvoor gij den grondslag moet leggen door uw trijd. Wij zeggen niet, dat die Regeering met de burgerlijke naatschappij compromissen moet gaan sluiten. Wij zeggen recies het tegendeel. De S.D.A.P. is er voortdurend op uit m compromissen te sluiten met de burgerlijken, maar wij eggen: sluit nu eens een compromis niet naar rechts, maar naar links, met de revolutionnaire arbeiders, en probeer p dien grondslag een arbeidersregeering te vormen, die egen de bourgeoisie moet optreden. De heer Troelstra heeft ets dergelijks gezegd door zijn verklaring vóór de verkiezingen: als wij tot de Regeering komen, zullen wij zien of le vakbeweging dat goedvindt. Als de heer Troelstra over de akbeweging spreekt, bedoelt hij natuurlijk een bepaalde akbeweging, maar in de 25 jaren, die achter hem iggen, zal hij wel hebben geleerd, dat de dingen niet precies zijn zooals hij graag wil. De vakbeweging staat geheel op zich zelf, niettegenstaande alle chijnvriendelijkheden doet zij niet wat de heer Troelstra vil. Waar zelfs de S.D.A.P. een beroep doet op de vakbeweging, zeggen wij: de vakbeweging zijn alle arbeiders,

(Wijnkoop c. a.)

aan haar moet worden overgelaten, wie daarvan lid zal zijn. Dat kan niet de heer Troelstra uitmaken. Als de heer Troelstra de vakbeweging wil raadplegen, heeft hij de vakbeweging er bij te halen, en als hij straks tot de Regeering komt, moet hij ook tot de vakbeweging komen, onverschillig hoe zij er uit ziet. Hij kan gerust aan ons overlaten de zorg, dat die vakbeweging er zoo revolutionnair mogelijk uit zal zien. Als de heer Troelstra zijn stumperig standpunt verlaat: niet den eenen dag met Moskou, den anderen dag met Nolens tracht samen te gaan, doch de dingen groot ziet, zal hij moeten erkennen de juistheid van hetgeen ik heb gezegd.

Mijnheer de Voorzitter! Tot mijn spijt is mijn spreektijd ten einde.

Ook de heer J. ter Laan zal niet ontkennen, dat op het oogenblik een aanslag wordt gedaan op de werkelooze en op de werkende arbeiders, een aanslag op loonen en arbeidstijden door de werkgevers. Hij zal niet ontkennen, dat er naast de nationale reactie een internationale reactie is, die op het oogenblik in den naam Mussolini hoogtij viert, maar die ten slotte net zoo goed belichaamd is in Poincaré, Bonar Law, Cuno en hoe die heeren verder ook mogen heeten. Dat weten de sociaal-democraten en dat moeten zij weten, maar zij zijn machteloos om daaraan een einde te maken. Als zij iets anders hadden dan schijnmacht, dan had ik niets te zeggen, dan zou het uit zijn en zouden zij het doen, maar zij zijn machteloos. Daarom hebben zij zich niet op een standpunt te stellen, maar hebben zij elk deel van de arbeidersbeweging noodig, en de kunst van een politicus, zooals de heer Troelstra zich natuurlijk voorstelt dat hij is, is alleen te zorgen, dat al die deelen tot eenheid komen om den strijd voor de arbeiders te winnen. Maar, in de plaats daarvan probeert de heer Troelstra steeds elk deel van de arbeidersklasse, dat niet precies wil gaan in het gareel dat hij wenscht, er buiten te houden. Dat heb ik tegen dezen politicus van de arbeidersklasse te zeggen. Het eenheidsfront, als grondslag van den strijd voor de arbeiders en tegen de bourgeoisie; voor den strijd tegen achteruitgang en voor verbetering van de loonen; als grondslag van den strijd voor een goeden arbeidstijd en tegen den oorlog, dat eenheidsfront moet er komen ook met de hulp van de sociaal-democratie, en dat eenheidsfront zal er komen met de hulp van de arbeiders die achter de sociaal-democratie en de vakbeweging staan. Als de heer Troelstra met zijn vrienden nog lang blijft voortgaan met daar tegen in te werken, dan zal de arbeidersklasse daaruit de consequenties voor deze persoonlijkheden trekken die zij trekken moet en dan zal zij hen hebben uit te werpen uit de arbeidersbeweging, zooals haar plicht zal zijn.

De **Voorzitter**: De heer Wijnkoop heeft de volgende motiën van orde voorgesteld:

I. „De Kamer,

van oordeel dat bezuinigingen, toegepast op de levensvoorwaarden van het lagere personeel een verkeerde bezuiniging moet worden genoemd,

tevens van oordeel dat reorganisatie en vermindering van exploitatie-kosten geen onmiddellijk ontslag van dit personeel ten gevolge mag hebben, tenzij na invoering van een behoorlijke, dus andere dan de thans geldende, wachtgeldregeling,

verzoekt de Regeering niet alleen den voorgenomen pensioen-aftrek niet door te voeren, maar tevens bij reorganisatie en bezuiniging met bovengenoemde overwegingen rekening te houden."

Deze motie wordt niet ondersteund en kan derhalve geen onderwerp van beraadslaging uitmaken.

II. „De Kamer,

van oordeel dat, indien het gezag van welke Kerk ook uitspreekt een verlangen, een gebod of een verbod, betreffende de politieke gestie van personen of partijen, deze personen of partijen — dus ook de Katholieken —

(Voorzitter e. a.)

volkomen vrij zijn, zich naar dergelijke uitspraken niet te gedragen,

van oordeel dat de Regeering gehouden is deze vrijheid te beschermen, gaat over tot de orde van den dag."

Deze motie wordt niet ondersteund en kan derhalve geen onderwerp van beraadslaging uitmaken.

De heer **Bongaerts**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch met een enkel woord te repliceeren, omdat ik geloof, dat een misverstand bestaat tusschen den Minister van Financiën en mij. De Minister zeide op bladz. 449 van de *Handelingen* o.a.: die subsidiën worden tot dusverre gebracht op den gewonen dienst en de heer Bongaerts wil ze op den buitengewonen dienst overbrengen.

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer de zaak zoo stond, zou ik niet met mijn voorstel zijn gekomen. Er is dan ook een misverstand in het spel, en ik twijfel niet, of, wanneer de Minister van Financiën en ik elkaar goed begrijpen, het wel zal blijken, dat wij denzelfden weg op willen gaan.

Vooraf wil ik een moeilijkheid uit het debat elimineeren, n.l. deze, dat de indeeling in hoofdstuk IX van ,,gewoon" en ,,buitengewoon" niet parallel loopt met die in de Millioenennota. Het Voorloopig Verslag op hoofdstuk IX zegt dat met zooveel woorden. Daar staat:

,,Alvorens omtrent de op dit hoofdstuk aangebrachte bezuinigingen in beschouwingen te treden, wenschten sommige leden er de aandacht op te vestigen, dat de Minister van Waterstaat in de Memorie van Toelichting een eigen financieele politiek volgt, afwijkende van die, welke door den Minister van Financiën in de nota betreffende den toestand van 's lands financiën wordt gevoerd."

En verder:

,,Bovendien verdeelt de Minister van Waterstaat de uitgaven op een andere wijze in gewone en buitengewone, dan de Minister van Financiën."

Voorts:

,,Ook ontstaat verwarring, indien aan de benaming ,,buitengewone uitgaven" een andere beteekenis wordt gegeven, dan in de Nota betreffende den toestand van 's lands financiën, zonder dat daarop de aandacht wordt gevestigd. De beoordeeling van de financieele gegevens in de verschillende begrootingsstukken is reeds ingewikkeld genoeg en daarom behoort in alle stukken een zelfde terminologie te worden gevolgd."

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb in deze Kamer reeds herhaaldelijk gewezen op de noodzakelijkheid van omwerking van de begrooting van Waterstaat, opdat duidelijk onderscheid worde gemaakt tusschen uitgaven voor onderhoud, voor verbetering, voor vernieuwing, voor uitbreiding van werken en uitgaven voor den aanleg van nieuwe werken. Dan eerst kan men komen tot een duidelijk onderscheid tusschen ,,gewoon" en ,,buitengewoon" en kan men gaan werken parallel aan de gedragslijn, die de Minister van Financiën te dien aanzien volgt in de Millioenennota.

Tot nu toe is dat tevergeefsch geweest, maar ik heb hoop op een spoedige verandering, want, ben ik wel ingelicht, dan is de tegenwoordige Minister van Waterstaat in die richting werkzaam, en zullen wij vermoedelijk het volgend jaar een begrooting krijgen, die anders is ingedeeld en waardoor het mogelijk wordt gemaakt, een parallel te trekken met ,,gewoon" en ,,buitengewoon", volgens de indeeling in de Millioenennota.

Doch dit terloops. Ik wensch mij thans te houden aan de indeeling, die de Minister van Financiën heeft gevolgd in de Nota betreffende den toestand van 's lands financiën. Ik krijg dan al dadelijk een aardig voorbeeld ter illustratie van mijn bedoeling, wanneer ik neem bijlage A. In den staat van buitengewone werken vind ik daar het voorbeeld, dat ik in eersten termijn noemde, een voorschot aan de Kweekschool

(Bongaerts.)

voor Vroedvrouwen te Heerlen. Daarvoor is in 1916, 1918 1920 en 1921 telkens een post uitgetrokken op ,,buiten gewoon", omdat het was een kapitaalsubsidie.

Maar in de tegenwoordige begrooting — de Minister va Arbeid, die wij het voorrecht hebben hier aanwezig te zie kan het staven — komt een kapitaal-subsidie niet meer voo doch wel een annuïteit op artikel 114. Die annuïteit is du gebracht op ,,gewoon", hetgeen rationeel is.

Een ander voorbeeld op de begrooting van hoofdstuk X vindt men in artikel 102: subsidiën tot bestrijding van d tuberculose en garantie van rente en aflossing van ee leening van twee vereenigingen voor de oprichting van ee noodsanatorium. Dat wordt ook op ,,gewoon" gebracht i den vorm van een annuïteit, omdat men niet het geld a kapitaal-subsidie beschikbaar wil stellen.

Vroeger zou men het gedaan hebben door uitbreiding va de Staatsschuld met een leening en den gewonen dienst belasten met rente en annuïteit van die leening. Thans gee het Rijk zijn steun in den vorm van annuïteiten, waarme de gewone dienst wordt belast. En nu zou ik den Minist van Financiën willen vragen: Is nu deze wijze van subsid eering zooveel minder solide, zooals de Minister tegen m aanvoerde?

Ik geloof het niet. Laat ik een ander voorbeeld noeme Ik zie in artikel 90 van hoofdstuk IV annuïteiten voor ve eenigingen, stichtingen of instellingen van liefdadighe enz. Daar wordt ook door middel van annuïteiten gesu sidieerd en wordt geen kapitaalssubsidie gegeven. Nu z ik willen vragen: wat wèl mag in hoofdstuk XA en I zonder de wijze van subsidieering minder solide te make zou dat niet mogen in hoofdstuk IX? Dat heeft de Minist van Financiën niet betoogd en ook niet bedoeld. Maar hi zit een misverstand. Dat misverstand betreft den aard v de werken, die hij subsidieert.

Ik heb in eersten termijn gepoogd voorop te stellen, d ik het oog had op productieve werken, die bovendien op zi zelf noodzakelijk zijn en die o. m. met Rijkssubsidie door betrokken streek worden uitgevoerd. Ik bedoel dus niet subsidieering van improductieve werken en zeker niet v keien kloppen. Naar mijn meening hadden dergelijke werk nooit mogen worden gesubsidieerd. Maar ik zou mij v wachten aan den Minister van Financiën voor te stell om dergelijke werken te subsidieeren door middel v annuïteiten.

Ik bedoel evenmin eigenlijke werkloosheidswerken, werk dus, die op zich zelf niet direct noodzakelijk zijn, of werke waarop een verlies geleden wordt. Bijv. werken, die, wanne zij als werkloosheidsbestrijding worden uitgevoerd f 100 0 zouden kosten, terwijl zij in normalen tijd voor f 50 000 f 70 000 zouden kunnen worden tot stand gebracht. Ik z mij wederom wel wachten den Minister van Financiën adviseeren dergelijke werken te subsidieeren door middel v annuïteiten, neen, Mijnheer de Voorzitter, dergelijke werk bedoel ik niet. Dat zou zijn achteruitboeren en ik zou een absoluut verkeerde financieele politiek achten. Evenn bedoel ik werken van tijdelijk effect, als bijv. het verhard van een wegbedekking, een werk, dat slechts enkele ja dienst kan doen en dit dan opnieuw moet worden gemaa Het zou niet goed zijn dergelijke werken anders dan ,,gewoon" te subsidieeren. Maar ik bedoel wel— en daa wensch ik speciaal de aandacht van den Minister van Fin ciën te vestigen —, het aanleggen bijv. van den aarden b van een weg, die moet worden aangelegd door de hei of polder, een werk dus, dat eens moet worden uitgevoe maar dat daarna eeuwenlang blijft dienst doen, onafh kelijk van hetgeen geschiedt met de verharding, die er komt.

Het eigenlijke lichaam van den weg of den spoorweg een werk, dat niet met kapitaal uit ,,gewoon" mag wor gefinancierd, dat wel door middel van annuïteiten op ,, woon" kan worden gebracht. Hetzelfde geldt voor werken verbetering van den waterstaatstoestand van een streek, niet een partieele verbetering, waarop men na 5 of 10 j zal moeten doorgaan, maar de verbetering van afwater die gericht is op den eindtoestand, samenhangend met

22ste VERGADERING. — 21 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beschouwingen).

(Bongaerts.)

meteorologische omstandigheden van de streek. In het verleden hebben wij in het algemeen dergelijke werken, die de welvaart of — als ik mij zoo mag uitdrukken — de kapitaalgoederen van de streek of het Rijk vermeerderen, gefinancierd uit de gewone inkomsten, omdat wij toen het geld daarvoor hadden. Ik herinner aan de Indische baten. Wij hebben toen belangrijke werken — bijv. onze groote rivierverbeteringen, onzen spoorwegaanleg — uit gewoon gefinancierd, hetgeen wij uit ,,buitengewoon'' hadden mogen doen. Dat is buitengewoon solide, doch dat maakt, dat men niet veel te gelijk kan aanpakken en bovendien, dat men vele noodzakelijke verbeteringen, waarvoor de welvaart kan worden verhoogd, noodeloos lang moet uitstellen.

In elk geval, Mijnheer de Voorzitter, de luxe, om werken, die kraehtens hun aard ,,buitengewoon'' zijn, werken, die de welvaartsoutillage van het land vermeerderen, te gaan financieren uit ,,gewoon'', kunnen wij ons thans niet veroorloven.

Dat mag er m. i. eehter niet toe leiden, dat men die werken nalaat, vooral niet, dat men die nalaat in een tijd als dezen, waarin het zoo noodig is tot werkverruiming te komen en waarin het mogelijk is werken voor minder, voor een kleiner bedrag uit te voeren, dan wanneer men die in normale tijden zou ter hand nemen. Want juist in tegenstelling met hetgeen men een werkloosheidswerk pleegt te noemen, kunnen deze buitengewone werken thans worden uitgevoerd voor minder geld, omdat allerwege handenarbeid vrij is, omdat allerwege materieel vrij is, en omdat de aannemers naar werk zoeken en zij zoo seherp mogelijk insehrijven, zoodat de algemeene opinie is, dat men op het oogenblik wel voor 20 pct. minder een werk kan uitvoeren, dan onder meer normale omstandigheden.

Dat is een argument te meer, dat ik den Minister van Finaneiën in handen zou willen geven, om thans met alle kraeht te bevorderen, dat noodzakelijke produetieve werken kunnen worden aangepakt, waar werkloosheidsbestrijding en werkverruiming noodig is; immers men kan nu door werkverruiming tevens tot bezuiniging op de normale Rijksbijdragen komen.

De Regeering heeft voor zieh liggen een motie van den heer van den Tempel, waartegen zij geen protest liet hooren, en waarmede de Kamer zich heeft vereenigd. Deze motie luidt:

> ,,De Kamer,
>
> van oordeel, dat in deze abnormale tijdsomstandigheden in den nood der werklooze arbeiders moet worden voorzien door werkverruiming en werkversehaffing op uitgebreide schaal, ...'' enz.

Het is te verwaehten, dat de Regeering straks zal trachten aan deze motie effect te geven, en wanneer zij dan zal komen met voorstellen tot werkverruiming, zal zij zieh tevens moeten bezinnen omtrent de middelen, welke moeten worden uitgedacht, om de uitgaven voor die werken te dekken.

Ik zou dan ook den Minister willen vragen om mijn voorstel nog eens te overwegen. Wanneer wij elkander goed begrijpen, zal er naar ik vertrouw geen overwegend bezwaar behoeven te bestaan.

Men zal dan de geldkracht der streek en haar bereidwilligheid tot beschikbaarstelling daarvan niet behoeven af te wijzen, maar die middelen voor produetieve, noodzakelijke werken kunnen benutten en de werkgelegenheid belangrijk verruimen.

Mijnheer de Voorzitter! Verder dank ik den Minister van Arbeid voor de bereidwilligheid, waarmede hij heeft toegezegd, dat hij besprekingen zal houden in Zuid-Limburg en Twente, in verband met het vraagstuk van de vreemde arbeiders. Ik hoop, dat de Minister het mij ten goede zal houden, wanneer ik niet inga op zijn cijfers, doch die laat voor hetgeen zij zijn. Het zou trouwens hier niet de plaats zijn om die cijfers te behandelen; beter zou dat hebben kunnen geschieden toen de interpellatie van den heer van den Tempel aan de orde was. Ik zou slechts de opmerking willen maken,

(Bongaerts e. a.)

dat die cijfers mij niet geheel actueel lijken — ik meen, dat zij van Augustus waren — en bovendien, dat zij ook weinig zeggen, omdat wij niet daarnaast hebben gekregen de eijfers omtrent de arbeiders, die vóór den oorlog uit Nederland in Duitschland gingen werken. Die arbeiders vinden nu daar geen werk meer, doch moeten met de Duitsche arbeiders, die hier komen, in Limburg worden te werk gesteld.

De Minister zeide, dat wat midden-Limburg betreft, het aantal Duitsehe arbeiders, dat hier komt, gering is, maar, Mijnheer de Voorzitter, vroeger werkten juist in deze streek in de fabrieken over de Duitsche grens zeer veel Nederlandsche arbeiders.

Met vertrouwen zie ik het resultaat van het eigen onderzoek van den Minister van Arbeid te gemoet en van de maatregelen, die zullen worden getroffen, waardoor de bedoelde streken kunnen worden geholpen.

De heer **Fleskens**: Mijnheer de Voorzitter! Het spijt mij zeer, dat de heer Minister-President op dit oogenblik hier niet tegenwoordig kan zijn. Ik spreek den welgemeenden wenseh uit, dat de droevige familie-omstandigheden, welke den heer Minister naar Limburg riepen, zieh spoedig ten gunstigste mogen wijzigen.

Mijnheer de Voorzitter! Het is naar aanleiding van de rede van den heer Minister-President, hier de vorige week gehouden, dat ik mij verplicht acht nog een enkel woord te zeggen over de economische politiek van deze Regeering. Het antwoord van den Minister te mijnen opziehte was niet bijzonder vriendelijk en al was dit niet direct een omstandigheid voor mij om het woord te vragen, ik kan toeh niet nalaten te zeggen, dat het mij leed deed, dat de Minister bij mij minder mooie bedoelingen heeft verondersteld, bedoelingen, die absoluut niet aanwezig zijn geweest. De Minister zegt te mijnen opzichte:

> ,,De heer Fleskens maakte op mij den indruk de verklaring der Regeering in zake de invoerverboden zoo ongunstig mogelijk uit te leggen. Zonder het vermoedelijk zelf te willen, ik neem het onmiddellijk aan, loopt de geachte afgevaardigde gevaar den sehijn op zieh te laden daaraan een argument te ontleenen om zijn wetsvoorstel in te trekken.''

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil niet beoordeelen of mijn rede aanleiding moest geven om de conclusie van den Minister te reehtvaardigen. Wel wil ik hier verklaren, dat ik er zelfs geen oogenblik aan heb gedaeht, om mijn critiek op het beleid van de Regeering zoo zwart voor te stellen om een voorwendsel te hebben om mijn wetsvoorstel omtrent het instellen van invoerverboden in te trekken. Neen, Mijnheer de Voorzitter! Deze gedaehtengang is mij geheel vreemd geweest. En wat nu mijn critiek zelf betreft, dan vraag ik mij af of mijn bezorgdheid werkelijk overdreven was.

Ik blijf er bij, dat de Memorie van Antwoord, waarop ik mij heb beroepen, weinig vertrouwen bij onze industrieelen zal sehenken en wel omdat zij voor onze industrie zoo goed als geen enkel lichtpunt bevat, tenzij men op het standpunt staat, dat een streng doorgevoerde vrijhandelspolitiek, die zelfs geen tijdelijke maatregelen van invoerbelemmering zou dulden, alleen redding kan brengen of dat een zekere dosis optimisme voldoende is om onze industrie er boven op te helpen. En ten bewijze, dat ik in dit oordeel niet alleen sta, kan ik mij o. m. beroepen op een hoofdartikel in *De Maasbode* van de hand van den heer Kortenhorst.

Deze econoom, die er zeer zeker mag zijn, beschrijft daar aan de hand van de Memorie van Antwoord de economische politiek dezer Regeering, om zijn artikel als volgt te besluiten:

> ,,Het zal zaak zijn voor de Nederlandsehe industrieelen niet moede te worden, de Regeering er op te wijzen, dat voor eenig optimisme niet de minste reden bestaat.
>
> Reeds zoolang heeft men getraeht de door valutaconcurrentie getroffen ondernemingen te sussen, dat elke uiting, als thans weer in de Memorie van Antwoord wordt vernomen, als bittere hoon wordt gevoeld.''

(Fleskens.)

Mijnheer de Voorzitter! Zoo juist heb ik gezegd, dat het antwoord van den Minister te mijnen opzichte niet bijzonder vriendelijk was en dan dacht ik in de eerste plaats aan de minder mooie bedoelingen, die ik volgens den heer Minister bij het voeren van mijn critiek gehad zou kunnen hebben, en in de tweede plaats aan het verwijt van den Minister, dat ik de Regeering van onoprechtheid zou hebben verdacht, zulks in verband met mijn uitlatingen omtrent de conferenties aan het Departement van Arbeid en de resultaten daarvan. Mijnheer de Voorzitter! Wat heb ik omtrent die conferenties gezegd? De *Handelingen*, die daaromtrent een juist verslag hebben gegeven, laten mij het volgende zeggen:

„En ten slotte hebben wij in den laatsten tijd kennis kunnen nemen van de economische conferenties aan het Departement van Arbeid, die echter tot nu toe nog niet tot eenig afdoend resultaat hebben geleid en ook in de toekomst, hoezeer zij ook pleiten voor de welwillendheid van den Minister van Arbeid, daartoe m. i. niet zullen leiden, zoolang de Regeering het standpunt blijft innemen, dat zij bij deze Memorie van Antwoord heeft ingenomen."

Mijnheer de Voorzitter! Ik vraag mij af: ligt hierin nu een verwijt van onoprechtheid? Hier worden door mij twee zaken geconstateerd. Eerstens dat in den laatsten tijd aan het Departement van Arbeid met de industrieelen meerdere conferenties zijn gehouden en tweedens dat deze conferenties tot nu toe tot geen resultaat hebben geleid en volgens mijn meening in de toekomst daartoe ook niet zullen leiden, wanneer de Regeering het standpunt blijft innemen, dat zij tot nu toe blijkens de Memorie van Antwoord heeft ingenomen. Wanneer ik zou hebben gezegd, dat de Minister van Arbeid met de industrieelen meerdere conferenties houdt, terwijl hij overtuigd is, dat deze toch geen resultaat zullen opleveren, dan was de beschuldiging van den heer Minister verdiend geweest, doch nu meen ik ze geheel te kunnen afwijzen.

Trouwens, niemand in deze Kamer twijfelt aan de onoprechtheid van onzen Minister van Arbeid, zelfs zijn heftigste politieke tegenstanders zijn van zijn eerlijkheid ten volle overtuigd. Maar, Mijnheer de Voorzitter, met de eerlijkheid alleen komen wij er niet. Wij hebben een Regeering noodig, die niet alleen eerlijk is, maar ook volkomen op de hoogte is van den industrieelen noodtoestand en bereid is om die maatregelen te nemen, welke tot verbetering van den toestand kunnen leiden.

En nu is het juist de omstandigheid, dat de Regeering te optimistisch tegen de zaken aanziet, die mij zoo weinig vertrouwen doet stellen en het ergste doet vreezen. De valutaconcurrentie van onze oostelijke naburen heeft een groot stuk van onze nationale welvaart opgeslorpt en gaat daarmede nog steeds voort, terwijl de Belgische en Fransche concurrentie steeds sterker en dreigender wordt. En niettegenstaande dit alles meent de Regeering, dat het niet zoo erg is, wijzende op eenigen nochtans onbeduidenden uitvoer van eenige textiel- en tricotgoederen naar Engeland. In dit verband zou ik willen wijzen op een verzoekschrift, dat gisteren bij deze Kamer is ingekomen van de firma Jansen en Tilanus te Vriezenveen, waaruit blijkt, dat aan tricotgoederen in de eerste 9 maanden van dit jaar uit Duitschland is ingevoerd voor een bedrag van f 15 800 000, vertegenwoordigende pl.m. 160 pct. van onze geheele binnenlandsche productie. Waar de zaken zoo staan, Mijnheer de Voorzitter, moet men niet schermen met optimisme, wijzende op den uitvoer van een handjevol tricotgoederen naar Engeland. Dan schijnt men in Duitschland zelf den toestand hier te lande veel beter te kennen. De groote Stinnes wijst in den Economischen Rijksraad te Berlijn op de groote industrieele malaise — speciaal in de schoenindustrie — hier te lande en vraagt of het niet noodig is de loonen in goud te betalen, om op die wijze de al te erge dumping in onze nabuurstaten onmogelijk te maken. Onze groote financieele specialiteit mr. Vissering slaakt met de heeren Dubois en Kamenko in zijn rapport tot stabilisatie van den Mark een noodkreet ten opzichte van

(Fleskens e. a.)

onze industrie door er in neer te schrijven, dat de valutaconcurrentie tot de ruïne van verschillende industrieën heeft geleid. En desniettegenstaande is volgens de Regeering de noodtoestand nog niet ingetreden, die het nemen van bijzondere tijdelijke maatregelen in zake den invoer zou rechtvaardigen. Is het dan wonder, dat de industrie in deze Regeering geen of weinig vertrouwen gaat stellen? Is het dan wonder, zou ik willen vragen, dat onze industrieelen met een bitter gemoed tegenover deze Regeering komen te staan als zij zien, dat tegen de valuta-concurrentie geen ingrijpende maatregelen worden genomen, integendeel aan de buitenlandsche industrie groote kredieten worden verleend, waardoor zij in staat worden gesteld aan onze nijverheid een doodende concurrentie aan te doen? Wij hebben dezer dagen kennis kunnen nemen van de Duitsche industrietakken, welke van het Hollandsch krediet hebben geprofiteerd en nog profiteeren. Nu heb ik te dien aanzien altijd gemeend, dat alleen die bedrijven van het Hollandsch krediet konden genieten, waarvan onze industrie geen concurrentie ondervond. Doch welke gewaarwording zullen onze schoen- en lederfabrikanten gekregen hebben, toen zij van de opgave van den Minister van Financiën kennis namen! Hoe zullen zij te moede zijn geweest bij de overweging, dat hun fabrieken gesloten zijn ten gevolge van de Duitsche concurrentie, mogelijk gemaakt met Hollandsch geld! En waar ik hier speciaal de lederindustrie naar voren breng, wil ik geenszins zeggen, dat dit ook niet op tal van andere industrieën, in het antwoord van den Minister genoemd — laat dit zijn in mindere mate — betrekking heeft. Ten bewijze waarvan ik mij o. m. nogmaals wil beroepen op de firma Jansen & Tilanus te Friezenveen, welke in haar request aan de Kamer het volgende zegt:

„Amerika sluit zijn grenzen voor ons.
Engeland heft rechten op tricotages.
België en Frankrijk zijn wegens enorme hooge rechten voor ons totaal ontoegankelijk.
Duitschland is nooit voor ons open geweest.
Alleen wij, Hollanders, roepen: „komt binnen, komt binnen, hier leen bij ons geld om uw industrie op de been te helpen, wij koopen gaarne uw goederen en laten onze menschen op straat staan en zelfs onze land- en tuinbouwproducten behoeft u niet in ruil te nemen voor ons crediet".
Wij zijn geen protectionisten, maar abnormale tijden eischen abnormale maatregelen en indien van ouds bloeiende industrieën als de Hollandsche tricotage-industrie te gronde dreigen te gaan, dan dient elke idealistische gedachte achterwege te blijven en mag alleen de nuchtere werkelijkheid in het oog gehouden worden."

Ik blijf er dan ook bij, Mijnheer de Voorzitter, dat een politiek van wachten en nog eens blijven wachten, tot de meest funeste gevolgen voor onze nationale welvaart zou kunnen leiden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal het hierbij laten. Ik wil nogmaals de verklaring afleggen, dat het geenszins in mijn bedoeling heeft gelegen om deze Regeering te krenken of om haar van eenige onoprechtheid te verdenken. Mijn eenige bedoeling is geweest, op te komen voor onze industrie, die ten doode schijnt opgeschreven.

De heer Minister — en dit als slot — waarschuwt tegen een overdreven pessimisme; mijnerzijds zou ik willen waarschuwen tegen een overdreven optimisme. Waarheen dit leidt, dat hebben de laatste jaren afdoende bewezen.

De heer **van Gijn**: Mijnheer de Voorzitter! Slechts weinig tijd is er voor mij overgebleven voor de beantwoording van de nogal talrijke opmerkingen, welke naar aanleiding van mijn rede zijn gemaakt.

De Minister van Financiën gaf teekenen van ontstemming over de critiek, die ik heb uitgeoefend, wat mij, eerlijk gezegd, verbaasde, omdat ik mij niet bewust was iets misgezegd te hebben. Dat is mij trouwens ook uit zijn rede niet duidelijk geworden en ik zou er op willen wijzen, dat noch bij 's Ministers vrienden, die na mij gesproken hebben, noch in particuliere gesprekken of in de pers, sprake is geweest van eenigszins ongepaste critiek mijnerzijds.

(van Gijn.)

Ik begin bij wat de Minister het eerst behandelde.

Wat betreft de verteringsbelasting, Paul Mombert, die een groot voorstander is van belasting op verteringen, heeft met zijn boekje ,,Verbrauch-Einkommensteuer'', door den Minister aangehaald, waarin geschilderd wordt een ideale verteringsbelasting, die echter door de slechtheid van de menschen voorloopig nog niet uitvoerbaar is, een slecht resultaat bereikt, als het alleen dit is, dat nu gezegd wordt: alle andere verteringsbelastingen zijn een pis-aller, waarover niet ernstig te praten valt.

Pierson was een zeer warm voorstander van verteringsbelastingen; hij heeft toch nooit het boekje van Mombert gekend; daaruit blijkt, dat er nog wel verteringsbelastingen zijn buiten den ,,Verbrauch-Einkommensteuer''. Het moeten natuurlijk belastingen zijn, die in voldoende mate met de draagkracht rekening kunnen houden, maar daarmede zijn wij nog niet aan het eind.

Onze personeele belasting is op sommige punten door Minister de Vries feitelijk verlaagd. Ik noem bv. de grondslagen dienstboden en automobielen. Ook op andere grondslagen zou eventueel nog wel wat te leggen zijn. Natuurlijk moet daarbij op den voorgrond staan, dat er dan van andere belastingen wat af moet gaan.

Bij de herziening van het tarief van invoerrechten en wat betreft sommige accijnzen, zou in de richting van verteringsbelastingen ook nog wel wat te doen zijn. Ook wijs ik er op, dat bij al onze buren matige omzetbelastingen bestaan, wat betreft niet noodzakelijke goederen en speciaal zeer hooge omzetbelastingen van weeldeartikelen, en dat een reisbelasting, een zeer wenschelijke belasting, reeds in het eerste stadium van voorbereiding bij het Departement aanwezig is geweest.

De zaak is dus niet geheel troosteloos. Ik gevoel zeer goed, dat tegen al die dingen bezwaren zijn te maken, maar voor mij is het allergrootste bezwaar op het oogenblik gelegen in het veel te weinig heffen van den verteerder en in het veel te veel heffen van den spaarder.

Wat nu betreft de Millioenennota, de Minister stelde zijn manier om de zaken in de Millioenennota voor te stellen tegenover de mijne; ten onrechte, want wij gebruikten bijna dezelfde woorden omtrent de methode nl. niets te zwart, maar ook niets te licht voorstellen. Ik ben zelfs zóó overtuigd van 't verkeerde van te zwart voorstellen, dat ik den Minister zelf een argument daartegen aan de hand deed en dat ik op de latente tekorten opzettelijk niet inging, maar die uitschakelde. De vraag is maar: wat is te zwart en wat is te licht? De Minister geeft bewijzen, dat mijn dubbelganger verleden jaar te zwart zag wat de middelen van 1922 betreft. Ik spreek het niet geheel tegen, maar moet er toch dit van zeggen: toen ik dit jaar over de zaak wilde spreken, heb ik vooraf nagegaan of Civis verleden jaar bij zijn raming te zwart zag. En over de toen bekende 9 maanden vond ik, dat de 8 middelen die ik had gesignaleerd als zijnde 24½ millioen te hoog geraamd, in 9 maanden reeds 22,5 millioen onder de raming gebleven waren, en dat ik dus goed gezien had. Het is waar, de inkomstenbelasting had dat ruim goedgemaakt, maar Civis had het vorig jaar uitdrukkelijk gezegd, daaromtrent geen raming te durven geven, omdat een leek niet weet hoeveel er nog uit achterstand zal binnenvloeien, dat feitelijk niet op 1922 behoort. En wat er nu inkomt, is grootendeels achterstand. Thans krijgt men door de voorloopige aanslagen zelfs dubbel. Indien echter Civis verleden jaar de middelen wat te zwart zag, de Minister zag den geheelen toestand veel te licht. Civis heeft dadelijk gewaarschuwd bijv. tegen voortzetting van de pensioenwetten, waarmede de Minister verleden jaar in een maar weinig gewaardeerden vorm aan het openbaar personeel gaf, wat hij van het jaar in zeer onaangenamen vorm moet terugvragen van de ambtenaren. Dat is het gevolg van het feit, dat de Minister de zaken te licht inziet.

Ik laat aan de leden gaarne over om 's Ministers Millioenennota van het vorige jaar naast mijn artikelen daarover te lezen en ik ben volkomen gerust wie van ons beiden verkeerd zag: de Minister te licht of ik te zwart. Het is mij in de laatste jaren, waar ik in openbaar en particulier bedrijf adviseeren of beslissen moest, telkens gebeurd, dat de zwarte wolken die ik zag naderen, later nog verder weg bleken te zijn dan ik vermoed had, maar ik moet er bij zeggen, zij bleken ook telkens, als zij naderbij waren gekomen, nog ontzettend veel zwarter dan ik vermoed had. Dat leidt mij er toe te blijven waarschuwen, al kan men mij somtijds voorhouden: het valt voorloopig wel mede.

Mijnheer de Voorzitter! Indien ik uit dat — wat de Minister mijns inziens hoogst onbillijk mijn bomvrije kazemat noemt — naar dit front ben gehaald, om daar te strijden tegen misplaatst optimisme, dan hebben de Minister en ik dat vermoedelijk niet te wijten aan het feit, dat ik alleen maar projectielen had afgevuurd, die niets dan een beetje onnoodige paniek verspreidden, maar vermoedelijk wel aan het feit dat er van mijn waarschuwingen zooveel meer dan mij lief is, is uitgekomen.

De Minister neemt mij kwalijk, dat ik een veelgelezen rechtsch orgaan aanhaalde ten bewijze, hoe het publiek de conclusie van de Millioenennota las. ,,Dat gaat mij niet aan'', zegt de Minister, ,,ik schreef het geheel anders dan die courant het weergeeft.'' Mijnheer de Voorzitter! Dat is volkomen waar, maar ieder weet, dat het publiek die dingen slecht leest en men moet daarmede rekenen. Mr. Patijn schreef zijn artikel in de *Economisch-Statische Berichten* grootendeels om na te gaan of de indruk, dien men bij oppervlakkige lezing van de Millioenennota krijgt, dat men op 5 millioen na het kwaad te boven was, juist was. En ik ben in mijn ziel overtuigd, dat vele Nederlanders bij het lezen van zoo'n Millioenennota zich bepalen tot hetgeen achteraan in dat stuk staat en dan, een niet zoo onrustbarend cijfer ziende, zeggen: de zaak is gezond.

Het vorige jaar, toen de Minister aan het slot van zijn financieele betoog de woorden schreef ,,op 2½ millioen na bereikt'', heb ik den Minister dezelfde waarschuwing gegeven. Ik heb toen gezegd: ,,in den Ministerraad, in de Kamer en in de pers zullen u die woorden altijd worden nagehouden.''

En nu mag ik toch den Minister wel vragen: was ik de eenige, die hem te optimistisch vond? Hoorde hij niet den heer Gerretson, die de raming der middelen, zelfs van de inkomstenbelasting, veel te hoog achtte, en den heer Colijn, die veel zwarter zag dan ik, of den heer van Vuuren, die ook zeer somber was? Inderdaad, ik stond niet alleen. En buiten de Kamer? Was mr. Patijn luchthartiger in het artikel, dat ik zooeven noemde, met zijn 106 millioen tekort voor 1923, terwijl ik voor 1922 kwam tot een tekort van 66 millioen? Ik vraag: ben ik dan te optimistisch en is de Minister het dan ook niet? De Minister moet den moed er in houden, altijd lichtpunten blijven zien, volkomen akkoord; maar hij moet er terdege rekening mede houden, dat zijn zwart grijs wordt bij het publiek en zijn licht van een fietslantaarn tot een lamp van een sterkte van 1000 kaarsen. Zoo is nu eenmaal het publiek en wellicht ook een deel van de Kamer.

Wat nu de methode der bezuiniging zelf betreft, doet de Minister ten onrechte, alsof ik het rantsoeneersysteem stelde tegenover mijn denkbeeld van een bezuinigingscommissie uit den Ministerraad, die met alle Departementshoofden hun begrooting had moeten bespreken. Ik heb echter uitdrukkelijk gezegd, dat het rantsoeneerbeginsel ook daarbij den ondergrond moest vormen, maar dat dit veel meer en beter hout had gesneden als men het niet automatisch had laten werken. Geheel stem ik in met al wat de Minister zeide over ,,de ééne bezuiniging, die de andere baart en steunt'', maar dat is véél meer waar, als men zorgt, dat het aan alle Departementen op gelijken voet gaat, wat de belangrijkheid der zaken en de soort van bezuiniging betreft, dan wanneer men elk Departement vrijlaat om het te bezuinigen bedrag op zijn wijze te vinden (of soms niet geheel te vinden). De Minister heeft de bezuiniging van het jaar 1916 belachelijk gemaakt om de kleine getallen en omdat een later hoofd van het Departement er slecht de hand aan heeft gehouden. Het laatste treft de zaak niet, en wat de getallen betreft, het is, naar mijn meening, moei-

(van Gijn.)

lijker om eenige millioenen geschrapt te krijgen als iedereen in groot optimisme leeft, dan om tientallen geschrapt te krijgen, wanneer in elke kolom van elke courant ten minste eenmaal het woord bezuinigingsnoodzaak en financieel gevaar te vinden is. De Minister zag geheel over het hoofd wat de oorzaak is van mijn wenschen, nl. dat het bezuinigingsplan homogeen is. Een homogeen plan, dat èn aan de Ministers zelf èn aan de populatie het gevoel geeft: „er is evenwicht tusschen de offers, die overal gevraagd worden", is zeer veel beter door te voeren. Minister Talma zeide eens tot mij, toen ik namens den Minister van Financiën op bezuinigingsbezoek bij hem was: „Ik zal op die en die posten te zamen ± een half millioen terugnemen, als gij zorgt, dat alle daarop gelijkende verhoogingen op de begrootingen van mijn collega's óók verdwijnen." Hij stelde er een eer in om mede te werken tot financieel evenwicht, maar bedankte er voor om te worden aangewezen als de Minister, die alleen ten koste van de hem toevertrouwde belangen den Minister van Financiën hielp. Hij eischte echter niet evenveel percent besparing bij de collega's, maar schrappen van even gewichtige zaken. En wat even gewichtig is bij verschillende Departementen, kan niet door de hoofden dier Departementen zelf, ook niet door de bezuinigingsinspectie, maar alleen door onpartijdige collega's en den Ministerraad worden uitgemaakt. Daarom achtte ik den ommegang wenschelijk. Dat had ons een plan kunnen brengen met veel perspectief mijnentwege, maar waarbij maar éénmaal rammelen met de portefeuille van Financiën noodig ware geweest, eenmaal voor het geheele plan en wel bij de indiening.

Nu zal de Minister van Financiën telkens moeten overwegen of hij, waar aan de bezuiniging geknabbeld wordt, evenals Donderdag ter zake van het onderwijs, dreigen moet. En ik voorspel hem, dat hij nu wel eens dreigen zal, waar de oppositie tegen een geschrapten post véél begrijpelijker is, en zulks zal nalaten, waar er voor die oppositie heel weinig grond is. Want het bezuinigingsplan, dat er thans ligt, mist elken onderlingen band, behalve dan het getal 17, dat bij één Departement practisch 20 pct. werd en bij andere, Waterstaat bijv., practisch 9 pct. De Minister heeft daarover maar gezwegen. De zuinigheidsinspectie, die de naleving van de 17 pct., als ik goed begrepen heb, gecontroleerd heeft, schijnt hier gefaald te hebben. Mijnheer de Voorzitter! Dat de Minister in verband met het groote beperkingsplan die inspectie, die ik zeer belangrijk acht, noemde, heeft mij verbaasd; ik zocht haar taak bij het ook zeer nuttige kleine werk, maar niet waar het gaat om het groote werk; daar rekende ik op den Minister zelf, en op den Premier.

Het spijt mij zeer, dat de Minister wèl tijd vond om de bezuinigingen van 1916 precies na te rekenen, maar niet om mij een antwoord te geven op de m. i. hoogst belangrijke quaestie van de opheffing van de crisisrekening, waarop nu weer een paar millioen voor de werkloosheidssteunregeling wordt geschoven, terwijl de heer Colijn te recht zeide, dat er geen crisis meer is. En evenmin op de vraag in zake de versterking van de positie van den Minister van Financiën, zoowel bij de bezuinigingen nu als op den duur. Het schijnt dus bij wat ik den veel te chaotischen toestand noemde te moeten blijven.

Mijnheer de Voorzitter! De Minister denke niet, dat ik, omdat ik niet genoeg systeem in zijn werk zie, niet volkomen toegeef, dat hij er een zure bezigheid mede heeft gehad en nog heeft, en zijn collega's nog meer; voor hen zoude het intusschen minder zuur zijn, als ze meer onderlingen steun hadden dan het getal 17 kan geven. Hoe dat echter zij, juist om het zure en ondankbare van hun werk zullen de Ministers, die er ernst mede maken en dus a priori het hoofd van de zaak, de Minister van Financiën, mij aan hun zijde zien, als het maar eenigszins kan, zelfs als ik de critiek gelijk moet geven, die een greep niet heel gelukkig vond. In dat geval in de hoop, dat een andere, gelukkiger greep dat zal goedmaken. Ik moende ook den Minister van Financiën met mijn eerste rede gesteund te hebben, dat mijn critiek opbouwend was; het spijt mij, dat hij er het tegendeel in zag; in elk geval was het de bedoeling.

Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord over de passage uit de rede van den heer Colijn, van welke hij verwachtte, dat zij van mijn zijde interrupties zoude uitlokken. Ik ben hem toen waarschijnlijk tegengevallen, want ik heb maar eens bescheiden één opmerking gemaakt. Nu wil ik wel zeggen, dat de heer Colijn mij op dit punt tegengevallen is, wijl hij bij uitzondering ietwat onlogisch was. Hij is vrijhandelaar, zegt hij, maar hij wil in deze buitengewone tijden, „crisistijden" zegt men gewoonlijk, toch wel iets doen voor sommige industrieën in den vorm van hooge rechten. En even te voren hadden wij de m. i. zeer juiste opmerking gehoord, dat men niet van crisistijden moest spreken, want dat wat wij nu beleven geen crisis meer is. „Ik geloof niet", zoo zeide hij woordelijk, „dat dit een voorbijgaande toestand is." Daarbij past dan al heel slecht iets, dat men doen wil om over de moeilijkheden van een voorbijgaanden toestand heen te komen.

Maar de heer Colijn had wel een doekje voor het bloeden noodig, want, als hij thans niet geheel wars van protectionistische voornemens is, dan mag men zich verwonderen dat hij zulks bij de verkiezingscampagne niet duidelijk heeft gezegd. Ik voor mij heb toen over vrijhandel niets gezegd, omdat ik dacht dat de protectie van de baan was, door de uiting, sinds niet weersproken, van dr. Kuyper, dat de antirevolutionnaire partij met protectie voortaan maar niet meer moest komen, nu die zoo belangrijk had bijgedragen tot de nederlaag van rechts in 1905 en 1913. De heer Colijn zegt natuurlijk: ik ben geen protectionist. Neen, Mijnheer de Voorzitter, dat kennen wij: ik kan er nu helaas niet op ingaan. Men beroept zich op de buitengewone omstandigheden, het gewone praatje. Men komt daarmede altijd aan als men geen kans ziet zijn zaak rechtstreeks te verdedigen. De heer Fleskens gaf ons een kijkje wat er mede bedoeld wordt. Gij moet niet alleen naar de Mark kijken, zoo zeide hij, maar ook naar de Belgische en Fransche franc. Het is duidelijk: de toestand blijft buitengewoon totdat die beide francs weer op 48 cents staan, dat is tot St. Juttemis. De heer Fleskens noemde ons de Chineezen van Europa. Mijnheer de Voorzitter! Ik laat mij dien titel in dit geval gaarne aanleunen.

Het is naar mijn overtuiging aan de chinoiserie van den vrijhandel te danken, dat wij, ofschoon wij de strengste Arbeidswet hebben (een die volgens den Minister toegepast wordt totdat de bedrijven ziek zijn, om dan zóóveel buiten werking te worden gesteld als noodig is om verergering van de ziekte te voorkomen), ik herhaal, dat wij, niettegenstaande die Arbeidswet en niettegenstaande bij ons de loonen veel minder gedaald zijn dan bij voorbeeld in Zweden en Engeland, toch nog de minste werkloozen hebben van alle omringende landen met draaglijke valuta.

De vrijhandel, ziedaar wat onze loonen voor een rampspoedig daling kan behoeden.

Ten slotte een enkel woord aan den heer van der Waerden. Hij zegt, „inflatie komt door te veel vlottende schuld, niet door publieke werken met langen duur". Mijnheer de Voorzitter! Ik heb niet anders gezegd. Wanneer men de Zuiderzee dempen kon met geld, ons à 5 pct. door een Amerikaansch consortium verschaft naar gelang der behoeften, voor 35 jaar met de rente en met toezegging, dat het niet zal influenceeren op wat men ons overigens leenen wil voor consolidatie der reeds bestaande vlottende schuld, zou dat zeker geen inflatie geven. Dáár kan men alleen tegen hebben, als men meent, dat de zaak ook dan nog een groot verlies zoude geven, wat ik niet beweer. Maar ik heb ook niets anders gezegd dan dat men zich niet wijs moet maken dat schatkistpapier-uitgifte geen inflatie geeft als men er maar iets productiefs mede doet, hoe lang ook de termijn is alvorens er product te zien komt. Heeft de heer van der Waerden zulk een Amerikaansch aanbod in den zak, dan is mijn oppositie tegen de Zuiderzeewerken van de baan, als ten minste het verlies niet al te groot is. Ik zal heusch niet eischen, dat de laatste gulden er in gestoken er precies weer uitkomt. Maar zulk een aanbod is niet te verwachten en dan moet er wèl vlottende schuld

van Gijn e. a.)

ecreëerd, die bij de Nederlandsche Bank terechtkomt en nflatie doet ontstaan, wat de heer van der Waerden, meen k, erkende.

De heer van der Waerden en ik zijn het dus volkomen eens n hij behoefde mij in deze niet te bestrijden.

De heer **Weitkamp**: Mijnheer de Voorzitter! Sommige uitatingen van den heer van Rappard bij zijn interpellatie in ake de verwisseling op het Departement van Landbouw chijnen er op te wijzen, dat de heer van Rappard met beangstelling zal kennis nemen van mijn opinie over een en nder. Onze fractie heeft daartoe eenigen tijd van het haar oegemeten rantsoen afgestaan.

Mij aansluitende aan hetgeen door den heer Schokking eeds is gezegd en waarschijnlijk nog zal gezegd worden over leze zaak, zal ik zeer kort kunnen zijn en mij tot hoofdunten bepalen.

De heer van Rappard zeide in eerste instantie:

> „Natuurlijk is er voor een afzonderlijk Ministerie van Landbouw veel te zeggen, doch ik stel mij op het standpunt, dat dit ten gevolge van den toestand van 's Lands kas een onbereikbaar ideaal is. In dit licht bezien, verdient de oude regeling de voorkeur boven de nieuwe.
>
> Immers, landbouw en handel kunnen elkander noodig hebben, vullen elkander aan en de industrie is de derde in dit nauwe verband."

Terwijl hij op een andere plaats zegt:

> „Ik heb ook altijd beweerd, en blijf dat staande houden, dat juist de belangen van landbouw, nijverheid en handel altijd samengaan en nauw aan elkander verbonden zijn."

Mijnheer de Voorzitter! De heer van Rappard heeft blijkbaar zijn liefde verpand aan de oude combinatie van landbouw en handel.

Was de combinatie landbouw en handel dan steeds zoo'n geluk en voordeel voor den landbouw?

De heer van Rappard heeft interessante geschiedkundige feiten ten beste gegeven en het belang van den landbouw voor ons volksbestaan op uitstekende wijze naar voren gebracht.

In waardeering voor den landbouw sta ik bij dien geachten afgevaardigde niet achter. Maar hij zocht zijn geschiedkundige feiten te ver; hij ga eens in gedachten een paar jaar terug en raadplege de annalen, die hij zeer waarschijnlijk kan vinden in het hem welbekende gebouw op den Raamweg, het kantoor van het Nederlandsche Landbouw Comité. Hij zal daar aantreffen in de nu niet meer verschijnende „Mededeelingen" van het Centraal bureau uit het Nederlandsche Landbouw Comité, tal van circulaires afgedrukt, waarin geprotesteerd wordt tegen de bevoorrechting van den handel gedurende den crisistijd.

Hij zal daar vinden o. m. een circulaire, waarin wordt uiteengezet, dat het Centraalbureau — dat is de georganiseerde landbouw — in November 1916, toen voor den eersten keer alle artikelen, en in nog vrij ruime mate, volgens het toen bestaande stelsel werden gedistribueerd, maar ± 18 pct. van het totaal toegewezen voeder ontving. Eenigen tijd later, toen er alleen voeder voor bedrijfspaarden werd gegeven, slechts 8 pct.

In Juli 1917 bedroeg het aandeel in het gedistribueerde veevoeder ± 17 pct. Het percentage was sinds het begin der distributie, November 1916, zelfs iets achteruitgegaan.

Uit bedoelde „Mededeelingen" zal den heer van Rappard blijken, dat gedurende den oorlogstijd die respectievelijke plaatsen van handel en landbouwcoöperatie aldus waren: ontvangst, bewaren en aflevering van veevoedergranen: handel alles, landbouwcoöperaties niets; in de importeursgroepen: handel alles, landbouwcoöperaties niets; in de grossiersfuncties: handel meer dan 100 plaatsen, landbouwcoöperaties 5 plaatsen; in de tusschenpersoonsfuncties: handel ± 100 plaatsen, landbouwcoöperaties 3 plaatsen; in de functie van handelaar-organisatie (mirabile dictie): handel en coöperatie volkomen gelijk berechtigd.

(Weitkamp.)

Die achteruitzetting van den landbouw begon niet eerder te luwen, dan toen de boeren onrustig begonnen te worden, maar voornamelijk wijl hun, om met Kautsky te spreken, economische onontbeerlijkheid door de steeds nijpender voedselschaarste hoe langer hoe meer gedemonstreerd werd.

Had de handel het grootste keelgat en den meesten invloed, de boer had rogge, en die begon ook zwaar te wegen!

De heer van Rappard zeide in tweede instantie:

> „Mijnheer de Voorzitter! Ik ben van meening, dat het de moreele kracht van den landbouw zal versterken, wanneer deze weet en gevoelt, dat een deskundig Minister met de volle beteekenis van zijn positie en zijn persoonlijkheid voor de landbouwbelangen optreedt."

Welnu, Mijnheer de Voorzitter, tijdens de door mij geschetste situatie, althans wat de hoofdzaak betreft, had men een deskundig Minister, iemand die met onzen bestaansstrijd op de hoogte was.

Ik denk er zelfs niet aan, dien toenmaligen bewindsman onaangenaam te zijn; ik zeg dit alleen maar om aan te toonen, hoe zelfs een deskundig Minister niet tegen den invloed en de intriges van den handel bestand was.

Men blijve mij met allerlei advocatenpraatjes, dat kwam zus en dat kwam zoo, of met verdere spitsvondigheden, van het lijf. Daarmede schieten wij niets op! Zóó heeft het gezeten, zeggen de oude vrouwen, als ze een pot hebben gebroken. Maar dat doet aan de portée der zaak niets af; het geval ligt er!

Wijst men mij op de abnormale tijden, dan zeg ik: juist, maar in den nood leert men zijn vrienden kennen. Als alles van een leien dakje loopt, dan gaat het, maar in den nood, als het er op aankomt, ziet men eerst wie zijn vrienden zijn.

Mijnheer de Voorzitter! De heer van Rappard zegt in zijn motie:

> „De Kamer,
>
> van oordeel, dat de splitsing van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel kan strekken tot nadeel van de behartiging van die takken van volksbestaan.",

maar het wil mij voorkomen, te hebben aangetoond, dat, van landbouwersoogpunt bezien, de combinatie landbouw en handel ook kan strekken tot groote schade van den landbouw. De heer van Rappard zegt: omdat de landbouw zoo veelzijdig met den handel in aanraking komt, moeten die beiden samengaan. Mijnheer de Voorzitter! Dat argument is zoo licht als boonenstroo! De handel komt ook veelzijdig met de justitie in aanraking, maar niemand denkt er aan om den heer Heemskerk tevens Minister van Handel te maken! Integendeel kwam voor den zooveelsten keer uit, dat de landbouw steeds, waar hij met den handel samengaat, het loodje moet leggen.

Ik maak mij sterk, dat, hadden wij toen gehad de combinatie, zooals die nu is gecreëerd, en waar de Minister zonder andere invloeden had kunnen oordeelen en handelen, de landbouw er niet zoo bekaaid zou zijn afgekomen als nu is geschied.

De heer van Rappard zegt:

> „Mijnheer de Voorzitter! Het is een psychologische fout, dat de rechterzijde in deze kritieke tijden voor land- en tuinbouw er toe medewerkt, om het Landbouwdepartement op te heffen en daardoor ons land in het buitenland belachelijk maakt.
>
> Welaan, zij kan die fout herstellen door voor mijn motie te stemmen. In deze tijden van malaise dienen de hoofdstakken van ons volksbestaan meer dan ooit een voorwerp te zijn van de aanhoudende zorg der Regeering en mogen deze niet als quantité négligeable worden beschouwd."

Hoe kan die geachte afgevaardigde dat zeggen, terwijl de Minister in de Memorie van Antwoord de toezegging doet, dat wanneer alles geregeld is, zijn Ministerie van Binnenlandsche Zaken Landbouw zal worden. Dat de landbouw

(Weitkamp.)

daardoor als een quantité négligeable zal beschouwd worden, daar geloof ik niets van. En dat wij den landbouw daardoor belachelijk zullen maken, hoe komt men er bij! Jhr. mr. Ruys de Beerenbrouck, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw, tijdelijk voorzitter van den Ministerraad, als dat niet gekleed lijkt, weet ik het niet meer. Voor die toevoeging van den naam Landbouw ben ik den Minister zeer dankbaar, want in het verdwijnen van dien naam zag ik een groot gevaar en daarom ook een rechtmatige grief; gelukkig is die puzzle opgelost en ik ben er blij om.

Volkomen sluit ik mij aan bij datgene wat de hoofdredactie van het alom in den lande als uitstekend geredigeerd bekend staande vakblad *De Veldbode* schrijft in het n°. van 23 Sept. jl. Daar lees ik:

> ,,Wij hebben nog niet lang geleden het goed recht bepleit van een afzonderlijk Ministerie van Landbouw, doch kunnen, waar bezuiniging thans absoluut noodzakelijk is, met de tegenwoordige regeling voorloopig vrede hebben. Vooreerst toch is de scheiding tusschen landbouw en de overige afdeelingen van het vroegere Ministerie iets, dat ons zeer sympathiek is. Zoover wij ons herinneren, heeft Nederland slechts één Minister van Landbouw, Handel en Nijverheid gehad, die landbouwdeskundige was, en dat was in den oorlogstijd, toen de voedselvoorziening van allesbeheerschend belang was.
>
> Nu komt landbouw onder den Minister van Binnenlandsche Zaken en is alvast dit bereikt, dat een zeer invloedrijk lid van het Kabinet zich speciaal met landbouwaangelegenheden zal bezighouden, zoodat èn de vertegenwoordigers van den landbouw èn de hoofdambtenaren van de afdeeling landbouw van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken direct aan den premier over ernstige landbouwaangelegenheden — die er de eerstvolgende jaren genoeg zullen zijn! — hun wenschen en inzichten zullen kunnen kenbaar maken. Waarbij in deze zeer ernstige tijden van bijzonder belang is, dat jhr. mr. Ruys de Beerenbrouck, de tegenwoordige Minister van Binnenlandsche Zaken, uit een geslacht is, dat van vader op zoon steeds groote belangstelling getoond heeft voor alles, wat den landbouw betreft en dit niet alleen voor de techniek van het bedrijf, maar ook voor den land- en tuinbouwer zelf.''

Te liever doe ik zulks, omdat de Minister in zijn rede van 14 November ten opzichte van den landbouw zich aldus uitliet:

> ,,Indien het er van komt, dat het Departement van Binnenlandsche Zaken wordt het Departement van Binnenlandsche Zaken en Landbouw, stel ik mij voor, niet alleen te steunen op de voorlichting, welke de Directie van den Landbouw verschaft, doch ook steeds in nauw contact te blijven — en ik vermoed, dat de geachte afgevaardigde dat zal waardeeren — met de onderscheidene organisaties op land- en tuinbouwgebied, opdat van hetgeen op dat gebied omgaat, den Minister zoo weinig mogelijk ontgaat.
>
> Ik stel mij mede voor, dat hand aan hand met die organisaties gewerkt moet worden aan den opbouw en de ontwikkeling van land- en tuinbouw en de opheffing van den landbouwenden stand.''

Dat het den Minister met die verklaring ernst is, bewijst een missive, door Zijn Excellentie aan de burgemeesters gericht, handelende over de landbouwstatistiek en waarbij hij aandringt op het in iedere gemeente benoemen van een kleine commissie ter voorlichting. De Minister schrijft daarin, volgens de bladen:

> ,,Indien in een gemeente één of meer landbouworganisaties worden gevonden, verdient het aanbeveling, vóór het opmaken van de voordracht, met deze in verbinding te treden.''

Alleen dan zal er een bloeiend landbouwbedrijf zijn, wanneer wij ook hebben een bloeiend organisatieleven. Daarom verblijdt mij deze uitlating van den Minister ten zeerste.

(Weitkamp c. a.)

Mijnheer de Voorzitter! Deze woorden stemmen ons hoop vol voor de toekomst en het hoogstaande karakter van de heer Ruys de Beerenbrouck geeft den boeren den waarborg dat de Minister, die een edel man is in den waren zin de woords, niet aan deze toezegging behoeft herinnerd t worden.

De heer **Nolens**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal mij bi deze belangrijke replieken tot slechts enkele minuten bepale en even twee punten ter sprake brengen.

Toen ik 9 November jl. onmiddellijk na den heer Colijn het woord kreeg, sprak ik mijn verbazing uit over hetgeen deze geachte afgevaardigde over de defensie gezegd had. Il sprak mijn verbazing uit; de heer Marchant heeft er van gemaakt: pijnlijke verbazing. Ik meen, Mijnheer de Voorzitter dat ik die verbazing noch als pijnlijk, noch als aangenaam heb gequalificeerd. Ik kan wel zeggen, dat uit een oogpunt van bezuiniging iedere te accepteeren maatregel, ook op het gebied van de defensie, indien zij mij zou verbazen, mij niet pijnlijk, maar zeer aangenaam zou verbazen.

Al spoedig bleek het, dat ik niet alleen stond in die verbazing, maar ik kan wel zeggen, dat de Kamer, incluis, als ik mij niet vergis, ook de naaste vrienden van den heer Colijn, die verbazing deelde, en dat ook buiten de Kamer, in de pers de verklaring van den heer Colijn, zooals die te vinden is op blz. 319 van de *Handelingen*, iets onverklaarbaars gevonden werd.

Toen ik hoorde, zooals op die bladzijde vermeld staat,

> ,,dat in deze financieele omstandigheden wij er toe zullen *moeten* komen, dat de gedachte, om ons nationaal grondgebied gedurende langen tijd te verdedigen tegen vreemd geweld, uit ons defensiesysteem zal moeten worden weggenomen en dat wij niet meer zullen kunnen doen dan een apparaat behouden, noodig om onze internationale verplichtingen als lid van de internationale volkerengemeenschap te kunnen nakomen'',

dacht ik, Mijnheer de Voorzitter, — ik ben op defensiegebied geen deskundige — aan de verplichtingen van Nederland, ook omdat hier zoo gesproken wordt van verplichtingen als ,,lid'' van de internationale volkerengemeenschap, als lid van den Volkenbond.

De heer Colijn heeft daaruit opgemaakt dat ik hem had willen onderbrengen in dien Volkenbond. Daarin zijn alleen Staten, dus ik kon daaraan onmogelijk denken.

Ik dacht aan die verplichtingen als lid van den Volkenbond, omdat juist die verplichtingen de meeste menschen, die internationaal er ook zoo'n beetje mee te maken hebben en er iets van hooren, preoccupeert, en ik dacht, wanneer hier nu gesproken wordt van internationale verplichtingen als ,,lid'' van den internationale volkerengemeenschap en op een wijze alsof nu juist ook iets buitengewoons bedoeld was, dat ik wel eenigszins gerechtvaardigd was om aan dezen Volkenbond te denken.

Dat is nu niet het geval geweest, dus dan heb ik mij in die opvatting vergist.

Ik dacht ook dat uitgaven, noodig ter verdediging van ons grondgebied, om financieele redenen thans achterwege moesten blijven; dit had ik ten minste uit hetgeen ik hier heb voorgelezen opgemaakt. Dat verbaasde mij ook, Mijnheer de Voorzitter! Ik heb dat toen in een enkel woord even laten blijken, omdat ik ten opzichte van de verdediging van ons grondgebied altijd gemeend heb, dat dit iets was, waar men zich door financieele omstandigheden wel moest laten leiden om te bezuinigen, waar het mogelijk is, maar zonder te raken aan het absoluut noodzakelijke.

Ik hoorde echter daaruit dat die uitgaven achterwege moesten blijven. Ik kan mij begrijpen dat iemand denkt: absoluut geen leger, er gebeurt toch niets. Maar ik heb een andere opvatting daarvan, niet zoo goed vertrouwend op alle mogelijke buren, geen leden van den Volkenbond en wel leden van den Volkenbond, men moet toch in ieder geval zorgen, dat men iets heeft, opdat men, wanneer het er op aankomt, kan zeggen, ik ben er ook nog.

Hoe dat nu ook zij, het blijkt nu dat de bedoeling was:

(Nolens.)

de verplichtingen tot handhaving onzer neutraliteit — dat versta ik ook beter —, en de opheffing van ons vestingstelsel.

Nu is de zaak dan zelfs mij zoo klaar als de zon. De heer Colijn is zoo welwillend geweest om naar een redelijke verklaring te zoeken van het feit dat zijn mededeeling meer indruk gemaakt heeft dan hij verwacht had. Daarvoor ben ik hem zeer dankbaar, omdat hij dan ten minste niet naar een onredelijke verklaring, althans wat mij betreft, is gaan zoeken. Maar hij zoekt een redelijke verklaring en hij zeide:

> ,,Het komt in de eerste plaats hierdoor, dat men zich van de antirevolutionnaire defensiepolitiek een gansch verkeerde voorstelling heeft gemaakt.
>
> Men heeft nu eenmaal hier in de Kamer en verder in den lande zoo lang verkondigd dat de antirevolutionnairen zijn een militaristische partij, dat men er zelf aan is gaan gelooven.''

Mijnheer de Voorzitter! Wat mij betreft, ik voel mij daaraan absoluut onschuldig. Voor mij kan daarin de oorzaak van mijn niet gequalificeerde verbazing niet liggen. Ik heb die partij nooit voor militaristisch gehouden, alleen reeds hierom niet, omdat dit woord ,,militaristisch'' mij ook niets zegt.

Tegenwoordig zijn tegenover de voorstanders van een volledige, eenzijdige ontwapening, allen, die een nog zoo klein leger onmisbaar achten, militaristen.

Dat woord heeft ook alweer een betrekkelijke beteekenis. Misschien zijn er partijen, die zichzelf voor buitengewoon antimilitaristisch houden en in de oogen van jongere partijen, zoo niet in dat land dan toch in andere landen, zeer militaristisch zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Ik vraag mij af, niet zoekende naar redelijke verklaringen, maar die zelf hebbende (degene, die zich verbaast, heeft in den regel de beste kennis van de redenen, die hem tot de verbazing geleid hebben): zouden die oorzaken niet veeleer te vinden zijn o.a. in het feit, dat een Kabinet opgetreden is na overleg met de rechtsche groepen? Men mag aannemen, dat het belangrijke vraagstuk van de defensie van dat overleg niet uitgesloten is geweest.

Nu komt niet het eerste het beste Kamerlid in zijn prille jeugd, maar een oud-Minister van Oorlog (aan wien het leger en het land veel verschuldigd zijn voor zijn werkzaamheden als Minister van Oorlog) en vestigt reeds van te voren den indruk, dat hij bij de heeren Troelstra en Marchant, zooals men dat noemt, in het gevlij zou willen komen of hun althans eenigszins zou te gemoet komen.

Die oud-Minister van Oorlog komt op eenigszins indrukwekkende wijze zijn mededeeling doen, waaraan ook om die reden wel meer dan gewone beteekenis moest worden gehecht.

Hoe het zij, het kan niet ontkend worden, dat bij velen overgestemde verwachtingen werden opgewekt. Lyrische naturen kwamen in beweging en de naaste omgeving begon er al eenigszins last van te krijgen.

Al die verwachtingen zijn nu omgezet in teleurstellingen, doch dat is zoo erg niet. Van eenigszins ernstiger aard is, dat misverstanden zijn ontstaan, waaraan in de Kamer gemakkelijk, in den lande minder gemakkelijk, maar in het buitenland zeer moeilijk een einde kan worden gemaakt.

Het is nu uit de tweede rede van den heer Colijn gebleken, dat het om niets anders gaat dan om de opheffing van het Nederlandsche vestingstelsel. Dat is de kern van de zaak. Ik heb op het oogenblik de vestingbegrooting niet bij mij en zal er ook niet dieper op ingaan. Direct kan die opheffing niet van veel beteekenis zijn, maar indirect wel; dat begrijp ik in mijn ondeskundigheid zeer goed.

In zijn eerste rede zei de heer Colijn, dat het vestingstelsel — waarvan, misschien ook wel sommigen in deze Kamer, maar zeker velen in den lande het bestaan, op het oogenblik, dat er over gesproken werd, niet heel goed voor hoogen stond, ook al wegens de geringe sommen, die voor de instandhouding, of, zooals men 't euphemistisch noemt, voor de voltooiing, in de laatste jaren op de begrootingen zijn te vinden — tot de vraagstukken behoort, die opzettelijk onder de oogen moeten worden gezien. Ik meen, dat van achter de Regeeringstafel reeds is gezegd, dat de Regeering het daarin

(Nolens e. a.)

met den heer Colijn eens is. Ik hoop met hem, dat het opzettelijk onder de oogen zien moge leiden tot groote bezuiniging, een bezuiniging, welke in mijn partij a priori geen verzet zal ondervinden, maar waarbij wij in de eerste plaats zullen volgen en verplicht zijn te volgen de leiding van het Kabinet en in het bijzonder van den Minister van Oorlog, zoolang wij in hem vertrouwen stellen.

Nu nog een tweede korte opmerking, waartoe mij aanleiding geeft een zeer belangrijke passage in de rede van den heer Troelstra op de bladz. 461 en 462 van de *Handelingen*.

De heer Troelstra heeft het daar over ,,de groote vraag, welke wij ons hebben moeten stellen; welke is onze positie en onze taak in het geheel van de verschillende politieke en sociale krachten van den tegenwoordigen tijd?'', d.w.z. de positie en taak van de sociaal-democratische fractie.

De Kamer veroorlove mij, dat ik even een stuk daarvan voorlees. Die beschouwingen zijn werkelijk zeer belangrijk, maar ik voor mij moet er enkele aan vastknoopen.

> ,,Zijn wij philosofen of hebben wij tot taak, om kracht uit te oefenen in de richting, waarin wij door onze samenstelling, door onze herkomst als partij, door haar doel en wezen worden gedreven?
>
> Het is onmogelijk, dat alle sociale krachten en alle politieke partijen zouden kunnen komen tot een bepaald streven, tot een zelfde conclusie. Krachten waartegen wij den strijd steeds hebben moeten voeren, zijn thans sterker dan ooit. De krachten die wij mede hebben doen worden en waarin wij belichaamd gevoelen ons eigen streven, onze eigen hoop op de toekomst, ons eigen plan van werken ook voor den tegenwoordigen tijd, worden door de economische malaise steeds sterker neergedrukt, ook in geestelijk opzicht.
>
> Ziehier de beide krachten, waarvan elks streven door haar plaats in het productieproces wordt bepaald. Zij vormen samen het parallelogram van krachten, welks resultante aangeeft, wat er ten slotte zal tot stand worden gebracht. Richten wij nu reeds bij voorbaat ons naar dat vermoedelijk resultaat, dan verzwakken wij de ééne kracht, die het moet tot stand brengen en wordt de aan ons tegenovergestelde kracht des te sterker.''

Ook de rest is van belang, om na te lezen, maar ik zal het hierbij laten.

In het kort samengevat wil dit eigenlijk zeggen: anderen trachten minder ver te gaan in bepaalde maatregelen dan wij noodig achten; daarom gaan wij verder dan wij bereikbaar achten, om het juiste midden te houden en om te voorkomen, dat die andere krachten als het ware te veel naar een door ons niet gewenschte richting trekken.

Dit is een standpunt. Ik zal niet in de beoordeeling van dit standpunt treden; ik waardeer zelfs de openhartigheid, waarmede hier dat standpunt is aangegeven, maar ik wil er alleen op wijzen, dat dit het standpunt niet kan zijn, zeker niet van een Regeering, maar evenmin van Regeeringspartijen, ook niet indien de sociaal-democratische partij daartoe zou behooren.

Dit kan ook niet — nog veel minder zelfs — het standpunt zijn van een volkspartij, welke reeds in zich een dergelijke resultante, diagonaal, of hoe men het noemen wil, tusschen het verschillend streven althans tracht te trekken.

Deze moet zich noch naar rechts, noch naar links van de door haar getrokken lijn laten afdringen.

Het komt mij voor, dat dit verschil, dat van beteekenis is, in het oog moet gehouden worden bij het beoordeelen van voorstellen, amendementen en moties, die komen van den kant, welke zich op dat, zooeven aangegeven, standpunt bevindt. Die zelfde gedragslijn kunnen niet volgen die partijen, die, zooals de mijne, zooveel mogelijk trachten een volkspartij te zijn en niet voor slechts een bepaald gedeelte van het volk opkomen en dikwijls van elkander, al is het slechts schijnbaar, loopende belangen van verschillende groepen vertegenwoordigen.

De heer Kersten: Mijnheer de Voorzitter! In mijn pogen de geachte sprekers te beantwoorden, die aan het door mij

(Kersten.)

gezegde enkele woorden hebben willen wijden, moet ik wel kort zijn. Gaarne had ik o. a. ten vorigen male o. a. ook mejuffrouw Groeneweg althans den weg gewezen ter verkrijging van wat zij begeerde te weten. Mejuffrouw Groeneweg citeerde enkele zinnen uit *De Banier*, orgaan der Staatkundige Gereformeerde Partij. Had mejuffrouw Groeneweg de moeite willen nemen de hoofdartikelen in *De Banier* (ook in het door haar geciteerde nummer) te lezen, dan had zij geweten, dat bovengenoemde partij het vrouwenkiesrecht veroordeelen moet, èn omdat het Woord Gods de vrouw een andere plaats wijst dan het vrouwenkiesrecht haar opdringt, èn omdat vrouwenkiesrecht te zeer vrucht is van revolutionnair Staatsbegrip. Daarom ook heb ik de vrouw nimmer kunnen aanraden te gaan stemmen. Ik meende om Gods ordonnantiën wil niet anders te mogen doen, en stel er prijs op, hier te verklaren, dat mijn oordeel niet gewijzigd is. Ik betreur dan ook ten zeerste de zwenking, die in dezen de antirevolutionnaire partij nam. Voor mij is die zwenking verloochening van beginsel.

Men vergelijke slechts wat dr. Kuyper schreef in de ,,Eerepositie der Vrouw'' met wat deze laatste jaren is gezegd en geschreven en gedaan.

Nu heb ik getracht mij niet al te onvoorzichtig uit te drukken, en sprak ik dus Vrijdag alleen van ,,de zwakke houding, aangenomen bij de huidige Kieswet''. Maar het resultaat van die houding is niet minder geweest dan een aanvaarden van het algemeen en van het vrouwenkiesrecht. Mijnheer de Voorzitter! Ik citeer enkele zinnen uit dr. Bavinck: ,,De vrouw in de hedendaagsche maatschappij.'' Op bladz. 15 staat o. a.:

> ,,Het passief vrouwenkiesrecht ontmoette slechts weinig bezwaar, wijl het eclectisch was, ten deele reeds bestond en als een correctief goeden dienst kon bewijzen. En wat het actief stemrecht aangaat, werden de bedenkingen door andere overwegingen opgewogen.''
>
> ,,Het einde van alle redeneeringen en beraadslagingen was, dat de Tweede Kamer de voorstellen der Regeering in zake het kiesrecht in eerste lezing met algemeene stemmen aannam. Bij de tweede lezing op 25 September 1917 werden de wijzigingen in het 2de, 3de en 4de hoofdstuk der Grondwet aangenomen met 71 tegen 2, die in artikel 192 met algemeene en die in de Additionnele Artikelen met 74 tegen 1 stem. In weerwil van verwachtingen en voorspellingen, die op een andere uitkomst rekenden, volgde de Eerste Kamer dit voorbeeld zonder groote stribbeling na.''

Mijnheer de Voorzitter! Zoo waarlijk het kiesstelsel ooit een beginselquaestie geweest is, is het door de antirevolutionnaire partij verloochend, welke partij door haar eigen mannen van inconsequentie wordt beschuldigd, omdat zij alleen nog maar het actief vrouwenkiesrecht aanvaardde. Ook antirevolutionnaire vrouwen moeten in de Kamer komen. Naar het oordeel van dr. Kuyper heeft ten deze over de antirevolutionnaire partij de revolutie gezegevierd. Men moge, gelijk o.a. dr. Bavinck in het aangehaalde werk, nu komen beweren, dat het vrouwenkiesrecht geen zaak van geloofsbeginselen was, doch waarom dan zoovele jaren op zulk een wijze, als is geschied, er tegen gestreden? Ik kan niet anders zien, of de antirevolutionnaire partij heeft in zake kiesrecht het heilige principp verloochend. En ik heb mij afgevraagd, wat haar toch wel daartoe dreef? Eenig antwoord op die vraag meen ik gevonden te hebben in (ik wil het maar weer liever zeggen met woorden van mannen, die van zuiver antirevolutionnair bloed zijn) wat H. de Wilde schrijft op bladz. 261 van *De Anti-Revolutionnaire Partij en haar program van beginselen*, nadat hij geklaagd heeft over de Schoolwet 1920:

> ,,De vraag is bovendien, of die nieuwe rechtsgelijkheid van artikel 192 niet te duur gekocht is, vermits het wel scheen, alsof de groote meerderheid van de Kamerleden der rechtsche partijen, in ruil van die gelijkheid, hun stem gaven aan het algemeen individueel kiesrecht en aan het vrouwenkiesrecht.''

Mijnheer de Voorzitter! Als een principieel en voorzichtig antirevolutionnair dit zegt, behoef ik toch niet te worden aangezien voor valsch getuige, zoo ik de vrees uitspreek, dat de verpolitieking der anti's de beginselen der partij in gevaar brengt. En ik als bittere vrucht van zulke beginselverzaking aanzie de slechte werking van de verkregen Schoolwet, die is gekocht. De schoolstrijd zooveel jaren met zulk een fierheid en met zooveel opofferingen gevoerd, is smadelijk beëindigd.

Mijnheer de Voorzitter! De vrees voor uw hamer belet mij heden op de door mij genoemde zaken, waarvan de heer Rutgers verklaarde, dat zijn partij die sedert lang voorstond breeder in te gaan. Hoe men die voorstond, zal misschien een tweede zijn, doch ik verheug mij in die uitspraak en hoop, dat de practijk ze bevestige. Misschien wordt dan de vriendschapsband, waarop ik hoogen prijs stel, nauwer. Dan zal het vaccinevraagstuk, om maar iets te noemen, bij de welhaast te wachten indiening van een wetsontwerp krachtiger beplei en geen houding ten opzichte van de tooneel-subsidieering worden aangenomen, als geschied is door antirevolutionnaire Ministers, die toen zitting hadden in het Kabinet en hun tegen niet lieten hooren.

Het tweetal punten door den heer Rutgers breeder besproken, eischt echter, dat ik met een enkel woord mijn inzicht toelicht. Die twee punten zijn de verhouding der antirevolutionnairen tot de Roomsch-Katholieken en de sociale wetgeving.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil niet herhalen, wat ik gezegd heb. Het is slechts noode, dat ik mij hier over het politieke geschil, rakende het saamgaan met Rome, uitlaat. Men kent nu mijn gevoelen in deze. Ik herinner echter, dat ik het vroeger bestaande bondgenootschap tusschen beide partijen slechts heb aangehaald, om te trachten de Kamer een indruk er van te geven, dat de kloof tusschen de antirevolutionnairen en de Staatkundig Gereformeerden sinds lang bestond. Ter bevestiging van wat ik zei, zou ik kunnen wijzen op een beschouwing in sommige linksche bladen, ten tijde van de vorige verkiezingen, waarin geconstateerd werd, dat door het stichten der Staatkundig Gereformeerde partij afbreuk aan linksch gedaan werd. Het streed geheel met mijn overtuiging, dat menschen van zuiver Gereformeerde belijdenis ijverden voor linksche politiek, voor de openbare school en wat dies meer zij en dat zij de linkerzijde steunden bij de verkiezingen. Dat dreef mij op aandrang van enkelen, verzamelen te blazen. De kloof was te diep om bij de antirevolutionnaire partij aan te sluiten. Het saamgaan met Rome had te groote scheiding gebracht. Voor Roomsche politiek bestond vrees en de afkeer werd genoopt zich in krachtige verzet te uiten door uitspraken als van weleer dr. Schaepman en later bijv. *De Maasbode*; uitspraken, die de zooveel duizenden verlichtende Hervorming revolutionnair noemde en die haar beginselen duisternis en haar vrucht barbaarschheid heetten, ,,begonnen met de stellingen te Wittenberg en eindigend met de stellingen van Wijnkoop''. Men mag zeer scherp kunnen onderscheiden tusschen Kerk en politiek, doch dit bondgenootschap moet van belemmerenden invloed zijn op de doorwerking der beginselen. Van antirevolutionnaire zijde moet men dit toegeven. Juist omdat ook de antirevolutionnaire partij, en zoo stellig, het nauw verband tusschen Christendom en politiek belijdt. Dat bondgenootschap heeft de scherpe hoeken der beginselen mijns inziens afgevijld.

De antirevolutionnaire partij oordeelde de coalitie noodig tegenover ongeloof en revolutie, en de heer Rutgers wees op enkele voordeelen, die deze coalitie zou hebben afgeworpen. Ik stem toe, dat wellicht de politieke situatie in ons land een andere zou geweest zijn, maar ons beginsel ware m. i. krachtiger uitgekomen. Het vertrouwen in ons waarachtig Bijbelsch principp heeft mij steeds voor oogen gesteld het onbetwistbare woord des apostels: ,,Dit is de overwinning die de wereld overwint, namelijk ons geloof'' 1 Joh. 5:4. Het bedoelde bondgenootschap heb ik steeds betreurd, en het was mede oorzaak der scheiding, die lag tusschen de antirevolutionnaire partij en de menschen, die zich gevormd hebben tot de Staatkundig Gereformeerde partij.

Het spijt mij, dat ik genoodzaakt ben deze dingen nu

22ste VERGADERING. — 21 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beschouwingen).

(Kersten.)

eens te zeggen, doch de heer Rutgers noopte mij er toe; gelijk deze geachte afgevaardigde mij ook drong, weer terug te komen op het gezantschap bij den Paus, waarin volgens zeggen des heeren Rutgers niets anders wordt erkend, dan de feitelijke positie, welke de Paus op dit oogenblik bekleedt, als hoofd der Katholieke Kerk, en door de internationale plaats.

Mijnheer de Voorzitter! Tegen deze bewering stel ik (om van dr. Kuyper, die, zoo ik mij wel herinner, in *De Standaard* adviseerde op het blijvend gezantschap niet in te gaan, nu te zwijgen) wat Zijn Excellentie de Savornin Lohman gezegd heeft in de vergadering der Staten-Generaal den 22sten December 1920. Lijnrecht tegen de onzijdige opvatting van den heer Rutgers stelt zich dat getuigenis, waarin gesteld wordt:

> ,,De vraag is dus: mag de Koningin, optredende als hoofd van den Nederlandschen Staat, den Paus erkennen als hoofd der Christelijke Kerk?''

Die vraag wordt dan ontkennend beantwoord. Met deze gedachte van den heer de Savornin Lohman kan ik mij geheel vereenigen, en ik zou willen zeggen, om niet te vermetel te zijn: de heer Rutgers beging een groote onvoorzichtigheid.

Het tweede punt, waarover de heer Rutgers sprak, gold het sociale vraagstuk. Het kan misschien zijn nut hebben, nog eens te lezen, wat aangaande verzekeren en consciëntiebezwaar in n°. 568 van *De Heraut* geschreven stond:

> ,,Het Assurantiewezen, zooals het in onze Maatschappij bestaat in den vorm van Brandassurantie, Oogstverzekering, Veeverzekering, Levensverzekering, Reisongelukverzekering enz., enz.
>
> *is* eene vrucht v. d. Geest des tijds, van den Geest, die niet uit God is.
>
> *is* een openbaring van het materialisme.
>
> *is* gebouwd op kansberekening en
>
> *is* gebaseerd op de leer van het toeval en van het noodlot.
>
> *behoort* thuis bij het Atheïsme.
>
> *heeft* burgerrecht bij het Deïsme.
>
> *werkt* doodend op den organischen band der maatschappij als lichaam gedacht.
>
> *Geeft* aan de maatschappij, tegenover het verlies van een organischen band, alleen een mechanischen band.
>
> *voedt* alzoo den geest van Socialisme, Communisme, Nihilisme.
>
> *is* een caricatuur van de vervulling der wet van Christus: ,,draagt elkanders lasten''.
>
> *poogt* wonden te heelen zonder medelijden; zonder deernis, zonder ontferming, zonder liefde.
>
> *Spot* met de leer der voorzienigheid Gods.
>
> *is* een schild tegen Gods slaande of kastijdende hand.
>
> *verhardt* den mensch tegen Gods slaande hand, tegen de roede door God besteld.
>
> *werkt* doodend op 't levend geloof v. d. Christen.
>
> *doodt* het gevoel van diepe afhankelijkheid jegens God.
>
> *vernietigt* de teederheid des gemoeds, die eene vrucht is van de ware vreeze Gods.
>
> *Ontneemt* der broederlijke liefde eene gunstige gelegenheid tot oefening in liefdadigheid en mededeelzaamheid.
>
> *brengt* misbruiken en kwade practijken in de maatschappij, niet toevallig en bij uitzondering, niet in *weerwil* van het stelsel, maar als een natuurlijk gevolg van het stelsel zelf; vermindert het brandgevaar niet, maar *verhoogt* het brandgevaar door het in de hand werken der onverschilligheid, roekeloosheid of winzucht.
>
> *is* daarom op zedelijk standpunt afkeurenswaardig.
>
> *is* op geloovig standpunt geoordeeld en onverdedigbaar.
>
> *is* den Christen niet geoorloofd en zijner onwaardig.''

Dat zal *De Heraut* (wier schrijver naar het oordeel van den heer Rutgers toen blijkbaar ook een dolende consciëntie had) nu niet meer schrijven, maar wel leeft dergelijk oordeel voort in de harten der gemoedsbezwaarden, ook al werd in de *Gemeene Gratie* anders bepleit.

Mijnheer de Voorzitter! Zijn Excellentie de Minister van Binnenlandsche Zaken was zoo vriendelijk de door mij geopperde bezwaren in zake Staatsbemoeiing (waarover ook de heer Rutgers sprak) kort te beantwoorden, waarvoor ik Zijn Excellentie dankzeg, al moet ik eerlijk bekennen in dezen niet gewonnen te zijn. Bijzonder dankbaar ben ik Zijn Excellentie ook voor de mededeeling, dat reeds een ontwerp in voorbereiding is, om de gemoedsbezwaren te ondervangen ten aanzien van de landbouwongevallenverzekering, dat ons hedenmorgen dan ook bereikte.

Tegen de klimmende Staatsbemoeiing beriep ik mij op de souvereiniteit in eigen kring; ik bedoelde niet losbandigheid, doch handhaving van de door God in de maatschappij gegeven vrijheid. In dezen beroep ik mij weder op de Wilde.

In het boven aangehaalde werk lezen wij:

> ,,Al die kringen hebben zelve hun eigen belangen te behartigen en te regelen. Toch zijn er duizenden die daarmede niet instemmen, die meenen, dat de Staat de hoogste en eenige wetgever moet zijn en dat alles voor den Staat in ootmoed heeft te bukken..... En wat is daarvan het gevolg? Wat anders dan een machtsoverschrijding van den Staat, die al weinig minder drukkend wordt dan het despotisme der koningen in vorige eeuwen.''

En nu maakt het ingrijpen en reglementeeren der Overheid m. i. niet goed de omstandigheid, dat de maatschappij nalatig bleef in menig opzicht; terwijl de hoop ijdel is, dat welhaast de Staat weder terugkeeren zal op den ingeslagen weg. Dr. Kuyper schreef weleer (het was in de ,,Kameradviezen'' van 1874 en 1875, blz. 167):

> ,,Wie eenmaal een weg inslaat, aan welks einde de mechanische opvatting van den Staat ligt, wordt zijns ondanks al verder en verder voortgedrongen. Men roept een geest op, die men zelf niet meer kan bezweren; ook dan niet, als men zelf persoonlijk vijandig tegenover het socialisme staat en het hart zich met alle kracht tegen zijn propaganda verzet.''

Met name ,,het dwingen der burgerij tot verzekering'' is het vervangen van het systeem van vrijheid in het particuliere leven door dat van dwang'' (Fabius ,,Verzekeringsdwang'', blz. 274.)

De zedelijke plicht is in een rechtsplicht omgezet. Nog sterker. In de Memorie van Toelichting bij het ontwerp van het jaar 1905, betreffende verzekering tegen invaliditeit en ouderdom, wordt de zedelijke verplichting om zich met het oog op den ouderdom te verzekeren, ontkend. En desniettegenstaande wordt de plicht door den Staat opgelegd. Zelfs al verklaart de betrokkene, absoluut niet verzekerd te willen zijn, de ,,genadige'' ontferming der Overheid houdt hem verzekerd. Hij moest toch nog eens veranderen van gedachte! Bij alle waardeering voor wat de Regeering deed ter verlichting van gemoedsbezwaar, blijft de grief, dat de arbeider behandeld wordt als ware hij niet normaal, als stond hij onder curateele van den Staat. Is dat in strijd met de souvereiniteit in eigen kring of niet? Ik meen van wel.

Wat voorts het staatsrechterlijke van den verzekeringsdwang betreft, is in den boezem der antirevolutionnaire partij een felle strijd gekampt. Ik verwijs naar het stelselmatig weren van prof. Fabius uit de Tweede Kamer; naar het bijna boycotten van *De Rotterdammer*, die in 1905 (nos. 556, 565, 574) verschillende bezwaren tegen den verzekeringsdwang ontwikkelde, terwijl *De Standaard* erkende en waardeerde het principieele der bestrijding. In den nieuwen koers kan ik mij dan ook slecht vinden, maar begeer een regeling van onderen af (zooals dr. Kuyper het noemde) en zag althans gaarne de uitvoering van het stelsel aan het particulier initiatief overgelaten. Zoo ik de vrijheid neem van

(Kersten e. a.)

mijn opvattingen eerlijk blijk te geven en een zelfstandige houding aan te nemen, hoop ik echter de mij gebleken goede verhouding met de partij, met welke in nu in enkele zaken van gedachten wisselde, niet te vertroebelen.

Gaarne verklaar ik, wat ik dure roeping acht, tenware heilig beginsel in gedrang kwame, ten volle bereid te zijn, met mijn zwakke kracht aan de zijde der Regeering te zullen staan.

De heer van Vuuren: Mijnheer de Voorzitter! Van motiën heb ik een hartgrondigen afkeer en in den regel, zoo niet altijd, onthoud ik daaraan mijn stem, zonder roeping te gevoelen, deze houding toe te lichten. Ik zie de noodzakelijkheid niet in om te zeggen, waarom ik niet bereid ben op het oogenblik, dat een medelid daarvoor gelieft te kiezen, mij aan een verhoor op vraagpunten te onderwerpen. Zonder met dien regel te breken, wil ik heden een enkel woord zeggen over een paar motiën, die in verband staan met het financieele gedeelte van de debatten, waaraan ik mijnerzijds heb deelgenomen.

In de eerste plaats de motie-van Rappard. Het komt mij voor, dat de wijze, waarop deze motie in tweede instantie is verdedigd, bestrijding overbodig maakt. Zoo heeft de heer van Rappard eenerzijds de Roomsch-Katholieken aangemaand om vóór zijn motie te stemmen op grond van hun program, anderzijds de Protestantsche leden opgewekt, voor de motie te stemmen, omdat de Minister zou verklaard hebben, dat hij op geheel bijzondere wijze de belangen van de Katholieke boeren zou behartigen. Het spijt mij zeer, dat de Minister niet aanwezig kan zijn, doch niet wegens die opmerking, want ik acht hem te hoog om daarop in te gaan. Ik wil den geachten afgevaardigde alleen zeggen, dat, als zijn partij aan het bewind komt en hij Minister van Landbouw wordt en in een verslag staat dat hij iets dergelijks heeft gezegd, ik geen oogenblik zal aannemen, dat hij aldus heeft gesproken. Een Nederlandsch Minister zegt zulke dingen niet. Wie tot zulke argumenten zijn toevlucht neemt, moet dan ook wel zeer zwak staan.

In het program van de R.-K. Staatspartij staat, dat wij vragen: 1°. zoodanige hervorming van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel, dat het zich onverdeeld kunne wijden aan de belangen van den landbouw en aanverwante takken van volksbestaan; 2°. hervorming van het Departement, zoodat aan de afdeelingen Handel en Nijverheid de volle aandacht kan worden gewijd.

De heer van Rappard leest hieruit, dat de Katholieken in hun program een afzonderlijk Departement van Landbouw vragen. Met de instelling daarvan zou zeker tegen den wensch, in deze paragrafen neergelegd, niet zijn ingegaan. Misschien is het zelfs juist, dat daarmede op de meest volledige wijze voldoening zou zijn gegeven aan hen, die op de opneming van deze paragrafen in ons program een bijzonderen prijs stelden. Indien men echter die oplossing de eenig denkbare zou hebben geacht, zou men in gewoon Nederlandsch in ons program hebben neergeschreven: instelling van een afzonderlijk Departement van Landbouw. Mocht hierover echter nog verschil van meening mogelijk zijn, zeker is, dat het Katholieke program niet vraagt hetgeen in de motie van den heer van Rappard is neergelegd, het behoud van een ongesplitst Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel. Tegen die vereeniging gaat juist de grief.

Indien men het echter zou vragen, zou men het zeker niet doen — de heer van Rappard vergeve mij de uitdrukking — op den ietwat onnoozelen grond, dat splitsing kan strekken ten nadeele van die takken van volksbestaan. De heer van Rappard zegt, dat hij het woord ,,kan'' heeft gebruikt, omdat, als de Minister toevallig de landbouwspecialiteit zou zijn, de splitsing niet ten nadeele zou strekken van den landbouw. In de motie staat dit niet, maar het doet ook niet ter zake. Men kan van elke splitsing en van elke samenvoeging zeggen, dat zij goed kan werken en niet goed kan werken. Dat een Katholiek afgevaardigde voor deze motie zou stemmen op grond van zijn program, acht ik dan ook ten eenenmale buitengesloten. Ik constateer overigens, dat de

(van Vuuren.)

heer van Rappard mij niet heeft tegengesproken, dat de nieuwe regeling voor den landbouw geen verbetering is.

Mijnheer de Voorzitter! Den heer Troelstra geef ik de verzekering, dat wij, die aan deze zijde zijn gezeten, evenals de Regeering zelf de noodzakelijkheid van de pensioenkorting betreuren. Op het oogenblik is echter naar ons oordeel niet zoo urgent als herstel van het financieel evenwicht der begrooting, niet in de laatste plaats in het belang ook van de ambtenaren zelf. Het lijdt geen twijfel, dat, waar wij, zelfs met de pensioenkorting, voor 37½ millioen van het tekort van 42½ millioen op de begrooting ons met de toekomstige bezuiniging moeten tevreden stellen, van het herstel van het financieel evenwicht zonder dezen maatregel voorloopig geen sprake kan zijn. Met de Regeering zijn wij dan ook overtuigd, dat andere, niet op de salarieering van het personeel drukkende bezuiniging, in afzienbaren tijd niet het effect kan hebben, dat zij de pensioenkorting onnoodig maakt. Aan de motie van den heer Troelstra kunnen wij dus onze stem niet geven.

Ten aanzien van de herclassificatie, waarop de tweede motie van den heer Troelstra betrekking heeft, staan na de rede van den Minister van Financiën drie dingen vast.

1°. Dat de Regeering in deze nog volkomen vrij staat en geen beslissing heeft genomen noch nemen zal voor en aleer zij gehoord heeft de classificatiecommissie en de centrale commissie.

2°. Dat de Regeering, de vraag brengende bij de classificatie-commissie, harerzijds alleen heeft gedacht aan de werking der classificatie ten aanzien van sommige ambtenaren ten plattelande, de zg. ,,onverplaatsbaren'', die men ook wel noemt de inboorlingen, mannen ter plaatse geboren en getogen, vaak met een eigen stukje grond, dat zij bewerken, en die door het verband met de algemeene salarisschaal staan ver boven hun groepsgenooten in de particuliere maatschappij ter plaatse.

3°. Dat c.q. een nieuwe classificatie alleen zal gelden voor nieuwe ambtenaren, zoodat de ,,hardheid'',, zooals de Minister het uitdrukte, door de tegenwoordige ambtenaren niet zal worden gevoeld en dezen bij een overplaatsing naar een standplaats van een lagere — en dus m. i. a fortiori ook niet bij overplaatsing naar een standplaats van gelijke klasse — daarvan geen nadeelige gevolgen zullen ondervinden.

Indien men een en ander goed overdenkt, zal men moeten erkennen, dat de beweging in den lande ,,tegen de plannen der Regeering'', zooals het heette, al op zeer los zand is gebouwd geweest.

De Minister heeft hieraan nog toegevoegd, dat hij, voor hij het besluit neemt, nader alle hier gemaakte opmerkingen zal overwegen.

Indien de Minister die toezegging getrouw blijft, en daaraan bestaat geen oogenblik twijfel, dan zal zeker wel blijken, dat het hier betreft een buitengewoon moeilijk vraagstuk. De beste salarisregeling is eigenlijk géén salarisregeling, maar behandeling van ieder geval op zich zelf. De Overheid kan zoo iets niet doen, omdat zij gevaar zou loopen in willekeur te vervallen. Men moet dus wel een algemeene regeling aannemen bij overigens niet te ontkomen verschillen. De Minister moet zich daarom niet vleien, dat hij ook de oneffenheden zal kunnen wegwerken. Hij moge zich dus daarom nog wel eens beraden eer hij in deze ingrijpt.

Als de Minister deze dingen goed overweegt, kunnen wij met vertrouwen afwachten, hetgeen de Minister ten slotte zal doen, natuurlijk ons voorbehoudende gebruik te maken van het recht, aan de Staten-Generaal gegeven, om a posteriori den Minister ter verantwoording te roepen. Ik vind echter geen vrijheid, om, zooals de motie-Troelstra vraagt, van den Minister te vorderen, dat hij geen besluit neemt voor en aleer deze zaak in de Kamer is behandeld. Men den Minister heb ik daartegen Staatsrechtelijke bezwaren, maar ik verwacht van een dergelijke wijze van doen ook voor de zaak meer kwaad dan goed, vooral als wij, zooals de heer Troelstra ons heeft aangeraden, hier zullen komen met de gegevens, die ons van alle kanten zullen bereiken. Indien ik van iets overtuigd ben, dan is het wel van de volkomen ongeschiktheid van de Kamer, om in een dergelijke zaak mee te

(van Vuuren.)

spreken, gesteld al dat de Kamer er den tijd voor kon vinden.

Na mijn meening ten aanzien van de moties te hebben uiteengezet, zij het mij vergund, enkele opmerkingen te maken naar aanleiding van hetgeen de Minister van Financiën heeft gezegd. De Minister heeft een rede gehouden, die naar den vorm een uitnemenden en uitstekenden indruk heeft gemaakt en getuigt van een groote polemische vaardigheid. Tot mijn leedwezen moet ik echter zeggen, dat, als ik die rede nalees, ik niet kan zeggen, dat ik iets meer weet dan ik wist, toen die rede nog niet was gehouden.

De Minister heeft zich verweerd tegen de verwijten van optimisme en van pessimisme met het veel gebruikte middel: de een zegt, dat ik te optimistisch ben, de ander, dat ik te pessimistisch ben, dus houd ik het juiste midden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zie niet in, waarom men geen optimist zou mogen zijn als er reden is voor optimisme en waarom men geen pessimist zou mogen zijn als er reden is voor pessimisme. Men moet de dingen zoo voorstellen als men te goeder trouw meent ze in werkelijkheid te zien. Ik ben het echter wel eens met den Minister, dat men niet in zwartgalligheid als het ware zijn werklust moet verdrinken. Ik heb zelf dan ook vertrouwen in de toekomst, maar ik meen daarom nog niet de zaak gunstiger te moeten voorstellen dan ik ze zie. Ik acht dat voor ons gemeenschappelijk doel gevaarlijk om de reden, die ik daarvoor in eersten termijn gaf.

Wanneer de Minister bezuinigingen wil aanbrengen, dan is het niet voldoende, dat hij achter zich heeft partijen, die hem daarbij willen helpen, maar dan moet de overtuiging dat die bezuinigingen noodig zijn, leven in het Nederlandsche volk. De Regeering, en de partijen, die het financieel herstel najagen, moeten niet rekenen op dankbaarheid en erkentelijkheid bij het Nederlandsche volk. Van hen, die het hardst om bezuiniging hebben geroepen, begint reeds nu de een na den ander terug te krabbelen, nog niet in het algemeen, maar ten aanzien van bezuinigingen op uitgaven, die hun in het bijzonder ter harte gaan. Indien echter eenmaal de overtuiging weg is dat bezuiniging een absolute noodzakelijkheid is, een bezuiniging op alles, dan is men verloren. Daarom zeg ik: dat men het Nederlandsche volk den ernst van den toestand niet genoeg voor oogen kan houden. De Minister heeft daartoe m. i. het goede middel niet gekozen door te zeggen: Ik heb een vorig jaar zelf te ongunstig geraamd en de opbrengst heeft mijn raming al met 17 millioen overschreden. Men zal nu allicht zeggen, dat de raming, die hij ongeveer 50 millioen lager heeft gesteld, wel weer zal worden overtroffen. De Minister heeft zich beroepen op den Middelenstaat, die dien avond in de courant zou komen; hij noemde dien staat wel misleidend, maar hij heeft hem toch aangehaald. Wat blijkt nu uit dien Middelenstaat? Dat de meerdere ontvangsten zijn te danken allereerst aan de successierechten, hetgeen niets zegt. Ten tweede aan de verhooging van de invoerrechten, een uitkomst, waarvan ik niet durf zeggen dat, waar onze invoer zoo ver boven onze uitvoer uitgaat, dat wel een economisch gunstig verschijnsel is. Ten derde danken wij de gunstige uitkomst aan de inkomstenbelasting. Reeds is er op gewezen, dat de belasting voor dit jaar nog geheven is naar de uitkomsten van een goed jaar. Maar dat is het niet alleen. De meeste aanslagbiljetten over 1921/1922 zijn uitgereikt in 1922, terwijl de voorloopige aanslagbiljetten over 1922/1923 reeds lang zijn ontvangen. Men ziet dus thans binnenkomen de aanslagen over 1½ dienstjaar, iets dat zich een volgend jaar niet herhaalt. De ontvangsten van thans zeggen dus niets omtrent hetgeen wij een volgend jaar kunnen verwachten.

De Minister verwijst verder naar de uitkomsten op de dividendbelasting. Bedenkt hij daarbij wel, dat de dividenden in 1922 over 1921 extra hoog zijn geweest, omdat vele maatschappijen beschikten over aanzienlijke onverdeelde winsten, gemaakt in het buitengewoon gunstig jaar 1920. Ook daarop valt niet meer te rekenen.

Wat de raming betreft, geloof ik dus, dat wij op niets anders dan tegenvallers zullen kunnen rekenen. M. i. is dit nog noodiger omdat het een psychologisch verschijnsel is, dat een Minister van Financiën — en met wethouders van Financiën is het vaak ook zoo — pessimistisch raamt als er reden is optimistisch te zijn en omgekeerd. Als het erg mooi gaat, heeft hij in het algemeen de neiging te laag te ramen om aan den drang naar afschaffing van belasting of verhooging van uitgaven enz. te keeren, maar omgekeerd, als de inkomsten te ver blijven beneden de uitgaven, doet hij het tegendeel om tot een sluitende begrooting te komen. In dit laatste geval heeft deze Minister verkeerd.

Het is daarom zaak met de raming van hem, die tot elken prijs heeft willen voldoen aan den onafwijsbaren eisch: de begrooting sluitend te maken, en die de laatste 5 millioen niet kan vinden, voorzichtig te zijn.

Naar aanleiding van mijn bezwaren tegen het nemen van de 10 millioen uit het Leeningsfonds heeft de Minister aangetoond, dat het bedrag er uit genomen kan worden, maar hij heeft niet weerlegd, en ook niet tegengesproken, dat dit bedrag bestemd was en gebruikt moest worden voor dekking van betalingen voor buitengewoon, tot delging van schuld, en daardoor tot vorming van kapitaal, terwijl hij door die 10 millioen te gebruiken tot dekking van gewone uitgaven, ze bestemd en aanwendt voor het omgekeerde van kapitaalvorming.

Ik heb gezegd: ik stap over die bezwaren heen, omdat voor die 10 millioen geen dekking is te vinden en ze dus anders toch uit kapitaal worden betaald, maar dat is nog geen reden, om niet te zeggen, dat wij hiermede geld, bestemd tot kapitaalvorming, gaan gebruiken voor de gewone uitgaven, dus dat wij het bedrag, dat opgebracht wordt aan belastingen tot dekking van gewone uitgaven, met 10 millioen gaan verhoogen.

Ten aanzien van alle zaken, door mij een vorige maal besproken, heb ik geen enkele reden, om den toestand minder ernstig in te zien. Perspectief voor 1924 of 1925 heb ik in de rede van den Minister niet gevonden.

Hetgeen mij echter vooral in de rede van den Minister heeft teleurgesteld, is zijn volkomen zwijgen ten aanzien van hetgeen nu gedaan moet worden voor den economischen opbloei. De Minister heeft ons getroost, als wij over de valutaconcurrentie spraken, met de mededeeling, dat de kredietnood in Duitschland al een zekere neiging had om die concurrentie te verminderen. Ik heb den Minister gevraagd: Ziet u dat al in den uit- en invoer? Neen, zegt de Minister. Dus al heeft men goede hoop, het blijft er bij, dat men vermindering van die concurrentie als gevolg van de kredietnood, ieder voor zich zoo nu en dan eens in zijn naaste omgeving kan constateeren.

Verder heeft de Minister gezegd: wij kunnen nooit tot een gezonden toestand komen, zonder den belastingdruk te verminderen. Ik heb toen gezegd: daarvan kan dit jaar niets komen, of mogen wij verwachten, dat gij er aan denkt, om althans sommige belastingen, welke voor de industrie drukkend zijn, te verlagen, zij het dan ook door andere te verhoogen? Ik heb daarop geen antwoord gekregen.

Ik heb eindelijk heel bescheiden gevraagd aan den Minister: gij hebt toegezegd een technische herziening van de tarieven van de invoerrechten, waarbij het vraagstuk in zijn geheel kan worden herzien.

Kunnen wij er op rekenen, dat wij die wijziging ten minste dit jaar krijgen?

De Minister heeft over alles gesproken, maar daartoe deed hij het zwijgen. Zwijgen kan een teeken van toestemming zijn, maar op mijn bescheiden vraag had ik toch wel eenig antwoord verwacht.

Ik verlang niets liever, en ik geloof namens mijn geestverwanten te spreken, dan dezen Minister te steunen en te komen tot hetgeen hij in zijn Memorie van Antwoord noemt een onafwijsbaren eisch: het herstel van het financieel evenwicht en, voor zooverre het van de Regeering afhangt, tot economischen opbloei van onze industrie. Ik zal dit doen in volkomen goed vertrouwen, dat hij niets zal nalaten hetgeen daartoe noodig is. Maar, Mijnheer de Voorzitter, ik hoop van harte, dat ik bij de nieuwe begrooting in het ongelijk wordt gesteld, doch tot heden ben ik overtuigd, dat, als alles geschiedt hetgeen hij voornemens is, wij nog het doel niet bereiken zullen.

(Voorzitter e. a.)

De Voorzitter: Ik stel aan de Kamer voor, om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De algemeene beraadslagingen worden voortgezet.

De Voorzitter: Er zijn nog vijf leden ingeschreven, die in deze algemeene beraadslagingen het woord wenschen te voeren.

Volgens den toegemeten maximum spreektijd zal de beraadslaging in dezen tweeden termijn om goed 6 uur kunnen gevorderd zijn tot zoover, dat de Minister van Financiën het woord zal kunnen voeren. Het voornemen is echter, dien bewindsman morgen zijn rede te doen houden. In verband met het min of meer late uur, waarop hedenmiddag de vergadering zal eindigen, stel ik voor, om het aanvangsuur van de avondvergadering te bepalen op half 9 in plaats van op 8 uur.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Schokking**: Mijnheer de Voorzitter! Allereerst wil ik, op verzoek van den heer Gerretson, die geen aanleiding vindt tot repliek, een door hem gemaakte vergissing herstellen.

Deze heeft in zijn rede gewezen op de stijging der algemeene huren en daaronder ook van de pakhuizen. Deze zijn echter belastingvrij, maar niet alzoo de kantoorpanden. Het door hem genoemde voorbeeld eener huurstijging van f 7000 op f 23000 betrof dan ook een kantorencomplex, niet een pakhuizencomplex, zooals hij bij vergissing gezegd heeft.

Wanneer de heer Gerretson voorts geen aanleiding heeft tot repliek, is dit niet het minst, omdat de rede van den Minister van Financiën onze door hem uitgesproken verwachting omtrent het financieel beleid slechts bevestigd heeft. En veelszins is dat zelfde het geval met betrekking tot het algemeen beleid, zooals de Minister-President daarvan in zijn rede een nadere verklaring heeft gegeven.

Er zijn dan ook slechts een paar punten, waarop ik, vooral in verband met de ingediende moties, met een enkel woord moet terugkomen, om daarna een opmerking te maken over de toelichting van dn heer Colijn van hetgeen hij in eerste instantie over de defensie heeft gezegd.

Het eerste betreft de verandering in de Departementen.

Wanneer de heer van Rappard onlangs zeer nieuwsgierig vroeg, of ook de heer Weitkamp instemde met wat ik in mijn eerste rede daarover heb gezegd, is vanmiddag wel gebleken, dat ik het volle recht had toen bevestigend te antwoorden.

Met voldoening hebben wij van den Minister-President vernomen, dat de Directie van den Landbouw onveranderd zal blijven, wanneer Landbouw naar het Departement van Binnenlandsche Zaken wordt overgebracht. Dit, gevoegd bij de overtuiging, dat er geen geringere belangstelling bij de Regeering voor den landbouw zal zijn dan vroeger, geeft ons de vrijmoedigheid met de nieuwe regeling mede te gaan.

Dat de Regeering in haar zorg voor den landbouw geen onderscheid mag maken tusschen de landbouwers van verschillenden godsdienst, is natuurlijk vanzelfsprekend. Ik kan mij moeilijk voorstellen, dat de bewindsman, die met de behartiging van de belangen van den landbouw in het bijzonder wordt belast, daarover anders denken zou.

Ware dit wel het geval, dan — daar kan de heer van Rappard verzekerd zijn — zouden wij niet in gebreke blijven daartegen op te komen.

Doch genoeg, Mijnheer de Voorzitter, om in aansluiting aan wat ik reeds in eersten termijn gezegd heb, duidelijk te maken, dat we onze stem aan de motie van den heer van Rappard niet zullen kunnen geven.

Wat de quaestie van de pensioenkorting aangaat, wil ik den Minister danken voor de wijze, waarop hij het duidelijk heeft gemaakt, dat de Regeering dezen maatregel naast de andere voorgestelde niet kan missen. Niet alsof de Minister ook zelf niet de groote beteekenis van zoodanigen maatregel

(Schokking.)

voor het personeel gevoelt, maar in verband met de feiten en in het belang van allen, kan er niet van worden afgelaten.

Uit hetgeen de Minister geantwoord heeft op mijn opmerking, dat ons een voor allen gelijke vermindering van 8 à 10 pct. over de geheele linie liever zou zijn geweest, blijkt, dat Zijn Excellentie mij niet geheel begrepen heeft. Ik heb niet bedoeld, dat de Minister bij de behandeling van de interpellatie van den heer Ketelaar een verklaring omtrent de Pensioenwet gegeven zou hebben, die zulks onmogelijk maakte. Neen, ik had een vermindering van het salaris op het oog en zeide, dat die in verband met het Salarisbesluit en de daarvan door den Minister uitdrukkelijk gegeven verklaring onmogelijk was, tenzij de ambtenaren zelf bij het georganiseerd overleg allen duidelijk verklaarden, aan een zoodanige vermindering de voorkeur te geven.

Intusschen erken ik, dat hetzelfde effect zou worden bereikt, als artikel 36 van de Pensioenwet veranderd werd.

Ik wil daarop thans niet verder ingaan, maar alleen uitspreken, dat wij op grond van de nadrukkelijke verklaring van den Minister, dat er geen keus bestaat tusschen de bezuiniging door reorganisatie van den dienst en die van de pensioenkorting, maar dat beide naast andere met elkaar gepaard moeten gaan, tegen de motie-Troelstra omtrent die korting onze stem zullen uitbrengen.

Hetzelfde zullen wij ook moeten doen ten opzichte van de motie over de classificatie, en dit om dezelfde reden, welke de heer Colijn daarvoor aangegeven heeft. Ook wij zijn van meening, dat de Kamer niet treden moet in de bevoegdheid van de Regeering.

Intusschen stel ik er wel prijs op te herinneren, dat ik in mijn eerste rede duidelijk te kennen gaf, dat de bezwaren tegen een verder doorgevoerde classificatie in het algemeen ons voor het oogenblik voor een groot deel rechtmatig voorkomen.

Met dankbaarheid heb ik akte genomen van de verklaring van den Minister, dat ook hij de publicatie van den bekenden brief van den voorzitter der classificatiecommissie afkeurt.

En niet minder, dat er omtrent een herclassificatie nog geen beslissing is genomen.

Slechts heeft de Minister gewezen op het groot verschil in belooning, dat er is tusschen een aantal lieden in publieken dienst en anderen op het platteland, bij wie de levenskring en levensbehoeften overigens dezelfde zijn. Hierin zou voora de aanleiding liggen tot een herziening van de classificatie in welk verband de Minister van een onderscheid tusscher verplaatsbare en onverplaatsbare ambtenaren sprak.

Mijnheer de Voorzitter! Of het getal, wanneer dit onderscheid eng getrokken wordt, groot zal zijn, waag ik te betwijfelen, terwijl, wanneer dat niet geschiedt, de vraag moet worden gedaan, of er geen groot gevaar voor willekeur is.

Maar bovendien, als ik den Minister goed heb verstaan zal een herclassificatie geen gevolgen hebben voor degenen die op 1 Juli 1922 in dienst waren en zal ze dus alleen betreffen kenis hebben voor hen, die als onverplaatsbare te qualificeeren, na 1 Juli 1922 worden aangesteld.

Mocht een wijziging van de classificatie echter verder gaan, dan komen de bezwaren en moeilijkheden, waarover reeds andere leden gesproken hebben en die ook ons voorkomen niet te weerspreken te zijn, met kracht naar voren.

Daarbij zijn er twee, waarbij ik inzonderheid den vinger wil leggen.

Het eerste is dit: dat, zooals in het door den heer Colijn gegeven voorbeeld, dat met tal van andere te vermeerderen zou zijn, zeer ongewenschte verhoudingen kunnen ontstaan tusschen degenen, die op een zelfde plaats in gelijken dienst zijn geplaatst.

En het tweede, dat voor zoover men de groote steden, of juister misschien nog de grootere steden, in de hoogere klassen zal houden, het platteland in het algemeen bij de lagere klassen wordt ingedeeld. Daargelaten nu, dat dit in veel gevallen niet in overeenstemming zal zijn met de werkelijkheid, aangezien de voordeelen voor het platteland, vooral voor de ambtenaren, die het hier geldt; goeddeels door eveel zooveel nadeelen worden weggenomen, zal het aanleiding geven tot een drang naar verplaatsing naar de steden.

22ste VERGADERING. — 21 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beschouwingen).

(Schokking.)

Dit nu moet eer voorkomen dan in de hand gewerkt wor-
en, ook omdat het een element van onrust in de ambtenaars-
ereld brengt en een meer dan noodzakelijke verwisseling
nder de ambtenaren, wat hun standplaats betreft, aan een
echte behartiging van de toevertrouwde belangen gewoon-
ijk schade doet.

Terwijl wij dus om de in het begin genoemde reden ook
an de tweede motie onze stem niet kunnen geven, spreek ik
el het vertrouwen uit, dat de Minister in deze geen besliz-
ing zal nemen, zonder aan de hier genoemde bezwaren alle
andacht te hebben geschonken.

Thans een woord over de nadere verklaring, welke de heer
olijn heeft gegeven van hetgeen hij in eersten termijn over
e defensie, in verband met de noodzakelijke bezuiniging,
eeft gezegd.

Dat daarnaar met belangstelling, zoowel om het gewicht
an het vraagstuk van de defensie als om het belang van de
ezuiniging, werd uitgezien, ligt voor de hand. Ook wij
ebben met groote belangstelling naar het op dit punt be-
ekking hebbende deel van de rede van den heer Colijn ge-
uisterd. En zooveel is wel duidelijk geworden, dat in het
andpunt van de antirevolutionnairen ten opzichte van de
efensie geen verandering is gekomen, zooals de eerste rede
aaraan de gedachte heeft doen rijzen.

De heeren aan de overzijde, die, blijkens hun redevoerin-
en, al gereedstonden om den heer Colijn met de zijnen op
vangen, zijn alzoo met leege handen blijven staan. Al was
isschien de heer Marchant nog het meest sceptisch tegenover
e beteekenis van de rede van den heer Colijn, noch de inter-
retatie, welke de heer Dresselhuys daarvan meende te moe-
n geven, noch de daardoor bij de heeren Troelstra en
archant gewekte verwachtingen zijn juist gebleken.

Ik zal in geen bijzonderheden treden, omdat die m. i. beter
t haar recht kunnen komen bij de behandeling van de
etrokken hoofdstukken. Daarbij zullen wij gelegenheid
ebben ook van ons gevoelen nader te doen blijken.

Doch vandaar ook, dat ik niet inga op de gedachte van
n heer Dresselhuys van het harmonische leger, een meer
tistieke dan duidelijke uitdrukking, waarmede in elk geval
nder nadere verklaring geen stap gevorderd wordt.

Van meer belang dan van een harmonisch leger te spreken,
kt het mij daarom, dat er in de houding, welke de partijen
et betrekking tot de quaestie der defensie innemen, har-
onie te vinden is.

Wat dit nu aangaat, hebben we niet den indruk, dat de
er Dresselhuys voor den Vrijheidsbond bijzondere aan-
raak zou mogen maken op een harmonische lijn in het
drag ten opzichte van de defensie.

Maar wat daarvan zij, in elk geval is door den heer Colijn
et zooveel woorden gezegd, dat hij geen vermindering van
t contingent heeft bedoeld; zoo sterk als wij het eigenlijk
oit hebben gezegd. Maar ook aan de heeren Troelstra en
archant is de verwachting, die zij gekoesterd hadden,
tnomen.

In verband met den ons toegemeten tijd ga ik voorbij wat
in dit verband had willen zeggen over het misverstand,
t ook bij mij is gerezen, toen de heer Colijn sprak van onze
rplichtingen als lid van de internationale volkerengemeen-
ap. Bij hetgeen de heer Nolens daaromtrent heeft opge-
rkt, sluit ik mij volgaarne aan.

Het positieve gedeelte van de uitvoerige rede van den heer
lijn bevatte in hoofdzaak twee punten.

Vooreerst dat in de handhaving van de neutraliteit de
ofdzaak van de defensie gezocht moet worden; in de tweede
ats, dat van de liniën en stellingen, gelijk hij het noemde,
hand moet afgetrokken worden.

Wat het eerste betreft, is er, voor zoover ik weet, niemand,
daarover anders oordeelt. Hij zelf heeft er aan herinnerd,
t de opvatting zich reeds jaren in die richting heeft bewo-
n. Zij is ook tot uiting gekomen in de totstandkoming van
t stelsel, dat nu in de Militiewet is neergelegd, en het is
j niet bekend, dat er bij het Kabinet eenig voornemen was
is om daarop terug te komen of daarover in de toekomst
ders te denken.

(Schokking e. a.)

Het tweede is een punt van technischen aard, waarvan ik de behandeling liever aan anderen overlaat, die, meer deskundig op dit gebied, daarover beter kunnen spreken. Maar wat ik wel wil opmerken, is dit, dat de heer Colijn zelf de beteekenis van het water in de defensie van ons land niet geheel heeft ontkend; ook waag ik te zeggen, dat de ervaringen in den strijd bij den Yser die beteekenis daaraan ook allerminst ontnomen hebben.

Verder is het mij niet bekend, dat de liniën en stellingen thans in bijzondere mate onze begrooting van Oorlog belasten. Dat is van zoo geringen omvang, dat dit nauwelijks met betrekking tot de kosten gewicht in de schaal legt. Doch vandaar ook, dat, wat er uit de tweede rede duidelijk is geworden — en zij was het luisteren alleszins waard — voor ons nog in het duister is gebleven, wat de heer Colijn dan met zijn eerste rede heeft bedoeld.

Dat ook Oorlog en Marine hun aandeel aan de bezuiniging zullen moeten bijdragen, hebben wij ook zelf nadrukkelijk erkend. De vraag is slechts, of in dezen tijd, niet het minst in verband met de internationale verhoudingen, aan den eisch der defensie in het belang van onze onafhankelijkheid moet worden vastgehouden; het punt, dat juist tusschen het meerendeel van de groepen ter linkerzijde en ons ter rechterzijde in geding is.

Al moet ik het nu uitspreken, het niet zonder bedenking te achten, dat door den heer Colijn in eerste instantie gesproken is op een wijze, die den schijn kon wekken dat aan dien eisch niet langer kon worden vastgehouden — de heer Nolens heeft daaromtrent m. i. juiste dingen gezegd —, de nadere verklaring heeft dien schijn dan ten minste weggenomen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal mij van verdere opmerkingen in verband met de bij repliek gehouden nieuwe beschouwingen onthouden. Al ging de heftige aanval van den heer Dresselhuys langs ons heen, in zooverre hij daarbij opnieuw tegen het standpunt, ook door ons ingenomen, opkwam, zal een mijner geestverwanten de moeite nemen dit nog eens ter toetse te brengen.

Dit alles wil ik zeggen, dat het wel heel moeilijk schijnt elkander te verstaan. Wanneer b.v. de heer Troelstra, aan wien ik den lof niet wil onthouden, dat bij hem misschien nog de ernstigste poging was om het verschillend uitgangspunt in politieke opvatting te verstaan, opmerkt, dat men thans in Sovjet-Rusland de meest fanatieke opvatting vindt van het gezag, zonder dat die op een religieuze overtuiging steunt, dan bewijst dit — de geachte afgevaardigde houde mij dit ten goede —, dat de Christelijke opvatting omtrent het gezag hem nog geheel vreemd is. In Sovjet-Rusland vinden wij geen uitoefening van gezag, dat naar Christelijke opvatting aan bepaalde normen gebonden is — en hier ligt juist de beteekenis van de erkenning van de Heilige Schrift, ook voor de Regeering —, maar eenvoudig dwingelandij. Een uitoefening van macht, waarbij alle vrijheid de nek wordt omgedraaid!

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil het hierbij laten, om van den ons toegestanen tijd nog een deel voor een mijner vrienden ter beschikking te houden.

De heer **Bulten**: Mijnheer de Voorzitter! Op een zaak, waarover ik bij deze debatten in eerste instantie reeds sprak, moet ik nog nader terugkomen.

In zijn rede van Donderdag der vorige week heeft de Minister van Financiën herhaaldelijk en nadrukkelijk bevestigd, wat in de Millioenennota en in de Memorie van Antwoord duidelijk te lezen staat, dat het zijn voornemen is de classificatie te herzien. Hij wil die herzien in dien zin, dat het voor het overgroote deel der ambtenaren moet beteekenen een verslechtering van salarieering, terwijl een ander deel daardoor niet getroffen wordt, want, Mijnheer de Voorzitter, het doel is bezuiniging, de Minister wil aan die herclassificatie wat voor de schatkist verdienen.

De direct aanleidende oorzaak is een uitwas, waarom — de Minister van Financiën heeft het in zijn rede van Donderdag verklaard — de Regeering aan de classificatiecommissie

(Bulten.)

den brief van 19 Juli schreef, waarin werd verzocht een voorstel tot herziening der vigeerende regeling te doen, met dien verstande, dat een indeeling in ten minste vier klassen werd verkregen.

Die uitwas bestaat naar de opvatting van den heer Minister hierin, dat de onverplaatsbaren, de inboorlingen en jongelui beneden 21 jaren op het platteland te hoog bezoldigd zouden zijn in vergelijking met mannen uit gelijken levenskring.

Mijnheer de Voorzitter! Toegevende, dat zulke gevallen zich voordoen, vraag ik toch: moeten om wille van een betrekkelijk klein aantal van zulke gevallen. een zoo groot aantal ambtenaren ten plattelande getroffen worden door een onbillijke regeling?

Ligt er ook niet groote eenzijdigheid in de beoordeeling, waar de Minister zegt — men vindt het bladzijde 444, 2de kolom, der *Handelingen:*

> „Ik wil in dit verband alleen nog opmerken, in aansluiting aan wat ik zeide over den brief van 19 Juli, dat men die zaak m. i. toch niet uitsluitend kan beoordeelen uit het oogpunt van het verschil in prijzen tusschen de steden en het platteland, maar dat er toch ook wel bij komen inponderabilia, als het verschil in behoeften en het verschil in levensvoet. Het is nu eenmaal een menschelijke eigenschap, dat men zich aanpast aan de omgeving, waarin men leeft, en dat de behoefte aan sommige gemakken en ontspanningen rijst naarmate zij het deel zijn van velen in onze naaste omgeving.”?

Mijnheer de Voorzitter! Hoogere en lagere ambtenaren bij de belastingen en bij den post- en telegraafdienst, onderwijzers en nog andere menschen in dergelijke positie op het platteland. hebben behoeften, noodzakelijke uitgaven; hooge uitgaven, die hun collega's in de stad niet hebben. Ik zal mij onthouden van preciseering over kosten van opvoeding en studie der kinderen, voor eigen studie, voor kleeding, voor meerdere behoefte aan lectuur, enz. Waar het deze en dergelijke zaken betreft, moet een groot deel der ambtenaren ten plattelande zich ook aanpassen aan de ongunstige omstandigheden en er veel geld aan ten koste leggen.

Ik twijfel niet, of ook op deze aangelegenheden zal de Minister letten, als hij het advies der Centrale Commissie voor Georganiseerd Overleg in ambtenaarszaken zal hebben te beoordeelen.

Dan moet natuurlijk te rade gegaan worden met wat 's Lands belang vordert.

Mij komt het voor, dat 's Lands belang niet gebaat is bij een herclassificatie als blijkbaar in 's Ministers bedoeling ligt.

Dat belang vordert, dat ambtenaren ook op het platteland, en dat is toch nog altijd een zeer aanzienlijk deel van het heele land, hun dienst met toewijding kunnen vervullen.

Dat belang vordert, dat een tak van dienst, als het onderwijs is, niet alle nadeelen zal ondervinden, gelegen in de ontvluchting van het platteland door de onderwijzers.

Dat belang eischt, dat men steeds op zoo uitstekend mogelijke ambtenaren kan rekenen. Dat in dit opzicht ook een belang te bevorderen is, blijkt uit deze zinsnede uit het rapport betreffende de nivelleerende behandeling der hoogleeraarsbezoldiging in verband met het bezuinigingsstreven, nl.:

> „Dan moet onvermijdelijk de ambtsvervulling schade lijden. Ernstiger feit is nog, dat de aanvulling van het korps door de beste en meest geschikte elementen dan achterwege blijft, zoodat het heele volk in al zijn lagen daarvan de gevolgen ondervindt. In het buitenland is dit reeds gebleken. Aldus zou bezuiniging in haar tegendeel verkeeren.”

De last van een bezuiniging door middel van een herclassificatie der gemeenten ten opzichte van de salarieering der ambtenaren. wordt hoofdzakelijk op de plattelandsbevolking gelegd. Een dergelijke achterstelling van het platteland bij de stad kan niet zijn in 's lands belang. Indien het onontkoombaar blijkt, dat de ambtenaarssalarissen nog meer object

(Bulten e. a.)

van bezuiniging moeten zijn, dan moet dat niet geschied door zulk een als een uitbreiding der classificatie is, waarb inderdaad verschillende groote belangen niet gebaat worde

De heer Troelstra doet een poging, dat te voorkomen, do in de conclusie van zijn tweede motie den wensch uit te spr ken, dat vóór de definitieve beslissing nog het gevoelen d Kamer zal worden ingewonnen.

De Minister van Financiën heeft reeds als zijn gevoele doen kennen, dat bij hem daartegen bezwaar bestaat u staatsrechtelijk oogpunt.

Namens de antirevolutionnaire fractie verklaarde de he Colijn bereids dat zelfde bezwaar te hebben, niettegenstaand naar zijn geweten. die classificatie niets goeds, maar slech moeilijkheden zal brengen.

Wel wees de Minister er op, dat aan de Kamer nog d posterieure critiek blijft.

Mijnheer de Voorzitter! In den tijd, dat ik de eer heb l van deze Kamer te zijn, heb ik ervaren, dat posterieu critiek heel wat voeten in de aarde heeft.

Daarom hoop ik, dat zulke critiek niet noodzakelijk z zijn.

De Minister heeft hier in de Kamer kunnen hooren, d een uitbreiding van de classificatie veel tegenstand ontmoe

Hij zal goed weten, dat in den lande een stemming overhand heeft en waarbij tot uiting komt, dat een herclass ficatie allerongunstigst zal worden ontvangen.

Ik spreek daarom het vertrouwen uit, dat de Minister m een en ander degelijk rekening zal houden en dat zijn ove wegingen er toe zullen leiden, dat hij niet zal komen m eenige wijziging, die tot gevolg zou hebben, dat in eenig groep van gemeenten de aftrek op de salarissen van Rijk ambtenaren of daarmee gelijkgestelden boven een kortin van 8 pct. zou komen.

De heer **Rutgers van Rozenburg**: Mijnheer de Voorzitte In aansluiting aan het gesprokene door den heer Schokkin wil ik nog een enkel woord spreken over de antithese. D moge overbodig schijnen na hetgeen daarover in deze Kam reeds zoo dikwijls is gezegd; ik denk hierbij aan een woor van prof. Lans: ik kan slechts met u debatteeren, wanne ik het met u eens ben. Hoeveel reeds over de antithese gezegd, men is er nog niet in geslaagd, het eens te worde

Ik zou daarom niet over de antithese meer spreken, indie niet de heer Dresselhuys een zeer fellen aanval had gedaa op de rechterzijde en deze het meest ernstige verwijt ha gedaan, dat in wetenschappelijke kringen kan geschiede nl. dat zij zich schuldig maakt aan een denkfout. Ik w onderzoeken, of die beschuldiging juist is, of dat die denk fout is te zoeken in het brein van den geachten afgevaa digde zelf.

Om te beantwoorden de vraag, of de antithese de juist scheidingslijn trekt tusschen de politieke groepen, is het i de eerste plaats noodig te onderzoeken, op welke gronden d kiezers zich aaneensluiten in politieke partijen en deze i politieke groepen. Voor het antwoord verwijs ik naar Co van der Linden. De heer Dresselhuys heeft zich daartege te voren gewapend en gezegd, dat deze voor hem niet is d liberale mentor.

In het voorbijgaan merk ik op, dat het wel zeer eigen aardig is, dat de heer Dresselhuys, die bij de verschillend politieke partijen, die hij heeft opgericht, den naam liberaa heeft verzaakt, een beroep op Cort van der Linden afwijst dien ik toch zonder overdrijving één van de grootmeester van het liberalisme mag noemen. Het bekende boek va mr. Cort van der Linden, „Richting en Beleid der Liberal Partij”, is nog enkele weken geleden in een als altijd zee interessant artikel van iemand, die van het liberalism misschien evenveel afweet als de heer Dresselhuys, ik bedoe den hoefijzercorrespondent van het *Algemeen Handelsblad* genoemd één der pandecten van het liberalisme. In dat werk lees ik (ik zal niet het geheele citaat voorlezen, omdat mij spreektijd beperkt is, doch alleen den slotzin):

> „en naarmate het gemeenschappelijk doel zich uit breidt, het bewustzijn van gemeenschappelijke oog

(Rutgers van Rozenburg.)

merken levendiger wordt, moeten de beginselen waarvan men uitgaat meer en meer grondbeginselen zijn, meer en meer in hunne verwijderde werking met de geheele levensbeschouwing samenhangen."

Cort zegt dus duidelijk, dat de politieke opvattingen samenhangen met de levensbeschouwing.

In het program van den Economischen Bond, waarvan de heer Dresselhuys de oprichter is, vindt men omtrent algemeene beginselen niets. Daarover maakt men zich niet warm. Maar in *De Vrijheid*, het orgaan van den Economischen Bond, lees ik een artikel van een van de vooraanstaande mannen, den heer de Ridder, het volgende:

„Wat kwaad men — te recht — van de Kuyperiaansche antithesepolitiek zeggen moge, dit is naar onze meening hare verdienste, dat zij het volle licht heeft laten vallen op het nauw verband tusschen 's menschen levensbeschouwing en zijn politiek streven, dat in den grond toch niet anders dan één der organen daarvan is."

Ook in de partij van den heer Dresselhuys is men dus van meening, want dit artikel is nooit tegengesproken, dat de politieke opvattingen ten nauwste samenhangen met de levensbeschouwing, ja, zelfs een orgaan daarvan zijn.

Hetzelfde meen ik te kunnen lezen uit het verkiezingsmanifest van de vrijzinnig-democratische partij in 1918, waarin gezegd wordt, dat de Staatkunde beheerscht wordt door Staatkundige beginselen, waarnaar de kiezers naar verschil in geestelijken aanleg zich groepeeren. Als ik die woorden goed versta, wordt daarin hetzelfde gezegd.

Wat de S. D. A. P. betreft, kan ik volstaan met er op te wijzen, dat die berust op de historisch materialistische levensbeschouwing van Marx, zoodat voor die partij hetzelfde geldt. Het zou mij te ver voeren, dit uitvoerig aan te toonen.

Wat de partijen ter rechterzijde aangaat, behoef ik dit niet nader te adstrueeren. Het is dus in confesso, dat het politieke standpunt, dat men inneemt, ten nauwste samenhangt met de levensbeschouwing die men aanhangt.

Waar dat in confesso is, zal ieder moeten toegeven, dat, wanneer aan de beginselen der politieke partijen ten grondslag liggen levensbeschouwingen, welke elkaar uitsluiten, de scheidingslijn niet anders kan worden getrokken dan tusschen de aanhangers dier verschillende levensbeschouwingen.

In de tweede plaats moet ik vragen, van welke fundamenteele, alles beheerschende beginselen de verschillende politieke partijen uitgaan. Mr. Dresselhuys heeft de vorige week dat uitgangspunt voor de liberale partijen als volgt aangegeven: zij gaan uit van een door een verstandige rede bijgelicht geweten. Dat is een van die orakelspreuken, zooals wij ze helaas bij den Vrijheidsbond wel meer vinden. Zij doen denken aan de uitspraken van het bekende orakel van Delphi. Dat gaf altijd dubbelzinnige uitspraken, waarin ieder kon leggen wat hij wilde, zoodat, hoe de zaak uitviel, het orakel altijd gelijk had. Naarmate men het accent legt op „rede" of op „geweten", kan men meenen, alle partijen te bevredigen. Maar de geachte afgevaardigde de heer Dresselhuys weet evengoed als ik, dat wanneer het geweten moet worden voorgelicht door de rede, het ten slotte in laatste instantie de rede, en niet het geweten is, dat beslist. De heer Dresselhuys heeft dat zelf duidelijk aangetoond, waar hij er op liet volgen, dat de oplossing van de maatschappelijke vraagstukken door een door een verstandige rede voorgelicht geweten elfs kon ingaan tegen de duidelijke woorden der Schrift.

Wat de heer Dresselhuys dus met die woorden bedoelde, is hetzelfde, wat Cort van der Linden zegt in den aanhef van zijn bekend werk:

„De liberale politiek vindt haren grond in het gezag der menschelijke rede. De vrijzinnige richt staatsregeling en bestuur uitsluitend naar de uitspraken van het verstand."

Zooals mr. Cort van der Linden zegt, gaan de vrijzinnigen, en dat geldt voor alle vrijzinnige partijen, van de liberalen tot de communisten toe, in hun politieke beschouwing uit van het uitsluitend gezag der rede, dat is op Staatkundig gebied van de negatie van God.

Dat standpunt is in flagranten strijd met de Christelijke levensbeschouwing. Volgens die levensbeschouwing is God Schepper van hemel en aarde, Heer en Meester over Zijn gansche schepping. De mensch als schepsel Gods heeft dus niet alleen naar Gods wil te vragen in zijn binnenkamer, maar ook, zelfs in de eerste plaats, in zijn verhouding tot, in zijn omgang met andere menschen. Waar nu de politiek regelt het verkeer tusschen de menschen onderling, zijn wij hier beland midden in de politiek. Uit hetgeen ik zeide, volgt dus, dat de Christelijke levensbeschouwing eischt de erkenning van Gods wil, van Gods souvereiniteit, ook in het openbare leven, ook op Staatkundig gebied. Natuurlijk moet dat uit daden blijken, zooals de heer Duys hier interrumpeert.

Helaas blijkt wel eens bij sommige personen, ook bij de Christenen, dat de daad wel eens in strijd is met het woord, maar dat doet aan de zuiverheid van de theorie niets af.

Lijnrecht tegenover dat beginsel gaan alle politieke partijen van de linkerzijde uit van de souvereiniteit van de menschelijke rede, dat is van de souvereiniteit van den mensch, dat is van de volkssouvereiniteit. Waar de politieke zienswijze samenhangt met de levensbeschouwing, kan dat politieke beginsel slechts wortelen in een levensbeschouwing, die niet is de Christelijke. Ik behoef niet voor de zooveelste maal te zeggen, dat daarmede niet gezegd wordt, dat aan de linkerzijde niet kunnen worden gevonden en ook gevonden worden geloovige Christenen. Daarmede wordt alleen gezegd, dat de geloovige Christenen, die zich scharen om de vanen van de linksche partijen, zich niet bewust zijn van de grondbeginselen, waarvan hun politieke partij uitgaat, en van de consequenties, waartoe zij leiden. Ik zou dat gaarne op iedere denkbare wijs aantoonen, als ik den tijd daartoe had. Dat grondbeginsel leidt niet tot het ideaal van den Vrijheidsbond, zooals dat onlangs werd geteekend in een artikel van den hoefijzercorrespondent van het *Handelsblad*, waar hij zegt, dat voor de liberale politiek het streven gericht is naar de grootst mogelijke mate van individueele vrijheid binnen een gemeenschap van individuen. Het uitgangspunt leidt tot de grootst mogelijke tyrannie, tot de meest absolute heerschappij van de meerderheid over de minderheid. Zoodra men niet meer erkent de souvereiniteit Gods op Staatkundig gebied, bestaan er geen objectieve normen van recht en zedelijkheid meer. De menschen putten dan de begrippen recht en zedelijkheid uit zich zelf. Dat leidt er toe, dat, als de meeningen daarover verschillen, men bij gebreke van een objectieven maatstaf de stemmen moet tellen, met het gevolg, dat recht en zedelijkheid geen vaststaande begrippen meer zijn, maar begrippen, afhankelijk van wisselende meerderheden, van den waan van den dag.

Daar is geen speld tusschen te steken. In dien gedachtengang kon dan ook de heer Troelstra volkomen te recht en logisch in zijn bekend werkje van 1915: „De S. D. A. P., wat zij is en wat zij wil", de Christelijke moraal noemen een verouderde slavenmoraal. Ik herhaal, van zijn standpunt te recht, immers bij dit uitgangspunt zijn moraal, zedelijkheid en deugd niet voor alle tijden vaststaande begrippen, maar is de Christelijke moraal slechts geldend zoolang de meerderheid die accepteert. Wanneer de meerderheid zich niet meer op dat standpunt stelt, kon de heer Troelstra in dien gedachtengang volkomen te recht de Christelijke moraal noemen een verouderde slavenmoraal.

De heer **Kleerekoper**: Dat heeft de heer Troelstra niet geschreven. Leest u het eens voor. Misschien heeft hij gesproken over de moraal van de Christelijke partijen, maar u spreekt als over de moraal van het Christendom.

De heer **Rutgers van Rozenburg**: Met het oog op den beperkten tijd, welke mij is toegemeten, kan ik het niet heelemaal voorlezen, maar het is te vinden op bladz. 41 van het zooeven genoemde boekje. Zoo staat er bijv.:

„Het nieuwe leven in den strijd met en voor zijn kameraden biedt zooveel hooge oogenblikken, van wijding; eischt van hem zooveel liefde van een boven zijn klein zelf staand ideaal; vordert zooveel opofferingsgezindheid en toewijding; leidt naar een zoo hoog

(Rutgers van Rozenburg.)

plan van beter, reiner, mooier en zedelijker leven, dat zelfs de banden eener verouderde slavenmoraal, hoe schoon en heilig ook verguld, niet in staat zijn het proletariaat op dezen weg tegen te houden."

De heer **Kleerekoper**: Het woord „Christelijk" staat er niet in. Om dat er tusschen te schuiven is zeer vrijmoedig. Ik weet zeker, dat de heer Troelstra zoo iets niet zou schrijven.

De heer **Rutgers van Rozenburg**: Maar u kunt het er in lezen, in het verband waarin het staat. De heer Troelstra zal de laatste zijn, dat te ontkennen. Het zal u heel lastig vallen aan te toonen, dat hier niet werd bedoeld de Christelijke moraal. Wat werd er dan wel mede bedoeld? Het is heel gemakkelijk te zeggen: dat bedoelde hij er niet mede, maar u zal dan moeten aantoonen, wat hij er wel mede bedoelde.

Tegenover dien wil der meerderheid staat geen subjectief recht, geen onaantastbare levenskring, geen souvereiniteit in eigen kring. In die leer bestaat er buiten den wil van de meerderheid geen recht. Het is ook weer in dien gedachtengang volkomen juist wat een bekend rechtsfilosoof als mr. J. A. Levy, die bij het scherp stellen van zijn stellingen en bij het trekken van consequenties zich aan geen denkfout schuldig placht te maken, schreef, dat de meerderheid absoluut, maar ook absoluut alles vermag, en ik beveel den heer Dresselhuys ook de lezing aan van de verschillende werken van professor Krabbe, die in zijn boek: „De moderne Staatsidee" schreef, dat de Staat, en dat is in zijn en in dit systeem de meerderheid, het recht heeft ook het religieuze leven onder zijn heerschappij te brengen.

Dit uitgangspunt van de rede loopt uit op de meest volledige heerschappij der meerderheid over de minderheid. Met ons geheele leven, physiek, moreel en religieus, zijn wij volgens die theorie logisch onderworpen aan den wil der meerderheid.

De heer Schokking heeft reeds gerefuteerd de vergelijking, die mr. Troelstra met Rusland maakte. Nergens wordt, zeide mr. Troelstra, het gezag zoo fanatiek gehandhaafd, met volkomen onderdrukking van de persoonlijke vrijheid; voor een strenge gezagshandhaving behoefde men zich dus niet op religieuze theorieën te beroepen.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, Rusland toont juist duidelijk aan het verschil tusschen de gezagstheorie der rechtsche partijen en de logische consequenties, waartoe het uitgangspunt van alle vrijzinnige partijen leidt: volkomen onderdrukking van de minderheid.

Juist lijnrecht daartegenover staat het uitgangspunt der rechtsche partijen, die binden het gezag van de Overheid als dienaresse Gods aan Gods Woord, aan vaststaande normen. Vandaar, dat in deze theorie het gezag der Overheid vaster gefundeerd, maar ook scherper omlijnd en beperkt is. Er is dus principieel en practisch een enorm verschil tusschen de theorie van het gezag van rechts en de machtstheorie van links.

Ik resumeer, dat de politieke beschouwing voortvloeit uit de levensbeschouwing; het vrijzinnige uitgangspunt is de souvereiniteit van den mensch en die slechts kan wortelen in een levensbeschouwing, welke uitgaat van den mensch en niet van God; dat deze levensbeschouwing in strijd is met de Christelijke levensbeschouwing: dat de scheidingslijn niet anders kan getrokken worden dan tusschen de aanhangers van die elkander uitsluitende levensbeschouwingen; dat het feit, dat vele geloovige Christenen zich bij de linkerpartijen aansluiten, een gevolg is van dezelfde denkfout, waaraan de heer Dresselhuys zich schuldig maakte, de denkfout, dat zij zich het uitgangspunt en de consequenties van de vrijzinnige partijen niet bewust zijn.

Door den geachten afgevaardigde den heer Duys wordt hier gezegd: och, dat zijn maar woorden, maar dan wil ik even citeeren iets van een modernen rechtsphilosoof, uit de *Handelingen van de Vereeniging van Wijsbegeerte van het Recht*, waarin deze philosoof het volgende schrijft:

(Rutgers van Rozenburg e. a.)

„Wat zijn nu de resultaten van de moderne rechtphilosophie van prof. Kranenburg, ondergeteekende e anderen? De studie van de rechtsphilosophie en het zelstandig onderzoek, dat ik in die richting heb verrich hebben mij een ontzettend respect gegeven, niet in d eerste plaats voor Kant en Hegel, maar voor het Evangelie. Al ons streven, zoeken en ordenen brengt eigenlij geen nieuwe waarheden aan het licht. De beteekenis va ons werk is m.i. dat wij leeren in het kader van on moderne denken en in de verwikkelingen en dooreen slingeringen der samenleving de groote beginselen va het Christendom terug te vinden."

De heer **Duys**: Mijn grief is juist, dat de rechterzijde zo weinig practisch respect voor haar eigen Evangelie toont.

De heer **Rutgers van Rozenburg**: Daarom kunnen d linksche partijen en ook de heer Duys niet beter doen dan t trachten de groote beginselen van het Christendom terug t vinden en het niet te noemen een slavenmoraal, waarmed wij practisch geen rekening hebben te houden.

De heer **Beumer**: Mijnheer de Voorzitter! De geacht president van de Roomsch-Katholieke Kamerfractie heeft d welwillendheid gehad hedenmiddag nog eenige aandacht t wijden aan een beschouwing uit de rede van den geachte voorzitter mijner fractie. Hij heeft medegedeeld, dat d bewuste passage uit die rede op hem niet een pijnlijke indruk had gemaakt, doch bij hem een natuurlijke verbazin had gewekt, Hij heeft veel woorden gebruikt, om dit aan d hoorders duidelijk te maken. Bijna de geheele rede van die geachten afgevaardigde was daaraan gewijd.

Mijnheer de Voorzitter! Het wil mij voorkomen, dat ee Staatsman zich niet moet verbazen, zoo hij dit al doet, zij verbazing niet moet toonen en indien dit al geschied is, nie al te lang moet spreken om te trachten duidelijk te maken dat de verbazing natuurlijk en niet kunstmatig of pijnlijk was.

Ik heb echter met belangstelling deze beschouwingen gehoord, evenals de opmerking, dat deze geachte afgevaardigd er niet over denkt om den heer Colijn een plaats in de Volkenbond in te ruimen, omdat het hem bekend is, dat alleen Staten daarvan lid kunnen zijn.

Hieruit kon worden afgeleid, dat ook de geachte afgevaardigde de heer Nolens van meening is, dat alleen Staten subjecten kunnen zijn in het volkenrecht. Of het evenwel zoo bedoeld is, weet ik niet, Mijnheer de Voorzitter.

Ik kom thans tot de rede van den heer Dresselhuys, die zich ontstemd heeft getoond over het feit, dat hier gesproken is door den heer Colijn over zijn millioenenrit. Volgens den heer Dresselhuys is een cijfer van 200 à 250 millioen in zijn rede in het geheel niet genoemd; heeft hij alleen in December 1918 het zijn plicht geacht, toen de zoogenaamde revolutie voorbij was, eens concreet uit te rekenen, waartoe men zich had verbonden; is de Regeering daarop gevolgd met een rede, welke veel en veel meer beloofde dan hij; is er een verschil gebleven tusschen de Regeering en hem, hierin bestaande, dat hij wel Staatspensioen gaarne zag ingevoerd, doch de Regeering niet; was dit echter een post van niet meer dan 54 à 56 millioen, doch is de Regeering gekomen met beloften, die nog 450 millioen meer bedroegen.

Na deze opmerkingen te hebben gemaakt, heeft de heer Dresselhuys met nadruk geconstateerd, dat hij dit alles had rechtgezet.

Er zijn Staatslieden, Mijnheer de Voorzitter, die in enkele dagen 50 jaar ouder worden en dus in 4 jaren tijd eeuwen doorleven en blijkbaar meenen, dat ook anderen dit doen en dat derhalve hetgeen 4 jaren geleden is, niet meer leeft in de herinnering van hen, die het meemaakten.

Ik heb daarom eens nagegaan, of het inderdaad zoo was, dat de Regeering 450 millioen boven den heer Dresselhuys was uitgegaan. Ware dit het geval geweest, dan zou dit mijnerzijds een ernstige grief tegen de Regeering zijn, maar het behoeft daartoe niet te komen. Ik weet, dat 4 December

Beumer.)

1918 de heer Dresselhuys heeft betoogd, dat er alles en nog at moest worden tot stand gebracht, dat zeer veel geld zou sten; hij heeft verschillende dingen genoemd, die tientallen illioenen zouden kosten en daarop laten volgen:

„Maar ik durf zeggen, dat ondanks die groote uitgaven, nu de Regeering eenmaal op het standpunt zich gesteld heeft: wij willen handelen met snelheid en die maatregelen aanpakken, de Minister van Financiën dat geld vinden moet."

Dit staat voor mij vast en hoe de Minister dit doen wil hangt natuurlijk allereerst van hem af. Hij zal groote maatregelen moeten nemen, zeer moeten belasten de hooge inkomens, maar daarmede kan hij er niet komen. Hij zal andere maatregelen moeten toepassen, maar dat de Minister van Financiën dit doen moet, nu de Regeering eenmaal gezegd heeft de sociale maatregelen met kracht en snelheid te zullen toepassen, staat absoluut vast, al zou het gevolg zijn, dat talrijke menschen hun staat moeten verminderen en dat met de overzijde van het Binnenhof eenige strijd zal moeten worden gevoerd."

Op het oogenblik dat de heer Dresselhuys sprak, had de egeering nog niets beloofd dat geld kostte. Zelfs in de rede n den Minister-President van 10 December 1918 komt jna geen maatregel voor, waaraan buitengewone finaneele gevolgen voor den Staat verbonden zouden zijn. Evenel zou de Regeering beloften hebben gedaan tot een bedrag n f 500 000 000, d.w.z. van uitgaven ten bedrage van 500 000 000 per jaar! De heer Dresselhuys beweerde dat, ch ten onrechte; hetgeen hij wilde, zou 200 à 250 millioen r jaar kosten.

Ik heb eens nagegaan de opgaaf betreffende de gewone tgaven over de jaren 1918—1921, te vinden op bladz. 5 n de bijlage der Millioenennota.

Daaruit blijkt, dat de Regeering, die 500 millioen gulden r jaar zou hebben rondgestrooid, deze mededeelingen aan Kamer heeft kunnen voorleggen, dat in 1918 de gewone tgaven bedroegen ruim 970 millioen, in 1919 694 millioen, 1920 722 millioen en in 1921 705 millioen.

Als men nu weet, dat de gewone uitgaven voor 1918 bepen 444 millioen gulden, dan vraagt men zich af: waar n die 500 millioen gulden gebleven? De vermeerdering loopt ongeveer de 250 millioen van den heer Dresselhuys. Maar de millioenenrit is het ergste niet. Errare humanum , perseverare in errore diabolicum.

De heer Dresselhuys is doorgegaan. Na de rede van December 1918 hebben wij een gansche reeks moties gehad, aarvan de een bij aanneming 5 millioen, een andere 10 llioen, een andere weder 25 à 30 millioen zou kosten. Al die moties hebben de stem van den heer Dresselhuys zijn steun gehad, op enkele uitzonderingen na. Welke dat ren? Dat was bijv. de bekende motie van den heer Ossenrp; bij die stemming is de heer Dresselhuys niet aanwezig weest.

Maar ik heb over die moties nog wat te zeggen. Want or den heer van Gijn is namens den Vrijheidsbond hier sproken over bezuiniging. Dat is mij wel, het is evenwel vraag: op welke wijze moet dat geschieden, door een rator, die is aangesteld om verkwistende jongelieden binn bepaalde grenzen en perken te houden? Moet hij, die rator is over eenige verkwisters, aan even gefortuneerde den, die veel spaarzamer hebben geleefd, mededeelen, t zij zich hebben misdragen, dat zij te veel hebben uitgeven?

De heer van Gijn kan vooralsnog dankbaar emploi vinden lien hij zijn volle aandacht wijdt aan de leden van den ijheidsbond en hen leert te stemmen tegen kostbare ties.

Ik doelde zooeven op de interpellatie-Ossendorp, waarbij motie-Ossendorp en ook de motie-Otto aan de orde kwamen. ze moties kosten millioenen en millioenen; niettemin am de heer Treub mededeelen, dat hij als voorzitter van Commissie voor georganiseerd overleg advies had helpen brengen aan de Regeering, waarbij de Commissie zich niet had bekommerd over de financieele resultaten. Dat was een standpunt, naar het mij voorkomt geen goed standpunt, maar het was een standpunt. Toen nu die interpellatie werd gehouden en er een motie kwam van den heer Ossendorp, heeft de heer Treub, die hier als Kamerlid zat en niet als lidvoorzitter van de Commissie van georganiseerd overleg, welke zich z. i. niet over de financieele gevolgen behoefde te bekommeren, aan die motie zijn stem gegeven, met tal van andere leden, die thans deel uitmaken van de fractie van den Vrijheidsbond. Ik kan bij voorbeeld noemen de heeren Abr. Staalman en Ter Hall, die thans nog leden van de Kamer zijn en tot de fractie van den Vrijheidsbond behooren.

Het was dus niet alleen de heer Dresselhuys, het was ook een tweede groote figuur in den tegenwoordigen Vrijheidsbond, die ten aanzien van financieele maatregelen veel verder heeft willen gaan dan de Regeering gegaan is. Ik mag er terloops op wijzen, dat bij de interpellatie van den heer Ossendorp aan de motie van den heer Otto ook een ander groot linksch partijleider, de heer Braat, zijn stem heeft gegeven. Stel u nu voor, dat wij in de afgeloopen vier jaar een Kabinet hadden gehad, bestaande uit de groot-bezuinigers van tegenwoordig, de heeren Dresselhuys, Braat en Treub, hoe zou het er dan met de financiën uitzien? Dan zou deze Minister van Financiën niet in staat zijn geweest om in dit Kabinet zijn functie waar te nemen, omdat men dan zou staan voor zulke onmogelijke eischen van bezuiniging, dat het boven menschelijke krachten zou gaan.

Ik zou op dit punt nog zeer ver kunnen doorgaan, maar het is, dunkt mij, met het oog op den tijd, verstandig, van de financieele beschouwingen af te stappen, omdat de heer Dresselhuys nog een tweede opmerking heeft gemaakt, welke hij waarschijnlijk wel weer juist vond, maar die, naar het mij voorkomt, toch nog even moet worden rechtgezet. De geachte afgevaardigde heeft betoogd, dat er van de rechtsche politiek eigenlijk nooit iets is tot stand gekomen. Geen enkele wensch is vervuld; men heeft zich bij allerlei dingen neergelegd; het was hem bedroevend om het te moeten vertellen. Ik vraag mij af, of de heer Dresselhuys wenscht, dat wij een politiek voeren, waarbij alles op de spits wordt gedreven. Ziet de heer Dresselhuys liever, dat de wenschen, die niet verwezenlijkt zijn, door allen met den grootsten klem en de grootste kracht worden verdedigd? Ik wil wel zeggen, dat ik daartoe veel bereidheid en geneigdheid gevoel. Een dergelijke uittartende wijze van spreken, als door den heer Dresselhuys wordt gevolgd, kan geen ander resultaat hebben, dan dat men ter rechterzijde gaat overwegen, of men ten deze den heer Dresselhuys niet wat meer zijn zin zal geven en of men niet zal komen met maatregelen, waarvan de heer Dresselhuys dan wel weer zal zeggen ze niet te willen. De geachte afgevaardigde zeide verder, dat de rechterzijde niet anders doet, dan de lijn volgen, welke met forsche hand door de liberale Staatslieden is getrokken.

Ik heb mij afgevraagd: waar is die forsche lijn? Wat is hetgeen de laatste tientallen van jaren ons politieke leven heeft beheerscht? De quaestie der sociale wetgeving? Is de oplossing daarvan met forsche hand door vrijzinnige Staatslieden getrokken? Indien dat het geval is, vraag ik mij af, waarom juist de vrijzinnigen op die sociale wetgeving zoo bijster gebeten zijn; waarom laten zij geen gelegenheid voorbijgaan om te vertellen, hoe verschrikkelijk die is, om economische en administratieve en andere redenen. Dat geldt zoowel voor de arbeidswetgeving als voor de verzekeringswetgeving.

Ik denk ook aan het defensieprobleem, de Militiewet 1912 en de Dienstplichtwet van Minister van Dijk. Hebben de vrijzinnigen daarvoor zoo hard gevochten? Ik meen, dat het de rechterzijde is geweest, die haar best heeft gedaan om deze beide wetten in het *Staatsblad* te krijgen, en dat tegen de Militiewet 1912 allen ter linkerzijde hebben gestemd, behalve de heeren Tydeman, van Karnebeek en de Beaufort, en dat voor de Militiewet van Minister van Dijk niemand heeft gestemd ter linkerzijde.

En dan vraag ik weer, of het juist is, dat, op dit stuk, vrijzinnige Staatslieden de lijn hebben getrokken, nog wel

(Beumer e. a.)

met forsche hand, welke lijn door de rechterzijde zou zijn gevolgd.

Hebben de vrijzinnige Kabinetten van den laatsten tijd op het gebied van de ontwikkeling der constitutioneele instellingen een groote lijn aangegeven? Men hoort meer dan eens klachten over de gedragingen van Ministers. De heer Marchant heeft bij dit begrootingsdebat weer eens uiting gegeven aan de geneigdheid, die bij hem bestaat om aanmerkingen te maken.

De heer **Marchant**: Toen was de lijn in handen van de rechter- en niet van de linkerzijde.

De heer **Beumer**: Dat is niet de vraag. De quaestie is of men rechts steeds de lijn gevolgd heeft, door links getrokken. Dan herinner ik er aan, dat wij hebben gehad het Kabinet-Cort van der Linden en het Kabinet-de Meester. Meent de heer Marchant, dat in die Kabinetten die vrijzinnige Staatslieden met forsche hand een groote lijn hebben getrokken? Wat was de verhouding tusschen Treub en Posthuma? Men denke aan het bekende geval Lely-Cort van der Linden betreffende het Staatspensioen!

De heer **Marchant**: Ga eens terug tot Tak van Poortvliet.

De heer **Beumer**: Dat was in een tijd, die de heer Dresselhuys niet heeft medegemaakt en waarover ik dus niet spreken wil. Ik wil niet ontkennen, dat bv. Thorbecke groote lijnen heeft getrokken. Maar ik ontken beslist, dat de vrijzinnigen het recht hebben, gelet op de ontwikkeling van onze politieke en parlementaire geschiedenis, en van onze constitutioneele instellingen in de laatste tientallen van jaren, om hier te komen met de bewering, dat ales, wat door de rechterzijde wordt gedaan, niets anders is dan volgen van de door de vrijzinnige Staatslieden met forsche hand getrokken lijnen!

De heer **Wintermans**: Mijnheer de Voorzitter! De heer van Rappard heeft het voorgesteld, alsof de splitsing van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel onze fractie speciaal heeft getroffen en zeide: wat kan het toch raar loopen in de wereld. Inderdaad, de getroffen oplossing heeft niet plaats gehad als gewenscht in ons program, waarin verlangd wordt een zoodanige hervorming van dit Departement, dat het zich onverdeeld kan wijden aan de belangen van den landbouw en aanverwante takken van volksbestaan. Het behoud van het Departement in zijn tegenwoordigen

(Wintermans e. a.)

vorm, gevraagd door de motie-van Rappard, ligt geheel niet in lijn van onze wenschen. De thans getroffen regeling staat niet achter bij de oude. Aan den naam is geen gewicht te hechten. Een andere oplossing ware ons liever geweest, bv. Landbouw als middenpunt en de zg. „natte" Waterstaat als bijvoeging. Betreuren wij alzoo, dat de financieele omstandigheden van het oogenblik de overweging op den voorgrond moesten brengen, het aantal Departementen te verminderen, en verklaar ik mij alsnog gaarne geheel bereid tot de instelling van een Ministerie met Landbouw als middelpunt en ik behoud mij de vrijheid voor, bij verandering der omstandigheden, steun te geven aan de in ons program geformuleerde wenschen met betrekking tot dit punt. Maar aangezien de hergroepeering der Departementen door den Kabinetsformateur, in overleg met de rechtsche fracties, niet minder is in waarde dan de oude regeling, zoo zal ik tegen de motie van den heer van Rappard stemmen.

De heer **de Geer**, Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! Alvorens nog een korte nadere beschouwing te houden over den financieelen toestand, wensch ik enkele opmerkingen te maken in antwoord op datgene, wat in repliek is aangevoerd tegen het in eersten termijn door den Minister van Binnenlandsche Zaken gesprokene. Intusschen zou ik gaarne thans mijn rede willen onderbreken, om die morgen voort te zetten.

De beraadslaging wordt verdaagd tot den volgenden dag.

De **Voorzitter**: De Commissie van Rapporteurs voor het ontwerp van wet tot regeling van de termijnen voor de indiening van schuldvorderingen ten laste van het Rijk, de provinciën en de gemeenten, voor de betaling dier schuldvorderingen en voor de aanbieding van door die lichamen afgegeven betalingsstukken (99) en de voorstellen van wet van den heer Duys c.s. tot wijziging van de „Registratiewet 1917" (109) en van den heer Fleskens c.s. tot het instellen van invoerverboden (110) kon binnen den bij art. 32 van het Reglement van Orde bepaalden termijn, welke tot den 18den dezer werd verlengd, niet met haar Verslag gereed zijn. Zij verzoekt den bedoelden termijn nader te willen verlengen tot 24 dezer.

Ik stel voor, dit verzoek in te willigen.

Daartoe wordt besloten.

De vergadering wordt geschorst tot des avonds half negen.

AVONDVERGADERING.

(Bijeenroepingsuur 8½ namiddag.)

Voorzitter: de heer **Koolen.**

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van het ntwerp van wet tot **vaststelling van hoofdstuk XA (Depar-ement van Arbeid) der Staatsbegrooting voor het dienst-aar 1923 (2).**

De beraadslaging over de IVde afdeeling (*Volksgezond-eid)* in het algemeen en over de motie van orde van mevrouw e Vries—Bruins c.s., luidende:

,,De Kamer, van oordeel, dat de wijze van bezuiniging op een deel der uitgaven voor de volksgezondheid, met name die ten behoeve der kinderhygiëne, geslachtsziekten en drankbestrijding, gelijk die in de Regeeringsvoorstellen tot uiting komt, groote nadeelen zal geven voor den algemeenen gezondheidstoestand en dus onoeconomisch is, noodigt de Regeering uit, te overwegen of door reorganisatie van den hygiënischen en sociaal-medischen dienst, een meer oeconomische bezuiniging kan worden verkregen, die niet strijdig is met de belangen van de Volksgezondheid.'' (2, hoofdstuk XA, n°. 15) (Zie voor den aanvang der behandeling van de motie van orde bladz. 482 en vlg.),

ordt hervat.

De heer **Suring:** Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgeaardigde mevrouw de Vries—Bruins heeft er de vorige week een zeer belangrijk betoog op aangedrongen, dat de bezuiging op ,,Volksgezondheid'' niet allereerst en zeker niet tsluitend door vermindering van de subsidiën ten behoeve er kinderhygiëne, geslachtsziekten en drankbestrijding zal orden verkregen.

Lijnrecht tegenover haar, Mijnheer de Voorzitter, staan enkelen in het Voorloopig Verslag over dit hoofdstuk van begrooting, die te kennen gaven, dat ter bewerking van gewenschte bezuiniging sommige subsidiën, b.v. die welke n uitgetrokken onder de afdeeling Volksgezondheid, eigenk dienden de worden geschrapt.

Van deze laatste uitlating nam ik met verwondering kens, Mijnheer de Voorzitter, omdat het ook mij voorkomt, t, zoo ooit, dan van een bezuiniging als de hier voorgeelde zou moeten worden gezegd, dat zij de wijsheid zou driegen.

Bevordering van de volksgezondheid, vermeerdering van lichamelijke en zedelijke volkskracht, het voorkomen, zoo ogelijk, van alles wat die volkskracht kan schaden, en het effen van maatregelen, waardoor aan de geschonden volksacht het noodige herstel kan worden gegeven, dit alles is er zeker een algemeen volksbelang van zulke beteekenis, t, wanneer het particulier initiatief hier te kort schiet, Overheid ontegensprekelijk een taak en een plicht heeft vervullen.

En verwaarloozing van die taak en dien plicht zou al spoeg zulke schade aan de volkskracht — en dus aan de volksvaart — toebrengen, dat de nadeelige financieele gevoln daarvan al heel gauw de winst, op dit stuk door onthoung behaald, in verlies zouden omzetten.

(Suring.)

Gelukkig wordt dan ook de zienswijze der enkelen door den heer Minister van Arbeid allerminst gedeeld en heeft deze zich integendeel de laatste jaren groote verdiensten verworven door bijv. de bestrijding der tuberculose en van het alcoholisme met ruime subsidies te ondersteunen.

Hij deed dit — en zeer te recht — omdat er in ons land op het terrein der volksgezondheid Goddank wel een zeer ijverig en zeer offervaardig particulier initiatief werkzaam is, maar de omvang van verschillende volksziekten èn de kracht der tegenwerkende invloeden zóó groot zijn, dat, ondanks allen ijver, alle persoonlijke offers van tijd en van geld, dit particulier initiatief onmogelijk afdoende hulp kan bieden.

Is nu in het feit der economische malaise, die wij doormaken, een reden gelegen, om den steun van Overheidswege aan het particulier initiatief in dit opzicht te verminderen? Mijnheer de Voorzitter! Het wil mij in alle bescheidenheid voorkomen, dat in het feit dier economische depressie ook wel een motief zou kunnen liggen voor een juist tegenoverstelde houding. Waar toch in het algemeen wel vaststaat, dat tijden van maatschappelijken achteruitgang eenerzijds den voedingsbodem voor allerlei volkskwalen meer geschikt maken en anderzijds het particulier initiatief vooral in financieel opzicht kortwieken, zou daarin door de Overheid zeker evengoed aanleiding gevonden kunnen worden, haar bemoeienis en steun wat verder uit te strekken in plaats van die in te krimpen.

Dit vooropgezet, zal het wel geen verwondering wekken, Mijnheer de Voorzitter, dat ik behoor tot degenen, die met groot leedwezen en ook niet zonder verbazing gezien hebben, dat op deze begrooting het subsidie aan de georganiseerde drankbestrijding, die zich beteugeling van de volksziekte van het alcoholisme ten doel stelt, van f 245 000 op f 100 000 wordt teruggebracht, wat een vermindering beteekent met f 145 000 of bijna 60 pct.

Mijn bezwaren richten zich onder alle andere subsidieposten vooral tegen deze, Mijnheer de Voorzitter, omdat m. i. juist de georganiseerde drankbestrijding op de allerlaatste plaats en allerminst voor subsidievermindering in aanmerking had moeten komen.

Ik heb voor deze meening drie gronden, waaraan ik tevens den moed ontleen, een bescheiden poging te doen, om deze vermindering althans tot kleiner proporties terug te brengen.

Mijn eerste beweegreden is, dat het alcoholisme in Nederland helaas nog altijd een dergelijken omvang heeft, dat een krachtige wel-toegeruste drankbestrijding nog steeds dringend noodzakelijk moet worden geacht.

Weet men wel, Mijnheer de Voorzitter, dat de 67 millioen, door den Minister van Financiën het vorige jaar aan accijns op gedistilleerd, wijn en bier ontvangen, wijzen op een gebruik van alcoholica door het Nederlandsche volk in één jaar tijds van meer dan 300 millioen gulden, dat is een bedrag tienmaal zoo groot als het geheele tekort op de Nederlandsche spoorwegen? Ik illustreer dit cijfer niet verder, Mijnheer de Voorzitter, maar meen toch wel even de aandacht te mogen vragen voor de nog veel grootere, hoewel niet onder cijfers te brengen som van zedelijke, geestelijke, lichamelijke en maatschappelijke ellende, die met deze 300 à 350 millioen samengaat.

Inderdaad, Mijnheer de Voorzitter, de toestand is zóó, dat ten onzent het drankgebruik één dier dingen is, waarin ons kleine volk heeft getoond — maar nu helaas — groot te kunnen zijn.

Ik kom speciaal voor de drankbestrijding op, Mijnheer de Voorzitter, op de tweede plaats, omdat het intact houden van een krachtig werkende georganiseerde drankweer m. i. van zoo buitengewone beteekenis is vooral in dezen tijd van geestelijk en economisch verval. Niet alléén omdat die drankbestrijding tracht den alcoholstroom, die thans zoo heel veel moois en goeds verzwelgt, in te dammen, maar ook om den herstellenden invloed, die van een werk als dit op geheel de samenleving moet uitgaan. De georganiseerde drankbestrijding predikt en beoefent met de daad, Mijnheer de Voorzitter, twee groote deugden, die onze huidige samenleving mist, aan welk gemis zij te gronde dreigt te gaan en zonder

(Suring.)

daadwerkelijke beoefening waarvan geen uitzicht op redding bestaat.

Tegenover een betreurenswaardig egoïsme, hetzij dit persoonlijke strevingen beheerscht of de gedragingen van geheele groepen der samenleving beïnvloedt, plaatst de drankbestrijding met woord en met daad, krachtens haar beginsel en krachtens het doel, dat zij beoogt, het meest onbaatzuchtige altruïsme. En zij predikt en doet haar volgelingen bovendien op daadwerkelijke wijze beoefenen een versobering en zélfbeperking, die niet zal kunnen nalaten ook buiten haar eigenlijk terrein de maatschappij allerheilzaamst te beïnvloeden.

En een derde reden, die mij noopt, een poging juist voor de drankweer te wagen, is hierin gelegen, dat op geen anderen post onder de afdeeling Volksgezondheid zóó ingrijpend en zoo weinig geleidelijk wordt bezuinigd als juist op dezen.

Een vermindering van 245 tot 100 duizend gulden, d. w. z. met veel meer dan de helft, met ongeveer 60 pct., zal toch werkelijk moeilijk geleidelijk kunnen worden genoemd. Gevolg daarvan zou dan ook zijn, Mijnheer de Voorzitter, dat de organisaties, die het vorige en vóórvorige jaar het veel ruimere subsidie hebben mogen ontvangen en daarnaar haar actie hebben ingericht, voor een zeer onaangename verrassing worden geplaatst.

De veel ruimere subsidies van vorige jaren immers zijn besteed, niet om door de hoofdbesturen der vereenigingen op haar beurt de afdeelingen te doen subsidieeren en aldus minder te vragen van de persoonlijke offervaardigheid der leden, maar zij worden gebruikt uitsluitend, om de actie vooral in de centrale leiding beter te organiseeren, het terrein der actie uit te breiden, enz. Ik lees daaromtrent in een adres, aan den heer Minister van Arbeid gezonden door de Nationale Commissie tegen het alcoholisme, de organisatie, waarin neutrale, Christelijke en Katholieke drankbestrijdersvereenigingen zusterlijk samenwerken, o. m. het volgende:

> ,,Goed werk eischt goede voorbereiding; vandaar dat de grootere vereenigingen, toen de grootere Rijkssubsidie dat mogelijk maakte, hunne bureaux, zij het eenvoudig, goed inrichtten en de noodige werkkrachten aan zich verbonden.
>
> In deze tijden van inzinking op velerlei gebied moest bij de menigte belangstelling in het alcoholvraagstuk gehandhaafd en gewekt worden, ingekankerde gewoonten en misbruiken bestreden. Couranten en brochures waren hiervoor noodig; mede door de Rijkssubsidie konden wij ze doen verschijnen en verspreiden met aantrekkelijk uiterlijk en goed verzorgden inhoud.
>
> Een op peil gebracht en gehouden Reizend Drankweermuseum bracht kennis van en warmte voor onze zaak in hooge mate bij.
>
> Wij allen hebben het Regeeringsgeld ook dienstbaar gemaakt aan beïnvloeding der jeugd; alcoholvrije opvoeding en alcoholvrije genoegens werden door ons bevorderd als belangrijk prophylacticum tegen het alcoholisme. In denzelfden zin werken de vrij vele alcoholvrije vereenigingsgebouwen en recreatie-inrichtingen, die mee door ons toedoen tot stand kwamen of mogelijk bleven; 't financieel welslagen van inrichtingen van maatschappelijk verkeer is vooralsnog helaas zeer gebaat bij den verkoop van alcoholhoudende dranken, zij 't ook dikwijls tot veelzijdige schade van de bezoekers; mee door ons toedoen werd alzoo ook voortgeschreden in de richting van drooglegging van het vereenigingsleven."

En van de groote Katholieke organisatie ,,Sobriëtas" kan ik daaraan het volgende toevoegen. Zij wendde het verhoogde Rijkssubsidie o. m. aan tot uitbouw der organisatie. In 1920 werd voor het Centraal Bureau der Federatie en voor haar boekhandel te 's Hertogenbosch een eigen gebouw aangekocht en ingericht. In 1921 werd in elk der tien aangesloten diocesane bonden begonnen met de oprichting van eigen diocesaan bureau of secretariaat, met de bedoeling nauwer contact tusschen de bondsbesturen en districtscommissies en afdeelingen tot stand te brengen, toezicht op het werken der afdeelingen uit te oefenen door persoonlijk bezoek van den secretaris of ambtenaar, afdeelingen die in de oorlogsjaren waren ingeslapen weer actief te maken, nieuwe afdeelingen op te richten. Het resultaat is bemoedigend en deze instellingen lijken voor de toekomst onmisbaar wegens de groote uitbreiding der aangesloten bonden.

Zou het, met deze gegevens voor oogen, Mijnheer de Voorzitter, niet zeer en zeer te betreuren zijn, wanneer veel van dit werk het volgende jaar niet zou kunnen worden voortgezet? Wanneer zelfs veel werk, dat nog in een stadium van voorbereiding verkeert, stopgezet zou moeten worden? Wanneer andere reeds tot stand gebrachte werken afgebroken zouden moeten worden?

En toch, Mijnheer de Voorzitter, staat dit alles te vreezen, wanneer het Rijkssubsidie plotseling en zóó beduidend zou worden verlaagd als thans in de bedoeling der Regeering ligt.

Zij, die zich nu reeds — ook financieele — persoonlijke offers voor het werk der drankbestrijding getroosten, doen dit in die mate, terwijl zij voor het overgroote deel niet tot de beter-gesitueerden in den lande behooren, dat het vrijwel onmogelijk moet worden geacht, hen uit de eigen portemonnaie te doen bijpassen, wat aan de geldmiddelen door deze subsidievermindering zou komen te ontbreken.

Zoodat er werkelijk niets anders zou overblijven, dan in de naaste toekomst ver en ver beneden de activiteit van vorige jaren te blijven.

En dat, Mijnheer de Voorzitter, terwijl meerdere activiteit om verschillende redenen, die ik niet herhalen zal, juist gewenscht moet worden genoemd.

'k Heb echter nog eenige hoop, Mijnheer de Voorzitter, dat het zóóver niet zal behoeven te komen. Niet, dat ik zou verwachten, dat de thans voor drankbestrijding uitgetrokken post van f 100 000 alsnog tot de vorige hoogte zou kunnen worden opgevoerd. Ik versta volkomen, dat de Regeering, die zoo vele en velerlei belangen heeft te behartigen en met elkander in evenwicht heeft te houden, ook op een subsidie post als dezen zal moeten bezuinigen. En 't is mij bekend, Mijnheer de Voorzitter, dat ook de drankweerorganisatie zelf dezen gedachtengang deelen.

Maar wel zou ik den heer Minister willen verzoeken — en dringend willen verzoeken — op grond van het voorafgaande nog eens nauwgezet te willen overwegen, of op het subsidie aan de drankbestrijding niet wat geleidelijker dan thans in het voornemen ligt, kan worden bezuinigd. Of het nader overleg met de Kamer niet ten gevolge kan hebben, dat bij voorbeeld de f 100 000, die thans worden voorgesteld, tot f 150 000 worden opgevoerd, waardoor de bezuiniging altijd nog f 95 000 of bijna 40 pct. zou bedragen.

Mocht de heer Minister daartoe zijn medewerking willen verleenen, dan maak ik mij sterk, Mijnheer de Voorzitter, dat de persoonlijke offervaardigheid van de leden der Katholieke en andere drankweerorganisaties zich daarnaast dermate zal blijven toonen, dat althans geheele of gedeeltelijke stopzetting van haar mooien en nuttigen, ja noodzakelijken arbeid zal kunnen worden voorkomen.

Wat nu ten slotte, Mijnheer de Voorzitter, de motie van mevrouw de Vries—Bruins betreft, natuurlijk zal ik met het vaststellen van mijn eindoordeel daarover wachten tot de Minister de gelegenheid heeft gehad, daarover en over hetgeen de geachte voorstelster ter verdediging daarvan heeft aangevoerd, ook zijn meening aan de Kamer mede te deelen.

Aanvankelijk wil het mij echter toeschijnen, dat de Regeering tegen hetgeen in de motie wordt gevraagd, geen overwegend bezwaar behoeft te hebben. Ook zij zou het, dunkt mij, op prijs stellen, wanneer de noodzakelijke bezuiniging — ook op den dienst der Volksgezondheid — op betere wijze dan thans is gedacht, zou kunnen worden gevonden, en waarneer zij daarbij van de zeker deskundige voorlichting van mevrouw de Vries zou kunnen gebruik maken.

Het eerste gedeelte der motie, dat door zijn stelligen vorm al te veel op het resultaat der Regeeringsoverwegingen vooruitloopt, zou echter waarschijnlijk beter wat minder absoluut kunnen worden geredigeerd.

Wat hiervan zij, Mijnheer de Voorzitter, ik kan niet ande-

(Suring e. a.)

dan van harte hopen, dat de verschillende pogingen uit de Kamer aangewend, alsnog een verruiming der subsidiën ten behoeve van de Volksgezondheid zullen ten gevolge hebben.

De heer **Deckers**: Mijnheer de Voorzitter! Ondanks den sterken aandrang tot bezuiniging op de geldmiddelen, welke bezuiniging noodzakelijk is, en van welker noodzakelijkheid wij allen overtuigd zijn, heb ik het beleid van den Minister met betrekking tot de woningpolitiek beschouwd als te zijn van zeer gelukkigen aard.

Het is ongetwijfeld een van de beste dingen, welke door den Minister zijn aangevat, dat hij van den eersten dag van zijn optreden af, al het mogelijke heeft gedaan om in den wezenlijk scheeuwenden woningnood zooveel mogelijk te voorzien.

Ook ik zal er dan den Minister niet hard over vallen dat hij het apparaat van de Woningwet tijdelijk gebruikt heeft voor een doel waarnaar degenen, die destijds de wet hebben voorgesteld, niet meenden, dat door de Woningwet moest worden gestreefd, nl. het voorzien in de behoefte aan huizen, de zoogenaamde woningproductie.

Particulieren deden het niet. De woningnood was groot, het is dus niet anders dan te prijzen, dat de Minister door middel van de Woningwet het tekort zooveel mogelijk heeft aangevuld. Het verheugt mij intusschen, dat daarnaast mettertijd is gekomen een systeem van premie-verleening, waaraan ik in menig opzicht de voorkeur geef boven het geven van voorschotten aan woningbouwvereenigingen.

Het premiestelsel laat zich zeer gemakkelijk gebruiken tot het terugvoeren van de normale toestanden op het gebied van den woningbouw, zoowel voor wat de woningruimte betreft als voor wat het aantal woningen zelf aangaat.

Hierover sprekende, is het mij een behoefte de gelegenheid te benutten om den Minister dank te zeggen voor de maatregelen, welke hij niet lang geleden genomen heeft, en op het nemen waarvan ik mij bij de behandeling der vorige begrooting de vrijheid veroorloofde aan te dringen, nl. het toekennen van premie ook aan dengene, die een huis wil bouwen, niet alleen bestemd voor woning, maar ook voor een winkel van bescheiden afmetingen.

De Minister heeft hiermede een belangrijken dienst bewezen aan tal van kleinere middenstanders.

Heb ik voor de wijze, waarop de Minister dit onderdeel van zijn taak behartigde, voor de woningpolitiek dus, in hoofdzaak niet anders dan hulde, in een enkel opzicht meen ik niet te mogen nalaten te zeggen, dat hetgeen door dezen Minister op dit terrein is gedaan, beneden mijn verwachtingen is gebleven.

Meermalen heb ik mij afgevraagd of de laatste jaren onder den voortdurenden drang naar bouwen van veel huizen en naar het bouwen van veel huizen in korten tijd, niet het streven naar vermeerdering van het aantal woningen een klein beetje heeft medegewerkt tot vermindering van de eischen, die gesteld moeten worden aan de ruimte, die elke woning moet bieden.

Herhaaldelijk heb ik mij, wanneer ik in de gelegenheid was nieuwe complexen van huizen te bezichtigen, afgevraagd: hoe is het mogelijk, in deze huizen eenigszins talrijke gezinnen op behoorlijke wijze te herbergen?

Het is mijn vaste overtuiging, dat er inderdaad honderdallen en honderdtallen van woningen zijn gesticht, die zeker een goed uiterlijk hebben, die een aantal vertrekken hebben, die behoorlijk zijn ingericht en elk afzonderlijk van voldoende afmetingen zijn, maar waarvan het aantal zeker niet voldoende is om te voorzien in de behoeften van groote gezinnen.

Men moest veel bouwen, men moest niet duur bouwen, men moest vlug bouwen en men heeft dan ook veel huizen gebouwd, maar jammer genoeg te weinige, die aan de door mij bedoelde eischen beantwoorden.

Zeker, er zijn zeer vele gezinnen geholpen, maar de groote gezinnen als regel niet voldoende.

De houding van vele particuliere eigenaren tegenover hem, die aan het hoofd van een groot gezin staat, is maar al te

(Deckers.)

zeer bekend. Er is voor een hoofd van een groot gezin bijna geen grootere straf denkbaar, dan dat hij op een gegeven oogenblik een huis moet zoeken. Is het voor een man, die geen gezin heeft, al moeilijk, voor den vader van een groot gezin is het bijna onmogelijk een hem passende woning te vinden. Talrijke huiseigenaren zijn niet bereid, aan het hoofd van een groot gezin een woning te geven; er zijn vele menschen met kleine gezinnen, die zijn woning willen betrekken en hij vreest, dat het onderhoud der woning meer kosten zal vragen, naarmate het gezin, dat haar betrekt, talrijker is.

Mijnheer de Voorzitter! Dit is betreurenswaardig, maar ik acht het ook onverstandig, want in den regel zullen de huiseigenaren niet de slechtste en minst plichtgetrouwe bewoners van hun huizen hebben aan de vaders van groote gezinnen.

Wij hebben echter rekening te houden met het feit, dat vele hoofden van groote gezinnen geen woning kunnen vinden om hun kinderen.

Nu meen ik, dat, naar mate van particuliere zijde deze belangen van de groote gezinnen meer worden benadeeld, het op den weg van de Overheid ligt, die belangen meer te behartigen, niet alleen omdat de bescherming van de zwakken toch een van de allereerste onderdeelen is van de taak van de Overheid, maar ook, en wel heel in het bijzonder, omdat het bieden van hulp aan het groote gezin is in het waarachtig belang van den Staat.

Mijnheer de Voorzitter! Dit zijn misschien opvattingen; die eenigszins anders zijn dan die van den heer van Gijn .....

De heer **van Gijn**: En al degenen, die de algemeene vergadering van de Vereeniging voor Staathuishoudkunde en Statistiek hebben bijgewoond.

De heer **Deckers**: Dit wist ik niet, al is het mij bekend, dat de geachte afgevaardigde de heer van Gijn zich in gezelschap bevindt van zijn collega prof. Verrijn Stuart. Maar in elk geval, Mijnheer de Voorzitter, al was ik de eenige, dan nog zou het mij een eer zijn, die meening hier te verkondigen.

Ik vind, dat het inderdaad in het belang is van den Staat groote gezinnen de helpende hand te reiken in deze moeilijke tijden.

Ik was bezig te zeggen, dat men overal, waar het te laat is, dit thans inziet. In Frankrijk en in andere landen, waar het peil van de bevolking voortdurend daalt, is men tot de overtuiging gekomen, dat er bijzondere maatregelen moeten worden genomen, om de groote gezinnen te helpen. Ik zou zoo gaarne zien, dat wij hier in Nederland hielpen, voordat het te laat is.

Wil men voorbeelden van hetgeen in andere landen aan groote gezinnen wordt geboden? Ik zal mij tot enkele bepalen.

In Frankrijk werden reeds bij de wet van 23 December 1912 zoogenaamde Offices publics des habitations à bon marché opgericht. Deze hebben echter nog niet daadwerkelijke hulp genoeg geboden aan de groote gezinnen. Veel meer was dit het geval met de Sociétés de credit immobilier, aan welke bij de wet belangrijke voordeelen werden toegestaan, indien 2/3 van haar woningen bestemd worden voor gezinnen met ten minste 4 kinderen. Zij krijgt dan namelijk 1/3 van den kostprijs der woning à fonds perdu en een bouwkrediet tegen 2½ pct. 31 December 1920 — dit is de laatste opgaaf, waarover ik beschik — was aan dergelijke bouwvereenigingen in Frankrijk een som geleend van 45½ millioen francs.

In de 7de aflevering van het *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek* van dit jaar lees ik op bladz. 634 de laatste maatregelen, welke op dit gebied in Frankrijk zijn genomen.

Ik lees daar, dat onder dagteekening van 10 Mei 1922 een wet tot stand is gekomen, volgens welke aan bouwers van woningen, na gunstig advies van het Comité de patronage en het Comité Permanent du Conseil Supérieur des Habitations à Bon Marché, een krediet verleend zal worden voor de

(Deckers.)

voltooiing van woningen, waarvan de bouw vóór 1 Augustus 1914 is aangevangen. Dit krediet bedraagt ten hoogste 1/3 van de oorspronkelijke begrooting; de woningen moeten bestemd zijn voor gezinnen met ten minste 3 kinderen, jonger dan 16 jaren.

In Duitschland heeft de welbekende Socialisatie-Commissie een onderzoek naar dit vraagstuk ingesteld en 15 December van het vorig jaar een advies uitgebracht aan den Rijksdag. Dit advies toont heel gemakkelijk aan, uit welke twee groote groepen die commissie is samengesteld. De eene groep verwachtte heil ook op het gebied van woningbouw en -huur uitsluitend uit de socialisatie en de andere wilde zoo spoedig mogelijk komen tot staking van Overheidsbemoeiing, maar ten slotte is men overeengekomen, ten aanzien van een viertal punten, welke ik ook weervind in het *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek*, in aflevering 10 van 1921.

Die 4 punten zijn:

1°. Voor alle woningen wordt een vaste huurbasis vastgesteld, gelijk die, welke op 1 Juli 1914 gold.

2°. De voor nieuwbouw noodige gelden moeten zoo mogelijk door middel van kapitaalheffing verkregen worden. Bij een jaarlijks benoodigd bedrag van 5 milliard mark zou een verhooging van bovengenoemd grondbedrag van 100 pct. noodig zijn.

3°. In verband met de punten 1 en 2 dient voor de woningen een maximum-huurprijs te worden vastgesteld; de bedrijfslokalen worden dadelijk aan de vrije markt overgelaten.

4°. Van de volgens punt 2 gedachte verhooging komt de eerste 100 pct. aan de gemeente ten goede; wat bedrijfslocaliteiten nog meer aan huur opbrengen, wordt voor 90 pct. als belasting aan de gemeente afgedragen.

De opbrengst van deze belastingen dient te worden aangewend ten bate van den nieuwbouw en van huurbijslagen aan gezinnen met veel kinderen.

Het is bekend, dat ook de nieuwe Duitsche Grondwet de gelegenheid opent om bijzonderen steun te bieden aan gezinnen met veel kinderen (art. 155).

Eindelijk hebben wij in België de wet van 11 October 1919 en 25 Juli 1921 betreffende de oprichting van de Nationale Maatschappij voor goedkoope woningen en woonvertrekken. Art. 5 dezer wet bepaalt, dat het subsidie der Overheid in elk geval afhankelijk gesteld moet worden van de voorwaarde, dat een deel der woningen en woonvertrekken wordt ingericht voor groote gezinnen, gezinnen van ten minste 5 personen, en deze weder bij voorkeur tellende ten minste 3 kinderen. De Nationale Maatschappij verbindt aan leeningen aan plaatselijke en gewestelijke maatschappijen de voorwaarde, dat ten minste één derde van de woningen bestemd zal worden voor groote gezinnen. Voorts kent België het Koninklijk besluit van 14 Augustus 1922, waarbij een bouwpremie wordt verleend aan de eerste 10 000 personen, die onder zekere voorwaarden een goedkoope woning bouwen voor eigen gebruik. Bepalingen zijn getroffen voor wat betreft de personen, die een premie kunnen ontvangen, een premie in verband met hun inkomsten, maar ter tegemoetkoming aan de groote gezinnen wordt nog bepaald, dat het maximum der inkomsten voor elk kind met 1/10 mag worden verhoogd.

Zoo zien wij dus èn in Frankrijk èn in Duitschland èn in België van Overheidswege maatregelen nemen om het woningvraagstuk voor de groote gezinnen minder brandend te maken. En wat doen wij?

Ik heb getracht iets te vinden wat door de Nederlandsche Overheid met betrekking tot het woningvraagstuk werd gedaan ten behoeve van de groote gezinnen en ik heb gevonden een rondschrijven van het Ministerie van Arbeid betreffende steun voor woningbouw van 28 December 1921, waarin ik onder het eerste punt lees:

> „Steun krachtens de Woningwet zal in het vervolg alleen gegeven worden voor woningen, die buitenwerks van den bovenkant van den vloer gemeten, niet meer dan 260 M³. inhoud hebben. Ook groote gezinnen kunnen daarin, naar de ervaring heeft geleerd, huisvesting vinden."

Het kan natuurlijk aan het niet volledig zijn van mijn onderzoek liggen; ik geef dit bij voorbaat toe; maar het is het eenige wat ik gevonden heb.

Uit het aangehaalde blijkt, dat de Regeering althans van meening is, dat deze woningen ook voldoende zijn voor een groot gezin. De inhoud van de woning mag dan 260 M³. zijn, buitenwerks van den bovenkant van den vloer gemeten. Voor de gewone gezinnen kan men in den regel met een ruimte van 224 M³. volstaan, vervolgt het rondschrijven. Eenig verschil dus, maar dat is dan ook wezenlijk het eenige.

En nu vraag ik me toch af: hadden we niet met eenig rechts iets meer mogen verwachten? Hadden we niet mogen verwachten, dat de Regeering iets meer was te gemoet gekomen aan de behoefte van de groote gezinnen? Hadden wij niet eenige maatregelen mogen verwachten bij het geven van voorschotten aan woningbouwvereenigingen in den geest bij voorbeeld van de Belgische, dat men het voorschot geeft onder voorwaarde, dat de woningbouwvereeniging een aantal huizen, van boven af te bepalen, zal inrichten voor groote gezinnen? Nu wordt juist het omgekeerde gezegd. Ik zou willen hebben, dat er, in plaats van bij wijze van gunst toe te staan, dat er wel eens huizen voor groote gezinnen gebouwd worden, bij het geven van voorschotten als voorwaarde wordt gesteld, dat er een aantal woningen voor groote gezinnen moet worden gebouwd.

Ik dring er speciaal op aan in verband met de laatste circulaire, die is uitgevaardigd op 1 November 1922 en waarin een aanval werd gedaan op de zg. „mooie" kamer, dat is de vijfde kamer. Alleen al de uitdrukking „mooie" kamer wijst er op, dat men eigenlijk die kamer overbodig vindt, want, zegt men, zoo'n mooie kamer kan eigenlijk gerust gemist worden. Ik ben echter van een ander gevoelen. Ik geef toe, dat niet ieder arbeidersgezin, beschikkend over een vijfde kamer, van meet af van die kamer een oordeelkundig gebruik zal maken. Maar van den anderen kant meen ik, dat het optreden van hen, die invloed hebben op het volk, die het volk voorgaan, en aan de verschillende organisaties wel kan worden overgelaten den menschen te leeren van die vijfde kamer een goed gebruik te gaan maken en niet te doen wat in Nederland meer gebeurt: het huis dienen in plaats van zich door het huis te laten dienen. Maar zonder meer die vijfde kamer onmogelijk te maken, omdat er arbeiders zijn, die die kamer al te veel ontzien en uitsluitend als mooie kamer gebruiken, betreur ik en ik betreur dat vooral, omdat er onnoemelijk veel gezinnen zijn, die die vijfde kamer heusch niet uitsluitend als mooie kamer zullen gebruiken, maar die haar hard noodig hebben als verblijfplaats voor een deel van het gezin. Groote gezinnen hebben behoefte aan die vijfde kamer en ik vind het dan ook wel jammer, dat ik moet lezen in de circulaire van 1 November 1922:

> „Ik" — dat is de Minister — „meen, dat de bouw van dit soort woningen moet worden overgelaten aan het particulier bedrijf, dat voor de woningvoorziening onmisbaar is en de eerste plaats moet innemen. Woningen met een zg. mooie kamer zullen dus in het vervolg in een bouwplan slechts bij uitzondering worden toegelaten."

Ik zou wel willen, Mijnheer de Voorzitter, dat men op een ander standpunt ging staan en dat men de bouwplannen niet ging goedkeuren, indien er voor de groote gezinnen niet een aantal woningen bij zijn, voorzien van een vijfde kamer, omdat ik de heilige overtuiging heb — ik weet het uit eigen aanschouwing — dat men in vele gevallen slechts ten koste van veel wat den Minister en mij dierbaar is, kan volstaan met woningen, waarin die vijfde kamer ontbreekt.

Ik zou dus met alle klem er op willen aandringen, dat de Regeering in overweging neme of er in deze richting niet iets meer te doen is.

In het Voorloopig Verslag — tot mijn grooten spijt kon ik

eckers.)

de afdeelingen deze laatste circulaire niet behandelen, ıdat die toen nog niet was verschenen — is de vraag gesteld bij het geven van bouwpremie niet een weinig kan worden gemoet gekomen aan de behoeften van de groote gezinnen. ı had ik waarlijk, en zeker van dezen Minister, een ander twoord verwacht dan dit:

„Bij het verleenen van premies kan met de belangen van groote gezinnen geen rekening worden gehouden, de bouwer draagt het risico en moet weten, wat voor hem het voordeeligst is."

Ik kan mij haast niet voorstellen, dat deze zin rustig door n Minister is overwogen. Die klinkt mij zoo ontzettend rd in de ooren, dat ik van dezen Minister van Arbeid rgelijke klanken niet had kunnen verwachten. Men moti- ert de afwijzing een beetje door te zeggen, dat men toezicht ı moeten houden, maar er worden toch bij premiebouw erlei andere voorwaarden gesteld, op welker naleving ook zicht noodig is. Kan dit er niet bij? Men zou bij premie- uw kunnen bepalen, dat, wanneer de woningen voor groote zinnen worden ingericht, de kubieke inhoud wat grooter ıg worden genomen. Ik zou desnoods goedvinden, dat men dat geval de premie eenigszins verhoogde. In de eene of andere richting kan wel iets worden gedaan.

Wordt een woning, bestemd voor een groot gezin, niet door n eigenaar zelf bewoond, maar verhuurd, dan zijn gemak- lijk maatregelen te treffen in dien zin, dat de verhuring chts mag gebeuren onder goedkeuring van deze of gene toriteit. In kleine gemeenten kan dat zeer goed de burge- ester zijn, in groote gemeenten zijn er tal van autoriteiten, ı kunnen worden aangewezen om aan een dergelijke ver- ring haar goedkeuring te hechten. Als de Minister iets wil en, kan hij gemakkelijk den weg vinden, waarlangs het n gebeuren.

Verder zou ik de aandacht van de Regeering willen vesti- n op een ergerlijk misbruik, dat de laatste maanden is vast stellen langs de Nederlandsch-Duitsche grens. Ik verwijs n Minister naar artikelen, voorkomende in *De Tijd* van 14 tober en van 15 November 1922, achtereenvolgens afkom- g uit 's Heerenberg en Millingen. Wat zich daar heeft gespeeld, is verschrikkelijk. Langs de Duitsche grens rden op Duitsch grondgebied allerlei festiviteiten aange- ht, zwemfeesten, bokswedstrijden niet te vergeten, bijzon- re kermissen en allerlei andere ontspanningen om de derlanders te trekken, die zonder pas of tegen een kleine rgoeding worden toegelaten. Men ziet daar de aller- endigste uitspattingen en de ergerlijkste dronkenschap; cht- en moordpartijen behooren lang niet tot de uitzonde- ıgen. Ik zou aan den Minister willen vragen eens na te an, door tusschenkomst van de drankweerinspectie en sschien in overleg met zijn ambtgenooten voor Buiten- ıdsche Zaken en Justitie, of in deze niet iets kan gedaan rden. Ik weet, dat er aan de drankweerinspectie reeds drachten zijn gegeven en er eenig toezicht wordt gehou- n, maar de klachten houden aan en de toestand is er heel . Het is een ontaarding van het Nederlandsche volk, lke alle perken te buiten gaat. De zaak is zoo ernstig, dat lerdaad dit verzoek aan de Regeering, om zoo mogelijk in grijpen, zeker niet misplaatst is.

Eindelijk een enkel woord naar aanleiding van de rede n de geachte afgevaardigde mevrouw de Vries—Bruins. Ik n vol bewondering voor deze voortreffelijke, rijk gedocu- nteerde rede. Ik geloof, dat de geachte afgevaardigde een stekend werk heeft gedaan door de aandacht van de Regee- ıg te vestigen op het stelsel van bezuiniging, dat thans rdt toegepast. Ook ik heb mij niet kunnen onttrekken aan gedachte, dat de bezuiniging wat ruw en wild in haar rk is gegaan, en dat kan ik ook verklaren, want die bezui- ging moest zeer vlug worden aangebracht. De Ministers rden gerantsoeneerd en moesten zooveel procent bezuini- n, omdat de nood van 's lands geldmiddelen nu eenmaal) groot is. De Ministers zijn aan het bezuinigen gegaan en bben het niet anders kunnen doen dan wat ruw en wat ld. Vandaar, dat er bezuinigd is op posten, waarop een

(Deckers c. a.)

ander niet zou hebben willen bezuinigen en wij nu sommige bezuinigingen kunnen toejuichen, maar andere moeten betreuren. In allen gevalle ben ik het met mevrouw de Vries—Bruins eens, dat uit de aangebrachte bezuinigingen wel wat te weinig blijkt, dat er een goed stelsel is gevolgd.

Ik wil niet minder dan deze geachte afgevaardigde er mijn leedwezen over uitspreken, dat er bezuinigd is op bedragen, welke waren bestemd tot bestrijding van de helaas meer en meer veldwinnende geslachtsziekten. Ook betreur ik het, dat men de zorg voor de kinderhygiëne heeft verminderd. Mevrouw de Vries—Bruins heeft deze zaak behandeld uit een oogpunt van tuberculosebestrijding. Ik betreur niet minder levendig de bezuiniging, toegepast op artikel 136, het uitzenden van kinderen naar buiten, waarvoor ons geacht lid de heer Ketelaar zich zoo verdienstelijk maakt, evenals het Roomsch-Katholiek huisvestingscomité, dat op dit terrein niet genoeg te prijzen werk verricht. Maar ik zie in, dat het moeilijk anders had kunnen gaan. Had men op deze posten niet bezuinigd, dan had men die bedragen weer elders moeten vinden. Intusschen ben ik het eens met mevrouw de Vries—Bruins, dat gezocht moet worden naar systeem in de bezuiniging. Het geldt ongeveer voor alle begrootingen, maar ook voor deze. Indien men meer stelselmatig ging bezuinigen, zou men een meer oordeelkundige bezuiniging krijgen dan nu.

Ik ondersteun dus ten volle de gedachte, die ten grondslag ligt aan de motie, waarmede mevrouw de Vries—Bruins haar redevoering heeft besloten. Ik betreur het echter, dat zij haar motie in eerste instantie heeft ingediend. Het was de moeite waard geweest de meening van den Minister te kunnen vernemen over de punten, die zij verdienstelijk heeft belicht, alvorens een motie werd ingediend. Daarbij vraag ik mij af, of wij een motie noodig hebben om te bereiken wat mevrouw de Vries—Bruins wil. Ik maak mij sterk dat ook de Regeering er voor gevoelt om te brengen een vast systeem in haar bezuinigingen. Ik geloof niet dat het noodig is dat wij daarvoor een motie aannemen en ik geloof nog minder dat het noodig is die motie te doen luiden in afkeurenden zin. Daarom zal ik ook aan de motie niet mijn stem kunnen geven.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Helaas kan ik niet met zooveel hulde aan dezen Minister beginnen als de vorige spreker. Trouwens, op die stroop van hem volgde nog al wat azijn, want er kwam nog al wat critiek — en dat doet mij genoegen, want er is reden voor.

Ik sluit mij allereerst aan bij het gesprokene door mevrouw de Vries—Bruins. Ik kan niet meegaan met de beschouwingen van den heer Deckers in zake de bezuiniging. Als er mechanisch bezuinigd wordt, dus zoowel op de volksgezondheid als op leger en vloot, dan is dit verkeerd, en dan zien wij het op het laatste nog niet gebeuren.

De Ministerraad moet de meest gewichtige dingen tot behoud van onze volkskracht bewaren, een Staatshuishouding is niet in alle onderdeelen precies gelijk. Op dit belangrijke hoofdstuk is geweldig bezuinigd, waaronder groote belangen zullen lijden.

Het kan waar zijn, dat mevrouw de Vries—Bruins even met de indiening van de motie had kunnen wachten totdat de Minister had geantwoord, maar het is tienmaal zonderlinger, dat de heer Deckers bij voorbaat verklaart, er zijn stem niet aan te kunnen geven. De heer Deckers had zeker kunnen wachten, totdat de Minister had gesproken. Het zou mij verwonderen, als de Minister de motie niet kon goedvinden, en zou de Kamer dat dan niet met een uitspraak kunnen bevestigen?

De heer **Deckers**: Die motie ligt er toch. Wat u wenscht, is dus onnoodig.

De heer **Schaper**: Zoo'n motie is altijd noodig.

De heer **Deckers**: Ik heb het gemotiveerd.

De heer **Schaper**: De motiveering van den heer Deckers

(Schaper.)

was zeer zwak en deugde niet. Hij is een beetje verblind door zijn zucht, om vooral Gouvernementeele politiek te voeren en het met de Regeering eens te zijn, en nog banger voor koud water te zijn dan de Minister zelf.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil in het bijzonder iets zeggen over de volkshuisvesting. Er is nog altijd een geweldige nood aan arbeiderswoningen. Er zijn ons groote berekeningen voorgelegd, waarop ik niet zal ingaan, want het baat toch niet. De heer Methorst — een eerste autoriteit op statistisch gebied — en anderen hebben aan de hand van berekeningen aangetoond, dat er nog zeer veel woningen noodig zijn, maar de heer van der Kaa is met ministerieele berekeningen gekomen om daarop af te dingen, bij voorbeeld op het motief, dat de heer Methorst voor ieder gezin op een woning had gerekend — een ongekende weelde in de twintigste eeuw! Dat wordt totaal foutief geacht. Er is echter nog een geweldige achterstand, er zijn nog zooveel krotwoningen en onbewoonbaar verklaarde woningen, dat men, zelfs in den zin van den Minister redeneerende, toch kan erkennen, dat de achterstand nog lang niet is ingehaald. Het is nutteloos, over de berekeningen te twisten: wij hebben te doen met de gelden, die de Minister kan beschikbaar stellen. Hoeveel noodwoningen bestaan er echter bij voorbeeld nog! In tal van steden, bij de grens, ziet men reeksen havelooze krotten, die allemaal opgeruimd moeten worden en vervangen door betere woningen. Hoe zuiniger men op het gebied van den woningbouw is, hoe langer die noodwoningen blijven bestaan.

De voorzitter van den Nationalen Woningraad heeft op het congres, 8 Juli in Rotterdam gehouden, een berekening medegedeeld van het aantal jonggehuwden in de vier groote steden, die bij anderen zijn ingetrokken. Ik heb die percentages samengeteld en daaruit blijkt, dat in 1921 52 pct. van de jonggehuwde paren bij anderen introk, terwijl in 1920 dat percentage nog 47½ bedroeg. Het percentage wordt dus voortdurend grooter. Nu zijn er misschien wel jongelui, die er de voorkeur aan geven bij de ouders in te trekken, maar dat het een algemeene liefhebberij zou zijn van de jonggehuwden om met hun jong geluk in een kleine woning te trekken, krioelende van andere menschen, is een gebrek aan smaak, dat ik mij van het jonge Nederlandsche volk niet kan voorstellen.

De heer Minister zal toch dit systeem moeten volgen: met bouwen voortgaan, en als blijkt, dat er genoeg is in een bepaalde gemeente, ophouden, maar eerder niet. De Minister kiest het omgekeerde systeem en neemt aan, dat er genoeg woningen zijn, zoodat hij alleen wil bouwen in die gemeenten waar het nog noodig is. De bewijslast wordt daardoor omgekeerd en de woningnood blijft. Helaas is slechts 10 millioen uitgetrokken voor het doel, dat wij thans bespreken. De Minister zegt, 40 millioen op VII*B*, maar hier staat 10 millioen uitgetrokken, tegen 26 millioen in 1921, dus een vermindering van 16 millioen voor bijdragen.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid: Deze post is voor al wat reeds toegezegd is, terwijl de post op VII*B* betreft wat toegezegd zal worden.

De heer **Schaper**: Op VII*B* staan de voorschotten. In elk geval is verleden jaar gevoteerd 80 millioen op VII*B*, en ook dat bedrag is, als ik de cijfers juist zie, op de helft verminderd. Ik zal die cijfers intusschen nog eens nazien, doordat ze op twee begrootingen voorkomen. De Minister heeft nu zijn liefde aan den premiebouw verpand, precies als de heer Deckers, maar, en dat is heel zonderling, toen de heer Deckers sprak over de groote gezinnen, kwam hij met het denkbeeld van premiebouw in botsing. Hij vroeg den Minister eigenlijk de quadratuur van den cirkel, want hij zeide: gij moet voortgaan met premiebouw en tevens zorgen, dat gij huizen krijgt, bewoond door groote gezinnen, en de bewoning controleeren. Dat is vrijwel onmogelijk, want bij premiebouw geeft men het geld, men verwacht, dat daardoor een woning komt, maar verder is het uit. Dat systeem heeft de Minister gekozen en de heer Deckers juicht het toe, maar dan moet hij niet zoo inconsequent zijn, van den Minister te vragen toezicht op de met premie gebouwde woningen. Dat is onmogelijk en daarvan kan niets komen.

Ik vraag mij intusschen af, hoe het moet gaan met de premiebouw ten aanzien van middenstandswoningen, die tegenwoordig bij tientallen leegstaan, terwijl de hypotheek er op verstrekt is en de premie verleend.

Die woningen worden niet verhuurd. Wat komt er op den duur van? Ik vrees, dat de Overheid haar hypotheek niet terugkrijgt, dat loopt vast! Dat is het nadeel van den premiebouw.

Ik heb reeds gesproken van het congres in Rotterdam. De voorzitter van dat congres zeide o. m. zeer te recht:

> „De aan de vereenigingen verstrekte voorschotten worden terugbetaald met een behoorlijke rente. De Regeering heeft en zal steeds houden een groote mate van medezeggenschap in zake de exploitatie. Bovendien worden de woningen binnen afzienbaren tijd onbezwaard eigendom van de gemeenschap. De premie daarentegen wordt *à fonds perdu* verstrekt, d. w. z. dat de Regeering dat geld absoluut kwijt is. De Regeering heeft geenerlei contrôle of medezeggenschap bij de exploitatie der woningen. Het oogenblikkelijke voordeel van den premiebouw wordt aldus op den duur tenietgedaan."

Ik geloof, dat dit volkomen juist is. De Minister schuift van neen, ik hoop dan beter te worden ingelicht, maar de redeneering lijkt mij juist.

In elk geval dient de woningbouw te worden voortgezet. Ik hoop, dat de Minister daarmee met kracht zal voortgaan en dat hij, als het eenigszins kan, met suppletoire begrooting komt om, wanneer het noodig is, later daarvoor nog geld aan te vragen. Met kracht kom ik op tegen de bezuiniging, die op deze posten wordt toegepast. Welk een teleurstelling is er al niet gewekt bij arbeiders, die woningen dachten te bouwen, bij teekenaars en architecten, die hun plannen in duigen zagen vallen door de boodschap: er is geen geld, scheidt er maar mee uit of verander weer de plannen! Maar bovenal, welk een ellende voor de ontzaglijke massa menschen, die nog geen behoorlijke huisvesting hebben! Daarin dient toch met den grootsten spoed te worden voorzien.

In de stukken is geklaagd over het lange wachten op Rijksvoorschotten en -bijdragen. De Minister zegt: het ligt aan de gemeenten. Ik kan het niet met beslistheid beoordeelen, maar het komt mij vreemd voor, daar in de gemeenten voortdurend geklaagd wordt over het lange waechten op den Haag. Ik hoop, dat dit debat hierin licht zal brengen en dat de Minister met deze klacht rekening zal houden.

Er is — dit als bijzonderheid — in de stukken geklaagd over den gang van zaken bij den woningbouw te Krimpen aan de Lek. Daar was grond gekocht, maar de woningen konden niet worden gebouwd, omdat er geen geld was. De Minister veronderstelt, dat er misverstand in het spel is, omdat op 30 Augustus de burgemeester van die gemeente bericht heeft, dat de bouw van 30 woningen is gegund. Het misverstand schijnt hierin te zitten, dat er 48 woningen te bouwen zijn, dat voor 30 woningen toestemming is verleend, maar er nog 100 M². bouwgrond ligt, die bebouwd moet worden, omdat anders het geld weg is. Om zoo goedkoop mogelijk te kunnen bouwen is het noodig, dat de bouw doorgaat en de Minister zoo gauw mogelijk toestemming verleent om de andere 18 woningen ook te bouwen. Daarop dring ik dan ook bij den Minister aan.

Mijnheer de Voorzitter! Iets over de huurpolitiek van de Regeering. De oude woningen van de bouwvereeniging worden voortdurend in huur verhoogd. Daartegen is veel verzet. Nu stel ik op den voorgrond, dat het niet gehuurd onjuist is, dat als een woningbouwvereeniging voor een deel oudere, voor een ander deel nieuwe, dure woningen heeft, zij de huren wat gelijkmatig tracht te verdeelen en tracht de bewoners van de oudere woningen wat meer te laten betalen. Dat is eigelijk het beginsel van het bouwfonds, dat ik bij een vorige gelegenheid voor het gansche land heb voorgesteld, maar dat de Kamer heeft verworpen.

22ste VERGADERING. — 21 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk XA (Depart. van Arbeid) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Schaper.)

Maar men moet dat niet overdrijven. En ik geloof, dat le Minister dat menigmaal gedaan heeft en dat de huren e ver worden opgedreven. Zij hebben in de eerste plaats ninder gekost. Dat is een psychologisch moment voor de uurders, niet afdoende, maar waarmede toch moet worden erekend. Maar bovendien hebben die oudere woningen chier altijd minder gerief. De menschen, die er in wonen, ebben minder voor hun geld. De nieuwgebouwde woningen ijn gebouwd naar nieuwere normen en het gevolg daarvan s, dat de menschen, die in de oudere woningen wonen, hetelfde moeten betalen, ofschoon zij dikwijls in minder goede ypen wonen.

De Minister vraagt huren naar het inkomen. Ik geef toe, lat daaraan ten grondslag ligt een gezond motief, vooral ierom, omdat in die woningen soms menschen trekken – onderwijzers en kleine, maar redelijk betaalde ambtearen, enz. —, die eigenlijk in zoo een arbeiderswoning te oedkoop zouden wonen en voor wie die huizen niet gebouwd ijn. Welnu, dan is de eenige oplossing, dat men die menchen naar hun inkomen, 1/6 of 1/7, laat betalen. Maar men oet dat niet zoo krenterig toepassen op gewone arbeiders. Dikwijls wordt niet gerekend met werkloosheid die komt, et verdienende kinderen die trouwen gaan en er uit trekken, met loonsverlaging, die meer en meer komt. Daardoor ebeurt het dikwijls, dat de menschen huren moeten betalen aar een z.g. inkomen, dat slechts fictief is, zoodat de menchen te veel huur betalen. Men moet dat principe eenigszins oyaal toepassen. Daarom is in de stukken gevraagd, dat en het ten minste zal inrichten naar de normen der Huurommissies. Ik weet wel, dat die woningen niet onder de Huurcommissies vallen, maar dat neemt toch niet weg, dat en met die normen wel rekening kan houden.

Nu heb ik zooeven van den heer van Gijn een interruptie ehoord, die lichtvaardig was. Ja, Mijnheer de Voorzitter, elfs een lid van den Vrijheidsbond, zoo gematigd en zoo ezadigd en zoo conservatief als de heer van Gijn, kan lichtaardig interrumpeeren. Hij zeide zooeven, dat van het terugetalen van die voorschotten van de woningbouwvereeniginen toch niet veel terecht zou komen.

De heer **van Gijn**: Ik heb reeds bij de algemeene beschouwingen mij meening omtrent dit punt uiteengezet.

De heer **Schaper**: Ik treed nooit in de algemeene beschouwingen terug. Dat mag niet! Ik heb het hier over de terruptie bij dit hoofdstuk. Nu geeft de heer van Gijn an het denkbeeld voet, dat van dat teruggeven toch niets rechtkomt. Zóó zou ik het niet willen zeggen. Waar delijke huren betaald kunnen worden, moeten die worden etaald. Ik wijs op de houding, die men in Amsterdam nneemt tegenover de vereeniging „Rochdale", welke vereniging de hoogere huren niet wilde betalen. Toen zeide wethouder: dan zullen wij de woningen tot ons nemen, moeten redelijke huren worden betaald. Maar het is de aag, of op den duur voor sommige woningen niet een stap oet worden gedaan in die richting, omdat de woningen nvoudig niet meer door de arbeiders kunnen worden beald. Men moet niet vergeten: de loonen dalen, de huren in vastgesteld op een zeker loonpeil, maar de loonen gaan ar beneden. Zoo gebeurt het nu reeds, dat arbeiders, die tot 27 gulden per week verdienen, woningen bewonen n 5, 6, in Amsterdam zelfs van 8 gulden. Men zal er op oeten rekenen, dat voor sommige groepen van woningen kosten moeten worden afgeschreven op een crisisfonds, odat die uitgaven als crisisuitgaven zouden moeten worn beschouwd.

Natuurlijk zal er contrôle moeten zijn op de bewoning en de mogelijkheid om huur te betalen: maar ik zie een tijd men, dat de huren zoo hoog zullen zijn, dat zij niet meer hoorlijk kunnen worden opgebracht.

1 November jl. is er een nieuwe circulaire verschenen, aarin o.m. staat, dat de huren ten minste 90 pct. der ploitatiekosten moeten bedragen, om voor Rijkssteun in nmerking te komen. Ik vrees zeer, dat die circulaire, wat t betreft, te vroeg is gekomen, en ik zou den Minister illen aanraden de grootste voorzichtigheid te betrachten, anders loopt het weer spaak met den woningbouw en gaan wij finaal terug.

Ik sluit mij voorts aan bij hetgeen de heer Deckers heeft gezegd met betrekking tot de beperking van vier kamers bij den huizenbouw. De Minister maakt in zijn nieuwe circulaire woningen met 5 kamers eigenlijk tot uitzondering. dien kant moet het volgens hem opgaan, en woningen met 4 kamers regel. De heer Deckers heeft uitvoerig gesproken over die „mocie kamer" in verband met groote gezinnen. Ik laat daar of die vijfde kamer, dus de z.g. mooie kleine kamer, veel zou helpen voor een groot gezin. In den regel gaat het zoo: de vrouw wil een kamer netjes hebben; al krijgt zij 12 kinderen, wie er in komt, wordt er uitgeworpen, d.w.z. als regel om er dagelijks in te verkeeren. Maar is daarom dat kleine kantoortje, dat poppenkamertje overbodige luxe? Neen, dat is het niet. Wat is het geval? De menschen hebben een kamertje noodig, in de eerste plaats om eens iemand te ontvangen. Een groot gezin kan onmogelijk een kamer den geheelen dag in orde hebben. Als de huisvrouw dat zonder hulp moet doen, is het voor haar onmogelijk. Er moet een kamer zijn om eens iemand te ontvangen, die wien ook van het gezin moet spreken. Daar is niet aan te ontkomen en men doet aan de huisvrouw in de arbeidersklasse heel veel leed, wanneer men haar dwingt ieder, die komt, in de gewone kamer te ontvangen. Maar in de tweede plaats is een dergelijke kamer noodzakelijk, om maar iets te noemen, wanneer er een kind is dat moet leeren en huiswerk maken. Een van de kinderen wil een beetje verder, gaat op de normaalschool en wil onderwijzer worden; dan moet er een vertrek zijn, waar het zijn werk kan doen. Ook daarvoor is een aparte, een goede kamer noodzakelijk. Ik geef den heer Deckers toe, het is in zooverre een tegemoetkoming aan groote gezinnen in dit verband, maar ik betreur het zeer, dat de Minister daarop afdingt.

Ik zou het nog een oogenblik kunnen toelaten voor de allerarmsten, om de krotwoningen op te heffen en die te vervangen door woningen met minstens één kamer, een keuken, een berghok of zoo iets, dus voor de laagste huren; maar als dit een norm zou moeten worden voor onzen arbeiderswoningbouw, gaat het met dezen Minister glad den verkeerden kant op.

Ik hoop dus, dat hij van zijn politieken vriend Deckers dit zal aannemen, dat hij niet op dezen weg verder zal gaan, maar dat hij er voor zal zorgen, dat de menschen als regel krijgen een woning met huiskamer, kleine voorkamer, en drie slaapkamertjes. Als men dat als norm neemt voor onzen woningbouw, dan komen er aardige huizen. Minder kan het zeker niet worden.

Ik heb nog een bezwaar tegen de tactiek van den Minister, nl. ten aanzien van wat hij schrijft over de slaapgelegenheid. Hij zegt in die nieuwe circulaire:

> „Gehandhaafd blijft de stellige eisch dat ouders, jongens en meisjes gescheiden slaapgelegenheid. met rechtstreeksche gemeenschap met de buitenlucht moeten hebben. In den regel zullen daarvoor afzonderlijke kamertjes noodig en zonder veel kosten mogelijk zijn; is een andere oplossing mogelijk en aannemelijk, dan zal ik daar geen bezwaar tegen maken."

Ik ben er niet geheel gerust op, dat de Minister in deze niet door de Rotterdamsche alkoof-liberalisten is overgehaald tot hun alkoofpolitiek.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid: Neen, de bedoeling is deze: wanneer er een andere oplossing is, die het mogelijk maakt voor kleine gezinnen aparte woningen te bouwen, maar van een kleiner type, dan heb ik daartegen geen bezwaar, mits dan maar vaststaat dat zoo gauw als er meer kinderen komen, die menschen een grootere woning zullen krijgen die voldoet aan de door mij gestelde eischen.

De heer **Schaper**: Deze toelichting, waarvoor ik den Minister dankzeg, was wel noodig. Intusschen ik heb ver-

(Schaper e. a.)

trouwen, dat de Minister zich niet op sleeptouw zal laten nemen door de liefhebbers van alkoven, na de werkzaamheden van de commissie, waarvan in den Rotterdamschen gemeenteraad een verslag is verschenen over de alkoofwoningen.

Ik geef toe, dat niet altijd die drie slaapkamers worden gebruikt. Kan men afzonderlijk bouwen voor heel kleine gezinnen, het is mij best. Maar dan sluit dat in zich woningen van bouwvereenigingen of gemeenten. Bij premiebouwwoningen komt daar niets van. Wanneer men een bouwer premie geeft voor arbeiderswoningen met 1 à 2 kleine kamers, dan stopt hij er met een gerust geweten na een half jaar een gezin met 7 kinderen in, als hij die woning maar kan exploiteeren.

Men kan natuurlijk den Minister niet dwingen om meer geld voor woningbouw te besteden; wij stuiten hier op onwil bij de rechterzijde, op onwil bij de Regeering om voor deze zaak meer te besteden. De heer Deckers zegt, dat het onmacht is, maar dat is in strijd met zijn eigen redevoering van zooeven, waarbij hij ook wenscht een beetje meer systeem in de bezuiniging en geen mathematische bezuiniging, ook op dit hoofdstuk.

Het is geen onmacht, want zoo ellendig is het niet gesteld, dat men voor deze elementaire dingen, die zoo noodzakelijk zijn, niet een redelijke som kan uittrekken, om ons zoo spoedig mogelijk uit het moeras der ongezonde woningen te halen, waarin wij ons thans bevinden.

Ik hoop dat de Minister nog in den loop van dit jaar zal zijn over te halen om wat meer hiervoor te besteden en dat hij, op voorbeeld van zijn collega's van Oorlog en Marine, in den Ministerraad pal zal staan voor deze dingen, die noodzakelijker zijn dan het inrichten van werktuigen, dienende om andere menschen naar de andere wereld te helpen.

De heer **Fruytier**: Mijnheer de Voorzitter! Het heeft bevrediging gewekt, dat de Minister in zijn Memorie van Antwoord te kennen heeft gegeven, dat de steun aan de drinkwaterleidingen nog niet geheel is opgeheven. De quaestie der drinkwatervoorziening toch is er een, die op het gebied der volksgezondheid een beteekenis heeft van de eerste orde.

Wij hebben het laatste jaar met een periode van droogte kunnen zien hoe in sommige streken van het land het drinkwatergebrek — ik laat nog daar of het behoorlijk drinkwater is — zou hebben kunnen leiden tot een vrij groote catastrophe. Maar behalve op het gebied van de volksgezondheid is de drinkwaterleiding van belang op het gebied van de industrie en zeker ook op het gebied van den landbouw, nl. met het oog op de voorziening van het drinkwater voor het vee.

Als men de Memorie van Antwoord leest, is men toch zeker niet geheel gerust over het antwoord, dat de Minister geeft, omdat hij aan zijn antwoord een voorwaarde verbindt, die, als hij ze niet nader toelicht, reden geeft om te veronderstellen, dat die steun wel voor onbepaalden tijd zal worden verschoven. De Minister stelt nl. de voorwaarde, dat de exploitatie rendabel zal moeten zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Ik durf gerust zeggen, als de aanduiding niet is van werkelijk serieuzen aard, als de Minister er geen rekening mede houdt, dat de exploitatie van een drinkwaterleiding niet van het begin af rendabel kan zijn, dat feitelijk de rentabiliteit van een drinkwaterleiding pas tot haar recht komt na een zekeren duur, die voor sommige streken wel 10 of 15 jaren kan zijn, omdat de installatie van een drinkwaterleiding op zich zelf zeer kostbaar is en de zeer langzame aanwas van het getal aangeslotenen de opbrengst slechts geleidelijk doet stijgen, heeft de Minister geen oog voor de werkelijkheid.

Kan de Minister nu de verklaring geven, dat hij onder een rendabele exploitatie verstaat een exploitatierekening over een zeker aantal jaren, bij voorbeeld een jaar of 10? Zoo ja, dan is de mededeeling in de Memorie van Antwoord wel van belang. Kan hij dat niet, en eischt hij, dat de rentabiliteit reeds het eerste jaar moet worden gegarandeerd, dan zou hij, met wat minder ernst misschien, evengoed de voorwaarde hebben kunnen opnemen, dat de prise d'eau ergens op de maan zou worden aangelegd.

(Fruytier.)

Mijnheer de Voorzitter! Waar de Minister aangeeft, da nog enkele groote plannen zullen kunnen doorgaan, zou i hem willen vragen of hij nu niet kan zeggen, welke planne dat zijn.

Zijn Excelentie weet, dat het vorige jaar de steun is terug genomen, die gegeven was aan de totstandkoming van ee drinkwatervoorziening op het eiland Schouwen-Duivelan en dat daarom de plannen, die feitelijk geheel klaar waren zijn teruggenomen. Acht de Minister deze drinkwaterleidin van zooveel beteekenis, dat hij deze ook onder die planne rekent? Of heeft hij wellicht het oog op andere drinkwater leidingen. Ik geloof niet, dat hij in zijn antwoord zal ver wijzen naar het eiland Urk, waarvoor in de begrooting ee post wordt uitgetrokken, maar misschien heeft hij het oo op oost-Gelderland of het noorden van ons land.

Kunnen wellicht de plannen, die in voorbereiding zij voor de drinkwaterleiding in Zeeuwsch-Vlaanderen, hier vol gens den Minister in aanmerking komen en voortgan hebben?

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom nu tot de vraag, die oo in het Voorloopig Verslag is gedaan, of in verband met d mededeeling van den Minister in de Memorie van Antwoord het Rijksbureau voor de Drinkwatervoorziening nog we reden van bestaan heeft, vooral onder deze zeer benard financieele omstandigheden.

De posten op de begrooting geven aan, dat dit burea ongeveer f 84 000 zal verslinden, en ik geloof, dat, wannee de Minister niet kan toezeggen, dat werkelijk nog met ee zekeren spoed en een zekere voortvarendheid zal worden ge werkt aan de plannen voor de totstandkoming van de verder voorziening van het land van behoorlijk drinkwater, feite lijk het geheele instituut wel kan worden ondergebracht aa de laboratoria der Technische Hoogeschool te Delft, om daa op veel minder dure wijze den wetenschappelijken arbeid waartoe het instituut zal worden gedoemd, als er geen prac tisch werk op den voorgrond staat, op het gebied van d drinkwatervoorziening in stilte voor te zetten.

Nu beroept de Minister er zich op, dat voor dezen arbei ook wordt betaald, maar in hoeverre en hoeveel kan niet ui de begrooting, noch uit de Memorie van Antwoord worde gehaald. In elk geval echter — ook al wordt er een lutte bedrag voor gegeven — vind ik, dat het niet aangaat di instituut in het leven te houden voor het geven van derge lijke adviezen.

Ik kom thans tot hetgeen de Minister gezegd heeft ove den Gezondheidsraad.

Uit het antwoord zou men afleiden, dat ook de Ministe wel eenigszins betwijfelt, of het in stand houden van deze Raad voldoende gemotiveerd is. Of de voorlichting op he gebied van volksgezondheid en woning wel evenredig is aa de kosten, daaraan verbonden.

Men versta mij goed. Ik heb slechts het oog op het zuive administratief karakter, dat dit instituut in de twee jare van zijn bestaan zich heeft verworven. Wat de Ministe omtrent de wetenschappelijke waarde van deze adviezen zegt is zeker waar, maar de vraag rijst bij mij, of de Ministe diezelfde adviezen niet kan krijgen op een andere wijze. I ben er van overtuigd, dat de wetenschappelijke menschen die in het belang van de volksgezondheid werkzaam zijn daartoe door den Minister gaarne bereid zullen worden ge vonden. Intusschen is de Gezondheidsraad er nu eenmaal e het is aan den Minister, om te beoordeelen, of dit instituu met wijziging van de Gezondheidswet zou moeten worde opgeheven.

Thans nog een enkel woord over de organisatie van de dienst der volksgezondheid, ook in verband met de bezuini ging. Ik kom hier op een speciaal terrein, maar ik durf toch wel zeggen, dat het op mij eenigszins den indruk maakt, da men troepen van allerlei wapens in het veld heeft gestuurd zonder eerst voldoende het terrein te hebben verkend.

Men heeft geen rekening gehouden met de werkingsfee der verschillende inspecties. Mevrouw de Vries-Bruins heef er reeds op gewezen, dat er een drietal inspecties zijn: d hygiëne van het kind, de tuberculose-inspectie en die voor d

ruytier e. a.)

smettelijke ziekten, die naar het oordeel van deskundigen st onder één leiding en één hoofd kunnen staan..
Daardoor zou men veel economischer kunnen gaan werken royaler zijn wat betreft hulpverleening in het belang van openbare gezondheid.
Het is te betreuren, dat niet verder gegaan is kunnen worn met het bestrijden van de tuberculose, vooral door het unen van de oprichting van consultatiebureaux, want dit één van de doeltreffendste middelen ter bestrijding der berculose.
De Minister heeft er zijn spijt over uitgedrukt en ik verouw, dat hij, waar mogelijk, verder zal gaan dan hij nu is nnen gaan, want ook hier is het voorkomen in alle opzichten t doeltreffendste middel om de verspreiding der tuberculose tegen te gaan.
Mevrouw de Vries-Bruins heeft gesproken over het Säugngenheim in Duitschland en dergelijke inrichting l'Oeuvre Frankrijk, maar ik moet doen opmerken dat, hoe bewonrenswaardig die inrichtingen daar ook zijn, voor ons land et ten volle navolging gewenscht wordt. Wij moeten daarbij kening houden met de omstandigheid, dat de Nederlandsche oeder er zeer moeilijk toe te bewegen is om afstand te doen n haar kind, althans de zorg daarvoor voor eenigszins ngen tijd geheel aan anderen over te dragen. In het *derlandsche Tijdschrift van Geneeskunde* van 11 Novemr wordt dan ook bepleit een gelijke verpleging van de berculeuze kinderen maar in de nabijheid van hun woning. e bedoeling is om te beginnen met Amsterdam en daar de nderen onder te brengen in gezonde huisgezinnen. Dan is moeder nog in staat regelmatig haar kind te bezoeken is de geheele familieband daardoor niet verbroken.
De heer Schaper zegt, dat de heer Deckers zijn motiveering n opzichte van de motie niet voldoende had ingekleed. Ik l er niet diep op ingaan, maar alleen er op wijzen, dat de otie uit twee deelen bestaat, waarvan het eerste deel toch ker inhoudt een afkeuring van het beleid van den Minister; t kan de heer Schaper niet ontkennen, en als den Minister deze een afkeuring wordt thuis gezonden, dan zal hij zich arbij wel niet nederleggen.
Men moet niet vergeten, dat twee omstandigheden invloed had hebben op het beleid van den Minister in deze. Voorrst de quaestie van bezuiniging en verder het feit, dat de heele organisatie van de volksgezondheid nog verkeert in n beginstadium.
Houdt de Minister, wat ik vertrouw dat hij zal doen, kening met de wenschen, die te zijner kennis zijn gebracht, n heeft hij dergelijke terechtwijzing niet noodig.
Met het tweede deel der motie zal de Minister zich waarhijnlijk wel kunnen vereenigen en behoeft hij in deze geen nsporing.

De heer **Braat**: Ik wensch een enkel woord te spreken ar aanleiding van de Vleeschkeuringswet.
Hoewel een fel tegenstander van deze wet, moet ik er rekeng mede houden, dat zij er is. Ik wil nu in de eerste plaats n Minister dank zeggen, dat hij deze wet een soepele toessing geeft wat betreft de huisslachtingen, die nu zijn vrijgeven, maar er doen zich weder nieuwe bezwaren voor juist verband met het vrijgeven dier huisslachtingen.
Vooral de kleine man ten platteland kan van de ter zake ldende bepalingen geen gebruik maken, omdat de kleine an, die zelf een varkentje heeft te slachten, daarvoor geen imte heeft, en dat hij nu verplicht is, dit te laten doen j den slager in de hal. Wanneer hij dit nu doet, is hij vericht om het dier te laten keuren, en dat is voor dezen man n financieel offer. Drie kwartjes, zegt de heer Duys, maar t is natuurlijk veel meer. Wanneer het mogelijk was, dat de egeering ook in dezen een klein weinig aan deze menschen gemoet kwam, dan zou dat zeer in de lijn zijn van die rsonen.
Nog een klein iets, Mijnheer de Voorzitter, in verband et die verleende soepelheid. Wanneer het vleesch, dat niet keurd is, naderhand — wat op het platteland veel gehiedt — naar de rookerij zal gaan, dan mag dat niet gehieden, omdat het niet gekeurd is. En dan zullen deze menhen daarvoor misschien niet eens een geleidebrief kunnen

(Braat e. a.)

krijgen. Wanneer de Minister dit in overweging zou willen nemen en het aan de plaatselijke regeling zou willen overlaten, dan zou dat ook zeer zeker zijn de goede weg
In de tweede plaats zou ik een kleine opmerking willen maken over de uitvoering van de Warenwet en over de Gezondheidscommissies.
Deze beide wetten komen zeer te duur te staan aan de kleine plattelandsgemeenten. Wanneer Zijn Excellentie eens een grondig onderzoek zou willen instellen naar de kosten tegenover de waarde, die daarvoor genoten wordt, zou dat er zeker toe leiden, dat de Minister maatregelen nam en dienaangaande tot andere gedachten zou komen, vooral wat betreft de gezondheidscommissies. Eens per jaar komen de heeren van zoo'n commissie in een auto aangereden en daarna volgt eens per jaar een zeer dure rekening van die heeren. Deze heeren hebben geen commandeerende stem, maar eenvoudig een adviseerende stem, en zij kunnen dientengevolge op het platteland heel weinig of niets doen en dat komt zeer duur uit. Als Zijn Excellentie hierop ook Zijn aandacht zou willen vestigen, zou dat ook hier zeker leiden tot het nemen van maatregelen, om andere dingen in het leven te roepen of tot afschaffing te geraken van de gezondheidscommissies.
Thans nog een kleine opmerking over den woningbouw. Hoeveel honderden millioenen, zoo vraag ik, hebben wij daarin al niet gestoken? Ik zou den Minister willen vragen, welke lijn hij in deze denkt te volgen, of dat hier maar steeds aan de orde zal blijven het uitgeven van millioenen voor die denkbeeldige verbetering van de woningen. Hoeveel woningen staan er niet leeg! De menschen kunnen de hooge huren, althans ten plattelande, niet meer betalen en in de steden zal het zeker wel hetzelfde zijn. Wanneer wij voortgaan het geld met millioenen uit te geven voor de woningbouw, dan vind ik dat we in de verkeerde richting gaan. Het is thans bijna de algemeene gedachte, dat de huren voor de woningen, die thans gebouwd worden, voor de menschen niet meer te betalen zijn, en straks zullen zeer zeker de gemeenten voor de onkosten moeten opkomen en die moeten dekken. Wanneer Zijn Excellentie ook deze quaestie eens zou willen nagaan en een grondig onderzoek instellen naar de juistheid van hetgeen men hierover in verschillende bladen schrijft, dan zou het mij zeer verbazen, als de Minister tot een andere conclusie kwam dan die waartoe ik gekomen ben.
Wat de motie van mevrouw de Vries—Bruins betreft, tot mijn leedwezen zal ik daartegen moeten stemmen. De volksgezondheid heeft ook mijn belangstelling, maar wij moeten bezuinigen. Bij de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting is door een van de sprekers gezegd: ieder zal wat moeten laten vallen van hetgeen hem lief is! Dat is een zeer juist woord en ik ben het daarmede volkomen eens. Dat geldt voor ons allen, ook voor de sociaal-democraten; ook zij zullen iets moeten laten vallen van hetgeen hun lief is. Ik acht geen termen aanwezig om voor de bestrijding van de ziekten, welke hier genoemd zijn, nog meer geld uit te geven, want, als men met die ziekten besmet raakt, heeft men dat veelal aan zich zelf te wijten.

De heer **Zijlstra**: Ik behoor, Mijnheer de Voorzitter, niet tot degenen die in de noodzaak der bezuiniging van Staatswege niet anders kunnen zien dan een oorzaak van bittere klacht. Eer reken ik mij tot hen, die, hoewel zij soms schade duchten, bukten voor deze noodzaak, omdat zij bij voortgang op den thans ingeslagen weg andere nog grootere schade vreezen. In bezuiniging kan echter ook een voordeel schuilen. Zelfs wat de behartiging van de belangen der volksgezondheid betreft, meen ik, dat een Overheid, die met te royale hand allerlei actie zou steunen, of zelf die actie voeren ging, het goed kon bedoelen, maar niettemin kwaad zou kunnen stichten. De bedoeling moet m. i. altijd zijn om de actie, die in het maatschappelijk leven tot kracht behoort te komen, te bevorderen, opdat zij straks zich zelf kan redden, onafhankelijk van het Staatsgeld.
Geeft de Overheid echter met te royale hand — ik beweer niet, dat dat is geschied — dan werkt zij daardoor licht ver-

(Zijlstra.)

lammend op het wezenlijk volksinitiatief, en neemt de Overheid de maatschappelijke taak over, dan breekt zij licht de volkskracht.

Naar mijn meening is er in ons land veel te veel gesubsidieerd, al beoog ik niet daarvan dezen Minister een verwijt te maken. Maar ik verblijd mij wel in het feit, dat het oogenblik thans voor de Overheid komt, dat zij zegt: ik kan niet meer, red u zelf!

Het is om deze reden, Mijnheer de Voorzitter, dat ik geen groot medelijden kan hebben met den Minister, die bezuinigen moet in zake allerlei subsidies, al begrijp ik levendig, dat het intrekken of bekorten van den steun van dingen, die hem lief zijn, pijn moest doen. Deze bezuiniging ging toch — zooals de Memorie van Antwoord constateert — lijnrecht tegen 's Ministers sympathieën in.

Het komt mij evenwel voor, dat Zijn Excellentie te ver ging, toen hij schreef, dat de meening van sommige leden, die oordeelden, dat hij in zake de bezuiniging niet ver genoeg ging, zal samenhangen met de meerdere of mindere sympathie, die men voor de werkzaamheden zelf heeft, waarvan de uitgaven het gevolg zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Als ik enkele bezuinigingen op het stuk der volksgezondheid niet zoo erg betreur, dan ligt dat niet aan te weinig sympathie voor de werkzaamheden, waarvoor geld gevraagd wordt, maar aan mindere sympathie voor de Staatshulp. Bijna elk subsidie van den Staat of de gemeente is verdedigd met een beroep op de sympathie, die men voor de zaak had; meermalen een slecht argument. Want een sympathie die begint te zeggen tot een ander: geef er voor, zonder de vragers zelf tot actie en offer te brengen, lijkt mij niet altijd boven bedenking verheven.

Ik kan mij het geval zeer goed indenken dat er een man is, die zegt: juist omdat ik veel sympathie heb voor een zaak, weiger ik alle subsidie van Overheidswege.

Een vrijzinnig man in de plaats mijner inwoning, en die ijverde op allerlei gebied voor tien, had de gewoonte om te zeggen: en laat ons nu beginnen met geen subsidie te vragen van de Overheid, noch ons dien te laten opdringen.

De Minister van Arbeid had daarom m. i. nog niet het recht te veronderstellen dat aandrang tot bezuiniging voortvloeide uit minder sympathie voor de werkzaamheden, waarvoor geld gevraagd wordt.

Zijn Excellentie wijst er zeer te recht op, dat steun van Staatswege gegeven wordt voor werkzaamheden van particulieren, die anders door den Staat zelf zouden moeten worden verricht. Bij verwaarloozing derhalve door hen, die allereerst waren aangewezen, vrije maatschappelijke krachten.

Welnu, ik geloof dat het in menig opzicht juist op dit particulier initiatief aankomt, dat nooit ondermijnd mag worden door te veel steun van den Staat.

De tijd is, geloof ik, rijp voor dit inzicht. Want menige arbeid is ingezonken, omdat men er in de maatschappij het geldelijk offer niet voor over had.

Thans echter leert het belastingbiljet wel, dat men, als de Staat optreedt, toch betalen moet en soms zelfs duur.

Ik hoop en vertrouw, dat bijv. vermindering van Staatssteun in zake de drankbestrijding het particulier iniatief sterken zal.

En dan zal de vrucht rijker zijn.

Ik kan dan ook niet de meening deelen van mevrouw de Vries—Bruins, die in haar motie de Kamer wenscht te doen uitspreken dat de bezuiniging ten behoeve der drankbestrijding groote nadeelen geven zal. Meer bezwaar heb ik echter tegen de door haar gewilde uitspraak in zake kinderhygiëne. De motie vreest dat de wijze van bezuiniging op dat deel der uitgaven voor de volksgezondheid — wat de kinderhygiëne betreft — groote nadeelen zal geven voor den algemeenen gezondheidstoestand en dus oneconomisch is.

Mijnheer de Voorzitter! In de belangrijke rede, door mevrouw de Vries—Bruins gehouden, heeft deze deskundige duidelijk doen blijken, dat zij, hoewel zij de mogelijkheid van bezuiniging ook ten opzichte der volksgezondheid niet voorbij wil zien, en zelfs daartoe een weg wenscht te wijzen, toch iets geheel anders op het oog had.

Het gaat hier niet alleen om meer steun voor de kinder hygiëne, het gaat hier er bovenal om, om door middel va meer geld een bepaald systeem in te voeren. Zij wil ook voo ons land een wijze van werken aanprijzen, die men in h buitenland vindt.

Zij zeide, blijkens blz. 483 der *Handelingen*:

> „Bekend is, dat aangeboren tuberculose practisc niet voorkomt; alleen in zeer spaarzame gevallen. Toc is er een groot aantal kinderen beneden het jaar, d lijdt aan tuberculose. Die aandoeningen worden ve kregen door infectie in de naaste omgeving, in het g sin. Wanneer men nu een wijs beleid volgde, zou me maatregelen kunnen nemen om te zorgen, dat de kind ren niet ziek worden. In andere landen gebeurt dat ool In Frankrijk heeft men het Oeuvre en in Duitschlan de Säuglingeheime. Daar verzorgt men dus de zuig lingen voordat zij ziek zijn. Men neemt hen uit hu omgeving, uit 't gezin, waar het gevaar groot is, en me verzorgt hen voor weinig kosten. Dat is mogelijk, on dat zij dan nog gezond zijn en men hen dan veel goed kooper kan verzorgen dan volwassenen. Men heeft b rekend, dat men die zuigelingen kan verzorgen voo 1/5 van het bedrag, dat voor volwassenen noodig zo zijn."

Nu lijkt het mij al dadelijk een eenzijdigheid, dat er hie voornamelijk op het „economische" wordt gewezen. Econ misch en oneconomisch, Mijnheer de Voorzitter, zijn woorde van onzen tijd, waarvoor ik geen groote voorliefde heb.

Of iets al dan niet zgn. economisch is, mag een d elementen in de beoordeeling zijn, het mag in de meeste b langen van ons leven niet het hoofdelement wezen. En d vooral niet, als er geestelijke belangen in het spel zijn, zooa hier het geval is.

Ten opzichte van de kinderhygiëne werd door mevrou de Vries—Bruins met instemming gewezen op den arbeid e de denkbeelden van den Franschen hygiënist — zij noem niet zijn naam, maar wel zijn Oeuvre — Groncher. Deze w wil met zijn Oeuvre de zuigeling direct aan de moeder en a het gezin ontrukken, als daar tuberculose heerscht, om h jonge leven voor besmetting te vrijwaren. Buiten het gezi in een daartoe geschikte inrichting, wordt het kind verd opgevoed.

Mijnheer de Voorzitter! Ik weet niet hoe de Minister ov deze zaak denkt, al vermoed ik, dat hij het meer met m eens zal zijn dan met mevrouw de Vries—Bruins, al is z deskundig en ik niet.

Het gaat hier immers vooral om de sfeer, waaruit ee denkbeeld komt. En wij zijn bij het Oeuvre, naar het m voorkomt, in materialistisch klimaat aanbeland. Men neem het kinderlichaampje uit de zieke sfeer weg om het te redde voor besmetting. Maar er is ook een kinderziel en er is oo een moederhart, Mijnheer de Voorzitter. Dat moederhart voor de zuigeling, in weerwil van de tuberculose, honder maal meer waard dan alle tuberculosespecialiteiten en al hygiënisten te zamen.

Ik meen ook dat zeer vele deskundigen het Oeuvre va dr. Groncher niet toejuichen. Zijn werk is ook, naar me wel constateert, een mislukking. En dat kan ook niet ander

Naar mijn oordeel — en ik heb dit reeds eens opgemerk bij de bespreking over de tuberculosebestrijding — moete wij zorgen, dat het gezin gezin blijft en het kind blijft b zijn moeder. Ik zonder nu gevallen van opzettelijke ve waarloozing uit natuurlijk, maar dat men vragen moet goed denkbeelden en practijken te wekken en te versterken in d gezinnen zelf.

Als men de volksziel weet te grijpen met zijn hygiëne dan zal men resultaten zien, maar een Oeuvre als van d Groncher gaat lijnrecht tegen onze volksziel in.

Verbeter de huiselijke sfeer en ook voor de zuigelin worden vele gevaren weggenomen.

Ik zou gaarne zien, dat de Minister kon verklaren, dat h in geen geval, zelfs al zwom hij in het geld, den weg zo willen bewandelen, die hier werd aangegeven.

22ste VERGADERING. — 21 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk XA (Depart. van Arbeid) der Staatsbegrooting voor 1923.

ijlstra e. a.)

Mevrouw de Vries—Bruins heeft een weg tot bezuiniging wezen, door te spreken van een andere organisatie van den edischen dienst.

Vele deskundigen zijn met haar van meening dat de Gendheidsraad wel kan verdwijnen, zonder groote schade. Dit werkelijk een bezuiging. Maar in het systeem van evrouw de Vries—Bruins ook de eenige als ik het wel heb. Ook wat de medische inspectie aangaat, schijnt zij meer t oog te hebben op een ander systeem dan op bezuiniging. Ik geloof zelfs, dat haar systeem meer geld zal kosten dan t tegenwoordige. Het gaat er hier om, of men zal hebben kinspecteurs, zoozals thans, die elk voor zich een groot geed bearbeiden en ruimte voor veel eigen initiatief hebben, n wel een gecentraliseerd medischen dienst, met een chef n het hoofd, die voor elken bijzonderen tak zijn desndigen heeft.

Ik wil over de voordeelen van het eene of het andere steem niet oordeelen, maar dat in de centralisatie bezuiniing zou liggen, waag ik vooralsnog te betwijfelen.

De medische dienst, zooals die thans geregeld is, lijdt, loof ik, aan een groote onevenredigheid. De inspectie is im, al te ruim voorzien. Het fundament is breed, het geld tbreekt om een goeden bovenbouw te geven.

Men mag dan vreezen, dat er voor de inspectie niet altijd ed emplooi is. Wil men nu de inspectie toch intact laten, n zou ik zeggen: laat zij roeien met de riemen die zij eft.

Allicht kan blijken, dat haar arbeid er niet door verslechrt. Het geld, dat zou kunnen brengen tot een nieuwe bureauatie — vooral hier gevaarlijk — ontbreekt. De gelegenheid t beperkt, maar intensief iniatief is er altijd. Dit ligt veel n de personen, die zich, als ik het wel zie, met veel ijver ven aan hun werk. Het wil mij voorkomen, dat de vruchn van deze actie op den duur heel wat kunnen meevallen en t de bezuiniging hier nog geen schade behoeft te zijn.

Misschien zou — ik wil dit den Minister in overweging ven — wat de kinderhygiëne betreft, een billijker verdeeng der beschikbare gelden mogelijk zijn. Thans gaat een lve ton naar het zuiden. Is het niet mogelijk, zou ik len vragen, dat men van dit geld ook een weinig voor het orden geeft?

Mijnheer de Voorzitter! Uit hetgeen ik gezegd heb, blijkt l, dat ik mijn stem niet aan de motie van mevrouw de ies—Bruins zal kunnen geven. Reeds hierom niet, omdat meen, dat de vele moties op zich zelf reeds schadelijk zijn or de volksgezondheid, in elk geval voor de gezondheid van s Parlement.

De heer **Scheurer**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister ngt zijn Memorie van Antwoord bij het hoofdstuk Volkszondheid aan met deze woorden:

„Het heeft den ondergeteekende zeer leed gedaan, dat ook op de uitgaven voor volksgezondheid moest worden bezuinigd."

Dezelfde uiting van leedwezen vernemen wij bij art. 127, n post, die door de bezuiniging is getroffen. Nu kan ieder, deze woorden leest, zich voorstellen, dat de Minister ook n hart heeft voor de belangen van ons volk en dat hij met dwezen ziet, dat volksziekten de volkskracht zoo ernstig lermijnen.

Maar de Minister vergeet niet, dat hij nog een andere ping heeft te vervullen in bijzonderen zin. Het doet mij noegen, dat ook deze roeping bij den Minister zeer zwaar eft gewogen, en dat hij heeft gevoeld ook deze roeping bij behandeling van dit hoofdstuk der begrooting te moeten vullen, om ook langs dezen weg der bezuiniging het ancieel evenwicht zoo spoedig mogelijk te herstellen. Dit op het oogenblik een eerste roeping, die hij ook bij dit leelte der begrooting niet uit het oog kan en mag verzen.

Hoezeer het ook mij spijt, dat er bezuinigd moet worden posten, die noodig zijn ter bestrijding van groote volksikten — ik gevoel echter de noodzakelijkheid, dat de Staat dit gebied ook een roeping heeft te vervullen — daarom

(Scheurer.)

sta ik in dezen aan de zijde van Zijn Excellentie, die wat het zwaarst is ook het zwaarst laat wegen. Ik gevoel, dat de bezuiniging, hier door Zijn Excellentie aangebracht, ernstig is overwogen, dat hij niet met losse hand hier en daar sommen heeft geschrapt, maar elke post heeft gewikt en gewogen op een wijze, die mij vertrouwen schenkt om volkomen met deze bezuiniging mee te gaan.

Mevrouw de Vries heeft in haar rede van jl. Donderdag twee denkbeelden uitgesproken, die later belichaamd zijn in een motie. Zij heeft in de eerste plaats gestreden tegen de bezuiniging, en in dit gedeelte van haar betoog voornamelijk gewezen op de belangrijkheid van de bestrijding van de geslachtsziekten, een ziekte, die bij de verwildering der zeden in onzen tijd zulke groote afmetingen aanneemt. Daarna heeft zij gewezen op het economische en onjuiste van het verminderen van de posten voor kinderhygiëne, tuberculosebestrijding en drankbestrijding.

In het tweede deel van haar betoog wees zij den Minister op een bezuiniging, die misschien aangebracht kon worden op het medisch-hygiënische toezicht van het Staatstoezicht. Zij verzocht den Minister, te overwegen, of door reorganisatie geen bezuiniging kon worden verkregen.

Wanneer ik de motie van mevrouw de Vries in verband met haar rede goed begrijp, kan ik ze verdeelen in 2 gedeelten. Het eerste is dus, gelijk ik zeide, een bestrijding van de bezuiniging door den Minister. Het tweede gedeelte is het zoeken naar een andere manier van bezuinigen. om dan het geld, dat daardoor vrijkomt, te besteden voor het eerste gedeelte. Als ik mevrouw de Vries dus goed begrijp, dan meent zij, dat die posten eigenlijk moesten worden aangevuld, maar dat zij de moeilijkheid inziet, om langs gewonen weg daarvoor geld te krijgen. Welnu, zoo redeneert zij, ik zal zien een weg te vinden om door reorganisatie van den medisch-hygiënischen dienst geld te vinden, dan kan dit geld worden overgebracht naar de verschillende andere posten.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kan dit standpunt begrijpen, maar ik denk er anders over. Ik zou zeggen: Excellentie, gij bezuinigt op die posten. Ik gevoel, dat U dit leed doet, maar het kan niet anders, want, zooals ik zeide, gij hebt ook een andere roeping te vervullen; die bezuiniging is dus verkregen. Begin nu ook wat bezuiniging te vinden door reorganisatie, maar breng dan die bezuiniging niet over naar andere posten, maar behoud haar. Daarom zou ik mevrouw de Vries—Bruins in overweging willen geven om haar motie te splitsen, want zooals zij hier in haar geheel voor mij ligt, kan ik er niet vóór stemmen, omdat ik op het standpunt sta, dat de Minister allereerst heeft te zorgen, dat het evenwicht van 's Lands financiën wordt hersteld en ik er door het uitbrengen van mijn stem den Minister niet toe zou willen brengen om deze posten weer te verhoogen. Als mevrouw de Vries—Bruins haar motie splitst en ons voorlegt 2 moties, in een waarvan de Minister aangespoord wordt een reorganisatie van den medisch-hygiënischen dienst te overwegen, dan zou ik den Minister willen vragen, of hij tegen het aannemen van de motie bezwaar zou hebben. Mevrouw de Vries voegt er nog aan toe, dat het niet strijd mag zijn met de volksgezondheid. Dit daargelaten, zou ik haar dus willen vragen, haar motie te splitsen, omdat ik dan misschien aan de tweede motie mijn stem zou kunnen geven.

In verband met de rede van mevrouw de Vries—Bruins zij het mij vergund nog enkele opmerkingen te maken. Als bezuinigingsmaatregel is gewezen op den Centralen Gezondheidsraad.

De Minister heeft op een vraag, in het Voorloopig Verslag gesteld, een antwoord gegeven, dat mij wel gedeeltelijk, maar nog niet geheel bevredigt. Als ik de woorden, die voorkomen in de Memorie van Antwoord, goed verstaan heb, wil de Minister dit zeggen: door het instellen van een Gezondheidsraad heb ik voor mij geschapen een orgaan, dat mij met kennis van zaken en op een gemakkelijke manier van advies kan dienen. Na de samensmelting met den Rijkswoningraad, zullen aan dat lichaam meerdere werkzaamheden worden verbonden, en nu zou ik den Minister willen vragen, wanneer die samensmelting plaatsgrijpt, of dan het personeel weer uitgebreid zal worden of niet. De Gezond-

(Scheurer e. a.)

heidsraad bestaat uit ongeveer 88 leden met 12 of 13 commissies, en het personeel, daaraan verbonden, zal, dunkt mij, voldoende zijn om ook na de samensmelting met den Rijkswoningraad de werkzaamheden te verrichten die noodig zijn.

Ik zou gaarne vernemen, in de eerste plaats, of de Minister zal willen overwegen, of die Centrale Gezondheidsraad nog kleiner kan worden samengesteld en in de tweede plaats, of de Minister maatregelen zal willen nemen, althans zal willen overwegen, na de samensmelting geen personeel meer aan den Centralen Gezondheidsraad meer toe te voegen.

Thans nog een enkel woord over hetgeen mevrouw de Vries—Bruins heeft gezegd, ook als maatregel van bezuiniging, over de sociaal-hygiënische commissie voor Zuid-Limburg. Daarvoor wordt f 20 000 gevraagd. Nu heb ik, voor zoover ik kennis heb van die commissie, ook niet goed begrepen, wat voor groote beteekenis die sociaal-hygiënische commissie van Limburg heeft. Wij weten, dat die destijds is ingesteld, omdat er in Limburg zeer treurige toestanden heerschen, en wij weten, dat dit inderdaad het geval is. Ik heb hier voor mij een kaartje, waaruit duidelijk blijkt de groote zuigelingensterfte die in Zuid-Limburg voorkomt. Hierop is aangegeven de sterfte van kinderen beneden het jaar, per duizend levend aangegevenen, in elke provincie van Nederland in de periode 1914—1918, en uit de zeer donker gekleurde plekken in het zuiden van ons land zien wij inderdaad, dat daar op het gebied van de volksgezondheid een noodtoestand heerscht. Wanneer wij dit vergelijken met andere gedeelten van ons land, in het bijzonder met het noorden, kan ik mij voorstellen, dat de Minister in bijzonderen zin zijn aandacht heeft gevestigd op Zuid-Limburg en op het zuidelijk gedeelte van ons land.

Nu worden daarvoor verschillende oorzaken gezocht. De een noemt als oorzaak dit, de ander weer dat, maar wij moeten toch niet vergeten, dat een gedeelte van de bevolking van ons land, en niet het beste gedeelte, afgezakt is naar het zuiden, en daar is blijven hangen, zoodat er een toestand op het gebied van de volksgezondheid is geschapen, die inderdaad bijzondere aandacht verdient.

Nu is daar ingesteld een sociaal-hygiënische commissie, die in het begin werkte met den medisch-hygiënischen dienst van het Staatstoezicht, door middel van een inspecteur.

Na dien tijd is het Staatstoezicht gereorganiseerd en men heeft daar gekregen drieërlei soort inspecteurs. En nu is het mij niet duidelijk welke taak op het oogenblik die sociaal-hygiënische commissie in Limburg nog heeft en zal ik gaarne van Zijn Excellentie vernemen of die inderdaad daar nog noodig is; en of het niet beter is om zoo spoedig mogelijk te komen tot opheffing van dien dienst.

Ik zou nog tot Zijn Excellentie een vraag willen richten, die echter eerst later bij mij is opgekomen en zoodoende niet in het Voorloopig Verslag staat. Wanneer de Minister mij daarop niet kan antwoorden, zal ik dit Zijn Excellentie volstrekt niet kwalijk nemen.

Het is mij opgevallen, dat bij post 105 alleen voor een kankerinstituut wordt gevraagd een som van f 64 000. Nu zou ik willen vragen, zijn die f 64 000 noodig voor dit kankerinstituut? Het is maar een eenvoudige vraag die ik den Minister stel.

Deze weinige opmerkingen heb ik gemeend te moeten maken in verband met dit hoofdstuk en ik hoop dat de Minister bereid zal zijn om op mijn verschillende vragen te antwoorden en dat mevrouw de Vries—Bruins bereid zal gevonden worden haar motie in tweeën te splitsen.

De heer **van Gijn**: Mijnheer de Voorzitter! In de Memorie van Antwoord van den Minister wordt groote ingenomenheid betuigd met wat er gedaan is in de laatste jaren op het punt van volkshuisvesting. Het spijt mij, dat ik mij bij die ingenomenheid niet kan aansluiten. Het wil mij voorkomen, dat onze Staatsschuld zeker met vele tientallen, misschien moet er nog wel een nul bij, ter zake voor volkshuisvesting meer is verhoogd dan noodig ware geweest bij practische politiek.

Wat toch was de kwaal? De kwaal was deze, dat de woningen, evenals alles, duur werden, maar daarnaast stond dat ook zeer vele loonen naar boven gingen en nu was het

(van Gijn.)

voor diegenen die een hooger loon kregen, evengoed als a het andere steeg, op zich zelf geen bezwaar. Het bezwaa gold voor degenen wier loon niet gestegen was, maar di had men individueel moeten helpen.

In plaats daarvan heeft men pogingen gedaan om va Overheidswege het huurprijzenpeil te drukken, maar het i algemeen bekend, dat ten slotte het drukken van prijze alleen dan mogelijk is, wanneer men tegen dien lageren prij kan voorzien in de volle behoefte. Het drukken van den prij bracht ook mede, dat er meer vraag naar woningen kwam Menig arbeider die zijn loon in geld verdubbeld zag en t gelijk zijn woning op denzelfden prijs zag blijven, ter gevolge van Huurcommissiewet en van de groote sommen die de Staat op de zaak toelegde, kon beter gaan wonen e dit kwam te Amsterdam, gelijk men mij uit scheepvaart kringen mededeelde, in sterke mate voor.

Nu ben ik de allerlaatste om er bezwaar tegen te hebben wanneer een arbeider beter gaat wonen. Integendeel, ik vin dat een zeer belangrijk punt. Het is eigenlijk de eenige oplos sing van het vraagstuk van de volkshuisvesting, dat d arbeider meer voor zijn woning gaat over hebben. Het vraag stuk van de volkshuisvesting draait er voor mij op neer, da men den arbeider opvoedt meer voor zijn woning over t hebben.

Wanneer men echter de zaak niet in dien vorm stelt, maa in den vorm van vraag naar grootere woningen, omdat dez in verhouding tot de daling van de waarde van het gel goedkooper werden, lokt men méér vraag uit, waarvan he mij nog sympathiek is, dat ze ontstaat, maar die veel minde sympathiek is, wanneer de man, die vroeger 16 pct. van zij loon voor zijn woning over had, er 20 pct. voor gaat ove hebben, dan wanneer de vraag naar grootere woninge ontstaat, doordat de woningen, die vroeger 16 pct. van he loon kostten, door de stijging van de loonen en het gelij blijven der prijzen van de woningen, nog maar 6 pct. van he loon vorderden.

Wij weten allen, dat velen in Amsterdam langen tijd dank zij de huurcommissie, enz., gewoond hebben tege een huurprijs van 6 pct., en zelfs nog minder, van hun loon

Men heeft eigenlijk, waar men voor een nog niet gehee gevuld vat stond, dat men wilde vullen, gelijktijdig ee gat in den bodem gemaakt, waardoor men vrijwel bezig wa met het bekende vat, waar het even snel in- als uitliep.

Zoo sterk was het hier wel niet, maar doordat men de vraa prikkelde door het relatief goedkooper maken van de woni gen voor velen, maakte men de zaak moeilijker dan het ge val zou zijn geweest, als men de personen individueel ha geholpen, wier loon niet evenveel naar boven was gegaa als de huur van de huizen. Dat zou zijn gegaan, wanne de Staat er zich niet mee bemoeid had. Tevens zou dan d particuliere bouw, zij het wat minder dan gewoonlijk, zij doorgegaan.

Men heeft nu het vraagstuk van de volkshuisvesting ee 25 jaren achteruitgezet, omdat men in plaats van den ar beider op te voeden in dien zin, dat hij meer wil geven voo zijn huisvesting, men hem jarenlang heeft verwend met he veel meer te geven voor relatief lageren prijs.

Men heeft de arbeiders vroeger geleerd 15 tot 20 pct. va hun loon voor hun woning over te hebben; minder voo andere dingen en meer voor dit zeer belangrijke punt. N heeft men den prijs naar beneden gebracht vaak tot 6 pct van het loon. Alvorens men zich weer opgewerkt heeft to den vroegeren maatstaf, zullen er heel veel jaren zijn voor bijgegaan.

Aan den anderen kant is aan de aanbodzijde een extra be lemmering gekomen. Men heeft als het ware het aanbo tegen behoorlijke prijzen nog bemoeilijkt. Men heeft ge maakt, dat men een zelfde hoeveelheid woningen alleen voo een hoogeren prijs kon aanbieden. Dat heeft men ten eerst gedaan, doordat men een tijdlang grenzenlooze royaliteit heeft te zien gegeven, wat betreft het verleenen van voor schotten.

Men heeft in de meening geleefd: wij zitten in een nood toestand en nu moeten wij desnoods maar met het gel

van Gijn.)

gooien en probeeren met veel geld den noodtoestand op te heffen.

Dat nu heeft ten gevolge gehad, dat de loonen van de bouwvakarbeiders zoo geweldig zijn gestegen.

Hiervan is mede oorzaak geweest een tweede omstandigheid, met name, dat men als bemiddelaar voor het uitgeven van Rijksgelden lichamen van niet-belanghebbenden nam, menschen, die het deden uit philanthropie, die wisten: hoeveel de werken ook kosten, wij krijgen toch een voorschot en een bijdrage van den Minister; wij hebben dus geen belang bij het zoo goedkoop mogelijk bouwen. Daarvan was een gevolg, dat zij er geen belang bij hadden, dat de bouwvakarbeiders geen hooger loon kregen dan onvermijdelijk was.

Nu wil ik in zake de bouwvakarbeiders zeggen, dat ik niet op hetzelfde standpunt sta als sommige leden van de S. D. A . P. Ik heb iets gelezen van den sociaal-democraat te Amsterdam, die de hooge loonen van de bouwvakarbeiders „woeker" noemde. Ik geef een bouwvakarbeider evenals allen anderen menschen, het grootste gelijk van de vischmarkt, wanneer hij, als hij bemerkt, dat er een ongelimiteerde vraag bestaat naar wat hij doet, hij zooveel vraagt, als hem mogelijk is. Ik neem hem dat niet kwalijk, vind dat wel verstandig en heb er in zooverre ook niet het minste bezwaar tegen.

Wel moeten wij echter tegengaan, dat zeker soort arbeiders driemaal zooveel verdienen als andere daarmede vergelijkbare.

Daarvoor nu zijn twee middelen. Vooreerst de geforceerde vraag doen verdwijnen en ten tweede voor den woningbouw menschen zoeken, — nl. particuliere bouwers — die allen probeeren den bouwvakarbeiders niet meer te geven, dan waarvoor zij desnoods te krijgen zijn.

Gelukkig wordt dit een en ander thans meer ingezien. Ik prijs gaarne den Minister, dat hij de laatste anderhalf jaar een betere richting is ingeslagen. Hij is den goeden kant opgegaan door het bouwen door particulieren aan te moedigen, want die moesten natuurlijk aan den gang geholpen worden, en in de tweede plaats door de vereenigingen, zooals wij in de laatste circulaire gezien hebben, te dwingen tot zuinigheid.

In zake den premiebouw heb ik een critiek.

Het heeft mij nooit kunnen bekoren, dat de Minister premies gaf voor het bouwen van eigen woningen. Er zijn natuurlijk plaatsen, waar geen bouwnijverheid bestaat en daar kan men premie voor eigen gebruik geven, maar naar mijn meening zijn die premies voor een niet onbelangrijk deel ingevoerd, om de bouwnijverheid aan den gang te helpen. Uit een van de laatste staatjes blijkt, dat van de 000 woningen er 25 in de grootere plaatsen waren voor eigen particulier gebruik.

Tot welke dwaasheid dit leidt is mij gebleken bij gelegenheid van de verkiezingen in den Achterhoek, waar een achterlijk ambtenaar — hij was ongetrouwd — van alle kanten geplaagd werd, omdat hij f 2000 had weten los te krijgen voor den bouw van een kleine villa voor eigen gebruik.

Maar ik moet overigens den Minister hulde brengen voor de richting, welke hij in den laatsten tijd is ingeslagen: opheffen van premie voor eigen bouw en stopzetten van de toevoegging aan woningvereenigingen.

Nu heeft de heer Schaper ten deze geen juiste cijfers gegeven. Als ik zeg: zet de toezeggingen in zake den vereenigings- en gemeentelijken bouw stop, dan wil ik niet zeggen: schrap thans gelden van de begrooting, want wat daarop staat, is reeds toegezegd en kan dus niet geweigerd worden. Maar wanneer wordt gegeven, wat eenmaal is toegezegd, bedraagt dit reeds 187 à 200 millioen. Wanneer men nl. op hoofdstuk VII B het verschil ziet wat is toegezegd en wat betaald is aan voorschotten, dan vindt men 137 millioen; voor voorschotten premiebouw komt daar nog een 48 millioen bij en dan nog een 9 millioen voor nieuwe premies, behalve wat tusschen 1 Juli en 31 December 1922 is toegezegd, zoodat ik zou zeggen: het is werkelijk nu genoeg; onze vlottende schuld zal nog genoeg verhoogd worden; zorg er voor, dat wij volgend jaar niet weder genoopt zullen zijn dingen te voteeren die nu nog niet behoeven te worden gevoteerd, doch die dan gevoteerd zouden moeten worden omdat er inmiddels een toezegging gedaan is. Ik zou liever gelegenheid hebben een amendement voor te stellen om de 85 millioen op VII B te verminderen tot 65 of 55 millioen, maar ik mag het niet doen, want het geld is verschuldigd.

Men verlieze echter niet uit het oog, dat onze vlottende schuld een bedenkelijke hoogte heeft bereikt; behalve deze 200 millioen hangen ons boven het hoofd een 100 millioen van het Duitsche krediet en misschien honderden millioenen, die Indië nog noodig heeft, waar de toestand nog veel ongunstiger is dan hier.

Er is dus, zooals ik reeds bij de algemeene beraadslaging over hoofdstuk I heb uiteengezet, alle reden om wat betreft de buitengewone uitgaven zeer voorzichtig te zijn, veel voorzichtiger nog dan bij de gewone uitgaven, omdat het tekort op de gewone uitgaven niet zoo in de papieren loopt. Wil de Minister dan toch wat meer voor de volkshuisvesting doen, laat hij dan wat meer premie beschikbaar stellen voor particulieren bouw door bouwers. Dat zal niet zooveel schade doen aan onze eventueele vlottende schuld.

Als de Minister 40 millioen gulden beschikbaar stelt voor 8000 woningen, dan zal dit den arbeiders, die daarvan profiteeren, aangenaam zijn, vooral als de huren der woningen laag zijn, maar voor de arbeiderswereld in het algemeen is het veel beter om te zorgen dat wij niet te veel vlottende schuld krijgen.

Te meer zeg ik dit, omdat de woningphilanthropen naar mijn meening in dezen tijd bijzonder gevaarlijk zijn. Ze zijn altijd eenigszins gevaarlijk, omdat ze zich te weinig op een economisch standpunt stellen en te veel op het standpunt van goedhartigheid, maar ze zijn buitengewoon gevaarlijk nu de zaak zoo in de klei gereden is en de Minister sinds anderhalf jaar bezig is met te trachten de zaak weder uit de klei te krijgen.

Ik wil nu waarschuwen tegen de woningphilanthropen, die vereenigingen oprichten; die zijn in dit geval niet degenen die ons het meest zullen helpen om de zaak gezond te houden.

Ik geef den Minister den raad: laat de zaak bezinken; dan zal blijken dat er in dit zaakje toch al residu genoeg zit.

Toen de heer Schaper sprak, heb ik geïnterrumpeerd: er zitten reusachtige stroppen in. Ik heb volstrekt niet te kennen willen geven, dat, wanneer er 657 millioen zal zijn uitbetaald aan voorschotten, dit geheele bedrag verloren zou zijn, maar alleen dat de woningen, waarvoor in 1919, 1920 en 1921 voorschotten gegeven zijn van onderscheidenlijk 73 millioen gulden, 113 millioen gulden en 183 millioen gulden, gebouwd zijn in den allerduursten tijd en dat wij geen oogenblik er aan behoeven te twijfelen of, wanneer dezelfde woningen voor een-derde minder gebouwd zullen kunnen worden, deze woningen aan waarde zullen verliezen, en het zal dan aan de gemeenten en vereenigingen onmogelijk zijn om die bedragen geheel terug te geven.

Men zegt wel: zeg dat niet zoo hardop. Men kan het gerust hardop zeggen; want het is niet afhankelijk van de menschen, maar van den economischen loop van zaken, dien wij nu reeds zien.

Bij den premiebouw met voorschotten verwacht ik lang niet zooveel stroppen als bij den bouw door vereenigingen en gemeenten. Dus ik zou ook uit dit oogpunt tot den Minister willen zeggen: vergroot liever het bedrag dat ge geeft aan premies, maar verlaag het bedrag dat ge aan vereenigingen en gemeenten voorschiet.

Ten slotte zou ik, indien het geoorloofd is, aan den Minister twee dingen willen vragen, waarvan ik mij ook heel goed kan voorstellen, wanneer hij daarop direct geen antwoord kan geven. In dat geval zal ik dan later daaromtrent een schriftelijke vraag kunnen doen.

Het eene is dit. Heb ik goed begrepen, dat voor premiebouw geen nieuwe voorschotten meer verleend zullen worden?

Ik bedoel dit. Er is premiebouw met en zonder voorschot. Die voorschotten staan in hoofdstuk VII B, maar ik kan

(van Gijn e. a.)

daaruit niet wijs worden, welke bedoeling de Minister met het daarvoor uitgetrokken bedrag van 9 millioen heeft.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid: Dat zijn uitsluitend premies; de menschen moeten zelf voor het kapitaal zorgen.

De heer **van Gijn**: In de tweede plaats zou ik gaarne, ofschoon ik heel goed weet, dat het niet precies gezegd kan worden, eenig idee hebben tot hoever oploopen de bedragen, die de Minister na eenige jaren, als de zaak wat bezonken is en niet meer met zoo'n vaart gaat, op de Staatsbegrooting zal moeten uittrekken voor bijdragen, krachtens de Woningwet, waarvoor nu wordt uitgetrokken 1½ millioen, een bedrag dat later zeker eenige millioenen hooger zal zijn. De Minister kan het natuurlijk niet op een half millioen na zeggen, maar indien hij mij hierop eenigszins een antwoord zou kunnen geven, dan zou ik daarvoor zeer dankbaar zijn.

Mejuffrouw **Groeneweg**: Mijnheer de Voorzitter! Herhaaldelijk is bij de behandeling van hoofdstuk XA van de begrooting ter sprake gekomen de opleiding voor het verplegerskorps, totdat wij zoover gekomen waren, dat een wet tot bescherming van het diploma is aangenomen en afgekondigd in het *Staatsblad*. De uitvoering van deze wet is nog steeds vertraagd en ook op deze begrooting is geen post uitgetrokken, die den Minister in staat stelt de uitvoering tot een feit te maken. Ik wil natuurlijk niet doen wat ik het vorig jaar heb gepoogd, om dien post weer terug te brengen op de begrooting, omdat ik niet gaarne monnikenwerk verricht. Ik heb echter met eenige voldoening in de Memorie van Antwoord gelezen de verklaring van den Minister, dat alsnog gezocht zal worden naar een manier, waarop zonder of met weinig kosten de bescherming van het diploma kan worden verkregen. Wanneer ik onvriendelijk zou willen zijn, zou ik kunnen zeggen, dat het toch wel wat erg laat is om te onderzoeken of er zonder kosten aan de bescherming van het diploma kan worden begonnen.

Ik begrijp echter, dat de bedoelde zinsnede in de Memorie van Antwoord wil uitdrukken, dat niet de volle kracht aan de bescherming kan worden gegeven, doch dat beproefd zal worden iets te doen zonder te veel onkosten te maken. Een verwijzing naar die mogelijkheid heb ik ook gevonden in het verslag van den hoofdinspecteur van de volksgezondheid, die zegt, dat wellicht een oplossing ware te vinden, waardoor aan 's Lands schatkist geringe eischen werden gesteld. Ik hoop, dat het niet bij een overweging blijven zal, maar dat zoo spoedig mogelijk iets zal worden gedaan. De eisch immers is thans meer dan ooit dringend. Er is niet alleen onder de mannen, maar ook onder verschillende categorieën van vrouwen werkloosheid en nu is het groote gevaar, dat iedere vrouw, die iets van verpleging weet, zich als verpleegster gaat uitgeven. Nu zijn dit nog de minst gevaarlijke elementen, omdat men die in haar bekwaamheden en gedragingen kan naspeuren, maar er is de laatste maanden een ander gevaar bijgekomen. In de laatste maanden is een niet onbeduidend aantal Duitsche verpleegsters ons land binnengekomen, van wie wij niets weten, wat haar bekwaamheden en haar opleiding aangaat. Ik kan mij zeer goed indenken, dat er in de oorlogsjaren onder de Duitsche verpleegsters veel kaf onder het koren is gekomen; er was een groot korps noodig en wie zegt ons welke de bekwaamheden van die vrouwen zijn. Die vrouwen komen hier en zoeken emplooi. Ik geloof, dat onze zieken en de familie van onze zieken van ons mogen vergen, dat daartegen zoo spoedig mogelijk maatregelen worden genomen. Gesteld al, dat al deze Duitsche verpleegsters vakbekwame vrouwen waren, dan nog zouden wij hebben te zorgen, dat de zieken aan hun bedden verpleegsters krijgen, die zij verstaan kunnen, zoodat zij zich niet behoeven in te spannen om aan de verpleegsters aan het verstand te brengen wat zij wenschen.

Al was het dus alleen om het bezwaar van de vreemde taal, moeten wij dunkt mij maatregelen nemen om te zorgen, dat onze zieken Hollandsche verpleegsters aan hun bed krijgen. Ik zou dan ook gaarne zien, dat met de poging tot bescher-

(Groeneweg.)

ming van het diploma zoo spoedig mogelijk een aanvang werd gemaakt. Ik heb wel eens gedacht of er niet dadelijk mede te beginnen ware, door aan het examen, zooals het nu door bepaalde commissies wordt afgenomen, een officieel karakter te geven, door daarbij als bijzitter te doen fungeeren een lid van de inspectie der volksgezondheid; door de aanwezigheid van een vertegenwoordiger der Regeering zou dan aan het diploma, dat daar uitgereikt werd, een officieele beteekenis worden gegeven.

Er is echter een tweede zaak, die in verband staat met de wettelijke bescherming van het diploma, nl. de opleiding, En ik meen te mogen zeggen, dat er ook aan die opleiding iets gedaan kan worden, zonder dat het veel kost. Er kan toch wel begonnen worden met het opmaken van een plan, zoodat er in gunstiger omstandigheden dadelijk aan begonnen kan worden.

Iedereen weet, dat er aan de opleiding van nu veel mankeert. Indertijd heeft men gezegd, dat men de eischen niet te hoog kon stellen, omdat men vreesde voor een tekort aan krachten. Ik geloof, dat de ervaring nu geleerd heeft, dat men voor een tekort niet bang behoeft te zijn. Dat bezwaar is weggevallen, en ik geloof, dat nu zeer wel begonnen kan worden uitvoering te geven aan den wensch van het georganiseerde verplegend personeel, dat er een commissie zal worden benoemd die een plan zal maken.

Ik zou het al een voornaam ding vinden als Zijn Excellentie zou willen toezeggen dat aan den wensch van het verplegend personeel in dit opzicht zal worden voldaan.

Dan nog een enkel woord over de vermindering van het subsidie, dat tot nu werd gegeven aan de verschillende vereenigingen, die zich verdienstelijk maken op het gebied der drankbestrijding. Ik behoef dat niet uitvoerig te doen, omdat mevrouw de Vries—Bruins er al over heeft gesproken en ook door een afgevaardigde van de overzijde al gewezen is op het groote nadeel dat hier wordt toegebracht aan de stoffelijke en geestelijke welvaart van ons volk.

Zijn Excellentie betreurt het dat het noodig gebleken is ook op deze posten te bezuinigen, maar er moest worden bezuinigd waar het met de minste schade mogelijk is. Ik kan niet toegeven, dat hier met betrekkelijk weinig schade bezuiniging mogelijk is. Vermindering van subsidie brengt mede vermindering van propaganda en daardoor meerder gebruik. Men krijgt dan wel meer opbrengst aan drankaccijns, maar ik wil niet gelooven dat dit een van de factoren zal zijn, waardoor men versterking der geldmiddelen zal willen verkrijgen.

Dat is natuurlijk nooit de bedoeling geweest, en dat wil ik ook niet veronderstellen bij degenen, die het opdrijven van den accijns zagen als een aansporing tot minder gebruik. Uit de ervaring is gebleken, dat meerder drankverbruik leidt tot grootere uitgaven voor armenzorg, tot meer uitgaven voor ziekenzorg. Ik kan daarvoor verwijzen naar uitspraken van prof. Ziehen, die leeren, hoe het drankgebruik der ouders de kinderen meer ontvankelijk maakt voor besmettelijke ziekten, tuberculose en zenuwziekten, waarvoor de gemeenschap natuurlijk offers moet brengen. Ik kan ook wijzen op uitspraken van prof. Langelaan, die zegt, dat het drankgebruik een der hoofdoorzaken is van zenuwziekten. Het betoog van prof. Bonger op het laatste congres van de Nederlandsche Vereeniging tot Afschaffing van alcoholhoudende dranken, waar deze behandelde het verband tusschen alcoholisme en misdadigheid, maakte ons duidelijk — hoewel hij persoonlijk geen geheelonthouder is — hoe gebruik van alcohol leidt tot meer misdadigheid en tot meer uitgaven voor justitie. Ik wil nu niet uitweiden over de moreele en zedelijke gevolgen, die natuurlijk ten slotte ook voor de gemeenschap leiden tot meerdere uitgaven voor opvoedings- en gevangeniswezen e.d.

Mijnheer de Voorzitter! Er komt nog bij, dat de belangrijke vermindering, niet van de beruchte 17 pct., zelfs niet het dubbele, maar van 60 pct., geheel onverwacht gekomen is, op een oogenblik, dat alle organisaties zich reeds hadden voorbereid voor de campagne in het volgend jaar. Deze vereenigingen zien nu haar plannen vernietigd, wanneer deze vermindering doorgaat. Zij hadden, na de verkiezingscampagne, er zich wel op voorbereid, dat zij haar actie

(Groeneweg.)

zuiniger zouden moeten voeren, en hebben daarom met de meeste nauwgezetheid haar berekeningen gemaakt na onderlinge besprekingen, waarbij zij tot het resultaat waren gekomen, dat zij met een vermindering van ten hoogste 30 pct. zouden kunnen doorwerken. Zij zouden het dan wel heel zuinig moeten doen, in administratie en schriftelijke en mondelinge propaganda, maar met nog meer persoonlijke toewijding en meer financieele offers van de leden zouden zij dan in elk geval haar werk kunnen voortzetten.

Zij konden dan althans de organisatie handhaven in afwachting van betere tijden. Een vermindering van 60 pct. echter is ontwrichting van de organisatie. De uitgaven zijn ook nu niet weelderig. De Nederlandsche Vereeniging bijv., die ik van meer nabij ken, telt meer dan 20 000 leden en heeft 400 actieve afdeelingen, over het geheele land verspreid. Voor kantoorhuur betaalt zij niet meer dan f 600. Men kan dus niet zeggen, dat deze vereeniging royaal leeft. Het is zelfs zeer sober. Dat past ook bij menschen van de nuchterheid. Men mag dan echter ook niet zeggen: er kan wel 60 pct. af. Degenen die buiten de actieve drankbestrijding staan, stellen zich maar al te vaak voor, dat er niets anders gevoerd wordt dan papieren propaganda, en dat daarop wel bezuinigd kan worden. Maar er is daarnaast persoonlijke toewijding, huisbezoek enz. Ik herinner aan de consultatiebureaux, welker reddingswerk in de groote steden tal van gezinnen behoedt voor finalen ondergang. Wanneer op de consultatiebureaux moet worden bezuinigd, zullen daartegenover armbesturen en andere lichamen hoogere uitgaven moeten doen. Nu kan men aan de organisaties den eisch stellen, dat op het reddingswerk niet mag worden bezuinigd, maar als dan de vermindering van 60 pct. over het geheel gehandhaafd wordt, wat komt er dan terecht van de verdere propaganda? Ik wijs ook nog op het werk onder de jeugd. Men klaagt zoo vaak, vooral van de rechterzijde, over het zedelijk verval van de jeugd. Wij kunnen bijv. toegeven, als men een wedstrijd op sportgebied bijwoont, dat er een verkeerde geest onder het publiek heerscht. Als ik die spanning zie en de gesprekken hoor, rijst bij mij het vermoeden, dat daar nog iets heel anders leeft dan de belangstelling voor de sport.

Ik kan het natuurlijk niet bewijzen, maar ik heb zeer sterk het vermoeden, dat daar ontzettend gewed wordt, dat die groote belangstelling en die toeloop er volstrekt niet is om het sportieve, maar om de speculatie op den uitslag. Daarom is het zoo goed, dat er een beweging is, die voor de jeugd een ander perspectief opent, een ander ideaal stelt, zij het alleen in de jeugdjaren. Ik wil hiermede niet zeggen, dat ik het niet van belang acht, dat iemand ook op later leeftijd geheelonthouder blijft. Maar ook als het juist zou blijken dat van de deelnemers aan de jeugdbeweging maar een klein percentage geheelonthouder blijft, dan nog vind ik het een zegen, dat de jongelui in de gevaarlijke jaren in een beweging zitten, die hen van vele gevaren afhoudt. Wanneer daarop bezuinigd moet worden, zal er dan ook later veel meer moeten worden uitgegeven aan andere dingen.

Ik vestig er de aandacht op, hoe het vereenigingsleven lijdt door het gebrek aan zalen, beschikbaar voor bijeenkomsten van vakvereenigingen en ontwikkelingsvereenigingen. Een buitenstaander, die tot nog toe dacht, dat van de subsidies alleen maar krantjes en tractaatjes worden uitgegeven, zal het allicht verheugen te vernemen, dat een belangrijk deel wordt besteed om aandeelen te nemen in en voorschotten te verleenen voor den bouw van alcoholvrije vereenigingsgebouwen. De vereeniging, waarin ik werkzaam ben, heeft in de laatste jaren meegeholpen aan de oprichting van zulke gebouwen, o. a. te Enkhuizen, Dodewaard, Eibergen, Heerlen, Hoensbroek, Lochem, Sittard en Veenendaal.

De organisaties hebben ook haar reizend drankweermuseum, dat van groote beteekenis is. Ook buitenstaanders erkennen de goede werking daarvan, weten, hoe het steeds groote belangstelling trekt, vooral in die lagen van het publiek, die door papieren propaganda niet worden bereikt.

En welk een wetenschappelijke voorbereiding en een voortdurende studie is er niet noodig om de wetenschappelijke uitkomsten te populariseeren. Met hoeveel persoonlijke toewijding der leden worden die niet ter plaatse gedemonstreerd, avond aan avond, niet door betaalde krachten, maar door leden van de vereeniging, die boven hun tijd en werkkracht ook nog een behoorlijke contributie geven.

Naast de Nederlandsche Vereeniging werkt de spoorwegonthoudersvereeniging, die haar arbeid verricht, niet alleen van groote beteekenis voor het spoorwegpersoneel, maar ook voor het reizend publiek.

Ieder nieuw lid van het spoorwegpersoneel wordt dadelijk uitgenoodigd tot deze vereeniging toe te treden terwijl zij, die in het eerste stadium van drankzucht verkeeren, onder bescherming van hun medearbeiders worden gesteld.

Deze menschen verrichten een werk van het grootste belang voor het Nederlandsche volk, dat zijn leven stelt in handen van het rijdend personeel. Deze organisatie had het zoover gestuurd, dat zij eindelijk hun wensch verwezenlijkt zagen van een rijdend drankweermuseum; de directie van de Nederlandsche spoorwegen stelde een spoorwagon beschikbaar en het volgend jaar zou deze, als museum ingericht, gaan rijden. Het zal niet kunnen gebeuren als de vermindering van het subsidie doorgaat. Het spoorwegpersoneel is gebonden aan zijn 14 dagen verlof per jaar en kon dus zelf de propaganda niet voeren. Men moest daarvoor dus iemand vrijmaken. Als het subsidie zoo plotseling en onverwacht wordt verminderd, dan zal die ambtenaar moeten worden ontslagen. Het gevolg daarvan zal tevens zijn, dat als men laten weer in betere financieele omstandigheden zal zijn gekomen, en men weer een ambtenaar zou kunnen aanstellen, men waarschijnlijk niemand daarvoor beschikbaar zal vinden, gezien het risico, dat de ambtenaar van een dergelijke vereeniging loopt. Men maakt het zoodoende onmogelijk de organisatie ingericht te houden, zooals men die eenmaal had.

Nu kan men zeggen, dat het persoonlijk optreden en contact zoeken met de nog-drinkers toch het voornaamste is. Zeker, maar dan moet daartoe toch aanleiding zijn. Men kan toch maar niet tot vervelens toe bij de menschen op huisbezoek gaan. Men mag over de waarde van dat huisbezoek ook wel een toontje lager zingen, bedenkende, dat de heeren aan de overzijde van het Binnenhof in de Eerste Kamer het goed hebben gevonden om het wetsontwerp, dat bedoelde de invoering van de plaatselijke keuze mogelijk te maken, te verwerpen. Ware dat wetsontwerp aangenomen, dan was perspectief geopend voor het huisbezoek. Dan had de drankwetgeving aanleiding kunnen zijn om stemmingen te houden en dan had het persoonlijk contact tot volle ontplooiing kunnen komen. Dan had de voorbereiding voor iedere stemming vanzelf geleid tot propaganda voor de geheelonthouding. Nu heeft men door verwerping van dat wetsontwerp de gelegenheid, om op groote schaal huisbezoek te gaan doen, aan de drankbestrijders vrijwel ontnomen. Wanneer men hun nu nog ook de financiën afneemt om op een andere manier de propaganda te voeren, dan maakt men hun het verder werken vrijwel onmogelijk. Dat is te erger, omdat men nu afbreekt, wat naderhand in gunstiger financieele omstandigheden noodig zal zijn. Het deed mij daarom genoegen, dat de heer Suring feitelijk hetzelfde betoogde als ik en dat hij vrijwel dezelfde berekening opzette als ik, een berekening, die ook de verschillende organisaties van verschillende richting opgemaakt hebben. Van f 245 000 op f 170 000 is een vermindering van veel meer dan 17 pct., het is ongeveer 32 pct. Wanneer wij ons bij deze vermindering willen neerleggen, dan geloof ik, dat wij daarmee getoond hebben geen agitatie zonder meer te voeren, maar dat de drankbestrijders bewijzen, dat zij den ernst der tijden begrijpen en dat zij zich nog meer persoonlijke inspanning willen geven, maar dat zij daardoor ook mede het recht veroverd hebben op eenige tegemoetkoming van den kant van de Regeering en de Volksvertegenwoordiging te kunnen rekenen.

Ik heb de eer, Mijnheer de Voorzitter, de gedachte, door den heer Suring uitgesproken en door mij verdedigd, te belichamen in een amendement op art. 123 en ik stel dus voor, het bedrag van dat artikel te brengen op f 170 000.

Mejuffrouw **Westerman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou mij gaarne met een enkel woord willen aansluiten bij hetgeen mejuffrouw Groeneweg heeft opgemerkt ten opzichte

(Groeneweg e. a.)

van de bescherming, die zoozeer gewenscht is voor het diploma voor ziekenverpleegsters. Ik ben blijde uit de Memorie van Antwoord van den Minister te zien, dat hij ten minste dit jaar, al is het maar een klein stukje, verder is gekomen in zijn overweging dan verleden jaar, toen wij eenvoudig een afwijzing gezien hebben van de overweging, in die richting iets te doen.

Ik wil speciaal de aandacht van den Minister vestigen op den toestand, die op dit gebied tegenwoordig in Amsterdam heerscht, voornamelijk wat de verzorging van de kraamvrouwen betreft. Daar is op het oogenblik werkelijk gevaar. De toestand is er onrustbarend, omdat er op het oogenblik veel meisjes van kantoren en fabrieken zonder werk komen, en een anderen werkkring zoeken om in haar onderhoud te voorzien. Zij worden door vroedvrouwen klaargemaakt voor kraamverzorgster en moeder en kind worden dus eigenlijk toevertrouwd aan de zorgen van slecht opgeleide verpleegsters, als die ten minste zoo genoemd mogen worden. Die meisjes volgen daarvoor spoedcursussen van een paar maanden, en krijgen dan een diploma van de vroedvrouw, die haar wegwijs heeft gemaakt. Zoolang zij met de vroedvrouw medegaan is er geen groot gevaar, maar wanneer zij zelfstandig optreden is er wel degelijk gevaar. Zij vinden gemakkelijk werk, want zij zijn veel goedkooper dan de goede kraamvrouwverpleegsters die in ziekenhuizen zijn opgeleid. Iedereen is ten slotte op zijn eigen voordeel uit, de meisjes dragen verpleegsterscostuum, zien er netjes uit en worden daardoor als volleerde verplegsters beschouwd. Op die wijze doen zij ernstige concurrentie aan aan de vrouwen, die haar opleiding gehad hebben aan de school in de Camperstraat en andere inrichtingen van dien aard, zoodat er voor het publiek gevaar bestaat, dat dit hiervan de dupe wordt.

Ik zou er bij den Minister sterk op willen aandringen, dat er anders gehandeld wordt, en dat er een kenteeken zal worden uitgereikt. Ik meen, dat het ontwerp hiervoor op het Departement van Arbeid aanwezig is. Dat kenteeken zou betaald kunnen worden door hen, die een diploma hebben, zoodat het eigenlijk niets behoeft te kosten.

Alleen zullen zij, die een diploma hebben, zich moeten laten inschrijven in een register en zal het strafbaar moeten zijn dit kenteeken te dragen wanneer men geen diploma heeft en niet in het register is ingeschreven.

Het tweede punt is dat van de instelling dezer commissie om die opleiding beter ter hand te nemen en een plan voor die opleiding te ontwerpen. Dat is noodig, want op dit gebied heerscht een schrikbarende chaos.

De verschillende vereenigingen, bijv. de Ned. Bond van Ziekenverpleging en Nosokomos erkennen elkanders diploma's niet en dat geeft natuurlijk tot groote moeilijkheden aanleiding. Ook de vereeniging voor neurologie en psychiatrie — ik weet wel dat het krankzinnigenwezen feitelijk onder Binnenlandsche Zaken ressorteert — erkennen het diploma niet van de Christelijke Krankzinnigenverpleging. Dit zou misschien een reden zijn om die geheele verzorging te brengen bij één Departement, opdat men één geheel zal krijgen.

Nu geloof ik dat de Minister de instelling dier commissie niet behoeft te laten omdat dit zooveel geld moet kosten.

Evengoed als velen in den lande bereid zijn om voor den Gezondheidsraad onvergolden hun diensten te geven, zoo geloof ik ook dat vele vrouwen voor deze zaak gevoelen en haar diensten onvergolden daarvoor zullen geven om in die commissie zitting te nemen en een einde te maken aan dezen chaos, die werkelijk voor de volksgezondheid schadelijk is en reeds lang op een oplossing wacht.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben hier gekomen aan het deel der begrooting, waarvan ik eerlijk moet bekennen, dat de verdediging niet het aangenaamste gedeelte is van mijn taak.

Ik begrijp levendig, dat ook bij vele leden der Kamer, evenals bij mij, toen ik bezig was aan het opmaken der begrooting, een groote aarzeling kwam om verschillende bezuinigingen, die hier zijn toegepast, inderdaad te aanvaarden.

Ik meen dat ik de verschillende onderwerpen, die bij deze

(Minister Aalberse.)

afdeeling zijn besproken, kan samenbrengen in een 6-tal punten, nl.:

1. in het algemeen de bezuiniging toegepast op deze afdeeling, waarbij dan vanzelf ter sprake komen de Gezondheidsraad en het Staatstoezicht op de Volksgezondheid; 2. de Vleeschkeuringswet; 3. de drankbestrijding; 4. de woningbouwpolitiek; 5. de drinkwatervoorziening, en ten slotte de verpleegstersdiploma's.

Na de korte opmerkingen van den heer Bakker in den aanvang over de woningpolitiek heeft mevrouw de Vries—Bruins de eigenlijke debatten bij deze afdeeling geopend met een rede, waaraan ook ik gaarne alle hulde wil brengen.

Er was in die rede zonder twijfel critiek, doch het was een opbouwende critiek.

In de rede van deze geachte afgevaardigde heb ik vooral naast den inhoud den vorm gewaardeerd. Immers, juist bij deze afdeeling lag het voor de hand, dat men zeer gemakkelijk en heel goedkoop op demagogische wijze kon uitspelen tegen de Regeering wat hier bij verschillende posten was gebeurd. Dat dat in geen enkel opzicht in de rede van deze geachte afgevaardigde te ontdekken viel, heb ik in zeer bijzondere mate weten te waardeeren.

Nu de inhoud.

Mijnheer de Voorzitter! Toen ik deze rede hoorde, dacht ik terug naar een feit van tien of twaalf jaar geleden. Ik had toen voor mij zelf een dicteermachine gekocht. Ik weet niet of alle leden zoo'n instrument konnen. Men spreekt daarin als in een gramophoon en naderhand gaat de rol naar de typiste. De machine dicteert aan de typiste den brief even nauwkeurig als hij in de machine is gesproken, maar met een heel ander stemgeluid.

Toen ik de rede van deze geachte afgevaardigde hoorde, kwam het mij zoo nu en dan voor, dat ik weer in die machine gedicteerd had en nu alle argumenten, die ik in het laatste jaar heb aangevoerd voor het behoud van deze verschillende posten op de begrooting, terughoorde, doch met een ander stemgeluid.

Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat men het aanbrengen van bezuinigingen op deze afdeeling alleen dan juist beoordeelt, wanneer men niet doet, zooals de geachte afgevaardigde deed, en ieder van de posten afzonderlijk bekijkt en zegt: ,,kijk nu eens, hier hebben wij geslachtsziekten, daar drankbestrijding, daar dit, daar dat'', en bij ieder van die posten dan zegt: ,,het is zoo verschrikkelijk, want het is zoo buitengewoon nuttig besteed geld, dat men daarop gaat bezuinigen''. Ik sta dan bij ieder van die posten machteloos om een ander betoog te voeren. Ik kan alleen zeggen, dat wat dat betreft, ik het telkens volkomen met haar eens ben.

Ik geloof, dat de fout is, dat men de zaak niet zoo moet bekijken en men het moet doen zooals de heeren Zijlstra en Scheurer het hebben gedaan, nl. dat men de bezuinigingen moet bezien in het geheele plan van bezuiniging van de Regeering. Dan kan men ook dat bekijken uit het oogpunt van de volksgezondheid.

Wanneer wij de berichten nagaan over den gezondheidstoestand der volken, die leven onder een zeer gedeprecieerd betaalmiddel, dan geloof ik gerust te mogen zeggen, dat het in evenwicht brengen van de begrooting, het voorkomen van nieuwe tekorten en dus ook het voorkomen van het maken van papieren geld, om daardoor het deprecieeren van het Nederlandsch betaalmiddel te voorkomen, zeer zeker in een voorname plaats, misschien wel in de allervoornaamste, de volksgezondheid ten goede komt en als men op deze wijze de zaak beziet, geloof ik wel, dat men zal willen aannemen, hoe het mij post voor post buitengewoon veel moeite gekost heeft hier bezuiniging aan te brengen en ik er ten slotte toch toe gekomen ben, zonder mij achter een van mijn ambtgenooten te verschuilen, maar geheel onder mijn persoonlijke verantwoordelijkheid, om de verschillende wijzigingen aan te brengen en te verdedigen.

Ik heb ook zeer gewaardeerd in de rede van de geachte afgevaardigde, dat zij opbouwende critiek geleverd heeft en erkend, dat er op deze afdeeling wel moest worden bezuinigd maar op andere posten, dan die, welke door mij zijn voorgesteld.

inister Aalberse.)

Zij noemde daarvoor afschaffing van den Gezondheidsraad inkrimping of andere organisatie van het Staatstoezicht de volksgezondheid.

Ook de heeren Fruytier en Scheurer hebben hierop gezen.

Mevrouw de Vries—Bruins rekende uit, dat op deze beoting de Gezondheidsraad ruim f 120 000 kostte. Welnu, n constateer ik, dat hierop reeds f 50 000 is bezuinigd, nt verleden jaar is voor den Gezondheidsraad uitgetrokken 39 225 en voor den Woningraad f 30 000, te zamen dus 69 225 of rond f 170 000. Waar thans voor den Gezondidsraad plus den Woningraad slechts f 120 000 is uitgekken, hebben wij dus f 50 000 uitgespaard.

Al het personeel van den Woningraad is op wachtgeld geld, behalve de secretaris, die naar den Gezondheidsraad is ergegaan. Er is dus een groote bezuiniging hierop aangeacht.

Zou nu inderdaad de opheffing van den Gezondheidsraad n bezuiniging van f 120 000 geven? Dat is helaas gezichtsdrog.

In dat bedrag zitten vooreerst de uitkeeringen, die ik moet en krachtens art. 34 der Gezondheidswet. Dat zijn de uiteringen aan de vroegere bezoldigde leden van den vooraligen Centralen Gezondheidsraad. Zooals de Kamer zich l herinneren, is de Centrale Gezondheidsraad bij de euwe Gezondheidswet opgeheven. Toen zaten wij met beldigde leden en om toen — tot nog toe was het in de Kamer et gelukt in die richting iets te bereiken — de oppositie, e daartegen vermoedelijk weder zou ontstaan, bij voorbaat nigszins te verzwakken, is in dat art. 34 voorgesteld, dat leden, die ontslagen zouden worden, hun salaris zouden houden. Dat is toen aangenomen. Bij de beraadslaging is en door een van de leden zelfs sterk er op aangedrongen, n het bedrag nog te verhoogen, want hij meende, dat ik en menschen met het laatste salaris nog te weinig gaf; er oest nog zooveel bij. Dat is echter niet geschied, maar ermede is toch een bedrag van f 30 000 gemoeid; dat beag blijft dus, al wordt de Gezondheidsraad opgeheven. Aan t verkregen recht kan men niet tornen.

Het verdere bedrag bestaat voor een deel uit salarissen van t niet groote personeel bij den Gezondheidsraad en voor n ander deel uit reis- en verblijfkosten en vacatiegelden n de leden van den Gezondheidsraad, die volkomen gratis t werk verrichten.

Wat betreft de salarissen van het personeel, opheffing n den Gezondheidsraad zou te dien aanzien zoo goed als en besparing opleveren, omdat het werk, dat door dit perneel geschiedt, toch zou moeten geschieden, maar dan door afdeeling „Volksgezondheid" van het Departement. Het u dus de meest kalme oplossing zijn, dat dit personeel van n Gezondheidsraad naar het Departement werd overgeacht. Dan zou het werk ook op die wijze behoorlijk kunnen schieden, maar bezuiniging op mijn begrooting zou het et geven.

Rest het bedrag, dat betaald wordt aan reis- en verblijfsten en vacatiegelden voor de leden van den Gezondheidsad.

Mijnheer de Voorzitter! Ook op dit punt zou naar mijn eening de opheffing van den Gezondheidsraad zoo goed s geen bezuiniging geven. Waarom? Omdat de Regeering or menige moeilijke vraag toch altijd het advies zal illen inwinnen van de eerste mannen op dit gebied en dat u dan moeten gebeuren zonder dat men als nu heeft een rmanente commissie, die evenwel nooit als zoodanig bij kaar komt. Dit laatste heb ik gelezen als critiek op dit stituut, maar dat is een misverstand van de heeren critici, ant ik heb verdedigd de opheffing van den Centralen ezondheidsraad, omdat die eigenlijk nooit goed gefunconneerd heeft dan alleen in de commissies. Daarom heb gezegd: laten wij nu die commissies houden en die gemenlijke commissies heeten nu Gezondheidsraad. Deze is nmaal bijeengekomen, nl. toen hij geïnstalleerd werd, en u komen alleen de commissies bij elkaar. Wanneer een perzanente Gezondheidsraad zou vervallen, zou ik toch telkens, anneer een bepaald moeilijk onderwerp, b.v. de bestrijding van geslachtsziekten, ter sprake kwam en ik een deskundig advies noodig had, een dergelijke commissie samenstellen en installeeren en haar advies vragen. Zou dat nu goedkooper werken? Nu wordt de zaak, doordat er een permanente voorzitter en secretaris zijn, veel beter voorbereid, zoodat de zaak thans veel beter geregeld is dan wanneer men voor ieder geval een aparte commissie gaat benoemen.

Mijn conclusie is deze, dat ik niet geloof, dat op het oogenblik, na de aangebrachte bezuiniging van f 50 000, de opheffing van dien Gezondheidsraad nog zou geven een bezuiniging van eenige beteekenis. Het kan iets zijn, maar veel zal het zeker niet wezen. In elk geval niet een bezuiniging va f 120 000, de post die nu op de begrooting staat.

Nu heeft de geachte afgevaardigde gezegd: gij kunt die adviezen wel gratis krijgen van de inspecteurs. Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat dit toch niet juist gezien is. Ik zeg niets ten nadeele van de inspecteurs, die ik hoogacht; van verschillende heb ik persoonlijk de benoeming voor mijn verantwoording genomen, het zou dus dwaasheid zijn ze ook maar eenigszins te kleineeren. Maar het zijn allen heeren met drukke bezigheden, vaak ook met administratief werk.

Wanneer er moeilijke medische quaesties zich voordoen, waarover de Regeering voorlichting verlangt, is het beste, dat men die vraagt aan de eerste mannen op dat gebied, ik noem uit velen als voorbeeld prof. Saltet of prof. Spronck. Ik meen, dat het op die wijze behandelen van de zaken met de inspecteurs ten gevolge zal hebben, dat het korps inspecteurs op den duur frisch blijft en wetenschappelijk op een hoog peil blijft staan, en dat, als men er een aparte kaste van maakte van medici, bestemd voor dat werk alleen en voor het adviseeren van de Regeering, de adviezen en de inspecteurs er onder zouden lijden en wetenschappelijk zouden achteruitgaan. Mij dunkt, dat het bezuinigen in deze richting practisch niets zou uithalen en ook wetenschappelijk niet te prefereeren zou zijn boven den tegenwoordigen toestand.

De geachte afgevaardigde en de heer Fruytier hebben verder critiek uitgeoefend op de geheele organisatie van het Staatstoezicht op de volksgezondheid. Ik geloof, dat die critiek, welke ook buiten de Kamer zeer rijkelijk wordt uitgeoefend, niet geheel billijk is. Ik heb onlangs eens in de vergadering van de Maatschappij van Geneeskunst gezegd, dat ik eigenlijk verkeer in het stadium van een bouwmeester, die begonnen was met een groot gebouw op te zetten, maar tot wien, toen hij halverwege met het gebouw klaar was, de opdrachtgever kwam, zeggende: waarde vriend, ik ga nog eens kijken of ik dien geheelen bouw wel betalen kan, wees zoo goed den bouw voorloopig stop te zetten, totdat wij het er over eens zijn wat de verdere bouw kosten zal en of ik het op den duur wel zal kunnen financieeren. En als men er dan een tijdelijk dak oplegde, zou het volkomen onbillijke critiek zijn, als iemand vóór dat gebouw ging staan en zeide: wat is dat voor een leelijk gebouw, wat is het onpractisch en slecht geproportionneerd: het is veel te breed in verhouding tot de hoogte. De critiek zou onbillijk zijn tegenover den architect, omdat men diens werk niet moet beoordeelen naar het gebouw, dat niet af is, maar slechts voorloopig is afgebouwd. Men dient zijn werk te beoordeelen naar de teekening van het geheel en mag alleen vragen of het eerste stuk, dat afgebouwd is, behoorlijk is gezet.

Zoo geloof ik, dat men ook de tegenwoordige inspectie van de volksgezondheid zal moeten beschouwen, wil men billijk oordeelen. Het is de Kamer bekend, dat ik er bij de plannen tot reorganisatie steeds op heb gerekend, dat ik als ondergrond zou krijgen de gezondheidsdiensten en dat er bovendien nog zou moeten komen een geheele vernieuwing van de wet op de besmettelijke ziekten. Eerst wanneer die twee wetten in werking zouden zijn en daarmede zou samenwerken de nieuw georganiseerde inspectie, zou men in billijkheid kunnen beoordeelen of het nieuwe gebouw doelmatig is.

Het is volkomen juist, dat men dat moet beoordeelen als

(Minister **Aalberse.**)

de plannen er liggen, en dat heb ik voor mij natuurlijk gedaan, en de Kamer kan dat doen bij de behandeling van de betrokken wetsontwerpen. Het wetsontwerp betreffende den gezondheidsdienst is zoo ver, dat de Memorie van Antwoord is verschenen en ik hoop, dat spoedig als complement daarvan ook een nieuwe wet op de besmettelijke ziekten zal worden ingediend, en dan zal de Kamer kunnen beoordeelen, of wij op deze wijze kunnen voortbouwen of dat men deze zaak moet stop zetten wegens gebrek aan geld. En dan meen ik ook, dat de organisatie anders zal moeten zijn. Juist omdat die gezondheidsdiensten er niet zijn, is het werk van de inspectie schijnbaar duur. Ik kom echter niet, zooals mevrouw de Vries, tot f 3800, maar tot f 1950 per inspecteur voor reis- en verblijfkosten, en rekening houdende met f 800 voor het spoorwegabonnement, wordt dat ongeveer f 1000 voor verblijfkosten. Dit bedrag vind ik juist laag en er blijkt uit, dat getracht is de reizen zooveel mogelijk te beperken.

Waar de inspecteurs allerlei werk doen, dat door den toekomstigen gezondheidsdienst moet worden verricht, kan niet gezegd worden, dat hier op buitensporige wijze is gereisd.

Er is gezegd, dat de inspecteurs elkaar in den weg loopen, dat de verschillende takken van dienst niet in elkaar grijpen. Echter wordt, onder leiding van den directeur-generaal der volksgezondheid, door de inspecteurs voortdurend overleg gepleegd en het werk behoorlijk verdeeld. Nu kan men hiervan een persiflage maken, zooals dr. Buning heeft gedaan — maar wanneer iemand een geestige caricatuur heeft geteekend, is het niet billijk, dat de facie van den persoon in quaestie daarnaar wordt beoordeeld; daarvoor moet men dan nemen het oorspronkelijke of een portret — en wat dr. Buning schreef, was uitsluitend bedoeld als caricatuur en niet als werkelijkheid.

Als derde punt, waarop bezuiniging werd mogelijk geacht, is genoemd de Sociaal-Hygiënische Commissie voor Zuid-Limburg. Die commissie is indertijd ingesteld door Minister Cort van der Linden. Toen de groote mijnexpansie in Zuid-Limburg kwam, stond men plotseling voor allerlei moeilijke sociaal-hygiënische problemen. Deze problemen moesten worden onderzocht en opgelost door personen, die met de bevolking goed bekend waren. Deze commissie heeft die problemen stuk voor stuk onderzocht en telkens daarover rapport uitgebracht; vandaar, dat zij geen jaarverslag uitgeeft. Als zij bij voorbeeld de kindersterfte heeft onderzocht, brengt zij daarover rapport uit. Deze actieve en nuttig werkende commissie kan nog niet gemist worden, maar uit haar wijze van werken volgt dat zij op den duur aan het einde van haar taak moet komen. De mogelijkheid om haar kosten te verminderen zal ik niet uit het oog verliezen. Ik kan mij voorstellen dat mettertijd de gezondheidsdiensten haar taak zullen overnemen.

Tegenover de motie van de geachte afgevaardigde sta ik eenigszins troosteloos. Ik heb er zoo weinig aan. Wanneer waar was, dat ik zooveel zou kunnen bezuinigen op den Gezondheidsraad en op de inspectie, dan zou ik dat al lang gedaan hebben, maar dan zou ik dat geld toch niet kunnen gebruiken om andere posten te verhoogen. Het is de Kamer uit de millioenenrede bekend, dat aan de besparing van 17 pct. op mijn begrooting nog 3½ millioen ontbreekt. Ik zit dus steeds te zoeken naar bezuiniging, zonder te raken aan de posten waar ik af wil blijven. Bezuiniging op den medischen dienst of den Gezondheidsraad zou dus eenvoudig in mindering komen van die 3½ millioen, maar zou niet kunnen dienen om andere posten te verhoogen.

Ik hoop van harte, dat wij deze dingen spoedig weer anders kunnen behandelen, maar zooals de zaken op het oogenblik staan en met het vooruitzicht, dat het misschien het volgend jaar nog slechter zal zijn, geloof ik niet, dat, ook al werd de motie aangenomen, de Regeering er toe zou kunnen overgaan om posten, die verlaagd zijn, weer te verhoogen.

Ik geloof, dat de critiek, in het eerste gedeelte van de motie geoefend, onbillijk is, omdat zij is uitgeoefend op de vermindering van enkele posten afzonderlijk, terwijl zij, wil men billijk zijn, moet worden uitgeoefend uit een oo punt van algemeene bezuiniging op de Staatsbegrootin

Het tweede gedeelte van de motie noodigt de Regeeri uit, te overwegen, of nog niet op den Centralen Gezon heidsraad, de medische inspectie, enz. bezuinigd kan wo den, en tegen een dergelijke overweging heb ik natuurli geen enkel bezwaar. Ook zonder motie ben ik al verplic dat te doen en doe ik het ook. Maar de toezegging, die geachte afgevaardigde vraagt, dat ik een eventueele b zuiniging op deze posten zal gebruiken om verlaagde post weer te verhoogen, kan ik, hoezeer het mij spijt, niet doe

De heer Scheurer heeft in dit verband gevraagd of h bedrag op art. 105 geheel bestemd is voor het Kankerins tuut. Het antwoord is bevestigend, f 40 000 zijn bester voor exploitatiekosten en f 24 000 voor een bijdrage à fon perdu voor het te stichten nieuwe gebouw.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom nu aan de Vleeschke ringswet.

De heeren van Voorst tot Voorst en Braat hebben da over gesproken. De heer van Voorst tot Voorst meende, d de keurloonen te hoog zijn en dat de arme keuterboert ze niet kunnen betalen, en hij meende dat dat het gevo was van hooge kosten van slachtplaatsen en keurloonen te hooge salarissen der keurmeesters. Toch zijn die keu loonen werkelijk niet zoo hoog. Ik heb eens laten nagaa wat in de verschillende gemeenten de keuring van e varken en een koe kost en dan blijkt, dat b.v. in Dalfs 75 cent wordt betaald, in Krimpen f 1, in Zutphen, Am Delden en Winterswijk f 1,50. Dat is dus ½ tot 1½ cent p pond. Als men dus die kosten zoo hoog vindt, dan is d schromelijk overdreven. Op het platteland houdt men het algemeen geen slachtplaatsen, maar volgt men den d mij reeds aangewezen meer economischen weg, het aa wijzen van een particuliere slachterij of wel men richt n zeer geringe kosten een zeer eenvoudig gebouwtje daarvo op. Dit geschiedt dikwijls op aandrang van raadsled landbouwers of boerenorganisaties. Men wil, dat ook ni slagers van deze gelegenheden gebruik kunnen maken. H gebeurde zelfs reeds, dat tal van afdeelingen van den Ned landsch-Brabantschen Christelijken Boerenbond adhaesie b tuigden aan een adres van de slagers van Breda, om te kom tot de oprichting van een modern abattoir met koelinri ting.

Is dus de Vleeschkeuringswet zulk een dure wet? Ik co stateer allereerst, dat deze wet aan het Rijk niets kost. Ik h er een post op mijn begrooting voor staan van 3 ton, ma wanneer de Kamer de Middelenwet leest, zal zij zien, d de opbrengst hooger is dan dit bedrag van 3 ton, dus wann ik dit tegen elkaar uitwissel, kan ik zeggen, en dan druk mij nog zeer euphemistisch uit, dat deze wet aan het R niets kost.

Aan de gemeenten behoeft zij niets te kosten, omdat d bevoegd zijn, de kosten geheel en al te dekken door het heff van keurloonen. Nu heeft de ervaring ons geleerd, dat d ook in de meeste gemeenten het geval is. Wanneer men d heft ½ of 1½ cent per pond, blijkt het, dat dat voldoen is, ja, het blijkt, dat er zelfs gemeenten zijn, waar dat m dan voldoende is om de kosten van die wet volledig te dekk

Er is dus geen enkele reden, deze nuttige en noodzakelij wet, nu zij eindelijk is ingevoerd, nadat er hier tientall van jaren bij de Regeering op is aangedrongen, om met e Rijksvleeschkeuringswet te komen, weer te gaan intrekke Daar is geen sprake van. Ik betreur het, dat dat telkens w gepropageerd wordt van sommige zijden, omdat er achterlij gemeentebesturen zijn, die zich daar telkens achter versch len en op zeer laksche wijze met de invoering van deze v voortgaan. Zij zeggen: er is nog altijd sprake van, dat d wet zal worden ingetrokken, en dan hebben wij kosten moeite voor niets gedaan. De Regeering denkt er niet a deze wet in te trekken, en ik voor mij ben er van overtuig dat welke Minister voor volksgezondheid hier ook zal kom hij het nooit in zijn hoofd zal halen een dergelijk voorstel a de Kamer te doen.

Drukt deze wet speciaal op de boeren? Ook dat is niet wa

22ste VERGADERING. — 21 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk XA (Depart. van Arbeid) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Minister **Aalberse.**)

Voordat deze wet er was, was er een deel in het land, waar niet gekeurd werd, en daarnaast een, waar wel gekeurd werd. Was er verschil in prijs van de koeien in die streken? Die prijzen waren daar precies hetzelfde, maar natuurlijk legden de slagers wat op den prijs van het vleesch. Dus niet de boeren, maar de consumenten van het vleesch betaalden de kosten van de keuring, en ik heb uitgerekend, dat de hoogste kosten in de duurste plaatsen zijn 1½ cent per pond. Ofschoon niet daarom niet onmogelijk is, dat de slagers er meer opleggen, kan men dit niet als een argument aanvoeren om te betoogen, dat deze wet op de boeren zoo zwaar zal drukken.

Ik hoor daar zeggen, maar wanneer je je eigen beestje speet, dan moet je dat ook betalen. Neen, Mijnheer de Voorzitter, de wet werd gewijzigd; dat behoeft niet meer; men kan in het overgroote deel van ons vaderland zijn eigen beestje opeten en zelf het risico loopen dat men ongekeurd vleesch eet. Wie dat niet wil, kan het vleesch laten keuren en dan kost hem dat bijv. in Dalfsen 75 cent.

Ik heb met genoegen vernomen van de heeren van Voorst tot Voorst en Braat dat zij beiden erkenden dat deze wet met grooten tact en met veel soepelheid door de betrokken ambtenaren wordt uitgevoerd. Dat klopt volkomen met de berichten die ik daaromtrent uit verschillende deelen van ons land heb gekregen en ik wil wel zeggen dat deze ambtenaren in mijn geest handelen wanneer zij op deze wijze doorgaan.

Men kan aan een wet geen slechter dienst bewijzen dan die met groote rigoureusheid direct te gaan uitvoeren. Men moet zorgen dat niet met de wet gespeeld wordt, maar anderzijds moet vooral in den beginne veel tact en soepelheid bij de invoering der wet worden betracht.

Ik voor mij ben overtuigd dat dezelfde soepelheid en tact ook in de toekomst zullen worden gebruikt ten aanzien van de in nood geslachte dieren. Het is onjuist dat het in de bedoeling zou liggen dit slachten op grond van deze wet te gaan centraliseeren. De wet schrijft daaromtrent niets gebiedends voor, al is eenige centralisatie wel gewenscht.

In het antwoord, dat ik indertijd aan dr. Deckers heb gegeven, heb ik er al op gewezen, dat de gemeenten deze zaak zoo goedkoop en doelmatig mogelijk moesten regelen. Aan gedeputeerde Staten heb ik geschreven, dat ontheffingen aan die gewenschte, maar niet gebiedend door de wet voorgeschreven centralisatie in sommige gemeenten gewenscht en mogelijk was.

Dat stond ook zoo in de modelverordening.

Het is ook onjuist, dat ik zou verbieden vleesch te verkoopen van slachtdieren, die op een boerderij zijn geslacht. Deze zaak, die heel veel rumor in casa bij boeren en slagers beiden heeft gemaakt, ligt inderdaad heel anders dan intertijd in de pers is voorgesteld.

Als zou blijken, dat een niet-slager in zijn perceel geregeld een slacht om daarna het vleesch te gaan verkoopen, zullen zij, die belast zijn met de uitvoering en de handhaving van deze wet, die plaats moeten gaan beschouwen als een slachterij, respectievelijk als vleeschwinkel en vleeschbewaarplaats, welke dan aan de wettelijke eischen zullen moeten voldoen.

Werd dit bedrijf echter voor 1 Januari 1922 uitgeoefend, dan heeft men nog tot 1 Januari 1927 den tijd om zich aan de wet aan te passen.

Een particulier, die een of tweemaal in het jaar een beestje slacht, dat hij daarna geheel of gedeeltelijk verkoopt, is daardoor naar mijn meening nog niet een bedrijfsslager. Dat is natuurlijk mijn persoonlijke meening en niet een authentieke uitleg van de wet. Ten slotte zal de rechter moeten uitmaken of deze opvatting juist is, doch ik stel er wel prijs op te zeggen, dat dit mijn opvatting van de wet is.

De heer Braat heeft er op aangedrongen, dat men ook buitenshuis zou kunnen slachten zonder verplicht te zijn tot keuring.

Ook zou het gewenscht zijn, dat een gedeelte vervoerd mocht worden, om te laten rooken.

Wat dit laatste betreft is de heer Braat blijkbaar geheel vergeten, dat in het vierde lid van art. 35 met veel moeite in de Kamer een formule gevonden is, om dit mogelijk te maken voor stukken, welke tot 10 K. G. wegen, ten einde den pastoor, den dominé of een ander een cadeautje te kunnen geven. Voor zwaardere stukken zou het te gevaarlijk worden. Om nu, waar het eigenlijk huisslachtingen betreft, bij den slager te laten slachten, ik wil daarover nog wel eens denken, maar ik geloof toch niet daarvoor een methode te zullen vinden. Dit zou tot allerlei ontduikingen aanleiding geven. Als de inspecteur ergens kwam en hij zag, dat er ongekeurd vleesch was geslacht, zou men hem natuurlijk terstond zeggen, dat dit voor Piet of Jan was, en die zouden dit dan wel erkennen, wel wetende, dat er voor hen een kluifje zou afvallen.

Moet men dus bij den slager laten slachten, dan zal het veel eenvoudiger zijn het beest even te laten keuren. Dit kan hoogstens een paar kwartjes kosten en men heeft dan daarvoor de zekerheid, dat men zijn kinderen gezond vleesch voorzet.

De heer Braat heeft ook gevraagd, om de Gezondheidscommissies op te doeken, omdat deze zooveel geld kosten. Ik verwijs hem naar het ontwerp op de Gezondheidsdiensten, waarin hij precies kan zien, hoe ik daarover denk.

Ik kom nu aan het derde punt: de drankbestrijding, waarover ik welsprekende redevoeringen heb gehoord aan beide zijden van de Kamer, zoo welsprekend, dat zij een steen zouden vermurwen. Ik zit nu echter eenmaal vast aan de algemeene lijn, welke ook in deze begrooting is doorgetrokken.

Nu heeft mij één opmerking getroffen. Men heeft gezegd: op dezen post hebt ge meer dan 17 pct. bezuinigd. Ik zou niet weten hoe het mogelijk zou zijn, om met instemming der Kamer op alle posten der begrooting 17 pct. te bezuinigen. Wanneer ik dat zou doen op de annuïteiten voor de ouderdomsverzekering en op de invaliditeitsverzekering met de noodzakelijke gevolgen daarvan, dan zou, naar ik geloof, de Kamer daarmede niet zoo grif instemmen. Het ligt dus voor de hand dat, wanneer op de begrooting 17 pct. bespaard moet worden, en om te beginnen een bedrag van f 50 millioen daarvoor niet in aanmerking komt, men die besparing zal moeten zoeken op de andere deelen, doch dat men dan daarop veel meer dan 17 pct. moet besparen, om over het geheel tot een besparing van 17 pct. te komen.

Ik kan dus hier, hoezeer het mij spijt, omtrent dit punt geen enkele gunstige toezegging doen.

De heer Deckers heeft een tableau opgehangen van de bacchanaliën, welke men over de grens kan zien. Het was mij nog niet zoo bekend, maar ik zal trachten daarnaar een onderzoek in te stellen en na te gaan, of er van de zijde der autoriteiten iets tegen te doen zal zijn. Ik vrees, dat het niet gemakkelijk zal zijn.

Ik kom nu aan het vierde punt de woningpolitiek, waarover vooral door de heeren Schaper, Deckers en van Gijn gesproken is.

Met genoegen constateer ik, dat de heer Deckers zich in het algemeen met de woningpolitiek van dit Kabinet heeft kunnen vereenigen, en het viel mij op, dat ditmaal de critiek van den heer Schaper, die elk jaar dit onderwerp ter sprake brengt, minder scherp was dan gewoonlijk. Misschien is dit een gevolg van het 25-jarig feest dat de S.D.A.P. te Amsterdam heeft gevierd. Toen heeft de heer Troelstra een zeer mooie redevoering gehouden, waarin hij uiteenzette, dat zoo ongeveer alles wat in den loop van een kwarteeuw ten gunste van de arbeiders verricht was, toe te schrijven was aan de S.D.A.P. — begrijpelijk! —, maar vooral was hij zoo ingenomen met het buitengewoon groot aantal woningen dat in ons land was gebouwd. Dat was ook te danken aan de S.D.A.P. Als ik mij herinner de critiek, die ik in de laatste jaren van den heer Schaper te hooren heb gekregen, dan viel het mij nogal mee, dat de heer Troelstra blijkbaar tamelijk tevreden was met hetgeen de S.D.A.P. in die richting in de laatste vier, vijf jaar had bereikt.

De heer **Schaper:** Van de laatste vier of vijf jaar was geen sprake. Het feest werd gehouden ter viering van het 25-jarig jubileum der partij; het liep dus over een kwarteeuw.

De heer **Aalberse,** Minister van Arbeid: Wij hebben toch allemaal geconstateerd, dat hetgeen vóór 1914 aan woningbouw is gedaan, buitengewoon miniem is geweest en absoluut

(Minister Aalberse.)

in het niet zinkt bij hetgeen na 1914 op dit gebied is vertoond.

De heer Deckers betreurt het, dat zoo weinig is gedaan voor de groote gezinnen. Hij zegt: Ik heb er maar één keer iets van gelezen, en wel in een circulaire, en er verder nooit iets van gehoord. Maar er is toch vroeger ook wel eens een circulaire over verschenen, die voorafging aan die, welke de geachte afgevaardigde citeerde; daarin stond het veel uitvoeriger.

De practijk is ook geweest, dat het meermalen is voorgekomen, dat wanneer een woningbouwvereeniging in een blok woningen een gedeelte speciaal voor groote gezinnen wilde bouwen, daarvoor een bijdrage in het bouwplan werd verleend, maar daarvoor werd dan ook de waarborg gevraagd, dat daarin ook alleen groote gezinnen zouden wonen. De ervaring heeft echter geleerd, dat ik op dit gebied heel weinig aanvragen heb gekregen van de woningbouwvereenigingen. Wanneer er dus op dit gebied minder is gebeurd dan de heer Deckers gaarne gewild had, dan kan ik hem wel zeggen, dat dit niet het geval is omdat er van mijn kant nooit eenige medewerking is geweest, maar eenvoudig omdat men die medewerking niet gevraagd heeft.

Wat betreft den premiebouw in dit opzicht, ik geloof inderdaad dat het onmogelijk is om met premiebouw aan deze zaak ook maar eenigszins te gemoet te komen. Het geheele systeem van premiebouw is geweest vooreerst om het aantal woningen te vermeerderen, maar vooral om daarbij tevens den bouw door particulieren te bevorderen. Daarvoor was echter noodig om den menschen zooveel mogelijk vrijheid te laten: wanneer wij daarbij weer aan het *maszregeln* gegaan waren, hadden wij nooit dat groote succes met dien premiebouw gekregen. Wij hebben de bouwers dus vrij gelaten, zelfs voor de huur, het meest moeilijke punt, en toch geloof ik, dat het juist geweest is dat wij dat gedaan hebben. Ik zie niet in hoe men dien premiebouw had kunnen benutten om de belangen van de groote gezinnen te bevorderen zonder te komen tot een zeer minutieuze regeling van de rechten, welke de bouwer van het huis zou krijgen. Ik geloof, dat het in de practijk tot absoluut niets zou hebben geleid.

De heer Deckers zegt, dat men het in het buitenland wel kan. Ik heb nogal eens in het buitenland gereisd om sociale kennis op te doen, maar dan heeft het mij altijd gefrappeerd welk verschil er was, als men in zijn studeerkamer had bestudeerd wat het buitenland op sociaal gebied deed en dan eens ging kijken wat er practisch van was en met de menschen eens sprak. Er was dan een groot verschil tusschen het papier, dat geduldig was, en de practijk, welke moeilijk was.

De heeren Schaper en Deckers hebben er over geklaagd, dat ik in mijn laatste circulaire mij over de vijfde kamer, de zoogenaamde mooie kamer, minder gunstig heb uitgelaten. Wat is de zaak? Er is de laatste jaren een groot aantal woningen gebouwd; dit jaar kom ik tot een productie aan arbeiderswoningen van 45 000 tegen een van 40 000 verleden jaar. Als men nu rekent, dat er vóór den oorlog jaren zijn geweest, waarin 500 of 1000 woningen zijn gebouwd, dan geloof ik, dat dat respectabele cijfers zijn. Dat zijn voor een zeer groot deel woningen van vijf kamers en nu blijken er massa's arbeiders te zijn, voor wie die woningen te groot en te duur zijn; sommigen kunnen de huren wel betalen, maar willen de woningen niet hebben. Voor velen zijn echter de woningen te duur en is het nu zoo verkeerd, nu ik beperkt ben in de middelen, welke ik mag besteden, dat ik in overweging geef eens wat kleinere woningen te bouwen, woningen met vier kamertjes? Velen willen geen vijf kamers hebben; jonggehuwden hebben aan die vijfde kamer en ook aan die tweede slaapkamer niets. Ik heb woningen met vier kamers gezien, die er heel aardig uitzagen en er konden wezen. Men bereikt op die manier met hetzelfde geld een veel grooter productie en ook bereikt men er mede, dat een veel grooter aantal menschen aan een woning kunnen worden geholpen en tegen 'n niet te hoogen prijs. Ik zit bij de woningpolitiek voor twee problemen, die met elkander volkomen in strijd zijn: ten eerste: hoe krijgen wij zoo snel mogelijk de grootst mogelijke productie van woningen, en ten tweede: hoe krijg ik de productiekosten van den woningbouw naar beneden en nu hoop ik het volgende jaar te bereiken de maximum productie van woningen te behouden en toch te bewerken een daling in de productiekosten, van materiaalprijzen en arbeidsloonen.

Wat de materiaalprijzen betreft, deze zijn al ongeveer gedaald op het peil van vóór 1914 en toch kosten de huizen nog bijna het dubbele van vroeger. Daaruit blijkt dus, dat er bouwkosten zijn die naar beneden moeten, zooals winst van de aannemers en loonen van arbeiders. Maar wij moeten komen tot een zoodanige woningpolitiek, dat de woningen weer verhuurd worden voor de exploitatiekosten.

Anders is het ook fout. Wij hebben het vroeger anders opgevat en de bijdrage beschouwd als dienende voor hen die van een krot werden overgeplant in een woning van f 2,50. Dat was een gezond stelsel, maar wat wij de laatste jaren noodgedrongen hebben gedaan, dat is niet gezond. Dit leidt er toe, dat menschen met een normaal inkomen wekelijks bedeeld worden in de huur. Wanneer wij woningen bouwen die f 12 huur moeten doen, en de menschen betalen f 5, dan worden zij feitelijk met f 7 in de week bedeeld, en dat is toch in den grond een absoluut verkeerde en valsche toestand. Daar moeten wij van af en ik hoop, dat wij het volgende jaar er af komen.

De heer Schaper heeft gevraagd welk bedrag zal worden uitgegeven. Ik heb het volgende jaar voor woningbouw de beschikking over 40 millioen, en daarvan is hoogstens 9 millioen voor premiebouw.

De heer **van Gijn**: Zijn die 9 millioen voor den premiebouw in de 40 millioen begrepen? Kunnen zij er niet boven op?

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid: Die 9 millioen voor den premiebouw komen uit die 40 millioen. Het bedrag, dat de heer van Gijn had berekend voor nog uitstaande toezeggingen, is aanzienlijk lager dan hij dacht. Hij noemde het theoretisch bedrag, maar verschillende van die plannen zijn al van de baan, en die gedane toezeggingen behoeven dus niet te worden gehonoreerd. Ik schat de nog te realiseeren toezeggingen op 100 millioen, dus met de 40 millioen voor nieuwe toezeggingen zou ik over 140 millioen kunnen beschikken. Maar ook bij de vroegere toezeggingen behoudt de Regeering zich het recht voor, gunning bij de aanbesteding te weigeren, en de eerste voorwaarde is, dat men niet gaat boven een bepaalden prijs. Dat strookt geheel met de bedoeling, dat de huur de exploitatiekosten moet dekken. Blijkens de laatste circulaire zullen wij 10 pct. bijdragen geven, om een goeden overgang te krijgen, maar ten slotte moeten wij kunnen bouwen zoodanig, dat de werkman met een normaal loon de woningen kan bewonen.

De heer **Schaper**: Hoe gaat het dan bij de gunning van de aanbesteding als blijkt, dat er allerlei kosten zijn gemaakt voor teekeningen, architectenloon, enz., die niet betaald kunnen worden?

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid: Het is een moeilijk probleem, dat de heer Schaper op dit buitengewoon late uur aansnijdt. Daar is echter niets aan te doen. Herhaaldelijk kreeg ik allerlei plannen, die ten slotte veel te duur blijken, doch waarvoor men graag de gemaakte kosten wil terug hebben. Maar als ik dat deed, hoeveel teekeningen zouden wij dan niet te betalen krijgen!

Ik ben het eens met den heer Schaper, dat wij weer krotten moeten gaan opruimen. Voorloopig is het beter, dat de menschen nog kunnen blijven wonen, zij het in afkeurenswaardige woningen. Zoodra de woningnood overwonnen is, moet de Woningwet weer gebruikt worden ter verbetering van de volkshuisvesting.

De huurverhoogingen, dat geef ik den heer Schaper toe, treffen hier en daar eenigszins pijnlijk. Het is echter reëel, dat een huur wordt betaald overeenstemmende met de waarde van de woning. Die waarde wordt niet bepaald door de productiekosten, maar door de reproductiekosten. Wanneer men dus meer betalen moet voor een woning die goedkoop

(Minister **Aalberse** e. a.)

gebouwd is, dan is dat niet zoo verkeerd, en omdat die woning nu zooveel meer waard is, en ook omdat het rechtvaardig is tegenover hen, die in later gebouwde, duurdere woningen moesten trekken, terwijl men zoo een *Ausgleich* maakt.

De heer van Gijn vond het verkeerd, premie te geven aan particulieren, die het niet noodig hebben. Ik heb het al meer gezegd, de bedoeling van premiebouw was aanvankelijk, den huizenvoorraad te vergrooten en den particulieren bouw weer in gang te zetten. Het is altijd de vraag of iemand zonder premie ook zou hebben gebouwd, er zijn zeker menschen die het financieel wel konden doen en die toch premie gekregen hebben, maar ook anderen, die er hard om verlegen waren. Dat doet echter aan de zaak niets af. Ik geef toe, dat het den premiebouw moreel kwaad gedaan heeft in gevallen als de heer van Gijn er een noemde; wanneer iemand met een behoorlijk inkomen f 2000 in den zak steekt om een aardig huisje te bouwen, dan zet dat kwaad bloed.

Uit dat oogpunt betreur ik, dat wij in het begin niet eenigszins beperkende bepalingen hebben gemaakt.

De heer **Fruytier** heeft gesproken over de drinkwatervoorziening en gevraagd, naar aanleiding van een uitlating in de Memorie van Antwoord of een waterleiding in de eerste jaren al rendabel moet zijn. Neen, het is zoo geregeld, dat bij de stichtingskosten een reserve wordt opgenomen voor tekorten in de eerste jaren. Wanneer dat gebeurt, kan goedkeuring op het plan verkregen worden. Maar op den duur moet natuurlijk het heele bedrag uit de waterleiding worden verkregen. Met de plannen, die hangende zijn, o.a. dat voor Zeeuwsch-Vlaanderen, ben ik nog steeds bezig; alleen het overleg met mijn ambtgenoot van Financiën is nog niet afgeloopen.

Mejuffrouw **Westerman** en mejuffrouw **Groeneweg** hebben gesproken over het verpleegstersdiploma. Toen de wet tot instelling en erkenning van het verpleegstersdiploma was aangenomen, kwam een post van f 140 000 op de begrooting — hij heeft er eenigen tijd op gestaan — om daarmee cursussen tot opleiding te kunnen subsidieeren. Ik zou zoodoende invloed kunnen hebben op het programma van die cursussen en op de examens. Toen om financieele redenen die post van de begrooting moest worden afgevoerd, ben ik begonnen na te gaan, of ik niet zonder subsidieering kon komen tot een regeling van de examens en tot invoering van het wettelijk gewaarborgde diploma. Dat onderzoek is nog niet geheel afgeloopen, maar ik heb thans al wel de overtuiging gekregen, dat het zonder subsidie ook kan komen tot invoering. Ik heb dus alle hoop, dat dat wel terecht zal komen.

Ten slotte heeft de geachte afgevaardigde gesproken over de kraamverpleegster, die eigenlijk kraamverzorgster is. Men moet wel in het oog houden, dat de kraamverzorgster er uitsluitend is voor normale kramen. Zoodra er iets bijzonders gebeurt, moet zij verdwijnen en plaats maken voor de kraamverpleegster. Om alles te laten doen door een kraamverpleegster zou eenvoudig niet te betalen zijn. De verhouding tusschen die beide is er een als tusschen dokter en vroedvrouw, die ook verplicht is om zoodra er iets bijzonders gebeurt, den dokter er bij te halen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen hiermede de verschillende opmerkingen voldoende beantwoord te hebben.

De **Voorzitter**: Eenige leden hebben mij medegedeeld, dat zij, hoewel noode, met het oog op het eenigszins gevorderde uur zullen afzien van het voeren van repliek. Alleen mevrouw de Vries—Bruins als voorstelster van een motie van orde en de heer Schaper wenschen nog een enkel woord te spreken. Ik stel voor, hun daarvoor elk ten hoogste 5 minuten toe te staan.

Daartoe wordt besloten.

Mevrouw **de Vries—Bruins**: Mijnheer de Voorzitter! Met het oog op den zeer beperkten tijd, ik heb maar 5 minuten, zal ik maar enkele punten even aan kunnen roeren. Ik heb niet gevraagd, om den Centralen Gezondheidsraad geheel op

(**Schaper**.)

te heffen, maar wel, of het werk niet vereenvoudigd kan worden. Ik heb dat gevraagd naar aanleiding van het jaarverslag, waaruit men den indruk krijgt, dat het werk heel wat beperkt kan worden. Daarnaast heb ik er op gewezen, dat reeds nu veel adviezen gegeven worden door afzonderlijke commissies.

In de tweede plaats heb ik niet alleen bedoeld te bevorderen dat er contact komt tusschen de verschillende inspecties onderling, maar tusschen het geheele Staatstoezicht, Raden van Arbeid, den medischen dienst der Rijksverzekeringsbank, enz. Ik heb in verband daarmede gesproken over de nazorg bij de tuberculosepatiënten, die verpleegd geweest zijn door bemiddeling van den Raad van Arbeid.

De Minister heeft verder gevraagd hoe ik kwam aan het cijfer van f 4000 voor reiskosten, enz. van de inspecteurs. Ik heb op de begrooting gevonden een post van f 120 000. Waar er 31 inspecteurs zijn, komt men dus tot een som van bijna f 4000 per persoon.

Ten slotte een enkel woord over mijn motie. De Minister heeft gezegd, dat het eerste gedeelte onbillijk was, omdat ik de zaak niet genoeg in verband met het geheel bezien heb. Ik geloof, dat ik dat wel heb gedaan en dat die critiek niet onbillijk is. Ik wil er echter een kleine wijziging in aanbrengen, omdat ik den indruk heb, dat de heer Suring dan met mijn motie zal kunnen medegaan, daar zij dan niet uitspreekt een afkeuring van het geheele beleid van de Regeering. Ik zou dan de woorden „en dus oneconomisch" willen schrappen. Het wordt dan dus meer een critiek, die zeker niet gelijkstaat met een afkeuring van het beleid. Ik hoop, dat de heer Suring dan voor mijn motie zal stemmen.

Ik kan mijn motie niet in twee deelen verdeelen, omdat ik die dan ontziel. Ik wil bezuiniging op de organisatie van den technischen dienst en hetgeen daarop bezuinigd wordt overbrengen op verschillende subsidies.

De heer **Zijlstra** heeft gezegd, dat het toepassen van het oeuvre branchier blijk geeft van een materialistische opvatting. Hij zegt: ik negeer daarmede de kinderziel en ik zou niet begrijpen, hoe een moederhart meer zou kunnen doen dan een hygiënische verzorgster.

Ik geloof, dat mijn opvatting niet materialistisch is, want als men gezonde kinderen tijdelijk met medewerking van de ouders brengt in een gezonde omgeving en dus verwijdert uit de ziekenomgeving, is dat niet iets, dat wijst op een materialistische opvatting, of op hardvochtigheid, integendeel, dan doet men meer dan de moeder, die haar kind opoffert, omdat ze er niet tijdelijk afstand van wil doen. In afwijking met den heer Zijlstra zie ik hierin een daad van vrij wat hoogere opvatting getuigende.

De **Voorzitter**: Mevrouw de Vries—Bruins deelt mede, dat zij uit de door haar en vier andere leden voorgestelde motie van orde schrapt de vier woorden: „en dus onoeconomisch is".

Ik neem aan, dat de leden, die de oorspronkelijke motie van orde gesteund hebben, ook de gewijzigde motie steunen.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou slechts enkele woorden willen zeggen en in de eerste plaats den Minister willen danken voor de nadere toelichting van de cijfers in de stukken. Ik zou hem echter willen verzoeken, nog iets verder te gaan en ons een nader schriftelijk overzicht te geven van hetgeen is besteed en thans besteed zal worden. De cijfers, over twee hoofdstukken verdeeld, zijn toch zoo, dat het zeer moeilijk is, daaruit te zien hoeveel er besteed is en nog te besteden is. Ook de heer van Gijn bleek in de cijfers te zijn verward.

Dan heeft de Minister er als het ware zijn verwondering over uitgedrukt, dat ik hem vanavond niet scherper te woord heb gestaan. Als ik het zoo zeggen mag — de vergelijking is niet zuiver — gaat het daarmede als met den vader, die alles geprobeerd heeft met zijn baloorigen zoon, ziet, dat er met gestrengheid toch niets te bereiken valt en ten slotte het maar eens met wat gemoedelijkheid probeert of er zóó iets van hem is gedaan te krijgen. Ik kan natuurlijk ook niet ontkennen, dat door den Minister op dit gebied belang-

(Schaper c. a.)

rijke dingen zijn verricht, maar het is te weinig geweest. Anderzijds moet ik opkomen tegen de voorstelling, alsof mijn vriend Troelstra bij het 25-jarig jubileum heeft gezegd, dat alles, wat bereikt is, te danken is aan de socialisten. Zoo is het niet gezegd. Gelijk de Minister kan zien uit het uittreksel uit *De Socialistische Gids*, dat ik hem ter hand heb gesteld, heb ik daarin een opsomming gegeven van al hetgeen in de afgeloopen 25 jaren is bereikt, doch er bij gezegd, dat dit natuurlijk niet alles het werk is van de sociaal-democraten. Maar wel is door Troelstra en mij verklaard, dat de strijdende arbeidersbeweging het tot stand gekomene heeft bereikt.

De Minister zal niet ontkennen, dat, als daar in die 25 jaar niet was geweest de drijvende kracht der socialistische arbeiders, er van de heele zaak weinig was terechtgekomen, en als hij dit alles met de rustende schutterij aan den overkant had moeten doen, met meneer Zijlstra o. a., die nog erger is dan mejuffrouw van Dorp, dat hij dan niet 1/10 zou hebben kunnen doen van hetgeen hij thans heeft bereikt. Dan had hij zelf in zijn hemd blijven staan. Als de Minister eerlijk is, zal hij moeten zeggen: als ik de menschen aan de linkerzijde niet had, had ik niet de kracht om te doen, wat ik nu doe. Het werk van de S.D.A.P. is een stuwende kracht geweest en is dit nog.

Mijnheer de Voorzitter! Aan mijn opmerking van zooeven over de rustende schutterij wil ik toevoegen, dat er in den laatsten tijd aan de overzijde menschen bijgekomen zijn, die met eenige klem hebben aangedrongen op hervormingen. Vanavond noteer ik gaarne in dit opzicht de redevoeringen van de heeren Deckers en Suring als een poging om een beetje aan te drijven. Maar over het algemeen zou het er droevig in ons land uitzien, wanneer hier niet de sociaaldemocratische fractie had bestaan, terwijl wij achter ons hebben de groote stuwende kracht van de moderne arbeidersbeweging zelf.

Mijnheer de Voorzitter! De heer van Gijn heeft vanavond gezegd — en daarmede wil ik eindigen —: het groote feit is, dat de arbeiders zoo weinig over hebben voor hun woningen.

Ik wil dit niet zonder meer op de arbeiders laten zitten. Ik wil niet ontkennen, dat het wel eens blijkt, dat de arbeiders een beetje meer konden over hebben voor hun woningen. Er is in die uitspraak wel eenige waarheid. De heer van Gijn moet echter niet vergeten — en dat weet hij ook heel goed — dat voor den oorlog niet 10 tot 16 pct. van het loon voor de woningen werd betaald; het was dikwijls 25, ja 30 pct. Ik heb het in Groningen bij de commissie voor reclames tegen den hoofdelijken omslag gehad, dat de menschen, die reclames indienden, zeiden: van mijn loon van 10 gulden in de week, moet ik drie gulden of zelfs meer geven voor huur, omdat ik anders geen woning kan bekomen. Met deze feiten voor oogen heeft men niet het recht om te zeggen, dat de arbeiders algemeen niet genoeg voor hun woning over hebben.

Intusschen wil ik ook gaarne hebben, dat zij meer voor hun woningen over hebben. Men moet echter nu bedenken, dat de loonen thans snel dalen en de huren nog hoog blijven. Dit is een probleem, dat nog zal moeten worden opgelost.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van de vraag van den heer Schaper of de Regeering bereid is aan de Kamer een financieele uiteenzetting te geven van de woningpolitiek, wil ik gaarne mededeelen, dat ik voor mij zelf bezig ben in verband met de besprekingen met mijn geachten ambtgenoot van Financiën precies te berekenen, hoe wij er op het oogenblik voorstaan.

Op die gronden heb ik er geen bezwaar tegen toe te zeggen, dat zoo spoedig als de arbeid — die buitengewoon moeilijk en ingewikkeld is — voltooid is, ik gaarne aan de Kamer mededeeling van die cijfers zal doen.

De beraadslaging over de IVde afdeeling *(Volksgezondheid)* in het algemeen wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, de stemming over de gewijzigde motie van orde van mevrouw de Vries—Bruins c. s. te doen plaats hebben aanstaanden Donderdag bij den aanvang der vergadering.

(Voorzitter e. a.)

Daartoe wordt besloten.

De onderartikelen 61 tot en met 79 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 80, luidende:

„Kosten van uitvoering van de Vleeschkeuringswet f 300 000."

De heer **Bakker**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister antwoordt op een desbetreffende vraag uit het Voorloopig Verslag, dat het hem niet is mogen gelukken om eenig verband te vinden tusschen dezen post en sommige posten op de begrooting van Landbouw. Formeel moge dit juist zijn, doch in werkelijkheid staat dit m. i. toch wel wat anders.

Door het Departement van Landbouw is toch tevens een dienst georganiseerd voor de vleeschkeuring.

Nu weet ik zeer goed, dat deze dienst is ingesteld voor den uitvoer, doch het vleesch, dat bestemd is voor den uitvoer zal toch ook dienen voor menschelijk gebruik. Deze keuring zal derhalve ook uit hygiënisch oogpunt dienen te geschieden. De vraag is nu of uit een oogpunt van bezuiniging de keuringsdiensten voor den uitvoer van vleesch met den dienst voor het vleesch voor binnenlandsch gebruik niet kunnen worden gecombineerd? In meer dan één bevoegden kring zou men een combinatie toejuichen.

Nu heerschen er in dit opzicht twee meeningen over de wijze, waarop dit zal behooren te geschieden. De eene meening is deze, dat waar men bij Landbouw in verschillende deelen des lands, ik meen van in 15 districten, inspecteurs heeft, die ook toezicht houden op de vleeschkeuring, deze dienst daarbij zou kunnen worden ondergebracht.

Volgens de meening van sommigen zouden de bevoegdheden van deze inspecteurs uitgebreid kunnen worden, daar ware, omdat Landbouw ook een groot aantal werkkrachten heeft, ongetwijfeld een groote vereenvoudiging te krijgen.

Een andere meening ten opzichte van de combinatie der keuringsdiensten is deze, dat men deze diensten in één hand wil brengen en wil doen ressorteeren onder volksgezondheid.

Uit den aard der zaak sta ik meer aan de zijde der laatsten dan aan die der eersten.

Deze meening is niet alleen nu door mij, doch reeds jaren geleden, met het oog op de invoering van de vleeschkeuring, ook door anderen uitgesproken.

Reeds in April 1915 zond de Vereeniging van Rijkskeurmeesters een adres aan de leden der Tweede Kamer (die Rijkskeurmeesters waren de deskundige ambtenaren van de exportvleeschkeuring), waarin zij verzochten bij de behandeling van de Veewet de exportkeuring daarin niet op te nemen, maar deze voor het oogenblik als afzonderlijke organisatie te laten bestaan, tot de binnenlandsche vleeschkeuring er zou zijn, en dan de exportkeuring op te nemen in de organisatie van de zg. binnenlandsche vleeschkeuring.

In dat adres vindt men een verslag van de bijzondere vergadering van de Maatschappij ter bevordering der Veeartsenijkunde in Nederland, waarin men zich algemeen precies zoo over deze zaak uitliet.

Op bedoelde vergadering spreekt dr. Overbeek, districtsveearts, namens de Commissie van Veeartsen zich aldus uit, dat de exportkeuring in de Veewet niet thuis behoort, want hadden wij eerst een binnenlandsche vleeschkeuring gehad, dan zouden wij geen afzonderlijke exportkeuring gekregen hebben. Dat was dus de meening van dezen deskundige.

Naar aanleiding hiervan werd toen door den tegenwoordigen Directeur-Generaal van Landbouw het volgende opgemerkt: een binnenlandsche vleeschkeuring hebben we nog niet en wanneer zij komt kunnen desnoods de artikelen betreffende den export uit de Veewet worden genomen; wel een bewijs, dat genoemde directeur-generaal van den Landbouw

22ste VERGADERING. — 21 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk XA (Depart. van Arbeid) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Bakker e. a.)

ook voor de combinatie der beide keuringsdiensten voelde. Het is verder bekend, dat in het algemeen zoowel bij de gemeentebesturen als bij veeartsen de overtuiging voorzit, dat de exportkeuring als afzonderlijke Rijksinstelling geen reden van bestaan meer heeft. Dit wordt duidelijk aangetoond door den directeur van den gemeente-keuringsdienst van vee en vleesch te Breda, ook een gewezen Rijkskeurmeester bij de exportvleeschkeuring.

Deze heer roemt in het *Tijdschrift voor Diergeneeskunde* van 15 Juli 1922 de economische en practische oplossing, welke de Minister van Arbeid heeft gegeven in zake de Rijksinvoerkeuring van vleesch, door deze door de gemeenten te laten verrichten, en eveneens zou hij het economisch en practisch vinden, indien ook de keuringen voor den uitvoer door de gemeenten geschiedden. Ook in betrokken handelskringen wenscht men samenvoeging der keuringsdiensten.

Ik zal niet breed op deze dingen ingaan en hoewel ik voor mij, als de keuringsdiensten gecombineerd zullen worden, deze bij de Volksgezondheid onder zou wenschen te brengen, laat ik dit verder in het midden, maar wel heb ik de overtuiging, dat de Minister een goed werk doet, wanneer hij zijnerzijds krachtige pogingen aanwendt om combinatie van deze beide diensten te bevorderen.

Door de keuringen bijeen te brengen, zal men meer orde scheppen en zal belangrijk bezuinigd worden, de oneerlijke concurrentie zal daardoor worden bestreden en er zal beter rekening gehouden kunnen worden met de wisselwerking tusschen in- en uitvoer.

Ik hoop, dat de Minister in dit opzicht een bevredigende toezegging zal kunnen doen, niet enkel tot mijn, maar tot tevredenheid van velen in ons land.

De heer **Deckers**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft er vanavond aan herinnerd, dat hij naar aanleiding van de Vleeschkeuringswet een rondschrijven heeft gericht aan de Gedeputeerde Staten der verschillende provinciën, waarin hij aangaf hoe de plaatselijke verordeningen, door de gemeenteraden vast te stellen, naar zijn oordeel zouden moeten luiden.

De ervaring heeft geleerd, dat op het oogenblik in een van de provincies eenige ongerustheid bestaat in verband met artikel 30 van die verordening. Immers nadat het model der verordening door den Minister is vastgesteld, is tot Zijn Excellentie een vraag gericht door den burgemeester van Budel over de uitlegging van eenige artikelen van de Vleeschkeuringswet en het antwoord, dat de Minister op deze vraag gegeven heeft, heeft duidelijk doen komen vast te staan, dat, wat Zijn Excellentie ook hedenavond nog eens heeft onderstreept in het antwoord aan den geachten afgevaardigde den heer van Voorst tot Voorst, nl. dat slachtingen in inrichtingen, die niet voldoen aan de eischen van artikel 19 der Vleeschkeuringswet, zijn toegestaan aan de boeren, zoolang die slachtingen het karakter houden van niet-bedrijfsslachtingen. Wordt nu artikel 30 van die ontwerp-verordening opgenomen in de gemeentelijke verordening, dan worden daardoor practisch onmogelijk gemaakt die niet-bedrijfsslachtingen van boeren, omdat zij dan verwezen worden naar een inrichting, die aan bepaalde eischen beantwoordt, waaraan in den regel een boerderij of boerenerf niet voldoet.

Wordt het artikel echter weggelaten — en dat hebben onderscheidene plattelandsgemeenteraden gedaan — dan komt daardoor natuurlijk de mogelijkheid open voor allen om te slachten waar zij willen, ook in inrichtingen, welke aan hoegenaamd geen eischen van hygiëne beantwoorden. Ik begrijp dus volkomen, dat Gedeputeerde Staten een verordening niet goedkeuren, indien dat artikel 30 zonder meer is weggelaten. Dat zou de deur openen voor allerlei kwaad, dat juist de Vleeschkeuringswet moet bestrijden.

Nu meen ik, dat geheel in overeenstemming met de bedoeling van den Minister en ook met zijn verklaring van hedenavond de moeilijkheid is te ondervangen door artikel 30 wel op te nemen in de gemeentelijke verordening, maar daaraan een bepaling toe te voegen, die van dezen inhoud zou kunnen zijn:

(Deckers e. a.)

„Het in dit artikel bepaalde geldt slechts voor den verkoop van vleesch voor zooverre deze het karakter heeft van nering of bedrijf."

Die zaak is door mij ernstig bekeken en ik ben overtuigd, dat op deze wijze de moeilijkheid is te ondervangen en men geheel blijft in de lijn van hetgeen de Minister vanavond heeft betoogd. Ik zou het op prijs stellen, indien de Minister kon mededeelen, dat deze oplossing zijn goedkeuring kan wegdragen, omdat daardoor aan de door mij aangeduide onzekerheid op afdoende wijze een eind wordt gemaakt.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid: Mijnheer de Voorzitter! Aan den heer Bakker kan ik mededeelen, dat reeds eenige maanden geleden door de Regeering een commissie is benoemd, waarin de Departementen van Landbouw, van Financiën en van Arbeid vertegenwoordigd zijn, om na te gaan wat de meest economische methode is om te komen tot eenheid in de in- en uitvoerkeuring en dat de vrucht van den arbeid dier commissie wordt afgewacht. Ik geloof, dat de richting, welke de geachte afgevaardigde wees, de meest economische zal zijn. Hangende het werk dier commissie, kan ik mij echter niet definitief uitlaten.

Wat betreft de opmerking van den heer Deckers over art. 30 der model-verordening, op het eerste gehoor kwam mij de wijze, waarop de geachte afgevaardigde de moeilijkheid meende te kunnen ondervangen, juist voor, maar ik moet mij eenigszins voorzichtig uitdrukken, omdat ik geen gelegenheid heb gehad hieromtrent den betrokken hoofdinspecteur te raadplegen.

De beraadslaging wordt gesloten en onderartikel 80 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderartikelen 81 tot en met 84 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zondor hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 85, luidende:

„Subsidiën aan gemeenten in de kosten van hygiënisch schooltoezicht..... *Memorie.*"

Mevrouw **de Vries—Bruins**: Mijnheer de Voorzitter! Er is in het Voorloopig Verslag gevraagd, of het niet mogelijk is, dat de Regeering aangeeft in welke richting zij van plan is bij den Gezondheidsdienst en het geneeskundig schooltoezicht te regelen. In de Memorie van Antwoord staat, dat de plannen ten aanzien van het hygiënische schooltoezicht moeten blijven rusten totdat de financieele toestand anders is. Maar de bedoeling was niet, dat de Regeering deze diensten zelf al zou inrichten, maar alleen dat zij zou aangeven in welke richting zij dat later zou doen. Een financieel offer wordt daarvan dus niet gevraagd.

De bedoeling van de vraag is deze. Er zijn verschillende gemeenten, die reeds plannen gemaakt hebben om zelf geneeskundige schooltoezicht in te voeren. Daarvoor hebben zij gevraagd het oordeel van den inspecteur der kinderhygiëne en deze heeft steeds een ontwijkend antwoord gegeven en het resultaat was dan, dat er niets gedaan werd. Zoo zijn er vier provincies, die deze zaak van provinciewege hadden willen organiseeren en die districtsschoolartsen voor dat werk hadden willen benoemen. In de provincie Groningen is al in 1919 een voordracht bij de Staten ingediend, om dezen dienst te regelen, maar die voordracht is weer ingetrokken, omdat er een schrijven kwam van den Minister van Arbeid, dat in verband met de wet op de gezondheidsdiensten voor provinciale bemoeiingen in deze geen plaats was. De bedoeling van mijn vraag in de afdeelingen is geweest, of de Minister niet kan aangeven, in welke richting hij later zal gaan. Dan kunnen verschillende gemeenten, die nu al iets willen doen, weten hoe zij kunnen werken, opdat hun werk later niet ongedaan zal worden gemaakt.

(Minister Aalberse e. a.)

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid: Mijnheer de Voorzitter! Ik meen dat deze zaak in de Memorie van Antwoord betreffende het wetsontwerp op de gezondheidsdiensten wordt behandeld. Nu zou ik dit willen antwoorden, dat hangende de behandeling van het ontwerp betreffende de gezondheidsdiensten en niet wetende of dat zal worden aangenomen of dat het eenigen tijd zal moeten blijven rusten met het oog op de financiën, de provinciën wel door kunnen gaan met het ter hand nemen van deze zaak, maar dat zij verstandig zullen doen, het zoo in te richten, dat, wanneer de wet op de gezondheidsdiensten wordt ingevoerd, de organisatie, welke men gemaakt heeft, zich daarbij kan aanpassen. Op gelijke wijze dus als ik bij de Raden van Arbeid de ambtenarenregeling heb verwezen naar de regeling van de rechtspositie.

De beraadslaging wordt gesloten en onderartikel 85 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderartikelen 86 tot en met 95 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 96, luidende:

„Schadeloosstellingen, subsidiën en verdere uitgaven tot wering van epidemische en besmettelijke ziekten, daaronder begrepen de gevolgen van verwonding door dolle dieren bij menschen, kosten van begraving van in 's Rijks ziekenbarakken aan besmettelijke ziekten overleden personen, die metterwoon in eene andere gemeente gevestigd waren; bijdragen volgens de wet van 14 Juli 1910 (*Staatsblad* n°. 204); kosten voortvloeiende uit de wet van 28 Maart 1877 (*Staatsblad* n°. 35), alsmede bevordering der koepokinenting f 365 000."

De heer **Kersten**: Mijnheer de Voorzitter! Ik vraag geen stemming over dit artikel, doch wensch geacht te worden te hebben tegengestemd.

De Voorzitter: Den heer Kersten wordt akte van zijn verklaring verleend, dat hij geen stemming over het artikel zal vragen, doch geacht wil worden, daartegen te hebben gestemd.

Onderartikel 96 wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderartikelen 97 tot en met 101 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 102, luidende:

„Subsidiën tot bestrijding van de tuberculose en garantie van rente en aflossing voor de vereeniging „Herwonnen Levenskracht" en de vereeniging „Het Limburgsche Groene Kruis" ten behoeve van eene leening van die vereenigingen bij de Rijkspostspaarbank en van eene leening bij de Rijksverzekeringsbank voor de oprichting van een noodsanatorium voor tuberculoselijders, f 1 100 000."

Mevrouw **de Vries—Bruins**: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van het rapport van de Staatscommissie, zou ik willen vragen, of de Minister zich zal aansluiten bij de conclusiën van dat rapport. Er bestaat een streven, en mijns inziens te recht, om te komen tot de oprichting van consultatiebureaux. Nu wordt de waarde daarvan niet overal goed ingezien; sommigen meenen, dat dit het eindorgaan is van de bestrijding der tuberculose, maar zij vergeten, dat een consultatiebureau eenvoudig adviezen geeft. In een brief van een medicus, voorzitter van de Tuberculosecommissie in Zuidholland, staat, dat de tuberculosebestrijding niet meer staat in het teeken van de sanatoria, maar van de consultatie-

(de Vries—Bruins e. a.)

bureaux. Dat is een absoluut verkeerde opvatting, want men kan tusschen die twee instituten geen tegenstelling maken. Het eene geeft raadhulp, het andere daadhulp. Daarom zal men alleen tot een goede voorziening kunnen komen, als men helpt met raad en daad.

Voorts wil ik den Minister verzoeken er voor te zorgen, dat consultatiebureaux, die in dezen tijd worden opgericht, zoo eenvoudig mogelijk worden gehouden. Er is een strekking, om ze zeer goed te maken, met de beste bedoelingen, maar het kan soberder. Mij is een geval bekend, waarop ik overigens niet verder zal ingaan, waarin men een directeur wil aanstellen op een salaris van f 9000, meer dus dan dat van den inspecteur die boven hem staat. Op deze wijze vordert de inrichting te veel van het geld, dat voor de behandeling der patiënten zoozeer noodig is.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid: Mijnheer de Voorzitter! Ik meen de geachte afgevaardigde te mogen verwijzen naar de rede, die ik verleden jaar bij deze begrooting gehouden heb en waarin ik o. a. mijn denkbeelden omtrent de consultatiebureaux heb uiteengezet. Toen is f 100 000 op de begrooting gebracht om de oprichting van consultatiebureaux voor te bereiden. De bedoeling was, dien post thans met f 300 000 te verhoogen; die verhooging is verdwenen, maar ik hoop dat dit bedrag te eeniger tijd zal kunnen worden beschikbaar gesteld. Ik ben het met de geachte afgevaardigde volkomen eens, dat men geen tegenstelling mag maken tusschen consultatiebureaux en sanatoria. Die beide instituten moeten naast elkander werken en, zooals ik verleden jaar heb uiteengezet, is de eerste taak van de consultatiebureaux er voor te zorgen, dat degenen, die niet in de sanatoria behooren, er uit worden gehouden. Mij geheel uit het hart gegrepen was hetgeen de geachte afgevaardigde zeide over de soberheid, die men vooral tegenwoordig heeft te betrachten.

Want men kan aan de volksgezondheid geen slechter dienst bewijzen dan dergelijke zaken duurder op te zetten dan strikt noodzakelijk is.

De beraadslaging wordt gesloten en onderartikel 102 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderartikelen 103 tot en met 122 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 123, luidende:

„Subsidiën tot bestrijding van misbruik van sterken drank, f 100 000.".

waarop is voorgesteld een amendement door mejuffrouw Groeneweg, met mede-onderteekening van mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Schaper, IJzerman, Gerhard, van Braambeek, J. ter Laan, van den Tempel, Kleerekoper, Hugenholtz en van Zadelhoff, strekkende om het bedrag te verhoogen met f 70 000 en alzoo te brengen op f 170 000.

Voorgesteld door 11 leden, maakt het amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

De Voorzitter: Het komt mij voor, dat dit amendement bij de algemeene beschouwingen reeds voldoende is toegelicht.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet tot mijn leedwezen aan de Kamer de aanneming van het amendement ontraden.

De Voorzitter: Ik geef het woord aan den heer Beumer, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, om het advies der Commissie mede te deelen over het amendement.

(Beumer c. a.)

De heer **Beumer**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Waarschijnlijk ten gevolge van het voortgeschreden uur is de Commissie van Rapporteurs niet meer voltallig aanwezig. Voor zoover zij op het oogenblik de vergadering bijwoont, is zij eenstemmig van oordeel, dat het amendement geen aanbeveling verdient. Zij kan zich daarbij evenwel niet beroepen op gronden, door den Minister of bestrijders van het amendement thans aangevoerd, aangezien bij de behandeling — nu — van het amendement dezen niet hebben gesproken.

De Commissie van Rapporteurs, voor zoover aanwezig, is van meening, dat het geen aanbeveling verdient, het eerste amendement, dat in dezen bezuinigingstijd aan het oordeel der Kamer wordt onderworpen, aan te nemen. Zij adviseert dan ook, het amendement niet te aanvaarden.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, de stemming over het amendement en over het onderartikel te doen plaats hebben a.s. Donderdag bij den aanvang der vergadering.

Daartoe wordt besloten.

De onderartikelen 124 tot en met 135 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 136, luidende:

„Subsidie voor uitzending van kinderen naar buiten, f 75 000."

Mevrouw de Vries—Bruins: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou willen vragen, of niet overwogen kan worden om het subsidie voor deze vereeniging eenigszins te verhoogen. Deze vereeniging doet buitengewoon goed werk en op een economische manier. De onkosten voor verpleging der kinderen zijn veel lager dan bij de vacantiekolonies en bedragen niet meer dan f 1 per dag per kind, tegenover f 2,50 in de vacantiekolonies en het resultaat is zeker even gunstig als in de vacantiekolonies. Dit jaar zijn er 5000 kinderen door deze vereeniging uitgezonden, zoodat het geld zeer goed wordt besteed. Ik zou daarom willen vragen, of een verhooging van dit subsidie niet in overweging genomen kan worden.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid: Mijnheer de Voorzitter! Deze post draagt het lot van de andere posten, dat bij de bezuiniging niet alleen op één post mag drukken, maar dat zij zooveel mogelijk zal worden verdeeld. Dit is een van de artikelen geweest, waarbij het mij de meeste moeite gekost heeft om het principe door te voeren. Maar bij den post Tankbestrijding heeft men gezegd, dat het percentage te groot was; wil men nu bij deze posten de kleinere percentages terugnemen, dan loopt men des te grooter kans, dat men bij andere posten het percentage nog weer zal moeten vergrooten. Daarom kan ik tot mijn spijt in geen geval het initiatief nemen tot een verhooging van dezen post.

De beraadslaging wordt gesloten en onderartikel 136 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderartikelen 137 tot en met 149 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 150, luidende:

„Bijdragen in den vorm van subsidiën en toelagen, bedoeld in het „Werkloosheidsbesluit 1917" met inbegrip van subsidiën van de gemeenten, ingevolge voormeld besluit, welke door het Rijk bij voorschot worden betaald, f 4 200 000.",

(Boon c. a.)

De heer **Boon**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou met den moed der middernachtelijke wanhoop nog een enkel woord willen spreken over de arbeidsbemiddeling van Overheidswege. De Minister heeft op de desbetreffende vraag in het Voorloopig Verslag geantwoord, dat deze zaak niet bij de wet is geregeld en dat de gemeentebesturen dus bevoegd zijn regelingen te treffen. De heer Visser van IJzendoorn heeft over deze zaak bij de interpellatie-van den Tempel reeds een vraag gedaan. De Minister heeft daarop geantwoord, dat overal in het buitenland het stelsel van Eindhoven werd gevonden. In de Eindhovensche regeling is in art. 5 neergelegd, dat alleen arbeidsbemiddeling wordt verleend op voorwaarden, neergelegd in het ter plaatse geldend collectief arbeidscontract voor de betreffende industrieën of het geldend standaardloon, terwijl het collectief arbeidscontract ook geacht wordt te gelden voor anderen, dan hen die het hebben gesloten, wanneer ten minste 60 pct. der werknemers ter plaatse het collectief contract hebben gesloten.

Er wordt hier bindende kracht gegeven ook voor hen, die niet zijn toegetreden, waardoor anderen vooruitloopen op een wettelijke regeling, die er nog niet is. De bedoeling der arbeidsbeurzen kan alleen zijn, dat zij registreert, en dat er geen inmenging over loonsvoorwaarden plaats heeft, want juist de vrienden van de arbeidsbeurs zullen het betreuren, wanneer op deze wijze wordt doorgegaan, omdat wij nu verkeeren in een tijd, waarin, als men een advertentie zet of aan de fabrieken afficheert, dat er arbeidskrachten gevraagd worden, men tal van menschen krijgt, en omdat er door middel van de arbeidsbeurs nu weinig menschen geplaatst kunnen worden.

De Minister zegt, dat het in de eerste plaats een zaak is van de gemeenten, maar hij heeft het volkomen in zijn macht zijn medewerking afhankelijk te stellen van de gestie van de gemeentebesturen ten opzichte van de arbeidsbeurs.

De Minister doet een beroep op het buitenland, maar ik meen, dat Italië het eenige land is, waar deze materie op dezelfde wijze is geregeld als in Eindhoven. Anders is het nergens zoo. In Engeland bijv., waar de zaak uitdrukkelijk is vastgesteld, staat er in de wet, dat de ambtenaren zich moeten bepalen tot het verschaffen van alle mogelijke inlichtingen omtrent vraag en aanbod, maar zich niet in loonvragen mogen mengen. Tenzij Musolini het veranderd heeft, is het dus alleen zoo in Italië. Met zijn eene oog ziet de Minister dus naar het buitenland en met zijn andere naar het Hollandsche Eindhoven.

Wanneer de Minister nu zou inzien, dat hij op beide een onjuist inzicht heeft gehad, dan zou ik hem willen vragen, of hij niet bereid is, hier in te grijpen en maatregelen te treffen, dat anders worde opgetreden.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde meent dat in een geval als te Eindhoven de Regeering zou moeten ingrijpen en dat zou kunnen doen door het subsidie van een dergelijke arbeidsbeurs in te trekken.

Deze methode kan niet worden toegepast, omdat de gemeentelijke arbeidsbeurzen geen subsidie krijgen, en een subsidie dat niet gegeven wordt, kan ook niet worden ingetrokken.

Maar ik meen dat deze zaak gevoeglijker zal kunnen worden besproken bij de behandeling van het wetsontwerp tot regeling der arbeidsbeurzen, waarbij al die quaesties vanzelf ter sprake komen, omdat die in de wet zullen moeten worden geregeld. Het wetsontwerp is al betrekkelijk geruimen tijd klaar, er zijn echter enkele redenen waarom op het oogenblik.....

De heer **Boon**: Uw beroep op het buitenland? Het is alleen in Italië.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid: Mijnheer de Voorzitter! Ik dacht dat deze zaak was afgehandeld. Deze week had ik bij mij een volledig overzicht van de buitenlandsche wetgeving op dit gebied, waaruit bleek dat dit ongeveer precies zoo in de wet overal is geregeld. Maar daar ik

(Minister **Aalberse e. a.**)

niet wist dat vanavond deze zaak nog weer ter sprake zou komen, heb ik deze stukken niet bij mij en kan uit het hoofd op de mij gestelde vragen niet antwoorden.

De beraadslaging wordt gesloten en onderartikel 150 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderartikelen 151 tot en met 177 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Daar nog beslist moet worden over het amendement op onderartikel 123 en over dat onderartikel zelf, wordt de beslissing over artikel 1 van het ontwerp van wet aangehouden.

De artikelen 2 en 3 van het ontwerp van wet worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De vergadering wordt gesloten.

VERBETERINGEN.

In de rede van den heer **Smeenk**, bladz. 422, kol. 1, reg. 9 v. b., staat: ,,minder''; lees: ,,milder''.

In de rede van den heer **de Geer**, Minister van Financiën, blz. 453, kol. 1, reg. 15 en 16 v. b., staat: ,,een tiental jaren''; lees: ,,tientallen jaren''; idem, kol. 2, regel 17 v. o., worde achter ,,percentage'' gelezen: ,,ook elders''; blz. 454, kol. 1, regel 37 v. o., staat: ,,respectieve besparingen''; lees: ,,perspectief-besparingen''; blz. 455, kol. 1, regel 14 v. o., staat: ,,ongunstig''; lees: ,,ongunstiger''.

In den rede van den heer **van der Waerden**, bladz. 460 kol. 1, moeten na de woorden: ,,dat heb ik ook nimmer gezegd'', reg. 12 v. o., worden ingevoegd: ,,evenmin als ik ooit beweerd heb dat socialisatie geen economisch voordeel zou geven''.

In de rede van den heer **Troelstra**, bladz. 461, kol. 2, reg. 9 en 10 v. o., staat: ,,deze vraag eenvoudig ontkennend te beantwoorden''; lees: ,,deze vraag anders dan ontkennend te beantwoorden'': idem, bladz. 495, kol. 1, reg. 10 v. b., staat: ,,kapitein Habers''; lees: ,,kapitein Harberts''; idem, kol. 2, reg. 9 v. o., staat: ,,zelf te gronde te doen gaan''; lees: ,,zelf niet te gronde te doen gaan''.

23ste VERGADERING. — 22 NOVEMBER 1922.
Mededeeling van ingekomen stukken.

23ste VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 22 NOVEMBER 1922.

(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. Regeeringsmissives; 3°. verzoekschriften; 4°. een afdruk van een adres; 5°. een motie; 6°. drukwerken. — Verslag uitgebracht over ontwerpen van wet. — Regeling van werkzaamheden. — Voortzetting en beëindiging van de algemeene beraadslagingen over de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 en de interpellaties van de heeren van Rappard en Troelstra en de door deze heeren ingediende moties van orde. — Wijziging der motie van orde van den heer Troelstra. — Stemming over en verwerping van de moties. — Behandeling en aanneming van hoofdstuk I der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923. — Aanvang der beraadslaging van hoofdstuk IV der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923. — Verslag uitgebracht over verzoekschriften.

Voorzitter: de heer **Koolen.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 86 leden, te weten:

de heeren van de Bilt, Duys, Fruytier, Scheurer, Suring, van Voorst tot Voorst, Schaper, mejuffrouw Westerman, de heer Beumer, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Boon, van Gijn, Bulten, van der Molen, van Wijnbergen, Knigge, A. Colijn, van Rappard, Bierema, Staalman, Kleerekoper, Ament, Wintermans, Bongaerts, van Rijckevorsel, Rutgers, Visser van IJzendoorn, Snoeck Henkemans, Kersten, Kolkman, van den Heuvel, Gerretson, Oud, van Zadelhoff, van Boetzelaer van Dubbeldam, mejuffrouw van Dorp, de heeren Brautigam, Schouten, Weitkamp, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Lovink, van Dijk, Dresselhuys, Hugenholtz, J. ter Laan, van Vuuren, Engels, Schokking, Rutgers van Rozenburg, Duymaer van Twist, Krijger, Braat, Michielsen, van den Tempel, Deckers, K. ter Laan, IJzerman, Hiemstra, Ter Hall, mejuffrouw Katz, de heeren Troelstra, Feber, Nolens, Rutten, Hermans, de Monté ver Loren, Heukels, Marchant, van Sasse van Ysselt, van der Waerden, van Schaik, de Boer, Bomans, Visscher, Juten, Albarda, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Moerel, de Wilde, Gerhard, Ketelaar, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Stulemeijer, Zijlstra, Bakker,

en de heeren Ministers van Buitenlandsche Zaken, van Justitie, van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, van Marine, van Financiën en van Waterstaat.

De **Voorzitter:** Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van de heeren Tilanus, van Rijzewijk en H. Colijn, wegens een vergadering elders; van den heer Gerritzen.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen:

2°. de volgende Regeeringsmissives:

een, van den Minister van Financiën, ten geleide van het krachtens artikel 7 der wet van 20 Augustus 1859 (*Staatsblad* n°. 95) en artikel 1 der wet van 14 November 1879 (*Staatsblad* n°. 197) opgemaakt verslag met bijlagen, aangaande den toestand der bij gemelde wetten bedoelde fondsen, stichtingen en kapitalen over het jaar 1921 (Wees- en momboirkamers).

Deze stukken zullen worden gedrukt en rondgedeeld;

een, van den Minister van Marine, houdende mededeeling, dat bij Koninklijk besluit van 11 November 1922 n°. 35:

I. de heeren mr. A. J. F. Fokker van Craijenstein van Rengerskerke, jhr. R. R. L. de Muralt en A. P. Staalman eervol zijn ontheven van het lidmaatschap der Vlootcommissie;

II. eervol ontslag is verleend aan den kapitein-luitenant ter zee N. J. van Laer, als adviseerend lid, en aan den officier van administratie der 1ste klasse P. A. Kempen, als secretaris van bovenbedoelde commissie;

III. de heer mr. J. Gerritzen, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, benoemd is tot lid, de luitenant ter zee der 1ste klasse R. H. Wijmans tot adviseerend lid, en de officier van administratie der 1ste klasse W. H. Heeris tot secretaris van de sub I bedoelde commissie.

Deze missive wordt voor kennisgeving aangenomen;

3°. de volgende verzoekschriften:

twee, betreffende het ontwerp van wet tot wijziging der Huurcommissiewet en den Huuropzeggingswet, van den raad der gemeente Amsterdam en den voorzitter en den secretaris, namens het bestuur van den Nederlandschen Bond van Huis- en Grondeigenaren en Bouwondernemers, te Amsterdam;

een, betreffende het ontwerp van wet tot wijziging der Lager-onderwijswet 1920, van C. Catsburg e.a., allen ouders van leerlingen der openbare school te Ouderkerk a.d. Amstel, gemeente Ouderamstel;

een, betreffende de uitvoering van de wet in zake een waterweg van Dordrecht naar zee, van burgemeester en wethouders van Dordrecht;

een, van E. Strauss, te 's Gravenhage, naar aanleiding van het Verslag der Commissie uit de Tweede Kamer voor de inlichtingen op zijn vorig adres, houdende verzoek te bevorderen, dat aan adressant en zijn mede-eigenaar van het perceel Kneuterdijk 6 te 's Gravenhage een schadeloosstelling wordt toegestaan voor de verloren rente, die hem zou zijn toegestaan, indien tot aankoop van het perceel door het Rijk was besloten.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën;

4°. van den vice-voorzitter en den secretaris, namens het Verbond van Nederlandsche Fabrikanten-Vereenigingen, te 's Gravenhage, een afdruk van een door dat Verbond aan de Eerste Kamer gezonden adres in zake het ontwerp Arbeidsgeschillenwet.

Dit stuk wordt voor kennisgeving aangenomen;

(Voorzitter.)

5°. van den voorzitter en den secretaris van de afdeeling Arnhem van de Vereeniging van Onderofficieren enz. „Ons Belang" een door die afdeeling op 20 dezer aangenomen motie, betreffende de in werking getreden rangschikkingsregeling; de op 1 Juli jl. ingevoerde salarisvermindering; het ontslag van militairen; het nieuwe reglement van krijgstucht; de stopzetting van de bevordering tot een hoogeren rang; de stopzetting der opleiding voor een hoogeren rang en de voorgenomen intrekking van het premievrij pensioen voor alle Rijksambtenaren.

Dit stuk wordt voor kennisgeving aangenomen;

6°. de volgende drukwerken:

van den Minister van Koloniën het Jaarboek van het Mijnwezen in Nederlandsch Oost-Indië over 1919 (Algemeen gedeelte);

van Gedeputeerde Staten van de provincie Overijssel de notulen van het verhandelde bij de Staten dier provincie gedurende de buitengewone zomerzitting van 1922;

„Kromoblanda", 5de deel, 1ste en 2de stuk, door H. F. Tillema.

Deze drukwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

B. dat de Verslagen gereed zijn van de Commissiën van Rapporteurs voor de ontwerpen van wet:

Nadere voorziening ter voorkoming van brandgevaar voor gebouwen en getimmerten (70);

Wijziging van de Postwet (*Staatsblad* 1919, n°. 543) (198);

Vaststelling van het VIIde hoofdstuk *B* der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2);

Deze Verslagen zullen worden gedrukt en rondgedeeld, voor zoover zulks niet reeds is geschied.

De **Voorzitter**: De Memorie van Antwoord betreffende hoofdstuk VII*B* der Staatsbegrooting voor 1923 is, zooals ik gisteren reeds in uitzicht stelde, bij de Kamer ingekomen. Dit stuk zal heden aan de leden worden rondgedeeld, benevens het zooeven uitgebracht Eindverslag van de Commissie van Rapporteurs. Ik stel voor, de beraadslaging over dit begrootingshoofdstuk aan de orde te stellen tegen morgenavond acht uur.

Tevens stel ik voor:

bij de algemeene beraadslaging over hoofdstuk VII*B* aan de orde te stellen de behandeling van de interpellatie van den heer Staalman omtrent de werking der Tabakswet, en

na hoofdstuk VII*B* aan de orde te stellen:

Wetsontwerp Regeling van de inkomsten en uitgaven van het Staatsmuntbedrijf voor 1923 (245);

Wetsontwerpen Vaststelling van de hoofdstukken II, VII*A*, XII en van de Wet op de Middelen der Staatsbegrooting voor 1923 (2);

Conclusie van het Verslag der Commissie omtrent de inlichtingen op het adres van E. Strauss, te 's Gravenhage, houdende verzoek te bevorderen, dat aan adressant en zijn mede-eigenaar van het perceel Kneuterdijk 6, te 's Gravenhage, een schadeloosstelling wordt toegestaan voor de verloren rente, die hem zou zijn toegestaan, indien tot aankoop van het perceel door het Rijk was besloten (196);

Conclusie van het Verslag der Commissie omtrent de inlichtingen op het adres van F. G. S. Mulder, te Zandvoort, houdende verzoek om terugbetaling van een hem opgelegde boete wegens onvoldoende zegeling van een huurcontract (211).

Daartoe wordt besloten.

(Voorzitter e. a.)

De **Voorzitter**: Voorts deel ik mede, dat de Centrale Afdeeling besloten heeft, aan de Vrijdagochtend a.s. in de afdeelingen te doen onderzoeken ontwerpen van wet alsnog toe te voegen:

Wijziging der Land- en Tuinbouwongevallenwet 1922 (302).

Aan de orde is:

I. de voortzetting van de algemeene beraadslagingen over de **Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2)**, waarbij tevens aan de orde zijn de **interpellatie van den heer van Rappard** naar aanleiding van de woorden in de Openingsrede, dat „eene vermindering van het aantal Departementen van Algemeen Bestuur noodig wordt geacht", de **interpellatie van den heer Troelstra** naar aanleiding van den voorgenomen aftrek van 8½ pct. van de wedden der burgerlijke ambtenaren ten behoeve van de pensioenen, en de **moties van orde** van den heer van Rappard en van den heer Troelstra (2, hoofdstuk I, n°. 12).

De heer **de Geer**, Minister van Financiën, zet zijn rede voort en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat ik ten aanzien van hetgeen in tweeden termijn tegen de rede van den Minister-President is aangevoerd, mij in de gegeven omstandigheden tot enkele korte opmerkingen kan bepalen.

Het meeste daarvan is reeds zoo uitvoerig door andere sprekers beantwoord, dat ik, door er nader op in te gaan, slechts in noodelooze herhalingen zou vervallen.

Dit geldt o. a. de quaestie van het nieuwe Departement van Binnenlandsche Zaken en Landbouw. Wat dit betreft kan ik inzonderheid verwijzen naar de redevoeringen van de heeren Weitkamp, van Vuuren en Wintermans, die een m. i. afdoende bestrijding van de motie-van Rappard hebben gegeven. Die motie zou de Regeering dan ook niet kunnen aanvaarden.

Den heer Dresselhuys, die op dit punt een bepaalde verklaring heeft gevraagd, kan ik mededeelen, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken ongetwijfeld niet heeft bedoeld, hem een streven toe te dichten naar het invoeren van een poenale sanctie in de arbeidscontracten. Aan den anderen kant moet ik opmerken, dat de heer Dresselhuys zijnerzijds tegenover dien Minister wel iets goed te maken zou hebben, waar hij bij de ministerieele opmerking, dat de oppositie het geweten van de Regeering is, aanteekende dat de Minister-President een „zeer gelukkig mensch" is en wel „omdat hij zich van dat geweten zoo bijzonder weinig aantrekt". Dit schijnt mij toch een „geluk" van weinig hoog allooi en de opvatting dat de Minister-President voor dergelijk geluk vatbaar zou zijn, lijkt mij dan ook niet geheel doordacht.

Hetgeen de heer Dresselhuys tegenover den Minister-President heeft gezegd over de houding van hem en van zijn fractie bij de Lager-onderwijswet, is reeds voldoende beantwoord door den heer Beumer, zoodat ik naar diens betoog mag verwijzen.

De Regeering heeft met belangstelling de nadere uiteenzetting van den heer Colijn omtrent het defensiestelsel aangehoord. Zij stelt zich voor, bij de behandeling der begrooting van Oorlog daarop nader terug te komen. Dit wat betreft den technischen kant van het betoog van dien geachten afgevaardigde. Op den financieelen kant er van kom ik straks in ander verband.

De heer Fleskens heeft zich beklaagd over onvriendelijke opmerkingen, door den Minister-President aan zijn adres gericht in zake de quaestie van de invoerverboden. Hij zeide dat hem bijzonder onaangenaam had getroffen de opmerking van den Minister-President, dat de heer Fleskens zulk een zwarte voorstelling had gegeven van het beleid der Regeering, om daarin voor zich zelf een rechtvaardiging te vinden om zijn initiatiefvoorstel in te trekken. Dergelijke bedoeling aldus de heer Fleskens, was hem ten eenenmale vreemd.

Mijnheer de Voorzitter! Ik geef den geachten afgevaardigde gaarne van die verklaring akte, gelijk ongetwijfeld de

(Minister **de Geer.**)

Minister-President dit zou hebben gedaan wanneer hij hier tegenwoordig ware geweest.

Wat intusschen de zaak zelf betreft, gaat de heer Fleskens mijns inziens te zeer van het standpunt uit in zijn betoog van gisteren, alsof het in confesso zou zijn, dat invoerverboden de industrie in haar geheel genomen zouden baten. De heer Fleskens klaagt over de indolentie van de Regeering, over het optimisme van de Regeering ten aanzien van de situatie der industrie, en vraagt: is het te verwonderen, dat de industrie weinig vertrouwen gaat stellen in de Regeering? Dat alles, Mijnheer de Voorzitter, berust op de basis, alsof in confesso was, dat invoerverboden de industrie zouden helpen. Maar ik merk den heer Fleskens op, dat dit juist de groote vraag is, waarover het gaat, of de industrie in haar geheel, en de volkswelvaart in haar geheel, waaronder ook de landbouw en andere bronnen van volksbestaan behooren, door invoerverboden worden gediend. De ervaring, daaromtrent opgedaan in Zwitserland en enkele andere landen, is niet gunstig. En of voor een land, dat voornamelijk afhankelijk is van zijn export, op den duur op die wijze het herstel te bereiken is, is een vraag, waarover men minstens van gevoelen kan verschillen. Het komt mij voor, dat men op dit punt elkaars meening kan eerbiedigen, zonder tot felle beschuldigingen te komen.

De heer Fleskens heeft ook geklaagd over de Duitsche kredieten. Ik moet hem opmerken, dat de gang van zaken met die Duitsche kredieten natuurlijk ook de Regeering ten slotte niet zeer aangenaam is. Intusschen is daar vroeger in overleg met de Kamer toe besloten, en het is wel meer gebleken, dat de zaken soms een anderen loop hebben dan men verwacht. Dit zou misschien zelfs het geval kunnen zijn met invoerverboden.

Ik kom nu op de zaak van de interpellatie van den heer Troelstra, waarover ik nog enkele korte opmerkingen wil maken.

In de eerste plaats beantwoord ik in dit verband een vraag van den heer Dresselhuys. Die geachte spreker heeft gevraagd of de groep ambtenaren, die vóór 1892 niet de helft, maar hun geheele traktement hebben gestort, thans niet van de heffing van 3 pct. over de sedert 1 Januari 1920 ingegane salarisverhooging behooren te worden vrijgesteld.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil het nog eens nagaan, maar in geloof het niet, omdat ook die storting volgens de regeling van vóór 1892 niet grooter was dan correspondeerende met de te scheppen pensioenrechten; wel waarschijnlijk nog iets minder groot. Dan is er uiteraard geen reden om thans van de korting over de na 1 Januari 1920 ingegane salarisverhooging, waarover nog nooit gestort is, vrij te stellen.

De geachte interpellant heeft in zijn repliek nog verschillende opmerkingen gemaakt, welke ik niet alle meer kan beantwoorden, maar er zijn toch enkele punten, waaromtrent ik mij verplicht acht nader bescheid te geven.

Omdat ik in verband met de ambtenarensalarissen gezegd heb, dat er nog tientallen millioenen tekort zijn op de begrooting, concludeert de heer Troelstra, dat dus de ambtenarensalarissen blijkbaar een sluitpost worden op de begrooting. Mijnheer de Voorzitter! Dit schijnt mij toch inderdaad de dingen omkeeren.

De derde vraag, door den heer Troelstra bij diens interpellatie gesteld, luidde:

> „Is de Regeering bereid de invoering van den voorgenomen pensioenaftrek en der wijziging in de classificatie in nadere overweging te houden, totdat andere, niet op de salarieering van het personeel drukkende, bezuinigingen zijn uitgeput en het effect daarvan, in verband met de eischen der schatkist, het opnieuw overwegen der genoemde maatregelen noodig maakt?"

In antwoord daarop en op soortgelijke beschouwingen ook van andere sprekers heb ik betoogd, dat er nog tientallen millioenen tekort zijn en dat, ook al zou de formatie van het korps ambtenaren met 8½ pct. worden ingeperkt, wij er nog lang niet zullen zijn. Nadat dus de heer Troelstra mij zelf op dat terrein heeft geleid, zegt hij: zijn dan de ambtenarensalarissen een sluitpost op de begrooting? Dit lijkt mij niet billijk. Ik kan den geachten afgevaardigde dan ook antwoorden, wat ik reeds bij wijze van interruptie heb gezegd, dat zij dit allerminst zijn en dat de billijkheid en de redelijkheid van een wijziging van de salarispositie op zich zelf wordt bezien; dat daarbij niet het laatste woord is aan den eisch van een sluitend budget. Het standpunt van de Regeering is het volgende geweest: waar een groote vermindering van de budgetuitgaven noodig is, mogen wij niet nalaten te onderzoeken of, gezien de index-cijfers, den toestand in de particuliere maatschappij en andere factoren, ook op dit punt niet in redelijkheid en billijkheid eenige besparing kan en dus behoort te worden verkregen. Die vraag is bevestigend beantwoord, wat aangaat de pensioenkorting, en daarom is daartoe besloten. Dit beduidt allerminst, dat bij een driemaal zoo groot tekort ook driemaal zoo ver zou worden gegaan, evenmin als dat bij voorbeeld bij een driemaal zoo groot tekort de klassen der lagere school driemaal zoo groot zouden worden gemaakt. Iedere bezuinigingsmaatregel heeft behalve den budgetkant zijn eigen kant, en dit geldt zeker wel allermeest voor de ambtenarensalarissen.

Omtrent de index-cijfers moet ik ook nog een opmerking beantwoorden van den heer Troelstra. In eersten termijn heeft de geachte afgevaardigde gezegd, dat de cijfers van Maart 1919 ongeveer gelijk waren aan die van Juni 1922, en dat het Bezoldigingsbesluit, toen het 1 Januari 1920 in werking trad, gebaseerd was op de cijfers van Maart 1919. Ik heb daartegen drieërlei aangevoerd. Vooreerst, dat het index-cijfer van September 1922 al weer iets gunstiger was dan dat van Juni 1922; ten tweede, dat in het Bezoldigingsbesluit, zooals het op 1 Januari 1920 ingevoerd werd, de kindertoeslag veel minder mild was dan thans; en ten derde — en dit was het voornaamste —, dat het Bezoldigingsbesluit, dat 1 Januari 1920 in werking trad, geen premievrij pensioen kende. Tegen dit laatste heeft de heer Troelstra nu aangevoerd, dat het premievrij pensioen wel stond in het voorstel van de betreffende commissie. Dat is juist, maar daarover gaat het in deze niet. Het is er door de Regeering destijds uitgehaald en de toestand is dus deze, dat, als het Bezoldigingsbesluit, dat 1 Januari 1920 ingevoerd werd, berusttte op de index-cijfers van Maart 1919 en deze laatste gelijk zijn aan die van Juni 1922, de toestand voor de ambtenaren door de momenteele invoering van de pensioenkorting niet slechter wordt dan hij daadwerkelijk sinds 1 Januari 1920 geweest is.

Het komt mij om de nu en de vorige maal aangevoerde redenen voor, dat de motie over de pensioenkorting niet behoort te worden aangenomen.

De motie betreffende de classificatie bevat verschillende positieve onjuistheden. De eerste onjuistheid staat in de tweede alinea, die luidt:

> „overwegende, dat de bezuiniging, die zij meebrengen, geschiedt ten koste van een deel der ambtenaren, waarvan velen, mede in verband met den pensioenaftrek, met een verlies van meer dan 20 pct. van hun inkomen worden bedreigd."

De heer Dresselhuys heeft er reeds op gewezen, dat hier volkomen uitgeschakeld wordt het feit, dat artikel 40 wordt gehandhaafd, zoodat de bestaande ambtenaren, ook bij verplaatsing naar een andere klasse, blijven onder het régime van den ouden aftrek, behoudens dan bij periodieke verhoogingen. Bovendien wijs ik er op, dat de heer Troelstra hier weer spreekt van een verlies van meer dan 20 pct., terwijl het dit zelfs niet is voor nieuwe ambtenaren, omdat de pensioenkorting plaats heeft op de basis van het verlaagde salaris, zoodat men niet bijeen moet tellen 12 plus 8½, want de 8½ pct. wordt gekort als de 12 er eerst af is; men komt dan tot 19,30 in plaats van 20,50. Maar de hoofdzaak is, dat het voor de bestaande ambtenaren niet geldt.

Bovendien is het geheele cijfer van 20 pct. uit de lucht gegrepen, omdat het op niets berust dan op een aanvankelijk schema van den president van de classificatiecommissie.

Ook is onjuist de vierde zinsnede, die luidt:

(Minister de Geer.)

,,overwegende, dat blijkens de gehouden debatten, een degelijke voorbereiding dezer zaak niet heeft plaats gehad.''

Deze alinea is eigenlijk al te juist, want de voorbereiding is pas begonnen. De Regeering wacht het voorstel van de classificatiecommissie, daarna het advies van de Centrale commissie, en eerst dan wordt de zaak beslist, ook na het hier gesprokene nader overwogen te hebben, zoodat het toch eenigszins zonderling aandoet op dit oogenblik uit te spreken, dat de voorbereiding van de zaak niet degelijk genoeg plaats heeft gehad.

En ook moet ik bezwaar maken tegen de conclusie van de motie, omdat ik die staatsrechtelijk niet juist acht. Ik meen bovendien met den heer van Vuuren, dat, wanneer men hier, zooals de geachte interpellant zeide, met zijn locale kennis van toestanden en prijzen in verschillende deelen van het land dit onderwerp gaat bespreken, dit niet een bijzonder degelijke wijze van behandelen kan zijn.

Ik herhaal ten slotte, dat ik nog het oordeel der beide commissies moet hooren en bovendien voornemens ben rekening te houden met wat hier is gezegd, ook gisteren nog door den heer Bulten.

De heer Colijn heeft in dit verband een opmerking van algemeene strekking gemaakt, nl: als gij ooit komt tot een herclassificatie met eerbiediging van art. 40, komt er een zeer ongelijke toestand, krijgt de eene ambtenaar meer dan de andere ambtenaar in dezelfde positie. Ik wil alle gemaakte opmerkingen gaarne overwegen, maar tegen deze moet ik toch opkomen, want die is naast de quaestie. Dat gaat niet tegen de herclassificatie, maar tegen art. 40. De heer Colijn ziet donkere tijden aankomen en het nationaal inkomen dalen tot dat van vóór 1913. Nu bestaan er drie mogelijkheden: dat men onder alle omstandigheden de tegenwoordige salarisnormen handhaaft; dat men art. 40 verbreekt, en de normen herziet ook voor de bestaande ambtenaren; dat men ambtenaren van gelijke positie naast elkaar krijgt met verschillende salarissen. Welke van die mogelijkheden aanvaardt de heer Colijn? Wij zullen toch wel niet volgens hem altijd de bestaande normen moeten handhaven hoe ook de omstandigheden loopen; art. 40 verbreken gaat naar mijn opvatting niet; maar dan blijft alleen over de derde mogelijkheid, nl. dat de eene ambtenaar een ander salaris heeft dan een ander ambtenaar van gelijke positie. De opmerking van den heer Colijn betreft art. 40 en ik kan haar niet beamen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom thans tot d financieele politiek, en wil eerst enkele speciale punten behandelen. Aan den heer van Vuuren, die weder sprak over de tegoedschrijving van het surplus van het leeningfonds aan de gewone middelen, zou ik willen vragen, waarom hij dit zelfde niet heeft gezegd het vorige jaar, toen hiermee reeds een aanvang werd gemaakt. Ik blijf met mr. Patijn in de *Economisch-Statistische Berichten* van meening, dat er hoegenaamd geen bezwaar bestaat in deze omstandigheden een dergelijke gestie te volgen, al zal ik mij bepalen tot het surplus boven de rente en verplichte aflossing en niet zoo ver gaan als een geestverwant van den heer van Vuuren in de Eerste Kamer, mr. van Lanschot, heeft in overweging gegeven, om de aflossingen nog verder te verschuiven.

Een tweede speciaal punt is hetgeen door den heer Bongaerts besproken is. Hij heeft mij, geloof ik, niet volkomen juist begrepen en ik wil de zaak dus nog eens kort uiteenzetten. Mijn opmerking is deze, dat als men de gestie volgt die de heer Bongaerts wenscht, men werken, die tot nu toe op den gewonen dienst drukten, intrensiek overbrengt naar buitengewoon. Allerlei subsidies voor productieve waterstaatswerken brengen wij sedert jaren op den gewonen dienst, en nu zegt de heer Bongaerts: laten de waterschappen zelf daarvoor leenen en betaal de annuïteiten uit de Staatskas uit den gewonen dienst. Dit komt intrensiek hierop neer, dat wij voor een werk, dat nu betaald wordt in eens, uit gewoon, de Staatskas dertig jaar of langer met annuïteiten belasten, zoodat de kosten feitelijk worden overgebracht op buitengewoon. Nu kan de heer Bongaerts hiertegenover volkomen te recht aanvoeren: waarom kan dit niet, het zijn toch productieve werken, en waarom zou op hoofdstuk IX niet mogen gebeuren wat op andere hoofdstukken wel gebeurt? Als voorbeeld noemde de geachte afgevaardigde o. a. de vroedvrouwenschool te Heerlen op hoofdstuk XA. Maar die kapitaaluitgave rustte eerst op buitengewoon, en daarna heeft men de annuïteiten gebracht op gewoon. Dit is dus volkomen in orde. Hier daarentegen rustte tot nu toe de kapitaaluitgave op gewoon. Op zich zelf zou er niets tegen zijn om haar op buitengewoon over te brengen zoo het een productief werk is, maar in eersten termijn heb ik reeds uiteengezet, dat men deze zaken bezien moet in algemeen verband. Wij hebben hier tal van jaren gehad de intering op de pensioenen, de intering op het spoorwegkapitaal en dat is meermalen goedgepraat met het tegenargument, dat wij ook aan den anderen kant buitengewoon solide waren door waterstaatswerken te betalen uit de gewone uitgaven. In 1916 heeft de heer van Gijn, als Minister, een wetsontwerp ingediend om beide dingen te veranderen, waterstaatswerken uit buitengewoon te betalen en de interingen ongedaan te maken en hij schreef in zijn Memorie van Toelichting, dat er dan nog een nadeelig saldo was. Maar thans op één punt overstag te gaan, terwijl die zaken altijd tegenover elkander zijn gesteld, lijkt mij niet gewenscht. Ik vrees, dat de heer van Vuuren, die meent, dat ik in zake het surplus van het Leeningfonds toch al weinig solide ben, mij het hoogst kwalijk zou nemen, als ik op dit punt incidenteel het advies van zijn geestverwant, den heer Bongaerts, ging volgen. Intusschen herhaal ik, als de Kamer het ontwerp, dat nog steeds hier ligt, eens wil behandelen in de afdeelingen, kan men over deze zaken meer licht krijgen en zal men op den duur misschien de door den heer Bongaerts gewenschte richting kunnen inslaan.

De heer van Gijn heeft mij nog een speciale vraag gesteld omtrent de opheffing van den crisisdienst, een vraag die ik in eersten termijn verzuimd heb te beantwoorden. Hij heeft gevraagd, of men aan den crisisdienst niet een einde kan maken. Ik moet opmerken, dat de oorzaken, die in 1914 tot het ontstaan van den crisisdienst hebben geleid, nog niet volkomen hebben opgehouden te bestaan. Er zijn nog crisisontvangsten en crisisuitgaven te wachten, die er zeer zeker onder hooren. Bij de crisisontvangsten denk ik niet alleen aan de oorlogswinstbelasting, die nog een beetje nadruppelt, maar ook o.a. aan groote interneeringsvergoedingen, die nog moeten inkomen en die natuurlijk onder de crisisontvangsten behooren.

Ook zijn er uitgaven, die ieder, ook de heer van Gijn, zeker nog op den crisisdienst zal willen brengen, uitgaven, volkomen conform aan de crisisuitgaven in de oorlogsjaren en een deel daarvan vormend, feitelijk liquidatieuitgaven. Het verschil tusschen den heer van Gijn en mij — zoo er al een verschil is — komt dus alleen hierop neer, dat men omtrent een concreet punt kan twijfelen, of het al dan niet op den crisisdienst thuis behoort.

Wat de spoorwegtekorten betreft, zijn wij het voor de toekomst eens; als die zich in 1923 nog voordoen, komen zij in 1924 op ,,gewoon''. Overigens worden ieder jaar de crisisuitgaven op verschillende hoofdstukken geringer. Intusschen schijnt het mij ook nu nog oorbaar, onder de crisisuitgaven te brengen die zeer abnormale en tijdelijke uitgaven, wortelend in de tijdsomstandigheden, waarvan men weet, dat zij binnen één of twee jaar zullen afloopen.

Wanneer er een saldo overblijft op den crisisdienst, wat zeer waarschijnlijk is, als alles binnenkomt wat nog binnenkomen moet, o.a. de 60 millioen interneeringskosten van België, dan gevoel ik veel voor het denkbeeld van den geachten afgevaardigde, om dit aan te wenden tot dekking van tegenvallers bij de woningvoorschotten.

Den geachten afgevaardigde den heer van Vuuren kan ik antwoorden, dat ik de indiening van de technische herziening van de Tariefwet gaarne zooveel mogelijk zal bespoedigen.

Een volgend speciaal punt, dat intusschen reeds een meer algemeen karakter draagt, betreft de quaestie, aangeroerd door den heer van der Waerden, in hoever de inflatie ook dreigt uit de uitzetting der buitengewone uitgaven voor productieve werken.

23ste VERGADERING. — 22 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beschouwingen).

(Minister de Geer.)

De geachte afgevaardigde meende, dat de Regeering zich omtrent dit punt nog niet had uitgelaten. Geheel juist is dit niet, daar de Regeering de zaak heeft behandeld in de paragrafen 4 en 8 van de Memorie van Antwoord. Wat aldaar wordt gezegd, geldt m. i. ook voor productieve buitengewone uitgaven, wanneer die productiviteit werkt op zeer langen termijn. Ik ben dat met den heer van Gijn eens.

De heer van der Waerden heeft de vorige week een zeer belangrijke redevoering gehouden, een van die sympathieke betoogen van den geachten afgevaardigde, waarbij men geneigd is te denken, met een kleine variant op een gevleugeld woord uit de gewijde geschiedenis: ,,gij beweegt mij bijna, socialisator te worden''.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, het komt mij voor, dat dit deel uit de rede van dien geachten spreker niet een van de minst aanvechtbare was. De volgende uitlating acht ik op zich zelf juist:

> ,,Ik geloof, dat nogmaals onderstreept mag worden, dat het gevaar voor inflatie van den gulden zit in de vergrooting van de vlottende schuld en er geen enkele aanwijzing is, dat de waarde van den gulden schade zal lijden, wanneer men leeningen aangaat in het binnenzoowel als in het buitenland voor productieve werken.''

Dit is te onderschrijven, maar het gevaar is juist, dat wij met onze vlottende schuld ver uitgaan boven de leeningscapaciteit van den Staat en iedere leening, die men consolideert, onverschillig waarvoor men dat doet, vermindert de kans, dat men ook het overige gedeelte van de vlottende schuld zal kunnen consolideeren.

Als het buitenland ons speciaal voor een of ander productief werk een geconsolideerde leening wilde geven, afgezien van en boven wat dat land ons anders zou willen leenen, dàn vermeerdert dat productieve werk het inflatiegevaar niet. Maar die situatie is weinig waarschijnlijk.

Als wij aan outsiders bij voorbeeld hypotheek konden geven op een stuk van de drooggelegde Zuiderzee, dan had de geachte afgevaardigde gelijk, maar dat kan niet. En wanneer men zich dan herinnert, hoe indertijd de Minister van Financiën Pierson zeide: laat de vlottende schuld toch nooit oploopen tot een bedrag hooger dan 50 millioen, en men bedenkt daarbij, dat onze vlottende schuld nu reeds gestegen is tot vele honderden millioenen, dan zal men moeten toegeven, dat de toestand niet vrij van gevaar is. Dat loopt nu nog, omdat tal van buitenlanders hun geld belegd hebben in onze vlottende schuld, maar dat kan veranderen en onder die omstandigheden schijnt het mij noodzakelijk, om ook bij productieve uitgaven te letten op de leeningscapaciteit van den Staat, die nu reeds overschreden is.

Ik kom nu tot den algemeenen financieelen toestand. Ik moet hierover nog wel een woord zeggen, omdat mij uit de rede van den heer van Vuuren is gebleken, dat ik onduidelijk geweest ben en misverstand bestaat.

De heer van Vuuren zeide tot mij: gij verweert u tegen iet verwijt zoowel van pessimisme als van optimisme, en beroemt u er dus blijkbaar op, dat gij in het midden staat, maar zoo ging de heer van Vuuren voort, het is immers niet verkeerd, onder bepaalde omstandigheden hetzij pessimist hetzij optimist te zijn? Dit nu geeft blijk van misverstand. Ik geef den geachten afgevaardigde volkomen toe, dat men zeer goed op een bepaald moment kan zijn optimist of pessimist, en dit laatste ben ik dan ook thans. Ik vrees — en ik heb dit reeds herhaaldelijk gezegd — dat wij nog een somberen tijd voor ons budget te gemoet gaan; dat ons nationaal inkomen nominaal zal dalen tot het cijfer van 1913 en dat, waar het cijfer der Staatsuitgaven inmiddels is gestegen van 198 millioen in 1913 tot 620 millioen in 1923 en dit natuurlijk niet met dezelfde vaart, waarmede het nationaal inkomen daalt, is terug te zetten, een moeilijke tijd wacht. In 1913 waren de gewone uitgaven 218 millioen, maar daar waren 20 millioen van de post op, die nu op een aparte begrooting staan, zoodat niet 198 millioen is in vergelijking met de 620 millioen van thans.

De heer van der Waerden heeft over deze quaestie twee opmerkingen gemaakt. Vooreerst zeide hij: denk er aan, dat als de daling van het nominaal inkomen doorgaat, de teruggang ook automatisch zal komen in de Staatsuitgaven, omdat de materiaalprijzen dalen. Volkomen juist. Maar dat is een klein gedeelte, omdat de salarissen niet evenredig zullen dalen en er tal van nieuwe zaken zijn, die de Staat inmiddels heeft aangevat. Wanneer ons nationaal inkomen nominaal teruggaat tot het cijfer van 1913, zullen de Staatsuitgaven slechts in zeer beperkte mate meegaan.

De heer van der Waerden heeft deze tweede opmerking gemaakt, dat inmiddels ook de belastingen verhoogd zijn, zoodat voor het Staatsbudget uit het nationaal inkomen thans een grooter provenu komt dan in 1913.

Ook dit is volkomen juist, maar de vraag doet zich voor, of een zoozeer gedaald nationaal inkomen de topzwaar geworden belastingen van nu zal kunnen dragen zonder groote economische schade. Laten wij wel bedenken, dat nu reeds de kapitaalvorming ook naar het eigen inzicht van den heer van der Waerden gevaar loopt, zoodat de vraag blijft, of wij dan toch niet zullen gaan boven de economische kracht van ons volk, al zal dan ook aan het Staatsbudget die factor eenigszins ten goede komen.

De heer **van der Waerden**: In belangrijke mate zal ten goede komen, o.a. door de accijnzen op de tabak en gedistilleerd. Ik zeg daarmede niet, dat ik deze belastingen goedkeur.

De heer **de Geer**, Minister van Financiën: Ook de inkomstenbelasting en andere directe belastingen zijn aanmerkelijk verhoogd. Ik kom nu weer tot den heer van Vuuren.

Hoe komt deze geachte afgevaardigde tot het door mij gesignaleerde misverstand? Door een verkeerd lezen van een passage uit mijn rede van Donderdag. Ik heb gezegd:

> ,,Ben ik *te* pessimistisch of *te* optimistisch? De heer Troelstra beweert het een, de heer van Gijn het ander. Ik geloof dat beiden zich vergissen.''

De heer van Vuuren leest, alsof dat woord ,,te'' er niet bij stond. Dat verandert de heele beteekenis. Ik heb den heer Troelstra beduid, dat mijn pessimisme gegrond is; dat zijn exegese van de brochure van mr. Vissering niet juist was. En ik heb den heer van Gijn beduid, dat mijn onderstelde optimisme een ,,hem benauwende droom, geen werkelijkheid'' is. Ik heb mij bij dit laatste beroepen op deze woorden uit de Memorie van Antwoord:

> ,,Ondergeteekende heeft het voortdurend gevoel dat, welke bezuinigingen het ook gelukken mocht te bereiken, het altijd nog te weinig zal zijn om in de moeilijke jaren, die komen en waarin voortgaande daling van inkomsten dreigt, het budgetair evenwicht te herstellen.''

Met andere woorden: ik heb den heer van Gijn voorgehouden, dat ik niet optimist, maar pessimist ben en den heer Troelstra, dat mijn pessimisme grond heeft.

Er bestaat tusschen de heeren van Gijn en van Vuuren eenerzijds en mij anderzijds dan ook hoegenaamd geen verschil over de noodzakelijkheid van onbeperkte bezuiniging. Wanneer het daarover gaat, ben ik hun man. Van geen enkele uitgaaf zeg ik, dat het er wel af kan. Zoolang wij met tekorten worstelen, kan niets er af. Ik aanvaard iedere uitgave alleen omdat en voor zoover ze niet te vermijden is. Een uitlating als ik dezer dagen las in *De Nieuwe Courant* van den volgenden inhoud:

> ,,Een land, dat nog in staat is zijn gebied te overdekken met een net van nieuwe scholen, is niet onmachtig om maatregelen te nemen ter verzekering van het erfdeel der vaderen.''

Een dergelijke uitlating, Mijnheer de Voorzitter, stuit mij in dien vorm dan ook steeds tegen de borst. Want het land is, zoolang wij met tekorten zitten, noch tot het een, noch tot het ander in staat. Die uitgaven zijn slechts toelaatbaar

(Minister de Geer.)

indien en voor zoover zij onvermijdelijk zijn. Maar geenszins kan de ééne uitgaaf er af, omdat de andere er af kan. Reeds in zich zelf is zoo'n uitlating — die men toch zoo vaak hoort! — onlogisch, omdat het geld maar ééns uitgegeven kan worden. Maar thans dubbel, omdat feitelijk geen van beide er àf kan.

Ik herhaal dus, dat ik omtrent de noodzakelijkheid van bezuiniging volkomen met de heeren van Vuuren en van Gijn medega; verschil is er slechts over de methode hoe men de bezuinigingsvaardigheid het beste opwekt.

Ik meen dat dit niet geschiedt door het tendentieus drukken van de inkomstenraming, want daarmede verspeelt men het vertrouwen dat voor succesvol waarschuwen noodig is, en evenmin door het tendentieus opstapelen van het tekort, want daardoor ontstaat die immuniteit voor tekorten, waarop de heer van Gijn zelf in zeker verband heeft gewezen.

Ik eerbiedig daaromtrent de tegenovergestelde methode, maar ik handhaaf de mijne.

Nu heeft de heer van Gijn gezegd, en dat wijst dunkt mij op hetzelfde misverstand: waarom valt u mij wegens mijn pessimisme aan en niet den heer Colijn? Niets stelt het misverstand duidelijker in het licht, Mijnheer de Voorzitter! Ik val den heer van Gijn niet aan om zijn pessimisme, — ik mag dit wel; zooals de heer Colijn het ontwikkeld heeft, waardeer ik het ten volle en beaam het grootendeels. Maar ik verweer mij tegenover het verwijt van den heer van Gijn van lichtvaardig optimisme. Hij heeft hetgeen in *Het Huisgezin* is gezegd, dat er nog maar een tekort van 5 millioen zou zijn, op mijn rekening geschreven en meer opmerkingen in dien geest gemaakt.

Men zou het aldus kunnen zeggen: de heer Colijn was thetisch pessimistisch en de heer van Gijn antithetisch pessimistisch. De heer van Gijn smeedt zijn pessimisme tot een pijl op den Minister.

De heer **van Gijn**: Ik heb alleen gezegd: Uw voorstelling is tegenover het publiek gevaarlijk.

De heer **de Geer**, Minister van Financiën: Ik meen, dat men het publiek meer bezuinigingsvaardig maakt, als men den indruk geeft van niet tendentieus zwart te zien, de inkomsten objectief raamt, de tekorten niet chargeert, waardoor ten slotte het publiek meer vertrouwen krijgt, want het publiek is steeds geneigd om te zeggen: nu ja, zoo'n Minister van Financiën moet dat natuurlijk *ex officio* zoo donker mogelijk zien. Het schijnt mij daarom beter te trachten naar de grootst mogelijke objectiviteit, en dan te wijzen op het gevaar van den toestand.

Dat is ten slotte een quaestie van werkmethode. In dit verband, Mijnheer de Voorzitter, nog een enkel woord over de middelenraming. Ik heb gezegd, dat ik het verstandig achtte om de tendenzlooze raming der middelen, waaraan het Departement van Financiën gewoon is, ook ditmaal te volgen.

Daarvan maakt nu de heer van Vuuren, dat ik de middelen met geweld opgevoerd had om een niet al te leelijke begrooting te krijgen.

Dat is uiteraard niet juist.

De heer van Gijn heeft de raming te hoog geacht en om mij daartegen te verweren — omdat ik natuurlijk nooit kan aantoonen, dat een raming juist zal blijken — heb ik geciteerd uit *De Nieuwe Courant* van 14 December jl. een artikel van Civis, waarin de raming voor 1922 veel te hoog werd genoemd, terwijl toch, alle middelen te zamen genomen, die raming ruim gehaald zal worden. Wat de heer van Gijn daarop antwoordt, komt mij niet bevredigend voor. De geachte afgevaardigde zegt: Civis heeft 24½ millioen hooger geraamd dan de Minister, maar wanneer ik nu naga aan welke middelen Civis dat gedemonstreerd heeft, dan zie ik dat Civis 8 middelen onder handen genomen heeft, waarvan de opbrengst 24½ millioen gulden te hoog geraamd zou zijn, en als ik nu zie wat die 8 middelen in 9 maanden minder hebben opgebracht, dan kom ik tot 22½ millioen. Mijnheer de Voorzitter! Ik denk op het oogenblik aan opbrengsten van 10 maanden en zal het betoog dus daaraan toetsen. De geachte spreker heeft gelijk, dat ook over 10 maanden de opbrengst van die 8 middelen 19½ millioen lager is dan de raming over 10 maanden, hoewel over alle middelen samen de raming overschreden is.

Nu zou men denken, dat Civis bij die acht middelen den spijker op den kop slaat. Neen, Mijnheer de Voorzitter! Onder die acht middelen is de dividendbelasting, waarvan Civis de raming 2½ millioen te hoog achtte, doch waarvan de opbrengst in tien maanden de raming 3½ millioen heeft overschreden. Daaronder is ook de suikeraccijns, dien Civis 2 millioen te hoog geraamd achtte, maar waarvan de uitkomst de raming in 10 maanden met 3,7 millioen heeft overschreden. Ook is er bij de accijns op gedistilleerd, dien Civis 2 millioen te hoog geraamd acht, doch welke in tien maanden de raming met anderhalve ton heeft overschreden.

De heer van Gijn zegt te recht, dat er 19,5 millioen over de acht middelen te zamen te kort is, maar onder die acht middelen is er één waarop 18 millioen te kort is. Dat zijn de registratierechten, die alle uit de hand vallen en die ook Civis te hoog raamt.

Mijnheer de Voorzitter! Hier komt nu iets bij. De heer van Gijn zegt: ondanks dit tekort op de acht middelen, erken ik, dat de raming is overschreden, maar dat ligt aan de inkomstenbelasting. Civis schreef daarover echter heel iets anders. Hij zeide, na de 24½ millioen te hooge raming over acht middelen berekend te hebben:

> ....,,waarbij nog wel ware te voegen 6½ millioen voor de inkomstenbelasting, welke ik echter toch niet meetel, omdat daarop zeer moeilijk eenig peil te trekken valt".

Die inkomstenbelasting nu heeft de raming met tientallen millioenen overschreden en de rest gered.

Ik stem toe, dat dit niet blijvend is, maar Civis raamde voor 1922 en ik ook; ik heb thans voor 1923 geraamd, sommige middelen op een cijfer dat ik meen dat ze in 1924 niet zullen halen, maar dat mag ik, objectief te werk gaande, niet in mijn raming voor 1923 leggen.

Ik zeg dit alles nu niet om de bezuinigingsvaardigheid te temperen, verre van dien, want het donkerste komt nog, maar om mijn raming te verdedigen. Men kan nu wel zeggen: gij moest uw raming niet verdedigen, dan worden de menschen banger, maar het is nu eenmaal mijn methode, de menschen niet bang te maken voor spoken, maar voor realiteiten. Als men ze bang maakt voor spoken, gelooven ze het ten slotte niet meer. Bovendien is de realiteit — een tekort van 42½ millioen — treurig genoeg, terwijl zeer waarschijnlijk is dat zij, tenzij wij met alle macht over de heele linie inperken, nog treuriger zal worden.

Ik kom hier op het belangrijkste punt: de voortgaande versobering, en ik moet er nog iets van zeggen.

Vooreerst kan ik den heer van Gijn opmerken, dat zijn aandrang tot versterking van de positie van den Minister van Financiën in de richting van het Engelsche stelsel, waaromtrent hij een verklaring vroeg, door de Regeering in menig opzicht wordt beaamd. De Regeering heeft leeren inzien, dat op dit punt de toestand in ons land niet de juiste was en in menig besluit en menige nieuwingevoerde gestie die zienswijze tot uiting gebracht. De gebouwencentralisatie is er één der uitingen van, zij het niet de eerste en op dit oogenblik ook niet de laatste of belangrijkste. De in onzen bodem zoo vreemde plant moet nog groeien en ik geloof, dat ik dien groei niet bevorder door op 't oogenblik, door verdere uitweidingen, de aarde te gaan omwoelen.

Wat nu de voortgaande versobering aangaat, stelt ie Regeering, zooals ik reeds zeide, parlementaire adviezen zeer op prijs. Ik heb daarom verleden week scherp geluisterd, maar eigenlijk alleen een breedere uiteenzetting te dier zake gehoord van den heer Colijn.

Intusschen was ook veel van hetgeen deze aanbeval door de Regeering reeds aangesneden, o.a. de vermindering van subsidies; het tucht- en opvoedingswezen en het onderwijs. Bij dit laatste onderwerp moet ik een kleine correctie op mijn vorige rede aanbrengen, in zoover ik den indruk schijn te hebben gevestigd, dat de beperking bij het nijverheidsonder-

(Minister **de Geer.**)

wijs aan de besnoeiing der bezuinigingsinspectie was te danken, terwijl hier het initiatief van het Departement van Onderwijs uitging.

Ik wil den heer van Gijn in dit verband zeggen, dat ik het niet met hem eens ben, dat de inspecteurs slechts voor het kleinere werk zijn en dat het groote is voor dezen Minister. Een dergelijk dualisme is onjuist. De inspecteurs zijn de vangarmen van den Minister en bereiden wel degelijk ook groot werk voor.

De heer Colijn heeft verschillende punten aangeroerd, zeide ik, waarop ook de aandacht der Regeering reeds was gevestigd. Slechts op één punt vermoedde ik, dat een nieuwe deur werd geopend, naast het vele, dat ook dáár reeds bezuinigd werd. Vandaar mijn belangstellende informatie naar meer concreet uitsluitsel. De heer Marchant heeft daarvan gemaakt, dat ik verbaasde vragen tot den heer Colijn had gericht en daaraan eenige opmerkingen ad hominem toegevoegd. Niets is minder juist. Ik heb geen verbaasde vragen gedaan. De zaak was deze. Bij de vele adviezen, welke de Regeering krijgt in een richting, waarin zij reeds werkzaam is, meende ik ditmaal, dat er een nieuwe deur openging. Daarom vroeg ik niet met verbazing, maar met warme belangstelling: „wil, zoo mogelijk, eens precies omschrijven wat gij bedoelt".

De geachte spreker is nu zoo vriendelijk geweest, ook naar aanleiding van de opmerkingen van andere sprekers, zijn bedoeling te verduidelijken. Ik heb daaruit gezien, dat geen nieuwe deur voor mij werd geopend, want ook in die richting, welke de geachte afgevaardigde bedoelt, was de Regeering reeds werkzaam. Ik neem hem dit niet kwalijk, — het is niet zoo gemakkelijk nieuwe deuren te openen — doch ik constateer slechts het feit. Intusschen moet ik toch wel opmerken, dat ik de teleurstelling niet geheel aan mij zelf heb te wijten. Waar de geachte afgevaardigde in dit verband sprak van de financieele omstandigheden, welke oorzaak zijn dat wij wel tot ongewenschte dingen moeten komen, daar meende ik mij te mogen spitsen op iets bijzonders.

Ik stel er prijs op hierop te wijzen, omdat de wending, welke de gedachtenwisseling ten slotte nam, mij eenigszins heeft verschrikt. De besparing welke de geachte afgevaardigde aanbeval, zal naar de huidige begrooting gerekend hoogstens eenige tonnen kunnen bedragen; daarentegen liet hij zich uit, dat de daling van de Oorlogsbegrooting van de 100 millioen, die de wet van 1912 bij onverzwakte doorwerking thans zou hebben gekost, tot 64 millioen wèl pleitte voor de juistheid van zijn vermoeden dat het vleesch reeds geraakt was bij de versobering van het veldleger.

Die uitlating hoorde ik niet met onverdeeld genoegen. Die 64 millioen zullen straks, als de perspectiefbesparing van 5 millioen, samenhangend met wachtgelden voor afvloeiend personeel, gerealiseerd is geworden, dalen tot 59 millioen, maar ook dan zijn wij, ook wat de Oorlogsbegrooting betreft, nog zeer ver boven het cijfer van 1913, dat 33 millioen was, terwijl toch de meening van den geachten afgevaardigde is, dat het nationaal inkomen niet alleen tot het peil van 1913 zal dalen, maar nog daar beneden zal komen.

Ik geloof dan ook, dat de meening van den geachten afgevaardigde over het verontrustende van die daling tot 64 millioen door hem zal moeten worden herzien, wanneer hij haar toetst aan zijn juiste opmerking, dat wij wel moeten komen tot beperking der uitgaven over de geheele linie.

Uit een en ander ziet men wel, dat ik, wanneer het over de noodzakelijkheid van bezuinigen op alle terrein gaat, geenszins optimist ben, maar geleid word door een donker inzicht in de naaste toekomst.

Slechts in tweeërlei opzicht heb ik eenigszins andere klanken doen hooren dan sommige pessimisten. Ik heb mij niet aangesloten bij de meening, dat het nog wel 10 jaar zou duren eer wij een sluitende begrooting konden hebben en verlaagde belasting.

In de tweede plaats, maar op dit stuk gaat, meen ik, de geheele Kamer met mij akkoord, heb ik gewaarschuwd tegen die paniekstemming wat de inflatie aangaat, welke zich buiten deze Kamer hier en daar openbaart. Ik heb gewaarschuwd tegen de agitatie van hen, die dollars voor guldens koopen en peinzen over een goudclausule in de hypotheekakten. In een particulier gesprek is mij dezer dagen gezegd: ge moogt doen wat ge wilt, maar de inflatie is op komst en niets zal haar tegenhouden. Daartegen kom ik op. Ik heb genoeg geloof in het gezond verstand van het Nederlandsche volk en van het Nederlandsche Parlement en van allen, die daarop invloed kunnen oefenen, om te meenen dat wij, onvoorziene, van buiten komende rampen daargelaten, den toestand meester zullen kunnen blijven. Ik zie niet in, waarom een natie, die in vroeger eeuwen zich onnoemelijke offers heeft getroost om den nationalen bodem tegen vreemde vijanden te verdedigen, zich thans niet de noodige offers zou willen getroosten om tegen dien gevaarlijksten economischen vijand, die in dezen tijd dreigt, het land te beschermen.

(Minister **de Geer e. a.**)

Dat is mijn optimisme, maar dat optimisme heb ik dan ook noodig om mijn taak met opgewektheid te blijven verrichten.

De **Voorzitter:** Ik stel aan de Kamer voor, om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De algemeene beraadslagingen worden hervat.

De **Voorzitter:** Het is gewoonte, dat de interpellanten in derden termijn nog gelegenheid krijgen een enkel woord te spreken, uitsluitend betreffende het onderwerp hunner interpellatie.

Verlangt de heer van Rappard het woord?

De heer **van Rappard:** Gaarne, Mijnheer de Voorzitter!

De **Voorzitter:** Dan is het woord aan den heer van Rappard.

De heer **van Rappard:** Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord nog naar aanleiding van het gesprokene door de rechterzijde, speciaal door de heeren van Vuuren en Weitkamp.

Het verwondert mij, dat een van de jongste Kamerleden der rechterzijde, de heer Rutgers van Rozenburg, niet in het debat is gekomen, om ook over het onderwerp mijner interpellatie te spreken. Misschien zou hem dat beter zijn afgegaan dan het voeren van een dor doctrinair ongepast debat over de antithese, speciaal tegenover den Vrijheidsbond.

Ik zou den heer van Vuuren willen wijzen op de paragraaf in het program van de Roomsch-Katholieke Staatspartij, luidende:

> „Zoodanige hervorming van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel, dat het zich onverdeeld kunne wijden aan de belangen van den landbouw en aanverwante takken van volksbestaan."

Beschouwt hij Binnenlandsche Zaken als een aanverwanten tak van volksbestaan?

Den heer Wintermans verzoek ik te herlezen zijn eigen woorden in het *Weekblad van den Noord-Brabantschen Christelijken Boerenbond* van 14 October 1922, waarin ik lees:

> „Over de opheffing van het Ministerie van Landbouw, Nijverheid en Handel heeft de Nederlandsche Boerenbond een request aan H. M. de Koningin gericht. Daarin wordt zeer terecht opgemerkt, dat de voorgenomen onderbrenging van Landbouw bij het Departement van Binnenlandsche Zaken „allerminst strookt met de wenschen en verwachtingen, welke men in breede landbouwkringen meende te mogen koesteren"."

Nog een prachtig bewijs, dat de R.-K. Staatspartij haar draai heeft genomen. (Tusschen twee haakjes, heeft zij den heer Ament, den redacteur van *Land en Vee*, niet veroorloofd

(van Rappard c.a.)

zijn mond open te doen). In *Het Boeren- en Tuindersblad* van 15 September 1922 leest men:

> „Komt het Departement van Landbouw onder Binnenlandsche Zaken, aan het hoofd van welk Departement veelal de premier zal staan, dan zal er in de toekomst van een landbouwdeskundige wel geen sprake zijn en moet ernstig worden gevreesd, dat de boerenstand veelal het loodje zal leggen."

Ik meen voldoende te hebben aangetoond, dat de R.-K. Staatspartij niet consequent handelt door tegen mijn motie te stemmen en ik zou aan de rechterzijde den raad willen geven om in het vervolg een beetje voorzichtiger te zijn met haar uitdrukkingen in haar hoofdpersorganen, opdat zij in de toekomst niet meer zulk een belachelijk figuur slaat als zij thans gedaan heeft.

De heer Weitkamp zegt, dat onder den deskundigen Minister Posthuma de handel is bevoordeeld, maar dat is absoluut onwaar. Van bevoordeeling van den handel is geen sprake geweest. Integendeel. Zoodra de landbouw-producenten zich georganiseerd hadden, heeft de Minister Posthuma oogenblikkelijk ook aan de georganiseerde landbouwproducenten consenten gegeven, waarvan het gevolg is geweest, dat de export-slachterij te Akkrum daardoor het levenslicht heeft aanschouwd.

De thans genomen maatregel kan er toe leiden, dat de handel veel meer wordt bevoordeeld dan de landbouw. Dat hangt geheel af van de personen van verschillende Ministers. Houdt men handel en landbouw onder één Departement, dan zal er altijd een evenwicht zijn en de landbouw nooit bij den handel achtergesteld worden.

Ik wil het hierbij laten. Ik meen op afdoende wijze het bewijs te hebben geleverd, dat de rechterzijde haar draai heeft genomen, op de door haar indertijd aangenomen houding is teruggekomen en getracht heeft uit een impasse te geraken, maar dat het haar niet is gelukt.

De **Voorzitter**: Verlangt ook de heer Troelstra nog het woord?

De heer **Troelstra**: Gaarne, Mijnheer de Voorzitter!

De **Voorzitter**: Dan is het woord aan den heer Troelstra.

De heer **Troelstra**: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van de door mij ingediende moties wensch ik met een kort woord te repliceeren. In de eerste plaats iets over de bestrijding van mijn eerste motie door den heer Wijnkoop, die tegen die motie dit bezwaar heeft, dat daarin niet voorgoed en absoluut wordt afgewezen bezuiniging op de salarissen der ambtenaren, maar dat zij eischt, dat bezuiniging op de salarissen in geen geval primair behoort te zijn.

Waar ik dat standpunt heb ingenomen, heb ik daarvoor reeds de redenen aangegeven in de toelichting tot mijn interpellatie, waar ik heb gezegd, dat, als wij den toestand onder de oogen zien, wij geen kans zien, dat op den duur, tegen de geheele economische beweging van den tegenwoordigen tijd in, de ambtenaren buiten den achteruitgang in levensstandaard zullen kunnen blijven.

Wanneer men deze opvatting heeft, kan men aan den wensch van den heer Wijnkoop niet voldoen. Maar ten tweede heb ik dit standpunt ingenomen, omdat het ook het standpunt is van de belangrijkste ambtenarenorganisaties zelf. Men vindt nl. in het adres van de beide comité's van Overheidspersoneel, het moderne en het neutrale, de alinea,

> „dat adressanten derhalve ernstig bezwaar moeten maken tegen het eenzijdig karakter der voorgenomen bezuinigingspolitiek, welke eerst het personeel als object zou mogen kiezen als andere bezuinigingsmogelijkheid ten volle zou zijn uitgeput."

Het is niet onze gewoonte, om aan belangrijke organisaties van ambtenaren een meer politiek standpunt dan zij wenschen

(Troelstra.)

op te dringen, maar wij zijn gewoon, die wenschen te nemen als grondslag voor onze bemoeiingen. Ik meen hiermede de bezwaren van den heer Wijnkoop voldoende onder de oogen te hebben gezien.

Er is door den Minister en ook door een paar sprekers van de rechterzijde bezwaar gemaakt tegen mijn motie omtrent de classificatie op Staatsrechtelijke gronden. Het zij mij vergund, dat bezwaar even nader onder de oogen te zien. Hij zal zich dan hoofdzakelijk baseeren op art. 63 van de Grondwet, waarin o.a. staat, dat de Koning regelt de bezoldiging van alle colleges en ambtenaren, die uit 's Rijks kas worden betaald, en dat de Koning die bezoldigingen op de begrooting brengt. Hier wordt dus aan de Kamer reserve opgelegd en indien ik mocht hebben gewenscht, dat de classificatiebeslissing zou worden belichaamd in den vorm van een wet in plaats van een Koninklijk besluit, zou men zich uit hoofde van de Grondwet daartegen kunnen verzetten. Ik zou mij trouwens aan een dergelijke Staatsrechtelijke ketterij niet schuldig maken. Maar wat kan dan het Staatsrechtelijk bezwaar van de heeren zijn? Ik heb den wensch uitgesproken, dat de Regeering, alvorens een beslissing te nemen, de Kamer in de gelegenheid zal stellen haar meening in deze te doen hooren.

Ik heb als practisch argument hiervoor aangevoerd, dat het van belang kan zijn, dat de Kamer juist in deze materie de Regeering voorlichting kan geven omtrent verschillende onderdeelen van het classificatiebesluit. De Regeering is door dien wensch niet gebonden, maar het kon toch zijn, dat zij het gemeen overleg in deze tusschen haar en de Kamer zou willen bevorderen.

Nu zegt de Minister: gij kunt posterieur over deze zaak oordeelen. Wat beteekent een posterieur oordeel over een Regeeringsmaatregel, die niet ten gevolge heeft, dat nieuwe kredieten worden aangevraagd, maar integendeel, dat van de door de Kamer toegestane kredieten tot een minder bedrag gebruik zal worden gemaakt? Het bezoldigingsvraagstuk is hier meermalen aan de orde geweest. In April 1918 zijn hier besproken de plannen van de Staatscommissie Stork, waartoe de gelegenheid door de Regeering was geboden, omdat zij de verhooging van verschillende hoofdstukken, die zij zouden medebrengen, tijdig hier aan de orde heeft gesteld. De Regeering heeft toen zooveel prijs gesteld op de voorlichting van de Kamer, dat het Koninklijk besluit van 3 September 1918 is, terwijl reeds in April de Kamer die suppletoire begrootingen heeft kunnen behandelen. Daar behoefden wij niet posterieur te oordeelen, daar bestond de gelegenheid, anterieur over de te nemen beslissing onze meening uit te spreken. Sterker nog is het voorbeeld van de interpellatie-Ossendorp: deze had in November 1920 een interpellatie aangevraagd over de plannen der Regeering in zake de onderwijzerssalarissen, maar op 17 November, vóór de interpellatie, zond de Minister van Onderwijs een missive in, houdende mededeeling van hetgeen het Kabinet in zake de onderwijzerssalarissen had besloten.

Aldus stelde het Kabinet eigener beweging de Kamer in de gelegenheid, haar meening te zeggen over hetgeen nader door de Regeering bij Koninklijk besluit zou worden beslist. Door de Regeering — ik zeg niet, de tegenwoordige Regeering, maar dat doet niet ter zake in dit geval — werd het dus niet onstaatsrechtelijk geacht, de Kamer te hooren over salarisquaesties vóór de beslissing was gevallen. In het licht van deze antecedenten kan dus van serieuze Staatsrechtelijke bezwaren tegen mijn tweede motie geen sprake zijn.

Maar, de zaak is in dit geval nog een weinig ernstiger. Betrof het hier een salarisverhooging, dan zou die evenals bij vorige gelegenheden — ook bij den duurtetoeslag, door Minister van Gijn — aanhangig worden gemaakt in den vorm van suppletoire begrootingen en dan zou de Kamer vanzelf, zij het misschien posterieur, gelegenheid krijgen om zich uit te spreken. Hier echter betreft het vermindering van door de Kamer toegestane kredieten en er is dus geen sprake van, dat wij deze zaak nader ter beoordeeling zouden krijgen. Daarom heeft voor mij, evenals voor den heer Bulten, de

23ste VERGADERING. — 22 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beschouwingen).

Troelstra c. a.)

verwijzing naar eventueele posterieure critiek weinig waarde. In deze begrooting is nog geen rekening gehouden met de financieele gevolgen van een mogelijke herclassificatie. Als niet anders ware, zou dat ook niet overeenkomen met de door den Minister gedane mededeelingen, dat een beslissing nog niet is genomen. Wij kunnen dus daarmede bij deze begrooting in het geheel geen rekening houden en die zaak komt ook niet meer bij suppletoire begrootingen aan de orde. De Kamer heeft dus geen enkel middel van redres of critiek; behalve dan bij de eerstvolgende Staatsbegrooting, maar het behoeft geen betoog, dat zij dan geen aanleiding kan geven tot amendementen, zoodat dan de zaak toch niet meer ongedaan is te maken. Vandaar dat ik, ofschoon ik wel overwogen heb, of ik aan mijn tweede motie een andere conclusie zou verbinden, toch gemeend heb voor die bezwaren niet uit den weg te mogen gaan.

Wat de zaak zelf betreft, heeft de Minister op mijn classificatie-motie eenige aanmerkingen gemaakt. Ik kan die critiek niet deelen. Het woord ,,bedreigen", dat ik gebruikte, heb ik gebezigd om uit te drukken, dat de verslechtering niet dadelijk treft, maar als een bedreiging boven de ambtenaren blijft hangen.

Hoewel ik dus de critiek van den Minister niet deel, meen ik toch hem in zooverre te gemoet te kunnen komen, dat ik gaat vervallen de tweede en de vierde alinea van mijn motie. De motie blijft daarbij volkomen intact. In de conclusie meen ik geen wijziging te moeten aanbrengen.

Mijnheer de Voorzitter! Deze zaak heeft groote onrust en beroering in verschillende deelen van ons land gewekt. Talrijke adressen, niet alleen van ambtenaren en ambtenaarsorganisaties, maar ook van gemeentebesturen en andere publieke lichamen, hebben zich tegen eventueele verlaging van de bezoldiging van de ambtenaren in hun streek verzet. De vrees is ook in deze Kamer geuit, dat door deze verlaging van den levensstandaard in verschillende streken het peil der ambtenaren daar wordt bedreigd. Bovendien is hier, ik mag zeggen van alle kanten, blijkbaar zeer ongaarne kennis genomen van de plannen, ik zeg niet van de Regeering, die publiek zijn geworden, zoodat ik meen, deze motie te moeten handhaven.

De **Voorzitter:** De heer Troelstra deelt mede, dat hij in zijn tweede motie van orde schrapt de tweede en de vierde verweging.

De algemeene beraadslagingen worden gesloten.

De **Voorzitter:** Namens de Kamer zeg ik der Regeering dank voor de verstrekte inlichtingen.

De drie voorgestelde moties van orde komen in stemming.

De **Voorzitter:** Ik geef het woord aan den heer Nolens tot het afleggen van een korte verklaring.

De heer **Nolens:** Mijnheer de Voorzitter! Namens mijn Kamerfractie verklaar ik dat wij zullen stemmen:
vooreerst tegen de motie-van Rappard;
ten tweede, al wordt erkend, dat in de laatste motie van den heer Troelstra, ook nu er enkele teruggenomen zijn, er toch eenige goede overwegingen te vinden zijn, zullen we ook stemmen tegen de beide moties van den heer Troelstra, op de gronden, ook van Staatsrechtelijken aard, wat de laatste betreft, die door verschillende sprekers tegen deze moties zijn ontwikkeld, in het vast vertrouwen echter, dat de Regeering bij het nemen van besluiten rekening zal houden met de zoovele en van zoo velerlei zijden ingebrachte bezwaren tegen een herclassificatie, zooals die hier besproken is.

De motie van orde van den heer van Rappard (2, hoofdstuk I, n°. 12), luidende:

,,De Kamer,

van oordeel dat de splitsing van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel kan strekken tot nadeel van de behartiging van die takken van volksbestaan, verzoekt de Regeering maatregelen te treffen, opdat op andere wijze de gewenschte bezuiniging en vereenvoudiging kunnen worden verkregen.",

wordt verworpen met 48 tegen 33 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren Suring, Beumer, Bulten, van der Molen, van Wijnbergen, Knigge, A. Colijn, Ament, Wintermans, Bongaerts, Rutgers, Snoeck Henkemans, Kersten, Kolkman, van den Heuvel, Gerretson, van Boetzelaer van Dubbeldam, Schouten, Weitkamp, van Dijk, van Vuuren, Engels, Schokking, Rutgers van Rozenburg, Duymaer van Twist, Krijger, Michielsen, Deckers, mejuffrouw Katz, de heeren Feber, Nolens, Rutten, Hermans, de Monté ver Loren, Heukels, van Sasse van Ysselt, van Schaik, Bomans, Visscher, Juten, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Moerel, de Wilde, Stulemeijer, Zijlstra, van de Bilt, Scheurer en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heer Schaper, mejuffrouw Westerman, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Boon, van Gijn, van Rappard, Bierema, Staalman, Kleerekoper, Visser van IJzendoorn, Oud, van Zadelhoff, mejuffrouw van Dorp, de heer Brautigam, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Dresselhuys, Hugenholtz, J. ter Laan, Braat, van den Tempel, K. ter Laan, IJzerman, Hiemstra, Ter Hall, Troelstra, Marchant, van der Waerden, de Boer, Albarda, Gerhard, Ketelaar, mejuffrouw Groeneweg en de heer Duys.

De eerste motie van orde van den heer Troelstra (2, hoofdstuk I, n°. 12), luidende:

,,De Kamer,

van oordeel, dat in het belang van den goeden geest en den werklust onder de ambtenaren bezuiniging door reorganisatie van den dienst en op materieele zaken, aan die op de loonen en salarissen dient vooraf te gaan:
niet overtuigd, dat de Regeering in dezen het mogelijke reeds heeft beproefd;
overwegende, dat het onzekere beleid der Regeering in dezen, waarbij het aan overleg met de vertegenwoordiging der belanghebbenden maar al te veel heeft ontbroken, weinig geschikt is, het vertrouwen der ambtenaren en hunne bereidheid om door groote arbeidsprestatie tot de bezuiniging mede te werken, te bevorderen;
verzoekt de Regeering, den voorgenomen pensioenaftrek in nadere overweging te nemen.",

wordt verworpen met 61 tegen 21 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren Rutgers, Visser van IJzendoorn, Snoeck Henkemans, Kersten, Kolkman, van den Heuvel, Gerretson, van Boetzelaer van Dubbeldam, mejuffrouw van Dorp, de heeren Schouten, Weitkamp, van Dijk, Dresselhuys, van Vuuren, Engels, Schokking, Rutgers van Rozenburg, Duymaer van Twist, Krijger, Braat, Michielsen, Deckers, Ter Hall, mejuffrouw Katz, de heeren Feber, Nolens, Rutten, Hermans, de Monté ver Loren, Heukels, van Sasse van Ysselt, van Schaik, de Boer, Bomans, Visscher, Juten, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Moerel, de Wilde, Stulemeijer, Zijlstra, Bakker, van de Bilt, Scheurer, Suring, mejuffrouw Westerman, de heeren Beumer, Boon, van Gijn, Bulten, van der Molen, van Wijnbergen, Knigge, A. Colijn, van Rappard, Bierema, Staalman, Ament, Wintermans, Bongaerts en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren Oud, van Zadelhoff, Brautigam, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Hugenholtz, J. ter Laan, van den Tempel, K. ter Laan, IJzerman,

(Voorzitter e. a.)

Hiemstra, Troelstra, Marchant, van der Waerden, Albarda, Gerhard, Ketelaar, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Duys, Schaper, mevrouw de Vries—Bruins en de heer Kleerekoper.

De gewijzigde motie van orde van den heer Troelstra, luidende:

„De Kamer,

overwegende, dat de plannen tot herclassificatie der gemeenten groote onrust hebben teweeggebracht onder de ambtenaren, vooral op het platteland en in de kleinere steden, wegens de verslechtering van salaris, waarmede zij alle ambtenaren buiten de drie grootste steden bedreigen;

van meening, dat een herclassificatie, waarvan het doel voornamelijk is, tot bezuiniging te komen, uit den aard der zaak tot veel ontstemming en wrijving aanleiding moet geven;

spreekt den wensch uit, dat de Regeering omtrent een herziening der classificatie geene beslissing zal nemen, alvorens de Kamer, beschikkende over de ter beoordeeling noodige gegevens, waaronder het advies der daarvoor benoemde commissie, zich daarover zal hebben uitgesproken.",

wordt met 51 tegen 31 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren van Dijk, van Vuuren, Engels, Schokking, Rutgers van Rozenburg, Duymaer van Twist, Krijger, Michielsen, Deckers, mejuffrouw Katz, de heeren Feber, Nolens, Rutten, Hermans, de Monté ver Loren, Heukels, van Sasse van Ysselt, van Schaik, Bomans, Visscher, Juten, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Moerel, de Wilde, Stulemeijer, Zijlstra, Bakker, van de Bilt, Scheurer, Suring, Beumer, van Gijn, Bulten, van der Molen, van Wijnbergen, Knigge, A. Colijn, Ament, Wintermans, Bongaerts, Rutgers, Snoeck Henkemans, Kersten, Kolkman, van den Heuvel, Gerretson, van Boetzelaer van Dubbeldam, mejuffrouw van Dorp, de heeren Schouten, Weitkamp en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren Dresselhuys, Hugenholtz, J. ter Laan, Braat, van den Tempel, K. ter Laan, IJzerman, Hiemstra, Ter Hall, Troelstra, Marchant, van der Waerden, de Boer, Albarda, Gerhard, Ketelaar, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Duys, Schaper, mejuffrouw Westerman, mevrouw de Vries—Bruins, Boon, van Rappard, Bierema, Staalman, Kleerekoper, Visser van IJzendoorn, Oud, van Zadelhoff, Brautigam en mevrouw Bakker—Nort;

II. de behandeling van het ontwerp van wet tot **vaststelling van hoofdstuk I (Huis der Koningin) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2).**

Dit ontwerp van wet wordt, na goedkeuring der onderdeelen, zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

III. de behandeling van het ontwerp van wet tot **vaststelling van hoofdstuk IV (Departement van Justitie) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2).**

De Voorzitter: Ik stel voor, den spreektijd bij de algemeene beraadslaging voor ieder lid te bepalen op uiterlijk een half uur.

Daartoe wordt besloten.

De heer van Sasse van Ysselt, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, brengt het volgende Verslag uit:

In handen van uw Commissie is gesteld:

a. een adres van Adolf Harmanus Koenot en Abraham Pieter Perrels, respectievelijk voorzitter en secretaris van den Algemeenen Bond van Politiepersoneel in Nederland,

(van Sasse van Ysselt e. a.)

goedgekeurd bij Koninklijk besluit van 19 Juli 1918, *Staatsblad* n°. 61, houdende het eerbiedig, doch dringend verzoek geen gelden op deze begrooting te doen plaatsen tot het verleenen van subsidie of steun op andere wijze aan de politievakschool te 's Hertogenbosch, doch wel die maatregelen te doen treffen, waardoor zoo spoedig mogelijk aan den huidigen „chaotischen toestand" op het gebied van de opleiding der politie een einde wordt gemaakt en er ingesteld worde een opleiding tot dienaar van politie van Staatswege;

b. een bericht, gezonden door burgemeester en wethouders van de gemeente Rozenburg, dat de raad dezer gemeente den 12den October ll. met algemeene stemmen heeft besloten aan de wetgevende macht te verzoeken van Rijkswege een opleiding tot dienaar van politie in te stellen.

Uw Commissie heeft de eer, voor te stellen, dit adres en dit bericht neder te leggen ter griffie, ter inzage voor de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

Mevrouw **Bakker—Nort:** Mijnheer de Voorzitter! In het Voorloopig Verslag over hoofdstuk IV werd door zeer vele leden aangedrongen op verbetering van de rechtspositie der vrouw, in het bijzonder der gehuwde vrouw.

Wanneer het wetsontwerp op de toelaatbaarheid der vrouw als getuige bij authentieke akten zal zijn aangenomen, hetgeen ik hoop dat spoedig zal gebeuren, en de vrouw benoembaar zal zijn tot enkele ambten, tot heden voor haar gesloten door wet en traditie, als rechter, notaris, arbiter, burgemeester en secretaris eener gemeente, dan zal althans voor de ongehuwde vrouw de gewenschte gelijkstelling in de wet met den man verkregen zijn.

Een heel andere quaestie is het echter ten aanzien van de gehuwde vrouw.

De Minister zegt in de Memorie van Antwoord op bladz. 4 en 5 o. a. dat het wenschelijk is de Staatkundige en privaatrechtelijke positie van man en vrouw streng gescheiden te behandelen.

En verder:

„Waar het betreft de privaatrechtelijke verhouding, daar valt uitsluitend te regelen de positie van gehuwde lieden en daar door het huwelijk geboren wordt een eenheid, een levens- en belangengemeenschap tusschen man en vrouw, zal moeten worden aangegeven, welke plaats ieder der echtgenooten inneemt in die nieuw-gevormde gemeenschap, zulks in verband in de eerste plaats met het wezen van het huwelijk en voorts ook hier in verband met den natuurlijken aanleg en de roeping van man en vrouw."

Hoewel die woorden bevredigend klinken, doen ze toch een groote vrees in mij ontstaan. En wel om de volgende reden:

Nadat de Minister eerst betoogd heeft dat bij de privaatrechtelijke verhouding de Staatkundige positie der individuen moet worden uitgeschakeld, stelt Zijn Excellentie de eenheid in het huwelijk op den voorgrond.

En nu is juist uit dezelfde stelling het grootste onrecht jegens de gehuwde vrouw voortgevloeid.

In onze huwelijkswet is men immers altijd van de gedachte uitgegaan: man een vrouw zijn één, en die eene is de man.

Onze tegenwoordige huwelijkswet berust nog op rechtsbegrippen van langvervlogen tijden, toen ook nog in het privaatrecht het recht van den sterkste gold.

Het is bekend, dat onze huwelijkswet in hoofdzaak is overgenomen uit den Code civil. Het is voor de vrouw een zeer twijfelachtig voorrecht geweest, dat Napoleon grooten invloed heeft gehad op de totstandkoming van deze bepalingen in den Code. Napoleon, soldaat par excellence, die volgens de

(Bakker—Nort.)

„Mémoires de Thibaudeau" (pag. 426) zijn minachting omtrent de vrouw als voorzitter van den Conseil d'Etat aldus heeft uitgedrukt:

> „De natuur heeft onze vrouwen tot onze slavinnen gemaakt. De man heeft het recht tot zijn vrouw te zeggen: „Ge zult niet uitgaan; ge zult den schouwburg niet bezoeken; ge zult die of die persoon niet ontvangen." Dat is met andere woorden: ge behoort mij met lichaam en ziel."

Vandaar dat deze huwelijkswet in den Code door Toucher de Careil in 1890 is genoemd: „een soldatenrecht, waarin de vrouw wordt behandeld als een buit, veroverd op den vijand, een recht van den sterkste, zich niet bekommerend om het heilige recht van de zwakke".

En dit soldatenrecht is in hoofdzaak overgenomen in onze huwelijkswetgeving, die in 1838 in ons land van kracht is geworden, en geldt nog ten huidigen dage.

Gingen er circa een eeuw geleden reeds binnen en buiten het Parlement in ons land stemmen op om te betoogen, dat de macht van den man over de vrouw buitensporig was, met de meening der vrouw zelf werd in die dagen niet gerekend. En hoeveel grievender en onrechtvaardiger is deze huwelijkswet echter jegens de hedendaagsche vrouw dan voor de vrouw in 1838. De enorme wijziging is de economische en maatschappelijke verhoudingen gedurende de laatste eeuw hebben een algeheelen omkeer gebracht in de sociale en Staatkundige positie der vrouw, en daardoor ook in de verhouding van man en vrouw.

De vrouw, die in vroegeren tijd haar arbeid in haar huisgezin vond, werd meer en meer gedrongen met den man samen de openbare arbeidsmarkt te betreden.

De vrouw geniet thans dezelfde opvoeding en ontwikkeling als de man en neemt deel aan het rechtsverkeer en den maatschappelijken arbeid. Zelfs op Staatkundig gebied is eindelijk haar gelijkstelling met den man gevolgd.

De vrouw, die vóór het huwelijk volkomen handelingsbevoegd en even zelfstandig is als de man, wordt door het huwelijk beroofd van alle rechten op haar persoon, zelfstandigen arbeid, inkomsten en kapitaal. En over haar kinderen bezit de Nederlandsche moeder geen rechten.

We hebben in 1838 het leidende beginsel van den Code overgenomen „de vrouw is in de macht van den man".

De man toch is volgens onze huwelijkswet hoofd van het gezin en hoofd der gemeenschap. De vrouw moet hem gehoorzamen en volgen. De man heeft de beslissing over alles wat het gezin betreft, de leefwijze, de gemeenschappelijke woning en woonplaats, en wat het ergste, het onnatuurlijkst is, de vader kan zelfs zonder de moeder te raadplegen. alles omtrent de kinderen beslissen, dus ook hun verblijfplaats, opvoeding en vakopleiding, ja zelfs godsdienst.

Het behoeft toch zeker geen betoog, dat het niet in alle gevallen de man is, die de beste en wijste beslissingen neemt in het belang van het gezin. De vrouw volgt de nationaliteit en het domicilie van den man; het is bekend tot welke onbilijkheden dit aanleiding geeft. Zij heeft geen recht op eigen verdiensten of goederen.

Nu moge het waar zijn, dat in gelukkige huwelijken gemeenschappelijk overleg de bepalingen der wet vervangen, doch in minder harmonische huwelijken worden vrouw en gezin onvoldoende beschermd tegen misbruik van den man.

De maritale macht heeft nog andere drukkende gevolgen voor de vrouw, nl. haar onbekwaamheid tot rechtshandelingen en het voeren van een proces.

En waar het de persoonlijke verhoudingen der echtgenooten betreft, kan deze maritale macht niet door de echtgenooten worden uitgeschakeld, daar de suprematie van den man is vastgelegd aan het anker van openbare orde.

Prof. van Goudoever schreef in het *Weekblad van het Recht* 1600:

> ....„dat de maritale macht een caricatuur is geworden, dat zich niet meer thuis gevoelt in onze moderne maatschappij en er slechts op wacht, dat men het in een of ander oudheidkundig museum bijzet".

En nu moge het waar zijn, dat de ontwerpers van onze huwelijkswet weinig hebben kunnen vermoeden, dat de nood de vrouw in duizenden gezinnen zou dwingen met den man of alleen den kost te verdienen.

Niet alleen in de volksklassen, waarin reeds lang de vrouw noodgedrongen de zware driedubbele taak van huisvrouw, moeder en kostwinster op haar schouders moest nemen, doch in alle kringen der maatschappij ondervindt de vrouw den invloed van den tijd. En deze belemmeringen in ons huwelijksrecht, noch verbodsbepalingen voor loonarbeid der gehuwde vrouw, zullen de onvermijdelijke ontwikkeling in deze richting kunnen tegenhouden.

Doch erger, neen schandelijk, is het gemis van wettelijke rechten over de kinderen voor de moeder. In plichten is zij echter met den vader gelijkgesteld.

En al kan men dit recht van den vader op cultureelhistorische gronden verklaren als rest van de oude patriarchale macht, waarvan in oude tijden naast de kinderen ook de vrouw het lijdend voorwerp was, het is in strijd met den hechtsten en heiligsten band tusschen moeder en kind.

Het wordt eentonig, te herhalen, dat op elk gebied van het huwelijksleven de Nederlandsche wet den man alleen rechten, de vrouw alleen plichten toekent. Zoo bezitten we als huwelijksgoederenstelsel in naam algeheele gemeenschap van goederen. Zoolang echter het huwelijk bestaat, blijkt niets van de rechten en medezeggenschap der vrouw over deze gemeenschap. De man kan, zooals tal van gezinnen tot hun ramp hebben ervaren, over deze gemeenschap beschikken alsof hij alleen eigenaar daarvan was.

In dit opzicht staat de vrouw van heden ten achter bij de bepalingen van het oud-vaderlandsch recht.

Huwelijksvoorwaarden, die eenige verbetering kunnen brengen in de rechtspositie der gehuwde vrouw, worden uit den aard der zaak weinig toegepast; als de menschen huwen, hebben zij in den regel weinig vermogen.

En de waarborgen tegen misbruik van den man van zijn buitensporige rechten zijn uiterst zwak en onvoldoende, zooals de Juristenvereeniging reeds in 1882 heeft uitgemaakt.

In 1886 verscheen dan ook een wetsontwerp van de daartoe samengestelde Staatscommissie, om verbetering te brengen in het huwelijksgoederenrecht, doch het werd nooit als Regeeringsontwerp ingediend, En nu, veertig jaren later, moeten wij nog altijd aandringen op herziening van een huwelijkswet, die een schande is voor een beschaafde natie, en die, naar ik meen, slechter is voor de vrouw dan in eenig ander Westersch land.

Er zal ondanks de waarschuwende stem in dezen van dr. Beumer wel in ons land weinig verschil bestaan over de urgentie eener herziening, wel echter over de wijzigingen zelf. M. i. kan een herziening der huwelijkswet alleen dan als bevredigend en afdoende worden beschouwd, indien de rechtspositie der vrouw in het huwelijk in overeenstemming wordt gebracht met haar tegenwoordige plaats in de maatschappij, waarin de vrouw naast den man staat en niet langer onder hem.

En elke herziening, niet uitgaande van de wettelijke gelijkstelling van beide echtgenooten in het huwelijk, zou m. i. reeds verouderd zijn bij de invoering. En nu behoeft deze gelijkstelling absoluut niet te zijn een gelijkheid der echtgenooten en afwegen op een goudschaaltje van precies gelijke rechten voor man en vrouw. Ook in een nieuwe huwelijkswet zal rekening gehouden moeten worden met het verschil in taak en roeping van man en vrouw in het gezin.

Doch alle rechtsongelijkheid, niet gebaseerd op de natuurlijke verschillen, zijn niet meer te rechtvaardigen.

M. i. dient het beginsel van maritale macht uit de wet gelicht te worden met al de voor de vrouw vernederende gevoelens, o. a. haar onbekwaamheid tot bepaalde rechtshandelingen. Niet langer mag het huwelijk de vrouw berooven van het recht op haar persoon, haar recht op arbeid, op haar verdiensten en inkomsten, haar vermogen. Niet langer zal een onnatuurlijke regeling, waarin de moeder geen recht op haar kinderen kan doen gelden, behouden kunnen blijven.

Een huwelijksgoederenrecht zal ons tegenwoordig stelsel

(Bakker—Nort e. a.)

moeten vervangen, waarin beide echtgenooten gelijke rechten over de goederen bezitten. Alleen een huwelijksrecht, gebaseerd op de gelijkgerechtigdheid en de gelijkwaardigheid der beide echtgenooten, waarin beiden naast gelijke rechten gelijke plichten jegens het gezin zullen hebben, kan het rechtsgevoel van een groot deel van ons volk bevredigen.

En ook degenen, die nog niet deze overtuiging bezitten, zullen door een wettelijke regeling in de door mij geschetste richting noch geschaad, noch gedwongen worden. Zij toch blijven vrij in het kerkelijk huwelijksformulier de suprematie van den man vast te leggen en kunnen naar eigen overtuiging hun echtelijke verhouding regelen. En nu moge de toepassing van het beginsel van gelijkstelling der echtgenooten in het huwelijk moeilijkheden opleveren, onmogelijk is het niet. Dat heeft het Scandinavische wetsontwerp bewezen, dat dit principe zoo consequent mogelijk heeft toegepast en dat in Januari ll. in Zweden is ingevoerd.

Bij deze gelegenheid wil ik er op wijzen, dat niet alleen de vrijzinnig-democraten en alle linksche partijen op dit standpunt staan, doch tal van groepen, ook buiten het Parlement, zich voor wettelijke gelijkstelling der beide echtgenooten hebben uitgesproken. Zoo noem ik het Rapport der Staatsburgeressen, waarin dit beginsel uitvoerig is uitgewerkt, en de rapporten in denzelfden geest der Unie van Vrouwenbelangen en der vroegere Liberale Unie.

En niet verzuimen wil ik te gewagen ook van de stemmen van rechts, zooals van de heeren Reymer en van Schaik en pater van den Tempel, die herhaaldelijk hebben aangedrongen op verbotering der rechtspositie der gehuwde vrouw.

En nu heeft de Minister op 9 December 1921 gezegd, dat het niet in zijn bedoeling ligt het huwelijksgoederenrecht als het ware omver te werpen, en op een andere basis te stellen.

Ik zou dit willen zeggen, dat, hoewel onze huwelijkswet zoo slecht en achterlijk is voor de vrouw, dat elke wijziging wel een verbetering moet zijn, die wij als zoodanig zullen aanvaarden, het m. i. niet aangaat voort te bouwen op fundamenten, die vermolmd en verouderd zijn.

En ik zou willen eindigen met een citaat uit *De Standaard* van 11 October 1919, toch zeker geen vrijzinnig of feministisch blad, waarin in een artikel, getiteld: „Onze Statuten", o. a. deze passage voorkomt naar aanleiding van de invoering van vrouwenkiesrecht:

> „Al was geschiedt, is, dat de man ophoudt een privilege boven de vrouw te bezitten, dat de man nu met de vrouw, en de vrouw met den man gelijk komt te staan, en zulks wel zoo, dat ze elk in het begrip mensch opgaan."

Ik hoop, dat de Minister deze gedachte als grondslag zal nemen bij de herziening.

Een huwelijkswet, de vrouw zoo goed als de man, beiden erkennend als volwaardige gelijkgerechtigde menschen, elkaar aanvullend en samenwerkend in het belang van het gezin, zal het gezinsleven op een hooger peil voeren, en onnoemelijk veel leed in tal van gezinnen voorkomen.

De heer **Ament**: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van de gestelde vraag in het Voorloopig Verslag, in zake wijziging der Wet op de coöperatieve vereenigingen, deelt de Minister in de Memorie van Antwoord het volgende mede:

> „In verband met de vraag, of van de Regeering weldra voorstellen zijn te verwachten naar aanleiding van het verslag der Staatscommissie in zake de Wet op de coöperatieve vereenigingen, zij medegedeeld, dat de ondergeteekende, zoodra zijn vele werkzaamheden zulks veroorloven, niet in gebreke zal blijven de voorstellen dier Commissie in nadere studie te nemen."

Ik hoop, Mijnheer de Voorzitter, dat de Minister bedoeld heeft, dat hij met bekwamen spoed ten deze zal handelen, ofschoon dat uit zijn bewoordingen niet duidelijk blijkt.

Toch, Mijnheer de Voorzitter, is het speciaal voor de land-

(Ament e. a.)

bouworganisaties, die voor een groot deel zijn coöperatieve vereenigingen, dringend noodig, dat spoedige herziening der wet plaats heeft.

Van verschillende zijden worden pogingen aangewend om de land- en tuinbouwers te helpen en te steunen. Welnu, een zeer krachtige steun kan zijn verbetering van de grondslagen waarop de bedoelde landbouworganisaties zijn opgericht.

Zooals bekend, Mijnheer de Voorzitter, zijn het overgroote deel der zuivelfabrieken, vele boerenleenbanken, aankoopvereenigingen, veilingen, beetwortelsuikerfabrieken, strookartonfabrieken en dergelijke en ook vereenigingen ter bevordering van veefokkerij, speciaal paardenfokkerij, opgericht volgens de wet op de coöperatieve vereenigingen. De herziening van die wet is bepaald urgent in een tijd, dat die vereenigingen een zeer moeilijken tijd doormaken, als het ware een zekere malaise hebben door te maken, waarbij de deelnemers zich trachten aan de verplichtingen zooveel mogelijk te onttrekken.

Vooral als die vereenigingen de leden moeten aanspreken, ondervindt men niet zelden groote moeilijkheden.

Ik wil slechts ter illustratie op één punt de aandacht vestigen. Art. 12 van de Wet op de coöperatieve vereenigingen bepaalt het volgende:

> „De toetreding tot de vereeniging wordt ten aanzien van de leden en van derden alleen bewezen door de gedagteekende onderteekening van het in art. 11 bedoelde register der vereeniging of door een notarieele akte in afschrift aan dat register gehecht."

Mijnheer de Voorzitter! Wordt dat register niet of niet behoorlijk bijgehouden, waarop geen hooger contrôle of toezicht bestaat, dan kunnen daarvan leden en derden de dupe worden.

Alleen bij art. 22 worden de besturen met een kleine boete bedreigd, wanneer bedoeld register niet behoorlijk bijgehouden is of wanneer men weigerachtig is inzage daarvan te verstrekken. Maar dat is van zeer weinig beteekenis en, voor zoover ik weet, is die straf nog nooit toegepast. Erger wordt het, wanneer dat register in het ongereede geraakt of op de een of andere wijze bij ongeluk of moedwillig vernietigd wordt; dit geeft dan aanleiding tot onverkomelijke moeilijkheden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch mij verder te onthouden van critiek op de bestaande wet, daar deze alleen vruchtdragend kan zijn bij de herziening, die, naar ik hoop, door den Minister zoo spoedig mogelijk aan de orde zal worden gesteld.

De heer **Kleerekoper**: Mijnheer de Voorzitter! De regeerlijn van dezen Minister is er tot nu toe geen geweest van groote, omvangrijke herzieningen, behalve dan die van het Wetboek van Strafvordering. Maar toch zit er in dit Departement in de laatste jaren wel beweging. Ik weet wel, dat veel van dit werk door Staatscommissies wordt voorbereid, speciaal door de commissie-Limburg; dat het sterkste voorbeeld van werkzaamheid, door dezen Minister gegeven, blijft de anti-revolutiewet (niet de schoonste bladzijde uit het dikke boek van zijn ministerieelen arbeid), maar ik wil niet ontkennen, dat er belangrijke verbeteringen zijn gekomen. Dit stelsel van partieele aanpassing heeft zijn voordeelen. Groot werk — het psychopaten-ontwerp bewijst het — duurt in ons land in den regel zeer lang. Men denke ook aan de materie van de naamlooze vennootschappen; de heer Troelstra betoogde de noodzakelijkheid eener herziening reeds onmiddellijk toen hij deze Kamer binnentrad en daarna bij herhaling, maar toch is die zaak tot nu toe niet tot afdoening gekomen. Partieele herzieningen hebben het voordeel, dat er althans iets van terechtkomt binnen afzienbaren tijd. Maar zij hebben het gevaar van het brokkelige, en het gevaar wordt grooter, wanneer zij worden toegepast in tijden van bezuiniging. Wij hebben hier nu achtereenvolgens behandeld de voorwaardelijke veroordeeling, de vereenvoudiging van kleine strafzaken, den kinderrechter en

(Kleerekoper.)

laatstelijk de voorwaardelijke veroordeeling van kinderen. Altijd was versobering een hoofdmotief. Hierin zit een gevaarlijk element. Zet men in plaats van 4 raadsheeren of 3 rechters 1, dan is dat goedkooper en komt er even goed een vonnis. Het gehalte der rechtspraak kan echter jarenlang dalen vóórdat de buitenwacht het ziet. Een sprekend voorbeeld is de benoeming van den kinderrechter. Men is niet de menschen gaan zoeken die voor die nieuwe taak geschikt waren. Vrouwen waren uitgesloten. De heer Marchant, zegt de Minister, had het onderwerp gesaisisseerd, maar het wetsvoorstel-Marchant dekt geenszins de opvatting van den Minister. Regeeringsinitiatief had kans van slagen gehad, maar de Minister zweeg. Erger is, dat de mannelijke kinderrechters niet uitsluitend met het oog op hun geschiktheid voor dat ambt gekozen zijn. Uit het korps zelf moesten zij voortkomen, de slechtst mogelijke bezuiniging. Bij wijze van gunstige uitzondering noem ik Alkmaar, maar er zijn ook wel is waar brave, humane figuren benoemd, maar toch geheel andere dan men zich als kinderrechter had gedacht, die speciale studie zouden hebben gemaakt voor hun taak. Hetzelfde geldt voor den politierechter. Het *Handelsblad*, dat op dit punt mooi werk levert, geeft in die verslagen een prettigen indruk van vereenvoudiging van rechtspraak. Ik noem den naam van den politierechter mr. Slingenberg. Men klaagt, dat de politierechter niet altijd bedenkt, dat hij eenvoudige zaken moet berechten, maar wat is het criterium. Een klein misdrijf door een jongmensch zonder verleden kan soms een moeilijkere zaak opleveren dan een zware inbraak door een recidivist. Voor critiek is dit instituut nog te jong. Veel zwaarder weegt de vraag, of de alleenrechtsprekende rechter goedkooper mag zijn, gelijk die ook geldt ten aanzien van de voorwaardelijke veroordeeling. De rechter moet zich een oordeel kunnen vormen over den persoon die voor hem staat, en hij moet den reclasseeringsambtenaar er bij kunnen roepen. De heer Muller vestigt er de aandacht op in zijn *Maandblad voor de Reclasseering*, dat in Alkmaar alle zittingen van den politierechter door den reclasseeringsambtenaar van het genootschap worden bijgewoond.

In den Haag is dezelfde regeling getroffen. Maar van de begrooting zijn de gelden geschrapt, die noodig zijn om den uitbouw van dit systeem van werken mogelijk te maken. Hetzelfde geldt natuurlijk voor de R.-K. reclasseering, evengoed als voor die van het Genootschap. Een paar duizend gulden worden op die manier bespaard in denzelfden tijd, dat de voorwaardelijke veroordeeling als instituut voor de volwassenen tot het kind wordt uitgebreid.

Op deze wijze, moet ik tot mijn leedwezen concludeeren, geschiedt de vereenvoudiging van de rechtspraak tot schade van den gestrafte. De juistheid van de beslissing loopt gevaar en de kans wordt grooter, dat de beklaagde noodeloos in de cel komt of terugkeert.

Een opmerking, die hierbij aansluit, is deze, dat het beroep op de beslissing, die de politierechter geeft, zoo al geen uitbreiding, dan toch verduidelijking noodig heeft in dien zin, dat de beklaagde altijd direct moet kunnen weten, dat hij in beroep kan gaan en niet door onwetendheid misleid te snel berust òf door het beroep van het O. M. wordt verrast. De Minister weet wel uit de literatuur, waarop ik zinspeel. Op een eenvoudige verduidelijking van de wet op dit gebied is trouwens reeds aangedrongen, en ik geloof, dat het voor het goed functionneeren van het nieuwe instituut, dat ik graag alle succes toewensch, goed zal zijn, deze vereenvoudiging spoedig tot stand te brengen.

Mijnheer de Voorzitter! Het heeft mij teleurgesteld, dat in de Memorie van Antwoord verklaard wordt, dat den Minister de noodzakelijkheid niet is gebleken om het medisch onderzoek te bevorderen van beklaagden, als op een deugdelijk medisch rapport ter openbare terechtzitting wordt aangedrongen.

De Minister zegt, dat hem die noodzakelijkheid niet gebleken is, maar het geval, dat dr. Bolten in *Weekblad* n°. 10925 vermeldt, is toch wel zeer kras, nl. dat de rechtbank in den Haag een onderzoek overbodig achtte, hoewel erkennende — ik citeer hier het vonnis — ,,dat zij in den beklaagde niet ziet een geestelijk volwaardig persoon, waarmee bij de straf rekening kan worden gehouden''. Waar vaststond, dat hier een beklaagde werd terechtgesteld, met het begin eener ernstige psychose, moet dan de rechter zich verbeelden, dat hij met juistheid de straf kon bepalen zonder door een deskundige te zijn voorgelicht? Men weet, dat wij leekenrechtspraak voorstaan, maar dit is leekenrechtspraak in den oneigenlijken en slechten zin van het woord.

Natuurlijk erken ik, dat de Minister den rechter in dat opzicht geen indicaties kan geven, maar wel kan de Minister het O. M. opdragen, om in zulke gevallen altijd schorsing van behandeling te vragen en te vorderen, dat alsnog een onderzoek zal worden ingesteld als ter terechtzitting noodig is gebleken. De rechtbank zal dan wel die schorsing kunnen weigeren, maar dan wordt de verantwoordelijkheid van de rechtbank grooter, en ik vlei mij, dat in een groot aantal gevallen, als het O. M. dat verzoek doet, een weigering van de rechtbank niet zal volgen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou den Minister willen vragen, zonder dat ik hier een groot debat ontketen over de verbetering der toestanden in de gevangenissen, wetende, welke voorbereiding deze zaak op het oogenblik ondergaat, of men behoeft te wachten op groote plannen en op veel geld, om met een rondschrijven er een einde aan te maken, dat in gevangenissen of in huizen van bewaring aan gevangenen onvoldoende gelegenheid wordt gegeven om zich te wasschen, om een eind te maken aan den toestand, dat de gevangenen hun eetgerei moeten waschen in het blikje, waarin zij ook hun aangezicht moeten wasschen en met koud water; dat een gevangene geen behoorlijke lectuur kan vinden in de zoogenaamde ,,bibliotheek''.

Ik noem deze voorbeelden, omdat men die kan vinden in het *Maandblad voor de Reclasseering* uit de pen van ,,een intellectueel'', die zelf een poos in een dergelijke inrichting had moeten doorbrengen en die met groote erkentelijkheid gewaagde, dat hij zeer voldoende was gevoed, maar die zich beklaagde over de dingen, die ik noemde. Zij, die zich nog illusies maken over de heilzame gevolgen van de eenzame opsluiting voor verbetering van het zieleheil van den gevangene, zullen bij zulke ervaringen van hun illusies beroofd worden. Hoe kan men van iemand verwachten, dat hij over zich zelf zal nadenken en tot inkeer kan komen, wanneer men hem geen gelegenheid geeft die reinheid te betrachten, die iemand in staat stelt frisch over zich zelf en anderen na te denken? Ik durf zeggen, dat het verband tusschen iemand, die in een eenzame cel wordt opgesloten om beter te worden, en die dan des ochtends een klein bakje onfrisch water krijgt om er in te ploeteren en er een oogenblik later zijn eetgerei in te wasschen, en iemand, die frisch over zich zelf moet nadenken, volkomen duidelijk is, voor wie zich ooit van zoo iets rekenschap heeft gegeven.

Maar ik vraag bovendien, wat is er aan de hand in onze gevangenissen? Is het waar, wat dezer dagen is gepubliceerd, dat in den Haag en ook elders de plank wordt gebruikt, waarop bij wijze van strafmaatregel de gestraften worden gebonden? De heer van Sasse van Ysselt zegt, dat het alleen in den Haag gebeurt, maar dat is al erg genoeg. Want de vraag is gesteld, of het verboden is, en prof. Simons beantwoordt die vraag door er op te wijzen, dat het ex natura verboden is, omdat het nergens in de wet is toegelaten, en in de strafgevangenissen zijn alleen die strafmaatregelen geoorloofd, die met zooveel woorden als strafmaatregelen zijn toegestaan. Nu verbaast het mij, dat dat juist in den Haag wordt gedaan, omdat over die strafgevangenis al zooveel is gesproken en men hier weer een bevestiging ziet van het gezegde, dat hoe dichter men is bij een zeker erkend hoofd, hoe slechter de belijdenis is van de leer, die door dat hoofd wordt gepredikt en verdedigd. Hoe dichter men gelegen is bij het Departement, dat toezicht heeft te oefenen op de juiste naleving van de bepalingen aangaande de gevangenissen, des te eerder schijnt men folterwerktuigen te gebruiken, die in strijd zijn met de wet en die in strijd zijn met de meest primitieve begrippen van hetgeen een gevangene toekomt. Een mededeeling van den Minister, dat hij aan dergelijke dingen voorgoed een einde zal maken, zal zeker voor zeer velen een verlossing kunnen worden genoemd.

(Kleerekoper.)

Ik wil verder een enkel woord spreken over een zaak, die ook in het Voorloopig Verslag is besproken, nl. de eenzijdigheid, die uit vele beslissingen van de rechterlijke macht spreekt. De Minister kan dadelijk van mij de erkenning krijgen, dat hij, als hij over dergelijke dingen spreekt, de dossiers voor zich heeft, ik niet. Hij kan ze lichten, ik niet. Maar de Minister moet niet meenen, dat dat verschil mij zeer sterk imponeert, want al ziet hij de dossiers en ik niet, er is nog iets anders, dat wij beiden niet hebben gezien, nl. de personen, wien het betreft, en daarop komt het ten slotte voor de psychologische beoordeeling van de gevallen aan. Ik houd staande, dat wanneer men behoorlijke persverslagen van de strafzittingen voor zich heeft, men niet in alle mérites kan treden, maar wel in staat is, zekere ervaringen op te doen omtrent verschillen, die uit die verslagen tot ons spreken.

Trouwens, het zou wel merkwaardig zijn, als het bij ons niet zoo was. Als ik mij een bewijs uit het ongerijmde mag veroorloven: in een tijd waarin wij omtrent een naburig land als Duitschland hebben gelezen, dat men een afzonderlijk rechtscollege heeft moeten instellen om aan de onduldbare partijdigheid van den gewonen rechter te ontkomen, zal elders die fout toch wel niet onbekend zijn.

Nu zal deze Minister van Justitie stellig niet zeggen: ik heb met hetgeen men in Duitschland doet niet te maken, want het was juist deze Minister, die in zijn betoog ten gunste van de Anti-revolutiewet met kennelijke blijdschap kon verwijzen naar het Duitsche voorbeeld, wat men daar in verordeningen en wetten omtrent hetzelfde onderwerp had geschreven.

In ditzelfde Duitschland hebben wij de rechtspraak zien verworden tot een politieke instelling, en al gaat dit bij ons aanmerkelijk veel minder ver, de toenemende symptonen in die richting bespeur ik toch wel.

Ik wijs terug de min of meer vulgaire opvatting, alsof dit zeggen wil: als er rijke menschen komen, krijgen zij de volle maat, maar als er arme menschen komen, worden zij geknauwd. Dan gaat die rechter er voor zitten om te zeggen: ik zal jou wel eens even hebben, jij bent van de smalle gemeente. Men legt ons deze beschuldiging in dien vulgairen vorm in den mond. Maar wij zeggen: men betrekt de rechters uit een beperkte groep en dan in negen van de tien gevallen nog uit de meest conservatieve elementen uit die beperkte groep, en deze menschen slaan niet met de toga een politieke onbevangenheid om boven de partijen, die verder op de wereld nergens is te bespeuren.

Daarom, Mijnheer de Voorzitter, is het Groningsche voorbeeld zoo scherp, omdat het daar niet ging tusschen rijke en arme menschen, maar tusschen arbeiders onderling. 4 Mei jl. waren de houtbewerkers in Groningen reeds 6½ week in staking. In dien tijd was er niets bijzonders gebeurd, er waren geen gewelddadigheden of moeilijkheden voorgevallen. Maar toen kwamen er een zestal onderkruipers, ongeschoolde krachten, gewapend met ploertendooders en messen en gingen daar een rondreis maken langs de fabrieken waar gestaakt werd, om te probeeren of zij ergens te werk konden worden gesteld.

Mijnheer de Voorzitter! Nu hoor ik een opmerking uit den mond van den heer Braat, die een gewenschte illustratie is voor mijn betoog, als uiting van de geestesgesteldheid van den heer Braat en de zijnen. Deze geachte afgevaardigde vindt het een heldendaad, als die stakers door een dergelijk soort menschen, onderkruipers, worden aangevallen. De stakers moeten worden afgesnauwd en de anderen moeten worden beschermd zoo goed men kan.

Ik neem den heer Braat die geestesgesteldheid volstrekt niet kwalijk, beschouw haar meer als een integreerend deel van dezen ganschen politieken persoon, maar ik betreur het in hooge mate, dat deze mentaliteit niet geheel vreemd is aan de getogade mannen, aan wie wij de rechtsbescherming hebben toevertrouwd. Daarom is mij de opmerking van den heer Braat, als levend exempel van die mentaliteit, zoo welkom in mijn betoog.

Hoe gaat het verder met de stakers? Deze zes onderkruipers komen terug en staan aan een fabriek aangeteekend als geschikt om te werken. Er volgen eonige verwikkelingen en een ongelukkige jongen uit de stakers wordt doodgestoken. Dit geval heeft in Groningen een ontzettenden indruk gemaakt bij alle menschen, in alle partijen. In den loop van het onderzoek wordt tot aller verbijstering en allereerst tot verbijstering van de Groningsche arbeidersbevolking, die deze zaak met dubbele belangstelling volgde, reeds 22 Mei ontslag uit preventieve hechtenis verleend, en dat in een land, waarin men er voortdurend over klaagt, dat de menschen in preventieve hechtenis worden gehouden zonder dat er grond voor bestaat.

Ik moet mij beperken, omdat mijn tijd niet onbegrensd is, anders zou ik den Minister in dit verband voorlezen het verslag van een zaak, waarin iemand maandenlang preventief tot zijn schade is vastgehouden zonder eenig aannemelijk motief.

En nu wordt zulk soort gespuis op vrije voeten gesteld voordat de zaak naar de openbare terechtzitting is verwezen.

Nu ben ik niet zoo dom om hier te pleiten, dat het een schande is, dat die menschen niet zijn veroordeeld, gelijk de steller der Memorie van Antwoord schijnt te hebben verwacht. Dat is mijn betoog allerminst. Als de dader niet te vinden is, en ik kan niet controleeren met hoeveel ijver men naar hem gezocht heeft in dit kluwen van vechtende onderkruipers, dan kan men hem ook niet straffen.

Maar wat te zeggen van den president der rechtbank, die tot die stakers, welke door gewapende onderkruipers in den rug worden aangevallen en een hunner kameraden hebben zien slachten, zegt: jullie bent ook zulke zoete jongens niet?

Waren dat de beklaagden? Dat teekent de mentaliteit. En als het openbaar ministerie concludeert tot straf, dus wel aanneemt, dat hier veroordeeld kan worden, hoe kan dan het requisitoir zijn drie maanden?

Ik kan mij voorstellen, dat geconcludeerd wordt tot ontslag van rechtsvervolging; dan moet men dat aanvaarden. Als de rechter zegt: er is geen bewijs, dus er kan niet gestraft worden, dan zal ieder verstandig mensch zich daarbij neerleggen, al doet het pijnlijk aan, dat de daders vrij uit gaan.

Maar als men aanneemt, dat er gestraft moet worden, dan is de geëischte strafmaat van drie maanden tegen deze onderkruipers, die een staker hebben geslacht, voor het gevoel van het volk een illustratie van de eenzijdigheid in de rechtsopvatting.....

De heer **Visser van IJzendoorn**: Zulk een redeneering kan men slechts voeren, wanneer men de zaak van uw standpunt bekijkt. Wanneer u de zaak eens goed naleest en bekijkt, dan zult u begrijpen, dat men over de strafmaat nooit kan oordeelen dan wanneer men de zaak geheel à fond kent en de behandeling daarvan heeft bijgewoond.

De **Voorzitter**: De heer Kleerekoper krijgt er 2 minuten bij.

De heer **Kleerekoper**: De interruptie van den heer Visser van IJzendoorn, die de zaak nog minder kent dan ik haar ken, en zonder haar te kennen reeds in staat is om zich met positiefheid te keeren tegen hetgeen ik hier betoog, geeft blijk van dezelfde eenzijdigheid, die ik den rechters verwijt. Ik vraag den heer Visser van IJzendoorn: hoe verklaart gij dan, zonder dat daar stukken bij behooren, dat wij hier jarenlang een hardnekkigen kamp moesten voeren om een wet als de Arbeidswet behoorlijk te zien toegepast door de rechters? Moeten wij daar ook de stukken bij hebben? Hoe verklaart gij, dat wanneer een huiseigenaar wordt terechtgesteld, wat ik zelf gezien heb, dat de rechter tot den deurwaarder zegt: geef meneer een stoel, om duidelijk te doen uitkomen dat hij het een schande vindt dat die meneer in de rechtmatige uitoefening van zijn eigendomsrecht wordt beknot?

Heeft men stukken noodig om te begrijpen het verschil in de behandeling van stakers, die studenten, die als onderkruipers dienst doen, met gummistokken gewapend, en van studenten, die des nachts een taxichauffeur zoo slaan, dat de man een behandeling aan de neus moet ondergaan en

(Kleerekoper.)

bovendien nog voor den politierechter een smoessie maken, dat zij slechts ,,reflexbewegingen'' maakten, en toch met een boete uitgaan?

De Minister heeft natuurlijk het dossier voor zich, waaruit ik, indien ik gelegenheid had dit in te zien, zou begrijpen, dat dit zoo klaar is als de dag. Ik heb het voorrecht dit dossier niet te hebben gelezen en te volharden in mijn domme opvatting, dat deze rechters door hun eenzijdige samenstelling en eenzijdige opleiding en door hun politieke vooroordeelen niet kunnen begrijpen, dat de staker, die tegen zulke studenten optreedt, niet alleen geen misdrijf pleegt, maar uit een sociaal oogpunt niets anders doet dan zijn hebben en houden, zijn bestaan verdedigen, en in plaats van een berisping of straf meer een aanmoediging verdiende om zich in dat bestaan niet te laten benadeelen.

Mijnheer de Voorzitter, ik heb de desbetreffende stukken niet gelezen, maar waarom vraagt de rechter aan een staker, die terechtgesteld wordt wegens een stakingsdelict: ,,Als ik u een boete opleg, wie betaalt die boete dan, uw vakbond of u zelf?'', en waarom zegt hij, als de man antwoordt: ,,Mijn vakbond'', ,,Ik zal u maar geen boete opleggen, want die betaalt uw vakbond toch''? Als die rechter aan een student, die een taxichauffeur den neus kapot slaat uit pure baldadigheid, een boete oplegt, vraagt hij dezen dan ook: ,,Wie betaalt die boete? Gij, uit uw eigen inkomen en arbeid?'' Wat is het inkomen van een student? Het wordt den student niet gevraagd, en niet omdat die rechter niet de man is, die is gaan zitten om recht te doen, doch de man is, die er zit zonder het maatschappelijk inzicht en zonder de maatschappelijke ontwikkeling, die hij noodig heeft om recht te doen in zulke gevallen.

Mijnheer de Voorzitter, het is dus niet zoo eenvoudig als hier wordt gezegd: geef mij een dossier en ik zal u de onjuistheid van uw beschouwingen laten zien. De feiten, die ik hier noem, kunnen door geen enkel dossier worden ontwricht.

Ook het geval, dat ik in het Voorloopig Verslag deed opnemen, waar een rechter, tegen vijf burgerlijke getuigen in, aan politioneele getuigen gelijk geeft en zegt: ,,Ik geloof deze menschen, want hen te gelooven is noodig voor de maatschappelijke veiligheid'', terwijl die vijf burgerlijke getuigen met het geval niets te maken hebben en alleen als getuigen kunnen optreden, omdat zij wonen in de buurt, waar het geval zich heeft afgespeeld. Dit is een illustratie van de eenzijdigheid, waardoor een eenvoudig man wordt gestraft, omdat hij in botsing is gekomen met de Overheid en omdat een streng optreden noodig is, al is het bewijs dan ook op het kantje af. Misschien was, als dit systeem van bewijsvoering in Groningen was gevolgd, het geheim nog wel ontsluierd, wie ten slotte de dader was, die den verslagene op zijn rekening heeft gekregen, want er was onder de beklaagden een, van wien ik zelf bij vergelijking van de courantenverslagen heb gelezen, dat hij verklaarde zich met een geopend mes er tusschen te hebben begeven. Ik zou den naam van dezen man kunnen noemen, omdat ik hem in de verslagen heb gezien. Ik zal dat niet doen; het heeft geen zin meer. De zaak is nu voorbij. Ik kan alleen de hoop uitspreken, dat die man die dingen voortaan niet herhalen zal.

Nu wil ik mijnerzijds daartegenover den Minister hierop wijzen.

Bij de Antirevolutiewet was de wetgeving van de Duitsche sociaal-democraten steeds het lichtend exempel. Onze partijgenoot Radbruch, de pas afgetreden Minister van Justitie in Duitschland, heeft bij den Duitschen Rijksdag aanhangig gemaakt een volledige hervorming van de strafrechtspraak in Duitschland. Ik wil ten slotte omtrent die hervorming nog enkele woorden zeggen.

De toestand is op het oogenblik zoo, dat er zijn: het Schöffengericht, waarin een beroepsrechter met twee leeken spreken, de Strafkammer, die alle zaken van het Schöffengericht in hooger beroep te behandelen krijgt en bovendien in eersten aanleg recht spreekt, en het Schwurgericht als derde vorm van rechtspraak.

Het stelsel van de samenstelling was tot dusverre zoo, dat practisch nooit een arbeider als leek werd opgenomen, noch in het Schöffengericht, noch in de Strafkammer.

(Kleerekoper e. a.)

Zie nu eens naar Duitschland, naar wat zelfs uit de leekenrechtspraak van één klasse te voorschijn komt.

Onze partijgenoot Radbruch stelt in zijn wetsontwerp, dat reeds bij den Rijksdag in behandeling is, voor: een klein Schöffengericht van één beroepsrechter en twee leeken en een groot Schöffengericht van twee beroepsrechters en drie leeken. Van alle zaken is appèl mogelijk, want ook de Strafkammer, als appelhof, blijft bestaan, maar ook weer hervormd met twee beroepsrechters en drie leekenrechters, terwijl van de aanwijzing van het leekenelement de beroepsrechters absoluut zijn uitgesloten.

Een onafhankelijk lichaam kiest de leekenrechters. Zij worden gekozen met eenparigheid van stemmen, en als die eenparigheid niet wordt verkregen, dan beslist het lot uit de voorgestelden, mannen en vrouwen gelijk, terwijl voor de kinderrechtspraak een afzonderlijk ontwerp is voorgesteld.

Ik weet zeer goed, dat de Minister mij op het oogenblik niet kan en ook niet zal toezeggen, dat hij de opname van het leekenelement in de rechtspraak zal voorbereiden, maar dit ontslaat ons niet van de verplichting, om vast te stellen, dat zoolang de rechterlijke macht eenzijdig wordt samengesteld uit één klasse, haar vonnissen nooit kunnen bevredigen in zaken, waarin de maatschappijverhoudingen een rol spelen en dat ook hier, gelijk elders, de eerbied voor de rechterlijke macht alleen zal groeien, wanneer men het volk zelf tot de taal van de rechtspraak mede zal roepen.

Er iets toe te hebben bijgedragen, dat dit inzicht rijper moge worden, beschouw ik als een deel van de taak, welke ons in dit verband is opgelegd.

Mejuffrouw **Katz**: Mijnheer de Voorzitter! Er is door mevrouw Bakker-Nort gesproken over de herziening in de huwelijkswetgeving en ook in de Memorie van Antwoord is door den Minister van Justitie daarover iets gezegd.

Tevens heb ik gevonden, wat bij de behandeling van hetzelfde hoofdstuk der Staatsbegrooting in 1920 door den Minister is opgemerkt, namelijk, dat hij op dat oogenblik wel niet de geheele huwelijkswetgeving wilde herzien, maar meende, dat zij, die dit niet wenschten, den plicht hadden — en van dien plicht wenschte hij zich te kwijten — om datgene wat als onrecht gevoeld werd, weg te nemen.

De Minister kondigde daarbij aan, dat een herziening van het huwelijksgoederenrecht in bewerking was.

Nu zou ik in dat verband aan den Minister willen vragen, of hij niet alleen het huwelijksgoederenrecht, maar het geheele huwelijksrecht zou willen wijzigen.

Ik sta op een ander standpunt ten deze dan mevrouw Bakker-Nort. Zeker, ik ben het eens met hetgeen bij de behandeling van de zooeven door mij genoemde begrooting is gezegd door den heer Reijmer, dat ook in kringen, aan den Minister van Justitie nauw verwant, de aandrang tot herziening van de huwelijkswetgeving met den dag toeneemt. Juist door mijn werken onder de vrouwen van onzen kant weet ik, dat men ook daar wel degelijk gevoelt, dat er fouten zijn, welke moeten worden weggenomen. Maar het verschil tusschen mevrouw Bakker-Nort en mij is, wat mij in de kringen der overzijde telkens weer treft, dat men bij deze materie uitgaat van de abnormale in plaats van de normale gevallen.

Natuurlijk begrijpt de Minister wel, dat ik in dit opzicht gevoel, zooals ook hij dit zal doen, dat wij moeten uitgaan van en derhalve als norm in de wet moeten behouden de goede, normale, gelukkige huwelijken, zooals zij behooren te zijn, maar dat neemt niet weg, dat, waar wij zien dat er abnormale gevallen bestaan en dat er daardoor onrecht en leed kan geleden worden door vrouwen, wij met elkander toch eens moeten overwegen of niet de tijd gekomen is om middelen te beramen om dergelijk onrecht te keeren.

Maar dan moet men zich bij dit alles ook van elke overdrijving onthouden. Als men telkens beweert, dat wat betreft onze wetgeving wij nog altijd leven onder het regime, dat de vrouw eigenlijk veroordeeld is om te zijn slavin, slavin onder den man, dan kan ik mij daarmede inderdaad niet vereenigen; dan overdrijft men toch in hooge mate.

Er is gelukkig juist ook onder het bewind van den huidigen Minister van Justitie al verbetering aangebracht.

(Katz.)

En trouwens, als men zegt, dat de basis, waarop de huwelijkswetgeving is opgetrokken, geheel vermolmd is, kan ik dat niet onderschrijven. De basis zal voor ons krachtens ons beginsel blijven, dat in het huwelijk, dat een geheel bijzondere levensgemeenschap schept tusschen man en vrouw, de man hoofd van het huisgezin moet zijn; dat er één moet zijn die naar buiten optreedt, omdat men hier tot een levensgemeenschap is gekomen, die een éénheid vormt. Wij zouden, dunkt mij, slechts dan samen kunnen gaan, wanneer men dit wilde aanvaarden, wanneer men die basis wilde behouden en wanneer men dan middelen wilde beramen om misbruik, dat mogelijk is, te keeren.

In al die gevallen, welke hier zoo straks zijn genoemd, kan het zoo blijven, dat de man degeen is, die den doorslag geeft in het normale geval. Men kan alleen overleg plegen in hoever, wanneer er misbruik wordt gemaakt, wanneer er bijzondere omstandigheden zijn, daarin zou zijn te voorzien.

Bij de behandeling der begrooting voor 1921 is door den heer van Schaik den Minister van Justitie in overweging gegeven, of nu wel voor het gandsche onderwerp der huwelijkswetgeving de Staatscommissie-Limburg het aangewezen lichaam was, omdat, zooals ook bij de mondelinge behandeling dier begrooting door den Minister is erkend, deze Staatscommissie indertijd door den heer Kappeyne van de Coppello is geïnstalleerd met de verklaring, dat zij er zou zijn om partieele herzieningen tot stand te brengen voor gevallen, waarin een algemeen inzicht bestond, waarin men het over de hoofdzaak eens was en waarbij men dus weinig discussie zou krijgen.

Zoodra wij echter spreken over herziening van het gansche huwelijksrecht, weet iedereen wel en zeker de Minister van Justitie het allerbest, dat daarbij groote principieele kloven zijn, dat er groot verschil is, zooals straks weder gebleken is tusschen mevrouw Bakker—Nort en mij zelf te bestaan.

Ik zou daarom tot den Minister willen zeggen: zoudt u niet eens in overweging willen nemen om als het ontwerp betreffende het huwelijksgoederenrecht nu misschien binnenkort in de commissie-Limburg gereed komt, zelf daaraan toe te voegen regelen, die meer algemeen het gansche huwelijksrecht betreffen, omdat het mij voorkomt, dat het huwelijksgoederenrecht toch onverbrekelijk verbonden is met het gansche huwelijksrecht en dat men goed zou doen met het geheele huwelijksrecht te herzien en dan tevens het huwelijksgoederenrecht daarin een plaats te geven.

Ik denk dat, wanneer u een Staatscommissie hiervoor benoemt, het veel langer zal duren dan wanneer u zelf de materie ter hand neemt en dan tevens de geheele zaak hier aanbrengt.

Ik wil daarom nog eens mijnerzijds aandrang hierop uitoefenen, omdat het dan juist in uw eigen bevoegde handen blijft om in deze materie de goede basis te behouden, en toch daarnaast het onrecht, waarvan ook Uw Excellentie blijkbaar het bestaan erkent, waar mogelijk, weg te nemen.

Ik wil hiermede volstaan, omdat er nog eenige andere onderwerpen zijn, die mij zeer ter harte gaan. In de eerste plaats de berechting van psychopathen. Ik heb met blijdschap in de Memorie van Antwoord gelezen, dat ook de Minister van oordeel is, dat „de verdere behandeling van deze belangrijke ontwerpen, welke ook naar zijn oordeel in een ernstige behoefte voorzien, niet moet worden afgebroken" en dat hij dan ook „voornemens (is) aan het overleg met de Commissie op den grondslag van het door haar aangeboden verslag verderen voortgang te geven".

Ik ben daarover des te meer verblijd, omdat het nu aan Zijn Excellentie is om op dit verslag der Commissie een antwoord te geven. Uit de woorden van de Memorie van Antwoord meen ik te kunnen opmaken, dat Zijn Excellentie zoo spoedig mogelijk met een antwoord daarop zal komen, waarna dan aandrang zou kunnen worden uitgeoefend op de Commissie om nu met meer spoed deze materie ter hand te nemen en tot een eind te brengen dan zij te voren heeft gedaan. Ik doe dat vooral, omdat ik uit mijn eigen praktijk frapante gevallen ken, waarin menschen veroordeeld moesten worden, die eigenlijk noch in de gevangenis noch in een krankzinnigengesticht thuisbehoorden en omtrent wie de deskundigen, die een rapport moesten uitbrengen, mij menigmaal hebben verklaard: wij weten eigenlijk niet wat wij met hem moeten doen, als de psychopathen-wet maar kwam, waren er goede maatregelen te treffen. Terwijl er dikwijls tusschen deskundigen geen overeenstemming bestaat, zie men bij dit onderwerp, dat zoowel bij de justitie — advocaten en rechters — als bij de psychiaters eenstemmig de meening heerscht, dat aan de op dit gebied bestaande behoefte moet worden te gemoet gekomen.

Ik wil Uw Excellentie daartoe nog eens herinneren aan de door den heer van Mesdag op 3 December 1921 gehoude rede voor het Genootschap tot Zedelijke Verbetering van Gevangenen, waarin hij o.a. zeide, dat het voor de Regeering natuurlijk een lastig probleem is, maar dat wij kennen het leed, dat het gevolg is van het ontbreken van de psychopahtenwet.

Ik wil Uw Excellentie ook herinneren aan het artikel dat door den bekenden advocaat-generaal bij het gerechtsho te Amsterdam, mr. van Geuns, die een groote bekendheid o dit gebied heeft, is geschreven in het *Maandschrift voo Berechting en Reclassecring* (zesde aflevering), waarin ee warm pleidooi wordt gehouden voor spoedige invoering e aan den wetgever wordt toegeroepen om hiermede eindelij eens voortgang te maken. Hij zegt:

> „Ontneem aan den rechter het ellendige gevoel va machteloosheid, hetwelk hij thans bij de berechting va psychopathen maar al te vaak ondervindt en dat zoo ver lammend werkt."

En dezer dagen, op 20 November, is er nog een artike verschenen van den heer van Dullemen, ambtenaar van he openbaar ministerie te Zierikzee, in het *Weekblad van he Recht*, dat tot opschrift heeft: Frappez, frappez toujours Het is juist daarom, dat ook ik nog eens tracht mijn zwakk stem te verheffen om dit onderwerp te bepleiten, omdat, a begrijp ik dat Uw Excellentie mij misschien zal te gemoe voeren, dat er op dit oogenblik voor dat alles geen geld i het toch van belang is elken keer weer te wijzen op het groot gewicht van deze zaak.

Waar nieuwere begrippen op het gebied der psychologi steeds meer ook in de rechtszaal doordringen en daar worde erkend, zou het een mooie daad zijn van Uw Excellentie Van u, zoo zegt het door mij vermelde artikel, die ons de politierechter en den kinderrechter hebt gegeven, moge me een nieuwe daad verwachten.

Ten slotte zou ik nog iets willen zeggen over het strafstelsel en verbeteringen, die op dat gebied nog kunnen wor den aangebracht. Al wederom heb ik met verblijdenis gelezen dat de Minister in de Memorie van Antwoord zegt niet afwijzend te staan tegenover de gedachte om zooveel mogelijk ver beteringen aan te brengen in het bestaande gevangenisstelsel

Hij deelt mede, dat reeds verschillende wijzigingen, a bedoeld in het rapport van de commissie uit het Neder landsch Genootschap tot zedelijke verbetering van gevan genen, zijn aangebracht, terwijl verder door hem het advie van het centraal college voor de reclasseering is ingeroepe en hij nu daarop wacht. Nu zou ik aan Zijn Excellentie willen vragen: hoe zit het dan, dat waar u op dit advie wacht, er toch reeds op sommige punten wijzigingen zij aangebracht. Zijn die daar buiten om geschied? Maar waa om moet dan voor het overige op het advies gewacht worden

In ieder geval hoop ik, dat meer wijzigingen zullen vo gen en Zijn Excellentie zoo noodig op spoed zal aandringe bij het centraal college. Als men het rapport leest, dat ee buitengewoon goed gestileerd rapport is, met warmte ge schreven, dan ziet men daar allerlei naar voren gebracht, e niet alleen de dingen, die men pleegt te noemen les petit côtés de la chose, — hoewel ook dat dingen zijn, die hee onaangenaam kunnen wezen voor de menschen, die gevange zitten —, maar vooral ook datgene, wat in verband sta met hun geestelijke belangen. Er wordt in dat rapport ster aangedrongen op meer afwisseling in den arbeid, op vak onderwijs, op éénmaal per week korte godsdienstige avon

23ste VERGADERING. — 22 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk IV (Departement van Justitie) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Katz e. a.)

bijeenkomsten, op een centrale bibliotheek voor meer ontwikkelden en nog andere zaken. Tevens zou ik Zijn Excellentie in dit verband willen vragen hoe het staat met den arbeid der vrouwen in de gevangenissen. Er is in 1915 een uitnemend rapport uitgekomen, natuurlijk aan Zijn Excellentie volkomen bekend, van mevrouw van Woudenberg—Hamstra, de secretaresse, die in Amsterdam jarenlang heel mooi werk heeft gedaan op het gebied van het gevangeniswezen. Zij heeft daarbij aangedrongen op vakonderwijs van de vrouw. Er is een enquête ingesteld, ook in het buitenland, en er is gebleken, dat het van groot belang is, dat aan vrouwen handwerk- en verstelonderwijs en onderwijs in huishoudelijke bezigheden wordt gegeven, zoodat de vrouwen leeren in staat te zijn huishoudelijk werk te doen.

Het is van groot belang, dat men de vrouwen, die in de cel zitten, tracht tot betere menschen te maken, zoodat zij er gelouterd uitkomen. Welnu, laat men haar dan ook de gewone huishoudelijke bezigheden goed leeren. In dezen tijd, waarin zooveel vrouwen werkzaam zijn in beroepen en bedrijven, is het noodig, dat zij ook dit alles kennen. En bij de categorie vrouwen, die volgens het rapport gewoonlijk in de gevangenis verblijven, blijkt dit bovenal noodig te zijn, omdat het haar orde en regelmaat kan leeren, voor als ze terugkomen in de maatschappij.

Er is mij door mevrouw Hamstra medegedeeld, dat haar vijf jaar geleden door Minister Ort is toegezegd, dat er een handwerkonderwijzeres zou worden aangesteld in de strafgevangenis te Amsterdam. Zou Uw Excellentie dat eens willen onderzoeken? En wanneer mij nu zou worden aangevoerd, dat dat alles geld zal kosten, dan wijs ik op verschillende aanwijzingen in het Voorloopig Verslag, hoe of tot meer bezuiniging zou zijn te geraken. Dit zou o. a. kunnen gebeuren door het maken van bindwerk in de gevangenissen voor de Departementen. Door de commissie in zake de bezuiniging is becijferd, dat daardoor f 50 000 zou kunnen worden bespaard, terwijl daardoor tevens meer afleiding en werk voor de gevangenen werd verkregen. Wanneer door de herziening van de geheele rechterlijke organisatie en — overeenkomstig de denkbeelden, door prof. Scholten ontwikkeld in het *Weekblad voor Notarisambt en Registratie* — door uitbreiding van het werk van den kantonrechter en door invoering van den alleensprekenden rechter in civiele zaken, een groote bezuiniging kan worden bereikt, dan hoop ik, dat iets van dat geld voor de door mij genoemde belangrijke zaken zal worden besteed. Uw Excellentie of misschien Zijn Excellentie Minister de Geer zal misschien zeggen: wanneer er geld vrijkomt, zijn wij veel te blijde en kunnen wij dat niet direct elders gaan besteden, maar dan wil ik toch voor deze groote belangen, waarvoor ik heb gepleit, een beroep doen op het goede hart van Uw Excellentie om althans iets van dat geld hiervoor te gebruiken.

De **Voorzitter**: Ik heb de geachte afgevaardigde niet in de rede willen vallen, maar ik moet nu toch de opmerking maken, dat het om verschillende redenen beter is, dat het contact tusschen den Minister en de afgevaardigden plaats heeft door middel van den Voorzitter.

De heer **van Sasse van Ysselt**: Mijnheer de Voorzitter! Met voldoening heb ik gezien, dat de Minister ernstig streeft naar bezuiniging, zooals zulks ook in den tegenwoordigen tijd past. Maar dit loffelijk streven heeft deze schaduwzijde, dat de Minister meent, dat van de administratieve rechtspraak voorloopig niets mag komen, wegens de financieele offers, daaraan verbonden. Nu meen ik met de laatste geachte vorige spreekster, dat, wanneer er door opheffing van rechterlijke colleges gelden vrijkomen, dit niet dadelijk als bezuiniging behoort te worden opgevat, maar die gelden ook voor een ander behoorlijk doel mogen worden besteed; hierdoor wordt toch aan de bezuiniging niet te kort gedaan. Blijkens de Memorie van Antwoord zal de invoering der administratieve rechtspraak geld kosten, en daarom wil de heer Minister daarvan vooreerst niets meer weten, maar dit stemt dan tot wanhoop, want als, naar ik hoop en vertrouw,

(van Sasse van Ysselt.)

de Minister nog een lang Ministerieel leven zal hebben, dan doet juist die omstandigheid mij betwijfelen, of binnen de eerstkomende jaren van de invoering der administratieve rechtspraak wel iets terecht zal komen. Dit ware zeer te betreuren.

Als toch ooit gebleken is, dat administratieve rechtspraak noodig is, dan was het in de crisisjaren. De rechteloosheid en administratieve willekeur, waarover men zich in die jaren zoozeer en te recht beklaagde, zou zijn verholpen of voorkomen geweest, als er toen reeds een administratiefrechtelijk college ware geweest. Ik zou het daarom zeer verkeerd vinden, als de gelden, die ten gevolge van een nieuwe rechterlijke organisatie zullen vrijkomen, niet werden besteed voor de instelling van een administratiefrechtelijk college, waarvan thans nog een ieder het nut en de noodzakelijkheid erkent. Men mag niet, ter wille van bezuiniging, tegenhouden, dat er zij een rechtspraak, die noodzakelijk is.

In dit verband wil ik nog wijzen op dat gedeelte van de keurige rede van de laatste geachte vorige spreekster, waarin zij sprak over de Psychopathenwet. Zeer te recht heeft zij daarbij betoogd, dat meer dan iets anders ook de invoering eener Psychopathenwet noodig is. Als rechterlijk ambtenaar is mij toch herhaaldelijk gebleken, dat het niet bestaan van die wet een groote leemte oplevert. Herhaaldelijk staat de strafrechter voor grensgevallen, als hij nl. heeft te doen met iemand, aan wiens toerekeningsvatbaarheid hij twijfelt, terwijl hij evenzeer twijfelt of hij in zoodanige mate krankzinnig is, dat hij in een krankzinnigengesticht dient te worden opgenomen. Veroordeelt hij zoo'n persoon, dan pleegt hij allicht een onrechtvaardigheid en wanneer hij hem niet strafbaar oordeelt, omdat hij niet toerekeningsvatbaar zoude zijn, en daarbij gelast zijn plaatsing in een krankzinnigengesticht, dan is er alle kans, dat blijkt herhaaldelijk, dat zoo iemand spoedig wordt ontslagen, als zijnde volgens het oordeel der gestichtsartsen niet krankzinnig en dat zoo'n persoon, die menigmaal gevaarlijk is voor zijn medemensch, dan weder als vrij man in de maatschappij komt. Hieruit blijkt reeds hoezeer het noodig is, dat er spoedig een Psychopathenwet komt.

Gaarne geef ik den Minister toe, dat die wet niet zoo behoeft te zijn als zij aanvankelijk werd voorgesteld, maar dit moet geen reden zijn om in het geheel geen Psychopathenwet in te voeren, daar de mogelijkheid bestaat ze zoo te maken, dat de kosten daarvan gering zullen zijn. Men kan daarvoor bijv. gebruik maken van de bijzondere strafgevangenis te Scheveningen, die nu al reeds voor sommige der door mij zooeven bedoelde gevallen daarvoor wordt gebezigd, en wellicht ook van andere instellingen, zooals een Rijkskrankzinnigengesticht.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch nog ter sprake te brengen de wijziging van de wetgeving op de naamlooze vennootschappen. De heer Kleerekoper heeft te recht in herinnering gebracht, dat dit onderwerp reeds in 1901 hier ter sprake is gebracht, omdat men toen reeds algemeen van oordeel was, dat de bestaande bepalingen allerminst voldoende zijn. Er is daarna een wetsontwerp op de naamlooze vennootschappen gekomen, maar dat heeft een lange lijdensgeschiedenis gehad, want de achtereenvolgende leden van de Commissie van voorbereiding, die in deze Kamer daarvoor werd ingesteld, waren van oordeel, dat de basis er van niet deugt, en zoo kwamen zij over dit wetsontwerp met de Regeering niet tot overeenstemming. De Commissie van voorbereiding, waarvan U, Mijnheer de Voorzitter, destijds de voorzitter waart, heeft over de in het wetsontwerp aan te brengen wijzigingen een belangrijk verslag uitgebracht aan de Regeering, maar tot dusverre heeft dit geen ander resultaat gehad dan dat de Minister heeft medegedeeld, dat het wetsontwerp door hem is gesteld in handen van de Staatscommissie-Limburg, van welke Commissie, blijkens het Voorloopig Verslag door de Regeering, onlangs een antwoord is ontvangen. Ik hoop, dat de Minister nu niet langer zal wachten, met dit wetsontwerp zelf in behandeling te nemen en aan de Kamer zal willen mededeelen, welke zijn voornemens zijn ten aanzien van dit wetsontwerp. Ik zou de

(van Sasse van Ysselt e. a.)

Regeering ernstig in overweging willen geven spoedig te gemoet te komen aan de wenken van de Staatscommissie-Limburg en aan de verlangens, uit den boezem der Kamer gekomen en door de Commissie van voorbereiding geuit, en het derhalve zoo ver te brengen, dat het hier weldra in openbare behandeling kan worden gebracht.

De Minister van Justitie zal daarmee een zeer goed werk verrichten. Financieele bezwaren zullen tegen de spoedige behandeling van dit wetsontwerp niet kunnen gelden, want kosten zullen niet zijn verbonden aan de invoering eener wet tot herziening van de bepalingen omtrent de naamlooze vennootschappen.

Ik vermeen, Mijnheer de Voorzitter, het hierbij te kunnen laten.

De heer **van Schaik:** Mijnheer de Voorzitter! Ik heb slechts een kort woord te spreken, omdat dit hoofdstuk der begrooting, mede in verband met het antwoord, dat wij van den Minister ontvingen, mij geen aanleiding geeft tot bijzondere beschouwingen.

Ik wil een oogenblik stilstaan bij de rede van de geachte afgevaardigde mevrouw Bakker. Door een stilzwijgen mijnerzijds meen ik niet op eenigerlei wijze den indruk te mogen wekken, alsof ik het met die rede eens zou zijn.

De Minister zal wel begrijpen, dat wanneer hij gevolg zou geven aan dien sterken en algemeenen aandrang, zooals die door die geachte afgevaardigde op hem is uitgeoefend, hij niet zou handelen in den geest, die mij ten aanzien van dit onderwerp bezielt. In dit opzicht sta ik veel dichter bij hetgeen de geachte afgevaardigde mejuffrouw Katz op zulk een gracieuze wijze naar voren heeft gebracht.

Laat ik vooropstellen, dat mij zoo sterk heeft getroffen, wat mij altijd treft, wanneer ik redevoeringen hoor of geschriften lees van medestanders, in dit opzicht van mevrouw Bakker, dat is de uitermate sterke overdrijving. Zij zien eenige gevallen in het maatschappelijk leven, die de bestaande leemten in de wettelijke regeling sterk op den voorgrond brengen, en met die gevallen gewapend trekken zij een algemeene conclusie, gaan zij generaliseeren en beweren zij, dat er een noodtoestand heerscht, en zoo spoedig mogelijk moet worden ingegrepen.

Ik wil er niet van verdacht worden niet voor te staan een wijziging van de rechtspositie der vrouw. Zoolang ik lid van de Kamer ben, is er, meen ik, geen jaar voorbijgegaan of ik heb in dien zin gepleit. Maar als men aankomt met redevoeringen, die de zaak buiten haar proporties brengen, zooals die van mevrouw Bakker, dan moet ik een woord van tegenspraak laten hooren.

Wij hebben als regel gelukkige huwelijken, en daarbij komt de vraag, hoe het huwelijksrecht en het huwelijksgoederenrecht is geregeld, niet aan de orde. Wij hebben ook ongelukkige of minder gelukkige huwelijken, meer dan wenschelijk is, maar ook daarin spelen de gebreken van onze tegenwoordige huwelijkswetgeving geen rol. Er schiet dan nog een betrekkelijk klein aantal gevallen over, waarin die rechtsregeling werkelijk aanleiding geeft om aan te dringen op wijziging.

Ik moet vooral opkomen tegen den principieelen opzet, dien wij van de geachte afgevaardigde aan de overzijde hebben gehoord. Als ik goed heb opgeteekend, heeft zij in het laatst van haar rede een tirade laten hooren, waarin zij op eenigszins smalende wijze sprak over de teekening van het kerkelijk formulier, dat dan zou overblijven voor degenen, die de maritale macht wenschen te behouden.

Mevrouw **Bakker—Nort:** Dat is volkomen onjuist.

De heer **van Schaik:** Als dat niet waar is, heb ik het verkeerd begrepen, maar zij heeft sterk op den voorgrond doen komen, dat voor de burgerlijke wet feitelijk volkomen gelijkheid moest zijn tusschen man en vrouw en dat dan voor degenen, die nog wenschen vast te houden aan het ouderwetsche, het kerkelijk formulier overbleef, dat men kan teekenen!

(van Schaik.)

Mevrouw **Bakker—Nort:** Dat heb ik niet gezegd.

De heer **van Schaik:** Daar kom ik tegen op, omdat het een miskenning is van het wezen van het huwelijk. Wij hebben het huwelijk te beschouwen als een sacrament, als een zeer bijzonder zedelijke gemeenschap tusschen man en vrouw, als een instelling van zoodanigen aard, dat zij eigenlijk geheel buiten een wettelijke regeling en inmenging behoorde te blijven. Principieel sta ik dus op het standpunt, dat het huwelijk niet moest zijn geseculariseerd. Maar nu de burgerlijke wetgever zich eenmaal het huwelijksrecht heeft aangetrokken, kom ik er tegen op, dat men aan de primaire beteekenis van het huwelijk als sacramenteele gemeenschap alle waarde ontzegt en dat men het in hoofdzaak beschouwt als een burgerrechtelijke betrekking, een contract tusschen man en vrouw.

Overigens heeft men kunnen constateeren, dat mevrouw Bakker—Nort zooveel verschillende zaken door elkaar mengt. Zij heeft gesproken over verhouding tusschen de echtgenooten onderling, over de verhouding van de echtgenooten tot de kinderen, over de maritale macht, over het huwelijksgoederenrecht. Als ik haar goed begrepen heb, heeft zij, het beginsel van de maritale macht verwerpend, op dien grond ook de wijziging van het huwelijksgoederenrecht voorgestaan, in den zin van gelijke rechten voor man en vrouw. Ofschoon ook ons Burgerlijk Wetboek ten aanzien van aard en omvang van de maritale macht de grenzen niet duidelijk trekt, moet toch vooropgesteld worden dat in het algemeen de vermogensrechten van de vrouw met de maritale macht niet te maken hebben. Deze vloeit slechts voort uit den aard des huwelijks als zedelijke levensgemeenschap en den voorrang van den man als hoofd van zijn gezin.

De vermogensrechtelijke verhouding tusschen partijen ligt niet op dat terrein.

In vermogensrechtelijk opzicht, zoo al geen volledige vrijheid en handelingsbevoegdheid voor de vrouw wenschende, ben ik toch in elk geval niet gebonden aan het principe, dat ik ten aanzien van de algemeene machtsverhouding tusschen man en vrouw aanhang. In vele opzichten kan ik met de voorstanders van een wijziging van het huwelijksgoederenrecht meegaan, omdat ik die acht een regeling van vermogensrechtelijken aard, waarop de principieele opvatting, die ik van het huwelijk heb, geen betrekking heeft.

Ofschoon een ander standpunt innemende dan mevrouw Bakker—Nort, zou ook ik bij Zijn Excellentie andermaals aandrang willen uitoefenen ten gunste eener herziening van de bepalingen, waardoor de vrouw in een minder billijke positie verkeert dan naar mijn meening wenschelijk en noodig is. Het schijnt mij toe, dat het wegnemen van wat op het oogenblik als onbillijk wordt gevoeld, urgent is. En al mag de Minister nu zelf niet zoo bijster enthusiast zijn voor het ter hand nemen van deze materie, ik geloof zeer stellig, dat, mede op de gronden, ontwikkeld door mejuffrouw Katz, het oogenblik als aangebroken mag worden beschouwd, dit onderwerp met ernst en kracht ter hand te nemen.

Nog een enkel woord over de bezuiniging. Tot mijn genoegen is hier de inzet van het debat niet geweest, bezuiniging te brengen in de taak van het Departement van Justitie. Ik stel mij op het standpunt, dat allereerst dit betrokken Departement heeft te behartigen een groot aantal zeer ideëele belangen, en dat men in de tweede plaats de vraag moet stellen, in hoeverre de behartiging van die ideëele belangen kan geschieden op een wijze, die niet gaat boven onze economische krachten.

Op één punt moet ik met betrekking tot de door mij overigens toegejuichte bezuinigingsplannen van den Minister een reserve maken.

Ik betreur het zeer, dat de Minister op het gebied van het tucht- en opvoedingswezen en op het gebied van de reclasseering naar mijn meening te sterk gaat besnoeien. Ik berijd hier niet een stokpaardje en wil geenszins gerekend worden tot diegenen, die er een eigen liefhebberij op nahouden, maar ik zou er den Minister toch voor willen waarschuwen, dat,

van Schaik e. a.)

ls men te veel gaat bezuinigen op het opvoedingswezen en e reclasseering, men daardoor onmiskenbaar noodig maakt, at bij suppletoire begrootingen te zijner tijd meer gelden illen moeten worden aangevraagd voor het gevangeniswezen.

De ondervinding, met de voorwaardelijke veroordeeling en nvrijheidstelling opgedaan, heeft geleerd, dat daardoor de ecidive in belangrijke mate wordt beperkt. Ik kan de cijfers p het oogenblik niet precies controleeren, maar mij is nlangs van deskundige zijde medegedeeld, dat statistisch lijkt, dat van de voorwaardelijk in vrijheid gestelden er echts 15 pct. recidiveeren en 85 pct. zich niet meer aan erhaling van misdrijf schuldig maken, terwijl vroeger 70 ct. van degenen, die veroordeeld werden, andermaal in anden van de justitie kwamen. Daaruit blijken de uitstenende resultaten van de voorwaardelijke invrijheidstelling n de voorwaardelijke veroordeeling. Men zal mij echter oeten toegeven, dat, wanneer daarbij geen bijzondere voorzaarden aan de delinquenten zouden kunnen worden opgegd, en er geen patronaat meer zou kunnen worden aanaard en uitgeoefend, bij gebrek aan de noodige middelen, aarmede de te reclasseeren personen materieel moeten orden geholpen en verzorgd, het groote gevaar dreigt, dat e vruchten van de reclasseering niet meer zullen zijn, wat j tot nog toe waren, dat recidive niet zal uitblijven en dat e populatie onzer gevangenissen, die tot ons aller vreugde o sterk aan het afnemen is, weer zal toenemen. Als in den ienst van dit Departement bezuinigd moet worden, zal dat llereerst behooren plaats te hebben in de rechterlijke organitie en indeeling.

In dit verband heb ik tot mijn genoegen gelezen, dat de Minister aan een bijzondere commissie opdracht heeft geeven, om hem te dien aanzien te dienen van advies en ik eloof, dat als de commissie dat advies zal hebben uitgeracht — de samenstelling dezer commissie waarborgt ons el dat de Minister hier een goed advies zal krijgen — dat an zal blijken dat er aanmerkelijk op de inrichting van onze echterlijke macht zal kunnen bezuinigd worden.

Het is het oogenblik niet om daarop nader in te gaan, wij nnen daar te zijner tijd op terugkomen, maar zeker is, at in die richting de belangrijkste bezuinigingen op het epartement dienen te worden bereikt en dat men zooveel ogelijk zal behooren af te zien van bezuiniging op ideëele eleinden.

De heer **Rutgers:** Mijnheer de Voorzitter! Ik wil maar n kort woord spreken naar aanleiding van hetgeen de gehte afgevaardigde mevrouw Bakker-Nort in deze vergadeng ter sprake heeft gebracht, namelijk de herziening van is huwelijksrecht, en dat woord kan hierom zoo kort zijn, ndat er eigenlijk veel debat tusschen die geachte afgevaargde en mij niet mogelijk is, daar men, om te debatteeren n gemeenschappelijken grondslag moet hebben; en nu sta ten aanzien van de huwelijkswetgeving op een zoo geheel nderen grondslag als deze geachte afgevaardigde, dat dit bat niet tot veel resultaten zal kunnen leiden.

Die geachte afgevaardigde heeft haar opvatting omtrent t huwelijk; zij komt met beschouwingen, die zij heeft oment de practische resultaten van de tegenwoordige wetving en tot formuleering van bepaalde wenschen, die, uit n aard der zaak, voortvloeien uit de opvattingen die deze achte afgevaardigde heeft van de menschheid in het algeeen en van het verschil in sexe.

Daartegenover sta ik op een standpunt, dat meer overeenmt met dat van den heer van Schaik. Het huwelijk is niet n zaak van menschelijke vinding, en zijn bestaan en regeng mag niet afhankelijk zijn van wat mensehen goed of ttig achten, maar het huwelijk is een Goddelijke instelng en de wetgever behoort bij de regeling van het huwelijk handelen naar den aard en het karakter van het huwelijk oals het die van Godswege heeft verkregen Te gelijk is het ndhaven van het huwelijk, in het algemeen in den vorm en het bij ons als onontbindhaar instituut heeft, van de ootste beteekenis voor de maatschappelijke orde. De Overid, geroepen om de rechtsorde te handhaven, moet daarbij genover het instituut als het huwelijk, dat door God is inge-

(Rutgers.)

steld, waarvoor de grondbeginselen ons in de Heilige Schrift zijn geopenbaard, van die grondbeginselen uitgaan en zich daarvan niet laten afdringen door de overweging dat A, B of C of zelfs een groote massa der wijze en verlichte menschen van den tegenwoordigen tijd omtrent de verhouding van man en vrouw andere, naar hun meening betere, inzichten hebben.

De Overheid heeft er veeleer tegen te waken, dat de ontwikkeling van ons recht niet gaat in een richting en dat in ons recht niet worden ingedragen elementen en instituten, waardoor het huwelijk zijn karakter zou verliezen.

Nu is er één punt, waarop ik eenigermate met den heer van Schaik van meening verschil. De heer van Schaik trekt hieruit geen gevolgtrekkingen voor het huwelijksgoederenrecht.

Ik begrijp niet goed, hoe hij dat vereenigen kan met de opvatting, die hij heeft omtrent het vermogensrecht in het algemeen en ook met de opvatting, die hij heeft omtrent het eigendomsrecht. Het eigendomsrecht, het vermogensrecht, het huwelijksgoederenrecht kan naar mijn opvatting niet worden gedacht buiten het verband van de zedelijke rechtsorde en de legitimatie van vermogensrechtelijke instituten ligt in de zedelijke grondslagen, die daarna ten grondslag liggen. Het huwelijksgoederenrecht kan niet worden gedacht als een abstract economisch iets, maar het bezit van het gezin moet worden gedacht in verband met de persoonlijkheid van de leden van het gezin en in verband met het gezin zelf.

Het komt mij daarom voor, dat het huwelijksgoederenrecht niet kan omgaan buiten de beginselen, die men voorstaat ten aanzien van het gezin en ten aanzien van het huwelijk. Het komt mij voor, dat, waar omtrent het huwelijk en de grondslagen van het huwelijk verschil bestaat, dat verschil ten aanzien van het huwelijksgoederenrecht zich ook zal laten gelden.

Wanneer men bij voorbeeld denkt aan de verhouding van man en vrouw, namelijk dat de man het hoofd is van de vrouw, zal dit ook ten aanzien van de regeling van het beheer van het vermogen van de vrouw en van het gemeenschappelijk vermogen gevolgen moeten hebben; ik laat thans daar welke.

In hetgeen mejuffrouw Katz gezegd heeft, is, nog meer dan in hetgeen de heer van Schaik gezegd heeft, veel dat ik kan onderschrijven.

Intusschen heb ik van haar gehoord, dat zij bij de herziening van het huwelijksgoederenrecht niet wil blijven stilstaan. Zij wil een herziening niet beperken tot het keeren van misbruiken, die ten aanzien van het huwelijksgoederenrecht worden aangetroffen.

Mijnheer de Voorzitter! Wat betreft het keeren van misbruiken, het te gemoet komen aan toestanden, die moeten worden afgekeurd en veroordeeld op het terrein van het huwelijksgoederenrecht, geloof ik, dat daarover te praten valt. Wij hebben van de Regeering gehoord, dat een herziening van de bepalingen betreffende de scheiding van goederen een van de zaken is, waaraan zij haar aandacht wijdt.

Mejuffrouw Katz heeft echter gezegd, dat zij ook een herziening van het huwelijksrecht in het algemeen gewenscht achtte.

Mijnheer de Voorzitter! Ik twijfel er aan of die herziening gewenseht is.

Ik wil gaarne erkennen, dat ik te dien opzichte de grootste voorziehtigheid wil betrachten, omdat er een groot aantal personen zijn, met wie ik niet gaarne zoo iets zou willen ondernemen, omdat zij, wanneer zij meedoen aan een herziening van het huwelijksrecht, zullen trachten er bedenkelijke elementen in te brengen. Ik wil daarom niet gaarne overgaan tot een herziening van het huwelijksrecht en ik meen te mogen zeggen, dat het met het zoo juiste uitgangspunt van mejuffrouw Katz zou overeenkomen, dat zij ten opzichte hiervan een groote voorzichtigheid betraeht. Ik voor mij zie niet de dringende redenen, die daartoe zouden kunnen leiden.

Wat de practijk betreft, stel ik mij voor, dat 99 pct. van de Nederlandsche vrouwen, wanneer zij zouden hebben kunnen hooren hoe door mevrouw Bakker—Nort het lijden

(Rutgers e. a.)

van de gehuwde vrouw werd geschilderd, niet zouden kunnen hebben nagelaten daarbij te glimlachen.

Het klinkt misschien eenvoudig, maar het lijkt mij toch, dat de toestand van de gehuwde vrouw en haar lot niet zoo deplorabel is, dat niet zeer vele vrouwen dien toestand vrijwillig aanvaarden, en dat ten bewijze daarvan mag worden vermeld, al is dit argument zeer eenvoudig, dat het huwelijk nog altijd voor zeer veel vrouwen eenige aantrekkelijkheid heeft, meer aantrekkelijkheid dan de overdreven uitingen van mevrouw Bakker—Nort zouden doen denken.

Nu nog een enkel woord naar aanleiding van hetgeen de heer Kleerekoper heeft gezegd omtrent de rechtspleging. Hij heeft zich ongerust betoond omtrent de objectiviteit van onze rechtspraak. Natuurlijk heeft hij niet gezegd, dat de man met de pet bij zijn kraag wordt gevat en men den man, met den eleganten hoed, vrij laat loopen — dit gebeurt op andere plaatsen —; in deze zaal krijgen wij de voorstelling, dat het voor menschen, uit zeer bepaalde kringen, met zeer bepaalde opvattingen en opleiding, moeilijk is objectief te zijn.

Dat het echter moeilijk is om objectief te zijn, bewijst de heer Kleerekoper, wanneer hij ons eenige mededeelingen doet omtrent een strafproces. Hij spreekt niet over den inhoud van de dagvaarding, maar wel duidt hij in den loop van zijn discours de personen, over wie hij spreekt, aan als „gespuis". Ik ken die heeren in het geheel niet, maar het lijkt mij, dat, wanneer men in dergelijke termen een zaak gaat behandelen, het toch wel wat ver gaat ook te spreken over gewenschte objectiviteit.

Het komt mij voor, dat de bewering, dat de rechterlijke macht, zooals wij die bezitten, niet voldoende objectief zou zijn, niet kan waar gemaakt worden met aprioristische redeneeringen. Wij hebben niet te doen met willekeurige personen, die uit bepaalde kringen of groepen van de bevolking genomen zijn, maar wij hebben een rechterlijke macht — daarop kunnen wij als Nederlanders trotsch zijn en ook de heer Kleerekooper kan er dankbaar voor zijn, omdat zij ook hem, waar het noodig is, zal beschermen — die bestaat uit personen, die een deugdelijke opleiding hebben gehad en die in den kring, waarin zij verkeeren, nl. in den kring van de rechterlijke macht, vinden hooge opvattingen omtrent objectiviteit, omtrent de wijze, waarop tegenover de justiciabelen van uit elken kring en van elke richting moet worden opgetreden.

De blaam, die hier gelegd is op de rechterlijke macht, niet alsof zij in den meer trivialen zin partijdig zou zijn, maar dat zij toch aan de hoogere eischen van objectiviteit, welke de heer Kleerekoper formuleerde, niet zou kunnen voldoen, is geheel onverdiend, en het wordt tijd, dat niet alleen die meer triviale klacht over de rechterlijke macht uit deze zaal afwezig blijft, maar dat ook niet meer op deze wijze over onze rechterlijke macht gesproken wordt.

Mejuffrouw **Groeneweg**: Mijnheer de Voorzitter! Het was niet mijn plan mij in dit debat te mengen. Ik heb vroeger immers reeds eenige malen, zij het in het kort, gesproken over de noodzakelijkheid van herziening der huwelijkswetgeving, namelijk bij de behandeling der Staatsbegrooting voor 1920 en bij de algemeene beraadslagingen over de Staatsbegrooting voor 1923. Ik meen te meer dat het niet noodig is thans diep op deze materie in te gaan, omdat wij thans niet te doen hebben met een wetsontwerp, dat voor ons ligt, doch alleen met een toezegging voor overweging van de vraag, wat er gedaan zou kunnen worden.

In het debat zijn enkele gedachten geuit, die niet geheel onweersproken mogen blijven, omdat anders de meening zou kunnen postvatten, dat men zich daarmede algemeen vereenigde.

Men heeft, zeer tot mijn spijt, in dit debat gesproken over het huwelijk als sacrament.

Degenen, die in de afdeelingen aangedrongen hebben op een herziening van de huwelijkswetgeving, en dat waren er velen, hebben natuurlijk het oog gehad op het burgerlijk huwelijk, en dat raakt toch niet het huwelijk als sacrament. Men zal toch niet willen veronderstellen, van welken afgevaardigde ook, dat men aan de Overheid recht van bemoeiing

(Groeneweg.)

zou toekennen met het huwelijk als sacrament? Daarvan he de Overheid af te blijven. De wetgever heeft er zich niet me te bemoeien, of een menschenpaar een huwelijk wil sluit volgens de Roomsch-Katholieke of volgens de Protestants belijdenis dan wel volgens Turksche opvattingen.

Het huwelijk als sacrament, als heilig verbond beschouw hebben wij hier niet in het debat te brengen. Ik geloof zel dat de eerbied voor dit huwelijk het best betoond kan wor door er hier niet over te spreken.

Een tweede misverstand rijst, als men het voorstelt, als de voorstanders van herziening van het Burgerlijk Wetb op dit stuk de illusie zouden hebben, dat een mislukt huwel door een wetsbepaling zou zijn om te tooveren in een gel kig huwelijk. Niemand is zoo onnoozel om dat te geloov De bedoeling is dan ook alleen om, als er door het mislukk van een huwelijk leed wordt geleden door een van de partij dat leed tot een minimum te beperken. Dat in een huwel de verhouding tusschen man en vrouw niet verandert door wetsbepaling, geven wij allen toe. Als wij dan ook een h ziening van het huwelijksrecht vragen, is dat alleen met l oog op de minder gelukkige huwelijken. Zoo is het imm ook bij de strafwetgeving; men maakt geen strafbepaling voor eerlijke menschen, die den eigendom van anderen e biedigen, maar voor dieven. Zoo is het nu eenmaal bij iede wet. De goeden zullen er geen last van hebben, zullen l misschien niet eens merken, als er verandering in de v komt.

Ik geloof, dat het goed ware geweest, indien men de twee zaken buiten het debat had gehouden, want zij kunn niet anders dan verwarring stichten.

Wat wij beoogen met een herziening van de huwelijk wetgeving, is niet anders dan dit, dat die wetgeving overeenstemming zal worden gebracht met het rechtsgev van de groote meerderheid van het volk, dat zij niet acht op komt bij de gewijzigde rechtsopvattingen, bij de gew zigde opvattingen omtrent de positie van de vrouw, zood er werkelijk eerbied zal zijn voor de bestaande wetgevin Hoe is het nu met de beroemde onvoorwaardelijke gehoo zaamheid, die van de vrouw wordt geëischt tegenover d man volgens de tegenwoordige wetgeving? In breede lag van ons volk — men mag het betreuren of niet — wo reeds op den eersten huwelijksdag gelachen met deze b paling. Men neemt die niet ernstig, omdat men te go weet, dat niet die wetsbepaling, maar karaktereigenscha pen en ook wel economische omstandigheden van groot invloed zijn op de verhouding tusschen man en vrou Evenals in een verhouding tusschen twee vrienden of vrie dinnen, zullen het de karaktereigenschappen zijn van betrokkenen, die bepalen wie het groote overwicht z hebben op geestelijk en zedelijk gebied. Wij hebben hi alleen te doen met het burgerlijk huwelijk. De jonggehu den mogen verkeeren in den zevenden hemel of althans hoogere sferen leven, zij blijven voor ons slechts aardsc schepselen, die leven in den Nederlandschen Staat. I daarin voorheen verkeerden als twee onafhankelijk v elkaar levende menschen, als twee zelfstandige burgers, c met het huwelijk van burgerlijken staat veranderden, c in het vervolg als een echtpaar door het leven zullen ga en wier verhouding in plichten en rechten jegens elkand jegens de buitenwereld en jegens hun kinderen behoorli moet geregeld zijn in onze wetgeving.

Die verhouding op drieërlei terrein zal moeten word geregeld. En nu geloof ik, dat die verhoudingen zoo g worden zijn, dat onze tegenwoordige huwelijkswetgeving niet meer op klopt. De vrouw heeft in den loop der jare ook in het gezinsverband, een heel andere positie gekrege omdat de vrouw meer algemeene ontwikkeling heeft d vroeger, althans niet zoover in ontwikkeling achterstaat l den man als vroeger het geval was. In arbeiderskringe waar man en vrouw altijd beiden moesten arbeiden voor h bestaan, samen moesten ontberen en geen van beiden c ontwikkeling hadden, die groot verschil mogelijk maak wordt natuurlijkerwijze van deze positieverandering h minst gemerkt.

Ten tweede heeft onze Nederlandsche wetgeving zelf

(Groeneweg e. a.)

rekening gehouden met de veranderde positie van de vrouw in de maatschappij. Volgens het Burgerlijk Wetboek is de vrouw niet gerechtigd tot eenige rechtshandeling naar buiten. Wij weten echter, dat de wet op de Rijkspostspaarbank in 1880 reeds aan de gehuwde vrouw het recht geeft een eigen boekje te hebben en eigen geld op te nemen. Dat is dus wel degelijk beschikken over eigen middelen. Verder is bij de Kinderwetten van 1901 de uitdrukking „vaderlijke macht" gewijzigd in „ouderlijke macht", wat mede is aan te merken als een gevolg van de veranderde positie van de vrouw. Ten derde is in 1907 gekomen de wet op het arbeidscontract, volgens welke de vrouw, die een arbeidsovereenkomst aangaat, verondersteld wordt daarvoor de machtiging van haar man te hebben. Onze huwelijkswetgeving komt dus in menig opzicht niet meer overeen met wat de Nederlandsche wetgever zelf bepaalde ten aanzien van de positie van de vrouw. Daarom staan wij sterk, als wij het burgerlijk huwelijk, dat als registratie bedoeld is, anders geregeld willen zien, zonder te raken aan het huwelijk als sacrament, geregeld willen zien in overeenstemming met het rechtsgevoel, dat in de meerderheid van het Nederlandsche volk leeft.

De heer **Beumer**: Mijnheer de Voorzitter! De geachte vrouwelijke afgevaardigde mevrouw Bakker—Nort heeft het, om voor mij onnaspeurbare reden, noodig gevonden mijn naam in deze discussie te mengen. Ik wensch beleefdheidshalve aan den oproep tot den strijd gehoor te geven, hoewel door mij niet veel zal worden verteld.

De geachte afgevaardigde gaf ongeveer deze voorstelling, dat in Nederland vrijwel iedereen een wijziging van de huwelijkswetgeving noodig acht, behalve de persoon, die op het oogenblik staat te stamelen. Ik onderstel, dat de geachte afgevaardigde nog te veel onder den indruk verkeerde van de jongste algemeene vergadering van den Vrijzinnig-democratischen Bond en dat zij daaraan het recht meende te ontleenen mij geheel te isoleeren en daartegenover zich zelf de woordvoerster te achten van geheel overig Nederland. Ik ben hiervan overtuigd, dat een groot deel van het Nederlandsche volk, wanneer het gaat om vraagstukken als die van de herziening van onze huwelijkswetgeving, eerder zich wenscht aan te sluiten bij mijn opvattingen dan bij de zeer vooruitstrevende van mevrouw Bakker—Nort. Ik weet wel, dat het aantal volstrekt niet alles beslist, allerminst in de opvattingen van de vrijzinnig-democraten, die, op hun laatste algemeene vergadering elkander hebben verteld, dat hun beginselen juist leven onder het beste en meest intelligente deel van ons volk, en dat zij zoo ontzaglijk veel wetenschappelijke krachten van den eersten rang hebben — maar toch wil het mij voorkomen. dat juist ten aanzien van vraagstukken als de herziening der huwelijkswetgeving ook met de eenvoudigen naar den geest mag worden gerekend; met het feit, dat er in Nederland velen zijn, die wel niet tot zoo hoog wetenschappelijk peil zijn opgeklommen, maar die toch wenschen, dat de opvattingen, die naar hun meening juist zijn, gehandhaafd worden, nl. een huwelijkswetgeving, voortvloeiende uit en gebaseerd op het Christelijk beginsel.

In het Voorloopig Verslag zijn enkele leden aan het woord, die wenschen

> ....,,alle onderscheid in rechtspositie tusschen man en vrouw opgeheven te zien. De vrouw worde tot alle ambten en betrekkingen benoembaar; zij erlange volledige handelingsbevoegdheid; in het huwelijksgoederenrecht worde haar met betrekking tot het vermogen dezelfde bevoegdheid toegekend als aan den man; ook hare rechten tegenover de kinderen worden gelijk aan die van den man."

Het Voorloopig Verslag gaat nog verder, deze zelfde leden wenschen ook, dat er zal komen een volledige maatschappelijke gelijkstelling van man en vrouw. Dit lijkt mij onmogelijk. Een maatschappelijke gelijkstelling van iets, wat *ex natura* ongelijk is, kan eenvoudig niet. De wet kan een dwaasheid bevatten, kan een volledige gelijkstelling van man en vrouw decreteeren — al zullen tal van bepalingen, waarbij

(Beumer.)

dat geschiedt, onuitvoerbaar blijken — de maatschappij is tot dergelijke dwaasheden niet in staat. Bepaalde leden van de maatschappij kunnen zich tot dwaasheden laten verlokken, de maatschappij als zoodanig reageert daarop onverbiddelijk. En zelfs wanneer in de wet de volstrekte gelijkstelling mocht zijn neergeschreven, zal het essentieel verschil, dat van nature bestaat, maken, dat onverbiddellijk de maatschappij daarop reageeren moet en wordt volledige gelijkstelling niet bereikt.

Mijnheer de Voorzitter! Door de geachte afgevaardigde, die ik aanduidde, is als grief o.a. dit naar voren gebracht, dat bij den bestaanden toestand de vrouw er zoo ongelukkig aan toe is en dat het zelfs wel voorkomt, dat een vrouw, die lid is bijv. van een gemeenteraad, dat lidmaatschap niet langer kan uitoefenen, doordat de man zijn domicilie heeft overgebracht naar een andere gemeente. Mevrouw Bakker—Nort heeft ook het woord naturalisatie gebruikt. Daarbij is natuurlijk gedoeld op het verschrikkelijke feit, dat, als de man naturalisatie aanvraagt in een vreemd land, het gevolg daarvan is, dat de vrouw haar Nederlanderschap verliest. Men zou kunnen vragen: wat wil de geachte afgevaardigde dan? Weet zij niet, van hoeveel belang het is, dat in een huwelijk man en vrouw zoo veel mogelijk feitelijk en rechtens in gelijke positie verkeeren, en dat allerlei quaesties kunnen ontstaan, indien men mogelijk maakt, dat man en vrouw een verschillende nationaliteit bezitten? Dat zal alleen kunnen, als men tevens onze geheele huwelijkswetgeving wijzigt. Daarvoor deinst mevrouw Bakkert—Nort zeker niet terug, maar dan zouden moeilijkheden rijzen, zoo groot in aantal, dat men beter den bestaanden toestand kan laten bestaan en er in berusten, dat als het hoofd van een gezin naturalisatie aanvraagt in een vreemd land, de vrouw haar lot maar ondergaat. Indien haar niets ergers overkomt dan dit, kan zij zich kalm houden, naar het mij wil toeschijnen.

Hetzelfde geldt bij de verplaatsing van domicilie. Ik erken, dat dit een zaak is van eenige beteekenis. Een vrouw is lid van den raad van een gemeente of van de Staten eener provincie, en de man zal, uit hoofde van zijn werkzaamheden, of omdat hij elders beter werk kan vinden dan in de gemeente, waarin hij woont, zijn domicilie naar een andere gemeente overbrengen. Het resultaat daarvan is, dat de vrouw ophoudt lid te zijn van den raad der gemeente, waar zij tot nu toe ingezetene was.

De heer **Oud**: Als de man dat nu eens alleen gedaan had om zijn vrouw te plagen?

De heer **Beumer**: Wanneer ik opkom tegen een stelling, die hier officieel en ordelijk naar voren is gebracht, dan moet de heer Oud niet, voor ik die nog afgehandeld heb, aankomen met een nieuwe vraag langs den onordelijken weg. Ik zou echter niet ongeneigd zijn om die vraag te bespreken en misschien kom ik nog wel daartoe. Ik behandel eerst de algemeene vraag van mevrouw Bakker—Nort. De vrouw is lid van den gemeenteraad en de man verplaatst zijn domicilie, omdat zijn werkzaamheden het noodig maken of omdat hij elders een beter bestaan kan vinden. Het resultaat is dat de vrouw ophoudt lid van den gemeenteraad te zijn. Voor dien raad is dat wellicht een groot verlies; men zou natuurlijk de dame in quaestie moeten kennen om daarover te kunnen oordeelen, maar theoretisch bestaat de mogelijkheid, dat dit een groot verlies is. Wellicht is het voor de betrokkene onaangenaam, dat zij niet langer meer deel uitmaakt van dat college. Dat hangt weer af van de wijze, waarop zij daar bejegend werd en natuurlijk is in verschillende gevallen ook verschillend daarover te oordeelen. Maar wenscht men als algemeenen regel, dat de vrouw niet verplicht is haar man te volgen? Wij hebben in dit opzicht al moeilijkheden genoeg in den tegenwoordigen tijd. Het is een feit, dat, hoewel voorstanders van het in dienst houden van de gehuwde vrouw het niet graag willen erkennen, in den tegenwoordigen tijd heel veel moeilijkheden worden ondervonden, doordat man en vrouw beide in Overheidsdienst zijn, dat overplaatsing wenschelijk is van den een of van de ander, en dit niet geschiedt, omdat het gezin dan uit elkaar gerukt

(Beumer.)

wordt. Het is een bezwaar dat men moet durven erkennen; maar ik vind, dat het beter is, de oplossing dan zoo te vinden, dat men de vrouw uit den Overheidsdienst verwijdert dan dat men een van beide ontziet.

Wat nu betreft de quaestie van verplaatsing van domicilie, het is niet alleen de vraag, of er een oplossing is te vinden, waarbij zoo'n dame lid blijft van den gemeenteraad of van de Provinciale Staten, maar ook, of er een bevredigende oplossing is te vinden voor het geval, dat er kinderen zijn. Juist die mogelijkheid sluit voor mij uit, dat er te gemoet gekomen wordt aan den wensch, dat in de wet de regel zal worden neergelegd, dat de vrouw niet verplicht is, het domicilie van den man te volgen.

Deze overweging sluit zich aan bij de opmerking van den geachten afgevaardigde den heer Rutgers, dat men niet alles kan hebben. *Donner et retenir ne vaut.*

De vrouw, die in het huwelijk treedt en daardoor een man krijgt, mag wel wat opgeven; de man, die in het huwelijk treedt en daardoor een vrouw krijgt, moet ook wel wat opgeven. Dat doet men gaarne, indien men weet, wat men krijgt en indien men dat weet te waardeeren. Op grond van die waardeering, die er behoort te zijn en die behoort te blijven, moet men regelen treffen en op die basis moet onze wetgeving ook worden opgetrokken.

Mijnheer de Voorzitter! Ik stap van deze quaestie niet af zonder nog een enkele opmerking te maken over hetgeen mejuffrouw Groeneweg heeft gezegd. Die geachte afgevaardigde heeft misverstanden uit den weg willen ruimen, zulks in aansluiting bij de houding, door haar bij de algemeene beschouwingen aangenomen. Zij wenscht, dat men in de discussies misverstanden opruimt. Het komt mij evenwel voor, dat een misverstand heeft opgewekt, althans ik zou mij niet kunnen vinden in de uiteenzetting, die zij heeft gegeven ten aanzien van de huwelijkswetgeving. Zij vindt het verkeerd, dat hier gesproken is over het huwelijk als sacrament; zij zegt, dat de herziening onzer huwelijkswetgeving volstrekt niet moet raken het huwelijk als sacrament. Ik wil mij niet een oordeel aanmatigen over de juistheid of onjuistheid van de R.-K. opvattingen ter zake van het huwelijk.

Ik meen evenwel, dat de Roomsch-Katholieken en de Protestanten, die de hoogheid en de heiligheid van het huwelijk erkennen, het hierin met elkaar eens zullen zijn, dat de herziening van het huwelijksrecht juist daarom zoo belangrijk is, omdat het huwelijk iets meer is dan een burgerlijk contract en dat daarbij dus wel moet worden overwogen, wat er geschiedt, omdat er menige oplossing mogelijk is, waarbij het karakter van het huwelijk wordt aangetast; omdat er tal van regelingen kunnen worden getroffen, waarbij de heiligheid van het huwelijk niet intact blijft. Daarom ben ik het volkomen eens met mejuffrouw Katz, die zeide, dat zij zich met de beschouwingen van mevrouw Bakker—Nort niet kon vereenigen, maar dat zij de quaestie ernstig bekeken wenscht te zien; en het pleitte voor haar voorzichtigheid en ingetogenheid, dat zij zich niet uitliet over de wijzigingen, die moesten worden aangebracht, maar dat aan den Minister wenschte over te laten. Dat is een beschouwing, die ik voor 100 pct. kan waardeeren en waarbij ik mij gaarne aansluit.

Ik geloof, dat dit debat toch nog meer nut heeft opgeleverd dan men er van te voren van verwacht had, omdat nu eenige duidelijke stemmen zijn gehoord. Mevrouw Bakker—Nort heeft gepoogd eenige veelbelovende jeugdige juristen van Katholieken huize in haar net te trekken; zij heeft zich met instemming beroepen op uitspraken van de heeren Reymer en van Schaik. Maar de heer van Schaik heeft onmiddellijk doen blijken, dat hij van haar beschouwingen niet gediend is.

Dat heb ik met genoegen vernomen, en ik geloof, dat de Minister van Justitie dat ook met vreugde zal hebben gehoord, want ik vertrouw dat het dezen Minister, indien het komt tot een herziening van onze huwelijkswetgeving en de wetgeving op ons huwelijksgoederenrecht, aangenamer zal zijn, die tot stand te brengen in overleg met de rechterzijde, dan in te gaan op de wenschen der linkerzijde, versterkt door eenige leden uit de rechterzijde, die verder gaan dan dezerzijds algemeen wenschelijk wordt geacht.

Ik kom thans tot een korte opmerking betreffende de naamlooze vennootschappen. Er is, zooals behoort, ook dit jaar weer door verschillende afgevaardigden gezegd, dat zij gaarne een wettelijke regeling van de naamlooze vennootschappen zouden zien tot stand gebracht en ik wil mij daar gaarne bij aansluiten. Behalve de algemeene maatschappelijke overwegingen, welke daarbij kunnen gelden, is er nog een, in dezen tijd van bijzonderen aard.

De zaak staat zoo, dat bijna elk wetsvoorstel, dat hier in behandeling komt, indien het in het *Staatsblad* is verschenen en tot uitvoering moet worden gebracht, geld kost. Zooeven heeft de heer van Sasse van Ysselt nog beslag willen leggen op een te besparen bedrag voor de uitvoering van de administratieve rechtspraak, en ik erken, dat de instelling van een dergelijk college als door hem genoemd, ook door mij gaarne zou worden gezien. Mejuffrouw Katz heeft gesproken over eene andere bestemming van vrijkomende gelden, doch heeft daarbij een vreesachtigen blik geworpen naar Minister de Geer, omdat zij, hoewel zij een zoo goede bestemming voor de vrijkomende gelden wist, vreesde, dat daar niet veel van zou komen. Ja, wanneer er eenig geld vrij komt, zijn er honderd bestemmingen voor, want ieder afgevaardigde heeft wel iets, wat haar of hem bijzonder dierbaar is. Van de wet op de naamlooze vennootschappen is nu juist dit het mooie, dat zij tot stand komen zonder dat het geld kost. Het is een regeling, die de Minister tot stand kan brengen, zonder dat financieele overwegingen hem daarbij behoeven tegen te houden.

Wanneer er gewag gemaakt wordt van de wetsontwerpen betreffende de psychopaten, dan zou men wellicht bezuinigingsoverwegingen moeten laten meespreken, want ik vrees, dat de uitvoering van die wetten, wanneer zij tot stand zijn gekomen, ons op veel geld zal komen te staan, en dus kan ik begrijpen, dat de animo aan het Departement niet zoo groot is in dit opzicht. Maar een dergelijk argument kan ten aanzien van de wet op de naamlooze vennootschappen niet gelden.

Ten slotte moge ik een enkele opmerking maken over het strafstelsel en het gevangenisstelsel.

De geachte afgevaardigden, die hierover in de afdeelingen gesproken hebben, hebben in het algemeen de wenschelijkheid betoogd eener wijziging en verbetering, waarbij men blijkbaar het oog had op een verzachting. Er is voor mij een andere reden, waarom ik nog even dit punt aanroer.

Het heeft de algemeene aandacht getrokken, dat blijkens de gegevens, vervat in de Crimineele Statistiek voor 1920, de ernstigste misdrijven in de laatste jaren in aantal zijn toegenomen. Ik kan bijv. wat moord betreft er op wijzen, dat in het tijdvak 1896 tot 1900 het cijfer 5,4 was, van 1901 tot 1905 was dat 5,8; van 1906 tot 1910: 8,2, van 1911 tot 1915:10, en dat het in de jaren 1916—1920 onderscheidenlijk bedroeg per jaar: 7, 4, 8, 6 en 9.

Wanneer men de cijfers neemt voor doodslag, dan ziet men, dat het gemiddelde was voor het tijdvak 1896—1900: 9,8, en dat dit — ik zal maar enkele jaren nemen uit de reeks — in 1917 bedroeg 25, in 1918: 16, en in 1920: 36.

De redacteur van het *Weekblad voor het Recht* schrijft in n°. 10902 dan ook naar aanleiding van deze statistiek:

> „De eerbied voor het leven is ook in ons land afgenomen; de zeden hebben eene verruwing ondergaan, die zich ook bij de misdadigers openbaart."

Mijnheer de Voorzitter! Het schijnt mij toe, dat wanneer er gedacht wordt aan een herziening van het strafstelsel en het gevangenisstelsel, er ook reden bestaat om rekening te houden met feiten, als die welke ons in de genoemde statistiek worden bekendgemaakt.

De heer **Duys**: Is de eerbied in landen, waar de doodstraf bestaat, dan beter?

De heer **Beumer**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb het woord doodstraf niet gebruikt.

(Beumer e. a.)

De heer **Duys**: Jawel, maar dat is de clandestiene bedoeling.

De heer **Beumer**: Mijnheer de Voorzitter! Mag ik nog even naar aanleiding van die interruptie meedeelen, dat ik over de doordstraf wel zou willen spreken, maar dan zou ik gelegenheid moeten hebben het uitvoerig te doen en niet naar aanleiding van een interruptie. Nu heb ik echter de doodstraf niet genoemd. Ik heb thans alleen gesproken over een herziening van het strafstelsel, omdat, hetzij de doodstraf wordt ingevoerd of niet, het strafstelsel wellicht, gelet op de verruwing der zeden, een wijziging zal moeten ondergaan.

De heer **Weitkamp**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb alleen het woord gevraagd om met een enkel woord het betoog van den heer Ament te ondersteunen.

De ondervinding bij ons werk in de landbouworganisaties leert ons, dat die geachte afgevaardigde in zake de methode van de wet op de coöperatieve vereenigingen gelijk heeft.

(Weitkamp e. a.)

Ik acht het onnoodig in deze zaak in bijzonderheden te treden, omdat een commissie werkzaam is, waarin ook de geachte heer Goedhart, voorzitter van den Coöperatieven Bond, zitting heeft, zoodat wij, coöperatoren, de gerustheid hebben, dat onze denkbeelden in het rapport van die commissie zullen naar voren worden gebracht.

Mijnheer de Voorzitter! Bij de ondersteuning van het betoog van den heer Ament beveel ik deze zaak in de aandacht van den Minister dringend aan.

De **Voorzitter**: Wenscht de Minister zijn rede thans aan te vangen?

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Indien het uw goedkeuring kan wegdragen, zou ik gaarne morgen de geachte sprekers willen beantwoorden.

De beraadslaging wordt verdaagd tot den volgenden dag en de vergadering gesloten.

24ste VERGADERING. — 23 NOVEMBER 1922.
Mededeeling ingekomen stukken. — Stemming over een motie.

24ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 23 NOVEMBER 1922.

(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Ingekomen: 1°. bericht van een lid; 2°. een ontwerp van wet; 3°. een Regeeringsmissive; 4°. een adres; 5°. moties. — Stemming over en verwerping van de gewijzigde motie van orde van mevrouw de Vries—Bruins c. s. — Stemming over en verwerping van het amendement van mejuffrouw Groeneweg c. s. op artikel 123 van het ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk X*A* der Staatsbegrooting voor 1923, vaststelling van het artikel en aanneming van hoofdstuk X*A*. — Voortzetting der behandeling van hoofdstuk IV der Staatsbegrooting voor 1923. — Regeling van werkzaamheden. — Avondvergadering. — Aanvang der behandeling van het ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk VII*B* en van de interpellatie van den heer Staalman omtrent de werking der Tabakswet.

Voorzitter: de heer Koolen.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 84 leden, te weten:
de heeren van de Bilt, Scheurer, Moerel, Beumer, van Sasse van Ysselt, Wintermans, van Boetzelaer van Dubbeldam, Duys, Bierema, Kersten, Schaper, Bulten, Visscher, Suring, van Zadelhoff, Braat, mejuffrouw van Dorp, de heeren Fleskens, van Dijk, Bongaerts, Marchant, Gerhard, Gerretson, van den Heuvel, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren de Boer, Troelstra, Dresselhuys, Hugenholtz, Kolkman, van Braambeek, Hiemstra, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Knigge, Weitkamp, de Wilde, Deckers, Feber, Rutgers, Krijger, A. Colijn, Ketelaar, van Vuuren, Albarda, IJzerman, mejuffrouw Westerman, mevrouw Bakker—Nort, de heeren H. Colijn, van der Voort van Zijp, Engels, Fruytier, Kuiper, Tilanus, K. ter Laan, van Rijzewijk, Kleerekoper, Schouten, Heukels, Hermans, Ter Hall, Nolens, Visser van IJzendoorn, Snoeck Henkemans, de Monté ver Loren, van Rappard, Rutten, Lovink, mejuffrouw Katz, de heeren Schokking, van Gijn, Boon, Duymaer van Twist, Ament, Oud, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Juten, Zijlstra, J. ter Laan, Staalman, Gerritzen, Michielsen, van Wijnbergen en van Rijckevorsel,

en de heeren Ministers van Justitie, van Financiën en van Arbeid.

(Voorzitter.)

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. bericht van den heer van Schaik, dat hij wegens huiselijke omstandigheden verhinderd is de vergadering bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen;

2°. een Koninklijke Boodschap ten geleide van een ontwerp van wet tot vaststelling van het slot der rekening van do koloniale uitgaven en ontvangsten voor Curaçao over het dienstjaar 1918.

Dit ontwerp van wet, hetwelk met de daarbij behoorende stukken zal worden gedrukt en rondgedeeld, zal worden gezonden aan de afdeelingen;

3°. een missive van den Minister van Koloniën, houdende inlichtingen op het adres van A. Moenaf, te Padang, houdende verzoek een onderzoek te doen instellen naar de gedragingen van den directeur van 's Lands gevangenis te Padang en dezen te doen overplaatsen.

Deze missive zal worden gedrukt en rondgedeeld;

4°. een adres van den voorzitter en den secretaris, namens het hoofdbestuur van de Vereeniging van Officieren van de Nederlandsche Landmacht, betreffende het dubbel tellen van den tijd, in militairen dienst tusschen de keerkringen doorgebracht, voor de berekening van het pensioen.

Dit adres zal worden gezonden aan de Commissie voor de Verzoekschriften;

5°. de volgende moties:

een, van den voorzitter van de vergadering van Rijksambtenaren en daarmede gelijkgestelden in de gemeente Rhenen, aangenomen in die vergadering, betreffende de voorgenomen nieuwe klassenindeeling der gemeenten;

een, van den secretaris van de afdeeling 's Gravenhage e.o. der Unie van Christelijke Onderwijzers en Onderwijzeressen in Nederland, aangenomen door die afdeeling op 18 dezer, in zake den voorgenomen aftrek van de pensioenpremie en de herziening der classificatieregeling.

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen.

Aan de orde is:

I. de **stemming** over de gewijzigde motie van orde van mevrouw de Vries—Bruins c.s., betreffende de wijze van bezuiniging op de uitgaven voor de volksgezondheid (2, hoofdstuk X*A*, n°. 16), luidende:

> „De Kamer, van oordeel, dat de wijze van bezuiniging op een deel der uitgaven voor de volksgezondheid, met name die ten behoeve der kinderhygiëne, geslachtsziekten en drankbestrijding, gelijk die in de Regeeringsvoorstellen tot uiting komt, groote nadeelen zal geven voor den algemeenen gezondheidstoestand, noodigt de Regeering uit, te overwegen of door reorganisatie van den hygiënischen en sociaal-medischen dienst, een meer oeconomische bezuiniging kan worden verkregen, die niet strijdig is met de belangen van de Volksgezondheid."

Deze motie van orde wordt met 48 tegen 25 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Feber, Rutgers, Krijger, A. Colijn, van Vuuren, H. Colijn, van der Voort van Zijp, Engels, Fruytier, Kuiper, Tilanus, van Rijzewijk, Schou-

(Voorzitter.)

ten, Heukels, Hermans, Nolens, Snoeck Henkemans, de Monté ver Loren, Rutten, Lovink, mejuffrouw Katz, de heeren Schokking, van Gijn, van de Bilt, Scheurer, Moerel, Beumer, van Sasse van Ysselt, Wintermans, van Boetzelaer van Dubbeldam, Kersten, Bulten, Visscher, Braat, mejuffrouw van Dorp, de heeren Fleskens, van Dijk, Bongaerts, Gerretson, van den Heuvel, de Boer, Kolkman, Knigge, Weitkamp, de Wilde, Deckers, Duymaer van Twist en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren Ketelaar, Albarda, IJzerman, mejuffrouw Westerman, mevrouw Bakker—Nort, de heeren K. ter Laan, Kleerekoper, Ter Hall, Visser van IJzendoorn, van Rappard, Boon, Duys, Bierema, Schaper, Suring, van Zadelhof, Marchant, Gerhard, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Troelstra, Dresselhuys, Hugenholtz, van Braambeek, Hiemstra en mejuffrouw Groeneweg;

II. de voortzetting van de behandeling van het ontwerp van wet tot **vaststelling van hoofdstuk XA (Departement van Arbeid) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2)** (Zie voor de vroegere behandeling *Handelingen*, bladz. 482 en vlg., 539—560.)

Het amendement van mejuffrouw Groeneweg c. s. (Stuk n°. 16) op onderartikel 123, luidende:

„Subsidiën tot bestrijding van misbruik van sterken drank, f 100 000.",

en strekkende om het bedrag van f 100 000 te verhoogen tot f 170 000 (zie voor de vroegere behandeling *Handelingen* bladz. 552 en vlg.), wordt verworpen met 57 tegen 16 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren van der Voort van Zijp, Engels, Fruytier, Kuiper, Tilanus, van Rijzewijk, Schouten, Heukels, Hermans, Nolens, Visser van IJzendoorn, Snoeck Henkemans, de Monté ver Loren, van Rappard, Rutten, Lovink, mejuffrouw Katz, de heeren Schokking, van Gijn, Boon, Duymaer van Twist, van de Bilt, Scheurer, Moerel, Beumer, van Sasse van Ysselt, Wintermans, van Boetzelaer van Dubbeldam, Bierema, Kersten, Bulten, Visscher, Braat, mejuffrouw van Dorp, de heeren Fleskens, van Dijk, Bongaerts, Marchant, Gerretson, van den Heuvel, de Boer, Dresselhuys, Kolkman, Knigge, Weitkamp, de Wilde, Deckers, Feber, Rutgers, Krijger, A. Colijn, Ketelaar, van Vuuren, mejuffrouw Westerman, mevrouw Bakker—Nort, de heer H. Colijn en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren K. ter Laan, Kleerekoper, Ter Hall, Duys, Schaper, Suring, van Zadelhoff, Gerhard, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Troelstra, Hugenholtz, van Braambeek, Hiemstra, mejuffrouw Groeneweg en de heeren Albarda en IJzerman.

Onderartikel 123 wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Artikel 1 van het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De beweegreden van het ontwerp van wet wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk XA der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De heer **Duymaer van Twist** brengt verslag uit namens de Commissie, in wier handen zijn gesteld:

de inlichtingen op het adres van N. J. Lavaleije, majoor bij het 19de regiment infanterie, in garnizoen te Arnhem, houdende verzoek de kosten eener specialistisch-chirurgische behandeling van zijn dochter voor rekening van het Rijk te brengen (180);

de inlichtingen op het adres van E. de Graaf, gewezen

(Duymaer van Twist e. a.)

reserve-1ste-luitenant der infanterie, te 's Gravenhage, houdende verzoek om rechtsherstel in verband met het hem ten onrechte verleend ontslag uit den militairen dienst (181);

de inlichtingen op het adres van H. de Iongh, kapitein van het regiment jagers, thans tijdelijk werkzaam aan het Departement van Oorlog, houdende verzoek maatregelen te willen nemen tot verbetering van het stelsel van opleiding en aanwijzing van officieren van het Nederlandsche leger voor den generalen staf (182);

de inlichtingen op het adres van J. van Drie, sergeant-majoor-verpleger bij de Luchtvaartafdeeling Soesterberg, houdende verzoek om vergoeding van verhuiskosten (185);

de inlichtingen op het adres van M. H. de Ruiter, te Tricht, gemeente Buurmalsen, houdende verzoek om vergoeding der schade, geleden gedurende den tijd, dat hij ten onrechte verplicht werd onder de wapenen te verblijven (214).

Deze Verslagen zullen worden gedrukt en rondgedeeld.

Aan de orde is de behandeling van het ontwerp van wet tot **vaststelling van hoofdstuk IV (Departement van Justitie) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2).**

De algemeene beraadslaging wordt hervat.

De heer **Heemskerk,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Iets meer dan gewoonlijk heeft de algemeene beraadslaging over hoofdstuk IV ditmaal het karakter gedragen van een debat, in zijn beknoptheid belangwekkend, en iets minder het karakter van het aanbieden van een bonte verlanglijst aan den Minister van Justitie wat betreft maatregelen op wetgevend gebied. Toch heeft ook die verlanglijst niet geheel ontbroken, en het is opnieuw gebleken, dat de Kamer gaarne nog meer dan de reeds ingediende wetsontwerpen op justitieel gebied zal ontvangen. Dit is natuurlijk voor den Minister van Justitie aanmoedigend. Het moet voor hem een oorzaak van vreugde zijn, wanneer de reeds ter tafel liggende wetsontwerpen binnen bekwamen tijd afgehandeld worden. en wanneer het hem verder nog gegeven mocht worden de indiening van nieuwe wetsontwerpen te bevorderen en deze tot wet te zien verheven.

Ik wil dan ook allereerst een woord over dien wetgevenden arbeid zeggen en verder ook iets over den wetgevenden arbeid en bezuiniging, want helaas, er is tegenwoordig bijna niets, dat besproken kan worden zonder dat men met de bezuiniging rekent.

Er is wetgevende arbeid, die gedrukt wordt door bezuiniging, en er is andere wetgevende arbeid, die er door begunstigd wordt.

Gedrukt door de bezuiniging wordt b.v. de completeering van administratieve rechtspraak. Hoe is het mogelijk thans met een wetsontwerp te komen, dat de aanstelling van nieuwe rechters noodig zou maken, terwijl wij integendeel gedwongen zijn op dit gebied maatregelen van besnoeiing te overwegen?

Ook wordt door de bezuiniging eenigszins gedrukt de zaak van de psychopathen. Dit is geen reden om de behandeling daarvan niet verder voort te zetten en zoo mogelijk tot een einde te brengen, maar reeds in de Memorie van Antwoord is er met een enkel woord op gewezen: het zou een reden kunnen zijn om de toepassing van dergelijke regeling geheel of ten deele te verschuiven.

Natuurlijk — dit kan ik aanstonds in antwoord aan mejuffrouw Katz zeggen —, indien het tot een afwerking van het wetsontwerp betreffende de psychopathen komt, dan ligt het in mijn voornemen om gebruik te maken van de bijzondere strafgevangenis in den Haag en het is ook mogelijk, zooals in de Memorie van Antwoord is uiteengezet, dat wij onbaatzuchtige hulp zouden vinden bij particuliere instellingen, maar het kan toch zijn, dat het instituut in den eersten tijd niet tot volledige ontwikkeling zal kunnen komen bij gebrek aan geld, en diegene, die zich daaraan mocht

(Minister **Heemskerk.**)

ergeren, zal mij moeten veroorloven aanstonds nog ook over de bezuiniging op zich zelf een enkel woord te zeggen.

Maar ik erken ten volle, dat er hier een leemte is in de wetgeving, dat die leemte voor de rechterlijke macht moeilijkheden oplevert, en daarom is het geenszins mijn bedoeling, de zaak van de baan te laten gaan en zal het mij zeer aangenaam zijn, indien ik haar tot een goed einde kan brengen.

Gedrukt door de bezuiniging wordt ook de herziening van ons strafstelsel. Ik hoop op deze zaak op zich zelf nog aanstonds terug te komen.

Begunstigd door de bezuiniging daarentegen, Mijnheer de Voorzitter, worden natuurlijk alle wettelijke maatregelen, strekkende tot versobering, die wellicht niet zouden worden voorgesteld, indien de behoefte aan bezuiniging niet zoo luide sprak. Dat zal b. v. gelden een wetsontwerp, dat na eenigen tijd, naar ik meen, zal moeten inkomen, tot wijziging van de rechterlijke indeeling. Dat geldt verder b. v. het reeds aanhangige wetsontwerp, waaromtrent gisteren de Memorie van Antwoord is ingekomen, tot versobering van de militaire rechtspraak.

Begunstigd door de bezuiniging worden ook die wetsontwerpen, die geen geld kosten. De parlementaire tijd — wij weten het allen — is tot ons leedwezen beperkt en het Parlement kan slechts een zekere hoeveelheid wetgevenden arbeid verrichten, en nu zijn er tijden, dat allerhande wetsontwerpen, die de vervulling van lang gekoesterde desiderata behelzen of voldoen aan politieke eischen van het oogenblik, de prioriteit moeten hebben boven het rustige werk, dat dikwijls door den Minister van Justitie wordt aangeboden en dat hij zich in elk geval beijvert aan te bieden. Maar nu zal misschien de parlementaire tijd besteed moeten worden aan maatregelen, die strekken om de zuinigheid te bevorderen, en verder aan maatregelen, die geen geld kosten. En zoo kan er dan wellicht een gunstig onthaal worden gevonden op de spijslijst, die door u, Mijnheer de Voorzitter, wordt opgemaakt, voor wetsontwerpen, behelzende eenige wijziging van het Wetboek van Strafrecht, voor het wetsontwerp op de coöperaties, indien het mag gelukken — wat ik zeer hoop — aan de wenschen van de heeren Ament en Weitkamp te gemoet te komen, om met eenigen spoed een dergelijk wetsontwerp gereed te hebben; verder voor het wetsontwerp betreffende het zeerecht, waarover ik in aangename gedachtenwisseling ben met de bijzondere Commissie, voor het wetsontwerp, dat ook zal worden ingediend, omtrent de kerkgenootschappen, voor de burgerlijke rechtsvordering, voor de naamlooze vennootschappen, en verder voor nieuwe wetsontwerpen tot partieele herziening van de wetboeken, waar misschien ook wel iets betreffende het huwelijksrecht bij zal zijn.

Het is alles nogal veel, maar in aanmerking genomen, dat dergelijke regelingen vermoedelijk geen geld zullen kosten, durf ik wel de hoop uitspreken, dat de Kamer, naarmate ik gelegenheid zal vinden mij daarmede bezig te houden, die ook zal willen behandelen.

De bezuiniging zelf. Deze drukt de begrooting. Zij is inderdaad een treurige zaak. Wij hebben nu pas de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting achter den rug en toen is er over die bezuiniging lang en breed gesproken. Mijn indruk is, meen ik, niet onjuist, dat de meerderheid van de Kamer geneigd is te meenen, dat er eer nog te weinig dan te veel is bezuinigd. Ik zeg: de meerderheid van de Kamer; ieder, die dat niet meent, is daarmede niet gecompromitteerd. Maar wat is het merkwaardige? Komt men op de speciale punten, dan staat — dat zal wel bij ieder hoofdstuk het geval zijn — een of ander afgevaardigde op en zegt: kijk, op dat punt moet gij niet bezuinigen. Zoo heeft de heer Kleerekoper gezegd: gij moet de bezuiniging niet zoeken in de versobering van de rechterlijke macht.

De heer **Kleerekoper:** Dat heb ik niet gezegd en evenmin iets wat er op gelijkt.

Ik heb gezegd: als de rechtspraak versoberd wordt, moet gij niet bezuinigen op datgene wat er dan voor in de plaats moet komen, nl. op den reclasseeringsarbeid.

De heer **Heemskerk,** Minister van Justitie: De geachte afgevaardigde heeft wel iets gezegd, dat er op lijkt, maar dat komt straks. Het is echter volstrekt mijn bedoeling niet den geachten afgevaardigde een uiting in de schoenen te schuiven en ik neem er akte van, dat ik hem verkeerd heb begrepen.

De heer Kleerekoper en mejuffrouw Katz hebben gezegd, dat vooral de bezuiniging niet gezocht moest worden in de reclasseering en dat ik voor de reclasseering de noodige gelden moest toestaan. Volgens één van de andere sprekers mocht ik de bezuiniging niet zoeken in het Rijkstucht- en -opvoedingswezen.

Ik zou dat alles wel zeer gaarne ter harte nemen en gaarne zou ik ruim in het geld zitten voor die beide zaken, de reclasseering en het Rijkstucht- en -opvoedingswezen, maar de zaak van de bezuiniging staat zoo, dat men nu eenmaal voortdurend en steeds meer moet bezuinigen. En als sommige geachte afgevaardigde zeggen: als hier en daar geld vrijkomt, moet gij daarvoor een andere bestemming zoeken, dan antwoord ik: tot mijn groot leedwezen zal dat vermoedelijk wel niet mogelijk zijn, want als wij de eene bezuiniging hebben gedaan, dan moeten wij terstond overwegen of niet nog meer bezuinigd kan worden. Het bezuinigen is inderdaad geen aangenaam werk. Er is een spreekwoord, dat, als ik mij niet vergis, hierop neerkomt: als het geld de deur uitgaat, vliegt de liefde het venster uit. Ik vind het niet een heel mooi spreekwoord, maar het is eenmaal zoo, dat groote bezuiniging leidt tot ontstemming en onaangename ontberingen. Ik vind het bezuinigen op zich zelf niet sympathiek. De bezuinigingsrups tast in Hollands tuin eenige edele bladeren aan en ik verzeker u: ik houd niet van rupsenplaag, maar wij moeten ons niet de illusie maken, dat wij niet hier en daar meer moeten bezuinigen dan ons lief is. Wij moeten bezuinigen ook in gevallen, waarin wij zeggen: het ware beter voor de zaak zelf, als wij niet bezuinigden.

Dat is helaas de toestand en daarvan is de Regeering doordrongen en de meerderheid van de Kamer ook, en bij ieder hoofdstuk zullen wij ons dat te zamen moeten getroosten.

Wat betreft het tucht- en opvoedingswezen, is speciaal gewaarschuwd: gij loopt gevaar, dat gij daarvoor later weer meer gelden zult moeten vragen. Men kan het niet weten. Ik heb, wanneer men daarvoor de Memorie van Antwoord zeer aandachtig leest, hier en daar een zinnetje ingelascht, waaruit men kan zien, dat ik de mogelijkheid niet uitgesloten acht, dat men met een enkelen post niet zal uitkomen, maar ik heb niet gezegd, dat er dan suppletoire begrootingen worden voorgesteld, niet omdat dat onmogelijk is, maar omdat ik mij verplicht acht alles te doen wat ik kan om die noodzakelijkheid te voorkomen en ik dus, als posten krap geraamd zijn, mijn best zal doen met die krappe raming uit te komen.

In dien toestand staan wij ten opzichte van menige aangelegenheid, waarvoor ook bij deze gelegenheid minder geld dan vroeger wordt aangevraagd. Wat nu betreft het tucht- en opvoedingswezen, die zaak is op het oogenblik nog in speciaal onderzoek. Er is bij de algemeene beschouwingen gesproken over de bezuinigingsinspecteurs. Ik meen, dat mijn geachte ambtgenoot van Financiën die vergeleken heeft bij de vangarmen van den Minister van Financiën. Vermits de Minister van Financiën geen inktvisch is, zullen zij ook wel geen vangarmen zijn, maar zij zijn degenen, die van den Minister van Financiën de bevoegdheid verkregen hebben om met de Departementen in contact te komen, ten einde zooveel mogelijk bezuiniging tot stand te brengen. Nu is daarbij wel eens een moeilijkheid, dat de bezuinigingsinspecteurs geneigd zijn tot lagere cijfers te komen en daarom, nadat zij van een of ander onderwerp aanvankelijk kennis hebben genomen, een nota schrijven, waarin zij becijferen, dat men het met zooveel minder zou kunnen doen.

Wanneer men zonder nauwkeurig onderzoek het tucht- en opvoedingswezen behandelt, zou het op allerlei wijzen kunnen vastloopen. Degenen, die er iets van weten, weten hoe ontzaglijk moeilijk het is een subsidiestelsel te

(Minister **Heemskerk.**)

vinden voor de particuliere gestichten, dat doeltreffend werkt en dat ook de bezuiniging ten goede komt. Daarom onderzoeken het Departement van Justitie en dat van Financiën gezamenlijk deze zaak, en zullen zij nagaan in hoeverre het voordeelig is om minder Rijksopvoedingsgestichten te hebben en meer aan particulieren over te laten, in hoeverre bezuinigd kan worden op de Rijksgestichten en op welke wijze het subsidiestelsel veranderd kan worden. Maar nu is weer een nadeel van een dergelijke methode van werken, dat, als men een zaak nauwkeurig onderzoekt, men niet onmiddellijk daarmede gereed is, en zóo heb ik het rapport van de Commissie nog niet, maar ik weet, dat zij ernstig aan het werk is en ik hoop binnen niet te langen tijd de resultaten daarvan te zien. De Kamer kan dus zien, dat ik ernstig werkzaam ben op dit gebied, en deze zaak verslindt werkelijk veel millioenen. Men ziet tevens, dat deze quaestie niet lichtvaardig wordt behandeld.

Iets nieuws moet er ook komen op het gebied van het Rijkstucht- en opvoedingswezen, nl. het schip de *Noordbrabant*, en ik houd wel eenigszins mijn hart vast wat de exploitatiekosten zullen zijn als het gereed zal zijn. Maar ik houd steeds de mogelijkheid in het oog om het gesticht te Leeuwarden langzamerhand uit te schakelen, zoodat ik eens kan komen met een voorstel tot opheffing er van.

Maar wij zijn nog zoo ver niet; wel is de bevolking verminderd, maar van opheffing kan nog geen sprake zijn.

Dit over het treurige onderwerp van de bezuiniging. Ik heb straks gezegd, dat de bezuiniging ook eenigszins tegenhoudt de herziening van het strafstelsel. Daaromtrent wacht ik nog altijd het advies van het Centraal College voor de Reclasseering. Mejuffrouw Katz heeft mij gevraagd, hoe het mogelijk is, dat ik dan toch hervorming heb kunnen tot stand brengen. Ook zonder dat rapport van het Centraal College voor de Reclasseering kon ik hier en daar in eenige kleinigheden ingrijpen. Men vindt dit vermeld op bladz. 9 van de Memorie van Antwoord: de bezoekregeling, het houden van voordrachten, het voedingsreglement en de verpleging van zieke gevangenen waren eenige kleine verbeteringen, die zeer gemakkelijk in het bestaande stelsel waren aan te brengen en waarbij ik niet behoefde te wachten op een rapport, dat de resultaten van een systematisch onderzoek zou mededeelen. Er zijn natuurlijk voorts eenige détailpunten, waarop de zuinigheid wel eenigen invloed heeft, bijv. wanneer men spreekt over het verschaffen van lectuur, dan is het aangewezen, dat wij ons zooveel mogelijk houden aan het gebruik maken van de gevangenisbibliotheek. Maar dit alles raakt niet het eigenlijke strafstelsel. Als ik de geachte afgevaardigde, die in deze een sympathiek geluid deed hooren, even in herinnering mag brengen, hoe wij aan die vraag van de herziening van het strafstelsel zijn gekomen, dan is het dit: in 1918 was er een geweldig groote achterstand, welke alleen kon worden ingehaald, wanneer aan den Minister van Justitie de vrijheid werd gegeven om de veroordeelden te plaatsen in het gesticht, dat hij daartoe kon vinden. Toen deed zich de gelegenheid hoofdzakelijk voor in Veenhuizen. Dat gaf voor den toestand van die veroordeelden een groote verandering in vergelijking met andere veroordeelden, want terwijl de laatsten in de cel werden geplaatst, behalve dan als zij langer dan vijf jaren moesten zitten, werden de eersten in gemeenschap opgesloten en niet eens zuiver opgesloten, want zij werden hoofdzakelijk beziggehouden met werk in de open lucht. Dat heeft natuurlijk de aandacht getrokken; men is daarover gaan schrijven en heeft hier de vraag ter sprake gebracht, hoe ik over dat werk in de open lucht in vergelijking met de cel dacht.

Ik heb hier meermalen uitgesproken, dat ik niet zulk een groot bewonderaar ben van de cel en het voor vele feiten een zuiverder stelsel vindt, wanneer men de gevangenen kan laten werken, en zoo mogelijk in de open lucht. Daardoor is de vraag van het geheele strafstelsel aan de orde gekomen. Er is een tijd geweest, de tijd van Minister Modderman en de tijd van den heer mr. A. A. de Pinto, die een groot gezag had op het gebied van het strafrecht, de tijd, waarin men zich verbeeldde dat de cel de ware methode van straffen was, dat wie in de cel gezet zou worden, zou ondervinden, dat straf een leed was, maar geen kwaad, dat hij vermoedelijk daardoor het gemakkelijkste tot inkeer zou komen en dat het ook geen onteerende straf zou zijn, want het onderscheid tusschen onteerende en niet-onteerende straffen werd volgens de strafrechtleeraars van dien tijd afgeschaft. De Code Pénal kende onteerende en niet-onteerende straffen, en de gewone gevangenis was slechts een correctioneele straf. Ik heb er nooit aan geloofd, dat die straf niet onteerend was en in de jaren, dat ik het voorrecht heb gehad op deze plaats te zitten, heb ik duidelijk gezien, dat de grootste schaduwzijde, aan de celstraf verbonden, is de overtuiging, een overtuiging, die overdreven wordt, maar die overal leeft, dat de celstraf een onteerende straf is. Natuurlijk kunnen in de cel menschen tot inkeer komen, maar, naar ik geloof, is dat niet een speciale eigenschap van de celstraf, een andere wijze van straffen zou evenzeer daartoe kunnen leiden. Het groote bezwaar is echter de terugkeer in de maatschappij van iemand, die in de gevangenis gezeten heeft, omdat daaraan verbonden wordt het gevoel, dat men uit de maatschappij gestooten is. Dat nu is voor een groot aantal der veroordeelden onbillijk. Niet voor allen. Ik geloof, dat men zeker niet kan zeggen, dat in ons land degenen, die een moord hebben gepleegd, te streng gestraft worden; eerder zou men kunnen zeggen, dat zij te zacht gestraft worden. Er zijn ook zware misdadigers, van wie men moeilijk kan verwachten, dat zij nog een plaats in de maatschappij zullen kunnen krijgen, maar er zijn ook tal van veroordeelden, die een straf moeten ondergaan, maar die, doordat zij in een gevangenis cellulair worden opgesloten, in een ongunstiger conditie komen dan het geval zou zijn, als men een ander meer doeltreffend strafstelsel zou kunnen uitvinden.

Hierin ligt eigenlijk de reden, waarom het strafstelsel ter sprake is gekomen, maar het spreekt vanzelf, dat men hier niet over één nacht ijs kon gaan, dat de Minister niet in staat is zelf een stelsel uit te denken, eenige diep ingrijpende hervormingen, en die, bijna *ex improviso*, aan de Kamer voor te leggen. Bij de voorbereiding daarvan is de steun van competente autoriteiten noodig, en daarom heb ik het Centraal College voor de Reclasseering verzocht zijn aandacht aan ons strafstelsel te wijden en mij daarover advies uit te brengen. Echter wordt deze zaak natuurlijk gedrukt door financieele overwegingen, want het spreekt vanzelf, dat een eenigszins grondige hervorming van ons strafstelsel, waarbij meer gelegenheid wordt gegeven tot werken in de open lucht, wat zeer wenschelijk zou zijn, gepaard zou moeten gaan met een behoorlijke huisvesting gedurende den nacht en gedurende de dagen, dat niet in de open lucht gewerkt kan worden. Men zou dus komen tot het in exploitatie nemen van nieuwe terreinen en het oprichten van nieuwe gebouwen, hetgeen, als men het op groote schaal doet, veel geld zal kosten. Dat neemt echter niet weg, dat ik met belangstelling het rapport van het Centraal College voor de Reclasseering inwacht. Ik meen mij te mogen vleien met de hoop, dat dit niet al te lang meer zal uitblijven en het zal mij een vreugde zijn, als ik iets zal kunnen doen op het gebied van verbetering van ons strafstelsel.

Inmiddels, er wordt wel gewerkt in de gevangenissen. De geachte spreekster, mejuffrouw Katz, heeft zich speciaal geïnteresseerd voor het werk van vrouwen. Ik heb daarnaar niet anders dan een zeer vluchtig onderzoek kunnen instellen. Het punt was niet in het Voorloopig Verslag vermeld, maar indien het juist is, wat mij nu is medegedeeld, dan is er indertijd een onderzoek ingesteld door een commissie uit het Genootschap tot zedelijke verbetering van gevangenen, waarvan secretaresse was mevrouw Woudenberg Hamstra. Deze vond den toestand in de kleinere gestichten, waar vrouwen waren, niet zeer bevredigend, maar meer bevredigend in de grootere, zooals Amsterdam, Rotterdam, en de Rijkswerkinrichting te Gorcum. Vermits nu de meeste veroordeelde vrouwen zich bevinden in Amsterdam, Rotterdam en Gorcum, is deze quaestie van niet al te grooten omvang. Maar ik doe het best, mij op het oogenblik niet nader hierover uit te spreken, omdat het beter is, dat ik de zaak van het bezig-

(Minister Heemskerk.)

houden van vrouwen eenigszins nauwkeuriger in onderzoek neem. De geachte afgevaardigde heeft een beroep gedaan op een toezegging van den Minister Ort in 1917. Het is aan mijn Departement tot hiertoe niet gebleken, dat er in de stukken een dergelijke toezegging is te vinden. Dan schijnt het vermoeden juist, dat in een of andere bespreking mijn geachte ambtsvoorganger bij mevrouw Woudenberg Hamstra den indruk heeft gewekt, dat hij voornemens was, een of anderen maatregel te nemen, en dat zij dat beschouwd heeft als een toezegging. Zulke dingen komen voor, en daarom tracht ik altijd een dergelijken indruk te vermijden.

Dezelfde geachte afgevaardigde heeft aanbevolen, het boekbinden in de gevangenissen te bevorderen, in overeenstemming met het advies van de bezuinigingscommissie.

Dat ligt inderdaad in het voornemen, zooals ook blijkt uit het rapport van de bezuinigingscommissie. Het geschiedt reeds, maar tot uitbreiding worden reeds maatregelen genomen. Een schaduwzijde heeft het wel, want ik heb natuurlijk reeds brieven gekregen van het particulier boekbindersbedrijf, dat het heel verkeerd is, omdat op die manier het Rijk aan het particulier bedrijf concurrentie aandoet. Maar het stelsel, dat hierbij wordt gevolgd, is in hoofdzaak dit, dat het werk, in gevangenissen verricht, dient tot levering aan het Rijk zelf. Het is een noodzakelijkheid, dat de gevangenen aan het werk worden gezet, het is wenschelijk, dat dit werk niet al te eentonig en geestdoodend is, dus ligt het in de lijn van mijn gedachtengang, dat men het boekbindersbedrijf in de gevangenissen uitbreidt. Wij willen hopen, dat het ook tot een eenigszins aanmerkelijke bezuiniging zal leiden. Ik kan echter niet zeggen, dat, als daardoor geld vrijkomt, ik het onmiddellijk naar een andere plaats zal dragen .

In verband met het strafstelsel moet ik ook een woord zeggen in antwoord aan een ander van de geachte sprekers, den heer Kleerekoper. Deze geachte afgevaardigde heeft ter sprake gebracht het binden op de plank. Dat dit voorkwam, is eerst kort geleden te mijner kennis gekomen. Dat weet de geachte afgevaardigde, en het was voor mij geen aangename verrassing, want ik moet bekennen, dat ik het een zeer onsympathieken maatregel vind. Het eerste bericht, dat daaromtrent was gegeven, was eenigermate overdreven, maar al was het overdreven, het is gebleken, dat het binden op de plank wel eens is voorgekomen en de delinquent ook tamelijk lang gebonden is gebleven. Ik heb naar aanleiding daarvan een onderzoek ingesteld, omdat ik er niet mee tevreden was te weten, dat het in den Haag wel eens was voorgekomen, maar ik wilde weten, hoe het in de verschillende gestichten over het geheele land gesteld was. Ik heb zeer kort geleden een kort resumé van de ingekomen antwoorden ontvangen, en daaruit is mij gebleken, dat het in alle gestichten van het land wel eens een enkele maal voorkomt. Natuurlijk maar een enkele maal, want als het in 2 jaar in een gesticht 1 of 2 keer voorkomt, dan gebeurt het natuurlijk maar ten aanzien van een zeer klein gedeelte van de veroordeelden en maar voor een betrekkelijk korten tijd. Het is ook gebleken, dat de meeste colleges en regenten dat onder omstandigheden noodzakelijk en geoorloofd achten.

Nu is de eerste vraag natuurlijk, of de wet het veroorlooft, en ik heb reeds vernomen, dat in het *Weekblad voor het Recht* die vraag ontkennend wordt beantwoord. Als het als een strafmaatregel is bedoeld, dan is het klaar en duidelijk, dat de wet het niet veroorlooft, want in artikel 20 van de wet van 14 April 1886 (*Staatsblad* n°. 62) worden de disciplinaire straffen genoemd, die kunnen worden toegepast, en daar is het binden op de plank niet bij. In die wet, regelende de beginselen van het gevangeniswezen, worden als disciplinaire straffen in art. 20 genoemd: opsluiting in een volstrekt donkere strafcel; gewone sluiting in de boeien; opsluiting in een gewone strafcel; opsluiting in een gewone cel; verstrekking van water en brood in plaats van het gewone voedsel; onthouding van arbeid, van het genot der vrije lucht, van lectuur, van bezoek, van het schrijven of het ontvangen van brieven, van het gebruik maken der cantine of van andere voorrechten.

Maar in den algemeenen maatregel van bestuur van 31 Augustus 1886, *Staatsblad* n°. 159, staat, dat de straffen worden opgelegd of, wanneer zij door den directeur zijn opgelegd, goedgekeurd door den president-regent, die daarvan den regenten moet kennis geven, wanneer inbreuk is gemaakt op de orde en tucht, de regelen van zindelijkheid, arbeidzaamheid en gezondheid, en ook de moedwillige beschadiging van goederen, behoorende aan het gesticht of aan derden. En art. 113 zegt dan:

> „In afwachting van de beslissing van den Voorzitter van het college van regenten, zijn de hoofden van de gestichten bevoegd, den gevangene of verpleegde voor zich zelf en anderen door afzondering of door het bezigen van een dwangbuis of andere middelen onschadelijk te maken."

Dat binden op de plank is „een ander middel" en dus mag men het als middel om iemand onschadelijk te maken gebruiken en is het niet verboden.

De heer **Kleerekoper**: Dan mag men iemand afmaken ook, want dat is ook een „ander middel" om iemand „onschadelijk te maken".

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Het is duidelijk, dat hier een zekere marge gelaten wordt, en dat men zekere grenzen niet mag overschrijden, maar men kan met het oog op dezen tekst niet zeggen, dat het als middel van onschadelijk maken verboden is.

Ik heb echter reeds gezegd, dat het een zeer onsympathiek middel is, maar ik wil op het oogenblik nog niet zeggen wat ik zal doen, want nu ik de adviezen van de verschillende regenten gekregen heb, wil ik toch even den tijd nemen, die te verteren, om ten slotte te zien, wat ik beslissen moet, doch ik wil gaarne uitspreken, dat het mij aangenaam zal zijn als de directeuren van de gevangenissen niet dan in de alleruiterste noodzakelijkheid tot dit middel zullen overgaan, liefst zich voorloopig daarvan zullen onthouden, en dat ook zekere speciale onaangenaamheden, die met dat middel onvermijdelijk verbonden zijn, in alle gevallen met de meeste zorg zullen worden vermeden.

Daartoe heeft men natuurlijk noodig een zeer nauwgezette en aandachtige medewerking van de medici, die aan de gestichten verbonden zijn.

Het spreekt natuurlijk vanzelf, dat er een middel moet zijn om een gevangene in bedwang te houden, indien hij kwaadwillig is. Het is een betreurenswaardig verschijnsel, dat er onder de gevangenen eenigen zijn, die werkelijk woest en gevaarlijk zijn, en ongetwijfeld moet de directie zich daartegen beveiligen, maar indien dit zou kunnen zonder dit middel te moeten toepassen, zou mij dat hartelijk verheugen. Ik geloof echter, dat ik verstandig doe, eerst den tijd te nemen, om ernstig te overdenken, wat ik naar aanleiding van de ingekomen rapporten zal moeten doen.

De geachte afgevaardigde de heer Kleerekoper heeft ook ter sprake gebracht de vragen, welke samenhangen met de quaestie, die in een proces soms rijst, of iemand gestraft moet worden of ontoerekenbaar moet worden verklaard. Wanneer er is een deugdelijk medisch rapport, waarin de man ontoerekenbaar is verklaard, zou de geachte afgevaardigde willen, dat ik aan het openbaar ministerie aanschreef, dat het in zulke gevallen altijd schorsing van behandeling moet vragen. De geachte afgevaardigde erkent, dat ik niets heb te zeggen over wat de rechters beslissen. Ik meen mij te moeten houden aan hetgeen ik daaromtrent in de Memorie van Antwoord heb gezegd.

Het openbaar ministerie zal natuurlijk zijn volle aandacht moeten wijden aan een dergelijk rapport, indien het wordt overgelegd, maar ik heb bezwaar aan de parketten voor te schrijven, in zulke gevallen altijd schorsing te vragen. Het spreekt vanzelf, dat de officieren van justitie en de procureurs-generaal het als hun plicht moeten beschouwen, aan deze zaak de volle aandacht te schenken, en dan een zoodanig requisitoir te nemen, als zij met het oog op den aard der zaak

(Minister **Heemskerk.**)

zullen oordeelen hun plicht te zijn, maar het is zeer moeilijk voor den Minister van Justitie een order te geven voor een geval, dat hij niet kent, en waarvan hij de stukken niet gelezen heeft.

Ik heb mij zoo straks de opmerking veroorloofd, dat hier te lande wegens moord waarlijk niet te zwaar gestraft werd. Het is mij wel eens een enkele maal voorgekomen, wanneer ik zoo een bericht daaromtrent in de couranten las, dat in een dergelijk geval een te licht requisitoir wordt genomen, maar hoe zou de geachte afgevaardigde het vinden, indien ik zeide: ik zal voortaan aan de ambtenaren van het openbaar ministerie aanschrijven, dat, indien er iemand wegens moord terechtstaat, altijd zal moeten gerequireerd worden bij voorbeeld levenslange gevangenisstraf of gevangenisstraf van 20 jaar.

De heer **Marchant:** Dat is zeer moeilijk voor u te beoordeelen.

De heer **Heemskerk,** Minister van Justitie: Juist, en daarom doe ik dat ook niet en meen ik, dat ik mij van aanschrijvingen daaromtrent moet onthouden. Zietdaar het punt van vergelijking. Ik geloof, dat de Minister van Justitie zich zooveel mogelijk moet onthouden van dergelijke algemeene aanschrijvingen, waarbij hij een oordeel velt over zaken, die hij niet kent, en daarom kan ik alleen dit zeggen, dat een ambtenaar van het openbaar ministerie uit den aard der zaak nauwkeurig zijn aandacht zal behooren te wijden aan hetgeen naar aanleiding van zulk een rapport hem te doen staat.

Diezelfde geachte spreker heeft ook een woord gewijd van eenigszins verdere strekking aan de rechterlijke macht en haar optreden. Een discussie in het algemeen over de aanwijzingen van politierechters en kinderrechters hier is niet vruchtbaar. Volgens dien geachten afgevaardigde zijn er wel eenige goede bij, maar heb ik toch eigenlijk geen menschen daarvoor aangewezen, die voor die nieuwe taak waren toegerust. Ik weet niet, of die geachte afgevaardigde al die heeren zoo particulier kent.....

De heer **Kleerekoper:** Ik heb gezegd, dat u geen menschen buiten het korps heeft gezocht, die zich speciaal daarvoor hadden voorbereid. Dat is gansch wat anders.

De heer **Heemskerk,** Minister van Justitie: Ik wil het gaarne gelooven. C'est une vérité de Monsieur de la Palisse. Ik heb geen menschen buiten het korps gezocht, dus dat is ongetwijfeld waar. Ik dacht, dat er eenige logica was bij den geachten afgevaardigde en dat hij dit ter sprake bracht omdat het verkeerd was, vermits men naar zijn meening op die wijze daarvoor niet menschen krijgt, die voor de nieuwe taak waren toegerust. Maar als hij meent, dat de menschen binnen het korps wel waren toegerust voor deze taak, dan behoef ik er niet meer over te spreken.

De geachte afgevaardigde moge inzien, dat ik inderdaad niet gepoogd heb hem iets in de schoenen te schuiven. Naar mijn meening zijn voor die nieuwe taak toegerust de rechters, reeds behoorende tot de rechterlijke macht, die gewoon waren recht te spreken en die nu slechts recht te spreken hebben naar een eenigszins gewijzigde methode en onder eenigszins gewijzigde omstandigheden.

Mij dunkt, Mijnheer de Voorzitter, dat juist het feit, dat zij lid der rechterlijke macht zijn, maakt, dat zij voor deze taak wel waren toegerust en meer toegerust dan degenen die, niet gewoon recht te spreken, zoo ineens nieuw zouden invallen.

Maar nu trek ik daaruit weer niet de conclusie, dat er geen omstandigheden zouden kunnen komen, dat er niet eens iemand nieuw zou kunnen invallen en dat iemand dus bijv. benoemd wordt tot rechter-plaatsvervanger en dan naar aanleiding daarvan tot kinderrechter.

De heer **Dresselhuys:** Dat hebt u al gedaan.

De heer **Heemskerk,** Minister van Justitie: Waar het zeer noodzakelijk was, maar slechts bij uitzondering, en de gedragslijn, die ik mij heb voorgesteld, is deze, om, tenzij de uiterste noodzakelijkheid daartoe dwingt, eenvoudig te nemen rechters uit de rechtbanken, omdat het geen geld moet kosten.

Hier is weer de bezuiniging aan het woord, en nu moet men daaraan geen bezwaren ontleenen, want de bezuiniging eischt, dat men besnoeit op de begrooting en ook nog perspectieven van bezuiniging weet te brengen door de wettelijke regelingen, die geld kosten, zoo te wijzigen, dat zij minder geld gaan kosten.

Ik zie daar reeds een geacht lid dezer Vergadering met aandacht naar deze opmerking luisteren, maar dan spreekt het vanzelf, dat dezelfde logica er ons wel eens toe kan leiden om te zeggen: nu moet gij een nieuwe wettelijke regeling niet invoeren als die weer geld gaat kosten, en indien ik den kinderrechter niet op de zuinigste wijze had ingevoerd, dan zou de invoering misschien onmogelijk zijn geweest.

De zuinigheid dwingt nu eenmaal deze gedragslijn in het oog te houden, en ik geloof niet, dat het een verkeerde methode is, want het wil mij voorkomen, dat degenen, die aan de rechtspraak gewoon zijn, het gemakkelijkst deze taak zullen kunnen vervullen.

Nu zegt de geachte afgevaardigde: bij die werkzaamheden van den kinderrechter en den politierechter moeten de reclasseeringsambtenaren aanwezig zijn, en daarvoor had geld moeten worden gevraagd.

Mijnheer de Voorzitter! Voor zoover ik ben ingelicht, is het niet noodig geld te vragen voor het contact van de reclasseeringsambtenaren en de reclasseeringsinstellingen met de werkzaamheden van den kinderrechter en den politierechter ter zitting.

De post voor de reclasseering is zuinig geraamd, maar dat onder deze hoofden de raming te zuinig zou zijn, kan men, indien mijn inlichtingen juist zijn, niet zeggen. Het komt eenvoudig hierop neer, dat aan de parketten is aanbevolen om bij de zaken, welke voor den kinderrechter en den politierechter komen, zooveel mogelijk met de reclasseeringsambtenaren contact te houden. Daartoe zullen zij misschien eenigszins extra maatregelen moeten nemen, omdat speciaal bij den politierechter zaken op korten termijn worden aangebracht. Indien zij echter contact houden met de instellingen en ambtenaren, zullen wat dat betreft die zaken wel loopen en dat is iets, dat wel aan de parketten kan worden aanbevolen.

Mijnheer de Voorzitter! Dezelfde geachte afgevaardigde heeft ook gezegd: het is toch zoo noodig, dat de personen, die voor den politierechter komen, goed weten, dat zij tegen diens uitspraak in hooger beroep kunnen komen.

Mijnheer de Voorzitter! De wet eischt dat.

Art. 225 van het Wetboek van Strafvordering, dat ook geldt voor den politierechter, bepaalt:

> „Na het uitspreken van het vonnis geeft de president den veroordeelde, indien hij tegenwoordig is, kennis van het regtsmiddel, dat tegen het vonnis openstaat en van den termijn, binnen welken dat regtsmiddel kan worden aangewend.",

en dan staat in artikel 227*b*, dat er nu nieuw in opgenomen is:

> „Zoowel de officier van justitie als de beklaagde kunnen na de mededeeling, bedoeld bij art. 225, betreffende het regtsmiddel, dat tegen het vonnis openstaat, ter teregtzitting van de bevoegdheid om dat regtsmiddel aan te wenden, afstand doen. Op zijn regt daartoe wordt de beklaagde opmerkzaam gemaakt. Van den gedanen afstand geschiedt aanteekening in het procesverbaal der teregtzitting."

De politierechter moet dus eerst zeggen: gij kunt in appèl komen binnen dien en dien termijn, terwijl hij daarna nog moet zeggen: gij hebt ook het recht van het recht van beroep afstand te doen.

Indien nu een of andere politierechter dat niet op de rechte

(Minister Heemskerk.)

wijze zegt, is dat te betreuren. Men kan niet anders dan aan den politierechter aanbevelen, dat zij het precies doen als in de wet staat.

In de wet is er dus duidelijk in voorzien, en de opmerking van dien geachten afgevaardigde is een welkome gelegenheid om er de aandacht op te vestigen.

Indien de politierechter daar geen weg mee weet, zou het inderdaad zeer vreemd zijn en het zou mij werkelijk eenigszins verwonderen, en eigenlijk heeft de geachte afgevaardigde ook geen anderen indruk pogen te vestigen.

Wat men zoo hoort van den politierechter is, dat aanvankelijk het instituut slaagt en geen slechten indruk maakt, noch op de balie, noch op de personen, die terechtstaan. Natuurlijk kunnen er daarom toch nog wel kleine vlekjes zijn.

Mijnheer de Voorzitter, uit een opmerking, die ik den heer Kleerekoper nu hoor maken, leid ik af, dat hij het wenschelijk vindt, dat de indruk niet wordt gewekt, dat de beklaagde verplicht is zich onmiddellijk te verklaren over het al of niet afstand doen van het recht van beroep.

Mijnheer de Voorzitter, ik wil zeer gaarne constateeren, dat de heer Kleerekoper daarin gelijk heeft; daartoe is de beklaagde niet verplicht.

Het gebeurt ook niet altijd, dat zij dien indruk krijgen, want mij is medegedeeld, dat het is voorgekomen, dat een vrouw, die terecht had gestaan, toen zij er attent op werd gemaakt, dat zij afstand kon doen van beroep, gezegd heeft: daar moet ik eerst met mijn man over spreken. In hypothese kan het natuurlijk ook gebeuren, dat een man zou zeggen: daar moet ik eerst met mijn vrouw over spreken, maar, alle scherts ter zijde: men behoeft niet terstond te beslissen.

De heer Dresselhuys doet opmerken, dat zij dit wel moeten, indien men het vonnis in kracht van gewijsde wil doen gaan. Dat spreekt vanzelf. Wanneer men wil, dat van den afstand aanteekening geschiedt in het proces-verbaal van de terechtzitting en dan dus, mits ook het O. M. afstand heeft gedaan, ingevolge artikel 343 van het Wetboek van Strafvordering aanstonds executie binnen 24 uur mogelijk zal zijn, is natuurlijk een onmiddellijke beslissing noodzakelijk, maar als men daarop niet staat, kan men ook b.v. den volgenden dag nog beslissen.

Het komt mij voor, dat op deze zaak thans voldoende de aandacht gevestigd is.

Nu heeft de heer Kleerekoper nog een ander punt aangeroerd, waarover ik hem wel meerdere malen heb gehoord, namelijk over de klassejustitie.

De geachte afgevaardigde formuleert dit, geloof ik, zoo, dat de rechters zich niet genoeg kunnen indenken in de maatschappelijke vraag, welke met de strafzaak verbonden is, of in de positie van den beklaagde, die tot een andere klasse dan zij zelf behoort.

De geachte afgevaardigde klaagt er verder over, dat de rechters slechts uit een zeker gedeelte van het volk, en wel uit de meest conservatieve elementen, worden gekozen.

Mijnheer de Voorzitter! De rechterlijke macht wordt samengesteld uit juristen, die zich daarvoor aanmelden.

Daarmede is eigenlijk alles gezegd wat er over deze zaak te zegen valt. Dit is het grondwettige stelsel, en ook bij de jongste Grondwetsherziening, indien zij tot stand komt, wordt de zaak zoo, dat men niet anders dan op deze wijze de rechterlijke macht kan samenstellen. Dat zij juist uit de meest conservatieve of uit bijzonder aanzienlijke personen is samengesteld, geloof ik niet.

Ik heb mij echter wel eenigszins verwonderd over de bewijzen van klassejustitie, welke door den geachten afgevaardigde zijn aangehaald. Omtrent een van die gevallen heb ik reeds in de Memorie van Antwoord inlichtingen gegeven, en de geachte afgevaardigde is daarop niet teruggekomen.

Het is mij voorgekomen, dat die zaak ook zeer duidelijk is.

Dit geval betrof een vonnis in kort geding te Rotterdam gewezen in zake een fotograaf aldaar tegen een vakbond te Rotterdam en daaromtrent wordt in de Memorie van Antwoord het volgende medegedeeld:

„De gedaagde vakbond trachtte, blijkens de verkregen inlichtingen, den eischer zijn bedrijf onmogelijk te maken, zoolang deze niet een ontslagen arbeider weder in dienst nam. Daartoe werden mannen met borden, omringd door leden van dien vakbond en anderen, voor eischers zaak geposteerd en werden bovendien aan de voorbijgangers vliegende blaadjes overhandigd, waarbij het publiek werd verzocht, het atelier niet te bezoeken. De eischer had hiervan klaarblijkelijk groot nadeel. De gedaagde vakbond erkent in zijn antwoord op de dagvaarding, dat ,,eischer, wat de bestaande wettelijke bepalingen betreft, volkomen gerechtigd was den genoemden B. (nl. den ontslagen arbeider) uit zijn dienst te ontslaan op de wijze, zooals hij gedaan heeft, maar dat'' (voegt gedaagde er bij) ,,gedaagde als vakvereeniging door dit ontslag schade lijdt, daar genoemde B. voor die vakvereeniging zich verdienstelijk heeft gedragen en deze vereeniging het ontslag moreel onrechtmatig acht en zij daardoor haar gezag verliest en dus schade lijdt in aanzien en macht''.'' In kort geding heeft de president der rechtbank gedaagde veroordeeld om met gemelde handelingen tegen eischers bedrijf op te houden, totdat er in zake de onrechtmatigheid der gepleegde handelingen eene in kracht van gewijsde gegane rechterlijke uitspraak zoude zijn, mits eischer binnen 4 weken de zaak aanhangig maakte.''

Ik heb niet de uitspraken van de rechterlijke macht te beoordeelen, maar hetgeen hier gebeurd is, wil mij aanvankelijk zoo rationeel mogelijk voorkomen, en het is mij een raadsel, hoe iemand door dergelijke uitspraak op het denkbeeld kan komen om aan klassejustitie te denken. Het ging er hier alleen om, dat de eischer, die daartoe volkomen het recht heeft, zijn bedrijf ongestoord zou kunnen voortzetten en dat met de verhindering werd opgehouden.

Nu vraagt de heer Troelstra, of die vakbond dan geen recht heeft en of er een verbod om te posten bestaat.

Eerlijk gezegd is het posten mij niet sympathiek. Er zit altijd in een argument van geweld, een element van dwang. Het is een zaak, die tegen mijn gevoel van vrijheid ingaat. Eenige leden dezer Vergadering, tevens leden van de S. D. A. P., denken daarover blijkbaar anders dan ik. Daaruit blijkt alleen, dat zij een andere opvatting hebben van de vrijheid dan ik. Er is onderscheid tusschen een postenverbod, eventueel door den strafrechter te handhaven, en een civielrechtelijke beslissing, dat iemand ee nander niet mag belemmeren in zijn vrijheid. Het spreekt vanzelf, dat iemand vrijheid heeft om zijn bedrijf uit te oefenen, als hij een anders rechten niet schendt, en posters of niet-posters hebben niet het recht hem in de vrijheid van de uitoefening van het bedrijf te belemmeren.

Het Groningsch geval. De heer Kleerekoper heeft gezegd, dat de president van de rechtbank te Groningen tot de stakers heeft gezegd: jullie zijt ook niet zulke zoete jongens!

Ik wil niet zeggen, dat die president daarmede iets miszegd heeft. Het zou kunnen gebeuren, dat een president tegenover een beklaagde een of andere uitdrukking gebruikt, die minder gelukkig is. De Kamer weet wel, dat het mijn overtuiging is, dat ook ambtenaren van het O. M. en presidenten van rechtbanken tegenover beklaagden en getuigen steeds de meest mogelijke beleefdheid in acht moeten nemen, maar ik durf niet te zeggen, dat de president van de rechtbank te Groningen in deze den goeden toon heeft verlaten.

Wanneer men echter over die zaak spreekt, dan dient men zich allereerst even rekenschap te geven waarvoor beklaagden terechtstonden.

Zij stonden terecht voor overtreding van art. 306 van het Wetboek voor Strafrecht. In dat artikel staat:

,,Zij, die opzettelijk deelnemen aan een aanval of vechterij, waarin onderscheiden personen zijn gewikkeld, worden, behoudens ieders verantwoordelijkheid voor de bijzondere door hen bedreven feiten, gestraft:

1°. met gevangenisstraf van ten hoogste twee jaren, indien de aanval of vechterij alleen zwaar lichamelijk letsel ten gevolge heeft;

2°. met gevangenisstraf van ten hoogste drie jaren,

(Minister **Heemskerk.**)

indien de aanval of vechterij iemands dood ten gevolge heeft.''

Mijnheer de Voorzitter! Daar moest dus wezen: opzettelijk deelnemen aan een aanval of vechterij, waarin onderscheidene personen zijn gewikkeld. Wat was nu het geval? Er waren stakers en werkwilligen. Deze werkwilligen kwamen naar een plaats, waar toegang tot het werk te verkrijgen was, en daar vonden zij een aantal stakers geposteerd. Ik heb niet het geheele dossier en ik ben dus niet in staat over die zaak een afdoend oordeel uit te spreken, maar ik heb een rapport, waarin uit het vonnis een en ander is opgenomen. De rechtbank heeft geoordeeld, dat uit niets was gebleken, dat de beklaagden hadden aangevallen, en ook niet, dat zij opzettelijk aan een vechterij hadden deelgenomen, maar omtrent die vechterij slechts dit aannemelijk is, dat posters in groot aantal de werkwilligen hebben opgewacht, tot afstappen van hun rijwiel hebben genoopt en sommigen van het rijwiel hebben getrokken, zoodat zij, zoo er een handgemeen heeft plaats gehad, daarin tegen hun zin waren gewikkeld en veeleer uit zelfverdediging waren opgetreden, terwijl niet is gebleken, door wien de staker J. P. is gedood. In het vonnis wordt ook gerelateerd, dat de als getuigen gehoorde posters ten stelligste tegenspraken, aan een handgemeen te hebben deelgenomen. Dat is zeer curieus, Mijnheer de Voorzitter, want dan zou er in het geheel geen vechterij geweest zijn.

Onder deze omstandigheden kan in een vrijspraak van opzettelijk deelnemen aan een aanval of vechterij moeilijk als een voorbeeld van klassejustitie worden gezien.

Mijnheer de Voorzitter! Ik neem gaarne daarvan acte, dat de geachte afgevaardigde, zooals hij daar zegt, zich daarover niet heeft verwonderd. Toen ik destijds die vrijspraak las, heb ik gezegd: dat is jammer. Maar nu ik van het vonnis wat meer vernomen heb, begrijp ik het beter.

Maar nu het requisitoir. Eerlijk gezegd, over het requisitoir ben ik niet in staat te oordeelen, want dan zou ik de zitting hebben moeten bijwonen en gehoord moeten hebben, wat daar is voorgevallen en wat betoogd is door het openbaar ministerie.

Het maximum van de straf is drie jaren en men blijft zeer dikwijls ver beneden het maximum. Indien nu het openbaar ministerie misschien geoordeeld heeft, dat er eenige niet al te sterke aanwijzingen waren, dat men opzettelijk aan vechterij had deelgenomen, dan is daaruit wel te verklaren, dat het openbaar ministerie meende iets, maar niet te veel te moeten requireeren, maar ik kan dat thans niet beoordeelen. Maar de geachte afgevaardigde kan aan dat requisitoir niet verbinden de beschuldiging, alsof men hier met klassejustitie te doen zou hebben. Dat is eenvoudig een conclusie, die in geen enkel opzicht op zijn praemisse staat.

De heer **Rutgers**: Dacht de geachte afgevaardigde niet, dat de man terechtstond wegens doodslag?

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Dat kan de heer Kleerekoper gedacht hebben. Evenmin als ik precies de overwegingen van den officier van justitie ken, weet ik de overleggingen van den heer Kleerekoper. Het spreekt vanzelf, dat als dergelijke voorbeelden worden aangehaald, ik mij beijver iets van de zaak te vernemen binnen den zeer korten tijd, die mij daartoe gegeven is tusschen het verschijnen van het Voorloopig Verslag en van de Memorie van Antwoord, en eenige toelichting in de Kamer te geven, maar ik kan mij niet voorstellen, dat wij hier in de Kamer een dergelijk proces kunnen bepleiten. Wij hebben de menschen niet vóór ons en zijn niet in staat de zaak zoo te beoordeelen als het moet. Daarom zou het ook — met allen eerbied voor dit hooge college — voor deze Kamer niet mogelijk zijn in dergelijke processen uitspraak te doen.

Zoo heb ik verder de zaak van de studenten, die, geloof ik, in het Voorloopig Verslag zijn genoemd ,,booswillige'' studenten. Die studenten hebben mij ook eenige mededeelingen doen toekomen. Ongelukkigerwijs hebben zij die niet direct aan mij toegezonden, maar aan een tusschenpersoon, zoodat ik ze eerst hedenmorgen onder de oogen heb gekregen. Het verhaal van die studenten is dit:

,,dat in Juni 1922 bij een naamlooze vennootschap, die een motorbootdienst had, een staking onder het personeel was uitgebroken, dat belast was met het laden en lossen van de schepen; dat een van de directeuren van de vennootschap, een familielid van een van die studenten, hem het verzoek deed, enkele dagen in het bedrijf te assisteeren, daar door het onverwacht stop zetten der werkzaamheden vele eigenaren van verzonden goederen ontriefd waren. Aan dat verzoek werd gehoor gegeven en bovendien sloten zich nog eenige vrienden aan.''.

Een blijk van boosaardigheid zie ik daar voorloopig niet in. En verder:

,,Daar vooral in Amsterdam, waar al het walvolk in staking was gegaan, hulp het meest vereischt was, vertrokken zij iederen dag van den Haag naar Amsterdam, om van daar tegen het eind van den middag weer terug te keeren.

Reeds den eersten dag namen de op de kade verzamelde posters een vijandige houding aan, zoodat zij zich den dag daarop in een particuliere auto naar het station lieten rijden. Dit bleek evenwel niet voldoende, daar zij den geheelen dag door stakers op rijwielen achtervolgd werden. Om alle wrijving te voorkomen, namen zij de naburige stations van Amsterdam als punt van vertrek, zoodat de stakers, hen op de lange baan uit het oog verliezend, steeds in het onzekere bleven omtrent het station van bestemming.

Den 16den Juli, toen zij zich gereedmaakten ditmaal naar Weesp te gaan, bemerkten zij, dat zij gevolgd werden door een taxi-auto, waarin naar schatting een zestal mannen hadden plaats genomen. Uit de manier van rijden van hun chauffeur, die de auto der studenten telkens den pas trachtte af te snijden, en uit de verwoede uitroepen en bedreigingen der inzittenden, bleek maar al te goed hun vijandelijke gezindheid. Toch zouden zij, daar hun auto veel sneller liep, hun achtervolgers ontkomen zijn, indien niet de brug over het Merwedekanaal, die zij moesten overgaan, juist geopend was. Nu waren zij wel genoodzaakt te stoppen. Nauwelijks was de andere auto ter plaatse gearriveerd, of hun achtervolgers, sommigen gewapend met in der haast opgeraapte baksteenen, ijlden op de auto toe. Zij openden dadelijk de vijandelijkheden door te trachten één der studenten uit de auto te trekken.

Een zijner vrienden, die naast hem zat, gaf daarop den aanvaller een slag met een stuk gummislang. De posters ontrukten hem dat voorwerp en wierpen het in het kanaal. Van een eigenlijke vechtpartij is niet te spreken, daar de studenten allen in de auto bleven zitten, terwijl de posters, waarvan er verscheidene hun drift niet meester waren, op de treeplanken stonden, om de auto liepen, en, al naar gelang hun woede rees, er op los sloegen. Dat ten slotte dit samentreffen voor niemand bepaald zwaar lichamelijk letsel heeft opgeleverd, is voornamelijk te danken aan onze houding'', zoo verhalen de studenten verder. ,,Wij hebben er ons mee vergenoegd de slagen af te weren, maar zijn nimmer tot den aanval overgegaan. Gedeeltelijk is de goede afloop ook te wijten aan een hoofdbestuurder van den arbeidersbond, die onder onze achtervolgers was. Hij zag in, dat de stakers er niets bij zouden winnen, als wij een flink pak slaag opliepen. Daarom trachtte hij langs meer vredelievenden weg tot een oplossing te komen, en stelde ons voor de keus, te beloven niet meer te werken, of de gevolgen van die belofte op staanden voet te ondervinden.

Daar verscheidene posters zeer opgewonden waren en wij ons niet tegen hen opgewassen achtten, gaven wij na eenige hardhandige aansporingen toe, waarop ons werd toegestaan onzen weg te vervolgen.''

En nu is één van de posters vrijgesproken en een ander tot f 25 boete veroordeeld wegens mishandeling. Waar hierin de klassejustitie gelegen is, weet ik niet. De heer Kleerekoper vraagt mij, of dit het geheele stuk is. Dat is het niet, maar het zou te lang duren het geheel voor te lezen.

(Minister **Heemskerk.**)

De heer **Dresselhuys:** Was dit het sterkste geval van den heer Kleerekoper?

De heer **Heemskerk,** Minister van Justitie: Dat was een van de gevallen. Een ander geval was, dat een fabrikant te snel gereden heeft met een auto en iemand heeft overreden met doodelijk gevolg. Hij is veroordeeld tot twee maanden gevangenisstraf.

Van deze zaak weet ik niet alle bijzonderheden. Er is mij dit gerapporteerd, dat de man te hard gereden heeft, maar dat de jongen, die op een fiets zat, en dien hij doodgereden heeft, niet op de juiste wijze heeft uitgeweken, zoodat er eenigermate verdeeling van schuld was. Maar dit kan ik wel zeggen, dat als die fabrikant een straf van twee maanden moet ondergaan, dit door hem zeer duidelijk en smartelijk gevoeld zal worden;ik heb daarvan bewijzen genoeg in andere gevallen gezien. De zaak is overigens nog voor den Hoogen Raad, daar de man in cassatie is gegaan.

Het laatste geval van den heer Kleerekoper was, dat de politierechter in Amsterdam iemand heeft veroordeeld wegens verzet tegen de politie op getuigenis van twee agenten, hoewel vijf getuigen à décharge in anderen zin hadden verklaard. Ik kan daarvan alleen zeggen, dat, nu ik het proces-verbaal gelezen heb, ik mij niet zoo over die beslissing kan verwonderen, maar meer kan ik er niet van zeggen, omdat de zaak nog in hooger beroep is. Waarom hier klassejustitie zou zijn, is mij niet duidelijk. Indien ik mij niet vergis, waren de verklaringen van de agenten zeer positief en met redenen omkleed, en de verklaringen van de getuigen à décharge zoo, dat vergissing van die getuigen niet uitgesloten was.

Het spreekt vanzelf, dat ik in geen enkel opzicht kan oordeelen, wat juist is, maar dat weet ik toch wel, dat het is voorgekomen, dat getuigen een verklaring aflegden zoodanig, dat die volkomen geloofwaardig leek, en andere getuigen den indruk wekten, dat zij het niet zoo precies wisten. Daaromtrent zijn de meest verschillende gevallen. Ik heb zelf iemand verdedigd, die terechtstond wegens verzet tegen de politie in turba; vier agenten verklaarden, dat hij het was geweest, ik was zijn verdediger en geloof nog altijd, dat de man het niet was geweest. Hij is veroordeeld, en ik twijfel nog steeds of het te recht was, maar dat is geen klassejustitie. Een onder maal heb ik op instantelijk verzoek van een beklaagde, aan wien ik als verdediger was toegevoegd, eenige getuigen à décharge voor het hof doen verschijnen, die op niet onverdienstelijke wijze het bewijs gecompleteerd hebben, zoodat de man mede op die getuigenissen is veroordeeld. Ik kan over de door mij besproken gevallen geen oordeel vellen, maar ik heb er geen voorbeelden van klassejustitie in kunnen zien. Dit echter zijn de bewijzen in zake de klassenjustitie, die de heer Kleerekoper reeds in het Voorloopig Verslag over sprake heeft gebracht.

Mijnheer de Voorzitter! Thans kom ik tot het huwelijksrecht, waarover verdienstelijke redevoeringen zijn gehouden door mevrouw Bakker—Nort, mejuffrouw Katz, mejuffrouw Kroeneweg, de heeren van Schaik, Rutgers en Beumer, terwijl ook de heer Kleerekoper er een kort woord aan heeft gewijd.

Het wil mij voorkomen, dat de heer Beumer ditmaal het door hem bestreden stelsel in een ietwat te gunstig licht heeft gesteld, toen hij het streven van mevrouw Bakker—Nort in deze materie noemde vooruitstrevend. Is inderdaad vooruitstrevend hetgeen deze geachte afgevaardigde in deze wil? Heb ik het goed begrepen, dan wenscht zij vereeniging van man en vrouw op den voet van volkomen gelijkheid: de vrouw moet niet het domicilie van den man hebben, moet geheel vrij zijn omtrent haar persoon, haar goederen en haar kinderen. Contracten tusschen twee personen op dien voet zouden natuurlijk mogelijk zijn, maar zouden dat huwelijken zijn? Zouden het contracten zijn van hooger allooi dan de huwelijken, die sedert zoovele eeuwen volgens wat men noemt ouderwetsche begrippen. zijn aangegaan? Zou het inderdaad een vooruitgang beteekenen, indien men in plaats van huwelijken dergelijke vereenigingen had? De aandrang in die richting wordt gemotiveerd door de opmerking, dat er wel is waar gelukkige huwelijken zijn, maar toch ook zooveel ongelukkige. Wij maken geen wet op gelukkige of ongelukkige huwelijken. De burgerlijke wet omtrent het huwelijk moet zich aansluiten aan wat het huwelijk in zijn wezen is. Er zijn natuurlijk ook eenige voorzieningen voor gevallen, waarin het mis gaat, maar de wet moet algemeen zich aansluiten aan wat het huwelijk is; en het huwelijk is, naar alle geloovige Christenen aannemen, een Goddelijke instelling. Er wordt daar geïnterrumpeerd.

Ik heb die interruptie niet goed gehoord en ik verlang die ook niet te hooren; een interruptie naar aanleiding van het zooeven door mij gezegde, die groote hilariteit verwekte, kan onmogelijk verband houden met het onderwerp waarover wij spreken. Een tweede interruptie? Ook deze tweede interruptie heb ik niet recht verstaan, ik wensch haar niet te verstaan, en ik geloof dat dit ook voor hem, die interrumpeert, beter is.

Wat het wezen van de instelling van het huwelijk is, is hier op zeer sympathieke wijze door mejuffrouw Katz in het licht gesteld. Maar, het huwelijk is niet een instelling voor geloovige Christenen alleen, het huwelijk is ook ingesteld als het fundament van de maatschappij en het bestond ook in vele landen reeds vóór het Christendom en was doorgedrongen in het heidensche Rome bijv. De vereeniging tusschen de twee geslachten, waarin de menschheid is uiteengevallen, wordt onder deze bedeeling gezocht in de innige levensgemeenschap, die in het huwelijk is gelegen en die de geheele persoonlijkheid en de levensomstandigheden omvat. Nu levert dat in sommige gevallen natuurlijk moeilijkheden op, maar wanneer men de vraag stelt of die moeilijkheden de personen, dien het geldt, moeten doen terugdeinzen dan wel of zij moeten volharden om die levensgemeenschap aan haar bestemming, haar opvoedend karakter en den grondslag van de maatschappij te doen beantwoorden, dan staat natuurlijk het volharden, het perseverare, veel hooger dan het maar opgeven van de zaak en het opzoeken van een lageren, losseren vorm van vereeniging. Reeds daaruit blijkt, dat mevrouw Bakker—Nort niet heeft gesteld een hooger ideaal dan de basis van het huwelijk, zooals het eeuwenlang geweest is, maar een lager ideaal en dat haar streven dus niet is vooruitstrevend, maar wijst op een achteruitgang. Indien dit algemeen werd, zou de maatschappij losgeweekt worden en op minder hechte grondslagen komen te berusten, en zou de menschheid niet een hooger, maar een lager ideaal naderen. Mevrouw Bakker—Nort zegt, dat zij het niet met mij eens is; ik ben het ook niet met haar eens. De geachte spreekster zeide verder: het is een soort van militair recht, de vrouw wordt beschouwd als buit. Mevrouw Bakker—Nort merkt op, dat zij dit niet zoo gezegd heeft, maar het slechts aan Napoleon heeft toegeschreven, des te beter. Het kan natuurlijk toevallig wel eens gebeuren, dat een vrouw als buit behandeld wordt, maar daarover behoeven wij dan verder niet te spreken.

Het is wel waar, dat de verhouding tusschen man en vrouw in het huwelijk niet in alle tijden ideaal is opgevat. Het is waar, dat er tijden en volkeren zijn geweest, waar de vrouw werd beschouwd als een soort waar, die de man zich had verworven, en de man een overdreven macht over de vrouw uitoefende. Maar onder den invloed van de Christelijke cultuur is de onderlinge gelijkwaardigheid als mensch van man en vrouw volkomen erkend. Daaruit volgt evenwel niet, dat de positie van den man en de vrouw in het huwelijk aan elkaar gelijk zou zijn. Dat kan niet, want het huwelijk berust op de vereeniging van ongelijke wezens. De man is het hoofd van de vrouw, en de vrouw tot hulp van den man, waarover aanstonds nog iets meer.

Nu is de vraag, hoe wij ons in het burgerlijk recht tegenover het huwelijk hebben te gedragen. Ik heb gemeend, in de Memorie van Antwoord op deze wijze te moeten formuleeren:

> „Waar het betreft de privaatrechtelijke verhouding daar valt uitsluitend te regelen de positie van *gehuwde* lieden en daar door het huwelijk geboren wordt een eenheid, een levens- en belangengemeenschap tusschen man en vrouw, zal moeten worden aangegeven welke plaats

(Minister **Heemskerk.**)

> ieder der echtgenooten inneemt in die nieuw-gevormde gemeenschap, zulks in verband in de eerste plaats met het wezen van het huwelijk en voorts ook hier in verband met den natuurlijken aanleg en de roeping van man en vrouw."

Ik heb den indruk, dat ik bij de meerderheid van deze vergadering wel instemming vind.

Intusschen heeft een van de geachte sprekers aan de rechterzijde in een zeer gewaardeerde rede een stelling verkondigd, waarop ik even de aandacht moet vestigen. De heer van Schaik heeft gezegd, dat hij het huwelijk erkende als een sacrament — ik heb daar niets tegen —, maar dat dan eigenlijk de burgerlijke wetgeving zich daarmee niet moest bemoeien. Ik hoop, dat ik zijn meening juist weergeef. Mejuffrouw Groeneweg heeft daartegen opgemerkt, dat zij afblijft van het sacrament, dat men hier in de Kamer van het sacrament moet afblijven, dat dus de wetgever van het sacrament moet afblijven. Tusschen man en vrouw is door het huwelijk een vereeniging ontstaan, zoo meende zij, waarvan de gevolgen ten aanzien van hun onderlinge verhouding, ten aanzien van de kinderen en ten aanzien van derden geregeld moeten worden.

Deze laatste stelling van mejuffrouw Groeneweg stem ik volkomen toe. Dat doet de burgerlijke wetgever tot op dit oogenblik ook. Ik heb dan ook eigenlijk niet ontdekt in de rede van mejuffrouw Groeneweg, in hoeverre zij met de burgerlijke wetgeving op het oogenblik niet tevreden is. Maar dat neem ik haar niet kwalijk, want ik wensch haar niet ontevreden te zien.

Of absoluut goed geformuleerd is ons artikel in het Burgerlijk Wetboek, waarin staat, dat de wet het huwelijk slechts beschouwt in deszelfs burgerlijke betrekkingen, daaraan kan worden getwijfeld.

Indien daarmede bedoeld zou zijn, dat men niets te maken heeft met het religieuze karakter van het huwelijk, dan zou ik het niet juist vinden. Maar indien daarmede bedoeld wordt, dat men, erkennende de godsdienstige beginselen, die aan het huwelijk ten grondslag liggen en den oorsprong van het huwelijk als Goddelijke instelling, in het Burgerlijk Wetboek niets anders doet dan de burgerrechtelijke gevolgen van het huwelijk regelen, dan zou zich die formule zeer goed laten verklaren. Ik ben er van overtuigd, dat het huwelijk kan worden beschouwd als een sacrament, zooals de Roomsch-Katholieken zeggen, als een goddelijke instelling, zooals de geloovige Protestanten zeggen, en dat tusschen die twee uitdrukkingen niet zoo heel groot verschil is; dat daarmede vrijwel hetzelfde is bedoeld, maar dat de burgerlijke wet zich natuurlijk rekenschap moet geven van de gevolgen van die vereeniging, zoodat daarmede volkomen in overeenstemming is de stelling, dat de burgerrechtelijke gevolgen regeling moeten vinden in de wet. Niet, dat die wet nieuwe dingen uitvindt. Wanneer er b.v. in het Burgerlijk Wetboek staat, dat de man is het hoofd der echtvereeniging, dan beteekent dat niet, dat het Burgerlijk Wetboek den man tot hoofd van de echtvereeniging maakt, maar een erkenning, dat naar het wezen van de zaak de man het hoofd van de echtvereeniging is. Nu is dit een mededeeling, die bij eenige geachte vrouwelijke leden van deze vergadering allicht een zekere hilariteit zal verwekken, omdat zij twijfelen, of de leer, dat de man het hoofd van de echtvereeniging is, in de practijk altijd volkomen tot haar recht komt. Dat genoegen gun ik de dames van harte; en wij weten dat ook wel. Maar het gaat er niet om, wie van de twee het meeste invloed heeft, en dus feitelijk het meeste te zeggen heeft, maar wie de eerste verantwoordelijkheid heeft voor de positie van het gezin, voor het onderhoud van het gezin en voor de gevolgen van het huwelijk.

Nu kan men natuurlijk de vraag stellen, of met behoud van de eeuwenoude instelling met het oog op de veranderde tijdsomstandigheden eenige wijziging in de wetgeving noodig zouden kunnen zijn.

Eenige gewijzigde omstandigheden zijn er wel; of dat verblijdend is, is een andere vraag. Wanneer bijv. de vrouw in vele gevallen tegenwoordig de kostwinster is, dan is dat ook al weer geen vooruitgang. De meest gelukkige positie is, dat de man de kostwinner is en de positie van het gezin geheel en al bepaalt. Maar eenige rekening is daarmede reeds gehouden in ons wetboek. Mejuffrouw Groeneweg heeft er zelf aan herinnerd. Het is geschied in art. 1637*f*, waarin wordt bepaald, dat de vrouw zonder bijstand van den man een arbeidscontract mag aangaan:

> „Ten opzichte van arbeidsovereenkomsten, door de gehuwde vrouw als arbeidster aangegaan, veronderstelt de wet, dat zij de bewilliging van haren man heeft bekomen.
>
> Zij kan diensvolgens alle handelingen ter zake dier overeenkomsten, het geven van kwijting en het verschijnen in rechte daaronder begrepen, zonder bijstand van haren man verrichten.
>
> Zij is gerechtigd over hetgeen zij ingevolge de gesloten arbeidsovereenkomst ontvangen of te vorderen heeft, ten bate van het gezin beschikken."

Mijnheer de Voorzitter! Voor dit derde lid heb ik bijzondere belangstelling, omdat het indertijd bij een amendement van mij in de wet is gekomen, en dit amendement heb ik nagenoeg op algemeen verzoek aldus geredigeerd. Zoo herinner ik mij zeer levendig, dat de heer Troelstra behoorde tot hen, die mij verzocht hebben dat amendement op die wijze te redigeeren. Ik deed dat, ofschoon ik overtuigd was dat de vrouw, als zij het geld in den zak had, zeer goed kon zorgen, dat dat nuttig werd aangewend, en omdat zij het dan niet aan haar man behoefde te geven voor het geval deze bijv., wat gelukkig niet alle mannen zijn, een dronkaard was.

Wat echter zeer merkwaardig was: de leider van de partij waartoe nu mevrouw Baker—Nort behoort, de heer Drucker, verklaarde in dien tijd, dat hij, zoolang dat artikel niet in de wet stond, niet had durven adviseeren aan een vrouw, dat zij gerechtigd was haar geld op die wijze te besteden. Ik had echter als advocaat wel eens aan een vrouw geadviseerd: als gij het geld eenmaal in den zak hebt, zorg dan, dat gij het houdt en het nuttig besteedt, maar voor den leider van de vrijzinnig-democraten was dit artikel noodzakelijk om hem de vrijmoedigheid te geven aldus te adviseeren.

De heer Drucker was werkelijk een zeer nauwgezet man, en hij meende dit.

Zoo heeft ook mejuffrouw Groeneweg er aan herinnerd, dat de vrouw geld op de spaarbank kan leggen. Er zullen dikwijls vrouwen zijn, die in gemeenschap van goederen getrouwd zijn, want dat zijn verreweg de meeste echtelieden, maar als men de vraag oppert, of bij alle innigheid van de levensgemeenschap, ook als er gemeenschap van goederen is, het niet denkbaar zou kunnen zijn, dat de vrouw een zeker peculium heeft — het is een woord uit het Romeinsch recht —, Mijnheer de Voorzitter, ik zie niet in, dat daar bezwaar tegen zou zijn. Ik zie hier reeds de eerste beginselen daarvan.

Wanneer mevrouw Bakker-Nort zegt, dat de vrouw niets over de kinderen te zeggen heeft, zoo moet ik opmerken, dat dit volgens ons tegenwoordig recht niet geheel en al waar is. De ouderlijke macht wordt niet meer genoemd de vaderlijke macht; wel is de regel, dat de ouderlijke macht door den vader wordt uitgeoefend en als de vader verhinderd is door de moeder, maar art. 92 van het Burgerlijk Wetboek erkent aanstonds een recht van de moeder en zegt:

> „Voor het aangaan van een huwelijk behoeven minderjarige echter kinderen de toestemming hunner ouders.",

en art. 284 zegt:

> „bij het uitspreken van de echtscheiding bepaalt de rechtbank wie van de ouders de voogdij over de kinderen zal hebben."

Men kan dus niet zeggen, dat de vrouw geen recht heeft; eenig recht is aan haar gegeven.

(Minister **Heemskerk.**)

De omstandigheden zijn ook min of meer in dien zin veranderd. Mejuffrouw Groeneweg heeft de uitdrukking gebruikt, dat in vele gevallen de vrouw meer ontwikkeld is dan vroeger. Er zijn vroeger natuurlijk ook veel ontwikkelde vrouwen geweest, maar iets minder dan vroeger is tegenwoordig het denkbeeld, dat het voldoende is, als de vrouw enkel maar thuis zit en handwerkjes kan doen. Het is meer zoo, dat de vrouw tegenwoordig ook allerlei geleerd heeft, maar dit alles raakt eigenlijk de kern van de zaak niet; er volgt niet uit, dat de verhouding tusschen man en vrouw principieel zou zijn omgekeerd.

Het huwelijk is nu eenmaal de vereeniging van het leven in een innige levensgemeenschap en de man is het hoofd van de vrouw en de vrouw is de hulp van den man. Nu is er vooruitgang in zoover, dat wanneer de vrouw in het algemeen meer tot ontwikkeling komt zij dan ook veel meer dan vroeger misschien het geval was — ik durf niet zoo spoedig de oude tijden als onvoldoende te kenschetsen — in staat zal zijn om deel te nemen aan het intellectueele leven en de behandeling van maatschappelijke vraagstukken.

Maar indien dat er toe leiden zou dat de huwelijksband losser moet worden gemaakt en men moet komen tot een andere soort vereeniging, dan zou die vooruitgang worden omgezet in achteruitgang.

Indien evenwel die vooruitgang wordt aanvaard, maar daarbij de grondbeginselen van het huwelijksrecht worden behouden en de vrouw inderdaad de sympathieke hulp van den man blijft en dikwijls ook zijn beste criticus, dan is er in dien vooruitgang werkelijk vooruitgang gelegen. En dus indien men dat wil aanvaarden, met dien verstande, dat er naar ons aller oordeel daar inderdaad vooruitgang is, dan wordt de positie van de vrouw vanzelf een hoogere positie dan zij is bij minder goede ontwikkeling van de opvattingen omtrent het huwelijkswezen. Maar dat kan alles er niet toe leiden om te trachten het huwelijk op andere grondslagen te vestigen dan waarop het op dit oogenblik gevestigd is.

En nu is dus van mij geen herziening van het huwelijksrecht te verwachten, waardoor het huwelijk op andere beginselen wordt gegrondvest dan waarop het nu gegrondvest is. Men kan niet zeggen dat er niet hier en daar eenige correcties zijn aan te brengen en ik herinner mij ook zeer goed dat ik 2 jaar geleden datgene gezegd heb wat mejuffrouw Katz uit mijn rede van destijds heeft voorgelezen.

Indien daar bij nauwkeurig onderzoek nog eenige correctie noodig zou blijken te zijn in de rechtsverhouding tusschen man en vrouw, wellicht speciaal betreffende het huwelijksgoederenrecht, dan is het veel beter, dat zij die het huwelijk willen houden op de tegenwoordige grondslagen, zich met dat onderzoek bezighouden.

Maar ik wil wel dit zeggen, dat, indien ik mij daarmede wil bezighouden, ik daarbij bijzonder gaarne ook voeling houd met rechts en gaarne zou zien, dat hetgeen tot stand zou kunnen worden gebracht, aan die zijde dan ook eenstemmig instemming zou vinden.

Het wil mij voorkomen, dat mejuffrouw Katz op sympathieke wijze met een aangenaam geluid deze stemming heeft ingeluid. Maar ik ben er van overtuigd, dat, indien men op die wijze te werk gaat, men ook bij verreweg het grootste deel der bevolking, dat tot de linkerzijde gerekend moet worden, instemming zal vinden, want ik geloof niet dat er onder de linkerzijde in haar geheel genomen zelfs een meerderheid te vinden zou zijn voor een grondige omwenteling in de grondslagen van het huwelijk en dat ook dat deel van het Nederlandsche volk, dat tot de linkerzijde behoort, vrijwel tevreden is met de grondslagen van ons huwelijksrecht en heel goed begrijpt dat het in het algemeen niet anders kan.

Dat is ook geen wonder, Mijnheer de Voorzitter. Want tel u eens voor, dat de man niet meer in beginsel werd beschouwd als hoofd van de echtvereeniging en dat de man de kinderen geheel en al aan de vrouw zou moeten overlaten, de vrouw geheel en al vrij zou moeten zijn ten opzichte van de kinderen, waar bleef dan de verantwoordelijkheid van den man voor de positie van de vrouw, de positie van het gezin en de positie van de kinderen?

(Minister **Heemskerk** e. a.)

Dan zou de vrouw terugvallen tot de positie van de vrouw, die kinderen heeft en niet getrouwd is. Dan zou de eer van de vrouw in principe niet meer gehandhaafd worden. Dan zou de positie van de vrouw in Nederland, in stede van vooruit te gaan, op een dergelijke wijze achteruitgaan, dat het leven van de vrouw in Nederland niet meer beschouwd zou kunnen worden op die hoogte te staan, waarop het tegenwoordig gelukkig gekomen is. Dat willen de vrouwen van rechts niet, maar dat willen voor verreweg het grootste gedeelte ook niet de vrouwen, die aan de linkerzijde staan.

Indien deze materie wordt aangevat, zal het niet anders dan met de uiterste voorzichtigheid moeten geschieden, opdat wij niet komen tot resultaten, die wij ten slotte in groote meerderheid van de hier aanwezigen niet zouden willen en die ik ook niet wil.

De **Voorzitter:** Ik stel aan de Kamer voor, om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

Mejuffrouw **Westerman:** Mijnheer de Voorzitter! Ik heb eigenlijk gewacht op de beschouwingen van den Minister alvorens bij deze algemeene beraadslagingen het woord te voeren.

Nu heeft de Minister mij niet bepaald veel nieuws te hooren gegeven. Toch wil ik, mede namens de fractie, waartoe ik behoor, verklaren, hoe wij tegenover het vraagstuk van herziening der huwelijkswetgeving staan.

Ofschoon ik zelf ook liever zou willen wonen in een nieuw huis dan in een, dat op verouderde fundamenten rust, al zou over de inrichting nog te praten zijn, toch wil ik voorloopig liever een opgeknapt huis dan geen. Want gezien de tegenwoordige samenstelling der Kamer, zou een omvangrijke herziening wel eens een heel gevaarlijke onderneming kunnen blijken, waarbij de vrouwen meer verloren dan wonnen.

Waar we toch ook in het geluid der rechterzijde verschillend gestemde klanken opvangen, moet er getracht worden naar het bereikbare, ofschoon het mijns inziens niet aangaat alleen een regeling te maken voor abnormale gevallen, en aan te nemen, dat een huwelijk, waarin bijv. ten opzichte van het goederenrecht nooit moeilijkheden voorkomen, het normale geval is. Zoo zullen we er vrees ik nooit komen. Doch wel, als we de quaestie van het huwelijksgoederenrecht scheiden van het vraagstuk der maritale macht, ofschoon ook daarbij reeds enkele urgente verbeteringen zouden zijn aan te brengen. Dan zal ook de heer van Schaik zijn steun niet weigeren en komen we een stap verder.

Het verbaast mij allerminst, dat ook hier de antirevolutionnaire afgevaardigden de meest behoudenden blijken en zelfs het huwelijksgoederenrecht niet willen zien beschouwd als een meer op zich zelf staand economisch onderdeel. Aan die zijde wenscht men dus alles maar te laten zooals het is, in de overtuiging, dat 90 pct. der vrouwen om de naar voren gebrachte bezwaren van mevrouw Bakker—Nort zullen glimlachen.

Uit deze overschatting blijkt weer, hoe heel jammer het is, dat geen gevolg werd gegeven aan het verzoek, indertijd door den Bond van Sociaal-Democratische Vrouwenclubs tot de Regeering gericht en gesteund door de vrouwengroep uit den toenmaligen Economischen Bond, om verschillend gekleurde stembiljetten uit te reiken aan mannen en vrouwen, omdat we dan later zouden hebben geweten hoeveel stemmen van mannen en vrouwen afzonderlijk op iederen candidaat waren uitgebracht.

Het kan den heer Rutgers toch niet onbekend zijn, dat herziening van onze huwelijkswetgeving een der punten was van de programma's der partijen ter linkerzijde bij de laatste en vroegere verkiezingen en ik ben overtuigd, dat de bezwaren der tegenwoordige wet door heel wat vrouwen worden gevoeld en dat zij ook juist om dat programpunt op die partijen hebben gestemd. Toch niet 90 pct. der vrou-

(Westerman.)

wen stemde rechts? Och kom, zegt de heer Rutgers, de vrouwen glimlachen, zijn tevreden en de meisjes zeggen toch geen „neen".

't Is waar, dat veel vrouwen over de door ons gevoelde bezwaren de schouders ophalen en dan denken aan eigen huwelijksgeluk. Ze glimlachen, tot ze plotseling met grooten schrik bemerken, tot welke droevige gevolgen onze huwelijkswet aanleiding kan geven, wanneer de man kwaad wil en de vrouw te veel op zijn eerlijkheid en goedheid heeft vertrouwd.

Kent men die gevallen dan werkelijk niet — zij het dan niet in eigen kring — maar juist ook bij de minder gegoeden en komen die zoo zelden voor? Ik geloof dat niet; al wordt misschien in de kringen der kerkelijke partijen het stille leed door de vrouw langer en geduldiger gedragen, het is er ook wel en aan dat leed moet zoo mogelijk een eind worden gemaakt. En bovendien, waar de veranderde tijdsomstandigheden maken, dat heel wat meer meisjes thans vóór haar huwelijk geld verdienen en zelfstandig optreden, en dus het overgaan tot een staat van onmondigheid en afhankelijkheid veel sterker voelen dan de jonge dochters van vroeger, voor wie het weinig verschil maakte of ze haar hand ophielden om geld te krijgen van haar vader of later van haar echtgenoot, dient ook met die omstandigheid rekening te worden gehouden. Men moge die omstandigheden betreuren of toejuichen, met het feit moet worden rekening gehouden, ook door de heeren der rechterzijde. Of ziet men tegenwoordig niet heel veel meisjes onder de leerlingen van Christelijke en R.-K. H. B. S., lycea en gymnasia, en is de opleiding, die zij daar krijgen, er een, die alleen voor het huishouden klaarmaakt? Neen, die meisjes zullen ook later in eigen onderhoud kunnen en willen voorzien, en juist ook, omdat die jonge vrouwen, na bij de studie te zijn behandeld als gelijkwaardigen van de jonge mannen, zich ook minder voegen in de omstandigheden, waarin de tegenwoordige huwelijkswet haar plaatst, moet er verandering komen.

Daarom moet deze Regeering, die het huwelijk wil bevorderen, omdat zij daarin voor de vrouw het eenig waarachtig geluk ziet, alles doen,om hinderpalen uit den weg te ruimen, die meisjes zouden kunnen weerhouden haar zelfstandigheid prijs te geven door hun ook in het huwelijk de beschikking te laten over eigen inkomsten.

Dat de rechtsovertuiging van velen er zich niet langer mee kan vereenigen, dat de vrouw vanzelf domicilie heeft, waar de man verblijft, heeft voor ons meer beteekenis dan voor andere landen, omdat het grootste deel van ons Rijk buiten Europa ligt en dus de vrouw met de kinderen dikwijls hier verblijf kan houden, terwijl de man in Nederlandsch-Indië is, waar dan volgens de wet ook de vrouw woont. Zoodat die vrouw niet hier haar kiesrecht kan uitoefenen en ook niet bij voorbeeld gekozen kan worden in een gemeenteraad van de plaats waar zij werkelijk verblijf houdt.

Nu weet ik, dat de heeren der rechterzijde zullen zeggen „dat moet ook niet, want ze moet voor haar kinderen zorgen", maar dan antwoord ik, dat dit geheel van den leeftijd der kinderen en van de werkkracht en den werklust der kinderen afhangt en ben ik zoo vrij te beweren, dat het voor die moeder en haar kinderen beter zal zijn, als moeder zich met maatschappelijk werk bezighoudt dan met beuzelarijen en wanneer ze niet veel anders doet dan uitgaan.

En de rechtsovertuiging wijzigt zich op dit punt.

Bij de laatste verkiezingen hebben gelukkig enkele burgemeesters goedgevonden, vrouwen die hier waren voor de opvoeding harer kinderen, toch op de kiezerslijst te plaatsen, al woonden ze officieel bij haar man in Indië. Die burgemeesters meenden m. i. te recht, dat een burgeres, die men niet overslaat bij het uitreiken van belastingbiljetten, ook het recht moet hebben de menschen te kiezen, die over de besteding dier gelden moeten oordeelen.

Nu zegt de Minister, dat men niet moet vergeten, dat er reeds verschillende wijzigingen zijn aangebracht, welke tot verbetering hebben geleid. Ik zal deze niet alle noemen, want zij zijn den leden voldoende bekend. Wij willen dan ook wel op dit gebied eenig vertrouwen stellen in dezen Minister,

(Westerman e. a.)

maar ik hoop toch, dat wij ook juist van de zijde van mej. Katz een aandrang zullen krijgen op den Minister, om in deze richting vooral voort te gaan en, zij het dan ook telkens met kleine wijzigingen, in die dingen verandering te brengen, welke zeer sterk gevoeld worden door vele vrouwen, van welke richting ook.

Wanneer ook later eens een andere commissie mocht worden benoemd om dit geheele vraagstuk te herzien, dan geloof ik, dat het dringend noodig zal zijn dat daarin ook vrouwen zitting hebben, en ik reken dan ook ons Parlement gelukkig, dat daarin zitting hebben vrouwelijke juristen, die van de zaak geheel op de hoogte zijn en met den Minister zullen zoeken naar den besten weg, om in deze een oplossing te vinden.

De heer **van Sasse van Ysselt**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal mij nederleggen bij het antwoord, dat de Minister gegeven heeft ten opzichte van de administratieve rechtspraak, omdat ik ook met hem van oordeel ben, dat men ter wille van het algemeen belang aan particuliere wenschen een offer moet brengen, al vrees ik ook, dat met dit antwoord de administratieve rechtspraak heden ten grave gedaald zal zijn.

Omdat ik het met den Minister eens ben, dat wenschen, welke van de schatkist offers vragen, ter zijde gesteld moeten worden, zal ik mij thans bepalen tot bespreking van die wetsontwerpen, welke van de schatkist geen offers zullen vragen, en wel met name tot het wetsontwerp betreffende de naamlooze vennootschappen.

De Minister heeft mij, wat dit wetsontwerp betreft, in zijn antwoord niet bevredigd, eerder teleurgesteld, want bij de verschillende wetsontwerpen, die hij noemde als onder de tegenwoordige tijdsomstandigheden voor aanneming geschikt en waaraan hij daarom alleen zijn aandacht zal wijden, heeft hij dit wetsontwerp in de allerlaatste plaats genoemd. Ik vrees toch daaruit de gevolgtrekking te moeten maken, dat dit wetsontwerp dan ook werkelijk in de allerlaatste plaats zijn aandacht zal bekomen. Ik zou dit zeer betreuren, vooreerst, omdat dit wetsontwerp de oudste rechten heeft van al die de Minister heeft opgesomd en verder, omdat dit wetsontwerp thans in zoo vergevorderd stadium is, dat wanneer er overleg zou kunnen plaats hebben tusschen de Commissie van Voorbereiding en den Minister, dat overleg spoedig tot een resultaat zou kunnen leiden, na de breed gemotiveerde memorie, die de Minister van de Commissie daarover heeft ontvangen.

De Minister heeft in zijn antwoord gezegd, dat er een vriendelijke gedachtenwisseling plaats heeft tusschen de bijzondere commissie voor het zeerecht en hem. Welnu, ik wil den Minister de verzekering geven, dat die vriendelijke gedachtenwisseling er zeer zeker ook zal zijn van de zijde van de Commissie van Voorbereiding in zake het wetsontwerp betreffende de naamlooze vennootschappen, en ik twijfel er niet aan, dat als ook van de zijde van den Minister dat het geval zal zijn als men bij elkaar komt, hij en de Commissie van Voorbereiding het spoedig samen eens zullen zijn.

Ik vraag daarom aan den Minister, of hij niet een toezegging kan doen, dat de Commissie van Voorbereiding binnenkort met hem een conferentie daarover zal kunnen hebben en dat hij haar dan tevens in kennis zal willen stellen met het advies, dat hij ontvangen heeft van de Commissie-Limburg. Ik ben er van overtuigd, dat er dan spoedig overeenstemming zal komen tusschen den Minister en de Commissie en dat dan dit wetsontwerp, dat reeds zoolang bij deze Kamer aanhangig is en welks spoedige totstandkoming zoo wenschelijk is, binnenkort hier ook in openbare behandeling zal kunnen komen.

Mevrouw **Bakker—Nort**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft een uitvoerig betoog gegeven, dat niet geheel slaat op hetgeen ik beweerd heb.

De Minister stelt op den voorgrond hetgeen ook ik heb betoogd nl., dat het huwelijk is een eenheid, een gemeen-

(Bakker—Nort e. a.)

schap van belangen. Dat ontkent niemand en dat ontkent mijn partij evenmin. Ook wij gaan uit van de innige gemeenschap in een huwelijk, vooral in een gelukkig huwelijk. Maar — en dit is het verschil — wij hebben op den voorgrond gesteld, dat ideale huwelijken in deze niet het uitgangspunt voor een wettelijke regeling moeten zijn. Gelukkige huwelijken ondervinden ook van de slechtste wettelijke regeling weinig last. Het komt mij voor, dat in dit opzicht een belangrijk verschil bestaat tusschen mejuffrouw Katz en mij, daar mejuffrouw Katz bij een wettelijke regeling als norm wil uitgaan van gelukkige huwelijken. Ook wij geven toe, dat er gelukkig veel goede huwelijken zijn — de wet is echter van meer belang bij onharmonische huwelijken. Ik betreur het echter, dat waar wij in veel opzichten overeenstemmen met mejuffrouw Katz en andere leden der rechterzijde, men aan die zijde getracht heeft om vooral de verschillen naar voren te brengen. Waar wij vrouwen ons als doel moeten stellen iets te bereiken voor onze sekse, daar moeten wij niet den weg opgaan van de mannen, die zooveel mogelijk de verschillen toespitsen.

En nu bestaat deze overeenkomst tusschen mejuffrouw Katz en mij, dat wij beiden erkennen, dat er veel kwaads is in de tegenwoordige wet en veel kans, dat de vrouwen daardoor onrecht lijden. Ik meen dus, dat wij ten opzichte daarvan een heel eind denzelfden weg naar verbetering kunnen afleggen.

Waarom meenen wij, vrijzinnig-democraten, dat wij niet mogen uitgaan van gelukkige huwelijken? Omdat men altijd, wanneer men trouwt, meent een gelukkig huwelijk aan te gaan. Iedere jongeman en ieder meisje is overtuigd, dat er zulk een innige gemeenschap in hun huwelijk zal bestaan als door sommige heeren van rechts zoo mooi is voorgesteld. Maar de werkelijkheid leert het ons anders. De practijk van het leven — en wij, als advocaat, zijn wel het meest in de gelegenheid het leven te leeren kennen — leert ons, dat evengoed vrouwen van rechts als van links slachtoffers zijn geworden van haar goedgeloovigheid. Wij, advocaten, weten, dat het vaak voorkomt, dat dergelijke vrouwen bij ons komen met allerlei moeilijkheden, wanneer het veel te laat is. En dat is de schuld van de wet. Gelooft de Minister, dat vele vrouwen vóór zij trouwen naar den notaris zullen gaan om alle mogelijke voorwaarden te bedingen en niet in de eerste plaats aan andere dingen denken in de gelukkige bruidsdagen? Neen, Mijnheer de Voorzitter! Pas wanneer het geluk weg is, als het mis is, denkt zij daaraan. Dat is juist de reden, dat men niet mag uitgaan van het ideëele.

Ik herhaal dus, dat een wet bij gelukkige huwelijken gemist kan worden, er moet een regeling gevonden worden met het oog op de niet harmonische huwelijken.

Thans nog een enkel woord aan den heer Beumer.

De heer Beumer heeft den Minister uitgenoodigd om bij deze herziening vooral in overleg te treden met de heeren van rechts en de linkerzijde niet te raadplegen. Het is wel een vreemde Staatsrechtelijke praktijk, die de heer Beumer voorstelt, en ik weet niet, of die in overeenstemming is met de Staatrechtelijke idee, die de antirevolutionnaire partij voorstaat.

Indien de Minister zegt, dat hij niet verder gaat dan het aanbrengen van enkele partieele wijzigingen en correcties, omdat men van hem niet mag verwachten, dat hij de grondslagen der geheele wetgeving op dit gebied omver zal werpen, dan antwoord ik: ook wij, vrijzinnig-democraten, erkennen de innige levensgemeenschap van het huwelijk en ook wij wenschen daaraan niet te tornen. Als men beweert, dat wij de positie van de vrouw zouden doen achteruitgaan, is dit niet waar. Integendeel. Het is een caricatuur, welke de Minister heeft gegeven van hetgeen ik zou wenschen, en het is verre van ons, de vrouw te willen berooven van haar eer. Integendeel, wij meenen, dat in plaats van een gezagshuwelijk moet komen een harmonische eenheid in het huwelijk, waardoor het gezinsleven op een hooger peil zal komen te staan en zeer veel leed zal worden bespaard.

Mejuffrouw **Katz**: Mijnheer de Voorzitter! Nog een kort woord naar aanleiding van het sympathieke betoog, dat de

(Katz.)

Minister van Justitie heeft gehouden. Ik moet eerlijk zeggen, dat ik juist heel blij ben, dat dit het gevolg is van de discussie, welke wij hier hebben gevoerd, want Zijn Excellentie heeft zich als slot wel degelijk bereid verklaard om na te gaan of er correcties noodig zijn en die dan te willen aanbrengen, daarbij nauwe voeling houdend met rechts. Ik geloof, dat wij als vrouwen, die gevoelen dat er onrecht wordt geleden, dat niet te laag moeten aanslaan. Mevrouw Bakker—Nort heeft gezegd, dat het jammer was, dat wij direct begonnen waren met de verschillen naar voren te halen, maar ik ben overtuigd, dat zij het als juriste met mij eens is, dat wij, juist om tot overeenstemming te komen en den grootsten gemeenen deeler over te houden, waarbij iets valt te bereiken voor de vrouwen, altijd moeten beginnen met de zaken helder en klaar onder de oogen te zien en dus ook de verschillen te stellen. Wij behoeven er niet den nadruk op te leggen, maar wij kunnen ze nooit vergeten. En dan geloof ik, dat juist bij een discussie als deze die verschillen naar voren komen, waarover ook bij de algemeene beschouwingen is gesproken, namelijk die in politieke richting, al zien wij, dat er telkens enkelingen aan de overzijde hier in de Kamer zijn, die het in deze materie in groote lijnen met ons eens zijn. Maar tevens ben ik het volkomen eens met hetgeen door Zijn Excellentie is gezegd, dat, wanneer er verbeteringen en correcties zouden komen in ons huwelijksrecht en die mede in nauwe aanraking met rechts zouden worden gezocht, groote en breede lagen van het volk, welke aan de zijde van links staan, het daarmede eens zouden zijn en dankbaar zouden wezen, dat die verbeteringen op de basis van het bestaande waren opgetrokken.

Daarom, als wij willen trachten tot overeenstemming te komen, wat ik juist zoo gaarne wil, is een geluid als straks van mejuffrouw Westerman tot mij is gekomen mij zoo sympathiek, omdat zij — ik weet dat nog van vroeger — hiertoe geneigd is door niet het onderste uit de kan te willen hebben, maar te zeggen: als ik niet direct kan krijgen wat ik zelf wil hebben, zal ik in het belang van de vrouwen, die onrecht lijden, tevreden zijn met hetgeen anderen ook wenschen.

De heer **Ketelaar**: Als u daarmede begint, krijgt u niets.

Mejuffrouw **Katz**: Ik ben het in deze in het geheel niet met u eens.

De heer **Ketelaar**: Ja, ik ben hier 25 jaar in de Kamer, dus weet ik het beter.

Mejuffrouw **Katz**: U zijt heel lang in de Kamer, maar toch zou ik bescheidenlijk willen opmerken, dat, al heb ik hier slechts een kleine ervaring, ik in mijn praktijk veel gevallen heb gehad, waarbij men moest trachten tot overeenstemming te komen en dat men daarbij eerder iets bereikte, wanneer men ook rekening hield met de goede bedoelingen aan den anderen kant, dan wanneer men op zijn stuk blijft staan. Vooral in deze materie zou men door het uiterste te willen bereiken, wel eens óók het bereikbare kunnen tegenhouden, en zoo de zaak juist niet bevorderen.

En daarom, wanneer door den Minister gezegd wordt, dat hij wel bereid is met volle behoud van de tegenwoordige basis verbeteringen aan te brengen, ben ik daarmede reeds zeer verblijd, en hoop ik, dat Zijn Excellentie dit zoo spoedig mogelijk zal doen. Het treft mij altijd weer, dat men in deze dingen somtijds werkelijk „een andere taal spreekt", en elkander daardoor niet begrijpt.

Er is hier door den Minister zoo te recht gezegd: de wet heeft niet uitgevonden hoe het huwelijk moet zijn, maar de wet heeft zich aangepast bij wat het wezen van het huwelijk is, en het wezen van het huwelijk is door den Minister voor mij op bijzonder sympathieke wijze uiteengezet. Wanneer men zich nu daartegenover stelt en dat niet sympathiek vindt, dan geloof ik, dat het daaraan ligt, dat wij een andere taal spreken en dat aan de linkerzijde niet begrepen wordt, behalve dan door de uitzonderingen, wat bedoeld wordt onzerzijds met het feit, dat de man hoofd van het huisgezin

(Katz c. a.)

moet zijn en dat zijn vrouw zijn hulpe is. Want ik voor mij schaam er mij niet voor, te verklaren, dat m.i. de vrouw in goede huwelijken niet vernederd wordt door te zijn de hulp van den man, op de wijze, als door den Minister is uiteengezet, evenmin als door het feit, dat de man is hoofd van het gezin. Ik geloof, dat het waar is wat Zijn Excellentie zegt, dat het geen vooruitgang zou zijn, wanneer de meerdere ontwikkeling van onze vrouwen in dezen tijd daarin iets te kort ging doen, want dat er een hoog begrip is van ,,hulp'', waarbij volkomen innerlijke gelijkwaardigheid bestaat. Immers maar al te vaak wordt daarbij vergeten, dat het eigenlijk de hoogste taak is van de vrouw om te zijn wat de Franschen noemen ,,inspiratrice''. Dat is niet minder, doch volkomen evenwaardig, al treedt de vrouw zelf daarbij niet zoo naar buiten op, en dit is o. a. ook door alle mannen gevoeld, die wisten, wat hun moeder voor hen was.

Bovendien geloof ik, dat hier wel eens gezegd mag worden, dat er te veel eenzijdig gewezen wordt op de onaangenaamheden van het huwelijk voor de vrouw, terwijl ik in mijn praktijk, en mevrouw Bakker—Nort zal dat in de hare ook hebben ondervonden, ook dikwijls gevallen heb gezien, dat de man het slachtoffer was. En nu is het natuurlijk waar, dat ik daarmede heelemaal niet wil zeggen, dat er geen onrecht geleden wordt. Dat heb ik ook reeds in eerste instantie toch zeer duidelijk erkend, maar dat blijven de abnormale gevallen.

En zelfs al zou men zeggen: die abnormale gevallen worden zoo legio, dat die de norm gaan vormen, dan zeg ik: neen, de norm is en blijft het gelukkige huwelijk en de regelingen omtrent de burgerrechtelijke gevolgen van het huwelijk moeten dus ook op den grondslag van die norm in de wetgeving blijven neergelegd, omdat die zich aansluiten aan wat het wezen is van het huwelijk, èn omdat er toch altijd een groote invloed uitgaat van hetgeen in de wetgeving als norm wordt neergelegd. Daarom ben ik het eens met Zijn Excellentie, dat als in de wetgeving als norm direct zou worden genomen het abnormale huwelijk, en in verband daarmede de huidige basis der huwelijkswetgeving zou worden gewijzigd, omdat men meende, dat de vrouw alleen op die wijze voorgoed voor alle onrecht zou kunnen worden behoed, dit toch geen vooruitgang zou beteekenen voor de vrouwen, terwijl daarentegen, wanneer in de wetgeving als basis volkomen wordt behouden wat 't huwelijk volgens onze Christelijke beginselen is en men daarop voortbouwt, veel van het onnoemelijke leed, dat er ontegenzeglijk is, kan worden weggenomen door het brengen van correcties, noodig om voorkomend misbruik van het gezinshoofdenrecht zooveel mogelijk te keeren. Op die wijze zou men wèl vooruitgang kunnen brengen in den toestand van vele vrouwen, terwijl zoo tevens de beste vrucht zou worden geplukt van wat de vrouwen hebben getoond te kunnen doen.

De heer **Kleerekoper**: Mijnheer de Voorzitter! Toen prof. Simon van der Aa zijn inaugureele rede hield als hoogleeraar in het strafrecht te Groningen, vertelde hij daarin, dat hij eens had kennis gemaakt met een rechter, die hem had medegedeeld, principieel nooit een gevangenis te hebben bezocht en van binnen te hebben gezien, om des te objectiever vonnissen te kunnen uitspreken.

Aan dien rechter werd ik herinnerd, toen ik van den Minister mocht hooren, dat het binden op de plank in nog een groot aantal strafinrichtingen in ons land voorkomt. Want toen ik gisteren daarover klaagde, was het een hoog — en nog wel een functionneerend — magistraat in ons midden, die mij toeriep: ,,dat komt nergens anders meer voor!'' Dit geeft wel een illustratie van het gebrek, dat ik ook in een ander verband van mijn rede heb aangeduid. De feiten blijken nu geheel anders en veel ernstiger te zijn en de Minister zal wel met mij instemmen, dat het Koninklijk besluit, waaruit hij citeerde, toch geen rechtsgrond oplevert voor het toepassen van een dergelijke practijk. Ik meen dan ook te mogen vertrouwen, dat na deze ervaringen die plank eens en voor goed uit onze gevangenisverpleging zal verdwijnen.

Het debat over den klasserechter heb ik met een zekere vol-

(Kleerekoper.)

doening aangehoord, en wel omdat het mij bevestigt in de overtuiging, dat, om de feiten te weerspreken die ik had gesteld, de Minister ze moest splitsen en ontdoen van het oorzakelijk verband, waarin ik ze in samenhang had besproken. Het Rotterdamsche referé werd door mij niet in de discussie betrokken, de Minister is nu daarover begonnen. Ik heb er niet over gesproken, omdat ik wist, dat de tijd te kort was om die quaestie grondig te behandelen, en ik zal er in de repliek ook niet over kunnen uitweiden. Maar wat de Minister zoo vlotweg zeide: ,,dat posten is mij ook niet sympathiek'', was precies de samenvatting van wat de president van de rechtbank moet hebben gedacht, toen hij bij dat referé dat loopen met borden verbood. Er was een man ontslagen met inachtneming van den termijn, in de wet op het arbeidscontract gesteld. Van een rechtsstrijd tusschen dien ontslagen man en zijn patroon kon dus geen sprake zijn; formeel, ik zou zeggen: formalistisch, was die zaak uit. Maar er kwam een strijd — geen rechtsstrijd, maar een maatschappelijke strijd — tusschen den vakbond en den patroon, want de vakbond zeide: gij hebt dien knecht ontslagen, omdat hij een actief lid van onze organisatie is. De vakbond ging niet op het rechtsterrein van dien patroon, niet in zijn winkel, niet op zijn erf, niet op zijn gebied; hij praejudiceerde ook niet op een rechterlijke beslissing, die volgen moest, ja volgen kon, om de rechtsverhouding te preciseeren; hij ging op straat, waar men vrijelijk mag gaan met een bord, een handeling, die in onze maatschappij tientallen malen voorkomt en blijkbaar door het openbaar verkeer wordt gedoogd. En nu zegt die president: ik verbied u die handeling; als gij met het bord op straat komt, zal ik u van de straat laten halen totdat over de quaestie zelf rechtens zal zijn beslist.

Die quaestie zelf, die dan rechtens moet worden beslist, bestaat niet, of men zou zich moeten voorstellen, dat bij sententia declaratoria de rechtbank zou moeten beslissen, of er aanleiding was voor den vakbond om met een bord op straat te loopen, welke beslissing dan in gewijsde zou gaan, matig geschat, twee jaar nadat de man was ontslagen, wanneer ik in aanmerking neem het tempo dat bij onze civiele rechtspleging gebruikelijk is. Dat beteekent practisch, dat deze president zijn presidiale macht gebruikte om den vakbond een legaal volkomen geoorloofd middel practisch te ontnemen. Dat wordt door mij aangeduid, net als door den Minister, met de woorden, dat de president het posten niet sympathiek vindt en op dat gevoel een vonnis bouwt.

Precies zoo staat het met de zaak in Groningen. Ik heb mij wel er voor gewacht te zeggen, dat de rechtbank te Groningen niet had moeten vrijspreken. Ik weet heel goed, dat men niet kan zeggen: wat de rechter niet bewezen acht, moet hij toch straffen! Maar ik heb gezegd: het requisitoir van het O. M. was een getuigenis van klassejustitie. Nu moet ik den Minister doen opmerken, dat ik hier wèl een verslag voor mij heb van het requisitoir van het O. M. te Groningen en dat dit mijn standpunt volkomen bevestigt en weerspreekt het standpunt van den Minister. Want 's Ministers redeneering berustte op de meening, dat niet deze beklaagden, maar de getuigen waren begonnen te vechten, dat zij de beklaagden van hun fietsen hadden getrokken en dat toen de beklaagden gedwongen waren, uit noodweer te handelen. Daarbij was het mes getrokken en was helaas een doode gevallen. De officier van justitie requireert evenwel het volgende: Een punt van gewicht is, van wie de aanval is uitgegaan. Beklaagden beweren, dat het de stakers waren, doch het O. M. acht dit in strijd met de gegevens en acht bewezen, dat beklaagden zijn begonnen. En na die vooropstelling, dat de beklaagden, de onderkruipers, die met messen en ploertendooders naar Groningen fietsten om te onderkruipen, met vechten zijn begonnen, en nadat het O. M. gezegd had: Ik zal requireeren op grond van art. 306, dat mij een maximum toelaat van 3 jaar, verdert het O. M..... 3 maanden! Dat kan alleen verklaard worden uit deze mentaliteit: de stakers, die daar postten, waren in de oogen van het O. M. een sociaal gevaar, maar de onderkruipers, die met messen en ploertendooders op fietsen zich aanmeldden om den vacanten arbeid te verrichten, waren nuttige wezens. Ik geloof niet, dat iemand in deze Kamer de vrijmoedigheid zou hebben te ontkennen, dat wij bij herhaling door organen van de rechterlijke macht tot de

(Kleerekoper e. a.)

stakers hooren zeggen: gij zijt sociaal gevaarlijk, maar de werkwillige (zoo heet hij dan) sociaal nuttig is.

Wat doet nu de Minister? Hij vraagt mij: is een mijnheer, die autoot en een kind doodrijdt, met twee maanden niet zwaar gestraft? Wèl mocht ik gisteren waarschuwen, dat, wie over klassenjustitie spreekt, in het verweer van gene zijde altijd wordt voorgesteld, alsof hij zijn argumenten had vervangen door zekere demagogische beweringen. Ik beaam onmiddellijk, dat de meneer, die een kind overrijdt en die voor twee maanden de gevangenis ingaat, zeer zwaar wordt gestraft. Maar wat ik zeide is dit, en hier heeft u, Excellentie, niet mijn bekentenis, maar mijn aanklacht gesplitst in uw voordeel, wat, naar ik meen, geen geoorloofde rechtsfiguur is. Ik stelde, dat denzelfden dag het O. M. ook die zware straf van twee maanden eischte tegen stakers, die aan die kwajongens van studenten een klap hadden willen geven. Die twee requisitoiren op één dag, twee maanden tegen dien fabrikant èn twee maanden tegen een arbeider in staking, die aan een student, Godbetert, die met een gummistok uit onderkruipen gaat, een klap geeft, in onderling verband te beschouwen en te bespreken, dat af recht op de qualificatie klassenjustitie; dat te weerspreken was uw taak.

Het was uw taak geweest, om te weerleggen mijn bewering, dat het niet krachtig toepassen door de rechterlijke macht van een sociale wet als de Arbeidswet een symptoom is van klassenjustitie; het was uw taak geweest, te weerspreken, dat de president, die vraagt aan een arbeider: „als ik u boete geef, betaalt het dan uw vakbond?", ook aan een student moest vragen: „als ik u boete geef, betaalt het dan uw papa?".

Maar die punten heeft de Minister niet besproken — hij debatteerde tegen wat ik niet gezegd heb. En het auditorium is hier altijd talrijk genoeg en steeds bereid, u, Minister, toe te juichen, als gij de beschuldiging van klassenjustitie weerlegt, ook als gij u daarbij van ieder argument speent, gelijk practisch in dit debat ook inderdaad is geschied.

De heer **Beumer**: Mijnheer de Voorzitter! Mijnerzijds een woord, allereerst om mij tegen een aanval van den Minister van Justitie te verdedigen. In diens stem toch klonk een toon van verwijt, toen hij opmerkte, dat een stelling, die door mevrouw Bakker—Nort was ontwikkeld, door hij in een te gunstig daglicht was gesteld.

Ik kan niet begrijpen, dat de Minister het noodig vindt, zij aan te sporen een voorstelling, door anderen gegeven, zoo mogelijk in een kwaad of ongunstig daglicht te stellen. Ik hoop, dat dit de bedoeling van den Minister niet is geweest. Zijn Excellentie kan er zich van overtuigd houden, dat ik met naar gestreefd heb, niet de minste aanleiding te geven aan mevrouw Bakker—Nort, om opnieuw een aanval op mij te wagen, nadat zij er gisteren reeds een heeft uitgevoerd. Hedenmiddag hebben wij van die dame vernomen, dat zij waarne ziet, dat verschillen zooveel mogelijk worden weggeredmen en niet breed uitgemeten, zooals de mannen de gewoonte hebben te doen. Zij heeft evenwel gisteren ons Burgerlijk Wetboek aangevallen op een wijze, waarvan men kan zeggen: het is hier niet te doen om zooveel mogelijk in rechte termen te spreken, en de zaak niet te overdrijven. Integendeel, zij heeft met grooten lust de bepalingen, die in het wetboek staan, geattaqueerd en gekritiseerd.

Wat betreft de opmerkingen, die hedenmiddag zijn gemaakt, er is tegen mij niet veel in het midden gebracht, behoudens alweer door mevrouw Bakker—Nort, die het noodig heeft gevonden om te spreken over een nieuwe Staatsrechtelijke theorie, door mij ontwikkeld, een theorie, die naar haar meening in strijd zou zijn met de antirevolutionnaire opvattingen.

De geachte spreekster kan volkomen gerust wezen. Of zijn redevoeringen in overeenstemming zijn met de antirevolutionnaire opvattingen is een quaestie, die zoo noodig wel door anderen behandeld zal worden. Belangstelling hiervoor harerzijds, hoezeer natuurlijk hoogelijk te waarderen, is daarbij volstrekt niet noodzakelijk.

(Beumer e. a.)

Ik moge evenwel onder haar aandacht brengen, dat zij twijfel aan het goede gehalte der door mij gemaakte opmerkingen alleen kon koesteren doordat zij die opmerkingen onjuist weergaf. Door mij is niet gesproken van een zeer bijzonder overleg, door den Minister te plegen met de rechterzijde. Ik heb alleen hierop het oog gehad, dat het voor den Minister aangenamer zou zijn, indien bij een herziening van het huwelijksrecht zou blijken, dat die kon geschieden in overeenstemming met de beginselen der rechterzijde dan dat wij het b.v. zouden moeten beleven, dat hier voorstellen zouden worden gedaan door de linkerzijde, amendementen, die aangenomen zouden worden met behulp van eenige leden der rechterzijde, die in dit opzicht zouden zijn verlokt en verleid door hetgeen hun bij amendement werd aangeboden.

Ten slotte nog één opmerking. Mevrouw Bakker heeft in haar betoog in tweeden termijn nogmaals de redenen uiteengezet, waarom zij zoo aandrong op herziening van ons Burgerlijk Wetboek, voor zoover huwelijksrecht en huwelijksgoederenrecht betreft. Het komt mij voor, dat zij bij de aanvoering van de gronden voor haar standpunt toch wel wat over het hoofd heeft gezien.

Tegenover mejuffrouw Katz heeft zij betoogd, dat men een regeling moest treffen, wijl voor vele vrouwen leed moet worden voorkomen, in het bijzonder voor arbeidersvrouwen, omdat die niet weten, wat er in de wet staat en dus geen gebruik maken van huwelijksche voorwaarden om zich het vrij beschikkingsrecht over haar eigen inkomsten voor te behouden. Nu is het merkwaardige, dat die regeling voor arbeidersvrouwen reeds bestaat, omdat art. 1637*f* uitdrukkelijk zegt, dat vrouwen gerechtigd zijn over de inkomsten, die zij ten gevolge van het aangaan van een arbeidscontract hebben, zelf te beschikken ten bate van het gezin. Denkt mevr. Bakker—Nort misschien aan een arbeidersvrouw, die inkomen heeft uit kapitaal? Dat kan natuurlijk, maar dat denkbeeld zal niet direct rijzen bij een normaal persoon, die over een arbeidersvrouw spreekt. Daarom geloof ik, dat de geachte afgevaardigde in haar ijver, om te komen tot een wijziging van het Burgerlijk Wetboek op dit stuk, argumenten heeft aangevoerd, waarmede zij meer wilde bewijzen dan zij kon. Daarom zou ik zeggen, dat op haar van toepassing is: qui trop embrasse, mal étreint.

De heer **Marchant**: Mijnheer de Voorzitter! Nu gebleken is, dat mevrouw Bakker een schrikwekkende redevoering heeft gehouden, zij het mij veroorloofd, nog enkele opmerkingen te maken, waarvoor zij, wegens de beperktheid van haar tijd, geen gelegenheid heeft gehad. De laatste geachte spreker heeft in zijn nader antwoord aan mevrouw Bakker uitgelegd, wat hij bedoelde met de woorden, die hij gisteren heeft gesproken, en waarin hij de Regeering den raad gaf, om de herziening der wetgeving op dit gebied ter hand te nemen; ik meen dat hij zeide „in overleg met de rechterzijde". De geachte afgevaardigde heeft nu medegedeeld, dat hij heeft gezegd, dat het moest geschieden „in overeenstemming met de beginselen der rechterzijde". Dat heeft hij niet gezegd. In het *Kort Verslag* staat:

> „Het moet ook den Minister hebben verblijd, want het moet hem aangenamer zijn, indien hij tot een herziening van het huwelijksgoederenrecht overgaat, die tot stand te brengen met behulp der rechterzijde, dan overeenkomstig de wenschen der linkerzijde, versterkt door eenige personen der rechterzijds, die in dit opzicht verder gaan dan men algemeen daar wenscht."

De geachte afgevaardigde heeft het dus voorgesteld, alsof de Regeering de wetgeving ter hand zou moeten nemen in overleg met de rechterzijde en met uitschakeling van de linkerzijde, versterkt door de rechtsche voorposten, die hij op het oog had. Ik geloof niet, dat dat klopt met het Staatsrechtelijk bestel van onze Grondwet, en de opmerking van mevrouw Bakker—Nort is dus volkomen juist. Ik voeg hieraan toe, dat de heer Beumer zich over die voorposten aan de rechterzijde niet ongerust behoeft te maken. Het is nu reeds gebleken, hoe bevreesd mejuffrouw Katz is, dat zij zich op een gegeven

(Marchant.)

oogenblik voorbij zou praten en iets zou zeggen, dat niet geheel in de lijn bleef.

De ervaring heeft ook geleerd, bij den heer van Schaik bij voorbeeld, dat als het aankomt op het nemen van besluiten, het zoo erg niet meer is; dan schikt het wel. Ik geloof, dat als er weer eens een ,,reconstructie'' van dit Kabinet onderhanden genomen wordt, zonder eenig bezwaar aan mr. van Schaik de portefeuille van Justitie kan worden toevertrouwd.

De tweede opmerking van den laatsten geachten spreker betrof de arbeidersvrouw. Het is volkomen juist, dat is ook aan mevrouw Bakker niet onbekend, dat bij de regeling van de arbeidsovereenkomst aan de gehuwde vrouw het recht is toegekend haar loon ten bate van haar gezin te gebruiken. Wanneer de laatste geachte spreker met de practijk van deze zaken bekend was, zou hij echter weten, dat men hier nog wel eens op andere moeilijkheden stuit dan betreffende het beschikken over het loon; ook in arbeiderskringen.

Het onderwerp, dat hier aan de orde is, is uit een technisch oogpunt verbazend moeilijk. Ik ben de eerste om te erkennen, dat degene, die een herziening van onze huwelijkswetgeving onderneemt, staat voor een buitengewoon zware taak.

Het is zeer gemakkelijk, zich over te geven aan lyrische ontboezemingen over dit onderwerp; over het huwelijk, over schoone beginselen, en wat niet al. In dit debat is wat heel veel aan lyriek en aan lofzang op beginselen gedaan. Het ongeluk is echter, dat de menschen, voor wie de herziening van wettelijke bepalingen noodzakelijk is, daarmede niet zijn gebaat. Hoogstens kunnen zij thans denken: ,,wat hebben ze het in de Kamer weer mooi gezegd'', maar zij zullen spoedig ondervinden, dat de zaak blijft, zooals ze is.

Het tweede gevaar bij deze discussie is, dat men te veel verzeild raakt in het politieke vaarwater. Mejuffrouw Katz heb ook ik met buitengewoon veel genoegen aangehoord; ik stem gaarne in met al de vleiende woorden, waarin haar van verschillende zijden hulde is gebracht. Maar ik kan minder bewonderen wat zij heeft gezegd. Onder meer dit: wij huldigen hier aan de rechterzijde de juiste beginselen over het huwelijk; links daarentegen hebben slechts enkelen een overtuiging, die eenigszins in onze richting gaat.

Dat laten wij ons niet zeggen, ook niet door mejuffrouw Katz, al wordt het ons met nog zoo vriendelijke stem in het aangezicht geslingerd. Tusschen het inzicht van de overovergroote meerderheid aan de linkerzijde en dat van mejuffrouw Katz is in dit opzicht geen reëel verschil.

Het verschil is, dat ginds een behoefte wordt gevoeld aan het aanheffen van lofzangen op het beginsel, dat men zich in deze Vergadering te buiten gaat aan schoone lyriek, maar dat men niets doet om de zaken zoo te leiden, dat wij kunnen komen tot een herziening van het Burgerlijk Wetboek op dit stuk. Indien men hier schot wil brengen in deze moeilijke zaak, dient men vóór alles te vermijden, de materie te verdrinken in phrases.

Men is zoover gegaan aan de rechterzijde, dat een spreker, dien ik dikwijls bewonder, niet alleen om zijn scherp vernuft, maar ook om zijn juisten blik in de maatschappelijke verhoudingen, de heer Rutgers, tot de conclusie is gekomen: wij moeten liever niets veranderen, alleen omdat hij zoo bang is, dat zijn dierbaar beginsel door een wijziging in deze wetgeving zou worden geschonden. Ik heb mij toen bij interruptie veroorloofd op te merken: wat is eigenlijk dat beginsel van u? Daarop heb ik geen antwoord ontvangen. De heer Rutgers heeft gedacht, daarvan een verklaring te geven, maar daaruit is mij niet duidelijk geworden, welken invloed de erkenning van dat beginsel op een eventueele herziening van de huwelijkswetgeving zou hebben.

Mevrouw Bakker heeft in haar redevoering, noch in de eerste, noch in de tweede, in geen enkel opzicht aan de heiligheid van den huwelijksband te kort gedaan. Ook onzerzijds stellen wij ons tegenover hen, die het huwelijk als een soort van firma beschouwen, die elk oogenblik voor ontbinding vatbaar zou moeten zijn. Gevaar dreigt van dezen kant niet. Er zijn hier aan de linkerzijde juist slechts zeer enkelen, die een opvatting hebben à la van Houten.

(Marchant e. a.)

Men schijnt aan de rechterzijde van meening te zijn, dat het beginsel eischt, dat de wet als norm een regeling vooropstelt, die het ideale huwelijk dekt. De Minister heeft ook iets dergelijks gezegd en mejuffrouw Katz wordt niet moe dat zelfde denkbeeld te herhalen.

Dit is echter niet een afwijkend beginsel van de rechterzijde, doch het is een dwaling. Het ideale huwelijk behoeft in het geheel geen regeling. Waardoor toont zoo menigmaal de practijk de gebrekkigheid der wetgeving aan op dit gebied? Hierdoor: doordat men steeds huwt in de verwachting, dat het huwelijk ,,ideaal'' zal zijn. Loopt het anders, dan zucht men onder een wetgeving, die is gebouwd op de veronderstelling, dat de verwachting zal uitkomen. En dan is er niets meer aan te doen. Mejuffrouw Katz, die ook practijk heeft gezien, weet dat even goed als ik. Dan is de zaak hopeloos. De regelen der wet passen derhalve alleen op de gevallen, die geen regeling behoeven. In een ideaal huwelijk gaat het vanzelf; daar heeft men geen regeling noodig. Op de gevallen, die wèl regeling behoeven, past de wet zoo goed als nimmer. Dat is de fout. Deze fout heeft met de beginsels van rechts of links niets te maken, en volgens de methode, door mejuffrouw Katz aangegeven, komen wij nooit waar wij wezen moeten, en blijft de wet ongewijzigd.

De heer van Schaik verklaarde zich tegen generaliseeren; men moest het niet doen voorkomen, alsof alle huwelijken ongelukkig waren. Neen, Goddank, zoover is het nog niet. Voor zoover wij er over kunnen oordeelen — want lang niet alle menschen, die met een vroolijk gezicht langs de straat loopen, zijn vroolijk — is het overgroote deel der huwelijken gelukkig. Een dergelijke dwaasheid als het generaliseeren van alle huwelijken tot ongelukkige huwelijken, is hier door niemand geuit en het protest er tegen is een donquichotterie.

Maar wat is wèl waar? Elk geval, dat de gebrekkigheid der wet komt aantoonen, is een abnormaal geval, waarbij aan een doelmatiger regeling behoefte is. De wetgever brengt, door zijn onjuist gekozen norm, de menschen in het ongeluk. Wie trouwt, voorziet dit niet. Het wordt alleen voorzien, wanneer er vermogen is en de vrees bestaat, dat een der partijen het zal verliezen; dan wordt er aan ,,het beginsel'' gedacht, en dan gaat men ,,zich veilig stellen'' — om de taal der Regeering te gebruiken — bij den notaris.

Wie vertrouwt, dat men in Nederland voor alle eventualiteiten veilig is zonder zich tot den notaris te wenden, blijkt bedrogen te zijn.

De vrouw, die tot ons komt om hulp, zit hopeloos in onze ,,beginselwetgeving'' verstrikt; èn in de regeling van de maritale en de ouderlijke macht, èn in die van het huwelijksvermogensrecht. Zij die dit ondervinden, hetzij orthodox, hetzij Roomsch, Jood of wat dan ook, blijven altijd ten hoogste verbaasd, dat de wet zoo is; zij begrijpen het niet; zij gelooven dikwijls niet, dat wij haar niet kunnen helpen. Dat is het ellendige.

De **Voorzitter**: Uw tijd is om.

De heer **Marchant**: Ik ben dadelijk gereed. De menschen begrijpen dat eerst, wanneer zij er tegen aan zijn geloopen, als het te laat is. Daarom moeten wij zorgen, dat de wet wordt gewijzigd en zóó komt te luiden, dat de menschen die treurige ervaringen niet opdoen. En daarom vind ik het zoo goed, dat mevrouw Bakker dit vraagstuk, juist als vrouw, hier aan de orde heeft gesteld, en ik doe een beroep ook op de vrouwen der rechterzijde om ons daarin te helpen. Praat niet over beginselen, doch laat ons te zamen de hand aan het werk slaan om van deze zaak te maken wat er van te maken is.

Mejuffrouw **van Dorp**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben niet van plan geweest dit debat te verlengen door mij er in te mengen, doch de heer Marchant heeft het voor mij noodig gemaakt met een enkel woord op te merken, dat het program van de liberale partij, waarmede ik mij heb kunnen vereenigen, alleen punten van Staatkundigen en econo-

van Dorp e. a.)

nischen aard bevat en verder, dat ik mij in het algemeen eheel en al vereenig met de opvatting van het huwelijk, ooals ik meen, dat die in het algemeen is vastgelegd in ons eldend huwelijksrecht en zooals die naar mijn meening nstemming vindt bij het overgroote deel van ons volk, zoo-el van dat gedeelte, dat vertegenwoordigd is in de rechtsche artijen als van dat, hetwelk in de linksche partijen is ver-egenwoordigd.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de oorzitter! De rede van mejuffrouw Westerman geeft mij anleiding nog een opmerking ten aanzien van een klein etail te maken, die eigenlijk daar straks is weggebleven.

Mejuffrouw Westerman heeft gesproken over het domicilie an de vrouw en heeft gezegd, dat er burgemeesters zijn, die aarmee eenigszins de hand hebben gelicht en vrouwen op de iezerslijst hebben gezet, die in Indië domicilie hadden, om-at haar man in Indië woonde.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal de handeling van die burge-neesters in het midden laten, maar wil mejuffrouw Wester-an wel toegeven, dat er eenige aanleiding kan zijn om een f andere speciale voorziening ten aanzien van het domicilie maken, bij wijze van uitzondering voor speciale gevallen n speciale doeleinden.

Een dergelijke uitzondering kan echter nooit aanleiding ijn om den regel op te heffen, dat de vrouw domicilie heeft ij den man. Ik zou haast zeggen: waar zou zij anders domi-ilie hebben?

Er kunnen natuurlijk in de practijk enkele gevallen zijn, aarvoor een speciale voorziening zou zijn te treffen. Wat et kiesrecht betreft: voor de uitoefening daarvan moet men ngezetene van het Rijk zijn. En iedere voorziening zou auwkeurig moeten worden nagegaan.

Ik wil echter in geenen deele uitsluiten de mogelijkheid an speciale voorzieningen in speciale gevallen. De regel zal ok hier echter moeten worden gehandhaafd.

Mijnheer de Voorzitter! Een andere opmerking naar aan-iding van de rede van mejuffrouw Westerman betreft iets, at door die geachte spreekster is gezegd aan het adres van e antirevolutionnaire partij.

Ik weet wel, dat de antirevolutionnaire afgevaardigden, ier aanwezig, niet op hun mondje gevallen zijn, maar het of mij toch, dat de geachte spreekster een punt aanraakte, aarover ik iets wenschte te zeggen. Zij zeide: de antirevo-utionnaire afgevaardigden kunnen maar niet beseffen, dat, at het zij van het huwelijksrecht, het huwelijksgoederen-echt een meer op zich zelf staand economisch onderdeel is.

Mijnheer de Voorzitter! Die opvatting kan ik, voor zoover k mij met de wetgeving te bemoeien heb, toch moeilijk aan-aarden.

Wanneer ik het huwelijks- en het huwelijksgoederenrecht oet regelen, dien ik rekening te houden met het wezen van et huwelijk. De daaruit voortvloeiende beginselen vinden epassing ook bij het huwelijksgoederenrecht.

Dat kan men niet eenvoudig afscheiden als een op zich elf staand economisch onderdeel. Ik zie niet in, hoe dat oed mogelijk zou zijn.

Wat nu verder deze materie betreft: zoo heeft mevrouw akker—Nort zich er min of meer over beklaagd, dat ik aar stelsel niet juist heb weergegeven, en aan het slot van ijn rede was er een andere afgevaardigde in deze Kamer, ehoorende tot de partij van mevrouw Bakker—Nort, de eer Ketelaar, die met groote levendigheid er zich over be-laagde, dat ik er een caricatuur van maakte.

Het zou mij bijzonder leed doen, als ik dat gedaan had. et is de eerste keer, dat ik het voorrecht had met mevrouw akker—Nort in debat te treden. Was dit meer gebeurd an zou zij weten, dat ik altijd mijn best doe de stellingen an hen, die mij bestrijden, of die ik bestrijden moet, juist eer te geven, maar ik heb gemeend in het begin van mijn ede haar stellingen te mogen resumeeren in eenige punten n het is mij niet gebleken, dat die resumptie onjuist was. u wil ik volstrekt niet beweren, dat zij de stelling ontwik-eld heeft, indertijd door mr. van Houten verdedigd en

(Minister Heemskerk.)

hierop neerkomend, dat men altijd van elkander af moet kunnen gaan zonder verdere pourparlers.

Dit is nu uit de rede van mevrouw Bakker—Nort niet gebleken, maar ook niet uit mijn resumptie, doch het kwam mij niettemin voor, dat de punten, zooals deze door haar zijn geformuleerd, zouden leiden tot een vereeniging, welke niet meer het recht heeft den naam van huwelijk te dragen.

Indien bij latere, kalme bestudeering van dit debat in de *Handelingen* mevrouw Bakker—Nort tot de conclusie mocht komen, dat eenige verduidelijking en aanvulling wenschelijk is, opdat men haar beter zou begrijpen, dan houd ik mij bij gelegenheid zeer aanbevolen. Het is er niet om te doen eenig persoon in zijn of haar beweringen te bestrijden, maar om het stelsel, zooals ik het geformuleerd zag. Daarover heb ik gesproken en eenige principieele opmerkingen gemaakt.

Nu daarover nog iets in verband met het gesprokene door den heer Marchant.

Hij noemde wat door verschillende sprekers van de rechterzijde en dan ook wel door mij gezegd was: lyriek.

De heer **Marchant**: Uw redevoering wordt niet bepaald door de qualificatie lyriek gedekt.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Zeer goed, maar het kwam mij voor, dat er eigenlijk tusschen hetgeen door de sprekers ter rechterzijde en door mij is gezegd moeilijk van verschil sprake kan zijn.

Eenige lyriek dacht ik wel te vinden in den beminnelijken wensch van mevrouw Bakker—Nort, dat wij een wetgeving zouden maken, waardoor harmonisch leven in het huwelijk zou komen. Een beminnelijke wensch, maar ik vrees, dat de vervulling boven de krachten van den wetgever uitgaat.

Wat is echter dezerzijds verklaard? Men heeft gezegd, dat men zich eerst rekenschap moest geven van het wezen en den oorsprong van het huwelijk. Dit is niet lyriek, maar bij ieder onderwerp element van elke rechtsstudie en dit vindt men aan de linkerzijde wel eens zonderling.

De heer Marchant zegt, dat wij eigenlijk niet hebben te vragen naar de beginselen van het huwelijk; wij hebben alleen te vragen, hoe wij de wet kunnen wijzigen.

Maar hoe kunnen wij nu een wet wijzigen, wanneer wij niet weten van welke beginselen wij daarbij moeten uitgaan? Dit is eigenlijk de eeuwige grief, welke altijd van links tegen rechts gemaakt wordt: gij moogt niet van beginselen spreken en gij moogt het niet voorstellen, alsof gij hoogere beginselen hebt; wij hebben ook hoogere beginselen.

Men kan echter niet weten, hoe het recht moet wezen, als men niet eerst weet, welke de oorsprong is van het recht.

Er zijn studenten in de rechten, die zich daarover niet bekommeren, maar die zijn niet zeer wetenschappelijk. Zij evenwel, die zich nu moeten bezighouden met het oplossen van de groote wetgevende vraagstukken, moeten zich er om bekommeren en die moeten zich rekenschap er van geven; anders vergissen ze zich.

Mijn vaste overtuiging is het, dat de oorsprong van het recht is in God, en dat met de gevolgen van dit beginsel in de wetgeving rekening moet worden gehouden.

De heer **Marchant**: Het gevaar is maar, dat men bij het beginsel blijft hangen en niet verder komt.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Indien de geachte afgevaardigde wenscht, dat wij ons tot het wetgeven begeven, van dit beginsel uitgaande, niets liever dan dit. Wij willen alleen maar hopen, dat hij dan niet zal behooren tot onze bestrijders.

Nu moet men, van dit beginsel uitgaande, zich er rekenschap van geven, wat het wezen van het huwelijk is.

Nu maakt de geachte afgevaardigde weder hetzelfde onderscheid als mevrouw Bakker—Nort maakt: wij hebben geen wetgeving te maken voor gelukkige huwelijken, maar alleen voor ongelukkige huwelijken. Dit wraak ik ten eenenmale en ik wil eerlijk bekennen: dat versta ik niet. Natuurlijk is een

(Minister **Heemskerk.**)

deel van de huwelijkswetgeving gericht op de regeling van de gevallen dat het misgaat; dat weet ik wel; maar de eerste vraag is toch: wat zijn de gevolgen, die uit het huwelijk voortvloeien? Dit is gisteren ook van de linkerzijde, immers door mej. Groeneweg, zeer juist uiteengezet. Wat zijn de gevolgen voor de gehuwden onderling? voor de kinderen? ten aanzien van derden? en moeten wij dat regelen niet voor het gelukkig huwelijk, maar alleen voor het ongelukkig huwelijk? Ik durf niet te zeggen, hoe dergelijke stelling in de logica moet worden gequalificeerd.

Dan was het toch eigenlijk beter, wanneer de heer Marchant, als zijn partijgenoote mevrouw Bakker—Nort dergelijke stelling opzet, een beschermende hand over haar uitstrekt en die stelling corrigeert, maar neen, wat doet hij? Hij neemt die stelling voor zijn verantwoording; hij zal daarmede echter niets verder komen. Een wetgeving, alleen regelende de rechtsgevolgen van de ongelukkige huwelijken en niet regelende die van de gelukkige huwelijken, zal er nooit gemaakt worden, want geen enkele wetgever zou daartoe in staat zijn. Het is eenvoudig een onmogelijkheid.

Nu zegt de geachte afgevaardigde: wat doet dat er toe? Ja, eerlijk gezegd, ik ben niet met dit debat begonnen.

Mijn vader heeft eens gezegd, dat hij er niet veel heil in zag om te spreken over den inhoud van een wetsontwerp dat nog niet was ingediend, en ik geloof altijd nog dat daarin veel wijsheid gelegen was. Ten slotte, wanneer hier een wetsontwerp wordt ingediend, zal het er op aankomen wat er in staat. Echter, omdat nu eenmaal zich dit debat ontsponnen heeft op eenigszins principieele grondslagen, heb ik gemeend dat ik beter deed met ditmaal ook eens iets over de principieele lijn, die getrokken moest worden, te zeggen.

De heer **Dresselhuys:** Wij hadden zoo gaarne iets gehoord over de plannen ten aanzien van het wetsontwerp dat Uwe Excellentie zal indienen.

De heer **Heemskerk,** Minister van Justitie: Wanneer ik daarover iets had medegedeeld, dan zou ik direct in strijd met die vaderlijke les gekomen zijn. Maar het zou voor mij ook moeilijk zijn geweest, want het wetsontwerp is nog niet gereed.

De heer **Dresselhuys:** Maar over uw voornemens zouden wij gaarne iets vernemen. Dat zou interessant zijn.

De heer **Heemskerk,** Minister van Justitie: Ik laat mij door dien vogelaar niet verlokken. Het wetsontwerp is nog niet gereed. Ik ben bezig met van tijd tot tijd binnenskamers over deze zaak te spreken. Er komt hier geen enkel wetsontwerp waarover de Minister niet binnenskamers bedaard gesproken heeft en ik verwacht nog van de commissie-Limburg eenige voorstellen. Ik ben voornemens naar aanleiding daarvan nog eens overleg te plegen met degenen, met wie ik het nuttig zal achten overleg te plegen. Eerst wanneer ik dat gedaan zal hebben, dan zal ik ook in staat zijn een wetsontwerp samen te stellen.

Mijnheer de Voorzitter! Dat is, geloof ik, de juiste methode van het bewerken van wetsontwerpen. Tot nog toe zijn er eenige wetsontwerpen, waarvan ik de indiening heb bevorderd, die op deze wijze waren voorbereid, in het *Staatsblad* gekomen. Wat ik nu precies zal doen kan ik nog niet zeggen. Het spreekt vanzelf dat er ook zeer veel andere dringende werkzaamheden zijn, maar wanneer er op dit punt eenige wijziging noodig is, is het misschien beter dat ik het doe dan dat een ander het doet, die wellicht van geheel andere denkbeelden uitgaat.

Kunnen wij dus op dit oogenblik hierop inderdaad niet verder ingaan, ik blijf zeggen, dat het een onderwerp is, dat met groote voorzichtigheid zal moeten worden aangevat, en indien ik er toe mocht komen, dat een wetsontwerp werd ingediend en door mij met deze Kamer behandeld, dan vrees ik, dat ik zal waarnemen, dat verschillende leden in deze Kamer zullen zeggen: Daar staat heel veel niet in, wat er wel in moest; en dat het dan lang niet onmogelijk zal zijn, dat ik zal zeggen: Wanneer gij die dingen er in wilt brengen, dan wil ik er verder niets meer van weten.

Nu nog een enkel woord aan den geachten afgevaardigde den heer Kleerekoper. De heer Kleerekoper heeft gezegd ten opzichte van de plank, dat ik wel zou erkennen, dat het Koninklijk besluit geen rechtsgrond voor dezen maatregel geeft. Neen, Mijnheer de Voorzitter, dit heb ik niet gezegd. De plank is mij antipathiek, maar art. 113 van den algemeenen maatregel van bestuur laat, dunkt mij, dit middel als maatregel van veiligheid wel toe, om iemand onschadelijk te maken, afgescheiden van de vraag, of het wenschelijk is, dat dit middel wordt toegepast. De geachte afgevaardigde kon zeggen dat ik wel zal erkennen, dat het niet is toegelaten als straf. Zoo staat de zaak in *jure constituto*.

De geachte afgevaardigde heeft zich nog een klein requisitoir jegens mij veroorloofd. Ik heb mij aan allerlei verkeerdheden schuldig gemaakt in het debat met hem omtrent de klassejustitie. Ik heb inderdaad met één ding niet genoegzaam rekening gehouden. Ik heb het Voorloopig Verslag even opgezocht. Daar staat inderdaad een vergelijking en wel deze:

> „Daartegenover een eisch van twee maanden gevangenisstraf in Amsterdam tegen stakers, die booswillige studenten, als onderkruipers dienst doende en met ploertendooders gewapend, een klap hadden gegeven. Denzelfden dag, eveneens te Amsterdam, werd gelijke straf geëischt tegen een fabrikant, die, in zijn auto rijdende zonder signalen te geven, een kind van 13 jaar had gedood."

Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde heeft die vergelijking gemaakt; dat was mij ontgaan, en ik bied hem daarvoor mijn verontschuldiging aan. Hij weet wel, dat ik dergelijke dingen niet expres doe. Maar ik moet toch opmerken, dat ik over het eene feit, het overrijden van personen met auto's, volstrekt niet licht denk; ik erger mij soms verschrikkelijk over auto's en motorrijtuigen. Dat de personen, die zich aan roekeloos rijden schuldig maken, worden gestraft is noodzakelijk, maar toch moet ik opmerken, dat dit een geval is van doodslag door schuld, niet een geval van opzet. In hoeverre de personen, die de auto aanvielen, waarin die studenten zaten en zich aan gewelddadigheid schuldig maakten, een eisch van twee maanden verdienden, durf ik hier niet uit te maken, maar men moet in het oog houden, dat hier van opzet sprake was. De wijze, waarop de geachte afgevaardigde er over spreekt, is klaarblijkelijk tendentieus, als ten minste van hem afkomstig is de uitdrukking in het Voorloopig Verslag:

> „Daartegenover een eisch van twee maanden gevangenisstraf in Amsterdam tegen stakers, die booswillige studenten, als onderkruipers dienst doende en met ploertendooders gewapend, een klap hadden gegeven."

De heer **Kleerekoper:** De eenen staakten in hun vak en de anderen onderkropen voor de aardigheid.

De heer **Heemskerk,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Volgens de lezing van het verhaal, welke ik heb ontvangen en voorgelezen, — ik weet natuurlijk niet of zij juist is — is die gummistok alleen voor zelfverdediging gebezigd. De anderen wapenden zich met baksteenen. Ik geloof, dat de uitdrukking „booswillig" hier wel buiten had kunnen blijven en dat de interruptie van den heer Kleerekoper, dat de eenen voor hun vak staakten en de anderen onderkropen voor de aardigheid, hier niet op haar plaats was. Als iemand hulp verleent in geval van staking om te zorgen, dat alles marcheert, en er aan niemand schade wordt toegebracht, dan kan ik niet toestemmen, dat dit booswillig is. Het recht van staken wordt erkend, maar ook het recht van werken. Ziedaar twee beginselen, die naast elkander moeten staan. Als de geachte afgevaardigde zich er over verwondert, dat ik zeg, dat posten mij niet sympathiek is, dan zou ik wel eens willen weten hoe een Minister van Justitie het anders moet vinden. Ik dacht, dat de taak van een Minister van Justitie o.a. was te helpen waken, dat eigen richting niet wordt toegelaten, en te zorgen, dat, als iemand iets onrecht-

2. Vaststelling van hoofdstuk IV (Departement van Justitie) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Minister **Heemskerk.**)

matigs doet, hij van Overheidswege gedwongen wordt dat na te laten. Als stakers iemand aanvallen, en ook als zij posten, dan zijn dat allemaal middelen van meer of minder geweld, van eigen richting, en die middelen zijn in strijd met het behoud van recht en orde in de maatschappij. Het recht van staken wordt erkend, maar het posten moet op grond van juiste rechtsgronden als afkeurenswaardig worden beschouwd. Het standpunt, dat altijd is ingenomen, is, dat noch de een noch de ander mag worden gemolesteerd, en ieder vrij moet worden gelaten.

De heer **Schaper:** Dat heeft met posten niets te maken.

De heer **Heemskerk,** Minister van Justitie: Ik gebruik opzettelijk de uitdrukking: meer of minder geweld. Het posten is eigenlijk het gebruiken van een zoodanigen drang, dat het op dwang neerkomt. En wanneer wij dat nu toepassen op het geval uit Rotterdam, waaromtrent ik mijn passus uit de Memorie van Antwoord heb voorgelezen, is het natuurlijk zoo, dat de president van de rechtbank niet den photograaf wilde doen lijden onder de gevolgen van den drang, die dwang was, en derhalve heeft de president gezegd: gij moet ophouden, in afwachting van de beslissing van den rechter.

Heb ik den heer Kleerekoper goed begrepen, dan meent hij dat de president heeft gezegd, dat men moest ophouden totdat de rechtbank had beslist over het al of niet rechtmatige van het ontslag, maar de president heeft *in re* beslist; ik zal een voorloopige voorziening geven, maar de rechtbank blijft vrij om te oordeelen of die voorloopige voorziening juist is. En nu was de toestand zoo: de posters maakten dien man het bedrijf onmogelijk; en nu heeft de president een voorziening gegeven, die noodlottige gevolgen kon voorkomen, mits er een vordering over dezelfde zaak bij de rechtbank zou worden ingesteld door den eischer, waarvoor de president vier weken stelde. Indien binnen vier weken de eischer geen vordering instelde, dan zou de beslissing van den president vervallen, maar indien de eischer de vordering instelde binnen vier weken, bleef de beslissing van den president gehandhaafd, totdat de rechtbank over de vordering uitspraak zou hebben gedaan. Zoo is de toestand en daarin kan geen mensch zien klassejustitie.

Het tendieuze van de redeneering van den heer Kleerekoper blijkt zeer duidelijk uit zijn grief tegen den officier van justitie te Groningen. Deze achtte bewezen, dat de beklaagde had aangevallen en daarop moest toen ook zijn requisitoir berusten. De rechtbank heeft dat niet bewezen geacht, en nu zegt de heer Kleerekoper: dat hij slechts drie maanden eischte kan alleen verklaard worden door het feit dat de officier van justitie den gedoode hield voor een gevaarlijk persoon en die hem doodde voor een nuttig persoon.

De heer **Kleerekoper:** Dit is een uitvinding van Uwe Excellentie. Ik heb gezegd, dat hij stakers achtte onnuttige personen en de onderkruipers nuttige personen. Die literaire wending van „gedoode" en „dooder" is van u, niet van mij!

De heer **Heemskerk,** Minister van Justitie: Het verschil is niet groot. Wanneer iemand uit een dergelijk requisitoir een dergelijke conclusie trekt, wordt inderdaad debatteeren niet mogelijk. Maar ik heb geen hoop, den geachten afgevaardigde te kunnen overtuigen. Ik ben overtuigd, dat onder degenen, die niet tot de richting van den geachten afgevaardigde behooren, niemand zal zijn, die meent, dat de geachte afgevaardigde op deze wijze heeft aangetoond, dat hier in Nederland klassejustitie bestaat. Het wil mij voorkomen, dat de officier van justitie, die op die wijze door den geachten afgevaardigde is voorgesteld als iemand van de meest ongerijmde opvattingen omtrent hetgeen aan zijn requisitoir ten grondslag moet liggen, wel zal doen, zich, met alle respect voor deze hooge Vergadering, van deze uiting van den geachten afgevaardigde niet te veel aan te trekken.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb nog een antwoord te geven aan den heer van Sasse van Ysselt, die zich beducht maakte, dat ik in de opsomming van de verschillende wetsontwerpen dat in zake de naamlooze vennootschappen in de laatste

(Minister **Heemskerk e. a.**)

plaats genoemd had. Ik kan dien geachten afgevaardigde geruststellen: de orde, waarin ik die wetsontwerpen heb genoemd, is niet systematisch geweest, ik heb ze zoo maar opgenoemd zonder met de orde eenige bedoeling te hebben. Waar ik wist, dat de commissie-Limburg zich bezighoudt met verschillende onderwerpen, heb ik haar eenigen tijd geleden verzocht, toch vooral niet lang te wachten met haar advies in zake de naamlooze vennootschappen. Vandaar dan ook, dat ik dit kort geleden heb gekregen. Ik zal het eerst kunnen bestudeeren, wanneer deze debatten zijn afgeloopen, maar ik hoop dat het mij mogelijk zal zijn, de zaak spoedig in een stadium te brengen, waarin ik overleg zal kunnen plegen met de Commissie van voorbereiding.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

Artikel 1 komt in behandeling.

De onderartikelen 1 tot en met 27 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 28, luidende:

> „Gerechtskosten in strafzaken en andere kosten, bedoeld bij de daartoe betrekkelijke tarieven en voorschriften; vergoedingen aan deurwaarders wegens derving van inkomsten; kosten vallende op de aanhouding in het buitenland en op de overbrenging herwaarts van misdadigers, die voor den Nederlandschen rechter moeten worden terechtgesteld; kosten vallende op de herkenning van veroordeelden; toelagen en reis- en verblijfkosten van provoosten-geweldige en premiën voor de ontdekking van misdrijven, alsmede kosten voortvloeiende uit het onderzoek van militaire klachtzaken; kosten ingevolge het op 17 Juli 1905 te 's Gravenhage gesloten verdrag betreffende de burgerlijke rechtsvordering en ingevolge de nadere overeenkomst naar aanleiding van artikel 16 van dit verdrag met het Duitsche Rijk aangegaan, f 572 000."

De heer **van Rappard:** Mijnheer de Voorzitter! Eenige jaren geleden heeft de Minister, naar aanleiding van eenige beschouwingen mijnerzijds, gezegd, dat ik twee beschermelingen had, de deurwaarders en de trekhonden. Inderdaad is dat zoo. Heden wil ik het slechts voor de deurwaarders opnemen. Tot mijn spijt kan ik nog niet constateeren, dat de Minister de beschermheer is van de deurwaarders.

De Minister deelt in de Memorie van Antwoord mede:

> „Omtrent eene definitieve herziening der positie van de deurwaarders houdt de ondergeteekende zich bezig met de voorbereiding van een voorstel ter vervanging van het te dier zake in 1921 ingediende wetsontwerp. Uit den aard der zaak zal ook hier de financieele toestand tot soberheid dwingen."

Vergis ik mij niet, dan heeft de Minister met de Vereeniging van Deurwaarders overleg gepleegd en heeft deze laatste verzocht, het wetsontwerp in te trekken.

Nu komt het mij eenigszins vreemd voor, wanneer werkelijk de goede wil er is, het maanden en maanden moet duren, alvorens een nieuw wetsontwerp de Kamer bereikt. Met te meer nadruk wijs ik hierop, omdat sinds de inwerkingtreding van de wet tot vereenvoudiging van de rechtspleging in lichte strafzaken, den 1sten September 1922, tal van deurwaarders een groot deel van hun inkomsten hebben moeten derven, omdat zij nu zooveel minder dagvaardingen aan beklaagden en getuigen hebben uit te brengen. De kantonrechter van een betrekkelijk klein kanton vestigde er mijn aandacht op, dat de deurwaarder bij dat college een totaal inkomen had van f 2700 en dat hij door de invoering van de zooeven genoemde wet zijn inkomsten vermoedelijk verminderd zal zien tot f 1100. Voor de juistheid van genoemde bedragen kan ik niet volledig instaan, maar een groote vermindering van inkomsten staat vast. In dit ver-

(van Rappard e. a.)

band zou ik er dus bij den Minister op willen aandringen, aan de deurwaarders een schadeloosstelling te geven gelijk het geval is geweest toen de beteekening der verstekvonnissen verviel. en ik hoop, dat dit korte woord den Minister aanleiding zal geven, zijn beschermende vleugelen uit te strekken over deze gerechtsdienaars, die dat ten volle verdienen.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Deze materie op bevredigende wijze te regelen is uiterst moeilijk, maar ik heb een concept op mijn tafel liggen. Zoodra de behandeling van deze begrooting is afgeloopen, hoop ik met den ambtenaar, die hiermede belast is, een onderhoud te hebben, om zoo mogelijk de zaak te resumeeren. De regeling is uiterst moeilijk, ook in verband met den financieelen toestand, maar ik acht het een urgente zaak om te komen tot een regeling, die zal moeten worden gesteld in de plaats van het wetsontwerp van 1921.

De beraadslaging wordt gesloten en onderartikel 28 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over de VIde afdeeling (*Kosten van Rijkspolitie)* in het algemeen.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! In de stukken is besproken een geval van behandeling van verdachten, hetwelk zich heeft voorgedaan te Hoogeveen. Daar werden een drietal dames, zusters, er van verdacht den man van een harer te hebben vergiftigd. In het lijk van den man wordt arsenicum gevonden. Het schijnt echter, dat dit meer voorkomt en dat de medische wetenschap nog geen volkomen zekerheid heeft omtrent den oorsprong van dergelijke bestanddeelen.

Door een der vrouwen is ergens rattenkruid gehaald, eenigen tijd geleden, omdat men daar in de heele buurt een geweldigen last had van ratten; dat wordt later bekend, de apotheker, die het arsenicum leverde, is een na familielid van de vrouw, en de menschen worden gearresteerd op vermoeden van vergiftiging.

Nu zijn die vrouwen, zonder dat er eenig bewijs was, door de marechaussee in Hoogeveen op schandelijke wijze behandeld. Zij werden al dadelijk toegesproken op een manier, zooals een gendarme vóór de Duitsche revolutie het in Pruisen niet een mindere zou hebben gedaan! Zij werden overstelpt met verwijten. Toen een van de familieleden, die met de zaak niets te maken had, kwam vragen, of zij niet in een rijtuig of auto naar Assen mochten gaan, om daar voor den officier van justitie te worden geleid en daar te worden gedetineerd, werden zij onmiddellijk aangevallen met: jullie giftmengersfamilie!

Toen zij eenmaal in Assen waren en rustig werden verhoord, bleek, dat onmiddellijk kon worden aangewezen, waar de vermiste pil rattenkruit was; buiten aanwezigheid van de vermoedelijke daderes werd dat vergif gevonden, en daarmede verviel onmiddellijk iedere beschuldiging en kort daarop werden de menschen dan ook vrijgelaten.

Nu neem ik het niet kwalijk, dat men deze vrouw verdacht, dat komt meer voor, en daaraan is niets te doen, maar ik kom op tegen do wijze van behandeling.

De officier van justitie seinde naar Hoogeveen, dat hij voor zich er niets tegen had, dat die vrouwen per rijtuig naar Assen zouden worden vervoerd. Maar de opperwachtmeester van de marechaussee zeide: dat gebeurt niet!

Uit de stukken kan men totaal proeven het relaas van de marechaussee. Er wordt gezegd:

> „Aan het verzoek om vervoer per auto is niet voldaan, omdat tegen inwilliging van het verzoek geacht werden overwegende bezwaren te bestaan. O. a. zoude het door de beperkte ruimte in een auto niet mogelijk zijn geweest om te voorkomen, dat de verdachten onderling afspraken zouden maken. Het komt den ondergeteekende voor, dat uit het voorgevallene niet volgt, dat in deze van willekeurig optreden der marechaussee zoude kunnen worden gesproken."

(Schaper e. a.)

Mijnheer de Voorzitter! Het wil er bij mij niet in, dat men in een auto, die allicht 4 personen kan bevatten, bij de drie vrouwen niet een wachtmeester had kunnen zetten om onderlinge besprekingen te voorkomen. Maar hoofdzaak is, dat de Minister niet memoreert, dat de officier van justitie verlof had gegeven en had getelegrafeerd, dat de vrouwen gerust op haar kosten per auto konden komen. Dat wordt hier niet vermeld. Het was juist willekeur van de marechaussee. Men heeft die menschen dagenlang vastgehouden, eerst in een hok gesmeten, onnoodig, men heeft ze op onbeschofte manier toegesproken en behandeld. Men heeft ze door het heele dorp gevoerd en in den trein gezet en naar Assen gebracht, terwijl als men de menschen dadelijk rustig had verhoord en niet zenuwachtig had gemaakt, hun onschuld veel spoediger aan het licht zou zijn gekomen. Eén van de vrouwen is ten gevolge van dit geval nog zenuwziek. Het is het gevolg van het onbeschofte optreden van de marechaussee. Het spijt mij, dat de Minister, blijkbaar geheel afgaande op de rapporten van de marechaussee, geheel aanneemt, dat de marechaussee behoorlijk is opgetreden. Het gevolg hiervan kan zijn, dat iedereen, op wien maar eenig vermoeden van misdrijf valt, zou kunnen worden overgeleverd aan een dergelijke slechte behandeling.

Het was deze Minister, die eens verklaard heeft, dat zoolang iemand verdacht wordt, maar zijn schuld nog niet bewezen is, hij fatsoenlijk behandeld moet worden. Dat is hier niet geschied en ik zou wenschen, dat de Minister aan de marechaussee te kennen zou geven, dat in het vervolg iets dergelijks niet meer mag voorkomen. Aan deze zaak kan natuurlijk niets meer gedaan worden. Wij willen hopen, dat de dame weer geneest van den schok, dien zij heeft gekregen. Maar als men verdachten behandelt op deze manier, waar de geheele streek schande van heeft gesproken, dan is niemand meer veilig en is men, als eenig vermoeden op iemand valt, overgeleverd aan de willekeur van de politiemannen.

De heer **van Gijn**: Mijnheer de Voorzitter! Met vergunning van den Minister van Justitie — waarvoor ik hem dankbaar ben — zij het mij veroorloofd een zaak ter sprake te brengen, die niet behandeld is in het Voorloopig Verslag en de Memorie van Antwoord, omdat de zaak, waarover het gaat, eerst te mijner kennis is gekomen toen die beide stukken al waren vastgesteld. Ik zou den Minister nl. willen vragen, wat zijn meening is over enkele artikelen, die ik gevonden heb in *Het Vaderland* van 28 October, 1 en 4 November — maar vooral heb ik het oog op het eerste stuk — geteekend door Insider. Het is mij bekend, dat het inderdaad een insider is, die die stukken schreef, en dat blijkt ook uit hun inhoud. Daarin wordt opmerkzaam gemaakt op de zeer oneconomische wijze, waarop van de diensten der Rijksveldwachters wordt gebruikt gemaakt. Zij worden gebruikt voor beteekening van dagvaardingen, wat men ook aan ander personeel zou kunnen opdragen, met het overschrijven van stukken, heel gewoon copieerwerk, dat men ook door de eenvoudigsten zou kunnen laten verrichten. Voorts worden zij in vrij grooten getale aangetroffen in de gerechtsgebouwen, om de bezoekers aan te dienen bij diverse ambtenaren, en aan het openbaar ministerie. Ik weet wel, dat zij ook dienst doen bij openbare rechtszittingen, en dat zij daar noodig zijn om de orde te handhaven, maar een veel kleiner aantal zou daarvoor voldoende zijn, zelfs bij de groote gerechtshoven, terwijl zij ook worden gebruikt, niet alleen voor het bewaren der orde, maar van en naar de terechtzitting brengen van de gedetineerden. Het is mij gebleken, dat dat niet alleen in den Haag geschiedt, maar overal elders, en dat men dergelijke werkzaamheden op een veel goedkoopere wijze zou kunnen laten verrichten. Want wanneer men een goeden veldwachter wil hebben, dan moet men hem salarieeren, zooals op het oogenblik gebeurt, tot f 3000. Men kan deze werkzaamheden laten verrichten door menschen, die physiek en intellectueel veel lager staan dan veldwachters en die die taak zouden kunnen verrichten tegen de helft van het salaris.

Nu heeft men mij er opmerkzaam op gemaakt, dat er vele Rijksveldwachters in dienst zijn, die voor de buitendiensten niet meer deugen, en er is mij zelfs verteld van een 80-jarige, die nog steeds in een van onze gerechtshoven dienst doet en

24ste VERGADERING. — 23 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk IV (Departement van Justitie) der Staatsbegrooting voor 1923.

(van Gijn e. a.)

getrouwelijk zijn tijd doorbrengt met diverse bezigheden van boden en met copieeren, en wellicht met kopjes koffie drinken en pijpjes rooken, dingen die men op 80-jarigen leeftijd nog met een buitengewoon succes kan doen, maar waarvoor geen betaling van f 3000 noodig is.

Ik zal niet zeggen, dat men die menschen moet wegzenden. Ik meen, dat men iemand na zijn 70ste jaar wel een otium mag geven, maar als hij na zijn 70 jaar nog wat doet, behoeft men ook niet dadelijk te zeggen: hij neemt een ander de boterham uit den mond. Dat lijkt mij economisch onjuist. Wanneer men dergelijke menschen echter houdt, moet men die niet betalen alsof zij 40 jaar zijn.

Over deze zaak is in *Het Vaderland* opgemerkt, dat de insider wel wat luchthartig spreekt over het heen- en terugbrengen van gedetineerden tusschen het huis van bewaring en het rechtsgebouw, vice versa, want dat het niet overal zoo gemakkelijk is als in den Haag, waar het huis van bewaring onmiddellijk grenst aan het gerechtsgebouw. Maar men kan wellicht in vele gevallen een oplossing vinden, als men den raad van den insider opvolgt, en den rechterlijken ambtenaar naar het huis van bewaring laat gaan, wat in vele plaatsen reeds gebeurt en wat ook best gebeuren kan. Dat wil natuurlijk niet zeggen, dat een rechterlijk ambtenaar van zijn bureau moet gaan om den beklaagde op te zoeken, maar dat het best mogelijk is, dat hij van zijn huis net zoo gemakkelijk naar het huis van bewaring kan gaan als naar zijn bureau.

Ik zou willen vragen, wat de Minister van deze zaak denkt. Ik durf geen recept te geven wat er moet geschieden; het zou mij zeer aangenaam zijn als er hierdoor een besparing van geld kon worden verkregen, maar dat zie ik op het oogenblik nog niet in. Immers, de personen, die men elders gebruiken kan, zou men toch moeten vervangen. Wij hebben echter gezien, dat in het algemeen op de Rijkspolitie sterk wordt bespaard, en ik ben overtuigd, dat de Regeering met het oog op de tijden dit in arren moede zal gedaan hebben en dat zij gaarne meer personeel beschikbaar zou hebben gehouden voor de ordebewaring.

Ik zal natuurlijk de laatste zijn, er bezwaar tegen te maken, dat zij ten slotte daarvoor gezwicht is, maar de politiebeambten, die men nu voor ander werk betaalt, moet men dan ook voor hun eigenlijk werk gebruiken. Wanneer de Minister de Rijksveldwachters in de rechtsgebouwen kon vervangen en voor den gewonen dienst kon gebruiken zonder meerder kosten, dan zou hij dien dienst wellicht met een paar honderd veldwachters kunnen versterken, en dat zou een groote winst zijn. Ik beveel mijn denkbeeld gaarne aan den Minister aan.

De Voorzitter: De geachte afgevaardigde is begonnen met de opmerking, dat hij iets ter sprake zou brengen met vergunning van den Minister van Justitie. Ik wensch daarom den geachten spreker mede te deelen, dat om hier iets ter sprake te brengen van geen enkelen Minister de vergunning noodig is.

De heer **Dresselhuys:** Mijnheer de Voorzitter! Het is mijn bedoeling mij met een enkel woord aan te sluiten bij de mijns inziens niet ongegronde grieven, die geuit zijn door den heer Schaper, naar aanleiding van het geval in Hoogeveen. Het komt mij voor, dat hetgeen daar gebeurd is, vermoedelijk niet kan genoemd worden onrechtmatig of onbillijk, maar wat daar geschied is, moet voor ons een vingerwijzing zijn, dat er gevallen voorkomen van toepassing van de preventieve hechtenis, die toch zoo grievend en zoo ernstig nadeel opleveren, dat de Minister van Justitie nimmer genoeg zijn aandacht aan dergelijke feiten geven kan.

En nu is mijn teleurstelling bij het lezen der Memorie van Antwoord deze geweest, dat de Minister zich hier eenvoudig bezighoudt met de rechtmatigheid der zaak, maar dat hij de vraag of hier niet anders had kunnen worden opgetreden uit menschelijkheidsoogpunt geheel onbesproken laat.

De Minister zegt: die 3 vrouwen die daar in dien avond zijn gearresteerd als verdacht van doodslag of moord en die achteraf bleken onschuldig daaraan te zijn, hebben slechts behoeven te ondergaan het doorbrengen van 2 dagen en

(Dresselhuys e. a.)

1 nacht in dat politielokaal der marechaussees, alias het arrestantenhok te Hoogeveen, en hebben daarna enkele weken moeten doorbrengen in preventieve hechtenis, omdat nu eenmaal het onderzoek zoo lang duren moest.

Ik wil wel zeggen, dat, wanneer men zich indenkt in hetgeen daar is geschied, hoe die vrouwen, ontwikkelde vrouwen als ik het goed begrepen heb, althans vrouwen, die zeker teergevoelig genoeg zijn, om zich een hardhandige behandeling buitengewoon aan te trekken, zooals wel uit het feit der zenuwziekte van een dezer vrouwen blijkt, dat die vrouwen daar opgelicht worden op de verdenking, en in het arrestantenlokaal gebracht om daar 2 dagen en 1 nacht te verblijven en daarna te midden eener belangstellende menigte, niet per auto op kosten der familie, zooals door de familie was aangeboden, maar eenvoudig te voet naar het station en daarna per trein naar Assen werden vervoerd, dan begrijp ik, dat daar een zeer harde toepassing van de wet heeft plaats gevonden.

En nu weet ik wel, dat de Minister het recht heeft om te zeggen: hier is niets anders gedaan dan de wet toepassen, maar ik had gehoopt en verwacht, dat hij zou zeggen: ig geef toe, dat in dit geval de wet moest worden toegepast, doch dat niet die zachtheid in acht genomen is, die tegenover een zoo hard instituut als de preventieve hechtenis noodig is.

M. i. is er alle reden in dit geval voor den Minister om tot de marechaussée of Rijksveldwachters of den officier van justitie te zeggen: indien er preventieve hechtenis moet worden toegepast, doe het dan met die zachtheid, die behoedzaamheid, die maar eenigermate mogelijk is.

De Minister heeft dit niet gezegd in zijn Memorie van Antwoord en dat doet mij leed, maar ik hoop en verwacht, dat de Minister dat geluid bij de mondelinge debatten alsnog zal doen hooren.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigden de heeren Schaper en Dresselhuys verliezen geloof ik uit het oog wat in het Voorloopig Verslag is gezegd.

In het Voorloopig Verslag stond:

> „Geklaagd werd over de willekeurige wijze, waarop de marechaussee somwijlen tegenover verdachten optreedt. Men wees o.a. op een geval in Hoogeveen, waar vrouwen uit de gegoede burgerij in een hok in de marechausseekazerne werden opgesloten en in weerwil van haar verzoek om op eigen kosten per auto te worden vervoerd, te voet naar het station en per trein naar Assen werden gebracht, waar zij nog tien dagen werden gevangen gehouden, doordat men eerst toen een onderzoek instelde, dat de ongegrondheid der op haar rustende verdenking aantoonde."

Mijnheer de Voorzitter! Het was de vraag dus: waren deze vrouwen in een hok opgesloten, dat onbehoorlijk ingericht was? Volgens de officieele inlichtingen wat dat niet het geval. Was de marechaussee op willekeurige wijze opgetreden en waren deze vrouwen tien dagen gevangen gehouden vóór een onderzoek werd ingesteld?

Uit de feiten, die te mijner kennis werden gebracht, bleek niet, dat de marechaussee op willekeurige wijze was opgetreden. Als motiveering van het feit, dat de vrouwen, in weerwil van haar verzoek om op eigen kosten per auto te worden vervoerd, te voet naar het station werden gebracht, zegt de marechaussee: Ik meende, dat ik verplicht was ze niet in een auto te laten vervoeren, omdat ik dan beter toezicht op haar kon houden. De officier van justitie had naar aanleiding van het verzoek getelegrafeerd, dat hij het goedvond, indien de marechaussee geen bezwaar had.

De marechaussee had de zaak dus te beoordeelen.

De eenige vraag, hier gesteld, was dus: is de marechaussee op *willekeurige* wijze opgetreden, en dat bleek hier niet. Daarop had ik te antwoorden en mijn antwoord had ook geen verdere strekking.

Ook bleek niet, dat men te lang gewacht had met het onderzoek en derhalve heb ik eenvoudig die feiten gerelateerd. Daarmede was voor de Memorie van Antwoord de zaak afgeloopen.

(Minister Heemskerk e. a.)

Nu zegt hier in de Kamer de geachte afgevaardigde de heer Schaper, dat de marechaussee die vrouwen op ongewenschte wijze heeft toegesproken.

Mijnheer de Voorzitter, dat staat niet in het Voorloopig Verslag, en ik behoef niet te zeggen, dat indien de marechaussee of de rechter iemand toespreekt en daarbij uitgaat van de veronderstelling, dat hij schuldig is, ik het verkeerd vind. Het is voor de marechaussee niet zoo heel gemakkelijk den juisten toon te treffen. Men moet over de marechaussee niet harder oordeelen dan over andere menschen, maar natuurlijk moet de marechaussee tegenover iemand, die verdacht wordt, niet spreken alsof zij zeker is, dat hij schuldig is. Dat spreekt vanzelf en ik wil het gaarne erkennen, maar ik had niet de minste aanleiding om met het oog op dit Voorloopig Verslag in de Memorie van Antwoord meer te zeggen.

De heeren hebben dus geen reden tot klagen.

Ik kan ook de bewering, dat de vrouwen lichtvaardig preventief gevangen waren gezet, niet beamen.

De vrouwen waren verdacht van vergiftiging. Die verdenking is nu, als zijnde niet gegrond bevonden, teruggenomen. Ik ben echter niet in staat om het gewicht van die verdenking op dat oogenblik te beoordeelen.

Nu wil ik den heer Dresselhuys gaarne toegeven, dat men met het preventief gevangen zetten zeer voorzichtig moet zijn. Ik heb het al meermalen gezegd en geef het weer te kennen. Ik durf echter werkelijk niet zeggen, dat er in dit geval geen aanleiding was voor een preventieve gevangenhouding.

Mijnheer de Voorzitter! De zaak komt dus hierop neer, dat ik het met de heeren eens ben, dat men iemand niet lichtvaardig preventief gevangen moet zetten, dat de marechaussee den verdachte niet op onbehoorlijke wijze moet toespreken, dat men den verdachte op de meest gunstige wijze, als mogelijk is, moet vervoeren.

De quaestie, waarom het ging, was echter volgens het Voorloopig Verslag slechts, of gebleken was, dat de marechaussee op willekeurige wijze was opgetreden. Daarvan is niets gebleken.

Men kan over deze zaak opmerkingen maken, maar geen opmerking treft in het minste mijn antwoord.

Zeer juist, Mijnheer de Voorzitter, was uw opmerking tot den heer van Gijn, dat hij mijn verlof niet noodig had om hier ter sprake te brengen de quaestie van de Rijksveldwachters aan de parketten. Niettemin waardeer ik het, dat hij mij zijn voornemen had medegedeeld, er over te spreken, zoodat ik in de gelegenheid ben er een enkel woord van te zeggen. Veel zal het niet zijn, want de zaak is niet in het Verslag besproken en ik kan niet zeggen, dat zij bij mij geresumeerd is.

Door de procureurs-generaal wordt echter sterk betwijfeld, of het wel bezuiniging zou zijn, wanneer men die Rijksveldwachters van de parketten verwijderde. Het zijn òf wel jonge veldwachters, die men voor een tijdje neemt; bij verschillende parketten worden zij ook voor den buitendienst aangewend, òf wel het zijn oudere veldwachters, voor wie de parketdienst het gemakkelijkst is, om hen nog wat te houden, want anders moeten zij worden gepensionneerd en moet men toch weer op een andere wijze in den dienst voorzien.

Volgens sommigen zou men dan moeten hebben gerechtsdienaars.

Het traktement van gerechtsdienaars zou misschien iets lager kunnen zijn, maar zooveel zou dat niet uiteenloopen en bovendien zouden er dan toch eenige politiemannen bij moeten worden genomen, om in sommige gevallen als bewaker te moeten dienst doen, voor transporten, enz.

Het zou dus nog moeten uitgerekend worden, of hierop wat te bezuinigen valt. Daarom behoud ik mij voor het oogenblik mijn oordeel liever voor en zal de zaak nog eens laten nagaan.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Wat blijkt nu uit het antwoord van den Minister?

Dat hij, zooals hij zelf zegt, de zaak hier meedeelt en verdedigt op het rapport van den opperwachtmeester van de

(Schaper.)

marechaussee van Hoogeveen. De Minister heeft hem gevraagd, hoe deze zaak in elkaar zit; de man antwoordt: wij hebben die vrouwen behoorlijk behandeld.

Is de Minister nu een kind of is hij over de 70? Heeft de Minister in zijn lang leven nu nog niet geleerd, dat wanneer men in een dergelijk geval ambtenaren iets vraagt, men nooit een behoorlijk antwoord krijgt, maar deze menschen de zaken altijd voorstellen op de voor hen gunstigste manier? Spreekt dat niet geheel vanzelf?

Was het in deze ernstige zaak nu niet gewenscht de vrouwen zelf te hooren, eens na te gaan op welke wijze hier een verdachte wordt behandeld en dus een onderzoek te doen instellen door onpartijdige menschen?

Dit heeft de Minister niet gedaan; als voor de balie wordt de opperwachtmeester met allerlei uitvluchten en handigheden verdedigd en aldus kan in ons landje het grofste onrecht gepleegd worden.

Dit gaat toch niet aan. Ik wijs er nog eens op: de officier van justitie had verlof gegeven, dat de vrouwen op eigen kosten in een auto naar Assen konden worden vervoerd. Nu is het hoofdargument — en dit staat wel in de stukken — dat men de vrouwen niet alleen durfde laten, om onderlinge afspraken te voorkomen. Nu hebben wij hier in de Kamer een onverwacht getuige, den heer Bierema, die mij verteld heeft — het is voor hem natuurlijk niet een onderwerp om er een maidenspeech over te houden! — dat hij op een zeker oogenblik getuige van deze historie is geweest.

Hij zag alzoo dat de vrouwen op tamelijken afstand van de marechaussee op straat stonden te wachten en dat door de marechaussee geen poging gedaan werd om die vrouwen te beletten, dat zij met elkander spraken. Op straat mochten ze dus wel onder elkaar praten, maar niet in de auto! Ziedaar het vooze van het verdedigingssysteem!

Wat is met deze vrouwen gebeurd? Ik zal even voorlezen een deel van den brief, waarin de zaak is toegelicht, een brief, dien ik aan den rapporteur van mijn afdeeling heb gegeven, doch welke rapporteur de zaak blijkbaar niet voldoende heeft opgenomen.

In dien brief lees ik, dat de ligging in de kazerne allertreurigst was; een houten brits, daarover een stroozak, zonder hoofdkussen en verder een dunne deken, en dat in de koude. De voeding was goed.

Verder lees ik:

> „Nu moesten deze 3 verdachten naar Assen vervoerd worden; er werd aan den officier van justitie een telegram gezonden, om dat vervoer voor rekening van de familie per auto te doen plaats hebben. Het antwoord van den officier was: dat is mij goed, maar ik heb het onderzoek opgedragen aan de marechaussee; die moest het ook goedvinden. Mevrouw Westerdijk, schoonzuster van de beschuldigde, ging met dat telegram naar de kazerne, maar de heer opperwachtmeester ontving haar en behandelde haar zeer brutaal en onheusch en voegde haar toe: ze moesten de heele reis loopen, daar zijn zij niet te goed toe! En den volgenden morgen werden deze 3 vrouwen, in een kleeding zooals zij uit het huis gehaald waren, naar Assen vervoerd, loopende naar het station en verder per trein naar Assen. In de gevangenis te Assen zijn zij goed behandeld."

Hier dus de tegenstelling tusschen de hoogere autoriteit en deze marechaussee, die zich daar te Hoogeveen oppermachtig waant, wat niet te verwonderen is als men zoo beschermd wordt, ook in de Kamer van af de Ministerstafel.

Is het noodig, beschaafde vrouwen in een hok op te sluiten en op een stroozak te leggen zonder meer, met een dunne deken? Wij hebben hier toevallig met dames te doen, maar wat gebeurt er met arbeidersvrouwen, met stumpers, die geen relaties hebben om zich zoo te kunnen beklagen? Wat zullen die niet ondervinden van dit soort menschen? Mag zoo iets gebeuren met menschen, die slechts verdacht worden en die, als men hen niet angstig had gemaakt door hen uit te schelden voor moordenaars en giftmengers, wellicht in een oogenblik de zaak hadden kunnen ophelderen? Toen deze menschen te Assen waren en zij fatsoenlijk toegesproken werden door

Schaper.)

len officier van justitie en gevraagd, waar de vierde pil rsenicum was, antwoordden zij onmiddellijk: daar en daar chter het behang. Onmiddellijk werd aldaar nog het voorerp gevonden en de zaak was opgehelderd.

Dus, bij een fatsoenlijke behandeling was de quaestie nmiddellijk opgelost geweest. Maar een fatsoenlijke behaneling hebben deze verdachten niet ondervonden vóór zij te ssen waren.

Wij hebben hier al meer klachten gehoord over deze arechaussees. Als zij arbeiders uit elkaar slaan, dan krijgt nen hetzelfde rapport: die en die burgemeester verklaart, at het zeer behoorlijk toegegaan is, en er is verder geen erhaal op; men moet het maar gelooven.

Nu nog iets anders, dat ik na het thans gebeurde niet verwijgen wil.

In het Voorloopig Verslag is ook ter sprake gebracht heteen zich voorgedaan heeft in het gehucht Stuyfzand, geneente Ruinen, bij Hoogeveen. Daar is een groote bende nenschen gegaan naar het gezin van een schoolhoofd, een choolhoofd, in welks gezin afkeurenswaardige daden waren epleegd. Men gaat er met een paar honderd man naar toe n slaat alles kort en klein, letterlijk alles. Een volksjustitie an de meest brutale soort! Ik kan mij de verontwaardiging egrijpen. Laten wij dat echter in ons land maar toe? Mag at? De marechaussees wisten van alle kanten, dat het zou omen, maar zij kwamen niet. Met een vijftal politieagenten f marechaussee was er niets gebeurd. En dan staat er in e stukken met een stalen gezicht vermeld:

> ,,dat volgens de verklaring van de betrokken autoriteiten'' — dat is o. a. de opperwachtmeester van de marechaussee; we kennen dezen meneer — ,,noch aan de gemeentepolitie te Ruinen en Hoogeveen, noch aan de Rijkspolitie ter plaatse (nl. de Rijksveldwacht en de Koninklijke marechaussee te Hoogeveen) omtrent het bestaan van het voornemen van den aanslag iets bekend was. Daardoor was het haar niet mogelijk om het feit te verhinderen.''

Mijnheer de Voorzitter! Dat is gelogen; zij wisten het wel. en geheelen dag hebben zij het geweten. Het is hun verld: vanavond gaan ze er heen en zullen den man - - den etrokkene in deze sexueele zaak — er vandaan halen. Zij adden misschien niet de bedoeling om den boel te vernielen, aar de man was er niet en toen ze hem niet vonden, hebben in het huis alles vernield. Waar in dezen de marechaussee en Minister op die manier een rad voor de oogen draait, aar heb ik het recht te zeggen: Minister, ook dit is onwaar. rouwens ik wist het. Zal aan het willekeurig geweld van marechaussee een eind worden gemaakt, dan dient de egeering op te treden forschweg en te zeggen: Er moet een oorbeeld gesteld worden om te toonen, dat maar niet alles ag. Maar als de Minister gaat pleiten voor de marechaussee zegt: ik heb slechts daar en daar mede te rekenen, ijnheer de Voorzitter, zal men nog lang in het land aan rgelijke dingen blootstaan. Ik moet daartegen protesteeren.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Een enkel oord slechts. Ik ga den heer Schaper niet volgen in de aag in hoeverre de betrokken opperwachtmeester van de arechaussée in een andere zaak al of niet juist gehandeld eft. Ik kan de mérites van die zaak niet beoordeelen, maar t weet ik wel, dat de bevoegdheid van opperwachtmeesters t toepassing van preventieve hechtenis op zich zelf niet nder bedenking is, en dat waar die preventieve hechtenis n zóó gevaarlijk instituut is, de onderofficieren van de arechaussée vanwege de justitie meer en meer zullen oeten worden opgevoed om dit instituut met buitengewone oorzichtigheid toe te passen. Nu had ik gehoopt, dat de inister zou zeggen: inderdaad, dien weg moet het uit en, aar hier gebleken is, niet van een willekeurig, maar van n hardhandig optreden, is er voor mij aanleiding een wenk geven, dat de preventieve hechtenis met meer omzichtigid moet worden toegepast. De Minister doet dat niet, beept zich op de woorden van het Voorloopig Verslag en de emorie van Antwoord en meent, dat daarmede de zaak

(Dresselhuys e. a.)

uit is. Het komt mij voor, dat dat geen juist standpunt is. Het is hier geen woordenspel. De Minister kan volkomen gelijk hebben, dat de zaak hier niet willekeurig is behandeld, maar de vraag waarop het aankomt, is of het belang van het land, of de rechten der burgers er mede gediend worden, indien in gevallen als dit wordt opgetreden op de wijze als hier is geschied. Ik heb den indruk, dat hier op zoo hardhandige wijze is opgetreden als niet onvermijdelijk was. Dat geldt zoowel het transport als de opsluiting, ja, de geheele historie der zaak.

Ik zou den Minister zeer erkentelijk zijn geweest, omdat hij de gelegenheid had benut om een goeden indruk te vestigen bij de ambtenaren, die onder hem ressorteeren, indien van hem een geluid in dezen zin was uitgegaan: ik eisch een sturen in de richting van een zeer voorzichtige toepassing van de preventieve hechtenis. De Minister doet dat niet, praat de zaak zonder meer goed en zegt, dat er niet willekeurig is opgetreden. Het gevolg is, dat al de menschen, die de preventieve hechtenis hebben toe te passen, denken: als wij optreden zooals in Hoogeveen is gebeurd, hebben wij den steun van onzen oppersten chef, van den Minister van Justitie. Dat is een bedenkelijk verschijnsel en, voordat deze zaak geëindigd is, dring ik er nogmaals op aan, dat de Minister niet de rechtmatigheid, maar de billijkheid en de wenschelijkheid van de zaak nog eens in het oog vat. Het is voor mij zeker, dat bij rijpere overweging toch ook de Minister zal wenschen, dat de onder hem ressorteerende ambtenaren beseffen, dat het in een beschaafde maatschappij meer en meer noodzakelijk is, dat verdachten, en derhalve mogelijk onschuldigen, slechts het minimum van leed ondervinden, dat nu eenmaal niet is te vermijden.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! De heer Dresselhuys baseert zijn grief op een woord, dat hij zelf niet aanhaalt zooals het gezegd is, waardoor het een anderen zin krijgt. Hij zegt: de Minister beroept zich op de woorden van het Voorloopig Verslag en van de Memorie van Antwoord en meent, dat de zaak daarmede uit is. De uitdrukking: ,,ik meen, dat de zaak daarmede uit is'', heb ik niet gebruikt; mijn uitdrukking was: ,,daarmede was voor de Memorie van Antwoord de zaak afgeloopen''.

Ik heb, mij beroepende op de woorden van het Voorloopig Verslag en de Memorie van Antwoord, aangetoond, dat het Voorloopig Verslag tot niets anders aanleiding gaf dan tot hetgeen in de Memorie van Antwoord staat, maar geheel afgescheiden daarvan staat de vraag, of het optreden op de meest juiste wijze is geschied. Er was alleen gesproken van willekeurig optreden, en daarvoor was een grond aangegeven, maar ik kon uit dien grond niet tot willekeurig optreden concludeeren. Hoe gaat het in dergelijke dingen? Er is een korte tijd tusschen Voorloopig Verslag en Memorie van Antwoord. Het concept wordt mij voorgelegd: ik ga na, of het concept inderdaad een antwoord is op hetgeen in het Voorloopig Verslag staat. Wanneer nu in het Voorloopig Verslag allerhande grieven hadden gestaan waaromtrent een nader onderzoek noodig was, dan zou ik het antwoord anders hebben geredigeerd. Maar omdat het sloeg op het Voorloopig Verslag, meende ik, dat het er zoo door kon. Maar wanneer er nu leden hier zijn, die er op wijzen, dat in deze zaak eenige andere consideraties komen, spreekt het vanzelf, dat ik steeds bereid ben dat te overwegen. En nu is hier het eerste punt de wijze, waarop de marechaussee die verdachten heeft toegesproken. Ik heb mij daaromtrent al vrij duidelijk uitgelaten en de heeren hebben geen reden zich daarover te beklagen. De noodzakelijkheid om niet lichtvaardig te zijn met het opleggen van preventieve hechtenis heb ik meermalen uitgesproken en ook nu weer. Of er in dit geval aanleiding was tot preventieve hechtenis, durf ik niet te zeggen en het zou nog eens nader moeten worden nagegaan. Maar ik kan niet zeggen, zonder goed onderzoek, dat er voor preventieve hechtenis geen reden was, en dat kan de heer Dresselhuys ook niet. Hij heeft dus geen recht om door de wijze, waarop ik over de zaak heb gesproken, te concludeeren, dat ik een ondoordacht en onbehoorlijk optreden

(Minister **Heemskerk** e. a.)

van de marechaussee zou willen verdedigen. De heeren weten zeer goed, dat ik mijn woorden steeds zoo kies, dat dit er niet uit kan worden afgeleid.

De beraadslaging over de VIde afdeeling in het algemeen wordt gesloten.

De onderartikelen 29 tot en met 62 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De beraadslaging wordt verdaagd tot den volgenden dag.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, om, mocht de behandeling van hoofdstuk VII*B* hedenavond niet afloopen, het slot dezer behandeling te doen plaats hebben morgen na afloop van de behandeling van hoofdstuk IV met de daarbij aan de orde gestelde wetsontwerpen.

Daartoe wordt besloten.

De vergadering wordt geschorst tot des avonds 8 uur.

24ste VERGADERING. — 23 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk VII*B* (Departement van Financiën) der Staatsbegrooting voor 1923.

AVONDVERGADERING.

(Bijeenroepingsuur 8 namiddag.)

Voorzitter: de heer **Koolen.**

Aan de orde is de behandeling van het ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk VII*B* (Departement van Financiën) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2).

Bij de algemeene beraadslaging is tevens aan de orde de interpellatie van den heer Staalman omtrent de werking der Tabakswet.

De **Voorzitter:** Ik stel voor, bij de algemeene beschouwingen een spreektijd toe te staan van ten hoogste een half uur voor elk lid en voor den heer Staalman van drie kwartier.

Daartoe wordt besloten.

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Staalman:** Mijnheer de Voorzitter! Laat ik beginnen met de Kamer dank te zeggen voor de mij geboden gelegenheid tot het houden van deze interpellatie, waarvan het resultaat door vele duizenden met groote belangstelling wordt te gemoet gezien.

Het tijdstip, waarop de Tabakswet werd ingevoerd, kon zeker niet ongelukkiger gekozen zijn dan het nu is geweest. Toen op 1 Juni van dit jaar de Tabakswet volledig in werking trad, zaten handelaars en fabrikanten nog met zeer groote voorraden, die ten gevolge van allerlei omstandigheden sterk in waarde waren gedaald. Ik herinner aan het feit, dat tijdens den oorlog op verzoek van de Regeering groote hoeveelheden sigaren zijn gemaakt, o.a. de zoogenaamde eenheidssigaren; dat de uitvoer verboden werd en dat, toen ten slotte de grenzen weer open konden en opnieuw versche tabak het land kon binnenkomen, de uitvoer een tijdlang werd tegengehouden. Het resultaat was, dat, toen weer sigaren van betere qualiteit konden worden gemaakt, de winkeliers en fabrikanten met enorme hoeveelheden sigaren zaten, die veel minder waard waren dan het nieuwe product, en waarop reeds dadelijk groote bedragen moesten worden afgeschreven. Zoo zat de handel reeds in den put. Daarbij kwam bovendien, dat de malaise was ingetreden, waardoor de koopkracht van het publiek veel geringer was geworden en de afzet veel moeilijker was.

Onder die omstandigheden trad de Tabakswet in werking en werden fabrikanten en winkeliers gedwongen, op het publiek een accijns te verhalen, zooals de wet voorschrijft. Dat was echter niet zoo eenvoudig, want het bleek, dat de Regeering nog absoluut niet klaar was met de maatregelen, die zij had moeten nemen voor zij eigenlijk de wet in werking had mogen stellen. Het bleek, dat de zegels nog niet klaar waren, dat de ambtenaren nog niet voldoende waren geïnstrueerd en dat zeer veel ambtenaren de wet eigenlijk nog niet hadden ingekeken, zoodat zij niet in staat waren het publiek de noodige inlichtingen te verstrekken.

Door al die maatregelen kwam de handel al dadelijk meer in de verdrukking. Er was geen sprake van, dat men op regelmatige wijze de opgelegde belasting op het publiek kon verhalen. Integendeel, het publiek zag nog altijd sigaren zonder bandjes, en wilde alleen een duurderen prijs betalen, als het een bandje om de sigaar zag, omdat men meende, dat een sigaar zonder bandje een belastingvrije sigaar was. Door de concurrentie gedwongen, moesten de winkelier en de fabrikant de belasting uit eigen zak er bij leggen.

Een zeer onverdacht getuige in deze is de firma Hillen, die een zoo warm voorstandster is geweest van de Tabakswet, en die dit ook erkent. In een interview, dat ik vind in *Humfeld's Financier*, heeft deze firma het volgende gezegd:

> „Toen wij in Mei moesten beslissen, of bij invoering op 1 Juni de detailprijzen verhoogd zouden kunnen worden, kregen wij de overtuiging, dat de geweldige concurrentie ons nopen zou om de belasting voor eigen rekening te nemen. Die veer hebben wij moeten laten!"

Waar een firma als deze, die eigen winkels heeft, en die rechtstreeks van de fabriek aan het publiek verkoopt, zoo moest handelen, voelt ieder, dat dit ook volkomen waar is voor iederen anderen handelaar.

Men verwondert er zich over, dat de sigaren niet duurder zijn geworden sinds de invoering van de Tabakswet. Volkomen juist, maar het is dan ook een feit, dat zóó groote verliezen worden geleden door handel en industrie.

De Minister heeft sindsdien telkens in de *Staatscourant* besluiten doen opnemen, om de zaak een beetje te regelen. Bijna periodiek verschenen er mededeelingen, dat men nog ongebanderolleerde sigaren mocht verkoopen, dat men uitstel had van betaling, enz. In de *Staatscourant* van 14 November stond weer een heel stuk, waarbij getracht werd in dit opzicht aan den handel te gemoet te komen, en waarin werd gezegd, dat men zijn sigaren en tabak kon terugsturen naar den fabrikant, enz., allerlei formaliteiten, die in de practijk vrijwel onuitvoerbaar zijn.

Het is werkelijk treurig, dat men de wet in werking heeft gesteld op een tijdstip, dat de zaak nog niet gereed was, waardoor men den handel groote verliezen heeft doen lijden. Op deze wijze betaalt het publiek de belasting niet, maar handelaar en fabrikant. Dat wordt ook erkend in de vragen van den heer Wintermans aan den Minister van Financiën:

> „1. Is het den Minister bekend, dat de sigarenwinkeliers door het feit, dat de fabrikanten bij de invoering der Tabakswet op 1 Juni ll. niet overgingen tot verhooging der prijzen, in de feitelijke onmogelijkheid geraakten de accijnskosten over de toen bij hen in voorraad zijnde sigaren op de consumenten te verhalen?
>
> 2. Is de Minister niet van oordeel, dat uit den aard der zaak mocht verwacht worden, dat de accijnskosten op de consumenten zouden te verhalen zijn?
>
> 3. Is de Minister bereid naar de toevallige omstandigheden, hierboven bedoeld, een onderzoek in te stellen en is hij genegen, zoo daaruit blijkt, dat die omstandigheden tot een buitengewoon verlies hebben geleid, den gedupeerden sigarenwinkeliers een tegemoetkoming te verleenen?"

Dat was alles niet noodig geweest, indien de voorbereiding een beetje beter was geweest, indien men niet hals-over-kop de wet had ingevoerd, maar wat geduld had gehad.

Daar komt nog iets bij. De Minister wil blijkbaar de perceptiekosten niet hoog maken. Hij en zijn voorganger gingen er prat op, dat zij zoogoed als geen nieuwe ambtenaren zouden aanstellen. Nu is dat heel mooi, als er geen ambtenaren noodig zijn, maar bij deze wet waren die wel degelijk noodig. 60 000 tabaksvergunningen werden aangevraagd en dus vielen er onder deze wet 60 000 inrichtingen, waarop contrôle geoefend moest worden. Ambtenaren waren er niet; de ambtenaren, die er waren, hadden de handen vol en men kon waarlijk niet van hen verlangen, dat zij deze moeilijke taak ook nog op zich zouden nemen, zonder dat hun ander werk er onder zou lijden. Maar het gevolg daarvan was, dat dadelijk na de invoering der wet vrij sterk fraude werd gepleegd. In de pers hebben wij daar heel wat over kunnen lezen. Wij hebben kunnen lezen, hoe sigaren met bandjes

(Staalman.)

van 10 cent werden verkocht voor f 65 per 1000. Wij hebben kunnen lezen, hoe marktkooplieden handel dreven in banderollen, zooals in den distributietijd handel gedreven werd in broodkaarten. Hier en daar zijn wel eenige processen-verbaal opgemaakt, maar de knoeierij blijft bestaan. In het *Handelsblad* van 13 October wordt in een uit *De Maasbode* overgenomen artikel gezegd, dat door de ambtenaren sterk tegen die fraude zal worden opgetreden en dat reeds eenige processen-verbaal zijn opgemaakt. Maar in het nummer van 14 October schrijft een hoofdambtenaar der belastingen het volgende:

„De in het uit *De Maasbode* overgenomen artikel aangegeven middelen tegen knoeien met banderollen zijn niet anders dan een doekje tegen het bloeden.

Toen de vorige Excellentie zich liet bewegen het stuksgewijze banderolleeren van de sigaren in te voeren, stond fraude, op reusachtige schaal, vast. Niet dadelijk was die daar, maar zij groeit in een meetkundige reeks.

De duizenden fabrikanten, met en zonder vergunning, mogen banderolles in voorraad hebben, en daar de ringen, geheel onbeschadigd, kunnen worden afgenomen, hoe zal fraude te constateeren zijn? Dat niemand bij den aankoop van de ringen is, daarvoor wordt wel gezorgd! De winkeliers, die frauduleus gemaakte sigaren koopen, zullen de gelegenheid voor banderolles ook weten te vinden. Waarom slaan de winkeliers zooveel, stuksgewijs gebanderolleerd, in? Als de buurt knoeit, heeft de overblijvende de keus tusschen eerlijk blijven of ondergaan.

Het Waterlooplein krijgt men wel klein, dat is wat men ziet, maar van wat niet gezien wordt, daarvan wordt slechts heel sporadisch iets gevonden."

Dat komt dus hierop neer, dat die knoeierijen zullen blijven groeien, zoolang het tegenwoordige systeem van de wet blijft bestaan en dat er geen sprake van is, dat de fiscale ambtenaren op den duur met succes daartegen zullen kunnen optreden. Inmiddels groeien de klachten en protesten, niet het minst van kleinfabrikanten en winkeliers. Iedereen heeft sinds de inwerkingtreding van deze Tabakswet daarover te klagen.

De voorstanders van deze wet, zooals de heer Hioolen, die meende, dat deze wet een prachtmiddel zou zijn om de huisindustrie te doen verdwijnen, zullen ook wel tot andere gedachten zijn gekomen, want het blijkt, dat dit systeem, dat de fraude zoo winstgevend maakt, de huisindustrie krachtig heeft bevorderd.

Het is een feit, dat, wanneer aan menschen, die eerst in fabrieken hadden gewerkt, en daarna thuis zijn gaan werken, werd gevraagd of zij weer in de fabrieken zouden willen terugkomen, daarvoor bedankten, met andere woorden, het thuis werken is wel zoo voordeelig. De heer Hioolen heeft bij het tot stand komen van deze wet een zeer groote rol gespeeld. Hij heeft inderdaad een zeer grooten stoot gegeven in menig opzicht dat de wet er is gekomen, en dat die er zóó is gekomen, en hij heeft ook kort vóór de inwerkingtreding van de wet op 1 Juni jl. een brochure geschreven, waarin hij nogmaals sterk er den klemtoon op legde, dat deze wet zoo goed was, vooral om de huisindustrie tegen te gaan.

Deze wet is van zuiver fiscalen aard, en beteekent niet anders dan om een tabaksaccijns te heffen. Welnu, dan mogen wij daar niet in mengen het element, dat de heer Hioolen er in mengde. namelijk het tegengaan van de huisindustrie. Deze zaak zouden wij trouwens niet met dezen bewindsman hebben te behandelen, maar zou met den Minister van Arbeid onder de oogen moeten worden gezien.

Ik voor mij vind het wel heel sterk, dat een grootfabrikant, die in alle mogelijke opzichten zijn waar weet af te zetten zonder hulp van den tusschenhandel, zich zoo bezorgd maakt over de huisindustrie. Zijn niet alle grootfabrikanten in dit bedrijf vroeger als kleinfabrikanten begonnen? Moet men op die wijze de kleinindustrie in ons land den kop indrukken?

Ik geloof niet, dat dit de huisindustrie in het algemeen ten goede zal komen. Er dient hier een woord te worden gesproken in het belang van de kleinindustrie, die zich toch ook wel tot grootindustrie wil ontwikkelen, en die een bijzondere concurrentie in het bedrijf gaande houdt. Die kleinindustrie — het behoeft daarom nog geen slechte huisindustrie te zijn — behoort en kan ook een tegenwicht vormen tegen eventueele misbruiken, als trusts en kartels in den groothandel.

Deze kleine menschen gaan door deze wet hun ondergang te gemoet.

In de Memorie van Antwoord, die helaas eerst hedenmorgen in mijn bezit is gekomen, zoodat ik niet veel tijd gehad heb daaruit de conclusies te trekken, die er misschien uit getrokken konden worden, erkent de Minister zelf, dat een goede 500 menschen, 1/5 van het aantal, tot heden zonder uitzicht zitten om geholpen te kunnen worden. De Minister zegt wel: ik doe mijn best, dit aantal te verkleinen, maar het komt er op neer, dat een groot aantal menschen, die tot heden zich zelfstandig een plaats hadden weten te veroveren in onze samenleving, die als klein baasje zijn begonnen en konden hopen, later een plaats van meer beteekenis te kunnen innemen, voor altijd een streep door hun rekening zien gehaald, en dat zij eigenlijk moeten verdwijnen, als deze wet blijft, zooals zij is.

Als wij nagaan de bezwaren, die van alle zijden van handel en industrie tegen deze wet zijn aangevoerd, dan blijkt het, dat zij zich in hoofdzaak groepeeren om het systeem van de wet, vooral dan tegen het banderollestelsel, een systeem, dat het noodzakelijk maakt, dat er om iedere sigaar, die hier verkocht wordt, een bandje zit.

Ik weet wel, dat die ook om kistjes sigaren kunnen worden geplakt, maar het aantal gevallen, waarin een geheel kistje sigaren te gelijk verkocht wordt, is, vergeleken met het aantal sigaren, dat los verkocht wordt, zoo bedroevend gering, dat men wel algemeen kan zeggen, dat in ons land alleen sigaren verkocht worden van een bandje voorzien.

Dit is naar mijn meening zeer oneconomisch. In de eerste plaats omdat er nu om iedere sigaar bij dit systeem een dingetje gedaan moet worden, waardoor de sigaren niet direct van de sorteerkamer naar de droogkamer gaan. Zij moeten eerst naar een apart lokaal, waar zij geringd moeten worden; daarop moet toezicht gehouden worden, en eerst na het ringen gaan zij naar de droogkamer.

Dit proces maakt, dat de productie een week langer duurt. Er is verder nog een bewaarplaats noodig voor die kostbare zegels, want die moeten in vrij grooten voorraad worden ingeslagen, en voorts hebben de sigaren nog een extra bewerking noodig tegen het zoogenaamde oploopen.

Het bandje moet nl. strak om de sigaar worden getrokken; de sigaar mag dus niet meer zwellen, want dan breekt dat bandje en is het waardeloos. De sigaren moeten daardoor extra geperst worden, een nieuwe vorm van bewerken, ten einde oploopen te voorkomen.

Daardoor hebben wij, zooals de statistieken nu reeds kunnen aanwijzen, van 2 tot circa 5 pct. beschadiging der sigaren. Ik laat nog daar, dat de sigaren door die ringetjes een onooglijk aanzien hebben en daardoor minder grif verkocht worden, maar dat is wellicht een bezwaar van den tweeden rang, dat door den tijd wel zal verdwijnen.

In de fabrieken, waar men goed geoutilleerd is en zelfs machines voor het ringen gebruikt, zijn de kosten van het ringen zelf geschat op f 1 per mille, en als wij daarbij rekenen de kosten van toezicht, van apart lokaal, enz., dan komen wij zeker voor de allergemakkelijkst te behandelen soorten op f 2 per mille en er zijn zelfs soorten, waar dit f 4 à f 5 per mille bedraagt.

Maar als men de kleine fabrikanten hoort, dan zeggen zij: het is voor ons niet te doen. Wij zitten hier slechts met een paar sigarenmakers, en ik moet zelf de ringen om de sigaren doen; apart personeel kan ik daarvoor niet aannemen en deze voor mij langdurige en onhandige geschiedenis van dit banderolleeren kost mij zeker f 4 à f 5 per mille.

Daar blijft het niet bij. In de eerste plaats heb ik gememoreerd een langer productieproces, dat noodig is. Een sigarenfabrikant heeft dus een grooteren ijzeren voorraad noodig in zijn droogkamers.

Nu is uitgerekend, dat op een fabriek, die met circa 200

(Staalman.)

man werkt, dus een betrekkelijk middelmatige, goed geoutilleerde fabriek, door dit productieproces de voorraad sigaren met ongeveer 1 millioen moet vermeerderd worden. Bij een gemiddelden kostprijs van 60 gulden per mille, wordt dat een grooter kapitaalsuitschot van 60 mille.

Dat beteekent dus eigenlijk een renteverlies van circa 4 mille per jaar. Dan moet zoo'n fabrikant waarborg storten voor zijn zegels, ongeveer 1 ton. Dat is dus een bedrag, dat aan zijn bedrijfskapitaal nutteloos wordt onttrokken.

Als wij nu eens alles bij elkander nemen, dan zien wij, dat door het zetten van dat ringetje de sigaren veel duurder worden, dat het kapitaal, waarmede de fabrikant werkt, onnoodig wordt vergroot en dat aan al die kosten niemand iets heeft, noch de schatkist, noch het publiek. Het is werkelijk economisch verloren geld. De schatkist zal er ten slotte minder door krijgen in den vorm van andere belastingen, want de winsten worden geringer en het publiek betaalt de sigaren duurder dan noodig is.

Nu zijn wij er eigenlijk nog niet. Nu hebben wij pas de bezwaren, die de fabrikanten naar voren brengen, en er zijn ook bezwaren van den anderen kant. Ik heb hier bij voorbeeld een brief van een sigarenfabrikant, die zegt: het is zoo verschrikkelijk lastig, dat je bij tien vellen van dezelfde soort en waarde alleen ringen kunt krijgen. Als regel worden de sigaren stuksgewijze gezegeld, doch de winkeliers verlangen somtijds bij elke partij een enkel of een paar gezegelde kistjes om onopengebroken te verkoopen. Het geeft extra onkosten en je krijgt een aantal zegels in je huis, die je niet eens regelmatig gebruikt en waardoor bedrijfskapitaal wordt vastgelegd.

Ik heb klachten ontvangen van menschen, die Havanna-sigaren importeeren, welke sigaren in waarde verschillen naarmate ze korter of langer zijn bewaard. Het is als bekend te veronderstellen, dat deze sigaren een geheel andere bewerking ondergaan dan ons fabrikaat: het onze wordt netjes droog gehouden, maar de Havanna-sigaren staan bij waterbakken; de tabak moet vochtig blijven, en als dat niet gelukt, gaat ze in waarde achteruit. De waarde van Havanna-sigaren kan pas worden vastgesteld op het oogenblik, dat ze worden verkocht.

Ook zoo'n importeur heeft groote moeite. Eigenlijk zou hij de ringen er om moeten doen, wanneer hij de sigaren verkoopt en niet wanneer hij ze krijgt, maar dat kan en mag hij niet, en dat is een belemmering van den handel, die door de wet niet is opgelost.

Nu komen de sigaren bij den winkelier. Deze weet, zooals ook het publiek in het algemeen weet, dat de sigaar dikwijls bij het ontdoen van den ring beschadigd wordt, daar de ring kan kleven aan het dekblad.

Het is een eisch van zeer veel klanten aan den sigarenwinkelier, dat hij de ringen van de sigaren doet vóór hij ze verkoopt. De klanten zeggen tegen hem: draag jij het risico er maar van.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kan u verzekeren, dat dat een zeer groote schadepost voor den winkelier uitmaakt. Het lukt hem ook niet altijd den ring te verwijderen zonder de sigaar te beschadigen. Indien de sigaar beschadigd is, kan hij ze op zijde leggen en voor minder verkoopen.

Zoo staat het met de bezwaren tegen het ringensysteem zeer in het algemeen. Ik houd er niet van een zaak verder uit te spinnen dan noodig is, doch ik geloof hierbij te hebben aangetoond, dat er zeer ernstige practische bezwaren zijn tegen het systeem van de wet.

Laten wij nu de zaak van den anderen kant bekijken.

Dit systeem, waarbij, als het goed is, 60 000 inrichtingen stuk voor stuk moeten worden gecontroleerd, zal in de toekomst een leger van ambtenaren moeten eischen.

Als de Minister er niet toe overgaat ambtenaren aan te stellen en de zaak blijft, zooals ze is op het oogenblik, dan stijgt de fraude met den dag. De Minister krijgt niet aan accijns binnen, waarop hij recht heeft, en het publiek wordt benadeeld, omdat het allerlei sigaren krijgt, waar een bandje om heen gewikkeld is van 10 cent, terwijl het sigaren zijn van 65 gulden per mille. Het krijgt den indruk, dat het een duurdere sigaar koopt en de winkelier gaat gebukt onder de oneerlijke concurrentie, die plaats vindt.

Een behoorlijk toezicht op de wet is dus noodig en als dit niet gebeurt, zou ik zeggen: trek de wet in; niets is erger voor den handel en de schatkist dan een wet, welke niet gecontroleerd kan worden. De Minister zal veel en veel te veel geld moeten uitgeven voor perceptiekosten aan de ambtenaren, of de Minister houdt een wet, welke aan groote gebreken mank gaat en in alle opzichten den handel en het publiek benadeelt.

De vereenigde handelaren in tabak, waarbij zich hebben aangesloten alle sigarenwinkeliers en -fabrikantenvereenigingen, handelsreizigers in tabak, de Nederlandsche federatie van tabak- en sigarenmakers, enz., hebben een actie op touw gezet tegen de Tabakswet en 25 September van dit jaar aan de Tweede Kamer een breedvoerig schrijven gezonden, waarin de bezwaren tegen de wet worden opgesomd en ten slotte gevraagd wordt haar in te trekken.

Ik begrijp wel, dat daar moeilijkheden aan verbonden zijn, maar toch staan wij nog altijd op het standpunt, door ons ingenomen toen wij in April van dit jaar een initiatiefvoorstel hebben ingediend en als ons oordeel hebben te kennen gegeven, dat de handel op dit oogenblik deze wet niet kon velen en zij daarom vooralsnog niet moest worden ingevoerd. De toestand is er sindsdien niet beter op geworden en ik geloof inderdaad, dat het een daad van wijs beleid zou zijn deze wet thans in te trekken, om den handel en de industrie een weinig op adem te doen komen.

Men moest er iets op weten te vinden.

Ik wil wel erkennen, dat ik heb rondgeloopen met het denkbeeld, om een initiatiefvoorstel in te dienen tot intrekking van de wet. Ik ben daar echter op teruggekomen, omdat men mij voor de voeten zou werpen, dat ik wel afbrak, maar niet opbouwde. Aangenomen dat dat voorstel zou zijn aangenomen, dan had op ons de verplichting gerust iets anders er voor in de plaats te stellen, waarvan wij niet zouden weten, of de Regeering zich er mede zou hebben kunnen vereenigen. Vandaar dat ik thans dezen vorm heb gekozen, om eenige vragen aan den Minister te stellen, waarop ik hoop een bevredigend antwoord te zullen krijgen.

De Minister zal moeten uitzien — dit is mijn stellige overtuiging — naar een ander middel, en vraagt hij mij dan: welk systeem?, dan zou ik willen antwoorden, dat deze voor het grijpen liggen. Wij hebben een accijns op bier, op gedistilleerd, op suiker, alle op ruwstoffen, welke niet onmiddellijk door den afnemer wordt betaald en waarbij de Minister met weinig ambtenaren contrôle kan uitoefenen en aan zijn geld kan komen.

Er is wel iets op te vinden. Dit zeggen niet alleen de belanghebbenden, maar ook een ontvanger van de invoerrechten en accijnzen, die den 25sten April in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* schreef, dat het zeer goed mogelijk is een degelijk systeem te vinden, zonder dat de handel daarvan eenige schade zal ondervinden.

Ik geloof, dat door de eigenaardige samenstelling van de commissie, welke de Regeering indertijd heeft voorgelicht, dit systeem er ten slotte gekomen is. Men heeft veel te veel geluisterd naar den groothandel in de tabak en enkele grootindustrieelen.

Ik durf beweren, dat 98 pct. van de sigarenfabrikanten in ons land het niet eens zijn met den heer Hioolen, die zijn systeem heeft bepleit in die commissie van deskundigen.

Men heeft gezegd, dat bijv. een belasting bij de bron, een invoerrecht op tabak, noodlottig zou werken, dat daardoor de tabaksmarkt zich zou verplaatsen uit ons land, maar ik kan het niet aannemen. Men heeft in Duitschland ook een invoerrecht op tabak, maar desniettegenstaande heeft men een speciale tabaksmarkt, de Brazilmarkt in Hamburg; bovendien wordt er nog een andere belasting op tabak geheven, maar toch exporteert Duitschland nog op groote schaal.

Wij hebben de bezwaren veel te zwaar geteld.

Ik weet wel, dat deze Minister niet aansprakelijk is hier voor; hij heeft die geheele zaak geërfd van zijn voorganger, maar ik ben er van overtuigd dat, als er iemand is van goeden wil, die in staat is deze zaak weder in het goede spoor te brengen, het deze Minister is.

(Staalman.)

Ik geloof, dat de Minister moet doen wat hij kan om te verhinderen dat een industrie, een standaardindustrie voor ons land, die aan vele duizenden werk en brood verschaft, ten onder gaat ten gevolge van een verkeerd systeem. Het zou een nationale ramp zijn.

De klachten zijn nu eenigszins verstompt, maar dit beteekent niet, dat ze verdwenen zijn; ten slotte wordt men het klagen moe, maar de belanghebbenden zouden het oogenblik zegenen, dat het systeem gewijzigd werd.

Hoe zou dit moeten gebeuren? Ik ben nog altijd overtuigd, dat deze wet behoort te worden ingetrokken, zij het tegen zeker tijdstip, opdat de Minister den tijd hebbe om een ander voorstel gereed te maken, dat minder omslag en minder last geeft. De 20 000 werklieden in dit bedrijf en de vele tienduizenden andere burgers, die in dezen handel en deze industrie hun brood moeten verdienen en daaruit ook hun belastingen moeten opbrengen, mogen niet opgeofferd worden aan een systeem, dat voor ons land zeker groote rampen zal teweegbrengen, als het langer wordt gehandhaafd.

Ik meen hiermede voldoende te hebben toegelicht de volgende vragen, die ik aan den Minister wensch te stellen:

„1. Is de Minister bekend met de vele en velerlei bezwaren, die uit de kringen der belanghebbenden bij den handel in en fabricage van tabak en tabaksproducten tegen de Tabakswet zijn gerezen?

2. Deelt de Minister de meening, ook uitgesproken door talrijke belanghebbenden, dat de Tabakswet zulke ernstige bezwaren voor handel en industrie in het leven heeft geroepen, dat deze wet behoort te worden ingetrokken?

3. Zoo niet, meent dan de Minister, dat aan deze bezwaren op andere wijze te gemoet moet worden gekomen, en wel zoo spoedig mogelijk?

4. Zoo ja, is de Minister dan niet van oordeel, dat de herziening der Tabakswet als urgent moet worden beschouwd?"

Ik wensch nog van de gelegenheid gebruik te maken om nog een ander onderwerp te bespreken, dat ook van groote beteekenis is, namelijk de geweldige toeneming van de geheime distilleerderij en de smokkelarij van gedistilleerd.

Het smokkelen van gedistilleerd loopt tegenwoordig de spuigaten uit. De smokkelarij langs de grenzen is nu zoo, dat in de oostelijke streken van ons land tal en tal van menschen zich daarmede bezighouden en bezig zijn, in den letterlijken zin van het woord, om het volk te vergiftigen.

Wat is het gevolg? Het is gebleken, dat zeer veel van het gedistilleerd, dat van over de grenzen komt en ook misschien van het in het geheim gestookte gedistilleerd, van zeer minderwaardige qualiteit is.

De Minister van Arbeid, onder wiens Departement deze zaak ressorteert, heeft reeds gewaarschuwd en ook de gezondheidscommissie te Ubbergen heeft het publiek gewaarschuwd tegen het koopen van gedistilleerd, omdat het drinken daarvan werkelijken waanzin in letterlijken zin kan opwekken.

Wat is nu het vreemde in deze zaak? De Minister van Arbeid en ook de gezondheidscommissie waarschuwen tegen het gebruik van Duitsche alcoholische dranken, hetgeen blijkt bijv. uit een advertentie, die ik hier heb en die voorkwam in een Geldersche courant, luidende:

„Ernstige waarschuwing tegen het gebruik van Duitsche Alcoholische Dranken in de kroegen over de Duitsche grens of na Import.

Na een door de Gezondheidscommissie met zetel Ubbergen in verschillende kroegen over de Duitsche grens tusschen Bimmen en Cleve ingesteld onderzoek is gebleken, dat van de zeven genomen monsters drie Methyl-Alcohol bevatten, terwijl in verschillende monsters ook sporen Foezel aangetoond konden worden.

In een door de Kommiezen in beslag genomen flesch Cognac-Verschnitt was eveneens Methyl-Alcohol aanwezig.

De Gezondheidscommissie voornoemd,
van Lamsweerde, Voorzitter.
van Laer, Secretaris."

(Staalman e. a.)

Welnu, terwijl zoo iets gebeurt, Mijnheer de Voorzitter, wordt dat gedistilleerd, dat vergif, dat door de kommiezen in beslag wordt genomen, in het openbaar verkocht, zoodat Jan en alleman voor geringen prijs het kunnen koopen. De Minister van Arbeid en de gezondheidscommissie waarschuwen tegen het gebruik en in plaats dat die drank, als het in beslag is genomen, vernietigd wordt of aan een distilleerderij gegeven om er brandspiritus of iets dergelijks van te maken, wordt het in het openbaar verkocht, zoodat de menschen er zich aan te buiten kunnen gaan.

Gaarne zal ik van den Minister vernemen, wat hij ter bestrijding van dit euvel meent te moeten doen. Zoo gaat het niet langer. Er gaat geen week voorbij, dat er geen geheime distilleerderij wordt ontdekt, en dagelijks worden smokkelaars aan de grenzen aangehouden. De Minister schijnt er absoluut machteloos tegenover te staan. En dat alles is de erfenis van een ter onzaliger ure aangenomen wet, waarbij de accijns op gedistilleerd veel te hoog is opgedreven. Ik zou den Minister deze vraag willen stellen: denkt hij er niet over om dien accijns te gaan verlagen? Het zal natuurlijk heel moeilijk gaan, dat begrijp ik, maar wanneer hij het doet, dan geloof ik, dat hij dat op den duur wel zal bemerken aan betere ontvangsten.

Ik meen het bij deze opmerkingen te kunnen laten, Mijnheer de Voorzitter! Wat betreft mijn vragen over de Tabakswet, hoop ik daarop een tegemoetkomend antwoord van den Minister te mogen ontvangen.

De heer **Gerretson**: Mijnheer de Voorzitter! Ik vraag verontschuldiging, dat ik van het rijke menu van twintig schotels, dat ons wordt geboden, een paar van de minst smakelijke ga opdisschen. Ik troost mij echter hiermede, dat de vorige geachte spreker den maaltijd zelf al in de war heeft gestuurd door met de sigaren te beginnen, die meestal pas aan het eind worden aangeboden.

Ik ga iets zeggen over de bezwaren, die ik uit de practijk heb leeren kennen in zake onze belastingen. Dat is een weinig aangenaam onderwerp, dat bovendien weinig de aandacht trekt. Het loopt niet over groote politieke vraagstukken, maar het is iets, dat zeer diep ingrijpt in het leven van onze ingezetenen. De Minister kent mijn bezwaren; zij zijn niet nieuw, want reeds in de zitting van 27 April van dit jaar heb ik een zeer bescheiden, maar helaas mislukte poging gedaan om bij de behandeling van het wetsontwerp tot wijziging van de wet nopens de directe belastingen bij amendement mijn wenschen vervuld te krijgen. De Minister heeft toen gezegd, dat het niet in het kader van dat wetsontwerp pastte, maar heeft mij toegezegd, dat hij bij de eerstvolgende generale technische herziening van onze belastingwetgeving althans onze bezwaren ernstig onder de oogen zou zien. Wanneer ik er thans wederom mede aankom — op pagina 2 van het Voorloopig Verslag vindt de Minister al de oude bezwaren, met een paar vermeerderd, terug —, dan hoop ik, dat de Minister mij het niet euvel zal duiden, dat ik wat langdurig op hetzelfde aambeeld sla, en dat ik ook thans teleurgesteld ben door 's Ministers mededeeling, dat hij pas bij de komende technische herziening deze mijn bezwaren — want het waren ook mijn bezwaren, die het Voorloopig Verslag noemt — onder het oog zal zien. Waarom ben ik ongeduldig en waarom wacht ik niet tot die ons reeds zoo lang in uitzicht gestelde technische herziening aan de orde komt? Ik ga het u zeggen.

Ik ben tegenover deze bezwaren, die ik wekelijks gevoel als lid van den Raad van Beroep, gestemd als een huurder, die bewoont een bouwvallig huis, waaraan zeer groote reparaties moeten geschieden, welke reparaties hem ook door den huiseigenaar zijn toegezegd. Maar tot tijd en wijlen die reparaties zullen geschieden, ondervindt hij elken dag last van tusschentijdsche bezwaren, een haperend slot aan de voordeur, een lek in het dak: en, als hij aan den eigenaar vraagt iemand te sturen, die in korten tijd die dagelijks hinderende gebreken in orde maakt, krijgt hij het stereotype antwoord: bij de groote reparaties komt ook dat in orde! Dit eenigszins populaire beeld is volkomen juist.

Ik wensch op een paar fouten in onze wetgeving op belas-

24ste VERGADERING. — 23 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk VII*B* (Departement van Financiën) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Gerretson.)

tinggebied te wijzen, welke, wat het volk noemt, met een vloek en een zucht in orde zijn te maken, maar die, omdat zij maand in maand uit, jaar in jaar uit blijven voortbestaan, heel wat zuchten bij ons belastingbetalend publiek doen slaken. Er staat in onze belastingwetgeving, dat, wanneer een belastingschuldige met zijn reclame tegen den aanslag ook maar op de geringste wijze zondigt tegen de bepalingen van de wetgeving betreffende de termijnen van beroep, zijn reclame onontvankelijk moet worden verklaard. Nu loopen die termijnen niet gelijk; nu eens is de termijn twee maanden, dan één maand en dan weer twee maanden, zoodat de belastingschuldige voortdurend deswege in de war komt. Maar hij komt nog meer in de war door het feit, dat in de wet staat, dat de beroepstermijnen aanvangen op het oogenblik, dat de administratie hem zijn aanslag zendt, terwijl hij natuurlijk, de wettelijke bepalingen niet kennende, begint te tellen van af het oogenblik, dat hij het biljet ontvangt. En nu kan het bij onze soms luie post en door de Zondagsrust gebeuren, dat er een paar dagen tusschen komen, en wat meer gebeurd is, dat iemand het biljet door foutieve bezorging van de post niet of niet tijdig krijgt, of dat hij kan aantoonen, dat hij toentertijd in het buitenland ziek was en niet thuis kon zijn. Tal van dingen kunnen zich voordoen, waarbij men zeggen moet: de man is te goeder trouw. Maar er staat imperatief in de wet, dat ook het te laat zijn van een enkelen dag zijn beroepschrift onontvankelijk maakt. Ik zal aantoonen, welke fatale gevolgen dit voor onze belastingplichtigen soms kan hebben.

Kan nu niet bij novelle, zoo vraagt men in één onzer Raden van Beroep, in de wet de bepaling worden opgenomen, dat wanneer den Raad van Beroep blijkt, dat er volkomen te goeder trouw een overschrijding van den termijn heeft plaats gehad, het beroepschrift toch in ontvangst kan worden genomen en behandeld? Dit zou een kleine wetswijziging zijn, die zeer veel onheil zou voorkomen. Ik erken, dat een andere aanvangsdatum dan de termijn van afzending moeilijk in de wet is op te nemen, maar er kan wel worden opgenomen, dat de Beroepsraad, als hij ziet, dat iemand volkomen te goeder trouw is, niet afwijzend behoeft te staan tegenover bovendien menigmaal zeer gegronde bezwaren, die op grond van deze al te imperatieve bepaling niet onder de oogen kunnen worden gezien.

Een tweede ernstige grief tegen onze belastingwetgeving is zoo groot, dat de voorzitter van één onzer Raden van Beroep, grijs geworden in de behandeling van belastingaangelegenheden, deze bepaling rondweg draconisch noemde. Ik doel hier op art. 85 en art. 87*bis* van de Rijksinkomstenbelasting, bepalende, dat een viervoudige belasting wordt opgelegd, wanneer twee achtereenvolgende jaren niet juist is aangegeven. Dit is een bepaling uit den tijd van de O.W.-ers, toen men cru heeft willen optreden om alle fraude te voorkomen. Maar wat staat nu in de wet? Misschien heeft de Minister er zelf nog nooit de aandacht aan geschonken. Er staat, dat de Raad van Beroep van die viervoudige aanslag ontheffing kan verleenen, alleen wanneer de foute opgave het gevolg is van een verkeerde taxatie. Nu heeft de Hooge Raad daarvan deze interpretatie gegeven bij arrest van 10 Maart 1920, dat onder te lage schatting niet kan worden begrepen een tellfout of een begane misvatting omtrent de wetsbepalingen, noch een verzuim, ook al valt aan de goede trouw van den aangever niet te twijfelen! Dat nu noem ik formalistisch.

Nu komen meermalen gevallen voor, dat er aan de goede trouw niet valt te twijfelen, maar dat door een fout of door verkeerde inlichting van derden of doordat de bepalingen zoo ingewikkeld zijn, dat ze werden misverstaan, te laag werd aangegeven. Daarom verrijzen er ook al in elke groote stad kantoren, waar belastingdeskundigen er hun bestaan in vinden om den burger in die uiterst moeilijke wetgeving thuis te doen geraken, en hun te verhinderen door een verkeerde wetsinterpretatie een verkeerde aangifte te doen. Maar het is desniettemin een droef feit, dat onze belastingwetgeving met name, voor een leek vrijwel onbegrijpelijk is.

Wanneer nu, mede door deze ingewikkelde redactie, en zelfs al zou de goede trouw blijken, nog volgens art. 87 *bis* geen ontheffing mag worden verleend van de viervoudige verhooging, daar zal zelfs de Minister, naar ik vertrouw, niet vragen: is dat zoo erg? Want inderdaad, dat is moordend voor ons publiek, dat is draconisch!

Ik wil uit mijn dossier slechts twee voorbeelden noemen, steekproeven, zoo voor de hand genomen.

Een belastingschuldige, die door een niet goede opvatting van de wet, maar naar het oordeel van den Raad van Beroep volkomen te goeder trouw, een verkeerde opgave had gedaan, kreeg een navordering van f 3716. Omdat de Raad van Beroep hem niet kon ontheffen, wijl het geen schattingsquaestie, maar een verkeerde interpretatie was, kon ook de viervoudige verhooging niet worden kwijtgescholden, ten bedrage van f 14 864, te zamen f 18 580. Maar nu komen daarbij, wat de wetgever toch m. i. nooit heeft bedoeld, de opcenten van de laatste jaren, ten bedrage van f 8602.

De heer **Oud:** Dat heeft de wetgever niet bedoeld. Het hangt er eenvoudig van af, over welke jaren de man te weinig heeft betaald. In elk geval kan de Kroon bij dwaling ontheffing verleenen, indien de verhooging onbillijk werkt.

De heer **Gerretson:** Ik heb het nu over wat de Raad van Beroep kan doen. De oorspronkelijke navordering werd nu ten slotte f 27 182. Zoo'n navordering wordt op die manier een ruïne, en ik meen, dat de Raad de bevoegdheid moest hebben, wanneer hij tot de overtuiging komt van de goede trouw des aangevers, al is de te lage aangifte geen gevolg van te lage schatting, maar b.v. van onjuiste uitlegging der wetsbepalingen, vergissing, onjuiste opgaven van derden, enz., de viervoudige verhooging niet toe te passen. Dit komt dikwerf voor en zoo eenvoudig is de wet in haar toepassing niet, dat bij te lage aangifte dientengevolge, wanneer de Raad tot de overtuiging komt van de goede trouw des aangevers, de belasting moet vervierdubbeld worden, ja, met de opcenten soms achtvoudig!

Dit zou ontzaglijk veel verzet bij het soms beste deel van het belastingbetalend publiek kunnen voorkomen. Want waarom loop ik op deze zaak eenigszins warm? Ik weet wel, dat het grootste deel van ons belastingbetalend publiek weinig betrouwbaar is, terwijl onze ambtenaren zeer hoogstaande menschen zijn, al loopen er wel enkelen onder, die veel te fiscaal zijn aangelegd, gelijk de Minister mij zal toegeven. Maar over het algemeen worden zij zoo dikwijls bij den neus genomen, dat zij zich al vanzelf in postuur zetten tegenover elke reclame. Maar als blijkt, dat die juist is, en dat alleen te goeder trouw een vergissing is begaan, moet er wat soepelheid in onze fiscale wetgeving zijn om grievende, beleedigende uitleggingen van de wet aanstonds te kunnen voorkomen. Ik heb er niet op tegen, dat, wanneer werkelijk fraude heeft plaats gehad, wordt gestraft, maar wanneer die aanwezig is, moeten onze fiscale bepalingen zoo soepel zijn, dat dergelijke excessen niet voorkomen.

Een tweede voorbeeld.

Twee eenvoudige menschen, vader en zoon, hebben de verschrikkelijke fout begaan twee reclames aan te bieden in één schriftuur, een formeele fout al weer, die toch ten gevolge had, dat het beroepschrift niet ontvankelijk moest worden verklaard. In een ander geval, van eveneens goede trouw, betrof het een aanslag van f 1564, die echter met de opcenten steeg tot de voor deze eenvoudige menschen zeer groote som van f 11 260, tot betaling waarvan zij zijn veroordeeld. Wanneer wij zulke dingen hooren, niet uit de kringen van de belastingbetalers, maar uit de kringen van de Raden van Beroep, die op zulke dingen te letten hebben, dan zou ik toch wenschen, dat daarin werd voorzien met een kleine novelle, in afwachting van de grootere herziening, die de Minister ons heeft toegezegd.

De vraag is verder gedaan, of de Hooge Raad wel het aangewezen lichaam is voor hooger beroep. De rechter in belastingzaken moet de materieele waarheid zoeken en ook bij wetsuitlegging zich vrij weten te maken van alle formalisme.

Heb ik het wel, dan spreekt art. 166 der Grondwet van een college, belast met de administratieve rechtspraak in

(Gerretson.)

hoogste ressort, naast en niet onder den Hoogen Raad. Bestaat er uit geldelijk oogpunt bezwaar zoodanig college in het leven te roepen, dan zou er misschien aanleiding zijn aan den Centralen Raad te Utrecht bedoelde rechtspraak op te dragen. De Minister verklaart zich zoo bijzonder ingenomen met de arresten van den Hoogen Raad, omdat daaruit zoo weinig formalisme spreekt. Het spijt mij, dat ik dit niet met den Minister eens kan zijn. Ik heb natuuurlijk de meeste achting voor ons hoogste rechtscollege, maar de Hooge Raad kan de zaken niet zoo beoordeelen als Raden van Beroep, die de menschen zelf zien en hooren. De Hooge Raad moet afgaan op de officieele schriftelijke gegevens, en juist in deze zaken beteekent de persoonlijke indruk zoo veel. De Hooge Raad toont dan ook m. i. de materieele waarheid wel eens achter te stellen bij formalistische bezwaren.

Nu iets over de schattingscommissies!

De vraag is gesteld of die niet kunnen worden opgeheven. Ik zie den Minister al glimlachen, want hij heeft in de Memorie van Antwoord opgemerkt, dat hij daartoe destijds het voorstel heeft gedaan, maar de Kamer heeft dat evenwel verworpen, en nu komt men uit de Kamer hierop terug! De Minister weet, dat ik aan die euveldaad niet geheel onschuldig was, maar ik heb er nog altijd geen spijt van, dat de Kamer, mede op mijn advies, dat voorstel heeft verworpen. De heer Oud zegt mij, ik vindt het jammer, maar ik vind het gelukkig, dat er een stootkussen is gebleven tegen al te groote fiscaliteit van de administratie en dat het burgerlijk element nog is gebleven, zoodat de zaken niet uitsluitend door de fiscale bril worden bekeken. De Minister heeft de vraag evenwel nu niet goed begrepen. Zijn Excellentie had voorgesteld de schattingscommissie en de colleges van zetters te gelijker tijd op te heffen, maar hier wordt gevraagd, de schattingscommissie op te heffen en hun arbeid te laten verrichten door de colleges van zetters. Wanneer ik meer tijd had en het onderwerp wat prettiger was, zou ik kortelijk in herinnering brengen, hoe in onze fiscale wetgeving de colleges van zetters zijn ingesteld, om al wat de wetgever zou wenschen op het gebied der belastingen aan die colleges te kunnen opdragen. In den loop der tijden echter hebben die verschillende colleges hoe langer hoe minder te doen gekregen of zijn althans min of meer gedenatureerd. De schattingscommissies vooral worden thans eigenlijk alleen nog met de grondbelasting gemoeid.

Ik heb de vraag in de afdeelingen met genoegen gehoord en sta er objectief tegenover, maar toch wil ik gaarne den Minister doen weten, wat de bedoeling was der vraag. Op deze begrooting staat een bedrag uitgetrokken van f 91 000 voor de schattingscommissiën, waarvoor zij maar zeer weinig arbeid verrichten. Het wil mij voorkomen, dat, wanneer de Minister kon besluiten, om aan de colleges van zetters de taak van de schattingscommissiën op te dragen, waartoe hij wettelijk volkomen bevoegd is, hierop een aanmerkelijk bedrag zou kunnen worden bespaard. Natuurlijk zouden de colleges van zetters eenige meerdere vergoeding moeten hebben, maar het zou een belangrijke vereenvoudiging zijn, omdat men een gansche rij van schattingscommissiën met haar tallooze vergaderingen kan opdoeken. Rekent men, dat er aan de colleges van zetters zeg f 40 000 meer aan emolumenten zou moeten worden uitgegeven, dan zou toch ongeveer nog een halve ton kunnen worden bezuinigd.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb met groot genoegen gezien, dat de Minister de toezegging heeft gedaan, om aan den wensch, vroeger door den heer Ketelaar geuit, betreffende de vrijstelling van personeele belasting voor de ateliers van kunstenaars te voldoen.

Ten slotte betreur ik, dat de opmerking in het Voorloopig Verslag, betreffende de accountants, maar een zoo matigen weerklank heeft gevonden bij den Minister, dat het getal van 135 slechts tot 131 accountants is teruggebracht. Ik geloof, en daarin wordt ik gesteund door de ervaring, dat, nu de crisisperiode, wat het belastingwezen betreft, snel eindigt, ook het korps accountants belangrijk kan worden ingekrompen. De crisisjaren zijn vrijwel voorbij, onze inspecteurs beter getraind en een zoo intens boekenonderzoek, als toen plaatsgreep, is thans niet meer noodig. Ik geloof, dat het aan de schatkist meer kost dan het opbrengt aan belasting.

(Gerretson e. a.)

De heer **Weitkamp**: Mijnheer de Voorzitter! Gaarne een enkel woord over de inkomsten- en vermogensbelasting ten opzichte van den boerenstand. Vooraf wensch ik te doen uitkomen, dat het optreden van inspecteurs vrijwel nergens aanleiding geeft tot klachten; het zijn in het algemeen zeer humane menschen, die, zooals hun plicht is, voor den fiscus opkomen, maar die voor rede zeer goed vatbaar zijn.

Dat er wel eens strubbelingen komen, is gezien het geheimzinnige van sommige landbouwers in het verstrekken van gegevens, wel mogelijk, maar dat met opzet onredelijk werd gehandeld, heb ik niet vernomen.

Op samenwerking met de landbouworganisaties stellen vele inspecteurs werkelijk prijs. Het wil mij voorkomen, dat samenwerking van inspecteurs en landbouworganisaties ter voorkoming van moeilijkheden zeer gewenscht zou zijn.

Ik voor mij geloof, dat de Minister een zeer verdienstelijk werk zou doen, wanneer hij zijn ambtenaren in die richting eens werk zou willen geven.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou gaarne in dien geest eenige opmerkingen plaatsen. Hoewel ik nu weet, dat algeheele uniformiteit in de aanslagen van den boerenstand niet te verkrijgen is, lijkt het mij toe, dat meerdere eenheid in den belastingaanslag gewenscht zal zijn.

Het toepassen van normen van inkomen, b.v. zooveel opbrengst per koe is, hoewel het vaak gebeurt, een onjuiste en onbillijke methode. Men slaat de menschen niet aan naar wat ze verdienen, maar naar wat ze zouden kunnen verdienen. De landbouwers moeten, en het neemt ook noodgedwongen zeer toe, als verweermiddel tegen te hooge aanslagen gaan boekhouden.

Gaat dus het aannemen van bepaalde normen van opbrengst zeer bezwaarlijk, bij andere zaken kan zulks beter. Neemt men b.v. de inventariswaarde der boerderijen. Volgens een arrest van den Hoogen Raad zou het melkvee op dezelfde waarde blijven getaxeerd, terwijl het jong- en handelsvee op marktwaarde dient te worden geschat.

Hieruit volgen voor het opmaken van de winstberekening eener boerderij groote moeilijkheden, waarbij nog komt, dat ook het jongvee tot den vasten inventaris van een boerderij behoort, zoodat bij prijsstijging of prijsdaling men eigenlijk met een fictief verlies of fictieve winst zou te maken hebben.

Het wil mij dan ook voorkomen, dat het meer gewenscht is alleen met de aantallen rekening te houden en voor iedere groep een vaste prijs te stellen.

Voor de inkomstenbelasting maakt dit zeker geen verschil, voor de vermogensbelasting misschien wel iets, maar hiertegenover staat het groote voordeel, dat de aangifte voor de belastingplichtigen eenvoudiger wordt en dat is zeer zeker, ook om te komen tot meer zuivere aangifte, een groot voordeel.

Er zou op deze wijze gehandeld kunnen worden, dat b.v. in gezamenlijk overleg tusschen de afgevaardigden der organisaties en de belastingautoriteiten normen werden vastgesteld voor de verschillende dieren voor iedere streek.

De moeilijkheid voor dit jaar is, dat er een geweldige prijsval plaats had.

De landbouwers, die bij de aangifte in de inkomstenbelasting met prijsstijging rekening hielden, dienen ook eenige vermindering in rekening te mogen brengen.

Ten einde een heele massa geharrowar te voorkomen, lijkt het gewenscht, dat hierover ook een soort overeenkomst wordt getroffen. Zeer gewenscht zou het ook zijn, als een vaste basis werd verkregen bij de taxatie der gronden voor de belastingen. In een periode van scherpe daling der prijzen heeft het vaststellen van normon altijd zijn groote bezwaren. Een uitweg uit deze moeilijkheid zou zijn, dat b.v. de taxatie van 1 Mei 1922 van de zuivere landbouwgronden als vast werd aangenomen, en dat daarna in gemeenschappelijk overleg districtsgewijze de rijzingen en prijsdalingen werden vastgesteld.

Voor de inkomstenbelasting zal dit niet zooveel beteekenen,

(Weitkamp.)

maar voor de vermogensbelasting zou dit een zeer groote vereenvoudiging zijn.

Ten slotte bij deze materie nog iets over de kosten van onderhoud der bedrijfsgebouwen. Wettelijk komen slechts de zuiver werkelijk uitgegeven bedragen als zoodanig in aanmerking. Maar het is zelfs voor hen, die boekhouden moeilijk uit te maken hoe groot deze kosten zijn. Het wil mij voorkomen, dat een zeker percentage van 1½ à 2 pct. der geassureerde waarde hiervoor kon worden genomen.

Bij boerderijen kan men niet, zooals bij woonhuizen wel gebeurt, met de huurwaarde rekening houden, omdat bij boerderijen niet in de eerste plaats de huur van het gebouw, maar veel meer de huur van den grond de rol speelt. Voor houten gebouwen zouden de genoemde percentages hooger moeten zijn, b.v. 3 à 4 pct.

Een ander vraagstuk is dat van de bij den boer inwonende kinderen; ook dat zou bij overleg onder de oogen kunnen worden gezien.

Mijnheer de Voorzitter! Indien op de door mij in het algemeen genomen grondslagen samenwerking tusschen landbouworganisatie en belastingambtenaren zou kunnen tot stand komen, werd er m. i. veel geschrijf en gewrijf vermeden ten gerieve van boer en fiscus beiden.

De landbouw, Mijnheer de Voorzitter, heeft nu eenmaal een eigenaardige positie in de samenleving.

Mijnheer de Voorzitter! Volgens het Voorloopig Verslag betreurden sommige leden het, dat bij de heffingen der grondbelasting niet de verkoopswaarde als grondslag wordt genomen en het nog bij de Kamer aanhangige ontwerp voorloopig blijft rusten. De Minister staat, volgens de Memorie van Antwoord, tegenover deze leden afwijzend. Het bericht, dat Zijn Excellentie op dit standpunt staat, zal door den boerenstand met een gevoel van verlichting worden ontvangen.

Ik zal niet in nadere beschouwingen treden; bij de behandeling van het bewuste ontwerp tot wijziging der grondbelasting is zulks afdoende geschied, maar ik wil toch, gedachtig aan het bekende spreekwoord frappez frappez toujours, even zeer kort maar een paar stellingen ontwikkelen. De grondbelasting is, in groote lijnen genomen, een speciale boerenbelasting. Zij drukt in hoofdzaak het sterkst op de kleine eigenaren der zandgronden, welke grond door de eeuwige mestarmoede het minste draagkracht heeft. Juist in die streken is het eigen grondbezit overheerschende. Speciaal in Groningen, Drente en Overijssel is zulks het geval. In bedoelde provinciën bedraagt de oppervlakte eigen grondbezit stellig 70 à 75 pct. Als men nu in aanmerking neemt, dat meestal niet van een willekeurigen heer in de stad, maar hoofdzakelijk gepacht wordt van familieleden, dan kan men vrijwel zeggen, dat nagenoeg al het land in de door mij genoemde provinciën aan boerenfamilies toebehoort. In andere provinciën is zulks misschien minder, maar toch komt in hoofdzaak deze belasting ten laste van de boeren en de boerenfamilies.

De verpachters, Mijnheer de Voorzitter, zijn er soms weinig beter aan toe wat de opbrengst der gronden aanbelangt dan de pachters. Wanneer de verpachter zijn bedongen pachtsom vermindert met de op het verpachte bedrijf vallende onkosten, dan houdt hij soms een klein beetje over.

Mijnheer de Voorzitter! Bij onze geheele belastingwetgeving als anderszins wordt, naar het mij wil voorkomen, lang niet genoeg rekening gehouden met het feit, dat de boerenstand zich in een uitzonderingspositie bevindt. Die uitzonderingspositie is deze, dat de boer zijn meerdere bedrijfsonkosten niet op anderen kan afwentelen. Dat is de grondbasis van onzen boerenstand. In den regel kunnen andere standen wel door prijsverhooging, dus in den vorm van duurder product, de belasting op den verbruiker verhalen. Met uw permissie, Mijnheer de Voorzitter, een klein voorbeeldje ter illustratie. In November 1914 was de prijs van 1 K.G. tarwe 10 ct.; de prijs per K.G. gebuild brood op denzelfden tijd 16 ct., verschil 6 ct.; prijs per K.G. tarwe November 1921 12 ct., prijs per K.G. gebuild brood November 1921 per K.G. 31 ct., verschil 19 ct. In 1914 was dus voor het omvormen van tarwe tot brood 60 pct. boven den productieprijs noodig; in 1921 bleef 158 pct. aan den strijkstok hangen. De prijs van de tarwe, waarin de landbouwarbeid zijn belooning moet vinden, was in 1921 20 pct. hooger dan de tarweprijs in 1914; hetgeen de tusschenpersonen gezamenlijk als vergoeding genoten in 1921, was 216 pct. meer dan in 1914. Dit is één voorbeeld uit vele, Mijnheer de Voorzitter!

De grondbelasting kan derhalve nooit op een of andere manier op de vrije markt door den boer, in den vorm van prijsverhooging, op den huurder of verbruiker verhaald worden. Voor het te niet gaan of stopzetten van het bedrijf, zooals bij de industrie, behoeft niet te worden gevreesd. Staken kan de boer evenmin. De grond wordt niet aan zijn bestemming onttrokken. De belasting drukt rotsvast op den bodem en derhalve op den toevalligen eigenaar. Daarom mag de grondbelasting in ieder geval billijkheidshalve niet worden veranderd.

Ik zal daartoe geen voorstel doen, maar om reden de boer van de opbrengst zijner gronden ook al reeds inkomstenbelasting moet betalen en dus in den vorm van grondbelasting van hetzelfde object tweemaal belast wordt, zou het mij rationeel voorkomen, indien bij het behoud van bedoelde inkomstenbelasting de grondrente werd afgeschaft.

Wanneer echter b.v. eens de landbouworganisaties publiekrechtelijke bevoegdheid krijgen, er schijnt althans kans te bestaan dat zulks mogelijk is na deze Grondwetsherziening, lijkt het mij sympathiek, dat de grondbelasting, voor zoover van ongebouwde eigendommen wordt geheven, aan de landbouworganisaties wordt terug gegeven, om met dat geld de boerenbelangen te dienen.

Mijnheer de Voorzitter! Omdat, naar het mij wil voorkomen, de dienst der grondbelasting vrij omslachtig is, vestig ik de aandacht van den Minister op de daarop betrekking hebbende geschriften van den heer de Boer, te Arnhem, vooral ook op het merkwaardige artikel van dien bekwamen deskundige: Bezuiniging bij het kadaster, voorkomende in het *Tijdschrift van Kadaster en Landmeetkunde*, aflevering 1 October.

Mijnheer de Voorzitter! Het zal der Kamer duidelijk zijn, dat door mij met belangstelling werd kennis genomen van de mededeeling van den Minister van Financiën, op bladz. 4 zijner Memorie van Antwoord, omtrent de wijziging van de Registratiewet 1917.

De verklaring van den Minister opent zoodanige wijziging dier wet, dat eenerzijds het overdrachtsrecht van onroerende goederen een wijziging zou ondergaan en dat daardoor anderzijds zou komen te vervallen het registratierecht op de veilingen van land- en tuinbouwproducten. Tegen het onbillijke en drukkende van dit recht werd door mij op 16 Maart van dit jaar bij de behandeling van dit hoofdstuk voor het jaar 1922 met klem opgekomen.

Ten slotte diende ik een motie in van den volgenden inhoud:

„De Kamer,

van oordeel, dat veilingen van land- en tuinbouwproducten niet behooren te worden getroffen door het registratierecht, bedoeld in art. 55 der Registratiewet;

noodigt den Minister van Financiën uit, een wijziging dier wet in bovenstaanden geest te willen bevorderen."

Na de verklaring van den Minister, dat Zijn Excellentie gaarne zou medewerken tot afschaffing van dit recht zoodra de toestand des lands dit veroorloofde, heb ik, vertrouwende op dit woord van den Minister, deze motie ingetrokken.

Mijnheer de Voorzitter! Ik begin met den Minister dank te zeggen, dat hij aan deze zaak zijn aandacht is blijven wijden, en dat hij een wijziging der Registratiewet in dien geest thans voorbereidt.

Ik veroorloof mij tot den Minister de vraag te richten, of Zijn Excellentie bereid zou zijn omtrent den juisten inhoud der voorgenomen wetswijziging thans nadere mededeeling te doen.

Voorts wensch ik, voor zoover noodig, bij den Minister er op aan te dringen, zijn voornemen zoo spoedig mogelijk ten uitvoer te brengen. Want inderdaad, Mijnheer de Voor-

(Weitkamp.)

zitter, was bedoeld registratierecht reeds vroeger voor de tuinbouwers zeer drukkend, bij de thans bestaande droevige toestanden in het land- en tuinbouwbedrijf is de handhaving van bedoeld veilingsrecht eenvoudig onmogelijk.

Ik hoop, dat het mogelijk moge blijken nog vóór het einde van het loopende kalenderjaar de aanvankelijk toegezegde en hoognoodige wetswijziging tot stand te brengen.

De Minister zou hiermede de betrokken hard werkende en sober levende volksklasse een grooten dienst bewijzen.

Mijnheer de Voorzitter! Met genoegen vernam ik uit de mededeelingen van den Minister op bladz. 5 der Memorie van Antwoord, dat een maatregel van bestuur in voorbereiding is, om het vervoer van sterkedrank in de eerste linie der grensstrook te beperken. Ik sluit mij hier aan bij het betoog van den heer Staalman te dier zake.

Mijnheer de Voorzitter! De betrokken vraag in het Voorloopig Verslag, ik mag dat wel zeggen, ze was van mij, bedoelde de smokkelarij van kleine hoeveelheden sterkedrank uit Duitschland tegen te gaan. Hoe sterk die smokkelarij bedreven wordt, kan blijken uit een berichtje, voorkomende in een Duitsch plaatselijk blaadje uit mijn geboortestreek, waarin gemeld wordt dat te Schöningsdorf, in onze buurt, door de Duitsche grensbeambten in 2 dagen 137 liter sterkedrank wegens verboden uitvoer werd in beslag genomen.

Nu kan men een beetje nagaan wat er ongehinderd doorkomt.

Het meest funeste is echter het dranksmokkelen van kleine hoeveelheden, vooral door jongelui. De thans vigeerende bepalingen laten toe, vrij vervoer van hoeveelheden van hoogstens 1 liter, zonder geleibiljet. Gevolg is dat tal van opgeschoten jongens zich bij de smokkelaars in het groot van een liter sterkedrank voorzien, om die meer binnenwaarts weer van de hand te doen. De grensbeambten visiteeren telkens personen, vaak jeugdige personen, die met een literflesch in den zak worden aangetroffen. Gevolg van deze winstgevende distributie van vooral cognac, die in Duitschland f 1 per liter kost en hier voor f 2 weer wordt van de hand gedaan, is, dat de smokkelaars zelf daardoor moreel ten zeerste gevaar loopen. Het drankgebruik neemt dan ook naar mijn ervaring in de grensstreken toe. De smokkelarij zou belangrijk verminderen, wanneer de hoeveelheid gedistilleerd, welke langs de oostgrens van ons land in de eerste linie zonder document mag vervoerd worden, wordt teruggebracht tot een halven liter van 50 pct. Dat zou de zaak der drankbestrijding zeer ten goede komen, want juist in het dagelijksch gebruik schuilt het grootste gevaar, en helaas wordt dat veelal niet of zeer weinig onderkend. Veel te vaak wordt het begrip alcoholisme verward met dronkenschap. Overal, maar vooral in de grensstreken, is het alcoholisme een goede vriend geworden van schier alle menschen. Daarom moet geen middel, hoe klein ook op zich zelf genomen, hoe ver oogenschijnlijk van ons doel verwijderd, versmaad worden dat dienstig kan zijn om het alcoholisme tegen te gaan.

Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord over het toekennen van premiën in den vorm van een aandeel in de in beslag genomen en verbeurd verklaarde smokkelwaren aan de grensbeambten. Ik erken, dat hieraan bezwaren zijn verbonden, maar wil toch even de keerzijde der medaille belichten.

Zie eens, Mijnheer de Voorzitter, aan de grenzen gaat het meestal op deze manier.

De beroepssmokkelaars, dat zijn zij, die daarvan hun dagelijksch werk maken, bespionneeren de commiezen geregeld, dag en nacht. Ze hebben, bijna evengoed als de beambten, hun uitgezette posten, en weten derhalve haarfijn, welke beambten dag- of nachtdienst hebben, ze weten waar de posten liggen, kortom de douanen worden nagegaan in hun geheele doen en laten.

Hier ligt ook de oorzaak, Mijnheer de Voorzitter, dat er bij den meest nauwgezetten dienst nog zooveel kan binnenkomen; als men nu bedenkt, dat, om te kunnen optreden, bijna in alle gevallen de pertinente overgang der grens moet geconstateerd worden, dan begrijpt men dat de smokkelaars de beambten soms in hun gezicht uitlachen.

Zal er dan ook een aanhouding van eenig belang kunnen

(Weitkamp e. a.)

gebeuren, dan moeten de commiezen meestal buiten hun diensttijd om, dus in hun vrije uren, terwijl de sluikers hen in 't midden van hun gezin wanen, optreden.

Zoo heeft b.v. een ijverig beambte te Venebrugge, in onze gemeente meer dan 10 uur buiten zijn diensttijd boven in de hanebalken van een muffe boerenhooischuur gelegen, maar had dan ook het succes een twintigtal frauduleus van uit Duitschland ingevoerde varkens in beslag te nemen.

Nu weet ik wel, dat dergelijke uitstekende mannen, als de door mij bedoelde ambtenaar, zich veelal genoeg beloond gevoelen door hun behaald succes, maar toch meen ik, dat, waar overal overwerk duur betaald wordt, ook deze meerdere arbeid gewaardeerd dient te worden, zij het dan ook in den vorm van een aandeel in de aangehouden artikelen. Dat de mentaliteit van de betrokken ambtenaren daardoor schade lijdt is niet altijd zeker, althans staat m. i. niet onomstootelijk vast.

De heer **van Wijnbergen**: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats moge ik een zaak ter sprake brengen, welke niet in het Voorloopig Verslag is behandeld, doch die, nu ik er van te voren den Minister mededeeling van deed, ik vertrouw, dat toch door hem zal worden overwogen.

Gaarne zou ik nl. aan den Minister willen vragen te willen nagaan, of door middel van een wijziging in de belastingwetgeving kan worden te gemoet gekomen aan de gerechtvaardigde bezwaren tegen de vliegende winkels. Ik zeg met opzet gerechtvaardigde, wijl niet alle bezwaren, tegen de vliegende winkels ingebracht, als juist kunnen worden erkend.

Al mogen toch bezwaren aan de vliegende winkels zijn verbonden, gezien van het standpunt van den middenstander, die een vaste nering heeft, in het algemeen kan men niet zeggen, dat het hebben van een vliegenden winkel is een bedrijf, dat van Overheidswege moet worden tegengegaan. Zelfs verdienen sommige winkels beslist aanbeveling, zooals bij voorbeeld het geval is met de tijdelijke verkoopgelegenheden, die in hotels van kleine dorpen geschapen plegen te worden ten behoeve van neringdoenden uit nabijliggende steden met betrekking tot neringen, die in zoodanig dorp, in het algemeen genomen, niet rendabel zouden zijn.

Wat echter wel gevraagd mag worden en waarover, mijns inziens, geen verschil van meening mogelijk zou zijn, is, dat de bestaansvoorwaarden voor vliegende winkels niet voordeeliger zijn dan voor de vaste, wat gevraagd mag worden, is, dat er niet zij van Overheidswege indirecte bevoorrechting van vliegende winkels. Zulks is thans het geval, al ligt het niet in de bedoeling van den wetgever.

De vaste winkels dragen volgens de bestaande wettelijke regelen op het stuk der gemeentelastingen bij in de kosten der plaatselijke huishouding, ook al worden zij gedreven door personen, die elders hun woonplaats hebben. Met de vliegende winkels is dit niet het geval. Ter wille van de gelijkheid in den concurrentiestrijd, voor zoovor deze door Overheidsregelingen wordt beïnvloed, is het gewenscht in deze leemte te voorzien. Hiertoe bestaat thans te meer aanleiding, nu de Gemeentewet de zakelijke bedrijfsbelasting in beginsel heeft aanvaard. Het bezwaar, dat men destijds tegen de zakelijke belasting van vliegende winkels deed gelden, namelijk, dat zulk een heffing tegen het geheele systeem der plaatselijke inkomstenbelasting zou indruischen, zou thans alleer nog kunnen worden aangevoerd tegen een bepaalde wijze van toepassing van het op zichzelf billijke verlangen van den handeldrijvenden middenstand.

Van nog meer principieelen aard was vroeger de beden king, dat zulk een belasting, hoe ook geregeld, in strijd zou zijn met den geest van art. 147 der Grondwet, omdat zij een protectionistische strekking zou hebben ten behoeve van de ter plaatse gevestigde neringdoenden. Dit argument zou alleen dan opgaan, indien een regeling werd getroffen, waar door de vliegende winkel bij den ter plaatse gevestigden winkelier werd achtergesteld. Wanneer echter de belasting de vliegende winkels noch in haar opzet, noch in haar uitwerking verder gaat dan het te gemoet komen aan een ongelijk

(van Wijnbergen.)

behandeling ten bate van den ,,vliegenden'' en tot schade van den ,,zittenden'' winkelier, vervalt dit argument geheel. Wie een bevoorrechting opheft of compenseert, protegeert niet; hij doet eenvoudig recht.

Hierin ligt dan ook de eenige, maar afdoende rechtsgrond voor een belasting van den vliegenden winkel.

Al is het dus niet moeilijk aan zulk een belasting een goeden rechtsgrond te geven, er komen toch in de toepassing verschillende bezwaren naar voren. Het grootste bezwaar is wel de moeilijkheid om een definitie van den vliegenden winkel te geven. Toch schijnt dit voor het doel, waarom het hier gaat, niet onoverkomelijk. Voor de belasting zou, in verband met de bepalingen der Gemeentewet, als vliegende winkel in aanmerking komen elke inrichting, waarin gedurende minder dan 90 dagen aan het publiek gelegenheid wordt geboden tot het koopen van waren.

Bij de uitwerking zou men zich kunnen aansluiten bij de bepalingen van de artt. 56 en 57 der Registratiewet, betreffende de openbare verkoopingen van roerende zaken. Werd van den houder van den vliegenden winkel een overeenkomstige aangifte verlangd als art. 56 der Registratiewet van den houder eener openbare verkooping van roerend goed vordert, dan zou de inhoud daarvan natuurlijk eenigszins anders moeten zijn. Bepaald zou kunnen worden, dat, indien de aangever geen tijd opgeeft, gedurende welken hij zijn winkel wenscht te houden, deze geacht zou worden ten minste 90 dagen te duren, in welk geval niet de bijzondere bepalingen voor de vliegende winkels, maar art. 245 *b* van de Gemeentewet van toepassing zou wezen.

Voor de vliegende winkels zou een matige heffing over den omzet kunnen worden genomen en voor de contrôle het gebruiken van een machinaal kasregister verplichtend kunnen worden gesteld. Werd dit denkbeeld aanvaard, dan zou een aanvulling van art. 240, alsmede een wijziging van art. 245 der Gemeentewet noodig zijn en zou de wet een maximum moeten voorschrijven voor de heffing over den omzet.

Ik vlei mij met de hoop, dat het zooeven door mij aangevoerde voldoende stof zal blijken te bevatten om doeltreffende maatregelen ten opzichte van de vliegende winkels samen te stellen en zou in dit geval den Minister met aandrang willen vragen om, indien hij bij bestudeering ook komt tot dit resultaat, de indiening van een zoodanig wetsontwerp met gepasten spoed te willen bevorderen. Juist in dezen tijd meen ik op een zoodanig wetsontwerp te mogen aandringen, waar het eenerzijds groote voldoening zal schenken aan den handeldrijvenden middenstand en anderzijds niet alleen geen geld kost, maar zelfs zal bijdragen tot stijving van de openbare kas.

In de tweede plaats een woord over de werking der Tabakswet, mede naar aanleiding van de interpellatie van den heer Staalman.

Dat de Tabakswet niet aangenaam is, heeft zij met elke andere belastingwet gemeen. Van intrekking dier wet zal echter naar ik meen geen sprake kunnen zijn. Toegegeven zal toch moeten worden, dat in dezen tijd, nu van verhooging van directe belastingen geen sprake mag wezen, maar veel eer aangestuurd moet worden op verlaging daarvan, en men dus meer en meer moet uitzien naar indirecte belastingen, de tabak nog wel behoort en moet blijven behooren tot de zaken, die op de eerste plaats als belastingobject in aanmerking komen.

Nu heeft de geachte interpellant voor het geval, dat de wet niet wordt ingetrokken, gezegd, dat dan een ander stelsel moet worden bedacht, dat volgens een ander systeem de wet moet worden opgebouwd, en hij voegde er aan toe: indien men maar van goeden wil is, is er best een ander stelsel te vinden, want de systemen liggen voor het grijpen.

Er is mij niets van bekend, dat systemen voor het grijpen liggen.

In herinnering worde hier gebracht, dat, gelijk thans door den geachten interpellant, door verscheidenen afgegeven wordt op het banderollestelsel, doch dat het nog niet gelukt is daartegenover een ander stelsel te plaatsen, dat wel aller sympathie heeft. Wel prijzen sommigen een ander stelsel aan, gelijk de geachte interpellant ook deed, maar aanstonds staan dan weder anderen op om dat stelsel met de meeste felheid te bestrijden.

Zulks is ook bij ervaring gebleken uit de behandeling, welke deze zaak heeft ondervonden in den Middenstandsraad.

Destijds, toen het ontwerp Tabakswet er lag, wenschte de Middenstandsraad zich te wenden tot den Minister van Financiën, om dezen onder het oog te brengen, dat het banderollestelsel niet kon aanvaard worden. Daartoe heeft de Middenstandsraad tal van deskundigen, verscheidene vooraanstaande personen, die zich in de pers er over hadden uitgelaten, uitgenoodigd in den Middenstandsraad te komen om hun standpunt uiteen te zetten; verscheidene vergaderingen zijn daaraan gewijd, omdat de Middenstandsraad overtuigd was dat hij uit al hetgeen hij van die tegenstanders van het banderollestelsel zou vernemen voldoende stof zou krijgen om een gedocumenteerd adres aan den Minister van Financiën te kunnen zenden, inhoudende dat het stelsel niet aanvaard mocht worden. En wat is toen gebleken? Dat degenen, die toen gehoord zijn, het eens waren in het negatieve, dat het banderollestelsel niet hun sympathie had, doch zij kwamen bij de besprekingen in den Middenstandsraad zoo zeer met elkander in botsing, dat de Middenstandsraad, die de geheele zaak op touw gezet had om te komen tot een adres tegen het banderollestelsel, zijn relaas van de toen gehouden besprekingen in zijn verslag der werkzaamheden over 1920 eindigde met het volgende:

> ,,Bij een dergelijken stand van zaken achtte de Raad zich niet bevoegd een advies aan den Minister van Financiën uit te brengen. Hoe groote bezwaren bij den Raad ook mochten bestaan tegen het voorgestelde banderollestelsel, de Raad vermocht niet daartegenover een ander stelsel te plaatsen, dat naar algemeene erkentenis er boven te verkiezen zoude zijn.''

Dit staat in het officieel verslag van den Middenstandsraad; en ook elders, ook in de pers, is niet gebleken dat een stelsel aanbevolen is, waarmede wel alle belanghebbenden zich hebben vereenigd. Zoodat, wanneer de geachte interpellant zegt, dat die andere systemen voor het grijpen liggen, dat niet alleen onjuist is, maar mij zelfs geen enkel stelsel bekend is, waarmede alle belanghebbenden zich hebben vereenigd.

Zoolang de zaak zoo blijft en men wel het stelsel afkeurt, maar niet eenstemmig een ander stelsel daartegenover plaatst, is, dunkt mij, het meest doeltreffende wat men doen kan, juist ook in het belang van de personen, die klagen over de bezwaren van de Tabakswet, dat men niet gaat strijden tegen het stelsel, dat men niet door een beter weet te vervangen, maar dat men samenwerkt om te trachten, de bezwaren, die er zijn, te ondervangen. De verstandigste tactiek lijkt mij derhalve er naar te streven de bezwaren, die er zijn en die door de uitvoering der wet wellicht nog meer aan het licht zijn getreden, weg te nemen.

Ook lang voordat deze interpellatie gehouden is, gaf men op het Departement van Financiën voldoende blijk, dat men gaarne aan die verlangens wenschte te voldoen. Ik vestig de aandacht op de bespreking, die 12 Juli van dit jaar werd gehouden, juist nadat de wet was ingevoerd, in den Middenstandsraad, met ook weer een viertal sigarenfabrikanten en -handelaren, die ter voorlichting waren uitgenoodigd, aan welke bespreking toen werd deelgenomen door den chef van de afdeeling Accijnzen van het Departement van Financiën, den heer Guérin. Van die conferentie is opgenomen een zeer uitvoerig officieel opgemaakt communiqué in alle avondbladen van 15 Juli 1922. Dus reeds vier maanden geleden, vóór deze interpellatie gehouden is, is deze zaak uitvoerig behandeld.

Wat blijkt nu uit het communiqué van 15 Juli? Dat alle bezwaren, als zij nog niet bekend waren, toen officieel ter kennis van de Regeering zijn gebracht, dat sommige van die bezwaren, ook door den interpellant genoemd, samenhingen met de uitvoering van de wet en uit den aard der zaak een

(van Wijnbergen e. a.)

tijdelijk karakter hadden, bezwaren, waarvan ook kon worden gezegd, dat die vrij spoedig zouden verdwijnen, gelijk zij reeds verdwenen zijn.

In de tweede plaats blijkt — men kan het in het communiqué lezen — dat men toen reeds aan het Departement alle moeite zich gaf om rekening te houden met de eischen der practijk, maar ook, dat men geen rekening kon houden met elkaar tegensprekende wenschen uit de kringen der belanghebbenden zelf, maar dat men, wanneer er eenstemmig bezwaren bij het Departement worden ingebracht, daaraan gaarne te gemoet tracht te komen, als het zich eenigszins met de richtige uitvoering van de wet verdraagt. Uit dit communiqué is verder gebleken, dat toen reeds, dus 4 maanden vóór deze interpellatie, in uitzicht werd gesteld een novelle van de Tabakswet, bij welke gelegenheid dan met verschillende bezwaren, die inmiddels gerezen waren, zou kunnen worden rekening gehouden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat uit dit alles duidelijk blijkt, dat er bezwaren zijn, maar dat van de zijde van het Departement alle medewerking wordt verleend om daaraan te gemoet te komen, en verder verwacht ik, dat de Minister zeker ten antwoord zal geven — hetgeen trouwens reeds in het communiqué van 15 Juli officieus ter kennis is gebracht — dat vrij spoedig een novelle van de Tabakswet mag worden te gemoet gezien.

Ik vertrouw dus, dat de Minister, zoodra de wet zoolang zal hebben gewerkt om eenige aan te brengen wijzigingen voldoende gefundeerd te achten, de indiening van de in Juli jl. reeds in uitzicht gestelde novelle spoedig zal bevorderen en dat ook te voren, naast wellicht andere colleges, ook de Middenstandsraad gelegenheid zal krijgen zijn oordeel over de concept-novelle kenbaar te maken. Van het grootste belang is echter, dat uit de kringen van de belanghebbenden er voor gezorgd wordt, dat de bezwaren, ook thans bij de uitvoering gehoord, ter kennis komen van het Departement, en niet alleen dat, maar dat daarbij ook wordt aangegeven op welke wijze men meent, dat die bezwaren kunnen worden ondervangen, en vooral ook dat daarbij eenstemmigheid zij. Spreekt de één zus en de ander in precies tegenovergestelde richting, dan is het o zoo menschelijk en begrijpelijk, dat een derde het het best oordeelt de zaak te laten zooals zij is. Worden wel overwogen, eenstemmige en uitvoerbare adviezen gegeven uit de kringen der belanghebbenden, dan mag zeker aan den Minister worden gevraagd daarmede rekening te houden en nu te bevorderen, dat spoedig de noodige wetswijziging wordt aangebracht, opdat, nu eenmaal het geld, uit de tabak te halen, door de schatkist niet kan worden gemist en er dus van intrekking der wet niet de minste sprake kan zijn, de belastingheffing zoodanig plaats hebbe, dat zij, die bij de uitvoering van de wet betrokken zijn, daarvan zoo min mogelijk moeilijkheden en onaangenaamheden ondervinden. De wijze, waarop het Departement van Financiën tot dusverre bij de uitvoering van de Tabakswet optreedt, geeft alle reden te onderstellen, dat voor het vervolg dezelfde gedragslijn zal worden gevolgd en derhalve de bezwaren, voor zoover zij niet noodzakelijk vastzitten aan de uitvoering dezer wet, zoo mogelijk zullen worden weggenomen en dat, als wijziging noodig is, de novelle zal worden ingediend, die reeds vier maanden geleden in uitzicht is gesteld. Er is dus te dezen opzichte alle reden geen agitatie te ontwikkelen, maar met kalmte de toekomst te gemoet te zien.

De heer **J. ter Laan:** Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch bij de behandeling van dit hoofdstuk enkele opmerkingen van specialen aard te maken. In de eerste plaats wil ik een oogenblik stilstaan bij den achterstand in de belastingen. Ben ik wel ingelicht, dan is die achterstand ook op dit oogenblik nog zeer groot en zijn er zelfs inspecties, waar men op dit moment nog bezig is met de beschrijving voor de inkomstenbelasting. Is dat inderdaad zoo — ik hoop van den Minister daaromtrent te worden ingelicht —, dan lijkt mij dat toch zeer ver over de schreef, want, als werkelijk die werkzaamheden, welke in Mei moeten plaats hebben, thans geschieden, zal men onmiddellijk gevoelen, niet alleen dat

(J. ter Laan.)

de belasting veel te laat binnenkomt, maar ook dat er des organisatie aanwezig is.

In dit verband wijs ik er op, dat men ook in ander opzich van den achterstand in de belasting veel hinder heeft gehad Ik herinner aan het feit, dat de aanslagen, niet alleen in d inkomstenbelasting, maar ook in de vermogensbelasting e in de oorlogswinstbelasting, veel te laat zijn kunnen worde vastgesteld en de bedragen veel te laat zijn binnengekomen met het gevolg, dat zeer groote sommen oninbaar zijn ge worden.

Mijnheer de Voorzitter! Nu staat de zaak zoo, dat sind eenige jaren van deze plaats is aangedrongen om ten aanzie van de recruteering van het personeel een ander systeem t volgen en verschillende bureaux te bezetten met personen die in het korps zelf groot geworden zijn en met de practij vertrouwd zijn. Maar men heeft de woorden, die uit d practijk zelf kwamen, in den wind geslagen en men heef personen, volkomen buiten het korps staande, gerecruteer en als tijdelijke ambtenaren te werk gesteld. De dingen, di wij nu zien, zijn naar mijn oordeel het gevolg van da stelsel. Wij kunnen het nu niet meer veranderen, maar il meen toch goed te doen met dit resultaat even te signaleeren Ik ben het geweest, die niet heeft opgehouden om herhaal delijk op de nadeelen van het door de Regeering gevolgd stelsel te wijzen, en thans kan men eenigszins zien hoe da heeft gewerkt, en ik constateer dan ook met leedwezen, da ik gelijk heb gehad in mijn oordeel. Ik wil hieraan nog ee enkele vraag verbinden en dat is, of, wanneer inderdaa grooto achterstand in de werkzaamheden aanwezig is, d inspecteurs en directeuren, die ieder voor hun rayon zor moeten dragen, dat zij de middelen krijgen om het werk vlot te doen verloopen, zich wel voortdurend tot de Regeerin hebben gewend om behoorlijk geschoold personeel in vol doende aantal, om het werk de baas te kunnen blijven. O hebben deze ambtenaren het geleidelijk opkomende werk maar over zich heen laten gaan en Gods water over God akker laten loopen? Wanneer dit juist zou zijn, zouden di heeren den Staat groot nadeel hebben berokkend. Ik ste deze vraag, omdat dit natuurlijk van groot belang is voo de reputatie van die heeren.

Deze belastingambtenaren hebben een zeer verantwoorde lijk werk. Ik weet niet of het aan hen te wijten is of aa zuinigheid bij het Departement of aan gebrek aan inzicht bi de leiding van het Departement, maar ik wil gaarne weten waar de fout schuilt, want het kan niet door den beugel, da die achterstand voortdurend aanwezig blijft.

Ik wensch thans een enkel woord te zeggen over een quaes tie, die niet in het Voorloopig Verslag is behandeld, e waarop ik met een enkel woord de aandacht van den Ministe wil vestigen, nl. de forensenquaestie. Ik weet wel, dat di voor een groot deel behoort tot Binnenlandsche Zaken, maa de loop van zaken is hier toch zoo geweest, dat het de Ministe van Financiën was, die een wijziging van de Gemeentewe mede heeft onderteekend en dat ontwerp hier heeft verdedigd Nu lijkt het mij toe, waar ook het Rijk hierbij sterk betrok ken is, omdat het de gemeentebelasting int, dat er een wets wijziging moet komen ten aanzien van deze belasting. Het i bekend, dat mede door mij een voorstel is gedaan om d forensenbelasting voor de arbeiders te wijzigen, maar ik zou den Minister in overweging willen geven te komen tot ee stelsel, dat niet meer van een belastingplichtige dan 3/3 za worden geheven, ongeacht waar de werkzaamheden van der belastingplichtige worden verricht, en dat men dus alleen moet krijgen een verdeeling tusschen de verschillende ge meenten.

Ik werp dit denkbeeld op, omdat ik van oordeel ben, da het een zeer belangrijke quaestie is en ik er grooten prijs o zou stellen als de Minister er binnenkort zijn aandacht aa zal schenken.

Ik acht deze quaestie zeer urgent.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil thans een enkel woord zeggen over de grondbelasting.

Ik heb met belangstelling geluisterd naar den heer Weit kamp, die deze belasting heeft afgeschilderd als een speciale

(J. ter Laan.)

boerenbelasting. Hij was blijkbaar van oordeel, dat deze belasting alleen drukt op de ongebouwde eigendommen, speciaal op de heide- en zandgronden. Ik zou den heer Weitkamp onder de aandacht willen brengen, dat deze belasting ook drukt op de gebouwde eigendommen, en wel aanzienlijk zwaarder dan bij het ongebouwd. Doch dit slechts terloops.

In de Memorie van Antwoord op hoofdstuk I der Staatsbegrooting heeft de Regeering medegedeeld, dat er enkele steekproeven ten aanzien van de grondbelasting zijn genomen, waaruit was gebleken, dat, wanneer het stelsel van belasting naar de kadastrale opbrengst zou worden verlaten voor dat van belasting naar de verkoopwaarde, het dan volstrekt niet zeker zou zijn, dat er meer geld in de schatkist zou komen en dat daarom momenteel de Regeering dat wetsontwerp zal laten liggen.

Het komt mij voor, dat de belasting niet alleen moet worden gewijzigd, omdat zij meer geld in de schatkist zou brengen, maar vooral hierom, wijl ik het stelsel van belasting naar de verkoopwaarde veel zuiverder acht dan het tegenwoordige. Maar wanneer de Regeering er niet toe wil komen, dat wetsontwerp te doen behandelen, m. a. w. de in uitzicht gestelde wijziging uitblijft, dan kan naar mijn oordeel de thans werkende regeling toch niet ongewijzigd in stand blijven. Er zitten te veel verschillen in. De tegenwoordige belasting werkt schromelijk onbillijk. De schattingen hebben voor een overwegend groot aantal perceelen, gebouwd zoowel als ongebouwd, jaren terug plaats gehad: geheel de nieuwe wijken van de steden worden geschat zoo dicht mogelijk bij de tegenwoordige waarde, terwijl de binnenwijken der steden alle op een veel lager peil staan. Ik maak mij sterk dat, wanneer een herziening plaats vindt op den tegenwoordigen grondslag, de opbrengst voor de schatkist aanzienlijk hooger zal zijn dan op het oogenblik. Ik zal op dit vraagpunt gaarne het oordeel van den Minister leeren kennen. Mijnerzijds wil ik er aan toevoegen, dat het mij voorkomt, dat het juist oogenblik, om de grondbelasting te herzien, al voorbij was, toen indertijd het ontwerp hier werd behandeld, en dat de toenmalige Regeering beduidend eerder met dat wetsontwerp voor de Kamer had moeten komen.

Mijnheer de Voorzitter! Thans een enkel woord over de tabaksbelasting.

Ik zal niet de nadeelen en de bezwaren, die uit deze belastingwet zijn voortgevloeid, in den breede opsommen; ik acht het voldoende, zooals de heer Staalman dat heeft gedaan, die een aantal bezwaren heeft genoemd, die m. i. volstrekt juist zijn, en waarbij ik mij dus kan aansluiten. Van een gedeelte mijner medeleden had ik ten aanzien van de Tabakswet een ander standpunt verwacht dan dat van den heer van Wijnbergen, die zeide: de wet is er nu eenmaal, de schatkist kan de opbrengst niet missen, als wij geen beter systeem weten te geven, moet de wet er blijven, bovenal ook, omdat wij niet verder kunnen naar den kant van de directe belastingen, zoodat wij verder moeten gaan met indirecte belastingen. In de verkiezingsdagen sprak men van den kant van den heer van Wijnbergen wel anders. Toen daverde de Katholieke pers van de berichten, dat de Katholieke candidaten voor het lidmaatschap der Tweede Kamer bereid waren hun stem eventueel te geven aan een voorstel tot intrekking van deze belasting. Wij weten, dat tal van personen in het zuiden des lands bij de tabaksindustrie betrokken zijn, en een dergelijk bericht op dat oogenblik had natuurlijk groote beteekenis, maar straks hoorden wij een heel ander geluid van den heer van Wijnbergen. De klanken uit den Katholieken hoek, dat de Tabakswet moest worden ingetrokken, zijn al lang verstomd en op het oogenblik hooren wij van dien kant niet anders dan dat de wet er nu maar blijven moet.

Van af het oogenblik, dat men met deze belasting voor het front is gekomen, heeft men de opbrengst geraamd op circa 18 millioen per jaar. In de Middelenwet voor 1923 wordt een opbrengst van niet minder dan 20 millioen geraamd. In het Voorloopig Verslag is twijfel geopperd aangaande de juistheid van dit bedrag en nu is het merkwaardig, dat de Minister in de Memorie van Antwoord die raming loslaat en zegt: nu ja, de wet is nog te kort in werking en er zijn zooveel verschillende factoren waarmede rekening moet worden gehouden, dat de werkelijke opbrengst nog niet kan worden benaderd. Naar mijn oordeel zal een bedrag van 18 millioen of van 20 millioen op verre na niet worden bereikt en ik ben overtuigd, dat na verloop van weinig jaren de opbrengst, die aanvankelijk verkregen zal worden, nog aanzienlijk zal dalen. Daartegenover staat, dat de wet groote nadeelen en grooten hinder veroorzaakt. De nadeelen, door den heer Staalman opgesomd, wil ik nog met één vermeerderen. Verschillende zoo genaamde eigenwerkers in de tabaksindustrie, menschen dus, die alleen of hoogstens met één of twee hulpen werken, hebben mij verzekerd, dat zij van de zes werkdagen één of anderhalven dag moeten gebruiken om de bandjes om de sigaren te werken en de formaliteiten, die de wet voorschrijft, na te komen. Door dat verlies van meer dan een zesde van den arbeidstijd wordt het inkomen van deze menschen getroffen in zoo sterke mate, dat men hiervoor de oogen niet mag sluiten. Intusschen is dit slechts een greep uit de vele die men op dit terrein zou kunnen doen.

In de Memorie van Antwoord deelt de Minister mede, dat de 2745 weigeringen op aanvragen om tabaksvergunning, die er aanvankelijk waren, later gedaald zijn tot 564. Nu zou ik willen vragen of deze daling een gevolg is van de wijzigingen die in de wet zijn aangebracht, want als dat het geval is, zal men, op het oogenblik dat die wijzigingen niet meer zullen gelden — en die geldigheidsduur was 3 jaar, welke termijn naar ik meen in 1925 verstrijkt — weer voor precies dezelfde moeilijkheden komen te staan.

Er zijn 564 weigeringen voor een tabaksvergunning uitgegaan. Hebben nu deze 564 personen, zooals oorspronkelijk de opzet van de wet was, uit de opbrengst van deze belasting een schadeloosstelling ontvangen? Zoo ja, hoe groot is deze in totaal en hoe groot voor ieder afzonderlijk geweest?

Ten gevolge van deze wet zijn ook een groot aantal arbeiders in de tabaksindustrie werkloos geworden. De Minister zegt in de Memorie van Antwoord, dat de tijdsomstandigheden en de valuta-verhoudingen hierbij ook een groote rol spelen. Dat geef ik dadelijk toe, maar de werking van de Tabakswet is voor het bedrijf zeer nadeelig en een aantal werklieden zijn inderdaad uit hun werk gestooten door de inwerkingtreding dezer wet. Heeft de Regeering maatregelen genomen, zooals oorspronkelijk de opzet was, een opzet, die door de Regeering bij herhaling is vastgelegd, om aan deze menschen uit de opbrengst van de tabaksbelasting te gemoet te komen? En als dit nog niet gebeurd is, is de Regeering het dan van plan? Op deze vragen zou ik gaarne van den Minister eenig antwoord ontvangen.

Het is heel gemakkelijk, om, zooals de heer van Wijnbergen doet, achter de lessenaar te gaan staan en te zeggen: de wet is er nu eenmaal en nu moet ze er ook maar blijven, maar wanneer men ziet, welke geweldige fraude de wet met zich heeft gebracht, fraude, die naar mijn oordeel slechts voor een klein deel is te achterhalen en een moreel nadeel is voor de bevolking, dan vraag ik mij af, of deze wet moet worden in stand gehouden. Is het mogelijk een ander systeem in te voeren, waaraan ik niet twijfel, laten wij het dan doen. De heer Staalman heeft zich daarvan wat al te goedkoop afgemaakt. Hij zeide: gij hebt het stelsel van den suikeraccijns, van den bieraccijns, van den gedistilleerdaccijns, ga gij, Minister, eens na, of gij daar niet wat uit kunt halen. Maar zoo gemakkelijk is het niet! Het gedistilleerd is onder toezicht van de belastingadministratie, en circuleert niet vrij in het land, bij den bieraccijns heeft men een ander stelsel, en met den suikeraccijns is het ook iets anders.

Bij den suikeraccijns gebeuren de werkzaamheden van de belastingadministratie vóór het oogenblik, dat de suiker de fabriek of de raffinaderij verlaat, en dan circuleert de suiker verder vrij in het land. Maar de suikerindustrie is samengetrokken in een 25 à 26 fabrieken, en misschien zijn er daarvan al weer enkele door de suikertrust opgeheven; in elk geval is het een klein aantal.

Wanneer nu de Staat, wat de tabak betreft, het heele be-

(J. ter Laan.)

drijf tot zich trekt, er een Staatsmonopolie van maakt, en de werkzaamheden toepast, zooals die in de suikerfabrieken gebeuren, d. w. z. den inslag in de fabriek controleert en den uitslag uit de fabriek controleert, dan heeft men de zaak in handen. Maar hoe moet men dat doen, wanneer men er geen Staatsmonopolie van maakt, bij het groote aantal kleine bedrijven in de tabaksindustrie? Op het oogenblik, dat men dit stelsel toepast, maakt men een groot deel van die menschen broodeloos. Dat kan alleen, wanneer men er een Staatsmonopolie van maakt en de verschillende ondernemingen daarbij inbrengt.

Op deze wijze zijn verschillende bezwaren te ondervangen, maar niet op de manier die de heer Staalman losweg aangaf.

Een ander stelsel is, dat men komt tot belastingheffing bij de bron. Het is herhaaldelijk onder het oog gezien. Ik geloof, dat als men die opbrengst uit de tabak wil houden, dat het dan nog beter is te halen aan de bron. Want de bezwaren, die wij nu hebben, zijn overwegend.

Maar ik kom tot het oordeel, dat deze wet hoe eer hoe beter moet worden afgeschaft. Een voorstel daartoe zal ik niet doen. Deze Regeering steunt hier op een blok van 60 en als zij iets niet wil, dan is het afgeloopen.

De heeren Staalman en Weitkamp hebben gewezen op de grensfraude en op de geheime branderijen en distilleerderijen, die tegenwoordig op ruime schaal groeien. Ik zou mij bij die bezwaren willen aansluiten, maar ik zou alweer er op willen wijzen, dat toen indertijd de verhooging van den accijns op gedistilleerd aan de orde was, eerst tot een veel lager bedrag, maar later, toen de Minister — geïnspireerd van buiten af om er meer geld uit te halen — voorstelde, om in totaal den accijns te brengen op f 3,50 per liter van 50 pct., ik ernstig heb gewaarschuwd voor de gevolgen, die daaraan zouden vastzitten: de grensfraude en de geheime branderijen. Mijnheer de Voorzitter! De toenmalige Minister van Financiën lachte om die bezwaren en vond hier gemakkelijk een meerderheid, die het voorstel er doorjoeg. Op het oogenblik staan wij voor de gevolgen. Er komt een jenieverstroom over onze oostgrens met alle nadeelige gevolgen, die daaraan voor de Nederlandsche bevolking verbonden zijn.

De heer **Weitkamp**: Dat komt in hoofdzaak door de lage valuta.

De heer **J. ter Laan**: Ik geef toe, dat ook de valuta een rol speelt, maar al zou dat niet het geval zijn, dan zou nog onze accijns zoo hoog zijn, dat het smokkelen van jenever een winstgevend bedrijf zou zijn.

De heer **Weitkamp**: De gedistilleerdaccijns is nog veel te laag.

De heer **J. ter Laan**: Het kan best zijn, dat dat de meening van den heer Weitkamp is, maar dan moet hij niet jammeren over de gevolgen. Dan is hij daarvoor mede aansprakelijk.

De heer **Weitkamp**: Daarvoor moet worden opgepast.

De heer **J. ter Laan**: Best, maar laat ik den heer Weitkamp uit mijn eigen ervaring als belastingambtenaar verzekeren, dat als er zooveel aan te verdienen is, als op het oogenblik het geval is, de Nederlandsche grens niet te bewaken is, tenzij men zou willen doen gelijk destijds langs de Belgische grens is geschied, dat men langs de grens een electrischen draad spant en daardoor het verkeer onmogelijk maakt. Anders is de grens zelfs door een cordon van ambtenaren niet af te sluiten. Of de heer Weitkamp als grensbewoner dat niet weet, is mij niet bekend, maar uit mijn eigen ervaring kan ik dat beweren.

Deze gevolgen zal men door het verminderen van de hoeveelheid, die ongedekt vervoerd mag worden op de linie, trachten te keeren. De fraude met kinderen zal hierdoor eenigermate worden tegengehouden, maar de personen, die zich hiermede bezighouden, krijgt men daardoor natuurlijk niet. Nu spreekt het vanzelf, dat men deze dingen kan ver-

(J. ter Laan e. a.)

anderen op twee manieren. Men kan den accijns verlagen en te gelijker tijd het korps ambtenaren op peil trachten te houden. Nu zou ik willen vragen, of de Minister dat doet.

Ik heb in den laatsten tijd herhaaldelijk brieven gekregen, dat een aantal hulpkommiezen, die jaren aan de grens hebben gestaan, die het terrein kennen, zullen worden ontslagen. Die menschen worden weggestuurd met het oog op de bezuiniging.

Ik acht dit verkeerd en zou den Minister willen toevoegen: schei daar dadelijk mede uit, die menschen kennen het terrein, kennen hun werk, daar hebt gij wat aan. U hebt op het oogenblik in de courant een advertentie staan om 200 kommiezen aan te stellen. U zult daar iets mede kunnen doen, maar niet zoo heel veel, want die menschen staan nieuw voor het werk, en zij, die reeds een jaar of zes dienst hebben gedaan, stuurt u naar huis. Houdt die menschen, Excellentie.

Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft tot mijn genoegen in de Memorie van Antwoord het standpunt ingenomen, niet weer te beginnen met het premiestelsel. Ik zou den Minister opnieuw willen sterken in dit standpunt. Het premiestelsel is voor de ambtenaren en dus voor het Rijk het meest verderflijke, wat er is. Wij hebben dat stelsel vroeger gekend in den tijd van den hoogen zoutaccijns, en het heeft tot schromelijke gevolgen geleid. Laat men daarmede niet meer beginnen. Dat doodt de moraliteit van een goed korps ambtenaren, zooals de Regeering op het oogenblik heeft, maar laat de Regeering er wèl voor zorgen, dat met deze geweldige fraude de ambtenaren over de administratie tevreden zijn. Laten de ambtenaren weten, dat zij billijk behandeld worden, en dat is nu niet het geval. Als de Regeering nu komt met een pensioenaftrek van 8½ pct., als zij dreigt met een herclassificatie, zooals hier gebeurd is, moet zij niet meenen, dat dat korps ambtenaren een hoog zedelijk standpunt ten opzichte van de belangen van de Regeering zal kunnen innemen. De Regeering moet allereerst zorgen, dat van haar zijde de verhoudingen ten opzichte van het ambtenarenkorps volstrekt in orde zijn.

De **Voorzitter**: De interpellatie van den heer Troelstra is thans niet aan de orde, en de tijd van den geachten afgevaardigde is nu om.

De heer **J. ter Laan**: Ik heb nog een enkel woord te zeggen over de zeeschepen, Mijnheer de Voorzitter! Ik zou nl. aan de Regeering willen verzoeken, waar zij bezwaren gevoelt, die er bestaan ten opzichte van de verzegeling van buitenlandsche zeeschepen, dat zij voor de Nederlandsche zeeschepen een behoorlijke regeling vaststelt. Daartegen bestaat toch geen enkel bezwaar. In Duitschland heeft men een behoorlijke regeling voor de verzegeling, maar in Nederland bestaat die niet en een dergelijk voorschrift kan worden gegeven, zonder dat er eenig belang voor de Nederlandsche havens mede is gemoeid.

Ik zou nog gaarne een paar andere punten willen bespreken, Mijnheer de Voorzitter, maar zal mij naar uw wensch schikken en eindigen.

De heer **Oud**: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats zou ik een enkele opmerking willen maken over de invordering van de belastingen. De algemeene toestand in handen en bedrijf maakt, dat het op het oogenblik voor tal van menschen moeilijk is, hun belastingen te betalen. Dat is te ernstiger, doordat ten gevolge van den achterstand in de belastingheffing men op het oogenblik dikwijls een aanslag thuis krijgt over jaren, die voor het bedrijf goed zijn geweest, en men dus een vrij hoog bedrag moet betalen in een tijd, waarin men in moeilijkheden verkeert. Wanneer nu de administratie van de belastingen iemand laat vervolgen, omdat hij zijn belasting niet betaalt, dreigt daardoor dikwijls het zeer ernstige gevolg, dat men den man volkomen op de straat brengt, en hem noodzaakt zijn geheele bedrijf te liquideeren, wat voor den fiscus niet voordeelig is en voor den betrokkene zeer ernstige nadeelen met zich brengt.

Om met een voorbeeld duidelijk te maken, wat ik bedoel,

24ste VERGADERING. — 23 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk VII*B* (Departement van Financiën) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Oud.)

zou ik willen wijzen op het geval, dat zich nogal eens voordoet, dat iemand nog een aanzienlijk bedrag moet betalen in de oorlogswinstbelasting. De zaken van dien man zijn nu om zoo te zeggen geblokkeerd. Hij heeft een groote schuld uit bankkrediet, die eigenlijk voor de waarde van zijn voorraden en eigendommen op het oogenblik veel te groot is, maar de bank laat de zaak zitten, omdat die weet, dat, wanneer zij het krediet opzegt, dit tot eenig gevolg kan hebben, dat zij hem ten gronde richt en dan kan hij toch niet betalen en daarom wacht zij liever af, totdat er wellicht betere tijden komen, de man weer wat kan verdienen en zoodoende de zaak misschien voor haar op den duur in orde komt.

Wanneer nu in zoo'n geval de fiscus komt en begint te executeeren — en wanneer er één crediteur daarmede begint, beginnen andere crediteuren ook — dan is de zaak reddeloos verloren, de fiscus zal dan dikwijls toch niet krijgen wat hem toekomt, omdat na de laatste wijziging van de desbetreffende bepalingen de fiscus niet meer vooraanstaat met zijn vordering, en dus nu niet meer eenvoudig de onroerende goederen kan nemen, zelfs al staat er hypotheek op; terwijl, wanneer men wat coulanter zou optreden en den man gelegenheid gaf betere tijden af te wachten, daardoor de belastingadministratie op den duur beter haar penningen binnen zou krijgen.

In dit verband denk ik vooral ook aan het tuinbouwbedrijf, dat, zooals bekend is, in buitengewoon groote moeilijkheden verkeert. Ik zou den Minister willen vragen, wanneer zich bij dit bedrijf gevallen voordoen, waarin men door te straf optreden bij de invordering der belastingen een bepaald bedrijf dreigt ten gronde te richten, te overwegen wat coulanter op te treden en betere tijden af te wachten, wat ook voor de belastingadministratie voordeelig kan zijn.

Ik meen mij te herinneren, dat toen in 1914 de oorlogstoestand intrad, vanwege het Departement van Financiën per circulaire aan de verschillende ontvangers der belastingen werd voorgeschreven, niet te straf op te treden met de invordering der belastingen, omdat het den menschen toen moeilijk kon vallen aan hun verplichtingen tegenover den fiscus te voldoen.

Ik zou er bij den Minister sterk op willen aandringen in gevallen, waar daartoe aanleiding bestaat, die gedragslijn ook nu te volgen.

In aansluiting hiermede zou ik een opmerking willen maken over de personeele belasting. In het Voorloopig Verslag is gesproken van de wenschelijkheid om den norm, waarop men aangeslagen wordt in die belasting, te verhoogen. De Minister heeft daarop geantwoord, dat, gezien den nood der schatkist, hij van de bedragen, welke die belasting opbrengt, niets kan prijsgeven. Dit antwoord lijkt op het eerste gezicht volkomen juist, maar indien ik goed ben ingelicht, dan is het feitelijk niet geheel juist, in dien zin nl., dat er onder de lage aanslagen in de personeele belasting, waarvoor hier vrijstelling is bepleit, zoo ontzaglijk veel oninbare posten voorkomen.

De ervaring van de deurwaarders der belastingen ten aanzien van al die kleine aanslagen is, dat er een groote massa administratief werk moet worden verricht, eerst om den aanslag op te leggen, daarna om ze in te vorderen, een onderzoek in te stellen enz., en dat men toch ten slotte komt tot oninbaarverklaring, waardoor er veel werk wordt verricht zonder ten slotte baten voor de schatkist op te leveren.

Eén dier deurwaarders heeft mij uitdrukkelijk verzekerd, dat wanneer men den norm voor de personeele belasting verhoogde, naar zijn meening dit ten slotte niet zou leiden tot een mindere opbrengst voor de schatkist, maar alleen tot vermindering van administratief werk en dus daardoor indirect tot bezuiniging.

Het spreekt vanzelf, dat ik niet over de gegevens beschik om absoluut te kunnen zeggen, dat dit juist is, maar ik zou er bij den Minister ernstig op willen aandringen, waar hij wel over deze gegevens kan beschikken, hiernaar een onderzoek te willen instellen, waarbij hij wellicht tot de conclusie zal komen, dat wijziging der op dit punt bestaande wetsbepalingen niet behoeft te leiden tot vermindering van inkomsten voor de schatkist.

Ik zou nog een enkele opmerking willen maken over de afschaffing van het registratierecht op den openbaren verkoop van roerende goederen, waarover bij deze Kamer een wetsvoorstel, van den heer Duys, is ingekomen. Ik begrijp, dat de Minister naar goed gebruik over dit wetsvoorstel zich niet uitlaat en eerst afwacht wat de beide Kamers der Staten-Generaal daaromtrent beslissen, om, wanneer het mocht worden aangenomen, zijn oordeel daaromtrent kenbaar te maken.

De Minister voegt hieraan echter toe, dat hij zelf een wijziging van de registratiewetgeving overweegt en dat hij die wijziging overweegt in een richting — ik wil dat reeds nu verklaren —, die ook mij zeer sympathiek is en die is aangegeven door den heer de Jong in een paar artikelen in het *Tijdschrift voor Privaatrecht, Notarisambt en Registratie*.

Nu zou ik er bij den Minister op willen aandringen, dat, indien eenigszins mogelijk, met de indiening van dit wetsontwerp eenige spoed zal worden betracht, opdat, wanneer eventueel de Kamer straks komt aan de openbare behandeling van het wetsvoorstel-Duys, men te gelijk in de gelegenheid zal zijn het wetsontwerp van de Regeering in behandeling te nemen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat dit de zaak zeer zou bevorderen. De heer Duys stelt namelijk alleen voor het registratierecht op de openbare veilingen van de landbouwproducten af te schaffen, terwijl ik verder zou willen gaan en ik veronderstel, dat ook de Minister verder wil gaan.

De heer Duys heeft in de Memorie van Toelichting bij zijn wetsvoorstel medegedeeld, dat hij geen bezwaar had verder te gaan; hij is bereid zijn voorstel uit te breiden. Uit den aard der zaak staat men echter bij een initiatiefvoorstel voor de moeilijkheid, dat men aanvankelijk niet weet, hoe de Regeering over de zaak denkt, en daarom is het begrijpelijk, dat de Kamer huiverig zou zijn het voorstel uit te breiden. Men zou immers de kans kunnen loopen, dat de Regeering zei: ik wil nu van het heele voorstel niet weten, terwijl, als men het beperkt tot de landbouwproducten, daarover te praten zou zijn geweest.

Ik zou een beperking der afschaffing tot de landbouwproducten betreuren, omdat naar mijn meening het registratierecht op roerende zaken in het algemeen een van de hatelijkste belastingen is, die wordt geheven. In dit verband heeft het mij verwonderd, dat de heer van Wijnbergen ter bestrijding van de vliegende winkels een uitbreiding van dit registratierecht heeft bepleit.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal op het oogenblik niet treden in een bespreking van het vraagstuk van de vliegende winkels, maar ik zou het een verkeerden weg vinden, als men de bestrijding daarvan zoekt op de manier als door den heer van Wijnbergen is aangegeven, nl. door uitbreiding van het registratierecht.

Als men de bepalingen van het registratierecht goed zou willen naleven, geeft het ontzaglijk veel moeite. De heer de Jong geeft daarvan in zijn artikelen eenige voorbeelden, die ik op het oogenblik niet zal aanhalen.

Iedere verkoop van roerende zaken, die op het oogenblik in het openbaar geschiedt, zelfs bij advertentie, valt onder dit registratierecht.

Als men den weg volgt, die door den heer de Jong in zijn artikelen is aangegeven, kan de Minister ruimschoots uit de baten van het registratierecht op de onroerende goederen terugvinden datgene, wat hij verliest door de afschaffing van het registratierecht op de roerende goederen.

Ik denk vooral aan het denkbeeld van den heer de Jong, om de vermindering van belasting bij overdracht van onroerende zaken binnen één, twee of drie jaar te doen vervallen. Ik geloof, dat de Minister het vooral in die richting moet zoeken. Ik zou b.v. niet willen gaan in de richting van verhooging van het registratierecht bij ruiling van landerijen. Ik vrees, dat het de ruilverkaveling zeer zou belemmeren, indien men in die richting ging.

Ik ben het niet in alle deelen eens met den heer de Jong, maar wel met name op dit punt, dat ik ook geloof, dat de bepaling, dat bij een overdracht van onroerende goederen binnen één, twee of drie jaar een verminderd recht wordt geheven, ruimschoots de baten zal opleveren,

(Oud c. a.)

die men zou missen, wanneer men rondweg een streep haalt door het registratierecht op roerende zaken.

Ik geloof, dat dit ook aanbevelenswaardig is, om deze reden, dat, wanneer men deze afschaffing beperkt tot de verhoogingen van landbouwproducten, men voor de moeilijkheid komt te staan van de omschrijving wat nu precies onder landbouwproducten is te verstaan.

De Minister kan deze moeilijkheid alleen ondervangen door de regeling te treffen, die ik zooeven heb bepleit.

Mijnheer de Voorzitter! Ten slotte zou ik een opmerking willen maken naar aanleiding van hetgeen door den heer Gerretson is gezegd. Deze heeft gesproken over de naar zijn meening onbillijke heffing van de viervoudige verhooging bij de navordering van de inkomstenbelasting en de belastingen, die daarmede verband houden.

Nu weet ik niet precies hoe het geval, dat de heer Gerretson op het oog had, zich heeft voorgedaan, maar ik kreeg den indruk, dat hij de onbillijkheid vooral hierin zag, dat de aangever te goeder trouw was geweest, en nu wil ik er allereerst op wijzen, dat het vraagstuk van de viervoudige verhooging bij de inkomsten- en de vermogensbelasting met de vraag van goede trouw niets te maken heeft. Wanneer men nagaat de geschiedenis van de wet op de navordering op de vermogensbelasting — de eerste navorderingswet, welke in de Kamer behandeld is—, dan zal men zien, dat volgens het oorspronkelijke ontwerp, wanneer bleek, dat er te weinig was aangegeven, navordering plaats zou hebben over de laatste 5 jaren, maar daar men het bezwaar van zulk een langen termijn gevoelde, heeft men dit veranderd in navordering over één jaar, maar dan te verhoogen met het viervoud, om zoodoende toch binnen te krijgen, wat de fiscus waarschijnlijk over vijf jaar te weinig ontvangen had. De bedoeling was dus niet een boete op te leggen, maar alleen om te krijgen, wat door den fiscus te weinig was genoten; daaruit volgt dus, dat deze belasting met goede of kwade trouw niets te maken had. Al heeft men te goeder trouw te laag aangegeven, dan neemt dit niet weg, dat het Rijk over 5 of meer jaren te weinig gekregen heeft, en dan is het volkomen billijk, dat het te weinig betaalde alsnog wordt ingevorderd. Het maakt alleen verschil, wanneer men kan aantoonen, dat te goeder trouw slechts te weinig is aangegeven over de laatste één of twee jaren. Dan zou het onbillijk worden het viervoudige van het tekort te heffen. Dit geval doet zich inderdaad herhaaldelijk voor. Zoo herinner ik mij uit mijn eigen praktijk het veel voorkomende geval, dat iemand met April een erfenis gekregen had en deze in Mei verzuimd had aan te geven, omdat hij meende dit niet te behoeven te doen, voordat hem het geld door den notaris was uitbetaald. Als nu achteraf dit verzuim bleek en het viervoudige werd nagevorderd, zou dit volkomen onbillijk geweest zijn, omdat slechts over één jaar te weinig was betaald. Ik weet echter, dat in zulke gevallen nooit geschroomd werd aan Financiën de veiligheidsklep toe te passen, dat de Koningin in geval van dwaling of onwillig verzuim kwijtschelding kan geven van een gedeelte van den aanslag.

Nu zou ik den Minister willen vragen, of deze bepaling, welke ook bestaat bij de inkomstenbelasting, nog steeds wordt toegepast in gevallen, waar van goede trouw blijkt. Vindt men dezen weg van kwijtschelding te omslachtig, dan zou kunnen worden overwogen, aan den Raad van Beroep de bevoegdheid te geven, deze vermindering te doen. Voor dergelijke gevallen ga ik dus gaarne met den heer Gerretson mede, maar ik ontken dat het juist is, dat iemand, die te goeder trouw te weinig heeft aangegeven, nooit verhooging zou behoeven te betalen. Dit moet geheel afhangen van het bedrag, dat de fiscus door zijn te geringe aangifte te weinig ontvangen heeft.

De heer **Wintermans**: Mijnheer de Voorzitter! Het is een feit, dat vóór de aanneming der Tabakswet, waaraan wij slechts zeer noode hebben medegewerkt, er niet zooveel belangstelling was in de kringen der ten naaste daarbij betrokkenen, als waarvan sinds de invoering dier wet gebleken is.

(Wintermans.)

Bij de behandeling dier wet hier, heb ik een schets gegeven van de werking van den administratieven molen, die daarmede in beweging ging gezet worden. Op mijn voorstel is er toen hier en daar een enkel raadje uitgenomen, maar het is toch ook een ingewikkeld apparaat voor den fiscus, om de centen binnen te krijgen.

In het land is er heel wat over gefulmineerd. In *De Maasbode* b.v. is de man, die zich teekent „Vox clamans", geregeld bezig om opluchting te zoeken voor zijn verstoord humeur en er blijft nog een heel koor van *voces clamantes* aan den gang. Al sterft hier en daar een enkele stem weg, het koor is nog altijd zeer sterk bezet.

Daartoe heeft de heer Staalman heel wat bijgedragen. Die wekte de hoop op, dat er van de wet toch niets zou komen. Daarom heeft men indertijd in de kringen van belanghebbenden te weinig gerekend met de mogelijkheid, dat de wet toch ingevoerd zou worden, en het is later een bron geweest van veel ergernis, waaruit een heele klachtenlitanie is voortgekomen. Daarvan hebben wij natuurlijk ook ons pleizier gehad!

Ik heb mij altijd op het standpunt geplaatst, dat men elke Regeering in dezen tijd het geld uit een tabaksaccijns redelijkerwijs niet zou kunnen weigeren en dat geeft tegenwoordig ook bijna iedereen in het land toe. Maar dan komt men voor de quaestie van het hoe van die belasting te staan.

Ik geef nog steeds de voorkeur aan een belasting op de ruwe tabak.

Ik heb van den heer ter Laan bij zijn bestrijding van de door den heer Staalman zoo ruwweg aangegeven andere mogelijkheden om een tabakswet te laten functioneeren met zekere verwondering gehoord, dat hij nu ook wat gevoelt voor de belasting op de ruwe tabak. Immers, toen hier indertijd van verschillende zijden, ook van mijn zijde, er op gewezen werd, dat er toch zoo vreeselijk veel moeilijkheden te voorzien waren, was de oppositie hier absoluut niet te bewegen om een klank zelfs in die richting uit te spreken en Minister de Vries de hoop te geven, dat hij van de Kamermeerderheid, die in dat geval een andere zou geweest zijn, zijn geld wel zou kunnen krijgen. Van belangstelling bij den heer ter Laan voor een belasting bij de bron is toen niets gebleken. Integendeel, het was er destijds de oppositie om te doen Minister de Vries, die deze wet niet eens ontwierp, te grieven en hem in dit geval onder geen voorwaarde ter wille te zijn. Dat het zoo geloopen is als het geval is geweest, is dus mede de schuld geweest van den heer ter Laan, die het nu wil doen voorkomen, alsof hij ten slotte toch wel in die richting zou willen medegaan. Had hij destijds zoo gesproken, dan ware er misschien een heel klein kansje, dat wij een andere regeling hadden kunnen krijgen.

Er was toen ook nog het bezwaar tegen de belasting op de volkssigaren en op de volkspijp.....

De heer **J. ter Laan**: U had er destijds toch niet tegen mogen stemmen.

De heer **Wintermans**: Wat ik mocht of niet mocht staat naar mijn meening niet ter beoordeeling van den heer ter Laan. Wat kon gebeuren destijds stond toch wel eenigszins ter vrije beoordeeling van mij. Er was overeenkomst mogelijk geweest, althans zeker even goed als thans.

Maar ik heb sinds te beter begrepen, dat er toch bezwaren zijn, die de heer ter Laan hier niet genoemd heeft en die destijds de Regeering zeer zeker heel veel moeilijkheden bereidden om over te gaan tot een van de twee ideeën, dat ten slotte na lange studie als uitvoerbaar was aangegeven door de commissie van deskundigen. De meerderheid — dat waren de tabakshandelaren en de grootste sigarenfabrikanten — was voor het banderollesysteem. Er was een zeer aanzienlijke — maar mijns inziens verstandige — minderheid, die het voorstel steunde, dat betrof: belasting op de ruwe tabak per kilo. Wat hadden wij daarbij tegen? Dat was het groote tabakskapitaal en dat wilde per se de belasting op het effectief entrepôt niet, en zeide: de tabaksmarkt zal uit Amsterdam weggaan, als wij deze tabaksbelasting krijgen op de ruwe tabak. De heeren, die de Amsterdamsche tabaksmarkt

(Wintermans.)

n handen hebben, dreigden daarmede. Tegen dat dreigement s natuurlijk een Minister niet gemakkelijk bestand; het zal u de klagende kleine en midden-fabrikanten en vele andere ndustrieelen nog eenigszins tot troost kunnen zijn, als zij iet schaar en stempel en plakpot aan het werk zijn, dat zij oodoende de Amsterdamsche tabaksmarkt behouden, die aar mijn meening niet behoeft weg te gaan — maar die ou weg gaan —, omdat de binnenlandsche markt slechts en peulschillete is voor deze Amsterdamsche tabakskoningen, ie het kleine bezwaar van het effectief entrepôt beslist niet ilden acepteeren. Zoo staan de zaken. En waar zoo de zaken aan, kunnen wij ons heel goed voorstellen, dat er velen eggen: men behoeft niet meer te praten, want de wet gaat iet weg. Zoo schreef bv. *De Standaard:* ,,Wie daarop rekent een zot.'' Dat is in elk geval zeer duidelijk gesproken.

Er beginnen in den laatsten tijd vele menschen zich op dit tandpunt te plaatsen, zooals ook blijkt uit de vaktijdschrifen. Men is er dus niet in geslaagd de Tabakswet weg te ouden, omdat de linkerzijde evenmin de belasting op de uwe tabak heeft gewild als de Amsterdamsche tabakshanelaren. Nu wil ik mijn krachten niet uitputten om naar dit ysteem nog te talen. Ik geloof, dat wij het best op het tandpunt kunnen staan, dat wij aan den Minister de vraag tellen, of hij zooveel mogelijk wil medewerken om, zonder at de opbrengst wordt geschaad, oneffenheden uit de wet eg te nemen.

De heer ter Laan zal wel zeggen: daar hebben wij den raai. Hij heeft gezegd: waar zijn nu die Katholieken, die n hun bladen hebben geschreven, dat er van alles moet ebeuren met die Tabakswet? Maar hij is in gebreke gebleven an te toonen, dat één lid van mijn fractie zich daarvan ook aar iets heeft aangetrokken.

De Kamerleden moesten bij elkaar komen en advies geven, oo werd toen geschreven, maar geen enkel onzer is aan de lachten in de pers op die wijze of door toezeggingen te emoet gekomen. Wij hebben wel degelijk een solied standunt ingenomen en ten aanzien van de houding van mijn ractie is er niet het minste in te brengen.

Ik geloof, Mijnheer de Voorzitter, dat ik het standpunt, at wij innemen ten opzichte van deze zaak, voldoende heb elicht. Daarom richt ik mij thans tot den Minister met mijn enschen, die ik in het kort zal formuleeren en toelichten.

De eerste wensch, dien ik in vragenden vorm aan den inister heb voorgelegd, nl. of de Minister te gemoet wil omen aan de bezwaren, die er bestaan bij de sigarenwinkeers, betreffende den accijns op hun voorraad per 1 Juni. it geval ligt zoo. Men was van meening, dat de invoering an den accijns voor de detaillisten geen nadeelen zou medeengen. De Minister had immers bij de behandeling van de et gezegd, dat de consument den accijns zou betalen. Dat g zoo voor de hand, dat ieder het ook zoo opvatte. De pct. zou van het publiek geheven kunnen worden, maar at is geheel tegen ieders verwachting anders geloopen. en kan het verhaal van de geheele geschiedenis in *De igarenwinkelier*, het orgaan van den Bond van Sigarenkeliers, van 29 Juli lezen. De fabrikanten gingen op het genblik van de invoering niet tot de verwachte verhooging er en nu is door die niet-homogeniteit van de sigarenbrikanten — enkelen wenschten niet in dien zin mede te erken — de geheele sigarenwinkeliersstand de dupe geworen van dien toestand bij de invoering.

Nu zou ik den Minister met ernst willen vragen, of hij aan sigarenwinkeliers, die kunnen aantoonen, dat zij werkejk een niet te voorziene en niet te ontkomen schade hebben eleden, een billijke tegemoetkoming zou willen verleenen. e kosten zullen ook niet zoo heel veel bedragen en het zal en milde stemming tegenover de wet geven, aan welker uitering die personen waarschijnlijk binnen afzienbaren tijd llen moeten medewerken. Zooals mij uit de beste bron is edegedeeld, komen er anders slachtoffers, zelfs faillissenten van dit onvoorzien geval. De Minister zal zich den ank van de groote organisatie van sigarenwinkeliers vererven, indien hij in de plaats van het harde wetsartikel een llijke regeling wil toepassen. Gevaar, dat er quantitatief een valsche maatstaf zou worden gebruikt bij zulk een redres, is buitengesloten, omdat de cijfers, waarvan men moet uitgaan, vaststaan en ook niet met het oog op niet te vermoeden resultaten valschelijk zijn opgemaakt. Er waren geen groote voorraden in handen van de detaillisten, slechts bij hooge uitzondering, integendeel, de meesten hadden mondjesmaat ingeslagen.

Een ander punt in verband met de uitvoering van de wet. De tabakskervers, die vergunning hebben voor een pand, waarin te gelijk winkel is, klagen, dat na het kerven hun tabak moet worden verpakt in hoeveelheden van ponden, onsjes en half-onsjes. Die tabak wordt dan kort en stoffig en bij de latere behandeling wordt het met die tabak nog erger.

De pruimtabak, zoo wordt medegedeeld, moet direct verpakt worden in zakken en dan droogt zij uit en beschimmelt zij. Zoo gaat het niet.

Dan de snuif, een artikel van weinig beteekenis, maar toch gevoelen de menschen der industrie de bezwaren. De snuif te verpakken in papier gaat niet, omdat er een chemische stof gebruikt wordt bij de snuif — ik meen: ammonium carbonaat — waardoor het papier stuk gaat.

Het is mijn wensch, dat de Minister maatregelen zal nemen om aan die bezwaren te gemoet te komen. Dat gaat, als hij van geval tot geval een regeling treft, waarbij wordt verklaard, dat de kleine kervers permissie krijgen de gesneden tabak op bepaalde manier te bewaren. Voor de pruimtabak kan bepaald worden, dat die mag verpakt worden op een wijze, waarop aan de bestaande bezwaren wordt te gemoet gekomen, en. wat de snuif betreft, te dien aanzien bestaat er minder bezwaar om toe te staan, die uit een vaatje te verkoopen, omdat er slechts een viertal fabrieken in ons land is en het beetje belasting, dat er uitgehaald wordt, gemakkelijk binnenkomt.

Wat de sigarenfabrieken betreft, deze hebben ook te klagen. Zij zouden in veel plaatsen gaarne zien, dat daar een zekere voorraad aanwezig was van banderolles. Vooral kleinen fabrieken moet men het gemakkelijk maken. Zou men deze b.v. niet op de postkantoren verkrijgbaar kunnen stellen?

Dan de quaestie van het vervoer van de eene fabrbiek naar de andere. Daar moet een kommies bij te pas komen om de sigaren te verzegelen, en dat moet worden betaald en zelfs het loodje wordt daarbij in rekening gebracht. Dat vind ik toch wel wat klein van den fiscus. Het betreft hier toch fabrikanten, die heele sommen naar den fiscus brengen en het gaat toch al niet schitterend in de sigarenindustrie. Soms is dit vervoer een overbrengen van het eene deel eener fabriek naar het andere, vaak maar enkele meters verwijderd. Dat moet toch geen kosten medebrengen. Ik twijfel er niet aan, dat als de Minister zegt het bevredigend te zullen regelen, de betreffende personen niet meer zullen hebben te klagen.

De waarborgstelling is voor kleine fabrikanten ook zwaar. De Minister is zoo vriendelijk geweest dien menschen eenige tegemoetkoming te betoonen. Maar ik zou zeggen: de Minister kan de geheele waarborggeschiedenis gerust laten vervallen. Hij heeft deze menschen toch geheel en al in de hand.

Dan nog de quaestie of voor de kleine fabrikanten de banderolles niet zoo kunnen worden verkrijgbaar gesteld, dat zij die niet behoeven te knippen, maar onmiddellijk gereed zijn voor het gebruik. Tegenover den plicht verhoogde banderolles er om te doen als de prijs stijgt, zou moeten staan, dat men bij prijsdaling ook teruggave zou kunnen krijgen. Ik zou daarvoor gaarne een eenvoudige manier zien ingevoerd.

Verder wordt door de sigarenwinkeliers geklaagd over verkoop van sigaren tegen prijzen beneden die, welke op de banderolles staan. In Duitschland bestaat een aanvullende regeling voor de opruimingen. Zou er bezwaar tegen zijn om die ook hier in te voeren?

Verder zou ik den Minister dringend willen vragen, in verband met een toezegging in de Memorie van Antwoord, dat getracht wordt zooveel mogelijk aan de bezwaren van de kleine ondernemers te gemoet te komen. En ik vraag ook wat de Minister denkt te doen voor hen, die niet aan de

(Wintermans e. a.)

door den fiscus gestelde eischen kunnen voldoen. Ook de heer ter Laan heeft gevraagd wat er moet gebeuren. Ik zou willen zeggen, met het oog op dezelfde reden, die de heer ter Laan heeft aangegeven, dat er vroeger toch op gerekend is om aan deze menschen een tegemoetkoming te geven. Op welke wijze denkt de Minister dat te regelen?

Wanneer ik een bevredigend antwoord krijg op mijn vragen, dan kan de Minister er van verzekerd zijn, dat zijn novelle, die wij van hem verwachten, met groote belangstelling zal worden te gemoet gezien, en dat, voor zoover er thans nog wettelijk bezwaren zijn, vele personen nog wel eenig geduld zullen hebben om de moeilijkheden te dragen.

Voorts nog een vraag over de personeele belasting. Ik heb vernomen, dat op sommige pensionaten en andere opvoedingsgestichten voor de ontspanning van de kweekelingen een biljard aanwezig is. Deze biljards worden door de personeele belasting zwaar getroffen, ofschoon in die onderwijsinrichtingen deze niet kunnen worden beschouwd als objecten van luxe of om winst mee te maken. Zou de Minister niet eens willen overwegen, of voor dergelijke biljards een reductie op de belasting kan worden toegestaan. Dat zou heel geschikt kunnen geschieden bij een verandering van de belasting. Misschien kan het nog op een andere manier. De Minister zal er ten slotte geen schade van hebben, want als de jongelui leeren biljarten, zullen zij later de queu-evoluties maken ten bate van de schatkist. Ik hoop, dat de Minister die instituten te hulp zal willen komen.

Ten slotte sluit ik mij volledig aan bij hetgeen de heer Weitkamp heeft gezegd in zake de wenschelijkheid van een herziening van het registratierecht. Wat die geachte afgevaardigde daarover zeide, was mij geheel uit het hart gegrepen. Ik hoop, dat de land- en tuinbouwers, wier belangen ook mij zoozeer ter harte gaan, spoedig zullen kunnen juichen, dat zij van die kwellende belasting zullen zijn verlost.

De heer **van Gijn**: Mijnheer de Voorzitter! Het antwoord van den Minister in zake de belastingvlucht heeft mij wel wat teleurgesteld. De Minister zegt, dat het eenige middel daartegen is belastingverlaging. Ik heb dezen zomer geschreven, dat ik niet meen, dat de financieele moeilijkheden in tien jaren in orde zullen komen, met name wat de hooge belastingen betreft, terwijl wij toch juist tot belastingverlaging moeten komen, opdat ons niet te veel menschen ontsnappen. Het is een moeilijk vraagstuk, maar denkt de Minister nu in het geheel niet te kunnen treden in wat is geschied bij de verdedigingsbelastingen, nl. in de bepaling, dat degenen, die zijn weggegaan, niet kunnen terugkomen zonder alsnog te betalen over de verloopen jaren?

Ik weet wel dat daartegen bezwaren bestaan, men zegt dan: dat is een reden te meer om weg te blijven, maar de ondervinding leert, dat het vaderland bijna altijd weer trekt. Men gaat op de bonne fooi naar Zwitserland, waarvoor men nu weer meer vreesachtig wordt door de kapitaalsheffing, die daar dreigt. Als men weet: ik blijf toch in Nederland betalen en bovendien betaal ik in Zwitserland, dan moet dat toch den invloed hebben, dat men de proef niet neemt met weggaan. Ik zou den Minister dus willen verzoeken, te overwegen, dat denkbeeld, dat indertijd bij de verdedigingsbelastingen gold, thans ook toe te passen bij de inkomstenbelasting enz.

In de tweede plaats wensch ik een enkel woord te zeggen over de nieuwe redactie van onderartikel 120*i* volgens de Nota van Wijzigingen, die ons gisteren heeft bereikt. De Minister zegt zelf, dat de zaak nog niet in dichte vaten is, maar en passant wordt de redactie vast gewijzigd om in de bedoelde richting uit den post te kunnen putten. Ter toelichting deelt de Minister het volgende mede:

> „Dit onderzoek heeft geleid tot het opstellen van een regeling, waarbij de Staat niet eene gedeeltelijke garantie verstrekt aan de Nederlandsche Bank, op grond waarvan deze weder crediet geeft aan de bankinstelling, welke den export financiert, maar waarbij de Staat aan den exporteur zelf, voor een gedeelte van ten hoogste 40 pct.,

(van Gijn.)

> garandeert den koopprijs, door dezen voor de te exporteeren goederen van den kooper bedongen."

Ik meen echter, dat wij wel iets meer mogen weten vóór wij dezen post voteeren. Wat bedoelt de Minister met de 40 pct. van den koopprijs? Als de buitenlandsche crediteur bv. failleert, en de verkooper ontvangt 30 pct. van zijn vordering, zal de Staat dan 10 pct. bijdragen opdat het verlies niet meer dan 60 pct. bedraagt? Als dat de bedoeling is, zal het niet veel helpen. Of is de bedoeling, 40 pct. van het tekort, dat eventueel ontstaat, zoodat iemand, die 60 pct betaald krijgt, in de resteerende 40 pct. een bijdrage van 40 pct. van den Staat krijgt, dus 16 pct. van de geheele vordering? Hetgeen er staat, is m. i. zeer onduidelijk. En wat bedoelt de Minister met het garandeeren van den koopprijs der te exporteeren goederen? Wil dat zeggen, al iemand goederen verkoopt in Marken op een oogenblik, da de Marken 4 cent de 100 staan en op het oogenblik van de betaling zijn zij gedaald tot 2 cent de 100, zoodat de man slechts het halve bedrag in guldens ontvangt, dat de Staa dan dat risico van de Markendaling deelt voor 40 pct.? En verder, is de bedoeling, als iemand zaken gedaan heeft me een slechten betaler, dat hij dan ook een vergoeding ontvangt? Dan is er wel bezwaar om den tweeden stap te doen dien de Minister doen wil, en niet alleen voor het herwinnen of behouden van betrekkingen, maar ook voor het verkrijgen van nieuwe betrekkingen die garantie te verleenen. Wanneer men nieuwe relaties opent, is er meer kans op, dat men me een onsoliden debiteur te doen heeft, dan in geval van he herwinnen of behouden van oude betrekkingen.

Het zou mij aangenaam zijn, indien de Minister daarom trent iets zou willen mededeelen, te meer, omdat de Ministe een blanco-krediet vraagt, het is een memoriepost. Wij kunnen voor de mogelijkheid komen te staan, dat wij he volgend jaar hooren, dat er 5 of misschien 10 millioen aan i weggegaan! Is het alleen een overschrijvingspost, dan is he niet van zoo groot belang, want hetgeen kan worden over geschreven, is niet veel.

Een tweede opmerking betreft het nieuwe art. 134*a*. D Minister wil een proef nemen met het inwinnen van ad viezen van z.g. efficiency-bureaux. Ik heb dat met buiten gewone belangstelling gelezen en geloof, dat het een zee goed en verstandig plan is. Alleen zou ik den Minister de raad willen geven, om in eigen huis te beginnen; ik geloo dat bij de belastinginning hiervan zeer sterk zal kunne worden geprofiteerd. De Minister zegt mij nu, dat daar jui het begin zal worden gemaakt, en dan ben ik volkomen vo daan. Alleen veroorloof ik mij dan, den Minister nog de raad te geven, de z.g. fusiecommissie op stal te zetten, wa ik vrees, dat bij de goede, maar toch moeilijke verhoudin tusschen directe belastingen en registratie, die fusiecom missie uit het personeel zelf weinig kans geeft, tot iets leiden.

Ten slotte, Mijnheer de Voorzitter, een kleine opmerkin in verband met de zilverbons.

De Minister schijnt daarover eenigszins voldaan te zij maar er bestaat toch nog de zeer groote mogelijkheid om zij medemensch te bedriegen met Indische zilverbons. Ik maa mij sterk, dat ik den Minister uit vier zilverbons kan lat trekken en hij de verkeerde er uit haalt!

Dat is natuurlijk niet op eens te corrigeeren, maar ik ge den Minister den raad, te trachten dergelijke dingen te voo komen. Nu is de zaak zoo, dat wanneer een Indische gulde bon en een Nederlandsche rijksdaalderbon naast elkaar li gen, men direct zegt: dat is hetzelfde geld. Dat wordt gr voor elkaar aangenomen. Dat is ondenkbaar met Duitsch met Fransch geld. Bankpapier van iedere natie heeft z zijn eigen karakter, en zoo schijnt men ook de neiging hebben, aan het bankpapier van Nederland en Nederlandsc Indië hetzelfde karakter te geven. Ik vertrouw, dat in h vervolg met Indië zal worden overlegd, opdat niet een rui middel wordt aangemaakt, dat zoo bedrieglijk lijkt op ee Nederlandsch ruilmiddel van grootere waarde.

De Voorzitter: Is de heer Minister bereid, op de do

(Voorzitter e. a.)

den heer Staalman gestelde vragen en de overige gemaakte opmerkingen thans te antwoorden?

De heer **de Geer**, Minister van Financiën: Gaarne, Mijnheer de Voorzitter!

De **Voorzitter**: Dan is het woord aan den heer Minister van Financiën.

De heer **de Geer**, Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb hedenavond zoo talrijke nuttige wenken ontvangen, dat ik meen, niet op elk daarvan concreet te kunnen ingaan. Ik begin dus met omtrent verschillende punten te zeggen, dat ik ze gaarne nader overwegen zal. Sommige zijn niet aangeroerd in het Voorloopig Verslag, andere wèl, maar zijn hedenavond in een zoo belangwekkend nieuw licht gesteld, dat ik mij daaromtrent gaarne nader wensch te beraden. Zoodat, wanneer ik niet van ieder punt, dat iedere geachte spreker heeft aangeroerd, afzonderlijk zeg, dat ik het zal overwegen, dit niettemin het geval zal zijn.

Ik zal thans enkele meer saillante onderwerpen op den voorgrond brengen. Ik wil daarbij een uitzondering maken voor één punt, dat ik met uw goedvinden bij de artikelen zou wenschen te behandelen. Dat betreft nl. de exportkredieten, waarover de heer van Gijn gesproken heeft. Een der leden heeft mij medegedeeld, dat hij hierover wenscht te spreken en waar het vorige jaar dit punt bij de artikelen werd behandeld, kon hij verwachten, dat dat ook dit jaar zou geschieden. Indien u het dus goedvindt, Mijnheer de Voorzitter, zou ik den heer van Gijn dan te gelijk kunnen beantwoorden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom nu allereerst tot twee punten, die niet zoozeer bij mijn Departement thuis hooren als wel bij het Departement van Binnenlandsche Zaken, die nl. betrekking hebben op een wijziging van de Gemeentewet. Ik bedoel allereerst de quaestie van de vliegende winkels waarover de heer van Wijnbergen gesproken heeft. Hij bedoelde, begrijp ik hem wel, alleen de wijziging van de belastingbevoegdheid van de gemeenten. Dat behoort bij Binnenlandsche Zaken en ik kan hem toezeggen, dat ik deze zaak zal overbrengen aan mijn ambtgenoot van Binnenlandsche Zaken en dat, voor zoover over deze zaak het advies van Financiën zou worden ingewonnen, ik het punt gaarne overwegen zal.

Een tweede zaak, die ook meer thuis behoort bij Binnenlandsche Zaken, omdat het een wijziging van de Gemeentwet geldt, is de quaestie van de forensen. Te recht echter heeft de heer ter Laan er aan herinnerd, dat in den laatsten tijd deze zaak meermalen behandeld is door Financiën. De heer ter Laan zeide: laten wij niet meer de forensen belasten met 2/3 in de werkgemeente en 2/3 in de woongemeente, maar laten wij hen aanslaan voor 3/3 en laat men dat dan eenvoudig distribueeren over de gemeenten. Ik vermoed, dat deze quaestie is gesteld, omdat — de adressen die daaromtrent zijn binnengekomen wijzen daarop — tegenwoordig ook vele menschen met gering inkomen onder forensenbelasting vallen. Daarom heb ik bij interruptie gevraagd, of de heer ter Laan bedoelt alle forensen. Tot nog toe heeft de Regeering voornamelijk verzoeken gehad om een inkomensgrens vast te stellen. Daarop antwoordde de heer ter Laan: zeker, ik bedoel alle forensen. Dan wordt de zaak dubbel ingrijpend, want dan zou men den bijzonderen last, die sedert vele jaren op het forensisme wordt gelegd, geheel opheffen. De heer ter Laan zal uiteraard alleen de bedrijfsforensen bedoelen.

De heer **J. ter Laan**: Juist, alleen de bedrijfsforensen.

De heer **de Geer**, Minister van Financiën: Derhalve de woonforensen niet. Wanneer dus iemand in een bepaalde gemeente woont, maar hij heeft een villa in een andere gemeente, waar hij eenige maanden van het jaar verblijft, zal hij onder de forensenbelasting blijven vallen.

Wanneer ik nu de quaestie voor de bedrijfsforensen bezie,

(Minister de Geer.)

doet zich de volgende vraag op. Bedoelt de heer ter Laan, dat gesplitst zal worden naar het inkomensdeel dat men in een bepaalde gemeente verdient; dat m. a. w. het stelsel zal worden gevolgd van het ontwerp tot wijziging der Gemeentewet, dat acht jaar bij de Kamer gelegen heeft, zonder dat intusschen dit stelsel ten slotte aanvaard is? M. a. w., wanneer iemand woont in Bussum en werkt in Amsterdam, en hij heeft de helft van zijn inkomen uit zijn werk in Amsterdam en de andere helft uit vermogen, bedoelt de geachte afgevaardigde dan, dat men hem alleen aanslaat in Amsterdam over zijn arbeidsinkomsten?

De heer ter Laan knikt bevestigend, maar dan komt men tot dezelfde moeilijkheden, waarop dat stelsel indertijd is afgestuit, waarvan ik nu alleen maar noemen wil het treffen van een juiste progressie, wanneer men den man in geen enkele gemeente in zijn geheel heeft. Intusschen wil ik gaarne ook deze vraag aan mijn ambtgenoot van Binnenlandsche Zaken overbrengen.

Ik zou thans een enkel woord willen zeggen over de grondbelasting.

Door den heer Weitkamp is aanbevolen, de grondbelasting af te schaffen. Ik kan daaraan op het oogenblik niet denken. De heer Weitkamp zeide, dat de grondbelasting naast de inkomstenbelasting eigenlijk niet juist is. Dat gaat echter theoretisch zelfs niet op. Men zou dan ook kunnen zeggen, dat naast de inkomstenbelasting de dividendbelasting niet juist is, omdat ook daar een zakelijke heffing plaats heeft alvorens de inkomstenbelasting toe te passen. Maar van de grondbelasting kan men zelfs zeggen, dat die op niemand drukt, omdat de belasting geamortiseerd is. Afschaffing zou zijn een cadeautje aan de tegenwoordige eigenaars

Er is indertijd gezegd door een vroeger lid van de Gedeputeerde Staten van Zuidholland, den heer Blussé, dat de polderlasten door niemand in Nederland worden betaald. Hij bedoelde: die zitten in den koopprijs van het land. Dit zelfde kan men zeggen van de grondbelasting, zoolang die niet wordt verhoogd.

De geachte afgevaardigde de heer ter Laan heeft aangedrongen om, al is uit steekproeven gebleken, dat de aanhangige wijziging der grondbelasting thans niet zoo heel veel méér zou opbrengen dan de bestaande belasting, toch de verkoopwaarde als grondslag te nemen en zoo de Regeering hiertoe niet wenscht over te gaan, dan een herziening van de belastbare opbrengst te bevorderen. Ik ben het daarmee eens. Wanneer het stelsel der verkoopwaarde definitief wordt losgelaten, zal het moeten komen tot een herschatting van de belastbare opbrengst.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben hier dicht in de buurt van de registratierechten op tuinbouwproducten, die den heer Weitkamp zoo ter harte gaan, en wil daarover een woord zeggen.

De heer Weitkamp heeft gevraagd eens mede te deelen, wat ik precies bedoel met de wet, die ik in uitzicht heb gesteld. Ik vermoed haast, dat de heer Weitkamp niet gelezen heeft de belangrijke studie, welke verschenen is in het *Weekblad voor Privaatrecht, Notarisambt en Registratie*, an de debatten hier in het voorjaar gehouden, waarop bv. de heer Oud heeft gewezen en die ook in het Voorloopig Verslag is genoemd.

Daar wordt deze redeneering gevolgd. Wanneer gij die registratierechten, waartegen zooveel bezwaar is, afschaft en zelfs op ruimer schaal afschaft dan destijds gevraagd werd, en gij te gelijker tijd op een drietal andere punten de wet ten gunste van den fiscus herziet, dan krijgt gij daaruit een zeer voldoende compensatie.

De bestudeering van dat advies heeft mij de overtuiging geschonken, dat in die richting inderdaad een aannemelijke oplossing te vinden is. Wanneer de heer Weitkamp echter zegt: deel mij nu eens precies mede hoe gij dat doet, dan kan ik daaromtrent nog geen inlichtingen geven; daarvoor staat het wetsontwerp nog te zeer in de keuken van het Departement. Intusschen wil ik wel opmerken, dat als het ontwerp ingekomen is, men het als een eenheid zal moeten beschouwen, d. w. z. dat men dan de nieuwe voorstellen zal moeten

(Minister de Geer.)

accepteeren om de verlangde afschaffing te krijgen. Ik zeg dit ook hierom, omdat de geachte afgevaardigde de heer Oud heeft opgemerkt, dat hij van dat drietal voorstellen, dat de schrijver in het *Weekblad* aan de hand heeft gedaan, een enkel minder aannemelijk zou achten. Daar is natuurlijk over te spreken, maar ik wijs er toch op, dat het andere, waar de heer Oud wel voor gevoelt en dat ook mij inderdaad het meest aannemelijk lijkt, veel minder zal opbrengen dan de schrijver raamt. Ik bedoel de opheffing van de verminderde belasting bij nieuwe overdracht binnen de 3 jaren. De schrijver raamt, wat het aan de schatkist zou opgeleverd hebben, wanneer in een bepaald jaar die reductie op de belasting niet zou hebben bestaan. Maar hij neemt daarvoor een jaar, waarin die overdrachten binnen korten tijd na een vroegere overdracht abnormaal veel voorkwamen. Men denke hierbij aan de huizen, die om zoo te zeggen elke maand opnieuw overgingen. De raming van dat deel van zijn voorstellen is dus zeer geflatteerd. Daarom is wel waarschijnlijk, dat ik de drie voorstellen, al geven die mij naar des schrijvers raming nog een ruime winst, alle zal noodig hebben om voldoende compensatie te verkrijgen.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Weitkamp heeft ook gepleit voor het aanstellen van adviseurs uit de landbouworganisaties bij het schatten van de agrarische inkomsten. Ik merk hem op, dat het werken met deskundigen op het oogenblik al plaats heeft. Deze deskundigen zijn echter uit de streek zelf en dit schijnt met 't oog op de behoefte aan locale bekendheid de voorkeur te verdienen.

De heer ter Laan heeft gewezen op den achterstand bij de belastingen en heeft dat te recht een zeer groot kwaad genoemd.

Intusschen moet ik er hem op wijzen, dat die achterstand zij het langzaam, toch opgehaald begint te worden, terwijl bovendien door de voorloopige aanslagen veel schaduwzijden zijn weggenomen. Zelfs heeft zich door dien laatsten maatregel voor velen het ongerief voorgedaan, dat de aanslag voor het nieuwe jaar wat heel snel is gevolgd op dien voor het oude.

Wat den achterstand betreft, kan ik overigens bevestigend beantwoorden de vraag, of de directeuren steeds tijdig hebben aangedrongen op de aanstelling van meer personeel. Er was echter vaak niet genoeg geschoold personeel te krijgen. Dit is ook een van de oorzaken geweest, dat de tijdelijke inspecteurs zijn aangesteld. Deze laatsten worden intusschen steeds meer ingekrompen en zullen binnen afzienbaren tijd verdwenen zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil ook den heer ter Laan nog antwoorden op zijn grief, dat er hulpkommiezen aan de grens zijn ontslagen, terwijl hij meent, dat wij daar nog heel wat ambtenaren noodig hebben.

Ik moet den geachten afgevaardigde doen opmerken, dat de daar ontslagen hulpkommiezen waren aangesteld voor de grensbewaking in verband met het vreemdelingenverkeer, dus slechts bijkomstig in verband met de belasting. Op het oogenblik zijn er aan de grens 40 pct. meer kommiezen dan er waren in 1914.

Ik ben met den heer ter Laan ééns, dat een doeltreffende inning van de belasting niet mag worden opgeofferd aan een streven naar inkrimping der formatie, maar ik zou er aan willen toevoegen, dat ik niet met genoegen van hem gehoord heb de uitlating, dat aan de toewijding en plichtsbetrachting van de belastingambtenaren iets zou worden afgedaan door den maatregel, die voor het geheele personeel is genomen en waarvan de redelijkheid en billijkheid dezer dagen voldoende zijn aannemelijk gemaakt, nl. de pensioenkorting.

Ik denk te goed van de ambtenaren, om te meenen, dat dit aan hun toewijding en plichtsbetrachting iets zou kunnen afdoen.

Nu een enkel woord over de fraude bij den accijns op het gedistilleerd.

Wat de heer Staalman daarvan zeide en ook door anderen werd opgemerkt, is volkomen juist. Er hebben op dit gebied bedenkelijke dingen plaats gehad. Zoowel van dranksbestrijderszijde als van de zijde der belanghebbenden, die door die fraude benadeeld worden, heeft de Regeering ernstige klachten vernomen en ik kan dan ook mededeelen, dat dezer dagen een maatregel van bestuur in de *Staatscourant* zal verschijnen, waarbij het ongedekt vervoer van gedistilleerd langs de grenzen wordt beperkt tot kleine hoeveelheden. Hiervan wordt aanmerkelijke verbetering van den toestand verwacht. Het aantal geheime branderijen zal voorts vanzelf afnemen, wanneer de wet, welke in dit voorjaar door de Kamer is aangenomen, zal hebben doorgewerkt, waarbij het bezit van een distilleerketel aan een vergunning is verbonden. Mocht die verwachting teleurgesteld worden, dan zullen ook op dit punt nog krachtiger maatregelen moeten genomen worden.

Op hetgeen de heer Staalman in hetzelfde verband heeft gezegd over den verkoop van aangehaald gedistilleerd, kan ik antwoorden, dat onlangs de ontvangers der accijnzen zijn aangeschreven om dit gedistilleerd, wanneer vermoed wordt dat het schadelijk is, niet publiek te verkoopen, doch het af te staan aan het spiritusverkoopkantoor te Delft, dat het niet in den handel brengt dan na zuivering.

Thans zal ik den heer Gerretson beantwoorden, die mij heeft medegedeeld tot zijn spijt niet aanwezig te kunnen blijven.

De technische herziening, waarvan sprake was, zal ik gaarne voorbereiden, maar ik betwijfel of het wenschelijk is eenige punten partieel te laten voorafgaan.

Wat de ontheffing van de viervoudige verhooging betreft, in buitengewoon onbillijke gevallen kan deze inderdaad, zooals de heer Oud opmerkte, ook nu nog door het Departement worden gegeven, terwijl in het algemeen deze verhooging niet moet worden beschouwd als straf, doch als een vergoeding van hetgeen men ook te goeder trouw gedurende eenige jaren te weinig heeft betaald.

Voorts wil ik er op wijzen, dat hetgeen de heer Gerretson zeide over het niet ontvankelijk verklaren bij overschrijding van de beroepstermijnen, een verdere strekking heeft dan bij de belastingen alleen. Dat zou op tal van beroepen toepasselijk geacht kunnen worden. De heer Gerretson haalde als voorbeeld aan, dat iemand in het buitenland is of door allerlei omstandigheden den beroepstermijn laat voorbijgaan, maar dit betreft niet uitsluitend de belastingen doch ook de vonnissen van de rechterlijke macht en andere gevallen, waarin men te maken heeft met een fatalen termijn. De zaak kan daarom bij de technische herziening wel overwogen worden, maar is niet zóó urgent dat zij partieel zou moeten voorafgaan.

De heer Oud heeft er op gewezen, dat het thans moeilijk is om belasting te betalen voor sommige menschen, die een aanslag krijgen zeer lang na den datum der aangifte, vooral voor zoover het de oorlogswinstbelasting betreft. Dit is volkomen juist, en ik kan dan ook meedeelen, dat speciaal wat aangaat die laatste belasting, vaak uitstel wordt gegeven en meermalen ook ontheffing. De betreffende ambtenaren worden steeds daarover gehoord. Met name in de gevallen, die de heer Oud heeft geteekend, dat men vastzit bij een bank en dat executie door den Staat ook de andere crediteurs zou doen opkomen, is er een gemeenschappelijk belang tot uitstel. Soms wordt dit verleend voor een jaar, soms ook voor langer of wordt het daarna verlengd.

De heer Oud heeft ook opgemerkt, dat de personeele belasting zonder schade voor de schatkist gewijzigd zou kunnen worden, in zoover thans zoer vele posten oninbaar worden verklaard. Ik wil deze quaestie gaarne overwegen.

Hetzelfde zal ik doen ten aanzien van het middel, dat de heer van Gijn aan de hand deed tot het tegengaan van de belastingvlucht.

Die geachte afgevaardigde heeft ook gesproken over het voorstel tot bevordering van de „efficiency". Zijn instemming verheugt mij en, zoals ik reeds bij interruptie mededeelde, bestaat het voornemen te beginnen bij de belastingdienst. Ik meen intusschen niet zijn raad te kunnen opvolgen, de fusiecommissie te ontbinden. Deze commissie zal binnen

(Minister **de Geer.**)

zeer korten tijd haar rapport uitbrengen en ik wensch dus af te wachten, of dit rapport iets waardevols zal brengen, wat ik wel meen te mogen verwachten.

De heer Wintermans heeft er op aangedrongen om de biljarts van de pensionaten vrij te stellen. Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben dezer dagen een warm pleidooi gehoord voor meer verteringsbelastingen, maar degene, die er zijn, staan aan aanvallen bloot. Dit bleek bij de interpellatie van den heer Staalman en ook uit deze opmerking van den geachten afgevaardigde den heer Wintermans. Ik geloof met den heer van Gijn, dat het in dezen tijd goed is, den druk meer op het verteerd wordend dan op het bespaard wordend inkomen te leggen, en daarom meen ik, dat de drang van den geachten afgevaardigde niet in de juiste richting gaat.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom thans tot de interpellatie van den heer Staalman, maar voordat ik daarop antwoord, zal ik bescheid geven op de vraag van den heer ter Laan over den tabaksaccijns.

De heer ter Laan heeft gezegd: Is de daling van 2745 tot 564, de daling van het cijfer dergenen, die aanvankelijk niet voldeden aan de bepalingen van de artt. 23 en 40 van de wet, tot het cijfer dergenen, die er nu niet aan voldoen, een gevolg van de in de wet aangebrachte wijziging van art. 88*a*, die er als dispensatie bij novelle is ingebracht? Zoo ja, dan is dit uitstel van executie, want het is een dispensatie voor 3 jaren en over 3 jaren zullen die menschen dus toch uit hun bedrijf gestooten worden.

Hierop diene tweërlei antwoord. Vooreerst is het de bedoeling geweest van die 3 jaren dispensatie, dat men zich aan de wet zou aanpassen. Het is meestal zoo, dat fabriek en woning zich in hetzelfde pand bevinden; daar men nu binnen 3 jaar allicht een andere woning of fabriek vindt, zou daardoor de verboden gemeenschap verdwijnen. Ik geloof, dat vele bedrijven zich wel aan de wet zullen aanpassen. Mocht dit het geval niet zijn, dan zal te zijner tijd moeten worden overwogen, wat de Regeering te dezer zake te doen staat. De termijn kan dan wellicht nog worden verlengd.

De heer ter Laan heeft voorts de vraag gesteld: heeft de Regeering maatregelen genomen om menschen, die uit hun bedrijf gestooten zijn, schadeloos te stellen? De heer Wintermans heeft een soortgelijke vraag gesteld. De heer ter Laan moet hier onderscheiden — ik geloof, dat hij meer aan de werkloozen heeft gedacht —: er zijn de werklooze arbeiders en de uitgestooten kleine fabrikanten. In de eerste toelichting van Minister Treub is betoogd, dat, indien door deze belasting arbeiders werkloos zouden worden, daarvoor een afzonderlijke voorziening zou worden getroffen, terwijl bij de latere behandeling onder Minister de Vries meer naar voren is gekomen, dat als de kleine bedrijfsleiders, welke ik later door art. 88*a* grootendeels heb geholpen, uit hun bedrijf gestooten zouden worden, voor hen een regeling zou gemaakt worden.

Nu is van deze laatsten op dit oogenblik nog ongeveer niemand uit zijn bedrijf gestooten, omdat er in de wet staat, dat, zoolang zij op hun aanvragen om een vergunning nog geen afwijzende beschikking hebben gekregen, zij mogen voortgaan, natuurlijk met inachtneming van de regelen der wet. In de Memorie van Antwoord staat, dat het aantal bedrijfsvergunningen voor kleine fabrikanten, dat ten slotte zal moeten worden afgewezen, omdat die menschen zich niet hebben aangepast, 564 bedraagt. De commissie voor de Tabakswet, die mij adviseert, is tot het resultaat gekomen, dat zij waarschijnlijk zal moeten adviseeren aan die 564 personen een dispensatie ex artikel 88*a* te weigeren. Indien dat gebeurt, zal ten aanzien van velen hunner een regeling getroffen moeten worden en moeten worden bepaald, wat er met hen zal geschieden. Verschillende regelingen zijn mogelijk: men kan hen geldelijk steunen, maar het is ook mogelijk hen te combineeren in een centrale werkplaats, bij voorbeeld in elke stad van eenig belang één. Welke regeling zal worden getroffen, staat nog niet vast.

Dit is echter een ander geval dan dat der werkloozen. Als de heer ter Laan spreekt van menschen, die nu reeds het slachtoffer werden, dan heeft hij waarschijnlijk het oog op de werklooze arbeiders. Wij komen hier echter te staan voor het bezwaar, dat moeilijk onderscheid is te maken tusschen de werkloozen als gevolg van de Tabakswet en degenen, die werkloos zijn ten gevolge van de algemeene malaise. Maar bovendien staat men voor het feit, dat de werkloozenzorg thans op geheel andere wijze is geregeld dan 8 jaren geleden, toen die toezeggingen werden gedaan. Ik heb den Werkloosheidsdienst om advies gevraagd en het advies was, dat de regeling voor de werkloozenzorg, welke is tot stand gebracht sedert die toezeggingen werden gedaan, thans van dien aard is, dat zij ook deze menschen voldoende opvangt. Bovendien betoogde het advies, dat zij, die ten gevolge van de Tabakswet werkloos waren geworden, en zij, die door de algemeene malaise werkloos waren geworden, zoozeer identiek waren, dat ook om die reden geen aanleiding bestond voor eerstgenoemde categorie een speciale regeling te treffen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom nu tot de hoofdquaestie. De heer Staalman heeft een belangrijke redevoering gehouden en de heeren van Wijnbergen en Wintermans hebben er het een en ander tegen aangevoerd. De heer Staalman heeft te recht gezegd, dat deze wet niet door mij is gemaakt, en ik wil den geachten afgevaardigde wel onmiddellijk zeggen, dat ik steeds voorstander ben geweest van een belasting bij de bron, dus op de ruwe tabak. Toch lijkt het mij, wanneer er vijftien of twintig jaar lang gevochten is over een stelsel van heffing, wanneer commissies daarover geadviseerd hebben, wanneer ieder voorstel een storm in het land heeft doen opsteken, en wanneer dan na langen strijd een ontwerp is aangenomen en men treedt dan toevallig op op een moment, dat men die wet moet uitvoeren, dat men dan zonderling zou doen, als men den heelen cirkelloop opnieuw begon en een voorstel deed tot intrekking van de tot stand gekomen wet. Men zegt wel, dat allen, die vroeger tegen een ruwe-tabaksbelasting waren, er nu vóór zullen zijn, maar ik betwijfel of dit juist is.

Deze algemeene opmerkingen op den voorgrond stellende, wil ik zeggen, dat ik als de voornaamste moeilijkheden van de belasting — ik heb herhaaldelijk deputaties daarover bij mij gehad — beschouw vooreerst de bezwaren van den overgangstoestand — de quaestie van de voorraden en het in den aanvang niet in voldoende mate aanwezig zijn van banderolles — en voorts de quaestie van de kleinfabrikanten. Deze laatsten hebben inderdaad van de wet veel last. Maar nu vraag ik mij af, of de heer ter Laan op dit punt den heer Staalman wel had moeten steunen. Ik heb, toen ik vóór invoering van de wet stond, onmiddellijk gevoeld, dat deze menschen onbillijk werden behandeld en daarom heb ik het nieuwe artikel 88 *a* voorgesteld, waardoor ik die menschen voor een groot deel gedurende drie jaar in hun bedrijf heb gehouden en tevens heb voorkomen, dat de Staat groote bedrijfsschade zou moeten vergoeden, na die eerst aangericht te hebben.

Toen heeft, onder leiding van den heer Ter Laan, de geheele linkerzijde, behalve de heeren Staalman en Visser van IJzendoorn, tegen dat voorstel gestemd, onder het motto: „Tegen de huisindustrie", hoewel dit geen huisindustrie in den eigenlijken zin van het woord was. Het verbaast mij dan ook, dat de heer ter Laan zegt, dat hij zich bij den heer Staalman aansluit ook wat dit punt aangaat. Neen, die fabrikantjes zijn, tegen den geachten afgevaardigde in, nog zooveel mogelijk door mij geholpen en tegen uitstooting uit hun bedrijf voorshands behoed. En het amendement van den heer Snoeck Henkemans, dat de kleine fabrikanten nog meer wilde helpen en waarover ik de beslissing aan de Kamer liet, is verworpen.

De heer **J. ter Laan:** Ik heb toen de argumenten volledig aangegeven.

De heer **de Geer,** Minister van Financiën: Zeker, uw motieven waren de huisindustrie en de contrôle. Maar ik heb, meen ik, zulk een stel voorwaarden geschapen, dat de menschen behoorlijk kunnen worden gecontroleerd. Misschien zijn die voorwaarden zelfs te streng, want er wordt veel over geklaagd.

Er zijn natuurlijk tal van bezwaren tegen deze wet. De

(Minister **de Geer.**)

tijdsomstandigheden zijn daarbij slecht en vele gevolgen van deze laatste worden, onwillekeurig en te goeder trouw, op de wet geschoven.

De heer Staalman heeft gezegd, dat telkens in de *Staatscourant* besluiten komen, dan om dit uit te stellen, dan om iets anders te verzachten. Daaruit blijkt juist, hoezeer ik mijn best doe om oneffenheden glad te strijken en de wet zoo geleidelijk en zoo weinig hinderlijk als dit mogelijk is, in te voeren. De heer Staalman erkent dit trouwens en dit verheugt mij zeer.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb nu nog enkele opmerkingen te maken, die ik het best kan plaatsen bij de beantwoording van de vragen zelf van den heer Staalman. De eerste vraag luidt aldus:

> „Is de Minister bekend met de vele en velerlei bezwaren, die uit de kringen der belanghebbenden bij den handel in en fabricage van tabak en tabaksproducten tegen de Tabakswet zijn gerezen?"

Ja, Mijnheer de Voorzitter, ik ben met die bezwaren bekend, zoowel uit bij mij ingekomen adressen als uit mondelinge conferenties.

De tweede vraag luidt:

> „Deelt de Minister de meening, ook uitgesproken door talrijke belanghebbenden, dat de Tabakswet zulke ernstige bezwaren voor handel en industrie in het leven heeft geroepen, dat deze wet behoort te worden ingetrokken?"

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb reeds uiteengezet dat ik deze meening niet deel, en waarom ik haar niet deel. Ik kan niet inzien, dat men bij de intrekking onmiddellijk met een andere oplossing gereed zou zijn. Tegen de door den geachten interpellant bedoelde oplossing, belasting op ruwe tabak, worden van andere zijde weer zeer groote bezwaren gemaakt, o.a. met 't oog op het belang van ons land als stapelplaats van tabak.

De derde vraag luidt:

> „Zoo niet, meent dan de Minister, dat aan deze bezwaren op andere wijze te gemoet moet worden gekomen en wel zoo spoedig mogelijk?"

en ten vierde:

> „Zoo ja, is de Minister dan niet van oordeel, dat de herziening der Tabakswet als urgent moet worden beschouwd?"

Mijnheer de Voorzitter! In de bezwaren kan natuurlijk ten deele worden voorzien door maatregelen, die tot de bevoegdheid van den Minister behooren en voor zoover dat het geval is, wordt reeds gedaan wat mogelijk is. Wanneer dus de derde vraag doelt op maatregelen, die binnen het raam van de wet vallen, dan luidt mijn antwoord bevestigend. Meent de geachte interpellant echter, dat daartoe wetswijziging moet plaats hebben, die volgens de vierde vraag dan zoo spoedig mogelijk moet geschieden, dan antwoord ik daarop — en dit ook aan den heer van Wijnbergen — dat nog geen wetsnovelle door mij is toegezegd. Wel overweeg ik die zeer ernstig en zoodra ik zie, dat bepaalde verbeteringen kunnen worden aangebraeht, zonder de inning in gevaar te brengen en fraude uit te lokken, zal ik niet aarzelen, een wetsherziening voor te stellen.

Ik heb overwogen, de banderolles voor de stuksgewijze zegeling van sigaren af te schaffen en uitsluitend de banderolleering voor kistjes te behouden. Daarvoor zou wetsherziening noodig zijn, maar ik vrees, dat men dat niet kan doen, zonder andere strenge maatregelen in te voeren betreffende eontrôle op den inslag en het verbruik der ruwe tabak.

In Duitschland heeft men dat systeem, maar daar heeft men ook in dit opzicht zeer strenge contrôlemaatregelen, waarover men lang niet algemeen tevreden is en die hier in Nederland als zeer bezwarend zouden worden gevoeld. Wij zitten nu nog met de moeilijkheden van de invoering; ik

(Minister **de Geer e. a.**)

geloof, dat die eerst nog wat moeten uitwerken, vóórdat wij den toestand zuiver kunnen beoordeelen.

Als mij duidelijk blijkt, dat blijvende bezwaren door wetsherziening kunnen worden weggenomen, zonder de contrôle te schaden, zal ik niet aarzelen die herziening te bevorderen. De heer Staalman heeft intusschen niet een eonerete herziening aannemelijk gemaakt binnen het stelsel der bestaande wet.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen hiermee de verschillende gemaakte opmerkingen te hebben beantwoord.

De **Voorzitter:** Ten einde het mogelijk te maken, dat de Kamer heden op een geschikt uur uiteengaat, hebben verschillende leden mij verklaard, af te zien van repliek.

De heer Staalman wenscht als interpellant echter nog een enkel woord te spreken. Ik verleen hem daartoe het woord.

De heer **Staalman:** Mijnheer de Voorzitter! Ook met het oog op het vergevorderd uur zal ik kort zijn. Ik wil allereerst dit zeggen, dat de heer van Wijnbergen nog al veel gewieht hecht aan het onderhoud in den Middenstandsraad met den heer Guerin en de heer van Wijnbergen zeide, dat daarover niets meer gehoord is. Dat misverstand moet ik uit den weg ruimen. De heer van Wijnbergen zal weten, dat het Comité van Actie, dat vrijwel alle belanghebbenden omvat, op 22 Juli van dit jaar een open brief heeft geschreven aan den Middenstandsraad, waarin die goedpraterijen, als ik ze zoo noemen mag, worden weerlegd.

Nu heeft de heer ter Laan gezegd, dat ik mij wat al te gemakkelijk van de zaak heb afgemaakt en ook de Minister heeft mij verweten, dat ik geen nieuw stelsel heb aangegeven. Is dit nu een eisch, dien men in redelijkheid kan stellen. Wanneer wij zeggen: deze wet heeft zooveel bezwaren, dat daarvoor wat anders moet komen, kan men dan aan een Kamerlid den eisch stellen, dat hij te gelijk een nieuw stelsel zal aangeven? Ik geloof van niet en dat heeft ook een gevaar, omdat men dan licht van den Minister te hooren krijgt: ja, ziet u, dat stelsel, dat u voorstelt, kan ik nu net niet gebruiken.

De Minister heeft gezegd de moeilijkheden concentreeren zich in hoofdzaak in deze twee: de invoeringsmaatregelen moeten eerst doorwerken en dan de zaak der kleinfabrikanten. Ik geef toe, dat een aantal dingen, die bij de invoering van de wet moeilijkheden hebben gegeven, thans zijn opgeheven. Ik heb ze slechts genoemd om aan te toonen, dat het tijdstip van invoering buitengewoon ongelukkig was gekozen en dat men verstandiger had gedaan nog wat met de invoering er van te wachten. Maar als de Minister zooveel belanghebbenden bij zich heeft gehad, begrijp ik niet, dat hij niet heeft gemerkt, dat men zich in hoofdzaak keert tegen het banderolleeren van iederen sigaar afzonderlijk. Ik heb mij hedenavond beijverd om uiteen te zetten, dat dat is oneconomisch, en dat daarvoor veel gevergd wordt van belanghebbenden en publiek, waaraan de sehatkist niets heeft, eenige guldens per duizend sigaren; er gaan soms 5 of 6 guldens mede weg, waar niemand wat aan heeft.

Het doet mij daarom zooveel genoegen, dat ik van den Minister gehoord heb, dat ook hij nog steeds een ander systeem overweegt. Ik heb hier niet gepleit, om een tabaksaccijns weg te nemen. Ik begrijp zeer goed, dat de bevolking ook van het rooken wat moet betalen, maar ik heb er wel voor gepleit, dat dat niet dusdanig zal geschieden, dat handel en industrie voor een groot deel er door vernietigd worden. En dat vrees ik van de toepassing van deze wet. Gaarne zou ik willen, dat de Minister nog eens zijn volle aandacht aan deze zaak schonk.

De Minister zeide: Ik heb het systeem overwogen van de etiquetten om de kist. Daartegen zijn bezwaren. Ja, Mijnheer de Voorzitter, tegen elke belasting zijn bezwaren, maar de vraag is, wat het zwaarst drukt op handel en industrie. Ik geloof, dat deze belasting in Duitsehland niet zoo zwaar drukt: dat het veel last geeft, zal wel zoo zijn, maar er zijn veel minder ambtenaren voor de eontrôle noodig en de kosten zijn daardoor veel minder. Zou het ook hier niet mogelijk

(Staalman e. a.)

zijn, de tabak van af de bronn te belasten en bij den uitvoer weer vrij te laten? De fabrieken, die voor den export werken, zou men dan als fictief entrepot kunnen inrichten, waarin de tabak komt, die er weer bewerkt uit moet gaan, zoodat men, hetgeen daarvoor als accijns is uitgegeven, kan teruggeven. Wij moeten onze zeer belangrijke tabaksindustrie redden van den ondergang, het gaat niet aan, alles maar op de malaise te schuiven. Deze wet heeft er ernstig toe bijgedragen, de malaise in deze industrie veel grooter te maken.

Het deed mij genoegen, dat de Minister met dit wetsproduct niet ingenomen is en als hij opnieuw moest beginnen, zou ook hij wellicht de bron gaan belasten. Ik meen daaruit te mogen concludeeren, dat als de Minister steun kreeg van uit de Kamer, hij des te spoediger zal kunnen komen met voorstellen, die dit banderolleeren ten minste doen verdwijnen en die een belastingheffing mogelijk maken op de tabak, die minder kostbaar en minder fnuikend is voor handel en industrie.

Mijnheer de Voorzitter! Het is onder deze toelichting dat ik de eer heb aan de Kamer een motie voor te stellen die ik zoo straks bij u zal deponeeren.

Ik wijs er uitdrukkelijk op dat deze motie niets onvriendelijks tegenover dezen Minister bedoelt, doch uitsluitend de bedoeling heeft hem een steun in den rug te geven.

De **Voorzitter:** Door den heer Staalman is, met medeonderteekening van de heeren Dresselhuys, Gerritzen, Bierema en Boon, de volgende motie van orde voorgesteld:

> „De Kamer, van oordeel dat een herziening der Tabakswet, zoodanig dat meer dan thans wordt rekening gehouden met de behoeften van handel en industrie, dringend noodzakelijk is,
>
> noodigt den Minister uit ten spoedigste de daartoe noodige voorzieningen te treffen."

Voorgesteld door vijf leden, maakt deze motie van orde een onderwerp van beraadslaging uit.

De **Voorzitter:** Ik stel voor, de motie van orde te behandelen bij deze beraadslaging.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Wintermans:** Mijnheer de Voorzitter! In het algemeen zijn de toezeggingen van den Minister bevredigend voor de kleine detailpunten, die ik heb aangegeven.

Maar er is een gewichtig punt, waarop de Minister mij niet van antwoord heeft gediend, nl. de quaestie van de accijnzen, die verschuldigd zijn op de voorraden, die op 1 Juni in de winkels aanwezig waren.

(Wintermans e. a.)

Ik hoop, dat de Minister dit voor honderden sigarenwinkeliers van zoo groot belang zijnde punt nog even wil toelichten en zijn zienswijze daaromtrent wil mededeelen, opdat er eenige gerustheid te dien aanzien kome bij deze sigarenwinkeliers, wien deze aangelegenheid thans groote zorg baart.

De heer **de Geer,** Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou nog even aan den heer Wintermans willen antwoorden, wat ik daar straks vergeten heb te zeggen, nl., dat ik de lijst van wenschen, die hij te berde gebracht heeft, in het bijzonder onder de oogen zal zien.

Er zijn intusschen weinig punten bij, die voor mij nieuw zijn; ook het laatste punt niet: de voorraadquaestie. Ik kan intusschen daaromtrent op het oogenblik geen uitsluitsel geven. Zooals den heer Wintermans bekend is, is dezer dagen weder een nieuwe regeling verschenen; de laatste is dit waarschijnlijk nog niet. Maar ik moet mij thans tot deze opmerking bepalen.

Mijnheer de Voorzitter! Ten aanzien van de motie van den heer Staalman komt het mij voor, dat die buitengewoon weinig bevat. Er staat in, dat het gewenscht is, dat er een herziening van de Tabakswet kome, die meer dan thans rekening zal houden met de behoeften van de belanghebbenden. Een feitelijke aanwijzing staat in de motie niet. Men zou op die wijze per motie kunnen uitspreken, dat het gewenscht is in vele wetten verbetering te brengen.

Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij voor, dat het niet geraden is deze motie aan te nemen, om niet verwachtingen op te wekken, waarvan de vervulling onzeker is. Ik kan hieraan toevoegen, dat zonder de motie de zaak, die beoogd wordt, evenzeer voor mij leeft als met de motie.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter:** Ik zeg der Regeering namens de Kamer dank voor de door haar verstrekte inlichtingen.

Ik stel voor, de motie van orde van den heer Staalman c.s. in stemming te brengen morgen bij den aanvang der vergadering.

Daartoe wordt besloten.

Artikel 1 komt in behandeling.

De onderartikelen 1 tot en met 29 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De beraadslaging wordt verdaagd tot den volgenden dag en de vergadering gesloten.

25ste VERGADERING. — 24 NOVEMBER 1922.

Mededeeling ingekomen stukken. — Verslag uitgebracht over wetsontwerpen.

25ste VERGADERING.

VERGADERING VAN VRIJDAG 24 NOVEMBER 1922.

(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. missives van de Eerste Kamer der Staten-Generaal; 3°. verzoekschriften; 4°. moties; 5°. een drukwerk. — Verslag uitgebracht over ontwerpen van wet. — Mededeeling van de benoeming door de afdeelingen van rapporteurs over ontwerpen van wet. — Regeling van werkzaamheden. — Stemming over en verwerping van de motie van orde van den heer Staalman c. s. betrekkelijk een herziening der Tabakswet. — Verslag uitgebracht over verzoekschriften. — Voortzetting der behandeling en aanneming van het ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk IV der Staatsbegrooting voor 1923. — Behandeling en aanneming van ontwerpen van wet tot naturalisatie en tot wijziging van de Drankwet. — Voortzetting der behandeling van het ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk VII*B* der Staatsbegrooting voor 1923.

Voorzitter: de heer Koolen.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 83 leden, te weten:

de heeren van Wijnbergen, Moerel, van der Voort van Zijp, Wintermans, Bakker, van Boetzelaer van Dubbeldam, Suring, Ament, Hiemstra, mejuffrouw van Dorp, de heeren Kuiper, K. ter Laan, Fleskens, Michielsen, van Sasse van Ysselt, Schaper, van Zadelhoff, Bulten, Beumer, Ter Hall, Duymaer van Twist, Tilanus, Krijger, Ketelaar, Bongaerts, van Schaik, Weitkamp, Kolkman, van den Tempel, Deckers, van Voorst tot Voorst, Fruytier, Rutten, Feber, Bierema, Nolens, van Braambeek, de Monté ver Loren, van Dijk, mevrouw de Vries—Bruins, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren van Rijckevorsel, de Boer, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Stulemeijer, van Rappard, IJzerman, Visscher, van Rijzewijk, Braat, Staalman, Gerretson, Knigge, Schouten, J. ter Laan, Bomans, Hugenholtz, Kleerekoper, van den Heuvel, Rutgers van Rozenburg, A. Colijn, mejuffrouw Katz, de heeren Albarda, van de Bilt, de Wilde, Snoeck Henkemans, Oud, Heukels, Dresselhuys, van Vuuren, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Visser van IJzendoorn, Gerhard, Schokking, Boon, Rutgers, Hermans, van Gijn, Marchant, Gerritzen, Zijlstra, Engels,

en de heeren Ministers van Justitie en van Financiën.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer Scheurer, wegens bijzondere omstandigheden; van den heer H. Colijn, wegens werkzaamheden elders; van den heer Vliegen, ook de eerstvolgende paar weken, meestal wegens gemeenteraadszittingen; van den heer Troelstra, wegens lichte ongesteldheid.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. vijf en twintig missives van de Eerste Kamer, houdende kennisgeving, dat zij zich heeft vereenigd met haar door de Tweede Kamer toegezonden voorstellen van wet.

Deze missives, welke betrekking hebben op de ontwerpen van wet, aangenomen door de Eerste Kamer in haar vergadering van 23 dezer, worden voor kennisgeving aangenomen;

3°. de volgende verzoekschriften:

een, van den voorzitter en den secretaris, namens het hoofdbestuur van den Koninklijken Bond van gepensionneerde en eervol ontslagen militaire officieren van Moederland en Koloniën en hunne weduwen „Bendor", te 's Gravenhage, houdende verzoek de reorganisatieplannen van het weduwen- en weezenfonds der Europeesche officieren van het Oost-Indische leger bij de Indische begrooting voor 1923 in behandeling te nemen;

een, van W. van Beek, gepensionneerd agent van politie, te 's Gravenhage, houdende verzoek hem het maximum pensioen in zijn rang te willen doen toekennen.

Deze verzoekschriften zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën;

4°. de volgende moties:

een, van het plaatselijk comité voor de actie tegen de verslechtering van het onderwijs, te Appingedam, door dat comité in zijn vergadering van 22 dezer aangenomen, betreffende het wetsontwerp tot wijziging der Lager-onderwijswet 1920;

een drietal van den secretaris, namens het bestuur van den Nederl. Roomsch-Kath. Bond van Post-, Telegraaf- en Telefoonpersoneel „St. Petrus", aangenomen op het buitengewoon congres van dien bond op 21 dezer, betreffende: de voorgenomen verlenging van den maximum arbeidsduur; de voorgenomen herclassificatie der gemeenten en de voorgenomen premieheffing voor pensioen.

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen;

5°. van den Minister van Koloniën het Verslag der Medisch-onderwijs-Commissie voor Nederlandsch-Indië.

Dit drukwerk zal worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

B. dat de Verslagen gereed zijn van de Commissiën van Rapporteurs voor de ontwerpen van wet:

Vaststelling van hoofdstuk V*A* der Staatsbegrooting voor 1923 (2);

Eenige maatregelen van bezuiniging betreffende de militair-rechterlijke macht (108).

Deze Verslagen zijn reeds gedrukt en rondgedeeld;

C. dat door de afdeelingen zijn benoemd tot rapporteurs voor de ontwerpen van wet:

Wijziging der Radenwet (293);

25ste VERGADERING. — 24 NOVEMBER 1922.

Benoeming rapp. w. o. — Regeling v. werkz. — Stemming over een motie. — Verslag uitgebr. over verzoekschriften.

(Voorzitter.)

Wijziging der Ouderdomswet 1919, zooals die wet laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 19 Mei 1922 (*Staatsblad* n°. 352) (295);

Wijziging der Land- en Tuinbouwongevallenwet 1922 (302);

Wijziging van de wet van 2 Juni 1875 (*Staatsblad* n°. 94) houdende bepalingen betreffende de veeartsenijkundige politie ten opzichte van paarden van het leger, enz. (286);

Wijziging van de wetgeving nopens de invordering van 's Rijks belastingen (287);

Wijziging der wet van 4 April 1892 (*Staatsblad* n°. 55) tot instelling der Orde van Oranje-Nassau (289);

Wijziging van de wet van 8 Juli 1874 (*Staatsblad* n°. 98), tot regeling van de uitoefening der veeartsenijkunst enz. (291);

Aanvulling der bepalingen omtrent zekerheidstelling en wijziging der bepalingen omtrent het recht van voorrang in zaken van invoerrechten en accijnzen (297);

Naturalisatie van G. Aronsohn en 19 anderen; I. A. Ashoff en 19 anderen (298),

de heeren Beumer, Tilanus, van Dijk, Rutgers, voorzitter der Commissie, en Bongaerts.

Ik stel aan de Kamer voor, om op de lijst der voor de dagvergaderingen aan de orde zijnde onderwerpen in te voegen, vóór hoofdstuk V der Staatsbegrooting:

hoofdstuk V*A* der Staatsbegrooting voor 1923 (2);

bij de IVde afdeeling van dat hoofdstuk *(Nijverheids- en Handelsonderwijs)* de conclusiën van de Verslagen der Commissiën omtrent:

de inlichtingen op het adres van den voorzitter en den secretaris der Vereeniging van Leeraren bij het Gemeentelijk Middelbaar Avondonderwijs te Haarlem, betreffende de schadelijke gevolgen, die de toepassing van een der bepalingen van den ,,Leidraad voor de Bezoldiging van het personeel aan door het Rijk gesubsidieerde Nijverheids- en Handelsavondscholen'' voor een deel van het personeel dier onderwijsinrichtingen ten gevolge zal hebben (120);

de inlichtingen op het adres van den voorzitter en den secretaris van den Bond van Leeraren bij het Handels- en Nijverheidsavondonderwijs betreffende de schadelijke gevolgen, die de toepassing van de bepalingen van den ,,Leidraad voor de Bezoldiging van het personeel aan door het Rijk gesubsidieerde Nijverheids- en Handelsavondscholen'' voor personeel dier onderwijsinrichtingen ten gevolge zal hebben (122),

en bij begrootingsartikel 165:

de conclusie van het Verslag der Commissie omtrent de inlichtingen op het adres van O. L. Veerman, hoofd der Leerschool van de Christelijke Kweekschool te Leeuwarden, en J. Broekema en drie anderen, onderwijzers van bijstand aan genoemde school, houdende verzoek om toekenning van een toeslag op hun salaris over 1919 (121).

Ik stel tevens voor, om bij de behandeling van hoofdstuk V*A* over de Vde afdeeling *(Lager onderwijs)* geen algemeene beraadslaging te houden en de onderwerpen, in de gewisselde stukken bij die afdeeling behandeld, te bespreken bij het in de week van 5 December, naar ik mij voorstel, in beraadslaging komende wetsontwerp tot wijziging der Lager-onderwijswet.

Verder stel ik voor, de vergadering a.s. Dinsdag en Donderdag des avonds te acht uur voort te zetten en, mocht de beraadslaging over hoofdstuk VII*B* der Staatsbegrooting en de daarna aan de orde zijnde onderwerpen heden niet afloopen, deze a.s. Dinsdagavond voort te zetten.

Het is voorts mijn voornemen om, indien de Memorie van Antwoord betreffende hoofdstuk IX der Staatsbegrooting vóór a.s. Zondag verschijnt — waarop uitzicht bestaat — en het Eindverslag is uitgebracht, Dinsdag voor te stellen, dat

(Voorzitter e. a.)

hoofdstuk, benevens bij de afdeeling Spoorwegen de interpellatie van den heer Boon over spoorwegaanleg door het Gooi, aan de orde te stellen ter behandeling in de avondvergadering van a.s. Dinsdag, eventueel na hoofdstuk VII*B* c. a., en in de avondvergadering van a.s. Donderdag.

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde is de **stemming** over de motie van orde van de heeren Staalman, Dresselhuys, Gerritzen, Bierema en Boon, betreffende herziening van de Tabakswet (2, hoofdstuk VII*B*, n°. 16), luidende:

,,De Kamer,

van oordeel dat een herziening der Tabakswet, zoodanig dat meer dan thans wordt rekening gehouden met de behoeften van handel en industrie, dringend noodzakelijk is, noodigt den Minister uit ten spoedigste de daartoe noodige voorzieningen te treffen.''

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan den heer Wintermans tot het afleggen van een korte verklaring.

De heer **Wintermans**: Mijnheer de Voorzitter! Aangezien de motie van den geachten heer Staalman geen enkel motief bevat, dat de Regeering zou kunnen moveeren iets bepaalds te doen wat zij niet reeds van plan is, zooals de Minister gisteren duidelijk heeft aangetoond, kan de stemming van geen belang worden geacht en aangezien wij daaromtrent toch een keuze moeten doen, meenen wij, ook in verband met den ernst der beraadslaging — ik zeg dat namens eenige politieke vrienden — tegen de motie te moeten stemmen.

De motie van orde wordt met 47 tegen 25 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren van der Voort van Zijp, Wintermans, Bakker, van Boetzelaer van Dubbeldam, Suring, Ament, Kuiper, Fleskens, Michielsen, van Sasse van Ysselt, Bulten, Beumer, Duymaer van Twist, Tilanus, Krijger, Bongaerts, van Schaik, Weitkamp, Kolkman, Deckers, van Voorst tot Voorst, Fruytier, Rutten, Feber, de Monté ver Loren, van Dijk, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren van Rijckevorsel, Stulemeijer, Visscher, Knigge, Schouten, Bomans, van den Heuvel, Rutgers van Rozenburg, A. Colijn, mejuffrouw Katz, de heeren van de Bilt, de Wilde, Snoeck Henkemans, Heukels, van Vuuren, Schokking, Rutgers, van Wijnbergen, Moerel en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heer Hiemstra, mejuffrouw van Dorp, de heeren K. ter Laan, Schaper, van Zadelhoff, Ter Hall, Ketelaar, Bierema, van Braambeek, de Boer, mejuffrouw Groeneweg, de heeren van Rappard, IJzerman, Braat, Staalman, J. ter Laan, Hugenholtz, Kleerekoper, Albarda, Oud, Dresselhuys, mevrouw Bakker—Nort en de heeren Visser van IJzendoorn, Gerhard en Boon.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede, dat de heer van Rijzewijk heeft bericht, dat hij wegens een vergadering elders deze zaal heeft moeten verlaten.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen.

De heer **Schouten**, lid van de Commissie voor de Verzoekschriften, brengt het volgend Verslag uit:

In handen der Commissie zijn gesteld de volgende verzoekschriften:

I. een, van de Padangsche Handelsvereeniging, te Padang. Adressante deelt mede, welke bezwaren zij heeft tegen de handhaving van de oorlogswinstbelasting in Ned.-Indië over het jaar 1919 en welke grieven er h. i. bestaan tegen de geldende uitlegging der balansen ultimo 1919, en verzoekt de Kamer, het daarheen te willen leiden, dat ten

houten.)

zichte van de oorlogswinstbelasting voor Ned.-Indië ge-ndeld worde als is geschied voor Nederland, of, zoo zulks et mogelijk is, dat aan de grieven tegen de berekening a de balanswaarde voor het bepalen van den aanslag in oorlogswinstbelasting over 1919 worde te gemoet geko-n.

De Commissie, van oordeel, dat in dit adres mededee-gen worden gedaan, waarvan de kennisneming voor de len der Kamer van belang kan zijn, heeft de eer, voor te llen, dit adres ter griffie neder te leggen, ter inzage voor leden;

II. een, van het bestuur der Handelsvereeniging te edan, te Medan. Adressant betuigt haar instemming met het rzoek van de Padangsche Handelsvereeniging, te Padang, zake de oorlogswinstbelasting over 1919, en verzoekt de mer, gunstig te willen beschikken op dit adres.

De Commissie, van oordeel, dat in dit adres mededee-gen voorkomen, waarvan de kennisneming voor de leden r Kamer van belang kan zijn, heeft de eer, voor te stellen, t adres ter griffie neder te leggen, ter inzage voor de leden;

III. een, van jhr. L. W. van Suchtelen en P. K. G. Bont, resp. voorzitter en secretaris der Handelsver-niging Bandoeng, te Bandoeng. Adressanten betuigen n instemming met den inhoud van het verzoekschrift der dangsche Handelsvereeniging, te Padang, in zake de rlogswinstbelasting over 1919, en verzoeken de Kamer, t daarheen te willen leiden, dat aan het verzoek der Han-lsvereeniging worde voldaan.

De Commissie, van oordeel, dat dit adres in verband met t van de Padangsche Handelsvereeniging, te Padang, oet worden beschouwd, heeft de eer, voor te stellen, dit res ter griffie neder te leggen, ter inzage voor de leden;

IV. een, van J. W. van Aken, amanuensis voor de heikunde aan het Koninklijk Instituut voor de Marine, Willemsoord (Helder). Adressant deelt mede, dat hij in t Bezoldigingsbesluit 1920 gelijkgesteld is met een ama-ensis 2de klasse en dienvolgens een bezoldiging geniet lgens schaal 10 van dit besluit; dat hij vermeent, recht hebben op gelijkstelling met een amanuensis 1ste klasse de bezoldiging, aan die functie verbonden, en verzoekt Kamer, het daarheen te willen leiden, dat zijn verzoek gelijkstelling met een amanuensis 1ste klasse alsnog in nstige overweging worde genomen.

De Commissie, van oordeel, dat het niet op den weg der amer ligt, een wijziging in het Bezoldigingsbesluit 1920 s de door adressant gevraagde te bevorderen, heeft de eer, Kamer voor te stellen, ten aanzien van dit adres over te an tot de orde van den dag;

V. een, van den voorzitter en den secretaris van de rankwetcommissie, te Heerlen. Adressanten deelen mede, t de in de gemeente Heerlen ingestelde commissie, als doeld in art. 49 der Drankwet, zich tot Zijn Excellentie n Minister van Financiën heeft gewend met het verzoek, n wijziging van art. 186 der Algemeene Wet van 26 ugustus 1822 (*Staatsblad* n°. 38) te willen bevorderen, en rzoeken de Kamer, onder overlegging van een afschrift n het adres, aan den Minister van Financiën gezonden, ar medewerking te willen verleenen voor het tot stand engen van de gevraagde wetswijziging.

De Commissie, van oordeel, dat in dit adres en het daar-gevoegde afschrift van het verzoekschrift, gezonden aan n Minister van Financiën, mededeelingen worden ge-an, waarvan de kennisneming voor de leden der Kamer n belang kan zijn, heeft de eer, voor te stellen, dit adres griffie neder te leggen, ter inzage voor de leden;

VI. een, van het hoofdbestuur van den Nederlandschen ond voor pensioenactie voor de gepensionneerden der zee-acht beneden den rang van officier, te Amsterdam. Adressant verzoekt de Kamer, te willen bevorderen, dat de gepensionneerden der zeemacht, die niet onder de Pensioenwet 1922 vallen, een pensioen zullen ontvangen gelijk aan dat dergenen, die na 1 Januari 1920 werden gepensionneerd, en dat aan die gepensionneerden vóór de intrede van den aanstaanden winter een toeslag op hun tegenwoordig pensioen worde gegeven van 200 pct.

De Commissie, van oordeel, dat in dit adres mededeelingen voorkomen, waarvan de kennisneming voor de leden der Kamer van belang kan zijn, heeft de eer, voor te stellen, dit adres ter griffie neder te leggen, ter inzage voor de leden;

VII. een, van het bestuur van de Vereeniging Pensioenbelang, te Helder. Adressant verzoekt de Kamer, te willen bevorderen, dat de weduwen en weezen der vóór 1909 gepensionneerde militairen alsnog in het genot worden gesteld van weduwen- en weezenpensioen.

De Commissie, van oordeel, dat in dit adres mededeelingen voorkomen, waarvan de kennisneming voor de leden der Kamer van belang kan zijn, heeft de eer, voor te stellen, dit adres ter griffie neder te leggen, ter inzage voor de leden;

VIII. een, van het bestuur van de Vereeniging Pensioenbelang, te Helder. Adressant verzoekt de Kamer, te willen bevorderen een verbetering van de financieele positie der vóór 1920 gepensionneerde landsdienaren.

De Commissie, van oordeel, dat in dit adres mededeelingen voorkomen, waarvan de kennisneming voor de leden der Kamer van belang kan zijn, heeft de eer, voor te stellen, dit adres ter griffie neder te leggen, ter inzage voor de leden;

IX. een, van J. K. Stakman Bosse, gepensionneerd dirigeerend officier van gezondheid 2de klasse, te 's Gravenhage. Adressant deelt mede, dat hij en een 30-tal andere officieren voor elk jaar van actieven detachementsdienst in Nederlandsch-Indië slechts een pensioenverhooging genieten van f 25, en verzoekt de Kamer, het daarheen te willen leiden, dat deze verhooging, evenals voor de officieren, die na 1902 gepensionneerd zijn, gesteld worde op f 75, of, indien zulks onmogelijk is. dat een geldelijke vergoeding worde toegekend, ter wegneming van de z. i. bestaande onbillijkheid.

De Commissie, van oordeel, dat in dit adres mededeelingen worden gedaan, waarvan de kennisneming voor de leden der Kamer van belang kan zijn, heeft de eer, voor te stellen, dit adres ter griffie neder te leggen, ter inzage voor de leden;

X. een, van A. Ouwehand, assistent der posterijen, te Zevenaar. Adressant deelt mede, dat hem over het jaar 1920 en een gedeelte van het jaar 1921 kinderbijslag werd uitbetaald voor zijn pleegdochtertje, dat de betaling daarvan in den loop van 1921 is beëindigd en het uit dien hoofde reeds genotene over 1920 en 1921 is ingehouden van zijn salaris, en verzoekt de Kamer, te willen bevorderen, dat althans de terugbetaling van het reeds genoten bedrag wordt ongedaan gemaakt.

De Commissie, van oordeel, dat de aanvankelijke uitbetaling van den kinderbijslag aan adressant ten onrechte geschied is, aangezien de regeling voor den kinderbijslag, opgenomen in het Bezoldigingsbesluit (*Staatsblad* 1920 n°. 37), in werking getreden met ingang van 1 Januari 1920, uitbetaling van dien bijslag voor pleegkinderen niet toelaat, heeft de eer, de Kamer voor te stellen, ten aanzien van dit adres over te gaan tot de orde van den dag;

XI. een, van P. Dekker, gepensionneerd fuselier, te Bandoeng. Adressant deelt mede, dat hij 14 November 1917 gestraft is met degradatie, dat hij vermeent, dat deze straf hem ten onrechte opgelegd is, waarom hij de Kamer verzoekt, de hem opgelegde straf te doen annuleeren.

De Commissie, van oordeel, dat adressant niet aannemelijk gemaakt heeft, dat hij ten onrechte gestraft is met degra-

(Schouten.)

datie, heeft de eer, aan de Kamer voor te stellen, ten aanzien van dit adres over te gaan tot de orde van den dag;

XII. een, van N. Zegers de Beyl, oud-lid van de firma Dunlop & Kolff, te Soerabaja, thans te Bussum. Adressant, die ultimo December 1920 uit de firma Dunlop & Kolff te Soerabaja getreden is, deelt mede: 1°. dat hij ernstig gedupeerd is door een aanslag in de inkomstenbelasting, op grond van een door het Gouvernement van Ned.-Indië, dd. 21 Juni 1921, uitgevaardigde ordonnantie, waarbij de inkomstenbelasting verhoogd werd met ingang van 1 Januari 1920, terwijl van die verhooging op het tijdstip, dat hij zijn werkkring verliet, niets bekend was; 2°. dat hij de regeling van de Verdedigingsbelastingen Ib en II voor hen, die nog slechts een deel van het belastingjaar in Nederland woonachtig zijn, een onregelmatige en onbillijke acht, en verzoekt de Kamer, het onder sub 1 genoemde te willen bespreken en te bevorderen, dat in zulke gevallen de aanslag in de inkomstenbelasting worde vastgesteld volgens de ordonnantie, geldende op het tijdstip, waarop men zijn werkkring beëindigt.

De Commissie, van oordeel, dat in dit adres mededeelingen voorkomen, waarvan de kennisneming voor de leden der Kamer van belang kan zijn, heeft de eer, voor te stellen, dit adres ter griffie neder te leggen ter inzage voor de leden;

XIII. een, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Groningen. Adressante verzoekt de Kamer, te willen bevorderen een wijziging van art. 40*h*, sub 1, der Zegelwet, opdat aan de vrijstelling van zegelrecht ten aanzien van de stukken, bedoeld bij art. 40*f*, sub 1, dier wet, verleend bij Koninklijk besluit van 21 Februari 1922, *Staatsblad* 73, een wettelijk karakter worde gegeven.

De Commissie, van oordeel, dat kennisneming van den inhoud van dit adres voor de leden der Kamer van belang kan zijn, heeft de eer, voor te stellen, dit adres ter griffie neder te leggen, ter inzage voor de leden;

XIV. een, van G. W. Braak, eervol ontslagen tijdelijk Rijksambtenaar bij den dienst der directe belastingen, invoerrechten en accijnzen, te Arnhem. Adressant deelt mede, dat hij met ingang van 1 April 1922 eervol is ontslagen als hulpkommies bij het dienstvak der directe belastingen, invoerrechten en accijnzen; dat hij, werkloos zijnde en steun behoevende, volgens verklaring van den burgemeester zijner woonplaats alleen voor steun van de zijde van het burgerlijk armbestuur in aanmerking komen kan; dat hij tegen aanvaarding van dien steun bezwaren heeft, waarom hij de Kamer verzoekt, maatregelen te willen bevorderen, waardoor hem steun kan worden verleend op voor hem niet bezwarende wijze.

De Commissie, van oordeel, dat de Kamer niet bevoegd is wijziging te brengen in plaatselijke regelingen ten aanzien van steun, heeft de eer, de Kamer voor te stellen, ten aanzien van dit adres over te gaan tot de orde van den dag;

XV. een, van het bestuur van de Vereeniging Pensioenbelang, te Helder. Adressant verzoekt de Kamer, aan te dringen op een herziening van de pensioenen der gepensionneerden, die niet vallen onder de laatstelijk gewijzigde militaire pensioenwetgeving en de Pensioenwet van burgerlijke ambtenaren.

De Commissie, van oordeel, dat in dit adres mededeelingen voorkomen, waarvan de kennisneming voor de leden der Kamer van belang kan zijn, heeft de eer, de Kamer voor te stellen, dit adres ter griffie neder te leggen, ter inzage voor de leden;

XVI. een, van J. Taal, Noordzeevisscher, te Scheveningen. Adressant deelt mede, dat hij vermeent te hoog te zijn aangeslagen in de plaatselijke directe belasting naar het inkomen, dienstjaar 1920/21; dat hij door een samenloop van omstandigheden zijn reclame tegen dien aanslag niet tijdig

(Schouten e. a.)

heeft ingezonden, en verzoekt de Kamer, een onderzoek naa het door hem medegedeelde te willen bevorderen.

De Commissie, van oordeel, dat de Kamer niet bevoegd aan dit verzoek te voldoen, heeft de eer, voor te stellen, te aanzien van dit adres over te gaan tot de orde van den dag

XVII. een, van J. Albers van der Linden, beambte bij de Rijkswaterstaat, te Mulden. Adressant deelt mede, dat zij zoon, kommies 2de klasse, gestraft is met ontslag, en verzoek aan de Kamer, het door hem vermelde in een bijgevoegde memorie van toelichting te willen onderzoeken en te bevorderen, dat het aan zijn zoon gegeven ontslag worde ingetrokken.

De Commissie, van oordeel, dat adressant niet aannemelijk gemaakt heeft, dat zijn zoon ten onrechte is gestraft met ontslag, heeft de eer, de Kamer voor te stellen, ten aanzien van dit adres over te gaan tot de orde van den dag;

XVIII. een, van het Comité ter behartiging van de algemeene belangen van Overheidspersoneel, Comité van Neutraal Overheidspersoneel, Centrale van Vereenigingen van personeel in 's Rijksdienst, Nederlandsche Federatieve Bond van personeel in openbaren dienst. Adressanten deelen mede welke beteekenis zij hechten aan art. 40 van het Bezoldigingsbesluit voor Burgerlijke Rijksambtenaren 1920 en verzoeken de Kamer, geen medewerking te verleenen tot verlaging van de salarissen der ambtenaren.

De Commissie, overwegende, dat de in dit adres behandelde aangelegenheid reeds een onderwerp van beraadslaging in de Kamer uitmaakte, heeft de eer, voor te stellen, te aanzien van dit adres over te gaan tot de orde van den dag

XIX. een, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Tiel. Adressante deelt mede, welke bezwaren er h. i. bestaan tegen de zakelijke bedrijfsbelasting en verzoekt aan de Kamer wijziging van de wet van 30 December 1920 (*Staatsblad* n°. 923), in dier voege, dat de bevoegdheid van de gemeentebesturen om een zakelijke belasting op de bedrijven heffen komo te vervallen.

De Commissie, van oordeel, dat zonder wetswijziging aan de bezwaren van adressante kan worden te gemoet gekomen als deze in een gemeente van voldoende belang worden geacht, heeft de eer, de Kamer voor te stellen, ten aanzien van dit adres over te gaan tot de orde van den dag;

XX. een, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Veendam. Adressante betuigt haar instemming met het adres van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Beneden-Betuwe, te Tiel, in betrekking tot de zakelijke bedrijfsbelasting, vult de bezwaren, tegen deze belasting ingebracht in het genoemde adres, aan, en verzoekt met aandrang de Kamer, in ernstige overweging te nemen het verzoek van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Tiel

De Commissie, van oordeel, dat van dit adres geldt hetgeen zij medegedeeld heeft bij het adres van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Tiel, heeft de eer, de Kamer voor te stellen, ten aanzien van dit adres over te gaan tot de orde van den dag.

De Kamer vereenigt zich achtereenvolgens met de voorgestelde conclusiën.

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van het ontwerp van wet tot **vaststelling van hoofdstuk X (Departement van Justitie) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2).**

Beraadslaging over de VIIIste afdeeling (*Kosten van het Rijkstucht- en opvoedingswezen*) in het algemeen.

25ste VERGADERING. — 24 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk IV (Departement van Justitie) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Dresselhuys e. a.)

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Het ligt niet in mijn bedoeling, met den Minister in debat te treden over het Rijkstucht- en opvoedingswezen, want ik geloof dat deze Minister tot dusver practisch de juiste lijnen volgt, maar ik wensch een vraag te stellen, die ik van groote beteekenis acht en waarop in de stukken nog niet een antwoord is gegeven, dat ik niet duidelijk acht.

In het Voorloopig Verslag werd gevraagd, hoe de Minister het verbouwde opleidingsschip, de *Noord-Brabant*, dacht te bevolken. De Minister heeft daaromtrent een bevredigende verklaring afgelegd en toegezegd, dat hij zich bij voorbaat geenerlei beperking wilde opleggen ten aanzien van de soort der knapen, die daar zullen worden geplaatst. De Minister heeft echter niet de uiting gedaan waarop alles aankomt, deze nl., dat het in zijn bedoeling ligt, het schip nog in 1923 in gebruik te nemen. De gelden daarvoor zijn ten deele afzonderlijk aangevraagd, maar zitten voornamelijk in den algemeenen post verpleegkosten. De Minister heeft zich niet aldus uitgelaten, maar het gerucht gaat, dat de Minister nog zou aarzelen, of op dit moment reeds tot het in gebruik nemen van het schip moet worden besloten. Het zou mij in hooge mate leed doen, indien deze belangrijke vorm van opvoeding nog, en dan misschien *ad calendas graecas*, zou moeten worden uitgesteld. De Minister betoogt met veel klem en op goede gronden, dat voor tal van jongens geen betere opleiding kan gevonden worden dan deze: jongens die naar de koopvaardij willen, zij die het buitenland willen zien, knapen die z.g. Tatendrang hebben, kunnen daar uitstekend worden opgeleid. Ik wensch dus de vraag te stellen, of de Minister aanstonds tot het in dienst stellen van het schip zal overgaan. Misschien is deze vraag geheel overbodig en zal de Minister mij antwoorden, dat zijn bedoeling nooit een andere is geweest, maar al was het dan alleen voor mijn eigen geruststelling, zou ik den Minister willen verzoeken, op dit punt een duidelijke verklaring af te leggen.

De heer **Bulten**: Mijnheer de Voorzitter! In Februari van dit jaar heb ik bij de besprekingen over deze afdeeling van hoofdstuk IV der begrooting voor 1922 enkele opmerkingen in het midden gebracht omtrent het nachtelijk toezicht in Rijksopvoedingsgestichten en tuchtscholen. De Minister noemde het in het antwoord, dat ik van hem mocht ontvangen, een verbetering, als slaapdienst door waakdienst kon worden vervangen. Uit overwegingen van bezuiniging oordeelde hij, dat behoud van den slaapdienst noodzakelijk was.

Ook thans neemt de Minister in zijn Memorie van Antwoord datzelfde standpunt in. Ik kan dat begrijpen, want meer nog dan ten vorigen jare doet de invloed der bezuinigingspolitiek zich gelden.

Zonder er bij den Minister krachtig op aan te dringen daarin spoedig verandering aan te brengen, vraag ik hem toch, dat hij zijn aandacht ook op deze aangelegenheid wil gevestigd houden. Nu vinden beide systemen toepassing. Dat wekt eenigen wrevel onder het personeel, te meer waar waakwachten ontegenzeglijk om paedagogische en andere redenen als beter erkend worden, terwijl bovendien in de Bijzondere Commissie van Georganiseerd Overleg ten deze ook op afschaffing der slaapdiensten is aangedrongen.

Mijnheer de Voorzitter! Het is in dezen tijd voor een Kamerlid aangenaam den Minister over een zaak te kunnen spreken, die geen geld vordert, die niet op de bezuiniging behoeft af te stuiten.

Daarom hoop ik bij den Minister volle aandacht te vinden voor de volgende aangelegenheid.

Als een pupil uit een Rijksopvoedingsgesticht reclassabel is en hij herplaatst kan worden in de maatschappij, doen zich daarbij wel administratieve moeilijkheden op. De noodige machtiging van den heer directeur om den reclassabele bij een patroon te kunnen plaatsen, laat zich dikwijls zoo lang wachten, dat de gelegenheid voorbijgaat, dat de plaats vervuld is, omdat niet langer kon worden gewacht. Nu is mijn vraag, of de Minister wil overwegen, hierin zulke verandering aan te brengen, dat den directeur daaromtrent meer bevoegdheid verleend wordt, opdat een spoediger plaatsing

(Bulten.)

van een pupil mogelijk gemaakt wordt en niet behoeft af te stuiten op den te langen termijn van afwachten.

Nog aangenamer dan den Minister een vraag te stellen, welker inwilliging geen geld kost, is het, hem een object van bezuiniging te mogen aanwijzen, al betreft het geen grooten post.

Bij de Rijksopvoedingsgestichten te Leiden en Doetinchem is een der adjunct-directeuren tevens hoofd van onderwijs. Dientengevolge heeft de Minister van de begrooting, die thans in behandeling is, een paar bedragen kunnen afvoeren.

Indien ik wel geïnformeerd ben — en ik heb geen reden daaraan te twijfelen — zou ook het Rijksopvoedingsgesticht te Amersfoort aanleiding tot bezuiniging in dien geest kunnen geven.

In dat Rijksopvoedingsgesticht zijn twee takken van dienst, nl. huisdienst en onderwijs. Behalve uit een directeur bestaat het directiepersoneel nog uit twee adjunct-directeuren, terwijl ook nog een hoofd van onderwijs aanwezig is.

Een der adjunct-directeuren is echter in het bezit der hoofdakte en had, toen hij op 16 Mei 1920 in titel bevorderd werd, kunnen belast blijven met de leiding van onderwijsaangelegenheden. Evenwel omstreeks half Augustus of begin September van het vorig jaar werd daar toch nog een afzonderlijk hoofd van onderwijs aangesteld, die echter op 1 November jl. nog geen vaste aanstelling had. Het komt mij voor, dat hier reden is tot bezuiniging, omdat er twee adjunct-directeuren van huisdienst zijn, waarvan de een de bevoegdheid bezit, noodig voor hoofd van onderwijs. Bovendien dient er nog op gelet te worden, dat, als het overcompleet aan directiepersoneel wordt ontdekt, het afvloeiingssysteem een offer zou kunnen eischen, dat nu reeds in vasten dienst in het directiepersoneel opgenomen is.

Ten slotte, Mijnheer de Voorzitter, nog een kort woord over het Rijksopvoedingsschip, een punt, waarover ook de heer Dresselhuys zoo juist heeft gesproken.

De heer Minister is nogal optimistisch gestemd over die opleiding op de *Noord-Brabant*. Vooreerst meent hij, dat de moeilijkheden om een selectie van knapen, bij voorkeur van ongeveer 15-jarigen leeftijd, te krijgen, niet zoo groot zijn. Het schijnt mij toe, dat zoo'n élitekorps van Rijksopvoedelingen niet zoo gemakkelijk te vormen is. Maar laat ik dat zelfs toegeven. Dan meen ik toch, dat de Minister een voornamen factor uit het oog verliest. Die jongens moeten opgevoed worden, zij hebben een groot manco in hun educatie. Die opvoeding moet nog algemeen zijn, niet een speciale. Ook van de practijk dier opvoeding heb ik mij door eigen aanschouwing op de hoogte gesteld. En dan zie ik nog niet, dat het samenbrengen van meerdere tientallen van jongens op zoo'n opleidingsschip kan beantwoorden aan het werk in de gestichten.

Als ik me herinner den opvoedingsarbeid bijv. van den Kruisberg te Doetinchem, dan zie ik daar een arbeiden aan karaktervorming. Wat voor deze soort jongens zoo noodzakelijk is, wordt daar bevorderd, nl. het individueele contact tusschen opvoeder en pupil met als allervoornaamste doel de algemeene karaktervorming, en daarbij ook voor zoover dat mogelijk is eenige speciale opleiding.

De Minister doet voor zijn optimistische opvatting over het welslagen van het opvoedingsschip een beroep op den drang naar avonturen bij deze soort knapen.

Maar is datzelfde verlangen naar een zich uitleven niet een gevaar voor den opvoedeling, die later met gevulde beurs gaat passagieren?

Het komt mij voor, dat het Rijksopvoedingsschip, zonder dat het in de bedoeling lag, zal worden een soort zeevaartschool, maar dan uitsluitend voor ter beschikking gestelde jongens. Het allerbeste zou zijn nu nog het opvoedingsschip uit de gestichtssterkte af te voeren. Ik vlei mij niet, dat dit in het stadium, waarin de zaak nu gekomen is, nog zal geschieden. Daarom acht ik het thans het beste, dat de sterkte van dit opleidingsschip klein gehouden zal worden, opdat zooveel mogelijk het opvoedingsdoel boven de speciale opleiding tot zeeman tot zijn recht kan komen, want op de allereerste

(Bulten e. a.)

plaats moet toch gesteld worden, dat ook van deze kinderen zooveel mogelijk aan de maatschappij menschen van karakter gegeven wordt.

De heer **Hugenholtz**: Mijnheer de Voorzitter! Een klank, in het algemeen debat van de zijde van den Minister vernomen omtrent de onderlinge waardeering van het Rijks- en het particuliere tucht- en opvoedingswezen, geeft mij aanleiding een enkel woord over deze aangelegenheid te zeggen. Ook bij het Rijkstucht- en opvoedingswezen wordt de zuinigheid betracht. Dat is goed, dat is gelukkig, dat is noodig. Er kon daarbij zelfs in zeer sterke mate bezuinigd worden, omdat de tijdsomstandigheden gedurende de oorlogsjaren hadden medegebracht, dat een vrij sterke uitzetting van het Rijkstucht- en opvoedingswezen moest plaats hebben en dat er een aantal tijdelijke gestichten in het leven moesten worden geroepen om onderdak te vinden voor de Rijksopvoedelingen. Dat men, nu de oorlogsjaren voorbij zijn en daarmede de oorlogscriminaliteit is verdwenen, nu, naar wij hopen, het groot aantal smokkelgevallen voor goed voorbij is, opruiming kan houden onder de tijdelijke gestichten, die dientengevolge moesten worden opgericht, spreekt vanzelf. Dat Harderwijk verdwenen is en dat Leeuwarden wordt geliquideerd, zal van mijn kant den Minister niet tot grief gemaakt worden, en dat ook het permanente Rijksopvoedingsgesticht te Alkmaar onder den bezuinigingshamer moest vallen, ook daarover zal ik geen traan laten, het tegendeel is waar, want dat gebouw was niet meer geschikt voor het doel, waarvoor het bestemd was, en gaf telkens aanleiding tot alle mogelijke klachten.

Maar het komt mij voor, dat de Minister bij zijn bezuiniging niet halt houdt daar, waar ik hem graag halt zou zien houden. Immers reeds is ten gevolge van die bezuiniging een opruiming gehouden onder de permanente tuchtscholen. Velzen is gesloten, Haren is gesloten en van de vier jongensscholen blijven er slechts 2 over. Nu is het best mogelijk, dat de sluiting van die beide scholen volkomen kan worden gerechtvaardigd door de cijfers van de teruggaande criminaliteit. Maar ik geloof, dat men daarmede zeer voorzichtig moet zijn. Allen, die zich bewegen op het terrein van het Rijkstucht- en -opvoedingswezen, staan, wat die criminaliteit betreft, voor een onopgelost raadsel. Niemand kan een verklaring geven van het verschijnsel, dat zich op het oogenblik voordoet, dat de criminaliteit beneden, laat ik zeggen het normale van vóór den oorlog is teruggeloopen. Natuurlijk, een optimistische ziel kan licht tot de conclusie komen, dat de wereld zooveel beter is geworden, maar wie de zaak wat nuchterder bekijkt, gelooft dat niet licht, maar is beducht, dat de oorzaken, die een tijdelijke daling van de criminaliteit ten gevolge hebben, wel spoedig weer kunnen plaats maken voor andere, die de criminaliteit weer tot veel grooter hoogte kunnen doen oploopen, en als dat gebeurt, vrees ik, dat wij ernstig zullen betreuren, dat twee van de tuchtscholen reeds gesloten zijn, en voor andere doeleinden, althans wat Velzen betreft, zijn ingericht, zoodat die niet zoo gemakkelijk weer tot tuchtscholen zullen kunnen worden herschapen.

Ik zeide, Mijnheer de Voorzitter, dat men met de bezuiniging op dit punt buitengewoon voorzichtig moet zijn, met het oog op de onbegrepen afname van de criminaliteit, tenzij men als principe vooropstelt, dat het beter is, de zorg voor de tuchtscholieren en de opvoedelingen te leggen in handen van het particulier initiatief en het Rijk als zoodanig zich te doen terugtrekken op den achtergrond.

Ik weet niet, of ik den Minister goed begrepen heb, maar ik vrees, dat in hetgeen hij gezegd heeft bij de algemeene beschouwingen over dit hoofdstuk, een tendenz zat van deze, naar mijn wijze van zien niet gelukkige, ik durf zelfs zeggen verkeerde strekking, dat hij de bezuiniging, welke op het oogenblik noodig is, gebruikt als een aanloop om van het Rijkstucht- en opvoedingswezen af te komen en die bemoeiingen geheel te leggen in handen van de particuliere vereenigingen.

Daartegen zou ik zeer ernstig willen waarschuwen. Het Rijks tucht- en opvoedingswezen moet norm blijven waaraan

(Hugenholtz.)

het particulier opvoedingswezen een voorbeeld kan nemen. Ik durf zeggen, dat over het algemeen de particuliere zorg voor de opvoeding van het misdadige kind minder goed is dan de Rijkszorg. Niet omdat men bij particuliere instellingen minder liefde zou hebben voor het kind, ook niet, omdat men daar onverschilliger tegenover de zaak zou staan dan bij het Rijk, allesbehalve, maar ik wil een voorbeeld noemen. De particuliere vereenigingen worstelen vaak met geldgebrek, kunnen niet verder springen dan hun polsstok lang is, en zullen moeten nalaten datgene, wat nagelaten moet worden, als er geen geld is. Daardoor wordt dan van allerlei verwaarloosd, wat in een modelopvoeding zal en moet worden behartigd. Bovendien, terwijl het Rijks tucht- en opvoedingswezen blootstaat aan openbare critiek en dikwijls die critiek preventief werkt ten goede, is dat niet het geval bij de particuliere opvoeding van het misdadige kind. Ook daarom reeds heeft de particuliere verzorging een neiging om af te zakken beneden de norm, die het Rijk tot nog toe heeft aangegeven.

Het is mij bekend uit anderen hoofde, hoe reeds nu zoowel vanwege het Departement als vanwege het Algemeen College van Toezicht, Bijstand en Advies voor het Rijks tucht- en opvoedingswezen voortdurend strenge contrôle noodig is op de gestie van de particuliere gestichten; hoe vaak daar moet worden gewaarschuwd tegen afzakken beneden het gewenschte peil en nu moet daarbij in aanmerking worden genomen, dat alleen de gemakkelijkste gevallen komen ter behandeling van de particuliere gestichten, doch dat al die gevallen, waarin de crimineele aanleg grooter, overwegender is, gaan naar de Rijksgestichten, zoodat daar het menschenmateriaal oneindig veel moeilijker te hanteeren is dan in de particuliere gestichten.

Zoodra echter de Rijksgestichten zouden verdwijnen, moeten de particuliere gestichten die moeilijke gevallen ook opnemen en als er nu reeds zooveel ontbreekt aan sommige particuliere gestichten, hoeveel zal er dan in het door mij genoemde geval wel aan komen te ontbreken?

Het is mijn vaste overtuiging, dat, wanneer uit zuinigheid de Rijksgestichten worden prijsgegeven, dat dan het mooie kinderwerk, dat door de Kinderwetten van 1901 is opgebouwd in ons land, langzaam maar zeker zal worden vermoord, en ik acht mij niet verantwoord deze gelegenheid te laten voorbijgaan zonder daartegen in de Kamer een waarschuwende stem te laten hooren. Ik hoop zeer, dat ik den Minister verkeerd begrepen heb en dat wij van Zijn Excellentie straks een zeer krachtig en klaar geluid zullen vernemen in tegenspraak met de vrees, die ik op het oogenblik heb uitgesproken.

Mijnheer de Voorzitter! Nog een enkel woord over hetgeen de heer Bulten aan het slot zijner rede heeft gezegd over het opleidingsschip. De heer Bulten vreesde, dat men niet zoo gemakkelijk een bevolking voor dit schip zou kunnen krijgen en indien men die al kreeg, de opvoeding daar zou worden verwaarloosd ten bate van de vakopleiding voor aanstaande zeelieden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik deel die vrees niet, ik weet hoeveel jongens er zijn in de particuliere en Rijksgestichten, die graag naar zee willen. Dat hangt samen met den aard en de geschiedenis van ons geheele volk en het kost dikwijls moeite voor die jongens plaatsing te krijgen, omdat zij geen speciale opleiding daarvoor gehad hebben.

Wat is nu natuurlijker dan dat in een zeevarend land als het onze ook voor dergelijke jongens een afzonderlijke inrichting wordt geschapen?

De heer Bulten moet zich de zaak niet zóó denken, dat in de Kruisberg de opvoeding n°. 1 is en de vakopleiding n°. 2. Het is ook niet andersom, maar er is de opvoeding door de vakopleiding en omgekeerd, een voortdurende samenwerking: zoowel in de lessen, als in de recreatie-uren en in de werkplaats wordt voortdurend op het karakter gewerkt, dat spreekt vanzelf, dat doet ieder goed opvoeder.

En zoo zal het ook gebeuren aan boord van het opleidingsschip.

Dat die jongens met een goedgevulde beurs zullen gaan passagieren en de geveren loopen van den zeeman, die van de reis is teruggekeerd, daarvoor bestaat geen gevaar, want

Hugenholtz e. a.)

die jongens beschikken niet over een goed gevulde beurs en blijven bovendien aan boord van het opleidingsschip.

Nu zegt de heer Bulten: maar dan komen zij toch later in de maarschappij; zeker, maar het zou toch al zeer sterk pleiten tegen ons geheele opvoedingswezen, als wij de zeevaart, speciaal voor die jongens, moesten uitschakelen vanwege de gevaren, daaraan verbonden. Als wij zulke kasplantjes kweekten in de Rijksopvoedingsgestichten, dan was het maar beter om alle bemoeiing met dit werk te staken.

De heer Bulten heeft zijn redevoering geëindigd met een beroep op den Minister om dit schip alsnog uit de sterkte af te voeren. Ik zou dit buitengewoon betreuren. Mij is medegedeeld, dat het schip in Helder verhaald is uit de haven naar den z.g. millioenenhoek, dat is de hoek waar de schepen worden opgelegd, die eigenlijk geen bestemming meer hebben. Indien daaruit zou moeten worden afgeleid, dat dit schip den weg zou gaan van alle die schepen in den millioenenhoek, d. w. z. dat het gereed gemaakt zou worden voor den slooper, dan zouden wij niet alleen buitengewoon onzuinig handelen maar wij zouden dan inderdaad daarmede meer sloopen dan dit schip alleen; wij zouden gaan sloopen het Rijksopvoedingswezen.

Ik hoop, dat de Minister den aandrang van den heer Bulten zal weerstaan en ons zal kunnen mededeelen, dat het verbouwde schip *Noordbrabant* zeer spoedig als Rijksopvoedingsgesticht in dienst gesteld zal worden.

De heer **Schokking**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou ook eenige opmerkingen over deze afdeeling willen maken.

En dan begin ik met te zeggen, al klinkt het paradoxaal, dat ik de bezuiniging, die de Minister ook op deze afdeeling heeft toegepast, toejuich, omdat zij slechts aan het hoofddoel van het tucht- en opvoedingswezen ten goede kan komen.

Het kan toch niet worden ontkend, dat de som, die voor de verzorging van deze aangelegenheid op de begrooting was uitgetrokken, langzamerhand een zoodanigen omvang had gekregen, dat die in geen verhouding meer stond tot hetgeen voor andere afdeelingen beschikbaar werd gesteld.

Hierdoor dreigde de verzorging voor de verwaarloosde en misdadige jeugd zelf in de klem te komen.

Daarom meen ik, dat het in het belang van die verzorging moet worden genoemd, wanneer er, zonder te kort te doen aan het voorname doel daarvan, bezuinigd wordt.

En het verheugt mij te kunnen uitspreken, dat ik den indruk heb, dat de Minister, ondanks de aangebrachte bezuiniging, met belangstelling voor deze zaak blijft vervuld. Wat nu de zaak zelf betreft, zoo wil het mij voorkomen, dat juist in verband met de noodige bezuiniging meer dan ooit stelselmatig zal moeten worden te werk gegaan. Want de vraag mag worden gedaan, of er bij het Rijk, maar niet minder bij de particulieren, voldoende systeem is geweest. Het schijnt mij althans toe, dat ook aan het gemis daarvan voor een deel de uitzetting van uitgaven moet worden toegeschreven.

In het ook in de stukken genoemd artikel van mr. T. van Rappard in *Vragen des Tijds* — waarop ik straks nog even terugkom — is op dit punt de aandacht gevestigd.

Zonder te willen zeggen, dat ik met elke opmerking daarin akkoord ga, meen ik wel te mogen verklaren, dat door den schrijver van dat artikel met recht in het licht wordt gesteld, dat men zoowel bij het Rijk als onder particulieren zich een klare voorstelling zal moeten geven van de verschillende inrichtingen, die noodig zijn. Ik weet wel, dat dit, wat de particulieren betreft, altijd een teere aangelegenheid zal blijven, maar wanneer de Regeering, en te recht, van het standpunt uitgaat, om bij het opvoedingswezen in de eerste plaats gebruik te maken van hetgeen door het particulier initiatief wordt tot stand gebracht, en daarvoor ook gelden uit 's Rijks kas ter beschikking te stellen, dan kan het niet anders, of er zal eenig toezicht moeten wezen, dat men bij de verdeeling van de verschillende inrichtingen, zoowel wat den aard daarvan als de vestiging, de onderscheidene deelen van het land aangaat, naar zekeren regel te werk gaat. Zoo alleen zal de taak, welke ter uitvoering van de wet moet worden verricht, behoorlijk kunnen worden vervuld.

(Schokking.)

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal niet op details ingaan, maar ik achtte het van belang om hierop even de aandacht te vestigen.

Wanneer ik verder ook een enkel woord spreek over den teruggang in het aantal ter beschikking gestelden, die van zoodanigen omvang is, dat het met recht de aandacht trekt, dan wil ik niet ontkennen, dat er eenige aanleiding is voor de waarschuwing, die de heer Hugenholtz deed hooren, dat wij niet moeten meenen — al zouden wij het hopen en wenschen — dat die teruggang, waardoor er op het oogenblik in meerdere gestichten open plaatsruimte is, steeds zal doorgaan. Het is niet uitgesloten, dat er niet alleen stilstand, maar ook weer eenige stijging zal komen. Het kan niet worden ontkend, dat de sterkte van de bevolking van de gestichten, waarmede wij hier te doen hebben, ook verband houdt met de economische omstandigheden. Maar indien er reden is om in dit opzicht voorzichtig te zijn, toch geloof ik, dat er bij het tucht- en opvoedingswezen, speciaal bij het laatste, rekening moet worden gehouden met twee omstandigheden, die m. i. den teruggang van de bevolking van de gestichten, bepaaldelijk die van het Rijk, kunnen verklaren.

Allereerst deze, waarvoor wij dankbaar moeten zijn, dat er blijkbaar een sterker prevenieerende kracht optreedt in het maatschappelijk leven, die haar invloed bij het toezicht op de jeugd in die mate doet gelden, dat er minder behoefte is om oudere jongens ter beschikking van de Regeering te stellen.

In de tweede plaats deze, dat vooral gedurende de oorlogsjaren een grootere uitbreiding is gegeven ook aan de particuliere gestichten, zoodat bij een dalen van het getal verpleegden in geringere mate beroep wordt gedaan op plaatsing in Rijksgestichten.

Ik vestig hierop te meer de aandacht, omdat dit ook van belang is voor het onderwerp, dat door den heer Dresselhuys en anderen is aangeroerd en dat inderdaad niet gemakkelijk is.

Ik bedoel het in gebruik nemen van het schip de *Noord-Brabant*. Hierbij wil ik vooropstellen, dat ik mij schaar aan de zijde van hen, die, zooals dit met de heeren Dresselhuys en Hugenholtz het geval is, aan een dergelijk schip als schakel in het systeem, als ik het zoo noemen mag, groote waarde hechten. Maar ik moet er onmiddellijk op laten volgen, dat de dienst, dien een dergelijk schip zal kunnen bewijzen, toch altijd een beperkte zal zijn. En nu doet zich deze moeilijkheid voor, dat het schip eigenlijk veel te groot is.

Door de groote uitbreiding, die in de afgeloopen jaren aan de gestichten gegeven is, staan wij nu voor de noodzakelijkheid van opheffing van een deel daarvan. Het schip moet echter genomen worden zooals het is. Doch het kan niet worden ontkend, dat de *Noordbrabant*, terwijl de inrichting daarvan ter hand genomen is in den tijd, dat men onder den indruk verkeerde van de geweldige toeneming van het getal ter beschikking gestelden, wat de capaciteit betreft, thans te groot moet worden genoemd.

In dit verband wil ik even een punt aanroeren, dat ook in de stukken besproken is.

In de Memorie van Antwoord wordt in terugslag op een opmerking in het Voorloopig Verslag de indruk gewekt, alsof de heer van Rappard in zijn bekend artikel het gesticht te Leiden geheel zou willen uitzonderen om, wat zijn bevolking betreft, in aanmerking te komen voor plaatsing van jongens op een schip. Dit is m. i. niet juist en behoeft niet te worden afgeleid uit wat hij schreef. Maar wanneer hij er nadruk op legt, dat het bedoelde schip, ook al wil men er plaats houden voor een selectie van oudere jongens, in hoofdzaak, voor 90 pct., voor jongeren zal moeten dienen, dan moet dit worden toegegeven. Het is daarom noodig, dat men, waar het schip nog niet in dienst is genomen, zich helder voor oogen stelt, door welke jongens dat zal worden ingenomen. Ik heb hierover het oordeel eens gevraagd van deskundigen, die door hun arbeid voortdurend met de jongens in aanraking komen, en daarbij is mij gebleken, dat, al wordt aan een dergelijk schip eenige waarde toegekend, die waarde niet hoog wordt

(Schokking.)

aangeslagen, omdat er steeds slechts een beperkt aantal jongens voor in aanmerking zal komen en het in elk geval hoofdzakelijk voor de jongeren bestemd zal moeten worden. Het is ook op grond hiervan, dat ik sprak van de moeilijkheid, die bij het schip de *Noordbrabant* in verband met de groote capaciteit wordt ontmoet.

Ik zal daarover thans niet meer zeggen. Het is mij genoeg een verklaring te hebben gegeven van de keuze van het schip, die gedaan is onder den indruk van groote behoefte aan gelegenheid tot opneming van ter beschikking gestelde jongens, die soms maanden en maanden bleven rondloopen. Naast de oprichting van tijdelijke gestichten is toen de inrichting van een schip, dat zich ook uit anderen hoofde aanbeval, aangegrepen. Maar tevens om te verklaren, dat het mij voorkomt, dat daarbij, van achteren gezien, te groot gegrepen is.

Verder een kort woord over hetgeen in de stukken opgemerkt wordt met betrekking tot het gesticht te Leiden. De Minister heeft in de Memorie van Antwoord reeds een en ander genoemd, waardoor het verklaard wordt, dat dit gesticht duurder is dan de andere gestichten. Maar terwijl daarbij niet op de in het Voorloopig Verslag genoemde cijfers wordt ingegaan, stel ik er prijs op mede te deelen, dat ik omtrent het bedrag van f 2100, dat een verpleegde daar in verband met de te betalen salarissen zou kosten, eens navraag heb gedaan. Daarbij is mij gebleken, dat dit cijfer in zooverre eenige correctie behoeft, dat het gemiddeld bedrag per verpleegde op f 1750 gesteld moet worden. Natuurlijk is dat nog een hoog bedrag, te hoog, en dat daarom verlaagd moet worden. Maar men heeft bij de beoordeeling met verschillende omstandigheden rekening te houden. In de Memorie van Antwoord wordt er aan herinnerd, dat het hier geldt een oud gesticht, dat oorspronkelijk niet voor opvoedingsgesticht was bestemd. Het aantal slaapplaatsen kan niet zoo worden uitgebreid, als voor een opvoering van de bevolking zou noodig zijn. Daarentegen zouden de werkplaatsen wel meerderen ruimte bieden.

Dan vestig ik er de aandacht op, dat Leiden als werkgesticht uiteraard veel duurder is dan andere gestichten. Het personeel, dat men voor een dergelijk gesticht noodig heeft, is niet alleen talrijker, maar vordert ook hooge salarisuitgaven, daar een deel als leermeester in de werkplaatsen moet optreden en daarvoor in het bezit van diploma's moet zijn.

In dit verband zou ik nog meer kunnen zeggen, maar ik volsta hiermede, om den indruk weg te nemen, alsof de hooge uitgaven bij dit gesticht het gevolg van een minder goede exploitatie zouden zijn. Het is mij bekend, dat er veeleer het streven is, om die exploitatie zoo gunstig mogelijk te doen zijn. Misschien mag er daarom ten slotte nog op gewezen worden, dat bij de vergelijking, die men b.v. met het gesticht te Amersfoort zou willen maken, niet vergeten moet worden, dat men hier te doen heeft met een nieuw gesticht, waarbij in de exploitatierekening echter geen post voor afschrijving voor rente en aflossing is opgenomen, terwijl in Leiden huur wordt betaald.

Een laatste punt, waarover ik nog iets zeggen wil, is hetgeen door den heer Bulten ter sprake is gebracht, de slaap- en wachtdienst. Hij heeft over het dubbele stelsel in dit opzicht zijn afkeuring uitgesproken. Ik heb bij de behandeling der vorige begrooting reeds de opmerking gemaakt, dat het mij nog altijd twijfelachtig voorkomt, of men goed heeft gedaan van het stelsel van de slaapdiensten af te wijken. Ik meen hier met eenige beslistheid te mogen spreken, en dan is mij niet bekend, dat de oorspronkelijke regeling zooveel moeilijkheden gaf, dat er behoefte was aan waakdiensten, zooals die nu bij een deel van de gestichten zijn ingesteld. Dit beteekent, dat men daar nu menschen heeft, die overdag geen arbeid verrichten, omdat zij den ganschen nacht moeten waken. Of zij altijd waken, weet ik niet, wat ik niet zeg om het personeel in verdenking te brengen, want dat is mij vreemd, maar omdat er m. i. geen voldoende reden is voor een aldus opgevatten waakdienst. Ik meen, dat het gewone personeel, zooals vroeger, om beurten 's nachts de wacht zou kunnen hebben. Dan kan er toch wel gerust worden, daar er zelden iets gebeurt, en de verpleegden

(Schokking e. a.)

als gezonde jongens rustig slapen. Wanneer men eenvormigheid in de gestichten wil, zou het m. i. dan ook de voorkeu verdienen naar het vroegere stelel terug te keeren. Daarme zal niet alleen bezuinigd worden, maar er behoeft ook nie een stel menschen in dienst te worden gehouden, die nie anders doen dan waken.

De heer **Rutgers**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Hugen holtz heeft bij zijn beschouwingen, aan het Rijkstucht- e opvoedingswezen gewijd, een vergelijking gemaakt tussche de opvoeding in particuliere gestichten en in die van h Rijk en hij heeft daaruit afgeleid een waarschuwing om d rechtstreeksche Rijksbemoeiing in deze niet te vermindere en geleidelijk te vervangen door opvoeding in particulie gestichten. De geachte afgevaardigde gaf de voorkeur aa Rijksbemoeiing, omdat de particuliere zorg op dit gebie gedrukt wordt door het voortdurend kampen met gebrek aa geld.

Het komt mij voor, dat de geachte afgevaardigde daarb meer sprak uit den geest van de richting, waartoe hij be hoort, dan in verband met de omstandigheden, waaronder w leven. Want een tegenstelling te maken tusschen particulie instellingen, die te kampen hebben met geldgebrek, en Rijk instellingen, waar dat bezwaar zich dan niet zou voordoe lijkt mij althans in deze dagen minder gepast. Wil me beweren, dat particuliere instellingen gedwongen worde haar inrichting en de kosten van verpleging op eenvoudige leest te schoeien dan bij de Rijksinstellingen het geval i dan is daaruit niet af te leiden een bezwaar tegen particulie verpleging, maar kan daarin, juist in dezen tijd, een argu ment worden gevonden om aan particuliere verpleging d voorkeur te geven en te trachten, de ontwikkeling in di richting te leiden.

Het tweede gevaar, dat volgens den geachten afgevaar digde aan de particuliere verzorging zou zijn verbonden, e het voordeel van openbare instellingen zou zijn het feit, da de laatste staan onder publieke critiek. Dat gevaar moet me niet te hoog aanslaan, want die gelegenheid tot publiek critiek bij de openbare instellingen bestaat wel, maar da beteekent niet, dat die openbare instellingen van uur tot uu onder het oog van het publiek werken. In de geschiedeni (laat ik niet zeggen de geschiedenis van Nederland, maa de geschiedenis in het algemeen) zijn tal van voorbeelde aan te halen, dat bij publieke instellingen zich in den loo der jaren allerlei misbruiken konden ontwikkelen zonder da het publiek iets ontwaarde, terwijl particuliere instellinge toch niet zoo afgesloten werken, vooral niet die, welke he Rijk bijstaan in de taak van het Rijkstucht- en opvoedings wezen en staan onder de critiek van buiten die instellinge levende ambtenaren. Particuliere instellingen staan boven dien ook voortdurend onder toezicht van degenen, die dez instellingen in het leven hebben geroepen. Ten onrechte heef de geachte afgevaardigde te veel verzuimd te doen uitkomen dat de particuliere instellingen opkomen uit niet-ambtelijk belangstelling in de verzorging en opvoeding van de verwaar loosde en misdadige jeugd. Die belangstelling weegt tege heel wat factoren op en is juist met het oog op de taak va die inrichtingen van zoo groote beteekenis. Het komt m dan ook voor, dat de opvoeding een taak is, waaraan uiteraar particuliere instellingen zich beter kunnen wijden da Rijksinstellingen, omdat de opvoeding zooveel omvat, me name, omdat particuliere instellingen veel vrijer zijn te opzichte van de beginselen, van waaruit zij bij de opvoedin willen uitgaan, en het religieuze element in de opvoedin veel sterker tot zijn recht kunnen doen komen dan bij open bare instellingen het geval is.

Met het oog op een en ander meen ik, dat er allerminst en zeker niet in dezen tijd, reden is om den Minister te waar schuwen voor een weg, waarop hij zich zou willen begeven

Mijnheer de Voorzitter! Laat ik hieraan nog een enke woord mogen toevoegen over de bezuiniging bij de Rijks instellingen, al betreed ik daarmede, in navolging van de geachten afgevaardigde den heer Schokking, een terrein, da in de stukken meer bepaaldelijk bij artikel 63 is behandelo

2. Vaststelling van hoofdstuk IV (Departement van Justitie) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Rutgers.)

Ik bedoeld hetgeen in het Voorloopig Verslag is gezegd omtrent de kosten van het Rijksopvoedingsgesticht te Leiden. De geachte afgevaardigde de heer Schokking heeft gezegd, dat het in het Voorloopig Verslag genoemde cijfer onjuist was. Dit cijfer echter was gegeven als het resultaat van een berekening, en daarom spijt het mij, dat de geachte afgevaardigde niet heeft aangegeven waar de fout in die berekening schuilt, maar dat hij volstaan heeft met het noemen van een ander cijfer. In het Voorloopig Verslag is vermeld, dat het gemiddelde bevolkingscijfer in den loop van 1922 het getal 70 niet heeft overschreden. Dat cijfer 70, dat dus boven het gemiddelde bevolkingscijfer ligt, is gebruikt als deeler en is gedeeld op het geraamde bevolkingscijfer voor 1923, en daaruit is gevonden dat, indien het bevolkingscijfer voor 1923 gelijk blijft, de personeelkosten niet minder dan f 2100 per verpleegde zullen bedragen; zonder dat dan nog sprake is van kosten van het gebouw of van de exploitatie. De geachte afgevaardigde de heer Schokking heeft omtrent het beheer van het gesticht te Leiden eenige opmerkingen gemaakt, waaruit ik den indruk kreeg, dat hij den indruk had dat eenige grief bestond tegen de directie, als zou misschien de exploitatie niet geschieden op de meest zuinige manier. Ik geloof, dat aan de opmerkingen in het Voorlopig Verslag die strekking niet kan worden toegeschreven. Het cijfer, in het Voorloopig Verslag genoemd, is in de Memorie van Antwoord niet bestreden, veeleer implicite als juist erkend en daarom meen ik nog eens den nadruk er op te mogen leggen, dat de kosten per verpleegde in het Rijksopvoedingsgesticht te Leiden buitengewoon hoog loopen. Het is toch metterdaad verbazingwekkend, dat voor één verpleegde alleen aan kosten van personeel een bedrag van zeg f 2000 per jaar moet worden uitgegeven.

Tot mijn spijt moet ik zeggen, dat in de Memorie van Antwoord die mededeeling wel wat al te flegmatiek wordt opgenomen. Ten aanzien van het Rijksopvoedingsgesticht te Leiden deelt de Minister mede, dat reeds is overwogen of tot opheffing van dat tijdelijke gesticht zou kunnen worden overgegaan. Wanneer men door die mededeeling eenigszins hoopvol mocht zijn gestemd, zal men die stemming wel voelen omslaan als men verder leest. In de eerste plaats wordt een opmerking gemaakt, waarvan de juistheid in het algemeen kwalijk zal kunnen worden ontkend, nl., dat dit niet zal kunnen geschieden voor en aleer de omstandigheden dat toelaten, en dan wordt voorts te kennen gegeven, dat de opheffing van het tijdelijke gesticht te Leeuwarden, dat bestaat uit houten barakken en dat gebouwd is op grond waarvan de huur heel spoedig afloopt, vooraf zal moeten gaan. Na een uitvoerig betoog daarover volgt dan de mededeeling, dat naar spoedige opheffing van het gesticht te Leeuwarden krachtig wordt gestreefd, maar dat uit de huidige bezetting van dat gesticht met 196 verpleegden blijkt, dat het aanstonds sluiten van dat gesticht niet mogelijk is. Wanneer men dit alles leest, krijgt men den indruk, dat de gedachte, om het gesticht te Leiden buiten dienst te stellen, wel eens is opgekomen, maar eigenlijk *ad Kalendas graecas* is uitgesteld. De Regeering deelt mede, dat krachtig gestreefd wordt naar een spoedige buitendienststelling van het gesticht te Leeuwarden, en dat daarna zal overwogen worden wat met het gesticht te Leiden kan gebeuren. Het is zeker in dezen Minister te prijzen, dat hij niet de gewoonte heeft veel beloften te doen. Door weinig beloften en toezeggingen te doen wordt de kans, dat later teleurstelling wordt veroorzaakt, doordat nakoming daarvan onmogelijk blijkt, aanmerkelijk verminderd; maar wanneer mijn indruk uit de Memorie van Antwoord juist is, dat een gesticht nog onbepaalden tijd zal worden in stand gehouden van zoo kleinen omvang, waar alleen voor personeel f 2000 per verpleegde moet worden uitgegeven, dan mag ik niet nalaten uit te spreken, dat zulks voor mij een teleurstelling is. De omstandigheden zullen niet altijd toelaten, dat een gesticht buiten werking wordt gesteld, maar ik had gaarne gezien, dat ook ten aanzien van het gesticht in Leiden een duidelijke aanduiding in de Memorie van Antwoord te vinden ware geweest,

(Rutgers c. a.)

dat de Regeering op die omstandigheden zoo krachtig mogelijk inwerkt.

De **Voorzitter:** Ik stel aan de Kamer voor, om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De beraadslaging wordt hervat.

De heer **Heemskerk,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Een van de geachte sprekers, de heer Bulten heeft eenige desiderata meegedeeld. De tweede daarvan is, dat aan directeuren van Rijksopvoedingsgestichten zooveel mogelijk vrijheid wordt gelaten bij de reclasseering van ontslagen verpleegden. De geachte afgevaardigde zal niet van mij verlangen, dat ik mij daarover op dit oogenblik definitief uitlaat; ik zal deze zaak, die natuurlijk een nauwkeurig onderzoek vereischt, in overweging nemen.

Ten aanzien van de opmerkingen van den geachten afgevaardigde omtrent Amersfoort dient te worden gezegd, dat Amersfoort is een schoolgesticht, en dat men geoordeeld heeft, dat het noodig is, speciaal voor het onderwijs een apart hoofd te hebben. Ik wil gaarne nagaan, of dit inderdaad noodzakelijk is, maar ik vrees, dat men niet anders doen zal dan bij dat gevoelen blijven.

Het eerste desideratum van den geachten afgevaardigde is ook het vorig jaar ter sprake gekomen en betreft de slaap- en waakdiensten. Mede naar aanleiding van hetgeen toen door dien geachten afgevaardigde is gezegd, is daarnaar een onderzoek ingesteld. Er zijn 4 gestichten, waar uitsluitend slaapwachten, 2 waar uitsluitend waakwachten zijn, en 3 waar een combinatie is van waak- en slaapwachten. Er wordt nu gerapporteerd, dat in de gestichten, waar uitsluitend slaapwachten zijn, dit niet tot bezwaren aanleiding geeft, waar uitsluitend waakwachten zijn, dat het een zware dienst is, en dat waar een combinatie van waak- en slaapwachten is, er eer bezwaar is tegen waakdienst dan tegen slaapdienst.

De slaapdienst bevordert de rust, meer dan de waakdienst, niet alleen voor degenen, die dien dienst vervullen, maar ook voor de verpleegden. Daarom wordt geoordeeld, dat, indien men tusschen de twee zou moeten kiezen, waarschijnlijk eerder de slaapdienst dan de waakdienst zou moeten worden gekozen, in den geest, als door den geachten afgevaardigde, den heer Schokking, is betoogd. Ik wil niet onmiddellijk zeggen, dat er uit voortvloeit, dat de waakdienst moet worden afgeschaft, maar indien men den weg zou kunnen gaan, door den geachten afgevaardigde den heer Bulten aanbevolen en ik zou moeten beslissen, zou ik beslissen ten gunste van den slaapdienst. Het is dus niet geheel onmogelijk, dat men ten slotte daartoe terug zal keeren.

De heer Hugenholtz heeft eenige bezorgdheid uitgesproken, of men niet in de vermindering van de tuchtscholen een weinig te ver is gegaan.

Op het oogenblik niet. Er zijn in Nijmegen en Ginneken 127 plaatsen, waarvan 97 bezet zijn, zoodat wij nog een marge hebben van 30. Bovendien is Haren wel buiten werking gesteld, maar het gebouw is ter beschikking gebleven en daar is ruimte van 64 verpleegden. Dus indien het noodig zou zijn en indien Nijmegen en Ginneken te kort zouden schieten, dan kunnen wij ten slotte nog tot Haren terugkomen. Het is niet te hopen, dat dit geschieden zal, want het gevolg daarvan zou zijn, dat de kosten weer aanmerkelijk toenemen. Maar wij leven op het oogenblik niet in een toestand, dat er gevaar zou bestaan, dat wij ons niet zouden kunnen redden. Ik ben het intusschen met den geachten afgevaardigde eens, dat niet gezegd kan worden of wij hier met een duurzame vermindering van de criminaliteit te doen hebben. De juiste oorzaken van die vermindering zou ik op het oogenblik niet precies kunnen aangeven. Maar ik geloof, dat het niet verantwoord zou zijn, bij deze cijfers, Haren in stand te houden. Voor geval van nood hebben wij immers nog een reserve.

(Minister **Heemskerk.**)

De heeren Dresselhuys, Bulten, Hugenholtz en Schokking hebben een woord gewijd aan de *Noordbrabant* en de heer Dresselhuys heeft mij de vraag gesteld, of ik de stellige verzekering kon geven, dat de *Noordbrabant* het volgend jaar in dienst zal kunnen worden gesteld. Ik geloof, dat hij wat te ver gaat. Ik wensch de *Noordbrabant* in dienst te stellen en op deze begrooting is voor het personeel f 40 000 uitgetrokken, terwijl de kosten van verpleging in de algemeene aanvraag zijn begrepen. — Intusschen is die aanvrage veel lager geraamd dan in vroegere jaren. — Natuurlijk wensch ik dus het schip in gebruik te nemen. Maar in de eerste plaats moet worden nagegaan, waar het eigenlijk zal worden geplaatst. Van het verhaal van den heer Hugenholtz, van een emplacement in den Helder, dat hij bespempelde met millioenenboek, is mij niets bekend. In ieder geval is het schip niet opzettelijk weggelegd, omdat het voornemen zou bestaan om het niet in gebruik te nemen. Maar de plaats moet nog worden vastgesteld. Er zijn verschillende plaatsen, die er bijzonder veel prijs op zouden stellen, als het schip daar werd geplaatst, b.v. Maassluis, Hellevoetssluis, vandaag zelfs heeft iemand mij gezegd: Tiel.

Juist deze dagen heb ik advies gekregen, dat tegen een der plaatsen, waarover eerst ernstig gedacht werd, ernstige bedenkingen zijn gerezen, zoodat ik nog eenigen tijd noodig zal hebben om na te gaan, waar het zal komen. Maar het spreekt vanzelf, dat overwogen zal worden, dat het zoo zuinig mogelijk gaat en dat geen groote uitgaven daarmede gepaard zullen gaan. Indien ik daaromtrent bevredigende resultaten krijg, dan wensch ik het schip in exploitatie te brengen.

Maar verder meen ik niet te moeten gaan bij den tegenwoordigen toestand van 's Lands financiën.

Ik geef mij er natuurlijk rekenschap van, dat wat men aan de exploitatie van dit schip zal uitgeven wederom zal moeten worden teruggevonden in mindere uitgaven voor de Rijksgestichten en mindere subsidieering van de particuliere gestichten. Natuurlijk moeten de jongens dan niet meer naar Rijks- of particuliere gestichten, maar ik spreek nu over mijn wensch, om Leeuwarden op te heffen, en er zijn daar nog altijd een 190 jongens. Er moet dus nog wel wat gespuid worden, eer wij aan de opheffing van Leeuwarden kunnen denken.

Het is en blijft dus altijd een financieele quaestie.

De heer Bulten heeft eenige bezwaren gemaakt tegen het plaatsen van jongens op een schip. Daar zouden dan jongens komen met zucht naar avonturen, en wanneer die zich uitleven en, zij hebben wat geld op zak, dan zal dat gevaar opleveren. De heer Hugenholtz was daar niet zoo beducht voor. Als de jongens ten minste slagen in hun opleiding en zij worden zeelieden, dan willen wij hopen, dat er een tijd komt, dat zij wat geld op zak hebben, en dan is het natuurlijk te hopen, dat zij dat geld niet roekeloos zullen uitgeven, zooals sommige zeelieden en helaas ook andere personen wel eens doen. Maar al hebben we hier ook te doen met jongens, die een eenigszins gevaarlijken aanleg hebben, men kan nu eenmaal niet beletten, dat er een oogenblik komt, dat degene, die zich wil uitleven, ook wel eens aan gevaren zal blootstaan. Zoo is het leven niet, dat wij hen daartegen allemaal beveiligen kunnen, maar men moet trachten iets van die jongens te maken, en men moet zorgen, dat zij, die een zekere neiging hebben voor een bepaald vak of die aanleg hebben tot zucht naar avonturen, worden bekwaamd in dat vak, opdat zij een eenigszins behoorlijken uitweg krijgen, waardoor zij liever in het zeemanswerk dan op een veel verkeerder wijze hun neiging voor avonturen kunnen botvieren.

De oogen dus niet sluitende voor die gevaren en erkennende, dat, indien het schip in exploitatie komt, de directie daarvan alle krachten moet inspannen, om van die jongens het beste te maken, wat van hen te maken is, kan daarin geen reden zijn daarom van de exploitatie van het opleidingsschip af te zien. Indien men werkelijk eens goede zeelieden zou kunnen kweeken zou dat een oorzaak van blijdschap zijn.

De heer Rutgers had wel gaarne het Rijksopvoedingsgesticht te Leiden zien opgeheven. Ik zou zeer gaarne daarover een toezegging geven, indien dat mogelijk ware, maar het is inderdaad waar, dat het alleen dan kan worden opgeheven, indien de omstandigheden het toelaten.

Wat de kosten per leerling betreft, ik geloof, dat het gemiddelde, dat de heer Schokking berekende, wel wat laag is, maar dat hetgeen in het Voorloopig Verslag wordt genoemd, indien mijn inlichtingen juist zijn, weer wat hoog is. Althans op het oogenblik. Er staat in het Voorloopig Verslag:

> „Naar eenige leden meenden te weten, is het gemiddeld aantal verpleegden in het tijdelijk Rijksopvoedingsgesticht te Leiden gedurende het jaar 1922 beneden 70 gebleven. Voor 1923 wordt voor dit zeer kleine gesticht een bedrag aan salarissen geraamd van f 142 350, dus gemiddeld meer dan f 2100 per verpleegde."

De gemiddelde bezetting over 1922 was tot nog toe 71, 59, en wanneer men dat deelt op f 142 350, krijgt men f 1988. Dat is dus iets minder dan f 2000, maar het is toch meer dan het gemiddelde, dat de heer Schokking meende te kunnen stellen; maar de heer Schokking is uitgegaan van het salarisbedrag van f 125 000, waarbij het hulppersoneel niet in rekening is gebracht.

Maar dat is veel, f 1988. Doch in Leiden komen juist de moeilijkste jongens, die veel ouder zijn, en nu kan men Leiden niet opheffen zonder dat men gelegenheid heeft om die jongens weer elders te plaatsen. En hieruit is dus te verklaren, dat het gesticht te Leiden niet kan worden opgeheven, tenzij de omstandigheden zulks toelaten.

Waar wij nu hebben dat buitengewone, tijdelijke gesticht te Leeuwarden, waarvoor wij grond hebben moeten huren op een termijn die, geloof ik, over 2 jaar afloopt, daar ligt het in den aard der zaak, dat wij beginnen met Leeuwarden en vermoedelijk dan eerst kunnen zien of het mogelijk is, bij eenigszins veranderde toestanden, elders dan te Leiden plaatsing te vinden, en daarom zou het, naar ik vrees, noodig zijn, dat Leiden nog eenigen tijd doorwerkt.

Maar het ligt in het voornemen om na te gaan of niet door vergrooting der groepen het mogelijk is de exploitatiekosten per leerling iets kleiner te maken. Indien het mogelijk zou zijn om niet alleen Leeuwarden, maar ook Leiden op te heffen, zal ik mij natuurlijk daarin verheugen.

Nu nog een woord over de vrees van den heer Hugenholtz, dat men de Rijksopvoedingsgestichten alle zou gaan opheffen. De geachte afgevaardigde meende, dat er een klank in die richting mijnerzijds in het algemeen debat te hooren was. Geheel duidelijk is het mij niet, hoe die geachte afgevaardigde dien klank heeft kunnen hooren, want ik heb niet gezegd, dat ik het daarop aanlegde.

Wel is hierop vanwege de bezuinigingsinspectie aangedrongen, dat wil ik hier wel mededeelen.

De bezuinigingsinspectie heeft zich afgevraagd of de particuliere verpleging niet goedkooper zou zijn dan de Rijksverpleging en of het niet mogelijk zou zijn de geheele Rijksverpleging op te ruimen en alles aan de particuliere verpleging over te laten.

En juist toen ik dat vernam, heb ik wel begrepen, dat dit nu niet zoo heel gemakkelijk zou zijn, niet dat ik niet in principe alles voor particuliere verpleging zou gevoelen, maar omdat de aard der zaak meebrengt, naar mijn meening, dat men de Rijksverpleging hier niet gemakkelijk zou kunnen missen.

Wij hebben in Amersfoort een schoolgesticht, in Avereest een vakgesticht, in Doetinchem een observatiegesticht en wij hebben ook Regeeringskinderen en hoe nuttig en heilzaam en te waardeeren ook de particuliere verpleging is en hoe die zich ook ontwikkeld heeft, zijn de moeilijkheden bij het subsidieeren van de particuliere verpleging toch zoo groot, dat men zal begrijpen, dat men niet zoo gemakkelijk in een toestand kan komen, dat men van Rijkswege niets zou doen.

En daarom heb ik onmiddellijk gezegd, wij kunnen niet in onderzoek nemen eenvoudig de vraag of de Rijksopvoedingsgestichten kunnen worden opgeruimd en alles aan de particuliere verpleging kan worden overgelaten, maar de

(Minister **Heemskerk** e. a.)

vraag: hoe er bezuinigd kan worden bij de particuliere gestichten, bij de Rijksgestichten, en of men het aantal Rijksgestichten zou kunnen verminderen.

Dat is dus de algemeene vraag die in onderzoek is en dat dit onderzoek er toe zou kunnen leiden, dat wij nu alle Rijksopvoedingsgestichten kunnen opheffen, acht ik een onmogelijkheid, althans in zeer hooge mate onwaarschijnlijk.

En dus kan de geachte afgevaardigde niets uit mijn mond vernomen hebben, waaruit hij kon afleiden, dat ik voornemens was tot opheffing van alle Rijksgestichten over te gaan. Voorshands begrijp ik het niet anders, dan dat Amersfoort, Avereest en Doetinchem moeten blijven en dat moet worden aangestuurd op opheffing van Leeuwarden langzamerhand — het kan niet in eens — en dat het mij aangenaam zou zijn als wij ook het gesticht te Leiden zouden kunnen opheffen. Maar alvorens wij alle Rijksgestichten zouden kunnen opheffen, zou men in alle geval van particuliere zijde nog heel wat meer moeten kunnen leveren dan men op dit oogenblik kan leveren.

Nu is het onderzoek ten opzichte van de particuliere gestichten ook al buitengewoon moeilijk, omdat het subsidiestelsel en de eischen, die de particuliere gestichten stellen, op zich zelf ons voor allerlei zwarigheden stelt.

Zoo staat dus de zaak en de geachte afgevaardigde kan daaruit zien, wat vermoedelijk de feitelijke loop van zaken zal zijn. Ik hoop maar, dat het op deze wijze mogelijk zal blijken om tot bezuiniging te komen.

Dat particuliere gestichten op het gebied van het verband tusschen godsdienst en opvoeding vrijer staan dan de Rijksgestichten, dit is een opmerking van den heer Rutgers, welker juistheid niet kan betwist worden, maar dit zal niettemin binnen afzienbaren tijd niet kunnen leiden tot opheffing van alle Rijksgestichten.

Ik meen hiermede de onderscheidene opmerkingen beantwoord te hebben.

De heer **Hugenholtz**: Mijnheer de Voorzitter! Ik verheug mij zeer in het bijzonder over het slot van de rede van den Minister.

Er was in den lande inderdaad bezorgdheid over het standpunt, dat deze Minister inneemt ten opzichte van de instandhouding van het Rijksopvoedingswezen. Hetgeen de Minister daaromtrent te voren gezegd had was niet zoo duidelijk, dat men geen nadere vraag behoefde te stellen. Ook op andere wijze is de Minister wel eens aan den tand gevoeld, maar het precieze antwoord bleef ook dan uit. Nu ben ik blij, dat door de vraag, die ik hier in het openbaar gesteld heb, de Minister in de gelegenheid geweest is om daarop nu ook een klaar antwoord te geven.

Ik behoef den Minister niet te zeggen, dat ik het volkomen met hem eens ben, dat het Rijksopvoedingswezen niet kan verdwijnen.

De heer Rutgers moet mij echter niet verkeerd begrijpen. Hij heeft het nu speciaal voor de particuliere instellingen opgenomen, maar de zaak staat niet zoo, dat ik enkel Rijksopvoedingsgestichten wil, zooals hij alleen voor de particuliere gestichten opkomt. Neen, in een landje als het onze, met zijn verschillende godsdienstige richtingen, zijn particuliere gestichten natuurlijk onvermijdelijk. Ik denk er niet aan om daaraan te willen tornen. Maar wat heb ik gezegd? Naast die particuliere gestichten moet bestaan een norm van de Rijksgestichten en dit heb ik geadstrueerd met verschillende voorbeelden.

Ik ga er niet verder op in. Alleen dit misverstand, dat de heer Rutgers ten opzichte van mij koesterde, mocht ik niet onweersproken laten.

De heer **Bulten**: Mijnheer de Voorzitter! Hetgeen ik straks heb gezegd over het systeem van opvoeding, wil ik thans nader verklaren door te zeggen, dat ik meen, dat een opvoeding op een opleidingsschip niet kan beantwoorden aan de eischen, welke men moet stellen aan de opvoeding, welke deze Rijksopvoedelingen moeten hebben, waarbij men in het oog moet vatten, dat één van de hoofdgedachten is, dat de

(**Bulten** e. a.)

opvoeding van deze jongens en meisjes moet kunnen gebracht worden in het gezin.

Hier moet trouwens ook nog tegen een ander gevaar gewaarschuwd worden.

Ik ben zoo bevreesd, dat de jongens zullen worden gesuggereerd, om te vragen toch maar naar dat opleidingsschip te worden gezonden. Daarvoor wensch ik te waarschuwen. Toen zoo juist de Minister sprak van de opheffing van het gesticht te Leeuwarden en zei, dat hij voor die 190 jongens geen plaats had, toen wees de heer Hugenholtz al dadelijk naar dat opleidingsschip, want daar is plaats, zei hij. Maar, ik wil er op wijzen, dat die jongens niet gesuggereerd moeten worden, om naar dat opleidingsschip te gaan.

Zeer juist heeft de Minister mijn opvatting begrepen, toen ik gewezen heb op het gevaar, dat de jongens later met gevulde beurs gaan passagieren, waarop de heer Hugenholtz zeide: dat kunnen de jongens niet, want zij hebben geen geld. Ik doelde er op, dat de drang naar avonturen door de opvoeding op dat schip niet zal worden weggenomen, waardoor de jongens later allicht in moeilijkheden zullen komen, zoodat de voorgenomen opleiding tot zeeman m. i. niet volkomen beantwoordt aan de eischen van opvoeding, die men aan zulke jongens mag stellen.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Nog slechts een enkel woord. Ik weet niet of het strikt noodig is, maar voor alle voorzichtigheid wil ik toch opmerken, dat er tusschen den heer Hugenholtz en mij geen misverstand moet bestaan. Zijn stelling, dat de Rijksopvoedingsgestichten als norm voor de particuliere noodzakelijk zijn, heb ik niet aanvaard en ik weet ook niet, of die stelling wel juist is. Ik wil ook wel erkennen, dat ik altijd nog zoo ben, dat het mij verheugen zou, als men geen Rijksopvoedingsgestichten noodig had, en er alleen particuliere gestichten konden wezen.

Maar wat ik heb opgemerkt, is, dat de zaak naar mijn overtuiging feitelijk binnen afzienbaren tijd niet zoo zal kunnen loopen en dat er wel behoefte zal blijven althans aan de drie Rijksopvoedingsgestichten, nl. te Amersfoort, Avereest en Doetinchem. Ik zie voorloopig nog niet het minste uitzicht, dat wij een van deze drie kunnen opheffen. Dat is de feitelijke toestand. Want hoezeer ik er mij ook over zou verheugen, wanneer er geen Rijksopvoedingsgestichten noodig waren, toch dient men in het leven met den historischen loop van zaken rekening te houden en zich aan te passen aan den feitelijken toestand.

De heer Bulten zegt, dat de jongens niet moeten worden gesuggereerd om naar dat opleidingsschip te worden gezonden. Dat is juist. Maar ik geloof niet, dat de heer Hugenholtz dat heeft bedoeld. Trouwens, ik geloof, dat al die 190 jongens uit het gesticht te Leeuwarden wel niet geschikt zullen zijn om voor de zeevaart te worden opgeleid en wanneer wij op de *Noordbrabant* jongens gingen plaatsen, die in de zeevaart absoluut geen liefhebberij hebben, dan zou het een mislukking worden. Dit kan ik dus den heer Bulten wel toegeven, dat men die jongens niet moet suggereeren om naar dat schip te gaan. Alleen die jongens moeten er natuurlijk worden heengestuurd, die voor de zeevaart zekeren aanleg hebben.

De beraadslaging over de VIIIste afdeeling in het algemeen wordt gesloten.

De onderartikelen 63 tot en met 78 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 79, luidende:

„Subsidiën aan vereenigingen, stichtingen of instellingen van weldadigheid, als bedoeld bij de artikelen 12 en 15 der wet van 12 Februari 1901 (*Staatsblad* n°. 64), daarvoor in de plaats tredende kosten van verpleging in krankzinnigengestichten, ziekenhuizen of andere inrichtingen; kosten onvermijdelijk voort-

(Schokking.)

vloeiende uit het overlijden van minderjarigen, als hierbij bedoeld, en kosten hunner begrafenis, alsmede tegemoetkomingen in de algemeene kosten van de bedoelde vereenigingen ten aanzien van de door hen verpleegde minderjarigen, f 3 300 000."

De heer **Schokking**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een korte opmerking te maken met betrekking tot hetgeen over de subsidies in de Memorie van Antwoord wordt medegedeeld. Ik heb er geen bezwaar tegen, dat de bedragen, die verhoogd zijn in den tijd, toen de omstandigheden dat noodzakelijk maakten, thans worden teruggebracht, maar ik zou willen vragen, of het voldoende gerechtvaardigd is, dat terwijl de bedragen van 75 cent, 90 cent en 135 cent worden teruggebracht tot resp. 60, 75 en 120 cent, het bedrag van 37 cent wordt teruggebracht tot 27 cent, bijna hetzelfde wat het vroeger was. Dit is vergelijkenderwijs een veel grootere vermindering, waarin iets onbillijks is gelegen. Ik weet wel, dat het bedrag van 27 cent zal gelden voor de jongens en meisjes, die grootendeels in hun eigen onderhoud voorzien, maar voor zoover daarmede rekening wordt gehouden, is dat reeds verrekend in het veel lagere bedrag dan dat, hetwelk voor de jongere kinderen als subsidie wordt uitgekeerd. Dit kan m. a. w. geen argument zijn voor de grootere verlaging bij het bedrag van 37 cent. En als de Minister mocht antwoorden, dat de loonen voor de jongens en meisjes boven den 18-jarigen leeftijd toch ook hooger zijn dan vroeger, dan zou ik willen opmerken, dat het den Minister bekend zal zijn, dat wanneer de hierbedoelde jongens en meisjes in de maatschappij worden teruggebracht en tewerkgesteld, hun verdiensten in de meeste gevallen blijven beneden die van andere jongens en meisjes van hun leeftijd. Ik zal nu niet vragen, of het goed te keuren is, dat van die jongens en meisjes vaak als goedkoope werkkrachten gebruik gemaakt wordt; daar het van groot belang is, dat die jongens in de maatschappij kunnen worden teruggebracht, zal men dat op den koop toe moeten nemen. Maar ik wijs hierop, om aan te toonen, dat er rekening mede te houden is, dat de vereenigingen, welke de zorg voor de jongens en meisjes hebben, ook als dezen geld verdienen, nog dikwijls aan het verdiende iets moeten toevoegen.

Mijn bedoeling is dus alleen, om aan den Minister te vragen, of ook niet naar zijn oordeel dat cijfer van 37 cent, in verhouding tot de andere, te sterk is gedaald. Werd het b.v. teruggebracht tot 30 cent in plaats van 27, dan zou er meer evenredigheid tusschen de cijfers zijn.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Men kan natuurlijk niet zeggen, dat er geen aanleiding is om dat nog eens na te gaan, maar wel wil ik den geachten afgevaardigde de opmerking maken, dat een daling van 37 tot 27 cent, een naar verhouding sterkere daling dan de andere, hiermede wordt gemotiveerd, dat de jongelieden van dien leeftijd iets verdienen. De geachte afgevaardigde heeft daarover zelf de opmerking gemaakt, dat die jongelieden niet al te veel verdienen, maar vandaar dan ook, dat er voor hen nog subsidie wordt betaald. Het spreekt vanzelf, dat ik niet met stellige zekerheid kan zeggen, dat het verhoudingscijfer geheel juist is, maar alleen met dien verstande, dat ik zal moeten trachten niet tot een hoogere uitgaaf in totaal te komen. De geachte afgevaardigde weet, dat wij het zoo moeten passen en meten, maar met deze reserve wil ik hetgeen de geachte afgevaardigde gezegd heeft gaarne nog eens in nadere overweging nemen, zonder uitzicht op een nieuwe conclusie te openen.

De beraadslaging wordt gesloten en onderartikel 79 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderartikelen 80 tot en met 96*bis* worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over de IXde afdeeling *(Reclasseering)* in het algemeen.

De heer **Hugenholtz**: Mijnheer de Voorzitter! Bij de algemeene beschouwingen over dit hoofdstuk hebben de heeren van Schaik en Kleerekoper al hun leedwezen te kennen gegeven over de bezuiniging, die bij de afdeeling reclasseering wordt voorgesteld. Het zal den Minister niet verbazen, dat ook ik bezuiniging hierop buitengewoon betreur. Ik wil wel dadelijk zeggen, dat het niet bij mij opkomt den Minister daarvan een verwijt te maken, want het spreekt vanzelf, dat een Minister van Justitie een warm hart heeft voor de verschillende takken van dienst, die onder hem ressorteeren, en dat voor hem in zekeren zin het aanbrengen van bezuiniging hierop gelijkstaat met het zetten van het mes in eigen vleesch.

Ik zal bij deze gelegenheid dus geen enkel woord spreken over de moreele beteekenis van de reclasseering, daar dit zou zijn het openstooten van een open deur.

Intusschen komt bij mij de vraag op of, indien de Ministerraad rustiger tijd had gehad om het systeem van bezuiniging, dat op verschillende hoofdstukken moest worden toegepast, rustiger te overwegen, de noodzakelijkheid om het mes te zetten in dit deel van het eigen vleesch wel zou zijn gebleken. Toen de heer van Schaik dat zelfde aan den Minister met andere woorden vroeg, heeft deze geantwoord: ,,men kan het niet weten". Men kon volgens den Minister niet weten of de uitgaven voor subsidieering van particuliere reclasseeringsinstellingen de strekking hebben grootere uitgaven voor het gevangeniswezen te voorkomen. Toch wil het mij voorkomen, dat ten aanzien der reclasseering van toepassing is wat in de financieele nota op pagina 16 te lezen staat, namelijk, dat de 17 pct. rantsoeneering niet op hoofdstuk VII*B* kon worden toegepast, omdat de uitgaven van dat hoofdstuk strekken om het binnenkomen der middelen te waarborgen. Als nu kan worden aangetoond, dat de uitgaven ten behoeve van particuliere reclasseeringsinstellingen de strekking hebben te voorkomen, dat door het Rijk grootere uitgaven moeten worden gedaan voor het gevangeniswezen, dan zou blijken, dat bezuiniging hier geen doeltreffende bezuiniging is en in averechtsche richting werkt.

Ik moet de Kamer verlof vragen om te dien aanzien enkele cijfers te noemen. Ik heb geraadpleegd de gevangenisstatistiek van 1921 en de crimineele statistiek van 1920, beide de laatstbeschikbare.

Ik heb nagegaan, hoe groot de dagelijksche gemiddelde bevolking is van de gevangenissen, enz. en hoeveel voor het gevangeniswezen wordt uitgegeven, daarbij niet meetellende de kosten van de gebouwen; had ik dat kunnen doen, dan zou mijn berekening nog eenigszins ongunstiger zijn voor het standpunt der Regeering. Ik ben daarbij gekomen tot deze conclusie, dat in 1921 in de gevangenissen werden doorgebracht 5892 × 365 of 2 150 580 mandagen; aangezien de kosten van het gevangeniswezen bedroegen f 6 931 570, waren de kosten per man en per dag f 3,22. Voorwaardelijk in vrijheid gesteld zijn 526 personen. Wanneer de afslag, die een gevangene krijgen kan, maar een of twee maanden bedraagt wordt menigmaal de voorwaardelijke invrijheidstelling na gelaten uit overweging, dat de tijd te kort is om nog eenig moreel effect te kunnen sorteeren. Aangezien anderzijds menige voorwaardelijk in vrijheid gestelde nog jaren in de gevangenis zou hebben moeten doorbrengen als hij niet van deze instelling had kunnen profiteeren, geloof ik niet, dat ik aan den ruimen kant ben, wanneer ik zeg, dat per voorwaardelijk in vrijheid gestelde een afslag van vier maanden wordt verkregen. Er blijkt mij dan, dat in 1921 526 × 12 × f 3,22 = f 203 246 bespaard is geworden door de voorwaardelijke invrijheidstelling. Intusschen moet ik rekening houden met het feit, dat in hetzelfde jaar 73 wederinsluitingen hebben plaats gehad, ik neem aan na één maand invrijheidstelling; er gaat dan af 73 × 90 × f 3,22 = f 21 155, zooda overblijft een besparing van f 182 091.

Ik moet hierbij dadelijk opmerken, dat de voorwaardelijke invrijheidstelling niet mogelijk is zonder de medewerkin van een particuliere vereeniging; bij de voorwaardelijke ver oordeeling is dat anders en kan de rechtbank een voorwaar delijke veroordeeling uitspreken zonder eenige hulp van ee particuliere instelling. Van het aantal voorwaardelijk ver oordeelden heb ik alleen genomen diegene, aan welke bijstan

(Hugenholtz.)

werd verleend door een particuliere vereeniging; dat zijn er in 1921 807 geweest. Daarvan hebben 94 hun straf later toch moeten ondergaan; blijft dus over een aantal van 713. Ik neem nu aan, dat die voorwaardelijk veroordeelden gemiddeld een straf hebben gekregen van vier maanden; het is een gissing, ik erken het, maar zij is niet erg gevaarlijk, want eenerzijds kan men alleen dan bijzondere voorwaarden met bijstand opleggen, wanneer de straf ten minste twee maanden bedraagt, en anderzijds geeft de wet zelf de grens naar boven: een jaar. Als ik dus als gemiddelde neem vier maanden, dan geloof ik niet aan den ruimen kant te zijn. Dan blijkt mij, dat die 713 voorwaardelijk veroordeelden met bijstand van particuliere instellingen hebben opgeleverd een besparing van 713 × 120 × f 3,22 of f 275 503.

Alleen dus door den arbeid van de particuliere reclasseeringsinstellingen is over dat jaar verkregen een besparing van f 457 594. Ik geloof, dat het niet onnoodig is, in dezen tijd van bezuiniging eens te becijferen welke de geldelijke voordeelen zijn van den arbeid van de particuliere instellingen en dat het verleenen van subsidies tot een totaal bedrag van f 250 000, geheel afgescheiden van de moreele waarde van dat werk, geen onnoodige uitgave genoemd mag worden. Integendeel, de Regeering heeft nog twee ton bespaard boven het bedrag, dat voor het loopende jaar als subsidie is verleend.

Nu worden de subsidies teruggebracht van f 250 000 tot f 200 000. Oogenschijnlijk is dat een teruggang van 20 pct., dus wel ernstig, maar toch niet onoverkomelijk. Als men de zaak echter nader bekijkt, dan staat zij toch wel eenigszins anders. Van de twee ton, die voor het volgende jaar disponibel worden gesteld, moet reeds dadelijk f 155 000 worden afgetrokken, welk bedrag dienen moet om aan de instellingen terug te betalen drie-vierden van wat zij over het loopende jaar reeds hebben uitgegeven. Daarmede komen zij dan al f 5000 te kort, want zij hebben inderdaad niet f 155 000, maar f 160 000 uitgegeven.

Blijft over voor het financieren van reclasseeringsgevallen een som van f 45 000, dat is f 10 000 voor ondersteuningssubsidies, f 25 000 voor verplegingssubsidies en f 10 000 voor kosten van reclasseeringspogingen. Hierbij moet men in aanmerking nemen, dat, terwijl f 45 000 beschikbaar wordt gesteld, voor het loopende jaar reeds is uitgegeven of uitgegeven zal worden f 70 000, d.w.z. dat men op het eigenlijke reclasseeringswerk niet 20 pet., doch 35 pct. zal moeten bezuinigen. Als men nu nagaat, dat geen enkele voorwaardelijke invrijheidstelling kan plaats hebben of een particuliere instelling moet zich bereid hebben verklaard tot het op zich nemen van het toezicht, en dat geen enkele reclasseeringsinstelling een gunstig advies zal geven, als zij vooruit weet, dat zij de middelen mist om de reclasseeringspoging te doen slagen, dan mag men veilig aannemen, dat men die 35 pct. vermindering terug zal vinden in de besparing, die de Regeering door den arbeid van de particuliere instellingen tot nu toe heeft verkregen. Die besparing bedroeg, zooals ik reeds gezegd heb, f 457 594, en 35 pct. daarvan bedraagt f 160 157. Door de bezuiniging van f 50 000 op de subsidies aan de reclasseeringsinrichtingen zal de Staat dus gedwongen worden tot een meerdere uitgave dan thans van ruim f 160 000, of liever, de besparing, die de Staat nu door den arbeid der instellingen verkrijgt, zal f 160 157 minder worden. Indien die becijfering niet onjuist is, dan zal men toch moeten erkennen, dat men hier te doen heeft met een averechtsche bezuiniging.

Ik zal geen amendement voorstellen om die f 50 000 weer op de begrooting te brengen. Ik begrijp te goed, dat de Minister in deze, ook al was hij het met mij eens, niet vrij zou zijn. Die bezuiniging is een deel van een systeem, dat naar mijn meening niet juist is, maar dat zich in elk geval hier niet incidenteel laat wijzigen. De Minister zou dus dat amendement moeten bestrijden en de meerderheid der Kamer zou zeker met den Minister meegaan. Ik zal daarom geen amendement voorstellen.

Maar ik zou wel graag zien, dat de Minister tot tweeërlei initiatief kon worden gevonden. In de eerste plaats, dat hij in den raad van Ministers dit geval eens speciaal onder de

(Hugenholtz e. a.)

oogen wilde zien, en daar de vraag stelde, of er nog niet meer oneffenheden zijn in de rantsoeneering, die op de begrooting is toegepast, of het nu juist is, om op elk artikel van elke begrooting die 17 pct. bezuiniging toe te passen, of niet dezelfde ratio, die gegolden heeft voor het niet toepassen van de 17 pct. op het hoofdstuk Financiën, evenzoer van toepassing is op sommige artikelen van sommige andere begrootingen, of het wel juist is, om bijv. op het hoofdstuk Arbeid, waarvan de helft moet worden besteed voor wettelijk vastgelegde uitkeeringen, ook die 17 pct. rantsoeneering toe te passen, met het gevolg, dat op de overige artikelen 34 pct. moet worden bezuinigd, en indien de overwegingen van den Minister er toe zouden kunnen leiden, dat inderdaad mijn bewering, die dezelfde is als van den heer van Schaik, niet geheel onjuist is, of dan niet de Minister die fout zou kunnen herstellen bij suppletoire begrooting.

In de tweede plaats, dat de Minister bereid zou worden gevonden om aan zijn Departement juistere en meer precieze gegevens te doen verzamelen dan ik nu tot mijn beschikking heb. Ik heb nu in menig opzicht met gemiddelden moeten werken. Dat is natuurlijk niet gewenscht. Het kan zijn, dat mijn berekeningen daardoor voor mijn zienswijze te gunstig of te ongunstig zijn geweest. Als aan het Departement nauwkeurig werd nagegaan, hoeveel gevallen van voorwaardelijke veroordeeling en voorwaardelijke invrijheidstelling er zijn, en hoeveel gevangenisdagen daardoor worden bespaard, dan zou men zeer nauwkeurige gegevens krijgen, die ik thans niet bezit. Mijn overtuiging is, dat men daardoor zou krijgen een soort commercieele boekhouding, dat de heele afdeeling reclasseering zou kunnen worden opgezet als een soort bedrijf. Wanneer dat gebeurde — ik zeg niet dat ik het zou wenschen, maar het zou mogelijk zijn —, zou blijken, dat dit heele reclasseeringsbedrijf zich zelf volkomen kan bedruipen, dat van Regeeringswege geen cent daarvoor behoefde te worden uitgegeven, daar het volkomen zou kunnen worden gefinancierd uit de gelden, die de Regeering bespaart uit anderen hoofde.

Als de Minister die juistere gegevens zou kunnen laten opmaken, zou het gevolg kunnen zijn, dat wij een volgend jaar, in plaats van nog meer te moeten bekrimpen op deze uitgaven, ze gerustelijk een beetje zouden kunnen uitzetten, want naarmate men hiervoor meer uitgeeft, bespaart men grooter uitgaven op andere artikelen van deze begrooting.

Ik zeg niet, dat dit steeds ongelimiteerd zou kunnen doorgaan, maar toch tot op een zekere grens, en die grens hebben wij nog lang niet bereikt. Ik hoop, dat deze kleine becijfering den Minister zal bewegen, om de zaak nog eens rustig te bekijken. Ik heb hem geen dadelijke uitspraak gevraagd en hem niet gesteld voor de bestrijding van een door mij ingediend amendement, maar ik hoop, dat hij de zaak nog eens zal overwegen, omdat ik het resultaat dier overweging met vertrouwen te gemoet zie.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben den geachten afgevaardigde erkentelijk voor de vriendelijke wenken, die hij mij heeft gegeven, en ik waardeer de wijze, waarop hij deze zaak ter sprake heeft gebracht. Of de cijfers, die de geachte afgevaardigde noemde, wiskunstig vaststaan, zal natuurlijk met grond betwist kunnen worden. Ik zal hem daarvan eehter geen grief maken. Ik zou zeggen, de becijfering van den geachten afgevaardigde is een proeve van een becijfering van de besparing, die door de reclasseering wordt verkregen. Niemand zal zich kunnen vleien, dat hij daarmede vaststaande bedragen heeft genoemd. Maar dat de reclasseering tot besparing kan leiden, moet den geachten afgevaardigde worden toegegeven. N staat daarmede echter nog niet vast, dat de vermindering van dit artikel moet leiden tot een verminderde besparir van f 160 000. Tot deze vermindering is niet overgegaan, o dat de rantsoeneering op alle artikelen moest worden toege past. Ik geloof, dat een dergelijke rantsoeneering niet moge lijk zou zijn. De Minister van Financiën heeft ons trouwens uitgenoodigd een rantsoeneering toe te passen hoofdstuksgewijs en niet artikelsgewijs. Over deze zaak heeft eenig

(Minister **Heemskerk e. a.**)

overleg plaats gehad en ik ben onder den indruk gekomen, dat met eenige verschikking van werkzaamheden het wel mogelijk zal zijn, die f 50 000 te besparen. Nu staat het alweer niet vast, dat dat volledig zal gelukken, maar dat is iets, dat ik eerst eens even wil aanzien. Natuurlijk zal ik aan deze zaak mijn aandacht blijven wijden, dat is noodzakelijk, maar ik wil eerst eens zien, of het niet mogelijk is, met dit geld voldoende resultaat te bereiken en met kracht zal daarnaar moeten worden gestreefd. De geachte afgevaardigde zal dus van mij niet kunnen vragen, dat ik nu reeds zal zeggen, dat ik bij den Ministerraad zal komen met een suppletoire. De oogenblikken, dat men bij den Ministerraad moet komen met een suppletoire, zijn altijd onaangename oogenblikken. Of dat voor dit artikel zal moeten gebeuren of voor een ander, weet ik niet, maar in ieder geval zijn dat oogenblikken, die men zooveel mogelijk tracht te vermijden. Ik wil ook wel aan het Departement laten nagaan, welke bijzonderheden men daaromtrent kan weten, maar ik vrees, dat men daarmede toch niet zal kunnen komen tot zulke zuivere cijfers, dat de geachte afgevaardigde zal kunnen zeggen: nu heb ik een becijfering, waarop ik kan afgaan. Ik geloof niet, dat dat zal gelukken. Reeds hierom niet, omdat, al zijn er gevallen, die niet slagen, er wel vele gevallen zijn, die slagen, maar waarvan men toch niet weet, of dat slagen volkomen is. Daar kan wel weer een zekere recidive zijn. Men kan moeilijk komen tot het vaststellen van de geldelijke of moreele voordeelen van de reclasseering. Nu is het aanlokkelijk om van alles te maken een overzichtelijke boekhouding, maar of dat van de reclasseering mogelijk is, betwijfel ik. Maar ik kan den geachten afgevaardigde verzekeren, dat ik zijn opmerkingen zal overwegen en er mijn aandacht aan zal blijven schenken. Maar mijn streven zal zijn om met dit geld voldoende resultaat te bereiken.

De beraadslaging over de IXde afdeeling in het algemeen wordt gesloten.

De onderartikelen 97 tot en met 154 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Art. 1 van het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De artt. 2 en 3, alsmede de beweegreden van het ontwerp van wet, worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

Aan de orde is de behandeling van de volgende ontwerpen van wet:

a. tot **naturalisatie** van: Kurt Arnóti; Max Bilgrey; Theresia Maria Bisschoff, weduwe van Andreas Xaverius Voss; Ernst Daub; Jan Carel Christian Haar; Johann Conrad Hengelbrock; Wilhelm August Hüttemann; Alfred Justus; Heinrich Klein; Firmin Hypoliet Octave Langhendries; Alfred Carl Emil August Maria von Martels; Wilhelm Friedrich Joseph Nellissen; Axel Peter Nielsen; Johann Fredrik Albert Nielsen; Arthur Alexander Ott; Johan Mathias Rasmussen; Josef Röllich; Hinderikus Wiegers (254).

De **Voorzitter:** In verband met een in artikel 1 aangebrachte wijziging moet in de beweegreden van dit ontwerp van wet gelezen worden in plaats van „19 anderen" „17 anderen".

Brengt de Minister deze wijziging aan?

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! In de beweegreden staat, dat de heer Arnóti en 19 anderen een verzoek om naturalisatie hebben ingediend. En dat is gebeurd, zoodat de beweegreden wel onveranderd zou kunnen blijven. Het intitulé is door de Kamer veranderd en daarin staat 17 anderen, die met Kurt Arnóti een verzoek om naturalisatie hebben ingediend. Intusschen is het ook waar, dat 17 anderen dat verzoek hebben gedaan, en indien u het aangenaam is, Mijnheer de Voorzitter, heb ik geen overwegend bezwaar tegen deze verandering en breng die dus aan.

De **Voorzitter:** De Regeering wijzigt de beweegreden derhalve aldus, dat in plaats van „19 anderen" wordt gelezen „17 anderen".

Ik neem aan, dat bij de Commissie van Rapporteurs tegen deze wijziging geen bezwaar bestaat.

Het ontwerp van wet wordt, na goedkeuring van de onderdeelen, zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

b. tot **naturalisatie** van: Maarten Johannes Baak; Victor Bernhard (Viktor Griessmann); Theodor Heinrich Beune; Josephus Johannes Hubertus Broers; Wilm Frieden Carls; Emil Deutsch; mr. Louis Isaac Dubourcq; Johann Joseph Feldkötter; Auguste Helene Gerharde van Heek, weduwe van Constantin Carl Hermann Franz Jungé; Rosa Lewenstein, gescheiden echtgenoote van Max Simon Goldstein; Gerrit Hendrik Loth; Christian Bernhard Wilhelm Nordemann; Jan Willem Michiel Quix; Juliane Sophie Emilie Scheelje, weduwe van Bernard Hermann Gescher; Michael Schmitz; Marie Charles Pierre Joseph Schrijen; Emil Julius Sulanke; Edouard Wacquier; Karoline Henriette Wenning, weduwe van Frederik Everhard Jacobus Heijer; Heinrich Leonhard Zick (254).

Dit ontwerp van wet wordt, na goedkeuring van de onderdeelen, zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

c. tot **naturalisatie** van: Jacob Bäck; Augustus Alfred Arthur Barbé; Anna Maria Gertrud Bauwens, weduwe van Jan Hendrik Jacob Biesman Simons; Peter Hermann van den Berg; Christian Carl Wilhelm Nicolaus Sulzig Melchior Boisserée; Valentin Crössmann; Wilhelm Adalbert Degré; Johann Wilhelm Dreuming; Johann De Ferrante; Eugene Joseph Gaelens; Egon Gerstl; Irma Gerstl; dr. Moses Gerstel (Gerstl); Otto Gerstl; Karl Josef Hoyer; Gerhardus Johannes Kölker; Pieter Arthur Valentijn Lauriks; Adriana Johanna Tamson, weduwe van Heinrich Friedrich Johannes Adolf Meier; Arnold Hubert Terporten; Johan Rudolf Wortmann (254).

Dit ontwerp van wet wordt, na goedkeuring van de onderdeelen, zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

d. tot **naturalisatie** van: Theodor August Ballizani; Kamiel Blommaert; Adolf Karl Hermann Braune; Wilhelmus Bruyninckx; Peter Joseph Eisen; Fischel Friedmann; dr. Eugen Adolph Greven; Hermann Wilhelm van Haaren; Casper Jonsthövel; Johann Friedrich Kerschkamp; Franz Klöckers; Adrianus Cornelis Leuris; Conrad Ernst August Prillwitz; Leopold Kornelius Roubrocks; Heinrich Wilhelm Stein; Jacob Hubert Thoennissen; Hubert Aloys Alphons Wackers; Maria Agatha Ida Winten; Paul Wilhelm Zelsmann; Joseph Friedmann; Ernst Adelbert Johann Prillwitz; Peter Maximilian Hermann Hubertus Prillwitz (254).

De **Voorzitter:** Naar aanleiding van de wijziging, in artikel 1 van dit ontwerp van wet aangebracht, dient in de beweegreden gelezen te worden in plaats van: „en 19 anderen" „en 18 anderen".

Bij de Commissie van Rapporteurs bestaat ook geen bezwaar tegen deze wijziging.

(Voorzitter e. a.)

Het ontwerp van wet wordt, na goedkeuring van de onderdeelen, zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

e. tot **naturalisatie** van: Fritz Gustav Berg; George Karel Johannes Hendricus Claassen; Maria Antonia Anna Josepha Fackeldey; Antoon Feiter; Julius Eduard Leonardus Johannes Antonius Maria Huf; Francisca Henrica Maria Sophia Huf; Theodor Rudolf Maria Lohle; Carl Nalbach; Joseph Nievelstein; Louise Maria Friederika Petersmann; Elisabeth Anna Maria Woltering (254).

Dit ontwerp van wet wordt, na goedkeuring van de onderdeelen, zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

f. tot **naturalisatie** van: Fidel Eberhard; Moise Figatner; Ludwig Frank; Willem van de Graaf; Léon André Joseph Haakman; Jean Marie Antoine Henrichs; Maximilian Franz Xaver Herwers; Kurt Kugelmann; Jean Hubert Mathieu Langohr; Laura Marcus, weduwe van Theodor Spiegel; Jean Guillaume François Offenberg; Karl Oppenheimer; Samuel Levy Samuels; Chemia Schnelling; Jankiel Arie Schnelling; Moritz Schnelling; Paul Carl Maria Schulte; Anna Maria Schütze, weduwe van Peter Wilhelm Schiebergen; Heinrich Stoffeln; Wilhelm Friedrich Gustav Zetteler (254).

Dit ontwerp van wet wordt, na goedkeuring van de onderdeelen, zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

g. **tot aanvulling van de artikelen 8, 9, 28, 36 en 39 der Drankwet.**

Dit ontwerp van wet wordt, na goedkeuring van de onderdeelen, zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Aan de orde is de voortzetting der behandeling van het ontwerp van wet tot **vaststelling van hoofdstuk VIIB (Departement van Financiën) der Staatsbegrooting voor 1923 (2).**

Beraadslaging over de Vde afdeeling *(Kosten van administratie der directe belastingen, invoerrechten en accijnzen en van den waarborg en de belasting der gouden en zilveren werken)* in het algemeen.

De heer **Oud**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb aan den Minister slechts een enkele vraag te stellen, welke betrekking heeft op een onderwerp, dat niet in de stukken is behandeld.

Hoewel ik den Minister te voren heb medegedeeld, dat ik over dit punt iets wenschte te vragen, is het dus mogelijk, dat de Minister niet terstond daarop kan antwoorden, en ik zou den Minister dan alleen willen vragen om de zaak, waarom het hier gaat, nog eens nader te willen overwegen.

Het geldt den Zondagsdienst van de grenskommiezen. Er is verschenen een missive van den Minister van 1 November 1922, n°. 124, en daarbij is bepaald, dat de grenskommiezen 150 uur dienst moeten verrichten in de 3 weken, met dien verstande, dat in de drie weken 1 Zondag vrij af wordt gegeven, terwijl op de overige Zondagen 7 uur dienst moet worden verricht, doch dat voor iedere 7 uur Zondagsdienst een halve dag vrij af gegeven wordt in de daarop volgende week.

Hieruit vloeit voort, dat in 6 weken tijds 28 uur Zondagsdienst moet worden verricht, terwijl in de missive over de algemeene erkende Christelijke feestdagen niet wordt gesproken.

Naar aanleiding daarvan is door een inspecteur der directe belastingen in de directie Arnhem gevraagd wat de bedoeling was van deze missive met betrekking tot de algemeen erkende Christelijke feestdagen. Het antwoord daarop was, die als gewone werkdagen moesten worden beschouwd.

De chef van dienst zou dan beoordeelen hoeveel uur er op

(Oud e. a.)

dien dag dienst moet worden verricht, maar in ieder geval moet het maximum van de 150 uur in 3 weken worden bereikt. Nu beteekent die nieuwe missive een zeer groote verslechtering in de dienstvoorwaarden voor die grensambtenaren, vooral wat den Zondagsdienst betreft, en dat blijkt hieruit, dat tot nu toe van kracht was de regeling van 23 November 1921 volgens missive n°. 105, waarbij bepaald werd, dat iedere ambtenaar recht had op 26 vrije Zondagen per jaar, terwijl op de overige 26 Zondagen en op algemeen erkende Christelijke feestdagen 4 uren dienst moest gedaan worden. De zaak stond toen dus zoo, dat in 6 weken op 3 Zondagen telkens gedurende 4 uren dienst werd verricht, dus totaal 12 uren, zoodat er op dit oogenblik uit dien hoofde een verschil is van niet minder dan 16 uren.

Ik kan mij voorstellen, dat de Minister zal zeggen: ik ben genoodzaakt, ook uit zuinigheidsoverwegingen, om verandering te brengen in de dienstvoorwaarden van het personeel, maar ik meen dat dit nu toch wel wat heel erg is; over zes weken wordt de Zondagsdienst meer dan verdubbeld.

Ik zou dus den Minister willen verzoeken dit nog eens te willen nagaan en te zien of het niet mogelijk is dat hier een betere regeling in het leven wordt geroepen.

De heer **J. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch eenige opmerkingen te maken over enkele quaesties, die in hoofdzaak het personeel betreffen.

In het Voorloopig Verslag wordt een opmerking gemaakt over de indeeling van het personeel vooral van den actieven dienst en ook van het administratief personeel en wordt betoogd, dat men geen verschil moet maken tusschen ambtenaren, die, wat betreft hun werkzaamheden, hun maatschappelijke positie en ook hun opleiding, ongeveer gelijkwaardig zijn, omdat men anders, om welke redenen men ook die onderscheiding maakt, den goeden geest uit zoo'n ambtenarenkorps gaat uitbannen.

In de Memorie van Antwoord wordt daartegen aangevoerd, dat men hier te doen heeft met een vraagstuk, dat in de allereerste plaats in aanmerking komt om in het georganiseerd overleg een oplossing te vinden. Ik ben het daarmede volmaakt eens, maar het is slechts de vraag, of het georganiseerd overleg het resultaat brengt, dat men uit de woorden van de Memorie van Antwoord mag opmaken.

In de Memorie van Antwoord wordt verwezen naar de notulen van het georganiseerd overleg bij het dienstvak der belastingen, om te doen uitkomen, dat men inderdaad daar zeer uitvoerig op die personeelvraagstukken is ingegaan.

Dit nu wordt door mij in geenen deele ontkend. Ik heb de notulen van dat overleg bij mij en daarin lees ik aan het slot van dat overleg o. a. de volgende woorden van den voorzitter:

> „De heeren zouden willen, dat, als bij het georganiseerd overleg de vertegenwoordigers van de ambtenarenorganisaties hun wenschen hebben uitgesproken en de vertegenwoordigers van de Regeering het met hen eens zijn, de zaak als het ware beslist is. Dit is thans nog niet het geval."

En verder zeide die voorzitter:

> „Ik dank de heeren voor de gegeven inlichtingen, waarvan aanteekening is gehouden."

Zoo is inderdaad dat georganiseerd overleg op dit oogenblik. De organisaties worden gehoord, ze krijgen gelegenheid om haar wenschen kenbaar te maken, maar of eventueel daarmede rekening gehouden zal worden en in hoever, dat gaat volkomen buiten de organisaties om.

De Minister zegt in de Memorie van Antwoord ongeveer: mijn standpunt ten aanzien van den assistentenrang b.v. is bekend; wij hebben daarover bij een vorige gelegenheid gedebatteerd en het wil mij voorkomen, dat een dergelijk debat momenteel niet noodig is. Fiat, Mijnheer de Voorzitter.

Dan verwijst de Minister verder naar dat georganiseerd overleg, en nu zou ik in dit verband dit willen zeggen, dat het met het georganiseerd overleg ten opzichte van den

(J. ter Laan.)

assistentenrang o. a. zoo gesteld is, dat er geen enkele organisatie vóór was. Alle zonder uitzondering gingen dien assistentenrang afkeuren en zelfs de Bond van assistenten bij de belastingen stond op dit standpunt, zoodat de voorzitter constateerde, dat er niet verder over gesproken behoefde te worden. De zaak was beklonken.

De voorzitter geeft dan verder aan, dat bij een nadere gelegenheid de Minister persoonlijk een ander idee heeft gekregen — niet deze Minister, maar zijn voorganger —, en nu is, ondanks het georganiseerd overleg, deze rang er nog, en hoe lang hij er nog zal blijven tegen het georganiseerd overleg in, weet ik niet, maar lang zal het wel niet meer zijn.

Wanneer de Minister verwijst naar het georganiseerd overleg, moet hij daaraan ook de sanctie geven, die het verdient. Dit is bij het Departement van Financiën niet gebeurd en ik dring er daarom ten sterkste op aan, dat het zal gebeuren. Nu wil ik den Minister dit zeggen, dat de grootste groep van zijn ambtenaren in actieven dienst, georganiseerd in den Centralen Nederlandschen Ambtenaarsbond, tot het resultaat is gekomen, dat een nieuwe indeeling van het personeel zeer wenschelijk is en dat er voor den assistentenrang, op den nu bestaanden grondslag, geen aanleiding is. Ik zou nu aan den Minister willen verzoeken, dat hij, wanneer dit vraagstuk in het georganiseerd overleg in behandeling komt, aan deze quaestie nog eens zijn bijzondere aandacht zal willen schenken.

De Minister voert verder aan, dat er tusschen de groepen, waarover het hier ging, de assistenten, de kommiezen eerste klasse, de Rijksklerken en de adjunct-commiezen, inderdaad in de bezoldigingschaal niet zoo'n groot verschil bestaat. Mijnheer de Voorzitter! Dat verschil loopt van f 2500 tot f 3000. Voor iemand, die dik in zijn geld zit, stem ik toe, dat een bedrag van ongeveer f 300 of f 500 niet bijster groot is, maar wanneer iemand met een klein inkomen moet rondkomen, dan is die zelfde som een groot bedrag. Nu wil ik er op wijzen, dat wanneer de Minister dit standpunt inneemt, dat deze groepen niet zoover uiteenloopen, het vroeger zóó is geweest, dat de actieve dienst in salaris uitging boven den administratieven dienst, maar op dit oogenblik is het juist omgekeerd. Wanneer men die verhoudingen zich zoo heeft zien wijzigen, dan moet dat wel tot een minder goede onderlinge verhouding leiden en daarom herhaal ik nog eens mijn verzoek, dat de Minister deze quaestie nog eens opnieuw zal willen bekijken, hetgeen mij in het belang van den dienst noodzakelijk lijkt.

Ik stap hiermede van dit punt af. Een debat over dien rang acht ook ik momenteel niet noodig.

Ik wil nu een enkel woord zeggen over het bevorderingsvraagstuk bij het Departement van Financiën, omdat juist deze quaestie bij dit Departement groote beteekenis heeft.

Na de wijziging van art. 40 van het Bezoldigingsbesluit komt iedere ambtenaar, die door studie en afgelegd examen eindelijk bevorderd wordt, in de positie, dat hij onder de werking van art. 40 wegvalt. Het gevolg daarvan kan, en zal zeer waarschijnlijk ook wezen, dat een ambtenaar, hoe hij zich ook heeft ingespannen en hoe'n langdurige studie hij ook heeft gemaakt, materieel achteruitgaat. Wanneer een dergelijk perspectief wordt geopend, gevoelt men toch, dat daarmede het geheele korps in sterke mate wordt geschaad, want dan komt er van studie en van het hebben van een groot aantal personen, die voor het vak bekwaam zijn, niets meer terecht. Men neemt den lust tot studie weg.

Ik acht het daarom noodig, dat de Minister en zijn hoofdambtenaren het vraagstuk van de bevordering nog eens zeer nauwkeurig bekijken. Het is niet op te lossen met een zinsnede als in de Memorie van Antwoord is neergeschreven, dat men hierbij de periodieke bevordering in het oog moet houden. Hieraan zit veel meer vast. Door deze onzekerheid doodt men de studie in het korps en, als de Minister iets moet behouden, dan is het den lust in het korps om zich te verschillende wetten en besluiten eigen te maken, omdat de ambtenaren die kennis voor een behoorlijke vervulling van hun taak noodig hebben; maar dan moet de Minister ook de voorwaarden, noodig om dien lust tot studie te bevorderen, behouden. Dat doet hij thans niet.

In dit zelfde verband lijkt het mij noodig om de positie van de kommiezen-verificateur wat soepeler en gemakkelijker te maken. In de Memorie van Antwoordt wordt wel gezegd, dat van de 7 ambtenaren, die aan het examen voor verificateur hebben deel genomen, er 6 zijn geslaagd, maar het is de vraag hoeveel er in totaal aan het examen hadden moeten deelnemen, maar dat niet durfden. Naar het mij voorkomt is het examen, waaraan deze ambtenaren zich moeten onderwerpen, zeer zwaar en dienen de examencischen nog eens onder de loupe te worden genomen.

Een enkel woord over de periodieke bevordering van de Rijksklerken. De Minister wijst die af en zegt: waar er een 800-tal adjunct-commiezen is, komt er uiteraard een aantal vacatures, zoodat onder de daaronder liggende laag van Rijksklerken voortdurend opschuiving kan plaats hebben. De Minister acht dat voldoende. In principe ben ik geen bewonderaar van het stelsel van de periodieke bevordering, maar de practijk heeft het gebiedend noodzakelijk gemaakt voor elk groot korps ambtenaren. Men mag alle mogelijke bespiegelingen gaan houden, practisch kan, althans voor een groot korps, het stelsel van periodieke bevordering niet worden gemist. En nu komt men, dunkt mij, tot groote onbillijkheid, als men voor deze groote groep van 900 klerken het vacaturestelsel laat bestaan. Dat komt zuiver neer op het toeval hoe lang iemand aan een bepaald kantoor verbonden zal zijn als klerk dan wel in een hoogeren rang aan hetzelfde of aan een ander kantoor wordt geplaatst. Ik dring er bij den Minister op aan de billijkheid te betrachten en in ieder geval een maximum aantal jaren vast te stellen, waarna die menschen kunnen overgaan in den rang, die voor hen van nature is aangewezen, nl. in dien van adjunct-commies.

Een enkel woord over de hulpkommiezen. In het Voorloopig Verslag is gevraagd of het niet mogelijk is enkelen hulpcommiezen, die zijn aangesteld met het vooruitzicht op een vaste aanstelling, die ook te geven. Deze menschen hadden daarom naar het mij voorkomt eenige reden om te verwachten, dat zij vast aangesteld zouden worden. Het korps wordt niet uitgebreid, want de menschen zijn tijdelijk in dienst, en ik dring er daarom op aan, dat de Minister dezen ambtenaren ter wille zal zijn.

Wat de toelage aan de deurwaarders betreft, daaromtrent is in het Voorloopig Verslag opgemerkt, dat het stelsel, dat men nu heeft, voldoende kan heeten zoolang de deurwaarderswerkzaamheden kunnen worden beschouwd als te zijn nevenwerkzaamheden. In de groote steden, waar de ambtenaren volledig belast zijn met het deurwaarderswerk, kan deze regeling geen voldoening schenken, omdat zij niet geeft wat voor deze werkzaamheden gegeven moet worden.

In de Memorie van Antwoord wordt aangegeven, dat naar het oordeel van den Minister de tegenwoordige regeling wel voldoet. Indien ik mij niet vergis, varieert de toelage van een kommies of assistent voor deurwaarderswerk van f 180 tot f 240. Het totaal inkomen, dat deze ambtenaren ontvangen, blijft zeer beduidend beneden hetwelk een deurwaarder altijd heeft genoten, maar het verschil tusschen een kommies en een assistent in verband met hun werk en de ambtenaren, die volledig deurwaarderswerk verrichten, is met die f 240 niet voldoende tot uiting te brengen en ik beveel daarom dit onderwerp in de aandacht van den Minister aan.

Ook ten aanzien van den accijnsdienst komt het mij voor, dat de Minister zich in de Memorie van Antwoord wat gemakkelijk van dit vraagstuk heeft afgemaakt. Waar in Amsterdam, Rotterdam en Schiedam de accijnsdienst op zich zelf niet beduidend uiteenloopt, en men dan ziet dat in de eene plaats die dienst is opgedragen aan kommiezen-verificateurs, in de andere aan kommiezen-verificateurs onder leiding van een verificateur en in Rotterdam alleen aan kommiezen, dan zal men onmiddellijk moeten toegeven hoe scheef de verhouding is, waar men aan kommiezen te Rotterdam zegt: gij zijt zelfs niet waardig assistent te worden. Ik geloof dat de

2. Vaststelling van hoofdstuk VII*B* (Departement van Financiën) der Staatsbegrooting voor 1923.

(J. ter Laan e. a.)

Minister al die quaesties uit de wereld kan helpen door het wegwerken van dat rangetje, maar zoolang hij dat niet doet, laat hij dan de onbillijkheid voor die accijnsambtenaren wegnemen en laat hen evengoed assistent worden als andere groepen.

Ten slotte het opheffen van kleinere kantoren, zooals Tiel. Ik zou wenschen dat de Minister nagaat of er niet een aanzienlijk aantal van die kleinere kantoren zijn, die voor de practijk van weinig beteekenis zijn en wel opgeheven kunnen worden.

De heer **de Geer,** Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! De meeste punten, het personeel betreffende, die de geachte spreker heeft aangeroerd, zijn reeds vrij uitvoerig in de Memorie van Antwoord behandeld. Ik wil den geachten afgevaardigde gaarne toezeggen, dat ik in het licht van het door hem gesprokene die zaken nader zal bezien, maar op dit oogenblik heb ik aan het in de Memorie van Antwoord opgemerkte weinig toe te voegen. Ik wensch hem er speciaal op te wijzen, dat omtrent den assistentenrang reeds verleden jaar een debat is gevoerd en zelfs over een motie een beslissing is genomen.

De geachte afgevaardigde meende, dat niet voldoende rekening wordt gehouden met de adviezen van de bijzondere commissie voor het georganiseerd overleg. Ik moet hem opmerken, dat de door hem bedoelde quaestie niet werd behandeld in de bijzondere commissie, die, naar ik meen, toen nog niet bestond, maar met bestuurders van organisaties. Wanneer de zaak nog eens ter sprake mocht komen in de bijzondere commissie, zal ik met belangstelling van een eventueel uit te brengen advies kennis nemen.

In dit verband wil ik een enkel woord zeggen tot den heer Oud, die zoo welwillend was, zijn opmerking, die niet in het Voorloopig Verslag stond, mij gisterenavond mede te deelen. Het betreft hier een voorbeeld, dat met het advies van de bijzondere commissie is rekening gehouden, al kan de Regeering natuurlijk niet zich vooraf binden dit steeds te doen. Het blijft een advies, en de Regeering behoudt haar eigen verantwoordelijkheid. Oorspronkelijk had ik het voornemen om, ten einde de groote momenteele grensfraude den kop in te drukken, een gewijzigde regeling in te voeren door herziening van het werktijdenbesluit. De commissie, hierover gehoord, verzocht echter om, waar zij de noodzakelijkheid van een dergelijken maatregel inzag, dit niet te doen door middel van een herziening van het werktijdenbesluit, maar door gebruik te maken van de in dat besluit reeds bestaande bevoegdheid tot tijdelijke afwijking bij bijzondere omstandigheden. Dat advies heb ik opgevolgd. Ik stem den heer Oud toe, dat het een vrij groote teruggang is, maar ik hoop, dat die tijdelijke regeling niet al te lang zal behoeven te worden gehandhaafd.

Ten slotte wil ik gaarne overwegen den wenk van den heer ter Laan, of niet nog meer kleine kantoren kunnen worden opgeheven, zooals is geschied in Tiel.

De beraadslaging over de Vde afdeeling in het algemeen wordt gesloten.

De onderartikelen 30 tot en met 51 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over de VIde afdeeling *(Kosten van administratie van het zegel, de registratie, de successie, de hypotheken en het kadaster, de vermogensbelasting, (verdedigingsbelasting 1a en 1b inbegrepen), de Staatsloterij, de domeinen onder beheer van het Departement van Financiën, het geldelijk beheer der groote wegen, vaarten, veren en der visscherijen op de Zeeuwsche Stroomen)* in het algemeen.

De heer **Staalman:** Mijnheer de Voorzitter! Toen in Maart van dit jaar de Staatsbegrooting voor dit jaar werd behandeld, hebben wij een motie ingediend, waarin de wenschelijkheid werd uitgesproken van eenige uitbreiding der Staatsloterij. Ik heb ter toelichting daarbij gewezen, gelijk

(Staalman e. a.)

de Minister weet, op de mogelijkheid, om daardoor de positie van den collecteur te verbeteren, meerdere baten voor de schatkist te vinden en krachtiger op te treden tegen het voortwoekerende kwaad van de particuliere loterijen. Sedert dien is de toestand er niet beter op geworden; integendeel, het wordt een soort schandaal, zooals sommigen in den lande de burgerij aanzetten om deel te nemen aan allerlei premieleeningen, die ten slotte niets anders zijn als loterijen met een zeer kleine kans, en waardoor die personen met ruime hand gaven over het volk kunnen rondstrooien, die bij sommigen bewondering, maar bij een grooter aantal verbazing wekken.

De Nederlandsche Staat kan die zaken niet over zijn kant laten gaan, de Overheid zal iets hieraan moeten doen. Zij zal in de eerste plaats moeten overwegen, of tegen het kwaad van die verkapte loterijen niet iets kan worden gedaan, maar dan is zij er nog niet. Zij zal tevens moeten zorgen, dat de wil om te spelen, die nu eenmaal bij het publiek bestaat, in betere bedding wordt geleid. Ik ben er van overtuigd, dat, als men vroeger was gekomen met een behoorlijke uitbreiding van de Staatsloterij, de particuliere loterijen dan nooit die uitbreiding zouden hebben gekregen.

Nu zegt de Minister in de Memorie van Antwoord, dat hij er voorloopig niet aan denkt, noch de Staatsloterij op te heffen, noch haar uit te breiden. Gelukkig lees ik in die zinsnede het woord „voorloopig", zoodat de Minister noch het eene, noch het andere denkbeeld voor goed van zich afzet. In dit verband zou ik u, Mijnheer de Voorzitter, willen vragen, of binnen korten tijd van u een voorstel te verwachten is om de motie, die den 22sten Maart door eenige van mijn vrienden en mij is ingediend, op de agenda te plaatsen. De Kamer zal zich dan kunnen uitspreken, en als zij meent, dat door uitbreiding van de Staatsloterij iets kan worden gedaan om het voortwoekerende kwaad der particuliere loterijen te bestrijden, dan zal de Minister het woord „voorloopig" kunnen schrappen. Ik heb gemeend met enkele woorden te moeten wijzen op de urgentie van deze zaak, al begrijp ik, dat wij op dit moment niet tot een beslissing kunnen komen. Het is niet alleen een zaak van meerdere inkomsten en evenmin een zaak, die alleen de collecteurs en collectrices raakt, maar het betreft wel degelijk allermeest een algemeen belang.

De Voorzitter: Naar aanleiding van de vraag van den heer Staalman deel ik mede, dat ik zal overwegen of ik niet na het Kerstreces zal kunnen voorstellen om de door hem bedoelde motie van orde aan de orde te stellen bij de een of andere geschikte gelegenheid.

De heer **de Geer,** Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet den geachten spreker toestemmen, dat het kwaad van de particuliere loterijen in sterke mate toeneemt. De Minister van Justitie heeft dan ook reeds in de stukken medegedeeld, dat hij een wetsontwerp voorbereidt ten einde meer dan tot nu toe dat kwaad den kop te kunnen indrukken. Intusschen is het onzeker, of het andere middel tot bestrijding van de particuliere loterijen, door den heer Staalman genoemd, effectief zou zijn. De geachte afgevaardigde gaat uit van dezen gedachtengang: het is nu eenmaal een behoefte; die behoefte moeten wij in betere bedding leiden en dus is ook een uitbreiding van de Staatsloterij een goed middel van redres. Natuurlijk kan men die redeneering ook omkeeren en zeggen: menschen, die anders niet aan een loterij zouden denken, worden hierdoor aan het spelen gebracht; op den duur zullen zij scherpere prikkels behoeven, die de Staatsloterij hun niet geeft, en zij zullen tot particuliere loterijen overgaan. Ik zeg niet, dat ik dien gedachtengang volkomen volg, maar ook aldus zou men kunnen redeneeren. Intusschen staat in de Memorie van Antwoord, zooals de geachte afgevaardigde te recht zeide, dat ik voorloopig noch een uitbreiding noch een opheffing op het program heb. Ik heb dan ook met groote belangstelling kennis genomen van uw voornemen, Mijnheer de Voorzitter, om de motie van den heer Staalman, en dan zeker te gelijk een opnieuw in te dienen motie tot afschaffing van de Staatsloterij, aan de

(Minister **de Geer e. a.**)

orde te stellen. De alsdan te houden beraadslaging zal over deze quaestie ook voor de Regeering zeker nieuw licht brengen.

De beraadslaging over de VIde afdeeling in het algemeen wordt gesloten.

Beraadslaging over onderartikel 52, luidende:

> ,,Traktementen, voor zoover die niet uit artikel 53 moeten bestreden worden, van de ambtenaren der registratie en domeinen, de hypotheken en het kadaster en de Staatsloterij, belooningen aan hen, die tijdelijk de functiën der bovengemelde ambtenaren waarnemen, en bijzondere belooningen van andere dan Rijksambtenaren voor buitengewone werkzaamheden f 4 291 105.''

De heer **J. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! In de Nota van Wijzigingen, die de Kamer ontvangen heeft, wordt onder meer artikel 52 verminderd met f 23 750. In de toelichting worden de artikelen 52 en 56 te gelijker tijd toegelicht.
De Regeering zegt daar:

> ,,De vermindering van art. 52 betreft de traktementen, uitgetrokken voor 7 Rijksklerken, aan te stellen ten kantore van bewaarders van de hypotheken en het kadaster en voor 12 Rijksklerken, aan te stellen bij ontvangers der registratie en domeinen, samen 19 × f 1250 = f 23 750.
> Aangezien bedoelde personen thans als particulier klerk bij bewaarders en ontvangers in dienst zijn en in 1923 geen aanstelling tot Rijksklerk zal volgen, behoort art. 56 met 19 maal het gemiddelde bedrag, hetwelk een particulier klerk verdient, dus 19 × f 1160 = f 22 040 te worden verhoogd.''

Het verschil is f 1710, dat is het bedrag, dat werkelijk bezuinigd wordt. Het gaat niet om f 23 000, maar om een bezuiniging van ruim f 1700. Wat is nu het gevolg van deze bezuiniging? Dat de particuliere klerken, die werkzaam zijn op die verschillende kantoren, gedurende 1923 particulier klerk zullen blijven. Nu is mijn vraag: is dat nu de manier, waarop hier bezuinigd moet worden? Ik zou graag van den Minister willen weten, hoeveel jaren dienst deze particuliere klerken hebben, en sedert wanneer aan die menschen in uitzicht is gesteld, dat zij als Rijksklerk konden worden aangesteld.
Het gaat toch niet aan, om willekeurig bij Nota van Wijziging in iemands vooruitzichten in te grijpen op de manier zooals hier gebeurt! Ik zou daarom den Minister willen vragen, of hij niet bereid is de wijziging van het artikel terug te nemen. Wanneer zij niet breeder wordt toegelicht, lijkt ze mij volkomen ongemotiveerd. Als die particuliere klerken inderdaad eenige jaren dienst hebben en er redelijkerwijze op mochten rekenen, dat zij als Rijksklerk zouden worden aangesteld, mag men toch niet op grond van een algemeene bezuiniging op zoo willekeurige wijze de vooruitzichten van die menschen gaan breken.
Ik zou gaarne van den Minister op de beide door mij gestelde vragen een antwoord ontvangen.

De heer **de Geer**, Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! Na de indiening van de Staatsbegrooting hebben verschillende Departementen een schrijven ontvangen van de Bezuinigingscommissie, om te wijzen op, naar het aan de Commissie voorloopig voorkwam, onnoodige aanvragen van ambtenaren. Het schrijven, dat mijn Departement van de Commissie ontving, heb ik ernstig overwogen en naar aanleiding van dat schrijven enkele wijzigingen aangebracht bij de Memorie van Antwoord. Deze wijziging is er een van. In dat schrijven werd te recht opgemerkt, dat de schrapping van de bevordering van particuliere klerken tot Rijksklerken inderdaad op het oogenblik een zeer kleine bezuiniging is in de uitgaven, maar met het oog op wachtgelden etc. wel degelijk een grootere bezuiniging kan bevatten, wanneer men door fusie van diensten of anderszins later tot inkrimping van de formatie kan komen.
Ik heb niet het volle aantal, dat ik gevraagd had, kunnen schrappen, maar, rekening houdende met gegronde vooruitzichten, een deel kunnen terugnemen. Dit is de nadere toelichting, welke de geachte spreker gevraagd heeft.

De beraadslaging wordt gesloten en onderartikel 52 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderartikelen 53 tot en met 74 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 75, luidende:

> ,,Aanschaffing, onderhoud en huur van vaartuigen voor het beheer der visscherijen op de Zeeuwsche Stroomen; onderhoud van eene bergplaats en alle andere uitgaven, niet onder de artikelen 70 tot en met 74 begrepen, alsmede tegemoetkomingen (subsidiën) in het belang der visscherijen f 78 450.'',

waarop is voorgesteld een amendement door de heeren Weitkamp, Krijger, Schokking, Gerretson en Snoeck Henkemans (Stuk n°. 16), strekkende om het onderartikel te verlagen met f 8000.

De heer **Weitkamp** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Met bevreemding en leedwezen heb ik kennis genomen van de door den Minister in de Memorie van Antwoord aangenomen houding tegenover den in het Voorloopig Verslag geuiten drang om het stoomvaartuig de *Sphinx* niet langer in dienst te houden.
Ik zeg, Mijnheer de Voorzitter, met bevreemding, want de in de Memorie van Antwoord aangegeven redenen schijnen mij niet gegrond.
De Minister verwijst bij de omschrijving van die redenen naar zijn antwoord op de in het Voorloopig Verslag gemaakte opmerking bij artikel 70.
Nu lees ik in de eerste alinea van dit antwoord het volgende:

> ,,In verband met de mededeeling, dat de uitgaven voor het Bestuur der Visscherijen op de Zeeuwsche stroomen te hoog worden geacht, moge de ondergeteekende doen opmerken, dat de belanghebbenden telkens aandringen op uitbreiding van bewaking der perceelen en toezicht op de naleving der pachtbepalingen, alsook op strenge inachtneming van de perceelsgrenzen onderling. Vermindering van de uitgaven voor deze doeleinden zou dan ook niet raadzaam zijn, daar dit de pachtwaarde der perceelen zou drukken.''

Mijnheer de Voorzitter! Het is mij niet onbekend, dat door belanghebbenden inderdaad wordt aangedrongen op betere bewaking der perceelen en beter toezicht op de naleving der pachtbepalingen, alsook op strenge inachtneming van de perceelsgedeelten onderling.
Maar, Mijnheer de Voorzitter, het is mij niet bekend, dat die belanghebbenden daarvoor noodig achten uitbreiding van personeel en van vaartuigen.
Het tegendeel, Mijnheer de Voorzitter, is waar!
Men acht, dat die uitbreiding te ver is gegaan, doch wat men begeert kan worden verkregen, indien de dienst oordeelkundiger wordt uitgeoefend dan nu geschiedt en de betrokken ambtenaren zich wat minder bezighouden met kleinigheden.
Dat voor de gewenschte verscherping van het toezicht en de bewaking het stoomvaartuig, waarvoor f 16 900 bij artikel 75, sub *a*, wordt uitgetrokken, noodig zou zijn, wordt door belanghebbenden beslist ontkend.
Dit vaartuig, Mijnheer de Voorzitter, is door zijn vrij groote afmetingen wèl zeer geschikt voor het bevaren der

(Weitkamp e. a.)

Zeeuwsche stroomen, maar ook voor een zeer aangenaam en gezellig verblijf voor den inspecteerenden voorzitter van het bestuur van de visscherijen op de Schelde en Zeeuwsche stroomen, doch door zijn grooten diepgang is het voor het gewenschte toezicht al zeer weinig geschikt.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben er zeker van, dat niet één der betrokken belanghebbenden den Minister zal toegeven, dat zijn belangen als pachter door middel van dit vaartuig worden gebaat.

Dit vaartuig is voor velen een ergernis. Men ergert zich, dat van een zoo kostbaar middel van vervoer zoo uiterst weinig gebruik wordt gemaakt, wat niet zal bevreemden, wanneer men bedenkt, dat de persoon, voor wiens gebruik het schip ter beschikking is gesteld, niet alleen inspecteur is van het bestuur der visscherijen, maar ook burgemeester van Zierikzee, voorzitter van het waterschap Schouwen en tot voor korten tijd lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal.

Men ergert zich dus, Mijnheer de Voorzitter, wanneer deze boot stilligt, maar velen ergeren zich ook als het schip vaart.

Ergeren doet zich de orthodoxe visschersbevolking in die streken, wanneer de mooie witte boot des Zondags koers neemt hetzij in de richting van Antwerpen, hetzij in die van Dordt of Rotterdam.

Dan, Mijnheer de Voorzitter, d. w. z. op Zondag, gaan onze visschers ter kerke en liggen de visschersvaartuigen stil in de havens en is de varende *Sphinx* een pleiziervaartuig, dat ergernis wekt.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben in de verkiezingsdagen in Zierikzee geweest, waar dit vaartuig is gestationneerd, en teekenend is, dat ik vernam, dat in de hoofdplaats van het eiland Schouwen het volgende raadsel opgang doet:

Bij wien wordt in Nederland de baard het duurste geschoren?

Oplossing: Bij den burgemeester van Zierikzee, want die reist daarvoor met de *Sphinx* naar den coiffeur te Dordt.

Mijnheer de Voorzitter! De visschersbevolking, die op de Schelde en de Zeeuwsche stroomen haar bestaan zoekt, worden door de tijdsomstandigheden zeer ernstig in dit bestaan bedreigd.

Dit is den Minister bekend, en toch zijn ook deze menschen bereid tot het offer, dat de Minister van de Nederlandsche bevolking met recht vraagt.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, zal dit zoo blijven en de bezuinigingsvaardigheid ook onder dit deel der bevolking kunnen worden onderhouden, dan zal hun een goed voorbeeld behooren te worden gegeven door de afschaffing van objecten, die niet noodig zijn en waarop dus kan worden bezuinigd.

Ten slotte, Mijnheer de Voorzitter, wil ik ter toelichting van ons amendement nog opmerken, dat wordt voorgesteld den post met de helft te verminderen, ten einde den Minister de gelegenheid te geven, het vaartuig te verkoopen en het personeel elders in dienst of op wachtgeld te stellen.

Voorgesteld door vijf leden, maakt het amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Visser van IJzendoorn:** Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch met een enkel woord te verklaren, dat ik volkomen instem met hetgeen door den heer Weitkamp is gezegd over het door hem bedoelde vaartuig. In mijn functie van lid van de Staatscommissie voor de Visscherijinspectie heb ik mij ook met dit onderwerp beziggehouden en deze zaak onderzocht. Ik ben overtuigd, dat het vaartuig, waarom het hier gaat, voor het toezicht op de visscherijen op de Zeeuwsche stroomen volstrekt ongeschikt is. Wij hebben geen behoefte er aan dit vaartuig op Rijkskosten in stand te houden, dat wel geschikt is voor pleiziertochtjes, maar dat op het terrein, waarop het dienst moet doen, niet te gebruiken is. Het heeft veel te veel diepgang om de oesterperceelen te kunnen benaderen.

De heer **J. ter Laan:** Hoelang hebben wij dat vaartuig reeds?

(Visser van IJzendoorn e. a.)

De heer **Visser van IJzendoorn:** Reeds zeer lang.

De heer **J. ter Laan:** Waarom is daar dan niet eerder op gewezen?

De heer **Visser van IJzendoorn:** Het is de zaak om er achter te komen. De opmerking is volkomen juist, dat men dit vaartuig niet hebben moet, maar daarbij moet het niet blijven. Ik vestig de aandacht van den Minister er op, dat wanneer hij wil blijven bij zijn m. i. onjuiste opvatting, dat de visscherijen op de Zeeuwsche stroomen moeten blijven ressorteeren onder Financiën, dat dit hem dan niet ontslaat van de verplichting te trachten het beheer van de visscherijen op die stroomen te verbeteren. De wondeplek van dat beheer is het politietoezicht. Daarover wordt volkomen te recht geklaagd en het is een groote fout geweest, dat men dat politietoezicht uitsluitend heeft opgedragen aan den voorzitter van het bestuur der visscherijen op de Zeeuwsche stroomen, die niet de man is, die daarop toezicht kan houden.

Deze quaestie hangt, zooals de Minister weet, samen met de regeling, die getroffen is in de Visscherijwet omtrent het politietoezicht op de visscherijen in de Zeeuwsche stroomen. Daar zit naar mijn opvatting de wondeplek.

Maar dat neemt niet weg dat voor en aleer dit is verbeterd, stellig verbeteringen zijn aan te brengen en ik ondersteun dan ook gaarne dit amendement, waarop ik slechts een aanmerking heb, namelijk dat ik nog liever had gezien dat de geachte vorige spreker had voorgesteld dezen post met f 16 000 te verminderen, ten einde daardoor uit te drukken dat deze boot geheel behoort te verdwijnen.

De heer **de Geer,** Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! Zooals de heer Visser van IJzendoorn te recht heeft opgemerkt, is een van de groote grieven tegen het beheer van de visscherij op de Zeeuwsche stroomen het gebrek aan politietoezicht.

Tal van malen is daarover te recht geklaagd. Daarom kunnen de gelden voor het politietoezicht in het algemeen niet worden gemist. Maar wat is de zaak, Mijnheer de Voorzitter? Bij dit voorstel wordt tot uiting gebracht een grief tegen een bepaalden persoon .....

De heer **Visser van IJzendoorn:** Neen, tegen een vaartuig.

De heer **de Geer,** Minister van Financiën: Ik had bij dezen aanhef den heer Weitkamp op het oog.

Ik zeg, bij dit voorstel wordt tot uiting gebracht de grief tegen een bepaald persoon en tegen een bepaald vaartuig, en dit laatste bezwaar deel ik grootendeels. Ik ben van plan dit toezicht beter in te richten dan het thans bestaat. Ik wil in dit verband ook opmerken, dat de som, die het vorig jaar was f 23 000, thans reeds is teruggebracht tot f 16 000. Ik zal de stappen, die in voorbereiding zijn, nu niet verder bespreken, maar ik herhaal, dat het politietoezicht in het algemeen zeer noodig is, ook om de pachtwaarde der perceelen niet te drukken.

De heer **Weitkamp:** Mijnheer de Voorzitter! Het doet ons leed, dat de Minister tegenover het amendement geen andere houding heeft aangenomen. De vraag is niet of hier meer politietoezicht noodig is, maar of wij hier waar krijgen voor ons geld en daarover zijn — de Minister heeft dat te recht opgemerkt — belanghebbenden het lang niet eens.

Voor den dienst op de Zeeuwsche stroomen wordt f 234 845 uitgetrokken, maar of voor dien dienst noodig is zulk een luxueus ingericht vaartuig als de *Sphinx*, dat is de vraag, waar bovendien dit vaartuig te veel diepgang heeft om die plaatsen te kunnen bereiken, waar het meeste toezicht noodig is. Hierop heeft de Staatscommissie voor de visscherij ook ernstig aanmerking gemaakt. We wenschen ons amendement thans in dien zin te wijzigen dat wij voorstellen op dezen post **f 1** af te trekken.

(Voorzitter c. a.)

De **Voorzitter**: De heer Weitkamp wijzigt, mede namens zijn medevoorstellers, zijn amendement in dier voege, dat zij thans voorstellen om het onderartikel te verminderen met f 1.

De heer **Weitkamp**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch nog even te doen uitkomen, dat het ons te doen is om die boot weg te krijgen, niet natuurlijk om den Minister de gelden te onthouden voor een behoorlijk politietoezicht. Daarom wijzigen wij ons amendement in dier voege, dat wij voorstellen den post van f 16 400 te verminderen met f 1.

De **Voorzitter**: Ik doe den geachten afgevaardigde opmerken, dat er geen post ten bedrage van f 16 400 bestaat. Dergelijke post komt voor als onderdeel in den uitgewerkten en toelichtenden staat, maar op dezen staat worden geen amendementen voorgesteld. Wij hebben met het ontwerp van wet te maken en daarin komt voor onderartikel 75, waaronder uitgetrokken is f 78 450. Dus het amendement moet betrekking hebben niet op een onderdeel van den uitgewerkten en toelichtenden staat, maar op het onderartikel. De voorstellers van het amendement stellen dus thans voor, om het onderartikel te verminderen met f 1?

De heer **Weitkamp**: Ja, Mijnheer de Voorzitter! Wij veranderen in ons amendement het bedrag van f 8000 in f 1 en stellen dus voor, om den post van f 78 450 te verminderen met f 1.

De **Voorzitter**: Het doet mij genoegen, dat wij tot overeenstemming zijn gekomen.

De heer **Visser van IJzendoorn**: Mijnheer de Voorzitter! Ik stel als subamendement op het amendement van den heer Weitkamp c.s. voor, om in plaats van „f 1" te lezen „f 8000".

Ik ga niet zoover, den Minister gehoord, om er f 16 000 van te maken, omdat ik overtuigd ben van de juistheid van de opmerking, dat er aan het politietoezicht aldaar veel ontbreekt.

Ik geloof, dat wanneer Zijn Excellentie, zooals ik hoop, de *Sphinx* voor afbraak verkoopt, wij daarmede zooveel zullen besparen, dat er een belangrijke som vrij komt voor verbetering van het politietoezicht, zoodat wij gerust het artikel met f 8000 kunnen verminderen.

Ook ben ik er van overtuigd, dat bij verdere bestudeering van dit onderwerp zal blijken, dat ook meer geld productiever zal kunnen worden besteed dan nu het geval is. Ik geloof dan ook niet, dat de Minister over de vermindering met f 8000 in eenig opzicht behoeft te klagen.

De **Voorzitter**: Heb ik goed verstaan, dat de heer Visser van IJzendoorn een amendement indient?

De heer **Visser van IJzendoorn**: Een subamendement, Mijnheer de Voorzitter!

De **Voorzitter**: Dat kan niet; het moet een amendement zijn.

Als de heer Visser van IJzendoorn een amendement wenscht in te dienen, dan moet hij het, voorzien van 5 handteekeningen, bij mij indienen.

De heer **de Geer**, Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb geen bezwaar het gewijzigd amendement van den heer Weitkamp c.s. over te nemen, hetgeen ik bij deze doe.

De heer **Visser van IJzendoorn**: Mijnheer de Voorzitter! Ik dien een amendement in, om onderartikel 75 te verminderen met f 8000.

De **Voorzitter**: Daar het gewijzigde amendement van den heer Weitkamp c. s. door de Regeering is overgenomen, maakt het als zoodanig geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

Ik onderstel, dat tegen deze Regeeringswijziging bij de Commissie van Rapporteurs geen bezwaar bestaat.

Thans is een amendement ingediend, onderteekend door de heeren Visser van IJzendoorn, Oud, van Gijn, J. ter Laan en Hiemstra, strekkende om onderartikel 75 te verminderen met f 8000.

Ik stel voor, de beraadslaging over het onderartikel met het daarop voorgesteld amendement thans te sluiten en er over te stemmen a.s. Woensdag om 1 uur, nadat ik dan de Commissie van Rapporteurs zal hebben uitgenoodigd daarover advies uit te brengen.

De heer **J. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb het amendement van den heer Visser van IJzendoorn medeonderteekend, omdat daarvoor noodig zijn vijf handteekeningen, maar ik wil even mededeelen, dat die handteekening nog niet beteekent, dat ik voor het amendement zal stemmen. En ik wil even mededeelen waarom niet.

Ik geloof, dat de heer Visser van IJzendoorn volkomen gelijk heeft, dat die boot kan worden gemist, dat zij in ieder geval ondoelmatig is. Uit de mededeelingen van den Minister blijkt, dat hem dit volkomen bekend is, dat hij reeds bezig is om de boot te doen opruimen of te doen veranderen, maar dat hij toch nog geld noodig heeft om het politietoezicht volledig te kunnen uitoefenen.

Waar de Regeering tegenover de bezwaren van den heer Weitkamp en ook tegenover het bezwaar van den heer Visser van IJzendoorn deze houding aanneemt, ben ik niet bereid vóór het amendement van den heer Visser van IJzendoorn te stemmen en wensch ik althans zooveel vertrouwen in de Regeering te stellen, dat de Minister niet meer geld zal gebruiken dan hij uiteraard noodig heeft.

Ik meen, Mijnheer de Voorzitter, met deze verklaring mijn stem voldoende te hebben gemotiveerd.

Het voorstel van den Voorzitter wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

In verband daarmede wordt de beslissing over onderartikel 75 aangehouden.

De onderartikelen 76 tot en met 78 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over de VIIde afdeeling (*Kosten der Eerediensten*) in het algemeen.

De heer **Visscher**: Mijnheer de Voorzitter! Bij de algemeene beschouwingen is door den leider van mijn partij er nadruk op gelegd, dat de groepen der rechterzijde wel samenwerken, maar dat die samenwerking niet in zich sluit, dat ieder dier groepen van haar eigen idealen zou prijsgeven. Van links is ons er een verwijt van gemaakt, dat niet al onze idealen reeds verwezenlijkt zijn, maar het komt mij voor, dat zulks voor de antirevolutionnaire partij een groot geluk is, want zoodra een politieke partij al haar idealen vervuld ziet, is voor haar de decadentie ingetreden. Daar is een tijd geweest, waarin de oud-liberale partij inderdaad al haar idealen vervuld zag. Dat was het oogenblik, waarop zij kon zeggen: „dan moet de minderheid maar verdrukt worden!" En van dat zelfde oogenblik dateert ook haar decadentie, en ik hoop, dat zij opnieuw zal terugvinden onvervulde idealen en met die onvervulde idealen ook een nieuwe vitale kracht.

Een der onvervulde idealen onzer antirevolutionnaire partij ligt in het kerkelijk vraagstuk, dus op hetzelfde gebied, waarover deze VIIde afdeeling handelt. Het zij mij vergund dat kerkelijk vraagstuk strikt objectief, ik zou willen zeggen: wetenschappelijk, afgedacht van alle subjectieve waardeering, te beschouwen. Het loont inderdaad de moeite dit vraagstuk onder de oogen te zien, omdat het in onzen modernen tijd zoo uiterst gewichtig en ook zoo uiterst nijpend is geworden. Want gewichtig is het, omdat de Kerken in het sociale leven een functie vervullen, die voor de normale ontwikkeling daarvan van het grootste gewicht is. De

(Visscher.)

Kerken zijn niet alleen de draagsters van het religieuze leven, maar ook de draagsters van zedelijke idealen, en als zoodanig hebben zij voor de consolidatie en voor de gezonde ontwikkeling van het volksleven de grootste beteekenis. Veel grooter gewicht dan sommige groepen ter linkerzijde er aan hechten. Maar daarbij komt dit, dat het zoo nijpend wordt. Ik ben hier nog maar kort in deze Kamer, en ik heb hier uit den aard der zaak in die weken allerlei indrukken opgedaan, en o.a. ook deze, toen ik aan de linkerzijde sprekers hoorde, en met belangstelling hoorde, dat Proudhon recht had, al formuleerde hij het naar mijn overtuiging verkeerd, met te zeggen: que la théologie est au fond de toutes ces choses. Zelfs de heer Troelstra beluisterde ik als een theoloog. Ik bemerkte, dat in zijn beschouwingen de religieuze elementen een veel grooter rol speelden dan hij zich zelf misschien altijd wel bewust is. Maar daarom zien wij dan ook, dat eveneens ter linkerzijde dit vraagstuk zich op den voorgrond dringt.

Wie de programma's der politieke partijen beziet, merkt de neiging om met betrekking tot het religieuze vraagstuk het oor te neigen, en zelfs de S.D.A.P., hoe historisch en materialistisch zij moge zijn aangelegd, heeft in haar bloed de reflexen van wat leeft diep in de ziel van het volk.

Mijnheer de Voorzitter! Het kerkelijke vraagstuk is niet nieuw. Het vangt aan met de verschijning van den Christus Gods. De oude heidensche culturen hebben niet anders gekend dan een religieus sociaal leven. Het bewustzijn van een sociale eenheid sprak zich bij hen uit in het sociale religieuze karakter, dat heel het leven daar vertoonde. En daarom, daar is geen conflict in religieuzen zin, daar kan het niet zijn, en als het er komt, dan komt het er in den vorm van hoogverraad. Denk slechts aan Socrates, zooals hij geteekend wordt door Plato voor den raad van de stad. Dan luidt het vonnis, dat Socrates onrecht doet, dat hij zich vergrijpt aan de wet, omdat hij niet geloopt de goden, die de stad geloof. En Cicero zegt ook: *nemo privatim deos habessit*, niemand mag voor zich zelf alleen goden hebben.

Maar anders wordt het op het oogenblik, als Christus verschijnt. Hij openbaart aan de menschheid de zedelijke persoonlijkheid en met haar verschijnt ook de Kerk, verschijnt het religieuze leven met een eigen sociale gemeenschap midden in het volksleven. En ieder gevoelt: dan is er plaats voor een conflict, en dat conflict komt in de eerste eeuwen in de bange ontroerende worsteling, die getypeerd wordt door het aangrijpende woord, dat het bloed van de martelaren het zaad is geweest van Gods Kerk. En eindelijk na drie eeuwen van bange worsteling verschijnt de geniale en groote keizer Konstantijn met de erkentenis, dat het Christendom zijn zal *religio licita*, en met dat ééne edict van Milaan verschijnt, wat ongehoord en nieuw was in de geschiedenis der menschheid, namelijk de vrijheid van de conscientie.

Maar dan verloopt ook onmiddellijk dat proces; dan neemt weldra de Christelijke religie de plaats in van de oude heidensche religie, en de middeleeuwen verschijnen wederom met een uniform getypeerd sociaal bestaan. Maar weldra ontstaat dan ook wederom het conflict, want in den ondergrond van het sociale leven wordt het duidelijk, dat daar zich doen gelden de gistende krachten, die het volksleven moeten brengen tot verschil van inzicht. En eindelijk ontwikkelt het tot het groote en machtige conflict, dat in de reformatie voor ons staat. De Roomsch-Katholieke Kerk is in haar organisatie een van de schoonste, van de treffendste, waarin zich het ideaal van Plato als verwerkelijkt heeft. Maar ondanks de kracht van deze organisatie, ondanks haar eenheid, is zij toch niet bij machte geweest om de eenheid in dat volksleven te handhaven en zij heeft niet kunnen verhinderen, dat millioenen van haar zijn uitgegaan. Men ziet dan ook weldra met de opkomst van de Staten van den modernen tijd, van de natiën en de volken, die nu leven in West-Europa, dat de opengespleten Kerk, die haar eenheid heeft verloren, zich in die nationale Kerken opgespleten heeft. En dan zien wij wederom hetzelfde proces: die nationale Kerk wil één zijn, en men kan zich niet indenken, dat het volksleven kan bestaan bij veelheid van religieuze levensovertuigingen. Zoo verschijnt bij ons de Staatskerk onder de republiek, een instrument dikwijls in de handen van de kliek der regenten, die het religieuze leven van het volk uitbuiten ten bate van hun politiek en van hun streven. Maar in de republiek was de Staatskerk feitelijk niets anders dan een compromis, want in de stilte, het mocht dan niet publiek zijn, leefden alle andersdenkenden in vrede. Het proces van altijd verder gaande verbijzondering werkte door, totdat ten slotte in de revolutie de smeltkroes wordt geopend, waarin de nationale Kerk werd geworpen. Het schijnt, dat de revolutie toch, als zij er is, niet zoo mooi is als ik hier soms uit sommige redevoeringen zou kunnen opmaken, want toen de revolutie er een tijdlang geweest was, vertoonde ook het leven in ons vaderland heel spoedig, dat men er meer dan genoeg van had. En met de restauratie zien wij, dat de Koninklijke macht optreedt om reactionnair te trachten, als contrarevolutie in die nieuwe levensomstandigheden die oude gedachten wederom te verwerkelijken. Het was merkwaardig, hoe de Koning zijn hand uitstrekte naar alle Kerken, zonder onderscheid. Zelfs gaf hij een reglement aan de Israëlietische Kerk, die geen Kerk was en nooit geweest was, maar hij gaf het haar zoo. Het mag gezegd worden tot eer van de Roomsch-Katholieken, dat zij geweigerd hebben zich aan die Staatsbemoeiing te onderwerpen. Maar anders ging het met die oude Staatskerk. Die was gewend geworden aan de vertroeteling van de Staatshulp en de Staatszorg, en daarom was zij als leem in de hand van den pottenbakker voor de macht van den Koning. En hij gaf haar een organisatie. Hoe betreurenswaardig, dat de Koning niet geluisterd heeft naar het, naar mijn overtuiging, tot op den huidigen dag nog zeer juiste advies van den toenmaligen Raad van State! Maar hij stoorde zich daaraan niet, hij gaf een organisatie, die de eenheid moest bewaren van het Protestantsche Nederland. Naast de eene Staatskerk moest komen de eene Staatsschool, en daarmede was in ons politieke leven ingebracht het groote conflict, dat de politiek van 50 en meer jaren heeft beheerscht. Maar langzaam bleek ook in dit proces de verbijzondering van het volksleven voort te schrijden en bleek hoe langer hoe meer, dat die eenheid slechts een schijneenheid was, die niet kon worden gehandhaafd. En naarmate 1848 nabij komt, trekt de Koning zich terug van die kerkelijke organisatie. Eerst neemt hij terug zijn *jubeo* en daarna zijn *veto*, en ten slotte komt het reglement van 1853. Wat is daarbij geschied? In 1853 heeft de Koning die Kerk, die hij eerst had gebonden in die organisatie, neergelegd op de vlakte des velds en hij heeft gezegd tot die Kerk: gij zijt vrij. Ik lees op blz. 17 van de Memorie van Antwoord:

> „Naar aanleiding van het bij dit artikel in het Voorloopig Verslag aangevoerde, merkt de ondergeteekende op, dat de Nederduitsch Hervormde gemeenten volkomen vrij zijn, haar bestuursverkiezing te herzien."

Mijnheer de Voorzitter! Het doet mij leed, maar met betrekking tot deze these moet ik verklaren, dat zij absoluut onjuist is.

Het was in deze Kamer de heer Schaper — hij heeft hier veel woorden gesproken, maar één gevleugeld woord heb ik onthouden — die zeide, dat hij maling had aan de juristerij. Laat ik het uitleggen, zooals ik het versta, en dan ben ik het roerend met hem eens, als hij het zoo verstaat, dat er is een juristerij, die het recht tot een onrecht maakt.

Er zijn in de logica veel redeneeringen, die logisch opgevat juist zijn, maar die in de werkelijkheid van het leven absoluut onjuist zijn. Dat geldt ook met betrekking tot deze uitspraak van den Minister. Want deze stelling is een *contradictio in adjectis* „De Nederduitsch Hervormde gemeenten zijn volkomen vrij", neen, Mijnheer de Voorzitter, want in het begrip „Nederduitsch-Hervormd" ligt opgesloten, dat zij niet vrij zijn, maar dat zij gebracht zijn onder die organisatie door de Regeering en daaronder zijn gelaten.

Het begrip „Nederduitsch-Hervormd" sluit in zich onvrijheid. Denk slechts, Mijnheer de Voorzitter, aan Byron, die Mazeppa teekende, gebonden op het ros, dat hem draagt ginds in de oneindige steppe. Was nu die Mazeppa vrij, toen hij daar gebonden lag op het paard? Neen, dat voelen wij. Welnu, Mijnheer de Voorzitter, zijn dan de Nederduitsch-

(Visscher.)

Hervormde gemeenten vrij, als zij eerst door de Regeering zijn vastgekluisterd aan de oude versleten Pruisische organisatie, als een dood paard aan een boom gebonden? Die gemeenten zijn niet vrij, kunnen niet vrij zijn! Voordat in 1853 de wet is uitgevaardigd, heeft de Minister Nedermeijer van Rosenthal zelfs geschreven, dat hij dacht, dat hij zou geven een organisatie ,,maar op den voet van de bestaande reglementen''. Nu is die Kerk geboeid en gebonden, neergeworpen op de vlakte des velds en toen heeft de Regeering gezegd: gij zijt vrij, doe maar wat gij wilt.

Maar technisch, theoretisch en juridisch kan men dat wel zoo beredeneeren. Ik heb ook zulk een stuk gevonden in *De Nederlander*, juridisch perfect in orde, maar volkomen in strijd met de werkelijkheid des levens. En nu, dat kerkelijke leven heeft een eeuw lang ons volk beroerd. Daar is een ontzagwekkende en beroerende strijd gegaan door de volksziel, ten gevolge van die organisatie, die kunstmatig samenhoudt wat niet saamhoort en wat niet saamhooren kan. Wie onzer kan in staat zijn om het leed na te leven en in te voelen, dat door geslachten aaneen is geleden ten gevolge van het feit, dat de Regeering in 1853 haar plicht verzaakte. In 1853 had de Regeering tot de Kerk moeten zeggen: ik heb u gevonden als Gereformeerde Kerken, in classicale vergaderingen. Welnu, ik zal mijn daad terugnemen, ik zal u daar neerzetten gelijk ik u gevonden heb, en beslist dan zelf over uw organisatie. Dan zou de Kerk vrij zijn geweest en als zij zich dan zelf die organisatie zou hebben verkoren, dan was het haar eigen schuld geweest en dan had zij zich zelf de boeien gesmeed, waarmede zij zich thans door het leven sleept. Maar alzoo is het niet. Wat blijkt nu? Naarmate de cultureele ontwikkeling voortschrijdt, openbaart zich ook bij het Hervormde gedeelte van ons volk die altijd voortgaande verbijzondering, die het moderne leven kenmerkt, en daarmede komt weder hetzelfde conflict dag in dag uit op den voorgrond. Nu is er een toestand geboren, waarbij honderden kerkvoogdijen zich aaneen hebben gesloten en weigeren zich te onderwerpen aan de bemoeiingen van het bestuur, dat zich zelfs in het beheer van de middelen wenscht in te werken. En die honderden kerkvoogdijen zijn niet alleen van rechts, maar ook van links. Daarbij komt, dat door die langdurige marteling, die aan dat kerkelijke leven wordt voltrokken, duizenden zich van de Kerk hebben verwijderd. Het kerkelijk, godsdienstig, zedelijk en politiek leven lijdt daardoor schade, doordat die toestand wordt bestendigd. Nu gevoelt gij, dat de Regeering zich te gemakkelijk van het vraagstuk afmaakt door te zeggen: gij zijt vrij. Dat doet de Regeering op geen enkel ander gebied. Als hier de Arbeidswet voorkomt en gedecreteerd wordt, dat niemand langer dan 8 uur per dag zal werken, als hier allerlei maatregelen tot bescherming van de arbeiders worden doorgevoerd, op grond waarvan doet de Regeering dat dan? Op grond van deze zedelijke overweging, dat zij de roeping heeft het recht te bestellen. En heeft zij de roeping het recht te bestellen, dan heeft zij ook de roeping hier het recht te bestellen en des te meer, omdat zij zelf mede de oorzaak is van de ellende, die geboren werd.

Nu heb ik in de stukken gelezen, dat Zijn Excellentie ook van meening is, dat de kapitalisatie van de thans genoten inkomsten, bedoeld in art. 171, lid 1, van de Grondwet, niet met de woorden van dat artikel in strijd zou zijn. Het komt ons, antirevolutionnairen, voor, dat het van het hoogste gewicht zou zijn voor de ontwikkeling, de ontsluiting van nieuwe wegen, van den weg tot vrijmaking der Kerken, wanneer inderdaad, wat de Minister zegt, dat naar zijn meening kan zonder Grondwetsherziening, nu ook maar geschiedt. Aan die platonische verklaring, dat de Minister het niet in strijd acht met de Grondwet, hecht ik gaarne veel, maar ik zou het toch zeer op prijs stellen wanneer hij, ziende — het kan hem toch niet onbekend zijn, — den nood van de tijden, de crisis, waarin ook het kerkelijk leven hoe langer hoe meer wordt geworpen, tot zich zelf komt met de gedachte, dat het niet alleen kan, maar ook moet.

Ik zou daarom willen vragen, of de Minister niet bereid zou kunnen worden gevonden, ten spoedigste over te gaan tot wat hij hier voor mogelijk verklaart. Ik wil alleen enkele opmerkingen, omdat ik niet alleen destructief wil zijn, hieraan toevoegen.

Wanneer dat geschiedt door kapitalisatie, kost dat niets aan de Regeering, kost het niets meer, of zij uitbetaalt in den vorm van rente of in den vorm van traktement, de onkosten als zoodanig blijven daar gelijk mede, en de zaak wordt niet duurder.

In de tweede plaats wensch ik Zijn Excellentie er opmerkzaam op te maken, dat hierbij sprake is ook van de rechthebbenden. Dit hebben ook de laatste verkiezingen geleerd, dat er een groep is in den lande, die hier niet is vertegenwoordigd, nl. de Hervormde Gereformeerde Staatspartij, die in een dogmatische conceptie, met voorbijgang van de werkelijkheid van het leven, zich zelf alleen het recht heeft toegekend van *de* Kerk te zijn.

Met betrekking tot dit vraagstuk zou ik aan de Regeering in overweging willen geven, niet op een benepen wijze, maar met een breed inzicht het vraagstuk van de rechthebbenden te benaderen. Het is ons duidelijk geworden, dat als wij over die organisatie spreken, ons tien tegen één wordt toegevoegd: die organisatie is verjaard en gij hebt het dus als verjaringsproces te aanvaarden.

Indien dit zoo is, dan geldt ook van datzelfde verjaringsproces, dat die oneindige multiplicatie van richtingen ook is verjaard en dat wij deze werkelijkheid hebben te aanvaarden.

Ik pleit hier dus niet uitsluitend voor mijn partij, niet voor de groep, waartoe ik behoor, ik pleit hier voor alle richtingen zonder onderscheid.

En ik zou in deze Vergadering de vraag willen opwerpen, of niemand denken kan, dat wij er een genoegen in vinden om nu meer dan honderd jaar aaneen altijd maar weer opnieuw te staan in een worsteling van macht tegenover macht, van groep tegenover groep.

Gisteren, toen wij het debat hadden over het huwelijk, wacht ik aan het wijze woord van Salomo: ,,het ware beter op den hoek van een dak dan met een kijvende huisvrouw'', en dat pas ik ook toe op het kerkelijke leven. Al die verschillende groepen bij elkander in één huis is uit den aard der zaak een bron van twist, van tweedracht, van worsteling en strijd.

En die worsteling verteert in menig opzicht de beste levenskrachten der Kerk. Wat ons noodig is, is juist dat iedere groep ten volle zich kan uitleven en daarom zou ik niet in engen zin die toekenning van rechten willen zien toegepast, maar erkennen dat iedere groep, die zich daaruit heeft ontwikkeld, ook een recht heeft, omdat dit nu eenmaal historisch zoo geworden is.

En het zou daarom juist zoo schoon zijn, — hier in deze Kamer kan men dat toch merken, waar hier zoovele verschillende geesten zijn — wanneer men in ieder, ook in degenen, die het verst van ons afstaan, die het meest principieel onze tegenstanders zijn, erkennen en respecteeren zou een eerlijke en oprechte overtuiging. Maar dat kunnen wij dan, wanneer wij als vrije mannen tegenover elkander staan.

En nu heb ik, Mijnheer de Voorzitter, vanmorgen in de *Nieuwe Rotterdammer* gelezen, dat u een schoone speech hebt gehouden, toen daar werd aangeboden de schilderij, waarop het Ministerie Cort van der Linden is vereeuwigd, omdat het ons buiten den oorlog heeft gehouden. Ik durf te spreken namens alle Calvinisten in den lande, wanneer ik hier zeg, dat ik aan dit Ministerie ook wil aanbieden een schilderij, waarop het vereeuwigd zou zijn, wanneer het ons niet heeft gehouden buiten den oorlog, maar ons gered heeft uit den oorlog en gebracht heeft tot den vrede.

De beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

26ste VERGADERING. — 28 NOVEMBER 1922.
Mededeeling van ingekomen stukken.

26ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 28 NOVEMBER 1922.

(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. een ontwerp van wet; 3°. missives; 4°. verzoekschriften; 5°. moties; 6°. een verklaring van adhaesie; 7°. telegrammen; 8°. een drukwerk. — Verslag uitgebracht over ontwerpen van wet. — Regeling van werkzaamheden. — Verslagen uitgebracht over verzoekschriften. — Aanvang der behandeling van hoofdstuk *VA* met de daarbij aan de orde zijnde conclusies. — Avondvergadering. — Voortzetting der behandeling van hoofdstuk *VIIB* der Staatsbegrooting voor 1923, behandeling van hoofdstuk II, aanvang der hoofdstukken *VIIA*, XII en van de Wet op de Middelen. — Behandeling van conclusies van Verslagen. — Aanvang der behandeling van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor 1923. — Verslag uitgebracht over verzoekschriften.

Voorzitter: de heer **Koolen.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 83 leden, te weten:

de heeren van der Voort van Zijp, Duys, Ebels, Moerel, Kersten, Gerretson, van Rappard, Bulten, Smeenk, Lovink, van Wijnbergen, Suring, Kuiper, Visscher, de Wilde, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Albarda, Duymaer van Twist, van Vuuren, van Zadelhoff, Braat, mejuffrouw Westerman, de heeren Dresselhuys, Knigge, mejuffrouw van Dorp, de heeren van de Bilt, Snoeck Henkemans, Engels, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Wintermans, Rutgers van Rozenburg, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Deckers, J. ter Laan, Schaper, van Rijzewijk, K. ter Laan, Ter Hall, Oud, Bongaerts, Nolens, van Gijn, Visser van IJzendoorn, Rutgers, IJzerman, Gerritzen, Schokking, Kruijger, Hermans, Heukels, Schouten, Staalman, Rutten, Stulemeijer, Tilanus, Beumer, van der Molen, mejuffrouw Katz, de heeren van Schaik, van Braambeek, Hiemstra, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Scheurer, H. Colijn, Bakker, van Rijckevorsel, Bierema, van Sasse van Ysselt, A. Colijn, van den Tempel, Fruytier, van den Heuvel, van Boetzelaer van Dubbeldam, Hugenholtz, Marchant, Ketelaar, Fleskens, van der Waerden, Ament, van Dijk, Boon, de Boer,

en de heeren Ministers van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, van Financiën en van Waterstaat.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer van Dijk, wegens familieomstandigheden; van den heer Weitkamp, wegens vergadering van Provinciale Staten, waarschijnlijk ook morgen; van den heer Gerhard, wegens vergadering van Provinciale Staten, ook morgen en waarschijnlijk Donderdag; van den heer de Monté ver Loren, wegens lichte ongesteldheid, wellicht ook volgende dagen; van de heeren Kolkman en Troelstra, wegens ongesteldheid.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. een Koninklijke Boodschap ten geleide van een ontwerp van wet tot wijziging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922.

Dit ontwerp van wet, hetwelk met de daarbij behoorende stukken reeds is gedrukt en rondgedeeld, zal worden gezonden aan de betrokken begrootingscommissie;

3°. de volgende missives:

vijf, van den directeur van het Kabinet der Koningin, houdende kennisgeving, dat Hare Majesteit een aantal door de Staten-Generaal aangenomen voorstellen van wet heeft goedgekeurd.

Deze missives, betreffende de ontwerpen van wet, aangenomen door de Eerste Kamer in haar vergadering van 26 October jl., worden voor kennisgeving aangenomen;

een, van den Minister van Buitenlandsche Zaken, omtrent het behandelde in de Internationale Economische Conferentie, van 9 April tot 19 Mei 1922 te Genua gehouden.

Deze missive is reeds gedrukt en rondgedeeld;

4°. de volgende verzoekschriften:

twee, betreffende het voorstel van wet van de heeren Braat en de Boer, tot afschaffing van den zomertijd, van den raad der gemeente Lisse en van het bestuur van de Landbouwvereeniging „Ons Belang", te Maasdam;

twee, betreffende het ontwerp van wet tot wijziging der Huurcommissiewet en der Huuropzeggingswet, van den raad der gemeente Velsen en van den voorzitter en den secretaris, namens het dagelijksch bestuur van het Algemeen Nederlandsch Vakverbond, te 's Gravenhage;

een, betreffende de in het ontwerp van wet tot vaststelling van het IXde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1923 uitgetrokken gelden voor de verbetering van de haven te Vlissingen, van Gedeputeerde Staten van Zeeland;

een, betreffende den op art. 198 van het ontwerp van wet tot vaststelling van het IXde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1923 uitgetrokken post voor de vervanging van de spoorwegdraaibrug over de Koningshaven te Rotterdam, door een hefbrug, van burgemeester en wethouders van Rotterdam;

een, betreffende het ontwerp van wet tot wijziging van de Lager-onderwijswet 1920, van de directie der Vereeniging van Nederlandsche gemeenten;

een, betreffende toekenning van subsidie ten behoeve van steunverleening aan de noodlijdende beeldende kunstenaren aan het Nederlandsch Steuncomité voor beeldende kunstenaren, van den voorzitter en den secretaris, namens het bestuur van de vereeniging „Haagsche Kunstkring";

een, betreffende de op hoofdstuk V *A* der Staatsbegroo-

(Voorzitter.)

ting voor 1923 uitgetrokken gelden ten behoeve van het subsidie voor muziek en zang, van den voorzitter, namens het hoofdbestuur van den Nederlandschen Toonkunstenaarsbond, te 's Gravenhage;

een, van den voorzitter en den secretaris, namens het bestuur van het Civiel en Bouwkundig Studentengezelschap „Practische Studie", te Delft, houdende verzoek, gelden op de Staatsbegrooting voor 1923 te willen brengen voor de instelling van een leerstoel voor waterkrachttechniek;

een, van R. Eelkema, onderwijzer, te Heesch, houdende voorstellen tot wijziging van de wet op het lager onderwijs;

een, van burgemeester en wethouders van Beerta, houdende verzoek te willen bevorderen, dat de Regeering afziet, zoowel van de voorgenomen herclassificatie der gemeenten, als van de verslechteringen van het lager onderwijs, die het gevolg zouden zijn van de zoogenaamde technische herziening der wet op dat onderwijs;

een, betreffende voorgenomen opheffing van het Ministerie van Landbouw, Nijverheid en Handel, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Holland's Noorderkwartier, te Alkmaar;

een, van A. de Visser, landbouwer, te Serooskerke, naar aanleiding van de door de Kamer aangenomen conclusie in zake zijn vorig adres betrekkelijk verhooging der hem van Rijkswege toegekende bouwpremie;

een, van H. Zuidland, schipper, te Nieuweschans, houdende verzoek om verleening van steun, dan wel toekenning van pensioen als afgekeurd militair;

een, van H. Ph. Pos, reserve-sergeant-majoor-administrateur, te Nunspeet, houdende verzoek om wedertoekenning van de hem z. i. onrechtmatig ingehouden toelage.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën;

5°. de volgende moties:

drie, in zake het ontwerp van wet tot wijziging der Lageronderwijswet 1920, van:

de commissie van toezicht op het lager onderwijs te Nijmegen;

den voorzitter en den secretaris der oudercommissie van de Bickerschool te Amsterdam;

het plaatselijk comité van actie te Andijk.

twee, betreffende de voorgenomen herclassificatie der gemeenten, van:

den voorzitter en den secretaris der afdeeling Gooiland van de Unie van Christelijke Onderwijzers en Onderwijzeressen in Nederland, te Hilversum;

de vergadering van belastingambtenaren, onderwijzers, postambtenaren en spoorwegpersoneel, te Groesbeek.

een, van den voorzitter en den secretaris, namens de afdeeling Gooiland van de Unie van Christelijke Onderwijzers en Onderwijzeressen in Nederland, te Hilversum, door die afdeeling op 22 dezer aangenomen, betreffende de voorgenomen premieheffing voor pensioen;

een, door de vergadering van het Comité ter behartiging van de algemeene belangen van het Overheidspersoneel (A.C.O.P.) en het Comité van Neutraal Overheidspersoneel (C.N.O.P.) op 23 dezer te Hoorn aangenomen, betreffende de voorgenomen premiestorting voor pensioen en de voorgenomen herclassificatie der gemeenten.

Deze moties worden voor kennisgeving aangenomen;

6°. een verklaring van adhaesie aan de door de gezamenlijke Rijksambtenaren en onderwijzers in de gemeente Smallingerland e. o. aangenomen motie in zake de voorgenomen herclassificatie der gemeenten, van den raad der gemeente Dantumadeel.

Deze verklaring wordt voor kennisgeving aangenomen;

7°. de volgende telegrammen:

een, uit Middelburg, houdende mededeeling, dat de Vlissingsche Bestuurdersbond verzoekt onverwijlde uitvoering der havenwerken aldaar;

een, uit Brielle, houdende mededeeling, dat de Vereeniging van Rijksambtenaren en ambtenaren in zijdelingschen Staatsdienst aldaar zich verzet tegen de herclassificatie der gemeenten, in verband met de regeling der ambtenarensalarissen.

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen;

8°. van den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel a. i. het Verslag van de werkzaamheden van den Rijksvoorlichtingsdienst ten behoeve van den rubberhandel en de rubbernijverheid te Delft, over 1921.

Dit drukwerk zal worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

B. dat de Verslagen gereed zijn van de Commissiën van Rapporteurs voor de ontwerpen van wet;

Wijziging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1920 (294);

Vaststelling van het IXde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1923 (2).

Deze Verslagen zullen worden gedrukt en rondgedeeld, voor zoover zulks niet reeds is geschied.

De Voorzitter: Overeenkomstig mijn Vrijdag aan de Kamer medegedeelde voornemen, stel ik voor, aan de orde te stellen tegen hedenavond, na hoofdstuk VII*B* en de daarna aan de orde zijnde onderwerpen, het Departement van Financiën betreffende, en ter verdere behandeling in de avondvergadering van a.s. Donderdag, hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor 1923 (2), en verder stel ik voor, om in de volgende week niet des Dinsdags, uit hoofde van het St. Nicolaasfeest, doch wel op Donderdag de vergadering des avonds voort te zetten.

Daartoe wordt besloten.

De Voorzitter: Op mijn voornemen om voor te stellen bij de IIIde afdeeling *(Spoorwegen)* tevens te behandelen de interpellatie van den heer Boon in verband met den voorgenomen spoorwegaanleg door het Gooi, ben ik na lezing van de Memorie van Antwoord teruggekomen. Aangezien daarbij wordt medegedeeld, dat bedoelde spoorwegaanleg vooreerst niet tot uitvoering zal komen, is de interpellatie niet meer urgent.

Ik stel voorts aan de Kamer voor, tegen a.s. Vrijdag, bij den aanvang der vergadering, aan de orde te stellen de ontwerpen van wet:

Verhooging van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrootingen voor 1921 en 1922 (Gelden in verband met de nieuwe regeling militaire pensioenen) (251);

Wijziging, aanvulling en verhooging van hoofdstuk III der Staatsbegrooting voor 1921 (Verschillende onderwerpen) (261);

Wijziging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1920 (Verschillende onderwerpen) (294);

Maatregelen van bezuiniging betreffende de militairrechterlijke macht (108);

Aanvulling van het Wetboek van Strafrecht met een be-

Voorzitter c. a.)

)aling ter voorkoming van gevaar voor brand in gebouwen f getimmerten (70);

Wijziging en verhooging en aanvulling en verhooging van le hoofdstukken II, IV, V*A*, VI, VII*B*, VIII, IX, X, X*A* n XI der Staatsbegrooting, van de begrooting van inkomten en uitgaven van het Staatsbedrijf der Artillerie-Inrichingen, enz., alle voor 1923 (Uitgaven voortvloeiende uit de fschaffing van portvrijdommen) (223);

Wijziging van de Postwet (*Staatsblad* 1919, n°. 543) 198).

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan den heer van Rapard, die het gevraagd heeft.

De heer **van Rappard**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou u villen vragen, of het niet mogelijk is a.s. Dinsdag niet te ergaderen. De leden, die van buiten komen, moeten des midags circa drie uur al weer uit de residentie vertrekken, wilen zij den avond thuis doorbrengen, en kunnen dus maar en paar uur hier zijn, en dat is toch eigenlijk niet de moeite aard.

De **Voorzitter**: Het komt mij niet gewenscht voor, dat, aar door mij wordt voorgesteld Dinsdagavond a.s. niet te ergaderen, en ik dus een concessie doe aan alle leden der Kamer, dadelijk een lid opstaat en voorstelt om in dezen tijd, u wij eigenlijk geen uur kunnen missen, den geheelen dag rij te nemen. Mij dunkt, dat de Kamer op dat voorstel niet an ingaan.

De heer **van Schaik**, voorzitter van de Commissie voor de Verzoekschriften, brengt het volgend rapport uit:

In handen der Commissie zijn gesteld de volgende verzoekchriften:

I. een, van K. J. Looijen, te 's Gravenhage. Adressant eeft te kennen, dat hij door overmacht, z.i. wetsverkraching en het niet handhaven der wet, van alles beroofd is, .i. moedwillig en opzettelijk ten ondergang is gebracht, eshalve hij zich tot de Kamer wendt, met eerbiedig veroek, hem alsnog recht te doen geschieden.

Aangezien adressant terugkomt op een adres, over hetwelk eeds door de Kamer is beslist in haar vergadering van 1 Mei 1922, *Handelingen* blz. 2705, en geen nieuwe geichtspunten met betrekking tot het ter sprake gebrachte nderwerp worden geopend, stelt uw Commissie voor, ten anzien van het adres over te gaan tot de orde van den dag;

II. een, van de weduwe G. Havinga—Staghouwer, te den Hoorn. De echtgenoot van adressante, op 11 November 1921 es avonds per motorrijwiel rijdend van Assen naar Veenuizen, zou, volgens haar mededeeling, ondanks zijn helder andend licht zijn gevallen over een balk, die van een te oren daar gepasseerden Rijkswagen zou zijn gegleden, en an de gevolgen van dien val zijn overleden. Adressante, etoogende, dat de balk dus ondeugdelijk op den wagen was eladen, vraagt aan de Kamer haar, die met 4 onmondige inderen onbemiddeld zou zijn achtergebleven, een tegemoetoming of schadevergoeding te verschaffen.

Uit het adres blijkt niet, of de adressante zich met haar erzoek reeds tot de Regeering heeft gewend. Mocht de taat naar het oordeel van adressante ter zake van het haar verleden echtgenoot overkomen ongeval wettelijk aanspraelijk zijn, dan zal zij zich tot het verkrijgen eener schadeergoeding — desnoodig — tot den rechter hebben te wenlen. Bestaat die aansprakelijkheid niet, dan komt het de ommissie voor, dat er voor de Kamer geen aanleiding betaat, bij de Regeering de toekenning eener vergoeding aan dressante te bevorderen.

(van Schaik.)

Zij stelt mitsdien voor, ten aanzien van dit adres over te gaan tot de orde van den dag;

III. een, van de commissie van toezicht op het lager onderwijs, te Maastricht. Adressante verzoekt, door wetswijziging de mogelijkheid tot het geven van onderwijs in de Fransche taal in de hoogste klassen der gewone lagere school weer te openen.

Aangezien het in dit adres behandelde onderwerp ter sprake is gekomen bij de schriftelijke voorbereiding van het wetsontwerp tot wijziging van de wet op het lager onderwijs (Stuk n°. 201) en het dus bij de openbare behandeling van dit ontwerp opnieuw aan de orde zal kunnen komen, stelt de Commissie voor, het adres over te geven aan de Commissie van Rapporteurs voor genoemd wetsontwerp.

De Kamer vereenigt zich achtereenvolgens met de voorgestelde conclusies.

Aan de orde is de behandeling van het ontwerp van wet tot **vaststelling van hoofdstuk V*A* (Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2).**

De heer **van Wijnbergen**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, brengt het volgend Verslag uit:

In handen der Begrootingscommissie voor hoofdstuk V*A* zijn gesteld de volgende verzoekschriften:

een, van de gemeente Ooststellingwerf, daartoe strekkend, dat op de in het adres aangevoerde gronden bij de behandeling der Staatsbegrooting voor 1923 pogingen worden aangewend, welke er toe kunnen leiden, dat aan de gemeente Ooststellingwerf alsnog het aangevraagd subsidie voor den bouw van een openbare lagere school te Appelscha (derde wijk) en Donkerbroek (Petersburg), alsmede voor de stichting eener onderwijzerswoning te Haulerwijk-boven wordt verleend;

een, van burgemeester en wethouders van 's Gravenhage, met ernstig beroep op onze Vergadering, om op de gronden, nader in het adres ontwikkeld, bij de behandeling van hoofdstuk V*A* der Staatsbegrooting voor 1923 haar invloed aan te wenden, ten einde te verzekeren, dat de gemeente voor haar ongeveer dertig jaren bestaande scholen de subsidiën ontvangt, waarop zij krachtens de bedoeling van de Nijverheidsonderwijswet ongetwijfeld aanspraak kan doen gelden;

een, van het hoofdbestuur van den Nederlandschen Toonkunstenaarsbond, met verzoek rekening te willen houden met het opgemerkte in de bij het adres aangeboden toelichting;

een, van het Civiel en Bouwkundig Studentengenootschap „Practische Studie", te Delft, houdende verzoek er bij den Minister op aan te dringen, alsnog de gelden voor een leerstoel voor waterkrachttechniek op de begrooting te brengen.

De Commissie heeft de eer, aan de Kamer voor te stellen, deze adressen neder te leggen ter griffie, ter inzage voor de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **K. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Er zou alle aanleiding zijn, om het beleid van den Minister van Onderwijs aan zeer scherpe critiek te onderwerpen, doch ik meen, dat het meer in overeenstemming is met uw bedoeling en met het besluit van de Kamer, om dit te laten rusten totdat de z.g. technische herziening van de wet op het lager onderwijs de volgende week aan de orde komt.

Ik wil dan ook thans niet anders doen dan enkele woorden spreken over het spellingvraagstuk, de invoering van de vereenvoudigde spelling. Ik doe dat tevens namens de heeren

(K. ter Laan.)

Gerhard en van der Waerden, die door andere ambtsbezigheden verhinderd zijn, deze vergadering bij te wonen.

Uit de Memorie van Antwoord blijkt, dat de Minister groote waarde hecht aan het oordeel van de hoogleeraren Muller en Kluyver, die in zake het spellingvraagstuk met een ontwerp zijn gekomen. Op zich zelf is die waardeering voor die beide professoren volkomen te begrijpen, ook ik voel groote waardeering en erkentelijkheid voor het werk, dat deze beide hoogleeraren op hun gebied hebben verricht. Op hun gebied behooren zij tot de verdienstelijkste mannen, die ons land ooit heeft voortgebracht, maar het is een van ouds bekende spreuk, dat de waarheid meer is dan de meester. En bij alle waardeering, die ook ik gevoel voor deze beide hoogleeraren, ben ik het toch, wat de zaak betreft, eens met de Vereniging tot Vereenvoudiging van onze Schrijftaal. In het orgaan dier vereeniging van 15 Maart j.l. lees ik o. a. over hun ontwerp:

> ,,1°. De voorgestelde spelling- en geslachtsregeling schept, door gebrek aan eenvoud en door willekeur, tal van nieuwe moeilikheden, en zal dus nòch de voorstanders, nòch de tegenstanders van de V. S. bevredigen.
>
> 2°. Een onderzoek bij het Lager, Middelbaar en Gymnasiaal Onderwijs heeft aangetoond dat de grote meerderheid van de taaldocenten *elke* van de levende taal afwijkende geslachtsregeling tegen het belang van het moedertaal-onderwijs acht, en de invoering van de ongewijzigde V. S. als winst beschouwt.
>
> 3°. Om pedagogiese en maatschappelijke redenen is een afzonderlike geslachtsregeling voor het Lager en voor het Middelbaar onderwijs verwerpelik."

De vereeniging zegt verder, dat een duurzame oplossing van het spellingvraagstuk alleen mogelijk is door uitvoering of althans toelating (daarover straks een enkel woord afzonderlijk) van de vereenvoudigde spelling. Ik hoor hier in mijn nabijheid de opmerking, dat dit voornamelijk de wensch zou zijn van de onderwijzers bij het lager onderwijs. Daarom is het wel goed, even voor te lezen welke vereenigingen het adres hebben onderteekend. Het zijn de volgende:

de Vereniging tot Vereenvoudiging van onze Schrijftaal;
de Vereeniging tot Vereenvoudiging en Verbetering van Examens en Onderwijs;
het Genootschap van Leeraren aan Nederlandsche Gymnasiën;
de Alg. Vereeniging van Leeraren bij het Middelbaar Onderwijs;
de Vereeniging van Leeraren in Levende talen;
de Vereeniging van Leeraren aan Openbare H. B. S. met 5-j. cursus te Amsterdam;
het Nederlandsch Onderwijzers-Genootschap;
de Bond van Nederlandsche Onderwijzers;
de Vereeniging van Hoofden van Scholen in Nederland;
de Vereeniging ,,Volksonderwijs";
de Vereeniging van Christelijke Onderwijzers en Onderwijzeressen in Nederland en de Overzeesche Bezittingen;
de Unie van Christelijke Onderwijzers en Onderwijzeressen in Nederland;
de R.-K. Vereeniging voor Meer Uitgebreid Lager Onderwijs;
de St. Lebuinus-Vereeniging van R.-K. Bijzondere Onderwijzers en Onderwijzeressen in het Aartsbisdom Utrecht;
de Diocesaan-Vereeniging van R.-K. Bijzondere Onderwijzers in het Bisdom Haarlem;
de R.-K. Onderwijzersbond in het Bisdom Breda;
de R.-K. Onderwijzersbond in het Bisdom Roermond;
de Vereeniging van Onderwijzers en Artsen, werkzaam aan inrichtingen van Onderwijs aan achterlijke en zenuwzwakke kinderen;
het Nederl.-Indisch Onderwijzers Genootschap.

Letterlijk al de organisaties, die op de een of andere wijze met het onderwijs te maken hebben! Indien men de lijst had willen verlengen, zou men ook corporaties, die slechts indirect met het onderwijs te maken hebben, hierin hebben kunnen betrekken, maar ook zoo al blijkt de bewering, dat het alleen zijn de onderwijzers bij het lager onderwijs, ten eenenmale onjuist.

Mijnheer de Voorzitter! De houding, die de Minister te dezer zake heeft aangenomen zoowel in de Tweede Kamer als in de Eerste Kamer, heeft geleid tot een betreurenswaardige vertraging in het nemen van een beslissing. Hij had verschillende bezwaren. Eén bezwaar was, en hier kom ik meteen aan de vraag van de vrijlating der scholen ten aanzien van de spelling, dat bij het afleggen van examens de candidaten in moeilijkheden konden geraken. Ja, Mijnheer de Voorzitter, men kan het wel zoo inrichten, dat het aldus wordt, dat geef ik toe, maar het behoeft niet.

Dat heeft de Minister zelf in de hand. Met een enkele aanschrijving aan de examencommissies, die alle in verbinding staan met het Departement van Onderwijs, kan hij bereiken, dat dit bezwaar totaal vervalt. Hij kan verbieden, dat candidaten worden afgewezen op grond van het feit, dat zij de vereenvoudigde spelling gebruiken. Bij de geestesrichting van de leeraren behoeft de Minister ook niet bang te zijn, dat dit bevel niet onmiddellijk zal worden opgevolgd! Ik heb zooeven een lijst van vereenigingen opgenoemd, maar ik kan ook mededeelen, dat onder velen ook de rectoren van de stedelijke gymnasia in Amsterdam, Haarlem, den Haag en Deventer, van de lycea in den Haag, Bloemendaal en Baarn, de inspecteur van het M. O. Bolkestein en tal van leeraren aan H. B. S. en gymnasium reeds sinds langen tijd de vereenvoudigde spelling gebruiken. Daaruit blijkt wel, wat dat bezwaar van den Minister in de practijk waard is!

Het komt mij voor, dat de Minister bij zijn laatste antwoord, dat hij in openbare vergadering heeft gegeven, te veel uit het oog heeft verloren, dat het laten van vrijheid in dit opzicht niet moet worden opgevat als een dulden van de vereenvoudigde spelling, maar als een bevordering van een geleidelijken overgang. Het staat vast, en het blijkt uit zijn houding, dat dit ook bij den Minister vaststaat, dat het niet kan blijven zooals het is, dat er een overgang moet komen. De Regeering moet inzien, dat een zoo spoedig mogelijke wisseling van spelling, een zou gauw mogelijk herwinnen van de eenheid van spelling is een onderwijsbelang, ja een volksbelang.

Er zijn symptomen, die er op wijzen, dat de Minister dit standpunt deelt, en dan is het des te meer jammer, dat er weer een heel jaar is voorbijgegaan, zonder dat er iets in die richting is gedaan. De tijd is meer dan rijp voor het nemen van beslissingen.

Ik heb hier voor mij het orgaan van de vereeniging, dat juist vandaag verschenen is, en waarvan de Minister dus waarschijnlijk nog geen kennis zal hebben genomen. In dat orgaan klinkt een stem uit de Katholieke schoolwereld, die in de eerste plaats aanhaalt de woorden van prof. P. J. Cosijn:

> ,,Een beschaafd man kan als hij wil, elke spelling, ook de moeilikste, de absurdste aanleren. Maar geen sterveling heeft de geslachten der duizenden nederlandse substantieven in het hoofd.",

en dan verder zegt:

> ,,Wij zijn zo ellendig oer-konservatief op het gebied van de spelling (wij d. i. niet de onderwijzers, maar handel, administratie, autoriteiten, leger, enz.), dat we steeds door hardnekkig vasthouden aan een sisteem, door een paar geleerde professoren in elkaar gezet, maar dat absoluut niet meer deugt voor deze tijd."

Als echo van die stem komt er dan een bericht uit Oost-Indië, dat er een verzoek is ingediend namens den Onderwijsraad bij den directeur van Onderwijs, dat in extenso in dat orgaan is opgenomen. Ik zal dat natuurlijk niet voorlezen. Het spijt mij, dat ik aan deze zaak reeds eenigen tijd meer moet besteden dan ik tot nu toe heb gedaan, maar de tijden zijn rijp en ik wensch mede te werken tot een zoo spoedig mogelijke beslissing.

De Onderwijsraad zegt dan:

> ,,Het komt den Onderwijsraad voor, dat in Nederland

(K. ter Laan.)

niet voldoende wordt gevoeld, welk geweldig belang het onderwijs in Nederlandsch-Indië heeft bij de voorgestelde verandering."

Doel van dit schrijven — aldus de Onderwijsraad — is dan ook, om beleefd doch dringend te verzoeken om nogmaals deze zaak, zoo urgent voor het onderwijs hier te lande, voor te brengen.

In nog sterker mate geldt de beteekenis van deze bewering voor Vlaanderen, dus voor de grootste helft van België, en voor Zuid-Afrika. Ik kan niet aannemen, dat een man als de heer de Visser er niet de groote beteekenis van zou inzien, dat op taalgebied Vlaamsch België, Zuid-Afrika en Nederland één blijven. Ik ben van het tegendeel zeer overtuigd.

Wat heeft nu eigenlijk de spaak in het wiel gestoken? Want de wagen was aan het rollen. Dat was het rapport van de beide professoren, waarvan ik in den aanhef van mijn rede gesproken heb. Ik wil over dat rapport zelf niet spreken. Maar gesteld eens, dat het spellingsysteem van deze beide heeren — dat nu eenmaal door de deskundigen en belanghebbenden niet is aanvaard — op zich zelf niet zoo verkeerd is, dan wil ik den Minister met nadruk waarschuwen om niet te beginnen met een derde systeem, want dan is de verwarring niet te overzien. Onderwijl echter is er een mogelijkheid gekomen om een stap verder te doen. De Minister zegt op blz. 2 van de Memorie van Antwoord, dat hij met groote belangstelling kennis heeft genomen van 4 conclusies, waartoe een commissie uit het Algemeen Nederlandsche Verbond is gekomen. Wat beteekent de houding van het Algemeen Nederlandsch Verbond, nu dus eens geen onderwijsorganisatie? In de eerste plaats dat aangenomen kunnen worden van de vereenvoudigde spelling de regels van de verdubbeling van de en en de o. Dat is een van de lastigste dingen en dan zijn wij daarvan ten minste bevrijd. Ten tweede dan kan worden overgenomen de regeling van de buigingsuitgangen, dus de quaestie van mannelijk en vrouwelijk; dat is het tweede voornaamste punt. Ten derde de quaestie van de schrijfwijze van i en ie, niet van zoo groot belang, maar toch niet zonder beteekenis.

Wanneer men doet wat het Algemeen Nederlandsch Verbond in overweging geeft en wat ook reeds vroeger door ons oud-medelid den heer de Kanter werd aangegeven, dan zou men althans een stap doen in de goede richting. Misschien zou de vrede langs dezen weg bereikt kunnen worden, wanneer geen van beide richtingen het uiterste kregen.

Wanneer bij voorbeeld bij de drie of vier vereenvoudigingen, die door het Algemeen Nederlandsch Verbond worden voorgesteld, nog werd gevoegd de afschaffing van de sch-spelling, dan was over de geheele zaak met goed gevolg te praten. Dit moet er zeker bij. Men denke aan de belachelijke s- of sch-spelling van bijvoeglijke naamwoorden en bijwoorden, raadsels, die geen mensch kan oplossen. Dan geloof ik, dat men een grooten stap zou doen in de goede richting. Maar wat de heeren Kluyver en Muller voorstellen, gaat den verkeerden kant uit.

Ik persoonlijk blijf, evenals de vereeniging, van meening, dat de tijd rijp is voor de algeheele invoering van het systeem van de vereenvoudigde spelling, dat meer dan dertig jaar lang door onderwijsautoriteiten en anderen, met een man als prof. de Vooys aan het hoofd, heeft getoond een goed, gemakkelijk en redelijk stelsel te zijn, waarbij niet in het minst de schoonheid en de kracht van de Nederlandsche taal wordt aangetast.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil eindigen met het aanhalen van het oordeel van een man als prof. de Vooys. Niemand zal durven ontkennen, dat deze man spreekt met al het gezag, dat iemand in deze zaak hebben kan. Hij schrijft naar aanleiding van de bewering op blz. 2 van de Memorie van Antwoord, die aldus luidt:

„Wat tenslotte het spellingvraagstuk betreft, teekent de ondergeteekende aan, dat men zich z. i. nog niet in genoegzame mate hetzij in den eenen, hetzij in den anderen zin, over het door de hoogleeraren Muller en Kluyver ontworpen stelsel heeft uitgelaten. Hij kan op

(K. ter Laan e. a.)

dit oogenblik deze verdienstelijke poging om tot eene oplossing te komen nog niet als afgedaan beschouwen."

De hoogleeraar de Vooys antwoordt daarop:

„Onjuist is de bewering, dat de meeningen over het ontwerp Kluyver-Muller verdeeld zouden zijn, ten minste als daarbij gedacht wordt aan het oordeel van bevoegden uit practijk of wetenschap. De groote pers heeft gezwegen (behalve een enkel blad als *Het Vaderland*), de vakpers oordeelde onverdeeld ongunstig. En wat het voornaamste is: de ernstige ingebrachte bezwaren zijn noch door de ontwerpers, noch door iemand anders weerlegd. Er is zelfs geen poging toe gedaan!"

Tot zoover de heer de Vooys.

Een tweede belangrijk punt is dit: de bezwaren van een overgangstijd, bij voorbeeld bij wisseling van school, waarop de Minister in de Eerste Kamer zooveel nadruk legde, zijn niet denkbeeldig, al zijn ze onafscheidelijk van elken overgang. Indertijd heeft men dat bezwaar ook gehad bij de invoering van de spelling van de Vries en te Winkel, maar daarbij had men veel grooter bezwaren, omdat het een moeilijke spelling is. De spelling-Siegenbeek was in menig opzicht gemakkelijker, en het is achteraf te betreuren geweest, dat de verdienstelijke poging van de Vries en te Winkel, die van een verkeerd beginsel zijn uitgegaan, ooit is gedaan.

De moeilijkheden, die men in de jaren tusschen 1864 en 1874 heeft gehad bij de invoering van de spelling van de Vries en te Winkel, zal men nu lang niet in die mate hebben, juist omdat het nieuwe systeem zooveel gemakkelijker is dan het reeds bestaande.

„De bezwaren zullen eerst ernstig worden" — vervolgt de heer de Vooys — „als de Minister het advies Kluyver-Muller volgt, want een dergelijke willekeurige tusschenspelling eischt veel tijd en aandacht bij het aanleeren. Die bezwaren zullen gering zijn, als de vereenvoudiging werkelijk zoo eenvoudig is, dat de correcte toepassing en het controleeren daarvan binnen een paar weken mogelijk wordt."

Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat voor de invoering van de geheele vereenvoudigde spelling de tijd meer dan rijp is en dat de Minister zeer gewaarschuwd moet worden voor de mogelijkheid, dat er drie systemen komen in plaats van de twee, die wij op het oogenblik al hebben. Ik wensch er dan ook met klem op aan te dringen om spoedig tot een beslissing te komen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb de hoop gehad, dat de eerste Minister van Onderwijs, dien wij hebben, ons van de dubbelslachtigheid op het gebied van de spelling zou afhelpen en dat hij zich ook in dit opzicht verdienstelijk zou maken. Mijnheer de Voorzitter! Dat kan hij nòg doen, want de tijd is gekomen om het verlossend woord te spreken.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Nu de geachte afgevaardigde de heer K. ter Laan een geharnaste poging heeft gedaan, om den Minister te vermurwen voor het Kollewijnisme, stel ik mij aan zijn zijde, waar hij de noodzakelijkheid betoogde van eenige vereenvoudiging in de spelling.

Toen ik in de Staatscommissie zat voor de Grondwetsherziening, heb ik mij gevleid, dat deze, als zij werd aangenomen, in een nieuwe, vereenvoudigde spelling zou komen in het *Staatsblad*. Ik vrees echter, dat daarvan niet veel zal komen, want waar de voorbereiding aan den Minister van Onderwijs is overgelaten, zal het wel te laat zijn, nu misschien nog deze week die Grondwetsherziening door de Eerste Kamer zal worden aanvaard.

Ik behoef den Minister echter niet meer te waarschuwen tegen de spelling van Kollewijn. De Minister is daar niet voor. Ik zou het zeer betreuren, wanneer die ongelukkige simplistische spelling door hem werd overgenomen.

Ik zal er niet veel van zeggen, want hij, die hierover

(Schaper c. a.)

spreekt, is, als hij geen voorstander is, in de oogen der heeren voorstanders steeds ,,onbevoegd''. Voor jaren heb ik hier over dit onderwerp een redevoering gehouden, welke, volgens de redactie van dat orgaan, met de daarop gevolgde discussie, zou worden opgenomen in het *Weekblad voor de Vereenvoudigde spelling*, maar toen het volgende nummer van dat weekblad uitkwam, heette het: er staat in die rede niets bijzonders, wij nemen haar dus haar niet op! Zoo gaat het; wanneer men niet van het Sanhedrin is, heeft men daarover niets te zeggen. Ik beroep mij echter op onze kunstenaars, die er bij massa niets van willen weten. Ik waarschuw er tegen, onze taal door deze spelling te bederven.

Nu hebben wij echter door den heer K. ter Laan hooren aanbevelen een soort overgangsstelsel. Daar valt over te spreken. Maar ik wil op één ding wijzen.

Toen het stelsel van de heeren Kluyver c.s. aan de orde was, bleken daaraan fouten te kleven. Als echte schoolmeesters — ik bedoel hiermede nu niet den heer K. ter Laan, want deze is wel onderwijzer geweest, maar geen schoolmeester in die bedenkelijke beteekenis — schreven de heeren: men kan aannemen wat men wil; wij handhaven toch Kollewijn.

Zoo zouden wij dus drie spellingen krijgen, althans twee behouden. Als het zoo gaat, is er geen land met de heeren te bezeilen. Als zij op het standpunt blijven staan: alles of niets, is er niets mede te beginnen. Laat de heeren nu ook eens schappelijk zijn. Er is door den heer ter Laan gesproken van oer-conservatisme in de spelling. Maar er zijn ook menschen, die onmiddellijk nieuwigheden zonder critiek aanvaarden. Ik heb laatste gelezen, dat Lloyd George gezegd heeft van een ander staatsman: hij is eerlijk tot in het onnoozele. Zoo zijn sommigen vooruitstrevend tot in het onnoozele en nemen alles onmiddellijk aan uit vrees van voor reactionnair te worden gehouden. Dit is belachelijk.

Ik zal over het Kollewijnisme nu niet verder uitweiden. Het is een afgezaagde quaestie. Reeds 30 jaren heeft Kollewijn gewurmd met zijn stelsel, de toepassing is uiterst miniem en naast de onderwijzersbladen worden alleen de arbeidersbladen onveilig gemaakt met artikelen in het Kollewijns. Elders vindt men het bijna niet. Alleen de arbeiders zijn goed genoeg om als proefkonijntje te dienen, om in hun courant in gedachten den hals te breken over nu en dan een kolom Kollewijns.

Ik beveel dus den Minister aan te trachten een spelling te vinden, waardoor wij — dit ben ik geheel met den heer K. ter Laan eens — een gematigde vereenvoudiging krijgen, een soort overgang naar wat dan ook. Wat er komt na dien ,,overgang'' zullen wij dan later wel zien. Van het Kollewijns komt toch niets, maar laat ons de spelling verlaten, welke inderdaad te ingewikkeld en moeilijk is en waaraan talrijke verbeteringen zijn aan te brengen. Dit zou een weldaad zijn voor het Nederlandsche volk, maar voornamelijk voor het Nederlandsche schoolkind. Dat is de beste manier, om de simplistische spelling van Kollewijn tegen te gaan, waarmede men van kwaad tot erger komt.

Het spijt mij, dat het den Minister nog niet is mogen gelukken iets te bereiken, wat toch intusschen wel mogelijk is, wanneer hij als Minister van Onderwijs zich er voor zet.

Ik heb gemeend — met alle respect voor het gevoelen van mijn vriend ter Laan, maar dit is een vrije quaestie! — dit even te moeten zeggen.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Toen de heer ter Laan sprak, gaf hij den indruk, alsof deze zaak de eenvoudigste zaak van de wereld is.

Hij plaatste zich op het standpunt: laat hier algeheele vrijheid gegeven worden, desnoods de vrijheid om op de lagere school de vereenvoudigde spelling in te voeren. Reeds uit de rede van den heer Schaper is gebleken, dat deze zaak echter niet zoo eenvoudig is als door den heer ter Laan is voorgesteld. Ter adstructie daarvan wil ik nog het volgende aanvoeren.

Wij hebben in deze materie eerst gehad de Staatscommissie

(Minister de Visser.)

onder leiding van dr. Kuyper. Die commissie heeft in haar groote meerderheid het systeem van de vereenvoudigde spelling bestreden en afgekeurd. Daarna is, ten einde tot een compromis te geraken, een nieuwe Staatscommissie onder presidium van prof. Kluyver in het leven geroepen. Ook die commissie bleef voor een groot deel staan op het standpunt, dat de eerste Staatscommissie tot het hare had gemaakt, maar naar mijn meening nam de voorzitter zelf, die in die commissie met zijn stelsel in de minderheid was gebleven, een dergelijk gematigd standpunt in, dat ik in de meening verkeerde dat, wanneer ik aan prof. Kluyver en aan een van onze beste taalkundigen, prof. Muller, die ook in die commissie had gezeten, opdroeg om een nieuwe spelling te ontwerpen, ik aan de beide uitersten zou te gemoet komen en op den weg zou geraken, om eenerzijds een verbetering van het bestaande te verkrijgen en anderzijds het extremistische stelsel van Kollewijn te vermijden.

Ik ben het met den heer Schaper eens, dat, gegeven den aard van ons Nederlandsche volk, het zoo goed als zeker is, dat de Kollewijnsche spelling daar nooit volkomen ingang zal vinden, welke sympathieën men er in onderwijzerskringen ook voor heeft.

Toen ik dan het rapport van de heeren Kluyver en Muller ontving, heb ik werkelijk in de meening verkeerd, dat dit nu eens gematigd beoordeeld zou worden en dat men ten hoogste wellicht enkele amendementen zou indienen om dat avant-projet te verbeteren, om zoo tot een verbeterde spelling te komen.

Maar wat is het slot geweest? Dat, gelijk de heer Schaper heeft aangetoond, de voorstanders der vereenvoudigde spelling zich hostieler hebben gesteld tegen dat avant-projet van de heeren Kluyver en Muller, dan zij zelfs tegenover de conclusiën van de beide Staatscommissiën hebben gedaan.

Ik ben het ook volstrekt niet met den heer ter Laan eens, dat de practijk op het gebied van het onderwijs zich als het ware vanzelf in de vereenvoudigde spelling zou schikken en geen moeilijkheden zich zouden voordoen, als de door hem bedoelde vrijheid werd verleend.

Laat ik een voorbeeld noemen. Gesteld, dat ik de vrijheid geef en dat b.v. op de lagere school te Purmerend die vrijheid wordt verleend. Nu gaat een vader, die daar zijn kinderen op school heeft, op een goeden dag verhuizen naar een gemeente als Velsen, waar die vrijheid niet op de school bestaat, maar men de kinderen altijd de gewone spelling heeft geleerd. Nu komt dit kind krachtens zijn leeftijd in de derde of de vierde klasse der school, waar men de taalregels geleerd heeft, waarvan het kind uit Purmerend niet weet. Hoe moet dit dan?

Ik heb verleden jaar het voorbeeld van de examencommissies genoemd. De heer ter Laan maakt zich er van af met te zeggen: ge kunt een aanschrijving richten, en elke examinator zal zich daaraan houden.

Maar zóó gemakkelijk gaat het in de practijk bij de examinatoren niet. Wanneer iemand examen voor een Nederlandsche acte doet en hij heeft nooit met de grammatica in den ouden zin kennis gemaakt, en de examinator vraagt er toch naar, wat zal dan het gevolg zijn met betrekking tot het al of niet toelaten van den candidaat?

Daarom, Mijnheer de Voorzitter, concludeer ik in de eerste plaats, dat de voorstanders van de vereenvoudigde spelling verkeerd deden om zich tegenover alle pogingen, om verbetering te brengen, op het standpunt hebben geplaatst: alles of niets; alleen het mijne is goed en verder keur ik alles af. Nu heeft de heer ter Laan een middel ter verzoening aangegeven naar de theses van het Algemeen Nederlandsch Verbond, maar met een theses er bij, waarvan het de vraag is, of het Algemeen Nederlandsch Verbond die accepteert en of die in het algemeen kan worden geaccepteerd, nl. deze theses, dat in woorden met sch de ch zal worden geschrapt. Zoo iets hindert mij altijd verschrikkelijk, omdat het mijn taalgevoel aantast.

In de tweede plaats blijf ik bij de toezegging, die ik in de Memorie van Antwoord heb gegeven, dat ik nog eens na zal gaan, hoe de heeren Kluyver en Muller over het plan denken.

inister de Visser e. a.)

nu door het Algemeen Nederlandsch Verbond aan de hand edaan, en ik ook de deugdelijkheid voor de practijk van de ij gevoegde thesis door den heer ter Laan eens zal laten erzoeken. Echter doe ik nu vooraf geen vaste toezegging, in het jaar, dat we nu ingaan, het jaar 1923, de zaak van spelling tot een goed, deugdelijk en pacifistisch einde zal den gebracht; daartoe moet allereerst nog veel in de ntaliteit van de vereenvoudigers veranderen en, als ik het ij mag voegen, verbeteren.

De heer **K. ter Laan:** Mijnheer de Voorzitter! De tijd, in de dagen als nu voor een dergelijke zaak genomen g worden, veroorlooft niet, op de spelling zelf diep in te n. Dat voel ik wel, ofschoon het mij, na de rede van den r Schaper, zeer aangenaam zou zijn, als ik het wel zou nen doen. De heer Schaper betreurt het, als het systeemllewijn zou worden aanvaard. Hij heeft zich daarbij op wijze uitgelaten, die — laat ik het op zijn zachtst zegn — wel aantoont, dat hij niet het ruime standpunt eemt, dat de ontwerper van het stelsel in dergelijke omndigheden wel zou hebben ingenomen. Hij meent — en Minister viel hem ten onrechte bij — dat de heer Kollen en de Kollewijnianen niet bereid zouden zijn tot eenig rleg. De heer Schaper heeft mij daarbij wel vriendelijk gesloten, maar ook voor de anderen en ook voor de veriging is zijn oordeel onjuist.

Kollewijn zelf, die omstreeks 1891 met een ontwerp tot eenvoudiging van de spelling is gekomen, is, toen daaren bezwaren bleken te bestaan, niet alleen bereid geweest overleg, maar hij heeft met zijn vakgenooten — hij was tijds leeraar in Amersfoort — en met anderen dat overleg erdaad gepleegd, en heeft bij dat overleg blijk gegeven baar te zijn voor opmerkingen van verschillenden aard. t ontwerp, dat uit dat overleg is voortgekomen en dat in n eerste rede door mij verdedigd is, is niet meer het ontrp-Kollewijn, zooals de Minister en de heer Schaper nog ijd zeggen, maar is het ontwerp van de Vereeniging tot eenvoudiging onzer spelling. De heer Kollewijn heeft raan den stoot gegeven, hij is in dit opzicht een buitenvoon verdienstelijk man. Maar hij staat niet op het standt van het exclusivisme, waarvan de heer Schaper m. i. veel blijk geeft.

De heer Kollewijn heeft juist getoond voor overleg vatbaar zijn. Welnu, langs den weg van overleg zullen wij er eten komen, en ik ben reeds van te voren bereid dien weg gaan.

De toestand, zooals die nu is, is èn voor het onderwijs èn r de maatschappij verkeerd. Nu zal ik niet zeggen, dat nschen, die niet bij het onderwijs zijn geweest, in dezen evoegd zijn. Ik heb dat nooit gezegd. Ik geloof ook niet, dit in het orgaan voor de vereenvoudiging ooit verkondigd Onder degenen, die geen onderwijzer zijn of zijn geweest, er velen vóór de vereenvoudigde spelling, en velen van schoolmeesters, om het woord van Schaper te herhalen, voor de oude spelling. Dit is wel een kleine minderheid, ar het aantal is op zich zelf nog groot. Daarin is al het vijs gelegen, dat het niet van iemands vak afhangt hoe tegenover deze quaestie staat. Het zou heel gemakkelijk , de minder aangename woorden van den heer Schaper dezelfde wijze te beantwoorden. Ik denk daaraan niet, nt het is mij alleen te doen om wat goed is voor de schoolnde kinderen en voor het Nederlandsche volk in zijn ge-l. Ik wil daarom heel nuchter op enkele feiten wijzen. Nu het in de eerste plaats een feit, dat bijna niemand, die een lager onderwijs genoten heeft, in de spelling van de ies en te Winkel een draaglijken brief kan schrijven; als n eenige jaren de school achter den rug heeft, kan men dat niet meer. Ik kan dat honderdmaal bewijzen en de heer aper zal dat ook wel weten.

Het tweede feit is, dat er op de scholen desondanks zoo ontlijk veel tijd verknoeid wordt juist aan de spelling.

En nu spreek ik als schoolmeester over het taalonderwijs onze lagere scholen. Dat is bij onze zoo moeilijke en wetenappelijke spelling met onvruchtbaarheid geslagen. Het

(K. ter Laan.)

taalonderwijs is geen taalonderwijs, maar vooral een spellingcursus.

Het derde feit is, dat men onder de hand de Vries en te Winkel allang heeft losgelaten. Immers wordt nergens meer de spelling van de Vries en te Winkel getrouw gevolgd. Die spelling zegt bij voorbeeld dat men moet schrijven „van *eenen* man" en „geef *den* vrouwen wat *den* vrouwen toekomt". Men moet al bijzonder conservatief zijn om dat nog te schrijven. Zelfs in onze *Handelingen* vindt men het niet, ten minste niet om den derden naamval vrouwelijk meervoud met een n te schrijven. Dat is men overal al te boven. En nu wordt door den heer Schaper, en door zeer vele anderen, of er niets gebeurd is, de spelling van de Vries en te Winkel verdedigd, hoewel deze op dergelijke hoofdpunten reeds is losgelaten.

Ik kom nu tot het onaangename feit, dat voor ieder kind aan die spelling in de lagere school naar mijn berekening 300 à 400 uren nutteloos worden verspild.

Dat zijn uren, die zoo goed als vruchteloos zijn, want wat de kinderen er nog van onthouden, is grootendeels ballast. Wanneer de heer Schaper, een man uit de practijk, met een zoo buitengewoon helder oordeel, die feiten in aanmerking wil nemen, zal hij tot een gematigder oordeel over de Kollewijnianen komen. Hij meent, dat deze oog moeten hebben voor een geleidelijken overgang, maar als zoodanig kan het systeem van de heeren Muller en Kluyver niet dienen. Als iemand voor deze beide heeren respect heeft, dan ik, maar hun systeem moet ik blijven bestrijden. Men moet, om de bijzonderheden te weten, toch eenigszins in het vak zijn, en ik kan van den heer Schaper niet vragen, dat hij het stelsel-Kluyver-Muller van buiten kent. Als wij het systeem van de heeren Muller en Kluyver als overgang beschouwen, zijn wij er vlak naast. Ik wil een enkel voorbeeld nemen. Wij hebben in het tegenwoordig gesproken Nederlandsch geen mannelijk en vrouwelijk meer. Daar is geen sprake van, ook niet wanneer de heer Schaper spreekt. Hij interrumpeert nu wel, dat hij spreekt van „iemand van goeden huize", maar dat heeft met mannelijk en vrouwelijk niets te maken; huis is bovendien een onzijdig woord. Dit zijn overblijfselen uit de oude taal, die wij misschien over duizend jaren nog hebben, en een verdwijnen daarvan zou onze taal zeer verarmen. Maar niemand denkt daaraan. Op die eeuwenoude uitdrukkingen zijn wij evenzeer gesteld als de voorstanders van de spelling van de Vries en te Winkel. Maar de heeren Muller en Kluyver, ik begrijp niet hoe zij er toe komen, houden, naast de namen van mannelijke en vrouwelijke personen (boer blijft natuurlijk mannelijk en boerin vrouwelijk), ongeveer duizend woorden over, die het mannelijk geslacht zullen behouden. Zij geven dus in beginsel toe: dat gedonder met mannelijk en vrouwelijk moet uit zijn. Maar bij die duizend woorden laten zij dit beginsel varen. Ik hoor één van mijn medeleden zeggen: Bij aanvaarding van hun systeem moet men dus duizend woorden uit het hoofd leeren. „Ik zal dat heusch niet doen!" Maar de kinderen op de m.u.l.o.-school, de H. B. S. en op het gymnasium moeten dat wèl doen. Ik zal een paar grepen doen: stoot is mannelijk, maar steek, vrouwelijk; slag mannelijk, maar worp vrouwelijk; loop mannelijk, maar schok vrouwelijk; gang mannelijk, maar trek vrouwelijk; dans mannelijk, maar draai vrouwelijk; slaap mannelijk, maar dommel, dut vrouwelijk; schreeuw mannelijk, maar gil vrouwelijk; beuk mannelijk, maar berk vrouwelijk; eik mannelijk, maar den vrouwelijk; ceder mannelijk, maar cypres vrouwelijk.

Dan de namen van beesten, waarover men het straks gehad heeft. Een kameel is mannelijk, een dromedaris is vrouwelijk; een olifant is weer mannelijk, maar een buffel vrouwelijk.....

De **Voorzitter:** Indien de heer ter Laan nog meer voorbeelden heeft zou hij die misschien in de *Handelingen* kunnen laten opnemen.

De heer **K. ter Laan:** Mijnheer de Voorzitter! Ik ben het volkomen met u eens en ik verzoek u, dit geheele artikel in de *Handelingen* te doen opnemen.

(Voorzitter e. a.)

De **Voorzitter**: Ik stel voor, het gevraagde verlof tot het opnemen van een noot in de *Handelingen* te verleenen.

Daartoe wordt besloten.[1])

De heer **K. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Het heeft den schijn, alsof ik hiermede het werk van de beide professoren wil aantasten, maar dat is allerminst mijn bedoeling. Het is een ernstige poging geweest, zij hebben het best bedoeld, maar wij kunnen het werk niet gebruiken. Wat is het ongeluk geweest? 't Is er mee gegaan, min of meer als met de Vries en Te Winkel zelf. In 1863 en 1864 zijn de professoren de Vries en Te Winkel door den loop der geschiedenis er toe gekomen, een aanvang te maken met hun groot woordenboek. In Nederland werd toen gevoeld, dat men moest komen tot één groot Nederlandsch woordenboek, het groote Nederlandsche Woordenboek, waarmede men nu nog in Leiden elken dag op verdienstelijke wijze bezig is. Toen er eindelijk genoeg belangstelling was en ook eenig geld (véél geld heeft de Nederlandsche natie nooit voor haar taal overgehad), zijn de beide professoren begonnen. Maar al spoedig zagen zij dat zij niet beginnen konden, want er moest eerst komen eenheid in de spelling. Zoo zijn deze verdienstelijke mannen geworden de grondleggers van onze tegenwoordige spelling. En nu was de fout, dat deze heeren waren professoren in de Nederlandsche taal, die met studenten omgingen, die Sanskrit kenden en allerlei andere oude talen, mitsgaders Fransch, Duitsch, Engelsch, enz., en dat zij dus heel mooie spellngsregels konden opstellen voor anderen, die óók die talen kenden. Zij waren in de meening dat zij aan geheel Nederland en ook aan de lagere school een weldaad bewezen door ons een spellingstelsel op te leggen, geschikt voor menschen, die Latijn en moderne talen verstaan. De heer Marchant zegt, zij moesten het geslacht zelf ook wel eens opzoeken. Zoo is het ook en zij waren elk oogenblik bereid om dat te erkennen. Dat paste ook geheel in hun systeem. Men kan niet elk oogenblik duizenden zelfstandige naamwoorden in het hoofd hebben, al is men nog zoo knap in het Oud-Italiaansch, het Latijn, het Grieksch en het Sanskrit.

De groote geleerdheid van die heeren, en nu ook weer van de professoren Kluyver en Muller, maakt hen uitermate geschikt voor het hoogleeraarschap, voor de opleiding van studenten in de talen en voor wetenschappelijke onderzoekingen, maar heeft hun in den weg gestaan om zich rekenschap te geven van hetgeen het volk en de school noodig hebben. Zoo alleen kan men zich de dwaasheden verklaren die ik zooeven noemde. Maar zelfs geen man van studie kan er zich rekenschap van geven, waarom ,,canon'' mannelijk is en ,,caleidoscoop'' vrouwelijk, ,,catalogus'' mannelijk en ,,cent'' vrouwelijk, ,,catechismus'' mannelijk en ,,centenaar'' vrouwelijk. Ik kan met zulke voorbeelden wel doorgaan, maar het is genoeg. Daartoe kan men niet komen, als men zich rekenschap geeft van de behoeften van het volk en van de school.

Maar wij zijn er nog niet. Tot nog toe was een gemakkelijke regel van de Vries en te Winkel, dat als boor vrouwelijk was, drilboor eveneens vrouwelijk was en centerboor ook. Dat zal nu bij Kluyver en Muller niet meer zoo zijn. Als stoel mannelijk is, zal het niet meer vaststaan, dat armstoel ook mannelijk is. Men denkt dat ik spot, maar dat is niet zoo. Bol is mannelijk, hemelbol is mannelijk, maar menige andere bol niet. Deze voorbeelden staan in het rapport van de heeren zelf.

En dan zijn wij er nog niet met dat systeem. Ik lees nu voor:

[1]) Voorbeelden van geslachtsregeling:

Mannelijk:	*Vrouwelijk:*
olifant	buffel
valk	kalkoen
eland	baviaan
arm	pols
voet	rug
mond	neus
nek,	kop
kant	hoek
steen	stok, tak
degen	dolk

(K. ter Laan e. a.)

,,Zij, die slechts het eenvoudigste onderwijs ontvangen, d. w. z. de leerlingen van het L. O. en het M. U. L. O., behoeven van deze lijst geen kennis te nemen. Zij blijven slechts gebonden aan het mannelijk geslacht van persoons- en dierennamen.''

Voor de gewone lagere scholen zijn wij het dus kwijt, maar de leerlingen van hoogereburgerscholen en gymnasia zullen er kennis van moeten nemen, ,,om zich op nader te bepalen wijze er van te bedienen''. Zoo staat er uitdrukkelijk.

Dat is een systeem, dat bij mijn weten nog door geen enkel volk in de wereld wordt toegepast! En dat beteekent in de practijk, dat alle lagere scholen, die opleiden voor de H. B. S., er ook mee aan den gang moeten! De bedoeling is goed, maar de uitvoering is onmogelijk. Bij de ambtelijke stukken geldt ook de lijst van mannelijke woorden. Die zouden, om in de buurt te blijven, de stenografen die lijst van buiten moeten kennen en de heeren van het *Kort Verslag* allicht ook.

Als de heer Schaper dat alles voor zich ziet, staat hij toch ook aan mijn zijde, dan zegt hij toch ook: het is goed bedoeld, maar het is niet geschikt voor school en volk!

Het heeft dan ook geen instemming gevonden.

Ik voor mij als lid dezer Kamer kan er weinig invloed op uitoefenen, maar waar ik kan, wil ik de vereenvoudigde spelling propageeren. Maar ik zou ook altijd bereid zijn tot overleg. Misschien is het verlossende woord in dezen gesproken door het Algemeen Nederlandsch Verbond. Ik herinner er aan, dat ook de heer de Kanter het vorig jaar in dien geest is opgetreden. Men zou dan alvast de voornaamste dingen van de vereenvoudigers overnemen en minder beteekenende hervormingen kunnen weglaten, hetzij voorloopig, hetzij voorgoed.

Ik heb gesproken over de s- en sch-spelling, die er bij behoort. Weglaten van de sch, dat beleedigt mijn taalgevoel, zegt de Minister. Ik geloof, dat hij zich minder juist uitdrukt. Het heeft met taalgevoel niets te maken, men kan hoogstens zeggen: het beleedigt het gezicht. Ik zeg ,,vis'' en de Minister zegt ook ,,vis'', maar ik zie ,,vis'' en de Minister ziet dan voor zijn geestesoog ,,visch''. Mijn ,,mens'' is precies hetzelfde als het woord ,,mens'', als de Minister spreekt, maar de Minister geeft, schrijvende, aan zijn ,,mens'' een ch tot staart, en dat doe ik niet.

Met genoegen heb ik van hem gehoord, dat hij wel zal trachten te weten te komen, of de vereenvoudigers nu willen alles of niets; ik geloof, dat het nog wel zal meevallen. Verder wil hij aan de heeren Kluyver en Muller hun oordeel vragen over het systeem van het Algemeen Nederlandsch Verbond. Ik ben er van overtuigd, dat ook bij die beide heeren de geneigdheid tot overleg aanwezig zal zijn. In den loop van de vorige week had ik nog het genoegen prof. Kluyver te ontmoeten en uit een gesprek bleek mij weer, met hoeveel ruimte deze hoogleeraar over het spellingvraagstuk denkt. Ik ben er van overtuigd, dat als de Minister tot beide professoren zegt: wilt gij eens nazien het nieuwe voorstel, dat is ingekomen van het Algemeen Nederlandsch Verbond, zij bereid zullen zijn, met een ruimen blik die zaak te bekijken.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Nog een kort woord; het betreft hier werkelijk geen quaestie om een heelen middag mee te vullen. Het blijkt ten slotte, dat tusschen den heer ter Laan en mij practisch weinig verschil meer bestaat. Ik constateer met genoegen, dat de heer ter Laan tot overleg bereid is. Ik hoop dan ook, dat beide partijen niet op een dogmatisch standpunt zullen blijven staan, maar dat zij bereid zullen zijn te overleggen, hoe wij moeten komen tot de wijziging van de spelling-de Vries en te Winkel die wij moeten hebben. De heer ter Laan heeft mij echter exclusivisme verweten. Mijnheer de Voorzitter! Dit kon ik niet meenen. Ik heb altijd gezegd, van begin af, dat ik hier over gesproken heb, dat de spelling-de Vries en te Winkel eenigszins verouderd is, er moeten zekere dingen uit en dat kan ook zeer goed. ,,Eenen man'' zegt of schrijft niemand meer. Maar de heeren moesten eens zien het verschil tusschen groei- en maakwerk. Die uitgang van ,,eenen'' sterft af, dat is een natuurlijk proces. Het Kollewijnisme is maakwerk. De spelling moet groeien, maar gij, heeren ,,vereenvoudigers'', wilt ze kunstmatig fabriceeren. Zie maar eens naar het geval van den uitgang ,,lijk'' en ,,lik''. Men zegt niet ,,lik'', en ,,lijk'' wordt nog

(Schaper e. a.)

gezegd in Brabant en Limburg. Wij hebben het gehoord van onzen oud-collega den heer Arts, die zegt het nog. Ook de Vlamingen spreken alzoo. Wij zijn het er over eens, dat dat veranderd moet worden. Maar het is ongelukkige overdrijving van het Kollewijnisme, wanneer het zegt: zoo moet het veranderd worden en zoo moet geheel Nederland het doen; terwijl toch vrijwel alle menschen met gezonden smaak en met eenig artistiek gevoel zeggen: wij worden er misselijk van, wij schrijven dat niet.

Maar de heer ter Laan vergist zich, wanneer hij zegt, dat de onontwikkelde menschen zoovele fouten schrijven in verband met het Kollewijnisme. Die menschen maken heel andere fouten dan die, waaraan het Kollewijnisme te gemoet komt. Ik heb reeds jaren geleden hier brieven voorgelezen, waaruit bleek, dat de menschen heel andere fouten maken. Men leest bijv. overal in het land: hier mangel*d* men. Er zijn zelfs Kamerleden geweest, die altijd schreven: hij leer*d* en hij heeft geleert. Op dat terrein liggen vooral de fouten.

Nu heeft de heer ter Laan verder gesproken over het systeem-Kluyver-Muller. Inderdaad, aan dat systeem kleven gebreken, ik heb dat ook zooeven erkend. Maar het is niet zoo min, als de heeren het in hun liefde voor het Kollewijnisme hebben uitgemaakt! De dingen, die de heer ter Laan opnoemde, waren inderdaad dwaasheid, maar als ik hier spreek van *den* afgevaardigde, dan is dat vooral in dezen tijd, nu er ook vrouwen in de openbare colleges zitten, zeer juist en dat is nog volstrekt niet verouderd. Alles wat op personen betrekking heeft zou men in den derden en vierden naamval met den *n*-uitgang kunnen behouden.

Intusschen, ik wil over al die dingen zelf niet spreken. Maar ik druk den Minister wel op het hart, dat hij zich bereid zal toonen tot overleg. De Minister kan als magistraat niet best gaan tot Kollewijn of een particuliere vereeniging; maar als de Minister zich hier bereid verklaart tot overleg, dan weten de heeren dat en dan — zij kunnen immers ook voor andere aangelegenheden den weg naar het Kabinet des Ministers cok wel vinden — kunnen zij met den Minister gaan spreken. Ik zal het toejuichen, als wij zoo spoedig mogelijk een spelling krijgen, die wat gemakkelijker is voor onze kinderen, die minder struikelblokken oplevert voor onontwikkelden en een spelling, die geen oorzaak is, dat tal van couranten en adressen, die aan deze Kamer worden gezonden, niet worden gelezen, omdat zij in Kollewijnsche spelling gedrukt zijn.

Ik voor mij krijg ten minste altijd een zeker gevoel van onpasselijkheid, wanneer ik die spelling zie. Laten de heeren dus trachten iets anders te vinden en ik verhoug mij er over, dat ook de heer ter Laan heeft aanbevolen, in die richting te gaan.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Ik wensch twee korte opmerkingen te maken. In de eerste plaats, dat de zwakheid van het betoog van den heer ter Laan hierin gelegen is, dat hij wel het compromis van de heeren Kluyver en Muller heeft gecritiseerd, m. a. w. wel negatief heeft geageerd, maar niet positief, dat is, dat hij niets in overweging heeft gegeven, dat beter zou kunnen zijn dan hetgeen de Staatscommissies en de beide professoren hebben gerapporteerd. Het voorstel van het Algemeen Nederlandsch Verbond is door den heer ter Laan niet geaccepteerd, zooals het door dat verbond is geconcipieerd, want hij heeft iets daarnaast gesteld, waarvan het de vraag zal zijn, of het ook door het Algemeen Nederlandsch Verbond zou worden geaccepteerd.

Mijnerzijds wil ik herhalen, wat ik in eerste instantie heb gezegd, dat ik op den grondslag, die door de heeren Kluyver en Muller is gelegd, bereid ben te overwegen, of, in mogelijke samenspreking met voorstanders van de vereenvoudigde spelling, in het systeem van de beide hoogleeraren enkele correcties kunnen worden aangebracht en of langs dien weg de vrede zou kunnen worden bereikt.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

(K. ter Laan.)

Art. 1 van het ontwerp van wet komt in behandeling.

De onderartikelen 1 tot en met 12 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 13, luidende:

„Rijksbeurzen ter tegemoetkoming in de kosten van onderwijs aan jongelieden van buitengewonen aanleg, benevens reis- en verblijfkosten en vacatiegelden van de leden der commissie, welke daaromtrent van advies dient en toezicht houdt op de studie van hen, die met zoodanige beurs begiftigd zijn, zoomede verdere uitgaven ten behoeve van die commissie, f 240 000."

De heer **K. ter Laan:** Mijnheer de Voorzitter! Ik wil een enkel woord spreken over een zeer belangrijke zaak, waarvan ik te voren weet, dat de Minister haar gunstig gezind is, maar er te weinig aan heeft gedaan, nl. de toeneming van het bedrag, besteed aan de studiebeurzen van onvermogenden. Ik denk, dat hij, als hij zijn zin had kunnen doen, voor het jaar 1923 veel meer op de begrooting zou hebben gezet dan er nu voor op staat. Ik herinner mij met ingenomenheid, dat het deze Minister is geweest, die de studiebeurzen in dezen vorm op de begrooting heeft gebracht. Het stelsel bestond, zooals ieder van ons weet, maar het was buitengewoon karig en het was uitzondering. Deze Minister heeft er regel in gebracht. Wanneer ik hier dan ook kom met een woord van zeer scherpe critiek, zooals ik van plan ben te doen, geldt deze critiek nog niet zoozeer den persoon van den Minister zelf. Ik zal nooit vergeten, dat wij drie jaren geleden werden verrast met een voorstel, om op de begrooting stelselmatig geld te geven voor onbemiddelde, doch voor de toekomst zeer veel belovende jongelieden.

Dat neemt niet weg, dat ik op het oogenblik een fel woord van critiek wil laten hooren over het systeem, dat voor 1923 is gevolgd. Ik kan dat, want de Minister heeft ons in zijn antwoord in staat gesteld de zaak precies te overzien. Hij heeft niets achtergehouden.

In 1919 heeft de Minister voor het eerst voor het jaar 1920 een som uitgetrokken voor dit doel. Het sprak vanzelf, dat de beurzen, die dat jaar werden toegestaan, niet voor dat jaar alleen zouden gelden, want dan zouden de studenten er niets aan hebben. Een beurs, die in 1919 werd toegestaan aan een student — want daarover loopt het hier; ik wil het op het oogenblik over de andere onderwijsinrichtingen niet hebben; daar is het, naar de omstandigheden veranderd, hetzelfde — werd door dien student behouden in '20, '21, '22, '23, zoolang als de studie voor een normale — ik mag in dit geval wel zeggen: voor buitengewoon begaafde — studenten duurt. Dat kan bij de faculteit voor de letteren vier of vijf, voor de studie in de rechten vier, voor de medische studiën zes, zeven of acht jaar duren. Voor de studie in de godgeleerdheid is, naar ik meen, ook vier jaar noodig.

In ieder geval is de bedoeling van den Minister geweest — en zoo is het ook uitgevoerd — dat de student de beurs behield, zoolang hij ze noodig had.

Dat had ten gevolge, dat de Minister dezen post in 1920 verdubbelen, in 1921 verdrievoudigen en in 1922 verviervoudigen moest.

De Minister heeft daarvoor te recht lof geoogst. Het gaat in de Kamer nu eenmaal zoo: als je iets goed doet, wordt er even geknikt en dan is het afgeloopen. Niet ik alleen, vele leden hebben het evenwel gewaardeerd en och, ik heb het ook wel even gezegd.

Nu komen wij in de versobering en de bezuiniging. Al willen wij het nu niet over het algemeen beleid van den Minister hebben — hij zal er toch wel het een en ander in de aanstaande week over hooren — dit is een van de punten, waarin bij de algemeene beschouwingen op hoofdstuk I en bij dit punt nader door vele leden en mij is gezegd: dat zijn dingen, waarvan ge moet afblijven.

Ik hoop, dat ik dat niet tegen den Minister persoonlijk behoef te zeggen. Hij heeft het echter — wellicht onder

(K. ter Laan.)

dwang van zijn ambtgenoot den Minister van Financiën (ik weet niet precies hoe het in den Ministerraad toegaat) — goedgevonden. Hij heeft het dus toch maar goedgevonden!

Mijnheer de Voorzitter! Ik weet het wel, hij heeft zich zelfs tegenover sommige leden van de Kamer in de stukken moeten verdedigen, die zeiden: waarom is deze post verhoogd? Stel je voor: een post, die niet is uitgewerkt, die dus noodzakelijk verhoogd moet worden. Mijnheer de Voorzitter! Laten de leden, die dat in de stukken gevraagd hebben, hier maar eens opkomen!

Dan zullen zij wel zien, dat zij met ons te doen krijgen. De Minister heeft zich tegen zulken laster nog moeten verdedigen! Hij heeft het gedaan, maar hij had verder moeten gaan en moeten zorgen, dat ook voor 1923 het getal beschikbare beurzen weer met een gelijk bedrag werd verhoogd als dit in 1922, 1921 en 1920 is gebeurd.

„In het algemeen" — staat op bladz. 4 van de Memorie van Antwoord — „kunnen de beurzen slechts worden toegekend aan hen, die blijk geven van buitengewonen aanleg voor de studie en financieel onmachtig zijn om deze te bekostigen."

Dit is het contract, door de Kamer met den Minister aangegaan. Dit is in orde. Maar dan volgt:

„Met het oog op het geringe, voor nieuwe beurzen beschikbare, bedrag, konden echter laatstelijk lang niet alle jongelieden, welke aan deze eischen voldoen, voor steun in aanmerking komen."

Is dit niet verschrikkelijk? Jongelieden, van wie de Minister verklaart, dat zij een sieraad zullen worden voor de wetenschap, die aan de beide eischen voldoen van buitengewonen aanleg en geschiktheid, worden afgewezen. Niet een enkele, maar velen. Er staat, dat er 800 aanvragen zijn afgewezen, van wie de overgroote meerderheid door de betrokken adviseurs, directeuren en rectoren, zijn aanbevolen.

Als ik dan nog verder zie, dat bovenaan op bladz. 5 van de Memorie van Antwoord staat, vast het vastgestelde bedrag tot 2/3 wordt teruggebracht, dan kan ik niet anders dan betreuren, dat de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen hier is gezwicht voor de eischen van bezuiniging. Als de Minister zegt in het begin van zijn Memorie, dat ter zake van bezuiniging het onderwijs niet vrij kan blijven, dan kan ik dit zoo in het algemeen niet weerspreken. Als de Minister door een andere regeling, door een betere organisatie kan komen tot beperking van uitgaven, zal ik mij natuurlijk niet daartegen verzetten. Ik zal zeggen: dat is goed, dat is noodig. Maar met hetgeen hier gebeurt, benadeelt de Minister al te zeer 's Lands belang voor de toekomst.

Er is een oud Hollandsch spreekwoord, dat niet altijd ten onrechte wordt aangehaald: „Het geld, dat stom is, maakt recht, wat krom is."

Maar in Nederland is het bovendien nog altijd geweest: „Het geld, dat stom is, maakt wijs, wat dom is."

Als je maar rijksdaalders hebt, kan je naar de hoogeschool. Met wat bijstoomen kom je er wel. Er zijn er bij, die te dom zijn om voor den duivel te dansen, maar toch moeten studeeren. Dikwijls hebben zij 2 of 3 jaren in dezelfde klas moeten blijven zitten, maar eindelijk doen zij dan toch hun overgangsexamen en mogen naar de hoogeschool, ja, zij promoveeren na jaren misschien ook nog. Dat is de Hollandsche rijksdaalder.

Maar als er jongelieden zijn, waarvan men nu reeds kan zeggen, dat, wanneer zij in de rechten studeeren, zij zin zullen hebben voor recht en gerechtigheid, dat er mannen uit zullen groeien, die een licht zullen zijn voor het volk, maar zij hebben geen geld, dan zegt de Minister van Onderwijs niet tegen zijn collega's, dat de bedragen moeten blijven gehandhaafd.

Ik weet niet hoe het gaat in den Ministerraad, maar in de Kamer had de Minister het er zeker doorgekregen, als hij tegen zijn collega's had volgehouden: gij kunt schrappen wat gij wilt, maar dezen post niet.

(K. ter Laan e. a.)

De Minister betwijfelt het en zegt nu ook nog, dat de post nog verhoogd is. Neen, dat gaat niet op. Deze post was nog niet op zijn volle bedrag. Als op twee begrootingen een post voor een gebouw gestaan heeft en er komt voor de derde maal zoodanige post op de begrooting, dan kan men niet zeggen, dat dit een nieuwe post is. Een gebouw, waarmede eenmaal begonnen is, moet afgewerkt worden. Het schoolgebouw, dat de Minister hier begonnen is, waarmede hij zich een eerezuil heeft gesticht, waarmede hij buitengewoon goed werk heeft gedaan, is niet af. Drie verdiepingen zijn gereed, maar de vierde en de vijfde verdieping staan er nog niet op.

Ik ben overtuigd dat, als de Minister alsnog een voorstel doet, om dezen post te verhoogen, ten einde een beurs te kunnen geven aan die 800 studenten, of aan zooveel als er nog zijn, de Kamer dat niet zal durven verwerpen. Zij zou het ook niet willen verwerpen.

Als ik het voorstel — wij zitten hier lang genoeg om dat te weten —, dan wordt er tegengestemd door degenen, die meenen dat de Kamer geen begrootingsposten mag verhoogen. Dan stemt men niet over de zaak, maar over het feit, dat een aantal leden meenen dat een begrootingspost niet door de Kamer mag verhoogd worden. Als ik dus een voorstel doe, wordt het verworpen om het heilige Staatsrecht, maar als de Minister het voorstelt, dan krijgt hij zijn zin.

De heer **van Wijnbergen**: Mijnheer de Voorzitter! Slechts een enkel woord, om niet den indruk te vestigen alsof de Kamer zich zou vereenigen met de woorden, door den heer ter Laan gesproken.

Ook ik heb als hij indertijd gewaardeerd het voorstel van dezen Minister om door het toekennen van beurzen jongelieden, van wie het aantoonbaar was, dat het in het belang van het jongmensch en in het algemeen belang zou zijn, dat zij een studie zouden kunnen doen welke zij anders, waren zij niet gesteund, wegens gemis van geld niet zouden kunnen doen, daartoe in staat te stellen.

Nu meen ik, dat juist, waar op deze begrooting zelfs nog een bedrag voor nieuwe beurzen is uitgetrokken, niettegenstaande de bezuiniging, de critiek van den heer ter Laan, in deze op den Minister uitgeoefend, die scherp was gelijk hij zelf had aangekondigd, dat ze scherp zou zijn, ten eenenmale onbillijk en onverdiend is.

Wanneer ik naga deze begrooting en de andere hoofdstukken en zie welke radicale bezuinigingsmaatregelen er zijn getroffen, dan zou ik mij kunnen voorstellen, indien met voortzetting natuurlijk van de reeds verleende beurzen, tijdelijk het verleenen van beurzen was stopgezet.

Als men tal van andere posten op dit en op andere hoofdstukken nagaat, dan ziet men, dat er even groote belangen zijn, ten aanzien waarvan op dit oogenblik toch de geldelijke steun wordt stopgezet.

Hier is dit niet geschied. Niettegenstaande den financieelen nood, niettegenstaande de andere bezuiniginsvoorstellen op dit en op andere hoofdstukken, heeft toch nog een post van f 15 000 op deze begrooting een plaats kunnen vinden, ten einde, behalve de reeds toegezegde beurzen, alsnog aan personen, die op dit oogenblik nog geen beurs hebben, een beurs te kunnen verleenen.

Hoe men dan in die omstandigheden een woord van critiek kan doen hooren op dezen Minister, is mij ten eenenmale onbegrijpelijk en ik meen daarom ook mijnerzijds daartegenover een woord van waardeering te moeten plaatsen.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb uit de rede van den heer ter Laan den indruk gekregen, dat de warmte van zijn gevoel de helderheid van zijn begrip eenigszins parten heeft gespeeld.

Wat is het geval? Die philippica had de geachte afgevaardigde eigenlijk verleden jaar moeten uitspreken, en misschien nog in scherper bewoordingen dan nu. Wat toch is het geval geweest? Het eerste jaar heb ik op de begrooting f 100 000 voorgesteld, het tweede jaar ook f 100 000, maar het derde jaar werd die som met het oog op den financieelen toestand van het Rijk, verminderd tot f 25 000. Ik heb daarover toen

2. Vaststelling van hoofdstuk VA (Dep. van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Minister de Visser e. a.)

bijna geen critiek gehoord, ook van den geachten afgevaardigde niet. Toch was verleden jaar de daling, naar den opzet van den geachten afgevaardigde, die ieder jaar opnieuw f 1000 000 had willen zien uitgetrokken, heel groot, nl. van f 100 000 op f 25 000. Wanneer nu de heer ter Laan in aanmerking neemt, dat dit jaar het mes zoo diep in alle begrootingen is gezet en dan toch op dezen nieuwsten post van f 25 000 slechts f 10 000 is bezuinigd, en deze, bij uitzondering, waar geen enkele post noemenswaard is verhoogd, dus nog met f 15 000 is verhoogd, daar had ik van hem, die daarop critiek heeft geoefend, in plaats van die critiek, toch werkelijk eer een woord van waardeering verwacht.

Daar komt nog bij, dat wij nu op de begrooting een post van f 240 000 hebben. Wanneer het jaar om zal zijn, heeft de post vier jaar gewerkt en in het begin van het vijfde jaar zullen de eerste beurzen beginnen vrij te komen, omdat het de gewoonte is, dat een beurs voor ongeveer vijf jaar wordt gegeven. Dus hebben wij hoogstwaarschijnlijk maar een jaar die erge misère, dat wij zoo weinig jongelui kunnen steunen, en zal daarna weder een grooter aantal jongelieden dan op dit oogenblik kunnen worden bedacht. Daarom wil ik constateeren, waar de heer ter Laan telkens gekomen is met het argument: gij hadt uw invloed meer moeten laten gelden en u niet moeten laten afschepen met den eisch, die gesteld moest worden met het oog op de financiën van het Rijk, ik de overtuiging met mij draag, dat ik in dit geval mijn zaak niet verloren heb, en ik blijde ben dien post niet op het oorspronkelijk bedrag behoefde te houden, maar ten slotte nog met f 15 000 kon verhoogen.

Ik vlei mij daarom met de hoop, dat de heer ter Laan hierover thans òf zal zwijgen, òf in zijn repliek nog een enkel woord van waardeering zal uitspreken.

De heer **K. ter Laan:** Mijnheer de Voorzitter! Ik kan noch het een, noch het ander doen. Daar is ook geen reden voor en ook niet voor de opmerking van den Minister, dat wij verleden jaar reeds hadden moeten komen. Immers dat blijkt wel achteraf, maar dat konden wij toen niet weten. De post was: f 100 000, nogmaals f 100 000, f 25 000. Wij hadden toen misschien moeten vragen aan den Minister, òf door toevallige omstandigheden er niet méér noodig was. Maar er was bij mij niemand over geweest en ik had ook het idee: de Minister is zelf een groot voorstander van het verleenen van beurzen aan jongelui, die het noodig hebben, maar Zijn Excellentie kan dit jaar met f 25 000 toe.

Dit is de reden, waarom wij er verleden jaar niet naar gevraagd hebben. Maar was is het geval? Juist door het feit, dat de Minister te zuinig is geweest, is het dit jaar wèl gebleken. Want achteraf kwamen de mededeelingen, welke de Minister had moeten doen, maar niet gedaan heeft, van de zijde der belanghebbenden tot ons. Bij mij en bij andere Kamerleden kwamen herhaaldelijk personen, die zeiden: ik heb die cijfers, welke voldoende zijn, en ik heb van mijn rector, mijn directeur of van andere autoriteiten die en die aanbevelingen, maar ik kom er toch niet op. En toen bleek bij navraag aan het Departement, dat de reden daarvan was, dat er niet zooveel beurzen meer worden gegeven. Toen wij zagen, dat er dit jaar slechts f 15 000 voor dit doel was uitgetrokken, hebben wij er in de afdeelingen naar gevraagd en nu heb ik in het openbaar die vraag herhaald. De opgedane ervaring is de reden van onze critiek.

Nu zegt de Minister, dat hij in dit opzicht niets heeft verloren. Zeker, de Minister niet, maar wel het grootste gedeelte van die 800 belanghebbenden, die redelijkerwijs aanspraak konden maken op een beurs. Ik maak geen aanmerking op de schifting, want ik heb geen enkele reden op de desbetreffende commissie, waarvan ik niet eens weet wie er deel van uitmaken, critiek uit te oefenen. Wat ik daarvan gezien heb, heeft mij allerminst de gedachte aan critiek ingegeven. Maar is het niet de Minister zelf, die zegt midden op bladz. 4 der Memorie van Antwoord:

> „Op verscheiden der afgewezen aanvragen zou trouwens vermoedelijke een gunstige beschikking zijn genomen, indien daarvoor geld was beschikbaar geweest."?

(K. ter Laan e. a.)

Behoef ik daaraan nog iets toe te voegen? Degenen van die 800 belanghebbenden, die voor een beurs in aanmerking hadden moeten komen, verliezen wel wat, nl. een kans op ontwikkeling, welke niet alleen voor hen zelf, maar voor het geheele Nederlandsche volk gewenscht was. Zoolang men bij het bezetten der banken op de hoogescholen en universiteiten niet vraagt, wie het meest geschikt is om student te worden, maar wie het kan betalen, wordt er onnoemlijke schade aan de toekomst van het Nederlandsche volk toegebracht. De Minister heeft drie jaar geleden ten deele aan dat systeem een einde gemaakt door het instellen van beurzen; hij verdient daarvoor een woord van hulde, dat ik hem trouwens reeds gebracht heb; dit is een van de mooiste dingen op onderwijsgebied, welke hij heeft gedaan. Maar als hij nu zegt, dat hij er niet mede stopt, is dat onjuist. Had de Minister tot de Kamer gezegd: het was een mooi werk en het spijt mij zeer, dat ik het niet kan doorzetten, want ik kon geen geld krijgen ...

De heer **de Visser,** Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Ik heb f 15 000 kunnen vinden.

De heer **K. ter Laan:** Neen, dat is niet de zaak. Als de Minister in de Kamer had gezegd: ik heb nog 300 of 500 studenten, aan wie ik een beurs wil geven, en daarvoor heb ik f 100 000 noodig, maar ik kan het van den Minister van Financiën niet krijgen, of: mijn gemoed is meer bij de bezuiniging dan bij het onderwijs, dan zouden wij dat hebben verstaan en dan hadden wij geantwoord: wij zijn meer voor onderwijs dan voor bezuiniging. Maar, als de Minister zegt, evenals de heer van Wijnbergen, dat het verleenen van beurzen niet wordt stop gezet, is dat onjuist. Het wordt niet geheel stop gezet, maar met die f 15 000 kan de Minister toch slechts 30 personen helpen.

Dertig van de achthonderd, het is verschrikkelijk. Ik kan er alleen dit van zeggen: als wij hier sterker waren, gingen wij anders te werk, maar ik weet dat een amendement van ons zal vallen. Ik zie, dat de Minister de noodzakelijkheid van verhooging niet gevoelt, hij zal dus geen voorstel doen en ik zal het dus bij een protest moeten laten.

De heer **de Visser,** Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch nog even vast te leggen, dat het allerwonderlijkst is, dat dezelfde afgevaardigde, die verleden jaar, toen de post niet werd verhoogd met een ton, maar slechts met f 25 000, daarop geen aanmerking maakte, nu een dergelijke philippica houdt, nu de post in deze ongunstige omstandigheden nog met f 15 000 wordt verhoogd.

De beraadslaging wordt gesloten en onderartikel 13 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Onderartikel 14 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over de IIde afdeeling *(Hooger onderwijs)* in het algemeen.

De **Voorzitter:** Ik stel voor, den spreektijd bij deze afdeeling vast te stellen op ten hoogste een kwartier.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Stulemeijer:** Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat de Minister bij de behandeling van deze begrooting dikwijls in een moeilijk parket zal verkeeren. Vaak zal een beroep worden gedaan op zijn goed hart, dat hij het onderwijs toedraagt, maar dan zal hij moeten verklaren, dat hij met het oog op den toestand van 's Lands financiën een afwijzende houding moet aannemen.

Ik acht mij gelukkig, dat ik ditmaal met een verzoek tot Zijn Excellentie kan komen, dat geen geld kost en waardoor hij dus niet in dat moeilijk parket komt, en daarom spijt het mij zoo, dat de Minister in de Memorie van Antwoord zoo

(Stulemeijer.)

weinig afdoend te gemoet komt ten aanzien van het onderwerp dat ik nu wensch te bespreken.

In het Voorloopig Verslag staat op bladz. 6:

„Men zou het op prijs stellen te vernemen, of weldra een regeling mag worden te gemoet gezien, waarbij aan doctorandi der Nederlandsche Handelshoogeschool de bevoegdheid wordt verleend om onderwijs te geven. Men meende te weten, dat dit reeds bij de oprichting dier school in de bedoeling heeft gelegen. Door het uitblijven der wettelijke regeling worden belanghebbenden geschaad, terwijl anderzijds regeling van deze zaak van groot belang ware met het oog op het bestaande gebrek aan bevoegde docenten voor hoogere handelsscholen en hoogere burgerscholen."

En daarop antwoordt de Minister op bladz. 7 van de Memorie van Antwoord:

„Ook al komt een wettelijke regeling van de bevoegdheid om onderwijs te geven voor doctorandi der Nederlandsche Handelshoogeschool voorloopig nog niet tot stand, zoo zal deze bevoegdheidsquaestie toch oplossing kunnen vinden, wanneer art. 87, eerste lid, van het ontwerp-Middelbaar Onderwijswet kracht van wet erlangt. Krachtens dit artikel zal alsdan bij algemeenen maatregel van bestuur aan diploma's der Nederlandsche Handelshoogeschool geheele of gedeeltelijke vrijstelling van het akte-examen kunnen worden verbonden."

Toen ik dat las, dacht ik aan mijn prille jeugd, toen mijn goede vader, als ik hem iets vroeg, dat hij mij niet kon of wilde weigeren, zeide: met Sint Juttemis, en ik in mijn onnoozelheid in den heiligenkalender naar Sint Juttemis zocht, maar hem niet vond. Ik meen, dat wanneer de regeling van de wettelijke bevoegdheid van het doctoraal van de hoogere handelsschool moet wachten tot het ontwerp middelbaar onderwijs tot wet verheven zal zijn, er heel wat water door de Maas zal zijn gevloopen.

Den passus over de bevoegdheden der doctorandi van de Handelshoogeschool te Rotterdam in het Voorloopig Verslag op hoofdstuk VA der Staatsbegrooting kan ik, met het antwoord, dat de Minister er op geeft, niet laten afloopen.

De zaak is toch van te dadelijk belang, dan dat zij zonder meer naar de nieuwe Middelbaar-onderwijswet, over welker spoedige totstandkoming niet ieder, naar ik meen, even optimistisch denkt als de Minister, kan worden verwezen.

Op het oogenblik is door 52 doctorandi het doctoraal examen afgelegd. Voor het doctoraal onderwijs zijn op het oogenblik ingeschreven 119 studenten, terwijl daarnevens nog een aantal zich, na twee jaar de doctoraal colleges te hebben gevolgd, voor het doctoraal examen voorbereidt. Uit deze cijfers blijkt, dat de hoogeschool, ook wat de doctorale studie betreft, thans allengs volgroeid is. Het aantal doctorandi zal dus in de volgende jaren wellicht met 40 à 50 per jaar toenemen.

Het is moeilijk met juistheid te zeggen, hoevelen door den wensch, zich in het onderwijs te begeven, tot de doctorale studie zijn gebracht. Enkele dezer doctorandi zijn reeds thans in het onderwijs werkzaam, hetzij onbevoegd, hetzij bevoegd, doordat zij reeds uit anderen hoofde vóór hun komst aan de hoogeschool deze bevoegdheid bezaten.

Dat de onderwijskant velen aantrekt, is buiten kijf. Herhaaldelijk wordt den professoren door studenten de vraag gesteld, wanneer deze zaak eindelijk eens geregeld zal worden. Meer dan eens is ook reeds door de professoren ondershands bij de betrokken autoriteiten op het urgente dezer zaak gewezen.

De bestaande toestand is ook inderdaad onhoudbaar. Zij, die het middelbaar examen boekhouden — onder de middelbare A examens een van de gemakkelijkste — hebben afgelegd, zijn bevoegd. Zij, die gedurende minstens 4 jaren een volledige en veel ruimere doctorale studie hebben gevolgd, zijn dit niet en moeten telkenjare afwachten of hun als gunst een tijdelijke tewerkstelling voor onderwijs in de handelswetenschap zal worden verleend.

Of een zoodanige tewerkstelling thans nog aan een doctorandus der hoogeschool geweigerd wordt, is mij niet bekend. Vroeger is dit wel voorgekomen.

Nu de Minister voor de oplossing der moeilijkheid naar de Middelbaar-onderwijswet verwijst, mag ik niet nalaten hieraan toe te voegen, dat ook deze regeling, wat de Handelshoogeschool en do Amsterdamsche handelsfaculteit betreft, niet geeft, wat noodig is. Terwijl toch krachtens de Hooger-onderwijswet en haar uitvoeringsvoorschriften aan het doctoraal examen in de overige faculteiten zondor meer de bevoegdheid tot het geven van onderwijs wordt verbonden, zal volgens de ontworpen Middelbaar-onderwijswet op het gebied der handelswetenschappen de toestand deze zijn, dat aan „gediplomeerden" der Handelshoogeschool, die een akte voor de handelswetenschappen wenschen te verkrijgen, deze op vertoon van hun examendiploma zal kunnen worden uitgereikt.

Het zal niet noodig zijn te betoogen, dat deze regeling, die in de Memorie van Toelichting „soortgelijk" verklaard wordt aan een te treffen regeling voor de akte lichamelijke oefening, berust op een ernstige miskenning van het karakter van het academisch onderwijs op het gebied der handelswetenschap. Ik zie hierbij niet over het hoofd, dat bij de Memorie van Antwoord in art. 41, 6de lid, van het ontwerp een verruiming is aangebracht, die het desgewenscht mogelijk zou kunnen maken om na totstandkoming der wet de bevoegdheid tot onderwijs geven direct aan het doctoraal examen te verbinden. Deze verruiming is echter niet met het oog op het handelshoogeronderwijs tot stand gebracht, terwijl met geen enkel woord op het boven aangehaald standpunt uit de Memorie van Toelichting is teruggekomen.

Als een juiste regeling dezer aangelegenheid mag ik hiernevens stellen die, welke door de Staatscommissie voor het handelsonderwijs in art. 17 van haar wetsontwerp op het hooger handelsonderwijs wordt voorgesteld, nl. dat op dezelfde wijze als voor de andere faculteiten, aan het doctoraal examen zonder meer de bevoegdheid tot onderwijs geven verbonden wordt en dan niet alleen voor de handelswetenschappen, doch ook voor de Staathuishoudkunde en de statistiek. Dat voor dit laatste ook de doctorandi der hoogeschool volkomen gequalificeerd zijn, zal, waar deze bevoegdheid gegeven wordt aan hen, die het doctoraal examen in de rechtswetenschap hebben afgelegd, geen betoog behoeven.

Voor het treffen van een dergelijke regeling is het allerminst noodig een volledige wet op het hooger handelsonderwijs in het leven te roepen. Zij kan gevonden worden in een eenvoudige bepaling, waarin desnoods de Minister zich de beoordeeling der geldende studieregeling voorbehoudt. Aan den anderen kant is er evenmin noodzaak, deze regeling te binden aan een nieuwe Middelbaar-onderwijswet. Integendeel, is een tot stand komen dezer wet niet spoedig te verwachten, dan eischt het belang niet alleen onzer doctorandi, maar ook en vooral van het middelbaar onderwijs in de handelswetenschappen, dat met academisch gevormde leerkrachten in hooge mate gebaat zal zijn, een afzonderlijke en spoedige regeling. Het valt niet in te zien, welke bezwaren daartegen zouden kunnen bestaan.

Er zijn tegen de ontworpen Middelbaar-onderwijswet nog meer bezwaren — o. a. dat het M. O. examen handelswetenschappen en tevens dat in de Staathuishoudkunde en de statistiek, in tegenstelling alweder met de andere faculteiten, geheel buiten Handelshoogeschool en handelsfaculteit wordt gehouden — doch deze zijn thans niet aan de orde.

Niet alleen de belangen der doctorandi van de Handelshoogeschool vorderen de regeling van de wettelijke bevoegdheid, maar ook het belang van het middelbaar onderwijs loopt gevaar, doordien thans een aantal niet volledig bevoegden en onbevoegden bij dat onderwijs werkzaam zijn.

Om den omvang van dit euvel te leeren kennen, verwijs ik den Minister en de Kamer naar het rapport van de enquêtecommissie uit de Algemeene Vereeniging van Leeraren bij het Middelbaar Onderwijs, uitgebracht op 29 Januari 1922, in zake het aantal, de vooropleiding en de bevoegdheid der aanstaande leeraren, over het tijdvak 1910—20, waarin men

leest op blz. 31:

Stulemeijer e. a.)

„Op een totaal van 2935 docenten komen dus voor 327 onvolledig- en niet-bevoegden, d. i. ruim 11 pct."

Men zal toegeven, dat, als er middelen zijn om het aantal ettelijk bevoegden te vermeerderen, die middelen moeten orden aangewend. Ik wil vooral nog wijzen op hetgeen over et onderricht door onbevoegden gezegd wordt in het *Weekblad voor Gymnasiaal en Middelbaar Onderwijs* van 5 Octoer 1921, blz. 258/259. Onder het opschrift: „Op het hellende lak" wordt daar in de krachtigste bewoordingen uiting geeven aan hetgeen leeft in leeraars- en in onderwijskringen. Het artikel vangt aldus aan:

„Het ziet er voor het middelbaar onderwijs in ons land somber uit, wat zijn voorziening met wettelijk volledig bevoegde leerkrachten voor de verschillende schooltypen betreft."

Ik zal dat artikel niet voorlezen, ik wil er slechts naar erwijzen en ik ben overtuigd, dat men, na lezing, algemeen al inzien, dat het treffen van maatregelen, om het aantal evoegden te vermeerderen, onafwijsbaar is, terwijl, en dit rgument zal naar ik hoop bij den Minister zwaar wegen, dit an gebeuren zonder dat 's Lands schatkist er onder lijdt.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Vetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! De materie, door en geachten afgevaardigde ter sprake gebracht, is niet zoo emakkelijk als het lijkt. Ik begin met de verklaring, dat ook k de Handelshoogeschool zeer sympathiek ben gezind, ook m de blijken, die zij heeft gegeven, van èn de maatschappij n de wetenschap te willen dienen. Nu kan men diploma's, oor een dergelijke inrichting afgegeven, wat haar innerlijke aarde betreft, van Regeeringswege niet gelijkstellen met iploma's, afgegeven door onderwijsinrichtingen, die òf door en Staat zelf in het leven geroepen, òf onder geregelde ontrôle van den Staat staan. Wanneer men b.v. zegt: gij eeft aan een ingenieur het recht, om bepaalde vakken te nderwijzen, maar gij geeft aan een doctorandus van de Handelshoogeschool datzelfde recht niet, dan vergeet men, at men, om het ingenieursexamen te kunnen afleggen, beocht moet hebben een door den Staat in het leven geroepen n, wat het onderwijs betreft, door hem gecontroleerde inriching van onderwijs, in casu de Technische Hoogeschool te Delft. Maar in Rotterdam hebben wij te doen met een inriching, die door particulieren in elkaar is gezet en bestuurd ordt, en die eenvoudig bij een subsidiepost op de begrooting ordt gebracht. Nu ligt het in den aard der zaak, dat men bij en dergelijke inrichting, zonder dat er voldoende contrôle an het Rijk is, niet aan de diploma's, daar uitgereikt, een eteekenis kan geven, die de diploma's hebben, die door het ijk zelf worden verleend. Deze materie moet dus nauwletend onder het oog worden gezien, ook omdat een toestaan aarvan aan de Handelshoogeschool consequenties met zich ou brengen voor alle mogelijke particuliere onderwijsinrichingen, die met een subsidiepost op de begrooting voorkomen. k heb daarom gemeend, dat deze materie het snelst en het est kan worden geregeld bij de Middelbaar-onderwijswet. n dat wetsontwerp is art. 85, alinea 1, aldus geredigeerd:

„1. De inrichting en de omvang der examens voor de akten, genoemd in artikel 84, de vrijstellingen van bepaalde onderdeelen van die examens, welke kunnen worden verleend op grond van het bezit van andere akten, getuigschriften of diploma's, zoomede de rechten, aan het bezit van iedere der akten verbonden, worden bij algemeenen maatregel van bestuur vastgesteld."

Wanneer dus dat wetsontwerp, naar ik hoop, door de Kamer betrekkelijk spoedig zal worden behandeld — en ook le heer Stulemeijer kan het zijne daartoe bijdragen — en al lan niet gewijzigd het *Staatsblad* zal hebben bereikt, zal vanelf de weg gebaand zijn, om het doel te bereiken, dat de eer Stulemeijer zich heeft voorgesteld. Wanneer er dan oms nog haken blijven, bijv., dat men geen uitdrukkelijke, fzonderlijke vrijstelling begeert, maar onder zeker toezicht an den Staat aan die diploma's gelijkwaardig recht wil

(Minister de Visser e. a.)

gegeven zien als aan de door den Staat verleende diploma's toekomt, dan zou wellicht aan dien wensch bij de behandeling van het ontwerp-Middelbaar-onderwijswet kunnen worden te gemoet gekomen.

Ik vlei mij met de hoop, dat, wanneer ik dit perspectief aan den heer Stulemeijer open, hij al niet ten volle, dan toch in die mate bevredigd zal zijn, dat hij zich er bij zal neerleggen, om op deze zaak terug te komen bij de aanstaande behandeling van het ontwerp-Middelbaar-onderwijswet.

De **Voorzitter**: De heer Stulemeijer wenscht nog te repliceeren. Ik stel voor, hem daarvoor een spreektijd toe te staan van ten hoogste vijf minuten.

Daartoe wordt besloten.

De hee **Stulemeijer**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal van de mij toegestane vijf minuten niet eens ten volle gebruik behoeven te maken. Ik wil beginnen met de verklaring, dat ik ten volle overtuigd ben, dat de Minister sympathiek staat tegenover de Handelshoogeschool. Maar het doet mij onaangenaam aan, dat de Minister een betrekkelijk zoo eenvoudige regeling ophangt aan den kapstok van het ontwerp-Middelbaar-onderwijswet.

Ik heb reeds in eersten termijn gezegd, dat ik niet zeer optimistisch gestemd ben voor wat betreft de aanneming van de Middelbaar-onderwijswet. Als de regeling van deze zaak wordt vastgemaakt aan de aanneming van de Middelbaar-onderwijswet, dan geloof ik, dat men kan zeggen, dat de zaak uitgesteld is tot St. Juttemis. Ik heb ook reeds in eersten termijn gezegd, dat ik overtuigd ben, dat de Handelshoogeschool bereid is, den Minister medezeggenschap te geven in de studieregeling, opdat Zijn Excellentie de zekerheid hebbe, indien hij aan de diploma's wettelijke bevoegdheden verbindt, hij dat met alle gerustheid zal kunnen doen. Gezien dus de sympathieke houding van den Minister en de bereidwilligheid van de Handelshoogeschool om Zijn Excellentie medezeggenschap te geven in de studieregeling, dring ik bij Zijn Excellentie nogmaals er op aan, om, indien van de zijde der Handelshoogeschool te Rotterdam stappen worden gedaan om tot een regeling te komen, van zijn zijde medewerking daartoe zal worden verleend en de zaak niet zal worden verschoven, totdat de Middelbaar-onderwijswet zal zijn aangenomen.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan den geachten afgevaardigde de verzekering geven, dat wanneer mij van de zijde van de Handelshoogeschool te Rotterdam een regeling wordt voorgelegd, ik zal overwegen, of die kan worden geaccepteerd, voordat de Middelbaar-onderwijswet in behandeling komt.

De beraadslaging over de IIde afdeeling in het algemeen wordt gesloten.

De onderartikelen 15 tot en met 17 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 18, luidende:

„Jaarwedden, voor zoover deze niet uit het volgende artikel moeten bestreden worden, verlofstraktementen, toelagen en belooningen van de gewone hoogleeraren, buitengewone hoogleeraren en lectoren van de onderscheidene faculteiten, f 655 800."

De heer **Beumer**: Mijnheer de Voorzitter! Het is bekend, dat ik reeds eenige malen een poging heb gewaagd, om de buitensporige uitzetting van de kosten van ons hooger onderwijs tegen te gaan. Meermalen is er door mij op gewezen, dat steeds meer voor gebouwen en voor personen die onderwijs geven, beschikbaar wordt gesteld. De laatste maal, dat de Minister en ik het genoegen hadden, hierover van gedach

(Beumer c. a.)

ten te wisselen, heeft hij mij te gemoet gevoerd, dat ik niet boos mocht zijn op hem, vooral niet, indien ik wist, hoeveel aanvragen door hem moesten worden afgewezen tegenover de enkele, die door hem konden worden toegestaan. Met een verwijzing naar dat woord van den Minister, moet ik toegeven, dat het ditmaal nogal goed is gegaan. Inderdaad is bij deze begrooting een veel geringer bedrag aangevraagd voor bedoelde verhoogingen, dan wij in vroegere jaren gewend waren. Toch zij het mij vergund over artikel 18 een enkele opmerking te maken. Daarbij wordt door de Regeering een verhooging gevraagd, ten einde den lector, die de kindergeneeskunde doceert aan de Leidsche universiteit, aan te stellen als gewoon hoogleeraar. In de Memorie van Toelichting wordt gezegd, dat wij daartoe gerust kunnen overgaan, omdat de omzetting geen andere kosten vereischt dan f 1500. In het Voorloopig Verslag is toen de opmerking gemaakt, dat die toelichting eenigszins lichtvaardig was. Die uitdrukking komt natuurlijk voor rekening van de Commissie van Rapporteurs. Ik ben overtuigd, dat ik in de afdeelingen een zwakkeren term heb gebruikt, maar ik laat dat daar. Ik wil de uitdrukking „lichtvaardig", nu ze in het Verslag staat, wel voor mijn rekening nemen. Daarmede is bedoeld, dat voor de verdediging van de aanvrage geen ander argument wordt gebruikt dan: het kost niet meer dan f 1500.

Naar aanleiding van de opmerking in het Voorloopig Verslag is in de Memorie van Antwoord een verklaring gekomen, die verder gaat dan de Memorie van Toelichting en iets meer licht op de zaak werpt. Voor de leden, die nauwkeurig de Memorie van Antwoord hebben gelezen, was dit stuk aangenaam om te lezen, want daaruit blijkt, dat de meerdere kosten niet f 1500, maar f 500 zijn, en dus heeft de opmerking in het Voorloopig Verslag blijkbaar een vermindering van f 1000 ten gevolge gehad.

Mijnheer de Voorzitter! De Minister schudt het hoofd. Er schijnt een niet ontdekte drukfout in het spel te zijn. Wanneer dergelijke dingen voorkomen, kan men natuurlijk niet redeneeren, valt ten deele de basis voor iedere redeneering weg.

Ik zou den Minister in overweging willen geven, nu niet het geval blijkt te zijn, dat de post van f 1500 is ingekrompen tot f 500, zooals ik dacht, een besparing van f 1500 te leveren, door dezen post terug te nemen.

Deze zaak schijnt op zich zelf niet ernstig. De Minister zegt: het kost niet meer dan f 1500. Ik wensch den Minister te doen opmerken, dat er toch meer aan vastzit.

De reden, die in de Memorie van Antwoord wordt aangegeven, om van den lector een hoogleeraar te maken, is, dat aan de universiteit te Utrecht en te Groningen hetzelfde vak gedoceerd wordt door een hoogleeraar en dat de lector in Leiden aan het hoofd staat van een afzonderlijke kliniek, wat te Utrecht en te Groningen niet het geval is.

Mijnheer de Voorzitter! Wij weten allen, dat iemand, die hoogleeraar is, zich ook als zoodanig gevoelt en als zoodanig nog een andere plaats in de faculteit inneemt dan een lector. Zoo kan het voorkomen, dat iemand, die van lector hoogleeraar is geworden, voor het geven van zijn onderwijs hulpmiddelen en gebouwen noodig acht, die in overeenstemming zijn met zijn hoogere waardigheid. Dergelijke zaken hebben wij hier herhaaldelijk gezien en vandaar, dat ik bij deze gelegenheid een woord van waarschuwing wil doen hooren.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Het doet mij werkelijk genoegen, dat een zoo scherpzinnig en niet zelden scherp critiseerend man als de geachte afgevaardigde, die zich zooeven deed hooren, erkend heeft, dat op het gebied van het hooger onderwijs op deze begrooting aanmerkelijk is bezuinigd.

Ik geloof, dat het niet ondienstig is de Kamer daarvan nog eens een indruk te geven en nog even op te sommen, welke posten van de begrooting zijn afgenomen, die al door de Kamer vroeger waren gevoteerd.

Wat Leiden betreft, is dat: een lector voor het notariaat, een boekhouder in het academisch ziekenhuis, een portier en een concierge bij de bibliotheek.

(Minister **de Visser** c. a.)

Wat Utrecht betreft, is het: een tweede hoogleeraar in de natuurkunde, een tweede hoogleeraar in de geologie, een conservator aan de bibliotheek, een assistent voor de wiskunde, een amanuensis aan de operatieve chirurgie, een ambtenaar voor de administratie van het tandheelkundig instituut.

Wat Groningen betreft, is het een hoogleeraar in de Friesche taal.

Ten aanzien van de Technische Hoogeschool te Delft is het een hoogleeraar in de wiskunde, een buitengewoon hoogleeraar in de scheikundige technologie, een lector in de bouwkunde, een lector in de werktuigkundige bouwkunde en een lector in de scheikundige technologie.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb met opzet deze lijst voorgelezen, omdat ook in het Voorloopig Verslag — het is goed dat even vast te leggen — de klacht wordt geuit, als zou alleen op het lager onderwijs, dat in den regel het meest door de arbeidersklasse wordt genoten, de bezuiniging van deze begrooting zijn neergekomen, iets, dat in het licht van de feiten, welke ik zooeven heb medegedeeld, volkomen onjuist is.

Er is echter een speciale reden, waarom ik, op sterken aandrang van bevoegden, alleen heb voorgesteld, te Leiden een lector, in het zooeven door den geachten afgevaardigde genoemde vak, tot hoogleeraar te doen benoemen. De hoofdreden is, dat het nieuwe academisch instituut voor het eerst de kindergeneeskunde als examenvak heeft opgenomen. Te Groningen en Utrecht zijn reeds 2 professoren in dat vak werkzaam. Vooral nu in Leiden zooveel medische studenten zijn en deze man aan het hoofd moet staan van een zelfstandige, zeer uitgebreide cliniek, acht ik mij, vooral daar het slechts een quaestie is van f 1500, gerechtigd, bij uitzondering verhooging van dezen post voor te stellen.

Waar dus uit hetgeen ik zooeven heb opgemerkt blijkt, dat ik op het hooger onderwijs aan de drie universiteiten heb bezuinigd wat ik kon en met het oog op de reden, zooeven door mij gemeld, hoop ik, dat de Kamer en ook de geachte afgevaardigde, die zooeven het woord heeft gevoerd, zoo goed zullen zijn dezen post aan te nemen.

De heer **Beumer**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben den Minister dankbaar voor de aandacht, die hij aan mijn opmerkingen heeft willen wijden. Daardoor heb ik vernomen, dat er nog andere redenen zijn, waarom deze post is voorgesteld, dan in de Memorie van Antwoord zijn genoemd. Nu is met name een beroep gedaan op het nieuwe academisch instituut. Voor zoover dit iets heeft bijgedragen om dezen post te verdedigen, ik wil wel zeggen, dat dit voor mij een nieuwe grief tegen dit instituut is, maar ik wil daar verder in deze Vergadering niet over spreken. Ik erken, dat de Minister bezuinigd heeft op deze afdeeling. Trouwens, in den aanvang van mijn eerste rede heb ik nadrukkelijk op den voorgrond gesteld, dat in vergelijking met vroegere jaren deze begrooting er netjes uitzag. Wanneer ik nu de verwachting had, dat de Kamer een eventueel amendement mijnerzijds zou aannemen, zou ik het voorstellen, maar, helaas, geloof ik, dat mijn invloed niet zoo groot is.

Daarom volsta ik met den Minister dank te zeggen voor zijn nadere toelichting, waarmede hij mij intusschen niet overtuigd heeft van de noodzakelijkheid van dezen post.

De beraadslaging wordt gesloten en onderartikel 18 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik deel alsnog aan de Kamer mede, dat is ingekomen een bericht van den heer Brautigam, dat hij door lichte ongesteldheid verhinderd is, en Vrijdag verhinderd is geweest, de vergadering bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen.

De onderartikelen 19 tot en met 24 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 25, luidende:

2. Vaststelling van hoofdstuk *VA* (Dep. van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Minister de Visser e. a.)

„Kosten voor aanbouw, onderhoud en verbetering, voor huur en lasten van gebouwen en terreinen, voor aankoop en overdracht van grond of gebouwen, voor onderhoud en aankoop van meubilair, voor aanvulling en uitbreiding der verzamelingen en hulpmiddelen voor het onderwijs, voor reis- en verblijfkosten, voor begrafenis, administratieve, huishoudelijke en andere uitgaven, f 833 960."

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou u willen verzoeken, om de behandeling van dit onderartikel aan te houden, en wel omdat — als u mij vergunt mij dit aan de Kamer even mede te deelen — op den post voor orkesten door mij f 30 000 is geschrapt en mij van verschillende zijden gevraagd is, of ik deze bezuiniging niet zou kunnen terugnemen. Op zich zelf is dit natuurlijk niet mogelijk. Hieraan knoopt zich echter een andere vraag vast, nl. of ik niet op verschillende andere posten nog zooveel kan bezuinigen, dat ik ten slotte nog de f 30 000 krijg, welke ik op den post voor orkesten heb bezuinigd.

Ik neig in die richting, omdat het hier de maatschappelijke positie geldt van tal van menschen, die aan de orkesten verbonden zijn.

Ik zou u daarom willen verzoeken, Mijnheer de Voorzitter, om, ten einde mij in staat te stellen wellicht alsnog op onderart. 25 een bezuiniging aan te brengen, wanneer het blijkt de algemeene wensch van de Kamer te zijn, dat op den post voor de orkesten niet wordt bezuinigd, de behandeling van dit onderartikel voorloopig aan te houden.

De Voorzitter: Op verzoek van den heer Minister wordt de behandeling van onderartikel 25 aangehouden.

De onderartikelen 26 tot en met 30 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 31, luidende:

„Jaarwedden, voor zoover die niet uit het volgende artikel moeten bestreden worden, verlofstraktementen, toelagen en belooningen van de gewone hoogleeraren, buitengewone hoogleeraren en lectoren van de onderscheidene faculteiten, f 585 700."

De heer **Duymaer van Twist:** Mijnheer de Voorzitter! Het antwoord, dat de Minister op de vraag uit het Voorloopig Verslag geeft:

„of de Minister bereid is, de benoeming van een hoogleeraar in de homoeopathische geneeswijze aan de Rijksuniversiteit te Utrecht te bevorderen.",

is voor mij in hooge mate teleurstellend.

Ik lees op bladz. 9 der Memorie van Antwoord:

„De ondergeteekende acht het thans niet den tijd om over te gaan tot instellen van nieuwe leerstoelen, met de bedoeling om vakken, welke zich tot dusver in het onderwijs nog geen plaats verwierven, in universitair verband te brengen."

Ik had na de debatten, die over het onderwerp het vorige jaar hier gehouden werden, zulk een botte afwijzing niet verwacht.

Bij de begrooting voor het dienstjaar 1919 verklaarde de Minister in de Memorie van Antwoord zich bereid, wanneer de gelegenheid zich daartoe voordoet, een voorstel, dat een goede oplossing biedt, in ernstige overweging te nemen. Overleg is gepleegd met de Vereeniging tot bevordering der Homoeopathie.

Bij de begrooting voor het dienstjaar 1920 zeide de Minister opnieuw, dat ernstige overweging wordt toegezegd; het wachten was thans op een bepaald voorstel door genoemde vereeniging.

(Duymaer van Twist.)

Bij de begrooting voor het dienstjaar 1921 kon de Minister geen toezegging doen. Hij zeide:

„De vraag, of aan zoodanigen leerstoel niet tevens een kliniek, een polikliniek of een laboratorium zouden zijn te verbinden, moet daarbij tevens onder het oog worden gezien. De ondergeteekende zal echter nog eens nagaan, of verwezenlijking van het denkbeeld zonder te hooge kosten mogelijk is."

Bij de begrooting voor het dienstjaar 1922 schreef de Minister eveneens in de Memorie van Antwoord:

„Omtrent de vestiging van een leerstoel in de homoeopathie won de ondergeteekende het advies in van de faculteit der geneeskunde aan de Rijksuniversiteit te Utrecht. Met den inhoud van dit advies is de Vereeniging tot bevordering der Homoeopathie in kennis gesteld. Het behoeft echter nauwelijks te worden gezegd, dat de financieele bezwaren thans in elk geval verhinderen, aan den wensch van de vereeniging te voldoen."

Naar aanleiding van dit standpunt in de Memorie van Antwoord is ten vorigen jare hier in de Kamer door den heer van Ravesteijn en mij protest aangeteekend .

Ik heb toen betoogd, dat door het innemen van een dergelijk standpunt, als de Minister thans doet, opnieuw onrecht wordt gepleegd aan de homoeopathie.

Ik zeide toen verder:

„De Minister haalt een streep door de belofte, welke hij in 1920 aflegde."

En wat antwoordde de Minister van Onderwijs?

„De beide heeren" — Duymaer van Twist en van Ravesteijn — „hebben het voorgesteld, alsof ik op dit punt niet aan rechtmatige verwachtingen had beantwoord en alsof mijn daden een contrast vormden met mijn woorden, maar zoo staat de zaak toch eigenlijk niet. Ik heb het vorige jaar een schrijven gericht tot de curatoren van de universiteit te Utrecht, met het verzoek om het advies van de medische faculteit in te winnen met betrekking tot de creatie van een leerstoel in de homoeopathie. Wat de geachte afgevaardigde, de heer van Ravesteijn, zeide, is volkomen waar: het advies, dat ik uit Utrecht ontvangen heb, was, ik zal niet zeggen niet vriendelijk, maar toch beslist afwijzend. De faculteit wees die idee beslist af, op wetenschappelijke gronden. Ik beoordeel op het oogenblik die wetenschappelijke gronden niet, daarvoor heb ik ook geen kennis genoeg, maar ik zal ze even mededeelen en daarna zeggen, wat ik daarop van mijn kant gedaan heb. Hiermede voldoe ik dan te gelijker tijd aan het verzoek van den heer van Ravesteijn, die verzocht heeft dit stuk publiek te maken."

Daarna deelde Minister den inhoud van het schrijven van de faculteit mede.

Hij zeide ten slotte:

„Nadat ik dezen brief ontving, heb ik aan de Vereeniging tot bevordering der homoeopathie een brief gezonden, waarbij ik verzocht heb een contra-memorie bij mij in te dienen, om daarna mijn eigen houding te bepalen. Ik geloof, dat ik geen objectiever standpunt kon innemen; de heeren hebben nu gelegenheid, van hun kant hun argumenten te doen kennen."

Met geen woord wordt in de rede van den Minister over de kosten gerept. Het kostenbezwaar kon dan ook niet wegen. Immers, de kosten beteekenen maar weinig. Er behoeft toch geen ziekenhuis gebouwd te worden, want in de nabijheid van Utrecht bevindt zich het bekende groote ziekenhuis aan den Ouden Rijn, dat bij de opname van een leerstoel in de homoeopatische geneeswijze zeer goede diensten zal kunnen bewijzen.

Intusschen, de Minister heeft de homoeopatische artsen aan het werk gezet. Zij hebben de gevraagde contra-memorie

(Duymaer van Twist e. a.)

ingediend, in het goed vertrouwen, dat de Minister objectief zou oordeelen en daarna zijn houding zou bepalen.

En met welk resultaat? Geen enkele betuiging van sympathie of leedwezen, maar een botte afwijzing, met een beroep op de kosten.

Mijnheer de Voorzitter! Er is in den loop van dit jaar een brochure verschenen van de hand van dr. van der Harst, inhoudende een lezing, welke die arts hield over de beteekenis van de homoeopathie.

Glashelder wordt in deze brochure met de feiten aangetoond, van welke groote beteekenis de homoeopatische geneeswijze voor ons volk is.

Er wordt echter geklaagd over de weinige belangstelling, welke zij van de Regeering ondervindt.

Aan de genoemde brochure nu gaat een inleiding vooraf van de hand van den heer A. F. W. Idenburg, die begint met de verklaring:

> „Tot mijn dertigste jaar heb ik geloofd dat de homoeopathie onzin is."

Waarop dan bijna aan het slot deze mededeeling volgt:

> „Ik ben overtuigd, dat velen door onbekendheid met het wezen en met de resultaten van de homoeopathie in dezelfde oppervlakkige meening leven, waarin ik voor dertig jaren verkeerde. Zeer tot hun nadeel en tot nadeel van de gemeenschap, welke zal worden gebaat door veldwinning van de homoeopathie..
>
> Slechts langs één weg kan dit nadeel worden opgeheven, namelijk door openbaarheid; door propaganda; door bekendmaking van de uitkomsten; door verdediging van de theorie. Als de officieele wetenschap zich niet de moeite kan geven van te luisteren en te onderzoeken, dan wende men zich tot hen, die dupe worden van deze nalatigheid; tot het publiek. Dan ga door het publiek de drang naar de officieele wetenschap en naar de Regeering."

Mijnheer de Voorzitter! Mijn drang gaat ook thans naar de Regeering om recht te vragen.

De zaak der homoeopathie is ook een zaak van recht.

In de Vereenigde Staten van Noord-Amerika is de homoeopathie erkend als een volkomen gelijkwaardige geneeswijze. Daar werken de duizenden artsen tot zegen van honderdduizenden leden der groote gemeenschap.

De zaak der homoeopathie is, gelijk ik zeide, een zaak van het recht.

Daarvoor pleit ik al 20 jaar in deze Kamer. Aan mijn zijde staan thans tal van homoeopathische artsen, terwijl het aantal voorstanders toeneemt, ondanks de tegenwerking, welke de homoeopathie ondervindt.

Een groot deel van ons volk zal blijven aankloppen bij de Regeering om recht te erlangen.

De groote voortrekker der homoeopathie, dr. N. A. J. Voorhoeve, ging helaas door den dood van ons. Maar het werk, dat hij verrichtte, blijft.

Het gaat hier om het bagatel van enkele duizenden guldens, alleen voor een leerstoel, waarvan de Minister het gewicht heeft erkend en tot instelling waarvan hij ernstige overweging toezegde.

Het luttele bedrag mag het gezegend werk der homoeopathie niet tegenhouden.

Nogmaals, ik vraag de Regeering om hier recht te laten wedervaren aan de homoeopathische geneeswijze.

De heer **Beumer**: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van de verhooging, welke door de Regeering is voorgesteld op artikel 31, ten einde in de gelegenheid te zijn om den privaatdocent in de paedagogiek aan de universiteit te Utrecht te bevorderen tot buitengewoon hoogleeraar, zou ik gaarne een vraag aan den Minister willen stellen. Principieel bezwaar zou evenzeer tegen dezen post gemaakt kunnen worden als tegen elken anderen, die ten doel heeft een nieuwen hoogleeraar te benoemen of een privaatdocent of lector tot hoogleeraar of buitengewoon hoogleeraar te maken. Men kan dergelijke bezwaren opperen op dezen grond, dat er geld mede

(Beumer e. a.)

gemoeid is en men bovendien steeds meer gevaar loopt het peil van het hooger onderwijs naar beneden te halen, doordat men een steeds grooter aantal hoogleeraren aan de universiteiten verbindt. Hier bedragen de kosten echter slechts 200 gulden, zoodat er niet lang over gesproken behoeft te worden, terwijl ditmaal het bezwaar, dat het gevaar dreigt, dat men het peil van het hooger onderwijs naar beneden zal halen, ook niet geldt, want ik zou niet gaarne de opmerking achterwege laten, dat zóó iemand, zeker deze titularis, die in aanmerking komt voor de benoeming tot buitengewoon hoogleeraar, volkomen en in alle opzichten waard is aan de universiteit als zoodanig verbonden te worden.

In de Memorie van Toelichting is de zaak tot zeer geringe proportiën teruggebracht en is er met nadruk op gewezen, dat de kosten thans niet zeer hoog zullen zijn. Ik zou echter willen vragen of de bedoeling is, dat, als over eenigen tijd, door het bereiken van een bepaalden leeftijd door dezen titularis, of door het op andere wijze vacant komen van dezen hoogleeraarsstoel, zal moeten worden overwogen, op welke wijze dat onderwijs voortaan zal worden gegeven, een opvolger als buitengewoon hoogleeraar zal worden benoemd, of wellicht een gewoon hoogleeraar, zoodat wij nu niet beslissen over een post van f 200, maar over een uitgaaf van duizenden guldens.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Een mensch *schijnt* soms slechter dan hij is. Dit dacht ik, toen ik de redevoering van den heer Duymaer van Twist hoorde. Deze toch is van de hypothese uitgegaan, dat ik een botte weigering zou hebben gegeven waar het de benoeming van een hoogleeraar in de homoeopathie betreft, en dat ik zelfs koud, ja, eenigszins hostiel, tegenover deze zaak zou staan en dat de geachte afgevaardigde daarom het recht had zich daarover diep teleurgesteld te gevoelen. Laat ik den geachten afgevaardigde wat zachter stemmen door de verzekering, dat deze zaak tot een van de ernstigste onderwerpen behoort, die voor mij op het gebied van het hooger onderwijs bestaan. Ik heb dan ook met groote interesse de brochure van dr. van der Harst gelezen. Ik heb zelf verleden jaar uitgelokt de contramemorie van den heer Voorhoeve. Hieruit blijkt wel, dat deze zaak werkelijk mijn aandacht heeft, en waar dan ook in de Memorie van Antwoord wordt geschreven, dat de pecuniaire omstandigheden van het Rijk er toe hebben geleid om geen post voor te stellen, is dat niets dan de zuivere en naakte waarheid. Ik had er wel een mooie inleiding van sympathie bij kunnen schrijven, maar de geachte afgevaardigde had daaraan niets gehad.

Deze zaak gaat mij in die mate ter harte, dat ik hoop haar in den tijd, die voor ons ligt, af te doen. De Vereeniging voor homoeopathie, die een ziekenhuis heeft in Utrecht, heeft al lang aangedrongen op een eigen leerstoel. Zij moet eindelijk weten waar zij aan toe is. En ik kan dan ook den geachten afgevaardigde verzekeren, dat ik het volgende jaar zal komen met een voorstel tot het vestigen van een leerstoel of met een gemotiveerd voorstel om het niet te doen.

Heel aangenaam hebben mij de woorden aangedaan van den tweeden spreker.

Ik begin om met hem hulde te brengen aan de capaciteiten van den man, dien ik voorstel tot buitengewoon hoogleeraar te doen benoemen, een man, die zijn geheele leven aan de zaak van opvoeding en onderwijs heeft gewijd en die zeker recht heeft op een professoralen zetel. Ik wil echter den geachten afgevaardigde verzekeren, dat het aannemen van dezen post niets praejudicieert voor de toekomst, als deze titularis ons eens kwam te ontvallen, noch wat het buitengewoon, noch wat het gewoon hoogleeraarschap betreft. Deze post is thans op de begrooting gebracht in verband met het belang van ons onderwijs om dezen persoon, die zich daartoe bereid verklaarde, aan de universiteit verbonden te krijgen.

De heer **Duymaer van Twist**: Mijnheer de Voorzitter! Ik dank den Minister voor zijn toezegging, dat hij in den loop van het volgend jaar de zaak tot afdoening hoopt te brengen.

26ste VERGADERING. — 28 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk VA (Dep. van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen) der Staatsbegrooting voor 1923.

Duymaer van Twist e. a.)

Ik kan mededeelen, dat ik daardoor geen gevolg behoef te geven aan mijn voornemen, om van de Kamer een uitspraak te vragen, en de motie, welke ik met zes andere leden had willen indienen, dus kan verscheuren.

De beraadslaging wordt gesloten en onderartikel 31 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderartikelen 32 tot en met 34 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 35, luidende:

„Jaarwedden, voor zoover die niet uit het volgende artikel moeten bestreden worden, verlofstraktementen, toelagen en belooningen der overige ambtenaren en bedienden, f 1 079 895."

De heer **Hiemstra**: Mijnheer de Voorzitter! In het Voorloopig Verslag staat:

„Opgemerkt werd, dat, nu voor alle Rijkswerklieden sedert 1 April 1922 aanspraak op een verlof bestaat van minstens 12 werkdagen per kalenderjaar en voor alle ambtenaren van minstens twee weken, het alle overweging verdient voor het uitwonend personeel bij de Rijksklinieken te Utrecht dezelfde verlofsregeling in te voeren."

In de Memorie van Antwoord deelt de Minister mede:

„De verlofsregeling voor beambten bij de universitaire instellingen, waaronder ook begrepen is het personeel bij de Rijksklinieken, maakt een onderwerp van behandeling uit in de bijzondere commissie van georganiseerd overleg van het niet-doceerend hooger-onderwijspersoneel."

Deze zaak staat toch anders, want zij is reeds, naar ik mij heb laten mededeelen, in de bijzondere commissie van hooger-onderwijspersoneel geweest. De regeling van het verlof voor het personeel heeft een punt van bespreking uitgemaakt in de zesde vergadering dier commissie, gehouden op 6 Juli 1922.

In het verslag dezer vergadering komt het volgende besluit voor:

„Voor het overige bedienend personeel — dus met uitzondering van de wetenschappelijke ambtenaren — zou de commissie dan aan den Minister van Onderwijs en van Landbouw reeds thans in overweging kunnen geven, het verlof voor het vervolg te bepalen op 18 werkdagen per jaar, te verdeelen over de drie vacanties en te regelen door de hoofden der afdeelingen in overleg met het personeel. Voor dit jaar zou dan tevens kunnen worden verzocht, om, voor zoover door sommige groepen minder dan twee weken verlof genoten werd, aan deze het minder genoten verlof alsnog toe te kennen.

Aldus wordt besloten."

Uit deze mededeeling blijkt dus, dat de quaestie van het verlof reeds is behandeld in de Commissie voor georganiseerd overleg en dat deze een voorstel heeft gedaan aan de Ministers van Landbouw en Onderwijs. Gaarne zou ik den Minister willen vragen, of hij alsnog genegen is, aan dat verzoek te voldoen en aan dit personeel dit jaar alsnog recht op meer vacantie te verleenen.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Deze zaak is niet zoo eenvoudig als zij lijkt. Het is daarom, dat in de Memorie van Antwoord is neergeschreven, dat zij nog een nader onderzoek eischt. Immers, wanneer wij den verloftijd voor het personeel bij de Rijksklinieken brengen op 12 dagen, is het noodzakelijk gevolg daarvan, dat het personeel moet worden uitgebreid. Want uit de adviezen, die ik heb gekregen, is

(Minister de Visser e. a.)

gebleken, dat er in de bestaande Rijksclinieken geen voldoende plaats is voor een grooter aantal van dergelijke personen, zoodat aan een langeren verloftijd noodzakelijk verbonden een uitbreiding van de Rijksclinieken, wat natuurlijk nieuwe financieele uitgaven met zich brengt. Het is om die reden, dat de zaak niet zoo eenvoudig is en nog nader in onderzoek is bij het Departement en bij curatoren.

De heer **Hiemstra**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan den Minister toestemmen, dat deze quaestie niet zoo eenvoudig is, maar zij is toch ook al geruimen tijd hangende. Reeds bijna twee jaren wordt hierover gesproken en geconfereerd. De Minister heeft ook niet tegengesproken, dat een advies is uitgebracht door de Commissie voor georganiseerd overleg, maar uit het antwoord van Zijn Excellentie heb ik begrepen, dat de uitvoering van dat advies op moeilijkheden zou afstuiten. Ik hoop daarin te mogen lezen de toezegging van den Minister, dat als die moeilijkheden zonder al te veel bezwaar kunnen worden overwonnen, dat advies zal worden opgevolgd. Het verwondert mij wel, dat de Commissie voor georganiseerd overleg de consequenties van haar advies niet heeft voorzien, maar ik kan niet beoordeelen wie in deze gelijk heeft. In elk geval hoop ik dat, zoodra het eenigszins mogelijk is, het onrecht, dat nu al geruimen tijd bestaat, door den Minister zal worden opgeheven.

De beraadslaging wordt gesloten en onderartikel 35 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderartikelen 36 tot en met 41 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 42, luidende:

„Jaarwedden, voor zoover die niet uit het volgende artikel moeten bestreden worden, verlofstraktementen, toelagen en belooningen van de gewone hoogleeraren, buitengewone hoogleeraren en lectoren aan de onderscheidene faculteiten, f 432 400."

De heer **Scheurer**: Mijnheer de Voorzitter! In het Voorloopig Verslag is de vraag gedaan, wat de Minister denkt te doen voor het onderwijs in de huid- en geslachtsziekten aan de Rijksuniversiteit te Groningen. Daarop heeft de Minister geantwoord dat, zoodra hem voorstellen van het curatorencollege bereiken, hij zal beslissen op welke wijze in dat onderwijs kan worden voorzien.

De toestand, die thans bestaat, kan niet bestendigd blijven. De medische faculteit te Groningen zonder onderwijs in huid- en geslachtsziekten is uit wetenschappelijk en uit practisch oogpunt ontoelaatbaar. De studenten zien ook met verlangen uit naar de beslissing van den Minister, waardoor dit onderwijs weer geregeld zal worden gegeven. Vroeger werd dit onderwijs gegeven. Er zijn toen moeilijkheden ontstaan van verschillenden aard, misschien lag dat ook aan personen, ik weet het niet precies, maar het gevolg is, dat het onderwijs niet meer wordt gegeven, tot schade van de opleiding, maar ook ten nadeele van de patiënten. Uit informaties, die ik heb ingewonnen, blijkt, dat er veel patiënten zijn, die wachten op een dergelijke behandeling. Ook is het mij bekend, dat het onderwijs wel gegeven kan worden, maar dat er misschien formeele moeilijkheden zijn, die een beslissing tegenhouden. Ik zou er bij den Minister op willen aandringen deze zaak zoo spoedig mogelijk te regelen en iemand aan te wijzen, die met het onderwijs kan worden belast. De Minister heeft in de Memorie van Antwoord gezegd, dat hij nog geen voorstellen van het curatorencollege heeft ontvangen en ik kan dus niet verwachten, van Zijn Excellentie reeds nu een afdoend antwoord te ontvangen. Gaarne zal ik vernemen, of reeds een beslissing is genomen en, zoo neen, of deze spoedig zal worden genomen.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Met den geachten

(Minister de Visser e. a.)

afgevaardigde moet ik erkennen, dat het onderwijs in de huid- en geslachtsziekten aan de universiteit te Groningen op het oogenblik in een ongelukkig stadium verkeert. Prof. Reddingius heeft een reeks van jaren, geholpen door assistenten, het onderwijs in die ziekten gegeven, maar een tweevoudige onaangenaamheid deed zich sindsdien voor. In de eerste plaats bleek het anatomisch laboratorium te klein; er was geen voldoende plaats voor het onderzoek. En in de tweede plaats was het zoo goed als onmogelijk een docent te vinden. Want ook de assistenten, die hielpen, zijn de een na den ander heengegaan. Dit alles heeft ten gevolge gehad, dat het onderwijs in het gedrang is gekomen.

Toen is een gelukkig voorstel gedaan vanwege curatoren, nl. om in overleg van Rijk, provincie en gemeente, waarbij ieder een deel van de kosten zou dragen, te komen tot oprichting van een houten gebouw, waarin dan dat onderwijs zou worden gegeven. Maar steeds bleef de eigenaardige moeilijkheid, om een lector te vinden, die dat onderwijs zou geven. Want de Hollander, dien men daarvoor op het oog had, bedankte, en toen men een buitenlander zou zoeken, wenschten velen een buitenlander niet. Zoo ontstond bij die misère weder een nieuw conflict.

Echter afgescheiden van de laatste persoonlijke quaestie staat de zaak nu zoo, dat door den Rijksbouwmeester wordt onderzocht, of met dat plan tot oprichting van een houten gebouw de moeilijkheid wat de ruimte betreft zou zijn opgeheven.

Ik kan in elk geval den geachten afgevaardigde de verzekering geven, dat ik in de richting, waarin ik thans werkzaam ben, zal voortgaan en ik hoop, dat de moeilijkheid, wat de quaestie van den buitenlander betreft, ook in overleg met de faculteit en curatoren zal worden opgeheven, zoodat binnen niet te langen tijd men te Groningen weer gelegenheid zal hebben om het onderwijs in huid- en geslachtsziekten te volgen.

Mevrouw **de Vries—Bruins**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou naar aanleiding van deze quaestie gaarne een enkel woord zeggen. Ik meen, dat de indruk, dien de Minister heeft gevestigd, niet geheel juist is. Ik ben uit den aard der zaak met de Groningsche toestanden speciaal op de hoogte, en ik ben overtuigd, dat de moeilijkheden, die er zijn gerezen, andere zijn dan de Minister heeft genoemd. De moeilijkheid is deze.

Het onderwijs in huid- en geslachtsziekten is tot voor eenige jaren in Groningen absoluut niet gegeven. Dat was natuurlijk een groote leemte in het onderwijs. Door de klinische hoogleeraren is al jarenlang aangedrongen op het beschikbaar stellen van een post op de begrooting om in die leemte te voorzien. Toen is, onafhankelijk van den wensch van den klinischen hoogleeraar, de hoogleeraar in de pathologische anatomie een polikliniek gaan openen voor huid- en geslachtsziekten, waaraan hij colleges verbond. Nu heeft dat den wensch van de klinische hoogleeraren eenigszins bemoeilijkt. Het vorige jaar leek het er naar, dat er een regeling zou komen, die definitief was, en onmiddellijk daarna heeft prof. Reddingius zijn kliniek en colleges gesloten, omdat hij inzag, dat beide belangen met elkaar in strijd waren. Het was dus niet uit gebrek aan ruimte in het pathologisch anatomisch laboratorium of omdat de hoogleeraar te oud werd, maar omdat dit onderwijs niet geheel overeenstemde met de wenschen van de klinische hoogleeraren. Aan het pathologisch-anatomisch laboratorium is natuurlijk nooit gelegenheid geweest voor het opnemen van patiënten. De kliniek had daarmede niets te maken. De klinische hoogleeraren meenden, dat het onderwijs verbonden moest worden aan het academisch ziekenhuis, omdat de studenten gelegenheid moesten hebben om de patiënten te observeeren.

In dien zelfden tijd is in den gemeenteraad van Groningen aangedrongen op een betere voorziening in de behandeling van deze patiënten, omdat door de sluiting van de kliniek van prof. Reddingius de poliklinische behandeling in Groningen eigenlijk niet meer bestond.

Nu vinden wij op deze begrooting weer geen post uitgetrokken voor een lector of hoogleeraar in de huid- en geslachtsziekten, hetgeen wil zeggen, dat daarin dit jaar weer geen onderwijs zal worden gegeven in dit vak, ook niet door prof. Reddingius, want die heeft zijn onderwijs gestaakt, en waar dit onderwijs hem van Rijkswege niet was opgedragen, heeft hij zijn colleges ook weer zelfstandig gesloten. De klinische hoogleeraren zijn niet in staat gesteld, voor dit onderwijs te zorgen, omdat daarvoor geen post op de begrooting staat. Er zal dus geen onderwijs worden gegeven en er zal ook geen gelegenheid zijn voor het verplegen van deze patiënten.

(de Vries—Bruins e. a.)

Nu heeft de Minister gezegd, dat de moeilijkheid ook hierin bestond, dat men niet wist, welke docent men moest benoemen. Den Hollander kon men niet krijgen en over den buitenlander was men het niet eens. Maar in hoofdzaak kwam het hierop neer, dat geen voldoende bedrag beschikbaar werd gesteld, want als men een specialist in huid- en geslachtsziekten wil hebben, die een behoorlijke praktijk heeft, en men wil dien binden aan het onderwijs, moet men hem een behoorlijk salaris aanbieden, anders krijgt men hem niet. De moeilijkheid is dus een financieele. Helpt de Regeering niet, dan zullen wij den toestand behouden, zooals die op het oogenblik is: geen onderwijs in deze belangrijke vakken, geen goede behandeling en verpleging voor de patiënten.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik merk in de eerste plaats op, dat het betoog van de geachte afgevaardigde, voor zoover het het eerste gedeelte betreft, volkomen langs mijn betoog heenging.

De geachte afgevaardigde heeft niet bestreden, wat ik gezegd heb, alleen aan het slot zeide zij, dat de reden van het niet kunnen krijgen van een lector was van financieelen aard.

Dat nu is ons punt van verschil. Want daarvan blijkt niets in de stukken, die mij zijn toegezonden. Ik wil nog even voorlezen, wat de curatoren mij officieel over deze zaak hebben geschreven.

> „Nadat professor Reddingius deze colleges niet meer gaf, hebben wij getracht de colleges en de kliniek van professor Reddingius zoo goed mogelijk door de assistenten te doen continueeren en te trachten de benoeming van een goeden lector te bevorderen. Wij hebben nòch het een, nòch het ander kunnen bereiken. De assistenten weigerden en vertrokken, terwijl het ook niet mogelijk bleek de lokalen in het anatomisch laboratorium daarvoor te blijven gebruiken. De Faculteit had toen op ons verzoek een aanbeveling ingezonden voor een lector, waarop voorkwamen ....." (iemand, Mijnheer de Voorzitter, wiens naam ik hier niet zal noemen) „en twee buitenlandsche geleerden. ....." (nl. de persoon, wiens naam ik hier niet vermeld), „weigerde zich een benoeming te laten welgevallen, daar hij hier zelfs geen plaats voor een kliniek zoude vinden."

Mijnheer de Voorzitter! Van de financiën wordt hier dus niet gesproken, alleen van de plaats, die hij niet voor een cliniek zou kunnen vinden.

> „De Faculteit meende, dat het toch niet aanging, iemand uit den vreemde naar hier te benoemen, wanneer niet eerst voor een installatie, al was die nog zoo eenvoudig, kon worden gezorgd."

Mijnheer de Voorzitter! De nadruk ligt dus op het gemis van localiteit, geschikt om straks dezen of genen uit te noodigen dien post te bekleeden.

Nu ben ik in de eerste plaats doende mij die localiteit te verzekeren, omdat ik overtuigd ben, dat wanneer deze er eerst is, des te gemakkelijker iemand gevonden zal worden, die zich beschikbaar stelt het lectoraat in de huid- en de geslachtsziekten aan de Groningsche universiteit aan te nemen.

Mevrouw **de Vries—Bruins**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister is van meening, dat het eerste gedeelte van mijn betoog ging langs hetgeen door hem is gezegd. Hetgeen ik

(de Vries—Bruins e. a.)

opmerkte, is echter niet geweest in antwoord op wat hij zei. Ik heb gemeend, dat te moeten zeggen, om goed te doen begrijpen hoe de toestand in Groningen is. Daarom heb ik een terugblik geworpen op wat aan den tegenwoordigen toestand voorafging.

In de tweede plaats zegt de Minister, dat hij van het college van curatoren bericht heeft gekregen, dat na het sluiten van de colleges van professor Reddingius de curatoren wel degelijk getracht hebben een docent te krijgen. Ik heb dat niet tegengesproken.

Ik heb gezegd: nadat professor Reddingius de colleges gesloten heeft, heeft men van de zijde van de clinische hoogleeraren alles gedaan om een docent te krijgen, omdat nu het onderwijs geheel stilstond. Het spreekt vanzelf, dat de docent een cliniek moet hebben. Ook daarvoor heeft men alles in het werk gesteld.

Waar men echter geen behoorlijk salaris zou kunnen geven, was er geen quaestie van, dat men een docent zou krijgen, al had men een cliniek.

Mijnheer de Voorzitter! Dat zijn m. i. niet twee dingen, die tegenover elkaar staan, maar die naast elkaar gaan. Men moet een behoorlijk salaris kunnen geven en een ruimte hebben tot behandeling van patiënten. Daarom geloof ik, dat wat ik gezegd heb niet onjuist is. Het gaat ook niet in tegen wat de Minister gezegd heeft.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch nogmaals de opmerking te maken, dat ik het niet met de geachte afgevaardigde eens kan zijn, dat hier twee hoofdbezwaren in het spel zijn, nl. de quaestie van het salaris en het niet hebben van voldoende ruimte.

Indien het eerste het geval was, zouden de zoo ijverige curatoren van de Groningsche universiteit dit zeker op den voorgrond hebben gesteld. Waar dat niet het geval is en er alleen sprake is van gebrek aan beschikbare ruimte, houd ik mij voorloopig daaraan en wensch ik in die richting de oplossing van het vraagstuk te bewerken.

De beraadslaging wordt gesloten en onderart. 42 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderartt. 43 tot en met 85 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over de IIIde afdeeling (*Middelbaar Onderwijs*) in het algemeen.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, den spreektijd bij deze afdeeling vast te stellen op hoogstens 15 minuten.

Daartoe wordt besloten.

Mevrouw **de Vries—Bruins**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister van Onderwijs wil ook bij het middelbaar onderwijs bezuinigen, en wel, voor zooveel betreft de traktementen der leeraren, op de volgende manier:

1°. door opvoering van het aantal leerlingen, waarbij splitsing van klassen wordt toegepast;

2°. door vermindering van het door de leeraren te geven getal lesuren;

3°. door omzetting van het lesuur van 50 minuten in een lesuur van 60 minuten;

4°. door reclassificatie van de gemeenten, en

5°. door de technische herziening van de salarisregeling.

Nu heeft één dezer dagen de Vereeniging van leeraren bij het Middelbaar Onderwijs een onderhoud gehad met den Minister en daar is o. m. ter sprake gekomen de omzetting van het lesuur van 50 minuten in dat van 60 minuten. De Miniseter zeide in deze nog geen beslissing te hebben genomen. De Minister vergeleek een eventueele omrekening der lesuren met de vermeerdering van de werkuren aan de Departementen. De vigeerende 50-minutenregeling was hem niet sympathiek, omdat zij op sommige scholen werd gesaboteerd, doordat men zonder pauze de lessen op elkander deed volgen.

Hieruit blijkt, dat de Minister deze zaak uitsluitend bekijkt als een quaestie van werktijd voor de leeraren, maar ik meen dat deze opvatting niet juist is. Ik meen, dat de invoering van de 50-minuten-lesuren niet ten doel had den werktijd van de leeraren in te krimpen, maar om de onderwijsbelangen te dienen. Men meende daardoor meer tijd te hebben voor de verschillende vakken en vond bovendien, dat in 50 minuten voor het onderwijs hetzelfde bereikt kon worden als in 60. Bovendien zou een andere regeling van de lesuren meer vrijen tijd voor de leerlingen kunnen geven.

Als gevolg van dezen maatregel heeft men dan ook op verschillende scholen 3 in plaats van 2 vrije middagen gekregen; op andere scholen zijn de lessen zoo verdeeld, dat men langere middagpauzen houdt, en de bedoeling was in het algemeen, om deze wijziging van de lesuren te doen strekken tot nut van den leerling en van het onderwijs.

Nu zegt de Minister: de ambtenaren moeten langer werken, de leeraren dus ook. Ik laat hen in plaats van 50 minuten 60 minuten per lesuur werken; dat kan heel goed, want die 10 minuten pauze neemt men toch niet overal.

Ik geloof zelfs, dat die pauze nergens gegeven wordt, en ik denk ook, dat men aan een middelbare school met dergelijke pauze tusschen de lesuren een toestand zou krijgen, die volstrekt niet gewenscht is. Op alle middelbare scholen heeft men één keer op een ochtend pauze en evenzoo des middags; dat is een pauze van 10 à 15 minuten.

Ik meen zelfs, dat een pauze van 10 minuten na elk uur ongunstig zou werken.

Ten slotte nog een enkel woord over de uitspraak van den Minister bij die conferentie, dat de leeraren niet meer getroffen worden dan de ambtenaren.

In de eerste plaats wil de Minister opvoering van het aantal leerlingen per klasse. Deze maatregel zal zonder eenigen twijfel naast verslechtering van het onderwijs ook meer arbeid geven aan de leeraren. Men denke eens aan leeraren in de wiskunde, de natuur- en scheikunde, de plant- en dierkunde, die geplaatst worden voor een klas van 30 leerlingen. Het werk wordt dan voor hen buitengewoon moeilijk. Bovendien komt er veel meer correctie.

Verder de vermeerdering van het aantal door de leeraren te geven aantal lesuren, wat beteekent verlenging van hun werktijd.

Door de verandering van de lesuren van 50 minuten in lesuren van 60 minuten wordt ook een verslechtering voor de leeraren veroorzaakt. En dan krijgt men nog de technische salarisherziening, die er nog niet is, maar waarvan wij ook kunnen verwachten, dat zij een verslechtering voor deze leeraren zal geven.

Dus in alle mogelijke opzichten komt men hier met bezuinigingsmaatregelen, die veel meer op deze leeraren zullen drukken dan op andere ambtenaren, en ik spreek dan ook de hoop uit, dat de Minister alsnog bereid zal zijn eenige wijziging in zijn voornemens te brengen.

De heer **van der Molen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil mij aansluiten bij hen die den Minister dank gebracht hebben voor den maatregel, die getroffen is, om aan de besturen van bijzondere gymnasia en hoogere burgerscholen gelegenheid te openen om kasgeld te krijgen voor het doen der loopende uitgaven. De Minister deelt echter op bladz. 12 der Memorie van Antwoord mede:

> „De rente, verschuldigd wegens het van Rijkswege verstrekte kasgeld, kan niet worden aangemerkt als een uitgave, *rechtstreeks* ten behoeve van den goeden gang van het onderwijs gedaan."

Deze departementale opvatting moet ik ten sterkste bestrijden, niet zoozeer om het geld dat hiermede gemoeid is, dan wel om de consequenties, die hieraan eventueel verbonden zouden kunnen worden.

In welke zaak ook zal men de rente van het kasgeld, dat

(van der Molen e. a.)

men noodig heeft om de zaak gaande te houden, om de loopende uitgaven te kunnen betalen, aanmerken als uitgaven ten behoeve van het bedrijf gedaan. Wanneer nu hier de Minister met zoo groote stelligheid zegt, dat de rente van het kasgeld niet is een uitgave, rechtstreeks ten behoeve van het onderwijs gedaan, dan meen ik dat te moeten bestrijden. Niet om de vraag op te lossen, wie het dan moet betalen, daarom gaat het in tweede instantie; in eerste instantie gaat het over de vraag, of uit boekhoudkundig oogpunt, uit een oogpunt van bedrijfsrekening de thans door den Minister gegeven verklaring juist is.

Ik meen, op grond van ervaringen, in alle bedrijven opgedaan, dat de rente van het kasgeld behoort tot de uitgaven voor het bedrijf.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! In antwoord op hetgeen mevrouw de Vries—Bruins heeft opgemerkt, wil ik in de eerste plaats zeggen, dat het mij leed heeft gedaan, dat die geachte afgevaardigde, wanneer men met het oog op de eischen van bezuiniging den menschen vraagt om wat harder en wat langer te werken, daaruit terstond de conclusie trekt, dat dit een verslechtering beteekent van de positie der menschen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou het in zekeren zin kunnen omkeeren en zeggen: het is dikwijls voor de menschen veel beter, dat zij wat harder en wat meer werken. En wanneer nu tegen de leeraren van het lager onderwijs wordt gezegd: gij krijgt grootere klassen en gij moet dus harder werken, en wij passen dien regel toe over de geheele linie van het onderwijs, zoo zelfs, dat aan hoogleeraren, die aandringen op het aanstellen van assistenten, geantwoord wordt: er worden geen nieuwe assistenten aangesteld, gij moet zelf maar meerder werk doen, dan zou het toch al te wonderlijk zijn, als men daaruit de conclusie trok, dat de positie van al die menschen wordt verslechterd.

Ik wil mij zelf niet als voorbeeld nemen, maar ik wil toch dit even zeggen, dat ik, toen ik in Rotterdam predikant was en aan 1500 leerlingen 33 uur per week les moest geven, terwijl daarbij nog allerlei ander werk kwam, als huisbezoek, prediking, enz., het nooit in mijn hoofd gekregen heb te zeggen, dat nu mijn positie bij vroeger zooveel slechter geworden was, al verdiende ik niet meer.

Mijnheer de Voorzitter! Die heele aanklacht van verslechtering van de positie van de menschen, omdat zij wat langer moeten werken, wijs ik onherroepelijk af. Wij allen hebben in dezen tijd van bezuiniging de ernstige roeping om die gedachte uit de hoofden en de harten van de menschen uit te roeien. Ik hoop dan ook, dat de geachte afgevaardigde niet op dien weg zal voortgaan. Ik erken, dat als de menschen 30 uren per week moeten werken en de lesuren van 50 op 60 minuten worden gebracht, dat meer arbeid met zich brengt. Maar dit is zoo erg niet. Bovendien heeft men, zooals ik in de stukken heb gezegd, die vermindering van het aantal minuten van 60 tot 50 destijds verdedigd met het oog op de gewenschte verademing voor de leeraren, als zij ¾ uur hadden gedoceerd, en voor de leerlingen, als zij ¾ uur hadden geleerd. Maar in de practijk is gebleken, dat men dat op zeer veel scholen aldus heeft toegepast: om 9 uur beginnen, de eerste les duurt tot 10 minuten vóór 10, dan zoo spoedig mogelijk beginnen aan de tweede les, welke dan duurt tot 10 minuten over halfelf, vervolgens beginnen met de derde des, die duurt tot even vóór halftwaalf, om dan naar huis te gaan. Wat komt er dan van die verkwikking of ontspanning voor leeraren en leerlingen, waarom het toch eigenlijk begonnen is, terecht?

Niets! Ik wensch dan ook niet alleen in het belang van de bezuiniging die 50 minuten tot 60 minuten terug te brengen, zoodat de lesuren voortaan zullen duren van 9—10, van 10—11 en van 11—12 uur. Ik meen, dat in dezen tijd ieder door harder te werken iets moet doen om den Staat te brengen uit den benarden financieelen toestand, waarin hij verkeert. Ik herhaal, dat in dezo natuurlijk de billijkheid moet worden betracht en met betrekking tot elke geleding van het onderwijs, hooger, middelbaar, nijverheids- en lager onderwijs, datzelfde beginsel zal moeten worden toegepast.

(Minister **de Visser e. a.**)

Over de bijzonderheden der nieuwe regeling kan ik mij op dit oogenblik moeilijk uitspreken, omdat de regeling nog niet gereed is. Ik wensch over sommige détails mijn deskundige adviseurs nog te raadplegen.

Was deze geachte afgevaardigde eenigszins onbillijk, niet minder heeft de geachte afgevaardigde, die het laatst sprak, zich aan eenige onbillijkheid schuldig gemaakt bij de beoordeeling van de zaak, waarover hij sprak. De schoolbesturen hebben verlegen gezeten met de financiën, omdat zij zeer veel moesten voorschieten en het Rijk betrekkelijk laat betaalde. Toen heb ik het in overleg met mijn ambtgenoot van Financiën en met de betrokken schoolbesturen zoover weten te brengen, dat de besturen een voorschot zouden kunnen krijgen, maar het Departement van Financiën heeft te recht, ook met het oog op de bezuiniging, geconditionneerd, dat over die voorschotten, welke liepen over bedragen van duizenden guldens, een rente van 4½ percent zou worden in rekening gebracht. Nu zegt de geachte afgevaardigde, dat dit onbillijk is, omdat de schoolbesturen eigenlijk recht hebben op het geheele bedrag. Wij moesten echter de balans in evenwicht houden, aan den eenen kant onze financiën niet benadeelen en aan den anderen kant de schoolbesturen helpen. Daarom heb ik gezegd tot de schoolbesturen, dat zij wel een voorschot konden krijgen, maar dat er dan 4½ percent rente bij in rekening zou worden gebracht.

Nu de geachte afgevaardigde zich heeft beklaagd, wil ik even een element naar voren brengen, waaruit blijkt, dat de positie van de bijzondere schoolbesturen, vooral nu zij een voorschot krijgen en daarvan slechts 4½ percent rente hebben te betalen, niet zoo ongunstig is. De schoolgelden toch voor het bijzonder onderwijs worden berekend naar hetgeen de openbare instellingen aan schoolgeld heffen. Maar de besturen mogen hooger schoolgeld heffen, en als zij dit doen en verrekening met het Departement geschiedt, dan wordt dat meerdere, dat zij van de ouders der kinderen krijgen, niet in rekening gebracht. Dit is dus een bate, welke de schoolbesturen geheel voor zich mogen houden.

Wanneer ik dan ook dat voordeel voor de schoolbesturen in de weegschaal stel tegenover de 4½ percent, dan mag ik concludeeren, dat deze kleine bijdrage niet van dien aard is, dat men daarop aanmerking mag maken, en ik hoop daarom, dat dit debat zal eindigen met een woord van dank voor hetgeen in dit opzicht voor de bijzondere scholen van middelbaar onderwijs is gedaan.

Mevrouw **de Vries—Bruins**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft met eenige verontwaardiging gesproken, toen hij begon over den werktijd van de leeraren bij het middelbaar onderwijs. Hij begon over zich zelf te spreken en zeide, dat hij indertijd 33 uur les had gegeven en daarnaast nog zijn ziekenbezoeken en zijn predikatie. Ik geloof toch niet, dat het billijk is iedereen met Zijn Excellentie te vergelijken. Als wij spreken over leeraren bij het middelbaar onderwijs, spreken wij over doorsnee leeraren, en nu geef ik direct toe, dat er menschen zijn, die daar ver boven uitsteken, zooals Zijn Excellentie, maar wij hebben niet alleen met uitstekende menschen te doen. De leeraren met een volledige betrekking en met correctiewerk enz. er bij hebben het niet zoo gemakkelijk als de Minister nu voorstelt. Ik meen zelfs, dat ze een vrij moeilijke betrekking hebben.

Nu zegt de Minister, dat er harder gewerkt moet worden en dat daarom de leeraren evengoed harder moeten werken als andere ambtenaren, maar dan kom ik er tegen op, dat de Minister de verslechtering voor de leeraren grooter maakt dan voor anderen.

De heer **van der Molen**: Mijnheer de Voorzitter! In zake de lesuren van 50 minuen sta ik geheel aan de zijde van den Minister. Reeds in 1918 of 1919 heb ik er hier op gewezen, hoe die paedagogische overwegingen, om tusschen de lessen eenigen tijd te hebben voor ontspanning voor de leerlingen, in de practijk tot nul zijn gereduceerd. Ik heb in mijn qualiteit van wethouder van Rotterdam dan ook meermalen les-

(van der Molen e. a.)

roosters onder de oogen gehad, waarbij les werd gegeven van 8.50 tot 12.10 en van 1½ tot 4 uur, dus 7 uren per dag, zoodat er leeraren waren, die op Woensdag 11 uur reeds 17 uren les hadden gegeven en het verdere gedeelte van de week vrij waren. Ik heb dat altijd een ongezonden toestand gevonden, omdat in het bewustzijn van anderen een lesuur altijd een klokuur is en, wanneer over de salarissen werd gesproken, nooit werd gezegd: het zijn lessen van 50 minuten. Er werd dan gezegd: wij geven wel 30 uren les, maar dat waren lesuren van 50 minuten, dus ruim 25 klokuren. Een herstel van die regeling, op den grondslag van de doodgewone werkelijkheid, dat een uur een uur is, is dan ook geheel normaal!

Wat betreft de renteberekening, heb ik gezegd, dat het er niet om ging, wie dat betalen moest. Dat was secundair. Ik wil gaarne den Minister nogmaals een woord van lof brengen voor de regeling, die hij in dit opzicht getroffen heeft, want het is vooral op mijn aandringen geweest, dat de Minister verleden jaar de belofte gegeven heeft, een dergelijke regeling te zullen ontwerpen en die regeling werkt ook goed. Maar dat heeft met alles wat de Minister daaromtrent heeft gezegd niets te maken. Wanneer de Minister dan zegt: er is toch een aardige rentebesparing verkregen voor die scholen, dan antwoord ik: daarom was het begonnen. Ik heb verleden jaar betoogd, dat de bijzondere scholen, doordat geen voorschot verleend werd, in de noodzakelijkheid waren om 7 of 8 pct. rente te betalen aan de kassiers, wat ik weggeworpen geld vond. Toen Financiën bereid bleek, geld voor te schieten tegen 4½ pct., heb ik gezegd: die 2½ pct. die niet verrekend worden zijn in ieder geval winst, al kan ik mij voorstellen, dat Financiën voor dat kasgeld 4½ pct. rente wil berekenen, voor het Departement van Onderwijs, dat de onderwijsuitgaven van de bijzondere instellingen heeft te beoordeelen, gelden de uitgaven voor rente ook als uitgaven rechtstreeks ten behoeve van het onderwijs, Nu heeft de Minister gezegd: voor het bijzonder onderwijs geldt de regeling, dat het schoolgeld berekend wordt naar de schoolgeldregeling voor het openbaar onderwijs, Ook dat was mij bekend. De Minister heeft ons de gunst verleend dat wij hooger schoolgeld mogen heffen dan de openbare inrichtingen, een gunst die absoluut noodig was, omdat de Minister allerlei uitgaven buiten de rekening schoof. Wij hebben altijd gezegd: wanneer u die rente niet in de berekening wilt opnemen, wanneer u die uitgaven voor de inrichting en de exploitaite van de school niet wilt erkennen, dan moet er toch een bron zijn waaruit die andere uitgaven voldaan kunnen worden. De Minister heeft toen gezegd: heft dan hooger schoolgeld, en wanneer wij dat zoo hooren zeggen, blijkt, dat daarin een element zit waardoor wij niet in gunstiger, maar in ongunstiger positie zijn gekomen. Daarover wilde ik het echter niet hebben. Ik wilde het alleen hebben over deze boekhoudkundige vraag, of rente voor kasgeld gerekend mag worden onder de uitgaven van het bedrijf, ja of neen. Die vraag heeft de Minister niet behandeld, maar die vraag kan de Minister ook niet ontkennend beantwoorden.

De heer **Rutgers**: Mijnheer de Voorzitter! Over de verhooging van het aantal minuten per lesuur van 50 tot 60 meen ik een enkele opmerking te moeten maken. Ik misgun den Minister de taak, die hij in dit opzicht te volbrengen heeft, zeker niet. Het doorvoeren van deze hervorming zal zeker op groote moeilijkheden stuiten. Het schijnt wel eenvoudig en vanzelfsprekend, dat een uur 60 minuten moet tellen; met het zonneuur van 60 minuten zijn wij vertrouwd, meer dan met de uren van 50 minuten, die een eenigszins zonderling product van de administratieve practijk zijn. Het lijkt mij echter dat aan een overgang van het eene stelsel in het andere. groote moeilijkheden verbonden zijn. Men kan niet de uren van 50 op 60 minuten brengen door eenvoudig iederen leeraar 10 minuten langer les te laten geven. Dan zouden — het zij met allen eerbied voor het onderwijs gezegd — de leerlingen de dupe worden, aangezien zij nu reeds op gymnasia en hoogereburgerscholen zooveel onderwijs ontvangen als zij redelijkerwijs kunnen verdragen. Wanneer het aantal lesuren, dat zij op de banken moeten doorbrengen, met een-vijfde werd verhoogd, zou dat ten nadeele van de leer-

(Rutgers e. a.)

lingen komen. Wanneer nu niet kortweg het aantal uren met een-vijfde kan worden verhoogd, zullen dus wijzigingen in het leerplan moeten worden gebracht, en wijzigingen van tamelijk ingrijpenden aard. Wanneer in een klasse thans zes lesuren van 50 minuten in één vak worden gegeven, dan zijn die wel te veranderen in vijf lesuren van 60 minuten, maar 2 lesuren van 50 minuten zijn in een rooster, waarin gerekend wordt met uren van 60 minuten, niet te verwerken. Het aantal uren, dat in den loop van vijf of zes jaren op de banken wordt doorgebracht, zal moeten worden opgeteld en dan zal men het leerplan en den lesrooster geheel moeten omwerken. Dat lijkt mij een zaak van niet zoo eenvoudigen aard, te minder waar een nieuwe wet op het middelbaar onderwijs aanhangig is, die allicht straks ook voor het leerplan van groote beteekenis zal zijn, en nieuwe veranderingen zal medebrengen.

Van eenvoudigen aard lijkt mij evenmin de vraag, wat nu met de salarissen zal moeten gebeuren.

Wanneer het gevolg van de verlenging van de lesuren van 50 op 60 minuten zou zijn, dat het aantal te geven lesuren geringer wordt, zou gevraagd moeten worden, welke gevolgen dat heeft ten opzichte van de salarissen der leeraren, in de eerste plaats voor de leeraren met een gegarandeerd minimum aantal lesuren boven hetgeen waarop het grondsalaris is berekend. Die gevolgen zijn niet gemakkelijk te overzien.

Het kan de bedoeling zijn, om eenigen meerderen arbeid te vragen, maar de bedoeling kan toch niet zijn, om een hervorming in te voeren, die mee zou brengen, dat de leeraren aan de hoogereburgerscholen en gymnasia behalve de 8½ pct. pensioenkorting ook nog een vermindering van hun salarissen zouden moeten ondergaan, die voor sommigen hunner zeer gevoelig zou zijn!

Wanneer ten opzichte van de salarisregeling der leeraren nog eenige bezuiniging zou moeten worden gezocht, zou ik den Minister willen vragen dan liever zijn blik te richten naar de leeraren, die gecumuleerde betrekkingen hebben aan 2, 3 instellingen van onderwijs. Er zijn er, die aan drie inrichtingen van onderwijs een betrekking bekleeden en dientengevolge een salaris ontvangen, dat zeer aanmerkelijk uitgaat boven hetgeen hun ambtgenooten ontvangen, die hetzelfde aantal uren les geven aan één instelling. Dat geluk valt vooral te beurt aan de leeraren, die bijvakken onderwijzen. Zoo ziet men, dat bij voorbeeld een gymnastiekleeraar, die aan verschillende instellingen onderwijs geeft, een salaris geniet, dat aanmerkelijk te boven gaat het salaris van andere leeraren, die aan één instelling een evengroot aantal uren geven.

Bij een eventueele herziening der salarisverordening zou eerder in die richting zijn te zoeken om te komen tot bezuiniging.

Het is mij niet gelukt, hoezeer ik over die vraag heb nagedacht, mij helder voor oogen te stellen de gevolgen, die er verbonden zullen zijn aan het brengen van de lesuren van 50 op 60 minuten ten opzichte van de salarissen der leeraren. Ik hoop zeer, dat het gevolg niet zal zijn, dat de leeraren, die een betrekking hebben, waarvan zij redelijkerwijze mogen veronderstellen, dat zij hun een redelijk levensonderhoud waarborgt, in salaris zullen dalen beneden hetgeen hun gegarandeerd is.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats wil ik den geachten afgevaardigde den heer van der Molen antwoorden, dat de quaestie, waarover wij samen gesproken hebben, niet allereerst een is van boekhouden, maar is een financieele quaestie, en dat wij, in dezen tijd, alleen een voorschot kunnen geven, als de 4½ pct. door het schoolbestuur wordt betaald. Hier is dus een financieele quaestie, die zeer billijk ten bate der schoolbesturen wordt behandeld.

Wat de andere quaestie betreft, wil ik bij het concipieeren van de nieuwe salarisregeling gaarne rekening houden met wenken, die in laatste instantie door den heer Rutgers zijn gegeven. Ik ben het met hem eens, dat het niet gemakkelijk zal zijn om de salarisregeling te veranderen, want er komen allerlei quaesties bij. Om maar een voorbeeld te noemen: het

(Minister de Visser e. a.)

kan uit paedagogisch oogpunt nuttig zijn, om in een bepaald vak niet 1 uur, maar 3 kwartier les te laten geven. Dan moet natuurlijk het salaris van den leeraar vastgesteld worden naar 3 kwartier en niet naar 1 uur. Maar over al die bijzonderheden kan ik mij op het oogenblik nog niet uitlaten, omdat het overleg over deze moeilijke materie nog gaande is.

De beraadslaging over de IIIde afdeeling in het algemeen wordt gesloten.

De onderartikelen 86 tot en met 96 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 97, luidende:

„Subsidiën aan instituten voor doofstommen, slechthoorenden en blinden, f 138 945."

De heer **Visser van IJzendoorn**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil een en ander opmerken omtrent den steun, welke door het Rijk aan blinden- en doofstommeninstituten wordt verleend en daarover eenige inlichtingen aan den Minister vragen. Ik heb Zijn Excellentie daarmede in kennis gesteld en het was mij aangenaam van hem te vernemen, dat hij op mijn beschouwingen zal willen ingaan, al in het onderwerp, dat ik naar voren wil brengen, in het Voorloopig Verslag bijna niet aangeroerd.

In art. 128 van de Lager-onderwijswet is bepaald, dat de kosten van instandhouding voor buitengewone bijzondere scholen, hetzij door het Rijk, hetzij door de gemeente, hetzij door Rijk en gemeente te zamen, aan de besturen dier scholen zullen worden vergoed, onder de voorwaarden en volgens de regelen bij algemeenen maatregel van bestuur te stellen. Hetgeen dus door het Rijk, door de gemeente of door deze beide te zamen voor de instandhouding van die scholen zal — dat is moet — worden bijgedragen, zal bij algemeenen maatregel van bestuur worden bepaald.

Wij mogen ons wel herinneren, dat dit alles in den toekomenden tijd is gesteld, want al is de Lager-onderwijswet reeds met 1 Januari 1921 in werking getreden, de algemeene maatregel van bestuur, bedoeld in artikel 128, is er nog steeds niet.

Wanneer ik nu de vraag stel, in welke omstandigheden op het oogenblik de instituten voor doofstommen, slechthoorenden en blinden verkeeren, moet het antwoord luiden, dat in den steun, welken zij van het Rijk ontvangen in de jaren na 1920, vrijwel geen verandering is gekomen. Ik heb vernomen, dat er bij enkele gestichten een verandering is van eenige guldens, maar het totaal is op de begrooting hetzelfde.

Op de begrooting voor 1921 werd een bedrag van f 138 945 uitgetrokken.

Hetzelfde bedrag is voor het nu loopende jaar beschikbaar gesteld en de Regeering wil, dat wij hetzelfde bedrag voor 1923 wederom beschikbaar zullen stellen.

Schijnbaar heeft dus de positie van die inrichtingen met betrekking tot het Rijk geen verandering ondergaan. De werkelijkheid is echter een geheel andere.

Die instellingen hebben in de eerste plaats zeer geleden door de algemeene stijging van de prijzen en de loonen. Het is mij bekend, dat het Rijk eenigermate daaraan is te gemoet gekomen. De subsidiën waren in 1919 en 1920 belangrijk hooger dan in 1914, maar dat nam niet weg, dat toch de stijging van de uitgaven van die gestichten veel en veel grooter was dan de vermeerdering van de subsidiën. Reeds in 1918 verkeerden die gestichten in moeilijke omstandigheden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik beschik alleen over cijfers van de doofstommeninrichtingen. Cijfers van de blindeninstituten ontbreken mij.

Wat de doofstommeninrichtingen betreft, kan ik meedeelen, dat in het jaar 1918 het Rotterdamsche gesticht reeds bijna f 33 000 van zijn vermogen inteerde, dat het gesticht te St. Michelsgestel ruim f 5900 tekort kwam; dat de rekening van het gesticht te Groningen sloot met een achteruitgang van f 26 156.

(Visser van IJzendoorn e. a.)

Wat het Amsterdamsche gesticht betreft, leeren de cijfers van de rekeningen ons weinig, omdat dit gesticht grootendeels een gemeentelijke instelling is en de tekorten daarop dus voor het grootste deel ten laste komen van de gemeente Amsterdam.

Het volgende jaar is voor die gestichten nog slechter geweest, want nu is er een nieuw element van achteruitgang bij gekomen, waarvoor eenigermate het Rijk aansprakelijk is. Het Rijk toch heeft de traktementen van de onderwijzers, werkzaam bij het lager onderwijs, verhoogd. Dit bracht voor de doofstommengestichten wel niet de verplichting mede om ook den onderwijzers, aan die gestichten verbonden, hoogere salarissen toe te kennen, want die gestichten vallen niet onder het besluit omtrent de scholen voor zwakzinnigen, maar niemand zal betwisten, dat, wilden de doofstommengestichten beschikken over goede onderwijzers en de goede onderwijzers behouden, rekening gehouden diende te worden met de traktementen, door het Rijk uitgekeerd. Ook moesten die instellingen belangrijk hoogere traktementen geven, omdat, behalve de gewone kennis, welke een onderwijzer moet bezitten, speciale kennis en bijzondere eigenschappen werden verlangd.

Daarvan is dan ook het gevolg geweest, dat, terwijl de gestichten, welke ik zooeven noemde, in 1918 sloten met een tekort van f 65 686, in 1921 het tekort bedroeg f 152 158 en daaraan is het te wijten, dat het Rotterdamsch gesticht in de laatste 4 jaren ruim f 171 000 is achteruitgegaan, dat van Groningen ruim f 169 000, terwijl dat te St. Michelsgestel ruim f 70 000 heeft moeten interen. Zoo gaan deze gestichten te gronde. Nog 3 jaren en het eens zoo rijke Rotterdamsche gesticht heeft zijn laatste vermogen, waaruit het rente trok ten behoeve van die instelling, te gelde moeten maken, om het jaarlijksch deficit te dekken.

Dit is de treurige toestand, waarin die gestichten verkeeren.

Ik meen, dat het de plicht van de Regeering is om de ramp te voorkomen, dat dergelijke instellingen te niet gaan. Al moge het waar zijn, dat Staat en volk in omstandigheden verkeeren, welke bezuiniging op elk gebied tot plicht maken, wij mogen toch dit wel verklaren, dat het Nederlandsche volk niet in die mate is verarmd, dat het blinden- en doofstommengestichten moet laten te gronde gaan.

Wanneer men mij dan ook vertelt, dat tot nog toe alle pogingen om hierin verbetering te brengen afgestuit zijn op een weigering van den Minister van Financiën om meer geld voor die gestichten beschikbaar te stellen, en wanneer men in dit verband mij wijst op hetgeen in de Memorie van Antwoord op deze begrooting voorkomt naar aanleiding van art. 157, zelfs dan gelief ik dat niet te gelooven. Ik kan mij voorstellen, dat er tusschen de Departementen onderling een strijd is van meer of minder, dat er strijd is over al of niet, meer of minder volledig toepassen van het bepaalde in art. 128, maar ik kan mij niet voorstellen, dat daar aan die tafel een Regeering zit, die blinden- en doofstommeninstituten, welke dreigen te gronde te gaan, aan hun lot wil overlaten.

Het is in die stemming, dat ik tot de Regeering de vraag wensch te richten: wat mogen wij in deze van u verwachten? Wat zult ge doen om dezen toestand te verbeteren?

Ik zal niet komen met een motie, want ik kan niet aannemen dat de Regeering niet warm zou gevoelen voor die ongelukkigen. Ik zal ook niet komen met een amendement om dezen post te verhoogen, want het zou mij niet baten en ook zou het Staatsrechtelijk fout wezen; die door sommigen afgekeurde Staatsrechtelijke theorie neem ik gaarne in bescherming.

Maar ik verwacht wel van de Regeering, dat er een antwoord zal komen, dat blijk geeft dat men ook aan gindsche tafel gevoelt voor die ongelukkigen.

De beraadslaging wordt verdaagd tot den volgenden dag en de vergadering geschorst tot des avonds acht uur.

AVONDVERGADERING.

(Bijeenroepingsuur 8 namiddag.)

Voorzitter: de heer **Koolen.**

Aan de orde is de voortzetting der behandeling van het ontwerp van wet tot **vaststelling van hoofdstuk VIIB (Departement van Financiën) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2).**

De beraadslaging over de VIIde afdeeling *(Kosten der Eeredienslen)* in het algemeen wordt hervat.

De heer **Schokking:** Mijnheer de Voorzitter! De rede, welke de geachte afgevaardigde prof. Visscher bij deze afdeeling der begrooting van Financiën heeft gehouden, en die door mij met groote belangstelling is gevolgd, geeft mij aanleiding tot een paar opmerkingen, waarvoor ik een oogenblik de aandacht vraag.

Ik heb het gewaardeerd, dat prof. Visscher op het groote belang van de Kerk het licht heeft laten vallen en o. m. herinnerd heeft aan de functie, die zij ook als draagster van zedelijke idealen voor het volksleven vervult.

Meermalen is dit zelfde onzerzijds, en niet alleen bij de behandeling van deze afdeeling, geschied, doch het is niet overbodig, als zulks nog eens op krachtige en welsprekende wijze wordt herhaald. Want, wat erkenning en waardeering aangaat, is de Kerk niet verwend. Indien men zich van buiten met haar inlaat, is het gewoonlijk, om critiek te oefenen; soms kan het zelfs schijnen, alsof in haar bestaan en arbeid niets goeds te vinden is. Vermoedelijk — ik wil liefst de gunstigste verklaring zoeken — omdat de Kerk, al is er hierbij onderscheid tusschen de eene en de andere, haar werk meest in stilte verricht. Tenzij er bekendheid is met haar arbeid, ontgaat zelfs den meesten het belangelooze, dat dien arbeid veelszins kenmerkt.

In zoover als dit feit den geachten afgevaardigde mede bewogen heeft de Kerk eens voor het front te brengen van het Parlement en tevens de aandacht der Regeering te vragen, juich ik die rede dan ook gaarne toe.

Maar wat den voornamen inhoud, de eigenlijke strekking daarvan aangaat, meen ik aanstonds te moeten opmerken, daarin van dien geachten spreker te verschillen.

Heb ik de bedoeling goed verstaan — want om het belang en de teerheid van het onderwerp wil ik voor een mogelijk misverstaan ruimte laten — dan lijkt mij die geen andere dan een beroep op de Regeering om het kerkelijk vraagstuk binnen den kring harer bemoeiing te trekken en de oplossing daarvan tot stand te brengen.

Voor deze interpretatie heb ik te meer aanleiding, wanneer ik denk aan hetgeen prof. Visscher in 1916 schreef in het slot van zijn opzienbarende brochure „ Na eer en staat", waarmee hij zich mengde in den strijd, die er destijds was tusschen eenige vooraanstaande mannen der antirevolutionnaire partij en haar leider dr. Kuyper.

Op blz. 69 heet het daar:

> Nog is het onderwijsvraagstuk niet opgelost, al schijnt het, dat het einde van dien strijd nadert. Maar dan staat daarachter onmiddellijk het probleem der Kerk, dat met de schoolquaestie ten innigste verwant is."

(Schokking.)

En iets verder: „Die beginselen" — te weten van de antirevolutionnaire partij — „eischen, dat na de schoolquaestie de kerkelijke zal worden ter hand genomen."

Uit het verband blijkt voorts, dat naar des schrijvers oordeel die kerkelijke quaestie op het werkprogram der antirevolutionnaire partij te veel op den achtergrond was geraakt, en het ligt dus voor de hand, te veronderstellen, dat de schrijver thans de gelegenheid aangrijpt om die quaestie zelf naar voren te brengen.

Nu neem ik het standpunt niet in, dat de Regeering zich nooit met de Kerk zou mogen inlaten, nooit iets met betrekking tot de Kerk zou mogen doen, of ten opzichte van haar geheel onverschillig zou zijn. Geenszins.

Maar wel, Mijnheer de Voorzitter, is nauw toe te zien, dat de grenzen tusschen Kerk en Staat in acht genomen worden en dat zij niet op elkanders terrein ingrijpen.

Liever zeg ik het zóó, dan den term van scheiding voor Kerk en Staat te gebruiken, daar er misschien geen uitdrukking is, die meer verschillend verstaan en opgevat wordt dan deze. Bovendien leert de geschiedenis, dat er bij een dusgenaamde scheiding soms meer bemoeienis was met elkander in de eene of andere richting dan bij een vereeniging van beide, doch die aan bepaalde voorwaarden gebonden was, en omgekeerd.

Vandaar, dat de voorname vraag is: wat bedoelt de geachte afgevaardigde? Waar hij de kerkelijke quaestie hier in het Parlement ter sprake brengt, en alzoo binnen het politieke terrein trekt, wat is het, dat hij nastreeft en bepaaldelijk van de Regeering verlangt?

Dit laatste toch is het punt, waar het op aankomt. Het gaat hier niet om beschouwingen, hoe belangrijk die overigens mogen zijn.

Ik zal den geachten afgevaardigde daarin dan ook niet volgen, al moet ik mij daardoor onthouden van hier en daar een vraag te doen, waartoe de historische beschouwingen, die we gehoord hebben, anders wel aanleiding geven.

Wanneer ik nu echter de gestelde vraag tracht te beantwoorden, moet ik eerlijk bekennen, dat hetgeen de geachte afgevaardigde van de Regeering vraagt, mij tot heden nog niet heel duidelijk is geworden.

Met uitzondering van de kapitalisatie van wat de Regeering thans jaarlijks aan de onderscheidene kerken uitkeert, die in het slot van de rede sterk is aangedrongen, en waarop ik straks terugkom, heb ik niet gehoord, wat de Regeering zou moeten doen om het kerkelijk vraagstuk te helpen oplossen.

Wel heeft de geachte spreker sterk den nadruk gelegd op de gebondenheid van de Kerk en alzoo den indruk gegeven, dat de Kerk thans door den Staat gebonden is, maar hij is in gebreke gebleven om aan te wijzen waarin die gebondenheid door den Staat moet worden gezocht en wat alzoo de Regeering tot haar bevrijding zou moeten doen.

Men versta mij hierbij wel.

Ik ontken niet, dat er een kerkelijk vraagstuk is; een vraagstuk, dat ruimer en enger kan genomen worden. Ruimer zie ik het kerkelijk vraagstuk als een, dat alle Kerken omvat en waarbij ik het niet wil beperken tot ons eigen land, maar dat zich naar alle zijden over de grenzen uitstrekt, voor zoover het universeele van den Christelijken godsdienst met zich brengt, dat ook de Kerk in het licht van dat universeele wordt bezien. Ik wil er wel aan toevoegen, dat naar mijn meening één van de gebreken van de Christelijke Kerk in het algemeen dit is, dat daarvoor te weinig oog is, dat er te nauw en te eng wordt gezien, om te verstaan welke de roeping is van de Christelijke Kerk in de wereld.

Vraagt men mij dus, of er een kerkelijk vraagstuk is, Mijnheer de Voorzitter, geen oogenblik kan er twijfel dienaangaande zijn, zooals ik meen, dat de Kerk zelf het ook uit dien gezichtshoek aan de orde moet stellen. Maar ook bestaat er een kerkelijk vraagstuk, enger genomen; enger, zooals het bepaaldelijk bij de Hervormde Kerk gevonden wordt, en waarop prof. Visscher blijkbaar alleen het oog heeft gehad.

Wat dit nu aangaat, erken ik, dat het voor een deel het gevolg is van de organisatie dier Kerk, zooals die in haar grondvorm dagteekent uit het begin der vorige eeuw.

(Schokking.)

En wanneer de vraag wordt gedaan, of verandering daarvan, een verder en dieper gaande verandering dan in den loop der jaren reeds tot stand kwam, wenschelijk is, geloof ik, dat prof. Visscher en ik elkander dicht zouden naderen, al zeg ik nog niet ontmoeten.

Dat de bestaande organisatie in menig opzicht de ontwikkeling der Hervormde Kerk naar den aard van haar beginsel, ook in haar roeping om de Waarheid te belijden, belemmert, spreek ik niet tegen, maar geef ik toe.

Doch, Mijnheer de Voorzitter, dit is een quaestie, die geheel op kerkelijk terrein ligt, en waarvan de Regeering zich vreemd moet houden. De eene vraag, die hier alles afdoet, is deze, of zij de Kerk vrijlaat die quaestie op eigen terrein tot oplossing te brengen. Op dit punt nu sta ik geheel aan de zijde van den Minister, wanneer hij dienaangaande in de Memorie van Antwoord zegt, dat de Nederlandsch Hervormde gemeenten volkomen vrij zijn, haar bestuursverkiezing te herzien.

Misschien ware het beter geweest om te spreken van de Nederlandsche Hervormde Kerk, waar we niet met los van elkander staande gemeenten, maar met gemeenten in kerkelijk verband levende hebben te doen.

Vroeger moge dit anders geweest zijn, zooals het bepaaldelijk was in de jaren van 1816 tot 1842, toen er reeds uitzicht op verandering kwam. Na 1842 voorbereid, is er in 1852 — 1853 was vermoedelijk een lapsus linguae van den geachten spreker — een heele verandering gekomen, waardoor ook de Hervormde Kerk vrijheid kreeg haar eigen zaken zelf te regelen. Het is mij niet bekend, dat in de wet of in de bedoeling van de Regeering, voor zoover ik haar opvatting meen te kennen, iets zou liggen, om, wanneer de Hervormde Kerk tot het besluit kwam van een andere organisatie — het moet den geachten spreker bekend zijn, dat er op dit punt in den laatsten tijd een kentering van gedachten is — dit te verhinderen of tegen te gaan.

Mocht het aanwijsbaar zijn, dat er in dit opzicht wat ontbreekt, dan zou ik de eerste zijn om bij de wegneming daarvan steun te bieden. Maar wanneer ik er aan denk, dat bij de laatste Grondwetsherziening — waarvan de aanneming nog wel toeft, maar die nu waarschijnlijk toch spoedig een feit zal zijn — door invoeging van een enkel woord, waarvan de beteekenis nog niet schijnt te zijn doorgedrongen, een streep is gehaald door de heerlijke rechten, die inzonderheid voor tal van gemeenten der Hervormde Kerk een ernstige vrijheidsbelemmering waren, dan bewijst dit, dat de Regeering ook zelf begeert weg te nemen wat de Kerk op haar terrein hindert. Er is dan ook, ondanks alles, geen reden om over gemis van vrijheid voor de Kerk, welke ook, te klagen.

Eigenlijk heeft de geachte afgevaardigde dit zelf wel gevoeld, want toen hij aan de behandeling van dit punt kwam, meende hij zich met een beroep op hetgeen de heer Schaper eens over juristerij gezegd heeft, daarvan te kunnen afmaken.

Ik weet niet, of de heer Schaper, die dikwijls blijk geeft zeer veel aan de wet te hechten, en geenszins afkeerig te zijn van een beroep op het recht, gevleid was door de herinnering aan dat, naar het schijnt, gevleugeld geworden woord.

Maar wel weet ik, dat het niet de sterkste momenten zijn, wanneer hier verklaard wordt, dat men maling heeft aan de juristerij.

Gewoonlijk is het een uiting van wrevel, dat men niet aanstonds in recht kan omzetten wat men zelf te recht of ten onrechte daarvoor houdt.

Doch daarmede is de stelling niet weerlegd, dat de Kerk, ook de Hervormde Kerk in zake haar inrichting en dienovereenkomstig handelen, wat den Staat betreft, volkomen vrij is, even vrij als andere Kerken.

Er is in de Kerk, bepaaldelijk in de Hervormde Kerk, strijd; strijd over de hoogste vragen; vragen, die — ik erken het — het leven dier Kerk als Christelijke Kerk raken; maar wat wil de geachte afgevaardigde? Dat de Regeering zich daarin mengen zal? Dat zij als rechter tusschen die strijdende groepen zal optreden; dat zij verdeeling zal brengen en haar dwingen uit elkander te gaan?

Mijnheer de Voorzitter! Het zou wel heel merkwaardig zijn; terwijl ons Christelijk-historischen soms verweten wordt, dat wij zulk een bemoeiing van de Regeering in het algemeen zouden wenschen — een averechtsche voorstelling —, wordt zulk een houding thans, naar het schijnt, van antirevolutionnaire zijde — ik zeg niet, dat alle antirevolutionnairen het daarmede eens zijn — bepleit.

Want, indien het wat anders is, begrijp ik het beroep op de Regeering niet, en evenmin de argumenten, waarmee dit beroep werd gestaafd.

De geachte afgevaardigde herinnerde o.a. aan hetgeen de Regeering in zake den arbeidsduur had gedaan.

De Regeering had hier ook niet gezegd: „ge zijt vrij".

Ik laat nu daar, of de vrijheid door de Arbeidswet, waaraan wij overigens onze stem hebben gegeven, grooter geworden is.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, wat bedoelt de geachte afgevaardigde met dit beroep? Om nu ook eens wetenschappelijk te spreken, waar ligt hier het punt van vergelijking voor het beroep op de Overheid om vrijmaking?

Moet zij de verschillende groepen in de Hervormde Kerk op haar plaats zetten, elk een afzonderlijke plaats aanwijzen, de Kerk verdeelen? Zullen er inspecteurs moeten worden aangesteld, om toe te zien, dat ieder zich dan ook op de plaats houdt?

Keeren we soms weer naar den tijd van de commissarissenpolitiek terug, waaraan we gelukkig ontkomen zijn?

Moet er ook een sanctie zijn op het in acht nemen van de Regeeringsmaatregelen op kerkelijk gebied?

Ik zou het haast vermoeden, als we den geachten afgevaardigde verder hooren aanhalen een woord van den spreukendichter, dat „het beter is op den hoek van een dak, dan met een kijvende huisvrouw".

Natuurlijk stem ik dat toe, wie zou het niet doen?

Maar, alweer, wat bedoelt de geachte afgevaardigde met die aanhaling?

Ik zal nu niet vragen: waar en wie die kijvende huisvrouw in de Kerk is, want daarover kon wel eens verschil rijzen, al vrees ik, dat er over en weer schuld zou blijken.

Maar moet het feit, dat er strijd is, nog niet hetzelfde als gekijf, een reden voor de Overheid zijn om in te grijpen?

Moet, als ik het zoo eens noemen mag, die omstandigheid van een kijfachtige vrouw — ook mannen maken er zich aan schuldig — een grond tot echtscheiding opleveren?

Uit de herinnering aan de discussies in deze Kamer en de indrukken daaruit verkregen in het begin van de rede van prof. Visscher, mag ik dit wel afleiden, dat die geachte afgevaardigde zich niet rekent tot degenen, die van oordeel zijn, dat in geval van moeilijkheden in een huwelijk maar aanstonds tot echtscheiding moet worden overgegaan.

Mijnheer de Voorzitter! Alweer, ik betwist niet, dat het wenschelijk en noodzakelijk is, dat men er in de Kerk tot komt de hoofdquaesties, die verdeelen, eindelijk eens onder de oogen te zien, niet langer er omheen te loopen en om het ook eens te zeggen, niet langer te kijven. Maar, dat die Overheid hier tusschenbeide zou moeten komen — ik kan met een beroep op de Regeering in die richting niet alleen niet meegaan, maar zeg integendeel: zie wel toe, dat gij niet treedt op het terrein, dat het uwe niet is.

Ik zeg tot de Regeering, zij het met allen eerbied: Hands off.

Genoeg, Mijnheer de Voorzitter, om duidelijk te maken dat, hoewel prof. Visscher niet nader heeft aangegeven, wat hij van de Regeering vraagt, ik voor het beroep op haar om zich in den kerkelijken strijd te mengen geen grond vind.

Slechts één maatregel heeft hij bepaald genoemd, en wel kapitalisatie van wat thans op grond van artikel 171, alinea 1, der Grondwet wordt uitgekeerd.

In hoeverre die nu zou bijdragen om de vrijheid der Kerk te bevorderen, wil ik onbesproken laten.

Alleen moet ik opmerken, dat de tegenwoordige regeling de Kerk geenszins belemmert in haar vrijheid van beweging en het is niet onmogelijk, dat kapitalisatie de bestaande organisatie der Hervormde Kerk eer versterken dan verzwakken zou, waarmee ik bedoel het moeilijker maken, dat daarin verandering wordt gebracht.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, ook, indien men daarover

26ste VERGADERING. — 28 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk VII*B* (Departement van Financiën) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Schokking e. a.)

anders zou denken — de vraag moet toch worden gedaan, of de Regeering tot zulk een maatregel zou kunnen overgaan buiten de Kerken om.

Ik ga nu voorbij de bewering, dat die kapitalisatie geen geld zou behoeven te kosten; ik wil daarover wel eens eerst den Minister van Financiën hooren. Ik wil er aan herinneren, dat van verschillende kanten de opmerking wordt gemaakt, dat de Overheid tot heden in gebreke bleef, om uit te keeren wat eigenlijk het recht der Kerk is.

Ik ga thans evenzoo voorbij de vele vragen, die zich daarbij zouden opdoen. Zelfs als de Regeering zich daarbij zou richten naar hetgeen prof. Visscher zich schijnt voor te stellen, dat de Regeering het geld tusschen de verschillende richtingen zou moeten verdeelen — en hierin komt wel een heel sterke bevestiging uit van wat ik omtrent zijn eigenlijke bedoeling onderstelde —, dan moet worden gevraagd: hoe kan dat zonder een diep ingrijpen in het kerkelijk leven worden uitgevoerd?

Moet dit alleen ten opzichte van de Hervormde Kerk of ook ten aanzien van de andere Kerken geschieden?

Ik zou niet willen zeggen, dat art. 171 onder alle omstandigheden onveranderd moet blijven, maar wel meen ik, dat, indien voor eenige wijziging bepaalde omstandigheden aanwezig moeten zijn, dit van een wijziging van art. 171 geldt.

Omdat ik van meening ben, dat het bij dat artikel niet slechts om een bloot Grondwettig recht, maar om een recht van de Kerk gaat, dat door de Grondwet is gesanctionneerd, hebben de Kerken zelf bij deze quaestie een woord mee te spreken; ja, meer, behoort eigenlijk het verzoek om verandering van haar uit te gaan.

Het is ook om die reden, dat ik thans niet in een verdere waardeering van het denkbeeld treed.

Alleen moet ik nog op één punt de aandacht vestigen. Wanneer gezegd wordt, dat kapitalisatie kan plaats hebben zonder wijziging van het eerste lid van art. 171 van de Grondwet, een stelling, die blijkens de uitlating in de Memorie van Antwoord door de Regeering wordt overgenomen, dan waag ik de juistheid daarvan voor het oogenblik te betwijfelen.

Is vroeger veel gestreden over de vraag, of aan die bepaling een vordering kan worden ontleend, die tegenover den Staat geldig kan worden gemaakt, sedert een arrest van den Hoogen Raad van 5 December 1890, te vinden in het *Weekblad van het Recht* n°. 5969, is die vraag bevestigend beantwoord. En nu zie ik niet, hoe die vordering aan de rechthebbenden zonder wijziging van de Grondwettelijke bepaling zelf kan ontnomen worden.

Mocht men ook hier zeggen: juristerij, zoolang er nog rechters in ons land zijn, tot wie men zich ook tegenover den Staat wenden kan, zullen rechthebbenden zich aan dergelijke opmerkingen niet storen, maar trachten hun vordering erkend te krijgen.

Uit dit oogpunt was kapitalisatie misschien nog niet zoo onvoordeelig, maar als de Overheid dan toch nog op grond van art. 171, al. 1, moest uitkeeren, zou het zeker blijken veel geld te kosten.

Daarom zal de Minister van Financiën zich ook nog wel eens bedenken, voordat hij op het denkbeeld van kapitalisatie ingaat.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil eindigen, maar kan het niet doen zonder uit te spreken, dat wat er juist moge zijn geweest in de rede van prof. Visscher, dit moeilijk van het slot zal kunnen gelden.

Het Ministerie moet zijn eigen verantwoordelijkheid kennen, maar als die geachte afgevaardigde daar zegt, dat de Regeering, door gevolg te geven aan zijn raad, ons brengen zou uit den oorlog tot den vrede, vrees ik, dat zij den oorlog niet slechts verplaatsen, maar ook verscherpen zou.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Ook ik zou eenige opmerkingen willen maken naar aanleiding van de rede, verleden Vrijdag gehouden door den geachten afgevaardigde den heer Visscher. Ik zou er evenals de heer Schokking eenige bedenkingen bij willen aanknoopen tegen het stand-

(Dresselhuys.)

punt, door de Regeering ingenomen in de Memorie van Antwoord.

Wat de rede van den heer Visscher betreft, hoe forsch ook uitgesproken, ben ik het met den heer Schokking eens, dat dit forsche geluid niet overal duidelijk was, al zal zeker de geachte afgevaardigde straks gelegenheid vinden en aangrijpen, om, wat ons onduidelijk bleek, helder te maken.

Het eerste gedeelte van de rede van den geachten afgevaardigde was een historisch betoog, dat de Nederduitsch-Hervormde Kerk — 's heeren Visschers Mazeppa — onvrij zou zijn, en die onvrijheid zou de schuld zijn van den wetgever van 1853.

Ik meen, in tegenstelling met den heer Schokking, dat hier bij den heer Visscher niet aan een *lapsus linguae* te denken is; waar de heer Visscher sprak van den wetgever bedoelde hij natuurlijk den wetgever van 1853. In 1852 geschiedde de regeling bij Koninklijk besluit, zooals ook den heer Schokking bekend is.

Ik meen, dat aan de redeneering van den geachten afgevaardigde den heer Visscher een ernstige historische dwaling, althans omissie, ten grondslag ligt. Ik laat nu Socrates en Plato en zelfs Keizer Constantijn uit dat historische betoog ter zijde, maar wanneer de geachte afgevaardigde het liet voorkomen, alsof eigenlijk de onvrijheid van de Kerk in Nederland gekomen is als een novum in de laatste helft der vorige eeuw, en toch vergeet, dat zelfs vóór 1815 onze nationale Kerk, onze volkskerk, de Nederduitsch Hervormde Kerk, was de wezenlijke Staatskerk — ik laat nu gansch de republikeinsche periode tusschen 1795 en 1815 liggen —, dan stel ik voorop, dat er toen ongetwijfeld waren Nederduitsch-Hervormde gemeenten, die klassikaal verbonden waren, en zelfs gewestelijke synoden hadden, maar die toch buitengewoon onvrij waren, omdat de Regeering allerminst stond op het standpunt van vrijheid tegenover die gemeenten. De heer Visscher herinnerde er zelf aan, dat de Regeering die kerkelijke gemeenten beschouwde als zuiver instrument voor haar eigen gezag, en dat de Regeering en haar regenten die Kerken maszregelte.

Wat Koning Willem I deed in 1816, toen hij, te recht of ten onrechte, krachtens zijn Koninklijk gezag de Kerken verbond in een geheel, in een tegenwoordig Nederduitsch-Hervormde Kerk, kan men misschien noemen een daad van absolutisme. Ik wil er niet over twisten, maar deze vraag is zelfs door den Hoogen Raad quaestieus gesteld, maar in elk geval staat voor mij vast, dat Koning Willem I toen deed een patriarchale, landsvaderlijke, goede daad en dat hij aldus heeft voorkomen, dat de Kerk anders reeds misschien honderd jaar geleden zou zijn uit elkaar gevallen en wellicht stoffelijk reeds zou zijn geruïneerd.

Na 1816, sinds de synode van de Nederduitsch-Hervormde Kerk als eenheid deze Kerk bestuurde, is in 1851, uit de Kerk zelf, uit den vrijen wil van de Kerk, naar de verlangens in de Kerk zelf ontstaan, de tegenwoordige organisatie gegroeid; deze is in 1852 bevestigd geworden door het Koninklijk gezag en door den wetgever van 1853 erkend en als feit aangenomen, toen hij zeide: gij, Nederduitsch-Hervormde Kerk, zijt vrij, en daarmede werd dan bedoeld, gij zijt vrij u zelf te ontwikkelen, naar de beginselen, die gij uit eigen vrijen wil twee jaar geleden hebt gekozen en in uw organisatie hebt vastgelegd. En dat de wetgever toen juist gezien heeft, blijkt wel hieruit, dat de Kerk, met de grondslagen van 1852, dus vóór 1853 dateerende, zich meer en meer tot een democratische instelling ontwikkeld heeft.

De heer Schokking heeft er nog eens aan herinnerd, ik wil dat nog eens duidelijk zeggen, dat het den heer Visscher niet alleen niet onbekend, maar ook, dat het hem welgevallig moet zijn, dat in dat jaar die Nederduitsch-Hervormde Kerk heeft besloten tot een nieuwen vorm van organisatie, een vorm, waarin het kiesrecht, ik hoop, dat ik mij goed uitdruk, voor samenstelling der synode, meer naar klassikale beginselen gehouden zal worden, en dus meer in de lijn, die de heer Visscher en de zijnen voorstaan.

Dit is dus wel een bewijs, dat het volkomen onjuist is om het historisch voor te stellen alsof van de vrije Nederduitsch Hervormde Kerk door een soort dwangsysteem van de Regee-

(Dresselhuys.)

ring. gekomen zou zijn een toestand van onvrijheid, terwijl integendeel historisch waar is, dat die Kerk, ik zou haast zeggen reeds niet in de dagen van keizer Constantijn, maar zeker in ons land niet sedert de reformatie ooit een wezenlijk vrije kerk geweest is; integendeel, dat die Kerk in den loop der jaren en tot heden toe in vrijheid is gegroeid en in Nederland geworden is dat naar buiten volkomen vrije instituut, dat wij thans in zijn tegenwoordigen vorm kennen als de Nederduitsche Hervormde Kerk.

Ik herhaal, het is voor mij bewezen, dat de Kerk als eenheid is kunnen worden een democratische inrichting, volkomen vrij zich zelf te groepeeren, haar bestuur te regelen en zich zelf te ontwikkelen.

Alleen dan zou die Kerk niet vrij zijn, indien waar was wat de heer Visscher vooropstelde, dat in zijn oog alleen dan van vrije Nederduitsche Hervormde kerken kan gesproken worden, indien de onderscheidene gemeenten konden worden aangenomen in een zekere bandelooze autonomie, zoodat de gemeenten als zelfstandige republiekjes konden missen dat groote organische verband der Nederduitsche Hervormde Kerk, en indien zij dus niet, zooals tegenwoordig, vormden één rechtsgemeenschap maar even zoovele, die alleen door eenige administratieve bepalingen waren vereenigd.

Of men dit laatste wenscht of niet, laat ik in het midden. Maar voor mij staat vast, dat al kende men in den regententijd de algemeene Synode niet historisch en practisch, men niet mag zeggen dat de Nederduitsche Hervormde Kerk uit zulke vrije lichamen zou zijn gegroeid en dus van een toestand van vrijheid zou zijn gekomen tot een toestand van onvrijheid.

De geachte afgevaardigde heeft nu in dit verband den Minister beschuldigd van juristerij, waarop ook de heer Schokking wees, en welke dan hieruit zou bestaan, dat de Minister de volgende woorden schreef in de Memorie van Antwoord:

> „Naar aanleiding van het bij dit artikel in het Voorloopig Verslag aangevoerde merkt de ondergeteekende op, dat de Nederduitsch Hervormde gemeenten volkomen vrij zijn, haar bestuursverkiezing te herzien."

Wanneer men dit leest niet zooals de heer Visscher het leest, maar zooals een ieder het lezen moet, dan blijkt, dat de Minister bedoeld heeft met de Nederduitsch Hervormde gemeenten die gemeenten in één kerkelijk verband samengevat, en dan is het juist juristerij aan de zijde van den geachten afgevaardigde, wanneer hij hier den Minister wil laten verklaren dat dus elke gemeente in Nederland, elke plaatselijke Kerk bevoegd zou zijn haar bestuursverkiezing te herzien. Dat kan de bedoeling van den Minister niet geweest zijn en dat heeft hij ook niet bedoeld.

De bedoeling kan slechts geweest zijn dat de Nederduitsch Hervormde Kerk als collectiviteit volkomen bevoegd is langs den weg, voor elke vereeniging wettig en behoorlijk aangewezen, bij meerderheid haar bestuursverkiezing te herzien.

En dat beteekent dus, dat in Nederland elke gemeente der Nederduitsch Hervormde Kerk even vrij is als de geachte afgevaardigde in het Parlement. Elke gemeente kan een voorstel doen, kan pleiten voor verbetering, kan trachten te bereiken wat zij meent dat kerkrechtelijk ook in den vorm van de Kerk het beste is, maar het spreekt vanzelf, dat niet elke kerk, zoomin als hier de minderheid of een enkeling dat doen kan, de meerderheid, het groote lichaam kan regeeren.

Ik laat nu verder die historische en vrijheidsquaestie rusten, omdat mij veel belangrijker toeschijnt het betoog van den geachten afgevaardigde, dat in deze het wenschelijk is, dat de Regeering een andere houding aanneemt op financieel gebied tegenover de Nederduitsch Hervormde Kerk zelf.

De stelling is, dat de Staatsschuld, die de Regeering krachtens artikel 171 der Grondwet aan de Kerk heeft, zou moeten worden gekapitaliseerd en dat deze kapitalisatie volgens den heer Visscher zou kunnen leiden tot vrijmaking van de Kerk.

Allereerst de kapitalisatie. Men zou licht kunnen zeggen: dit is een binnenkerkelijke quaestie en men moet binnenkerkelijk — de heer Schokking wees in deze richting — weten hoe men tot de besteding van die gelden zou kunnen komen. Maar de zaak is nu geworden een publiekrechtelijke quaestie, een politieke quaestie, omdat de heer Visscher hier vooropstelt dat dit een ideaal is van de antirevolutionnaire partij, één van die idealen, die immers niet behoeven verwezenlijkt worden, maar toch genoegzaam sterk zijn, om opnieuw stof tot strijd te geven in deze zaal.

En indien deze zaak in de politieke sfeer gebracht is, komt dit ook wel eenigszins, omdat de Minister m. i. ten onrechte aan de verlangens van den heer Visscher een gevaarlijke brandstof gegeven heeft.

Hij heeft — en daarop wees de heer Schokking ook — in de Memorie van Antwoord op de vraag, of kapitalisatie van de predikantstraktementen zou kunnen geschieden, gezegd, dat z i. de woorden, misschien ook wel de geest van de Grondwet, dit niet verboden.

Wat bedoelde de Minister met kapitalisatie? Natuurlijk niet alleen, dat hetgeen uitgekeerd wordt, tot kapitaal zal worden vereenigd. Het spreekt vanzelf, dat de Regeering daartoe bevoegd is. Maar de Minister bedoelde hiermede, dat niet alleen zal worden gekapitaliseerd, maar ook zal worden uitgekeerd. Wij zullen het straks wel van den Minister hooren, maar het lijkt mij niet twijfelachtig, anders zou de zaak een wassen neus lijken.

Als de Minister inderdaad meende, dat zonder wijziging van artikel 171 van de Grondwet nu reeds tot kapitalisatie en uitkeering zou kunnen worden besloten, heeft de heer Schokking gelijk, wanneer deze beweert, dat de Minister daarbij kennelijk geen rekening houdt met de vaststaande jurisprudentie op dit gebied.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou in dit verband meer arresten van den Hoogen Raad kunnen noemen, maar ik zal mij op het oogenblik alleen bepalen tot het arrest van den Hoogen Raad van 5 December 1890, *Weekblad* 5969, waarin niet alleen de belangrijke beslissing voorkwam, die de heer Schokking noemde, nl. dat artikel 171 van de Grondwet niet slechts regelen wil stellen voor den wetgever, maar ook een eigen vorderingsrecht voor de kerkelijke gezindten wil scheppen, zoodat ieder, die recht heeft op traktement, eenvoudig krachtens de Grondwet dit bij den rechter overeenkomstig dit vorderingsrecht kan eischen. Maar bovendien was een merkwaardig punt van het arrest, dat een vordering ingesteld werd door den ring Willemstad, een verzameling dus. van predikanten, die eigenlijk geen andere taak hebben dan predikbeurten in de vacante plaats te vervullen, waaruit voortvloeit, dat ieder wettig functonneerend predikant in de Nederduitsch Hervormde Kerk onmiddellijk krachtens art. 171 van de Grondwet bevoegd is de Regeering tot betaling te dagvaarden.

Wat zal er nu zijn, als de Regeering morgen besluit te kapitaliseeren en uit te keeren. Dan zou men kunnen zeggen: het is een feestgave aan de Nederduitsch Hervormde Kerk, want ieder predikant zou volkomen bevoegd zijn buitendien te vorderen de betaling van traktement, kindergeld en alle andere gelden, die volgens artikel 171 van de Grondwet onmiddellijk voor hem rechtens uit de Grondwet voortvloeien.

Maar al bekeek de Minister de zaak slechts platonisch, de mogelijkheid te stellen alsof zonder medewerking van de Kerk zelf en van de betrokken predikanten en zonder Grondwetsherziening men zou kunnen komen tot het omzetten van het artikel 171 van de Grondwet in een soort uitkeering of kapitalisatie, schijnt mij juridisch reeds buitengewoon gevaarlijk omdat dit verwachtingen kan opwekken; ook gevaarlijk, omdat het reeds bij professor Visscher en misschien ook bij zijn vrienden gevaarlijke stof heeft geleverd voor explosie, zooals wij die de vorige week gezien hebben, en die, vrees ik, voordurend een politieke brand zal veroorzaken in deze vergaderzaal.

Gelukkig is de Minister nog niet verder gegaan dan een plantonische verklaring. Anders zouden wij den Minister de vraag moeten stellen, waarvoor Minister de Vries enkele jaren geleden als onoplosbaar is blijven staan.

Minister de Vries heeft toen gezegd, dat hij in beginsel niet onbereid was tot uitkeering, maar, voegde hij er bij, wijs mij eerst het adres, waar ik de twintig of dertig millioen

(Dresselhuys.)

zal kunnen deponeeren; ik ben bereid het geld dan uit de Staatskas te nemen en het aan dat adres te bezorgen.

Toen bleek, dat er een wanhopige verwarring was omtrent het adres.

De eerste, die zich natuurlijk zoude aanmelden om te zeggen, deponeer het geld bij mij, was begrijpelijkerwijze de Synode. Het zal echter niet de bedoeling van den heer Visscher zijn, dat het geld naar de Synode gaat. Daardoor zou vermoedelijk naar zijn zienswijze de toestand bedenkelijk verergeren. Het algemeen college voor de kerkelijke goederen kon evenzeer beweren, dat het geld bij dat college moet zijn.

Eindelijk kwamen — en misschien nog wel met de meeste rechten — de predikanten, die konden zeggen, dat zij de Regeering, indien zij deze millioenen in eens wil uitgeven, ze heeft te bezorgen aan het adres van den Bond van Nederlandsche predikanten.

De Regeering kon dus het ware adres niet vinden; in parenthese mag ik hierbij voegen, dat ik niet geloof, dat door iemand is beweerd, dat het adres zoude kunnen zijn de afzonderlijke kerkelijke gemeenten als geheel zelfstandige eenheden. Dit zou, dunkt mij, ook niet houdbaar zijn, omdat, zooals indirect uit de beslissingen van den Hoogen Raad volgt, het is den heer Visscher natuurlijk volkomen bekend, de kerkelijke gemeenten onbevoegd zouden zijn, zoodra het verband met de Kerk is verbroken, gelden uit de Staatskas te ontvangen.

De zaak zou dus zijn volkomen onoplosbaar, ook als de Minister niet gebleven was bij zijn zuiver platonische verklaring. Maar ik herhaal, ter wille van de rust, niet alleen in deze vergaderzaal, maar ook in de Kerk, waar deze quaestie alleen thuishoort, zal de Minister wijs doen, wanneer hij van avond reeds op zijn bedenkelijke verklaring terugkomt.

Intusschen heeft de heer Visscher toch een aanwijzing gegeven waar hij met dit geld heen wil. Hij sprak van de verschillende richtingen in de Nederduitsch Hervormde Kerk. Daarmede heeft echter de geachte afgevaardigde een bedenkelijke stelling geponeerd. Juridisch kennen wij geen richting in de Kerk. De Staat kan nooit spreken van richtingen in de Kerk. Officieel kan de Kerk zelf dit ook niet. Hoe zou hier dus de geachte afgevaardigde willen een verdeeling naar de richtingen in de Kerk? Wanneer de geachte afgevaardigde bedoelt, dat voortaan in de Kerk met deze gelden zou kunnen bevorderd worden een zeker soort van evenredige vertegenwoordiging, dan geeft hij misschien daarmede een voor menigeen sympathiek geluid, maar dan behoort die zaak niet hier, niet op deze plaats, maar moet zij voorbereid worden en uitgevoerd, waar zij alleen kan behandeld worden, nl. in den boezem van de Kerk zelf. Maar als men nu poogt ook de Regeering te spannen voor die richtingssplitsing in de Kerk, zoo dien ongelukkigen Mazeppa verder in stukken zou willen verdeelen, de richtingen met geweld van boven af zou willen bepalen, dan zou dit zoo bedenkelijk zijn, zoo in strijd met het kerkelijk recht en het kerkelijk leven, dat dan hier inderdaad en te recht van een beteugeling van de vrijheid der Kerk door den Staat zou kunnen worden gesproken.

Wanneer ik iets zou mogen zeggen in de richting van vergemakkelijken van handelen van den Staat tegenover de Kerk, van meerdere vrijheid voor de Kerk zelf, dan zou ik den Minister misschien iets anders mogen aanbevelen. Hij heeft getoond in den korten tijd van zijn bewind, dat hij tegenover de Kerk niet al te stroef staat; hij is soepeler dan zijn voorgangers, maakt het bijv. mogelijk, dat waar een predikantsplaats openvalt in een gemeente, de beschikbare gelden daar naar het oordeel van de Kerk op juiste wijze kunnen worden aangewend. In die lijn kan worden doorgegaan.

Indien men erkent, dat de Kerk zich meer vrij moet kunnen bewegen, zou men zich op het standpunt kunnen plaatsen: de Staat heeft een schuld aan de Kerk. Hoe groot die schuld is, staat vast krachtens de Grondwet van 1815. De Staat moet dus die schuld betalen, maar hoe dat geld besteed zal worden, is feitelijk een zaak van de Kerk zelf.

De consequentie daarvan zou zijn, dat de Nederduitsch Hervormde Kerk zou kunnen zeggen: er is een predikantsplaats

(Dresselhuys e. a.)

met niet onbelangrijk Rijkstraktement in het één of ander dorp, waar wellicht slechts een tiental lidmaten of kerkbezoekers zijn, maar in een andere plaats, in een groote stad, is er groote behoefte aan een nieuwe predikantsplaats, welnu, als Kerk zoek ik een oplossing, welke mijn geestelijk leven het beste dienen kan, en de Minister heeft natuurlijk te waken voor de toepassing van art. 171 der Grondwet, maar wanneer ik blijf binnen dit algemeene beginsel, ben ik vrij die zaak te regelen naar eigen inzicht. Zoo zou ook de Minister de bepalingen omtrent kindergeld en pensioenen, binnen de algemeene geldelijke grens, kunnen overlaten aan de Kerk zelf. Dan konden bureaucratische omslag en tijdverlies worden vermeden, met de behoeften van den tijd worden medegegaan en zou de Minister inderdaad aldus, naar het oordeel van velen, een grooten dienst aan de Kerk bewijzen. Dan zou hij bevorderen, dat de Kerk, of wil men liever de gezamenlijke predikanten, zich in eigen huis financieel vrijer kon bewegen, en dus geven wat ik zou noemen de vrijheid van de Kerk, niet in den zin van den heer Visscher, die vrijheid van de Kerk kennelijk zoekt in losheid van de afzonderlijke gemeenten, maar in den zin van vrijheid van het groote lichaam zelf, aan hetwelk in art. 171 der Grondwet vrijheid en steun is gegarandeerd, een vrijheid, waarvan ook deze Minister niet afkeerig schijnt blijkens zijn laatste opvattingen in de practijk.

Ik zal hierop thans niet verder ingaan. Ik wil gaarne vernemen van den heer Visscher of hij met zijn vrijheid iets anders bedoeld heeft dan de heer Schokking en ik er onder verstonden. Ik kan voorloopig uit zijn woorden niet anders verstaan, dan dat hij voorstaat een streven om het Staatsgeld voor de Kerk te verdeelen naar de verschillende richtingen. Mocht hij dat wenschen, dan stel ik vast, dat hij iets vraagt dat rechtens onmogelijk is zonder den stelligen wil der organisatie zelf en dat derhalve zeker op dit moment in deze vergaderzaal niet thuisbehoort.

De heer **de Geer**, Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! Er zijn in de Nederduitsch-Hervormde Kerk onderscheidene geschilpunten. Eén van die geschilpunten is, of het ideaal is eenheid, dan wel oplossing in een rijke veelvormigheid. De adepten van het laatstgenoemd ideaal wijzen op de kracht die gelegen is in het zich ten volle kunnen uitleven van een eigen geestelijke overtuiging. De adepten van het eerste ideaal vreezen, dat de greep van de Kerk op de groote massa verloren zal gaan, wanneer het denkbeeld der eene volkskerk prijsgegeven wordt.

Over dit geschilpunt heb ik *als bewindsman* geen oordeel. Daarom zal ik tot mijn leedwezen op het grootste deel van de boeiende rede van den heer Visscher niet kunnen ingaan. M. i. behoort niet een Regeeringsverklaring één van die beide eerbiedwaardige stroomingen te versterken.

Slechts op twee punten kan ik mij het genoegen gunnen, den geachten afgevaardigde in deze gedachtenwisseling te ontmoeten. En wel bij de twee zinsneden, die hij uit de Memorie van Antwoord heeft aangehaald en van eenigen commentaar heeft voorzien.

De eerste zinsnede in de Memorie van Antwoord luidde:

> „Naar aanleiding van het bij dit artikel in het Voorloopig Verslag aangevoerde, merkt de ondergeteekende op, dat de Nederduitsch Hervormde gemeenten" — bedoeld is het complex van gemeenten, dus de Kerk — „volkomen vrij zijn, haar bestuursverkiezing te herzien."

Deze uitspraak noemde de geachte afgevaardigde technisch, theoretisch en juridisch juist en alleen practisch onjuist. Ik kan mij, wat dit betreft, volkomen refereeren aan het betoog van den heer Schokking en grootendeels ook aan dat van den heer Dresselhuys. Mijnerzijds behoef ik daaraan niets toe te voegen.

De geachte afgevaardigde heeft voorts uit de Memorie van Antwoord geciteerd de opmerking, dat de kapitalisatie niet in strijd zou zijn met de woorden van art. 171, lid 1, der Grondwet.

De geachte afgevaardigde zeide: „het spijt mij, dat gij u

(Minister de Geer.)

bepaalt tot een platonische verklaring", maar ik doe opmerken, dat in het Voorloopig Verslag niets anders gevraagd was. Daar is niets méér gevraagd, dan of de tegenwoordige Minister van Financiën de opvatting deelt, welke de Minister van Binnenlandsche Zaken hier bij de behandeling der Grondwetsherziening heeft uitgesproken, nl. dat kapitalisatie ook zonder wijziging der Grondwet mogelijk was. Die vraag nu is in de Memorie van Antwoord bevestigend beantwoord.

Natuurlijk denk ik er niet aan, zooals de heer Dresselhuys in overweging gaf, om daarop vanavond terug te komen.

Het verbaast mij trouwens, dat dit debat niet gehouden is toen de Minister van Binnenlandsche Zaken die „brandstof", zooals de heer Dresselhuys het nu noemt, hier neerwierp bij de behandeling der Grondwetsherziening.

De heer Visscher is nu in het mondeling debat verder gegaan dan in de afdeelingen en heeft gevraagd: Zijt gij bereid ten spoedigste over te gaan tot wat ook uws inziens onder de bestaande Grondwet mogelijk is?

Mijnheer de Voorzitter! Ik kan daarop antwoorden, dat ik daartegen geen bezwaar zou hebben, wanneer de verschillende kerkgenootschappen alle daarop prijs bleken te stellen en mij dit mogelijk maakten, maar ik vrees — vooral na de rede van den geachten afgevaardigde — dat dit laatste voorshands nog niet het geval zal zijn.

In 1920 is er een belangrijke conferentie over deze zaak gehouden — er bestaat op het oogenblik, dunkt mij, geen reden om dit niet in hoofdzaak mede te deelen — tusschen de Regeering en vertegenwoordigers van alle hierbij betrokken kerkgenootschappen. Dat was dus vóór mijn optreden. Men dacht toen aan een herziening van de Grondwet, nl. van art. 171, lid 1. De zaak is toen niet doorgegaan om allerlei redenen, maar ook omdat de Regeering inmiddels tot de overtuiging was gekomen, dat ook onder de bestaande Grondwet kapitalisatie mogelijk was en de zaak dus niet meer urgent was.

Ik moet hier in parenthese even de vraag behandelen, door de heeren Schokking en Dresselhuys aangeroerd, of die opvatting niet juist was. Het wil mij voorkomen dat, waar in de Grondwet staat, dat de traktementen en andere uitkeeringen aan dezelfde gezindheden verzekerd blijven, daaraan niet wordt te kort gedaan, wanneer men de bestaande uitkeeringen kapitaliseert. Dan zijn zij integendeel meer dan ooit verzekerd, immers trekt men de rente van het kapitaal. Het geciteerde arrest van den Hoogen Raad geeft wel een vordering aan belanghebbenden, maar uiteraard slechts zoolang niet een gekapitaliseerde uitkeering is gedaan. De beteekenis van het arrest ligt hierin, dat het grondwetsartikel niet alleen een plicht voor de Regeering schept, maar ook, bij verzuim der Regeering, een actie aan de belanghebbenden geeft. De zaak, waar wij 't vanavond over hebben, heeft het arrest niet uitgemaakt en ook niet willen uitmaken.

Intusschen ga ik op die juridische quaestie nu niet verder in en beantwoord nu verder de vraag van den heer Visscher of ik bereid zou zijn tot kapitalisatie. Op de conferentie van 1920 heerschte in beginsel over het nut van kapitalisatie veelszins eenstemmigheid. Intusschen bleek uit sommige uitlatingen toen reeds, voor welke groote moeilijkheden men zou komen te staan, wanneer men tot de practische uitwerking overging. Ik kom daarop zoo meteen terug.

Vooropwil ik stellen, dat er voor den Staat, speciaal voor de schatkist, tegen kapitalisatie geen bezwaar zou bestaan, althans niet wanneer die geschiedde zooals de Regeering haar toen bedoelde, d. w. z. zich plaatsend op den bodem van den bestaanden toestand, zoodat eenvoudig de vigeerende jaarlijksche uitkeeringen in een kapitaalsuitkeering zouden worden omgezet. Zooals het toen bedoeld werd, zou het ook geen invloed hebben op de vlottende schuld van den Staat, waarvoor wij tegenwoordig zoo voorzichtig moeten zijn. Want de bedoeling was, het geld uit te keeren in den vorm van Staatsobligaties of Grootboek-inschrijvingen. De nieuw te scheppen Staatsschuld zou derhalve terstond geconsolideerd worden bij de Kerken zelf. Eerst was er een plan van 5 pct. Staatsobligaties, die in den loop van 50 jaar zouden worden afgelost; hiervoor zou noodig zijn een annuïteit van 5,47 pct. Intusschen werd door sommige kerkgenootschappen hiertegen bezwaar gemaakt, omdat bij de in de toekomst liggende aflossingen wellicht de gelden niet steeds meer tegen 5 pct. zouden kunnen worden belegd, als nl. de rentestandaard daalde. Toen werd van Regeeringszijde besloten ook genoegen te nemen met een niet-converteerbare 5 pct. Grootboek-inschrijving. Vermelding verdient hierbij nog, dat gekapitaliseerd zou worden op een 5 pcts. basis.

Uit financieel motief was er dus voor den Staat geen bezwaar. Ook niet uit eenig ander motief, wanneer althans de Kerken maar duidelijk het adres opgaven, waar het kapitaal moest worden uitgekeerd. De toenmalige Minister van Financiën heeft zich in die conferentie daaromtrent zeer duidelijk uitgesproken en wel in dezen zin:

> „De Regeering moet alleen deze voorwaarde stellen, dat elk Kerkgenootschap een centraal college zal aanwijzen, dat, met volle, niet door de Kerkelijke gemeenten bestreden bevoegdheid, de gelden van den Staat zal overnemen.
>
> Het Rijk toch zal gevrijwaard moeten zijn tegen het gevaar van door Kerkelijke gemeenten, die eigen aanspraken op een deel der aan haar Kerkgenootschap uit te keeren som meenen te kunnen doen gelden, in rechten te worden aangesproken."

Dit wat den Staat betreft. Van de zijde van de Kerken rezen toen wel enkele bezwaren, hoewel in het algemeen de stemming er vóór was. Het eerste bezwaar was, dat bij een volkomen beëindiging van deze jaarlijksche uitkeering in de toekomst de indruk kon worden gewekt van verwaarloozing van de geestelijke belangen door den Staat. Eén der sprekers zeide:

> „Aan het doorsnijden van den financieelen band is echter ook een groot nadeel verbonden. Wanneer de Staat zich niet meer rechtstreeks inlaat met de geldelijke belangen der Kerk, zal dit misschien niet reeds bij deze generatie, bij wie de herinnering aan den thans bestaanden toestand wellicht zal blijven voortleven, maar dan toch zeker bij de volgende geslachten den indruk vestigen, dat hij onverschillig staat tegenover den godsdienst, dat hij daarvoor niets over heeft, terwijl andere, niet op het terrein van den godsdienst liggende ethische belangen op milden voet uit de Staatskas gesteund worden. Spreker denkt o. a. aan het subsidieeren van de dramatische kunst."

Dit bezwaar, dat bij het doorsnijden van den band een zeker moreel contact verloren zou gaan, is wel meer genoemd.

Een tweede bezwaar, dat tot uiting kwam, is, dat wanneer de band werd losgemaakt, daarmede een eind zou kunnen komen aan de nieuwe uitkeeringen, welke thans nu en dan krachtens art. 171, tweede lid, worden gegeven. Als een der gevolgen van een kapitalisatie is in den regel beschouwd, dat dergelijke uitkeeringen niet meer zouden geschieden, en toen er in die conferentie naar werd gevraagd, antwoordde de Regeering aanvankelijk in gelijken zin.

Een derde moeilijkheid voor de Kerken was datgene wat ook voor den Staat een bezwaar zou worden als men niet in de Kerken tot overeenstemming kwam, nl. de beslissing aan welk orgaan het kapitaal zou worden uitgekeerd. Bij meergenoemde bespreking is daarover een verschil van gevoelen geweest tusschen twee vertegenwoordigers van de Hervormde Kerk, waarvan de een zeide, dat het gekapitaliseerde bedrag zou moeten worden uitgekeerd aan de Synode, terwijl de ander zeide, dat hij niet diep wilde ingaan op de quaestie, aan wie rechtens die gelden zouden moeten worden uitgekeerd, en dat hij zich bepaalde tot de opmerking, dat zijns inziens op aan de historie ontleende gronden en volgens de geldende jurisprudentie de plaatselijke kerkelijke gemeenten het geld behoorden te ontvangen.

Daarop heeft de Regeering beslist gezegd, dat dit „een strijdvraag is, waarin de Regeering zich niet kan mengen en die in den boezem van het kerkgenootschap moet worden

26ste VERGADERING. — 28 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk VII*B* (Departement van Financiën) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Minister **de Geer e. a.**)

beslist''. Reeds in 1920 heeft de Regeering zich dus op het standpunt gesteld, dat er nooit iets van zou kunnen komen, als die zaak niet eerst intern door de Kerk uitgemaakt werd. Dit is natuurlijk een zeer belangrijk element in deze zaak, want als ik den heer Visscher wèl begrijp, wil hij dit door de Regeering laten uitmaken, en wil hij haar dit gemakkelijk maken door haar daarbij van advies te dienen. Dit wordt uiteraard zeer gewaardeerd, maar ik vrees, dat het door de veelheid en de veelsoortigheid van adviezen ten slotte toch aan de Regeering niet gemakkelijk zal vallen.

Ik geef er de voorkeur aan, dat de Kerk zelf het uitmaakt. De caesaropapie heeft, gelijk de heer Visscher te recht heeft doen uitkomen, in de geschiedenis reeds kwaad genoeg gebrouwen. Ik zou de souvereiniteit der Kerk ook daarin willen eeren, dat, wanneer er wordt gekapitaliseerd, zij zelf uitmaakt welk het bevoegde orgaan is om het kapitaal in ontvangst te nemen en te beheeren. Ik vrees, dat voorshands de kapitalisatie — waartegen overigens van Staatswege geen bezwaar behoeft te bestaan — vooral daarop zal afstuiten, en ik werd daarin bevestigd door de rede van den heer Visscher.

De heer **Visscher:** Mijnheer de Voorzitter! Ik zal trachten van den mij toegestanen tijd zoo goed mogelijk gebruik te maken door alleen de hoofdpunten van hetgeen ik hier gehoord heb, te bespreken. En dan is mij gebleken, dat met betrekking tot het hoofdprobleem de heeren Dresselhuys en Schokking mij geen recht hebben laten wedervaren. Ik heb het uit den aard der zaak nooit gezegd en nooit kunnen zeggen, nooit bedoeld en nooit kunnen bedoelen, dat de Regeering in het kerkelijk leven moet ingrijpen. Wanneer ooit een religieuze richting zich verzet heeft tegen een ,,jus in sacra'', is het wel geweest de Gereformeerde richting.

Een feit is, dat onder de republiek de kerkelijken geleden hebben onder het willekeurig ingrijpen van de regentenkliek, en dat de Kerk zich altijd met geweld, zooveel als in haar vermogen was, daartegen heeft verzet, maar dat zij dat niet heeft kunnen doen met succes en zoo ten slotte een gevoel van onmacht en moedeloosheid is gekomen in het kerkelijk leven. Dus ook op dit oogenblik denk ik er niet aan om van de Regeering te vragen, dat zij in het kerkelijk leven zal ingrijpen.

Maar een andere zaak is of niet de Regeering de roeping heeft tegenover de Kerk het onrecht, dat zij haar heeft aangedaan, voor zoover het binnen de grenzen van haar bevoegdheid ligt, goed te maken. En dan zeg ik: ongetwijfeld, dat is haar taak. De heer Dresselhuys heeft getracht het voor te stellen, alsof die organisatie gegroeid is. Dat is allerminst het geval. Die organisatie is kunstmatig opgelegd, opgedwongen, want de classis Amsterdam en ook nog een element in de classis Woerden hebben zich, toen de Koning dat deed, er tegen verzet.

En dat de Koning daarmede een daad deed, die hem niet toekwam, had de heer Dresselhuys kunnen lezen in het advies van den Raad van State, waarin de Koning er voor werd gewaarschuwd om er zich niet mee in te laten. Deze opgelegde organisatie heeft de Regeering in 1853 niet weggenomen; zij heeft tot de Kerken onder die organisatie gezegd: gij zijt vrij — en het gevolg is geweest, dat de Kerken niet bij machte zijn geweest zich uit het dwangbuis los te werken. Het resultaat was ten slotte, dat in den loop der tijden zich telkens conflicten hebben voorgedaan, die eigenlijk een strijden voor de vrijheid waren. Het is speciaal de richting van den heer Dresselhuys geweest, die de vervolging met de dragonades van de Afgescheidenen goed heeft gevonden. Ik begrijp wel, waarom deze geachte afgevaardigde zoo pleitte voor het behoud van die organisatie.

Ik verwacht dus niet, dat de Staat zich zal bemoeien met het interne kerkelijke leven; ik verwacht alleen, dat de Staat zal ophouden, in zijn Koninklijk besluit en in zijn uitbetaling, altijd te loopen aan den leiband van de organisatie. Wij behoeven niet bang te zijn dat, wanneer de Kerk vrij wordt, zij dan wordt, zooals de heer Dresselhuys meende, tot een groepje ,,bandelooze republiekjes''. Ik zou dien geachten afgevaardigde willen vragen, of hij gelooft, dat de

(**Visscher.**)

Gereformeerde Kerken, de Presbytarian Churches, de Scottish Church, bandelooze republiekjes zijn.

De heer **Dresselhuys:** Welken band hebben zij dan?

De heer **Visscher:** Zij hebben den band van haar classicale vergadering.

Een tweede hoofdmoment is, dat het is voorgesteld, alsof ik zou bepleit hebben, dat geld zou worden uitgekeerd aan de verschillende richtingen. Wanneer men had nagelezen, wat ik heb gezegd, zou men dat niet hebben beweerd. Ik heb gezegd dat, wanneer de Regeering toekwam aan de vraag, wie de rechthebbenden waren, zij niet het oor moest leenen aan een zekere richting in de Kerk, die uit dogmatisch kerkbegrip het probleem wil oplossen, doch dat de Regeering moest denken aan het feit, dat er verschillende richtingen zijn. De heer Dresselhuys zeide te recht, dat er naar het synodaal reglement geen richting is, maar men moet toch stekeblind zijn om niet te zien, hoe waar het is, en men kan daaruit zien, dat ik niets te veel zeide, toen ik met den heer Schaper over juristerij klaagde.....

De heer **J. ter Laan:** Dat is goed gezelschap.

De heer **Visscher:** Zeker, er is slechter ..... dat er in de werkelijkheid van het leven geen verschillende richtingen zijn alleen omdat het juridisch niet wordt geconstateerd. Dat is zoo duidelijk, dat voortdurend, honderd jaren lang, die Kerk juist vanwege dat richtingvraagstuk in een voortdurend conflict is gewikkeld geweest.

Ik pleit er dus niet voor, dat aan richtingen zal worden uitgekeerd. Dat is te dwaas om los te loopen, maar ik wensch, dat zal worden uitgekeerd aan de rechthebbenden. Dat is, zooals Zijn Excellentie in uitzicht stelde, aan het complex der Kerken, maar met dien verstande, dat daarbij rekening wordt gehouden met hetgeen, waarmede de heer Dresselhuys niet meer, maar waarmede Z. M. Koning Willem I nog wel rekening hield, dat nl. de plaatselijke Kerken als plaatselijke Kerken bezit hadden. De Koning heeft het niet gewaagd, dat bezit onder den band te slaan. Hij heeft gezegd: ,,ik scheid het bestuur van het beheer''. Daaruit blijkt, dat de plaatselijke Kerken nog in dat bezit erkend zijn tot op den huidigen dag. Nu is dit juist een grief, dat wanneer de Regeering gelden toekent, die bestemd zijn voor de plaatselijke Kerken, een bestuursmacht het in zijn vermogen heeft ze aan die plaatselijke Kerken te onttrekken. Dan raken wij in een toestand, waarin wij moeten vragen, of het niet tijd is dat de Regeering het recht bestelt.

De heer **Snoeck Henkemans:** Aan wie dan? Nu begrijp ik het nog niet.

De heer **Visscher:** Aan de plaatselijke Kerken.

De heer **Snoeck Henkemans:** Zegt u dat dan duidelijk!

De heer **Visscher:** Dat zeg ik duidelijk, als u maar ooren had om te hooren.

Wij stellen dus dit vraagstuk aan de orde, omdat daarbij zeer gewichtige volksbelangen zijn betrokken. Niemand kan het kerkelijke leven aanzien, of hij moet onder den indruk komen van de verwording en de verwarring, die op dat gebied heerschen. Dat kan nooit gunstig zijn voor het volksleven. Het is van het hoogste gewicht dat, zooals de Minister, meen ik, ook heeft toegestemd, de verschillende groepen in staat worden gesteld om zich zelf uit te leven. Het is mogelijk, dat een kapitalisatie nog niet dit vraagstuk zou oplossen, maar wanneer wij nu maar eerst die kapitalisatie hebben en wij komen eens werkelijk te staan voor de vraag, wie de rechthebbenden zijn, dan zou het misschien kunnen zijn, dat een uitweg werd gevonden, waarbij eenerzijds de eenheid en anderzijds de verscheidenheid tot haar recht komen konden. Daarvoor pleit ik, en daarom hoop ik alsnog, dat Zijn Excellentie er toe zal willen overgaan om ten uit-

(Visscher e. a.)

voor te brengen, wat volgens zijn meening ook niet is in strijd met de Grondwet. Dan kunne de Kerken zelf zien hoe ver zij met dit vraagstuk kunnen komen en dan twijfel ik er niet aan of de heer Schokking, die nu zegt: wij ontmoeten elkander niet, zal zoo rakelings langs mij heen gaan, dat wij vlak naast elkander komen te staan.

De heer **Schokking**: Mijnheer de Voorzitter! Ik waardeer het, dat prof. Visscher nu heeft gezegd, dat hij volstrekt niet bedoelt, de Regeering te betrekken in de kerkelijke vragen, en in verband met zijn beroep op de Gereformeerde gedachte, die het *jus in sacra* van de Overheid ontkent, kan dat niet anders. Maar, de geachte afgevaardigde houde het mij ten goede, hij moge dit met nadruk zeggen — en ik wil gaarne aannemen, ook geheel te goeder trouw — dit is toch in strijd met hetgeen hij ook nu verder betoogde. Want, wanneer hij vraagt, dat de Regeering in haar Koninklijke besluiten niet langer zal blijven loopen aan den leiband van de organisatie, dan moet de wedervraag luiden: waardoor moet de Regeering zich dan wel laten leiden?

Wanneer hierop geen antwoord wordt gegeven, dan vorder ik niets met zijn opmerking, maar bovendien brengt zij slechts verwarring.

Als hij nu zegt: ik vraag geen uitkeering aan de onderscheidene richtingen, maar aan de rechthebbenden, dan komen we op een ander gebied. Want dan is het een quaestie voor den rechter.

Nu kan de rechter zich vergissen en gelukkig behoeft men in ons land niet absoluut in te stemmen met het dictum van den rechter. Maar ik heb er niet op tegen, dat, indien er een conflict komt, een beroep op den rechter wordt gedaan om de zaak uit te maken. Maar wanneer de geachte afgevaardigde de zaak hier in de Tweede Kamer brengt, en dus binnen het politieke terrein betrekt, dan ligt daarin opgesloten — of hij zich daarvan rekenschap heeft gegeven of niet —, dat hij van de Regeering vraagt, dat zij zich in de kerkelijke vragen zal mengen.

In de tweede plaats wil ik een opmerking maken over de tegenstelling, die voortdurend door den geachten afgevaardigde wordt gemaakt tusschen de plaatselijke Kerk en de organisatie. Al is het moeilijk in verband met het onderwerp, waarover wij thans spreken, zoo zal ik mij, vooral in de repliek, moeten onthouden van eenige uitweiding, maar toch wil ik even zeggen, dat het een onjuiste tegenstelling is, in zooverre ook de plaatselijke gemeente als organisatie ten aanzien van de Regeering moet worden gedacht, en voorts, dat van de verkeerde veronderstelling wordt uitgegaan, alsof elke plaatselijke gemeente eenstemmig zou zijn. Ik weet wel, dat er plaatselijke gemeenten zijn, waarin, misschien met uitzondering van een klein getal leden, eenstemmigheid is. Doch het kan prof. Visscher bekend zijn, wanneer hij telkens op het punt der verschillende richtingen terugkomt, dat dit evenzoo de plaatselijke gemeenten zelf doorkruist.

Daarom herhaal ik, dat wij met hetgeen prof. Visscher opnieuw aanvoerde ter verklaring van zijn bedoeling, niets vorderen. Ik geloof, dat het verreweg het best is, om ons wat het besproken punt aangaat, op kerkelijk terrein terug te trekken en elkaar daar te leeren verstaan. Indien ik het in mijn eerste rede schertsend heb gezegd, ik heb het toch ernstig gemeend, toen ik zeide, dat wanneer er moeilijkheden zijn, en men daarin een derde betrekt, het gewoonlijk niet beter, maar slechter wordt.

In de derde plaats een kort woord over de stelling, waarmee prof. Visscher meent zijn bewering over de onvrijheid van de Kerk te kunnen volhouden. Hij heeft gewezen op het feit, dat Koning Willem I aan de Kerk onrecht heeft gedaan, en hij weet, dat ik uit kerkelijk oogpunt de bedoelde daad mede afkeur. Maar wanneer hij zegt, dat de Regeering dat heeft goed te maken, antwoord ik, dat zij dat heeft gedaan voor zoover zij dat doen kon, door aan de Kerk de vrijheid van organisatie terug te geven.

Nu weet ik dat daartegenover wordt opgemerkt: maar dat gebeurde terwijl de organisatie bleef bestaan. Dit is slechts

(Schokking e. a.)

ten deele waar, want zij bestond niet meer, zooals zij was ingevoerd. Er was verandering in gebracht.

Maar bovendien, ik wil den geachten afgevaardigde vragen: indien eens werd ingegaan op zijn denkbeeld, dat de Overheid de organisatie introk — ik kan het „hoe" daarvan mij inderdaad niet voorstellen — dan zou er toch een overgangstoestand zijn, die geregeld moest worden!

Welnu, feitelijk zou dat neerkomen op hetgeen in 1852 is gebeurd. Wanneer men dat als een overgangstoestand had willen beschouwen om te komen tot een geheel andere organisatie, zooals prof. Visscher zich voorstelt en zooals ik mij die in menig opzicht voorstel, dan was daarvoor de gelegenheid geweest, gelijk die er nog is. Daarom meen ik, dat het meer is schijn dan wezen om te zeggen, zooals hier gedaan is: de Overheid blijft de Kerk onrecht aandoen.

Het hangt er van af, of de Kerk zelf van haar vrijheid tot reorganisatie gebruik maakt. Maar het verschil zit hierin, dat de Kerk niet bereid is, van die vrijheid op een zoodanige wijze gebruik te maken, als de eene groep tegenover de andere wil.

Ik wil den Minister ten slotte nog danken voor de mededeelingen, welke hij heeft gedaan, omtrent de conferentie, welke een paar jaar geleden met vertegenwoordigers van de verschillende Kerken heeft plaats gehad. Er was toch eigenlijk ook geen reden, om die mededeeling achter te houden; en er is met belangstelling naar uitgezien, daar het goed is te weten, op welke concrete punten eigenlijk van verschil over deze quaestie is gebleken.

Ik kan mij begrijpen, dat daarbij ook als bezwaar tegen kapitalisatie is genoemd het tweede lid van art. 171 der Grondwet. Dit bewijst, dat indien op het oogenblik zou kunnen worden gekapitaliseerd zonder met het eerste lid in strijd te komen, de opvatting daarbij van de Regeering blijkens de gedane mededeeling toch in strijd zou komen met het tweede lid van dit artikel.

Naar aanleiding van de opmerking van den Minister, dat kapitalisatie niet in strijd is met het eerste lid van het bedoelde artikel, zou ik willen antwoorden: het recht, dat ontleend wordt tegenover den Staat aan art. 171, alinea 1, zou alleen dan verloren gaan, wanneer de Kerken zelf zich bij de kapitalisatie geheel vrijwillig hadden neergelegd; d.w.z. met de erkenning, dat zij van haar vordering krachtens het eerste lid afstand doen. Maar dan steunde ook het verlies van het recht niet op het feit, dat er geen strijd is tusschen kapitalisatie en art. 171, eerste lid, maar op de verklaring van de Kerken, daaraan geen recht meer te zullen ontleenen.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou in de eerste plaats een kort woord willen zeggen tot den heer Minister, dat ik het met hem in theorie eens ben, dat, wanneer naar zijn gedachtengang alle gemeenten, alle godsdienstleeraren en alle kerkgenootschappen, zonder uitzondering, instemmen met een regeling van verdeeling, en hij bovendien garantie had, dat die instemming ook voor de toekomst is verzekerd, hij uit den aard der zaak geen gevaar zou kunnen loopen, dat hij dan zou komen in strijd met de Grondwet. De mogelijkheid van zoodanige garantie schijnt mij voorshands zuiver hypothetisch. Maar de zaak is deze, dat de Minister en ook de heer Visscher, dacht aan de mogelijkheid van kapitalisatie en uitkeering aan een zeker door den Staat aangewezen adres, en dat later, niettegenstaande die uitkeering — het is den Minister bekend, dat met gezindheden in de Grondwet practisch bedoeld worden gemeenten of haar vertegenwoordigers — er voorzitters van kerkbesturen of predikanten konden komen, om betaling der traktementen te vorderen. De vraag is, of de Staat zich dan niet voor het feit zou zien gesteld, dat, ondanks de gekapitaliseerde uitkeering, hij opnieuw tot betaling zou zijn gedwongen, zoolang art. 171 der Grondwet nog vigeert. Is dit het geval, dan zal die kapitalisatie practisch niet zijn te verwezenlijken, zoolang dit artikel niet is gewijzigd.

De heer Visscher is tot mijn groot leedwezen ook nu nog in gebreke gebleven aan te toonen, in welk opzicht de Nederlandsch Hervormde Kerk onvrij zou zijn. Hij beroept zich

(Dresselhuys.)

steeds op de daad van Koning Willem I in 1816. Ik sta daaregenover eenigszins anders dan de heeren Visscher en Schokking, doch laten wij die periode laten rusten. Ik heb reeds in eersten aanleg betoogd, dat het feit, dat de Kerk in 1851 vrijwillig, zonder dwang van den Koning, een nieuwe organisatie maakte, die jarenlang heeft aanvaard en nageleefd, in elk geval deed ontstaan, zoo niet een vrijstelling der Kerk, dan toch een vrijwording, en dat de historie van 1816 door die practijk is gedekt. Ook de Hooge Raad oordeelde kennelijk, dat het feit, dat men vrijwillig consolideeerde een organisatie, en dat men die geslachtenlang is blijven aanvaarden, voldoende aantoont, dat er hier van dwang geen sprake meer kan zijn en een beroep op een onwettigheid in het grijze verleden, in 1816, derhalve irrelevant is.

Het doel der door mij gewenschte kapitalisatie, zeide de heer Visscher nu, zou zijn, niet een verdeeling naar richtingen, maar dat de afzonderlijke gemeenten als souvereine rechtsgemeenschappen het kapitaal ieder voor zich zouden kunnen toucheeren, d.w.z. dat zij in plaats van jaarlijksche uitkeering aan hun predikanten, zooals thans geschiedt, niet converteerbare schuldbrieven van den Staat zouden hebben.

Nu moet men zich toch eens voorstellen wat de beteekenis van die verandering zou zijn.

Op dit oogenblik reeds heeft elke gemeente een vorderingsrecht tegen den Staat. Het geld voor den predikant wordt niet geïnd door de Synode en door deze aan de gemeenten verdeeld, neen, art. 171 der Grondwet staat nu reeds toe, dat elke predikant direct bij de Regeering het geld ontvangt. Mij schijnt het toe, dat die verandering weinig zou beteekenen. De heer Colijn schudt van neen, alsof er dus iets geheel nieuws zou plaats grijpen, maar de jurisprudentie van den Hoogen Raad is toch deze, dat de gemeenten zelf bevoegd zijn het geld te incasseeren van den Staat. Dit incasseeren is alleen dan niet meer mogelijk, zoodra die gemeente zich los zou maken van de Nederduitsch Hervormde Kerk. Dan is het natuurlijk met het vorderingsrecht van die gemeente gedaan. Is het den heer Visscher om die losmaking te doen? Ik hoorde dit nog niet.

De verandering zal dus slechts deze kunnen zijn, dat, terwijl de gemeente of liever de predikant nu krachtens de Grondwet het recht heeft om zooveel uitkeering per jaar van den Staat te vragen, hij dat dan krachtens de wet zou krijgen, en dat de heer Visscher meent, dat dan de toestand verbeterd zou zijn.

Ik zou meenen, dat ik er op achteruit ga, wanneer mijn Grondwettig in een wettig recht veranderd wordt. Maar bovendien, hoe wordt de zaak dan?

Stel, een zekere gemeente krijgt f 1000 per jaar predikantstraktement, krachtens de Grondwet direct invorderbaar. In den gedachtengang van den heer Visscher krijgt die gemeente ten behoeve van haar predikant een niet converteerbaren schuldbrief, die f 1000 per jaar rente opbrengt. Wat is nu feitelijk het verschil? Is hier nu aanleiding om te spreken van kerkelijke vrijstelling, van een slaken van banden, van een Mazeppa, die vrijgesteld wordt? Dit lijken mij allemaal verschrikkelijk groote woorden voor dit geval.

De heer **Visscher**: Neen, u gebruikt groote woorden!

De heer **Dresselhuys**: Het is duidelijk dat het alleen dan beteekenis zou hebben, indien de heer Visscher bedoelde, wat hij echter nog niet gezegd heeft, dat die gemeente bevoegd zou zijn, over die gekapitaliseerde gelden voor haar deel te beschikken, ook dan wanneer zij zich los heeft gemaakt van het kerkelijk verband.

De heer **Visscher**: U maakt geen onderscheid tusschen de organisatie en de gemeenten. U identificeert de gemeenten met de organisatie en dat is absoluut verkeerd.

De heer **Dresselhuys**: Ik geloof dat de heer Visscher nu de jurisprudentie heelemaal vergeet. De Hooge Raad heeft uitgemaakt, dat alleen dan een Nederduitsch Hervormde gemeente of liever haar predikant recht heeft op de bezittingen, zoolang zij of hij lid is van die organisatie. Snijdt men de

(Dresselhuys e. a.)

gemeente af van die organisatie, dan behoort zij niet meer tot de Nederduitsch Hervormde Kerk en treedt zij met haar afscheid van dat vereenigingsleven, ook uit alle aanspraken op de kerkelijke goederen en rechten.

De heer **Visscher**: Dat is juist de onvrijheid, dat de gemeente niet uit de organisatie kan treden, want oorspronkelijk is die Kerk niet een Nederduitsch Hervormde Kerk geweest.

De heer **Dresselhuys**: Eindelijk. Nu voor het eerst hebben wij dat woord gehoord, waarop wij gewacht hebben, ofschoon dit een zeer bedenkelijk woord is. De heer Visscher zegt nu: mijn bedoeling is, wanneer een gemeente zich losgemaakt heeft uit het kerkelijk verband .....

De heer **Visscher**: Dat is de vrijheid.

De heer **Dresselhuys**: Neen, dat is de anarchie, een aanslag op de Kerk zelf, want daarmede bedoelt men, om nog eens aan Mazeppa te denken, dat men met de hand of den voet van Mazeppa er van doorgaat en den stakker zelf, nu ontzield, op het paard laat liggen.

Had de heer Visscher dat gezegd, dan zou waarschijnlijk ons debat wat scherper zijn geweest, maar in elk geval hebben wij thans dit groote licht gekregen, dat de bedoeling van den geachten spreker geen andere is geweest dan een methode te zoeken om aan de afzonderlijke kerkelijke gemeenten de gelden toe te kennen, met de bedoeling om zich los te kunnen maken en met de fondsen de wijk te kunnen nemen buiten de Nederduitsch Hervormde Kerk.

Maar dit zou ik uit kerkelijk oogpunt in hooge mate bedenkelijk achten en geenszins geschikt om den politieken en kerkelijken vrede in Nederland, laat staan de vrijheid en de kracht van onze volkskerk, te bevorderen.

De heer **H. Colijn**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb alleen een vraag te doen aan de Regeering.

In den loop van dit debat zijn verschillende quaesties opgeworpen, waarbij de sprekers min of meer scherp tegenover elkander stonden.

Er zijn o.a. juridische quaesties aan de orde gesteld met betrekking tot art. 171 van de Grondwet.

Volgens den een zou zelfs kapitalisatie van de bedragen, die thans volgens het eerste lid van art. 171 werden uitgekeerd, met de Grondwet in strijd zijn en volgens den ander in elk geval grondwettelijke bezwaren bestaan met het oog op het tweede lid van art. 171 van de Grondwet.

Dat is een quaestie, die, naar het mij voorkomt, door een debat in deze Kamer alleen moeilijk ter oplossing kan worden gebracht.

Het tweede punt is, dat blijkens de mededeeling van den Minister van Financiën in 1920 omtrent deze zaak reeds een overleg heeft plaats gehad tusschen de Regeering en de Kerken.

De vraag, die ik aan de Regeering zou willen stellen, is: zou het geen overweging verdienen dit moeilijke vraagstuk eens aan een opzettelijk onderzoek te onderwerpen, ten einde te onderzoeken, in de eerste plaats in hoeverre inderdaad de bezwaren, die geopperd zijn in verband met art. 171 van de Grondwet, gegrond zijn, ja dan neen, en in de tweede plaats of het niet, mij stellende nu op het standpunt dat de Minister van Financiën heeft ingenomen, overweging zou verdienen het contact met de Kerken, dat in 1920 blijkbaar bestaan heeft, opnieuw op te vatten, ten einde op die wijze de oplossing van het vraagstuk een schrede nader te brengen.

De heer **de Geer**, Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! Alvorens de vragen van den heer Colijn te beantwoorden, zou ik een enkel woord willen zeggen tot den heer Schokking, hoewel ik overigens meen niet in repliek te behoeven te treden.

De heer Schokking heeft echter een nieuw element in het debat gebracht. Ik geloof, dat wij het er grootendeels over eens zijn, in hoeverre kapitalisatie onder de tegenwoordige Grondwet mogelijk is, zonder in strijd te komen met het

(Minister **de Geer e. a.**)

eerste lid van art. 171 van de Grondwet. Wanneer het gaat in onderling overleg met de kerkgenootschappen, acht hij het niet in strijd met het eerste lid. Maar, zegt hij, ge hebt straks medegedeeld, dat het gevolg van kapitalisatie zou zijn, dat geen nieuwe uitkeering zal geschieden op grond van het tweede lid van dat artikel; doch dan zou kapitalisatie in haar gevolgen in strijd met de Grondwet komen, zoolang het tweede lid blijft bestaan.

Nu meen ik, dat dit niet geheel juist is.

De Regeering verdedigde op de conferentie in 1920 aanvankelijk de stelling, dat, wanneer eenmaal de kapitalisatie er is, geen nieuwe uitkeering meer op grond van alinea 2 van artikel 171 zou moeten worden gedaan.

Het tweede lid van artikel 171 is echter facultatief. Er zijn verscheidenen — zooals ook blijkt uit het Voorloopig Verslag — die meenen, dat men nu al geen uitkeering meer moet doen op grond van het tweede lid van artikel 171. Wanneer de Regeering onder een bepaalde constellatie tot diezelfde conclusie komt, wil dit niet zeggen, dat de maatregel, die tot die constellatie lijdt, met de Grondwet in strijd is.

Wat de vragen van den heer Colijn betreft, ik geloof, dat de eerste vraag, in hoever grondwettelijk bezwaar tegen kapitalisatie bestaat, zich niet leent voor een nader onderzoek door een Staatscommissie of anderszins. De mening der Regeering staat daarover vast. De literatuur kan er zich over uit spreken, en indien het ooit tot een concreet voorstel mocht komen, zal men dat hier kunnen bezien ook uit Grondwettelijk oogpunt.

Het tweede punt geldt de voortzetting van het contact met de kerken. De besprekingen zijn indertijd niet voortgezet, omdat de zaak minder urgent was, toen men tot de overtuiging kwam, dat het ook zonder Grondwetsherziening kon. Maar men is er ook later niet op teruggekomen, omdat gestuit werd op het onoverkomelijk bezwaar, dat met name in de Hervormde Kerk twee meeningen tegenover elkaar stonden omtrent de bevoegdheid. De een zei, dat de rechthebbende de Synode is, de ander, dat dit de plaatselijke gemeenten zijn, terwijl de Regeering uitdrukkelijk voorop had gesteld, dat zij er niet toe overging, wanneer zij niet kreeg een eenstemmig advies, wie het rechthebbend orgaan is.

Contact van de Regeering met de Kerk kan dus niet veel baten, zoolang niet de Kerk met zich zelf contact heeft gehad. Als de Hervormde Kerk te dezer zake tot eenstemmigheid komt en zich dan wendt tot de Regeering, valt te te dezer zake nader te spreken. De beslissing, waarom het hier gaat, kan de Regeering harerzijds niet nemen en zij kan daarop ook niet influenceeren.

De beraadslaging over de VIIde afdeeling in het algemeen wordt gesloten.

De onderartikelen 79 tot en met 103 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over de VIIIste afdeeling (*Pensioenen, wachtgelden, onderstanden, gratificatiën en toelagen)* in het algemeen.

De heer **Ketelaar**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een korte opmerking te maken, welke niet in de stukken is behandeld, maar het geldt een oude quaestie, die den Minister ook wel zal bekend zijn, misschien zelfs wel uit den tijd van zijn Kamerlidmaatschap.

Ik bedoel, dat het bij pensioenaanvragen herhaaldelijk buitengewoon lang duurt eer een beslissing genomen wordt. Hopeloos, zegt de heer Smeenk, maar ofschoon ik niet aan de zijde van den Minister sta, heb ik toch nog wel eenige hoop, dat de Minister zal bevorderen, dat dit iets sneller gaat. Als dit zou mogen blijken niet te kunnen, dan zou ik willen vragen, of er geen mogelijkheid was, na de aanvrage, een voorloopig pensioen vast te stellen van ongeveer 3/4 of 2/3 van wat de berekening zal zijn, met het uitdrukkelijk beding,

(Ketelaar e. a.)

dat, mocht dit te veel zijn, later het te veel betaalde zal worden ingehouden.

Ik zal hier nu geen brieven voorlezen, ofschoon ik er wedeen viertal bij mij heb, van menschen, die schrijven, dat zij pas weer een bericht hebben gekregen, dat nu het besluit gauw zal komen; maar in dien tusschentijd gaan er weer zooveel maanden voorbij, waarin men pensioen noch traktement krijgt.

Zij, die nog een beetje standing hebben, kunnen dan natuurlijk wel wat geld opnemen tegen 7 pct., maar de kleinlieden kunnen dit niet en mogen hun goederen naar den lommerd brengen.

Ik geef dus de Regeering in overweging, deze zaak een na te gaan, te meer, waar ik meen te weten, dat het bij wachtgelden ook mogelijk is iets vooruit te krijgen.

De heer **J. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Met een enkel woord wensch ik het betoog van den heer Ketelaar bij den Minister te ondersteunen.

Ook mij zijn tal van gevallen bekend, waarin het bijzonder lang duurt, voordat de belanghebbende in het genot wordt gesteld van pensioen en wanneer het organisme daarvan wat gladder en soepeler werd gemaakt, zou dit van groote beteekenis zijn.

Te gelijker tijd echter zou ik de aandacht van den Minister willen vestigen op een ander punt, namelijk het buitengewoon lang uitblijven van den maatregel van bestuur, waarbij wordt aangegeven welke groepen van ambtenaren op 55- en 65-jarigen leeftijd recht zullen hebben op pensioen.

Ik wil er op aandringen, dat het verschijnen van deze maatregel van bestuur zeer zal worden bespoedigd. Het is mij bekend, dat tal van personen in groote onzekerheid verkeeren onder welke groep zij zullen komen te behooren en daarom is spoed in deze zeer gewenscht.

De heer **de Geer**, Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet den beiden geachten sprekers toestemmen, dat er inderdaad groote achterstand is bij de behandeling van de pensioenaanvragen, mede als gevolg van de invoering der nieuwe pensioenwet. De Minister kan in deze niet veel doen, omdat deze zaak thans geheel berust bij de Pensioenraad. Intusschen wil ik gaarne aandrang uitoefenen om spoed te betrachten en ook nagaan, of alvast gedeeltelijk pensioen zou kunnen worden gegeven.

De heer ter Laan heeft gevraagd bespoediging van de bestuursmaatregel, waarin opgenomen zullen worden de ambtenaren, die op 55-jarigen leeftijd pensioen kunnen krijgen. Ik wil den wenk van den geachten afgevaardigde ter harte nemen, maar ik doe opmerken, dat die bestuursmaatregel buitengewoon lang is opgehouden bij de Centrale Commissie voor georganiseerd overleg. Ik weet niet zeker hoe het er op het oogenblik mede staat, maar ik heb herhaaldelijk opdracht gegeven dien maatregel voortgang te doen hebben, doch steeds hoorde ik, dat er nog geen advies was uitgebracht.

De beraadslaging over de VIIIste afdeeling in het algemeen wordt gesloten.

De onderartikelen 104 tot en met 163 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De heer **J. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch nog te spreken over onderartikel 120*i*.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, den heer J. ter Laan daartoe nog de gelegenheid te geven.

Daartoe wordt besloten.

Beraadslaging over onderartikel 120*i*, luidende:

„Uitgaven, voortvloeiende uit de door het Rijk in het belang van de opvoering van de werkgelegenheid hi

26ste VERGADERING. — 28 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk VII*B* (Departement van Financiën) der Staatsbegrooting voor 1923. — W.o. n°. 245.

(J. ter Laan e. a.)

te lande verleende garanties ten behoeve van hier te lande gevestigde ondernemingen, ten einde deze in staat te stellen betrekkingen met het buitenland te behouden, te herwinnen of te verkrijgen, *Memorie*."

De heer **J. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! U neemt mij niet kwalijk, maar het was mij ontgaan dat u dit onderartikel had afgehamerd; het ging ook in zoo groote vaart.

De **Voorzitter**: Als niemand ingeschreven is, ga ik gewoon door. Daarmede moeten de leden rekening houden.

De heer **J. ter Laan**: Ik neem het u niet kwalijk, Mijnheer de Voorzitter.

Bij de algemeene beraadslaging heeft de heer van Gijn met een enkel woord aan den Minister gevraagd, of hij inlichtingen wilde geven over de in onderart. 120*i* aangegeven regeling voor het exportkrediet. De Minister heeft dit niet gedaan. Uit de in de Memorie van Antwoord gegeven toelichting blijkt, dat de regeling, welke wij tot nog toe hadden en welke sanctie had gevonden bij de begrooting van 1922, aldus was, dat de subcommissie uit de commissie voor de economische politiek met medewerking van de Regeering garantie kan geven voor exportkredieten, maar de practijk heeft bewezen, dat op dezen voet van die regeling geen gebruik gemaakt wordt.

Nu lijkt het mij toe, dat men nu op grond van een voorstel van de Rijkscommissie van advies in zake de exportkredieten, dat is dus weer een andere commissie, gekomen is of zich voorstelt te komen tot een regeling, waarbij de Regeering 40 pct. van de koopsom garandeert, die een exportkantoor in het buitenland kan bedingen. Indien ik den heer van Gijn wel heb begrepen, was het zijn bedoeling, te weten welke 40 pct. hier nu eigenlijk werden bedoeld. Zijn het de eerste of de laatste 40 pct.? Of is het 40 pct. van een eventueel te derven verlies? Mijnheer de Voorzitter! Dat zijn vragen, waaromtrent ik uit de Memorie van Antwoord geen enkel antwoord kan opdiepen. Daarom lijkt het mij noodzakelijk, dat de Minister ten opzichte van dit vraagstuk nu mondeling aan de Kamer de noodige inlichtingen niet onthoudt, want wanneer ik daaromtrent geen inlichtingen krijg, dan ben ik zonder meer niet bereid mijn stem aan dit voorstel van de Regeering te geven; dan lijkt mij dat te gevaarlijk.

Ik zal mijn bezwaar met een enkel voorbeeld verduidelijken. Wanneer bij voorbeeld een exporteur hier te lande voor een bepaalde hoeveelheid goederen een zekere koopsom kan bedingen in het buitenland en hij zou die koopsom tot een bedrag van 40 pct. niet kunnen innen en de Regeering zou juist voor die 40 pct. garant zijn, dan geloof ik, dat in een dergelijke regeling zoo'n geweldige hoop corruptie zou kunnen zitten, dat de Kamer zich wel 25 maal zou bedenken, vóór zij die regeling zou aannemen.

Nu wordt in de toelichting toegegeven door de Regeering zelf, dat nader een regeling voor de verrekening van dit krediet zal moeten worden aangegeven en dat de maatregelen voor de contrôle nauwgezet moeten worden overwogen. Alles goed, Mijnheer de Voorzitter, maar het zou mij wel aangenaam zijn, wanneer toch de Nederlandsche Bank hiertusschen zou kunnen worden geschoven. Wanneer het Bankbestuur zijn medewerking wil verleenen en dit krediet moet loopen over het Bankbestuur, dan zit daarin op zich zelf reeds een zekere garantie. Maar hoe het ook zij, het lijkt mij noodig, dat de Minister dit onderwerp nader toelicht vóór de Kamer hieromtrent een beslissing neemt, en ik zal met belangstelling deze nadere toelichting van den Minister afwachten.

De heer **de Geer**, Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil op den voorgrond stellen, dat het nog onzeker is, of op ruimeren voet garantie zal worden verleend dan tot nu toe. Ik zeg dit om geen teleurstellingen te wekken.

Eenigen tijd geleden heeft de Rijkscommissie van Advies aan de Regeering medegedeeld, dat van de exportkredieten,

(Minister de Geer e. a.)

zooals ze tot dusver mogelijk waren, nagenoeg geen gebruik was gemaakt, omdat de industrie er in dezen vorm geen behoefte aan had en dat, als de Regeering hiermede iets reëels wilde bereiken, het gewenscht zou zijn, de omschrijving te verruimen. Er is toen omtrent die verruiming een voorstel gevraagd van de Rijkscommissie van Advies. Deze heeft een voorstel ontworpen, dat de Regeering in de Memorie van Toelichting heeft medegedeeld en waarover inmiddels zijn gehoord de Nijverheidsraad en de Raad van Bijstand voor Economische zaken. Het advies van den Nijverheidsraad is ontvangen, dat van den laatstgenoemden Raad nog niet. De Raad van Bijstand voor Economische zaken heeft namelijk gezegd, dat het denkbeeld van de Rijkscommissie van Advies niet zeer duidelijk was en dat nadere inlichtingen gewenscht werden. Die nadere inlichtingen zijn gevraagd en, zoodra die zullen zijn ontvangen, zullen zij doorgezonden worden aan de Commissie van Bijstand voor Economische zaken.

Ik wensch nu de vraag te beantwoorden, welke door de heeren van Gijn en ter Laan is gesteld omtrent de beteekenis van het voorloopige voorstel, dat de Rijkscommissie van Advies aan de Regeering heeft gedaan en dat in de Memorie van Antwoord is medegedeeld. De heer van Gijn heeft gevraagd wat bedoeld wordt met het „garandeeren van ten hoogste 40 pct. van den koopprijs". Ik moet toestemmen, dat die uitdrukking in de Memorie van Antwoord niet scherp geformuleerd is; de Commissie heeft bedoeld het garandeeren van ten hoogste 40 pct. van het verlies, dat de exporteur lijdt, doordat de door hem getrokken wissel niet opbrengt het bedrag waarvoor hij getrokken is. Komt er bijv. 30 pct. van den wissel terug, dan betaalt de Staat ten hoogste 40 pct. van de 70 pct. of 28 pct. Is de wissel getrokken in Marken, dan betaalt de Staat slechts 40 pct. van het bedrag, dat niet voldaan wordt; dus in geen geval valutaverlies. Bovendien ligt het in de bedoeling, wissels in vreemde valuta slechts in uitzonderingsgevallen te garandeeren.

De heer van Gijn heeft ook gevraagd, of de Staat vergoeding geeft, als iemand zaken heeft gedaan met een slechten betaler. Hierop luidt het antwoord, dat de garantie uiteraard alleen effectief zal worden als de medecontractant achteraf een slechte betaler blijkt. Intusschen zal de Rijkscommissie van Advies er naar moeten streven, zooveel mogelijk zekerheid te erlangen voor een richtige betaling. Dat juist tegen het garandeeren in het geval van *nieuwe* betrekkingen overwegend bezwaar zou bestaan, kan ik den heer van Gijn niet geheel toestemmen, al wil ik erkennen, dat in dat geval het onderzoek nog grondiger zal moeten zijn dan wanneer het om oude beproefde relaties gaat.

Ik meende, dat de Kamer op deze nadere toelichting aanspraak heeft, nu de Regeering een ruimere omschrijving voorstelt, al is het nog onzeker of zij daarvan gebruik zal maken.

De beraadslaging wordt gesloten.

Onderartikel 120*i* is reeds zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: De beslissing over artikel 1 zal plaats hebben nadat over het amendement van den heer Visser van IJzendoorn c. s. op onderartikel 75 zal zijn beslist.

De artikelen 2 en 3 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De beslissing over de beweegreden en over het hoofdstuk wordt aangehouden tot na die over artikel 1.

Aan de orde is de behandeling van:

I. het ontwerp van wet tot regeling van de inkomsten en uitgaven van het Staatsmuntbedrijf voor het dienstjaar 1923 (245).

(Rutgers.)

Dit ontwerp van wet wordt, na goedkeuring der onderdeelen, zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

II. het ontwerp van wet tot **vaststelling van hoofdstuk II (Hooge Colleges van Staat en Kabinet der Koningin) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2).**

Over dit ontwerp van wet wordt geen algemeene beraadslaging gevoerd.

Artikel 1 van het ontwerp van wet komt in behandeling.

De onderartikelen 1 en 2 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 3, luidende:

„Vergoeding der reiskosten van de leden der Tweede Kamer, f 88 000."

De heer **Rutgers**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou aan de Regeering willen vragen of zij bereid is in overweging te nemen een wijziging van de wet van 26 April 1918 (*Staatsblad* n°. 271), die strekt tot uitvoering van de artt. 89 en 91 der Grondwet.

De aanleiding tot het stellen van deze vraag is voornamelijk gelegen in de aanhangige Grondwetsherziening, waarvan de totstandkoming naar het schijnt binnen kort mag worden te gemoet gezien. Bij de behandeling van die Grondwetsherziening zijn onzerzijds bezwaren ingebracht tegen de verhooging der schadeloosstelling van de leden van de Tweede Kamer en door mij zijn deswege eenige amendementen voorgesteld, die destijds echter niet de instemming van de Kamer hebben kunnen verwerven.

De bezwaren, die onzerzijds zijn aangevoerd, worden thans meer en meer algemeen als niet geheel ongegrond erkend. Wanneer niettemin de aanhangige Grondwetsherziening tot stand zal komen, zal dit geschieden om haar in het stadium, waarin zij verkeert, en met het oog op andere wijzigingen, die zij medebrengt, niet te doen mislukken.

Dat de bezwaren nu meer algemeen erkend worden, kan geen verwondering wekken, nu de totstandkoming van de Grondwetsherziening samenvalt met het feit, dat ten gevolge van den toestand van 's Lands financiën de inkomsten der landsdienaren moeten worden beperkt door de afgeschafte pensioenstorting weer in te voeren. Juist daarom is er alle aanleiding om, wanneer de Grondwetsherziening tot stand is gebracht, voor de leden der Kamer te doen wegvallen het emolument, hetwelk een gevolg is van de wijze, waarop de door mij genoemde wet het Grondwettelijk voorschrift uitvoert, te weten door toekenning van een abonnement eerste klasse op de spoorwegen. Wanneer ik spreek van emolument, dan verlies ik niet uit het oog, dat het voor spoorwegabonnementen uitgetrokken bedrag niet in zijn geheel is te beschouwen als een voordeel, door de leden der Kamer genoten, want de waarde van een abonnement is voor de meeste Kamerleden aanzienlijk geringer dan het bedrag, dat daarvoor wordt betaald. Het voordeel voor de Kamerleden zal slechts een deel van het uitgetrokken bedrag van f 88 000 beloopen.

Nu is het niet mijn bedoeling te vragen om terug te keeren tot de regeling, welke voorheen gold, toen als reiskosten voor elke zitting slechts werd uitgekeerd het bedrag dat noodig was om eenmaal heen en terug te gaan van de woonplaats naar den Haag. Daarop nu aan te dringen zou in strijd zijn met de houding, bij de behandeling der Grondwetsherziening dezerzijds aangenomen, toen bepleit is een regeling, die strekte, om het aan leden der Kamer mogelijk te maken zonder financieel nadeel hun woonplaats buiten den Haag gevestigd te houden. In die lijn zou het liggen, te bepalen, dat de Kamerleden, evenals ambtenaren die voor rekening van het Rijk reizen, zouden declareeren voor alle reizen die zij in werkelijkheid maken om vergaderingen der Kamer of van commissiën bij te wonen. Daarbij zou tevens zijn na te gaan, of het niet in 's lands belang zou kunnen zijn, dat

(Rutgers e. a.)

aan bepaalde leden een traject-abonnement werd verschaft ter beperking van onnoodige kosten. Komt zulk een regeling tot stand, dan zal van het bedrag van dezen post een aanmerkelijk gedeelte kunnen worden bezuinigd. Van de f 88 000, thans benoodigd voor de aanschaffing van abonnementen voor leden dezer Kamer, zou, wanneer alleen de gemaakte reiskosten werden gedeclareerd, misschien twee derde gedeelte niet meer noodig zijn. Ik ontveins mij niet, dat een deel van die besparing toch weer ten laste van het Rijk zou komen in den vorm van een verhoogd tekort van de Nederlandsche spoorwegen, maar toch schijnt het mij nu de tijd om tot afschaffing te komen van het emolument, dat ongetwijfeld is gelegen in dezen post, en dat feitelijk medebrengt een verhooging van schadeloosstelling door de leden van de Kamer genoten.

De heer **Oud**: Mijnheer de Voorzitter! Het wil mij voorkomen dat, wanneer men wil trachten, dezen post te verlagen, daarvoor een andere weg moet worden ingeslagen dan de heer Rutgers aangaf. Deze stelde het voor, alsof het spoorwegabonnement aan de Kamerleden zou zijn bedoeld als een emolument ter verhooging van de schadeloosstelling. Ik meen dit te moeten bestrijden. Dat is nooit de bedoeling geweest. Het abonnement is verstrekt om de Kamerleden in staat te stellen, hun taak als Kamerlid naar behooren te kunnen vervullen, om in verband met zaken, die hier worden behandeld, zich persoonlijk op de hoogte te kunnen stellen in alle hoeken van het land. Wie dat wil doen, mag daarin niet belemmerd worden door eenig financieel bezwaar. Ik wil er aan herinneren, hoe Kamerleden een bezoek hebben gebracht aan de werken met betrekking tot de droogmaking van de Zuiderzee, aan het Gooi in verband met de spoorwegplannen, aan Vlissingen, aan de overstroomde gebieden, aan de mijnstreek. Ik geloof, dat het ook in het belang van het land is, wanneer dergelijke reizen mogelijk blijven. Ik wil daarom sterk opkomen tegen de voorstelling van den heer Rutgers, alsof het zou zijn een emolument. Wanneer men nagaat de reizen, die de Kamerleden maken, dan blijkt het, dat zij die zelden voor hun pleizier maken.

Intusschen geef ik den heer Rutgers op één punt gelijk: het bedrag van f 880 per abonnement acht ik te hoog, omdat men deze abonnementen niet kan gelijkstellen met gewone abonnementen. Een particulier neemt alleen dan een abonnement, wanneer hij weet, dat hij anders meer moet uitgeven. Bij een Kamerlid is dat niet het geval, zij krijgen het abonnement ook al zijn er stellig vele, die in een jaar veel minder verreizen. Daarom is er alle aanleiding, dat de Minister in overleg treedt met de spoorwegmaatschappijen of wellicht niet een bijzondere regeling kan worden getroffen voor die abonnementen, waarbij dan uit hoofde van het feit, dat het hier niet betreft dagelijksche abonnementen, een andere vergoeding wordt berekend.

Ik geef den heer Rutgers toe, dat het niet zoo heel veel verschil maakt bij de tegenwoordige verhouding tusschen de spoorwegmaatschappijen en het Rijk, maar wanneer men een zuiver overzicht wil hebben van de uitgaven die drukken op hoofdstuk II der Staatsbegrooting, kan men op deze wijze dat doel bereiken. Ik meen daarom dit denkbeeld aan den Minister in overweging te mogen geven.

De heer **de Geer**, Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan op het oogenblik niet anders verklaren dan dat ik dit punt, dat in de stukken niet is behandeld, gaarne zal overwegen, zoowel uit het oogpunt, waaruit de heer Rutgers, als uit dat, waaruit de heer Oud het heeft beschouwd.

De beraadslaging wordt gesloten en onderartikel 3 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderartikelen 4 tot en met 34 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over de IVde afdeeling (*De Kanselarij der Nederlandsche Orden*) in het algemeen.

De heer **IJzerman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet beginnen mijn verontschuldigingen aan te bieden, omdat ik zal spreken over een onderwerp, dat slechts van geringe beteekenis is, vergeleken met de gewichtige zaken, die in deze vergadering behandeld plegen te worden.

Als verzachtende omstandigheid kan ik aanvoeren, dat het, in laatste instantie, niet aan mij, maar aan de Regeering te wijten is, dat wij in 1922, in een tijd van Umwertung aller Werte — en ook van Entwertung aller Werte — ons nog moeten bezighouden met een zoo overjarig instituut als dat der ridderorden.

De Regeering toch heeft bij haar bezuinigingscampagne de 4de afdeeling van deze begrooting al bijzonder zacht aangepakt. Er werd niet 17 percent op bezuinigd — zelfs niet 8½ percent —, maar nog geen 5 percent! Later kwam het berouw. Maar, helaas, ook hier geldt het bittere woord van Baudelaire: Nos péchés sont têtus, nos repentirs sont lâches. Het berouw uitte zich enkel in de indiening van een wetsontwerp, dat een perspectiefje opent op vermindering van art. 40, en dan nog alleen door afwenteling van een deel der uitgaven op particulieren.

Het pleit echter voor de fijngevoeligheid der Regeering, dat zij, toen ze deze uitgaven op de begrooting bracht, ten slotte, als door een edel instinct gewaarschuwd, merkte dat ze iets verkeerds deed en door een gevoel van weerzin werd bekropen. Dit leid ik althans af uit de formuleering van het laatste artikel:

> „Aankoop en herstellingen van decoratiën, decoratiedoozen, lint, met den aankleve van dien."

Dat „den aankleve van dien" klinkt zeker al heel weinig smakelijk; en inderdaad: de aankleve van een lintje vormt een der onverkwikkelijkste histories uit onze politieke geschiedenis.

Maar ook afgezien van het objecte aankleefsel en de verloochening van het 17-percents-ideaal, komt mij deze zaak verwerpelijk voor. Haar verwerpelijkheid is reeds in vroeger jaren aangetoond met tal van argumenten, met argumenten zelfs ontleend aan zoo gezaghebbende autoriteiten als dr. Kuyper en Koning Salomo. Maar bij hun boven mijn lof verheven voortreffelijkheid hadden die argumenten één gebrek: zij konden de meerderheid van de Kamer niet overtuigen.

Ik schrijf dit toe aan de omstandigheid, dat mijn voorgangers bij hun betoog onwillekeurig beheerscht werden door hun eigen, socialistische of Christelijk-sociale, levensbeschouwing: een levensbeschouwing, waarin voor een waardeering van het lintje geen plaats is. En daardoor sprak hun betoog wellicht te weinig tot de hoofden en harten van hen, die een geheel andere levensbeschouwing huldigen.

In wil daarom een andere tactiek toepassen. En gehoor geven aan den raad van het apostolische opportunisme, dat men den Joden een Jood en den Grieken een Griek moet zijn.

Daartoe dien ik allereerst na te gaan welke waarde de ridderorde bezit in de oogen van niet-socialisten en van onsociale Christenen.

Nu is het altijd moeilijk zich in de psyche van andersdenkenden in te denken en van hun denkbeelden een juiste voorstelling te geven.

Wij loopen daarbij zoo licht gevaar — vooral waar het politieke tegenstanders geldt — een caricatuur in plaats van een juiste voorstelling te geven of uit hun denkbeelden alleen die te kiezen, die in onze kraam te pas komen.

Ik wil die gevaren vermijden en zal mij dus niet er op beroepen, dat vele ordelievende burgers de ridderorde aanduiden met „'n blikken ding" of „'n blikkie"... woorden, die op een zeer geringe waardeering wijzen.

Neen, Mijnheer de Voorzitter! Ik heb getracht de denkbeelden omtrent de ridderorde te zoeken dáár, waar ik de meer ideale opvatting mocht verwachten. Ze dus gezocht, niet op de laagvlakte of in de moerassen, maar op de bergtoppen van de huidige cultuur.

En waar zou ik de idee ridderorde zuiverder doorvoeld en schooner verbeeld kunnen vinden dan bij onze letterkundige kunstenaars? Een gelukkig toeval wil, dat een onzer eerste letterkundigen zich met dit onderwerp heeft beziggehouden: de auteur, aan wien wij het schitterendste proza danken, dat ooit in ons land geschreven is: Lodewijk van Deyssel. En van Deyssel is in dit geval ook dáárom een onverdacht getuige, omdat hij van alle roode smetten vrij is, en meermalen zijn diepen afkeer van het socialisme heeft betuigd.

Welnu! Deze getuige vergelijkt een kunstenaar, die met een decoratie is versierd, met: een leeuw, die een monocle in zijn oog draagt, een Venus-van-Milo, wie men oorbelletjes heeft aangedaan, een pyramide, die met een kappers-advertentie is beschilderd.

En voor de decoratie zelf gebruikt hij een woord, dat te cru is om in de *Handelingen* te worden opgenomen, zelfs indien het tusschen aanhalingsteekens geïsoleerd werd. Ik zal het daarom maar liever omschrijven. Het is een in de mondholte van een monarch verzamelde en vervolgens door dien monarch met kracht uit de mondholte verwijderde hoeveelheid van een substantie, die gevormd is door de afscheiding van de slijm- en speekselklieren.

Waarlijk, van hóóge waardeering getuigt dit niet!

Maar ik wil direct erkennen, dat men in onze fraaie letteren, als men maar ver genoeg teruggaat, ook uitingen van kunstenaars vindt, die den minnaars der ridderorden sympathieker zullen klinken.

En ik wil, om aan het lintje de volle maat te geven, aannemen, dat juist deze kunstenaars het wezen van de ridderorde het klaarst begrepen en het diepst gepeild hebben.

Hun opvatting is wel het best en het bondigst uitgedrukt door Staring, wanneer hij zegt: de ster op de borst van den braven man moest door de wolk van zijn nederigheid stralen. En het is merkwaardig, dat men die zelfde gedachte, zij het ook in meer nuchtere bewoordingen en met de noodige schimpscheuten gelardeerd, terugvindt bij den eenigen filosoof, die bij mijn weten een analyse van het begrip ridderorde heeft gegeven, bij Schopenhauer.

Dus: de schittering van het eereteeken op des braven borst moet voorkomen, dat des braven deugd — die den medeburgers tot voorbeeld en ten spoorslag kan strekken — door des braven bescheidenheid verborgen zou blijven.

Een verheven doel!

Maar wordt dit doel door onze ridderorden bereikt?

Met een woord van mijn geachten mede-afgevaardigde, den heer Wijnkoop, moet ik daarop antwoorden: Mijnheer de Voorzitter, absoluut niet!

Ik kan mij daarvan bijna dagelijks overtuigen, doordat ik het voorrecht heb van af mijn plaats het uitzicht te genieten op de rechterzijde. Dat de braven daar talrijk zijn, behoeft geen betoog. Evenmin, dat het daar krioelt van ridders.

En toch..... ik zag aan die overzijde nooit een ster. Waarheen ik ook staarde, naar de borst des heeren Wintermans, naar de borst des heeren Beumer..... geen ster straalde..... door de wolk van hun nederigheid.

Een verklaring van dit verschijnsel geeft ons de ontwikkelingsgeschiedenis van de mannenkleeding. De oorsprong van de kleeding is waarschijnlijk in hoofdzaak de zucht tot versieren geweest. De natuurvolken plegen zich met allerlei bont en blinkend sieraad op te smukken. Bij de moderne cultuurvolken is, althans bij de mannen, van die zucht tot versiering weinig of niets overgebleven.

Terwijl wij bij voorbeeld bij de natuurvolken aantreffen: neusringen, lipringen, oorringen, halsringen, armringen, vingerringen, beenringen en teenringen, komt bij de beschaafde volken alleen nog de vingerring algemeen voor. En ook dit laatste der ringvormige sieraden begint in onzen tijd, vooral bij de mannen, minder algemeen te worden. Men kan thans zelfs reeds tal van gehuwde mannen ontmoeten, die niet met een ring getooid zijn, en die toch verheven zijn boven de verdenking, dien ring tijdelijk in hun vestjeszak verborgen te hebben.

De ontwikkelingsgang der cultuur heeft dan ook ten gevolge, dat een man, die zich in onzen tijd de borst zou versieren met een opvallend, blinkend sieraad, verdacht zou worden van atavistische neigingen, van een barbaarsch gemis van verfijning en distinct; hij zou den lachlust in plaats van de bewondering van zijn medeburgers opwekken.

(IJzerman.)

Vandaar, dat de ridders der 20ste eeuw — ook de jongste generatie onder hen: de Hermansen en de Haazevoeten, de Kuipers en de Kruithoven — hun stralend ordeteeken slechts bij hooge uitzondering dragen. Zij tooien zich hoogstens met een bescheiden strikje of knoopje. Dit straalt echter niet.

Ja, het is nauwelijks te onderscheiden van het insigne, waardoor iemand kenbaar maakt, dat hij een vurig geheelonthouder is, of een hartstochtelijk esperantomaan, of dat hij dien dag reeds philanthropie bedreven en een dubbeltje aan een straatcollecte heeft gespendeerd.

Het hooge doel der ridderorden wordt dus absoluut niet bereikt.

Is dit reeds een reden om ze af te schaffen, er is nog een ander, niet minder klemmend argument.

Beducht voor het inflatiegevaar, heeft de Regeering de veiligstelling van den gulden als hoofdnummer op het program gezet. Maar dit beteekent niet, dat zij daarom haar zorgen uitsluitend tot dien zilverling bepaalt. Ik mag dit zelfs niet meer onderstellen, Mijnheer de Voorzitter, nu Zijn Excellentie zich hier onlangs met zooveel nadruk heeft aangesloten bij het slot van de Marseillaise der reformatie, bij de fiere woorden van uw grooten medechristen Maarten Luther! En ik behoef deze Regeering dus niet te herinneren aan „het geestelijke voorop!" en „eer is teer!"

Nu wordt, veel meer dan onze gulden, ons eereblijk door depreciatie bedreigd.

In de jaren 1911—1913 was de hoeveelheid jaarlijks op 30 Augustus verleende onderscheidingen gestegen tot gemiddeld 11 kolom van de *Staatscourant*. Neemt men aan, dat de jaarlijksche afvloeiing gemiddeld 6 kolom bedraagt — wat een zéér ruime schatting is — dan begrijpt men, dat reeds vóór den oorlog het inflatie-gevaar dreigde.

De oorlog heeft dit gevaar bezworen; de uitgifte is toen stopgezet.

Maar na den oorlog heeft men, met een verblind optimisme, de uitgifte hervat en uitgebreid. Zij is de laatste twee jaar gestegen tot 16½ kolom per jaar!

Mijnheer de Voorzitter! Het zou te veel tijd kosten om te trachten de factoren, welke de waarde van het onderscheidingsteeken bepalen, uiteen te zetten aan de hand van de vele en verschillende waardetheorieën, waarmee de wetenschap van af Albertus Magnus en Thomas van Aquino is verrijkt. Ik meen trouwens, dat wij, zonder nu bepaald een causaal verband te willen leggen, wel mogen aannemen, dat voor dit artikel de waarde ongeveer evenredig is aan de zeldzaamheid.

Maar dit aannemende, komen wij tot de conclusie, dat met de enorme vermeerdering van onderscheidingsteekenen, de waarde reeds nu bedenkelijk is gedaald.

En bovendien, in dezen tijd van moreele inzinking, zal niemand durven beweren, dat de vermeerderde uitgifte van onderscheidingsteekenen is gedekt door een daaraan evenredige vermeerdering van burgerdeugd. Waaruit volgt, dat hier de inflatie niet dreigt, maar reeds is ingetreden. En indien daaraan niet paal en perk wordt gesteld, is de val, de instorting van het Nederlandsche onderscheidingsteeken onvermijdelijk.

Voor allen, die het lintje waardeeren, een ontstellende gedachte.

Slechts door radicaal ingrijpen kan gered worden wat nog te redden is.

Uitstel ware noodlottig, want als men zoo voortgaat — als een Mazeppa, met de koorden van traditie en sleur gebonden op het hollende, wilde paard der onbezonnenheid —, dan zal binnen een paar jaar het waardeherstel alleen nog mogelijk zijn door intrekking van een deel der reeds verleende onderscheidingen.

Voor de slachtoffers zeker een buitengewoon pijnlijke maatregel.

Thans kunnen wij gelukkig het waardeherstel nog bereiken door een minder pijnlijken maatregel, langs den geliefden geleidelijken weg. En wel door voorloopig de uitgifte stop te zetten, en dus alvast dit jaar den post voor orders, lintjes en derzelver aankleve geheel te schrappen.

Ik hoop, Mijnheer de Voorzitter, dat een stemming on-

(IJzerman e.a.)

noodig zal blijken, doordat de Regeering althans art. 40 geheel van de begrooting afvoert. Het prestige van dit Kabinet zou daardoor ongetwijfeld verhoogd worden. Er zijn velen in den lande, die meenen, dat als deze Regeering van bezuiniging en versobering spreekt, zij dit vaak alleen doet, omdat zij — uit overdreven purisme — het woord reactie wil vermijden. Hier echter kan zij toonen, dat zij een versobering voorstaat, die niemand voor reactie kan aanzien, omdat ze geheel gaat in de richting van de ontwikkeling onzer cultuur.

Het kan echter zijn, dat Zijn Excellentie de eer van deze wijze beslissing aan de Kamer wil gunnen.

Er zijn in deze Kamer een groot aantal ridders. Zij verkeeren in de aangename omstandigheid, dat zij, door tegen dezen post te stemmen, mèt het algemeen belang ook hun eigen belang dienen, immers de veiligstelling ook van het eigen lintje verzekeren.

Onder de andere Kamerleden, de niet-bezitters van een lintje, zijn wellicht verscheidene adspirant-ridders. Voor hen is de beslissing moeilijker.

Maar kostbaarder dan eenig onderscheidingsteeken, is voor den Volksvertegenwoordiger de achting des volks.

En hoezeer zullen zij niet in die achting rijzen, hoe blinkt hun deugd voor iedereen, indien zij hun verholen verlangen, hun — misschien wat kinderlijke, maar ach, daarom des te lievere — illusie de heimelijke hunkering huns harten, opofferen aan het algemeen belang. En trouw blijven aan hun versoberingsideaal, trouw tot aan het ledige knoopsgat!

De heer **de Geer**, Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb met groote belangstelling naar de rede van den geachten spreker geluisterd. Het komt mij voor, dat na de hier gehouden debatten bij het betrekkelijk artikel der Grondwet voor die rede wellicht niet voldoende aanleiding bestond op dit oogenblik. Maar waar de geachte spreker deze zaak in verband met de bezuiniging heeft gebracht, wil ik hem toch wijzen op het wetsontwerp dat hier is ingediend en dat — voor zoover ik heb kunnen vernemen — niet door den geachten spreker voldoende in rekening is gebracht.

De geachte spreker heeft gezegd, dat ik hierop het systeem van de 17 pct. bezuiniging niet heb toegepast, terwijl in de toelichting op het wetsontwerp staat dat een belangrijk deel van de thans uitgetrokken som door dat ontwerp zal worden bespaard.

De overige zijden van het vraagstuk meen ik, gelijk ik reeds opmerkte, thans ter zijde te kunnen laten.

De heer **Beumer**: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde de heer IJzerman is zoo vriendelijk geweest mede te deelen, dat, wanneer ridderorden naar eisch van billijkheid werden verleend, aan mij reeds een had moeten worden uitgereikt. Het ligt niet op mijn weg in dit opzicht de houding te beoordeelen van hen, die het verleenen eener ridderorde kunnen bevorderen, maar ik wil als mijn meening uitspreken, dat het zeker niet ligt op den weg van een zóó jeugdig Kamerlid om te beoordeelen of er mij een had moeten worden verleend, ja dan neen.

De beraadslaging over de IVde afdeeling in het algemeen wordt gesloten.

De onderartikelen 35 tot en met 39 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De Voorzitter: De heer IJzerman vraagt hoofdelijke stemming over onderartikel 40. Ik stel voor, deze stemming te doen plaats hebben morgen, bij den aanvang der vergadering.

Daartoe wordt besloten.

De onderartikelen 41 tot en met 64 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

(Voorzitter e. a.)

De **Voorzitter**: De beslissing over artikel 1 moet worden aangehouden tot na de stemming over onderartikel 40.

De artikelen 2 en 3 van het ontwerp van wet worden achtervolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, de beslissing over de beweegreden en over het hoofdstuk te doen plaats hebben na de stemming over onderartikel 40 en over artikel 1.

Daartoe wordt besloten;

III. het ontwerp van wet tot **vaststelling van hoofdstuk VII*A* (Nationale Schuld) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2)**;

IV. het ontwerp van wet tot **vaststelling van hoofdstuk XII (Onvoorziene uitgaven) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2)**;

V. het ontwerp van wet tot **vaststelling van de Wet op de Middelen.**

Deze ontwerpen van wet worden achtereenvolgens, telkens na goedkeuring van de onderdeelen, zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

VI. de **conclusie** van het Verslag der Commissie omtrent de inlichtingen op het adres van E. Strauss, te 's Gravenhage, houdende verzoek te bevorderen, dat aan adressant en zijn mede-eigenaar van het perceel Kneuterdijk 6 te 's Gravenhage een schadeloosstelling wordt toegestaan voor de verloren rente, die hem zou zijn toegestaan, indien tot aankoop van het perceel door het Rijk was besloten (196).

De conclusie strekt, om den Minister van Waterstaat dank te zeggen voor de verstrekte inlichtingen.

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **van Sasse van Ysselt**: Mijnheer de Voorzitter! Ik meen verplicht te zijn eenige mededeelingen aan de Kamer te doen naar aanleiding van een nader adres van den heer Strauss. Hij heeft zich in dit adres beroepen op eenige uitlatingen van den Landsadvocaat, den heer Telders, aan wien ik toen als voorzitter der Commissie van Inlichtingen gevraagd, heb, wat er van aan was.

Deze schrijft mij:

> „U verzoekt mij u zoo spoedig mogelijk te willen berichten, wat er aan is van de beweringen, welke Strauss in zijn nader adres te mijnen aanzien gedaan heeft, en ik haast mij u als volgt te antwoorden. Ik heb echter niets anders te mijner beschikking dan het request van 20 November 1920.
>
> „Te mijnen aanzien" komt daarin voor:
>
> 1. Dat ik opdracht zou hebben gegeven het koopbord te verwijderen.
>
> Ik herinner mij, dat Strauss of zijn advocaat mij gevraagd heeft of hij het koopbord zou verwijderen; niet de Staat, doch hij had daar eenig belang bij; wellicht heb ik geantwoord, dat mij dit wel raadzaam voorkwam. Van een „opdracht" in eigenlijken zin is natuurlijk geen sprake, want ik had niet het recht een dergelijke opdracht te verleenen.
>
> 2. Strauss voert aan, dat hij bij de onderhandelingen met mij er op aangedrongen heeft den Staat een termijn te stellen.
>
> Dit is juist, en ook is juist, dat ik dit geweigerd heb.
>
> 3. Strauss stelt op een vergoeding van renteverlies bij mij te hebben aangedrongen voor het geval de koop niet tot stand kwam, en dat ik dit van de hand gewezen heb.
>
> Ik herinner mij niet of dit punt ter sprake is gekomen, doch als het ter sprake is gekomen, moet ik ook op dit punt dien eisch hebben afgewezen: het was mijn stellig voornemen geen termijn toe te laten en geen vergoeding voor het verleenen van het optierecht op zich zelf, in welken vorm ook toe te staan.
>
> De toentertijd zeer goede kansen, dat een hooge koopsom zou worden betaald, acht ik ruimschoots op te wegen tegen de onzekerheid van den termijn en eenig renteverlies.
>
> Bij de lange onderhandelingen zal zeer zeker wel ter sprake zijn gekomen, dat te verwachten was, dat de Tweede Kamer den aankoop zou goedkeuren en haar beslissing niet lang op zich zou laten wachten.
>
> 4. Strauss voert aan, dat hem werd te kennen gegeven, dat hij rekening te houden had met de onteigening.
>
> Dit is juist; inderdaad was reeds over onteigening met het Ministerie van gedachten gewisseld.
>
> Mijn slotsom is, dat de heer Strauss, behoorlijk van rechtsgeleerden bijstand voorzien, met volkomen kennis van zaken een akte heeft geteekend, waarbij hij geen termijn stelde voor de beslissing van de zijde van den Staat en geen rente bedong voor het geval de koop niet doorging.
>
> Blijkbaar wogen bij den verkooper de kwade kansen op tegen de in uitzicht gestelde hooge koopsom.
>
> Het eenige punt van twijfel bij mij blijft of het niet billijk zou zijn eenige schadeloosstelling toe te kennen in dezen zin: men stelle zich de vraag tegen welk tijdstip partij en haar rechtsgeleerde bijstand heeft kunnen en mogen aannemen, dat in normale omstandigheden een beslissing van de Staten-Generaal zou zijn gevallen; heeft de beslissing langer op zich laten wachten dan door hen redelijkerwijze kon worden voorzien, dan zou — doch uitsluitend op gronden van billijkheid — over die langere periode een rentevergoeding kunnen worden toegekend."

Verder heeft de Landsadvocaat nog medegedeeld:

> „Ik heb de eer u mede te deelen, dat het voorloopige contract door partij is onderteekend op 14 Februari 1921, en door mij, namens den Minister, op 15 Februari 1921, zoodat gesproken mag worden van de akte van 14/15 Februari 1921.
>
> Reeds te voren, en wel 18 Januari 1921, had ik een door partij onderteekend exemplaar aan den Minister toegestuurd, doch deze heeft daarop nog eenige wijzigingen verlangd."

Ondanks de meening van den Landsadvocaat, dat er termen zouden kunnen bestaan om op gronden van billijkheid aan adressant een rentevergoeding toe te kennen, blijft de Commissie van oordeel, dat er geen termen bestaan, op de conclusie, welke zij heeft voorgesteld, terug te komen.

De beraadslaging wordt gesloten en de conclusie zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

VII. de **conclusie** van het Verslag der Commissie omtrent de inlichtingen op het adres van F. G. S. Mulder, te Zandvoort, houdende verzoek om terugbetaling van een hem opgelegde boete wegens onvoldoende zegeling van een huurcontract (211).

Deze conclusie wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

VIII. het ontwerp van wet tot **vaststelling van hoofdstuk IX (Departement van Waterstaat) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2).**

De heer **Ketelaar**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, brengt het volgende Verslag uit:

In handen uwer Commissie zijn gesteld de volgende adressen:

I. een, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Rotterdam, betreffende den op art. 198 van het wetsontwerp tot vaststelling van het IXde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1923 uitgetrokken post voor de vervanging van de

(Oud.)

spoorwegdraaibrug over de Koningshaven te Rotterdam door een hefbrug;

II. een, van het gemeentebestuur van Rotterdam, betreffende dezelfde zaak;

III. een, van burgemeester en wethouders van Dordrecht, betreffende de uitvoering van de wet in zake een waterweg van Dordrecht naar zee;

IV. een, van den 1ste-secretaris, namens het hoofdbestuur van de vereeniging van handelaren in bouwmaterialen in Nederland, te Amsterdam, betreffende den bij art. 119 van het wetsontwerp tot vaststelling van het IXde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1923 uitgetrokken post betreffende de centrale voorziening van bestratingsmateriaal ten behoeve van den Rijkswaterstaat;

V. een, van Gedeputeerde Staten van Zeeland, met verzoek te bevorderen, dat geen vertraging in de uitvoering van de havenwerken te Vlissingen worde gebracht.

Uw Commissie stelt voor, deze adressen ter griffie neder te leggen, ter inzage van de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

Over het ontwerp van wet wordt geen algemeene beraadslaging gevoerd.

Artikel 1 van het ontwerp van wet komt in behandeling.

De onderartikelen 1 en 2 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 3, luidende:

„Traktementen van den secretaris-generaal en verdere ambtenaren. Verloftraktementen en toelagen, f 368 500."

De heer **Oud**: Mijnheer de Voorzitter! In het Voorloopig Verslag bij dit artikel van de begrooting is de opmerking gemaakt, dat men bezwaar had tegen de bevordering van den chef van de secretarie en expeditie tot referendaris. Men meende, dat de rang van hoofdcommies voor die betrekking voldoende was.

Hierop is door de Regeering tamelijk uitvoerig geantwoord.

Nu stel ik er prijs op, om op deze zaak nader in te gaan, omdat ik als lid van de Bezuinigingscommissie van deze aangelegenheid heb kennis genomen en ik klap niet uit de school, wanneer ik vertel, dat door die commissie ernstig bezwaar is gemaakt bij den Minister tegen deze bevordering. Niet natuurlijk om dit op zich zelf staande geval — want om één hoofdcommies aan Waterstaat te bevorderen tot referendaris zou op zich zelf zoo erg niet zijn — maar omdat men hier te doen heeft met een algemeen verschijnsel, waarop bij de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting reeds de aandacht is gevestigd door den heer Colijn. Deze geachte afgevaardigde somde verschillende dingen op, waarop bezuinigd kon worden en noemde daarbij met mijn groote instemming ook, dat te dikwijls ambtenaren met een hoogen rang en een daaraan verbonden salaris, werkzaamheden verrichten, welke daarmede absoluut niet in overeenstemming zijn.

Iets dergelijks treft men niet alleen bij Waterstaat, maar bij alle Departementen en inzonderheid aan de secretarieën.

Ik kan eigenlijk niet begrijpen, hoe de Minister in de Memorie van Antwoord deze opsomming kan geven, waaruit zou moeten blijken, dat de betrekking van hoofd der secretarie bij zijn Departement zoo belangrijk is.

Die ambtenaar behandelt bijv. de algemeene zaken. Wat zijn de algemeene zaken? Mijn ervaring als lid van de Bezuinigingscommissie gedurende 2 jaren heeft mij geleerd, dat die algemeene zaken niets om het lijf hebben.

Het lijkt verder zeer geleerd, wanneer er gesproken wordt van „Kabinetsarchief", maar de waarheid is, dat de werkzaamheden uit dezen hoofde zich bepalen tot het bewaren van dit archief en meer niet.

Dan wordt verteld, dat die ambtenaar het zoo druk heeft met onderscheidingen. Daarmede zullen waarschijnlijk bedoeld zijn de ridderorden, waarover zoo pas door den heer IJzerman zulk een schoone rede is gehouden.

Voorts heeft hij bemoeiing met audiëntieaanvragen. Aan Waterstaat schijnen die audiënties buitengewoon belangrijk te zijn. Bij de meeste Departementen doet de kamerbewaarder dat af, maar hier schijnt het zoo gewichtig te zijn, dat een kamerbewaarder het niet af kan doch dat daarvoor een referendaris noodig is.

De huishoudelijke dienst, de ontvangst en sorteering van ingekomen stukken — ook een zeer belangrijke arbeid — het drukwerk, het beheer over en het toezicht op het bedienend personeel; dat alles maakt dat deze betrekking zoo gewichtig is, dat deze ambtenaar den rang van referendaris moet bezitten.

Ik zou er bij de Regeering met ernst op willen aandringen, om toch niet op dezen weg door te gaan, want het is in één woord belachelijk, dat men hier met dergelijke argumenten komt betreffende een betrekking, waarvoor naar mijn persoonlijke overtuiging de rang van hoofdcommies nog te hoog is en waarvoor men in een particulier bedrijf iemand met een dergelijken rang en een dergelijk salaris nooit zou nemen. Daar zou men er niet aan denken.

Het gaat niet over den persoon van dien ambtenaar. Ik ken dengene, die deze betrekking vervult, heelemaal niet, en ik kan mij levendig voorstellen, dat het een buitengewoon bekwaam ambtenaar is, die geschikt is om werk te verrichten, waaraan de rang van referendaris behoort te worden verbonden, misschien zelfs nog wel een hoogere rang; daar blijf ik geheel buiten; maar dan moet de Minister een dergelijken man, wanneer er een vacature voor is, met dergelijk werk belasten. Dan staat de zaak geheel anders. Maar men moet niet hoogere rangen gaan verbinden aan dergelijke betrekkingen, als ik hier op het oog heb. Ik heb er herhaaldelijk voorbeelden van gezien. Vroeger was het nog erger dan tegenwoordig; het gaat tegenwoordig iets beter; vroeger kon men legio menschen aanwijzen, die als referendaris nog precies hetzelfde werk aan een Departement verrichten dat zij 30, 40 jaren geleden als tweede-klerk hadden verricht, die er bleven en opklommen tot dien hoogeren rang, zonder dat er in de werkzaamheden verandering kwam.

Men heeft in het leven geroepen de Staatscommissie-Rink en die heeft een onderzoek ingesteld aan de Departementen. Verleden jaar is hier in de Kamer aangenomen een motie, ingediend door den heer Dresselhuys en mij, waarbij de Regeering zich verbond om niet met de uitbreiding van de formatie door te gaan, zoolang het onderzoek niet achter den rug was. Maar nu wordt ons door de Regeering bij de algemeene beschouwingen over hoofdstuk I medegedeeld, dat de Regeering deze Regeeringsverklaring in een anderen zin uitlegt dan tot nog toe het geval was.

Nu wordt ons verteld, dat die Regeeringsverklaring uitgelegd wordt in dezen zin, dat aan een Departement geen nieuwe ambten mogen ingesteld worden. Wanneer er bijv. aan een Departement niet bestaat het ambt van raadsadviseur, dan zal dat ambt ook niet worden ingesteld. Maar dat wil niet zeggen, dat men het aantal referendarissen niet zal vermeerderen. Maar als men de verklaring zoo uitlegt, dan zou de Minister van Waterstaat overeenkomstig de Regeeringsverklaring handelen, ook al zou hij aan zijn Departement niets anders dan referendarissen hebben.

Ik meen tegen dit systeem ernstig te moeten waarschuwen. Wanneer men werkelijk wil, dat de ambtelijke organisatie niet blijft op het hellend vlak van voortdurende uitbreiding, dan moet men op dezen weg niet doorgaan.

Daarom zou ik er bij den Minister ernstig op willen aandringen om af te zien van deze bevordering. Wanneer die ambtenaar uitstekend is — ik herhaal, ik twijfel er niet aan, maar daarom gaat het niet bij mij, het gaat om den aard der betrekking —, wanneer de Minister van hem kan zeggen: ik kan hem te zijner tijd referendariswerk opdragen, dan zal hij hem als zoodanig wellicht te eeniger tijd aan een andere afdeeling kunnen verbinden.

Maar laat men afzien van dat funeste systeem, dat men

(Oud e. a.)

steeds de menschen bevordert zonder dat de aard van het werk aanleiding tot dit verhoogen in rang geeft. Ik dring er dus nogmaals op aan dit niet te doen en ik wacht met belangstelling het antwoord van den Minister af.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! Hier doet zich het geval voor, dat aan dezen ambtenaar door mijn ambtsvoorganger reeds in 1921 is toegezegd, dat hij hem eventueel voor bevordering in aanmerking zou brengen.

Ik ben van meening, dat de werkzaamheden, die deze ambtenaar aan het Departement verricht, wel rechtvaardigen om hem den rang van referendaris toe te kennen. Verder moet ik opmerken, dat ten aanzien van deze quaestie is ontvangen een opmerking van de Bezuinigingscommissie, dat daarop door het Departement is geantwoord in den zin, zooals ook in de Memorie van Antwoord staat, dat vervolgens een onderzoek is ingesteld, dat de secretaris van de Bezuinigingscommissie, vergezeld van een bezuinigingsinspecteur, heeft nagegaan de werkzaamheden, die door dien ambtenaar aan het Departement worden verricht, dat zij zich op de hoogte hebben laten stellen van den aard dier werkzaamheden. Dat is nu reeds 14 dagen geleden en wij hebben van de Bezuinigingscommissie nog niets verder vernomen, waaruit ik vermoedelijk toch wel de conclusie mag trekken, dat de commissie na het plaats gehad hebbend onderzoek haar bezwaren heeft laten vallen, want anders had ik toch mogen aannemen, dat de commissie, onmiddellijk nadat zij het onderzoek had ingesteld, juist ook met het oog op de mogelijkheid dat nog een wijziging in de begrooting zou moeten worden aangebracht, mij met haar bezwaren in kennis zou hebben gesteld. Ik had dan wellicht ook nog de gelegenheid gehad daarover met de Bezuinigingscommissie van gedachten te wisselen. Met het oog op het feit, dat aan dezen ambtenaar reeds vroeger de bevordering is toegezegd, meen ik dezen post te moeten handhaven.

De heer **Oud**: Mijnheer de Voorzitter! Met groote verbazing heb ik deze mededeeling van den Minister gehoord. Ik put mij uit, aan te toonen, dat het werk van dien ambtenaar niets beteekent; ik ga al de posten na, die genoemd zijn door de Regeering. Met geen enkel woord tracht de Minister aan te toonen, wat het werk van dien ambtenaar dan wel beteekent. Laat de Minister eens zeggen, wat een vreeselijk werk deze ambtenaar dan toch heeft met de ridderorden. Verder moet de Minister eens duidelijk maken, dat er een referendaris op het Departement moet zitten voor de audiëntie-aanvragen! Maar dat alles zegt hij niet. Hij heeft het geschreven aan de Bezuinigingscommissie. Maar deze commissie zegt: uit de mededeelingen van den Minister blijkt ons, dat het niet noodig is, dien heer referendaris te maken. Wij zullen echter nog eens gaan kijken op het Departement. De inspecteurs van de commissie zijn er toen geweest en hebben de zaak onderzocht, omdat zij speciaal eens wilden zien, wat de „algemeene zaken" waarvoor die ambtenaar te zorgen heeft, wel om het lijf hadden. Nu zegt de Minister: dat is nu 14 dagen geleden en wij hebben van de commissie nog geen antwoord gekregen en wie zwijgt, stemt toe.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ken iemand, die voor anderhalf jaar geleden een adres heeft gestuurd naar het Departement van Waterstaat en tot heden heeft hij daarop niets gehoord. Wanneer die man eens hoorde, wat de Minister van Waterstaat hier zegt over die 14 dagen, dan zal hij ook wel graag willen zeggen: wie zwijgt stemt toe; wanneer ik in anderhalf jaar niets hoor, zal de zaak wel geheel in orde wezen.

Ik vraag: wat zijn dat voor argumenten, dat er veertien dagen zijn verloopen en de Minister niets gehoord heeft? Ik kan den Minister de verzekering geven, dat de Bezuinigingscommissie, wier leden nog wel eens iets anders te doen hebben, en niet elken dag klaar staan om te vergaderen, de volgende week een vergadering zal houden. En als dan de correspondentie pas veertien dagen geleden heeft plaats gehad, dan is dat niet zoo lang. Maar ik kan den Minister nog meer verzekeren. Ik heb gesproken den inspecteur, die het onderzoek heeft ingesteld, en gevraagd of achteraf uit zijn onderzoek was gebleken, dat die ambtenaar den rang van referendaris verdiende. Als die inspecteur had gezegd, dat hem nader gebleken was, dat aan die betrekking nogal veel vastzat, dan zou ik vanavond de zaak hebben laten rusten, maar die inspecteur heeft mij geantwoord: integendeel, er is geen sprake van, dat die werkzaamheden het toekennen van den rang van referendaris wettigen. Het gaat niet aan, dat de Minister zegt: in 14 dagen heb ik geen antwoord van de commissie ontvangen, ik neem dus aan, dat zwijgen is toestemmen. De Minister zegt wel, dat die bevordering in 1921 is toegezegd en dat verwachtingen bij den man zijn opgewekt, maar ik vraag: waar blijven wij op die manier met het begrootingsrecht der Kamer? Zoo komen wij er nooit uit. Ik zou gaarne willen, dat de Kamer eens voet bij stuk hield en zeide: wij willen dien weg niet opgaan. Het spijt mij wel, maar ik ben genoodzaakt een amendement voor te stellen. Ik zal dat doen in den eenvoudigsten vorm, nl. om het onderartikel met f 1 te verminderen, met de bedoeling, dat niet zal worden overgegaan tot bevordering van dezen hoofdcommies.

De **Voorzitter**: Door de heeren Oud, Ter Hall, Ketelaar, Dresselhuys, Boon, Ebels en mevrouw Bakker—Nort is een amendement ingediend, strekkende om onderartikel 3 met f 1 te verminderen.

Ik verzoek de Commissie van Rapporteurs, haar oordeel over het amendement mede te deelen.

De heer **Ketelaar**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Voor zoover de Commissie aanwezig is, is de meerderheid vóór, de minderheid tegen het amendement.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, de stemming over het amendement te doen plaats hebben morgenmiddag bij den aanvang der vergadering.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: In verband met dit besluit wordt de verdere behandeling van onderartikel 3 aangehouden.

De onderartikelen 4 tot en met 7 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over de IIde afdeeling (*Waterstaat*) in het algemeen.

De **Voorzitter**: Er zijn bij deze afdeeling reeds verscheidene sprekers ingeschreven. Ik stel voor, den spreektijd te bepalen op hoogstens twintig minuten.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Krijger**: Mijnheer de Voorzitter! Het kan m. i. niet bevreemden, dat het vraagstuk van de bezuiniging in de algemeene beschouwingen over dit hoofdstuk een groote plaats inneemt en dat de meeningen, zoowel ten opzichte van de mate van bezuiniging als van de objecten, waarop zij moet worden toegepast, zeer uiteenloopen.

Mijnheer de Voorzitter! Ook buiten deze Kamer heeft Waterstaat dit jaar bijzonder veel belangstelling. Dit hoofdstuk is immers reeds sedert langen tijd en door velen beschouwd als de rijkbeladen boot, die tegen St. Nicolaas de surprises aanbrengt, welke in den vorm van aangenomen posten voor nieuwe werken, subsidies, enz. over het geheele land worden uitgedeeld.

Mijnheer de Voorzitter! Geen wonder, dat de velen, die Waterstaat op deze wijze zijn gaan beschouwen, gelijk ik eens hoorde zeggen, als een philantropisch Departement, en die nu weinig of niets krijgen, zijn teleurgesteld. Dit is ook het geval met nog veel meer anderen, die blijkbaar de meening waren toegedaan, dat men bij Waterstaat niet zuinig was en ook niet behoefde te zijn.

(Krijger.)

Mijnheer de Voorzitter! Aanvankelijk kon de begrooting ook mij weinig bevredigen, en deelde ik de beschouwingen, welke zijn weergegeven in dát gedeelte van het Voorloopig Verslag, waarin wordt betoogd, dat het rantsoeneeringssysteem in dit begrootingshoofdstuk onvoldoende was toegepast.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, na kennisneming van de kloeke en in velerlei opzicht bevredigende Memorie van Antwoord en van de beide Nota's van Wijziging, waarbij het eindcijfer nog met 3¼ millioen gulden werd verlaagd en teruggebracht tot ± 70 % van het bedrag, dat voor den loopenden dienst werd toegestaan, kan ik mij met het eindcijfer volkomen vereenigen.

Dit beteekent intusschen niet, Mijnheer de Voorzitter, dat ik akkoord kan gaan met de in de Memorie van Antwoord opgenomen beschouwing over de beteekenis van de verdwijning van het nadeelig saldo van het Staatsbedrijf van de posterijen, telegrafie en telefonie en dit beteekent ook niet, dat ik mij zou kunnen vereenigen met den in de Memorie van Antwoord aangegeven regel, waarnaar het eindcijfer van een begrootingshoofdstuk moet worden bepaald.

Aangenomen, Mijnheer de Voorzitter, dat het bedrijf der posterijen, telegrafie en telefonie voor den dienst 1923 geen tekort zal hebben, en dat dit, voor een grooter of kleiner deel, een gevolg zal zijn van stijging van de inkomsten, dan blijft toch voor dit deel juist de opmerking, voorkomende op pagina 1 van het Voorloopig Verslag, waar ik lees:

> „dat het sluitend maken van de rekening van dit bedrijf bezwaarlijk als een bezuiniging op dit begrootingshoofdstuk kan worden aangemerkt."

Allerminst, Mijnheer de Voorzitter, zou ik mij kunnen vereenigen met hetgeen wij in verband met de verdwijning van het nadeelig saldo van dit Staatsbedrijf lezen in de Memorie van Antwoord op pagina 2 in de 3de alinea, eerste zinsnede:

> „Immers moet het streven zijn, dat, hoezeer dit niet geheel kan worden voorkomen, in den loop der jaren het eindcijfer der begrooting zoo min mogelijk stijgt."

Ik zeg, Mijnheer de Voorzitter, dat ik mij hiermede allerminst kan vereenigen, indien hiermede wordt verklaard, dat het streven niet gericht behoeft te zijn op een verlaging van het eindcijfer.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou mij op het hier aangegeven standpunt, als ik het goed bezie, kunnen stellen, alleen dàn, wanneer tusschen de Staatsuitgaven en Staatsinkomsten het gewenschte stabiel evenwicht was verkregen.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, wanneer er gegronde vrees is, gelijk die er is, dat juist zal blijken de bij de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting uitgesproken verwachting, dat onze Staatsinkomsten nog tot een veel en veel lager bedrag zullen dalen, dan moet m. i. het streven zijn, dat het eindcijfer der begrooting niet alleen niet stijgt, maar dat het naar omlaag gaat, op zijn minst genomen, dat het naar omlaag kan, als het naar omlaag moet.

En daarom, Mijnheer de Voorzitter, heb ik in de huidige omstandigheden ook zeer ernstige bezwaren tegen toepassing van den regel, die in de Memorie van Antwoord op pagina 2, 4de alinea, de beide laatste zinsneden, als volgt is omschreven:

> „Het gaat er mede als met het vrijvallen van aanzienlijke bedragen, ten gevolge van het gereedkomen van groote werken. De aldus verkregen bedragen worden weder, zooveel mogelijk immers ter vermijding van stijging van het totaalbedrag der begrooting aangewend ten behoeve van nieuwe werken, die meestal reeds lang op uitvoering wachten."

Mijnheer de Voorzitter! Wel stem ik gaarne in met de in de daarna volgende zinsnede neergeschreven meening, dat het niet de bedoeling kan zijn, om ten slotte niets dan uitgaven voor personeel en onderhoud van hetgeen bestaat te doen overblijven.

Maar het staat ook voor mij vast, dat wij goed zullen doen, bij het toestaan van fondsen, ons te realiseeren, dat voor personeel en onderhoud nu nog meer dan het dubbele van het voor 1914 toegestane bedrag wordt aangevraagd, en dat bij de wet reeds is vastgelegd de uitvoering van tal van werken, die, ongerekend de voor de drooglegging van de Zuiderzee benoodigde kapitalen, ettelijke tientallen millioenen zullen vorderen.

Intusschen, Mijnheer de Voorzitter, bij verschil van meening over den factor, die het eindcijfer van de begrooting moet bepalen, ben ik het wel met den Minister hierover eens, dat hetgeen aan groote werken wordt besteed, afhankelijk moet worden gesteld van het verschil tusschen het eindcijfer en de onvermijdelijke uitgaven voor personeel, onderhoud van werken enz.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, dan moge ik in dit verband er toch op wijzen, dat uit dit verschil niet enkel voor groote Rijkswerken, doch ook voor de gesubsidieerde werken zal moeten worden geput, en dat het dus, ook met het oog op de beteekenis van de gesubsideerde werken, voor den wederopbloei van ons economisch leven en voor de noodige verruiming van werkgelegenheid, zeer gewenscht is, dat de uitgaven voor personeel en voor onderhoud zooveel mogelijk worden beperkt.

Nu ben ik, Mijnheer de Voorzitter, ten opzichte van deze dingen door de Memorie van Antwoord allerminst gerustgesteld.

Ik geef gaarne toe, Mijnheer de Voorzitter, dat de vraag naar verruiming van werkgelegenheid door uitvoering van gesubsidieerde werken de oplossing van het bezuinigingsvraagstuk zeer bemoeilijkt.

Maar de wijze, waarop deze moeilijkheid in de Memorie van Antwoord wordt geëlimineerd, kan mij niet bevredigen.

Want, Mijnheer de Voorzitter, wanneer ik op pag. 4, 4de alinea, laatste zinsnede van de Memorie van Antwoord lees:

> „Wanneer voorts wordt betoogd, dat gesubsidieerde werken door hun verspreiding over het land zeer geschikt zijn tot bestrijding van werkloosheid, zij opgemerkt, dat de hier bedoelde belangen niet in de eerste plaats aan het Departement van ondergeteekende zijn toevertrouwd, maar waterstaatsbelangen voor hem den doorslag behooren te geven."

dan kan ik wel toegeven, dat dit betoog in zijn algemeenheid juist is, maar dan zou ik toch willen vragen, of bij deze beschouwing wel genoeg rekening is gehouden met de eischen, waarvoor niet de Minister van Waterstaat alléén, maar de geheele Regeering door de heerschende werkloosheid zich ziet gesteld en of het dus wel juist is, dat, als ik de desbetreffende passage in de Memorie van Antwoord goed begrijp, wordt verwezen naar den Minister van Arbeid.

Mijnheer de Voorzitter! Ik vertrouw, dat dit onderwerp door andere sprekers nog wel nader zal worden behandeld en wil daarom volstaan met de opmerking, dat ik, op grond van de in het Voorloopig Verslag aangevoerde redenen, mij gaarne aansluit bij die vele leden

> „die van oordeel zijn, dat bij uitvoering van direct productieve werken de voorkeur moet worden gegeven aan de uitvoering van gesubsidieerde werken boven Rijkswerken."

In elk geval, Mijnheer de Voorzitter, met of zonder groote bedragen voor gesubsidieerde werden, dient er, gelijk ik zooeven reeds zeide, naar te worden gestreefd, dat door de grootst mogelijke beperking van uitgaven voor personeel en voor onderhoudswerken het grootst mogelijk bedrag beschikbaar blijft voor nieuwe productieve werken.

In dit verband, Mijnheer de Voorzitter, moge ik nog enkele opmerkingen maken over de keuze der nieuwe Rijkswerken, waarover de beschikbare fondsen worden verdeeld en over die verdeeling zelf.

In het algemeen genomen, Mijnheer de Voorzitter, wil het mij voorkomen, dat de Minister hierin niet ongelukkig is geweest.

Toch veroorlove de Minister mij eenige bedenkingen te maken.

(Krijger.)

Zoo bevreemt het mij, Mijnheer de Voorzitter, dat de Minister een aanvang wil maken met de uitvoering van een vluchthaven aan het Zijpe, terwijl het bedrag, dat voor de haven van Vlissingen was uitgetrokken bij de Nota van Wijziging, bijna ten volle wordt teruggenomen.

Wanneer men bedenkt, dat voor de vluchthaven aan het Zijpe nog geen spade in den grond is gestoken, en dat dit werk misschien wel eens nuttig kon zijn, terwijl met de uitvoering van het werk te Vlissingen reeds een aanvang werd gemaakt en er kans bestaat dat deze haven Vlissingen tot grooter bloei kan brengen en onze nationale welvaart verhoogen, dan lijkt mij, gelet ook op de door den Minister gegeven verklaring in de Memorie van Antwoord, zijn keuze in dit opzicht minder gelukkig, en zou ik Zijn Excellentie willen vragen, of hij een en ander nog niet zoo zou willen wijzigen, dat de haven van Vlissingen den voorrang heeft bij die aan het Zijpe.

Ik zou in dit verband ook willen wijzen op de brug over de Willemshaven te Rotterdam, bij de wijziging waarvan inderdaad buitengewoon groote belangen zijn gemoeid.

Mijnheer de Voorzitter! Ik weet wel, dat de Minister zijn besluit ten opzichte van de haven van Vlissingen motiveert niet alleen, en zelfs niet hoofdzakelijk met het oog op de beperking der uitgaven, maar toch erkent Zijn Excellentie dat ook die beperking daarop invloed heeft gehad, terwijl ten opzichte van de brug over de Koningshaven in de Memorie van Antwoord wordt opgemerkt, dat de toestand van 's lands geldmiddelen de uitvoering van dit werk niet toelaat.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen, dat met een en ander toch wel eenige aanleiding wordt gegeven voor klachten over een onbillijke verdeeling van het bedrag, hetwelk voor groote en nieuwe werken beschikbaar kan worden gesteld. Immers, verreweg het grootste gedeelte daarvan, gelijkstaande met bijna 1/3 gedeelte van de som die in totaal voor onderhouds-, nieuwe en buitengewone werken is geraamd, zal worden verwerkt aan de Maaskanalisatie en den aanleg van scheepvaartwegen in Zuid-Limburg.

Mijnheer de Voorzitter! Men versta mij wel! Ik wil hiermee in het minst niet afdingen op de groote nationale beteekenis van deze werken, en wil zelfs een der eersten zijn, die het in hooge mate betreuren, dat de tijdsomstandigheden ook hierop een ongunstigen invloed doen gelden. Maar vermits ik het niet van belang ontbloot acht, dat zelfs de schijn van onbillijkheid door een gewaande bevoorrechting van de een of andere streek des lands zoo veel mogelijk wordt voorkomen, zou ik den Minister wel willen verzoeken, nog eens na te gaan, of de belangen, met name van Rotterdam en van Vlissingen, binnen de grenzen van het financieel mogelijke, niet wat meer op den voorgrond kunnen worden gesteld en of de belangen van Amsterdam — ik doel hier op den sluisbouw te IJmuiden — niet te veel op den achtergrond worden gebracht.

Ten slotte, Mijnheer de Voorzitter, wensch ik met uw verlof, nog eenige opmerkingen te maken, die wèl meer speciaal den dienst van den Waterstaat betreffen, doch rechtstreeks in verband staan met de in de stukken bij de algemeene beschouwingen gemaakte opmerkingen over de omslachtige hiërarchische behandeling van zaken bij dezen dienst.

Mijnheer de Voorzitter! Bij verschillende gelegenheden is in deze Kamer, zoowel van de zijde der Regeering als van die der leden, met groote waardeering gesproken over de ingenieurs, de technische ambtenaren, de opzichters en de administratieve ambtenaren van den Rijkswaterstaat. En m. i. te recht, want in het algemeen wordt door deze ambtenaren hard gewerkt; aan bekwaamheid en toewijding ontbreekt het hun niet.

De oorzaak der klachten over den tragen gang van zaken, over gebrek aan zuinig beheer ligt, voor zooveel die klachten gegrond zijn, dan ook niet bij de personen, bij de ambtenaren, maar in het stelsel, in de organisatie van dezen dienst. Het ontbreekt den ambtenaren veelal aan tijd en gelegenheid om zich grondig in de dingen in te werken en om bij de uitvoering van werken, wat men met een bekende term zou kunnen aanduiden met „er uit te halen wat er in zit". En dit komt, Mijnheer de Voorzitter, onder meer doordat de ambtenaren voor verreweg den grootsten tijd bezet zijn met werkzaamheden van administratieven aard, werkzaamheden, die aldoor in omvang toenemen. Mijnheer de Voorzitter! Ik meen, dat de voorbeelden voor het grijpen liggen, waaruit den heer Minister kan blijken, dat het aantal behandelde stukken op tal van bureaux in den loop van een tiental jaren zijn verdubbeld, zonder dat het aantal ambtenaren, dat met de leiding is belast, werd uitgebreid.

Mijnheer de Voorzitter! Met het oog op den tijd moet ik mij bekorten, en kan ik den Minister geen uitgewerkte middelen in overweging geven om in dezen de hoog noodige verandering aan te brengen.

Enkele punten wil ik aanwijzen. En dan wensch ik in de eerste plaats de aandacht van den Minister te vragen voor de door den geachten afgevaardigde, den heer Bongaerts, meermalen aanbevolen specialiseering van de waterstaatsambtenaren en verandering van de indeeling van den dienst, zóó, dat een indeeling wordt verkregen, afhankelijk niet van de grenzen der provincies of onderdeelen daarvan, maar afhankelijk van den aard van de objecten, die in studie moeten worden genomen en waarover het beheer moet worden gevoerd, gelijk wij een uitnemend voorbeeld hebben in den algemeenen dienst van den Rijkswaterstaat, een dienst, die eigenlijk reeds lang een inspectie moest uitmaken.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben er van overtuigd, dat bij verwezenlijking van de denkbeelden van den heer Bongaerts het aantal hoofdambtenaren en bureaux tot de helft zou kunnen worden ingekrompen, dat dus een beteekenende bezuiniging zou worden verkregen, dat de dienst veel productiever zou werken, en dat zou kunnen worden voorkomen, wat nog niet lang geleden is voorgekomen, dat een partij van 1000 000 straatklinkers een jaar lang langs de bermen van den weg hebben gestaan, voordat zij konden worden verwerkt, terwijl elders groot gebrek was aan dit materiaal.

In de tweede plaats, Mijnheer de Voorzitter, zou ik den Minister in overweging willen geven, om den dienst ingrijpend te vereenvoudigen. Dit kan zeer zeker ten opzichte van veel periodiek werk. Dit kan met name ten opzichte van veel gelijksoortig en eenvormig werk, waarvan de afdoening of de beslissing moest berusten bij den arrondissementsingenieur.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb mij vele malen afgevraagd, waarvoor het toch noodig is, dat de Commissaris van de Koningin en dat de hoofdingenieur-directeur moeten worden gemoeid bij het verleenen van tal van concessies b.v. voor het maken van een uitweg naar, of het plaatsen van een hekwerkje langs den Rijksweg. Ik noem hier één der dingen, waaraan bijzonder veel arbeid moet worden besteed.

Een adres, waarbij om een zoodanige vergunning wordt gevraagd, moet worden gericht aan den Commissaris der Koningin en komt via de bureaux van den hoofdingenieur-directeur en van den arrondissements-ingenieur, bij den technisch ambtenaar die, na de noodige besprekingen met den adressant, opmetingen en onderzoekingen ten kantore van het kadaster, met overlegging van teekeningen en ontwerp-voorwaarden, den arrondissements-ingenieur dient van bericht en raad. Teekeningen, ontwerp-voorwaarden en begeleidende brief worden vervolgens bewerkt ten bureele van dien ingenieur en bereiken via den hoofdingenieur-directeur den Commissaris der Koningin. Diens beschikking op het adres wordt, met de noodige afschriften en kantschriften, ter kennis gebracht van de genoemde waterstaatsautoriteiten, met verzoek om toezending van den verklaring, waaruit blijkt, dat de voorwaarden der vergunning worden aangenomen en zullen worden nageleefd, en voorts met het verzoek om overlegging van het bewijs, dat de recognitie is betaald. Deze toezending geschiedt dan weer langs den aangewezen hiërarchischen weg en moet nog worden gevolgd door een opgaaf van den datum, waarop met het werk zal worden begonnen.

Op deze wijze, Mijnheer de Voorzitter, zijn dan voor het

(Krijger e. a.)

plaatsen van zulk een hekje langs den Rijksweg een dertigtal brieven, teekeningen, ontwerp-voorwaarden, definitieve voorwaarden, kantschriften, enz., vervaardigd, geschreven of gesteld en in de archieven opgeborgen.

Wanneer men nu bedenkt, Mijnheer de Voorzitter, dat, naar schatting, jaarlijks minstens 2000 vergunningen op deze en dikwijls nog omslachtiger wijze worden behandeld, dan kom ik tot een 50 à 60 000 stukken, kantschriften, enz. alleen voor vergunningen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou den Minister wel ernstig in overweging willen geven dezen langen hiërarchischen weg zóó te verkorten, dat het bureau van den ingenieur van den Rijkswaterstaat het eindstation is. Natuurlijk moet er beroep zijn op een hoogere autoriteit voor het geval de vergunning werd geweigerd of onder onbillijke bezwaren werd verleend.

Aan den Commissaris der Koningin en den hoofdingenieur-directeur zou dan éénmaal of tweemaal per jaar een opgave van de verleende vergunningen worden gedaan.

In dit verband, mijnheer de Voorzitter, zou ik in overweging willen geven voor deze vergunningen standaardmodellen vast te stellen, waarnaar de vergunninghouders zouden kunnen worden verwezen, gelijk dit geschiedt in de waterstaatsbestekken, ten opzichte van de algemeene voorschriften.

Naar ik meen, mijnheer de Voorzitter, is dit denkbeeld reeds eerder aan de hand gedaan door de Vereeniging van de Ambtenaren op de Bureelen van den Rijkswaterstaat.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou nog tal van dingen kunnen noemen, ten bewijze, dat de Rijkswaterstaatsdienst een dankbaar object is, waarop door vereenvoudiging en reorganisatie kan worden bezuinigd en zou den Minister dan ook wel willen vragen hieraan zijn aandacht te willen schenken en zich daarbij ook te doen dienen van de niet-ambtelijke adviezen van de ambtenaarsorganisatie.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben er van overtuigd, dat, wanneer het dezen Minister gelukken mag den dienst van den Rijkswaterstaat te reorganiseeren en te vereenvoudigen, zijn Excellentie dan ook in staat zal zijn om te voldoen aan het in het Voorloopig Verslag reeds meermalen uitgesproken verlangen naar een andere inrichting van de begrooting en naar begrootingscijfers, die met de meest mogelijke voorzichtigheid en juistheid zijn geraamd.

De heer **Staalman**: Mijnheer de Voorzitter! Als er één Departement is, waarbij de Minister groote lijnen kan trekken, dan is het zeker wel het Departement van Waterstaat, zoowel in den letterlijken als in den economischen zin van het woord.

Deze Minister beheert onze wegen te water en te land, d. w. z., hij verpleegt onze longen en onze bloedvaten voor het economische leven, en in deze tijden, nu een groot deel van de wereld aan een ziekte lijdt, waardoor ook ons land is aangetast, meen ik dat de Minister al zijn aandacht er aan moet geven, dat die gewichtige levensorganen zoo goed mogelijk blijven functionneeren.

Doet hij dat niet en bekijkt hij alles van de financieele zijde, dan geloof ik, dat wij groot gevaar loopen voor de toekomst van ons land.

Ik meen dit te moeten zeggen, omdat ik niet altijd in de stukken, in de Memorie van Antwoord vooral, die stemming heb meenen terug te vinden, die verwacht had mogen worden.

Ik denk speciaal aan hetgeen de Minister schrijft ten opzichte van onze groote waterwegen, de Vissingsche haven, den Rotterdamschen Waterweg, de sluizen aan het Noordzeekanaal en ook eenigszins de werken aan de Zuiderzee.

De Minister schrijft sympathieke woorden in de Memorie van Antwoord, bijv. over die sluizen aan het Noordzeekanaal, maar als wij de begrooting zelf bezien, dan staat het met de practijk daarvan toch een beetje anders. De Minister heeft dit jaar hiervoor een begrooting voorgesteld van ruim 12 ton minder dan verleden jaar. Is dat nu wel te verdedigen? Ten opzichte van de Maaskanalisatie, van het Wilhelminakanaal,

(Staalman.)

gaat de Minister den gang van het vorige jaar, gaat hij met voortvarendheid voort, doch ten opzichte van deze werken, die van niet minder beteekenis zijn, wordt een verslapt tempo gevolgd. Mijnheer de Voorzitter! Ik wil hiermede niet aanvallen het beleid, dat gevoerd is ten opzichte van de hier zooeven genoemde werken in het Zuiden des lands. Integendeel. Ik ben blij, dat de Minister het zoo doet, maar met ten minste evenveel recht mogen wij dan ook de andere dingen vragen.

Ik heb voor mij het adres, dat het gemeentebestuur van Amsterdam 27 October 1922 aan den Minister heeft gezonden. Daarin wordt o. m. gezegd:

> „Aanvankelijk werd zelfs op een voltooiing in 1921 gerekend. Wij begrijpen ten volle, dat de omstandigheden hebben belet het werk binnen den geraamden tijd gereed te hebben, doch dat niet alleen de laatste jaren reeds belangrijk geringere bedragen zijn verwerkt dan op de begrooting waren uitgetrokken, maar ook op die voor 1923 een belangrijk lager bedrag is geraamd dan vroeger, meenen wij er op te mogen wijzen, dat een belanghebbende als de gemeente Amsterdam, die een aanzienlijk deel der kosten draagt, er zeker wel eenige aanspraak op mag maken, dat bij de beslissing, of het werk al dan niet op snelle wijze zal worden voortgezet, met haar wenschen wordt rekening gehouden, vooral ook omdat, naar onze meening, een vertraging in de uitvoering door grooter onderhoud, mogelijk van dubbel werk en dergelijke, tot hoogere kosten zal leiden en dus een grooter bedrag uit de gemeentekas zal vereischen dan waarop redelijkerwijze mocht worden gerekend."

Hier wordt dus den vinger een beetje op de wondeplek gelegd. Het is geen bezuiniging om werken, die met kracht moeten worden doorgezet, omdat het economisch leven dat eischt, in langzamer tempo uit te voeren. Ik geloof, dat het een goede toepassing van de zuinigheid zou zijn, als men bij die werken in 1923 met hetzelfde tempo zou blijven voortgaan als in het vorige jaar.

Zoo staat het ook in ander opzicht met deze werken.

De sluis in het Noordzeekanaal is op het oogenblik de eenige oceaansluis. Als er een of andere groote averij komt ligt de handel van Amsterdam om zoo te zeggen plat. De schade, die daardoor zal worden berokkend, is van te voren niet te becijferen.

Ik weet wel, dat de Minister zich ten opzichte van deze zaken beroept op de malaise, doch dat mag in dit geval niet. Ik wil er op wijzen, dat het werk aan de belangrijke wegen waarover ik spreek, den Waterweg van Rotterdam en het Noordzeekanaal zijn begonnen in 1865, dat zij zijn voortgezet met groote moeilijkheden, ook na 1870, toen er over geheel Europa eveneens een sterke depressie heerschte en men toen niet geschroomd heeft met dubbele kracht die werken voort te zetten.

Ik geloof, dat het op het oogenblik ook van het allergrootste belang is, dat de gang van deze werken niet wordt vertraagd, doch, zoo mogelijk, in sneller tempo wordt voortgezet.

Hoe beter de organen van het economisch leven functionneeren, des te beter zal de patiënt, dien wij hebben te verzorgen, in staat zijn in den strijd om het bestaan te overwinnen.

Dit geldt ook voor de Zuiderzeewerken. Ook die werken zullen m.i. zoo snel mogelijk moeten worden uitgevoerd.

De bevolking van ons land is bijzonder dicht en de aanwas gaat in een buitengewoon snel tempo. Op een van de Staathuishoudkundige congressen, welke dit jaar zijn gehouden is zelfs de wenschelijkheid besproken, om de bevolking van ons land kunstmatig te beperken. Men heeft er op gewezen, dat de bodem van ons land voor ongeveer 200 dagen voedsel geeft aan eigen bewoners en het op die wijze eigenlijk niet langer gaat. Bij het begrootingsdebat dit jaar is gesproken over emigratie en de Regeering schijnt ernstig plannen te overwegen, om aan dit denkbeeld uitvoering te geven. Als het moet kan het niet anders, maar emigratie is zeker niet

(Staalman e. a.)

het best voor ons land. De energieke elementen trekken er uit en de slappe houdt men hier. Een beter middel is dan ook zeker expansie binnen de grenzen te zoeken.

Dit is voor mij de groote beteekenis van de drooglegging der Zuiderzee. Men moet deze niet afmeten naar een eenvoudig rekensommetje, hoeveel krijg ik voor den grond en hoeveel heb ik er zelf voor uitgegeven, maar men moet daarbij wel degelijk nagaan de groote belangen, welke er voor onze bevolking aan vastzitten.

Dit is dus een van de werken, welke wij naar mijn overtuiging met alle krachtsinspanning moeten doorzetten, een van die dingen, waardoor een klein volk groot kan, groot moet zijn. Laat men hiervoor bij de vele honderden millioenen, welke op de begrooting voor ons land worden aangevraagd, niet zien op een enkel millioen meer en vooral niet, waar het hier tevens werkverschaffing betreft, dieper in den zak tasten dan de Minister voorstelt.

Ik wil er op wijzen, dat landbouw en scheepvaart voor ons land twee elementen zijn, die onze balans positief moeten maken. Zonder den bloei van die twee komen wij er niet en als de Minister dit maar in het oog houdt, geloof ik wel, dat hij daarin aanleiding zal vinden, om ten aanzien van onze groote waterwegen van de Zuiderzee de door hem voorgestelde posten alsnog te herzien.

Ik hoop, dat de Minister bij zijn antwoord zal zeggen dezen weg uit te willen en mocht ik hem daarbij van dienst kunnen zijn door het voorstellen van een motie, dan zal ik dit zeer gaarne doen. Ik begrijp, dat aan den eenen kant de zuinigheid bij den Minister een rol speelt, maar aan den anderen kant mag men dergelijke groote belangen van ons volk niet op het spel zetten door al te benepen met de financiën om te springen.

De heer **Hiemstra**: Mijnheer de Voorzitter! Op de opmerkingen in het Voorloopig Verslag over de uiteenloopende arbeidsvoorwaarden van de straatmakers en de bestekken van de Rijkswerken antwoordt de Minister, dat hij zich voorstelt daarnaar een onderzoek te zullen instellen, voor welke toezegging ik bij voorbaat den Minister mijn dank zeg.

De Minister laat daarop echter volgen, dat er naar zijn meening eenig verschil door onderling van elkander afwijkende plaatselijke omstandigheden gemotiveerd kan zijn.

Ben ik goed ingelicht, dan komen de straatmakers grootendeels uit de groote plaatsen en nu heeft dit eigenaardige plaats, dat, wanneer zij in de plaats hunner inwoning werk verrichten voor het Rijk, zij dan beduidend hooger betaald worden dan wanneer ze op het platteland moeten werken, omdat in de bestekbepalingen rekening gehouden wordt met den plaatselijken loonstandaard. Het doet zich voor, dat iemand die in de plaats zijner inwoning een betrekkelijk goed loon geniet, een lager loon heeft als hij op het platteland moet werken, terwijl hij dan verder nog reiskosten heeft en dikwijls ook ergens in den kost moet gaan, waardoor het dikwijls moeilijk is om goede werkkrachten te krijgen en de aannemer genoodzaakt wordt met minder goed geschoold personeel te werken.

Het moet vaak voorkomen, dat de aannemers van deze werken trachten om de voorwaarden van de bestekken te ontgaan, voor zoover het betreft het minimumloon, door tarieven in te voeren, waarbij 't niet mogelijk is om dat minimum loon te bereiken, zoodat dus in het algemeen gehandeld wordt in strijd met de bepalingen van de bestekken. Hiervan is dikwijls het gevolg, dat de geschoolde arbeiders dat werk moeten verlaten en dat dan ongeschoolde werkkrachten door die aannemers in dienst genomen worden. In de meeste bestekken is de mogelijkheid voorzien, dat een aannemer niet in staat is om voldoend geschoold personeel te krijgen; hij krijgt dan de gelegenheid, onder bepaalde voorwaarden, om zich van de hulp van ongeschoold personeel te verzekeren. Het loon van deze ongeschoolde arbeiders is in het algemeen lager en daarin kan menigmaal een aanleiding liggen voor de aannemers om b.v. moeilijkheden te maken met de geschoolde werkkrachten om aldus in de gelegenheid gesteld te worden de toestemming te krijgen om ongeschoolde werkkrachten in

(Hiemstra.)

dienst te nemen en daardoor met betaling van een lager loon te volstaan.

Ik meen, dat dit zeer zeker niet voordeelig is voor het Rijk, dat de werken dikwijls daardoor slechter worden uitgevoerd, hetgeen bij bestratingen niet altijd direct te ontdekken is, maar menigmaal eerst later wordt ontdekt, wanneer de wegen in gebruik genomen worden. Dus het garandeeren van behoorlijke loonen, ook in de plattelandsstreken, voor straatmakers, die grootendeels uit de steden moeten komen, is een belang niet alleen voor deze menschen maar ook voor het Rijk.

Ik hoop dus, dat de Minister ernstig zal overwegen of het niet noodzakelijk is om met deze grief, door mij naar voren gebracht, rekening te houden.

Ik wilde thans nog een enkel woord zeggen ten opzichte van een paar plannen van kanalisatie. In het Voorloopig Verslag is de aandacht van den Minister gevestigd op een plan van het z.g. Kanalencomité „De Drie Provinciën", een plan, dat beteekent verbetering van de vaarwaters in een deel van de provincies Friesland, Groningen en een klein stukje van Drente. De Minister antwoordt, dat deze plannen op het oogenblik nog in studie zijn. Dat is volkomen juist. Ik kan mij begrijpen, dat de Minister op het oogenblik zich daarover niet positief kan uitlaten, maar ik zou toch gaarne bij voorbaat die plannen sterk bij den Minister willen aanbevelen. Ik heb persoonlijk den toestand daar opgenomen en gezien, dat het betreft een zeer belangrijke streek, die deels ontgonnen is, waarvan nog veel ontgonnen wordt, waar de ontginning behoorlijk wordt aangepakt, maar men wordt daarin zeer sterk gehinderd doordat de afvoer der producten uit die streek in bepaalde tijden van het jaar vrijwel onmogelijk is. Het is zelfs zoo sterk, dat verleden zomer op den bodem van een der hoofdvaarten voetbal werd gespeeld; er was absoluut geen water meer aanwezig.

Ik kan begrijpen, dat de Minister nog geen positieve toezegging kan doen, maar ik zou toch die plannen zeer sterk bij hem willen aanbevelen, waardoor een belangrijke streek uit haar isolement zal worden verlost en zeer zeker ook de vruchtbaarheid van de streek, die het betreft, zeer sterk zal worden bevorderd.

Ik heb verleden jaar een enkele opmerking gemaakt ten opzichte van het kanaal Groningen—Lemmer en ook op dit werk is weer in het Voorloopig Verslag de aandacht van den Minister gevestigd. In zijn antwoord deelt de Minister mede:

> „Omtrent de verbetering van den vaarweg Groningen—Lemmer, die door sommige leden in het bijzonder urgent werd geacht, kan worden medegedeeld, dat de tot standkoming dier verbetering samenhangt met de opvatting, welke de provinciën Groningen en Friesland blijken te hebben over het daaraan voor elk dier gewesten verbonden belang."

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb verleden jaar al verondersteld, dat bij de totstandkoming van het kanaal misschien eenige tegenkanting bij de provincie Friesland aanwezig zou zijn.

Nu weet ik wel, dat het belang, dat de provincie Friesland bij de totstandkoming van dit kanaal heeft, niet zoo groot is als het belang, dat de provincie Groningen er bij heeft, omdat dat kanaal alleen van belang kan zijn voor de provincie Friesland, voor zoover daardoor met een zijarm verbetering kan worden gebracht in den waterweg naar Harlingen.

Ik zou in elk geval aan den Minister willen vragen of het niet mogelijk is van Regeeringszijde te trachten een oplossing in deze zaak te zoeken. Ik doe dat te meer, omdat bij art. 155, abusievelijk in de Memorie van Toelichting art. 158 genoemd, gelden worden aangevraagd in verband met de verbetering van het Goorregt-kanaal, wat de Minister noemt een partieele uitvoering van het plan Groningen—Lemmer, waarbij de Minister feitelijk doet uitkomen, dat hij huiverig is de Kamer over een onderdeel een beslissing te laten nemen, maar omdat in verband met de behoefte van de stad Groningen de uitvoering van dit plan urgent is, over die bezwaren heenstapt. In verband hiermede is er te

(Hiemstra e. a.)

meer aanleiding aan den Minister te vragen het niet te laten bij een partieele uitvoering van het werk, maar het geheele plan te doen uitvoeren, te meer omdat op dit oogenblik bv. van de Kamer van Koophandel in Groningen een stem opgaat, waarin gezegd wordt, dat, als niet het geheele plan wordt uitgevoerd, de partieele uitvoering niet van zoodanige beteekenis is, dat het de moeite waard is de gelden daaraan te besteden, welke de Minister er voor wil uitgeven. Ik kan niet beoordeelen in hoeverre de stad Groningen belang heeft bij de uitvoering van het plan — daarover zullen anderen spreken — maar ik bedoel, dat de actie van de Kamer van Koophandel in Groningen en de huivering van den Minister om een partieele voorziening te treffen, voor den Minister aanleiding mogen zijn om eenigen invloed uit te oefenen in de richting van uitvoering van het geheele plan en om te trachten de partijen, die in deze in de eerste plaats het initiatief moeten nemen tot de uitvoering van het plan, waarbij een groote Regeeringssteun noodig zal wezen, tot elkander te brengen. Dit plan is zeer belangrijk te achten uit een economisch oogpunt, en vooral in dezen tijd van groote werkloosheid zouden, als dit werk werd aangepakt, vele werkloozen aan loon en werk geholpen kunnen worden.

Daarom hoop ik, dat de Minister nog eens zal willen overwegen of hij geen invloed kan uitoefenen op de partijen, die hierbij betrokken zijn, opdat het geheele plan kan worden uitgevoerd.

De heer **Ebels**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou gaarne een paar opmerkingen willen maken naar aanleiding van de mededeeling in de Memorie van Antwoord ten opzichte van eventueelen financieelen steun aan gemeenten ten behoeve van het onderhoud van wegen, die van overwegend *inter*locale beteekenis zijn geworden.

We lezen dienaangaande:

> „De ondergeteekende moet ernstig bezwaar maken, te voldoen aan het verlangen van die leden, welke er op aandrongen, dat het Rijk financieelen steun zou verleenen aan verschillende gemeenten ten behoeve van het onderhoud van wegen, die door het autoverkeer van overwegend interlocale beteekenis zijn geworden. De taak van het Rijk ten aanzien van het onderhoud van wegen moet zich blijven bepalen tot de allerbelangrijkste hoofd-, dat zijn de Rijksverkeerswegen in den lande. Indien het Rijk er toe overging steun te verleenen in de kosten van bij anderen in onderhoud zijnde wegen, zou het zich hiermede een nieuwe taak scheppen, welke spoedig zeer belangrijke geldelijke offers zou vorderen. Medewerking in deze richting is van den ondergeteekende niet te verwachten en zeer zeker niet thans, bij den zorgwekkenden toestand van 's lands financiën."

Ik hoop dan ook, dat de Minister alsnog bereid zal worden bevonden, de vraag van steun uit 's Rijks schatkist in nadere overweging te nemen.

Een beroep op den moeilijken toestand van 's Rijks schatkist heeft in dezen slechts betrekkelijke waarde, althans wanneer men overtuigd is — en ieder die den slechten toestand van ons wegennet kent en tevens erkent dat verbetering is een dringend landsbelang, moet die overtuiging bezitten — dat hier ingegrepen moet worden en wel spoedig.

Dan is het meer een vraagstuk, een regeling van de verhouding der bijdragen door verschillende corporaties te verleenen.

En waar nu de financieele toestand van vele gemeenten en provinciën — om van de andere groepen van onderhoudsplichtigen niet te spreken — minstens even moeilijk is als van het Rijk, kan de toestand van 's Rijks financiën hier naar mijn meening niet van beslissenden invloed zijn.

Hier wordt dus door den Minister 't standpunt ingenomen, dat de taak van het Rijk ten aanzien van het onderhoud van wegen zich moet bepalen tot de allerbelangrijkste hoofd- — dat zijn de Rijks- — verkeerskegen.

Alvorens op dit standpunt nader in te gaan, zou ik eerst

(Ebels.)

de aandacht willen vestigen op de hier uitgesproken stelling, dat de allerbelangrijkste verkeerswegen inderdaad dezelfde zijn als de tegenwoordige Rijkswegen.

Het komt mij voor, dat deze stelling aan twijfel onderhevig is.

Gaan we na, op welke wijze het Rijkswegennet is ontstaan, dan is daarbij moeilijk een vast systeem, waarbij dan toch in het bijzonder tot uitdrukking moest komen het aanleggen van de belangrijkste verkeerswegen door het geheele land. Ongetwijfeld heeft bij den aanleg van vele der tegenwoordige Rijkswegen deze bedoeling voorgezeten, maar in de eerste plaats heeft men dezen aanleg niet stelselmatig over het geheele land doorgevoerd, en in de tweede plaats hebben bij den aanleg van Rijkswegen ook andere motieven, met name die ontleend zijn aan de belangen der landsverdediging, gegolden.

Het gevolg van een en ander is dan ook geweest, dat het Rijkswegennet zeer ongelijkmatig over het land is verdeeld, dat daarin eenerzijds wegen voorkomen, die slechts van locaal belang zijn, en anderzijds wegen van groote beteekenis voor het interlocale, ja, zelfs voor het internationale verkeer — ik wijs hier als voorbeeld op den verkeersweg die de stad Groningen met de steden in N.-W. Duitschland verbindt — daarin niet zijn opgenomen.

Ook mag in dezen zeker niet uit het oog worden verloren, dat het meermalen voorkomt, dat het verkeer zich in andere richting gaat bewegen, zoodat ook op dien grond wegen, vroeger slechts van locale beteekenis, thans voor het interlocale verkeer van het grootste belang zijn geworden, en omgekeerd.

Ten bewijze van de hier uitgesproken meening, nl. dat het tegenwoordige Rijkswegennet niet omvat de allerbelangrijkste hoofdverkeerswegen, meen ik nog even te mogen aanhalen het gevoelen van eenige ter zake zeer deskundige mannen, die in hun rapporten over het onderwerp „Op welke wijze kan het beheer over onze wegen worden herzien en verbeterd?" aan de vereeniging Het Nederlandsche Wegencongres. zich over deze quaestie hebben uitgesproken.

De heer mr. dr. R. H. de Vos van Steenwijk zegt in zijn rapport:

> „Ten aanzien van het onderhoud kunnen de wegen worden verdeeld in Rijks-, provinciale, gemeente-, waterschaps- en particuliere wegen.

Tot welke categorie een weg behoort, is meestal historisch te verklaren. Een bepaald stelsel is in de tegenwoordige verdeeling niet te vinden. Hieruit is te verklaren, dat in sommige streken van ons land meer wegen bij het Rijk in onderhoud zijn, dan in andere streken, en dat op de eene plaats Rijkswegen worden aangetroffen, die thans niet meer tot die categorie zouden worden gebracht, b.v. de wegen Deventer—Woeste Hoeve, Delft—Maassluis, Brielle—Hellevoetsluis, de wegen ten westen van Meppel, enz., terwijl op andere plaatsen, vooral in het N.O. des lands, belangrijke verbindingen niet bij het Rijk in onderhoud zijn.

In het rapport van den heer dr. ir. R. L. Wentholt lezen we:

> „dat een zeer groot aantal belangrijke wegen noch in beheer bij het Rijk, noch in dat bij een der provinciën is."

In dat van den A.N.W.B. staat vermeld:

> „Omgekeerd zijn er nog tal van wegen en weggedeelten, welke wel van overwegend algemeen belang zijn, in beheer bij lagere beheerders.",

en verder:

> „Sommige van deze wegen vormen zelfs een schakel tusschen twee gedeelten van denzelfden Rijksweg. Spoedige overname van deze wegen in beheer en onderhoud door het Rijk is gewenscht."

Ik meen dus, dat de in de Memorie van Antwoord uit-

(Feber.)

gesproken stelling, dat het tegenwoordige Rijkswegennet inderdaad de allerbelangrijkste verkeerswegen omvat, niet kan worden aanvaard en wanneer nu — en ik meen het er uit te mogen lezen — overigens in die stelling het standpunt wordt ingenomen, dat de allerbelangrijkste verkeerswegen wel in onderhoud bij het Rijk behooren te zijn, dan zou ik den Minister willen vragen of Zijn Excellentie bereid is te onderzoeken of bepaalde hoofdverkeerswegen niet nog in het Rijkswegennet behooren te worden opgenomen.

Deze opname toch is niet alleen gewenscht uit een oogpunt van rechtvaardigheid, omdat het de ongelijkmatige druk, die het onderhoud aan andere corporaties in sommige deelen des lands oplegt, terwijl in andere deelen dat onderhoud door het Rijk gedragen wordt, wegneemt, maar het zal tevens het verkeer ten goede komen, wijl voor de tegenwoordige onderhoudsplichtigen het algemeen verkeersbelang niet van groote beteekenis is en het onderhoud dientengevolge dikwijls, te recht of ten onrechte, daarop kom ik nog terug, te wenschen overlaat.

Met de algemeene stelling, dat alleen de allerbelangrijkste verkeerswegen bij het Rijk in onderhoud behooren te zijn, kan ik mij vereenigen. Ik behoor niet tot hen, die meenen, dat alle wegen van meer dan locale beteekenis door het Rijk dienen te worden onderhouden: decentralisatie lijkt mij voor een goed wegenbeheer noodzakelijk.

Daarmede wil ik echter geenszins onderschrijven de stelling van den Minister, dat het Rijk geen steun heeft te verleenen in de onderhoudskosten van bij anderen in onderhoud zijnde wegen van interlocale beteekenis.

Integendeel: ik meen, dat die steun een onmisbare voorwaarde vormt voor de dringend noodzakelijke verbetering en instandhouding van ons wegennet, ik meen zelfs dat financieelen steun in dezen niet voldoende zal zijn, maar dat tevens van Rijkswege algemeene regelen in zake den onderhoudsplicht en de wijze waarop den onderhoudskosten moeten worden bijeengebracht zoo spoedig mogelijk dienen te worden gegeven.

Het zal toch moeilijk zijn te ontkennen, dat de toestand, waarin vele van onze wegen, die geacht kunnen worden te behooren tot die, welke voor het interlocaal verkeer van belang zijn, van dien aard is, dat kan worden gesproken van een min of meer verwaarloosden staat van onderhoud.

Op de vergadering van het Ned. Wegencongres zijn daarover vele klachten gehoord, ik wil slechts een paar voorbeelden aanhalen van corporaties, die zonder twijfel in dezen tot oordeelen bevoegd zijn.

In het reeds eerder door mij genoemd rapport van den A.N.W.B. wordt hierover opgemerkt:

> „Als gevolg van het onvoldoende onderhoud van ons wegennet en van het feit, dat dit niet tijdig, waar noodig, is versterkt, verkeert dit in een staat van verval, welke de onderhoudskosten weder belangrijk doet stijgen."

Voorts wordt in *De Nederlandsche Nijverheid*, orgaan van het Verbond van Ned. Fabrikanten-vereenigingen, in een artikel over dit onderwerp, waarin tevens de vraag wordt besproken of er aanleiding bestaat de nijverheid in den vorm van belasting voor 't gebruik van vrachtauto's in het wegenonderhoud te laten bijdragen, het volgende gezegd:

> „Zoolang de toestand blijft, zooals deze thans is, achten wij het geld, voor onze wegen besteed, eenvoudig weggeworpen geld. Ons wegensysteem toch is, zooals door den laatsten prae-adviseur vooral met nadruk in het licht is gesteld, abominabel slecht."

Verder wordt in het artikel nog met instemming aangehaald het bedoelde prae-advies, afkomstig van den heer ingenieur J. W. Thierry, waarin een buitengewoon scherpe critiek op ons wegennet wordt uitgeoefend en zelfs een onderscheid wordt gemaakt tusschen goede wegen en Nederlandsche wegen.

Dat intusschen de toestand veel te wenschen overlaat, wordt door alle stemmen uit de practijk wel voldoende bewezen.

En dat er, wanneer de noodige verbeteringen uitblijven, jaarlijks, èn door de meerdere slijtage aan de vervoermiddelen en het langzamer en beperkter vervoer, en door de omstandigheid, dat een meer en meer verwaarloosde toestand op den duur veel meer aan onderhoudskosten vraagt dan een regelmatig aangebracht onderhoud, een groot maatschappelijk kapitaal verloren gaat, zal zeker moeilijk kunnen worden ontkend. Maar tevens staat wel vast, dat het aanbrengen van de noodige verbeteringen in ons interlocaal wegennet groote sommen zal kosten.

Wanneer nu de Minister in de reeds eerder door mij genoemde passage in de Memorie van Antwoord zegt: ik trek mij van de zaak niets aan, dan rijst toch de vraag, wie zal het dan doen?

Kan in billijkheid van vele der tegenwoordige onderhoudsplichtigen — afgescheiden nog van de vraag of zij het kunnen — gevraagd worden, dat zij belangrijke uitgaven gaan doen voor iets, waarbij het locaal belang weinig, maar het algemeen belang in overheerschende mate gemoeid is? Men kan zich in dezen beroepen op den onderhoudsplicht. Maar is deze te scheiden van den opzet, bij den aanleg van den weg aanwezig? Men mag toch niet uit het oog verliezen, dat deze wegen zijn aangelegd om 'n locaal verkeersbelang te dienen? Daarvoor is — zeer te recht — de onderhoudslast op de plaatselijke corporatie, hetzij gemeente, waterschapsbestuur of groep van particulieren, gelegd. Maar kan nu in het geval, en deze gevallen zijn talrijk, de bedoelde weg in beteekenende mate dienstbaar wordt gemaakt voor het interlocaal verkeer en de kosten van onderhoud daardoor enorm zijn gestegen, ook van die plaatselijke kassen gevergd worden die meerdere onderhoudskosten te betalen, die niet in de eerste plaats het plaatselijk belang dienen, maar die voor algemeene verkeersbelangen worden uitgegeven? Ik meen deze vraag ontkennend te moeten beantwoorden.

Er mag in dit verband zeker ook nog wel even op gewezen worden, dat vele dezer corporaties — vooral ook in de kleine gemeenten — eenvoudig niet in staat zijn de enorme lasten, welke hier van hun gevraagd zouden worden, te dragen.

De vraag kan gesteld worden, of dan niet de Provinciale besturen den noodigen steun kunnen bieden. Ongetwijfeld hebben op dit terrein deze besturen een taak te vervullen; verschillende hunner hebben trouwens door de inrichting van een provinciaal wegennet en op andere wijze getoond, die taak te aanvaarden. Maar ook deze steun zal in de meeste gevallen beperkt moeten zijn. Ik wil slechts even herinneren aan de beperking, die den provinciën bij de belastingheffing is opgelegd, en er op wijzen, dat er onder hen zijn, die de grenzen dezer heffing reeds hebben bereikt en zelfs reeds — zooals Groningen — hun toevlucht hebben moeten nemen tot een weggeldbelasting.

En ook wil ik wijzen op de kreet om hulp, tot ons gekomen van de Staten van Zeeland, in de motie, door die Staten in de jongste zomerzitting aangenomen, waarin gevraagd wordt, dat een deel der kosten voor waterstaatswerken uit 's Rijks kas betaald worden.

Ik meende dan ook wel te mogen aannemen, dat ook de eventueele steun der Provinciale besturen slechts een gedeeltelijke kan zijn.

Het staat dus voor mij wel vast, dat, wanneer door het Rijk niet mede wordt gesteund, geen bevredigende toestand is te verkrijgen. Ik hoop, dat de Minister alsnog bereid zal worden gevonden de vraag om steun uit 's Rijks schatkist in nadere overweging te nemen.

Maar financieele steun zal in deze niet voldoende zijn. Er zullen — ik merkte het reeds op — bij een behoorlijke verbetering. groote sommen gemoeid zijn.

En men mag m. i. wel aannemen, dat het in de tegenwoordige omstandigheden onmogelijk zal zijn, deze bedragen uit de openbare kassen bijeen te brengen.

Het zal dus — al lijkt mij deze wijze van belastingheffing, die geen rekening houdt met de draagkracht der belastingplichtigen, principieel onjuist — naar alle waarschijnlijkheid niet te voorkomen zijn, dat ook de direct belanghebbenden (weggebruikers en aanwonenden) tot bijdragen verplicht worden,

(Feber.)

In de Memorie van Antwoord lezen wij te dezen opzichte:

„Omtrent de zeer belangrijke vraag, of er aanleiding is de gebruikers van wegen en kanalen te doen mede werken, moet ondergeteekende zich vooralsnog zijn oordeel voorbehouden."

Ik meen hierbij te mogen opmerken, dat voor zoover hier van wegen sprake is, de regeling in hooge mate urgent moet worden geacht. Een regeling, die herstel van het bestaande wegennet en een deugdelijk onderhoud in de toekomst waarborgt, is dringend noodig en ik zou met allen aandrang den Minister willen vragen, dit vraagstuk zoo spoedig mogelijk tot uitvoering te brengen.

Met een nadere regeling van den bestaanden onderhoudsplicht alleen komt men er niet.

Van de tegenwoordige onderhoudsplichtigen, ik merkte het reeds op, is niet te verwachten, dat zij voor een afdoende verbetering zullen zorgen. Toepassing van dwangmaatregelen zal ook niet tot het doel leiden; ik wil in dit opzicht herinneren aan het spreekwoord: met onwillige honden is het slecht hazen vangen. Dit is zeker waar, wanneer men niet alleen met onwil maar tevens met onmacht te doen hebben.

Ik wil daarmede niet zeggen, dat deze onderhoudsplichtigen van alle kosten voor verbeterd onderhoud zouden moeten worden vrijgesteld: in geenen deele, maar men vrage niet meer dan dezen kunnen opbrengen en in overeenstemming is met het belang, voor hen bij die verbetering betrokken.

Een regeling, waarbij het verkeer al te zeer aan banden wordt gelegd, ten einde daardoor besparing te verkrijgen op de onderhoudskosten, verdient in geen geval aanbeveling, daar de verkeersbelangen, van zoo uitnemend gewicht voor onze bronnen van volksbestaan, ernstig zouden worden geschaad.

Een afdoende oplossing van het vraagstuk is alleen te verkrijgen, wanneer van Rijkswege algemeene regelen worden gesteld ten opzichte van de wijze, waarop het onderhoud moet plaats hebben. en waarop de verschillende corporaties en direct belanghebbenden in die kosten zullen hebben bij te dragen.

Het is een — ik erken het gaarne — moeilijk en ingewikkeld onderwerp, maar de groote en algemeena belangen, die hier op het spel staan, maken een spoedige regeling noodzakelijk.

Ik wil thans niet treden in een verdere uitwerking; ook niet beantwoorden de vraag of een indeeling der wegen in drie rubrieken, zooals thans veelal wordt gedaan — nl. wegen die bij het Rijk, de provincie en de gemeenten in onderhoud behooren te zijn — de meest gewenschte is.

Maar wel wil ik als mijn meening te kennen geven, dat alle wegen, die voor het interlocale verkeer van beteekenend belang zijn in de regeling, behooren te worden opgenomen en tevens, dat bij de bepaling van de vraag in welke mate de verschillende corporaties en belanghebbenden zullen hebben bij te dragen, als leidend beginsel moet gelden: de mate van het belang, dat ieder hunner bij de aan te brengen verbeteringen heeft.

Zoodanige regeling zal niet alleen uit billijkheidsoverwegingen aan te bevelen zijn, maar geeft tevens de beste waarborgen voor een deugdelijke en spoedige oplossing van het vraagstuk.

De beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

27ste VERGADERING. — 29 NOVEMBER 1922.

Mededeeling van ingekomen stukken.

27ste VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 29 NOVEMBER 1922.

(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. ontwerpen van wet; 3°. verzoekschriften; 4°. moties; 5°. een missive; 6°. een telegram; 7°. drukwerken. — Verslag, uitgebracht over een ontwerp van wet. — Regeling van werkzaamheden. — Aanneming van de hoofdstukken VII*B* en II der Staatsbegrooting voor 1923. — Aanneming van het amendement van den heer Oud op onderartikel 3 van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor 1923. — Voortzetting der behandeling van hoofdstuk V*A* der Staatsbegrooting voor 1923 en de daarbij aan de orde gestelde conclusiën van Verslagen. — Afvoering van een conclusie van de agenda. — Verslag uitgebracht over verzoekschriften. — Verslag uitgebracht over Regeeringsinlichtingen.

Voorzitter: de heer **Koolen.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 75 leden, te weten:

de heeren Duymaer van Twist, Krijger, Fruytier, van de Bilt, van der Molen, Scheurer, Beumer, Fleskens, Wintermans, Smeenk, van Zadelhoff, Hiemstra, Ament, Bakker, van den Heuvel, van Sasse van Ysselt, Ebels, Bierema, Bulten, Moerel, van Braambeek, van Wijnbergen, Braat, Suring, mejuffrouw Groeneweg, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren van Vuuren, Staalman, Knigge, Bongaerts, Deckers, mejuffrouw van Dorp, de heeren Tilanus, Hugenholtz, van Dijk, H. Colijn, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Engels, Dresselhuys, van den Tempel, Schouten, Gerretson, Rutgers van Rozenburg, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Schaper, van Gijn, Visscher, Visser van IJzendoorn, Oud, Lovink, Marchant, Rutten, Ter Hall, K. ter Laan, Hermans, Albarda, J. ter Laan, Nolens, van Rijckevorsel, Snoeck Henkemans, van Schaik, Heukels, mejuffrouw Westerman, de heeren IJzerman, Gerritzen, Boon, Stulemeijer, Rutgers, de Boer, Juten, Feber, Kleerekoper, Zijlstra, Schokking,

en de heeren Ministers van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen en van Financiën.

De **Voorzitter:** Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van de volgende leden, dat zij verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer Ketelaar, wegens Statenzitting, waarschijnlijk ook morgen; van **(Voorzitter.)**

mejuffrouw Katz, wegens gemeenteraadsvergadering; van den heer van Rappard, wegens andere bezigheden, ook morgen; van den heer A. Colijn, wegens Statenzitting; van den heer van Rijzewijk, wegens vergadering elders, ook morgen, en van den heer Kuiper, ook morgen, wegens een belangrijke andere vergadering.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. drie Koninklijke Boodschappen, ten geleide van de volgende ontwerpen van wet:

Wijziging van het Xde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922 (verschillende onderwerpen);

Wijziging van hoofdstuk X *A* der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921;

Regeling van de inkomsten en uitgaven van de Posterijen, de Telegrafie en Telefónie voor het dienstjaar 1923.

Deze ontwerpen van wet, welke met de daarbij behoorende stukken zullen worden gedrukt en rondgedeeld, voor zoover zulks niet reeds is geschied, zullen worden gezonden aan de betrokken begrootingscommissiën;

3°. de volgende verzoekschriften:

twee, betreffende de vermindering van den voor muziek-subsidies uitgetrokken post op hoofdstuk V *A* der Staatsbegrooting voor 1923, van:

den algemeenen secretaris van de Maatschappij tot bevordering der Toonkunst, te Amsterdam, en

den secretaris, namens het bestuur der Naamlooze Vennootschap: Het Concertgebouw, te Amsterdam;

een, betreffende de voorgenomen herclassificatie der gemeenten, in verband met de regeling der salarissen van het Rijkspersoneel, van den voorzitter en den secretaris, namens het bestuur van de afdeeling Borger, Gasselte, Gieten van het Nederlandsch Onderwijzersgenootschap;

een, van J. W. Berenschot, gepensionneerd luitenant-kolonel der infanterie van het Nederlandsch-Indische leger, te 's Gravenhage, ten vervolge op zijn vorig adres, houdende verzoek aan de nieuwe pensioenregeling voor de Indische oficieren terugwerkende kracht te verleenen ten opzichte van de vóór 1 Januari 1920 gepensionneerden;

een, van J. A. Dijkland, majoor der intendance van het Nederlandsch-Indisch leger, te Soerabaja, betreffende zijn niet-bevordering tot luitenant-kolonel.

Deze adressen zullen worden gezonden naar de betrokken Commissiën;

4°. de volgende moties:

twee, betreffende het ontwerp van wet tot wijziging der Lager-onderwijswet 1920, van:

den raad der gemeente Olst, en

het plaatselijk Comité van Actie te Appelscha;

twee, van den secretaris van den Scholenkring ,,Haarlemmermeer", door dien kring op 24 dezer aangenomen, betreffende de voorgenomen herclassificatie der gemeenten en betreffende het ontwerp van wet tot wijziging der Lager-onderwijswet 1920;

een, aangenomen door de vergadering van ambtenaren van verschillende diensten op 14 dezer te Loppersum, betreffende de voorgenomen herclassificatie der gemeenten;

een, aangenomen door het Comité ter behartiging van de algemeene belangen van het Overheidspersoneel (A.C.O.P.) en het Comité van neutraal Overheidspersoneel (C.N.O.P.) te Alphen aan den Rijn op 27 dezer, in zake het georganiseerd overleg voor het Rijkspersoneel, de voorgenomen premieheffing voor pensioen en de voorgenomen herclassificatie der gemeenten.

Deze moties worden voor kennisgeving aangenomen;

(Voorzitter.)

5°. een missive van M. Kaufmann jr., te Amsterdam, ten geleide van een open brief, betreffenden den economischen nood, waarin de diverse industrieën hier te lande, speciaal de tricotweverijen, verkeeren.

Deze missive wordt voor kennisgeving aangenomen;

6°. een telegram uit Vlissingen, geteekend J. Marijs, houdende mededeeling, dat de Christelijke Besturenbond te Vlissingen aandringt op spoedige uitvoering der havenwerken aldaar.

Dit telegram wordt voor kennisgeving aangenomen;

7°. de volgende drukwerken:

van den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, de inventaris der doop-, trouw-, begraaf- en successieregisters, berustende in het Rijksarchiefdepot in Noordholland;

van den Minister van Koloniën:

het rapport in zake de toepassing en de resultaten van het absoluut alcoholverbod in de Vereenigde Staten van Amerika;

het rapport van de Alcoholbestrijdingscommissie, met ontwerp-drankordonnantie en memorie van toelichting;

het verslag betreffende den Gouvernements-Pandhuisdienst over 1921, deel I en II;

van Gedeputeerde Staten der provincie Groningen, het verslag van den toestand dier provincie over 1921.

Deze drukwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

B. dat het Verslag gereed is van de Commissie van Rapporteurs voor het ontwerp van wet tot wijziging van de Ongevallenwet 1921 (259).

Dit Verslag is reeds gedrukt en rondgedeeld;

De **Voorzitter**: De loop der beraadslaging over hoofdstuk V*A* der Staatsbegrooting doet mij het voorstel doen, de behandeling van hoofdstuk IX niet alleen Donderdagavond voort te zetten, maar deze te doen volgen op de begrooting van het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, zoodat de Waterstaatsbegrooting eventueel ook a.s. Donderdag en Vrijdag overdag aan de orde zal zijn.

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde is de behandeling van:

I. het ontwerp van wet tot vaststelling van het VIIde hoofdstuk B (Departement van Financiën) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2).

De behandeling van onderartikel 75 wordt hervat.

De **Voorzitter**: Het amendement van den heer Visser van IJzendoorn c. s., strekkende om het onderartikel te verminderen met f 8000, komt in stemming.
Ik geef echter vooraf het woord aan den heer Minister van Financiën, die het gevraagd heeft.

De heer **de Geer**, Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! Met waardeering heb ik in de zitting van jl. Vrijdag gehoord de opmerking van den heer ter Laan, dat de Minister voor deze zaak niet meer geld zal gebruiken, dan hij — na de reorganisatie die ook hij op het oog heeft — volstrekt noodig zal hebben. Ik heb intusschen nog eens nagegaan, of met het oog op die reorganisatie misschien de post nu reeds iets zou kunnen worden verminderd. Ik ben tot het besluit gekomen, dat minstens f 4000 ongebruikt zal blijven en ben dus bereid, den post thans met dat bedrag te verminderen. Een wijziging in dien zin heb ik u ter hand gesteld.
Wellicht kan de heer Visser van IJzendoorn hierin aanleiding vinden zijn amendement in te trekken.

De **Voorzitter**: De Regeering deels alsnog mede, dat zij onderartikel 75 terugbrengt tot f 74 450.

De heer **Visser van IJzendoorn**: Mijnheer de Voorzitter! Nu uit de verklaring van den Minister blijkt, dat hij in de door mij gewenschte richting zoover wil gaan als maar eenigszins mogelijk is, meen ik het doel bereikt te hebben, dat ik met mijn amendement heb beoogd, en zal ik dus gaarne ingevolge den wenk van den Minister het amendement intrekken.

Aangezien de heer Visser van IJzendoorn het door hem en andere leden voorgestelde amendement heeft ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De **Voorzitter**: Mag ik thans aan de Commissie van Rapporteurs verzoeken, haar oordeel te kennen te geven over de Regeeringswijziging?

De heer **van Vuuren**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs is eenparig van meening, dat deze wijziging aanbeveling verdient.

De beraadslaging wordt gesloten.

Artikel 75, thans luidende:

> ,,Aanschaffing, onderhoud en huur van vaartuigen voor het beheer der visscherijen op de *Zeeuwsche Stroomen;* onderhoud van eene bergplaats en alle andere uitgaven, niet onder de *artikelen* 70 tot en met 74 begrepen, alsmede tegemoetkomingen (subsidiën) in het belang der visscherijen, f 74 450.'',

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Artikel 1 van het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De beweegreden van het ontwerp van wet wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

II. het ontwerp van wet tot vaststelling van het IIde hoofdstuk (Hooge Colleges van Staat en Kabinet der Koningin) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2).

De **Voorzitter**: Onderartikel 40, luidende:

> ,,Aankoop en herstellingen van decoratiën — de kosten van het stempelen daaronder begrepen —, van decoratiedoozen, lint, met den aankleve van dien, f 6 800.'',

dat gisteren is aangehouden, komt in stemming.

Ik geef echter vooraf het woord aan den heer Beumer voor het afleggen van een korte verklaring.

De heer **Beumer**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch te verklaren, dat ik mijn stem aan dit artikel zal geven, o. a. omdat de Regeering reeds een bezuinigingsontwerp ter zake heeft ingediend, en voorts, omdat ons Staatsrecht geen surrogaten kent als de instelling van een erfelijk eereproletariaat en evenmin het instituut van verleenen van gouden zegelringen!

Het onderartikel wordt in stemming gebracht en aangenomen met 52 tegen 15 stemmen.

Vóór hebben gestemd de heeren Visser van IJzendoorn, Lovink, Rutten, Ter Hall, Hermans, Nolens, van Rijckevor-

(Voorzitter e. a.)

sel, Snoeck Henkemans, van Schaik, Heukels, mejuffrouw Westerman, de heeren Gerritzen, Boon, Stulemeijer, Rutgers, Duymaer van Twist, Krijger, Fruytier, van de Bilt, van der Molen, Scheurer, Beumer, Fleskens, Wintermans, Smeenk, Ament, Bakker, van den Heuvel, Bierema, Bulten, Moerel, van Wijnbergen, Braat, Suring, van Vuuren, Staalman, Knigge, Bongaerts, Deckers, mejuffrouw van Dorp, de heeren Tilanus, van Dijk, H. Colijn, mevrouw Bronsveld—Vitringa, en de heeren Engels, Dresselhuys, Schouten, Gerretson, Rutgers van Rozenburg, van Gijn, Visscher en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Oud, Marchant, K. ter Laan, Albarda, J. ter Laan, van Zadelhoff, Hiemstra, Ebels, van Braambeek, mejuffrouw Groeneweg, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Hugenholtz, van den Tempel, mevrouw Bakker—Nort en de heer Schaper.

Artikel 1 van het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De beweegreden van het ontwerp van wet wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

III. het ontwerp van wet tot **vaststelling van hoofdstuk IX (Departement van Waterstaat) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2).**

De **Voorzitter**: Aan de orde is de stemming over het amendement van den heer Oud c. s., strekkende, om het onderartikel 3 van artikel 1 van het ontwerp van wet te verminderen met f 1 (Stuk n°. 22).

Het amendement wordt aangenomen met 48 tegen 19 stemmen.

Vóór hebben gestemd de heeren van Gijn, Visscher, Visser van IJzendoorn, Oud, Lovink, Marchant, Ter Hall, K. ter Laan, Albarda, J. ter Laan, Snoeck Henkemans, Heukels, mejuffrouw Westerman, de heeren Gerritzen, Boon, Rutgers, Duymaer van Twist, Krijger, van der Molen, Scheurer, Beumer, Smeenk, van Zadelhoff, Hiemstra, Bakker, van den Heuvel, Ebels, Bierema, van Braambeek, Braat, mejuffrouw Groeneweg, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren van Vuuren, Staalman, Deckers, mejuffrouw van Dorp, de heeren Tilanus, Hugenholtz, H. Colijn, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Engels, Dresselhuys, van den Tempel, Schouten, Gerretson, Rutgers van Rozenburg, mevrouw Bakker—Nort en de heer Schaper.

Tegen hebben gestemd de heeren Rutten, Hermans, Nolens, van Rijckevorsel, van Schaik, Stulemeijer, Fruytier, van de Bilt, Fleskens, Wintermans, Ament, Bulten, Moerel, van Wijnbergen, Suring, Knigge, Bongaerts, van Dijk en de Voorzitter.

Onderartikel 3, thans luidende:

> „Traktementen van den secretaris-generaal en verdere ambtenaren, verloftraktementen en toelagen, f 368 499.",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: De verdere behandeling van het ontwerp van wet zal worden voortgezet morgen en zoo noodig Vrijdag, overeenkomstig het zooeven genomen besluit.

Aan de orde is de behandeling van het ontwerp van wet tot **vaststelling van hoofdstuk V A (Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2).**

De heer **van Wijnbergen**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, brengt het volgende Verslag uit:

In handen van uw Commissie zijn gesteld de volgende bij de Kamer ingekomen adressen:

a. een, van de Maatschappij tot bevordering der Toonkunst, te Amsterdam, waarin zij verzoekt de oorspronkelijke subsidiebedragen te handhaven;

b. een, van de Naamlooze Vennootschap „Het Concertgebouw" te Amsterdam, waarin zij verzoekt, het daarheen te leiden, dat het oorspronkelijk aangevraagde subsidiebedrag gehandhaafd blijft.

Uw Commissie heeft de eer, voor te stellen, deze adressen neder te leggen ter griffie, ter inzage van de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De beraadslaging over onderartikel 97 wordt hervat.

De heer **van Wijnbergen**: Mijnheer de Voorzitter! Aan het betoog, dat door den heer Visser van IJzendoorn gisterenmiddag hier is gehouden, dat ik van a tot z onderschrijf en dan ook van ganscher harte steun, wil ik een enkel woord toevoegen, wegens het buitengewoon gewicht der zaak, een zaak, niet alleen van belang voor de rechtstreeks daarbij betrokkenen, maar ook daarom van gewicht, wijl de eer van ons volk daarbij betrokken is.

In de toelichting bij dit artikel staat zoo eenvoudig: dat in afwachting van den algemeenen maatregel van bestuur, bedoeld in artikel 128 van de Lager-onderwijswet, voorshands een zelfde bedrag wordt aangevraagd als het voorgaande jaar.

Voor hen, die niet weet, hoe lang die Lager-onderwijswet reeds in werking is getreden, zijn die woorden zeer aannemelijk. Bedenkt men echter, dat de Lager-onderwijswet reeds dateert van October 1920, dan maken die woorden een pijnlijken indruk, wijl men er uit beluistert, dat men de instellingen, waarom het hier gaat, liet wachten, laat wachten en zal laten wachten en dat nu mag niet.

Het geldt hier onderwijs aan en de verzorging van doofstommen, blinden en slechthoorenden. Worden hier de belangen verwaarloosd, de Regeering behoeft niet te vreezen voor meetings of protestvergaderingen; reden te meer om jegens de zoodanigen te betrachten wat plicht gebiedt te doen.

Die instellingen zijn steeds in slechter financieele conditie gekomen. Werd elders geholpen, hier niet en speciaal sinds de verhooging der onderwijzerssalarissen, die ook bij deze instellingen drong tot verhooging, alsmede sinds de totstandkoming der Lager-onderwijswet, die ook deze inrichtingen mochten verwachten, dat te haren opzichte zou worden ten uitvoer gelegd, weshalve men ze daarop ging inrichten, is de toestand steeds erger geworden en dreigt ondergang, indien niet geholpen wordt.

Die hulp mag niet onthouden worden. Het betreft hier een eereschuld jegens die ongelukkigen. Het Nederlandsche volk wenscht zeer zeker uiterst zuinig beheer van 's Rijks financiën. Het wenscht zeker niet, dat door onthouding van steun zij, die de beklagenswaardige personen, hierbedoeld, met veel toewijding verzorgen en onderwijzen, dien arbeid zouden moeten staken.

Wij gingen en gaan er trotsch op de hulp en den steun door ons verleend en ook nog te verleenen aan vreemdelingen, die in nood en lijden zijn. Vergeten mogen dan niet worden de burgers van eigen land, ook verkeerende in deerniswaardige positie. Hier valt in te lossen een eereschuld.

Zal ik nu vragen verhooging van dezen post? Ik zal het niet doen, evenmin als de heer Visser van IJzendoorn. Ik zal echter ook niet vragen, dat door den Minister een woord zal gesproken worden, waaruit blijkt, dat ook bij de Regeering voor deze menschen iets gevoeld wordt. Daarvan ben ik overtuigd. Ik ben er van overtuigd, dat de Minister voor hen veel gevoelt, dat hij er zelfs voor zal blijven gevoelen, ook al waren deze instituten ten onder gegaan, maar daarover gaat het niet.

(van Wijnbergen e. a.)

Ik wensch dus niet te vragen verhooging van dezen post en ook niet een sympathieke verklaring, maar ik vraag alleen, dat aan deze inrichtingen wordt gegeven datgene waarop zij volgens art. 128 der Lager-onderwijswet aanspraak hebben.

Is het niet allerzonderlingst, dat overal bij alle inrichtingen de onderwijskrachten betaald worden, doch dat niet vergoed worden uit de openbare kas de salarissen van de onderwijskrachten, die bij deze inrichtingen werkzaam zijn, die in het bezit zijn van de hoofdakte of van de lagere akte en die daar zooveel moeilijker onderwijs geven?

Ik vraag derhalve met allen aandrang, dat zeer spoedig zal verschijnen de algemeene maatregel van bestuur, welke bij de Lager-onderwijswet is voorgeschreven, bij verschijning van welken algemeenen maatregel dus deze post zal kunnen vervallen.

De heer **van der Molen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil mij met een enkel woord aansluiten bij hetgeen de heer van Wijnbergen heeft gezegd.

Reeds ten vorigen jare heb ik eenigszins uitvoerig aangedrongen op het tot stand komen van den algemeenen maatregel van bestuur, voorgeschreven ter uitvoering van art. 4 der Lager-onderwijswet.

Nu zegt de Minister, dat de ongunstige toestand van 's Rijks middelen niet toelaat om uitvoering te geven aan het voornemen om dien algemeenen maatregel van bestuur te doen uitgaan.

Ik kan mij voorstellen, dat de ongunstige toestand van 's Lands middelen ons er toe moet brengen om op tal van uitgaven te bezuinigen, maar het is hier niet de quaestie van het bezuinigen op een uitgave, maar van het laten verkommeren en omkomen van de meest hulpbehoevenden in onze samenleving. Nu zou gevraagd kunnen worden, waarom die tot nog toe zoo lang zijn uitgesloten. Onder de oude wet werden die ook niet geholpen, maar de kinderen, waarvoor thans gepleit werd, gingen toen op inrichtingen, die geheel dreven op den steun der particuliere liefdadigheid. De onderwijzers, aan die inrichtingen verbonden, stonden in de rij van de onderwijzers, aan die andere inrichtingen verbonden, en hadden, evenals die andere onderwijzers, bitter weinig salaris. Maar sedert de salarissen van de onderwijzers aan de gewone lagere scholen enorm zijn vooruitgegaan, zijn deze inrichtingen verplicht geweest aan haar onderwijzers gelijke of hoogere salarissen aan te bieden dan de onderwijzers aan de gewone lagere scholen genieten. Immers, als iemand onderwijzer is aan een doofstommeninstituut of aan een blindeninrichting, dan is het niet alleen de vraag, welk salaris hij krijgt, maar dan geeft hij daarmede ook de pensioenaanspraken voor zich en zijn gezin prijs. Onder die omstandigheden is het eenerzijds voor die inrichtingen moeilijk de fondsen te vinden voor die hoogere salarissen en is het anderzijds voor de onderwijzers bijna onmogelijk zich aan een dergelijke inrichting te verbinden.

Waar de zaak zoo staat, is er, dunkt mij, niettegenstaande den ongunstigen toestand van 's Lands financiën, alle aanleiding deze inrichtingen op afdoende wijze te helpen. De Minister heeft een weg weten te vinden om de scholen voor zwakzinnigen te helpen. Die inrichtingen verkeerden in de gelukkige omstandigheid, dat eenige algemeene regelen onder de wet van 1878 voor haar bestonden en ter voorloopige uitvoering van art. 4 der wet van 1920 zijn die regelen van de oude wet voor die scholen van toepassing verklaard, maar juist met het oog op het feit, dat die scholen er tusschenin geschoven zijn, is er m. i. alle aanleiding ook de andere inrichtingen, die het zoo bitter noodig hebben en waarbij het geldt het onderwijs voor en de opvoeding van kinderen, die nergens anders terecht kunnen, te gemoet te komen. De Minister zou daardoor te gemoet komen aan een algemeen gekoesterden wensch.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Gelijk ik verleden jaar het pleidooi van den heer Gerretson op dit punt met belangstelling heb aangehoord, zoo is dit thans niet minder het geval met de pleidooien, die wij gisteren van den heer Visser van IJzendoorn en heden van de heeren van Wijnbergen en van der Molen hebben gehoord.

(Minister de Visser e. a.)

Ik begin met op te merken, dat werkelijk in verschillend opzicht de besturen, waarvan hier sprake is, in een ongelukkige positie verkeeren, vooreerst om de reden, dat al hetgeen op dit gebied ligt, vroeger buiten de Lager-onderwijswet stond en thans nog alleen theoretisch onder die wet is gebracht, omdat de nieuwe bepalingen practisch wegens den geldelijken toestand des Rijks niet zijn uit te voeren; in de tweede plaats omdat de kapitalen, waarover zij te beschikken hebben, door den algemeenen financieelen toestand over het algemeen zeer verminderd zijn en hun fondsen niet onbelangrijk zijn achteruitgegaan; in de derde plaats omdat de salarieering van de onderwijzers in dien tusschentijd aanmerkelijk is geklommen en door het Rijk wordt betaald, doch middelerwijl deze besturen die zelf moeten betalen. En in de laatste plaats omdat al deze besturen er op hebben gerekend, dat binnen betrekkelijk korten tijd de algemeene maatregel van bestuur tot uitvoering van de wet van 1920 zou verschijnen, die hun inrichtingen financieel in betere positie zou brengen, en dit is geschied. Met het oog op dat alles ben ik dan ook in overleg met den inspecteur voor het buitengewoon onderwijs terstond met de uitvoering van de wet van 1920 op dit punt begonnen en concipieerde ik een algemeenen maatregel van bestuur voor de scholen voor slechthoorenden, doofstommen en blinden. Ik meende dat om tweeërlei reden te kunnen doen: in de eerste plaats omdat het hier gold een betrekkelijk kleine groep en de kosten dus niet zoo groot zouden blijken te zijn, en in de tweede plaats omdat deze materie op zich zelf het meest gemakkelijk te regelen viel. Intusschen is nu echter gekomen de eisch van de strengere bezuiniging. Ik heb helaas op grond daarvan, waar op allerlei posten moest worden bezuinigd, er nog niet toe kunnen komen om te doen wat de heeren op het oogenblik van mij verlangen. Maar ik wil hun echter wel de verzekering geven, dat deze zaak bij mij een van de eerste is, die ik meen dat, zoo de financiën het eenigszins toelaten, tot uitvoering moeten komen, en dat zij te meer urgent kan worden genoemd, omdat wij anders ook voor het Rijk in de ongunstige conditie zouden komen te verkeeren dat, wanneer de fondsen van die vereenigingen blijven slinken, op een goeden dag het Rijk wellicht voor veel grootere uitgaven zou komen te staan dan wanneer de algemeene maatregel was uitgevaardigd. Om die reden wil ik gaarne de verzekering geven, dat ik in dit opzicht diligent zal zijn.

De heer **Visser van IJzendoorn**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb de rede van den Minister met gemengde gevoelens aangehoord. Ik heb geen oogenblik er aan getwijfeld, dat de Regeering eerlang aan den gang zou gaan om in deze verbetering te brengen. Maar ik had verwacht, dat ik nu zou hebben gehoord, dat wij zeer spoedig die verbetering zouden krijgen, en dat heb ik niet vernomen. Ik heb gehoord, dat dit een van de punten is, die heel spoedig op de agenda zullen komen, maar dat op het oogenblik daarvoor geen geld disponibel is. Waar dat het geval is, wil ik toch een enkele opmerking maken. Wij hebben het gehad over de salarissen van het personeel en over den invloed, dien de verhooging van de onderwijzerssalarissen hebben geoefend op de kosten van de gestichten. Wanneer ik neem het Rotterdamsche gesticht, dan bedroegen daar de salarissen te zamen: in 1917: f 37 000; in 1918: f 43 000; in 1919: f 60 000, in 1920: f 71 000, en in 1921: f 74 000. In die vijf jaren tijd is er dus een vermeerdering van uitgaven van f 37 000, een vermeerdering waartoe men natuurlijk slechts noodgedwongen is overgegaan. Wanneer het bestuur van een gesticht in vier jaar tijds het kapitaal van de inrichting ziet verminderen met f 171 000, dan let het op den penning. Deze uitgaven waren noodzakelijk, wilde men goede onderwijskrachten hebben en behouden. Daarom, ik herhaal het, ik zal in deze materie geen voorstel doen, maar de Regeering

27ste VERGADERING. — 29 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk VA (Dep. van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Visser van IJzendoorn c. a.)

blameert ons volk, wanneer zij den toestand laat voortduren, dat onze gestichten voor blinden en doofstommen door gebrek aan geld ten ondergaan. Dat kan niet, en daarom herhaal ik, de natie heb ik in deze achter mij, en de natie verwacht, dat de Regeering ten behoeve van de blinden en doofstommen diligent zal zijn.

De heer **van Wijnbergen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch mij met een enkel woord aan te sluiten bij den aandrang, dien de heer Visser van IJzendoorn op den Minister heeft uitgeoefend.

Het geldt hier geen gewone zaak en daarom doet het mij genoegen, dat prof. Visser van IJzendoorn de uitdrukking gebruikt heeft, die ik gaarne overneem, dat men ons volk blameert, wanneer het op deze wijze voortgaat. Ik geloof, dat een beroep op de bezuiniging hier niet mag en niet kan opgaan. Moest er meer bezuinigd worden, dan staan op deze begrooting nog verschillende posten die niet bij de wet zijn voorgeschreven. Ik noem bijv. de gelden die zijn uitgetrokken voor lichamelijke opvoeding en voor speelterreinen, waartegen ik voor mij geen bezwaar zal maken, maar die niet bij de wet zijn voorgeschreven. Hier echter hebben wij te doen met instellingen ten bate van ongelukkige personen, instellingen die in slechten financieelen toestand zijn gekomen, voor een deel ten gevolge van wettelijke bepalingen, zooals de Minister zelf erkende, en die krachtens de wet op Rijkssteun aanspraak kunnen maken. Immers, art. 128 van de Lager-onderwijswet schrijft voor, dat de kosten van instandhouding van buitengewone bijzondere scholen, hetzij door het Rijk, hetzij door de gemeente, hetzij door het Rijk en de gemeente te zamen, vergoed worden aan de besturen dier scholen, volgens regelen en voorwaarden, bij algemeenen maatregel van bestuur te stellen. Er is geen termijn voorgeschreven, er is niet bepaald, dat dit eenige jaren kan worden uitgesteld, de instellingen hebben mogen en moeten verwachten dat die algemeene maatregel van bestuur komen zou, omdat zij mogen aannemen, dat de Regeering, die met de uitvoering der wet belast is, in de eerste plaats zelf de wet zal naleven. Ik begrijp, dat de Minister op het oogenblik niet verder kan gaan, omdat hij overleg moet plegen met zijn ambtgenoot van Financiën, dien ik zooeven gevraagd heb of hij deze discussie wilde blijven bijwonen, omdat hij toch in de Kamer aanwezig was. Ik vertrouw echter, dat de Minister van Onderwijs den Minister van Financiën zal wijzen op de hier gehouden discussie, onder bijvoeging dat men zeer zeker gaarne wil bezuinigen, maar dat toch zeer zeker de geheele Kamer het hierover eens is, dat het werkelijk een blaam is voor ons volk wanneer deze toestand nog een oogenblik langer voortduurt.

De heer **van der Molen**: Mijnheer de Voorzitter! Over deze zaak geloof ik wel, dat de geheele Kamer eenstemmig is, maar, terwijl de beide geachte vorige sprekers door de woorden van den Minister eenigszins zijn teleurgesteld, is het mij anders gegaan. Ik meen, dat de Minister de zeer stellige verzekering gaf, dat hij ten aanzien van dit onderwerp met de meeste urgentie zal handelen. Toen ik die woorden hoorde, voelde ik mij verzekerd van de sympathie, die de Minister zelf voor deze zaak heeft, en dacht ik: dat komt in orde.

Ik heb er geen bezwaar tegen, dat daarop nog eens de nadruk wordt gelegd, maar ik heb behoefte om te doen uitkomen, dat na de zeer stellige toezegging van den Minister ik eenigszins gerustgesteld was aangaande de voortvarendheid en de intensiteit van handelen van den Minister.

Alleen heeft de Minister met nadruk genoemd de maatregelen, die genomen worden ten behoeve van blinden en doofstommen, maar hij heeft niet genoemd maatregelen, die op dezelfde wijze noodig zijn voor onze schipperskinderen. Als hij nu van plan is dat onderwijs voorloopig te laten rusten, dan geef ik hem in overweging, ook ten aanzien daarvan niet te aarzelen, maar te doen, wat in dezen tijd mogelijk is.

De heer **de Visser**. Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Toen de heer Visser van IJzendoorn begon, kreeg ieder den indruk, dat ik den geachten afgevaardigde in eerste instantie min of meer had teleurgesteld, omdat hij zeide, dat hij met gemengde gevoelens den Minister had aangehoord. Maar het slot van zijn rede klonk gelukkig precies gelijk als het slot van mijn rede. Ik toch heb gezegd, dat ik diligent was, en de geachte afgevaardigde heeft gezegd, dat hij verwachtte, dat ik diligent zou zijn. Waar dus dit slot van zijn rede precies was als het slot van mijn rede, was er voor den geachten afgevaardigde geen reden, om in het begin te zeggen, dat hij den Minister met gemengde gevoelens heeft aangehoord.

(Minister **de Visser** e. a.)

De beraadslaging wordt gesloten.

Onderartikel 97 wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderartikelen 98 tot en met 102 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over de IVde afdeeling (*Nijverheids- en Handelsonderwijs*) in het algemeen.

Bij deze afdeeling zijn tevens aan de orde:

de **conclusie** van het Verslag der Commissie omtrent de inlichtingen op het adres van den voorzitter en den secretaris der Vereeniging van Leeraren bij het Gemeentelijk Middelbaar Avondonderwijs te Haarlem, betreffende de schadelijke gevolgen, die de toepassing van een der bepalingen van den „Leidraad voor de Bezoldiging van het personeel aan door het Rijk gesubsidieerde Nijverheids- en Handelsavondscholen" voor een deel van het personeel dier onderwijsinrichtingen ten gevolge zal hebben (120), en

de **conclusie** van het Verslag der Commissie omtrent de inlichtingen op het adres van den voorzitter en den secretaris van den Bond van Leeraren bij het Handels- en Nijverheidsavondonderwijs betreffende de schadelijke gevolgen, die de toepassing van de bepalingen van den „Leidraad voor de Bezoldiging van het personeel aan door het Rijk gesubsidieerde Nijverheids- en Handelsavondscholen" voor personeel dier onderwijsinrichtingen ten gevolge zal hebben (122).

De **Voorzitter**: Er staan reeds 7 sprekers ingeschreven. Ik stel voor, den spreektijd bij de beraadslaging in het algemeen over deze afdeeling vast te stellen op ten hoogste een kwartier per lid.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Stulemeijer**: Mijnheer de Voorzitter! Het resultaat van mijn gedachtenwisseling met den Minister bij de afdeeling Hooger Onderwijs is voor mij zoo bevredigend geweest, dat ik ook op dit punt zeer vredelievend ten aanzien van den Minister gestemd ben. Men kan uit de gewisselde stukken den indruk gekregen hebben, dat de gedachtenwisseling over afdeeling Handels- en Nijverheidsonderwijs een zeer scherpe zou zijn. Ik voor mij meen, dat een scherp optreden, tegenover dezen Minister, die gaarne alles doet, wat hij kan, noch gewenscht, noch gepast is. Ik zal dus trachten de verschillen op vredelievende wijze uit den weg te ruimen.

Ik begin met op te merken, dat het zeer goed mogelijk is, wat de Minister op bladz. 15 van de Memorie van Antwoord zegt, dat er verschil van opvatting tusschen de verschillende leden uit het Voorloopig Verslag blijkt. Het Voorloopig Verslag geeft niet de algemeene meening weer, maar de meening van verschillende leden, zooals die in de afdeelingen blijkt.

Mijnheer de Voorzitter! Ten opzichte van de opmerking van den Minister, dat het tot hem gerichte verwijt van niet steunen van het nijverheidsonderwijs moeilijk te rijmen valt met de klacht van verschillende leden in het Voorloopig

(Stulemeijer.)

Verslag, dat deze raming van het onderwijs niet lager is dan die van het vorige jaar, wil ik verklaren, dat dat voor mij niets bewijst.

Zelfs al zou er op de begrooting een hooger bedrag zijn uitgetrokken, dan nog kan waar zijn en is waar, hetgeen in het Voorloopig Verslag is opgemerkt omtrent de behandeling van aanvragen om subsidie door de gemeente Rotterdam.

Ik heb hier voor mij de dossiers van vijf gevallen, waarin de Minister weigert aan nijverheidsonderwijsinrichtingen, waarvan de gemeente Rotterdam de noodzakelijkheid der oprichting uitgesproken heeft, de 70 pct. steun te geven, die volgens de Nijverheidsonderwijswet zou moeten worden gegeven.

Het zou een onvruchtbaar werk zijn al deze gevallen afzonderlijk hier te behandelen. Daarvoor leent zich deze Vergadering niet. De oplossing van geschillen tusschen de gemeente Rotterdam en den Minister kan beter binnenskamers plaats hebben. Het gaat hier echter — en daarop wensch ik te wijzen — om inrichtingen van verschillenden aard, nl. om een voormalige burgeravondschool, een avondnaaischool, een nieuwe gemeentelijke vakteekenschool en een industrieschool.

Nu spijt en verwondert het mij zoo, dat de Minister telkens in de correspondentie en ook nu in de Memorie van Antwoord komt tot dit algemeene argument: er is geen geld. 's Lands financiën laten het niet toe, dus moet ik mij beperken.

Dit is een motiveering van de houding van den Minister, die geheel buiten de wet omgaat. Bij de behandeling van de Nijverheidsonderwijswet, zoowel schriftelijk als mondeling, is nergens het voorbehoud gemaakt, dat de Regeering de 70 pct. steun niet zou geven, indien 's Lands financiën het niet zouden toelaten.

De Minister zou kunnen zeggen: dat is een voorbehoud, dat niet behoeft gemaakt te worden, dat is een algemeen, vanzelf sprekend en natuurlijk voorbehoud, dat niet in de wet behoeft te worden vastgelegd.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben zoo vrij voorloopig dit argument van den Minister niet te accepteeren, omdat bij de behandeling van de Nijverheidsonderwijswet gebleken is, dat de Minister buitengewoon veel waarde hecht aan de uitspraak van de gemeentebesturen. In de Memorie van Antwoord van 25 Augustus 1921 heeft de Minister daaromtrent gezegd:

> „Gelet op de verplichte financieele deelneming van de gemeenten, kan aan haar het recht zich over de noodzakelijkheid der oprichting of instandhouding uit te spreken, niet worden ontzegd. Bovendien onderschatte men de beteekenis niet, welke de plaatselijke bekendheid voor de vraag in kwestie bezit. Aldus wordt hiervan zoo ruim mogelijk profijt getrokken, terwijl door de goedkeuring van en het beroep op den Minister een te groote invloed dier gemeentebesturen op de onderhavige zaak wordt uitgesloten."

Als men dit en al de stukken, die gewisseld zijn bij de behandeling van de Nijverheidsonderwijswet, leest, kan men tot geen andere conclusie komen dan deze: wanneer het gemeentebestuur de noodzakelijkheid van de oprichting of van instandhouding heeft uitgesproken, ben ik, Regeering, bereid, de 70 pct. in het subsidie te geven, mits de gemeente harerzijds doet, wat volgens de wet haar plicht is.

Ik vraag mij af: wanneer de Minister zijn standpunt blijft innemen, wat komt er dan van de Nijverheidsonderwijswet terecht? Wat wordt het dan anders dan een boek vol schoone beloften, dan een wet, die bij de lezers mooie verwachtingen wekt? Verwachtingen, die ten slotte verwezenlijkt zouden moeten worden door de Regeering en de gemeenten samen, doch die de gemeenten nu alleen zullen moeten verwezenlijken.

Ik meen, dat op dezen weg niet mag en niet kan voortgegaan worden. Het moet moreel zeer slecht werken op de bevolking, dat de Regeering zich aan de uitvoering eener wet, waarbij zij zich uitspreekt voor het verleenen van subsidie aan inrichtingen, waarvan de noodzakelijkheid uitgesproken is door de gemeenten, eenvoudig onttrekt met beroep op 's Lands financiën. Dat opent den weg tot willekeur.

Nu zeg ik niet, dat ik die willekeur zou vreezen bij den Minister, maar wij weten maar al te goed, dat van dergelijk verkeerd voorbeeld ook een slecht gebruik kan gemaakt worden.

Ik zou het dan ook veel beter vinden, indien de Minister de wet toch niet uitvoert, dat de Minister bij wijze van noodmaatregel eenvoudig een wettelijk besluit uitlokt bij voorbeeld in dier voege, dat in de eerste twee jaren aan nieuwe inrichtingen geen subsidie meer zal gegeven worden.

Ik beveel dit zoo noodig in de aandacht van den Minister aan. Dat zou niet wezen de weg, dien ik wensch, maar ik zou dien toch prefereeren boven den weg, die thans gevolgd wordt.

De heer van Zadelhoff voegt mij toe: dan weet men zeker, dat men niets krijgt.

Door de houding van de Regeering komen de gemeenten in deze ongelukkige positie te verkeeren. Particulieren komen bij het gemeentebestuur en zeggen: met de Nijverheidsonderwijswet en met de noodige bewijsstukken in de hand kom ik subsidie vragen voor een inrichting volgens die wet. Wanneer uit de stukken en na het hooren van de organisatie gebleken is, dat die noodzakelijkheid werkelijk aanwezig is, dan kan en mag een gemeenteraad tegen beter weten in die noodzakelijkheid niet ontkennen.

Het is voor de gemeentebesturen een onmogelijke positie, en dit te meer, omdat dit niet alleen betreft Rotterdam. Blijkens een hier ingekomen adres van den Nederlandschen Bond van leeraren en leeraressen bij het Nijverheidsonderwijs kan in vele gemeenten aan tal van leerlingen geen nijverheidsonderwijs gegeven worden om de eenvoudige reden, dat geen geld daarvoor door de Regeering beschikbaar gesteld wordt.

Ik heb hier een lijstje, waaruit blijkt, dat aan 885 leerlingen uit verschillende gemeenten geen onderwijs volgens de Nijverheidsonderwijswet gegeven kan worden, en onder dat getal zijn niet begrepen de 340 kinderen, ten behoeve waarvan alleen te Rotterdam door de Regeering geweigerd wordt haar aandeel in de kosten van dat onderwijs te dragen.

Het is een onmogelijke toestand, dat men, behoorende tot de rechterzijde, telkens te hooren krijgt van tegenstanders: och ja, in den Haag bij uw Regeering handhaaft men de wet niet; daar leeft men de wet niet na.

Ik vind het daarom regelmatiger en het zal de gemeentebesturen in veel gunstiger positie brengen, wanneer de Regeering eenvoudig maatregelen neemt, waardoor op wettige wijze de toepassing van de Nijverheidswet voor eenige jaren — ik hoop zoo kort mogelijk — buiten werking wordt gesteld. Wat ik voorstel, is niet zoo veel, want ik meen, dat de Minister bij de laatste wijziging van de wet op het middelbaar onderwijs zelf een bepaling heeft gemaakt, waarbij wordt bepaald, dat vóór een bepaalden datum geen medewerking zal worden verleend voor de stichting van nieuwe gymnasia en nieuwe hoogereburgerscholen, die van de Regeering steun zouden wenschen te ontvangen.

Om al de door mij genoemde redenen zou ik Zijn Excellentie willen vragen: geef in de gevallen, waarin ernstige gemeenteraden de noodzakelijkheid van de oprichting van dergelijke scholen hebben uitgesproken, het gevraagde subsidie en, indien de toestand van 's lands financiën u daartoe niet in staat stellen, kom dan met een voorstel, waardoor op wettige wijze de Nijverheidsonderwijswet tijdelijk buiten werking wordt gesteld voor nieuwe inrichtingen.

Ik mag niet eindigen alvorens nog iets recht te hebben gezet met betrekking tot de geschillen, die bestaan tusschen den Minister en de gemeente Rotterdam. Ik lees in de Memorie van Antwoord:

> „Het laat zich begrijpen, dat de ondergeteekende voor een dusdanige uitbreiding terugschrikt, te meer nu de Rotterdamsche becijferingen niet geheel juist zijn gebleken."

Ik ben zoo vrij voorloopig vol te houden, dat die becijferingen van Rotterdam voor 100 pct. juist zijn, omdat ik weet, dat die becijferingen aan het Departement en aan den

(Stulemeijer e. a.)

Minister reeds in de maand Mei zijn voorgelegd en thans, in November, noch van de zijde van den Minister, noch van die van het Departement die becijferingen zijn gewraakt. Maar onverschillig of die becijferingen voor 100 pct. dan wel voor 80 pct. juist zijn, aan den bestaanden toestand, dat de Regeering weigert haar aandeel in de kosten te dragen voor de scholen, die ingevolge de Nijverheidsonderwijswet worden opgericht, moet een einde worden gemaakt, doordat de Minister òf de subsidies toekent òf een wettelijken maatregel uitlokt, waardoor de Nijverheidsonderwijswet tijdelijk buiten werking wordt gesteld.

Mejuffrouw **Groeneweg**: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats wil ik er de aandacht op vestigen, dat blijkbaar bij den Minister een misverstand bestaat omtrent hetgeen in het Voorloopig Verslag is opgemerkt over de ontwikkelingskansen van het vakonderwijs voor meisjes. Ik stel er prijs op te verklaren, dat er inderdaad bij Zijn Excellentie een misverstand bestaat, als hij meent, dat bij degenen, die over dit onderwerp hebben gesproken, eenig wantrouwen zou bestaan in de personen van de inspectrice en de adjunct-inspectrice. De toon in de Memorie van Antwoord is niet zoo mild en zoo genoegelijk als verleden jaar het geval was, toen dit onderwerp ook ter sprake is gebracht. Daardoor is misschien ook dit misverstand ontstaan, en waar het gaat over den arbeid van personen, zou ik dat niet graag laten bestaan. Het is echter verklaarbaar, dat bij degenen, die er op aandringen, dat er voor de meisjes gelegenheid bestaat, vakbekwaamheid te verkrijgen, waardoor zij later zelfstandig in haar onderhoud kunnen voorzien, en het juist het industrie-onderwijs is, dat opleidt tot volledige bekwaamheid, groote liefde en zorg voor dit onderwijs bestaat. Van de toezegging van den Minister, dat bij de samenstelling van de examencommissies ten volle rekening zal worden gehouden met de krachten, voortgekomen uit het industrie-onderwijs, neem ik gaarne nota.

Over de Rotterdamsche industrieschool behoef ik niet meer uitvoerig te zijn na het gesprokene daarover door den heer Stulemeijer. Er is hier geen sprake van een nieuwe industrieschool, het betreft alleen een uitbreiding van de bestaande school, die sedert tientallen van jaren is gevestigd op den rechter Maasoever. Die school heeft tweeërlei uitbreiding gekregen: aan den rechter-Maasoever, wat ruim f 80 000 onkosten met zich bracht, en de stichting van een filiaal aan de overzijde van de Maas, op den linker Maasoever, maar onder dezelfde directie, wat een uitgave van f 160 000 vergde. Als de Minister zegt, dat dat niet de meest gewenschte toestand is, ben ik de eerste om Zijn Excellentie daarin bij te vallen en, als hij op die manier het gemeentebestuur wil adviseeren, zoo spoedig mogelijk een nieuwe industrieschool op te richten, onder de stilzwijgende conditie, dat de 70 pct. safe zijn, dan zullen alle Rotterdamsche afgevaardigden hem lof brengen voor die suggestie. Maar zoolang wij niets hadden aan vakonderwijs voor meisjes, noch industrie-onderwijs, noch huishoudonderwijs, noch vrouwenarbeidscholen in deze nieuwe stadsgedeelten, die zich zoozeer uitgebreid hebben, dat zij nu reeds een bevolking tellen van ruim 100 000 zielen, daar moest deze uitbreiding worden toegejuicht en ondersteund in afwachting van betere tijden. Het is dan bitter, in de Memorie van Antwoord te lezen, dat er niet aan subsidieverleening kan worden gedacht, omdat de toeloop zoo groot is. Ik had gemeend, dat bij de logische redeneering, welke de Minister altijd volgt, Zijn Excellentie zou gezegd hebben: uit dien grooten toeloop blijkt, hoezeer wij al te laat zijn. Er wordt evenwel verwezen naar de omstandigheid, dat de groote toeloop is toe te schrijven aan het feit, dat velen, die anders het zevende leerjaar in de lagere school zouden volgen, nu naar deze soort scholen gaan.

Gedeeltelijk is dat waar, maar dan is er in het geheel geen bezwaar voor het Rijk, om zijn aandeel bij te dragen. Immers als die meisjes niet naar deze scholen gaan, blijven zij in het zevende leerjaar van de lagere school en blijven zij aan het Rijk geld kosten. De heer van der Hoeven, wethouder van onderwijs, heeft ons voorgerekend, dat een kind op een lagere school meer kost aan het Rijk, dan een leerling op de

(Groeneweg.)

scholen van vakonderwijs, waar maar 70 pct. van de onkosten ten laste van het Rijk komt. Wanneer die cijfers niet goed zijn, zal dat wel in orde komen tusschen het Departement van Onderwijs en de afdeeling Onderwijs te Rotterdam. Dat is echter geen motief, om de aanvrage om subsidie af te wijzen. Welke school voor die kinderen ook gekozen wordt, het Rijk moet toch in de kosten bijdragen, en de groote toeloop is juist een reden om dit onderwijs te steunen.

Maar er is nog een andere groep, nl. die meisjes, die gedurende den oorlogstijd naar bureaux en kantoren gingen, waar zij arbeidsgelegenheid vonden. Die kantoren zijn nu voor haar gesloten en op de bureaux vinden zij geen plaats meer. Juist van een Regeeringsman, behoorende tot een richting, die de meisjes niet gaarne ziet gaan naar bureaux en kantoren, maar die veeleer wil medewerken om de meisjes te bekwamen in wat men dan noemt den speciaal vrouwelijken arbeid, verwondert het mij, dat hij met deze verandering van omstandigheden geen rekening wil houden. De meisjes gaan nu meer naar inrichtingen waar zij vakbekwaamheid opdoen, de huishoudelijke en naaldvakken.

Wat wil de Minister nu eigenlijk? Voorshands heeft de gemeente Rotterdam de onkosten voor haar rekening genomen, maar dat kan zoo niet blijven voortgaan. Men kan toch niet redeneeren: het Rijk heeft geen geld, nu moet Rotterdam het maar betalen. Komt het dan niet uit de Overheidskas, niet uit de middelen van de gemeenschap, niet uit de belastingen? Neen, Mijnheer de Voorzitter, dat wil de heer Stuelemeijer niet, al zegt de Minister dat nu. De heer Stulemeijer weet evengoed als de Minister, dat Rotterdam is een stad van werkers, een stad met een weinig kapitaalkrachtige bevolking, die ontzettend lijdt onder de malaise. Rotterdam zal blij zijn, als het ten naasten bij, zonder groote nadeelen van blijvenden aard, door dezen ellendigen tijd heen komt. Het Rijk mag niet lichtvaardig zijn financieele lasten afschuiven op Rotterdam. Rotterdam heeft het recht op een Rijksbijdrage van 70 pct., en met een aardigheid komt men daar niet af. Of wil de Minister, dat de scholen gesloten worden? Ik dacht, dat bij dezen Minister meer belangstelling zou zijn, niet alleen voor de opleiding en de ontwikkeling van deze meisjes, maar voor het zedelijk gevaar, waarin deze meisjes tusschen 13 en 18 jaar zullen komen te verkeeren, in Rotterdam, met zijn werklooze bevolking, met zijn vele varensgasten en zeker in dit stadskwartier, met zijn havencomplexen, met zijn vele verlokkingen en verleidingen. Ik hoop, dat Zijn Excellentie zal begrijpen, dat het ook gaat om het zedelijk welzijn van het vrouwelijk deel der Rotterdamsche bevolking.

Mijnheer de Voorzitter! In de stukken is nog besproken de salarieering van de leerkrachten, die van het lager onderwijs overgaan naar het vakonderwijs. In de Memorie van Antwoord is daarop een uiteenzetting gegeven, die betreft de mannelijke leerkrachten, althans de leerkrachten aan de vakscholen voor jongens. Degenen, die deze opmerkingen in de afdeelingen hebben gemaakt, hadden echter het oog op de salarieering van onderwijzeressen aan deze scholen, die van het lager onderwijs komen en die aan deze scholen geen huishoud- of industrie-onderwijs, maar gewoon lager onderwijs geven. Deze onderwijzeressen gaan bij de bestaande salarisregeling achteruit. Hier is natuurlijk niet de gelegenheid om uit te maken, hoeveel. Men moet daarvoor die tabellen eens rustig naast elkander leggen en vergelijken.

Ik zou Zijn Excellentie willen verzoeken, dit punt nog eens ernstig in overweging te willen nemen. Want men gevoelt, dat men hier jonge onderwijzeressen niet voor kan gebruiken. Men kan geen onderwijzeres van 18, 19 jaar zetten voor een klasse met leerlingen van 16, 17 jaar. Men moet dus oudere onderwijzeressen hebben. Bovendien moeten deze de gave hebben om het lager onderwijs aan te passen aan het industrie-onderwijs. Om al deze redenen is het werkelijk moeilijk, om geschikte sollicitanten te krijgen, omdat dezen bij het overgaan naar dezen tak van dienst in salaris zouden achteruitgaan.

Mijnheer de Voorzitter! Nu ik het toch over de salarieering heb, wil ik een oogenblik aandacht wijden aan een adres, dat 7 November jl. is binnengekomen van den Nederland-

(Groeneweg c. a.)

schen Bond van Leeraren en Leeraressen bij het Nijverheidsonderwijs. In een bijlage bij dit adres wordt een heele lijst genoemd van gemeenten, waar nog steeds een gedeelte van de salarissen over 1919 en 1920 niet is uitbetaald aan die leeraren bij het nijverheidsonderwijs. Ik weet niet, of het hokt bij Financiën of bij Onderwijs, maar een feit is, dat er heel wat strubbelingen plaats hebben bij de uitgetaling van achterstallig salaris. Ik geloof, dat Zijn Excellentie zal toegeven, dat die toestand zoo niet mag blijven.

Verder wilde ik een oogenblik spreken over de conclusies, die ons zijn voorgelegd in de stukken 120 en 122. Het gaat daar over de 8-urenregeling voor degenen, die over dag reeds een volle dagtaak hebben. Nu stel ik voorop, dat ik het met die regeling op zich zelf volkomen eens ben. Door het ontbreken van overgangsbepalingen worden echter degenen, die reeds in de avonduren les gaven, gedupeerd. Ik meen, dat overwogen dient te worden, of voor de leerkrachten, die een vermindering van verdiensten ondergingen, niet een schadeloosstelling had moeten worden vastgesteld, of dat een wachtgeldregeling voor deze menschen getroffen had moeten worden. In ieder geval waren overgangsbepalingen gewenscht. Het gaat hier over een gering aantal personen en de heerschende rechtsopvattingen zeggen ons, dat, wanneer men iemand inkomsten ontneemt voor arbeid, die hij sinds jaren heeft verricht, hij op een schadeloosstselling aanspraak mag maken.

Bovendien is door die 8-urenregeling een tekort aan krachten ontstaan, zoodat het onderwijs, waarover het gaat, niet voldoende gegeven kan worden. Daardoor komen ook de belangen van de leerlingen in het gedrang. Het spijt mij, dat in de nadere inlichtingen van den Minister geen weerlegging van dien grief is gegeven. Ik kan dan ook de Kamer slechts aanraden om mee te gaan met de conclusies, die ons hier worden voorgelegd, nl. om bij den Minister ernstig aan te dringen, om alsnog te overwegen het ontwerpen van overgangsbepalingen ten behoeve van de personen, wien het betreft, en ook in het belang van de leerlingen, waarover het hier gaat.

De heer **J. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Het was mijn voornemen in zake het nijverheidsonderwijs, voor zoover het de gemeente Rotterdam betreft, een paar opmerkingen te maken.

Nu intusschen de heer Stulemeijer en mejuffrouw Groeneweg deze zaak van de gemeente Rotterdam op zoo'n uitnemende wijze hebben vertolkt, meen ik mij met een enkel woord bij het gesprokene van deze twee geachte afgevaardigden te kunnen aansluiten.

Slechts een paar speciale opmerkingen mogen mij geoorloofd zijn.

Ik wensch in de allereerste plaats met een enkel woord op te komen tegen het standpunt, dat Zijn Excellentie inneemt in zake de toepassing van de Nijverheidsonderwijswet, hetwelk de Minister op bladz. 15 van de Memorie van Antwoord uiteenzet. Daar lezen wij:

> „Dat de ondergeteekende hiermede (dit is met het weigeren van subsidie op grond van de financieele onmacht van den Staat) „eigenmachtig in de wettelijke subsidieregeling zou ingrijpen" kan hij niet toegeven. Immers volgens het tweede lid van art. 25 der nijverheidsonderwijswet behoeft het besluit van den raad, waarbij de oprichting en instandhouding van een nieuwe school noodig wordt geoordeeld, de goedkeuring van den Minister, Gedeputeerde Staten gehoord. Het altijd min of meer subjectief oordeel, in hoever een nieuwe school *noodig* is, vindt hier zijn natuurlijke grens in het voor den Staat financieel toelaatbare."

Mijnheer de Voorzitter! Het lijkt mij toe, dat dit standpunt van den Minister niet houdbaar is en dat de Minister noodgedrongen hierop moet terugkomen. De bepaling, dat de goedkeuring van den Minister noodig is voor de oprichting van een nijverheidsschool, kan niet inhouden den financieelen grondslag, dien de Minister daaronder legt. Bij de behandeling van de Nijverheidsonderwijswet en de wijziging daarvan,

(J. ter Laan.)

is er met geen enkel woord sprake van geweest. Het is de Minister — en de heer Stulemeijer heeft zoo straks een aanhaling geplaatst, waaruit dit zeer nadrukkelijk bleek — die dit standpunt thans onder de wet schuift. In de wet zelf en de toelichting daarop is het met geen enkel woord te vinden.

Nu wil het mij voorkomen, dat wanneer er één Nederlander is, die de wet zal hebben toe te passen, dit de Minister is. Ik vraag daarom aan dezen Minister: waarom past gij de wet niet toe?

De loop van zaken is aldus, dat wanneer de autoriteiten, die hiervoor in aanmerking komen, gemeentebesturen, Gedeputeerde Staten, van oordeel zijn, dat er alle grond is om over te gaan tot de oprichting van een school, de Minister voor zich die oprichting kan beoordeelen aan de hand van de vraag of het onderwijs noodig is, maar nooit naar aanleiding van financieele overwegingen.

Waar zouden wij per slot van rekening terechtkomen, wanneer dat laatste wel het geval zou zijn? Laat ik eens aannemen, dat de financieele toestand van Nederland toelaat bij voorbeeld een millioen te besteden aan de oprichting van nieuwe instellingen in 1923. Er zijn zooveel aanvragen, dat de Minister met het uitgeven van dat bedrag gereed is op de helft van het jaar. Men gevoelt toch, dat men dan tot een zoo groote onbillijkheid zou komen, dat het niet mogelijk is er ook een oogenblik aan te denken, dat die grondsag zou kunnen worden aanvaard.

Het wil mij voorkomen, dat de Minister de aanvragen om over te gaan tot oprichting of uitbreiding van inrichtingen op grond van deze wet, uitsluitend zal moeten beoordeelen op grond van de vraag of die inrichting in verband met het te geven onderwijs noodig is. Een ander motief mag daarbij voor den Minister niet gelden. De Minister heeft het trouwens ook zelf gevoeld. In deze Memorie van Antwoord voert de Minister immers aan:

> „Nu de invoering der nieuwe pensioenwet een technische herziening der Nijverheidsonderwijswet toch noodig maakt, is de ondergeteekende overigens bereid te overwegen, in hoeverre door een redactiewijziging van art. 25 aan de geopperde bedenking kan worden tegemoet gekomen."

Hier geeft de Minister met zooveel woorden toe, dat het standpunt, door hem ingenomen, niet door de wet wordt gedekt. Zoolang die wet er is, moet de Minister haar toepassen en zal hij dus op grond van de wet aan de gemeente Rotterdam en waarschijnlijk niet aan haar alleen, 70% niet mogen weigeren.

Meent de Minister, dat de Staat der Nederlanden niet in staat is deze uitgave te doen, dan moet hij komen met een wetswijziging en kan deze behoorlijk voorbereid en behandeld in de Staten-Generaal en daarna geteekend door de Koningin sanctie vinden, maar zoolang dit niet gebeurd is, moet de Minister de wet toepassen.

Ik zal het zeer op prijs stellen, wanneer de Minister ons wil aantoonen waarop zijn zienswijze steunt.

In hetzelfde verband moet ik met een enkel woord ingaan tegen een opmerking van den heer Stulemeijer, welke mij uit dien mond zeer sterk heeft bevreemd.

Het is mij uit den raad van Rotterdam bekend, dat de heer Stulemeijer overtuigd is, dat het industrieonderwijs voor meisjes zeer nuttig is en zoo goed als dit kan moet worden onderhouden. Maar dan begrijp ik ook niet, hoe hij den Minister in overweging kan geven te komen met een noodmaatregel, waardoor nieuwe instellingen op dit gebied gedurende 2 jaren niet zullen kunnen worden tot stand gebracht.

De toestand in Nederland moge op dit oogenblik minder gunstig zijn dan b.v. 2 jaren te voren, maar zijn zij nu van zoodanigen aard, dat Nederland niet meer kan komen tot oprichting of uitbreiding van inrichtingen, welke zoo noodig zijn speciaal voor de arbeidende klasse?

Zoo staat toch de zaak niet. Daarom bevreemdt het mij, dat de heer Stulemeijer den Minister dit aanbeveelt.

Ik wil wel zeggen, dat ik betwijfel of de Kamer, wanneer de Minister hier zou komen met zijn redactiewijziging, wat beteekent een wetswijziging, daarop zou ingaan. Dat de

27ste VERGADERING. — 29 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk VA (Dep. van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen) der Staatsbegrooting voor 1923.

(J. ter Laan c. a.)

Kamer zou moeten voet geven aan den wensch van den heer Stulemeijer om gedurende eenige jaren deze zaak stop te zetten, lijkt mij buitengesloten.

Om nog even terug te komen op de weigering van den Minister wat betreft Rotterdam, het gevolg daarvan is, dat het geld, hetwelk die gemeente meende lat aan dit onderwijs besteed moest worden, er toch aan besteed wordt. Rotterdam neemt op het oogenblik honderdduizenden guldens voor haar rekening en die gemeente heeft gemeend dat te kunnen doen, omdat zij op het standpunt staat, dat de Minister de wet zal moeten toepassen en dat hij alsnog het subsidie zal moeten verleenen, en verder, omdat zij meent, dat, wanneer deze instellingen eenigen tijd zullen bestaan hebben en haar noodzakelijkheid doeltreffend zal zijn bewezen, de Regeering niet zal kunnen weigeren dat subsidie te geven.

Ik zet het den Minister om, wat betreft een stadsdeel als de Linker Maasoever te Rotterdam, een geheel nieuwe wijk met rond 100 000 inwoners, waar overgroote behoefte is aan dit onderwijs, op zijn standpunt te blijven staan en de gelden te weigeren, die voor de uitbreiding van het industrieonderwijs noodig zijn; dat kan de Minister niet doen; een dergelijke groote nieuwe stadswijk kan dat onderwijs niet missen. En anders zou men de bewoners van dat stadsgedeelte in een zeer bijzondere en schadelijke uitzonderingspositie stellen.

Wanneer het door den heer Stulemeijer aanbevolen standpunt ingang mocht vinden, dan zou geen enkele gemeente meer kunnen doen wat Rotterdam nu gedaan heeft; dan zou men het perspectief, dat de Regeering een belangrijk deel dezer kosten zal overnemen, wegnemen. Dat zou het slechtste zijn voor het vrouwenvakonderwijs, dat men zich zou kunnen denken.

Thans nog iets over de ambachtsscholen.

Zeer noodig zal er een ambachtsschool moeten komen te Vlaardingen. Dit is een plaats, die zich, althans in de laatste jaren, in zeer sterke mate uitbreidt; het is min of meer voor dit deel der provincie een centrum geworden. Nu moet men wel in het oog houden, dat dergelijk centrum een eigen leven moet hebben en dat leven moet zich ook kunnen uiten op het gebied van het vakonderwijs.

De toestand is daar thans zoo, dat men tot nog toe heeft gehad een zg. burgeravondschool. Die gemeente is boven het zielental, waarbij men wettelijk verplicht is zoodanige school in stand te houden en men is daar nu te rade gegaan om de beste oplossing te vinden. Men is gekomen tot deze oplossing, dat men de burgeravondschool zou kunnen omzetten in een avondcursus voor technisch onderwijs, een vijfjarigen cursus, die dan als onderdeel van de daar te stichten ambachtsschool zou kunnen worden opgenomen.

De gemeenteraad heeft besloten, alle pogingen in het werk te stellen om de vereeniging voor het ambachtsonderwijs voor Vlaardingen en omstreken te steunen, wat betreft het tot stand brengen van een ambachtsschool en deze zou dan dien avondcursus in zich opnemen als onderdeel van het vakonderwijs in die gemeente.

De verschillende instellingen, o. a. de commissie van toezicht op de scholen voor het middelbaar onderwijs, hebben in deze richting gunstig geadviseerd. Ben ik wel geöriënteerd, dan hebben Gedeputeerde Staten desgelijks gedaan.

De quaestie, of er te Vlaardingen al dan niet een ambachtsschool zal komen, berust dus bij het Departement van Onderwijs, en ik zou er bij den Minister zeer sterk op willen aandringen, dat deze bloeiende gemeente, die de laatste jaren sterk in bevolking is toegenomen en groote behoefte heeft aan deze school, zoo eenigszins mogelijk niet langer van zulk een school zal verstoken blijven. In eenig vertrouwen doe ik dit beroep op den Minister en ik hoop, dat het den weerklank zal vinden, welken het verdient.

Mejuffrouw **Westerman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb niet zoo heel veel meer toe te voegen aan hetgeen door de heeren ter Laan en Stulemeijer en mejuffrouw Groeneweg over de Rotterdamsche industrieschool, speciaal de uitbreiding aan den linker Maasoever, reeds is gezegd, maar waar die school zoo broodnoodig is en zij zich zal moeten uitbreiden — ik heb mij persoonlijk daarvan overtuigd —, wil ik ook een woordje in het midden brengen.

Door de Nijverheidsonderwijswet is de bevolking meer en meer gaan inzien, dat dit onderwijs te verkrijgen was en dat het voor veel meisjes, die nu geen plaats meer vinden op kantoren en fabrieken, een uitkomst was, en nu dat denkbeeld is doorgedrongen, zijn de leerlingen komen toestroomen. Toen de dames daar voor de eerste maal zaten voor de inschrijving, dachten zij, dat er weinigen zouden komen, maar een massa ouders hebben hun meisjes daar gebracht. Nu is de toestand aan den linker Maasoever zoo, dat die school in twee deelen is verdeeld, welke 20 minuten gaans van elkander zijn verwijderd en waartusschen spoorwegovergangen liggen; waar die beide deelen onder één hoofd staan, is die directrice, wanneer zij zich wil gaan overtuigen van den toestand aan het andere deel, zeker een halven ochtend kwijt.

Het eene gedeelte van de school is ondergebracht op de zolderverdieping van een heel mooi scholencomplex, maar, als de andere scholen zich uitbreiden, zal er geen plaats meer voor zijn. Het andere deel is ondergebracht in de bovenlokalen van de schippersschool, maar daar zijn ongeschikte banken, doordat er tevens 's avonds een vakteekenschool is en de lokalen door een gordijn van elkander zijn gescheiden.

Er moet hier noodzakelijk worden ingegrepen. Bij de nieuwe plaatsingen in Maart en September zullen geen nieuwe leerlingen meer kunnen worden aangenomen, omdat de school geheel vol is en er geen ruimte zal komen, voordat een deel der leerlingen de school verlaat.

Nu is de begrooting voor 1923 nog niet goedgekeurd, omdat daarop bezuinigd moest worden, maar wie zich ter plaatse op de hoogte stelt zal inzien, dat daar zoo zuinig mogelijk met het geld wordt omgegaan, hetgeen o. a. hieruit blijkt, dat in vier lokalen vijf parallelklassen zijn ondergebracht, met slechts vier leeraressen, terwijl aan de leerlingen slechts 20 in plaats van 25 lesuren worden gegeven en wat meer huiswerk wordt medegegeven.

Ik wil er sterk op aandringen bij den Minister om, nu alleen de gemeente Rotterdam moet bijspringen — het is heel gelukkig, dat die gemeente het nut van die school heeft ingezien —, ook zijn steun te verleenen.

Nu nog iets over een tweede school, die de dupe is van een andere omstandigheid. Er worden te Amsterdam besprekingen gevoerd over de mogelijkheid van concentratie van het kunstnijverheidsonderwijs. Daarbij zijn allerlei moeilijkheden te overwinnen en van die moeilijkheden is de vakschool voor verbetering van vrouwen- en kinderkleeding de dupe. Het kunstnijverheidsonderwijs te Amsterdam is verdeeld over verschillende scholen en men weet niet of er gelegenheid is tot combineeren en of er een van die scholen daardoor vrij komt voor die vakschool.

Die vakschool, die al in het vorige jaar heeft gevraagd om een nieuwe school, waarvan echter reeds lang is afgezien, omdat men weet, dat het toch niet kan, is op een dergelijke wijze gehuisvest, dat de Minister zou schrikken als hij zich eens persoonlijk kwam overtuigen. De vakschool is ondergebracht in een gewoon woonhuis, waarvoor f 7000 huur per jaar moet worden betaald. Het allerergste is, dat men met Mei a.s. moet verhuizen en weer ergens anders moet ondergebracht worden.

Men begrijpt, dat daardoor geen uitbreiding aan de school kan worden gegeven, dat het vakonderwijs er zeer ernstig onder lijdt en telkens nieuwe leerlingen moeten worden afgewezen. Zou er nu niet wat meer voortgang kunnen worden gemaakt met dat overleg, want de commissie voor het overleg maakt niet voort; als de leden precies op de hoogte waren van de huisvesting, zouden zij inzien, dat er ruimte moet worden gemaakt. Ook in Amsterdam zal men wel openbare schoollokalen vrijkrijgen, waarin deze vakschool kan worden ondergebracht, totdat er weer geld is voor een nieuwe school.

Ik meen dus de bijzondere aandacht van den Minister voor deze school te moeten vragen.

De heer **K. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Bij het nijverheidsonderwijs zou ik willen spreken over één zaak in het algemeen en over een drietal in het bijzonder.

(K. ter Laan.)

Over de eerste slechts een kort woord, omdat mijn fractie daaraan toch niets meer kan veranderen. Maar zij is daarom niet van minder belang, want het betreft hier het besluit, in de Memorie van Antwoord met een enkel regeltje vermeld, dat geen nieuwe subsidies voor het nijverheidsonderwijs zullen worden voorgesteld. Wij hebben reeds in het algemeen geprotesteerd tegen deze soort van bezuiniging. Wat deze Minister heeft geantwoord, komt hierop neer, dat hij niet kan ontkomen aan de noodzakelijkheid, om ook op zijn Departement 17 pct. te bezuinigen.

Maar nu is het bij deze afdeeling toch wat anders dan bij menig ander Departement. Al is er dan dit jaar niets meer aan te doen, wil ik toch trachten den Minister te overtuigen, dat hij dit niet weer mag doen. Het is zoo dood gemakkelijk om te zeggen: bestaande scholen mogen niet worden uitgebreid, nieuwe scholen mogen er niet komen. Direct doet dat niemand kwaad: men tast geen bestaande instellingen aan, men komt niet in conflict met personen reeds in functie, alles loopt door. Maar reeds over heel weinig jaren zal zich dat wreken, want de aangerichte schade zal onherstelbaar blijken. Het voorbeeld van Rotterdam, waar 100 000 inwoners verstoken zijn van dit onderwijs, is wel zeer sterk sprekend.

Het is echter volstrekt niet alleen in Rotterdam, hetzelfde komt ook in de kleinere steden en ten plattenlande voor. De leerlingen die de scholen hadden moeten bezoeken halen die schade nooit in, en dat is verschrikkelijk, niet alleen voor hen, maar voor de toekomst van het volk. De Minister zal toch zijn wet op het Nijverheidsonderwijs niet hebben ingediend zonder overtuigd te zijn, dat zij noodzakelijk was. Daarom zou ik hem willen vragen, of hij ook van oordeel is, dat de maatregel dien hij thans genomen heeft niet genomen kan worden voor langer dan één jaar. Ik zou wenschen, dat hij verklaarde, dat het hem dezen keer te sterk geweest is, of hij dat nu zelf heeft gedaan dan wel of zijn collega van Financiën hem heeft gedwongen, maar dat op dit onderwerp bezuiniging van dien aard niet meer mag worden toegepast. Dan kan hij uit de Kamer zulk een steun verwachten, dat hij bij de volgende begrooting niet meer met een dergelijke politiek behoeft te komen. Maar wil de Minister zelf niet anders, laat Zijn Excellentie het dan zeggen, dan weten wij wat wij aan hem hebben. Ik voor mij meen nog altijd, dat het niet kan liggen aan den Minister, en evenmin aan zijn adviseurs; het geheele verleden van die heeren staat mij daar borg voor. Indien hij heeft moeten zwichten tegen zijn zin, laat hij het ons dan zeggen, dan zal de Kamer wel een weg vinden om te zorgen, dat hij in het vervolg niet meer zal behoeven te zwichten. Als ik een middel wist om reeds dit jaar te komen tot de stichting van de scholen, waarvoor de Minister de gegevens en de aanvragen heeft, dan zou ik het probeeren, maar dat is onmogelijk. Wanneer wij bijv. zouden voorstellen, een bepaald artikel met f 100 000 te verhoogen, dan waren wij nog niets verder. Als echter de Minister zich bereid wil verklaren om een dergelijk besluit uit te voeren, dan zal ik het probeeren, maar dan is het nog beter als hij het zelf aan de Kamer vraagt.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch nu een drietal bijzondere quaesties te bespreken. De eerste is door de sprekers uit Rotterdam, die mij zijn voorafgegaan, zoodanig behandeld, dat ik niet anders behoef te doen dan mij bij hun betoog aansluiten. De Minister komt hier buiten de wet, nog wel buiten zijn eigen wet. Die wet heeft nooit bedoeld, dat één man, zelfs niet Minister de Visser, dictator zou zijn. Hij betoogt op blz. 15, dat hij de stichting van scholen kan tegenhouden als daartoe aanleiding is. Dat wil zeggen, in den geest van de wet en van de Memorie van Toelichting, die de Minister zelf geschreven heeft, wanneer er aan die school geen behoefte is, om welke redenen dan ook. Wanneer ergens een goede school staat en een vereeniging of een gemeente wil zonder dringende noodzaak nog een andere school er naast bouwen, dan kan ik mij voorstellen, dat de Minister dat tegenhoudt, maar indien er genoeg leerlingen zijn, zoodat het gemeentebestuur — zooals in Rotterdam — maar vast begint, terwijl de Minister dat niet verbiedt, dan moet automatisch de bijdrage van 70 pct. gegeven worden Dat was juist een van de mooie dingen van de wet. Indien eenmaal tot de stichting van een school besloten was, dan behoefde men over het subsidie niet meer te redeneeren, dat was dan vanzelf 70 pct. Dat geval is hier aanwezig. Ik sluit mij dus volkomen aan bij het betoog van de drie Rotterdamsche afgevaardigden.

Het tweede geval ligt eenigszins anders, maar hangt ook samen met de beslissing van den Minister, om geen nieuwe subsidies te geven. Ik bedoel de geschiedenis met de Haagsche herhalingsscholen voor meisjes. Daaromtrent is een adres ingekomen van 10 November bij de Tweede Kamer, maar ik vermoed, dat het gemeentebestuur van den Haag hierover niet bij de Kamer zal hebben gerequestreerd, zonder de zaak eerst bij den Minister behandeld te hebben. Reeds sedert tientallen van jaren bestaat in den Haag het instituut van herhalingsscholen voor meisjes, die eigenlijk niet streng voldeden aan de bepalingen van de Lager-onderwijswet, waaronder zij vielen. Aan die herhalingsscholen voor meisjes werd o. a. les gegeven in het kasboekhouden, handwerken, machinenaaien, koken en huishoudonderwijs, met warenkennis, gezondheidsleer en kennis van voeding en kleeding. Haar doel was uitgedrukt in de verordening, waarin staat, dat zij dienen voor het onderwijs in het huishouden en handwerken. Onder de vakken is in 1919 opgenomen het strijken en ook de verpleging van zieken en kinderen. Nu kwam de Lager-onderwijswet 1920, die het definitief onmogelijk maakte, die scholen te rekenen onder het lager onderwijs. Maar ter zelfder tijd kwam ook de Nijverheidsonderwijswet. Toen werden die scholen omgezet in nijverheidsscholen voor meisjes en behoorden zij subsidie krachtens genoemde wet te verkrijgen. Nu is de Minister daarvan niet zoo overtuigd geweest, als toch duidelijk uit de wet moest blijken. De inspectrice wel, maar die was ook beter van de feiten op de hoogte. De moeilijkheid zit bij den Minister. Nu is de zaak in de Kamer geweest bij de behandeling van de begrooting voor Onderwijs over 1922 en op 19 Maart 1922 heeft de Minister tegenover den heer Albarda toegezegd, deze zaak nader te zullen overwegen. Ik vraag nu op het oogenblik, waartoe die overweging heeft geleid. Van een goeden uitslag is het gemeentebestuur niets gebleken, want de Minister heeft bericht, dat hij geen vrijheid kon vinden om op de begrooting voor 1923 de gelden aan te vragen, omdat hij meende, dat die scholen niet voor nieuw subsidie in aanmerking kwamen. Ik geloof, dat de Minister daardoor onrecht aandoet aan den Haag. Ik meen, dat die instellingen, die reeds zoo lang hebben bestaan en die reeds onder de vroegere Lager-onderwijswet werden gesubsidieerd, zonder voorbehoud moeten worden overgebracht naar de Nijverheidsonderwijswet en ik dring er bij den Minister op aan, dat hij deze zaak nogmaals in ernstige overweging zal nemen.

Ten slotte nog een kleine opmerking aangaande een zaak, die de gemeente Zaandam betreft.

Dat is ook een oude zaak. De behandeling er van vindt men in de Memorie van Antwoord op bladz. 15 onderaan en bladz. 16 bovenaan. Dat kleine dingen toch telkens en telkens terugkomen, als men ze niet goed aanpakt, blijkt hieruit.

De heer van Wijnbergen heeft in den loop van dezen middag, toen hij sprak over het onderwijs aan blinden en dooven, gewaagd over een eereschuld. Het is hier veel erger dan een eereschuld: het is een gewone schuld, en een gewone schuld moet je veel eerder betalen dan een eereschuld.

De nijverheidsschool voor meisjes te Zaandam is opgericht onmiddellijk na de totstandkoming van de wet op het nijverheidsonderwijs, ze is opgericht geheel en al in overleg met de inspectrice en heeft aan alle voorwaarden voldaan. Toch maakt de Minster ten aanzien van Zaandam bezwaar zijn eigen wet uit te voeren.

Nu zal men toch op de een of andere wijze aan deze zaak een einde moeten maken. Ik vrees echter, dat het weer niet zal gaan, want de Minister heeft als eenig motief voor zijn subsidieweigering aan de gemeente Zaandam in de Memorie van Antwoord gezegd:

„Hetzelfde" (d. i. het geven van subsidie) „zou dan

(K. ter Laan e. a.)

billijkheidshalve voor een aantal andere scholen dienen te geschieden, die in hetzelfde geval verkeeren."

Als dat zoo is, moet de Minister dat ook doen. Wanneer hij één schuld heeft, moet hij die betalen, maar wanneer hij er meer heeft, moet hij ook die meerdere betalen. Ik heb dat bij de vorige behandeling van de zaak ook gezegd. Het is evenwel ook mijn overtuiging, dat de Minister zich hier vergist. Het is niet zoo, dat er nog meer scholen zijn.

Voordat ik hier met een voorstel zal komen — hetgeen ik zeker zal doen, want het is hier de geschiedenis van den aarden pot en den ijzeren ketel, maar daarmede kan het in Nederland niet afloopen — moet omtrent het eenige motief van den Minister stelligheid bestaan.

De Minister beschikt over meer gegevens dan ik, maar ik heb nergens een school kunnen vinden, die voldeed in 1921 aan alle bepalingen van de Nijverheidsonderwijswet, èn die op tijd de stukken had ingediend. Mijnheer de Voorzitter, daar druk ik op. Er zijn mij wel scholen bekend, die de stukken niet op tijd klaar hadden.

De school te Zaandam is verder de eenige school, die in werkelijkheid in 1921 is geopend, ze is misschien de allereerste in Nederland, die aan de wet van den Minister in alle opzichten beantwoordt. Omdat ik er echter niet zeker van ben, dat deze school de eenige is, zou ik den Minister willen vragen, om vóór wij het debat voortzetten, even mede te deelen, wat bedoeld is met den zin aan het hoofd van blz. 16 van de Memorie van Antwoord. Welke andere scholen verkeeren in dezelfde omstandigheden? Blijkt het, dat er meer scholen zijn, dan zal ik het voorstel indienen, waartoe ik sterk de neiging heb, om ook die andere scholen te helpen. Is het zoo niet en is inderdaad de school te Zaandam de eenige, dan heb ik niets anders te doen. dan tot den Minister te zeggen: uw laatste motie vervalt ook hiermede; doe nu zelf, wat ge denkt, dat uw plicht is.

De heer **van der Molen:** Mijnheer de Voorzitter! De mededeeling op pag. 15 van de Memorie van Antwoord, dat het tweede lid van artikel 25 van de Nijverheidsonderwijswet, waarbij aan den Minister de bevoegdheid wordt gegeven om een besluit, waarbij de oprichting van een nijverheidsschool noodig is geoordeeld, goed te keuren, uitgelegd wordt in dien zin als thans geschiedt, ontmoet bij mij niet alleen ernstige bezwaren, maar in aansluiting met wat ik daarover reeds ten vorigen jare heb gezegd, moet ik die uitlating verklaren in strijd met de wet te zijn. Immers in art. 25, 1ste lid, lezen wij:

„Aan rechtspersoonlijkheid bezittende instellingen en vereenigingen en aan gemeenten wordt onder bij algemeenen maatregel van bestuur te stellen voorwaarden ten behoeve van de door haar in stand gehouden scholen, bedoeld in artikel 11, uit 's Rijks kas subsidie gegeven tot een bedrag, overeenkomende met zeventig ten honderd van de netto-kosten";

en in het 2de lid:

„Het in het eerste lid bedoeld subsidie wordt verleend, indien en voor zoolang de raad der gemeente, waar de school zal gevestigd worden — gehoord, voor zoover mogelijk, de betrokken organisatiën van patroons en werklieden — de oprichting en instandhouding noodig acht. De raad beslist binnen zes maanden nadat een schriftelijk verzoek van een der in het eerste lid genoemde instellingen en vereenigingen is ingediend. Het besluit van den raad, waarbij de oprichting en instandhouding der school noodig wordt geoordeeld, behoeft de goedkeuring van Onzen Minister, Gedeputeerde Staten gehoord."

De laatste zin is het houvast voor den Minister. Daarmede is hij gaan staan op een wrakke plank. Immers die wrakke plank zal hem niet kunnen houden.

Immers in de Memorie van Antwoord lees ik ten aanzien van de toelichting op dit 2de lid:

(van der Molen.)

„Gelet op de verplichte financieele deelneming van de gemeenten, kan aan haar het recht, zich over de noodzakelijkheid der oprichting of instandhouding uit te spreken, niet worden ontzegd. Bovendien onderschatte men de beteekenis niet, welke de plaatselijke bekendheid voor de vraag in quaestie bezit. Aldus wordt hiervan zoo ruim mogelijk profijt getrokken, terwijl door de goedkeuring van en het beroep op den Minister een te groote invloed dier gemeentebesturen op de onderhavige zaak wordt uitgesloten."

Wat wil dit zeggen? Dat een besluit van den raad noodig is, voordat een inrichting van nijverheidsonderwijs als zoodanig wordt erkend, en dat de raad binnen 6 maanden op een verzoek daartoe moet beslissen.

Daarbij zijn niet geregeld alle besluiten van gemeenteraden betreffende oprichting van eigen gemeentelijke nijverheidsscholen. Elk besluit van den gemeenteraad tot oprichting van gemeentelijke nijverheidsscholen valt buiten het tweede lid van art. 25. Waar dit zoo is, mist de Minister van Onderwijs het recht om een gemeentelijke inrichting denzelfden maatstaf aan te leggen, dien hij meent te mogen aanleggen ten aanzien van particuliere inrichtingen.

Ik acht de wijze, waarop art. 25, tweede lid, wordt toegepast, in strijd met de beteekenis en met de bedoeling van dat artikel, zooals wij dat hier te goeder trouw bij de behandeling der Nijverheidsonderwijswet hebben aangenomen. Ik kan mij daarom geheel verplaatsen in den gedachtengang van den heer Stulemeijer, die zegt: als ge niet meer subsidie wilt geven, zeg het dan en wijzig dan de wet; dan hebben wij een wettelijke basis, zoodat men weet waaraan zich te houden.

Ik zou dien raad niet willen geven; integendeel, ik ontraad zulks ten sterkste.

Immers, wij hebben ons de nijverheidsscholen zoodanig gedacht, dat ze voor de breede massa van onze volkskinderen zouden zijn de meest gewenschte inrichtingen voor voortgezet onderwijs. Wij hebben ons bij de plannen tot organisatie van ons onderwijssysteem steeds gesteld op de basis van de zesklassige volksschool en vandaar uit zouden de kinderen toegang vinden tot de inrichtingen van middelbaar onderwijs, hoogere burgerschool en gymnasium, maar ook tot de ambachtsschool, tot de verschillende nijverheidsscholen in den breeden zin des woords.

Toen wij dan ook bij de behandeling der Leerplichtwet in art. 3 opgenomen kregen de verplichting om ook een 7de leerjaar te volgen, is de mogelijkheid opengelaten om het onderwijs gedurende dat 7de leerjaar te genieten op een andere inrichting dan de lagere school. In de toelichting tot genoemd artikel is uitdrukkelijk gezegd: wij begrenzen dat begrip niet, waar een kind dat 7de leerjaar kan doorbrengen; wij noemen die scholen niet een voor een; wij geven niet aan het karakter van die bepaalde school; wij willen de vrijheid openlaten, dat de kinderen na het 6de leerjaar in de grootst mogelijke variëteit, gelijk de practijk des levens dat eischt, dat voortgezet onderwijs kunnen krijgen.

Met dit idee, dat logisch en gezond was, ben ik van harte medegegaan, maar nu zou ik het dan ook ten zeerste betreuren, wanneer de overgang van de lagere school naar de nijverheidsschool werd stopgezet, hetzij dan rechtmatig of onrechtmatig, en de kinderen daardoor gedwongen zouden worden om, voor zoover ze geen plaats kunnen vinden in eenig bedrijf, hun 7de leerjaar door te brengen in de 7de klasse van de lagere school, omdat ze te oud geworden zijn voor de nijverheidsschool of omdat daar geen plaats is of omdat ingevolge de beslissing van den Minister er geen nieuwe nijverheidsscholen kunnen komen.

De regelmatige gezonde groei van het nijverheidsonderwijs is in de ontwikkelingsperiode van ons volksleven van zoo groot en eminent belang, dat ik ten ernstigste moet ontraden om door een wettelijken maatregel ook maar iets te doen tot het stopzetten van dat onderwijs. Het grijpt zoo in, dat in tal van gemeenten, niet alleen in Rotterdam, waar het zich op groote schaal voordoet, zich het verschijnsel voordoet, dat voor den cursus 1922—1923 zich 25 pct. of 30 pct. of

(van der Molen c. a.)

40 pct. meer leerlingen hebben aangemeld dan voor den vorigen cursus. En dan zegt de Minister, dat die besturen voor den cursus 1922—1923 geen cent meer krijgen dan op de begrooting is uitgetrokken. Hadden die besturen dat in Juli 1922 geweten, dan zouden zij tot die meer toestroomende leerlingen hebben gezegd: gij moogt er niet in, wij hebben geen centen meer, maar die cursussen zijn begonnen, zijn uitgebreid en er zijn leeraren aangesteld. De Minister zegt nu eenvoudig, dat hij geen geld meer heeft.

Ik moet er ten ernstigste tegen waarschuwen om op dien weg voort te gaan. Het past ook niet in het systeem. Voor de lagere scholen heeft men een subsidiestelsel en niemand denkt er aan om, als ten gevolge van de toeneming van het aantal leerlingen op een lagere school een onderwijzer meer noodig is, — hetzelfde geldt ook voor de middelbare scholen — te zeggen: wij geven daarvoor geen geld.

Wij moeten natuurlijk op de meest sobere en zuinige wijze deze zaak aanvatten en daartoe wil ik gaarne medewerken, maar ik waarschuw tegen het systeem om van school tot school en van gemeente tot gemeente te zeggen: de centen zijn op; dat mag niet, omdat wij daardoor dwingen de ontwikkeling van ons onderwijs in een richting, die door de practijk is veroordeeld.

Wat krijgen wij b.v. te Rotterdam? De kinderen, die niet naar de nijverheidsschool kunnen gaan, gaan naar de kopschool voor het zevende leerjaar. Veroorzaakt dit daar meer klassen, dan geeft de Minister wel geld voor de noodige meerdere onderwijzers. Zijn die kinderen één of twee jaren op die kopschool geweest, dan moeten zij het ambacht in, maar dan kunnen zij niet meer op de nijverheidsscholen worden toegelaten; zij gaan dan naar het vervolgonderwijs, maar zij bereiken niet wat zij wilden bereiken. Bij de behandeling van de technische herziening der Lager-onderwijswet zal wel blijken, dat het niet goed gezien is deze oude methode, welke dagteekent uit den tijd, toen er nog geen wettelijke regeling was en van school tot school werd nagegaan wat er gedaan kon worden, weer in het leven te roepen. Neen, die moet ophouden en ik geef den Minister van Onderwijs in overweging om, wanneer hij dezen post uit een financieel oogpunt te verdedigen heeft, dat te doen zooals zijn ambtgenooten dat doen, als zij staan voor uitgaven, die verplicht zijn krachtens een bestaande wettelijke regeling, welke moet worden uitgevoerd. Als de heer Minister van Arbeid hier staat te verdedigen de uitgaven, welke noodig zijn voor de uitvoering van de Warenwet en de Vleeschkeuringswet, welke wetten in menige gemeente tegenzin wekken, omdat zij geld kosten, dan zegt hij: ik heb dat geld noodig, want ik moet de wet uitvoeren, dat is een wettelijke verplichting. Welnu, laat de Minister van Onderwijs, als hij dezen nieuwen tak van onderwijs heeft te verdedigen, welke bij de bevolking zoo hoog wordt aangeslagen, zich dan ook stellen op de basis van wettelijke voorschriften en aflaten, die in zoodanigen zin uit te leggen, dat zij tegen de bedoeling van de oorspronkelijke wet ingaan!

De heer **Duymaer van Twist:** Mijnheer de Voorzitter! Bij verschillende gelegenheden heeft de voorziening in het nijverheidsonderwijs aan de kinderen van de Zuiderzeevisschers, wier bedrijf. door de drooglegging van de Zuiderzee gewijzigd wordt, een punt van bespreking uitgemaakt. In antwoord op de vraag, welke ik op 21 October 1921 aan den Minister stelde, antwoordde deze, dat hij met den Minister van Waterstaat ter zake van deze aangelegenheid in correspondentie was getreden. Ik ben daarop op informatie gegaan bij den Minister van Waterstaat. Deze verwees mij op zijn beurt weer naar het wetsontwerp in zake onderzoek naar de schade, welke de afsluiting der Zuiderzee voor de Zuiderzeebevolking ten gevolge heeft.

Ik heb het vorige jaar in openbare vergadering opnieuw de zaak ter sprake gebracht. Toen deelde de Minister mij mede, dat de ombouw van de scholen in verband met de kinderen van de visschersbevolking aan zijn Departement reeds een onderwerp van ernstige overweging uitmaakte. Dit jaar naar de zaak opnieuw vragende, kreeg ik ten antwoord:

(Duymaer van Twist e. a.)

> „Bepaalde plannen in zake de opvoeding van kinderen uit de Zuiderzeedorpen kan de ondergeteekende op dit oogenblik nog niet ontvouwen. Met den Minister van Waterstaat is hij in overleg getreden omtrent steunverleening uit het Zuiderzeefonds aan visschers voor hun vakopleiding in andere richting."

Ik ben alzoo begonnen bij den Minister van Onderwijs, die mij verwees naar den Minister van Waterstaat; deze zond mij weer naar zijn ambtgenoot van Onderwijs en thans deelt deze mede, dat de zaak in ernstige studie is en dat hij in correspondentie is getreden met den Minister van Waterstaat! Dat draait in den ouden bekenden cirkel rond, zonder dat de afdoening der zaak een stap nader komt.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb op mijn vraag in October 1921 dit antwoord gekregen:

> „Naar aanleiding van het rapport en de voorstellen der subcommissie B van den Zuiderzeeraad, heeft de ondergeteekende met zijn ambtgenoot van Waterstaat gecorrespondeerd en daarbij steunmaatregelen, als hierboven, sub 3, bedoeld, aanbevolen."

Ik lees nu sub 3:

> „Het bezoeken van vakscholen buiten de plaats hunner inwoning kan, zoo noodig, worden bevorderd:
> 1°. door het verstrekken van tegemoetkomingen en studietoelagen vanwege het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen uit den post voor studiebeurzen;
> 2°. doordat artikel 26 der Nijverheidsonderwijswet gelegenheid biedt op de schoolbegrootingen posten te brengen voor toelagen aan onvermogenden en vergoedingen wegens loonderving; dit laatste geschiedt o.a. reeds aan de visscherijschool te Volendam;
> 3°. door subsidiën uit het Zuiderzeefonds aan nijverheidsscholen ten bate van leerlingen van de hierbedoelde categorie, of door rechtstreekschen steun aan zoodanige leerlingen uit dit fonds."

Mijnheer de Voorzitter! Hier worden de drie punten genoemd, die de Zuiderzeebevolking gaarne ten uitvoer zag gebracht. Ik begrijp niet, waarop met de uitvoering moet worden gewacht. Hier is een zaak, die zeer urgent is. De Zuiderzeebevolking leeft in moeilijkheden. Er moet een uitweg gezocht worden om de kinderen op andere wijze groot te brengen. Daarvoor vraagt men den steun van de Regeering. Nog eens, ik begrijp niet, waarop dit alles moet wachten. Waarom worden de belanghebbenden niet geholpen? Doordat de visscherskinderen een andere opleiding zullen krijgen aan den wal, komt er gebrek aan knechts in het visscherijbedrijf en wordt dit bedrijf bemoeilijkt.

Laat de Minister ons nu weer eens niet verwijzen naar zijn ambtgenoot van Waterstaat, maar laat hij zich duidelijk uitspreken, hoe het met de zaak zit. Het Nijverheidsonderwijs behoort tot het Departement van dezen Minister, laat hij de zaak ter harte nemen en spoedig komen met voorstellen, waardoor aan deze zaak op goede wijze een einde wordt gemaakt.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Vóór ik kom tot de groote zaak van art. 25 van de Wet op het nijverheidsonderwijs, wil ik enkele detailpunten behandelen, die in dit debat ter sprake zijn gebracht. Ik begin dan met de opmerking van mejuffrouw Groeneweg, als zou onder de leiding van de inspectrice van het huishoud- en industrieonderwijs het industrieonderwijs min of meer achter worden gesteld; ten minste niet die belangstelling ondervinden, die het, evenzeer als het huishoudonderwijs, verdient. De geachte afgevaardigde heeft wel is waar gezegd, dat zij niet de persoon van de inspectrice bedoelde, maar dat zij de quaestie alleen zakelijk wilde behandelen, maar ik geloof, toch, dat wij in de practijk de persoon en de zaak in dit opzicht niet ten volle kunnen scheiden, althans niet van elkander kunnen afscheiden. En dan moet ik, tegenover hetgeen de geachte afgevaardigde in

(Minister **de Visser.**)

het midden heeft gebracht, constateeren, dat zoowel het verleden van de inspectrice als de wijze, waarop zij haar tegenwoordigen werkkring vervult, de waarborgen opleveren, dat zij een even groote belangstelling heeft voor het industrieonderwijs als voor het huishoudonderwijs. Doordien ik den laatsten tijd nogal wat scholen op dit gebied geopend en bezocht heb, ben ik er zelf getuige van geweest, hoe de inspectrice er altijd op uit is en er op uit blijft, om het industrieonderwijs een even hooge vlucht te doen nemen als het huishoudonderwijs in steeds stijgende mate doet. Tegenover hetgeen de geachte afgevaardigde gezegd heeft, meen ik dit nog eens op den voorgrond te moeten stellen en ik kan dat des te vrijmoediger doen, nu de inspectrice, zelfs te midden van de treurige huiselijke omstandigheden, haar taak steeds uitgevoerd heeft en nog uitvoert met een veelzijdigheid en een toewijding, waarvoor ik groote waardeering en zelfs bewondering heb.

Dezelfde geachte afgevaardigde heeft de klacht hernieuwd over de salarieering van die leeraressen bij het nijverheidsonderwijs en het huishoudonderwijs, die te gelijker tijd de akte hebben voor het lager onderwijs. Wij hebben deze quaestie al eens eerder besproken en toen is ook de klacht geuit, dat deze leeraressen te veel achterstaan bij degenen, die bij het gewone lager onderwijs werkzaam zijn.

Deze materie is echter niet zoo gemakkelijk, maar waar op het oogenblik de salarieering van het personeel bij het nijverheidsonderwijs toch aan een herziening wordt onderworpen, kan ik toezeggen, dat ik deze materie opnieuw in het oog zal vatten, al kan ik natuurlijk niet toezeggen, dat dit tot een meer voordeeligen vorm voor de betrokkenen zal leiden.

In de derde plaats heeft de heer ter Laan een detail ter sprake gebracht, nl. de school te Vlaardingen. Hij heeft gezegd, dat men daar de burgeravondschool met drie-jarigen cursus heeft willen combineeren met de ambachtsschool, om zoo het nijverheidsonderwijs meer te doen bloeien dan tot dien het geval was, en heeft geklaagd, dat Vlaardingen zich nu niet, omdat ik geen geld geef, naar haar wensch kan ontwikkelen. Ik merk daartegen op, dat wij ons in het algemeen moeten beperken en dat bovendien van verschillende corporaties bij het Departement inlichtingen zijn binnengekomen, dat die school te Vlaardingen niet zoo erg noodig was, vooral ook hierom niet, omdat vlak bij Vlaardingen een dergelijke school te Schiedam bestaat, die nog ruimschoots gelegenheid biedt voor leerlingen van omliggende gemeenten, ook van Vlaardingen. Waar dus in de onmiddellijke nabijheid van Vlaardingen een school bestaat, waar nog voldoende ruimte is, meen ik, dat tot Vlaardingen wel gezegd kon worden: wacht gij nog wat, evenals zoovele anderen moeten wachten.

De broeder van den geachten afgevaardigde heeft ter sprake gebracht de quaestie van de omzetting van de herhalingsschool voor meisjes te den Haag in een nijverheidsschool. Hij zal zich herinneren, dat ik mij verleden jaar op het standpunt heb gesteld, dat wij hier te doen hebben met een grensgeval, waarvan het niet zeker is, of de school valt onder gewoon lager onderwijs of onder nijverheidsonderwijs. Ik wil wel bekennen, dat bij het vele werk, dat in het afgeloopen jaar aan mijn Departement te doen was, die zaak in die mate nog niet mijn aandacht heeft getrokken, als misschien wel gewenscht was geweest. Maar ik geef hem de verzekering, dat ik de zaak nog eens zal overwegen en spoedig dienaangaande een beslissing zal nemen. Ik geloof, dat de geachte afgevaardigde wenscht, dat het lager onderwijs zal blijven.

De heer **K. ter Laan:** Mijn persoonlijke meening komt er minder op aan, maar de gemeenteraad heeft van zijn gevoelen doen blijken, dat het nijverheidsonderwijs moet zijn en dat is mijn eigen meening ook.

De heer **de Visser,** Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Over dat punt kan ik mij op het oogenblik natuurlijk nog niet uitlaten.

Voorts is de heer K. ter Laan teruggekomen op hetgeen hij noemde de onbillijke bejegening van de nijverheidsschool voor meisjes te Zaandam. De heer ter Laan herinnert zich, dat de geheele quaestie, die hij hier te berde brengt, draait om het feit, dat een groep burgeravondscholen destijds werd omgezet in nijverheidsscholen, die in 1921 voor subsidie in aanmerking kwamen. Onder die scholen valt ook Zaandam. Scholen, die onder de zelfde bepalingen vielen, en welke de heer ter Laan zich niet herinnerde, zijn o.a. de school te Arnhem, te Dordrecht, te Utrecht, te Deventer en te Haarlem. Die kwamen alle te laat voor 1921. Andere verzoeken konden om financieele redenen niet worden ingewilligd.

Maar nu heeft het mij verwonderd, dat, terwijl de geachte afgevaardigde vroeg, waarom Zaandam zoo slecht werd behandeld, hij bij zijn aanklacht geen enkel woord aan mijn gunstige beschikking te dien opzichte heeft gewijd.

Wij hebben nl. aan Zaandam achteraf bij uitzondering, zooals uit de Memorie blijkt, 't subsidie voor 1921 toegestaan. De schijn, dien hij hier dus wekt, alsof Zaandam zóó onrechtmatig is bejegend, dat hij zelfs een requisitoir op grond daarvan tot den Minister van Onderwijs richtte, terwijl de gemeente Zaandam tegenover andere gemeenten — misschien ook wegens de krachtige pleidooien, die de geachte afgevaardigde zelf in de Kamer heeft gehouden —, voor 1921 buitengewoon is bevoordeeld geworden, is dus niet geoorloofd en af te keuren.

Het komt echter meer voor, dat geachte afgevaardigden dergelijke voordeelen — het geldt niet alleen den heer K. ter Laan, maar ook andere sprekers, zooals ik aanstonds zal aantoonen — stelselmatig verzwijgen, de lichtzijden van het Departement op dit punt. stelselmatig niet in het oog laten springen en alleen op de schaduwkanten de aandacht vestigen. Dit laatste betreft alle Rotterdamsche redenaars, die ik zoo straks heb gehoord; het geldt zoowel den heer van der Molen, den heer Stulemeijer, den heer ter Laan als mejuffrouw Groeneweg.

Deze heeren en deze dame hebben het allen voorgesteld, alsof Rotterdam bij uitzondering in een verschrikkelijk ongelukkige positie door den Minister van Onderwijs is gebracht. Ik wil van de principieele quaestie zwijgen, want die komt aanstonds aan de orde, maar ik wil thans reeds openlijk constateeren, gelijk ik dat tegenover den geachten afgevaardigde den burgemeester van Zaandam, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal. heb gedaan, dat ik juist, hoewel rekening houdende met den algemeenen toestand van de financiën van het Rijk, en dus aan stopzetting van het nijverheidsonderwijs moetende denken. toch bij uitzondering aan de bestuurders der Rotterdamsche school, den nood daarvan gevoelende, een extra subsidie van f 70 000 heb toegezegd.

Het zou dan ook rechtmatig en onpartijdig geweest zijn wanneer de geachte afgevaardigden naast hun reeks van klachten. ook gezegd hadden: de Minister van Onderwijs moet zich helaas beperken, laten wij echter met genoegen constateeren, dat hij, voor zoover hij het doen kon, getracht heeft Rotterdam nog eenigszins te helpen met de som van f 70 000, gelijk hij Zaandam gedaan heeft voor het jaar 1921.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, het schijnt nu eenmaal in de manier van redeneeren te liggen, dat men zulke gunstige kanten van de zaak over het hoofd ziet. Ik meen echter van mijn kant goed te doen de aandacht hierop openlijk in de Kamer te vestigen.

De heer **J. ter Laan:** Waren die f 70 000 niet voor de vestiging op den linker Maasoever van een filiaal?

De heer **de Visser,** Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Die f 70 000 waren voor de uitbreiding van de scholen op den linker Maasoever.

De heer **J. ter Laan:** Voor de eerste inrichting, maar niet voor de latere uitbreiding.

De heer **de Visser,** Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Die vestiging van een filiaal was de uitbreiding. Laat ik aan dit alles nog toevoegen, dat ik mij

(Minister **de Visser.**)

persoonlijk voor die zaak in een dergelijke mate interesseer, dat ik op een goeden dag in den trein ben gaan zitten om de industrieschool voor meisjes zelf te bezoeken. Ik heb toen gezien, dat de school vol zat en ik heb getallen gehoord, die mij zelfs verbijsterd hebben. Naar aanleiding van de dus door mij ook noodzakelijk geachte uitbreiding op den linker Maasoever. heb ik gezegd, toen het bestuur bij mij kwam: Ik zal zien, vanwaar ik het haal, maar ik moet Rotterdam toch nog eenigszins van dienst zijn.

Ik heb dan ook gelukkig die 70 pct. nog kunnen vinden. Waar zoo de zaken staan, mag ik mij er toch wel eenigszins over beklagen, dat bijna al de Rotterdammers deze lichtzijde zijn voorbijgegaan en mag ik al die welsprekende redenaars van eenzijdigheid beschuldigen, dat zij dit lichtpunt met geen enkel woord naar voren hebben gebracht.

Ik kom nu tot het punt, waar eigenlijk de geheele geschiedenis om draait, art. 25.

Hier moet ik mij ook eenigszins verbazen over het debat, dat ik gehoord heb. De heeren hadden eigenlijk allen kunnen zwijgen en verwijzen naar hetgeen zij verleden jaar hebben gezegd. Zij hebben toen juist hetzelfde verteld en wat ik toen geantwoord heb, kan ik ook nu in het kort herhalen. Ook verleden jaar ging de strijd over het imperatieve ,,wordt'', in art. 25, alinea 1, dat veranderd moest worden in ,,kan worden''.

Ik heb toen gezegd — en op dit standpunt sta ik nog —, dat alinea 2 zegt, dat de goedkeuring van een besluit, Gedeputeerde Staten gehoord, aan den Minister van Onderwijs is onderworpen. Met het oog nu daarop geeft de financieele toestand der financiën wel degelijk het recht om een dergelijk subsidie te weigeren. Men kan hierover van meening verschillen, maar stel eens, dat de wet zoo blijft en de financieele toestand van het Rijk werd veel erger. zouden dan de geachte afgevaardigden willen volhouden, dat het Rijk maar altijd moest doorgaan met het verleenen van subsidie, al leidde dit tot Staatsbankroet?

De consequentie van hun eigen, thans geuite opiniën zouden zij zeker niet voor hun rekening nemen. Toch ben ik, na de debatten van verleden jaar en die van nu, bereid om, zooals ik in de Memorie van Antwoord reeds heb te kennen gegeven, een voorstel bij de Staten-Generaal in te dienen, ten einde de legale bezwaren te ondervangen en het woordje ,,wordt'' te vervangen in ,,kan''. Als dan de Staten-Generaal zich met dat voorstel vereenigen, dan ben ik voortaan, ook naar de meening van de heeren, die op dit oogenblik met mij van meening verschillen, legaal gerechtigd om het subsidie te weigeren.

Ik moet echter bezwaar maken tegen het expediënt, dat de heer Stulemeijer aan de hand doet, zij het dan om andere redenen dan voor mej. Groeneweg gelden.

De heer Stulemeijer plaatst zich op dit standpunt: ge moet twee jaren lang de wet buiten werking stellen en dan moet ge maar aan de gemeenteraden enz. overlaten wat ze op dit gebied zullen doen. Maar als men zoo handelde, dan zou men met het meest vitale beginsel van het nijverheidsonderwijs in strijd komen. Dat meest vitale beginsel van het nijverheidsonderwijs is toch, dat het particulier initiatief begint, en dat dit de zaak in handen krijgt met het oog op de eigenaardige toestanden van het nijverheidsonderwijs, daarbij ter zijde gestaan door gemeente en Rijk. Wanneer men echter den weg opging, door den heer Stulemeijer aangegeven, en het Rijk stelde de geheele wet gedurende twee jaren buiten werking, dan zou het gevaar dreigen, dat de gemeenten deze zaak ter hand gingen nemen en dat het nijverheidsonderwijs zaak van de gemeente werd en dat het zoowel uit de handen van het Rijk als uit die van particulieren werd genomen.

De heer **Stulemeijer:** Practisch is dit nu reeds het geval.

De heer **de Visser,** Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Neen, dit is nu niet het geval, want het beginsel der wet, die de zaak legt in handen van de particulieren, wordt nu gehandhaafd. Daarom kan ik geen stap doen op den weg, dien de heer Stulemeijer heeft aangewezen.

(Minister **de Visser e. a.**)

Maar wij behoeven dien stap ook niet te doen, want wanneer de Nijverheidsonderwijswet gewijzigd wordt in den zoo even door mij aangegeven zin, is vanzelf de weg gebaand om het legale bezwaar te ondervangen, dat door verschillende heeren in het debat is gebracht, doch dat bij mij — zooals ik zeide — eigenlijk zoo zwaar niet weegt.

Terloops is door den heer Stulemeijer opgemerkt, — en ik ben daarover in correspondentie met het gemeentebestuur van Rotterdam — dat dit gemeentebestuur duidelijk had aangetoond, dat het nijverheidsonderwijs goedkooper is dan het lager onderwijs en dat wij dus goed zouden doen dat nijverheidsonderwijs te Rotterdam te blijven steunen, zelfs nog in meerdere mate dan tot dusver gebruikelijk was. Uit het feit, dat het antwoord van het Departement nog niet is gekomen, trok de geachte afgevaardigde de conclusie, dat wij de Rotterdamsche cijfers niet zouden kunnen bestrijden.

Ik kan den geachten afgevaardigde echter dezen troost geven, dat het gemeentebestuur van Rotterdam dezer dagen van mij een brief zal ontvangen, waarin met deugdelijke cijfers wordt aangetoond, dat elke afdeeling van een nijverheidsschool ongeveer f 1000 meer kost dan dezelfde afdeeling van de gewone lagere school; dat de kosten onderscheidenlijk zijn f 3541 en f 2454.

Maar ik ga thans op die zaak niet in; ik zou mijn gezegde uitvoerig kunnen adstrueeren, maar de heer Stulemeijer, die lid is van den Rotterdamschen gemeenteraad, zal zeker van burgemeester en wethouders wel de gelegenheid krijgen om de motiveering van mijn cijfers nader onder de oogen te zien. Voorshands blijkt echter, dat het betoog, dat door het Rotterdamsche gemeentebestuur is op touw gezet, als zou het daarom zoo goed zijn, dat aan de nijverheidsschool meer expansie werd gegeven, omdat dat tot groote bezuiniging voor het lager onderwijs zou leiden, niet door den beugel kan.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb gemeend in uw geest te handelen door elk der sprekers slechts kort te beantwoorden.

Er moet, zooals de heer Duymaer van Twist mij herinnert, nog een kort appendix bij de korte rede, welke ik gehouden heb. Dit korte appendix is, dat na de welsprekende woorden van den heer Duymaer van Twist de zaak, welke hij heeft besproken, door mij nog ernstiger zal worden ter hand genomen dan ik aanvankelijk reeds heb gedaan.

De **Voorzitter:** Ik stel aan de Kamer voor, om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De beraadslaging wordt hervat.

De **Voorzitter:** Er zijn eenige leden, die wenschen te repliceeren.

Ik stel voor, den spreektijd voor deze replieken te stellen op ten hoogste de helft van den maximum spreektijd in eersten termijn, dus op 7½ minuut ten hoogste.

Daartoe wordt besloten.

De heer **van der Molen:** Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft eenigszins verwijtend gezegd, dat de heeren, die zich over artikel 25 hadden uitgelaten, niets anders hadden gedaan dan herhalen hetgeen zij verleden jaar hadden gezegd. Evenwel is uit de verdere rede van den Minister gebleken, dat hij beter dan ten vorigen jare heeft ingezien, dat er een legaal bezwaar was, waartegen wij ons verleden jaar en ook thans verplicht hebben geacht onze stem te doen hooren. En waar ik straks reeds zeide, dat de Minister zich bevond op een wrakke plank, die zou bezwijken, blijkt die plank reeds bezweken te zijn en heeft de Minister toegegeven, dat dat legale bezwaar behoort te worden opgeheven. Ik zal het voorstel, dat de Minister te dien aanzien zal doen, afwachten.

Maar ernstig moet ik er bezwaar tegen maken, dat de Minister dit jaar, evenals verleden jaar, onzen aandrang om

(van der Molen c. a.)

het nijverheidsonderwijs niet te veel te schaden, heeft afgeweerd met een beroep op een eventueel Staatsbankroet. Ook verleden jaar heeft de Minister verwijtend gezegd, dat wij blijkbaar van bezuiniging op dit gebied niet wilden weten, maar ik heb verleden jaar gezegd, en ik herhaal het, dat ik de bezuiniging niet wil op de wijze als de Minister die wil toepassen. En wanneer de Minister hier het woord Staatsbankroet gebruikt, wijs ik dat met de meeste pertinentie af. Als wij hier op een goeden middag zien, dat naar aanleiding van een interpellatie een begrootingspost van Binnenlandsche Zaken voor steun van 2 millioen tot 4 millioen wordt verhoogd, dan spreekt men daar verder niet over, maar, zoolang dat mogelijk is, houd ik vol, dat bij den klank, dien wij laten hooren in het belang van het gansche volk, een beroep op een eventueel Staatsbankroet niet te pas komt.

Ik zal gaarne afwachten welke legale regeling de Minister zal voorstellen om in deze tot een regelmatigen toestand te komen.

De heer **Smeenk**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb niet zonder verbazing enkele mededeelingen van den Minister gehoord. Zijn Excellentie heeft opgesomd enkele gemeenten, die voor haar avondschool voor handwerkslieden recht op subsidie hadden over 1921, maar aan welke dat subsidie niet is toegekend. Maar op den regel, dat ook over dat jaar geen subsidie werd toegekend, was één uitzondering gemaakt, nl. voor de gemeente Zaandam. Dat was voor een deel te danken aan de zeer welsprekende pleidooien, die door den heer K. ter Laan waren gehouden. Nu mis ik de welsprekendheid van den heer ter Laan, maar ik meen toch, dat, waar de gemeente Arnhem in 1921 en daarvoor een school had, die ook voldeed aan alle vereischten, die krachtens de Nijverheidsonderwijswet daaraan zijn te stellen, deze evengoed recht had op het subsidie over 1921 als Zaandam en dat de Minister dus verkeerd gedaan heeft, voor de laatste plaats een uitzondering te maken. Over deze quaestie heb ik den Minister destijds eenige vragen gesteld, waarop ik een antwoord kreeg, dat allerminst bevredigend kan worden genoemd. Reeds in 1920 werd door de gemeente Arnhem een subsidie gevraagd voor de avondschool voor handswerklieden; in 1921 is dit wederom gevraagd op grond van art. 25 der Nijverheidsonderwijswet, aangezien voldaan was aan alle vereischten, die art. 11 stelt. Maar, zoo zegt de Minister, ik kan er niet aan voldoen, want ik heb voor 1921 daarvoor geen geld op de begrooting uitgetrokken. Dat is wel heel gemakkelijk: geen post op de begrooting uit te trekken, waartoe men wettelijk verplicht is, en dan te antwoorden, dat er geen geld voor is uitgetrokken. Maar dat moet dan in elk geval gelden zoowel voor Zaandam als voor andere gemeenten. Wanneer de Minister op grond van welsprekende pleidooien in de Kamer aan een bepaalde gemeente iets toekent, mag ik voor een andere gemeente hetzelfde vragen op dezelfde gronden. Ik hoop, dat de Minister voor Arnhem hetzelfde zal doen, nu er een pleidooi, zij het dan wellicht niet zoo welsprekend, in de Kamer voor is gehouden.

De heer **K. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Het heeft mij veel genoegen gedaan, dat de Minister ronduit heeft erkend, dat de zaak van de Haagsche herhalingsscholen hem door het hoofd is gegaan. Ik kan mij dat zeer goed voorstellen bij een Minister, die zooveel te doen heeft als deze. Intusschen wacht ik met belangstelling het verloop der zaak af.

Wat nu betreft de vordering, die de gemeente Zaandam meent te hebben, de Minister is altijd bekend geweest als een buitengewoon bekwaam man en een handig spreker, maar zóó bekwaam en handig hij het vandaag heeft geleverd, heb ik nog nooit gezien. Ik had een antwoord verzocht op de vraag in zake de meisjesschool, maar daarover heeft de Minister niet gesproken; wel over de nijverheidsschool voor jongens, die het subsidie over 1921 wel heeft gekregen. Maar die school heeft dat subsidie niet gekregen ten gevolge van mijn pleidooi. Ik geloof zelfs, dat ik er geen woord over heb gesproken, al weet ik dat niet zoo heel zeker. Maar de Minister heeft de zaak eenvoudig in orde gebracht op grond van de feiten, welke

(K. ter Laan c. a.)

de heer de Groot, de hoofdinspecteur, had aangebracht. Daarvoor komt den Minister een woord van lof toe, en ik heb verleden jaar gezegd: zooals het bij deze school is gegaan, is het in orde. Dat ik het niet verzuimd heb, weet ik zeker; de Minister kan het nagaan.

Ik kom nu nog terug, dat moet ik wel doen, op de quaestie van de meisjesschool. De Minister heeft daarover met geen enkel woord gesproken. Het motief van de Memorie van Antwoord, blz. 16 bovenaan, was, dat andere scholen dan ook in billijkheid daarop aanspraak kunnen maken. Mijn antwoord daarop was: goed, doet u dat dan maar, maar ik geloof niet, dat er andere zijn. Zou de Minister nu zoo goed willen zijn dat eens na te gaan en daarvan aan de Kamer mededeeling te doen? Die vraag herhaal ik, want ik kan niet met den Minister tot een einde komen, vóór ik in de gelegenheid ben geweest om zijn motief te onderzoeken. Eerst dan kan ik een nader voorstel doen.

De heer **Stulemeijer**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft tot de Rotterdamsche afgevaardigden eenige woorden gericht, waaruit kan worden afgeleid, dat Zijn Excellentie door ons zeer onbillijk en onzijdig was behandeld. Als bewijs daarvoor heeft de Minister aangevoerd, dat toch f 70 000 was toegezegd en dat daarover met geen enkel woord door ons was gesproken. Bij de zee van weigeringen op de Rotterdamsche aanvragen beteekent deze f 70 000 echter niet meer dan een druppeltje, dat van geringen invloed is op het geheel van het nijverheidsonderwijs te Rotterdam. Daarop kan de Minister zich niet beroepen, te meer, waar hij zelf erkent, dat het niets beteekent, door te zeggen: ik heb getracht, daarmede Rotterdam eenigszins te helpen. Daaruit blijkt, dat de Minister zelf inziet, hoe onvoldoende dit is. Bovendien ondervinden wij in Rotterdam de gevolgen van de weigeringen van den Minister aan den lijve, veel meer dan Zijn Excellentie zelf.

De Minister heeft, naar aanleiding van de opmerkingen met betrekking tot art. 25, al. 1 en 2, gezegd, dat hij niet begreep, dat dit jaar hierover opnieuw gesproken werd, aangezien verleden jaar reeds twee sprekers hierover het woord hadden gevoerd. Ik geloof, dat hier ook van toepassing is het „frappez, frappez toujours''. Verleden jaar hebben twee sprekers hierover het woord gevoerd, dit jaar geloof ik zes, en het resultaat is reeds, dat de Minister een wijziging van art. 25, al. 1, in uitzicht heeft gesteld. Blijkbaar zit het hem dus in het getal. Maar, dan mag ik Zijn Excellentie wel bij voorbaat zeggen, als hij komt met een voorstel om het woord „wordt'' te vervangen door „kan'', door de Kamer zeker er op zal worden aangedrongen, dat de voorwaarden, waaronder de bijdrage geweigerd kan worden, in de wet zullen worden vastgelegd.

Ten slotte wil ik tegenover den heer Minister en tegenover den heer ter Laan er op wijzen, dat ik bij het uitspreken van de gedachte om de Nijverheidsonderwijswet buiten werking te stellen, niet gedreven werd door het verlangen om daartoe te geraken. Maar tegenover de onwettige wijze, waarop de Nijverheidsonderwijswet grootendeels niet wordt uitgevoerd, tegenover Rotterdam, heb ik gesteld, dat ik dan liever de wet op wettige wijze zag ingetrokken. Mijn verlangens gaan echter niet in die richting.

De Minister heeft voorts gezegd, dat van zijn Departement een brief zal uitgaan, waarin de cijfers van Rotterdam zullen worden weerlegd. Ik kan Zijn Excellentie wel mededeelen — en dat is niet zoozeer een verwijt aan den Minister als wel aan het Departement — dat wij in Rotterdam niet zooveel tijd zullen nemen om die cijfers te beoordeelen, als men aan het Departement genomen heeft om te trachten de Rotterdamsche cijfers te weerleggen.

Mejuffrouw **Groeneweg**: Mijnheer de Voorzitter! Ik sluit mij geheel aan bij de woorden van waardeering, die de Minister heeft gesproken over het werk van de inspectrice van het vakonderwijs. Verder zal uit mijn stenogram wel blijken, dat ik gezegd heb, dat ik met genoegen kennis heb

(Groeneweg.)

genomen van de toezegging betreffende de samenstelling van de examencommissie.

Ik dank den Minister ook voor zijn toezegging, die Zijn Excellentie gedaan heeft, om, nu de herziening van de salarieering van het personeel bij het vakonderwijs toch aan de orde is, ernstig nota te nemen van den misstand, die nog altijd bestaat voor de leerkrachten die van het lager onderwijs overkomen. Hieruit ziet men alweer, dat het goed is, wanneer hier herhaaldelijk wordt gedaan, wat de Minister mopperen gelieft te noemen. Deze quaestie is reeds meermalen behandeld. En waar wij verleden jaar geen toezegging hebben gekregen, en nu wel, moet de Minister ons geen verwijt maken, maar moet Zijn Excellentie erkennen, dat, als afgevaardigden maar volhardend zijn, hier nog wel wat te bereiken is. Daarom zullen wij, niet alleen de Rotterdamsche afgevaardigden, maar allen, die het belang begrijpen van het vakonderwijs voor meisjes, moeten blijven volharden met onze klachten, zoolang de misstanden bestaan, hetgeen in Rotterdam zeer sterk het geval is. De Minister heeft zich op de hoogte gesteld van den toestand aan de industrieschool, die overbevolkt was, en Zijn Excellentie zegt zelf, dat hij verbijsterende cijfers heeft gehoord omtrent het aantal leerlingen, dat niet kon worden toegelaten. Maar de Minister moet daarbij bedenken, dat hij dezelfde verbijsterende cijfers zou kunnen hooren bij de vrouwenarbeidsschool. Ook daar kunnen honderdtallen leerlingen niet worden toegelaten. Het is daarom, dat de Rotterdamsche afgevaardigden voortdurend de aandacht moeten vragen voor het vakonderwijs voor meisjes.

Nu bestaat er een misverstand bij den Minister. Het is waar, dat f 70 000 is toegestaan voor de vestiging van het eerste filiaal aan den linker Maasoever. Maar Rotterdam breidt zich snel uit aan den linker Maasoever en zoo moest ook aan het filiaal aan den linker Maasoever al weer uitbreiding worden gegeven. Daar moest de school dus over twee gebouwen worden verdeeld.

Nu heeft Zijn Excellentie gezegd: gij moppert alleen maar, maar de lichtzijden ziet gij niet. Neen, op de lichtzijden willen wij gaarne letten, maar ook aan de duisternis moeten wij nu eenmaal onze aandacht wijden, om er zoo spoedig mogelijk uit te komen. Wij moeten ons keeren tegen de duistere machten!

Nu is er te Rotterdam een tekort aan onderwijsgelegenheid, dat door het eerste filiaal niet kon worden weggewerkt; dat wascht alle water van de zee en ook die f 70 000 niet af. Moet de noodzakelijke uitbreiding van dit filiaal nu alleen door de gemeente Rotterdam worden bekostigd?

De Rotterdamsche afgevaardigden hebben het recht en den plicht, daartegen op te komen.

Nu heeft Zijn Excellentie gesproken over het verschil in onkosten voor leerlingen op de vakschool en bij het gewoon lager onderwijs. Zijn Excellentie meent dan er af te zijn, wanneer hij kan aantoonen, dat de Rotterdamsche cijfers niet geheel juist zouden zijn.

Ik kan dat zoo gauw niet nagaan. Laten wij eens aannemen, dat de becijfering geheel juist was, en dat wethouder van der Hoeven, natuurlijk te goeder trouw, Zijn Excellentie verkeerd heeft ingelicht, en dat het niet goedkooper is een leerling vakonderwijs te doen genieten, maar misschien even duur, of zelf nog duurder.

Wat zegt dat ten slotte? Moeten wij ons dan aan onze verplichting tegenover dat kind onttrekken? Dat gaat toch niet. Ik heb er bovendien op gewezen, dat het maar een gedeelte is van de leelingen, die anders haar zevende leerjaar op de lagere school zouden doorbrengen. Een ander gedeelte heb ik aangeduid als meisjes, die in andere omstandigheden naar een bureau of kantoor zouden gaan. Ten gevolge van de malaise is er voor deze meisjes geen emplooy te vinden op bureau of kantoor, in winkel of atelier.

Het ligt dan op den weg van de ouders, hen naar een onderwijsgelegenheid te sturen, maar dan moet daar ook plaats zijn. Ik stel nog eens de vraag: als dat onderwijs niet gegeven wordt, en het kan niet gegeven worden, als het Rijk niet medebetaalt, waar moeten dan die meisjes heen?

(Groeneweg e. a.)

Winkel en kantoor zijn voor haar gesloten. Moeten zij dan de straat op? Dat is wel het meest verderfelijke wat wij kunnen hebben voor meisjes van dien leeftijd. Het verwondert mij niet, dat de Minister daarop niet is ingegaan. Maar ik zou toch gaarne van Zijn Excellentne willen vernemen, wanneer hij blijft volhouden bij zijn weigeren, wat ik nog niet wil aannemen, waarheen de Minister dan die meisjes zou durven verwijzen.

De heer **J. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb nog even het woord gevraagd, omdat het antwoord van den Minister ten opzichte van de ambachtsschool te Vlaardingen mij niet heeft kunnen bevredigen. De Minister heeft meegedeeld, dat het hem, en dat het ook aan zijn Departement bekend was, dat er te Vlaardingen personen en organisaties zijn, die van oordeel zijn, dat die ambachtsschool daar niet direct noodig is, bovendien, dat er in de onmiddellijke nabijheid van Vlaardingen een ambachtschool is, nl. te Schiedam.

Men gevoelt onmiddellijk, Mijnheer de Voorzitter, dat als een plaats als Vlaardingen, bijna even groot als Schiedam, ongeveer van dezelfde beteekenis, verwezen wordt naar deze gemeente, daarin iets zit dat niet kan bevredigen.

Daarbij komt, dat de toestand te Vlaardingen ten opzichte van de burgeravondschool, die men daar tot dusver gehad heeft, zoodanig is, dat de localiteit van die school zeer is versnipperd. Die school zit over eenige gebouwen verspreid, en men sukkelt ook met het krijgen van personeel voor die instelling. Kortom, Mijnheer de Voorzitter, dit alles eischt verbetering en verandering.

Wat is in Vlaardingen het geval? Men heeft daar te doen met een gemeente, die in oorlogstijd, voornamelijk in een bepaald bedrijf, zeer groote oorlogswinst heeft gemaakt en na den oorlog is men daarmede uiteraard tot stilstand gekomen en van lieverlede bereikt men ook in die gemeente voor die groote O. W.-ers het punt, dat min of meer het normale evenwicht terugkeert. Die oorlogswinsten zijn niet meer te maken. Deze groep van menschen, die van lieverlede tot het normale peil moeten terugkeeren, zien het aan, alsof de geheele wereld nu uit het lood gaat en schreeuwen moord en brand over bezuiniging en versobering.

Van deze groep uit is in Vlaardingen tot stand gekomen een zoogenaamde organisatie voor het behartigen van gemeentebelangen, die moord en brand schreeuwt, wanneer aan een doeleinde als dit: het bevorderen van dit onderwijs, eenig geld moet worden besteed. Zij heeft zich tot den Minister gewend en aan die organisatie hecht de Minister nu tot mijn groot leedwezen de waarde, die hij hier heeft medegedeeld.

Mijnheer de Voorzitter! Ik hoop, dat de Minister zijn houding ten opzichte van dit vraagstuk zeer ernstig zal overwegen. Meer zal ik er op het oogenblik niet van zeggen; het is een punt, dat niet in de stukken is behandeld en daarom wil ik afwachten, hoe de zaak verder verloopt.

Ten opzichte van de gemeente Rotterdam wensch ik nog aan Zijn Excellentie dit op te merken. Ik heb stellig waardeering voor het bedrag van f 70 000, dat de Minister, toen de uitbreiding op den linker Maasoever moest komen, heeft beschikbaar gesteld voor het filiaal. Daartegenover heeft hij echter het subsidie geweigerd voor den teekencursus, voor de burgeravondschool, voor de industrieschool met de verdere uitbreiding op den linker Maasoever, voor de totstandkoming van de derde ambachtsschool, eveneens op den linker Maasoever. De gemeente heeft het standpunt ingenomen, dat ook deze school dan maar in Godsnaam op kosten van de gemeente moet worden gebouwd.

Mijnheer de Voorzitter! Het onderwijs moet worden bevorderd, het geld moet worden besteed, maar als de Regeering het van het Rijk afschuift, krijgt een gemeente als Rotterdam, die thans ongeveer 15 000 werkloozen heeft, die kosten voor haar rekening.

Ik wensch daartegen op te komen, omdat ik het schromelijk onbillijk vind en bovendien, omdat ik van oordeel ben, dat de Minister krachtens de wet verplicht is dit geld op zijn begrooting te brengen.

27ste VERGADERING. — 29 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk VA (Dep. van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen) der Staatsbegrooting voor 1923.

(J. ter Laan e. a.)

Als de Minister hier zelf aangeeft, dat hij wil komen met een voorstel tot wijziging van de wet om veilig te staan, vloeit daaruit onmiddellijk voort, dat hij zich op dit oogenblik niet bevindt op het standpunt, dat de wet aangeeft.

Wanneer dat het geval is, wil ik hem wel zeggen, dat ik van een dergelijk despotisme van den Minister, om naar willekeur de wet uit te voeren, niets moet hebben. Wij hebben hier nog geen Mussolini, en dien kunnen wij missen als kiespijn.

Ik wensch, dat Rotterdam en de andere gemeenten, die in dezelfde omstandigheden verkeeren, wanneer zij staan op het standpunt van de wet, uitbetaald krijgen van het Rijk, wat haar rechtens toekomt.

Meent de Minister, dat de toestand van 's lands financiën dat niet toelaat, dan moet hij komen met een voorstel tot wijziging van de wet, dat wij te zijner tijd in de Kamer zullen bekijken.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil het op het oogenblik hierbij laten.

Ik geloof echter, dat de Minister er niet van af kan om de gelden voor deze doeleinden op de begrooting te brengen.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan met een enkel woord volstaan. In de eerste plaats wil ik mij verontschuldigen tegenover mejuffrouw Westerman, wie ik in eersten termijn vergeten heb antwoord te geven op de vraag, die zij gedaan heeft, nl. of ik aan de school voor vrouwenkleeding, die in Amsterdam naar ik meen op de Keizersgracht staat, wil denken.

Ik kan haar de verzekering geven, dat die zaak mij zeer ter harte gaat. Wanneer het overleg er toe kan leiden om zonder veel uitgaven van het Rijk ons nader tot het gewenschte doel te brengen, zal ik dat niet nalaten.

Aan den heer Smeenk ben ik een antwoord schuldig in verband met zijn opmerking over een schijnbaar onrechtmatige bejegening van de school te Arnhem tegenover die van Zaandam. Ik heb ironisch als motief de welsprekende redevoeringen van den geachten afgevaardigde den heer ter Laan aangevoerd, hoewel ik die welsprekendheid op zich zelf erken. Het ware motief was eigenlijk dat de school, die dit extratje gekregen heeft, langer dan eenige andere school in voorbereiding was en de plannen door de generale inspectie reeds waren goedgekeurd. Om die reden meende ik een uitzondering te moeten maken.

In de derde plaats merk ik op, dat het onjuist is, dat ik den heer ter Laan geen antwoord zou hebben gegeven, waar ik sprak over de conversie van de burgeravondschool in een nijverheidsschool. Want ik heb volstrekt niet alleen gesproken over een nijverheidsschool voor jongens, maar wel degelijk ook over de meisjes of liever over die scholen in het algemeen. Mijn antwoord moge den heer ter Laan niet bevredigd hebben, maar ik heb wel degelijk op den voorgrond gesteld, dat deze conversie zoowel de jongensschool als de meisjesschool betrof.

Ik eindig met hierop den nadruk te leggen, dat het niet aangaat om in deze moeilijke financieele tijden over f 70 000, die men als een extra geeft aan een gemeente, te spreken als over een peulenschilletje, gelijk de heer Stulemeijer deed. Wanneer de geheele zaak wordt stop gezet en niemand krijgt meer iets, maar men geeft dan bij uitzondering voor een school aan den linker Maasoever te Rotterdam, omdat de zaak daar zoozeer nijpt, f 70 000, dan moet daarover niet worden gesproken met een nonchalance als sommige leden uit Rotterdam hebben gedaan. Ik ben blij, dat de afgevaardigden blijkens hun uitlatingen van thans, in dit opzicht van eenige toenadering doen blijken, en ik zal daaruit maar opmaken, dat zij in hun hart moeten erkennen, dat Rotterdam in deze financieel behoorlijk behandeld is.

Ik eindig dus met de verklaring, dat aan het legale bezwaar van de heeren ten aanzien van de Nijverheidsonderwijswet, dat ik niet geheel deel, kan te gemoet gekomen worden door de aanstaande wijziging van art. 25. Dan zal blijken, of het standpunt, waarop ik mij oorspronkelijk gesteld heb, bij de

(Minister de Visser e. a.)

Kamer misschien nog niet meer voorkeur verdient, dan het standpunt waarop deze afgevaardigden zich hebben geplaatst.

De beraadslaging over de IVde afdeeling in het algemeen wordt gesloten.

De **Voorzitter:** Thans is aan de orde de conclusie van het Verslag der Commissie, in wier handen zijn gesteld de inlichtingen op het adres van den voorzitter en den secretaris der Vereeniging van Leeraren bij het Gemeentelijk Middelbaar Avondonderwijs te Haarlem, betreffende de schadelijke gevolgen, die de toepassing van een der bepalingen van den „Leidraad voor de Bezoldiging van het personeel aan door het Rijk gesubsidieerde Nijverheids- en Handelsavondscholen" voor een deel van het personeel dier onderwijsinrichtingen ten gevolge zal hebben (120).

De conclusie der Commissie luidt, den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen:

1°. twee afdrukken van dit Verslag te zenden, met verzoek te willen overwegen, of aanleiding kan worden gevonden, ten aanzien van bepaalde leeraren een overgangsmaatregel te treffen, die mogelijk maakt, hen te blijven aanstellen voor een hooger lesurental dan de „Leidraad" aangeeft;

2°. dank te zeggen voor de gegeven inlichtingen.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch over deze conclusie nog een enkel woord te zeggen.

De zaak, waarover het hier gaat, is deze. Vroeger konden zij, die bij dit onderwijs op den dag werkzaam waren, tot een maximum van 12 uren per week aan deze scholen avondwerk verrichten. Nu is van de leeraren zelf een aandrang uitgegaan om dat getal van 12 terug te brengen tot 8, omdat zij van oordeel waren dat, wanneer zij elken dag op de school hun arbeid hadden verricht, daarnaast een getal van 8 uren in de week des avonds voldoende was voor hun intellectueele en physieke krachten. Die 8 uren zijn dan ook door het Departement als maximum vastgesteld.

Daarbij heeft zich het verschijnsel voorgedaan, dat de gemeente Haarlem, van waar men thans komt klagen, schijnbaar zoo goed in haar financiën zat, dat de traktementsregeling van die leeraren aldaar uitging boven den leidraad, welke door het Departement voor dit soort van onderwijs in 1919 en 1920 is vastgesteld.

Met het oog op dien toestand te Haarlem kwamen nu de leeraren, voor wie de avonduren van 12 tot 8 werden teruggebracht, eenigszins in het gedrang, omdat ten gevolge van dien exceptioneelen toestand te Haarlem de leeraren, wanneer het getal avonduren tot 8 werd teruggebracht, eenige financieele schade leden, wat natuurlijk met leeraren in andere gemeenten niet het geval was, omdat in die gemeenten de salarisregeling over het algemeen lager geacht kon worden te zijn dan de leidraad van de Regeering aangaf.

Wat wenscht nu echter de conclusie? Dat ik als regel, al is het dan bij wijze van overgangsmaatregel, zal stellen, dat al die heeren die vroeger 12 uren les gaven en daarvoor een zekere som kregen en alleen wat betreft de avonduren eenigszins in traktement zouden achteruitgaan, die 12 uur zouden behouden en het oude hoogere bedrag zullen blijven genieten. Mijnheer de Voorzitter! Wanneer zoo de conclusie van de Commissie moet worden opgevat, moet ik mij tegen die conclusie verklaren. Iets anders is het of, wanneer aan een bepaalde avondschool, bij gebrek aan een voldoend aantal leerkrachten, iemand in plaats van 8 uur 9 of 10 uur les gegeven wordt, dan niet in dit uitzonderingsgeval voor het 9de en 10de, desnoods voor het 11de en 12de uur een extra betaling moet geschieden. Wanneer de conclusie van de Commissie in dien zin moet worden opgevat, dan heb ik daartegen geen bezwaar en heeft zij dus alleen betrekking op de bepaalde gevallen, waarin men geen andere personen kan krijgen en het onderwijs toch moet worden gegeven. Als de conclusie van de Commissie in dien ruimeren zin moet worden opgevat,

(Minister de **Visser** e. a.)

kan ik haar accepteeren, maar wanneer hier als conditie wordt gesteld, dat zulk een overgangsmaatregel als regel wordt gesteld en dat zulke menschen die volle 12 uur betaald krijgen, dan moet ik mij daartegen verzetten.

De heer **Bulten**: Mijnheer de Voorzitter! Waar geen der andere leden van de Commissie aanwezig is, meen ik hierover een enkel woord te moeten zeggen. De conclusie van de Commissie luidt, ten aanzien van bepaalde leeraren een overgangsmaatregel te treffen, die mogelijk maakt, hen te blijven aanstellen voor een hooger lesurental, dan de ,,Leidraad'' aangeeft.

Wat de Minister zoo juist aangeeft: dat het geval zich kan voordoen, dat voor een bepaalde school voor avondlessen geen geschikte krachten zijn, staat wel degelijk uitgedrukt in de overweging van de Commissie. Daarnaast heeft de Commissie toch ook aangenomen, dat het mogelijk kan zijn, zonder dit als algemeenen regel te treffen, voor bepaalde personen, wier financieele toestand dan zoodanig zou achteruitgaan, dat dit belemmering zou geven, en van wie verder gebleken is, dat zij physiek bestand zijn tegen die taak, een uitzondering te stellen. In dezen geest moet de Minister de conclusie van de Commissie opvatten en dan kan hij naar zijn meening, op grond van zijn eigen overwegingen, geen bezwaar hebben tegen deze conclusie.

De **Voorzitter**: Ik zou even willen opmerken, dat in de conclusie der Commissie den Minister alleen gevraagd wordt te willen overwegen, of er aanleiding kan worden gevonden om ten aanzien van bepaalde leeraren iets te doen; anders niet.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch alleen deze opmerking te maken, dat wat de heer Bulten heeft gezegd mij niet doenlijk voorkomt. Hij stelt wel degelijk voor de personen, op wie men hier het oog heeft, den regel, dat wie tot nog toe 12 uren heeft gegeven, 12 uren moet blijven geven en daarnaar zal worden gehonoreerd, terwijl ik op het standpunt sta, dat ik, alleen als ik die menschen voor 12 uren noodig heb, hen naar 12 uren zal honoreeren, maar anders slechts naar 8, 9 of 10 uren, al naar gelang zij uren les geven.

Stelt de Commissie zich op het standpunt van den heer Bulten, dan kan ik de conclusie niet aanvaarden, maar meent de Kamer, dat zij die conclusie alleen *in overweging geeft* zonder meer, dan neem ik haar aan, er nog eens den nadruk op leggend, dat ik dit alleen doe onder de ,,mits'', dat de exegese van den heer Bulten door mij niet wordt geaccepteerd.

De beraadslaging wordt gesloten en de conclusie zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Ook is bij deze afdeeling aan de orde de conclusie van het Verslag der Commissie omtrent de inlichtingen op het adres van den voorzitter en den secretaris van den Bond van Leeraren bij het Handels- en Nijverheidsavondonderwijs betreffende de schadelijke gevolgen, die de toepassing van de bepalingen van den ,,Leidraad voor de Bezoldiging van het personeel aan door het Rijk gesubsidieerde Nijverheids- en Handelsavondscholen'' voor personeel dier onderwijsinrichtingen ten gevolge zal hebben (122).

De conclusie wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De behandeling van het ontwerp van wet tot **vaststelling van hoofdstuk VA der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923** wordt hervat.

De onderartikelen 103 tot en met 152 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

(**Boon** e. a.)

Beraadslaging over onderartikel 153, luidende:

,,Subsidiën aan scholen en cursussen voor speciale vakken en patroonsleergangen, f 545 915.''

De heer **Boon**: Mijnheer de Voorzitter! Er is te Waalwijk een Rijksschool voor leerlooiers, welke, wat de schoenmakerij aangaat, geheel machinaal is ingericht. Nu is er te Drunen, gelegen op een afstand van een goed uur, van 6 K.M., ook een school voor de schoenmakerij, welke aanvankelijk een lagere vakschool was en beoogde aan de jongens hun vak te leeren, maar thans wilde men verder springen dan men kon en die school tot een machinale school maken. Men heeft allerlei machines aangekocht, welke nog ongemonteerd liggen in de lokalen, waar onderwijs wordt gegeven, en zij kunnen niet gebruikt worden. Nu wordt er een verhoogd subsidie gevraagd en ik meen, dat in post 153 is begrepen een bedrag van f 14 035 voor dat doel. Het blijkt uit het raadsverslag van de gemeente Drunen, voorkomende in *De Echo van het Zuiden* van 10 November, dat dit inderdaad de bedoeling was; er wordt daarin gezegd, dat moeite wordt gedaan om dat subsidie te krijgen, dat men daarvoor naar den Haag is geweest en dat men zich voorstelt, dat alles door het Rijk zal worden betaald.

Ik zou dus willen vragen, of werkelijk in dien post van f 545 915 een bedrag van f 14 035 is begrepen voor die school te Drunen en of het, naar het oordeel van den Minister, wel juist is om op een afstand van 6 K.M. van Waalwijk een school te hebben, die in concurrentie zal komen met die school te Waalwijk.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik begrijp de zaak, die door den geachten afgevaardigde ter sprake is gebracht, niet goed. En wel om deze reden. Sinds verscheidene jaren bestaat die vakschool in Drunen en wordt zij gesubsidieerd en verscheidene jaren lang heeft dus deze post op de begrooting gestaan.

Het eenige punt in quaestie is dus, of het subsidie, dat jarenlang gegeven is, nu is verhoogd. Ik wil dit wel onderzoeken, omdat ik op dit oogenblik den geachten afgevaardigde op dit punt geen antwoord kan geven. Ik verkeerde tot nog toe in de meening, dat hetzelfde subsidie, dat de school altijd genoten heeft, is gehandhaafd.

De beraadslaging wordt gesloten en onderart. 153 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderartikelen 154 tot en met 159 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor, om a.s. Vrijdag, bij den aanvang der vergadering, vóór de reeds aan de orde gestelde wetsontwerpen, te behandelen de volgende ontwerpen van wet tot vereeniging van gemeenten, van welke ontwerpen een spoedige afdoening gewenscht is met het oog op den datum van inwerkingtreding. Het zijn de ontwerpen van wet tot:

Vereeniging van de gemeenten Sprang, Capelle en Vrijhoeve-Capelle (34);

Vereeniging van de gemeenten Waalre en Aalst (35);

Vereeniging van de gemeenten Eersel en Duizel en Steensel (75).

Daartoe wordt besloten.

Beraadslaging over de Vde afdeeling *(Lager onderwijs)* in het algemeen.

De **Voorzitter**: Bij het aan de orde stellen van dit hoofdstuk is besloten om de onderwerpen, die in de gewisselde stukken bij lager onderwijs zijn behandeld, te bespreken bij het in de week van 5 December in beraadslaging komende

(Voorzitter e. a.)

wetsontwerp tot wijziging der Lager-onderwijswet. De bedoeling dier beslissing was, dubbele bespreking te voorkomen. Nu is mij echter gebleken, dat er nog een paar punten zijn, b.v. de oudercommissies, die de volgende week niet tot onderwerp van beraadslaging zullen worden verheven. Eenige leden hebben mij verzocht deze punten nu te mogen bespreken. Ik heb daartegen geen bezwaar en geef mitsdien het woord aan den heer van Zadelhoff.

De heer **van Zadelhoff**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal mij houden aan hetgeen de Kamer bij de algemeene beraadslaging heeft besloten en geen punten, rakende de technische herziening, behandelen, maar het valt mij toch wel eenigszins moeilijk, omdat de Minister al eenige besluiten genomen heeft, alsof het ontwerp van wet tot technische herziening van het lager onderwijs reeds is aangenomen. Ja, zelfs gaat hij verder en schrapt de helft van de bijdragen voor het vervolgonderwijs, hoewel omtrent dit onderwijs in de technische herziening niets is opgenomen. Hebben we daaromtrent in de Nota van Wijzigingen een voorstel te wachten? Wij zijn er tegen om de posten voor het vervolgonderwijs te verlagen met een millioen. Van de verklaringen van den Minister, wat hij omtrent het vervolgonderwijs zal voorstellen, zal afhangen of ik stemming over de desbetreffende begrootingsposten zal vragen. Maar het is ook mogelijk, dat ik aan de Kamer de vraag zal voorleggen, om den Minister te verzoeken, de artt. 61 en 98 van de Onderwijswet uit te voeren, die hem verplichten, aan de gemeentebesturen en de bijzondere scholen het geld te geven, dat deze uitgaven voor de onderwijzers bij het vervolgonderwijs.

Voorts zou ik een enkele vraag willen stellen in zake de betaling van de pensioenpremie door de onderwijzers. De Minister heeft gezegd: de onderwijzers zijn nu opgenomen in het Bezoldigingsbesluit, en wanneer de aftrek voor pensioenpremie voor de andere ambtenaren wordt ingesteld, zie ik niet in, waarom voor de onderwijzers een uitzondering zou kunnen worden gemaakt. Ik ben het eens met den Minister: het is een quaestie van inzicht. Ik meen, dat de Minister voor de onderwijzers wèl een uitzondering kan maken, en ik hoop ook, dat hij het zal doen. Bij de behandeling van de onderwijzerssalarissen is de Minister met zijn voorstellen ver gebleven beneden hetgeen dezerzijds werd wenschelijk geacht, en ook beneden hetgeen in de Commissie voor georganiseerd overleg, ja zelfs in den Onderwijsraad noodig werd geacht. De nog lage cijfers werden ten slotte aanvaard, omdat werd gezegd, dat de onderwijzers geen pensioenpremie behoefden te betalen. In hun salaris zat dus de premie. Wanneer de Minister nu in de Memorie van Antwoord erkent, dat aftrek voor pensioenpremie salarisverlaging beteekent, dan moet hij, wil hij voor de onderwijzers geen uitzondering maken, een salarisverhooging voorstellen. Daaraan kan hij dan niet ontkomen.

Thans een enkel woord over art. 40 van het Bezoldigingsbesluit. Hoe zal het gaan met een onderwijzer, die van een derde klasse gemeente wordt benoemd in een eerste klasse gemeente? Zal die verhooging dan zijn gewaarborgd? Als een onderwijzer tot hoofd eener school benoemd wordt, dan is alleen gewaarborgd het salaris als onderwijzer op 1 Juli 1922 en niet de verhooging voor schoolhoofd. Staat het ook zoo met een onderwijzer, die in salaris verhoogd wordt wegens overgang naar een gemeente van een hoogere klasse?

Voorts zou ik gaarne vernemen, hoe het zal gaan met een onderwijzer, die op 1 Juli op wachtgeld stond en korten tijd daarna weer in functie trad. Kan voor een dergelijken onderwijzer de bepaling worden gemaakt, dat hij, hoewel staande op wachtgeld, geacht wordt op 1 Juli 1922 zijn betrekking te hebben vervuld?

Ik hoop dat voor die onderwijzers een uitzondering zal worden gemaakt.

Het tweede punt betreft de opmerkingen, die gemaakt zijn over de oudercommissies. Blijkens het Voorloopig Verslag werd het niet goed geacht, dat onderwijzers, evenals leden van het Rijksschooltoezicht, in oudercommissies kunnen worden benoemd. Speciaal ten aanzien van de onderwijzers wordt gezegd: Het kan zelfs voorkomen, en men achtte het

(van Zadelhoff.)

gevaar volstrekt niet denkbeeldig, dat in bepaalde omstandigheden onderwijzers het optreden van één of meer hunner in oudercommissies gaan bevorderen, ten einde speciale onderwijzersbelangen of onderwijsbelangen te dienen.

Deze opmerking mag niet onweersproken blijven, want zij is overdreven en onjuist. Overdreven, omdat leden van een oudercommissie gekozen moeten worden uit de ouders van kinderen, die de school bezoeken. Is onder die ouders toevallig een onderwijzer, dan behoort voor hem geen uitzondering te worden gemaakt. Bovendien zijn de bevoegdheden der oudercommissies, die omschreven zijn in het desbetreffende Koninklijk besluit, zeer beperkt. Zij vormen een schakel tusschen ouders en onderwijzers, gemeentebestuur en schooltoezicht en hebben ten doel, de goede verstandhouding en samenwerking van school en huis te bevorderen. Om dat doel te bereiken worden ouderavonden belegd. Op die ouderavonden komen de belangen der onderwijzers niet aan de orde. Het is dus onjuist te meenen, dat een onderwijzer, tevens ouder, in de oudercommissie zijn speciale belangen aan de orde zou kunnen stellen. Trouwens, daarvoor hebben de onderwijzers ook de oudercommissies niet noodig.

De Minister weet ook, dat als de onderwijzers voor hun belangen willen opkomen, zij dat kunnen opdragen aan de goede vakvereeniging die zij hebben, aan den Bond van Nederlandsche Onderwijzers. Ik zou voorts er nog op willen wijzen, dat het nuttig kan zijn, dat een onderwijzer, die toevallig een schoolgaand kind heeft, tot lid van de oudercommissie wordt benoemd. Ik herinner mij, toen dit instituut pas was opgericht, dat men tot mij kwam om voorlichting, hoe de commissie zou kunnen werken. Men kwam dus vanzelf tot de onderwijzers of tot hen, die iets meer van schoolzaken weten dan de ouders in het algemeen, die er slechts weinig van kunnen weten. Het zal dus juist nuttig zijn voor het werk van een commissie, wanneer daarin toevallig een onderwijzer kan worden benoemd.

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer de Minister een onderzoek wenscht in te stellen te dezer zake, dan heb ik daartegen natuurlijk niet het minste bezwaar. Ik hoop echter, dat Zijn Excellentie de keuze der ouders voor leden der oudercommissie niet zal beperken, en dat hij geen uitzondering zal maken voor onderwijzers, hen dus niet in een uitzonderingspositie in dit opzicht zal stellen.

In het Voorloopig Verslag is ook een opmerking gemaakt, over de onderwijzers lager onderwijs en middelbaar onderwijs in gymnastiek.

Enkele leden vroegen, of de examens gymnastiek L. O en M. O. niet afgeschaft konden worden en wezen er op, dat de speciale onderwijzers in gymnastiek eigenlijk moesten vervallen. Maar Zijn Excellentie heeft tot mijn genoegen geantwoord, dat hij, zoolang de wet niet is gewijzigd, niet van plan is, om krachtens de wet ingestelde examens in te krimpen. Ik hoop dan ook, dat de Minister niet aan dien aandrang zal gehoor geven — het waren gelukkig maar enkele leden — en dat hij den nuttigen werkkring van de gymnastiekonderwijzers gelijk in het verleden ook voor de toekomst zal willen erkennen.

De woorden, in de afdeelingen gesproken, gaven blijk van zeer weinig waardeering voor die groep van ambtenaren. Ik meen, dat deze gymnastiekonderwijzers waardeering verdienen voor het voortreffelijke en noodzakelijke werk, dat zij verrichten. De ervaring heeft wel geleerd, dat, wil er van de lichamelijke opvoeding iets terechtkomen, zij in handen moet zijn van speciaal daarvoor aangewezen personen. Zeker, wanneer de onderwijzers bij hun opleiding ook onderricht krijgen in lichamelijke opvoeding, kunnen zij voortreffelijk werk doen, maar de zaak moet toch, waar mogelijk, in handen blijven van speciaal bevoegde menschen. Toen bij de Lageronderwijswet voor jaren werd ingevoerd het examen voor vrije en orde-oefeningen en gymnastiek, heeft men zich voorgesteld, dat de lichamelijke opvoeding in de school daarvan de vruchten zou plukken. Maar wie dat instituut een 30-tal jaren heeft zien werken, weet, dat het een volslagen mislukking is geweest. Voor het vak gymnastiek is een speciale studie, maar ook een bijzondere liefde noodig, en alleen de vakmenschen kunnen dat onderwijs tot zijn recht doen

(van Zadelhoff e. a.)

komen. Ik hoop daarom, dat ik in den Minister zal mogen vinden een verdediger van de onderwijzers L. O. en M. O. in gymnastiek.

De heer **Bulten**: Mijnheer de Voorzitter! Het debat over de groote lijnen van het Regeeringsbeleid op onderwijsgebied zal plaats hebben bij de behandeling van de technische herziening van de wet op het lager onderwijs. Maar er zijn enkele kleinere punten, die van groot belang zijn en thans een bespreking verdienen.

Naar aanleiding van de vragen, die ik de eer had aan Zijn Excellentie te stellen, wil ik enkele opmerkingen maken. Ook de heer van Zadelhoff heeft over dit punt gesproken en daaraan wil ik mijn steun verleenen. Wat betreft de 8½ pct. pensioenkorting voor de onderwijzers, lijkt mij de redeneering van dien geachten afgevaardigde volkomen juist, waar hij zegt, dat de Minister in verschillende redevoeringen er herhaaldelijk op heeft gewezen, dat feitelijk die 8½ pct. reeds zijn opgenomen bij de vaststelling van de salarissen, en waar de onderwijzers, wat hun salarieering betreft, tot nu toe in een uitzonderingspositie hebben verkeerd, lijkt het mij gewenscht, daarin thans geen ongunstige verandering te brengen.

Mijnheer de Voorzitter! Wat het tweede punt betreft, nl. de positie der wachtgelders, sluit ik mij geheel aan bij hetgeen de heer van Zadelhoff heeft gezegd. Mij zijn zeer talrijke gevallen bekend van personen, die, niettegenstaande zij zelfs vielen onder de gunstige bepaling, in het genot van het volle salaris te blijven, die de Minister herhaaldelijk heeft genoemd als zeer ongunstig voor de schatkist, toch in een zeer ongunstige positie verkeerden en een groot deel van hun inkomen hebben moeten missen. Sommige van die menschen hebben, niettegenstaande zij groote moeite hebben gedaan, eerst na 1 Juli een nieuwe betrekking gekregen. Want de Minister kan wel zeggen, dat die menschen gemakkelijk in een nieuwe betrekking kunnen komen, maar ik kan Zijn Excellentie verzekeren, dat dit niet zoo heel vlot gaat. Ik zou nu tot den Minister willen zeggen: leg artikel 40 van het Bezoldigingsbesluit zoo uit, dat zij, die op 1 Juli op wachtgeld stonden en die na 1 Juli een nieuwe betrekking hebben gekregen, wat de vaststelling van hun salaris betreft zullen worden beschouwd alsof zij op 1 Juli 1922 in dienst waren, zoodat zij niet zullen vallen onder eventueele latere verlagingen.

De Minister zegt in de Memorie van Antwoord op pag. 20, laatste alinea:

> „Nu de regeling van de onderwijzerssalarissen in het Bezoldigingsbesluit is opgenomen, spreekt het van zelf, dat veranderingen in de classificatie automatisch ook voor de onderwijzers zullen gelden."

Dat lijkt mij niet zoo vanzelfsprekend. De Minister zal wel gehoord hebben de geluiden, die hier de vorige week zijn geuit naar aanleiding van de voorgenomen herclassificatie der gemeenten. Maar ik vind in het belang van het onderwijs aanleiding, om speciaal met dezen Minister de zaak te bespreken, omdat ook de onderwijsbelangen bij het beoordeelen der herclassificatie zullen gelden. Het is toch in het belang van het onderwijs, dat ook in de plattelandsgemeenten steeds voldoende degelijke krachten beschikbaar zijn. Evenwel heeft de Regeering dat niet in de hand. De onderwijzer, die zijn loopbaan begint, moet gemeenlijk een plaats in een kleine plattelandsgemeente zoeken. Nu zal de Minister weten, dat een onderwijzer, die studeeren wil, daaraan veel geld moet besteden. Hij moet lessen gaan halen buiten zijn plaats van inwoning en hij kan dat niet bekostigen, vooral niet als een korting op zijn salaris wordt toegepast, nog grooter, dan op het oogenblik in de derdeklassegemeenten het geval is.

De Minister moet ook niet vergeten, dat het platteland van de onderwijzers vraagt, dat zij zooveel mogelijk in het bezit zijn van de akte land- of tuinbouw. Dat is van groote beteekenis voor de plattelandsbevolking, en de Minister zal wel begrijpen, dat de onderwijzers, die het lagere salaris op het platteland zullen krijgen, niet bij voorkeur daar naar toe zullen gaan en dat zij ook niet in staat zullen zijn de vrij kostbare studies te maken, te meer, daar langzamerhand ook uit zuinigheidsoverwegingen de tegemoetkoming in het bezoeken van de cursussen van land- en tuinbouw en de hoofdakte ingetrokken zijn.

(Bulten e. a.)

Ik zou daarom den Minister willen vragen, daar de Regeering geen invloed kan uitoefenen op de plaatsing van onderwijzers op die scholen, of hij toch de punten, die ik nu naar voren heb gebracht, eens ernstig zou willen overwegen.

De heer **van der Molen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal mij niet mengen in de vraag, of wijziging in de classificatie en de wachtgeldregeling verkeerd is. Ik wensch alleen te zeggen, dat ik ten opzichte van de onderwijzers niet wil bepleiten een uitzonderingspositie tegenover alle andere ambtenaren in dienst van Staat of gemeente. Ik kan mij begrijpen, dat maatregelen moeten worden ingevoerd, die voor de belanghebbende ambtenaren in vele opzichten onaangenaam zijn, maar wanneer de Regeering, gelijk wij dat bij de algemeene beschouwingen gehoord hebben, met het oog op den toestand van 's Lands financiën, meent daartoe te moeten overgaan, kan ik mij niet indenken, dat een categorie daarvan zou moeten worden uitgezonderd.

Er is echter een quaestie, die slechts enkelen betreft en dat betreft de groep onderwijzers, die vóór 1 Juli 1922 in een nieuwe betrekking zijn benoemd en dus nog mochten aannemen, dat voor hen van toepassing was bij het aanvaarden van hun benoeming art. 40 van het Bezoldigingsbesluit in de oude redactie en die zich nu ongerust maken, omdat zij na 1 Juli 1922 die betrekking hebben aanvaard en door de wijziging van dat artikel in een ongunstige positie zijn gekomen.

Ik kan mij indenken, dat die onderwijzers daarin een zekere onrechtmatigheid zien. Zij hebben hun benoeming gekregen onder vigueur van het oude art. 40 en omdat er altijd eenige tijd verloopt tusschen de benoeming en de indiensttreding, zijn zij in dienst gekomen in Augustus, September, uiterlijk in October 1922.

Nu zou ik willen vragen, dat de Minister in overweging nam, in overleg met zijn ambtgenoot van Financiën, voor die onderwijzers, waarvan vaststaat dat de benoemingsbrief gedateerd is voor 1 Juli 1922, dat die nog mogen blijven genieten de voorrechten, die het Onderwijzersbezoldigingsbesluit op het tijdstip hunner benoeming hun waarborgde.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! De heer van Zadelhoff heeft in de eerste plaats ter sprake gebracht de vraag waarom ik op deze begrooting het Rijkssubsidie voor het vervolgonderwijs reeds heb gehalveerd en hij betoogde, dat ik daarmede vooruitliep op een behandeling van het ontwerp der technische herziening en dus eigenlijk geen recht had om deze som van de oorspronkelijke begrooting tot de helft terug te brengen.

Toch meen ik deze handelwijze behoorlijk te kunnen verdedigen. Mijn gedachtengang daarbij is geweest, dat het bedrag, dat nu is uitgetrokken, voldoende is voor den wintercursus, die van Januari loopt tot einde Maart, begin April, en dat wanneer het voorstel bij de technische herziening der Lager-onderwijswet, om van Rijkswege niet meer het vervolgonderwijs te subsidieeren, niet mocht worden aangenomen, het gevolg zal zijn, dat een suppletoire begrooting in 1923 voor de voor de andere helft loopende vergoeding September, October, November en December zal moeten worden uitgetrokken.

In wat ik zeg ligt dus opgesloten, dat bij de Memorie van Antwoord op het ontwerp Technische wijziging der Lageronderwijswet een voorstel komt, dat trouwens in de Millioenennota reeds is aangekondigd, om van Rijkswege het vervolgonderwijs niet langer te subsidieeren.

Dit wat het eerste punt betreft.

Het tweede punt, dat ter sprake is gebracht, is dit, dat de geachte afgevaardigden de heeren van Zadelhoff en Bulten

27ste VERGADERING. — 29 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk VA (Dep. van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Minister **de Visser.**)

zich op het standpunt plaatsten, dat de 8½ pct., die voortaan zal moeten betaald worden voor premie voor het pensioen voor de menschen zelf en hun weduwen, al geconverteerd was in de aangenomen bezoldigingsregeling der onderwijzers, en de onderwijzers daarmede bij uitzondering dus niet mogen worden belast.

Ik herinner mij niet, dat ik in een van mijn vroegere redevoeringen mij op dat standpunt geplaatst heb, of dat ik ooit gezegd heb, nu deze salarisregeling is aangenomen, is daarmede uitgemaakt, dat de onderwijzers nooit een premie voor hun pensioen zullen hebben te betalen. Ik herinner mij daar niets van en gelukkig zegt de heer Bulten ook, dat ik dat niet gezegd heb.

De heer **Bulten**: Zooals u het nu zegt, hebt u het niet gezegd.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Dus ik heb mij nooit op het standpunt geplaatst, toen ik de salarisregeling voorstelde, die zoo erg aangevochten is, dat daarin nu al verdisconteerd zou zijn de pensioenpremie voor de menschen zelf en hun vrouwen en kinderen.

Ik zou mij zelfs op een ander standpunt willen plaatsen, nl. dat het aan grooten twijfel onderhevig is of de Kamer op dit oogenblik met dezelfde kleine meerderheid mijn salarisregeling zou accepteeren, als destijds, en of niet velen thans moeten erkennen, dat de salarisregeling, die ik voorstelde, geheel voldoende en naar evenredigheid van de traktementen van andere Rijks- en gemeente-ambtenaren behoorlijk is.

Ik ben in dat opzicht benieuwd naar de nieuwe debatten. Ik wil echter thans reeds zeggen, dat mijn opinie is, dat de salarisregeling van de onderwijzers op het oogenblik van dien aard kan geacht worden te zijn, dat niet bij uitzondering voor hen de premiebetaling voor pensioen moet ten achter blijven, zooals de heeren van Zadelhoff en Bulten meenen, en dat ik het alleronbillijkst zou vinden tegenover de geheele categorie van Rijksambtenaren overigens, omdat daaruit zou moeten worden afgeleid, dat hun traktement zoo goed zou moeten worden geacht tegenover dat van de onderwijzers, dat op hun salaris de 8 pct. premiebetaling wel kan worden gekort, terwijl dat op het salaris van de onderwijzers niet zou geschieden.

Ik zie in dat opzicht, nu ook met de linkerzijde, het debat met moed te gemoet, en het zal mij benieuwen of de linkerzijde nu nog zoo unaniem staat vóór de stelling, die zij toen heeft aanvaard, dat de salarisregeling van de onderwijzers bij het lager onderwijs te laag is.

Wij herinneren ons toch allen, dat de linkerzijde, op enkele leden na, 30 millioen jaarlijks meer had willen geven dan ik voorstelde en de geheele linkerzijde bereid was 16 millioen meer op de salarissen van de onderwijzers toe te leggen.

Nu hebben de heeren van Zadelhoff en Bulten verder gevraagd — en de heer van der Molen heeft er reeds een antwoord op gegeven — of niet deze voordeelige positie voor de onderwijzers in het leven zou kunnen worden geroepen, dat wie vóór 1 Juli 1922 van een woonplaats, die tot de derde klasse behoort, overgaat naar één in de eerste klasse, het traktement van de eerste klasse gemeente zal genieten en bovendien, dat wie wachtgelder is geworden vóór 1 Juli 1922, nog het traktement zal genieten, waarop hij recht zou hebben gehad, als hij geen wachtgelder was geworden, doch in functie was gebleven.

Het spreekt vanzelf, dat deze beider desiderata financieele gevolgen met zich brengen, financieele gevolgen, waarvan de omvangrijkheid op het oogenblik noch door die geachte afgevaardigden, noch door mij vallen te voorzien.

Ik zou mij derhalve aan groote lichtvaardigheid schuldig maken, wanneer ik nu tot de heeren zei: ge kunt er op rekenen, dat dien wachtgelders hetzelfde traktement zal worden toegelegd als zij zouden genoten hebben wanneer zij onderwijzer zouden zijn gebleven.

Ik kan ten hoogste toezeggen, dat ik dit plan, dat niet zoo

(Minister **de Visser e. a.**)

gemakkelijk is en dat tot in de finesses moet worden uitgerekend, eens zal laten narekenen, maar tot welke slotsom die berekening zal leiden, weet ik niet, en dus valt aan een toezegging dienaangaande door mij op dit oogenblik onmogelijk te denken.

De heer van Zadelhoff heeft ook nog gevraagd, of bij de wijziging van het Koninklijk besluit in zake de oudercommissies de gelegenheid zal worden geopend om ook den onderwijzers in die commissies een plaats te geven. Ook een toezegging dienaangaande kan ik niet doen. Het karakter van de oudercommissies zou natuurlijk dientengevolge aanmerkelijk worden gewijzigd en het onderwijzend personeel zou daarin een plaats kunnen krijgen, die niet in de oorspronkelijke bedoeling bij de samenstelling der commissies gelegen heeft. Ook in dit opzicht moet ik mij het antwoord voorbehouden.

De beraadslaging over de Vde afdeeling in het algemeen wordt gesloten.

De onderartikelen 160 tot en met 164 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Bij onderartikel 165 komt tevens in behandeling de **conclusie** van het Verslag der Commissie, in wier handen gesteld zijn de inlichtingen op het adres van O. L. Veerman, hoofd der Leerschool van de Christelijke Kweekschool te Leeuwarden en J. Broekema en 3 anderen, onderwijzers van bijstand aan genoemde school, houdende verzoek om toekenning van een toeslag op hun salaris over 1919 (121).

De conclusie der Commissie luidt:

> „aan Zijne Excellentie den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, onder dankbetuiging voor de door hem ter zake verstrekte inlichtingen, mede te deelen, dat het haar gewenscht voorkomt te bevorderen dat de Kroon gemachtigd worde, die verzoeken tot toepassing van art. 26*novies* van de wet van 14 Juli 1919 (*Staatsblad* n°. 403), die niet vóór 1 Januari 1921 zijn ingediend, alsnog in overweging te nemen en, voor zoover die overweging tot inwilliging mocht leiden, tot de toekenning van verhooging van wedden te besluiten."

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **van der Molen**: Mijnheer de Voorzitter! Deze conclusie behandelt een speciaal geval, dat in wettelijken vorm meer algemeen zal geregeld worden bij het ontwerp van wet, dat bij de Kamer aanhangig is, tot het geven van bevoegdheid aan de gemeentebesturen om toelagen te verleenen voor het geven van onderwijs buiten de gewone schooluren.

Het komt mij ongewenscht voor om deze conclusie nu hier voor een speciaal geval af te doen en ik zou in overweging willen geven om haar te behandelen bij het wetsontwerp, waarvan dezer dagen het Voorloopig Verslag zal verschijnen, wanneer de geheele materie behandeld zal worden.

De **Voorzitter**: Het ontwerp van wet, dat de geachte afgevaardigde bedoelt, n°. 246, strekt ter uitvoering van deze conclusie. Als deze conclusie aangenomen is, zal dit de grondslag zijn voor dit ontwerp van wet.

De heer **Bulten**: Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat de heer van der Molen zich eenigszins vergist. Ik meen, dat dit geval niet precies past op de wet. De wet, die de heer van der Molen bedoelt, gaat over betaling van overuren door de gemeenten aan de onderwijzers. Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof niet, dat dit geval volkomen klopt met hetgeen de heer van der Molen bedoelt.

(van der Molen e. a.)

De heer **van der Molen**: Mijnheer de Voorzitter! Mag ik nog even opmerken, dat het wetsontwerp n°. 346, waarop ik zooeven doelde, bedoelt om in gevallen, die voortvloeien uit artikel 26*novies*, 2de lid, van de wet van 14 Juni 1919, voor onderwijs op uren buiten den gewonen schooltijd vergoeding te geven? De conclusie bedoelt, in het tweede gedeelte in het midden te laten, of de gewenschte machtiging bij een speciale wet dient te worden verleend dan wel door opneming van een post op de begrooting. Het wetsontwerp is er nu en ik geloof, dat wij het beste doen, deze conclusie aan te houden.

De **Voorzitter**: Daar deze conclusie niet urgent is, is er geen bezwaar aan het verlangen van den heer van der Molen te voldoen en wordt mitsdien deze conclusie van de agenda afgevoerd.

De onderartikelen 165 tot en met 191 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 192, luidende:

> „Bijdragen aan vereenigingen, werkzaam in het belang van de lichamelijke opvoeding, f 29 700."

De heer **Scheurer**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch eenige opmerkingen te maken met betrekking tot vereenigingen, werkzaam in het belang van lichamelijke oefening, en wel in het bijzonder de subsidies voor den Nederlandschen Krachtsportbond en den Nederlandschen Boksbond. Dit onderwerp is ook schriftelijk behandeld bij het vierde hoofdstuk der Staatsbegrooting. Daar ging het om een wettelijke strafbepaling in het leven te roepen, waarbij de bokswedstrijden zouden worden verboden. De Minister, die bezig is gegevens te verzamelen, zal nader zijn standpunt bepalen. Zoo luidt het antwoord van den Minister in de Memorie van Antwoord. Ik twijfel er niet aan, of de Minister van Justitie zal weldra komen met zulk een wettelijke strafbepaling voor het houden van bokswedstrijden.

Bij de behandeling van hoofdstuk VA der Staatsbegrooting gaat het om den financieelen steun aan de beoefenaars van dit soort sport. Ik dacht eerst bij hoofdstuk IV hierover een enkel woord te zeggen, maar vond het beter, dit bij hoofdstuk VA te doen, om niet in herhaling te vallen omtrent hetzelfde onderwerp.

Nu is in het Voorloopig Verslag een opmerking gemaakt omtrent deze sport, en wel deze:

> „In het bijzonder drongen zeer vele leden aan op schrapping van de subsidies aan den „Nederlandschen Kracht Sportbond" en aan den „Nederlandschen Boksbond". De jongste excessen bij bokswedstrijden waren een voldoend motief om alles, wat het boksen bevorderen kan, van overheidswege te vermijden."

Daarop hebben wij een antwoord gekregen van den Minister in de Memorie van Antwoord als volgt:

> „Hij is bereid nader te overwegen, of er wel voldoende reden is de bij art. 192 uitgetrokken subsidiën te handhaven. Hij zal dit doen ook afgescheiden van het in het Voorloopig Verslag tegen het subsidie voor den Boksbond aangevoerde motief. Maar het doen ophouden van dergelijke bijdragen aan vereenigingen, die haar geheele bedrijf daarop hebben ingericht, kan bezwaarlijk zonder tijdige waarschuwing geschieden. Reeds daarom is handhaving op de begrooting voor 1923 nog noodig."

M. a. w. zegt de Minister, dat hij uit eigen overweging zal zien te komen tot een wijziging van deze subsidies, maar dat hij ze voor 1923 moet handhaven, omdat de vereenigingen er op gerekend hebben.

Ik lees een bladzijde verder in de Memorie van Antwoord bij de VIIde afdeeling — vooraf wordt er gesproken over leeszalen en volksuniversiteiten in het algemeen — de volgende zinsnede:

(Scheurer.)

> „Binnen de grenzen van hetgeen financieel mogelijk is zal de ondergeteekende voortgaan met de instellingen van kunst en wetenschap, welker hooge roeping juist in dezen tijd van verwildering van geest en gemoed hij ten volle erkent, te steunen."

De hoofdgedachte is dus, dat de Minister zich tot taak stelt en geroepen gevoelt de verwindering van geest en gemoed tegen te gaan. Hij wil dit doen door het steunen van leeszalen en volksuniversiteiten en dus ook door op andere wijze op te treden tegen toestanden, welke de ontwikkeling van geest en gemoed tegengaan. Het is eigenaardig, dat de Minister, nadat hij op die wijze zijn standpunt heeft aangegeven, handhaaft een soort sport, welke inderdaad niet beschouwd kan worden te leiden tot veredeling van geest en verstand van den mensch en waarvan wij eerder moeten aannemen, dat zij leidt tot verwildering van geest en gemoed. Waar de Minister aan den eenen kant het standpunt inneemt van te willen zorgen voor de ontwikkeling van geest en gemoed en van te willen strijden tegen verwildering daarvan, steunt hij aan den anderen kant een sport, die een tegenovergestelde strekking heeft.

Mijnheer de Voorzitter! Niemand zal ontkennen, wie kennis genomen heeft van wat in den laatsten tijd gebeurd is bij de beoefening van de bokssport, dat een dergelijke beoefening van sport leidt tot demoralisatie. Het is eigenaardig, wat ik omtrent de sportbeoefening las in het *Nederlandsch Tijdschrift voor geneeskunde* van 4 Febr. 1922. In dat tijdschrift komt voor een artikel over: „Galenus over sport", door dr. H. J. Lulofs, te Gorinchem. In dit artikel worden weergegeven de gedachten van Galenus, een der groote Grieksche geneesheeren, die in Mei 157 door den opperpriester benoemd werd tot dokter aan de gladiatorenschool te Pergamum. Deze geneesheer heeft, evenals Hippocrates en Celsus gezien, hoe juist de sport in Griekenland leidde tot ontaarding van het volk, en het was juist Galenus, die daartegen krachtig optrad.

In vlammende bewoordingen vuurt hij de jongelui aan een vak te kiezen in wetenschap of kunst en waarschuwt hen voor een schijnberoemdheid, die vooral uitgaat van het wreede, onzinnige spel der emotie, uitgevoerd door vetgemeste, zich afbeulende monsters zonder hersens en heldhaftigheid. En verder zeide hij:

> „Het meerendeel der sporten bewerkt het tegendeel, maakt loom, slaperig en traag van intellect en vooral de ijver voor het worstelen brengt meer vetlijvigheid dan goede training; velen worden daarbij zóó dik, dat zij met moeite ademen. Zulke wezens kunnen nooit goede veldheeren worden, laat staan opzichters over werkzaamheden; iedere taak kan men eerder aan varkens dan aan zulke schepsels opdragen."

Zoo treedt Galenus op, met kracht en welsprekendheid, gesteund door Hippocrates, tegen de ontaarding door bokssport en athletiek. De schrijver eindigt zijn artikel met deze woorden:

> „Objectief gaf ik Galenus' denkbeelden, in hun duidelijkheid verlangden zij geen commentaar. Een vergelijken met onze dagen lijkt haast te goedkoop. De overeenkomst in sport en haar beoefening sinds Marcus Aurelius en Commodus met die van heden is treffend, ook in de driften voor den wedstrijd bij deelnemers en belangstellenden: dàt was en is veelal het doel,... de dood tevens bij jongeren van sympathie voor intellectueel en aesthetisch genot..... Het lichaam verliest spoedig zijn bloei — de mooiste tijd van voorbereiding tot iets superieurs bleef ongebruikt — snel ouder geworden, kijkt men naar den voetbal, het racket is al krom getrokken, om den boks-ring heen wordt men weggegruweld... de geest bleef leeg, articiteit latent.
>
> Gymnastiek en sport zijn nuttig en edel, maar verstand of kunstzin eischen zij niet. Soms wint het beest... zou Galenus zeggen."

(Scheurer e. a.)

Wij zien, dat er in den tegenwoordigen tijd op het gebied van de sport een ontaarding is ingetreden, die inderdaad eischt, dat ook van Regeeringswege krachtig wordt opgetreden tegen zulk een spel, dat eer dierlijk kan genoemd worden en slechts kan leiden tot verwildering en ontaarding van ons volk. Doch niet alleen dit. Het spel is ook zeer gevaarlijk. In een ander nummer van hetzelfde tijdschrift, dato 14 October, bespreekt dr. Frenkel een artikel in de *Deutsche Zeitschrift für die gesammte gerichtliche Medizin*, waarin hij mededeelt drie gevallen, die hem bekend geworden zijn in den loop van een half jaar, waarin het boksen den dood ten gevolge had. Niet alleen dus uit een oogpunt van verwildering, maar ook uit een oogpunt van gevaar hebben wij hier met een sport te doen, die krachtig dient te worden bestreden. Wij zien dan ook gelukkig, dat verschillende gemeenten in den lande bokswedstrijden verboden hebben: Amsterdam, Delft, Groningen e. a. Haast elken dag vernemen wij opnieuw van plaatsen, die denzelfden maatregel hebben genomen. Ik zou dan ook gaarne zien, dat de Minister dezen post van zijn begrooting zou verwijderen. Ik kan mij niet voorstellen, dat een Minister van Onderwijs, die aan den eenen kant beweert te willen opkomen voor de geestelijke en lichamelijke belangen van ons volk, aan den anderen kant door een subsidie, hoe klein ook, een krachtsport zou willen subsidieeren, die een tegenovergesteld gevolg heeft. Om deze redenen wensch ik een amendement in te dienen, Mijnheer de Voorzitter, dat ik op uw bureau deponeer.

De **Voorzitter:** Door de heeren Scheurer, Beumer, H. Colijn, Rutgers, Duymaer van Twist, A. Colijn, van den Heuvel, Heukels, Smeenk en Schouten is een amendement ingediend, strekkende om onderartikel 192, groot f 29 700, te verminderen met f 400.

Ingediend door meer dan 5 leden, maakt dit amendement een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **de Visser,** Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb voor een groot deel met instemming de rede van den geachten afgevaardigde gehoord, vooral, waar in de laatste weken ruchtbaar is geworden tot welke degoutante uitersten men op dit gebied langzamerhand komt. Daarom voel ik er wel voor, om aan dergelijke vereenigingen, wanneer zij op die manier blijven werken, het subsidie niet langer toe te staan. Maar nu is een schaduwzijde van de redevoering van den geachten afgevaardigde en van zijn amendement, dat hij in dit opzicht twee vereenigingen over een kam scheert. De juistheid daarvan kan ik niet erkennen met het oog op de inlichtingen, die ik heb ontvangen.

Ik geloof, dat in dit opzicht de Kracht Sportbond een andere positie inneemt en een anderen werkkring heeft dan de Boksbond. In het Voorloopig Verslag is dan ook alleen het subsidie aan den Boksbond bestreden, terwijl aan den Nederlandschen Kracht Sportbond geen enkel woord is gewijd. Ik zou daarom der Kamer in overweging willen geven, den Nederlandschen Kracht Sportbond zijn subsidie van f 200 te laten. Wanneer dan de geachte afgevaardigde zijn amendement wil terugnemen of wijzigen in dien zin, ben ik bereid, om, met het oog vooral op de ervaring van de laatste weken, het subsidie aan den Nederlandschen Boksbond van de begrooting te nemen.

De heer **Scheurer:** Mijnheer de Voorzitter! In het Voorloopig Verslag zijn beide sportvereenigingen, de Ned. Kracht Sportbond en de Ned. Boksbond genoemd. Waar echter de Minister zegt, bezwaar te hebben aan den Nederlandschen Kracht Sportbond het subsidie van f 200 niet te verstrekken, maar hij bereid is, den post van f 200 voor den Boksbond terug te nemen, wil ik mijn amendement in dien zin wijzigen, dat ik de f 200 van den Nederlandschen Kracht Sportbond terugneem. Hoewel ik het met de beschouwingen van den Minister niet eens ben, wil ik mij op het oogenblik bepalen tot den Boksbond en dus wijzig ik mijn amendement in dien zin, dat in plaats van f 400 wordt gelezen f 200.

(Voorzitter e. a.)

De **Voorzitter:** De heer Scheurer deelt mede, dat hij, mede namens zijn medevoorstellers, het amendement in dien zin wijzigt, dat het thans strekt om onderartikel 192 te verlagen met f 200.

Neemt de Regeering het aldus gewijzigde amendement over?

De heer **de Visser,** Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb geen bezwaar, om het amendement in dien vorm over te nemen.

Aangezien het amendement van den heer Scheurer door de Regeering is overgenomen, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De **Voorzitter:** Mag ik thans den voorzitter van de Commissie van Rapporteurs verzoeken, het oordeel der Commissie van Rapporteurs mede te deelen over de Regeeringswijziging?

De heer **van Wijnbergen,** voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Tegen de Regeeringswijziging bestaat bij de Commissie van Rapporteurs geen bezwaar.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het gewijzigd onderartikel 192, thans uitgetrokken tot een bedrag van f 29 500,. wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderartikelen 193 tot en met 196 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 197, luidende:

> „Subsidiën aan organisatiën, die eene inrichting exploiteeren tot ontwikkeling van de schoolvrije jeugd, f 42 500."

De heer **Schouten:** Mijnheer de Voorzitter! Het vorige jaar werd door ons voorgesteld, dit artikel met f 30 000 te verminderen. Blijkens de over dat amendement gehouden stemming werd ons standpunt buiten onzen kring bijna niet gedeeld. Ditmaal zal door ons geen amendement worden voorgesteld, doch willen wij ons bepalen tot de verklaring, dat onze zakelijke bezwaren tegen dit subsidie dezelfde zijn gebleven. Aan het werk voor en onder de schoolvrije jeugd kennen wij groote waarde toe; in de kringen, die ons het naast staan, wordt aan en voor dit werk — zooals bekend kan zijn — zeer veel gedaan, maar de meesten onzer achten de nadeelen, verbonden aan een subsidieering van dit werk, grooter dan de daarvan te verwachten voordeelen en zij zijn van oordeel, dat voortschrijding op den weg van subsidieverleening dit werk zelfs zou kunnen schade.

Wij wenschen ditmaal de Kamer een stemming te besparen, doch vrijwel onze geheele groep wil geacht worden te hebben tegengestemd en zij behoudt zich haar volle vrijheid voor in de toekomst het dan wenschelijke te doen, om te komen tot vermindering, eventueel schrapping van dit subsidie.

De beraadslaging wordt gesloten en onderartikel 197 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Onderartikel 198 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 199, luidende:

> „Bijdragen in het belang van het onderwijs aan kinderen, die uit maatschappelijke oorzaak niet in staat zijn, geregeld en met vrucht het gewone onderwijs te volgen, f 64 360."

(van Wijnbergen e. a.)

De heer **van Wijnbergen:** Mijnheer de Voorzitter! Ik behoef niet uiteen te zetten het nut van onderwijs aan schipperskinderen, maar ik zou den Minister gaarne een vraag doen.

In de Memorie van Antwoord lees ik:

> „Door ondergeteekende is destijds afwijzend beschikt op een verzoek van genoemde vereeniging — de R.-K. Schoolvereeniging St. Nicolaas, te Rotterdam — om Rijkssteun in de bouwkosten van eene school voor schipperskinderen met internaat te Brielle."

Ik begrijp dat standpunt, maar ik meen, dat gebleken is, dat in Brielle een kazerne is vrijgekomen, en dat er overleg is gepleegd met de Ministers van Financiën en van Oorlog, over de bestemming, die aan die kazerne zou moeten worden gegeven. Het is, meen ik, gebleken, dat die kazerne voor verschillende doeleinden kan worden gebruikt, en dat die o. a. zou kunnen worden dienstbaar gemaakt aan de hierbedoelde school.

Ik zou aan den Minister willen vragen, of hij hieromtrent eenige mededeeling zou kunnen doen, en ik zou het op hoogen prijs stellen, als op die wijze zonder veel kosten het zoo noodige schoolgebouw zou kunnen worden gevonden.

De heer **de Visser,** Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb bij de behandeling van de vorige begrooting reeds medegedeeld, dat de toestand van de school te Brielle, die het hier betreft, werkelijk voorziening vereischt, en dat zij niet kan blijven op de plaats, waar zij thans bestaat. Nu is mij eenigen tijd geleden ter oore gekomen, dat het bestuur van die school had vernomen, dat de kazerne aldaar zou leegkomen, en dat het bestuur die plaats zeer gunstig leek voor de bedoelde school.

Ik heb nu daaromtrent overleg geopend met mijn ambtgenoot van Oorlog, maar terwijl die onderhandelingen liepen, zijn de gebouwen, wat het toezicht betreft, bij Financiën overgegaan.

Nu heb ik dezer dagen het volgende schrijven van den Minister van Financiën ontvangen:

> „Onder terugzending van de bijlagen van den i.m. vermelden tot Onzen Ambtgenoot van Oorlog gerichten brief, heb ik de eer Uwe Excellentie mede te deelen, dat thans door mijn Departement de beschikking is verkregen over de geheele kazerne „den Doele" te Brielle. Zooals Uwe Excellentie uit Zijn brief dd..... bekend is, heeft onze genoemde Ambtgenoot nog niet vrijgegeven het commandantshuis, mede door de schoolvereeniging „Sint Nicolaas" in gebruik gevraagd; hieromtrent raadpleeg ik nader het Departement van Oorlog.
>
> Thans zal de overweging kunnen volgen of en in hoeverre van de kazerne „den Doele" lokalen aan deze schoolvereeniging zouden verhuurd kunnen worden, althans nadat zal zijn gebleken, dat er ten behoeve van eenigen tak van 's Rijks dienst niet over behoeft te worden beschikt.
>
> Zooals aan Uwe Excellentie reeds bekend zal wezen, zijn van deze kazerne reeds verschillende lokalen verhuurd, nl. 13 aan de vereeniging de Vakschool voor Brielle en omstreken en 1 lokaal aan het bestuur der Christelijke school, beide te Brielle, terwijl het niet uitgesloten is, dat ook het ambachts- en meisjesonderwijs behoefte aan meerdere kazernelocaliteit zal hebben."

De geachte afgevaardigde ziet hieruit, dat ik met betrekking tot deze zaak diligent ben en ik hoop, dat er ten minste nog eenige localiteiten van deze kazerne voor de school zullen overblijven.

De beraadslaging wordt gesloten en onderartikel 199 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderartikelen 200 tot en met 204 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

(van de Bilt e. a.)

Beraadslaging over onderartikel 205, luidende:

> „Uitgaven ten behoeve van de Brusselsche school, f 20 000."

De heer **van de Bilt:** Mijnheer de Voorzitter! Op de vorige begrooting is voor de Nederlandsche school in Brussel een vrij aanzienlijk bedrag, f 120 000, gestemd, om die school geheel naar de eischen des tijds te kunnen inrichten.

Op deze begrooting vinden we een post van f 20 000 voor die school. Op die school gaan 80 leerlingen, er zijn 5 leerkrachten, behalve de vakonderwijzer voor Fransche conversatie en de vakonderwijzeres voor nuttige handwerken.

De Minister heeft bezwaar geopperd om op deze school ook Vlaamsche kinderen toe te laten en mijns inziens volkomen te recht. Wij weten dat tegen 's Ministers geste bezwaar is gemaakt. Zij, die bezwaar maakten tegen dien maatregel, gingen blijkbaar uit van de gedachte, dat de Hollandsche cultuur moest gebracht worden onder de Vlamingen. Het werd voorgesteld als een stuk Nederlandsch belang. Mijnheer de Voorzitter! Och, ik geloof niet dat de Vlamingen onze cultuur zoo noodig hebben. Ik acht hen best in staat om zelf voor die cultuur te zorgen. Ik kan verstaan, dat de Regeering iets doet om den Hollandschen geest onder de Hollandsche kinderen in den vreemde te houden, maar verder moet zij dan ook niet gaan; ze moet geen propaganda gaan voeren. En dan, Mijnheer de Voorzitter, de consequentie van deze dingen mag men toch ook wel eens onder de oogen zien. Als de Regeering groote bedragen uitgeeft voor Hollandsch onderwijs aan Hollandsche kinderen in België, moet zij. consequent blijvend, er ook niet tegen opzien om insgelijks flinke sommen beschikbaar te stellen voor Hollandsche kinderen in andere landen.

Mijnheer de Voorzitter! In het Ruhrgebied, in Aken, in Keulen en omgeving, zitten duizenden Hollandsche arbeiders, reeds van vóór den oorlog. Ook die hebben kinderen. Maar daar zijn geen Hollandsche scholen. De kinderen gaan op de Duitsche scholen, waar zij het voorrecht hebben — althans in een drietal plaatsen die ik bezocht — dubbel schoolgeld te mogen betalen, omdat zij Hollanders zijn.

Als hier geld gevraagd wordt om ook Belgische kinderen te laten profiteeren van Hollandsch gesubsidieerd onderwijs, dan, Mijnheer de Voorzitter, is er alle recht om ook gesubsidieerd Hollandsch onderwijs te vragen voor Hollandsche kinderen in Duitschland. En, Mijnheer de Voorzitter, als hier voor Brussel met ruime hand gegeven wordt — ondanks onzen financieelen toestand — dan zal deze Kamer, wil ze consequent zijn, zeker niet een belangrijk subsidie kunnen onthouden aan de veel talrijker Hollandsche kinderen, die ik noemde, en die, ik weet het door mijn herhaalde bezoeken daar, het ook zeer op prijs zullen stellen.

Ik hoop de heeren, zoo noodig, voor de consequentie te stellen, Mijnheer de Voorzitter, als de Minister zegt: Het is nu voor Brussel mooi genoeg, ik geef niet meer, — dan geef ik hem volkomen gelijk. Ik breng hem gaarne hulde, dat hij zich schrap heeft gezet tegen den aandrang om de school nog uit te breiden. Ik zal niet tegen dezen post stemmen, maar zal dat wel doen tegen iedere verhooging er van.

De heer **de Visser,** Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Ik wil gaarne antwoorden op het betoog van den geachten afgevaardigde den heer van de Bilt. Ik kan mij begrijpen, dat de geachte afgevaardigde ten opzichte van de streken in Duitschland, waar zich Hollandsche arbeiders hebben gevestigd, voor wier onderwijs niets wordt gedaan, bij wijze van tegenstelling afkeurt wat ik voor Brussel doe.

Er is echter tusschen beide een onderscheid, waarop de geachte afgevaardigde met geen enkel woord den nadruk heeft gelegd, en dat onderscheid is dit.

Te Brussel bestond reeds jarenlang een bijzondere school van Nederlanders, die zich daar hebben gevestigd. Die school heeft zich zelf altijd geholpen, niettegenstaande de ongun-

27ste VERGADERING. — 29 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk VA (Dep. van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Minister **de Visser.**)

stige tijdsomtandigheden, totdat eindelijk onder het Kabinet-Heemskerk door den Minister van Buitenlandsche Zaken de Marees van Swinderen een post voor deze school op de begrooting is gebracht.

Wij hebben hier dus niet te doen met een nieuwe vestiging, zooals het geval zou zijn, wanneer op het oogenblik een subsidie voor een of andere inrichting in Duitschland werd gevraagd, maar met een onderwijsinrichting ten behoeve van Nederlanders, die al jaren bestond, en die zich zelf altijd geholpen had.

Daarom heeft men destijds gezegd: laat ons voor die school een subsidie op de begrooting brengen en toen is, zonder dat iemand zich er tegen verklaarde, een bedrag voor die school op de begrooting van Buitenlandsche Zaken gebracht.

In later tijd heeft de Minister van Buitenlandsche Zaken verzocht, dat die post van zijn begrooting op de mijne zou worden overgebracht, en ik heb dat ten slotte goedgevonden onder deze voorwaarde, dat die school beschouwd zou blijven als een verlengstuk van het Nederlandsch onderwijs, en dat zij niet in de eerste plaats zou beschouwd worden als een buitenlandsche school, gesubsidieerd door de Nederlandsche Regeering, omdat wij dan de consequenties van de te volgen lijn financieel niet zouden kunnen overzien. Dit moest te meer, omdat die school geen onderwijzers kon krijgen, indien zij niet vielen onder de pensioenbepalingen van de Nederlandsche wet.

Dat die school als verlengstuk van het Nederlandsch onderwijs te beschouwen is, blijkt ook hieruit voldoende, dat zij staat onder de Nederlandsche inspectie; de inspecteur uit het westelijk deel van Noordbrabant bezoekt die school geregeld.

Wij hebben hier dus te doen met een geheel exceptioneel geval.

Bij de regeling, welke ik nu getroffen heb, ben ik er echter op bedacht geweest, dat wij niet in de positie zouden komen, om ten slotte het Belgisch budget van onderwijs te verlichten, ten koste van het Nederlandsche budget van onderwijs. Dit nu zou het geval geweest zijn, wanneer men onbeperkte vrijheid had gegeven voor toelating van niet Nederlandsche kinderen. Er is hier te lande daarvoor een beweging ontstaan en er is gezegd: waarom laat gij ook niet ongelimiteerd niet Nederlandsche kinderen toe? Maar dan zou de moeilijke positie zijn gekomen, dat wij de Nederlandsche begrooting van Onderwijs bovenmate hadden verzwaard. Daarom moest daartegen oogenblikkelijk een rem worden aangelegd.

Nu heb ik na lang overleg met het schoolbestuur van de school te Brussel eindelijk deze beperking getroffen, dat als regel alleen Nederlandsche kinderen zullen worden toegelaten, en dat alleen ingeval er beschikbare plaatsruimte overbleef, Vlaamsche kinderen en ook anderen kunnen worden toegelaten, en dat tevens een maximum aantal leerlingen van meet af aan zal worden vastgesteld. En eindelijk werd bepaald, dat, wanneer vandaag of morgen een Nederlandsche familie in Brussel zich neerzet, wier kinderen aan die school behoefte hebben, in een dergelijk geval, wanneer het gelimiteerd aantal leerlingen daardoor zou worden te boven gegaan of er geen plaats voor die kinderen in een bepaalde klasse zou zijn, alsdan kinderen van Vlaamsche ouders hun plaats ten bate van die kinderen van Nederlandsche ouders zouden moeten inruimen.

Door die bepalingen meen ik voldoende waarborgen te hebben getroffen, dat het subsidie, dat wordt verleend, niet verhoogd zal worden, en dat te gelijk aan het beginsel zal kunnen worden vastgehouden, dat het hier alleen betreft eigenlijk Nederlandsch onderwijs en niet meer.

De beraadslaging wordt gesloten en onderartikel 205 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderartikelen 206 tot en met 214 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De beraadslaging wordt verdaagd tot den volgenden dag.

Mejuffrouw **van Dorp** brengt namens de Commissie voor de Verzoekschriften de volgende Verslagen uit:

In handen Uwer Commissie zijn gesteld de volgende adressen:

I. een, van W. Hey en P. B. Fontaine, vischmeelfabrikanten, te Rotterdam. Adressanten verzoeken schadeloosstelling op grond, dat zij reeds vóór 1918 een fabriek van vischmeel in werking hadden en andere fabrikanten, die vóór dien niet in dat bedrijf bezig waren, overeenkomsten met de Regeering hebben besloten en groote bedragen aan schadeloosstelling ontvangen hebben, terwijl zij zelf, naar zij zeggen, tegengewerkt zijn.

Aangezien adressanten zelf niet beweren eenige overeenkomst met de Regeering gesloten te hebben of door de Regeering aangemoedigd te zijn geworden tot het fabriceeren van vischmeel, komt het der Commissie voor, dat de adressanten niet aannemelijk hebben gemaakt, dat billijkheidsgronden voor een aan hen toe te kennen schadeloosstelling spreken en stelt zij voor, ten aanzien van dit adres over te gaan tot de orde van den dag;

II. een, van H. H. Meertens, lid van den gemeenteraad en lid van Provinciale Staten van Limburg, te Margraten. Adressant beklaagt zich over handelingen van den burgemeester en de vorderingscommissie, op 10, 15 en 16 Januari 1919 bij gelegenheid van een opvordering van vee gepleegd jegens hem en zijn huisgenooten. De vordering werd ten slotte niet doorgezet, daar volgens adressant de kapitein der marechaussee verdere assistentie weigerde. Men zou adressants huisgenooten in zijn afwezigheid met vuurwapens bedreigd hebben. Adressant verzoekt vergoeding der moreele en financieele schade.

Waar door adressant echter geen enkele handeling wordt gesteld, waaruit schade voor hem kan zijn voortgevloeid, stelt de Commissie voor, ten aanzien van dit adres over te gaan tot de orde van den dag;

III. een, van de Coöperatieve Veevoederfabriek Zeeland en West-Brabant, te Goes. Adressante behoort tot die categorie veevoederfabrieken, welke vermeld worden in het verslag van 22 December 1920 der Bijzondere Commissie i. z. de bereiding van veevoeder uit afvalproducten, (benoemd ingevolge de aanneming der motie van den heer de Savornin Lohman, op 1 Maart 1920) en welke wel is waar de sluiting van een contract met de Regeering hadden voorbereid en een voorloopig contract met den adviseur van den Minister gesloten, maar nog niet de handteekening van den Minister hadden verkregen op dat contract. Adressante wordt in dat verslag als zoodanig met name genoemd en legt een overeenkomst, gedateerd 30 November 1918, met den adviseur van den Minister gesloten en door dezen onderteekend, in afschrift over.

De Minister van Landbouw heeft in de debatten van 5 en 10 Maart 1920 ten aanzien van deze fabrieken o. a. gezegd:

> „Ik zou het buitengewoon hard vinden om eenvoudig te zeggen: omdat de handteekening van den Minister ontbreekt, krijgt gij niets."

De Commissie overweegt in haar verslag o. a., dat het onweersprekelijk bewijs geleverd is, dat door de bedoelde fabrieken maatregelen ter uitvoering van de veevoederproductie uit afvalproducten met des Ministers medeweten en onder zijn goedkeuring en voor een deel zelfs op zijn aandringen zijn genomen en dat derhalve de moreele plicht van schadevergoeding op den Staat rust.

In de Memorie van Toelichting tot het wetsontwerp tot aanvulling en verhooging van de Landbouwbegrooting voor het dienstjaar 1919 met 6½ millioen ter dekking van het nadeelige saldo, voortvloeiende uit de bereiding en verkoop van Regeeringswege van veevoeder uit afvalproducten (wet van 19 Maart 1921, *Staatsblad* 618), zegt de Minister dan ook:

(van Dorp.)

„Dat sommige industrieelen, vooruitloopende op de verwachte goedkeuring in het belang van den Staat uitgaven gedaan en werkzaamheden verricht hebben, waarvoor een tegemoetkoming hun wel billijkerwijs niet zal kunnen worden onthouden."

Bij schrijven van 25 Februari 1920, in afschrift door adressante overgelegd, hadden dan ook de Landsadvocaat en de adviseur ten deze van Zijn Excellentie den Minister, belast met het algemeen beheer, zich bereid verklaard, onder voorwaarde, dat adressante zou berichten niet de ontvangst van dat bedrag definitief met den Staat te hebben afgerekend en afstand te doen van alle verdere aanspraken ten deze, aan den Minister voor te stellen aan adressante f 130 317,06 met rente ad 6 pct. uit te betalen, nadat de gelden daartoe uit het aanhangige begrootingsvoorstel eventueel zouden beschikbaar komen.

Na aanneming van het begrootingsontwerp heeft de Minister echter gedifficulteerd een schadevergoeding uit te betalen en laatstelijk bij schrijven van 7 April 1922, n°. 2630 I, afdeeling Comptabiliteit, aan adressante bericht, dat hij, in overeenstemming met het gevoelen van de Commissie van Advies voor Crisisaangelegenheden, van oordeel was, dat er geen aanleiding was, een uitkeering uit 's Rijks kas te verleenen en dat hij dus niet bereid was, de toekenning van zoodanige uitkeering te bevorderen.

Adressante wendt zich nu tot de Kamer met verzoek, dat haar alsnog schadeloosstelling zal worden toegekend.

Daar het der Commissie niet duidelijk is geworden, welke gronden den Minister bewogen hebben, af te wijken van de in het verslag der Commissie en in de Kamerdebatten geuite opvatting, zou de Commissie er prijs op stellen, nader te vernemen op welke gronden de weigering van den Minister berust.

Zij stelt daarom voor, dit adres te verzenden aan den Minister van Landbouw, met verzoek om nadere inlichtingen;

IV. een, van J. J. van Lingen, te den Haag. Adressant heeft zich sedert October 1915 beziggehouden met het samenstellen van een goed voedermeel voor veevoeder. Dit is hem, naar hij mededeelt, ook gelukt en hij heeft sedert 1 Augustus 1917 een fabriek tot fabricage van dit voeder in werking gehad.

Deze fabriek is moeten stopgezet worden, doordat aan adressant de aardappelschillen, die zijn grondstof waren, door de commissie-van Calcar verder onthouden werden. Adressant verzoekt nu om een schadeloosstelling.

Hoewel de Commissie meent te moeten betreuren, dat bestaande fabrieken door de commissie-van Calcar te gronde zijn gericht, en het ook duidelijk is, dat adressant moreel onder deze handelswijze geleden heeft, komt het haar toch voor, dat van een schadevergoeding in dezen geen sprake kan zijn; daargelaten toch, of billijkheidsgronden hiervoor zouden spreken, wanneer adressant schade kon aantoonen, blijkt van een dergelijke schade niet, daar adressant zelf verklaart, dat hij het eerste jaar verlies heeft geleden en zijn winsten dus slechts in zijn verwachting hebben bestaan. Maar ook wanneer adressant wel schade kon aantoonen, meent de Commissie, dat moeilijk van vergoeding sprake zou kunnen zijn, waar adressant geheel op eigen risico een onderneming op touw

(van Dorp e. a.)

zette, waarvan hij, gegeven de abnormale tijdsomstandigheden, het risquante moest inzien.

Op deze gronden stelt de Commissie voor, ten aanzien van dit adres over te gaan tot de orde van den dag;

V. twee, van de firma gebrs. van den Heuvel, te Loon op Zand. Adressante beklaagt zich over het feit, dat door het Rijkskantoor voor Huiden en Leder bij de opheffing van dat kantoor met sommige firma's, ter zake der afrekening, getransigeerd is, terwijl zij zelf onmiddellijk het geheele verschuldigde bedrag voldaan had. Zij wenschte op denzelfden voet behandeld te worden als geschied is met die andere firma's, en verzoekt daarom om restitutie van het verschil.

De Commissie wenscht de vraag in het midden te laten, of het genoemde Rijkskantoor juist handelde, toen het zonder absolute noodzakelijkheid verschillende firma's verschillend behandelde, maar is van oordeel, dat er geen grond kon bestaan, een rechtmatiglijk verschuldigde betaling weer teniet te doen.

Zij stelt mitsdien de Kamer voor, te dezer zake over te gaan tot de orde van den dag;

VI. een, van den raad der gemeente Kerkrade. In adressants gemeente worden huizen gebouwd door een bouwvereeniging, genaamd „Spekholzerheide". Bij Koninklijk besluit van 4 September werd de gemeente verplicht vóór 1 October aanstaande uitvoering te geven aan art. 34 der Woningwet, door de benoodigde voorschotten toe te zeggen aan de bovengenoemde bouwvereeniging.

De gemeente meent echter, dat de administratie der genoemde bouwvereeniging niet in orde is en dat deze te veel metselsteenen heeft gebruikt. Ten gevolge daarvan heeft de inspecteur der volksgezondheid te Maastricht een onderzoek ingesteld. De gemeente beklaagt zich er nu over, dat haar wel de conclusie van het rapport is toegezonden, maar geen afschrift.

De raad der gemeente is in die omstandigheden weigerachtig tot voorschotverhooging over te gaan.

Daar de Commissie het op prijs zou stellen, nader omtrent het standpunt van den Minister te dezer zake te worden ingelicht, stelt zij de Kamer voor, dit adres te verzenden aan den Minister van Arbeid, met verzoek om nadere inlichtingen.

De Kamer vereenigt zich achtereenvolgens met de voorgestelde conclusies.

De heer **Scheurer** brengt verslag uit namens de Commissie, in wier handen zijn gesteld de:

Verslagen der Algemeene Rekenkamers in Nederland en in Nederlandsch-Indië, bedoeld in artikel 79 der Indische Comptabiliteitswet, over 1920. (177), en de

Verslagen der Algemeene Rekenkamer, bedoeld in art. 36 der Surinaamsche en artikel 36 der Curaçaosche Comptabiliteitswet over het jaar 1920 (186).

Deze Verslagen zullen worden gedrukt en rondgedeeld.

De vergadering wordt gesloten.

28ste VERGADERING. — 30 NOVEMBER 1922.

Mededeeling van ingekomen stukken. — Verlenging termijn wetsontwerp.

28ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 30 NOVEMBER 1922.

(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Ingekomen: 1°. een bericht van een lid; 2°. een ontwerp van wet; 3°. missives van de Eerste Kamer der Staten-Generaal; 4°. intrekking van een ontwerp van wet; 5°. verzoekschriften; 6°. een motie; 7°. een telegram; 8°. een drukwerk. — Verlenging van den termijn voor het uitbrengen van een Verslag over een ontwerp van wet. — Verslag uitgebracht over een verzoekschrift. — Voortzetting der behandeling en aanneming van hoofdstuk V*A* der Staatsbegrooting voor 1923. — Avondvergadering: Voortzetting der behandeling van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor 1923.

Voorzitter: de heer **Koolen.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 84 leden: te weten: de heeren Scheurer, van de Bilt, Beumer, Bakker, van Sasse van Ysselt, Ament, Bulten, Wintermans, Kersten, Weitkamp, Ebels, van den Heuvel, van Wijnbergen, Moerel, Visscher, Bierema, Smeenk, Hugenholtz, Snoeck Henkemans, van Zadelhoff, Suring, van Voorst tot Voorst, Fleskens, Schaper, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Dresselhuys, Kleerekoper, Deckers, Duymaer van Twist, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Knigge, van Braambeek, Schouten, Heukels, J. ter Laan, mejuffrouw van Dorp, de heeren van Dijk, Engels, de Wilde, Albarda, van Gijn, Rutgers van Rozenburg, Gerretson, van Boetzelaer van Dubbeldam, Krijger, Braat, Marchant. Ter Hall, Bongaerts, Staalman, K. ter Laan, Vliegen, Visser van IJzendoorn, Feber, mejuffrouw Katz, Hermans, Zijlstra, van Rijckevorsel, Rutgers, van den Tempel, IJzerman, mejuffrouw Westerman, de heeren Rutten, Nolens, Fruytier, van Schaik, Hiemstra, mevrouw Bronsvelt—Vitringa, de heeren H. Colijn, Lovink, Tilanus, Michielsen, Oud, Schokking, A. Colijn, van der Voort van Zijp, de Boer, Boon. Gerritzen, van der Waerden, van Vuuren, Wijnkoop en Ketelaar,

en de heeren Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen en van Waterstaat.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. een bericht van verhindering van den heer Troelstra, wegens ongesteldheid.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen;

2°. een Koninklijke Boodschap ten geleide van een ontwerp van wet (en bijlage) tot wettelijke voorziening naar aanleiding van de opheffing van het Ministerie van Landbouw, Nijverheid en Handel.

Dit ontwerp van wet, hetwelk met de daarbij behoorende stukken reeds is gedrukt en rondgedeeld, zal worden gezonden aan de afdeelingen;

3°. twee missives van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, houdende kennisgeving, dat zij zich heeft vereenigd met haar door de Tweede Kamer toegezonden voorstellen van wet.

Deze missives, welke betrekking hebben op de ontwerpen van wet, aangenomen door de Eerste Kamer in haar vergadering van 29 dezer, worden voor kennisgeving aangenomen;

4°. een missive van den Minister van Binnenlandsche Zaken, Voorzitter van den Raad van Ministers, houdende intrekking van het wetsontwerp tot wijziging van wetten, die den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel met name noemen.

Deze missive zal worden gedrukt en rondgedeeld;

5°. de volgende verzoekschriften:

een, betreffende de voorgestelde vermindering van den op hoofdstuk V*A* der Staatsbegrooting voor 1923 voorkomenden post, houdende toekenning van subsidie aan orkesten, van den voorzitter en de secretaresse, namens de Vereeniging „Het Utrechtsch Stedelijk Orchest";

twee, betreffende het ontwerp van wet tot wijziging der Lager-onderwijswet 1920, van den voorzitter en den secretaris, namens de Plaatselijke Commissie van Toezicht op het lager onderwijs te Utrecht, en van P. Mol sr. e. a., allen te Hoogkarspel;

een, betreffende de voorgenomen herclassificatie der gemeenten, in verband met de salarisregeling van het Rijkspersoneel, van G. Berkhoff e. a., allen ambtenaren van verschillende diensten te Diepenveen;

een (telegrafisch), uit Batavia, geteekend Carpentier Alting, houdende bezwaar tegen de continuatie der productenbelastingen in Nederlandsch-Indië in 1923.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën;

6°. een, op de vergadering van het comité van actie tegen de onderwijsverslechtering te Rhenen aangenomen motie, betreffende het ontwerp van wet tot wijziging der Lager-onderwijswet 1920.

Dit stuk wordt voor kennisgeving aangenomen;

7°. een telegram uit Arnhem, geteekend Louis de Leeuw en Jan van Gijn, houdende mededeeling, dat de Vereeniging van orkestleden der Arnhemsche Orkestvereeniging haar instemming betuigt met het aan de Kamer gezonden adres van den Nederlandschen Toonkunstenaarsbond.

Dit stuk wordt voor kennisgeving aangenomen;

8°. van den Minister van Koloniën het vervolg-verslag van de Alcoholbestrijdings-commissie.

Dit drukwerk zal worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

B. dat de Commissie van Rapporteurs voor het voorstel van wet van den heer Sannes e. s. tot aanvulling van de Invaliditeitswet (278) binnen den bij art. 32 van het Reglement van Orde bepaalden termijn, welke heden verstrijkt, niet met haar Verslag gereed kan zijn. Zij verzoekt, den

(Voorzitter.)

bedoelden termijn te willen verlengen tot 7 December a.s.
Ik stel voor, dit verzoek in te willigen.

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van het ontwerp van wet tot **vaststelling van hoofdstuk VA (Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2).**

De heer **van Wijnbergen**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, brengt het volgend Verslag uit:

In handen der begrootingscommissie voor hoofdstuk VA is gesteld een verzoekschrift van de Vereeniging „Het Utrechtsch Stedelijk Orchest", gevestigd te Utrecht, houdende mededeeling, dat adressante met groote bezorgdheid kennis heeft genomen van het door den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen nader gedaan voorstel om den post subsidie voor orkesten voor 1923 alsnog met f 30 000 te verminderen, waardoor de exploitatie van genoemd orchest ten zeerste zou worden bemoeilijkt.

Uw Commissie stelt voor, dit adres neder te leggen ter griffie, ter inzage van de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

Aan de orde is de beraadslaging over de VIIde afdeeling (*Kunsten en Wetenschappen*) in het algemeen.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, den spreektijd bij deze beraadslaging te bepalen op ten hoogste een kwartier voor elken spreker.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Ter Hall**: Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij vergund, een enkel woord te zeggen. Ik lees in de Memorie van Antwoord op blz. 26:

> „Bij nadere overweging acht de ondergeteekende het intusschen om redenen van bezuiniging noodig op dit artikel nog een bedrag van f 30 000 te schrappen. In verband hiermede kan hij de verdeeling voor 1923 nog niet aangeven; hij zal trachten het beschikbare bedrag zoodanig te verdeelen, dat met de verschillende belangen zooveel mogelijk rekening wordt gehouden."

En verder lees ik onder onderartikel n°. 303:

> „Onder verwijzing naar hetgeen hij omtrent dit artikel bij den aanvang van deze afdeeling mededeelde, brengt de ondergeteekende hier nog eene vermindering met f 30 000 aan.
> Ten aanzien van de ter sprake gebrachte subsidiën diene het volgende", enz.

De **Voorzitter**: Ik zou den geachten spreker willen verzoeken, om hetgeen hij te zeggen heeft over de orkesten te willen behandelen bij onderartikel 303. Het geldt toch een speciaal punt, waaromtrent allicht meer sprekers het woord zullen willen voeren; wij krijgen dan alles omtrent dit punt bijeen. Thans is echter aan de orde de beraadslaging over de afdeeling in het algemeen.

De heer **Ter Hall**: Mijnheer de Voorzitter! Dan zal ik afwachten tot onderartikel 303 aan de orde komt.

De heer **Kleerekoper**: Mijnheer de Voorzitter! Deze Minister pleegt zich bij de verdediging van deze afdeeling te bevinden tusschen twee vuren. Aan den eenen kant zijn er menschen, die deze Overheidsbemoeiing verlangen. Zij hebben hier een moeilijke taak, omdat er in dit land geen traditie is van Regeeringsbemoeiing met deze aangelegenheid. De vorming van ons volk is tot dusverre veel meer

(Kleerekoper.)

geschied langs intellectualistischen dan langs artistieken weg. De Minister vond dus, toen hij optrad en zich met deze zaken ging bezighouden, een vrijwel onontgonnen terrein.
Bij zijn arbeid op dit terrein heeft de Minister getoond, niet bekrompen en niet onverdraagzaam te zijn. En zoo nadert men het andere vuur, want er zijn er, die hem dat kwalijk nemen, die er van houden, het werk, dat de Minister op dit gebied doet, voor te stellen als een zekere lichtzinnigheid, in elk geval als een overbodige liefhebberij, goed voor menschen, die geld te veel hebben!
Daar komt bij, dat de pacificatie van het onderwijs is geschied op dezen grondslag, dat de vrije ontwikkeling van het volk in al zijn geledingen tot haar recht moest kunnen komen.
De voorstanders van het bijzonder onderwijs hebben aan die opvatting te danken de zege van hun richting en van hun scholen, en reeds protesteeren zij met kracht tegen elke inperking van hetgeen door hen op dit gebied is veroverd. Maar ik durf de onderstelling uitspreken, dat voor het andere deel des volks, dat bij deze pacificatie een zeer juiste, maar nog veel meer verdraagzame rol had te vervullen, de vraag rijst, of de bemoeiing, welke in deze afdeeling van deze begrooting is vervat, niet ook moet worden voluit gehandhaafd, zonder beschadiging, omdat vooral de groepen des volks, die niet godsdienstig zijn, van deze cultuurvorming een groot deel van hun gemoedsontwikkeling moeten erlangen.
Ik hoop, dat de Minister in dit opzicht krachtig zal blijven staan voor de taak, die hij tot dusver goed en ijverig heeft vervuld. Ook deze Minister heeft moeten buigen voor den bezuinigingsdrang, en 13 pct. van zijn begrooting afgehaald. Aanvankelijk was de Minister gekomen op f 3 084 000, en ten slotte tot f 3 034 000, er is dus te elfder ure nog geschrapt f 50 000. Mijnheer de Voorzitter! Dat is evenveel als het Departement van Oorlog uitgeeft voor de veredeling van het paardenras!
Wanneer wij dus op het oogenblik het paardenras, voor zoover het militaire oogmerken dient, niet zouden veredelen, zouden wij f 50 000 vrij krijgen, die dan niet op de maatschappelijke en cultureele ontwikkeling der menschen in Nederland behoefden te worden geschrapt. Ik wil in dit verbank er op wijzen, dat het heele bedrag van deze afdeeling der begrooting nog niet eens de helft is van hetgeen ons land uitgeeft aan de Rijkspolitie! De Rijkspolitie kost veel meer dan het dubbele van onze heele bemoeiing met kunsten en wetenschappen! Ik leg dit verband, omdat, wat hier gebeurt op deze afdeeling, zooveel kan voorkomen van wat, wanneer het eenmaal geschied is, de inmenging van de politie noodig maakt.
De totale bezuiniging bedraagt nu f 395 000, terwijl wij alleen aan vrijwillige burgerwachten, vrijwilligen landstorm en politietroepen f 1 300 000 uitgeven. In welk licht komt te staan een bezuiniging op deze afdeeling, de ontwikkelingsafdeeling, van 4 ton, wanneer wij op de begrooting van Oorlog alleen voor paarden en honden 2 millioen vinden uitgetrokken! Als wij wat minder met paarden en honden werkten, zouden wij heel wat meer op dit gebied kunnen doen.
De Minister maakt de opmerking, dat van de leeszalen maar 16 pct. afgaan, maar daartegenover staat, dat 8 of 9 leeszalen, die voor subsidieering in aanmerking moesten komen, dit subsidie ditmaal niet kunnen krijgen.
De Minister zegt in zijn antwoord:

> „De volksuniversiteiten blijven, wat het subsidie betreft, op peil.",

maar daar staat tegenover, dat 12 volksuniversiteiten, waaraan de Minister ook wel graag wat meer steun zou willen schenken, zonder dat subsidie moeten blijven.
De aankoopen voor de musea worden stopgezet. Het komt bij de musea niet alleen op de instandhouding, maar ook op de ontwikkeling van die instellingen aan. Het tempo inhouden van de uitbreiding gaat nog, maar stopzetten der uitbreiding moet men bepaald noodlottig noemen, vooral in ons land.
Wij zijn met ons kunstbezit ten achter bij andere landen, particuliere collecties zijn er in ons land haast niet meer en

(Kleerekoper.)

wat na 1880 is gedaan, maakt niet goed wat voor dat jaar aan kunstschatten uit ons land is gevoerd.

Vóór den oorlog waren de schilderijen schrikbarend duur. In dezen tijd heeft Bode zijn musea gevuld, zijn Louvre en Kensington ontzaglijk verrijkt, wij niet. Op dit gebied, een der weinige gebieden van kunst, waarop Nederland eeuwenlang een allerbelangrijkste plaats heeft ingenomen, raakten wij achterop.

Thans zijn de prijzen der schilderijen lager dan ooit te voren en het is beschamend voor ons, dat arme landen met de laagste valuta op dit oogenblik voortgaan met het uitbouwen hunner voorraden in de musea.

Juist thans moesten de directies der musea de onderhandelingen met de groothandelaren, welke door den oorlog geheel waren verstoord, onderhouden. Nu komen de belangrijkste aanbiedingen tegen de laagste prijzen, die vroeger voor ons onbereikbaar waren, maar die wij nu door de lage prijzen tot ons zouden kunnen nemen.

Zoo dringt thans de bezuiniging de beste kans, die wij coit gehad hebben, om onzen achterstand op dit gebied in te halen, terug. De continuïteit wordt verstoord, de Rijksmusea worden van den internationalen kunsthandel uitgeschakeld en wat misschien nog het ergste is: door het stopzetten der Rijksbemoeiing wordt de geringe belangstelling, die er in ons land nog bij particulieren hiervoor bestaat, onderdrukt.

Ons vaderlandsch tooneel zinkt, zelfs de knapsten op dit gebied rooien het niet meer. Het eenige gezelschap, dat nog in staat was zijn zaak drijvende te houden, heeft nu ook 20 pct. op de loonen van zijn spelers moeten korten.

Er is een oud spreekwoord, dat terwijl de raad van regeering beraadslaagt, de stad ten gronde gaat. Terwijl hier in de Kamer eindeloos werd gedebatteerd over de ethische grondslagen, waarover men het eens moest worden voordat de Overheid een reddende hand aan ons vaderlandsch tooneel kon toesteken, ging dat tooneel ten gronde, en men zou tot pijnlijke uitkomsten komen, wanneer men naging hoe verschillende menschen leven of liever niet leven, die jaren lang op dit gebied schoone resultaten presteerden.

Ik zal niet spreken over de muziek, Mijnheer de Voorzitter, omdat u zooeven den wensch te kennen heeft gegeven, dat wij ons zullen bepalen tot dit onderwerp.

De **Voorzitter:** De geachte afgevaardigde mag wel spreken over de muziek, als hij bij deze algemeene beraadslaging maar niet spreekt over subsidieering van de orkesten.

De heer **Kleerekoper:** Als ik dan over muziek mag spreken, dan zou ik willen opmerken, niet voor den Minister, die zich in dit opzicht goedwillend genoeg heeft betoond, dat het bij de subsidieering van muziekinstellingen niet gaat, zooals bij sommige andere instellingen, om de vraag of die instituten beter of slechter kunnen worden gefinancierd. maar dat het letterlijk gaat om de vraag of die instellingen in staat zullen zijn den menschen, die er aan mede moeten werken, een boterham te geven.

Nu wordt dat woord ,,boterham'' wel eens in zeer ruimen zin gebruikt voor ,,'s menschen levenspositie'', maar dat is hier niet het geval. Want wanneer men de levenspositie van de menschen, die in ons land op muzikaal gebied werken — enkele uitzonderingen daargelaten — vergelijkt met de maatschappelijke positie in de gewone bedrijven, komt men tot de slotsom, dat zelfs een klerk en zelfs een onderwijzer een hooger salaris heeft. ,,Zelfs'', Mijnheer de Voorzitter. Ik spreek op het oogenblik tot den Minister van Kunsten en Wetenschappen en het ,,zelfs'', dat den Minister van Onderwijs onaangenaam in de ooren zou kunnen klinken, kan den Minister van Kunsten en Wetenschappen niet worden verweten. Zelfs die maatschappelijke posities, welke wij gewoon zijn te beschouwen als zeer bescheiden, steken nog uit boven hetgeen de gemiddelde musicus verdient.

Door hen worden loonen verdiend, zoo ongekend laag, dat men zich eigenlijk moet schamen, dat ieder op zijn beurt het

(Kleerekoper e. a.)

genot smaakt, dat deze menschen ons geven, terwijl men zich nooit de moeite heeft getroost te vragen hoe die menschen leven, die ons dat genot verschaffen.

Mijnheer de Voorzitter! Hier kom ik tot de algemeene grief.

De Minister heeft gedaan, wat het Kabinet van hem eischte. Automatisch moet van alle hoofdstukken van de begrooting hetzelfde aantal procenten worden geschrapt.

Nu is niets gemakkelijker dan te zeggen: die vergelijking met paarden en honden in het leger bezigt ge alleen, omdat ge een vijand zijt van het leger. Die methode van redeneeren gaat echter niet op. Er zijn hier ook menschen, die de posten van deze begrooting willen bestrijden op grond van de bezuiniging, maar die in de dagen van overvloed even goed de kosten van deze afdeeling hebben bestreden en zouden bestrijden.

Er moest hier niet geschrapt zijn! Want — en hierop ligt de nadruk — er mocht niet tot den Minister gezegd zijn: wat andere Departementen doen, moet gij ook doen. Deze Minister heeft geen afdeeling kunsten en wetenschappen, die goed georganiseerd is, die goed functioneert en die het terrein bestrijkt. Deze Minister heeft niets anders dan een schematisch begin van Overheidsbemoeiing op dit gebied.

Ik heb mij verbaasd over de kwade trouw of de onnoozelheid van lieden, die dezen Minister en zijn Departement besproken hebben in een trant, alsof daar de gulle hand aan het strooien was. Och, Mijnheer de Voorzitter, die bedraagjes zijn toch zoo miniem! In een land, waar f 6000 uitgetrokken wordt voor alle noodlijdende letterkundigen te zamen, is de Minister, die aan het hoofd staat van het Departement, nog niet iemand, wien de macht gegeven is, om met kwistige hand goud te strooien op het gebied van de kunst.

Wat men hier doet tot bezuiniging, automatisch die toepassende, niet in perspectief, zooals bij het Departement van Oorlog, maar reeds toepassende voor het volle pond, moge dan zijn: den gulden veilig stellen, maar beteekent de cultureele waarden van ons volk in gevaar brengen, waarvan de beschadiging misschien nog gevaarlijker is dan het problematieke gevaar, dat de gulden niet zoo zeker zou zijn gesteld als noodig is.

Mijnheer de Voorzitter! Ik die een dringend beroep op den Minister, om de goede voornemens, waarvan hij gewaagde, toen hij over onderartikel 25 van zijn begrooting het woord voerde, door te zetten en ik verklaar hier, dat het ons uitermate leed doet, dat het werk van de leeszalen, het werk van de volksuniversiteiten, het werk voor de schilderijen, het werk van de Overheidsbemoeiing op het gebied van de vocale en dramatische kunst, is geknauwd op automatische wijze, alsof een accountant aan het werk was geweest, maar niet zooals men verwacht had van een Regeering, die idieele belangen heet te stellen boven materieele.

De heer **Rutgers:** Mijnheer de Voorzitter! Wanneer wij hier een afdeeling gaan behandelen, welke evenals zoovele anlere lijdt en zwaar lijdt onder de bezuiniging, welke noodzakelijk is, dan is dit voor ieder onzer pijnlijk en het is te begrijpen, dat wanneer men op den financieelen toestand van ons vaderland een kijk heeft als de geachte spreker, die zooeven het woord voerde, die gewaagde van de veiligheidstelling van den gulden tegen een problematisch gevaar, men weinig zal zijn ingenomen met hegeen hier gebeurt, om te komen tot bezuiniging.

Intusschen moet men, zelfs als men een dergelijken kijk heeft op onzen financieelen en economischen toestand, toch nog voorzichtig zijn in de keuze van zijn argumenten bij de bestrijding van hetgeen in deze afdeeling wordt voorgesteld te bezuinigen.

De heer Kleerekoper heeft twee argumenten gebruikt, welke ook in het Voorloopig Verslag zijn opgenomen, waarover ik een enkel woord wil zeggen.

Hij heeft vooreerst een beroep gedaan op de schoolbevrediging ter bestrijding van de bezuiniging en te kennen gegeven, dat nu uit de openbare kas voor de godsdienstige en geestelijke bevrediging van gemoed van een gedeelte van de bevolking wordt geput, ook anderen uit dezelfde bron in staat

(Rutgers.)

moeten worden gesteld om de behoeften van hun gemoed te bevredigen.

Bevrediging van geestelijke behoeften is echter iets geheel anders dan wat bij het lager onderwijs aan de orde was, namelijk de behoefte aan onderwijs. Deze laatste behoefte, ter bevrediging waarvan van Staatswege op ruime schaal wordt bijgedragen, kan men niet gelijkstellen met de behoefte aan geestelijke bevrediging, ook en speciaal van opgroeienden en volwassenen, welke in deze afdeeling aan de orde is.

Ik voor mij denk er niet aan, om bij den Minister te bepleiten, dat uit de openbare kas gelden beschikbaar worden gesteld voor de bevrediging van godsdienstige en geestelijke behoeften, welke leven in den kring, waarin ik verkeer.

De geachte afgevaardigde, die een beroep deed op de schoolbevrediging, toonde daardoor, naar het mij bescheidenlijk voorkomt, duidelijk aan, dat hij eigenlijk van die schoolbevrediging niets begrijpt. Hij heeft het voorgesteld alsof, nu zekere groepen van de bevolking door de schoolbevrediging iets hebben gekregen, daartegenover voor andere groepen een compensatie zou moeten worden verleend, maar de geachte afgevaardigde vergeet, dat voor het onderwijs der kinderen van hem en de zijnen van Staatswege wordt gezorgd, terwijl de anderen zelf voor hun onderwijs moeten zorg dragen met gelden, welke daarvoor van Staatswege worden beschikbaar gesteld.

Het tweede argument van den geachten afgevaardigde ontleende hij aan de zedelijke verwildering van onzen tijd.

In het Voorloopig Verslag staat:

> „Vooral thans, nu de tijdsomstandigheden de verwildering van geest en gemoed in de hand werken, kan niet genoeg op de cultureele beteekenis van onze instellingen van wetenschap en kunst nadruk worden gelegd."

De geachte afgevaardigde ging zoover om zelfs te spreken van den, zijdelingschen of rechtstreekschen, invloed dien kunsten en wetenschappen zouden hebben op de uitgaven voor politie. Hij riep daarbij de herinnering wakker aan één van zijn geestelijke voorouders, aan Opzoomer, die van de uitgaven voor onderwijs verwachtte een terugloopen van uitgaven voor gevangenissen.

Om tot dergelijke uiting te komen, moet men toch omtrent het zedelijk leven der menschheid begrippen hebben, die ik mij niet goed kan voorstellen. Men moet dan van oordeel zijn, dat het zedelijk leven door intellectueele en aesthetische gegevens wordt bepaald. Ik zou zeggen, dat de duizendvoudige ervaring geheel anders leert. Om een voorbeeld uit die ervaring te noemen, waar is de verwildering van geest en gemoed van de tegenwoordige tijdsomstandigheden meer opgetreden: op het platteland of in de steden?

Is die verwildering meer opgetreden in de streken, die leven een beetje bezijden de algemeene stoomingen, of is die daar opgetreden waar juist de cultuur haar hoogtij viert? Ik meen, dat het antwoord daarop niet twijfelachtig is.

Wanneer men vraagt, wat de zedelijke beteekenis van de kunst is, dan geloof niet, ik kan het mij nauwelijks voorstellen, dat een afgevaardigde zal volhouden, dat de kunst is een instituut van zedelijke opvoeding. Wanneer dat zoo was, dan zou met den bloei van de kunst, van de cultuur in het algemeen, ook de bloei van het zedelijk leven samenvallen, maar de geschiedenis leert ons, dat de volken, die in verval geraken, ook zedelijk — ik wijs op het Romeinsche Rijk —, te gelijk den hoogsten bloei van kunsten en wetenschappen vertoonen. Zoo vindt men bij Horatius niet alleen de hoogste uiting van de kunst, maar tevens de bewijzen van verregaande verwildering van geest en gemoed. Zoo is ook de spreekwijze: hoe grooter geest hoe grooter beest, wel een aanduiding, dat de volksopvatting geheel niet gaat in de richting, dat hooge cultuur verwildering van geest en gemoed tegengaat.

Het zedelijk leven moet van elders versterking ontvangen. Het zedelijk leven kan niet bepaald worden door factoren van intellectueelen aard, en ik meen daarom, dat de geachte afgevaardigde zijn argumenten tot verdediging van hetgeen bij deze afdeeling wordt voorgesteld en tot bestrijding van wat wordt bezuinigd, zeer onjuist heeft gekozen.

Ik zeg wat ik hier aanvoer zonder eenige minachting, welke ook, voor cultuur, voor kunst, voor wat in deze afdeeling wordt voorgesteld. Er zijn zeker eenige posten, waartegen ik eenige bedenking heb, maar er zijn andere posten, en die vormen de groote meerderheid, waarmede ik ten zeerste ingenomen ben.

Ik betreur het zeer, dat voor monumentenzorg niet meer gedaan kan worden dan geschiedt. Mijn optreden in den loop der jaren, wat betreft het instituut der openbare leeszalen, rechtvaardigt mijn uitspraak, dat het mij leed doet, dat het subsidie voor openbare leeszalen, zoowel algemeene als confessioneele, moet worden ingekrompen, dat dat niet kan worden uitgebreid. Deze afdeeling is eigenlijk in de Staatsbegrooting een soort van liefelijke tuin, waarin wij niet hebben uitgaven van rechtstreeksch nut, maar waarin slechts sierbloemen worden gevonden; ik hoop niet, dat ik, ook in het oog van den geachten afgevaardigde, aan de kunst te kort doe, door die te vergelijken met bloemen in onze Staatsbemoeienis. Ik wil in waardeering voor kunst en wetenschap voor niemand onderdoen. Dat zou mij ook slecht passen; wanneer in deze afdeeling bezuinigd wordt op uitgaven voor kunsten en wetenschappen, dan heb ik persoonlijk daarvan geen nadeel, omdat ik door de omstandigheden, waarin ik verkeer en door de opleiding, die ik heb mogen genieten, toch ook buiten die uitgaven wel de gelegenheid heb om met de cultuur in hooger vorm in aanraking te komen. Ik herhaal, ik wil in waardeering voor den hoogeren vorm van cultuur niet voor iemand onderdoen, maar het beroep, dat de geachte afgevaardigde heeft gedaan op de zedelijke volksbelangen en op de zedelijke verwildering, moet geheel ter zijde worden gesteld en ook het beroep op de schoolbevrediging moet ter zijde worden gesteld.

Daarnaast is het punt, waarop het aankomt, dit: waar in verband met den financieelen en economischen toestand bezuiniging noodzakelijk is, zou dan, wanneer die bezuiniging zou achterwege blijven, in de toekomst de vorm van cultuur, waarom het hier gaat, in ons vaderland het grootste gevaar loopen? Wanneer men deze vraag bevestigend beantwoordt, dan moet men, hoezeer noode, er zich bij neerleggen, dat er ook op deze afdeeling bezuinigd en wel scherp bezuinigd wordt. Ik voor mij ben nog niet eens overtuigd, dat de Minister wel ver genoeg gaat; hoezeer op deze afdeeling ook bezuiniging heeft plaats gehad, zijn er bij mij toch wel hier en daar punten, waar ik twijfel.

Indien ik in dit verband over een paar artikelen eenige opmerkingen mag maken, Mijnheer de Voorzitter, dan zou ik hier als voorbeeld willen aanhalen een aantal subsidies voor tot dusver niet ondersteunde monumenten, bijv. de kerk te Alkmaar, waarvan de kosten zullen zijn f 350 000. Nu heeft men nog niet een nadere begrooting; de aanvankelijke raming was f 350 000, maar dat werd geacht te hoog te zijn. Het is ten zeerste gewenscht, zegt de Memorie van Antwoord, dat in principe zal worden uitgemaakt, of er subsidie zal worden verleend. Wanneer alzoo de f 1000, die nu daarvoor zijn uitgetrokken, worden gegeven, dan wordt beslist over een bedrag van 50 pct. van de restauratiekosten. Het totale bedrag daarvan is nog onbekend, maar het zal wel tegenvallen; in den regel worden zulke uitgaven te laag geraamd; zij beloopen meermalen tweemaal de raming of een nog grooter veelvoud daarvan. De reden, waarom het gewenscht is, dat nu reeds in principe wordt uitgemaakt of subsidie zal worden verleend tot een zeker percentage, is mij niet bekend; het komt mij dan ook voor, dat het Rijk zich op onvoorzichtige wijze verbindt tot een reeks van uitgaven, waarvan wij het bedrag niet kunnen overzien. Voor herstel van de Maasbrug te Maastricht wordt, terwijl Maastricht toch niet een volkomen armlastige gemeente is, 50 pct. van de kosten als Rijkssubsidie gevraagd. Het totaalbedrag van die 50 pct. is f 5500. Wanneer er nu van uitgegaan wordt dat de gemeente Maastricht niet f 11 000 kan uitgeven voor dit doel zonder dat het Rijk met een subsidie bijspringt, dan betwijfel ik of hier niet van een te groote scheutigheid sprake is en vraag ik mij af of niet iets meer terughouding van de zijde van het Rijk gewenscht ware geweest. Ik haal deze posten aan als voorbeelden, want ik heb tegen die posten op zich zelf niet het minste bezwaar; ik stel den hoogsten prijs

28ste VERGADERING. — 30 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk VA (Dep. van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Rutgers e. a.)

op het behoud van de kerk te Alkmaar en van de brug te Maastricht, maar het is voor mij de vraag of hier wel voldoende bezuinigd wordt.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat ik in de beantwoording van de sprekers zeer kort kan zijn, te meer omdat de discussie over bepaalde punten door u tot de artikelen is verdaagd.

Het spreekt vanzelf, dat, waar op de geheele begrooting het bezuinigingssysteem moest worden toegepast, dit ook op de afdeeling Kunsten en Wetenschappen moest plaats hebben, maar de heer Kleerekoper gaat toch te ver, als hij het standpunt inneemt alsof een eenzijdige bezuiniging op deze afdeeling heeft plaats gehad tegenover de bezuinigingen op andere afdeelingen. Neemt men in aanmerking, dat het bedrag op deze afdeeling ongeveer 3 à 4 millioen is, dan zou dat op ongeveer f 600 000 komen, als wij er een bezuiniging van 17 pct. op toepasten. Nu heeft de geachte afgevaardigde zelf aangetoond, dat er hier slechts een bezuiniging is van f 400 000, een bewijs dus, dat van een eenzijdige bezuiniging geen sprake is. Trouwens, daarvoor heb ik te meer moeten waken, omdat ik er met den geachten afgevaardigde van overtuigd ben, dat in deze afdeeling zooveel onderwerpen zitten van cultureele waarde voor ons volk, dat er niet meer op mocht worden bezuinigd dan thans geschied is. En ik moet daarbij de opmerking maken, dat ook bij die bezuiniging met zeer veel overleg is te werk gegaan.

De geachte afgevaardigde heeft betreurd, dat de aankoop van nieuwe schilderijen is stopgezet. Dat is slechts betrekkelijk waar, want de geachte afgevaardigde weet evengoed als ik, dat op de begrooting toch een post voor dat doel is gebleven, voor zoover het de relaties van het Rijk met de Vereeniging Rembrandt te Amsterdam betreft, welke gewoon is voorschotten te geven, op grond waarvan dan later een afrekening met het Rijk plaats heeft. Dus in absoluten zin kan men niet zeggen, dat de aankoop van nieuwe schilderijen is stopgezet.

De geachte afgevaardigde weet ook, dat er bij mij op aangedrongen is de subsidiën voor de volksuniversiteiten nog meer te verlagen dan op deze begrooting is geschied, maar dat ik aan dien aandrang geen gevolg heb gegeven. Ik ben het namelijk niet eens met de leden, die in de afdeelingen hebben betoogd, dat die volksuniversiteiten eigenlijk van geen of weinig nut zijn en slechts oppervlakkige kennis bijbrengen. Ik wil zelfs met blijdschap constateeren — het is wel eens goed dat in het openbaar te doen — dat zich ten aanzien van de geschiedenis en de ontwikkeling van de volksuniversiteiten hetzelfde gelukkige verschijnsel voordoet, dat zich ten opzichte van de openbare leeszalen heeft voorgedaan: de oppositie van vroeger is volkomen verdwenen, en het nut schijnt algemeen te worden erkend. Er is eerst verzet tegen geweest, maar nu vinden we juist dezen, vooral voor Nederland zeer merkwaardigen toestand, dat op het oogenblik menschen van allerlei geestesrichting aan dat werk deelnemen, ingesloten hoogleeraren van de Vrije Universiteit en Katholieken. Wij kunnen zeggen dat in dit opzicht de volksuniversiteiten de overwinning hebben behaald, evenals vroeger de openbare leeszalen. Daarom vond ik te meer vrijmoedigheid den post te laten staan, zooals deze op de oorspronkelijke begrooting was voorgesteld.

Ik mag evenwel, nu de kunst is ter sprake gebracht, niet ontkennen, dat ik, wat mijn bemoeiingen daarmede betreft, eenigszins teleurgesteld ben. Mijn uitgangspunt is geweest, toen ik meende van Regeeringswege de kunst te moeten behartigen, alles te moeten doen om de kunst te verheffen door haar te veredelen, en het is uit die beweegreden, dat ik destijds een Staatscommissie in het leven heb geroepen, die, naar ik hoopte, met een rapport zou komen, waardoor mij de weg werd gebaand om die dramatische kunst in Nederland van Overheidswege te steunen, die geacht kon worden te staan op een hoog moreel standpunt. Zulk een rapport kreeg ik ook van die commissie, door haar met algemeene stemmen op een na, die van den heer Heijermans, aangenomen. Maar toen heeft hier de geheele linkerzijde, niet één persoon uitgezonderd, gestemd voor een motie, die lijnrecht tegen het standpunt van die commissie inging, nl. om geen enkele conditie, zooals zij voorstelde, bij het subsidieeren van Regeeringswege te stellen, omdat de kunst daardoor in haar ontplooiing belemmerd werd.

(Minister de Visser.)

Ik, die mij juist op het standpunt had gesteld, dat ik de kunst wilde verheffen door haar te veredelen en dat dus wel degelijk van Regeeringswege condities bij het verleenen van subsidies moesten worden gesteld, zag mij hierdoor zeer teleurgesteld. En ik deed dat te meer, omdat, laat ik het openhartig zeggen, dit thans het groote euvel op dit gebied in ons volksleven is, dat stukken, waaraan, om het nu maar in nuchter Hollandsch te zeggen, een luchtje is, door scharen van menschen worden bezocht, terwijl daarentegen stukken, die een werkelijk hoog ideëel, cultureel karakter dragen, bij lange na niet op die opkomst kunnen bogen. Mijn hoop was, dat met steun der Regeering steeds meer goede stukken zouden kunnen worden opgevoerd en zoo de kunst zou kunnen worden veredeld.

De stemming destijds verwonderde mij te meer, omdat, terwijl de geheele Staatscommissie op één na dat beginsel van het stellen dier condities aanvaard had, de geheele linkerzijde gestemd heeft vóór de motie-Kleerekoper om ze niet te stellen. Ik meende dit even naar voren te moeten brengen om onrechtmatige grieven tegen mijn optreden in dezen te keeren. Wanneer ik op dit gebied als Minister met eenige lamheid ben geslagen, ligt dan ook de schuld bij degenen, die het rapport van de Staatscommissie, dat mij tot richtsnoer had kunnen dienen, op dit punt niet hebben aanvaard. Ik wilde op dit gebied geen antithese in het leven roepen tusschen linker- en rechterzijde, en daarom is deze zaak zoo gebleven.

Het blijft mijn vaste overtuiging, dat het hier gaat om hooge belangen, die wel is waar ook door de bezuiniging moeten worden getroffen, maar niet te zeer, opdat niet — gelijk de heer Colijn bij een andere gelegenheid zeide — het vleesch door het scheermes te zeer worde geraakt. Ik meen, bij de bezuiniging, die hier is toegepast, zooveel mogelijk dat standpunt te hebben ingenomen.

Naar aanleiding van de rede van den heer Rutgers, waarnaar ik met belangstelling en instemming heb geluisterd, moge ik opmerken, dat de meerdere bezuiniging op de monumenten toch niet zoo gemakkelijk is als soms wel lijkt. Wij hebben in de brug te Maastricht te maken met het oudste, mooiste bouwwerk uit den Romeinschen tijd, een werk, waaraan naar de algemeene overtuiging van architecten en bouwkundigen de grootste waarde is te hechten. Het zou zonde en jammer zijn, wanneer aan deze brug zooveel ging ontbreken, dat zij zou komen in een staat van verval, zoodat herstel later tienmaal hoogere uitgaven zou vorderen dan deze restauratie. Zoo is het ook met verschillende kerken. Ik krijg telkens van kerkvoogdijen, kerkeraden en predikanten mededeelingen als deze: als gij ons niet steunt bij de restauratie, is de dienst verder in het kerkgebouw onmogelijk. De Hervormde Kerk in het bijzonder beschikt nu eenmaal over zeer antieke gebouwen, die, vooral na de verwaarloozing op monumentaal gebied in de eerste helft van de vorige eeuw, dringend restauratie behoeven. Daaruit vloeit voort dat, wanneer wij die kerkgebouwen voor den dienst geschikt willen houden, het budget van Onderwijs daarvoor meer moet worden verhoogd dan mij zelf lief is.

Eén voorbeeld wil ik nog noemen: de meesten in den lande kennen de beroemde Domkerk te Utrecht. Met de restauratie van het inwendige zijn wij begonnen en wordt voortgegaan, maar wie ooit stond op het Domplein, zal getroffen zijn geweest door het gehavende uitwendige, dat letterlijk op een ruïne gelijkt. Reeds lang is er dan ook op aangedrongen om ook de restauratie van het uitwendige ter hand te nemen, maar voortdurend moest ik zeggen: laten wij ons maar eerst bepalen tot de restauratie van het inwendige en daarmede, zij het ook in langzamer tempo dan wij ons oorspronkelijk voorstelden, voortgaan, om dan, als die gereed is, misschien te beginnen met de resturatie van het uitwendige. Ik zou nog vele andere voorbeelden kunnen aanhalen; verleden week

(Minister de Visser e. a.)

kreeg ik nog een brief van een kleine Protestantsche gemeente in Noordbrabant, waar de dienst geen voortgang kan hebben, omdat het op den preekstoel en in het sehip zoo lekt. Het spreekt vanzelf dat, al kunnen wij niet allen helpen, wij ons best moeten doen, zooveel mogelijk zulke toestanden te verhinderen. Ik hoop, dat de Kamer mij hierbij steeds steunen zal.

De heer **Kleerekoper**: Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat de Minister in zijn rede een passage heeft ingelascht, die daarin beter ware gemist. Ik heb den Minister niet aangevallen, maar hij heeft in zijn betoog een stuk aansprakelijkheid voor het verloop van zaken geschoven op de linkerzijde, naar aanleiding van het stemmen voor de door mij ingediende motie. Wat de Minister toen aan gesehiedsehrijving gaf, kan kwalijk als zoodanig worden geboekt. Hij heeft daarmede iets gedaan, dat is beneden de waardigheid, waarmede hij gewoon is zijn zaak te verdedigen. Hij heeft den schijn gewekt, alsof het zijn streven was om de tooneelkunst te veredelen, om het gaan naar stukken van lager gehalte te bestrijden, en alsof de motie, die ik mocht voorstellen en waarvoor de linkerzijde haar stem heeft uitgebracht, daarin den Minister belemmerend in den weg was getreden. Met klem van redenen, maar ook met een beroep op de feiten zelf, kan daartegen worden opgekomen. Niemand aan de linkerzijde — ik kan mij niet sterk maken voor mensehen van andere denkrichting dan de mijne, maar op dit punt wel — niemand van de linkerzijde, en wij in de allerlaatste plaats, zouden ons verzetten tegen een streven der Regeering, om de tooneelkunst te brengen op een hooger moreel peil. Maar, en daarover ging mijn motie en daartegen heeft de linkerzijde zich verzet, de Staatscommissie zoeht naar middelen, niet om de tooneelkunst te veredelen, maar om een criterium te stellen voor gesubsidieerde stukken, waardoor bepaalde godsdienstige en Staatkundige meeningen op het tooneel niet zouden kunnen worden aangevoehten. Wanneer de Minister vóór zieh wil nemen de conclusie van de Staatseommissie en de motie die ik toen heb voorgesteld — ik had niet den tijd om ze op te zoeken, ze worden mij juist gebracht — en de Minister wil dan eerlijk zijn zooals zijn streven steeds is en nu ook zijn zal, dan zal de Minister ontwaren een scherp onderseheid tusschen den strijd tegen de verheffing van het tooneel en den strijd tegen de censuur op het tooneel, waarbij niet de hoogere meening, maar de eene meening wel in aanmerking komt voor subsidie, en de andere meening van subsidie wordt uitgesloten. Het onderscheid, dat de Minister verzuimde in het oog te vatten, werd haast gesymboliseerd door den naam van Heijermans, dien de Minister in dit verband noemde. De naam Heijermans symboliseert de misvatting van den Minister, want stukken van Heijermans worden verboden in plaatsen, waar de grootste Schund, de grootste sehandalen vrijelijk op het tooneel mogen worden gebracht. In plaatsen, waar het kerkelijk gezag de overhand heeft, mag allerlei vuilpoetserij vrij op de planken komen, maar de stukken van Heijermans worden er geweerd. Daartegen ging de strekking van de motie. Het systeem, de eene of andere onwelgevallige meening te implicceren voor een moreel lageren vorm van kunst, werd door mijn motie bestreden, en de gansehe linkerzijde wilde dat niet. En, nu ik dit in het licht heb gesteld, moet ik toch met spot vragen of, als ik die motie niet had gesteld en die motie niet was aangenomen, nu op de begrooting van Kunsten en Wetensehappen een sehoone post tot subsidieering van het tooneel zou zijn versehenen. Och, ik neem het den Minister niet kwalijk, ieder heeft het recht in een debat de stukken zoo op het schaakbord te plaatsen als hij het zelf wil, maar dat deel van Nederland dat gelooft, dat zonder mijn motie nu een flink stuk tooneelsubsidie op de begrooting had gestaan, is wel zeer naïef, en naïeve menschen zijn op dit gebied niet zoo heel talrijk.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Rutgers was zoo vriendelijk, tweeërlei pleit te voeren. Ten eerste, dat een tooneelzaal geen pendant is voor een Christelijke sehool. Deze simplistisehe redeneering was noodig om iets te stellen tegenover mijn vertoog, maar mijn vertoog was toch eenigszins anders, al ben

(Kleerekoper.)

ik te hoffelijk om op mijn beurt te zeggen, dat het boven den graad van het begripsvermogen van den heer Rutgers uitging. Mijn betoog was, dat de grondslag van de pacifieatie deze is, dat wij in Nederland hebben geleerd aan alle richtingen in het Nederlandsche volk de gelegenheid te geven uit te leven wat daar aan geestelijke behoeften wordt gevoeld. Als ik nu pleit voor de tooneelzaal en desnoods ook voor de operazaal, dan pleit ik trouwens niet voor het goddelooze deel van de natie, want 's heeren Rutgers geestverwanten en partijgenooten heb tot mijn groot genoegen zoowel in de komedie als in de opera ontmoet. Het verheugde mij, dat ook zij daar kwamen.

De heer Rutgers moet oppassen, dat hij niet anachronistisch gaat debatteeren, want de tijd, dat men onderscheid kon maken tussehen de Filistijnen, die in de opera zaten, en het volk Kanaäns, dat daarbuiten bleef, is voorbij. Tegenwoordig zitten de Filistijnen en Kanaänieten naast elkaar op net fluweel der loges, en zij vergenoegen zich gemeenschappelijk met het zondige of zondelooze, dat op de planken wordt geboden.

Nu zegt de heer Rutgers: het platteland doet het zonder komedie! Dat is wel een buitengewoon smalle wijze van debatteeren. Wil de heer Rutgers misschien het betoog leveren, dat de geestelijke behoeften van het platteland en die van de stad gelijk kunnen worden gesteld? Dan wil ik in de eerste plaats zeggen, dat zeer ernstige mannen, die ik ken, en die zich op dit gebied bewegen, en die ook het volk kennen, nog kort geleden in een zeer ernstig debat de stelling ontwikkelden, dat er ook kleine dorpen in ons land waren, waar men goede kunstuitingen, bijv. een goed tooneelstuk, als dat technisch mogelijk was, graag zou brengen, omdat de wijze, waarop het volk daar zijn vrijen tijd doorbrengt — want dat paradijs der zedelijkheid ten plattelande bestaat alleen in de verbeelding van den heer Rutgers —, wel noodig maakte, dat er daartegenover iets goed werd gesteld.

Ik zou den heer Rutgers willen vragen, eens te komen kijken in een volksconcert, als Dirk Schäfer optreedt, op een concert, dat door de gemeente Amsterdam, ondanks de geringe bedragen, die daarvoor kunnen worden uitgegeven, wordt gesubsidieerd. En dat hij dan eens keek naar de balustrade van het balkon, in het zaaltje van Salvatori, hoe daar de gewone straatjongens — het woord is direct toepasselijk op de figuren, die men daar ziet — over de verschansing naar dien grootmeester liggen te luisteren.

Ik kan het den heer Rutgers niet bewijzen met een quitantie met een plakzegel er op, maar het is mijn overtuiging, dat als men dat deed in het groot in de groote steden, wanneer men zorgde, dat er goede dingen waren, waar de arbeidersjongens met goeden aanleg naar binnen konden loopen, men meer deed voor de verheffing van de zeden en ter bestrijding van de zonde dan wanneer men er hier tienmaal over spreekt, al brengt men dan nog zooveel buiging in zijn stem en classieke citaten in zijn betoog. Het komt er niet op aan, waartegen men foetert, negatief, maar wat men positief doet om het kwaad te bestrijden.

Het zou best kunnen, dat de heer Rutgers, het kwaad dat hij bestrijdt van deze begrooting werende, een ander kwaad te voorschijn riep, dat grooter is dan het door hem aangevochtene.

De heer Rutgers heeft wijselijk nagelaten te antwoorden op mijn interruptie. Toen hij zeide, dat de Romeinen een hooge kunst hadden in den tijd van hun deeadentie, heb ik mij veroorloofd hem toe te roepen: wat denkt gij van het onderscheid tusschen de Hellenen uit den tijd van Pericles en de Grieken van thans, die de Ministers hebben vermoord?

De heer Rutgers heeft op die interruptie niet geantwoord, maar zijn symbolistische formule: „zoo grooter geest zoo grooter beest", die hier beteekenen moest: „hoe meer geestelijke bemoeiing, hoe meer verwildering", teekent den gezichtshoek, waaruit deze man die dingen nog altijd bekijkt.

De heer **de Visser**. Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetensehappen: Ik meen, dat de Hellenen destijds Miltiades en Alcibiades ook niet zoo aangenaam hebben behandeld.

28ste VERGADERING. — 30 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk VA (Dep. van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Kleerekoper e. a.)

De heer **Kleerekoper**: Neen, Mijnheer de Voorzitter, ook van Oldenbarneveldt is niet zoo aangenaam behandeld. Ik zie kans, om uit alle geliefde geslachten en glanzende perioden uit de geschiedenis exempels te halen, die niet dienen om de grootheid van het geslacht en van de periode te illustreeren. Maar dat neemt niet weg, dat ik toch gerust nag zeggen, dat de heidensche Grieken uit den tijd van hun hoogsten kunstbloei mogen worden genoemd als het tegenovergesteld bewijs van de stelling, dat artistieke ontwikkeling gepaard zou gaan aan zedelijke verwildering. Dat kan men allerminst zeggen van het beeld, dat de groote Grieksche democratie van dien tijd opleverde.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Rutgers heeft gezegd, de Minister gaat in het bezuinigen niet ver genoeg. Misschien zullen wij straks pogingen van den heer Rutgers kunnen waarnemen in die richting. Hij zinspeelde er op, dat men den Minister moest aansporen, om meer te bezuinigen. Ik hoop, dat de Minister zal staan voor hetgeen hij heeft voorgesteld, dat hij dit minimum van bemoeiing met de ontwikkeling door de openbare macht zal verdedigen tot het uiterste, want minder dan dit ware minder dan geoorloofd is.

De heer **Rutgers**: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde de heer Kleerekoper verduidelijkte nader zijn stelling, dat het beginsel van de schoolbevrediging is, dat elke richting in staat gesteld moet worden zich uit te leven. Ik kon een zoodanig beginsel niet. Dat is een ondergeschoven beginsel. Het beginsel van de schoolbevrediging is een rechtvaardige regeling van het lager onderwijs. Maar dat daaruit zou moeten volgen, dat elke richting zich geestelijk zou moeten kunnen uitleven, is een consequentie, die niemand daaraan verbonden heeft. Dat zou bijv. ten aanzien van het kerkelijk vraagstuk consequenties hebben, die waarschijnlijk noch de heer Kleerekoper noch ik zouden aanvaarden.

Van een uitleving van elke richting op rekening en kosten van den Staat is bij de schoolbevrediging geen sprake geweest. Het was slechts een rechtvaardige regeling ten aanzien van het lager onderwijs, die wij tot stand hebben gebracht.

Het andere argument van den heer Kleerekoper, dat ik gewraakt had, was dat met het oog op de verwildering van geest en gemoed, in de tegenwoordige tijdsomstandigheden de kunst moet worden te hulp geroepen.

Nu heb ik daartegenover onder meer de opmerking gemaakt — daarbij echter geenszins sprekende van een paradijs der zeden op het platteland —, dat de verwildering van geest en gemoed in de tegenwoordige tijden juist gevonden werd in de cultuurcentra.

Tegenover mijn opmerking, dat de bloei van kunsten en wetenschappen niet met den bloei van zedelijk leven gepaard gaat, heeft de heer Kleerekoper gezegd: ik kan het niet bewijzen, maar ik ben er vast van overtuigd, wanneer men maar veel artistieke voorstellingen geeft, waarheen straatjongens in Amsterdam met goeden aanleg zich kunnen begeven, dan zullen de goede gevolgen daarvan op de kosten voor politie wel ondervonden worden.

Ik kan spreker die illusie niet ontnemen, maar het schijnt mij toch toe, dat deze overtuiging, hoe schoon ook voorgedragen, niet kan leiden tot het doen van uitgaven op de Staatsbegrooting.

De geachte afgevaardigde heeft ten slotte nog het Athene van Pericles als bondgenoot opgeroepen, als zou dat Athene van Pericles zijn een ideale combinatie van hoogstaand zedelijk leven en beoefening van kunst. Ik zou zeggen, dan moet die geachte afgevaardige maar eens nader kennis nemen, niet van enkele excessen, zooals, uit die en de tegenwoordige tijden, in Griekenland en elders, te vermelden zijn, maar van de wijze waarop daar de kunst beoefend werd door weinige duizenden, die daar een aesthethisch schoon leven leidden ten koste van tienduizenden, die daar als slaven voor hen arbeidden, en dan moet hij maar eens nader den zedelijken maatstaf beschouwen, dien die Grieken aan hun leven, ook wat het engere zedelijk terrein betreft, aanlegden.

Ik geloof inderdaad, dat als bewijs van samengaan van hoogstaand zedelijk volksleven met hoogstaand cultureel leven Athene van Pericles helaas niet kan worden aangehaald.

(Marchant e. a.)

De heer **Marchant**: Mijnheer de Voorzitter! Tot mijn leedwezen kan ik straks niet aanwezig zijn bij de discussies over het subsidie aan de toonkunst. Dit geeft mij aanleiding om bij deze gelegenheid een algemeene opmerking vast te knoopen aan het betoog van den heer Rutgers.

Ik begrijp, dat men van zijn standpunt — en men behoeft daarvoor niet antirevolutionnair te wezen — aanmerking maakt op gebrek aan versoberende invloeden op de kosten, die aan de kunst worden besteed.

De heer **Rutgers**: Ik bestreed alleen het omgekeerde.

De heer **Marchant**: Maar ik begrijp niet, dat speciaal de antirevolutionnaire fractie gewoon is op te komen tegen den aard van deze Staatsbemoeiing. De geachte afgevaardigde de heer Rutgers heeft gezegd, dat men de zedelijke verwildering aantreft — ten minste dat schijnt hij te bedoelen — inzonderheid daar, waar de cultuur haar brandpunten heeft en hij schijnt dus tusschen de hoogere cultuur en de zedelijke verwildering verband te zien. Ik begrijp, dat de heer Rutgers en de zijnen zedelijk sterk genoeg zijn door de inwerking van andere factoren dan de kunst, maar wat ik niet begrijp, is dit, dat, al is men antirevolutionnair, ons toch ook ter harte moet gaan de verheffing van het volk in het algemeen, al is dat volk niet van gelijke inzichten met ons.

Er zijn nu eenmaal menschen, die den steun niet hebben, dien de heeren Rutgers en de zijnen hebben, waardoor zij tegen verwildering beveiligd zijn.

Voor al dezulken — en zij vormen een ontzaglijk groote massa in het Nederlandsche volk — is het van zoo ontzettend groote waarde, dat hun gemoed ontvankelijk wordt gemaakt voor het ware schoon.

Van al wat in deze afdeeling is samengebracht, heb ik persoonlijk het meest sympathie — omdat het mij zoo na het hart ligt — voor den steun, die aan de toonkunst wordt verleend.

Nu vraag ik den heer Rutgers: hebt gij waargenomen, wat er in den allerlaatsten tijd is gebeurd? Hebt ge waargenomen, dat door het Amsterdamsche Concertgebouworkest de 9de symphonie van Mahler is uitgevoerd, die alleen door dat orkest kan worden uitgevoerd en alleen onder de leiding van Mengelberg kan worden gereproduceerd? Beseft men niet, van hoe groote waarde het is, als men zoo kostelijk goed brengt onder het bereik van iedereen? Lees, wat de bladen er van schrijven; spreek de menschen, die het hebben aangehoord, hoe weinig intellectueel ze ook mogen zijn ontwikkeld, hoe weinig ze ook bekend mogen zijn met de toonkunst. Zie dan, welk een ontzaglijk groote en diepe inwerking het gehoorde gehad heeft op de menschen, die daar geweest zijn. Dank aan de goede uitvoering van oratoria, die den heer Rutgers nader aan het hart zullen liggen. Die uitvoeringen, waar ontzaglijk veel menschen naar komen luisteren, openen van deze menschen oog en oor voor de ware schoonheid en keeren hen af van alles, dat laag is en gemeen, van al wat leelijk is en smerig.

Daarom is het van zoo'n groot belang, dat uit de Staatskas steun wordt verleend, ten einde op die wijze het geestelijk peil van ons volk te verhoogen.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een kort woord te spreken naar aanleiding van hetgeen door den geachte afgevaardigde den heer Marchant is gezegd, en naar aanleiding van hetgeen de heer Kleerekoper heeft opgemerkt.

Het behoeft geen betoog, dat ik de rede van den laatsten spreker, den heer Marchant, met ingenomenheid heb beluisterd, maar ik zou zelfs een stap verder willen gaan dan hij gegaan is.

Hij heeft bij het bepleiten van Overheidszorg op het gebied van de kunst alleen in het oog gevat dat deel van onze bevolking — laat ik het maar ronduit zoo noemen — dat minder religieus is aangelegd en waarvoor de kunst een stut en steun kan zijn op zedelijk, aesthetisch gebied. Ik ga echter nog een stap verder: ook voor het andere deel van de bevolking,

(Minister **de Visser e. a.**)

dat wel degelijk een stut heeft in religie, is de zorg van de Overheid op het gebied van de kunst van groote beteekenis. Wel wordt dit — en dat ben ik met den geachten afgevaardigde eens — in zekere van die kringen nog niet voldoende gevoeld, maar er zijn symptomen, die aanduiden, dat men ook daar, als ik het zoo noemen mag, van dat rigoureuze, ascetische standpunt hoe langer hoe meer terugkomt.

Ik heb voor enkele weken in *De Heraut* — het orgaan van de Gereformeerde Kerken in Nederland — een reeks van vier of vijf artikelen gelezen over het tooneel, die in hoofdzaak mijn volkomen instemming hadden. En wie het boekje gelezen heeft, dat professor Anema, hoogleeraar aan de Vrije Universiteit te Amsterdam, het licht heeft doen zien over „Onze taak en onze roeping, een woord aan ons Gereformeerde volk", zal daarin in hoofdzaak dezelfde beschouwingen vinden, die ik vaak in de Kamer gegeven heb.

Dat zijn feiten, die spreken en die getuigen, dat zelfs degenen, die op Calvinistisch standpunt staat, voor een deel overtuigd zijn, dat de beoefening van de kunst hun religieus leven voller en beter en reiner en heiliger maakt, dan zonder haar het geval is. Trouwens, bijna iedereen heeft ten slotte de ondervinding, of hij religieus is aangelegd of niet, dat, wanneer men hoort de uitvoering van een of ander muziekstuk, en men op de deining van de melodieën nu eens naar de diepte afdaalt en dan op hoogten wordt gevoerd, men ten slotte in stille meditatie bij zich zelf stil staat, en de beste indrukken en de hoogste zielsverheffingen verkrijgt.

Daarom geloof ik, dat geen Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen kan nalaten, om voor de Overheidszorg op het gebied van de kunst te blijven zorgen en als de financieele toestand van het Rijk het weder eens toestaat, haar beter te behartigen dan door mij aanvankelijk is geschied.

Nog een enkel woord aan den heer Kleerekoper.

Hij vergist zich, wanneer hij spreekt over den stand van zaken met betrekking tot de door mij besproken motie.

Het rapport van de Staatscommissie wilde criteria. Deze Commissie bestond zoowel uit liberalen en Christelijk-historischen, als Roomsch-Katholieken en antirevolutionnairen; er was dus geen quaestie van een partij-rapport. En desniettemin is toen hier — en de heer Kleerekoper heeft het herhaald — in de Kamer gezegd: de Staatscommissie stelde eenzijdige criteria en deze willen wij niet, en daarmede heeft helaas de geheele linkerzijde zich toen vereenigd. Daardoor heeft men mij feitelijk lam geslagen en belet voort te gaan op den weg, welken ik in het voetspoor van de Staatscommissie had willen betreden, en dit heeft tot nadeel gestrekt van de verheffing en veredeling van de dramatische kunst.

Zoolang ik echter de eer zal hebben hier te zitten, hoop ik het als mijn taak te blijven beschouwen, om voor de kunst, welke het schoone bedoelt in den mensch aan te kweeken, ook van Overheidswege die zorg te betoonen, welke zij noodwendig behoeft.

De beraadslaging in het algemeen wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor, om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De behandeling van het ontwerp van wet tot **vaststelling van hoofdstuk VA der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923** wordt hervat.

De onderartikelen 215 tot en met 288 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 289, luidende:

„Subsidiën ten behoeve van de Volksuniversiteiten, f 28 256."

De heer **Zijlstra**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb met eenige teleurstelling gezien, dat de Minister het subsidie voor de volksuniversiteiten niet heeft verlaagd, dat het ook niet is gelijk gebleven, doch dat het nog eenigermate is verhoogd, nl. van f 26 000 tot f 28 256. Ik heb dit met teleurstelling gezien en wel om twee redenen.

Ik behoor tot de leden die tegen dit subsidie zijn. In het Voorloopig Verslag is er reeds op gewezen, dat de volksuniversiteiten zijn kweekplaatsen van oppervlakkigheid.

De Minister heeft bij de algemeene beraadslaging over deze afdeeling een zeer goed woord voor de volksuniversiteiten gesproken en heeft als zijn meening te kennen gegeven, dat ze eigenlijk evengoed geslaagd zijn als de leeszalen. Hij heeft, allicht zeer te recht, geroemd de voordrachten, die aan volksuniversiteiten gehouden worden, o. a. ook door hoogleeraren van de Vrije Universiteit. Ook ik heb wel eens den indruk gekregen, dat met eenige zorg de docenten worden uitgekozen.

Wanneer hier echter gesproken wordt over oppervlakkigheid, dan ziet dat niet zoozeer op de voordrachten zelf, hoewel in het populariseeren van de wetenschap eenig gevaar altijd eenigermate aanwezig is.

Ik meen, dat de volksuniversiteiten lijden aan het euvel, dat zij de verkeerde gedachte wekken onder het volk, dat men kennis op goedkoope wijze kan verkrijgen, alsof men zonder worsteling, echte, ware kennis kan veroveren. Men zal niet bereiken wat men bedoelt te bereiken, maar men zal verkrijgen wat Windelbond eens „Halbbildung" heeft genoemd en een „Halbbildung" is eerder een gevaar dan een voordeel voor een volk.

Nu wil ik hierover niet lang spreken, want op dit punt zullen de Minister en ik het niet direct eens worden.

De Minister spreekt over de volksuniversiteiten als over instituten, die een uitnemenden arbeid verrichten voor de geestelijke verheffing van volwassenen. Ik denk er eenigszins anders over. Op zich zelf zou ik echter tegen deze volksuniversiteiten, door het volk zelf onderhouden, minder hebben in te brengen. Het geldt hier vooral den Staatssteun. En vooral thans telt voor mij het financieele bezwaar mee.

Het is geloof ik altijd nog de vraag, of deze instellingen wel een goeden naam dragen als men zegt, dat het universiteiten zijn voor het volk in dien breeden zin, waarvoor ze zijn bedoeld. Ik meen, dat velen van hen, die deze volksuniversiteiten bezoeken, reeds een zekere mate van ontwikkeling hebben, en ook dat degenen, die b.v. een cursus voor muziek volgen, veelal wel in staat zullen zijn om wat meer daarvoor te betalen dan thans het geval is.

Overigens meen ik, dat de kracht en de ontwikkeling van de volksuniversiteiten door Overheidssteun niet bevorderd zullen worden, doch op den duur daardoor schade zullen lijden. Ik meen altijd nog, dat men zich bij dergelijke dingen zooveel mogelijk moet bepalen tot de krachten, die in het volk zelf leven.

Nu moet er bezuinigd worden en de Minister zal menig offer moeten brengen; ik meen, dat hier een geschikte gelegenheid bestaat om tot bezuiniging te geraken.

Ik zal geen voorstel daartoe doen, maar wil alleen den Minister in overweging geven om nogmaals deze zaak te overdenken.

Ik zou willen vragen, of hij ook niet rekening wil houden met de bezwaren, die dezerzijds omtrent den Overheidssteun voor dit instituut leven en die natuurlijk bij een andere gelegenheid zullen kunnen worden omgezet in voorstellen.

Ik zal nog even wijzen op hetgeen omtrent het subsidie wordt gezegd in de Memorie van Antwoord. De Minister wijst er op, dat aan zeven instellingen subsidie is verleend en dat er nog 12 andere zijn, die er om vragen; dat zijn er 19 te zamen. Nu zou het beschikbare geld kunnen worden verdeeld over die 19 inrichtingen, maar dat zou, zegt Zijn Excellentie, versnippering geven. Toch wil het mij voorkomen, dat, als de eene inrichting recht heeft op subsidie, men dit de andere niet kan onthouden. Voor een verdeeling over alle instellingen zou veel te zeggen zijn.

Het zou inderdaad te wenschen zijn, dat een verlaging van

28ste VERGADERING. — 30 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk VA (Dep. van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Zijlstra e. a.)

het subsidie voor de volksuniversiteit daarheen kon leiden, dat wij later kunnen zeggen: deze universiteiten kunnen zich zelf redden en hebben geen steun van Overheidswege meer noodig.

De heer **Kleerekoper**: Mijnheer de Voorzitter! De vorige geachte spreker verweet aan de volksuniversiteiten zekere oppervlakkigheid. Nu is van het betrekkelijke dier qualificatie een hoogst merkwaardig voorbeeld, dat een jaar geleden door eenige moeders een openbaar protest is geuit tegen een college, aan een volksuniversiteit gegeven over de hygiëne van de vrouw. Maar in dezelfde maand, waarin dat protest verscheen, kwam een artikel uit, ook door een vrouw geschreven, waarin werd medegedeeld, dat de schrijfster dat college gevolgd had en dat zij zich had verheugd over het uitstekend onderwijs, ook wat het onderwijs betreft, dat in dat college werd gegeven. Nu zal iedereen, die de volksuniversiteit met aandacht volgt, op de programma's wel eens een onderwerp aantreffen, waarvan hij denkt: Welk deel van het auditorium en wat voor soort van auditorium verwerkt dit? Maar men moet één ding niet vergeten. De heer Zijlstra sprak over den naam „universiteit". Dat woord is echter een minder juiste vertaling. De volksuniversiteiten zijn geboren uit het streven in Engeland, om de universiteit te laten gaan buiten haar eigenlijke grenzen, te brengen ook buiten het gebied van de studeerenden aan die universiteiten. Maar dit heeft de volksuniversiteit met de eigenlijke universiteit gemeen, dat de voornaamste strekking is om den menschen, die zich zelf willen ontwikkelen, daarbij steun en richting te geven. Nu geef ik toe: dat is aan Roomsche volksuniversiteiten gemakkelijker dan aan neutrale, omdat men daar slechts één richting volgt. Dat neemt echter niet weg, dat, goed gekozen en goed volgehouden, ook aan neutrale universiteiten een goede koers kan worden gegeven. Maar ik zou den Minister van Onderwijs deze opmerking willen maken. Wanneer men zich afvraagt: wie gaan er naar de volksuniversiteiten, dan is men niet altijd gerust er op, of alle arbeiders, die zelfstudie zoeken aan de volksuniversiteiten, wel in den goeden koers komen. Misschien wel de allerbesten onder hen en de allerbekwaamsten, maar toch kan men twijfelachtig vragen: zouden alle menschen, die ontwikkeling zoeken, wel den weg vinden in de leerstof, die hun wordt geboden?

Toen ik mij die vraag had gesteld, ben ik tot deze tweede vraag gekomen: wat gebeurt er met de volwassen arbeiders, voordat zij naar de volksuniversiteiten gaan? Als wij een antwoord zoeken op die vraag, dan schrikken wij even van den toestand, die zich op dit gebied in ons land heeft ontwikkeld, want dan komen wij tot de conclusie, dat systematisch onderwijs voor volwassenen, onderwijs in algemeen ontwikkelenden zin, dat velen noodig hebben om de volksuniversiteiten te kunnen volgen, bijna geheel ontbreekt. Wat op de school, die men zeer jong heeft verlaten, is geleerd, wordt gauw vergeten en de Minister zal zich, evenmin als ik, illusies maken omtrent de algemeene ontwikkeling van hen, die na het lager onderwijs geen onderwijs meer hebben genoten. Wanneer men zoekt, vindt men, dat o. a. in Utrecht, in Schiedam, in Zaandam, in Venlo en sedert zeer korten tijd in Leeuwarden aan systematische, schoolmatige ontwikkeling van volwassenen van gemeentewege wordt gewerkt, maar in het overgroote deel der gemeenten bestaat er op dit gebied niets of bijna niets.

Nu is het hoe langer hoe meer mijn overtuiging geworden, omdat ik meermalen in de gelegenheid was arbeiders te ontmoeten van die gelukkige soort, die zich moeite geven om het tekort van hun kinderjaren in te halen, dat, willen de volksuniversiteiten tot haar doel komen, veel meer dan tot nog toe — ik acht het nuttig dat eens in het openbaar te zeggen — de gemeenten de ontwikkeling van de volwassen arbeiders ter hand zullen moeten nemen. Ik bedoel met „ontwikkeling" schoolmatige ontwikkeling: lezen, schrijven, opstellen maken en vooral ook de kunst van te lezen in den meer technischen en literairen zin van het woord, de kunst om in zich op te nemen den inhoud van een courant, een eenvoudig geschrift en daarna van een letterkundig product in den eigenlijken zin. Dit is een

(Kleerekoper e. a.)

materie, welke de wet op het lager onderwijs openlaat.

Nu kan men met den heer Zijlstra zeggen, dat het een financieele quaestie is, maar dat is het geval niet. Want dat men een maatschappij zou kunnen opbouwen met menschen, die men niet behoorlijk heeft ontwikkeld, gelooft niemand en dat de ontwikkeling van de samenleving valt of staat met de geestelijke vorming van de burgers, die van die samenleving deel uitmaken, wordt door niemand betwist.

Ik zou mij er over verheugen, indien het Departement van Onderwijs overwoog, of het niet tot zijn taak behoort om het schoolmatig onderwijs voor volwassenen tot voorwerp van studie te maken en of niet aan de gemeentebesturen een verplichting moet worden opgelegd om de schoolmatige ontwikkeling van de volwassenen ter hand te nemen. Als de Minister mij toezegt, dat hij dit onderwerp aan zijn Departement wil bestudeeren en de mogelijkheid wil overwegen om de gemeentebesturen te verplichten de hand te slaan aan hun taak ten aanzien van de ontwikkeling der volwassen arbeiders, dan zal daarmede een basis worden verkregen, welke ook aan de taak der volksuniversiteiten zal ten goede komen.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan, behoudens een paar opmerkingen, zeer kort zijn, omdat ik de twee redevoeringen van de twee geachte sprekers meer kan beschouwen als wenken voor de besturen der volksuniversiteiten en inzonderheid voor den Bond van Volksuniversiteiten dan speciaal als wenken voor mij. Ik ben het met den heer Zijlstra eens, dat de volksuniversiteiten een instituut zijn, dat zich niet alleen nog ontwikkelen moet, en nog in menig opzicht zijn levensvatbaarheid moet toonen, maar dat ook, gelijk het met elke onderneming gaat, zich aan fouten schuldig maakt. Maar wij hebben gelukkig de laatste jaren een samenwerking tusschen de volksuniversiteiten in verschillende plaatsen van ons land gekregen, die ons waarborgt, dat deze zullen worden verbeterd. Daarbij zullen zij ongetwijfeld rekening houden met de wenschen, die hier door verschillende sprekers zijn geuit.

Laat mij alleen even den nadruk leggen op een feit, dat de heeren niet besproken hebben, maar dat voor mij groote waarde heeft, nl. dat uit de statistieken van de volksuniversiteiten welsprekend blijkt, dat dit onderwijs door alle kringen der maatschappij wordt begeerd. Het is verrassend de staten te doorloopen, waaruit men ziet, dat menschen van allerlei stand en rang in de maatschappij er prijs op stellen dat onderwijs bij te wonen.

De heer Zijlstra wenschte een andere verdeeling van de gelden, zoodat volksuniversiteiten, die nu niets krijgen, ook zullen worden bedacht. Dit is een heel moeilijke materie, want de volksuniversiteiten, die subsidie hebben, hebben levensvatbaarheid getoond, en geeft men deze nu minder, dan wekt men er wellicht nieuwe niet mede tot leven, terwijl misschien de bestaande gaan sterven. Dit is de reden, waarom waarschijnlijk aan den wensch van den geachten afgevaardigde niet kan worden voldaan.

Ik kan mij eindelijk levendig voorstellen, dat de heer Kleerekoper het onderwijs aan volwassenen ter sprake heeft gebracht. Ik beschouw dat in zekeren zin als een uiting van eerbied aan de nagedachtenis van zijn partijgenoot dr. van Leeuwen, die zich jarenlang met dit onderwerp heeft bezighouden, die voortreffelijk werk op dit gebied heeft geleverd, en die mij nog betrekkelijk kort vóór zijn dood een rapport over deze zaak heeft ter hand gesteld, dat ik ter onderzoek aan het Departement heb overgegeven. Uit dit laatste ziet de heer Kleerekoper, dat ik op dit punt diligent ben.

De heer **Zijlstra**: Mijnheer de Voorzitter! Een zeer korte opmerking, omdat ik niet wensch misverstaan te worden. Toen ik heb aangedrongen op een verdeeling van het beschikbare geld ook over andere universiteiten, heb ik dat gedaan, omdat ik er een opvoedkundigen factor in vind, dat de universiteiten minder krijgen, want ik meen, dat de volksuniver-

(Zijlstra e. a.)

siteiten er naar moeten streven dat zij zich zelf betalen, en ik hoop, dat Zijn Excellentie ook tot dat standpunt zal worden bekeerd.

De beraadslaging wordt gesloten en onderartikel 289 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderartikelen 290 tot en met 302 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 303, luidende:

„Uitgaven, subsidiën en persoonlijke toelagen ten behoeve van muziek en zang en hare beoefenaars, f 166 800."

De **Voorzitter**: Bij dit onderartikel zijn verschillende sprekers ingeschreven, doch de Minister heeft verzocht, het eerst te mogen spreken en dus geef ik thans het woord aan den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik dank u en de sprekers, die zijn ingeschreven, voor de gelegenheid, die zij mij geven, om eerst iets te zeggen. Ik ben de laatste dagen met betrekking tot dit artikel in groote moeilijkheden gebracht, moeilijkheden, die ik — ik moet het eerlijk bekennen — niet gedacht had dat in die mate zouden rijzen.

Wij hebben op den post voor subsidies aan de orkesten in laatste instantie nog f 30 000 moeten bezuinigen, omdat de Minister van Financiën nog 5 millioen moest vinden om zijn plan van bezuiniging te kunnen doorvoeren en iedere begrooting, ook de mijne, daarvoor haar aandeel moest leveren. Ik heb toen getracht, op verschillende posten nog te bezuinigen, en daarin moest ook deze post worden betrokken. Ik meende aanvankelijk, dat dit ook wel kon, omdat ik misschien te eenzijdig de belangen van de kunst en te weinig die van de menschen, aan dezen tak van kunst verbonden, in het oog had gevat. Later is mij gebleken: ten eerste, dat tal van orkestleden het winterseizoen waren ingegaan in de stellige verwachting, dat door middel van het subsidie op de begrooting, dat op de oorspronkelijke begrooting stond, zij zich hetzelfde loon gewaarborgd zagen, dat zij de beide vorige winters ontvangen hebben; ten tweede, dat het loon, dat deze menschen over het algemeen verdienen, al zeer poover is, vooral wanneer men het toetst aan de loonen, die tegenwoordig in den regel worden verdiend. Ik heb zelfs gehoord — en niet van den eersten den besten —, dat er trouwe, kundige menschen onder zijn, die slechts een loon in het orkest verdienen van f 1500, f 2000 e. d. en, tenzij zij in de avonduren hier en daar er nog een lesje bij kunnen krijgen of in een gezelschapje eenige uren kunnen spelen, van dat sobere loon ook moeten leven. Het spreekt vanzelf, dat ik, die ook mijn gevoel heb, daardoor de laatste dagen in moeilijkheden gebracht ben. Vooral niet het minst toen ik vanwege de commissie, die mij adviseert bij de distributie van die gelden, een brief ontving, waarbij ik als bezworen word, den post op het oorspronkelijke bedrag terug te brengen. Toen de zaak aldus stond, was mijn plan gevormd om deze menschen te gemoet te komen. Ik kon het niet over mij verkrijgen, de zaak te laten, zooals zij aanvankelijk was. Ik heb toen in overleg met den chef van de afdeeling van mijn Departement gepoogd, van tal van andere posten die f 30 000 af te halen, maar de posten zijn reeds in die mate afgeknepen, dat na ernstig onderzoek het resultaat was, dat dit niet mogelijk was. Toen stond ik ten slotte voor dit dilemna: zal ik op dezen post f 30 000 schrappen of een andere inrichting, waarbij de positie van de menschen niet zoo in het gedrang komt, er door laten lijden? En ik ben toen tot de slotsom gekomen, die voor mij in zekeren zin het pijnlijkst is, dat ik de orkestleden alleen dan kan helpen, als ik het subsidie van f 30 000 voor de Nationale Opera van de begrooting afneem.

Ik zeg oprecht, dat mij die beslissing moeilijk viel, omdat ik op dit punt hier een principieelen strijd heb gestreden,

(Minister **de Visser** e. a.)

een strijd, dien ik heb gevoerd op grond van mijn overtuiging en waarin destijds de meerderheid van deze Kamer zich aan mijn zijde heeft geplaatst. En nu voel ik zeer goed, dat, wanneer deze post van de begrooting wordt genomen, ik zeg niet, daarmede in principe anders is beslist, maar wel, dat met het oog op den financieelen toestand van het Rijk het in lange jaren niet zal gebeuren, dat een dergelijke post voor de Nationale Opera weer op de begrooting verschijnt. Maar van twee kwaden moet men het minste kiezen en, na de gegevens, die ik ontvangen heb, durf ik het niet meer aan, de menschen, die bij de orkesten werkzaam zijn, in die mate in hun loon te drukken als nu geschieden zou. Het bedrag moet dus van de Opera af. In zekeren zin kan dit nu beter dan vroeger, omdat de Nationale Opera thans in een zeer onzekeren toestand verkeert en het de vraag is, of zij in ons land zelfs kan blijven bestaan en zelfs, of een zoo zwak instituut, dat aanvankelijk zoo weinig levensvatbaarheid vertoont, in de toekomst zal kunnen worden gesteund. Mijn plan is daarom, de f 30 000, die op de Opera zullen worden bezuinigd, te behouden voor de orkesten, en ik vlei mij met de hoop, waar de nood zoo groot is onder de orkestleden, dat de Kamer zich, liefst in haar geheel, zal vereenigen met het voorstel, dat ik heb toegelicht.

De heer **Ter Hall**: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats een woord van dank aan hen, die zich geroepen hebben geacht om in het krijt te treden en met mij te strijden voor het behoud van het subsidie van f 30 000 ten bate van de toonkunstenaars. De Minister heeft zeer lage loonen genoemd, maar Zijn Excellentie heeft het nog veel te gunstig voorgesteld. Voor 40 pct. van onze toonkunstenaars gelden salarissen beneden de f 1200 en ik wil hiermede den Minister steunen in zijn streven, om deze f 30 000 niet voor onze toonkunstenaars te doen verloren gaan. Er zijn heden prachtige woorden en poëtische volzinnen geuit, waarin de kunst in bescherming werd genomen. Men heeft genoemd de symphonieën van Mahler, de negende symphonie van Beethoven, Dirk Schäfer, enz. Ik vind, dat het Nederlandsche volk tot taak heeft, degenen, die deze groote kunstwerken aan ons volk vertolken, te steunen in hun benard bestaan en te zorgen, dat onze toonkunstenaars althans een menschwaardig bestaan hebben. Zijn Excellentie heeft wel gezegd, dat zij in staat zijn door het geven van lessen hun schamele traktementen nog eenigszins te verbeteren, maar men kan zeer wel begrijpen, dat bij de heerschende malaise juist de muziekmeester de eerste is, die onmiddellijk buiten de deur wordt gezet als er bezuinigd moet worden. In den tegenwoordigen tijd zal dus van het geven van lessen niet zoo heel veel kunnen komen.

Hoewel ik aan de zijde van den Minister sta, moet het mij toch ten zeerste spijten, dat om dezen drenkeling te redden een ander om hals moet worden gebracht, en wel de Nationale Opera. Aan de Nationale Opera snijdt de Minister het leven af; zij wordt te gronde gericht, want het voorbeeld van de Regeering zal nu hoogstwaarschijnlijk gevolgd worden door die steden, die in de kosten van de Nationale Opera bijdragen ten einde haar in het leven te houden. Nu valt het niet te loochenen, dat het thans bij de Nationale Opera alles behalve couleur de rose is, zoo zelfs, dat men den naam van een weldoener der menschheid — ik heb een naam hooren noemen als pantalon maison — daarmee in verband brengt.

Ik acht het zeer onrechtvaardig, om de Opera daarvan de dupe te maken, want juist de tegenwoordige directeur heeft een dergelijke financieele hulp geweigerd, en ik wil een woord van lof brengen aan den man, die, trots de malaise, waarin dat instituut verkeert, den moed heeft, de zaak alweer aan te pakken en te trachten, voor ons land als Nationale Opera te behouden.

Nu geloof ik, dat als het subsidie eenmaal van de begrooting is verdwenen, er lange tijd voor noodig zal zijn de Regeering er toe te brengen, een dergelijk subsidie weer op de begrooting te doen verschijnen. Nu is het niet aan mij, een nieuwen weg aan te geven om beide te redden, maar er zitten hier zooveel knappe mannen, zooveel verdedigers van de kunst, en het zal hun niet mankeeren aan parlementaire ken-

(Ter Hall e. a.)

nis en ervaring, om een weg aan te wijzen, waardoor deze ramp voor de Nationale Opera kan worden voorkomen.

Vraagt men mij: kies een van beide, dan sta ik aan de zijde van den Minister. In het tweede gedeelte van mijn rede heb ik mijn spijt er over moeten uitdrukken, dat een van beide opgeofferd moet worden, maar ik juich het toe, dat de f 30 000 voor de toonkunstenaars zijn gered.

De heer **Kleerekoper**: Mijnheer de Voorzitter! Ik erken, dat de Minister was in een moeilijk parket, maar ieder, die de feiten kent, zou dit besluit hebben genomen. Maar ik zie aan deze zaak twee bedenkelijke kanten.

In de eerste plaats is daar de broodvraag van de orkestleden. Bij de algemeene beschouwingen heb ik reeds over de salarissen gesproken. De Minister weet het best van allen, hoe het subsidie aan de orkesten direct verband hield met de reeds in vroeger jaren gebleken noodzakelijkheid, om de salarissen eenigszins op peil te brengen en dat men in onderling overleg het subsidie van het Rijk en de gemeente Amsterdam zoo heeft geregeld, dat men de menschen althans voor het ergste gebrek kon behoeden. Daarvan kan dus absoluut niets af. Met dat geld staan of vallen die inrichtingen, die bovendien in de verste verte hun eigen budget niet meer regelen, maar voor een groot deel uit de openbare kas leven, zoodat zelfs het Concertgebouw in Amsterdam reeds de helft van de uitvoeringen voor het volk geeft.

Maar toch zijn er aan het besluit, dat de Minister genomen heeft, zeer bedenkelijke kanten.

Ik ga niet in op de mérites van de Opera voor het kunstleven. Dergelijke debatten zijn weinig waard, want de persoonlijke smaak van dengene, die aan het woord is, speelt daarbij een groote rol. Er zijn menschen, die de hoogste waarde hechten aan de Opera als kunstinstelling, er zijn anderen, die een orkestuitvoering mijlen daarboven stellen. Ik stel mij daarin geen partij. Maar vaststaat, dat aan de Opera een zeer groot aantal menschen hun brood verdient. Numeriek is de ondergang van de Opera een veel grootere ramp voor een aantal gezinnen dan van een orkest.

Dat is één ding. Het is moeilijk om te zeggen: laat die menschen dan maar zinken. Maar een ander ding is dit.

De Minister heeft dat Operasubsidie van den berg afgehaald, dat is hem niet cadeau gegeven, dat is de vrucht geweest van grooten strijd, dien de Minister gewonnen heeft. Het prijsgeven daarvan is niet alleen een opgeven van een subsidie, maar ook van een besluit, dat de meerderheid der Kamer genomen heeft en dat wij gaarne zouden willen handhaven.

Bovendien heeft de Minister gezegd: weet wel, dat dit geen uitstel is van subsidie voor één jaar, maar voor zeer langen tijd.

Nu heeft dat Operasubsidie een voorgeschiedenis gehad, en die was deze, dat aanvankelijk gesproken is van een memoriepost, die na eenigen tijd vervangen is door een bedrag. Wanneer wij nu dat bedrag moeten schrappen, dan zou ik er toch moreele waarde aan hechten, wanneer de Minister bereid was de post pro memorie op de begrooting te laten staan.

Ten eerste omdat dan het beginsel van het subsidie niet wordt prijsgegeven, maar ten tweede omdat de Minister bij de behandeling van zijn hoofdstuk der begrooting bij art. 25 heeft gezegd: ik zal zoeken of ik verschillende posten kan vinden, waarop ik kan bezuinigen, en dan wil ik gaarne die f 30 000 voor de orkesten redden. Misschien lukt dat nog, maar zelfs als dat niet lukt, dan kan het principe, dat hier tot overwinning is gebracht, toch gered worden door den post pro memorie op de begrooting te brengen.

Ik hoor den heer Dresselhuys zeggen: er is geen post, en die geachte afgevaardigde heeft gelijk, wanneer hij meent, dat die f 30 000 een bedrag is uit de toelichting, maar hij heeft niet gehoord, dat ik straks gezegd heb: vóór het zoover was, hebben wij een tijd gehad, dat er wèl zulk een memoriepost op de begrooting heeft gestaan en dat ik op dien grond Zijn Excellentie verzoek om, nu wij dit bedrag moeten prijsgeven, den post pro memorie op de begrooting te doen brengen, zoodat het principe, dat eenmaal ter overwinning is gebracht,

(Kleerekoper e. a.)

erkenning vindt, en als er wederom geld beschikbaar is, het subsidie wederom zal worden uitgekeerd.

Ik erken, dat het slechts een formeele troost is, maar het zou mij verheugen, indien de Minister dezen post: subsidie voor Opera, pro memorie op de begrooting wilde brengen.

De heer **Beumer**: Mijnheer de Voorzitter! Het zal den Minister niet verwonderen, indien ik zeg, dat de loop van zaken, die hem eenigermate onaangenaam is en hem noopte de gedragslijn aan te nemen, die hij zooeven heeft aangegeven, voor mij verheugend is.

Zijn Excellentie weet, dat door mij of één mijner partijgenooten meer dan eens bezwaar is gemaakt tegen het subsidie aan de Opera en waar nu door den drang der omstandigheden dit subsidie moet worden teruggenomen, een subsidie, dat mij niet sympathiek was, spreekt het vanzelf, dat ik mij daarover verblijd.

Echter zou ik over dezen post nog wel een opmerking willen maken. De uiteenzetting van den Minister komt hierop neer, dat ten behoeve van de toonkunst, voor subsidieering van verschillende orkesten, f 30 000 meer beschikbaar zal komen dan bij de Memorie van Antwoord in uitzicht was gesteld.

Ook voor het subsidieeren van orkesten gevoel ik niet veel, al wil ik gaarne uitspreken, dat men niet vrijzinnig-democraat behoeft te zijn om goede muziek te kunnen waardeeren. Dit geschiedt ook in onze fractie, hoewel men het daar niet noodig vindt, om er herhaaldelijk in luide tonen uiting aan te geven.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, al wordt goede muziek in het bijzonder ook door ons gewaardeerd, daarmede is nog niet gezegd, dat wij hooge subsidies voor orkesten zoozeer gewenscht achten.

Ik kom nu tot de reden, waarom door mij het woord is gevraagd.

Ik zou den Minister bescheidenlijk willen waarschuwen. Er is mij ter oore gekomen, dat de Minister vooral prijs stelde op een iets ruimer bedrag ter subsidieering van de orkesten, omdat gezegd werd: verschillende van die orkesten hebben verplichtingen aangegaan tegenover hun leden en het is zoo moeilijk daarvan af te komen, de orkesten kunnen het op geen andere wijze in orde maken; het subsidie moet dus worden verhoogd, nu de contracten zijn afgesloten.

Ik laat daar, of deze bewering juist is, maar ik begrijp, dat men aan een dergelijk argument als Minister beteekenis toekent, omdat de orkesten in het vertrouwen op hun bewindsman kunnen gehandeld hebben en het voor den Minister uiterst moeilijk is dat vertrouwen te beschamen, zelfs al ware hij niet zoo'n groote bewonderaar van goede muziek.

De Minister kan echter hiervan zeker zijn, dat hij het volgend jaar op minder geld zal mogen rekenen voor zijn begrooting, ook voor de afdeeling Kunsten en Wetenschappen; ik vertrouw, dat de heer van Gijn het op dit punt wel met mij eens zal zijn. De toestand van 's Lands financiën zal het volgend jaar zeker niet zoo gunstig wezen als hij nu is en dientengevolge zal op dezen post moeten worden bezuinigd, ook met medewerking van hen, die niet gaarne het subsidie voor de orkesten verlagen.

Als de Minister daarmede reeds op dit oogenblik zou willen rekening houden en degenen, die subsidie ontvangen, zich er nu alvast van overtuigd houden, dat het navolgend jaar niet zal worden genoten, wat nu ontvangen zal worden, geloof ik, dat het de Kamer, maar in de allereerste plaats de Regeering, gemakkelijker zal vallen, het volgend jaar een lager bedrag vast te stellen.

De heer **Kersten**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb met genoegen vernomen, dat de Minister bereid is om het subsidie voor de Nationale Opera van de begrooting af te voeren. Echter rijst de vraag, of dat uitgespaard subsidie op de begrooting zal worden geplaatst om uit te geven aan de toonkunstenaars.

Ik wil gaarne als volle waarheid aannemen, dat die kunstenaars in dikwerf armoedige omstandigheden verkeeren. Moet echter de schatkist worden aangesproken om hier de reddende hand te bieden?

(Kersten e. a.)

Bij tientallen moeten in dienst zijnde ambtenaren worden ontslagen of op wachtgeld gesteld. Voor alle ambtenaren moet op de een of andere wijze het salaris worden verminderd. Laten nu de liefhebbers van de toonkunst hun liefde bewijzen door zelf te verstrekken wat van noode is en wat de Minister bereiken wil door hun dit subsidie toe te kennen.

In onze Kerken is een zorg voor de dienaren van die Kerken door de offervaardigheid van het volk. Ik zou daarom den Minister ernstig in overweging willen geven de bespaarde f 30 000 op deze wijze niet weer uit de schatkist te doen vloeien.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! In de rede van den heer Beumer heeft mij het meest getroffen de opmerking, dat hij toegaf, dat de orkesten in het vertrouwen op den Minister hadden gehandeld en hij daarom gevoelde, dat het hoogst bezwaarlijk was voor den Minister op de toezegging terug te komen.

Ik zou in dit verband willen wijzen op den inhoud van het antwoord op onderartikel 303, waarin de Minister deze uiting gedaan heeft:

> „Tot subsidieering van de Nationale Opera is bij de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1920 besloten. De ondergeteekende ontraadt daarop thans weder terug te komen. Continueering van dergelijke posten ligt in den aard der zaak en heeft met alle „loopende" subsidies plaats."

Het bezwaar is zooeven geopperd, dat de Minister hier uitzicht had gesteld, dat hij de betrokkenen heeft gebracht in het vertrouwen, dat de Minister subsidie zou geven zoo goed aan de Nationale Opera als voor de posten, waarop de heer Beumer den nadruk heeft gelegd. Ik geloof dan ook, dat de Minister door deze verklaring evenzeer een sterke moreele verplichting tegenover de Nationale Opera heeft aangegaan. Nu zegt de Minister, dat hij op het standpunt staat, dat, wil hij den orkesten f 30 000 geven, hij deze moet ontnemen aan de Nationale Opera.

Ik kan dit standpunt toch niet deelen.

Of om algemeene zuinigheidsredenen kunnen die f 30 000 inderdaad aan niemand worden gegeven en dan moeten zij van den post af, òf men zou ook hier kunnen zeggen „que la France a assez d'argent pour payer sa gloire". Onze Staatsbegrooting kan voor deze zaak, de toonkunst, als het noodig is, nog wel f 30 000 lijden.

Men kan zich op het standpunt stellen, dat de zaak dit geld niet waard is, en dan moet men het ook niet uitgeven, maar het systeem, dat men het alleen op de Nationale Opera moet zoeken en het daarvan afnemen, om het te geven aan de orkesten, lijkt mij onzuiver.

Intusschen mis ik de macht, om tegen dit standpunt in te gaan. Een amendement indienen, om die f 30 000 aan de Nationale Opera te geven, lijkt mij een onmogelijke taak. Ik zal dit dan ook niet doen. Evenmin zal ik mij wagen aan een motie. Ik wil mij er alleen toe bepalen, om op den Minister een sterk beroep te doen deze zaak niet te laten bij het kille systeem van afmaking der Nationale Opera. De Minister heeft voor eenige jaren, ik moet zeggen een dapperen strijd gevoerd voor de Nationale Opera; hij heeft haar toen ook tegen zeer ernstige bezwaren van de rechterzijde weten te verdedigen, maar nu dunkt mij, dat daarmede niet overeenkomt, om op het laatste oogenblik deze Opera overboord te gooien en er niet meer naar om te zien. Laat de Minister liever zoeken naar een middenweg, waardoor deze Opera niet voorgoed het bestaan onmogelijk wordt gemaakt.

De heer Kleerekoper heeft in overweging gegeven een memoriepost. Wanneer de Minister dit denkbeeld overneemt en hij verbindt er aan, dat doorop uit Onvoorzien mag worden overgeschreven, dan voel ik voor dit denkbeeld alles. De Minister zou dan de gelegenheid hebben in den loop van het jaar te zien, of er op den een of anderen post niet wat overbleef, om dit dan voor dit doel te bestemmen. Anders echter zou ik liever zien, dat de Minister op dezen post een klein bedrag uittrok. Deze post van eenige tonnen is toch nooit geheel uitgeput. Zijn er, behalve dan de vaste subsidies, geen

(Dresselhuys e. a.)

posten, welke op het Departement niet geheel worden uitgeput?

Laat de Minister dus niet zeggen: ik heb het subsidie voor de Opera geschrapt, maar laat hij zich bepalen hiertoe: ik kan geen f 30 000 toestaan voor de Opera, maar ik zal zien, in verband met de omstandigheden, wat voor de Opera beschikbaar blijft.

Wanneer in den loop van deze maanden de ontwikkeling van de Opera kan worden nagegaan, dan heeft de Minister dit bereikt, dat het niet den schijn wekt, alsof de Opera nu aan z.g. Prinzipienreiterei wordt opgeofferd, en dan hebben wij nog de hoop, dat de Minister ook de gelegenheid heeft aan de zaak iets te doen en dan blijft ook het principe bewaard.

Als de Minister daarin zou kunnen medegaan, dan zou ik, ondanks mijn groote bezwaren tegen deze kunstbeperking, hem hierbij willen steunen.

De heer **Schokking**: Mijnheer de Voorzitter! Ik vraag de aandacht sleehts voor een korte opmerking, maar ik moet die maken met het oog op de mogelijkheid van consequenties van deze zaak met betrekking tot andere punten, zoowel bij deze als bij andere begrootingen.

Ik laat de quaestie van den subsidiepost voor de Opera op het oogenblik in het midden. Ik heb bij een vroegere gelegenheid daarover mijn meening uitgesproken, en daaruit is gebleken, dat, indien ik mij toen verklaard heb tegen het verleenen van subsidie aan die instelling, dit op eenigszins andere gronden berustte dan het verzet van anderen aan de reehterzijde, zooals er hier versehil bestaat in opvatting en waardeering ten opzichte van de toonkunst. Ik sta daartegenover niet zoo absoluut als anderen en daarom stel ik er prijs op om dit nog even uit te spreken.

Maar terwijl mijn overwegingen er toe leidden om tegen dien post te stemmen, ligt het voor de hand, dat er in verband met hetgeen de Minister thans heeft medegedeeld, geen reden voor mij is om te zeggen: ik verklaar mij tegen dit voorstel en wensch liever het subsidie van f 30 000 ten behoeve van de Opera te behouden. Maar wanneer de Minister zijn voorstel vooral hiermede motiveert, dat hij voor de moeilijkheid stond, welke van aehteren beschouwd grooter bleek te zijn dan hij zieh aanvankelijk had voorgesteld, dat hij daarmede een groot aantal lieden van de orkesten op ernstige wijze zou dupeeren, dan wil ik daarop het volgende antwoorden. Ik gevoel die moeilijkheid volkomen, en ik zou allerminst willen zeggen, dat de Minister daarvoor geen gevoel zou mogen hebben, zooals ik mij uitmuntend kan voorstellen, dat dit pijnlijker dan ooit getroffen wordt, nu inderdaad tal van posten verminderd moeten worden.

Begrijp ik dus volkomen, dat de Minister door het pijnlijke van de positie, waarin de leden van de orkesten zouden komen, tot zijn voorstel is gekomen, het kan niet worden ontkend, dat hetzelfde met betrekking tot tal van andere aangelegenheden het geval kan zijn. Daarom, al wil ik nu niet tegen het voorstel van den Minister ingaan, ik moet toch even tegen de mogelijke consequenties daarvan waarschuwen, opdat men niet in een of ander soortgelijk geval zonder meer zal zeggen: het is toen bij het subsidie voor de orkesten gebeurd, dus kan nu wel hetzelfde gebeuren. De vermindering en de versobering zouden anders eenvoudig niet kunnen gesehieden. Degenen van onze medeburgers, die daardoor helaas getroffen worden, zullen op de een of andere wijze weder emploòi moeten zoeken, zooals we ons allen hebben in te spannen, om na te gaan hoe zij op de beste wijze daarin kunnen slagen. Maar voorkomen moet worden, dat een stelling ingenomen wordt, die de noodige verder gaande versobering zou kunnen verhinderen.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb naar aanleiding van de gehouden bespreking twee opmerkingen te maken.

Een prineipieele quaestie, waarop ik niet diep zal ingaan, is te berde gebracht door den heer Kersten. Maar ik wil den

28ste VERGADERING. — 30 NOVEMBER 1922.

2. Staatsbegrooting voor 1923 (Departem. van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen en Waterstaat).

(Minister **de Visser** e. a.)

heer Kersten even herinneren aan de consequentie, waartoe zijn standpunt leidt.

De heer Kersten heeft in het algemeen gezegd: Laten liefhebbers van de kunst daarvoor zelf zorgen. De consequentie van dit standpunt is — om maar één voorbeeld te noemen — dat wij onze Rijksmusea sluiten. Dat is ook kunst: laten de liefhebbers daarvoor zelf zorgen, laat dus die kunst ten doode worden opgeschreven. Ik wensch den heer Kersten te vragen, of hij ook met het oog op zijn eigen religieuze richting het wenschelijk zou achten, waar *omnium consensu* ook de meest godsdienstig aangelegde personen Rijksmuseum, Mauritshuis, enz. bezoeken, dat deze instellingen ophielden te bestaan.

Het is daarom zoo gevaarlijk dergelijke uitingen te doen. Bovendien, hier betreft het de beoefening van het schoone. Zoo zou een ander kunnen zeggen, waar het de beoefening van het ware betreft, nl. van de wetenschap: Laat de menschen, die daarin liefhebberij hebben, daarvoor zorgen; waar het het goede betreft, den godsdienst: Laten de liefhebbers van den godsdienst daarvoor zorgen. Dat is de consequentie, waartoe de redeneering van den geachten afgevaardigde leidt. Maar, zoo vraag ik, zou langs dezen weg ons volk niet terugzinken naar een toestand van nieuw heidendom?

Ik moet dan ook helaas constateeren, dat ons hier een klove scheidt, en daarom is een verder debat op dit punt niet mogelijk.

Nu is er in de tweede plaats — ik zal kort zijn — op aangedrongen, dat ik een memoriepost op de begrooting zou brengen voor de Nationale Opera. Eigenlijk is dat overbodig, omdat, zooals ik in eersten termijn uitdrukkelijk gezegd heb, het beginsel, dat ik hier eenmaal heb voorgestaan, door mij zal blijven gehandhaafd. In de tweede plaats is een memoriepost daarom van weinig practisch nut, omdat er, onvoorziene omstandigheden daargelaten, toch geen geld voor dien memoriepost kan worden toegestaan. Want dit ben ik met den geachten afgevaardigde den heer Beumer eens, dat de financieele toestand eerder dreigt een minder gunstig dan een gunstiger verloop te zullen nemen. En ten laatste moet ik op de bemerking, dat er uit dien post wellicht wat overschiet, en dan dat overschot voor de Nationale Opera beschikbaar zou kunnen worden gesteld, antwoorden, dat men zich daaromtrent geen illusies moet maken, omdat er niets zal overschieten; de geheele som wordt gebruikt, en als de heeren van Amsterdam tot Maastricht meer konden krijgen, zouden zij ook gaarne meer ontvangen.

Toch wil ik, om duidelijk aan de Kamer te maken, dat het mij ernst blijft met de zaak en ik het eenmaal door mij verdedigde en door haar aangenomen beginsel blijf handhaven, al wordt het in de practijk nu niet uitgevoerd, een post op de begrooting als memoriepost voor dat doel behouden.

Dit geschiedt, als men op bladzijde 26 van de Memorie van Antwoord, waar staat: Opera ..... f 30 000, voortaan leest: Opera ..... *Memorie.*

De beraadslaging wordt gesloten en onderartikel 303 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter:** Uit de eerste rede van den Minister bij onderartikel 303 leid ik af, dat hij op verdere aanhouding van onderartikel 25 geen prijs stelt.

De heer **de Visser.** Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Juist, Mijnheer de Voorzitter!

De **Voorzitter:** Dan kan dit onderartikel thans worden afgedaan.

Onderartikel 25, luidende:

> „Kosten voor aanbouw, onderhoud en verbetering, voor huur en lasten van gebouwen en terreinen, voor aankoop en overdracht van grond of gebouwen, voor onderhoud en aankoop van meubilair, voor aanvulling en uitbreiding der verzamelingen en hulpmiddelen voor het onderwijs, voor reis- en verblijfkosten, voor begrafenis, administratieve, huishoudelijke en andere uitgaven, f 833 960.",

wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

(Rutgers van Rozenburg.)

De onderartikelen 304 tot en met 328 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Artikel 1 van het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De artikelen 2 en 3 en de beweegreden van het ontwerp van wet worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Aan de orde is de behandeling van het ontwerp van wet tot **vaststelling van hoofdstuk IX (Departement van Waterstaat) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2).**

De beraadslaging over de IIde afdeeling (*Waterstaat*) in het algemeen wordt hervat.

De heer **Rutgers van Rozenburg:** Mijnheer de Voorzitter! In het Voorloopig Verslag is er door enkele leden de aandacht op gevestigd, dat op deze begrooting aanzienlijke bedragen worden aangevraagd voor verbetering en verbreeding van wegen en voor versterking van bruggen, met het oog op de zware vrachtauto's. In de Memorie van Antwoord zegt de Minister, dat spoedig de Kamer zal bereiken een ontwerp tot wijziging der Motor- en Rijwielwet, waarbij dan de gelegenheid bestaat om het gebruik van vrachtauto's te regelen. Aangezien ik er niet gerust op ben wat er in dat ontwerp zal komen te staan, wil ik daarover een enkel woord zeggen.

Het is wel niet noodig uitvoerig uit te weiden over de vernieling van de wegen door de steeds in aantal toenemende vrachtauto's, die vrachten vervoeren, waartegen onze wegen op dit oogenblik niet bestand zijn en met het oog op den slappen bodem in vele deelen van ons land niet bestand kunnen zijn. Ik vestig er de aandacht op, hoe zelfs tal van fundamenten van bruggen verzakken en scheuren en hoe zelfs op den duur m. i. ook de woningen hier en daar tegen die zware trillingen niet bestand zullen blijken. In mijn gemeente Baarn, gelegen aan den grooten straatweg Amsterdam—Amersfoort, is reeds een woning zoodanig verzakt door die zware trillingen, dat burgemeester en wethouders den eigenaar hebben moeten aanschrijven om het voorgedeelte van de woning af te breken en opnieuw op te bouwen. Hetzelfde verschijnsel zal zich, naar ik verwacht, wel elders gaan voordoen.

Dat kwaad is hiervan het gevolg, dat de dierlijke trekkracht in de laatste jaren hoe langer hoe meer vervangen is door de motorkracht, met het gevolg, dat het verkeer veel sneller gaat, de trillingen veel zwaarder worden en, waar de motorkracht vrijwel onbeperkt is, de lasten steeds grooter worden. Iedereen zal het er over eens zijn, dat hieraan iets moet worden gedaan. Dat blijkt ook wel uit het voornemen van de Regeering om de Motor- en Rijwielwet te wijzigen ter regeling van het verkeer van vrachtauto's.

Wat moet die wijziging nu behelzen? In het Voorloopig Verslag is door sommige leden gevraagd, of er geen aanleiding bestaat om hen, te wier behoeve de wegen en bruggen worden verbreed en versterkt, op de een of andere wijze in de kosten daarvan te laten medebetalen. Eenzelfde idee is van verschillende andere kanten bepleit, o. a. in een artikel in *De Gemeente*, het orgaan van de Vereeniging van sociaal-democratische gemeenteraadsleden. Is dat middel practisch uitvoerbaar, dan bestaat daartegen allerminst bezwaar en zeker niet bij mij, maar het is mij niet duidelijk, hoe dat middel practisch toe te passen is. In genoemd artikel in *De Gemeente* wordt het volgende gezegd:

> „Evenwel moet daarbij, naar het ons lijkt, op den voorgrond gesteld worden, dat deze belasting uitsluitend geheven zou moeten worden door het Rijk, dat dan de opbrengst, na aftrek van een deel ten behoeve van het onderheid van Rijkswegen, voor het overige aan de provincies, waterschappen en gemeenten zou hebben af te staan ter tegemoetkoming in het onderhoud van de door die lichamen beheerde wegen."

(Rutgers van Rozenburg.)

Nu lijkt het mij ten eenenmale onmogelijk een practische formule te vinden voor de verdeeling van de opbrengst van een dergelijke belasting tusschen de verschillende wegbeheerders. Wanneer b.v. een vrachtauto van Utrecht naar Baarn rijdt, een afstand van 19 KM., rijdt deze over wegen van de gemeenten Utrecht, Maartensdijk, de Bilt, Zeist en Baarn, over een stuk Rijksstraatweg en over twee bruggen van een klein waterschap. Nu gevoelt men wel, dat het onmogelijk zou zijn een practische verdeeling te maken van de opbrengst der belasting.

Daarbij komt, dat die auto's niet altijd over dezelfde wegen rijden, maar in verschillende richtingen, en dat de schade, die toegebracht wordt, afhangt van de gesteldheid van de wegverharding, zoodat aan een goeden keiweg de schade heel gering zal zijn, terwijl aan minder sterke wegen de schade groot zal zijn. Het lijkt mij dus absoluut onmogelijk een billijken maatstaf van verdeeling te vinden.

Maar het ergste is, dat dit middel het kwaad niet in den wortel aantast, dat het maar een palliatief is, dat slechts tracht de gevolgen van het kwaad te verzachten, maar het kwaad zelf, de vernieling, onaangetast laat. De Minister tracht het kwaad aan den wortel aan te tasten door gelden aan te vragen voor versterking van wegen en bruggen, zoodat de wegen en bruggen bestand zullen zijn tegen het zware verkeer, dat er over moet gaan. Indien ik mij niet vergis, wordt alleen voor versterking van bruggen een bedrag uitgetrokken van ongeveer f 440 000. Wat het bedrag betreft voor versterking van wegen, ik kan dat onmogelijk nagaan, omdat de posten voor wegen niet gespecificeerd zijn, zoodat niet kan blijken welk deel van het bedrag moet worden beschouwd als normaal onderhoud en welk deel moet dienen voor versterking, maar ik geloof, dat ik de plank niet ver mis sla, als ik schat, dat ook voor versterking van wegen eenige honderdduizenden op de begrooting staan en dat het totaalbedrag voor versterking van bruggen en wegen wel mag worden geschat op f 600 000 tot f 700 000.

Met dit bedrag van laat ik zeggen f 600 000 worden dan nog maar geholpen enkele wegen en enkele bruggen in ons land. Wanneer men op denzelfden voet alle wegen en bruggen in ons land, niet alleen de Rijkswegen, maar ook de provinciale wegen en gemeentewegen en waterschapswegen en geconsessionneerde wegen, bestand zou willen maken tegen htemod erne verkeer, zoudn er tintallen millioenen mede gemoeid zijn. Dit is op zich zelf een bedrag, dat schrikwekkend is, maar nu lijkt mij ook hier weer het ergste, dat daarmede het kwaad niet in zijn wortel wordt aangetast, en dat wel omdat, zooals in het artikel in *De Gemeente* te recht wordt gezegd, de ontwikkeling van het vrachtautowezen in de richting van steeds grootere zwaarte gaat, zoodat het voor de beheerders van de wegen onmogelijk zal blijken om op den duur den wedloop met de vrachtauto's vol te houden. En dat blijkt ook uit de begrooting zelf.

Onder art. 133 wordt voor versterking van de schipbrug te Vreeswijk een bedrag van f 150 000 aangevraagd, ten einde die brug geschikt te maken voor acht-tons-vrachtauto's. Het is mij bekend, dat in de provincie Utrecht al lasten van 15 ton vervoerd worden, waarbij dan nog moet worden gevoegd het eigen gewicht van de vrachtauto, zeker 3 of 4 ton. Reeds voordat die gelden voor de versterking worden toegestaan, blijkt die brug in de verste verte niet geschikt voor het doel, zoodat de Minister met deze aanvraag al achter de feiten aanloopt. Het eenige middel, dat het voordeel heeft even eenvoudig als afdoende te zijn, is dan ook, dat voor het geheele Rijk een maximum gewicht wordt vastgesteld. Daartegen kan geen enkel deugdelijk argument worden aangevoerd. Men zegt wel, dat men de ontwikkeling van het moderne verkeer niet kan tegengaan, maar waarom kan iemand, die een last van 15 ton wil vervoeren, daarvoor geen drie auto's gebruiken? Natuurlijk worden de vervoerkosten daardoor hooger, maar die meerdere kosten staan in de verste verte niet in verhouding tot de schade, welke de zware vrachtauto's aan den weg veroorzaken. Ik verwijs daarvoor naar een artikel in de *Mededeelingen van de Vereeniging Het Nederlandsch Wegencongres*, waarin staat, dat in den Amerikaanschen Staat Maryland aan het bestaande wegennet ter lengte van 1700 K.M., voornamelijk steenslag-, betonen grindwegen met een uitstekend wegoppervlak, een schade werd toegebracht van $ 600 000, terwijl de hoofdingenieur voor de Rijkswegen aldaar heeft berekend, dat de eigenaren van die zware vrachtauto's slechts $ 15 000 meer zouden hebben moeten besteden aan vervoerkosten, indien geen wagens zwaarder dan 3 ton waren gebruikt. Daaruit blijkt wel, dat de besparing, welke de exploitanten van zware vrachtauto's verkrijgen, miniem is vergeleken bij de schade, door het gebruik van die enorm zware auto's aan den weg toegebracht. Men heeft dan ook in dien Staat een regeling gemaakt, waarbij ten eerste een progressieve belasting voor die auto's wordt geheven en voorts geen zwaarder gewicht dan 5 ton wordt toegelaten. Indien dat gebeurt in Amerika, dat een open oog heeft voor handel en verkeer, kan dat toch ook in ons land geschieden. Men blijft dan ook geheel in de lijn van het Rijkswegenreglement van 1914, waarin een maximum gewicht wordt voorgeschreven voor niet-motorrijtuigen. Men vindt daarin een zeer ingewikkelde formule, die al voldoende is om alle Rijksveldwachters en gemeenteveldwachters, die met de contrôle belast zijn, af te schrikken, aangezien zij er niets van begrijpen. Dat reglement is dus een doode letter gebleven, ook omdat men niet beschikte over goede weegwerktuigen. In het artikel, dat ik reeds aanhaalde, wordt betoogd, dat tegenwoordig een uitstekend weegapparaat bestaat, zoodat dit bezwaar thans vervallen is. Ook wordt aangegeven hoe de contrôle in Amerika op goedkoope en eenvoudige wijze wordt toegepast. Die contrôle wordt voornamelijk uitgeoefend doordat men een ploeg van vier man uitrust met een automobiel en met twee automatische weegvijzels. Die ploeg reist het land door en oefent contrôle op alle vrachtauto's die zij ontmoet. Practisch, zooals men in Amerika altijd is, past men daar een methode toe, waarvan ik het volgende lees:

> „Wanneer het bleek, dat de wagen overbelast was, werd oorspronkelijk proces-verbaal opgemaakt en den eigenaar een boete opgelegd van 5 tot 25 dollar, maar die methode had heel weinig effect. Tegenover het voordeel, dat men kreeg door overbelasting van den wagen, wilde men wel de kans loopen op een dergelijke betrekkelijk kleine boete. Men is er toen toe overgegaan om bovendien de lading te laten afladen tot de toegelaten grens. De overbelasting werd eenvoudig aan de zijde van den weg gedeponeerd, zoodat de eigenaar verplicht was deze door een anderen wagen te laten halen en intusschen ook nog te laten bewaken."

Deze drastische maatregel heeft het gewenschte effect gehad. In de eerste week waarin de ploeg werkte werden 60 processen-verbaal opgemaakt, in de volgende week op een anderen weg bedroeg dat aantal 70, in de vijfde week was het gedaald tot 3, in de zesde week tot 1 en daarna werd meermalen in een week geen enkel proces-verbaal meer opgemaakt.

Als wij hier te lande eenige van die ploegen met auto's installeerden, dan zou dat natuurlijk eenige tienduizenden guldens kosten, maar die kosten zouden gemakkelijk kunnen worden gevonden uit de opbrengst van de belasting op vrachtauto's. Bovendien zou men een goede contrôle hebben, de maximum belasting zou kunnen worden gehandhaafd en de kosten der contrôle zouden honderdvoudig teruggevonden kunnen worden in de besparing op het onderhoud der wegen.

Wanneer de Minister op dit denkbeeld wil ingaan, wijs ik er op, dat van verschillende kanten de wensch is geuit, dat de wegen zouden worden ingedeeld in klassen en dat voor elk dier klassen een eigen maximum belasting zou worden vastgesteld. Het komt mij voor, dat men op die gedachte niet moet ingaan. Voor het aldus rubriceeren der wegen zou noodig zijn een zeer uitvoerig en dus zeer kostbaar onderzoek naar alle wegen in ons land. Van tijd tot tijd wordt het wegoppervlak wel eens veranderd, klinkerwegen worden omgezet in keiwegen, grindwegen in bazaltwegen, enz., zoodat de classificatie periodiek zou moeten worden herzien. De auto's, die vandaag in deze, morgen in een andere richting rijden, komen daarbij over wegen die in verschillende klassen ge-

(Rutgers van Rozenburg e. a.)

legen zijn en moeten dus toch rekening houden met het maximum gewicht voor de wegen der laagste klasse vastgesteld. Om deze redenen is het dus veel beter, één algemeen maximum vast te stellen.

Daarbij komt, dat de contrôle zeer zou worden verzwaard. Ook hierbij geldt, dat eenvoud het kenmerk is van het ware en dat, wanneer de Minister daarop ingaat, men voor het heele Rijk zal moeten vaststellen één maximum.

Mijnheer de Voorzitter! Ik eindig met er op te wijzen, dat de Minister de gelegenheid heeft, maatregelen te nemen bij de voorgenomen wijziging van de Motor- en Rijwielwet, waardoor men millioenen kan besparen op het onderhoud van wegen, een besparing niet alleen voor het Rijk, maar ook voor andere publiekrechtelijke corporaties, die dit voordeel heeft, dat niet een uitgave, die toch moet gebeuren, wordt uitgesteld, of de kosten moeten worden afgewenteld op een ander. Men krijgt dan een besparing, zonder dat er eenig bezwaar voor wie dan ook aan verbonden is.

Ik hoop, dat de Minister hetgeen ik heb gezegd bij die herziening in ernstige overweging zal willen nemen.

De heer **Bongaerts**: Mijnheer de Voorzitter! De begrooting ziet er op het oogenblik wel heel anders uit dan toen zij in September werd ingediend. In het algemeen kan ik mij met de aangebrachte wijzigingen vereenigen. Vooral ben ik ingenomen met de tweede Nota van Wijzigingen, die meer speciaal gericht is op de bezuiniging voor het onderhoud; ongeveer van alle onderhoudsposten is pl.m. 5 pct. afgenomen. De Minister gaat hiermee in een richting, waarin een vorig jaar zijn ambtsvoorganger hier in de Kamer al is geprest. Ik geloof, dat hij daarmee is op den goeden weg om de noodzakelijke bezuiniging ook daar op te leggen waar zij noodzakelijk moet worden betracht.

Nog beter zal het effect van de bezuiniging op het onderhoud tot zijn recht komen, wanneer de betere indeeling van de begrooting, waarop wij uitzicht hebben gekregen, zal zijn tot stand gekomen.

Ik neem gaarne akte van de toezegging van den Minister op bladz. 3 van de Memorie van Antwoord, dat hij zal nagaan, of het loonend is de uitgaven voor onderhouds- en die voor nieuwe werken meer stelselmatig te ordenen. Ik begrijp, dat de Minister aan die toezegging eenige zinnen heeft laten voorafgaan, die de thans gevolgde wijze van handelen bij de samenstelling der begrooting moeten verdedigen; ik kan mij ook voorstellen, dat de Minister nog eenigen latenten tegenstand zal moeten overwinnen, om te komen waar hij moet zijn, maar ik vertrouw, dat Zijn Excellentie de zaak met beleid tot een goed einde zal weten te brengen.

De eerste Nota van Wijziging betrof het schrappen van posten voor toelagen aan personen voor bijzondere diensten en voor de uitvoering van enkele groote Rijkswerken. Ik kan mij begrijpen, dat die Nota met gemengde gevoelens is ontvangen. Intusschen, de Minister stond in een zeer moeilijk parket. Eensdeels moest hij bezuinigen, anderdeels was hij gebonden aan de wijze van financieeren van werken, waarmee ook hij zich niet goed kan vereenigen, in de derde plaats was dit een wijziging van de begrooting, waartoe de Minister noodzakelijk moest komen, en die hij niet van den beginne af aan bij de vaststelling der onderdeelen, al maanden vooruit, in zich heeft kunnen verwerken.

Het is evenwel m. i. zeker, dat de Minister de volgende jaren in de eerste plaats zijn aandacht zal moeten blijven wijden aan een meer rationeele financieering van nieuwe werken, zoowel Rijkswerken als gesubsidieerde werken, en, heb ik den Minister van Financiën goed begrepen bij het debat over de algemeene beschouwingen der Staatsbegrooting, dan is ook die bewindsman niet afkeerig om den weg in te slaan van een andere wijze van financieering, mits maar eerst dan wettelijk de Kamer zich daarmede vereenigt en mits eerst is behandeld het wetsontwerp, dat indertijd is ingediend door den tegenwoordigen geachten afgevaardigde den heer van Gijn, toen deze Minister van Financiën was, op 4 October 1916, tot regeling en inrichting der Staatsbegrooting en Staatsrekening.

Wanneer het eenmaal daartoe zal zijn gekomen, dan ver-

(Bongaerts.)

trouw ik, dat de Minister een veel vrijere hand krijgt, om het veld, dat voor hem te bewerken ligt, te beploegen, zooals hij meent dat dit moet gebeuren.

Hoofdzakelijk zal de Minister de aanwijzingen voor hetgeen hem te doen staat wel vinden door den nood der tijdsomstandigheden; immers wij kunnen constateeren, dat de scheepvaart in de laatste jaren, ten gevolge ook van den oorlog en der malaise, tot beperkte afmetingen is teruggedrongen, vooral de zeescheepvaart en de Rijnvaart, zoodat een aantal groote werken, die in 1913 met het oog op de toen in uitzicht en in gang zijnde groote uitzetting der scheepvaart zijn ontworpen, wellicht thans in een minder snel tempo behoeven te worden afgewerkt of aangevangen.

Maar daartegenover staat, dat andere behoeften zich juist door den oorlog geweldig hebben uitgezet, veel sneller dan waarop vroeger kon gerekend worden en daarbij heb ik in de eerste plaats op het oog de belangen van het verkeer te land, de hoogere eischen die door het vrachtauto- en automobielverkeer worden gesteld, zoowel aan ons wegennet als aan de verharding onzer wegen.

En het zou dan ook niet voor tegenspraak vatbaar zijn — trouwens de mij voorafgegane geachte spreker heeft daaraan zeer interessante beschouwingen gewijd — dat de Minister een groot deel van zijn arbeid zal moeten vinden, door na te gaan, hoe de tegenwoordige behoeften van het verkeer te land zullen kunnen worden aangepast aan de toestanden van onze wegen en de middelen die hem ter beschikking staan, om daarin verbetering te brengen.

Toestanden als thans bestaan ten aanzien bijv. van het wegvak van Rotterdam naar Overschie — ik aarzel niet het uit te spreken — zijn te qualificeeren als een nationale schande. Wie met auto of motor dit wegvak berijdt, kan zich niet begrijpen dat Nederland een dergelijken toestand kan laten bestaan, al is dat nu ook een gevolg van het feit, dat de bestaande regeling van den onderhoudsplicht ten gevolge heeft, dat de draagkracht niet bestaat om daarin spoedig te voorzien.

Het middel, dat de geachte afgevaardigde de heer Rutgers van Rozenburg heeft aangegeven, om als het ware een motor- of autobrigade in te richten om de overtredingen op te sporen ten opzichte van het vrachtverkeer etc., zal wellicht in deze tijden op de vrij groote kosten afstuiten. Maar er is toch wel, zij het een eenvoudiger middel, want vergis ik mij niet, dan hebben bereids de leden van vereenigingen als de Koninklijke Automobielclub en de Motorvereeniging zich aangeboden om individueel elke week à tour de rôle den Minister ten dienste te staan met hun voertuig, waarop zij dan een ambtenaar zouden meenemen, die de overtredingen kan constateeren, zoodat met behulp van belanghebbenden zelf zal kunnen worden ingericht een dienst, die met heel weinig kosten zal gepaard gaan, om de overtredingen op te sporen, de middelen ter verbetering te beramen en op die wijze te komen tot een betere handhaving van hetgeen Motor- en Rijwielreglement en Motor- en Rijwielwet voorstaan.

Het verkeer te land, waaraan de Minister zijn aandacht zal moeten wijden, strekt zich ook uit tot den noodtoestand, waarin de tramwegen verkeeren. Het is mij bekend, dat van de zijde van de tramondernemingen pogingen in het werk worden gesteld om tot een regeling te komen. Ik meen, dat ik er den Minister op zal mogen wijzen, dat het wenschelijk is, dat van zijn zijde tegemoetkomendheid wordt betoond en dat niet daarop zal moeten worden gewacht, maar dat hij ook de hand moge uitstrekken, opdat in deze, in nauwe samenwerking met de belanghebbenden, een misschien moeilijke administratieve en financieele regeling spoedig zal tot stand komen.

Naast den achterstand op het gebied van het verkeer te land is er ook een oorlogsachterstand op het gebied van de verbetering van de afwatering.

Wij zijn aan het einde van de vorige eeuw begonnen met de ontginning van woeste gronden en de ontbossching, dank zij de landbouwmogelijkheden, die het gebruik van kunstmest opende.

Wij waren nog niet gereed met de aanpassing van onze afwateringsgeulen, van de kleine rivieren, aan dien ver-

(Bongaerts.)

anderden toestand, toen de oorlog uitbrak en de ontginning, juist ten gevolge van den oorlogstoestand, met grootere kracht werd voortgezet, zoodat de evenwichtstoestand tusschen de middelen van afwatering en de afwaterende oppervlakten nog niet is hersteld. Het zal noodzakelijk zijn daarbij vanwege het Rijk actief in te grijpen en mede te werken om tot verbetering te komen. Het Rijk moet m. i. niet afwachten tot belanghebbenden zoover zijn, maar het moet actief medewerken en de hand reiken aan belanghebbenden, ten einde tot verbetering te komen, omdat wij anders de calamiteit moeten vreezen, dat een groot aantal vrij vruchtbare gronden, die vroeger geen overlast van water hadden, thans getroffen zouden worden door waterschade.

Het is zelfs de vraag of het goed is gezien, dat wij niet tijdig wettelijke maatregelen hebben getroffen om aan de voortschrijding van de ontginning gepaard te doen gaan de nakoming van op te leggen verplichtingen ten opzichte van de verbetering van den waterafvoer.

Wanneer de Minister niet op een meer eenvoudige manier tot oplossing van dit vraagstuk zou kunnen komen, zou ik hem willen aanraden in die richting zijn gedachten te laten gaan.

Een ander brandend vraagstuk is de electrificatie van de spoorwegen en wellicht ook van de tramwegen en van ons land. Ik geloof niet, dat het bij den bekwamen electrotechnicus als de Minister van Waterstaat is, noodig zal zijn er op aan te dringen, dat op dit punt 's Lands belangen zoo spoedig mogelijk worden behartigd. Het vraagstuk is nog commissoriaal, maar misschien kan de Minister zelf reeds de lijnen aanwijzen, waardoor het commissoriale werk zal kunnen worden bespoedigd.

Bij de taak van den Minister komt nog het sluitend maken van het budget van de spoorwegen en dat van P. T. T., zijn bemoeiingen met het mijnwezen — afgaande op het Koninklijk besluit, dat dezer dagen in de *Staatscourant* heeft gestaan — en voorts de zorg om het land behoorlijk in te schakelen in het internationale luchtverkeer, dat bezig is zich te ontwikkelen.

De taak van den Minister is dus zeer omvangrijk en toch zal hij den tijd moeten vinden om tusschen allerlei bemoeiingen door zijn bezuinigingspolitiek in vaste lijnen voort te zetten. Daarbij zou ik hem willen waarschuwen, dat het niet alleen aankomt op het schrappen van posten, maar ook op het systeem van werken.

De geheele administratie kan en moet, naar het mij voorkomt, vereenvoudigd worden, om tot een wijze van werken te komen, die meer in overeenstemming is met de eischen van den tegenwoordigen tijd.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kan omtrent dit punt kort zijn, omdat ik mij geheel kan vereenigen met de zeer belangrijke rede, die hieromtrent door den geachten afgevaardigde den heer Krijger is gehouden en die, naar ik vertrouw, ook door den Minister met belangstelling zal zijn gehoord.

De geachte afgevaardigde heeft geïllustreerd den noodeloozen rompslomp, die in veel administratieve aangelegenheden vooral ten aanzien van wegen en wegvergunningen nog steeds in zwang is.

Hij heeft aangetoond en gewezen op het wanhopige gemis van concentratie en specialisatie van den arbeid, die in verschillende takken van den technischen dienst worde gepresteerd.

Ik geloof, dat ik niet beter kan doen dan mij geheel aan te sluiten bij hetgeen te dien opzichte door den geachten afgevaardigde den heer Krijger is gezegd.

Uit tijdgebrek zal ik mij ook niet begeven in beschouwingen omtrent het aandeel, dat de onderhoudskosten in de bezuiniging kunnen hebben. Als de Minister slechts percentsgewijze nagaat, wat het onderhoud in elk bijzonder geval in vergelijking met den aanleg en met de door het werk bewezen diensten aan de gemeenschap kost, dan zal hij daarin duidelijk den weg zien aangewezen, waarlangs hij in deze alsnog verbetering kan aanbrengen.

Ik moet echter nog een enkel woord zeggen omtrent de kosten voor de nieuwe Rijkswerken in verband met de eerste Nota van Wijziging, welke de Minister ons heeft doen toekomen, een Nota, welke veel pennen in beweging heeft gebracht, zoo zelfs, dat men tot onbillijke critiek op het beleid van den Minister is overgegaan.

Zoo heeft de heer Krijger het eergisteren betreurd, dat de werken aan de haven van Vlissingen niet konden worden voortgezet, althans het bedrag, daarvoor aanvankelijk op de begrooting gebracht, is ingekrompen. Hij deed dit in deze woorden:

> „Immers, verreweg het grootste gedeelte daarvan, gelijkstaande met bijna 1/3 gedeelte van de som die in totaal voor onderhouds-, nieuwe en buitengewone werken is geraamd, zal worden verwerkt aan de Maaskanalisatie en den aanleg van scheepvaartwegen in Zuid-Limburg.
>
> Mijnheer de Voorzitter! Men versta mij wel! Ik wil hiermee in het minst niet afdingen op de groote nationale beteekenis van deze werken, en wil zelfs een der eersten zijn, die het in hooge mate betreuren, dat de tijdsomstandigheden ook hierop een ongunstigen invloed doen gelden. Maar vermits ik het niet van belang ontbloot acht, dat zelfs de schijn van onbillijkheid door een gewaande bevoorrechting van de een of andere streek des lands zoo veel mogelijk wordt voorkomen, zou ik den Minister wel willen verzoeken, nog eens na te gaan, of de belangen, met name van Rotterdam en van Vlissingen, binnen de grenzen van het financieel mogelijke, niet wat meer op den voorgrond kunnen worden gesteld en of de belangen van Amsterdam — ik doel hier op den sluisbouw te IJmuiden — niet te veel op den achtergrond worden gebracht."

Dit was zeer welwillend even wijzen in de richting van de critiek, welke vrij sterk gevoerd is in één der groote bladen, eenige dagen geleden, in een op zich zelf zeer interessant artikel over de haven van Vlissingen. Men heeft er zelfs op gezinspeeld, dat wanneer Vlissingen maar gelegen was in een Roomsche streek, de schrapping op dezen post er wel wat beter afgekomen zou zijn bij de in de begrooting aangebrachte wijzigingen.

Nu geloof ik, dat hier een groot misverstand in het spel is en dat degenen, die critiek hebben uitgeoefend op de wijze, waarop hier bij eerste Nota van Wijziging verschillende posten zijn geschrapt en verminderd, over het hoofd zien, dat de Maaskanalisatie vrijwel het eenige van dergelijke werken is, dat gefinancieerd wordt uit buitengewoon.

Wanneer men de bijlage A voor zich neemt van de Millioenennota, dan vindt men daarop niet de haven van Vlissingen als een buitengewoon werk, en evenmin de verbetering van den Rotterdamschen waterweg, maar wel de Maaskanalisatie, wel den aanleg van een spoorweg van Schaesberg naar Kerkrade. Alleen die wijze van financieeren, waarop reeds zoo herhaaldelijk is aangedrongen, maakt het mogelijk dergelijke groote werken tot stand te brengen en het is juist die wijze van financieeren, waartegen de Minister van Financiën zich voorshands verzet, omdat men altijd gewoon is gebleven, sedert de jaren dat onze Staatsbegrooting zoo rijk beladen was door het toevloeien van Indische baten, voor de verbetering van de groote rivieren en den aanleg van spoorwegen geen leeningen te sluiten, maar dit te doen uit de gewone inkomsten.

Ik laat nu daar, of er vroeger aanleiding was, om leeningen aan te gaan, toen men tientallen van jaren lang spoorwegen aanlegde, maar ik ben er van overtuigd, dat men goed zal doen tegenwoordig een andere wijze van financieeren te gaan volgen en ik zou daarom, in dit verband den Voorzitter der Kamer wel in overweging willen geven aan de Centrale Sectie voor te stellen het wetsontwerp, in zake de gewijzigde inrichting onzer Staatsbegrooing in de afdeelingen te brengen.

Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord, naar aanleiding van een naar het mij voorkomt hoogst bedenkelijke passage in de Memorie van Antwoord, waarin de Minister niet meer of minder zegt:

> „Wanneer voorts wordt betoogd, dat gesubsidieerde werken door hunne verspreiding over het land zeer geschikt zijn tot bestrijding van werkloosheid, zij opgemerkt, dat

28ste VERGADERING. — 30 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk IX (Dep. van Waterstaat) der Staatsbegrooting voor 1922.

(Bongaerts c. a.)

de hier bedoelde belangen niet in de eerste plaats aan het Departement van ondergeteekende zijn toevertrouwd, maar waterstaatsbelangen voor hem den doorslag behooren te geven."

Wanneer de Minister dergelijke onderscheiding maakt, dan wil ik er hem op wijzen, dat de Volksvertegenwoordiging wel die beide zaken: uit te voeren werken en werkverschaffing, in haar onderling verband beziet. Ik hoop, dat hij alsnog er toe zal komen om bij het schiften van de werken die dadelijk moeten uitgevoerd worden dan wel nog eenig uitstel kunnen lijden, met zijn ambtgenoot van Arbeid overleg te plegen, dat hij die beide belangen voor zich zelf te zamen zal laten wegen en dat hij niet zoo straf de waterstaatsbelangen afgescheiden van de werkloosheidvoorziening tot behartiging zal willen doen komen. Hij moge dat reeds in zijn Kabinet doen, want ik kan wel de verzekering geven, dat in de Kamer beide gezamenlijk en in hun onderling verband zullen beoordeeld worden.

Een speciaal punt betreft de geschiedenis met het waterschap „de Oude Graaf".

In het Voorloopig Verslag is dienaangaande een vraag gesteld en daarop is in de Memorie van Antwoord geantwoord, maar ik moet zeggen: ik begrijp de zaak niet.

Als ik het in de Memorie van Antwoord medegedeelde goed begrijp, dan is er van provinciewege uitzicht geopend op subsidie en is er ook door belanghebbenden te goeder trouw gedacht, dat, wanneer zij van provinciewege subsidie kregen, zij ook zouden krijgen het aandeel, dat het Rijk gewoonlijk draagt in de kosten van dergelijk werk. Ook is, naar ik ben ingelicht, van provinciewege aan den opzet van het plan medegewerkt. Nu komt het mij voor, dat het toch zeer bijzondere omstandigheden moeten zijn, wanneer men zich er van kan afmaken met te zeggen: van den aanvang af heeft de Rijkswaterstaat niet de gelegenheid gehad om de plannen te beoordeelen en dus geef ik nu het gebruikelijke subsidie niet.

Ik zou gaarne van den Minister vernemen, of het waar is, dat van provinciewege uitzicht geopend is op subsidie; dat belanghebbenden te goeder trouw hadden kunnen rekenen op het verkrijgen van Rijkssubsidie, zooals dat gewoonlijk voor dergelijke aangelegenheden wordt verleend; dat de gelden door belanghebbenden zijn opgenomen en voorgeschoten, ten einde de werken uit te voeren ter bestrijding van de werkloosheid en ter verhooging van de productiviteit, in afwachting van de goedkeuring van een reglement van het waterschap, wat in den regel slechts enkele maanden tijd vraagt, doch nu nagenoeg 2½ jaar heeft geduurd buiten de schuld van de belanghebbenden om; en ten slotte of het waar is, dat dit de reden is, dat de betrokkenen zich niet tijdig hebben kunnen bemoeien met deze aangelegenheid, en om welke reden de Minister meent, dat belanghebbenden zonder iets naar huis moeten gaan.

In elk geval zou ik gaarne met eenigen aandrang deze zaak nog eens in de welwillende aandacht van den Minister willen aanbevelen.

De heer **Weitkamp**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch even te ondersteunen het betoog van mijn vriend Rutgers van Rozenburg in zake de vermieling der wegen door de vrachtauto's.

Volkomen juist zijn de practische opmerkingen van dien geachten afgevaardigde; niet alleen de wegen, maar ook de in de nabijheid der wegen staande gebouwen ondervinden den last en schade van die zware voertuigen.

Bijv. in de gemeente Staphorst, waar de bodem bestaat uit veengrond, die wegens haar poreusheid bij het passeeren van zware rijtuigen altijd door trilt, scheuren de muren der huizen op zoodanige wijze, dat de toestand in deze onhoudbaar kan genoemd worden. Ik hoop dat de Minister met de opmerkingen van den heer Rutgers van Rozenburg rekening zal houden.

Mijnheer de Voorzitter! Met genoegen zag ik uit de Memorie van Antwoord, dat de Minister niet zoo geheel afwijzend staat tegenover het vraagsuk van de winterbevloeiing der Vechtvallei in Overijssel.

(Weitkamp.)

Aan die leden, die blijkens het Voorloopig Verslag de opmerking maakten, dat de Overijsselsche Vecht de eenige kleine rivier is, die op Rijkskosten in orde werd gemaakt en waarvan zij dachten dat het onverantwoordelijk was hiermede voort te gaan, zij opgemerkt, dat bijna de geheele provincie Overijssel, benevens een even groot deel van Duitschland, op de Vecht afwatert.

Door die steeds meer voortschrijdende ontginning van heide en veengronden, vooral van veenen die in onontgonnenschap op een spons gelijken, was de waterstaatkundige toestand van de Vechtvallei nagenoeg onhoudbaar geworden.

De Vecht is nu genormaliseerd, met stuwen voor het te snelle afloopen van het water voorzien, maar het is juist over dat te snel afloopende water, dat ik even zeer kort iets zou willen zeggen.

Mijnheer de Voorzitter! Vóór de normalisatie behoorde de Vechtvallei door de gedurende eeuwen opeengehoopte vruchtbare beekbezinking, die door de periodiek wederkeerende wintervloeden steeds werd aangevuld en meer mobiel gemaakt, tot de vruchtbaarste gronden.

Behoudens de bij natten tijd herhaaldelijk voorkomende zomervloeden, kon het gewas in normale tijden bepaald schitterend genoemd worden. De geheele hooivoorziening van onze streek was in groote hoofdzaak aangewezen op de Vechtgronden.

Dat is nu gedaan, Mijnheer de Voorzitter! Geen enkele deskundige spreekt mij tegen, wanneer ik beweer, dat de hooiopbrengst thans minder dan 1/5 is van hetgeen vroeger geoogst werd.

Gelukkig is men door het hoe langer hoe meer in zwang komende kunstmestgebruik in staat om andere gronden te ontginnen en zich eenigszins schadeloos te stellen door daar het onmisbare hooi te verbouwen. Was dat niet het geval, dan zou de toestand gewoonweg een ramp voor de streek zijn.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, nu is juist die beekbezinking van een eigenaardige structuur. Voor bouwland eigent zij zich niet; uit herhaalde proefnemingen bleek, dat ook het gebruik van kunstmest hier niet afdoende hulp levert. Deze gronden zijn aangewezen op de winterbevloeiing. Daar komt bij, dat kunstmest geld kost en de winterbevloeiing, behoudens de in verhouding tot de te behalen winst luttele kosten van eenige werken, heelemaal zuivere winst is.

Met kunstmest moet men veelal het op den grond groeiende verbouwde koopen.

Wanneer men b.v. eens een verslag der Rijks- en particuliere proefvelden narekent, dan komt men al gauw tot de conclusie, dat de winst vaak zeer miniem is.

Genoeg, Mijnheer de Voorzitter, om kortelijk aan te toonen, van hoe groot belang de winterbevloeiing voor de door mij bedoelde environs is.

En nu is het zoo jammer, dat deze zaak zooveel te wenschen overlaat; het is bedroevend, Mijnheer de Voorzitter, wanneer hij, die den toestand dier gronden vroeger kende, eens een bezoek brengt aan die streken en hij ziet, dat juist de beste, het voedzaamste gras opleverende landerijen gewoonweg braak liggen, terwijl er duizenden guldens worden uitgegeven om de van nature niets opleverende heide zg. productief te maken.

Hier zou met in verhouding tientallen guldens meer zijn te bereiken dan op de heide met duizenden.

Mijnheer de Voorzitter! De zaak dient zoo geregeld te worden, dat de waterafvoer bij wintertijd zooveel mogelijk geschiedt over de oeverlanden.

Dat kan geschieden door het aanleggen van kleine kaden hier en daar, want gelukkig zijn de Vechtoevers meestal hoog, alsook door het slechten van bepaalde dijkjes en het hier en daar afdammen van oude rivierarmen, opdat het water, eenmaal in het winterbed gekomen, daar ook blijft.

Een paar korte voorbeelden, Mijnheer de Voorzitter. Het water, dat door de stuw beneden Hardenberg wordt opgeschut en over de landerijen stroomt, vloeit pl.m. 1000 M. beneden de stuw reeds weer in de Vecht en is voor bevloeiing waardeloos. Door het aanleggen van een dam met een kleine van een klep voorziene duiker in eenige kaden kon dit water voor duizenden H.A. uiterst productief gemaakt worden.

(Weitkamp.)

Onder de gemeente Ommen is het precies zoo. Het is juist de streek onder Ommen en een gedeelte van Dalfsen, die het meeste lijdt. Noodzakelijk moest er onder Ommen in de buurt van de Vecht, bij het dorp, een stuw in de Vecht bijgebouwd worden; ik geeft dit den Minister in gunstige overweging. De aldaar wonende sober levende nijvere boerenbevolking mag wel terdege geholpen worden; zij moet zooveel mede door het Rijk bekostigde faciliteiten ontberen, dat haar ook in dit opzicht wel eens mag worden te gemoet gekomen.

Echter wensch ik op iets anders te wijzen. Anderhalf uur beneden Ommen is gebouwd in de Vecht een stuw om het water eenigszins op te houden. Aan den eenen kant leunt de stuw tegen een heuvelkling, aan den anderen kant, Mijnheer de Voorzitter, is een hooge dijk gemaakt, die door het hooiland heen het sluiswachtershuis verbindt met de hoogten van Vilsteren.

Die dijk is royaal aangelegd, van boven met een betonnen fietspad voorzien. Dat lijkt mooi, maar ten opzichte der bevloeiing werkt die dijk zoo tegenstrijdig als het maar kan. Natuurlijk kan men door middel der stuw het water hoog opschutten, maar aan het stilstaande water heeft de bovengelegen grond weinig en de onder bedoeld werk gelegen grond is door den dijk van bevloeiing bijna geheel verstoken, zoodat al de hooilanden onder Dalfsen en Rechteren ook bij winterdag nagenoeg droog liggen.

Mijnheer de Voorzitter! Het antwoord van den Minister heeft mij zeer verblijd; het bewees, dat ook deze bewindsman oog heeft voor de landbouwbelangen. Het geld, voor deze doeleinden uitgegeven, is direct productief. Ik zou u dat zeer gemakkelijk met meerdere voorbeelden en berekeningen kunnen aantoonen, maar ik zie met vertrouwen tot Zijn Excellentie op en hoop, dat binnen afzienbaren tijd in deze richting afdoende maatregelen zullen genomen worden.

Het resumé van dit gedeelte van mijn betoog komt hierop neer, Mijnheer de Voorzitter, dat ik den Minister beleefd in overweging geef, te bevorderen, dat er werken worden gemaakt, ten gevolge waarvan het zoo vruchtbaar makende winterwater in de kleinste hoeveelheid wordt afgevoerd door het zomerbed der rivier, waar het niets meer voordeel kan geven en het dus waardeloos is.

Veroorzaakt dit kosten, Mijnheer de Voorzitter, op een ander punt zal het door mij geopperde bezuinigend werken.

Wat toch zal geschieden?

Hoe minder water des winters in het zomerbed, des te minder stroomsnelheid aldaar; ergo, des te minder stukstroomen der kaden en glooiingen der oevers en dus des te minder onderhoudskosten van de reeds bestaande werken.

Mijnheer de Voorzitter! Nog een kort woord over den waterstaatkundigen toestand van Noord-West-Overijsel.

Mijnheer de Voorzitter! Het antwoord, dat de Minister hier in zijn Memorie gaf, heeft mij wel een beetje verontrust, ik meen hier een zwakke afwijzing tusschen de regels door te lezen.

Dat hier door het particulier initiatief en de betrokken provincie moet worden voorgegaan, wordt niet ontkend, maar toch is de zaak van zoo groot gewicht, dat het mij wil voorkomen, dat de Minister, die van zoo ver reikenden invloed is, hier wel eens een hartig woordje mee mocht spreken.

Dat vraagstuk der bemaling is nu weer op den voorgrond getreden, omdat het waterschap Hasselt en Zwartsluis wil overgaan tot kostbare kadeverhooging, welke echter achterwege kan blijven wanneer het Diep bemalen wordt. In dat geval moet ook Vollenhoven overgaan tot verhooging en zal de wateroverlast in de plaatsen Zwartsluis en Meppel nog vermeerderen.

Het waterschap Hasselt en Zwartsluis is, krachtens uitspraak van den rechter in hoogste instantie, tot deze verhooging bevoegd. Daar komt bij, dat men in Drente de kleine rivieren, de Reest enz. wil normaliseeren, doch hieraan moet bemaling van het Meppeler Diep als boezem voorafgaan. Thans wordt door het Ingenieurs-bureau van Hassel-de Koning een plan gemaakt. De zaak is dus in voorbereiding en de Minister kan de afwikkeling van dergelijke plannen ten zeerste bevorderen door op spoed aan te dringen, want de zaak is zeer urgent. De besturen der betrokken waterschappen zijn dus bezig en trachten, zooals ik zeide, door het verhoogen hunner dijken, het euvel van den wateroverlast zooveel mogelijk te keeren.

Groote sommen worden ten koste gelegd, als men alles rekent, is misschien wel gauw een millioen in het water geworpen zonder afdoende hulp. Dit is zeer te betreuren.

Ik weet wel, dat er vroeger ook plannen bestonden om het Meppeler Diep te bemalen, maar de plannen zijn door de meer urgent geacht wordende Zuiderzeewerken niet alleen op den achtergrond geraakt, maar men meent ook, dat de betrokken streek door de droogmaking der Zuiderzee zal geholpen worden.

Mijnheer de Voorzitter! Juist dit laatste wordt door de deskundigen van naam ten zeerste betwijfeld, aangezien het aangenomen peil der Zuiderzee niets lager is dan de gronden rondom Zwartsluis en Meppel.

Ik wijs op de werken van den heer Deking Dura, alsook op het oordeel van den bekwamen eerste-secretaris van de Overijsselsche Maatschappij van Landbouw, de heer Hommes. Daar komt bij, dat tegenwoordig bij langdurigen oostenwind het water vanzelf naar zee afloopt, hetgeen in het vervolg, bij droogmaking der Zuiderzee. wel uitgesloten zal zijn.

Dan is er nog iets, waarop wel gewezen dient.

Mijnheer de Voorzitter! In die buurt liggen duizenden hectaren puikbeste hooilanden, het z.g. Staphorsterveld, die, wanneer wij hiervoor een wet krijgen, het eerst voor ruilverkaveling in aanmerking komen. Deze gronden zullen dan, omdat men in dien hoek groote behoefte heeft aan expansie, moeten dienen voor het stichten van woningen met bijbehoorende boerderijen; nu kan dat niet, maar het zal er toe moeten komen.

Mijnheer de Voorzitter! De verbetering kan op tweeërlei wijze aangepakt worden.

Men kan òf een overeenkomst sluiten met het waterschap Vollenhove, òf men kan met het waterschap Hasselt—Zwartsluis in overleg treden ter stichting van een gemaal bij Zwartsluis.

Thans heeft men reeds van de zijde der provincie Drente het voornemen te kennen gegeven om bij hooge waterstanden het water uit het Meppelerdiep op den boezem van het waterschap Vollenhove af te leiden door het rinket van het Beukerschut. Maar afgezien van het feit, dat hiervan weinig effect is te wachten, wordt hiertegen ook ernstig bezwaar gemaakt.

Mijnheer de Voorzitter! Het wil mij voorkomen, dat het stichten van een gemaal te Zwartsluis het meest afdoende effect zal sorteeren.

Het water behoeft hier niet zoo hoog opgevoerd te worden als bij de Ettenlandsche kolken onder het waterschap Vollenhoven.

Mijnheer de Voorzitter! Ik eindig met dit punt, na den Minister ernstig te hebben verzocht om aan deze zaak zijn volle aandacht te blijven wijden en, zooals ik zei, zijn grooten invloed in dezen aan te wenden, opdat ook die streek eindelijk eens geholpen wordt. Ook hier is met in verhouding tot het te behalen voordeel kleine kosten zoo ontzaglijk veel te bereiken.

De heer van Gijn wees er bij de algemeene beschouwingen op, dat men niet zooveel geld vast moet leggen in werken, die eerst na jaren productief zijn, maar het hier uit te geven geld is, evenals datgene wat men uitgeeft voor de bevloeiingswerken der Vechtvallei, direct productief, want bij betere drooglegging hier en betere bevloeiing daar, worden de vruchten onder Gods Zegen reeds een jaar na de gemaakte kosten geplukt.

Mijnheer de Voorzitter! Zeer kort wensch ik even iets te zeggen over de Overijsselsche kanalen. Die kanalen verkeeren in een treurigen toestand; verbetering is noodzakelijk.

Sinds jaren heeft men gepleit voor een goeden verbindingsweg van het nijvere Twente met het noorden.

Ik zou graag die zaak bij den Minister aanbevelen, ook voor werkverschaffing. Bv. het zg. Twente-Rijnkanaal zou een werkverschaffingsobject zijn van den eersten rang.

Mijnheer de Voorzitter! Dan zou ik gaarne even wijzen

(Weitkamp e. a.)

op de urgentie van een verkorten waterweg door de Gelder-sche vallei, van af den Rijn naar de Zuiderzee; ook dat werk is een betere werkverschaffing dan de heideontginning.

Na nog even de aandacht gevestigd te hebben op de voor-genomen partieele bemaling van het waterschap Vollenhoven, wil ik eindigen met de door mij genoemde punten: de be-vloeiing der Vechtvallei, de afwatering van het Meppeler-diep, de Overijsselsche kanalen, de Geldersche vallei en de werken onder Vollenhoven in de welwillende aandacht van den Minister aan te bevelen.

De heer **van den Tempel:** Mijnheer de Voorzitter! Het lezen van de gewisselde stukken, in het bijzonder de Memorie van Antwoord, heeft bij mij een gevoel van ongerustheid gewekt, dat mij noopt, enkele opmerkingen te maken.

De Minister van Waterstaat is uiteraard de man van onze openbare werken en als zoodanig kan hij natuurlijk in dezen crisistijd een groote zegenrijke rol spelen. Uit de Memorie van Antwoord blijkt echter, dat de Minister al zijn aandacht richt op één punt en voor het overige blijkbaar geen oog heeft. Hij vraagt zich slechts af: hoe breng ik ten slotte het eindcijfer van de begrooting naar beneden; met al het andere laat hij zich blijkbaar niet in. Wij vinden hier een volslagen gemis van overleg en samenwerking met de Departementen van Binnenlandsche Zaken en Arbeid op een hoogst belang-rijk punt. Wij hebben enkele dagen geleden besproken de ontzaglijke beteekenis van werkverruiming en -verschaffing, en de Kamer heeft uitgesproken, dat deze niet slechts gezocht moeten worden bij werken van provincie, gemeenten en par-ticulieren, maar ook bij die, van het Rijk uitgaande. Nu maakt het wel een zonderlingen indruk — en het kan ook niet gemotiveerd zijn — dat de Regeering wel subsidie ver-strekt om allerlei werken uit te voeren, om de menschen pro-ductieven arbeid te laten verrichten, maar anderzijds werken, die voor oogenblikkelijke uitvoering in aan-merking komen, vertraagt of uitstelt. Gelijk in vele landen, zou er ook hier alle reden zijn te zoeken naar geschikt pro-ductief werk. Daarover gaat het echter thans niet; doch ik vraag, of de uitspraak van de Kamer den Minister geen aan-leiding geeft, met volle kracht te bevorderen, dat in elk geval de noodzakelijke werken zonder vertraging worden uitge-voerd. Laten wij ons desnoods beperken tot werken, die nood-zakelijk zijn, en laat men daarbij de noodige zuinigheid be-trachten, maar laten wij in elk geval de uitvoering van deze werken doorzetten. De Minister schuift dat geheel weg en deelt in de Memorie van Antwoord mede, dat zelfs werken, die reeds onder handen zijn, zullen worden uitgesteld of ver-traagd. Dat blijkt uit verschillende posten. In de eerste plaats het geval-Amsterdam — dat mij zoozeer ter harte gaat — het werk aan de sluis te IJmuiden. Die zaak is grondig voorbe-reid, er is overeenstemming verkregen tusschen Rijk, pro-vincie en gemeente, men heeft een groote bijdrage losgekre-gen van de gemeente Amsterdam, er wordt aan die sluizen gewerkt, en nu komt de mededeeling, dat dit werk met ver-minderden spoed zal worden voortgezet, dat de post met de helft zal worden verminderd. De Kamer van koophandel en fabrieken te Amsterdam waarschuwt ons en zegt: bedenkt wel, hoe de toestand is, als een gebrek optreedt aan de be-staande sluis, zal de scheepvaart van Amsterdam een zwaren slag treffen. Het gemeentebestuur van Amsterdam onder-schrijft dat, niemand zou het ook kunnen ontkennen, en voegt daaraan toe: wij hebben bovendien tegen uitstel bezwaar, omdat daardoor de kosten worden vergroot, voert dus nu het werk uit. De Minister is het daarmede ook wel eens, want hij zegt in de Memorie van Antwoord:

> „Hij deelt in dezen het inzicht van het gemeentebe-stuur van Amsterdam, dat steun verleende aan een adres van de Kamer van koophandel en fabrieken aldaar, waar-bij werd aangedrongen op een snellen bouw van de nieuwe sluis, waardoor dan tevens te gemoet zal worden gekomen aan het bezwaar van die leden, welke betoogden, dat de tegenwoordige toestand, waarbij het verkeer met

(van den Tempel.)

> groote schepen op één sluis is aangewezen, niet langer dan volstrekt noodig is, moet worden bestendigd."

De Minister is het dus hiermede eens, en toch laat hij daarop volgen:

> „Een en ander neemt evenwel niet weg, dat bij de beoordeeling van het bedrag, dat jaarlijks voor dezen sluisbouw behoort te worden beschikbaar gesteld, nood-wendig met den toestand van 's lands financiën moet worden rekening gehouden."

Dat dit werk nu, met het oog op de vergrooting van onze economische kracht moet worden uitgevoerd, daarvan is de Minister overtuigd, en toch wordt het werk niet met volle kracht uitgevoerd, nu, nu wij zoeken naar productief werk om de menschen aan arbeid te helpen. Maar, wanneer de conjunctuur verbetert, wanneer niet meer in die richting van werkverruiming de krachten behoeven te worden inge-spannen, dan eerst zal blijkbaar dat noodzakelijke werk met volle kracht worden voltooid.

Een voorbeeld dat daarop volgt, is het werk aan de nieuwe sluis te Wemeldinge, waarvan de Minister in de Memorie van Antwoord het volgende schrijft:

> „Het is mogelijk gebleken in den opzet van de werken van de nieuwe sluis te Wemeldinge eenige wijziging te brengen, waardoor de kosten over 3 jaar kunnen worden verdeeld. De sluis zal dan niet in 1924 gereed zijn zooals aanvankelijk werd aangenomen, doch eerst op het eind van 1925. Gevolg van dezen maatregel is, dat voor de jaren 1924 en 1925 te rekenen zal zijn op ten minste f 800 000."

Niet het bedrag, dat besteed zal worden, zal over drie jaren worden verdeeld, maar het werk zelf, dat op het oogen-blik voor uitvoering in aanmerking zou komen, wordt ver-schoven. Precies het tegendeel van werkverruiming. Dat acht ik in elk opzicht een verkeerde politiek, economisch en financieel.

Ik wil nog een voorbeeld noemen: het geval van Vlissin-gen. Op de mérites van de zaak zelf ga ik niet in, ook, omdat ik mij in de quaestie niet zoodanig heb kunnen inwerken, dat ik er hier met voldoende zekerheid over zou kunnen spreken, maar als ik de Memorie van Toelichting lees en daarna de Memorie van Antwoord, dan moet ik toch zeggen, dat dit geen wijze van behandeling is van een aangelegenheid van zoo groot plaatselijk belang voor Vlissingen en van zoo groot nationaal belang. Twee dingen zijn mogelijk, òf dat groote werk is met het oog op de ontwikkeling van Vlissingen en het groot verkeer gemotiveerd òf niet. Als men dat standpunt inneemt, geldt daarvoor wat ik zooeven zeide, dan is het een volkomen averechtsche politiek, het uit te stellen tot jaren van betere conjunctuur en het niet uit te voeren op dit oogen-blik, terwijl er zoo tal van menschen zijn, die men moet ondersteunen, ten koste van groote sommen, en die men anders, wanneer de conjunctuur weer verbetert, voor zulke werken aan het particuliere bedrijf zal moeten onttrekken. Als het werk dus toch gedaan moet worden, laat men het dan nu aanpakken. En als het niet gedaan moet worden, ten minste als de meening begint op te komen, dat men van dit werk moet afzien, dan is deze wijze van behandeling toch niet in den haak, dan moet men het niet doen op deze manier. Na de wijze waarop over de zaak in de Memorie van Toelichting geschreven is, terwijl het een levensbelang voor Vlissingen geldt en tevens een groot nationaal belang, mag men verlan-gen, dat de zaak niet zoo even tusschen „peer en kaas" wordt afgedaan, maar zou desnoods op korten termijn een ernstig onderzoek moeten zijn ingesteld, zou met de belanghebbenden overleg moeten zijn gepleegd, het voor en tegen ernstig over-wogen moeten zijn geworden, om daarna tot een beslissing te komen.

De heer A. Colijn zegt: het berust op een wet. Ik wil daar-over niet verder uitweiden. Ik behandel deze aangelegenheid slechts in algemeen verband, het ligt niet op mijn weg, op de technische zijde van de zaak in te gaan, maar de behandeling

(van den Tempel e. a.)

van deze hoogst ernstige zaak schijnt mij zeer ongelukkig.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kan met deze korte opmerkingen volstaan, waar ik kort geleden gelegenheid heb gehad, mijn algemeene inzichten over de werkverruiming en de uitvoering van Rijkswerken te ontvouwen.

Ik heb met groot genoegen gehoord het slot van de rede van den heer Bongaerts. Heb ik hem goed begrepen, dan zeide hij, wel te begrijpen te moeilijkheid waarin de Minister verkeert, maar drong hij er op aan, dat de Minister door een veranderde wijze van financieering naar een oplossing zou zoeken.

Wij staan hier voor noodzakelijke werken, die ten deele reeds onderhanden zijn, die in de eerstvolgende jaren toch uitgevoerd moeten worden. Het is de vraag, wat minder zal kosten, uitvoering nu of over enkele jaren, wanneer de conjunctuur middelerwijl allicht verbeterd is. Maar hoe moet de zaak thans gefinancierd worden? Mijnheer de Voorzitter! De financiers, ik noem o. m. mr. Vissering, geven toe, dat als er voor één zaak geleend mag worden, het mag gebeuren voor productieve werken. Als één post op ,,buitengewoon'' mag worden gebracht, is het deze. Ook de heer Bongaerts drong er op aan, dat de Minister zich niet zou laten tegenhouden, om noodzakelijke productieve werken, die anders over een paar jaar toch moeten worden gedaan, terstond uit te voeren, omdat de noodige gelden niet op de gewone begrooting gebracht kunnen worden. Verander dan uw politiek op dit punt, Excellentie, laat u niet beheerschen door een formule, maar pas u aan bij den toestand van dit oogenblik.

Ik zal bij deze verschillende posten geen voorstellen doen. Ik kom er ook niet meer op terug, maar ik zou deze vraag aan den Minister willen stellen en hoop daarop een bevredigend antwoord te krijgen.

Ons is medegedeeld, dat binnenkort de nieuwe commissie voor de werkverruiming onder presidium van ons geacht medelid den heer Nolens zal worden geconstitueerd. Ik zou nu den Minister van Waterstaat willen vragen, wanneer die commissie, die ook tot dit gebied haar bemoeiing zal moeten uitstrekken, tot het resultaat komt, dat het economisch en financieel volkomen verantwoord is, ook uit een oogpunt van werkverruiming, om bepaalde Rijkswerken aan te pakken of krachtiger voort te zetten en daaromtrent met den Minister van Waterstaat in overleg treedt, of dan de Minister bereid is ernstig mede te werken om tot een bevredigend resultaat ook voor de werkverruiming te komen. Ik hoop, dat de Minister persoonlijk daaraan zijn aandacht zal wijden en dat hij, wanneer hij ten deze met de commissie tot overeenstemming mocht komen, niet zal aarzelen om voor verschillende productieve werken, die thans ten onrechte worden uitgesteld of waarvan met de uitvoering wordt getraineerd, de gelden bij suppletoire begrooting aan te vragen, opdat deze werken in dezen crisistijd zoo spoedig mogelijk worden uitgevoerd.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord wil ik zeggen over de kanalen in Drente. De heer Hiemstra heeft al gesproken over de kanalen in Groningen en Friesland. Ik zou de aandacht willen vestigen op de bijzondere noodzakelijkheid om de kanalen en de kanalisatie in Drente zoo spoedig mogelijk te verbeteren, respectievelijk ter hand te nemen. Ik ben eenigszins geschrokken van wat de Minister omtrent het kanaal van Delfzijl naar Zuidbroek en daarmede in verband over de andere kanaalplannen heeft gezegd, op bladzijde 11 van de Memorie van Antwoord, nl. dat het is

> ,,noodig gebleken, dat de voorloopige plannen vooraf nog aan een ernstig onderzoek worden onderworpen, zoodat eene bepaalde beslissing nog niet is gevallen.''

Ik ben natuurlijk voorstander van een ernstig onderzoek van plannen, maar deze uitdrukking stemt zeer somber, omdat dit een reden kan zijn, om de zaak voor langen tijd uit te stellen. Ik zou den Minister op het hart willen drukken, deze zaak ernstig te willen overwegen, doch daarmede den vereischten spoed te betrachten.

Het is, dit in verband met de kanaalplannen in Drente, hoogst bedenkelijk, dat er soms turf blijft staan, omdat er

(Schaper e. a.)

geen gelegenheid is ze te vervoeren. Het geheele kanalennet in Drente moet verbeterd worden in het belang van de venen.

De Minister heeft gezegd, dat de kanalen in het oosten dezer provincie niet tot het Rijk behooren; ik kan dat thans niet beoordeelen, maar ik wil wel zeggen: er wordt daar overal werk gezocht en nu ligt het mijns inziens toch op den weg van den Minister van Waterstaat, ook al behooren die kanalen niet tot het Rijk, om de verbeteringen van het kanalennet te bevorderen, helpend op te treden en wel in het belang van de ontginning der venen, en ik doe hierbij een dringend beroep op den Minister om dat te doen.

De **Voorzitter**: De Commissie van Rapporteurs voor het ontwerp van wet tot wijziging der Huurcommissiewet en der Huuropzeggingswet (268) kan binnen den bij art. 32 van het Reglement van Orde bepaalden termijn, welke heden verstrijkt, niet met haar Verslag gereed zijn. Zij verzoekt, den bedoelden termijn te willen verlengen tot 7 December a. s.

Ik stel voor, dienovereenkomstig te besluiten.

Daartoe wordt besloten.

De beraadslaging wordt hervat.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! De beschouwingen door verschillende leden dezer Kamer gehouden, geven mij aanleiding om in de eerste plaats een enkel woord te spreken over de bezuiniging op Waterstaat.

Het komt mij voor, dat dit woord bezuiniging in deze discussies vaak in een verkeerde beteekenis wordt gebruikt, vooral ten aanzien van dit Departement, dat belast is met de groote werken. Ik zou hier een scherp onderscheid willen maken tusschen bezuiniging en beperking van uitgaven.

En als ik mij dan afvraag: wat kan er nu op het Departement van Waterstaat worden bezuinigd, werkelijk bezuinigd, dan kan ik allereerst den post personeel in oogenschouw nemen.

Is er op het personeel bij den waterstaat te bezuinigen? Waarschijnlijk wel. Als men alles eens goed nagaat, dan zal er hier en daar natuurlijk wel een ietsje te veel aan ambtenaren, brugwachters etc., zijn en wanneer men dus voortdurend zijn aandacht daarop gevestigd houdt, dan zal men van lieverlede tot een vermindering van dat personeel, ook door betere indeeling, kunnen komen.

Het spreekt echter vanzelf, dat dit niet plotseling gaat, dat eischt onderzoek en bovendien kan men personen, die eenmaal in dienst zijn, toch ook niet direct zoo wegzenden, men moet dan weer velen op wachtgeld stellen, met andere woorden daar gaat geruime tijd mee heen voordat een dergelijke bezuiniging effect zou geven.

Maar men moet toch ook bij de bezuiniging op personeel bij den waterstaat een ding niet vergeten, nl. dat het personeel, dat men noodig heeft, onmiddellijk verband houdt met den omvang en het aantal der werken, die men in behandeling heeft.

Wanneer dus het eene jaar op de begrooting voor Waterstaat een post van laat ik eens zeggen 5 millioen is uitgetrokken voor het personeel en het volgend jaar een post van 5 millioen en nog eenige honderdduizenden guldens, dan mag men, mijns inziens, nog volstrekt niet daaruit afleiden, dat er op het waterstaatspersoneel geen bezuiniging zou hebben plaats gehad. Immers: men moet die cijfers van het personeel vergelijken met de werken, die men in uitvoering heeft.

Daaruit volgt dan ook dadelijk al, dat de begrooting voor Waterstaat, zooals ze daar ligt in dat opzicht geen goed beeld geeft.

Men kan eigenlijk met zoo'n begrooting voor zich zoo maar niet uitmaken of er op het personeel van den Rijkswaterstaatsdienst nog meer had kunnen worden bezuinigd, ja dan neen.

Men zou pas een goed overzicht krijgen, wanneer men voor ieder werk afzonderlijk ook den personeelspost uittrok.

(Minister van Swaay.)

Dan zou men pas kunnen beoordeelen, of voor een bepaald werk, laten wij zeggen: Maaskanalisatie, sluizenbouw, te veel personeel aanwezig was. Dan zou men met recht critiek kunnen uitoefenen en zeggen: daar zijn te veel ingenieurs en daar zijn te veel opzichters. Het gaat echter niet aan in het algemeen te zeggen: die post is iets hooger en daarom hebt gij niet genoeg bezuinigd

Dit is ook al een van de redenen, waarom ik er voor mij zelf sterk voor ben om zoo mogelijk eenige wijziging in de begrooting aan te brengen, zoodanig, dat het overzicht te dien aanzien beter en duidelijker wordt, hetgeen voor de Kamer en voor den Minister aangenamer zal zijn.

Wat kan nu nog meer bezuinigd worden op het personeel? De geachte afgevaardigde de heer Krijger heeft er in zijn zeer belangrijke rede op gewezen, dat veel zaken bij Waterstaat te omslachtig gaan.

Ik ben dat volkomen met hem eens. Deze toestand is historisch verklaarbaar. Die geheele Rijkswaterstaatsdienst is zoo gegroeid en zoo gebleven, doch ik vraag mij inderdaad af of onze Rijkswaterstaatsdienst niet eenigermate moet worden gewijzigd, of de tegenwoordige gang van zaken wel geheel en als past bij onzen tijd.

Nu heeft de geachte afgevaardigde de heer Krijger er daarbij op gewezen, dat men zekere bevoegdheden wel kon overlaten aan arrondissements-ingenieurs en anderen. Dat is natuurlijk een punt, dat bij het aanbrengen van wijzigingen te overwegen zou zijn. Ik moet te dien aanzien echter een opmerking maken.

Men moet bij het delegeeren van macht wel eenigszins voorzichtig zijn, want per slot van rekening blijft de Minister van Waterstaat de verantwoordelijke man.

Ik wil echter in die richting — zooals ik zoo even heb opgemerkt — werkzaam zijn. Het zal mij aangenaam wezen, wanneer ik door het aanbrengen van wijzigingen in den geheelen Rijkswaterstaatdienst tot een eenvoudiger en goedkooper systeem zal kunnen komen.

Wat valt nu nog meer te bezuinigen op den Rijkswaterstaatsdienst?

Er is te bezuinigen op de uitvoering van werken in dien zin, dat men bij het ontwerpen en de uitvoering de noodige soberheid betracht. Zonder aan de soliditeit van een werk afbreuk te doen, kan men in veel gevallen toch besparen, door bij voorbeeld in plaats van natuursteen, klinkers te gebruiken. Dit staat wel niet zoo mooi, maar het kan even deugdelijk zijn.

Ook aan het gebruik van vaartuigen, wat trouwens reeds in onderzoek is, zal ook de noodige aandacht gewijd worden. Er wordt op het oogenblik overleg gepleegd tusschen de verschillende Departementen, welke over dienstvaartuigen beschikken, om te zien of niet een zoodanige regeling te treffen is, dat een en hetzelfde vaartuig voor verschillende diensten kan worden gebruikt.

Op die wijze zijn er dus ook op de Waterstaatsbegrooting wel bezuinigingen nog aan te brengen, maar al zou men deze ook nog zoover doorvoeren, het spreekt vanzelf, dat men daarmede geen tientallen van millioenen van de begrooting zou kunnen schrappen.

Als resultaat van de rantsoeneering mag de Waterstaatsbegrooting een zeker cijfer niet te boven gaan. Men moet dus de uitgaven beperken, ofschoon ik dadelijk toegeef, dat elke beperking nog geen bezuiniging is, maar met de allernoodzakelijkste uitgaven voor het personeel zal, om te bereiken, dat het rantsoen niet wordt overschreden, verschillend werk niet kunnen worden doorgevoerd.

Het spreekt vanzelf, dat ik dit betreur. Niet alleen als Minister, ook als ingenieur zou ik niets liever willen, dan zooveel mogelijk productieve werken te maken. De beschikbare gelden moeten echter zooveel mogelijk worden besteed aan onderhoudswerken, want deze kan men natuurlijk niet schrappen.

Men kan ook bij het onderhoud de noodige zuinigheid betrachten. Ik ben ook bereid in die richting te werken en ik heb dan ook van de onderhoudskosten globaal 5 pct. afgetrokken. Dat is nog wel niet zoo heel veel, maar er ligt toch ook voor de betrokken ambtenaren een aanwijzing in, in welke richting de Regeering hier wenscht te gaan. Dergelijke aanwijzing kan voor hen natuurlijk aanleiding zijn om ook bij de schatting van de onderhoudskosten voor de volgende begrooting daarmede op behoorlijke wijze rekening te houden.

Dan de subsidies aan verschillende werken.

Ik ben het met de heeren Bongaerts en Krijger eens, dat natuurlijk het beste is om die subsidies zooveel mogelijk te verleenen voor die werken, welke de grootst mogelijke productiviteit beloven; dat spreekt haast vanzelf. Wanneer in die richting door mij iets gedaan kan worden, kan ben ik daartoe zeker volkomen bereid. Daarnaast staan dan de overige werken.

Wanneer wij nu nog meer geld zullen moeten gaan besteden voor afwateringswerken en allerhande nuttige werken, waardoor de productiviteit van den bodem wordt verhoogd, dan spreekt het vanzelf, dat — door de rantsoeneering — ten slotte voor het uitvoeren van andere groote werken geen belangrijke bedragen meer overschieten, tenzij men natuurlijk ten opzichte van de financieering een andere politiek gaat volgen.

Daarvan ben ik niet afkeerig. Integendeel, het denkbeeld, zooals het door den heer Bongaerts is geventileerd, om namelijk door midden van annuïteiten productieve werken te kunnen maken, juich ik in beginsel toe. Men moet echter, als men over zoo'n zaak nadenkt, ook bedacht zijn op de moeilijkheden, welke daaruit kunnen voortspruiten.

Op het eerste gezicht lijkt het heel mooi. Een waterschap wil een werk uitvoeren voor 3 ton. Het is een werk, dat in aanmerking komt voor een Rijkssubsidie ten bedrage van één derde der kosten. Dus onder gewone omstandigheden zou Waterstaat daarvoor een ton toezeggen. Volgens het annuïteitensysteem zou het anders worden. Het waterschap zal de geheele zaak zelf financieeren. Het Rijk behoeft dien ton niet te geven, maar het moet garandeeren rente en aflossing van dat bedrag, bijv. over 25 jaren; dat is ongeveer 6,5 pct. of f 6500. M. a. w. wanneer de Minister van Waterstaat maar f 6500 op zijn begrooting zet, dan kan daarmede dit werk voortgang hebben.

Dit is op zich zelf beschouwd prachtig; men kan op die manier met betrekkelijk weinig geld zeer veel doen. Maar nu moet men zich goed rekenschap er van geven wat er gebeurt. Die post van een ton zou anders slechts éénmaal op de begrooting staan, de nieuwe zou er in de eerste 25 jaren niet af komen.

In de tweede plaats moet men bedenken, wat voor pressie nu op den Minister van Waterstaat zal worden uitgeoefend om subsidies te verkrijgen. Want hoe wordt dan de redeneering? „Och kijk eens, het kost maar zoo weinig; wat maakt het uit, of de Waterstaatsbegrooting f 6500 hooger is; dat beteekent immers op de heele som bijna niets." Als men zoo spreekt, zal het voor den Minister buitengewoon moeilijk zijn aan al die aanvragen het hoofd te bieden, want men kan toch niet alles doen.

De heer **Bongaerts:** Dat pleit er toch voor, dat dan de bodem dadelijk productief wordt voor weinig kosten!

De heer **van Swaay,** Minister van Waterstaat: Dat ben ik volkomen met den geachten afgevaardigde eens, maar men moet oppassen, want die post zal, laten we eens zeggen, het eene jaar f 25 000 bedragen, het volgende jaar f 50 000 enz. dat loopt voortdurend op en zij gaan niet van de begrooting af. Men zou dus tot eenige beperking moeten komen, de Volksvertegenwoordiging zou moeten zeggen: het systeem is heel mooi, en wij kunnen daarmede heel wat bereiken, maar die post mag niet hooger worden dan in totaal b.v. twee millioen gulden — ik noem maar een som — en als wij daar aan toe zijn, dan is het uit; dan moet gij wachten tot de annuïteiten vrij komen. Dat zou kunnen als men in beginsel aannam, dat die twee millioen voor die post een goed cijfer was, dat in de eerste 25 jaar het bedrag successievelijk tot f 2 millioen kon aangroeien. Want daarna komen er weer annuïteiten vrij. Zoo zou men op die wijze geleidelijk kunnen voortgaan.

Het groote voordeel van het systeem is, dat men met weinig geld heel veel kan doen, met het oog op de bodemproductivi-

(Minister van Swaay.)

teit, en met al de voordeelen, die er verder aan verbonden zijn. Ik ben dan ook begonnen met te zeggen, dat het de onmiddelijke productiviteit van den bodem zou verhoogen.

Men kan niet in het algemeen beweren, dat men bij alle werken dezen weg kan volgen, maar vooral bij de werken die onmiddellijke productiviteit belooven, meen ik, dat het systeem aanbeveling verdient. Ik ben dan ook zeer gaarne bereid met mijn ambtgenoot van Financiën deze zaak nog eens aandachtig te bekijken. Het spreekt vanzelf, de Minister van Waterstaat kan in dit opzicht zonder den Minister van Financiën niets doen. De Minister van Financiën heeft tegen het systeem als zoodanig eenige bezwaren, maar bezwaren zijn er nu eenmaal om opgeheven te worden.

Ik geloof, dat wij moeten trachten iets in die richting te bereiken.

Volgens den heer Krijger ben ik in de keuze van de uit te voeren werken niet erg gelukkig geweest. Stel u eens voor een Minister van Waterstaat, die nauwelijks het Departement heeft betreden, die vóór zich krijgt een begrooting, die door hem zelf niet is gemaakt, en bovendien een boodschap krijgt of hij van die begrooting maar eens f 3,4 milioen wil afdoen. Dan zal iedereen gevoelen, dat dat niet zulk een gemakkelijke taak is. Men kan wel eenige posten schrappen, maar daarmede komt men er niet. Wil men het goed doen, dan moet men de zaak goed wikken en wegen en is het een heel werk om van een begrooting 3½ millioen af te halen. Ik heb mij op het standpunt gesteld, dat ik moest beginnen met de werken, waarvan ik zag, dat zij niet zoo urgent waren. En tot die werken behoorde a.o. ook de verbetering van de haven te Vlissingen.

Ik behoef daarover thans niet verder te spreken, want ik heb het gevoel, dat er bij het betrokken artikel nog wel het een en ander over zal worden gezegd en er dan gelegenheid zal zijn verder van gedachten te wisselen.

In dit verband zou ik tot den heer Staalman willen zeggen, dat ik mij met zijn beschouwingen best kan vereenigingen, waar hij zegt, dat de sluis te IJmuiden snel moet worden afgewerkt en de Zuiderzeewerken snel moeten worden uitgevoerd. Op zich zelf zijn die dingen wel wenschelijk, maar, als men niet over het geld kan beschikken, kan men het niet doen.

Ik mag in dit verband ook even wijzen op de bestrijding van de werkloosheid. Men heeft uit de betrekkelijke zinsnede uit de Memorie van Antwoord de conclusie getrokken, dat Waterstaat zich aan dit onderwerp niets zou gelegen laten liggen. Dit is de bedoeling niet, maar ik heb naar voren willen brengen, dat bij de beoordeeling van de vraag of een werk voor subsidie in aanmerking komt, in de eerste plaats het waterstaatsbelang moet wegen. Staat men voor de keuze tusschen verschillende aanvragen, terwijl het eene werk zooveel meer in aanmerking zou komen voor werkverschaffing dan het andere, dan zal het in dezen tijd aangewezen zijn, dat men allereerst de subsidiën besteedt voor die werken, waardoor aan de werkloosheid zooveel mogelijk kan worden te gemoet gekomen, altijd wanneer men een keuze heeft van werken, waarvan men het waterstaatkundig belang ongeveer gelijk acht.

De heer Hiemstra heeft naar voren gebracht een grief betreffende de straatmakers. Ik heb in de Memorie van Antwoord reeds toegezegd, dat ik die zaak zou onderzoeken, maar zij lijkt mij toch wat vreemd. De heer Hiemstra zegt, dat nu de straatmakers uit de stad gedwongen worden om op de dorpen tegen laag loon te gaan werken. Ik zou zeggen: het is toch vrije verkiezing als zij dat doen.

De heer **Hiemstra**: Neen, want anders krijgen zij geen uitkeering uit de werkloozenkas.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Ik zou toch zeggen: als zij op een dorp een loon kunnen verdienen, hooger dan die uitkeering, is het toch beter, dat zij daar gaan werken.

Verder is de grief naar voren gebracht, dat door den aannemer misbruik wordt gemaakt van besteksbepalingen om door ongeschoolde krachten straatwerk te laten verrichten.

(Minister **van Swaay** c. a.)

Dat lijkt mij toch zeer vreemd, omdat het straatmaken ook een vak is, dat men moet kennen, ook al ziet het er zoo eenvoudig uit. Wanneer dus een aannemer een groot straatwerk heeft en daarvoor ongeschoolde krachten neemt tegen laag loon, is het nog de vraag of dat voordeelig is. De ervaring heeft mij geleerd, dat het beter is duurdere straatmakers te laten komen uit de stad dan menschen te nemen, die het vak niet verstaan. De heer Hiemstra deed naar voren komen, dat het een voordeel zou zijn voor den aannemer om ongeschoolden te nemen, maar ik meen, dat hij zich daarin vergist. In ieder geval heb ik in deze een onderzoek toegezegd.

Dan heeft de heer Hiemstra gewezen op het kanalenplan van de drie provinciën en op het kanaal Groningen—Lemmer. Zooals in de Memorie van Antwoord is medegedeeld, is de Regeering in dit opzicht volkomen diligent. Wat de bijdrage van het Rijk betreft, is alles voor elkander, maar wanneer de belanghebbenden het niet eens zijn, is het vaak zeer moeilijk om door te tasten.

De heer **Hiemstra**: Het is toch ook een Rijksbelang!

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: In zooverre kan ik niet geheel met den geachten afgevaardigde medegaan, omdat Groningen in ieder geval hetgeen daar wordt uitgevoerd zoo maakt, dat het in het volledige plan past.

Het geheel onder handen nemen stuit voorshands af op de houding van Friesland, dat zijn tollen wil behouden en meent, dat het geheele belang aan de zijde van Groningen is .....

De Voorzitter: Het schijnt mij toch beter te zijn, indien de Minister zijn rede zal kunnen voordragen, zonder voortdurend geïnterrumpeerd te worden.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! De heer Ebels heeft gesproken over het wegenvraagstuk. Ik zeg uitdrukkelijk, dat, wanneer hij in de stukken meende te lezen, dat alleen de Rijkswegen interlocale hoofdwegen zouden zijn, dat natuurlijk niet de bedoeling is. Er zijn ook verschillende andere wegen in beheer en onderhoud bij andere corporaties, die wel degelijk aanspraak mogen maken op hoofdverkeerswegen. Maar wat de geachte afgevaardigde wil: een subsidie van het Rijk voor het onderhoud, daarin kan ik vooralsnog niet treden, want dat is nooit door Waterstaat gedaan. Er is — herinner ik mij goed — maar één geval, waarbij de onderhoudsplichtige totaal onmachtig was om iets te doen, en in dat geval heeft het Rijk een subsidie verleend. In het algemeen is dat echter uitgesloten. Dat wil natuurlijk niet zeggen, dat men in de toekomst daarop niet zou kunnen terugkomen. Die heele zaak van de wegen ziet er op het oogenblik heel slecht uit; er zouden zeer belangrijke kapitalen noodig zijn om die in orde te brengen. Dat de Regeering toch wel in de goede richting werkt, blijkt wel uit het voornemen door het Rijk van verschillende wegen, die daarvoor in aanmerking komen. Dat gaat niet alles te gelijk, maar successievelijk worden verschillende wegen in onderhoud bij de provincie en gemeente, door het Rijk overgenomen, wanneer deze althans kunnen geacht worden tot behooren tot hoofdwegen. Zij gaan dan bij het Rijk over in onderhoud en worden in het Rijkswegenplan opgenomen. Maar hier moet de noodige voorzichtigheid worden betracht, want de kapitalen, daarmede gemoeid, zouden anders enorm oploopen.

De geachte afgevaardigde heeft er op gewezen, dat wegen, die eerst van lokaal belang waren en als zoodanig aangelegd, langzamerhand een interlokaal karakter krijgen, waardoor het onderhoud zeer aanzienlijk toeneemt, zoodat zij van lieverlede in aanmerking komen om tot Rijkswegen te worden gepromoveerd. Volkomen juist, maar wanneer — in andere gevallen — het Rijk zoo'n weg eenmaal heeft, en die verliest weer het interlocale karakter, ten gevolge van den aanleg van andere wegen, dan heeft het Rijk weinig kans, dien weg weer aan een ander te kunnen overdoen, immers om dien dan te geven aan provincie of gemeente.

Intusschen heeft het wegenvraagstuk mijn volle aandacht. Daarvan zal natuurlijk blijken bij de voor te stellen wijziging

(Minister van Swaay.)

van de Motor- en rijwielwet, maar bovendien, doordat bij het instellen van een commissie, die het geheele verkeersvraagstuk onder de oogen zal hebben te zien, ook aan het wegenvraagstuk zal worden gedacht.

Hiermede houden verband de opmerkingen, die de heer Rutgers van Rozenburg heeft gemaakt. Deze geachte afgevaardigde heeft betoogd, dat maatregelen dienen te worden genomen om paal en perk te tellen aan het vervoer met groote vrachtautomobielen, die zonder eenige betaling de wegen vernielen. Dat vraagstuk is ook weer niet zoo heel eenvoudig, maar op zich zelf lijkt het wel billijk, dat de gebruikers van den weg op eenigerlei wijze in de onderhoudskosten bijdragen. Naar ik verneem kent men in het buitenland een benzinebelasting, waarvan de opbrengst wordt gebruikt voor het onderhouden van wegen. Dat denkbeeld lijkt mij nog niet zoo verwerpelijk, want doordien een groote wagen meer benzine gebruikt dan een kleine, draagt de gebruiker van zelf meer bij in de onderhoudskosten, en dan speelt het aantal afgelegde kilometers daarbij ook een rol. Intusschen moet ik mij mijn oordeel ten deze voorbehouden, in afwachting van hetgeen in de gewijzigde Motor- en rijwielwet zal komen en van het advies, dat door de zooeven door mij bedoelde commissie aan de Regeering zal worden uitgebracht.

Ik heb thans niet veel meer te antwoorden op de beschouwingen van de heeren Bongaerts en Krijger. De heer Bongaerts heeft nog gesproken over het waterschap De Oude Graaf. Dat is een eenigszins vreemde geschiedenis. De geachte afgevaardigde deelde mede, dat deze menschen de dupe waren geworden van toezeggingen ,die hun waren gedaan. Dat is mij ook wel bekend, maar dan alleen uit den mond van de belanghebbenden zelf. De belanghebbenden zijn bij mij gekomen en hebben eigenlijk niet anders gezegd dan: Excellentie, leg nu maar eens f 30 000 op tafel. De zaak kwam hierop neer, dat zij indertijd, zooals zij dan zeggen, wel overleg hebben gepleegd met den Provincialen Waterstaat van Limburg en dat men daar toen zou gezegd hebben, afgaande op hetgeen algemeen gebruikelijk was: gij kunt heel goed een begin maken met dat werk, het komt vanzelf terecht, gij krijgt dan zooveel subsidie van de provincie en zooveel van het Rijk. Dat is inderdaad de gewone gang van zaken, maar in plaats van toen vast een aanvrage te doen bij den Rijkswaterstaat, heeft men dat nagelaten. Ik geloof, dat het in Februari 1923 is geweest (ik dan den juisten datum op het oogenblik niet vinden), dat voor het eerst een bericht het Departement bereikte, waarbij subsidie werd gevraagd, terwijl in 1918 met het werk was begonnen en het om zoo te zeggen voltooid is.

De Rijkswaterstaat heeft zich dus met die plannen niet kunnen bemoeien, ook niet kunnen nagaan of en, zoo ja, of zij in dien omvang noodig waren. Nu het werk feitelijk gereed is, beroept men zich op een toezegging van den Provincialen Waterstaat, en meent, dat de Regeering zonder meer, direct subsidie moet geven. Daartegen moet ik bezwaar maken.

Ik vertel de zaak nu, zooals ik ze heb gehoord en zooals de officieele mededeelingen van de betrokken waterstaatsingenieurs luiden. Wanneer ik geen andere argumenten hoor aanvoeren of mij op betere wijze wordt aannemelijk gemaakt, dat aan dit waterschap subsidie toekomt, moet ik een afwijzende houding blijven aannemen.

Mocht intusschen uit nadere inlichtingen, die mij langs officieelen weg worden verstrekt blijken, dat hier misverstand in het spel is, dan ben ik bereid op de zaak terug te komen, maar voor zoover mij de inlichtingen op het oogenblik ten dienste staan, kan ik als Minister niet zeggen, als men komt om f 30 000: hier liggen ze! De heer Bongaerts zal begrijpen, dat een dergelijke houding critiek ook van de Kamer zou uitlokken.

Ten aanzien van de opmerkingen van den heer Weitkamp behoef ik niet veel in het midden te brengen. Hij is tevreden met de mededeelingen in de Memorie van Antwoord, en ik ben volkomen bereid, mijn medewerking te verleenen ook voor de belangen van Overijssel en voor het Meppelerdiep. De toezegging voor de bemaling van het Meppelerdiep is dezerzijds gegeven, en ook ten aanzien van de kosten van

(Minister van Swaay e. a.)

bemaling en van de bevloeiing is in de Memorie van Antwoord een bevredigend antwoord gegeven.

Ik geloof niet, dat ik op de beschouwingen van den heer van den Tempel behoef in te gaan. Ik heb mijn standpunt ten aanzien van die werken duidelijk uiteengezet. Wanneer mij de gelegenheid wordt geboden en mij de middelen worden verschaft door een andere wijze van financieren of wat ook, om de uitvoering van productieve werken voort te zetten, zal ik met alle kracht, die in mij is, die werken ter hand nemen.

De kanalen in Drente, waarover de heer Schaper gesproken heeft, hebben mijn volle aandacht, maar die zaak is nog niet geheel rijp. Maar Waterstaat is bereid om daarin naar vermogen mee te werken en wanneer het zoover komt subsidies te verleenen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen hiermee de verschillende sprekers te hebben beantwoord.

De **Voorzitter**: Deze beschouwingen schijnen mij weinig aanleiding te geven tot het leveren van repliek.

Toch zijn er enkele leden, die een paar opmerkingen wenschen te maken.

Ik stel voor, daarvoor uiterlijk drie minuten toe te staan per lid.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Bongaerts**: Mijnheer de Voorzitter! Ik dank den Minister voor de uitvoerige wijze, waarop hij is ingegaan op de punten, die ik naar voren gebracht heb, en het doet mij genoegen te constateeren, dat uit het antwoord van den Minister is gebleken, dat hij bereid is op de posten „onderhoud" verder zooveel mogelijk te bezuinigen, dat Zijn Excellentie de noodzakelijkheid erkent om te komen tot een betere indeeling van de begrooting en ook dat hij zijn gedachten zal laten gaan en zooveel mogelijk maatregelen zal nemen ter vereenvoudiging van den dienst in de richting van meerdere concentratie in de techniek en minder omslag in de administratie.

In de tweede plaats constateer ik, dat ook de Minister zooveel mogelijk productieve werken wenscht uit te voeren, mits hij maar in staat wordt gesteld die te financieeren en dat hij in beginsel er mede akkoord gaat voor de financieering zoowel van nieuwe Rijks- als gesubsidieerde werken te gaan in de richting van den gedachtengang, ontwikkeld ten aanzien van het annuïteitenstelsel.

Verder wil ik gaarne constateeren dat de Minister ook heeft te kennen gegeven, dat hij zich op het standpunt stelt bij de keuze tusschen werken, die onmiddellijk moeten worden uitgevoerd en die nog kunnen worden uitgesteld, rekening te houden met den eisch dat zooveel mogelijk naar werkverruiming moet worden gestreefd en derhalve aan werken, waarbij aan dien eisch wordt voldaan, den voorrang te geven boven werken, waarbij de gelegenheid tot werkverschaffing in mindere mate aanwezig is.

Ik zou den Minister nog daarbij dit willen suggereeren dat wanneer hij bijv. f 10 000 uitgeeft aan de verbetering van een hoofdrivier of f 10 000 aan die eener kleine rivier, de laatste de voorkeur verdient, omdat, al is het niet voor meer werkverschaffing ter plaatse, dan toch voor indirecte werkverschaffing daarbij meer uitzicht is! Aan een kleinere rivier komt in 't algemeen immers meer leverantie uit eigen land of streek te pas, b.v. in den vorm van puin, terwijl aan de groote rivieren al gauw noodig zijn belangrijke leveranties uit het buitenland in den vorm van natuursteen, vooral basalt.

Ten slotte nog een enkel woord over het waterschap De Oude Graaf. De Minister heeft zeer te recht opgemerkt — die inlichtingen heb ik ook gekregen —, dat belanghebbenden eerst vrij laat zijn gekomen bij het Rijk om subsidie, maar het zal den Minister toch niet moeilijk zijn om langs officieelen weg te onderzoeken, wanneer de belanghebbenden zijn gekomen bij de provincie voor subsidie. De Minister kan zelfs rechtstreeks aan zijn Departement nagaan, wanneer de

(Bongaerts e. a.)

belanghebbenden getracht hebben zich tot een waterschap te vereenigen. De Minister weet even goed als ik, dat zij niet konden komen met het verzoek om subsidie voor dergelijke werken, vóórdat zij zich in publiekrechtelijk verband in den vorm van een waterschap hadden vereenigd.

Daartoe is echter noodig een besluit van de Staten, dat goedgekeurd moet worden door de Kroon. Die goedkeuring van de Kroon is, naar mij is medegedeeld, ongeveer 2½ jaar uitgebleven en gedurende dien tijd hebben de belanghebbenden zich niet kunnen wenden, als een waterschap, tot den Minister met het verzoek om subsidie. Inmiddels hebben belanghebbenden geld opgenomen en met het oog op de productievermeerdering en de werkverschaffing de werken uitgevoerd.

En nu zij eindelijk met het verzoek om subsidie kunnen komen, zegt de Minister: gij zijt te laat, want de werken zijn al gereed. Ik meen, dat hier een onbillijkheid is weg te nemen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik neem gaarne nota van de verklaring van den Minister, dat hij bereid is deze zaak aan een nader onderzoek te onderwerpen.

De heer **Staalman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil beginnen met de opmerking, dat ik zeer veel sympathie heb voor veel van hetgeen de Minister gezegd heeft. Als ik de zaak goed inzie, zit deze Minister eigenlijk nog te kort aan zijn Departement, om de zaak te regelen zooals het behoort.

De Minister legt op een zaak den klemtoon, die voor mij van groote beteekenis is, nl. dat de opzet van de begrooting voor dit Departement niet in den haak is.

Er wordt veel te veel op ,,gewoon'' gebracht, wat in alle opzichten buitengewoon werk is.

De Minister moet werkelijk met zijn ambtgenoot van Financiën de zaak in die richting gaan bepraten.

Men moet er naar streven, dat de productieve werken, die voor ons land van buitengewoon groot gewicht zijn, kunnen worden doorgezet. Niet alleen de gesubsidieerde werken, maar ook de werken, die in eigen beheer staan, moeten worden doorgezet. Het daarvoor benoodigde bedrag moet op de

(Staalman e. a.)

begrooting niet onder ,,gewoon'' worden gezet, maar er moet eigenlijk een gekapitaliseerd bedrag zijn, waarvan de annuïteit gebruikt wordt voor de werken.

Zoo moet de Minister de groote werken van de Noordzeesluizen en de verbetering van den Waterweg van Rotterdam laten uitvoeren. Hoe productief zulke werken zijn, zal den Minister blijken, wanneer hij eens de moeite neemt het laatste jaarverslag te bekijken van de Kamer van Koophandel en Fabrieken van Amsterdam, waarin hij een statistiek vindt van de toename van de scheepvaart op het Noordzeekanaal van het jaar 1876, toen het werd geopend, tot nu.

Dan zal hij zien, dat de groei van Amsterdam en de toename van de scheepvaartbeweging op het Noordzeekanaal hand aan hand gaan, dat in 1913 het aantal registertonnen, in millioenen uitgedrukt, ruim 12 000 bedroeg. Dat was gedaald in 1918 tot 748 000, terwijl het in 1921 weer 13 600 millioen registertonnen bedraagt, d. w. z. dat de scheepvaart van Amsterdam op het oogenblik gegroeid is boven de tonnenmaat van vóór den oorlog.

Waar een dergelijke productiviteit zienderwijze groeit, mogen wij deze in geen enkel opzicht tegenhouden. De toestand van de zeesluis te IJmuiden is precair. Als er iets gebeurt, zou dit voor de scheepvaart van Amsterdam, Haarlem en Zaandam een groote ramp zijn. De Minister zal dus goed doen, dit werk met groote kracht door te zetten en in het oog te houden, dat daarvoor noodig is een goede financieele politiek. De Minister dient hierop de aandacht te vestigen ook van den Minister van Financiën en zal ook in het opzicht van werkverruiming advies dienen te vragen aan de te benoemen Commissie.

Ik ben er van overtuigd, dat de Minister dan een buitengewoon goed werk voor het land zal doen en in alle opzichten deze begrooting in een beter daglicht zal komen te staan, dan thans het geval is.

De beraadslaging over de IIde afdeeling in het algemeen wordt gesloten.

De vergadering wordt geschorst tot des avonds 8 uur.

AVONDVERGADERING.

(Bijeenroepingsuur 8 namiddag.)

Voorzitter: de heer **Koolen.**

Aan de orde is de voortzetting der behandeling van het ontwerp van wet tot **vaststelling van hoofdstuk IX (Departement van Waterstaat) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2).**

De onderartikelen 8 tot en met 15 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderafdeeling B (*Waterstaat*) in het algemeen.

De heer **van der Voort van Zijp**; Mijnheer de Voorzitter! De ambtsvoorganger van dezen Minister heeft in Juli 1922 voor de brug- en sluiswachters een regeling getroffen wat betreft den Zondagsarbeid, waardoor een belangrijke verbetering is tot stand gekomen voor dit personeel. Ik wensch nu dezen Minister te vragen dat hij aan deze zaak zijn aandacht wil blijven schenken, omdat ik meen dat meerdere beperking van den Zondagsarbeid voor deze menschen mogelijk is. Ik heb over een drietal maanden verscheidene gegevens gekregen betreffende kanalen, bruggen en sluizen en wanneer ik twee voorbeelden mag noemen, dan zal daaruit blijken dat men nog wel wat verder kan gaan dan geschied is.

In het Voornsche kanaal zijn in de maanden Juli, Augustus en September te Nieuwesluis geschut 3 schepen van de gewone vaart per maand. Het aantal melkbooten en beurtschepen, die geschut werden, bedroeg 6 en 9 per maand. Deze getallen zijn inderdaad buitengewoon gering.

Dit is nog veel sterker het geval te Hellevoetsluis, waar van de gewone vaart 2 schepen per maand geschut werden en 4 beurtschepen. Voor die vaste lijnen van de binnenvaart, zooals de marktschepen en de beurtschepen, zijn de uren vrijwel bekend en wanneer dan het aantal van de gewone vaartuigen buitengewoon gering is, acht ik het mogelijk, dat men nog eenigszins verder gaat in de richting, waarin Minister König gegaan is.

Ik vraag aan den Minister derhalve, of hij zijn aandacht aan deze zaak wil schenken en zoo mogelijk het werk, dat zijn voorganger begonnen is, voortzetten.

De heer **Weitkamp:** Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch met enkele woorden te wijzen op de groote stijging der bureelkosten bij den Rijkswaterstaat.

De minder duidelijke en m. i. niet juiste inrichting van de begrooting is oorzaak, Mijnheer de Voorzitter, dat ik, met uw verlof, ook enkele onderdeelen der artikelen 23 en 27 in mijn beschouwingen moet betrekken, omdat ook in deze beide artikelen bureelkosten zijn opgenomen.

Ik moge van deze gelegenheid gebruik maken om den Minister in overweging te geven in het vervolg deze kosten in één artikel aan te brengen.

Mijnheer de Voorzitter! Voor de bureelen wordt uitgetrokken in artikel 16 f 6000 voor vergoeding aan ambtenaren, wier bureelen in hun woning zijn gevestigd; in artikel 23 f 9820 voor salarissen van concierge en huisbewaarster en in

(Weitkamp e. a.)

artikel 27 voor bureelkosten f 82 000 en bovendien nog f 10 000 voor onderhoud en inrichting der gebouwen, dus totaal f 107 820.

Mijnheer de Voorzitter! Het is voor een buitenstaander natuurlijk niet gemakkelijk op te geven op welke onderdeelen kan worden bezuinigd. Maar dat zulks mogelijk is, is m. i. zeer aannemelijk, bij vergelijking van de voor den dienst 1919 toegestane en in deze begrooting geraamde bedragen, die zich verhouden als ongeveer 1 tot 3.

Ik kan niet aannemen, dat deze zeer sterke stijging van uitgaven uitsluitend of zelfs voor een groot deel een gevolg is van de sedert 1914 ingetreden verhooging der prijzen en huren en van bureelbehoeften; ik kan dat te minder, om reden sedert 1919, dus na de intreding van de verlaging van verschillende prijzen de onkosten nog met ruim f 40 000 zijn gestegen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik stel er grooten prijs op mede te deelen, wat mij o. m. er toe heeft geleid om dit onderwerp te behandelen.

Van een inwoonster dezer stad ontving ik een brief waarin over een en ander wordt geklaagd en wordt teruggekomen op de ten vorigen jare hier genomen beslissing in zake de huisvesting der bureelen van den inspecteur-generaal van den Waterstaat.

In begrijp als belastingbetaler de in dien brief geuite klacht en zou den Minister willen vragen of deze hoofdambtenaren altijd nog zijn gehuisvest in het perceel Laan Copes van Cattenburgh 75, waarvan de Minister ten vorigen jare verklaarde, dat de kosten een kapitaalwaarde vertegenwoordigde van f 150 000.

Ik wil geen voorstel doen tot verlaging der uitgetrokken bedragen, maar ik zou den Minister wel in overweging willen geven te doen nagaan welke van de bureelen in de stijgingskosten het leeuwenaandeel hebben en dus voor versobering in de eerste plaats in aanmerking komen.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! In antwoord op hetgeen de geachte afgevaardigde de heer van der Voort van Zijp in het midden heeft gebracht, wil ik hem gaarne toezeggen, dat ik in de door hem gewenschte richting werkzaam zal zijn. Indien het inderdaad mogelijk blijkt aan deze beambten, zonder schade voor den dienst, meer Zondagsrust te schenken, lijkt mij principieel daartegen geen enkel bezwaar te bestaan.

Wat betreft de opmerking van den heer Weitkamp, het spreekt vanzelf, dat, vergeleken bij 1914, de bureaukosten buitengewoon zijn gestegen — met de kosten van het papier en met de drukkosten is dat in enorme mate het geval —, maar ik geef hem toe, dat het gewenscht is, dezen post eens goed onder de oogen te zien en na te gaan of in die richting niet is te bezuinigen.

Wat aangaat de woning, waarin de inspecteurs-generaal huizen, in overweging is, om te trachten hun elders huisvesting te verstrekken. Vooral nu het gebouw van den Raad van Toezicht op de Spoorwegdiensten vrijkomt, is het een punt van overweging, of de inspecteurs-generaal, of liever de geheele waterstaatsdienst, niet naar dat gebouw kan worden overgeplaatst. Vermoedelijk zal het gebouw aan de Laan Copes van Cattenburch niet lang meer in gebruik zijn.

De beraadslaging over onderafdeeling B *(Waterstaat)* in het algemeen wordt gesloten.

De onderartikelen 16 tot en met 18 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 19, luidende:

„Jaarwedden en toelagen van het korps technisch-ambtenaren	f	614 835
waarvan komt ten laste van de begrooting van het Staatsvisschershavenbedrijf te IJmuiden		4 135
	f	610 700.”

(Krijger e. a.)

De heer **Krijger**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil van de gelegenheid gaarne gebruik maken om den Minister dank te zeggen voor zijn antwoord op de in het Voorloopig Verslag opgenomen vraag naar een herziening van de regeling der positie van de technische ambtenaren van den Rijkswaterstaat, waarop door dr. Lely, als lid dezer Kamer, reeds vele malen werd aangedrongen.

Het feit, dat op voorstel van de Centrale commissie voor georganiseerd overleg, in het Salarisbesluit ook de rang van technische hoofdambtenaren bij den Rijkswaterstaat is opgenomen, gevoegd bij de verklaring in de Memorie van Antwoord, dat voor een eenigszins bevredigende regeling minstens 25 ambtenaren daartoe behooren te worden bevorderd, stemt tot dank.

Nu in deze zaak, althans in beginsel, een bevredigende beslissing is genomen, wil ik den wensch uitspreken, dat deze ambtenaren binnen niet langen tijd ook de gevolgen daarvan zullen mogen ondervinden.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! Ik neem gaarne akte van de dankbetuiging van den heer Krijger. Het spreekt vanzelf, dat ik op dit oogenblik, waarop de bezuiniging zoozeer dringt, er niet toe kan overgaan om 25 ambtenaren te bevorderen, maar zoodra de tijden gunstiger zijn, zal ik de zaak opnieuw overwegen.

De beraadslaging wordt gesloten en onderartikel 19 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderartikelen 20 tot en met 22 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 23, luidende:

,,Jaarwedden en toelagen van het personeel in de bureelen der ambtenaren van den Rijkswaterstaat ..... f 369 645
waarvan komt ten laste van de begrooting van het Staatsvisschershavenbedrijf te IJmuiden 1 445
f 368 200."

De heer **Krijger**: Mijnheer de Voorzitter! Met groote teleurstelling nam ik kennis van het antwoord van den Minister op de in het Voorloopig Verslag gestelde vraag naar verandering van den titel voor de ambtenaren op de bureelen van den Rijkswaterstaat, een antwoord, Mijnheer de Voorzitter, dat ik niet onweersproken kan laten.

In aansluiting met het Voorloopig Verslag maakt de Minister een vergelijking tusschen deze ambtenaren en die, welke werkzaam zijn op het bureau van den Raad van Toezicht, en betrekt dan bovendien nog in zijn beschouwing de Departementsambtenaren, zoodat het betoog ten slotte hierop neerkomt, dat het niet aangaat om de Departementsambtenaren op één lijn te stellen met die van de bureelen van den Rijkswaterstaat.

Mijnheer de Voorzitter! Ik begrijp niet, waarom de Minister de Departementsambtenaren bij deze zaak betrekt, tenzij de meening juist is, dat de bureelambtenaren van den Rijkswaterstaat voor een verbetering hunner positie steeds op tegenwerking van het Departement zijn gestuit.

De vergelijking, Mijnheer de Voorzitter, gaat ook niet op, want de bureelambtenaren van den Rijkswaterstaat zouden, alléén voor zooveel zij dienst doen als chef de bureau, den titel van hoofdcommies als hoogsten rang kunnen bereiken, een positie, die dus slechts door hoogstens een derde deel zou kunnen worden verkregen, terwijl de overigen het niet verder zouden kunnen brengen dan commies. Waar nu de Departementsambtenaren dikwijls als commies beginnen, en tot hooger rangen dan die van hoofdcommies kunnen opklimmen, gaat de vergelijking m. i. reeds om deze reden niet op.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, ik vraag mij af waarom de Minister geen vergelijking heeft getroffen met ander bureel- en kantoorpersoneel in Rijksdienst? En waarom niet eens onderzocht naar de titulatuur van de ambtenaren op de bureaux van den Provincialen Waterstaatsdienst?

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer dit was geschied, dan zou de Minister ongetwijfeld tot de conclusie zijn gekomen, dat de bureelambtenaren terdege recht hebben om zich over achterstelling te beklagen.

En wat betreft de vergelijking met de ambtenaren bij den Raad van Toezicht, wensch ik den Minister op te merken, dat dit voorjaar adjunct-commiezen van dien Raad werden aangewezen voor vervulling van vacatures op de bureelen van den Rijkswaterstaat.

Mijnheer de Voorzitter! Waar ik van zeer dicht nabij bekend ben met de dienstprestatie van deze ambtenaren, aarzel ik geen oogenblik te verklaren, dat zij m. i. evenveel recht hebben op de gevraagde titulatuur als de administratieve ambtenaren bij den Raad van Toezicht en als de vele andere ambtenaren, die in den titel van commies en hoofdcommies den hoogsten rang kunnen behalen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou den Minister dan ook wel met drang willen verzoeken deze zaak nog eens aan een ernstig onderzoek te onderwerpen en zich daarbij te laten voorlichten door de onmiddellijke chefs dezer ambtenaren, van wier gunstig advie sik mij verzekerd durf achten.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! Aan het verzoek van den geachten afgevaardigde om deze zaak nog eens onder de oogen te zien, wil ik uiteraard heel gaarne voldoen. Op dit oogenblik sta ik nog op het standpunt, dat er geen aanleiding bestaat tot verandering van den titel. Ik vind ook, dat ten slotte titels er weinig toe doen, als er geen ander motief bij in het spel is. Als het alleen om de eer te doen is, zou men kunnen zeggen: nu, geef hun den titel van commies. Maar in den regel is het zoo, dat, als men eenmaal begint met verandering van titel, de heeren gaan vergelijken en zeggen: wij zijn nu commies en hoofdcommies; waarom krijgen wij nu niet een even hoog salaris als commiezen en hoofdcommiezen bij andere takken van dienst. Ik vind het zulk een gevaarlijke onderneming om te beginnen met verandering van titels, omdat dat meestal zulke eigenaardige gevolgen heeft. Het is wel merkwaardig, dat ik bij een anderen tak van dienst, die tot het Departement van Waterstaat behoort, nu reeds weer een verzoek krijg om voor een zekere soort schrijvers den titel te veranderen in bureelambtenaar. En als zij dan een tijdlang bureelambtenaar geweest zijn, komen zij misschien ook met het verzoek om commies te worden.

Ik ben dus een beetje angstig voor al die verandering van titels, maar wanneer de zaak zoo is als de heer Krijger het voorstelt, en hier inderdaad onrecht wordt gepleegd, ben ik gaarne bereid de zaak onder de oogen te zien, al kan ik nu geen enkele toezegging doen.

De beraadslaging wordt gesloten en onderartikel 23 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderartikelen 24 tot en met 38 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Blijkens Stuk n°. 18 is in een reeks van onderartikelen wijziging gebracht na het uitbrengen van het Eindverslag. De Commissie van Rapporteurs heeft mij medegedeeld, dat bij haar tegen die wijzigingen geen bezwaar bestaat.

De onderartikelen 39 tot en met 45 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 46, luidende:

,,Onderhoud en verbetering van de Noord, de Oude Maas, het Spui, het Mallegat en de Dordtsche Kil en daarmede in verband staande uitgaven, f 137 750."

28ste VERGADERING. — 30 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk IX (Dep. van Waterstaat) der Staatsbegrooting voor 1923.

De heer **van Zadelhoff**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een enkel woord te zeggen over den waterweg van Dordrecht naar zee, langs de Oude Maas. Daarvoor is een memoriepost uitgetrokken, evenals op de vorige begrooting. Deze zaak is niet in het Voorloopig Verslag behandeld, maar ik heb den Minister verzocht eenige vragen daarover van mij in deze zitting te willen beantwoorden. Hij heeft gezegd, daartoe bereid te zijn en ik zeg hem daarvoor dank. Ik zou er ook nu niet over gesproken hebben, ware het niet, dat een tweetal feiten van den laatsten tijd mij daartoe noopten.

Het betreft hier een zaak, die meermalen in vroeger tijd hier in de Kamer aan de orde is geweest. De waterweg van Dordrecht naar zee is al een zeer oude quaestie, waarvoor in het bijzonder door het vroegere Kamerlid den heer Hugo van Gijn jarenlang is gestreden. Wij hebben er in 1896 al een Staatscommissie voor gehad, die er rapport over uitbracht, en in 1901 is een motie van den heer van Gijn aangenomen.

Maar ten slotte is er sedert bijna wel elk jaar over gesproken, maar verbetering kwam er niet, totdat eindelijk in 1917 een wetsontwerp werd ingediend, dat een geheel nieuwe waterweg voor Dordrecht in uitzicht stelde langs de Oude Maas. Bij de wet van 26 April 1918 is die zaak geregeld. Nu hadden we wel een wet, maar nog geen waterweg. In art. 2 staat, dat de werken, noodig voor dien waterweg, niet tot uitvoering zullen worden gebracht, dan nadat de naaste belanghebbenden bij het maken van den waterweg zich ten genoegen van den Minister hebben verbonden, een tiende deel der kosten van die werken te dragen. Nu is het eerste feit, het novum in deze zaak, dat mij aanleiding geeft, dit, dat de gemeenteraad van Dordrecht onlangs besloten heeft, voor dat een-tiende deel garant te zijn. De gemeenteraad heeft eerst geprobeerd, andere belanghebbenden te bewegen, een offer te brengen, maar andere, ook belanghebbende gemeenten, waren daartoe niet bereid, en toen heeft Dordrecht, ofschoon het als gemeente in zeer moeilijke financieele omstandigheden verkeert, besloten, zich voor dat een-tiende deel garant te stellen, omdat de verbinding zoo allerdroevigst is geworden, dat Dordrecht bijna van de zee is afgesloten. Hier staat inderdaad de toekomst van Dordrecht op het spel. Niet alleen de gemeente, maar ook tal van ondernemingen en handelaren hebben er het grootste belang bij, dat de nieuwe waterweg zoo spoedig mogelijk tot stand komt. Deze laatste hebben daarvan blijk gegeven, door aan Dordrecht eenige bijdragen in uitzicht te stellen, en wel:

Maatschappij tot Exploitatie van S.S. ...	f	100 000
Firma Jurgens		25 000
N. V. Gips' Houthandel		25 000
Cargadoorsfirma Gerard Maurits & Co. ...		5 000
N. V. Vereenigde Chemische Fabrieken ...		10 000
Te zamen	f	165 000

Dordrecht zal, niettegenstaande deze bijdragen, zelf nog groote offers moeten brengen, maar ik meen, dat er nu toch alle aanleiding bestaat, om de wet van 26 April 1918 tot uitvoering te brengen.

Het tweede feit is de allertreurigste toestand, waarin de waterwegen, welke Dordrecht met de zee verbinden, verkeeren. Er zijn twee waterwegen: langs Brouwershaven en langs Hellevoetsluis. Beide zijn echter zóó verschrikkelijk slecht en onbetrouwbaar, dat geen schip van eenige beteekenis meer langs die wegen naar Dordrecht kan komen. Deze oude waterwegen zijn grondig verwaarloosd; tijdens den oorlog heeft de Regeering niets gedaan om den weg langs Brouwershaven door het Slijkgat of het Hellegat langs Hellevoetsluis op diepte te houden, en toen in 1917 het wetsontwerp in zake de Oude Maas werd ingediend, werd er in het geheel niets meer aan gedaan. Op 16 Augustus bedroeg de gemiddelde diepte van het Slijkgat 32, op 16 September 26 en korten tijd later 31 d.M., toen het vaarwater zich om den Noord had verplaatst. Men beweert nu, dat het technisch onmogelijk is het Slijkgat op diepte te houden, maar vroeger schijnt dat toch wel gekund te hebben. De weg langs het Hellegat, langs Hellevoetsluis, is eveneens volkomen onbevaarbaar. De groot-

(van Zadelhoff e. a.)

ste diepte daarvan bedraagt in het Oost-Hellegat 36 d.M., zoodat heel gewone scheepjes van 40 of 50 d.M. er niet meer langs kunnen. Dordrecht is nu feitelijk van de zee afgesloten en niettegenstaande dat is er vooruitgang. In 1920 bedroeg de tonnenmaat van de binnenkomende schepen 130 000, in 1921 was het 138 000 en in 1922, tot November, 185 000. Dat zijn heel kleine scheepjes, die er tot nog toe konden komen, maar sinds half September kan dat ook niet meer en moet de scheepvaart haar weg zoeken langs den Nieuwen Waterweg, voorbij Rotterdam, en door de Noord naar Dordrecht. Ik heb hier een staatje van de schepen, die sinds half September in Dordrecht zijn aangekomen, 16 schepen, met een diepgang, varieerende tusschen 30 en 50 d.M., die alle dien weg hebben moeten volgen. Dit brengt natuurlijk groote onkosten mede aan sleeploon en aan tijdverlies. Wanneer de toestand zoo blijft, zal ten slotte geen enkel schip meer in Dordrecht komen. Daarom heb ik gemeend, dat het nu meer dan tijd is, dat ingegrepen wordt, en heb ik tot den Minister eenige vragen gericht om te vernemen, hoe het nu staat met de plannen van den waterweg van Dordrecht naar zee langs de Oude Maas. Wat is tot heden geschied en is van Zijn Excellentie medewerking te verwachten, dat de wet van 26 April 1918 zoo spoedig mogelijk in haar geheel zal worden uitgevoerd?

Ik hoop, dat ik hierop een bevredigend antwoord zal ontvangen, vooral nu aan de voorwaarde, genoemd in art. 2 dier wet, is voldaan. Het zal dan nog eenigen tijd duren eer de waterweg klaar is, maar het zal al goed zijn, als wij kunnen zien, dat er een begin mede wordt gemaakt. Zeer dring ik er bovendien op aan, dat inmiddels de bestaande toegangen eenigszins op diepte worden gehouden. Nu de vroegere diepte van 72 d.M. is teruggeloopen tot 30 d.M., is Dordrecht wel in buitengewoon slechte conditie gekomen. Ik hoop dus van den Minister een gunstig antwoord te ontvangen, want de toekomst van Dordrecht als havenplaats staat op het spel.

De heer **van Gijn**: Mijnheer de Voorzitter! Zooals de heer van Zadelhoff reeds gezegd heeft, bestaat er een zekere band tusschen den Dordtschen waterweg en mijn naam en mede daarom heb ik het woord gevraagd bij dezen post. Ik behoor in zake den Dordtschen waterweg eenigszins tot de bekeerlingen, want ik was vroeger te dezen aanzien veel minder optimistisch gestemd dan later het geval geworden is. Ik ben van de mogelijkheid en de wenschelijkheid om Dordrecht een goede verbinding met de zee te geven te meer overtuigd door het feit, dat Dordrecht gekregen heeft een zeehaven, die, inderdaad eenigszins tegen mijn verwachting in, een succes blijkt te zijn.

De redenen, om den Minister te vragen of dit nu een memoriepost moet blijven, zijn door den heer van Zadelhoff zoo goed uiteengezet, dat ik de Kamer niet langer zal ophouden dan noodig is. Ik wil dus den Minister alleen dit zeggen. Wanneer het inderdaad met de wereld zoo zal gaan als ik vrees dat het geval zal zijn, dan begrijp ik, dat het den Minister moeilijk vallen zal, nieuwe werken aan te vatten.

Maar ik hoop gaarne, dat ik te pessimistisch ben en dat, als er maar de minste lucht komt op de begrooting van Waterstaat, zoodat de Minister voor enkele belangrijke zaken er iets kan bijzetten, de Minister dan indachtig zal zijn aan den Dordtschen waterweg, die krachtens de wet, maar ook krachtens de feiten recht heeft op zijn bijzondere zorg.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! De verbetering van den Dordtschen Waterweg is bij de wet bevolen, maar zoolang niet aan de gestelde voorwaarden was voldaan, kon daarmee natuurlijk niet worden aangevangen. Nu is onlangs door de gemeente Dordrecht besloten, de 10 pct. in de kosten te betalen, en daarom ligt het thans op den weg van het Departement van Waterstaat om de totstandkoming van het werk zooveel mogelijk te bevorderen. De wet ten behoeve van de onteigening is reeds tot stand gekomen, zoodat met de onteigening kan worden voortgegaan en van den kant van mijn Departement zal zeker alles in het werk worden gesteld, om Dordrecht zoo spoedig

(Minister van Swaay e. a.)

mogelijk te helpen. Voorstellen dienaangaande zullen de gemeente spoedig bereiken.

Wat betreft het baggeren in het Slijkgat en in het Hellegat, waarvan de heer van Zadelhoff zeide, dat het in den oorlogstijd is verwaarloosd, moet ik opmerken, dat dit niet de schuld is van het Departement van Waterstaat. Er mocht daar niet gebaggerd worden, dus men kan mijn Departement daarvan moeilijk een verwijt maken. Intusschen is het baggeren weer begonnen, van den zomer is daar weer gebaggerd, maar alle deskundigen zijn het er over eens, dat baggeren daar heel weinig baat, en dat men op die manier nooit een goeden waterweg krijgt. Het gebeurt alleen bij wijze van noodhulp, zoodat men de ergste ondiepte opruimt om de scheepvaart zoo goed mogelijk in stand te houden.

Ik geef den geachten afgevaardigde toe, dat het voor Dordrecht een levensbelang is, dat er zoo spoedig mogelijk een behoorlijke waterweg komt naar zee, en van de medewerking van mijn Departement daarbij kan hij verzekerd zijn.

Ik meen hiermee tevens den heer van Gijn te hebben beantwoord, wiens opmerkingen in dezelfde richting gingen.

De beraadslaging wordt gesloten en onderartikel 46 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderartikelen 47 tot en met 58 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 59, luidende:

> ,,Onderhoud en verbetering van de Overijsselsche Vecht en daarmede in verband staande uitgaven, f 30 400.''

De heer **Weitkamp**: Mijnheer de Voorzitter! Waar ik deze zaak hedenmiddag bij de algemeene beschouwingen reeds heb aangesneden, zie ik thans van het woord af.

De beraadslaging wordt gesloten en het onderartikel zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderartikelen 60 tot en met 77 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 78, luidende:

> ,,Onderhoud en verbetering van de buitenhaven te Scheveningen, ingevolge de wet van 24 Juli 1899 (*Staatsblad* n°. 194), f 104 500.''

De heer **Duymaer van Twist**: Mijnheer de Voorzitter! Waar wij in deze Vergadering de aanwezigheid van den heer Lely moeten missen, is dit voor mij te meer een reden, evenals ik dat in vorige jaren deed, een enkel woord te spreken over de bekende zaak van de buitenhaven te Scheveningen. In de Memorie van Antwoord herinnert de Minister aan de geschiedenis van deze zaak. Hij verwijst naar het wetsontwerp, dat in de Tweede Kamer is aangenomen, maar in de Eerste Kamer werd verworpen. Daardoor is de zaak op het doode punt gekomen. Vandaar mijn vraag aan den Minister, welke zijn plannen zijn ten aanzien van de buitenhaven te Scheveningen.

Ik lees in de Memorie van Antwoord, dat een onderzoek zal worden ingesteld naar de vraag,

> ,,of het mogelijk zal zijn een of meer baggerwerktuigen van grooter capaciteit, welke voor het hier beoogde doel een bijzondere inrichting moeten hebben, ter beschikking te krijgen en het baggerwerk alsdan voor een langeren termijn dan thans gebruikelijk — te denken is hierbij aan een termijn van drie tot vijf jaren — aan te besteden. Daarbij blijft dan nog de vraag of de jaarlijksche kosten binnen redelijke grenzen zullen kunnen worden gehouden.
>
> Inmiddels is ondergeteekende met zijn ambtgenoot van Oorlog over de op diepte houding van de buitenhaven in nadere gedachtenwisseling getreden.''

(Duymaer van Twist e. a.)

Mijnheer de Voorzitter! Als ik nu wel ingelicht ben, verwachten de deskundigen van dat baggeren niet veel. Dat kan misschien een tijdelijke verbetering geven, maar van blijvenden aard zal ze niet worden. Daarom zal de Minister een andere richting moeten uitgaan. De zaak van de buitenhaven is urgent. Verschillende belangen zijn er bij betrokken. In de eerste plaats is het gevaar groot, dat de visscher ondervindt als hij bij stormweer de haven moet binnenkomen. In de tweede plaats is het noodig, dat spoedig wordt ingegrepen, omdat de visscherij in haar bedrijf wordt bemoeilijkt. En in de derde plaats wijs ik er op, dat de gemeente den Haag bereid is, zoodra de verbetering der buitenhaven ter hand genomen wordt, de tweede binnenhaven te doen aanleggen, waarmede de werkloosheid zal worden bestreden. In het antwoord, dat burgemeester en wethouders onlangs bij de gemeentebegrooting op een gestelde vraag gaven, wordt medegedeeld, dat burgemeester en wethouders van 's Gravenhage zich tot den Minister hebben gewend met het verzoek, om zoo spoedig mogelijk een beslissing te nemen.

Dus met uitbaggeren, Mijnheer de Voorzitter, komt de Minister er niet. Een andere weg is, dat de Minister met zijn ambtgenoot van Oorlog in overleg treedt over de vraag, of de buitenhaven te Scheveningen niet op grootere diepte kan worden gehouden. Ik lees hier in de Memorie van Antwoord, dat ,,ondergeteekende met zijn ambtgenoot van Oorlog in overleg is getreden over het op diepte houden van de buitenhaven''. Nu vallen dergelijke onderhandelingen kooit mee. Ze duren altijd verschrikkelijk lang. Er gaan maanden, kwartalen, soms jaren mee heen, voordat eenig resultaat wordt bereikt.

Wat zijn nu de plannen van den Minister? Hij gaat een proef nemen met baggerwerktuigen, maar hij zal zelf begrijpen, dat dat lapwerk is, en dat hij er zoo niet komt. Wat wil nu de Minister doen om de zaak voorgoed in orde te brengen? Heeft hij b.v. reeds antwoord van zijn ambtgenoot van Oorlog? Is er van dien kant op een redelijke beslissing te hopen?

Eén ding staat vast: dat er met het werk groote spoed gemaakt moet worden. Het gevaar blijft voor de visschers dreigen. De visscherij zelf verkeert in noodtoestand. Daarom moet groote spoed betracht worden.

Ik zal met belangstelling het antwoord van den Minister op mijn opmerkingen afwachten.

De heer **Bongaerts**: Mijnheer de Voorzitter! Blijkens d Memorie van Antwoord beoogt de Minister een poging o door middel van baggerwerk de haven te Scheveningen e grootere diepte te geven. Nu heeft de geachte vorige sprek gezegd, dat hij inlichtingen heeft gekregen van desku digen, dat die daar niet veel van verwachten en het la werk noemen. Ik weet niet, wie die deskundigen zijn; i heb alle respect voor hun meening, maar ik heb inlichtinge ontvangen van andere deskundigen, die mij verzeke hebben, dat het vermoedelijk wel zal gelukken en er zel aanleiding is zich te spiegelen aan hetgeen te IJmuide plaats heeft, alwaar men ook door middel van regelmat en veel baggeren met groot succes de noodige diepte blij te kunnen onderhouden. De waterstaat heeft aldaar ve ervaringen omtrent het baggeren voor een dergelijke buite haven opgedaan en ik meen dat wij gegronde verwachting mogen koesteren, dat de weg, dien men, aan de hand van d ervaringen, te Scheveningen mocht willen opgaan, de goe zal blijken te zijn.

Wat is het geval in IJmuiden? Daar heeft men aanva kelijk alleen binnen de hoofden van de buitenhaven g baggerd, maar, door ervaring geleerd, is men er met gro succes toe overgegaan ook buiten de hoofden te baggere ten einde als het ware buiten de hoofden een zekere diep in voorraad tot stand te brengen, alwaar het zand zich b stormvloed kan deponeeren en om te voorkomen, dat h aldaar reeds aanwezige zand zou gaan invloeien in d

28ste VERGADERING. — 30 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk IX (Dep. van Waterstaat) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Bongaerts e. a.)

buitenhaven. Dat baggeren buiten de hoofden is ook vermoedelijk een onderdeel van het werk, dat thans zal kunnen worden geprobeerd te Scheveningen. En voorts, al kan men niet de geheele buitenhaven op een groote diepte baggeren, in verband met de eischen, door Oorlog gesteld, men kan toch binnen de hoofden wel diepe putten baggeren, waartegen Oorlog, geen bezwaar kan hebben, met het vooruitzicht, dat de vloed dan wel den havenbodem zou egaliseeren, zoodanig dat het behoud eener voor de scheepvaart voldoende en door Oorlog geoorloofde diepte, binnen zekere grenzen, beter verzekerd kan worden geacht. Men zou die putten kunnen baggeren niet dieper dan Oorlog zou toelaten en de haven toch diepte genoeg waarborgen voor de Scheveningsche belangen.

Ik moet dus opmerken, dat ik zonder meer niet kan medegaan met de deskundigen, die den mij voorafgaanden spreker hebben ingelicht, en dat ik vertrouwen heb in de poging, welke de Minister wenscht te doen.

De heer **Marchant**: Mijnheer de Voorzitter! De redevoering van den heer Duymaer van Twist is, ik moet het tot mijn leedwezen constateeren, voor mij een tegenvaller geweest.

Daar was nu een krijgsman aan het woord, en ik had verwacht, toen hij zijn gezaghebbend geluid liet hooren ter zake van de Scheveningsche haven, dat wij een uiteenzetting zouden krijgen van de bezwaren, die tegen een verdere uitdieping van die haven worden opgeworpen van den kant van den generalen staf.

Niets van dat alles. Wij hebben gehoord een beroep op deskundigen, en juist deskundigen van andere orde, burgerlijke deskundigen, en wij hebben van den heer Bongaerts vernomen, dat het advies, aan den heer Duymaer van Twist verstrekt, van geenerlei waarde was.

Laten wij hier nu toch niet met elkander een loopje nemen! Het geheele drama van de haven van Scheveningen zit vast op den generalen staf. Dat weet ieder ingewijde. Het kwade is, dat Waterstaat zoo bevreesd is voor den generalen staf, dat er van een behoorlijke afdoening van deze zaak tot dusver geen sprake zou zijn. Daarom is mij zoo tegengevallen, wat de heer Duymaer van Twist gezegd heeft. Ware hij als krijgsman opgetreden met zijn groot gezag op dat gebied, dan had hij als voorstander van een radicale oplossing van dit vraagstuk ons moeten komen verklaren, dat die bezwaren van den generalen staf niet houdbaar zijn.

Wij kennen die stukken niet. Zij zijn geheim. Zij zijn waarschijnlijk zéér geheim. De heer Duymaer van Twist kent het: in twee enveloppen gesloten. Het is een feit, dat elke deskundige op waterstaatsgebied, die in de gelegenheid is geweest om van die stukken kennis te nemen, ons verzekert, dat de bezwaren van den staf tegen verder uitdiepen van de haven eenvoudig belachelijk zijn. De heer Colijn is hier tegenwoordig, hij kan het weten, in geval van oorlog, dit weet ieder deskundige, kan men in een minimum van tijd een haveningang versperren, op welke manier dan ook.

Gevaar is er dus van uitdieping niet; het zit alleen daarop vast, dat de generale staf zegt: het mag niet, en als het toch gebeurt, moeten er forten komen. Komen er forten bij, dan is het veel te duur, en dan kan het niet, want dan verwerpt het de Eerste Kamer.

Ik heb één hartgrondigen wensch voor dezen nieuwen bewindsman van Waterstaat: dat hij voor het eerst zal toonen de kracht te bezitten om tot zijn ambtgenoot van Oorlog te zeggen: ik stoor mij aan uw bezwaren niet, en ik breng de Scheveningsche haven op de vereischte diepte.

De heer **Krijger**: Mijnheer de Voorzitter! In den toestand van de Scheveningsche haven, zooals die nu is, dient zoo spoedig mogelijk de hoognoodige verbetering te worden gebracht.

De krachtige ontwikkeling van de vloot en van het geheele visscherijbedrijf te Scheveningen, als waarop maar weinig visschershavens kunnen wijzen, alsmede de bereidheid van het gemeentebestuur te 's Gravenhage om groote sommen

(Krijger e. a.)

gelds aan een tweede binnenhaven ten koste te leggen, berusten op of staan ten nauwste in verband met het vertrouwen, dat de Regeering, afgezien nog van andere overwegingen, zal voldoen aan de verplichtingen, waartoe zij zich bij de wet van 24 Juli 1899 heeft verbonden.

De noodzakelijkheid van de verbetering is door de Regeering op ondubbelzinnige wijze erkend door de indiening van het in den loop van dit kalenderjaar hier aangenomen, doch door de Eerste Kamer verworpen wetsvoorstel. Van deze verwerping mag Scheveningen geen dag langer dan strikt noodzakelijk is de dupe zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb dezer dagen nog eens rustig de stukken en redevoeringen bestudeerd, die op bedoeld voorstel betrekking hebben. Mede op grond van nader verkregen inlichtingen ben ik, en hiermede kom ik in strijd met den heer Bongaerts, van meening, dat het, op zijn minst genomen, hoogst twijfelachtig is of door voortdurende baggering de haven op diepte zal kunnen worden gebracht en gehouden.

Ik zou den Minister dan ook wel in overweging willen geven, indien hij daartoe mocht besluiten, toch niet al te groote bedragen aan dergelijke proefnemingen te besteden.

Voor beteekenende zandopruiming door zuig- of baggerwerk is het aantal werkdagen zeer gering; door de weinige diepte, en dit is ook het groote verschil tusschen het baggerwerk in de haven van Scheveningen en in de voorhaven van IJmuiden, is in de haven van Scheveningen de capaciteit van baggermateriaal zeer beperkt, terwijl de afmetingen van de buitenhaven niet toelaten, dat met meerdere bagger- of zuigwerktuigen te gelijk wordt gewerkt.

Ik wil deze opmerking maken ook in verband met hetgeen is gezegd door den heer Marchant. Ook wanneer deze Minister van Oorlog thans vergunning zou geven om tot een grootere diepte dan M. 2.66 beneden N.A.P. te baggeren, dan nog zou Scheveningen met die vergunning niet geholpen zijn, eenvoudig om deze reden, dat men niet dien dieptestand kan houden zoolang de buitenhaven niet is vergroot en zoolang de mond van de binnenhaven niet is gebracht bij de grootere diepte in zee.

Een oplossing, die groote zekerheid biedt, dat een bruikbare haven zal worden verkregen en dat de gemeente 's Gravenhage voor nieuwe teleurstellingen zal worden bewaard, kan m. i. worden verkregen door verlegging van den mond der haven, gelijk ik zooeven reeds zeide, naar grootere diepte van den zeebodem, zooals met het verworpen plan werd bedoeld.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou den Minister dan ook wel ernstig in overweging willen geven dit plan, zooveel noodig technisch herzien, opnieuw bij de Staten-Generaal aanhangig te maken.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! De quaestie van de Scheveningsche haven heeft mijn volle aandacht gehad van het oogenblik af, dat ik ben opgetreden als Minister van Waterstaat. Nu het wetsontwerp betreffende de verbetering echter door de Eerste Kamer is verworpen, blijft er voor Waterstaat voorloopig niets anders over dan te trachten een andere oplossing te vinden, waarbij althans de haven van Scheveningen bruikbaar zal worden gemaakt voor de visscherij.

Uit het overleg, dat daaromtrent heeft plaats gehad, en uit de onderzoekingen, die door den Rijkswaterstaat zijn ingesteld, heeft men gemeend te kunnen afleiden, dat men met speciaal baggermateriaal iets zal kunnen bereiken, althans zooveel, dat de haven behoorlijk bruikbaar wordt, wanneer maar in een gedeelte van de haven de diepte grooter mocht zijn dan op het oogenblik is toegestaan.

Dit heeft mij aanleiding gegeven om mij onmiddellijk in verbinding te stellen met het Departement van Oorlog, dat op het oogenblik de zaak ernstig overweegt en mij heeft toegezegd zijn medewerking te verleenen voor zoover dat eenigszins mogelijk zal blijken. Ik kan niet op die beslissing vooruitloopen, omdat de Minister in deze zaak onder meer waarschijnlijk de voorlichting noodig heeft van den Raad van Defensie.

(Minister van Swaay e. a.)

In ieder geval kan ik op het oogenblik geen verdere stappen doen en zal daarvoor moeten wachten tot ik van het Departement van Oorlog nadere berichten daaromtrent zal hebben ontvangen.

De heer **Snoeck Henkemans**: Mijnheer de Voorzitter! Het antwoord van den Minister kan mij niet voldoen.

De Minister zegt, dat hij ten aanzien van deze zaak opnieuw met den Minister van Oorlog in overleg is getreden.

Dat wordt gewaardeerd.

Er heeft echter dezer dagen een onderhoud plaats gehad van de afgevaardigden van de Scheveningsche reedersvereeniging met den Minister van Oorlog. Dat onderhoud heeft geen aangename resultaten opgeleverd.

Ik geloof, dat het noodzakelijk is, als de Kamer omtrent dit onderwerp een bespreking wil hebben, die tot resultaat kan leiden, dat de Minister van Oorlog aan deze bespreking zijn medewerking verleene.

Degenen, die met bedrijf bekend zijn, zeggen, dat wanneer de Minister van Oorlog zijn bezwaren niet meer zou doen gelden, dus wanneer de haven op een voldoende diepte zou kunnen worden uitgebaggerd, daarmede wel niet een afdoende oplossing, maar toch wel een zeer groote verbetering zou zijn verkregen.

Daarbij zeggen deze deskundigen ook, dat wanneer oorlogsgevaar zou dreigen, het mogelijk zou zijn, de haven in zeer korten tijd onbruikbaar te maken. Dat is juist, wat de Minister van Oorlog — wij hebben hier te doen met den Minister en niet met den Generalen Staf — niet onmiddellijk kon toegeven.

Ik geloof daarom dat het noodzakelijk is, dat de Kamer deze zaak in tegenwoordigheid van den Minister van Oorlog bespreekt.

Mijnheer de Voorzitter! Op grond hiervan zou ik u willen vragen of het mogelijk ware de beraadslaging over dit onderartikel aan te houden tot morgen, terwijl alsdan aan den Minister van Oorlog zou kunnen worden verzocht deze bespreking bij te wonen.

De heer **Duymaer van Twist**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil eerst nog even de aandacht vestigen op het merkwaardige betoog, dat daareven door den heer Bongaerts is gehouden.

De heer Bongaerts zeide, dat hij van het baggeren op de wijze, waarop het nu zal geschieden, heel wat verwacht. Maar waarom heeft die geachte afgevaardigde zulks niet ter sprake gebracht, toen het desbetreffend wetsontwerp hier aanhangig was? Toen heeft de heer Bongaerts medegewerkt aan den maatregel, waarbij de hoofden zouden worden verlengd en een grootere diepte zou worden gegeven aan de haven.

Mijnheer de Voorzitter! Het standpunt van den Minister komt ook in strijd met wat de heer Bongaerts zooeven heeft medegedeeld. De heer Bongaerts zeide, dat van het baggerwerk alles, de Minister zegt, dat van het baggeren weinig te verwachten is, als men tevens niet dieper mag baggeren dan op het oogenblik het geval is.

De Minister heeft betoogd, dat de haven ten gevolge van het baggeren maar weinig bruikbaarder zal worden, dat afdoende regeling niet te verwachten is. Wat de Minister dus nu gaat doen is eenvoudig geld weggooien, terwijl het toch thans de tijd niet is, om allerlei proefnemingen te gaan doen.

Tot mijn spijt ben ik door het antwoord van den Minister niet bevredigd. De Minister deed niets dan herhalen, wat hij in de Memorie van Antwoord geschreven heeft. Ook dit:

> „Inmiddels is ondergeteekende met zijn ambtgenoot van Oorlog over de op diepte houding van de buitenhaven in nadere gedachtenwisseling getreden."

Ik zou wel eens iets naders omtrent deze gedachtenwisseling willen hooren. Heeft zij mondeling of schriftelijk plaats gehad? Is er eenige kans, dat de Minister van Oorlog zal toegeven? Ik zou hieromtrent gaarne eenige nadere mededeelingen van den Minister ontvangen. Mochten deze onvoldoende zijn, dan steun ik gaarne het verzoek van den heer Snoeck Henkemans, om de verdere beraadslaging over dit onder-

(Duymaer van Twist e. a.)

artikel aan te houden, den Minister van Oorlog te verzoeken bij deze discussie tegenwoordig te zijn en morgen in tegenwoordigheid van den Minister van Oorlog deze discussie voort te zetten.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan inderdaad den heer Duymaer van Twist niet veel meer mededeelen. Er is door mij zoowel persoonlijk mondeling als nader schriftelijk overleg gepleegd met den Minister van Oorlog, maar ik moet thans afwachten, wat de Minister van Oorlog zal doen in verband met de adviezen, die hij, ook van den Raad van Defensie, wel zal krijgen. Natuurlijk kan ik aandringen op spoed, maar verderen invloed kan de Minister van Waterstaat in deze niet op den Minister van Oorlog uitoefenen.

De heer **Bongaerts**: Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord als antwoord op de vraag van den heer Duymaer van Twist, waarom ik er niet op heb aangedrongen door middel van baggeren de haven van Scheveningen in orde te maken, toen het wetsontwerp aan de orde was, om de lage dammen langs de buitenhaven te verlengen tot een zekere diepte in zee.

De heer Duymaer van Twist zal toch wel weten, dat alleen met het verlengen dier dammen geen grootere diepte van de haven kan worden verkregen; daarvoor zou gebaggerd moeten worden.

Ik kon mij met die dammenverlenging vereenigen, maar, Mijnheer de Voorzitter, nu wij geplaatst zijn voor het feit, dat thans die verlenging niet zal worden ondernomen en nu niemand weet, of, en, zoo ja, wanneer wij die verlenging zullen krijgen, nu ga ik met den Minister mede, om, mij spiegelende aan IJmuiden, te probeeren, om door niet alleen in de buitenhaven, maar ook onmiddellijk daarbuiten den bodem uit te diepen, het zand te verwijderen, dat anders bij de eerste ongunstige gelegenheid naar binnen zou worden gedreven en voorts om binnen de hoofden plaatselijk groote diepten te baggeren om het ruwe getij gelegenheid te geven den bodemdiepte te egaliseeren, zonder dat nochtans aan de eischen van oorlog wordt te kort gedaan. Een en ander, om zoodoende Scheveningen onmiddellijk te helpen.

De **Voorzitter**: Naar aanleiding van het denkbeeld van den heer Snoeck Henkemans om de beraadslaging over dezen post aan te houden en den Minister van Oorlog uit te noodigen bij de voortzetting van het debat daarover tegenwoordig te willen zijn, meen ik er op te moeten wijzen, dat het geen gewoonte is, om wanneer een der Ministers hier zijn begrooting verdedigt, van de zijde der Kamer te bevorderen, dat een der andere Ministers daaraan zal deelnemen. Mij dunkt, deze Minister is toch mans genoeg om zijn begrooting te verdedigen en wanneer de heer Snoeck Henkemans ook nog inlichtingen over het onderwerp van dezen post wenscht, staan hem daarvoor andere wegen open. Hij kan dan bij voorbeeld zijn vragen doen bij de behandeling van de begrooting van Oorlog of, als hij daarmede nog niet tevreden is, kan hij vragen stellen of een interpellatie aanvragen. Het komt mij echter voor, dat het niet aangaat den Minister van Oorlog uit te noodigen bij de behandeling van dezen post tegenwoordig te zijn.

De beraadslaging wordt gesloten en onderart. 78 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderartikelen 79 en 80 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 81, luidende:

> „Aanleg van eene vluchthaven in den Stoofpolder aan het Zijpe, f 200 000."

(van Gijn e. a.)

De heer **van Gijn**: Mijnheer de Voorzitter! In het Voorloopig Verslag is er op aangedrongen om dit werk spoedig te voltooien, omdat het bijna gereed is.

Er wordt in den laatsten tijd voortdurend gesproken over productieve werken, die welvaart brengen, maar ik meen dat wij daartoe 't meest medewerken, wanneer wij af maken de werken, die nagenoeg gereed zijn en waarin dus al veel geld gestoken is, geld dat verinterest, wanneer men het werk niet afmaakt.

De Minister zegt in de Memorie van Antwoord, dat hij het werk in 1923 zou kunnen gereed hebben, doch dat er geen geld voor is. Dit lijkt mij een verkeerde financieele politiek.

Wanneer die vluchthaven inderdaad een nuttig werk is, en ik veronderstel dat waterstaat niets anders dan nuttige werken maakt, dan lijkt het mij een verkeerde politiek om te zeggen: het is onderhanden en zou wel in 1923 kunnen gereedkomen, maar onze financiën verbieden het.

Het is dan rationeeler om van een werk, dat nog 6, 7 jaren duren moet, een ton af te halen.

Nu zegt de Minister in de Memorie van Antwoord, dat hij voor mijn standpunt iets gevoelt. Hij zegt daar:

> „Om de in den aanhef dezer memorie reeds aangevoerde redenen sluit de ondergeteekende zich aan bij die leden, welke aandrongen op een spoedige voltooiing van de werken voor de vluchthaven in den Stoofpolder aan het Zijpe. Hoezeer het hem leed doet, dat, blijkens de mededeeling in de Memorie van Toelichting, dezen post betreffende, het werk niet in een snel tempo kan worden voortgezet, meent hij er nochtans toe te moeten medewerken, dat dit tempo zóó snel wordt genomen, als met den huidigen financieelen toestand is overeen te brengen."

De aanloop is alleraardigst, maar het slot bederft weder alles.

Ik ben de eerste om te waarschuwen tegen verhooging van de begrooting, maar het lijkt mij een verkeerde financieele politiek, om de voltooiing van werken, die men in 1923 gereed zou kunnen krijgen, tot 1925 uit te stellen.

De heer **Krijger**: Mijnheer de Voorzitter! De redeneering van den heer van Gijn berust op een verkeerde meening, nl. dat dit werk bijna gereed zou zijn.

Dit staat in de stukken en ik kan dit begrijpen, want voor dit werk is bij de begrooting van 1920 aangevraagd 2 ton, bij de begrooting van 1921 f 150 000, bij de begrooting van 1922 weder 2 ton, maar op dit oogenblik is er nog geen sprake van eenig grondverzet; de benoodigde gronden zijn nog niet eens tot de volle oppervlakte onteigend.

Ik kan mij dan ook niet vereenigen met de leden, die in het Voorloopig Verslag gevraagd hebben om de uitvoering van dit werk, om reden het niet kan gerekend worden tot de productieve werken.

Ik wil over deze vluchthaven nog wel iets zeggen. Die haven heeft een heele geschiedenis.

Indertijd is hier bij de behandeling der begrooting breedvoerig gesproken over het aanleggen van een vluchthaven tusschen Dordrecht en Wemeldinge en waar zij eventueel zou moeten komen. Men dacht aan het Zijpe of te Dinteloord.

Later is door den Minister van Waterstaat een commissie benoemd, die de vraag, waar deze haven zou moeten worden aangelegd, heeft onderzocht. Deze commissie is tot de conclusie gekomen, dat in de eerste plaats een haven moest worden aangelegd te Dinteloord — die ook is aangelegd — en in de tweede plaats in den Stoofpolder aan het Zijpe.

Mijnheer de Voorzitter! Deze haven zal ongetwijfeld zoo nu en dan wel eens een veilige ligplaats kunnen bieden aan de binnenschipperij, maar aangezien dit werk niet kan worden gerekend tot de productieve werken. en niet absoluut onvermijdelijk moet worden geacht, zou ik willen voorstellen om dit werk niet uit te voeren, althans uit te stellen en zou ik stemming over dit artikel willen vragen.

(Duymaer van Twist e. a.)

De heer **Duymaer van Twist**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou gaarne een enkel woord van tegenspraak willen doen hooren op het betoog van den laatsten geachten spreker.

Wij hebben hier dezelfde toon vernomen als ten vorigen jare ook van diezelfde zijde werd gehoord, toen er ook bezwaar werd gemaakt tegen het aanleggen van den vluchthaven. Mijnheer de Voorzitter! Wanneer er één zaak in die streek noodig is, dan is het wel die vluchthaven. Wanneer men de schippersbladen leest, dan verneemt men week aan week de groote gevaren, die dreigen. wanneer de schipper uit Rotterdam uitgevaren is, en de storm opsteekt. Dan is er geen plaats, waar men een veilige ligplaats kan vinden. Nu is het vorig jaar in den breede betoogd de noodzakelijkheid van die vluchthaven en het spijt mij, dat met den aanleg daarvan nog niet is begonnen. Maar ik zou er toch op willen aandringen, niet te volgen den weg dien de heer Krijger thans aangeeft, maar met den heer van Gijn medegaan, en bij den Minister er op aan te dringen, om zoo spoedig mogelijk met den aanleg van die haven aan te vangen.

Het doet mij genoegen, dat de Minister heeft verklaard voorstander te zijn van de haven. Ik hoop, dat hij geen gevolg zal geven aan den wensch van den heer Krijger om, tot schade van de schipperij, het werk te laten rusten. Een zelfde standpunt nam het vorig jaar de heer Weitkamp in. Thans wordt het weer door den heer Krijger verdedigd. Ik verzet mij tegen die opvatting, omdat deze haven voor de schipperij van groote beteekenis is.

De heer **Bongaerts**: Mijnheer de Voorzitter! Reeds bij de algemeene beschouwingen over hoofdstuk IX der loopende Staatsbegrooting heb ik als mijn meening te kennen gegeven, dat het verstandig zou zijn om in deze tijden van financieele moeilijkheden niet door te gaan met den aanleg van de vluchthaven in den Stoofpolder. Ik heb toen te vergeefs daarvoor gepleit, maar ik ben nog steeds de meening toegedaan — onverzwakt, nu de heer Krijger is komen mededeelen, dat er nog geen spade in den grond is gestoken — dat het aanbeveling verdient met den aanleg van deze haven in de tegenwoordige buitengewone tijden te wachten. Het komt mij toch voor, dat men, zoolang de financieering van waterstaatswerken niet op andere wijze is geregeld, met die twee ton veel meer voor werkverschaffing aan productief werk op andere wijze, zij het dan in den vorm van subsidies, zou kunnen bereiken. Waar wij nu vastzitten in deze moeilijke omstandigheden aan de financieering van groote nieuwe werken uit de gewone inkomsten, vind ik, dat wij verplicht zijn om werken, die niet direct noodzakelijk zijn, uit te stellen en de daarvoor vrij komende bedragen te besteden aan productieve werken, die meer gelegenheid tot werkverschaffing bieden.

Wat betreft de voorstelling van zaken met betrekking tot de schipperij, door den heer Duymaer van Twist gegeven en wat aangaat de geschiedenis, door den heer Krijger medegedeeld, moet ik enkele kantteekeningen maken, omdat die geachte afgevaardigden m. i. onbewust eenige onjuistheid in hun betoog hebben ingevlochten. De schippersvereeniging Schuttevaer heeft jarenlang gevraagd een vluchthaven te mogen hebben tusschen den mond van de Dordtsche Kil en de voorhaven van de schutsluis te Wemeldinge. Jarenlang heeft de heer Smeenge er in deze Kamer over gesproken en jarenlang is van achter de groene tafel geantwoord, dat de schippers het nog niet eens waren over de plaats, waar die vluchthaven moest komen.

In alle vergaderingen van „Schuttevaer" werd over dat onderwerp gesproken; de een wilde de vluchthaven hebben bij Oude-Tonge, de tweede aan het Haringvliet, de derde aan het Zijpe, de vierde bij Dintelsas, enz. Zoo kwam er niets van en ten einde raad heeft een commissie, aan het hoofd waarvan de heer Smeenge staat, zich tot de betrokken ingenieurs van den waterstaat gewend met de vraag, wat de oorzaak was, dat er van die vluchthaven maar steeds niets kwam. De arrondissementsingenieurs hebben toen geantwoord, dat de oorzaak was, dat de schippers de haven op vier of zelfs meer verschillende plaatsen hadden gevraagd en dat

(Bongaerts e. a.)

zij, zoolang zij het niet onderling eens waren, vermoedelijk weinig kans van slagen zouden hebben.

Van af dat oogenblik heeft de schippersvereeniging zonder meer een vluchthaven gevraagd, aan de Regeering de bepaling van de plaats overlatend. Er heeft zich toen een commissie gevormd, bestaande uit de vier betrokken arrondissementsingenieurs, en die heeft na behoorlijk overleg met de belanghebbenden bij de scheepvaart, met „Schuttevaer", de belanghebbenden bij de Rijnvaart van Antwerpen, enz., beslist, dat Dinteloord in de eerste plaats was aangewezen om als vluchthaven te dienen. Een haven aldaar zou voorloopig voldoende zijn. Immers, hoe staat de zaak ten opzichte van de schipperij? Als een schip bij slecht weer de vaart van de Dordtsche Kil naar Hansweert onderneemt, dan is de moeilijkheid om in één tij het Hellegat door te komen. Gelukt dat niet, dan kunnen de schippers met het teruggaand tij weer in den mond der Kil vluchten. Zijn zij echter het Hellegat eenmaal door, dan moeten zij, desnoodig, ergens aan het Volkerak kunnen vluchten; maar daar bestond geen haven, groot genoeg om de drijvende vloot te bergen. Er was voorbij het Hellegat — aan de zuidzijde dus — een vluchthaven noodig.

Men heeft die vluchthaven uiteraard aan lager wal, dus aan den Brabantschen oever gemaakt, nl. bij Dinteloord. Een schip, dat van Hansweert komt, kan bij slecht weer met het getij en den wind mede de vluchthaven te Dinteloord bereiken; is het weer voldoende betrouwbaar, dan gaat het schip het Hellegat door en kan het vervolgens met één getij in de Kil komen.

Mijnheer de Voorzitter! Nu weet ik heel goed, dat als de schippers ruw weer hebben en bang worden, dat zij moeten vluchten, zij, zooals de uitdrukking luidt, in het eerste het beste gat, dat zij kunnen bereiken, naar binnen vliegen.

Vandaar dat zij, bij eenig onraad aan de lucht, onmiddellijk binnenloopen in de tramhaven aan het Zijpe, ofschoon zij zonder bezwaar nog de vluchthaven te Dinteloord zouden kunnen halen. Wie in de haven aan het Zijpe niet meer binnen kan en niet naar Dinteloord doorgaat, zoekt wel eens de reede op het Krammer. Ook hebben zij wel de kans te keeren naar Hansweert. Zij kunnen zich dus naar alle kanten redden, en het werd dan ook indertijd niet urgent geacht een vluchthaven aan het Zijpe te maken. Dinteloord alléén was voldoende voor de behoeften. Maar, Mijnheer de Voorzitter, indertijd is wel gezegd in dat advies van de arrondissementsingenieurs: maak een haven te Dinteloord, en wanneer de scheepvaart zich in de toekomst zóó zal uitzetten, dat die haven niet meer aan de behoefte voldoet, moet gij niet die haven daar gaan vergrooten, maar doet gij beter om een nieuwe haven te maken in den Stoofpolder. Het verdient de voorkeur twee havens op verschillende punten en aan tegenovergestelden wal te hebben, dan een vluchthaven van de dubbele grootte op één punt. En nu is niet aangetoond, noch in de stukken noch door de vereeniging Schuttevaer, dat de scheepvaart door het Hellegat zich thans reeds zoo heeft uitgezet, dat zij niet meer genoeg heeft aan de haven te Dinteloord. Daarom moet ik den geachten afgevaardigde den heer Krijger bijvallen, dat dit werk niet behoort tot de meest urgente werken. Ik heb dat reeds opgemerkt — ik herhaal het — bij de algemeene beschouwingen omtrent de Staatsbegrooting van het loopende jaar, en na deze zaak nogmaals te hebben onderzocht ben ik niet van opinie veranderd.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! Voor deze vluchthaven zijn reeds bij herhaling door de Staten-Generaal gelden toegestaan. Daaruit moet ik dus opmaken, dat de Tweede Kamer inderdaad van oordeel is geweest, dat dit een werk was, dat moest worden uitgevoerd. Op dit oogenblik krijg ik echter den indruk uit de mededeelingen van een paar afgevaardigden, dat eigenlijk gezegd die vluchthaven overbodig zou zijn, of dat althans de beteekenis daarvan zoo gering is, dat men haar achterwege zou kunnen laten.

Wanneer ik nu naga, dat in 1919 en 1920 onderscheidenlijk 13 986 en 10 621 schepen een toevlucht hebben gezocht in de tramhaven, dan wijst dit er toch wel op, dat er wel degelijk

(Minister van Swaay e. a.)

behoefte bestaat aan een haven. En nu zegt men wel, dat die schepen wel terecht kunnen in de tramhaven, maar men zal ook weten, dat de Rotterdamsche tramwegmaatschappij dikwijls daartegen ernstig bezwaar heeft gemaakt. De heer Bongaerts zegt, dat er maar een paar maal in het jaar storm is, maar men kan dat vooruit niet zeggen, hoeveel dagen er stormweer zal zijn.

Dat er nog geen schop in den grond is gestoken, is juist, maar dat wil niet zeggen, dat er nog geen geld uitgegeven is. Er ligt al voor f 93 000 aan basalt. Er wordt gezegd, dat dit te vroeg is gekocht, maar dat kan ik niet beoordeelen. De vraag, of dat indertijd wijs beleid is geweest, beoordeel ik niet, maar de zaak is, dat het materiaal daar ligt, en bovendien zijn de gronden op een enkele uitzondering na geheel in handen van het Rijk.

Nu stond ik op het oogenblik voor deze vraag. Er ligt een bestek gereed voor de uitvoering van een deel van het werk, waarvoor het geld beschikbaar is op de begrooting voor 1922, maar ik kom er een gedeelte voor te kort, dat dus uit dit hoofdstuk moet worden gevonden. Wanneer dus nu deze post wordt teruggenomen, beteekent dit, dat het werk niet tot uitvoering kan komen en dus feitelijk de geheele vluchthaven van de baan is, want ik heb er wel bezwaar tegen om dat kapitaal nog langer renteloos te laten liggen, en dan moet dus het basalt worden vervoerd en voor een ander werk gebruikt, en daarmede wordt van de vluchthaven afgezien. De heer Bongaerts zegt: tijdelijk, maar ik geloof, dat het niet gemakkelijk zal zijn er dan spoedig weer nieuw basalt heen te brengen.

Nu had ik nog deze bijzondere reden om dit bestek te laten doorgaan: het is geheel en al grondwerk, en dus f 135 000 zullen zeer welkom zijn voor de bestrijding der werkloosheid.

Mijnheer de Voorzitter! Het ligt dus niet op mijn weg om dezen post terug te nemen; ik vind, dat ik dit werk moet doorzetten. Mocht de Kamer meenen, dat zij op het vroeger genomen besluit moet terugkomen en zij het vroeger verkeerd heeft gezien, dan zal ik er mij bij neer moeten leggen.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: De heer Krijger vraagt stemming over het onderartikel. Ik stel voor, de stemming over onderart. 81 te doen plaats hebben morgen bij den aanvang der vergadering.

Daartoe wordt besloten.

Beraadslaging over onderart. 82, luidende:

„Onderhoud en verbetering van de havens in Friesland en van de zeewerken te Harlingen en Makkum en daarmede in verband staande uitgaven, f 46 050."

De heer **Schokking**: Mijnheer de Voorzitter! In het Voorloopig Verslag is herinnerd aan de noodzakelijke verbetering van de haven van Harlingen, waarop reeds eerder de aandacht is gevestigd. Intusschen vind in de Memorie van Antwoord geen terugslag daarop. Vandaar, dat ik mij thans veroorloof den Minister te vragen, hoe hij tegenover deze quaestie staat. Ik wil niet in lange beschouwingen treden, doch er slechts op wijzen, dat de haven van Harlingen niet alleen alle aandacht verdient als in- en uitvoerhaven voor de noordelijke provinciën, maar dat het dan ook van het grootste belang is, dat zij in staat blijkt om in verband daarmede aan de toenemende behoeften te voldoen. Wanneer het hier een haven gold, waarvan te vreezen is, dat vandaag of morgen de scheepvaart er geen gebruik van zal maken, dan zou ik de laatste zijn om een woord in het belang daarvan te spreken. Dit zou in het algemeen niet te verantwoorden zijn, doch zeker niet thans, nu wij op z'n zuinigst met het geld moeten omgaan. Maar, al kan Harlingen moeilijk in één adem worden genoemd met Amsterdam of Rotterdam, het getuigt toch wel in sterke mate voor de beteekenis van de haven van Harlingen, dat het verkeer aldaar in vergelijking met dat van vóór den oorlog reeds meer op peil gekomen is

28ste VERGADERING. — 30 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk IX (Dep. van Waterstaat) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Schokking e. a.)

dan in die beide groote havenplaatsen. Uit alles blijkt, dat die haven ten dienste van het achterland levensvatbaarheid heeft.

Nu de handel op Engeland in verband met de veranderingen, die door den oorlog ontstaan zijn, misschien meer dan vroeger voor de noordelijke provinciën van belang is, dring ik er op aan, dat de Minister deze haven binnen het terrein van zijn bemoeiingen trekt.

Hiervoor is een reden te meer, omdat de voorname oorzaak, dat de haven niet aan de behoeften kan voldoen, een gevolg is van de gebrekkige kademuur. Ik zal niet treden in een technische beschouwing; maar mij is verzekerd geworden, dat deze bij de vroegere uitvoering van het werk door het Rijk niet op behoorlijke wijze is tot stand gekomen. Terwijl het Rijk zich nu tevens garant heeft gesteld voor het onderhoud van die haven, meen ik, dat er alles voor te zeggen is Harlingen niet als een stiefkind, doch als een eigen kind te behandelen. Ik denk daarbij aan hetgeen voor de haven van Delfzijl wordt gedaan.

Nu bedoel ik daarmee allerminst te zeggen: neem het geld voor de havenverbetering van Delfzijl weg en besteed dat voor Harlingen. Geenszins, maar wel zeg ik dit: als de Minister kennis wil nemen van het eenigen tijd geleden verschenen Jaarverslag van de Vereeniging tot bevordering van Handel, Scheepvaart en Nijverheid te Harlingen, zal Zijn Excellentie zien, dat de haven te Harlingen het in tonnenmaat van wat er uit- en ingaat verreweg wint van die te Delfzijl. Nu wordt de haven van Delfzijl niet alleen behoorlijk in orde gebracht, maar ook behoorlijk geoutilleerd. Dit laatste wil ik nu voor Harlingen nog niet eens vragen; als alleen de kaaimuur behoorlijk in orde werd gebracht, zou Harlingen al duchtig geholpen zijn.

Bij onderartikel 84, waarop een bedrag voor de haven van Delfzijl is uitgetrokken, lees ik: dat de daarvoor geraamde som voor 1923 waarschijnlijk te hoog zal zijn. Ik laat thans in het midden, of dat niet de aandacht moet trekken in verband met de bezuiniging op de begrooting toegepast, maar waar de Minister dit verdedigt op grond, dat dan in 1923 voor Delfzijl minder zal behoeven te worden gevraagd.

De **Voorzitter:** Ik hoor den geachten spreker telkens spreken over de haven van Delfzijl. Ik heb er geen bezwaar tegen, dat te gelijk hiermede onderartikel 84 wordt behandeld. Ik doe daartoe het voorstel.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

Aan de orde is dus tevens onderartikel 84, luidende:

„Onderhoud en verbetering van de havens in Groningen en daarmede in verband staande uitgaven, f323 000."

De heer **Schokking:** Mijnheer de Voorzitter! De Minister verdedigt dat dan verder met de opmerking, dat op de volgende begrooting meer gelden zouden vrijkomen voor werkzaamheden, waarvan blijkt dat zij van nog meer urgent belang zijn dan de hierbedoelde verbeteringen van de haven van Delfzijl. Nu zou ik willen vragen, of daarmee alleen bedoeld zijn werken aan de haven van Delfzijl, of ook andere werken. Indien het laatste het geval is, dan wil ik hopen, dat de havenverbetering van Harlingen als urgent daarvoor in aanmerking zal komen. Want, zooals ik aantoonde, heeft Harlingen in vergelijking met Delfzijl even veel recht heeft op de zorg van de Regeering, maar mag er ook van een zedelijke verantwoordelijkheid voor de Regeering gesproken worden, om de haven van Harlingen in een behoorlijken toestand te brengen.

De heer **Ebels:** Mijnheer de Voorzitter! Ik heb indertijd met eenige verbazing kennis genomen van een uitdrukking, voorkomende in het Voorloopig Verslag van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting, waarin gezegd werd dat eenige leden meenden, dat de gelden die uitgetrokken waren voor verbetering van de haven van Delfzijl misschien wel een betere bestemming konden vinden, en dat althans met de verbete-

(Ebels e. a.)

ring van de haven van Delfzijl niet al te veel haast behoefde te worden gemaakt. Nu ik echter den geachten vorigen spreker heb gehoord, is die uiting mij veel duidelijker geworden. Het blijkt, dat die passage in het Voorloopig Verslag haar oorsprong vindt in een tegenstelling die men heeft willen maken tusschen Harlingen en Delfzijl. Het wil mij voorkomen, dat die tegenstelling niet juist is, en dat men de haven van Delfzijl en de haven Harlingen ieder in haar eigen waarde kan laten, zonder dat men daartusschen verband behoeft te leggen in den zin, zooals ik begrepen heb van den geachten vorigen spreker, en zonder dat men behoeft te wenschen dat gelden, die bestemd zijn voor de haven van Delfzijl, zullen worden gebruikt voor de haven van Harlingen. Men zegt hier, dat dit een quaestie is van boeking, maar die boeking zou dan in haar uitwerking wel eens fataal kunnen worden voor haven van Delfzijl.

Nu was onderartikel 84 oorspronkelijk uitgetrokken op f 540 000 en het is, misschien wel onder den druk van die opmerking in het Voorloopig Verslag — een goed verstaander heeft maar een half woord noodig, en de Minister heeft misschien gedacht: ik moet mijn uitgaven beperken, dus dat zal ik maar aanpakken — teruggebracht op f 323 000.

Op zich zelf vind ik de methode, om bij Nota van Wijziging, dus zonder voorbereidend onderzoek in de afdeelingen, ingrijpende wijzigingen aan te brengen, niet juist. Ik gevoel als jong lid der Kamer vooral de groote moeilijkheid, dat men in eens voor een heel andere situatie geplaatst wordt. Iedere schriftelijke toelichting op de verlaging van dezen van dezen post ontbreekt. De Minister constateert het feit, maar geeft voor de lagere uitgave geen reden aan. Ik meen, dat juist bij dezen post zoo duidelijk uitkomt, dat een voorbereidend onderzoek een groote waarde zou hebben gehad.

De werken, die in Delfzijl moeten gebeuren zijn tweeledig. Men wil in de eerste plaats den aanleg van lage dammen voor de havenhoofden, die zullen dienen: 1°. om het slipbezwaar in de haven voorkomen; en 2°. om den golfslag, de deining in de haven te verminderen. Nu wil de Minister in plaats van in het voorjaar van 1923 eerst in den herfst van dat jaar met de uitvoering van die werken te beginnen. Mij lijkt dat uitstel geen gelukkige greep. Het lijken mij geen werken, die het voordeeligst in den winter kunnen worden uitgevoerd. Heb ik den Minister goed begrepen, dan zal toch de uitvoering dezer werken in den winter van 1923—1924 worden ter hand genomen, en dat schijnt mij een zeer kostbare manier van uitvoeren.

Mijnheer de Voorzitter! Ik merkte reeds op, dat deze uitgaven moet dienen ook om het bezwaar van de aanslibbing in de haven op te heffen. Dat bezwaar is in de haven van Delfzijl inderdaad zeer aanzienlijk. Op den toelichtenden staat bij deze begrooting vind ik nu vermeld: voor onderhoud van de bodemdiepte van de haven van Delfzijl f 85 000. Dat bedrag moet dus worden uitgegeven alleen om de haven die toch niet groot is op diepte te houden!

En die omproductieve uitgave blijft, totdat de productieve uitgaven voor het leggen van die dammen is geschied. Dat is wel een merkwaardige manier van bezuinigen! Het is ongetwijfeld wat de Minister vanmiddag in zijn rede noemde een beperking van uitgaven, maar in haar gevolgen is die beperking van uitgaven precies het tegenovergestelde van bezuiniging.

Maar dat is niet mijn voornaamste bezwaar. Er zijn dringerder bezwaren. In de Memorie van Toelichting bij de oorspronkelijke begrooting lezen wij, dat de voorgenomen aanleg van een balkenhaven te Delfzijl moet wachten, totdat dit werk, de aanleg van lage dammen, gereed zou zijn. Deze volgorde is misschien uit technisch oogpunt juist. Ik kan mij voorstellen, dat als eerst die lage dammen er zijn, de aanleg van de balkenhaven gemakkelijker is, maar wanneer men de zaak gaat uitstellen en toch deze volgorde aanhoudt, kan dat in zijn gevolgen voor de haven fataal worden. In Delfzijl is op het oogenblik geen geschikte gelegenheid voor het lossen van balken. Zoodra er maar eenige deining in de haven is, — er behoeft dus nog in het geheel geen sprake te zijn van stormweer — is het onmogelijk daar

(Ebels.)

balken te lossen of te vlotten. Het komt meermalen voor, dat men, terwijl men met het werk bezig is, de vlotten weer uit elkaar ziet slaan en dan heeft men van tweeën een: òf men kan met veel tijd en moeite en kosten de balken weer bijeenbrengen, òf, wat nog erger is, de balken drijven weg en met ziet ze nooit meer terug. Dat dit gevaar niet denkbeeldig is, blijkt wel hieruit, dat het op het oogenblik voor de importeurs de grootste moeite kost, om het risico van het lossen van balken in Delfzijl verzekerd te krijgen; de meeste assuradeuren weigeren dat risico over te nemen. Het bezwaar, waarop ik hier doel, is vooral in de latere jaren van groot belang geworden. Vroeger geschiedde die import van balken per zeilschip en dat kon zonder al te groot bezwaar blijven wachten met lossen. totdat de weersgesteldheid daarvoor gunstig was. Tegenwoordig echter geschiedt de aanvoer per stoomschip, en daarbij kan de lossing niet wachten, omdat dat te veel geld kost. De toestand is dus zoo, dat de balken gelost moeten worden, onverschillig hoe de weersgesteldheid is, en dan ontstaan de gevaren, die ik zooeven genoemd heb. Wordt niet spoedig ingegrepen, dan zal Delfzijl den houtimport verliezen. Reeds thans worden de importeurs niet dan met groote moeite, en alleen met het vooruitzicht, dat die balkenhaven er spoedig zal komen, bereid gevonden, den houtaanvoer in Delfzijl te doen plaats hebben. Wanneer men dus de balkenhaven zal aanleggen, nadat de lage dammen tot stand zullen zijn gekomen, en men traineert zoo lang met het aanleggen van die dammen, dan vraag ik mij af, wanneer de balkenhaven tot stand zal komen. Men kan wel zeggen in 1923 of 1924, maar ik vrees, dat het later zal worden en inmiddels heeft Delfzijl zijn balkenimport verloren. Nu kan men wel zeggen, dat die import zich dan zal verplaatsen naar een andere haven, b.v. Harlingen of een andere haven, die er voor in aanmerking komt, maar het is een economisch belang, dat die aanvoer plaats heeft zoo dicht mogelijk bij de plaats van bestemming. Wanneer dus die balken in Delfzijl worden gelost, dan is dat niet alleen een belang voor Delfzijl, maar ook voor de geheele streek, die op Delfzijl als importhaven is aangewezen en dat is een belangrijk deel van het noorden des lands.

Nu kan men wel zeggen, dat zich dat later, als de werken tot stand gekomen zijn, wel weer zal herstellen, maar het is buitengewoon moeilijk, om, wanneer het transport van een bepaald artikel zich eenmaal heeft verplaatst van de eene haven naar de andere, dat weer ongedaan te krijgen.

Nu is dit bezwaar nog niet het grootste. Maar behalve de mogelijkheid, dat deze import zich verplaatst naar een andere inlandsche haven, bestaat ook de mogelijkheid, dat de import zich verplaatst naar een buitenlandsche haven. Ik wijs op de haven van Embden, niet ver van Delfzijl gelegen.

Nu heeft de heer Schokking gezegd, dat men bezig is de haven van Delfzijl behoorlijk te outilleeren. Ik meen zooeven te hebben aangetoond, dat daarvan nog geen sprake is. Maar wel is waar, dat zoowel Rijk als gemeente groote sommen in die haven hebben gestoken. Wat helpt het nu, indien men aan den eenen kant veel geld in de haven stopt, maar het aan den anderen kant onmogelijk maakt, dat de import van een zoo belangrijk importartikel als balken daar kan plaats hebben?

Ten slotte wil ik er op wijzen, dat datgene, wat dan ten slotte van dit werk tot uitvoering zal komen, het minimum is geworden, dat er gedaan kon worden. Het zal ook dezen Minister niet onbekend zijn, dat oorspronkelijk de aanleg van die haven anders is gedacht, dat men een veel grooter en ruimer oppervlakte had aangenomen, terwijl men de balkenhaven ook had willen beveiligen voor gevallen van hooge stormvloeden.

Men is daarvan teruggekomen. Men heeft de haven, ook wat betreft de oppervlakte, tot de kleinst mogelijke afmetingen teruggebracht en men heeft de afsluiting van die haven zoodanig ontworpen, dat zij bij stormvloeden nog steeds geen gelegenheid tot lossen en vlotten zal bieden, maar men heeft zich tevreden gesteld met een afsluitdam, die bij normalen vloed voldoende beschutting zal zijn.

(Ebels e. a.)

Dat alles is gebeurd met medewerking van het provinciaal bestuur van Groningen, dat de uitvoering graag anders had gezien, maar zich bij de noodzakelijk geachte beperking heeft neergelegd, in het belang dezer provincie, die zoo nauw bij deze zaak geïnteresseerd is, niet alleen als provincie, maar ook, omdat zij die haven zelf exploiteert.

Waar men nu met medewerking van die provincie ten slotte gekomen is tot dit minimum, meen ik er met kracht tegen te moeten opkomen, dat men nu op dit minimum nog gaat bekrimpen. Laat men nu ook op royale wijze de zaak gaan uitvoeren, en laat men de haven van Delfzijl niet den nekslag geven, door den aanleg van de balkenhaven nog eenige jaren uit te stellen.

Ik begrijp zeer goed, dat als ik nu een voorstel doe, om te bereiken wat ik gaarne zou willen, nl. een spoedigen aanleg der door mij bedoelde haven, dit toch een vruchtelooze poging zal zijn, dat mijn invloed niet zoover reikt. Maar ik hoop toch, dat de Minister dit alles zeer ernstig zal overwegen, dat hij een nader onderzoek zal instellen en mocht hem uit dat onderzoek blijken, dat de toestand inderdaad zoo is, als ik dien hier heb geschetst, dan hoop ik, dat hij zal willen bevorderen, dat wij in het volgend jaar niet alleen krijgen de uitvoering van de werken, die op het oogenblik in deze begrooting worden voorgesteld, echter op een vroeger tijdstip, maar dat men dan tevens zal aanpakken de werken die omvatten den aanleg van een balkenhaven te Delfzijl.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben niet gewoon, in de Kamer voor die plaatselijke zaken onnoodig op te komen, eenvoudig als reclame. Het bewijs ligt voor de hand. Ik heb hier jaren kunnen spreken over de haven van Delfzijl, maar ik heb dat in de laatste jaren niet gedaan. De zaak liep. Als ik in de stukken zag, dat deze zaak werd behartigd, dacht ik: hoe stiller, hoe beter, laat maar loopen, het gaat goed. Maar wat gebeurt er hier?

Wij zien, door den vorigen Minister van Waterstaat blijkbaar, een belangrijke som op de begrooting gebracht, en dan komt er een nieuwe Minister, die daar eenvoudig maar een zeer beduidende som afhaalt en zegt: wij doen het met wat minder, die haven moet maar wat wachten.

Daartegen kom ik met alle kracht op. Als de Minister hier in de avondvergaderingen, waarin doorgaans de Waterstaatsbegrooting behandeld wordt, vrede wil houden, moet hij zoo niet beginnen! Dat is reeds paedagogisch verkeerd, dat zal hij zelf wel voelen. Eerst wat voorspiegelen en zeggen: zooveel ton is er voor en dan een anderen Minister laten komen, die er eenige vele tienduizenden guldens afhaalt, dat is geen manier om vrede te houden.

Als ik dit zie, heb ik de neiging uit te roepen: Mijnheer König kom terug, alles is vergeten en vergeven! De heer König sprak wat minder gezellig dan deze Minister, maar dàt deed hij toch niet.

Ik moet met alle kracht en nu ook met allen ernst opkomen tegen deze methode en ik sluit mij geheel aan bij het zeer gedocumenteerde betoog, dat de heer Ebels heeft gehouden. Ik behoef dat niet aan te vullen. Het spreekwoord zegt: nieuwe bezems vegen schoon, en wij hebben dat zooeven gezien, de heer Ebels heeft dat zeer knap gedaan.

Maar men ziet hoe het nu gaat. De heer Schokking was er als de kippen bij, om daarvan voor Harlingen te profiteeren. Ik heb dezelfde liefde voor de haven van Harlingen als voor die van Delfzijl, maar nu denkt de heer Schokking: wat minder voor Delfzijl en wat meer voor Harlingen, precies dezelfde methode als van vanmiddag bij de Nationale Opera en de toonkunstenaars. De heer Schokking zegt: daar zit muziek in; zeker, maar dan is het toch een valsch toontje.

Ik zou er dus ernstig bij den Minister op willen aandringen, op zijn standpunt terug te komen en niet te gaan bezuinigen op de haven van Delfzijl, om dat te besteden aan de haven van Harlingen. Daartegen moet ik met nadruk protesteeren. De heer Ebels heeft te recht gewezen op wat er soms met de balken gebeurt. Het is meer dan erg, hoe het soms dit soort van landing vergaat. Er is dus haast bij de zaak. Ik hoop dan ook, dat de Minister van de dwalingen zijns weegs in dit opzicht moge terugkomen.

(Zijlstra e. a.)

De heer **Zijlstra**: Mijnheer de Voorzitter! Na de uitnemende redevoeringen der beide vorige sprekers behoef ik over deze quaestie slechts weinig meer te zeggen.

Nu hier drie Groningers achtereenvolgens over de havens van Harlingen en Delfzijl spreken, lijkt het wel wat op een bepleiten van locale belangen, waarvan de heer Schaper sprak, maar ik wil het er toch op wagen.

Ik versta uitnemend, dat de Minister er toe gekomen is om wijziging te brengen in de plannen van den vorigen Minister; de reden daarvoor wordt in de Memorie van Antwoord gegeven. Het wordt in het belang van 's Lands financiën niet mogelijk geacht in 1923 meer aan de haven van Delfzijl te besteden. De reden is dus de algemeene bezuiniging en niet, dat Zijn Excellentie minder voor de haven van Delfzijl zou gevoelen dan zijn voorganger en allerminst dat Zijn Excellentie meer voorliefde voor de haven van Harlingen zou hebben.

Dat neemt niet weg, dat ik gaarne mijn stem voeg bij die der beide vorige geachte sprekers, omdat ik meen, dat de haven van Delfzijl hoog noodig aan die verbetering toe is, willen wij voor de haven behouden wat wij zoo gaarne behouden willen; vooral de lage dammen en de balkenhaven moeten daar zoo spoedig mogelijk komen; dat is niet een op zich zelf staande verbetering, maar dat is van groot belang voor den handel van Delfzijl zelf en van het achterland.

Door den heer Ebels is zoo pas gewezen op het nauwe verband van het provinciaal bestuur bij deze haven. Dit nauw verband bewonder ik niet, maar wel voel ik voor de groote beteekenis van die haven zelf en daarom hoop ik, dat de Minister zal willen overwegen niet alleen, maar zeer ernstig het belang van de gevraagde verbetering voor de haven van Delfzijl zal doen wegen in zijn beslissing, al wil ik niet zeggen, dat Harlingen schade zou moeten lijden.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil even opmerken dat de haven van Harlingen en die van Delfzijl niets met elkander te maken hebben. Dat het cijfer, dat wij uitgetrokken hebben voor Delfzijl, verminderd is, is een eenvoudig gevolg daarvan, dat ik als een noodzakelijkheid beschouwde om het eindcijfer van mijn begrooting te verlagen.

In overleg met de autoriteiten, die deze zaak behandelen — de hoofdingenieur en de inspecteur-generaal van den Rijkswaterstaat — is de vraag besproken, of die lage dammen niet een beetje uitgesteld konden worden. Daartegen bleek geen overwegend bezwaar: het werk kon wel verschoven worden. Daarop hebben wij gezegd: dan verminderen wij het bedrag, want er zijn andere zaken, die meer urgent zijn.

De heer **Ebels**: Is dat ook door den hoofdingenieur van den Rijkswaterstaat in Groningen gerapporteerd?

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Ja, natuurlijk, anders zou ik dit besluit niet hebben genomen.

Nu behoeft de heer Ebels zich in dat opzicht absoluut niet ongerust te maken. Het is immers niet de bedoeling aan de haven van Delfzijl iets te kort te doen. Wat nu niet wordt gemaakt, wordt later, waarschijnlijk het volgend jaar gemaakt. Ten aanzien van de lage dammen is dat immers niet bezwaarlijk.

Hiernaast noemde de heer Ebels de balkenhaven. Die zaak is nog niet geheel en al voorbereid. Ik heb ook niet de volle inlichtingen over de noodzakelijkheid er van, maar alleen uit het betoog van den heer Ebels zou ik opmaken, dat de zaak veel urgenter is. dan ik op het oogenblik dacht.

Ik wil den heer Ebels gaarne toezeggen, dat ik onmiddellijk zal onderzoeken in hoeverre hier urgentie bestaat. Mocht blijken, dat dit het geval is, dan zal ik trachten maatregelen te nemen ten einde aan de wenschen van Delfzijl te gemoet te komen.

Ten aanzien van de haven van Harlingen staan wij op het oogenblik op het standpunt, dat de belanghebbenden zelf niet goed weten, wat zij willen. Ik erken, dat de kaaimuur niet in orde is. Hij is te hoog gefundeerd, wat maakt, dat men geen genoegzame diepte kan krijgen voor groote

(Minister van Swaay e. a.)

schepen. Wil daar een ingrijpende verbetering plaats hebben, dan zal er heel wat moeten gebeuren. Men kan daarbij van Rijkssteun verzekerd zijn. Bij deze werken gaat men echter uit van het beginsel, dat de belanghebbenden met de doelmatigheid instemmen. Het Rijk is dan bereid hulp te verleenen.

De beraadslaging wordt gesloten; de onderartikelen 82 en 84 worden achtereenvolgens zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Onderartikel 83 en de onderartikelen 85 tot en met 90 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 91, luidende:

„Onderhoud en verbetering van het Apeldoornsch kanaal en daarmede in verband staande uitgaven, f 105 450."

De heer **Snoeck Henkemans**: Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij geoorloofd bij dit onderartikel de aandacht van den Minister te vestigen op een verzoekschrift, dat in December 1921 door ruim honderd Apeldoornsche firma's tot den Minister van Waterstaat is gericht.

Wat is de zaak?

Het kanaal van Apeldoorn naar Dieren blijkt hoe langer hoe meer onvoldoende te zijn voor de behoefte van een zich sterk uitbreidende gemeente als Apeldoorn.

Wij kunnen met dankbaarheid erkennen, dat het Departement het vorige jaar en ook dit jaar maatregelen heeft genomen om, bij bijzonder lage waterstanden, die af en toe in het kanaal bestaan, verbetering aan te brengen. Zeer zeker wordt op die verbeteringen prijs gesteld, maar de toestand blijft onvoldoende.

Juist door de sterke strooming van het water in den IJssel komt de IJsselbodem dieper te liggen en wordt bij Dieren de dorpel van het kanaal, dat naar Apeldoorn leidt, hoe langer hoe hooger en wordt het voor schepen van eenigen diepgang hoe langer hoe moeilijker het kanaal binnen te komen.

De gemeente Apeldoorn heeft een betere haven aangelegd. Er is ook voor Rijksrekening niet ver van Apeldoorn een betere sluis gebouwd, maar wat baat het alles, als schepen van eenige grootte en eenigen diepgang het kanaal niet kunnen binnenkomen?

Adressanten hebben in het verzoekschrift — dat de Minister wel kent, maar waarop ik eenige dagen geleden de aandacht van den Minister nog bijzonder heb gevestigd — verzocht een afdoende verbetering van het kanaal ter hand te nemen, in dien zin, dat het kanaal worde gemaakt breeder en dieper en dat er behoorlijk gelegenheid worde aangebracht om te zwaaien, zoodat het kanaal eenigszins kan voldoen aan de eischen, welke de scheepvaart op het oogenblik stelt. Wat heeft men aan een kanaal, wanneer de schepen, noodig voor het verkeer in die streek, er geen gebruik van kunnen maken?

Toen het kanaal werd gegraven, was Apeldoorn nog een eenvoudig dorp en had het nog weinig beteekenis voor handel en industrie, maar thans is deze gemeente het middelpunt van verkeer voor de geheele Veluwe. Daarom is het noodig, dat dit kanaal in een voor het verkeer bruikbaren toestand komt. Ik zou dus den Minister willen vragen, of op zijn medewerking voor het tot stand brengen van dit werk zou mogen worden gerekend.

Er is zooeven gesproken over een ander werk, waarvoor geld op de begrooting staat, maar waarvan een deskundige als de heer Bongaerts verklaarde, dat het niet zoo urgent is. Ieder zal echter erkennen, dat dit werk wel urgent is en daarom hoop ik van den Minister een bevredigend antwoord te ontvangen.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! Aan het Apeldoornsche kanaal wordt gewerkt, in zoover, dat met de onteigeningen wordt voortgegaan. Mettertijd zal het zeer zeker tot verbreeding en verdieping komen, maar voor zoover mijn inlichtingen

(Minister **van Swaay e. a.**)

strekken is dit voor het oogenblik niet zoo urgent, dat groote sommen voor dit werk zouden moeten worden uitgetrokken.

Ik geef gaarne de toezegging, dat ik mijn aandacht aan deze zaak zal blijven wijden en een nader onderzoek naar het scheepvaartverkeer zal doen instellen. Mocht daaruit blijken, dat tot verbreeding moet worden overgegaan, dan zal ik daartoe gaarne mijn medewerking verleenen, maar op het oogenblik is dit volgens de ingekomen ambtsberichten nog niet noodzakelijk.

Ik begrijp natuurlijk, dat men in Apeldoorn zeer gaarne zou zien, dat tot verbreeding werd overgegaan, maar aan den anderen kant moet ik mij ook afvragen, of ik daartoe wel groote bedragen mag aanvragen en of niet andere werken voorgaan.

Wat betreft de geopperde bezwaren over het nadeel, dat de scheepvaart door de sluis zou ondervinden van kunstmatige verlaging van den rivierwaterstond op den IJssel bij geringen afvoer ten gevolge van den aanleg van zeer hooge kribben, zal ik deze zaak nader onderzoeken. Wat den waterstand op het kanaal zelf aangaat, hebben wij het eerst met een tijdelijk gemaal gedaan, maar dit zal nu definitief gemaakt worden, om te allen tijde het kanaal op peil te kunnen houden.

De beraadslaging wordt gesloten en onderart. 91 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderartt. 92 tot en met 96 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderart. 97, luidende:

> „Bouw van een schutsluis c.a. te IJmuiden en verbetering van het Noordzeekanaal, en daarmede in verband staande uitgaven, ingevolge de wetten van 2 Januari 1917 *(Staatsbladen* nos. 3 en 4), f 1 275 000."

De heer **van Dijk**: Mijnheer de Voorzitter! Over dit artikel zijn reeds bij de algemeene beschouwingen eenige opmerkingen gemaakt door de heeren Staalman en van den Tempel. De heer Staalman wees op het gevaar voor de scheepvaart, wanneer er slechts één sluis beschikbaar is, terwijl de heer van den Tempel de vermindering van den post meer bekeek van het veroorzaken van grootere werkloosheid door minder werk.

Er is echter nog een argument, dat zich beter leende, om bij de behandeling van het artikel te worden aangevoerd en het is dit, dat de gemeenteraad van Amsterdam, toen besloten was deze sluis te bouwen, eerst na lange aarzeling toestemde 27,9 pct. in de aanlegkosten bij te dragen.

Dit besluit is eerst genomen na lang aarzelen en slechts door den nood gedwongen.

Later, toen de plannen werden gewijzigd en de sluisdrempel nog een meter dieper zou komen te liggen dan oorspronkelijk het plan was, hetgeen aanzienlijke vermeerdering der kosten medebracht, heeft Amsterdam opnieuw er in toegestemd, zij het schoorvoetend, om ook in die meerdere kosten drie tienden bij te dragen. Dat geschiedde echter in de zeer stellige meening, dat dit er toe zou bijdragen om het werk zooveel mogelijk te bespoedigen, en dat de Regeering harerzijds alles in het werk zou stellen om daartoe te komen.

Ik kan er nog aan toevoegen, dat de oorspronkelijke plannen er op berekend waren de sluis in 1921 gereed te hebben. Er zijn allerhande omstandigheden tusschen gekomen, die dat verhinderd hebben, omstandigheden waaraan niets te doen was, maar er moet toch met den meesten nadruk op gewezen worden, dat de oorspronkelijke bedoeling was de sluis in 1921 voltooid te hebben.

Nu vraag ik mij af, of het wel aangaat om na die zeer stellige toezeggingen, welke aan Amsterdam gedaan zijn, den post voor de sluiswerken slechts uit te trekken op de helft van hetgeen verleden jaar daarvoor bestemd is geweest, waardoor natuurlijk de termijn van voltooiing kunstmatig wordt verschoven.

(van Dijk e. a.)

Er is nog wel zoo iets als het nakomen van gedane toezeggingen. Men moet dat toch aan het Departement wel in aanmerking nemen. Amsterdam, dat zulk een groot deel der kosten draagt, mag er zeker wel aanspraak op maken, dat met dit werk spoed betracht wordt, vooral ook omdat Amsterdam door uitstel van de voltooiing nog grootere kosten zal hebben te dragen dan oorspronkelijk was geraamd.

Ik zou den Minister willen vragen, of het onder deze omstandigheden wel geoorloofd is om, na zoovele toezeggingen aan Amsterdam vanwege de Regeering, het werk op die wijze te vertragen.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! De zaak is eenvoudig, dat ik het geld er niet voor beschikbaar heb.

Onderscheidene afgevaardigden hebben nu weder gevraagd meer geld voor dit werk en voor dat werk, en er is niemand, die nu eens aan den Minister van Waterstaat een middel aan de hand doet om aan geld te komen. Ik ben geheel gelimiteerd in mijn begrooting. Ik kan vervuld zijn met goeden wil en alles willen doen, mij ontbreekt daartoe de macht.

Ik zou niets liever willen dan de sluis te IJmuiden snel afbouwen; dat heb ik bij de algemeene beraadslaging reeds gezegd, maar dan zouden wij moeten komen tot een ander stelsel van financieering, zoodat wij op andere wijze het geld krijgen.

Ik erken dus volkomen, dat Amsterdam er aanspraak op mag maken dat dit werk met bekwamen spoed wordt uitgevoerd, maar dan moet de Minister van Waterstaat ook de middelen hebben om het werk te kunnen uitvoeren en die ontbreken hem op het oogenblik.

De heer **van Dijk**: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet er aan herinneren, dat er nog zoo iets is als het nakomen van gedane toezeggingen. De Minister zegt: er zijn geen middelen beschikbaar: Amsterdam echter heeft zich verplicht de bijdrage te geven. Wat zou de Regeering wel zeggen, als zij bij Amsterdam kwam om de toegezegde bijdrage in dit werk in ontvangst te nemen en te hooren kreeg: wij hebben die bijdrage wel toegezegd, maar de middelen ontbreken ons? Dat zou toch ook niet gaan. Men heeft Amsterdam in deze een toezegging gedaan en Amsterdam heeft er recht op, dat de Regeering die nakomt.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan niets anders zeggen, dan dat ik de middelen mis om dit werk spoedig uit te voeren. Waar niet is, verliest zelfs de Keizer zijn recht.

De beraadslaging wordt gesloten en onderartikel 97 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 98, luidende:

> „Uitkeering uit 's Rijks middelen ten bedrage van het zuivere verlies van het Staatsvisschershavenbedrijf te IJmuiden volgens de nota van winst en verlies over het dienstjaar 1923, f 285 100."

De heer **van Gijn**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil in dit geval niet van den Minister iets vragen, maar alleen een kleine opmerking maken. Het gaat hier niet over uitvoering van waterstaatswerken, maar over een wet, die regelen stelt voor het in orde houden van onze financiën, n.l. de wet van 26 Februari 1912 (*Staatsblad* n°. 85); de Minister zal dat misschien niet weten. In die wet worden geregeld de afzonderlijke begrootingen van de Staatsbedrijven. Toen die wet hier aan de orde was, sprak men de vrees uit, dat dit zou leiden tot uit elkaar halen van de begrootingen. De Minister van Financiën zeide toen echter: Weest gerust, heeren; de begrooting bestaat toch al uit 13 hoofdstukken; of er een paar wetsontwerpen bij komen, de zaak blijft toch één geheel. Maar er is toen in de Kamer te recht gezegd: als wij het maar te gelijk krijgen.

In art. 2 van die wet van 26 Februari 1912 staat positief

28ste VERGADERING. — 30 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk IX (Dep. van Waterstaat) der Staatsbegrooting voor 1923.

van Gijn e. a.)

oorgeschreven, dat de bedrijfsbegrootingen worden ingediend te gelijk met de Staatsbegrooting, dat is dus op den derden Dinsdag in September.

Nu wil ik de opmerking maken, dat wij de begrooting van het visscherijbedrijf te IJmuiden nog niet in ons bezit hebben en dat wij de begrooting van de posterijen gisteren pas hebben ontvangen. Het tijdig ontvangen van die begrootingen is inderdaad van belang, omdat het, waar het gaat over zulke bedragen, noodig is, dat wij die bedragen vooraf weten. Men kan vertrouwen op het Koninklijk woord in de Troonrede — ik wil daar niets op afdingen —, dat er naar gestreefd wordt de tekorten bij de Staatsbedrijven te doen verdwijnen, maar het is toch beter, dat men zich zelf overtuigt, hoe die kunnen verdwijnen. Doordat wij gisteren de begrooting der posterijen hebben gekregen, weten wij daarvan nu wel iets, maar omdat wij die van de visscherijbedrijven nog niet hebben ontvangen, weten wij daarvan nog niets af. Wie eens wilde nagaan voor de algemeene beschouwingen, hoe het staat met de pensioenen en de teruggave van de bijdragen voor de pensioenen en al dergelijke zaken, die tornde altijd tegen dit feit op, dat hij niet weet het juiste bedrag bij de post en de visschershaven. Daarom wil ik er ernstig bij den Minister op aandringen er voor te willen zorgen, dat wij voortaan de begrootingen voor de Staatsbedrijven, zooals de wet voorschrijft, krijgen op denzelfden dag, waarop de Minister van Financiën de gewone Staatsbegrooting indient.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal gaarne nota nemen van hetgeen de heer van Gijn opmerkte. Wanneer het een wettelijk voorschrift is, dan moet daaraan worden voldaan.

De beraadslaging wordt gesloten en onderartikel 98 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderartikelen 99 tot en met 107 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 108, luidende:

„Verbetering van de haven te Vlissingen ingevolge de wet van 25 Juli 1919 (*Staatsblad* n°. 515), f 5000."

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! Over deze haven zal waarschijnlijk in deze Kamer nog wel een en ander worden gesproken en daarom acht ik het van belang een paar inlichtingen te geven, waarom deze post van de begrooting is afgenomen.

Bij sommigen heeft de meening post gevat alsof deze post werd weggenomen met de bedoeling om zoo zachtjes aan van die haven van Vlissingen af te zien en die meening zou ik willen tegenspreken. Het is een werk, door de wet bevolen; derhalve heeft de Minister van Waterstaat den plicht om het uit te voeren, maar de omstandigheid, dat die haven eerst in de toekomst belang zal gaan krijgen en men geen enkele zekerheid heeft, dat zij zal voldoen aan hetgeen men zich er van heeft voorgesteld, heeft mij aanleiding gegeven den post van de begrooting af te nemen, te meer omdat het geld beter elders kan worden besteed, maar volstrekt niet met de bedoeling om die haven van Vlissingen ongedaan te maken. Ik had nog te meer aanleiding het te doen, omdat het bedrag, dat zou worden gevoteerd, moest dienen om dien nieuwen kademuur te maken. Nu heeft men bij het ontwerpen van dien kademuur een andere wijze van werken gevolgd dan in den regel bij waterstaat pleegt te gebeuren. In den regel maken onze ingenieurs zelf de projecten, daarna wordt een bestek gemaakt en vervolgens heeft de aanbesteding plaats. In dit geval heeft men verschillende firma's, die op het gebied van het maken van kademuren een zekere vermaardheid hadden verworven, uitgenoodigd een project in te dienen, met kostenberekening enz. Die projecten zijn ingekomen, zijn beoordeeld door den ingenieur, die de leiding van het werk zou hebben, en toen aan den Minister gezonden met een advies: kies nu maar een bepaald project. Ik vind het een

(Minister **van Swaay** e. a.)

zeer belangrijk werk. Ik heb enkele projecten eens vluchtig bekeken — ik heb geen tijd gehad om ze met meer ernst te bestudeeren — en daarbij kreeg ik den indruk, dat ik maar niet zoo voetstoots het aanbevolen project moest volgen. Ik wil de quaestie van dien kademuur zelf nog wel eens bekijken. Het gaat daarbij over de keuze van een bepaald systeem en het is mogelijk, dat een ingenieur, die in een bepaalde richting werkt, de voorkeur aan een bepaald stelsel geeft, zoodat hij, hoezeer te goeder trouw, daardoor beïnvloed kan zijn. Daarom heb ik den fatalen termijn, waarop een beslissing had moeten vallen, laten verloopen. Ik wilde mij behoorlijk oriënteeren. Ik kan niet tot dien bouw overgaan, alvorens zelf een onderzoek te hebben ingesteld. Ik moet het werk verschuiven en in verband met de verschillende omstandigheden, die in de Memorie van Antwoord zijn genoemd, meende ik den post van de begrooting voorloopig te moeten afnemen, om dan te zien wat er het volgend jaar gedaan zou kunnen worden.

De heer **Boon**: Hebt u geen uitstel gevraagd van dien fatalen termijn?

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Daarvoor was geen reden. Het is niet zoo druk met de werken, dat wij niet een behoorlijke aanbieding van een aannemer kunnen krijgen. Daarover ben ik niet zoo ongerust. Waren wij nog in den oorlogstijd, dan zou er meer reden voor ongerustheid wezen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb hier nu even aangegeven, dat het niet mijn bedoeling is dit werk van de baan te schuiven, maar dat ik in verband met de financiën eenvoudig uitstel heb willen verkrijgen in verband met hetgeen ik nu heb gezegd. Ik meende goed te doen met dit mede te deelen.

De heer **van der Voort van Zijp**: Mijnheer de Voorzitter! Met groote belangstelling heb ik de mededeelingen van den Minister aangehoord, maar deze zijn toch niet van dien aard, dat ik meen, dat de Kamer zich niet zou moeten uitspreken betreffende hetgeen zij ten aanzien van de haven te Vlissingen wil. De lezing van de Memorie van Toelichting op deze begrooting had niet kunnen doen vermoeden, dat de verbetering van de haven van Vlissingen nu een onderwerp van debat worden zou. De Kamer heeft indertijd het betreffende wetsontwerp aangenomen zonder hoofdelijke stemming. De Memorie van Toelichting op dit artikel deelde mede, dat onteigening van de gronden, behoudens een enkele uitzondering, had plaats gehad, zoodat met het werk kon worden begonnen. De Minister achtte het in het belang van Vlissingen, dat dit werk met den meesten spoed zou worden tot stand gebracht.

Het Voorloopig Verslag op dit artikel is heel onschuldig. Er waren sommige leden, die het gewenscht achten, dat het werk met minder kracht zou worden voortgezet, andere leden drongen op grooten spoed bij het werk aan, en ten slotte werd te recht gewaarschuwd tegen overdreven verwachtingen omtrent de toekomst van deze haven. Natuurlijk, niemand die in dezen tijd van malaise zal kunnen aangeven de hoegrootheid van de beteekenis van deze haven, ook al staat het vast, dat deze haven voor ons land van groote beteekenis is.

En nu komt de Memorie van Antwoord en brengt een pijnlijke verrassing. Niet slechts dat het werk niet met spoed voortgezet zal worden, neen, het werk wordt stopgezet: laat ons het kind bij den naam noemen. De f 5000, die de Minister nu op dit artikel heeft gebracht, hebben niets te beteekenen.

Ik wil beginnen met op de argumenten, die de Minister aanvoert om de Kamer te overtuigen, dat het inderdaad noodzakelijk is, dat dit werk wordt stopgezet, enkele aanteekeningen te maken, en dan begin ik met de mededeeling van den Minister, dat de belangen van Vlissingen niet worden geschaad, wanneer men voorloopig dit werk laat liggen. Het lijkt mij, dat de opmerking in de Memorie van Toelichting, dat een spoedige totstandkoming van deze haven voor Vlissingen van de grootste beteekenis is, juister is dan de mede-

(van der Voort van Zijp.)

deeling, dat het belang van Vlissingen er niets mede te maken heeft. De mogelijkheid, dat zich hier een belangrijke aanloophaven zal ontwikkelen, wordt eenvoudig weggenomen, en natuurlijk zijn hiermede de belangen van Vlissingen gemoeid, dat kan niet anders. Maar ik wil die belangen van Vlissingen niet zonder meer op den voorgrond stellen: hoeveel belangen van gemeenten zijn er in den laatsten tijd niet in geschaad, wanneer de Regeering om redenen van bezuiniging, om redenen van reorganisatie beslissingen nemen moest, die inderdaad aan de gemeenten belangrijk nadeel toebrachten.

Wat was dan het geval? Dan legde men zich daarbij neer, omdat men gevoelde, dat het niet anders kon, dat het zoo moest. Maar dit is met Vlissingen niet het geval. Vlissingen, dat financieel een offer bracht, dat f 500 000 beschikbaar gesteld heeft voor dit werk, ziet, dat door dezen post in eens een streep gehaald wordt. Hier wordt niet bezuinigd, hier wordt eenvoudig gezegd: wij wenschen niet uit te geven. De Regeering ontkent de noodzakelijkheid van de spoedige totstandkoming van dit werk niet; en thans wordt zonder meer gezegd: wij voeren dit werk niet uit. Hiermede is het belang van Vlissingen niet alleen, maar dat van de geheele provincie Zeeland gemoeid. De Kamer kreeg eergisteren een brief van Gedeputeerde Staten van Zeeland, waarin zij verklaren:

> ,,Zooals meermalen door ons College is betoogd, eischt het belang zoowel van de provincie Zeeland als van de gemeente Vlissingen en van den provincialen stoombootdienst op de Westerschelde dringend, dat de verbetering van de haven van Vlissingen spoedig tot stand komt.''

Het is dus een belang van Vlissingen, van de provincie, van het Land.

Wanneer de Minister zegt, dat de belangen van Vlissingen te minder geschaad worden, wijl de voorbereiding o. m. omvat die van het bouwen van een kademuur, welk kostbaar en technisch belangrijk en moeilijk werk een zorgvuldig vooronderzoek eischt, dan kan ik ook na de verklaring van den Minister zooeven, de zaak niet anders zien dan dat, wanneer de Minister den post van f 1 200 000 weer op de begrooting brengt, hij rustig een keuze kan doen uit de zeven aanbiedingen, die hij heeft ontvangen, tenzij het een strijd moet worden voor de Kamer, of Waterstaat zal maken een nieuw project voor deze haven en daarnaar de uitvoering tot stand moet komen, dan wel of men een keuze zal doen uit de zeven aanbiedingen. Het lijkt mij dat, waar deze zaak door den ambtsvoorganger van den Minister zeer nauwkeurig is overwogen en geheel en al gereed gemaakt, de Kamer zeker aan den Minister kan overlaten om te beslissen, welke aanbieding hij nemen zal.

De Minister heeft daarnaast de niet-uitvoering van het werk in verband gebracht met twee zaken: de Maatschappij ,,De Schelde'' en de marinehaven. Dit laatste kan natuurlijk worden uitgeschakeld, van een marinehaven is geen sprake meer. De Maatschappij ,,De Schelde'' heeft in verband met de huidige tijdsomstandigheden er van afgezien om een werf te ontwerpen aan het einde van de nieuwe buitenhaven. Maar dit was bekend; dit stond reeds vast, toen de Memorie van Antwoord geschreven werd: dit stond reeds vast toen het wetsontwerp werd aangenomen. Bij de behandeling daarvan heeft de heer Bongaerts den toenmaligen Minister van Waterstaat een pertinente vraag gesteld en blijkens bladz. 2663 van de *Handelingen* gezegd:

> ,,Ik zou daarom den Minister willen vragen of hij kan instemmen met mijn opvatting, dat als dit wetsontwerp wordt aangenomen, de Kamer vrij blijft ten aanzien van de beslissing van die uitbreiding van de haven ten behoeve van ,,De Schelde'', zooals die met stippellijnen op de bij het wetsontwerp behoorende kaart is aangegeven.''

En over de marinehaven zeide de heer Bongaerts toen het volgende:

> ,,Geheel in dezelfde lijn als ik dit wetsontwerp onafhankelijk heb willen beschouwen van de stippellijnen, waarmede is aangegeven hetgeen voorloopig ten behoeve van ,,De Schelde'' is gedacht, zou ik wenschen dat de Minister verklaarde, dat men, dit wetsontwerp aannemende, in het geheel niets prejudicieert ten aanzien van eenige uitbreiding ten behoeve van de marine.''

De toenmalige Minister van Waterstaat heeft daarop het volgende gezegd:

> ,,Bij het ontwerpen van een verbeteringsplan is eenvoudig rekening gehouden met de mogelijkheid van den aanleg van een marinehaven aldaar, maar de aanneming van dit wetsontwerp zal in geen enkel opzicht praejudicieeren, dat nu ook de marinehaven zal worden aangelegd. Ik kan dit ook namens mijn ambtgenoot van Marine nadrukkelijk verklaren. Tusschen de uitvoering van beide werken bestaat geen enkel verband, zoodat, wanneer dit wetsontwerp wordt aangenomen, met de verbetering van de haven dadelijk zal worden begonnen.''

Vaststaat dus, dat reeds bij de aanneming van het wetsontwerp deze punten absoluut uitgeschakeld waren en dat het alleen ging om de haven zelf.

Nu zegt de Minister ten slotte, dat die verbeteringsplannen zijn tot stand gekomen in een tijd, waarin men meende, dat binnenkort een groote opleving op economisch gebied zou plaats vinden, door welke de havenwerken te Vlissingen gunstig zouden worden beïnvloed. Helaas is tot nu toe die opleving uitgebleven, maar mag dit een reden zijn om thans niet door te zetten. Wanneer men erkent de juistheid van de stelling, dat nieuwaanleg in crisistijd moet worden gereedgemaakt, ten einde klaar te zijn bij betere conjunctuur, dan moet dit, indien ergens, hier worden toegepast. Afgezien van de plannen van ,,De Schelde''; afgezien van de plannen voor een marinehaven; afgezien van de plannen van de maatschappij ,,Zeeland'', die op het oogenblik weer bedreigd wordt door de Great Eastern, die door het laten loopen van een luxe-trein opnieuw een aanval doet op Vlissingen — en ik mag de hoop uitspreken, dat Vlissingen in dezen Minister een krachtig verdediger zal vinden voor zijn rechten ten opzichte van de ,,Zeeland'' — achtte de Regeering den aanleg van een aanloophaven te Vlissingen noodig.

Nu onderschat ik volstrekt niet de argumenten, die indertijd door den heer Bongaerts zijn aangevoerd ten aanzien van het belang voor Vlissingen en voor de provincie Zeeland. Ik onderschrijf die argumenten volkomen, maar ik leg er den nadruk op, dat dit belang is het belang van het geheele land, dat bij de doorzetting van dit werk is betrokken.

Ik heb zooeven gezegd, dat ik hoopte, dat Vlissingen in dezen Minister een krachtig verdediger zal hebben tegenover de spoorwegmaatschappijen. Het zal inderdaad noodig zijn dat deze Minister tegenover de spoorwegmaatschappijen stand houdt. In de Memorie van Antwoord wordt ten slotte gezegd: er is nog één argument, waarom wij dit werk niet kunnen doorzetten.

De spoorwegen hebben gezegd, dat de kosten zoo hoog zullen worden, dat zij ze niet kunnen dragen. Dat verwondert geen oogenblik, gezien de houding van de spoorwegmaatschappijen tegenover de ,,Zeeland''. Maar ben ik wel ingelicht, dan hebben de spoorwegmaatschappijen eenvoudig geweigerd, om met den Minister over die havenplannen te spreken, hebben zij hem kortaf een weigering thuisgezonden!

Daarom hoop ik, dat deze Minister stand zal houden tegenover de maatschappijen. Het is hier niet een quaestie van millioenen voor de maatschappijen, van den aanleg van enorme nieuwe stations. Neen, Mijnheer de Voorzitter, het eenige, wat de maatschappijen zullen moeten doen, zal zijn een paar spoorlijnen aanleggen langs de haven, wanneer zij eenmaal gereed is, en eenige wijziging aanbrengen in de emplacementen te Vlissingen.

Mijnheer de Voorzitter! Is het nu nog noodig, bij de behandeling van dit artikel de groote beteekenis van die haven te bespreken? Dat lijkt mij overbodig. Het is in den laatsten tijd op zoo velerlei wijze geschied, dat ik thans daarop niet diep behoef in te gaan. Er is herinnerd aan geschriften, die jaren geleden verschenen zijn, waarin er op gewezen werd,

(van der Voort van Zijp e. a.)

dat Vlissingen is het punt, dat verschillende groote lijnen zullen kunnen gebruiken als aanloophaven.

Ik wil nog herinneren aan een bezoek, dit jaar aan ons land gebracht door een buitenlander, prof. Harms, voorzitter van het ,,Institut für Weltwirtschaft und Seeverkehr'' te Kiel, die ook Vlissingen bezocht.

Uit Vlissingen wordt mij medegedeeld, dat deze man van gezag op dit gebied verrukt was over de buitengewoon gunstige ligging van die haven. Hij heeft een van zijn studenten naar Vlissingen gezonden om zich daar plaatselijk te oriënteeren voor een dissertatie, die hij zal schrijven ,,Die Lage Vlissingens im Weltverkehr''. De burgemeester van Vlissingen ontving eergisteren van prof. Harms nog een brief, waarin hij er opnieuw allen nadruk op legt, dat het toch onverantwoordelijk zou zijn van de Nederlandsche Regeering, wanneer zij niet opende de mogelijkheden, die inderdaad in de Vlissingsche haven liggen, zoowel voor de stad als voor de provincie en voor het land.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou ten slotte willen vragen, of de Regeering, toen zij het besluit nam, om dit werk niet voort te zetten, ook een oogenblik er aan heeft gedacht, dat het hier betreft een haven aan de Schelde. De Minister knikt toestemmend; de Minister gevoelt dus wat ik hiermee bedoel.

Dit is een haven aan de Schelde, en wanneer de Nederlandsche Regeering in dezen tijd een post terugneemt van de begrooting, waarbij een werk stopgezet wordt aan de Schelde, dan acht ik dit niet alleen voor Vlissingen en niet alleen voor Zeeland, maar ook voor ons land diep te betreuren.

Het is mij bekend, dat van verschillende zijden van uit deze Kamer aandrang zal worden geoefend op den Minister om alsnog f 1 200 000 op de begrooting te brengen. Ik hoop, dat de Minister voor dien aandrang bezwijken zal. Mocht dat niet het geval zijn, dan zal ik overwegen of ik de Kamer door middel van een motie voor een uitspraak zal plaatsen.

De Voorzitter: De geachte spreker heeft de gelegenheid gehad om nogal wat tijd aan de bespreking van deze zaak te wijden.

Er zijn nog vijf sprekers voor dit onderartikel ingeschreven. Ik kan niet aannemen, dat deze leden evenveel tijd noodig zullen hebben als de geachte spreker van zooeven, maar voor alle zekerheid stel ik toch voor, den verderen spreektijd bij dit onderartikel vast te stellen op ten hoogste tien minuten.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Krijger**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch eenige opmerkingen te maken over de urgentie van de voortzetting van de werken voor de havenverbetering te Vlissingen waartoe bij de wet van 25 Juli 1919 werd besloten.

In de eerste plaats, Mijnheer de Voorzitter, wensch ik de aandacht er op te vestigen dat, naast in het oog springende provinciale en plaatselijke voordeelen, groote internationale belangen zijn verbonden aan deze haven, die zoo gunstig is gelegen aan onze Schelde.

Mijnheer de Voorzitter! De groote wereldoorlog heeft het internationale belang en de internationale aandacht voor de Scheldevraagstukken sterk op den voorgrond gebracht. In verband hiermede heeft het mij dan ook getroffen, dat het Vlissingsche havenvraagstuk veel meer belangstelling in het buitenland — zoowel in Engeland en Amerika als ook in Duitschland — ondervindt, als in ons eigen land. Ik kom hierop nader terug.

Bij die verhoogde belangstelling en vooral ook bij het gunstig oordeel van buitenlandsche deskundigen, gevoegd bij de zeer actieve propaganda in het buitenland door het gemeentebestuur van Vlissingen voor de haven gevoerd, waardoor de discussies, die wij thans voeren, ook daar (ik bedoel in het buitenland) de bijzondere aandacht zullen hebben, is het duidelijk, dat 's Lands belang er mede gemoeid is, dat wij onze economische positie aan den Scheldemond **moeten helpen** versterken, en dat abandonneeren van

(Krijger.)

groote Nederlandsche belangen aldaar — en als zoodanig zou het stopzetten van de in uitvoering zijnde havenwerken van Vlissingen stellig worden opgevat — niet zou nalaten een slechten indruk in het buitenland te maken.

Dit, Mijnheer de Voorzitter, moet worden voorkomen, omdat het in het nadeel van Nederland zou zijn. Ik meen daarom dan ook na rijp beraad, dat niettegenstaande onzen financieelen nood, wij moeten trachten de haven van Vlissingen zoo spoedig mogelijk aan bescheiden gestelde technische eischen te laten voldoen. Gelegen vlak aan de kust en dus zeer gunstig voor het snelverkeer, bovendien steeds toegankelijk, zal deze haven, volgens vele deskundigen, spoedig tot grooten bloei kunnen komen.

Mijnheer de Voorzitter! Hoe gunstig en veilig voor het snelverkeer Vlissingen ligt aan het eindpunt van de trechtervormige Wielingen, waardoor de schepen als het ware vanzelf drijven naar hun bestemming, wordt stellig wel voldoende bewezen door onze nationale Zeeland-lijn. De Stoomvaart Maatschappij ,,Zeeland'', die voor een groot deel van haar bestaan een dag- en een nachtdienst onderhield, heeft gedurende 50 jaar, behalve om oorlogsnoodzaak, geen enkelen dag haar dienst gestaakt, en heeft daarbij geen enkelen passagier verloren — een praestatie, Mijnheer de Voorzitter, die geen enkele andere kanaalroute heeft verricht. De geschiedenis der ,,Zeeland'' bewijst dus, dat trots dichte mist, ijsgang of zwaren storm de Vlissingsche haven steeds toegankelijk is. Dit zijn natuurlijk onschatbare voordeelen voor het snelverkeer.

De goede kansen voor het snelverkeer zijn dan ook in den loop der jaren door tal van deskundigen met klem van redenen aangetoond.

Door Nederlandsche deskundigen zijn m. i. zeer lezenswaardige en goed gedocumenteerde artikelen over de haven van Vlissingen geschreven, o. a. door den heer G. J. van den Broek, ingenieur van den Rijkswaterstaat, in het *Tijdschrift voor Oeconomische Geographie* van 15 November 1911, en door wijlen den heer Kellermann Slotemaker, directeur der directe belastingen, invoerrechten en accijnzen, te Breda, in 1915 als brochure verschenen, waarin beide schrijvers tot de conclusie komen, dat Vlissingen bijzondere voordeelen oplevert voor het snelverkeer en voor het aanloopen van post- en passagiersbooten — mits echter de geheele onvoldoende kleine tegenwoordige buitenhaven worde vergroot en verdiept. Tot dezelfde conclusie zijn ook de Staatscommissies van IJsselsteijn in 1910 en de Jongh in 1914 in hun rapporten gekomen.

Bij een bezoek aan Vlissingen ontvingen wij, mijn vriend Gerretson en ik, afschriften van verschillende brieven, die blijk geven, dat men in het buitenland inderdaad prijs stelt op het spoedig tot stand komen van de ontworpen Vlissingsche havenverbetering.

Mijnheer de Voorzitter! Het is ons bekend, dat ook het zeer actieve bestuur der Zeeuwsche Landbouw Maatschappij veel waarde hecht aan het spoedig tot stand komen van de havenverbetering van Vlissingen. Het is dan ook niet te verwonderen, dat vooral het zoo vruchtbaar zuidwesten van ons land groote voordeelen ziet in een goeden exporthaven van landbouw- en veeteeltproducten, een haven zoo gunstig mogelijk gelegen voor snelvervoer op het dichtbevolkte Londen.

Mijnheer de Voorzitter! Zouden wij nu niet trachten van onze Schelde, de Schelde die wij op zoo hoogen prijs stellen, ook zooveel mogelijk economische voordeelen te trekken door te bevorderen het internationale snelverkeer naar Vlissingen te leiden?

Mijnheer de Voorzitter! Jaarlijks moeten groote sommen aan de oeververdediging van de Schelde worden betaald; de Zeeuwsche calamiteuze waterschappen veroorzaken Rijk en provincie hooge kosten. De breede Wielingenstroom richt zich van uit de volle zee op de Walchersche kust bij Vlissingen en heeft de reede uitgeschuurd tot op een diepte van ruim 20 M., waarom zouden wij nog langer dralen en niet trachten ook de voordeelen van dezen stroom ten volle te gaan trekken?

Mijnheer de Voorzitter! En Zeeland èn Vlissingen in het bijzonder hebben als belanghebbenden blijk gegeven geloof

(Krijger e. a.)

en vertrouwen in de mogelijkheid hiervan te stellen, want provincie en gemeente hebben met algemeene stemmen toegestemd in de vereischte subsidies, respectievelijk van f 400 000 en van een half millioen gulden.

En wat dit beteekent, Mijnheer de Voorzitter, wordt duidelijk, wanneer men bedenkt, dat de Staten van Zeeland (van Zeeland met zijn nauwelijks 245 000 inwoners!) hun begrooting nauwelijks meer sluitend kunnen maken, daar de opcenten het wettelijk toelaatbaar maximum hebben bereikt, en wanneer men bedenkt, dat de gemeente Vlissingen behoort tot die gemeenten in den lande, waar de belastingen buitengewoon zijn opgevoerd.

Wil Vlissingen profiteeren van den nieuwen internationalen toestand, dan moet ten spoedigste de haven worden verbeterd, immers is eenmaal een nieuwe orde van zaken geschapen, dan zal het veel moeilijker worden, daarin veranderingen te brengen ten gunste van onze belangen aan de Schelde.

Ten slotte, Mijnheer de Voorzitter, wensch ik den Minister nog op één bijzonderheid te wijzen.

In de Memorie van Antwoord wordt — en te recht — er op gewezen, dat de maatschappij „De Schelde", de bekende scheepswerf te Vlissingen, heeft afgezien van haar voornemen om aan het eind der nieuwe haven een groote scheepswerf te bouwen.

Mijnheer de Voorzitter! Overwegingen van economischen aard houden deze maatschappij van een zoo enorm plan voorloopig terug, maar dit was den Minister toch ook reeds bekend toen de begrooting werd ingediend.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, en dit wilde ik den Minister met grooten nadruk zeggen, nu klemt te meer de sedert, helaas, op den achtergrond getreden verbetering van de sluis naar de binnenhaven, waarachter de werf der Schelde is gelegen, een verbetering die noodig is, wil de Schelde, die aan zooveel arbeiders werk en brood verschaft, en een zoo groote nationale industrie vertegenwoordigt, op den duur de concurrentie kunnen volhouden.

De geringe afmetingen dezer sluis toch zijn een doodend beletsel voor de Schelde, omdat zij in de afmetingen van de te bouwen schepen daardoor zeer wordt beperkt.

Mijnheer de Voorzitter! Als geboren Zeeuw zou ik den Minister van Waterstaat dan ook zeer ernstig in overweging willen geven: Excellentie zie den Zeeuwschen leeuw worstelen in den mond der Schelde. Excellentie, help, opdat hij mag ontkomen.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Ook ik wil mijn groot leedwezen uitspreken over de houding, die de Minister van Waterstaat heeft gemeend te moeten aannemen ten opzichte van het belangrijke vraagstuk, de haven van Vlissingen.

Ik zal den tijd missen om uitvoerig te betoogen welke bezwaren ik tegen 's Ministers standpunt heb en zal dus moeten resumeeren en ik wil dan in de eerste plaats opmerken, dat het uitgangspunt van den Minister, nl. dat op dezen post in het Staatsbelang dient bezuinigd te worden, mij onjuist voorkomt.

Men wil den gulden veilig stellen; men wil spaarzaam zijn; uitmuntend. Maar ik geloof, wanneer men spaarzaam is in den zin dat men reeds aangevangen belangrijke werken, die ons kracht kunnen geven in ons economisch leven in de toekomst, gaat stopzetten, dat men dan voert — het is niets onaangenaams wat ik tegen dezen Minister hiermede bedoel — wat ik dezer dagen door een industrieel hoorde betitelen, kruidenierspolitiek.

Wanneer wij nieuwe bronnen kunnen aanboren — en de Minister ontkent de mogelijkheid niet dat dit met de haven van Vlissingen mogelijk is, hij laat dit in het midden en daarop kom ik straks nog terug — dan moest de Regeering juist om economische redenen zich beijveren die werken aan te leggen.

Een tweede argument is, dat ik zeer betreur de behandeling der provincie Zeeland. Er is dezer dagen niet ten onrechte en ook niet alleen in Zeeland geklaagd over de stiefmoederlijke behandeling, die de provincie Zeeland

(Dresselhuys.)

ondervindt. Ook de begrooting toont herhaaldelijk aan dat de provincie Zeeland in deze tot de minst begunstigde provincies behoort. Wij zien dit bij den weg van Goes naar Brabant, den langzamen wegenaanleg in Zeeuwsch-Vlaanderen, en nog bij andere posten, maar vooral bij het feit dat hier de haven van Vlissingen het loodje moet leggen, terwijl de Minister toch — ik zeg het niet uit jalouzie op andere provincies —, elders met kracht de werken voortzettende, begrijpelijkerwijze in Zeeland een verbitterde stemming doet ontstaan.

Men gevoelt zich daar de asschepoester van de twaalf provinciën (de elf, die wij nu hebben plus de eene, die wij er bij hopen te krijgen), op wier economische uitrusting ten koste van de zusteren voortdurend bezuinigd wordt.

Er is een derde argument, dat de heer van der Voort van Zijp maar even aangestipt heeft, doch dat ik met nog meer nadruk onder de aandacht van den Minister zou willen brengen.

Het is de omstandigheid, dat, zoo ooit, op het oogenblik onze haven aan de Schelde versterking behoeft. Ik spreek niet van den strijd met onze zuidelijke naburen, slechts van de vriendschappelijke economische mededinging. Waar wij er echter zoo'n grooten prijs op stellen onzen uitgang naar en onzen toegang van de zee te behouden en niet te verliezen — evengoed als onze zuidelijke naburen het wenschen — lijkt het mij te eenenmale onlogisch, dat wij de eenige deur naar ons land, die toegang kan geven van het zuiswesten uit, de haven van Vlissingen, niet behoorlijk openzetten en in orde brengen.

Wat zou het voor nut hebben, als wij met kracht onze rechten op de zeegaten gaan betoogen en zelf geen energie genoeg hebben om den toegang tot de zeegaten (de haven van Vlissingen, die het vraagstuk voor 90 pct. beheerscht) behoorlijk te onderhouden?

Wanneer ik tegenover deze argumenten, die ik helaas niet verder kan ontwikkelen, zet wat de Minister als bezwaren oppert, verbaast het mij uitermate te moeten lezen wat de Minister daaromtrent zegt in de Memorie van Antwoord.

De positie zou inderdaad veranderd zijn door het niet bouwen van de buitenhaven voor de maatschappij De Schelde. Het is den Minister misschien bekend, dat ik met deze zaak meer van nabij bekend ben. Ik kan den Minister verklaren, dat de plannen voor de buitenhaven van de maatschappij De Schelde reeds enkele jaren volkomen van de baan zijn. De Minister weet evenzeer — het is verleden jaar door den heer Lely in deze Kamer gezegd — dat de maatschappij veel meer heil ziet in het hebben van een zoogenaamde keersluis dan in het millioenen-plan, dat destijds voor de maatschappij werd beraamd.

Het tweede argument van den Minister is, dat aan het maken van een afzonderlijke marinehaven op het oogenblik niet wordt gedacht. Maar het is geen voordeel voor een handelshaven, wanneer die ook een marinehaven wordt. Met lette op Toulon, op Kiel en andere marinehavens! Het is de dood voor een haven, wanneer ze van koopvaardijhaven mede tot marinehaven wordt ingericht. Het spreekt intusschen vanzelf, dat de Minister in oorlogstijd op de haven als marinehaven beslag kan leggen.

Het derde argument van den Minister is ten eenenmale onbewezen. Het argument is: Vlissingen zal toch niet worden de aanloophaven, zooals wij hadden verwacht.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Niet direct.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister zegt nu: niet direct. De Minister heeft het argument gebruikt, omdat de Minister van Arbeid het hem verteld heeft.

Nu heb ook ik buitengewoon veel eerbied voor den Minister van Arbeid. Als die iets zegt, neem ik het bijna als zeker aan, doch niet omdat hij het zegt, maar omdat hij er vaak argumenten voor heeft.

Het is echter merkwaardig, dat deze Minister zich nu op de uitspraak van den Minister van Arbeid als, om het zoo maar eens te zeggen, op een Pauselijke uitspraak beroept,

28ste VERGADERING. — 30 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk IX (Dep. van Waterstaat) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Dresselhuys.)

zonder dat hij eenig argument heeft, althans aan de Kamer mededeelt.

Indien de Minister wilde, dat wij hem volgden in zijn betoog en de Kamer het betoog accepteerde, had hij het advies van den Minister van Arbeid aan de Kamer moeten overleggen.

Dan hadden wij over dat advies kunnen debatteeren, maar de Minister volstaat met te zeggen: zoo sprak de Minister van Arbeid; Roma locuta, causa finita. Dit standpunt deel ik niet, omdat èn in Vlissingen èn in de Kamer uitnemende argumenten zijn bijgebracht, om het tegendeel te betoogen. Ik ben het met den heer Krijger volkomen eens, dat, wanneer wij ooit de kans hebben het verkeer te leiden over Vlissingen en gebruik te maken van die belangrijke haven, daarvoor thans het oogenblik gekomen is.

De Centrale Mogendheden zijn bezig haar lijnen te plaatsen. In Engeland en andere landen hebben zich groote scheepvaartlijnen bereid verklaard Zeeland als aanlegplaats te nemen; telkens komen er op de reede te Vlissingen groote schepen, die gaarne binnen zouden loopen, als de haven daarvoor geschikt was, maar nu op de reede moeten blijven liggen, om bij mist of zwaar weer zoo gauw mogelijk een schuilplaats te gaan zoeken.

Van uit het buitenland zegt men dikwijls: indien wij te Vlissingen konden binnenloopen, zouden wij niet meer over Antwerpen behoeven te gaan. Dit zou ons voor het snelverkeer van het grootste belang zijn. De Duitschers zeggen, dat het gedeelte van de Schelde van zee tot aan Antwerpen *steht in übelem Ruf*; het is bij slecht weer een zeer bedenkelijk vaarwater en wanneer wij in staat waren den grooten zeestoomers gelegenheid te bieden Vlissingen aan te doen, zou dit voor ons buitenlandsch verkeer van het grootste nut zijn.

Nu kan men van mij zeggen, dat ik hierin te optimistisch ben, maar dit optimisme heeft men officieel aanvaard, toen men de wet van 1919 heeft geaccepteerd. De Minister is door die belofte gebonden en wanneer de Minister nu zegt, zooals in het begin van dezen avond: ik zal die werken wel uitvoeren, maar in een veel langzamer tempo, dan houde hij het mij ten goede, had hij niet moeten komen met een bedrag van f 5000 op de begrooting, want daarvan kan hij nauwelijks 2 bewakers betalen, die er op moeten letten, dat de onteigende terreinen niet door anderen worden ingenomen. Met f 5000 zet de Minister, practisch gesproken, het werk stop. Dat is geen voortgang. Had de Minister maar aanvaard het systeem, ook door den heer Bongaerts te berde gebracht, om niet te beginnen met de kaaimuren, maar met de zeewering, dan was daarover te praten geweest, hoewel men in Vlissingen liever de kaaimuren heeft. Maar neen, zegt de Minister, ik trek f 5000 uit en acht daarmede het werk voortgezet.

Ik geloof, dat Vlissingen en allen, die in Zeeland in de internationale politiek belangstellen, gelijk hebben, wanneer zij zeggen: met die opvatting gaan wij niet mee. Wanneer dan ook de heer van der Voort van Zijp een motie aankondigt voor het geval de Minister bij zijn standpunt volhardt, dan wil ik wel dadelijk zeggen, dat ik die eventueele motie, welke ik hoop, dat niet noodig zal zijn, gaarne, wanneer zij wordt ingediend, zal steunen.

Ik ben eenige dagen geleden te Vlissingen geweest en ik heb toen eens met een belangstellend oog gekeken naar de haven te Vlissingen. Ik zag daar liggen een schip van de Maatschappij Zeeland en dat schip bezette bijna den geheelen kaaimuur, of liever gezegd de steigers aan den kaaimuur; het kon niet eens aan den kaaimuur liggen. Men deelde mij mede, dat die haven eigenlijk ongeschikt is voor elk oceaanschip, omdat men door den grooten snellen stroom vóór de haven alleen kan binnenloopen, indien men onmiddellijk na het binnenkomen in de haven stoppen kan. Dat kunnen de schepen van de maatschappij Zeeland met hun dubbele schroeven, maar dat kan geen oceaanstoomer.

Wanneer het mogelijk is door de ontworpen werken voor een betrekkelijk klein bedrag — want 1,2 millioen gulden moge op zich zelf een hoog bedrag zijn, voor economische belangen is het een klein bedrag — te verkrijgen een haven

(Dresselhuys e. a.)

van 12 M. diepte, dus toegankelijk voor de grootste oceaanstoomers en met veel betere toegangen dan op het oogenblik de Schelde naar Antwerpen heeft, waar men nog met het tij moet rekening houden, dan zeg ik: wij kunnen door dit betrekkelijk niet al te groot offer ook in deze wellicht een nieuw internationaal verkeer tot stand brengen. Natuurlijk geen wereldhaven, maar toch een tweede-rangshaven, die voor ons land niet zonder beteekenis is. Antwerpen geeft thans 35 millioen uit voor zijn havenwerken, om in dezen tijd paraat te zijn; de Schelde wordt verdiept en verbeterd naar Antwerpen. Wij staan zoo op ons recht op den toegang van uit zee en op het Schelderecht, maar wanneer wij inderdaad niet in staat zouden zijn in dezen tijd 1,2 millioen te besteden voor dit zuiver economisch werk, dan zou dat pleiten noch voor onze energie, noch voor onze kracht, noch voor ons geloof.

Ik dring er dus bij den Minister en bij de Kamer op aan, om dit belangrijk werk in onze provincie Zeeland niet prijs te geven, noch daarin te verslappen.

De heer **A. Colijn**: Mijnheer de Voorzitter! Het heeft mij ook buitengewoon bevreemd, dat de Minister van deze begrooting de voor de verbetering van de haven te Vlissingen benoodigde gelden heeft afgevoerd.

Ik leefde tot nog toe in de stellige overtuiging, dat, wanneer wij hier een wetsontwerp aannamen, nog wel zonder hoofdelijke stemming, nadat zes leden der Kamer het nut van dat wetsontwerp duidelijk in het licht hadden gesteld, dat wetsontwerp ook zou worden uitgevoerd.

Nu zegt de Minister in zijn verklaring van zooeven: wel, het is mijn bedoeling niet het werk stop te zetten; ik wil die plannen nog eens nader onder de oogen zien. Maar zoo onnoozel zijn wij hier nu niet, dat wij niet zouden begrijpen dat, wanneer een oorspronkelijk aangevraagd bedrag van 1,2 millioen gulden teruggebracht wordt tot f 5000, het werk daarmede voorloopig van de baan is. Dat er niets meer gebeurt. Dat het van de baan is.

Ik onderschrijf in dit opzicht volkomen, wat de heer Dresselhuys hierover heeft gezegd. Ook de argumentatie van den Minister — de heer Dresselhuys heeft er zeer duidelijk op gewezen — lijkt mij ten eenenmale onjuist. De verwachtingen, die wij koesterden, zijn niet verwezenlijkt, zegt de Minister; de economische opleving is niet gekomen, mitsdien niet doorgaan met het werk. Ja, Excellentie, waar is die wel gekomen? Is het alleen in de haven van Vlissingen, dat er depressie heerscht in het economisch leven en is het alleen in die haven, dat men klaagt? Ik geloof, dat dit overal het geval is. Deze meening wordt verder met geen enkel bewijs gestaafd; men deelt het ons mede en wij hebben het te accepteeren.

In de bijzonder gunstige ligging van Vlissingen, waarop ook de heer Krijger heeft gewezen — ik hang niet gaarne den profetenmantel om — ligt de reden, dat wij in dezen tijd, gerekend ook met de mentaliteit der volken, Vlissingen zijn haven moeten geven; wanneer er ooit een kans voor Vlissingen is geweest, dan is dat op dit oogenblik. Alle deskundigen, blijkens de stukken, die wij hierover hebben ontvangen van het gemeentebestuur van Vlissingen, zijn eenparig in hun oordeel; het moge dan zijn, dat Vlissingen niet zal worden een haven als Rotterdam, maar als haven voor snelverkeer zal Vlissingen in de toekomst zeker beteekenis hebben. Er is naar mijn overtuiging geen haven op het continent zoo gunstig gelegen als Vlisingen voor snelverkeer voor personen en post; als Vlissingen, als de spoorwegmaatschappijen willen medewerken, de aangewezen plaats voor snelverkeer. Dat dit gevoeld wordt, blijkt wel hieruit, dat de Harwich-lijn de plaats van afvaart heeft verplaatst van Rotterdam naar den Hoek, omdat men het traject zoo kort mogelijk wil maken, de reis zoo vlug mogelijk wil afleggen.

Een enkel woord nog over het argument van bezuiniging, en dat is het laatste wat ik zeggen wil. Is het bezuiniging — de heer Dresselhuys heeft het te recht gezegd — wanneer men werken als deze uitstelt, noemt men beperking van uitgaven als deze, wanneer men honderdduizenden guldens per

(A. Colijn e. a.)

week en millioenen per jaar moet uitkeeren aan werkloosheidssteun, wanneer wij overal moeten zoeken naar productief werk en wanneer ook in Vlissingen zelf — volgens een door mij ontvangen schrijven van den burgemeester — honderden personen werkloos zijn, waarvan zeker 150 à 200 direct aan het werk kunnen worden gezet, dan acht ik het een eisch van gezonde economie, dat men dit werk laat verrichten zoo snel mogelijk en dat de Regeering middelen zoekt om dat werk te volbrengen.

Ik weet wel, dat wij zulen hooren, dat de Minister geen geld heeft en dat hij bij den Minister van Financiën terecht moet komen, maar, als er voor buitengewone en productieve werken ten slotte geleend zal worden, zoodat de kosten niet uit den gewonen dienst zullen worden betaald, geloof ik, dat er niet één lid in de Kamer zal zijn, althans niet iemand, die begrip heeft van gezonde economie, die zich daartegen zal verzetten.

Ik onderschrijf volkomen hetgeen door verschillende sprekers omtrent de uitvoering van deze werken is gezegd en ik dring er bij den Minister bijzonder op aan te overwegen en te overleggen wat hij in deze kan doen, want ik behoef na hetgeen ik gezegd heb er niet verder over uit te weiden om duidelijk te maken, dat ik, als er van de Kamer een uitspraak zal worden gevraagd, zooals de heer van der Voort van Zijp in uitzicht heeft gesteld, mij aan de zijde van hen zal scharen, die de uitvoering van deze werken ongestoord willen doen voortgaan.

De heer **Fruytier:** Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van de redevoeringen van de vorige sprekers is het niet noodig, dat ik in herhalingen treedt, wat betreft de urgentie van de uitvoering van de buitenwerken van de haven van Vlissingen. Ik sluit mij daarbij gaarne aan. Ik zal er dan ook niet verder op ingaan, maar toch wil ik den Minister nog een raad geven, nl. in deze richting, dat hij, als hij werkelijk belang stelt in de haven van Vlissingen en haar opbloei, zich in geen geval beroepe, en ook niet hope, op de medewerking van de spoorwegen.

De Minister maakt er in zijn Memorie van Antwoord melding van, dat de spoorwegen niet bereid zijn aan de uitbreiding van het havenemplacement kosten te besteden. Als de Minister zich herinnert wat enkele jaren geleden een van de directeuren der spoorwegen in een interview naar voren heeft gebracht over het gevoelen, dat de spoorwegen ten opzichte van Vlissingen koesteren, moet hij in elk opzicht voorzichtig zijn, waar het geldt een advies ten opzichte van die haven. Wij krijgen dezer dagen een nieuwen dienst op midden-Europa, die aansluit op den Hoek van Holland en inderdaad de haven van Vlissingen in het nadeel stelt, want men dient in aanmerking te nemen, dat die internationale lijnen niets anders doen dan het internationaal verkeer onderhouden tusschen Engeland en midden- en oost-Europa.

Als de reizigers in de gelegenheid gesteld worden hun reis af te leggen langs een bij uitstek gunstig traject. kan men wel van te voren begrijpen, dat geen reiziger van een andere richting gebruik zal maken, en als dat zoo een tijdje duurt, zal er het volgende jaar een argument minder zijn voor het uitvoeren van het werk te Vlissingen, omdat dan de maatschappij Zeeland wel zoo goed als niet meer zal bestaan.

De bestaansnoodzakelijkheid van die maatschappij zal worden weggenomen, omdat het vervoer van geen beteekenis meer zal zijn. Daarom zou ik den Minister willen vragen, of hij wel heeft overwogen, toen hij zijn medewerking verleende aan het tot stand komen van de luxetreinen over Hoek van Holland voor het internationaal verkeer, waardoor de maatschappij Zeeland ten zeerste wordt benadeeld .

De heer **van der Waerden:** Mijnheer de Voorzitter! Ik heb met genoegen bemerkt, dat de Minister tegen het doorgaan met dit werk geen argumenten van financieelen aard heeft gebruikt, zooals hij zich bijv. krachtig heeft uitgesproken ten aanzien van het werk te IJmuiden. Trouwens, op het eerste ontwerp-begrootingswet, dat wij hebben ontvangen, stond 12 ton, en daarvoor zou het werk met groote kracht hebben kunnen worden doorgezet.

(van der Waerden e. a.)

Nu hebben wij gehoord, dat velen hier een uitspraak van de Kamer wenschen, wanneer de Minister geen duidelijker verklaringen geeft. Ik wil wel zeggen, dat ik de uiteenzetting van den Minister niet geheel heb begrepen. Het bezwaar van verschillende leden der Kamer richt zich tegen hetgeen de Minister ons heeft gezegd, dat er eigenlijk niet zal worden gewerkt met groote kracht, en de Minister heeft dus naar mijn meening aanleiding gegeven tot de vrees, dat wanneer deze zaak zoo doorgaat, het brengen van deze f 5000 op deze begrooting beteekent niets, dat er van dit werk niets zal terechtkomen. Nu heb ik toch het gevoel, dat het mogelijk is, dat wij den Minister verkeerd hebben verstaan. Ik heb begrepen, dat de Minister plannen heeft gezien, die hem onvoldoende schenen, daar zij niet waren opgemaakt door den dienst van den Rijkswaterstaat en die dus geen werk waren van zijn eigen korps, en dat hij daarom verplicht meende te zijn om te zeggen, dat de zaak nog niet was in staat van wijzen en hij dus nog geen groote sommen kon aanvragen. Als dat zoo is, kan de Minister ons helpen door de duidelijke verklaring, dat hij van plan is voort te werken. Als ik mij goed herinner, heeft hij ook van de vorige begrooting nog vijf ton over. Daarvan kan de kademuur niet gemaakt worden, maar de Minister kan dan toch beginnen. De Minister kan het ons derhalve heel gemakkelijk maken, als hij mededeelt: ik zal zoo spoedig mogelijk de zaak met groote kracht aanvatten, en zal, zoodra ik een beslissing kan nemen, met een suppletoire begrooting bij de Kamer komen.

De heer **Bongaerts:** Mijnheer de Voorzitter! Ik ben werkelijk verwonderd, dat na de verklaring, waarmede de Minister het debat bij dit artikel heeft ingezet, nog zoo omvangrijke redevoeringen over dit onderwerp zijn gehouden. De Minister toch heeft met zooveel woorden verklaard, dat hij krachtens de wet verplicht is, deze haven te bouwen, dat hij de bedoeling heeft zich dienovereenkomstig te gedragen en dat hij bezig is, daarvoor de noodige voorbereidingen te treffen. Welnu, dat woord van den Minister is voor mij voldoende. Ik kan mij niet begrijpen, dat eenige motie van deze Kamer krachtiger effect zou hebben dan de verplichting, door de wet aan den Minister opgelegd.

Het belang, dat de haven van Vlissingen heeft voor de ontwikkeling van Zeeland, van ons land, zoo in economischen en verkeers-technischen als in anderen zin, staat voor mij dan ook buiten dit debat. Alle argumenten, die daarvoor zijn bij te brengen, zijn reeds aangevoerd, voor zoover dat noodig was, bij de behandeling van het wetsontwerp, dat geleid heeft tot de wet, gelastende het uitbreiden van de haven van Vlissingen (wet van 25 Juli 1919, *Staatsblad* n°. 515). Daarover gaat het thans niet. Ik zal dan ook niet op die argumenten ingaan, ze niet trachten aan te dikken of te ontzenuwen, en ik zal evenmin ingaan op de overdreven voorstellingen, die de heer Dresselhuys ons zooeven, in zake de verwachtingen, voor Vlissingen in de toekomst als zeehaven te koesteren, heeft gegeven. Er is reeds vroeger met afdoende argumenten gewaarschuwd: beperk u in die verwachtingen. Niettemin heeft de Kamer zich toen toch vereenigd met het wetsontwerp, gelijk zij dat — althans zoo sta ik voor mij zelf er voor — ook thans nog zou doen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik begrijp voorts niet, hoe de heer Dresselhuys er toe komt om te spreken van een achterstelling, een stiefmoederlijke behandeling van Zeeland door de Regeering. Ik heb daarvan nergens iets kunnen bemerken, integendeel, en gezien deze begrooting is er ook allerminst aanleiding tot een dergelijke gedachte. Immers, wanneer men al de bedragen optelt, die zoowel voor den aanleg van nieuwe werken als voor het onderhoud van bestaande werken en voor subsidies in Zeeland op de begrooting staan, dan geloof ik, dat onder de elf provinciën van Nederland Zeeland zeer goed voor den dag komt.

De heer **Marchant:** Na Limburg zeker.

De heer **Bongaerts:** Ik vermoed, dat die weinig welwillende interruptie .....

De heer **Marchant:** Weinig welwillend? Hoe weet u dat?

28ste VERGADERING. — 30 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk IX (Dep. van Waterstaat) der Staatsbegrooting voor 1923.

De heer **Bongaerts**: Weinig welwillend, omdat zij eenigszins ironisch wordt uitgesproken. Ik vermoed, dat deze interruptie doelt op de f 7 000 000 voor de Maaskanalisatie. Die f 7 000 000 moet men beschouwen in verband met het mijnwezen, met de ontwikkeling van onze mijnindustrie, met een behoorlijke behartiging van de economische belangen onzer eigen mijnexploitatie. Buiten die f 7 000 000 geloof ik echter, dat Limburg vrij slecht voor den dag komt, in vergelijking met de overige provinciën. Wanneer de heer Marchant daarop prijsstelt, zou ik de cijfers daaromtrent kunnen noemen, maar misschien is het beter dat niet te doen binnen de 10 minuten spreektijd, die mij zijn toegemeten.

Mijnheer de Voorzitter! Begrijp ik de opgewonden stemming bij de behandeling van dit artikel goed, dan komt zij hieruit voort, dat teleurstelling is gewekt door het terugnemen van een post, die aanvankelijk op de begrooting heeft gestaan, en ik kan mij die teleurstelling begrijpen. Dat is een heel gewoon verschijnsel. Wanneer echter de Minister op de aanvankelijke begrooting een klein bedrag had gezet en daarbij medegedeeld: zoodra mijn ontwerp gereed is en ik zal kunnen doorgaan met de uitvoering van die dure kademuren, zal ik met een suppletoire kredietaanvrage komen, dan was over dit artikel vermoedelijk geen woord gesproken, evenmin als er een woord gesproken is over twee andere artikelen, betreffende eveneens belangrijke Rijkswerken, tot den aanleg waarvan eveneens in 1919 of kort daarna bij de wet is besloten. Ik bedoel den aanleg van de Twentsche kanalen en dien van het kanaal van Maasbracht naar Maastricht, waarvoor ook geen andere gelden op de begrooting zijn uitgetrokken dan met betrekking tot de voorbereiding der werken. En dat terwijl bij de behandeling van het wetsontwerp voor het kanaal van Maasbracht naar Maastricht de groote internationale beteekenis van dit werk, vooral in de tegenwoordige tijdsomstandigheden, duidelijk naar voren is gekomen.

Nu komt het mij voor, dat de sprekers, die hedenavond met zooveel vuur de haven van Vlissingen hebben verdedigd, niet alle mededeelingen des Ministers tot hun recht hebben doen komen, ten minste, anders begrijp ik er niets meer van. In de Memorie van Antwoord betoogt de Minister, dat de belangen van Vlissingen niet zullen worden geschaad door uitvoering van de verbeteringswerken in een matiger tempo.

> „Zulks te minder, wijl de voorbereiding van de uitvoeringsplannen o. m. omvat die voor het bouwen van een kademuur, welk kostbaar en technisch belangrijk en moeilijk werk een zorgvuldig vooronderzoek noodig maakt."

en de Minister voegt daaraan toe, dat voorloopige voorzieningen zijn getroffen, om die voorbereiding verder te kunnen voortzetten.

De Minister heeft bij het begin van dit debat voorts verklaard, dat hij, in afwijking van den gewonen gang van zaken, bij zijn optreden niet kon beschikken over een uitgewerkt plan, opgemaakt door den Rijkswaterstaat.

Met zulk een afwijkenden gang van zaken kon de Minister niet medegaan en hij besloot daarom den Rijkswaterstaat op te dragen eerst een uitgewerkt plan op te maken, om daarop gegadigden te laten inschrijven. Mijnheer de Voorzitter! De heer Fruytier ontkent bij interruptie, dat de Minister gezegd zou hebben, dat er geen project is, maar als de geachte afgevaardigde goed geluisterd had, had hij dit kunnen hooren. Er is geen door den Rijkswaterstaat opgemaakt plan, heb ik begrepen, waarop de prijsaanbiedingen betrekking hebben.

Als de heeren dat niet goed verstaan hebben, zal de Minister wel de goedheid hebben, het straks nog eens te herhalen. Ik ontken, dat er een door den Rijkswaterstaat opgemaakt plan bestaat, waarop, volgens de gewone wijze van handelen, de inschrijvingen zijn gebaseerd. De gewone gang van zaken is deze, dat het korps Rijkswaterstaat een plan opmaakt en men daarop aanbiedingen vraagt. Nadat die zijn ingekomen, kan de Minister in staat zijn te oordeelen en te beslissen en dan is hij verantwoord, de gelden bij de Kamer aan te vragen. Het zou mij niet verwonderen, wanneer de Minister reeds bij de volgende begrooting aankwam met de mededeeling: ik ben klaar, ik heb mijn plan en mij kostencijfers en nu kan

ik de gelden aanvragen, onder voorwaarde natuurlijk, dat de Minister, zooals hij heeft verklaard bij de sluis te IJmuiden — en dat zal wel voor alle werken gelden — in staat wordt gesteld, de werken te financieren.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil beginnen met een klein misverstand uit den weg te ruimen, dat tusschen de heeren Bongaerts en Fruytier bestaat. Er is onder de plannen ook wel een plan van den Rijkswaterstaat. Daarnaast zijn aan verschillende firma's offerten gevraagd, waarbij zij geheel vrij waren in haar opvatting hoe zij den kaaimuur zouden willen bouwen, of dat zou zijn een caisson- of een verankerde muur.

Ik stond dus voor de keuze om onmiddellijk te beslissen, dan wel om de zaak nog nader te bekijken, en aan dit laatste heb ik de voorkeur gegeven.

Ik wil nog een tweede misverstand uit den weg ruimen. De heeren van der Voort van Zijp en Fruytier hebben er op gewezen, dat de haven van Vlissingen en de maatschappij Zeeland worden tegengewerkt door de spoorwegen. In dat verband werd gesproken van den nieuwen internationalen trein, die tusschen Hoek van Holland en Berlijn gaat loopen. Maar dan moet ik de heeren iets beter inlichten. Er bestaat thans een belangengemeenschap tusschen de Great Eastern Spoorwegmaatschappij, die den bootdienst Harwich—Hoek van Holland heeft, en de Zeeland, zoodat, hoe het vervoer ook loopt, de opbrengst naar vasten maatstaf wordt verdeeld.

De heer **Fruytier**: Kan dat ook niet gaan in de richting van het in den grond boren van de Zeeland?

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Neen, zij heeft er immers hetzelfde belang bij. Het voornemen bestaat dan ook, dat men de Zeeland niet meer naar Folkestone zal laten varen, maar naar Harwich; zij werkt dan met een Engelsche spoorwegmaatschappij, wier uitsluitend belang is het vervoer over ons land te ontwikkelen. De luxetrein wordt ingelegd juist omdat de Great Eastern, geholpen door de Zeeland, de concurrentie wil opnemen tegen de South Eastern, die ook het verkeer over Ostende bedient, en dus geen voldoend belang heeft om het vervoer over ons land te leiden. De nieuwe combinatie is dus veel gunstiger voor de Zeeland; zij kan er niet slechter, maar wel beter van worden.

Ik kom nu tot de zaak zelf. Ik heb zoo straks al medegedeeld, waarom ik den post van 1,2 millioen heb uitgesteld.

Bij het weinige geld, dat voor Waterstaat beschikbaar was, moest ik een keuze doen, en aangezien naar mijn opvatting de bouw van den kaaimuur in Vlissingen nog wel wat kon worden uitgesteld, heb ik den post van de begrooting afgenomen. Nu zeggen de heeren, dat daaruit volgt, dat het werk in Vlissingen wordt stopgezet, want nu staat er maar f 5000 op de begrooting, d.w.z. het werk staat stop. Neen, dat beteekent volstrekt niet, dat het werk behoeft te worden stopgezet, maar alleen, dat de bouw van den kaaimuur nog eenigen tijd zal worden uitgesteld. Maar het vorige jaar is op de begrooting een bedrag van 7 ton gevoteerd. Daarvan zijn thans nog omstreeks 5 ton beschikbaar. Nu heb ik een bestek klaarliggen, waarvan de kosten geraamd worden op f 285 000. Dat is werk, dat onmiddellijk kan uitgevoerd worden voor verlegging van den zeedijk. Men moet het dus niet voorstellen alsof in Vlissingen niets zal kunnen gebeuren. En zal het nu zoo een slechten indruk maken in het buitenland, wanneer het bouwen van den kaaimuur nog eenigen tijd wordt uitgesteld? Wanneer dit bestek wordt aanbesteed, zal men in het buitenland zien, dat het ons ernst is met de haven van Vlissingen.

De heer **Dresselhuys**: Ook wanneer u op uw begrooting daarvoor f 5000 uittrekt?

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Wanneer het inderdaad mocht blijken, dat, nadat die werken van f 285 000 zullen zijn uitgevoerd, er nog aanleiding is om in

(Minister van Swaay e. a.)

den loop van het volgend jaar met den kaaimuur te beginnen, dan zal ik niet schromen — gezien de stemming in de Volksvertegenwoordiging — om met een suppletoire begrooting te komen. Maar ik geloof, dat het met de snelheid, waarmede die werken moeten worden uitgevoerd, zoo een vaart niet zal loopen. Als wij den zeedijk omleggen voor f 285 000 en bovendien de directiewoning, een werk van omstreeks f 20 000.....

De heer **Dresselhuys**: En moet dat alles in vier weken klaar zijn?

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Dat behoeft niet. Het behoeft alleen maar in December te worden aanbesteed en dan kan ik tot 31 October van het volgend jaar over het geld beschikken. De stukken liggen klaar, men kan direct tot aanbesteding overgaan.

Nu hebben de heeren mooie betoogen gehouden om aan te toonen de belangrijkheid van de haven van Vlissingen en dat deze zoo goed en zoo gunstig gelegen en voor de scheepvaart veilig is. Dat weet ik allemaal. Vlissingen ligt gunstig en men kan er een schitterende haven maken. Maar dat neemt niet weg, nu wij zoo krap in ons geld zitten en nu er een gelegenheid is, om een gedeelte van het werk uit te stellen, zonder dat wij naar buiten den indruk maken, dat wij er niet ernstig mee willen doorgaan, dat ik niet inzie, waarom wij dat niet zouden doen.

Ik behoef daaraan verder niets toe te voegen.

De heer **van der Voort van Zijp**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft nu medegedeeld, dat er baten beschikbaar zijn, die kunnen worden verwerkt. Wanneer dit in de Memorie van Antwoord was medegedeeld, zou er over deze zaak niet verder gedebatteerd zijn. Er is daarin echter met geen woord over dit bedrag gesproken, want er staat alleen in: de f 5000, die zijn aangevraagd, dienen, om het eigenlijke bouwwerk toe te dekken zoolang er niet gewerkt wordt.

Nu krijgt men in eens de mededeeling, dat er eenige tonnen beschikbaar zijn en dat men dus met het werk zal doorgaan. Dit is mij raadselachtig. Nu de Minister dit zegt, neem ik het natuurlijk aan, maar hoe kan de Kamer een juist denkbeeld krijgen van wat er in Vlissingen gebeurt? De Kamer weet er eigenlijk niets van af.

De heer Bongaerts deelt ons mede, dat de ingenieurs van den waterstaat geen plannen hebben gemaakt voor deze haven, en de Minister zegt, dat de ingenieurs wel plannen hebben gemaakt, maar zegt hij — indien ik hem ten minste goed begrepen heb — de plannen van die zeven firma's, die ingeschreven hebben, liggen daar en ik zal daaruit een keuze doen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik acht het van zooveel belang, dat deze zaak wordt doorgezet, met alle kracht, zooals ik in eersten termijn gezegd heb, zoowel in het belang van Vlissingen, zoowel in het belang van Zeeland, als in dat van ons geheele land, dat ik het noodig oordeel een motie aan de Kamer voor te leggen, die ik de eer heb op uw bureau te deponeeren.

De **Voorzitter**: Door den heer van der Voort van Zijp is, met mede-onderteekening van de heeren A. Colijn, Fruytier, Duymaer van Twist, Smeenk, van der Waerden, Marchant, Dresselhuys en Zijlstra een motie van orde voorgesteld, luidende:

„De Kamer

van oordeel dat de uitvoering van de werken tot verbetering van de haven te Vlissingen op den oorspronkelijk voorgenomen voet regelmatig worde voortgezet en tot stand gebracht,

gaat over tot de orde van den dag."

Voorgesteld door meer dan vijf leden, maakt de motie van orde een onderwerp van behandeling uit.

(Voorzitter e. a.)

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor, deze motie van orde te behandelen te gelijk met dit onderartikel.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Krijger**: Mijnheer de Voorzitter! In beginsel zou ik mij kunnen vereenigen met de motie van den heer van der Voort van Zijp. Ik ben echter bevreesd dat de Minister, door den financieelen toestand gedrongen, aan deze motie geen uitvoering zal geven en in 1923 de werken in Vlissingen zal stilleggen.

Ten einde dit te voorkomen en te bevorderen, dat die werken worden voortgezet, zij het in een andere volgorde en in een ander tijdsverloop, stel ik aan de Kamer een motie voor, die ik de eer heb bij u te deponeeren.

De **Voorzitter**: Door den heer Krijger is een motie van orde voorgesteld, luidende:

„De Kamer,

van oordeel, dat de uitvoering van de havenwerken te Vlissingen moet worden voortgezet;

overwegende, dat voor het dienstjaar 1922 nog een bedrag beschikbaar is, waaruit de aanleg van de zeewerende werken om de nieuwe havenkom kan worden bekostigd;

verzoekt den Minister, in afwachting van zijn beslissing over de wijze waarop de kaaimuur zal worden uitgevoerd, te willen overgaan tot de uitvoering dier zeewerende werken en, zoo noodig, bij volgende begrooting de voor de voltooiing noodige gelden aan te vragen."

De motie van orde wordt ondersteund door de heeren Bakker, Weitkamp, Knigge en Snoeck Henkemans, en maakt mitsdien een onderwerp van behandeling uit.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, ook deze motie van orde te behandelen bij deze beraadslaging.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! De rede, die de Minister straks gehouden heeft, heeft een geheel ander licht op de zaak geworpen dan tot dusverre voor ons had geschenen. De Minister ontwikkelt nu het volgende standpunt:

Ik ben altijd bereid en voornemens geweest om deze werken uit te voeren, alleen ben ik te rade geworden in plaats van den kaaimuur in 1923 te maken, mij nu te bepalen tot de zeewering. De kaaimuur zal kosten f 1 200 000 en de zeewering kost niet zooveel, dat ik die niet zou kunnen betalen uit het geld, dat ik overheb uit het potje van 1922.

De motie, die de heer Krijger heeft voorgesteld, klopt op de voorstelling van den Minister als zijnde dat zijn plan geweest voor het jaar 1923, als ik het goed begrepen heb.

De Minister houde het mij ten goede, dat ik mijnerzijds moet verklaren, dat wij alleszins recht en reden hadden tot de redevoeringen, die zooeven gehouden zijn, omdat èn de woorden èn de geest van de Memorie van Antwoord niet slaan op hetgeen de Minister ons thans heeft medegedeeld.

De Minister heeft zich in de Memorie van Antwoord op het standpunt gesteld: de haven van Vlissingen heeft geen economische toekomst, althans niet zooals wij ons die hadden voorgesteld. De gedachten, die wij vroeger hadden, dat de haven van Vlissingen een aanloophaven zou worden, zijn ook na het advies van den Minister van Arbeid verzwakt. Daarom, gelet op den toestand van 's Lands schatkist, moet ik de zaak in veel langzamer tempo tot stand brengen, en voorloopig mij slechts tot verdere voorbereiding bepalen.

De Minister voegt er aan toe: er zijn verschillende redenen voor, maar de omstandigheden zijn heel anders: de haven wordt geen marinehaven; het plan voor de maatschappij De Schelde een buitenhaven te maken, is ook vervallen.

28ste VERGADERING. — 30 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk IX (Dep. van Waterstaat) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Dresselhuys e. a.)

Mijnheer de Voorzitter! Zou de Minister al die argumenten hebben behoeven te gebruiken en zelfs hebben mogen gebruiken, indien niets anders zijn plan was geweest dan om in plaats van den kaaimuur dadelijk te bouwen, den kaaimuur te laten bouwen bij voorbeeld in het laatst van 1923 en nu vast te beginnen met de zeeweringswerken?

De Minister houde het mij ten goede — ik trek natuurlijk zijn goede trouw niet in twijfel — wanneer ik zeg, dat wij, Kamerleden, uit deze Memorie van Antwoord den indruk moesten krijgen, dat de Minister inderdaad, gelet op de tegenwoordige malaise en de tegenwoordige economische omstandigheden, de zaak practisch stopgezet had.

Wanneer de Minister ons nu komt vertellen: dat heb ik ulieden nog niet gezegd, maar ik heb in mijn linker vestzak nog een vijf ton van dit jaar zitten en wanneer ik de zaak vóór December aanbesteed, kan ik die nog gebruiken, doet hij ons daarmede een buitengewoon verrassende mededeeling.

Van dat voornemen is niets bekend geweest, noch aan de gemeente Middelburg, noch aan de Staten van Zeeland, die bij deze zaak toch een buitengewoon groot belang hebben. Zij betalen er immers 5 en 4 ton aan. Zij overleggen met den Minister,tijdens de behandeling komen hier telegrammen en adressen. Al die menschen hebben niets begrepen van de plannen, die de Minister vandaag ontwikkeld heeft, nl. dat het altijd zijn bedoeling geweest is aanstonds te beginnen met de zeeweringswerken.

De Minister houde het mij ten goede, maar dit is ons een raadsel. Al moge dit alles nu achteraf eenvoudig zijn, dan is er nog dit groot verschil tusschen den Minister en de leden van de Kamer,met uitzondering dan van den heer Bongaerts: wij meenen, dat het belang van de provincie, het belang van den Staat vordert, dat zoo spoedig mogelijk, althans volgens de bedoeling van de wet van 1919, dit werk wordt tot stand gebracht; wij gelooven, dat zoo ooit, al waren er redenen om te verslappen met den voortgang van dit werk, die redenen moeten worden ter zijde gesteld, om de groote economische en internationale quaesties, welke er aan vastzitten. De Minister daarentegen zegt, dat hij het in langzamer tempo zal doen.

Laat de Kamer nu tusschen deze twee standpunten kiezen.

Wenscht men uitvoering van de wet van 1919, voortgang te maken met het werk op de afgesproken wijze, omdat dit economisch en internationaal van belang is, dan stemt men vóór de motie van den heer van der Voort van Zijp, mede door mij onderteekend.

Vindt men, dat de zaak ook langzamer kan gaan, laat men dan een jaartje uitstellen. Van al het geld, dat reeds is uitgegeven, is werkelijk f 60 000 of f 70 000 besteed aan werk. de rest is gebruikt voor onteigening. Als ik mij niet vergis, is die f 70 000 besteed aan grondwerk. Wanneer men in Vlissingen komt, ziet men niet anders; ik met mijn leekenoog heb ten minste niets anders kunnen ontdekken, dan dat een weg achter een berm is verlegd.

Daar zit het verschil in. Wij meenen, dat het oogenblik gekomen is, om deze havenwerken snel en behoorlijk tot stand te doen komen. De Minister is een andere meening toegedaan. Ik erken het goed recht van den Minister voor deze meening, maar ik geloof, dat de Kamer duidelijk haar oordeel moet uitspreken en ik vertrouw, dat de Minister, waar het hier niet is een verschil van beginsel, maar alleen van tactiek, wanneer deze motie zal zijn aangenomen, niet zal schromen een suppletoire begrooting in te dienen, waardoor hij gelegenheid zal krijgen aan den wensch van de Kamer te voldoen.

De heer **Marchant**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een enkel woord te zeggen tot ondersteuning van de motie van den heer van der Voort van Zijp.

De motie van den heer Krijger schijnt mij geheel overbodig. Ik kan dus geen reden vinden om daaraan mijn stem te geven. Als een motie overbodig is, stemt men er tegen.

Er is in de argumentatie van den Minister wijziging gekomen. Ik bedoel niet alleen het verschil, waarop de heer Dresselhuys heeft gewezen, tusschen de woorden van de

(Marchant.)

Memorie van Antwoord en de rede des Ministers, maar de Minister gebruikte in zijn rede argumenten, die met elkander in strijd zijn.

In de eerste plaats dit argument: ik ben niet gereed, er is geen project. Ik heb — dat zeide de Minister in eersten termijn vóórdat de sprekers in deze vergadering zich hadden doen hooren — alleen projecten van gegadigden voor het werk, maar ik heb geen project van mijn eigen menschen. De heer Bongaerts is dit komen ondersteunen. Die zeide: hoe kunt gij van een Minister vorderen, dat hij aan het werk gaat, terwijl er geen project is van zijn ingenieurs? Dat is onmogelijk.

Dat begrijp ik. In dat geval zou men tot den Minister moeten zeggen: ik zie in, dat de noodige praeparatieven nog niet zijn getroffen; gij kunt dus onmogelijk aan het werk gaan.

Maar wat hooren wij nu vervolgens? Ik had geen geld genoeg, ik moest bezuinigen; ik had een aantal posten voor mij en ik stond voor de keus, welke van die posten geschrapt moeten worden; toen heb ik mijn oog laten vallen op de haven van Vlissingen, en ik ben tot de slotsom gekomen: Vlissingen moet er aan gelooven.

Dit is ten eenenmale in strijd met het eerste argument. Wanneer de Minister niet werken kan, omdat hij geen project heeft, dan had hij Vlissingen niet moeten schrappen omdat hij geen geld genoeg had. Dan had Vlissingen in het geheel niet op de begrooting moeten komen.

Vervolgens vernemen wij, dat er wèl een project is. Dat is er; de Minister schijnt het alleen nog eens te moeten bestudeeren.

En in de vierde plaats zegt de Minister: ik kan aan het werk gaan, ik heb geld genoeg; er is van het voor 1922 toegestane bedrag in 1923 genoeg te verwerken.

Ik begrijp er niets meer van. Wanneer ik tracht een psychologische verklaring van deze duistere geschiedenis te vinden, dan meen ik dat ik met den Minister tot overeenstemming kan komen.

's Ministers ambtgenoot van Financiën heeft gezegd: van uw begrooting moet nog meer af; die is nog veel te hoog met al die werken. De Minister heeft toen gezegd: ik zal eens nagaan welke posten ik kan schrappen, en toen is Vlissingen het slachtoffer geworden. Toen moest dit worden gemotiveerd en dit is op bepaalde wijze gedaan in de Memorie van Antwoord. Nadat dit betoog was neergeschreven, bemerkte de Minister eerst, uit welken hoek de wind zou waaien, ja, dat er hier een storm zou opsteken, die gevaarlijk zou kunnen worden. Toen is de Minister het argument gaan gebruiken, dat wij nu in het mondeling debat hebben gehoord. Ik kan dat den Minister vergeven. De taak van den Minister is zoo ontzaglijk zwaar, dat hij op dergelijke kleinigheden niet kan letten. Maar nu lijkt mij de beste weg om hieruit te komen deze, dat de Minister eenvoudig aanvaardt — en dit is, gelijk de Minister wel zal hebben gemerkt, de stemming bij het overgroote deel van de Kamer — de motie van den heer van der Voort van Zijp, waarin niets anders staat dan dit: laten wij zooveel mogelijk spoed maken met dit werk. De heer Bongaerts zegt: dat is niet noodig; er is een wet die de uitvoering voorschrijft, en dan moet het geschieden.

Ja, Mijnheer de Voorzitter, wij behoeven elkaar niet te vertellen, dat wanneer een wet voorschrijft dat een werk moet worden uitgevoerd, van een Minister niet is te verwachten, dat hij zich daaraan niet zal storen. Bovenal een Minister van de rechterzijde zal zich verplicht gevoelen, het werk uit te voeren, nu het in de wet staat voorgeschreven. De vraag is dan ook niet, of de Minister het werk al of niet zal uitvoeren, maar het gaat alleen om het tempo, waarin het zal worden uitgevoerd. En dat tempo wordt aangegeven in de motie van den heer van der Voort van Zijp. Dat is volkomen in overeenstemming met het inzicht van den Minister, waar deze zegt: ik zal werken zoo vlug als ik kan. Maar dan verklare de Minister ook, dat hij tegen de motie van den heer van der Voort van Zijp geen overwegend bezwaar heeft. Dan zijn wij het dus eens en loopt de zaak vanzelf.

Dit meen ik nog in alle bescheidenheid aan den Minister in overweging te moeten geven.

2. Vaststelling van hoofdstuk IX (Dep. van Waterstaat) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Minister van Swaay e. a.)

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat de geachte afgevaardigde de heer Marchant twee zaken met elkaar verwart, nl. het project voor den kaaimuur en het project voor de zeewering; dat zijn twee geheel verschillende dingen. Nu is de zaak zoo gesteld. De 1,2 millioen, die op de begrooting aanvankelijk waren uitgetrokken, waren in hoofdzaak bestemd voor den kaaimuurbouw. Nu heb ik al gezegd, dat er ten aanzien van die projecten een klein misverstand bestond. In den regel gaat het bij waterstaat zóó, dat onze eigen ingenieurs zoo'n project maken, waarna dan de zaak wordt aanbesteed. Die weg is echter hier niet gevolgd. De waterstaat heeft ook wel een project opgemaakt, maar daarnaast zijn aan verschillende firma's projecten gevraagd voor dien kaaimuur. Dat heeft dus niets te maken met het project voor den zeewerenden dijk, dat is een geheel apart werk.

De zaak is zoo, dat ik ten opzichte van dien kademuur geen beslissing heb kunnen nemen, hetgeen de reden is, waarom eenig uitstel voor de uitvoering van dat werk gewenscht was. Toen dan ook de vraag aan de orde was hoe wij het eindcijfer van de begrooting zooveel mogelijk naar beneden zouden drukken, ben ik te rade gegaan, dat ik die som van 1,2 millioen voor dien kademuur het best kon verschuiven. Daarnaast staat echter ander werk, dat te Vlissingen wel kan worden uitgevoerd, maar dat heeft met dien post van 1,2 millioen niets te maken; deze staat geheel op zich zelf.

Wat die zeewering betreft, het project daarvoor ligt gereed, het bestek wordt gedrukt en het aanbestedingsbiljet is ook bijna klaar. Het is mijn bedoeling dat werk nog in den loop van de maand December aan te besteden, ten einde daardoor te kunnen beschikken over de gelden, die voor 1922 zijn toegestaan. Daarom heb ik gezegd, dat van stopzetten van het werk eigenlijk geen sprake behoeft te zijn; het is alleen het verschuiven van het kademuurwerk. Maar het spreekt vanzelf dat, wanneer de Kamer hier een uitspraak doet, dat het werk in een sneller tempo moet gaan en dat wij ook met dien kademuur wat sneller moeten doorwerken, dan is dat voor mij eenvoudig een aanwijzing, dat ik moet trachten, op welke wijze dan ook, dat gedaan te krijgen, in verband met de financiën. Het is duidelijk, dat, wanneer eenmaal bij de wet dat werk is bevolen en er geen overwegende reden is om het uit te stellen, men het ook niet behoeft uit te stellen. Indien op de totale Staatsbegrooting genoeg gelden beschikbaar waren, behoefden wij er niet over te spreken, maar met het oog op het feit, dat het eindcijfer van de begrooting naar beneden moest en ik binnen den korten tijd, die daarvoor beschikbaar was, een keuze moest doen, viel de keuze op de uitgaven voor den bouw van dien kademuur, omdat ik meende, dat die bouw gevoeglijk nog wat kon worden uitgesteld.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Blijven de moties gehandhaafd?

De heer **van der Voort van Zijp**: Ja, Mijnheer de Voorzitter!

De **Voorzitter**: Dan stel ik voor, de stemmingen over die moties te doen plaats hebben morgen, bij den aanvang der vergadering.

Daartoe wordt besloten.

De verdere behandeling van onderartikel 108 wordt aangehouden.

De onderartikelen 109 en 110 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 111, luidende:

„Onderhoud en verbetering van het Meppelerdiep en daarmede in verband staande uitgaven, f 13 300."

De heer **Duymaer van Twist**: Mijnheer de Voorzitter! Het zal den Minister bekend zijn, dat het vraagstuk van de

(Duymaer van Twist e. a.)

bemaling van het Meppelerdiep er een is van ouden datum. Er zijn over dit onderwerp al heel wat kolommen *Handelingen* gevuld. Ook zal de Minister weten, dat de bemaling van het Meppelerdiep eenmaal de eer heeft genoten een plaats te vinden in een der Troonreden.

Hoe staat het nu met die bemaling?

In de Memorie van Antwoord bij de begrooting voor 1921 deelde de Regeering mede, dat in den stand van het vraagstuk betreffende de verbetering van den waterafvoer in het Meppelerdiep sinds de behandeling der Staatsbegrooting voor 1920 geen verandering was gekomen. De Minister meende te mogen verwijzen naar hetgeen door hem was gezegd in de vergadering der Kamer van 7 December 1919.

Het jaar daarna lazen wij in de Memorie van Antwoord, dat in den stand van de plannen betreffende de bemaling van het Meppelerdiep, voor zoover den Minister bekend was, geen verandering was gekomen sedert de vorige mededeeling daaromtrent. Ik heb toen in de zitting van 22 November 1921 opgemerkt, na de mededeeling van de vorige jaren te hebben gememoreerd, dat als wij er het volgende jaar weer naar zouden vragen, wij wel weer hetzelfde antwoord zouden ontvangen. Die opvatting is uitgekomen, want ik lees thans in de Memorie van Antwoord:

> „In den stand van het vraagstuk der bemaling van het Meppelerdiep is in het laatste jaar geen wijziging gekomen. Het is aan ondergeteekende, die er aan moge herinneren, dat hier het initiatief allereerst van belanghebbenden zelf moet uitgaan, niet bekend, in hoeverre de betrokken provinciën tot zoodanige overeenstemming zijn gekomen, dat dit vraagstuk weder ter hand zou dienen te worden genomen."

Mijnheer de Voorzitter! Op deze manier kan de zaak toch niet voortgaan. De waterstaatstoestanden tusschen Meppel en Zwartsluis worden er niet beter op. Ik zou daarom willen vragen, of de Minister bereid is, overleg te plegen met Gedeputeerde Staten van Overijssel en Drente, om tot beëindiging der moeilijkheden te komen. De oorzaak dat er getraineerd wordt, ligt — naar ik meen — niet bij de provincie Overijssel, maar bij de provincie Drente, waar het water vandaan komt. De provincie, die zich van den overlast van het water niets schijnt aan te trekken.

Wil de Minister aan mijn verzoek om overleg te plegen voldoen, zou hij dan ook eens willen overwegen wat op 22 November jl. in de vergadering van het waterschap Hasselt en Zwartsluis over de afwatering van Drente op het Meppelerdiep werd gezegd? Ik heb hier voor mij een verslag van genoemde vergadering, waarvan ik gaarne een klein gedeelte in de *Handelingen* zag opgenomen.

De **Voorzitter**: Indien het technisch mogelijk is, stel ik voor, dat de Kamer het verzoek tot het opnemen van een noot in de *Handelingen* toestaat.

Daartoe wordt besloten. [1])

1) De heer Huisman wees er op, dat reeds meerdere malen het overlooper van de Stouwe — een gevolg van te grooten toevoer van water uit de provincie Drenthe, is besproken. Spr. wilde in dit verband nog wel eens de aandacht vestigen op de afwatering van Drenthe op het Meppelerdiep. 't Ligt in de bedoeling, dat het overtollige water uit Drenthe en ook uit de gemeente Zwartsluis, straks door het stoomgemaal te Vollenhove geloosd zal worden. Nu komt het spreker echter veel voordeeliger voor, dat dit water geloosd werd door het stoomgemaal van het waterschap Hasselt en Zwartsluis. Daarvoor zou noodig zijn, in de eerste plaats het graven van een kanaal uit het Oude Meppelerdiep naar het waterschapsgemaal H. en Z. en verder vergrooting van laatstbedoeld stoomgemaal. Het waterschap kan de kosten daarvan natuurlijk niet alleen dragen. Daarvoor zou het rijks-, provinciale en gemeente-subsidie moeten worden aangevraagd. Was deze te verkrijgen dan zou èn Drenthe èn Zwartsluis eenerzijds en het waterschap anderzijds beide geholpen zijn. 't Praat altijd over Vollenhove, aldus spr., maar Drenthe en Overijssel kunnen bij ons tien-, twintigmaal zoo voordeelig terecht.

De voorzitter was het geheel met den heer Huisman eens. 't Rijk, Drenthe en de gemeenten Meppel en Zwartsluis moeten straks onnoemelijke bedragen betalen voor bemaling door het stoomgemaal te Vollenhove. Veel voordeeliger zou het zijn, dat het water geloosd werd door het gemaal van het waterschap H. en Z. Wilden de Staten van Drenthe dat inzien, dan zouden daarmede belangrijke voordeelen kunnen worden behaald. Spr. heeft de kosten van bemaling van bovengenoemde gebieden door het stoomgemaal te Vollenhove dezer dagen hooren noemen. Die zijn schrikbarend hoog.

De heer Huisman: Ze loopen in de honderdduizenden.

(Duymaer van Twist e. a.)

De heer **Duymaer van Twist:** Mijnheer de Voorzitter! In de tweede plaats wil ik met een enkel woord herinneren aan de belofte, welke de ambtsvoorganger van den Minister op 5 Mei jl. in de Eerste Kamer aan den heer Smeenge heeft gedaan. Het betreft hier het bezwaar, dat de schippers ondervinden in de kanalen van Vollenhove ten gevolge van de bemaling van het waterschap. Ook ik heb over die zaak het vorige jaar gesproken. Minister König heeft op 5 Mei aan den heer Smeenge de toezegging gedaan, dat hij bereid was te bevorderen, dat gelijk subsidie als indertijd gegeven is voor de verdere bemaling, ook zal worden gegeven voor de verbeteringen van de waterwegen. Ik hoop dat deze Minister de belofte zal inlossen.

De heer **van Swaay,** Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! Indien in deze richting toezeggingen zijn gedaan, dan zal de Regeering zeker bereid zijn, daaraan gevolg te geven.

Over de bemaling van het Meppelerdiep moeten in de eerste plaats de belanghebbenden onderling het eens worden. De Regeering heeft toegezegd, dat zij omstreeks de helft zal betalen, de rest komt voor rekening van de provincies, meer kunnen wij niet doen. Dat de belanghebbenden niet tot overeenstemming kunnen komen, is zeer jammer, maar ik begrijp de moeilijkheid wel. Het waterschap heeft een oppervlakte van ongeveer 100 000 H.A., maar daarvan hebben slechts 1000 H.A. een groot direct belang bij de bemaling, en nu zit men met een billijke verdeeling van de lasten over de ingelanden. Wanneer de geachte afgevaardigde dit verlangt, wil ik gaarne nog eens een briefje schrijven.

De beraadslaging wordt gesloten en onderartikel 111 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderartikelen 112 en 113 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 114, luidende:

> ,,Onderhoud en verbetering van de Drentsche Hoofd- en Beilervaarten en daarmede in verband staande uitgaven, f 252 700.''

De heer **Weitkamp:** Mijnheer de Voorzitter! Herhaaldelijk heb ik bij de behandeling van de begrooting van Landbouw, en laatstelijk nog bij de interpellatie van den heer van den Tempel, gewezen op de noodzakelijke verbetering van de toegangswegen tot de Drentsche veenderijen. Het deed mij genoegen, dat de heer Schaper vanmiddag bij de algemeene beschouwingen dit punt ter sprake bracht. Voor de ondernemers en de arbeiders in de veenderijen betreft het hier inderdaad een levensquaestie. Als de waterwegen naar de veenderijen niet in orde zijn, kan de turf niet worden afgevoerd, en als er geen afvoer van turf is, blijft de turf 's winters staan en kunnen de ondernemers hun arbeiders geen werk verschaffen. Ik hoop dan ook, dat de Minister bij het besteden van de op dezen post uitgetrokken bedragen hiermede rekening zal houden en dat hij vooral de toegangswegen tot de venen in zijn zeer gewaardeerde bemoeiingen zal betrekken.

De heer **van Swaay,** Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! In de Memorie van Antwoord is ook al meegedeeld, dat de toegangskanalen tot de venen niet onder het Rijk behooren. Daarmee heeft het Rijk niets te maken. Laten belanghebbenden de zaak zelf ter hand nemen. Mocht op Rijkshulp een beroep worden gedaan, dan kan worden overwogen, in hoever deze zou kunnen worden verleend, maar dan zouden wij toch in ieder geval eerst een concreet voorstel moeten krijgen.

De beraadslaging wordt gesloten en onderartikel 114 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

(Voorzitter e. a.)

De onderartikelen 115 en 116 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 117, luidende:

> ,,Onderhoud en verbetering van de Rijkswegen en daarmede in verband staande uitgaven in Noordbrabant, f 352 000.''

De heer **Krijger:** Mijnheer de Voorzitter! Met bevreemding heb ik kennis genomen van de beslissing van den Minister in zake de keuring van straatklinkers voor de Rijkswegen. Bij Nota van Wijziging werd niet alleen art. 119 teruggenomen, waarbij gelden werden aangevraagd voor belooning van administratieve hulp en bureaukosten, doch werden ook de artt. 19 en 22 ingetrokken, d. w. z., de bedragen voor toelagen aan de ambtenaren, die met de keuring zijn belast.

Een en ander wordt door den Minister in de Memorie van Antwoord op pag. 22 gemotiveerd in verband met de omstandigheid, dat de aankoop van de straatklinkers niet zal kunnen geschieden op de wijze, als door den Minister in de oorspronkelijke stukken werd voorgesteld.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zie dit verband niet, en ik begrijp dan ook niet, waarom de keuring afhankelijk moet worden gesteld van den persoon of van het bureau, door bemiddeling waarvan de aankoop geschiedt.

Evenmin, Mijnheer de Voorzitter, begrijp ik, dat de Minister in de Memorie van Antwoord met geen woord ingaat op de in het Voorloopig Verslag gemaakte opmerking, waarbij in overweging werd gegeven de levering, met inbegrip van het vervoer, in het openbaar aan te besteden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou den Minister dan ook wel bij deze gelegenheid naar zijn meening hierover willen vragen.

In de tweede plaats, Mijnheer de Voorzitter, zou ik den Minister in overweging willen geven de keuring ook in het vervolg te doen geschieden door den ingenieur en de drie technische ambtenaren, die de laatste jaren hiermede waren belast.

Ik ben er van overtuigd, dat deze wijze van keuring de grootst mogelijke zekerheid biedt, dat een goed product zal worden geaccepteerd, en stem gaarne in met de in de Memorie van Toelichting voorkomende mededeeling:

> ,,dat deze eenheid in de keuring een goeden invloed heeft gehad op de gelijkwaardigheid van het product, en er dus alle aanleiding is om haar voorloopig te bestendigen''.

Mijnheer de Voorzitter! Een strenge, oordeelkundige keuring van straatklinkers is voor een goed en economisch onderhoud van onze wegen van het grootste belang, maar is niet ieders werk.

Mijnheer de Voorzitter! Dit heeft den hoogleeraar ir. Visser, te Delft, aanleiding gegeven tot zeer uitgebreide scheikundige en mechanische proeven op dit materiaal, waarmee ik mij onder de leiding van dezen hoogleeraar meer dan een jaar lang heb beziggehouden.

Nu heeft dit onderzoek nog wel niet kunnen leiden tot de formuleering van goede keuringsvoorschriften, maar dit is wel komen vast te staan, dat het kan voorkomen dat klinkers, die op grond van de door den Rijkswaterstaat gestelde voorwaarden behoorden te worden goedgekeurd, toch van mindere qualiteit kunnen zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Rijke ervaring is voor keuring van dit materiaal beslist noodzakelijk, en het gemis daarvan kan zeer nadeelige gevolgen hebben.

Waar nu de ambtenaren, die de laatste jaren met de keuring waren belast, over zoodanige ervaring beschikken, zou ik het in hooge mate betreuren, indien de Minister de keuring weer ging decentraliseeren en terugkeerde tot hetgeen vroeger gewoonte was.

(Krijger.)

Mijnheer de Voorzitter! Ik moge hieraan nog toevoegen, dat de gecentraliseerde keuring ook heeft bewerkt, dat de steenfabrikanten, wetende waar zij aan toe zijn en dat zij niet meer afhankelijk zijn van de opvatting van velen, maar van een kring van zeer bekwame menschen, meer dan ooit te voren, dikwijls in overleg met de keuringscommissie, zich hebben toegelegd op de verbetering van den straatklinker, en zich ook financieele offers hebben getroost voor de verbetering der ovens.

Met het oog op den bloei van dezen tak van onze nationale industrie, die in dit opzicht een geduchten concurrent heeft in den steenslag, die uit het buitenland wordt aangevoerd, zoomede voor den toestand van onze wegen, is een en ander dan ook van bijzonder groote beteekenis.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou den Minister kunnen voorrekenen, dat het bedrag, hetwelk aan de centrale keuring ten koste wordt gelegd, niet alleen buitengewoon goed is besteed, maar dat daarmee andere directe en indirecte uitgaven worden voorkomen, die veel hooger zijn.

Op behoud van de gecentraliseerde keuring wil ik dan ook ernstig aandringen.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! Ten gevolge van een opmerking, in het Voorloopig Verslag gemaakt, heeft de liquidateur van de C. B. V. zich van verdere bemoeiing teruggetrokken. Voor ons was dat een plotselinge verrassing op het laatste oogenblik, en ik had dan ook geen tijd meer mij over deze aangelegenheid verder te beraden en daarom hebben wij eenvoudig gezegd: voorloopig is de heele zaak van de baan, dan kunnen wij nog zien, wat wij verder doen.

Ik dank den heer Krijger intusschen zeer voor de belangrijke opmerkingen, die hij te dezen aanzien heeft gemaakt en waarmede ik te zijner tijd gaarne rekening zal houden.

De beraadslaging wordt gesloten en onderartikel 117 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Onderartikel 118 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 119, luidende:

> „Onderhoud en verbetering van de Rijkswegen en daarmede in verband staande uitgaven in Zuidholland, f 669 700."

De heer **van Zadelhoff**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou in het bijzonder de aandacht van den Minister willen vragen voor den weg Dordrecht—den Haag. Ik lees in de Memorie van Antwoord hieromtrent:

> „De minder goede toestand der Rijkswegen in Zuidholland vordert eerder voorziening dan ondergeteekende aanvankelijk meende te mogen aannemen."

Ik meen uit die uitlating te mogen lezen, dat het nu werkelijk tot den Minister is doorgedrongen, dat de wegen in Zuidholland in het algemeen, en deze weg in het bijzonder verbetering behoeven, en waar het zoo staat zou ik er sterk op willen aandringen, met voortvarendheid de verbetering van dezen weg aan te pakken.

De Minister weet het, deze weg is niet alleen van groote beteekenis voor het locale verkeer maar is ook een hoofdweg voor het internationaal verkeer en als zoodanig van buitengewoon groote beteekenis. Sommige gedeelten van dezen weg zijn zoo verschrikkelijk slecht, dat ik mij afvraag, niet, zooals de heer Duymaer van Twist opmerkt, hoe ik aan het geld moet komen voor verbetering, maar hoe het mogelijk is, dat men dien weg in zulk een slechten toestand al zooveel jaren heeft kunnen laten bestaan.

De Minister zal zeker wel kennis hebben genomen van het artikel in *De Kampioen* van 17 November 1922, waarin een artikel staat, getiteld: „De Hollandsche Via Mala", waarmede deze beroemde weg bedoeld wordt. Zijn Excellentie zal

(van Zadelhoff.)

ook wel weten, dat eenigen tijd geleden onder voorzitterschap van den burgemeester van den Haag een vergadering is gehouden op aanstichting van den A.N.W.B. om over dezen weg nader van gedachten te wisselen en te probeeren daarin ten spoedigste verbetering te krijgen. Het was de heer Bergsma, voorzitter van den A.N.W.B., Toeristenbond voor Nederland, die in die vergadering in een gedocumenteerde rede een beeld gaf, hoe het met dien weg in den loop der jaren is gegaan en hoe de Wielrijdersbond al sinds jaren en jaren er op aangedrongen heeft, dat er eindelijk eens verbetering in zou komen.

Hij zegt:

> „De A.N.W.B. heeft reeds tal van jaren zijn aandacht aan dezen weg gewijd. De besprekingen erover (o.a. reeds in 1896) met autoriteiten hoog en laag zijn vele geweest; er is door ons over gesproken, geschreven, geredeneerd en geadresseerd (reeds in 1898 aan de Staten van Zuid-Holland); wij hebben betoogd en opgewarmd, maar wij komen er niet; de toestand is te ingewikkeld en te zeer reeds bedorven.
>
> Het oogenblik van onze actie van thans is een lastig oogenblik; verbetering kost geld en geld is krap tegenwoordig."

Toch meenen wij, zoo zei de heer Bergsma, dat de actie niet mag worden uitgesteld.

En dan voert hij daarvoor twee redenen aan.

> 1°. „omdat geen herstel van handel en bedrijf mogelijk is als „verkeer" niet mogelijk is; de toestand is nu zóó geworden, dat inderdaad op sommige gedeelten van dezen weg verkeer onmogelijk wordt;
>
> 2°. omdat niets zoo duur is als verkeerswegen niet naar behooren te onderhouden.
>
> Geen land, hoe rijk ook, is zóó rijk, dat het zich de weelde kan veroorloven zijn verkeerswegen te verwaarloozen. Dat is een zeer waar woord, dat al te weinig begrepen wordt, maar wij willen hopen, dat alle belanghebbenden bij den weg Dordt—den Haag en ook de niet meer rijke Staat der Nederlanden de waarheid van dat woord wel zullen begrijpen, en óók *nu* — neen, *juist nu*, in deze benarde tijden — de hand aan den ploeg zullen slaan om grooter schade te voorkomen."

Mijnheer de Voorzitter! Daar wordt dan verder een beeld gegeven van den toestand van dien weg en gewezen op dat gedeelte onder Overschie, dat moet geconstateerd worden:

> „dat in den *hoofdweg* van Zuid-Holland de klinkers op hun kop staan en de veeren erop breken, als ware het een achterstraatje in Veere of Medemblik." Ook onder Zwijndrecht is de weg zeer slechts en wordt al jaren geklaagd. De conclusie is dan ook: „Wordt niet spoedig ingegrepen, dan zullen ernstige ongelukken niet achterwege blijven en zal de weg weldra in het geheel niet meer te berijden zijn."

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb aan deze woorden niets toe te voegen. Den Minister moet het bekend zijn, dat zóó de toestand werkelijk is. En nu er naar aanleiding van deze vergadering een commissie gevormd is, waarin o.a. zitting hebben de burgemeesters van den Haag en Delft, en die commissie van plan is om overleg met den Minister te plegen, om zoo spoedig mogelijk een behoorlijke verbetering tot stand te brengen, hoop ik, dat de Minister niet alleen toegankelijk zal zijn voor dat overleg, maar werkelijk mede de hand aan den ploeg zal slaan om zoo spoedig mogelijk dien weg afdoende te verbeteren.

Nu weet ik wel, Mijnheer de Voorzitter, dat er een nieuwe weg van den Haag naar Rotterdam moet en zal komen, maar wat voor dien weg wordt gedaan, is op het oogenblik niets meer dan grondaankoop en voorbereidende maatregelen. Die weg zal mettertijd wel gereed komen. Misschien zullen onze kinderen aan dien nieuwen weg wat hebben. Het tegenwoordige geslacht heeft dezen hoofdweg echter noodig en het

(van Zadelhoff e. a.)

heeft recht op een goeden weg. Het is een weg van groot belang, zoowel voor het nationale als voor het internationale verkeer, niet alleen voor toeristen, maar ook en vooral voor den handel.

Mijnheer de Voorzitter! Ik hoop, dat na den sterken aandrang van mij op den Minister om dezen weg te verbeteren en weer berijdbaar te maken, ik spoedig een afdoend ingrijpen tot verbetering van dezen weg zal kunnen constateeren.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! Ik erken volkomen, dat genoemde weg en ook andere wegen in een deplorabelen toestand verkeeren. Ik heb echter van mijn belangstelling in deze duidelijk blijk gegeven door den post voor de wegen in Zuidholland met 2 ton te verhoogen. Nu moet men eens bedenken, wat het beteekent om, als men zijn begrooting met 3,4 millioen moet verminderen, een post van de begrooting met 2 ton te verhoogen.

Het zal den heer van Zadelhoff duidelijk zijn, dat ik inderdaad in die richting voel en mijn uiterste best zal doen in den toestand van deze wegen verbetering te brengen.

De beraadslaging wordt gesloten en onderartikel 119 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Onderartikel 120 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 121, luidende:

> „Onderhoud en verbetering van de Rijkswegen en daarmede in verband staande uitgaven in Noordholland, f 931 000."

De heer **Ebels**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou graag een korte opmerking willen maken naar aanleiding van de voorgenomen verbreeding van den weg van Amsterdam naar Amersfoort. Deze verbreeding is reeds gedeeltelijk tot stand gekomen. Men heeft nu, waarschijnlijk uit zuinigheidsoverwegingen, bij het Departement bezwaar om daarmede verder te gaan.

Nu zullen de aanlegkosten, wat betreft de arbeidsloonen van dien weg, voor zoover hij loopt door de gemeente Naarden, van den Brediusweg af tot den Meerweg, ongeveer f 20 000 bedragen.

Burgemeester en wethouders van Naarden hebben, naar ik vernam, de toezegging gedaan, dat zij aan den raad van die gemeente zullen voorstellen, 20 pct. van de kosten van de grondwerken voor rekening van de gemeente te nemen, zulks in verband met de bestrijding der werkloosheid ter plaatse.

Dit aanbod is, als ik goed ben ingelicht, niet aangenomen. Nu kan ik mij voorstellen, dat er overwegende bezwaren kunnen zijn om met de verbreeding van dien weg voort te gaan, maar het is eigenaardig, dat er te gelijker tijd in verschillende bladen een bericht is verschenen, dat voor de verdediging van dien weg, als een belangrijken toegangsweg naar Naarden, vanwege het Departement van Oorlog betonwerken zullen worden uitgevoerd, met het oog op de afsluiting van dien weg in oorlogstijd.

Ik vind dat een zonderlinge situatie, dat men geen geld zou hebben om dit weggedeelte te verbreeden, een zeer productief werk dus, maar wel, om betonwerken te gaan bouwen voor afsluiting van een weg, die nog niet eens voltooid is. Mij dunkt, dat dit op buitenstaanders al een zeer zonderlingen indruk moet maken.

Nu verlang ik hier op geen positief antwoord van den Minister, te meer, daar deze zaak niet schriftelijk is voorbereid, maar wel zou het mij aangenaam zijn, wanneer deze werken in omgekeerde volgorde werden uitgevoerd. Ik verzoek dus den Minister eens te doen nagaan, of dit niet mogelijk zou wezen.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! In de stukken is over deze zaken geheel niet gesproken. Ik ben er dus niet op voorbereid. Ik heb het bericht ook wel in de couranten gelezen, maar wat er eigenlijk

(Minister van Swaay e. a.)

aan de hand is, weet ik niet. Ik zal echter informeeren, wat er gaat gebeuren, maar ik geloof niet, dat de betonwerken, waarover de geachte afgevaardigde sprak, door waterstaat worden uitgevoerd.

De beraadslaging wordt gesloten en onderartikel 121 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderartikelen 122 tot en met 124 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderart. 125, luidende:

> „Onderhoud en verbetering van de Rijkswegen en daarmede in verband staande uitgaven in Friesland, f 248 900."

De heer **Bakker**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb met genoegen gezien, dat de Minister in de Memorie van Antwoord erkent, dat er, voor zoover het betreft het onderhoud der wegen in Friesland, eenige achterstand heerscht en het voornemen door den Minister is opgevat om de verbeteringen aan te brengen, die noodig zijn. Ik onthoud er mij daarom verder van om over den toestand der wegen in Friesland in het algemeen te spreken. Wel wensch ik de aandacht van den Minister te vestigen op den Rijksweg van Franeker naar Marssum. De verbetering van dezen weg wordt ter hand genomen, doch de werkzaamheden daartoe noodig zullen, volgens de Memorie van Antwoord, loopen over twee jaren.

Ik kan daar niet veel van zeggen, doch ik wijs den Minister op den zeer slechten toestand, waarin deze weg verkeert.

Ik wijs in dit verband op het adres, dat over dien weg bij het Departement van Waterstaat door het gemeentebestuur van Franeker is ingezonden.

Afgezien van voorgenomen verbetering van dezen weg, die ik toejuich, geloof ik toch, dat het zeer noodzakelijk is, dat voorloopige herstellingen, met het oog op de veiligheid van het verkeer, zullen moeten worden ter hand genomen.

Vooral de kuilen dienen te worden gedicht, en noodzakelijk is het daarbij, dat het afgraven van den berm ter hand wordt genomen. Door den te hoogen berm kan deze weg niet afwateren, waardoor de toestand, vooral bij veel regen, zeer slecht wordt, en het verkeer op dezen weg moeilijk gemaakt wordt. Ik zou gaarne van den Minister vernemen, of hij genegen is, ook nu reeds deze voorloopige herstelling aan te brengen.

Dit is zeer noodig. en komt ook straks de volledige verbetering ten goede, zoodat deze zaak ook financieel daarop geen schadelijken invloed behoeft uit te oefenen.

In de tweede plaats wensch ik de aandacht van den Minister te vestigen op den Rijksweg van Beetgum naar Marssum. Ik verwijs daarbij den Minister naar het adres, dat door de gemeente Menaldumadeel bij 's Ministers Departement is ingezonden. Zelf heb ik reeds in September een brief aan den Minister gericht en daarin gewezen op den uiterst slechten toestand, waarin deze weg verkeert. Tot dusverre toe heb ik nog geen antwoord op dezen brief ontvangen, doch wat in de Memorie van Antwoord omtrent dezen weg wordt opgemerkt, bevredigt mij allerminst. Daar toch zegt de Minister, dat de verbetering van den Rijksweg Beetgum—Marssum moet wachten tot 1924.

Wanneer dat het geval is, dan dienen ook hier voorloopige verbeteringen te worden aangebracht.

Een aantal jaren geleden is deze weg geploegd en gewalsd, en verder is er nooit meer iets aan gedaan. De weg is totaal onberijdbaar, en waar het mogelijk is heeft het vervoer plaats over de wegen der gemeente Menaldumadeel, doch geheel kan men dezen Rijksweg niet ontwijken.

De weg is totaal onberijdbaar en maakt het verkeer moeilijk. Ook ten opzichte van dezen weg zijn voorloopige herstellingen noodzakelijk.

Met het oog op het verkeer en de daarbij noodzakelijke veiligheid. mag met die herstellingen niet gewacht worden. Ten opzichte hiervan, kan ik niet anders verwachten, of de Minister zal dienaangaande een gunstige toezegging moeten doen. Ik hoop, dat ik in die verwachting niet beschaamd mag worden.

(Minister van Swaay e. a.)

De heer van Swaay, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben bereid naar aanleiding van hetgeen de geachte afgevaardigde de heer Bakker mededeelde, een nader onderzoek naar die wegen in te stellen. Mocht uit dat onderzoek blijken, dat voorziening dringend noodig is, dan wil ik gaarne de daarvoor noodige maatregelen nemen.

De beraadslaging wordt gesloten en onderartikel 125 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderartikelen 126 tot en met 153 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 154, luidende:

> „Bijdrage aan de provinciën Utrecht en Gelderland in de stichtingskosten van de werken tot afsluiting en bemaling van de Eem in verband met de verbetering van de afwatering van de Geldersche Vallei, f 50 000.".

De heer Smeenk: Mijnheer de Voorzitter! Met eenige verbazing heb ik kennis genomen van het antwoord, dat de Minister geeft op de bedenkingen, in het Voorloopig Verslag aangevoerd tegen het plan, waarvoor bij dezen post de eerste Rijksbijdrage wordt uitgetrokken. De noodzakelijkheid van de verbetering der afwatering zelf wordt door de direct belanghebbenden in de Geldersche Vallei niet betwist, maar zij zijn vrijwel unaniem tegen het kostbare plan. Slechts twee van de 246 geërfden van Wageningen en omgeving zijn vóór, de overigen zijn tegen het plan, zooals het door den Provincialen Waterstaat werd ontworpen.

Het doel kan naar de meening van die geërfden op goedkoopere en betere wijze worden bereikt. Op een wijze, die niet ten gevolge heeft, dat de geërfden van Exonereerende Landen straks f 60 000 per jaar aan polderlasten zullen moeten betalen. Ook kan het met minder kosten voor het Rijk.

De belanghebbenden zijn er tegen en hebben zich tot den Minister gewend met een adres, waarin zij hun bezwaren ontwikkelen. De Minister verklaart in de Memorie van Antwoord, dat hij een dergelijk adres niet heeft ontvangen. Dat is wel eenigszins wonderlijk. Ik heb hier een afschrift van het adres, dat behoorlijk gepost is, maar dat òf bij de post òf op het Departement schijnt te zijn zoek geraakt. Ik zal het den Minister gaarne ter hand stellen. De Minister heeft nooit, naar ik meen, van een deputatie der belanghebbenden nog een mondelinge uiteenzetting der bezwaren gehad.

Met het groote plan, waarvoor thans subsidie wordt gevraagd, en waarbij men een gemaal met schutsluizen aan den Eem beneden Amersfoort wil stichten, is bij de tegenwoordige prijzen en arbeidsloonen ongeveer een bedrag van 3 millioen gemoeid. Het deel van het Rijk zal waarschijnlijk wel hooger blijken dan 5 ton. Het wordt wel zes of nog meer.

Volgens de meening der landeigenaren in de gemeenten Wageningen, Ede, Rhenen en Veenendaal zou een goede afwatering der Exonereerende Landen veel beter en ook veel goedkooper kunnen worden verkregen door het stichten van een electrisch gemaal aan den Rijn tusschen Rhenen en Wageningen.

In het Voorloopig Verslag is medegedeeld, dat hiermede slechts een achtste deel der kosten van het grootere plan zou zijn gemoeid. De Minister zegt: dat is een vergissing. Maar in de stukken, betreffende deze aangelegenheid aan de Staten van Gelderland medegedeeld, treft men de gegevens aan, die tot deze cijfers alle recht geven. De kosten eener electrische bemaling van den Grebbedijk zouden volgens de gegevens, aan de Staten van Gelderland verstrekt, niet meer bedragen dan f 193 400.

Door het stichten van een electrisch gemaal aan den Rijn tusschen Rhenen en Wageningen zou de polder volgens de belanghebbenden niet alleen onafhankelijk worden van de besturen der lager gelegen waterschappen in de omgeving van Amersfoort, doch zou bovendien het groote voordeel worden verkregen, dat, behalve voor den afvoer van het overtollige water in natte jaren, voor den toevoer van het onmisbare water in droge jaren kan worden gezorgd en wel door het Rijnwater in den polder in te malen. In het voorjaar zou daardoor tevens bevloeiing mogelijk zijn met het ruim van vruchtbaar makend slik voorziene Rijnwater.

(Smeenk.)

Wat nu het groote plan betreft, daartegen bestaan verschillende bezwaren, ook bij het bestuur der Exonereerende Landen. De Minister schrijft, dat het bestuur alleen omtrent eenige onderdeelen van het algemeen verbeteringsplan nog overleg verlangt, maar overigens alles toejuicht. Ik heb hier voor mij afschrift van een brief, door het bestuur gezonden aan de Gedeputeerde Staten van Utrecht. Die brief is niet zoo vriendelijk gesteld. Daarin wordt gezegd, dat het bestuur „in zake de noodzakelijkheid der bemaling met de meening der beide hoofdingenieurs niet kan medegaan", ook met een beroep op gezaghebbende deskundigen en het uitgewerkte plan van het kanaal door de Geldersche Vallei.

Het bestuur van de Collegiën der Exonereerende Landen wil, blijkens dit schrijven, in afwachting van de afdamming der Zuiderzee, een proef nemen met de verbetering en verruiming der waterlossing voorloopig met instandhouding der bepalingen van de conventies, welke dan straks vanzelf overbodig zullen worden.

Dit werk, dat ongeveer 1 millioen kost, heeft beteekenis ook uit een oogpunt van de bestrijding der werkloosheid. Dat zou bij belanghebbenden geen bezwaar ontmoeten, zooals het groote plan, dat 3 millioen vraagt.

Intusschen kan men met deze gegevens moeilijk met den Minister zeggen, dat slechts over eenige onderdeelen van het algemeene plan nog overleg wordt verlangd.

Wat dat overleg betreft, het bestuur schrijft aan Ged. Staten van Utrecht o.a.:

> „Wij kunnen ons niet vereenigen met, noch berusten in een behandeling der zaak, waarbij over ons en zonder ons besloten wordt, welke ook geheel in strijd is, niet alleen met de door u bij herhaling gegeven belofte, maar niet minder met de van ouds hier te lande geldende verhoudingen en rechten der verschillende Regeeringsorganen."

Ook geërfden ontwikkelen tegen het groote plan met de afwatering van den Eems allerlei bezwaren. Ook zij willen verbetering en verruiming der waterlossing en den bouw van gemaal en schutssluis achterwege laten. Bij die verruiming zal het waterbezwaar h.i. zoozeer worden verminderd, omdat dan de kanalen beneden den Rooden Haan zooveel meer water kunnen bergen en er bij laag water in de Zuiderzee zooveel meer kan worden geloosd, dat alleen reeds deze maatregel tot aan den tijd, dat de Zuiderzee is afgesloten, voldoende zal blijken.

Hier raak ik een belangrijk punt. In het Voorloopig Verslag is medegedeeld, dat „de Staatscommissie voor de afwatering van de Geldersche Vallei" het groote plan ongunstig had beoordeeld.

De Minister antwoordt hierop: „Een Staatscommissie, als hier werd genoemd, welke het plan ongunstig zou hebben beoordeeld, is den ondergeteekende niet bekend". De nadruk zal wel moeten vallen op: „als hier werd genoemd". Inderdaad is het geen Staatscommissie uitsluitend voor de afwatering van de Geldersche Vallei. Gedoeld is hier op de Staatscommissie voor de afwatering, ingesteld bij Koninklijk besluit van 20 Januari 1920. Op het Departement kan voorts niet onbekend zijn de nota, dd. 27 Juni, door het lid dier commissie, den hoogleeraar Visser, van Wageningen, tot den Minister gericht.

Ik heb hier die nota, waarin professor Visser tegen het plan van de beide hoofdingenieurs zeer uitvoerige bezwaren van waterbouwkundigen en landbouwkundigen aard ontwikkelt. Ik zal met het oog op den tijd, die nota niet op den voet volgen. Slechts wijs ik er op, dat ook deze deskundige zegt, dat na de verplaatsing van den afsluitdijk, in verband ook met de Zuiderzeewerken, een bemaling wel niet noodig zal zijn.

Ik citeer uit deze nota:

(Smeenk.)

„Het is voor mij zelfs de vraag, of in dat geval nog een bemaling noodig zal zijn. Natuurlijk hangt dit ten nauwste samen met de afsluiting der Zuiderzee. Neemt men aan, dat deze afsluiting doorgaat, waartoe ieder landbouwkundige, die op de hoogte is van den waterstaatkundigen toestand der verschillende omliggende gebieden en dus van de groote economische voordeelen, die daarvan op den duur het gevolg zullen zijn, zooveel mogelijk moet medewerken, dan verkrijgt men op het IJselmeer een stand, welke te zamen met de afsluiting aan den Eemmond m. i. ruim voldoende zal zijn om de afwatering van de Geldersche Vallei zonder bemaling aan te durven.

Maar ook indien het tempo der Zuiderzeewerken, jammer genoeg, zeer zou worden vertraagd, mag m. i. niet a priori worden aangenomen, dat bemaling noodig zou zijn.

Ik acht het niet uitgesloten en zeker de overweging waard, dat ook dan een enkele afsluiting met royale spuigelegenheid, gecombineerd met aanmerkelijke vergrooting van het profiel van de Eem, hetgeen overigens de scheepvaart ten goede komt, waardoor een veel kleiner verval tusschen Amersfoort en de zee zal noodig zijn, voldoende zal zijn, vooral indien het juiste beginsel toegepast wordt, dat iedere streek in tijden van nood, dat wil hier zeggen gedurende de korte tijden van hooge Zuiderzeestanden, beperkt werd in de volle vrijheid van waterafvoer, zoodat zij ook zelf een deel van het waterbezwaar kan dragen."

„De verbetering der Luntersche en Barneveldsche beken, benevens de Broeksloot en de vele wateren in de Exonereerende Landen, welke op zich zelf door nog te vormen waterschappen moet geschieden, waarvoor door Gedeputeerde Staten van Utrecht en Gelderland 2,5 millioen geraamd wordt, zal m. i. niet zoo snel gaan. Ze kan bovendien eerst dan van een groot effect zijn, indien daarmede gepaard gaat de verbetering van de bestaande en de aanleg van nieuwe slooten in de landerijen zelf, welke verbetering eerst zeer langzaam zal geschieden in deze op dat gebied vrij achterlijke streken.

Om deze redenen geloof ik, dat een afsluiting aan den Eemmond, waardoor de hooge Zuiderzeestanden worden buitengesloten, gepaard gaande met profielverruiming van de Eem, voldoende effect zal hebben om de verruiming der beken ter hand te kunnen nemen, met de groote kans, dat lang voor de waterafvoer der beken het maximum bereikt heeft, de afsluiting der Zuiderzee een feit zal zijn geworden.

Nu is dit laatste punt, namelijk het al of niet noodig zijn van een bemaling van den te vormen Eemboezem, alleen een financieel vraagstuk, staande buiten de hiervoor behandelde waterstaatkundige en landbouwkundige bezwaren."

Het is vooral op grond dezer laatste, dat de hoogleeraar ten slotte adviseert de verschillende ontwerpen nader te doen onderzoeken.

Op al deze gronden meen ik, dat het goed zou zijn, zeker in dezen tijd van bezuiniging, dat de Kamer niet feitelijk fiat geeft voor het groote plan. Laat de Minister dezen post voorloopig terugnemen en het verzoek van de belanghebbenden inwilligen. De belanghebbenden, die straks hun aandeel in de kosten zullen hebben te dragen, verzoeken den Minister een nauwkeurig onderzoek in te stellen naar de mogelijkheid van afwatering op den Rijn, waarbij zij vragen in de gelegenheid te worden gesteld om zich te uiten. Zij verzoeken daarom den Minister een commissie te benoemen, samengesteld uit alle partijen, die de opdracht krijgt op korten termijn alle voorgestelde oplossingen en de daartegen geuite bezwaren te onderzoeken en ten slotte te rapporteeren, wat het goedkoopste plan is dat aan den overlast van het water in de Geldersche Vallei een einde kan maken.

Ik hoop, dat de Minister op dat verzoek zal ingaan en dezen post voorloopig zal terugnemen. Hij kan dan later bij suppletoire begrooting het deel van de kosten aanvragen dat het Rijk zal moeten dragen en dat bedrag zal naar mijn overtuiging kleiner zijn dan het bedrag, dat het Rijk moet betalen als wij dit artikel zonder meer goedkeuren.

(Smeenk e. a.)

De heer **van Dijk**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kom bij de beschouwing van dit artikel tot dezelfde conclusie als de heer Smeenk, doch op geheel andere gronden.

Er is bij de schriftelijke voorbereiding de vraag gesteld, of de dam in de Eem met watergemaal te Eembrugge tot watervrijmaking van de Geldersche Vallei nog wel noodig zou zijn, indien de werken tot afsluiting van de Zuiderzee en het vormen van een IJsselmeer gereed zijn en in verband daarmede of de uitvoering van dit werk, hetwelk van het Rijk een bijdrage van f 600 000 — de heer Smeenk betwijfelde de juistheid van dit cijfer — als bijdrage zal vragen, wel gewettigd is.

De Memorie van Antwoord zegt daarop, dat ook na afsluiting van de Zuiderzee er Eemlanden voorkomen, welke bemaling noodzakelijk maken. Op grond van officieele cijfers en van feiten meen ik dat zeer stellig te moeten tegenspreken.

Immers in de Memorie van Toelichting staat te lezen, dat door de ontworpen afsluiting bij Eembrugge hooge buitenwaterstanden niet meer tot Amersfoort kunnen doordringen. Doch dat zelfde geldt juist en volkomen hetzelfde voor de afsluiting der Zuiderzee. De Memorie van Toelichting zegt immers:

> „Al het water uit de Geldersche Vallei — ook boven den Rooden Haan — komt nabij Amersfoort in de Eem terecht. Bij krachtige noordwestenwinden wordt het water in de Eem opgestuwd tot een peil, waarbij natuurlijke afstrooming niet meer mogelijk is. Gaan dergelijke winden gepaard met regenval, hetgeen dikwijls voorkomt, dan wast het water in de verschillende beken zeer snel, het peil aan het Gerechemsche Schut, waarbij de heulen aan den Slaperdijk worden gesloten, wordt spoedig bereikt, ten gevolge waarvan de landen boven den Slaperdijk van waterafvoer zijn verstoken."

Dus het komt er op aan, dat te Amersfoort het peil steeds zoo zou zijn, dat de natuurlijke afstrooming mogelijk is. Welnu, dat peil is 60 c.M. boven A. P., terwijl het IJsselmeer een peil zal verkrijgen van 40 c.M. beneden A. P., hetgeen een meter verschil uitmaakt. Men mag dus aannemen, dat het peil te Amersfoort maar zelden zoo ooit tot 60 c.M. boven A. P. zal stijgen, wanneer de Zuiderzee is afgesloten. Immers wat den waterstand in de Eem soms zal doen stijgen, is de opwaaiing van het water in het IJsselmeer. Thans kan de Eem slechts zwellen bij noordwester storm als het Noordzeewater met groot geweld tusschen de Noordhollandsche eilanden de Zuiderzee wordt ingedreven. Dan stijgt het water soms te Amersfoort, als op 18 Januari 1916, tot boven 2,50 boven A. P. Doch het IJsselmeer kan nooit zoo hoog opwaaien dat de Eem een vollen meter wordt opgezet. Dat opwaaien kan ook slechts geschieden bij zeer harde noorden- en noordoostenwinden, die niet vaak voorkomen en bijna nooit lang aanhouden. Bovendien op de kaart der gedeeltelijk drooggelegde Zuiderzee ziet men, dat de Eem niet onmiddellijk op het IJsselmeer uitwatert, doch op de breede ringvaart van een der nieuwgevormde polders, zoodat het door den wind opgestuwde water nog een omweg moet maken en het zeer lang duurt eer het Amersfoort bereikt.

Er is dezer dagen verschenen een verslag, uitgebracht door de meest deskundigen in deze aangelegenheid. De eerste onderteekenaar is de heer C. Lely.

Bij dat verslag is gevoegd een nota van den heer I. B. van Goor, waarin men kan lezen, dat men tracht de stadsgrachten te Amersfoort, waarin zich het water verzamelt van de verschillende op de Eem loozende beken, door opstuwing met de Koppelsluizen te houden op een peil van 0,62 M. A.P. aan den Luiaard, overeenkomende met een stand van 0,45 à 0,50 M. A.P. boven de Koppelsluizen; de afwatering van de Geldersche Vallei is voldoende verzekerd te achten, zoolang de stand van de Eem te Amersfoort niet hooger is dan 0,60

(van Dijk e. a.)

stand van de Eem te Amersfoort niet hooger is dan 0,60 N.A.P.

In verband hiermede en rekenende op een verval van 0,20 M. tusschen Amersfoort en den mond bij den grooten afvoer, is aan te nemen, dat, wanneer de Eem, in plaats van op de open Zuiderzee, zal afstroomen op een afgesloten boezem, de afwatering der Geldersche Vallei boven Amersfoort geen bezwaar zal ondervinden, zoolang de stand van dien boezem niet hooger rijst dan 0,40 boven N.A.P. Deze commissie is ingesteld om de gevolgen van de afsluiting van de Zuiderzee met het oog op de defensiebelangen te onderzoeken.

Nu staat er aan het slot van die nota:

> „Bij de provinciale besturen van Utrecht en Gelderland zijn plannen in overweging tot het maken van een afsluiting van de Eem bij Eembrugge, en het stichten van een gemaal aldaar; door deze werken zou voorkomen worden, dat hooge Zuiderzee- of IJsselmeerstanden tot Amersfoort zouden binnendringen, terwijl het gemaal krachtig genoeg zou moeten zijn, om tijdens hooge buitenwaterstanden te voorkomen, dat de waterstanden boven de afsluiting te hoog zouden oploopen. Mocht eventueel na droogmaking van den zuidoostelijken polder de afwatering van de Eem op den IJ-boezem gebracht worden, dan zouden de waterstanden op die rivier geen voor de afwatering hinderlijke hoogte meer bereiken, en zouden de eventueele afsluiting bij Eembrugge en het gemaal aldaar overbodig geworden zijn."

Waar de zaken nu toch zoo staan, is toch de drang volkomen gewettigd of men tot zulk een werk moet overgaan. Eeuwenlang is die afwatering der streek tusschen Wageningen en Amersfoort een voortdurend twistpunt geweest. De Minister van Financiën vertelt er het een en ander van in de Memorie van Toelichting. En zal men, nu op het oogenblik dat geding, waar het om gaat, na enkele jaren op andere wijze zal worden opgelost, tot zulk een kostbaar werk overgaan?

Deze vraag, Mijnheer de Voorzitter, zou ik den Minister willen stellen.

De heer **van Voorst tot Voorst**: Mijnheer de Voorzitter! Vaststaat, dat de gronden, gelegen in de Geldersche Vallei en in den polder der Exonereerende Landen, in natte jaren veel overlast hebben van water. De eigenaren vragen sinds jaren, ik zoude mogen zeggen sedert eeuwen, om verbetering. Zooals de toestand nu is, moet het Geldersche water loozen door de sluis aan De Roode Haan. Maar er bestaat een oude conventie, dat bij een zekeren waterstand op Utrechtsch gebied die sluis gesloten moet worden. Dan kan het Geldersche water niet of althans zeer bezwaarlijk worden geloosd. Thans is er overeenstemming verkregen tusschen de provinciale besturen van Gelderland en Utrecht om aan dien toestand een einde te maken en de Regeering is bereid gevonden voor dat groote werk steun te verleenen.

De provincie Utrecht is echter uitsluitend bereid tot medewerking aan de bemaling der Geldersche Vallei der Exonereerende Landen, indien de bemaling geschiedt bij Eembrugge, waardoor tevens Amersfoort zal worden geholpen, en niet — en ik leg hierop den nadruk — wanneer er een bemaling zou worden gemaakt aan den Rijn bij de Grebbe, zooals de heer Smeenk dat noemt „het kleine plan". Daaraan wenscht Utrecht geen medewerking te verleenen.

Het is overdreven om te beweren, dat de voorgestelde regeling bijna eenstemmig door belanghebbenden wordt verworpen. De heer Smeenk noemde daar Wageningen en omstreken, maar het terrein, dat afgewaterd zou worden op die manier, is veel grooter dan Wageningen en omstreken; dat omvat een zeer groot deel van de Geldersche veluwe en van de provincie Utrecht. Integendeel er zijn vele stemmen opgegaan uit die groote streek, die ik daar noemde om van het overtollige water verlost te worden.

Nu wordt gezegd, dat de ingelanden der Exonereerende Landen in de plannen niet zijn gekend en zich herhaaldelijk

(van Voorst tot Voorst e. a.)

bij de provinciale besturen van Utrecht en Gelderland daarover zouden hebben beklaagd. Wat Gelderland betreft, is zulks beslist niet het geval en hebben klachten daaromtrent niet plaats gehad. De ingelanden zijn — dat geef ik toe — omtrent de plannen nog niet gehoord, maar zulks zou voorbarig zijn, daar de juiste kosten van het werk nog niet bekend zijn, en dus ook niet met zekerheid kan worden bepaald met welk bedrag de hectare zou moeten worden belast.

Indien dit bedrag na nauwkeurige berekening zal zijn bekend geworden, is het zeer zeker de bedoeling van Gedeputeerde Staten van Gelderland om de meening van ingelanden te vernemen en ik kan mij voorstellen, dat, indien mocht blijken dat de kosten, die per H.A. betaald moeten worden, zoo hoog zullen blijken te zijn, dat de landbouw die niet kan dragen, dat dan de tijd zal gekomen zijn om op een andere wijze van waterloozing te zinnen.

Volgens de laatste cijfers, die echter nog dienen te worden gecontroleerd, zullen de kosten der gronden eerste klasse — dat zijn de gronden, die den meesten last van het water hebben — niet meer bedragen dan f 7 per H.A. Dit zijn dan, zooals ik zei, de gronden, die na ontwatering sterk zullen profiteeren.

Dat dit bedrag niet zou kunnen worden opgebracht van gronden, die na ontwatering goede bouw- en weilanden zullen worden, meen ik op goede gronden te mogen betwijfelen.

De Waterstaat is van oordeel, althans voor zoover het bekend is bij het college van Gedeputeerde Staten van Gelderland, dat ook na de droogmaking van de Zuiderzee, de waterstanden op het IJsselmeer zoo hoog zullen kunnen zijn, dat op natuurlijke loozing van het overtollige water uit de Geldersche vallei en de Exonereerende Landen niet steeds gerekend zal kunnen worden, zoodat met de werken niet op de droogmaking van de Zuiderzee behoeft te worden gewacht.

Mijnheer de Voorzitter! Ik hoor nu van den laatsten spreker, dat de Defensiecommissie een andere meening heeft; bij het college van Gedeputeerde Staten van Gelderland is daarvan echter niets bekend.

Ik ben dan ook bevreesd, dat wanneer deze post thans mocht worden geschrapt, hij nimmer meer op de begrooting komt.

Ik zou daarom den Minister wel in overweging willen geven dien post op de begrooting te laten staan, want mocht het blijken, dat de bemaling niet noodig zou zijn in verband met de Zuiderzeewerken of dat de kosten van de bemaling zoo hoog zouden worden, dat de remedie erger zou zijn dan de kwaal, wil het mij voorkomen, dat er geen gebruik van zal behoeven te worden gemaakt.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! Het is juist, dat de Commissie van de Exonereerende Landen bij mij is geweest met eenige bezwaren tegen de wijze, waarop deze werken zouden worden uitgevoerd. Het is mogelijk, dat zij bij die gelegenheid een schriftelijke verklaring hebben overgelegd, maar ik heb die niet meer kunnen vinden en ook aan mijn Departement heeft men er overal vruchteloos naar gezocht. Ik vermoed dus, dat ik heb afgesproken, dat zij mij zouden schrijven, maar dat dit schrijven mij niet heeft bereikt.

Er is in deze zaak iets merkwaardigs. Na jaren is eindelijk tusschen Gedeputeerde Staten van Utrecht en van Gelderland overeenstemming verkregen met de besturen van de Exonereerende Landen. Immers in een schrijven van 29 April 1922 deelen zij mede, ofschoon zij nog wel eenige bezwaren te berde brengen, dat zij het plan toejuichen.

Het spreekt vanzelf, dat er voor de Regeering, onder die omstandigheden, geen aanleiding is om het hun toegezegde bedrag thans niet op de begrooting te brengen en dat ik ernstig bezwaar moet maken dezen post terug te nemen.

Nu zegt wel de heer Smeenk, dat het goedkooper kan, maar dit slaat dan alleen op de Exonereerende Landen en dit is slechts een klein stukje. Er zijn nog meer gegadigden. Vroeger is deze zaak ook al eens uitgerekend, maar daaruit bleek, dat het niet voordeeliger te doen was en dat het voor de Exonereerende Landen duurder zou uitkomen, wanneer zij

28ste VERGADERING. — 30 NOVEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk IX (Dep. van Waterstaat) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Minister van Swaay e. a.)

een afzonderlijk gemaal hadden, omdat zij maar 1/6 of 1/7 van al het water hebben te lossen.

Waar de zaak zoo staat, voel ik geen vrijheid dezen post terug te nemen. Dit zou ten opzichte van de colleges van Gedeputeerde Staten, die zich voor deze zaak zooveel moeite hebben gegeven, niet passen aan de Regeering. Wel echter ben ik bereid de zaak nog eens te doen onderzoeken en wanneer dan blijkt, dat een andere oplossing alsnog mogelijk is, zou daarover nog zijn te spreken, maar zonder meer, na de verklaringen, welke mij hebben bereikt, dezen post terugnemen, geloof ik niet te kunnen doen.

De heer van Dijk heeft een lang betoog gehouden met zeer veel cijfers. De heer van Dijk duide het mij niet euvel, maar ik kan dergelijk betoog met allerhande cijfers onmogelijk zoo in eens volgen. Het is mij niet mogelijk om daarop direct antwoord te geven.

Wanneer de geachte afgevaardigde, hetgeen hij gezegd heeft, mij schriftelijk wil geven, dan zal ik zeer gaarne de zaak onder de oogen zien.

De heer **Smeenk**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben door de toezegging van den Minister niet voldaan.

De Minister is niet ingegaan op de verschillende bezwaren, welke zijn ontwikkeld, o.a. door een zoo uitnemend deskundige als prof. Visser, te Wageningen, die ook aandringt op een nader onderzoek van de quaestie. Men acht eenvoudig, in verband ook met de Zuiderzeewerken, al die groote uitgaven voor die bemaling vrijwel overbodig.

Nu zegt de Minister, dat er nader overleg gepleegd zou worden met Gedeputeerde Staten van Gelderland en Utrecht. Maar van dat overleg verwacht ik geen bijzonder resultaat, want die colleges hebben zich nu eenmaal vastgelegd op de plannen van de beide hoofdingenieurs, terwijl daarentegen de belanghebbenden, die in belangrijke mate de kosten der uitvoering hebben te dragen, daarbij niet gehoord zijn.

Wat voor bezwaar kan er tegen zijn om, wanneer van zoo verschillende zijden, ook van zeer deskundige, bezwaren worden geopperd tegen de plannen, de zaak aan een nader onderzoek te onderwerpen? Dat behoeft geen 6 maanden te duren. De Minister kan dan bij suppletoire begrooting de gelden, die hij voor dat nieuwe plan zou noodig hebben, aanvragen.

Het gaat om zeer hooge bedragen en het is in dezen tijd niet verantwoord om meer uit te geven dan strikt noodig is voor het belang der zaak waarom het gaat.

De toezegging van den Minister bevredigt mij dus niet.

Alleen zou mij eenigszins kunnen bevredigen een toezegging, dat zijnerzijds overleg zal worden gepleegd met de verschillende belanghebbenden, die bij deze zaak zijn betrokken. Wanneer het alleen gaat over de Gedeputeerde Staten van Utrecht en Gelderland, die de plannen hebben vastgesteld, heeft dat voor mij geen beteekenis. Daarom zou ik gaarne van den Minister de toezegging hebben, dat hij de belanghebbenden in de gelegenheid zal stellen, door hem te worden gehoord, zoodat zij ook de vrijheid hebben, hun bezwaren ten volle te ontwikkelen. Vóór een nader onderzoek mag niet over het bedrag worden beschikt.

De heer **van Dijk**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal slechts een korte opmerking maken. Het heeft mij zeer verwonderd, dat de Minister na mijn opmerking zich heeft beroepen op het feit, dat hij de cijfers, die ik noemde, niet had kunnen volgen. Deze cijfers, die ook in de stukken al genoemd zijn, komen eenvoudig hierop neer: In de Memorie van Toelichting wordt gezegd: Als bij Amersfoort een waterstand wordt gewaarborgd van 60 c.M. boven A.P., dan is de afvloeiing van de Geldersche Vallei voldoende verzekerd.

Het is bekend, dat het IJsselmeer een stand zal hebben van 0,40 M. onder A.P.; dat is dus een verschil van een vollen meter.

Nu is er alleen deze vraag: Kan door opwaaiing dat IJsselmeer naar Amersfoort zooveel water opjagen, dat er op een oogenblik bij Amersfoort een waterstand zal bereikt worden van meer dan 60 c.M. boven A. P.? Nu is de meening van deskundigen deze — ik heb het vandaag nog vernomen —: het is een onmogelijkheid, dat het water een meter kan opwaaien. Het staat integendeel vast, dat, als de Zuiderzee wordt afgesloten en het water van het IJsselmeer dat peil heeft, Amersfoort dan niet meer, misschien alleen

(van Dijk e. a.)

een hoogst enkelen keer voor een paar uur, bij opwaaiing bij sterken noorden- of noord oostenwind, er overlast zal zal hebben.

Nu is mijn betoog eenvoudig dit — en daarop heb ik een antwoord gevraagd van den Minister, maar niet gekregen —: waar de Minister heeft gezegd: het heeft eeuwen geduurd eer deze aangelegenheid werd geregeld, of men bij een dergelijke zaak, waar de strijd eeuwen geduurd heeft, een beslissing zal gaan nemen op een oogenblik, dat door de afsluiting der Zuiderzee die beslissing vanzelf komt.

Ik sta in mijn meening volstrekt niet alleen, want ik herhaal het: ik heb gelegenheid gehad mijn meening met die van volkomen deskundigen te vergelijken. Ik heb gezegd, dat het niet verantwoord is. Er wordt beweerd, dat er geen geld te krijgen is voor zoo vele onafwijsbare dingen, terwijl men voor een werk, dat overbodig is, zooveel geld gaat uitgeven. Men verbindt zich voor een werk van zes ton, maar het is een werk, dat veel meer geld zal kosten.

De heer **van Voorst tot Voorst**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Smeenk heeft gezegd, dat Gedeputeerde Staten zich hebben vastgelegd, maar dat is toch minder juist. Gedeputeerde Staten hebben zich althans niet vastgelegd op de tegenwoordige prijzen en daarop komt het toch aan. De kosten zullen, zooals ik reeds in mijn eerste betoog zeide, nader worden gecontroleerd en berekend. Eerst, als dat is geschied, kan men met zekerheid bepalen hoeveel dat plan aan de ingelanden zal kosten per H.A., na de classificatie, want ook deze moet nog plaats hebben. Men heeft gronden van de eerste, van de tweede en van de derde klasse. Zooals ik straks reeds zeide, zullen de kosten per H.A. voor gronden der eerste klasse bedragen f 7 per H.A. Dat is waarlijk niet veel voor gronden, die niets opbrengen en, als zij ontwaterd zijn, goede weide- en bouwgronden worden.

Als de prijzen per H.A. zijn vastgesteld, zullen de ingelanden worden gehoord en mocht blijken, dat die kosten niet gedragen kunnen worden, dan zal de zaak nog nader worden bezien.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil den heer Smeenk gaarne de toezegging doen, dat ik niet alleen met Gedeputeerde Staten, maar ook met belanghebbenden zal spreken, want, blijken de beschouwingen van den heer van Dijk juist, dan zal een dieper gaand onderzoek wel gewenscht zijn. Blijkt het waar, dat die loozing direct zou kunnen geschieden, dan zou toch het gemaal onnoodig worden. Maar als dat werkelijk zoo is, zullen toch Gedeputeerde Staten deze gunstige omstandigheid toch onmiddellijk met beide handen aanvatten. Gesteld dus, dat Gedeputeerde Staten niet zouden willen, maar dat het den Minister van Waterstaat duidelijk zou blijken, dat het gemaal onnoodig is, dan spreekt het toch wel vanzelf, dat ik dat subsidie niet zal uitkeeren. Ik zal overleg plegen met de belanghebbenden en zal de bezwaren, die alsdan geopperd worden, ter kennis brengen van Gedeputeerde Staten, opdat zij kunnen antwoorden, en daarna zal ik zelf oordeel vellen of het gewettigd is het werk uit te voeren; blijken de beschouwingen van den heer van Dijk juist te zijn, dan zal ik niet aarzelen te zeggen, dat er geen sprake van uitvoering van de thans voorgestelde werken zal kunnen zijn.

De beraadslaging wordt gesloten en onderartikel 154 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 155, luidende:

„Bijdrage aan de provincie Groningen ten behoeve van de werken van het Goorechtkanaal, f 1000."

De heer **Bierema**: Mijnheer de Voorzitter! Met ingenomenheid heb ik kennis genomen van de plannen van den Minister om reeds thans bij de stad Groningen de voorbereidende maatregelen te nemen voor het aanbrengen van groote verbeteringen in den vaarweg van Groningen naar Lemmer, zoodat dit kanaal in de toekomst bevaarbaar zal zijn voor schepen van 1000 ton en meer. De Minister zegt in de Memorie van Antwoord, dat hij zijn aandacht op deze — ook naar zijn meening belangrijke — zaak gevestigd houdt. De Minister voegt er aan toe, dat de provincie Groningen de verbetering gaarne wenscht, maar dat de provincie Friesland, mede op grond van

(Bierema.)

financieele overwegingen, nog niet voldoende medewerking heeft kunnen toezeggen, zoodat overeenstemming voor de uitvoering van het geheele plan nog niet werd verkregen.

De Minister gaat thans en m. i. te recht van de veronderstelling uit, dat de vereischte overeenstemming tusschen beide provincies voor het aanbrengen van de noodige verbeteringen ten slotte toch zal worden verkregen, en stelt thans voor bij de stad Groningen een begin te maken met de verbetering van den vaarweg Groningen—Lemmer, en wel door noordelijk om Groningen een verbindingskanaal te maken, om het groote verkeer van West naar Oost op te nemen en het kanaal door de stad met zijn drukke overgangen te ontlasten. De Minister motiveert deze plannen in zijn Memorie van Toelichting als volgt:

> „Thans doet zich evenwel het feit voor dat een nadere behandeling niet langer kan uitblijven, zonder in de toekomst de mogelijkheid van de uitvoering der te verkiezen oplossing in de waagschaal te stellen en wel voornamelijk, omdat de bebouwing van de gemeente Groningen het ontworpen kanaal reeds zeer dicht is genaderd en dit reeds langs enkele wegen heeft overschreden. Op een enkel punt heeft men verdere bebouwing weten te voorkomen, doch dit zal op den duur niet mogelijk zijn en dan zou latere aanleg slechts met zeer kostbare opruiming van verschillende nieuwe bouwwerken kunnen geschieden."

Met deze overwegingen van den Minister stem ik gaarne in en ik juich het dus toe, dat er een plan is ontworpen om de tegenwoordige moeilijkheden op te lossen en dat te gelijk is te beschouwen als een begin van uitvoering van het plan van den grooten vaarweg Groningen—Lemmer. De toestand in de stad Groningen en in haar naaste omgeving is inderdaad langzamerhand onhoudbaar geworden. Het scheepvaartverkeer heeft in den loop der jaren zulk een omvang aangenomen, dat het tegenwoordige Hoendiep ten eenenmale onvoldoende is, terwijl het voortdurend opdraaien der bruggen ten behoeve van doorvarende schepen het verkeer in de stad groote belemmeringen in den weg legt.

Nu is het echter m. i. te betreuren, dat het provinciaal bestuur bij het opmaken van het hierbedoelde plan weinig voeling heeft kunnen houden met het stedelijk bestuur van Groningen en met de belanghebbenden in handel en industrie. Dat er te weinig overleg heeft plaats gevonden, is, als ik goed ben ingelicht, het gevolg van een misverstand. De plannen zijn met groote voortvarendheid opgemaakt en ofschoon ik deze voortvarendheid allerminst zou willen afkeuren, is het gevolg hiervan toch geweest, dat de belanghebbenden niet tijdig hun bezwaren tegen het voorgestelde plan ter kennis van den Minister hebben kunnen brengen. Men heeft dat thans nog ter elfder ure gedaan.

De Kamer van Koophandel en Fabrieken heeft in een rapport aan het college van burgemeester en wethouders der gemeente Groningen als haar meening te kennen gegeven, dat de plaats, waar het kanaal is ontworpen, niet de juiste is, maar dat het verder van de stad verwijderd diende te blijven. Verder achtte men het een groot bezwaar, dat in het plan de afdamming van het Rietdiep is voorgenomen, waardoor het scheepvaartverkeer weer meer door de stad geleid zou worden, wat men juist wenscht te voorkomen. Wanneer dit geschiedde, zouden daardoor de belangen der stad Groningen ten zeerste worden geschaad.

Dat bezwaar zou dan alleen ondervangen kunnen worden door het maken van een dure schutsluis in dit breede vaarwater, wat de gemeente op hooge kosten zou jagen.

Er zijn nog meer bezwaren naar voren gebracht, maar ik zal deze hier niet verder in bijzonderheden aanhalen. Alleen wil ik er op wijzen, dat deze bezwaren blijkens een aan deze Kamer gericht adres gedeeld worden door de Vereeniging De Beurs, de Vereeniging van handelaren, de Nederlandsche Maatschappijen van Handel en Nijverheid, afdeeling Groningen, en de Algemeene Groninger Winkeliersvereeniging; dat zijn dus vrijwel allen, die in Groningen bij handel en industrie zijn betrokken.

Waar het hier betreft een plan, waarbij waarschijnlijk voor

(Bierema e. a.)

eeuwen wordt vastgelegd, langs welke wegen de scheepvaart door en om de stad Groningen zal worden geleid, komt het me alleszins wenschelijk voor, dat een dergelijk ver strekkend plan niet dan na rijp beraad wordt vastgesteld.

Waar nu de betrokken kringen van handel en industrie van oordeel zijn, dat de geopperde bezwaren ondervangen zouden kunnen worden door een wijziging in het plan aan te brengen, kan ik de vrijmoedigheid vinden den Minister te vragen, of er niet nog gelegenheid kan worden gegeven tot het plegen van nader overleg over onderdeelen — met behoud van het voorgestelde plan in hoofdlijnen — met het college van burgemeester en wethouders der gemeente Groningen en verder ook met de belanghebbenden in handel in industrie. Ik ben van meening, dat een dergelijk overleg ten goede zou kunnen komen aan de doelmatigheid van het plan en ik hoop, dat Zijn Excellentie deze toezegging zal willen doen, te meer, waar deze toezegging ditmaal geen geld zal behoeven te kosten.

Mevrouw **Bakker— Nort**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal met het oog op het late uur zeer kort zijn, maar ik wil mij geheel aansluiten bij het betoog van den heer Bierema.

Ook mij is het bekend, dat de gemeente Groningen verschillende bezwaren heeft tegen onderdeelen van dit groote plan, dat ik overigens met instemming heb gezien en dat naar ook ik hoop thans tot uitvoering zal komen.

Ik wil alleen versterken het betoog van den heer Bierema. Ik hoop, dat de Minister zal willen verklaren, dat bij aanneming van dezen post het plan niet in alle onderdeelen zal vaststaan, zoodat nog overleg kan worden gepleegd met belanghebbenden.

De **heer van Swaay**, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil gaarne verklaren, dat het overleg nog kan plaats hebben. Ik heb bezoek gehad van de Kamer van Koophandel uit Groningen, die haar bezwaren heeft uiteengezet, en er is besloten, dat, voordat aan de plannen uitvoering wordt gegeven, nog nader overleg zal worden gepleegd om te trachten de bezwaren uit den weg te ruimen. Ik meen daarmee geheel in den geest van de geachte afgevaardigden te handelen.

De beraadslaging wordt gesloten en onderartikel 155 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderartikelen 156 en 157 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 158, luidende:

> „Bijdrage aan het Zuiderzeefonds in de kosten van afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee, f 2 000 000."

De heer **Duymaer van Twist**: Mijnheer de Voorzitter! Ik had plan om eenigszins breedvoerig in te gaan op het vraagstuk van de drooglegging van de Zuiderzee, maar ik zal daarvan thans afzien, omdat daartoe gelegenheid is bij de behandeling van het wetsontwerp betreffende het Zuiderzeefonds.

Ik moet echter over één punt een enkele opmerking maken.

Ik lees op bladz. 28 van de Memorie van Antwoord, dat het wetsontwerp tot voorziening in den nood der Zuiderzeevisschers in bewerking is. Welk wetsontwerp is hier bedoeld? Ik vermoed, dat de Minister het oog heeft op de wet op de schaderegeling.

Ten aanzien van dit wetsontwerp zeide de ambtsvoorganger van den Minister op 24 November 1921 (*Handelingen* bladz. 687):

> „De sub-commissie uit de commissie B van den Zuiderzeeraad heeft in verband met art. 3 van de bekende wet tot afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee een concept wetsontwerp met concept memorie van toelichting samengesteld, nadat door haar een onderzoek was

(Duymaer van Twist.)

ingesteld naar de schade, welke de afsluiting der Zuiderzee voor de Zuiderzeebevolking ten gevolge zal hebben.

Dit concept-ontwerp werd in Januari door mij ontvangen en reeds in Februari werd het gezonden naar de verschillende autoriteiten en naar de Departementen, die met deze zaak te doen hebben. De adviezen zijn op een tweetal na ingekomen en zoodra ik die heb kan pas worden overgegaan tot de bewerking van het wetsontwerp waarin deze aangelegenheid zal worden geregeld. In ieder geval zal deze zaak met spoed worden behandeld, opdat de menschen zou gauw mogelijk weten, waar zij vermoedelijk aan toe zullen zijn".

Begin dezes jaars werd door Minister König verzekerd, dat de adviezen waren binnengekomen en dat er thans met grooten spoed aan het wetsontwerp werd gewerkt. Nu is er bij deze zaak urgentie. Er is door de sub-commissie B van den Zuiderzeeraad een reuzenarbeid verricht om te weten te komen, in welken toestand ieder der belanghebbenden verkeert, die voor financieele uitkeering in aanmerking zal komen. Als de wet nu vertraging ondervindt, dan zal al dat werk verouderen en is alle werk met de daaraan verbonden kosten voor niets gedaan. Ook zullen bij vertraging van de wet de kredieten, die de belanghebbenden krijgen van de Zuiderzee-kredietvereeniging van langeren duur moeten zijn dan bij snellere afwerking het geval zou zijn.

Nu heb ik uit de Memorie van Antwoord kennis genomen van het voornemen der Regeering in zake de bewerking van het N. O.

Ik lees in de Memorie van Antwoord:

„De omstandigheden zijn naar de ondergeteekende meent van dien aard, dat desnoodig aan meer spoedeischend werk de voorrang gegeven zou kunnen worden."

Dezen passus begrijp ik niet. De ambtsvoorganger van den Minister heeft toegezegd, dat er met grooten spoed zou worden gewerkt en dat een wetsontwerp zeer spoedig bij de Kamer zou worden ingediend. Ik wijs ook op het antwoord van Minister König op een drietal vragen door mij gesteld op 23 December 1921.

De heer König zegt:

„In antwoord op de sub 1, 2 en 3 gestelde vragen kan de ondergeteekende mededeelen, dat de correspondentie tusschen den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen en den ondergeteekende ten doel had het advies van eerstgenoemden Minister in te winnen over het verslag van de sub-commissie uit commissie B van den Zuiderzeeraad over het onderzoek naar de schade, welke de afsluiting der Zuiderzee voor de Zuiderzeebevolking ten gevolge heeft. De resultaten dier correspondentie zullen in het in te dienen wetsontwerp worden verwerkt. De indiening van dit wetsontwerp zal de ondergeteekende, voor zooveel van hem afhangt, met den noodigen spoed behandelen."

Mijnheer de Voorzitter! Ook hier wordt weer spoed toegezegd.

Nu staan met dit onderwerp allerlei quaesties in verband, zooals bij voorbeeld het vraagstuk van het onderwijs aan kinderen van Zuiderveevisschers, een zaak, die gisteren hier ook is besproken, waarvan de Minister van Onderwijs mededeelde, dat hij daaromtrent in overleg was getreden met den Minister van Waterstaat. Alles wacht nu op de indiening van het wetsontwerp. Maar nu komt de Minister in de Memorie van Antwoord met een mededeeling, die mij bedenkelijk lijkt. Ik zou dan ook den Minister willen vragen of hij reeds eenige toezegging kan doen, wanneer het wetsontwerp bij de Kamer zal inkomen.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! De voorbereiding van dit wetsontwerp is zeer tegengevallen. Indertijd is de toezegging gedaan, dat het spoedig zou komen en men meende ook, dat het in korten tijd in elkaar zou kunnen worden gezet, maar het vereischte

(Minister van Swaay.)

meer tijd dan men aanvankelijk meende. Ik kan echter toezeggen, dat ik met alle kracht een zoo spoedig mogelijke indiening zal bevorderen, maar ik kan niet precies zeggen, wanneer het zal worden ingezonden.

De beraadslaging wordt gesloten en onderartikel 158 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderartikelen 159 tot en met 172 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Wij hebben hiermede de afdeeling Waterstaat behandeld en zouden thans kunnen eindigen, maar de heer Lovink heeft mij verzocht, hedenavond nog over de afdeeling Spoorwegen te mogen spreken, zoodat ik hem thans het woord verleen.

Beraadslaging over de IIIde afdeeling (*Spoorwegen*) in het algemeen.

De heer **Lovink**: Mijnheer de Voorzitter! Voor uw vriendelijkheid, mij op den laten avond nog het woord te geven, zeg ik u ten zeerste dank. Juist met het oog daarop, zal ik mij echter in hooge mate beperken.

Intusschen zou ik met een enkel woord nog gaarne iets willen zeggen over de toepassing van het goederenvervoer en waar zulks noodig en mogelijk blijkt in het belang van landbouw, nijverheid en handel.

Inzonderheid, Mijnheer de Voorzitter, meen ik de aandacht van den Minister te mogen vestigen op de tuinbouwbedrijven en met name op den tuinbouw in Noordholland. Het is toch aan de Kamer bekend, dat het vooral de tuinbouwbedrijven zijn, die eenerzijds door den overvloedigen oogst en anderzijds door het geweldige dalen der valuta in de voornaamste landen van afzet groote moeilijkheden ondervinden voor sommige streken, en met name in Noordholland is zulks in die mate het geval, dat men er met recht van een „noodtoestand" kan spreken.

Ten einde dezen noodtoestand nog eens te illustreeren, zal ik de Kamer niet vermoeien op dit late avonduur met lange reeksen van cijfers, maar alleen enkele grepen doen, ten einde duidelijk te maken, hoe ernstig de tegenwoordige toestand is.

Blijkens de veilingcijfers van 13—25 November 1922 werden te Broek op Langendijk de volgende gemiddelde prijzen gemaakt:

voor	637 000	K.G.	roode kool	f 110	per 1000	K.G.
„	191 800	„	gele „	70	„ 1000	„
„	333 600	„	witte „	50	„ 1000	„

Vergelijken wij die cijfers met het jaar 1921, dan bedroegen deze:

voor	roode kool		f 600 à f 800	per	1000	K.G.
„	gele	„	300 à 500	„	1000	„
„	witte	„	400 à 600	„	1000	„

terwijl deze voor het jaar 1913 bedroegen:

voor	roode kool		f 120 à f 150	per	1000	K.G.
„	gele	„	110 à 120	„	1000	„
„	witte	„	80 à 110	„	1000	„

Ik neem met opzet, Mijnheer de Voorzitter, een slecht jaar 1913. Toen werd in de betreffende berichten reeds gezegd, dat de opbrengsten van dien aard waren, dat de cultuur niet meer loonend was. Deze cijfers spreken duidelijk; zij leeren, dat de prijzen in dit jaar nog lager zijn dan in 1913 dat, zooals ik reeds opmerkte, een zéér slecht jaar was.

Gaan wij nu na welke vrachtprijzen thans moeten worden betaald in het binnenland, ook na de reductie, die de Minister reeds heeft toegestaan, dan blijkt het, dat er een groote wanverhouding bestaat tusschen veilings- en vrachtprijzen. Ten einde de Kamer niet te vermoeien met cijfers, veroorloof ik mij u, Mijnheer de Voorzitter, te verzoeken, bijgaand staatje van de mij verstrekte opgaven in de *Handelingen* te mogen doen opnemen.

(Voorzitter e. a.)

De Voorzitter: Ik stel voor, aan het verzoek tot het opnemen van een noot in de *Handelingen* te voldoen.

Daartoe wordt besloten. [1])

De heer Lovink: Mijnheer de Voorzitter! Volgens die cijfers zou een wagon roode kool, die op de veiling te Broek op Langendijk kost f 55, dus voor verzending naar Heerlen f 49,50 kosten, terwijl een wagon van 10 000 K.G. naar dezelfde plaats f 79,40 zou bedragen.

Nog ongunstiger worden die vergelijkingen, indien men deze op witte en gele kool toepast.

Hoewel nu de vrachtkosten voor het vervoer naar het buitenland nog meer onder een speciaal tarief voor het buitenland vallen, behoeft het nl. geen betoog, dat de reeds toegestane vermindering van 20 pct. volgens de tegenwoordige waarde der producten onvoldoende is. Een waarde van ongeveer f 50 voor een wagon witte kool wordt belast met een vracht van f 52,50 tot aan Venlo-grens.

Vergelijken wij nu de spoorwegvrachten van vóór den oorlog met de tegenwoordige, dan meen ik, Mijnheer de Voorzitter, in het algemeen te mogen zeggen, dat deze thans nog ongeveer het dubbele bedragen van vóór den oorlog.

Geheel nauwkeurig kan men die cijfers niet opgeven, maar de gegevens, die ik te dezen aanzien heb ontvangen van de directie der spoorwegen, leeren, dat men geen groote fout maakt, indien men de prijzen 100 pct. hooger aanneemt dan vóór den oorlog. Pas ik nu de mij verstrekte cijfers toe op de laagste klasse, de zoogenaamde wagenladingklasse C, op opstanden van 50 tot 200 K.G., waarop het in het onderhavige geval vooral aankomt, dan krijg ik voor:

50	K.M.	vóór	den	oorlog	0,15,	thans	0,33;
100	,,	,,	,,	,,	0,20,	,,	0,45;
150	,,	,,	,,	,,	0,25,	,,	0,56;
200	,,	,,	,,	,,	0,30,	,,	0,67.

Aangezien ook vóór den oorlog een zoogenaamd speciaal export-tarief bestond, waarvoor, naar ik meen, 20 pct. reductie werd toegekend, dan worden bovenstaande cijfers dus ook lager.

Wanneer men nu in de gedachte houdt wat ik zooeven reeds opmerkte, dat men in 1913 hooger prijzen maakte dan in 1922 en dat men daartegenover thans nog moet rekenen met een vracht, welke 100 pct. hooger is, dan behoeft het dunkt mij geen betoog en zal ieder objectief beoordeelaar toestemmen, dat men in Noordholland op het oogenblik ten aanzien van het vrachttarief verkeert in een noodtoestand.

Waar, indien ik mij niet bedrieg, de zaak van den tuinbouw hier nog wel eens nader ter sprake zal komen, zal ik hierover niet nader uitweiden, maar ik meen in het bijzonder de aandacht van den Minister te mogen vragen voor iets, dat op zijn terrein ligt, nl. om voor een paar maanden een nieuw verlaagd tarief voor den tuinbouw in het leven te roepen, dat uitsluitend voor dit seizoen zal gelden.

De Minister zal ongetwijfeld natuurlijk direct met 's Lands financiën komen en zeggen: ja, dat zal geld kosten. Maar ik heb daarover reeds vroeger met den Minister gesproken en ik blijf nog van meening, dat dit nog lang niet vaststaat.

Mag ik dit met een enkel voorbeeld nog aantoonen?

Eenige dagen geleden deelde mij iemand mede, dat in een aan ons land grenzend land ingevoerd waren 20 millioen K.G. groenten en dat het juist Denemarken was geweest dat het leeuwendeel van dien invoer had gekregen, omdat het lagere vrachten heeft.

Wanneer nu lagere vrachttarieven worden ingevoerd, dan stel ik mij voor, dat er voor den tuinbouw in deze omstandigheden in het algemeen nog wel met voordeel afzet te vinden is en dat er dus vermeerdering in plaats van vermindering van afzet uit zal voortvloeien.

Ik heb dezer dagen vernomen, dat men ook in andere landen met dezelfde moeilijkheden, wat de spoorwegen betreft, heeft te kampen, maar verder ook iets wat mij bijzonder trof, nl. dat men in Noorwegen ondanks het feit, dat men erkende, dat het met een verlies van 6 millioen kronen gepaard zou gaan, toch tot verlaging der vrachten is overgegaan en dat men in Engeland met Januari a.s. hetzelfde zal doen.

Ik zou gaarne zien, dat de Minister ook voor ons land deze zaak eens ernstig zou willen bekijken. Ik meen, dat bij de spoorwegen tot dusver als regel heeft gegolden, dat de eenheidsprijzen zich moeten richten naar de gemiddelde draagkracht der producten. Nu geef ik toe, dat het goederenvervoer in het algemeen in dezen tijd vermindert, dat het transitoverkeer en ook het buitenlandsch goederenvervoer achteruitgaat, maar ik zou zeggen: dit mag toch geen aanleiding zijn om voor den tuinbouw hoogere vrachten te berekenen dan het product eigenlijk wel kan dragen.

Ik zou daarom den heer Minister willen verzoeken aan deze zaak, kan het zijn spoedig, zijn aandacht te willen wijden. Op het oogenblik is het juist in het seizoen; de verzending moet nog beginnen. Ik durf die hoeveelheid zoo uist precies zeggen, maar ik hoor, dat er nog duizenden wagons moeten geëxporteerd worden. Die moeten geëxporteerd worden binnenkort.

Nu zou ik aan den Minister in overweging willen geven deze zaak nog eens grondig te bekijken. Daarmede zal hij werkelijk den menschen in hun noodtoestand van den Noordhollandschen tuinbouw een grooten dienst bewijzen en het mogelijk maken, dat die menschen, die op het oogenblik werkelijk onder die hooge vrachten lijden, hem dankbaar zullen zijn voor de toegestane reductie.

De beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

---

1) OVERZICHT van de vrachtprijzen voor het vervoer van tuinbouwproducten van af Broek op Langendijk.

Stations.	IJlgoed 10 ton.	IJlgoed 5 ton.	Vrachtgoed 10 ton.	Vrachtgoed 5 ton.
Heerlen	f 140,50	f 90,50	f 74,50	f 49,50
Oldenzaal	118,50	76,50	63,50	42,50
Groningen	108,50	70,50	58,50	39,50
Roozendaal	102,50	66,50	55,50	37,50
Oldenzaal-grens	92,50	67,50	53,30	32,80
Groesbeek-grens	76,90	50,10	45,30	38,60
Zevenaar-grens	78,10	50,70	46,10	38,95
Winterswijk-grens	87,70	64,30	51,70	41,05
Venlo-grens	90,10	66,10	52,50	42,15

VERBETERINGEN.

In de rede van den heer **Beumer**, bladz. 670, 2de kolom, regels 23 en 26 v. o., staat ,,instituut''; lees: ,statuut''.

In de rede van den heer **Ebels** moet het gedeelte van de eerste kolom, bladz. 700, onmiddellijk na de aanhaling tot: ,,van beslissenden invloed zijn'', overgebracht worden naar de tweede kolom, bladz. 701, na den 13den regel v. o., vóór: ,,Maar financieel steun''.

Bovendien moet in den eersten regel op bladz. 701 en 702 in plaats van Feber gesteld worden **Ebels**.

29ste VERGADERING. — 1 DECEMBER 1922.
Mededeeling van ingekomen stukken.

29ste VERGADERING.

VERGADERING VAN VRIJDAG 1 DECEMBER 1922.

(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. een ontwerp van wet; 3°. verzoekschriften; 4°. een verklaring van adhaesie; 5°. moties; 6°. een missive; 7°. drukwerken. — Verslag uitgebracht over ontwerpen van wet. — Regeling van werkzaamheden. — Stemming over en verwerping van onderartikel 81 van hoofdstuk IX. — Stemming over en aanneming van de motie van orde van den heer van der Voort van Zijp c. s. — Intrekking van de motie van orde van den heer Krijger. — Behandeling en aanneming van ontwerpen van wet. — Regeling van werkzaamheden. — Voortzetting der behandeling van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor 1923. — Voorstellen van een motie van orde door den heer Schaper c. s.

Voorzitter: de heer Koolen.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 85 leden, te weten:

de heeren Bongaerts, van Voorst tot Voorst, Wintermans, Fruytier, Krijger, Duymaer van Twist, mejuffrouw van Dorp, de heeren van der Voort van Zijp, Bakker, A. Colijn, van de Bilt, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren van Zadelhoff, van Braambeek, Snoeck Henkemans, Smeenk, Ter Hall, Weitkamp, van Dijk, Ament, Fleskens, Engels, van Sasse van Ysselt, Ebels, Bierema, Albarda, van Rappard, Bulten, Deckers, van den Heuvel, Suring, Feber, Braat, van Rijzewijk, Beumer, Schaper, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren van Gijn, Dresselhuys, Bomans, Marchant, J. ter Laan, Zijlstra, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Heukels, van Vuuren, Oud, Kuiper, Schokking, van den Tempel, Wijnkoop, Kleerekoper, de Wilde, Vliegen, Ketelaar, Staalman, mejuffrouw Katz, de heer K. ter Laan, mejuffrouw Westerman, de heeren Visser van IJzendoorn, Hermans, Nolens, Tilanus, van Rijckevorsel, mejuffrouw Groeneweg, de heeren IJzerman, Rutten, Boon, de Boer, Schouten, Rutgers, Hiemstra, van Boetzelaer van Dubbeldam, Hugenholtz, van der Molen, Michielsen, Gerhard, Stulemeijer, Visscher, Moerel, Knigge, Juten, van Wijnbergen, Duys,

en de heeren Ministers van Justitie, van Marine, van Financiën, van Oorlog en van Waterstaat.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer Gerritzen, wegens dringende andere bezigheden; van den heer H. Colijn, wegens werkzaamheden elders.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. een Koninklijke Boodschap, ten geleide van een ontwerp van wet tot naturalisatie van J. C. Aarsse, weduwe van G. J. Ch. Hahn, en 19 anderen.

Dit ontwerp van wet, hetwelk met de daarbij behoorende stukken zal worden gedrukt en rondgedeeld, zal worden gezonden aan de afdeelingen;

3°. de volgende verzoekschriften:

drie, betreffende het ontwerp van wet tot wijziging van de Lager onderwijswet 1920, van:

den voorzitter en den secretaris, namens het hoofdbestuur van het Nederlandsch Onderwijzers-Genootschap, te Amsterdam;

den voorzitter en den secretaris, namens de plaatselijke commissie van toezicht op het lager onderwijs te Winschoten;

burgemeester en wethouders van Menaldumadeel;

een, betreffende de voorgenomen herclassificatie der gemeenten in verband met de regeling der salarissen van het Rijkspersoneel, van burgemeester en wethouders van Smallingerland;

een, van den voorzitter en den secretaris van den „Bond van Technici", te Amsterdam, betreffende wijziging van de algemeene maatregelen van bestuur in zake het nijverheidsonderwijs.

Deze verzoekschriften zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën;

4°. een verklaring van adhaesie aan het adres van den raad der gemeente Lisse in zake het voorstel van wet van de heeren Braat en de Boer tot afschaffing van den zomertijd, van den raad der gemeente Hooge- en Lage-Zwaluwe.

Deze verklaring wordt voor kennisgeving aangenomen;

5°. de volgende moties:

een, van burgemeester en wethouders van Smallingerland, door den raad dier gemeente op 29 dezer aangenomen, betreffende de Rijksuitkeering aan die gemeente over 1923;

een, van den voorzitter der op 22 November jl. te Uithuizermeeden gehouden vergadering van onderwijzers, door die vergadering aangenomen, betreffende de voorgenomen herclassificatie der gemeenten.

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen;

6°. een missive van den voorzitter en den secretaris, namens de Nederlandsche Vereeniging van oud-onderofficieren der zeemacht, te Amsterdam, ten geleide van een afschrift van het door het bestuur dier vereeniging gesprokene ter audiëntie bij H. M. de Koningin op 2 November jl. te Amsterdam.

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen;

7°. de volgende drukwerken:

van den Minister van Koloniën:

het Verslag van den dienst der pestbestrijding over 1921;

het Verslag van de Gouvernements-Vervoerdiensten te water over 1921;

van burgemeester en wethouders van Amsterdam de volgende academische proefschriften;

29ste VERGADERING. — 1 DECEMBER 1922.

Verslag uitgebracht over wetsontwerpen — Regeling van werkzaamheden — Stemming over moties.

(Voorzitter.)

J. C. L. M. Stuyt: ,,Antethoracale slokdarmplastiek'';

J. R. L. van Bruggen: ,,Lektuurvoorsiening vir kinders en jeugdige persone'';

P. H. J. Lampe: ,,Vergelijking van vibrio cholerae en vibrio El-Tor'';

E. P. Snijders: ,,Bijdragen tot de kennis van het typhoied-paratyphoied-vraagstuk in de tropen'';

J. van der Laan: ,,An enquiry on a psycho-logical basis into the use of the progressive form in late modern english'';

W. P. Frijlinck: ,,The Tragedy of Sir John van Olden Barnavelt''.

Deze drukwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

B. dat de Verslagen gereed zijn van de Commissiën van Rapporteurs voor de ontwerpen van wet:

Wijziging van het XIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1921 (290), en

Vaststelling van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1923 (2).

Deze Verslagen zullen worden gedrukt en rondgedeeld, voor zoover zulks niet reeds is geschied;

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor, aan de orde te stellen tegen a.s. Dinsdag, vóór hoofdstuk V der Staatsbegrooting:

het wetsontwerp tot vaststelling van hoofdstuk VI der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2);

bij de algemeene beraadslaging over dit wetsontwerp:

de interpellatie van den heer K. ter Laan, over den inhoud van het nieuwe reglement betreffende de krijgstucht, dat zal worden ingevoerd te gelijk met het Wetboek van Militair Strafrecht,

en na hoofdstuk VI:

de conclusie van het Verslag der Commissie omtrent de inlichtingen op het adres van O. de Ruiter, gewezen matroos 1ste klasse der Nederlandsche marine, contrôle-assistent bij de H. IJ. S. M. te Rotterdam, houdende verzoek om toekenning van het ridderkruis der Militaire Willemsorde (197).

De behandeling van hoofdstuk V zal een aanvang nemen op Donderdag 1 uur, zelfs indien de behandeling van hoofdstuk VI dan nog niet mocht zijn afgeloopen.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Het is verder mijn voornemen, a.s. Dinsdag aan de Kamer voor te stellen, na hoofdstuk V der Staatsbegrooting en de begrooting der Landsdrukkerij aan de orde te stellen het wetsontwerp tot wijziging der Lager-onderwijswet, maar niet vóór Vrijdag 1 uur. De Minister van Onderwijs heeft mij medegedeeld, dat de Memorie van Antwoord betreffende dit wetsontwerp morgen zal inkomen.

Aan de orde is:

I. de **stemming** over onderartikel 81 van het ontwerp van wet tot vaststelling van het IXde hoofdstuk (Departement van Waterstaat) der Staatsbegrooting voor 1923 (2).

Het onderartikel wordt verworpen met 39 tegen 34 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren Bierema, van Rappard, Deckers, van den Heuvel, Feber, Braat, van Rijzewijk, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren van Gijn, Dresselhuys, Bomans, van Vuuren, Kuiper, Schokking, Staalman, mejuffrouw Katz, mejuffrouw Westerman, de heeren Visser van IJzendoorn, Hermans, Nolens, Tilanus, Rutten, Boon, de Boer, Bongaerts, van Voorst tot Voorst, Wintermans,

(Voorzitter e. a.)

Fruytier, Krijger, mejuffrouw van Dorp, de heeren van der Voort van Zijp, Bakker, Ter Hall, Weitkamp, van Dijk, Ament, Fleskens, Engels en van Sasse van Ysselt.

Vóór hebben gestemd de heeren Ebels, Albarda, Bulten, Suring, Beumer, Schaper, Marchant, J. ter Laan, Zijlstra, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Heukels, Oud, van den Tempel, Wijnkoop, Kleerekoper, de Wilde, Vliegen, Ketelaar, K. ter Laan, van Rijckevorsel, mejuffrouw Groeneweg, de heeren IJzerman, Schouten, Rutgers, Hiemstra, Duymaer van Twist, A. Colijn, van de Bilt, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren van Zadelhoff, van Braambeek, Snoeck Henkemans, Smeenk en de Voorzitter;

II. de **stemming** over de moties van orde van den heer van der Voort van Zijp c. s. (Stuk n°. 23), luidende:

,,De Kamer,

van oordeel, dat de uitvoering van de werken tot verbetering van de haven te Vlissingen op den oorspronkelijk voorgenomen voet regelmatig worde voortgezet en tot stand gebracht,

gaat over tot de orde van den dag.'',

en de motie van orde van den heer Krijger (Stuk n°. 23), luidende:

,,De Kamer,

van oordeel, dat de uitvoering van de havenwerken te Vlissingen moet worden voortgezet;

overwegende, dat voor het dienstjaar 1922 nog een bedrag beschikbaar is, waaruit de aanleg van de zeewerende werken om de nieuwe havenkom kan worden bekostigd;

verzoekt den Minister, in afwachting van zijn beslissing over de wijze waarop de kaaimuur zal worden uitgevoerd, te willen overgaan tot de uitvoering dier zeewerende werken en, zoo noodig, bij volgende begrooting, de voor de voltooiing noodige gelden aan te vragen.''

De heer **Krijger**: Mijnheer de Voorzitter! In verband met de door den Minister van Waterstaat bij de behandeling van het artikel gedane mededeelingen over de voortzetting van de havenwerken te Vlissingen, heb ik de eer, mijn motie in te trekken.

Aangezien de motie van orde van den heer Krijger is ingetrokken, maakt zij geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De motie van orde van de heeren van der Voort van Zijp, A. Colijn, Fruytier, Duymaer van Twist, Smeenk, van der Waerden, Marchant, Dresselhuys en Zijlstra, op verzoek van den heer Dresselhuys in stemming gebracht, wordt aangenomen met 70 tegen 3 stemmen.

Vóór hebben gestemd de heeren van der Voort van Zijp, Bakker, A. Colijn, van de Bilt, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren van Zadelhoff, van Braambeek, Snoeck Henkemans, Smeenk, Ter Hall, Weitkamp, van Dijk, Ament, Fleskens, Engels, van Sasse van Ysselt, Ebels, Bierema, Albarda, van Rappard, Bulten, Deckers, van den Heuvel, Suring, Feber, Braat, van Rijzewijk, Beumer, Schaper, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren van Gijn, Dresselhuys, Bomans, Marchant, J. ter Laan, Zijlstra, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Heukels, Oud, Kuiper, Schokking, van den Tempel, Wijnkoop, Kleerekoper, de Wilde, Vliegen, Ketelaar, Staalman, mejuffrouw Katz, de heer K. ter Laan, mejuffrouw Westerman, de heeren Visser van IJzendoorn, Hermans, Nolens, Tilanus, van Rijckevorsel, mejuffrouw Groeneweg, de heeren IJzerman, Rutten, Boon, de Boer, Hiemstra, Bongaerts, van Voorst tot Voorst, Wintermans, Fruytier, Krijger, Duymaer van Twist, mejuffrouw van Dorp en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren van Vuuren, Schouten en Rutgers.

(Voorzitter e. a.)

De beraadslaging over onderartikel 108 van het ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923, waarvan de behandeling in de vergadering van gisteren was aangehouden, wordt gesloten.

Het onderartikel wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: De Centrale Afdeeling heeft besloten, in de afdeelingen te doen onderzoeken op Donderdag, 7 December a.s., te elf uur, de wetsontwerpen:

Vaststelling van het slot der rekening van de koloniale uitgaven en ontvangsten voor Curaçao over het dienstjaar 1918 (304);

Wijziging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1922 (Verschillende onderwerpen) (306);

Wijziging van het Xde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1922 (Verschillende onderwerpen) (307);

Wijziging van hoofdstuk X*a* der Staatsbegrooting voor 1921 (Verschillende onderwerpen) (308);

Postbegrooting voor 1923 (309);

Wettelijke voorziening naar aanleiding van de opheffing van het Ministerie van Landbouw, Nijverheid en Handel (310).

Aan de orde is de behandeling van de volgende ontwerpen van wet:

I. **Vereeniging van de gemeenten Sprang, Capelle en Vrijhoeve-Capelle (34).**

De heer **Schouten**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, brengt het volgende Verslag uit:

Mijnheer de Voorzitter! In handen der Commissie van Rapporteurs zijn gesteld de navolgende verzoekschriften:

I. een, van den Ned. R.-K. Politiebond „St. Michael", te Waalwijk.

Adressanten verzoeken de Kamer in het wetsontwerp tot vereeniging van de gemeenten Sprang, Capelle en Vrijhoeve-Capelle te willen doen opnemen een regeling omtrent de bijdrage van pensioen, gelijk aan die, welke is opgenomen in de wet van 24 December 1921 (*Staatsblad* n°. 1392) tot vereeniging van de gemeenten Waalwijk, Baardwijk en Besoijen.

De Commissie van Rapporteurs heeft de eer, de Kamer voor te stellen, dit adres neder te leggen ter griffie, ter inzage van de leden;

II. een, van den raad der gemeente Vrijhoeve-Capelle.

Adressant verzoekt den datum van vereeniging der gemeenten Sprang, Capelle en Vrijhoeve-Capelle te willen vervroegen en vast te stellen op 1 Mei 1922, in stede van 1 Januari 1923;

III. een, van H. J. Spierings e. a., allen inwoners van de gemeente Capelle.

Adressanten verzoeken de Kamer het wetsontwerp tot vereeniging van de gemeenten Sprang, Capelle en Vrijhoeve-Capelle niet te behandelen.

De Commissie van Rapporteurs heeft de eer, de Kamer voor te stellen, deze adressen neder te leggen ter griffie, ter inzage van de lden.

De Kamer vereenigt zich achtereenvolgens met de voorgestelde conclusiën.

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Zijlstra**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil beginnen met te verklaren, dat ik, wegens de groote bezwaren die ik heb tegen dit wetsontwerp, er mijn stem niet aan zal kunnen geven. Er zijn ten aanzien van deze samenvoeging groote bezwaren gerezen, inzonderheid in een van die drie gemeenten, en wel in de gemeente Sprang. Nu weet ik wel, dat in het Voorloopig Verslag als de meening van sommige leden weergegeven wordt, dat voor de vraag, of vereeniging van

(Zijlstra.)

gemeenten wenschelijk is, aan het oordeel van de ingezetenen zelf geen beslissende beteekenis kan worden toegekend.

Maar het komt mij voor, dat die meening niet altijd juist kan zijn en vooral, wanneer er sprake is van een algemeen verzet, geloof ik, dat er reden is, zich wel tienmaal te bedenken vóór men tot samenvoeging overgaat. Ik vind het altijd van groote beteekenis, wanneer er bij het volk en bij een gemeente nog belangstelling bestaat voor de eigen zelfstandigheid.

Er is op het verzet, dat in Sprang tegen die samenvoeging is gerezen, in het Voorloopig Verslag gewezen. En nu heeft men Zijn Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken verwezen naar zijn uitspraak in de Eerste Kamer, waarin hij zeide:

> „Als de aandrang tot samenvoeging van gemeenten uit de bevolking zelf komt en door het provinciaal bestuur wordt gedeeld, ligt het op den weg der Regeering daar niet tegen in te gaan, maar integendeel die lijn te volgen."

Men heeft eenigermate ten onrechte, dat geef ik toe, naar die uitspraak verwezen, en de Minister heeft daarop ten antwoord gegeven, dat men die uitspraak niet mag omkeeren en er niet de beteekenis aan mag hechten, dat de Regeering alleen dan tot vereeniging zou mogen overgaan, wanneer het initiatief daartoe van de ingezetenen zelf uitgaat.

Hier is echter slechts sprake van tweeërlei geval. Het eerste geval is dit: in de Eerste Kamer zegt de Minister: als er een groote groep van ingezetenen is, die om samenvoeging vraagt, waarom zou ik er mij dan tegen verzetten?

Het tweede geval is, dat die samenvoeging niet gevraagd wordt, maar dat men die toch opdringt, of zoo al niet opdringt, dan toch bewerkstelligt.

Er is echter een derde geval, waarop in het Voorloopig Verslag gewezen wordt. En dat is het geval, dat er een krachtig, algemeen verzet is van de ingezetenen tegen de samenvoeging. Het komt mij voor, dat men daarmede rekening moet houden, tenzij er natuurlijk heel belangrijke argumenten voor de samenvoeging zijn, en men er, in weerwil van dat verzet, toch toe overgaat. Ik wil dus even de argumenten, die in de stukken voor deze samenvoeging genoemd zijn, bezien.

Er ligt bij de stukken een verklaring van het gemeentebestuur van Vrijhoeven-Capelle, de gemeente waarvan het initiatief tot deze samenvoeging uitgaat. Het is een zeer verdienstelijk stuk, waarin de groote beteekenis van de vereeniging der gemeenten Vrijhoeven-Capelle, Capelle en Sprang wordt uiteengezet.

Daar worden tal van argumenten gegeven, waaruit blijkt, dat men gemeenten heeft van ongeveer denzelfden aard, dat de bevolking hetzelfde karakter heeft en dat er ook wat het kerkelijke betreft, geen bezwaren kunnen rijzen.

Dit schijnt, naar verder uit de stukken gebleken is, niet zonder eenigen grond te zijn, aangezien er in Capelle wel verzet is gerezen, maar toch niet zoo sterk, daar men in Capelle alleen zei: wij willen liefst zelfstandig blijven, maar als het niet anders kan, goed, dan zullen wij meegaan.

Maar wat blijkt nu? Al de argumenten, die daar opgenoemd worden, gelden alleen voor Vrijhoeven-Capelle en Capelle en nimmer voor Sprang.

Wanneer gezegd wordt, dat die verschillende gemeenten overeenkomstige belangen hebben, dan kan het bestuur der gemeente Sprang er zeer te recht op wijzen, dat dit voor zijn gemeente niet het geval is. Trouwens in het goed geargumenteerde stuk van Vrijhoeven-Capelle komt geen enkel argument voor, dat eenigszins gelden kan voor de samenvoeging van Sprang met die gemeente.

Ik wil dus nog daar laten, dat men Vrijhoeven-Capelle en Capelle bij elkaar wil voegen, maar ik zie geen enkel argument van beteekenis om ook Sprang daarbij te nemen. Ja. Mijnheer de Voorzitter, er zijn toch twee argumenten. Het eerste is dat Vrijhoeven-Capelle en Sprang dezelfde boerenleenbank hebben. Maar daarmede zit het zoo, dat Vrijhoeven-Capelle de boeren en Sprang de leenbank heeft. Men denkt

(Zijlstra e. a.)

hierbij aan het bekende grapje, dat men twee menschen heeft, die te zamen millionnair zijn; de een heeft het millioen en de ander het air.

Hier zou dus voor Sprang een argument kunnen zijn om samenvoeging te vragen, maar Sprang doet dit niet.

En dan is er het argument van de Gedeputeerde Staten van Noordbrabant, die zeggen: Sprang moet ergens worden bijgevoegd, en waarbij zouden wij haar anders kunnen voegen?

Maar Sprang wenscht nergens bijgevoegd te worden en dus behoeft die vraag ook niet gesteld te worden. Dat is dus geen argument.

Maar het bewijst wel de mentaliteit die in de laatste tijden in sommige besturen heerscht om, koste wat het kost, toch altijd maar op samenvoeging van de gemeenten aan te dringen en dan heeft men daarvoor de algemeene argumenten. De opdrijving van salarissen is zeker een argument, maar die veroorzaakt men zelf. Dan vermindering van administratieve lasten, meerdere bekwaamheid om zich aan de sociale taak te wijden, enz. Maar ik geloof, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken die algemeene argumenten niet aanvaardt in de eerste plaats, omdat hij zich op het standpunt stelt, dat men elk geval op zich zelf moet bezien.

En dat doende, constateer ik, dat er geen enkel goed argument is aangevoerd waarom Sprang zou worden gevoegd bij Vrijhoeven-Capelle en Capelle en verder, dat er een algemeen verzet is in de gemeente Sprang tegen deze samenvoeging, waarom ik geloof, dat men daartoe niet moet overgaan. Het is daarom, dat ik mij tegen deze samenvoeging wensch te verzetten en niet met dit wetsontwerp zal kunnen medegaan.

De heer **Beumer**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch iets te zeggen over den vorm van dit wetsontwerp en andere soortgelijke wetsontwerpen, die betrekking hebben op de vereeniging van gemeenten. Het is langzamerhand duidelijk geworden, dat wetsontwerpen tot vereeniging van gemeenten, meer dan andere soorten ontwerpen, uitmunten door slordigheid. Zij vertoonen een verscheidenheid van schrijfwijze, die aan het wonderbaarlijke grenst. De taalfouten zijn bijna zoo menigvuldig als de zandkorrels van het Scheveningsche strand.

Dit alles is toch waarlijk niet noodig. Men kan een bepaald ontwerp nemen, dit door deskundigen doen corrigeeren en verder ten voorbeeld doen strekken van later in te dienen ontwerpen van wet.

De wetsontwerpen worden voorbereid ter griffie van de Provinciale Staten van een bepaalde provincie. Wanneer men zich daar eenige verscheidenheid veroorlooft, kan het Departement van Binnenlandsche Zaken zich er toe bepalen die verscheidenheid te doen oplossen in een hoogere eenheid.

Zooals het nu gaat, kan het, naar het mij wil voorkomen, niet langer.

In het Voorloopig Verslag betreffende het ontwerp van wet tot vereeniging van de gemeenten Sprang, Capelle en Vrijhoeve-Capelle is een uitvoerige lijst gegeven van onnauwkeurigheden, van fouten van verschillende soort, die in deze stukken voorkomen. De Regeering heeft over deze fouten haar leedwezen uitgedrukt en deze betuiging van leedwezen is tevens vergezeld gegaan van een Nota van Wijziging. Die Nota van Wijzigingen is verwerkt in een gewijzigd ontwerp van wet, maar nu is de redactie van artikel 11 in het gewijzigd ontwerp van wet weer anders dan in de Nota van Wijzigingen staat.

Mijnheer de Voorzitter, ik erken, dat het geen gewichtig punt is. Het betreft de vraag: moet het een hoofdletter of een kleine letter zijn? Het teekent echter de manier, waarop deze zaken behandeld worden. Al geef ik dus toe, dat deze zaken tot op zekere hoogte niet gewichtig zijn, is er toch een reden, waarom ik mij veroorloof er op te wijzen.

Voor de economische reconstructie van Europa is het van geen beteekenis of dergelijke slordigheden in de wetsontwerpen voorkomen, maar het is toch wel van eenig belang. De slordigheden worden gevolgd door een willekeur, die bedenkelijk is.

Ik veroorloof mij even te verwijzen naar hetgeen gebeurd is bij het ontwerp van wet tot vereeniging van de gemeenten Waalwijk, Baardwijk en Besoijen. In dat wetsontwerp kwamen ook eenige misstellingen voor. In het Voorloopig Verslag werd op die misstellingen gewezen. Zooals vanzelf spreekt en te doen behoorlijk is, betuigde de Regeering haar leedwezen over de misstellingen, maar bij de samenstelling van het gewijzigd ontwerp van wet werden de verbeteringen vergeten. Wij kregen een gewijzigd ontwerp van wet met nog meer slordigheden. Nadat dit ontwerp van wet de beide Kamers der Staten-Generaal had doorloopen, is het als wet in het *Staatsblad* verschenen. Het staat daarin echter niet, zooals het hier is aangenomen, maar met verbeteringen.

(Beumer.)

Mijnheer de Voorzitter, ik zeg nog eens: heel belangrijk is dit niet, maar ik wensch zoo iets niet, want wat bij de eene gelegenheid geschiedt om een zoogenaamde misstelling in orde te brengen, geschiedt bij een andere gelegenheid om een cijfer, dat niet juist was gezet, te verbeteren of om de bedoeling van den wetgever op een of ander punt duidelijker tot uiting te doen komen!

Deze slordigheid heeft bij de wetsontwerpen, die wij nu voor ons hebben, weer de aandacht getrokken. Er is een wetsontwerp tot vereeniging van de gemeenten Waalre en Aalst. Evenals ieder ontwerp van wet, is ook dit voorzien van een Memorie van Toelichting. Echter is deze Memorie van Toelichting er niet een, die licht verspreidt, doch integendeel duisternis brengt. Daarin wordt gezegd:

> „Ten aanzien der voorgestelde vereeniging kan worden herhaald wat in de toelichting bij de wet tot vereeniging der gemeenten Veldhoven c. a., Zeelst en Oerle (*Staatsblad* 654 van 1921) geschreven werd."

Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats kennen wij geen toelichting bij een wet. Wij hebben wel toelichtingen bij een wetsontwerp. Het *Staatsblad* 654 van 1921 bevat echter geen wet tot vereeniging van de gemeenten Veldhoven c.a., Zeelst en Oerle.

Die genoemde wet spreekt over nadere verhooging van het maximum van het rentelooze voorschot uit 's Rijks schatkist ten behoeve van den aanleg en het in exploitatie brengen van spoorweglijnen van IJzendijke over Sas van Gent naar Drie Schouwen, van Hoofdplaat naar Pyramide, van Philippine over Terneuzen naar Zaamslag en van Sas van Gent naar de Belgische grens in de richting van Selzaete. Dat is dus heel iets anders!

Wanneer aan de Regeering gevraagd wordt: hebt ge niet ontdekt, dat er eenige fouten in het ontwerp staan, dan is het antwoord: de misstellingen worden betreurd. Het zou daarmede dan eens uit moeten zijn, maar voortdurend ziet men misstellingen.

De Minister, die het voorrecht heeft deze wetsontwerpen hier te verdedigen, begrijpt, dat ik hem daarvan niet een grief maak; hij is bij plaatsvervanging hier aanwezig om de verdediging te voeren. Ik wil verder gaan. Indien de Minister van Binnenlandsche Zaken hier aanwezig was, ter verdediging van het wetsontwerp, dan zou ik ook dien er geen grief van maken. Ik ga nog verder; ik maak er zelfs geen grief van aan de ambtenaren van het Departement, want dat zijn de verdienstelijkste ambtenaren, die zich denken laten. Dat is altijd zoo. Ik heb nooit anders bijgewoond dan dat, wanneer in de Kamer iemand zich veroorloofde een opmerking te maken over iets dat niet goed gedaan was door een Departement, de Minister opstond en verklaarde, dat het in dit geval juist een verdienstelijk ambtenaar betrof.

In 1910 heeft deze Kamer behandeld het wetsontwerp tot goedkeuring van den verkoop van het gebouw Het Arsenaal te Amsterdam. Toen bleek, dat, ik zal niet zeggen opzettelijk, maar dan toch door verregaande slordigheid, onjuiste inlichtingen aan de Kamer waren verstrekt, in zoodanige mate, dat het ergerlijk was. Destijds was de heer de Stuers lid van deze Kamer. Hij was niet erg gemakkelijk en hij heeft zich toen critiek op dat wetsontwerp veroorloofd. Ik meen, dat de uitdrukking „bureaucratisch idiotisme" een van de zachtste was, die bij die gelegenheid door hem zijn gebezigd. Hij werd daarvoor dan ook tot de orde geroepen. Toen kwam de Minister van Oorlog verklaren, dat er van misleiding geen sprake was, maar dat nu juist die inlichtingen waren ver-

(Beumer e. a.)

strekt door een van onze meest verdienstelijke officieren. Dat gebeurde des Vrijdags en toen des Dinsdags de discussie werd voortgezet, kwam de Minister van Financiën, die ook bij het wetsontwerp betrokken was, verklaren, dat die passage niet van het Departement van Oorlog afkomstig was, maar dat zij gefabriceerd was op het Departement van Financiën. Niettemin, er was verklaard dat een van de meest verdienstelijke officieren het stuk had samengesteld.

Indien ik zeide, dat ten aanzien van deze ontwerpen de schuld lag bij ambtenaren van het Departement, dan zou ik hooren, dat dit onmogelijk kon, omdat het natuurlijk de meest verdienstelijke ambtenaren waren.

Ik zal dan ook niets anders doen dan den Minister in overweging geven om eens na te gaan, of het niet mogelijk is, dat dan de correctie van zulke wetsontwerpen wordt opgedragen niet aan een geweldig verdienstelijk ambtenaar, maar bijv. aan een gewonen klerk met eenige ontwikkeling en middelmatige nauwgezetheid.

De heer **van Sasse van Ysselt**: Mijnheer de Voorzitter! In de provincie Noordbrabant waren en zijn nu tal van kleine gemeenten, die over het algemeen zoo weinig draagkrachtig zijn, dat het moeilijk valt om voor die gemeenten te vinden geschikte personen, die het ambt van burgemeester, wethouder, secretaris en ontvanger kunnen vervullen.

Gedeputeerde Staten van Noordbrabant zijn daarom te rade gegaan om aan de Regeering in overweging te geven eenige van die kleine gemeenten, welke niet voldoende draagkrachtig zijn om haar ambtenaren behoorlijk te kunnen bezoldigen, met elkander te vereenigen.

Verschillende voorstellen hebben wij naar aanleiding daarvan in den laatsten tijd gehad van de Regeering om kleine gemeenten in Noordbrabant te vereenigen en vandaar ook het onderhavige wetsvoorstel. Nu heeft de heer Zijlstra, die dit wetsvoorstel ten sterkste bestreed, gezegd: De gemeente Sprang wil van die vereeniging niets weten. Ja, Mijnheer de Voorzitter, dat is met de meeste gemeenten, die men vereenigen wil, het geval; wanneer een voorstel tot haar vereeniging wordt gedaan, willen de inwoners daarvan souverein blijven op hun eigen territoir. Dat is menschkundig te verklaren. Maar wanneer er betaald moet worden, zijn die zelfde menschen, die zoo verschrikkelijk zijn voor eigen zelfstandigheid en souvereiniteit, daarvoor niet te vinden en dan jammeren zij steen en been over de belastingen. Datzelfde nu is ook hier het geval. Het eenig argument toch, dat ik heb gehoord tegen de vereeniging van Sprang, Capelle en Vrijhoeven-Capelle tot een zelfde gemeente is dit geweest, dat de gemeente Sprang er zich tegen heeft verzet. Maar wanneer men dat argument tot maatstaf neemt, dan zou men nooit tot vereeniging van gemeenten kunnen geraken, want er zijn altijd gemeenten, die er zich tegen zullen verzetten, omdat zij liever op zich zelf willen blijven.

Ik kan mij dan ook niet vereenigen met het argument, dat door den heer Zijlstra is aangevoerd, en ik hoop, dat het onderwerpelijk wetsvoorstel zal worden aangenomen, te meer omdat de bevolking van Sprang, Capelle en Vrijhoeven-Capelle bestaat uit dezelfde soort van menschen; zij zijn allemaal van oorsprong Hollanders; zij hebben dezelfde religie, dezelfde gwoonten, in één woord het is een conglomeraat van menschen met dezelfde karaktereigenschappen. Het is mijns inziens dan ook een goede gedachte van de Regeering geweest, voor te stellen om deze lieden, die zoo bij elkaar behooren, met elkaar te vereenigen.

De heer **Deckers**: Mijnheer de Voorzitter! In tegenstelling met den geachten spreker, die mij voorafging, zou ik met een enkel woord het betoog van den geachten afgevaardigde den heer Zijlstra willen ondersteunen.

Wanneer men de stukken naziet, die betrekking hebben op de samenvoeging van de gemeenten Sprang, Capelle en Vrijhoeve-Capelle, dan leert dat onderzoek, dat in de gemeente Capelle de commissie, ingesteld volgens art. 131 van de Gemeentewet, zich tegen de samenvoeging verklaarde,

(Deckers e. a.)

dat de gemeenteraad van dezelfde gemeente zich in beginsel eveneens tegen die samenvoeging verklaarde, maar moest samengevoegd worden, dan zou zij die samenvoeging desnoodig aanvaarden, maar dan zou het een andere moeten zijn dan die, welke door Gedeputeerde Staten van Noordbrabant werd voorgesteld.

In de gemeente Vrijhoeve-Capelle verklaarden commissie en raad beiden zich voor de samenvoeging, maar in Sprang verklaarden beiden zich er tegen. Wanneer het hier dus gaat om de vraag: is de meerderheid voor of tegen de samenvoeging?, dan is het duidelijk, dat die meerderheid zich tegen die samenvoeging verzet.

De geachte afgevaardigde de heer van Sasse van Ysselt deed ons opmerken, dat wij hier nooit onze stem zouden kunnen geven aan een voorstel van samenvoeging van gemeenten, indien wij rekening zouden houden met het verzet, tegen die samenvoeging rijzende uit die gemeenten, want, zooals hij zegt, alle gemeenten hechten waarde aan haar zelfstandigheid en verzetten zich steeds tegen samenvoeging. Dat moge bijwijlen juist zijn, maar zeker is het niet altijd het geval. Straks zullen wij gelegenheid hebben te beslissen over een wetsontwerp tot samenvoeging van de gemeenten Waalre en Aalst, aan welk wetsontwerp ik van ganscher harte mijn stem zal geven, gezien het feit, dat zoowel de raden als de commissiën, alle vier, zich met eenparigheid van stemmen vóór de samenvoeging hebben uitgesproken. Ik herinner mij het voorstel, dat bij deze Kamer is geweest, omtrent het voegen van een aantal gemeenten bij de gemeente Eindhoven en al die gemeenten, behalve één uitzondering, verklaarden zich vóór die samenvoeging.

Zoo zijn er meer voorbeelden, dat in de betrokken gemeenten zelf de samenvoeging nuttig wordt geacht. Voor ons moet dat in de toekomst de maatstaf van beteekenis zijn: wil men in de gemeente de zelfstandigheid behouden of acht men het om de één of andere reden noodzakelijk van die zelfstandigheid afstand te doen. Alleen in het laatste geval acht ik mij gerechtigd mijn stem aan een dergelijk wetsontwerp te geven.

De heer van Sasse van Ysselt heeft medegedeeld, dat ons den laatsten tijd tal van voorstellen tot samenvoeging van gemeenten, speciaal in Noordbrabant, hebben bereikt, omdat daar tal van gemeenten zijn, die niet in staat zijn haar burgemeester, haar secretaris en haar overige ambtenaren behoorlijk te betalen. Ik geloof, dat wij dien vloed van voorstellen tot samenvoeging van gemeenten aan iets anders te danken hebben. Ik meen te weten, dat enkele jaren geleden door de Regeering aan de Gedeputeerde Staten van de onderscheidene gewesten een schrijven is gericht om samenvoeging van gemeenten te overwegen. De ervaring heeft geleerd, dat bijna alle provinciën van die samenvoeging niets moeten hebben, maar alleen in de provincie Noordbrabant een buitengewoon streven naar samenvoeging van gemeenten bestaat. Wij hebben herhaaldelijk voorstellen tot samenvoeging van gemeenten tegen het verlangen van al de betrokken gemeenten gehad. Die zaken hebben in den regel niet zoo buitengewoon veel belangstelling, omdat slechts een klein deel van de bewoners van Nederland er bij betrokken is, maar ik vind het ernstige zaken. Ik vind het verkeerd, dat, als een gemeente zegt zelfstandig te willen blijven en met cijfers kan aantoonen, dat er geen reden is om haar die zelfstandigheid te ontnemen, men eenvoudig aan die gemeente antwoordt: Het doet er niet toe, wij ontnemen u uw zelfstandigheid, welke gij zoovele jaren hebt gehad. Ik wil wel verklaren, dat ik, als samenvoeging niet noodzakelijk is, aan voorstellen tot het tot stand brengen van complexen van gemeenten mijn stem niet zal geven.

De heer **de Geer**, Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! Tegenover de betoogen, gehouden door de heeren Zijlstra en Deckers, meen ik mij in hoofdzaak te kunnen refereeren aan het gesprokene door den heer van Sasse van Ysselt en aan het opgemerkte in de Memorie van Antwoord. Ik kan dat te meer doen, omdat de heeren Zijlstra en Deckers

(Minister de Geer e. a.)

eigenlijk weinig argumenten tegen het ontwerp hebben aangevoerd, die ontleend zijn aan de materie zelf. De geachte afgevaardigden hebben voornamelijk laten wegen het gebrek aan instemming van de zijde van een deel der samen te voegen gemeenten, een zeker waardevol argument, dat gewogen moet worden, maar een argument, dat in een zaak als deze niet beslissend kan zijn. In de laatste jaren is onder de deskundigen sterke aandrang tot samenvoeging van miniatuurgemeenten, die dicht bij elkander liggen, in hoofdzaak van dezelfde structuur zijn en gelijke belangen hebben. Er heeft ook een wenk in die richting gestaan in het rapport der Staatscommissie, die een ontwerp heeft gemaakt tot wijziging van de gemeentewet. Er wordt op aangedrongen ter vereenvoudiging en bezuiniging, en ook om een steeds voldoend geschikte samenstelling van het college van B. en W. te verkrijgen.

Nu komt het vaak voor, dat in dergelijke gemeenten een sentiment heerscht tegen een dergelijke annexatie; dat men liever op zich zelf blijft staan en in isolement zijn kracht wil zoeken. In dergelijke gevallen moet niet zonder zeer ernstige overweging tegen den zin van de ingezetenen een zoodanige grenswijziging worden doorgezet. Maar ik kan niet instemmen met den heer Deckers, dat dit oordeel van de ingezetenen het laatste woord zou moeten zijn. Neen, men moet menigmaal, na de zaak afgewogen te hebben, nagaan, of het belang van de ingezetenen niet elders ligt dan waar zij het zelf gelegen achten. Men moet soms verder zien dan de ingezetenen. In een vroegere functie heb ik menigmaal gezien, dat een grenswijziging, tegen den zin der ingezetenen doorgezet, ten slotte door niemand betreurd werd. Daarom kan ik met dat argument ten volle meegaan.

Ten slotte wil ik den heer Beumer toezeggen, dat de vele slordigheden en misstellingen, die in de gewisselde stukken door hem zijn aangewezen, ongetwijfeld aanleiding zullen geven aan den betrokken Minister, om grootere nauwkeurigheid te bevorderen. Overigens waren de opmerkingen van den geachten afgevaardigde na het Voorloopig Verslag niet alle even nieuw. Het hoogtepunt van zijn rede was wel de geschiedenis van het *Staatsblad* n°. 654 van het jaar 1921. Toen ik dit in het Voorloopig Verslag las, heeft mij dit zeer geamuseerd. Thans vanzelf niet meer in die zelfde mate.

De heer **Zijlstra**: Mijnheer de Voorzitter! De heer van Sasse van Ysselt heeft gezegd, dat dezerzijds geen enkel argument tegen het ontwerp was aangevoerd. Ik ben echter juist uitgegaan van de stelling, dat voor de voorgestelde samenvoeging geen enkel argument was aangevoerd, en dat lijkt mij toch in de eerste plaats noodig. Wanneer men komt tot een dergelijke samenvoeging, moeten daarvoor toch argumenten bestaan.

Gaarne sluit ik mij aan bij de opmerking van den Minister, dat, wanneer er ernstig verzet is bij de ingezetenen, men daarmede rekening moet houden. Nu heeft de Minister die uitspraak verzwakt door de toevoeging, dat de ingezetenen hun eigen belang niet altijd juist inzien en dat een ander dan wijs voor hen moet zijn. Ik vind dat een gevaarlijke stelling, want op die manier zou men alle tyrannie kunnen goedpraten, wat toch niet de bedoeling van den Minister kan zijn.

Die voogdij is altijd gevaarlijk; ik gevoel mij veiliger bij de zelfstandigheid van de gemeenten en bij het besef van de ingezetenen, dat hier te licht wordt geteld.

De Minister heeft gezegd, dat de zaak ernstig wordt overwogen, wat ik gaarne geloof, maar dan moeten er toch inderdaad goede argumenten voor deze samenvoeging bestaan. Tot mijn spijt heb ik geen andere dan algemeene argumenten hooren aanvoeren, die voor elke annexatie kunnen gelden. Deze gemeente kan zeer goed zelfstandig blijven bestaan. Men zegt: er dreigt dan het gevaar van een andere samenvoeging, maar dat is absoluut niet noodig. Men brengt hier een samenvoeging tot stand tegen den zin van de ingezetenen en zonder dat er goede argumenten voor zijn aangevoerd.

De heer **Deckers**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Minister van Financiën heeft medegedeeld, dat dit wetsontwerp is

(Deckers e. a.)

ingediend o. m. om te komen tot bezuiniging. Nu betwijfel ik of bezuiniging inderdaad het gevolg zal zijn van aanneming van dit ontwerp. Ik kan niet zonder meer aannemen, dat de samenvoeging van deze gemeenten inderdaad een bezuiniging van eenige beteekenis zal medebrengen. Ik zou den Minister er op willen wijzen, dat in den regel, naarmate een gemeente grooter wordt, het streven naar bezuiniging bij de ingezetenen afneemt. De ervaring heeft dan ook geleerd, dat kleinere gemeenten veel zuiniger beheerd worden dan onze groote gemeenten. Wanneer men bv. zou vergelijken de kosten per hoofd der bevolking van Sprang en van de eene of andere groote gemeente in ons land, dan valt uit een oogpunt van bezuiniging, en uit dit oogpunt wil de Minister van Financiën te recht alle zaken gaarne bezien, de vergelijking uit ten gunste van de kleine gemeente Sprang.

Nu heeft de Minister gezegd, dat hij mijn argument niet kan aanvaarden. Ik geloof dat, als de Minister mijn rede interpreteert gelijk hij blijkt te doen. Ik heb echter volstrekt niet willen betoogen, dat ik onder geen enkele voorwaarde mijn stem wil geven aan een samenvoeging van gemeenten. Ik heb nadrukkelijk betoogd, dat ik mijn stem slechts dan zal geven aan zulk een voorstel, indien ik van de noodzakelijkheid van een zoodanig voorstel kan worden overtuigd, en ik zal daarvan worden overtuigd, indien mij kan worden aangetoond, bv. dat de gemeente zich financieel niet kan bedruipen. Ook zal ik mij vereenigen met een voorstel tot samenvoeging, indien dit voorstel gedaan wordt met de instemming van de ingezetenen. Nu is mij uit niets duidelijk geworden, dat de samensmelting van de gemeenten Sprang, Capelle en Vrijhoeve-Capelle uit financieel oogpunt noodzakelijk is, omdat anders die gemeenten niet zullen kunnen blijven bestaan op behoorlijke wijze. Verder is mij wel gebleken, dat de meerderheid van de bevolking is tegen de samenvoeging, en daarom zal ik aan dit wetsontwerp mijn stem niet kunnen geven.

De heer **de Geer**, Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb niet veel meer te zeggen. Slechts één opmerking wil ik nog beantwoorden. Er is gezegd, dat het niet juist zou zijn, dat samenvoeging van gemeenten vaak kan leiden tot bezuiniging op de administratie: immers, een kleinere gemeente heeft vaak per hoofd geringere uitgaven dan een groote. Die tegenwerping gaat in zóóver niet op, dat men nu vergelijkt een plattelandsgemeente met een met grootsteedsche behoeften. Mijn opmerking was, dat wanneer men twee kleine dorpsgemeenten, die financieel moeilijk afzonderlijk kunnen bestaan, bij elkander voegt, dit een bezuiniging op de administratie geeft, waar anderzijds geen verlies tegenover staat, omdat door die samenvoeging de behoeften van het geheel uiteraard niet grooter worden dan toen die dorpen nog als afzonderlijke administratieve eenheden naast elkander stonden.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Door de Regeering zijn nog enkele wijzigingen aangebracht na het uitbrengen van het Verslag, nl. in de artt. 3, 5 en 9; voorts zijn de artt. 5 en 11 van het gewijzigd ontwerp van wet vervallen, terwijl art. 10 is ingevoegd.

Mag ik vragen, of de Commissie van Rapporteurs zich met deze wijzigingen kan vereenigen?

De heer **Schouten**, voorzitter van de Commissie van Rapporteus: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs heeft tegen deze wijzigingen geen bezwaar.

Beraadslaging over art. 1, luidende:

„1. De gemeenten *Sprang*, *Capelle* en *Vrijhoeve-Capelle* worden vereenigd.

2. De vereenigde gemeente draagt den naam van *Sprang-Capellen*.

3. De vereeniging komt tot stand met ingang van 1 Januari 1923.",

(van Sasse van Ysselt e. a.)

waarop is ingediend door den heer van Sasse van Ysselt een amendement (Stuk n°. 4), strekkende om in dit artikel en, bij aanneming, overal, waar in het wetsontwerp sprake is van *Sprang-Capellen*, te stellen: *Sprang-Capelle*.

De heer **van Sasse van Ysselt** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb lang geaarzeld of ik dit amendement zou indienen, omdat het zoo klein is, maar ten slotte heb ik gemeend tot het zuiver houden van de geschiedenis dit amendement te moeten voorstellen.

Ik vind het immers verkeerd, dat een streek, die altijd heette Capelle, nu den naam zal krijgen van Capellen, welken een Belgische gemeente heeft. De gronden, waarop ik meen, dat de naam Capelle behouden moet blijven, heb ik uitvoerig uiteengezet in de toelichting van mijn amendement. Ik meen mij daaraan te kunnen refereeren, en ik beveel op grond daarvan het amendement bij de Regeering en bij de Kamer aan.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren van Rijckevorsel, van Dijk, Schouten, Bulten en van de Bilt en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Beumer:** Mijnheer de Voorzitter! Er is reeds gebleken bij vorige gelegenheden tot welke belangrijke beschouwingen een bepaald voorgestelde naam aanleiding kan geven. Er zijn verschillende ingezetenen van een gemeente, welke verdwijnt, die er prijs op stellen, dat de naam dezer gemeente blijft voortleven in den naam van de nieuwe gemeente. Het comble daarvan hebben wij gehad bij het wetsontwerp tot vereeniging van de gemeenten Zeelst, Oerle, Meerveldhoven en Veldhoven, waarbij werd voorgesteld aan de nieuwe gemeente te geven den naam Veldhoven—Zeelst—Oerle, voor het gemak! Maar er kwam een amendement, om een van die deelen er af te snijden.

De Commissie van Rapporteurs, waarvan ik destijds de eer had deel uit te maken, heeft gezegd: het moet met die malligheden uit zijn. Wij stellen voor den naam van één gemeente te kiezen, en de nieuwe gemeente te noemen Veldhoven. De Kamer heeft dat advies gevolgd, waaraan ik destijds ook niet twijfelde.

Iets dergelijks krijgen wij nu hierbij weer.

Voorgesteld wordt door de Regeering de naam Sprang—Capellen, de heer van Sasse van Ysselt stelt voor Sprang-Capelle. Het eenvoudigste ware Sprang zonder meer. Hoe denkt de Regeering daarover? Ik heb over den naam Capelle gedacht, vooral na de kostelijke toelichting van den heer van Sasse van Ysselt te hebben gelezen, maar aangezien er meer gemeenten zijn, die den naam Capelle dragen, zou dat aanleiding kunnen geven tot verwarring. Daarom zou ik er de voorkeur aan geven, wanneer van Regeeringswege werd voorgesteld, de nieuwe gemeente te noemen Sprang. De ingezetenen van de bestaande gemeente Capelle zijn daar niet mee achterop, want die naam blijft toch; zij zullen hun brieven geadresseerd krijgen: aan den heer X, Capelle, gemeente Sprang.

Wanneer men de geschiedenis nagaat, zal men zien, dat wij dit standpunt van vereenvoudiging meer ingenomen hebben. Bij het wetsontwerp tot vereeniging van de gemeenten Geldrop en Zesgehuchten is niet voorgesteld, aan die gemeente den naam te geven Geldrop—Zesgehuchten of Zevengehuchten; neen, gekozen is de naam Geldrop.

Daarom geef ik de Regeering in overweging deze nieuwe gemeente te noemen Sprang.

De heer **de Geer,** Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! Het komt der Regeering voor, dat het aanbeveling verdient het amendement van den heer van Sasse van Ysselt te aanvaarden en de nieuwe gemeente te noemen Sprang-Cappelle.

Ik heb dus de eer dat amendement over te nemen.

Aangezien het amendement van den heer van Sasse van Ysselt (Stuk n°. 4) door de Regeering is overgenomen, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

(Voorzitter e. a.)

De **Voorzitter:** Ik verzoek de Commissie van Rapporteurs haar oordeel over de aangebrachte wijziging mee te deelen.

De heer **Schouten,** voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs heeft tegen die wijzigingen geen bezwaar.

De beraadslaging wordt gesloten en het gewijzigd art. 1, thans luidende:

„1. De gemeenten *Sprang*, *Capelle* en *Vrijhoeve-Capelle* worden vereenigd.

2. De vereenigde gemeente draagt den naam van *Sprang-Capelle*.

3. De vereeniging komt tot stand met ingang van 1 Januari 1923.",

zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De artt. 2 tot en met 8 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over art. 9, luidende:

„1. Voor den burgemeester en de ambtenaren van een der opgeheven gemeenten *Sprang*, *Capelle* en *Vrijhoeve-Capelle* wordt bij benoeming in de vereenigde gemeente *Sprang-Capelle* voor de regeling van hun wedde de diensttijd in aanmerking genomen, in gelijke betrekking in een der opgeheven gemeenten vervuld.

2. Aan den burgemeester en de vaste ambtenaren van een der opgeheven gemeenten *Sprang*, *Capelle* en *Vrijhoeve-Capelle*, die ten gevolge van de vereeniging worden ontslagen, wordt ten laste van de vereenigde gemeente *Sprang-Capelle* een wachtgeld verleend uiterlijk tot 1 Januari 1923, dan wel tot het tijdstip, waarop hun pensioengerechtigdheid intreedt; dit laatste, indien zij na 1 Januari 1933 pensioengerechtigd worden en zij op 1 Januari 1923 den leeftijd van vijftig jaar bereikt hebben.

3. Het wachtgeld wordt verleend tot het bedrag, gelijk aan de wedde of de som der wedden, welke zij in hun opgeheven betrekking of betrekkingen laatstelijk vóór 1 Januari 1923 hebben genoten, en wel voor hen, wier wedde door of vanwege het bestuur van een der opgeheven gemeenten werd geregeld, volgens de op 1 Januari 1922 geldende wedderegeling. Onder wedde wordt verstaan de bezoldiging per jaar, verhoogd met genoten kindertoeslag, met dien verstande, dat het wachtgeld verminderd wordt op gelijke wijze, als de kindertoeslag zou afnemen, indien de betrokkenen in dienst zouden zijn gebleven.

4. Wordt bij of na het ingaan van het wachtgeld pensioen wegens de opgeheven betrekking of betrekkingen toegekend, dan wordt het wachtgeld met het bedrag van dat pensioen verminderd.

5. Het wachtgeld wordt genoten, totdat zij een financieel gelijkwaardige andere openbare ambtelijke betrekking zullen hebben aanvaard, met dien verstande, dat bij aanvaarding van een minder bezoldigde betrekking het wachtgeld met het bedrag van die bezoldiging zal worden verminderd.

6. Verhooging van bezoldiging, waarin begrepen toekenning van een toelage of emolumenten, verkregen na aanvaarding van een betrekking, als in het 5de lid bedoeld, in de vereenigde gemeente *Sprang-Capelle*, strekt niet tot vermindering of opheffing van wachtgeld.

7. Bij verlies vóór het tijdstip, waarop het wachtgeld volgens het 2de lid uiterlijk eindigt, van de betrekking, welke tot ontbouding, intrekking of vermindering van wachtgeld leidde, wordt dit laatste geheel of gedeeltelijk tot het vóór dat verlies genoten bedrag toegekend, tenzij het verlies het gevolg was van eigen schuld of van eigen

(Deckers.)

verzoek, gegrond op niet door Gedeputeerde Staten van Noordbrabant deugdelijk verklaarde redenen.

8. Gelijk gevolg als aan de aanvaarding van een betrekking zal zijn verbonden aan een benoeming tot een financieel gelijkwaardige openbare ambtelijke betrekking, ook al wordt deze benoeming niet aangenomen, tenzij deze niet-aanneming geschiedt op grond van bezwaren, welke door Gedeputeerde Staten van Noordbrabant deugdelijk worden verklaard.

9. Onder financieel gelijkwaardige betrekking wordt verstaan een betrekking of vereeniging van betrekkingen, welke den betrokken ambtenaar een minstens gelijke bezoldiging en soortgelijke positie oplevert als hij in zijn vervallen betrekking of betrekkingen te zamen in dienst van de opgeheven gemeente of gemeenten laatstelijk vóór de opheffing genoot krachtens de wedderegeling, bedoeld in het derde lid van dit artikel.

10. Het totaal aan wachtgelden, waarop een gewezen ambtenaar aanspraak heeft, kan niet de som overtreffen, welke laatstelijk wegens openbare ambtelijke betrekking aan wachtgeld en bezoldiging door den betrokken ambtenaar werd genoten. Het wachtgeldbedrag, waarvan aldus een gemeente zoude worden ontlast, komt in de verhouding, door Gedeputeerde Staten van Noordbrabant te bepalen, ten voordeele van elk der betrokken gemeenten.

11. De tijd, die krachtens deze wet op wachtgeld wordt doorgebracht, wordt als diensttijd in den zin van de Pensioenwet 1922 (*Staatsblad* n°. 240) aangemerkt.

12. Hoofden en onderwijzers van openbare scholen hebben voor éénmaal de keuze om aanspraak te maken op het verkrijgen van wachtgeld, hetzij volgens deze wet, hetzij volgens artikel 51 der Lager-onderwijswet 1920.

13. Geschillen over de toepassing van dit artikel worden Burgemeester en Wethouders van de vereenigde gemeente *Sprang-Capelle*, benevens den belanghebbende of diens gemachtigde gehoord, beslist door Gedeputeerde Staten van Noordbrabant.",

waarop door den heer Deckers twee amendementen zijn ingediend (Stuk n°. 3, I en II), strekkende om:

I. het 7de lid te doen luiden:

„Bij verlies vóór het tijdstip, waarop het wachtgeld volgens het tweede lid uiterlijk eindigt, van de betrekking, welke tot onthouding, intrekking of vermindering van wachtgeld leidde, wordt dit laatste geheel of gedeeltelijk tot het te voren genoten bedrag toegekend, tenzij Gedeputeerde Staten van Noordbrabant, den belanghebbende of diens gemachtigde gehoord, verklaren, dat het verlies het gevolg was van eigen schuld of van eigen verzoek, niet gegrond op deugdelijke redenen.";

II. in het 8ste lid tusschen „Noordbrabant" en „deugdelijk" in te voegen „ , den belanghebbende of dienst gemachtigde gehoord,".

De heer **Deckers**: Mijnheer de Voorzitter! De Regeering stelt voor, om het 7de lid van artikel 9 te lezen:

„7. Bij verlies vóór het tijdstip, waarop het wachtgeld volgens het 2de lid uiterlijk eindigt, van de betrekking, welke tot onthouding, intrekking of vermindering van wachtgeld leidde, wordt dit laatste geheel of gedeeltelijk tot het vóór dat verlies genoten bedrag toegekend, tenzij het verlies het gevolg was van eigen schuld of van eigen verzoek, gegrond op niet door Gedeputeerde Staten van Noordbrabant deugdelijk verklaarde redenen."

De bedoeling van mijn amendement is, om in deze aangelegenheid, die voor de betrokkenen van het grootste belang kan zijn, de eindbeslissing te leggen in handen van Gedeputeerde Staten. Bovendien lijkt het mij gewenscht, dat Gedeputeerde Staten den belanghebbende moeten hooren,

(Deckers e. a.)

alvorens zij de beslissing geven, of iemand zijn betrekking verloren heeft door eigen schuld of op grond van een niet om deugdelijke redenen ingediend verzoek.

Mijn tweede amendement heeft dezelfde strekking, nl. om te bereiken, dat de eindbeslissing niet alleen gelegd wordt in handen van Gedeputeerde Staten, maar deze ook den belanghebbende zullen hooren, voordat zij een beslissing nemen. Ik vertrouw, dat de Regeering tegen een en ander geen bezwaar heeft.

De amendementen van den heer Deckers worden ondersteund door de heeren van Dijk, Zijlstra, van de Bilt, Rutgers en Suring en maken mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **de Geer**, Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! Hoewel de Regeering meent, dat de amendementen niet strikt noodig zijn, omdat hetzelfde bereikt kan worden door de laatste alinea van art. 9, waarin staat, dat geschillen over de toepassing worden beslecht door Gedeputeerde Staten, nadat de belanghebbende is gehoord, heeft de Regeering toch, wijl twijfel kàn rijzen over de vraag of het laatste lid ten deze toepasselijk is, geen bezwaar om de beide amendementen van den heer Deckers over te nemen.

Aangezien de beide amendementen van den heer Deckers (Stuk n°. 3, I en II) door de Regeering zijn overgenomen, maken zij geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De **Voorzitter**: Mag ik den voorzitter der Commissie van Rapporteurs vragen het oordeel der Commissie van Rapporteurs mede te deelen over de beide Regeeringswijzigingen?

De heer **Schouten**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs heeft tegen deze beide wijzigingen geen bezwaar.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het gewijzigd artikel 9, waarvan lid 7 en lid 8 thans luiden:

„7. Bij verlies vóór het tijdstip, waarop het wachtgeld volgens het tweede lid uiterlijk eindigt, van de betrekking, welke tot onthouding, intrekking of vermindering van wachtgeld leidde, wordt dit laatste geheel of gedeeltelijk tot het te voren genoten bedrag toegekend, tenzij Gedeputeerde Staten van Noordbrabant, den belanghebbende of diens gemachtigde gehoord, verklaren, dat het verlies het gevolg was van eigen schuld of van eigen verzoek, niet gegrond op deugdelijke redenen.

8. Gelijk gevolg als aan de aanvaarding van een betrekking, zal zijn verbonden aan een benoeming tot een financieel gelijkwaardige openbare ambtelijke betrekking, ook al wordt deze benoeming niet aangenomen, tenzij deze niet-aanneming geschiedt op grond van bezwaren, welke door Gedeputeerde Staten van Noordbrabant, den belanghebbende of diens gemachtigde gehoord, deugdelijk worden verklaard.",

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Artikel 10 en de beweegreden van het ontwerp van wet worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Aangezien de overneming van het amendement van den heer van Sasse van Ysselt op art. 1 medebrengt, dat in verschillende artikelen wijzigingen moeten worden aangebracht en het ondoenlijk is, die wijzigingen thans aan te brengen, stel ik voor, de eindstemming over dit ontwerp van wet te doen houden Donderdag a.s. bij den aanvang der vergadering.

Daartoe wordt besloten;

29ste VERGADERING. — 1 DECEMBER 1922.

35. Vereeniging van de gemeenten Waalre en Aalst.

(Schouten e. a.)

II. Vereeniging van de gemeenten Waalre en Aalst (35).

De heer **Schouten**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, brengt het volgende Verslag uit:

Mijnheer de Voorzitter! In handen der Commissie van Rapporteurs zijn gesteld de navolgende verzoekschriften:

een, van den gemeenteraad van Waalre, van de commissie, benoemd conform art. 131 Gemeentewet, en van andere inwoners van Waalre. Adressanten verzoeken de Kamer, bij vereeniging van de gemeente Waalre en Aalst, aan de nieuwe gemeente den naam Waalre te geven.

De Commissie van Rapporteurs heeft de eer, voor te stellen, ten aanzien van dit advies over te gaan tot de orde van den dag, aangezien in het nader gewijzigd ontwerp van wet voorgesteld wordt, aan de nieuwe gemeente den naam Waalre te geven;

een, van een aantal inwoners der gemeente Aalst. Adressanten verzoeken de Kamer met den meesten aandrang, het wetsontwerp tot vereeniging van de gemeenten Waalre en Aalst te willen verwerpen.

De Commissie van Rapporteurs heeft de eer, aan de Kamer voor te stellen, dit adres neder te leggen ter griffie, ter inzage van de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusiën.

Over dit ontwerp van wet wordt geen algemeene beraadslaging gevoerd.

De **Voorzitter**: Na het uitbrengen van het Verslag zijn door de Regeering eenige wijzigingen aangebracht; de artikelen 5 en 9 zijn gewijzigd; artikel 5 van het gewijzigd ontwerp is vervallen, terwijl artikel 10 is toegevoegd. Ik neem aan, dat de Commissie van Rapporteurs hiertegen geen bezwaar heeft.

De artikelen 1 tot en met 8 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel 9, luidende:

„1. Voor den burgemeester en de ambtenaren van een der opgeheven gemeenten *Waalre* en *Aalst* wordt bij benoeming in de vereenigde gemeente *Waalre* voor de regeling van hun wedde de diensttijd in aanmerking genomen, in gelijke betrekking in een der opgeheven gemeenten vervuld.

2. Aan den burgemeester en de vaste ambtenaren van een der opgeheven gemeenten *Waalre* en *Aalst*, die tengevolge van de vereeniging worden ontslagen, wordt ten laste van de vereenigde gemeente *Waalre* een wachtgeld verleend uiterlijk tot 1 Januari 1933 dan wel tot het tijdstip, waarop hun pensioengerechtigdheid intreedt; dit laatste, indien zij na 1 Januari 1933 pensioengerechtigd worden en zij op 1 Januari 1923 den leeftijd van vijftig jaar bereikt hebben.

3. Het wachtgeld wordt verleend tot een bedrag, gelijk aan de wedde of de som der wedden, welke zij in hun opgeheven betrekking of betrekkingen laatstelijk vóór 1 Januari 1923 hebben genoten, en wel voor hen, wier wedde door of vanwege het bestuur van een der opgeheven gemeenten werd geregeld, volgens de op 1 Januari 1922 geldende wedderegeling. Onder wedde wordt verstaan de bezoldiging per jaar, verhoogd met genoten kindertoeslag, met dien verstande, dat het wachtgeld verminderd wordt op gelijke wijze, als de kindertoeslag zou afnemen, indien de betrokkenen in dienst zouden zijn gebleven.

4. Wordt bij of na het ingaan van het wachtgeld pensioen wegens de opgeheven betrekking of betrekkingen toegekend, dan wordt het wachtgeld met het bedrag van dat pensioen verminderd.

(Voorzitter.)

5. Het wachtgeld wordt genoten, totdat zij een financieel gelijkwaardige andere openbare ambtelijke betrekking zullen hebben aanvaard, met dien verstande, dat bij aanvaarding van een minder bezoldigde betrekking het wachtgeld met het bedrag van die bezoldiging zal worden verminderd.

6. Verhooging van bezoldiging, waarin begrepen toekenning van een toelage of van emolumenten, verkregen na aanvaarding van een betrekking, als in het vijfde lid bedoeld, in de vereenigde gemeente *Waalre*, strekt niet tot vermindering of opheffing van wachtgeld.

7. Bij verlies vóór het tijdstip, waarop het wachtgeld volgens het tweede lid uiterlijk eindigt, van de betrekking, welke tot onthouding, intrekking of vermindering van wachtgeld leidde, wordt dit laatste geheel of gedeeltelijk tot het tevoren genoten bedrag toegekend, tenzij het verlies het gevolg was van eigen schuld of van eigen verzoek, gegrond op niet door Gedeputeerde Staten van Noordbrabant deugdelijk verklaarde redenen.

8. Gelijk gevolg als aan de aanvaarding van een betrekking, zal zijn verbonden aan een benoeming tot een financieel gelijkwaardige openbare ambtelijke betrekking, ook al wordt deze benoeming niet aangenomen, tenzij deze niet-aanneming geschiedt op grond van bezwaren, welke door Gedeputeerde Staten van Noordbrabant deugdelijk worden verklaard.

9. Onder financieel gelijkwaardige betrekking wordt verstaan een betrekking of vereeniging van betrekkingen, welke den betrokken ambtenaar een minstens gelijke bezoldiging en soorgelijke positie oplevert als hij in zijn vervallen betrekking of betrekkingen te zamen in dienst van de opgeheven gemeente of gemeenten laatstelijk vóór de opheffing genoot krachtens de wedderegeling, bedoeld in het derde lid van dit artikel.

10. Het totaal aan wachtgelden, waarop een gewezen ambtenaar aanspraak heeft, kan niet de som overtreffen, welke laatstelijk wegens openbare ambtelijke betrekking aan wachtgeld en bezoldiging door den betrokken ambtenaar werd genoten. Het wachtgeldbedrag, waarvan aldus een gemeente zoude worden ontlast, komt in de verhouding, door Gedeputeerde Staten van Noordbrabant te bepalen, ten voordeele van elk der betrokken gemeenten.

11. De tijd, die krachtens deze wet op wachtgeld wordt doorgebracht, wordt als diensttijd in den zin van de Pensioenwet 1922 (*Staatsblad* n°. 240) aangemerkt.

12. Hoofden en onderwijzers van openbare scholen hebben voor éénmaal de keuze om aanspraak te maken op het verkrijgen van wachtgeld, hetzij volgens deze wet, hetzij volgens artikel 51 der Lager-onderwijswet 1920.

13. Geschillen over de toepassing van dit artikel worden, Burgemeester en Wethouders van de vereenigde gemeente *Waalre*, benevens den belanghebbende of diens gemachtigde gehoord, beslist door Gedeputeerde Staten van Noordbrabant.",

waarop zijn voorgesteld twee amendementen van den heer Deckers (Stuk n°. 5, I en II), strekkende om:

1°. het 7de lid te doen luiden als volgt:

„Bij verlies vóór het tijdstip, waarop het wachtgeld volgens het tweede lid uiterlijk eindigt, van de betrekking, welke tot onthouding, intrekking of vermindering van wachtgeld leidde, wordt dit laatste geheel of gedeeltelijk tot het te voren genoten bedrag toegekend, tenzij Gedeputeerde Staten van Noordbrabant, den belanghebbende of diens gemachtigde gehoord, verklaren, dat het verlies het gevolg was van eigen schuld of van eigen verzoek, niet gegrond op deugdelijke redenen.";

2°. in het 8ste lid tusschen „Noordbrabant en deugdelijk" in te voegen: „ , den belanghebbende of diens gemachtigde gehoord,".

De Voorzitter: De heer Deckers heeft mij medegedeeld,

(Voorzitter e. a.)

dat hij na de toelichting van zijn amendementen op het vorige ontwerp van wet van het woord afziet.

Neemt de Regeering deze amendementen over?

De heer de Geer, Minister van Financiën: Ja, Mijnheer de Voorzitter!

Aangezien de amendementen van den heer Deckers (Stuk n°. 5, I en II) door de Regeering zijn overgenomen, maken zij geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De Voorzitter: Ik verzoek den voorzitter van de Commissie van Rapporteurs het oordeel der Commissie mede te deelen over deze amendementen.

De heer Schouten, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Er bestaat bij de Commissie van Rapporteurs hiertegen geen bezwaar, Mijnheer de Voorzitter!

De beraadslaging wordt gesloten en het gewijzigd artikel 9, waarvan het 7de en 8ste lid thans luiden:

„7. Bij verlies vóór het tijdstip, waarop het wachtgeld volgens het tweede lid uiterlijk eindigt, van de betrekking, welke tot onthouding, intrekking of vermindering van wachtgeld leidde, wordt dit laatste geheel of gedeeltelijk tot het te voren genoten bedrag toegekend, tenzij Gedeputeerde Staten van Noordbrabant, den belanghebbende of diens gemachtigde gehoord, verklaren, dat het verlies het gevolg was van eigen schuld of van eigen verzoek, niet gegrond op deugdelijke redenen.

8. Gelijk gevolg als aan de aanvaarding van een betrekking, zal zijn verbonden aan een benoeming tot een financieel gelijkwaardige openbare ambtelijke betrekking, ook al wordt deze benoeming niet aangenomen, tenzij deze niet-aanneming geschiedt op grond van bezwaren, welke door Gedeputeerde Staten van Noordbrabant, den belanghebbende of diens gemachtigde gehoord, deugdelijk worden verklaard.",

zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Art. 10, alsmede de beweegreden van het ontwerp van wet, worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

III. **Vereeniging van de gemeenten Eersel en Duizel en Steensel (75).**

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer Deckers: Mijnheer de Voorzitter! Het geldt hier een samenvoeging van een tweetal gemeenten, waartegen bezwaren bestaan, gelijk aan die, welke ik bij het voorlaatste wetsontwerp in het midden heb gebracht.

Bij de voorbereiding van de samenvoeging heeft de gemeente Duizel aan Gedeputeerde Staten bericht — dit blijkt uit de stukken, die ter inzage hebben gelegen —, dat de gemeente prijsstelt op behoud van haar zelfstandigheid. De gemeente Eersel heeft reeds 6 December 1919 aan de Gedeputeerde Staten van Noordbrabant medegedeeld, dat samenvoeging zeker mogelijk is, maar dat er voor de gemeente geen enkele aanleiding bestaat, die samenvoeging wenschelijk te achten.

Gedeputeerde Staten hebben intusschen, na nieuwe inlichtingen te hebben ingewonnen, een ontwerp tot samenvoeging gemaakt en naar de beide gemeenten gezonden. De commissie volgens art. 131 der Gemeentewet te Eersel heeft medegedeeld, dat zij slechts samenvoeging wil, indien die zou geschieden op andere wijze dan door Gedeputeerde Staten was voorgesteld, nl. over een grooter oppervlakte.

De gemeenteraad heeft aan Gedeputeerde Staten bericht,

(Deckers e. a.)

dat hij zich verklaarde tegen de samenvoeging, zooals die door Gedeputeerde Staten werd voorgesteld.

De commissie volgens art. 131 der Gemeentewet der gemeente Duizel heeft zich verklaard, met algemeene stemmen, tegen annexatie, maar als het dan zou moeten gebeuren, heeft deze commissie gezegd, dan zou er een samenvoeging moeten komen met Eersel, doch dan niet met ingang van 1 Januari 1923, maar van 1 Januari 1924, om zoodoende den ambtenaren langeren tijd gelegenheid te geven een werkkring te vinden en daardoor de nieuwe gemeente niet te belasten met een aanzienlijk bedrag aan wachtgelden.

Noch aan het een noch aan het ander wordt voldaan. De samenvoeging gaat door en gaat door op een ander tijdstip dan door de commissie in de gemeente Duizel is gevraagd.

De gemeenteraad van Duizel heeft nadrukkelijk verklaard, dat hij er prijs op stelt, dat de gemeente zelfstandig zal blijven zoolang dit financieel mogelijk is.

Hier hebben wij dus een samenvoeging van twee gemeenten, zich uitsprekende tegen de samenvoeging van de gemeenten, en uit niets blijkt mij, dat om financieele redenen de samenvoeging noodig is.

Het behoeft geen betoog na hetgeen ik gezegd heb, dat ik aan dit wetsontwerp mijn stem niet kan geven.

De heer de Geer, Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet mij in hoodzaak refereeren aan de schriftelijke gedachtenwisseling.

Hier is nu een samenvoeging, waarvan het financieel belang voor de betrokken gemeenten duidelijk in de stukken is aangetoond en waarbij een der gemeenten zegt, dat zij op behoud van haar zelfstandigheid prijs stelt, zoolang dit financieel nog mogelijk is. Hieruit blijkt reeds, dat die gemeente zelf inziet, dat zij op de grens staat van financieel als afhankelijke gemeente niet te kunnen bestaan. Het schijnt dan beter dit te voorkomen dan te wachten totdat men in moeilijkheden is gekomen.

Ik wijs er bovendien op, dat de combinatie van de gemeente Eersel eenerzijds en de gemeente Duizel en Steensel anderzijds in bijzondere mate voor de hand ligt, omdat de bebouwde kom der gemeente Eersel tusschen de beide kommen Duizel en Steensel in ligt.

Het komt mij dan ook voor, dat, wanneer men op een ander standpunt staat dan dat men onder alle omstandigheden met het gevoelen der ingezetenen moet meegaan, deze samenvoeging in alle opzichten gemotiveerd is.

De heer Deckers: Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord. Ik constateer, dat de Minister van Financiën niet met cijfers is gekomen, niet met een financieel betoog de noodzakelijkheid heeft aangetoond van de samenvoeging. Hij heeft niet aangetoond, dat deze twee gemeenten zich zelf niet kunnen bedruipen als zij zelfstandig blijven. Het eenige argument door Zijn Excellentie aangevoerd is verbetering van de locale omstandigheden. En nu wil ik toch vaststellen, dat de menschen in Eersel, Duizel en Steensel, die onder die omstandigheden moeten leven en daarbij het meeste belang hebben, allen geen bezwaar hebben tegen het voortbestaan van deze locale toestanden, doch dat zij integendeel aan die toestanden den voorkeur geven boven die, welke geschapen worden door aanneming van dit wetsontwerp.

Ik vind de argumenten van den Minister dus niet bijzonder sterk, in elk geval zijn zij niet van die kracht, dat zij mijn meening doen veranderen.

De heer de Geer, Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil nog opmerken, dat inderdaad niet is bewezen, dat de gemeenten afzonderlijk financieel niet kunnen bestaan — dit bewijs is uiteraard steeds moeilijk —, maar wel, dat er een aanmerkelijke besparing zal zijn ten gevolge van de samenvoeging. Dat is in de stukken met de cijfers aangeduid.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

75. Vereeniging van de gemeenten Eersel en Duizel en Steensel.

(Voorzitter.)

De **Voorzitter:** Na het uitbrengen van het Verslag is artikel 10 van het gewijzigd ontwerp van wet vervallen. Ik neem aan, dat de Commissie van Rapporteurs daartegen geen bezwaar heeft.

De artikelen 1 tot en met 8 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over art. 9, luidende:

„1. Voor den burgemeester en de ambtenaren van een der opgeheven gemeenten wordt bij benoeming in de vereenigde gemeente voor de regeling van hun wedde de diensttijd in aanmerking genomen, in gelijke betrekking in een der opgeheven gemeenten vervuld.

2. Aan den burgemeester en de vaste ambtenaren van een der opgeheven gemeenten, die ten gevolge van de vereeniging worden ontslagen, wordt ten laste van de vereenigde gemeente een wachtgeld verleend uiterlijk tot 1 Januari 1933, dan wel tot het tijdstip, waarop hun pensioengerechtigdheid intreedt; dit laatste, indien zij na 1 Januari 1933 pensioengerechtigd worden en zij op 1 Januari 1923 den leeftijd van vijftig jaar bereikt hebben.

3. Het wachtgeld wordt verleend tot het bedrag, gelijk aan de wedde of de som der wedden, welke zij in hun opgeheven betrekking of betrekkingen laatstelijk vóór 1 Januari 1923 hebben genoten, en wel voor hen, wier wedde door of vanwege het bestuur van een der opgeheven gemeenten werd geregeld, volgens de op 1 Januari 1922 geldende wedderegeling. Onder wedde wordt verstaan de bezoldiging per jaar, verhoogd met genoten kindertoeslag, met dien verstande, dat het wachtgeld verminderd wordt op gelijke wijze, als de kindertoeslag zou afnemen, indien de betrokkenen in dienst zouden zijn gebleven.

4. Wordt bij of na het ingaan van het wachtgeld pensioen wegens de opgeheven betrekking of betrekkingen toegekend, dan wordt het wachtgeld met het bedrag van dat pensioen verminderd.

5. Het wachtgeld wordt genoten, totdat zij een financieel gelijkwaardige andere openbare ambtelijke betrekking zullen hebben aanvaard, met dien verstande, dat bij aanvaarding van een minder bezoldigde betrekking het wachtgeld met het bedrag van die bezoldiging zal worden verminderd.

6. Verhooging van bezoldiging, waarin begrepen toekenning van een toelage of van emolumenten, verkregen na aanvaarding van een betrekking, als in het vijfde lid bedoeld, in de vereenigde gemeente, strekt niet tot vermindering of opheffing van wachtgeld.

7. Bij verlies vóór het tijdstip, waarop het wachtgeld volgens het tweede lid uiterlijk eindigt, van de betrekking, welke tot onthouding, intrekking of vermindering van wachtgeld leidde, wordt dit laatste geheel of gedeeltelijk tot het tevoren genoten bedrag toegekend, tenzij het verlies het gevolg was van eigen schuld of van eigen verzoek, gegrond op niet door Gedeputeerde Staten van Noordbrabant deugdelijk verklaarde redenen.

8. Gelijk gevolg als aan de aanvaarding van een betrekking, zal zijn verbonden aan een benoeming tot een financieel gelijkwaardige openbare ambtelijke betrekking, ook al wordt deze benoeming niet aangenomen, tenzij deze niet-aanneming geschiedt op grond van bezwaren, welke door Gedeputeerde Staten van Noordbrabant deugdelijk worden verklaard.

9. Onder financieel gelijkwaardige betrekking wordt verstaan een betrekking of vereeniging van betrekkingen, welke den betrokken ambtenaar een minstens gelijke bezoldiging en soortgelijke positie oplevert als hij in zijn opgeheven betrekking of betrekkingen te zamen in dienst van de opgeheven gemeente of gemeenten laatstelijk vóór de opheffing genoot krachtens de wedderegeling, bedoeld in het derde lid van dit artikel.

10. Het totaal aan wachtgelden, waarop een gewezen ambtenaar aanspraak heeft, kan niet de som overtreffen, welke laatstelijk wegens openbare ambtelijke betrekking aan wachtgeld en bezoldiging door den betrokken ambtenaar werd genoten. Het wachtgeldbedrag, waarvan aldus een gemeente zoude worden ontlast, komt in de verhouding, door Gedeputeerde Staten van Noordbrabant te bepalen, ten voordeele van elk der betrokken gemeenten.

11. De tijd, die krachtens deze wet op wachtgeld wordt doorgebracht, wordt als diensttijd in den zin van de Pensioenwet 1922 (*Staatsblad* n°. 240) aangemerkt.

12. Hoofden en onderwijzers van openbare scholen hebben voor éénmaal de keuze om aanspraak te maken op het verkrijgen van wachtgeld, hetzij volgens deze wet, hetzij volgens artikel 51 der Lager-onderwijswet 1920.

13. Geschillen over de toepassing van dit artikel worden, Burgemeester en Wethouders van de vereenigde gemeente *Eersel* benevens den belanghebbende of diens gemachtigde gehoord, beslist door Gedeputeerde Staten van Noordbrabant.",

(Minister de Geer e. a.)

waarop zijn ingediend door den heer Deckers twee amendementen (Stuk n°. 7, I en II), strekkende om:

a. het 7de lid te doen luiden als volgt:

„Bij verlies vóór het tijdstip, waarop het wachtgeld volgens het tweede lid uiterlijk eindigt, van de betrekking, welke tot onthouding, intrekking of vermindering van wachtgeld leidde, wordt dit laatste geheel of gedeeltelijk tot het te voren genoten bedrag toegekend, tenzij Gedeputeerde Staten van Noordbrabant, den belanghebbende of diens gemachtigde gehoord, verklaren, dat het verlies het gevolg was van eigen schuld of van eigen verzoek, niet gegrond op deugdelijke redenen.";

b. in het 8ste lid tusschen „Noordbrabant" en „deugdelijk" in te voegen: „ , den belanghebbende of diens gemachtigde gehoord,".

Ondersteund door dezelfde leden als het eerste door dien geachten afgevaardigde ingediende amendement, maken deze amendementen een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **de Geer**, Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! De Regeering is bereid deze amendementen over te nemen.

Aangezien de Regeering deze amendementen heeft overgenomen, maken zij geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De **Voorzitter:** Ik neem aan, dat de Commissie van Rapporteurs tegen deze Regeeringswijzigingen geen bezwaar heeft.

Het gewijzigd artikel 9, waarvan het 7de en 8ste lid thans luiden:

„7. Bij verlies vóór het tijdstip, waarop het wachtgeld volgens het tweede lid uiterlijk eindigt, van de betrekking, welke tot onthouding, intrekking of vermindering van wachtgeld leidde, wordt dit laatste geheel of gedeeltelijk tot het te voren genoten bedrag toegekend, tenzij Gedeputeerde Staten van Noordbrabant, den belanghebbende of diens gemachtigde gehoord, verklaren, dat het verlies het gevolg was van eigen schuld of van eigen verzoek, niet gegrond op deugdelijke redenen.

8. Gelijk gevolg als aan de aanvaarding van een betrekking, zal zijn verbonden aan een benoeming tot een financieel gelijkwaardige openbare ambtelijke betrekking, ook al wordt deze benoeming niet aangenomen, tenzij deze niet-aanneming geschiedt op grond van bezwaren, welke door Gedeputeerde Staten van Noordbrabant, den belanghebbende of diens gemachtigde gehoord, deugdelijk worden verklaard.",

(Voorzitter e. a.)

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Artikel 10, zoomede de beweegreden van het ontwerp van wet, worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het ontwerp van wet, op verzoek van den heer Deckers in stemming gebracht, wordt aangenomen met 61 tegen 14 stemmen.

Vóór hebben gestemd de heeren Bakker, van de Bilt, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren van Zadelhoff, van Braambeek, Snoeck Henkemans, Smeenk, Ter Hall, van Dijk, Ament, Fleskens, Engels, van Sasse van Ysselt, Bierema, van Rappard, Bulten, Suring, Feber, van Rijzewijk, Schaper, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren van Gijn, Bresselhuys, Bomans, Marchant, J. ter Laan, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Oud, Kuiper, van den Tempel, Wijnkoop, Kleerekoper, Vliegen, Ketelaar, Staalman, mejuffrouw Katz, de heeren K. ter Laan, Visser van IJzendoorn, Hermans, Nolens, Tilanus, van Rijckevorsel, mejuffrouw Groeneweg, de heeren IJzerman, Rutten, Boon, Hiemstra, Hugenholtz, van der Molen, Michielsen, Gerhard, Stulemeijer, Moerel, Knigge, Juten, Bongaerts, van Voorst tot Voorst, Wintermans, Fruytier, Krijger en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd mejuffrouw van Dorp, de heeren van der Voort van Zijp, A. Colijn, Deckers, van den Heuvel, Braat, Beumer, Zijlstra, Heukels, de Boer, Schouten, Rutgers, van Boetzelaer van Dubbeldam en Visscher;

IV. **Verhooging van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921 (251);**

V. **Verhooging van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922 (251).**

Deze ontwerpen van wet worden achtereenvolgens, telkens na goedkeuring van de onderdeelen, zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

VI. **Wijziging, aanvulling en verhooging van het IIIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921 (261).**

De **Voorzitter**: Aangezien de Nota ter beantwoording van het Verslag over dit ontwerp van wet niet is ingekomen, stel ik voor, dit ontwerp van wet van de agenda af te voeren.

Daartoe wordt besloten;

VII. **Wijziging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1920 (294).**

Dit ontwerp van wet wordt, na goedkeuring van de onderdeelen, zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

VIII. **Eenige maatregelen van bezuiniging betreffende de militair-rechterlijke macht (108)).**

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **van Sasse van Ysselt**: Mijnheer de Voorzitter! Toen dit wetsontwerp in de afdeelingen in behandeling kwam, was niet bekend, welke voornemens de tegenwoordige Regeering heeft met wetsontwerp n°. 48, dat door het Ministerie-Cort van der Linden werd ingediend tot afschaffing van de approbatie der vonnissen van de krijgsraden en tot regeling van het hooger beroep in militaire strafzaken.

Uit de Memorie van Antwoord betreffende dit wetsontwerp meen ik te kunnen opmaken, dat deze Regeering voornemens is te handhaven wetsontwerp n°. 48, hetwelk door haar voorgangster niet verder in behandeling is genomen, omdat de toenmalige tijdsomstandigheden het wenschelijk maakten de bestaande regeling omtrent de vonnissen van de krijgsraden voorloopig intact te laten.

(van Sasse van Ysselt.)

Nu mij gebleken is, dat de tegenwoordige Regeering van plan is wetsontwerp n°. 48 te handhaven, zal ik geen amendement voorstellen, zooals ik aanvankelijk voornemens was te doen, op art. 1 van dit wetsontwerp, waarbij de Regeering voorstelt om de gebrekkige redactie van art. 1 van de Provisioneele Instructie voor het Hoog Militair Gerechtshof in stand te laten.

Het is een gebrekkige redactie, want er wordt in gezegd, dat het Hoog Militair Gerechtshof bij zich heeft een advocaat-fiscaal voor de zee- en landmacht en een griffier.

Men zegt wel van een kind, dat het bij zich heeft een kindermeisje, en van een koopman, die bij zijn tegenpartij komt, dat hij bij zich heeft een advocaat, maar men zegt niet, dat een rechterlijk college bij zich heeft een lid van het O. M. of een griffier.

Maar hoe het zij, de tegenwoordige Regeering is, naar ik meen, voornemens wetsontwerp n°. 48 in stand te laten en daarom zal ik geen amendement tot verbetering der gebrekkige redactie van art. 1 voorstellen.

Wanneer de Regeering werkelijk voornemens mocht zijn wetsontwerp n°. 48 in deze Kamer wederom aanhangig te maken, dan zou ik haar in ernstige overweging willen geven om de geheele provisioneele instructie van het Hoog Militair Gerechtshof, die reeds bestaat van af 1814, dus reeds meer dan 110 jaren, niet verder meer op te lappen, maar een nieuw voorstel van wet in de plaats daarvan in te dienen. Zij is toch zoo vermolmd en uit den tijd, dat het jammer zou zijn als men nog ging probeeren dat oude, versleten stuk op te lappen en in stand te laten.

In elk geval zou ik, wanneer de provisioneele instructie naar haar oordeel in stand zou moeten blijven, de Regeering instantelijk in overweging willen geven om bij de Memorie van Antwoord betreffende wetsontwerp n°. 48 ook nog voor te stellen om van art. 91 van de provisioneele instructie af te kappen de staart, hierin bestaande, dat de advocaat-fiscaal zich zal hebben te gedragen naar de voorschriften, die door het Hoog Militair Gerechtshof of zijn commissarissen hem gegeven worden.

Dat is iets, wat niet meer past in een behoorlijke regeling van het strafprocesrecht, maar dat alleen verband houdt met wat zoo te recht het Ministerie-Cort van der Linden verkeerd vond, nl. dat de advocaat-fiscaal en de auditeur-militair niet mogen komen in hooger beroep van de vonnissen der krijgsraden dan op last of met machtiging van het Hoog Militair Gerechtshof.

Wanneer de Regeering werkelijk wil handhaven wetsontwerp n°. 48, dan hoop ik, dat zij daarbij ook nog onder oogen zal willen zien de vraag, of het wel wenschelijk is, de approbaties van de temporaire krijgsraden af te schaffen, welke kunnen worden ingesteld krachtens artikel 40 van de wet van 23 Mei 1899 en die hebben bestaan in het begin van den oorlog van 1914, doch later bij een wet, die in deze Kamer werd aangenomen, zijn afgeschaft geworden. Wat ik echter niet hoop is dit, dat, zooals de Regeering in de Memorie van Antwoord, behoorende tot het onderwerpelijke wetsontwerp, in het vooruitzicht heeft gesteld, het juridisch gedeelte van het Hoog Militair Gerechtshof in het vervolg uit leden van de burgerlijke gerechtshoven zal bestaan.

Het wil mij toch voorkomen, dat dit zeer verkeerd zou zijn, omdat deze juristen niet voldoende op de hoogte zijn van de militaire toestanden en vooral niet van hetgeen noodig is tot handhaving van de militaire tucht.

Zal ik medegaan met dit wetsontwerp, zooals het thans luidt, zoo zou ik toch der Regeering in overweging willen geven een kleine aanvulling te geven aan artikel 3 van dat wetsontwerp.

De Regeering is, zooals ik tot mijn voldoening zag, ingegaan op de wenschen van deze Kamer en van de Commissie van Rapporteurs, om in het vervolg bij de landmacht slechts te hebben één krijgsraad. De Kamer was bij haar onderzoek in de afdeelingen en daarna ook de Commissie van Rapporteurs van oordeel, dat in het vervolg kan worden volstaan met één krijgsraad bij de landmacht, omdat het te voorzien is, dat, nu er zoo weinig troepen meer onder de wapenen zullen

29ste VERGADERING. — 1 DECEMBER 1922.

108. Eenige maatregelen van bezuiniging betreffende de militair-rechterlijke macht.

(van Sasse van Ysselt e. a.)

zijn, er ook weinig delicten meer door de militairen zullen worden gepleegd. Maar wanneer er maar één krijgsraad bij de landmacht meer zal zijn, dan zal daarvan het gevolg wezen, dat als die krijgsraad zal komen te zetelen, zooals ook de wensch van de Kamer is, blijkens de uitingen in het Voorloopig Verslag, te Utrecht, dat alsdan de reis- en verblijfkosten van getuigen zeer hoog zullen worden. Daarom is het mij voorgekomen, na hetgeen hierover mij is medegedeeld na het uitkomen van het Eindverslag door onze geachte medeleden, de heeren Beumer en van Rijckevorsel, die voorzitters zijn van raden van beroep en door hun praktijk weten hoe goed het werkt, dat die raden zetelen niet alleen op hun standplaatsen maar ook op andere zittingplaatsen, aan de Regeering in overweging te moeten geven of het niet zaak zou zijn aan artikel 3 van het wetsontwerp een alinea toe te voegen, waardoor het mogelijk zal zijn, dat de krijgsraad bij de landmacht niet alleen zal zitting houden te Utrecht, als deze gemeente zijn standplaats zal worden, maar ook in andere zittingplaatsen. Ik ben daarom zoo vrij geweest den Minister van Justitie een redactie in overweging te geven tot aanvulling van artikel 3 van het wetsontwerp in dier voege, dat bij algemeenen maatregel van bestuur zullen kunnen worden bepaald de zittingplaatsen, waar de in te stellen krijgsraad bij de landmacht ook zitting zal kunnen houden.

Wanneer dat zou kunnen gebeuren, zou met dit bezuinigingswetje nog meer bezuiniging worden bereikt, wat toch de strekking van dit wetsontwerp is. Het zal mij daarom zeer aangenaam zijn van de Regeering te vernemen of zij met mijn denkbeeld kan instemmen.

Mijnheer de Voorzitter! In artikel 4 van het wetsontwerp wordt o. m. gezegd:

> „De ambtenaren bij de ontbonden krijgsraden ontvangen een wachtgeld overeenkomstig bij algemeenen maatregel van bestuur te stellen regelen."

Nu is bij dit artikel 4 wel gezorgd voor de presidenten van de te ontbinden krijgsraden, zoodat zij er zeker van kunnen zijn, dat zij voor hun leven een wachtgeld zullen hebben, maar wat ten aanzien van de andere ambtenaren bij de te ontbinden krijgsraden zal geschieden, valt uit dit artikel niet op te maken. Wat zal, als de krijgsraden worden ontbonden, b.v. het lot zijn van de auditeurs-militair, wat van de provoosten-geweldige, wat van de klerken bij die krijgsraden? Zullen die met een klein wachtgeld worden afgescheept of zal de Regeering ook in hun geval betrachten hetgeen zij heeft betracht, toen de Raden van Beroep voor de Ongevallenwet werden ontbonden? Ik zou van de Regeering dienaangaande ook gaarne een antwoord ontvangen, want het zou m. i. onbillijk en zeer onmenschelijk zijn, indien, behalve voor de voorzitters, ook niet behoorlijk voor de overige ambtenaren bij de krijgsraden werd gezorgd.

De heer **Hugenholtz:** Mijnheer de Voorzitter! Bij het onderzoek in de afdeelingen hebben sommige leden hun bezwaren geuit tegen de militaire rechtspraak in het algemeen en tegen de wijze, waarop die rechtspraak wordt uitgeoefend, met name over het onderwerpen aan het oordeel van den Krijgsraad van alle overtredingen, door militairen begaan. Dat is geschied, niettegenstaande ongeveer een jaar geleden door mij uitvoerige beschouwingen aan dit zelfde onderwerp in de Kamer zijn gewijd en nadat bij de behandeling van het Militaire Wetboek van Strafrecht en van de wet op de krijgstucht zeer uitvoerig daarover van gedachten is gewisseld. Het verwondert mij niet, dat de Regeering meent, dat het thans niet de gelegenheid is om in die discussies terug te treden. Wat mij betreft, ook ik vind daartoe geen aanleiding. Dat intusschen bij het afdeelingsonderzoek die bezwaren opnieuw naar voren zijn gebracht, moge voor de Regeering een aanwijzing zijn van den grooten weerzin, die vele leden in deze Kamer bezielt bij het bespreken van deze materie. Het bestaan zelf van een militaire rechtspraak, een uitzonderingsrecht voor de militairen, stuit ons zoo tegen de borst, dat verschillende leden hebben gemeend bij deze gelegenheid daartegen opnieuw ernstig hun bezwaren te moeten uitspreken.

(Hugenholtz e. a.)

Ik zal ook niet terugtreden in de quaestie van het rechtsgebied van den militairen rechter, omdat ik gelegenheid heb gehad bij de uitvoeringswet deze zaak ampel te bespreken, en, zooals reeds in de Memorie van Antwoord is gememoreerd, heb ik toen het mijne gedaan om te trachten een goed systeem te vinden voor het uitschakelen van bepaalde overtredingen van de jurisdictie van den militairen rechter. Het amendement, toen door mij voorgesteld, is verworpen. Sedert dien is de samenstelling van de Kamer niet zoodanig veranderd, dat ik hoop zou kunnen koesteren, dat een dergelijk amendement thans bij de Kamer een beter onthaal zou vinden. Het tegendeel is eerder het geval. Het komt mij daarom voor, dat het zou zijn een ongerechtvaardigd beslag leggen op den tijd van de Kamer om nu opnieuw een dergelijk poging te wagen. Ik zal die poging dus nalaten, maar het zal de Regeering niet verwonderen, dat, al heeft de meerderheid van de Kamer zich niet met mijn denkbeelden kunnen vereenigen, mijn overtuiging in deze allerminst is geschokt, en dat ik nog steeds blijf koesteren de bezwaren, die ik toen uitvoerig heb uiteengezet.

Intusschen is dat voor mij geen reden om mijn stem aan dit wetsontwerp te onthouden, want wanneer ik mijn stem aan dit wetsontwerp geef, spreek ik daarmede allerminst uit, dat ik nu dit systeem goedkeur. Neen, ik spreek daarmede dan uit, dat ik mij kan vereenigen met de bezuiniging, die in dit opzicht door de Regeering wordt voorgestaan. Elke gulden, die hier kan worden uitgespaard, zal mijn hartelijke instemming hebben. Het is om die reden, dat ik meen, aan dit wetsontwerp, indien hoofdelijke stemming mocht worden gevraagd, mijn stem niet te mogen weigeren.

De heer **Wijnkoop:** Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch te verklaren, dat de hier voorgestelde bezuiniging van zoo onbeduidende beteekenis is, dat zij geen gewicht in de schaal kan leggen. Ik zal dan ook mijn stem uitbrengen tegen dit wetsontwerp, omdat ik tegen deze geheele materie ben, waarop ik nu niet verder zal ingaan.

De heer **Heemskerk,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, op de rede van den heer Hugenholtz niets anders te behoeven te antwoorden, dan dat ik hem gaarne akte verleen, dat hij, niettegenstaande de bezwaren, die bij hem tegen de militaire rechtspraak bestaan, voor het wetsontwerp stemt, op grond van de wenschelijkheid om ook op deze materie te bezuinigen.

Iets minder duidelijk is mij de gedachtengang van den heer Wijnkoop. Ik weet niet, of hij bezwaren heeft tegen bijzondere militaire rechtspraak — in Nederland . . . . .

De heer **Wijnkoop:** Ja, overal.

De heer **Heemskerk,** Minister van Justitie: Wij kunnen ook van die verklaring akte nemen. Ik geloof niet, dat er aanleiding is, daarover nader in debat te treden.

De heer **Wijnkoop:** Wat wilde u daartegen inbrengen? Ik begrijp dat niet.

De heer **Heemskerk,** Minister van Justitie: Ik wenschte er niets tegen in te brengen, maar ik meende, dat de mogelijkheid bestond, dat de heer Wijnkoop wel voor bijzondere militaire rechtspraak in sommige landen was. Wij vernemen nu, dat hij daartegen is.

De heer **Wijnkoop:** Noem die landen dan. Ik ken ze niet. Ik ken een bijzondere militaire rechtbank in geen der Sovjetlanden.

De heer **Heemskerk,** Minister van Justitie! Ik heb gesproken van bijzondere militaire rechts*praak*, en verder heb ik geen reden, daarover in debat te treden.

Mijnheer de Voorzitter! De heer van Sasse van Ysselt stelde de vraag, wat te doen zal zijn met het nog steeds aanhangig wetsontwerp in zake afschaffing van de appro-

(Minister **Heemskerk.**)

batie van de uitspraken van de krijgsraden door het Hoog Militair Gerechtshof. Ik kan op het oogenblik nog niet precies zeggen, wat de Regeering daaromtrent zal besluiten; daarover dient nog eenig overleg te worden gepleegd.

Dat er aanleiding zou zijn, zoolang dat niet vaststaat, eventueel een amendement op artikel 1 in te dienen, kan ik mij nauwelijks voorstellen.

De geachte afgevaardigde heeft bezwaar gemaakt tegen de redactie van het artikel, die aldus luidt:

> ,,Het Hoog Militair Geregtshof zal bestaan uit zes leden, den President daaronder begrepen, te weten: twee Regtsgeleerden en vier Officieren, en bij zich hebben een Advocaat-Fiscaal voor de Zee- en Landmacht en een Griffier.''

Hij vindt dat een ouderwetsche redactie. Het gerechtshof is geen kind, dat een kindermeisje bij zich heeft, en de advocaat-fiscaal is geen kindermeisje; hoe kan men dan spreken van ,,bij zich hebben''? Natuurlijk wordt hier gevolgd de stijl van de Provisioneele Instructie, dat is altijd gewoonte, wanneer men wijziging brengt in bestaande wetten, en dat is hier een ouderwetsche stijl. Maar is deze uitdrukking nu werkelijk zoo verkeerd? Bij de vaststelling van het Wetboek van Strafvordering was men er op gesteld, duidelijk te doen uitkomen, dat de ambtenaar van het O. M. geen deel uitmaakt van het college, waarbij het O. M. is gevestigd en werkzaam is. Nu zal ik niet zeggen, dat de tegenwoordig meest gebruikelijke en de meest elegante uitdrukking is, te zeggen, dat zulk een college bij zich heeft een officier van justitie, maar men spreekt toch wel van den officier van justitie bij een rechtbank, van den procureur-generaal bij een gerechtshof en men kan dus ook zeker spreken van den advocaat-fiscaal bij het Hoog Militair Gerechtshof. Andersom kan men hetzelfde uitdrukken door te zeggen, dat het Hoog Militair Gerechtshof bij zich heeft een advocaat-fiscaal, en ik voel mij niet gedrongen om daarbij te denken aan kindermeisjes. Als de geachte afgevaardigde dit vergelijkt met de redactie van het Wetboek van Strafvordering, zal hij zien, dat deze bepaling geheel past in de tegenwoordige opvattingen. Er is dus geen kwaad bij, en de geachte afgevaardigde behoeft zich hierover niet bedroefd te maken.

De geachte afgevaardigde wenscht, dat men de Provisioneele Instructie eens zou herzien en dat men daarbij speciaal zijn aandacht zou wijden aan artikel 91. Dat kan zeker wel eens geschieden, maar laat ik hieromtrent niet te veel toezeggen. Wij hebben zooveel werk, dat dringend is. Laten wij ons dus zooveel mogelijk houden aan de noodzakelijke werkzaamheden die, vergis ik mij niet, aan alle Departementen en zeker ook aan het Departement van mijn geachten ambtgenoot van Oorlog buitengewoon veelvuldig zijn.

De geachte afgevaardigde zou er tegen zijn, dat het Hoog Militair Gerechtshof zou worden ondergebracht bij een gerechtshof in dien zin, dat de juridische leden zouden zijn raadsheeren van dat gerechtshof. Op het oogenblik bestaat daartoe geen voornemen, maar men kan er toch wel eens over denken. De geachte afgevaardigde zeide, dat raadsheeren in een gerechtshof niet op de hoogte kunnen zijn van de militaire rechtspraak. Zoo ver zou ik niet durven gaan. Vooreerst is het volstrekt niet ondenkbaar, dat iemand, die president van een krijgsraad geweest is, raadsheer in een gerechtshof wordt, maar men kan daarop niet rekenen. Wanneer men echter als rechtsgeleerde geroepen wordt om met opperofficieren deel te nemen aan de militaire rechtspraak, dan stelt men zich op de hoogte van de begrippen, die daarvoor noodig zijn. Toen de juridische raadsheeren bij het Hoog Militair Gerechtshof werden aangesteld, waren zij voor dien tijd ook niet bij de militaire rechtspraak geweest.

De vorige president heeft, naar ik mij herinner, deel uitgemaakt van het bureau der Kamer, en nu heeft hij hier wel allerlei kunnen hooren, maar van de militaire rechtspraak zal die geachte gewezen president hier niet veel ervaring hebben opgedaan.

Wanneer men tot een dergelijken post geroepen wordt, moet men zich daarvan op de hoogte stellen en zich inleven; dat geldt ook voor nieuwbenoemden in het Hoog Militair Gerechtshof en voor raadsheeren, die in een krijgsraad moeten zitting nemen.

Ik zeg dit niet, omdat een dergelijke hervorming thans zou moeten worden ingeleid; de beslissing daaromtrent blijft voorbehouden, maar ik kan dit argument van den geachten afgevaardigde niet als afdoend aanmerken. Indien het wel afdoend ware, zou nooit een jurist kunnen plaats nemen in een krijgsraad of in het Hoog Militair Gerechtshof, tenzij hij behalve jurist ook nog militair ware. De eigenaardigheid is juist, dat wel de militairen, die er toe geroepen worden, zooveel mogelijk juridisch ontwikkeld moeten zijn, maar dat zij de rechtspraak gezamenlijk met juristen moeten uitoefenen.

Ik kan den geachten afgevaardigde zijn stelling dan ook niet toestemmen; die stelling bewijst inderdaad te veel.

Nu een desideratum, dat de geachte afgevaardigde heeft ontleend aan hem medegedeelde opmerkingen door twee geachte afgevaardigden, de heeren Beumer en van Rijckevorsel, welke hij mij gisteren tegen het einde van den namiddag heeft meegedeeld.

De geachte afgevaardigde heeft gedaan wat hij kon, maar niettemin ware een eerdere mededeeling beter geweest, nog beter ware het, indien zij waren opgenomen in het Voorloopig Verslag. Het desideratum is, dat aan art. 3 werd toegevoegd als 2de lid:

> ,,Wij stellen bij algemeenen maatregel van bestuur de zittingsplaatsen vast, waar de in te stellen krijgsraad of krijgsraden bij de landmacht, behalve te zijner of hunner standplaats of standplaatsen terechtzitting houden.''

Bij algemeenen maatregel van bestuur zou dus moeten worden bepaald, dat er terechtzittingen kunnen worden gehouden, behalve in de residentie van den krijgsraad, ook nog in andere plaatsen, bijv. Assen, Maastricht, Middelburg, enz.; het zou dus zijn een soort van ambulante krijgsraad.

Ik heb nu een summier onderzoek — het heeft hedenochtend moeten geschieden — ingesteld naar de vraag, of dat mogelijk is. Het resultaat is, dat men mij de volgende resumtie heeft gegeven:

Het stelsel van zittingen buiten de residentie van den krijgsraad verdraagt zich niet met het stelsel van de rechtspleging voor de landmacht. Volgens die rechtspleging heeft de ,,residentie van den krijgsraad'' een zeer bijzondere beteekenis: gearresteerden en verdachten worden na voorloopig onderzoek van den officier-commissaris in het betrokken garnizoen naar die residentie overgebracht (art. 27); de officier-commissaris van die residentie voert, eventueel onder leiding van den auditeur-militair, de verdere instructie.

Dus als de krijgsraad is in Utrecht en er is in Middelburg iets geschied, moet de officier-commissaris in Middelburg den verdachte laten overbrengen naar Utrecht.

De krijgsraad wordt door den commandeerenden officier van het garnizoen van die residentie bijeengeroepen (art. 114); de leden-officieren moeten tot het garnizoen van die residentie behooren (art. 120). Het houden van zittingen elders met handhaving overigens van het systeem der rechtspleging geeft dus geenerlei baat.

Integendeel, want dan moet eerst de beklaagde van Middelburg naar Utrecht worden overgebracht; dan moet hij, om terecht te staan, weer gebracht worden van Utrecht naar Middelburg; daarna moeten de officieren, die tot het garnizoen van Utrecht behooren, weer met den president van den krijgsraad mede naar Middelburg, om daar krijgsraad te houden. Dit geeft dus geenerlei baat, en de wijziging van dat stelsel is met een enkele bepaling niet te verkrijgen. Ik zou er ook bij kunnen zeggen, dat het niet in dit wetsontwerp behoort. In dit wetsontwerp wordt eenvoudig bepaald, zooals artikel 3 thans luidt, dat de krijgsraden worden ontbonden. Wat er dan verder mee gebeurt, volgt uit art. 134 van de wet op de militaire rechtspleging, waar bepaald wordt, dat de Kroon aanwijst, waar de krijgsraden zullen zijn en hoeveel er zullen zijn. Om dan ook nu tevens te bepalen, dat de Kroon zal bepalen, waar de krijgsraden zullen

108. Eenige maatregelen van bezuiniging betreffende de militair-rechterlijke macht.

(Minister **Heemskerk.**)

zitten, zou in dit wetsontwerp niet thuisbehooren. Als men een dergelijke bepaling zou wenschen, zou die nog veel eerder thuisbehooren in art. 134 van de wet op de militaire rechtspleging.

Maar het zal nu wel duidelijk zijn geworden, dat als men een dergelijke bepaling wil, men die niet in een oogenblik kan maken, en dat die niet kan worden ingevoerd zonder wijziging van een aantal correspondeerende bepalingen.

En uit een oogpunt van bezuiniging, voor zoover men die zou verkrijgen, zou het niet van belang zijn,

Op gegevens, die van uit Arnhem in het militair-rechtelijk tijdschrift zijn gepubliceerd, is berekend, dat een vestiging te Utrecht van den eenigen krijgsraad tegenover den tegenwoordigen toestand van krijgsraden te 's Gravenhage, Arnhem en 's Hertogenbosch slechts een meerderen af te leggen afstand door beklaagden en getuigen, allen te zamen, beteekent van 16 242 K.M. per jaar. Gelijk men spreekt van „manmaanden", zou men ook kunnen spreken van „getuigen- en beklaagden-kilometers". Deze besparing zou neerkomen, berekend tegen 5 cent per K.M., op ongeveer f 800 per jaar.

Dat is dus een kleine verhooging, die tegenover de bezuiniging staat, en het aantal gehoorde getuigen bedraagt slechts ongeveer 16 pct. van het aantal beklaagden, zoodat die f 800 bij het stelsel van ambulante krijgsraden nog niet eens geheel bezuinigd zouden kunnen worden, terwijl er verschillende andere posten bij zouden komen.

Bovendien zou men de opmerking kunnen maken, dat in strafrechtelijke zaken een onmiddellijke afdoening — vooral bij voorloopig arrest — veel sterker dringt dan bij aangelegenheden als behandeld worden voor de Raden van Beroep. Men kan dus moeilijk in verschillende plaatsen geregelde zittingen met uiteraard groote tusschenpoozen houden.

Ik spreek dus den wensch uit, dat de geachte afgevaardigde niet verder moge aandringen op een wijziging van artikel 3 in den zin als door hem in overweging werd gegeven.

Nu heeft de geachte afgevaardigde mij een vraag gedaan over de wachtgeldregeling en hij heeft opgemerkt, dat in het wetsontwerp een gunstige bepaling voorkomt voor de presidenten der krijgsraden, die er niet in voorkomt voor den auditeur-militair en andere beambten. Inderdaad, dat is ook zoo en het is van belang, dat de Kamer zich rekenschap geeft van wat hier eigenlijk wordt voorgesteld. Er staat in art. 4, zooals het luidt na de Nota van Wijzigingen:

> „De ambtenaren bij de ontbonden krijgsraden ontvangen een wachtgeld overeenkomstig bij algemeenen maatregel van bestuur te stellen regelen. Bij die regelen wordt in acht genomen, dat aan den president van een ontbonden krijgsraad tot het einde van het kalenderjaar, waarin hij den 70-jarigen leeftijd bereikt, een inkomen moet verzekerd zijn gelijk aan dat hetwelk hij uit zijn functie als president zou hebben verkregen, indien hij daarin op de laatstelijk door hem genoten wedde werkzaam ware gebleven, voor zoover niet eenigerlei inkomst hem door eigen toedoen ontgaat."

Dat komt er dus op neer, dat de president zal krijgen een wachtgeld, gelijk aan zijn traktement, tot aan zijn 70ste jaar. Als de zaak later bij de rechterlijke macht aan de orde moet komen, ligt hierin het beginsel, dat aan die regeling voor de rechters ten grondslag zou liggen, als praecedent, maar natuurlijk volgt daaruit niet, dat de 70-jarige leeftijd er zou bijstaan voor de rechterlijke macht, omdat daar de grens niet bestaat, die speciaal hier voor de presidenten van de krijgsraden geldt.

Wat betreft de auditeurs-militair, Mijnheer de Voorzitter, ik moet zeggen, dat hun niet gegarandeerd wordt een wachtgeld gelijk aan hun traktement, hun leven lang of tot een zekeren leeftijd.

Er staat in de toelichting op art. 4:

> „Het wordt aangewezen geacht de regeling van het aan de ambtenaren van den ontbonden krijgsraad toe te kennen wachtgeld over te laten aan een algemeenen maatregel van bestuur, opdat kan worden aangesloten aan de voorziening te dezen aanzien, die voor het Rijkspersoneel in het algemeen op dit oogenblik in bewerking is."

(Minister **Heemskerk e. a.**)

Men zou hebben kunnen vragen: waarom verwijst gij niet eenvoudig naar de algemeene wachtgeldregeling? Het antwoord ziet men hierin, dat toen het wetsontwerp inkwam, die nieuwe algemeene wachtgeldregeling nog niet gereed, maar in bewerking was; maar er ligt een vingerwijzing in, dat het in het voornemen ligt, een wachtgeldregeling in het leven te roepen, die overeenkomt met de algemeene wachtgeldregeling.

Aanvankelijk zou het voorkomen, dat het juiste standpunt dit is, dat men voor diegenen, die niet in de geprivilegeerde positie verkeeren, dat zij een ambt hebben, waaruit zij niet kunnen worden afgezet, een regeling maakt, overeenkomende met die voor de andere ambtenaren, maar nu de quaestie gemoveerd is, wil ik er wel het volgende bij zeggen.

In 1876 heeft de toenmalige Minister van Justitie, van Lynden van Sandenburg, een herziening van de rechterlijke organisatie tot stand gebracht, en daarbij zijn natuurlijk ook de wachtgelden geregeld. Toen is voor de ambtenaren van het openbaar ministerie en voor de griffiers een gunstiger regeling aangenomen, dan in de tegenwoordige algemeene wachtgeldregeling, en als het hier komt tot een herziening van die regeling, zal de vraag zeer zeker ook overwogen kunnen worden, of men ten aanzien van de ambtenaren van de griffies en van het openbaar ministerie ook nog weer een regeling zou willen maken, die, met afwijking van de algemeene wachtgeldregeling, eenigszins meer zou overeenkomen met die van 1876.

Ik zeg dit maar alleen, om aan de Kamer duidelijk te laten zien, hoe de zaak nu staat.

Voor onafzetbaren wordt hier het principe aangenomen: volledig traktement, en voor niet onafzetbaren ligt in de stukken een vingerwijzing, dat gevolgd zal worden vermoedelijk de tegenwoordige algemeene wachtgeldregeling. Voor de laatste categorie van ambtenaren laat dit wetsontwerp echter nog een nadere beslissing open.

De heer **van Sasse van Ysselt:** Mijnheer de Voorzitter! Ik dank den Minister van Justitie voor de mededeelingen, die hij heeft gedaan ten aanzien van de ambtenaren bij de te ontbinden krijgsraden, die geen president daarvan zijn. Daardoor zal ongetwijfeld groote ongerustheid worden weggenomen bij deze ambtenaren, die tot nog toe niet wisten welk lot hun boven het hoofd hing, wanneer de krijgsraden zullen worden ontbonden.

Die Minister heeft gezegd, dat het niet juist van mij was, te zeggen, dat het verkeerd zou zijn, dat het Hoog Militair Gerechtshof bij de burgerlijke gerechtshoven zou worden ondergebracht voor wat het justitieel gedeelte betreft, omdat, wanneer een burgerlijk raadsheer zou worden benoemd bij het Hoog Militair Gerechtshof, hij zich toch ook eerst in militaire zaken zou moeten inwerken.

Dat is volkomen waar, maar ik had uit de Memorie van Antwoord van de Regeering begrepen, dat zij voornemens was om raadsheeren in burgerlijke gerechtshoven te benoemen tot rechtsgeleerde leden van het Hoog Militair Gerechtshof, met dien verstande, dat zij niet voortdurend daarin zitting zouden hebben, maar slechts à tour de rôle, en dat zou toch zeker verkeerd zijn, want raadsheeren, die slechts te hooi en te gras geroepen zouden worden om recht te spreken in militaire zaken, kunnen daarvan niet zoo goed op de hoogte zijn als zij, die er voortdurend mede te maken hebben, zooals op het oogenblik het geval is met den president en de overige rechtsgeleerde leden van het Hoog Militair Gerechtshof.

De Minister van Justitie heeft verder nog gezegd, dat het hem speet, dat mijn opmerking omtrent het doen zitting houden van krijgsraden op andere plaatsen dan hun standplaats niet in het Voorloopig Verslag is behandeld geworden. Ik veroorloof mij dienaangaande de opmerking, dat zulks niet mogelijk was, omdat toen niet bekend was, dat de Regeering voornemens zou zijn voor te stellen, dat in het vervolg bij de landmacht slechts één krijgsraad zal zijn. De Kamer kon dientengevolge bij het onderzoek in

108. Eenige maatregelen van bezuiniging betreffende de militair-rechterlijke macht.

(van Sasse van Ysselt e. a.)

de afdeelingen niet anders denken dan dat de Regeering bij haar meening zou blijven, dat in het vervolg bij de landmacht twee krijgsraden zouden zijn, en daarom was er voor die opmerking toen geen reden.

Maar nadat de Regeering bij haar Memorie van Antwoord had verklaard, dat zij het wenschelijk acht bij de landmacht in het vervolg slechts één krijgsraad aan te stellen, kwam die opmerking wel te pas, maar zij moest daardoor helaas zoo laat komen.

Het is echter goed, dat deze opmerking gemaakt is, omdat deze zaak thans onder de oogen is kunnen worden gezien.

Of alles nu juist is wat door de Regeering thans naar aanleiding dezer opmerking in het midden is gebracht, geloof ik niet. Wanneer men toch de verschillende bepalingen leest van de Rechtspleging voor de Landmacht, dan ziet men, dat daar steeds gesproken wordt van de plaats, waar de krijgsraad zitting houdt. Misschien is toch nog wel juist het sustenue der Regeering, dat voor de verwezenlijking van mijn denkbeeld een kleine wijziging van de Rechtspleging bij de Landmacht noodig ware geweest; met die alsnog voor te stellen, ware dan aan hetgeen de heeren Beumer, van Rijckevorsel en ik wenschelijk achten, te gemoet gekomen, iets dat in het kader van dit wetsontwerp ook zou hebben gepast, daar de strekking daarvan toch alleen is bezuiniging op de militair-rechterlijke macht.

Het is echter op dit oogenblik te laat om nog een amendement in dien geest in te dienen en er rest mij dus niets anders dan mij te vereenigen ook met het voorgesteld artikel 3.

De heer **Wijnkoop**: Mijnheer de Voorzitter! Ik stond verbaasd over den Minister; dat je iets niet weet, kan ik begrijpen; maar dat de Minister zich begeeft op een gebied, waarvan hij blijkbaar niet op de hoogte is, en dan met zulk een verbazende zekerheid spreekt, dat kan ik niet begrijpen. Daarom wil ik — ik dacht, dat de zaak duidelijk was — even herhalen mijn bezwaar tegen het wetsontwerp.

De bezuiniging, die er in staat, is van weinig beteekenis; de materie, welke er in behandeld wordt, is de militaire rechtspraak. Wij communisten zijn tegen de bijzondere militaire rechtspraak. Mij is niet een Sovjetland bekend, waar een afzonderlijke militaire rechtspraak bestaat. Ik ben natuurlijk bereid, wanneer dat mogelijk is, over de rechtspraak in haar geheel en zooals wij die opvatten met den Minister van gedachten te wisselen. De afzonderlijke militaire rechtspraak is iets, dat wij in Rusland niet kennen en de communisten in geen enkel land hebben ingevoerd.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van hetgeen door den heer van Sasse van Ysselt nu in het midden is gebracht, wil ik nog een paar opmerkingen maken.

Ik erken, dat wanneer er quaestie zal zijn om de raadsheeren à tour de rôle te doen zitting nemen in het Hoog Militair Gerechtshof, er in zijn argument meer kracht zit dan wanneer zij permanent als lid zitting hebben.

Deze zaak behoeft nu slechts *ad notam* te worden genomen; of nadere voorstellen zullen worden ingediend, kan op het oogenblik niet worden beslist.

De opmerking van den geachten afgevaardigde, dat de door hem in overweging gegeven toevoeging aan artikel 3 in het Voorloopig Verslag niet goed ter sprake had kunnen worden gebracht, is ook juist. Ik meende evenwel te mogen opmerken, dat het niet gebeurd was, omdat, wanneer de Regeering zeer kort voordat de debatten gehouden worden met iets nieuws wordt bekendgemaakt, zij tracht spoedig zich zoo goed mogelijk op de hoogte te stellen, maar toch altijd de mogelijkheid moet veronderstellen, dat het bij nader onderzoek toch nog eenigszins anders kan zijn.

Intusschen wil ik hieraan toevoegen, dat ik geloof, dat de zaak wel zoo zit als zij zooeven door mij werd voorgedragen.

Wat nu de opmerkingen van den laatsten geachten spreker, den heer Wijnkoop, betreft, zoo heb ik vernomen, dat de

(Minister **Heemskerk** e. a.)

communisten tegen een afzonderlijke militaire rechtspraak zijn. Ik begrijp dat heel goed. Ik geloof, dat de communisten in Nederland tegen alles, wat militair is, zijn, en dus ook tegen de militaire rechtspraak. Het wil mij echter voorkomen, dat in landen, waar de communisten een overwegenden invloed hebben — ik zal het nu zacht uitdrukken — de geheele rechtspraak te militair is.

Het is in den samenhang van mijn redeneering niet van gewicht, of er in dergelijke landen juist een afzonderlijke militaire rechtspraak was.

Indien er een afzonderlijke militaire rechtspraak is, die te militair is, is dat niet aangenaam, maar indien de geheele rechtspraak te militair is, is het nog erger.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De artikelen 1 tot en met 6 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: In artikel 7 staat in den eersten regel „ons". Deze drukfout zal worden hersteld in „Ons".

De artikelen 7 en 8, alsmede de beweegreden van het ontwerp van wet, worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: De heer Wijnkoop verzoekt stemming over het ontwerp van wet in zijn geheel.

Ik stel voor, deze stemming te doen plaats hebben a.s. Dinsdag bij den aanvang der vergadering.

Daartoe wordt besloten;

IX. Nadere voorzieningen ter voorkoming van brandgevaar voor gebouwen en getimmerten (70).

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **van Rappard**: Ik wensch den Minister een vraag te stellen, omdat ik meen, dat dit wetsontwerp niet in alle gevallen voorziet.

In art. 1 wordt gesproken van „het oprichten of doen oprichten van inrichtingen, niet vallende onder de bepalingen der Hinderwet en naar Ons oordeel brandgevaar opleverende voor gebouwen of getimmerten".

Mij dunkt, dat onder deze definitie bij voorbeeld niet valt het aanleggen van geleidingen voor gas en electriciteit, wat toch ook brandgevaar kan opleveren, en zou het daarom niet beter zijn om in art. 1 te spreken van het oprichten of doen oprichten van inrichtingen en verder van het maken of doen maken van werken?

Dan zou aan mijn bezwaren te gemoet gekomen worden.

Meent de Minister, dat de voorgestelde redactie in een geval als ik noemde voorziet, dan zal ik mij daarbij nederleggen, maar anders zou ik in overweging willen geven het artikel aan te vullen in den door mij aangegeven zin.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Dit wetsontwerp zal de onderteekening van de Ministers van Justitie en van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen dragen. Ik wil vragen of het ook niet de onderteekening van den Minister van Arbeid had moeten bevatten. Hierbij is toch ook betrokken een quaestie ten aanzien van de arbeidsverhoudingen.

Hier wordt aan de Kroon het recht verleend een algemeenen maatregel van bestuur met strafsanctie te maken. Nu komt het bij dien algemeenen maatregel van bestuur er vooral op aan, waarop men onder zekere omstandigheden de verantwoordelijkheid legt.

Nu staat deze quaestie zoo, dat, naar mij herhaaldelijk ter core gekomen is, branden, die in torens of andere dergelijke monumenten ontstaan, dikwijls het gevolg zijn van de zucht van de werkgevers om den hierbedoelden arbeid op een koopje, zoo zuinig mogelijk te laten verrichten, waarbij de zuinigheid, zooals dan blijkt, de wijsheid bedriegt.

(Schaper e. a.)

Werkt men met soldeerbouten, dan moeten dezen geregeld in het vuur. De vuurpot kan beneden staan en dan worden de bouten aan een touw opgetrokken om boven gebruikt te worden. Dat is niet gevaarlijk. Maar het gebeurt ook vaak, dat de patroon zegt: neemt den vuurpot maar mee naar boven en brandt hem daar. Dat is het gevaar. Nu moeten de werklieden zich daaraan eenvoudig onderwerpen; die hebben niet de economische macht om te zeggen: wij doen het niet; ik laat dien vuurpot beneden staan. Want als de vuurpot beneden staat, dan komt de werkman in conflict met de belangen van den patroon; dan moet er iemand bij staan, die de wacht houdt en die de bouten aan het touw bindt om opgetrokken te worden.

Zoo zijn er ook soortgelijke omstandigheden met betrekking tot het soldeeren met een spiritusvlam e. d.

Kortom, van het grootste belang is de vraag, waar onder zekere omstandigheden de verantwoordelijkheid berusten moet.

Nu zijn de Ministers van Onderwijs en waarschijnlijk ook van Justitie aan hun Departementen niet voldoende geoutilleerd om dat na te gaan.

De Regeering deelt in de Memorie van Antwoord mede, dat zij rekening zal houden met het betoog van den heer Hermans, technisch ambtenaar bij de gemeentewerken te 's Hertogenbosch; ik weet niet wat dat voor een deskundige is; het zal wel een deskundige zijn, want er wordt bij gezegd: en van andere deskundigen.

Ik zou het hierbij echter van het grootste belang achten, en ik vraag den Minister uitdrukkelijk of hij genegen is die richting uit te gaan, dat ook gehoord wordt de arbeidsinspectie, die van deze dingen meer verstand heeft, en dat bovendien gehoord wordt de vakvereeniging van de loodgieters, zoowel de vakvereeniging van de arbeiders als van de patroons. Een surrogaat zou in deze zijn het hooren van den Hoogen Raad van Arbeid, maar het duurt verschrikkelijk lang en misschien dat het niet afdoende is. Bij de loodgieters heeft men speciale adviezen.

Ik zou dus den Minister willen vragen of hij bereid is er toe mede te werken, dat over het ontwerp algemeene maatregel van bestuur ook gehoord worden deskundigen, zooals de arbeidsinspectie en de vakvereenigingen, of wel een college, dat in zich sluit de mogelijkheid om dergelijke adviezen te verstrekken. Het komt mij voor, dat dan alleen door de Kamer kan worden toevertrouwd aan de Regeering, om deze zaakt in orde te maken en daarop de strafsanctie te zetten.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Wat betreft de vraag, gedaan door den geachten afgevaardigde den heer van Rappard, wil ik dit zeggen, dat ik wel eenigszins huiverig ben om zoo bij wijze van improvisatie een wijziging te brengen in het hier voorgedragene, maar dat het in de bedoeling ligt het woord *inrichtingen* in ruimen zin te verstaan, zoodat de zaak dan toch bij het uitwerken van den algemeenen maatregel van bestuur vermoedelijk wel zoo zal loopen, dat de geachte afgevaardigde daarmede bevrediging erlangt.

Wat nu aangaat de opmerking van den heer Schaper, die, geloof ik, hierop neerkwam, dat er zich gevallen kunnen voordoen, waarin de overtreding van zulk een maatregel eigenlijk niet de schuld is van den arbeider, die de daad lichamelijk verricht heeft, maar van den patroon, die een zekere wijze van werken heeft voorgeschreven, ik erken, dat er aanleiding is om daarmede rekening te houden bij de vaststelling van den algemeenen maatregel van bestuur, maar ik geloof niet, dat ik den geachten afgevaardigde moet toezeggen, dat gehoord zullen worden de arbeidsinspectie, de vakvereenigingen of ook de Hooge Raad van Arbeid, maar dat het beter is, dat ik, wanneer ik tot den algemeenen maatregel van bestuur kom, mij zal wenden tot mijn geachten ambtgenoot van Arbeid. Die kan het best weten of en bij wie hij advies moet vragen; ik geloof niet, dat ik moet beslissen, bij welke colleges of autoriteiten, ressorteerende onder Arbeid, advies moet worden ingewonnen.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

(Voorzitter e. a.)

De artikelen en de beweegreden van het ontwerp van wet worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

X. Wijziging en verhooging van het IIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922;

Aanvulling en verhooging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922;

Wijziging en verhooging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922;

Aanvulling en verhooging van hoofdstuk VA der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922;

Aanvulling en verhooging van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922;

Wijziging en verhooging van het zevende hoofdstuk B der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922;

Aanvulling en verhooging van het VIIIste hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922;

Aanvulling en verhooging van het IXde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922;

Aanvulling en verhooging van het Xde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922;

Aanvulling en verhooging van hoofdstuk XA der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922;

Wijziging en verhooging van het XIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922;

Aanvulling en verhooging van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Staatsbedrijf der Artillerie-Inrichtingen voor het dienstjaar 1922;

Wijziging der begrooting van uitgaven van het Zuiderzeefonds voor het dienstjaar 1922;

Wijziging van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Staatsvisschershavenbedrijf te IJmuiden voor het dienstjaar 1922;

Aanvulling en verhooging van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Staatsboschbedrijf voor het dienstjaar 1922.

(Uitgaven, voortvloeiende uit de afschaffing van portvrijdommen.) (223).

De **Voorzitter**: Ik stel voor, de algemeene beraadslaging over deze ontwerpen van wet gezamenlijk te houden.

Daartoe wordt besloten.

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Oud**: Mijnheer de Voorzitter! Bij deze wetsontwerpen komt, geloof ik, voor de derde of vierde maal ter sprake hier in de Kamer het vraagstuk van den portvrijdom. Ik mag er wel even aan herinneren, dat, toen hier de wijziging van de Postwet werd behandeld, waarbij werd voorgesteld den portvrijdom af te schaffen, door de vrijzinnig-democratische Kamerfractie een amendement is voorgesteld om niet tot die afschaffing over te gaan, welk amendement verworpen werd met 33 tegen 30 stemmen, waaruit blijkt, dat een zeer aanzienlijke minderheid in de Kamer van die afschaffing van den portvrijdom niet wilde weten. Wij hebben daarna, ik meen verleden jaar aan den vooravond van het Kerstreces, opnieuw een debat over deze zaak gehad, waarbij werd gevraagd aan den Minister om niet tot afschaffing van den portvrijdom over te gaan, alvorens de supple-

(Oud.)

toire begrootingen waren tot stand gekomen, waarop de bedragen voorkwamen, welke noodig zouden zijn voor de verschillende Departementen in verband met de afschaffing van den portvrijdom. Men heeft zich hier met dat standpunt niet willen vereenigen, maar de Eerste Kamer heeft met slechts 2 stemmen tegen een motie van den heer van Embden aangenomen, waarbij zij uitsprak, dat de zaak eerst in den vorm van suppletoire begrootingen moest worden bekeken. Wij hebben thans die suppletoire begrootingen vóór ons en het standpunt, dat onze fractie bij vorige gelegenheden ten aanzien van deze zaak heeft ingenomen, moeten wij blijven innemen. Wij blijven ernstig bezwaar maken tegen de afschaffing van den portvrijdom. Ik zou bij dezen Minister, die geheel frisch tegenover de zaak staat, die geen verleden heeft in dit opzicht, voor wien het gemakkelijker kan wezen dan voor zijn voorganger, die min of meer gebonden was door vroegere maatregelen, er vooral op willen aandringen de bezwaren ernstig te overwegen.

De Minister heeft in de Nota naar aanleiding van het Verslag de argumenten opgesomd, die pleiten vóór afschaffing van den portvrijdom. Ik mag die nog wel even nagaan.

De Minister zegt in de eerste plaats, dat de portvrijdom een uitgebreid toezicht vereischt en daardoor ook groote uitgaven. Ik begrijp dat niet. Ik vrees, dat het nieuwe stelsel van den Minister zal leiden tot meer toezicht en meer uitgaven, want als er misbruik kan gemaakt worden van den portvrijdom, dan kan er evengoed misbruik gemaakt worden van de regeling, die nu getroffen wordt. Als er menschen zijn, die stukken ten onrechte als dienststukken verzenden, dan kan dat evengoed bij het nieuwe stelsel gebeuren. Ik kan dat niet anders inzien, maar heb ik het mis, dan zal de Minister het wel zeggen.

Het tweede argument is, dat de portvrijdom

> „vertraging in de overkomst ook van de andere aan de post toevertrouwde stukken veroorzaakt en daardoor een goede dienstuitvoering op de kantoren in den weg staat."

Ook dat begrijp ik niet, want als de portvrijdom wordt afgeschaft, zal daardoor toch niet het aantal stukken, dat verzonden wordt, verminderen. Ik begrijp dan ook niet, welk verband bestaat tusschen die vertraging en de afschaffing van den portvrijdom. De Minister wil mij dat misschien wel duidelijk maken.

Hetzelfde geldt voor het derde argument, dat de portvrijdom oorzaak is van veel misbruik.

Het vierde argument is, dat de portvrijdom:

> „een ongemotiveerde tegemoetkoming verleent aan particulieren, voor wie kosteloos vervoerd en bezorgd worden stukken, gericht aan autoriteiten."

Als die gevallen zich voordoen, laat de Minister dien vrijdom voor particulieren dan afschaffen en voorschrijven, dat die particulieren hun stukken moeten frankeeren, op straffe van weigering door de geadresseerden. Ik begrijp weer het verband met den portvrijdom niet. En omgekeerd, bij de stukken van het Rijk aan particulieren maakt het ook geen verschil; men zal dan de port eenvoudig laten betalen door de geadresseerden, waarbij men alleen moet zorgen, dat deze niet bovendien strafport moeten betalen, zooals tegenwoordig wel gebeurt.

Mijn hoofdbezwaar tegen de afschaffing van den portvrijdom is, dat men noodzakelijk krijgt een groote vermeerdering van administratieve werkzaamheden, waaraan men niets heeft. Om een enkel voorbeeld te noemen: er zijn allerlei commissies en instellingen, die hetzij onderling, hetzij met autoriteiten correspondeeren onder het genot van vrijdom van port. Dat is volkomen logisch, omdat die commissies zaken van den openbaren dienst behartigen en men hier dus niet te maken heeft met een ongemotiveerd bevoordeelen van particulieren.

Wanneer nu dit stelsel van den Minister doorgaat, zullen al die commissies haar brieven moeten gaan frankeeren, moeten zij postzegels gaan koopen, die zij straks aan het Rijk

(Oud e. a.)

zullen gaan declareeren. Van al die commissies krijgt men dus declaraties, die men moet nazien, waarvoor ambtenaren noodig zijn. Men moet daarover niet te gering denken. Wil de frankeering in afrekening iets beteekenen, wil men precies de contra-praestatie berekenen, dan moet dat ook worden gecontroleerd. Aan de Departementen en bij de posterijen zullen ambtenaren dus moeten gaan controleeren, of de afrekening op behoorlijke wijze geschiedt. Dat alles zal dan gebeuren ter wille van een zuivere rekening van het postbedrijf. Nu heb ik op zich zelf daartegen niet zooveel bezwaar, maar hier geldt hetzelfde als bij het spoorwegbedrijf. Bij de interpellatie-van Braambeek heb ik gezegd: men heeft hier te maken met een openbaren dienst; kan die zich zelf bedruipen, dan is dat uit algemeen financieel oogpunt in hooge mate toe te juichen, maar men mag niet uitsluitend kijken naar de directe bedrijfsresultaten, doch moet zich afvragen, welke indirecte voordeelen voor het geheele economische leven dat bedrijf oplevert. Dat geldt ook voor het postbedrijf, en daarom zal ik dat niet herhalen. Op een zuivere rekening ben ik dus niet zoo gesteld als de Minister. Maar zelfs al ware dat zoo, dan meen ik, dat toch op veel eenvoudiger wijze kan worden nagegaan, wat het postbedrijf ongeveer opbrengt. Laat men dan eens of tweemaal per jaar een proef nemen en tellen, hoeveel stukken worden verzonden, dan kan men berekenen, hoeveel millioen het port bij een zuivere rekening zou bedragen. Practisch maakt het toch geen verschil, of het postbedrijf met een nadeelig saldo werkt of dat bij de verschillende diensten door het Rijk de port moet worden betaald. Laat men dus eenvoudig op de Waterstaatsbegrooting een post zetten als tegemoetkoming aan de posterijen. Wat doet het er toe, of het van de verschillende hoofdstukken komt? Het postbedrijf sluit dan schijnbaar met een nadeelig saldo, maar in wezen is het een vergoeding, bewezen voor diensten aan de openbare instellingen. Wanneer men dat doet, heeft men met al die moeilijkheden niets te maken. Nu moet men voor ieder Departement gaan berekenen, hoeveel de diensten van de posterijen voor dat Departement waard zijn. Men moet straks bij Binnenlandsche Zaken vergoedingen gaan opnemen voor gemeentebesturen, provinciale besturen, enz., men roept een enormen administratieven omslag in het leven, die tot niets anders kan leiden dan tot meer werk, tot vermeerdering van het aantal ambtenaren, juist hetgeen dat wij in dezen tijd niet moeten hebben.

Mijnheer de Voorzitter! Ik herhaal, deze Minister staat los van de voorgeschiedenis der zaak. Ik moet volkomen toegeven, dat deze Minister niet anders kon handelen dan hij gedaan heeft. De wet verplicht hem tot het indienen van deze suppletoire begrootingen en indien de Minister zulks had nagelaten, had men hem met recht kunnen verwijten, dat hij in gebreke was gebleven te doen wat hij als uitvoerder en handhaver van de wet behoort te doen. Wanneer echter uit de Kamer aandrang komt en misschien een meerderheid zou zeggen: wij willen liever dien weg niet opgaan, wij wenschen deze kredieten niet en wij verzoeken u, een wijziging van de Postwet voor te bereiden, waarbij het besluit tot afschaffing van den portvrijdom wordt teruggenomen, dan geloof ik, dat de Minister een dienst zou bewijzen aan het streven naar bezuiniging in 's Rijks administratie. Ik dring daarom bij den Minister ernstig er op aan, deze zaak nog eens in overweging te nemen.

De heer **Visser van IJzendoorn**: Mijnheer de Voorzitter! Over de zaak zelf heb ik na de rede van den geachten vorigen spreker niets meer te zeggen, maar aangezien de Minister een nieuweling is in deze zaal, is het toch wel goed, dat hij behoorlijk er van wordt onderricht, dat vele Kamerleden bezwaar hebben tegen dezen maatregel. De Minister moet er zich goed van doordringen, dat indertijd met een meerderheid van slechts drie stemmen tot dezen maatregel is besloten en dat die stemming er niet toe heeft geleid, dat de oppositie van meening is veranderd. Een zeer groot deel der leden, hoeveel zal men bij stemming moeten uitmaken, is van oordeel, dat de Regeering in dit geval voornemens is improductief werk te doen verrichten, dat hetgeen nu wordt voorgesteld ingaat tegen de bezuiniging, die wij zoo hard noodig

(Visser van IJzendoorn c. a.)

hebben. Daarin is de reden gelegen, dat ik vóór alles er op wil aandringen dat op deze zaak zal worden teruggekomen. Dat is de reden, waarom ik reeds nu kan verklaren dat ik, mij aansluitende bij den geachten vorigen spreker, tegen dit wetsontwerp zal stemmen. Men kan misschien zeggen, dat dit in strijd is met de continuïteit, welke in onze gedragingen behoort te zijn, maar thans wordt van ons een continuïteit gevorderd, die wij heusch niet mogen in acht nemen.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil gaarne toegeven, dat tegen het stelsel van de afschaffing van den portvrijdom groote bezwaren kunnen worden ingebracht, het is ten slotte een quaestie van appreciatie. Het is een quaestie van geld, zegt de heer Visser van IJzendoorn, inderdaad, maar het hangt er van af, welke belangen ten slotte hiermede gemoeid zijn. Het is mij volkomen duidelijk, dat in de Kamer een groot aantal leden tegen de voorgestelde regeling is. Ik zie de bezwaren, die de heer Oud heeft uiteengezet, zeer goed; de regeling zal heel wat last en moeite met zich brengen, maar dat kan voor mij op dit oogenblik geen reden zijn om in te grijpen, nu hier eenmaal een besluit genomen is.

Tegen het vorige stelsel, het stelsel van den portvrijdom, bestonden bezwaren, die zich sterk deden gevoelen. Die bezwaren, welke men hooger of lager kan schatten, hebben aanleiding gegeven tot dit voorstel. Nu geef ik toe, dat er ook met het nieuwe stelsel bezwaren zullen zijn, maar van die bezwaren heeft men in elk geval nog geen practische ondervinding.

Mochten die bezwaren inderdaad in de practijk zoo groot zijn als de heer Oud vreest, dan ligt het op den weg van den Minister van Waterstaat daarin wijziging te brengen, maar na het gevallen votum van de Kamer, waarbij de wijzigingswet is aangenomen, meen ik er thans niet op te kunnen terugkomen.

De heer **Oud**: Mijnheer de Voorzitter! Ik begrijp de houding van den Minister volkomen. Het is voor den Minister een moeilijke aangelegenheid, maar Zijn Excellentie heeft duidelijk laten doorschemeren, dat wanneer hij versch voor de zaak stond, wij van hem een dergelijk voorstel nooit zouden hebben gekregen.

Ik wil graag even verduidelijken, waarom ik dat afleidt uit de woorden van den Minister.

Ik heb alle argumenten, die de Minister in de Nota noemde, nagegaan, en telkens heb ik gezegd: het bezwaar, dat de Minister hier noemt, bestaat bij beide stelsels; mocht ik onjuist zien, dan zal ik dat gaarne van den Minister vernemen. Maar de Minister heeft er niets van gezegd. Daaruit blijkt, dat ik ook naar het oordeel van den Minister niet onjuist heb gezien.

Nu zegt de Minister: ik erken volkomen, dat er groote bezwaren verbonden zijn aan het nieuwe stelsel, maar wij hebben nog geen ervaring. Maar moeten wij dan een nieuw stelsel gaan invoeren alleen omdat wij nog geen ervaring hebben met de bezwaren, terwijl wij nu reeds voelen, dat er groote bezwaren zullen zijn? Men moet toch niet tot een nieuw stelsel overgaan of men moet de overtuiging hebben, dat, behoudens onvoorziene tegenvallers, het nieuwe stelsel beter is. En het heele antwoord van den Minister laat ons zien, dat de Minister niet overtuigd is, dat het nieuwe stelsel beter is.

Ik geloof daarom, dat de Kamer verstandig zal doen, — de Minister behoeft daarin niets onvriendelijks te zien — om deze suppletoire begrootingen niet aan te nemen.

Wanneer de Kamer zegt: wij vinden het beter, dat de zaak niet doorgaat, en wij voteeren deze gelden niet, is de Minister volkomen verantwoord, wanneer hij zegt: dan kan ik ook de wet niet uitvoeren, en zal ik een wetswijziging bevorderen, ten einde den ouden toestand te herstellen. Ik begrijp, dat de Minister dat niet doet vóór hij een uitspraak van de Kamer heeft, maar ik ben overtuigd, al zal de Minister het niet met ronde woorden uitspreken, dat men den Minister den grootst mogelijken dienst bewijst door deze suppletoire begrootingen te verwerpen.

(Minister van Swaay c. a.)

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! Ik meen, dat de geachte afgevaardigde lichtelijk overdrijft. Zoover ben ik niet gegaan. Ik heb gezegd, dat ik gevoel, dat in het nieuwe stelsel veel bezwaren zijn, maar het oude stelsel had ook zijn bezwaren. Nu hangt het er van af, welke bezwaren men het zwaarst laat wegen. De Staten-Generaal hebben met volle kennis en uit vrijen wil deze nieuwe regeling geschapen en dan is het voor een nieuwen Minister niet te doen, dadelijk te zeggen: ik wil daarvan niets weten.

Ik wil mij hierover niet verder uitspreken. Ik heb alleen gezegd, dat ook ik de bezwaren voel, maar daaruit mag men niet concludeeren, dat, wanneer ik beide stelsels tegen elkaar afweeg, ik een beslist tegenstander zou zijn van het nieuwe stelsel. Ik voel de bezwaren, maar de practijk zal leeren, of zij werkelijk zoo ernstig zijn als de heer Oud beweert.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

Van het ontwerp van wet tot **wijziging en verhooging van het IIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922 (223)** worden de artikelen, alsmede de beweegredenen, achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: De heer Oud verzoekt stemming over dit wetsontwerp. Ik stel voor, deze stemming te doen plaats hebben a.s. Dinsdag, bij den aanvang der vergadering, en ook de verdere behandeling der overige ontwerpen van wet tot dien dag uit te stellen.

Daartoe wordt besloten;

XI. Wijziging van de Postwet (Staatsblad 1919, n°. 543) (198).

Dit ontwerp van wet wordt, na goedkeuring van de onderdeelen, zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor, om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten;

XII. Vaststelling van het IXde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2).

De beraadslaging over de IIde afdeeling (*Spoorwegen*) in het algemeen wordt hervat.

De heer **Bakker**: Mijnheer de Voorzitter! Ik acht het niet noodig, hoe belangrijk het overigens moge zijn, om bij deze afdeeling te spreken over de tekorten bij de spoorwegen, omdat deze quaestie eenigen tijd geleden, bij de te dezer zake gehouden interpellatie van den heer van Braambeek, voldoende onder de oogen is gezien.

Ook ten opzichte der tarieven bij de spoorwegen zal ik mij onthouden, omdat mijn geachte partijgenoot de heer Lovink, daaromtrent eenige belangrijke beschouwingen heeft gehouden, waarbij ik mij gaarne wil aansluiten.

Mijn aandacht wordt evenwel gevestigd op de in het Voorloopig Verslag gedane vraag in zake personeelsbelangen in verband met Zondagsrust, en het antwoord, dat op deze vraag door den Minister op bladz. 32 wordt gegeven.

De Minister wijst er in zijn antwoord op, dat de Zondagsrust van het personeel gunstig is geregeld.

Vermindering van het aantal treinen zou volgens den Minister de belangen van het publiek in grooter mate schaden dan het personeel ten goede komen.

Bovendien zegt de Minister, mag het financieel verlies, dat daarvan voor de spoorwegmaatschappijen en voor 's Rijks schatkist het gevolg zou zijn, niet onderschat worden.

Zelfs meent de Minister, dat het belang der schatkist het

(Bakker.)

veeleer meebrengen zou, het Zondagsverkeer op daarvoor in aanmerking komende lijnen uit te breiden.

Het is vooral deze laatste opmerking waar ik zoo aanstonds op terug wensch te komen.

De quaestie van de Zondagsrust aan het personeel boezemt mij als een belangrijke sociale aangelegenheid, doch ook vooral uit een oogpunt van Zondagsheiliging, zeer veel belang in.

Er is een tijd geweest, waarin bij de publieke en semi-publieke bedrijven een toestand heerschte, waarbij aan de quaestie der personeelsbelangen in zake Zondagsrust weinig of niet werd gedacht.

De Zondag werd met andere dagen der week op één lijn gesteld, de quaestie van de noodzakelijke rust, die ook voor het personeel om meer dan één reden voor dien dag zeer belangrijk was, werd automatisch op den achtergrond gehouden.

Zij, die de Zondagsrust uit een oogpunt van Zondagsheiliging zagen en gaarne hun godsdienstige behoeften op den Zondag wenschten te bevredigen, konden er dan ook niet toe komen, om bij bovengenoemde bedrijven in dienst te treden.

Dank zij echter den aandrang, die steeds van de zijden der godsdienstige kringen, of anderzijds van hen, wier sociale opvattingen daartoe aanleiding geven, alsmede uit het midden van het personeel, uitgeoefend is, op de leiders der particuliere, zoowel als die der publieke en semi-publieke bedrijven, is deze toestand in de laatste jaren zeer veel gewijzigd.

Dit is een groote verbetering, die ik toejuich, en naar mijn vaste overtuiging wordt deze ook door het personeel, welke richting men overigens ook toegedaan moge zijn, toegejuicht. Ook voor velen, die op den Zondag hun godsdienstbehoeften wenschen te bevredigen, is zoo langzamerhand den weg daartoe eenigszins geëffend.

Nu wensch ik, en velen met mij, in dit opzicht absoluut geen teruggang, noch van het spoorweg-, noch van het postpersoneel, doch veeleer hier te bepleiten (uiteraard hier enkel voor de spoorwegen), dat de beperking der Zondagsdiensten zoo ver mogelijk dient te worden doorgevoerd en dat uitbreiding zooveel mogelijk moet worden beperkt. Ik geef toe, dat bij de ontwikkeling van het cultureele leven het dientengevolge ingevoerde moderne verkeerswezen op den Zondag niet geheel kan worden stopgezet, doch dat daarbij de belangen van het personeel noch uit een oogpunt van Zondagsrust, noch uit een oogpunt van Zondagsheiliging uit het oog mogen worden verloren.

Ik vestig hierop den nadruk, vooral nu de Minister er op wijst, dat het belang der schatkist het veeleer zou medebrengen, om tot uitbreiding der Zondagsdiensten over te gaan.

Iets positiefs is daarmede echter nog niets gezegd, doch wel kan men er toe komen, om in een dergelijke uitdrukking de tendenz tot uitbreiding der Zondagsdiensten waar te nemen.

Ik hoop, dat ik ten opzichte hiervan een onjuist inzicht heb en zou daarom gaarne de positieve verklaring van den Minister te gemoet zien, dat in geen geval uit financieel oogpunt tot uitbreiding der Zondagsdiensten bij de spoorwegen zal worden overgegaan.

En hieraan zou ik toegevoegd willen hebben, dat dit bij een normale ontwikkeling van het economisch leven in geen geval zal plaats vinden. Ik zou zelfs verder willen gaan en de vraag tot den Minister willen richten, of het niet mogelijk is, om op een enkel traject de Zondagsdienst nog wat te beperken.

Ik zou hierbij willen wijzen op den stoombootveerdienst Enkhuizen—Stavoren.

Nu moge directe Regeeringsbemoeiing in zake personeelbelangen krachtens de Spoorwegwet hier niet ontleend kunnen worden, in verband met de Zondagsdiensten, hier ingesteld, kan de Regeering wel invloed uitoefenen, omdat de treinenloop op bepaalde trajecten van dezen veerdienst niet los staat.

Nu heb ik van bevoegde zijde vernomen, dat op Zondag door zeer weinigen van dezen veerdienst gebruik wordt gemaakt, terwijl dan toch maar het geheele personeel in dienst moet zijn.

Is het juist, wat mij dienaangaande is medegedeeld, dan zou de opheffing van den Zondagsdienst hier absoluut geen financieele schade veroorzaken, terwijl daarentegen het personeel daarbij gebaat zou zijn.

M. i. zou het van belang zijn, indien de Regeering eens een staat liet opmaken van het aantal reizigers, dat op Zondag van den stoombootveerdienst Enkhuizen—Stavoren gebruik maakt, misschien dat de Regeering dan met mij tot de overtuiging komt, dat men dezen dienst op Zondag wel zou kunnen laten vervallen.

Ten overvloede, Mijnheer de Voorzitter, zou ik dit willen opmerken, dat ten opzichte van de diensten op Zondag voor de spoorwegen in het algemeen m. i. de Minister vooral niet in het belang der schatkist uitbreiding daarvan moet trachten te bevorderen.

Gelukkig komt de Minister ten deze ook niet met een positieve verklaring, hoewel ik wel moet opmerken, dat de door mij besproken zin in de Memorie van Antwoord ten deze geen volle gerustheid geeft. Wanneer de Minister uit een oogpunt van godsdienstig en sociaal belang voor het personeel eerder tot inkrimping der spoorwegdiensten op Zondag wil medewerken dan uitbreiding daarvan te bevorderen, dan zal de Minister daarvoor, naar ik vertrouw, steun vinden in deze Kamer en in het land van die groepen, die deze quaestie bezien enkel uit een oogpunt van groot sociaal belang voor het personeel, doch ook en vooral van de zijde van hen, die deze belangrijke zaak uit een oogpunt van Zondagsheiliging hebben leeren bezien.

Ten slotte, Mijnheer de Voorzitter, rest mij nog de bespreking van een punt, dat door mij meermalen bij deze begrooting ter sprake is gebracht, nl. de quaestie van het dubbel spoor op het traject Meppel—Leeuwarden.

Telkens als dit punt, zoowel in de Eerste als in deze Kamer, werd ter sprake gebracht, waren de Ministerieele toezeggingen zeer gunstig.

De plannen waren reeds langen tijd gereed, doch de uitvoering liet steeds op zich wachten.

In de toezeggingen zijn wij echter bij verleden jaar achteruitgegaan, want toen heette het, dat de plannen van af Meppel tot Leeuwarden gereed waren, en nu spreekt de Minister slechts van het gedeelte Meppel—Heerenveen.

Hoe zit dat nu, zijn de plannen gedeeltelijk weer ingetrokken?

Zal bij wijze van overgangsmaatregel ook het laatste gedeelte weer worden teruggenomen?

Vooral waar het in dit opzicht geldt de belangen van Friesland, acht ik alles mogelijk.

De Minister zal mij wijzen op de tijdsomstandigheden, die bijzonder ongunstig zijn voor de uitvoering van dergelijke uitbreidingsplannen, en mijnerzijds valt op dit moment niet veel daartegen te zeggen, doch in de tijden van voorspoed heeft men er ook niet aan gedacht, deze zaak voor Friesland in orde te maken.

Het was Friesland, dat jarenlang sukkelde met slecht materiaal en slecht geregeld goederenvervoer.

Het is Friesland, dat steeds hard heeft moeten klagen over de vele boemeltreinen en de niet aanwezige sneltreinen.

Het is alleen Friesland, dat nog op geen enkel traject dubbel spoor heeft, terwijl gedane toezeggingen ten opzichte van den aanleg van een spoorweg in Frieslands zuidwesthoek werden ingetrokken.

Er is in het materiaal en het personenverkeer, na veel ellende, eenige verbetering ingetreden, doch nu wordt met smart gewacht op het reeds lang beloofde dubbel spoor. Men ziet daarin te recht een groot belang voor de veiligheid en de verbetering van het verkeer, welke belangen toch ook voor Friesland niet mogen worden uitgeschakeld. Hoe lang zal deze provincie op dubbel spoor moeten wachten?

Kan de Minister ook nu nog niet definitieve toezeggingen doen?

Er is in dezen reeds zooveel aan de Friezen beloofd en

(Bakker e. a.)

niet volbracht, zoodat ze aan vage toezeggingen niets meer hebben, al komen deze dan ook van de zijde der Regeering.

Laat deze nieuwe Minister eens met dit oude systeem breken en toonen dat hij het Friesche spreekwoord: sizzen is sizzen, maar dwaen is èn ding, verstaat en wenscht te behartigen.

Ook al mocht dit enkel gelden voor den aanleg van dubbel spoor op het traject Meppel—Leeuwarden, reeds daarbij zal de Minister kunnen rekenen op de dankbaarheid van alle Friezen.

De **Voorzitter**: De beide sprekers, die over deze afdeeling het woord hebben gevoerd, hebben zich aan mijn onuitgesproken wensch gehouden en niet meer dan 20 minuten de Kamer beziggehouden. Het schijnt mij echter beter, voor de volgende sprekers een maximum spreektijd vast te stellen. Ik stel daarom voor, den spreektijd bij de behandeling van deze afdeeling in het algemeen te bepalen op ten hoogste 20 minuten.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Laat ik beginnen met mij aan te sluiten bij het betoog van den vorigen geachten spreker ten aanzien van het dubbel spoor van Meppel naar Leeuwarden. Ik geloof, dat in dit opzicht de nieuwe Minister veel kan goedmaken. Het reizen per spoor op dit traject is inderdaad hoogst droevig. Wanneer men daarbij vergelijkt de route Meppel—Groningen, hoewel toejuichende dat die route goed in orde is, moet men dan toch erkennen, dat Friesland een stuk achter is. De belangen der Friesche hoofdstad en der Friesche bevolking brengen mede, dat er verbetering komt op dit traject en dat men gemakkelijker kan reizen van Friesland naar Holland dan nu het geval is.

Maar verder kan ik mij met het betoog van den heer Bakker niet vereenigen, want ten aanzien van den Zondagsdienst is hij zelf op het verkeerde spoor. De heer Bakker verdedigt in alle opzichten de opheffing of beperking, althans niet de uitbreiding van den Zondagsdienst, in het „sociaal belang van het personeel" en van de „Zondagsheiliging".

Wat het laatste argument betreft, moeten wij elkaar duidelijk maken, dat de natie niet eenparig gesteld is op Zondagsheiliging, en er zijn ook aan den rechtschen kant tal van afgevaardigden, die uit een land komen, waar men juist bijzonder houdt van een „pleizierke", zooals in Brabant en Limburg, op Zondag. Ook van Zondagsheiliging, roept de heer Deckers, goed, maar dat belet den menschen toch zeker niet om per spoor een reisje te maken als dat noodig is. De Zondagsheiliging van de Katholieken is een geheel andere dan die der antirevolutionnairen en van sommige andere Protestanten. Wat betreft het sociaal belang van het personeel, daar ben ik geweldig voor, maar hierbij moet worden bedacht, dat het personeel er is voor het publiek en niet omgekeerd het publiek voor het personeel.

En die er niet tegen kan voor zijn personeel belang op Zondag te reizen, dienst te doen, die moet in vredesnaam een anderen werkkring zoeken of trachten een aanstelling te krijgen bij de werkplaatsen van het spoor.

Voor tal van menschen, die in de stad wonen, is de Zondag de eenige dag, waarop zij de familie op het platteland kunnen bezoeken, en de familieleden, die op het platteland wonen, de verwanten in de stad een bezoek kunnen brengen. Het onderhouden van de familiebanden belemmert men sterk, men maakt die banden losser, als men die menschen niet in staat stelt, op Zondag te reizen. Ik juich het toe, dat de Minister het buurtverkeer wil uitbreiden, maar laat hij het dan ook op den Zondag doen, want dan maken de menschen er het meest gebruik van.

In de tweede plaats is het bezoek aan het platteland voor de menschen een mooie gelegenheid om konnis te maken met de frissche natuur. Waarom zou men op deze manier den menschen moeten beletten naar buiten te gaan? Is dat ook in strijd met de Zondagsheiliging? Immers neen! Dan behoort men echter ook den Zondagsdienst intact te houden.

(Schaper.)

In de derde plaats kan het gebeuren, dat familieleden of kennissen ziek zijn en de bekenden hen willen bezoeken, soms heel plotseling. Moet men nu het verkeer stopzetten of het alleen regelen voor menschen, die een auto kunnen betalen of met een motorfiets terecht kunnen?

Mijnheer de Voorzitter! Zoo zou ik meerdere redenen kunnen noemen, waarom de Zondagsdienst niet beperkt mag worden. De Minister gaat eigenlijk al te ver. Ik druk hem op zijn hart: denk niet aan de eene zijde van de Kamer alleen, denk niet alleen aan de sociale belangen van het personeel. Ik heb trouwens menigen conducteur gesproken, ook mannen van vakvereenigingen, die zeiden: wat geeft het of er een trein uitgehaald wordt? Die mannen moeten dan een paar uren in een centrum als Utrecht en Zwolle rondboemelen, in plaats van dadelijk, met een volgenden trein, naar huis terug te kunnen gaan, wat zij veel liever doen.

Deze zaak is niet zoo eenvoudig als de heer Bakker in zijn Christelijk gevoel wel meent.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil nu nog iets zeggen over den dienst zelf, over de dienstregeling in het belang van de arbeiders, die van hun werk komen en zoo gauw mogelijk thuis willen zijn, in het belang dus van de huiselijkheid van die menschen.

Wat gebeurt er hier en daar?

Ik heb voor mij een schrijven uit Maastricht. Dit geval is zeer sterk. Het betreft nl. een vijftigtal fabrieks- en andere arbeiders, die 's avonds om vijf à zes uur van de fabriek komen. Eerst met den trein van 7.10 n.m. kunnen zij Maastricht verlaten. Waar moeten zij in dien tijd heen? Maastricht is een aardige stad, maar als men er alle dagen komt, gaat de geur er ook af. Gelukkig is Maastricht niet een stad als Rotterdam, met haar groote verleiding. Toch kan het niet goed zijn, een uur en langer doelloos rond te loopen. Waar gaan de menschen dan allicht heen? Het staat in dezen brief: naar de herberg! Bij mooi weer zullen ze misschien naar de Maasbrug gaan om zich te verlustigen in het kijken naar de Maas, maar ook dat verveelt. Voor een bezoek aan den St. Pietersberg is de tijd te kort.

Vroeger liep deze trein om 6.30 n.m. en dat was goed. Later is dat geworden 6.52 n.m., toen 7.08 n.m. en nu vertrekt hij eerst om 7.10 n.m. In dezen brief lees ik:

> „Vóór den oorlog, toen deze trein voor de werklieden werd ingelegd, vertrok hij uit Maastricht om 6.30 n.m. Waarom zou dit nu ook niet mogelijk wezen? Het is in den winter onmogelijk om 1 à 2 uur over straat te loopen; er wordt geld verteerd in café's, welk geld in vele huishoudens in dezen tijd toch al dringend noodig is."

Daarom vraagt deze schrijver uit naam van ongeveer 50 fabrieks- en andere arbeiders om die dienstregeling te verbeteren.

Ik druk den Minister op het hart om toch te willen maken, dat het weder zooals vroeger wordt en dat de menschen althans uiterlijk om halfzeven met den trein naar huis kunnen gaan. Ze zijn toch al zeer laat thuis; zij moeten reizen om thuis te komen en het is dikwijls heel laat wanneer ze op deze manier thuis komen, zoodat zij, volgens deze berichten, eigenlijk op zoo'n dag 14 à 15 uren in het touw zijn.

Thans een zaak van nog grooter belang, van zeer algemeen belang, namelijk de tarieven voor lange trajecten.

Er is een beweging op touw gezet van den kant van personen en corporaties in Middelburg, Maastricht, Groningen, Leeuwarden, Grouw, enz. om te bereiken, dat de tarieven over lange afstanden wat goedkooper worden, dat er zekere degressie in wordt opgenomen. Het reizen is voor die menschen, woonachtig in die, zooals het in hun adres een beetje Multatuliaansch heet, uitmiddenpuntige streken, schier niet meer mogelijk. Het is zoo ontzaglijk duur, dat de menschen hun familie niet meer kunnen bezoeken, dat de zakenmenschen, als het maar eenigszins kan, hun zaken per brief afdoen; het legt bovendien een zwaren last op de menschen, die niet in het centrum wonen, als ze zich per trein willen verplaatsen.

Ik meen, dat dat niet langer houdbaar is. De Minister ge-

(Schaper e. a.)

voelt er niet zoo voor en zegt: het is niet bewezen, dat verlaging der tarieven meer zal opleveren: voor buurtverkeer gevoel ik meer. Het buurtverkeer is ook goed; dat dient ook verbeterd te worden en ik ben den Minister erkentelijk, dat hij daarnaar streeft, maar aan die hooge tarieven voor lange trajecten moet toch ook een eind gemaakt worden. Het is niet te doen, dat menschen, die bij toeval in de uiterste hoeken van ons land wonen, zooveel geld moeten besteden om zich te kunnen verplaatsen. Komt er geen voordeel van, directelijk, dat mag geen reden zijn om een deel der natie zoo zwaar te belasten.

Ook voor het goederenvervoer is het zeer hinderlijk. Er zijn zakenmenschen, die ervaren, dat zij niet kunnen concurreeren door de hooge vrachten. Dit is fataal voor de herleving der industrie.

Een tarief voor personenvervoer van hier naar Groningen en naar Leeuwarden en naar Middelburg is zoo hoog, dat het voor menschen zonder geld schier niet meer te doen is om te reizen.

Ik zou nu gaarne willen, dat de Minister in eens met de Kamer hieraan een einde trachtte te maken.

Ik heb hier een adres van een comité namens ingezetenen van Groningen, Friesland, Limburg en Zeeland, in welks toelichting o. m. gezegd wordt:

> „Men heeft in Januari l.l. slechts met 5 pct. verhoogd, stelt de Minister in het gewraakte antwoord" — nl. op de vroeger gestelde vragen van den heer Hermans — „en is maar 100 pct. duurder uit dan in 1911. Jawel — doch de Groninger, die naar den Haag wil, is plots 165 pct. duurder uit, de Harlinger zelfs 190 pct., de Groninger uit de provincie, die naar Roosendaal (en verder naar het Zuiden of naar Zeeland) wil, 280 pct. duurder, de Middelburger, die naar Hengelo wil, 200 pct., en de Groninger, die naar Middelburg wil, ruim 300 pct. duurder uit, terwijl de Limburger er niet minder slecht aan toe is."

Ik meen, dat hieraan een einde gemaakt moet worden.

Er is hier in de Kamer een breede opinie om dit te bereiken, en daarom zijn een aantal leden te rade geworden om aan de Kamer te verzoeken, voor te stellen, een uitspraak in deze richting te doen. Ik heb hier een motie, geteekend door 18 Kamerleden, uit alle hoeken van het land. Het zijn leden, Mijnheer de Minister, die er niet op gesteld zijn, deze motie in stemming te krijgen; het zijn leden, die het doel willen bereiken en die slechts vragen aan den Minister, of hij wil medewerken.

Mijnheer de Voorzitter! Ik deponeer hierbij de motie op uw bureau.

Er wordt in de motie ten slotte gesproken over wederinvoering van de kilometerkaarten. Deze kaarten zijn pas voor korten tijd, ik meen in het begin van dit jaar, afgeschaft, en juist deze kaarten zijn een groot gemak voor de menschen, daar het een middel is in de richting van degressie. Vacantiekaarten zijn er van werkelijke beteekenis niet meer. Het zijn allemaal vaste tarieven, dure, hooge tarieven. De eerste stap in de goede richting zou zijn het weer instellen van de kilometerkaarten. De Minister zegt, dat er misbruik van gemaakt wordt. Dat is mogelijk, Mijnheer de Voorzitter, maar er wordt overal misbruik gemaakt. Er is geen functie of instelling, waarvan geen misbruik wordt gemaakt, maar dat mag geen reden zijn om dergelijke dingen niet te doen.

Zooals ik heb gezegd, is deze motie onderteekend door 18 Kamerleden; ik heb geen moeite gedaan om nog meer handteekeningen te verzamelen, ik wil den Minister niet al te veel op deze wijze imponeeren en het gaat niet om namen, maar om de zaak. Ik hoop, dat de verklaring van den Minister omtrent deze motie van dien aard zal zijn, dat een formeele uitspraak van de Kamer niet noodig zal zijn en dat wij zoo spoedig mogelijk de degressie op de tarieven zullen bekomen.

De **Voorzitter**: Door den heer Schaper is, met medeonderteekening van de heeren Albarda, Bakker, mevrouw

(Voorzitter e. a.)

Bakker—Nort, de heeren Bierema, de Boer, Bongaerts, Boon, Ebels, Fleskens, Hermans, Hiemstra, van Sasse van Ysselt, Vliegen, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Weitkamp, Wintermans en Zijlstra, de volgende motie van orde ingediend:

> „De Kamer,
>
> van oordeel, dat het wenschelijk is, dat voor groote afstanden op de spoorweg-tarieven degressie wordt toegepast,
>
> verzoekt den Minister te willen bevorderen, dat de tarieven in deze richting worden herzien en dat in ieder geval de kilometer-kaarten wederom worden ingevoerd."

Voorgesteld door 18 leden, maakt deze motie van orde een onderwerp van beraadslaging uit.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, deze motie van orde te behandelen bij deze beraadslaging over de afdeeling Spoorwegen in het algemeen.

Daartoe wordt besloten.

De heer **van Braambeek**: Mijnheer de Voorzitter! Bij de interpellatie, welke ik onlangs heb gehouden, is de quaestie van de spoorwegen vrij uitvoerig in deze vergadering besproken, zoodat ik over dat onderwerp niet zoo erg veel meer zal te berde brengen. Ik wil mij vanmiddag in hoofdzaak bepalen tot de quaestie van de tramwegexploitatie; ieder moet op zijn tijd eens een beurt hebben en daarom acht ik het goed vanmiddag een en ander over het tramwezen te zeggen. Waar de discussies in deze Kamer staan in het teeken van de bezuiniging, meen ook ik niet buiten dat teeken te mogen treden en ook een en ander over de bezuiniging te mogen zeggen.

Er zal wel geen bedrijf in Nederland van eenige beteekenis zijn, dat zoo hopeloos verbrokkeld is als thans met het tramwegbedrijf het geval is. Overal, waar een tramlijn bestaat of wordt aangelegd, is dat bijna telkens een afzonderlijke onderneming met een eigen directie, met een eigen administratie, met een eigen systeem van exploitatie, dikwijls met eigen spoorwijdte; elke onderneming, hoe klein ook, houdt er een eigen werkplaats op na; er is weinig samenhang tusschen de ondernemingen met elkander; wat de aankoopen betreft, daarin wordt den laatsten tijd wel eenige verbetering gebracht, maar ook daar heeft men, door dat gebrek aan onderlingen samenhang, nog geen eenheid. Door den toestand, waarin het tramwegbedrijf zich bevindt, moet de exploitatie buitengewoon duur uitvallen, in dien zin, dat er een massa noodelooze arbeid wordt verricht, dat als gevolg daarvan de uitkomsten van die ondernemingen slecht zijn en dat geprobeerd wordt dat maar op het personeel te gaan verhalen door slechte loonen en slechte arbeidsvoorwaarden in stand te houden.

Het loopt al lang om in dit systeem verbetering te brengen. Er is een hoop discussie over geweest onder de deskundigen en ook de ambtsvoorganger van dezen Minister heeft zich al eens met dit vraagstuk bemoeid. Ik moet zeggen, dat de wijze, waarop het in het midden van het vorige jaar leek, dat deze quaestie tot oplossing zou worden gebracht door Minister König, buitengewoon gelukkig scheen. Er zou geprobeerd worden het tramwegbedrijf tot een ondergeschikt deel van het spoorwegbedrijf te maken, zoodat niet alleen de spoorwegdirecties de contrôle zouden krijgen over de tramwegondernemingen, zooals dat reeds met een groot deel der trams het geval is, maar ook aan die directies de exploitatie van een aantal dier tramwegondernemingen kon worden opgedragen. Art. 3 der nieuwe spoorwegovereenkomst gaf in die richting reeds een uitspraak, maar, helaas, van de toepassing van dat artikel is nog absoluut niets gekomen. De Minister van Waterstaat is weer teruggevallen in zijn oude manier van doen om de zaak weer te gaan overwegen en in studie te nemen. Toch geloof ik, dat het op die manier met de tramwegexploitatie, met die rentelooze voorschotten, dat gecontinueerde brandstoffen-subsidie enz. niet zal kunnen doorgaan, omdat wij dan nooit een tramwegbedrijf krijgen, dat aan redelijke eischen voldoet, en dat zuinig wordt geëxploiteerd.

(van Braambeek.)

De spoorwegexploitatie is duur, het bedrijf levert geweldige tekorten op, zoodat in de naaste toekomst de taak van het openleggen van nieuwe gebieden niet zoozeer zal zijn toebedeeld aan de spoorwegen, maar veel meer aan de tramwegen, die met zooveel lichter materieel kunnen volstaan en waarbij alles veel eenvoudiger kan zijn. Maar wil dat eenig effect hebben, dan moeten die tramwegen ook behoorlijk worden geëxploiteerd, en wat wij daarvan tot nu toe hebben gezien, is vaak buitengewoon slecht. Over het algemeen blijven de tramwegondernemingen een achterlijke wijze om in de behoeften van een streek te voorzien; blijft de wijze van exploiteeren ook nog achterlijk, dan zal dit middel duur blijven en weinig succes hebben.

Ik zou er bij den Minister op willen aandringen, om ook eens met wat ernst en voortvarendheid te werk te gaan ten aanzien van de belangen van het tramwegpersoneel. Voordat ik de Ministers van Waterstaat persoonlijk leerde kennen, had ik altijd de idée, dat het waren menschen, die met beide handen onder het hoofd, met een kalotje op, in hun Kabinet zaten te overwegen. Maar ten aanzien van dit personeelvraagstuk duurt dat overwegen al zoo lang, dat men daarvoor toch eindelijk eens waar wil ontvangen. Reeds in 1906 is een commissie ingesteld om een onderzoek in te stellen naar de personeelsaangelegenheden bij de tramwegen; in 1908 is het verslag van die zeer uitgebreide enquête verschenen, maar tot nu toe is er bitter weinig aan gedaan. Wij hebben verschillende verbeteringen gekregen in het tramwegreglement, maar van een afdoende herziening van de verhouding tusschen directies en personeel is tot nu toe niets gekomen. Wel heeft een massa voorbereidend werk plaats gehad; ook de ambtsvoorganger van dezen Minister heeft behoorlijk overwogen en verschillende commissies ingesteld om wat werk te verrichten, waarmede deze vraagstukken maar telkens zijn verschoven.

Zoo heeft hij een commissie voor het R. D. V. ingesteld, onder presidium van den raad van toezicht. Die commissie is er niet uit kunnen komen; de werkgevers en de vakbonden hadden zoo groot verschil van meening omtrent cardinale punten, dat men zich ten slotte heeft gewend tot den Minister om zijn meening te kennen te geven over eenige hoofdpunten: verlof, commissie van advies in geval van ontslag, scheidsgerecht. Minister König heeft daarover zijn meening gegeven, zoodat in het R. D. V. nog slechts bijkomstige dingen vielen te regelen. Maar ondanks herhaald vragen en porren is het nooit verder gekomen dan overwegen. Het eind van het lied was, dat uiterlijk 15 Mei een concept moest zijn ingediend; de werkgevers zullen het wel gedaan hebben, en ook de vakbonden hebben er over geadviseerd, maar tot nu toe is van vaststelling van een R. D. V. nog niets gekomen.

Ik hoop, dat deze Minister in deze parlementaire periode — hoewel hij een kwade kans maakt, daar hij korter zitting heeft dan zijn voorganger — zijn uiterste best zal doen, om van deze aangelegenheid nu eindelijk eens wat terecht te brengen.

De Minister antwoordt op de vragen, die de geachte afgevaardigde de heer van der Voort van Zijp gedaan heeft, dat Zijn Excellentie zal overwegen. Dat wisten wij ook al vóór de Minister dit antwoord gegeven had.

Met de Staatscommissie voor de pensioenen is het evenzoo gegaan. Een Staatscommissie is ingesteld; zij heeft den Minister rapport uitgebracht, maar van een pensioenregeling voor het tramwegpersoneel krijgen wij nog niets te zien. De Minister zal die zaak gaan overwegen, zooals hij den heer van der Voort van Zijp geantwoord heeft, doch kan geen uitzicht nog op uitvoering geven. De looncommissie, die behoorlijke loonen voor het tramwegpersoneel zou vaststellen, heeft niets uitgewerkt. Wij hebben eenige loonregelingen gekregen, die de Minister voorloopig goedgekeurd heeft, maar van een algemeene regeling is nog niets te zien. De Minister zal nauwgezet overwegen. Dit treft te meer, omdat wij de laatste dagen op dit gebied rare dingen te zien krijgen. De Minister — ik haal dit alleen als voorbeeld aan, zonder van Zijn Excellentie antwoord te verlangen over de feiten zelf — heeft goedgekeurd een loonregeling bij de Geldersch-Overijsselsche Tramwegmaatschappij. Daar worden 1 Januari a.s. verslechteringen ingevoerd. Gebeurt dat met goedkeuring van den Minister van Waterstaat, ja of neen? Of trekken de tramwegondernemingen zich van ministerieele beslissingen zoo weinig aan, dat zij op eigen gezag er van afwijken? Bij de Zutphen-Emmerik heeft men het loon van de wegwerkers verlaagd. Bij de Dedemsvaartsche Tramwegmaatschappij was een minimumloon van f 19,25 gesteld, maar men wijkt totaal van de loonregeling af. Heeft de Minister daaraan zijn goedkeuring gegeven? Bij de Nederlandsche Tramwegmaatschappij wordt een loonsverlaging van f 2 aangekondigd. Heeft de Minister daaraan zijn goedkeuring gegeven? Zoo ja, dan is het toch wel vreemd, terwijl langzamerhand de vakbond ook wordt gekend in personeelsaangelegenheden, dat de Minister zonder eenig overleg met de vakvereeniging die loonen verandert, of doet de N. T. M. dit geheel op eigen gelegneheid? Ingrijpen is hier zeer noodig, om een rustige ontwikkeling der trams te verkrijgen.

Ik hoop, Mijnheer de Voorzitter, dat deze Minister met wat grootere voortvarendheid dan zijn ambtsvoorganger op dit gebied nog iets zal tot stand brengen.

Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord nog over de spoorwegen. Ik zal niet spreken over de arbeidsvoorwaarden van het personeel in het algemeen; ik heb daarvoor kort geleden de gelegenheid gehad. Die periode is afgesloten door een overeenkomst, waarover ik nu niet zoo buitengewoon opgewonden ben. Bij het begin van de onderhandelingen had ik verwacht, dat er misschien wel iets meer van zou terechtkomen. De vakbonden hebben echter, nadat zij zich van het standpunt van den Minister op de hoogte hadden gesteld, gemeend, dat zij niet meer konden bereiken, tenzij misschien door toepassing van het allerscherpste wapen waarover de vakbonden beschikken. Ik wil eerlijk zeggen, dat de vakbonden voor de toepassing daarvan zijn teruggeschrokken. Eensdeels omdat zij niet de zekerheid hadden daarmede hun doel te bereiken, maar ook met het oog op het algemeen belang.

Over deze aangelegenheid spreek ik thans niet meer, maar ik zou den Minister willen vragen, of, nu ten opzichte van de materieele arbeidsvoorwaarden er overeenstemming is verkregen tot einde 1923 tusschen directie en vakbonden, de Minister in den komenden tijd zijn bijzondere aandacht zal willen schenken — de vakbonden zullen dit ook wel doen — aan het vraagstuk van de medezeggenschap, en wil helpen zoeken naar een weg, een methode, waarbij aan het georganiseerd spoorwegpersoneel bevrediging kan worden gegeven ten aanzien van een taak, die zich zal moeten uitstrekken ook tot het bedrijf zelf.

De Minister zal misschien antwoorden, dat wij hebben gekregen het verslag van de commissie-Lely, die heeft aanbevolen, om op dit gebied uit te lokken besprekingen tusschen vakbonden en directie en zoodoende te scheppen een orgaan in het spoorwegbedrijf, waardoor alle personeelsaangelegenheden zullen worden geregeld.

Ik ben verheugd, wanneer er een dergelijke instelling komt, maar dan zijn wij nog niet waar we zijn moeten. Op het oogenblik is het verlangen in de arbeidersbeweging vrijwel algemeen, dat de vakbonden zich niet uitsluitend zullen bepalen tot de directe belangen van haar leden, maar zich langzamerhand met aangelegenheden van het bedrijf zullen gaan occupeeren. Het is mogelijk, dat uit de indertijd aangekondigde commissie, die een onderzoek zal instellen naar het heele vervoervraagstuk, op den duur zal voortkomen een grooter en blijvend lichaam, waarbij ook het personeel zal worden ondergebracht, om aan de eigenlijke bedrijfsaangelegenheden mee te werken. Misschien ook is de Minister van plan, om in de toekomst aan het personeel wat invloed toe te kennen in den spoorwegraad, die er misschien zal komen, waarover al eenige keeren in de Kamer is gesproken en die door Minister König alreeds in de stukken is aangekondigd, maar waarop deze Excellentie al spoedig is teruggekomen.

Ik zou gaarne willen, dat in de toekomst niet zoo sterk gescheiden werd gehouden de dubbele taak, die de vakver-

(van Braambeek e. a.)

eenigingen zich op den duur zullen moeten veroveren: de behartiging van de belangen van de leden en het inwerken op den gang van zaken in het bedrijf.

Ik zou gaarne zien, dat de Minister ging zoeken naar een lichaam, waarbij in de toekomst deze beide dingen kunnen worden ondergebracht.

Ik zal over tariefs- en personeelsaangelegenheden thans niet spreken, maar ik wou over een andere aangelegenheid, die bij de algemeene beschouwingen over het hoofdstuk Spoorwegen ter sprake is gekomen, een enkel woord zeggen, nl. betreffende de quaestie van de zandleverantie voor de ceintuurlijn rondom Amsterdam. Door den heer van Dijk zijn een paar maanden geleden hierover eenige vragen gericht aan den Minister. Daarna bleek uit mededeelingen in de pers, die mij na dien ook van andere zijde bevestigd zijn, dat dat werk ongeveer f 400 000 te duur zou worden uitgevoerd, onder de directie van een ambtenaar van den Raad van Toezicht, als de Minister het contract goedkeurde. De Minister heeft nog geen antwoord kunnen geven op de vragen van den heer van Dijk, maar wel is bekend geworden, dat op het oogenblik van de zijde van het Departement pogingen worden aangewend, om den eenen gegadigde, die een uitnoodiging tot prijsopgave heeft ontvangen, te bewegen tot een lagere inschrijving, hetgeen deze alleen wilde doen, indien het risico voor eventueele prijsveranderingen door den Staat op zich werd genomen. De eenige weg, die, na al wat er van publiek is geworden, dient te worden gevolgd, is die der openbare aanbesteding. In de stukken is dat reeds tot uiting gekomen, maar de Minister antwoordt in de Memorie van Antwoord:

> „Daar het aantal wezenlijk gegadigden bij zandlevering ten behoeve van den spoorweg om Amsterdam uiterst gering is, moet betwijfeld worden, of openbare aanbesteding voor de schatkist het voordeeligst zou zijn. Het onderzoek omtrent deze zaak is echter nog niet afgeloopen."

Ik zie in deze uitlating een poging van den Minister, om den ambtenaar, die voor hem de voorloopige overeenkomst heeft aangegaan, te dekken.

De **Voorzitter**: De geachte spreker is nu reeds meer dan 20 minuten bezig en moet nu dus eindigen.

De heer **van Braambeek**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben bijna gereed.

De **Voorzitter**: Neen, dat gaat niet, de andere sprekers hebben ook maar 20 minuten.

De heer **van Braambeek**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal dan eindigen. Ik zou echter den Minister willen vragen, in deze zaak niet te blijven overwegen hoe hij zijn ambtenaren kan dekken en te blijven onderzoeken, maar een openbare aanbesteding te doen plaats hebben, te meer, waar mij verzekerd is door menschen, die zelf gegadigden zijn, dat er ten minste 10 of 15 zeer ernstige en goed geoutilleerde gegadigden zijn voor deze uitvoering.

Daarom geloof ik, dat dit werk nu onder de contrôle van een publieke inschrijving moet worden uitgevoerd.

De heer **Hermans**: Mijnheer de Voorzitter! Vooraf meende ik met een enkel woord mij aan te sluiten bij den aandrang, die van verschillende zijden en bij verschillende gelegenheden — ook nu weer — op de Regeering is uitgeoefend, om vooral bij dit hoofdstuk der Staatsbegrooting haar aandacht te schenken aan productieve werkverschaffing.

Het aantal werkloozen bedroeg, volgens de cijfers der arbeidsbeurzen, op 19 November jl. niet minder dan 83 383; op hetzelfde tijdstip van verleden jaar 57 975. Dit is dus een zeer belangrijke en zorgwekkende stijging. En hierbij moet in aanmerking worden genomen, dat de winter nog pas begonnen is en de cijfers der arbeidsbeurzen nog maar een onvoldoend beeld geven van den werkelijken toestand. Wij kunnen veilig aannemen, dat er meer dan 100 000 werkloozen zijn in ons land, en door personen, die met ons bedrijfsleven

(Hermans.)

goed op de hoogte zijn, wordt verzekerd, dat zelfs dit aantal in betrekkelijk korten tijd zal verdubbelen.

Daarom moeten veel bijzondere maatregelen genomen worden in de richting der productieve werkverschaffing en dit kan vooral geschieden aan het Departement van Waterstaat, ook bij deze afdeeling der begrooting. Men kan niet alleen sommige kanaalplannen — zooals die van Zuid-Limburg — maar ook de uitvoering van tramplannen bespoedigen. In Limburg is hieraan dit groote economische voordeel verbonden, dat die betere verkeersmiddelen onmiddellijk ten goede komen aan de primaire mijnindustrie.

In beginsel is de heer Minister het hiermede volkomen eens, maar ik meen, dat Zijn Excellentie verder zou kunnen gaan. Het eenige bezwaar, dat wij gehoord hebben, is dit, dat er gebrek is aan geld. Hiermede in verband zou ik willen opmerken, dat er toch nog zeer groote sommen aan werkverschaffing kunnen worden besteed, die anders in zekeren zin worden weggegooid aan ondersteuning van werkloozen, een ondersteuning, die bovendien ook onze volkskracht zeer ernstig verzwakt. Ik sluit mij geheel aan bij den heer Bongaerts, die zeide, dat bij dit Departement een betere financiering kan worden gevolgd.

Alles pleit dus voor goede werkverschaffing. De nieuwe Engelsche Regeering, die dit ook inziet, heeft voor de verbetering van spoorwegen, uitbreiding van het wegennet, ontginningen, graven van kanalen en aanleg van tramwegen onlangs niet minder dan 50 à 60 millioen pond sterling beschikbaar gesteld.

Naar deze verhouding berekend, doen wij nog veel te weinig. Daarom hoop ik, dat de heer Minister zijn volle aandacht zal blijven schenken aan goede werkverschaffing en hierbij ook denkt aan maatregelen, die thans noodig zijn, om werk te kunnen verschaffen over een jaar of nog verder afgelegen tijd; want het economisch perspectief is van dien aard, dat in de eerste jaren geen uitzicht bestaat op verbetering.

Na deze algemeene opmerking kom ik tot de bijzondere spoorwegbelangen.

Gaarne sluit ik mij aan bij hetgeen door den heer Schaper is gezegd met betrekking tot de dienstregeling der arbeiderstreinen voor arbeiders, die in Maastricht werkzaam zijn. Ook mij zijn deze onhoudbare toestanden bekend. Het is niet de eerste maal, dat hierover wordt geklaagd, en mijn ervaring heeft geleerd, dat men bij het maken der dienstregelingen van arbeiderstreinen niet voldoende of soms geen overleg pleegt met de arbeidersorganisaties en de werkgevers. Ik hoop, dat Zijn Excellentie hieraan zijn aandacht zal schenken en afdoende maatregelen neemt tot verbetering van den toestand.

Met genoegen heb ik in de Memorie van Antwoord gelezen, dat aan den Ministerraad is voorgesteld het vervoervraagstuk in het algemeen door een commissie te doen onderzoeken, in het bijzonder wat betreft de vraag, hoe het gebruik van land- en waterwegen, spoor- en tramwegen voor het vervoer van reizigers en goederen op de meest economische wijze kan geschieden.

Dat de heer Minister van oordeel is, dat in zulke commissie ook vertegenwoordigers der vakbonden moeten worden opgenomen, bewijst hoe deze bewindsman er toe wenscht mede te werken, om de taak van deze bonden — in het welbegrepen belang van bedrijf en personeel — minder eenzijdig te doen zijn en geleidelijk uit te breiden over het breede terrein der bedrijfspolitiek.

Ik hoop, dat de in te stellen commissie haar aandacht ook zal vestigen op het denkbeeld, door mij geopperd bij gelegenheid der interpellatie-van Braambeek, om nl. — naar het voorbeeld van buitenlandsche spoorwegmaatschappijen — het autoverkeer dienstbaar te maken aan het verkeer der spoorwegen, eenerzijds om meer afgelegen plaatsen op te heffen uit hun isolement, anderzijds om de exploitatie der groote verkeerswegen doeltreffender en ook meer loonend te maken.

Een tweede punt, dat mijn aandacht heeft getrokken, is de opvatting van den heer Minister ten opzichte van de vervoerprijzen over groote afstanden. Ik kan geheel onderschrijven wat door den geachten afgevaardigde den heer Schaper hier-

29ste VERGADERING. — 1 DECEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk IX (Dep. van Waterstaat) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Hermans.)

omtrent is opgemerkt. Het komt mij voor, dat hier al te veel en te eenzijdig gelet wordt op een verkregen ervaring in zeer abnormalen tijd. De vóór-oorlogsche ervaring over een veel langeren termijn was gunstiger. Maar men moet bij deze quaestie ook niet uitsluitend letten op de meerdere of mindere opbrengst, direct voortvloeiend uit het reizigersverkeer. Er zijn ook indirecte voordeelen, die men moeilijk schatten kan, maar die óók van beteekenis zijn voor het spoorwegbedrijf. Een beter contact met de uithoeken des lands bevordert handel en industrie. En dit is vooral van belang voor onze grensstreken. De aanzienlijke verhooging van de spoorwegtarieven in ons land speelt daar een groote rol bij de vraag, of het de voorkeur verdient met binnen- dan wel met buitenlandsche firma's zaken te doen.

Daarom, maar ook om redenen van anderen nationalen aard, meen ik er op te moeten aandringen, dat weer goedkooper reisgelegenheid en ook goedkooper vervoer van goederen wordt gegeven aan ver van het middenpunt des lands verwijderde plaatsen.

Wij kunnen in dit opzicht iets leeren van België, waar de spoorwegen met dezelfde economische moeilijkheden te worstelen hebben. Voor de helft van den prijs, dien men hier betaalt voor een reis van Maastricht naar den Haag, kan men in België 5 dagen lang rondreizen waarheen men wil en de resultaten hiervan zullen wel gunstig zijn, want anders zouden deze faciliteiten reeds lang zijn opgeheven.

Een derde punt, waaromtrent ik een opmerking meen te moeten maken, betreft de z.g. pleziertreinen. Dezen zomer heeft men zulk een trein laten loopen van Maastricht naar den Haag, op één dag heen en terug. Zij, die op deze wijze een plezierreisje hebben gemaakt, zaten dus 10 à 11 uur in den trein en hadden nog vier uur ter beschikking, om hier in den Haag wat rond te wandelen. Zulke dwaze menschen zijn er ook, maar de spoorwegmaatschappij zal natuurlijk ook met anderen willen rekening houden, waar zij het publiek meent te dienen en haar eigen exploitatie wil bevorderen. Daarom zouden betere resultaten verkregen worden, indien men pleziertreinen over lange afstanden op één dag de heenreis en op een volgenden dag de terugreis liet maken. Bewoners van ver afgelegen plaatsen zouden dan gemakkelijker van zulke gelegenheden gebruik kunnen maken en meer in contact worden gebracht met de overige plaatsen des lands.

Ook dit denkbeeld meen ik aan den heer Minister in overweging te moeten geven.

Na deze opmerkingen kom ik tot de belangen van het personeel, en dan wensch ik op de eerste plaats mijn voldoening er over uit te spreken, dat bij de laatste onderhandelingen overeenstemming is bereikt tusschen de directie en de vertegenwoordigers der personeelorganisaties.

Wel is geen algemeene bevrediging verkregen, vooral niet ten aanzien van het personeel der groote werkplaatsen — waarvoor de loonsvermindering te ver is doorgevoerd — maar met het eindresultaat hebben zich ten slotte alle organisaties vereenigd.

Dit resultaat is verkregen, doordat eenerzijds die organisaties den beteren weg der samenwerking zijn opgegaan en anderzijds de directie ernstig heeft gestreefd naar een goed overleg.

Ik constateer dit met voldoening, omdat ik bij de vorige begrootingsdebatten vooral gewezen heb op de noodlottige verdeeldheid der personeelvereenigingen en op het groote bedrijfsbelang, verbonden aan een zakelijk overleg, los van eenzijdigheid bij de directie, maar ook los van de politiek.

Op dien weg moet worden voortgegaan en daarom heb ik ook met genoegen gelezen, wat door de commissie, ingesteld bij beschikking van den Minister van Waterstaat van 12 October 1921, wordt opgemerkt op bladz. 16 en 17 van haar verslag, en wat de heer Minister hieromtrent verklaart in zijn Memorie van Antwoord.

Die commissie is van oordeel, dat de regeling der personeelbelangen in hoofdzaak in den boezem van het bedrijf zelf moet kunnen geschieden, ,,zoodat van Regeeringswege van medebemoeiing meer en meer kan worden afgezien''. En dan wordt door haar, op bladz. 17 van het verslag, verklaard:

,,De Commissie stelt zich voor, dat, in de richting van hetgeen op het gebied van georganiseerd overleg bij de spoorwegen reeds plaats vindt, verder kan worden gegaan, door als onderdeel van het bedrijf een bestendig orgaan te scheppen, dat zich met het maken en toepassen van de voorschriften omtrent personeelbelangen onledig houdt en aan welks werkzaamheid de vakvereenigingen geregeld deelnemen.''

(Hermans e. a.)

De heer Minister merkt naar aanleiding hiervan op:

,,Verwezenlijking van de op bladz. 17 van het verslag uiteengezette denkbeelden omtrent personeelbelangen eischt, zooals de commissie te recht opmerkt, allereerst overleg tusschen directie en vakvereenigingen. Zoodra dat overleg, minder dan in den laatsten tijd het geval was, door andere belangrijke zaken wordt in beslag genomen, zullen, naar de ondergeteekende hoopt, bedoelde denkbeelden der commissie daarin betrokken kunnen worden.''

Dit is volkomen juist. Laat men in het bedrijf zelf tot overeenstemming trachten te komen en naar een weg zoeken, waarlangs mogelijk wordt gemaakt, dat de personeelbelangen behoorlijk zijn gewaarborgd en niet meer aan het oordeel van deze onbevoegde Kamer onderworpen behoeven te worden.

Zulke wegen zijn hier meermalen van verschillende zijden aangewezen, en ook ik heb er verleden jaar over gesproken. Ik zou aan de waardeering van het onderling overleg tekort doen, wanneer ik er thans nog eens uitvoerig op terugkwam. Met volle vertrouwen in dat overleg, verwacht ik een goede oplossing, maar wensch op te merken, dat deze — zooals ook de meening van genoemde commissie en van den Minister is — moet worden gezocht binnen de grenzen van het bedrijf en buiten den invloed van politieke organen.

Dan zal in de toekomst overeenstemming gemakkelijker verkregen worden en kunnen Regeering en Kamer de behartiging der personeelbelangen veilig toevertrouwen aan een nieuwen vorm van bedrijfsorganisatie. Dan zal de Kamer zich niet meer behoeven bezig te houden met quaesties als thans weer in het Voorloopig Verslag en de Memorie van Antwoord zijn aangehaald en waarover niet kan worden gecordeeld, tenzij men als het ware met alle bedrijfsaangelegenheden en met ieder bijzonder geval in de bedrijfsverhoudingen voldoende bekend is. Dan — en dit vooral is van voornaam belang — zal het personeel betere resultaten bereiken en zijn redelijke verlangens spoediger tot verwezenlijking kunnen brengen.

Ten slotte een enkel woord nog over het tramwegpersoneel. In vorige vergaderingen heb ik hierover uitvoeriger gesproken. Thans deelt de heer Minister in de Memorie van Antwoord mede, dat hij in de eerste plaats ten aanzien van de reglementen dienstvoorwaarden eerlang tot een beslissing in beginsel hoopt te komen. Dit antwoord is bijzonder vaag. Nadat deze zaak al zoo lang aan de orde is geweest, had men mogen hopen op meer dan ,,een beslissing in beginsel''. Het betreft hier ongetwijfeld voor de Regeering in deze tijdsomstandigheden een zeer moeilijke quaestie, omdat zij niet van financieele verantwoordelijkheid te scheiden is, maar dit moge Zijn Excellentie niet weerhouden, om eindelijk aan de redelijke verlangens van het tramwegpersoneel te gemoet te komen.

De heer **Weitkamp:** Gaarne, Mijnheer de Voorzitter, zou ik mij willen aansluiten bij datgene wat mijn vriend Bakker heeft gezegd aangaande de Zondagsrust.

Wij willen volstrekt niet het verkeer geheel stopzetten op Zondag, maar wij willen absoluut geen uitbreiding.

De heer Schaper zeide, dat de menschen op Zondag willen uitgaan en niet allen zijn van de richting van den heer Bakker, maar, Mijnheer de Voorzitter, wij zijn toch een Christelijke natie en dat dient uit te komen in zooveel mogelijk Zondagsrust; men moet het personeel ruimschoots in de gelegenheid stellen, hun godsdienstplichten te kunnen vervullen, opdat men zou kunnen komen tot Zondagsheili-

(Weitkamp.)

ging. De tegenwoordige vrije Zaterdagmiddag geeft ook voor velen de gelegenheid om familiebezoek af te leggen.

Wat betreft de quaestie van de bevordering van autoverbindingen met geïsoleerd liggende plaatsen vanwege de spoorwegmaatschappijen, waarover zooeven ook de heer Hermans heeft gesproken, kan ik verwijzen naar hetgeen ik ter zake bij de interpellatie van den heer van Braambeek heb gezegd. Ik ben het in dezen geheel met dien geachten afgevaardigde eens.

Verder wensch ik te onderstrepen datgene wat mijn geestverwant Lovink zeide over de tarieven voor de tuinbouwproducten. Ik zal er als een voorbeeld uit eigen ervaring iets bijvoegen.

Wanneer de coöperatieve zaak, waarvan ik de eer heb voorzitter te zijn, een wagon (10 000 K.G.) maïs laat komen uit Rotterdam, dan kost ons zulks ruim f 61. Laten wij die maïs aanvoeren per stoomboot naar Zwolle en dan per Dedemsvaatsche tram, dan hebben wij hetzelfde quantum in onze pakhuizen voor krap f 47, plus nog veel minder factorskosten, enz.

Als men nu aanneemt, dat wij in den wintertijd 4 à 5 wagons per week noodig hebben, dan derft hier de spoorwegmaatschappij een vracht van f 250 tot f 300 per week, die meegepakt kon worden als de tarieven niet zoo'n groot verschil gaven. Verder laat ik de quaestie der tarieven gaarne aan den Minister over, maar meende dit even in het midden te moeten brengen.

Mijnheer de Voorzitter! Onlangs stelde ik een vraag aan den Minister van Waterstaat, welke inhield, waarom de leerlingen der landbouwwinterscholen niet, en die van ambachtsscholen wèl in het genot werden gesteld van het vervoer per trein tegen verminderd tarief van en naar de school. Het antwoord van den Minister op deze vraag leek mij wel wat gewrongen.

De Minister was van opinie, dat de landbouwwinterscholen niet beantwoorden aan de omschrijving, dat het moeten zijn vakscholen, waar jongelieden door practisch vakonderwijs worden opgeleid voor den arbeid, waarmee gewone handwerkslieden in hun onderhoud voorzien.

Mijnheer de Voorzitter! Ik noemde die uitlegging eenigermate gewrongen en, naar het mij wil voorkomen, te recht. Algemeen is ieder het wel er over eens, dat het zaak is, de malaise in den landbouw, die wij te gemoet zien of liever waarin wij reeds verkeeren, zooveel mogelijk te verhelpen door de jongelui uit te rusten met technische kennis.

De boeren, Mijnheer de Voorzitter, zijn zeer zeker in dat opzicht met gewone vaklui te vergelijken, zij moeten met handenarbeid hun brood verdienen, en bekwaamd worden voor hun vak op hun speciaal daarvoor ingerichte scholen. Daar staat tegenover, dat zij uit den aard der zaak van vele andere begeerlijke zaken, die zij voor zich ook wel zouden wenschen, verstoken zijn. Tram, telefoon, straatverlichting, soms geschikte wegen, onderwijsgelegenheden, de boeren zijn er veelal van verstoken.

Mijnheer de Voorzitter! Ik hoop, dat de Minister aanleiding zal vinden om zijn meening in dezen te herzien en ook de boerenknapen, waar zulks te pas komt, zal helpen de kennis van de landbouwzaken te vermeerderen.

Het verminderde tarief toch zal een groote tegemoetkoming zijn voor vele ouders, die zich soms groote onkosten moeten getroosten om hun zonen, die zij uit het bedrijf zoo moeilijk missen kunnen, naar bedoelde inrichtingen te sturen.

Ik wijs hier vooral, Mijnheer de Voorzitter, op het voorbeeld van Hengelo. Hengelo is een knooppunt van spoorwegen; daar komt bij, dat de landbouwers, die hun zonen willen doen onderwijzen, soms op grooten afstand van de scholen wonen, dus het vereischte aantal leerlingen, dat noodig is om zulk een inrichting te doen bloeien, niet in de onmiddellijke nabijheid der scholen is te vinden. Dit is slechts een voorbeeld uit vele.

Vervolgens wil ik een kort woord zeggen over de gestie van de Noord-Ooster-Lokaalspoorwegmaatschappij in Overijssel, Drenthe en Groningen. Het schijnt, dat op de lijnen van die maatschappij het oude en op andere lijnen afgebruikte materiaal moet gebruikt worden. Ik wijs daarop en vestig tevens

(Weitkamp e. a.)

de aandacht van Zijn Excellentie op het feit, dat op de lijn Zwolle—Stadskanaal, die ongeveer vijf uren duurt, nooit, zooals wel het geval is op de andere lijnen, wagens loopen met een retirade.

Ik hoop, dat de Minister met een en ander rekening zal willen houden.

Verder zou ik even willen wijzen op eenige spoorverbindingen in het Noorden.

Mijnheer de Voorzitter! Om drie uur vertrekt een trein uit Zwolle en om 3.47 komen de treinen uit Holland te Zwolle aan; de reizigers moeten dan wachten tot vijf uur, eer ze weg kunnen en zijn dan ruim 2¼ uur onderweg van Zwolle naar Coevorden. Van dezen om drie uur uit Zwolle vertrekkenden, overigens mooien sneltrein, kunnen zeer weinig passagiers gebruik maken, omdat natuurlijk de route uit Holland de reizigers moet aanbrengen.

Verder, Mijnheer de Voorzitter, zou ik willen wijzen op de verbindingen van uit Coevorden in de richting Groningen. Men komt met trein 5.51 thans om 7.56 te Assen via Gasselternijeveen; de trein naar Groningen vertrekt van Assen om 7.46. Met denzelfden trein mede via Gasselternijeveen te Stadskanaal om 7.22 aankomende, vindt men de aansluiting naar Groningen niet, want de trein, waarmede men geschikt zou kunnen doorrijden, vertrekt om 7.15 naar Groningen.

Zoo is het thans; bij de nieuwe dienstregeling is het weinig veranderd.

Mijnheer de Voorzitter! Wijl de trek der reizigers in deze streken zich in hoofdzaak richt op Groningen, zou een betere aansluiting in den treinenloop voor de betrokken provincies zeer gerieflijk zijn. Ik geef ze den Minister in welwillende overweging.

De heer **van Dijk**: Mijnheer de Voorzitter! Er is een zinsnede in de Memorie van Antwoord, welke er mij toe leidt hier bij de algemeene beschouwingen iets te zeggen over de aanbesteding van de lijn Duivendrecht—Nieuwe Meer, hetgeen anders eer bij art. 198 behoorde.

Uit het antwoord van den Minister blijkt m. i., dat zij, die den Minister in deze aangelegenheid hebben ingelicht een minder juiste voorstelling hebben gegeven. Immers, het aantal wezenlijk gegadigden is niet gering. Integendeel, het zou niet moeilijk vallen, meerdere firma's aan te wijzen, die evengoed, zoo niet beter, zijn ingericht voor een werk, gelijk hier bedoeld, als de firma, aan wie het bestuur der Nederlandsche spoorwegen aanvankelijk het werk wilde gunnen. De heer van Braambeek noemde er 12 of 15, ik kan er zeker 7 aanwijzen.

Dit brengt mij er toe, mijn groote teleurstelling en even groote verwondering uit te spreken over het feit, dat ik van Zijn Excellentie nog geen antwoord mocht ontvangen op mijn vragen, 22 September ll., dat is veel meer dan twee maanden geleden, aan den Minister gesteld. Die vragen toch zijn zoo eenvoudig mogelijk en luiden:

> „Is het juist, dat reeds 25 September a. s. zal gegund worden de aanleg van het baanvak Nieuwe Meer—Amsterdam, waarvoor op de begrooting van hoofdstuk IX voor 1923 is aangevraagd f 750 000 onder art. 199?
>
> Is het juist, dat die gunning niet plaats heeft na openbare of onderhandsche aanbesteding, doch uit de hand?
>
> Is het juist, dat die gunning zal gelden het verzetten van 2 000 000 M³. zand voor dat baanvak à f 1,65 per M³., terwijl de eenheidsprijs voor dergelijk werk belangrijk lager is?"

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil van deze gelegenheid gebruik maken om een fout te herstellen; het betreft niet 2, doch 1 millioen M³. zand, waarop dan ook reeds dadelijk de pers heeft opmerkzaam gemaakt. Ik verzoek dan ook den Minister van deze verbetering nota te nemen.

Het is haast onbegrijpelijk, dat men aan het Departement in 10 weken nog niet gereed is gekomen met het antwoord daarop. Het wekt eenigszins den schijn, of men met het antwoord wil wachten, totdat deze begrooting in de Kamer is afgehandeld, doch ik mag en wil dit dan ook niet van

(van Dijk.)

Zijn Excellentie vermoeden. Doch het staat voor mij ontwijfelbaar vast, dat het antwoord op alle drie de vragen in bevestigenden zin moet luiden, behoudens de verbetering, die ik zoo juist aangaf, en het staat evenzoo vast, dat, zoo de gunning doorgaat of was doorgegaan, het Rijk of de dienst der spoorwegen (hetgeen bij het tekort op dien dienst thans hetzelfde is) voor een zeer groot bedrag zou zijn benadeeld.

Het is dan ook niet te verwonderen, dat in de pers luide stemmen opgingen om zulk een geldverspilling te wraken. Het meest kernachtig en m. i. meest juist deed het *De Standaard* in een driestar, waarin deze handelwijze, indien het antwoord op de vragen bevestigend zou luiden, in zeer sterke termen werd afgekeurd.

Ik begin te vreezen èn door de minder juiste mededeeling in de Memorie van Antwoord èn door nadere berichten in de pers, èn door het lange uitblijven van het antwoord op mijn vragen, dat men hier zal trachten toe te passen een stelsel, dat men in de ambtenaarswereld noemt elkander dekken, de term, zooeven ook door den heer van Braambeek gebruikt. De ambtenaar immers, die verantwoordelijk is voor de voorloopige gunning, heeft, toen openlijk door mijn vragen de aandacht was gevestigd op zijn willekeurige en onverantwoordelijke handelingen, verklaard, dat hij aan deze zaak niets meer kon veranderen. Het blad, dat deze mededeeling gaf, voegt er aan toe:

> „Het is te hopen, dat de pas opgetreden Minister van Waterstaat, die meermalen getoond heeft een frisschen kijk op aangelegenheden als deze te bezitten, dit geval niet zonder meer zal voorbijgaan en zoo mogelijk de voorloopige contracten niet zal goedkeuren, anders moge ook nog de Kamer haar budgetrecht doen gelden."

Ik geloof, dat deze verwachting van den Minister niet zal beschaamd worden, doch dan verwacht ik evenzoo van Zijn Excellentie, dat hij — de tijd wordt er toch voor genomen — zijn inlichtingen zoo veelzijdig mogelijk inwint en niet op de wijze zooals blijkt uit de door mij voorgelezen zinsnede uit de Memorie van Antwoord.

Men heeft toch reeds kunnen lezen, dat de Raad van Beheer der Nederlandsche Spoorwegen de handelingen van den ingenieur verdedigt en den tegenstand aan concurrenten, die teleurgesteld werden, toeschrijft. Een lichaam als de Raad van Beheer keurt dus, zoo het medegedeelde juist is, de ergerlijke geldverspilling goed en ook het voorbarige van den aanleg.

Aldus werd geschreven, en het is bekend genoeg, dat zulke lichamen en hun hoofdambtenaren er niet licht toe overgaan een gemaakte fout te erkennen en zich bereid verklaren die te herstellen. Er stond over de eigenaardige opvattingen in de ambtenaarswereld gisteravond nog een merkwaardig stuk van den heer Henri Polak in het *Handelsblad* in zake de electrificatie van het Gooi. Eén der heeren ambtenaren had verklaard:

> „„Die heele agitatie tegen de electrische spoorlijnen kan ons niemendal schelen; wij laten de opposanten maar praten en gaan rustig onzen gang."
>
> „Zoo zitten deze Jupiters op hun Haagschen Olymp en zien in serene hoogheid neer op het gewoel der nietelingen in de diepte, dat hen onberoerd laat. De macht hebben zij. Over de duiten beschikken zij."

Mijnheer de Voorzitter! Een Regeeringspersoon, een Minister moet al heel wat in zijn mars hebben, wil hij tegen zulk een stroom zijn opgewassen, doch de gegronde verwachting mag worden uitgesproken — zooals reeds boven gezegd — dat Zijn Excellentie, de tegenwoordige Minister van Waterstaat, die kracht zal toonen, doch tevens ook, het kan met niet genoeg nadruk worden gezegd, dat hij zijn inlichtingen zal inwinnen bij onbevooroordeelde onpartijdige menschen, die de aangelegenheid ook kennnen en gaarne bereid zullen zijn die inlichtingen te verschaffen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik verwacht thans geen antwoord op mijn vragen, dat komt later wel eens, maar ik hoop, dat de Minister deze punten ernstig zal willen overwegen.

De heer **van Gijn:** Mijnheer de Voorzitter! Ik wil een paar opmerkingen maken naar aanleiding van hetgeen in het Voorloopig Verslag is gezegd over het materieel in verband met de tarieven.

In antwoord op vragen van den geachten afgevaardigde den heer Wijnkoop heeft de Minister ons voor eenigen tijd eenige gegevens verschaft over de bezetting van de spoorwegklassen en de tarieven in de verschillende landen. Dat, in verband met de verslagen van de spoorwegmaatschappijen over 1920 en 1921, heeft mij tot de conclusie gebracht, dat wij in ons land in de wonderlijke positie verkeeren, dat de 3de klassereiziger den 1ste-klassereiziger subsidieert. Wanneer wij de 33 millioen te boven waren en een sluitend spoorwegbudget hadden, zouden wij kunnen zeggen, dat een 1ste-klassereiziger voor een deel reist op kosten van een 3de-klassereiziger.

De Minister heeft medegedeeld, dat het gewicht per zitplaats voor de 1ste klasse is 600 K.G. in een drie-assig en 940 K.G. in een vier-assig rijtuig. Het komt mij voor, dat wij gerust mogen nemen de 940 K.G. Ik heb mij aan de stations nogal eens de moeite gegeven, om het gewicht van de wagens op te nemen, maar dan lijkt het mij, dat het gemiddelde gewicht van een 1ste klasse zitplaats meer is dan 940 K.G. Ik ben voor een aantal wagens tot boven de 1000 K.G. gekomen, als ik alle plaatsen tot 1ste klasse plaatsen herleidde. Maar ik neem nu maar het cijfer van den Minister en ga uit van 940 K.G. voor de eerste en tweede klasse door elkaar. Wanneer ik zie, dat de wagens voor 40 pct. bezet zijn en als ik den reiziger zelf stel op 65 K.G., dan kom ik tot de conclusie, dat voor het vervoer van reiziger eerste klasse vervoerd moet worden 2415 K.G. Voor de derde klasse zal dat ongeveer zijn 557 K.G., den man zelf inbegrepen. Met andere woorden, voor iederen eerste-klassereiziger moet 4½ maal zooveel gewicht versleept worden als voor een derde-klassereiziger, maar hij betaalt het dubbele.

Tot dezelfde conclusie kom ik, als ik naga de herstellings- en vernieuwingskosten der wagons. Die hebben in 1921 bedragen voor AB-wagens f 3,45 per 100 voertuigkilometers. Neem ik aan dat de wagens 50 plaatsen hebben en voor 40 pct. bezet zijn, dan kom ik tot de conclusie, dat de kosten daarvoor voor iederen reiziger eerste klasse hebben bedragen 17½ cent per 100 voertuigkilometers, voor de derde klasse 5½ cent. Het lijdt geen twijfel, of rente en afschrijving van de aanschaffingskosten der wagons eerste klasse zijn ook wel 3 à 4 maal zoo groot als die van de derde klasse. Nu maak ik er op opmerkzaam, dat in de meeste landen het verschil tusschen derde en eerste klasse veel meer dan 100 pct. bedraagt. Het is bekend, dat men in Nederland 100 pct. meer betaalt in de eerste dan in de derde klasse. In België is dat 140 pct., in Zwitserland 120 pct., in Denemarken 170 pct., in Duitschland 200 pct. en in Tsecho-Slovakije en Oostenrijk 300 pct. Dat is dus meer in overeenstemming met de verhouding der kosten. Nu weet ik wel, dat er ook dingen zijn, waarin de eerste- en tweede-klassepassagier niet duurder zijn dan de derde, maar men moet bij voorbeeld weer niet vergeten, dat doordat de treinen zoo lang zijn — als gevolg van de groote plaats, die eerste- en tweede-klassereizigers noodig hebben — de perrons verlengd moeten worden, hetgeen groote kosten medebrengt.

Dit zijn enkele bewijzen om aan te toonen, dat het alleszins billijk zou zijn, indien onze tarieven eerste klasse belangrijk zouden worden verhoogd.

Ik zou daarbij de aandacht er op willen vestigen, dat degenen, die meenen, dat wij hier zoo duur reizen, het toch niet bij het rechte eind hebben, want — de valutazwakke landen uitgeschakeld, waarop toch geen peil is te trekken, — kan ik mededeelen, dat het reizen eerste klasse per K.M. kost in Denemarken 8,1 cent, in Engeland 10,5 cent, in Zwitserland 7,8 cent en in ons land 6,5 cent, waaruit dus blijkt, dat bij ons de eerste klasse het goedkoopst is, terwijl voor de derde klasse de prijzen per K.M. zijn in Engeland 5,25 cent, in Denemarken 3,3 cent, bij ons 3⅟₉ cent en in Zwitserland op korte afstanden duurder en op lange afstanden net zoo duur, zoodat ook dit bij ons niet zoo duur is.

Dit zou dus m. i. moeten leiden tot een verhooging van de tarieven der eerste klasse en als men dan zegt: dan wordt het

(van Gijn e. a.)

zoo duur, dat men er veel minder menschen in krijgt, dan antwoord ik: dan moet men minder eerste klasse rijtuigen hebben.

Het heeft mij getroffen, dat er nog maar steeds ombouw van eerste klasse wagons plaats heeft. Zoo zijn er bijv. in 1920 26 nieuwe eerste klasse A.B.-wagons met 1000 plaatsen gekomen en in 1921 22 wagons A. B. met 521 plaatsen. Ik weet niet, of dat zoo in 1922 is doorgegaan, maar het komt mij voor, dat de spoorwegmaatschappij moest ophouden in een tijd van algemeene depressie dergelijke wagons te bouwen in plaats van wat meer derde klasse wagons te bouwen, voor zoover dat noodig is.

De zaak is ook daarom van belang, omdat de eerste klasse hoofdzakelijk bevolkt wordt door ambtenaren met vrijbiljetten en Kamerleden, en verder wat O. W.-ers, die nog wat O. W. hebben overgehouden. Het is te bedenkelijker, omdat men zich nu gaat troosten met de overweging, die wij dezer dagen nog hoorden verkondigen: wanneer wij de Kamerleden hun treinabonnement afnemen, worden de eerste klasse wagons nog lediger, het eenige wat zij kosten is, dat ze de zetels van de eerste klasse wagons wat doen slijten.

Tot een dergelijke foute redeneering komt men, wanneer men oneconomisch handelt, gelijk de spoorwegen doen. Wanneer dit juist ware, dan zou het logisch zijn, dat de Minister tot vergoeding der 8½ pct., van de ambtenaren af te nemen, hun allen een vrijbiljet 1ste klas geeft op de spoorwegen, want dat kost den Staat dan immers toch niets!

Het kan mij ten slotte minder schelen wie het betaalt, maar de zaak is, dat het Nederlandsche volk hoogst oneconomisch handelt door voor zulk een klein aantal menschen 4½ maal meer aan gewicht te laten meesleepen op de spoorwegen dan noodzakelijk is en waarvoor men bovendien die menschen nog niet eens behoorlijk laat betalen.

Het lijkt mij gewenscht, dat de Regeering haar invloed gebruikt bij de spoorwegmaatschappijen om hieraan een einde te maken. Daarom was ik niet geheel bevredigd toen ik zag, dat de Minister ten aanzien van de afschaffing der eerste klasse eenigszins sceptisch gestemd was. Ik zou gaarne een verklaring gehoord hebben, waarom men die niet in Duitschland heeft afgeschaft.

Op het oogenblik zitten daarin alleen, zooals een grapje zegt, de menschen, die het mein und dein niet van elkander kunnen onderscheiden, maar of die menschen nu zooveel invloed hebben, dat zij daardoor die eerste klasse in stand kunnen houden, weet ik niet.

Maar feit is, dat in groote Duitsche treinen, bijv. van Keulen naar Berlijn of van Berlijn naar Breslau, hoogstens 2 tot 3 eerste-klassewagens zijn, zoodat het doode gewicht, dat daar wordt meegesleept, in hooge mate beperkt is. Trouwens, die klasse is daar 3 maal zoo duur als de derde, tegenover hier te lande 2 maal zoo duur.

In België heeft men de eerste klas afgeschaft en daarvoor ingevoerd de gereserveerde tweede klas, maar daarvoor laat men zoo behoorlijk betalen, dat dit niet meer een oneconomische daad kan genoemd worden.

Wanneer een deel van het Nederlandsche publiek dan toch per se eerste klas wil reizen, dan is daartegen geen bezwaar, doch laat ze dan behoorlijk betalen en laten de spoorwegmaatschappijen dan althans geen A.B.-wagens meer aanbouwen, die klaarblijkelijk zeer oneconomisch zijn, en dat in een tijd, waarin economisch zijn het allereerste is wat de menschen noodig hebben.

De heer **Wijnkoop**: Mijnheer de Voorzitter! Het zal wel niet zoo heel vaak gebeuren, doch ik kan mij bij de hoofdzaak van het betoog van den heer van Gijn in dit geval aansluiten.

Ik wensch daarvan natuurlijk verder niets te zeggen. De heer van Gijn heeft bij zijn betoog cijfers gegeven, die misschien nog voor controleering vatbaar zijn.

In elk geval is de hoofdzaak van dat betoog juist.

Ik weet niet of de heer van Gijn aan zijn rede de consequentie wil verbinden, die mij juist schijnt, maar ik meen — ik heb daarop vroeger reeds gewezen —, dat die consequentie zou vorderen in de eerste plaats de verlaging

(Wijnkoop.)

van de derde-klassetarieven, dus niet alleen de verhooging van de eerste-klassetarieven of desnoods de afschaffing van de eerste klasse.

Mijnheer de Voorzitter! Nu ik toch begonnen ben met een enkel woord over dezen kant van de quaestie te spreken, wil ik ook zeggen, dat het mij voorkomt, dat het voor het goedkoope verkeer — en dus om het spoorwegverkeer zoo economisch mogelijk te maken en om het werkelijk te doen beantwoorden aan het wettelijk doel, nl. het publiek ten gerieve te zijn — in de eerste plaats noodig is, dat het buurtverkeer, dat indertijd zeer goedkoop is geweest en waarvan voor zoover ik weet zeer veel gebruik werd gemaakt, wordt hersteld, in dien zin, dat de tarieven voor dat buurtverkeer goedkooper worden. De opmerking, die ik daaromtrent in de Memorie van Antwoord heb gelezen, nl. dat men, vóórdat de tarieven voor het verkeer op groote afstanden kunnen worden verlaagd, de tarieven voor het verkeer op kleine afstanden goedkooper moet maken, is op zich zelf volkomen juist.

De heer **Schaper**: Een mooie redeneering!

De heer **Wijnkoop**: Of deze redeneering volgens den heer Schaper mooi of leelijk is, laat ik daar. Ik vind, dat het voor de verplaatsing van de massa van de bevolking in de eerste plaats noodig is, dat het verkeer in de buurt goedkooper gemaakt wordt, want die massa maakt niet in de eerste plaats verre reizen, maar is er wel bij gebaat in de buurt telkens goedkoop heen en weer te kunnen gaan. Dit is dus niet het eenig noodzakelijke, maar naar meening wel het eerste, dat noodig is, al moet het andere natuurlijk ook.

Iets anders dan dit heb ik niet gezegd.

In aansluiting hieraan wil ik nog wat zeggen over een onderwerp dat reeds door den heer Hermans ter sprake gebracht is.

Ik meen ook, dat èn in het verband met een behoorlijke spoorwegpolitiek en met een behoorlijken spoorwegdienst, maar ook in verband met een behoorlijke werkverschaffing, de spoorwegen dienen uitgebreid te worden. Het zal dan misschien blijken — ik kan dat nu natuurlijk niet beoordeelen — dat het materiaal ook nog economischer kan gebruikt worden. In elk geval meen ik, dat daarop wel de aandacht mag gevestigd worden.

Ik weet overigens ook wel, dat in Holland in de eerste plaats voor de waterwegen moet worden gezorgd. Dat is veel te weinig geschied; ik heb mij niet gemengd in de algemeene beschouwingen over de betreffende afdeeling, maar ik vind het juist, ook met het oog op het productieve werk, dat in de eerste plaats aan alle kanten het werk moet worden aangevat. Ook bij de spoorwegen dient dit te geschieden.

De heer Hermans heeft op Limburg gewezen. Ik zou in dit verband ook willen wijzen op iets wat naar mijn inzien zeer noodig is voor het algemeen spoorwegverkeer in ons land, nl. op het maken van een directe verbinding tusschen Weert en Sittard. Overigens meen ik, dat men het niet enkel, zooals de heer Hermans schijnt gedaan te hebben, in Limburg moet zoeken; men moet het ook zoeken in het gansche land. Er is trouwens door anderen ook op andere provinciën gewezen.

Ik meen, dat er op dit gebied wat te doen is en te recht heeft dan ook de heer Hermans in dit verband aangehaald het voorbeeld van de Engelsche Regeering, die een betrekkelijk belangrijke som — £ 50 000 000 — beschikbaar heeft gesteld voor uitvoering van allerlei productieve werken. Dergelijk bedrag kan men niet in een klein land als het onze beschikbaar stellen, maar in dit land kan het toch wel neerkomen op een bedrag van 50 à 100 millioen gulden, dat voor dit doel gebruikt zou kunnen worden.

In Engeland wenscht men ook te bezuinigen; men wenscht te bezuinigen op elk gebied; men heeft daar echter ook ontzaglijke werkloosheid en daar heeft men een middel gevonden om productief werk te verschaffen en in elk geval den arbeiders en de kapitalistische gemeenschap op dit moment nog een dienst te bewijzen.

29ste VERGADERING. — 1 DECEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk IX (Dep. van Waterstaat) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Wijnkoop.)

Het is noodig, dat men hier den toestand niet zoo slecht mogelijk laat worden, zooals men bij deze overwegingen van bezuinigingspolitiek bezig is te doen, maar dat men voortdurend productief werkzaam is, juist ook in verband met de groeiende werkloosheid.

In een Katholiek blad is er nog gisteren op gewezen, dat het aantal werkloozen weldra 200 000 zal bedragen. Het was *De Tijd*, die dit schreef, en ik ben het daarmede volkomen eens, ik koester die vrees ook, maar dan dient men ook hier allerwege de maatregelen te nemen, die er maar genomen kunnen worden.

Ook op iets anders wil ik nog wijzen, Mijnheer de Voorzitter! Als men ten opzichte van de spoorwegen niet zeer spoedig de noodige maatregelen neemt, dan zal hetzelfde gebeuren, wat er in Amsterdam is gebeurd met de tram. De dure tram in Amsterdam heeft nl. gemaakt, dat er een nieuw vervoermiddel is gekomen, waarvan de toepassing zich ontzaglijk heeft uitgebreid, nl. de fiets. Zoo zal straks ten koste van de spoorwegen het gebruik van auto's e. d. toenemen; ik bedoel natuurlijk niet van de particuliere auto's, maar van de autobussen, en ik kan niet vinden, dat het economisch nuttig zou zijn om zooveel mogelijk het verkeer met autobussen als concurrentie voor de spoorwegen aan te bevelen en aan te moedigen. Als aanvulling van zekere goede spoorwegverbindingen zal dat nieuwe verkeersmiddel zeker noodig zijn, maar om het te laten worden tot een concurrentie voor de spoorwegen en daardoor het spoorwegverkeer af te breken, dat lijkt mij verkeerd toe. Het schijnt mij daarom toe, dat men in deze tijden van bezuiniging in de eerste plaats op de groote lijnen heeft te letten en die heeft vast te houden.

Nog een enkel woord, Mijnheer de Voorzitter, over de quaestie van de tramwegen. Ik heb gelezen — er is in deze Kamer al heel wat gezegd over deze quaestie en wanneer het in orde zal komen weet ik ook niet — in het antwoord van den Minister, dat het ter verbetering van de communicatie door tramwegen misschien een goed middel zou zijn om de tramwegen te brengen onder contrôle van de spoorwegen. Ik geloof, dat het bij de huidige spoorwegpolitiek in dit land al een zeer verkeerd middel zou zijn om de tramwegen onder contrôle van de spoorwegen te brengen. Dan zouden ze hoogstwaarschijnlijk aan de spoorwegpolitiek opgeofferd worden en er zou van de tramwegen niet terechtkomen wat er van moet terechtkomen. Meer wil ik daar niet van zeggen.

Nu nog een enkel woord over het personeel.

Van dezen bewindsman is blijkbaar in sommige kringen wat verwacht. Men heeft hem aangemoedigd, men heeft hem gezegd: zorg dat je wat anders wordt dan je voorganger. Men heeft wat gemoedelijk met hem omgegaan. Ik hoop, dat dit een goed effect zal hebben en dat hij naar behooren zal letten op de quaestie van het personeel. Ik weet wel, dat de vorige Minister op zich zelf misschien geen kwader persoonlijkheid is geweest dan deze Minister, de zaak zit natuurlijk in den strijd tegen de directies: men moet de directies aandurven, en als men die niet aandurft, weet ik eigenlijk niet waarvoor men als Minister daar zit. Dan is men eenvoudig de zetbaas en dan praat men maar goed wat de directies ten slotte willen doen. Het is nu bij deze arbeidsvoorwaarden en bij de pensioenkorting eigenlijk al zoo, dat het spoorwegpersoneel 4 pct. ongunstiger staat dan het Rijkspersoneel, want in werkelijkheid is aan dat spoorwegpersoneel niet 8½ pct., maar 12½ pct. voor pensioen afgenomen, want in het begin van 1921 is er reeds 4 pct. ingehouden, hetgeen met de 8½ pct. van thans maakt 12½ pct. voor pensioenstortingen. Is het nu zoo ver — het is nog niet medegedeeld — dat er een afspraak is tusschen de directie en de erkende bondsbesturen om over dergelijke dingen niet te spreken? In elk geval zijn dit de feiten.

Nu heet het op dit oogenblik, dat den laatsten tijd de rust- en diensttijden soepeler zijn geworden en daarmede zou dan verband houden, dat de overnachtingen verminderd zouden zijn, maar in werkelijkheid is daarvan nog niets gebeurd. De heer Schaper heeft te recht gesproken over het moreel van het personeel in verband met de manier, waarop de menschen worden behandeld. Die overnachtingen hebben ongetwijfeld met het moreel van het personeel in algemeenen zin zeer veel te maken en als er een Christelijke Regeering is, die op die dingen wil letten, dan heeft zij tot plicht te zorgen, dat die overnachtingen, welke in alle opzichten zeer slecht zijn, verminderd worden. Ik hoop, dat de Minister daar een taak zal vinden, welke hij zal aanvaarden.

De reglementen worden, voor zoover ik weet, niet in acht genomen. In het algemeen moeten de schafttijden worden vastgelegd, maar het is een feit, dat dit in de locomotiefdiensten nog nergens is gebeurd. Ik zeg niet, dat er geen schafttijden worden gegeven, volstrekt niet, maar wel, dat zij niet worden vastgelegd in de locomotiefdiensten. Afgescheiden van het feit, dat de reglementen dat eischen, is het voor het personeel noodzakelijk te weten wanneer die schafttijden zijn, zoodat zij niet worden gegeven, zooals dat den chefs goeddunkt.

Ik zal niet in details treden, maar wijs er op, dat er gevallen zijn, dat de 108 uren per 14 dagen worden overschreden. Er wordt niet gerekend met vertragingen, die toch plaats hebben.

Er is als uitzondering toegestaan, dat twee maal 10 uren rust kan worden gegeven, in plaats van 12 uren, die regel zijn. Dat moest alweer in het rooster vastgelegd zijn, maar dat is niet het geval.

Het straffenstelsel, dat was verzacht, wordt weer steeds erger. Vitten zonder einde is aan de orde van den dag. Ik hoop, dat de Minister daaraan zijn aandacht zal schenken.

De tegenwoordige scheidsgerechten zijn eigenlijk een paskwil. Eén organisatie wordt niet erkend. Hier is voor den Minister de dankbare taak om daarin verandering te brengen.

Bovendien zijn de scheidsgerechten ook veranderd; zij bestaan in plaats van uit 2 leden van het personeel, 2 van de directie en één voorzitter, thans uit één lid van het personeel, één van de directie en den voorzitter. Dat is er voor het personeel ongunstiger op geworden. De arbeiders leeren in den strijd tegen het kapitalisme wel zich vrijer uit te drukken, maar als één arbeider daar zonder steun staat tegenover één van de directie en den voorzitter, die gemeenlijk aan den kant van de kapitalistische klasse staat, is zijn positie zwakker.

De heer **Dresselhuys**: Dat moogt u niet zeggen.

De heer **Wijnkoop**: Ik zeg dat niet met kwade bedoelingen, maar dat hangt nu eenmaal af van den kijk op de maatschappij van degenen, die niet uit de arbeidersklasse voortkomen. De verhouding is er nu ongunstiger op geworden, het was vroeger 2/5 en thans is het 1/3.

Ik wijs op nog een quaestie, die in de stukken is behandeld, nl. dat de directie zich van uitspraken van het scheidsgerecht in zoover niets aantrekt, dat toch een straf wordt opgelegd aan personen, wier zaak door het scheidsgerecht is beoordeeld. De Minister antwoordt op zoodanige wijze, dat dit wordt aangemoedigd: hij zegt, men kan dit recht toch niet aan de directie ontnemen, zij heeft de verantwoordelijkheid, enz. Als dat algemeenheden zijn, dan behoeft de Minister mij dat niet te vertellen. Zoolang de directie de macht heeft, kan men haar die niet afnemen, en als zij verantwoordelijk is, is zij verantwoordelijk, maar in dit verband zijn dat aanmoedigingen om voort te gaan op den weg, die in het Voorloopig Verslag is gewraakt. Van den Minister, die tegenover de directie stelling heeft te nemen, had ik verwacht, dat hij zou hebben geantwoord: de gemaakte opmerking is juist, en de directie mag niet probeeren aan iemand, die eenmaal door het scheidsgerecht is vrijgesproken, langs een omweg toch een straf op te leggen.

Mijnheer de Voorzitter! Op lange-afstandsritten mag viermaal 14 uur gewerkt worden in 14 dagen, als het personeel weer naar zijn standplaats terugkeert. Als echter de werktijd binnen 12 uur afloopt, mag het niet, want dan is het niet noodig. Maar, dan laat men toch de menschen doorwerken, vuren aanmaken, schoonmaken, kolen dragen, enz., waarvoor men in elk stelsel zeer goed anderen kan vinden. Zoo verlengt

(Wijnkoop e. a.)

men na een werktijd van 12 uren den werktijd nog meer, en geheel onnoodig. De werktijd is toch al te lang, hij is tegen mijn zin zoo vastgesteld, maar nu hij zoo vastgesteld is, moet hij ook worden gehandhaafd en mag hij niet onnoodig worden overschreden.

Mijnheer de Voorzitter! Dit zijn de opmerkingen, die ik aan het adres van den Minister wenschte te maken. Ik hoop, dat het antwoord daarop zoo zal zijn, dat wij vernemen, dat de Minister tegenover dergelijke overschrijdingen stelling zal nemen en niet van plan is, de dienaar der directie te worden.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Nu mijn vriend Boon de vergadering heeft moeten verlaten, zou ik den Minister een vraag willen stellen, die de Boon had willen doen, in verband met het bekende onderwerp, de brug over de Eendracht bij Tholen.

In de stukken zegt de Minister, dat de zaak zal worden bekeken in verband met den geheelen spoorwegaanleg op het eiland, maar ik zou willen vragen, of de Minister bereid is de zaak los daarvan te bezien. De inwoners van dat eiland verlangen, dat de zaak tot een oplossing komt voordat het spoorwegvraagstuk in zijn geheel tot oplossing is gebracht.

Ter plaatse gevoelt men niets voor het denkbeeld van Gedeputeerde Staten van Zeeland, om te overwegen, of niet beter een dam kan worden gelegd in plaats van een brug. Men meent, dat de zaak volkomen rijp is. Een dam zou daar niet alleen de oestercultuur bederven, maar ook tot verzanding van de Eendracht aanleiding geven, de scheepvaart belemmeren, enz. Het denkbeeld van een dam is daar zoo onsympathiek, dat, wanneer de Minister er toe kan overgaan, met behulp van gemeente en Provinciale Staten reeds thans te komen tot het leggen van een brug, die later locaalspoorwegverkeer zal kunnen dragen, hij zal handelen volkomen in overeenstemming met de wenschen van de inwoners en hij het eiland Tholen zeer tot ontwikkeling zal brengen.

Ik zou den Minister willen vragen, zijn aanvankelijk oordeel daaromtrent uit te spreken, en de bewoners van het eiland gelukkig te maken met een voldoend uitzicht.

De heer **Ter Hall**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal trachten nog korter te zijn dan de heer Dresselhuys. De Minister heeft zich bereid verklaard om mij te antwoorden op een paar vragen, die niet in de stukken zijn gesteld, voor welke bereidverklaring ik Zijn Excellentie dank zeg.

Ik zou in de eerste plaats de aandacht willen vestigen op het groot aantal ongelukken, dat de laatste jaren plaats heeft op de stoomtramlijn den Haag—Leiden. Ik heb een lijstje daarvan vóór mij, dat ik den Minister gaarne ter inzage zal geven. Ik zou Zijn Excellentie willen vragen, of het geen tijd

(Ter Hall e. a.)

wordt, er de aandacht van de directie op te vestigen, dat men de veiligheid meer in het oog moet houden. Voornamelijk het machinepersoneel behoort daarop gewezen te worden.

Een tweede opmerking geldt de pensioenen van het spoorwegpersoneel. Tot mijn groot genoegen heb ik vernomen, dat het vóór-ontwerp op de pensioenen in bewerking is. Ik verzoek Zijn Excellentie met die zaak zooveel mogelijk spoed te maken, omdat tal van menschen op de afdoening zitten te wachten. Ik behoef niet te wijzen op de oud-gepensionneerden van vóór 1919, want wanneer ik daarover zou willen beginnen, had ik misschien wel een heelen dag noodig! Ik ben echter overtuigd, dat Zijn Excellentie evenals ik er van doordrongen zal zijn, dat ook de belangen van de oud-gepensionneerden niet in het gedrang mogen komen en zal het dus alleen bij deze aanwijzing laten.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! Met het oog op het late uur zou ik u willen verzoeken mij a.s. Dinsdag in de gelegenheid te stellen, de verschillende sprekers te beantwoorden.

De beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

VERBETERINGEN.

In de rede van den heer **IJzerman**, bladz. 691, kol. 1. regel 9 v. b., staat: ,,Entwertung aller Werte'', lees: ,,Entwertung alter Werte; idem, idem, regel 33 v. b., staat: ,,objecte''; lees: ,,abjecte''; idem, idem, regel 26 v. o., staat: ,,In''; lees: ,,Ik''; idem, idem, kol. 2, regel 2 v. o., staat: ,,distinct''; lees: ,,distinctie''; idem, bladz. 692, kol. 1, regel 3 v. o., staat: ,,orders''; lees: ,,orden''.

In de rede van den heer **Lovink**, bladz. 783, 2de kolom. regels 42 tot 44 v. b., staat: ,,1000 K.G.''; lees: ,,10 000 K.G.,''; regels 47 tot 49 v. b., staat: ,,1000 K.G.''; lees: ,,10 000 K.G.''; regels 51 tot 53 v. b., staat: ,,1000 K.G.''; lees: ,,10 000 K.G.''; bladz. 784, 1ste kolom, de eerste alinea te lezen als volgt: ,,Mijnheer de Voorzitter! Volgens die cijfers zou een wagon van 5000 K.G. roode kool, die op de veiling te Broek op Langendijk kost f 55, voor verzending naar Heerlen f 49,50 kosten, terwijl de kosten van een wagon van 10 000 K.G. naar dezelfde plaats f 74,50 zouden bedragen.''; aldaar, regel 28 v. b., staat: ,,opstanden van 50 tot 200 K.G.; lees: ,,afstanden van 50 tot 200 K.M. per 100 K.G. in gld.''

30ste VERGADERING. — 5 DECEMBER 1922.

Mededeeling van ingekomen stukken.

30ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 5 DECEMBER 1922.

(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. ontwerpen van wet; 3°. missive, houdende intrekking van een ontwerp van wet; 4°. adressen; 5°. missives; 6°. afschriften van stukken: 7°. verklaringen van adhaesie; 8°. moties; 9°. drukwerken. — Verslag uitgebracht over ontwerpen van wet. — Regeling van werkzaamheden. — Verlof gevraagd door den heer Wijnkoop om vragen te mogen richten tot de Regeering. — Stemming over en aanneming van een ontwerp van wet. — Stemming over en verwerping van een ontwerp van wet tot verhooging van hoofdstuk II betrekkelijk den portvrijdom. — Afvoering van de agenda van ontwerpen van wet. — Voortzetting der behandeling en aanneming van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor 1923. — Indiening van een motie van orde door den heer Wijnkoop. — Aanvang der behandeling van hoofdstuk VI der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923.

Voorzitter: de heer **Koolen.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 91 leden, te weten:

de heeren van Schaik, Stulemeijer, Moerel, Juten, van der Voort van Zijp, J. ter Laan, Vliegen, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heer Bakker, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Bulten, Gerretson, Beumer, van Braambeek, van Boetzelaer van Dubbeldam, Hugenholtz, Brautigam, Kuiper, van der Molen, van Gijn, van Sasse van Ysselt, van Voorst tot Voorst, H. Colijn, Fleskens, van Rijzewijk, van den Heuvel, mejuffrouw Westerman, de heeren Kolkman, Dresselhuys, Rutgers van Rozenburg, van Dijk, Rutgers, Schaper, Marchant, Visscher, Deckers, Bomans, Wintermans, Michielsen, mejuffrouw van Dorp, de heeren Engels, Smeenk, Ament, van Wijnbergen, Suring, Boon, Troelstra, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Heukels, Feber, Kersten, Staalman, Oud, van der Waerden, Ketelaar, Wijnkoop, Kleerekoper, K. ter Laan, van de Bilt, Visser van IJzendoorn, Bongaerts, Duymaer van Twist, Snoeck Henkemans, Schouten, Schokking, Ter Hall, Gerritzen, IJzerman, de Wilde, Albarda, van Vuuren, Krijger, de Monté ver Loren, Fruytier, Gerhard, van Zadelhoff, Zijlstra, van Rijckevorsel, Nolens, Tilanus, Rutten, Lovink, Hermans, mejuffrouw Katz, de heeren Knigge, Duys, Hiemstra, Weitkamp, de Boer, Scheurer,

en de heeren Ministers van Justitie, van Marine en van Waterstaat.

De **Voorzitter:** Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van mevrouw de Vries—Bruins en den heer Ebels, beiden wegens vergadering van Provinciale Staten; van den heer A Colijn, wegens ongesteldheid.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. acht Koninkijke Boodschappen, ten geleide van de volgende ontwerpen van wet:

Wijziging der wet van 21 April 1922 (*Staatsblad* n°. 195), houdende maatregelen ter voorkoming van het zonder noodzakelijkheid bouwen van scholen voor lager onderwijs;

Goedkeuring van het verdrag ter bestrijding van den handel in vrouwen en kinderen, op 30 September 1921 ter onderteekening neergelegd op het Secretariaat-Generaal van den Volkenbond;

Verklaring van het algemeen nut der onteigening van eigendommen, noodig voor het uitbreiden van de Algemeene Begraafplaats te Abcoude-Proostdij;

Wijziging en aanvulling van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922;

Nadere wijziging en aanvulling van het VIIIste hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921;

Naturalisatie van Jean Walthère Hubert Ahn en 19 anderen;

Verhooging van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1920;

Wettelijke voorziening naar aanleiding van het Koninklijk besluit van 29 Juli 1922 (*Staatsblad* n°. 470).

Deze ontwerpen van wet, welke met de daarbij behoorende stukken reeds zijn gedrukt en rondgedeeld. zullen worden gezonden aan de afdeelingen of aan de betrokken begrootingscommissiën;

3°. een missive van den Minister van Arbeid, houdende intrekking van de ontwerpen van wet tot wettelijke verzekering van arbeiders tegen geldelijke gevolgen van beroepsziekten, en tot verzekering van personen, werkzaam in het zeevaart- en in het zeevisschersbedrijf, tegen geldelijke gevolgen van bedrijfsongevallen;

Deze missive zal worden gedrukt en rondgedeeld;

4°. vier adressen, betreffende het ontwerp van wet tot wijziging van de Lager-onderwijswet 1920, van:

de raden der gemeenten Goor en Sliedrecht;

den voorzitter en den secretaris namens de federatie van Algemeene Diocesane Vereenigingen van R.-K. bijzondere onderwijzers in Nederland;

de Vereenigde Oudercommissies te Heerhugowaard;

een, betreffende het ontwerp Middelbaar-onderwijswet, van mr. P. H. Loeff, president der rechtbank te 's Hertogenbosch e. a.;

een, van den voorzitter en den secretaris, namens het bestuur van den Centralen Bond van Nederlandsch Post-, Telegraaf- en Telefoonpersoneel, te 's Gravenhage, betreffende de wijze van werkzaamstelling van personeel bij de verschillende onderdeelen van het Staatsbedrijf van de Posterijen, de Telegrafie en de Telefonie;

een, van den voorzitter en den secretaris, namens het hoofdbestuur van den Nederlandschen Bond van Leeraren en Leeraressen bij het Nijverheidsonderwijs, houdende ver-

30ste VERGADERING. — 5 DECEMBER 1922.

Mededeeling ingekomen stukken. — Verslag uitgebracht over wetsontwerpen. — Reg. van werkz.

(Voorzitter.)

zoek gevolg te geven aan het adres van H. J. C. Haver, te Amsterdam, betreffende de regeling van zijn salaris als leeraar aan de avondteekenschool en aan de 3de ambachtsschool aldaar;

een, van burgemeester en wethouders van Smallingerland, houdende verzoek om wijziging van art. 13 der Lageronderwijswet 1920.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën;

5°. de volgende missives:

een, van den raad der gemeente Steenwijk, houdende instemming met het wetsontwerp tot wijziging der Lageronderwijswet 1920, mits onze volkscultuur onaangetast blijft en de openbare school in geen enkel opzicht benadeeld wordt;

een, van den voorzitter en den secretaris, namens de commissie, vertegenwoordigende alle ambtenaren en beambten te Gouda, houdende bezwaren tegen de voorgenomen herclassificatie der gemeenten, in verband met de regeling der salarissen van het Rijkspersoneel.

Deze missives worden voor kennisgeving aangenomen;

6°. de volgende afschriften van stukken:

een, van een door het bestuur van de Vereeniging van Beeldende Kunstenaars „Laren-Blaricum", te Laren, aan den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen gezonden adres, houdende verzoek den van de begrooting voor 1923 afgevoerden post tot steun aan noodlijdende beeldende kunstenaars alsnog weder daarop te plaatsen;

een, van een door de post- en belastingambtenaren, de onderwijzers en de gemeenteambtenaren te Gendringen aan den Minister van Binnenlandsche Zaken gerichte missive, in zake de voorgenomen herclassificatie der gemeenten.

Deze afschriften worden voor kennisgeving aangenomen;

7°. de volgende verklaringen van adhaesie:

a. aan het adres van den raad der gemeente Lisse, betreffende het voorstel van wet van de heeren Braat en de Boer tot afschaffing van den zomertijd, van de raden der gemeenten Hoogezand, Megen c.a. en Bovenkarspel, Tull en 't Waal;

b. aan het adres van het hoofdbestuur van de Vereeniging „Volksonderwijs", betreffende het ontwerp van wet tot wijziging der Lager-onderwijswet 1920, van den raad der gemeente Amersfoort.

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen;

8°. de volgende moties:

vijf, betrekking hebbende op het ontwerp van wet tot wijziging van de Lager-onderwijswet 1920, van:

de plaatselijke Comité's van Actie tegen onderwijsverslechtering te Ilpendam en Coevorden;

de oudercommissie voor de openbare school aan de van Beverninckstraat te 's Gravenhage;

de afdeeling Beesd van de Vereeniging „Volksonderwijs";

den raad der gemeente Zaandam.

een, aangenomen door de afdeeling Stadskanaal van den Centralen Bond van Nederlandsch Post-, Telegraaf- en Telefoonpersoneel op 30 November jl., betreffende de voorgenomen herclassificatie der gemeenten;

een, aangenomen door de afdeeling Leiden van de Vereeniging voor onderofficieren enz. „Ons Belang" op 30 November jl., betreffende de met 1 Juli jl. ingevoerde salarisvermindering, de invoering van het Nieuwe Reglement van Krijgstucht en de wachtgeldregeling voor het militair personeel.

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen;

9°. de volgende drukwerken:

van burgemeester en wethouders van Amsterdam de volgende academische proefschriften:

J. A. van Praag, „La Comedia espagnole aux Pays-Bas, au XVIIe et au XVIIIe siècle.";

H. Vissink, „Scott and his Influence on Dutch Literature.";

J. M. van Went, „Resorptie van enkele colloidale vloeistoffen door de long na intratracheale injectie.";

P. C. Schoonees, „Die Prosa van die twede Afrikaanse beweging.";

J. Bouten, „Mary Wollstonecraft and the beginnings offemale emancipation in France and England.";

van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Amsterdam, het Verslag over den toestand van handel, scheepvaart en nijverheid in 1921.

Deze drukwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

B. dat de Verslagen gereed zijn van de Commissiën van Rapporteurs voor de ontwerpen van wet:

Wijziging van de wet van 2 Juni 1875 (*Staatsblad* n°. 94), houdende bepalingen betreffende de veeartsenijkundige politie ten opzigte van paarden van het leger, in verband met de wet van 20 Julij 1870 (*Staatsblad* n°. 131), gewijzigd bij de wetten van 15 April 1886 (*Staatsblad* n°. 64) en 3 Februari 1902 (*Staatsblad* n°. 14) (286);

Naturalisatie van:

1°. Gustav Aronsohn en 19 anderen;

2°. Ludwig Carl Marie Barbet en 19 anderen (298);

Wijziging der Lager-onderwijswet 1920 (201).

Deze Verslagen zijn reeds gedrukt en rondgedeeld.

C. dat de Centrale Afdeeling heeft besloten, aan de lijst der a.s. Donderdagochtend in de afdeelingen te onderzoeken ontwerpen van wet nog toe te voegen de volgende ontwerpen:

Naturalisatie van J. C. Aarsse, weduwe van G. J. Ch. Hahn, en 19 anderen (311);

Wijziging der wet van 21 April 1922 (*Staatsblad* n°. 195), houdende maatregelen ter voorkoming van het zonder noodzakelijkheid bouwen van scholen voor lager onderwijs (312);

Goedkeuring van het verdrag ter bestrijding van den handel in vrouwen en kinderen, op 30 September 1921 ter onderteekening neergelegd op het Secretariaat-Generaal van den Volkenbond (313);

Verklaring van het algemeen nut der onteigening van eigendommen, noodig voor het uitbreiden van de Algemeene Begraafplaats Abcoude-Proostdij (314);

Wijziging en aanvulling van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922 (Verschillende onderwerpen) (315);

Nadere wijziging en aanvulling van het VIIIste hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921 (Verschillende onderwerpen) (316);

Naturalisatie van J. W. H. Ahn en 19 anderen (317);

(Voorzitter e. a.)

Verhooging van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1920 (Kosten verhoogde pensioenen) (318);

Wettelijke voorziening naar aanleiding van het Koninklijk besluit van 29 Juli 1922 (*Staatsblad* n°. 470) (319).

De **Voorzitter:** Bij de algemeene beraadslaging over de Marinebegrooting, die heden zal aanvangen, is aan de orde gesteld de interpellatie van den heer K. ter Laan over den inhoud van het nieuwe reglement betreffende de krijgstucht, dat zal worden ingevoerd te gelijk met het Wetboek van Militair Strafrecht.

Het is mij gebleken, dat het voor den Minister van Oorlog, die bezig is de laatste hand te leggen aan de Memorie van Antwoord betreffende de Oorlogsbegrooting, uit dien hoofde zeer bezwaarlijk is, heden en morgen in de Kamer aanwezig te zijn. Ik stel daarom voor, die interpellatie niet bij de Marinebegrooting te behandelen, maar bij hoofdstuk VIII der Staatsbegrooting.

Ik stel verder voor, om de interpellatie van den heer Duys naar aanleiding van de in het tuinbouwbedrijf heerschende crisis en hetgeen de Regeering voornemens is te doen in verband met den nood, waarin vele tuinbouwers ten gevolge van die crisis verkeeren, aan de orde te stellen na hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1923 en de begrooting der Algemeene Landsdrukkerij, zoodat die interpellatie a. s. Donderdagavond aan de orde zal zijn.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter:** Overeenkomstig mijn ll. Vrijdag te kennen gegeven voornemen stel ik aan de Kamer voor, na hoofdstuk V der Staatsbegrooting, de begrooting der Landsdrukkerij en de interpellatie van den heer Duys aan de orde te stellen het wetsontwerp tot wijziging der Lager-onderwijswet, maar niet vóór a. s. Vrijdag 1 uur.

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Dresselhuys:** Mijnheer de Voorzitter! Gistermiddag hebben wij het voorrecht gehad van den Minister van Onderwijs te ontvangen de Memorie van Antwoord op het wetsontwerp tot wijziging der Lager-onderwijswet, gisteravond gevolgd door het voorwaardelijk Eindverslag.

Bij die Memorie van Antwoord zijn zeer groote veranderingen in het wetsontwerp aangebracht, veranderingen, welke voor velen onzer verrassingen waren.

Ik weet niet, hoe het met de andere Kamerleden gesteld is, maar ik ben niet in staat geweest om die zeer ingrijpende wijzigingen reeds te bestudeeren en zeer zeker heeft geen persoon in den lande, die belang stelt in onderwijszaken, nog gelegenheid gehad om zich over die wijzigingen uit te spreken.

Ik meen, dat de behandeling van deze zaak tijdens deze drukke begrootingsdebatten zeker niet ten goede zal komen aan de deugdelijke behandeling van een zoo gewichtig wetsontwerp.

Aangezien nu de bij de Memorie van Antwoord in het wetsontwerp aangebrachte wijzigingen de beoogde bezuiniging voor de Staatskas zeer belangrijk verminderen en het dus zeker niet aankomt op enkele dagen, meen ik, dat de Kamer verstandig zal doen om dit wetsontwerp te behandelen na het Kerstreces en niet tijdens de behandeling der begrooting.

Ik heb mitsdien de eer voor te stellen, de behandeling van dit wetsontwerp te doen plaats vinden na het Kerstreces.

De **Voorzitter:** De heer Dresselhuys doet het voorstel, om de behandeling van het ontwerp van wet tot wijziging der Lager-onderwijswet niet te doen plaats hebben vóór het Kertsreces.

De heer **Ketelaar:** Mijnheer de Voorzitter! Ik verkeer in eenigszins dezelfde omstandigheden als de vorige geachte spreker. Ik heb de Memorie van Antwoord gekregen gistermorgen, op den dag vóór Sinterklaas, den heilige, waarvoor wij allen een kaarsje branden, ik zou zeggen van den heer Wijnkoop tot ds. Kersten toe. Men wil dan ook nog wel voor zijn gezin iets doen.

Nu heb ik in hoofdzaak de stukken, die wij gisteren gekregen hebben, nagegaan, en in het Verslag, dat ik vanmorgen ontving, heb ik 9 opmerkingen vermeld gevonden, welke niet beantwoord zijn door den Minister.

Ik heb even in den trein nagegaan, welke die 9 punten zijn. Eén van de voornaamste dier punten heb ik dadelijk opgemerkt, want hetgeen dienaangaande in het Voorloopig Verslag voorkomt, beslaat bijna onderhalve kolom. Steeds wanneer ik gesproken of geschreven heb over dit wetsontwerp, heb ik den nadruk er op gelegd, dat het wetsontwerp, zooals het daar ligt, onuitvoerbaar is. Aan den Minister is gevraagd, hoe hij de wet wil uitvoeren en in mijn afdeeling is gezegd: daarop moet de Minister antwoorden; dat moet hij nu eens uitleggen.

Wanneer dit wetsontwerp Vrijdag a.s. in behandeling wordt genomen, dan zullen wij wellicht een mooie redevoering van den Minister krijgen — die houdt hij altijd —, maar wij zullen dan alleen in enkele zinnen hooren uitleggen, hoe hij meent, dat de wet zal kunnen uitgevoerd worden; en dan ben ik niet tevreden.

Het is hier niet te doen, zooals wel eens gezegd is, om den Minister dwars te zitten of wat ook. Altijd heb ik getracht, van af het tijdstip dat de quaestie van de bevrediging op onderwijsgebied hier aan de orde is geweest, zoowel bij de behandeling der Grondwetsherziening als bij de behandeling van de Lager-onderwijswet 1920, de bevrediging tot stand te brengen en te behouden.

Om nu aan te toonen, hoe overdreven snel deze behandeling gaat, wijs ik er op, dat een negental opmerkingen, waaronder zeer gewichtige, door den Minister niet beantwoord zijn.

Er is mij gevraagd, of ik er niet voor gevoelde, de behandeling van het wetsontwerp b.v. uit te stellen tot Dinsdag a.s. Ik heb gezegd: ik gevoel daarvoor niets; of men met de algemeene beraadslaging begint op a.s. Vrijdag dan wel op a.s. Dinsdag, dat komt op precies hetzelfde neder. Nu in dezen korten tijd de Commissie van Rapporteurs, waarschijnlijk haar voorzitter, reeds zooveel opmerkingen heeft gemaakt, is het niet meer dan rationeel, wanneer men alle Kamerleden, die in deze zaak belangstellen, de gelegenheid geeft op hun gemak die zaken na te gaan, en dat is in dezen drukken begrootingstijd niet mogelijk.

Wanneer men het wetsontwerp nà het Kerstreces behandelt, kan alles toch ongeveer met 1 Januari ingaan.

Mijnheer de Voorziter! Ik zou dus werkelijk er bij u en bij de rechterzijde er op wenschen aan te dringen: wenscht gij een behandeling van het ontwerp zoo, dat wij werkelijk aan alles onze aandacht kunnen besteden, dat de weg, dien de Minister nu reeds is ingeslagen om aan verschillende bezwaren te gemoet te komen, misschien nog verder gevolgd kan worden, laat gij, Mijnheer de Voorzitter, dan uw voorstel vallen, en indien dat niet het geval mocht zijn, laat dan de rechterzijde in meerderheid zich vóór het voorstel van den heer Dresselhuys verklaren.

De heer **Gerhard:** Mijnheer de Voorzitter! Ik had kunnen volstaan met mij aan te sluiten bij hetgeen de heeren Dresselhuys en Ketelaar daar juist hebben gezegd. Dat ik nu toch nog even het woord heb gevraagd, is het gevolg van het feit, dat, toen de heer Ketelaar er aan herinnerde, dat wij voortdurend gepoogd en medegewerkt hebben om de bevrediging inderdaad bevrediging te maken, er van de rechterzijde een min of meer hoonend „ja" kwam. Dat heeft mij diep getroffen, want het kan met volkomen recht worden gezegd: als er van één zijde steeds ernstig en eerlijk gepoogd is, een waarachtige bevrediging te verkrijgen, dan was het wel de linkerzijde.

Nu staan wij voor dit feit, dat er buitengewoon gewichtige veranderingen in de Onderwijswet komen. Aanvankelijk

(Gerhard e. a.)

heette het een technische herziening. Gelukkig heeft men dien dwazen term niet willen handhaven; het is nu eerlijk geworden — wat het ook volkomen te recht mag zijn — een bezuinigingsontwerp, een streven om een belangrijke bezuiniging tot stand te brengen. Het loopt echter over zoo tal van punten, dat inderdaad een behoorlijke, rustige overweging volkomen geboden is. En al is de rechterzijde op het oogenblik volkomen machtig, al heeft zij het volkomen in haar hand om al wat van de linkerzijde wordt gezegd eenvoudig op zijde te schuiven, in die verwachting, Mijnheer de Voorzitter, wensch ik mij niet te stellen. Ik wil nog blijven aannemen, dat ook de rechterzijde van meening is, dat behoorlijk overwogen moet worden wat van de linkerzijde tegen deze wijziging moet worden ingebracht en dat zij ook behoorlijk zal willen vernemen, in hoeverre aan eventueele ernstige bezwaren, tegen dit ontwerp ingebracht, behoorlijk zal worden te gemoet gekomen.

Ik maak deze opmerking te meer, omdat mij een vluchtige opmerking getroffen heeft, die indertijd in de pers is gemaakt, dat nl. de Minister van Onderwijs overleg had gepleegd met mannen van de rechterzijde en dat dit aanleiding heeft gegeven tot — ik zeg het gaarne — niet onbeduidende verbeteringen. Ik hoop hierop terug te komen, maar het heeft mij getroffen, dat dat overleg alleen geschiedde met menschen uit de rechterzijde, omdat de mogelijkheid, die de menschen van onzen kant nog hadden om met ernstige bezwaren voor den dag te komen, nu volkomen zou worden weggenomen door een overhaaste behandeling, waarvoor eenige dagen eenvoudig onvoldoende zijn tot een rustige doordringende overweging van de zaak.

Ik doe eenvoudig een beroep op de overmachtige rechterzijde, die eenvoudig la mort sans phrase zou kunnen toepassen op hetgeen wij zouden wenschen te zeggen, dat zij wil inzien, dat dat gewenscht is, dat er behoorlijk gelegenheid zij, om een zoo belangrijke wijziging van alle kanten te onderzoeken, opdat men ten minste den schijn beware alsof men met de bezwaren behoorlijk rekening wil houden. Ik geloof, dat mijn verleden in de Kamer er borg voor staat, dat men aanvaarden kan wat ik zeg. Ik wensch er inderdaad volkomen toe mede te werken om deze zaak tot een behoorlijk einde te brengen, zoo spoedig als bij een behoorlijke behandeling doenlijk is. Maar laat men ons dan den tijd geven om alles behoorlijk te overwegen. Wij onderschrijven en ondersteunen ten sterkste den wensch van den heer Dresselhuys, om de zaak na het Kerstreces te behandelen, opdat wij gelegenheid zullen hebben, rustig te overwegen wat moet worden voorgesteld.

De heer **K. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Zooals de heer Gerhard straks heeft opgemerkt, was het aanvankelijk in naam althans een technische herziening; in de tweede plaats is het geworden een bezuinigingsontwerp; maar dat bezuinigingsmotief is ook al weg, omdat in plaats van het Rijk de gemeenten de kosten moeten betalen. Het is vooral ter bespreking van dit laatste, dat ik nog even het woord heb gevraagd. Nu is het absoluut noodzakelijk, dat niet alleen wij in de Kamer behoorlijk met kennis van zaken kunnen oordeelen, maar dat ook de gemeentebesturen, die onder de belanghebbenden in den lande behooren, zich met elkander kunnen verstaan. Er zou 15½ millioen worden bezuinigd en nu zal een aanzienlijk deel of zelfs het geheele bedrag eenvoudig op rekening van de gemeentebesturen worden geschoven. De gemeentebesturen zullen dus gelegenheid moeten hebben zich behoorlijk over deze wijziging uit te spreken, evenals tal van andere belanghebbenden, belangstellenden en deskundigen. Was het toeval, dat juist de heer Ketelaar wees op het negental punten, waarop de Minister geen antwoord heeft gegeven, of ligt het in de natuur der dingen, dat leden van Gedeputeerde Staten hun gedachten laten gaan over de vraag, of al die negen punten en misschien nog wel veel meer wel practisch uitvoerbaar zijn en, zoo ja, of zij juist zijn.

Daarbij komt, dat, hoe men het ook wendt of keert, de wet van 1920 is geweest een politiek akkoord tusschen de

(K. ter Laan e. a.)

rechter- en de linkerzijde. En nu wijkt men bij de voorstellen, die de Minister indient, van dat akkoord eenzijdig af. De Regeering heeft alleen met de rechterzijde beraadslaagd. Dat kan men desnoods over alles doen, maar niet over een politiek akkoord. Dat is woordbreuk in politieken zin. Zoo moet het eerste ontwerp van de Regeering worden gequalificeerd en om te zien of het gewijzigd ontwerp ook nog woordbreuk in politieken zin is, moet men gelegenheid hebben, ook buiten de Kamer, om dit behoorlijk na te kijken.

De **Voorzitter**: Alvorens uiteen te zetten, waarom ik mijn voorstel niet kan terugnemen, wensch ik een opmerking te maken naar aanleiding van hetgeen de heer Gerhard heeft gezegd. Deze geachte afgevaardigde zeide, dat er gelegenheid moet zijn om hetgeen behoorlijk overwogen in het midden zal worden gebracht, rustig te bespreken, dat er een ernstig debat moet plaats hebben en dat de overmachtige rechterzijde, die *la mort sans phrase* zou kunnen uitspreken over hetgeen door de linkerzijde werd voorgesteld, dat niet moet doen.

Ik begrijp eerlijk niet hoe de heer Gerhard er toe komt om te onderstellen, dat bij deze behandeling van de Lageronderwijswet het opzet zou bestaan om *la mort sans phrase* uit te spreken en geen ernstige gedachtenwisseling te houden.

De Regeering heeft bij het begin van deze zitting mij medegedeeld, dat tot de punten, waarop zij meende, dat in de volgende jaren sterke bezuiniging moest worden toegepast, het lager onderwijs behoorde, waartoe zij indiende een wetsontwerp, waaromtrent zij mij vroeg, er toe te willen medewerken, dat de behandeling daarvan vóór 1 Januari zou plaats hebben, althans in de Tweede Kamer. Ik heb dan ook op 18 October, toen ik de wederinvoering van een kort reces vóór de behandeling van de Staatsbegrooting aan de Kamer voorstelde, gezegd:

> „Ik wenschte dit gebruik weder in eere te herstellen en de werkzaamheden zoo in te richten, dat zij op 27 October a.s. kunnen eindigen, terwijl dan de Kamer op 7 November weder bijeen zou komen, in hoofdzaak voor de behandeling der Staatsbegrooting. Ik zeg: in hoofdzaak, omdat het ontwerp tot bezuiniging op het lager onderwijs ook vóór Kerstmis behandeld zal moeten worden."

Sedert 18 October wisten dus degenen, die deze zaak precies volgen, dat het mijn bedoeling was de Lager-onderwijswet vóór Kerstmis aan de orde te stellen.

Nu heeft de heer Gerhard gezegd, dat het ontwerp oorspronkelijk een technische herziening was en eerst later geworden is een bezuinigingsontwerp. Hoe de heer Gerhard tot deze opmerking komt, begrijp ik niet. Ik lees in de considerans van het wetsontwerp:

> „Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat met het oog op noodzakelijke bezuiniging van de uitgaven zoowel voor Rijk als voor gemeenten, wijziging der Lager-onderwijswet 1920 noodig is, en in verband daarmede, alsmede tot het aanbrengen van eenige technische verbeteringen," enz.

Van het begin af aan is dit ontwerp dus ingediend als een bezuinigingsontwerp, zooals ik zooeven aan de Kamer de eer had te herinneren. Het is een bezuinigingsontwerp, dat een deel uitmaakt van het program van deze Regeering, die met een bezuinigingsprogram opgetreden is en die mij heeft gevraagd, het ontwerp zoo spoedig mogelijk aan de orde te stellen.

Nu is het Eindverslag verschenen. Inderdaad een geclausuleerd Eindverslag, wat wij echter wel meer in deze Kamer gewend zijn. Iedere week komt er wel een Eindverslag uit, waarbij verzocht wordt een mondeling of schriftelijk antwoord van de Regeering vóór de behandeling.

Wij hebben nu het Eindverslag ontvangen en daarin wordt verzocht een schriftelijk antwoord van de Regeering. Er is dus geen sprake van, dat wij, zooals een lid gezegd heeft,

30ste VERGADERING. — 5 DECEMBER 1922.

Regeling van werkzaamheden.

(Voorzitter e. a.)

een mooie speech zullen hooren over de uitlegging van die negen punten. Integendeel, het Eindverslag vraagt, dat aan de behandeling van het wetsontwerp niet zal worden begonnen alvorens er een schriftelijk antwoord van de Regeering is ingekomen omtrent de punten, die het Eindverslag zich heeft voorbehouden.

Nu moest ik natuurlijk, zoodra het Eindverslag er was, met het oog op de richtige afdoening van de werkzaamheden der Kamer het voorstel doen, om dit wetsontwerp aan de orde te stellen. Mijn berekening is, dat vandaag kan worden begonnen met de begrooting van Marine en Donderdag aan hoofdstuk V en des avonds de interpelatie-Duys kan worden gehouden, en dan zou ik de Kamer naar huis kunnen laten gaan, maar dat zal toch ook niet haar bedoeling zijn. Begint men met het onderwijsontwerp niet vóór Dinsdag, dan maakt het niet veel verschil, maar ik heb voorgesteld, het te behandelen na de zaken, die op het oogenblik rijp voor behandeling zijn, in geen geval echter vóór Vrijdag a.s. Wij weten allen, dat wij nog moeten behandelen ook de Oorlogsbegrooting, de Indische begrooting, de begrooting voor Buitenlandsche Zaken en de begrootingen voor de West en wij willen alles afmaken vóór Kestmis. Welnu, rijp voor behandeling is nu alleen de Lager-onderwijswet en ik kan dus, ondanks hetgeen verschillende leden hebben gezegd, niet op mijn voorstel terugkomen.

De heer **Nolens**: Mijnheer de Voorzitter! Ik gevoel, dat het eenigszins moeilijk is voor de Kamer om te beslissen wanneer dit wetsontwerp in behandeling zal komen, wanneer niet alles, wat tot de schriftelijke voorbereiding behoort, in handen is van de leden.

Dat is voor mij een reden om te verklaren, gelijk u reeds heeft doen uitkomen, dat met de behandeling niet zal kunnen worden begonnen, alvorens het schriftelijk stuk, dat als antwoord op de gestelde vragen wordt verwacht, in handen van de leden is.

Nu ziet men altijd bij dergelijke belangrijke wetsontwerpen, waarover nog al verschil van meening bestaat, ook al zijn bij de schriftelijke behandeling verschillende van de bezwaren, gegrond of niet gegrond, door wijzigingen opgeheven, dat afwijkende meeningen bestaan over het tijdstip, waarop de openbare behandeling moet aanvangen. Ik gevoel er niets voor — en de linkerzijde, waarop ik nu eens een beroep doe, zal het in haar hart met mij eens zijn — om met de behandeling van dit wetsontwerp te wachten tot na het Kerstreces, dat, naar ik vermoed, tot midden Februari zal moeten duren als belooning van de vele door de leden verrichte werkzaamheden. Zouden wij dit wetsontwerp niet meer vóór het Kerstreces afdoen, dan zou het gevolg daarvan zijn, dat wij voor de behandeling van dit wetsontwerp vóór Nieuwjaar- of onmiddellijk daarna zouden moeten terugkomen. En dat schikt nu eenmaal de meesten van ons niet. Maar nu wil ik kortweg dit zeggen: U, Mijnheer de Voorzitter, hebt den plicht, om te zorgen. dat een wetsontwerp zoo spoedig mogelijk in behandeling wordt genomen maar als men nu meent, dat dit wenschelijk is, zouden wij a.s. Dinsdag met de behandeling kunnen aanvangen, dus niet op a.s. Vrijdag. De leden hebben dan op Zaterdag, Zondag en Maandag drie volle dagen om de zaak te bestudeeren. Zij zijn dan ook niet meer zoo bezet door de gewichtige bezigheden, die op het oogenblik hun studie zoozeer belemmeren, nl. het ontvangen of misschien nog veel meer het geven van St.-Nicolaas-cadeaux..... Vooral degenen, die goed in het ontwerp zitten, hebben dan tijd te over om de openbare behandeling op een zoodanige manier te doen verloopen, dat de meest critisch aangelegde leden en ook de pers er niets op hebben aan te merken. Mijn voorstel zou derhalve zijn, om de behandeling van dit wetsontwerp a.s. Dinsdag aan te vangen.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Het is allerminst mijn bedoeling geweest om de behandeling van dit wetsontwerp op zich zelf te bemoeilijken. Integendeel, mijn bezwaar ging tegen het feit, dat Maandag het land bekendgemaakt werd met dit wetsontwerp en dit Vrijdag reeds zou

(Dresselhuys e. a.)

moeten worden behandeld. Inderdaad moet het publiek op de hoogte zijn van een dergelijk wetsontwerp. Ik blijf dan ook bij mijn gedachte, dat ik de voorkeur zou geven aan een behandeling na het Kerstreces, want eerst dan kan de gezette studie zijn verricht, die ik noodzakelijk acht. Ik ben echter volstrekt niet afkeerig van samenwerking, en al zou ik dus de voorkeur geven aan een behandeling na het Kerstreces, als tusschenvoorstel wil ik voor mij aanvaarden de gedachte van den heer Nolens om de behandeling a. s. Dinsdag te doen aanvangen.

De heer **Ketelaar**: Mijnheer de Voorzitter! Het moet mij van het hart, dat het mij verwondert, dat de heer Dresselhuys zoo snel is geweken voor het op hem gerichte geschut. Als wij met de behandeling op Dinsdag beginnen in plaats van op Vrijdag, maakt dat slechts een paar dagen verschil.

Ik wensch echter een enkel woord te zeggen over het geheele uitstel en de wijze van behandeling, zooals die door u, Mijnheer de Voorzitter, en door den heer Nolens besproken is, omdat voor ons daarin ligt een waarschuwing voor het vervolg.

De Voorzitter zegt nu: ik heb reeds 18 October gezegd, dat het wetsontwerp technische herziening van de Lager-onderwijswet voor het Kerstreces moest worden behandeld. Op 18 October had ik geenerlei behoefte om tegen die uiting op te komen, want toen lag geen concreet voorstel voor ons. Hoe ook, wij wisten dat er altijd nog een stemming zou moeten komen over de aan-de-orde-stelling en dat dan gelegenheid zou zijn om de zaak te bespreken. En nu zegt de Voorzitter: gij wist dat toch al van 18 October af, maar dat is toch niet juist. Wij hebben, zooals de Voorzitter het zoo keurig uitdrukte, een geclausuleerd Eindverslag en met de naïveteit die op sommige oogenblikken een voorzitter siert, hebt u er op gewezen, dat wij wel eens meer zulk een Eindverslag krijgen, en dat dit dan ook schriftelijk wordt beantwoord. Maar, wanneer ik mij nu herinner bij welke gelegenheden dat gebeurt, dan betreft het steeds onbeteekenende opmerkingen en dan is het niet om hoofdpunten voor te bereiden. In dit geval evenwel, daar blijf ik bij, is een hoofdpunt niet goed voorbereid. Geen van de menschen op school of met de school bekend kan zich voorstellen, hoe het in de eerste klasse van een zesklassige of zevenklassige school moet gaan — ja, mijnheer Schokking, ik moet wel even in de zaak zelf komen, dan kan de Minister meteen beter het antwoord geven, dat wij volgens den Voorzitter niet zullen krijgen in een speech, maar in een gedrukt stuk —. Niemand kan zich voorstellen, hoe het moet gaan wanneer in een zesklassige of in een zevenklassige school de onderwijzeres van de laagste klasse weggaat, en wat dan met die klasse zal moeten gebeuren, als de vacature niet mag worden vervuld. Dat is een van de hoofdpunten, evenals de vraag wat in zulk een geval met een middenklasse moet geschieden, en daarop is niets geantwoord.

Nu zegt u, Mijnheer de Voorzitter, gij krijgt geen mooie speeches, maar gij zult op die vragen vóór Vrijdag het goede antwoord krijgen. Ik wensch het gaarne te zien, maar dan wil ik toch ook nog de gelegenheid hebben om dat antwoord op mijn gemak te bekijken. Ik moet dan weten wat er eigenlijk in staat en of die oplossing juist is.

Om al die redenen kan ik niet inzien, waarom wij het voorstel van den heer Dresselhuys zouden moeten laten vallen, maar indien deze zelf zijn voorstel niet handhaaft, zal ik het niet opnieuw indienen. En wat den Dinsdag betreft, wanneer men mij die bonbon op Sint Nicolaas wil geven, dan zal ik die kalm slikken.

De heer **K. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan mij de conclusie, waartoe de geachte vorige spreker komt, alleen daaruit verklaren, dat hij meent, dat het voorstel van den heer Dresselhuys toch geen kans zou hebben om te worden aangenomen, want de conclusie van den heer Ketelaar past evenmin op zijn rede, als de heer Dresselhuys reden had om van conclusie te veranderen.

In de eerste plaats de ingewikkelde techniek van het wets-

(K. ter Laan e. a.)

ontwerp. In de tweede plaats de punten, die staan in de clausules, waarover u gesproken hebt. In de derde plaats de belanghebbenden op onderwijsgebied, gemeenteraden en Gedeputeerde Staten, die de wet zullen moeten uitvoeren. In de vierde plaats wat ik genoemd heb de verbreking van het politiek akkoord, waarna ook in het land de politieke partijen gelegenheid moeten hebben om na te gaan wat er nu eigenlijk in staat, vóór het wetsontwerp in de Kamer komt; dat alles zijn voor mij motieven, die mij noodzaken, het voorstel van den heer Dresselhuys over te nemen.

De **Voorzitter**: De heer K. ter Laan neemt dus het door den heer Dresselhuys ingetrokken voorstel over.

Ik wensch nog een enkele opmerking te maken. De heer Ketelaar heeft gesproken over het Eindverslag en heeft gezegd, dat daarin zoo buitengewoon belangrijke opmerkingen voorkomen, die beantwoord moeten worden. Ik mag hem herinneren, en misschien wil de heer Gerhard ook zoo goed zijn zich dat te herinneren, aan een zeker Eindverslag over de Pensioenwet. Dat was ook een geclausuleerd Eindverslag, en ik, die deze beide Eindverslagen bestudeerd heb, wil wel zeggen, dat het Eindverslag op de Pensioenwet heel wat belangrijker was dan dit Eindverslag. Toch is men niet van uit de Kamer opgekomen tegen mijn voorstel, om na de verschijning van het Eindverslag de Pensioenwet in behandeling te nemen, noch is voorgesteld, die behandeling uit te stellen tot na het reces.

In de tweede plaats wensch ik het volgende op te merken. De heer Ketelaar heeft gezegd: de President beroept zich er op, dat hij reeds op 18 October heeft medegedeeld, dat het de bedoeling was, om het ontwerp betreffende het lager onderwijs te behandelen vóór het Kerstreces. Ik wensch niet, dat de bedoeling van dergelijke aankondigingen wordt misverstaan. Het komt mij voor, dat het voor de Kamer altijd aangenaam zal zijn, wanneer zij zoo vroeg mogelijk op de hoogte is van het werkplan. Het komt zoo dikwijls voor, dat ik — wetende, wat de volgende weken bij de regeling van werkzaamheden aan de Kamer zal worden voorgesteld, — reeds dadelijk de Kamer er van op de hoogte stel, opdat men zich daarnaar kan regelen. Ik erken, dat die aankondigingen geen besluiten van de Kamer zijn, en indien de Kamer liever niet heeft, dat zij van te voren wordt gewaarschuwd, zal ik mij daarvan onthouden.

De heer **Ketelaar**: Dat heb ik *niet* liever, maar ik heb gezegd, dat de Voorzitter er zich niet op mag beroepen, dat wij dan niet tegen zulk een voorstel mogen opkomen.

De **Voorzitter**: Dat beroep zult u in de *Handelingen* niet aantreffen. Ik heb alleen gezegd, dat sedert maanden bekend is, dat het de wensch van de Regeering is, dat het ontwerp Lager-onderwijswet vóór het Kerstreces wordt behandeld.

Nu is er een beroep gedaan door den heer Nolens op de bereidwilligheid van de Kamer, om met gezamenlijk overleg tot bepaling van een datum te komen. Ik moet even opmerken, dat door mij nooit is voorgesteld, om a.s. Vrijdag met de behandeling van dat ontwerp van wet te beginnen. Ik heb voorgesteld, om het wetsontwerp tot bezuiniging op het lager onderwijs te behandelen na de behandeling van hoofdstuk V der Staatsbegrooting, de begrooting van de Landsdrukkerij en de interpellatie-Duys, doch niet vóór a.s. Vrijdag. Het zou dus kunnen zijn, dat eerst a.s. Dinsdag met die behandeling kon worden begonnen.

Nu het echter mogelijk is om verschillende leden der Kamer op één lijn te krijgen, wil ik wel in plaats van a.s. Vrijdag lezen a.s. Dinsdag. Mijn voorstel wordt dus, om met de behandeling van het ontwerp Lager-onderwijswet niet te beginnen vóór a. s. Dinsdag. Ik kan echter de verantwoordelijkheid niet op mij nemen, omdat ik weet, dat, wanneer wij Donderdagavond gereedkomen met de behandeling der overige punten van de agenda, wij Vrijdag niet zouden vergaderen.

Blijft dan verder over het voorstel-K. ter Laan, om met die

(Voorzitter e. a.)

behandeling niet te beginnen dan na het Kerstreces. Ik moet nogmaals tegen aanneming van dit voorstel waarschuwen. Indien het werd aangenomen, zou het aanleiding zijn, dat wij maar een zeer kort Kerstreces kregen.

Het voorstel van den heer K. ter Laan wordt ondersteund door de heeren J. ter Laan, van Zadelhoff, Kleerekoper en mejuffrouw Groeneweg.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik zal thans in stemming brengen het voorstel van den heer K. ter Laan; ik neem aan, dat, indien dit voorstel wordt verworpen, mijn voorstel zal zijn aangenomen.

Het voorstel van den heer K. ter Laan wordt verworpen met 62 tegen 28 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren Heukels, Feber, Kersten, van de Bilt, Visser van IJzendoorn, Bongaerts, Duymaer van Twist, Snoeck Henkemans, Schouten, Schokking, de Wilde, van Vuuren, Krijger, de Monté ver Loren, Fruytier, Zijlstra, van Rijckevorsel, Nolens, Tilanus, Rutten, Lovink, Hermans, mejuffrouw Katz, de heeren Knigge, Weitkamp, van Schaik, Stulemeijer, Moerel, Juten, van der Voort van Zijp, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Bakker, Bulten, Gerretson, Beumer, van Boetzelaer van Dubbeldam, Kuiper, van der Molen, van Gijn, van Sasse van Ysselt, van Voorst tot Voorst, H. Colijn, Fleskens, van Rijzewijk, van den Heuvel, mejuffrouw Westerman, de heeren Kolkman, Rutgers van Rozenburg, van Dijk, Rutgers, Visscher, Deckers, Bomans, Wintermans, Michielsen, mejuffrouw van Dorp, de heeren Engels, Smeenk, Ament, van Wijnbergen, Suring en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd mevrouw Bakker—Nort, de heeren Staalman, Oud, van der Waerden, Ketelaar, Wijnkoop, Kleerekoper, K. ter Laan, Ter Hall, Gerritzen, IJzerman, Albarda, Gerhard, van Zadelhoff, Duys, Hiemstra, de Boer, J. ter Laan, Vliegen, mejuffrouw Groeneweg, de heeren van Braambeek, Hugenholtz, Brautigam, Dresselhuys, Schaper, Marchant, Boon en Troelstra.

De **Voorzitter**: Na deze beslissing is dus mijn voorstel aangenomen en wordt de behandeling van het ontwerp tot wijziging der Lager-onderwijswet aan de orde gesteld, maar niet vóór a.s. Dinsdag.

Ik geef thans het woord aan den heer Wijnkoop die het gevraagd heeft.

De heer **Wijnkoop**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou gaarne in de gelegenheid worden gesteld, om eenige vragen te richten tot de Regeering over haar houding tegenover het congres voor den vrede, dat de volgende week door het Internationaal Verbond van Vakvereenigingen in 's Gravenhage zal worden gehouden.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, over dit verzoekt te beslissen morgen bij den aanvang der vergadering.

De heer **Wijnkoop**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou u willen verzoeken, bij uitzondering heden over mijn verzoek te beslissen. Het komt mij voor, dat deze zaak in ieder geval een urgente zaak is. Juist in verband met die urgentie zou ik u willen verzoeken, niet alleen heden over het al of niet toestaan van de interpellatie te doen beslissen, maar tevens het moment te bepalen, waarop die interpellatie, als zij wordt toegestaan, kan worden gehouden.

De voorvergaderingen voor dit vredescongres zijn reeds in het eind van deze week. Als dus deze interpellatie eenigen zin zal hebben, komt het mij voor, dat het zeer noodzakelijk zal zijn, dat zij nog deze week wordt gehouden. Indien u daartoe dus bereid zou willen zijn, zou ik u willen voorstellen op het oogenblik over dit voorstel te doen beslissen, en tevens uw medewerking te verleenen door den datum van behandeling voor te stellen.

(Voorzitter e. a.)

De **Voorzitter**: Ik geloof niet, dat het goed zou zijn af te wijken van de gewoonte der Kamer om niet oogenblikkelijk een beslissing te nemen omtrent een aangevraagde interpellatie. De Kamer is dat niet gewend en ook bij zeer urgente interpellaties doet zij dat niet, en een dag overwegen kan hier ook geen kwaad.

Ik geloof niet, dat het mogelijk zal zijn te voldoen aan het tweede verzoek van den heer Wijnkoop, om, stel, dat de Kamer zijn verzoek goedkeurt, onmiddellijk tot den datum te komen, waarop deze zaak behandeld zal worden, omdat voor die behandeling nog een tweede noodig is, nl. de Regeering. Ik kan dan ook niet zeggen wanneer de interpellatie zal behandeld worden, als de Regeering niet heeft gezegd: ik ben bereid.

Ik moet dus bij mijn voorstel blijven, maar, indien de Kamer het verzoek om de interpellatie te behandelen inwilligt, zal het wel noodzakelijk zijn, die zoo spoedig te behandelen.

Het voorstel van den Voorzitter wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Aan de orde is:

I. de **stemming** over het ontwerp van wet houdende maatregelen van bezuiniging betreffende de militair-rechterlijke macht (108).

Het ontwerp van wet wordt aangenomen met 88 tegen 1 stem.

Vóór hebben gestemd de heeren van Wijnbergen, Suring, Boon, Troelstra, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Heukels, Feber, Kersten, Staalman, Oud, van der Waerden, Ketelaar, Kleerekoper, K. ter Laan, van de Bilt, Visser van IJzendoorn, Bongaerts, Duymaer van Twist, Snoeck Henkemans, Schouten, Schokking, Ter Hall, Gerritzen, IJzerman, de Wilde, Albarda, van Vuuren, Krijger, de Monté ver Loren, Fruytier, Gerhard, van Zadelhoff, Zijlstra, van Rijckevorsel, Nolens, Tilanus, Rutten, Lovink, Hermans, mejuffrouw Katz, de heeren Knigge, Duys, Hiemstra, Weitkamp, de Boer, van Schaik, Stulemeijer, Moerel, Juten, van der Voort van Zijp, J. ter Laan, Vliegen, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heer Bakker, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Bulten, Gerretson, Beumer, van Braambeek, van Boetzelaer van Dubbeldam, Hugenholtz, Brautigam, Kuiper, van der Molen, van Gijn, van Sasse van Ysselt, van Voorst tot Voorst, H. Colijn, Fleskens, van Rijzewijk, van den Heuvel, mejuffrouw Westerman, de heeren Dresselhuys, Rutgers van Rozenburg, van Dijk, Rutgers, Schaper, Marchant, Visscher, Deckers, Bomans, Wintermans, Michielsen, mejuffrouw van Dorp, de heeren Engels, Smeenk, Ament en de Voorzitter.

Tegen heeft gestemd de heer Wijnkoop;

II. de **stemming** over het wetsontwerp tot wijziging en verhooging van het IIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1922 (Uitgaven voortvloeiende uit de afschaffing van portvrijdommen) (223, n°. 2).

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan den heer Schokking tot het afleggen eener korte verklaring.

De heer **Schokking**: Mijnheer de Voorzitter! Hoewel de thans in stemming komende wetsontwerpen uitvloeisel zijn van vroeger aangenomen wetten, meenen wij bij nader inzien, dat de voordeelen tegenover de bezwaren zoo gering zijn, dat wij — zonder daarmede iets onvriendelijks tegenover de Regeering te bedoelen — onze stem aan dit wetsontwerp niet kunnen geven.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede, dat de heeren Kolkman en Rutgers mij hebben medegedeeld, dat zij wegens ambtsbezigheden de vergadering moeten verlaten.

Ik stel voor, deze mededeeling voor kennisgeving aan te nemen.

Daartoe wordt besloten.

Het ontwerp van wet wordt met 51 tegen 37 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Bomans, Wintermans, Michielsen, mejuffrouw van Dorp, de heeren Ament, Boon, Troelstra, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Feber, Staalman, Oud, Ketelaar, Wijnkoop, Kleerekoper, K. ter Laan, van de Bilt, Visser van IJzendoorn, Duymaer van Twist, Snoeck Henkemans, Schokking, Ter Hall, Gerritzen, IJzerman, Albarda, Krijger, Gerhard, van Zadelhoff, Tilanus, Lovink, mejuffrouw Katz, de heeren Duys, Hiemstra, Weitkamp, de Boer, Stulemeijer, Moerel, J. ter Laan, Vliegen, Bakker, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Gerretson, van Boetzelaer van Dubbeldam, van der Molen, van Sasse van Ysselt, H. Colijn, mejuffrouw Westerman en de heeren Dresselhuys, Rutgers van Rozenburg, Schaper, Marchant en Visscher.

Vóór hebben gestemd de heeren Engels, Smeenk, van Wijnbergen, Suring, Heukels, Kersten, van der Waerden, Bongaerts, Schouten, de Wilde, van Vuuren, de Monté ver Loren, Fruytier, Zijlstra, van Rijckevorsel, Nolens, Rutten, Hermans, Knigge, van Schaik, Juten, van der Voort van Zijp, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Bulten, Beumer, van Braambeek, Hugenholtz, Brautigam, Kuiper, van Gijn, van Voorst tot Voorst, Fleskens, van Rijzewijk, van den Heuvel, van Dijk, Deckers en de Voorzitter.

De **Voorzitter**: In verband met den uitslag van de stemming over het ontwerp van wet tot wijziging en verhooging van het IIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922, stel ik voor, de ontwerpen van wet Wijziging en verhooging en aanvulling en verhooging van de hoofdstukken IV, *VA*, VI, *VIIB*, VIII, IX, X, *XA* en XI der Staatsbegrooting, van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Staatsbedrijf der Artillerie-Inrichtingen, enz, alle voor 1922 (Uitgaven voortvloeiende uit de afschaffing van portvrijdommen) (223) van de agenda af te voeren.

Daartoe wordt besloten;

III. de voortzetting der behandeling van het ontwerp van wet tot **vaststelling van hoofdstuk IX (Departement van Waterstaat) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2).**

De beraadslaging over de IIIde afdeeling (*Spoorwegen*) in het algemeen, waarbij tevens aan de orde is de **motie van orde van den heer Schaper c. s.** betreffende spoorwegtarieven en kilometerkaarten (Stuk n°. 24), wordt hervat.

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan den Minister van Waterstaat tot voortzetting zijner rede.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! Bij de beantwoording van de verschillende sprekers, die bij de algemeene beraadslaging over de afdeeling Spoorwegen het woord hebben gevoerd, zal ik beginnen met verschillende onderwerpen van meer bijzonderen aard te behandelen.

Ik kom dan in de eerste plaats aan de vragen, die door den heer Ter Hall zijn gesteld. Hij heeft er de aandacht op gevestigd, dat bij de stoomtram Den Haag—Leiden veelvuldig ongelukken voorkomen. Hij heeft mij daarbij een lijstje overhandigd en bovendien in mijn handen gesteld een dagblad, waarin een van de laatste ongelukken is vermeld. Nu is het laatste ongeluk niet dienstig om te concludeeren tot schuld van den bestuurder van den trein. Immers, het blijkt uit de mededeeling, dat de voerman den wagen onbeheerd op den weg had laten staan en wel in de onmiddellijke nabijheid van de tramlijn. Anders had de locomotief het paard niet kunnen treffen, toen het toevallig omkeek, zooals het be-

(Minister van Swaay.)

richt luidt. Ik geef echter toe, dat het mij overgelegde staatje er wel op wijst, dat inderdaad het aantal ongelukken op dezen verkeersweg vrij aanmerkelijk is. Nu moet de geachte afgevaardigde er wel aan denken, dat het een zeer drukke weg is en de taak van den bestuurder zeer lastig, althans bij stoomtractie. De geachte afgevaardigde weet, dat de staanplaats, die een machinist op de locomotief van een stoomtram inneemt, niet altijd erg geschikt is om een behoorlijk overzicht over den weg te krijgen. Ik hoop echter, dat, wanneer de lijn binnenkort wordt geëlectrificeerd, daarmede de bezwaren te gelijker tijd zullen zijn opgeheven, omdat, zooals bekend is, de wagenbestuurder van een electrische tram het volle uitzicht heeft op den weg en veel sneller kan remmen, waardoor de kans voor ongelukken zeer sterk zal worden verkleind.

In de tweede plaats heeft de geachte afgevaardigde gevraagd of de herziene pensioenregeling voor het spoorwegpersoneel spoedig te wachten is. Ik kan hieromtrent mededeelen, dat het ontwerp op het oogenblik nog bij de directie is, doch vermoedelijk binnen korten tijd mijn Departement zal bereiken, zoodat, wat mij betreft, waarschijnlijk vrij spoedig op afdoening van deze aangelegenheid kan worden gerekend.

Ik kom thans tot de beantwoording van de vragen, die door den geachten afgevaardigde, den heer Dresselhuys zijn gesteld. Deze heeft een vraag gesteld in verband met den bouw van een brug over de Eendracht. Het zal den geachten afgevaardigde wel bekend zijn, dat de bouw van deze brug samenhing met de plannen voor den aanleg van een spoorweg op het eiland Tholen. Die zaak was in een vrij ver gevorderd stadium. De Staten van Zeeland hadden hun medewerking er aan verleend. De aanleg van dien spoorweg hing echter op zijn beurt weer samen met den aanleg van een spoorweg in het noordwestelijk deel van Brabant. In de zaak is bovendien eenige stagnatie gekomen: terwijl aanvankelijk het provinciaal bestuur van Zeeland van meening was, dat over de Eendracht een brug moest worden gebouwd, heeft men zich later afgevraagd, of het niet beter was een dam door de Eendracht te leggen. Men is zelfs nog verder gegaan, want volgens de laatste berichten zou er sprake van zijn de Eendracht in te polderen. Ik weet niet, of er van de zaak in die richting iets zal komen. Ik weet wel, dat de besturen van de gemeenten in die streek (Tholen, Stavenisse, enz.) bij mij zijn geweest en mij hebben gevraagd, afgezien van de spoorweglijn, die eenigen tijd op zich zou kunnen laten wachten, of er aanleiding kon zijn om van Rijkswege steun te verleenen, wanneer men overging tot den bouw van een brug over de Eendracht. Zij waren voornemens een brug te bouwen, die later geschikt zou zijn voor verkeer per locaalspoor; wanneer mij aannemelijke voorstellen dienaangaande bereiken en door de belanghebbenden voldoende wordt bijgedragen, ben ik niet ongeneigd in die richting mijn medewerking te verleenen, omdat per slot van rekening de overgang niet kan wachten, totdat — wie weet wanneer — een spoor op Tholen zal zijn tot stand gebracht.

De heeren Bakker en Schaper hebben met een enkel woord gewezen op de wenschelijkheid van aanleg van dubbel spoor op den spoorweg Leeuwarden—Meppel. De heer Bakker merkte daarbij op, dat vroeger was medegedeeld, dat het project voor die geheele lijn gereed was. Dit moet op een misverstand berusten. Er is wel medegedeeld, dat deze lijn stond op de lijst van die wegen, welke in aanmerking komen voor den aanleg van dubbel spoor, want niet alleen die lijn, maar verschillende andere moeten verdubbeld worden. Alleen staan wij ten opzichte van deze lijn zoover, dat de voorbereiding voor het gedeelte Meppel—Heerenveen gereed is, zoodat daarmee onmiddellijk zou kunnen worden aangevangen. Men moet echter ten deze zijn eischen niet te hoog stellen, want altijd blijft de moeilijkheid, hoe dit alles moet betaald worden — dit is ook alweer een affaire, welke eenige millioenen zal kosten —, maar in elk geval is het spoor op deze lijn verzwaard, zoodat er sneller kan gereden worden en mag dus worden geconstateerd, dat van de zijde der maatschappij alles gedaan wordt, om den toestand beter te maken.

De heeren Schaper en Hermans hebben ter sprake gebracht de quaestie van een werkmanstrein te Maastricht. Ik ben het volkomen met die beide sprekers eens, dat de door hen geschetste toestand verkeerd lijkt. Het feit, dat een werkman een uur moet wachten, voordat hij naar huis kan gaan, is inderdaad niet gunstig. Ik geef daarvan dan ook kennis aan de directie van de spoorwegen; de volgende week komt de Commissie van Advies bijeen en daar zal deze aangelegenheid allicht besproken worden. Van mijn kant wil ik gaarne trachten om aan een dergelijken ongewenschten toestand zoo mogelijk een einde te maken. Maar het spreekt vanzelf, dat hier ook nog andere belangen bij te pas komen; het is niet altijd mogelijk, dat, wanneer een werkman om 6 uur vertrekken wil, ook om 6 uur een trein staat te wachten, maar ik hoop, dat men zooveel mogelijk zich zal trachten aan te passen aan de behoeften, welke op het oogenblik bestaan.

Ik kom vervolgens tot de quaestie van de Zondagsrust. Deze zaak is door de heeren Bakker, Weitkamp en Schaper aangeroerd, waarbij zij er niet alle drie eender over denken. Ik sta op het standpunt, dat Zondagsrust moet worden genoten; de Zondag moet worden geheiligd en aan ieder behoorlijk gelegenheid moet worden gegeven tot zooveel doenlijk nemen van rust en tot volledige waarneming van zijn godsdienstige plichten.

Daarvoor is natuurlijk noodig, dat de dienst op de spoorwegen ook des Zondags wordt beperkt. Die is trouwens ook beperkt, hier en daar zelfs in zeer sterke mate. Dit komt nu in zoover wel goed, omdat in het algemeen gesproken de vervoersbehoefte op den Zondag niet zoo groot is als door de week, omdat er dan geen zaken gedaan worden en het goederenvervoer stilstaat. Alleen door het uitgaan voor pleizier kan de vervoersbehoefte op Zondag iets grooter zijn.

Ik meen, dat op het oogenblik de zaak in het algemeen goed geregeld is, en er is dus op dit moment voor mij geen aanleiding om tot uitbreiding van het spoorwegverkeer op Zondag te komen.

Wanneer men nu van den Minister zou verlangen een pertinente toezegging, dat onder geen enkele omstandigheid tot uitbreiding van het spoorwegverkeer op Zondag zou overgegaan worden, dan zou ik moeten verklaren, dat ik dergelijke toezegging onmogelijk zou kunnen doen. Men kan toch nooit vooraf weten, of niet op speciale dagen of bij speciale gelegenheden of ter wille van feestvieringen het inleggen van treinen ook op den Zondag noodzakelijk zou wezen. Men dient toch in dit opzicht eenige rekening te houden met de vervoersbehoefte, die ook op een Zondag kan bestaan. In dit opzicht moet ik dus eenige reserve maken, al zeg ik van mijn standpunt dat, wanneer er geen noodzakelijkheid toe bestaat, de Zondagsdienst niet moet uitgebreid worden.

De heer Wijnkoop klaagt er over, dat het Algemeen Reglement voor den Dienst der spoorwegen in zake de dienst- en rusttijden niet behoorlijk zou worden nageleefd. Indien dit het geval is, dan kom ik er ook tegen op. Wanneer er eenmaal reglementen zijn, dan behooren ze ook gehandhaafd te worden. Onder meer haalt nu de heer Wijnkoop het voorbeeld aan van een diensttijd van 108 uren, waarbij geen rekening gehouden wordt met de vertragingen. Ik moet er op wijzen, dat art. 95*bis* van het A. R. D. wel degelijk in het geval voorziet. Men kan nu zeggen, dat men dit artikel niet wenschelijk acht, maar nu het artikel er is, moet men niet redeneeren alsof het niet bestond.

De heer Weitkamp vraagt om voor leerlingen der landbouwwinterscholen ook een verminderd tarief in te voeren, zooals reeds geldt voor de leerlingen van ambachtsscholen. Ik heb den geachten afgevaardigde reeds schriftelijk geantwoord, dat daartoe geen aanleiding bestaat, omdat de hierbedoelde inrichtingen geen vakscholen zijn in den zin der bepalingen, waarbij dat verminderd tarief wordt toegestaan. De spoorwegen waren dus volkomen in hun recht om te antwoorden: dit zijn niet de vakscholen welke er onder vallen, want het betreft hier niet opleiding van handwerkslieden.

Wanneer ik iets zou willen doen in de richting van den geachten spreker, dan zou ik met de directie der spoorwegen moeten overwegen, of er aanleiding kan bestaan om op dit

30ste VERGADERING. — 5 DECEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk IX (Dep. van Waterstaat) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Minister **van Swaay.**)

stuk ook eenige tegemoetkoming te betoonen jegens de leerlingen van deze onderwijsinrichtingen.

Ik wil deze zaak gaarne bij de directie der spoorwegen ter sprake brengen.

Met betrekking tot den Noordooster Locaalspoorweg, waarbij de heer Weitkamp heeft opgemerkt, dat daar slecht materieel wordt gebruikt en dat daar over een afstand van vijf uur sporen geen retirade in den trein is, wil ik opmerken, dat iemand, die van Zwolle naar Stadskanaal moet reizen, toch niet geheel per locaalspoor gaat; zoo iemand kan immers veel gemakkelijker zijn doel langs den hoofdweg bereiken; het zal wel tot de uitzonderingen behooren, dat iemand vijf uur in een locaalspoor gaat zitten.

Ik kom thans tot de quaestie, die door den heer van Braambeek is aangeroerd en waarop de heer van Dijk iets dieper is ingegaan, nl. de quaestie van de zandleverantie, waarover ook in de bladen nog al een en ander te doen is geweest. De heer van Dijk toont zich een beetje ontevreden, dat hij op zijn vragen nog geen antwoord heeft gekregen. Hij zegt: de vragen zijn zoo eenvoudig, waarom heeft men nu zooveel weken noodig om er antwoord op te geven? Ja, Mijnheer de Voorzitter, dat hangt er geheel van af, wat voor antwoord men geeft. Deze quaestie was niet zoo heel eenvoudig, en daarom heb ik gemeend daarop een uitvoerig antwoord te moeten geven en ook wat meer op de details te moeten ingaan. Dat eischte natuurlijk een zorgvuldig onderzoek, en daarom duurde het zoo lang. Maar nu de heer van Dijk zegt: ik heb het bedoeld als een heel eenvoudige vraag, welnu, Mijnheer de Voorzitter, dan zal ik er dadelijk een heel eenvoudig antwoord op geven.

De eerste vraag luidt:

> ,,Is het juist, dat reeds 25 September a.s. zal gegund worden de aanleg van het baanvak Nieuwe Meer—Amsterdam, waarvoor op de begrooting van hoofdstuk IX voor 1923 is aangevraagd f 750 000 onder art. 199?''

Het antwoord luidt: Neen, want de Minister is heelemaal niet van plan de overeenkomst goed te keuren.

De tweede vraag is:

> ,,Is het juist, dat die gunning niet plaats heeft na openbare of onderhandsche aanbesteding, doch uit de hand?''

Mijnheer de Voorzitter! Dit werk zal worden aanbesteed. Van een gunning uit de hand is dus geen sprake. Dat zou natuurlijk het geval zijn geweest, indien de overeenkomst goedgekeurd ware, maar nu dat niet geschied is, vervalt die gunning vanzelf. De vraag, of het een openbare of onderhandsche aanbesteding zal zijn, maakt nog een punt van overweging uit. Ik moet daaromtrent nog inlichtingen inwinnen en ik zal daarbij gaarne gebruik maken van de informaties van den heer van Dijk. Daarna zal ik beslissen, of het moet zijn een openbare dan wel een onderhandsche aanbesteding.

Met de beantwoording van deze beide vragen vervalt vanzelf de derde vraag. Hieruit blijkt dus te gelijker tijd, dat de meening, die blijkbaar bij beide heeren had post gevat, dat het den Minister er om te doen was om in allen gevalle dien ambtenaar de hand boven het hoofd te houden, onjuist is, want dat daarvan absoluut geen sprake is; ik denk daar niet aan. Evenmin is juist de opmerking van den heer van Dijk, als zou het in mijn bedoeling hebben gelegen om het uit te stellen tot na de begrooting, ten einde zoodoende de gelegenheid tot discussie af te snijden. Ik ga vrij uit, want ik heb van den beginne af bezwaar gehad om in te gaan op die onderhandsche overeenkomst, die onder inmiddels veranderde omstandigheden gesloten was.

De heeren Hermans en Wijnkoop hebben aangedrongen op uitbreiding van spoorwegwerken, omdat dat werken zouden zijn tot verhooging van de productiviteit en die werken tevens zouden dienen om de werkloosheid te bestrijden. Hiervoor geldt precies hetzelfde als ik reeds bij de afdeeling Waterstaat heb gezegd: ik ben volkomen bereid mede te werken tot aanleg van spoorwegwerken, maar onder deze voorwaarde, dat men mij daartoe in de gelegenheid stelle. Zooals ik indertijd reeds heb gezegd, lijkt mij dat alleen mogelijk, als een andere wijze van financiering voor die werken wordt gevolgd. Voor zoover de kosten uit den gewonen dienst moeten worden bestreden, is het in verband met de rantsoeneering voor den Minister van Waterstaat geheel onmogelijk.

Ik kom thans tot enkele punten, welke naar voren zijn gebracht door de heeren van Braambeek en Hermans ten opzichte van de tramwegexploitatie en het tramwegpersoneel. Zooals de heer van Braambeek wel weet, is het een veel te moeilijke zaak om van mij te verlangen, in dezen korten tijd, dat ik aan het bewind ben, dat ik eventjes deze zaak in orde had gebracht, terwijl men er reeds zoolang over bezig is geweest, de zaak van alle kanten heeft bekeken en nog niet tot een resultaat is gekomen. Ik zie er den heer van Braambeek niet voor aan, dat hij het onmenschelijke van mij zal eischen. Ik wil hem gaarne toezeggen, dat ik de zaak niet alleen zal ter hand nemen, maar ook ernstig zal trachten van haar af te komen. Ik geef hem toe, dat er eindelijk eens een eind aan moet komen.

In de eerste plaats zitten wij met die tramwegexploitatie. Hoe staat de zaak? Laat ik eerst eens verwijzen naar hetgeen verleden jaar door mijn ambtsvoorganger is gezegd: men heeft een plan zus en een plan zoo, maar tot een bruikbare oplossing komt men niet. Wij zouden tegen 1 Januari 1922 van de Vereeniging voor Lokaalspoor- en Tramwegen een voorstel hebben gekregen, maar het is er nog niet. Ik moet even afwachten, of het binnenkort komt. Volgens courantenberichten zou het er nu spoedig zijn. Ik moet het eens bekijken en dan hoop ik, dat het iets bruikbaars zal zijn. Ik heb in dit opzicht geen groote illusies, maar als het dan maar zulk een voorstel is, dat het een behoorlijke basis van bespreking en onderhandeling kan uitmaken.....

De heer **van Braambeek:** Het moet van u zelf komen, Excellentie, want anders komt er niets van.

De heer **van Swaay,** Minister van Waterstaat: Ik moet eerst afwachten, waarmede de heeren voor den dag komen. Het is een klein kunstje om de zaak op te lossen. Als de Staat der Nederlanden op zich neemt om bij te passen wat er op de exploitatie tekort komt, dan is het klaar, maar zoo kan men de zaak altijd oplossen. Het is echter te doen om een oplossing, waarmede men met het oog op 's Lands financiën genoegen kan nemen, en dus de verantwoordelijkheid van de ondernemers niet wordt afgewenteld op den Staat. Daarin zit de moeilijkheid.

Hetzelfde doet zich voor ten aanzien van het personeel. Het is eindelijk zoover gekomen, dat ik de zaak van het R. D. V. spoedig tot een beslissing in beginsel hoop te brengen. Daarna komen wij aan de loonregeling en vervolgens aan de pensioenregeling. Indien men op het standpunt mocht willen blijven staan, dat de loonregeling gelijk moet zijn aan die van het spoorwegpersoneel, dan boort men de tramwegondernemingen eenvoudig in den grond. Er zal dus van weerskanten over gesproken moeten worden. Het personeel zal wel voor zijn belangen opkomen en van den anderen kant zal worden betoogd tot hoever men gaan kan.

Niet alle tramwegmaatschappijen hebben reeds concessievoorwaarden met verplichtingen omtrent een door den Minister goed te keuren loonregeling. Hebben zij die nog niet, dan sta ik daar voorloopig nog buiten. De Geldersch-Overijsselsche tramwegmaatschappij heeft een wijziging van haar loonregeling ter goedkeuring ingezonden. Het stuk is bij den Raad van Toezicht om advies geweest, maar een beslissing is mijnerzijds nog niet genomen. Verlaging van loonen bij de Ooster Stoomtram is niet door mij goedgekeurd.

Dan komt daarnaast de groote moeilijkheid van de pensioenregeling. Men beroept er zich op, dat een commissie een rapport heeft uitgebracht. Het komt daarop neer, dat de Staat garant zou zijn voor 11¼ millioen in eens en alle jaren f 560 000 aan premie zou betalen. Over deze cijfers moet nog eens gepraat worden, voordat men daartoe kan

(Minister van Swaay.)

overgaan. Deze zaak is met het oog op den onzekeren toestand, waarin vele tramwegen verkeeren, zeer moeilijk en wil men er de Rijksfinanciën niet bij in het gedrang brengen, dan zal er nog over gesproken moeten worden. Maar ik ben gaarne tot overweging bereid.

Ik kom thans tot een zeer belangrijke beschouwing van den heer van Gijn. De mededeelingen van den heer van Gijn zijn inderdaad zeer interessant, maar daaruit volgt niet, dat ik het er mede eens ben. De heer van Gijn rekent uit, dat feitelijk de eerste klasse reizigers veel te weinig betalen. Hij grondt die redeneering hierop, dat het dood gewicht, dat medegevoerd moet worden, voor een reiziger eerste klasse veel grooter is dan voor een reiziger derde klasse, wel 4¼ maal zooveel. Ik ben in dit opzicht heelemaal niet kleinzielig en wil wel aannemen, dat het 5 maal zooveel is. Ten tweede zegt de heer van Gijn, dat de aanschaffingskosten en de kosten voor onderhoud en reparatie der wagons ook zooveel meer zijn, ook wel 4 maal zooveel, terwijl de reizigers eerste klasse maar 2 maal zooveel betalen. De heer van Gijn meent dus, dat die verhouding anders moest zijn, bijv. 3 maal of 4 maal zooveel. Maar met deze berekening kan ik niet akkoord gaan om de eenvoudige reden, dat de heer van Gijn slechts twee elementen, die den kostprijs beheerschen, in zijn berekening betrekt, terwijl het nog de vraag is, of dit de voornaamste zijn. Wanneer men een dergelijke berekening opzet, moet men aldus doen: men neme het jaarverslag van een bepaald jaar, waarvan alle exploitatiekosten, benevens rente en aflossing van leeningen, worden bijeengenomen.

Nu maak ik daarnaast een tweede rekening, en daarin moet ik de 1ste en 2de klasse rijtuigen vervangen door 3de klasse rijtuigen. Ik moet dan hetzelfde aantal reizigers nemen, want als de reizigers niet in de 1ste en 2de klasse gaan zitten, nemen zij toch in de 3de klasse plaats. Nu kom ik tot de kosten: weg en werken, aanleg, onderhoud, bewaking, blijven precies hetzelfde. Op het personeel, den allergrootsten post, zou misschien iets te bezuinigen zijn, omdat, wanneer er slechts 3de klasse rijtuigen zijn, er misschien minder conducteurs noodig zouden zijn. Ik blijf dan echter voor de meeste posten op hetzelfde bedrag staan, want het personeel blijft toch de grootste post. Wat het doode gewicht betreft, het totaal gewicht zal iets kleiner zijn, dus ik kom tot iets minder voor kolen. Maar wanneer de geachte afgevaardigde spreekt over het gewicht van den trein, moet hij ook rekening houden met het gewicht van de locomotief; deze weegt 100 ton, en staat dus gelijk met 5 wagens. Wanneer de geachte afgevaardigde op deze wijze de rekening had opgezet, zou hij zelf zijn geschrokken van het resultaat. Dan zou blijken, dat wel enkele posten iets lager zouden zijn, maar dat het niet zou leiden tot de verhouding van 4 : 1, zelfs niet tot die van 2 : 1, maar dat een verhouding van 10 : 9 al heel veel zou zijn. Immers, weg en werken, locomotieven enz., blijven hetzelfde, alleen de kolen zijn iets minder. Het verschil zal dus niet zoo groot zijn. Ik zou het tegenovergestelde willen concludeeren: men zou de 1ste klasse in prijs moeten verminderen, wanneer deze evenredig in de kosten zou moeten betalen. Op dat standpunt sta ik echter niet; ik meen, dat de 1ste klasse niet alleen de meerkosten moet betalen, doch daarboven nog een verhooging; doch dat zit er nu reeds ruim in. Ik wil niet zeggen, dat er nog niet wat op kan; als men zegt: de 1ste klasse betaalt den meerprijs plus nog wat, kan er altijd nog een schepje op. Maar men behoort toch alle factoren, die op den prijs van invloed zijn, in aanmerking te nemen. Volgens de methode van den geachten afgevaardigde zou ik kunnen uitrekenen, dat de 1ste klasse oneindig meer moet betalen den de 3de, en daaruit zou de conclusie zijn te trekken: de 3de klasse reiziger betaalt niets en de 1ste klasse reiziger betaalt alles plus nog wat. Het hangt er maar van af, hoe men de zaak bekijkt. Laat ik nemen de bekleeding van de rijtuigen, die in de 1ste klasse geld kost. Veel of weinig, het kost geld, en als ik het uitreken per reiziger-kilometer, krijg ik een zeker bedrag, bijv. voor de eerste klasse 1/10 cent, en voor de derde klasse nul. En als ik een zeker getal deel door nul, is de uitkomst oneindig groot. Men moet dus wel voorzichtig zijn bij het maken van berekeningen, als daarin niet alle factoren tot uiting komen. M. i. staat de zaak zóó, dat het onverstandig zou zijn, op drukke lijnen, zooals Amsterdam—den Haag—Rotterdam en —Amersfoort de eerste klasse af te schaffen, want daar brengt de eerste klasse nog aardig wat geld in het laadje, maar anders kan het zijn met de lijnen in de buitenprovincies. Het streven moet dus zijn, op minder drukke lijnen de eerste klasse te beperken en de tweede en derde klasse uit te breiden.

De heer **van der Waerden**: Wat zoudt u doen wanneer wij een schoone lei hadden? Wat zult u doen als wij de electrificatie der spoorwegen krijgen?

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Bij de besprekingen met de spoorwegmaatschappijen omtrent het electrisch proefbedrijf op de lijn den Haag—Leiden, is ernstig onder de oogen gezien, of de eerste klasse niet uit het nieuwe materieel moest verdwijnen. De directie is echter tot de conclusie gekomen, dat juist op de lijn Amsterdam—den Haag—Rotterdam de eerste klasse niet moest worden afgeschaft. Als men ziet, hoe de rijtuigen op die lijn dikwijls overvuld zijn, zal men erkennen, dat er alle aanleiding is om juist daar de eerste klasse wel te behouden. Op andere lijnen moet men echter trachten de eerste klasse zoo veel mogelijk te beperken, voor zoover zij niet rendabel is.

De heer van Gijn wees er op, dat de tarieven in ons land, vergeleken met het buitenland, niet te hoog zijn. Dat is inderdaad zoo. Ik kom hiermede tot de quaestie der tarieven, die door verschillende sprekers is behandeld. Dit is een heel moeilijk punt, ook in verband met de quaestie van de spoorwegtekorten. Wij hebben daarover reeds gesproken bij de interpellatie van den heer van Braambeek, maar ik wil op de gemaakte opmerkingen nog nader ingaan.

Zoolang de spoorwegen, onder een economische depressie als wij thans beleven, met een groot nadeelig saldo werken, is algemeene tariefsverlaging zeer gevaarlijk. Een dergelijke maatregel is van zeer ingrijpenden aard en ook een kleine verlaging zou wel eens kunnen leiden tot een groote vermeerdering van het nadeelig saldo. Wij moeten daarmede buitengewoon voorzichtig zijn, en ook moeten wij voorzichtig zijn als men zich hiervoor beroept op het buitenland. Zoo kon men eenigen tijd geleden in de couranten lezen, dat in Denemarken de spoorwegtarieven waren verlaagd. en dat het resultaat der verlaging buitengewoon gunstig was, want er was nu geen tekort meer. Bij onderzoek is mij gebleken, dat die mededeeling de zaak minder juist voorstelde. De personentarieven waren in Denemarken 100 pct. hooger dan vóór den oorlog en de goederentarieven 200 pct. Onder voortdurenden aandrang van het publiek heeft men de tarieven verminderd met 15 pct. Daarop volgde niet stijging, maar daling van de ontvangsten. De uitgaven daalden echter nog sneller, vooral door goedkoopere kolen en loonsverlaging, met het gevolg, dat de exploitatierekening sluitend is geworden, d.w.z. zonder de rente en aflossing van de leeningen. Maar een sluitende exploitatie-rekening hadden wij in 1921 met de spoorwegen ook, en toch was er een verlies van 33 millioen. Wanneer men die berichten in de bladen leest, wordt men niet altijd nauwkeurig en volledig ingelicht. Het is heel iets anders of ik alleen spreek van de exploitatie-rekening of ook de kapitaalslasten in rekening breng, wat men toch inderdaad moet doen. Datzelfde geldt voor andere landen. Men zegt: in Engeland zijn de tarieven verlaagd. Zeker, Mijnheer de Voorzitter, maar daar hadden de spoorwegen bij het einde der vordering de beschikking gekregen over buitengewoon groote uitkeeringen van den Staat. Als wij aan onze spoorwegen ook zoo'n dotatie konden doen, kon ik misschien de directie ook wel overhalen tot een dergelijk experiment.

In Zwitserland is voor 1923 een tekort geraamd van 25 millioen francs. Het is dus niet alleen bij ons zoo, maar het is overal zoo. Daarom mag men een verlaging van tarieven over de heele linie op het oogenblik niet wagen.

(Minister **van Swaay.**)

De heer **Marchant:** Zwitserland is juist het eenige land met gezonde valuta, waar de hooge tarieven zijn gehandhaafd en het tekort is gebleven. In Zweden, Noorwegen, Denemarken en Engeland zijn de tarieven verlaagd en daar zijn de tekorten verdwenen. Het is dus precies het tegenovergestelde van hetgeen u beweert.

De heer **van Swaay,** Minister van Waterstaat: Ja, als u alleen de exploitatierekening neemt, maar niet wanneer u den dienst van het kapitaal er bij neemt of let op uitkeeringen van den Staat. In 1921 hadden wij ook een exploitatierekening, die nog een overschot opleverde, maar men moet de geheele winst-en-verliesrekening van een dergelijke onderneming nagaan om te beoordeelen, of tariefsverlaging effect heeft gesorteerd. En in het algemeen blijkt uit de inlichtingen, die ik heb ontvangen, dat dit niet het geval is.

Daaruit volgt niet, dat wij niets moeten doen. Wij moeten wel trachten tot tariefsverlaging te komen, maar door bijzondere maatregelen. Een daarvan vind ik, ten aanzien van het reizigersvervoer, in het geleidelijk weder invoeren van het buurtverkeer. Dat is niet zoo veelomvattend, en men kan zien, welk effect daarmee wordt bereikt.

In dienzelfden gedachtengang ligt de vraag van den heer Schaper: hoe het staat met het reizen over groote afstanden? Het is z. i. toch niet juist, daarvoor zóó verschrikkelijk veel te laten betalen. De heer Schaper beval aan, maar weer kilometerkaarten in te voeren. Ik heb tegen die kilometerkaarten een groot bezwaar, omdat zij eigenlijk den grondslag van ieder tarief aantasten. Men betaalt over 200 K.M. den vollen prijs en voor hetgeen men verder reist betaalt men niets. Dat komt dus hierop neer, dat iemand die 225 K.M. aflegt evenveel betaalt als iemand, die 400 K.M. aflegt, en dat is toch niet juist. Indien men meer aflegt, moet er ook meer betaald worden, maar de basis waarop men betaalt zou dan verlaagd kunnen worden. Daarom zou ik het liever in deze richting willen zoeken, dat het maximum, waarover men den vollen prijs betaalt, een andere beteekenis krijgt dan vroeger bij de kilometerkaarten.

Ik zou een z.g. „Staffel"-tarief willen hebben, waarbij, als men méér verbruikt dan het maximum aantal K.M., waarvoor men den normalen prijs betaalt, voor de volgende 100 K.M. dan naar een lageren eenheidsprijs wordt betaald, en voor de daaropvolgende 100 K.M. weer naar een lageren eenheidsprijs. Dan hebben wij het gezonde beginsel, dat iemand die meer reist ook meer betaalt, maar de gemiddelde eenheidsprijs waarvoor hij reist komt in een dalende lijn. In die richting was de directie reeds met mij in overleg getreden; een definitief voorstel heeft mij nog niet bereikt, maar ik meen de hoop te mogen uitspreken, dat er binnenkort in die richting iets tot stand komt.

Het komt dan ten slotte neer op een quantiteitsrabat en dat schijnt mij de juiste oplossing.

Ik kom nu tot de goederentarieven. Daarbij doet zich natuurlijk een andere groote moeilijkheid voor. De heer Lovink heeft in den breede uiteengezet, dat voor de tuinbouwproducenten de tarieven nog verder verlaagd moeten worden. Ik heb vroeger reeds met den geachten afgevaardigde daarover een onderhoud gehad. Ik ben het volkomen met den geachten afgevaardigde eens, wanneer men zich stelt op het standpunt van die tuinbouwproducenten, die met het oog op de valuta die tarieven niet kunnen betalen. Maar wat kan ik nu bij de spoorwegen bereiken? Ik mag toch niet verder gaan dan zoover, dat de spoorwegen zelf geen verlies lijden, want anders is het eenvoudig een verplaatsing van schade. Dan zou men in den zak van de tuinbouwproducenten brengen wat men uit den zak van de spoorwegen, dit is den Staat, haalt. Nu heeft de directie der spoorwegen mij verzekerd, dat zij met de uitzonderingstarieven — er zijn er heel wat — aan de grens is gekomen, waarbij er voor haar nog eenig voordeel aan zit. Lager gaan zou dus beteekenen het vergrooten van het verlies van de spoorwegen. Moeten de spoorwegen dat verlies nemen, dan subsidieeren zij den tuinbouw. Wanneer men iets in die

(Minister **van Swaay e. a.**)

richting zou willen doen, dan vind ik, dat men niet de spoorwegen dat subsidie moet laten betalen; dan hoort dat onder een ander Departement. Wanneer dan een ander Departement den tuinbouw subsidieert en het komt op die manier weer in den zak van de spoorwegen, dan geloof ik, dat duidelijker het karakter uitkomt van wat het ook werkelijk is. Dan betalen die producenten de vracht, die zij betalen moeten, maar wordt er bijgepast bij wijze van subsidie.

Nu kunnen er omstandigheden zijn, die op dien algemeenen regel een uitzondering maken. Het geval, dat de heer Lovink noemde, was een speciaal geval. Hij zeide, dat daar te vervoeren waren zooveel duizenden wagens en er was ook een speciaal tarief toegestaan, maar dat was volgens den heer Lovink niet voldoende. Als men zorgen wilde, dat de producten wegkwamen, dan moest men nog meer naar beneden, bijv. 20 pct. Maar de spoorwegen zeggen: Als wij dat doen, loopen wij groote kans een strop te halen, want onlangs was de spoorwegmaatschappij ook al in die richting werkzaam, en als men dan vroeg: garandeer nu eens een bepaald quantum, dan verscholen de tuinders er zich altijd achter, dat zij dat niet konden opgeven. Als de heer Lovink, of liever de tuinders, voor wie hij spreekt, konden garandeeren bijv. 5000 wagens in 2 maanden, dan zou ik inderdaad met de spoorwegen het vraagstuk nog eens willen bekijken. Want dan was het mogelijk, dat er wegens het groote quantum nog iets in zat; en al zat er niet veel in, dan nog zou ik zeggen, dat men het moet doen ter wille van die menschen. Maar ik geloof, dat ik bij de spoorwegen niet kan komen, als ik niet over zoodanige gegevens beschik, dat ik kan zeggen, dat er ten minste een aanmerkelijk getal wagens vervoerd zullen worden. Ik geloof, dat het niet mogelijk is zonder eenige vastheid het vervoer beneden den normalen prijs te doen plaats hebben.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen met deze opmerkingen de verschillende sprekers voldoende te hebben beantwoord.

De **Voorzitter:** Ik stel aan de Kamer voor. om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter:** Na de uitvoerige debatten van verleden Vrijdag meen ik, dat er weinig aanleiding is voor het voeren van lange replieken. Enkele leden echter wenschen toch nog iets op te merken, en ik stel dus voor, voor die leden een spreektijd te bepalen van hoogstens 5 minuten.

Daartoe wordt besloten.

De beraadslaging over de IIIde afdeeling *(Spoorwegen)* in het algemeen en over de motie van orde van den heer Schaper c. s. (Stuk n°. 24) wordt voortgezet.

De heer **van Dijk:** Mijnheer de Voorzitter! Ik zou een kort woord van erkentelijkheid willen uitspreken aan het adres van den Minister, dat hij zoo goed is geweest, mijn vragen hierbij te beantwoorden, maar Zijn Excellentie moet mij ten goede houden, dat ik niet geschokt ben in mijn meening, dat mijn vragen van zeer eenvoudigen aard waren, waar ook dat antwoord zeer eenvoudig is geweest. Het antwoord bestond hierin, dat die overeenkomst oorspronkelijk was ontworpen, doch dat die door den Minister niet was goedgekeurd.

Naar mijn meening staat hierbij wel één ding vast, nl. dat, als niet op tijd op het onereuze van die overeenkomst was gewezen, zij waarschijnlijk zou zijn bekrachtigd, en dat daardoor het budgetrecht van de Kamer zou zijn aangetast, omdat die overeenkomst zou zijn gesloten vóórdat de post zou zijn goedgekeurd door de Volksvertegenwoordiging. Er zijn hier herhaaldelijk stemmen opgegaan om te protesteeren tegen de suppletoire begrootingen, die aan de Kamer worden voorgelegd, maar waarvan de gelden reeds zijn besteed.

(van Dijk e. a.)

De Regeering heeft vaak daarop geantwoord, dat zij al het mogelijke zal doen om dat te voorkomen, maar uit deze zaak blijkt wel, dat de Regeering bij sommige van haar hooge ambtenaren weinig steun vindt. Daar mag hierbij wel eens op gewezen worden.

Zijn Excellentie heeft verder nog gezegd: deze overeenkomst is nog niet bekrachtigd, maar het maakt nog een punt van overweging uit, of de aanbesteding publiekelijk dan wel ondershands zal zijn.

Ik geloof, dat het werkelijk is in het belang van den Staat, dat die aanbesteding openbaar is, omdat er een groot aantal aannemers zijn — de heer van Braambeek sprak van een 15-tal, maar ik zou er nog meer kunnen opnoemen —, die bereid zijn dit werk voor een aanzienlijk lager bedrag aan te nemen dan oorspronkelijk was bedoeld er voor uit te geven, maar met deze mits, een zeer belangrijke mits, dat aan hen dezelfde bestekken zullen worden voorgelegd als die, welke in eersten termijn zijn voorgelegd, en dat men niet, door de voorwaarden te verzwaren, oogenschijnlijk een hoogeren prijs zal trachten te verkrijgen, om degenen, die het eerst aanbesteed hadden, eenigszins vrij te doen uitgaan.

Nog een enkele opmerking over het werk zelf, Mijnheer de Voorzitter, om dat niet bij art. 199 te bespreken.

Op de begrooting is nu aangevraagd een bedrag van f 750 000 en verleden jaar is daarvoor toegestaan f 400 000, terwijl in den toelichtenden staat wordt gesproken, dat er voor dit gedeelte van het werk noodig zal zijn een bedrag van f 2 100 000.

Ik zou aan Zijn Excellentie willen vragen, of het niet mogelijk zou zijn, dat aan de Kamer een overzicht werd gegeven, te zijner tijd natuurlijk, van hetgeen voor het geheele werk benoodigd zal zijn, want het betreft het aanleggen van den spoorweg Amsterdam—Utrecht en Amsterdam—Haarlem tot de nieuwontworpen havens West. Men moet de rivier de Amstel kruisen en verder verschillende straatwegen met een spoorlijn. Het is een werk van geweldigen omvang en heden zetten wij den eersten stap om het te gaan uitvoeren. Ik meen dat het eenige overweging verdient, dat de Kamer juist weet om welk werk het hier gaat, en hoe hoog een globale raming der kosten zou zijn. Ik herinner mij niet, Mijnheer de Voorzitter, dat reeds voorheen aan de Kamer een dergelijk overzicht en een dergelijke raming is overgelegd.

De heer **Lovink**: Mijnheer de Voorzitter! Aanleiding tot mijn vragen aan den heer Minister hoe het eigenlijk stond met de regeling der vrachtkosten voor het vervoer van kool in Noordholland, met het oog op de zeer bijzondere moeilijke omstandigheden waarin de tuinbouw aldaar verkeert, heb ik gevonden in de rede van den Minister van Binnenlandsche Zaken (zie bladz. 368 en vlg. van de *Handelingen)* bij gelegenheid der interpellatie van den heer van Rappard. De Minister zeide daar (zie blz. 371, kol. 1):

> „De Regeering is van meening, dat slechts door de grootst mogelijke samenwerking van de leden van het Kabinet aan de moeilijkheden, waarin land- en tuinbouw verkeeren, het hoofd kan worden geboden.
>
> Zoo zal, om een voorbeeld te geven, voor de bevordering van den afzet en het opheffen van de bezwaren, welke deze ondervindt, de krachtige medewerking noodig zijn van den Minister van Buitenlandsche Zaken. Voor de vermindering der spoorwegvrachten en de verbetering van afwatering de medewerking van den Minister van Waterstaat."

Aangezien mij geen feiten bekend zijn geworden die een anderen kijk geven op de toestanden sinds die woorden werden gesproken, scheen het mij gewenscht nadere inlichtingen in te winnen.

En nu kan ik niets anders verklaren dan dat ik omtrent dit punt voorloopig tevreden ben gesteld door het antwoord, dat de Minister mij heeft gegeven.

Hij heeft nl. tot mij gezegd: Het is zoo moeilijk om van de tuinbouwers, wanneer men met hen praat, een antwoord te krijgen op de vraag: hoeveel kunt gij in een bepaalde periode

(Lovink e. a.)

verzenden? Als ik den Minister dus goed begrijp, dan heeft Zijn Excellentie dus willen zeggen, dat als het mogelijk zou zijn, hij bereid is nader nog eens met de tuinbouwers te spreken.

Dat aanbod van Zijn Excellentie zal ik gaarne aanvaarden en ik geef den heer Minister de verzekering, dat Zijn Excellentie binnen enkele dagen het bestuur van de vereeniging bij zich zal zien om hierover te spreken. Ik hoop, dat die bespreking tot goede resultaten zal leiden en ten gevolge zal hebben, dat er ook meer vervoer zal ontstaan. Daar worden de spoorwegen dan ook beter van.

De heer **Oud**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch, in aansluiting aan hetgeen de heer Lovink heeft gezegd, nog een enkele opmerking te maken.

Ik ben niet zoo tevreden over de toezegging van den Minister als de heer Lovink. Het komt mij voor, dat het standpunt, door den Minister ingenomen in deze zaak, niet geheel juist is.

Men loopt zoo het gevaar, van het kastje naar den muur te worden gestuurd. Dat blijkt ook uit de woorden, die de heer Lovink gesproken heeft, al is hij niet tot deze conclusie gekomen. Hij merkte op, dat bij de interpellatie van den heer van Rappard is gezegd: Er is samenwerking noodig van de verschillende Departementen en gij moet voor de verlaging van de spoorwegvrachten bij den Minister van Waterstaat zijn. Maar komt men daarvoor dan bij den Minister van Waterstaat, dan antwoordt hij: vrachten beneden den kostprijs komen neer op een subsidie aan de spoorwegen; die komt op de begrooting voor Waterstaat en daar het een subsidie voor den landbouw betreft, hoort dit niet bij mij thuis, maar bij een mijner ambtgenooten.

Ik geloof dat dit standpunt van den Minister niet juist is. Ik geef toe dat het een subsidie is voor den landbouw, wanneer men het zoo zegt, maar daarom gaat het niet. Het gaat om de vraag, welke diensten bewijzen de spoorwegen in het algemeen ten bate van het economische leven en dus ook ten bate van den landbouw?

En nu heb ik bij de interpellatie van den heer van Braambeek het standpunt verdedigd, dat het bij de spoorwegen niet alleen gaat om de vraag van de eischen van een commercieel bedrijf, dat zich zelf moet bedruipen, maar — en ik meen dat de Minister tot op zekere hoogte dat standpunt ook onderschreef — dat men hier te doen had met een openbaren dienst, die tevens een belangrijke productiefactor is voor het land en dat het voorkomen kan, dat dergelijke openbare diensten op zich zelf met verlies werken, maar indirect zoodanige voordeelen afwerpen, dat men moet zeggen, dat het resultaat ten slotte goed is.

Wij staan hier voor de vraag: kan het niet zijn, dat, al wordt het verlies van de spoorwegen iets grooter, er tegenover staat een zoodanige bevordering van de belangen van den landbouw, die op het oogenblik in zulke moeilijke omstandigheden verkeert, dat men ten slotte tot de conclusie komt: het eindresultaat is voor het economisch leven zeer gunstig.

In dat geval ligt het wel degelijk op den weg van het Departement van Waterstaat, deze zaak te steunen, want dat steunt o. a. — en dat is ook zijn taak — het aanleggen en het onderhouden van verkeerswegen.

Wanneer er een weg wordt aangelegd, die in het belang is van de ontwikkeling van den landbouw in een bepaalde streek, kan de Minister ook niet zeggen: daarvoor moet ge zijn bij mijn ambtgenoot van Landbouw, want dit is eigenlijk een subsidie van den landbouw. Hij zal dat ook niet zeggen, omdat hij weet, dat het een onderdeel is van de taak van het Departement van Waterstaat, te zorgen voor de verkeerswegen. Vat men die taak nu niet te eng op, wanneer men plotseling de spoorwegen daarvan gaat uitschakelen?

Mijnheer de Voorzitter, ik kan dan ook het standpunt van den Minister van Waterstaat niet onderschrijven, al hoop ik van harte, dat de toezegging, die door hem aan den heer Lovink is gedaan, tot een gunstig resultaat zal leiden.

30ste VERGADERING. — 5 DECEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk IX (Dep. van Waterstaat) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Weitkamp e. a.)

De heer **Weitkamp:** Mijnheer de Voorzitter! Tot mijn genoegen heb ik gehoord, dat de Minister aan mijn opmerkingen over de tarieven der leerlingen van de landbouwwinterschool zijn aandacht zal geven.

Het heeft mij toch wel een weinig verwonderd, dat de Minister de landbouwwinterschool niet kan beschouwen als een vakschool. Als de Minister denkt, dat een vakschool wordt getypeerd door het werken met gereedschappen, dan beantwoorden de landbouwwinterscholen vast aan dien eisch. De jongelui krijgen daar niet alleen hun theoretische opleiding, maar worden ook bekendgemaakt met alle finesses van de nieuwerwetsche gereedschappen. Men kan dan ook gerust de landbouwwinterschool tot de vakscholen rekenen.

Het heeft mij nog meer verwonderd, dat de Minister van oordeel is, dat de boeren geen handswerklieden zijn. De Minister zal wel niet willen beweren, dat de boeren niet werken.

Hij zegt: het zijn zonen van boeren, en bedoelt daarmede: ze hebben het niet noodig.

Voor al degenen, die het noodig hebben, heeft het onderricht in de boerenvakscholen altijd ten achter gestaan bij dat voor de handwerkslieden in de steden. Nooit heeft een boerenjongen verdiend wat een bouwvakarbeider in de stad kan verdienen. Ik zou dat den Minister met tal van voorbeelden kunnen aantoonen; ik acht dat evenwel niet noodig. Ik zou er alleen op willen wijzen, dat de Minister de boerenjongens wel degelijk moet rekenen tot de handwerkslieden en dat hij eveneens de landbouwwinterscholen moet rekenen tot de vakscholen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik hoop, dat de Minister met deze opmerking zal rekening willen houden en dat het verschil, dat er bestaat tusschen de tarieven voor de vakscholen voor handwerkslieden en die van de vakscholen voor boerenjongens, die ook handwerkslieden zijn, zal worden opgeheven.

De heer **van Braambeek:** Mijnheer de Voorzitter! De wijze, waarop deze Minister van Waterstaat zegt te gemoet te willen komen aan de verlangens, welke door verschillende Kamerleden zijn geuit, klinkt sympathiek.

De wijze, waarop deze Minister zegt te willen medewerken aan een oplossing van het tramvraagstuk, zou iemand nogal prettig in de ooren klinken, ware het niet, dat dat zelfde geluid in denzelfden blijmoedigen toonaard al zoovele jaren lang hier en in besprekingen met den vorigen Minister van Waterstaat in zijn Kabinet heeft geklonken, waardoor men er wel een beetje wantrouwend tegenover blijft staan.

Ik hoop nu echter, dat de Minister van de toezegging, welke hij hier gedaan heeft, iets zal terecht brengen en dit tramvraagstuk niet ter oplossing zal blijven liggen tot de Regeeringsperiode van dezen Minister om is, maar hij, wanneer de Vereeniging voor Lokaalspoorwegen en -tramwegen nog zal willen wachten, eigener beweging met een oplossing zal komen.

Ik heb met eenige verwondering gehoord, dat door den Minister is gezegd, dat op het oogenblik nog geen enkele verlaging heeft plaats gehad van de door den Minister van Waterstaat voorloopig goedgekeurde loonregelingen bij de trammen. Ik heb toevallig vanochtend een briefje gekregen, waarin een hoofdbestuurder van de Ned. Vereeniging van Spoor- en Tramwegpersoneel mij schrijft, dat hem bij een onderhoud met de directie van de O. S. M. gebleken is, dat overleg met het Departement van Waterstaat heeft plaats gehad en men daar de loonsverlaging had goedgekeurd.

Het heeft mij ook verwonderd, dat dit gebeurd is met de G. O. S. M. Ook de trammaatschappij Zutfen—Emmerik heeft aan het personeel medegedeeld, dat zij loonsverlaging gaat invoeren voor de wegwerkers, terwijl de voorloopige regeling door den Minister is goedgekeurd en afwijking daarvan zonder zijn goedkeuring niet mag plaats hebben!

Ten slotte zou ik nog een opmerking willen maken over den veerdienst Enkhuizen—Stavoren. De Minister zegt, dat hij daarmede niets te maken heeft, maar ik zou zeggen, dat, als hij voor het spoorwegpersoneel een regeling gaat maken van de arbeidsvoorwaarden, met het oog op de veiligheid van

(van Braambeek e. a.)

het verkeer en den ongestoorden voortgang van den treinenloop, dezelfde reden bestaat om dit voor dezen veerdienst te doen, omdat hij in het spoorwegbedrijf één schakel vormt. Ik hoop, dat de Minister dit standpunt zal deelen.

De heer **Boon:** Mijnheer de Voorzitter! Ik ben den Minister dankbaar voor de toegezegde medewerking in zake de verbinding van Tholen met den vasten wal.

Doch er is een „maar". De Minister heeft de geschiedenis van den dam gememoreerd, welke weer boven water is gekomen. Deze geschiedenis is ook al een jaar of 10 oud. Het groote bezwaar van deze geheele zaak is, dat men nu eens komt met een brug, dan met een dam en dan weder met een idee om te gaan inpolderen; maar het eind van de zaak is, dat er niets gebeurt.

Nu wil ik er den Minister op wijzen, dat men in Tholen zeer gesteld is op een brug. Aan dien dam zou zijn verbonden het bezwaar, dat het scheepvaartverkeer, dat nu wel niet meer internationaal is, maar dan toch nog betrekkelijk belangrijk, zou worden stopgezet en dat de oesterteelt er zeer belangrijk door zou worden benadeeld. En welk gevoel men ook tegenover oesters koestert, een feit is, dat die teelt de bevolking zeer belangrijke inkomsten verschaft, terwijl ook het Rijk er van profiteert.

Ten slotte is niet te voorzien of na afdamming. de verlegging van den stroom niet verzwaring van dijken elders zou noodzakelijk maken, wat weer groote kosten zou veroorzaken.

Ik geloof dus, dat er alles voor te zeggen is, dat plan van dien dam maar niet meer op te rakelen.

De toestand aldaar is onhoudbaar. Nu is mij bekend, dat men in Tholen bereid is 1/3 van de kosten, welke 5 ton bedragen, bij te dragen, mits de provincie en het Rijk elk 1/3 der kosten geven als voorschot, wanneer de gemeente de bruggelden ontvangt.

Gaarne zou ik van den Minister de toezegging verkrijgen, niet dat hij onmiddellijk op de détails ingaat, maar alleen in het algemeen, dat hij het plan van den dam loslaat en bereid is om te komen met een voorstel in den geest als ik heb aangegeven en zijn volle medewerking te verleenen in zake het maken van een brug.

De heer **Schaper:** Mijnheer de Voorzitter! Ik mag met waardeering constateeren, dat de Minister instemt met het eerste deel van onze motie, dat betrekking heeft op de degressie op de spoorwegtarieven voor groote afstanden. In het tweede deel van de motie wordt ook gewag gemaakt van de kilometerkaarten. Ik heb die wederinvoering van de kilometerkaarten beschouwd als het mindere, als iets dat ook wel wenschelijk zou geacht kunnen worden, maar op die kilometerkaarten ben ik niet zoo erg gebrand; het is ons hoofdzakelijk te doen om de degressie op de spoorwegtarieven over groote afstanden. De kilometerkaarten hebben dit bezwaar, dat de houders er van onderweg niet kunnen uitstappen, wat wel het geval is met gewone spoorbiljetten.

Wat betreft de degressie is het doel der motie bereikt en hoewel niet alle onderteekenaars der motie aanwezig zijn, meen ik toch te mogen overgaan tot haar intrekking, wat ik bij deze doe, afwachtende wat het gevolg van de ministerieele toezegging zal zijn.

Wat betreft den dienst op de spoorwegen, ten aanzien van Maastricht heeft de Minister een behoorlijke toezegging gedaan, maar wat betreft de Zondagsrust is hij sedert de verschijning der Memorie van Antwoord teruggekrabbeld. In de Memorie van Antwoord heeft hij gezegd, dat er eer uitbreiding moet komen van den Zondagsdienst, ook met het oog op het geldelijk belang der spoorwegen, en thans zegt hij: in geen geval minder Zondagsrust. Alleen wil hij niet verder gaan met de beperking van den dienst op Zondag.

Het is niet juist wat de Minister zegt, dat de zaak nu behoorlijk geregeld is. Dat kan hij niet volhouden; noch wat het buurtverkeer betreft, noch wat het verkeer over lange trajecten betreft, is de dienst goed geregeld op Zondag. Laat de Minister eens in het spoorboekje nagaan, wanneer men des Zondags van Utrecht naar Leeuwarden kan komen. Men

(Schaper c. a.)

kan dan eerst des morgens om zes minuten over tien vertrekken en komt eerst half 3 in Leeuwarden aan. Menschen, die des Zaterdags te Utrecht moesten zijn en dien dag niet terug konden naar Leeuwarden, moeten nu meer dan den halven Zondag boemelen. Zoo zijn er tal van andere voorbeelden te noemen.

Ik zou den Minister ernstig in overweging willen geven: herzie u nog eens op dit terrein en maak onderscheid tusschen de menschen, die den Zondag willen heiligen en op dien dag willen rusten, en de menschen, voor wie het noodzakelijk en wenschelijk is om op Zondag van de spoorwegen gebruik te maken. In vele gevallen is het noodzakelijk om des Zondags te reizen, b.v. in geval van ziekte of wanneer men familie wil bezoeken. Maar verder is het een groot algemeen belang, dat de bevolking des Zondags een uitstapje kan maken om van de natuur te genieten.

Laat de Minister rekening houden met de groote belangen van het publiek in deze, al moet daarbij dan ook rekening gehouden worden met de sociale belangen van het personeel, door het geven van de noodige vrije dagen, eens een keer een vrijen Zondag of gedeelte daarvan, enz.

De **Voorzitter**: De heer Schaper heeft, mede namens de overige onderteekenaars, medegedeeld, dat de door hen voorgestelde motie van orde (Stuk n°. 24) wordt ingetrokken. Zij maakt mitsdien geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Wijnkoop**: Mijnheer de Voorzitter! Mijnerzijds moet ik verklaren, dat ik niet zoo tevreden kan zijn als vele andere sprekers.

Ik heb toch ten opzichte van eenige belangrijke opmerkingen geen antwoord vernomen. Ik ben een oogenblik de zaal uit geweest; misschien heeft de Minister mij toen beantwoord, maar dan zou het antwoord wel zeer kort moeten geweest zijn. Ik heb niets gehoord over het straffenstelsel, over het scheidsgerecht, over het erkennen der organisaties, waaromtrent ik toch het een en ander had gezegd. Maar waarover ik van den Minister wel wat heb gehoord, dat is over de quaestie van de dienst- en rusttijden, waarover ik in eerste instantie nogal wat heb medegedeeld. Het spreekt vanzelf, dat ik daarop thans niet nog eens zal ingaan, maar wat de Minister daaromtrent heeft gezegd, is naar mijn meening volkomen onvoldoende. De Minister heeft verwezen naar het geldende reglement, maar dat is juist wat ik heb gezegd: dat reglement wordt zóó uitgevoerd, dat het in werkelijkheid niets beduidt. Nu moet ik toch ook zeggen, dat het mij voorkomt, dat op deze wijze — ik heb het indertijd al gezegd bij een interpellatie, die ik tijdens het bewind van den ambtsvoorganger van dezen Minister heb gehouden — het er naar toe gaat, dat het personeel komt in een toestand, die komt op het peil van vóór 1918 en het zal, tenzij de Minister de gelegenheid mocht vinden in te grijpen en zich niet door de directie van de wijs laat brengen — en als de Minister ten minste zelf wil — er toe moeten komen, dat het personeel zelf de zaak ter hand neemt en voor die eigen zaak te hoop loopt, opdat het komt in de eerste plaats tot werkelijke verbetering niet alleen, maar ook tot handhaving van de formeele dienst- en rusttijden, zooals die in het reglement staan. De Minister heeft toegestemd, dat de reglementen gehandhaafd moeten worden. Juist, in de eerste plaats moet er gehouden worden wat er staat, en mijn bezwaar was voornamelijk, dat wat er staat niet alleen niet wordt gehouden, maar zelfs op allelei wijze overtreden.

Thans nog een enkel woord over een ander punt, nl. nog altijd over de quaestie van het verkeer. Naar mijn meening moet de oplossing worden gevonden voor een goed deel in het ondervangen van de moeilijkheden van de spoorwegexploitatie en in uitbreiding van het verkeer, waaronder ik niet alleen versta het bouwen van nieuwe lijnen, maar vooral ook het meer gebruik maken van de lijnen en van het materiaal, dat er is.

Nu heeft de Minister wel gezegd op één punt, niet dat hij het met mij eens was, maar hij heeft min of meer zelf

(Wijnkoop e. a.)

gezegd, zooals ik het in eerste instantie zeide, dat de oplossing gevonden moet worden in uitbreiding van het buurtverkeer. Maar dat is zóó zwak gezegd, dat wij op het oogenblik daaraan heel weinig hebben. De Minister zeide, dit moest wel en dat moest wel, maar, Mijnheer de Voorzitter, de vraag is, hoe dat tot stand komt. Ik hoop, dat de Kamer mij bij het oplossen van deze vraag wel haar steun zal willen geven.

De verlaging van de derde klasse tarieven acht ik vóór alles urgent om tot een behoorlijke exploitatie te komen. Dit is een punt, waarop de Minister niet is ingegaan en dat in verband staat met de uitbreiding van het spoorwezen in verscheidene deelen van ons land, en met een ander punt, nl. de concurrentie van de autobussen. Zorgt men nu niet voor verbetering, dan zal men weldra in den vicieuzen cirkel geraken, dat men het spoorwegverkeer niet meer op peil kan krijgen, omdat er een ander vervoermiddel is gekomen, dat slechter is dan het bestaande. Daarom herhaal ik, dat het spoorwegverkeer moet worden uitgebreid, vooral het buurtverkeer, en in de eerste plaats, dat de derde klasse tarieven verlaagd moeten worden. Ik heb gemeend, dat ik hieromtrent een motie aan de Kamer ter beoordeeling moet voorleggen, Mijnheer de Voorzitter, die ik hierbij op uw bureau deponeer.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou met die motie niet zijn gekomen, indien ik de daarin vervatte wenschen niet reeds meermalen had geuit en niet even dikwijls had gehoord, dat het niet kwaad zou zijn, indien daaraan werd voldaan, terwijl er nooit iets van gekomen is.

De **Voorzitter**: De heer Wijnkoop heeft de volgende motie van orde voorgesteld:

„De Kamer

van oordeel dat het wenschelijk is dat vooral de derde-klasse-tarieven worden verminderd en dat het buurt-verkeer worde bevorderd,

verzoekt den Minister het daarheen te willen leiden dat deze wenschelijkheden zoo spoedig doenlijk worden gerealiseerd."

De motie van orde wordt ondersteund door de heeren J. ter Laan, Oud, IJzerman, Marchant en van Braambeek en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, deze motie van orde te gelijk met deze beraadslaging te behandelen.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Bakker**: Mijnheer de Voorzitter! Ten opzichte van het antwoord, dat de Minister mij gegeven heeft in zake de Zondagsrust bij de spoorwegen, ben ik nog niet geheel gerust gesteld en kom ik tot een tegenovergestelde conclusie als de heer Schaper.

De Minister plaatst zich met mij op het standpunt van Zondagsrust en Zondagsheiliging, doch ik heb soms de vrees, ook nog in verband met de uitlating van den Minister, dat misschien bij feestelijke gelegenheden het wel mogelijk kan zijn, dat des Zondags nieuwe treinen moeten worden ingelegd, dat uitbreiding der Zondagsdiensten niet uitgesloten is.

Wanneer wij dien weg opgaan, dan zal natuurlijk in de eerste plaats het buurtverkeer worden uitgebreid en dan duurt het niet lang meer of op den Zondag zullen evenveel treinen loopen als op gewone dagen. Als ik goed geluisterd heb, dan is dit ook de bedoeling van den heer Schaper.

De heer Schaper begrijpt heel goed, dat wanneer wij eenmaal tot de uitbreiding van de Zondagsdiensten zijn gekomen, dat er zooveel feestelijkheden op den Zondag gehouden zullen worden en dientengevolge de Zondag zelfs drukker verkeer zal opleveren dan gewone dagen. Ik zou dat èn om het publiek èn om het personeel ten zeerste betreuren.

Om het publiek, omdat ik overtuigd ben, dat, wanneer de Zondag enkel als ontspanningsdag wordt gebruikt, dit op den duur zal moeten leiden tot maatschappelijke en geestelijke verwildering.

(Bakker e. a.)

Ook wij weten zeer goed, dat men door stopzetten van den dienst op Zondag tot een onpractisch uiterste zou overgaan, doch wij achten het, staande op het standpunt der Zondagsheiliging, noodzakelijk, dat het personeel zijn godsdienstige plichten waarneemt, en wij zouden het daarom betreuren, wanneer tot uitbreiding der Zondagsdiensten werd overgegaan.

De heer Schaper zegt: zij, die des Zondags willen uitgaan, moeten daarvoor de gelegenheid hebben, en daarvoor moet het verkeer worden opengesteld. Zooals de heer Schaper in zijn eerste rede heeft gezegd, gaat z. i. het belang van het publiek boven de belangen van het personeel.

Ik heb mij over deze woorden van den heer Schaper eenigszins verwonderd, doch waar hij deze gedachte heeft uitgesproken, zal hij zich daaraan hebben te houden, doch wat mij betreft, ik wil wel opmerken, dat, hoewel ik bij de Zondagsdiensten wel ter dege de maatschappelijke en zedelijke belangen van het personeel op het oog had, ik eveneens het in het belang van het publiek acht, dat de Zondagsdiensten bij de spoorwegen niet uitgebreid worden.

Neemt het verkeer toe op Zondag, dan wordt de rust in de gezinnen en de rust op den Zondag verstoord, en dit zal leiden tot geestelijke en maatschappelijke verwildering, en uit een oogpunt van Zondagsheiliging wensch ik allerminst den Zondag daarvoor bestemd te zien.

Daarom zullen wij telkens protesteeren, wanneer het betreft uitbreiding der Zondagsdiensten, doch wij hopen, dat deze Minister zoodanig zal optreden, dat dit onzerzijds niet noodig is.

De heer **Smeenk**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil met een enkel woord opkomen tegen het betoog, dat zooeven door den heer Schaper is geleverd. Het is wel merkwaardig, dat de stelling van den heer Schaper, dat het belang van het publiek gaat boven dat van het personeel, juist verkondigd wordt, wanneer het gaat om de regeling van den Zondagsdienst, maar dat wij die zelfde stelling, die men theoretisch meermalen poneert, niet hoort, wanneer het gaat om andere regelingen.

Naar het mij voorkomt zou het van een Kabinet als dit, dat bij de Kamer aanhangig heeft gemaakt een ontwerp-Zondagswet, dat uitgaat van de gedachte, dat niet noodzakelijke arbeid op Zondag moet worden beperkt, een heel zonderlinge houding zijn, wanneer het aan den anderen kant fiat gaf voor een uitbreiding van het Zondagsverkeer op onze spoorwegen.

Gelegenheid tot vervoer in verband met ziekte en dergelijke omstandigheden is er naar het mij voorkomt voldoende, maar om uit financieele redenen ten bate van de spoorwegen een zoodanige uitbreiding aan het verkeer te geven als in het voornemen van sommigen ligt, daartegen wil ik nu reeds met den heer Bakker protesteeren en ik hoop, dat de Minister er geen fiat voor zal geven. De Zondagsrust, die wij allen voor ons zelf begeeren, behooren wij ook aan anderen te gunnen, en daarom kan ik niet nalaten op te komen tegen het betoog van den heer Schaper.

Het kan ook niet zijn in het geldelijk belang van de spoorwegen om op die manier den Zondagsdienst uit te breiden. Er loopen nu op Zondag bijv. tusschen Utrecht en Amsterdam nog treinen, die maar voor 1/5 gevuld zijn, en wanneer men een ernstig onderzoek instelt, zal men tot de conclusie komen, dat er zonder de belangen van het publiek ernstig te schaden, nog wel beperking mogelijk is. Daarom dring ik aan op een onderzoek van deze zaak.

De heer **Duys**: Mijnheer de Voorzitter! Een heel kort woord, omdat de heer Smeenk een totaal verkeerde uitlegging heeft gegeven aan de woorden van den heer Schaper. Deze heeft niet gezegd, dat er uitbreiding van den Zondagsdienst moet komen uit financieele overwegingen ten bate van de spoorwegen. De heer Smeenk heeft blijkbaar niet geluisterd of erger. Ik behoef niet te herhalen wat de heer Schaper heeft gezegd, maar het is een feit, dat niet allen den Zondag wenschen door te brengen op de wijze zooals de heer Smeenk dat doet of zooals de heer Smeenk dat met zijn steun aan

(Duys e. a.)

Rijkssubsidies anderen laat doen, b.v. door oefeningen in het schieten van burgerwachten, die op Zondag geschieden. Daartoe leent de heer Smeenk zijn stem, door vóór die subsidies te stemmen. Het is een feit, dat hier in den Haag des Zondags precies om tien uur, als de kerkklokken beginnen te luiden om de menschen naar de kerken te roepen, in de duinen met subsidie van de Christelijke Regeering de burgerwacht den Zondag zoogenaamd „heiligt" met schietoefeningen. Dit is een Zondagsontheiliging, waartegen wij nu eens bezwaar hebben, en menschen, die daaraan subsidie geven, moeten hier geen hoog woord gaan voeren over Zondagsheiliging. In hun mond past zoo iets allerminst.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! Laat mij beginnen met den heer Lovink toe te zeggen, dat, als hij met de tuinbouwers overleg gaat plegen en komt met een voorstel voor een behoorlijk aantal wagens, ik bereid ben deze zaak na te gaan. Al zou het zijn, dat voor de spoorwegen er niet veel aan zat, dan zou dat misschien kunnen worden aanvaard, want de spoorwegen vervullen daarmede een taak, die zij hebben in het algemeen belang. Maar de heer Oud moet bedenken, dat men toch moet oppassen, omdat, als men op die wijze doorging, nooit sprake zou kunnen zijn van een sluitend spoorwegbedrijf. Zoo gauw men begint met dergelijke gunsten, komen een aantal belanghebbenden bepleiten, dat het ook voor hun product zoo noodzakelijk is. In een heel enkel geval kan men het natuurlijk wel doen, maar men moet zeer voorzichtig zijn. Wanneer in Noordholland zoo groote nood bestaat, maakt het in een enkel dergelijk speciaal geval misschien niet heel veel uit, maar het is een gevaarlijk terrein, want men zal heel gauw van alle kanten worden lastig gevallen, waarbij ieder natuurlijk meent, dat zijn product er het meest voor in aanmerking komt. Intusschen, wij zullen straks kunnen nagaan, of het verlies werkelijk zoo groot is, het hangt af van de hoeveelheden, en als de rekening uitwijst, dat het niet zoo erg is, kunnen wij het misschien doen.

Inzake de brug over de Eendracht waren er tot nu toe voorstellen van Gedeputeerde Staten en belanghebbenden, echter nog niet in zoodanig stadium, dat de Regeering zich tot een bepaalde bijdrage had verbonden. Gedeputeerde Staten zijn daarop teruggekomen, en er is nu een ander voorstel van belanghebenden, die afgescheiden van den spoorweg een brug willen hebben. In beginsel wil ik daartoe medewerken, maar ik moet dan gespecificeerde voorstellen hebben en weten, wat belanghebbenden bijdragen en welke houding Gedeputeerde Staten aannemen, met andere woorden of zij subsidie willen verleenen; anders wordt het voor belanghebbenden moeilijk. Gaat het op de normale wijze, dan ben ik bereid, hiervoor subsidie te overwegen.

De heer Weitkamp is even teruggekomen op de landbouwwinterscholen. De ambachtsscholen, in het tarief bedoeld, zijn scholen, die handwerkslieden opleiden. Een boer is ook een handwerksman, zegt de heer Weitkamp, omdat hij werkt — maar dan zijn wij allen handwerkslieden. Men moet toch met de gangbare beteekenis rekening houden. Onder ambachtsscholen worden de landbouwwinterscholen niet verstaan, en daarom behoeft de directie die reductie niet te verleenen. Men moet deze zaak apart bekijken. Een boer is niet een handwerksman in den zin als wij gewoonlijk daaronder begrijpen.

De heer **Weitkamp**: Hij verdient nog veel minder.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Ik heb veel werk gedaan, waarmede ik niets verdiende. Dat zegt dus niets. Wanneer de billijkheid mocht meebrengen, dat ook voor die scholen een verlaagd tarief wordt vastgesteld, moet dat geheel afgescheiden van de ambachtsscholen onder de oogen worden gezien.

Ik zal, zooals ik den heer Weitkamp reeds heb toegezegd, hierover met de directie spreken.

De heer van Braambeek is nog eens teruggekomen op de quaestie van de Ooster Stoomtram Maatschappij. Ik kan

(Minister van Swaay.)

niet anders zeggen, dan dat mij niet bekend is, dat goedkeuring is verleend. De heer van Braambeek zegt nu, dat in een conferentie met de tramdirectie is medegedeeld, dat de goedkeuring van het Departement van Waterstaat was verkregen; misschien wil hij mij nog een brief schrijven om mij nader in te lichten, dan zal ik nagaan hoe het met deze zaak staat.

De heer van Dijk is nog teruggekomen op de zandleveranties en heeft gezegd, dat het de eerste termijn was van het werk. Dat was niet juist, als men let op het ondernomen werk in zijn geheel. Men mag niet vergeten, dat de gemeente Amsterdam al bijna drie millioen had betaald voor grondaankoop. Het werk is al lang ter hand genomen; de ringbaan is voor rekening van het Rijk; dat is een werk van 18 millioen, en daarbij is dit bedrag betrekkelijk een kleinigheid.

De heeren Schaper, Bakker en Smeenk hebben nog iets gezegd van de Zondagsrust. Het is maar de vraag, op welk standpunt men zich daarbij plaatsen wil. Ik heb het gevoel, dat de heer Bakker uit beginsel het liefst zou wenschen, dat er op Zondag in het geheel geen vervoer was. Hij weet echter, dat dit niet gaat, het moderne verkeer eischt nu eenmaal, dat er Zondags wel vervoer is. Maar daarmede wordt het een vraag van gradueele verschillen. De een zal zeggen: wanneer op Zondag één trein loopt tusschen Amsterdam en Rotterdam, dan kan ik dat nog met mijn beginsel overeenbrengen, en een ander zal het iets ruimer willen nemen en zal twee treinen willen toestaan. Het wordt dan buitenwoon moeilijk een grens aan te geven. Voor mij staat de zaak zoo: Ieder moet, zoo mogelijk, een behoorlijke Zondagsrust genieten en moet in de gelegenheid zijn, om zijn godsdienstplichten behoorlijk waar te nemen. Het is zeer goed mogelijk, dat sommige treinen, die nu rijden, zullen blijken overbodig te zijn, maar tevens, dat het noodig zal blijken andere treinen in te leggen om aan de eischen van het verkeer te voldoen. Men kan zich niet plaatsen op het standpunt, dat men zegt, al is de verkeersbehoefte nog zoo gepronon-ceerd, ik doe er niet aan, en ik vind dat één trein genoeg is, ook al staan daar nog duizenden menschen die met dien trein mee willen. Ik wil gaarne medewerken tot een zoo groot mogelijke beperking van den dienst en tot zoo veel mogelijk Zondagsrust, maar voor het overige moet ik afwachten wat de verkeersbehoefte eischt of niet eischt. Verdere toezegging kan men van een Minister van Waterstaat niet verwachten of verlangen.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Wijnkoop heeft er op geween, dat ik op een paar van de door hem genoemde punten niet was ingegaan. De quaestie van het scheidsgerecht is hier al dikwijls besproken en het komt altijd hierop neer, dat de directie zich niet zou storen aan een uitspraak van het scheidsgerecht. Ik sta volkomen op het standpunt van mijn ambtsvoorgangers, dat de directie de bevoegdheid moet hebben om personen, die zij niet in haar dienst kan gebruiken, te ontslaan. Dat heeft feitelijk met het scheidsgerecht niet te maken, maar het kan er wel eens mede in zijdelingsch verband staan. Het kan voorkomen, dat iets is gebeurd, waarop de straf van ontslag van den betrokkene is gevolgd en waarop het scheidsgerecht dan zegt: als alle omstandigheden in aanmerking worden genomen, is de straf van ontslag in dit speciale geval wel wat al te zwaar, en dat moet dus niet.

Maar de directie heeft mischien nog veel meer gegevens omtrent dien persoon in handen, waardoor het voor haar wenschelijk wordt, dien persoon niet in dienst van de spoorwegen te handhaven, en hoe zou het gaan, wanneer de directie daartoe niet de bevoegdheid had? Dat staat los van het scheidsgerecht. Bovendien weet de heer Wijnkoop, dat de directie in dergelijke gevallen altijd de meening moet vragen van de commissie van advies.

Wat betreft de dienst- en rusttijden ben ik het met den heer Wijnkoop eens, dat men zich moet houden aan de reglementen. Gebeurt dat niet, dan moet daarover worden geklaagd, maar tot nu toe zijn daaromtrent bij mij geen klachten ingekomen, en ik hoop ook, dat er geen klachten zullen komen, want wanneer eenmaal het overleg tusschen directie en vakbonden een grooteren omvang gaat nemen,

(Minister van Swaay c. a.)

wanneer de spoorwegdirectie met het personeel de eigen wasch gaan doen, vertrouw ik, dat het Departement van Waterstaat van al die zaken verschoond zal blijven. Dat lijkt mij de weg om tot een goede oplossing te komen.

Mijnheer de Voorzitter! Ten aanzien van de voorgestelde motie wil ik het volgende zeggen. Met het buurtverkeer staat het zoo, dat dit in het voorjaar zal worden ingevoerd, niet in eens over het geheele land, maar van lieverlede zal men tot wederinvoering overgaan. Van een tariefsverlaging voor de 3de klasse kan onder de tegenwoordige omstandigheden geen sprake zijn.

De beraadslaging over de IIIde afdeeling (*Spoorwegen*) in het algemeen en over de motie van orde van den heer Wijnkoop wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, de stemming over de motie van orde te doen plaats hebben morgen bij den aanvang der vergadering.

Daartoe wordt besloten.

De onderartikelen 173 tot en met 175 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 176, luidende:

> „Jaarwedden voor den Raad van Toezicht op de Spoorwegdiensten, den secretaris van de scheidsgerechten voor spoorwegpersoneel en het verdere personeel, f 233 440."

De heer **van der Waerden**: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van het rapport, uitgebracht door de commissie-Lely, tot wijziging van het Staatstoezicht op de spoorwegen, is de Regeering voornemens een aantal maatregelen te nemen en wijzigingen aan te brengen in de Spoorwegwet, enkele algemeene maatregelen van bestuur uit te vaardigen, enz. Deze reorganisatie brengt mede, dat het Rijkstoezicht belangrijk kan worden vereenvoudigd. Op zich zelf heb ik daartegen geen enkel bezwaar. Integendeel, ik juich het toe. Evenmin kan ik er tegen opkomen, dat, zooals bij dergelijke reorganisaties natuurlijk het geval is, er slachtoffers vallen. Wanneer er voor ambtenaren geen werkkring meer is — daarvoor dient trouwens het instituut van het wachtgeld — kunnen die ambtenaren niet voortdurend in dienst worden gehouden. Maar ik heb mij toch afgevraagd, of de voortvarendheid van den Minister bij het geven van ontslag aan de 40 ambtenaren, administratieve ambtenaren en ingenieurs van toezicht, wien het hier geldt, niet wat te groot is geweest. De Minister is nog niet eens klaar met zijn algemeene maatregelen van bestuur, de wetswijziging, die noodig is, is naar ik meen op het oogenblik nog bij den Raad van State aanhangig. Terwijl dus de maatregelen van reorganisatie nog moeten worden genomen, is intusschen de vorige week aan een aantal ambtenaren een brief thuis gezonden, dat zij met 1 Januari e.k., dus binnen 35 dagen, ontslagen zijn. Er zijn ambtenaren bij, die een gezin hebben, sommige hebben 10, 12, 15 of meer dienstjaren, en zij worden nu plotseling ontslagen.

Nu is er in dit geval een groot bezwaar tegen die voortvarendheid, speciaal voor de inspecteurs, die tegenwoordig Rijksinspecteurs van den spoorwegdienst heeten. Dit is een functie, waarin de ingenieurs langzamerhand een speciale opleiding hebben gekregen. Er zijn er bij, die uit een vroegeren werkkring zijn gehaald, en die 10, 15 jaar dit speciale werk hebben gedaan, en voor wie het veel moeilijker zal zijn dan voor iemand, die het gewone werktuigkundige of civiele werk gewoon is, om een anderen werkkring te vinden. Nu weet ik wel, dat er een wachtgeldregeling volgt, die op zich zelf behoorlijk is. Maar er was alle aanleiding om het een beetje kalm aan te doen en om de menschen voor te bereiden, dat zij te eeniger tijd hun ontslagbrief zouden thuis krijgen. Dat ware vooral noodig voor hen, voor wie het nog veel moeilijker zal zijn een nieuwe betrekking te krijgen, nu er zoo

(van der Waerden e. a.)

enorm veel ingenieurs werkloos rondloopen. Mijn vraag is nu, waarom die groote voortvarendheid betracht is en of de Minister bereid is, als de datum van ontslag niet een beetje kan worden uitgesteld, te trachten voor die menschen weer werk te vinden. Er zijn misschien een massa diensten bij het Rijk, waarbij wellicht weer vacatures komen. De meest zachte wijze zou zijn, dat men het gedaan zou kunnen krijgen door het vervullen van vanzelf openkomende vacatures. Daardoor kunnen ook — al gaat het wat langzamer — de noodige besparingen worden verkregen. Wat kan de Minister doen door te trachten, hun werkkracht voor andere diensten te gebruiken en daardoor den overgang voor de menschen zoo zacht mogelijk te maken?

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! De heer van der Waerden maakte er mij eenigszins een verwijt van, dat ik met de bezuiniging wat al te snel ben. Ik meende, dat als eenmaal zoo groote behoefte bestaat om te bezuinigen, men met de bezuiniging niet snel genoeg kan zijn.

Wat nu de ambtenaren van den Raad van Toezicht betreft, die werkelijk zullen worden ontslagen, behoudens zeer enkelen zijn het allemaal ambtenaren, die vallen onder letter *a* van art. 2 Wachtgeldenbesluit. Dus krijgen zij tot 1 April 1923 hun vol traktement. Bovendien worden zij geplaatst op een lijst, waaruit geput wordt bij vacaturen. Dat is op het oogenblik een algemeene regel, die gevolgd wordt. Het spreekt trouwens vanzelf, dat als men ambtenaren op wachtgeld moet plaatsen en men kan hun diensten in een andere betrekking gebruiken, er in die richting gewerkt wordt. Wetswijziging was voor dezen maatregel niet noodig, alleen was noodig wijziging van algemeene maatregelen van bestuur, en die zijn gereed. Overigens vind ook ik het voor die ambtenaren een bezwaarlijke zaak. Maar het zijn maatregelen, waaraan men niet kan ontkomen, als men eenmaal staat voor het feit, dat van den Raad van Toezicht zooveel menschen gemist kunnen worden.

De beraadslaging wordt gesloten en onderartikel 176 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderartikelen 177 tot en met 196 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 197, luidende:

„Vervanging spoorwegdraaibrug over de Koningshaven te Rotterdam door eene hefbrug, f 1000."

De heer **J. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou een enkel woord willen zeggen over de spoorwegbrug over de Koningshaven te Rotterdam. Het is reeds geruimen tijd geleden, dat er van de zijde van de Regeering, in overleg natuurlijk met de spoorwegmaatschappijen, plannen gereed zijn gekomen, om die draaibrug te vervangen door een hefbrug. De uitvoering van dat werk heeft echter door verschillende omstandigheden reeds lang op zich laten wachten en terwijl men nu toch eindelijk zou mogen verwachten, dat dit werk in 1923 zou worden aangepakt en tot stand gebracht, blijkt uit de gewisselde stukken, dat ook deze Minister nog niet de toezegging kan doen, dat in 1923 het werk zal kunnen worden aangevat. Wel zegt de Minister, dat het vermoedelijk in het volgend jaar nog niet zal kunnen tot stand komen. Hij snijdt dus nog niet de mogelijkheid af, maar ik heb de geschiedenis nagegaan, en ik ben voor mij zelf tot de conclusie gekomen, dat aan dit vraagstuk niet het gewicht wordt gehecht, en dat daaraan niet de aandacht wordt geschonken, die noodig is en die het verdient.

Aan dit vraagstuk zitten verschillende kanten voor het spoorwegverkeer, voor het scheepvaartverkeer, voor het voetgangersverkeer in Rotterdam en voor de werkloosheid.

Nu zou ik allereerst een beroep willen doen op den Minister, en daarvoor een betoog willen leveren om in 1923 toch te komen tot een aanpakken van dit nuttige en noodzakelijke werk. Ik wil dus trachten den Minister over de brug te halen.

(J. ter Laan.)

De toestand is op het oogenblik zeer gevaarlijk en, afgescheiden van het hinderlijke, is die toestand voor de scheepvaart buitengewoon ondoelmatig. Ik was er toevallig getuige van, dat 4 November 1918 die spoorwegbrug werd aangevaren door het stoomschip *Caldenfels*, met het gevolg, dat de geheele draaibrug werd opgelicht en in de haven werd geworpen. Ik heb hier een serie photographieën bij mij, waaruit zeer duidelijk te zien is, dat het geluk toen nog gunstig geweest is, doordat die draaibrug, die 50 M. lang is, toevallig kwam te liggen in de as van de haven, maar wanneer er ook maar een weinig verandering was gekomen in de vaart van het schip, zou dat ten gevolge hebben gehad, dat die brug niet was komen te liggen in de as van de haven, maar dwars of schuin daarop en dan zou daardoor niet alleen zijn verkregen een stremming in het spoorwegverkeer, maar op hetzelfde oogenblik ook in het scheepvaartverkeer.

Er is echter nog veel meer bij aan de orde. Vlak bij die spoorwegbrug ligt de voetbrug, waardoor het Overmaassche verbinding heeft met de stad — het Overmaassche telt ongeveer 100 000 zielen —, met het groote verkeer, dat daarover moet van de havens op den linker Maasoever en de industrieele inrichtingen aldaar, naar den rechter Maasoever.

Wanneer niet alleen de spoorwegbrug, maar ook de voetbrug was aangevaren, dan was het leed niet te overzien geweest. Maar er zit nog meer aan vast.

Het was in den namiddag tegen een uur of half 5, dat de aanvaring plaats had. De spoorbrug stond open zoowel als de voetbrug. Aan weerskanten van die brug stonden op de einden der brug op het vaste deel zeker een duizend personen en wanneer nu het ongeluk had gediend, dat de kapitein van de *Caldenfels* ook maar een oogenblik had geaarzeld en vaart had geminderd, dan zou ongetwijfeld het schip een draai hebben gemaakt ook tegen de voetbrug en zou er niet onwaarschijnlijk een aanzienlijk aantal slachtoffers zijn gevallen.

Uit deze aanvaring blijkt, dat de toestand, zooals die thans is, zeer onvolledig en zeer gevaarlijk is te achten, en daarom meen ik, dat deze toestand zonder uitstel dient te worden aangepakt.

Daarmede zijn groote belangen voor de scheepvaart verbonden. De schepen kunnen door den nauwen doorgang bij harden wind en snellen stroom haast niet passeeren. Nu wordt er van de zijde van den handel zeer sterk op ingrijpende verbeteringen aangedrongen en ik meen zelfs, dat van die zijde een aanzienlijk bedrag beschikbaar is gesteld om in de kosten van het wegnemen van den middelsten pijler en het maken van een hefbrug bij te dragen.

Van de zijde van het gemeentebestuur van Rotterdam heeft de Minister een adres ontvangen, waarin eveneens wordt gepleit om te komen tot het vervangen van die draaibrug, het wegnemen van den middenpijler, en in de plaats daarvan een hefbrug te maken, ook hierom, omdat door het gemeentebestuur er op is aangedrongen — en dat plan is ook aanvaard — om aan deze spoorbrug 2 trottoirs te maken voor het voetgangersverkeer.

Uit dit alles blijkt wel, dat van de zijde van belanghebbenden en van de gemeente alles gedaan is om daar verandering te verkrijgen.

Nu zou de Minister mij kunnen te gemoet voeren, maar wat heeft het gemeentebestuur dan zelf gedaan om in de haven een draaglijken toestand te krijgen, want de draaibrug, die het gemeentebestuur daar heeft, heeft dezelfde doorvaartwijdte als op dit oogenblik de bestaande spoorbrug.

In de gemeente Rotterdam is men druk bezig om die draaibrug te vervangen, den middenpeiler daaruit weg te nemen en te komen tot een hefbrug of basculebrug. De Minister is uiteraard daarmede op de hoogte. Ik ben zoo vrij geweest om een teekening mede te nemen, welke een hefbrug te zien geeft, door Rotterdam ontworpen.

Hieruit kan men zien hoe de gemeente Rotterdam zich voorstelt, dat die hefbrug over de Koningshaven zal moeten komen.

De doorvaartwijdte van deze brug, geprojecteerd voor den Parallelweg, is op 125 meter gedacht. De brug over de spoor-

(J. ter Laan e. a.)

weghaven, zooals de Regeering die aangeeft, is geprojecteerd op 50 meter. Wanneer men dit werk nader beschouwt, rijst de vraag of het niet noodig zal zijn om te komen tot een brug met een grootere wijdte dan 50 meter.

Nu is het ontwerp op dit oogenblik opgebouwd op 50 meter en ik meen, dat daarmede gemoeid zou zijn een bedrag van circa f 1 750 000, d.w.z. voor een hefbrug met een doorvaartwijdte van 50 meter.

Zooals de gemeente haar brug ontworpen heeft, kost het iets meer, maar daar gaat het hier niet om.

Ik wensch dus te demonstreeren, dat het gemeentebestuur van Rotterdam van plan is een geheel anderen toestand in het leven te roepen.

Wanneer die brug over de Koningshaven wordt geprojecteerd op een doorvaartwijdte van 80 M., zal dat, wanneer ik wel ben ingelicht, aan meerdere kosten medebrengen ongeveer een millioen, zoodat de kosten zullen worden f 2 750 000.

Ik wensch een oogenblik stil te staan bij de vraag of dit bedrag nu in eens op de begrooting zal moeten worden gebracht. Ik weet niet of het moet, maar indien het het geval is, hebben wij op het oogenblik een regeling, die het tot stand komen van alle gewone werken eenvoudig onmogelijk maakt.

Wanneer deze torens gebouwd worden, kunnen zij tweehonderd jaar blijven staan.

Laten wij echter aannemen, dat een dergelijk werk in een tijdvak van 35 of 40 jaar zal moeten worden afgeschreven. In dat geval behoeft men de jaarlijksche begrooting toch niet te belasten met een zoodanig bedrag, dat men verplicht is dergelijke noodzakelijke werken uit te stellen tot Sint Juttemis.

Mijnheer de Voorzitter, om al deze redenen te zamen zou ik op den Minister een beroep willen doen om aan de Kamer de toezegging te doen, dat dit werk zal worden aangepakt. Het zal ook ten gevolge hebben, dat er wat werk komt in onze fabrieken.

Wanneer de Overheid een dergelijk werk niet aanpakt, wie moet het dan wel doen?

Dit werk heeft ook groote beteekenis voor de werkloosheid.

Mijnheer de Voorzitter, om al deze redenen lijkt het mij wenschelijk toe, dat de Minister niet tot de conclusie komt, dat dit werk vermoedelijk niet zal kunnen worden aangepakt, doch wel, dat reeds in 1923 een begin van uitvoering aan het werk zal worden gegeven.

Ik wensch dit beroep op den Minister te doen, omdat ik uit de practijk weet — ik passeer elken dag de brug twee of meerdere malen — dat de toestand zoodanig is, dat het dringend noodzakelijk is, er verandering in aan te brengen.

Mijnheer de Voorzitter, ik doe dus geen voorstel, maar ik wensch den Minister te doordringen van de noodzakelijkheid van het aanpakken van dit werk.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! Over de wenschelijkheid en de nuttigheid van dit werk behoef ik niet uit weiden. Wij zijn het allen daarover eens: deze wijziging van de spoorwegbrug moet tot stand komen. Het is echter met dit werk als met zoovele andere werken: wanneer er geen geld is, kan men er niet mede beginnen. Op het oogenblik moet de uitvoering verschoven worden.

Nu is er bij deze zaak wel iets, waardoor dat verschuiven in een eenigszins ander daglicht komt.

Zooals door den geachten afgevaardigde is opgemerkt, moet ook de draaibrug van de gemeente Rotterdam worden veranderd. Het is mij echter niet bekend, dat de gemeente Rotterdam daarmede een begin maakt.

Stel nu eens, dat het Rijk de grootste voortvarendheid had betracht, dat het verleden jaar aan de hefbrug was begonnen en deze nu bijna klaar was. Het resultaat daarvan zou geweest zijn, dat de gemeente Rotterdam mooie trottoirs had langs de spoorwegbrug en het voetgangersverkeer daarlangs kon afleiden. De scheepvaart was daarmede echter niet volledig gebaat. Wanneer alleen de spoorwegbrug wordt gewijzigd, heeft men aan die wijziging betrekkelijk weinig. De beide werken moeten hand aan hand gaan.

(Minister van Swaay e. a.)

Wanneer het blijkt, dat de gemeente Rotterdam met groote voortvarendheid het werk van de draaibrug aanpakt, zal dat voor mij misschien een aanleiding kunnen zijn om het werk te bespoedigen, althans, wanneer ik het met mijn ambtgenoot van Financiën eens kan worden over de wijze, waarop wij deze zaak moeten financieren.

De heer **J. ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister voert naar het mij voorkomt niet geheel ten onrechte aan, dat de wijziging van deze brug alleen voor de scheepvaart van weinig beteekenis is en de verbetering eerst tot haar recht kan komen, wanneer Rotterdam haar eigen brug ook de noodzakelijke wijziging zal hebben doen ondergaan.

Voor mij is er geen enkele aanleiding, om als beschermer van het gemeentebestuur van Rotterdam op te treden.

Naar het mij voorkomt had het gemeentebestuur van Rotterdam al voor jaren terug moeten zorgen dat aldaar een behoorlijke toestand gekomen was, maar op het oogenblik staat de zaak zoo, dat het Rotterdamsche plan in een zeer vergevorderd stadium is van voorbereiding. De raad heeft het voorstel in de afdeelingen behandeld en binnen een paar weken zal het misschien wel in de openbare vergadering aan de orde gesteld worden.

Het deed mij genoegen van den Minister te hooren, dat wanneer Rotterdam begint met de draaibrug, dit voor hem het sein zal zijn om deze zaak ook van Rijkswege te gaan aanpakken. Ook verheugt het mij, dat de Minister thans het gemeentebestuur van Rotterdam in een positie heeft gebracht, dat dit wel zal moeten aanpakken. De Minister komt mij daardoor te hulp in iets wat ik tot nu toe nog niet heb kunnen bereiken. Ik heb geen enkele reden dit te verzwijgen.

Nu heeft de Minister nog een klein gaatje opengehouden en gezegd, dat er uitgaven mede gemoeid zijn, waarvoor hij den Minister van Financiën noodig heeft. Ik ben er echter van overtuigd, dat wanneer de Minister van Waterstaat zijn collega van Financiën van de noodzakelijkheid van deze uitgave overtuigt, van dien kant, noch van dien der andere Ministers, verder bezwaar zal worden gemaakt, omdat, voordat het tot een weigering zou komen, de Ministers wel ter plaatse zouden gaan kijken en dan vanzelf wel een weigering zal zijn uitgesloten.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! Ik constateer, dat de gemeente Rotterdam over deze zaak nog een beslissing moet nemen en ik constateer ook, dat wij met de plannen volkomen klaar zijn. Wij zijn dus voor.

Verder kan ik mededeelen, dat wij met Rotterdam hebben gecorrespondeerd over de wijze, waarop de brug het beste wordt veranderd.

Wij wachten antwoord op onzen laatsten brief.

Ik ben dus volkomen gerechtigd, om te zeggen: ik moet eerst eens zien, wat Rotterdam doet. Blijkt mij, dat de gemeente Rotterdam haar werk spoedig gaat uitvoeren, dan kan dit voor mij een aanleiding zijn, om ook aan den gang te gaan, want wij zijn klaar.

De beraadslaging wordt gesloten en onderart. 197 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderartt. 198 tot en met 246 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Artikel 1 van het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: In artikel 2 is een wijziging gebracht nadat het schriftelijk debat gesloten was. Ik onderstel, dat de Commissie van Rapporteurs tegen die wijziging geen bezwaar heeft.

De heer **Bongaerts**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Neen, Mijnheer de Voorzitter.

De artikelen 2 tot en met 4 en de beweegreden van het ontwerp van wet worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

(Duymaer van Twist e. a.)

Het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De heer **Duymaer van Twist** brengt verslag uit namens de Commissie, in wier handen gesteld zijn de inlichtingen op de adressen van:

het Comité tot behartiging van de algemeene belangen van het Marinepersoneel beneden den rang van officier, te Helder, betreffende de uitreiking van certificaten van aanbeveling aan ontslagen schepelingen der marine (170), en

G. J. Kienhuis, te Oldenzaal, houdende verzoek om vergoeding van door hem als korporaal der militaire hulpgevangenbewaarders te Harderwijk betaalde kosten voor geneeskundige hulp en verpleging (171).

Deze Verslagen zullen worden gedrukt en rondgedeeld.

Aan de orde is de behandeling van het ontwerp van wet tot **vaststelling van het VIde hoofdstuk (Departement van Marine) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2).**

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Ter Hall:** Mijnheer de Voorzitter! Er staat mij een flauwe heugenis voor den geest aan een niet onaardig boekje of vlugschriftje, dat, als ik mij goed herinner, getiteld was: „Hoe word ik het snelst optimist?", en waarin allerlei uitstekende raadgevingen werden verstrekt, onder andere ten aanzien van de kennismaking en nauweren omgang met verschillende categorieën van menschen, die door hun levensbeschouwing en hun daadwerkelijk leven daarnaar de lichtzijde van het leven voor den meest verstokten pessimist blootleggen en tot zijn bekeering kunnen leiden.

Mijnheer de Voorzitter! Als er tegenwoordig iemand eens op het zotte denkbeeld zou komen — en in den tegenwoordigen tijd, waarin alles op zijn kop staat, zou men er zich niet eens erg over moeten verwonderen — om een geschriftje uit te geven, eindigende met een prijsvraag: „Hoe word ik stellig een pessimist?", dan zou secuur met den uitgeloofden prijs gaan strijken degeen, die als antwoord inzond: „Zoek veelvuldig omgang met zee-officieren en mindere schepelingen bij de Ned. marine; dáár kun je het pessimisme grondig leeren.".

En werkelijk, Mijnheer de Voorzitter, zoo iemand zou den spijker op den kop slaan. Men mag mij, die mijn beide ooren meermalen flink in de marinekringen te luisteren leg, op mijn woord gelooven, dat de zwartgalligheid bij de hoogst-zoowel als bij de laagstgeplaatsten in ons marinekorps bedenkelijke vormen aanneemt en dat zij helaas niet ten onrechte aan den dag treedt.

Men ziet het in deze kringen met leede oogen aan, dat de marine steeds als den steen des aanstoots gebruikt wordt; men neemt met leedwezen waar, dat op de marine steeds maar beknibbeld mag worden, dat haar vooruitgang tegengehouden en tegengewerkt mag worden, en dat men gerust daarop zijn bezuinigingswoede mag koelen, als men, om politieke of andere overwegingen, er niet in slaagt bezuinigingen of reorganisatie aan te brengen in andere takken van dienst van onze Staatsadministratie, die veel beter bezuiniging zouden kunnen verdragen.

Onze marine is ziek, ernstig ziek. En gevraagd mag worden, of, nu deze Minister de dokter zijn zal, die kans ziet de patiënte gezond te maken.

Het is voor Nederland te hopen, dat toch eindelijk eens begonnen wordt met de marine uit haar verval op te heffen en te brengen op dat peil, waarop ons land en het marinepersoneel recht hebben.

Mocht ik 21 December 1921 in deze Kamer reeds wijzen op de miskenning, die onze flinke marinemannen over het algemeen van onze Regeering ondervinden, helaas moet ik constateeren, dat eenige verbetering na dien tijd niet is aan te wijzen.

(Ter Hall.)

Integendeel, de toestand èn van het personeel èn van het materieel blijft indroevig.

Nederland, het kleine land aan de zee, eertijds een groote zeemogendheid, heeft met zijn glorietijdperk ter zee, dank zij (ik herhaal het) de weinige medewerking ter verbetering en het streven naar een bezuiniging, die de wijsheid zal bedriegen, afgedaan.

Onze marine, de trots van vele voorgeslachten, sterft.

Naar mijn bescheiden meening geschiedt dit willens en wetens. Het Departement van Marine, aangewezen om onze eer als zeemogendheid hoog te houden, niet alleen in het belang van de handhaving van ons prestige tegenover het buitenland, doch zeer zeker ook ter verdediging van moederland en koloniën, is de laatste jaren zeer stiefmoederlijk behandeld.

In de eerste plaats heb ik hierbij op het oog wat in de laatste jaren is geschied ten aanzien van de hoofden van het Departement, niet van het tegenwoordige hoofd — waarover straks nader —, maar van zijn onmiddellijke voorgangers.

Ik heb hier op het oog, Mijnheer de Voorzitter, het zeer bedenkelijke van het beginsel, dat men eenigen tijd getracht heeft ingang te doen vinden, maar dat tot niet veel fraais geleid heeft: het plaatsen van een burger aan het opperbestuur van het Departement en dienvolgens van onze marine.

De aanwijzing toch van burgers — uit den aard der zaak (of het moesten wondermenschen zijn) ondeskundig op marinegebied — als Minister van Marine kan nimmer gelukkig genoemd worden en is, als ik het zeggen mag, onverantwoordelijk geweest. Het moge een democratisch beginsel zijn, Mijnheer de Voorzitter, niet alle takken van Staatsdienst leenen zich naar mijn overtuiging tot gevaarlijke proefnemingen op democratisch gebied.

Van dien tijd af — nl. van den tijd af, waarop men deze door mij gewraakte nouveauté begon toe te passen — dateert naar mijn eerlijke overtuiging mede het verval van onze marine.

Evenmin als een landrot een oorlogsschip kan commandeeren, evenmin kan iemand, die niet tot de marine behoort, en zeker niet iemand, die daar nooit van z'n leven deel van uitmaakte, Minister van Marine zijn.

Men benoemt geen admiraal of schout-bij-nacht tot hoofd van het Departement van Justitie. Natuurlijk niet, omdat dáár een jurist de rechte man op de rechte plaats is.

Maar wèl schijnt het de natuurlijkste zaak van de wereld om — wat ons nog versch in het geheugen ligt — een advocaat aan het hoofd van het Departement van Marine te plaatsen. Is dat toenmaals misschien geschied om bij het dreigende faillissement onzer marine alvast een curator bij de hand te hebben?

Mijnheer de Voorzitter! De Minister van Marine behoort een eigen, deskundigen kijk op de zaken te hebben, gepaard ook aan een eigen vasten bestuurderswil, dien hij aan zijn ondergeschikten weet op te leggen; hij behoort de leiding te hebben en niet door commissies of afdeelingschefs, die van zijn ondeskundigheid een verkeerd gebruik kunnen maken, geregeerd te worden, zoodat hij zelf alleen zou dienen om stukken te teekenen. Een deskundig Minister zal nooit iemand zijn, die *denkt zu schieben*, maar in werkelijkheid *geschoben* wordt. Een ondeskundig Minister wordt een ledepop.

En niet alleen deskundig behoort een Marineminister in de eerste plaats te zijn, maar hij moet ook tijdens zijn actief marineleven blijken hebben gegeven van een warmvoelend hart voor onze marine.

Mijnheer de Voorzitter! Dat thans weder een marinedeskundige als Minister van Marine is aangewezen, kan niet anders dan met instemming in marinekringen worden begroet.

Aan Zijn Excellentie de plicht, onze marine weder op te heffen uit haar verval en de gelegenheid zich een eerezuil te verwerven in de harten van onze marinemannen.

Met den heiligen wil daartoe bezield, is de Minister in de gelegenheid deze plaats te verwerven.

Door gebrek aan leiding en vastheid is de geest van het

(Ter Hall.)

personeel momenteel voor 7/8 dood, doch diep in de ziel van het gros dezer mannen gloeit nog de vonk van liefde en opoffering voor hun marine.

Laat de Minister deze vonk aanblazen, tot zij oplaait als een helderde vlam, onbluschbaar in gehechtheid aan onze Nederlandsche marine.

De Minister kan dit.

Laat hij toonen, niet alleen in woord, doch ook in daden, dat de liefde voor de marine bij hem leeft, en dat voorstellen tot verbetering van onze marine op zijn daadwerkelijke medewerking kunnen rekenen.

Ik weet: verbeteringen kosten over het algemeen geld, en er behoort moed toe voor een bewindsman om in dezen tijd van bezuiniging aan de schatkist offers te vragen.

Doch ook de noodzakelijkheid van een medegaan met den modernen tijd in bewapening, enz. van onze marine zal den bewindsman daartoe den moed geven.

Zijn wij niet in staat tot het onderhouden van een vloot van groot materiaal, dan een z.g. klein-materiaal-vloot voor ons land, doch in dit geval „eerste klasse" uitgerust.

Vóór alles: wat wij hebben, moet goed zijn.

Op den Minister is de hoop van allen, die de marine een goed hart toedragen, gevestigd en zij vertrouwen, dat thans de tijd weder zal aanbreken, waarvan gezegd kan worden: We hebben weder een flinke marine, die niet ten grave zal dalen, zoodat het volgende spotdicht, hetwelk ik in een onzer bladen ontdekte:

„Het is met de Marine treurig gesteld,
Nu zij terechtkomt bij Westerveld.",

gelogenstraft moge worden.

Want, ten spijt van al hetgeen van de zijde van de tegenstanders door dik en dun van onze zeemacht geschreven en gepropageerd wordt, ten spijt van alle geheel of gedeeltelijk onjuiste beweringen van de wroeters en klagers aan en de ondermijners van de grondslagen onzer marine, is het een onloochenbaar feit, dat in breede lagen onzer bevolking voor onze marine niet die afkeuring of weerzin bestaat, aan welke men uit zekere kringen zoo gaarne doet gelooven.

Het tegendeel is bij verschillende gelegenheden gebleken, zooals b.v. bij de marinedagen en bij meerdere gelegenheden, die bestemd waren om rechtmatige hulde te brengen aan onze marinemenschen of aan de nagedachtenis van hen die in marinedienst hun leven gaven voor het Vaderland.

In dit verband meen ik goed te doen de onthulling van het marinemonument te Helder, gesticht voor hen, die vielen, even te memoreeren. Voor dit historisch gebeuren te Helder verdienen de Minister en de marine-autoriteiten voor de verleende medewerking bij de voorbereiding onze groote erkentelijkheid.

Hoe Helders ingezetenen deze onthulling en de tegenwoordigheid van H. M. de Koningin met gevolg hebben op prijs gesteld, heeft de Minister zelf kunnen waarnemen.

Geheel de stad heeft het plechtig gebeuren medegevoeld en de algemeene vlaggentooi heeft H. M. de Koningin welkom geheeten.

Eén gebouw maakte hierop een uitzondering, en wel het gebouw van den Marinebond. Het gebouw van den bond, waarvan de meeste der gevallen slachtoffers lid waren.

Van dit gebouw wapperde geen driekleur; men zag wel belangstellenden op het dak, maar onze driekleur, daar meermalen ontplooid, was voor dien dag opgeborgen.

Zie, Mijnheer de Voorzitter, zoo hebben de collega's mede hulde gebracht aan de gevallen makkers.

Hoe gunstig stak hierbij af het bestuur van „Cambo", dat bij de kranslegging een bloemstuk aandroeg ter huldiging hunner kameraden.

Het heeft velen getroffen, dat de mindere marine-geëmployeerden dezen dag niet hebben kunnen laten voorbijgaan zonder een opzettelijke handeling, die velen pijnlijk hebben aangevoeld.

Intusschen, Mijnheer de Voorzitter, de hulde en dank, bij verschillende dier gelegenheden met ware piëteit gebracht aan de dooden aan hen, die vielen, brengt ons vanzelf tot een vraag, die niet onbeantwoord mag blijven, deze nl., of voor vele levenden, voor hen, die niet vielen, die wel is waar geen deel meer van onze marine uitmaken, maar toch tal van jaren hun vlijt en arbeidskracht aan haar schonken, wel in voldoende mate gezorgd wordt.

En in dit verband kan ik niet nalaten, wederom een lans te breken voor de oude gepensionneerden, die onder de werking van de vorige pensioenwetten hun pensioen verkregen.

De pensioenen van deze menschen zijn beslist onvoldoende.

Het Rijk heeft, door een betere Pensioenwet voor de tegenwoordig dienende militairen te geven, erkend, dat de pensioenen te laag waren.

Met de nieuwe Pensioenwet zijn echter de oude gepensionneerden niet geholpen.

De armoede, die door deze oude trouwe landsdienaren met hun gezinnen wordt geleden, is te bekend dan dat ik deze in de Kamer sterk naar voren behoef te brengen.

Toegekende pensioenen van f 70 tot f 100 per jaar, Mijnheer de Voorzitter, zijn voor dit personeel geen uitzondering.

De schrille tegenstelling in het pensioen, van hen, die thans, of van hen, die onder de oude wet zijn gepensionneerd, is voor de laatsten stuitend.

Voor dezelfde diensten, aan het Rijk bewezen, wordt de één beloond met een pensioen, waarvan het hem mogelijk is behoorlijk te leven, terwijl de ander wordt afgescheept met een pensioentje, hetwelk hem doemt tot bittere armoede.

De Minister zegt in de Memorie van Antwoord:

> „De nood der oud-gepensionneerde militairen heeft reeds herhaaldelijk een punt van overweging uitgemaakt.",

en verder:

> „Hoe gaarne ondergeteekende aan dien nood eenigermate zou wenschen te gemoet te komen, zijn de daaraan verbonden bezwaren van dien aard, dat hij tot zijn leedwezen toekenning van een toelage, als wordt gevraagd, niet kan in uitzicht stellen."

Mijnheer de Voorzitter! Bezwaren zijn er om te worden overwonnen. En juist in dit geval behoort al het mogelijke te worden gedaan om de oud-gepensionneerden te helpen.

Zij hebben mijns inziens recht op een behoorlijk pensioen.

Ik zeg nog eens: Door de invoering van de nieuwe Pensioenwet is duidelijk aangetoond geworden, dat de verleende pensioenen volgens de oude wet onvoldoende waren, zeer onvoldoende.

De gevoerde actie van deze oud-gepensionneerden is mijns inziens rechtvaardig.

Het is mij onverklaarbaar, dat de klemmende betoogen van deze arme oude gepensionneerden nog niet tot het hart van den Minister hebben kunnen doordringen.

Laat Zijn Excellentie deze menschen helpen; zij hebben het verdiend.

Voorstellen tot verbetering van hun schamel pensioen zullen, of ik zou mij al zeer vergissen, door de Kamer met instemming worden ontvangen.

Mij werd medegedeeld, dat het bestuur van den Bond van oud-gepensionneerde mindere schepelingen een audientie heeft gevraagd en verkregen bij den Minister van Marine, die deze menschen heeft verwezen naar den Minister van Financiën, en als ik goed ben ingelicht, dan hebben daar deze eenvoudige lieden een systeem ontwikkeld om tot verbetering van hun pensioen te geraken, zonder eenige schade voor 's Lands schatkist, dat alle bewondering verdient. Ik zou Zijn Excellentie willen vragen, zich daaromtrent op de hoogte te willen stellen bij zijn collega van Financiën of het waar is, en indien het waar is, zou ik willen vragen, dan gevolg te geven aan het verlangen van die menschen.

Mijnheer de Voorzitter! Bijzonder heeft mij in de Memorie van Antwoord getroffen het antwoord van Zijn Excellentie in zake het geval met de *Hydra*. Het heeft op mij een zeer onaangenamen indruk gemaakt en heeft het vermoeden doen rijzen, dat er in dit geval eigenaardig met 's Lands gelden is omgesprongen. Het zou werkelijk niet van beteekenis ontbloot zijn, indien Zijn Excellentie ons zoo mogelijk nadere verklaringen zou kunnen geven.

30ste VERGADERING. — 5 DECEMBER 1922.

2. Vaststelling van het VIde hoofdstuk (Departement van Marine) der Staatsbegrooting 1923.

(Ter Hall.)

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen, waar de Minister de in het Voorloopig Verslag gemaakte opmerkingen nopens de werven in zijn Memorie van Antwoord eveneens onder de rubriek algemeene beschouwingen heeft behandeld, niet buiten de orde te zijn, indien ik dit punt eveneens bij het algemeen debat wensch te bespreken, tenzij u anders mocht beslissen.

Betreffende het productief maken van 's Rijks werven moge ik mij dan veroorlooven het volgende in het midden te brengen.

De Minister zegt in de Memorie van Antwoord op blz. 12 o.a.:

> ,,Zooals door ondergeteekende bij schrijven van 10 November l.l. in zijn antwoord op de vragen van het lid der Tweede Kamer den heer Ter Hall is medegedeeld, is het zijn streven om de Rijkswerven zooveel mogelijk productief te maken en voor het verrichten van herstellingen slechts dan de hulp van particuliere ondernemingen in te roepen, indien zulks bepaald onvermijdelijk is. Benoeming van een commissie acht ondergeteekende daarvoor niet noodig.''

Dat echter thans nog niet op deze wijze wordt gehandeld, is voor mij een aanleiding om over te gaan tot het opnoemen van eenige werken, die zeer goed op de Rijkswerven hadden kunnen plaats hebben, doch om onbekende redenen aan de particulieren zijn uitbesteed geworden.

Zulks, niettegenstaande het bekend is, dat het personeel op de werven wordt ,,beziggehouden''.

Ik meen dan ook het navolgende te moeten mededeelen betreffende de machine- en bankwerkerswerkplaats van het Koninklijk Instituut:

's Rijks werf heeft daarbij uitgevoerd het vervoer, plaatsen van zware deelen, als ketels en werktuigen, waarvoor gedeeltelijk een muur uitgebroken en hersteld moest worden, en het leggen van de drijfinrichtingen.

Toen dit geschied was, werd de kostende prijs van dit werk gevraagd door het Instituut, welke gegeven werd voor alle uitgevoerde werken, zooals hiervoren bedoeld. Men dacht, dat dit alleen de kosten waren van het leggen der drijfinrichtingen; alzoo was dat volgens het Instituut te duur en trad dit toen op als uitbesteder van dit werk aan een particulier, althans deed het voorstellen daartoe, ten gevolge waarvan het overige werk uitbesteed en aan een particulier gegund werd.

Volgens opgegeven raming zal door den aannemer aan dit werk ongeveer f 20 000 verdiend worden. Verkeken was nu het werk voor 's Rijks Marinewerf. Dit zou m. i. bij een betere leiding, die overzicht had over het aanwezige werk voor haar bekwaam personeel, niet gebeurd zijn, en zou de werf het werk uitgevoerd hebben.

Immers, al is het werk, door 's Rijks werf uitgevoerd, 1/3 duurder, dan zou dit in verband met het betere werk toch geen bezwaar zijn.

Bovendien is de werf te beschouwen als een proefinrichting, om voor den Staat een raming van kosten te kunnen bepalen, zulks in verband met het overvragen voor de concurrentie tegenover particulieren.

Ook is het mijn gedachte, dat momenteel minstens tweemaal zooveel werk op de Marinewerf uitgevoerd zou kunnen worden, als men een productief stelsel ging volgen.

Ook kwam ik te weten, dat twee of meer sluisdeuren zijn aanbesteed, welke uitmuntend door 's Rijks werf uitgevoerd hadden kunnen worden.

Verder meen ik te weten, dat de twee voorstevens van de te maken loodsbooten n°. 16 en 17 zijn aanbesteed en reeds geleverd door particulieren, en wel op een klein werfje. De Rijkswerf kan het, wat inrichting en bekwaamheid van personeel betreft, zeker ruim zoo goed doen.

Teekeningen daarvan, waar ten slotte op gewerkt moet worden, werden door 's Rijks werf of het Departement van Marine geleverd.

Momenteel moet men weer bezig zijn om een stoomluchthamer te bestellen bij Stokvis, waarvan op 's Rijks werf eerst prijsopgave is gevraagd. Ook met het materieel, benoodigd voor den aanbouw der helling, alsmede met aankoop van motoren voor de sloepen van de in aanbouw zijnde kruisers, schijnt men voornemens, om deze benoodigdheden door of door tusschenkomst van particulieren te betrekken.

Mij is voor waar medegedeeld, dat half November ll. een twintigtal aannemers op de werf kwamen om opname te doen volgens bestek van uitschrijving voor onderhoudswerken aan gebouwen, welke trots alles toch uitbesteed zullen worden, terwijl de werklieden op 's Rijks werf dit met tranen in de oogen aanzien, op grond dat aan minder rechthebbenden het werk wordt opgedragen.

Onder zulke omstandigheden vraagt men zich af, Mijnheer de Voorzitter, of het niet het beste zou wezen de werf met het voorkomende werk maar in particuliere handen te geven. Zoo als het nu gaat, is het een janboel, waardoor 's Lands geld weggesmeten wordt.

De Minister zou er goed aan doen met al zijn beschikbare krachten. alle aanbestedingen en inkoopen door ingenieurs enz. te doen stop zetten.

Volgens de algemeene overtuiging mag een ongepermiteerde bevoordeeling op groote schaal, als men hier aanschouwt, niet langer voortbestaan, in het belang van den Staat en met het oog op bezuiniging.

De werf Gusto te Schiedam heeft de *Douwe Aukes* en de *Meerlant* gebouwd voor het bagatelletje van plm. 3 millioen. Met een nadere mededeeling op dit punt zou de Minister mij verplichten.

Hierbij zijn haar uit Amsterdam alle modellen van schroefas, kokers, kleppen en kranen, tot zelfs siphons enz. in bruikleen afgestaan, een en ander eigendom van 's Rijks werf.

Als men deze modellen moet maken, kost dit ruim f 10 000.

Het afwerken van het machinekamergebouw van het instituut is aangenomen door een particulier te Rotterdam voor de kapitale som van f 45 000.

De bankwerkerij is door de marine uitgevoerd geworden. Dat de marine ook niet de machinekamer heeft uitgevoerd, zou hieraan te wijten zijn, dat de voor Marine toegestane gelden van 1921 niet in 1922 mogen verwerkt worden.

Op nog eenige feiten moge het mij vergund zijn te wijzen.

1. Er zou alles in het werk worden gesteld om de motoren voor de sloepen van de in aanbouw zijnde kruisers te doen leveren door particulieren.

2. Voor de ankers en andere lieren van de loodsvaartuigen en afhaalbooten nos. 8 en 9 wordt naar den besten leverancier uitgezien.

3. Ook is men al aan het zoeken naar een dito leverancier voor de houten dekken voor de aangebouwd wordende loodsbooten nos. 16 en 17, om maar te kunnen leveren.

In verder verband met de zaak geef ik nog een overzichtstaatje van aanbesteed werk, dat evenals vorenvermelde werken door 's Rijks werf uitgevoerd kan worden of gedaan had kunnen worden.

1920.

Stalen ramen voor de nieuwe ketelmakerij, waar toch geen ketels gemaakt mogen worden ..... f 11 230
(Deze had men in het bestek van aanbouw moeten opnemen.)

1921.

Herstellen loodsschoener n°. 3, 3de district, machine en ketels loodsbooten nos. 16 en 17, welke op 's Rijks werf Willemsoord gebouwd zullen worden	f 45 500
Voorstevens voor dezelfde booten	1 863
Achterstevens voor dezelfde booten	3 080
1 stel vloeddeuren	35 699
Herstellen stalen botter n°. 2	4 730
Herstellen kotter n°. 1	7 980
Loodskotter n°. 12	6 848
Reserveschoener	4 835
Kranen en lieren	4 750

De vraag rijst, hoeveel hierbij door aandeelhouders of aan

(Ter Hall.)

bestekken en door toeziend personeel misschien verdiend zou worden.

Ik wil er ten slotte op wijzen, Mijnheer de Voorzitter, dat nu wel wekelijks de weekgelden worden uitbetaald, doch werk is er niet voldoende.

De menschen moeten in verschillende vakken beziggehouden worden tot Januari 1923 en er mag niet worden overgegaan om de menschen productief werk te laten uitvoeren aan de gebouwen, die schreeuwen om onderhoud.

Alles wat goed is voor 's Lands belang schijnt te worden tegengehouden door de zoogenaamde marine-orders met al haar vormelijkheid.

Van het kwartaal of jaarbesomming van de in aanbouw zijnde kruisers schiet, naar mij is medegedeeld, dit jaar f 30 000 over; daar kunnen nu de motorsloepen voor gemaakt worden.

Nu maar weer spoedig getracht de motoren en andere benoodigdheden aan de particuliere vrienden te geven, terwijl 's Rijks werf naar werk snakt!

Als hekkensluiter van deze reeks opgaven, die, als ze alle juist zijn, wel een treurig beeld opleveren van de toestanden ten aanzien van de werven, vernam ik nog, dat men weder bezig is den particulier op te dragen het leveren van twee motoren voor de botters n°. 2 en 4, tegen een bedrag van maar f 8700 per stuk, waarop, naar men zegt, wel zal worden ingegaan, als voor deze som ook de motoren tot gebruik aan boord geplaatst zullen worden. Is het wonder, dat het personeel een soort van parool: „Uitbesteden maar jongens, het eigen volk op de werf geen werk", met ergernis, maar vooral met zorg verneemt?

Mijnheer de Voorzitter! Aan het slot van dit onderwerp gekomen, is het mijn overtuiging, dat ingrijpende veranderingen voor verbetering op de Rijkswerven noodzakelijk zijn.

Een toestand zooals nu, dat het werk wordt uitbesteed aan particulieren, terwijl de Rijkswerklieden geen werk hebben en toch hun loon opstrijken, mag zeer zeker niet worden bestendigd.

De directie van de werven achte zich niet te hoog, voor deze belangrijke zaken ook de adviezen van ondergeschikt minder personeel in te winnen.

Hun practische, technische en deskundige adviezen zijn m. i. zeer veel waard.

Aan den Minister, die gedurende een reeks van jaren juist op die werven een vooraanstaande functie heeft ingenomen, de daad, den niet toelaatbaren tegenwoordigen toestand op 's Rijks werven te verbeteren.

Het marinevolk zal Zijn Excellentie dankbaar zijn!

(Ter Hall e. a.)

De Minister zal, tegenover hetgeen ik hier naar voren bracht, nader zijn woorden hebben te bewijzen, dat „slechts dàn de hulp van particulieren zal worden ingeroepen, indien zulks bepaald onvermijdelijk is".

En dan zou ik eindelijk den heer Minister willen vragen, of hij, na rustige overweging en toetsing van al het door mij aangevoerde ten opzichte van de werven, nog bij zijn oordeel blijft volharden dat de instelling eener commissie van onderzoek, als door mij bedoeld bij de schriftelijke vragen, welke ik eenigen tijd geleden tot den Minister richtte, niet noodig is.

Gaarne zou ik op deze vraag een antwoord van den Minister te gemoet zien.

De **Voorzitter**: Het woord zou thans zijn aan den heer Hugenholtz, maar deze is niet aanwezig. Verder zijn geen sprekers meer ingeschreven.

Ik merk op, dat niemand door de behandeling hedenmiddag overvallen is. Verleden week heb ik reeds Dinsdag als aanvangsdatum genoemd voor de behandeling van dit hoofdstuk en is een desbetreffende beslissing genomen.

Het is dus geen verontschuldiging voor de leden, die spreken willen, en die niet gereed zijn. Dat wij hedenavond niet vergaderen, zou m. i. een reden zijn om hedenmiddag langer door te gaan. Ik geef het woord aan den heer Duys.

De heer **Duys**: Mijnheer de Voorzitter! Ik had er op gerekend, dat dit debat nog eenigen tijd zou duren, en daarom nog niet het woord gevraagd, alhoewel het mijn voornemen was, om ook bij deze begrooting het woord te voeren. Echter zou ik u thans met het oog op het vergevorderd uur wel willen verzoeken, mijn rede morgen te mogen aanvangen.

De **Voorzitter**: Ik schors dan thans de beraadslaging. Morgen is de heer Duys het eerst aan het woord.

De vergadering wordt gesloten.

Verbetering.

In de rede van den heer **Smeenk**, bladz. 778, kol. 1, reg. 31 v. o., staat: „De Minister heeft nooit"; lees: „De Minister heeft voorts".

31ste VERGADERING. — 6 DECEMBER 1922.

Mededeeling van ingekomen stukken.

31ste VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 6 DECEMBER 1922.

(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. een ontwerp van wet; 3°. een Regeeringsmissive; 4°. verzoekschriften; 5°. verklaringen van adhaesie; 6°. moties; 7°. een geschrift. — Verslag uitgebracht over ontwerpen van wet. — Beslissing over en afwijzing van het verzoek van den heer Wijnkoop om vragen te mogen richten tot de Regeering. — Stemming over en verwerping van de motie van orde van den heer Wijnkoop betreffende de spoorwegtarieven. — Verslag uitgebracht over inlichtingen op adressen. — Voortzetting der behandeling van hoofdstuk VI der Staatsbegrooting voor 1923. — Regeling van werkzaamheden.

Voorzitter: de heer **Koolen.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 83 leden, te weten:

de heer de Wilde, mevrouw Bakker—Nort, de heeren van Sasse van Ysselt, Fleskens, Bakker, Scheurer, van de Bilt, Schaper, Ebels, Ter Hall, Stulemeijer, van Rappard, Bulten, Kersten, Beumer, van der Voort van Zijp, Hugenholtz, van Rijzewijk, Weitkamp, van Zadelhoff, Albarda, Snoeck Henkemans, Wintermans, Heukels, van Braambeek, Moerel, Suring, IJzerman, Kuiper, van Dijk, Braat, Michielsen, Schokking, Troelstra, Engels, Marchant, Dresselhuys, Krijger, mejuffrouw Katz, de heeren Duys, van Boetzelaer van Dubbeldam, Smeenk, Hiemstra, Deckers, Colijn, Duymaer van Twist, mejuffrouw van Dorp, de heeren Knigge, van den Tempel, van der Waerden, A. Colijn, mejuffrouw Westerman, de heeren van Gijn, Zijlstra, van Schaik, K. ter Laan, Fruytier, Hermans, Boon, Wijnkoop, J. ter Laan, Rutten, Brautigam, Bongaerts, de Boer, Oud, van Rijckevorsel, Schouten, de Monté ver Loren, Gerretson, Gerritzen, Nolens, Rutgers, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren van den Heuvel, Feber, Lovink, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Bierema, Tilanus, van Vuuren, Staalman,

en de heeren Ministers van Marine en van Waterstaat.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. een bericht van den heer van Wijnbergen, dat hij wegens bezigheden elders verhinderd is de vergadering bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen;

(Voorzitter.)

2°. een Koninklijke Boodschap ten geleide van een ontwerp van wet tot wijziging van hoofdstuk V der Statasbegrooting voor het dienstjaar 1921.

Dit ontwerp van wet, hetwelk met de daarbij behoorende stukken zal worden gedrukt en rondgedeeld, zal worden gezonden aan de betrokken begrootingscommissie;

3°. een missive van den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, houdende inlichtingen op het adres van H. J. C. Haver, leeraar in de electrotechniek bij het Nijverheidsonderwijs, te Amsterdam, betreffende de regeling van zijn salaris als leeraar aan de avondteekenschool en aan de 3de ambachtschool aldaar, en op de adressen van de Vereeniging van Leeraren aan de Middelbare Technische- en Kunstscholen in Nederland, te Amsterdam, en den Bond van Technici, te Amsterdam.

Deze missive zal worden gedrukt en rondgedeeld;

4°. de volgende verzoekschriften:

een, van den voorzitter en den secretaris, namens het bestuur der Vereeniging van Vaste leeraren aan de Rijks Land- en Tuinbouwwinterscholen, betreffende de positie der landbouwleeraren en -ingenieurs en betreffende het instituut der Rijks Land- en Tuinbouwwinterscholen.

Dit adres zal worden gezonden aan de betrokken Commissie van Rapporteurs;

een, uit Amsterdam, betreffende het ontwerp van wet tot wijziging van de Huurcommissiewet en de Huuropzeggingswet.

Dit adres wordt als ongeteekend ter zijde gelegd;

5°. de volgende verklaringen van adhaesie:

a. aan het adres van het R.-K. Verbond van Werkgevers Vakvereenigingen, te Amsterdam, betreffende de voorgenomen decentralisatie bij de uitvoering der Ongevallenwet, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor de Veenkoloniën, te Veendam;

b. aan het adres van den raad der gemeente Lisse, betreffende het voorstel van wet van de heeren Braat en de Boer tot afschaffing van den zomertijd, van de raden der gemeenten Mill en St. Hubert en Haastrecht.

Deze verklaringen worden voor kennisgeving aangenomen;

6°. de volgende moties:

twee, betreffende de voorgenomen herclassificatie der gemeenten, van:

de afdeeling Doetinchem der A. R. K. A.;

het Comité ter behartiging van de belangen van hoogere en lagere Rijksambtenaren en onderwijzers bij het openbaar en bijzonder onderwijs in Tietjerksteradeel;

een, van den voorzitter en den secretaris, namens het Plaatselijk Comité tegen de voorgestelde technische herziening van de wet op het lager onderwijs, te Heerenveen, door dat comité aangenomen op 15 October jl., betreffende het ontwerp van wet tot wijziging der Lager-onderwijswet 1920;

een, van de afdeelingen Rotterdam van het Nederlandsch Onderwijzersgenootschap, den Bond van Onderwijzeressen bij het fröbelonderwijs en de Vereeniging van Leeraren bij het middelbaar onderwijs, aangenomen op 25 November jl., betreffende de voorgenomen premieheffing voor pensioen en de herziening der classificatieregeling.

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen;

(Voorzitter e. a.)

7°. van den secretaris, namens de Centrale Commissie voor Bezuiniging, ingesteld door de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel, te Haarlem, een 5-tal exemplaren van een beschouwing van een militairen deskundige over de ontwerp-begrooting van Marine voor 1923 en het ontwerp Vlootwet.

Deze stukken worden ter griffie nedergelegd, ter inzage van de leden;

B. dat de Verslagen gereed zijn van de Commissiën van Rapporteurs voor:

het ontwerp van wet tot wijziging en aanvulling van de Indische Tariefwet (*Nederlandsch Staatsblad* 1921, n°. 692; *Indisch Staatsblad* 1921, n°. 346) (276);

het ontwerp van wet tot aanvulling en verhooging van het negende hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922 (282), en

het voorstel van wet van den heer Duys c. s. tot wijziging van de „Registratiewet 1917" (109).

Deze Verslagen zijn reeds gedrukt en rondgedeeld.

Aan de orde is:

I. de behandeling van het **verzoek van den heer Wijnkoop**, om verlof tot het richten van vragen aan de Regeering over haar houding tegenover het congres voor den vrede, dat de volgende week door het Internationaal Verbond van Vakvereenigingen in 's Gravenhage zal worden gehouden.

De **Voorzitter**: Ik kan aan de Kamer niet voorstellen, deze interpellatie toe te staan.

Uit de dagbladen weet de Kamer, dat de volgende week hier ter stede zal worden gehouden een congres van het Internationaal Verbond van Vakvereenigingen.

Zoo weet de Kamer eveneens, dat er dezer dagen ook hier ter stede zal worden gehouden een vrouwencongres.

Wat heeft de Kamer, wat heeft de Regeering met deze beide congressen te maken? Het zijn beide congressen, waarop van particuliere zijde over den vrede zal worden beraadslaagd en wij wenschen beide congressen het grootst mogelijke succes toe.

De houding der Regeering zal mijns inziens tegenover deze congressen geen andere zijn dan die, welke zij tegenover zoovele andere congressen van particuliere personen, waaraan buitenlanders deelnemen en aan wie Nederland gaarne gastvrijheid verleent, in acht neemt.

Zij zal zorgen, dat geen ongewenschte vreemdelingen in het land komen en zij zal zorgen voor de handhaving van orde en rust.

Er is mijns inziens geen bijzondere reden voor de Kamer, om naar de houding der Regeering in deze navraag te doen.

Ik kan dus niet voorstellen, deze interpellatie toe te staan.

De heer **Troelstra**: Mijnheer de Voorzitter! De eerste opmerking, die ik naar aanleiding van uw rede heb te maken, is deze, dat de hier gevolgde procedure mij eenigszins vreemd en ongewoon voorkomt.

U hebt namelijk niet gesproken over de vraag of een verlof moet worden toegestaan, maar u hebt, alvorens over dat verlof is beslist, feitelijk gesproken over de materie zelf.

Indien de interpellatie ware toegestaan, dan hadden misschien van den kant der Regeering de opmerkingen kunnen worden gemaakt, die wij van u gehoord hebben. Maar het mij voorkomen, dat u een heel slecht voorbeeld geeft aan de leden dezer Kamer, door op deze wijze te treden in een debat over een onderwerp van een aangekondigde interpellatie op een oogenblik, dat alleen de vraag, of verlof tot deze interpellatie zal worden gegeven, aan de orde is.

Ik zou eigenlijk in dezen gedachtengang mij ontslagen kunnen rekenen van op uw beschouwingen nader in te gaan met de eenvoudige mededeeling, dat het voor ons van belang zou zijn te weten, of hetgeen u hebt medegedeeld, moet

(Troelstra e. a.)

worden verstaan als eigenlijk door de Regeering te zijn gezegd.

Ik kan dat echter wegens het belang van de zaak niet doen.

Het betreft hier een congres — wilt u in deze zaak het vrouwencongres betrekken, dan heb ik daartegen geen bezwaar — dat voor de geheele wereld, voor de geheele situatie, waarin men internationaal verkeert, van groot belang is, maar dat in het bijzonder van belang is voor ons eigen land.

Wanneer er één land is, dat behoefte aan geslaagde vredesbeweging, is het wel het onze.

Hebben wij een vloot, waarmede wij ons in geval van oorlog kunnen verdedigen? Neen, Mijnheer de Voorzitter! Terwijl de motie, door ons indertijd ingediend om tot liquidatie van de vloot over te gaan, niet is aangenomen, kunnen wij zeggen: de vloot is feitelijk geliquideerd. Op dat gebied kunnen wij met militaire middelen tegen een oorlog zoo goed als niets doen. We kunnen er alleen wat parade mee maken en misschien zelfs ook dat niet!

Wij hebben zelfs gehoord van iemand, lid van deze Kamer, die vroeger Minister van Oorlog en Minister van Marine ad interim is geweest, dat wij uit ons defensiestelsel kunnen uitschakelen de verdediging van onze onafhankelijkheid, omdat voor een langer.....

De **Voorzitter**: Mag ik den geachten afgevaardigde den heer Troelstra doen opmerken, dat het hier gaat over de vraag of de aangevraagde interpellatie van den heer Wijnkoop al dan niet zal worden toegestaan.

Ik heb als Voorzitter van de Kamer de leiding .....

De heer **Troelstra**: Die hebt u zeker. Op het oogenblik al: helaas!

De **Voorzitter**: Ik moet dus de Kamer adviseeren wat zij m. i. heeft te doen.

Ik heb de Kamer met twee argumenten aangetoond, waarom naar mijn meening die interpellatie niet moet worden toegestaan.

De heer Troelstra kan nu over die beide argumenten spreken. Hij kan ook argumenten bijbrengen voor het wel toestaan van de interpellatie. Het is hem echter niet geoorloofd zoo ver uit te weiden over de vredesbeweging als hij thans doet en te bespreken hoe op het oogenblik de toestand van de verdediging van Nederland is.

De heer **Troelstra**: U zoudt volkomen gelijk hebben, wanneer u zelf niet het voorbeeld had gegeven.

De **Voorzitter**: Ik heb dat voorbeeld niet gegeven. Ik heb eenige argumenten aangegeven, waarom naar mijn meening die interpellatie niet moet worden toegestaan. Daarover kunt u spreken. U hebt echter niet het recht om in dit stadium van het debat te spreken over de vloot, het leger, uitlatingen van den heer Colijn, enz.

De heer **Troelstra**: Mijnheer de Voorzitter! Er is zooeven door u gewezen op het particuliere karakter, dat het congres heeft, waarover het hier gaat. Daaruit is door u de conclusie getrokken, dat de Regeering zich eigenlijk niet met deze zaak zou hebben te bemoeien. Daartegenover houd ik vol, dat het in het welbegrepen belang van ons land is, dat het ligt op den weg van de Regeering van ons land, belangstelling te doen blijken in dit congres.

Ten eerste heb ik dat argument nader geadstrueerd, wat de vloot betreft, en in de tweede plaats was ik bezig te spreken over hetgeen hier bij de algemeene beraadslagingen over de begrooting door den heer Colijn is gezegd en waaruit ik moet afleiden, dat ook wat betreft onze verdediging te land, Nederland er zwak voor staat.

Waar dat het geval is, waar bovendien het algemeen streven er is, om verdere bezuiniging op militaire uitgaven te brengen, is, als er één ding waar is, dit zeker waar, dat in de eerstvolgende periode Nederland niet in staat zal zijn, zich te land of te water met succes militair te verdedigen.

Onder die omstandigheden is er alle belang voor ons land,

(Troelstra e. a.)

dat tegenover de bewegingen, die den vrede kunnen bevorderen, op z'n minst genomen de welwillende belangstelling van onze Regeering en ons Parlement wordt getoond.

Mijnheer de Voorzitter! Daarom zeg ik, dat ik, wanneer het standpunt van de Regeering mocht wezen, zooals u dat heeft te kennen gegeven, dit vijandig voor ons land zou vinden en voor de Regeering van ons land niet toelaatbaar.

Om deze redenen moet ik mij sterk tegen uw beschouwingen verzetten en hoop, dat de Kamer, door de interpellatie wel toe te staan, zal toonen, dat zij er anders over denkt.

De **Voorzitter**: Ik moet den heer Troelstra antwoorden, dat hij beter had gedaan geen onderstellingen te uiten en uit die onderstellingen gevolgtrekkingen te maken. Dit geeft slechts aanleiding tot allerlei misverstanden.

Mijn houding is niet door de Regeering geïnfluenceerd. Ik heb deze zaak geheel zelfstandig beoordeeld, zooals ik dat gewoon ben.

Ook heeft de heer Troelstra bezwaar gemaakt tegen mijn methode en de slechte wijze, waarop ik deze zaak leidde.

Ik wensch mij het recht te vindiceeren, om, wanneer een interpellatie wordt aangevraagd en ik meen, dat de Kamer deze moet weigeren, de redenen aan te geven, waarom ik die meening ben toegedaan. Ik heb dit reeds meermalen gedaan en meen op dien weg te moeten voortgaan.

In de derde plaats heeft de heer Troelstra gezegd, dat het in het bijzonder voor ons land noodzakelijk is, dat de vrede bevorderd wordt.

Er is bij hetgeen ik gezegd heb geen enkel woord, waaruit zou blijken, dat ik het hiermede niet eens was. Integendeel, ik heb woordelijk gezegd: wij wenschen beide congressen het grootst mogelijke succes toe.

De heer **Rutgers**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch slechts een enkele opmerking te maken. Als ik wel ben ingelicht, is dit congres alleen toegankelijk voor personen, die op socialistisch standpunt staan, die de meening zijn toegedaan, dat het kapitalisme moet verdwijnen, of hoe men hun denkbeelden dan ook wil formuleeren, maar in elk geval is het congres, zooals ik heb begrepen, niet universeel.

De heer **Albarda**: Er nemen 20 pacifistische organisatiën aan deel.

De heer **Rutgers**: Ik geloof, dat dit niets af doet aan mijn opmerking. Het moge waar zijn, dat deze grondslagen bij allen, die zijn uitgenoodigd, niet even sterk op den voorgrond treden, of dat er personen zijn uitgenoodigd, die er anders over denken, maar dan berust hun uitnoodiging op een vergissing.

Waar dus het congres geen universeel karakter draagt, zie ik geen enkele aanleiding, dat wij er onder deze omstandigheden ons als Kamer mede zouden inlaten.

De heer **Wijnkoop**: Mijnheer de Voorzitter! Al heeft u dan misschien niet namens, of op instigatie van de Regeering gesproken, zooals de heer Troelstra onderstellenderwijze zeide, zoo heeft u in elk geval mededeelingen gedaan over de houding der Regeering, waarnaar ik juist de Regeering wilde vragen.

Zoo heeft u gezegd, dat er zal gezorgd worden, dat het congres rustig kan doorgaan en dat er voor gewaakt zal worden, dat geen ongewenschte vreemdelingen in het land zullen komen.

Nu één van beide: òf dit is een algemeenheid, welke door u niet behoeft te worden herhaald — u zoudt evengoed de geheele Nederlandsche wetgeving als algemeenheid hier kunnen gaan aanhalen —, òf het beteekent iets zeer bijzonders ten opzichte van dit congres.

Maar dan wensch ik er op te wijzen, dat u van te voren de houding, welke de Regeering belieft aan te nemen, reeds hebt medegedeeld, terwijl u toch de Regeering niet is. U heeft dit bij een vorige gelegenheid ook eens gedaan, toen u het niet voor de Regeering, maar voor den heer Colijn heeft opgenomen. Als ik de Regeering of een Kamerlid iets

(Wijnkoop e. a.)

vraag, heeft u natuurlijk als voorzitter uw voorzittersrechten, maar niet van de Regeering of dat Kamerlid tegenover wien ook te verdedigen.

Dat hebt u gedaan. U hebt de inlichtingen gegeven die ik aan de Regeering zelf gevraagd heb. Feitelijk hebt u door uw antwoord aan mij de interpellatie zelf reeds aan de orde gesteld en eigenlijk zou ik dus nu in antwoord op hetgeen u reeds hebt medegedeeld omtrent de houding van de Regeering die houding kunnen gaan bespreken.

Ik zal dit thans niet doen, maar ik wijs er op, dat uw houding in dezen volkomen verkeerd is en voor een Voorzitter van deze Kamer ook ongepast.....

De **Voorzitter**: Ik verzoek den heer Wijnkoop, dergelijke uitdrukking niet te gebruiken.

De heer **Wijnkoop**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan het inderdaad niet zachter zeggen. Het doet mij genoegen, dat de heer Troelstra mij met argumenten, welke ik geheel onderschrijf, heeft ondersteund.

Ik wil wel zeggen — en dit zal de heer Troelstra ook onderschrijven — dat, wanneer de Regeering, zooals de Voorzitter mededeelt, dergelijk congres aldus behandelt in deze ernstige tijdsomstandigheden, zij niet alleen is een vijand van dit volk, maar ook — en dit is ernstiger — van de geheele menschheid.

De **Voorzitter**: Ik heb juist medegedeeld, dat de Regeering geheel buiten deze zaak staat, en ik begrijp niet, dat na mijn pertinente mededeeling de heer Wijnkoop wederom daaruit conclusies trekt omtrent de Regeering.

De heer **Wijnkoop**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb u vooruit gezegd, dat ik daaruit mijn conclusies zou trekken, en wanneer u niet namens de Regeering hebt gesproken, dan begrijp ik niet waarom u gesproken hebt gelijk u gedaan hebt en waarom u niet aan de Kamer voorgesteld hebt, om mij toe te staan deze interpellatie te houden.

U kunt hier geen Regeeringsmededeelingen doen. Gesteld eens, dat de Regeering ditmaal ongewenschte vreemdelingen in ons land zou willen toelaten, omdat deze zeer belangrijke zaak het noodig maakt, wat zou dan de toestand zijn? Daarbij is de vraag: wat is een ongewenschte vreemdeling? Zoo iets heeft de Regeering uit te maken en niet de Voorzitter van deze Kamer.

Ik blijf er bij, de Regeering, als zij dan uit uw mond spreekt, toont, zooals de heer Troelstra heeft gezegd, niet alleen een vijand te zijn van dit volk, maar ook een vijand van de menschheid, een vijand van de menschelijkheid.

Dit congres, dat te gelijker tijd met de conferentie te Lausanne plaats heeft, is van de allergrootste beteekenis; de quaesties, die er aan de orde zullen komen, zijn van veel wijdere strekking dan men uit den enkelen naam van het congres zou opmaken.

De heer Rutgers heeft zich ook in deze zaak gemengd, maar, zooals hem meer overkomt, hij heeft dit gedaan op een zeer benepen wijze. Wat hij gezegd heeft, is volkomen onjuist.

De heer Rutgers behoeft niet te staan op het standpunt van de menschelijkheid, waarvan dit congres uitgaat; dat weten de deelnemers aan dit congres ook wel; zij denken er niet aan, dat hij op dat standpunt zou staan, maar daarom gaat het niet.

De heer Rutgers zegt, dat dit congres geen universeele bijeenkomst is, dat het is een congres tegen het kapitalisme, zonder meer.

Daarin vergist hij zich volkomen. Ik treed op het oogenblik niet in de beoordeeling van het congres; ik zou dit willen bewaren tot de interpellatie; ik zou dan aan de Regeering willen vragen, welke houding zij zal aannemen ten opzichte van het congres. Nu weet ik niet, hoe de heer Rutgers over mij denkt; misschien denkt hij in mij een soort idioot voor zich te hebben; maar ik wil zeggen, dat hij zich vergist als hij denkt dat de bedoeling van dit congres is om het kapitalisme aan te vallen.

(Wijnkoop e. a.)

Zoo is het niet, Mijnheer de Voorzitter. Natuurlijk is het kapitalisme en zijn gevolgen een onderdeel, maar een onderdeel, dat niet eens in de algemeene grondslagen van dit congres genoemd wordt. Het onderwerp „Vrede" — een Christen als de heer Rutgers moest dat weten — is universeel genoeg. Dàt is het onderwerp, en vele middelen zijn reeds in practijk gebracht door menschen van allerlei soort en van allerlei godsdienst, om den algemeenen vrede te bevorderen, dus noch in het doel, noch in de middelen kan op zich zelf iets zitten, waaruit een Christen of welke andere geloovige ook zou kunnen afleiden, dat hij daar niet aan kan meedoen. Als de heer Rutgers het Christendom in mijn oogen zóó verlaagt, dat hij zegt: Aan een dergelijke beweging van zóó universeelen aard kan ik toch niet meedoen, om de redenen, die hij heeft aangevoerd, dan moet hij dat maar met zijn mede-Christenen uitmaken, maar dan beweer ik, dat ik het Christendom beter ken, in zijn oorsprong en in zijn historie, nl. als een beweging die met hetgeen op dat congres verhandeld zal worden volkomen parallel loopt.

En nu nog iets, Mijnheer de Voorzitter. De heer Duys heeft er mij aan herinnerd, en het is ook — meen ik — volkomen juist, dat ik uit uw woorden hier in de Kamer, toen ik de interpellatie had aangevraagd, heb meenen te mogen en te moeten opmaken, dat u van oordeel was, dat deze interpellatie kon worden toegestaan. De heer Duys en ik hebben het *Kort Verslag* er op nagekeken en ik heb tot mijn spijt de woorden, waaruit ik die conclusie trok, in het *Kort Verslag* niet weergevonden, wat op zich zelf niet zoo vreemd is. Het feit is — mij dunkt u kunt het niet ontkennen — dat u gisteren bij mij en bij andere leden den indruk hebt gewekt, dat u tegen deze interpellatie als zoodanig geen bezwaar zou hebben. Waar dit zoo is, versterkt dit mij in mijn meening. Als de heer Duys het alleen zei, zou ik dit niet zeggen. Als ik dat zeg, zeg ik het zelf en niemand anders. Ik zeg dus, dat u gisteren bij mij en ook bij andere leden der Kamer den indruk hebt gewekt, dat u de interpellatie zoudt wenschen toe te staan, en ik meen, dat u nu, bij de vreemde wijze, waarop u nu hebt gesproken, de Regeeringsmeening hebt verkondigd en niet de meening, die u eerst over deze zaak hebt gehad. Ik hoop dus, dat de Kamer uw voorstel zal verwerpen, omdat u naar mijn wijze van doen een ongewone manier volgt, die ik niet kan accepteeren.

De Kamer moet nu uitmaken of zij zal toestaan, dat gevraagd zal worden door mijn interpellatie, hoe de Regeering zal staan ten aanzien van deze allerbelangrijkste quaestie, waarmede niet alleen het Nederlandsche volk, maar de geheele menschheid zich op het oogenblik bezighoudt. De eenige opmerking van u, die hout zou kunnen snijden, is, dat er nog een tweede congres binnenkort over deze quaestie zal worden gehouden, maar dan zou ik in mijn interpellatie wenschen in te sluiten de vraag, hoe de houding der Regeering zal zijn niet alleen ten opzichte van het eene, maar ook ten opzichte van het andere congres, want het gaat bij mij niet om de menschen die deze congressen bijeenroepen, maar om de groote zaak, die nu aan de orde is, om den strijd tegen den oorlog.

De **Voorzitter**: Ik wensch twee opmerkingen te maken. Ten eerste om mijn verwondering uit te spreken over de uiting van den heer Wijnkoop, gesecondeerd, zooals hij zegt, door den heer Duys, dat ik gisteren het vermoeden zou hebben gewekt, dat ik voor mij niet zou voorstellen, de interpellatie niet toe te laten. Ieder, die mijn woorden gisteren gehoord heeft, of deze in de *Handelingen* zal lezen, zal zien, dat ik — toen de heer Wijnkoop, nadat ik had voorgesteld, over het verzoek vandaag te beslissen, had gevraagd dit direct te doen — heb gezegd, dat dit ongewoon was en dat ik het gewenscht achtte, de gewoonte te volgen en de aanvraag een dag te overwegen. Hoe daaruit kan volgen, dat ik mij gisteren zou hebben uitgelaten, dat ik meende, dat de interpellatie moest worden toegelaten, is mij inderdaad een raadsel.

Ten tweede moet ik constateeren, dat de heer Wijnkoop

(Voorzitter e. a.)

blijkbaar houdt van autoritair optreden. Hij zegt, dat, indien de Voorzitter voorgesteld had, de interpellatie niet toe te laten, omdat hij daarvoor zijn redenen heeft, het nog iets anders zou zijn. Maar nu ik mijn redenen aan de Kamer uiteenzet, opdat de Kamer kunne beoordeelen of de redenen, die mij aanleiding geven tot mijn voorstel, hout snijden, is het niet goed. En wat waren nu die redenen? Er wordt hier gehouden een congres in den Haag, een congres van particulieren. Maar er wordt dezer dagen hier nog een tweede congres van particulieren gehouden. Er worden hier meer congressen van particulieren gehouden. En hoe is daartegenover nu de houding der Regeering? Die is ons bekend. Die is, dat zij zorgt, dat er geen ongewenschte vreemdelingen binnenkomen en dat zij zorgt voor de handhaving van orde en rust. Daaruit volgt, dat er voor mij geen reden was te onderstellen, dat de houding der Regeering thans anders zou zijn, en waarom zal dan de Kamer naar die houding informeeren? Ik moet inderdaad zeggen, dat ik daarvoor geen reden vind.

De heer **Marchant**: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats moet ik opmerken ten aanzien van de formeele quaestie of gij het recht hebt aan de Kamer advies te geven omtrent het toestaan van een gevraagde interpellatie, dat mij die grief tegen uw beleid ongegrond voorkomt. Gij zijt daarin naar mijn meening vrij en min of meer legt zelfs uw functie u den plicht op, zooveel mogelijk ons van voorlichting te dienen. Maar van de andere zijde is de Kamer volkomen vrij, de waarde van de argumenten, die de Voorzitter daarbij aanvoert, te beoordeelen en te bespreken.

Het komt mij voor, dat de gerezen moeilijkheid weer aantoont, dat de regeling, die wij hebben in ons Reglement van Orde betreffende het aanvragen en toestaan van interpellaties, lacunes vertoont. Men moet beslissen over het toestaan zonder dat men weet, waarover de interpellatie zal gaan. Indien het doel van deze interpellatie is — het betoog van den heer Troelstra gaf aanleiding om dat aan te nemen — om de algemeene beschouwingen over de hoofdstukken VI en VIII der Staatsbegrooting te gaan verdubbelen door naar aanleiding van deze interpellatie een tweede discussie in het leven te roepen, dan zou ik op practische gronden tegen het toestaan van de interpellatie zijn, want wij hebben onzen tijd noodig en men kan dan bij de genoemde hoofdstukken zeggen wat men wil. Maar indien het doel van de interpellatie is b.v. om inlichtingen te vragen over de toelating tot een zeker congres van zekere elementen, dan geloof ik niet, dat de Kamer verstandig doet, aan een lid, dat zoodanige inlichtingen verlangt, de gelegenheid te weigeren om die vragen aan de Regeering te stellen. Het doet er dan in het geheel niet toe, door welke organisaties dat congres is op touw gezet, veel minder of zij zijn van een Staatkundige overtuiging, die de heer Rutgers niet deelt. Waar de zaak zoo staat, geloof ik, dat onder de gegeven omstandigheden geen reden bestaat om de vrijheid van het Grondwettig recht van onze Kamer hier te beperken door het afsnijden van deze interpellatie. Vooral niet, omdat er in dezen tijd buiten de Kamer stemmen opgaan, ook in een gedeelte van de pers, waaraan wij gewoon zijn een zekere waarde en invloed toe te kennen, die wijzen in een richting, alsof in sommige politieke kringen van ons land de toeleg heerscht, de vrijheid van de Kamer om vragen te stellen aan de Regeering en voorstellen te doen aan de Kamer, zich in de een of andere richting uit te spreken, te beknotten.

De **Voorzitter**: De heer Marchant weet evengoed als ik, dat uit het groot aantal interpellaties, dat in deze Kamer gedurende mijn voorzitterschap is gehouden, wel afdoende blijkt, dat bij mij althans niet de bedoeling bestaat om het recht van de Kamer, om aan de Regeering vragen te stellen, te beknotten.

In de tweede plaats wil ik den heer Marchant doen opmerken, dat, wanneer een lid der Kamer wenscht te vernemen de houding van de Regeering tegenover een congres, ik daaruit niet afleid, dat zou zijn bedoeld haar houding tegenover congresleden.

(Dresselhuys e. a.)

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Een enkele opmerking naar aanleiding van hetgeen u gisteren heeft opgemerkt. Ik heb u gisteren hooren zeggen, dat u het wenschelijk vond, de gewone wijze van handelen te volgen en dus pas heden over het toestaan van de interpellatie te beslissen. U heeft daaraan toegevoegd, dat, wanneer de interpellatie werd toegestaan, er zeker geen bezwaar zou bestaan om die spoedig te houden. Uit die woorden heeft misschien de heer Wijnkoop zijn meening geput, dat u de interpellatie goedgezind waart, maar ik heb er niet uit kunnen afleiden, dat u bij voorbaat den schijn wilde wekken, dat de interpellatie zou worden toegestaan. U zijt naar mijn meening te dien aanzien volkomen blanco gebleven.

Wat de zaak zelf betreft, zou ik mij op een zuiver practisch standpunt willen stellen. De heer Wijnkoop wil de interpellatie zoo spoedig mogelijk houden, dus tijdens de begrootingsdebatten. Wij hebben gisteren reeds gezien, hoe moeilijk het is, de begrootingsdebatten voor andere werkzaamheden te onderbreken. Er moeten dus stringente redenen zijn om af te wijken van het program en u hebt reeds betoogd, dat die redenen niet aanwezig zijn. Maar de heer Wijnkoop en zij, die het houden van deze interpellatie verdedigen, hadden m. i. moeten aantoonen, dat er hier wel redenen zijn van zeer dringenden aard, die aanleiding moeten geven om de debatten te onderbreken. Dat hebben zij tot nu toe geenszins aangetoond. Het blijkt niet, dat van Regeeringszijde eenig bijzonder optreden tegen dit congres te wachten is en er is voorshands geen enkele aanleiding om iets in die richting te verwachten. Zoolang mij niet duidelijk is geworden, dat er aanleiding is om deze interpellatie nu te houden, en dat is mij tot nu toe niet duidelijk, zal ik met uw voorstel, Mijnheer de Voorzitter, om deze interpellatie thans niet toe te staan, akkoord gaan.

De heer **Troelstra**: Mijnheer de Voorzitter! Uit de discussies is wel gebleken, dat het noodig is eenige nadere mededeelingen te doen omtrent de agenda van het te houden congres. De heer Rutgers heeft toch de voorstelling gewekt, dat wij te doen zouden hebben met een zeer eenzijdig optreden, waarmede niet alleen de geachte spreker zelf, maar de Regeering en de Kamer in het algemeen zich niet zou kunnen vereenigen. Ik heb die agenda voor mij en ik wensch in de eerste plaats op te merken, dat deelnemers aan dit congres zijn de leden van de arbeidersbeweging in de verschillende landen en vele pacifistische vereenigingen, zoowel in ons land als daarbuiten.

In de eerste plaats zal worden gesproken van de zijde der bijeenroepende organisatie over de noodzakelijkheid van centralisatie van alle voor den vrede werkende krachten op den bodem der resolutie van Rome. Voorts over de taak der georganiseerde arbeiders in de beweging voor den wereldvrede, en verder over deze vraag: wat hebben de Regeeringen en de verschillende politieke partijen voor den waarborg van den vrede gedaan en wat kunnen zij in de toekomst daarvoor doen. Inleiding voor dit laatste punt is de heer Herderson. De bevordering van het vredesideaal onder het opgroeiend geslacht door middel van de opvoeding is een punt, dat door prof. Buisson te Parijs zal worden ingeleid. Ten slotte zal de bekende pacifist prof. Quidde spreken over de pacifistische organisaties en haar taak in de wereldbeweging.

Reeds deze agenda toont aan, dat hier van een eenzijdige beweging, zooals de heer Rutgers meende, geen sprake kan zijn; maar indien dit wel zoo ware, dan nog zou de bewering van den heer Rutgers weinig beteekenis hebben. Er is een streven ten gunste van den wereldvrede onder verschillende groepen des volks. Gelukkig hebben verschillende partijen en verschillende maatschappelijke bewegingen zich aan deze zaak gewijd. Ik kan mij voorstellen, dat in ons land of elders een internationaal congres voor den wereldvrede zou worden gehouden door de vertegenwoordigers van verschillende Kerken en als zulk een congres in ons land zou plaats vinden ben ik er zeker van, dat van onze zijde en van de zijde van hen, die op ons standpunt staan, een dergelijk congres met vreugde zou worden begroet en dat, wanneer daarvoor de steun der Regeering werd ingeroepen, een dergelijke vraag dezerzijds zou worden ondersteund. De rede van den heer Rutgers was dan ook, naar mij voorkomt, niet ingegeven door dat breede inzicht, dat bij den strijd voor den vrede in deze moeilijke tijden onmisbaar is.

(Troelstra e. a.)

Wat betreft de vraag, wat eigenlijk het doel der interpellatie zou zijn, geef ik volkomen toe, dat wij daaromtrent in het duister tasten. Uit hetgeen de heer Wijnkoop heeft gezegd, meen ik te moeten opmaken, dat hij de zaak ongeveer heeft gezien zooals ik ze zie. Het is bekend, dat de Volkenbond gemeend heeft van zijn belangstelling in dit congres te doen blijken door een vertegenwoordiger naar dit congres te zenden, ten einde kennis te nemen van hetgeen daar in het belang van den wereldvrede wordt gezegd. Het komt mij gewenscht voor, dat een Regeering, die vertegenwoordigt een Staat, bij den Volkenbond aangesloten en op wier territoir een dergelijk congres plaats heeft — ik zeg nog niet eens: haar instemming betuigt met een dergelijk congres, maar althans toont, dat zij belangstelling er voor heeft, de waarde, de beteekenis daarvan gevoelt en zich, zij het ad informandum, op een dergelijk congres laat vertegenwoordigen, wat trouwens ook geheel ligt in de lijn van het lidmaatschap van den Volkenbond.

Dat is wel de practische inhoud van wat een interpellatie over deze zaak zou kunnen opleveren. Het is om die reden, dat ik er belang in stel en mijn politieke vrienden er belang in stellen, dat de Regeering in de gelegenheid is, om van haar meening bij het houden van de interpellatie blijk te geven.

Ik heb mij bij de behandeling van deze zaak geheel vrijgemaakt en losgemaakt van alle bijzaken. Ik had de vraag kunnen stellen, of de heer Wijnkoop wel de aangewezen man is, om over deze zaak een interpellatie te houden. Ik had allerlei vragen, die hier al dikwijls zijn besproken, opnieuw te berde kunnen brengen. Ik zal dat niet doen. Ik acht dit congres van zeer groot belang, vooral voor ons eigen land. Ik heb niets hooren aanvoeren, dat mij zou afbrengen van mijn meening, dat deze interpellatie moet worden toegestaan.

De heer Marchant heeft aan het slot van zijn rede gewezen op een strooming, die zich in de laatste dagen in de pers heeft vertoond, en die er op gericht is, dat wanneer van den kant van de oppositie hier interpellaties worden aangevraagd of moties worden voorgesteld, deze als het ware door de overzijde behooren te worden gesaboteerd. Ik wil niet aannemen, Mijnheer de Voorzitter, dat het geschrijf in dien geest op uw beslissing eenigen invloed heeft gehad. Het woord, door u gesproken, dat u daar totaal buiten staat, en dat getoond heeft door verschillende interpellaties wel toe te staan, behooren wij hier te accepteeren. Maar in zoo verre ben ik het eens met den heer Marchant, dat tegenover een dergelijk drijven wij aan de linkerzijds alles moeten doen, om te zorgen, dat een voor de minderheid zeer belangrijk recht door ons niet wordt verwaarloosd.

De heer **Wijnkoop**: Mijnheer de Voorzitter! Het is thans niet het moment, om met den heer Troelstra van gedachten te wisselen over de quaestie, waarom ik deze interpellatie aanvraag en of ik daarvoor de aangewezen persoon ben. Ik heb zooeven gezegd, dat ik den heer Troelstra dankbaar was voor zijn steun, en dat ik in het algemeen onderschreef, wat hij hierover heeft gezegd. Het spreekt vanzelf, dat, wanneer ik een interpellatie houd over dit onderwerp, ik het anders doe dan wanneer de heer Troelstra het zou doen, maar de heer Troelstra heeft er te recht op gewezen, dat dat geen reden kan zijn, om mijn interpellatie niet toe te staan.

Mijnheer de Voorzitter! Het gaat hier om een zaak van den meest ernstigen aard.

Het gaat hier om den vrede. Wanneer wij aan het eind van deze maand zijn, zullen wij weer overal die beroemde tonen over den vrede hooren, die men aan de overzijde gewoon is aan het eind van deze maand te doen hooren. Nu hebben wij gelegenheid, naar aanleiding van een ernstige poging om het probleem een eind dichter bij de oplossing te

(Wijnkoop e. a.)

brengen, als Kamer daarop invloed te hebben, door het stellen van vragen aan de Regeering, en nu is de ernst van de heeren in deze dingen, van u, Mijnheer de Voorzitter, incluis, zoo groot, dat zij een dergelijk verzoek om formeele gronden wenschen te verwerpen. Wat de heeren Marchant en Troelstra hebben gezegd, was niet alleen een steun voor mij, maar vergrootte ook zakelijk gesproken de noodzakelijkheid om deze interpellatie te houden. Als ik die interpellatie houd, dan doe ik het op mijn manier, maar daarbij zal natuurlijk ook aan de orde worden gesteld de quaestie van den Volkenbond, die, gelijk ook ik heb vernomen, op de een of andere manier op het congres vertegenwoordigd zal zijn. Bij dien Volkenbond is het Nederlandsche volk — zoo het heet — ook aangesloten en voor dien Volkenbond treedt o.a. ook de Nederlandsche Regeering op en neemt daarom zekere verantwoordelijkheden op zich. Nu is het toch geoorloofd om aan de Regeering te vragen, wat er waar is van de mededeeling, hier en daar vernomen, dat de Volkenbond ook op het congres tegenwoordig zal zijn. Als wij er dergelijke zaken niet meer kunnen behandelen, als wij dergelijke onderwerpen — waaromtrent het gerucht gaat, dat de Regeering reeds een standpunt heeft ingenomen — niet meer aan de orde kunnen stellen, waar blijft dan ons parlementair recht, onze parlementaire contrôle, ons parlementair medespreken? Ik zeg dus, mede op grond van hetgeen door de heeren Marchant en Troelstra is gezegd, dat het noodzakelijk is, dat deze interpellatie wordt gehouden. De heer Marchant heeft gezegd, dat er werkelijk reden is om aan de Regeering te vragen, of bepaalde vreemdelingen al of niet zullen worden toegelaten. Natuurlijk wensch ik ook daarover aan de Regeering vragen te stellen. Tot nu toe echter is het geen gewoonte geweest — en als het gewoonte wordt, geldt het voor allen en niet bij uitzondering alleen voor mij — om bij het aanvragen van een interpellatie meer aan te geven dan het onderwerp, waarover de interpellatie loopt. Dat heb ik gedaan. Wat daarbij aan de orde zal worden gebracht, zijn verscheidene dingen, o.a. ook hetgeen door den heer Marchant aan de orde is gebracht, nadat het door u was vermeld. Wat u hier gezegd hebt, is een reden te meer om aan de Regeering deze vragen te stellen. De vrede is een internationale quaestie, en die kan niet worden opgelost, als men de mogelijkheid schept, dat bepaalde vreemdelingen zullen worden geweerd, zooals uit uw woorden, al of niet namens de Regeering gesproken, zou moeten worden opgemaakt. Ik herhaal, dat dat bijkomstige redenen zijn, waarom het noodzakelijk is, dat mijn interpellatie wordt toegestaan.

Van mij kan niet worden gezegd, dat ik de Kamer met een groot aantal redevoeringen of interpellaties vermoei; dat heb ik nooit gedaan en dat zal ik nooit doen, maar wanneer een zoo ernstige quaestie opkomt, is het de plicht van het Parlement, die zaak ook hier publiekelijk te behandelen.

Doet men dat niet, dan zullen wij daaruit onze conclusie trekken en wel deze, dat men hier bewust verder den weg opgaat, om ons te brengen in die oorlogsavonturen, waaraan dit congres wil trachten een einde te maken.

De **Voorzitter**: De opmerkingen van de geachte leden, die het woord hebben gevoerd, hebben mij niet overtuigd van de onjuistheid van mijn houding en ik moet dus blijven voorstellen, de interpellatie niet toe te staan.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik zal thans mijn voorstel in stemming brengen; mocht dit verworpen worden, dan volgt daaruit natuurlijk, dat de interpellatie is toegestaan.

Het voorstel van den Voorzitter wordt in stemming gebracht en aangenomen met 60 tegen 18 stemmen.

Vóór hebben gestemd de heeren Moerel, Suring, Kuiper, van Dijk, Braat, Michielsen, Schokking, Engels, Dresselhuys, Krijger, mejuffrouw Katz, de heeren van Boetzelaer van Dubbeldam, Smeenk, Deckers, H. Colijn, Duymaer van Twist, mejuffrouw van Dorp, de heeren Knigge, A.

(Voorzitter e. a.)

Colijn, mejuffrouw Westerman, de heeren van Gijn, Zijlstra, van Schaik, Fruytier, Hermans, Boon, Rutten, Bongaerts, de Boer, van Rijckevorsel, Schouten, de Monté ver Loren, Gerretson, Gerritzen, Nolens, Rutgers, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren van den Heuvel, Feber, Lovink, Bierema, de Wilde, van Sasse van Ysselt, Fleskens, Bakker, Scheurer, van de Bilt, Ter Hall, Stulemeijer, van Rappard, Bulten, Kersten, Beumer, van der Voort van Zijp, van Rijzewijk, Weitkamp, Snoeck Henkemans, Wintermans, Heukels en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren van Braambeek, IJzerman, Troelstra, Marchant, Duys, Hiemstra, van den Tempel, K. ter Laan, Wijnkoop, J. ter Laan, Brautigam, Oud, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Schaper, Ebels, Hugenholtz, van Zadelhoff en Albarda;

II. de **stemming** over de motie van orde van den heer Wijnkoop betreffende vermindering van de derde klasse tarieven en bevordering van het buurtverkeer (2, hoofdstuk IX, n°. 25). (Zie *Handelingen*, bladz. 828.)

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan den heer van Braambeek tot het afleggen eener korte verklaring.

De heer **van Braambeek** verkrijgt het woord tot het afleggen eener korte verklaring en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Na de toezegging van den Minister, dat het volgend jaar het buurtverkeer weder zal worden ingevoerd en ook voor lange afstanden de degressieve tarieven voor het personenvervoer zullen worden ingevoerd, is het belang, dat er in de motie-Wijnkoop schuilt, betrekkelijk gering.

En misschien was het mogelijk, om eerst af te wachten.....

De **Voorzitter**: Maar dat is geen korte verklaring, dat wordt een speech, en het moet een korte verklaring zijn.

De heer **van Braambeek**: De fractie der S.D.A.P. acht het op dit oogenblik gewenscht, waar de Minister den grondslag van het personenvervoer niet wil aantasten, dat deze motie wordt aangenomen en daarmede eenige invloed wordt uitgeoefend op den Minister en daarom zullen wij vóór de motie stemmen.

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan den heer Dresselhuys tot het afleggen eener korte verklaring.

De heer **Dresselhuys** verkrijgt het woord tot het afleggen eener korte verklaring en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Mijn politieke vrienden en ik zijn van oordeel, dat allereerst noodig is wederinvoering van de degressie in de spoorwegreizigerstariefpolitiek, ten einde het verkeer van de excentrische deelen van het land met het centrum te bevorderen en wij zullen ons daarom verklaren tegen de motie van den heer Wijnkoop, welke aan andere verkeerswenschen den voorrang geeft.

De heer **Wijnkoop**: Ik vraag het woord.

De **Voorzitter**: Wenscht de heer Wijnkoop ook een korte verklaring af te leggen?

De heer **Wijnkoop**: Ja, Mijnheer de Voorzitter!

De **Voorzitter**: Dan geef ik hem daartoe het woord.

De heer **Wijnkoop** verkrijgt het woord tot het afleggen eener korte verklaring en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Het is onjuist dat mijn motie den voorrang zou wenschen te geven aan andere dingen dan genoemd zijn in de korte verklaring van den heer Dresselhuys, want die zaken zijn reeds door den Minister geaccepteerd en daarna is mijn motie gekomen.

(Voorzitter e. a.)

De motie van orde van den heer Wijnkoop (Stuk n°. 25) wordt met 60 tegen 17 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd mejuffrouw Katz, de heeren van Boetzelaer van Dubbeldam, Smeenk, Deckers, H. Colijn, Duymaer van Twist, mejuffrouw van Dorp, de heeren Knigge, A. Colijn, mejuffrouw Westerman, de heeren van Gijn, Zijlstra, van Schaik, Fruytier, Hermans, Boon, Rutten, Bongaerts, de Boer, van Rijckevorssel, Schouten, de Monté ver Loren, Gerretson, Gerritzen, Nolens, Rutgers, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren van den Heuvel, Feber, Lovink, Bierema, de Wilde, van Sasse van Ysselt, Fleskens, Bakker, Scheurer, van de Bilt, Ter Hall, Stulemeijer, van Rappard, Eulten, Kersten, Beumer, van der Voort van Zijp, van Rijzewijk, Weitkamp, Snoeck Henkemans, Wintermans, Heukels. Moerel, Suring, Kuiper, van Dijk, Braat, Michielsen, Schokking, Engels, Dresselhuys, Krijger en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren Duys, Hiemstra, van den Tempel, K. ter Laan, Wijnkoop, J. ter Laan, Brautigam, Oud, mevrouw de Vries—Bruins, en de heeren Schaper, Ebels, Hugenholtz, van Zadelhoff, Albarda, van Braambeek, IJzerman en Marchant.

De **Voorzitter**: De heer Troelstra heeft medegedeeld, dat hij wegens dringende bezigheden elders de vergadering heeft moeten verlaten.

Deze mededeeling wordt voor kennisgeving aangenomen.

De heer **van Schaik** brengt verslag uit namens de Commissie, in wier handen zijn gesteld:

a. de inlichtingen op twee adressen van den voorzitter en den secretaris, namens het dagelijksch bestuur van het Verbond van Nederlandsche Fabrikantenvereenigingen, en van den voorzitter en den secretaris van den Bond van Steenhouwerspatroonsvereenigingen in Nederland, betreffende het vorderen door de spoorwegmaatschappijen van staangeld voor spoorwegwagens na des Zaterdagsmiddags 1 uur (137),

b. de inlichtingen op het adres van L. W. Chr. G. van der Garden, gepensionneerd kapitein der infanterie, met den rang van luitenant-kolonel, te 's Gravenhage, houdende verzoek om herziening van zijn pensioen in verband met zijn diensttijd als stationscommandant (162);

c. de inlichtingen op het adres van M. de Vries, gepensionneerd opper-schipper der Koninklijke Marine, te Helder, houdende verzoek, hem verhoogd pensioen in den rang van adjudant-onderofficier toe te kennen (164).

Deze Verslagen zullen worden gedrukt en rondgedeeld.

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van het ontwerp van wet tot **vaststelling van het VIde hoofdstuk (Departement van Marine) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2)**.

De algemeene beraadslaging wordt hervat.

De heer **Duys**: Mijnheer de Voorzitter! Het was mijn voornemen slechts een paar opmerkingen te maken en indien het niet was, dat gisteren zich het incident heeft voorgedaan, dat er eigenlijk geen spreker meer aanwezig waren, zou ik waarschijnlijk gewacht hebben tot anderen eerst hun beschouwingen hadden gehouden.

Nu valt mij dus de eer te beurt dezen Minister een begroetingswoord toe te spreken.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou niet graag in de schoenen van dezen Minister staan. Immers: het moet toch wel een buitengewoon onaangenaam gevoel voor dezen bewindsman zijn zitting te hebben in een Kabinet, dat zich aandient als een Kabinet van ,,opbouw'', als een Kabinet, dat een Kabinet zal zijn van bezuiniging, als een Kabinet, dat het tot

(Duys.)

zijn grootste en belangrijkste taak rekent het economisch leven te helpen herstellen, en onzen landbouw, industrie en handel weer op te bouwen, doch in zulk een Kabinet dan zijn Ministerieelen zetel te danken te hebben aan het feit, dat juist de Minister van ,,opbouw'' voor hem als den Minister van ,,afbraak'' heeft moeten plaats maken. Dat juist het Ministerie van Landbouw, Nijverheid en Handel, waarvan het economisch leven zoo'n groot profijt zou kunnen trekken, is moeten verdwijnen voor de oprichting van een nieuw Ministerie, nl. dat van Marine, dat, zal het met alle ap- en dependenties, die tot dit Ministerie behooren, aan zijn taak beantwoorden, niet anders kan doen dan ,,afbreken''.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal niet den heer Ter Hall volgen in het maken van grapjes op den naam van den Minister, te meer niet, wanneer die grapjes zoo buitengewoon onjuist zijn. Immers ik geloof niet, dat de heer Westerveld ons weer een marine zal teruggeven, zooals de heer Ter Hall gisteren gewenscht heeft. Integendeel, de taak van de marine, en eigenlijk van het geheele militarisme, is precies omgekeerd, nl. om van de wereld één Westerveld, d. w. z. een groot kerkhof, te maken.

De heer Ter Hall heeft, evenals de heer Dresselhuys bij de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting, — wij zijn nu weer na de verkiezingen en de heeren kunnen dus weer eenigszins anders praten dan zij eenige maanden geleden gedaan hebben — een aansporing gegeven, die eigenlijk hierop neerkomt, dat weer honderden nieuwe millioenen aan het militarisme zullen worden weggegooid, wanneer die Vrijheidsbondsche militaristische wenschen zouden worden vervuld.

De heer Ter Hall heeft een rede gehouden, waarin hij toejuicht, dat de burgerlijke Minister heeft plaats gemaakt voor een militairen.

De heer **Ter Hall**: Had u Bijleveld willen houden?

De heer **Duys**: Inderdaad, dan ware in een paar jaar de geheele marine verdwenen. Voor wie ontwapening wil, is dit natuurlijk te wenschen.

De heer Ter Hall zegt: Onze marine, de trots van ons voorgeslacht — natuurlijk is dáárom ook de Vrijheidsbond zoo trotsch, omdat ook hij zelf feitelijk tot ons voorgeslacht behoort! — sterft. Waar dit zoo is, tracht de heer Ter Hall deze stervende marine nieuw leven in te blazen en acht hij dezen Minister in staat om de marine uit haar verval te verheffen en zich een eerezuil te verschaffen in de harten van de marinemannen.

Wie kennis neemt van de literatuur van die marinemannen, weet, dat dit alles niet anders kan dan door het uitgeven van millioenen, honderden millioenen.

Iemand, die zoo spreekt, moet dan ook de consequentie aanvaarden en de heer Dresselhuys moet nu door zijn dwaze interruptie niet doen, alsof de heer Ter Hall niet zoo heeft gesproken. Wanneer de eerste spreker van den Vrijheidsbond bij de Marinebegrooting aldus spreekt, heb ik het recht — tenzij hij uitdrukkelijk door zijn fractie wordt gedesavoueerd — dien bond zelf voor den inhoud van zulk een hypermilitaristische rede aansprakelijk te stellen.

Och, Mijnheer de Voorzitter, het edele tweetal der Vrijheidsbondsche heeren, dat hier voor mij zit, is blijkbaar niet erg op zijn gemak, dat zij door mij in het spreken te bemoeilijken, pogen af te leiden van mijn critiek op hun militaristische excessen hier.

De **Voorzitter**: Nu de heer Duys zegt, dat hem het spreken moeilijk wordt gemaakt, verzoek ik de heeren hem niet meer te interrumpeeren.

De heer **Duys**:

> ,,De Minister toone — zoo lees ik verder in de rede van den heer Ter Hall — dat voorstellen tot verbetering der marine op zijn steun kunnen rekenen, al behoort er moed toe om in deze tijden geld te vragen.''

Ja, Mijnheer de Voorzitter, waar zijn nu die Vrijheidsbondsche bezuinigers? Waar is nu de heer van Gijn, met zijn

(Duys.)

angst voor inflatie van den gulden, die het land heeft afgereisd met de leuze, dat opgehouden moest worden met werkloozenuitkeering, met woningbouw, met de zorg voor den ouden dag, met ziekteverzekering en dat de arbeidstijd moest worden verlengd en de loonen moesten worden ingekort, enz.

Wij lazen dezer dagen in het Rotterdamsche dagblad *de Voorwaarts* het volgende, overgenomen uit het propagandablaadje *Onze Vloot:*

> ,,Als wij doorgaan, zooals de laatste jaren, om millioenen te besteden aan een marine, die geen marine is, dan zijn onze daden in de meest schrille tegenstelling met onze leuze ,,bezuiniging''.
>
> In den meest absoluten zin van het woord toch is, zoolang geen beslissing genomen is omtrent de zeemacht, alle geld, daaraan besteed, de meest roekelooze geldverspilling.''

Dit werd geschreven in het propagandablaadje der Vereeniging ,,Onze Vloot''. De heeren erkennen het feitelijk zelf: Alles ligt bij de marine op sterven, alles is oud roest, alles is rommel. En dat nadat wij honderden en honderden millioenen er aan hebben weggesmeten.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zit nu van 1902 in de Kamer en nooit heb ik nog geld hooren aanvragen voor leger en vloot, of er werd altijd bij gezegd: het is rommel, maar als ,,dit'' nu wordt uitgegeven zal het goed worden. Nauwelijks echter waren de millioenen gevoteerd, of achteraf bleek, dat zij voor niets waren uitgegeven. Nu zal de heer Ter Hall dit spelletje weer eens gaan spelen met zijn Vrijheidsbondsche geldverspilling en wegsmijterij in dezen ondempbaren put.

Wij hebben nu in de Memorie van Antwoord deze ontstellende mededeeling gekregen:

> ,,De beginselen en richtlijnen van het tegenwoordig Kabinet zijn op het gebied van onze maritieme defensie nog dezelfde als ontwikkeld in de Memorie van Antwoord aan de Eerste Kamer betreffende het ontwerp van wet tot verhooging en wijziging van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1920 (Gedrukte Stukken, Zitting 1919—1920, n°. 140*a*), door den toenmaligen Minister van Marine a.i. aangegeven. Zij zijn in het ontwerp-Vlootwet belichaamd, welk ontwerp — zooals bekend — tevens een volledig werkprogram omvat.''

Wij hebben sedert vernomen, dat de Minister een Vlootcommissie heeft geïnstalleerd en dat de voorzitter dier commissie reeds bij voorbaat de argumenten aan de hand doet, op grond waarvan er eigenlijk een behoorlijke vloot gebouwd moet worden. De heer Patijn heeft n.l. gezegd, volgens wat ik in het dagblad *De Telegraaf* lees:

> ,,Bij een conflict in Oost-Azië zal de handhaving van de neutraliteit van Indië de grootste zorg vereischen; het geldt daarbij de nakoming van een internationale verplichting; reeds uit dien hoofde is een scheepsmacht onontbeerlijk.''

Reeds hier wordt aan de millioenen-wegsmijters vooraf gezegd: hebt ge soms geen argumenten bij de hand, wij hebben ze wel.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou haast zeggen, het is eigenlijk niet de moeite waard om verder over deze geheele begrooting en over de geheele millioenen-wegsmijterij te spreken. Elke cent, die hier wordt uitgegeven, tenzij ten behoeve van de liquidatie van deze verloopen affaire, is eenvoudig een misdaad jegens het Nederlandsche volk gepleegd.

De Minister is wel zoo verstandig om den eersten keer, dat hij weder met de marine in aanraking komt, dit te doen, veilig en wel achter een bureau-ministre en op een gemakkelijken stoel, maar ik zou er op willen zweren, dat hij zelf niet eens op zijn eigen vloot durft te varen.

Waar is onze marine goed voor? Dat er allerlei ongelukken gebeuren bij allerlei experimenten van vliegoefeningen enz.; tal van jonge mannen verliezen daarbij hun leven, zelfs als er geen oorlog is.

(Duys c. a.)

Ik herinner aan een woord van een Amerikaanschen staatsman, dat ook op ons land van toepassing is: in vredestijd laten de menschen zich door het militarisme ruïneeren en in oorlogstijd laten zij zich door het militarisme slachten.

Inderdaad, zoo is het, en ik protesteer er tegen, dat dit Christelijk Ministerie, ten aanzien waarvan de heer Bomans in verschillende brochures zoo mooi weet te schrijven, dat elke daad, welke dit Ministerie doet omdat het een Christelijk Ministerie is, een daad moet zijn ter verheerlijking van Gods naam, weder durft te ondernemen, zij het clandestien, langs een omweg, via een commissie, het Vlootplan binnen te loodsen, en dat dit Ministerie, dat zich aandient als een Ministerie van bezuiniging, met den steun van de 60 heeren aan de overzijde, de daarvoor benoodigde millioenen zal trachten te halen daar vanwaar ze niet gehaald mogen worden, en dat het geld van de ouden van dagen, van de zieken, van degenen die geen dak boven hun hoofd hebben, zal afnemen om het te werpen in den muil van het militarisme.

De heer **Hugenholtz:** Mijnheer de Voorzitter! Er zijn in de gewisselde stukken twee punten behandeld, die m. i. een zeer juist, maar tevens een zeer schril licht werpen op den toestand, waarin de vloot zich op het oogenblik bevindt.

Het eene punt is, dat wij op het oogenblik, dat Smyrna in brand werd gestoken toen de Grieksche troepen de vlucht moesten nemen voor de achtervolgende Turken, niet in staat waren om een oorlogsschip te zenden ter behartiging van de belangen van onze landgenooten aldaar. En het tweede punt is, dat wij een geheel nieuw schip, de *Pelikaan*, met drie onderzeebooten, z.g. *K*-booten, niet naar Indië hebben kunnen zenden, omdat er geen geld was om ze in Indië te exploiteeren.

Van mij zal geen nationalistische jammerklacht worden gehoord over het Smyrnasche geval, ooals die voorkomt in het Voorloopig Verslag en in de Memorie van Antwoord. Ik ben er zeer mede content, dat onze landgenooten in Smyrna hulp hebben kunnen vinden op een koopvaardijschip, al voer dat schip ook onder vreemde vlag. In de gewone wereld komt het menigmaal voor, dat men zijn buren een dienst moet vragen; welnu, wij hebben dat nu daar in Smyrna gedaan, en er is dunkt mij geen reden om daarover te klagen. Maar de zaak waar het hier op aankomt is deze, dat terwijl wij een vloot bekostigen die ons in tijd van gevaar moet kunnen beveiligen tegen buitenlandsche aanvallen, en die wij te gelijker tijd als nevendoel gebruiken om hier en daar onze vlag te vertoonen, wij voor dit nevendoel zelfs niet één schip beschikbaar hadden, laat staan voor het hoofddoel: om ons te verdedigen tegen een buitenlandschen aanval. En men had er nog bij kunnen voegen, dat dit niet alleen het geval is geweest ten opzichte van den algemeenen dienst, maar dat dit zelfs ook geldt ten opzichte van Indië. Want zoo al in Indië de vloot moet dienen om daar de neutraliteit te handhaven en het bezit van Indië voor ons land te waarborgen, zoo moet daar ook bij wijze van nevendoel de zeerooverij worden beteugeld en de orde in den Archipel gehandhaafd. Welnu, zelfs voor dat nevendoel, voor de beteugeling van de zeerooverij, hebben wij op dit oogenblik in Indië geen schepen genoeg, zoodat die zaak ons over het hoofd groeit.

Ik weet niet of in dat Smyrnasche geval de zaak alleen zoo stond dat wij geen schip hadden, of dat daar nog een omstandigheid bij kwam: dat wij ook geen personeel hadden om een eventueel aanwezig schip te bemannen. Ik kan dat uit de stukken niet afleiden, want tot mijn groote verbazing mankeerde dit jaar voor het eerst in de Memorie van Antwoord de bekende tabel omtrent het verloop van het personeel. Dat is misschien den Minister zelf ontgaan; die zit hier pas en weet niet dat het gebruik is jaar op jaar die staten te leveren. Maar wat is nu het geval? Voor het eerst heeft de Kamer bij ongeluk verzuimd in het Voorloopig Verslag te vragen om dien staat omtrent het verloop, en aanstonds is het Departement van Marine er bij om te zeggen: Ha, de heeren hebben vergeten er naar te vragen, nu krijgen zij hem ook niet van ons. Dat is, laat ik het zacht zeggen, onbehoorlijk, Mijnheer de Voorzitter! De heeren aan het Departement

(Hugenholtz.)

van Marine weten, dat die staten jaar op jaar geleverd worden, wat noodig is voor de statistiek en vooral voor de continuïteit in de statistiek, en ik verzoek daarom den Minister instantelijk om na afloop van dit debat alsnog te willen inzenden de staten, zooals deze in vorige jaren ingezonden zijn, opdat zij kunnen worden ingebonden bij de stukken van dit jaar, en voorts elk jaar die staten over te leggen, of de Kamer er naar vraagt of niet.

Er was geen enkel schip disponibel voor Smyrna, maar het vaarplan voor 1923 doet ook verwachten dat het het volgende jaar niet beter zal zijn. Want in Indië zullen wij volgens dat plan hebben 1 schip, de *Zeven Provinciën*, een schip van twijfelachtige gevechtswaarde, 2 verouderde jagers en 4 onderzeebooten, terwijl hier zullen zijn twee schepen, die voor opleiding dienen en vlagvertoon, een artillerie-instructieschip, 4 onderzeebooten, 2 mijnenleggers en 1 mijnenveger en 2 bovenwater-torpedobooten, die geen de minste gevechtswaarde hebben.

Dit alles heeft niets te maken met de bezuiniging, die moet worden toegepast. Al gaven wij honderd millioen meer, wij zouden er geen enkel schip door krijgen, En die scheepsmacht, wier ,,gevechtswaarde'' (!) de Minister niet wil verminderen, komt ons te staan op 48½ millioen. Men kan niet zeggen, dat onze vloot 48½ millioen kost; dat kost de marineorganisatie; terwijl deze in 1913 kostte 16¾ millioen. Dat is dus een stijging met 200 pct., terwijl wij in 1913 althans nog een aantal schepen hadden, zij het met geringe gevechtswaarde.

Ik moet in dit verband nog even terugkomen op de rede van den heer Ter Hall, die zich gisteren m. i. aan eenige overdrijving heeft schuldig gemaakt. Voor zoover ik uit de couranten heb kunnen nagaan, heeft hij gezegd, dat het verval van de marine zoo groot is geworden na het optreden van een burger-Minister. Niemand zal mij verdenken, dat ik mij bijzonder geroepen acht om een Marineminister te verdedigen, nog minder een antirevolutionnair Marineminister, maar toch meen ik, dat het onjuist is als men meent, dat Minister Bijleveld de oorzaak is van het verval van de vloot. Neen, al ware er toen een admiraal als Minister geweest, dan zou de vloot toch zijn vervallen, omdat het weinige, waarover wij toen de beschikking hadden, in de mobilisatiejaren, toen de gebruikelijke reparatiën niet konden worden verricht, voortdurend gebruikt en opgevaren is. Als deze Minister toen aan het bewind was geweest, zou hem hetzelfde lot hebben getroffen en zou hij nu door den heer Ter Hall aansprakelijk zijn gesteld voor den treurigen toestand. Dat is niet billijk en niet juist.

In het algemeen is het verkeerd den droevigen toestand der marine te wijten aan bepaalde personen.

Het ligt noch aan dezen Minister, noch aan zijn voorganger, noch aan de ambtenaren van het Departement — in hun soort knappe menschen, het ligt niet aan gebrek aan knapheid — maar aan het feit, dat een klein volk, met onze middelen, onmogelijk een vloot in stand kan houden.

Het tweede feit, dat uit deze begrooting spreekt voor den slechten toestand van de marine, en dat inderdaad wel verband houdt met de bezuiniging, is het niet uitzenden van het nieuwe moederschip voor den onderzeedienst *de Pelikaan*, en van drie nieuwe K.-onderzeebooten. Men zal moeten erkennen, dat *de Pelikaan* een ,,a number oneschip'' is, inderdaad in zijn soort voortreffelijk, geheel up to date, en zeer kostbaar. Het is geen vechtschip, maar het is toch voor den onderzeedienst onmisbaar. Dat schip moest een eereplaats hebben in het vervallen rommeltje, dat onze vloot heet. Toen men op het punt stond, dat schip naar Indië uit te zenden, kwam van het Departement het bericht: het schip vaart niet uit, en evenmin de drie onderzeebooten, die te gelijk met *de Pelikaan* de reis naar Indië zouden maken. Dat is gebeurd, omdat, wanneer men deze schepen in Indië had opgelegd (niet in exploitatie gebracht, daarvan kon in het geheel geen sprake zijn), de kosten aan verhoogde Indische traktementen dan 4½ ton meer zouden hebben bedragen dan bij oplegging in Nederland. Het blijkt dus, dat de financiën van Indië op het oogenblik in zoo treurigen toestand verkeeren, dat het uitwinnen van 4½ ton op de Indische marinebegrooting van f 30 millioen van zoo overwegend belang is, dat men daaraan opoffert het moreel van de marine en het belang van de schepelingen, die natuurlijk ontzaglijk gedupeerd werden door het niet uitzenden dezer schepen. Of men inderdaad die 4½ ton zal uitzuinigen, zal nog moeten blijken. Er zijn altijd tegenvallers, en bovendien moeten van die 4½ ton worden afgetrokken de sommen voor vergoeding aan het personeel. En eindelijk zal nog moeten blijken, of de overwintering van dit fijn bewerktuigde schip in het gure Nederlandsch klimaat niet tot gevolg zal hebben een zoo groote schade, dat de geheele bezuiniging daardoor zal verdwijnen. Ik val den Minister hierover niet lastig; ik begrijp, dat hij als marineman er bijzonder het land over heeft, dat deze schepen niet naar Indië konden uitgaan. Hij kon echter niet anders, en ik signaleer alleen het feit, om te typeeren den toestand: er is eindelijk een nieuw schip, maar als het er is, kan het niet worden gebruikt!

Er zal nog meer moeten worden bezuinigd. De Minister deelt mede, dat, terwijl wij nog steeds bezig zijn, nieuwe onderzeebooten te bouwen, een deel van onze onderzeebooten zal worden opgelegd. Verder zal de afbouw van de kruisers moeten geschieden in langzamer tempo. Als er geen nieuwe tegenvallers komen, zal de proeftocht van de *Java* einde 1923 en die van de *Sumatra* begin 1924 kunnen plaats hebben. Dan zijn ze nog lang niet klaar voor den dienst. Als deze schepen eenmaal voldragen ter wereld komen, zullen zij den respectabelen leeftijd van negen jaren reeds hebben bereikt — en de geheele leeftijd is gesteld op twaalf jaren! Telt de foetus-periode ook mede? Zoo ja, dan blijft van het eigenlijke leven bitter weinig over. Maar het helpt niet, daarover te jammeren, want als die schepen op het oogenblik klaar waren, zou Indië ze toch moeten weigeren, evenals *de Pelikaan* met de drie onderzeebooten.

Want het gaat hier om de meerdere salarieering die aan het personeel in Indië moet worden gegeven. De totale bemanning van *De Pelikaan* en van de drie *K*-booten beliep 144 man, maar de totale bemanning van de twee kruisers zal ongeveer 950 zijn. Als dus vier kleine scheepjes geweigerd moesten worden met het oog op de salarieering van 144 man, hoeveel te meer reden zal er dan zijn om de uitzending van de twee kruisers te weigeren met een bemanning van 950 man, waarbij dan nog zullen komen 100 man voor de dan weer gereed zijnde drie nieuwe *K*-booten, XI tot XIII. Over de vertraging in het gereedkomen van die drie *K*-booten mag dus ook niet geklaagd worden, men moet eigenlijk zeggen: het is gelukkig dat ze nog niet klaar zijn.

Mijnheer de Voorzitter! De conclusie, die ik uit een en ander trek, is dus deze, dat wij geen schepen hebben om zelfs maar in de nevendiensten van de vloot te voorzien en dat, nu eindelijk een einde zou kunnen komen aan de jammerklachten dat er geen schepen zijn, aangezien een paar nieuwe schepen kant en klaar zijn afgebouwd, de boodschap komt: houdt ze maar thuis, want wij hebben geen geld om ze te gebruiken. Niettegenstaande wij vijftig millioen per jaar uitgeven, hebben wij dus niets aan de vloot. Is het nu in het licht van deze omstandigheden niet de grootste dwaasheid, een Vlootwetcommissie te benoemen, met de opdracht een nieuw financieel plan uit te werken, om, behalve hetgeen wij reeds hebben en niet gebruiken kunnen, nog weer meer schepen te gaan bouwen voor geld dat wij niet bezitten, en die, als zij er ooit komen, niet zullen kunnen worden geexploiteerd? Als ooit gebleken is, dat ons land niet in staat is een vloot te bouwen en te gebruiken, dan is het nu, door de combinatie van de twee feiten die ik heb genoemd.

Een en ander verheugt mij, maar ik heb daarover geen leedvermaak, want leedvermaak is een zeer verkeerde gemoedstoestand en ik hoop mij daaraan niet schuldig te maken. Er zijn altijd nog enkele politici, die het hebben van een vloot ongeveer synoniem achten met het handhaven van onze onafhankelijkheid. Ik behoor tot die politici niet, maar zij zijn te vinden o.a. in het redactiebureau van *De Nederlander*. In dat blad heeft men onlangs kunnen lezen een verhandeling over de vraag, hoe wij de zedelijke kracht van

(Hugenholtz.)

leger en vloot kunnen versterken. Daarin vond ik deze passages:

> „Een waarachtig geloovige bewaart zijn zielestrijd voor de binnenkamer. Aan de wereld toont hij alleen zijn overwinning. Elk ernstig man, door eenig ambt mede verantwoordelijk voor onze nationale verdediging in moederland en koloniën, beware zijn onderzoek en overweging voor het studeervertrek. Aan de wereld toone hij alleen zijn overwinning. Dat is de onafwijsbare voorwaarde voor bewaring der zedelijke kracht van leger en vloot."

Het is jammer voor *De Nederlander*, maar als men de critiek moet bewaren voor de studeerkamer en naar buiten enkel mag getuigen van zijn overwinning, dan hebben wij naar buiten op het oogenblik niets te doen, want een overwinning valt niet te toonen. Het tegendeel is het geval. Wij kunnen dus niet anders doen dan den mond houden, en dan komt het hierop neer, dat *De Nederlander* in haar studeerkamer zich een stillen roes drinkt aan patriottisme en dat jaarlijks aan het Nederlandsche volk de rekening van vijftig millioen wordt gepresenteerd voor de vaderlandsche champagne, terwijl de mannen van de vloot in den dood gejaagd worden, als het ooit op vechten aankomt. Het is dus maar gelukkig, dat verreweg de meeste menschen in Nederland geen studeerkamer bezitten, maar wel een huiskamer, waar te gelijk met het belastingbiljet ook de critiek op de geldverspilling bij de marine binnenkomt. Als wij nu — en ik doe daartoe mijn best — het geheugen van die menschen maar flink opscherpen, al die critiek niet alleen blijven in de huiskamer, maar ook opkomen bij de stembus en daar resultaat hebben.

Als ik bij het ondergaan van de vloot inderdaad medelijden heb met iemand, dan is het niet met de critici van *De Nederlander* — hoewel ik geloof, dat ook zij te goeder trouw zijn —, maar met de marineofficieren, want ik heb zelf te groote liefde voor het werk dat ik doe, om niet te begrijpen, dat het ontzaglijk hard is, om de marine, waaraan zij hun leven gegeven hebben, te zien ondergaan.

Maar er is nu eenmaal niets aan te doen. De marine moet weg, dat is onvermijdelijk, en het mag ook niet anders, want het is een nuttelooze geldverspilling en een gevaar voor het betrokken worden in allerlei conflicten.

Een volk is nooit zoo vredelievend als wanneer het geen wapenen heeft, en nooit zoo veilig als wanneer zijn buurman weet, dat een aanval van dien ongewapende niet is te verwachten.

De heer **Snoeck Henkemans**: Zoo denkt de buurman er niet over!

De heer **Hugenholtz**: Wat op het oogenblik studie vereischt is niet de vraag, hoe wij weer een nieuwe vloot zullen bouwen, maar hoe wij het gauwst van de bestaande vloot afkomen. Noodgedrongen ontmoeten de Minister en ik elkaar hier op hetzelfde terrein, dat is het terrein der bezuiniging.

Ik ga nu eens bezien het systeem van bezuiniging, dat toegepast is op deze begrooting. Het is bekend dat een rantsoeneering van 17 pct. moest worden gevonden. Wat mij al dadelijk onaangenaam heeft getroffen is de omstandigheid, dat slechts 16 pct. is gevonden op militaire uitgaven, tegen 20 pct. op de niet-militaire, dat is op het loodswezen.

Intusschen wil ik er bijvoegen, dat, al acht ik die verhouding verkeerd, ik moet toegeven, dat aanvankelijk bij mij wel de indruk is gewekt, dat de bezuiniging, die op het loodswezen is verkregen, de rechte soort van bezuiniging is, d. w. z. dat men daar voortaan voor minder geld dezelfde diensten zal verrichten en misschien veel beter dan vroeger, toen men er meer voor uitgaf.

Ernstiger is mijn bezwaar tegen het afwerken van een deel der uitgaven voor nieuwen aanbouw van gewoon op buitengewoon.

Op bladz. 13 van de financieele Nota wordt ons meegedeeld, dat dit reeds sedert 1917 het geval is. Wat meer dan 6 millioen wordt besteed voor nieuwen aanbouw, wordt nl. gebracht op buitengewoon. Nu gaat men een stap verder, en zal alles wat meer dan 4 millioen voor nieuwen aanbouw wordt uitgegeven, voortaan worden gebracht op buitengewoon. Ik kan dat niet goedkeuren, want op die manier wordt 2 millioen extra weggewerkt van het eindcijfer van de gewone uitgaven, en dat is camouflage, dat is schijnbezuiniging. Zoo doet een verkwistend burger, die boven zijn inkomsten leeft en geld leent om zijn schulden te dekken, en daardoor zijn toekomstig budget met den rentelast bezwaart, zonder redelijke vooruitzichten van ooit te kunnen aflossen. De rekening van onze geldverspilling wordt op die manier gepresenteerd aan het nageslacht. Men mag alleen leenen voor productieve uitgaven voor ééns, en dit zijn in de eerste plaats geen productieve uitgaven, althans niet in den zin waarin men dat woord gewoonlijk gebruikt in verband met leeningen, en in de tweede plaats zijn het geen uitgaven voor ééns, want in verband met den korten levensduur en de periodieke vervanging zijn dit gewone, jaarlijksche uitgaven, die geregeld terugkeeren. Wil men een aantal schepen in eens bouwen en daarvoor geld leenen, dan is daartegen uit comptabel oogpunt geen enkel bezwaar, mits men de laatste annuïteit betaald heeft op het oogenblik, dat de schepen zijn opgebruikt.

Dat is het systeem, gevolgd bij het voorgestelde vlootfonds, en dat juist is in dit opzicht, dat de levensduur van de schepen wordt berekend op 12 jaar, dat men ze bouwt in 6 jaar, maar ze ook in 12 jaar afbetaalt. Maar hier wordt geleend zonder annuïteit, die verband houdt met den levensduur van de schepen, d. w. z. het nageslacht wordt bezwaard met kosten voor schepen, die, wanneer zij betaald worden, reeds lang verdwenen zijn.

Na afschrijving van 3¾ millioen van gewoon op buitengewoon en na het ongedekt laten van 1 millioen, waarvan slechts twee ton is ingehaald bij Memorie van Antwoord, komt de eigenlijke bezuiniging op het hoofdstuk. De Regeering geeft ons een kijkje op de wijze, waarop die bezuiniging is verkregen. Allereerst heeft de Regeering begeerige blikken geworpen naar de laatste afdeeling van de begrooting: pensioenen. Geen wonder, want die paraisseeren op de begrooting voor 8,8 millioen. Kon daar maar eens wat af! De Minister heeft echter begrepen, dat hij daar van af moest blijven, omdat die bedragen in de wet zijn vastgelegd. Hij moet er ook niet over klagen, want dat is de prijs, waarvoor hij indertijd de mannen voor de marine heeft gekregen.

Ook likkebaardt de Minister als hij kijkt naar het cijfer der traktementen. Ook daarvan zou hij graag wat afhalen. Maar ik hoop, dat voor het vlootpersoneel een analoge regeling zal bestaan als van artikel 40 van het Bezoldigingsbesluit voor burgerlijke ambtenaren, d. w. z., dat eenmaal toegekende salarissen niet kunnen worden verminderd. Mocht een dergelijke regeling niet bestaan, en de Minister aan de militaire salarissen gaan tornen, dan zou aanstonds de verhouding verbroken worden tusschen burgerlijke en militaire ambtenaren. Bovendien zal men dan een exodus bij de vloot zien, als men zelfs bij het eindigen van de mobilisatie niet gezien heeft. Maar ook als men het traktement van het toekomstige vlootpersoneel gaat verminderen, dan zou ook dit uit een vlootoogpunt buitengewoon gevaarlijk zijn, aangezien reeds nu de toeloop niet bovenmatig is, terwijl toch de economische omstandigheden buitengewoon ongunstig zijn, hetgeen voor den toeloop naar de vloot altijd zeer voordeelig is. Gaat men dus salarissen verminderen, dan zal de Minister heelemaal geen mannen voor zijn vloot kunnen krijgen.

Het consigne zal dus wel moeten zijn: van de salarissen afblijven.

Rest dus voorloopig alleen de tweede afdeeling: kosten voor nieuwbouw en herstelling van oude schepen. Op de kosten voor nieuwen aanbouw is een bezuiniging aangebracht van 33 pct., d. w. z. de kosten, die het vorige jaar hebben bedragen 19,3 millioen, zijn teruggebracht tot 13 millioen, dus met 1/3 verminderd. Dat lijkt een zeer pijnlijke operatie. Maar ik geloof, dat zij niet zoo pijnlijk is, als zij lijkt, want het vorige jaar — ik heb dat toen reeds aangetoond — waren de uitgaven voor deze afdeeling kunstmatig hoog opgeschroefd, om als grondslag te kunnen dienen voor de hooge

(Hugenholtz.)

annuïteiten van de Vlootwet, om daardoor te kunnen aantoonen, dat men met de Vlootwet nog goedkooper uit was dan zonder deze. Bovendien, de wetenschap, dat die schepen, als zij werden afgebouwd, in Indië niet konden worden toegelaten, zal die operatie wel minder pijnlijk hebben gemaakt.

Nu treft het volgende: terwijl men de kosten van aanbouw heeft teruggebracht met 33 pct., heeft men de kosten van herstel van nieuwe schepen maar teruggebracht met 23 pct., van 8,9 millioen op 6,8 millioen. Ieder voelt, dat dat een verkeerde verhouding is. Bezuinigen beteekent niet het loslaten van een gedeelte van de taak die men nu eenmaal op zich heeft genomen, dus niet het nalaten van het bouwen van schepen, waarmede men iets kan uitvoeren — ik spreek nu natuurlijk alleen van marinestandpunt, niet van mijn eigen standpunt —, maar de eigenlijke bezuiniging bestaat hierin, dat men de taak, die men heeft, verricht tegen minder geld, dus zuiniger. Dat kan men alleen krijgen door reorganiseeren, door te breken met sleur, door waakzaamheid bij alle te doene uitgaven, door alle ambtenaren te doordringen van de noodzakelijkheid van scherp toezien.

Nu komt het mij voor, dat dit een en ander bij de marine nog wel wat te wenschen overlaat. Ik kan natuurlijk in den korten tijd, welke mij is toegemeten, daarvan niet vele voorbeelden mededeelen, maar toch wel een paar, om te laten zien, hoe er bij de marine met geld gesmeten wordt.

In het bekende tijdschrift van de Maatschappij van Nijverheid wordt ons in de aflevering van November medegedeeld, dat een leverancier een bod heeft gedaan voor het leveren van een partij ankers en kettingen aan de marine. Hij moest daarbij volgen de marinekeur, en aangezien die keur zoo overdreven hoog is, moest hij daarvoor in rekening brengen onderscheidenlijk f 56 en f 48 per 100 KG.

Had hij zich daarentegen mogen tevreden stellen met de keur van het bureau Veritas, van den Germanischen Lloyd, of de voorschriften van de Deutsche Kriegsmarine, dan had hij hetzelfde kunnen leveren voor f 33 de 100 K.G. Aangezien nu de marinekeur niet alleen wordt toegepast ten aanzien van één artikel, maar ten aanzien van alle bij de Marine voorkomende en te gebruiken artikelen, kan men hieruit afleiden, hoe ontzaglijk duur de marine uit is en hoeveel onnoodig geld daar wordt uitgegeven.

Een ander staaltje, in het Voorloopig Verslag ter sprake gebracht en in de Memorie van Antwoord toegegeven, betreft het gebruik van de Duitsche waterpijpen aan de ketels van de *Sumatra*. Op de *Java* had men al bemerkt, dat die Duitsche pijpen niet deugden; men heeft ze toen verwijderd, en de veel betere Deensche waterpijpen aangebracht. Maar terwijl men dus in Vlissingen met de *Java* die ervaring opdeed, ging men in Amsterdam met de *Sumatra* kalm door. Toen de ketels eenmaal op stoom waren gebracht, vertoonden zich scheuren en toen is men de heele zaak weer aan het afbreken gegaan, wat een verlies veroorzaakte van f 100 000. Men had dit kunnen voorkomen als men zijn nut had gedaan met de ervaring, door hetzelfde Departement met een ander schip opgedaan.

Het derde geval betreft den militairen apotheker eerste klasse, waarover ik een vraag heb gesteld. Deze functionaris verliet zijn functie ten gevolge van het buiten dienst stellen van het militaire hospitaal te Hellevoesluis op 1 April 1920. Hij verdiende in zijn betrekking f 6240.

Op het oogenblik verdient hij datzelfde salaris nog en hij heeft dat dus ontvangen gedurende 2 jaar en 8 maanden, zonder dat hij er iets voor deed.

Toen het militaire hospitaal buiten dienst werd gesteld, heeft men geprobeerd, of men hem kon overplaatsen naar het hospitaal te Willemsoord, maar men had daar reeds een militair apotheker tweede klasse en de man uit Hellevoetsluis wilde niet onder den apotheker van Willemsoord staan. Omgekeerd wilde deze mijnheer weer niet staan onder den apotheker eerste klasse uit Hellevoetsluis en het eind van het liedje was, dat men dien mijnheer niet kwijt kon, want in de militaire Bezoldigingswet bestaat geen artikel, waardoor men iemand kan ontslaan, als zijn betrekking wordt opgeheven.

Mijn vraag aan den Minister was blijkbaar noodig, om mede te deelen, dat er nu een wetsontwerp in voorbereiding is, om dien overbodigen militairen apotheker aan den dijk te kunnen zetten. Men heeft al dien tijd een man, die, naar mij is medegedeeld, in zeer goede financieele omstandigheden verkeert, op kosten van de marine, of met andere woorden op kosten van zijn belasting betalende medeburgers, laten leven, in plaats van oogenblikkelijk zelf te zorgen voor de indiening van een wetsontwerp tot wijziging van de Bezoldigingswet, zonder den aandrang van een lid van de Kamer, die daar toevalligerwijze achter komt, af te wachten.

Dit zijn enkele staaltjes, waaruit blijkt hoe er bezuinigd kan worden op den gewonen dienst. Maar natuurlijk is veel erger, dat men f 8 900 000 uitgeeft voor onderhoud van werven en oude schepen. Ik geef toe, dat op dezen post 23 pct. bespaard is, maar men heeft toch blijkbaar dezen post ontzien, want op den post nieuwbouw heeft men 33 pct. bespaard.

Dit komt dus hierop neer, dat men den aanbouw van de nieuwe vloot vertraagt en den ouden rommel handhaaft, een zeer zonderling standpunt voor een Marine-minister; maar dit is geen toeval, ik ben er van overtuigd, dat het systeem is. Want wat is de verklaring van het geval?

Men zal vanwege den Minister dit antwoord hooren: wij moeten die oude schepen wel handhaven, omdat wij de mannen moeten oefenen; als wij geen geoefende manschappen hebben, dan hebben wij niets aan de vloot, die wij straks zullen gaan bouwen.

Vandaar de wanverhouding, dat wij bij de vloot 64 schepen hebben van allerlei aard en van allerlei grootte, die enkel dienen voor oefening, voor wacht, logementen, instructie enz., enz., maar schepen zonder de minste gevechtswaarde, en daartegenover dan 14 min of meer bruikbare onderzeeërs, 10 mijnenleggers, waaronder nog schepen van 49 jaar oud, en 4 mijnvegers, die alle in herstel zijn.

De fout, die jaar op jaar bij het Departement van Marine wordt volgehouden, is, dat men al maar speculeert op de vloot, die komen zal en die hoe langer hoe meer verdwijnt in het land der vrome wenschen. Indien men al een sterk gereduceerde Vlootwet hier zou aannemen, hoevele jaren zouden er dan gemoeid zijn met het bouwen van die sterk gereduceerde vloot en is het nu niet de grootst mogelijke dwaasheid om met het vooruitzicht op dat vlootje, dat wij dan eenmaal zouden krijgen, nu al deze opleidingen aan te houden en al deze schepen te gebruiken voor voortdurende oefening?

Mijn partijgenoot Duys heeft reeds voorgelezen die merkwaardige passage uit het hoofdartikel van het Tijdschrift *Onze Vloot*, aflevering December. Ik moge dit nog even voorlezen in verband met het verschijnsel, dat ik zooeven heb genoemd.

> „Als wij doorgaan zooals de laatste jaren om millioenen te besteden aan een marine, die geen marine meer is, dan zijn onze daden in de meest schrille tegenstelling met onze leuze: bezuiniging.".

Die uitspraak heeft te meer waarde, omdat zij komt uit een pen van iemand, die geestdriftig voor de marine gestemd is; al zijn de motieven, die dezen schrijver daartoe geleid hebben, natuurlijk gansch anders dan de mijne, de conclusie, waartoe wij beiden op dit punt komen, is dezelfde. Het geld, dat men uitgeeft voor de instandhouding der oude vloot, is weggegooid.

Er zal dus moeten komen een drastische bezuiniging zoowel van het aantal oude schepen als van de werven en van de opleiding en van het personeel.

E nu wil ik even nagaan of men in deze richting werkzaam is. Men heeft in 1914 de toen bestaande werf te Amsterdam opgeheven, geleidelijk en gedeeltelijk, in dien zin, dat hoewel de werf als zoodanig werd opgeheven, daarvoor in de plaats kwam het zoogenaamde Marine-Etablissement, waar de magazijnen gevestigd bleven en ook gezorgd werd voor conserveering van kleine vaartuigen.

Ongeveer alle gebouwen werden dientengevolge ontruimd, maar omdat men niet radicaal de zaak heeft opgeheven, hebben deze alle geleidelijk weder een nieuwe bestemming gekregen. Daardoor werd het onmogelijk om dat verbrok-

(Hugenholtz.)

kelde complex terreinen en water voordeelig te verkoopen.

Men heeft echter nog grootere fout gemaakt. In de verschillende werkplaatsen waren nl. overgebleven een paar schilders, een paar scheepstakelaars, een paar scheepsbeschieters en een paar kuipers. Al deze menschen waren verspreid over het groote terrein, waar men toch nog kleine vaartuigen bleef conserveeren. Dat vond men wat lastig. En ondanks de groote hoeveelheid gebouwen, die men daar heeft en welke men niet meer gebruikte, werd er toen weer een extra nieuw gebouw neergezet om deze overgebleven vakkeden bij elkaar onder dak te kunnen brengen.

Als de Kamer op dat moment geweten had, hoe er gesmeten werd met het geld, zou hier een kreet van verontwaardiging zijn opgegaan tegen den Minister, die dat durfde voorstellen. Zoo'n zaak wordt echter op de begrooting op zoo'n wijze verscholen, dat zij zelfs iemand ontgaat, die gewend is de begrooting ijverig te bestudeeren. Eerst later en als het te laat is, komt men tot de ontdekking. Het is in de hoogste mate ergerlijk.

Als mijn inlichtingen juist zijn, gaat men thans weer iets dergelijks doen.

De Minister kondigt aan, dat hij het Marine-etablissement tot den kleinst mogelijken omvang zal terugbrengen. Nu geef ik toe, dat niet alles kan verdwijnen. In de eerste plaats zal het centrale grootmagazijn moeten blijven. Het is een historisch gebouw en heeft misschien ook architectonische waarde, wat ik niet kan beoordeelen. Het zal in elk geval wel niet gesloopt worden.

Verder heeft men er de nieuwe marinekazerne en de monteursschool. Die gebouwen zal men ook niet kunnen wegnemen. Maar zij staan gelukkig aan de uithoeken van het terrein en doen geen nadeel aan de verkoopwaarde van het geheel. Midden op het terrein heeft men echter ondergebracht den luchtvaartstudiedienst, die natuurlijk even goed ergens elders onder dak kan gebracht worden. Nu overweegt men echter daarnaast te plaatsen een centrale werkplaats voor den marineluchtvaartdienst.

Nu acht ik het gewenscht, dat er gecentraliseerd wordt. Hoe meer men centraliseert, des te goedkooper kan men exploiteeren. Wij hebben thans werkplaatsen op de Mok op Texel, op de Kooy (noordpunt van Noordholland), te Schellingwoude (bij Amsterdam) en te Veere (bij Middelburg). Binnenkort zal, als men niet centraliseert, ook een werkplaats moeten komen te Souburg. Wij dienen al die werkplaatsen te concentreeren.

Maar die centrale werkplaats moet dan niet komen op het terrein van de vroegere Amsterdamsche marinewerf, want die moeten wij in haar geheel opheffen en het terrein er van moeten wij zoo voordeelig mogelijk verkoopen.

Waar men ze dan wel moet brengen? Naar Soesterberg.

Het is een oud plan om de kampen van de land- en zeemacht samen te voegen. Ik heb den indruk, dat dat niet kan, omdat de taak van den land- en den zeevlieger gansch andere zijn. Alle zeevliegers moeten echter hun werk leeren op landvliegtuigen. De Kooy is nu het leervliegkamp voor den zeedienst, waar uitsluitend landvliegtuigen worden gebezigd, en te Soesterberg bevindt zich het kamp voor de landvliegers. Nu is er m. i. geen enkele reden, waarom het kamp te de Kooy niet zou kunnen worden overgebracht naar Soesterberg, om in de toekomst de zeevliegers daar de eerste lessen te laten nemen. Tevens kan nu te Soesterberg worden gevestigd de centrale werkplaats, gecombineerd met die voor de landmacht. Daar kan men dan centraliseeren de administratie en den aankoop van materialen. Daar kan men dan normaliseeren de qualiteiten en standaardiseeren de vliegtuigen en onderdeelen er van. Dan komt men inderdaad tot bezuiniging. Dat doet men echter niet, wanneer men op het terrein van de marinewerf nog verder gaat verbrokkelen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben daarmede echter nog niet voldaan. Ook Hellevoetsluis moet weg. Het zal toch moeten verdwijnen, omdat het Goereesche gat bezig is te verzanden. Het is dwaasheid te speculeeren op een verandering van den zeestroom, waardoor de verzanding zou ophouden; dat kan nog wel een eeuw duren. Voorloopig wordt het nog steeds erger. Wij hebben Hellevoetsluis ook niet noodig. Het is niet mijn bedoeling, dat men de inrichting zal overbrengen naar de werf bij Willemsoord. Dan schieten wij niet op; dat zou geld weggooien zijn. De werf te Hellevoetsluis moet weg en door geen andere worden vervangen. Het is wel jammer van al het geld, dat zij gekost heeft, maar het moet er van komen. Men moet zooveel schepen opruimen en zooveel personeel afdanken, dat Hellevoetsluis overbodig wordt.

In plaats echter van het getal werven in te krimpen, houdt men ze kunstmatig in het leven. Er is niet regelmatig voldoende werk voor het groot getal werklieden. Wat heeft men nu in Willemsoord gedaan? Voor het verrichten van zoogenaamd stopwerk heeft men twee nieuwe hellingen gemaakt, om kleine loodsvaartuigen te bouwen. Op een oogenblik, dat er geen werk is voor het vlootwezen, kan men er dan laten werken voor het loodswezen. Zoo houdt men de menschen aan den gang.

Die heele onderneming loopt echter verkeerd, want toen men verleden jaar die nieuwe hellingen maakte, dacht men aan het bouwen van nieuwe loodsvaartuigen, maar men heeft gelukkig mijn raad gevolgd en stoomtrawlers gekocht, om die om te bouwen tot loodsvaartuigen. Men behoeft dus geen loodsvaartuigen te bouwen. Maar al ware dit wel zoo, dan is het nog verkeerd, om die kostbare werf aan te houden ter wille van het personeel. De werven zijn er niet voor het personeel, maar het personeel is er voor de werven en de werven zijn er voor de vloot, en nu de vloot zooveel kleiner is geworden, moeten de werven dienovereenkomstig in omvang verminderen. Zoo alleen komt men tot bezuiniging. Maar hier gaat het als met de *Talma*, later verdoopt in de *Zeven Provinciën*. Onder een vroegeren voorganger van dezen Minister, den heer Cohen Stuart, werd dat schip aanvankelijk aanbevolen voor Nederland; toen daartegen oppositie kwam, heette het noodig voor Indië; toen het ook daarvoor bleek niet noodig te zijn, kwam het hooge woord er uit: de werf moest toch aan den gang gehouden worden. Er werd dus een schip op stapel gezet ter wille van de werf; dat is verkeerd.

Natuurlijk zijn de werven duur, omdat er niet productief gewerkt kan worden. Het is niet de commercieele boekhouding, welke de werf duur maakt, maar het is de commercieele boekhouding, welke aantoont, dat de werf duur werkt. Of men daar profijt van heeft getrokken, is een andere zaak. De commercieele boekhouding had er voor moeten zorgen, dat de fouten, welke aan het licht kwamen, werden weggewerkt. Misschien was de invoering van de commercieele boekhouding goed, maar dan alleen om te komen tot een betere reorganisatie van de werf. Daarvan is intusschen niets gebleken.

Nu kunnen wij nagaan hoe duur de werf werkt, maar daarbij worden kunstjes toegepast. De werf zelf mag niet duurder zijn dan een particuliere werf en men verstaat de kunst de grouper les chiffres, waardoor het den schijn krijgt, alsof de werf niet duur is. Op het etablissement te Amsterdam zijn ondergebracht een aantal opleidingen en nevendiensten en als ik wel ben ingelicht, worden deze door de werf gruwelijk gesneden, waardoor de werf heel wat van haar eigen kosten afwentelt. Ik heb daarvan een paar voorbeelden, die niet over groote sommen loopen, maar die niettemin zeer typeerend zijn.

Door de kustwacht op het etablissement werd aangevraagd een sleutel, ter waarde van ongeveer f 0,50. De kustwacht werd er voor belast met f 12.

De draadlooze telegrafie vraagt aan een scharnier voor een raam. De waarde is hoogstens f 0,25, maar de dienst van de draadlooze telegrafie wordt belast voor dat scharnier met f 9,80. Dezelfde dienst koopt in een particulieren winkel een instrument voor f 7; het komt op de werf en wordt ondergebracht in het arsenaal. Daaruit werd het afgehaald door de draadlooze telegrafie, maar tot verbazing van de menschen, die het afhaalden, bleef de prijs f 7. Men verzekerde hun echter dat, als men het besteld had via het arsenaal, er zeker 15 à 30 pct. opgelegd zou zijn.

Wil men nu weten, hoe men kan komen tot zulke hooge

(Hugenholtz.)

rekeningen, dan ga men eens na wat er gebeurt als er een ruit breekt.

In één van de gebouwen van een opleiding is een ruit gebroken van ongeveer 50 bij 50 c.M. Er wordt nu allereerst een schriftelijke aanvraag opgemaakt voor herstelling van die ruit. Die aanvraag gaat langs den hierarchischen weg; d. w. z. de sergeant van de wacht begint met het document op te stellen, dat dan langs drie of vier schijven in het Arsenaal komt. Daar wordt de aanvraag behoorlijk geregistreerd en voorzien van een volgnummer; dan wordt een werkopdracht opgemaakt in triplo en één van die stukken komt in handen van den baas van de schilderswerkplaats. Die baas gaat kijken, constateert dat de ruit gebroken is en gaat weg. Nu gaat hij naar één van zijn ondergeschikten en geeft dezen opdracht om de ruit te maken. De ondergeschikte gaat de maat opnemen en verdwijnt dan weder. Ongeveer 5 uur later komt hij terug met de ruit en de noodige stopverf. Hoe hij aan de ruit en de stopverf gekomen is, dat kon men niet vertellen, maar dat zal ook heel wat administratieven rompslomp hebben gekost; daarvoor zullen wel een aantal bonnen moeten zijn uitgegeven, enz. De ruit wordt er eindelijk ingezet. Dan komt de baas weer om te constateeren, dat de zaak in orde is. En ten slotte komt de rekening; de opleiding, welke het betreft, wordt belast met de som van f 7,80.

Op die wijze werkt men de duurte van de werf af op de opleidingen.

Ik durf voor de waarheid niet in te staan, maar het is mij als volkomen waar medegedeeld, dat, toen het opleidingsschip *Schouten*, dat in de zomermaanden bij Hoorn ligt, maar des winters te Amsterdam wordt opgelegd, daar werd geschilderd en dat men toen op kosten van de opleiding te gelijker tijd ook even een verfje heeft gegeven aan het bureau van den commandant en aan het bureau van den griffier van het Etablissement. Dit beteekent, dat een deel van de kosten der werf wordt overgebracht op de opleiding, die er niets mede te maken heeft.

De vlootcommissie, onder presidium van ons geacht medelid van der Voort van Zijp, is onlangs geweest voor een bezoek op het etablissement te Amsterdam en wat heeft men daar toen gedaan, om den schijn aan te nemen van buitengewoon zuinig te zijn? Men heeft de nieuwe matten, die er lagen, weggenomen en de oude weder nedergelegd, om tegenover de vlootcommissie een goed figuur te slaan.

Door dergelijke kinderachtige manier om ons om den tuin te leiden zal men echter toch niet de blaam kunnen ontgaan van buitengewoon duur te zijn.

Er zijn bij dat etablissement ondergebracht een kolonel (ondercommandant), een kolonel boven de sterkte (chef van het torpedo-atelier), een overste van administratie en twee officieren van administratie, 1ste en 2de klasse, aan het magazijn kleeding, en een overste als chef van het Arsenaal.

Mag ik den Minister vragen, wat er zal gebeuren met die heeren als het etablissement wordt opgeheven? Wil men dan weder andere baantjes voor hen creëeren? Dan bezuinigen wij niet.

Ik weet, dat de Minister niet graag den post pensioenen ziet stijgen, maar dat is altijd nog veel beter dan de hooge salarissen die deze heeren nu genieten.

In het algemeen bemerken wij er niets van, dat bij het langzamerhand verdwijnen van de marine deze overtollig geworden hooge heeren worden gepensionneerd. Dit treft men maar zelden aan onder de berichten in de *Staatscourant*.

Zou de Minister niet eens een opgaaf willen verstrekken omtrent de afvloeiing in de hoogere rangen in de laatste 2, 3 jaren? Ik meen, dat het voor de Kamer leerzaam zou zijn.

De Minister zegt op bladz. 3 der Memorie van Antwoord, dat, tenzij men tot liquidatie van de marine zou willen overgaan, het ondoenlijk zal zijn om belangrijk te bezuinigen op de 2de afdeeling, zoolang de tegenwoordige salarissen worden gehandhaafd.

Dat is een zeer onjuiste uitspraak, Mijnheer de Voorzitter. Men moet de krachten, die men heeft, productief maken, dan zal men hetzelfde werk kunnen doen met minder

(Hugenholtz e. a.)

menschen. Ik heb nooit zoo'n sterken indruk gekregen van ,,douwelen'' als daar in Amsterdam op het marine-etablissement. Ik heb daar een torpedo-atelier gezien, dat meer den indruk gaf van een rommelig klein ambachtsschooltje, waar men een aantal leerlingen aangenaam bezighield, dan van een modern geoutilleerd bedrijf. Over het algemeen heb ik er sterk den indruk gekregen van lanterfanten en van tijdverknoeien. En dat is in een tijd als deze vooral ontoelaatbaar. Gebruik de menschen, die gij hebt, tot het uiterste, en als gij bemerkt, dat ge er te veel hebt, schaf ze dan af. Dat is de eenige oplossing.

Verder moet de bureaucratische rompslomp worden afgeschaft. Men moet heel minder hooge eischen stellen zonder aan de veiligheid en de duurzaamheid te schaden. Men moet zijn ambtenaren aansprakelijk stellen voor de verliezen, ten gevolge van hun nalatigheid veroorzaakt. Men moet een flinke opruiming houden onder den ouden schepenvoorraad, men moet de opleiding verminderen en daardoor tevens het personeel van de werven en van de schepen. En als het dan ten slotte blijkt, dat men zoo'n miniatuurvlootje niet kan onderhouden, omdat het te duur is voor onze geldmiddelen, dan is er maar één weg: volg dan eindelijk den raad, dien ik zoo vaak en zoo dringend gegeven heb: liquideer de vloot.

De heer **Duymaer van Twist:** Mijnheer de Voorzitter! Bij deze begrooting komt ook aan de orde de bekende maatregel van de vermindering van de traktementen en de salarissen van het personeel met 5 pct. Het zal u bekend zijn, Mijnheer de Voorzitter, dat dit punt ook ter sprake komt in het Voorloopig Verslag bij hoofdstuk VIII van de Staatsbegrooting. De zaak geldt eigenlijk meer het Departement van Oorlog dan het Departement van Marine. Bovendien heeft de Minister van Marine in de bijlage, bij de Memorie van Antwoord gevoegd, het onderwerp slechts van één zijde belicht. Op de vraag van de Commissie van Rapporteurs gaf hij alleen op een enkele vraag de inlichtingen, destijds door de Regeering omtrent het desbetreffende punt gegeven, maar de Kamer heeft niet ontvangen de stukken van het georganiseerd overleg, waardoor de zaak dus eigenlijk nog niet zoo ver is dat ze naar behooren kan worden behandeld.

Daarom zou ik u willen vragen, Mijnheer de Voorzitter, of het in uw bedoeling kan liggen dat punt uit de discussie over deze begrooting uit te schakelen en te bewaren tot de behandeling van hoofdstuk VIII, waarbij er dan in den breede op kan worden ingegaan.

De **Voorzitter**: Het zal mij aangenaam zijn, als de heer Duymaer van Twist en andere sprekers dit punt bij deze begrooting onbesproken laten.

De heer **Duymaer van Twist:** Dan zou ik toch nog aan den Minister van Marine de vraag willen stellen, of de Minister bereid is aan zijn ambtgenoot van Oorlog te vragen om, vóór de zaak hier aan de orde komt, gegevens van het georganiseerd overleg aan de Kamer over te leggen.

De heer **van de Bilt:** Mijnheer de Voorzitter! Het Voorloopig Verslag over hoofdstuk VI behandelt in de eerste plaats de quaestie van een afzonderlijken Minister van Marine.

Bij de algemeene beschouwingen, eenige weken geleden, over de Staatsbegrooting is deze zaak ter sprake geweest en de Minister-President heeft bij zijn wederwoord de gevoelens der Regeering uiteengezet.

Ik meen, dat hij voldoende heeft aangetoond dat werkelijk een afzonderlijken Minister voor het Departement van Marine in de tegenwoordige omstandigheden kan leiden tot de algemeene besparing, die zoo noodig is.

Een enkel woord zou ik over de questie toch gaarne nog zeggen.

Bij de behandeling der Marinebegrooting voor 1922, in April van dit jaar, heb ik er op gewezen, dat de indertijd ingediende motie-Bomans, ook door mij onderteekend, uitging van de gedachte, dat onze marine zou gesplitst worden in een voor Indië en een voor het Rijk in Europa.

(van de Bilt.)

Waar deze laatste betrekkelijk klein kon zijn, alleen tot taak zou hebben onze kustverdediging te helpen, meenden wij, dat zij dus best bestaanbaar was als onderdeel van de algemeene defensie van het Rijk in Europa.

Het gedeelte, voor Indië noodig, zou dan bij Koloniën kunnen ondergebracht.

Bij nadere bestudeering en overweging, en rekening houdend met de situatie, dat ons het instituut van den Volkenbond niet bracht de mogelijkheid tot veel verder gaande ontwapening, werd het denkbeeld van een gescheiden marine geheel verworpen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben thans ook van oordeel, dat een gescheiden marine, zoolang Indië niet voor de bemanning zijner eigen vloot kan zorgen, vooralsnog niet bereikbaar is.

Uitgaande van dit denkbeeld is het voor mij logisch, dat het Marinedepartement een eigen Minister heeft.

De vorige Minister ad interim heeft in April van dit jaar deze zaak ampel besproken.

Zijn Excellentie zeide toen:

> ,,Ik ben ook inderdaad van meening, dat, wanneer een bewindsman zoodanig overladen is met werk, dat hij zich niet ten volle aan ieder onderdeel kan geven, dit ten slotte op schade voor den dienst moet uitloopen. Ik heb mij een definitieve beslissing, voor zoover van mij afhankelijk, voorbehouden, omdat het wel een abnormale tijd is geweest. Ik hoop intusschen niet, dat de opmerkingen die gemaakt zijn, voortvloeien uit de meening, dat hetgeen tot nog toe van het Departement van Marine is uitgegaan onder mijn verantwoordelijkheid, zooveel te wenschen heeft overgelaten, dat er verandering moet komen.''

Mijnheer de Voorzitter! Laat ik eerst met betrekking tot dit slotwoord zeggen, dat, naar ik meen, — en ik heb mijn oor goed te luisteren gelegd in verschillende kringen der marine—, men in het algemeen zeer ingenomen was met de wijze, waarop Minister van Dijk zijn verantwoordelijkheid opvatte, en dat men over zijn bewind niet klaagde.

Integendeel, men stelde het in marinekringen op prijs en men voelde, dat deze Minister werkelijk een bewindsman was, die het goede wilde en een open oog en oor had voor wenken en wenschen, die te zijner kennis werden gebracht.

Het gewichtige personeelvraagstuk, zooals wij dat zien in zijn beteekenis voor ons volk en zijn marine — en dat helaas in alle kringen der marine nog niet zóó wordt begrepen — had zijn volle aandacht.

Ik mag Minister van Dijk daarvoor een woord van lof niet onthouden.

Ik zou ook niet graag het oordeel onderschrijven, dat de geachte afgevaardigde de heer Ter Hall hier geveld heeft over een anderen Minister van Marine, een burger, zeker niet wat betreft het personeelvraagstuk.

Ik kom nu tot do zaak zelf.

De quaestie: al of niet een afzonderlijken Minister van Marine is niet nieuw.

Zoo lees ik bij voorbeeld, dat na den oorlog op Java tegen Djepo Negoro in 1830 het Departement van Marine weer van dat van Koloniën, waarmee het vereenigd was, werd gescheiden. In 1840 werden de Departementen weer vereenigd. Er werd echter voor Marine en Koloniën elk een afzonderlijke directeur aangesteld.

De overweging tot deze samenvoeging was, dat de diensten der Koninklijke marine in Oost-Indië behoorlijk geregeld moesten worden.

In 1841 was er een toestand, die in menig punt met den tegenwoordigen overeenkomt. Ook toen was er een eisch tot reorganisatie in verband met bezuiniging.

In October van datzelfde jaar verklaarde de toenmalige Minister van Marine en Koloniën:

> ,,dat het rigtig beheer der koloniën hem te drukke en menigvuldige bezigheden verschafte om zich naar eisch te bemoeyen met het bestuur der Marine''.

Bij Koninklijk besluit van 23 October 1841 werd het beheer weer gesplitst.

In de overweging luidde het:

> ,,dat het algemeen belang vordert dat het Hoofd van het Departement der Marine zijnen tijd geheel wijde aan de verbetering van 's Rijks zeemagt ook in verband met de bij herhaling aan de Staten-Generaal gedane toezegging, dat de administratieve uitgaven bij het Departement, vooral die der werven en Etablissementen, zullen worden verminderd, ten einde, zonder verhooging van het totale cijfer een meerdere uitbreiding te geven aan de Zeemagt.....''

L'histoire se répète! Wel een merkwaardige overeenkomst met dezen tijd!

Ook toen was men van oordeel, dat herstel van en bezuiniging bij de marine te verkrijgen was door instelling van een afzonderlijk Departement van Marine, omdat in de practijk gebleken was, dat één mensch niet bij machte was de genoemde dubbele functie te vervullen.

Mijnheer de Voorzitter! Onze Marinebegrooting loopt over een bedrag van ruim 40 millioen, naast het bedrag op de begrooting voor Koloniën; ik meen, dat zulk een bedrijf wel een omvang heeft, dat het de werkkracht van een heelen mensch eischt.

En juist zij, die op bezuiniging en reorganisatie aandringen — en ik heb geen andere klanken vernomen — moesten den voorgenomen maatregel toejuichen.

Er is hier wel eens geklaagd — te recht of ten onrechte, dat wil ik niet uitmaken, ik ga op de quaestie zelf niet in — over het overwicht, dat men aan het Departement heeft over den Minister.

Welnu, een eigen Minister van Marine, die geheel in de zaak zit, zich geheel aan zijn taak kan wijden, zal dus daarin, zoo noodig, verandering kunnen brengen.

Juist nù, Mijnheer de Voorzitter, nu we staan op een tijdpunt, dat voor de marine een vaste lijn voor de toekomst zal moeten worden aangegeven.

Een vaste lijn, zeg ik, Mijnheer de Voorzitter, want als er iets is, dat funest werkt, dan is het dat telkens veranderen van stelsel.

Wij zullen gelegenheid hebben daarover bij de behandeling van de Vlootwet een en ander te zeggen en daarop dieper in te gaan, maar zelfs al komt de Vlootwet er niet, zooals zij oorspronkelijk is voorgesteld, dan nog is het wenschelijk, dat de algemeene lijnen aangegeven worden langs welke zal worden voortgebouwd in de toekomst.

En dat kan alleen door een Minister, die dit program voor zich heeft, zich daar geheel kan inwerken, daaraan zijn geheele aandacht schenken.

Ik ben het volkomen eens met het rapport der Interdepartementale Commissie waar dit zegt:

> ,,Alleen bij het bestaan van een vast plan voor het materieel is het mogelijk een systeem op te bouwen waarbij in de behoefte aan personeel wordt voorzien.''

Ik voel voor het oordeel, dat wordt uitgesproken in een boekje, uitgegeven door de Algemeene Vereeniging van Marine-officieren en de Marinevereeniging (Januari 1921) bladzijde 21:

> ,,Als het Departement van Marine thans als resultaat van zijn beheer der toegestane gelden niet anders kan aanwijzen dan een hoogst onvoldoende maritieme weermacht, dan bewijst dit, dat de werkwijze van genoemd Ministerie ondeugdelijk was, zoodat daarin grondige wijziging behoort te worden gebracht, doch geenszins is dan aangetoond, dat een Departement van Marine als zelfstandig besturend orgaan geen reden van bestaan meer zou hebben.''

Ik vertrouw, dat deze Minister, die, toen hem in andere functie de reorganisatie der boekhouding op 's Rijkswerf werd opgedragen, getoond heeft, dat hij organiseeren kan, ook voor deze taak ten volle berekend zal blijken.

Dit alles, Mijnheer de Voorzitter, ter adstructie van wat ik lees in het Voorloopig Verslag, bladz. 1:

(van de Bilt.)

> ,,De land- en zeedefensie zijn te uiteenloopend van aard dan dat één bewindsman beide voldoende zou kunnen overzien. Vooral het vraagstuk van de maritieme verdediging van Indië is zeer ingewikkeld en maakt het noodig, dat onze marine geleid wordt door een bewindsman, die zich ten volle aan deze taak kan wijden.

Ik schakel een oogenblik uit de behartiging van de verschillende belangen van het personeel — ik kom daarop afzonderlijk terug — en meen dan te mogen zeggen: de quaestie van de outillage van onze weermacht ter zee — vooral in Indië — is thans de quaestie.

Wij mogen gerust zeggen, dat de financieele positie van het personeel — en dat is een gewichtig ding — thans wel voldoende is geregeld.

Ik mocht bij de algemeene beschouwingen over de vorige Marinebegrooting eenige cijfers geven omtrent de traktementen — de gages zou de heer Braat zeggen — die bij de marine worden uitbetaald. Men kan die cijfers vinden op bladz. 2375 der *Handelingen* van 1922. Ik zal die cijfers thans niet herhalen, maar ik meen toch, zonder vrees voor tegenspraak, te mogen zeggen, dat de financieele positie onzer schepelingen, van hoog tot laag, royaal geregeld is; die positie is gunstiger dan in de burgermaatschappij.

En te recht mocht als op een lichtpunt in de Memorie van Toelichting worden gewezen op de maatregelen in 1921/22 voor ons zeevolk genomen:

> ,,Nieuwe militaire pensioenwetten met de daarmede samenhangende uitvoeringsvoorschriften kwamen tot stand.
>
> Mede trad in werking eene nieuwe militaire weduwenwet ten behoeve van de weduwen en weezen der vrijwillig dienende militairen.
>
> Eene commissie is benoemd om voorstellen in te dienen ter uitvoering van het denkbeeld om uitzendbibliotheken op te richten en voordrachten en cursussen te organiseeren, welke er op gericht zijn de verstandelijke ontwikkeling van de militairen der zeemacht, beneden den rang van officier, te bevorderen.''

Dat zijn zaken, Mijnheer de Voorzitter, die de positie van den marineman zelfs voor een burger wel eenigszins tot een benijdbare maken.

Wat het eindcijfer der begrooting betreft, Mijnheer de Voorzitter, ik geef toe, dat dat hoog is, hooger ook dan mij lief is, en ik wil ook niet verhelen, dat ik van dezen Minister, binnen de grenzen van het toelaatbare met het oog op onze positie in Indië, nog meer bezuiniging verwacht dan reeds werd verkregen.

En het is ook daarom, dat ik me met het optreden van een geheelen Minister van Marine, die zijn aandacht aan de marine zal kunnen wijden, kan vereenigen, omdat hij zijn aandacht zal kunnen wijden aan deze vraag: hoe kan zonder schade voor het beslist onontbeerlijke voor de verdediging en het behoud van ons grondgebied in het Rijk in Europa en van ons groote, belangrijke Insulinde op onze maritieme uitgaven nog bezuinigd worden? Ik herhaal het, ook dit deel van de taak des Ministers zal, met het andere, den vollen mensch eischen.

Wat de vergelijking der defensieuitgaven naar de cijfers van den Volkenbond betreft — deze vergelijking met andere landen kan uit den aard der zaak niet geheel zuiver zijn, omdat de eene Staat onder militaire uitgaven soms heel andere posten brengt dan de andere.

Het eene land rekent daarbij zijn uitgaven voor de politie, een ander slechts gedeeltelijk. In sommige landen wordt de gendarmerie, naar ik meen, niet bij de defensieuitgaven gerekend, in andere landen weer wel.

Ik noem een andere zaak, nu met cijfers.

Op deze begrooting staat een post van f 7 833 732 voor pensioenen en wachtgelden der militairen bij de zeemacht. Dat is meer dan een zesde deel van het geheele bedrag der begrooting.

Dat is toch geen eigenlijke post voor defensie. Men dient met die verschillende dingen rekening te houden, als men onze uitgaven voor onze defensie vergelijkt met die van andere landen.

De Minister haalt dezen post in ander verband aan, om er op te wijzen, dat hierop niet de 17 pct. konden worden bezuinigd en dat dus op andere posten meer dan 17 pct. zou moeten worden bezuinigd om tot de globale bezuiniging te komen, maar ik meen, dat ik dezen post ook kon aanhalen ter adstructie van wat ik hiervoren betoogde.

Mijnheer de Voorzitter! Alvorens iets te zeggen over de quaestie van de verzorging der godsdienstige belangen der schepelingen, wilde ik nog eenige onderdeelen in het algemeen behandelen.

Uit de bezuinigingsmaatregelen door den Minister aangegeven wil ik er een paar, die mij het meest in het oog vielen, even bespreken.

De Memorie van Antwoord noemt onder de maatregelen, die in voorbereiding zijn of reeds zijn uitgevoerd, onder meer verlenging van den werktijd op 's Rijks werven. Mijnheer de Voorzitter! Dat is een gewichtige quaestie. Als hier moet bezuinigd worden — en ik kan dat aannemen —, laat dan de Minister het middel kiezen: een kleine verlenging van werktijd, maar met behoud van het tegenwoordig loon.

Als de werklieden kiezen mogen tusschen denzelfden werktijd met vermindering van loon en verlengden werktijd zonder loondaling, dan kiezen zij onmiddellijk het laatste.

De Minister spreekt ook nog van een mogelijke vermindering van het loon door herclassificatie.

Mijnheer de Voorzitter! Ik hoop, dat die herclassificatie er nooit komt. Evenals voor andere groepen, acht ik ze ook hier uit den booze.

En dan nog iets: moet eventueel overgegaan worden tot het bedanken van werklieden — ik hoop dat de Minister hiertoe eerst in den uitersten nood zal overgaan —, laat hij dan beginnen met hen, die een hoog pensioen hebben uit anderen hoofde, het eerst in aanmerking te doen komen.

Ik zeg een hoog pensioen, want er zijn op de werven ook nog menschen werkzaam, die van het kleine pensioen, dat zij hebben, onmogelijk leven kunnen.

Onder de bezuinigingsmaatregelen noemt de Memorie van Antwoord verder het instellen van een onderzoek naar de mogelijkheid tot uitbreiding van het aantal burgervaklieden, met name wat de vliegtuigmakers betreft, ter vermindering van het aantal militaire vaklieden dezer categorie.

Ook daarmee kan ik mij vereenigen. Waar ik in de toekomst zie een aanmerkelijke uitbreiding van onzen vliegdienst, daar meen ik, dat het nu, in het begin van het ontwikkelingsstadium van dit wapen, nog gemakkelijk is zulk een maatregel te treffen, die anders in de toekomst met een grooter personeel moeilijker zou te nemen zijn.

Ik kom tot de quaestie of aanbouw van jagers in Ned.-Indië mogelijk is.

Mijnheer de Voorzitter! Het is toch gemakkelijk te begrijpen, dat daaraan groote bezwaren verbonden zijn. Om op een enkel punt, niet in de Memorie van Antwoord genoemd, te wijzen, is daar bv. de quaestie der loonen. Goed geschoolde werklieden, noodig voor den bouw van die schepen, zullen zeker in onze Oost veel meer kosten dan hier, afgezien nog van de vraag, of ze aanwezig zijn of te krijgen zouden zijn.

Er is door eenige leden bezwaar gemaakt tegen den hoogen post voor herstelling en onderhoud van materieel van geringe of twijfelachtige waarde.

Waar de Minister de toezegging doet, dat hij volstrekt onwaardig materieel zal opruimen, kunnen wij met die toezegging genoegen nemen.

Maar ik ben het er volkomen mee eens, dat dit materieel in volle zee geen gevechtswaarde moge hebben, het toch nog goed te gebruiken is voor verdediging van minder gemakkelijk toegankelijke deelen van ons land, de meer binnenlandsch gelegen riviermonden en de Zuiderzee met haar tallooze ondiepe toegangen.

Een deel van het oude materieel verleent ook nog andere diensten. Ik zag in Vlissingen naar de Drebbel liggen zoo'n oud vaartuig, dat nu ingericht was tot olietank. Het deed als zoodanig nog goede diensten en spaarde heen- en weervaren uit.

(van de Bilt.)

Bij de quaestie van meer concentratie der Rijkswerven is de meening naar voren gekomen, dat één Rijkswerf voor het geheele land het ideaal zou zijn.

Ik ben zoo vrij dat te betwijfelen.

Zou het wel verstandig zijn om alles op één kaart te zetten? Bij eventueele verwikkelingen zou een vijand al zijn aandacht concentreeren op die eene werf en als hij die kon onbruikbaar maken of als hij zich in het bezit daarvan stelde, zouden we in eens lam geslagen zijn.

Als we thans één van de twee werven zouden kwijtraken, hebben we toch nog altijd de andere, die het dan zoo noodige werk zal kunnen doen.

En dan, Mijnheer de Voorzitter, het is zeer de vraag, of één der twee werven, hier bedoeld, gezien de plaats waar zij liggen, zoodanig zou kunnen worden uitgebreid, dat zij alles kon bevatten wat nu op de twee werven is ondergebracht.

Dat intusschen de Minister zal overgaan tot opheffing van het Etablissement te Amsterdam, verheugt mij.

De commercieele boekhouding op onze werf besprak ik reeds met een enkel woord. Ik wil er alleen nog dit van zeggen. Deze boekhouding maakt het overzicht veel gemakkelijker. Nu kan zoo gemakkelijk nagegaan worden, als in een onderdeel van het bedrijf te duur gewerkt wordt.

Men heeft daarvan op de marinewerf te Willemsoord een merkwaardig voorbeeld gehad. Toen daar bleek, dat bij de afwerking van een bepaalde opdracht te duur gewerkt was, werd nagegaan waar de oorzaak kon zitten. De commercieele boekhouding bracht uit, dat het zat in de gieterij. In een bedrijf van dezen omvang, waar slechts af en toe kon gegoten worden, bleken de bedrijfsonkosten te hoog. Men kon het veel goedkooper laten doen door particulieren, die daarvoor expresselijk ingerichte werkplaatsen hebben, waar niets anders gedaan wordt dan gieten.

Het gevolg was, dat de gieterij werd stop gezet, behalve voor enkele gevallen, en daardoor werk kon geleverd worden, dat, wat den prijs betreft, wel met andere kan concurreeren.

Er is, volgens het Voorloopig Verslag, door enkele leden bezwaar geopperd tegen het afbouwen der hellingen te Nieuwediep. Eerstens. Mijnheer de Voorzitter, de som, daarvoor uitgetrokken op de vorige begrooting, f 69 000, is niet hoog. De Memorie van Antwoord weerlegt trouwens de geopperde bezwaren.

Daarnaast wil ik er nog even op wijzen, dat op het terrein nu reeds voortdurend kleinmaterieel is en wordt gemaakt. Van de twee loodsbooten, bij de vorige begrooting toegestaan, zijn de werktuigen reeds klaar; men bouwt er reeds aan; zoodra de hellingen afgebouwd zijn, worden zij geheel afgebouwd. Waar deze hellingen onmiddellijk grenzen aan de werkplaatsen, wordt heen en weer sjouwen van materieel voorkomen en dus tijd uitgespaard.

Op den aanbouw der motorafhaalbooten is door deze wijze van werken, naar mij werd meegedeeld, een kleine f 15 000 uitgespaard.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom thans tot een punt, waarbij ik hier en daar, helaas, in mineurtoon zal moeten spreken.

Het is de quaestie van de verzorging der geestelijke, der godsdienstige belangen van het personeel. Bij de behandeling der begrooting in April van dit jaar heb ik er op aangedrongen, dat die geestelijke verzorging zooveel mogelijk tot haar recht moet worden gebracht.

De toenmalige Minister antwoordde daarop, bladz. 2378 van de *Handelingen*:

> „Op dat punt — de geestelijke verzorging — ga ik volkomen met den geachten afgevaardigde akkoord. Het is ook mijn wensch, dat aan de geestelijke verzorging niets in den weg wordt gelegd niet alleen, maar dat al het mogelijke wordt gedaan om haar te bevorderen. Vooral zal dat moeten geschieden bij de opleidingen, zoodat de jonge menschen kunnen blijven gaan in de richting, die hun ouders hun thuis van jongs af aan hebben aangewezen."

Verder:

> „Er mag geen sprake van zijn, dat iemand uit hoofde van zijn geloofsovertuiging ook maar een haar minder wordt aangezien dan een ander, of dat hij eenigen overlast te dier zake ondervindt."

Nog iets verder:

> „Bij de marine, evengoed als bij de landmacht, moet er mogelijkheid zijn voor ieder om zich zelf te zijn en te leven volgens zijn eigen Christelijke overtuiging."

Ik was tevreden met dat antwoord, Mijnheer de Voorzitter. En toch.....

Er is in het Voorloopig Verslag gevraagd, of de Minister bereid is te bevorderen, dat de schepelingen alle gelegenheid hebben om hun godsdienstplichten na te komen.

De Minister antwoordt daarop, dat de voorschriften reeds zoo ruim gesteld zijn, dat het hem niet duidelijk is, wat in deze nog te wenschen zou overblijven.

Mijnheer de Voorzitter! In het reglement op den inwendigen dienst aan boord van Hr. Ms. oorlogsschepen lezen wij (deel 2 voorschriften K. M. V.) in art. 9*a*:

> „Leden der bemanning, die dit verlangen, worden op Zondagen (Israëlieten op den Sabbath) en op de in het 8ste lid genoemde kerkelijke feestdagen hunner gezindte in de gelegenheid gesteld hunne godsdienstplichten aan den wal te vervullen, wanneer de dienst dit toelaat."

Daaruit blijkt dus, dat gelegenheid tot het vervullen van godsdienstplichten een gunst is, omdat een willekeurige opvatting van den commandant omtrent de clausule „voor zoover de dienst het toelaat", de gelegenheid tot het vervullen van de godsdienstplichten opheft.

Mijnheer de Voorzitter! Waarom kan ook het vervullen van godsdienstplichten niet als dienst beschouwd worden?

Men moet niet behoeven te vragen, of men naar de kerk mag om zijn godsdienstplichten te vervullen. Men moet niet behoeven te vragen om b.v. op Katholieke feestdagen Zondagschen dienst te mogen houden. Men moet die gelegenheid openstellen, zonder eenige restrictie.

En nu ben ik niet zoo dwaas, te verlangen, dat als een schip in zee is, dat men dan den menschen ook gelegenheid moet geven om aan wal te gaan, maar wel meen ik, dat het mogelijk is dien dag als rustdag voor den schepeling te beschouwen, hem Zondagschen dienst te geven.

Ik zeg dat ook hierom. Mijnheer de Voorzitter, omdat met de clausule „als de dienst het toelaat" zoo verschillend wordt omgesprongen.

Ik lees in een hoofdartikel van *De Maasbode* van 29 Nov., avondblad, daarover merkwaardige dingen:

> „Op Allerheiligen van dit jaar hebben wij daaromtrent een onderzoek ingesteld, waaruit voldoende de geest te peilen is, die er thans nog bij de marine heerscht.
>
> Aan boord van H. M. *Gelderland* werd aan het R.-K. machinekamerpersoneel, zijnde in zijn geheel vier man, medegedeeld, dat de dienst het Zondag-houden niet toeliet. Of dit al of niet juist was willen we niet beoordeelen, maar feit is het, dat toen deze flinke mannen daartegen hun bezwaren inbrachten, ze naar alle godsdienstoefeningen mochten gaan en den dienst het toen wel toeliet op ongeveer twee uur na, dat zij werk hebben gedaan.
>
> In de marine-kazerne te Amsterdam was het alleen Zondag voor de R.-K. monteurs in opleiding, voor de overige R.-K. bemanning liet de dienst niet toe den geheelen dag Zondag te houden en ze werden beziggehouden met corvee-diensten. Op het wachtschip *van Speyk* te Helder uitte een R.-K. op gepaste wijze zijn bezwaar tegen den chef van de equipage over hem op Allerheiligen opgedragen werk, zich beroepende op de reglementen. Op de vraag van den chef wie hem dat verteld

(van de Bilt.)

had noemde hij een R.-K. korporaal en deze werd gestraft met hut-arrest, omdat hij getreden was in den dienst van den chef van de equipage. Zoo betitelt men de voorlichting door R.-K. meerderen aan minderen gegeven. Het mankeert er nu nog maar aan, dat men dezen korporaal, dien wij persoonlijk in het geheel niet kennen, op grond van deze straf reëngagement weigert.''

Mijnheer de Voorzitter! Daar staat nog meer in het artikel, waarvan ik de lezing den heer Minister gaarne zou aanbevelen, o.a. om wat er in staat over het jaarverslag van den vlootaalmoezenier.

En aan het slot zegt de schrijver dan ook eenigszins bitter:

,,Het moet uit zijn met den toestand, waarbij het vervullen van godsdienstige plichten als een gunst wordt beschouwd. Wij weten zeer goed, dat we voor de handhaving onzer neutraliteit een vloot noodig hebben, maar wil men daarvoor de aangevraagde en nog aan te vragen gelden zien beschikbaar gesteld, dan is het eisch, dat zonder eenige beperking of bedekte tegenwerking aan het personeel gelegenheid wordt gegeven te leven volgens hun godsdienstige overtuiging. Op het oogenblik worden den schepelingen hiervoor nog te veel bezwaren in den weg gelegd.''

Mijnheer de Voorzitter! Het is ook noodig, dat de maatregelen met wijsheid, in ieder geval met tact, worden toegepast.

In *De Maasbode* van Zondag 3 December lees ik het volgende in een artikel:

,,Evenals bij de landmacht, is thans ook bij de marine en aan boord van de schepen bepaald, dat er vóór en na iederen maaltijd gelegenheid moet worden gegeven om te bidden; tot heden gold dit slechts voor den middagmaaltijd. Een order op zichzelf zeer toe te juichen, want ook voor de boterham moeten wij God danken, maar de wijze waarop deze order gegeven werd deugde niet.

Ieder met de marine bekend, weet, dat bij het avondeten, theewater geheeten, ieder zijn gang maar ging. Het uur was bijv. half vijf, maar de een at om vier uur, een ander om half vijf; van orde en gezamenlijk eten, zooals bij de landmacht, was geen sprake. In plaats van nu eerst daar orde op te stellen en te zorgen dat het eten gezamenlijk plaats had en als dat eenmaal geregeld was bepalingen te geven voor het gebed, gaf men alleen de laatste order. Gevolg, dat thans gescholden wordt op de Christelijken en op de gegeven gelegenheid tot bidden, want deze wordt nu uitgespeeld als de oorzaak van het gezamenlijk eten en het einde dat gemaakt is aan de ongebondenheid, die er tot heden heerschte.

Op deze wijze werkt men al of niet gewild tegen, waardoor de vervulling van godsdienstige verplichtingen voor den goed willenden schepeling steeds moeilijker wordt en een bron van veel smaad.''

De redactie van *De Maasbode* heeft gelijk, Mijnheer de Voorzitter.

In het Voorloopig Verslag wordt gesproken over de behartiging der godsdienstige belangen van het personeel in Indië.

De Memorie van Antwoord zegt op bladz. 10:

,,De wijze, waarop meer dan tot nog toe de geestelijke belangen van de schepelingen ook in Indië behartigd kunnen worden, maakt thans een punt van onderzoek uit in eene commissie, waarin, naast vertegenwoordigers van het Christelijk Jongelingsverbond en van den Christelijken Bond van militaire tehuizen, zitting hebben de leger- en vlootpredikant in algemeenen dienst, om deze zaak te bevorderen.''

Heel goed, Mijnheer de Voorzitter! Maar hoe zit het nu met de behartiging der belangen van de Roomsch-Katholieke schepelingen?

Waarom zit in deze commissie geen Roomsch-Katholiek?

Wellicht zegt de Minister, dat hij den hoofdaalmoezenier of den vlootaalmoezenier wel eens zal hooren, maar waarom mogen die niet zitten in de commissie van overleg?

Het moet in marinekringen toch den indruk maken, dat de Katholieken niet behoeven te worden gehoord, wanneer het gaat om een belangrijk onderdeel van den dienst, nl. de behartiging van de godsdienstige belangen.

En nu, Mijnheer de Voorzitter, nog een enkel woord over de opleiding te Gorinchem.

In het reglement van de opleiding tot matroos te Gorinchem staat:

,,Tenzij ouders of voogden het tegendeel verzoeken, dan wel dat de commandant van het opleidingsschip afwijking van den regel gewenscht acht, wonen de matrozen des Zondags de godsdienstoefeningen hunner gezindte bij.''

En nu lees ik in *De Maasbode* van 29 November 1922:

,,Op Hemelvaartsdag van dit jaar gelastte de commandant een boottocht, niemand kon naar de kerk gaan, varen voor pleizier was blijkbaar een motief om volgens het reglement afwijking van den regel gewenscht te achten.''

Als dat zoo is, Mijnheer de Voorzitter, en ik heb geen reden om er aan te twijfelen, dan is dat toch niet in den haak.

In de Memorie van Antwoord lezen wij, dat het den jeugdigen schepelingen te Gorinchem verboden is lid te zijn der personeelsbonden.

Waarom toch, Mijnheer de Voorzitter?

Ondanks dat verbod waren toch reeds een 12-tal Roomsch-Katholieken lid der moderne organisatie.

Mijnheer de Voorzitter! Laat men naast de andere, ook onze Roomsch-Katholieke personeelsvereenigingen de jongens organiseeren. Het zijn toch jongelieden van 17 tot 20 jaar. Ze kunnen dan alvast sterk gemaakt worden tegen de verleiding, die hen straks wacht.

Hun leiders en dagelijksche onderwijzers van thans zijn toch ook georganiseerd en hun geestesstemming zal zeker van invloed zijn op de jeugdige leerlingen. De uitkomst bewijst dat. Dat kan de Minister weten.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil nu nog iets over het georganiseerd overleg in het midden brengen. Ik wil over deze aangelegenheid niet in herhaling treden. Bij de behandeling der begrooting voor 1922 heb ik mijn standpunt ten aanzien van het georganiseerd overleg reeds kenbaar gemaakt.

Het georganiseerd overleg moet zijn een commissie van advies en tot het uitbrengen van een advies moeten ook in de gelegenheid worden gesteld de Katholieke en Christelijke organisaties. Deze alleen te willen toelaten tot het georganiseerd overleg met betrekking tot die vragen, waarbij verschil in levensopvatting betrokken is, sluit reeds in zich, hen dus geheel tot het georganiseerd overleg toe te laten, daar elk vraagstuk beoordeeld wordt naar de levensopvatting, de beginselen dus, waardoor een bepaalde groep zich laat leiden.

Omtrent de regeling van het georganiseerd overleg kan verschil van meening bestaan, doch wij zijn erkentelijk voor de wijze, waarop het nieuwe ontwerp te gemoet gekomen is aan de bezwaren van vier commissiën, door thans in het ontwerp te spreken van twee commissiën. Ongetwijfeld zal dit ten goede komen aan de werking van het georganiseerd overleg, al is het onze meening, dat één commissie, waarin zoowel officieren als onderofficieren en manschappen gemeenschappelijk beraadslagen, misschien nog beter zou zijn. De samenstelling der commissie in zake regeling van den rechtstoestand van het militair personeel der zeemacht geeft daarvan een bewijs.

Mijnheer de Voorzitter! De opmerking is gemaakt — en ook bij een vorige gelegenheid sprak men aldus —, alsof bij de neutrale bonden een groot deel van de leden der R.-K. Vereeniging van Marinepersoneel is aangesloten. Het komt ons gewenscht voor deze dwaling te weerspreken. Een feit toch is, dat de R.-K. Vereeniging van Marinepersoneel ,,St. Christophorus'' op 1 December jl. 203 leden telde; daarvan waren 6 onderofficieren en 3 korporaals lid van de neutrale bonden, terwijl geen enkele der R.-K. mindere schepelingen, die aangesloten is bij ,,St. Christophorus'', tevens lid is van den Bond van Minder Marine Personeel.

(van de Bilt e. a.)

Van de 203 R.-K. georganiseerden zijn er dus totaal 9, zegge negen, lid van de neutrale bonden. Er zijn slechts een 10-tal miliciens lid van „St. Christophorus", zoodat de opmerking, dat het grootste deel geen eigenlijk actief personeel is, ook niet juist is.

Overleg in het algemeen kan zulke goede resultaten hebben.

In het Voorloopig Verslag is er van gewaagd en ik herhaal het hier, de wijze waarop de Minister de beperking van het passagieren in Indië met het oog op het veelvuldig voorkomen van geheime ziekten met het personeel heeft besproken, heeft mijn hartelijke instemming. Dat is goed gezien.

Alleen zou ik zeggen: Laat nu geneeskundige raadgevers ook eens bestudeeren het al of niet toelaatbare van sommige middelen voor geloovigen van verschillende richting.

Mijnheer de Voorzitter! Voor wat betreft het dragen van burgerkleeding aan den wal in Indië door korporaals en manschappen, meenen wij te mogen opmerken, dat er juist redenen van moreelen aard zijn om dit wèl toe te staan. Inderdaad zal het voor de bemanning van varende schepen practisch van weinig nut zijn, maar voor hen, die langen tijd aan den wal geplaatst worden, is het dragen van burgerkleeding een bijzonder belang. Voor alle schepelingen met den rang van korporaal en daar beneden ontbreekt het gezinsleven in Indië en is het zeer moeilijk in den burgerkring een bescheiden plaats te verkrijgen. De vooroordeelen, welke er, jammer genoeg, bestaan in Indië ten aanzien van den militair, maken het dezen niet gemakkelijk. Het is ons bekend, dat men er geen bezwaar tegen heeft met marineschepelingen te converseeren en in burgerkringen op te nemen, als de schepeling maar zich in burgerkleeding wilde vertoonen. Juist zulke toestanden maken, dat zeer velen, doordat zij op zich zelf zijn aangewezen, moreel ten gronde gaan. Ongetwijfeld zijn er ook gevaren, maar voor hem, voor wien het dragen van burgerkleeding een gevaar zou zijn, kan immers een verbod worden gesteld. De opmerking wordt nog gemaakt, dat er overwegende bezwaren bestaan om ook het inlandsche personeel de vergunning tot het dragen van burgerkleeding toe te staan, hetgeen zou moeten gebeuren als het Europeesch personeel deze vergunning zou verkrijgen. Maar aan het inlandsch personeel met den rang van sergeant is toch reeds de vergunning om burgerkleeding te dragen toegestaan. Ten slotte is het ons niet duidelijk, dat, indien dan zulke overwegende bezwaren bestaan, deze vergunning aan het inlandsch personeel toe te staan, daardoor ook het Europeesch personeel van deze vergunning moet worden uitgesloten.

Wij hopen, dat de Minister alsnog deze quaestie eens nader zal overwegen.

Mijnheer de Voorzitter! Met genoegen hebben wij vernomen, dat de Minister een regeling heeft getroffen krachtens welke ongunstige beoordeelingen door den divisiechef ter kennis van de betrokken schepelingen moeten worden gebracht. Evenwel zouden wij gaarne vernemen, wanneer deze regeling getroffen is en of deze reeds ter uitvoering aan de commandanten is voorgelegd. Wij meenen te weten, dat er althans nog geen uitvoering aan gegeven is.

Omtrent de verhooging van pensioen van vroeger gepensionneerden zal ik thans niets zeggen. Ik stel mij voor bij een der posten van de begrooting deze zaak ter sprake te brengen.

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor, om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Hiemstra**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een enkele opmerking te maken over het standpunt, dat deze Minister inneemt tegenover de organisaties van het onder het Departement van Marine ressorteerend personeel.

Kort geleden heeft de Minister, wat betreft de afvloeiing van het personeel van de Rijkswerven, overleg gezocht met vertegenwoordigers van de afdeeling van den bond van werklieden in dienst van de Overheid. Daartegen is mijns inziens te recht door het hoofdbestuur van dien bond bezwaar gemaakt, omdat in deze dat hoofdbestuur werd gepasseerd.

(Hiemstra e. a.)

Naar aanleiding daarvan heeft de Minister geantwoord, dat de hoofdbestuurders van den bond de besprekingen als toehoorders zouden kunnen bijwonen, en verder heeft hij er zich op beroepen dat, indien er een bijzondere commissie zou geweest zijn voor het overleg, zeker ook als leden van die commissie zouden zijn aangewezen de menschen, die hij thans geraadpleegd heeft, en dat hij dus min of meer gedaan heeft alsof er een commissie bestond.

Dit antwoord van den Minister was niet geheel juist, want het was langzamerhand een goede usance geworden dat, wanneer overleg werd toegestaan met de organisaties van het personeel, de besturen dier organisaties uitgenoodigd werden om daarvoor de personen aan te wijzen, en wanneer een commissie wordt ingesteld, dan is het ook de gewoonte, dat de hoofdbesturen het recht krijgen om menschen daarvoor aan te wijzen, alleen met deze restrictie, dat de Regeering hun aantal bepaalt.

Wanneer dus een bijzondere commissie was ingesteld en men den gewonen gang van zaken had gevolgd, dan zouden hier de hoofdbesturen der organisaties in de gelegenheid gesteld zijn om de menschen in die commissie aan te wijzen. Aan het hoofdbestuur zou dus overgelaten zijn te beslissen welke personen in die commissie zouden plaats nemen, terwijl thans de Minister achter den rug van het hoofdbestuur om andere menschen heeft gevraagd, afdeelingsbestuurders, en daarmede van de goede gewoonte is afgeweken.

Dit standpunt van den Minister is eenvoudig niet te handhaven. Het is een standpunt, dat 25 jaren geleden nog ingenomen werd door een particulieren werkgever, die met hoofdbestuurders van bonden niets te maken wilde hebben en alleen met zijn eigen volk de zaken zou willen bespreken, maar het is te hopen, dat de Minister spoedig een ruimer standpunt zal innemen en zich zal aansluiten bij de opvatting, welke thans meer en meer gehuldigd wordt, nl. dat aan de organisaties van de menschen zelf moet overgelaten worden, wie zij voor een bepaalde commissie van overleg willen aanwijzen.

Ik dring er dus sterk bij den Minister op aan, dat hij dat verouderd standpunt van 25 jaren terug zal verlaten en in het vervolg, als hij over verschillende dingen overleg wil plegen, de beantwoording van de vraag, welke menschen tot het overleg uitgenoodigd zullen worden, zal overlaten aan de besturen der landelijke organisaties, dat zijn de vertrouwensmannen, die in die bonden georganiseerd zijn en die zeer goed weten, wie zij voor deze besprekingen moeten aanwijzen. Wanneer zij meenen dat zij daarvoor speciale menschen uit hun groep moeten aanwijzen, zullen zij dat doen, maar in elk geval meen ik dat daarin de Minister niet heeft te treden. De Minister pleegt niet overleg met Jan, Piet of Klaas, maar met de organisatie, en hij moet dus aan de hoofdbesturen overlaten te beslissen, welke personen zij meenen, dat er voor dat overleg moeten worden aangewezen als de meest geschikten. Dat heeft mijns inziens niet de Minister te beoordeelen, maar de organisatie.

Ik herhaal dus, ik zou het op hoogen prijs stellen, indien deze Minister niet zijn entrée hier deed met opvattingen tegenover de personeelsorganisaties, die ver uit den tijd zijn, maar wèl met een ruime opvatting, die gelukkig meer en meer in den Staatsdienst doordringt, nl. met volledige erkenning van de organisaties, door aan die organisaties zelf over te laten, welke personen voor de belangen van het personeel zullen pleiten. Ik hoop dus van den Minister de toezegging te zullen verkrijgen, dat hij in het vervolg de gelegenheid zal geven aan de organisaties om te beslissen, welke menschen voor dat overleg zullen worden aangewezen.

De heer **Snoeck Henkemans**: Mijnheer de Voorzitter! Alvorens te komen tot de hoofdzaak dezer begrooting nl. het beleid van den Minister in het algemeen en den toestand en de toekomst onzer marine, wensch ik enkele opmerkingen te maken over twee bijzondere punten. In de eerste plaats over het vraagstuk van de behartiging der godsdienstige belangen van het personeel.

(Snoeck Henkemans.)

De Minister wijdt daaraan op bladz. 10 van zijn Memorie van Antwoord een vrij uitvoerigen passus, dien ik mij zal veroorloven voor te lezen:

> „De wijze, waarop meer dan tot nog toe de geestelijke belangen van de schepelingen ook in Indië behartigd kunnen worden, maakt thans een punt van onderzoek uit in eene commissie, waarin, naast vertegenwoordigers van het Christelijk Jongelingsverbond en van den Christelijken Bond van militaire tehuizen, zitting hebben de leger- en vlootpredikant in algemeenen dienst en de chef der afdeeling Personeel bij het Departement van Marine. Ondergeteekende zal gaarne zijn steun verleenen aan voorstellen, welke deze commissie zal indienen ten einde het doel, n.l. het geven van steun aan jeugdige militairen in Oost-Indië, te bevorderen."

Mijnheer de Voorzitter! Ieder, die dit leest, moet den indruk krijgen, dat het hier gaat om een min of meer officieele commissie, een commissie, die door den Minister zelf is ingesteld, of die althans met zijn medewerking of op zijn uitnoodiging is tot stand gekomen. Maar zoo staat de zaak niet. Het is niet een officieele commissie, het is een geheel vrije commissie van belangstellenden, die tot stand is gekomen op initiatief van den leger- en vlootpredikant in algemeenen dienst, en die, behalve door hem, gevormd wordt o. a. door den kolonel Schreuders van het Departement van Marine en enkele vertegenwoordigers van het Nederlandsch Jongelingsverbond en van den Christelijken militairen Bond voor Oost- en West-Indië.

Als de Minister nu verklaart: ik zal afwachten wat die commissie voorstelt en ik zal daaraan gaarne steun verleenen, zoo juich ik dit toe, maar ik zou willen dat de Minister verder ging.

Hier is de indruk gewekt, dat het een commissie is, die door den Minister officieel is uitgenoodigd om dit vraagstuk te onderzoeken. Nu zou ik den Minister willen vragen, waar deze commissie eenmaal bestaat en de Minister met sympathie over haar arbeid spreekt, of de Minister aan die commissie niet een meer officieel karkter zou kunnen geven, zoodat deze commissie officieel wordt aangewezen om den Minister te adviseeren in deze moeilijke zaak.

De heer van de Bilt heeft er op gewezen, dat er geen enkele Katholiek in die commissie zitting heeft. Daarom zou de Commissie ook in die richting moeten worden uitgebreid. Als de Commissie dan overtuigd is van den zedelijken steun van den Minister, zoo zou zij zich sterker gevoelen dan nu en zou, in verband met de moeilijkheden van haar onderzoek, meer dan thans van haar arbeid te wachten zijn ten bate van de godsdienstige belangen van onze schepelingen. Daarom vraag ik, of de Minister bereid is een meer officieel karakter aan deze Commissie te geven en of de Minister mogelijk reeds iets kan mededeelen omtrent hetgeen hij meent ten deze te kunnen doen.

Een tweede afzonderlijk punt is de toestand van de oudgepensionneerden. Ik behoef daaromtrent niet in bijzonderheden te treden. Het geluid, dat de vroegere gepensionneerden hebben doen hooren, is wel zóó sterk en krachtig, dat het tot alle ooren is doorgedrongen. De Minister geeft in de Memorie van Antwoord een uitvoerig antwoord op de daaromtrent gestelde vragen, hierop neerkomende, dat de Minister zelf wel gevoelt dat er ten deze iets gedaan moest kunnen worden, opdat degenen, die in oorlogstijd voor het vaderland hun krachten gaven en hun leven hebben gewaagd, op hun ouden dag geen gebrek zouden lijden.

Maar toch begrijp ik, dat de Minister heeft gezegd: ik deins terug voor de gevolgen. Er zijn zoo vele gepensionneerden bij land- en zeemacht, uit militairen en civielen dienst, die thans een klein pensioen genieten, dat men bij elken stap bevreesd moet zijn voor de consequenties. Maar toch meent ook de Minister, dat er iets gedaan moest kunnen worden. Nu zou ik twee dingen willen vragen. Er wordt verhaald van een audientie van vertegenwoordigers van deze gepensionneerden bij den Minister van Financiën, die dezen bewindsman wezen op de zeer hooge pensioenen volgens de tegenwoordige wet, op de lagere pensioenen van hen, die na 1918 zijn gepensionneerd, en op de zeer kleine pensioenen van hen, die nog vroeger gepensionneerd zijn; en welke vertegenwoordigers daarbij den Minister voorstelden de som dezer drie pensioenbedragen samen te tellen en door drie te deelen, waarna alle gepensionneerden dit gemiddelde zouden ontvangen. Dit is inderdaad heel mooi uitgerekend, maar m. i. is het niet mogelijk de in lateren tijd gepensionneerden iets af te nemen, omdat hun pensioen steunt op de wet.

Maar er staat in het courantje *Ons Geluid*, dat de Minister van Financiën het een mooi idée vond. Het zal wel iets voorzichtiger zijn gezegd; maar als men van een Minister zoo iets meent te vernemen, zoo houden de menschen niet zelden de zaak reeds voor half gewonnen. Indien, gelijk ik onderstel, de mededeeling van den Minister van Financiën verkeerd is begrepen, laat de Minister van Marine dit dan duidelijk zeggen. Een dergelijk plan schijnt onmogelijk en, als dit zoo is, zoo moet dit ook voor de belanghebbenden vaststaan.

Maar ik zou willen vragen, of geen onderzoek kon worden ingesteld naar den toestand van die oudste gepensionneerden, en of dan niet, indien blijkt, dat er personen zijn, die in zeer moeilijke levensomstandigheden verkeeren, aan dezen door middel van een jaarlijksche gratificatie eenige tegemoetkoming kon worden verstrekt. Degenen, die wegens gebreken, in den mobilisatietijd verkregen, niet meer in hun levensonderhoud konden voorzien, zijn, al hadden zij geen wettelijk recht, toch ook geholpen door een uitkeering, naar aanleiding eener in de Kamer aangenomen motie.

Laat men nu ook hier degenen, die het werkelijk ernstig noodig hebben, met een gratificatie helpen. Gaarne zou ik zien, dat de Minister zich omtrent deze zaak uitsprak.

Mijnheer de Voorzitter! Als ik thans kom tot de hoofdzaak: het beleid van den Minister en den toestand van onze marine, dan kan niet worden ontkend, dat uit de Memorie van Toelichting en uit de Memorie van Antwoord niet spreekt een opgewekte toon. En als wij lezen, wat omtrent staat en toekomst van onze vloot in de verschillende bladen wordt geschreven, dan klinken ons nog droeviger tonen tegen. en vragen wij ons af, of die toestand wel langer bestendigd mag blijven, het ware zelfs slechts voor een half jaar of een jaar. De heer Hugenholtz staat op een standpunt, dat het hem misschien gemakkelijk maakt, maar dat voor mij het meest afkeurenswaardige standpunt is, dat ingenomen kan worden door een Nederlander. De heer Hugenholtz zeide eenvoudig: er is eigenlijk geen vloot meer; wij behoeven niet eens te wachten op de liquidatie en zijn ideaal is, datgene wat er nog is — en het is inderdaad meer, dan de spreker onderstelt — zoo spoedig mogelijk te liquideeren, zoo, dat er van eenige vloot voor verdediging onzer koloniën of voor de handhaving van onze neutraliteit niets overblijft. Wanneer men zich op een dergelijk standpunt stelt, is het te verklaren, dat men zich durft beroemen op iets, waarvoor elk Nederlander zich moest schamen. In een dergelijke redevoering kan zelfs optimisme klinken, omdat men de zaken ziet gaan in een richting, die men zelf jaren heeft bevorderd. Maar ik geloof, dat de meerderheid van ons volk over toekomst en taak van onze vloot gansch anders oordeelt dan de heer Hugenholtz.

De heer **Hugenholtz**: Durft u daar een referendum over aan?

De heer **Snoeck Henkemans**: Ja, zeker.

De heer **Hugenholtz**: Ik ook, en dan zou de groote meerderheid aan onze zijde staan. Het militaire vraagstuk wordt bij de verkiezingen altijd gecamoufleerd.

De heer **Snoeck Henkemans**: De heer Hugenholtz stelt er blijkbaar prijs op, dat het Nederlandsche volk hem nog eens overtuigt, dat hij ten opzichte dezer belangen ons volk niet kent of verstaat. De quaestie van onze marine is in den verkiezingsstrijd door de Christelijk-historischen duidelijk op den voorgrond gesteld.

Mijnheer de Voorzitter! Het is echter niet te ontkennen,

(Snoeck Henkemans.)

dat bij het personeel der vloot een gedrukte stemming heerscht. Ik schrijf dat toe, behalve aan afbrekende redevoeringen, gelijk de heer Hugenholtz hedenmiddag weder een heeft gehouden, aan den toestand van onzekerheid en onvastheid, die bij de marine op het oogenblik heerscht. Zal men zich met warmte en met overtuiging wijden aan een moeilijke taak, dan moet men ook geloof hebben in zijn arbeid. Er moet voor de vloot zijn een vast werkplan, zoodat men ziet in welke richting het marinebeleid zich beweegt en men gelooft, dat het personeel met hetgeen te zijner beschikking wordt gesteld de taak kan vervullen, die op de marine rust. Er moet dus komen een vast plan, waaruit blijkt het beleid, dat door den Minister van Marine in het bijzonder, namens de Regeering, wordt gevolgd. Dat plan lag in de Vlootwet. Daarin werd niet alleen voor Nederland, maar voor de gansche wereld opengelegd, hoe Nederland dacht te vervullen de taak van handhaving van zijn gezag en onzijdigheid, ook in de koloniën, door middel van de vloot. Toen bekend werd, dat de Vlootwet zou worden behandeld en dat ook eenige kans bestond dat die wet zou worden aangenomen door de Staten-Generaal, heeft dat reeds onmiddellijk gunstig gewerkt op den geest van de vloot en op de liefde, zich voor de vloot beschikbaar te stellen. Helaas, door een samenloop van omstandigheden is het in het begin van dit jaar niet gelukt, de Vlootwet tot stand te brengen. De 6de April van dit jaar was geen gelukkige dag in de parlementaire geschiedenis en geen gelukkige dag in de geschiedenis van onze marine.

De Minister van Buitenlandsche Zaken verscheen in die vergadering en sprak een uitstekend woord, waarvan ik straks nog een deel hoop aan te halen, maar toen het er op aankwam, de beraadslaging met den Minister van Buitenlandsche Zaken voort te zetten, bleek, dat de Minister den volgenden dag naar Genua moest vertrekken en dat de beraadslaging moest worden afgebroken.....

De heer **Hugenholtz:** En dat toen dr. Nolens kwam!

De heer **Snoeck Henkemans:** Neen, dat lag niet aan den heer Nolens. Het feit was, dat de Kamer meende, dat wij zonder den Minister van Buitenlandsche Zaken deze belanglijke discussie niet konden voortzetten. Het bleek, dat de Minister zijn reis niet kon uitstellen, en daarvan was ten slotte aanneming van de motie van den heer Oud, tot uitstel der beraadslaging, het gevolg.

Nu is op het oogenblik het onderzoek van de Vlootwet opnieuw opgedragen aan een commissie, welke dezer dagen is geïnstalleerd, onder voorzitterschap van ons oud-medelid den heer Patijn. Echter bestaat omtrent de taak der commissie en omtrent hetgeen de Regeering zelf van haar verwacht een zekere mate van onzekerheid. Gevraagd naar de gedachten van de Regeering omtrent de Vlootwet, heeft de Minister van Marine verwezen naar hetgeen daarover geschreven was in de Memorie van Antwoord op hoofdstuk I der Staatsbegrooting. Wij lezen daarin deze weinige woorden:

> ,,Afdoening van het ontwerp-Vlootwet moet uit financieele overwegingen nog wachten totdat beslist zal zijn in welk tempo de aanbouw kan plaats hebben binnen de getrokken grenzen.''

Dat was niet erg duidelijk. Welke grenzen werden hier bedoeld? Door den Minister van Marine werd in zijn Memorie van Antwoord een iets duidelijker antwoord gegeven:

> ,,Blijkens het ter zake medegedeelde op bladz. 11 van de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer over het Iste hoofdstuk der Staatsbegrooting zal, in verband met den toestand der Nederlandsche en Nederlandsch-Indische financiën, nader met bekwamen spoed worden onderzocht, in welk tempo de uitvoering van dit werkprogram zal plaats hebben, zulks met handhaving van de scheepstypen en van den termijn van aanbouw van 6 jaar.''

Met dit antwoord waren wij dus iets verder. Wij wisten nu, dat de Regeering wel aan een commissie een nieuw onderzoek opdroeg, in hoofdzaak met het oog op de financieele moeilijkheden, die aan de verwezenlijking van een dergelijk groot plan verbonden zijn, maar dat zij vasthield aan den termijn van zes jaren voor den bouw der schepen, en aan de ontworpen scheepstypen. Bij de installatie van de commissie heeft de Minister van Marine dat ook nog eens nadrukkelijk uitgesproken.

> ,,Zooals u bekend zal zijn, is de Regeering van meening, dat de toestand zoowel van de Nederlandsche als van de Nederlandsch-Indische financiën een nader onderzoek noodig maakt omtrent het tempo, waarin de aanbouw van de in de Vlootwet voorgestelde vloot zal moeten plaats hebben, zulks met handhaving van de scheepstypen, in het ontwerp-Vlootwet opgenomen en van den termijn van aanbouw van 6 jaar.''

Daarop werd in een zeer sympathieke rede door den heer Patijn, voorzitter der commissie, geantwoord, dat ook door hem volkomen was begrepen hetgeen de Regeering bedoelde. De heeren houden het mij ten goede, maar ik heb het nog niet volkomen begrepen. Het hoofdpunt, dat mij niet helder is, is dit: wanneer zal, naar de bedoeling der Regeering, die termijn van 6 jaar ingaan. Daaromtrent is noch bij hoofdstuk I, noch bij hoofdstuk VI, noch bij de installatie der commissie, eenig duidelijk licht opgegaan. Ik kan verstaan, dat men laat onderzoeken of het binnen 6 jaar in een ander tempo kan, maar wanneer men den aanvang van dien termijn van 6 jaar in het onzekere laat, is de gansche zaak op losse schroeven gesteld! Daarom meen ik, dat het noodzakelijk is, dat deze Minister, die eerst eenige maanden geleden de portefeuille heeft aanvaard en die zich dus heeft voorgesteld, zooals door hem ook in de Memorie van Antwoord wordt uiteengezet, welke richtlijnen door hem zullen worden gevolgd, ons omtrent dit belangrijke punt nader inlicht, opdat wij weten, dat althans de Regeering vasthoudt aan de gedachte: ,,6 jaar van af .....'' Welke datum dat precies moet zijn, laat ik in het midden, maar die datum zal ongeveer moeten komen omstreeks 1 Januari 1923.

In de Vlootwet was voorgesteld de datum van 1 Januari 1922. Nu is na 1 Januari 1922 de kracht onzer vloot wel iets verminderd, maar zeker niet toegenomen; daarom acht ik het noodzakelijk, dat de Regeering zich omtrent dit punt uitspreekt.

Ik wil er op wijzen — het is ook door den heer Hugenholtz genoemd — dat het hier niet alleen gaat om de handhaving van de neutraliteit in de Indische wateren, maar ook om de onmiddellijke handhaving van ons gezag. Sterk openbaart zich het gevaar van de zeerooverij in onze koloniën. Ik heb uit den mond van een man, die alleszins bevoegd is daarover te oordeelen, aangeteekend, dat reeds nu de zeerooverij in onze koloniën het hoofd ernstig opsteekt en dreigt ons de baas te worden. Indien dat waar is, is ook het oogenblik niet ver, dat er een of andere moeilijkheid in onze koloniale wateren ontstaat, doordat eigendommen van een vreemde Mogendheid door zeerooverij ernstig worden benadeeld, waarbij duidelijk blijkt, dat onze macht niet meer in staat is, een dergelijk kwaad in onze eigen wateren te keeren. Maar dan zal die vreemde Mogendheid zich ernstig afvragen, of zij zich zelf niet moet belasten met het toezicht in onze koloniale wateren.

Maar dan zou de souvereiniteit van Nederland in die koloniale wateren ook in beginsel ten val zijn gebracht. Daarom is het noodzakelijk — al weten wij, dat het onderzoek met spoed zal plaats hebben —, dat de Minister zich uitspreekt over het begin van den termijn van 6 jaar, waaraan de Regeering vasthoudt bij het uitwerken van de plannen.

Er is in den laatsten tijd nog iets gebeurd, waardoor de onzekerheid omtrent de toestanden en de verwachtingen voor de marine zijn toegenomen. Ik heb het oog op het uitgesteld vertrek van de *Pelikaan*, het schip, dat bestemd was om als moederschip voor onderzeebooten naar Indië te vertrekken. Dat schip lag geheel gereed, met eenige onderzeebooten, om uit te varen. De commandant en de bemanning wisten niet beter, of binnen 1 of 2 dagen zou het vertrek plaats hebben: de stemming aan boord was geheel gericht op dat aanstaand

(Snoeck Henkemans.)

vertrek, toen op het laatste oogenblik een telegram van den Minister kwam, waarin het vertrek werd afgelast. De indruk, dien die contra-order maakte op commandant en bemanning, kan moeilijk ernstig genoeg worden geschat. Daar ontstond een ontmoediging en een wanhoopsstemming, die de menschen deed denken: ,,als dan toch alles malligheid is, als wij onze beste krachten hebben ingespannen, om alles gereed te maken, en op het laatste oogenblik wordt dat alles toch weder omvergeworpen, wat interesseeren wij ons dan nog voor de marine?'' Een dergelijke stemming heerschte onder de talrijke bemanning van het schip en zij plantte zich voort over de gansche marine. Ik ben er van overtuigd, dat de Minister van Marine een dergelijken maatregel niet zal hebben genomen zonder er zich van alle zijden van te hebben vergewist, dat het niet anders kan. Maar dat neemt niet weg, dat deze maatregel werd genomen onder de verantwoordelijkheid van dezen Minister, en bij mij kan de indruk niet worden weggenomen, dat de Minister toen, bij het toegeven aan het rechtmatig bezuinigingsstreven, een stap te ver is gegaan. Ik weet, dat het moeilijk is, op ieder oogenblik vast te stellen, hoever men met dergelijke maatregelen moet gaan, maar het komt mij voor, dat hier te ver is gegaan. De mogelijkheid bestaat, dat de Minister overtuigd is, dat het uitstel van het vertrek van het schip een zeer tijdelijk karakter draagt en dat de Minister daarvan degenen, die onder hem bij de marine arbeiden, zal kunnen overtuigen. Maar dan moet de Minister zich omtrent dat punt zeer duidelijk uitspreken. Als de gedachte bij de marine post zou blijven vatten: ,,waarvoor dient eigenlijk al onze groote inspanning?'' (want er is groote inspanning noodig, om een nieuw schip voor uitvaren gereed te maken, dat eischt gedurende eenige maanden alle toewijding van den commandant en van de bemanning), als men ging wanhopen aan het resultaat van den arbeid, omdat op het laatste oogenblik toch alles weer ongedaan wordt gemaakt, dan zou dat een funeste werking hebben op den geest van onze marine. Het is noodzakelijk, dat de Minister zich op dit punt duidelijker uitspreekt dan hij gedaan heeft bij de beantwoording van de vragen van den heer van der Voort van Zijp en in zijn Memorie van Antwoord op deze begrooting.

Mijnheer de Voorzitter! Er zijn in den loop van dezen middag woorden van afbrekende critiek, woorden van minachting geuit ten opzichte van onze marine, en dat is niet alleen gebeurd door den heer Hugenholtz, maar ook reeds door den heer Troelstra bij de regeling der werkzaamheden. Deze immers heeft zich in den aanvang der vergadering zeer sterk over onze marine uitgesproken. Hij zeide: ,,Wij hebben geen vloot meer om ons te verdedigen. De vloot is geliquideerd''. En de heer Hugenholtz riep uit: ,,Wij hebben geen vloot meer en dit verheugt mij!''

Mijnheer de Voorzitter! Het eenige wat ik niet begrijp van mannen, die een dergelijke uitspraak doen — en dit geldt den heer Hugenholtz — is, dat men zijn plaats nog behoudt in de Vlootcommissie. De Vlootcommissie is toch geroepen om de belangen van de vloot te behartigen, en indien men als hoogste ideaal stelt, zooveel mogelijk kwaad van onze marine te zeggen, om de marine ten slotte geheel af te breken, dan versta ik het niet, hoe een dergelijk Volksvertegenwoordiger zich nog laat benoemen en nog zitting blijft houden in de Vlootcommissie, die juist met het tegenovergestelde doel is ingesteld.

Die heeren zien over het hoofd, dat de woorden, die hier gesproken worden, ook door het buitenland worden gehoord en gelezen. Indien men in deze vergadering luide uitroept, dat de vloot moet worden geliquideerd, ja, dat die eigenlijk reeds geliquideerd is, dan haalt men daarmede niet alleen, zooals door onzen Minister van Buitenlandsche Zaken is gezegd in de vergadering van 6 April van dit jaar, een streep door onze geheele geschiedenis als zee- en koloniale Mogendheid, maar (gelijk de Minister vervolgde) ,,men maakt zich feitelijk schuldig aan landverraad''.

Mijnheer de Voorzitter! Ik hoop niet, dat u het een onparlementaire uitdrukking van mij zult vinden, maar het-

(Snoeck Henkemans e. a.)

geen door de heeren Troelstra en Hugenholtz hier hedenmiddag is gedaan, maakt op mij den indruk van landverraad.

De **Voorzitter:** Ik zou den heer Snoeck Henkemans in overweging willen geven het wat anders te qualificeeren.

De heer **Snoeck Henkemans:** Dan zal ik het zóó zeggen: ,,dat ik meen, dat de heeren, die in deze vergadering die uitdrukking hebben gebruikt, gelijk zijn te stellen met degenen, van wie de Minister van Buitenlandsche Zaken in de vergadering van April meende, dat zij zich schuldig maakten aan landverraad. Zachter kan ik mij niet uitdrukken.

Eén ding is gelukkig, en hierbij denk ik aan het referendum, waarvan de heer Hugenholtz heeft gesproken, nl. dat er in Nederland nog zeer velen zijn, die er anders over denken. Maar van het grootste belang is, dat Nederland en ook het buitenland weet, hoe onze Regeering, hoe de Minister van Marine over deze dingen denkt.

Na de krasse afbrekende uitdrukkingen, die in deze Kamer hedenmiddag over deze zaak zijn gebezigd, is het de plicht der Regeering, de plicht van den Minister van Marine, aan ons land en aan het buitenland te zeggen, dat de Minister deze portefeuille niet heeft aanvaard, denkende: ,,het zal alles wel terechtkomen''; maar dat hij de overtuiging heeft, dat onze marine haar taak zal kunnen vervullen, althans indien den Minister de middelen daartoe ter beschikking worden gesteld; en gebeurde dit niet, dat de Minister met zoodanig afbrekend votum geen genoegen zou nemen.

Nederland heeft recht, na wat er vanmiddag hier is gebeurd, op een nadrukkelijke en ondubbelzinnige uitspraak van den Minister, en ik houd mij overtuigd, dat wij niet tevergeefs op zoodanige uitspraak van den Minister van Marine zullen wachten.

De heer **van der Voort van Zijp:** Mijnheer de Voorzitter! Na het pleidooi, door den heer Snoeck Henkemans voor de oude gepensionneerden gehouden, heb ik niet veel meer te zeggen.

Het komt mij voor, dat op den door hem aangegeven weg het mogelijk zal zijn — gelijk voor de slachtoffers der mobilisatie is geschied — een kleine commissie te benoemen, die beoordeelen zal voor welke personen op hun requesten een gunstige beslissing zal worden genomen, en het zal mij verheugen wanneer mannen, die jarenlang de vloot hebben gediend, en gediend in een buitengewoon zwaren tijd, toen de erwten nog wel eens wat slechter waren dan tegenwoordig, niet in armoede behoeven voort te leven.

Door de debatten over deze begrooting ben ik versterkt in de overtuiging, dat de al of niet totstandkoming der Vlootwet beslissend zal zijn voor de beantwoording der vraag, of Nederland zal hebben een marine, ja dan neen.

Uit verschillende redevoeringen hebben wij in allerlei toonaard gehoord, dat het niet langer gaat zooals het nu loopt. De heer Snoeck Henkemans heeft zooeven herinnerd aan het woord van den Minister van Buitenlandsche Zaken bij de behandeling der Vlootwet, die zeide: als wij voortgaan om niets te willen opofferen voor onze weermacht in Nederland en Indië, halen wij een streep door onze geschiedenis als zee- en koloniale Mogendheid.

Mijnheer de Voorzitter! Het heeft er hoe langer hoe meer den schijn van, dat wij dien weg opgaan, en ik vraag mij af, of er ernstige pogingen worden gedaan om dien weg te verlaten.

Gelukkig is onze marine nog niet geliquideerd. De heer Troelstra heeft straks den oud-Minister van Oorlog te hulp geroepen, van wien hij meende, dat voor hem de onafhankelijkheid en de verdediging van de onafhankelijkheid niets meer te beteekenen had. Mijnheer de Voorzitter! De heer Troelstra kan gerust zijn. Verzet tegen een stelsel van verdediging, waarvan de kosten hoog zijn, en waarvan de

(van der Voort van Zijp.)

defensieve waarde gering is, is nog niet het opgeven van de verdediging van zijn nationale onafhankelijkheid.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben er zeker van, dat ik ook namens mijn politieke vrienden spreek, wanneer ik verklaar, dat wij het nog steeds tot onzen plicht rekenen voor de handhaving van onze neutraliteit en de verdediging van onze onafhankelijkheid te geven de gelden, die daarvoor noodig zijn.

Tegenover de afbraakpropaganda, die bij ons volk ook poogt te ondermijnen het besef, dat onze onafhankelijkheid is een hoog goed, dat wij ons niet zonder meer kunnen laten ontnemen, blijven wij er aan herinneren, dat wij die onafhankelijkheid hebben te verdedigen, voor zoover ons dit maar even mogelijk is.

Wij hebben zooeven in de redevoering van den heer Duys een staaltje van die propaganda gehad, toen wel gesproken werd over de ongelukken, welke bij den vliegdienst van de Nederlandsche marine plaats hebben, ongelukken, die in elk land zoowel bij de marine als de landmacht gebeuren, maar waarbij natuurlijk gezwegen werd van wat door de mannen van onze marine op het I. C. A. R. is gepresteerd.

Ik behoor tot die leden van deze Kamer, die steeds op een vlootplan hebben aangedrongen, omdat zoo alleen, èn wat het materieel èn wat het personeel betreft, een vloot kon worden opgebouwd, die het bedrag, dat beschikbaar kan en moet worden gesteld, niet te boven ging, en die kon voldoen aan redelijke eischen, die worden gesteld voor de handhaving van onze neutraliteit en de verdediging van onze onafhankelijkheid, en door welker samenstelling en organisatie het beste rendement verkregen werd.

In één ding heeft de heer Duys m. i. zooeven gelijk gehad, toen hij zeide, dat van het jaar 1909 af, toen hij in deze Kamer kwam, hij hier niet anders gehoord heeft dan dat wij een schip noodig hadden en dat wij dat schip niet konden missen voor onze marine, terwijl enkele jaren later gezegd kon worden, dat het vrijwel waardeloos was.

De heer **Schaper**: Als u dat zegt, pleegt u dan ook landverraad in den zin als door den heer Snoeck Henkemans bedoeld?

De heer **van der Voort van Zijp**: Dat is geen landverraad, mijnheer Schaper.

Het feit, dat wij het rendement, waarover ik zooeven sprak, niet bij deze begrooting hebben, waarbij weer vijftig millioen gulden voor de marine zal worden toegestaan, het feit, dat de toestand zóó geworden is, dat men wel moet gaan twijfelen aan de waarde van onze vloot, maakt — ik ontken dat volstrekt niet —, dat ook leden van deze Kamer, die overigens bereid zijn de gelden te voteeren, die voor de landsverdediging noodig worden geacht, zich afvragen, of zij verantwoord zijn in de huidige omstandigheden hun stem aan deze begrooting te geven.

Wanneer het zoo ver is, dat men geen schip heeft, om naar Smyrna te zenden; dat als het Hoofd van Staat een reis gaat maken en Haar vaartuig begeleid wordt door een paar torpedobooten, een daarvan een groot gedeelte van de reis op de werf moet liggen; dat het thans officieus bekend is, dat wij in Indië geen schip hebben om de zeerooverijen tegen te gaan, dan stemt dit in hooge mate ernstig.

De Minister laat in zijn Memorie van Antwoord uitkomen, dat ook hij zich plaatst voor de vraag, of wij van het geld, dat wij geven voor de vloot, het beste rendement hebben. Ik krijg uit het antwoord den indruk, dat de Minister er inderdaad naar streeft die maatregelen te nemen, dat dit bereikt wordt; toch wil het mij voorkomen, dat ik een paar gedachten uitspreken mag bij de behandeling van deze Marinebegrooting, omdat ik meen, dat in die richting toch in de allereerste plaats de verbetering zal moeten worden gezocht.

Wanneer de Minister zich stelt voor de vraag, of het rendement voor wat het personeel betreft van onze vloot is wat het zijn kan, dan geloof ik, dat het antwoord op deze vraag volstrekt ontkennend zal zijn. Wij hebben volgens de raming voor 1923 — te vinden op bijlage B van deze begrooting — in Indië op het Nederlandsch eskader 476 man, bij de Indische militaire marine 448, totaal dus 924 op de schepen. Wij hebben in den algemeenen dienst 690 en bij den binnenlandschen dienst 425. Onze Nederlandsche marine heeft dus op de schepen in totaal 2039 man personeel, terwijl het totaal aan officieren, onderofficieren en minderen 6120 is. Nu mag toch inderdaad de vraag worden gesteld: geeft onze marine voor wat het personeel betreft het beste rendement, wanneer van de 6120 manschappen 2039 op de schepen dienen? Ik weet wel, dat er ander personeel noodig is. Wij hebben een 500 man bij de luchtvaart, enkele honderden bij de opleiding en enkele honderden in de kazernes, maar toch betwijfel ik, of wij van het personeel bij de marine het beste rendement hebben.

Ik ben er van overtuigd, dat wij veel te veel personeel bij de opleiding hebben; dat waarschijnlijk te veel vrijwilligers op onze vloot dienen, al zijn dezen voor speciale diensten op de schepen noodig, en dat van miliciens en reserve veel meer gebruik kan en moet worden gemaakt in de toekomst dan tot nu toe is gebeurd.

Daarom vraag ik mij af, of wij, wat het personeel betreft, niet veel meer contact moeten zoeken met de burgerlijke maatschappij. Dit is bij de marine moeilijker dan bij het leger, maar in het begin van de mobilisatie is ook gebleken, dat men bij dat gebrek aan personeel en materieel veel uit het burgerlijk leven voor de verdediging kon aanwenden.

Hebben wij op onze vloot het beste rendement, wat het materieel betreft? Volgens bijlage B is van het materieel in Indië 90 pct. bruikbaar. De tonnenmaat behoeft niet te worden genoemd; ik schaam mij er voor de tonnenmaat van onze vloot in Indië te noemen en misschien zoudt u, Mijnheer de Voorzitter, het ook niet aangenaam vinden tegenover het buitenland dat het gebeurt, al is het daar natuurlijk wel bekend.

Van de reserve in Indië is 60 pct. absoluut verouderd. Het materieel bij den algemeenen dienst is voor 30 pct. nog bruikbaar; het materieel voor den binnenlandschen dienst, dat 7000 à 8000 ton groot is, is goed, maar van de reserve is 5500 ton bruikbaar en 9840 ton verouderd. Wanneer ik de rekening van het materieel opmaak, dan is daarvan 50 pct. verouderd en 50 pct. bruikbaar, en dan krijg ik den indruk, dat de conclusie ten opzichte van het materieel evenmin gunstig wezen kan als ten opzichte van het personeel.

Wanneer men deze cijfers ziet, dan verwondert men zich ook niet over het eindbedrag van de 2de onderafdeeling dezer begrooting. Op die afdeeling is uitgetrokken 19,9 millioen, waarvan 11,5 millioen voor aanbouw en 6,5 voor onderhoud van onze schepen. De vraag kan hierbij gedaan worden — de heer Hugenholtz heeft dit punt ook ter sprake gebracht —, of in verband met dien post van 6,5 millioen voor onderhoudskosten ten behoeve van ons materieel ook op onze werven niet het een en ander zou te reorganiseeren zijn. Ik meen, dat de heer Hugenholtz er volkomen te recht op gewezen heeft, dat een commercieele boekhouding, al moge die op zich zelf een volledig overzicht geven van het bedrijf, toch niet baat wanneer men het bedrijf daarmede niet in overeenstemming brengt en de fouten, die er zijn, niet wegneemt.

Ik ben begonnen met te zeggen, dat naar het mij voorkomt een spoedige totstandkoming van de Vlootwet het alleen mogelijk zal maken, dat wij geraken uit de groote moeilijkheden, ik zou haast zeggen uit de hopelooze moeilijkheden, waarin wij ons met onze marine bevinden. De samenstellers van het vlootplan — zij hebben dat gedaan, gezien de beschikbare geldmiddelen — hebben zich geplaatst voor de vraag: welk materieel hebben wij als minimum noodig?

In de tweede plaats: met welk personeel kunnen wij dat materieel bemannen? En hieraan natuurlijk vast: werven, opleiding enz.

Nu zou ik, met het oog op het vlootplan, waarvan ik hoop dat de totstandkoming zich niet lang zal laten wachten — ik kom daar straks nader op —, op drie dingen willen wijzen. In de eerste plaats hierop, dat de Minister zich zal dienen te onthouden van elken maatregel, waardoor het kwaad van het huidige systeem doorwerken kan. Dit bedoel

(van der Voort van Zijp.)

ik met het oog op het materieel. Ik zou er bij den Minister op willen aandringen, dat hij al het reservematerieel, dat verouderd is, eenvoudig liggen laat; dat daar niets aan gebeurt. Ik zeg met opzet niet: het materieel, dat geen gevechtswaarde meer heeft. Het komt mij voor, dat de heer van de Bilt straks eigenlijk diegenen wilde stijven in het kwaad, die ook aan het meest verouderde materieel nog bedragen willen besteden om het te vernieuwen. Ten slotte, zou men kunnen zeggen, heeft ook een oude kanonneerboot, die maar twee mijlen loopt. en met haar kanon nog één schot kan doen, gevechtswaarde. Maar aan zulke schepen moet geen geld meer verspild worden.

Ook met het oog op het personeel. Men moet slechts aanhouden het personeel, voor zoover het van belang zal kunnen zijn voor de nieuwe vloot die komt; dáárop alleen moet de opleiding gericht worden; men zegge niet: wij hebben nog dit of dat materieel, en wanneer de mobilisatie komt hebben wij die en die schepen nog noodig, neen, Mijnheer de Voorzitter, men moet eenig en alleen het oog richten op de nieuwe vloot die komt.

In de tweede plaats wil ik de hoop uitspreken, dat de Regeering de Kamer in de gelegenheid stelle dat vlootontwerp zoo spoedig mogelijk te behandelen. Wanneer ik dit zeg, kan ik niet ontkennen, dat de Regeering den schijn tegen zich heeft; dat de loop van zaken met de Vlootwet den indruk maakt dat men denkt: Och, daar is geen groote spoed noodig. Deze schijn is verstrekt door hetgeen gebeurd is met de *Pelikaan*.

Ik behoef den Minister niet te zeggen, dat het antwoord, dat hij mij gegeven heeft op mijn vragen, mij allerminst bevredigt. Het doet mij leed, dat de Regeering, zonder het te willen, door deze daad een wapen in handen heeft gegeven aan degenen, die het vlootplan bestrijden; dat de Regeering het mogelijk gemaakt heeft dat degenen, die het vlootplan niet willen, zeggen: Ziet gij wel, wij hebben geen schepen noodig, de beste die er zijn laat zij hier liggen. Te meer betreur ik het niet uitvaren dezer schepen, omdat het bedrag van f 400 000, dat men dan zoogenaamd dacht te bezuinigen, mogelijk niet zal worden bereikt.

Wanneer er nu al geruchten loopen, dat het in het voornemen ligt de *Pelikaan* en drie onderzeebooten toch den volgenden zomer te laten uitgaan, zal de bemanning reeds in April aan boord moeten en spreekt het vanzelf, dat die vier ton niet wordt bezuinigd. Ook bestaat de mogelijkheid, dat die schepen uitgaan met een bemanning, die minder geoefend is in de behandeling van een zoo hoogst modern en ingewikkeld schip, als de *Pelikaan* is, en men de kans loopt van ongelukken te krijgen in de machinekamer, en dan zou wel eens kunnen blijken, dat de geheele berekening van de bezuiniging van vier ton op niets uitliep. Het doet mij leed, dat deze Minister als oud-marineman zich er bij heeft kunnen nederleggen, dat dit nieuwe materieel hier opgelegd is gedurende dezen winter en het niet naar Indië is gezonden, waar het voor defensie broodnoodig is.

Wanneer ik zeg, dat de Regeering den schijn tegen zich heeft, zal de Minister toch moeilijk kunnen ontkennen, dat ik gelijk heb. Het vlootplan is in Indië aangenomen, en de Indische Regeering heeft op een gegeven oogenblik aan den Volksraad medegedeeld, dat er van dat minimum nog wel iets af kon, en dat men den bouw van de vlootbasis van 6 op 10 jaar zou brengen. Wij hebben daarna de mededeeling gekregen, dat het ontwerp opnieuw zou worden gesteld in handen van een commissie, die zou hebben na te gaan, of er wijzigingen zouden kunnen worden aangebracht in het tempo van aanbouw der schepen. En wat blijkt nu bij de installatie van die commissie? Dat de Minister van Marine heeft medegedeeld, dat wanneer het die commissie gewenscht voorkomt om ook den bouw en de inrichting van de vlootbasis in haar onderzoek te betrekken, en na te gaan of ook niet in het tempo van den bouw der vlootbasis wijziging zou kunnen worden gebracht, zij daartoe vrijheid had.

Al deze dingen maken, dat men zich afvraagt, of er waarde aan kan worden gehecht, wanneer de Regeering verklaart, dat dit vlootplan noodig is vooral met het oog op Indië. De Minister vergete niet, dat elk uitstel de oplossing van het vraagstuk van de marine moeilijker maakt.

In de derde plaats, indien Indië onverwijld voorziening noodig heeft, moet daarmede dan worden gewacht tot de Vlootwet is aangenomen? Als de Minister toegeeft, dat onze marine op het oogenblik niet meer in staat is behoorlijk politietoezicht in Indië uit te oefenen, denkt de Minister dan, dat het nog mogelijk is te wachten tot de Vlootwet is aangenomen?

In het Voorloopig Verslag waren er leden, die aandrongen op den aanbouw van jagers.

Eén van de argumenten, door hen aangevoerd, was dit, dat de bouw van schepen thans belangrijk goedkooper is; de werven staan leeg, winst wordt niet meer gemaakt, de eigenaren vragen in de eerste plaats naar werk. De Minister is op deze opmerking niet ingegaan. De werkloosheidsuitkeeringen voor de scheepsbouwers, die geen werk hebben, bedroegen — blijkens mijn inlichtingen van den Dienst voor Werkloosheids- en Arbeidsbemiddeling — van 1 Januari tot 31 Augustus f 38 000, doch tot 1 November f 215 000. Hierbij was nog niet Rotterdam, terwijl Vlissingen tot 31 Augustus voor f 68,75 genoteerd stond; ook in deze plaatsen zullen thans de uitkeeringen belangrijk zijn. Zoo gaan dus de tonnen heen aan uitkeeringen voor de werklooze scheepsbouwers. Wanneer men nu eenige jaren wacht en er komt een betere conjunctuur, dan is er geen plaats meer op de werven en zullen de prijzen zeker 2/5 hooger zijn dan thans. Daarom is het vraag of, wanneer Indië inderdaad zulke behoefte heeft aan jagers, daarvoor thans niet het oogenblik is. Ik vestig te meer hierop de aandacht, omdat ook dit ongetwijfeld door de commissie onder de oogen zal worden gezien.

Ten slotte zou ik den Minister willen vragen om het dien leden van de Kamer, die versterking onzer vloot hoog noodig achten en de gelden daarvoor willen toestaan, niet moeilijk te maken, om straks mede te werken aan de totstandkoming van de Vlootwet. Wij hebben in de Memorie van Antwoord een bekentenis gekregen, die mij niet onbelangrijk voorkomt. Ik heb het gewaagd, een kleine brochure te schrijven over de vlootbasis van het vlootontwerp. Ik had daarin op vrij goede gronden medegedeeld, dat er naar de vlootbasis geen onderzoek was ingesteld. De Minister zegt nu in de Memorie van Antwoord:

> „De inrichting van eene voor de vloot onmisbare nieuwe vlootbasis zal uiteraard in het plan gehandhaafd blijven. Het is, voor zoover aan ondergeteekende bekend, niet juist, dat aan de Staatscommissie van 1912 door den staf in Indië een rapport is overgelegd omtrent een volledig onderzoek van technische zijde ingesteld betreffende de plaats, die voor de inrichting van eene vlootbasis in aanmerking dient te komen."

Het blijkt dus, dat de Commissie-1912, wier uitnemend rapport van alle zijden werd aangevallen juist op dit punt, van den marinestaf in Indië geen voorlichting heeft gehad over dit vraagstuk. De marinestaf heeft geen onderzoek ingesteld en aan de commissie geen plan kunnen voorleggen.

Ik weet dat dit mij kwalijk is genomen, omdat men daarin meende een beschuldiging te lezen tegen sommige personen, als zouden zij lichtvaardig hebben medegewerkt aan het ontwerp-Vlootwet. Dat is niet het geval geweest. Het gaat niet om die personen, want ten slotte was het niet de taak van de commissie van 1912, ook niet van de interdepartementale commissie, om zelf te onderzoeken waar de vlootbasis gevestigd zou worden. Het is de fout geweest van den marinestaf in Indië, dat men dit vraagstuk niet onder de oogen heeft gezien. Nu zal de Minister van Marine het toch niet willen beschouwen als een blijk van wantrouwen tegenover zijn persoon, wanneer de vraag gesteld wordt: gegeven het feit dat men toen verzuimde dit belangrijke punt te onderzoeken, is na dien een volledig onderzoek door deskundigen geschied, en is de Minister bereid het resultaat van dit onderzoek aan de Kamer mede te deelen? Ik meen dat de Kamer, wanneer zij wordt geplaatst voor de vraag, f 100 millioen te voteeren voor de vlootbasis, ook het recht heeft te weten op welke

(van der Voort van Zijp e. a.)

gronden die aanvrage berust. Ik hoop dat de Minister alsnog hiertoe zal kunnen overgaan en dat hij niet zal vasthouden aan het oude systeem, dat bij Oorlog en Marine zoo lang gevolgd is, dat men zeide: die rapporten zijn geheim, die leggen wij niet over, die hebben betrekking op de vraagstukken der landsverdediging en die zijn toch niet voor een burger om in te zien. Laat de Minister met dat systeem breken en openlijk aan de Kamer zeggen, hoe het met deze zaak staat.

De heer **Deckers**: Mijnheer de Voorzitter! In het Voorloopig Verslag komen ten aanzien van het optreden van een afzonderlijken Minister van Marine duidelijk twee meeningen tot uiting. De eerste groep leden, wier meening tot uiting komt, betreurt, dat een afzonderlijk Minister van Marine is opgetreden, de andere groep stemt met dat optreden in. De eersten herinneren de Regeering aan het wetsontwerp n°. 21. tot samenvoeging van de Departementen van Oorlog en Marine tot één Departement van Defensie. Zij brengen in herinnering, hoe de Regeering in de stukken, die dit wetsontwerp vergezellen, de noodzakelijkheid van de instelling van een afzonderlijk Departement van Landsverdediging verdedigt op grond van het feit, dat gestreefd moet worden naar een betere samenwerking tusschen de Departementen van Oorlog en van Marine, en aan den anderen kant op grond van de noodzakelijkheid om te streven naar ernstige bezuiniging. De tweede groep leden betuigt haar instemming, omdat zij ten volle er van overtuigd is, dat een proef tot samenvoeging van deze twee Departementen tot mislukking is veroordeeld. Deze leden zeggen:

> „De land- en zeedefensie zijn te uiteenloopend van aard dan dat één bewindsman beide voldoende zou kunnen overzien. Vooral het vraagstuk van de maritieme verdediging van Indië is zeer ingewikkeld en maakt het noodig, dat onze marine geleid wordt door een bewindsman, die zich ten volle aan deze taak kan wijden."

Mijnheer de Voorzitter! Mijn meening staat tusschen deze twee meeningen in. Ik vereenig mij met het optreden van een afzonderlijk Minister van Marine: 1°. opdat op korten termijn en met krachtige hand een aantal bezuinigingen zullen kunnen worden aangebracht, 2°. opdat het Departement zoo hervormd kunne worden, dat het na eenigen tijd, bij voorbeeld bij ingang van een nieuwe regeerperiode, kunne worden vereenigd met het Departement van Oorlog tot een Departement van Landsverdediging.

Met de andere groep ben ik het eens, dat het daarheen moet. Wij moeten komen tot samenwerking onzer twee takken van defensie, wij moeten komen tot ernstige bezuiniging, en het is ook mijn overtuiging, dat die op den duur slechts gewaarborgd zullen worden door één Departement van Landsverdediging. De niet-intrekking van het wetsontwerp tot instelling van een Departement van Defensie wijst er min of meer op, dat de Regeering dit ook wil. Intusschen missen wij hieromtrent tot dusverre eenige verklaring. Ik zou het op prijs stellen, indien wij bij deze gelegenheid van de Regeering mochten vernemen, dat het inderdaad de bedoeling is, om te komen tot een zoodanige hervorming van het Departement van Marine, gepaard gaande natuurlijk met eenige hervorming aan het Departement van Oorlog, dat te zijner tijd samensmelting van beide Departementen tot één Departement van Defensie kan plaats hebben.

In afwachting daarvan houde deze Minister zich bezig met een ernstige bezuiniging. Ik bedoel niet: wat bezuinigen hier en wat bezuinigen daar — wat ook niet altijd te verwerpen is — maar meer een bezuiniging door hervorming.

Dit acht ik in het belang van 's Lands financiën, maar niet minder in het belang van de marine zelf, waarvan de beteekenis thans — naar de erkenning van onderscheidene deskundigen — niet geheel en al evenredig is aan de kosten, die er aan besteed worden. Wat wij hebben moet weinig zijn, omdat wij ook op het gebied der defensie niet boven onze krachten mogen leven, maar dat weinige zij goed, en aan die voorwaarde wordt thans niet of niet ten volle voldaan.

(Deckers.)

Vandaar dat hervorming noodig is, ook in het belang der marine, die wij voorshands zeker niet kunnen missen. Bezuiniging is noodig, bezuiniging, die verder wordt doorgevoerd dan thans, maar die ook — ik aarzel niet het uit te spreken — anders wordt aangepakt. Want dat er reeds nu bezuinigd wordt kan niemand ontkennen. Oefeningen op groote schaal hebben niet plaats. De *Pelikaan* en de 3 voor Indië bestemde onderzeebooten voeren niet uit. Bij de internationale vlootschouw onlangs in Spanje gehouden, waren wij vertegenwoordigd op een wijze, waarop ook een natie, die er geen marine op nahoudt, vertegenwoordigd had kunnen zijn. De sterkte van de meeste categorieën van het personeel is thans reeds kleiner dan met het oog op de behoeften van den dienst in Indië en Nederland noodig kan heeten, verklaart de Minister in zijn Memorie van Antwoord. De aanbouw van de nieuwe kruisers geschiedt in vertraagd tempo. Tot uittrekking van de bedragen, noodig voor leniging van den nood van de gepensionneerden voor 1918 — een nood waarvan ook de Regeering zegt overtuigd te zijn — meent men nog altijd niet te kunnen overgaan. De werving, behalve die voor matroos, is stop gezet. Men bezuinigt dus, positief en negatief, al zij het negatief het meest.

Ondanks die bezuiniging zijn de uitgaven gestegen. Nu wil ik mij niet beroepen op de bekende internationale statistiek van defensie-uitgaven van de verschillende landen, welke onlangs gepubliceerd is door den Volkenbond. Ik ontzeg zulk een statistiek geenszins alle waarde, maar voor mij staat vast, dat men met het gebruik van zulk een statistiek, en vooral van een internationale statistiek, buitengewoon voorzichtig moet zijn. Maar een vergelijking van onze eigen cijfers is natuurlijk in dit verband geenszins gewaagd. Wanneer wij vergelijken de cijfers van 1913 met die van 1922, dan komen wij tot een zeer merkwaardig resultaat. Hiertoe overgaande, wil ik aanstonds de vergelijking zoo gunstig mogelijk maken, door uit te zonderen datgene, wat besteed is voor nieuwbouw. Wij vinden dan aan militaire uitgaven der marine voor 113 een bedrag van f 14 000 000 — ik maak de getallen rond — en voor 1922 een bedrag van f 33 000 000. Voor een betrouwbare vergelijking moet het bedrag van 1913 worden vermenigvuldigd met 1,63, want het eindcijfer van 1913 verhoudt zich tot dat van 1922 als 100 tot 163 en wij komen dan tot f 23 000 000 voor 1913 en f 33 000 000 voor 1922. Dat is dus een stijging van 43 pct.

Vergelijkt men onze tegenwoordige marine met die van 1913, dan is de waarde toch zeker niet met 43 pct. gestegen, integendeel, sommigen nemen het omgekeerde aan. Waar is nu de oorzaak van die stijging? Zeker, er kan meer bezuinigd worden, het is door voorafgaande sprekers betoogd. Men kan stellig meer bezuinigen door aaneensluiting van overeenkomstige diensten van de Departementen van Oorlog en Marine. Laat ik noemen den geneeskundigen dienst, misschien ook den dienst der artsenijbereidkunde, en zeker moet hierbij, naar mijn vaste overtuiging, de vliegdienst genoemd worden. Ik begrijp nog altijd niet, waarom wij zooveel verschillende vliegdiensten noodig hebben bij Oorlog en Marine. Hierop is zeker te bezuinigen. Misschien wil de Minister deze gelegenheid benutten om te trachten ons duidelijk te maken, waarom de verschillende Nederlandsche diensten, die noodig zijn voor het vliegwezen, niet geconcentreerd kunnen worden.

Ook kan worden bezuinigd op de werven, en ik sluit mij ten aanzien hiervan aan bij hetgeen de geachte afgevaardigde de heer van der Voort van Zijp heeft gezegd. Wellicht kan nog op meer bezuinigd worden, maar bij hetgeen ik noemde is niet te vinden de hoofdoorzaak der stijging van 43 pct. Zonder nieuwbouw stegen de kosten voor militaire uitgaven de laatste 10 jaren met f 19 000 000. Pensioenen, onderstanden, wachtgelden stegen met ruim f 3 000 000, rest dus een stijging van f 16 000 000. Van deze 16 millioen ontstaan niet minder dan 9½ millioen door stijging van het bedrag der uitgaven ten behoeve van het personeel, en ik neem dan alleen in aanmerking het bedrag dat op de begrooting onder het hoofd „Personeel der Zeemacht" is vermeld.

Die 9½ millioen gelden dus alleen de stijging van 1913 tot 1922.

(Deckers.)

Voor 1923 is uitgetrokken bij de derde onderafdeeling „Personeel der Zeemacht" ruim 11 millioen, maar in het oog dient gehouden, dat van de personeelsuitgaven ruim 6½ millioen worden verrekend met Koloniën, zoodat de totale uitgaven voor dit doel zijn bijna 18 millioen.

Voor de voeding, die per hoofd in 1923 natuurlijk duurder is dan zij was per hoofd in 1913, wordt minder geraamd dan 10 jaar geleden, waaruit valt af te leiden, dat de sterkte achteruitging. Desondanks wordt zooveel meer gegeven voor personeel.

De eenige oorzaak kan zijn, dat wij met het beroepspersoneel te duur uit zijn. Dat vooral dus ook hier naar een ernstige en blijvende bezuiniging moet worden gestreefd, spreekt vanzelf.

Hier kan men echter alleen bezuiniging krijgen door hervorming. De laatste 10 jaar zijn — en dit kon niet uitblijven — de bezoldigingen zeer gestegen, sommige zelfs met 300 pct., en wanneer wij als gemiddelde een stijging aannemen tot het dubbele van het vroegere salaris, dan blijven wij onder de werkelijkheid.

Op het beroepspersoneel kan bezuinigd worden op drie verschillende wijzen. Men kan overgaan tot vermindering der salarissen, maar ik geloof, dat zeker hier geen bezuiniging van beteekenis is te vinden. Men kan overgaan tot vermindering van rangen, men kan overgaan tot vermindering in aantal.

Men kan zich moeilijk onttrekken aan den indruk dat er wat veel rangen zijn. Heeft men bij de schrijvers bijv. en bij de ziekenverplegers inderdaad 7 verschillende rangen noodig, allemaal beneden den rang van officier?

Is het niet wat overdreven, dat wij heben een bottelierleerling, een bottelier-maat, een bottelier-matroos, een bottelier-korporaal, een bottelier-sergeant en een bottelier-majoor?

Ik deel 's Ministers bezwaren, geuit op bladz. 21 van de Memorie van Antwoord:

> „tegen invoering van een stelsel van bezoldiging voor het personeel van den algemeenen dienst, overeenkomende met het voor de vaklieden bestaande systeem".

Toch vraag ik mij af of in betrekkingen als die van ziekenverpleger, bottelier, schrijver, enz. niet te veel rangen bestaan. Ik geloof, dat hier best eenige rangen kunnen worden gemist, zonder dat de op de hiërarchische rangsverhouding berustende militaire organisatie, om met den Minister te spreken, uit elkaar valt.

Men vergete bovendien niet, dat alles moet worden geadministreerd. Wat een kapitaal kost alleen dat administreeren niet.

De derde bezuiniging, op „Personeel" te vinden, is gelegen in de vermindering van het aantal en deze is te bereiken door verandering van stelsel.

Nederland en Indië hebben te zamen één marine. In Indië worden op het oogenblik evenveel jaren gediend als in Nederland. Voor de voorziening van ons groot eilandenrijk van een zeemacht, die men daar noodig oordeelt en ook noodig heeft, moet men er personeel hebben, dat ten minste de helft van den tijd in Nederland verblijft.

Mijnheer de Voorzitter! Het is een buitengewoon kostbaar stelsel. De hoofdtaak van onze marine ligt in Indië. Ik vind, dat waar de hoofdtaak ligt, ook het hoofdverblijf moet zijn. Bij particuliere ondernemingen geldt deze regel ook.

Van de 6 jaren, die iemand heeft te dienen, moeten thans drie worden doorgebracht in Indië en drie in Nederland. Bij zulk een stelsel is het te begrijpen, dat wij bij onze betrekkelijk kleine vloot noodig hebben 20 kapiteins ter zee, dat er in opleiding zijn niet minder dan 39 medische studenten voor officier van gezondheid bij de marine.

Liet men van de zes jaren er vijf doorbrengen in Indië en één in Nederland, dan zou dat een besparing geven van millioenen.

Uit de stukken blijkt — de Minister zegt het in de Memorie van Antwoord — dat de plaatsen, die in Nederland ingenomen moeten worden door de zeemilitie, altijd gemakkelijk worden aangevuld door hen, die zich vrijwillig daarvoor aanmelden.

Zou de hervorming, welke bezuiniging beteekent, niet gezocht moeten worden in deze richting, dat wij in Nederland ons bepalen tot de kustverdediging en een groot deel van het beroepspersoneel vervangen door verlofspersoneel? Zou daar de marine ook niet door winnen aan innerlijke kracht?

Deze laatste vraag stel ik alleen, ik ga er niet op in, maar ik meen, dat indien het beroepspersoneel voor een flink deel kon vervangen worden door verlofspersoneel, de zedelijke kracht bij de marine er op winnen zou. De Minister zegt de Vlootwet te willen en dus ook de nieuwe vloot. Maar als de nieuwe vloot er eenmaal zal wezen, die de Minister meent noodig te hebben, durft hij het dan aan, wil die nieuwe vloot sterker zijn dan die, welke wij thans hebben, haar te bemannen met beroepspersoneel? Durft de Minister dit aan ook uit financieel oogpunt? Durft hij het ook voor de vloot zelf?

Volgens de vlootplannen zou Nederland in de toekomst moeten hebben een kleine vloot en zou de Indische zeemacht tamelijk sterk moeten zijn. Bij behoud van het huidige stelsel, zal in dat geval nog veel sterker gelden dan thans, dat men veel te veel personeel heeft — ik zeg niet voor de vloot bij de tegenwoordige dienstverdeeling tusschen Nederland en Indië, maar voor den dienst, welke de marine in Nederland heeft te verrichten.

De beste oplossing ware misschien: Indië naast het eigen leger ook te geven de eigen vloot. Op den duur zal dit er wellicht van komen, maar gebeurt dit niet, dan zal in elk geval, ook bij onze tegenwoordige marine, de verhouding in diensttijd tusschen Indië en Nederland moeten worden gewijzigd in den geest, welken ik de eer heb aan te duiden en dan zal meer gebruik moeten worden gemaakt van de militie en meer van het verlofspersoneel. Ook van dit laatste.

De tekorten voor de nieuwe vloot kunnen wij gemakkelijk afleiden uit de ons ten dienste staande stukken. Wij komen voor die vloot meer dan honderd officieren te kort, niet medegerekend de dokters en de vliegeniers en wij komen zeer zeker 2000 onderofficieren en minderen tekort.

Wil men die kunnen betalen, dan zal men zuinig moeten zijn met de hooge rangen en dus zal men stellig van verlofspersoneel gebruik moeten maken. Onze zeevaarders, in dienst van particuliere ondernemingen en bij de zeevisscherij, zijn waarlijk de minsten niet, en daaruit kan ongetwijfeld voortreffelijk verlofspersoneel worden gerecruteerd.

Maar ook zonder de nieuwe Vlootwet kunnen en moeten wij volstaan met een kern van beroepskader, aangevuld door reservekader.

Ik ben geneigd dezelfde vraag te stellen als de geachte afgevaardigde de heer van der Voort van Zijp gesteld heeft: hebben wij voor hetgeen er aan besteed wordt wel volledig rendement van onze vloot? In zake het personeel — zoo sprak de geachte afgevaardigde en ik stem daarmede in — geeft de vloot niet het rendement dat zij geven moet. Te veel krachten van het personeel zijn noodig bij de opleiding, en er is ook te veel beroepspersoneel.

De gegeven wenken, waarvan de nakoming naar ik meen zoowel de schatkist als de marine zelf ten goede kan komen, beteekenen ongetwijfeld in menig opzicht een koersverandering, maar ik hoop dat de Minister als opperstuurman van de vloot er niet voor zal terugschrikken indien het noodig blijkt het roer met krachtige hand te wenden.

Ten slotte nog een tweetal punten.

Nu ik heb aangewezen waar nog veel geld te vinden is, mag ik met des te meer vrijmoedigheid, wat ook andere afgevaardigden gedaan hebben, 's Ministers aandacht vragen voor hen die vóór 1918 zijn gepensionneerd. Die pensioenen van die oud-gedienden zijn karig. Een adjudant uit dien tijd heeft veel minder pensioen dan een matroos 1ste klasse van tegenwoordig. Een onderzoek leert, dat bij sommigen van die gepensionneerden gebrek heerscht; er loopen van die menschen te bedelen. Nog onlangs hebben wij moeten zien hoe in onze groote bladen een oproep om steun moest verschijnen ten behoeve van deze gepensionneerden. Dat alles stuit mij als Nederlander tegen de borst.

(Deckers.)

Ik dring aan op algemeene herziening, maar ik ben er van overtuigd, dat die op dit oogenblik moeilijk kan worden verlangd. Op het oogenblik moeten wij ons schikken in veel waarin wij ons anders niet zouden schikken; misschien zelfs moeten wij ons op dit oogenblik schikken in de armoede. Maar hieruit volgt niet, dat wij ook de ellende moeten laten voortbestaan. En hier en daar bij deze gepensionneerden heerscht ellende.

In de stukken verklaart de Minister begaan te zijn met het lot van velen van die gepensionneerden. Welnu, laat dan eens onderzocht worden waar de nood het hoogst is, waar wezenlijke ellende bestaat, en daar onthoude men dan ten slotte althans niet eenigen steun.

Ik geef toe, mooi is het stelsel niet, maar wij kennen het reeds bij art. 67 ten aanzien van de weduwen van marinepersoneel, die niet verzorgd worden door de Weduwenwetten. Bovendien is niet het stelsel de hoofdzaak: hoofdzaak is dat in afwachting van betere tijden, die een herziening der pensioenen mogelijk maken, reeds thans helpend worde opgetreden daar waar gewezen landsdienaren leven in gebrek en ellende.

Voorts ben ik verplicht eenige woorden te spreken in aansluiting aan hetgeen gezegd is door mijn geachten partijgenoot den heer van de Bilt naar aanleiding van hetgeen de Minister in de Memorie van Antwoord mededeelt onder het hoofd „Behartiging van de godsdienstige belangen van het personeel".

In het Voorloopig Verslag werd in zeer gematigde termen de medewerking der Regeering gevraagd voor de behartiging van godsdienstige belangen van het personeel, ook in Indië. Nu deelt de Minister mede in de Memorie van Antwoord, dat de wijze waarop meer dan tot nog toe de geestelijke belangen van de schepelingen ook in Indië behartigd kunnen worden, thans een punt van onderzoek uitmaakt in een commissie. De samenstelling van deze commissie is van dien aard, dat ik moet aannemen, dat wij hier niet met een officieele commissie te doen hebben, maar met een commissie, die haar ontstaan te danken heeft aan het particulier initiatief. Nu geeft het feit, dat de Minister deze commissie tot in haar geheele samenstelling toe vermeldt in de officieele stukken, aanleiding tot de onderstelling, dat het ook een officieele commissie zal zijn. Maar voor mij staat het wel vast, dat een commissie, die zulk een taak heeft, niet officieel kan worden ingesteld met voorbijgang van de Roomsch-Katholieken. Intusschen tasten wij op het oogenblik in het duister omtrent de vraag wat de Minister wil doen om de godsdienstige en geestelijke belangen van de Roomsch-Katholieke schepelingen in de toekomst beter te behartigen. Ik stel er prijs op, dat de Minister ons hieromtrent zal inlichten.

Op een andere vraag van het Voorloopig Verslag, nl. om te bevorderen, dat de schepelingen alle gelegenheid hebben om hun godsdienstplichten na te komen, antwoordt de Minister:

> „Voor zooveel de dienst toelaat, hebben de schepelingen alle gelegenheid om hun godsdienstplichten na te komen. De bestaande voorschriften op dit punt zijn reeds zoo ruim gesteld, dat het ondergeteekende niet duidelijk is, wat in deze nog te wenschen zou overblijven."

De geachte afgevaardigde de heer van de Bilt heeft een poging gewaagd om den Minister dit duidelijk te maken. Ik mag daar mijnerzijds een woord aan toevoegen. De schepelingen hebben gelegenheid, zoo zegt de Minister, voor zooveel de dienst het toelaat, hun godsdienstplichten te vervullen. Maar toch is de zaak eenigszins anders. Zij hebben nl. de gelegenheid niet, maar krijgen haar op verzoek, en dat is een groot verschil. Zij moeten de gelegenheid vragen, en dan bestaat het vooruitzicht, dat zij haar zullen krijgen. De schepeling kan niet zonder meer ter kerke gaan, indien de dienst hem dit niet belet. Ook al verzet de dienst zich er niet tegen, dan nog moet hij het vragen. Welnu, dit is niet voldoende. Verlangd mag worden, dat de schepeling in volkomen vrijheid, als een recht dus, zijn godsdienstplichten kan vervullen, tenzij de dienst er zich tegen verzet. En dan moet de dienst zich er niet te spoedig tegen verzetten. Het

(Deckers e. a.)

komt b.v. voor, dat de schepeling niet ter kerke mag, alleen omdat hij in reserve is. Dit vind ik een gansch verkeerde opvatting.

De heer van de Bilt heeft er aan herinnerd, hoe op het wachtschip te Helder een Roomsch-Katholiek zijn bezwaren uitte tegen den chef der equipage over het werk, dat hij moest verrichten op Allerheiligen, en hij beriep zich daarbij op het reglement. De chef vroeg hem wie hem had ingelicht en hij noemde toen den naam van een Roomsch-Katholiek korporaal, die niets meer gedaan had dan zijn plicht, en die toen voor zijn plichtsvervulling gestraft werd met hutarrest. Ik wensch nu den Minister te vragen deze zaak te onderzoeken en den uitslag van dat onderzoek aan de Volksvertegenwoordiging mede te deelen en te gelijker tijd ons op de hoogte te stellen van de maatregelen, welke de Minister naar aanleiding van dit onderzoek heeft genomen.

Voor onze jongelingschap, die prijs stelt op Zondagsheiliging en kerkbezoek op Zondag, mag de gelegenheid hiertoe worden opgeëischt, niet als een gunst, maar als een recht. Van dit recht doet de schepeling bij voorbaat afstand als de dienst het eischt, maar gewaarborgd zij dan ook, dat de beteekenis en de klaarblijkelijkheid van dit dienstbelang evenredig zijn aan de grootte van het offer, dat hier wordt gevraagd. De erkenning van dit recht en het verleenen van dien waarborg vraag ik van dezen Minister duidelijk, onomwonden en ten volle!

De heer **Marchant:** Mijnheer de Voorzitter! Van dit begrootingsontwerp kan men zeggen, dat het aanvankelijk aan de Kamer is voorgelegd zonder toelichting, althans de toelichting beperkt zich tot enkele opmerkingen van ondergeschikte waarde. De nieuwe Minister, van wien wellicht sommigen verwachten, dat hij bij zijn optreden zich zou haasten om aan de Kamer te kennen te geven, welk beleid hij zich voorstelde te volgen, heeft in de Memorie van Toelichting daaromtrent gezwegen. Die toelichting lezen wij eerst in de Memorie van Antwoord.

Waarom zou de Minister eerst in de Memorie van Antwoord over zijn beleid hebben gesproken? Zou de Regeering aanvankelijk hebben gedacht, dat alles, wat de Kamer in het Voorloopig Verslag aan de Regeering heeft gevraagd, aan de Kamer onverschillig was, en is zij eerst door het Voorloopig Verslag uit dien waan gewekt? Heeft de Regeering soms, wat zij in de Memorie van Antwoord ter kennis heeft gebracht, een onaangename boodschap gevonden, die zij zoo lang mogelijk heeft uitgesteld?

Dit staat vast, dat met deze Memorie van Antwoord het karakter van dit begrootingsontwerp geheel is veranderd. Toen de heer Westerveld als Minister van Marine optrad, geschiedde zulks — gelijk wij hebben vernomen bij de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting — als bezuinigingsminister. Dat was de reden, waarom het Departement van Marine als een zelfstandig Departement werd gehandhaafd; men kon dan alleen tot de uiterste zuinigheid geraken. De heer Westerveld, die bij P. T. T. zijn sporen had verdiend in het reorganiseeren en bezuinigen en daar zoo gunstige resultaten had verkregen in het sluitend maken van bedrijfsrekeningen, zou thans zijn krachten gaan beproeven aan het Ministerie van Marine. Het Departement bleef alleen zelfstandig bestaan, zoo werd ons gezegd, omdat dan beter zou kunnen worden bezuinigd. Wanneer deze Minister met zijn uiterste versobering gereed zou zijn gekomen, dan zou kunnen worden overwogen — zoo hebben wij bij de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting gehoord — of het Departement van Marine met dat van Oorlog zou kunnen worden gefusionneerd.

Dit klonk al vreemd, want de stellingen, die ter kennis van de Kamer zijn gebracht in de stukken, gewisseld over het nog altijd bij de Kamer aanhangig wetsontwerp tot samensmelting van de beide militaire Departementen, harmonieerden niet bepaald met de nader door de Regeering verdedigde stellingen. Er was in het geluid van die twee groepen van stukken een valsche toon.

Het ontwerp-Vlootwet is hier nog altijd aanhangig en op 6 April — dien zwarten dag volgens den heer Snoeck

(Marchant.)

Henkemans — heeft de Kamer aangenomen de motie-Oud, waarbij de behandeling van het ontwerp-Vlootwet werd uitgesteld, totdat de heer Minister van Buitenlandsche Zaken zich weer aan het vervullen van zijn taak hier te lande zou kunnen wijden. De heer Snoeck Henkemans heeft zooeven verklaard, dat de Kamer hiermede een beslissing heeft genomen die volkomen logisch was, want, zoo zeide hij, hoe kon de Kamer dat wetsontwerp behandelen, wanneer de bewindsman van Buitenlandsche Zaken er niet bij tegenwoordig was? De stemmingslijst van 6 April wijst echter uit, dat de heer Snoeck Henkemans tegen die motie zijn stem heeft uitgebracht. Hij moet dus in dien tusschentijd — men ziet hier zooveel veranderingen op dit gebied — van gedachten zijn veranderd.

De heer **Snoeck Henkemans**: Neen, ik bedoelde, dat de Minister hier gebleven zou zijn, niet dat de Vlootwet zonder den Minister van Buitenlandsche Zaken zou zijn behandeld. Ik vond de behandeling van de Vlootwet van meer belang dan het onmiddellijke vertrek van den Minister naar Genua.

De heer **Marchant**: Dan had u een motie moeten indienen om den heer van Karnebeek uit te noodigen, hier te blijven. Maar, dit staat vast voor ieder, die tot eenige psychologische, menschkundige waarneming in staat is, die beslissing over de motie-Oud van 6 April was een zeer onaangename verrassing voor het Kabinet.

Toen dat votum was uitgebracht, heeft de Regeering niet een poging gedaan om te trachten, dat onwerp alsnog er door te jagen. Men heeft het laten liggen, en dat had de aanneming der motie-Oud mogelijk gemaakt. De Regeering moet achteraf den voorsteller wel hartelijk dankbaar zijn geweest en zich hebben verheugd over de aanneming van die motie. Ware zij verworpen en ware men doorgegaan, dan hadden wij nu wellicht vastgezeten aan de Vlootwet, in deze financieele misère. Dan zou ook der Regeering de gelegenheid hebben ontbroken om de commissie-Patijn in te stellen, die te overwegen heeft ..... ja, wat zij te overwegen heeft heb ik nooit begrepen en begrijp ik op het oogenblik nog niet goed, maar in haar handen ligt voorshands het lot van het ontwerp-Vlootwet. Niet alleen de heer Oud kan zich dus verheugen in het destijds bereikte resultaat, maar ook de heer Nolens, die hem steunde, want hij heeft daarmee het Kabinet een dienst bewezen.

Ik moet zeggen, dat het mij ook bijzonder heeft getroffen, dat de Regeering geen haast heeft gemaakt, omdat bij een andere gelegenheid wel eens bleek, dat, indien men een wetsontwerp spoedig wil behandeld hebben, men niet schroomt om het er door te jagen en de meerderheid dezer Kamer ook bereid was, met een ontzaglijken spoed te werken.

Op mij heeft dit alles den indruk gemaakt, dat de Regeering den uitslag der verkiezingen wilde afwachten. Maar bovendien — en dat is bedenkelijk — kan de bedoeling zijn geweest, om de kiezers in den waan te laten, dat de R.-K. fractie in deze Kamer van dat wetsontwerp niet wilde weten. Immers ieder was destijds overtuigd, dat die R.-K. fractie voor het ontwerp-Vlootwet niet te vinden was. Men kan daarvan lezen in het propagandaboekje van de R.-K. Staatspartij voor de verkiezingen, waaraan ons geacht medelid Michielsen zoo verdienstelijk heeft medegewerkt. Hij schreef b.v., dat het Kabinet-Ruys veel beter is dan het Kabinet-Cort van der Linden, want het Kabinet-Cort van der Linden heeft gemobiliseerd en dit Kabinet heeft de soldaten naar huis gestuurd. Dit ons geachte medelid heeft het kiezersvolk hier voorgelicht op een wijze, die tot dusver gelukkig in Nederland niet gebruikelijk was.

De kiezers verkeerden dus in het algemeen in de meening — en ik verkeerde zelf eveneens in die meening — dat de R.-K. fractie overwegende bezwaren had tegen het ontwerp-Vlootwet. Maar nauwelijks hadden de kiezers hun plicht gedaan, of in de Memorie van Antwoord van hoofdstuk VI trad het Kabinet met zijn ware bedoelingen voor het voetlicht. De bezuinigingsminister is geworden oorlogsvlootminister. Het kararkter van de eerste begrooting van dezen Minister is daarmede geheel veranderd. Deze Minister — laat Zijn Excellentie het eens tegenspreken — wil van een fusie van de beide militaire Departementen niets weten. Als deze Minister 3 jaar lang aan het „versoberen" is geweest, staat zijn Departement als zelfstandig Departement vaster dan ooit, en er is van fusie — de heer Deckers make zich daarvan geen illussies — geen sprake meer.

Ik kan dit beleid niet bewonderen, integendeel, het wekt bij mij kwalijk te omschrijven gevoelens. Wij zullen straks wel vernemen, dat hier in het geheel geen minderwaardige manoeuvres hebben plaats gehad en dat men nimmer heeft gepoogd, voor verkeerde indrukken bij Kamer en volk plaats te laten. Maar dat zal niemand verklaren te gelooven, die niet door politieke overwegingen tot zoodanige verklaring zich genoopt zal gevoelen.

Moeten wij aannemen, dat heel dit spel van een zelfstandig Departement van Marine in verband met de Vlootwet dezen zomer is voorbereid in het conclave van de partijen der rechterzijde, of heeft men toen ook deze kleinigheid buiten behandeling gelaten?

Waar het zoo staat, wil ik over de begrooting zelf weinig zeggen.

Het woord „versobering" wordt in de Memorie van Antwoord zeer vele malen herhaald. De Memorie van Antwoord is eigenlijk een stemmingsstuk op het motief van den Minister van Financiën.

Of nu de Minister in deze versobering ook zal slagen, waag ik te betwijfelen. Op bladz. 5 van de Memorie van Antwoord — ik zal maar enkele voorbeelden noemen, — antwoordt de Minister op een vraag in het Voorloopig Verslag, waarom er toch zooveel officieren en speciaal hoofdofficieren noodig zijn bij de mariniers:

> „De kolonel der mariniers, op wie in het bijzonder de aandacht wordt gevestigd, is de inspecteur van het korps en de adviseur van het Departement van Marine in alles wat betrekking heeft op de lichaamsoefeningen en op het gebied van militaire vorming en de opleiding tot infanterist van het marinepersoneel. De twee luitenants-kolonel zijn resp. commandant der marinekazerne te Amsterdam en afdeelingscommandant te Rotterdam; van de zeven kapiteins dienen 4 te Rotterdam, waarvan 1 tijdelijk en met bestemming begin Februari geplaatst te worden in de dan weder in vollen dienst te stellen marinekazerne te Willemsoord, 1 te Amsterdam en 2 te Willemsoord, waarvan één de functie vervult van 1ste-officier bij het Koninklijk Instituut voor de Marine en de ander die van algemeen leider der lichaamsoefeningen in het ressort van den commandant der marine aldaar."'

Wanneer men nu twijfelt, of al die officieren wel noodig zijn, en men verlangt een antwoord van de Regeering, dan worden ons de functies opgenoemd, die elk van hen vervult. Ja, zij zullen natuurlijk wel niet heelemaal leegloopen, maar meent de Regeering, dat zij daarmede aan het verzoek van de Kamer heeft voldaan? Het komt juist aan op de onmisbaarheid van die functies.

Op de vraag, of het niet eenvoudiger en goedkooper zou zijn, wanneer de werven werden gecentraliseerd geeft de Memorie van Antwoord een uiteenzetting, die wijst op een voortdurend accres van kosten.

Ten slotte nog een vraag aan de Regeering. Op bladz. 3 van de Memorie van Antwoord lezen wij:

> „Voorts is op de begrooting uitgetrokken een bedrag van f 13 025 041 voor nieuwen aanbouw, met welk bedrag voor het jaar 1923 de alleruiterste grens is bereikt, die met het oog op de loopende contracten is te verantwoorden. Ook hierop kon dus niet meer worden bezuinigd."

Beteekent dit, dat die 13 millioen voortvloeien uit aangegane contractueele verbintenissen? Kan men met andere woorden niet minder verbouwen dan 13 millioen, zonder contractueele verplichtingen te schenden, waaraan men vastzit, en dus rechtens tot dit bedrag aan aanbouw is verbonden?

(Marchant.)

Indien dat niet het geval is, wat beteekent dan de uitdrukking, dat het verbouwen van minder ,,niet te verantwoorden'' zou zijn?

Er worden in het Voorloopig Verslag en in de Memorie van Antwoord algemeene beschouwingen gevoerd en ten aanzien daarvan zou ik nu nog mijn standpunt willen bepalen.

Hierbij komt eigenlijk de vraag ter sprake en ik wil die zoo kort mogelijk bespreken, of Nederland een strijdbare marine moet hebben, ja dan neen.

Deze vraag kan niet worden beantwoord met een algemeene phrase. Wij lezen bijv. op bladz. 6 van de Memorie van Antwoord: Een zeevarend volk moet een oorlogsvloot hebben. Die vraag kan ook niet worden beantwoord met opmerkingen als van den heer Ter Hall, bijv. dat de marine de trots is van vele voorgeslachten en dat de Minister zich een eerezuil zal stichten in het hart van den marineman en dat het niet waar is, dat ons volk in meerderheid een weerzin zou hebben tegen de marine, wat niemand beweerd heeft.

Met dit alles komen wij er niet achter, ook niet met de argumentatie, ontleend aan de quaestie van Smyrna. Op bladz. 6 der Memorie van Antwoord is ook gezegd: gij kunt niet tevreden zijn met de marine die wij hebben, gij kunt u niet verzetten tegen een nieuwen opbouw der marine, wanneer gij weet dat men in Smyrna geen oorlogsschip tot zijn beschikking had.

Te recht werd in het Voorloopig Verslag de opmerking gemaakt dat, indien men in een geval als van Smyrna altijd een oorlogsschip beschikbaar wilde hebben ter plaatse, een groote vloot zou noodig zijn. De Regeering antwoordt, dat dit niet noodig is:

> ,,Immers tot dusverre kon met de middelen, waarover de Marine beschikte, vrijwel steeds zij het ook op bescheiden wijze, voor de behartiging der Nederlandsche belangen worden zorg gedragen.''

Maar dat bewijst reeds, dat men voor een geval als dat van Smyrna geen bijzondere maatregelen behoeft te nemen in dien zin dat men daarvoor nu eens even een oorlogsvloot moet gaan bouwen. Een geval als dat van Smyrna kan zich voordoen op elke plaats van de wereld, doch het komt niet dagelijks voor, maar bovendien: was er, om Nederlanders die daar te Smyrna waren aan boord te nemen, een oorlogsschip noodig? De ervaring, in Smyrna opgedaan, heeft integendeel bewezen, dat men met een koopvaardijschip kon volstaan. Het is voor logies in den regel geschikter.

Nu zegt de Minister: jawel, maar daarop kunnen wij niet altijd rekenen; er was ditmaal toevallig een koopvaardijschip ter plaatse beschikbaar, dat de Regeering daarvoor kon charteren. Ik zou zeggen: hoe groot onze oorlogsvloot ook moge zijn, wij zullen veeleer er op mogen rekenen, dat, wanneer er een tweede Smyrna zal komen, er toevalligerwijze weer een koopvaardijschip zal beschikbaar zijn dan een oorlogsschip; dat de hulpverleening ditmaal geschiedde onder bescherming van een vreemde vlag, zij het ook een bevriende vlag, schijnt de Regeering een schande te vinden.

Maar ik vraag: als de Regeering een koopvaardijschip er heen zendt met de Nederlandsche vlag in top, om onze landgenooten aan boord te nemen, is het schip dan niet beschermd door zijn eigen vlag? Ik dacht, dat zoo'n schip, al is het dan geen oorlogsschip, voer onder de bescherming van de eigen vlag.

Ik weet wel, dat men het schip gemakkelijker kan dwingen wanneer het niet is bewapend. Maar de partijen, bij de moeilijkheden van Smyrna betrokken, dachten er niet aan een onbewapend schip aan te vallen of te molesteeren.

Ik kan dat argument voor de oorlogsvloot dan ook niet aanvaarden.

De voorzitter van de Commissie met de onbegrijpelijke opdracht, die aan het werk is getogen, heeft gezegd: wij moeten ons bewust zijn van de internationale verplichtingen, waardoor wij gebonden zijn.

Mijnheer de Voorzitter, ik begrijp ook dat niet. Ik ken die internationale verplichtingen niet. Ik weet wel, dat de Mogendheden, waarmede wij in Indië last zouden kunnen krijgen, de verklaring hebben afgelegd, dat zij er zich toe verbinden onze souvereiniteit in den Indischen Archipel niet te schenden. Zij zullen onze neutraliteit eerbiedigen. Van internationale verplichtingen weet ik echter niets. Die Mogendheden hebben geen verplichtingen aanvaard anders dan uit die eenzijdige belofte voortvloeien. Zij hebben niets willen waarborgen en wij hebben onzerzijds ook geen verplichtingen op ons genomen.

De heer Snoeck Henkemans zegt:,,als men met mij van meening verschilt, is men een landverrader''. Daarop komt het althans neer. Wie niet beschikbaar stelt de millioenen voor den opbouw van een oorlogsvloot, is een landverrader.

Ik wil daar toch iets van zeggen.

Ik heb in mijn handen het orgaan van *Onze Vloot* van December 1922. Het geeft een zeer merkwaardig hoofdartikel. Ik lees daarin:

> ,,Als wij doorgaan, zooals de laatste jaren, millioenen te besteden aan een marine die geen marine meer is, dan zijn onze daden in de meest schrille tegenstelling met onze leuze: ,,Bezuinigen''. In den meest absoluten zin van het woord toch is, zoolang geen beslissing genomen is omtrent den wederopbouw der zeemacht, alle geld daaraan besteed de meest roekelooze geldverspilling.''

Juist! De meest roekelooze geldverspilling. Maar wie in dezen tijd zich schuldig maakt aan de meest roekelooze geldverspilling, wie ,,de gaafheid van den gulden'' opzettelijk aantast door geldverspilling, is in zedelijken zin, al is het dan niet in strafrechtelijken zin, een landverrader.

De heer **Snoeck Henkemans**: U leest de voorwaarden niet voor.

De heer **Marchant**: Mijnheer de Voorzitter! Laat de heer Snoeck Henkemans maar gerust zijn; hij krijgt zijn volle maat.

Ik lees verder in dit artikel:

> ,,Het zou ons onbegrijpelijk voorkomen als de Regeering niet onomstootelijk aan de Volksvertegenwoordiging zou kunnen bewijzen, dat wat nu reeds gedurende eenigen tijd geschiedt en — als er geen beslissing genomen wordt — nog geruimen tijd zal voortduren, een geldverspilling zonder weerga is, een geldverspilling, die, als zij bestendigd wordt, alle predikers van zuinigheid moet doen begrijpen, dat zij op den verkeerden weg zijn.''

Dan komt er iets over ,,misdaad'', wat ik de Kamer wil besparen, omdat ik zou gauw mogelijk klaar wil zijn.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, wat in dit artikel als de toestand beschreven staat, is niet geschied eerst ,,gedurende eenigen tijd'' en ,,zoolang geen beslissing genomen is'' over de aanhangige Vlootwet: neen, Mijnheer de Voorzitter, ik heb het nooit anders gekend! Wij hebben nooit anders geleefd dan wij thans leven, in den toestand ,,zoolang geen beslissing genomen is''. Het verschil, wat mij betreft, is, dat ik zoolang mogelijk heb getracht te gelooven, dat de zaak der marine geen hopelooze zaak was, dat ik zoolang mogelijk heb getracht te deelen het standpunt van den heer Snoeck Henkemans, maar dat ik ten slotte tot de conclusie ben gekomen, dat dit standpunt onhoudbaar is.

Wat is de ervaring geweest? Wanneer er een schip werd gevraagd door den Minister van Marine, dan vroeg men een plan. Beginsel en lijnen. Als de Minister met een plan kwam, dan vroeg men een schip.

Het is zelfs zoover gegaan, dat, als een Minister met een bepaald schip aankwam, men zeide: het plan is ons onverschillig; plannen zijn mooi op papier, maar daarin hebben wij geen vertrouwen. Doch het schip, dat gij vraagt, bevalt ons niet; wij willen een ander hebben.

Iedereen, die wel eens van de *Talma* heeft gehoord, weet welke drama's zich daaromtrent hebben afgespeeld.

Er is voor elk van deze beide standpunten: plan en schip, iets te zeggen. Gelijk er iets te zeggen is voor elk standpunt, dat eenige fractie hier in de Kamer verdedigt. Er is iets voor te zeggen, dat men een Minister, die een schip aanvraagt, te

31ste VERGADERING. — 6 DECEMBER 1922.

2. Vaststelling van het VIde hoofdstuk (Departement van Marine) der Staatsbegrooting 1923.

(Marchant.)

gemoet voert: wat komt ge met een schip? ik moet een plan hebben. En er is ook iets te zeggen voor deze redeneering: ge komt met een plan, maar die plannen reiken altijd tot in de eeuwigheid; bemoei u niet met de eeuwigheid, maar doe het nu en vraag een bepaald schip.

Er is voor beide standpunten iets te zeggen, maar beide standpunten zijn voor ons, Nederlanders, in de omstandigheden waarin wij verkeeren noodlottig geweest en zijn thans nog noodlottig.

In 1905 zat achter de Regeeringstafel de Minister Cohen Stuart. Iedereen zei van hem, dat hij een bekwaam marineman was, gelijk iedere andere Minister van Marine altijd bekwaam is genoemd. Er is slechts een enkele uitzondering geweest.

Die Minister zeide tot ons in 1905: ik kan nog geen plan geven; och, die plannen hebben maar betrekkelijke waarde; ik vraag 3 millioen aan voor aanbouw, en daarop kunt ge geen aanmerking maken. Mijn voorganger, die deel uitmaakte van het Kabinet-Kuiper — dat was van groote beteekenis — vroeg dat bedrag niet eens aan; hij verbouwde minder. Mijn ijver in het aanbouwen is in het geheel niet beteugeld door mijn ambtgenoot van Financiën.

Hoe was het geloopen? Het Kabinet-Kuiper met de commissie van 1904 had een plan gemaakt. Dat was het fameuze plan van de 6 Heemskercken voor 30 millioen. Stel u voor, Mijnheer de Voorzitter, 6 Heemskercken! Wij hebben sedert gehoord van den Minister Naudin ten Cate, dat de eene *Heemskerck*, die in het leven is gekomen, verouderd is. Dat schip is onbruikbaar geworden door zijn hoogen leeftijd.

In 1905 was het Kabinet-Kuiper weg, en trad het Kabinet-de Meester op, waarvan ik nu het eerste schot, dat door den Minister van Marine destijds gelost is, heb gememoreerd.

In 1906 zeide de Minister Cohen Stuart: er is nu één *Heemskerck*, ik stel voor een tweede te gaan maken. Maar dat plan van den heer Cohen Stuart werd verworpen door al de deskundigen in de marine; dat is eigenlijk zijn dood geweest. Destijds speelden bij de beslissing over een oorlogsschip allerlei overwegingen een rol; er moest bij voorbeeld werk zijn op de werf te Amsterdam. En dan was van nog meer belang, dat men niet een schip moest gaan bouwen, dat ten slotte zou blijken, niet door de Oosterdoksluis heen te kunnen. De geheele marine werd destijds beheerscht door de wijdte van de Oosterdoksluis te Amsterdam.

De heer Cohen Stuart is ontijdig verdwenen. In December 1906 hebben wij toen die debatten gehad, onder leiding van den heer Talma, over het schip dat voor Indië moest worden gebouwd, in plaats van voor de verdediging van het Rijk in Europa.

Het plan van den heer Cohen Stuart, waarmede hij het tweede jaar is gekomen, reikte ver. Want dat begon in 1898, dat had in zekeren zin terugwerkende kracht; tot den aanbouw van de *Koningin Regentes*.

Volgens mijn berekening van destijds reikte het plan van aanbouw tot het jaar 1931, volgens de berekening van den Minister Cohen Stuart tot het jaar 1924. In elk geval reikte het tot over dezen tijd heen.

Wanneer dus de heer Snoeck Henkemans zegt: wij hebben een ideaal noodig en wij hebben geloof noodig, opdat wij onze taak zullen kunnen volbrengen, en voor dat geloof moeten wij hebben een vast plan, dan geloof ik hem niet meer. Ik heb hier een lijstje van eenige vaste plannen. Ten eerste heb ik gememoreerd het plan van de commissie van 1904 om 6 *Heemskerken* te bouwen voor 30 millioen; het was in den goedkoopen tijd, één *Heemskerk* kostte slechts vijf millioen. Dan het vaste plan Cohen Stuart, dat reikte tot 1924 of 1931. Dan het plan van 1913 van den Minister Rambonnet, met de dreadnought, type España: hoever dat reikte weet ik niet, maar het zal ook wel een lange termijn zijn geweest. Vervolgens het plan-Bijleveld, met uitsluitend klein materiaal, en nu het vaste plan-Westerveld.

Wanneer men de geschiedenis nog eens nagaat, krijgt men den indruk, dat steeds de vraag is gesteld: hoe kunnen wij de marine behoeden voor totale liquidatie en ondergang, en niet: hoe kunnen wij voldoen aan de eischen, die gesteld worden om Indië en het Rijk in Europa te verdedigen; dit bleek in de ervaring telkens onmogelijk.

Er is dus altijd maar zoo wat raak gebouwd, maar het voorstellen van elk schip kostte in den regel een Minister, omdat men een ander schip wilde of omdat hij geen vast plan had.

En wanneer men nu leest in *Onze Vloot* — ik zal den heer Snoeck Henkemans voldoening geven — van ergerlijke geldverspilling, van geldverspilling zonder weerga, die eenigen tijd heeft plaats gehad en wat op het oogenblik onhoudbaar is, dan is mijn antwoord: die qualificatie is toepasselijk op geheel de lijdensgeschiedenis met onze marine van den aanvang af. Het is feitelijk nooit anders geweest. En altijd, wanneer zoo iets gaande was, hebben de deskundigen ons verzekerd: als gij dat doet, komen wij er. Het merkwaardige was, dat elk voorstel dat succes had, door de marine werd gesteund; anders zag zij wel kans, den Minister weg te werken. Als deze Minister iets gaat doen, dat de marine niet wil, zal hij verdwijnen. Daartegen is geen Minister bestand.

Vóór den oorlog werd de methode van het vaste plan met kracht ingezet; het was het vaste plan, waarvan de dreadnoughts de hoofdschotel vormden van het type van de España. Wie in 1913 durfde reppen van de mogelijkheid, dat het Indische Rijk verdedigbaar zou zijn door klein materieel, was, om met den heer Snoeck Henkemans te spreken, voor de marine een landverrader. Die dreadnoughts zijn uit het oog verdwenen, zij waren kenlijk te duur en het bemanningsvraagstuk zou waarschijnlijk ook wel moeilijkheden hebben gegeven. Toen bleef het klein materieel, al dan niet met kruisers. Het kruiserdrama, dat daarna is afgespeeld, in verschillende bedrijven, ligt ons allen nog versch in het geheugen: wel kruisers; geen kruisers; commercieele kruisers, en zoo voort.

Destijds waren beginselen en lijnen uit het oog verloren, en wanneer de Minister zich thans gelukkig prijst, dat hij die vast heeft, dan is mijn antwoord: het Kabinet, waarvan deze Minister deel uitmaakt, heeft op dit gebied reeds alle beginselen beleden en reeds alle lijnen getrokken.

Het beginsel is dus op het oogenblik niet meer het beginsel van den tijd der dreadnoughts. Dat is in zooverre van belang, omdat in den tijd van de dreadnoughts als deel van de marine niet alleen gold de verdediging van onze onafhankelijkheid enon ze neutraliteit, maar dat toen met name werd genoemd als doel, dat onze marine moest zijn een complement van beteekenis voor de strijdkrachten van een groote Mogendheid. Dat laatste element is thans vervallen, als ik het goed begrijp, maar gebleven is de taak van de marine, die daarin bestaat, dat wij de zoogenaamde ,,coup de main'' moeten verhinderen.

Het is mogelijk, en in dat opzicht moet men de Regeering gelijk geven, dat men door het in het leven houden van een marine van eenige beteekenis dit doel bereikt, dat een groote Mogendheid, die het een of ander in haar schild voert, die een landing ergens wil doen om zich meester te maken van een punt in onzen Archipel, ten einde dat als steunpunt te gebruiken, gedwongen wordt met een grootere macht te komen dan waarmede zij komen zou, wanneer wij niets hadden.

Dat geef ik de Regeering gewonnen, maar men moet dit alles thans beschouwen in het licht van de groote zeemachten en van de reusachtige technische middelen waarover zij beschikken, en in verband met onze financieele zwakheid. Ik zou dat dwingen, om voor eenigen ,,coup de main'' een grootere macht af te zonderen, hoewel het niet geheel zonder beteekenis is, op grond van onze financieele zwakheid als argument willen schrappen. Immers, die grootere macht zou worden afgezonden. Laten wij toch lezen, wat in den laatsten oorlog gebeurd is, en wat de groote zeemogendheden konden presteeren, wanneer zij b.v. een landing beproeven op Gallipoli, of wanneer zij trachtten, wat mislukt is, de zeeëngten van de Dardanellen te forceeren.

Och, Mijnheer de President, wanneer men de beschrijving daarvan leest en men denkt dan eens aan onze arme Vlootwet, dan ziet men toch wel, dat die daarbij eenvoudig in het niet verzinkt! Indien men ziet de toebereidselen, die

(Marchant.)

daarvoor zijn gemaakt, de beschrijving leest van de hel, die daar is ontketend door de middelen van die groote zeemachten, dan is het belachelijk wat wij hier gaan ondernemen, met of zonder *Java*, *Sumatra* en *Celebes!*

En dat is gedaan door zeevarende Mogendheden in den laatsten oorlog, die overal elders waren gebonden; door Engelschen en Franschen, die in de Noordzee en in den Atlantische Oceaan op zich zelf al de handen vol hadden.

En dat zouden wij dan gaan verhinderen in onzen grooten Indischen archipel, waar wij vlak tegen de Japanners aanliggen! Mijn overtuiging is, dat wij tegen een met groote kracht op touw gezette onderneming niets kunnen beginnen.

Maar bovendien, welke zijn die groote Mogendheden? Het zijn Japan, de Vereenigde Staten, Groot-Brittannië en Frankrijk. Wanneer er iets gebeurt in den Indischen oceaan, zal het zijn tusschen twee van die groote Mogendheden, die met elkaar in oorlog zijn, of wel — hetgeen veel waarschijnlijker is — tusschen twee combinaties. Nu gaat een van die Mogendheden, die met elkaar ongenoegen hebben, bij ons een ,,coup de main'' ondernemen. Wie dat het eerst zal doen, weten wij niet. Dat hangt van het toeval af. Maar het standpunt, dat de Regeering op het oog moet hebben is dit: wie het eerst den ,,coup de main'' doet, die is onze vijand. Tegen hem gaan wij ons verweren.

Wat is dan het gevolg? Dat wij met die Mogendheid, die het ondernomen heeft en die waarschijnlijk slagen zal, in oorlog zijn. En dat niet alleen; wij zijn dan natuurlijk aan den kant van den ander. Wanneer wij eenmaal dientengevolge in den oorlog betrokken zijn, zijn wij verplicht om de hulp van dien anderen kant te aanvaarden. Wie van de twee het sterkst zal blijken, wie het winnen zal, weten wij niet.

Wij weten dus niet, of wij ten slotte zullen blijken aan den kant van de overwinnaars of van de overwonnenen te zijn. Wij weten alleen, dat wij ons in oorlog bevinden en dat onze vrienden alles in den archipel zullen gebruiken om den ander te benadeelen. Wij weten, dat wij aan den verliezenden kant kunnen zijn en dat wij de gevolgen daarvan zullen hebben te dragen.

De heer Snoeck Henkemans zal zeggen: wij hebben ook een kans om aan den winnenden kant te zijn. Dit is niet te ontkennen. Maar nu onderstel ik eens, dat wij zullen zijn bij de winnende partij. Dat is ook geen groot genot. Men gelieve eens te kijken naar België, dat ook van de winnende partij is. Als wij zijn van de winnende partij en de oorlog is afgeloopen, dan zeggen onze vrienden, met wie wij in den oorlog hebben samengewerkt: wij moeten zorgen, dat ons dat niet weer gebeurt; wij gaan den Indischen Archipel in staat van tegenweer brengen; dat wil zeggen: zij dwingen ons om dat zelf te betalen; dat wil zeggen — zie slechts naar België —: zij dwingen ons om ons zelf te ruineeren. Dat is altijd het gevolg: men is geruineerd hetzij als winnende partij, hetzij als overwonnen partij. Of onze positie een groot verschil zou opleveren of wij zouden zijn aan den winnenden dan wel aan den overwonnen kant, waag ik te betwijfelen.

De conclusie is, dat hoe het ook loopt, wij met verweer nooit beter af zullen zijn dan zonder verweer. Mijn conclusie is verder, dat het uitbreken van den oorlog met den Indischen Archipel als gevechtsterrein altijd zal beteekenen het verlies van het onafhankelijke bestuur van Nederland of het Indische Rijk, althans dat de kans om de onafhankelijkheid te verliezen. met en zonder deelnemen aan den oorlog volmaakt gelijk is.

Nu gaat de heer van der Voort van Zijp op ons gemoed werken en zegt: gevoelt ge dan niet, dat gij als Nederlander verplicht zijt tegen een aanval van vreemde Mogendheden u te verweren?

Ja, daarvoor gevoel ik. Ik vind het afschuwelijk, als een vreemde Mogendheid ons aanvalt en wij verweren ons niet. Maar moeten wij ons verweren, als wij vooruit zeker weten, dat het toch niet helpt, en dat wij ten slotte niets zullen hebben dan het heerlijke gevoel voor ons zelf: wij hebben niet zonder verweer over ons heen laten loopen, en verder niets dan jammer en ellende en verlies aan menschenlevens, om van geld nog niet te spreken?

(Marchant e. a.)

Het eischt veel meer moed, ,,courage civil'', zooals Napoleon zeide, in tegenstelling met ,,courage militair'', om koelbloedig onder de oogen te zien, in welke positie men is en om daaruit de consequenties te trekken. Ik werp het verwijt van Jan Salie-geest verre van mij.

Die consequenties zijn in hooge mate onaangenaam, doch wij hebben ze als onvermijdelijk te aanvaarden.

Wij moeten nu eenmaal wat wij, als gevolg van het feit dat wij een kleine Mogendheid zijn met een reisachtig koloniaal gebied, te dragen hebben, ook dragen; dat kan niet anders. Wij moeten dat ondergaan.

Het is ten slotte precies hetzelfde standpunt als de heer Colijn heeft ingenomen op een onderdeel van de verdediging hier in Nederland. Hij meende, dat wij ons tegen aanvallen uit de lucht op onze steden niet kunnen verdedigen, omdat wij het daartoe noodzakelijke apparaat niet kunnen betalen. Amsterdam en den Haag moesten wij maar onverdedigd laten tegen aanvallen uit de lucht, want probeerden wij dit, dan zou dat meer kosten dan het eindcijfer van onze geheele Oorlogsbegrooting.

Wij moeten dus afzien van hetgeen onze krachten te boven gaat en van hetgeen ons ten slotte toch niet zal baten.

De onmogelijkheid van een verweer van eenige beteekenis blijkt reeds uit hetgeen met de kruisers is gebeurd. In de Memorie van Antwoord wordt opgemerkt: den tweeden kruiser kunnen wij voorzien van motoren van het allernieuwste type, doch de bouw van den eersten is reeds te ver gevorderd om daarin de nieuwste machines te plaatsen.

Het zijn kruisers naar plannen van 1915 op zijn allerlaatst; wij hebben nu bijna 1923. De *Java* zal, nog onder reserve van ,,onverhoopte tegenvallers'', op zijn vroegst gereed zijn einde 1923 en de *Sumatra* eerst in het voorjaar van 1925. Dan zullen de plannen 8 en 10 jaar oud zijn. Dat doet geen enkele Mogendheid met een behoorlijke marine, maar wij kunnen niet anders.

Welnu, wanneer men aanvaardt de consequentie: wij kunnen niet anders, dan moet men er ook van afzien om een Mogendheid te zijn met een marine van beteekenis. Zoo zijn de omstandigheden en dan moet men niet doen alsof wij willen zijn wat wij niet kunnen zijn.

De heer van der Voort van Zijp stelde de vraag, of wij dan een streep willen halen door geheel onze glorierijke historie. Mijn antwoord is: die streep halen wij door de historie niet, doch wij erkennen, dat in die historie door de geheel gewijzigde omstandigheden een geheel andere wending is gekomen.

Voor Indië — dat is ten slotte mijn conclusie — hebben wij dus niet anders noodig en kunnen wij niets anders onderhouden dan een politiemacht ter zee.

Er is hier gesproken van zeerooverij. Ja, Mijnheer de Voorzitter, wij moeten op dit uitgestrekte terrein tegen zeerooverij doen wat daartegen gedaan kan worden, natuurlijk. maar dat is een zaak van politiemacht en wij moeten uit ons hoofd zetten de versterkte oorlogsbasis en de oorlogsmacht.

Daarvoor is noodig, dat wij enkel hebben een politievloot tot handhaving der orde in het Rijk zelf, maar dat wij afzien van het weren van pogingen tot overweldiging van buiten. Dat moet de lijn van onze gedachten zijn. In Nederland kunnen wij met wat klein materieel volstaan voor de zeegaten en in Indië met de politiemacht, waarvan ik sprak.

Men zal daarvoor moeten hebben een geheel anderen opzet van de begrooting, een geheel andere organisatie op veel eenvoudiger voet. Het is duidelijk, dat waar wij in dezen toestand gekomen zijn, wij tot de Regeering moeten zeggen: erken, dat het niet anders kan en neem uw maatregelen om de organisatie op een geheel anderen grondslag op te zetten.

De **Voorzitter:** Ik geef het woord aan den Minister van Marine tot het maken van een aanvang met zijn rede.

De heer **Westerveld**, Minister van Marine: Mijnheer de Voorzitter! Alvorens over te gaan tot de beantwoording van de verschillende sprekers, wil ik gaarne uitdrukking geven

(Minister **Westerveld.**)

aan mijn dank tegenover de geachte afgevaardigden, die aan het marinebeleid hun steun hebben verleend, terwijl ik daarnaast een woord van dank wil spreken voor de welwillende wijze, waarop critiek op het marinebeleid is uitgeoefend.

De beantwoording van de verschillende sprekers zou ik willen aanvangen met een bespreking van het laatste gedeelte van de rede van den heer Marchant. Ik zou u echter willen verzoeken, Mijnheer de Voorzitter, mij daartoe op een anderen dag in de gelegenheid te willen stellen.

De **Voorzitter:** Ik stel voor, de verdere behandeling van hoofdstuk VI der Staatsbegrooting voor 1923 te doen plaats hebben na de interpellatie van den heer Duys over den steun aan de tuinbouwers.

Daartoe wordt besloten.

De beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

32ste VERGADERING. — 7 DECEMBER 1922.

Mededeeling van ingekomen stukken. — Benoeming rapporteurs wetsontwerpen.

32ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 7 DECEMBER 1922.

(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. een verzoekschrift; 3°. verklaringen van adhaesie; 4°. boekwerken.. — Mededeeling van de benoeming door de afdeelingen van Rapporteurs over ontwerpen van wet. — Stemming over en aanneming van het ontwerp van wet tot vereeniging van de gemeenten Sprang, Capelle en Vrijhoeve-Capelle. — Aanvang der behandeling van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1923 en behandeling van de interpellatie van den heer Kleerekoper betreffende het verleenen van steun aan noodlijdende beeldende kunstenaars. — Indiening van een motie van orde door den heer van der Waerden. — Behandeling en aanneming van de begrooting van het Staatsbedrijf der Algemeene Landsdrukkerij voor 1923. — Avondvergadering. — Behandeling van de interpellatie van den heer Duys naar aanleiding van de in het tuinbedrijf heerschende crisis. — Indiening van moties van orde door de heeren Duys c.s. en Dresselhuys c. s.

Voorzitter: de heer **Koolen.**

Aanwezig, met den Voorzitter, 91 leden, te weten:

de heeren van de Bilt, van den Heuvel, Moerel, Wintermans, Beumer, Bakker, van Rappard, van Wijnbergen, van Braambeek, Suring, Knigge, Kuiper, Ketelaar, van der Voort van Zijp, Krijger, Smeenk, Michielsen, Gerretson, K. ter Laan, Braat, van Dijk, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Kolkman, van Zadelhoff, Bierema, Weitkamp, mevrouw de Vries—Bruins, de heer Ter Hall, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Deckers, Kersten, mejuffrouw van Dorp, de heeren Hermans, Bulten, Fleskens, Kleerekoper, IJzerman, van Rijckevorsel, Visscher, Tilanus, H. Colijn, Rutgers van Rozenburg, de Monté ver Loren, Ebels, Ament, Schaper, Duys, Bomans, Dresselhuys, Oud, Heukels, van Boetzelaer van Dubbeldam, Gerhard, Juten, Zijlstra, Duymaer van Twist, van den Tempel, Schouten, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Troelstra, Feber, van Gijn, mejuffrouw Westerman, de heeren A. Colijn, Marchant, Rutgers, J. ter Laan, de Boer, van Ravesteijn, Fruytier, Wijnkoop, Engels, van Vuuren, van Rijzewijk, van Schaik, Nolens, Bongaerts, Rutten, Hugenholtz, Lovink, mejuffrouw Katz, de heeren Snoeck Henkemans, Schokking, **(Voorzitter.)**

Stulemeijer, Boon, van der Waerden, Brautigam, de Wilde, van Voorst tot Voorts, van Sasse van Ysselt.

en de heer Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van de volgende leden, dat zij verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer Hiemstra, vermoedelijk ook morgen; van den heer Gerritzen, wegens andere werkzaamheden; van den heer Scheurer, wegens bijzondere omstandigheden, ook morgen; van den heer Albarda, wegens ongesteldheid.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. een adres van C. A. Casteleyn, gepensionneerd administrateur van militaire verplegingsinrichtingen, te Brielle, houdende verzoek, het daarheen te willen leiden, dat hij als deelgenoot aan de Weduwenwet voor de Landmacht 1922 worde aangenomen.

Dit adres zal worden gezonden naar de Commissie voor de Verzoekschriften;

3°. de volgende verklaringen van adhaesie:

een, aan de motie, aangenomen door de gezamenlijke Rijksambtenaren en onderwijzers in de gemeente Smallingerland e. o., betrekkelijk de voorgenomen herclassificatie der gemeenten, van den raad der gemeente Kollumerland, c.a.;

aan het adres van den raad der gemeente Lisse, betreffende het voorstel van wet van de heeren Braat en de Boer, tot intrekking van de wet op den zomertijd, van de raden der gemeenten Hennaarderadeel en Gilzen en Rijen.

Deze verklaringen worden voor kennisgeving aangenomen;

4°. de volgende boekwerken:

van den schrijver Br. Alexander, zijn geschrift: Onze onjuiste kiesdeeler;

van H. M. Hirschfeld, zijn academisch proefschrift: Het ontstaan van het moderne bankwezen in Nederland.

Deze boekwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

B. dat door de afdeelingen zijn benoemd tot rapporteurs voor de ontwerpen van wet:

Wettelijke voorziening naar aanleiding van de opheffing van het Ministerie van Landbouw, Nijverheid en Handel (310);

Wettelijke voorziening naar aanleiding van het Koninklijk besluit van 29 Juli 1922 (*Staatsblad* n°. 470), (319),

de heeren van Rappard, Weitkamp, van Dijk, Wintermans en van Schaik (voorzitter der Commissie),

en voor de ontwerpen van wet:

Wijziging der wet van 21 April 1922 (*Staatsblad* n°. 195), houdende maatregelen ter voorkoming van het zonder noodzakelijkheid bouwen van scholen voor lager onderwijs (312);

Goedkeuring van het verdrag ter bestrijding van den handel in vrouwen en kinderen, op 30 September 1921 ter onderteekening neergelegd op het secretariaat-generaal van den Volkenbond (313);

Naturalisatie van J. C. Aarsse, weduwe van G. J. Ch. Hahn, en 19 anderen (311);

Benoeming rapporteurs wetsontwerpen. — Wetsontwerpen nos. 34 en 2 (Staatsbegrooting voor 1923, hoofdstuk V.).

(Voorzitter e. a.)

Naturalisatie van J. W. H. Ahn, en 19 anderen (317);

Vaststelling van het slot der rekening van de koloniale uitgaven en ontvangsten voor Curaçao over het dienstjaar 1918 (304);

Verklaring van het algemeen nut der onteigening van eigendommen, noodig voor het uitbreiden van de algemeene begraafplaats te Abcoude-Proostdij (314),

de heeren Beumer, Moerel, Suring, de Monté ver Loren (voorzitter der Commissie) en Kuiper.

Aan de orde is:

I. de **stemming** over het ontwerp van wet tot vereeniging van de gemeenten Sprang, Capelle en Vrijhoeve-Capelle (34).

De **Voorzitter**: De in dit ontwerp van wet aangebrachte wijzigingen ten gevolge van de overneming door de Regeering van de amendementen van de heeren van Sasse van Ysselt en Deckers c. s. hebben geen aanleiding gegeven tot het inzenden van nadere daaruit voortvloeiende wijzigingen.
Ik stel daarom voor, thans tot de stemming over het ontwerp van wet over te gaan.

Daartoe wordt besloten.

Het ontwerp van wet, op verzoek van den heer Duymaer van Twist in stemming gebracht, wordt met 68 tegen 17 stemmen aangenomen.

Vóór hebben gestemd de heeren Schaper, Duys, Bomans, Dresselhuys, Oud, Gerhard, Juten, van den Tempel, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Troelstra, Feber, van Gijn, mejuffrouw Westerman, de heeren Marchant, J. ter Laan, van Ravesteijn, Fruytier, Wijnkoop, Engels, van Vuuren, van Rijzewijk, van Schaik, Nolens, Bongaerts, Rutten, Hugenholtz, Lovink, mejuffrouw Katz, de heeren Snoeck Henkemans, Schokking, Stulemeijer, van de Bilt, Moerel, Wintermans, Beumer, Bakker, van Rappard, van Wijnbergen, van Braambeek, Suring, Knigge, Kuiper, Ketelaar, Krijger, Smeenk, Michielsen, Gerretson, K. ter Laan, van Dijk, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Kolkman, van Zadelhoff, Bierema, Weitkamp, mevrouw de Vries—Bruins, de heer Ter Hall, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Hermans, Bulten, Fleskens, Kleerekoper, IJzerman, van Rijckevorsel, Tilanus, Rutgers van Rozenburg, Ebels, Ament en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Heukels, van Boetzelaer van Dubbeldam, Zijlstra, Duymaer van Twist, Schouten, A. Colijn, Rutgers, de Boer, van den Heuvel, van der Voort van Zijp, Braat, Deckers, Kersten, mejuffrouw van Dorp en de heeren Visscher, H. Colijn en de Monté ver Loren;

II. de behandeling van het ontwerp van wet tot **vaststelling van hoofdstuk V (Departement van Binnenlandsche Zaken) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2).**

Bij de algemeene beraadslaging is tevens aan de orde:

de **interpellatie van den heer Kleerekoper** omtrent de motieven, welke de Regeering hebben bewogen, terug te komen op haar voornemen, om in samenwerking met de gemeenten steun te verleenen aan noodlijdende beeldende kunstenaars, ofschoon ettelijke gemeenten zich bereid hadden verklaard daartoe mede te werken.

De heer **Bomans**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, brengt het volgend Verslag uit:

De Commissie van Rapporteurs voor hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923, in wier handen is gesteld het adres van den ,,Haagschen Kunstkring'', houdende betuiging van leedwezen over de houding van den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, en daarnevens het verzoek om voor steun zijner werklooze leden in aanmerking te komen, stelt voor, dit adres neder te leggen ter griffie, ter inzage van de leden.

(Kleerekoper.)

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Kleerekoper**: Mijnheer de Voorzitter! Ik begin met dank te zeggen voor het verlof tot mijn interpellatie over den steun aan beeldende kunstenaars. Ik was aanvankelijk voornemens mijn vragen te richten tot den Minister van Kunsten en Wetenschappen alleen, omdat het niet in mijn bedoeling lag recriminaties te houden over hetgeen tot dusver is geschied. Ik wenschte alleen een poging te doen om deze zaak te brengen over het doode punt, waarop zij is gekomen en alsnog, op welke wijze dan ook, het toegestane bedrag aan de beeldende kunstenaars ten goede te doen komen.

Intusschen heeft de Regeering te kennen gegeven, dat het voor een goed verloop van zaken beter was, indien de vragen tot de Regeering werden gericht, omdat het Departement van Binnenlandsche Zaken ook bij deze zaak betrokken is, waar de gelden op de begrooting van dat Departement waren uitgetrokken.

De Kamer weet, dat het uitgangspunt is geweest een motie, die de heer van Beresteyn hier heeft voorgesteld op 19 December 1921, een motie — ik mag er misschien in het belang van het debat dat volgen zal op wijzen — mede onderteekend door de heeren van der Voort van Zijp, mijn partijgenoot van den Tempel en de heeren Rijckevorsel, Drion en Snoeck Henkemans, zoodat die motie den steun van alle partijen in de Kamer had verkregen. In die motie werd gevraagd een bedrag van f 50 000 voor dat doel. Later werd zij zoodanig gewijzigd, dat de Regeering werd uitgenoodigd, om haar bijzondere aandacht aan deze personen te wijden.

Toen de motie in tweede lezing zoo was voorgesteld, heeft de Minister verklaard, dat hij geen bedenkingen tegen de motie had, een bereidverklaring dus om in die richting werkzaam te zijn, waarop de voorsteller geen aanleiding heeft gevonden om zijn voorstel te handhaven. Daarop heeft de Minister van Kunsten en Wetenschappen in de Memorie van Antwoord bij den betrokken post van verleden jaar verklaard, dat aan den wensch tot steunverleening aan beeldende kunstenaars reeds gevolg was gegeven door de toezegging van den Minister van Binnenlandsche Zaken. De wensch, dat er voor de beeldende kunstenaars steun van Rijkswege zou komen, was dus naar de woorden van de Regeering reeds in vervulling gegaan. Minister de Visser verklaarde nog in het mondeling debat, dat scherpe grenslijnen moesten worden getrokken en dat deze zaak in de hoogste mate eischte een zorgvuldig onderzoek. Maar dat de Minister van Kunsten en Wetenschappen de zaak niet in handen had van huis uit, blijkt uit de woorden, die hij daaraan toevoegde: ,,voor zoover ik althans van deze zaak aanvankelijk op de hoogte ben''. Dat is de voorhistorie van de zaak. Het uitgangspunt is dus geweest, dat bij de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting deze zaak is ter sprake gebracht en dat de woordvoerder van het Kabinet, tevens Minister van Binnenlandsche Zaken, toen naar den post op zijn begrooting heeft verwezen, waaruit men de hulp zou kunnen putten, welke men de beeldende kunstenaars wenschte te geven. Daarop heeft de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen zich gewend tot de gemeentebesturen en aan deze medegedeeld, dat er iets zou zijn te doen voor de beeldende kunstenaars, maar alleen het belang van de kunst mocht een motief zijn om de kunstenaars anders te behandelen dan de tallooze overige slachtoffers der werkloosheid. Ik moge in het voorbijgaan opmerken, dat ik dit niet begrijp, want als die kunstenaars dezen steun niet krijgen, staan zij niet gelijk met andere werkloozen, maar achter bij andere werkloozen, want een groot deel daarvan is door hun kassen en den Rijksbijslag in staat een ondersteuning te krijgen. De kunstenaars verkeeren in nog slechter

(Kleerekoper.)

toestand dan zelfs deze personen, hoe gedrukt hun toestand reeds is. In dien brief werd door den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen aan de gemeentebesturen aangeraden, om opdrachten te verstrekken aan die kunstenaars, waarbij dan de helft zou bekostigd worden uit de kas van de gemeente en de andere helft door Binnenlandsche Zaken, tot een totaal bedrag van f 25 000. Het was niet genoeg voor de Regeering, dat als criterium werd gesteld het belang van de kunst; er werd aan toegevoegd, dat deze kunstenaars moesten zijn van groote waarde voor onze vaderlandsche kunst en dat het behoud hunner gaven moest zijn een landsbelang. Voorts werd aan de gemeentebesturen medegedeeld, dat de Regeering bijstand had gezocht bij een commissie van mannen van groot gezag op dit gebied, t. w. de heeren Dupuis, Haverman, Mendes da Costa, Roland Holst en Veth. De Regeering gaf ook zelf aan, welke categorieën van kunstenaars in aanmerking dienden te komen en noemde als zoodanig: schilders, beeldhouwers, grafische kunstenaars en sier- en nijverheidskunstenaars. Wanneer men kent den omvang van den nood en het aantal personen, dat er onder lijdt, dan moet het mij van het hart, dat dit bij een bedrag van f 25 000 toch wel een beetje veel dikke woorden zijn: het belang van de kunst, de waarde van onze vaderlandsche kunst en het behoud der gaven een landsbelang. Wanneer morgen een milliardair stierf, die het Rijk 10 millioen schonk als een fonds voor steun aan noodlijdende kunstenaars, dan zou hij geen hechter waarborgen kunnen kiezen om overtuigd te zijn, dat dat groote vermogen op de juiste wijze zou worden besteed.

Ik geloof dat de Franschen dit zouden noemen veel geraas voor een eierkoek. Nochtans zijn enkele gemeentebesturen op deze aanbieding gulhartig ingegaan. Dat van Amsterdam heeft den gemeenteraad voorgesteld om f 10 000 voor het beoogde doel uit te trekken en de gemeenteraad van Amsterdam heeft dat voorstel aangenomen. Den Haag heeft f 5000 beschikbaar gesteld, en, hoewel men nu zou verwachten dat daarna zou komen Rotterdam, komt onmiddellijk na den Haag Laren met f 4000 en verder de gemeente Mook met een bedrag dat mij niet bekend is. Ik heb mij daarover verblijd en ik heb de verklaring gezocht in het feit, dat vlak bij die gemeente de hei ligt, waarheen tot dusverre al die noodlijdende kunstenaars waren verwezen.

Toen nu de zaak zoo ver was en de gemeentebesturen dachten over de opdrachten, die geschikt zouden zijn om te worden uitgevoerd, terwijl de noodlijdende kunstenaars elk voor zich bezig waren zich zelf te suggereeren, dat het verlies van hun gaven zou zijn een aanmerkelijk verlies voor onzen Staat en voor ons volk, toen kwam plotseling de Jobstijding van de Regeering, dat het verleenen van steun niet mogelijk was gebleken. Als ik goed ben ingelicht, dan was het die commissie van vijf hoogstaande mannen, die zeide tot de Regeering dat zij zich niet in staat achtte om met dat criterium voor zich een keuze te bepalen. Men kan over die gedragslijn verschillend oordeelen. Ik geloof, als men zulke groote woorden voor zich krijgt, dat men naar dezelfde proporties zijn beslissingen dient te nemen, en dan komt men er wel. Maar, het is nu eenmaal een eigenschap van kunstenaars, dat, wanneer men hen er voorzet zaken zakelijk te behandelen, zij lang de geringste formalisten niet zijn op dit ondermaansche. De heeren hebben gezegd: trouw blijvende aan dit criterium kunnen wij de verdeeling niet doen, en zij hebben de Regeering het mandaat ongebruikt teruggegeven.

Nu kan men verschillend denken over de vraag, of het een oerfout is geweest deze zaak vast te koppelen aan de werkloozenzorg. Ik zal mij daarover niet uitspreken, vooral niet omdat ik uit de kringen van de belanghebbenden, en dan van menschen die oordeelen konden, ook wel de meening heb gehoord, dat Binnenlandsche Zaken het alleen wel goed zou hebben gedaan, hetgeen echter weer door anderen nadrukkelijk werd ontkend en weersproken. Dit is mij in elk geval aanleiding, niet te durven zeggen en niet te willen zeggen, dat het een oerfout is geweest, dat de zaak aanvankelijk bij dit Departement is aangebracht. Maar wel maakt het een vreemden indruk — trouwens, het wordt haast gesymboliseerd bij deze interpellatie — dat wij hebben een afzonderlijk Departement van Kunsten en Wetenschappen en dat steun aan noodlijdende kunstenaars hier besproken wordt buiten de tegenwoordigheid van het hoofd van dat Departement. De Minister van Kunsten en Wetenschappen had, naar mijn wijze van zien, van huis uit deze zaak in handen moeten hebben, en zelfs wanneer men het geld voor de goede orde wilde betrekken uit onderartikel 83 van de begrooting van Binnenlandsche Zaken, dan had men nog de constructie zoo moeten treffen, dat men dat bedrag liet overschrijven uit dien post naar de begrooting van Kunsten en Wetenschappen, zoodat dan dit Departement, dat daarop geoutilleerd moet zijn en naar ik vertrouw ook wel zal zijn, de verdere uitwerking van die zaak zou hebben gehad.

Mijnheer de Voorzitter! Er is trouwens in deze keten van feiten een schakel, die ik daarin niet weet te passen. Ofschoon ik daarover geen vraag heb gesteld, omdat ik zooveel mogelijk met perspectief wil spreken, wil zoeken naar een weg, om deze zaak opnieuw in gang te brengen, zou ik toch gaarne van den Minister willen weten — en de Minister kan het weten, want deze vraag zou onder zijn Departement ressorteeren — hoe het staat met het Nederlandsch Steuncomité voor beeldende kunstenaars.

Wij hebben in 1914 in ons land gehad een Nederlandsch Steuncomité voor beeldende kunstenaars. Ik noem als vereenigingen, die in dat comité waren opgenomen, St. Lucas, Pulchri Studio, de Haagsche Kunstkring, de Rotterdammers, de Vereeniging tot bevordering van de Grafische Kunst, de Nederlandsche Kring van Beeldhouwers en nog onderscheidene andere vereenigingen van dien aard.

Dat steuncomité had het vertrouwen van de Regeering, want het leefde voor het overgroote deel van gelden, die verstrekt werden door het Kon. Nat. Steuncomité.

Dat comité besliste over elk geval in algemeene vergadering, op voordracht van een commissie van drie, die voor elk geval afzonderlijk werd aangewezen. De steun bestond in een toelage voor levensonderhoud of in het aanschaffen van materieel en heeft soms zelfs wel gediend om uitzetting uit de woning te voorkomen of een faillissement te verhinderen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb mij voorgenomen, om in deze redevoering absoluut niet uit te weiden over de ellende van de beeldende kunstenaars, want wie die ellende kent, kent ze zonder mijn beschrijving, en wie ze niet kent, zou een zakelijke beschrijving overdreven noemen. Ik zal mij daarvan dus onthouden, maar het teekent wel, hoe ver het gekomen is in die kringen, wanneer men hoort van toelagen om uitzetting uit de woning te voorkomen of om een faillissement te verhinderen.

Nu heeft dit comité zich nooit ontbonden, het bestaat nog. Het heeft een lijst van naar het oordeel van dat comité voor steun in aanmerking komende kunstenaars bij het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen ingediend. De Minister van Binnenlandsche Zaken weet dat niet. Ik neem hem dat niet kwalijk; hij kent die lijst niet, doordat wij hebben het dubbele systeem, doordat twee Departementen bij deze zaak betrokken zijn. Ik heb van den secretaris van dat steuncomité de feitelijke mededeeling gekregen, dat die lijst is ingediend, en er bestaat dus niet de geringste twijfel, of die lijst is aan het Deartement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, en het is dus zeer wel mogelijk, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken dat op het oogenblik niet weet. Op die lijst kwamen voor de namen van personen, die naar het oordeel van dat comité, dat zijn praktijk, zijn ervaring had, voor ondersteuning in aanmerking kwamen.

Nu vraag ik aan den Minister: is het juist, dat uit den kring van de vijf mannen, van den heer Dupuis c. s., de Regeering het advies heeft bereikt, om zich voor dit doel ook van dit steuncomité als apparaat te bedienen? Ook als het niet juist is, vraag ik toch: waarom was dit niet een geschikt apparaat? Het had het werk al eenmaal gedaan en het had daarbij Rijkssteun genoten.

Intusschen helpen ons al die verzuchtingen niets. Wij moeten probeeren, met deze zaak opnieuw in gang te komen. De

(Kleerekoper.)

Minister heeft van Amsterdam en van den Haag de verklaring gekregen: wij nemen van onze aanbieding niets terug; als gij blijft bij uw aanbod, handhaven wij het onze. Nu hebben wij van den Kunstkring uit Laren een adres gekregen.

In dat adres wordt de mogelijkheid aldus besproken, dat men zal nemen kunstenaars, van wie het vaststaat, dat zij de kunst voor hun beroep beoefenen, en van wie door deskundigen wordt verklaard, dat zij den steun noodig hebben om boven water te blijven. Nu zal de Minister toegeven, dat de groote genieën, van wie men zonder aarzeling kan verklaren, dat hun gaven te behouden een landsbelang is, het niet zijn, die in de allereerste plaats in aanmerking komen om een bedragje uit die f 25 000 te krijgen. Als die menschen er aan toe zijn, dan moeten er eerst honderden anderen totaal zijn ondergegaan. Een dergelijk criterium helpt ons natuurlijk absoluut niet. Daarbij komt nog iets anders. Ik vind die grensbepaling zoo buitengewoon naief. Ik kan mij voorstellen, dat men dat nog kan uitmaken van kunstschilders, al zal ook dat in vele gevallen moeilijk zijn. Misschien zal de Minister, als hij opdracht geeft om menschen uit te zoeken, op wie dat criterium van toepassing is en die geen steun behoeven, gemakkelijker een lijstje krijgen. Een negatieve beantwoording is natuurlijk veel moeilijker. Maar hoe zal men het uitmaken voor anderen, die ook in aanmerking komen om gesteund te worden, voor graveerkunstenaars, sierkunstenaars enz.? Hier heeft men te doen met kunstambachten en als die menschen geen werk hebben, hoe zal men dan uitmaken, of de omstandigheid, dat hun kunst niet beoefend wordt, een landsbelang schaadt? Dat kan niet.

Maar bovendien, wanneer iemand eenmaal in de kunst is grootgebracht, ook al is hij geen primus inter pares, wanneer iemand onder normale omstandigheden zijn brood kan verdienen en nu niet, wat moet die dan? Men kan toch niet tot die menschen zeggen: kies een ander beroep! De Regeering weet evengoed als ik, dat de opleiding als kunstenaar een zoo gespecialiseerde is, dat de menschen als regel voor geen ander beroep te gebruiken zijn, dan voor den tak van kunst, waarin zij zijn opgeleid. En kenners op dit gebied zullen ook gaarne bereid zijn te onderschrijven, dat er in de kunstwereld plaats is voor een aantal personen, die geen wereldgenieën zijn, maar die producten van kunst leveren, die in de kunstwereld recht van bestaan hebben, maar waarop een man, die het nauw met de letter neemt, het criterium van den brief van den Minister van Binnenlandsche Zaken niet toepasselijk zou durven verklaren. Ik geloof, dat het goed zal zijn, die f 25 000 over te schrijven naar de begrooting van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen en in ieder geval die f 25 000 beschikbaar te stellen zonder eenige formule. Laat de Minister van Binnenlandsche Zaken in overleg met zijn ambtgenoot van Kunsten en Wetenschappen en een commissie van voorlichting deze zaak verder zonder eenige criterium behandelen. Want wanneer ik mij bij deze interpellatie onthouden heb van het oefenen van critiek op de Regeering, dan deed ik dat, omdat ik overtuigd ben, dat het geen oogenblik de bedoeling van de Regeering is om deze f 25 000 voor iets anders te gebruiken dan voor de menschen, voor wie zij in het openbaar bestemd zijn. Die menschen hebben er op gerekend en het ze nu te onthouden zou zulk een gruwel geweest zijn, dat het ongepast zou zijn te veronderstellen, dat wie dan ook daaraan maar een oogenblik zou hebben gedacht.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou dus aan den Minister deze vraag willen stellen, die ik hem ook heb doen toekomen:

> „Is de Regeering bereid alsnog mede te werken om het bedrag, dat bereids voor den steun voor noodlijdende beeldende kunstenaars op de begrooting van Binnenlandsche Zaken was uitgetrokken, ter beschikking te stellen van den Minister van Onderwijs, opdat deze alsnog, nu de groote steden gaarne bereid blijven daaraan mede te werken, den weg vinde, welke tot het door allen beoogde doel der steunverleening leiden kan?"

Als de Minister mij in deze zaak te gemoet komt, al kiest hij den vorm van overschrijving van den post niet, ben ik toch tevreden, als hij mij maar wil verklaren: ik ben bereid, met de commissie van deskundigen, zonder dat wij ons vastleggen **aan bepaalde formules**, te zoeken naar de mogelijkheid, om de noodlijdende beeldende kunstenaars, die zonder dien steun op de ernstigste wijze in het gedrang zouden komen, te helpen.

Hiermede, Mijnheer de Voorzitter, heb ik gezegd wat ik in eersten termijn over deze interpellatie had te zeggen, en u zult mij ongetwijfeld willen veroorloven nog een enkel woord van algemeene beschouwing te zeggen over de begrooting, welke ons thans bezighoudt.

Ik wenschte iets te zeggen over de circulaire, ik zou bijna zeggen de beroemde circulaire, welke door den Minister van Binnenlandsche Zaken is gericht tot de Commissarissen der Koningin met het correctief, dat daar later is bijgevoegd.

Toen is deze circulaire las, heb ik een oogenblik gevoeld, en ik heb dat sterk gevoeld, hoe sterk toch de argumenten gekozen worden, naarmate men ze noodig heeft, en verloochend, naarmate men ze niet meer gebruiken kan. Jarenlang is het bij de behandeling van de begrooting van Binnenlandsche Zaken gebeurd, dat verschillende sprekers uit de Kamer en velen ook uit mijn eigen fractie protesten hebben geuit tegen burgemeesterlijke willekeur. Meestal golden die protesten de toepassing van het recht van censuur. Ik zal nu niet over deze zaak spreken, maar wensch in het verband met deze circulaire de vraag te stellen, wat dan het standpunt was van de Ministers van Binnenlandsche Zaken, van de Ministers Cort van der Linden en Ruys de Beerenbrouck.

Wanneer hier uit de Kamer werd gezegd: kunt gij niet eens een circulaire richten tot burgemeesters, om hen te overreden tot een juistere toepassing van dat artikel van de Gemeentewet?, dan was steevast het antwoord van de Ministers: wij zijn niet de chefs van de burgemeesters in dien zin, dat wij hun algemeene opdrachten of indicaties zouden hebben te geven over de toepassing of de uitvoering van de wet. En dan werden hierbij altijd deze beroemde woorden aangehaald van den oud-magistraat van Amsterdam: de chef van een burgemeester is niet de Minister; de chef van den burgemeester is de wet.

Wat zien wij nu hier? Dat de Minister van Binnenlandsche Zaken den Commissarissen der Koningin een zendbrief doet toekomen, waarin hij die Commissarissen opdraagt, om nu weer hunnerzijds elk in zijn geest, van Medië tot Perzië, zendbrieven te laten uitgaan naar de gemeentelijke satrapen, waarin deze laatste gezagdragers worden aangespoord om toe te zien of liever om zich schrap te zetten.

Zietdaar een aanschrijving van de Regeering, die de Commissaris der Koningin de burgemeesters moet aansporen om zich schrap te zetten tegen elke uitgave der gemeente, hoe gering ook, die niet onvermijdelijk is.

De burgemeesters moeten sorteeren in hun kring de uitgaven in vermijdelijke en onvermijdelijke en, zoodra zij naar hun persoonlijk inzicht op een onvermijdelijke uitgave stuiten, moeten die burgemeesters zich schrap zetten en, dat gedaan hebbende, moeten zij zorgen, dat die post geschrapt wordt.

Ik mag er op wijzen, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken hier niet schept een nieuwe bevoegdheid van den burgemeester. Het is een wettelijke bevoegdheid van den burgemeester om toe te zien op de besluiten van den raad, maar een aansporing om zich schrap te zetten tegen uitgaven, die de burgemeester onvermijdelijk vindt, is in strijd met den geest der wet, waarop de Minister die circulaire toch heeft moeten baseeren.

Want wij hebben wel in ons gemeentelijk recht een zekere beperking van de autonomie der gemeente, wij hebben wel een toezicht eenerzijds van Gedeputeerde Staten, anderzijds van de Kroon, maar ik meen niet te dwalen wanneer ik de wet van Thorbecke op dit punt aldus qualificeer: dat de beperking der autonomie, anders gezegd het toezicht op het gemeentebestuur, wel betreft de richtigheid van het bestuur maar niet de richting van het bestuur.

De richtigheid van het bestuur mag wel onder contrôle komen, maar de richting van het bestuur niet.

Wat beleven wij nu in dezen tijd — en dit is het uitgangspunt van de circulaire —? Dat er bestaan politieke meeningsverschillen over de vraag of zekere uitgaven met het oog op den financieelen toestand van land en volk wel moeten ge-

(Kleerekoper.)

schieden of niet moeten geschieden en zoo er geschrapt moet worden, dan rijst de vraag: is deze post wel, is gene post niet geschikt voor die schrapping? De keuze tusschen die posten bepaalt op het oogenblik in zeer sterke mate de richting van het gemeentebestuur, gelijk ook de richting der gemeentebestuurders beslist over de keuze der posten, die men al of niet van de begrooting wil afvoeren.

En nu beweer ik, dat, wanneer een gemeenteraad een dergelijk vraagstuk zorgvuldig onder de oogen heeft gezien en een meerderheid uit dien raad wel overwogen heeft bepaald, dat in het belang der gemeente en gelet op den financieelen toestand der gemeente deze uitgave niet kan worden gedoogd maar gene uitgave niet kan worden gemist, dit dan een volkomen wettelijk en onbeperkt recht van dat gemeentebestuur is. En als men dan wil zeggen: burgemeester, als gij het niet eens zijt met de meerderheid van den raad, zet u dan schrap en ziet toe, hetgeen dan officieel wil zeggen: reken dan ook ons, dan ziet men niet meer toe op de richtigheid van het bestuur, maar op de richting, waarin dat bestuur zijn taak vervult.

Men ziet niet meer toe of de begrooting behoorlijk is samengesteld, of de wettelijke verplichtingen der gemeente behoorlijk worden nagekomen, in één woord of de lijnen van dat gemeentebestuur getrokken zijn naar wettelijk model, neen, men stelt eigen subjecief oordeel over de politieke vraagstukken van den dag als absoluut gezag boven de meerderheid van de een of andere gemeente en maakt daardoor de autonomie der gemeenten een illusie, waarvan inderdaad niets overblijft.

Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben tot dusverre in ons land nog niet de vreugde beleefd van een Rijkscommissaris, die verschijnt namens zijn Regeering bij een failliete gemeente. Maar de burgemeester, die in ons gemeentelijk recht niet gekozen wordt door den raad en ook niet door de gemeentenaren, maar wordt gestuurd door het centrale gezag van buiten af, die ingevolge van de opdracht van het Rijk zich schrap zet tegenover de meerderheid van den raad, begint bedenkelijk op een Rijkscommissaris te gelijken.

De Minister heeft dan ook reeds blijk gegeven, dat hij voor zijn persoon er geen bezwaar tegen heeft die autonomie met voeten te treden. Ik geloof niet, dat ooit een voorganger van dezen Minister zoovele en velerlei besluiten van gemeenteraden heeft gecasseerd, en ook niet zoodanige als deze Minister gedaan heeft.

Ik vind bij voorbeeld het schrappen van den post van f 200 voor iemand, die toezicht moet oefenen op de uitvoering van artikel zooveel van de Woningwet te Maartensdijk .....

De heer **Ruys de Beerenbrouck,** Minister van Binnenlandsche Zaken: Die cassatie heeft plaats gehad op voordracht van den Minister van Arbeid.

De heer **Kleerekoper:** Mijnheer de Voorzitter! De cassatie kan zijn voorgedragen door den Minister van Arbeid, maar het is ten slotte de Minister van Binnenlandsche Zaken, die het besluit neemt.

De heer **Ruys de Beerenbrouck,** Minister van Binnenlandsche Zaken: Mede-onderteekent!

De heer **Kleerekoper:** Mijnheer de Voorzitter! Het advies van den Minister van Binnenlandsche Zaken is doorslaggevend door het besluit van de Kroon. In ieder geval handelt de Minister, die zijn contraseign zet als hoofd van het Departement van Binnenlandsche Zaken, in strijd met den geest en de letter van de Gemeentewet. Daarop komt het toch aan.

Deze Minister heeft vernietigd het besluit van den gemeenteraad van Alkmaar, waarbij zeker loonpeil werd vastgesteld voor de werkverschaffing.

Ik moet zeggen: de Minister heeft in het groot en in het klein pleizier van zijn circulaire.

Wat hebben wij beleefd in den gemeenteraad van Amsterdam?

Onze gemeentelijke loonregeling is een onderwerp van bespreking geweest in het georganiseerd overleg tusschen de vertegenwoordigers van de gemeente en het gemeentelijk personeel, vertegenwoordigd in zijn organisaties.

Men is daar gekomen tot een vergelijk.

Dat vergelijk ligt nog niet voor den raad; de raad kan er nog niet over debatteeren. Maar zie: de burgemeester van Amsterdam mengt zich, voordat het resultaat van het georganiseerd overleg aan den raad is voorgelegd, in de discussie en geeft den raad te verstaan, dat in de richting, waarin die zaak in het georganiseerd overleg is opgelost, de beslissing niet kan vallen, met het oog op het financieele peil van de gemeente. Nu beweer ik: in een stad als Amsterdam, waar alle partijen, ook de partij, waaruit de burgemeester is voortgekomen, zijn vertegenwoordigd, behoort een dergelijke beslissing de resultante te zijn van de debatten tusschen die partijen. Als de burgemeester van de hoofdstad zich bij voorbaat schrap zet ingevolge een zendbrief van den Minister van Binnenlandsche Zaken, wat blijft er dan over van het zelfstandige en vrije oordeel, uitgesproken door de gekozenen van de burgerij?

Dat is het voorbeeld van een groote gemeente. Wij hebben echter in de pers voorbeelden kunnen lezen van kleine gemeenten, die liggen in agrarisch gebied. Die gemeenten hebben in haar omgeving woeste gronden en nemen het besluit voor een zeker bedrag een zekere hoeveelheid woesten grond rondom de gemeenten te koopen en dezen door werkloze arbeiders, die het vak van huis uit kennen, in cultuur te laten brengen.

Nu ga ik er niet op in, of dit nuttig werk is of niet. Ik zou kunnen betoogen, dat het nuttig is, onmisbaar zelfs, en dat het een bezuiniging is van den averechtschen kant om er tegenop te tornen. Maar in deze gemeenten is het de burgemeester, die een zendbrief heeft ontvangen van den Minister van Binnenlandsche Zaken, die zich schrap zet tegen deze uitgave, die zijn edelachtbare niet onvermijdelijk vindt, want de gemeente kan die woeste gronden best laten liggen — in den beginne was de geheele wereld woest; Genesis leert dit ons —; de burgemeester zegt: ik ga naar de Regeering; ik zal jullie, gemeenteraad, wel krijgen.

Ik vraag mij af, waar moet dit naar toe?

Naar mijn wijze van zien moet voor de handhaving van het toezicht gelden richtigheid en niet richting van het bestuur, en zou ik dus aan den Minister willen zeggen: als gij dan toch een circulaire wilt richten tot het gemeentebestuur, opdat dit richtig zijn taak vervult, ware het misschien beter, dat gij een circulaire zond aan het gemeentebestuur van Zwijndrecht.

Dit is een buitengewoon loffelijke gemeente in ons land, een heilige gemeente. Men heeft daar strafbaar gesteld feiten, welke ik nu niet nader zal aanduiden, maar er is geen andere gemeente in ons land, welke tot de strafbaarheid van die feiten is opgeklommen.

Toen ik toevallig de gelegenheid had die gemeente te bezoeken, bleek mij, dat het gemeentebestuur 5 October 1922 een vertrouwelijken brief heeft laten uitgaan, welken ik mij veroorloof aan de Kamer voor te lezen, als illustratie van de ethische opvattingen van dat gemeentebestuur:

> „Vele malen bereiken ons, hetzij vage of meer deugdelijke klachten over nadeelen, welke de toepassing van de tegenwoordige Arbeidswet oplevert aan de hier gevestigde Nijverheidsinstellingen. Ten einde de juistheid dezer klachten te kunnen beoordeelen en na te gaan of dezerzijds iets zou behooren te worden gedaan tot de opheffing daarvan, hebben wij de eer u te verzoeken ons te willen mededeelen, of en, zoo ja, in welken vorm ook uw bedrijf door de werking van de nieuwe Arbeidswetgeving, inzonderheid van bepalingen welke op den arbeidsduur betrekking hebben, is benadeeld geworden.
>
> Gaarne zouden wij daarbij worden ingelicht over weigeringen van de door u gevraagde overwerkvergunningen."

(Het gemeentebestuur verzamelt dus materiaal, om den Minister van Arbeid te kunnen aanklagen.)

„Van beteekenis zal het zijn daarnevens te vernemen

(Kleerekoper e. a.)

of zoodanige weigeringen door de Arbeidsinspectie gemotiveerd zijn geworden, alsook of de in uw bedrijf werkzame arbeiders zich tegen de inwilliging van de gevraagde werktijdverlengingen hebben verzet, of wel, dat de weigering aan tegenwerking van de vakbonden moet worden toegeschreven."

(In een geheimen brief aan de patroons wordt dus gevraagd: hoe hebben jullie vakvereenigingen zich gedragen. Vertel mij dat maar gerust; het blijft onder ons.)

„Wij zullen het op prijs stellen, van u al die inlichtingen te mogen ontvangen, welke ons naar uw opvatting van nut zouden kunnen zijn ter bereiking van het in den aanvang van dit schrijven aangegeven doel.

De secretaris,
van Veen,

Burgemeester en wethouders
van Zwijndrecht,
van Doorn."

Welnu, als de Minister van Binnenlandsche Zaken zich de vreugde van het zenden van circulaires aan de gemeentebesturen niet ontzeggen wil, dan ligt hier een uitstekend terrein voor hem. Het kan zijn nut hebben aan dergelijke gemeentebesturen mede te deelen, dat het niet tot hun taak behoort, relletjes tegen de arbeidersorganisaties te verwekken, noch tegen den Minister van Arbeid.

De **Voorzitter**: Er zijn voor deze algemeene beraadslaging reeds zes sprekers ingeschreven. Ik stel voor, den spreektijd voor ieder te bepalen op hoogstens een half uur.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! In het Voorloopig Verslag is een klacht geuit — zooeven reeds door den heer Kleerekoper met een enkel woord besproken — over 's Ministers bekende circulaire van 15 September j.l. aan de Commissarissen der Koningin. Zooals de Minister daarin zegt een aanschrijving, geschied om het groote belang, de noodige zuinigheid te betrachten; de uiterste zuinigheid, welke zoo uitnemend belang heeft voor de gemeenten.

In dat Voorloopig Verslag zijn bezwaren geopperd, dat een zoodanigen invloed oefenen op de gemeentebesturen in strijd is met den geest van de Grondwet en met de autonomie van de gemeenten. De Minister heeft die gedachte afgewezen. Voor hem is kennelijk — evenals voor mij — de gemeentelijke zelfstandigheid een groot en goed beginsel. Ik lees uit het antwoord van den Minister, dat zijn bedoeling alleen is geweest om in deze benarde tijden te willen optreden als opvoeder van de gemeentebesturen in spaarzaamheid, waarbij de Minister, naast het bekende liefelijke gemoed, ook zoo noodig zijn straffe hand wilde toonen, door te wijzen op de zware roede, die de hoogere Overheid tegenover de gemeentebesturen ter beschikking heeft. Ik sla gaarne geloof aan de verzekering van den Minister betreffende zijn liefde voor de grondwettelijke gemeentelijke zelfstandigheid en ik zal hierover in thesi generali niet met den Minister in debat treden. Ik wil er zelfs aan toevoegen, dat ik zijn denkbeeld om de gemeenten in een goed financieel spoor te brengen of te houden, toejuich. Inderdaad zijn er gemeenten, waar de ernst van het financieel evenwicht geheel schijnt te zijn vergeten en waar een straffe hand werkelijk noodig is om de besturen te herinneren aan het feit, dat de inwoners, althans zekere groepen van inwoners, niet behooren te zijn *taillables à merci*. Ik zou tegenover de zoodanigen zelfs krassere middelen willen toepassen dan die eener circulaire. Maar wanneer men dan de zaak bekijkt, zooals de Minister dat doet, als een soort van paedagogiek, dan zou ik wenschen, dat de toon en de vorm van de circulaire ietwat anders waren geweest. In de eerste plaats klinkt de uitdrukking, dat er betrekkelijk ruime middelen wel hier en daar aan de gemeenten nog toevloeien, tegenover de meeste gemeenten, die in bitteren financieelen nood verkeeren, natuurlijk als een niet bedoelde, maar toch als een naar buiten schijnende ironie. Erger vind ik het, dat deze waarschuwing, deze roede, deze ernstige vermaning, niet gericht is tegen enkele onzinnige gemeentebesturen, maar uitgesproken is tegen alle. De Minister zegt in de circulaire zelf, dat het overgroote deel van onze gemeentebesturen eigenlijk zich buitengewoon goed gedraagt ten aanzien van de gemeentefinanciën en dat die overgroote meerderheid zich voldoende doordrongen toont van de noodzakelijkheid van een uiterst zuinig beheer der gemeentefinanciën. Welnu, dan lijkt het mij toch bedenkelijk, dat de Minister, zijn waarschuwingen en bedreigingen uitende, dat niet alleen doet tegenover de zeer kleine minderheid, welke niet van die zuinigheid doordrongen is, maar ook tegenover al die gemeenten, waarvan Zijn Excellentie zelf vooropstelt, dat zij in zuinigheid werkelijk allereerste figuren zijn. Wanneer de Minister tot de Commissarissen der Koningin zegt: ook ten aanzien van die gemeenten moet gij elke uitgave toetsen aan de vraag, of die wel overeenkomt met de eischen van de allernoodzakelijkste zuinigheid en wanneer gij meent, dat dat niet het geval is, raad ik u aan gebruik te maken van de middelen der Gemeentewet en der Provinciale wet, dan schijnt het mij toe, dat een dergelijke vermaning tegenover zich goedgedragende gemeentebesturen paedagogisch onjuist en bedenkelijk is.

(Dresselhuys.)

Wellicht zullen de gemeentebesturen er toe komen die vermaning averechts op te vatten en zeggen: als de Minister vooropstelt, dat wij inderdaad een financieel beheer van de beste soort hebben, laten wij ons niet ringelooren en zullen wij ons tegen een dergelijk drijven van den Minister verzetten. Indien de Minister mocht bedoeld hebben zijn waarschuwing alleen te richten tot de onzuinige gemeentebesturen, dan is het zeker noodig, dat die circulaire op dit punt wordt teruggenomen, althans de woorden van de circulaire scherp worden verduidelijkt.

Belangrijker intusschen dan deze vraag is voor ons het feit, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken — ik zeg opzettelijk niet „deze" Minister van Binnenlandsche Zaken, want ook zijn voorgangers hebben min of meer schuld — thans, hoewel laat, misschien zelfs veel te laat, maar toch eindelijk zich ontpopt in de rol van een sterk belangstellende in de gemeentefinanciën.

Ik bedoel met die quaestie van de gemeentefinanciën niet het vraagstuk van de uitkeering van het Rijk aan de gemeenten. Die zaak behoort thuis bij den Minister van Financiën en zij houdt verband met het rapport der Staatscommissie, dat reeds bij hoofdstuk I der begrooting is genoemd. Daarover zullen wij te zijner tijd kunnen spreken. Dat deze zaak urgent is, bewijst de inhoud van het verdienstelijke stuk van den burgemeester van Groningen, den heer van Ketwich Verschuer, in de *Economische Statistische Berichten* van de laatste week. Maar die uitkeering van het Rijk aan de gemeenten is slechts een palliatief, slechts een steun van het Rijk aan de gemeenten. Misschien zal het, als het nieuwe beginsel van de Staatscommissie doorgaat, kunnen worden een verrekensysteem tusschen Rijk en gemeenten, maar de wortel van het kwaad wordt er ook dan niet door aangetast. De wortel van het kwaad is, dat de gemeentebesturen al meer en meer komen in groote financieele moeilijkheden in hun beheer, en het is m. i. de Minister van Binnenlandsche Zaken, die als chef van het gemeentelijk geheel, ongetwijfeld in deze zaak groot belang moet stellen.

Welnu, wat is de reden, dat de gemeenten in een dergelijke déconfiture zijn? Natuurlijk is het juist, dat hiervan min of meer de schuld is de tegenwoordige malaise, maar misschien voor een grooter deel het feit, dat de chef van de gemeenten, de Rijksregeering door haar optreden en haar handelen tegenover de gemeenten, deze zelf brengt in de buitengewone moeilijkheden, waarmede zij te kampen hebben. De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft in zijn circulaire het groote gevaar gevoeld, dat hij als opvoeder tegenover de gemeenten zou optreden, want aan het slot zegt hij deze merkwaardige woorden:

„Eindelijk zou het mijnen ambtgenooten en mij niet anders dan aangenaam zijn, wanneer mijne aandacht werd gevestigd op maatregelen van hooger hand, welke geldelijke gevolgen voor de plaatselijke besturen medebrengen.",

en de Minister vraagt daarbij, of de Commissarissen en de

(Dresselhuys.)

betrokken gemeentebesturen zijn aandacht er op willen vestigen, opdat hij met zijn collega's overleg kan plegen. Men gevoelt, dat de Minister zich bewust is van de zeer gevaarlijke plek in deze circulaire. De overgroote meerderheid der gemeentebesturen zijn naar de overtuiging van den Minister immers volkomen doordrongen van de noodzakelijkheid van zuinig beheer, maar zij zouden tot de Rijksregeering kunnen zeggen: gij Rijksregeering, die in vier jaar uw eigen gewonen dienst hebt zien groeien, behalve hetgeen te recht of ten onrechte gebracht is op buitengewoon, met 313 millioen, terwijl dat voor Indië een nog veel grooter bedrag betreft, die dus uw eigen financiën zoo verschrikkelijk in de war ziet loopen, veeg eerst uw eigen pad schoon, alvorens tot ons te komen met opmerkingen. Want gij erkent immers, dat de overgroote meerderheid der gemeentebesturen zich volkomen bewust is van de noodzakelijkheid van zuinig financieel beheer. En verder zouden de gemeentebesturen kunnen zeggen: gij Rijksregeering hebt zelf onze hoogere budgetten veroorzaakt, waar gij over onze kassen heerscht zonder onzen wil en tegen onzen wil, gij, die ons telkens het maken van een behoorlijke begrooting onmogelijk maakt, aan u is het mede te wijten, dat wij jaarlijks sluiten met zulke groote tekorten. Die gemeentebesturen zouden tegen de Regeering zeggen: komt gij op het oogenblik ons een aanmaning geven, terwijl gij het zijt, die uw eigen lasten, die gij niet financieren kunt, telkens op onze kassen afwentelt?

In een vergadering van gemeenteraadsleden van mijn partij, waar een inleiding plaats had door den Vlaardingschen wethouder den heer Roos, is er op gewezen, dat dit groote kwaad, dit meer en meer ingrijpen in de huishouding der gemeenten, een steeds grooter omvang aanneemt. Dit is geen quaestie van partijpolitiek: door alle gemeentebesturen wordt zij meer en meer gevoeld: elk oogenblik gaan er protesten op tegen dit systeem van het Rijk, vooral nu de Minister gemeend heeft de provincies en gemeenten bij de bekende circulaire onder curateele te stellen, en het verzet tegen deze wijze van doen is sterker dan ooit te voren. Het is geen nieuwe zaak en het is den Minister bekend, dat er van de zijde van gemeentebesturen al jaren tegen is geprotesteerd. Ik herinner aan den bekenden brief van B. en W. van Utrecht van 26 Maart 1920, die begint met het opschrift:

> „De Regeering tegenover de regeling van de uitgaven en ontvangsten der gemeenten.",

en waarin aan het slot deze merkwaardige woorden voorkomen:

> „Doch in stede van deze herziening te bewerkstelligen en alzoo de gemeentebesturen tot een richtige vervulling van hun taak in staat te blijven stellen en een gezonden toestand te scheppen, bepaalt de Regeering er zich toe aan de gemeenten af en toe bij wijze van gunst voor zekere zaken uitkeeringen te doen, doch steeds onder de noodige voorwaarden, welke de gemeenten dan voor zulk een gebied min of meer afhankelijk van de Regeering maken, gelijk de man, die aalmoezen ontvangt, het is van den edelen gever. Het komt ons voor, dat op deze wijze telkens minder juiste verhoudingen geschapen worden, nl. ongemerkt de gemeenten op tal van punten tegenover het Rijk-geldgever hare onafhankelijkheid en zelfstandigheid verliezen, welke juist de kracht van Thorbecke's stelsel uitmaakte."

In dien brief werden toen reeds een 14-tal zeer marquante voorbeelden aangehaald, die ik niet zal herhalen, maar met eenige aanvullen uit den allerlaatsten tijd. Door de rantsoeneering is het mij niet mogelijk 20 of 30 voorbeelden te geven, en ik zal mij dus tot enkele sprekende voorbeelden beperken, voorbeelden die boekdeelen spreken.

De Lager-onderwijswet zegt, dat de lagere school nu zeven leerjaren telt, en de leerplicht is dienovereenkomstig ook met een jaar verlengd, eveneens bij de wet.

In overeenstemming met beide wetten hebben de gemeenten dus haar lagere scholen ingericht op zeven leerjaren: bijgebouwd, gecentraliseerd, en van het noodige personeel voorzien.

Het Rijk betaalt dit personeel, mits het in zekere, bij de wet voorgeschreven, verhouding tot het aantal leerlingen staat.

Ook op die verhouding zullen de gemeenten alle wel, in haar geldelijk belang, nauwlettend acht gegeven hebben.

Zoo waren de gemeenten dan eindelijk klaar, gereorganiseerd, en dachten zij, althans voor het openbaar onderwijs, de kosten te kunnen overzien. Maar zij vergisten zich, want wat gebeurt er nu?

Dezelfde Minister, die beide wetten op den grondslag van een 7-jarigen leertijd aangenomen had weten te krijgen, richt vervolgens een circulaire aan het Rijkstoezicht met de opdracht, om den leerplicht voor het zevende leerjaar maar niet toe te passen, en de leerlingen, die aan de oude leerverplichting hebben voldaan, desverlangd af te voeren.

Wat is hiervan het gevolg? De zevende leerjaren worden ontvolkt, het leerlingental zakt, de gemeenten zitten met overcomplete leerkrachten, die zij zelf moeten betalen, en waarvoor ze bovendien nog door het bijzonder onderwijs aangesproken worden.

De ministerieele circulaire schuift twee regelmatig tot stand gekomen wetten ter zijde en de gemeenten draaien in dubbelen zin voor de financieele gevolgen daarvan op.

Een tweede voorbeeld in zake het onderwijs betreft de salarissen.

In December 1920 kwam de regeling los der onderwijzerssalarieering, in gaande 1 Januari 1920. Het Rijk regelde nu de salarissen, gelijk ook in de nieuwe wet, welke 1 Januari 1921 in werking trad.

De gemeenteraden hadden er verder niets over te zeggen; maar die uniforme Rijksregeling hield geen rekening met plaatselijke gebruiken, zooals b.v. de instelling van een derden schooltijd, voor onderwijs in nuttige handwerken aan meisjes, of in één of meer der moderne talen, etc.

Voor dergelijk onderwijs vergoedde het Rijk niets, met gevolg, dat het moest worden gestaakt, en het personeel voor zijn reeds verrichten arbeid over 1920 zelfs niet bezoldigd kon of mocht worden.

Vooral dit laatste kon niet door den beugel, en verscheidene gemeentebesturen hebben dan ook den Minister verzocht alsnog een vergoeding toe te staan voor den verrichten arbeid over 1920.

Deze verzoeken werden afgewezen, maar nu komt daar plotseling, een week of wat geleden, dus na twee jaar wachten, een wetsontwerpje, om alsnog de leemte van 1920 aan te vullen: op kosten van de gemeenten, welke verlof verkrijgen om nog een vergoeding voor die bijzondere werkzaamheden vast te stellen.

Als de Kamer nu maar met den Minister wil meegaan, wordt het lastige zaakje heel handig afgewenteld op de gemeentebesturen! De Minister speelt après tout nog de mooie rol — op kosten en ten koste van de betrokken gemeenten!

Een volgend voorbeeld betreft mede een ander Departement.

Ik denk aan de uitkeeringen aan uitgetrokken leden van werkloozenkassen, welke geheel naar oogenblikkelijk inzicht door de Ministers van Arbeid en Binnenlandsche Zaken worden vastgesteld, echter in hoofdzaak op kosten der gemeenten. Het Rijk draagt slechts een deel dier kosten bij voor bepaalde, met name genoemde categorieën van uitgetrokkenen.

Door deze methode worden juist de gemeenten getroffen met een groote arbeidersbevolking, waar zich de crisis toch reeds zoo zwaar doet gevoelen. Maar zijn kunnen er niets aan veranderd krijgen, de Regeering doet er de boodschap bij: accepteeren of anders niets.

Bij voorbaat werd meegedeeld, dat zelfs geen poging behoefde te worden gedaan tot verandering in de kostenverdeeling — en toen de gemeenten dus met het mes op de keel de regeling geaccepteerd hadden, gaf de Minister op tot hem gemaakte opmerkingen doodleuk ten antwoord: de gemeenten hebben zelf besloten met de regeling akkoord te gaan!

Ten slotte nog even deze voorbeelden:

Wij hebben gekregen de invoering en uitvoering der Wa-

(Dresselhuys.)

renwet, waarbij eenvoudig bestaande plaatselijke keuringsdiensten omver gestooten werden en de gemeenten in een bepaalden kring werden ingedeeld en op tijd de nota aan de kringgemeenten hebben te betalen voor toezicht en contrôle, welke duur en slecht zijn; ik denk aan de Vleeschkeuringswet, waarin op royale wijze beschikt wordt over de gelden der gemeente, althans der gemeentenaren; aan de Arbeidswet 1919, waarin aan de gemeenten de plicht wordt opgelegd om toezicht te houden op de uitvoering, waardoor de uitgaven voor politie niet onbelangrijk zijn gestegen; aan de Pensioenwet, waarvan de financieele gevolgen nog niet zijn te overzien, maar die stellig tot verhoogde uitgaven leidt, enz.

Mijnheer de Voorzitter! Zoo zou ik kunnen voortgaan Indien de Minister zulks verlangt — maar het zal voor hem niet noodig zijn — ben ik bereid, de lijst ad infinitum aan te vullen, maar ik zal nog slechts één voorbeeld noemen uit den allerlaatsten tijd, een voorbeeld van deze week, en in verband daarmede wijs ik op een merkwaardig schrijven van den burgemeester van Utrecht aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, dat hedenmorgen o. a. verschenen is in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*. Daarin wordt er op gewezen, dat de Regeering nu met haar systeem van: grijp maar in de gemeentekassen, wel het toppunt heeft bereikt. Wij hebben eenigen tijd geleden gekregen de technische herziening van de Lager-onderwijswet. De Regeering had gezegd in haar Millioenennota, dat die een bezuiniging zou geven voor wat de onderwijzers betreft van ongeveer 15 millioen, terwijl nog 10 millioen zou worden bezuinigd op het vervolgonderwijs. De Regeering heeft daartegen een storm zien opgaan in den lande, omdat algemeen gevreesd werd dat dientengevolge de cultuur in ons land sterk zou achteruitgaan, en wat doet de Regeering nu? In het gewijzigd wetsontwerp, dat wij Maandag ll. gekregen hebben, wijkt zij voor die bezwaren. Zij erkent dus, dat de volksontwikkeling in hooge mate zou worden geschaad, als de aantallen onderwijzers werden gehandhaafd, met uitsluiting van de boventallige, zooals in het aanvankelijke wetsontwerp stond, maar zij legt nu eenvoudig dien plicht en de kosten op de gemeentebesturen, die er mede mogen voortgaan. Nog sterker is het bij het vervolgonderwijs. Het vervolgonderwijs is door de Regeering gequalificeerd als niet deugdelijk en weinig effect hebbend en zij zegt dat daarop 10 millioen kan worden bespaard. Die besparing moet doorgaan, welnu, de kosten van het vervolgonderwijs komen niet langer ten laste van het Rijk. Maar, terwijl de Regeering oorspronkelijk gezegd had: het vervolgonderwijs wordt verplicht gesteld, maar dan zal het Rijk het ook betalen, wordt nu de regeling aldus, dat dit onvoldoende vervolgonderwijs, dat 10 millioen kost, met een eenvoudig gebaar als plicht wordt gelegd op de gemeenten.

De **Voorzitter**: De verdere ontwikkeling van zijn betoog op dit punt zal de geachte spreker wel willen bewaren tot de behandeling van de herziening van de wet op het lager onderwijs, die de volgende week zal plaats hebben.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ga hierop niet verder in. Ik wijs er alleen op, hoe met een enkel gebaar deze bezuiniging van 10 millioen, en misschien een gedeelte van de 15 millioen, gelegd wordt op de gemeenten, die dit voorschrift zullen hebben na te leven, maar die dat niet kunnen doen *à leur bon gré*. De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft aan de Commissarissen der Koningin een circulaire gezonden, waarop ik straks wees, dat elke uitgave, die niet voldoet aan de eischen van de hoogste zuinigheid of die niet strikt noodzakelijk is, moet worden vernietigd. Welnu, of het eene, of het andere. Of de uitgaven, die de gemeenten zullen hebben te doen voor de onderwijzers en voor het vervolgonderwijs, zijn strikt noodig, en anders moeten zij worden vernietigd. Maar, als die uitgaven wel strikt noodzakelijk zijn, is het duidelijk, dat de Regeering slechts zoogenaamd bezuinigt door haar eigen lasten, haar eigen schulden, haar eigen plannen zonder meer te leggen op de schouders der gemeenten.

Maar dit is nog niet alles, want het is niet alleen een quaestie van wetgeving, het zit ook in de Rijksmaatregelen. Alle Ministers hebben langzamerhand de gewoonte aangenomen om de gemeenten te gebruiken voor wat deze noemen het onbezoldigd kruiersambt voor het Rijk; als er iets te onderzoeken valt, als er iets te enquêteeren valt, als er iets te distribueeren valt, een circulaire van den Minister, hetzij van Justitie, van Onderwijs, van Binnenlandsche Zaken of van eenig ander Departement, aan de gemeentebesturen, met het compliment dat hun opgedragen wordt op hun eigen kosten deze of gene enquête te verrichten. Een sprekend voorbeeld hebben wij dezer dagen nog gezien in het onderzoek, dat ingesteld moest worden voor de schalen van het nieuwe Bezoldigingsbesluit, dat de Minister in het hoofd heeft, een zeer ingewikkeld onderzoek betreffende huishuren en weet ik wat al niet, in verband met de kosten van levensonderhoud, en die enquête, welke, naar ik hoop, ten slotte geen invloed zal hebben, komt geheel ten laste van de gemeenten.

Er is nog een derde grief, deze nl., dat het Rijk, verlangende dat de gemeenten zullen zijn goede boekhoudsters, goede huishoudsters, zelf dit onmogelijk maakt, doordien het telkens de gemeentebesturen met betrekking tot hun budget in verwarring brengt.

Ik releveer even de bekende quaestie van de nooduitkeering. De gemeenten hadden verwacht, dit jaar haar deel te krijgen uit de nooduitkeering, die haar was voorgespiegeld, maar op een zeker oogenblik vernemen zij, dat er voor 1923 niets van zal komen. Het gevolg is, dat den Haag, dat oorspronkelijk als ik mij niet bedrieg f 723 000 had uitgetrokken als bijdrage van het Rijk, nu verplicht zal zijn, te elfder ure te komen met het zoeken naar nieuwe bronnen, bijv. een verhooging van de gemeentelijke inkomstenbelasting.

De gemeente Amsterdam, die voor ongeveer 3 millioen uit die uitkeering zou trekken, laat de zaak geloof ik, zooals ze is, en zegt: in 's hemelsnaam, het zal wel terechtkomen. Zij heeft den post van 3 millioen, naar ik hoor, als actief op de begrooting laten staan, met het gevolg, dat de begrooting in tegenstelling met die van den Haag, aan het eind van het jaar niet kloppen zal. Is dat nu de schuld van de gemeentebesturen of van hun vader, hun opvoeder den Minister van Binnenlandsche Zaken als zoodanig?

Mijnheer de Voorzitter! Ik behoef deze feiten, die ik met tientallen zou kunnen vermeerderen, niet verder op te sommen. De Minister kent ze zelf evengoed als ik. Vaststaat, dat op deze wijze tal van gemeentebesturen zich niet meer verantwoordelijk kunnen voelen voor het richtig beheer hunner financiën. Dit kweekt onverschilligheid, het kweekt een smijten met geld, het kweekt een niet in orde houden van de boeken, het kweekt het gevoel van te staan voor een hoopelooze taak. De meest zuinige beheerder wordt op die manier door de feiten, die buiten zijn wil telkens over hem komen, van een gezond financieel beheer afgeleid.

Wanneer ik nu aanneem, dat de Minister, wat de feiten betreft, het volkomen met mij eens is, vraag ik: wat moet daaraan gebeuren, dat kan zoo toch niet doorgaan? Men klaagt over het feit, dat de gemeentebelastingen overal hooger worden. Ja, Mijnheer de Voorzitter, *à qui la faute?* Men klaagt over roekeloosheid in het beheer, ik vraag alweer: aan wie de schuld? Ik kom dus tot de conclusie: er moet iets aan gedaan worden.

Het zou wellicht mogelijk zijn, dat de Regeering hierbij een repressief middel toepast. De Staatscommissie heeft dat denkbeeld, al jarenlang bekend, nog eens naar voren gebracht. De Staat zou dan verrekenen met de gemeenten, wat uitgegeven wordt voor 's Rijks dienst. Mijnheer de Voorzitter! Dit lijkt mij een hopeloos geval. Het is onmogelijk, om achteraf voor alle posten geheel te reconstrueeren, wat zijn zuivere Rijksuitgaven, en wat gemeentelijke uitgaven. Hou zou dat bijv. bij de posten voor het onderwijs zijn te reconstrueeren? Men kan toch niet zeggen, dat het Rijk de onderwijslasten aan de gemeenten oplegt, om ze later precies terug te geven, want dan zouden de gemeenten niet anders zijn dan bankiers van het Rijk. Het systeem van teruggeven bij verrekening lijkt mij voor geheele rechtzetting der zaak dan ook een onmogelijk systeem.

(Dresselhuys e. a.)

Wij moeten dan ook komen met een systeem van preventie. Men zou kunnen doen, wat in het buitenland wel gebeurt, nl. de zaak vanwege de Kamer controleeren. De Kamer zou dan — ik zeg niet, dat ik er dadelijk voor ben — krachtens het Reglement van Orde een commissie kunnen instellen, die de verschillende wetsontwerpen bekijkt ten opzichte van de vraag, of daarbij nieuwe lasten aan de gemeentebesturen worden opgelegd.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal, gelet op den tijd, op dit punt niet verder ingaan, maar komen tot de meer practische, positieve middelen, die ik den Minister zou willen aanbevelen. De zaak blijve in de handen, waar zij thuis hoort, nl. van den chef van het Departement van Binnenlandsche Zaken, maar dan niet op de wijze, die nu gevolgd wordt.

De Minister zegt: als gij tegen een gemeentebestuur bezwaar hebt, kom dan bij mij, ik zal dan met mijn ambtgenooten overleg plegen. En nu komt de oolijke burgemeester van Utrecht en stuurt ons een afschrift van een brief aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, waarin hij zegt: gij gaat krachtens de onderwijsnovelle een bedrag van ettelijke tienduizenden op de begrooting van Utrecht brengen, wilt gij even overleg plegen met uw ambtgenoot van Onderwijs om deze zaak vóór a.s. Dinsdag in het reine te brengen?

Ieder weet, dat dat overleg, als het gepleegd is, al lang plaats heeft gehad in den Ministerraad, dat op die zaak niet meer is terug te komen. Maar de gemeenten hooren daarvan jl. Maandagavond, de gemeenten staan eensklaps voor het feit, dat zij de begrooting voor 1923 moeten veranderen. En nu krijgen wij het advies: kom maar bij den Minister van Binnenlandsche Zaken, dan zal die overleg plegen met een van zijn collega's. Dat antwoord is volmaakt onwezenlijk, ik wil niet zeggen een voor den gek houderij, maar dan toch een scherts tegenover de gemeentebesturen. Als wij hiervoor iets willen doen, dan is het absoluut noodzakelijk, dat dergelijk overleg heeft plaats gehad, alvorens dergelijke wetten hier komen, opdat, als de gemeentebesturen gegronde bezwaren hebben, zij daarvan kunnen doen blijken en deze Kamer en de Eerste Kamer met deze feiten rekening kunnen houden. Nu is er op het oogenblik een vereeniging van Nederlandsche gemeenten. Ik weet niet, of die een geheel officieel karakter draagt. Als zij niet voldoende representief is, dan kan de Minister een meer representatieve stichten. Maar als wij aan deze ellendige zaak iets willen doen, een zaak, die 's Lands financiën bederft en de gemeentelijke huishouding ontwricht, dan is het eisch, dat met die organisatie overleg wordt gepleegd, vóórdat de wetsontwerpen hier worden behandeld. Ik stel daarom aan Zijn Excellentie de pertinente vraag, of hij bereid is, indien weer wetsontwerpen worden ingediend, die belangrijke lasten aan de gemeenten opleggen, vooraf overleg te plegen met de organisatie der gemeenten en de Kamer met de resultaten van dat overleg in kennis te stellen. Ik zal op het oogenblik geen motie voorstellen. Ik hoop, dat de Minister een bevredigend antwoord zal geven. Maar welk antwoord de Minister ook zal geven, voor het Nederlandsche volk en deze Kamer staat absoluut vast, dat het zoo niet langer gaat, en dat bij deze gewichtige zaak de lands- en gemeentefinanciën in hooge mate betrokken zijn.

De Voorzitter: Ik stel aan de Kamer voor, om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Bakker:** Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van een vraag, door mij in de afdeeling gedaan, en in het Voorloopig Verslag opgenomen, betreffende de uitbreiding van het grondgebied van de gemeente Dokkum, komt de Minister in de Memorie van Antwoord met de toezegging, dat binnen niet al te langen tijd een wetsontwerp in dien zin bij de Kamer zal worden ingediend. Ik dank den Minister voor deze toezegging, en meen daarin eenigszins grond te

(Bakker.)

hebben voor de verwachting, dat de verschillen, welke er tusschen de gemeente Dokkum en omliggende gemeenten in zake de grenswijzigingen der eerste gemeente bestonden, de oplossing naderen.

Het punt, dat ik verder ter sprake wensch te brengen, betreft den zomertijd.

In het Voorloopig Verslag wordt dienaangaande aan de Regeering verzocht om veelzijdige en uitgebreide inlichtingen omtrent deze aangelegenheid. Dat de Kamer prijs stelt op deze inlichtingen, blijkt mede uit het Voorloopig Verslag naar aanleiding van het voorstel van wet van de heeren Braat en de Boer. Het valt dan ook niet te ontkennen, dat het hoogst gewenscht zou zijn, voordat de beslissing over het al of niet handhaven van den zomertijd in deze Kamer, die eerlang zal moeten worden genomen, valt, dat de Kamer beschikke over de gegevens, welke worden verstrekt door de Regeering in zake de voor- en nadeelen, welke de zomertijd ons heeft gebracht, opdat deze aangelegenheid met voldoende kennis van zaken door het Parlement zou kunnen worden onder de oogen gezien. De Minister meent echter bij deze Memorie van Antwoord van de beantwoording van in het Voorloopig Verslag te dezer zake gestelde vragen zich te moeten onthouden. Wel zegt de Minister toe, dat ter richtige beoordeeling van het inmiddels ingediend wetsontwerp, de Regeering bereid is, om daartoe de gegevens te verstrekken, doch liever had ik gezien indien dit bij deze Memorie van Antwoord reeds ware geschied.

Misschien dat dientengevolge, juist bij de behandeling dezer begrooting, een voorloopige oplossing van de quaestie, die zoovelen in ons land bezighoudt, zou kunnen worden gevonden en daardoor voorkomen, dat meergenoemd wetsontwerp hier zou worden behandeld.

Na de beslissing, die in dit voorjaar over het wetsontwerp-Deckers in deze Kamer is genomen, meen ik, dat het in elk geval nu de tijd is, dat van de zijde der Regeering een oplossing te dezer zake moet worden te gemoet gezien.

Nu meen ik, dat het in uw geest is, Mijnheer de Voorzitter, wanneer ik als voorstander van de afschaffing van den zomertijd, over de daaraan verbonden voordeelen voor het platteland niet spreke; ik zal dit dan ook niet doen, doch eenvoudig daarvoor verwijzen naar de Memorie van Antwoord, behoorende bij het wetsontwerp-Deckers c. s., hetwelk dit voorjaar in de Kamer is behandeld.

Doch waar ik wel op meen te moeten wijzen, betreft een zaak, die, al zouden de gevolgen van den zomertijd nog zoo nadeelig zijn, op zich zelf nog veel erger is, nl. de strijd, die ten opzichte van dezen ingevoerden wettigen maatregel tusschen het platteland en de steden is ontstaan.

In vele streken van het platteland voelt men, dat deze wettige maatregel nooit kan worden nageleefd, terwijl van de zijde van de steden, waarvoor de voordeelen dezer tijdregeling niet zijn te ontkennen, de aandrang op het platteland wordt uitgeoefend om deze zaak, uitvoerbaar of niet uitvoerbaar, te haren wille maar te slikken.

Vóór en tijdens de behandeling van het wetsontwerp-Deckers c. s. zag men de afspiegeling van dien strijd in de dagbladen in den vorm van ingezonden stukken, waarbij het wederzijds, door voorstanders zoowel als tegenstanders van den zomertijd, aan zeer felle bewoordingen niet ontbrak.

Nu is niets zoo funest, vooral in dezen tijd, nu de economische opbouw van ons volksleven bijzondere zorg behoeft en de eenheid van willen voor ons volk daarvoor een noodzakelijk vereischte is, dat zich een strijd ontketent tusschen de verschillende deelen van ons volk over een aangelegenheid, waarvan de bedoeling was om enkel als crisismaatregel te worden ingevoerd, wegens de noodzakelijke bezuiniging op onze schaarsch voorhanden zijnde brandstoffen.

Nu is het te verwachten, dat indien de zomertijd wettelijk gehandhaafd blijft, deze strijd in steeds meer verscherpten vorm naar voren zal treden en nimmer zal eindigen, en misschien de aanleiding zal wezen, dat ook mede op andere punten de aandacht zal worden gevestigd, welke de verwijdering tusschen het platteland en de steden bij voortduring in de hand zou werken.

(Bakker.)

Men moet niet vergeten, dat het één het andere uitlokt, en ik zie in den zomertijd juist het middel, dat tot verscherping van den strijd, waarvan ik het bestaan betreur, in meer dan één opzicht aanleiding geeft.

Op sommige plaatsen is bovendien, afgezien hiervan, ook strijd gevoerd tusschen werkgevers en werknemers over de al of niet toepassing van den zomertijd, doch dit beteekent, ik erken dit, zeer weinig in verhouding tot den strijd, welke te dezen opzichte gevoerd wordt tusschen de steden en het platteland.

Nu ontken ik niet, dat wanneer èn platteland èn de stedelingen elkander beter leerden verstaan, dat er dan omtrent den zomertijd heel wat misverstand zou kunnen worden opgeruimd. Doch daartoe te komen, om elkaar beter te kunnen verstaan en te begrijpen, moeten er vooral geen onnoodige strijdpunten worden opgeworpen, en indien door wettelijke maatregelen die strijdpunten nog worden verscherpt, dan dient de Regeering al het mogelijke te doen, deze weg te nemen.

Ten opzichte van den zomertijd zegt de stedeling: ik heb daarvan gerief en voordeel; de plattelander betuigt echter daarvan nadeel te hebben, terwijl de eerste daaromtrent allicht opmerkt, dat het platteland er eenvoudig is om de steden, waarvan het laatste natuurlijk niet gediend is.

De plattelander, die een kind der zon is, zegt dat hij met de zon op en af gaat, wat de werkzaamheden en de rusttijden aangaat, en hij zich volkomen stelt op natuurlijk standpunt en er absoluut niet toe kan medewerken, ook niet om zijns bedrijfs wil, dat een onnatuurlijke tijdregeling zal worden nageleefd.

De Minister zal het met mij eens zijn, dat niets zoo schadelijk werkt op ons volksleven, ook in verband met het wetgevend gezag, wanneer er wetten zijn ingesteld, die door de bevolking niet worden nageleefd.

Dat dit gevaar niet denkbeeldig is ten opzichte van den wettelijken zomertijd, meen ik te moeten constateeren, al houd ik daarvoor de noodige motiveering nu achterwege.

Nu had ik altijd gehoopt, dat bij uitspraak van de Kamer in zake den zomertijd een beslissing bij deze begrooting zou kunnen worden uitgelokt, omdat ik niet had kunnen verwachten, dat na de beslissing, in dit voorjaar genomen aangaande de bekende initiatief-voorstellen, enkele leden dezer Kamer met een nieuw voorstel te dezer zake zouden komen.

Hangende deze voorstellen, zie ik echter de kans voor die beslissing gering, en begrijp ik mij, al betreur ik dit, dat de Regeering op de gestelde vragen aangaande den zomertijd in de Memorie van Antwoord zich van een antwoord onthoudt.

Toch meen ik, dat de tijd gekomen is, dat de Regeering ernstig deze zaak onder de oogen moet zien, en dat een tijdregeling, welke bij het volk bevrediging vindt, moet komen van de zijde der Regeering.

In het buitenland ontmoet de zomertijd ook hoe langer hoe meer bezwaren. In Duitschland denkt men aan afschaffing en de spoorwegdirecties zullen zich daartegen niet verzetten. In België en Frankrijk — zijn wij juist ingelicht — bestaat deze quaestie evenzoo.

En waar ik meen, dat de Regeering ook hier daartoe moet komen, zou ik, erkennende de moeilijkheid, met het oog op et te dezer zake ingediende voorstel van wet, om daartoe nu over te gaan, toch de navolgende vragen aan de Regeering willen stellen:

1. Is de Regeering bereid te overwegen of het mogelijk is een regeling in te voeren, waarbij voor de steden de voordeelen van den zomertijd behouden worden, doch voor het platteland de bezwaren, welke de wettelijk ingevoerde zomertijd met zich medebrengt, worden ondervangen?

2. Kan de Regeering maatregelen treffen of aanbevelen, waardoor het mogelijk zou worden dat gedurende de zomermaanden, zonder dat daartoe de wettelijke zomertijd behoeft te dienen, het leven in de steden dagelijks één uur wordt vervroegd?

3. Acht de Regeering het niet noodzakelijk, om met den noodigen spoed — bijv. door middel van een tot de Kamer

(Bakker e. a.)

te richten brief — haar standpunt in zake den zomertijd, met al de gegevens die haar ten dienste staan, uiteen te zetten?

Gaarne zal ik op deze vragen een antwoord van den Minister te gemoet zien, en ik zou het bovendien hartelijk toejuichen, dat de strijd, te dezer zake gevoerd tusschen stad en platteland, niet verder wordt toegespitst, doch de oplossing naderbij mag worden gebracht.

De heer **Gerretson**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal de Kamer niet lang ophouden, vooral niet na den belangrijke, zelfs voor mij, als voorstander van den zomertijd, bijzonder sympathieke rede van den heer Bakker van zooeven.

Ik wensch dan ook slechts een enkele opmerking aan het adres der Regeering te maken, allereerst ten opzichte van den zomertijd.

Het antwoord der Regeering op de vraag in het Voorloopig Verslag heeft mij doen zien, dat de Regeering de bedoeling der vraag dienaangaande niet begrepen heeft.

In het Voorloopig Verslag was gevraagd: Regeering, geef ons de noodige gegevens, die wij niet kunnen verkrijgen, doch waarover gij alleen beschikt, opdat wij ons een objectief oordeel kunnen vellen wanneer deze zaak straks moet worden beslist, hetzij door een beslissing over het initiatief-voorstel, dan wel over een eventueel Regeeringsvoorstel, welk laatste ik met den heer Bakker wenschelijker acht.

De Regeering heeft ons die gegevens echter niet verstrekt. In de Memorie van Antwoord zegt de Minister, dat hij natuurlijk,

> „..... als ter richtige beoordeeling van bedoeld wetsontwerp, gegevens van de Regeering mochten worden gevraagd, er, zooveel mogelijk, toe zal meewerken, dat deze worden verstrekt."

Ik heb toen nog een bescheiden poging bij den Voorzitter van deze Kamer gewaagd om het afdeelingsonderzoek over het voorstel der heeren Braat en de Boer zoolang uit te stellen, totdat wij, waar wij in de afdeeling reeds ons oordeel moesten zeggen, althans die gegevens hadden. De Voorzitter meende, dat uitstel niet wel mogelijk was en als schier altijd, heb ik mij gaarne aan zijn oordeel gerefereerd.

Als na eenigen tijd, hetzij het initiatief-voorstel, hetzij eenig voorstel van de Regeering aan de orde zal moeten komen, heeft de Regeering, vrees ik, zelf niet meer de gelegenheid om datgene te geven, wat wij en evenzeer de Regeering dan noodig hebben.

Ik mag in dit verband er aan herinneren, dat de taxaties van de voor- en nadeelen van den zomertijd — ik wensch zoo objectief mogelijk te zijn — millioenen en millioenen uit elkaar loopen.

Bij de bespreking van den zomertijd in de Eerste Kamer heeft een van de leden van den Senaat eens getracht de schade, die door de invoering van den zomertijd op het platteland zou zijn veroorzaakt, in millioenen uit te drukken. Van andere zijde hebben wij toen ook een taxatie vernomen, die met de eerste, herinner ik mij wel, niet minder dan liefst 20 millioen gulden verschilde.

Bij gebrek, helaas, aan gegevens van de Regeering, heb ik getracht door middel van een eigen enquête in een van onze groote steden te weten te komen, wat de geldelijke voordeelen zijn van den zomertijd voor de groote steden. Die voor de niet-boerenbevolking van het platteland ontgaan mij geheel.

Het is merkwaardig te zien, welke enorme cijfers mij bereikten, toen ik van een van de groote steden te weten was gekomen hoeveel, naar schatting van den directeur van de lichtbedrijven, de inkorting van den tijd, dien wij bij kunstlicht doorbrengen, reeds aan de bevolking bespaarde.

Het is echter onmogelijk voor een particulier, om in een betrekkelijk korten tijd eenige zekerheid te krijgen wat het financieel gevolg van de invoering van den zomertijd voor het geheele land betreft. Bovendien behoeven hem die gegevens niet verstrekt te worden en is het dus een gunst, wanneer hij ze verkrijgt.

In het jaarverslag van den Middenstandsbond over het jaar

(Gerretson e. a.)

1921—1922 lees ik op pag. 13, dat aan de Regeering een adres is gericht, waarin o.a. staat:

> ,,dat niet-wederinvoering van den Zomertijd in het bijzonder voor de handeldrijvende en industrieele Middenstanders zal medebrengen een aanmerkelijke verhooging hunner bedrijfsonkosten, doordat zij dan zooveel gebruik zullen moeten maken van gas- of electrisch licht.''

Waar door den grooten Middenstandsbond een dergelijke opmerking wordt gemaakt, kan de Regeering toch niet in enkele dagen tijds daarop een behoorlijk antwoord geven.

Behalve deze financieele vraag is er bovendien iets, dat de Regeering ook niet in enkele dagen kan te weten komen. Ik bedoel nl. de hygiënische quaestie. Er is gevraagd: welken invloed heeft de zomertijd gehad op de gezondheid van onze bevolking en op het onderwijs. Hoe hebben o.a. de kinderen zich gedragen gedurende het regime van het nieuwe instituut?

De Engelsche Regeering heeft deze vraag zoo belangwekkend gevonden, dat zij naar aanleiding daarvan een breede en hoogstbelangwekkende enquête heeft gehouden. De uitkomst daarvan is natuurlijk ten volle aan de Regeering bekend en ook aan ons, voor zoover nl. wij er belang in stellen.

Waar de Engelsche Regeering het nu noodig heeft gevonden een zoodanige enquête in te stellen, moet het mij bevreemden, dat, toen uit deze Kamer de aandrang kwam: geef ons toch ook eenige gegevens, de Regeering in die richting, voor zoover althans aan mij bekend is, geen stappen alsnog heeft gedaan. Heeft ze dat wel gedaan, dan vraag ik bij voorbaat verschooning en zal ik gaarne de verkregen gegevens vernemen.

Ik sta tegenover deze zaak evenals de heer Bakker. Ik zou gaarne willen, dat wij niet door een initiatiefvoorstel — want dit wordt meestal gedreven door allerlei invloeden — maar door de Regeering zelf in staat werden gesteld de voor- en nadeelen, goed geoutilleerd met gegevens, te beoordeelen, wanneer wij straks voor een beslissing in deze zullen worden gesteld.

Nu nog slechts een enkele opmerking over de zakelijke bedrijfsbelasting.

Er is aan de Regeering gevraagd die belasting op te heffen. Ik zou deze vraag mijnerzijds gaarne onderschrijven, want ik heb die belasting altijd een zeer ellendige belasting gevonden, die ons deed terugdenken aan den anderen vorm van bedrijfsbelasting van vroeger en de droeve dagen der patenten, die wij zoo blij waren eindelijk kwijt te zijn! Maar, ik erken, dat, nu die belasting eenmaal is ingevoerd, wij beter doen een poos nog de werking er van af te wachten, om eerst dan te beoordeelen, of wij beter doen haar af te schaffen, of niet.

Toen echter deze belasting in de Eerste Kamer werd behandeld, is door een toenmalig lid, thans een ambtsbroeder van den Minister, den heer van Swaay, een zeer belangwekkend betoog gehouden over de werking der belasting op het punt der ,,stations''. De Minister antwoordde daarop, dat het jammer was, dat de heer van Swaay geen lid was van de Tweede Kamer, want dan had hij door het indienen van een amendement kunnen duidelijk maken, wat ook hem niet zeer duidelijk voorkwam. De Regeering beloofde toen, dat wanneer in de practijk de redactie tot moeilijkheden aanleiding zou geven, hij onmiddellijk met een novelle zou komen. De heer van Swaay verklaarde zich in zijn repliek over dat antwoord niet voldaan en de Minister herhaalde zijn belofte en hoopte, dat de geachte afgevaardigde nu niet tegen zou stemmen.

Thans, nu de practijk duidelijk heeft bewezen, dat de redactie tot moeilijkheden aanleiding geeft, houd ik de Regeering aan haar woord en hoop, dat zij zoo spoedig mogelijk met de beloofde novelle zal komen.

De heer **Zijlstra**: Mijnheer de Voorzitter! In de afdeelingen is blijkens het Voorloopig Verslag door vele leden geklaagd, dat de Regeering meer en meer tracht door allerlei

(Zijlstra.)

circulaires invloed op de gemeentebesturen uit te oefenen. Men meende zelfs, dat een dergelijk optreden indruischte tegen den geest van de gemeentewet en het gevolg er van zou zijn, dat het subjectief inzicht van den Minister in de plaats zou komen van het inzicht der door de gemeentenaren gekozen vertegenwoordigers. Er zou een verplaatsing zijn van de besturende macht van het gemeentebestuur naar de Regeering.

Ik zal hier de verschillende circulaires, welke zooeven ook breed besproken zijn door den heer Dresselhuys en waarop hij zeer ernstige critiek heeft uitgeoefend, niet verdedigen, maar ik wil toch wel daaromtrent een enkele opmerking maken. Indien men zich de vraag stelt, zooals die straks reeds besproken is, of er geen gevaar dreigt voor de autonomie en de zelfstandigheid, het zelfbestuur van de gemeenten, dan kan men daarop stellig geen ontkennend antwoord geven. Ik verwijs naar de bekende belangrijke rede, door prof. Oppenheim gehouden in de jongste vergadering van burgemeesters en secretarissen in de provincie Zuidholland, waarin hij een overzicht gaf van de werking van de gemeentewet in de laatste 75 jaar. Hij kwam ten aanzien van het zelfbestuur en de autonomie der gemeenten tot zeer sombere resultaten. Maar het is toch niet verkeerd, dat men hier goed onderscheidt. Prof. Oppenheim heeft verschillende vernietigingsbesluiten opgesomd en geconstateerd, dat in de laatste jaren, inzonderheid zeer vaak zoodanige besluiten ter vernietiging van een raadsbesluit zijn genomen. Ik zou zeggen, ten opzichte van deze zaak zal men elk geval op zich zelf moeten bezien en beoordeelen, want allicht zullen er onder die vernietigingsbesluiten wel zijn, die in breede kringen bevrediging zouden kunnen wekken.

Inderdaad dreigt er, zooals ik zeide, gevaar voor de autonomie en de zelfstandigheid der gemeenten, maar het komt mij voor, dat men dezen Minister daarvan toch allerminst direct een verwijt zal kunnen maken, want de klacht is reeds zeer oud. Ik wijs op enkele voorbeelden, door prof. Oppenheim in zijn bekend werk ,,*Het Nederlandsch Gemeenterecht*'' gegeven. Hij klaagt daarin ook over de ondermijning van de autonomie en het zelfbestuur, maar hij begint bij de Veiligheidswet van 20 Juli 1895; daarna komt hij tot de Woningwet en wel wat betreft in de eerste paragraaf de verordening op de bouwpolitie. Wat zegt hij daarin?

> ,,Al het voortreffelijke in de Woningwet treedt voor mij op den achtergrond vergeleken bij het kwaad, dat door zoo groote minachting der gemeentelijke autonomie, zooals de eerste paragraaf te aanschouwen geeft, is gesticht.''

Hieruit blijkt dus, dat de klacht, hier zoo breed uitgemeten door den heer Dresselhuys, reeds een zeer oude klacht is en dat men het dus niet moet voorstellen alsof alleen in den laatsten tijd het groote gevaar voor de gemeenten is gerezen.

Ik geloof, dat men veel te ver gaat, als men dit kwaad, waarop hier wordt gedoeld, zou willen toeschrijven aan een paar tamelijk onschuldige circulaires. Ik geloof, dat het juist is, wat zoo pas door den heer Dresselhuys is gezegd, dat het kwaad veeleer bij de wetgeving ligt. Wanneer men hier in de Tweede Kamer kwam met sociale maatregelen, die men gaarne zoo spoedig mogelijk wilde zien toegepast, dan was men ook hier te allen tijde bereid heen te stappen over alle mogelijke bezwaren, ontleend aan de zelfstandigheid van de gemeenten. Er werd daarover niet gekikt. Wanneer men deze Regeering er een verwijt van zou willen maken, dezen Minister of ook Ministers uit vorige Kabinetten, dan zou dit eenzijdig zijn; de Kamer zou ook tot zich zelf moeten inkeeren en dan zou zij voorts dunkt mij goed doen om bij elke wet na te gaan welke de gevolgen zijn voor het zelfbestuur der gemeenten, al betwijfel ik, dat men daartoe een bepaalde commissie zal moeten instellen. Er zijn reeds parlementaire commissies, die ten gevolge hebben, dat het werk van de Kamer te veel wordt overgenomen. In de voorbeelden van den heer Dresselhuys is zeer veel, dat juist is, maar het gaat niet aan dezen Minister er een verwijt van te maken. Men kan zeer somber gestemd zijn ten aanzien van de zelfstandigheid en de autonomie der gemeente zonder daarom het geval hopeloos te achten. En nu kom ik terug op de rede, door professor

(Zijlstra.)

Oppenheim in Zuidholland gehouden, waarin hij zeer somber gestemd was, maar het geval niet hopeloos noemde. Hij wist een zeer goed middel voor de handhaving van de zelfstandigheid der gemeenten, nl. te zorgen voor goede financiën.

Nu zie ik niet in wat de Minister van Binnenlandsche Zaken tegenover de gemeenten heeft misdreven door haar dienzelfden raad te geven, nl. zorgt voor goede financiën. Nu wil ik niet ontkennen, dat de Regeering menigmaal zware lasten op de gemeentebesturen heeft gelegd. Er is hier stellig reden tot beklag, maar misschien zouden de lasten nog wel zwaarder zijn geweest, indien aan alle wenschen, door de Kamer geuit, was te gemoet gekomen.

Ook de gemeentebesturen zelf hebben menigmaal schuld aan den toestand, zooals die thans is ontstaan, en ik kan mij niet begrijpen, dat van de zijde van den heer Dresselhuys aan de gemeentebesturen zou kunnen worden in overweging gegeven zich tot de Regeering te wenden met de oneerbiedige opmerking, welke m. i. niet zou passen voor een gemeentebestuur tegenover de Regeering: veeg eerst uw eigen straatje schoon. Ik zou willen vragen waarom de Minister van Binnenlandsche Zaken de burgemeesters niet mag wijzen op hun bevoegdheden tegenover den gemeenteraad. In het Voorloopig Verslag wordt gezegd:

> ,,Bovendien heeft dit optreden ten gevolge, dat de burgemeesters uit de bedoelde circulaire wapens gaan smeden tegenover de gemeenteraden.''

Daarvan heb ik nog niets gezien, maar ik meen wel, dat er burgemeesters zijn, die uit die circulaire wapens smeden tegen de Regeering. Ik heb daarbij het oog op den brief, door den burgemeester van Utrecht aan den Minister van Binnenlandsche Zaken gezonden. De heer Dresselhuys heeft gesproken van voor-den-gek-houderij van de Regeering tegenover de gemeenten, maar ik meen, dat in dien brief wel wat al te veel ironie doorstraalt, en ik vraag of het zenden van dergelijke adressen de goede verhouding wel bevordert.

Ik wensch nog een vraag te stellen. Sedert de Nederlandsche gemeenten zoover zijn gegaan een soort vakvereeniging te vormen, komt de vraag op, of wij niet veeleer de beschuldiging kunnen omkeeren. Hier wordt gezegd, dat het Rijk te veel treedt op het gebied der gemeenten, maar de vraag mag wel gesteld worden, of de gemeenten niet te veel het terrein betreden, dat is afgebakend voor het overleg tusschen Regeering en Staten-Generaal.

Er komt hier bijna geen wet of wij worden overladen met goeden raad van gemeentebesturen, goeden raad althans naar de bedoeling, terwijl die zelfde gemeenten geen raad willen aanvaarden van de Regeering. En wanneer er iemand recht heeft om met raad te komen, dan is het eer de Regeering tegenover de gemeenten dan de gemeenten ten opzichte der Regeering.

Waar de zaak zoo staat, geloof ik, dat er stellig reden is om tot de Kamer en de Regeering te zeggen: denk met uw diep ingrijpende maatregelen aan de zelfstandigheid van de gemeenten, maar aan den anderen kant zijn wij ook in het stadium gekomen, dat wij tot de gemeentebesturen mogen zeggen, wat de vader der gemeentewet Thorbecke hen ook voorhield, dat de zelfstandigheid van de gemeenten niet worden kan een geheele onafhankelijkheid. Of het woord van prof. Oppenheim: autonomie uitnemend, maar behoudens de subordinatie.

Ik heb dus niet zulk een groot bezwaar tegen die circulaires, al ligt de verdediging er van niet op mijn weg. Ik zou zelfs zeggen: waarom is Zijn Excellentie niet met nog een circulaire gekomen? Ik zou zelf wel een onderwerp daarvoor kunnen aangeven en dat wel in verband met hetgeen te lezen staat in het Voorloopig Verslag betreffende de werking der Armenwet, waarin door verscheidene leden wordt gevraagd, of het geen aanbeveling verdient de Armenwet te wijzigen. Het beginsel, dat de Overheidsarmenzorg eerst optreedt waar de particuliere en kerkelijke armenzorg het terrein aan haar overlaat, wordt juist geacht, maar er wordt op gewezen, dat in werkelijkheid de toestand zoo is, dat de openbare armenzorg primeert en de kerkelijke en bijzondere als aanvulling dient.

In de Memorie van Toelichting van het ontwerp, dat later de nieuwe Armenwet is geworden, staat, dat Nederland altijd het land is geweest van de vrije liefdadigheid, waarbij de Christelijke barmhartigheid een eerste plaats inneemt en dat deze toestand in overeenstemming is met het karakter van de natie, waarvan het bestaan van het Christendom de grondslag is.

> ,,Eerbiediging van dat karakter is voor den wetgever vooral op het terrein van de armenzorg eisch, op straffe niet alleen van anti-nationaal werk te leveren, maar ook van de hoogste belangen om het volk geweld aan te doen. De meest gewenschte toestand zou zijn bereikt, wanneer de liefdadigheid in staat was het geheele werk der armenzorg te volbrengen.''

In verband hiermede zou de Staat dus niet in deze primair moeten optreden. Maar hoe is de toestand geworden? Wie kennis heeft genomen van de belangrijke praeadviezen en de besprekingen daarvan op de vergadering van de Vereeniging voor Armenzorg en Liefdadigheid te Leeuwarden, weet, dat daar de klacht is geuit, dat de burgerlijke armenzorg n°. 1 is geworden en dat eerst daarna de kerkelijke en particuliere armenzorg komt.

Verder wordt geconstateerd het kwaad, dat de schroomvalligheid tot het vragen van ondersteuning allengs vervalt en men steeds meer van een recht gaat spreken. De directeur van het burgerlijk armbestuur, de heer Jurrema, wijst ook daarop. De verwachting is geheel beschaamd; men dacht door den steun van de Overheid een meer vast karakter te geven, het pauperisme te bestrijden, zoodat de uitgaven zouden dalen; niettegenstaande allen steun van de sociale wetgeving en van steuncomité's blijft de som, voor de burgerlijke armenzorg noodig, steeds stijgen. Ik wijs op de conclusie van het prae-advies van mevrouw Muller—Lulofs; de nieuwe Armenwet, althans de wijze, waarop zij wordt uitgevoerd — zoo klaagt zij — heeft verdere ontwikkeling van deze armenzorg onmogelijk gemaakt. De wezenlijke toestand is thans deze, dat de Overheidsarmenzorg primair en dat de kerkelijke en bijzondere armenzorg secundair is. Langzamerhand is in de tien jaren, dat de nieuwe Armenwet heeft gewerkt, tusschen de burgerlijke en particuliere armenzorg de verhouding ontstaan, waartegen de wetgever met den grootsten nadruk gewaarschuwd heeft en waarvan mr. Goeman Borgesius verklaard heeft, dat ze de geheele wetsherziening zou doen mislukken. Onder dozen toestand moest de bijzondere armenzorg lijden. De giften verminderden. Het initiatief verzwakte. Mevrouw Muller—Lulofs zegt nog:

> ,,Wie ons in de eerste tien jaren van deze eeuw voorspeld zou hebben, dat de vurige geestdrift, waarmede wij toen streden voor onze beginselen, in de twintiger jaren veel van haar gloed zou hebben verloren, we hadden hem niet geloofd.''

Er zijn in de wet wel gevaarlijke elementen, maar dat neemt niet weg, dat bij de uitvoering het inzonderheid op de menschen, die de wet uitvoeren, aankomt. Staat men op het standpunt, dat de burgerlijke armenzorg de eerste moet zijn en de particuliere aanvulling, zooals verschillende gemeentebesturen schijnen te meenen, dan zal men allengs in die richting verder gaan, maar als een streven opkomt om de wet zooveel mogelijk nabij te komen, dan zal men ook zonder wetswijziging tot een beteren toestand kunnen geraken. Ik wil den Minister wijzen op het belangrijke werkje van den heer H. de Wilde, lid van Gedeputeerde Staten: ,,Dreigend gevaar'', waarvan ik hoop, dat ook de Regeering den inhoud zeer ernstig zal willen overwegen.

Wij mochten constateeren, dat de Minister met groote belangstelling heeft gelezen wat omtrent de Armenzorg in het Voorloopig Verslag is geschreven en dat hij advies zal inwinnen bij de Algemeene Armencommissie. Ik zou willen vragen: is hier geen reden voor een circulaire aan de gemeentebesturen, om deze er aan te herinneren, dat er nog een Armenwet met een art. 28 is? En dat de gemeentebesturen, die de zuinigheid willen betrachten, goed doen de wet goed

(Zijlstra e. a.)

uit te voeren. Men zegt misschien, dat de armen er onder zouden kunnen lijden, maar dan wil ik mij beroepen op den heer Jurrema, den directeur van het Burgerlijk Armbestuur te Amsterdam, die een voorstander is van de burgerlijke armenzorg, doch erkent:

> ,,De Gereformeerde Diaconie te Amsterdam heeft het Burgerlijk Armbestuur sinds het vorige jaar ontlast van de bedeeling van alle ondersteunden, die tot de Gereformeerde Kerk behooren. Zij heeft daardoor van het Armbestuur een jaarlijksche uitgave van plm. f 23 000 overgenomen, en tevens de algeheele zorg voor de bedoelde armen, wier belangen door de Diaconie op waarlijk voorbeeldige wijze behartigd worden. En ook de Ned. Herv. Diaconie te Utrecht heeft het daarheen weten te leiden, dat zij geen gezamenlijk bedeelde gezinnen met het Burgerlijk Armbestuur heeft."

Wat hier gezegd wordt van de Gereformeerden in Amsterdam, geldt ook voor verschillende gemeenten in ons land. De Nederlandsch Hervormden hebben dit voorbeeld gevolgd, althans in de gemeente Utrecht. Hier blijkt dus dat men, gaande in de goede richting, op voorbeeldige wijze voor de armen kan zorgen. Voor de ontwikkeling der armenzorg zou het goed zijn, indien de Regeering aan deze zaak haar volle aandacht wilde wijden en zich zou wenden tot de gemeenteraden. Ik geloof, dat daardoor reeds uitmuntende resultaten konden worden verkregen.

De heer **Kersten**: Mijnheer de Voorzitter! Het is, nadat ik Zijn Excellentie den Minister in kennis heb gesteld van het onderwerp, waarover ik thans een kort woord hoop te zeggen, dat ik hiervoor het woord vraag.

Bij de laatste verkiezingen hebben vele vrouwen geen gevolg kunnen geven aan den oproep tot stemmen, vanwege de overreding harer consciëntie, dat God in Zijn Woord haar een plaats heeft gewezen, die het deelnemen aan de stemming niet gedoogt. Die vrouwen overtraden de wet, omdat een hooger wet haar dit gebood.

Nu is op enkele plaatsen tegen die vrouwen proces-verbaal opgemaakt, terwijl op andere plaatsen tot geen vervolging werd overgegaan.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou deze vrouwen krenken, zoo ik om gratie vroeg, dewijl deze vrouwen zich geen kwaad bewust zijn. Alleen zou ik gaarne van Zijn Excellentie den Minister vernemen, of in het voornemen der Regeering ligt, steeds tot vervolging over te gaan bij niet vervullen van den stemplicht, of dat zoo mogelijk een te gemoet komende houding zal worden aangenomen tegen hen, die naar overtuiging van het geweten aan den opgelegden plicht niet kunnen voldoen.

In Flakkee deed zich een geval voor, dat de vraag rijzen doet, of hier in den geest der wet is gehandeld. Tegen vele vrouwen werd de hoogste boete geëischt, d. w. z. dat haar niet gaan ter stembus vanwege haar gehoorzaamheid aan Gods Woord is aangemerkt als overtreding in ergste instantie.

Is Zijn Excellentie van oordeel. dat hier waarlijk de hoogste boete moest worden opgelegd? Men heeft toch niet met oproermakers te doen, en in den grond evenmin met onwilligen!

In nog vreemder licht komt het optreden van den ambtenaar van het openbaar ministerie te Sommelsdijk te staan, doordat deze de hoogste boete aan de woningen der nog niet veroordeelden innen deed door twee Rijksveldwachters.

In de *Maas- en Scheldebode* van 7 October 1922 heeft de betrokken ambtenaar in antwoord op een in hetzelfde blad geplaatst schrijven van den heer Goedegebuur (30 Sept.) de toedracht der zaak aldus omschreven:

> ,,Het volgende moge dienen om voor den heer G. het raadsel op te lossen, hoe men aan een Rijksveldwachter opdracht kan geven om een verdachte als vorenbedoeld te verzoeken 3 gulden te betalen.
>
> Omdat voor de constructie van het bewijsmateriaal in zaken, overtredingen der Kieswet betreffende, het

(Kersten e. a.)

> hooren van de z. g. verzuimers(sters) noodzakelijk was, en ik uit ondervinding weet, tot wat voor groote verstoring der gemoedsrust de dagvaarding door deurwaarder of veldwachter uitgebracht en het verschijnen voor het kantongerecht, vooral bij vrouwen, aanleiding geeft, gelastte ik den betrokken ambtenaren bij het hooren der verdachten hun mede te deelen, dat zij, zoo zij aan de door mij op te leggen voorwaarde van betaling van f 3 wilden voldoen, zij van alle verdere onaangenaamheden, die hun overtreding meebracht, zouden verschoond blijven.
>
> Waar daarenboven de afstand van het dorp hunner inwoning naar het kantoor van den heer ontvanger der registratie te Sommelsdijk, waar de betaling zou moeten plaats hebben, voor de meeste verzuimers(sters) vrij groot was, verzocht ik den ambtenaren eventueel het geld in ontvangst te nemen en het in plaats van de overtreders (overtreedsters) bij de registratie te storten.
>
> In dezen geest zijn de ambtenaren door mij geïnstrueerd en hebben zij hun taak vervuld; niemand werd gedwongen en zeer velen zelfs hebben dan ook de gelegenheid om van alles af te zijn, niet aangegrepen en wachten hun vonnis kalm af."

Mijnheer de Voorzitter! Ik moet hierbij opmerken, dat afwachten van het vonnis hoogstwaarschijnlijk gevolg is van ingewonnen advies en tevens, dat bedoelde veldwachters, volgens mij verstrekte inlichtingen, niet alleen hebben voorgesteld, doch hebben gevraagd om de betaling van f 3 boete, zij het dan ook zonder dwang.

De ambtenaar van het openbaar ministerie gaf dus als grond aan voor zijn wonderlijk doen: gevreesde verstoring van gemoedsrust, alsof dergelijk bezoek door twee Rijksveldwachters dienen kon tot bevordering van die rust. Het innen der hoogste boete moest goedgepraat als in het belang der nog niet veroordeelden zelf, want de afstand tusschen haar woonplaats en het kantoor van den heer ontvanger der registratie was te groot. Gold die reden ook voor degenen, die te Middelharnis en Sommelsdijk wonen?

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben geen rechtsgeleerde, maar dit schijnen mij vreemde dingen, die op Flakkee op uitgebreide schaal zijn voorgevallen. De heer Goedegebuur te Roosendaal verklaart bij ingezonden stuk in *De Rotterdammer*, dat tijdens diens verblijf bij zijn familie beide bedoelde veldwachters verzochten de betaling van f 3 boete. Op zijn vraag, namens wien zij dit verzochten, antwoordden zij:

> ,,De kantonrechter laat ze allen de maximum boete betalen, die niet gestemd hebben."

Zoo dit waarheid bevat, stond dus de straf vast eer het verhoor geschiedde.

Het wil mij voorkomen, dat deze wijze van wetstoepassing niet de rechte is en ik verzoek Zijn Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken, waar noodig in overleg met zijn ambtgenoot van Justitie, maatregelen te treffen, dat dergelijk optreden zich niet herhale.

De heer **van der Waerden**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan mij grootendeels aansluiten bij de opmerkingen, die door den heer Bakker zijn gemaakt, maar ik wil nog een enkel woord er aan toevoegen in zake den zomertijd.

In het Voorloopig Verslag bij dit hoofdstuk is aan de Regeering gevraagd, een ernstig onderzoek te willen doen instellen naar de voor- en nadeelen van den zomertijd. Men heeft gezegd, prijs te stellen op een veelzijdige voorlichting van Regeeringswege omtrent verschillende punten: de quaestie van de lichtbesparing, de hygiëne, den arbeidsduur, het levensgeluk, ook van de stedelijke bevolking. Men meende, dat de Kamer het zonder die voorlichting van de Regeering niet kon doen. De Regeering antwoordt in de Memorie van Antwoord, dat, nu een wetsontwerp aanhangig is om den zomertijd af te schaffen, zij meent zich van een antwoord op de gestelde vragen te moeten onthouden. Dat wil dus zeggen: van mij krijgt gij die inlichtingen niet. Maar in den tweeden zin staat: mochten er gegevens worden gevraagd,

(van der Waerden e. a.)

dan zal ik die geven. Het gaat niet zoozeer om de tegenspraak tusschen die twee zinnen, maar er waren reeds door verschillende leden in het Voorloopig Verslag aan de Regeering gegevens gevraagd, en de Regeering zegt: als zij mij gevraagd worden, zal ik ze geven.

Wat blijkt nu uit het Voorloopig Verslag nopens het initiatiefvoorstel van de heeren Braat en de Boer? Ik breng alle hulde aan de Commissie van Rapporteurs over dat wetsontwerp, die voor 4½ van de 5 uit agrariërs bestond, en die toch gevoelde, dat het noodzakelijk was, dat de Kamer over meer gegevens beschikte, want er wordt gezegd, dat wij aan de Memorie van Toelichting, die misschien zoo in een laten achtermiddag in elkaar is gezet en die enkele algemeenheden bevat, niet voldoende hebben, maar dat wij gegevens noodig hebben. Het is dus noodig, dat een duidelijke vraag aan de Regeering wordt gedaan, niet alleen door den heer Bakker of een ander lid van de Kamer, maar door de Kamer als zoodanig. Daarom, ook om de tegenstelling tusschen platteland en stad niet te verscherpen, maar om te trachten zoo lang mogelijk een oplossing te zoeken, al zal dat misschien moeilijk zijn, heb ik getracht een motie te ontwerpen, die zoowel den steun kan hebben van voor- als van tegenstanders van den zomertijd, welke motie ik hierbij de eer heb op uw tafel te deponeeren.

De **Voorzitter**: Door den heer van der Waerden is, met mede-onderteekening van de heeren Bakker, Gerretson, Weitkamp, A. Colijn, Oud, Ketelaar, Bomans, van Gijn, Bierema en Kersten, de volgende motie van orde voorgesteld:

> „De Kamer noodigt de Regeering uit aan haar gegevens te verstrekken, noodig voor de richtige beoordeeling van de voor- en nadeelen van het handhaven van den zomertijd."

Ik stel voor, deze motie van orde te behandelen bij deze algemeene beraadslaging.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Bomans**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou een enkel woord willen zeggen over de wijziging van de Kieswet. De Minister verklaart zich in de Memorie van Antwoord bereid:

> „overleg te plegen met het Centraal Stembureau omtrent de vraag in hoever de ervaringen opgedaan bij de jongste verkiezingen voor de Tweede Kamer, aanleiding geven tot wijziging van de Kieswet in het bijzonder ten opzichte van de bepalingen dier wet, op welke het Voorloopig Verslag met name de aandacht vestigt."

Mijnheer de Voorzitter! Het kiesrechtvraagstuk komt langzamerhand in een stadium van meer ernstige bespreking, in zooverre een eventueele wijziging niet zal moeten gaan over eenige technische herzieningen, maar waarschijnlijk de grondslagen van ons huidig kiesrecht zullen worden aangetast. Ik bedoel de organieke representatie, die door den Franschen gezant, den heer Charles Benoist, in zijn tijd van député op zoo sierlijke en elegante wijze is verdedigd en wellicht minder elegant, maar even wetenschappelijk werd neergelegd in een proefschrift van mr. Biemond.

Ik ben van meening, dat de tijd eerst rijp moet worden voor een grondige herziening van het kiesrecht en dat, als wij daarover zullen spreken, wij dat niet incidenteel kunnen doen. Ik zal mij dan ook niet verdiepen in de organieke representatie. De laatste ervaring, die wij met ons individueel kiesrecht op den grondslag van evenredige vertegenwoordiging echter hebben opgedaan, is zoodanig, dat wij moeten erkennen, dat al was de bedoeling, dat het een „evenredig" kiesrecht zou zijn, de uitslag inderdaad aan die evenredigheid niet voldoet.

Wij deden goed, niet den halven kiesdeeler, maar ¾ van den kiesdeeler als eisch te stellen, om nog in aanmerking te komen voor een tweede verdeeling der zetels; daarin ligt een verbetering. Toch moet ik constateeren, dat het verschil van stemmen, achter elken zetel staande in deze nieuwe Kamer, nog op zijn hoogst een verschil oplevert van 25 pct.

(Bomans.)

Zoolang dat gebeurt en gebeuren kan, geloof ik, dat onze Regeering nog altijd moet zoeken naar een meer juiste en strikte evenredigheid en meen ik, dat in ons kiesstelsel de kiesdeeler op een andere wijze moet worden gevonden. Indien men gaat spreken over de evenredige vertegenwoordiging en over alle mogelijke literatuur, die daarover het licht heeft gezien, geloof ik niet, dat iets nieuws zou zijn bij te brengen. Aan de Kamerleden zal een boekje worden toegezonden, bevattende cijfermateriaal in zake de laatste verkiezingen.

Ook dat boekje echter bevat niets nieuws. De conclusie, waartoe de schrijver daarin komt, leidt tot het stelsel d'Hondt; hij is alleen op zijn origineele wijze tot den kiesdeeler gekomen.

Nu heeft de Regeering ons medegedeeld, dat zij bezig is op het oogenblik een wijziging van de Kieswet onder de aandacht van het Centraal Stembureau te brengen, en nu zou ik deze vraag willen stellen: zou het mogelijk zijn, met betrekking tot een zeer klein onderdeel van onze Kieswet, nl. de bepaling van den kiesdeeler, een wijziging in te dienen, zoo tijdig, dat, mocht dit dan geen effect hebben voor de Provinciale-Statenverkiezingen, die wijzigingen ten minste effect hebben voor de verkiezingen voor de gemeenteraden, die eind Mei van het volgend jaar moeten plaats hebben?

Wat zien wij op het oogenblik gebeuren? Enkele partijen hebben bij de Kamerverkiezingen toegepast het, als ik het populair mag noemen, „gokken" op overschotten. Dat zal op breeder schaal worden toegepast, alle partijen zullen zich spitsen op overschotten en zij zullen groepen vormen en lijsten niet verbinden, opdat zetels uit de overschotten haar nog zullen worden toegewezen; zij speculeeren op het toeval. Door dat systeem wordt het soms gemakkelijk zetels te verkrijgen en de evenredigheid wordt door het toeval even vaak geheel verstoord. Ik geloof dan ook, dat het urgent is, een wijziging van den kiesdeeler, hoewel van eenvoudigen aard, tot stand te doen komen.

Mijnheer de Voorzitter! Nog een enkele opmerking over de circulaire van den Minister, naar voren gebracht door den heer Dresselhuys. Ik heb bij het lezen van die circulaire geen oogenblik gedacht, dat de autonomie van de gemeenten hierdoor een knak kon krijgen. Ik geloof, dat het eenigszins overdreven wordt, alsof hier het werk van Thorbecke, de autonomie der gemeente, zou worden aangetast door die circulaire, maar wel heb ik bij mij zelf gezegd: wat hebben wij als gemeentebestuur eigenlijk aan die circulaire, nu maand na maand de Regeering dingen doet, die de gemeentefinanciën hopeloos in de war sturen?

Er is gewezen op de Lager-onderwijswet 1920. Dit is één van die wetten, waarvan de gevolgen voor de gemeentefinanciën hier in de Kamer onder de oogen zijn gezien, maar ik noem verder de pensioenwetten, waarvan de gevolgen bekend zijn geweest, in zooverre, dat die zware lasten op de gemeenten zouden drukken, maar waarvan men toch niet voorzien heeft, dat zij voor sommige gemeenten ruïneus zouden zijn, en vooral voor die gemeenten, die op de grens gekomen zijn van een rechtvaardige belastingheffing, langs den weg der progressie, zooals bijv. Haarlem, dat in 1923 alleen 2 ton meer voor pensioenbijdragen op de begrooting heeft moeten plaatsen.

Wanneer men op de toezeggingen der Regeering niet meer kan bouwen en de nooduitkeeringen op de grondslagen van 1897 in de lucht komen te hangen, dan maakt dat reeds voor de begrooting van een gemeente als Haarlem bijv., waar de gansche progressieve inkomstenbelasting niet meer bedraagt dan enkele millioenen, te zamen met de pesioenbijdragen voornoemd een verschil uit van ½ millioen, en wat dit beteekent, kan iedereen becijferen.

In deze maatregelen, niet in de circulaire, zie ik inderdaad een aantasten van het budgetrecht van den raad, en dat vormt een der grootste factoren der autonomie.

Ik kan niet anders inzien wanneer de Regeering doorgaat in deze richting, dat elke klacht over het in de war loopen der gemeentefinanciën van Regeeringswege niet billijk is, want hoe men ook tracht te bezuinigen — en de wethouders, die hier aanwezig zijn, weten dit —, men komt moeilijk tot een grondige bezuiniging in de gemeentelijke huishouding.

(Bomans.)

Als de Regeering dergelijke maatregelen neemt, waardoor voor ½ millioen aan uitgaven als verschil op de begrooting in het leven wordt geroepen, dan is er inderdaad geen wethouder van Financiën, die de gemeentelijke geldmiddelen in de juist balans kan houden.

Waarom zeg ik dat, Mijnheer de Voorzitter? Omdat ik geloof, dat zonder eenige wet, de Minister van Binnenlandsche Zaken voor het jaar 1923 de gemeentefinanciën van zeer vele gemeenten te hulp zou kunnen komen.

Zonder wetswijziging en zonder zijn begrooting te bezwaren. Ik grond dit op de vermeerdering van post 74, betreffende de werkverschaffing, die thans een ander karakter heeft aangenomen, omdat de Minister van Binnenlandsche Zaken de taak van den Minister van Arbeid heeft overgenomen en subsidieert de productieve werkverschaffing door de gemeente.

De armenzorg, waarover hier gesproken is, de werkloozenuitkeering tevens, stijgt tot zoo hooge totalen, dat die, ook hier weer als voorbeeld de gemeente Haarlem, voor die gemeente tot ½ millioen meer gaat stijgen in 1923, om, ik zeg niet de paupers, maar de valide arbeiders te gemoet te komen, die thans door de crisisomstandigheden zijn terneer geslagen.

En indien de Minister het over zich kan verkrijgen om post 74, dien hij verhoogd heeft van 2 tot 4 millioen, als een stelpost te beschouwen — trouwens, in de Memorie van Antwoord heeft de Minister gezegd, dat hij zich niet vast aan dit bedrag wil binden — en indien hij dat bedrag zoo hoog zou kunnen opvoeren, dat de productieve werkverschaffing, vooral in de groote gemeenten, zoodanig ondersteund wordt door de Regeering, dat de kassen voor armenzorg en werkloozenuitkeering worden ontlast met groote bedragen, die wij dan aan loon kunnen uitkeeren — al erken ik het recht der Regeering om dat loon vast te stellen volgens bepaalde vormen —, dan zouden de gemeenten inderdaad voor 1923 voor groote posten worden ontlast.

De begrooting van Binnenlandsche Zaken behoeft daartoe niet te worden opgevoerd, want het blijkt wel, dat de Minister dit geld moet putten uit een fonds, hetwelk waarschijnlijk bestaat uit de nog altijd vloeiende middelen van de oorlogswinstbelasting, zijnde nagekomen posten.

Als ik daarin mis zie, zal de Minister mij dat wel zeggen, maar ik kan mij geen andere voorstelling over dat fonds maken, waaruit ook eventueel geput kan worden voor de nooduitkeeringen aan de gemeenten volgens de grondslagen van de wet van 1897.

Zou de Minister bereid zijn om eenige mededeelingen te doen aangaande de grootte van dit fonds? Kan hij misschien op het oogenblik reeds ramen hoe groot dit fonds vermoedelijk zal worden? Bij voorbeeld tot Mei 1923, om op dien grondslag mededeeling te kunnen doen van wat de gemeenten aan productieve werkverschaffing zouden kunnen opzetten, met het vertrouwen, dat de Regeering, zich niet vasthoudende aan de vier millioen, ruim zal subsidieeren alle werken, die op het oogenblik te gemoet komen aan de werkloosheid en de armenzorg ontlasten.

Ik geloof, dat wanneer de Minister in die richting zou willen gaan, de gemeentefinanciën inderdaad grooten steun zouden krijgen van het Rijk, en vooral: de gelden sociaal buitengewoon goed benut zouden worden.

Ik moge vragen — gelijk bij de motie van den heer van den Tempel is toegezegd ten aanzien van de gewone werkloozenuitkeering —, of de Minister een algemeene gedragslijn wil aangeven, waaraan de gemeenten zich bij de werkverschaffing moeten houden (ik heb niet alleen het oog op de loonen, maar vooral op de grootte van de loonen), opdat althans de scherpte uit de raadsdebatten kan verdwijnen en de zaak niet moet vallen, omdat hier en daar in een raad een te hoog loon wordt bedongen, waardoor de Regeeringssteun zou worden afgewezen.

Ik mag ten slotte den Minister buitengewoon veel dank zeggen voor de toezegging, die hij op bladzijde 4 van de Memorie van Antwoord heeft gedaan, aangaande het stadium, waarin de grenswijziging van de gemeente Haarlem op het oogenblik verkeert. De Minister zegt daar:

(Bomans e. a.)

> „Het stadium waarin de wijziging van de grens der gemeente Haarlem thans verkeert, doet verwachten dat binnenkort een desbetreffend wetsvoorstel de Kamer zal bereiken."

„Binnenkort" is één van die termen, die onmogelijk kunnen worden uitgelegd als te hebben de beteekenis, dat het nog lang kan duren. Toch, waar het voor de gemeente Haarlem van zoo alles overheerschend belang is en waar dergelijke officieele woorden als „binnenkort" soms een uitlegging verkrijgen, die men er volgens menschelijke berekening nooit aan zou hebben kunnen geven, moge ik aan den Minister vragen, of onder het „binnenkort" kan worden verstaan een zoodanige spoed, dat althans de indiening van het ontwerp van wet in deze Kamer geen beletsel zal zijn, dat de wet zelf vóór 1 Mei 1923 in het *Staatsblad* kan verschijnen.

De heer **Braat**: Mijnheer de Voorzitter! Met voorkennis van den Minister heb ik slechts een enkele vraag aan Zijn Excellentie te doen in verband met de samenvoeging van verschillende, vooral kleine, gemeenten. Kan het bij den Minister geen punt van overweging uitmaken die samenvoeging minder te bevorderen. Wanneer de samenvoeging plaats heeft in het belang van de bezuiniging, zou er wellicht een andere weg openstaan. Men zou de gemeenten elk op zich zelf kunnen laten bestaan, maar voor enkele gemeenten te zamen een burgemeester kunnen benoemen en een secretaris laten bestaan.

Wanneer men, zooals thans het geval is, de samenvoeging bevordert, geeft het gewoonlijk een zekere vijandschap tusschen de verschillende gemeenten. Er is bijna altijd een bijbedoeling van de samenvoeging te constateeren. De eene gemeente wint financieel bij de samenvoeging en de andere verliest er bij. Ligt het niet op den weg van den Minister om een toestand te scheppen, als bestaat bij de gemeenten Oudenhoorn, Zuidland en Abbenbroek, die drie aparte gemeenten zijn, welke gezamenlijk een burgemeester hebben, wanneer men in het belang van de bezuiniging wil handelen?

Het ligt niet op mijn weg, thans over den zomertijd te spreken. Ik heb slechts mede te deelen, dat aan de Memorie van Antwoord, die onvermijdelijk zal moeten volgen op het Voorloopig Verslag, in de uren, waarin geen zitting is van de Tweede Kamer, wordt gewerkt en dat deze Memorie van Antwoord binnenkort zal worden ingediend.

De heer **de Wilde**: Mijnheer de Voorzitter! Hetgeen heden-middag door enkele sprekers in het midden is gebracht, geeft mij aanleiding tot het maken van een paar opmerkingen.

Ook ik ben indertijd getroffen door de circulaire van den Minister aan de gemeentebesturen, waarin hij aandrong, om zoo zuinig mogelijk te zijn. De daaruit sprekende bedoeling heb ik zeer toegejuicht, maar wat wel eenigszins eigenaardig aandeed was, dat deze raad kwam van een Regeering, welke in veel opzichten er finacieel heel wat moeilijker voorstaat dan menige gemeente.

Nu is door den heer Dresselhuys een eenigermate eenzijdig licht geworpen op de houding der Regeering ten opzichte van de gemeentebesturen. Zonder twijfel zijn er in de laatste jaren door de Regeering allerlei besluiten genomen en verschillende maatregelen getroffen, voornamelijk door het Departement van Onderwijs, waardoor de gemeenten plotseling gesteld werden voor onverwachte uitgaven en die ten gevolge hadden, dat soms met terugwerkende kracht van meer dan een jaar aan menschen, in dienst eener gemeente, een hooger salaris moest worden uitgekeerd. Ik heb dit in hooge mate betreurd.

Het is intusschen onjuist, dat de heer Dresselhuys van alles schuld geeft aan de Regeering en het voorstelt, alsof zij voortdurend optreedt als de natuurlijke vijand van de gemeenten.

Tegenover die opmerking van den heer Dresselhuys wensch ik te stellen, dat de Regeering in de laatste jaren zeer veel voor de gemeenten heeft gedaan. Zoo wijs ik allereerst op de enorme sommen, welke de Regeering heeft beschikbaar gesteld voor den woningbouw. Had zij dit niet gedaan, dan zouden de gemeentebesturen in de noodzakelijkheid zijn ge-

(de Wilde c. a.)

weest, om in tijden, dat men slechts kon leenen voor 6,5 à 7 pct., millioenen en millioenen voor den woningbouw op te nemen. De woningbouw der gemeente en van verschillende vereenigingen is gefinancieerd door het Rijk en ik weet wel, dat deze voorschotten moeten worden teruggegeven, maar een feit blijft, dat de Regeering de gelden verschaft heeft en den gemeentebesturen daardoor een zeer groote verlichting heeft bezorgd.

Daarbij komt, dat, wanneer er tekorten zijn op de exploitatie, het Rijk 70 pct. in de kosten bijdraagt. Verder wijs ik op de bijdrage van het Rijk van 50 pct. in de kosten voor de werkloozenuitkeering. Nu kan men wel zeggen, dat dit niet veel is, maar als het Rijk dit eens niet had gedaan, zouden de verschillende armbesturen op zulke onkosten gejaagd zijn, dat deze niet te dragen waren geweest.

Voorts wijs ik er op, dat de Regeering in de laatste jaren op zich genomen heeft de salarissen der onderwijzers te betalen, voor zoover dezen niet overtallig zijn. Ook dit is voor de gemeente een groote verlichting geweest. Vooral kleinere gemeenten, welke misschien ééns in de 30 jaren een school moeten bouwen, doch voor de rest niets hadden uit te geven dan wat voor onderhoud en salarissen van het onderwijzend personeel, hebben er groot voordeel van, dat die salarissen nu door het Rijk worden vergoed.

Dit zijn dingen, die ten bate van de gemeenten komen.

Ten slotte wijs ik nog op een belangrijk punt, nl. dat wij niet alleen hier hebben medegewerkt aan een uitbreiding van het belastinggebied der gemeenten, maar dat tevens de Regeering bereid is gebleken, een bepaling in de wet op te nemen, dat het Rijk in vaste termijnen het bedrag van de belasting als voorschot zou uitkeeren aan de gemeenten. Het gevolg daarvan is geweest, dat wij in de Millioenennota hebben kunnen zien, dat er destijds ruim 80 millioen aan voorschotten door het Rijk aan de gemeenten was verstrekt, waardoor vooral de grootere gemeenten, zooals Amsterdam, Rotterdam, den Haag, Haarlem enz., veel beter in haar kasgeld zitten dan vroeger. Ik behoef wel niet te zeggen dat dit een middel is om de gemeentelijke financiën aanmerkelijk te verlichten.

Ten slotte kom ik nog op de groote bedragen die door het Rijk aan de gemeenten zijn uitgekeerd uit de oorlogswinstbelasting. Dat liep voor de groote gemeenten diep in de millioenen.

Door den heer Bomans is o. a. de opmerking gemaakt, dat de Pensioenwet zulke groote lasten legt op de gemeenten. Maar daarvan kunnen wij toch aan de Regeering geen verwijt maken. Wij hebben hier in de Kamer immers de Pensioenwet behandeld en die is hier aangenomen, zonder dat iemand daartegen protesteerde. Wat willen de heeren eigenlijk? Zouden zij willen, dat de wet zoo werd ingericht dat alleen de Rijksambtenaren pensioen zouden krijgen en dat de gemeenteambtenaren werden uitgeschakeld? Of zouden de heeren willen, dat de wet zoo gewijzigd werd, dat de gemeenteambtenaren wel pensioen krijgen, maar dat het Rijk daarvoor de premie betalen moet? Dat wil men natuurlijk niet. Wanneer de pensioenslasten voor sommige gemeenten te hoog zijn, laten de gemeentebesturen dan zoo manmoedig zijn om gebruik te maken van het recht om een gedeelte van de pensioenspremie op het personeel te verhalen.

Ik heb kortelijk deze dingen willen opsommen, Mijnheer de Voorzitter, om een paar zaken recht te zetten. Er is veel in de rede van den heer Dresselhuys, dat ik volkomen onderschrijf en ik kan ook de houding van de Regeering in de laatste jaren tegenover de gemeenten niet in alle opzichten loven. Maar juist om de zaken niet eenzijdig voor te stellen, heb ik licht laten vallen op tal van dingen, die de Regeering juist ook in de laatste jaren in het belang van de gemeenten heeft gedaan.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde de heer Kleerekoper heeft herinnerd aan de geschiedenis van de ondersteuning of liever niet-ondersteuning

(Minister **Ruys de Beerenbrouck.**)

van de kunstenaars. Ik mag zijn geschiedkundige gegevens wel met enkele aanvullen.

In de maand April van dit jaar is een onderzoek ingesteld naar de vraag, of steunverleening door Binnenlandsche Zaken mogelijk was. De conclusie is toen geweest, dat alleen het belang der kunst een motief kon zijn om noodlijdende kunstenaars volgens andere regelen te behandelen dan de tallooze andere slachtoffers van het ophouden hunner gewone bronnen van inkomsten.

Met die conclusie voor oogen was het mijn meening, dat de behandeling van deze aangelegenheid behoorde bij mijn ambtgenoot van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen. Volkomen bevoegde kunstkenners zouden hebben na te gaan, welke beeldende kunstenaars van zoo groote waarde zijn voor onze vaderlandsche kunst, dat het behoud van hun gaven als een landsbelang wordt erkend. Het Departement van Onderwijs zou om redenen van comptabelen aard zijn bemiddeling bij het steunen van die kunstenaars aan Binnenlandsche Zaken verstrekken. Een commissie van hoogstaande kunstenaars, een adviescommissie, zou een voorstel doen over enkele noodlijdende schilders en beeldbouwers, die voor ondersteuning in aanmerking zouden kunnen komen, en dan zou aan gemeentelijke instellingen, die voor haar verzamelingen of voor publieke gebouwen, scholen en dergelijke. een bestelling voor kunstwerken aan deze kunstenaars wenschten op te dragen, 50 pct. van de kosten uit den post op mijn begrooting voor ondersteuning van werkloozen worden vergoed. Het is bekend, dat ten hoogste een bedrag van f 25 000 voor dat doel beschikbaar werd gesteld. Mijn ambtgenoot van Onderwijs vereenigde zich met dat voorstel. Van hem ging uit de instelling zelf van een commissie van advies. In het einde van de maand Juni kwam zij na uitvoerige besprekingen tot de conclusie, dat het doel het best zou kunnen worden bereikt langs tweeërlei weg, nl. door het aankoopen van werk, dat reeds gereed is, en in de tweede plaats door het geven van uit te voeren opdrachten. De adviescommissie zou voorloopig voor die onderdeelen van het plan een deel der beschikbare middelen willen aanwenden.

Wat het aankoopen betreft, stelde de commissie zich toen voor, dat binnen korten tijd een uitnoodiging moest worden gezonden aan de kunstenaars, die daarvoor in aanmerking kwamen, en dan zou in overleg met vertegenwoordigers van gemeentebesturen die steun worden verleend. De geachte afgevaardigde heeft ze opgenoemd. Een keuze uit de inzendingen kon worden gedaan.

Mijn ambtgenoot van Onderwijs kon zich hiermede wel vereenigen en ik ook. De commissie is toen aan het werk gegaan en heeft, naar aanleiding van hetgeen zij toen geschreven had, de zaak nog eens onder het oog gezien. Zij heeft een drietal bijeenkomsten gehouden en toen beraadslaagd over de maatregelen, welke zij moest nemen om aan de opdracht van mijn ambtgenoot voor Onderwijs, zooals zij die opvatte, gevolg te geven. Tot verschillende organisaties op kunstgebied zijn uitnoodigingen gericht om namen te noemen van kunstenaars, die in aanmerking zouden komen. Doch van den aanvang af stond aan de commissie een groote moeilijkheid voor oogen. Op welke wijze zou zij er in kunnen slagen een scheiding te maken tusschen degenen, die niet en die wel in aanmerking moesten komen? Want eenmaal dat criterium gesteld, moest men op ieder, die zich aanmeldde, dat criterium toepassen. Voortdurend stond dan ook die vraag, zooals de commissie in haar rapport schrijft, in het midden der beraadslaging; de commissie heeft zich alle moeite gegeven om hare theoretische opdracht om te zetten in een practische regeling, waaraan zij zich kon houden bij ieder voorkomend geval. Maar de commissie zegt, dat een juist oordeel eerst door het volgend geslacht zal kunnen worden gegeven; men loopt nu gevaar zich te vergissen, daar het dikwijls is voorgekomen dat iemand, wiens verdiensten men hoog had aangeslagen, ten slotte teleurstelde en iemand van miskend talent een naam verkreeg door de eeuwen heen.

Als werkhypothese was dus de gestelde formule niet te gebruiken en de commissie heeft dan ook verzocht van haar

(Minister **Ruys de Beerenbrouck.**)

taak te worden ontheven. De Regeering beschikt thans niet meer over de hulp der commissie en zonder voorlichting van deskundigen is de Regeering niet in staat deze f 25 000 te besteden.

De commissie liet het niet bij een vraag om ontheffing, maar verklaarde, dat zij het zeer betreurde, dat de f 25 000 onbesteed bleef, omdat er verwachtingen waren opgewekt. Zij achtte het gewenscht, dat de Minister van Onderwijs zou onderzoeken, of hij niet die gelden op andere wijze nuttig zou kunnen besteden. Als voorbeeld geeft de commissie aan subsidieering aan het Nederlandsche Steuncomité voor beeldende kunstenaars en desnoods aan den Kunstenaarsbond, en verder subsidieering met 50 % aan de gemeenten, die gelden voor steun aan kunstenaars hebben gevoteerd.

Zoo stond de zaak, en de Regeering moest toen overwegen of, nu de commissie niet aan haar oorspronkelijke opdracht had kunnen voldoen, voor uitvoering vatbaar was wat de commissie subsidiair in overweging gaf. Maar dat is aanvankelijk naar het oordeel der Regeering niet te aanvaarden. Immers, bij elke steunregeling behoort de Regeering zich voor te behouden welke categorieën voor steun in aanmerking komen. In dezen tijd is de Regeering in verband met de bezuiniging niet verantwoord de besteding van die f 25 000 zoo maar uit handen te geven. De commissie verklaart zich incompetent, maar het gaat toch niet aan, dat de Regeering maar f 25 000 in den blinde gaat uitgeven.

De conclusie, waartoe ik dan ook aanvankelijk ben gekomen, is, dat op dit oogenblik nog geen gelden beschikbaar kunnen worden gesteld voor noodlijdende kunstenaars. Ik herhaal, er is een ernstig streven overeenkomstig de toezegging van mijn ambtgenoot voor Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, om een steunregeling te treffen voor de kunstenaars, maar de practische bezwaren acht ik, nu de commissie van advies op grond van die bezwaren ontheffing van haar taak heeft gevraagd, voorloopig althans, onoverkomelijk. Ik ga daarbij uit van de m. i. juiste stelling, dat slechts die kunstenaars onderstand zouden mogen ontvangen, die van zoo groote waarde voor onze Nederlandsche kunst zijn, dat het behoud van hun gaven als een landsbelang moet worden erkend. Want voor ondersteuning van andere kunstenaars bestaat m. i. geen voldoende aanleiding, nu alle niet strikt noodzakelijke uitgaven dienen te worden vermeden.

Ik hoop, dat de Kamer, ook de interpellant, uit dit mijn antwoord zal afleiden: voorloopig is er niets aan te doen, maar met deze interpellatie is de zaak niet uit. Ik ben gaarne bereid, nog eens met mijn ambtgenoot van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen na te gaan, of er wellicht een middel is, waarover wij op dit oogenblik nog niet beschikken, om die f 25 000 zoo te besteden, dat de Regeering ook tegenover de belastingplichtigen verantwoord is.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom thans tot de verschillende onderwerpen, die besproken zijn; het is misschien het eenvoudigst, dat ik daarbij het Voorloopig Verslag en de Memorie van Antwoord volg.

Ik kom dan in de eerste plaats tot den zomertijd.

Vergis ik mij niet, dan staat het grootste gedeelte van de Kamer met mij op het standpunt, dat, wanneer eenmaal een lid van de Kamer gebruik heeft gemaakt van zijn recht van initiatief, het zaak voor de Regeering is om er met haar vingers af te blijven.

Ik geloof dat het goed is, dat ieder Minister zich aan dien regel houdt, om practische en constitutioneele redenen. Indien toch het initiatiefvoorstel de Tweede en Eerste Kamer passeert, is er nog de Raad van State, die zijn advies moet uitbrengen, alvorens de verantwoordelijke Minister een beslissing moet nemen over de vraag, of hij aan de Kroon bekrachtiging van het initiatiefvoorstel zal verzoeken. Nu zegt men wel: dan kan één lid de behandeling van een belangrijke zaak tegenhouden, maar dat is dan toch maar voor korten tijd het geval. Het remedie heeft de heer van der Waerden aan de hand gedaan: indien het blijkt, dat een lid van de Kamer behoort tot een minderheid bij het naar zich toe trekken van het behandelen van een onderwerp, dat, naar het oordeel van de groote meerderheid, moet uitgaan van de Regeering, dan heeft de Kamer gelegenheid, daarvan te doen blijken. Het groote verschil is, dat, terwijl ik in het Voorloopig Verslag had vragen van eenige leden, ik bij aanneming van de motie-van der Waerden heb een uitnoodiging van de Kamer, om haar gegevens te verstrekken, noodig voor de richtige beoordeeling van de voor- en nadeelen van het handhaven van den zomertijd. Dat is heel iets anders. Wanneer die gegevens er eenmaal zijn en de Kamer zegt dan: hoewel er een initiatiefvoorstel is van één der leden, achten wij het meer gewenscht dat de Regeering zelf beoordeele of zij met een voorstel wil komen, dan is de baan weer vrij. Of de geachte afgevaardigde zoo vriendelijk wil zijn dat direct er in te zetten, is iets dat hij zelf moet weten. Ik betreed niet dan met de grootste voorzichtigheid een gebied, waarop door één der leden van de Kamer de leiding is genomen. Indien de Kamer de leiding niet wil volgen, moet zij tegenover de Regeering daarvan doen blijken. Ik geloof, dat aldus de zaak zuiver gesteld is. Ik heb altijd geleerd en ik heb mij steeds daaraan gehouden, dat in zulk een geval de Regeering verstandig doet door zich voorloopig buiten de zaak te houden, totdat de Kamer dat lid heeft gedesavoueerd of, wil men een andere uitdrukking, totdat de Kamer heeft doen blijken, dat zij niet de leiding van dat lid, maar de leiding van de Regeering wenscht te volgen.

Indien de motie van den heer van der Waerden mocht worden aangenomen, en het feit, dat zij onderteekend is door leden van verschillende partijen, doet mij vermoeden, dat die mogelijkheid niet uitgesloten is, dan is beantwoording van de vragen van den heer Bakker, die de motie mede heeft onderteekend, overbodig en, tenzij de geachte afgevaardigde bij repliek daarop mocht aandringen, zal ik die vragen dus ter zijde laten.

De motie zelf kan bij mij niet het minste bezwaar ontmoeten. Zij sluit zich aan, zooals ik reeds gezegd heb, bij de tweede zinsnede van de Memorie van Antwoord, waarin de Regeering verklaard heeft, dat zij bereid is zooveel mogelijk gegevens te verstrekken, wanneer die worden gevraagd, en de bedoeling was, wanneer die worden gevraagd door de Kamer. Indien dus de Kamer deze motie aanneemt, zal ik mij beijveren om aan het daarin uitgesproken verlangen te voldoen.

Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde de heer Bomans sprak van de wijziging der Kieswet. Hij stelde de vraag, of ik mijn gedachten wilde laten gaan over reorganisatie van ons geheele kiesstelsel, en in de tweede plaats of ik niet met spoed een wetsontwerpje wilde indienen, ter voorkoming, althans bij de raadsverkiezingen, van wat hij noemde het gokken, ter gelegenheid van de verkiezingen.

Voor wat het eerste betreft, de vraag is eenvoudig, maar het antwoord is niet gemakkelijk te geven. De vraag, of ons geheele kiesstelsel op de helling moet worden gebracht, is, als ik het wel heb, in het Voorloopig Verslag niet met zooveel woorden gedaan. Daar wordt, meen ik, alleen gesproken over wijziging in de Kieswet binnen het raam van het geldende stelsel. Is het evenwel de bedoeling van den geachten afgevaardigde, om een ander stelsel te volgen, dan zal hij mij ten goede houden, dat ik op het oogenblik geen antwoord geef, maar hem zeg, dat ik gaarne zijn vraag zal overwegen.

Wat zijn tweede vraag betreft over een novelle, Mijnheer de Voorzitter, ik ben gaarne bereid daarover ook mijn gedachten te laten gaan en ik zal, indien ik tot een bevestigend antwoord van die vraag kom, met spoed het Centraal Stembureau, dat ten deze de adviseur van de Regeering is, verzoeken, met een voorstel te komen.

De geachte afgevaardigde de heer Zijlstra heeft mij gevraagd, of ik een circulaire aan de gemeentebesturen wil uitzenden, waarbij met een beroep op art. 28 van de Armenwet de aandacht van de gemeentebesturen op de toepassing van de Armenwet wordt gevestigd. Ik wil gaarne dat denkbeeld van den geachten afgevaardigde overwegen. Ik heb aan de Kamer reeds medegedeeld in de Memorie van Antwoord, dat het mijn voornemen is, de Algemeene Armencommissie te verzoeken de Armenwet in behandeling te nemen en zoo-

(Minister **Ruys de Beerenbrouck.**)

dra ik het rapport van die commissie gekregen heb, zal ik mij beijveren te onderzoeken, of ten deze een voorstel aan de Kamer is te doen.

De gemeentelijke autonomie is een onderwerp, waarover zeker langdurig van gedachten zou kunnen worden gewisseld. Ik heb met groote belangstelling geluisterd naar het betoog van den geachten afgevaardigde den heer Dresselhuys, die, als uitgangspunt nemende de circulaire, die ik aan de gemeentebesturen heb gezonden, zich er over beklaagde, — al geschiedde dat niet in de mate als bij den geachten afgevaardigde den heer Kleerekoper het geval was, dat ik niet voldoende in het oog hield de autonomie van de gemeentebesturen. Ik zou dat niet zoozeer nagelaten hebben, zeide die geachte afgevaardigde, bij het uitzenden van die circulaire, dan wel door het niet voldoende in toom houden van mijn ambtgenooten, om het zoo eens uit te drukken, die — de geachte afgevaardigden de heeren Zijlstra en de Wilde hebben er ook aan herinnerd —, het voorbeeld volgende van hun voorgangers, herhaaldelijk bij de Staten-Generaal voorstellen hebben ingediend, waarbij zoowel de gemeentelijke financiën als de gemeentelijke autonomie in het gedrang kwamen.

Ik heb mij afgevraagd, of ik misschien goed gedaan had, aan ieder van de leden van de Staten-Generaal een exemplaar van die circulaire te zenden en hun te verzoeken, om bij de behandeling van wetsontwerpen in de Tweede Kamer. de Regeering er voortdurend op te wijzen: wees voorzichtig en let op de gemeentefinanciën en op de gemeentelijke autonomie. Zet u schrap!

Maar als ik dat gedaan had, zou ik vermoedelijk van verschillende afgevaardigden de vraag hebben gekregen: is dat niet een beetje persoonlijk? Want wanneer de geachte leden hun verleden even nagaan, vermoed ik, dat zij menige redevoering en menige stemming kunnen vinden, waarbij zij zich zelf vergrepen hebben aan de gemeentelijke autonomie en de gemeentefinanciën niet in het oog hebben gehouden.

Intusschen, een enkele opmerking moet ik hierover maken.

Men kan natuurlijk zeggen, dat de redactie van die circulaire een andere had moeten zijn.

Waar ik in de tweede alinea heb gezegd: hoewel de overgroote meerderheid van de gemeentebesturen zich hiervan — d. i. van de noodzakelijkheid van bezuiniging, doordrongen betoond heeft, — dat is natuurlijk een beleefdheidsvorm geweest. Voor wat sommige soorten van uitgaven betreft, zal het een overgroote meerderheid zijn, voor anderen niet.

Wat de laatste alinea betreft, daar moet ik een verduidelijking geven. Ik heb daar geschreven:

> „Ik zal dan niet verzuimen met den Minister, onder wiens verantwoordelijkheid zoodanige maatregel is genomen, in overleg te treden."

Wat bedoel ik daarmede? Niet een wetsontwerp in de Tweede Kamer te brengen, gelijk mijn ambtgenoot van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen heeft gedaan en waardoor tal van gemeentebesturen op hoogere lasten worden gebracht, maar maatregelen tot uitvoering van een bepaalde wet, waarbij men ook ruim of zuinig te werk kan gaan! Dan, als het gemeentebestuur, zich plaatsende op de basis van een bestaande wet, zich de vraag stelt, of een Minister te ver gaat of te ver is gegaan, dan is voor het gemeentebestuur de tijd gekomen om aan den Minister van Binnenlandsche Zaken te schrijven: bij de uitvoering van die Rijkswet gaat uw ambtgenoot te ver, wil met hem overleggen, of b.v. misschien de algemeene maatregel van bestuur de eischen voor gebouwen en dergelijke te hoog stelt. Het is dus bij de uitvoering, dat het overleg van den Minister van Binnenlandsche Zaken noodig is, om er voor te zorgen, dat in dezen tijd niet verder wordt gegaan dan gewenscht is.

De heer Kleerekoper heeft het zenden van de circulaire op zich zelf gedisqualificeerd. Als ik het goed gehoord heb, is hij de eenige, die dat gedaan heeft. De anderen hebben gezegd: gij hadt het niet mogen doen, omdat het Rijk meer dan wie ook de schuld draagt van het feit, dat de gemeentefinanciën in zoo deplorabelen toestand verkeerden. De heer Kleerekoper echter zeide: Gij hebt hiermede iets gedaan, dat in strijd was met het standpunt, dat uw ambtsvoorgangers steeds hebben ingenomen. Immers, zoowel mijn ambtsvoorgangers als ik hebben ons steeds op het standpunt gesteld, dat in zaken, waar de burgemeester alleen de wet als chef heeft, b.v. bij de censuur op tooneelvoorstellingen, de burgemeester de volle zelfstandige beslissing moet hebben en de verantwoordelijkheid moet dragen en dat de Minister van Binnenlandsche Zaken daaromtrent geen aanschrijving aan de burgemeesters moet zenden. Maar zoo staat het in deze aangelegenheid niet. De Gemeentewet erkent uitdrukkelijk het hooger toezicht van Gedeputeerde Staten en van de Kroon op raadsbeslissingen, geeft de procedure aan, stelt termijnen vast, binnen welke de burgemeester, die het met een raadsbesluit niet eens is, daarvan aan het hooger gezag kennis moet geven. De Gemeentewet kent hierin dus uitdrukkelijk aan het hooger gezag het recht toe, om de gemeentelijke autonomie te knotten. Indien dus de Minister van Binnenlandsche Zaken. in een zaak, waarin de autonomie van de gemeentebesturen reeds een knauw heeft gekregen, aan het orgaan van het Rijksgezag de opdracht geeft: let alstublieft op, dat de noodige zuinigheid wordt betracht, dan gaat de Minister van Binnenlandsche Zaken zijn bevoegdheid allerminst te buiten.

De heer **Kleerekoper:** Dat staat er niet. Er staat: als gij met uw subjectieve meening een uitgaaf niet onvermijdelijk acht.

De heer **Ruys de Beerenbrouck,** Minister van Binnenlandsche Zaken: Dat is precies hetzelfde. Het zou wat anders zijn, als ik aan alle burgemeesters opdracht had gegeven, om mij iedere beslissing van den gemeenteraad mede te deelen, opdat ik iedere beslissing van den gemeenteraad zou kunnen beoordeelen of zij toelaatbaar is. Dan zou men misschien hebben kunnen zeggen: gij gaat in uw aanschrijving aan de burgemeesters te ver, maar ik beweer hier, dat ik gebleven ben binnen de perken van de bevoegdheid.

De heer **Kleerekoper:** Wij hebben in Amsterdam het geval gehad, dat de raad beslist een toelage te geven aan onderwijzeressen. De burgemeester was van oordeel, dat dit in strijd was met de wet. Dat is nu een geschil over de opvatting van de wet, maar wat u gezegd hebt in de circulaire, heeft alleen betrekking op een subjectief oordeel over een uitgave.

De heer **Ruys de Beerenbrouck,** Minister van Binnenlandsche Zaken: Maar zoolang in ons geheele bestel naast en boven de gemeenteraden nog is de Rijksregeering, die toezicht heeft te houden op de gemeentebesturen en op den burgemeester, zie ik de moeilijkheden van den geachten afgevaardigde niet in.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Dresselhuys heeft zijn belangrijke rede besloten met een pertinente vraag. Hij zeide: is het niet noodig, bij het nemen van maatregelen — en heb ik hem wel verstaan, dan doelde hij in de eerste plaats op het nemen van wettelijke maatregelen —, die de gemeentefinanciën rechtstreeks of indirect betreffen, dat de Regeering zich te voren vergewist van de meening van een orgaan, dat optreedt namens de Nederlandsche gemeenten? Hij zeide verder: er bestaat nu eenmaal een vereeniging van Nederlandsche gemeenten, is die nu representatief genoeg, is die geheel of semi-officieel; is dat misschien niet een vereeniging, die geschikt is om als voorlichster der Regeering, als vertegenwoordigster van de Nederlandsche gemeenten te dienen? Het gebeurt herhaaldelijk, dat de Vereeniging van Nederlandsche Gemeenten zich tot de Regeering wendt met adviezen.

Dat gebeurt alleen, Mijnheer de Voorzitter, nadat de voorstellen van wet — ik spreek hier alleen van wetsvoorstellen — publiek domein zijn geworden.

Ik vraag mij af, of het in ons geheele bestel, bij de wijze, waarop de wetten worden gemaakt, wel mogelijk is, een plaats te reserveeren voor een zoodanig orgaan, indien het

(Minister **Ruys de Beerenbrouck e. a.**)

ten minste de plaats moet zijn, die de geachte afgevaardigde zich voorstelt. De zaak lijkt mij niet zoo heel eenvoudig en vergis ik mij niet — indien ik mij vergis, zal de geachte afgevaardigde mij daar wel opmerkzaam op maken —, dan is dit de eerste maal, dat een zoodanig denkbeeld in den vorm, waarin hij dat heeft geuit, hier wordt geïntroduceerd.

Ik wil hem gaarne antwoorden, dat ik zijn denkbeeld zal overwegen, maar hij kan niet van mij verwachten, dat, waar ik misschien 1½ uur geleden dit overigens misschien goede denkbeeld hoor — ik beoordeel het verder nog niet —, ik nu reeds daarop een antwoord zou kunnen en moeten geven. De zaak zal moeten worden bezien en te eeniger tijd hoop ik den geachten afgevaardigde, hetzij hier, hetzij elders, de uitkomsten van mijn onderzoek te kunnen mededeelen.

De geachte afgevaardigde de heer Gerretson heeft nog een enkel woord gewijd aan de zakelijke bedrijfsbelasting en er aan herinnerd, dat een tijd geleden in de Eerste Kamer bij de behandeling van dat wetsontwerp door den tegenwoordigen Minister van Waterstaat belangrijke beschouwingen aan het onderdeel, dat hij besprak, zijn gewijd.

De zaak is hier wel besproken bij hoofdstuk V, maar zij behoort in gelijke mate thuis bij mijn ambtgenoot van Financiën. Het zal u dan ook niet verwonderen, dat ik met den Minister van Financiën deze aangelegenheid zal bespreken.

De geachte afgevaardigde de heer Kersten heeft mij een vraag gesteld over de werking van den stemplicht. De geachte afgevaardigde was zoo vriendelijk mij reeds een tijd geleden met deze vraag in kennis te stellen. Op het eind van November heeft de geachte afgevaardigde mij een brief geschreven, en ik heb mij onmiddellijk met mijn ambtgenoot van Justitie in verbinding gesteld, bij wien deze aangelegenheid voor een deel thuishoort.

Ik heb nog geen antwoord gekregen en ik kan hem dus voorloopig slechts het volgende zeggen: Voor zoover de klacht van den geachten afgevaardigde verband houdt met den stemplicht, vervalt de grondwettelijke dwang tot het opleggen van den stemplicht, zoodra de thans aanhangige Grondwetsherziening kracht van wet zal hebben verkregen.

In hoeverre het voorschrift omtrent den stemplicht, in art. 73 van de Kieswet gegeven, zal zijn te handhaven, kan eerst worden uitgemaakt, wanneer de technische herziening van de Kieswet aan de orde zal zijn.

Ik hoop, dat de geachte afgevaardigde spoedig van den Minister van Justitie eenig bescheid op zijn overigens zeer belangrijke vraag zal vernemen, waarop het mij niet mogelijk is op het oogenblik een nader antwoord te geven, aangezien deze vraag niet bij mijn Departement thuis behoort.

De geachte afgevaardigde de heer Braat heeft ten slotte nog een vraag gesteld over de samenvoeging van gemeenten.

Zeker, Mijnheer de Voorzitter, het opdragen aan een zelfden persoon van het burgemeestersambt in meer dan één gemeente leidt tot eenige bezuiniging, indien men ten minste, zooals dat in sommige provinciën het geval is, bij de combinatie niet komt tot een som gelijk aan 100 pct. der 2 traktementen, want dan is men er nog niet.

Maar annexatie is, voor wat bezuiniging betreft, in vele opzichten beter, niet altijd, maar in vele gemeenten wel.

En wat nu betreft de politiek der samenvoeging van gemeenten, ik heb reeds vroeger gezegd, dat ik ieder geval op zich zelf wensch te beoordeelen en mij niet laat leiden door een algemeene theorie, dat het getal Nederlandsche gemeenten moet worden verminderd.

Bij ieder geval zal in de eerste plaats gelet moeten worden op de verlangens der ingezetenen, maar die kunnen geen maatstaf zijn, doch hoogstens, wanneer alle zich uitsprekende gemeentenaren er vóór zijn, een spoorslag om daarmede rekening te houden.

De heer **Kleerekoper**: Mijnheer de Voorzitter! Het zou niet juist zijn, wanneer ik den Minister zonder een woord van dank liet voor het antwoord, dat hij op mijn interpellatie heeft gegeven, want in het antwoord hebben mij een paar woorden bijzonder getroffen, waaraan ik mij wil vasthouden. Die woorden waren: „de zaak is nog niet uit!" Op het oogenblik, dat het bericht van het Departement van Kunsten en Wetenschappen bij de gemeentebesturen kwam, kon men zeggen: de zaak is op het doode punt gekomen. De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft vanmiddag gezegd: de zaak was inderdaad op het doode punt gekomen, maar ik beloof u, dat, wanneer het mogelijk is haar weer in gang te krijgen, de poging daartoe zal worden ondernomen.

(Kleerekoper.)

Nu heeft de Minister die mogelijkheid voor een goed deel in eigen handen.

Wanneer de Minister zou gezegd hebben: ik moet denken aan argumenten van bezuiniging, zou ik bevreesd zijn, maar de Minister heeft de zuinigheid slechts zooverre in het debat betrokken, dat hij zei: vooral in een tijd als deze kunnen f 25 000 niet worden uitgegeven door particulieren, doch moet de Regeering zelf toezien op de besteding van het geld.

Daarover ben ik het met den Minister niet oneens. Ik geloof zelfs, dat de Regeering ten slotte veel beter zou kunnen doortasten dan welke particuliere adviseur ook, omdat ik bij de verdeeling van gelden onder kunstenaars veel liever heb dat de artisten adviseeren, maar de Regeering beslist. Dan komt men misschien veel vlotter tot het resultaat.

Eén ding kan echter niet (en ik wil graag van den Minister hooren, dat hij dat ook toegeeft), nl. dat men vasthoudt aan het onmogelijk breed criterium van kunstenaars, wier gaven moeten worden bewaard voor het land, omdat, wanneer die verloren gingen, het landsbelang zou worden geschaad. Dat is een eisch, die zoo buiten alle proporties is, dat hij alleen kan worden gehandhaafd, wanneer men het oogmerk heeft de uitkeering niet te doen, wat ik natuurlijk van dezen Minister niet wil onderstellen.

De artisten, die tot den Minister hebben gezegd: het kan pas over vier of vijf generaties worden beoordeeld, hebben gelijk, maar aan de noodlijdende kunstenaars een uitkeering te doen over vier of vijf generaties, is volslagen onmogelijk, want die zullen ontbreken, wanneer men dit geslacht laat omkomen van den honger. Dat is dus practisch volkomen onuitvoerbaar. De Minister, die gezegd heeft: de zaak is nog niet uit, moet er aan toevoegen: en ik zal trachten een criterium te vinden, dat zekere garantie inhoudt, maar de uitvoerbaarheid niet uitsluit.

Mijnheer de Voorzitter! Als ik die andere helft van de tozegging krijgen kan, ben ik daarmede voor dit oogenblik tevreden en ga ik op die toezegging voorloopig door zonder verdere voorstellen te doen.

Mijnheer de Voorzitter! Het andere, waarover ik nogal in mijn hum ben, is, wat de Minister heeft gezegd over zijn circulaire en de gemeentelijke autonomie. Na het antwoord van den Minister durf ik nog veel sterker zeggen dan in eersten termijn: wat ge daar via de Commissarissen der Koningin hebt gesteld, strookt niet met ons gemeenterecht.

Excellentie! Wanneer ge zegt: de burgemeester heeft toch reeds een zoodanige bevoegdheid, antwoord ik: die heeft hij repressief, wanneer de raad een besluit genomen heeft en hem dat op eenigen grond in strijd lijkt met eenig wettelijk beginsel, waaraan een besluit van den gemeenteraad moet voldoen. Maar gij houdt met uw circulaire preventief toezicht; gij zegt niet: burgemeester, wanneer een besluit valt, moet gij het toetsen aan de wet en het gemeentelijk recht, maar voordat het besluit valt, moet gij u schrap zetten, u verzetten en zeggen: dat kan best achterwege blijven. Dit is treden in de innerlijke mérites van een rechtmatig besluit, en slaat alleen op de vraag, of de burgemeester persoonlijk, subjectief, volgens zijn politiek inzicht, op dat oogenblik het besluit gewenscht acht, en als dan dat persoonlijk inzicht van den burgemeester niet strookt met de meerderheid van den raad, zegt de ministerieele circulaire: kom maar bij mij; wij zullen dat zaakje wel samen klaarmaken en ondanks den gemeenteraad brengen, waar wij het willen hebben.

Wanneer de Minister nu zegt: daar moogt gij, als Volksvertegenwoordiger, niet tegenop komen; er zijn nu eenmaal gemeentebesturen in ons land, aan wier bevoegdheid die gemeentelijke rechten niet kunnen worden toegekend, die de eischen der tijden niet verstaan, dan moet de Minister dit eerst vastleggen. Dan moet hij beginnen met te zeggen, dat de practijk heeft uitgewezen, dat de beginselen, waarop het

(Kleerekoper c. a.)

gemeentelijk recht is opgebouwd, niet langer zijn te handhaven. Maar dan moet hij niet door een circulaire de wet forceeren, maar voorstellen deze te veranderen. Daar kunnen wij dan over spreken. Niet dat ik aan die verandering mijn medewerking zal verleenen, maar dan is er een beginsel van recht in het geding en kan worden nagegaan, of dit zal worden gehandhaafd, ja of neen.

Wat echter de Minister doet in die circulaire, is boven en buiten de wet, en ik herhaal, wat ik in mijn eerste rede heb gezegd: niemand kan beweren, dat het toezicht van Gedeputeerde Staten of de Kroon op de gestie van een gemeentebestuur ooit bedoeld is geweest als het plaatsen van de subjectieve meening van die colleges boven de subjectieve meening van den raad. In de beoordeeling, of de wet goed is toegepast, mocten Gedeputeerde Staten, noch de Kroon zich stellen boven den gemeenteraad, maar als die andere rechter, in cassatie recht sprekend, niet de feiten beoordeelen, maar alleen of een besluit van den raad rechtens moet worden gehandhaafd, zoodat alleen de richtigheid van het bestuur, maar niet de politieke richting in het geding komt.

De Minister kan niet staande houden, dat dit zou strooken met de algemeene beginselen van het gemeentelijk recht.

Het was op grond van die overwegingen, dat ik de circulaire haar rechtmatig karakter heb ontzegd, in welke beschouwingen het betoog van den Minister mij alleen heeft kunnen versterken.

De **Voorzitter**: Er zijn eenige leden, die naar aanleiding van de rede van den Minister van Binnenlandsche Zaken nog eenige opmerkingen wenschen te maken. Ik stel voor, daarvoor een spreektijd toe te staan van hoogstens 5 minuten.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Kersten**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben den Minister dankbaar voor zijn bemoeiingen, maar zou nu nog gaarne vernemen — ik hoop, niet onbescheiden te zijn —, of hij bij de te wachten technische herziening van de Kieswet zijn houding reeds bepaald heeft en wij dus mogen verwachten, dat de Minister stappen zal doen tot afschaffing van den stemplicht, welke in de Grondwet thans ook niet meer is vastgelegd.

De heer **Marchant**: Mijnheer de Voorzitter! Toen de Minister van Binnenlandsche Zaken heeft verklaard, waarom de Regeering tot dusver zich afzijdig heeft gehouden in zake den zomertijd en op welke wijze aan de Regeering op dit gebied leven zou zijn in te blazen, heeft Zijn Excellentie een theorie ten beste gegeven omtrent het parlementair initiatief, waartegen ik moet opkomen. De werking van het parlementair initiatief is volgens den Minister, dat de activiteit van de Regeering wordt bevroren omtrent alle onderwerpen, waaromtrent krachtens parlementair initiatief een ontwerp is ingediend. Voor de Regeering geldt dan, zoolang het ontwerp hangende is: *hands off*.

Dit schijnt mij een gevaarlijke theorie. Een Kabinet, hoe sterk het ook is, heeft altijd wel eenige punten in het rayon van haar gezichtskring, waarop zij liever den regel van de bevriezingsmethode zou zien toepassen. Ten aanzien van die onderwerpen zouden dus de bevriende leden van een Kabinet slechts een initiatief-ontwerp hebben in te dienen om de Regeering uit de benauwenis te verlossen. Wij bijv. zouden de Regeering een dienst hebben kunnen bewijzen door de indiening van een ontwerp-Vlootwet of van een ontwerp tot samensmelting van beide militaire Departementen, wel te verstaan voordat de Regeering met een voorstel was gekomen. Bovenal één lid dezer Vergadering moet met trots en vreugde deze mededeeling hebben vernomen: de geachte spreker, die mij voorafging. Van hem zouden wij kunnen ontvangen initiatief-ontwerpen omtrent vaccinatie, doodstraf, Zondagsheiliging: daar opent zich voor den heer Kersten een heerlijk vergezicht. Een Katholiek lid dezer Vergadering zou zich kunnen zetten aan een voorstel betreffende de processievrijheid. Wanneer de voorstellers hun wetsontwerp maar laten liggen, zal de Regeering te dien opzichte bevroren blijven, totdat de Kamer in haar geheel in meerderheid zich uitspreekt door een motie of iets dergelijks, dat het haar aangenaam zal zijn, indien de Regeering haar activiteit herneemt.

(Marchant e. a.)

Ik geloof niet, dat deze theorie juist is.

Het komt mij voor, dat het Regeeringsinitiatief in de wetgeving regel moet zijn en den gang van zaken moet beheerschen. De Regeering behoort in overeenstemming met de beginselen van de meerderheid der Staten-Generaal de wetgeving te leiden. De Kamer behoort slechts van het recht van initiatief gebruik te maken, hetzij om de aandacht op een bepaald onderwerp te vestigen, hetzij omdat men meent, dat de Regeering in zeker opzicht in gebreke blijft. Maar in den gedachtengang van de Regeering zou de zaak worden omgekeerd: de Regeering behoudt alleen de leiding, voor zoover geen lid van de Kamer voor een regeling het initiatief heeft genomen.

De Regeering kan zeer zeker tegenover een eenmaal genomen initiatief van uit het Parlement van haar meening doen blijken, maar de Minister schijnt te meenen, dat hij zich dan op verboden terrein zou begeven. Ik moet Zijn Excellentie toch opmerkzaam maken, dat het meermalen is gebeurd.

Ten aanzien van een initiatief-ontwerp omtrent het vrouwenkiesrecht is van de Regeeringstafel te kennen gegeven, dat de aanneming van dat ontwerp aan de Regeering niet onwelgevallig zou zijn.

De Minister merkt mij op: de behandeling. Dat weet ik wel, maar niemand heeft in twijfel verkeerd omtrent de bedoeling, waarmede die verklaring werd gedaan.

Het omgekeerde heeft plaats gehad ten aanzien van het initiatief in zake kapitaalheffing.

De Regeering heeft maatregelen voorgesteld in zake het erfrecht, die ook in het initiatief-ontwerp-Treub voorkwamen. En eindelijk heeft, meen ik, de Regeering zich ook uitgelaten omtrent de belangrijke quaestie van het registratierecht der tuinbouwers, waaromtrent de heer Duys een initiatief-ontwerp heeft ingediend.

De theorie, welke de Minister heeft ontwikkeld, is niet aannemelijk en ik spreek de hoop uit, dat de Regeering die in het vervolg niet in toepassing zal brengen.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Gij staat slechts vijf minuten voor repliek toe en het spreekt vanzelf, dat ik daardoor geen tijd heb om nader in te gaan op het onderwerp, dat ik zooeven heb behandeld.

De **Voorzitter**: Wanneer de geachte afgevaardigde de tien minuten had gekregen, die het Reglement van Orde hem zou hebben gegeven, zou hij dat ook niet hebben kunnen doen.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! In elk geval mis ik er nu den tijd toe en ook om in te gaan op de opmerkingen van den heer Zijlstra, die, ofschoon hij niet kon ontkennen, dat telkens door de Regeering belangrijke lasten op de schouders der gemeenten worden gelegd, dat wil goed praten en daardoor toont plus royaliste que le roi te zijn. Ik geloof, dat het systeem van den heer Zijlstra, die zelf wel zal moeten inzien hoe bedenkelijk de weg is, welken de Regeering thans volgt, en niettemin aanraadt op dien weg voort te gaan, leidt tot het kweeken van een mentaliteit, die landsgevaarlijk is en die ik, om te spreken met een historisch woord uit deze Kamer, voor 's Lands welvaart nog bedenkelijker acht dan den colorado-kever.

Nu heeft de Minister straks gezegd, dat hij thans reeds overleg pleegt met de gemeenten, maar alleen wat betreft de uitvoeringen der bepalingen. Ik wil doen opmerken, dat dat ten eenenmale onvoldoende is. Immers, indien de bepalingen reeds uitgevoerd zijn en dan aan het gemeentebestuur worden te kennen gegeven, dan blijft er weinig meer over dan te protesteeren, doch zelden de kans om door een nieuwen stap ongedaan te maken wat er is gebeurd.

Daarom moet de zaak zoowel geregeld ten aanzien van de wetgeving als ten aanzien van de maatregelen. Nu merkt de

(Dresselhuys e. a.)

Minister op, dat het door mij bedoeld overleg zoo moeilijk zou zijn in te passen in ons geldend Staatsrecht, maar ik merk op, dat Zijn Excellentie nu toch reeds hetzelfde doet door het overleg met tal van organisaties, organisaties van land- en tuinbouw, uit de arbeiderswereld, waar telkens de Regeering, alvorens te komen met een wettelijken maatregel of wetsontwerp, de gewoonte heeft de belanghebbenden te hooren. Hier zijn de belanghebbenden de gemeenten en er is geen enkele reden, waarom de Minister niet evengoed als bijv. met den Hoogen Raad van Arbeid of met een vakvereeniging of een land- of tuinbouworganisatie de Nederlandsche gemeenten zou kunnen raadplegen over verzwaring van het gemeentelijk budget.

Intusschen gevoel ik dat het voor den Minister moeilijk is om nu op deze vraag reeds aanstonds antwoord te geven en het ligt dus niet in mijn bedoeling om op dit moment een motie in te dienen. Ik zal mij voorloopig met de toezegging van den Minister contenteeren, maar hoop dat de Minister dan zijn overweging niet ad calendas Graecas zal uitstellen en spoedig de resultaten van zijn overweging zal mededeelen. Wanneer Zijn Excellentie het vergeten mocht, zal er voor mij wel gelegenheid bestaan hem er aan te herinneren.

De heer **van Rappard**: Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord over de motie-van der Waerden. Ik vrees, dat in verband met deze motie de quaestie van den zomertijd op de lange baan zal worden geschoven. 18 Maart zal de zomertijd worden ingevoerd en wanneer nu de gegevens der Regeering eerst den 1sten Maart komen, zal het niet mogelijk zijn nog een wetsontwerp hier en in de Eerste Kamer te behandelen. Vandaar dat ik de Regeering vraag, of zij bereid is die gegevens te verstrekken uiterlijk vóór den 1sten Februari. Dan is aan mijn bezwaar te gemoet gekomen en zal ik voor de motie stemmen.

De heer **Beumer**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil mijn instemming betuigen met de rede, door den heer Marchant gehouden naar aanleiding van een verklaring van den Minister van Binnenlandsche Zaken, die ook mij niet juist voorkomt. Maar nu de heer Marchant de gronden voor zijn standpunt al heeft aangegeven, zou het van mij niet vriendelijk zijn met andere termen nog eens hetzelfde te zeggen.

Ik wil dus aan het door den heer Marchant gesprokene alleen toevoegen, dat de theorie, die er een zou zijn van de Regeering, er blijkbaar een is alleen van dezen Minister, want, wanneer mijn geheugen mij niet bedriegt, is ten aanzien van een onderwerp, waaromtrent een initiatiefvoorstel, zooeven nog met lof door den heer Marchant bezongen, bij de Kamer berust, door de Regeering een wetsontwerp in uitzicht gesteld. De Minister van Financiën heeft aan de Kamer verklaard, dat hij een wijziging van de Registratiewet voorbereidt om te komen tot een verandering in de wet, die, naar verondersteld wordt, een groot deel der Kamer wenscht. De bevriezingstheorie wordt dus niet door alle leden van het Kabinet gehuldigd. Ik hoop, dat dit het eenige gebrek aan homogeniteit is, dat bij de Regeering te bespeuren valt. Ik vertrouw, dat de Minister, om alles in orde te maken, zijn verklaring zal terugnemen, of er een explicatie aan zal geven, die ons allen bevredigen kan.

In de tweede plaats zou ik iets willen zeggen over de quaestie van den stemplicht. Nu de heer Kersten daarover gesproken heeft, gevoel ik den moed, ook een woord daarover te zeggen. Bij de behandeling van de Grondwetsherziening is door de Regeering verklaard, dat zij nog niet bereid was, uit de wet den stemplicht te verwijderen, omdat de ervaring nog niet luid genoeg gesproken had. Het wil mij voorkomen, dat hetgeen sedert dien is voorgekomen, thans toch materiaal voldoende heeft bijgebracht om een oordeel te vellen.

De heer Kersten heeft gevraagd, of de Minister zijn standpunt al bepaald had ten aanzien van dit punt der technische herziening van de Kieswet. Vermoedelijk zal het antwoord luiden: neen, doch er wordt zeer ernstig gedacht wat te dezer zake moet geschieden. Ik wil den Minister in overweging geven, eens, in overleg met zijn ambtgenoot van Justitie, te trachten te weten te komen, hoeveel personen den stemplicht niet hebben opgevolgd en hoeveel er daarvan zijn vervolgd

(Beumer e. a.)

en hoeveel niet. Ik vrees, dat zal blijken, dat in de gebieden van de plattelandskantongerechten eenige tientallen vervolgingen hebben plaats gehad en dat in de groote steden tienduizenden personen niet vervolgd zijn. Dat komt dus hierop neer, dat de wet zeer eenzijdig wordt toegepast, en dat, wanneer een ijverig ambtenaar van het O. M. gelegenheid ziet om in het gebied, waarin hij werkzaam is, aan de vervolgingen gevolg te geven, veroordeelingen volgen en daarentegen in de groote steden er niets van te recht komt. Dit wordt een meten met twee maten, wat vooral in deze materie onhoudbaar is. Indien mocht blijken, dat binnen het gebied van tal van kantongerechten er van de toepassing der strafbepalingen niets te recht komt, dan zal, alleen reeds op dien grond, naar mijn meening, de Minister moeten komen met een wijziging van de Kieswet, waarbij de stemplicht wordt geschrapt.

De heer **Zijlstra**: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van een enkele opmerking mijnerzijds in zake een eenzijdige beschouwing van de beteekenis der circulaires heeft de heer Dresselhuys gewag gemaakt van een mentaliteit, die landsgevaarlijk zou zijn.

Ik geloof, dat dit nogal wat zou meevallen.

Er is wel door den heer Dresselhuys een denkbeeld geuit, waaraan groot gevaar verbonden is. Hij is à l'improviste gekomen met de gedachte, de Nederlandsche Vereeniging van Gemeenten zoo maar in ons Staatsbestel in te schuiven. Zulke lustige invallen vind ik veel gevaarlijker dan de verdediging van een Minister tegen een verwijt, dat m. i. niet aan zijn adres behoort.

De heer **Rutgers**: Mijnheer de Voorzitter! Een enkele opmerking naar aanleiding van hetgeen de heer Marchant heeft gezegd. Het komt mij voor, dat de houding van den Minister ten aanzien van een bij de Kamer aanhangig initiatief-voorstel toch niet zoo geheel zonder antecedent is, als men het nu wil voorstellen. Herinner ik mij wel, dan is het nimmer voorgekomen, dat bij de behandeling van een initiatief-voorstel een Minister aanwezig was of aan de beraadslaging deelnam.

De heer **Oud**: Aanwezig wel!

De heer **Rutgers**: De heer Oud merkt te recht op, dat de Ministers wel aanwezig zijn, maar aan de discussie nemen zij niettemin geen deel, en dat versterkt mijn argument. Wanneer echter een motie aanhangig is, op zich zelf veel meer een zaak van de Kamer alleen, dan komt het wel eens voor, dat een Minister aan de beraadslaging deelneemt. Bij initiatief-voorstellen is dat nooit geschied, en als ik mij niet vergis, is de grond daarvan hierin gelegen, dat de Minister zich niet wenscht uit te spreken voordat hij in de gelegenheid is geweest het advies, dat de Raad van State later eventueel zal uitbrengen, te overwegen. Het is vaste usance, dat de Regeering niet aan de behandeling van initiatief-voorstellen deelneemt. Dat wil niet zeggen, dat, in dit geval, de Regeering zich van elke actie in zake den wettelijken tijd zal moeten onthouden. Het is natuurlijk mogelijk, dat de Regeering inlichtingen verstrekt. Maar zoo volstrekt zonder antecedent als de heer Marchant het voorstelde, schijnt mij de houding der Regeering toch niet. Het komt mij niet onjuist voor, dat de Minister zich zijn meening voorbehoudt, totdat de Raad van State de Regeering zal hebben voorgelicht.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Het is mij bij het nagaan van mijn aanteekeningen gebleken, dat ik een paar vragen, die in eersten termijn door den geachten afgevaardigde den heer Bomans, waren gesteld en die ik heb te beantwoorden, over het hoofd heb gezien.

In de eerste plaats de vraag, of het mogelijk zal zijn de grenswijziging van de gemeente Haarlem vóór 1 Mei in het *Staatsblad* te krijgen. Ik kan daarop tot mijn spijt geen voor den geachten afgvaardigde bevredigend antwoord geven, maar ik zal deze zaak met den grootst mogelijken spoed behandelen.

(Minister Ruys de Beerenbrouck.)

In de tweede plaats heeft de geachte afgevaardigde de heer Bomans de aandacht gevestigd op de werkverschaffing. Het is bekend, dat binnenkort de werkverschaffing overgaat van het Departement van Arbeid naar dat van Binnenlandsche Zaken. De interessante beschouwingen van den heer Bomans heb ik met belangstelling gevolgd, maar het spreekt vanzelf dat ik, alvorens uitvoering te geven aan hetgeen de geachte afgevaardigde mij heeft in overweging gegeven, te rade zal gaan bij de commissie van advies, die door mij, in navolging van het mij door mijn ambtgenoot van Arbeid gegeven voorbeeld, zal worden ingesteld. Ik heb getracht, deze commissie met spoed in te stellen. Den dag nadat hier de interpellatie van den heer van den Tempel was gehouden, heb ik de uitnoodigingen verzonden aan de personen, die daarvoor in aanmerking kwamen en die toen door mij zijn genoemd. De antwoorden zijn nog niet alle ingekomen; ik hoop, dat binnen niet al te langen tijd die commissie aan het werk zal kunnen gaan en mij zal adviseeren. Zij zal zeker, evenals ik, gaarne gebruik maken van de wenken, die de geachte afgevaardigde de heer Bomans hedenmiddag heeft gegeven.

De heer Kleerekoper heeft mij aan het slot van zijn repliek verzocht, te zoeken naar een criterium, waarbij het mogelijk zou zijn, de f 25 000 behoorlijk te besteden. Ik heb tegen een toezegging in dien zin geen bezwaar. Ik zal dat gaarne doen.

De geachte afgevaardigde de heer Kersten, heeft mij gevraagd, of ik reeds mijn houding bepaald had opzichtens de vraag, of bij een mogelijke herziening van de Kieswet de stemplicht er uit moet worden gelicht, ja dan neen. De geachte afgevaardigde de heer Beumer onderstelde, dat ik daarop zou antwoorden: neen. De heer Beumer, fijn kenner van menschen en toestanden als hij is, heeft werkelijk gelijk.

Den geachten afgevaardigde den heer Kersten wil ik mededeelen, dat ik gaarne bereid ben, met mijn ambtgenoot van Justitie de interessante punten, die hij hier ter sprake bracht, te bespreken. De geachte afgevaardigde zal te zijner tijd de uitkomsten van die bespreking wel vernemen.

Het doet mij genoegen, dat de geachte afgevaardigde de heer Rutgers mij in bescherming heeft genomen tegen de aanvallen, die ik heb moeten verduren van de zijde van twee eminente juristen als de heeren Marchant en Beumer zijn.

Indien ik gezegd had, dat door een initiatief-voorstel de zaak zou bevriezen, en niet er bij had gevoegd, dat er een middel is om ze weer te ontdooien, zou de heer Marchant gelijk hebben.

Maar hij heeft slechts een gedeelte van hetgeen ik naar voren bracht in zijn critiek benut. Evengoed als hij gedacht heeft aan Kamerleden, die, om de Regeering genoegen te doen, zich aan het werk zetten om te bevriezen, moet hij niet vergeten, dat er ook zijn, die ten genoegen van de Regeering het ontdooiingswerk in beweging zetten.

Afgezien van de vraag, of men zich in alle gevallen moet houden aan den door mij gestelden regel — ik kan mij voorstellen, dat er uitzonderingen zijn —, geloof ik goed te doen, ook in het vervolg den voorzichtigen weg te bewandelen, op gevaar af, dat de geachte afgevaardigde mij dan ten tweeden male zegt: gij verkoopt een Staatsrechtelijke ketterij.

Het doet mij genoegen dat de geachte afgevaardigde de heer Dresselhuys begrepen heeft, dat ik niet in deze vergadering onmiddellijk een antwoord kan geven op de door hem pertinent gestelde vraag. Intusschen moet ik hem eenigszins geruststellen en hem zeggen — hij zal het vermoedelijk wel weten — dat het gebruik reeds meebrengt, dat herhaaldelijk niet alleen de Vereeniging van Nederlandsche Gemeenten, maar belangrijke, middelsoort en kleine gemeenten door tusschenkomst van Gedeputeerde Staten ook voorontwerpen van wetsontwerpen ter beoordeeling ontvangen. Ik geef onmiddellijk toe: dat is niet geheel hetzelfde, maar het lijkt er toch op. In ieder geval zal ik de zaak onder de oogen zien en met den meesten spoed mijn beslissing te eeniger tijd nemen.

De heer van Rappard heeft mij gevraagd, of het mogelijk zal zijn, de gegevens, die door de motie-van der Waerden worden gevraagd, te geven vóór 1 Februari. Dat zijn nu nog ongeveer 7 weken. Indien ik alleen met het Departement van Binnenlandsche Zaken te maken had, dan zou

(Minister **Ruys de Beerenbrouck** e. a.)

ik zeggen: ja. Maar ik moet vermoedelijk ook het apparaat van andere Departementen in beweging zetten. Ik moet b.v. den Minister van Waterstaat voor wat de spoorwegen betreft — die ook op het buitenland moeten letten — om advies vragen. Ik hoop, dat het met 1 Februari klaar zal kunnen zijn.

De heer **van Rappard:** De bedoeling is, dat althans de gegevens ons zoo tijdig zullen bereiken, dat in ieder geval de wet vóór 18 Maart ook door de Eerste Kamer zal kunnen zijn behandeld, want als de wet op 18 Maart niet afgehandeld is, dan zitten wij weer voor een jaar met den zomertijd.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal mijn best doen om de Kamer in de gelegenheid te stellen, om tijdig een beslissing dienaangaande te nemen.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De motie van orde van den heer van der Waerden c.s. wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

In behandeling komt artikel I van het ontwerp van wet.

De onderartikelen 1 tot en met 6 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 7, luidende:

> ,,Toelage aan den Secretaris-Generaal fungeerend in Algemeenen Dienst, tot bijstand van den Tijdelijken Voorzitter van den Raad van Ministers, f 2500.''

De **Voorzitter:** Door de Regeering wordt dit artikel aldus gewijzigd, dat in den voorlaatsten regel van het onderartikel het woord ,,Tijdelijken'' vervalt.

Het onderartikel 7, thans luidende:

> ,,Toelage aan den Secretaris-Generaal fungeerend in Algemeenen Dienst, tot bijstand van den Voorzitter van den Raad van Ministers, f 2500.''

wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderartikelen 8 tot en met 17 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 18, luidende:

> ,,Traktementen voor zoover die niet uit artikel 20 moeten bestreden worden voor de vaste ambtenaren en bedienden bij het Centraal Bureau voor de Statistiek, toelage aan den secretaris en den bode van de Centrale Commissie voor de Statistiek f 480 050.''

De heer **van der Waerden:** Mijnheer de Voorzitter! Bij dit artikel wensch ik een opmerking te maken over het Centraal Bureau voor de Statistiek. Wanneer wij het betreffende wetsontwerp met de zeer sobere Memorie van Toelichting van 1½ kolommen lezen, dan blijkt daar niet veel meer uit, dan dat de Regeering weer f 145 000 minder raamt voor uitgaven voor het Centraal Bureau voor de Statistiek. Als dat gebeurt, wordt het misère. Het vorige jaar heb ik er reeds uitvoerig over gesproken, toen de Regeering den aanvankelijken post verminderde met f 283 000, waardoor bijv. de bevolkingsboekhouding niet meer tot haar recht kon komen. Toen is ruwweg de eisch gesteld aan het Centraal Bureau voor de Statistiek, dat 50 pct. zou moeten worden bezuinigd op de drukkosten. Aan dien eisch kon onmogelijk voldaan worden en zelfs de poging van den directeur, om tot een verlaging van de drukkosten van 32 pct. te komen, vond bij de Regeering geen genade, en de schroef is weer aangedraaid. Ten slotte is de post verminderd met 41 pct.

Door dit optreden zijn er een aantal branches van de statistiek, bijv. die van de loon-, de geschillen en de handelsstatistiek, de statistiek van de Rijksinkomsten, de scheep-

(van der Waerden.)

vaartstatistiek en andere, die een veer moeten laten. De Minister heeft afgewezen, om hier eindelijk eens een begin te maken met een behoorlijke, goedkoope bedrijfsstatistiek, die wij hier missen, maar die men in alle andere beschaafde landen heeft. Ik heb er bij die gelegenheid op aangedrongen, dat de Minister ten minste bij de statistiek van voortbrenging en verbruik zijn eisch niet te straf zou doorvoeren, en de f 80 000 aan het bureau zou laten, maar de Minister heeft neen noch ja gezegd.

Ik had gehoopt, dat dat bedrag bewaard zou blijven, maar ten slotte is het verminderd met f 35 000 en nu zien wij uit de stukken, dat er van dien post weer f 5000 af moet en dat het niet meer dan even f 30 000 kan zijn.

Dat is een langzame moord. De Minister heeft bij de vorige gelegenheid gezegd:

> „In den tijd, dat ik als Minister van Binnenlandsche Zaken met het Centraal Bureau voor de Statistiek heb te maken gehad, heb ik mij beijverd eenerzijds de hier in de Kamer zoo welsprekend verdedigde belangen van de statistiek niet uit het oog te verliezen en aan den anderen kant toch ook te letten op de belangen van de schatkist."

Het komt mij voor, dat het een eigenaardig soort van liefde voor de statistiek is, als de Minister zijn optreden qualificeert met de woorden, dat hij die niet uit het oog zal verliezen. Hij verliest deze ook niet uit het oog, maar zij wordt door hem voortdurend gekastijd. Ondanks de aderlating van het vorig jaar is er nu weer door de Regeering in eersten termijn 20 pct. afgehaald, en wordt er gepoogd er nog meer af te halen en te komen tot 25 pct.

Wij zijn nu zoover gekomen, dat in twee jaar reeds meer dan 50 pct. van de uitgaven, die vroeger aan de statistiek besteed werden, zijn geschrapt.

Ik vrees, dat de handelsstatistiek absoluut niet meer kan worden behouden. Op zich zelf is dat al een buitengewoon vreemd geval waar wij indertijd hier in de Kamer hebben aangenomen de wet op het statistiekrecht, en waarbij in de Memorie van Toelichting werd gezegd, dat daardoor de middelen moesten komen om de handelsstatistiek te bekostigen. Nu worden wel die middelen geïncasseerd, maar de statistiek wordt vermoord.

Ik heb in Maart bij deze gelegenheid gewaarschuwd, dat wij moesten zorgen, dat wij een behoorlijke statistiek kregen van arbeidersbudgetten, van de uitgaven van gezinnen met kleinere inkomens, en wat hebben wij gezien? Dat het groote gemis aan dergelijke gegevens bij de interpellatie van den heer Troelstra aan den dag is gekomen, en dat de Regeering alle gegevens mist in zake de loonpolitiek ten opzichte van het Overheidspersoneel.

Overal zien wij, dat er bezwaren tegen die politiek komen, en er is agitatie en onrust. Gisteravond hebben wij in de bladen kunnen lezen, dat een comité van actie van Rijksambtenaren in Groningen een staat heeft gemaakt, waaruit blijkt, dat in 20 gemeenten de inkomstenbelasting hooger was dan in groote gemeenten Amsterdam, Rotterdam, Hilversum en andere. Weet de Regeering of dat juist is? Niemand weet het.

Nu gaat men zich baseeren op de budgetstatistiek van Amsterdam, maar daaruit zijn geen conclusies te trekken voor de rest van het land, niet voor het platteland, niet voor de kleine gemeenten.

Kan men nu zeggen: De statistiek is niet populair? Geenszins.

Men ziet dat telkens, wanneer het Bureau voor de Statistiek met een nieuwe uitgave komt — ik wijs bijv. op de statistiek voor de verhouding der financiën van Rijk en gemeenten. Het Centraal Bureau tracht daarvoor belangstelling te wekken, en dit wordt op zoo hoogen prijs gesteld, dat een oplage van 2000 exemplaren in 1 week was geplaatst.

Mijn groote bezwaar is, dat door deze methode van de Regeering men bezig is dat apparaat voor onze statistiek in deze benarde tijden te verknoeien, zoodat het ook ten slotte in normale omstandigheden niet meer bruikbaar zal zijn.

Is het niet veel beter om de methode, toegepast bij deze

(van der Waerden c. a.)

financieele statistiek, uit te breiden, om te probeeren of er niet voldoende financieele belangstelling is om daarmede een deel althans van de kosten der statistiek terug te krijgen, indien dan *per se* bezuinigd moet worden.

Ik geloof zeker, dat meerdere groote vakvereenigingen en het N.V.V. zelfs wel geneigd zouden zijn om geld bij te dragen in de kosten die aan de budgetstatistiek, wanneer die behoorlijk wordt uitgewerkt, verbonden zijn.

Ik zeg niet, dat dit nu eigenlijk de goede weg zou zijn, maar in ieder geval is dit nog veel beter dan dat wij dergelijke statistieken en dat bureau tot smorens toe rantsoeneeren.

Het wordt langzamerhand te gek. Wij hebben dezer dagen in de bladen kunnen lezen een mooi artikel van mr. Trip.

Dat kan hij nu nog schrijven; over 1 of 2 jaar niet meer, want als men dien kant uitgaat, beschikt men dan niet meer over de noodige gegevens.

Het is niet alleen voor het land, maar ook voor de economische studie in het algemeen, voor handel en nijverheid, voor de sociale politiek maar ook voor de Kamer, dat ik hier meen te moeten protesteeren tegen deze methode.

Wij willen niet zweven bij al de moeilijke vraagstukken, waarbij wij onze verantwoordelijkheid beseffen; wij hebben vasten bodem noodig, een sociaal-economische waarneming, die wij niet kunnen missen. Het is de boekhouding van den Staat. En als men niet plomp wil overheerschen, maar intelligent en redelijk wil besturen, dan zal men moeten zorgen, dat wij dat Centraal Bureau voor de Statistiek weer aan de middelen gaan helpen om haar voortreffelijk werk, dat in binnen- en buitenland zulk een magnifieken naam heeft, behoorlijk te kunnen verrichten.

De Voorzitter: De vergadering zal hedenavond worden voortgezet. In zoodanig geval is het de gewoonte, om omstreeks dit uur de beraadslaging te schorsen. Het komt mij echter gewenscht voor, dat in deze vergadering dit hoofdstuk wordt afgedaan en ook de begrooting van de Algemeene Landsdrukkerij.

In verband daarmede stel ik voor de avondvergadering te doen aanvangen om half 9.

Daartoe wordt besloten.

De beraadslaging over onderartikel 18 wordt voortgezet.

De heer **Deckers:** Mijnheer de Voorzitter! Ik wil beginnen met er mijn voldoening over uit te spreken, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken er in geslaagd is, het bedrag, dat voor het Centraal Bureau voor de Statistiek is uitgetrokken, te doen terugbrengen tot de betrekkelijk geringe som, welke op de begrooting voor het dienstjaar 1923 voorkomt.

Inderdaad heeft men het met de bezuiniging bij het Centraal Bureau voor de Statistiek ver gebracht

Ik geloof, dat de Minister er niet in geslaagd zou zijn zulk een aanzienlijk verlaagd bedrag aan de Kamers voor te stellen, indien hij niet had kunnen rekenen op de zeer intensieve medewerking van den directeur van genoemd bureau en van zijn hoofdambtenaren.

Het is inderdaad geen kleinigheid, wat men op het Centraal Bureau voor de Statistiek heeft weten te bezuinigen. Voordat het voorschrift kwam om op den geheelen dienst 17 pct. te bezuinigen, had men op het Centraal Bureau voor de Statistiek reeds een bedrag van f 100 000 uitgespaard. Vervolgens bezuinigde men op dezen post volledig het voorgeschreven bedrag van 17 pct.

Mij dunkt, hier is een woord van dank aan degenen, die tot deze bezuiniging hebben medegewerkt, volkomen op zijn plaats.

Nu komt er bij, dat er ook naar gestreefd wordt om het aantal voor Overheidsdiensten benoodigde gebouwen tot een minimum te beperken. Ik heb eenigszins gevreesd, dat de arbeid van het Centraal Bureau voor de Statistiek zal gaan lijden onder dit soort van bezuiniging, hoe nuttig dit overigens ook zij.

(Deckers.)

Er wordt naar gestreefd zooveel mogelijk diensten onder te brengen in een zoo klein mogelijk aantal gebouwen. Men heeft daarvoor het nieuwe woord ruimte-economie uitgevonden. Deze ruimte-economie heeft er toe geleid, dat de dienst van de belastingen is ondergebracht in het oude gebouw van den postchèque- en girodienst, dat de postchèque- en girodienst, die behoefte aan meer ruimte heeft, komt te zetelen in het 3 millioen gekost hebbende gebouw van den Industrieelen Eigendom, terwijl deze dienst zal worden ondergebracht met het Centraal Bureau voor de Statistiek in een en hetzelfde gebouw. Met passen en meten en zooveel mogelijk inkrimpen, van de statistiek behoudend wat als minimum behouden moet blijven, is deze onderbrenging mogelijk gebleken. Men heeft dit klaargespeeld, onder voorwaarde echter, dat er nog een klein gebouw zal verrijzen op de terreinen van het Centraal Bureau voor de Statistiek, zonder welk hulpgebouw, naar is geconstateerd, de belangrijke diensten, die de statistiek bewijst, zeer zullen lijden.

De dienst, waarvoor het gebouw van het Centraal Bureau voor de Statistiek is ingericht, heeft in dezen niet den voorrang gehad bij het bepalen van de ruimte, welke men noodig had. Degenen, die de leiding hebben bij deze ruimte-economie, zijn daarin zeer ver gegaan. Zij wijzen zelfs de verdeeling der vertrekken aan. Dezer dagen heb ik nog gehoord, hoe een dezer leiders aan het hoofd van een onzer Departementen het vertrek heeft aangewezen, waar hij zal hebben te arbeiden.

Nu zal men zien gebeuren — worden de laatste voorstellen aangenomen —, dat het onmisbare bijgebouw niet wordt gesticht en de geheele dienst van het Centraal Bureau voor de Statistiek wordt geplaatst op de bovenverdieping en de zolders van het gebouw. De machines, welke ten koste van groote bedragen in dat gebouw zijn geplaatst, zullen ten koste van niet minder groote bedragen worden overgebracht naar den zolder, als ware het opdat de electrische machines door haar gedreun dezen juist onder die werktuigen zittenden hoofdambtenaren het rustig arbeiden zooveel mogelijk zullen bemoeilijken.

Het Centraal Bureau voor de Statistiek, dat zijn personeel heeft ingekrompen tot ruim 200 man, zal worden ondergebracht op zolder en bovenverdieping, maar de dienst van den Industrieelen Eigendom krijgt het veel doelmatiger gedeelte van de rez-de-chaussée en de eerste verdieping, behalve een viertal vertrekken, die voor de statistiek behoorden blijven.

Mijnheer de Voorzitter! De handelsstatistiek, die zeker in deze tijden van malaise buitengewone diensten heeft te presteeren, zal daarmede niet kunnen voortgaan, als de oplossing zoo gevonden moet worden. Het gebouw is gesticht voor het Centraal Bureau voor de Statistiek en daarom is het niet meer dan redelijk, dat dit gebouw allereerst worde behouden voor het doel, waarvoor het in het leven is geroepen.

Het Centraal Bureau voor de Statistiek heeft bewezen, dat het gaarne wil medewerken tot een oplossing, mits de goede gang van zaken worde gewaarborgd.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou er op willen wijzen, dat juist in de laatste maanden van de handelsstatistiek een steeds drukker gebruik wordt gemaakt. In kringen van industrieelen wordt steeds de overtuiging levendiger, dat de belangrijke statistische gegevens, welke door de handelsstatistiek worden verstrekt, uitermate dienstig zijn om de industrie door de moeilijkheden heen te helpen.

Op dit oogenblik beantwoordt de statistiek nog aan deze twee hoofdeischen: 1°. dat de gegevens tijdig verschijnen, en 2°. dat zij nauwkeurig zijn. Wordt die dienst echter samengedrukt, dan kan hij zijn werk niet zooals nu blijven verrichten. Evenzeer staat het vast, dat men niet zoo kan blijven letten op de nauwkeurigheid als thans. En toch beteekent de nauwkeurigheid van den arbeid der handelsstatistiek ook veel voor de schatkist, want het is bekend, dat die dienst controleerend werk verricht en dikwijls fouten, hetzij opzettelijk of onopzettelijk begaan, weet te ontdekken en daardoor natuurlijk nog meer fouten voorkomt.

Ik zou er op willen aandringen, dat de Minister bevordere de uitvoering van een plan, waardoor het Centraal Bureau voor de Statistiek blijft, zij het ook zeer beperkt, wat het

(Deckers e. a.)

moet wezen: een instelling die ons tijdig juiste en daarom betrouwbare inlichtingen geeft. Dat kan bereikt worden als het eenvoudig bouwplan wordt uitgevoerd, als het door mij bedoelde bijgebouw wordt gesticht. Wordt dat zoo gedaan, dan hebben de leiders van de ruimte-commissie een prachtig werk verricht; dan hebben zij belangrijke diensten samengebracht in enkele gebouwen en het stichten van een groot gebouw, dat ook bij de grootste zuinigheid wel een millioen zou gekost hebben, uitgespaard, daarvoor in de plaats brengend een eenvoudig gebouw, dat zal kosten 2 ton.

In deze richting zou ik wenschen dat de Minister de oplossing zocht. Het is mij bekend, dat dezer dagen voorstellen ingediend zijn. Ik zou het zeer op prijs stellen dat de Minister, alvorens een beslissing te nemen, toch nog gelegenheid wil geven aan den directeur van het Centraal Bureau voor de Statistiek om daarover zijn meening te zeggen. Deze hoofdambtenaar verblijft, zooals den Minister bekend is, voor eenigen tijd voor dienst in het buitenland en ik zou het niet juist vinden, dat men zonder en wellicht tegen hem zou beslissen, alvorens hij de gelegenheid had gehad zich over het plan tot huisvesting van zijn dienst uit te spreken.

De heer **van Gijn**: Mijnheer de Voorzitter! Na hetgeen de heeren van der Waerden en Deckers hebben gezegd, kan ik zeer kort zijn, maar ik stel er prijs op mijn stem te voegen bij de hunne, omdat ook ik de overtuiging heb gekregen, dat hier een neiging bestaat om te ver te gaan en het kind met het waschwater weg te gooien. Hetgeen de heer van der Waerden heeft verteld over wat in vorige jaren is gebeurd, is wel zeer klemmend als een bewijs, dat de belangstelling voor de statistiek bij den Minister van Binnenlandsche Zaken niet geheel voldoende is en zijn bezuinigingsdrang in dit geval te ver dreigt te gaan.

Ik zal dadelijk toegeven, dat, als men in een lichaam, dat zoo gegroeid is als dit, gaat besnoeien, men wel eens dingen tegenkomt, waarvan men moet zeggen, dat men er, als zij er af gaan, niet veel aan verliest. Ik heb een vergadering van de sub-commissie bijgewoond, waar de voorstellen van den directeur werden behandeld, en ik heb mede moeten constateeren, dat er verschrikkelijk veel is afgesneden, dat zeer pijnlijk voor de wetenschap en voor 's Lands belang kan worden gemist. En, wanneer men telkens de mededeeling ontvangt, dat er meer af moet, dan ontstaat er een mate van moedeloosheid en ook een gevoel, dat men onbillijk wordt behandeld, wat hier het geval is.

Ik heb er bij de Regeering steeds op aangedrongen om homogene bezuiniging toe te passen. Ik heb gezegd: pas individueel bezoek toe en tracht daardoor te komen tot een bezuiniging, die niet hier het vleesch zeer diep raakt en op andere plaatsen heele stukken van de kleeren laat zitten. Dien kant gaat men hier uit. Het wordt nu zoo, dat de handelsstatistiek langzamerhand onmogelijk wordt, en mij dunkt, dat de Regeering het in deze niet verder moet zoeken. Ik moet den Minister afraden het systeem te volgen, dat tot dusver door Binnenlandsche Zaken is toegepast, nl. om het alleen op dit onderwerp te zoeken.

Ik wil nu nog een enkel woord zeggen over dat huis. Het wordt daarmede nu een onhoudbare toestand. Ik heb hooren zeggen van de Centrale Commissie, dat deze nu eindelijk te kennen moest geven: Regeering, gij hebt hier een Centrale Commissie voor de Statistiek, maar wilt gij dat deze niets doet, jaagt ons dan naar huis. De voorzitter en zijn medestanders hebben dan altijd gezegd: wij zijn aan onze standing verplicht te toonen dat wij in alle opzichten medewerken willen aan bezuiniging, maar nu gaat het ook hen te ver.

Ik begrijp dat de leiding voor de ruimteverstrekking in een moeilijk parket is met de nieuwe bewoners, die hun eigen villa niet mochten betrekken, maar terwijl men nu de nieuw in dat huis komenden met zijn tweeën voor een raam zet op de mooie étage, zet men de anderen op den zolder met zijn drieën voor een raam. Men moet hierbij bedenken, dat ons land ten aanzien van de statistiek een leidende rol heeft. Wij behoeven niet tegen het buitenland op te snijden, want ik

32ste VERGADERING. — 7 DECEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk V (Depart. van Binnenl. Zaken) der Staatsbegrooting voor 1923.

(van Gijn e. a.)

ben zelf voor bezuiniging, maar er is hieraan een grens, want het wordt nu zoo ingericht, dat men er geen gast kan ontvangen. Ik druk daarom den Minister ernstig op het hart, het niet verder in deze richting te zoeken en niet zoover te gaan dat de menschen er hun werk niet behoorlijk kunnen doen. De Minister moet nu den man, die de bureaux zoo in elkander heeft gewrongen dat wij niet een duur gebouw noodig hebben voor den postchèque- en girodienst, in deze niet verder ter wille zijn en het niet zoeken in uitzuiniging ook van de laatste ton, noodig om een oorbare ruimte te behouden, omdat dit de statistiek zal doen doodbloeden.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Het spreekt vanzelf, dat van de drie redevoeringen, welke op dit zeer late uur nog zijn uitgesproken, die van den heer van Gijn den meesten indruk op mij heeft gemaakt. Immers, de heer van Gijn, die te recht de bezuiniger par excellence wordt genoemd, brengt, nu op een dienst sterk is bezuinigd, daarvoor geen lof aan den betrokken Minister, doch zegt: gij gaat te ver.

De heer **van Gijn**: Neen, gij staat op het punt om te ver te gaan.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Ik ga dus niet te ver! Dan dank ik den geachten afgevaardigde zeer voor den steun, dien hij mij heeft verleend tegenover den heer van der Waerden en heb ik hem blijkbaar niet goed verstaan.

De heer **van der Waerden**: Ik heb het tegendeel gehoord.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken: De geachte afgevaardigde maakt dus nog alleen aanmerking op de bestemming van het gebouw, want de maatregelen in zake de statistiek zelf keurt hij goed. De heer Deckers heeft opgemerkt, dat het gewenscht ware, den directeur te hooren, voordat definitief wordt besloten, een anderen dienst in zijn gebouw te brengen. Die directeur is op reis, en ik zal mij beijveren, zoo spoedig mogelijk aan den regelaar van de distributie van de ruimte te verzoeken met den wensch van den geachten afgevaardigde, die mij niet onbillijk voorkomt, rekening te houden.

Inderdaad, op de statistiek is zeer sterk bezuinigd, maar ik heb niet den indruk, dat hier de zuinigheid de wijsheid bedriegt. De ervaring zal dat moeten aantoonen. Mochten de voorspellingen van den heer van der Waerden werkelijkheid zijn, dan wil ik gaarne trachten, aan die bezwaren te gemoet te komen. Ik hoop, dat het dan niet onherstelbaar zal zijn, integendeel — maar aan terugkomen op de genomen beslissing denk ik niet.

Ik hoor tot mijn genoegen, dat de geachte afgevaardigde de heer Deckers zegt, dat het niet noodig is. Waar nu twee geachte afgevaardigden, op het gebied der statistiek zoo doorkneed als deze twee, het niet eens zijn, schaar ik mij aan de zijde van hem, die statistisch en uit een oogpunt van zuinigheid met mij akkoord gaat.

De geachte afgevaardigde de heer Deckers sprak over het gebouw. Ik geef den geachten afgevaardigde de verzekering, dat met hetgeen hij medegedeeld heeft bij het nemen van een beslissing rekening zal worden gehouden.

De beraadslaging wordt gesloten en het onderartikel zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderartikelen 19 tot en met 31 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 32, luidende:

„Subsidies aan vrijwillige burgerwachten en verdere kosten, f 492 000.”

(Voorzitter e. a.)

De **Voorzitter**: De heer van Zadelhoff wenscht bij de behandeling van dit onderartikel tevens te spreken over onderartikel 33, luidende:

„Kosten verbonden aan de werving en de consolidatie ten behoeve van den Vrijwilligen Landstorm en verdere uitgaven, f 383 200.”

Ik stel voor, dit onderartikel te gelijker tijd te behandelen.

Daartoe wordt besloten.

De heer **van Zadelhoff**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil opnieuw een poging wagen om den Minister te bewegen, de uitgaven voor de burgerwacht en voor den vrijwilligen landstorm te schrappen. Ik ontveins mij niet, dat de kans niet heel groot is, dat dit voorstel bij den Minister een gewillig oor zal vinden, want ik herinner mij, dat de Minister zich bij vroegere gelegenheden fel heeft verzet. Wij zien echter in tal van gemeenteraden, waar men over dergelijke posten gestemd heeft, dat men de overbodigheid van deze instituten is gaan inzien. Misschien zal door deze veranderde omstandigheden de Minister ook anders tegenover deze zaak staan. Het zal wel moeilijk voor hem zijn, want ik herinner mij, dat deze zelfde Minister een vorige maal zeide: „Intusschen, uit het feit, dat bij elke gelegenheid door de uiterste linkerzijde hier tegen dezen post bezwaar wordt gemaakt, leid ik af, dat ik hem voorloopig behouden moet.” Omdat het verzet dus van ons komt, daarom reeds weigert de Minister deze posten te schrappen. Dat zal echter wel niet de eenige reden zijn, daarom hij deze posten op de begrooting laat staan. Waarom dan wel? Argumenten omtrent het nut en de noodzakelijkheid van de burgerwachten en van den vrijwilligen landstorm hoort men van den Minister niet en ik kan dan ook niet begrijpen, waarom hij zoo halsstarrig deze instituten in het leven wil houden. Alle mogelijke middelen zijn aangewend om ze leven in te blazen. Groote sommen zijn er aan ten koste gelegd, want de burgerwacht is het ooilam van de Regeering, van de rechterzijde en van den Vrijheidsbond, o. a. van den heer Dresselhuys, die er de vorige maal nog warm voor liep. Niettegenstaande zelfs autoriteiten er op uit zijn getrokken om de menschen bij de burgerwacht te krijgen en hoewel mannen met klinkende namen bestuursfuncties hebben aanvaard, toch lukte het maar niet.

Het is eigenlijk een gelukkig verschijnsel, dat de klucht van de burgerwacht hier niet is opgegaan. Wij hebben indertijd er voor gewaarschuwd, dat, indien het werkelijk zou inslaan, en de burgerwacht de medewerking kreeg van de groote massa, waarop de Regeering rekende, dat dan de Regeering zelf wel eens voor verrassingen zou komen te staan, die haar minder aangenaam zouden zijn. Maar wij hebben ten slotte gezegd: het zal wel losloopen, want de aard van ons volk is niet zoo, dat men naar de wapens grijpt en probeert om quaesties met wapengeweld uit den weg te ruimen. Wel bleven we ons niettemin verzetten, omdat we wisten, dat burgerwacht e. d. rechtstreeks gericht waren tegen de opkomende en sterker wordende arbeidersbeweging. Dit steun verleenen aan en bevorderen van de burgerwacht door de Regeering is geen verschijnsel op zich zelf en ook niet van ons land alleen. In alle landen hebben we dat optreden van het kapitalisme gezien.

In 1918, toen er een geest van ontwaking in de wereld kwam, toen de arbeiders de eischen stelden, waarvoor zij al jaren hadden gestreden, maar waarvan zij nu met meer kracht de vervulling konden eischen, probeerde de Regeering — hier zoowel als elders — die eischen van het volk te weerstaan. In Italië bijv., waar hetzelfde gebeurde wat hier is gebeurd, bracht men gewapende benden tegen het volk in gereedheid, die men op alle mogelijke manieren steunde met geld en met wapens, zooals hier de Regeering ook heeft gedaan. Maar gelukkig ging hier die vlieger niet op. Was dat wel gebeurd, dan hadden wij hier ook voor verrassingen komen te staan, zooals wij die in Italië hebben gezien. De heer Duymaer van Twist ontkent dit. Ik kan dat begrijpen, omdat hij niet de kracht en de eigenschappen van een Mus-

(van Zadelhoff.)

solini heeft. Maar daar in Italië, waar de fascisten met geld en wapens door de Regeering zijn gesteund, is het fascisme een groote macht geworden en heeft de Regeering ten slotte moeten buigen voor een bende gewapende avonturiers en zich moeten onderwerpen aan de dictatuur van een man als Mussolini. Zij heeft dit moeten doen, omdat zij nog banger was voor inwilliging van de eischen van het volk en voor de proletarische revolutie.

De bourgeoisie zou wel graag willen, dat ook hier iets in die richting gebeurde. Toen de heer Troelstra hierover bij de algemeene beschouwingen sprak, heeft de leider der antirevolutionnaire partij wel zijn afkeuring te kennen gegeven, maar die afkeuring hoort men niet overal. Zoo heb ik een hoofdartikel gelezen in *de Roomsch-Katholieke Staatkunde*, het orgaan van de Nieuwe Katholieke Partij, waarin de hoofdredacteur, de heer Verviers, schrijft:

> ,,Het Hemelsche Gerecht schijnt zich dan toch eindelijk te gaan ontfermen over het arme Europa! De demokratische degeneratie, waaraan de meeste kultuurstaten van het oude Europa ten gronde dreigen te gaan, is althans in Italië voorloopig gestuit door de herwordingsbeweging van het Fascisme. Het plotseling en onverwacht succes dezer beweging zal niet nalaten ook in de overige landen invloed uit te oefenen. Want dezelfde geestesgesteldheid, die de Italiaansche jeugd bezielt, is onder andere uiterlijke vormen ook in de overige landen werkzaam.
>
> De schrijver heeft ,,van Katholiek standpunt wel eenige bedenkingen tegen den knuppel der fascistische zwartheinden.
>
> Maar in de Roomsche opvoedkunde bestaat een zeer goede regel: ,,Wie niet hooren wil, moet voelen''. En daarom vragen wij ons af, of deze knuppel thans niet een providentieele beteekenis heeft. Het is wel beschamend voor ons verworden geslacht, dat het werk der Voorzienigheid thans met een eind hout voltrokken moet worden; maar het kan noodzakelijk zijn. Want welk ander middel blijft er over, als menschen maar niet tot rede te brengen zijn?''

Het is wel een bijzondere mentaliteit, die uit dat stuk spreekt. De schrijver zegt niets minder, dan dat die knuppel van het fascisme providentieel is, dus het werk der Voorzienigheid. Er staat heel duidelijk in, dat hij het wel zou toejuichen, als de burgerwachten hier ook zoo konden optreden, en we een gewapend optreden kregen van burgers tegen burgers.

Gelukkig behoeven wij daar hier niet bang voor te zijn. Ik zie hier niet de zwarte hemden van de fascisten. Men heeft het in Amsterdam geprobeerd met zwarte helmen; daar heeft men een partij Duitsche stormhelmen gekocht voor de burgerwacht, maar aan het zwarte hemd is men nog niet toe. Hier wordt de opmerking gemaakt, dat ze de zwarte hemden wel onder hun jas hebben. Dat is misschien mogelijk, maar ik herhaal: gelukkig heeft de zaak hier niet zulk een verloop, omdat de aard van ons volk daartegen strijdt. Dat echter het verloop niet zoo is, is ondanks het werk van den Minister en zijn vrienden.

De Minister heeft geprobeerd, de ambtenaren door een circulaire te berwerken en hij heeft daarin gezegd: gij moet u aansluiten bij de burgerwacht, want ge doet daarmede een goed werk. Hij heeft niets onbeproefd gelaten om de burgerwacht te doen slagen en tot een macht te maken. Maar de uitkomst bleef belachelijk. Ik wijs in dit verband op een bericht, dat onlangs in de courant stond en waarin we lezen o. a., dat de burgerwacht van Mierloo 5 leden telde, van wie de oudste was 93 jaar en de jongste van het vijftal 65 jaar, terwijl zij te zamen 392 jaar telden. Zoo'n bericht is typeerend en doet mij zeggen: 't loopt wel los. Ook als wij de statuten van verschillende burgerwachten lezen. Ik heb hier voor mij de statuten van het tweede vendel van de negende divisie der burgerwacht te Rotterdam, waarin ik lees, dat het doel van de burgerwacht is, de algemeene ontwikkeling harer leden te bevorderen, het gezellig en kameraadschappelijk verkeer tusschen de leden aan te kweeken en

(van Zadelhoff e. a.)

uit te breiden. Men houdt dus een vergaderingetje en een vroolijken avond en daarmede loopt de zaak af.

De Minister is daarmede echter niet tevreden. Hij zegt: ik moet aan dit instituut een ander karakter geven.

En om dit te bereiken geeft hij een model aan voor de statuten, waarin we lezen:

> ,,het doel der burgerwacht is: het wettig gezag in het bestrijden van revolutionnaire aanrandingen en bedreigingen van de openbare of de maatschappelijke orde te steunen en tegen gewelddadig verzet te verdedigen.''

Dit doel moet volgens den Minister bereikt worden, door:

> ,,tegen de bedrijvers gewapenderhand op te treden en door burgerlijke diensten te verrichten.''

Ik zou den Minister willen zeggen: wees toch een beetje voorzichtig, ga toch dien weg niet op, want gij probeert van die burgerwachten te maken een contra-revolutionnair instituut, dat zich daarmede plaatst tegenover de opkomende arbeidersbeweging en wanneer dit den menschen steeds wordt voorgepreekt, dan zullen we zien, dat in dagen van staking, deze burgerwachten zich gewapenderhand tegen deze beweging zal verzetten. Dit moet voorkomen worden en daarom zeg ik tot den Minister: schrap deze posten van de begrooting.

Gij hebt nu gezien, dat trots alle moeite die er aan besteed is, deze zaak toch geen levensvatbaarheid blijkt te bezitten. De tijd is gekomen om dit contra-revolutionnair instituut, gevolg van de gebeurtenissen in November 1918, te doen verdwijnen en breng in de plaats daarvan de hervormingen, die in die gewichtige dagen als de levenseischen van het volk werden gesteld. Als de Minister echter deze posten niet wil terugnemen, dan zal ik er stemming over vragen.

Mijnheer de Voorzitter! Wat ik over den vrijwilligen landstorm heb te zeggen, is hetzelfde als wat ik gezegd heb over de burgerwacht. Ook verzet ik mij even sterk tegen de sommen, voor de politietroepen gevraagd, maar daar mijn tijd om is, kan ik daar nu niet nader op ingaan.

De heer **Duymaer van Twist**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb de redevoering van den geachten afgevaardigde den heer van Zadelhoff nauwkeurig gevolgd. Als ik mij echter niet vergis, is ze niets anders dan een repetitie van wat ten vorige jare over hetzelfde onderwerp hier in deze Kamer werd betoogd, met uitzondering van wat de geachte afgevaardigde ditmaal meende te moeten zeggen over den knuppel van het fascisme.

Nu verwondert het mij, dat de heer van Zadelhoff zoo weinig volgt de literatuur, die over burgerwachten en dergelijken in de pers voorkomt.

Er is van socialistische zijde hier te lande gejuicht, bijzonderlijk te Amsterdam, over het feit dat in Duitschland de nationale eenheid onder de sociaal-democraten was gekomen. Het feit is feestelijk herdacht o.a. door redevoeringen van de heeren Ankersmit en Kleerekoper.

Nu weet de Kamer, dat in verband met de hereeniging van de Duitsche socialisten te Augsburg een congres gehouden werd door de meerderheidssocialisten, wat ook in Amsterdam werd gememoreerd.

Heeft de heer Zadelhoff nu wel gelezen, wat er op dat congres is gesproken en besloten?

Ik heb voor mij een verslag van de merkwaardige redevoering van den heer Severing, den Pruisischen Minister van Binnenlandsche Zaken, die de Pruisische Regeering verdedigde tegen de verschillende sprekers, die op het congres het woord voerden. Hij, de sociaal-democraat, zeide: dat de Schupo's — een ongeveer gelijk lichaam als hier de burgerwacht — een betrouwbaar instrument moet zijn in handen van den Republikeinschen Staat.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kan mij goed indenken, dat de Regeering in Duitschland het noodig acht de Schupo's van betrouwbare elementen te voorzien. Ik kan echter niet begrijpen, dat als onze Regeering dit zelfde doet, n.l. een betrouwbaar instituut beschikbaar te hebben om dienst te doen bij allerlei eventualiteiten, men dit aan onze Regeering kwalijk neemt.

(Duymaer van Twist e. a.)

Mijnheer de Voorzitter! Ik ga verder: er zijn ook te Augsburg moties aangenomen, waaronder een, die zegt, dat alle parlementaire vertegenwoordigers van de partijen er voor behooren te waken, dat de Schupo zich tot een goed republikeinsch korps ontwikkelt. Alle monarchisten en revolutionnairen moeten uit de Schupo worden verwijderd en door overtuigde republikeinen worden vervangen. Zoo eng zijn wij hier nog niet. Zulke toestanden kennen wij hier niet. Als wij de orde en rust moeten handhaven, kunnen wij daarvoor alle betrouwbare menschen gebruiken.

Ik begrijp niet, dat wat de sociaal-democraten in Duitschland oirbaar achten, hier niet toelaatbaar zou zijn. Ik kan dan ook de redeneering van den heer van Zadelhoff niet verstaan, die hier bovendien staat te praten over een eventueel optreden van de burgerwacht, alsof hij van den prins geen kwaad weet.

Laat de heer van Zadelhoff, voordat hij hier wederom op zijn manier optreedt, eerst eens overwegen wat zijn eigen partij in Duitschland en in Zweden, waar dezelfde meeningen heerschen, als wenschelijk en noodig oordeelen voor het behoud van orde en rust.

Ik geloof, dat er alle reden is de burgerwacht in de groote steden alsnog in stand te houden.

De heer **Ketelaar**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal niet in breede beschouwingen treden, maar moet toch even iets opmerken naar aanleiding van het laatste gezegde van den vorigen geachten spreker, die beweerde, dat hier de burgerwacht zoo noodig zou zijn.

Hoe men ook over deze zaak bij haar oprichting moge gedacht hebben, geloof ik toch wel, dat in 1922, 4 jaren nadat zij opgericht is, deze burgerwacht kan verdwijnen. Ik had juist gedacht in dezen tijd van bezuiniging, waarin men alles wil bekrimpen, dat de Regeering dit een zeer geschikte gelegenheid zou gevonden hebben, om dat beginsel toe te passen, en wanneer de Minister dan ook deze posten niet terugneemt, wat ik verwacht, zal ik verplicht zijn tegen te stemmen.

De heer **Kleerekoper**: Mijnheer de Voorzitter! Wie de cijfers op deze begrooting, uitgetrokken voor dezen post, voor zich krijgt, ziet vooreerst een bedrag van een half millioen voor de burgerwacht, vervolgens bijna 4 ton voor den vrijwilligen landstorm en bovendien ruim 4 ton voor politietroepen.

Mijnheer de Voorzitter! Bij elkaar vertegenwoordigt dat een ontzaglijk vermogen, een bedrag, waarvoor een ontzaglijk aantal dingen zouden zijn tot stand te brengen, die op het oogenblik uit overwegingen van zuinigheid achterwege moeten blijven. Wanneer de Minister zich de moeite zou willen geven om eens na te slaan de laatste aflevering van het maandblad voor reclasseering, dan zou hij daar kunnen vinden, hoe hoogst eenvoudige maatregelen voor de verheffing van de misdadige jeugd worden afgewezen met een beroep op de enkele guldens, die deze maatregelen zouden kosten en welke guldens niet beschikbaar zijn voor dit doel. Nu verbaast het mij, dat bv. een man als de geachte afgevaardigde de heer van Gijn — ik kan mij voorstellen, dat het den heer van Gijn, zooals hij laat merken, aangenaam zou zijn indien ik hem buiten het geding liet, maar daarvoor bestaat geen aanleiding — onweersproken de praatjes van den heer Duymaer van Twist kan aanhooren.

De **Voorzitter**: Ik verzoek den heer Kleerekoper, niet op zoo'n oneerbiedigen toon te spreken over redevoeringen van zijn collega's.

De heer **Kleerekoper**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb zelfs een buitengewonen eerbied voor een man der rechterzijde, die in dezen tijd een uitgave van meer dan een half millioen durft verdedigen met verhalen als wij zooeven uit zijn augusten mond hebben gehoord. Die verdediging betrof in de eerste plaats de mededeeling, dat mijn vriend Ankersmit en ik zouden hebben gesproken over de nationale eenheid van Duitschland.

De heer Duymaer van Twist is zoozeer in zijn sas als hij

(Kleerekoper e. a.)

over deze dingen kan uitweiden, dat hij niet eens weet dat op die vergadering niet over de nationale eenheid van Duitschland is gesproken, maar over het herstel der eenheid van de socialistische partijen. Dit is voor den heer Duymaer van Twist hetzelfde. Maar hoe zijn in deze tijden van bezuiniging maatregelen van die kostbaarheid in Nederland te verdedigen met een beroep op de verhoudingen in Duitschland? Zijn hier aan de orde van den dag gewapende gevechten om den Staatsvorm? De partijgenooten van den heer Duymaer van Twist en andere heeren aan de rechterzijde in Duitschland zijn de oorzaak, dat daar Schuppo's noodig zijn om den legalen Staatsvorm te verdedigen. Daar zijn het de conservatieve, de uiterst rechtsche partijen, tegen wie het noodig is orde en regelmaat en de veiligheid in den Staat te verdedigen. Zijn die menschen hier? Er is van November 1918 tot vandaag niet anders dan beweringen, dan beschuldigingen, verhalen omtrent geraamde plannen, waaromtrent de eerste letter en het eerste woord van bewijs nog komen moet! Er is niets, op grond waarvan de heer Duymaer van Twist de burgerwachten kan verdedigen. Met de grootste zotternijen worden de bladen van de burgerwachten gevuld door dames, die zeggen, dat dat geld noodig is voor voedselvoorziening, omdat anders, als de onverlaten een aanval doen, de moedertjes in de steden niet aan den kost kunnen komen. Laten de burgerwachten nu reeds beginnen met het voedsel te verdeelen; er is in dezen tijd van werkloosheid in den Haag, Amsterdam en Rotterdam verdienstelijk werk te doen op dit gebied. Er is geen enkele rechtsgrond om meer dan een half millioen in den put te smijten. Juist dezer dagen hebben wij kunnen lezen, dat in een bijzondere school — in het belang van het geloof in stand gehouden —, een localiteit was leeggemaakt, om de geweren van de burgerwacht te bewaren. Nu mogen wij eerst 's Lands penningen toestaan voor die leerschool des Christendoms en dan wordt daarin een lokaal vacant gehouden voor de geweren. Voor dat meer dan een half millioen zou men tientallen, ja honderdtallen van nuttige dingen kunnen tot stand brengen, waarvan de heeren ons heilig verzekeren, dat zij ze ook gaarne zouden willen hebben, indien daarvoor de penningen maar waren aan te wijzen.

Moeten die dingen dan dienen om den gulden veilig te stellen? Waar zijn de economisten, die zoo prachtig weten te betoogen, dat wij onzen verlangens het zwijgen moeten opleggen, als het noodig is voor het behoud van de economische verhoudingen? Verleden week hebben wij hier het beschamende schouwspel beleefd, dat rekensommetjes werden gemaakt hoe men kunstinstellingen voor inzinking kon behoeden. Waar zijn nu de menschen, die toen de beste dingen hebben geofferd om subsidie te geven aan twaalf volksuniversiteiten en acht leeszalen? Met 300 geweren voor de burgerwachten minder zal Nederland niet ten ondergaan. Men koopt voor dat geld een leeszaal of een stuk volksuniversiteit. Op den laten middag wordt, als men alles bij elkaar rekent, even een vermogen van bijna een paar millioen weggesmeten voor niets. De heer Duymaer van Twist vindt dat belangrijk; hij is een groot man in die dingen. Hij davert met zijn sonore stem om den vrijwilligen landstorm te organiseeren voor het behoud des lands.

Maar de heer Duymaer van Twist ontvange van ons de plechtige verklaring, dat wij geen lor en geen cent geven voor de veiligheid des lands, die door hem en zijns gelijken in elkaar wordt gezet en die door hen met frases wordt verdedigd. Van die twee millioen, die wordt uitgegeven, is alles verspild, behalve dit eene, dat de arbeidersbevolking van Nederland er uit ontwaren kan, dat de schoone woorden omtrent de veiligstelling van den gulden op beslissende oogenblikken niets waard zijn. Die les is duur, maar misschien nog beter dan niet te koop.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal mij beperken tot Nederland, en hetgeen in Duitschland gebeurt ter zijde laten en verwijzen naar hetgeen het vorige jaar ten aanzien van dit onderwerp door mijn bestrijders en mij is gesproken.

Zooals op het oogenblik de toestand in ons land is en

(Minister **Ruys de Beerenbrouck e. a.**)

zooals die worden kan, acht de Regeering zich niet verantwoord, indien zij niet naast de gewone organen om de orde en rust te handhaven, zou kunnen beschikken over de sinds eenige jaren door het particulier initiatief ter beschikking gestelde krachten. Dat particulier initiatief heeft zich geuit in dien zin, dat men in tal van gemeenten heeft opgericht burgerwachten. Vooral in de groote gemeenten kunnen zij op oogenblikken, dat de burgerlijke Overheid versterking van de openbare macht noodig heeft, goede diensten bewijzen. Ik heb in den laatsten tijd gelegenheid gehad te spreken met verschillende Overheidspersonen, die verantwoordelijk zijn voor de openbare orde en rust in groote gemeenten, waarbij juist naar voren kwam de vraag, of de burgerwachten nog reden van bestaan hebben. Er is mij toen door personen van verschillende richting, aan wier woorden ik groote waarde hecht, zeer beslist geantwoord: wij achten ons niet verantwoord u te zeggen: onttrek uw handen aan de burgerwachten, plaats op uw begrooting geen subsidie meer en verklaar dat de burgerwachten kunnen verdwijnen. In die omstandigheden geloof ik goed te doen, met dit korte woord de Kamer aan te bevelen de aanneming van de drie posten, waartegen een tweetal geachte afgevaardigden zich hebben verklaard.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, om over de onderartikelen 32 en 33 te stemmen morgen, bij den aanvang der vergadering.

Daartoe wordt besloten.

De onderartikelen 34 tot en met 46 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging in het algemeen over de IIIde afdeeling (*Armwezen*), *a.* Krankzinnigenwezen.

De heer **Ketelaar**: Mijnheer de Voorzitter! In 1920 en 1921 zijn voor de verpleging van zwakzinnigen en krankzinnigen extra subsidies uitgetrokken: 25 ct. per dag in het eerste jaar en 17½ à 20 ct. per dag in het tweede jaar. Thans neemt de Minister dezen geheelen post terug. De heer Dresselhuys heeft hedenmiddag reeds betoogd, dat de Regeering herhaaldelijk bezuiniging toepast door de lasten op een ander te leggen. Hier worden de lasten gelegd op de provincie of de gemeenten. Ik wil in dit verband even aanhalen wat staat in het hedenmorgen ingekomen wetsontwerp 320:

> „Art. 66. Op dit artikel was oorspronkelijk toegestaan f 1 030 000. Bij wijzigingswet werd deze som verminderd met f 80 000 en gebracht op f 950 000. Het liet zich aanzien, dat met laatstgenoemd bedrag kon worden volstaan. De subsidies, die over 1920 bedroegen 15—25 cent per patient en per verpleegdag, waren voor 1921 voor alle gestichten bepaald op 20 cent, hetgeen, naar verwacht werd, besparing moest geven, daar onderscheidene gestichten, waaronder enkele van de grootste, 20 ct. inplaats van 25 ct. per patient en per dag zouden ontvangen.
>
> Thans blijkt evenwel, dat de post ten onrechte is verminderd en dat zelfs de oorspronkelijke raming van f 1 030 000 onvoldoende is geweest. Er zal nl. in totaal moeten worden uitgekeerd f 1 065 000. Derhalve wordt voorgesteld, het artikel alsnog met f 115 000 te verhoogen."

Dat is inderdaad juist. De provincie of de gemeente ontvangt een zeer kleine toelage voor de verpleging van de krankzinnigen. Daartegen is reeds lang opgekomen. In 1920 werd dan ook een kwartje per dag en per patiënt meer gegeven, omdat erkend werd, dat de kosten van verpleging sedert de helft der vorige eeuw belangrijk zijn gestegen. Ik kom er dus tegen op, dat de Minister dezen post schrapt. Een voorstel om dien weer op de begrooting te brengen, zou dwaasheid zijn, en daarom vraag ik den Minister met aandrang deze zaak nog eens te willen overwegen.

(**Ketelaar e. a.**)

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Indien er een post is, dien ik ongaarne van de begrooting heb genomen, dan wel deze. Maar de ijzeren noodzaak dwong mij er toe.

De geheele Staatsbegrooting moest in het belang van een behoorlijk beheer van de Rijksfinanciën naar beneden. Het Departement van Binnenlandsche Zaken moest in deze dalende lijn zijn aandeel hebben, en toen ik op de oorspronkelijke begrooting naging, wat er af zou kunnen, heb ik overwogen, of ik dezen post kon laten staan of niet. Maar, à l'impossible nul n'est tenu, het moest naar beneden.

Intusschen heeft de geachte afgevaardigde één ding uit het oog verloren. Hij heeft niet weersproken de zinsnede in de Memorie van Antwoord, dat de kosten in de laatste jaren toch wel zijn gedaald en dat daarmede bij het sluiten van contracten rekening zal kunnen worden gehouden. Ik geef toe, dat dit zijn kan afschuiving van den last van het Rijk op de provinciën en gemeenten, maar aangezien de zorg voor krankzinnigen in de eerste plaats zaak is van provinciën en gemeenten, meen ik, dat in dezen buitengewonen tijd bij de beoordeeling van die aangelegenheid in de eerste plaats gelet moet worden op de Rijksfinanciën, en eerst in de tweede plaats op die van andere openbare lichamen.

Intusschen, en daarmede zal de geachte afgevaardigde misschien vriendelijk van mij afscheid kunnen nemen, ik ben gaarne bereid naar aanleiding van zijn laatste verzoek deze zaak nog eens te overwegen, en, indien te eeniger tijd gelden beschikbaar mochten zijn om mijn begrooting te verhoogen, dan is deze aangelegenheid eene, die onder meer in de eerste plaats in aanmerking zal komen om onder de oogen te worden gezien.

De beraadslaging in het algemeen wordt gesloten.

De onderartikelen 47 tot en met 102 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Over artikel 1 kan thans niet worden gestemd, aangezien eerst de stemming over de onderartikelen 32 en 33 zal moeten plaats hebben.

De artikelen 2 en 3 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, de stemming over artikel 1, de beweegreden en over het wetsontwerp te houden morgen, bij den aanvang der vergadering.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Namens de Kamer zeg ik de Regeering dank voor de bij de interpellatie van den heer Kleerekoper verstrekte inlichtingen;

Aan de orde is het ontwerp van wet tot **vaststelling van van begrooting van inkomsten en uitgaven van het Staatsbedrijf der Algemeene Landsdrukkerij voor 1923 (271).**

Dit ontwerp van wet wordt, na goedkeuring van de onderdeelen, zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De vergadering wordt geschorst tot des avonds half negen.

32ste VERGADERING. — 7 DECEMBER 1922.
Interpellatie van den heer Duys.

AVONDVERGADERING.

(Bijeenroepingsuur 8½ namiddag.)

Voorzitter: de heer **Koolen.**

Aan de orde is de behandeling van de **interpellatie van den heer Duys** naar aanleiding van de in het tuinbouwbedrijf heerschende crisis en hetgeen de Regeering voornemens is te doen in verband met den nood, waarin vele tuinbouwers ten gevolge van die crisis verkeeren.

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Duys:** Mijnheer de Voorzitter! Ik moge beginnen met een woord van dank aan de Kamer voor het toestaan van deze interpellatie en een woord van dank aan u, dat u gelegenheid heeft kunnen maken om deze interpellatie tusschen het vele andere werk, dat wij juist in deze dagen hebben, aan de orde te stellen.

Ik heb deze interpellatie reeds aangevraagd in het begin van November. In de hoop, dat zij vroeger aan de orde zou kunnen komen dan thans geschied is, heb ik mij terstond neergezet tot het opstellen van de vragen, die ik aan de Regeering wenschte te stellen, om deze tijdig aan de Regeering te kunnen doen toekomen.

Het feit, dat het houden van deze interpellatie toch nog eenigen tijd uitgesteld is moeten worden, heeft het mogelijk gemaakt, dat intusschen over enkele onderdeelen, waarover ook mijn interpellatie zou loopen, reeds enkele discussies hebben plaats gehad. Ik herinner er aan, dat bij de algemeene beschouwingen reeds van gedachten is gewisseld over de opheffing van het Departement van Landbouw. Ik herinner er aan, dat onlangs bij de begrooting van Waterstaat een discussie heeft plaatsgevonden met den Minister van Waterstaat over de mogelijkheid van het verlagen van de vrachten, en dat bij de behandeling van hoofdstuk VII*B* reeds een kleine discussie plaats had over het feit, dat een van de middelen, die zou kunnen dienen om den druk, waaronder de tuinbouwers zitten, eenigszins te verlichten, zou zijn afschaffing van het registratierecht, van art. 55 van de Registratiewet voor hen.

Speciaal ten aanzien van deze drie punten zal ik mij dan ook beperken. Ik zal een enkel woord er over moeten zeggen, maar dat zal toch maar heel terloops zijn. Voor wat het registratierecht betreft, komen wij daar bij de behandeling van mijn initiatief-ontwerp eveneens nog op terug.

Wat echter bij deze voorafgaande partieele discussies gebleken is, één ding staat voor mij vast, maar dat kon ik niet weten in het begin van November, toen ik mijn eerste vraag aan de Regeering aldus formuleerde:

> „Draagt de Regeering kennis van den schrikbarenden nood, waarin het tuinbouwbedrijf in Nederland verkeert en de zorgvolle omstandigheden, waarin dientengevolge vele tuinbouwers zijn geraakt?",

dat ik op deze vraag een bevestigend antwoord zal krijgen.

Immers, ook de heer Lovink heeft op 5 December jl. daaraan herinnerd, de Minister van Binnenlandsche Zaken heeft reeds bij de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting (*Handelingen*, bladz. 368 en 371) gezegd:

> „De Regeering is van meening, dat slechts door de grootst mogelijke samenwerking van de leden van het Kabinet aan de moeilijkheden, waarin land- en tuinbouw verkeeren, het hoofd kan worden geboden."

De Regeering draagt dus kennis van de moeilijkheden. De moeilijkheden, waarvan de Regeering toen sprak, zijn echter sedert dien nog weer veel grooter geworden en nemen meer en meer den vorm aan van een ramp.

Het is niet mijn bedoeling om thans in schrille kleuren te gaan schilderen hoe de toestand in het tuinbedrijf op het oogenblik is, hoe die menschen in den druk zitten en niet weten, hoe zij het a.s. voorjaar moeten ingaan. Een enkel cijfer, bij de cijfers, die bij de algemeene beschouwingen reeds gegeven zijn, wil ik nog geven. Wij hebben thans de cijfers voor ons over de maanden Augustus, September en October, welke cijfers ik ontleen aan het blad *De Tuinderij*. Ik zie dan, dat de uitvoer van appelen b. v. in de overeenkomstige maanden van 1921 heeft bedragen 12 millioen K.G., in 1922 3 millioen K.G. en dat de totale waarde van den uitvoer over die maanden in 1921 bedroeg f 1 200 000, in 1922 f 300 000. Ook ziet men, dat zelfs waar het uitvoerquantum der producten stijgt, de totale waarde er van sterk daalt. Dat geldt b. v. zeer sterk van het artikel peren. Daarvan bedroeg de uitvoer in Augustus, September en October 1921 2½ millioen K.G. met een totale waarde van f 700 000, in 1922 4 millioen K.G. met een waarde van f 500 000. Niettegenstaande dus de hoeveelheid vermeerderde, en dus het werk vermeerderde, het plukken, oogsten, verpakken, verschepen en ook de onkosten als vracht, enz. toenamen, is de totale opbrengst van het product met f 200 000 teruggeloopen. Van druiven bleef de uitvoer in 1921 en 1922 vrijwel gelijk, maar de ontvangsten liepen met 25 pct. terug. Wat groenten betreft, nam de uitvoer van witte en savoyekool met 300 pct. toe, de ontvangsten met 20 pct. terug. Ook hier dus toename van het werk, vermindering van de ontvangsten. Voor roode kool was het nog erger, daar nam de hoeveelheid uitgevoerde producten toe van 1½ kilo tot 5½ kilo, maar de ontvangsten waren nog f 13 000 minder!

Neemt men de cijfers van de omzet op de veilingen, dan krijgt men een niet minder treurig beeld.

In het tijdvak van 1 Juli tot 1 October 1921 werd voor f 6 382 451,43 minder omgezet dan in hetzelfde kwartaal van het vorig jaar. Het totaal bedrag aan omzet zakte van 14.9 millioen tot 8.5 millioen.

Mijnheer de Voorzitter! Deze cijfers geven nog maar een betrekkelijk beeld, hoe het er in de tuinderij uitziet en een der tuinders heeft mij onlangs een brief geschreven, waarin hij mij eens voorrekende, hoe de exploitatie is van een stuk grond, dat voor de tuinderij wordt gebruikt. Hij geeft de berekening van de uitgaven per snees, dat is 1/42 deel van een hectare. Aan grondrente zijn die uitgaven f 6, aan bemesting f 7, aan zaaizaad f 1, aan loon f 10 en aan andere onkosten f 1, dat is te zamen f 25 per snees.

De inkomsten naar de markberichten op het oogenblik, dat ik dezen brief ontving, dat was ongeveer op het tijdstip, waarop ik deze interpellatie aanvroeg, in begin November, bedroegen voor roode kool f 3,10 per 100 K.G.; gele kool f 3; gewone witte kool f 1,10; uien f 4 per 100 K.G. Laat ik nu opgeven, zoo schrijft deze tuinder mij, dat de gemiddelde productie geraamd kan worden op f 12 per snees voor roode, f 12 voor gele, f 10 voor witte kool en f 1 voor uien, dan zien wij, dat die menschen met 3 H.A. bouwgrond nog f 1200 moeten toeleggen en dan hebben zij al hun arbeid voor niets gedaan. Zij hebben al hun onkosten gemaakt en hebben nog niets voor hun huishouding en voor hun bestaan maar moeten nog een groot bedrag toeleggen.

Waar zoo de toestand is, kan men gerust spreken van een ramp. Ik ben overtuigd, dat de Minister ons zal mededeelen, dat hij op de hoogte daarvan is, maar dat is niet voldoende. Er dient hier nu ~~niet~~ langer geconfereerd te worden door den Minister met den Tuinbouwraad en met anderen, maar er dient eens gehandeld te worden en het is het doel van mijn interpellatie voor alles te weten, of er eindelijk eens wat gebeuren zal en wàt er gebeuren zal. Want deze toestand bestaat nu niet pas sedert gisteravond Excellentie, maar die

(Duys.)

bestaat al maanden en maanden en is al lang kunnen worden voorzien. Hier moet niet alleen gehandeld worden, maar er dient „spoedig" gehandeld te worden; als ergens geldt het woord: wie spoedig geeft, geeft dubbel, dan is het hier.

Vraagt men mij nu of ik de overtuiging heb, dat de Regeering hier actief is, dan zeg ik volmondig: neen. In geen enkel opzicht. Ook dezen zomer was de toestand in het tuinbouwbedrijf bekend en wist men wel, dat het zou uitdraaien op wat het thans is geworden. Maar reeds toen was de Minister bezig met maatregelen, niet om te helpen, maar om het Departement van Landbouw op te heffen.

Mijnheer de Voorzitter! Het is wel typeerend voor de wijze waarop die heeren de tuinders en boeren bij den neus weten te nemen, dat juist op hetzelfde oogenblik, dat de Katholieke Minister bezig is het Departement van Landbouw heelemaal op te doeken, de Roomsche Kamercandidaten in Noordholland, om de boertjes en tuinders te vangen bij de verkiezingen, hun juist beloven, dat als die Roomsche Minister en het zoogenaamd Christelijk bewind maar aanblijft, men een „afzonderlijk" Departement van Landbouw krijgen zal!

Mijnheer de Voorzitter! Het schijnt dat hieraan door eenige heeren wordt getwijfeld, welnu dan zal ik zoo vrij zijn dat even voor te lezen.

Ik heb hier voor mij het boekje uitgegeven speciaal in Noordholland, dus in een tuinbouwcentrum, door de Roomsch-Katholieke kiesvereeniging, een boekje, samengesteld niet door de eerste de besten, die men daarvoor niet verantwoordelijk kan stellen, maar waarvan de artikelen geleverd zijn door de heeren Bomans, van der Bilt — Reijmer had een artikel geschreven over Ministerie en de werkgevers, maar dat kwam te laat —, mevrouw Bronsveld—Vitringa, den heer Michielsen en zoovele anderen. Ook de heer Veltman heeft er aan meegewerkt, en er staat een afzonderlijk artikel in, geschreven door den Kamercandidaat Veltman, over „De Boeren en de a.s. Verkiezing", waaruit ik citeer:

> „En wat zal de Regeering — indien zij bij de a.s. verkiezingen behouden blijft — brengen voor den landbouw? Zie het R.-K. Staatsprogram.
>
> Zeer te recht staat daarin als eerste punt: „Zoodanige hervorming van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel, dat het zich onverdeeld kunne wijden aan de belangen van den landbouw en aanverwante takken van volksbestaan."

en alsof dat nog niet duidelijk genoeg is:

> „Dat wil zeggen, dat er moet komen en zal komen een afzonderlijk Departement van Landbouw, zonder uitbreiding van het aantal Departementen. Daardoor wordt het ook mogelijk, dat het Ministerie zich kan gaan bemoeien met zaken, die bij andere Departementen thuishooren, maar waarbij de landbouw toch ook het hoogste belang heeft. Wij denken hier bijv. aan het voorontwerp-Landbouwarbeidswet."

De heer **Ketelaar**: Daarom is die Veltman ook niet gekozen.

De heer **Duys**: Het spijt mij dat de heer Ketelaar alle mogelijke moeite doet om deze interpellatie in de een of andere grappenmakerij te doen eindigen. Het spijt mij speciaal van den heer Ketelaar, omdat hij in Noordholland met eenige van zijn partijgenooten alle mogelijke moeite doet om den tuinbouwers allerlei maatregelen voor te spiegelen, van allerlei gemeentebesturen in Noordholland adhaesiebetuigingen vraagt op die actie .....

De heer **Ketelaar**: Dwaasheid.

De **Voorzitter**: Ik verzoek meer stilte voor den geachten interpellant.

De heer **Duys**: Mijnheer de Voorzitter! Ik doel niet speciaal op dit grapje, maar ook straks was de heer Ketelaar met eenige andere heeren doorloopend bezig grappen te verkoopen. Een paar minuten geleden was de heer Ketelaar aan het grappen over „roode kool" en dergelijke flauwiteiten.

Ik neem gaarne aan, dat de heer Ketelaar meer verstand heeft van kool dan van rood. Ik vraag mij echter af, waarom speciaal de heer Ketelaar hier nu de aangewezene is, om deze ernstige zaak dan nu in de richting van een dusdanige behandeling te sturen? Bovendien was ik heelemaal niet met den heer Ketelaar bezig, ik signaleerde alleen wat van Katholieke zijde geschiedde.

Op hetzelfde oogenblik, dat men wist hoe groot de nood onder de tuinbouwers was, heeft men dien nood bij de verkiezingen geëxploiteerd om stemmen te vangen van die boeren en landbouwers in Noordholland en op hetzelfde oogenblik, dat gezegd werd: dit Ministerie zal ons brengen een afzonderlijk Departement, want het is noodig, dat het Departement van Landbouw zich concentreert, de zaken die bij Landbouw thuis hooren, moeten niet gaan naar een ander Departement, integendeel de zaken die bij andere Departementen zijn en die bij Landbouw thuis hooren, moeten naar Landbouw, ik zeg op datzelfde moment is men achter de schermen bezig alles voor te bereiden om het heele Departement juist op te doeken. En een paar dagen geleden hebben die zelfde Roomsche Kamercandidaten, nadat ze met behulp van zulke misleidende propaganda gekozen waren, nl. de heeren Bomans, van de Bilt, Michielsen en mevrouw Bronsveld—Vitringa, die het het ministerie mogelijk maken hier te zitten, met z'n allen brutaal weg gestemd tegen een motie om het Departement van Landbouw als afzonderlijk Departement te behouden.

De **Voorzitter**: Zou de heer Duys nu niet liever afstappen van dit verlengstuk van de interpellatie van den heer van Rappard en zich bezighouden met zijn eigen interpellatie?

De heer **Duys**: Ik meen, dat uw qualificatie van dit gedeelte van mijn betoog, dat het een verlengstuk van de interpellatie van den heer van Rappard zou zijn, niet juist is.

De **Voorzitter**: De geachte spreker heeft geen commentaar te maken op opmerkingen, die ik maak.

De heer **Duys**: Mijnheer de Voorzitter! Voor het houden van deze interpellatie heb ik mijn vragen vooraf, zooals gebruikelijk is, laten lezen en aan het slot daarvan staat:

> „Is ten slotte de Regeering niet van meening, dat de ernst van den toestand, dien wij ook op land- en tuinbouwgebied doormaken, het dringend gewenscht doet zijn, terug te komen op het besluit der Regeering, tot opheffing van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel als een afzonderlijk Ministerie?"

Ik heb u gevraagd: kunt u met die vragen akkoord gaan? Daarop hebt u geantwoord „ja". Ik mag er dus over spreken en nu gaat het niet aan om te zeggen, dat ik bezig ben aan een verlengstuk van de interpellatie van den heer van Rappard. Ik kom daar ten sterkste tegen op.

De **Voorzitter**: Daar moet de geachte interpellant niet tegen opkomen. Ik heb zijn vragen met de meeste belangstelling gelezen en ik begrijp zeer goed, dat hij die stelt aan de Regeering, dat zij één geheel vormen, maar thans moet hij komen op het terrein zelf van deze belangrijke interpellatie.

De heer **Duys**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben bezig aan de behandeling van de vraag, of deze Regeering actief is geweest in zake de behartiging van de belangen van de tuinbouwers. Op die vraag antwoord ik „néen". Zij had haar activiteit kunnen toonen door het Departement van Landbouw zich met den tuinbouw te doen bemoeien. In plaats van dat te doen, doekt zij den geheelen boel op en brengt de stukken en brokken dan onder allerlei andere Departementen onder.

Mijnheer de Voorzitter! Het is voor mij een ernstige vraag of bij allen goeden wil, dien de Minister heeft, en bij al zijn capaciteiten er voor, waaraan niemand van ons zal twijfelen, deze Minister den tijd zal vinden om zich doorloopend aan de zaak van den landbouw te wijden.

(Duys.)

Een tweede punt, waarop ik meen, dat de Regeering niet actief is, kan ik niet korter aanduiden dan door het weer te geven in de bewoordingen van het Voorloopig Verslag op de begrooting van het Departement van Landbouw, Handel en Nijverheid, waarin door verscheidene leden de aandacht wordt gevestigd op de crisis in den land- en tuinbouw. Ik lees daarin o. m. op bladz. 1:

> ,,Zij hadden verwacht, dat in de Memorie van Toelichting aan deze omstandigheden aandacht zou zijn geschonken en maatregelen tot herstel zouden zijn aangegeven, doch dit is niet het geval. Deze begrooting mist voor de land- en tuinbouwende bevolking ieder perpectief.''

Zoo wordt hier over de Regeering geoordeeld, en m. i. te recht.

Nu weet ik wel, dat op initiatief van de Regeering op 25 October aan het Departement van Binnenlandsche Zaken een conferentie heeft plaats gehad, waaraan verschillende deskundigen hebben deelgenomen. In *De Tuinderij* van 10 November vind ik een lijst van de personen, die aan die conferentie hebben deelgenomen. Daaronder bevinden zich allerlei land- en tuinbouwspecialiteiten, ingenieurs, advocaten en anderen. Ik weet, dat Gedeputeerde Staten van Noordholland er ook bij tegenwoordig zijn geweest. Dat is allemaal goed en wel, maar wat lees ik nu in *De Tuinderij* van deze conferentie? Wij hebben noodig, dat er gehandeld wordt, dat er iets gebeurt.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen, dat 25 October reeds veel te laat was om dan nog te gaan vragen: wat moeten wij doen, maar bovendien lees ik dan nog, dat door den Minister de volgende punten werden in behandeling gebracht:

> 1. ,,het verleenen van credieten van Rijkswege of van andere zijde;
> 2. afschaffing van het ½ procent Registratierecht;
> 3. verlaging der spoorwegvrachten;
> 4. de kanalisatie van West-Friesland;
> 5. de bevordering van een nauwer contact tusschen producent en consument;
> 6. verlaging van de keuringskosten van den Plantenziektekundigen Dienst.''

Ik lees dan verder:

> ,,Over al deze punten werd uitvoerig van gedachten gewisseld. Ten slotte werd er uit den aard der zaak geen beslissing genomen. Evenwel bleek uit de mededeelingen van den thesaurier-generaal van Financiën voldoende, dat men van eenigen steun of crediet van de zijde van den Staat, die zelf ook in financieele moeilijkheden verkeert, niet veel moet verwachten. Wat punt V betreft, verzocht de Minister de heeren Kakebeeke, Inspecteur van den Landbouw, F. V. Valstar (voor den Nederlandschen Tuinbouwraad) en H. Trienekens (voor den Nederlandschen Boerenbond) deze quaestie nader onder de oogen te zien en te zijner tijd den Minister daaromtrent een rapport uit te brengen.''

Mijnheer de Voorzitter! Verbazend interessant. Te zijner tijd zal ,,een rapport'' worden uitgebracht. Er zal worden ,,overwogen''; een commissie ,,zal'' worden benoemd, ja, alles goed en wel, maar een besluit werd niet genomen. En per slot van rekening werd dan door den heer Trip gezegd: van krediet moet gij niet veel verwachten, want de Staatsschatkist zit er zelf slecht voor.

Mijnheer de Voorzitter! Dan had ik de conferentie ook maar achterwege gelaten!

Resultaten van de conferentie ken ik niet. Dezer dagen heb ik nog aan eenige landbouwers gevraagd: gebeurt er iets? Niemand wist het. Men is blijkbaar nog aan het ,,studeeren''.

In de Staten van Noordholland hebben wij de mededeeling gekregen: ,,het verschaffen van krediet aan niet-kapitaalkrachtige landbouwers kan wellicht een noodmaatregel zijn, die de overweging waard is, doch Gedeputeerde Staten meenen zich hierover niet met stelligheid te kunnen uitlaten, zoolang hen het advies van den Nederlandschen Tuinbouwraad niet heeft bereikt.'' Zoo ziet men links en rechts de tuinbouwers van het kastje naar den muur gestuurd. Eerst een advies, dan een rapport en in dien tijd lijden de landbouwers gebrek en weten niet, hoe zij er moeten komen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben inderdaad geen deskundige wat tuinbouwzaken aangaat, en ik dien mij als zoodanig ook niet aan. Ik weet van de techniek van het vak er evenmin iets van, als de heeren van Rappard en Dresselhuys, die in dit vak ook niet zijn grootgebracht. De heer Dresselhuys, die mij daar zit te interrumpeeren, moge honderdmaal voorzitter zijn van den Tuinbouwraad, maar hij heeft als secretarisgeneraal van Justitie vermoedelijk meer dure tuchtscholen gepoot, dan kool en aardappelen, terwijl wij thans met het rooien van tuchtscholen kunnen aanvangen uit bezuiniging.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zeg dit alleen tegenover de flauwe en laffe opmerkingen, welke ik mij in de laatste dagen uit de bladen, ook de bladen van die heeren, heb moeten laten welgevallen. Ik dien mij absoluut niet aan als een deskundige op het gebied van den tuinbouw, maar om den nood van deze tuinbouwers te leeren kennen, behoeft men slechts één dag in die kringen te verkeeren. En dan nog iets, als er dan zoovelen zijn die wel deskundig zijn op dit gebied hier in de Kamer, dan verbaast het mij toch, dat zij zelf dit onderwerp niet hebben ter hand genomen. Is het dan niet juist dubbele schande voor al die zoogenaamde specialiteiten, dat zij niet zelf de hand aan den ploeg hebben geslagen? Hetzelfde wat met de registratierechten gebeurd is, gebeurt ook weer hier.

Nu ziet men plotseling alle specialiteiten en vrienden van de boeren hier aanwezig. Ik heet hen van avond hartelijk welkom en niets zal mij liever zijn, dan dat zij mij den noodigen steun zullen willen geven. Maar waar waren zij dan tot heden?

Hier zijn menschen, die gebrek lijden met hun gezinnen; of dat arbeiders dan wel tuinbouwers zijn, is mij onverschillig.

Ik wil nog eens een staaltje noemen hoe er getraineerd wordt. In de Staten van Noordholland heeft de heer van Lennep medegedeeld: Gedeputeerde Staten hebben op 4 October geschreven aan den Nederlandschen Tuinbouwraad om een deskundig advies omtrent hetgeen nu zou behooren te geschieden ter verbetering van den toestand, en tevens vroegen zij of de toestand zoo is, dat er noodmaatregelen tegen genomen moeten worden, en, zoo ja, welke.

Op 20 October, dus pas 16 dagen later, kwam een zoogenaamd antwoord, waarin werd gevraagd: wat verstaat ge eigenlijk onder ,,nauwkeurige opgaaf van de nooden van de tuinbouwers''?

Voor dit antwoord had men 16 dagen noodig!

Daarop kregen Gedeputeerde Staten eenige dagen later een verzoek om op 25 October aanwezig te zijn op de op 25 October te houden conferentie met de Regeering, maar op 30 November, toen de heer van Lennep deze mededeelingen in de Staten deed, hadden Gedeputeerde Staten nog geen antwoord gekregen op hun vraag, wat de beste maatregelen zouden zijn om in den toestand verbetering te brengen.

Wel heeft iemand, die een functie bekleedt bij de veilingorganisaties uit Noordholland, eenige cijfers en opgaven verstrekt, maar dat was niet hetgeen door Gedeputeerde Staten gevraagd was.

Men kan er over redeneeren zooals men wil, maar als op dergelijke manier de zaak behandeld wordt en er getraineerd wordt, kunnen de tuinders alle hoop op eenigen steun laten varen.

Het Statenlid, mijn partijgenoot de heer Westerhof, ook een zoogenaamd niet-deskundige, die als sociaal-democraat natuurlijk ook het noodige te hooren kreeg over zijn niet-deskundigheid, heeft toen een voorstel ingediend om voorloopig op de provinciale begrooting uit te trekken een bedrag van 200 000 gulden, als steun voor de tuinbouwers, welk voorstel door Gedeputeerde Staten is overgenomen en vervolgens door de Staten aangenomen. Dáár is dus wèl gehan-

(Duys.)

deld en ik hoop, dat wij ook niet langer hebben te wachten op allerlei adviezen en rapporten.

Ik heb in de Staten gezegd: de financieele regeling van deze zaak moge moeilijk zijn — ik geloof dat graag; natuurlijk, als wij geen moeilijke quaesties hadden, dan hadden wij ook geen Ministers noodig; dan zou de poes het wel af kunnen; men neemt niet de eerste de besten als Ministers; die zijn er om moeilijke quaesties op te lossen —, men moet dezen toestand in den tuinbouw beschouwen als een ramp die over deze menschen is gekomen, en hoe moet men handelen, als een ramp geschiedt? Toen de Zuiderzee Noordholland overstroomde, is men niet eerst gaan vergaderen, is men eerst niet anderhalve maand op rapporten en adviezen gaan wachten. Neen, men is toen begonnen met te steunen, met geld beschikbaar te stellen, met de dijken te dichten, het water weg te malen, enz. en de vraag hoe de financieele regeling zou zijn, heeft men tot later uitgesteld.

Het betreft hier niet alleen een quaestie van deze menschen alleen, die met hun gezinnen te kort komen en gebrek lijden, wat al erg genoeg is, maar ook een nationaal belang, want het niet verleenen van hulp zal zich volgend jaar in den oogst wreken. De menschen moeten de artikelen kunnen koopen, die zij noodig hebben voor het a.s. seizoen. Gebeurt dit niet, dan wreekt zich dat in den tuinbouw als nationaal bedrijf. Daarom, dit is een landelijke ramp en hierbij heeft men onmiddellijk in te grijpen en te zeggen: Hier is het geld en wij zullen later wel eens zien of de provincie er iets bij moet voegen, welk Departement dit eigenlijk raakt en hoe wij het administratief regelen.

Aan theorethische beschouwingen van den Minister hebben wij niets. Het is allemaal wel heel interessant als de Minister ons mededeelt — wat ook door den heer Lovink is geciteerd — bij de algemeene beschouwingen:

> ,,Zoo zal, om een voorbeeld te geven, voor de bevordering van den afzet en het opheffen van de bezwaren, welke deze ondervindt, de krachtige medewerking noodig zijn van den Minister van Buitenlandsche Zaken. Voor de vermindering der spoorwegvrachten en de verbetering van afwatering de medewerking van den Minister van Waterstaat.''

Ik wil het graag gelooven, Mijnheer de Voorzitter! De medewerking van den Minister van Buitenlandsche Zaken is op dit gebied noodig en die van Waterstaat voor de vrachten, maar daar heb ik niets aan: ik wil weten ,,wàt'' zij hebben ,,gedaan''. Ik wil graag aannemen, dat deze Minister wel weet, dat in de quaestie van den export de Minister van Buitenlandsche Zaken zijn activiteit heeft te betoonen en zijn medewerking te verleenen, maar daar gaat het niet om; de vraag is: hoe heeft deze bewindsman, de heer van Karnebeek, gehandeld in deze zaak?

Men zal zeggen: in zake de vrachten op de spoorwegen is er wel wat gebeurd. Ja, Mijnheer de Voorzitter, maar dat is juist mijn grief tegen deze Regeering, dat daarbij de leiding niet aan de Regeering was, maar aan de Kamer. De redevoering, die de heer van Swaay heeft gehouden — het was of hij stuk voor stuk uit de loopgraven verdreven moest worden. Dan kwam de heer Weitkamp, dan de heer Lovink, en toen de heer Lovink duchtig aanhield, heeft ten slotte de heer van Swaay gezegd: Nu ja, als ze 5000 wagons kunnen garandeeren, zal ik het doen. Maar hoe lang moest er niet gevraagd en verhandeld worden voor en aleer die quaestie van de vrachten voor elkaar zou komen! Hier behoort de leiding van de Regeering uit te gaan, moet zij niet komen van onzen kant.

Het is hetzelfde als bij de quaestie van de verlaging der registratierechten. Ook hier ging het initiatief van de Kamer uit, en als dan geen uitvoering aan de op dat punt door mij voorgestelde motie gegeven wordt, ja dan is men wel verplicht weer de leiding te nemen en een initiatief-voorstel in te dienen. Nu eerst komen de heeren van rechts — ik zal hun motieven niet analyseeren — en gaan den Minister aan zijn jas trekken en zeggen: Hef nu alstublieft die registratierechten op. In het *Weekblad voor het Notariaat* staat dit of dat, zoodat het den indruk maakt, dat men voordat het wetsvoorstel van ondergeteekende in behandeling komt, terug zal zijn gekomen op zijn pertinente weigering en met blijk van schijn of schijn van blijk ten slotte nog zal komen met een ontwerp, waarbij die registratierechten worden afgeschaft. Mij best, Mijnheer de Voorzitter! Het is mij alleen om die afschaffing te doen, en zoodra dat wetsontwerp er is en ik den waarborg heb dat het met spoed zal worden behandeld en aangenomen, als dàt vaststaat, dan is mijn voorstel onmiddellijk van de vlakte verdwenen, want dan gaan de registratierechten weg, maar dit zou ook alweer niet gebeurd zijn als niet van uit de Kamer de leiding was gekomen, en hier behoorde de Regeering de leiding te hebben.

En wanneer daar een Minister van Landbouw zat en niet een Minister van Binnenlandsche Zaken, die ook in aanverwante vakken doet, dan geloof ik zeker, dat er een veerkrachtiger leiding zou zijn. Hier wreekt zich al, dat men geen Departement van Landbouw heeft. Bij deze geheele geschiedenis zitten wij al in de misère, want de vorige Minister van Landbouw was een zeer groot voorstander van de afschaffing van de registratierechten; hij heeft uitdrukkelijk geschreven aan den Minister van Financiën, dat hij dat adres met die 40 000 handteekeningen steunde en dat ook hij hoopte dat de registratierechten zouden worden afgeschaft. Maar hier zien wij dat de leiding niet bij de Regeering berust en ik hoop daarom, dat dit zal veranderen en de Regeering weer zal voorgaan.

Ik heb eenige vragen gesteld en deze zeer voorzichtig ingekleed, alle in vragenden vorm. Ik zal de heeren, die dat niet begrijpen, even duidelijk maken wat ik daarmede zeggen wil. Bij een interpellatie kan men ook aangeven wat men zelf denkt dat goed is en dan vragen, hoe de Minister er over denkt. Maar dat heb ik achterwege gelaten, omdat ik als niet-deskundige mij niet wil vastleggen aan het een of ander, zoodat men kan zeggen: dat is niet juist. Maar ik heb in vragenden vorm geformuleerd wat mij van uit de kringen der tuinders aangegeven is als middelen, die zouden kunnen helpen.

Dan heb ik als eerste vraag van een aantal vragen, die betrekking hebben op de vermeerdering en verzekering van het afzetgebied der tuinbouwproducten:

> ,,Is de Regeering bereid aan de Kamer mede te deelen, welke der volgende maatregelen in aanmerking kunnen komen, ten einde hier de gewenschte verbetering aan te brengen:
>
> *a.* het besteden van een deel van het aan het buitenland verleende crediet, tot afname van een deel dezer producten.''

Hoe staat het daarmede? Wij weten er niets van. Wij hebben een groote leening in het buitenland. Is die totaal verbruikt? Valt er nog iets op te nemen? Is het mogelijk, dat het buitenland voor de leening, die zij van ons heeft, een zeker deel in tuinbouwproducten krijgt? Het is mogelijk dat de Regeering zegt: het gaat niet. *A l'impossible nul l'est tenu.* Maar of het impossible is weten wij niet.

Dan vraag ik verder:

> *b.* het bevorderen van het dichter brengen van den producent bij den consument, onder meer door b.v. de gemeentebesturen te adviseeren, respectievelijk om op deze eenigen aandrang uit te oefenen om, al dan niet met provincialen en Rijkssteun, over te gaan tot het oprichten van hallen, daar waar deze vermoedelijk levensvatbaarheid zullen bezitten.

Ik heb met genoegen gezien, dat de Minister zelf deze vraag ter sprake heeft gebracht op de conferentie, maar het ter sprake brengen is niet voldoende voor een bewindsman. Ik zou willen vragen: tot welke resultaten heeft die conferentie geleid? Ik heb hier het orgaan van de tuinders van 20 Sept. en 8 Oct. en daarin ziet men, dat ook de tuinders meenen dat er op dit gebied veel kan gebeuren. Zij zijn er tegen — en ik geloof ook niet dat dit voor den gang van zaken

32ste VERGADERING. — 7 DECEMBER 1922.

Interpellatie van den heer Duys.

(Duys.)

goed zal zijn — dat deze zaak in ambtelijke richting wordt gestuurd. Men moet, althans als crisismaatregel met het oog op de tuinders, het niet zoeken in oprichting van gemeentelijke winkels, want ik meen dat dit niet met een korte voorbereiding mogelijk is. Men roept hier: „Miranda dan?" Maar wat de heer de Miranda doet in Amsterdam, is immers geheel iets anders, is een zaak van duurzame organisatie als onderdeel van een geheel systeem, met behoorlijke voorbereiding.

Wanneer wij plotseling begonnen met een distributieregeling, dan kregen wij wel alle misère, maar de zegeningen van de distributie zouden wegblijven, terwijl de *Hetze* tegen een zoodanige verkeerde Overheidsbemoeiing zich natuurlijk weer zou richten tegen het principe zelf. Dat willen wij voorkomen. Ik lees in *De Tuinderij*, officieel orgaan van het Centraal bureau van de veilingen in Nederland, weekblad gewijd aan de teelt van groenten, kool, aardappelen en fruit:

> „Naar onze meening is de tijd rijp voor een wijziging van het distributiesysteem, waartoe de gemeentebesturen moeten medewerken, niet met halve maatregelen, maar zóó, dat alle middelen, waarover de gemeente beschikt en welke bevorderlijk kunnen zijn voor het welslagen, worden aangewend."

En in het nummer van 20 September j.l. staat:

> „Niet in onvoldoende aanvoeren aan de stedelijke markten schuilt de oorzaak en niet dààrdoor ontstaan de verschillen tusschen de prijzen aan de groenten- en fruitveilingen en de prijzen die de consumenten hebben te betalen. De producent is niet in staat verbeteringen aan te brengen, maar deze moeten komen van den kant der gemeentebesturen, die het vraagstuk der gemeentelijke groentenvoorziening hebben verwaarloosd, en van de consumenten, die door hun onmogelijke eischen, zelve de groenten en het fruit peperduur maken."

Wanneer dat wordt gezegd in een dergelijk officieel orgaan van de menschen zelf, die men heusch niet van Staatssocialistische neigingen behoeft te verdenken en die men volstrekt niet kan noemen vrienden van bureaucratische bemoeiingen; wanneer de betrokkenen zelf verzoeken, dat de gemeentebesturen zich met de zaak gaan bemoeien, niet ambtelijk of bureaucratisch, maar helpend en regelend, ligt het dan in dezen tijd niet op den weg van de Regeering om daartoe de bekwame hand te bieden? Wij hebben hedenmiddag in een redevoering van den heer Kleerekoper aanmerking hooren maken op het zenden van zekere circulaires door de Regeering aan de gemeentebesturen; welnu, laat de Minister zijn tijd dan eens besteden aan het zenden van circulaires aan gemeentebesturen via Gedeputeerde Staten om deze te zeggen, dat zij deze zaak ter hand moeten nemen. Nog eens: niet ambtelijk, niet bureaucratisch, want ik wil mij vrijwaren tegen alle mogelijke critiek uit dien hoek.

Wat het afzetgebied betreft, heb ik reeds gesproken over de kredieten aan het buitenland. Het is zoo gemakkelijk, gelijk in het Voorloopig Verslag, te zeggen: „Van verscheidene zijden vestigde men de aandacht op de emigratie van landbouwers in het bijzonder naar Frankrijk." Toen wij over de werkloosheid spraken, werd door hen, die op zoo laag mogelijken steun aandrongen, emigratie naar Amerika aanbevolen. Ja, Mijnheer de Voorzitter, wanneer er geheel en al geen hulp meer is, dan blijft alleen dat over. Maar het is zeker het allerlaatste. En nu weer wordt gezegd: laten zij weggaan. De menschen, die zoo spreken, zijn dan vaak dezelfden als die ons beschuldigen van landverraad. Ook deze menschen hebben vaderlandsliefde, maar die uit zich niet in militaristischen zin; zij hechten zich aan hun streek, aan den kring, waarin zij wonen. Het is zoo verduiveld gemakkelijk te zeggen: wij hebben niets, wij kunnen geen maatregelen nemen, want het geld is noodig voor Oorlog en Marine, smeer 'm dus maar ergens anders heen, wij zullen je een spoor- of bootkaartje naar Amerika of Frankrijk geven.

De heer **Bierema**: Uit onze kringen gaan de menschen toch ook naar Amerika.

De heer **Duys**: Zeker, maar lang niet op die manier, toch zeker niet als landverhuizers.

Laat men mij goed begrijpen. Het kan ten slotte zoo erg worden, dat het niet meer anders kan, maar het mag niet het eerste zijn dat men zegt: verlaat nu maar de streek waar gij geboren zijt, waar uw ouders wonen en waar gij zijt grootgebracht, verkoop het boerderijtje, waarop gij uw leven lang dag en nacht gewerkt hebt voor hypotheekschuld, dan zullen wij u een kaartje geven naar Frankrijk of passage naar Amerika. Dat kan het uiterste middel zijn, maar het is cynisch dat te zeggen, als men verzuimt eerst hen te helpen. Laten de heeren van Rappard en Bierema dat maar eens aan de tuinders in Noordholland gaan vertellen, dan wil ik wel eens zien hoe zij er uit komen. Zij zijn er bij de laatste verkiezingen toch al beroerd uitgekomen, maar dan zal men nog iets anders zien. Laten de heeren van Rappard, Bierema en Boon nu maar eens gaan vertellen aan de tuinders: „Het spijt ons verschrikkelijk, maar gaat nu maar naar Frankrijk." Zij zullen waarschijnlijk zeggen: „Na u, mijneheeren, reist u maar vooruit!".

De heer **van Rappard**: U houdt nu heelemaal een politieke rede!

De heer **Duys**: Zoo, is dat ook al „politiek"!

Het gaat niet aan, dat men niets voor de tuinders wil doen. De registratierechten schaft men niet af. Voor de verlaging van spoorwegvrachten pleit de heer Lovink, en dan gaat het stukje voor stukje, de heer Lovink moet het garandeeren en dan zal men zien. De Regeering confereert, maar doet niets. De heer Trip komt vertellen: rekent maar niet op Staatskredieten, want wij hebben zelf niets. Mijnheer de Voorzitter! Ik zou zeggen: Laat men maar liever zorgen dat het fruit en de groenten naar Frankrijk of het buitenland gaan, dan kunnen de tuinders hier blijven. Men mag dat honderdmaal schelden voor politiek, maar als de tuinders kennis nemen van uw cynisme, mogen zij daaruit hun politieke conclusie trekken, en dan hebben zij gelijk. Als u meent, dat dit uitsluitend politiek is, dan had u zelf het in de hand om iets voor hen te doen, maar waar zijn dan tot heden de deskundigen gebleven? De heer Weitkamp diende indertijd een motie in, en die hebben wij allen geteekend, tot afschaffing van het registratierecht. De Regeering zeide, dat kunnen wij niet doen, en wat woog toen zwaarder, de tuinbouw of de politiek?

De heer Weitkamp trok zijn motie in, en dat was niets anders dan politiek. Ik hield de motie staande en zij werd aangenomen. Ik kwam met een initiatief-ontwerp, omdat de Regeering het verdraaide en was het nu politiek of niet, dat men net zoo lang wacht tot de Regeering komt men een ontwerp tot wijziging van de wet op de registratie? Men moet later vooral niet kunnen zeggen, het is het ontwerp-Duys, dat de afschaffing bracht. Men is nu al bezig de enscèneering in elkaar te zetten om te kunnen zeggen, dat niet een ontwerp-Duys werd aangenomen, maar een Regeeringsontwerp. Mij kan het niet schelen, als de tuinders maar van dat registratierecht afkomen.

Ik hoor nu den heer Braat spreken over den zomertijd. Ik herhaal, Mijnheer de Voorzitter, ik ben geen deskundige en daarom heb ik vanmiddag daarover mijn mond gehouden. Den vorigen keer heb ik met den heer Schaper vóór de afschaffing van den zomertijd gestemd. Toen nu vanmiddag kwam de motie-van der Waerden, om, ook in het belang van den tuinbouw, gegevens te verkrijgen over de werking van den zomertijd, heb ik mij afgevraagd: kan ik daarvoor zijn? Natuurlijk zal de afschaffing van den zomertijd er door worden vertraagd; en eer wij al die gegevens hebben, kan ook het ontwerp-Braat niet worden behandeld, maar toen de heer Braat, die een deskundige is, vóór de motie stemde, meende ik ook mijn stem aan de motie te kunnen geven.

Mijnheer de Voorzitter! Voorts heb ik de vraag aan de Regeering gesteld:

> „Is de Regeering bereid te bevorderen, het van gemeente- of Regeeringswege in het groot aankoopen van

(Duys.)

tuinbouwproducten en deze, hetzij tegen kostprijs, hetzij tegen verminderden prijs, beschikbaar te stellen in streken, waar daaraan meerdere behoefte bestaat?"

Wanneer ik hier spreek van „gemeenten", bedoel ik natuurlijk, dat de Regeering aandrang zal oefenen op de gemeenten, vertoogen zal richten tot de gemeenten om hiertoe over te gaan.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal wel niet de eenige zijn in ons dierbare vaderland, die zich wel eens afvraagt: wat is het toch een rare toestand! Wij hebben in heele streken, in Drente, in de venen, overal gebrek. En in andere deelen van het land zien wij, dat groente en fruit op het land staan te verrotten omdat ze eigenlijk het oogsten niet waard zijn.

Zeer te recht zegt de heer Schaper: dat is de „orde" van nu!

Ik heb hier een ingezonden stukje uit de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 17 October verschenen, onderteekend door Thusnelda Stein uit den Haag, die het volgende schrijft:

„Waar blijven de te velde staande groenten en aardappelen?

Wat kan er mede gedaan worden?

Geachte lezers, deze vragen en het antwoord, dat ik er op wil geven, doen mij besluiten plaatsruimte te verzoeken, opdat gij allen zult medewerken tot leniging van den honger van zoovelen uwer medemenschen. Reist men door Noord-Holland (Langendijk en omgeving) dan ziet men uitgestrekte velden kool en aardappelen, die eenvoudig niet worden weggehaald van het land omdat — het niet loont. Er zit geen verdienste aan, want de opbrengst op de veiling dekt de kosten niet.

Zoo daar en zoo ook elders.

Welk een tegenstelling! Hier overtollige voorraad aan groenten en aardappelen en ginds, in Duitschland en Oostenrijk duizenden en duizenden minderbedeelden en middenstanders, hunkerend naar voedsel. Zij, die voor hun genoegen reizen, zien niet wat daar in stilte geleden wordt. Ik zag het, helaas, wel in de huishoudens waar dames en arbeidersvrouwen tobden om voor de noodige en toch zoo karige voeding te zorgen."

Zij spreekt hier over Duitschland en Oostenrijk, maar het geldt ook voor ons land. Zij vraagt dan verder of er geen manier is, om die te velde staande vruchten toch nog te oogsten.

Mijn vraag is nu: zou het ook niet iets voor de Regeering zijn om te zorgen, met behulp van de bestaande organisaties op land- en tuinbouwgebied of met behulp van provinciale en gemeentebesturen, dat de zaak zoo wordt georganiseerd, dat deze oogst toch nog kan worden gered?

Ik weet niet, of wat hier staat juist is, maar mij is verzekerd, dat inderdaad de toestand zoo is.

Ik heb mij ook afgevraagd: wij geven nu aan werkloozen uitkeeringen in geld. Zou het nu zoo'n buitengewoon groote misdaad zijn, als er eens van Regeeringswege boven die uitkeeringen, die met het oog op den financieelen toestand des Rijks tot een minimum, neen, beneden het minimum zijn beperkt, een toeslag werd gegeven in natura? Natuurlijk zou dat moeten gebeuren in samenwerking met de Nederlandsche vakbeweging; ik weet niet, welke bezwaren daaraan vastzitten, maar het is toch verschrikkelijk, dat een deel van het voedsel, dat de aarde voortbrengt, dat er in samenwerking met de natuur met heel harden arbeid is gekomen, niet voor de consumptie wordt gebruikt, terwijl er elders in ons land groot gebrek is!

Is dat niet een van de groote aanklachten tegen de organisatie van onze dierbare samenleving? Is dat niet een van de krankzinnigheden van ons maatschappelijk stelsel?

Ten slotte heb ik gevraagd, of de Regeering, waar zij daartoe immers de macht heeft, niet zou willen bevorderen, dat de vrachttarieven voor die producten worden verlaagd. Ik kan daarover, na hetgeen de Minister aan het adres van den heer Lovink heeft gezegd, voorloopig het zwijgen bewaren en ik zal afwachten of het den heer van Swaay zal gelukken de vrachttarieven naar beneden te brengen. Er werd gevraagd een verlaging van 75 pct. Ik acht dat niet overdreven en ik hoop, dat de spoorwegen daartoe zullen overgaan. Want wat is het met die vrachten? Die overtreffen dikwijls de kosten van het product, en als men ze zou willen uitvoeren naar Duitschland of Oostenrijk, dan wordt de vrachtprijs zooveel millioenen marken of kronen, dat er geen sprake van is, dat die landen in staat zijn die kosten op dat product te betalen. Daarom hoop ik, dat het den Minister zal gelukken verlaging van de vrachttarieven voor deze artikelen tot stand te brengen.

Ten slotte heb ik gevraagd:

„Ter vermindering van de lasten, waaronder vele tuinders gebukt gaan:

A. het bevorderen van de spoedige totstandkoming van al die maatregelen, die er toe kunnen leiden, dat de koop- en huurprijzen der landerijen niet hooger zijn dan in redelijkheid het geval mag zijn, o.m. door het afschaffen van strijkgelden bij publieke verkoopingen en verhuringen; herziening van het pachtcontract, mede op zoodanige basis, dat pachtcommissies worden ingesteld."

Die tuinders zuchten vooral onder de veel te hooge huren, die zij moeten betalen. Gedurende den oorlogstijd hebben de grooten zoozeer misbruik gemaakt van den slechten toestand van de kleinen, dat die menschen thans nog op veel te hooge huren zitten. En dat is niet alleen voor de huren zoo, maar ook voor de koopprijzen. De meeste tuinders zijn in den oorlogstijd gedwongen geworden om het land te koopen. De heer van Rappard zegt, dat het niet waar is, maar dan weet hij er niets van, het is wel waar. Ik houd vol, dat het wel waar is, evenals vele huurders door de eigenaren van landen gedwongen waren om hun land te koopen. Wanneer de Huurcommissie- en de Huuropzeggingswet er niet geweest waren, dan zou dat spelletje ook voortgang gehad hebben met de woningen. Zoo is het ook gegaan bij de tuinders. Ik zeg niet, dat dat bij allen het geval was, maar bij zeer velen wel. Ik hoop, dat door een herziening van het pachtcontract, maar dan op zoodanige wijze, dat door een pachtcommissie alle geschillen over prijsbepaling, over huur en koop en schadevergoeding, kunnen worden opgelost, iets zal kunnen worden bereikt.

Ten slotte heb ik gevraagd, of de Regeering, gezien den toestand van het kleinbedrijf, alsnog bereid is tot:

„B. het indienen van een voorstel tot wijziging der Invaliditeitswet, in den geest als ook reeds door de sociaal-democratische Kamerfractie werd gedaan op den 10den September 1919, maar toen door de meerderheid der Kamer werd verworpen, en hiertoe strekkende, dat aan werkgevers, wier inkomen minder dan f 1500 per jaar bedraagt, vrijstelling van de premiebetaling ingevolge de Invaliditeitswet worde verleend."

Men kan zooveel theoretiseeren als men wil over het begrip van de sociale verzekering, en dat die alleen voor de loonarbeiders moet gelden, maar dat is grauwe theorie.

De realiteit van de dingen is, dat een werkgever, die een inkomen heeft van f 1500 per jaar, practisch en economisch bestaan heeft, dat minstens zoo erg is als dat van zijn arbeiders.

Nu kan men wel zeggen: maar hij is geen arbeider, hij is patroon, maar men laat hem toch de premie betalen, terwijl hij zelf niet eens tegen invaliditeit verzekerd is. Men laat hem de premie betalen voor zijn arbeiders, en legt daardoor op dezen economisch zwakke lasten, waarvan het zeer onrechtvaardig is, dat ze op hem rusten.

Ik heb indertijd een voorstel ingediend, om dat te veranderen, maar de Tweede Kamer heeft het toen verworpen. Nu zou ik wel eens willen vragen aan den heer Weitkamp en aan eenige anderen — want wij hebben met deze quaestie met den heer Weitkamp hier nog eens een zeker incident gehad, waaruit bleek, dat de heer Weitkamp eigenlijk wel voelde, dat wij hier goed aan hadden gedaan —, ik zou hem wel eens willen vragen, of hij nu dan niet mede wil werken

(Duys.)

om hier tot afschaffing van die lasten op die menschen te komen.

De heer **Weitkamp**: Als ik dat doe, doe ik dat niet op uw initiatief. Ik aanvaard u niet als leidsman.

De heer **Duys**: O zoo, Mijnheer de Voorzitter! Maar hier ziet men nu eens het ondubbelzinnig bewijs aan welken kant de ,,politiek'' zit en welke heeren de politiek hooger stellen dan de daad zelf! Welnu, tegenover zulk een benepen ,,politiek'' standpunt verzeker ik den heer Weitkamp, dat als hij het voorstel doet, mijn heele fractie daar voor zal stemmen, omdat wij de ,,zaak'' willen, onverschillig ,,wie'' dat voorstelt.

De heer **Weitkamp**: Daar geloof ik niets van!

De heer **Duys**: Als de heer Weitkamp dat niet gelooft, kan hij onmiddellijk een proef nemen en dan tart ik hem dat te doen. Ik eisch dan nu, dat hij een dergelijk voorstel zal doen, en dan zal hij zien, dat ik en mijn geheele fractie achter hem zullen gaan staan. Dit is hier echter een duidelijk bewijs van de ,,politiek'' van die heeren, waarvan de tuinbouwers en landbouwers het slachtoffer worden.

Wij zullen deze duidelijke uitspraak onthouden, dat verzeker ik u. Ik hoop, dat dit feit zal doordringen buiten deze Kamer, en dat de land- en tuinbouw zullen hooren niet alleen het verwijt, dat aan ons gericht is, maar ook de werkelijkheid, zooals die hier is. De heer Weitkamp zal dus stemmen tegen dingen, die hij zelf goedacht in het belang der tuinders en landbouwers, maar niet als een politiek tegenstander die voorstelt! Mijnheer de Voorzitter! Een fraaie opvatting van zijn taak als volksvertegenwoordiger!

Ik vraag dus aan de Regeering, of zij het niet alsnog gewenscht vindt, dit te doen. Al de dingen, die ik hier heb genoemd, de afschaffing van het registratierecht, vermindering van die lasten op werkgevers met minder dan f 1500 inkomen, zijn dringend noodig, maar het moet zijn de eene groote maatregel, die ik den eenigen maatregel vind, het moet zijn een kredietverleening. Alle hulpmiddelen zijn vergelijkenderwijze heel weinig bij deze kredietveleening, het zijn maar lapmiddelen daarbij vergeleken, hoewel zij ieder op zich zelf geen lapmiddelen zijn.

Het groote belang voor de tuinders is, dat zij van Regeeringswege een krediet krijgen. Ik hoop, dat ik dat met mijn interpellatie mag bereiken, maar als gevolg van de conferentie van 25 October zouden de tuinbouwers kunnen denken, dat zij daarop niet te veel mogen rekenen. Ik hoop echter, dat ik van de Regeering de verklaring mag hooren, dat die menschen op een krachtige hulp van een krediet kunnen rekenen.

Een kredietverleening is het groote middel, onder één voorwaarde. dat men de kredieten verleent op heel andere grondslagen dan waarop men gewoonlijk kredieten verleent. Als men onder die kredieten verstaat, dat degenen, die het opnemen, bijv. voor 100 pct. zeker moeten zijn, en als men borgen en hypotheken eischt enz. en ik heb al klanken vernomen, dat men die richting uit wil, dan kan men het wel gerust laten, want iemand, die zulke waarborgen kan geven, heeft een krediet niet noodig en kan wel geld bij een of andere boerenleenbank krijgen of bij een gewone bank. Het krediet, dat de Regeering moet verleenen, is een krediet, waarbij geen zekerheid bestaat of het den menschen, wien het wordt verleend, inderdaad op de been zal helpen en of het ooit kan worden teruggegeven.

Dat risico moet de Regeering loopen. Ik zeg dit, omdat er reeds stemmen zijn opgegaan, die betoogen, dat aan die menschen, waaraan toch geen redden meer is, maar geen krediet moet worden verleend. Ik lees ook in het Voorloopig Verslag van hoofdstuk X, dat die tuinbouwbedrijven zich nog al hebben uitgezet en dat tal van tuinbouwers maar moeten verdwijnen.

Dat is een fraaie Malthusianistische theorie. Door het feit, dat je niet te eten hebt, bewijs je dat je overbodig bent, dus verdwijn maar. En men kan die menschen niet kunstmatig door kredietverleening op de been houden.

Neen, Mijnheer de Voorzitter, dat krediet moet worden verleend waar dat noodig is, zonder er al te streng op te letten of men er ooit iets van terugziet.

Ik kan mij voorstellen dat de Minister nog eens wil nadenken over de wijze, waarop dat krediet moet worden verleend. Maar ik kan mij niet voorstellen dat hij op 7 December daarover nog nadenkt, omdat eenige maanden nadenken over deze zaak allang tot eenig resultaat hadden moeten leiden.

Ik weet, dat in de kringen der tuinbouwers zelf meeningsverschil bestaat over de vraag, hoe het krediet moet worden verleend. Ik heb hier een artikel van 15 October uit *De Telegraaf* voor mij van den heer van Spronsen, oud-directeur van het Rijkskantoor van groenten en fruit, die daarin een methode van kredietverleening uitwerkt, die echter niet door iedereen wordt aanvaard.

In *De Tuinbouw* daarentegen, orgaan van de tuinderij, van 27 October worden weer een achttal vormen aangegeven, waarin het krediet zou kunnen worden verleend en die niet geheel dezelfde zijn als door den heer van Spronsen aangegeven.

Zoo heb ik hier een schrijven voor mij van het hoofd van de coöperatieve tuinbouwaankoopcentrale te Aalsmeer, die mij weer een andere manier van kredietverleening aan de hand doet, en zoo zijn er vele wegen, die tot hetzelfde doel leiden. En ik zou tot de Regeering willen zeggen: een uniforme wijze van kredietverleening is niet noodig voor het geheele land, die kan voor de eene provincie zus en voor de andere zoo zijn, geef gij het geld, en laat aan de deskundigen, aan de tuinbouworganisaties over, hoe de zaak moet geregeld worden.

Evenwel ben ik het met den heer van Spronsen volkomen eens, waar hij zegt:

In de tweede plaats zou tegenover de boerenleenbanken, als die soms bemiddelaars mochten zijn bij de kredietverleening tusschen Regeering en tuinbouwers, de eisch gesteld moeten worden, dat het te verleenen krediet aan den betrokkene ten volle uitbetaald moet worden en in geen geval hiermede reeds loopende kredieten of niet betaalde rente mogen afgelost worden.

Daar moeten wij goed aan vasthouden. Stel u voor, dat een boerenleenbank machtiging krijgt aan de tuinders f 1000 te leenen en dat die bank zegt: nu zullen wij met die f 1000 uw nota crediteeren.

Dat gaat niet. Dit is van zoo groot belang, al zegt de heer Fleskens nu: juist, dat een deskundige als de heer van Spronsen het noodig acht dit nog eens uitdrukkelijk in *De Telegraaf* te schrijven.

Als niet-deskundige koos ik den voorzichtigen weg. — baat het niet dan schaadt het niet —, om in ieder geval de aandacht van de Regeering op dit punt nog eens te vestigen.

Mijnheer de Voorzitter! De kredietverleening is van het allergrootste belang.

Ik stel de Regeering de dringende vraag: geef ons daaromtrent als het eenigszins mogelijk is een precies, duidelijk en klaar antwoord. Zeg niet, dat ge zult confereeren, dat ge wacht op eenig rapport, maar zoo mogelijk, wat ge hebt gedaan of wat ge terstond zult doen.

U zult waarschijnlijk krediet moeten verleenen aan een deel van de tuinbouwers of steun moeten verleenen aan enkele personen, rechtstreeks van Regeeringswege.

Mijnheer de Voorzitter! Dan is er nog iets, dat ik aan de Regeering zou willen vragen, maar wat ik niet heb opgenomen in de vragen, die ik aan de Regeering heb gezonden. Mocht de Regeering op dien grond bezwaar hebben er thans op te antwoorden, dan kan ik mij dat indenken. Ik vermoed echter, dat de Regeering dat bezwaar niet zal hebben.

Er is aan de Regeering, speciaal aan den Minister van Financiën, een adres gezonden door de Tuinbouw- en Handelsvereeniging ,,West'', te Koedijk, waarin gezegd wordt:

> ,,dat in haar buitengewone algemeene vergadering van 30 September 1922 is besproken de financieele nood van haar leden, ontstaan door de geringe geldelijke opbrengst der tuinbouwproducten (zie bijlage) en de onmogelijk-

(Duys c. a.)

heid voor verschillende harer leden om de vervallen termijnen van inkomstenbelasting voor Rijk en gemeente te voldoen;

dat gehoopt wordt op betere prijzen voor de winter-(stapel)producten, waardoor het mogelijk zou zijn in Maart en April 1923 de belasting te voldoen.

Reden waarom zij Uw Excellentie verzoeken, aan den Rijksontvanger voor de buitengemeenten te Alkmaar opdracht te geven om aan inwoners van Koedijk — tuinbouwers zijnde — uitstel van de betaling te verleenen wanneer dat door hen wordt verzocht."

Misschien zou ook iets in deze richting door de Regeering kunnen worden gedaan. Zooals ik reeds zei, heb ik tot mijn leedwezen deze vraag niet opgenomen in het stuk, dat ik aan de Regeering heb gestuurd, doch ik zou den Minister willen vragen, of hij bereid is bij zijn ambtgenoot den Minister van Financiën aandrang er op te willen uitoefenen, dat het niet alleen gebeurt te Koedijk, doch dat het geschiedt overal in den lande.

Ik wensch dit te vragen aan het hoofd van het Ministerie, dat speciaal belast is met de behartiging van de landbouwbelangen, mijnheer Oud, en niet in de eerste plaats aan den Minister van Financiën. Mijnheer de Voorzitter, ik begrijp niet, wat de heer Oud zoo opgewonden maakt, maar dat zal zijn reden wel hebben. N'en déplaise de opmerkingen van den heer Oud, hoop ik, dat de Regeering een antwoord op deze vraag zal willen geven.

Mijnheer de Voorzitter, ik meen het hierbij voorloopig te kunnen laten en zal met belangstelling afwachten, wat de Regeering op deze vragen zal antwoorden.

De **Voorzitter**: Is de Regeering bereid aanstonds op de gestelde vragen te antwoorden?

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Ja, Mijnheer de Voorzitter!

De **Voorzitter**: Dan is het woord aan de Regeering.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en van Landbouw, Handel en Nijverheid a. i.: Mijnheer de Voorzitter! Het is de Regeering bekend, dat verschillende tuinders in financieele moeilijkheden verkeeren. Voor sommigen van hen zal daarvan het gevolg zijn, dat zij niet in staat zullen zijn zich in hun bedrijf te handhaven.

Nu is het evenwel de vraag of er een algemeene noodtoestand is en of de voorstelling van de malaise, die er heerscht al of niet overdreven kan worden genoemd.

Mijnheer de Voorzitter! Het is niet te ontkennen, dat er in de tuinbouwkringen een gedrukte stemming heerscht in verband met de onzekere toekomst. Wat is daarvan het gevolg? Dat er credietinstellingen zijn, die tot dusverre de tuinbouwers van de noodige voorschotten voorzagen, maar nu een weinig huiverig zijn geworden. Een noodwendig gevolg daarvan is de malaise, die mede veroorzaakt wordt door die stemming van onzekerheid, waardoor die factoren nog worden verhoogd.

Nu dient men, geloof ik, toch niet te vergeten, dat 1922 voor den tuinbouw een abnormaal jaar is geweest. Ons buurland, Duitschland, kon slechts lage prijzen betalen, terwijl daarnaast nog de omstandigheid komt, dat in dit jaar, men mag wel zeggen, geloof ik, in geheel West-Europa de oogst van de tuinbouwproducten zeer overvloedig is geweest, zoodat men feitelijk van overproductie en de gevolgen daarvan ook voor ons land kan spreken.

De tuinders, die in de eerste plaats getroffen werden, zijn zij, die in de voorafgaande jaren tegen hooge prijzen hebben gekocht of gehuurd. Er zijn daarenboven verschillende personen, die met het tuinbouwbedrijf zijn begonnen, zonder — er mogen uitzonderingen zijn — voldoende op de hoogte te zijn van het vak.

Nu heb ik gemeend goed te doen met over het geheele land een onderzoek te laten instellen door daarvoor in aanmerking komende deskundigen naar den feitelijken toestand van de op tuinbouwgebied heerschende malaise. Zooals door den geachten interpellant is medegedeeld, heb ik 3 November een bespreking gehouden op mijn Departement over den noodtoestand in den tuinbouw. Daar is toen besloten, dat vanwege de Directie van den Landbouw een onderzoek naar de malaise zou worden ingesteld. Wanneer men een kwaal wil cureeren, moet men zorgen; dat men haar eerst diagnostiseert. De daarvoor aangewezen organen zijn de Rijkstuinbouwconsulenten. Zij die met het oog op hun ambtsgebied in aanmerking kwamen hebben de opdracht gekregen ten deze een onderzoek in te stellen. Dit waren de consulenten te Groningen, Maastricht, 's Gravenhage, Alkmaar en Hoorn.

Ik acht het, al zal het mijn antwoord iets verlengen, wel de moeite waard de mededeelingen, welke mij door die ambtenaren zijn verstrekt, weer te geven.

De Rijkstuinbouwconsulent van Groningen rapporteert mij:

In de provincie Groningen is de tuinbouw vooral geconcentreerd te Hoogezand en Sappemeer. Er wordt verwacht, dat verschillende bedrijven zich daar niet staande zullen kunnen houden; in het bijzonder betreft dit bedrijven, waar geen of weinig glas wordt gebruikt.

Wat zegt de consulent over de daar te nemen maatregelen?

Kredieten voor korten tijd zijn niet wenschelijk, aangezien de ineenstorting daardoor slechts zou worden verschoven. Zijns inziens zouden veel tuinders moeten overgaan tot intensieve landbouwcultuur, bijvoorbeeld tot verbouwing van suikerbieten, terwijl in die gevallen in overweging wordt gegeven een Regeeringstoeslag boven den fabrieksprijs te geven.

De Rijkstuinbouwconsulent te Maastricht splitst zijn ambtsgebied in twee gedeelten. In Venlo en Maastricht, zegt hij, zijn de bedrijven te klein om ze in landbouwbedrijven, als middel om uit de malaise te komen, om te zetten. Te Roermond valt volgens hem die toestand mede; hij acht het niet wenschelijk om, wil men tot kredietverleening over te gaan, in Roermond en omstreken krediet te verleenen.

Hoe staat het in den Haag en omstreken? Het gebied van den Rijkstuinbouwconsulent in den Haag omvat drie belangrijke tuinbouwcentra: het Westland in engeren zin; de streek tusschen den Haag, Delft en Rotterdam, en verder de omgeving van Zwijndrecht en Barendrecht.

In het eigenlijke Westland — het is aan de leden der vergadering bekend, dat daar veel verbouw in kassen wordt aangetroffen — heerscht geen algemeene noodtoestand, al zijn er, zooals in het rapport staat, tuinders die in moeilijke omstandigheden verkeeren.

In het gebied gelegen tusschen den Haag, Loosduinen, Delft, Berkel, Rodenrijs en Rotterdam wordt veel onder glas geteeld. In die streek is de toestand zeer ongunstig en daar zou, naar het oordeel van dezen deskundige, van een noodtoestand gesproken kunnen worden. Maar hij wijst er verder in zijn rapport op, dat kredietverleening omzetting van de teelt onder plat glas in teelt in warenhuizen tot gevolg zou hebben en dat zulks weder zou beteekenen concurrentie voor het eigenlijke Westland, terwijl als tweede schaduwzijde genoemd wordt, dat dientengevolge minder arbeidskrachten benoodigd zouden zijn.

In de derde plaats het gebied tusschen Zwijndrecht en Barendrecht, waar aardbeienteelt wordt uitgeoefend. Daaromtrent wordt medegedeeld, dat door het ongunstig weder de oogst van dit product zeer slecht is geweest. Dit is de oorzaak waarom hier bij de tuinders veel malaise bestaat.

Het is wel eigenaardig, dat deze zeer deskundige ambtenaar er meent op te moeten wijzen, dat men met het eventueel verleenen van kredieten zeer voorzichtig moet zijn. Hij voegt er aan toe, dat de mededeelingen, welke nu en dan in de pers verschenen zijn, oorzaak zijn geweest dat de banken zich angstig hebben gemaakt, waardoor de toestand er niet beter op geworden is.

Ik kom thans tot het rapport van den Rijkstuinbouwconsulent te Alkmaar. Diens gebied is een belangrijk gebied, immers het grootste deel van Noordholland behoort daartoe, het grootste deel waar de groententeelt wordt uitgeoefend.

32ste VERGADERING. — 7 DECEMBER 1922.

Interpellatie van den heer Duys.

(Minister **Ruys de Beerenbrouck.**)

Hij zegt, dat 1922 voor de tuinders een ongunstig jaar is, doch dat men niet kan spreken van een algemeenen noodtoestand. De vorige jaren waren redelijk goed te noemen en, zoo zegt deze deskundige, men kan toch bezwaarlijk aannemen, dat een enkel slecht jaar, dat vroeger ook wel eens voorkwam, direct een noodtoestand in het leven zou roepen.

De angstige stemming onder de tuinders is meer een gevolg van de vrees, dat, in verband met de ongunstige vooruitzichten, zoo'n noodtoestand zal ontstaan, en ten aanzien van de voorstelling van den thans bestaanden toestand zegt hij — ik beoordeel niet of het juist is —: er heerscht wel wat overdrijving.

Hij ook zegt:

> ,,Indien tot kredietverleening mocht worden overgegaan, zullen die kredieten niet op korten termijn moeten worden verleend.''

Ten slotte de Rijkstuinbouwconsulent te Hoorn, die te oordeelen heeft over den toestand in de Streek.

Naar zijn meening wordt de toestand overdreven voorgesteld; die toestand is niet zoo ongunstig, al maken verschillende tuinders ongetwijfeld een moeilijken tijd door. Een deel van hen zal zich wel niet kunnen handhaven, terwijl een ander deel zich meer op den verbouw van landbouwproducten zal moeten toeleggen. Met het oog op de werkloosheid o.a. zou volgens hem eenige financieele steun wel gewenscht zijn. En hoe zou die financieele steun moeten worden verleend volgens dien verslaggever? Een eventueel krediet — hij komt met een practisch voorstel — zou hoogstens f 300 per H.A. moeten bedragen en slechts moeten verleend worden in de daarvoor in aanmerking komende gevallen voor het aanschaffen van bedrijfsbenoodigdheden. Gemeente en provincie zouden ook haar medewerking kunnen verleenen.

En hoe groot schat die Rijkstuinbouwconsulent te Hoorn het aantal noodlijdende tuinders in de Streek? Het zijn naar zijn meening ongeveer 10 pct. van het totaal die in aanmerking komen om te worden gesteund. Van deze 10 pct. zou ongeveer 6/7 door het verleenen van krediet worden geholpen. En — voegt hij er aan toe — 2/3 van de noodlijdenden waren vóór den oorlog ook tuinder. De conclusie van zijn ambtgenooten neemt hij over, waar hij zegt, dat het verleenen van een krediet voor korten duur over het algemeen door hem niet wenschelijk wordt geacht.

Welke is nu de slotsom, wanneer men de rapporten, die ik hier heb, in hun geheel bestudeert, en die men misschien ook uit dit korte uittreksel kan maken? Naar mijn meening deze, dat wel verschillende tuinders in financieele moeilijkheden verkeeren, maar dat in meer algemeenen zin des woords van een algemeenen noodtoestand in het tuinbouwbedrijf nog niet kan worden gesproken, altijd vooropstellende, dat de mij verstrekte gegevens juist zijn. Ik heb ze niet kunnen nagaan, maar zij zijn van den allerlaatsten tijd: zij zijn ingekomen van 4 November tot 3 December. Op gevaar af van mij door den geachten interpellant te hooren toevoegen: gij hebt besprekingen gehouden, maar gij hadt daden moeten stellen, veroorloof ik mij toch aan de Kamer mede te deelen, dat ik het noodig heb geoordeeld om alvorens daden te stellen, eerst besprekingen te houden, en zoo heb ik in de maand October met vertegenwoordigers der tuinbouworganisaties en andere personen, die met de toestanden in het tuinbouwbedrijf op de hoogte zijn, een vergadering uit heterogene bestanddeelen samengesteld, gehouden, waar van het nemen van besluiten geen sprake kon zijn. Het was geen vergadering van adviseurs met den Minister, maar het waren personen, die bijeenkwamen om van gedachten te wisselen met den Minister.

Op die vergadering heb ik als beslissing verschillende conclusies genomen. Zoo heb ik b.v. aan enkele aanwezigen gevraagd, of zij zich wilden constitueeren tot een commissie, die zou nagaan op welke wijze het mogelijk zou zijn producent en consument nader tot elkander te brengen. Ik heb van het begin af aan, dat ik de waarneming van het Departement van Landbouw op mij heb genomen, die meening toegedaan zijnde, vooropgesteld, dat ik in de eerste plaats een beroep moest doen op de organisaties in het tuinbouwbedrijf zelf, en zoo zijn dan ook in die commissie personen benoemd, die uit die organisatie zijn voortgekomen. Het rapport van die commissie wacht ik nog.

Ten tweede heb ik in November een tweede vergadering gehouden met de vertegenwoordigers van de centrale boerenleenbanken ter bespreking van de vraag der kredietverleening. Ook op die vergadering is men niet tot onmiddellijke resultaten gekomen en is ook een commissie voor studie en onderzoek ingesteld. Van die commissie heb ik wel een rapport ontvangen, maar positieve voorstellen hebben mij nog niet bereikt. Dit is geen grief, maar het bewijst hoe moeilijk de zaak is en dat het niet gemakkelijk is bepaalde voorstellen te doen. Ook onder de deskundigen schijnen de verschillende vragen die op kredietverleening betrekking hebben, verschillend te worden beantwoord. En nu is het te begrijpen, dat wie of hier ook het beheer van het Departement van Landbouw op zich zou nemen de voorlichting van deskundigen vooral beteekenis heeft wanneer deze op een gegeven oogenblik tot een zelfde resultaat en conclusie komen.

Tot leden dezer commissie werden in de bewuste vergadering aangewezen de heeren Kakebeeke, van Spronsen en Trip. Wanneer de commissie elders haar licht kan opsteken, heb ik daartegen geen bezwaar.

Op de vraag, in hoeverre de Regeering bereid is, bij eventueele kredietverleening haar medewerking te verleenen, kan ik dus nog geen antwoord geven. Ik moet eerst de voorstellen dier commissie ontvangen en zal dan de zaak nader onder de oogen zien.

De geachte interpellant heeft eenige maatregelen opgesomd, die door de Regeering zouden kunnen worden genomen ten einde in den nood van de tuinders te gemoet te komen. In de eerste plaats had hij het over het besteden van een deel van het aan het buitenland verleende krediet, tot afname van een deel dezer producten. Hij voegde er bij: als het mogelijk is, want tot het onmogelijke is niemand gehouden. En helaas, het is onmogelijk. Immers, de landen, aan welke een krediet is verleend, zijn binnen de bepalingen, vervat in de ter zake gesloten overeenkomst, vrij bij het bepalen van den aard van de goederen, die zij op rekening van het krediet hier te lande willen koopen. Er is dus niets aan te doen; de Regeering kan de bedoelde landen niet verplichten, goederen aan te koopen, waaraan die landen meenen geen behoefte te hebben.

In de tweede plaats sprak de geachte afgevaardigde over het bevorderen van het dichter brengen van den producent bij den consument, o. m. den gemeentebesturen te adviseeren respectievelijk op deze eenigen aandrang te oefenen om al dan niet met provincialen steun over te gaan tot oprichting van hallen daar, waar deze vermoedelijk levensvatbaarheid zullen bezitten. Tot mijn groot genoegen zeide de geachte afgevaardigde, dat hij hier van het ambtelijke niets wil weten, dat hij in de eerste plaats een beroep wilde doen op de organisaties van producenten en consumenten om die bij elkander te brengen. Welnu, die gedachte heb ik reeds een tijd geleden in een van de twee vergaderingen naar voren gebracht en als gevolg daarvan is de zaak op het oogenblik in onderzoek. Ik ben in afwachting, wat de belanghebbenden mij ten deze zullen adviseeren. Ik ben niet alleen bereid, maar ook voornemens om, zoodra dat rapport er is, te overwegen, of de voorgestelde maatregelen mijn instemming hebben, en wanneer die dan loopen evenwijdig met wat de geachte afgevaardigde heeft gevraagd, dan zal mij dat voor de producenten, de consumenten, voor den interpellant en voor mij zelf ten zeerste verheugen!

In de derde plaats vroeg de geachte afgevaardigde, of ik er iets voor zou gevoelen over te gaan van Regeeringswege tot het groot-aankoopen van tuinbouwproducten en deze hetzij tegen kostprijs, hetzij tegen verminderden prijs beschikbaar te stellen aan streken, waaraan daaraan behoefte bestaat. Ik zou deze vraag willen onderbrengen onder het vorige punt. Zoo weinig mogelijk moet de Overheid zich mengen in de verhoudingen tusschen producent en consument.

(Minister **Ruys de Beerenbrouck.**)

De ervaring, die wij in de gelukkig nu afgeloopen jaren hebben opgedaan met Overheidsbemoeiing ten deze, stemt niet tot groote verheugenis, en als het eenigszins mogelijk is, doet de Overheid, Rijks- of gemeente-overheid, beter met zich daarmede niet in te laten.

Wat aangaat de tarieven zou ik eigenlijk niet anders kunnen doen dan herhalen hetgeen mijn ambtgenoot van Waterstaat in de vergadering van heden voor een week heeft medegedeeld. Hij heeft toen toegezegd, dat, wanneer een zeker aantal wagons, bij voorbeeld 5000, in eenige maanden zou kunnen worden verzonden, hij bereid was daarvoor eenige verdere reductie van tarieven te geven. Hij zou dan gebruik maken van zijn bevoegdheid tegenover de directie van de Nederlandsche spoorwegen en met de directie in overleg treden. Dit is een toepassing van de zoogenaamde noodtarieven, die men bijvoorbeeld in Duitschland heeft, en die men toepast om bepaalde bedrijven te helpen. Deze niet vage, maar duidelijke toezegging van mijn ambtgenoot van Waterstaat, kan dus een antwoord zijn op de vierde vraag van den geachten interpellant.

Ik kom thans tot de tweede rubriek van vragen, die de interpellant in drie gedeelten heeft gesplitst. De vermindering van de lasten, waaronder vele tuinders gebukt gaan, is het opschrift van dit hoofdstuk der vragen. De geachte interpellant wenscht in de eerste plaats te weten, of het mogelijk is de spoedige totstandkoming van al die maatregelen te bevorderen die er toe kunnen leiden dat de koop- en huurprijzen der landerijen niet hooger worden dan redelijkerwijze het geval mag zijn, o. a. door het afschaffen van strijkgelden op publieke verkoopingen en verhuringen en door herziening van het pachtcontract, maar op zoodanige basis, dat pachtcommissies worden ingesteld. Het is den geachten afgevaardigde natuurlijk bekend, dat er een wetsontwerp bij de Kamer ligt tot afschaffing van de strijkgelden. De Kamer heeft dus ten deze de baan vrij en kan er toe medewerken, dat dit ontwerp met spoed wet worde.

Voorts is de Kamer bekend, dat in zake het pachtcontract een Staatscommissie werkzaam is, wier voorstellen zullen moeten worden afgewacht. De Regeering zou hoogstens direct of indirect op bespoediging van het werk dier Staatscommissie kunnen aandringen. Of bij de herziening van het pachtcontract pachtcommissies zullen worden ingesteld, is op het oogenblik nog niet aan de orde. De geachte afgevaardigde kan meenen, dat er veel voor te zeggen is, maar andere afgevaardigden zullen daarover misschien niet zoo juichend gestemd zijn als hij.

De geachte afgevaardigde is teruggekomen op een voorstel, dat indertijd door hem is ingediend. Deze aangelegenheid behoort tot het gebied van mijn ambtgenoot van Arbeid, met wien ik naar aanleiding van deze interpellatie overleg heb gepleegd. Het doet mij leed — en dit is voorloopig de eenige afwijzing — aan den geachten interpellant te moeten zeggen, dat ten deze van de zijde van dit Kabinet niets in zijn richting is te verwachten. Den 10den September 1919 zijn de noodige argumenten in deze Kamer aangevoerd. Toen is over een wetswijziging en een daarbij behoorend amendement van de sociaal-democratische fractie, waaraan de geachte afgevaardigde herinnerd heeft, een gedachtenwisseling gevoerd. Te gelijker tijd had het toenmalig lid der Kamer de heer van de Laar een ongeveer gelijkstrekkend amendement ingediend, welke beide amendementen door den Minister van Arbeid zijn bestreden.

De argumenten, die toen door mijn ambtgenoot zijn aangevoerd, zijn op het oogenblik nog van kracht. Immers volgens hem past vrijstelling van de verplichting tot premiebetaling voor kleine werkgevers, welke vrijstelling zou beteekenen, dat de premiebetaling van die werkgevers zou overgaan op den Staat, niet in het stelsel van de Invaliditeitswet en in het algemeen niet in het stelsel van onze sociale verzekering. Volgens dat stelsel toch zijn de krachtens die verzekering te ontvangen uitkeeringen te beschouwen als uitgesteld loon, zoodat dan ook de kosten der verzekering geacht worden een onderdeel te vormen van het loon der verzekerden. Wat zou een afwijking van dat stelsel in de richting, die de geachte afgevaardigde wil, beteekenen? Dat daarmee principieel zou worden ingegaan tegen de opvatting der Regeering omtrent den rechtsgrond der sociale verzekering. Maar er is daarenboven nog een practische reden, welke de hier bedoelde wetswijziging onraadzaam doet voorkomen. Men mag toch aannemen, dat bij vaststelling van de loonen van de arbeiders in het tuinbouwbedrijf rekening is gehouden met den last van de premiebetaling ingevolge de Invaliditeitswet, zoodat practisch de werkgevers in dat bedrijf dien last wel op hun arbeiders zullen hebben afgewenteld. Hetgeen de geachte afgevaardigde wil, zou dus feitelijk beteekenen, dat de Staat de werkgevers in het tuinbouwbedrijf en in de overige noodlijdende bedrijven niet van een last bevrijdde, doch hun een geschenk deed.

Op dezen grond meent de Regeering te moeten blijven bij hetgeen in 1919 tegen de opvatting van den geachten afgevaardigde is gezegd.

Ik kom thans aan het laatste gedeelte van de vragen van den geachten afgevaardigde. Hij wenscht mededeeling van de maatregelen, genomen door de Regeering, ter tegemoetkoming aan hen, die bij de particuliere kredietinstellingen geen krediet meer kunnen krijgen, door hetzij van Overheidswege aan die personen krediet te verstrekken, hetzij van Overheidswege aan die personen rechtstreekschen steun te verleenen. Ik heb reeds gezegd, naar aanleiding van de besprekingen en de studie, die er van wordt gemaakt, dat de zaak der kredietverleening nog niet is gekomen in een stadium, dat de Regeering een beslissing kan nemen. Maar deze zaak is niet alleen van belang voor het tuinbouwbedrijf. Verschillende bedrijfstakken in ons land verkeeren in moeilijke omstandigheden en het dient niet uit het oog verloren te worden, dat de voornaamste oorzaak van die moeilijke omstandigheden gelegen is in de verminderde koopkracht van de buitenlandsche afnemers. Het gaat dus niet zoozeer om het verleenen van hulp, ten einde de betrokkenen door een moeilijken, maar dan korten tijd heen te helpen, als wel om een aanpassing aan omstandigheden, die misschien nog jarenlang zullen duren. Daarom moet de Regeering, die het geheel heeft te overzien, wil zij niet komen te staan voor consequenties van zeer verre strekking, die bij den tegenwoordig algemeen erkenden slechten toestand van 's Lands financiën bezwaarlijk zouden zijn te aanvaarden, zich wel ter degen beraden, of hier bij het tuinbouwbedrijf bijzondere redenen bestaan voor Rijkshulp en of die hulp kan worden verleend — met inachtneming van de mogelijke consequenties — zonder bedenkelijke risico's op de schatkist te leggen. Dat behoeft geen reden te zijn, om er afwijzend tegenover te staan, maar dat is wel een motief om het vraagstuk van alle zijden onder de oogen te zien. Nu heeft de Regeering groot bezwaar om dien steun te verleenen in den vorm van bijslag à fonds perdu uit 's Rijks schatkist. Dit ware noch economisch, noch tegenover de toch reeds zoo zwaar getroffen belastingbetalers te verantwoorden. Ook tegenover andere groepen van de bevolking, die zich in dergelijke moeilijkheden bevinden, zou het niet billijk zijn, want men zou zich ten slotte tot enkele bedrijven moeten beperken en niet algemeen kunnen helpen.

De laatste vraag van den interpellant is, of de Regeering, gelet op de moeilijkheden van het tuinbouwbedrijf, bereid is, een afzonderlijk Departement van Landbouw in het leven te roepen. Mijnheer de Voorzitter! Het zou van weinig deferentie tegenover de Kamer getuigen, indien de Regeering, na het onlangs gevallen votum der Kamer, deze vraag anders dan ontkennend zou beantwoorden.

De Voorzitter: Behalve de heer Duys zijn er nog eenige andere leden, die belangstellend in deze beraadslaging wenschen tusschen te komen.

Daar het de bedoeling van de Kamer is om deze interpellatie in deze vergadering te beëindigen, zal het noodig zijn, dat zij, die nog daarbij het woord wenschen te voeren, zich bij mij opgeven, opdat ik mij een beeld zal kunnen vormen van den toelaatbaren spreektijd

Er hebben zich nu dertien sprekers opgegeven. Ik stel naar aanleiding daarvan voor, om voor den heer Duys als inter-

(Voorzitter e. a.)

pellant een spreektijd vast te stellen van ten hoogste een kwartier en voor de andere leden van ten hoogste 8 minuten.

Daartoe wordt besloten.

De heer Duys: Mijnheer de Voorzitter! Precies zooals ik in mijn eerste rede al verondersteld heb; der langen Reden kurzer Sinn is, dat er niet gebeurd is. Er is wat geconfereerd, twee of drie maanden, en er zijn een stuk of twee, drie commissies benoemd. Die commissies zitten te werken, en ik wil aannemen, dat zij hard zitten te werken en zij zullen rapporten maken, en de Minister zal op die rapporten wachten.

Intusschen lijdt de tuinbouwer gebrek en ziet hij het donkere perspectief, dat hij niet weet, hoe het met hem zal gaan.

De Regeering is hier in gebreke, niets meer en niets minder, want alle mooie woorden, alle rapporten van tuinbouwconsulenten, landbouwconsulenten en ik weet al niet van wie meer, kunnen het nuchter feit niet weg redeneeren, dat er tot heden niets is gedaan dan gepraat en wachten op rapporten.

Dat vind ik eenvoudig verschrikkelijk. Als men moet wachten, totdat de verschillende deskundigen het met elkander eens zijn geworden, kan de Minister nog gerust een paar oogsten van den tuinbouw afwachten. Ik zou wel willen zeggen: zet die deskundigen maar aan den kant, anders gaat het met den tuinbouw net als met de marine en met het leger, die zijn ook door deskundigen naar de weerlicht geholpen. Het zijn juist de deskundigen geweest, die ons met zooveel adviezen hebben overladen, en zooveel voorstellen hebben gedaan, dat ten slotte de débâcle is gekomen, die wij nu zien.

Moet het met den tuinbouw ook zoo gaan? Dan moet ik eerlijk zeggen, hebben Gedeputeerde Staten van Noordholland het beter gedaan, want die hebben gezegd: wij zullen beginnen met uit den memoriepost een bedrag van f 200 000 op de begrooting uit te trekken, die kunnen worden besteed. Wij zullen dan later zien, hoe het gebeurt. De Minister heeft nu zooveel adviezen gekregen, laat hij er nu eindelijk eens een nemen. Het advies van van Spronsen, voor zoover ik dat als leek kan beoordeelen — er is gezegd, dat het goed was, — is misschien wat, welnu, laat de Minister dat dan nemen, al moge het misschien achteraf blijken, dat hij een beter had kunnen opvolgen, als hij wat langer gestudeerd had. Maar indien ooit het spreekwoord, dat het betere de vijand is van het goede, is bewaarheid, dan is het wel hier.

Ik heb liever, dat de Minister een niet zoo'n excellent voorstel neemt dan dat hij nog langer wacht; dat is het beste wat hij nu kan doen. Als dat de wijze is, waarop moet worden gewerkt, kan men geen enkele wet tot stand brengen, want van elk wetsontwerp, dat wordt ingediend, kan altijd nog worden beweerd, dat er nog een betere vorm is en dat de deskundigen het er niet over eens zijn.

In de Tweede Kamer zijn wij allemaal deskundigen en het gebeurt zoo goed als nooit, dat wij het allen eens zijn en toch moet er ten slotte een beslissing worden genomen.

De Minister moet den knoop doorhakken. Dat is voor hem wel zeer moeilijk, omdat hij op de plaats van Landbouw zit en omdat hij geen deskundige is.

Wat hooren wij van hem: In handen gesteld van de commissie voor de producenten en consumenten, ik wacht rapport kredietverleening; ik wacht rapport. Onder de deskundigen bestaat nog meeningsverschil. Ja, als wij moeten wachten tot de deskundigen het eens zijn! Daar heeft men bijv. den heer Trip, van wien onder de tuinbouwers wordt gezegd, dat hij, reeds voordat hij in de desbetreffende commissie zitting nam, gezegd heeft: met het oog op den financieelen toestand van het Land moeten de tuinbouwers maar niet al te veel op krediet rekenen. Met dien heer zullen dus de andere commissieleden heel wat te stellen hebben, alvorens het met hem eens te worden.

Indien ik mij over iets geërgerd heb, dan is het niet over het feit, dat de Minister hier dit mededeelt, maar dat ambtenaren in dienst van het Ministerie dergelijke rapporten aan den Minister uitbrengen.

(Duys.)

Iedereen, hoe groot leek hij ook moge zijn op tuinbouwgebied, heeft uit de dagbladen en de technische bladen kunnen vernemen, dat het tuinbouwbedrijf met al degenen, die daarin werkzaam zijn, in grooten nood verkeert.

Hoe is het mogelijk, dat wij hier niets anders te hooren krijgen dan de rapporten van den Rijkslandbouwconsulent te Alkmaar en te Hoorn, die beiden zeggen, het wordt wel wat overdreven.

Hier wreekt zich weer het feit, dat aan het hoofd van dit Departement geen deskundige staat, maar een Minister, die slechts op die ambtelijke rapporten kan afgaan.

De heer Schaper merkt te recht op, dat als op die plaats zat bijv. de heer Lovink, die zich niet zou laten afschepen met dergelijke rapporten, geen sprake van. Die Rijksconsulenten zouden wel opgepast hebben met dergelijke rapporten bij hem aan te komen, want hij zou gezegd hebben: wacht even, ik weet er ook iets van.

Begrijp mij goed, ik bedoel daarmede volstrekt geen grief te uiten tegen dezen Minister. Hij heeft nu die rapporten eenmaal.

Hij heeft een uittreksel daaruit voorgelezen, maar zelfs uit dat uittreksel blijkt reeds de mentaliteit van hen die die rapporten, die ik wel eens in hun geheel zou willen lezen, hebben ingediend.

Die meneer uit Hoorn bijv. zegt: het wordt wel wat overdreven, maar hij voegt er in één adem bij: maar een deel zal zich niet kunnen staande houden, 10 pct.

Dat noem ik nogal veel. Dat noemt hij gering, maar je moet maar bij die 10 pct. hooren, dan denkt men er wel anders over.

Ik zou dien Rijkslandbouwconsulent wel eens willen hooren piepen, wanneer er werd gezegd: 10 pct. van de landbouwambtenaren moeten worden ontslagen, en ik zou hem wel eens willen zien loopen naar het Departement om te informeeren of hij soms tot die 10 pct. behoorde, en wanneer dan in de Kamer daarover zou worden gesproken, dan zou ik hem wel eens in de spreekkamer willen zien komen, om aan ondergeteekende te vragen over den noodtoestand van de ambtenaren te spreken. Ik wil zien of ik het dan ooit zoo bont kan maken in de schildering van de kleuren van dat gezin, en of hij dan ook een rapport zal uitbrengen, waarin hij zegt, dat ik aan het overdrijven ben.

Mijnheer de Voorzitter! Dat was maar een uittrekseltje. De hemel zal weten, wat wij in de rapporten verder kunnen lezen, wanneer wij ze op den keper beschouwen. De heeren spreken zich op de onderdeelen zelfs al tegen.

De Minister staat afwijzend tegenover mijn verzoek om werkgevers met een inkomen tot f 1500 vrij te stellen. Hij heeft van den heer Aalberse bericht gekregen, dat dat in strijd zou zijn met het stelsel van de Invaliditeitswet en met dit en dat. Ik heb al zoo vaak gezegd, ook bij de behandeling van de wet-Talma, dat er o zooveel in strijd is met het stelsel. Bij die behandeling was de weduwenrente in strijd met het stelsel.

Mijnheer de Voorzitter! Mag ik in dit verband even wat zeggen, wat deze quaestie betreft? Wij kunnen nu niet de verzekeringswetten behandelen en ik denk daaraan ook niet, maar laat de Minister toch niet komen met het stelsel van de verzekeringswetten. Ik heb immers indertijd al gezegd: Nederland heeft den buik vol van het stelsel; men wil er niets van hebben. Gelukkig gaat de Regeering ook al in die richting, want dezer dagen heeft de Hooge Raad van Arbeid de aanzegging gekregen om in plaats van het stelsel van de wet-Talma een nieuw stelsel te ontwerpen. Laat men zich niet op het vermolmde stelsel van de verzekeringswetten beroepen om te kunnen zeggen: het zou in strijd zijn met het stelsel, wanneer wij de kleine werkgevers zouden vrijstellen.

Ten aanzien van de andere door mij gestelde vragen heeft de Regeering gezegd, dat zij er niet afwijzend tegenover staat.

De Minister schijnt nog niet te begrijpen, dat een bewinds-

(Duys e. a.)

man, die aan het hoofd van het Departement van Landbouw staat, niet op 7 December kan zeggen: ik wacht nog op rapporten en zal dit en zal dat. De Minister, die maandenlang met de menschen heeft moeten confereeren, kan nu niet voor de Kamer komen en zeggen: ik moet wachten op rapporten. Hij kan alleen zeggen: ik heb maanden geleden dat en dat gedaan; mijne heeren, nu kunt ge mij critiseeren en zeggen, dat ik misgegrepen heb, maar ik heb moeten handelen om de rampen, die dreigden, af te wenden.

Ik meen, dat er een stad aan de oude wereldzee was, die behouden bleef, omdat ze een geloovige bevatte. Hier zijn er tien procent. Hier zou de maatregel nog noodzakelijk zijn.

De Minister heeft bij voorbaat mijn zegen over eventueel te goeder trouw gemaakte fouten bij zoo'n regeling, en ik ben overtuigd: ook van de geheele Kamer.

Wanneer in een noodtoestand de Regeering ingrijpt en doet wat zij kan, heeft men meer respect voor haar initiatief en durf en kracht om de menschen te helpen, dan wanneer men achteraf komt met peuterdingetjes, die niet zouden voorgekomen zijn, wanneer men den tijd had gehad over de zaak rustig te denken.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb eens gehoord van een onderwijzer, die verdronken is, omdat hij niet wist of hij volgens de grammaticale regels ,,hulp'' of ,,help'' moest roepen, en toen niets heeft geroepen, en dan ook niet geholpen werd.

De Minister is zoo bang, dat hij verkeerde critiek zal krijgen, dat hij de land- en tuinbouwers aan hun lot overlaat.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom daartegen met de grootst mogelijke kracht op.

Ik wil mij niet uitlaten over den *modus quo* van de kredietverleening.

De heer van Spronsen heeft een omlijnd plan en de heer Kakebeeke zal ook wel een omlijnd plan hebben. Dan moet men er maar over stemmen, hoe het moet gebeuren, en de heer Trip zal zich bij die uitspraak hebben neer te leggen. Men kan dan zeggen: de meerderheid denkt er zoo over en hier is ook een Nota van de minderheid der commissie; nu moeten de heeren maar beslissen; maar om te wachten tot de heeren het eens zijn geworden, is wachten tot St. Juttemis.

Intusschen meen ik goed te doen, met in elk geval de Kamer in de gelegenheid te stellen zich uit te spreken over deze kredietverleening en het is daarom, dat ik de eer heb de volgende motie in te dienen:

> ,,De Kamer,
>
> het wenschelijk oordeelende, dat de Regeering in beginsel bereid zij aan de noodlijdende tuinders krediet op eenigszins langen termijn te verleenen,
>
> noodigt de Regeering uit dit krediet in overleg met de belanghebbenden of hun vertegenwoordigers zoo spoedig, als mogelijk is, te verleenen.''

Ik heb uitdrukkelijk gezegd: op langen termijn, omdat op korten termijn malligheid is, wil het krediet eenigszins daadwerkelijk helpen. Ik hoop, dat de Kamer zich met deze motie kan vereenigen. Met belangstelling wacht ik af wat de andere leden hebben te zeggen. Ik zou hen willen uitnoodigen in de eerste plaats van de zijde der Kamer dien steun te verleenen, waarop niet ik, maar waarop de tuinders recht hebben.

De **Voorzitter**: Door den heer Duys is ingediend de volgende motie van orde:

> ,,De Kamer,
>
> het wenschelijk oordeelende, dat de Regeering in beginsel bereid zij, aan de noodlijdende tuinbouwers een krediet op eenigszins langen termijn te verleenen,
>
> noodigt de Regeering uit dit krediet in overleg met de werkelijk belanghebbenden of hunne vertegenwoordigers zoo spoedig als mogelijk is te verleenen.''

Deze motie van orde wordt ondersteund door den heer Schaper, mevrouw de Vries—Bruins, mejuffrouw Groeneweg en den heer IJzerman en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

(Voorzitter e. a.)

De **Voorzitter**: Ik stel voor, deze motie van orde te behandelen te gelijk met de interpellatie.

Daartoe wordt besloten.

De heer **A. Colijn**: Mijnheer de Voorzitter! Met belangstelling heb ik gezien en gehoord het optreden van den agrariër der S. D. A. P. den heer Duys.

En bij mij is de vraag gerezen, of, gezien den ernst van den toestand, het groote belang, dat bij deze zaak betrokken is, ook voor onze tuinders, dit nu wel de beste manier was om onze tuinders te helpen, door er alle politieke partijen met de haren bij te halen en verwijten te doen over beloften, die zijn afgelegd, maar niet kunnen worden ingelost.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, ook de rede zelf van den heer Duys heeft mij, ik kan het niet ontkennen, teleurgesteld.

Om den nood der tuinders te illustreeren, is de heer Duys begonnen met te wijzen op de prijzen van appelen en peren. Nu is mij met den besten wil der wereld niet duidelijk, wat dit te maken heeft met onzen tuinbouw. Dit is voor mij het bewijs, dat, wanneer de heer Duys ter zake kundig was, hij anders zou hebben gesproken en hij althans met die beweringen niet zou zijn gekomen.

Hij heeft hier als voorbeeld gesteld de Staten van Noordholland en wat die gedaan hebben voor de tuinders, en hij zegt: daar is door van één mijner partijgenooten voorgesteld om twee ton te geven, zonder praatjes. Hij deed een daad en dat voorstel is zonder stemming aangenomen. Neen, zoo is het niet. Juist de voorsteller had zeer veel praatjes; hij had aan dat voorstel een staart en toelichting verbonden, die het lid van Gedep. Staten deed verklaren, dat het voorstel, zooals het daar lag, onaannemelijk was voor Gedep. Staten en ook voor de Staten van Noordholland. Dat voorstel is dan ook ingetrokken en ten slotte hebben Gedep. Staten een krediet gevraagd om geld te hebben, wanneer het hun noodig bleek om in overleg met den Tuinbouwraad de in nood zijnde tuinders te helpen, precies op dezelfde wijze als zij in den vorigen winter hebben gehad bij de verruiming van de werkgelegenheid, dus voor de werkloosheidsvoorziening. Dat is dus heel wat anders dan de heer Duys zegt.

De heer Duys kwam hier ook met een schrijven uit Aalsmeer. Nu weet ik niet, of de heer Duys daarmede bedoelde in het licht te stellen, dat ook daar de nood zoo nijpend was. Ik ken Aalsmeer en ik kan verklaren dat, wanneer er één plaats is in ons land, waar het tuinbouwbedrijf wordt uitgeoefend, vooral de snijbloemencultuur, en waar dat bedrijf zonder eenige moeite de crisis is doorgegaan, het Aalsmeer is. Als er één plaats is, waar geen hulp noodig is, dan is het Aalsmeer.

Ik noem in dit verband als bewijs de Boerenleenbank te Amstelveen, één van de grootste banken van het land, die vooral in dit tuinbouwgebied zeer veel werkt en kredieten geeft, en kan verklaren, dat daar niet één van de leeningen niet op tijd is terugbetaald, doch dat integendeel de uitbreiding van bestaande en het bouwen van nieuwe kassen regelmatig doorgaat.

Wat nu aangaat de zaak zelf, ik wil niet ontkennen, dat er hulp noodig is in enkele streken van ons land. Dat het niet overal even noodig is, is aan ieder, ter zake kundig, bekend, ook zonder dat de rapporten van den Minister ons hier waren medegedeeld.

Dus niet overal en niet overal de toestand even erg.

Wanneer ik toegeef, dat er op sommige plaatsen een noodtoestand heerscht en dat ik gaarne meehelp om den nood zoo mogelijk te verlichten en wanneer de Regeering bereid is — ik zal haar antwoord afwachten — kredieten beschikbaar te stellen, dan zal ik haar gaarne steunen, maar dan komt ook hierbij de vraag naar voren: maar heerscht die noodtoestand in het tuinbouwbedrijf alleen?

De heer Duys heeft ons cijfers genoemd van de veilingen in Noordholland, waaruit ons bleek, dat die veilingen het vorig jaar besomd hadden 14 millioen en nu 8 millioen, een verschil van ruim 6 millioen, ik weet de cijfers niet precies, maar daar kwam het op neer. Diezelfde verhouding in de

(A. Colijn e. a.)

waardevermindering der producten, geldt die niet voor den geheelen landbouwstand in Nederland? Ik geloof, wanneer wij de opbrengst van het landbouwbedrijf stellen tegenover die van het tuinbouwbedrijf, de depressie in prijs en opbrengst zeker niet minder zal zijn dan wat de heer Duys ons hier heeft opgenoemd.

Wanneer wij een bedrijf weer op de been willen helpen, moeten wij toch eerst eens onderzoeken welke de oorzaken zijn van de crisis die er heerscht. De Minister heeft er enkele genoemd, maar dat getal is voor uitbreiding vatbaar. Wij hebben in vredestijd ons altijd de illusie gemaakt, dat ons land zou zijn de tuin van Europa, dat wij Europa zouden voorzien van de noodige groenten. Nu is dat misgeloopen, wij zijn ons afzetgebied kwijt. Er is veel te veel grond in ons land gebruikt voor den tuinbouw, en of men daar nu lang of breed over redeneert, dat bedrijf zal moeten worden ingekrompen, dat bedrijf zal op kleiner schaal moeten worden uitgeoefend; daar is geen andere weg op. En dan mag de heer Duys hier zeggen, dat emigratie toch zoo hard is en dat het zoo onvaderlandslievend is wanneer onze bodem niet meer in staat is ons volk te voeden, ik acht het een zegen, Mijnheer de Voorzitter, wanneer ik een anderen weg kan aanwijzen waarlangs dit wel mogelijk kan zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Het spijt mij, dat mijn tijd om is: ik zal echter van uw goedheid geen misbruik maken. Maar alleen zou ik hierover mijn verwondering willen uitspreken, dat de heer Duys wel heeft gezegd, dat er geholpen moet worden, maar dat hij ook niet aangeeft hoe. Moet het aan allen gegeven worden, in den vorm, zooals wij de werkloozen steunen om den winter door te komen, of aan de bedrijven, in de hoop, dat er een opleving van die bedrijven zal komen? Ik meen, dat het in elk geval moet gaan over den Tuinbouwraad, en dat deskundigen er bij moeten voorlichten en het zeer voorzichtig gebeuren moet, omdat het anders geen andere gevolgen zal hebben dan dat men een jaar lang bedrijven op de been houdt, die toch niet kunnen blijven bestaan. Daartegen zou ik willen waarschuwen. Nauwgezette studie en onderzoek en stevige contrôle zal zeker noodig zijn. Maar zoo hieraan wordt voldaan, zoo dat mogelijk is, dan sta ik aan de zijde van den heer Duys en zal, indien hulp mogelijk blijkt, gaarne bereid zijn de tuinbouwers te helpen.

De heer **Knigge**: Mijnheer de Voorzitter! Ik was niet voornemens bij deze interpellatie te spreken, maar de vriendelijke uitnoodiging van den heer Duys, die gezegd heeft, dat de boeren hier ook maar eens moesten opkomen voor hun belangen, lokt mij uit mijn tent.

Heeft de geachte interpellant bij zijn betoog wel bedacht, dat men op deze wijze de malaise in den tuinbouw niet afdoende bestrijdt?

Mijnheer de Voorzitter! Blijkens de Regeeringsverslagen bedroeg het aantal hectaren tuingrond in 1913 81 400 H.A., in 1921 echter 94 656 H.A., zoodat bij den aanvang van dit jaar 13 256 hectaren tuingrond meer in exploitatie waren dan in 1913. Overwegende, dat sinds 1913 aan onzen tuinbouw een zeer groot afzetgebied is ontvallen, vraag ik mij af: wat zal het ons baten de tuinbouwers financieel te steunen, als niet te gelijk een aanmerkelijke inkrimping der bedrijven daaraan gepaard gaat, tenzij de heer Duys ons nieuwe handelswegen weet aan te wijzen?

Er is onder de tegenwoordige omstandigheden overproductie, en dat kan de Minister van Landbouw ook niet verhelpen, en wanneer de noodzakelijke inkrimping van den tuinbouw uit mocht blijven, zal zich ongetwijfeld de toestand van thans de volgende jaren herhalen.

Ik wil heel graag de slachtoffers in het tuinbouwbedrijf financieel steunen, maar houd mij ten goede, Mijnheer de Voorzitter, er zijn in de oorlogsjaren tal van tuinders opgestaan, die niet in staat zijn hun bedrijf intensief te voeren. Voor deze menschen zou het een geluk zijn, als zij hun oude bedrijf weer ter hand namen.

Zou de Kamer kunnen besluiten tot een voorwaardelijken steun, dan zou de gewenschte inkrimping niet uitblijven en zouden wij, mijns inziens, zeker mogen verwachten, dat

(Knigge e. a.)

de bedrijven der bona fide tuinders weer loonend zouden worden.

De heer **Weitkamp**: Mijnheer de Voorzitter! Toen de heer Duys zijn rede aanving, dacht ik, dat wij eens een zakelijke rede zouden hooren. Het heeft niet zoo mogen zijn, want zijn rede droop van politiek. Er was vroeger bij ons in de buurt een koopman van semitische afkomst, die oogwater voor de boeren fabriceerde en zeide: het helpt altijd, helpt het den boeren niet, dan helpt het mij. Ik wil aan dit gezegde geen commentaar vastknoopen. Maar de heer Duys heeft door zijn agitatie, waarbij ieder in de Kamer een veeg uit de pan kreeg, wel eenigen schijn van zoo iets op zich geladen. Als hij mij voor den zooveelsten keer te gemoet voert de motie, die ik indertijd heb ingetrokken, dan wil ik zeggen, dat ik dat deed, omdat ik vertrouwen stelde in den Minister van Financiën. En dat deze mijn vertrouwen niet heeft beschaamd, blijkt uit diens eerste Memorie van Antwoord. Wanneer men in Amsterdam bij de heeren Wibaut en Vliegen komt, gaat het ook niet altijd zoo gemakkelijk. Dat is altijd een kenmerk van de heeren geweest: als zij in een verantwoordelijke positie staan, spreken zij geheel anders dan wanneer zij maar in het wilde weg kunnen zwammen. Als de heer Duys zegt, dat geen enkele agrariër voor de belangen der boeren opkwam, dan trek ik mij daarvan absoluut niets aan, want ik heb hier heel vaak de belangen der boeren tegen de aanvallen van de partijgenooten van den heer Duys moeten verdedigen!

De heer Duys wees op het incident, dat hij eenigen tijd geleden met mij heeft gehad. Het is niet billijk en ook niet ridderlijk daarop terug te komen, omdat ik voor die kleine vergissing mijnerzijds aan de Kamer mijn verontschuldiging heb aangeboden. Daarmede is onder fatsoenlijke lui de zaak uit. Voor de vele vergissingen van meer ernstigen aard van de zijde der S. D. A. P. wachten wij nog altijd op verontschuldiging.

Als men over de agrarische toestanden in het algemeen nadenkt, komt men altijd weer terug op hetzelfde punt en is men genoodzaakt, als Cato in den Romeinschen Senaat, steeds weer op hetzelfde euvel te wijzen. Het vraagstuk, waarop het voor de boeren en tuinders aankomt en waaraan alle andere, ook die betreffende jacht en pacht, ondergeschikt zijn, is dit: hoe breng ik mijn producten op waarde, wat ontvang ik daarvoor, want door den prijs der producten wordt het loon van den producent bepaald. De basis van de misère der plattelanders is, dat bijna de geheele wereld georganiseerd tegenover hen staat en dat zij zelf op den prijs hunner producten absoluut geen invloed kunnen uitoefenen. Juist door de steeds voortgaande organisatie op elk gebied, die de prijzen der benoodigdheden, welke de tuinders en de boeren koopen, bepaalt, en door het al hooger opschroeven van de loonen wordt de toestand van het platteland hoe langer hoe meer onhoudbaar. De plattelander moet betalen wat anderen vragen, of hij wil of niet, en hij mag, wanneer het een of andere door hem geteelde product naar de meening van den consument iets te duur wordt, afwachten of van zekere zijde niet wordt aangedrongen op prijsregeling door Regeeringsmaatregelen, of hij mag blij zijn, dat hij niet van zekere zijde wordt beschimpt en uitgescholden, zooals zoo vaak in den oorlogstijd ook door partijgenooten van den heer Duys gedaan is.

Het verschil tusschen stedelijke en plattelandsloonen is groot. De stedelijke loonen te Amsterdam waren volgens den Metaalbond gemiddeld f 1,09 per uur en in het particuliere bedrijf f 0,91 per uur voor geschoolden. Ik zal niet in beschouwingen treden over deze cijfers, maar als landbouwerwerkman voel ik een schrijnend contrast. Over anderen kan ik niet spreken, en ik spreek dus niet van hooren zeggen, maar ik ben van zeer nabij bekend met twee jonge plattelanders, boomsterke kerels, wier vlijt, als het er op aankomt, geen grenzen kent, die er niet aan denken voor het kwaadaardigste stuk vee uit den weg te gaan, en die in het beste jaar, dat wij hadden, in 1918, nog geen 25 cent per uur verdienden.

(Weitkamp e. a.)

De heer Duys heeft gewezen op de verliezen van de tuinders, maar op het bedrijf, waarin deze jongelieden werkten, is dit jaar — dat is nagezien door den Rijksaccountant — f 1600 verloren. Men heeft in dat bedrijf ook nooit oorlogswinst gemaakt.

Verschil in belooning tusschen stads- en boerenpersoneel moet er zijn, maar aannemende, dat land- en tuinbouw het fundamenteele bedrijf zijn, waarop de heele maatschappij rust, voelt ieder het contrast.

Nu kan men zeer gemakkelijk den plattelander wel voorpraten, dat zijn levensstandaard te laag is, dat hij en zijn gezin korter moeten werken, zich beter moeten voeden en een ruimer gebruik moeten maken van de diensten van kleer- en schoenmaker, dat zijn loon berekend moet zijn op een menschwaardig bestaan.....

De **Voorzitter**: Uw tijd is om; u kunt thans nog uw zin afmaken, maar dan is het woord aan den volgenden spreker.

De heer **Weitkamp**: Als er op de wereldmarkt geen koopers zijn voor de land- en tuinbouwproducten, kan de Regeering ze niet te voorschijn tooveren. Dat kan desnoods wel in de verhalen van de duizend-en-een-nacht, toen een goede koning alles kon, maar de Regeering kan daar absoluut niets aan doen, thans, nu de eene helft der bevolking van Europa, om het maar ronduit te zeggen, geen rooden duit bezit.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik deze interpellatie met blijdschap heb begroet, is dat niet alleen, omdat zij toont een gewijzigde mentaliteit bij den heer Duys, dien wij vroeger altijd als tegenstander van deze werkgevers-tuinders hebben gekend, en nu zijn groote sympathie aan deze groep van nijvere werkers heeft gegeven. Het kan niet anders dan aangenaam aandoen, wanneer ook de heer Duys en zijn vrienden op deze wijze van gedachten zijn veranderd. Intusschen, ik ben vooral blijde, dat deze interpellatie wordt gehouden, omdat wij de gelegenheid hebben aan den Minister van Landbouw ad interim eenige vragen te richten en Zijn Excellentie een aansporing te kunnen geven, voor zoover dat binnen de macht der Kamer ligt, die voortkomt uit den boezem der belanghebbenden. Ook al zegt men, dat men van een zaak geen verstand heeft, is het mogelijk, dat men de spreekbuis en vertrouwde is van belanghebbenden, die van de zaak wel verstand hebben. Ik vind het dan volkomen juist, dat de heer Duys heeft vooropgesteld, dat hij in deze ter zake ondeskundig is. Maar ik betreur het, dat hij de allures heeft aangenomen van iemand, die wel deskundig is en het gepast heeft geoordeeld, om een critiek te oefenen op organisaties en personen, waarvan hij zelf waarschijnlijk de draagwijdte niet beseft. Hij heeft gezegd, dat de Nederlandsche Tuinbouwraad de belangen van den tuinbouw niet voldoende behartigt. Nu verwondert mij dat al dadelijk, waar de Nederlandsche Tuinbouwraad feitelijk de tuinbouw zelf is. Maar hij heeft dat nader geadstrueerd door te zeggen, dat de Nederlandsche Tuinbouwraad niet tijdig genoeg heeft geantwoord op een uitnoodiging van Gedeputeerde Staten van Noordholland. Inderdaad moet hier een misverstand in het spel zijn. Gedeputeerde Staten hebben op 4 November een brief geschreven aan den Nederlandschen Tuinbouwraad.....

De heer **Duys**: 4 October!

De heer **Dresselhuys**: Neen, 4 November.

Die brief is in handen gesteld van de betrokken groep, de groep veilingvereenigingen. Die hebben zich beijverd om al die cijfers te verzamelen, die de heer Duys hier heeft geciteerd. Al die cijfers komen van het werk van die groep. Daarop is op 20 November door die organisatie geantwoord. Ik heb dien brief in handen. Hij luidt aldus:

> „Door tusschenkomst van het secretariaat van den Nederlandschen Tuinbouwraad te 's Gravenhage kwamen wij in het bezit van uw schrijven dd. 4 November j.l., 1ste Afdeeling, n°. 53/18119 . . . . .”

(Dresselhuys.)

De heer **Duymaer van Twist**: De heer Duys heeft zich een maand vergist.

De heer **Dresselhuys**: Juist.

De heer **Duys**: Mijnheer de Voorzitter! Daar kom ik met kracht tegen op. De heer van Lennep heeft officieel in de vergadering der Staten medegedeeld, dat de brief was van 4 October.

De heer **Dresselhuys**: Ik kan alleen citeeren den brief, dien ik voor mij heb. Als die niet juist is, kan ik het niet helpen.

Die organisatie heeft dus 16 dagen voor haar antwoord noodig gehad en dat is, als men de dagen van bestelling er af rekent, waarlijk niet te lang.

Een tweede fout van den heer Duys was, dat hij meende, dat de Nederlandsche Tuinbouwraad niets heeft gedaan, terwijl natuurlijk alle punten, die hij hier ter sprake bracht, reeds lang een onderwerp van bespreking hadden uitgemaakt in den Nederlandschen Tuinbouwraad. De groep Veilingvereenigingen had reeds lang, voordat de heer Duys aan zijn interpellatie dacht, pogingen aangewend en was er ook in geslaagd om de vrachttarieven naar beneden te brengen. De Nederlandsche Tuinbouwraad had ook reeds lang, voordat de heer Duys aan zijn interpellatie dacht, een brief geschreven aan den Minister van Landbouw over de quaestie der kredietverleening. Intusschen dat zijn fouten, die men een ondeskundige als den heer Duys gaarne wil vergeven.

Maar een ernstiger fout is, dat de heer Duys meende, dat blijkbaar de hulp, die aan de tuinders verstrekt moest worden, gelijkgesteld kan worden met de hulp voor den watersnood in Noordholland. De dijk was doorgebroken, het land ondergeloopen en den volgenden dag als het ware was het geld er ter leniging van den nood. Zoo simplistisch is de zaak toch niet. Het loopt hier niet over philanthropie, het gaat er om om de tuinbouwbedrijven, die in zeer moeilijke omstandigheden verkeeren, op de been te houden. Daarvoor is o. a. noodig het verleenen van kredieten, maar daarvoor is tevens noodig, dat men de zaak behoorlijk heeft onderzocht; en de Minister, krediet gevende zonder onderzoek, zou inderdaad als bewindsman een onverantwoordelijke daad gedaan hebben. Vandaar dat het vanzelf spreekt, dat deze Minister, na van den nood der tuinders op de hoogte te zijn gekomen, aanstonds overgegaan is tot het benoemen van een commissie, die een besluit moet nemen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal de opmerkingen van politieken aard van den heer Duys in het midden laten en mij verder alleen tot den Minister wenden, en ik zou hem willen doen opmerken, dat hij één ding straks te weinig gunstig heeft voorgesteld, nl. toen hij de commissie noemde, die belast is met het samenstellen van een rapport betreffende de kredietverleening. De Minister noemde de heeren Kakebeeke, Trip en van Spronsen, maar hij vergat, dat bij die drie personen ook nog eenige vooraanstaande mannen werkzaam zijn, personen uit organisaties, als de heeren Valstar en Trienekes, en de commissie, zoodanig aangevuld, kan dan ook worden beschouwd als een vertegenwoordigster van de organisaties.

Nu heeft deze commissie aan den Minister advies uitgebracht, dat wil zeggen, zij heeft eigenlijk twee adviezen uitgebracht. Een deel der commissie meent, dat een krediet moet worden verstrekt op zeer korten termijn — het denkbeeld dus van den heer van Spronsen, dat in de bladen is gepubliceerd —, en een ander deel, dat zijn de organisaties, meenen, dat hier alleen dienstbaar kan zijn een krediet op langer termijn, laten wij zeggen op 5 jaar, en welk krediet zou worden afgelost onder garantie van de veilingvereenigingen. Beide gedachten gaan uit van het zg. oogstverband, of van het krediet via de veilingsvereenigingen.

Ik geloof, dat de overeenstemming tusschen die deskundigen van verschillenden aard is te bereiken; dat het niet moeilijk is, hier een middenweg te vinden, die de beide groepen samenbrengt, maar het is noodig, dat de Minister kiest uit die twee gedachten en dat hij zegt: dien kant wil

(Dresselhuys e. a.)

ik uit. Dan ben ik overtuigd, dat binnen enkele dagen deze zaak op haar pooten zal staan.

De organisaties hebben een zeer besliste meening hoe de zaak loopen moet en, als de Minister nu een besluit neemt, zal het wel gaan.

De eenige quaestie is, of de Regeering bereid is hier te helpen. De heer Duys heeft niet besproken wat m. i. voor de hand ligt, nl. de ervaring met het krediet, dat verleden jaar door de Regeering is verleend aan de kweekers. Dat is een aparte historie. Men heeft daarmede geleerd, hoe men in deze moet optreden, en men heeft tevens fouten ontdekt, die men nu moet vermijden.

Wanneer men mij vraagt, hoe groot het krediet is, dat de Regeering zal moeten garandeeren — cijfers zijn er op het oogenblik nog niet vastgesteld — dan geloof ik, dat ik niet ver ga buiten de juiste schatting, wanneer ik zeg, dat het bedrag, waarvoor de Regeering zal moeten borg blijven, zal loopen tusschen de 1 en 1½ millioen.

Wanneer, zooals de bedoeling is, worden tusschengesteld de veilingsvereenigingen, die uit de opbrengst van de producten zullen zorgen voor rente en aflossing, dan behoeft men niet te optimistisch te zijn, om te gelooven, dat 70 of 80 pct. van het krediet wel terecht kan komen.

Waar het hier dus om een niet al te groot belang gaat, zou ik dus de Regeering ernstig in overweging willen geven in dezen mede te werken.

De motie van den heer Duys heeft wel een goede gedachte, maar heeft toch ook enkele dingen tegen.

In de eerste plaats vind ik er tegen, dat de Regeering uitgenoodigd wordt, in beginsel bereid te zijn een krediet te verleenen. De tijden van „in beginsel" zijn hier voorbij, wij moeten nu daden hebben.

En bovendien in het tweede lid staat m. i. een ernstige fout ...

De **Voorzitter**: Ik zou den heer Dresselhuys aanraden deze critiek niet te uiten.

De heer **Dresselhuys**: namelijk, de heer Duys noodigt de Regeering uit een krediet te verleenen. Dit is in strijd met de meening der organisaties, die wenschen, dat het krediet wordt verleend door de boerenleenbanken, waarbij de Regeering borg blijft en dus moet zijn de zwarte Piet, die ten slotte het eindrisico loopt.

En daarom heb ik de eer een motie voor te stellen, die de beginselen van de motie van den heer Duys ook weergeeft, maar bedoelde fouten herstelt en welke ik de eer heb bij u te deponeeren.

De **Voorzitter**: De heer Dresselhuys heeft, met medeonderteekening van de heeren van Rappard, A. Colijn en Engels de volgende motie van orde voorgesteld:

> „De Kamer noodigt de Regeering uit de noodige borgstelling te verleenen opdat in overleg met de betrokken organisaties aan de noodlijdende tuinbouwers een krediet op eenigszins langen termijn kan worden verleend."

Voorgesteld door vier leden en ondersteund door den heer Duymaer van Twist, maakt deze motie van orde een onderwerp van beraadslaging uit.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, ook deze motie van orde te behandelen bij deze beraadslaging.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Ketelaar**: Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij veroorloofd, vóór ik over de zaak zelf wat zeg, een enkel woord te richten over het tot mij gesprokene aan den heer Duys.

De heer Duys, die zelf herhaaldelijk interrumpeert en hardop denkt in deze Kamer, kan er absoluut niet tegen, dat iemand anders een opmerking maakt.

(Ketelaar.)

Dat vind ik nu niet zoo erg. Toen hij sprak over het teruggaan der roode kool, zei ik: ja, die roode kool gaat achteruit.

Maar toen een ander sprak over kool, riep de heer Duys uit: apekool. Nu begrijp ik niet, dat de heer Duys over de woorden van anderen mag spreken als apekool, en dat ik niet een spottende opmerking zou mogen maken over de roode kool. Als de heer Duys liever heeft, dat ik zeg in het vervolg: roode apekool, dan is mij dat best.

Indien ik een censor zou moeten hebben voor het maken van interrupties of het niet maken daarvan of den aard daarvan, dan zou ik nimmer daarvoor den heer Duys kiezen; indien er één moet zijn, dan zou u het moeten zijn, Mijnheer de Voorzitter, en indien u een plaatsvervanger zou moeten aanwijzen, dan ben ik overtuigd, dat u den heer Duys daarvoor evenmin zou aanwijzen.

Maar dat is de zaak niet, persoonlijk kan het mij niet schelen.

De heer **Duys**: Waarom maakt u dan die opmerking?

De heer **Ketelaar**: Omdat meneer Duys, — en dit in antwoord op een interruptie, waarover ik nooit boos word — ....

De heer **Duys**: Ik ook niet.

De heer **Ketelaar**: ... omdat u van de zaak een partijzaak hebt gemaakt. Op hetzelfde oogenblik, dat ik daarover spreek en een ander een interruptie maakt, toen zei u: Ja, daar heb je nou den heer Ketelaar en eenigen van zijn partijgenooten nogal hebben een brief aan Gedeputeerde Staten gezonden en nu praat hij zoo.

Alsof dus mijn interruptie zou bedoelen een tegenstand tegen den steun aan de tuinbouwers in Noordholland of in andere streken van ons land. Daarom kom ik tegen de zaak op. Wanneer wij hier bij elkaar zijn om de zaak van de tuinbouwers te bespreken, moeten wij het doen zonder eenige partijbedoeling.

Men kan er minachtend over lachen, — ik meen den lach van den heer Duys te herkennen —, maar dan wijs ik den heer Duys op het voorbeeld van de Staten van Noordholland, waarin hij zelf Gedeputeerde Staten van die provincie geprezen heeft. Dan wijs ik den heer Duys er op, dat niet zijn partijgenooten, zooals hij zeide, zoo maar twee ton voorstelden zonder praatjes, maar dat zijn partijgenooten juist voorstelden eerst praatjes, om in de terminologie van den heer Duys te blijven, en dan te denken aan de twee ton. Hierop hebben Gedeputeerde Staten gezegd: dat willen wij in geen geval; wij willen een krediet hebben van twee ton en bovendien de machtiging om desnoods uit onvoorzien op dezen post over te schrijven; doch als wij eerst een commissie moeten benoemen, die alles moet onderzoeken en eindelijk zal zeggen, wie en wat gesteund zal worden, zijn wij ver heen over den tijd, waarop gesteund moest worden. Zoo is de zaak geweest en daarom kom ik tegen de beweringen van den heer Duys op.

Nu komt deze met een motie, waartegen ik alleen hetzelfde bezwaar heb als tegen de motie van den heer Dresselhuys, nl., dat wij in de Kamer nu reeds zeggen, hoe de steun moet verleend worden. Overigens heb ik tegen die motie geen bezwaar.

De heer Duys zegt — de heer Dresselhuys heeft er reeds op gewezen — dat de Regeering zich in beginsel bereid moet verklaren steun te verleenen.

Mijnheer de Voorzitter! Aan een steun in beginsel heb ik niets. Als men vraagt, hoe het gedaan moet worden, wijs ik nog eens op de Staten van Noordholland, waar met gemeenschappelijke samenwerking van alle partijen besloten is een krediet te verleenen, dat door Gedeputeerde Staten gebruikt kan worden op den tijd en op de wijze, zooals zij het noodig zullen achten.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil nu nog iets tot den Minister zeggen. De Minister heeft gezegd: ik ben bereid mij ten deze te beraden. Goed, maar ik geef hem dezen raad: beraad u snel; want waarop het aankomt is, dat de tuinbouwers snel weten, waaraan ze toe zijn; of zij in het voorjaar kunnen

(Ketelaar e. a.)

planten, of zij hun mest kunnen koopen en alles, wat zij verder noodig hebben.

Nu weet ik wel, dat er andere bedrijven in den land- en tuinbouw zijn, die ook steun noodig hebben, maar op het oogenblik is de ziekte hier zoo acuut, dat snel moet ingegrepen worden.

Wat daarover door den heer Dresselhuys is gezegd, steun ik ten volle. Daarom meen ik ook, dat het eenige, dat de Minister kan doen, is: zich te beijveren om op de snelst mogelijke manier hulp te verleenen.

De heer **Ebels**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb, na wat de vorige spreker gezegd heeft, slechts een enkele opmerking te maken.

Ik heb die opmerking te maken naar aanleiding van een uitlating van den Minister over het rapport, ingezonden door den tuinbouwconsulent van Groningen. Hij gaf daarin te kennen het raadzaam te achten, het tuinbouwbedrijf te Hoogezand en te Sappemeer, voor zoover het thans in moeilijkheden verkeert, om te zetten in een landbouwbedrijf. Nu geloof ik, dat daaraan zeer groote bezwaren zouden zijn verbonden. Wanneer wij ons een oogenblik rekenschap geven van de kosten, noodig voor het inrichten van een landbouwbedrijf, en weten, dat voor een betrekkelijk kleine oppervlakte van 1 of 2 H.A. ontzettend veel aan allerlei benoodigdheden als glaswerk enz. moet worden uitgegeven, zoodat in een klein bedrijf dikwijls een groot kapitaal zit, dan kan men wel begrijpen, dat bij omzetting in een landbouwbedrijf de groote kosten voor rente en aflossing van het in de onderneming gestoken kapitaal een druk uitoefenen, welke dit bedrijf als landbouwbedrijf zeker niet zou kunnen dragen en de positie van den ondernemer uitermate bezwaarlijk maakt.

Maar er is meer. Wanneer wij dien kant uitgaan, zullen wij van den tuinbouw, dat een bij uitstek intensief bedrijf vormt, een meer extensief bedrijf gaan maken, want de landbouw eischt op een zelfde oppervlakte minder krachten dan de tuinbouw.

Wij zouden hierdoor de werkloosheid in sterke mate in de hand werken en dus op ander terrein wantoestanden krijgen, welke wij juist mijden willen. Daarom meen ik, dat wij buitengewoon voorzichtig moeten zijn met in die richting ons te gaan bewegen en ons tuinbouwbedrijf met alle ons ten dienste staande middelen in stand moeten houden. Dit bedrijf toch is door de gunstige factoren, welke de gesteldheid van bodem en klimaat hier vormen, voor ons land te beschouwen als een zeer voorname bron van volkswelvaart, en het is m. i. een algemeen landsbelang, dat dit bedrijf thans wordt gesteund.

Dit wil niet zeggen, dat elk tuinbouwbedrijf, in de laatste jaren opgericht, voor steun in aanmerking komt. Bedrijven, op een daarvoor ongeschikten bodem opgericht, of opgericht door menschen, die niet ter zake kundig zijn, of gebukt gaande onder te zware lasten, omdat zij veel te duur gekocht of gehuurd zijn, vallen niet in de termen van aan krediet te worden geholpen. Dit geldt alleen voor bona fide bedrijven, maar voor deze bedrijven is die steun dan ook ten volle gemotiveerd.

Ik sluit mij dus ten volle aan bij diegenen, die meenen, dat kredietverleening aan den tuinbouw een van de meest doeltreffende, een van de meest rationeele middelen zal zijn en meen, dat daarmede zoo spoedig mogelijk moet worden begonnen.

De heer **Wintermans**: Mijnheer de Voorzitter! Er zijn interpellaties, die gehouden moeten worden, er zijn er die niet gehouden moeten worden, en er zijn er, die niet moesten gehouden behoeven te worden.

Tot de interpellaties, die niet gehouden moesten worden, behoort ook deze.

Als een interpellatie op deze manier gehouden was over de Invaliditeitswet, dan zou de heer Duys tot den interpellant gezegd hebben: het is apenkool. Hier staat die beeldspraak zeer dicht bij het onderwerp.

Hoe sta ik nu tegenover deze interpellatie?

(Wintermans.)

De heer Duys heeft telkens gezegd, dat hij voor deze zaak stond als een ondeskundige. Onmiddellijk dacht ik toen: straks zal wel blijken, dat er toch deskundigen achter deze zaak staan en als die stemmen gehoord zijn, dan zal de heer Duys tot de conclusie komen, dat hij zich bij het oordeel van die deskundigen moet nederleggen.

Wat zien wij echter hier gebeuren? De deskundigen bij uitnemendheid hebben hier gesproken, maar nu ontkent de heer Duys de waarde van die deskundige adviezen en gaat hij zelfs zoover, van de waarde van die deskundige adviezen in verband te brengen met de personen, die ze hebben uitgebracht; die ambtenaren moesten natuurlijk in dien zin adviseeren aan den Minister; als de heer Lovink er geweest was, dan zouden er wel andere rapporten gekomen zijn; die zou zich die adviezen niet in de maag hebben laten stoppen.

Ik wil daarvan een geheel ander beeld geven.

De heele Kamer begrijpt misschien de waarde van deze deskundigheid niet voldoende, en de heer Duys nog minder, maar hij begrijpt ook niet de positie van de Rijksland- en tuinbouwconsulenten. Uit den aard van mijn vroegere functie en ook uit de waarnemingen, vroeger en in later tijd gedaan, weet ik de positie van die heeren zeer in het bijzonder. De groote achting, welke het gansche consulentenkorps in den landbouw geniet, is juist gebaseerd op het onbepaald vertrouwen, dat de landbouwers stellen in de objectiviteit van de adviezen dier consulenten. Deze heeren staan zoo geheel onafhankelijk krachtens hun positie en krachtens hun opleiding en ook krachtens de bijzondere zorg, welke zij aan de waarnemingen op dit gebied besteden, dat zij boven dergelijke verdachtmakingen verheven zijn.

De heer **Duys**: Ik heb geen enkele verdachtmaking van dezen aard uitgesproken.

De heer **Wintermans**: De heer Duys ontkent, dat hij verdachtmakingen geuit heeft. Uit de *Handelingen* zal wel blijken, in welken zin de heer Duys over deze zaak gesproken heeft, in verband met den persoon aan wien die rapporten zijn uitgebracht.

Het korps land- en tuinbouwconsulenten staat veel te hoog om er van verdacht te kunnen worden, dat de resultaten van hun rapporten eenigszins in verband zouden staan met de politieke richting van welken Minister dan ook.

Het staat niet in verband met de quaestie, of die rapporten uitgebracht moeten worden aan den heer Duys, aan den heer Lovink of aan den heer Ruys de Beerenbrouck; die rapporten hebben hun waarde in zich zelf.

De heer Duys zegt, dat hij ondeskundig is en dat de wijze, waarop er gehandeld moet worden, hem koud laat, en dan haalt hij aan het voorbeeld van den onderwijzer, die in de sloot lag en niet wist wat hij roepen moest.

Weet de heer Duys, hoe hij zelf er bij deze geheele zaak voor staat? Hij staat er voor als de scheepsdokter, van wien ik eens gelezen heb, dat hij, als er ziekte aan boord was, naar de medicijnkist ging en onder de leuze „God zegene den greep" er een of ander medicijn uithaalde voor de zieken. Die arme schepelingen staan er net zoo voor als de tuinders voor den heer Duys. Want de genezing van den tuinbouw kan in het algemeen veilig worden overgelaten aan de medicijnmeesters, die door de Directie van den Landbouw voor deze zaak zijn aangesteld en die ook in sociaal opzicht veel medegevoel hebben met de personen, hetzij landbouwers of veetelers, zoodat zij veilig kunnen worden gevolgd in deze materie.

En wat zeggen nu niet alleen die Rijkslandbouwleeraren maar ook de andere deskundigen, die ik over deze zaak heb geraadpleegd? Die zeggen dat de zaak zich moet aanpassen en dat — de heer Knigge heeft het m. i. zeer juist gezegd — dat vooral ook inkrimping van het bedrijf noodzakelijk is. Dat zeggen ook anderen die midden in de beweging staan. Ook de Groningsche landbouwconsulent uitte zich in denzelfden geest, al werd zijn conclusie niet geheel door de Regeering aanvaard.

Ook de naam van den heer van Spronsen is in dit debat

(Wintermans e. a.)

gehoord, een hoogst bekwaam man. Maar wat blijkt nu? In het *Algemeen Handelsblad* van 6 October schrijft hij:

> ,,Zonder nader op de vraag in te gaan, wat voor de Regeering de meest aangewezen weg is: het proces op tuingebouwgebied te laten doorwerken en daardoor de overproductie vanzelf te doen verminderen of door het verleenen van krediet bij gebrek aan export den toestand te bestendigen, is het een feit, dan ten gevolge van het gebrek aan afzetgebied voor den tuinbouw, vooral wat de teelt van groenten en fruit betreft, een toestand is ingetreden, waardoor velen met den ondergang bedreigd worden."

Dat is de voorstelling van den heer van Spronsen. Er wordt dus absoluut voorwaardelijk gezegd: als het krediet gegeven moet worden, zou het zoo en zoo kunnen gebeuren. Wat heb ik nu nog verder aan hetgeen er door den heer Duys aan het oordeel van den heer van Spronsen is vastgeknoopt?

In *Het Vaderland* van 8 October staat een artikel, dat getuigt van buitengewone objectiviteit. Daarin staat, dat het een zeer gecompliceerde crisis is en de schrijver komt ook tot de conclusie, dat het niet zoo gemakkelijk is een uitweg te vinden.

Een ander deskundige, de heer Balk, iemand uit Noordholland, schrijft in de *Enkhuizer Courant* en noemt als oorzaken de lage valuta, de gunstige groei, de hooge los- en laadloonen, voel tusschenpersonen en de eigenaardige eischen van de Hollandsche huisvrouwen.

Er schieten dan twee zaken over, waarover wij het eens zijn kunnen, nl., dat door de Regeering de registratierechten kunnen worden afgeschaft — en dat komt — en dat er op practische manier lagere vrachten komen — en dat komt ook terecht. Verder hebben wij een vaag idee, dat er met de kredieten meer kan worden gedaan en daar hebben wij twee vage motics over, zoo vaag, dat zij weinig waarde hebben. Ik zal ze nog eens secuur nalezen en dan zien of ik behoefte heb er voor te stemmen, in verband met de ernstige woorden, die de Minister heeft gesproken.

Ik geef echter ten slotte de Regeering in overweging interpellaties als deze overbodig te maken door de vanwege de tuinbouwconsulenten gegeven adviezen in de toekomst zonder interpellaties te publiceeren.

De heer **Rutten**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb met zeer veel belangstelling deze interpellatie bijgewoond. Wij hebben een lange rede gehoord met een zeer korten zin, nl. dat de Regeering niets doet, maar er is ook al op gewezen: *à l'impossible nul n'est tenu.*

Nu wil ik even hierop wijzen, dat er behalve de ruim 90 000 hectare tuingrond in ons land ook ruim 2 100 000 hectare land is, dat door landbouwers wordt bewerkt.

Er zijn in den laatsten tijd veel boeren bij mij gekomen met belastingaangelegenheden, maar er was er geen, die niet zeide: ik heb dit jaar in mijn bedrijf verlies geleden, welke verliezen dikwijls in de duizenden liepen. Ik dacht dan ook, dat de maatregelen tot steun van de tuinders ook zouden strekken ten bate van den landbouw. Deze heeft daarop evenveel recht. Het tuindersbedrijf had in 1915 een oppervlakte van ruim 82 000 H.A., in 1922 ruim 94 000 H.A., welke toeneming er op wijst, dat er heel wat crisisbedrijven bij zijn, de ondervinding leert, dat die hebben gediend om vele menschen naar den kelder te helpen. De landbouwbedrijven zijn echter zoo goed als niet uitgebreid; dit zijn oude bedrijven, die dus ook vóór de crisisbedrijven moeten worden geholpen.

Ik ben den Minister dankbaar voor de bewijzen, dat het met het niets doen zoo erg niet is, de verslagen van de tuinbouwconsulenten zeggen wel iets anders. De Regeering heeft ook gezegd, dat steun zonder meer een precedent zou scheppen, dat tot niet te voorziene gevolgen kan leiden. Steun is licht begonnen, maar waar en hoe het einde is, zullen wij dan dienen af te wachten.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! In zekeren

(Schaper.)

zin heeft dit debat op mij een onverkwikkelijken indruk gemaakt, in het bijzonder datgene, wat door de rechtsche landbouwspecialiteiten in het midden is gebracht. Het is wel droevig, dat een man als de heer Weitkamp zijn weinigje tijd niet anders weet vol te praten, dan met te schimpen op den interpellant en zijn geestverwanten. Zijn dat de menschen, die de belangen van den tuinbouw moeten behartigen? Het is wel diep droevig!

Men zegt, dat ik nu niet moet spreken over den heer Weitkamp, maar ik moet toch even opkomen tegen de afzichtelijke insinuatie, die hij geuit heeft; aanhalende den man, die ten plattenlande optreedt en de leuze huldigt: ,,helpt het de boeren niet dan helpt het toch mij." Als gij, heer Weitkamp, hier komt met uw voorstellen, dan kunt gij u honderd keeren blootstellen aan de insinuatie: gij doet dat slechts om kiezers te winnen, uit een oogpunt van politiek belang; maar als gij uw plicht hadt willen doen, zoudt gij iets over de tuinbouwers hebben gezegd, maar daar hadt gij nu geen tijd voor. Als gij straks weer over den landbouw spreekt, die afdeeling komt nog aan de orde, dan kunt gij weer uw gal uitstorten over de sociaal-democraten, en dan zullen wij een woord met u spreken, maar in deze vergadering hadt gij de belangen der tuinbouwers te behartigen.

Nu zegt men, dat heeft Duys ook niet gedaan, maar dat is onwaar. Hij heeft gesproken op zijn manier, door wat veel zich te laten afleiden door interrupties. Doch had men hem rustig laten spreken, dan zou zijn betoog ook rustiger zijn geweest. Ik constateer, dat hij met groote zaakkennis en degelijk onderlegd, met uitstekend materiaal toegerust, voor de tuinbouwers is opgekomen.

Het past den heer Dresselhuys niet van zijn ,,ondeskundigheid" te spreken. Hij behoeft daarover geen groot woord te hebben. Hij is voorzitter van den Tuinbouwraad, maar ik heb den tijd gekend dat hij dat pas geworden was, en toen zeide de toenmalige secretaris van den Tuinbouwraad: Ik moet nu weg, want straks komt de heer Dresselhuys en ik moet hem nog oppompen voor zijn redevoering. Wie weet, waar de heer Dresselhuys nu heeft geconfereerd om zijn speech te houden.

De heer **Dresselhuys**: Dat is volslagen nonsens, wat u daar zegt!

De heer **Schaper**: Het is historie!

De heer Colijn heeft uit de hoogte gesproken van ,,den agrariër van de S. D. A. P.", en de heer Duys had het op de verkeerde manier gedaan. Men weet zeer goed, dat deze geachte afgevaardigde de zaak zeer goed heeft uiteengezet. Als de heer Colijn nu echter vraagt: is de landbouw er beter aan toe, dan zeg ik: kom dan straks eens met een dergelijk initiatief-voorstel ten bate van den landbouw. Gij zijt hier landbouwspecialiteit, neem het initiatief en wacht niet op ons. Kom als die zaak aan de orde is met name op voor die kleine menschen, die grond of hypotheek van de Overheid hebben en die tot over de ooren in de schuld zitten en nu de rente niet kunnen betalen. Dat is voor u, wij wachten!

Nu nog iets over de motie. De heer Dresselhuys heeft, ondanks zijn verkeerden aanhef, opbouwende critiek geleverd. Ik constateer dat met genoegen, en hij heeft zich ten slotte in het algemeen vereenigd met de bedoelingen van den heer Duys. Daarom gaat het, en dan vergeef ik ieder gaarne een sneer aan het adres van den heer Duys. Maar is het nu wel juist, dat de heer Dresselhuys alles op één kaart wil zetten, op de kaart van de borgstelling? Is het wijs beleid dat hij zegt: kredieten willen wij niet, wij willen alleen aangenomen zien borgstellingen door de Regeering? Kan hij zich niet voorstellen dat gevallen zullen voorkomen, waarin deskundigen zullen zeggen: hier is krediet beter?

De heer **Dresselhuys**: De commissie meent van niet.

De heer **Schaper**: Ik zou dat toch nog wel eens willen hooren uit de eerste hand.

Ik zou den interpellant in overweging willen geven, de

(Schaper e. a.)

motie aldus te lezen, dat de Regeering en ook de Kamer in de ruimte zijn:

„De Kamer,

het wenschelijk oordeelende, dat de Regeering in beginsel bereid zij" (in beginsel, omdat de uitvoering hier natuurlijk niet kan worden voorgeschreven) „aan de noodlijdende tuinbouwers hetzij een krediet op eenigszins langen termijn, hetzij voor een zoodanig krediet borgstelling te verleenen,

noodigt de Regeering uit, in overleg met de werkelijk belanghebbenden of hun vertegenwoordigers, zoo spoedig mogelijk in dezen zin hulp te verleenen."

Dan heeft de Regeering dus de keus, naar gelang van de omstandigheden en mogelijkheden, krediet te verleenen of borgstelling toe te passen. Kunnen de heeren Dresselhuys en Duys zich daarmee vereenigen, dan hebben wij een eenheidsmotie, waarmee ook de Regeering en de rechterzijde zich m.i. zeer goed zouden kunnen vereenigen.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche zaken, Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel a. i.: Mijnheer de Voorzitter! Het blijkt, dat van de verschillende maatregelen, die de Regeering kan nemen, de voornaamste is de borgstelling bij de kredietverleening. Over andere maatregelen is in tweeden termijn ongeveer niet gesproken. Dat verheugt mij in zooverre, dat daaruit blijkt, dat mijn antwoord in vele opzichten misschien niet zoozeer den interpellant dan wel de andere afgevaardigden heeft kunnen bevredigen.

Met een enkel woord moet ik wijzen op hetgeen ik in eersten termijn omtrent die kredietverleening heb gezegd. Ik deelde toen mede, dat ik nog niet aan het eind van mijn studie over dit vraagstuk was gekomen en dat ik nog in afwachting was van een eindrapport, dat mij door een commissie van deskundigen moest worden geleverd.

Die commissie, waaraan twee heeren zijn toegevoegd, de heeren Valstar en Trienekens, zal deze zaak ijverig bestudeeren. Ik wensch nog even te onderstrepen, dat deze zaak niet alleen betrekking heeft op den tuinbouw. In gelijke moeilijke omstandigheden verkeeren in ons land tal van andere bedrijven. Ik heb gezegd, en herhaal dat, dat de oorzaak van de moeilijkheden van die bedrijven ligt in de verminderde koopkracht van den buitenlandschen afnemer.

Ik voegde er aan toe, dat het er niet zoo zeer om ging om hulp te verleenen, ten einde de betrokkenen door een moeilijken maar korten tijd heen te helpen, maar het de vraag is, of de nu bestaande bedrijven in vollen omvang moeten blijven bestaan. Nu is het merkwaardig, dat van de sprekers, die heden het woord hebben gevoerd, de heeren Colijn en Knigge zeiden, dat er een veel te groot aantal tuinbouwbedrijven is. Is dat niet een reden voor de Regeering om buitengewoon voorzichtig te zijn in het besteden van 's Lands financiën. Zoo kom ik vanzelf tot de twee moties.

Wat de redactie betreft lijkt mij die van den heer Dresselhuys juister. Zij spreekt van de noodige borgstelling, die verleend zou moeten worden in overleg met de betrokken organisaties, ten einde aan de noodlijdende tuinders een krediet te verleenen van eenigszins langeren duur. Nu verkeer ik in een moeilijke omstandigheid. De geachte afgevaardigde, wiens deskundigheid ik niet wil betwijfelen, heeft gezegd, dat het maximum zal zijn 1 of 1½ millioen en dat het de Regeering zal kosten 2 of 3 ton. Dat is natuurlijk maar een schatting. Maar als de geachte afgevaardigde de verantwoordelijkheid had voor het Departement van Landbouw en ook deel uitmaakte van een Regeering, die te waken had voor 's Lands financiën, zou hij dan niet in de tegenwoordige moeilijke financieele omstandigheden buitengewoon voorzichtig zijn en een beetje afwijzend staan tegenover de motie?

De heer **Dresselhuys**: U kunt limiteeren, evenals de Staten van Noordholland hebben gedaan!

(Minister **Ruys de Beerenbrouck e. a.**)

De heer **Duys**: Absoluut onjuist; dan weet u er niets van. Wij hebben een stelpost van f 200 000 aangenomen.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken, Minister van Landbouw, Handel en Nijverheid a. i.: Juist, er wordt mij hier een stelpost gevraagd. Wanneer nu de betrokken organisatie komt met een rapport, waaruit blijkt, dat het 3 millioen moet zijn, dan wordt die 2 of 3 ton evenwel 4 of 6 ton. Hoe zou de geachte afgevaardigde nu tegenover die motie staan?

De heer **Dresselhuys**: U hebt het vorige jaar voor de kweekers precies hetzelfde gedaan.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken, Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel a. i.: Ja, toen waren de financieele omstandigheden van het Rijk lang zoo moeilijk niet. Indien de geachte afgevaardigde, dat mag ik zoo zonder eenige onaangename bedoeling zeggen, eens bij zijn partijgenoot van Gijn te rade gaat, denk ik, dat deze zal zeggen: mijnheer Dresselhuys, weest u maar voorzichtig.

Aanvankelijk stond ik tegenover deze motie niet zoo afwijzend als ik bij nader inzien er tegenover sta. Ik geloof, dat het in den gedachtengang van den geachten afgevaardigde beter is, dat hij genoegen neemt met mijn toezegging, dat ik met grooten spoed alle bescheiden, die ik er over heb en die ik binnenkort compleet hoop te hebben, zal bestudeeren en ten spoedigste een beslissing zal nemen.

Indien nu, na hetgeen ik in eersten termijn gezegd heb, en waar het hier een uitzonderingsgeval is, dat tot geen consequenties voor andere gevallen aanleiding kan geven, de geachte afgevaardigde met deze toezegging genoegen kan nemen, geloof ik, dat hij beter zal doen, zijn motie in te trekken. Als het eenigszins mogelijk is, zal ik een beslissing nemen in den geest van hetgeen de geachte afgevaardigde heeft gezegd.

De heer **Duys**: Mijnheer de Voorzitter! Vanavond hebben verschillende heeren het woord gevoerd, die zich uitgegeven hebben voor landbouwspecialiteiten. Ik zal niet het bekende woord van Multatuli hier gebruiken, die van specialiteiten zeide: het zijn vegers, die niet vegen kunnen en geen ander vak verstaan dan niet te kunnen vegen. Deze woorden zijn niet op alle heeren van toepassing, maar ik wil wel een enkel woord zeggen tegenover de heer Colijn, die zeide, dat het in den tuinbouw zoo erg niet was. Daar kwam zijn heele rede op neer en om er nog iets van te maken, zeide hij: de heer Duys weet er zelf niets van af, want hij komt met Aalsmeer aandragen en daar is het juist zoo goed.

Ik heb in dit verband het woord Aalsmeer niet gebruikt en de geachte afgevaardigde heeft dus niet geluisterd. Hij zal in de *Handelingen* kunnen nalezen, dat ik gezegd heb: er worden door verschillende menschen vormen aan de hand gedaan waarop kredieten kunnen worden verleend en ik heb eenige voorbeelden genoemd, en ik heb hier voor mij, zeide ik, een brief van het hoofd van een coöperatieve inkoopcentrale van Aalsmeer, die weer een ander ding aan de hand doet, die mij een andere regeling aan de hand deed. Heb ik daarmee gezegd dat speciaal in Aalsmeer de nood der tuinbouwers het grootst was? Geen sprake van.

De heer Colijn heeft gezegd: ik haal er de politiek bij, maar tot het moment waarop zijn partijgenooten begonnen mij te interrumpeeren heb ik mij zakelijk gebaseerd op cijfers. Laat de heer Colijn zijn opmerking richten tot den heer Weitkamp die zijn tijd heeft volgepraat zonder één woord over den tuinbouw te zeggen.

Ik zou nog het woord hebben kunnen vragen over een persoonlijk feit en dat was toen de heer Weitkamp onder toejuichingen van de leden van den Vrijheidsbond zeide, dat wij de boeren en tuinbouwers zoo uitscholden.

Ik heb hier voor mij *De Tuinbouw* van 27 October jl., waarin ik het volgende lees aan het adres van Civis:

„Alleen Civis, de geleerde schrijver in *De Nieuwe*

(Duys.)

Courant, heeft zich nog niet opnieuw georiënteerd, zooals blijkt uit zijn wetenschappelijk betoog over prijsvorming van 23 September jl., waar hij zegt: „de Hollandsche groenteboeren (kweekers) laten liever hun product arbeid verloren gaan, dan het voor een lageren prijs te leveren". Dergelijke laster heeft echter op de groote massa geen vat meer. De boer is gebleken niet te zijn een uitbuiter en nog veel minder de man, die, als de prijzen lager worden, tot vernietiging overgaat, om door vernietiging van een zeker deel der opbrengst, voor het resteerende een hoogeren prijs te kunnen bedingen.

„Als men de mentaliteit van boer en tuinder niet kent, moet men er maar niet over raak kletsen en eerzame medeburgers iets in de schoenen schuiven, wat niet waar is."

Dit aan het adres van den leider van uw Vrijheidsbond, meneer Dresselhuys. De tuinders weten waarschijnlijk niet wie deze Civis is, welnu, het is de heer van Gijn, de leider van den Vrijheidsbond, en aan wien de tuinders ook het registratierecht danken, want deze leider van den Vrijheidsbond voerde destijd als Minister van Financiën deze onrechtvaardige belasting in.

Ik wil alle verwijten terugwijzen naar diegenen die meenden dat ik hier de politiek zou inhalen. Daarop was ik voorbereid. Ik wist wel, dat men zou zeggen: wat hij zegt, is juist, maar de manier waarop hij het zegt deugt niet. Dat

(Duys e. a.)

stond immers van te voren al vast, dat de heeren in hun verlegenheid dat zouden gaan schreeuwen.

Intusschen wil ik wel verklaren, dat, waar van de zijde van den Minister nu is gezegd, dat hij met den meesten spoed — en daarop komt het aan, en gebeurt het niet, dan kom ik hier, kost wat het kost, weer op terug — de zaak zal onderzoeken, en ik vertrouw dat de Minister dat inderdaad zal doen en in dat vertrouwen heb ik de eer mijn motie in te trekken.

Daar de motie van orde door den heer Duys is ingetrokken, maakt zij geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Onder dankzegging aan den Minister en in het volledige vertrouwen, dat Zijn Excellentie ook zijn belofte zal nakomen, heb ik de eer mijn motie in te trekken.

Daar de motie van orde door den heer Dresselhuys c. s. is ingetrokken, maakt zij geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Namens de Kamer zeg ik der Regeering dank voor de door haar verstrekte inlichtingen.

De vergadering wordt gesloten.

33ste VERGADERING. — 8 DECEMBER 1922.

Mededeeling van ingekomen stukken.

33ste VERGADERING.

VERGADERING VAN VRIJDAG 8 DECEMBER 1922.

(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. verzoekschriften; aangeboden een adres. Nog ingekomen: 3°. een missive; 4°. verklaringen van adhaesie; 5°. moties; 6°. een telegram. — Verslag uitgebracht over ontwerpen van wet. — Regeling van werkzaamheden. — Stemming over en aanneming van de onderartikelen 32 en 33 van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1923; aanneming van het hoofdstuk. — Voortzetting der behandeling van hoofdstuk VI der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923. — Indiening van een motie van orde door den heer Ter Hall. — Aanneming eener conclusie.

Voorzitter: de heer **Koolen.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 81 leden, te weten:

de heeren van den Heuvel, Fruytier, A. Colijn, van de Bilt, van Voorst tot Voorst, Beumer, Lovink, Bakker, Wintermans, mejuffrouw van Dorp, de heeren Kersten, Staalman, Moerel, van Sasse van Ysselt, van Rappard, Ebels, Braat, Deckers, Bulten, Ament, Knigge, Ter Hall, Bierema, van Rijckevorsel, Hugenholtz, Suring, van Zadelhoff, Feber, Kuiper, Gerhard, Duymaer van Twist, Bomans, Schaper, van Boetzelaer van Dubbeldam, Stulemeijer, Visscher, Michielsen, Schouten, Schokking, Engels, van Ravesteijn, mevrouw Bakker—Nort, de heeren van Vuuren, Kolkman, van den Tempel, de Wilde, Marchant, Wijnkoop, Ketelaar, van Dijk, Krijger, Nolens, K. ter Laan, Bongaerts, mejuffrouw Groeneweg, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren van Schaik, Oud, Rutten, Heukels, van Braambeek, de Monté ver Loren, IJzerman, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Brautigam, Boon, Dresselhuys, mejuffrouw Westerman, de heeren Gerritzen, Tilanus, van der Voort van Zijp, J. ter Laan, de Boer, Hermans, Rutgers, Duys, Troelstra, Snoeck Henkemans, Zijlstra, van Gijn,

en de heeren Ministers van Binnenlandsche Zaken en van Marine.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer van Wijnbergen, wegens bezigheden elders; van den heer Weitkamp, wegens een vergadering elders; van mejuffrouw Katz, wegens gemeenteraadszitting; van den heer Albarda, wegens ongesteldheid.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

(Voorzitter.)

2°. de volgende verzoekschriften:

twee, betreffende het ontwerp van wet tot wijziging der Lager-onderwijswet 1920 van den voorzitter en den secretaris namens het bestuur van den Bond van Chr. M.U.L.O.-scholen in Nederland, en de oudercommissiën der openbare lagere scholen in de gemeente Ridderkerk;

een, betreffende het ontwerp van wet tot wijziging der Huurcommissiewet en der Huuropzeggingswet, van den secretaris namens het bestuur van de Federatie der Diocesane R.-K. Volks- en Werkliedenbonden in Nederland, te 's Gravenhage;

een, van P. de Boer, te Drachten, houdende verzoek, hem meer steun te willen doen toekennen ingevolge de door de Kamer aangenomen motie-Staalman in zake de mobilisatieslachtoffers;

een, van P. C. Meijer, gepensionneerd kapitein der infanterie, te Dieren, betreffende verhooging van zijn pensioen.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën;

De Voorzitter: Verder deel ik mede, dat mij heden is aangeboden een adres van K. de Vries e. a., allen ingezetenen van Nederland, ouder dan 21 jaar, betreffende de aanhangige voorstellen tot herziening van de Lager-onderwijswet 1920, bij welk adres zijn gevoegd lijsten met handteekeningen, volgens een overgelegde opgave ten bedrage van 593 118.

Dit adres zal worden gesteld in handen van de betrokken Commissie van Rapporteurs;

De Voorzitter: Nog zijn ingekomen:

3°. een missive van den chef van het Haagsche Anetakantoor, houdende een mededeeling in verband met hetgeen voorkomt in het Voorloopig Verslag over de Indische begrooting van 1923 in zake het weekblad *De Zweep*, uitgave van het persbureau Aneta, onder overlegging van een exemplaar van genoemd blad.

Deze stukken zullen worden gesteld in handen van de Commissie van Rapporteurs voor de Indische begrooting;

4°. verklaringen van adhaesie aan het adres van den raad der gemeente Lisse, in zake het voorstel van wet van de heeren Braat en de Boer, tot intrekking der wet op den zomertijd van de raden der gemeenten Bergambacht, Werkendam, Sint-Maartensdijk, Tubbergen, Etten en Leur.

Deze verklaringen worden voor kennisgeving aangenomen;

5°. de volgende moties:

een, door de afdeeling Oostvoorne van de Vereeniging „Volksonderwijs" en de afdeeling Brielle van den Bond van Nederlandsche Onderwijzers op 1 dezer aangenomen, betreffende het ontwerp van wet tot wijziging der Lager-onderwijswet 1920;

een, aangenomen door de vergadering van samenwerkende afdeelingen-Dokkum e. o., aangesloten bij het Comité ter behartiging van de algemeene belangen van het Overheidspersoneel (A.C.O.P.) en het Comité van Neutraal Overheidspersoneel (C.N.O.P.), betreffende de voorgenomen herclassificatie der gemeenten.

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen;

6°. een telegram uit Soesterberg-Vliegkamp van den president van den Algemeenen Militairen Pensioenbond, betreffende den toestand der militaire gepensionneerden bij de marine.

Dit stuk wordt voor kennisgeving aangenomen;

33ste VERGADERING. — 8 DECEMBER 1922.

Verslag uitgebracht over w.o. — Regeling v. werkzaamheden. — Stemming over hfd. V der Staatsbegrooting.

(Voorzitter.)

B. dat de Verslagen gereed zijn van de Commissiën van Rapporteurs over de ontwerpen van wet:

Aanvulling en verhooging van het tiende hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922 (Bereiding veevoeder uit afvalproducten) (283);

Wijziging van het Xde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922 (Verschillende onderwerpen) (307);

Verhooging van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1920 (318);

Vaststelling van hoofdstuk III der Staatsbegrooting voor 1923 (2).

Deze Verslagen zullen worden gedrukt en rondgedeeld, voor zoover zulks niet reeds is geschied.

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor, in de volgende week op Dinsdag en Donderdag de vergadering des avonds te 8 uur voort te zetten.

Verder stel ik voor tegen a.s. Dinsdagavond aan de orde te stellen de volgende ontwerpen van wet:

Vaststelling van hoofdstuk III der Staatsbegrooting voor 1923 (2);

Wijziging, aanvulling en verhooging van hoofdstuk III der Staatsbegrooting voor 1921 (Verschillende onderwerpen) (261);

Goedkeuring van een aantal wijzigingen van het Volkenbondverdrag, aangenomen door de vergadering van den Volkenbond in haar Tweede Zitting 1921 (39).

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: De vergaderingen zullen a.s. week door mij worden belegd, met uitzondering van die van Dinsdag, tegen 's ochtends elf uur.

Ik meen goed te doen met thans reeds aan de Kamer mede te deelen, hoe m. i. de beraadslaging over de a.s. Dinsdag in behandeling komende wijziging der Lager-onderwijswet zal moeten worden ingericht. Het zal voor de leden, dunkt mij, aangenaam zijn, tijdig vóór Dinsdag bij het maken van hun redevoeringen te weten, welke verdeeling bij de discussies zal worden gevolgd.

Blijkens de gewisselde stukken heeft het ontwerp niet tot zeer uitgebreide algemeene beschouwingen aanleiding gegeven, hetgeen te begrijpen is, omdat de bespreking van de hoofdzaken bij de artikelen op haar plaats is. De algemeene beschouwingen kunnen zich beperken tot de onderwerpen, in de gewisselde stukken onder dat hoofd behandeld en eventueel tot eenige punten waaromtrent de Regeering geen voorstel heeft gedaan of waaromtrent geen amendementen zijn voorgesteld, zooals op het oogenblik de schoolgeldheffing, de scholen voor buitengewoon lager onderwijs en de onderwijzersopleiding. Daarvoor zal, naar het mij voorkomt, een spreektijd van ten hoogste een uur voldoende zijn. Ik doe daartoe het voorstel.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Verder stel ik mij voor, de artikelsgewijze behandeling van het wetsontwerp zóó te doen plaats hebben, dat geacht zullen worden aan de orde te zijn de artikelen van de Lager-onderwijswet, die van Regeeringswege in de herziening zijn betrokken, of waaromtrent amendementen door leden der Kamer zijn ingediend. De Regeering heeft bij voorbeeld geen voorstel gedaan tot wijziging van art. 3 der Lageronderwijswet, maar er is een amendement op dat artikel, waarbij o.a. de weder-invoering van het Fransch op de lagere school aan de orde komt. Ter sprake kunnen komen, om nog enkele voorbeelden te noemen, de kosten van den scholenbouw en het bouwbesluit bij art. II; de regeling van het aantal leerkrachten bij art. XII; de wachtgeldregeling bij art. XIII; de eischen voor de oprichting van bijzondere scholen bij art. XXIII. Ik stel voor, de artikelsgewijze behandeling overeenkomstig dit plan te doen plaats hebben.

De beraadslaging wordt geopend.

(Rutgers e. a.)

De heer **Rutgers**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil een inlichting vragen. De mogelijkheid bestaat, dat men bij de algemeene beraadslaging over dit wetsontwerp aan zijn beschouwingen een iets breedere vlucht zou willen geven dan in de schriftelijke stukken heeft plaats gehad; in verband daarmede, meen ik, is de beraadslaging over hoofdstuk V*A* der Staatsbegrooting wat beperkt gebleven.

Mag ik aannemen, Mijnheer de Voorzitter, — het valt niet uit uw woorden af te leiden — dat u sprekers, die een punt willen behandelen dat in de schriftelijke stukken bij de algemeene beschouwingen niet is behandeld, daartoe de gelegenheid zult willen geven. Ik bedoel niet hetgeen bij de artikelen is besproken, maar de regeling van het lager onderwijs in het algemeen.

De **Voorzitter**: Voor mij zal hoofdzaak zijn, dat de sprekers zich houden aan de lijn, die ik heb uitgestippeld en die de heeren in druk voor zich zullen krijgen.

De heer **Gerhard**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou alleen deze opmerking willen maken. Bij de behandeling van hoofdstuk V*A* der Staatsbegrooting is opzettelijk alles uitgeschakeld, ook de algemeene beschouwingen, omtrent het vraagstuk van het onderwijs en verwezen naar de behandeling van dit wetsontwerp. Ik mag toch zeker uit uw woorden opmaken dat, eenigszins in de lijn van den heer Rutgers, ook de algemeene kant van het onderwijs bij de behandeling van dit wetsontwerp ter sprake mag komen.

De **Voorzitter**: Ik kan den heer Gerhard mededeelen, dat zijn opvatting geheel klopt met hetgeen ik zooeven gezegd heb.

De beraadslaging wordt gesloten en het voorstel van den Voorzitter zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Aan de orde is:

I. de verdere behandeling van het ontwerp van wet tot **vaststelling van hoofdstuk V (Departement van Binnenlandsche Zaken) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2);**

stemming over de onderartikelen 32 en 33 van het ontwerp van wet.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, over beide artikelen te gelijk te stemmen.

Daartoe wordt besloten.

De onderartikelen 32 en 33 worden met 58 tegen 18 stemmen aangenomen;

Vóór hebben gestemd de heeren Engels, van Vuuren, Kolkman, de Wilde, van Dijk, Krijger, Nolens, Bongaerts, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren van Schaik, Rutten, Heukels, de Monté ver Loren, Boon, Dresselhuys, mejuffrouw Westerman, de heeren Gerritzen, Tilanus, van der Voort van Zijp, de Boer, Hermans, Rutgers, van den Heuvel, Fruytier, A. Colijn, van de Bilt, van Voorst tot Voorst, Beumer, Lovink, Bakker, Wintermans, mejuffrouw van Dorp, de heeren Kersten, Staalman, Moerel, van Sasse van Ysselt, van Rappard, Ebels, Braat, Deckers, Bulten, Ament, Knigge, ter Hall, Bierema, van Rijckevorsel, Suring, Feber, Kuiper, Duymaer van Twist, Bomans, van Boetzelaer van Dubbeldam, Stulemeijer, Visscher, Michielsen, Schouten, Schokking en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heer van Ravesteijn, mevrouw Bakkert—Nort, de heeren van den Tempel, Marchant, Wijnkoop, Ketelaar, K. ter Laan, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Oud, van Braambeek, IJzerman, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren Brautigam, J. ter Laan, Hugenholtz, van Zadelhoff, Gerhard en Schaper.

(Minister **Westerveld**.)

Art. 1 van het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De beweegreden van het ontwerp van wet wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het ontwerp van wet, op verzoek van den heer Wijnkoop in stemming gebracht, wordt met 74 tegen 2 stemmen aangenomen.

Vóór hebben gestemd mevrouw Bakker-Nort, de heeren van Vuuren, Kolkman, van den Tempel, de Wilde, Marchant, Ketelaar, van Dijk, Krijger, Nolens, K. ter Laan, Bongaerts, mejuffrouw Groeneweg, mevrouw Bronsveld-Vitringa, de heeren van Schaik, Oud, Rutten, Heukels, van Braambeek, de Monté ver Loren, IJzerman, mevrouw de Vries-Bruins, de heeren Brautigam, Boon, Dresselhuys, mejuffrouw Westerman, de heeren Gerritzen, Tilanus, van der Voort van Zijp, J. ter Laan, de Boer, Hermans, Rutgers, van den Heuvel, Fruytier, A. Colijn, van de Bilt, van Voorst tot Voorst, Beumer, Lovink, Bakker, Wintermans, mejuffrouw van Dorp, de heeren Kersten, Staalman, Moerel, van Sasse van Ysselt, van Rappard, Ebels, Braat, Deckers, Bulten, Ament, Knigge, ter Hall, Bierema, van Rijckevorsel, Hugenholtz, Suring, van Zadelhoff, Feber, Kuiper, Gerhard, Duymaer van Twist, Bomans, Schaper, van Boetzelaer van Dubbeldam, Stulemeijer, Visscher, Michielsen, Schouten, Schokking, Engels en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Wijnkoop en van Ravesteijn.

II. de verdere behandeling van het ontwerp van wet tot **vaststelling van het VIde hoofdstuk (Departement van Marine) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2).**

De algemeene beraadslaging wordt hervat.

De heer **Westerveld**, Minister van Marine: Mijnheer de Voorzitter! Zooals ik bij den aanvang mijner rede te kennen gaf, ligt het in mijn bedoeling mijn beantwoording van de verschillende sprekers aan te vangen met die van het laatste gedeelte van de rede van den heer Marchant. Ik heb die rede met veel belangstelling gehoord. Uit die verklaringen blijkt thans zeer duidelijk wat de kern is van zijn gedachten. Hij tast aan het bestaansrecht van de vloot. Ik respecteer zijn gevoelens, maar ik wil er aanstonds tegenoverstellen, dat de mijne er lijnrecht tegenover staan. Ik acht het onaannemelijk, dat een land als Nederland, gelegen zoowel in Europa als in Oost-Azië en met een internationale verantwoordelijkheid in elk dier werelddeelen, zich van zijn marine zou kunnen ontdoen. Ik vestig er de aandacht op, dat dit ook allerminst wordt gevorderd door den Volkenbond, die staat op het standpunt, dat het niet slechts het recht, maar ook een plicht is van zijn leden om te voldoen aan den eisch der nationale veiligheid.

Ik meen echter dat deze quaesties, hoe belangrijk ook op zich zelf, vanzelf aan de orde zullen komen bij de behandeling van de Vlootwet, wanneer er in concreten vorm ook meer aanleiding toe bestaat. Ik acht een discussie over datgene, wat door den heer Marchant is aangesneden, derhalve praematuur en ik meen met deze enkele opmerking over zijn rede te kunnen volstaan.

In verband met die opmerking past tevens de beantwoording van hetgeen de heeren Snoeck Henkemans en van der Voort van Zijp hebben gezegd en gevraagd over mijn houding ten opzichte van het ontwerp Vlootwet.

Mijn optreden als Minister van Marine is vrij van elken politieken ondergrond. Ik heb mijn benoeming als zoodanig uitsluitend aanvaard, omdat ik het mijn plicht achtte, toen er een beroep op mijn medewerking werd gedaan, daarvoor niet te mogen bedanken en niet te mogen terugschrikken voor de in veler oog ondankbare taak om te trachten onze marine zoo spoedig mogelijk te brengen op zoodanige sterkte, dat zij niet langer zooals thans een — vooral in Oost-Azië — te verwaarloozen factor zou zijn.

Bij de installatie der Vlootcommissie meen ik namens de Regeering de haar verstrekte opdracht zoo duidelijk mogelijk te hebben omschreven. Ik heb toen gezegd, dat het naar de meening der Regeering noodig werd geacht tegenover elkaar te stellen:

1°. de voor de financiering van het ontwerp Vlootwet aan de Nederlandsche en Nederlandsch-Indische schatkist te stellen eischen;

2°. de noodzakelijkheid om de weermacht ter zee te brengen op de sterkte, die volgens het ontwerp Vlootwet door de Regeering wordt noodig geacht, en

3°. wat het beginnen met de uitvoering betreft de toestand, waarin de vloot thans verkeert.

Ik heb tevens medegedeeld, dat de Regeering het op prijs zal stellen het advies der commissie zoo spoedig mogelijk te ontvangen en van den voorzitter der commissie mogen vernemen, dat de commissie met dezen wensch ongetwijfeld ernstig rekening zou houden.

Mijnheer de Voorzitter! Het zou m. i. getuigen van onhoffelijkheid tegenover de Vlootcommissie, indien ik thans een verklaring ging afleggen in deze belangrijke quaestie. Ik zou dan den schijn op mij laden aan den goeden wil der Vlootcommissie te twijfelen.

Na hetgeen ik over de aanleiding tot mijn optreden heb gezegd, vertrouw ik, dat de heer Snoeck Henkemans met deze beantwoording van zijn vraag genoegen zal nemen. Ik acht het echter niet ondienstig hier met nadruk te zeggen, dat in mijn oog niet-totstandkoming van de Vlootwet de beteekenis heeft van en ook zal moeten leiden tot: liquidatie van de vloot.

Ik wil niet nalaten daaraan toe te voegen, dat bij deze algemeene beschouwingen vooral uit de rede van den heer Hugenholtz wel heel erg duidelijk is gebleken, hoe noodig de behandeling van die Vlootwet is. Beter dan hij zou ik niet kunnen demonstreeren hoezeer de geheele organisatie der marine van een beslissing op dit punt afhankelijk is.

Ik kom thans tot hetgeen de heer van der Voort van Zijp heeft gezegd over de vlootbasis. Deze geachte afgevaardigde heeft verwezen naar een kleine brochure over dat onderwerp, waarin hij meent op vrij goede gronden te hebben aangetoond, dat naar de vlootbasis geen onderzoek was ingesteld. Van de Staatscommissie 1912, die zich in haar rapport over de vlootbasis heeft uitgesproken, maakten deel uit: als lid en ondervoorzitter de heer Colijn; verder de toen juist afgetreden commandant van de zeemacht, de toenmalige chef van den generalen staf van het Indische leger en de commandant van het Nederlandsche eskader in Oost-Indië; van de marinecommissie, die deze Staatscommissie adviseerde, was de toenmalige chef van den marinestaf lid. Het rapport van die commissie is om advies gezonden aan de Indische Regeering, en toen is naar aanleiding van denkbeelden, inmiddels door den toenmaligen kolonel de Greve naar voren gebracht, dat rapport nog eens aan een grondig onderzoek in Indië onderworpen. In 1919 is de quaestie van de vlootbasis nog eens afzonderlijk onder de oogen gezien en ten slotte opnieuw door de interdepartementale commissie ter voorbereiding van de Vlootwet. Het advies van die commissie is in Indië behandeld door de zg. defensiecommissie, waarin zitting hadden o. m. luitenant-generaal Swart, toenmaals vice-president van den Raad van Indië, benevens de chef van den generalen staf van het Indische leger en de tegenwoordige chef van den marinestaf. Zoowel de commandant van het leger als de commandant van de zeemacht gingen met de conclusies van die commissie akkoord. Ik was in 1912 persoonlijk werkzaam bij den marinestaf en heb aan het rapport van de Staatscommissie medegewerkt; later heb ik die zaak in mijn tegenwoordige betrekking van alle kanten bekeken, zoodat ik durf te zeggen, dat deze quaestie in den grond is onderzocht.

Ik kom thans tot hetgeen door verschillende geachte afgevaardigde is gezegd over de samenvoeging van de Departementen van Oorlog en Marine. Die samenvoeging laat zich bekijken uit tweeërlei oogpunt: uit een politiek en uit finan-

(Minister **Westerveld.**)

cieel en technisch oogpunt. Het eerste kan ik veilig buiten beschouwing laten; deze kant van de quaestie is trouwens reeds bij de algemeene beschouwingen besproken. De financieele zijde van de zaak behandelt de vraag, of door samenvoeging bezuiniging is te krijgen. Hiervoor is echter samenvoeging niet bepaald noodig. Ik vind het vraagstuk van die samenvoeging niet zoo gemakkelijk op te lossen als velen wel denken. Ik laat daar, of er wel altijd een politicus zal zijn te vinden, die voldoende op de hoogte is van Indië, om zoowel in zake de legerorganisatie als in zake de marine-organisatie algemeene leiding te kunnen geven. Ik denk, wat de samensmelting betreft, in de eerste plaats aan de onmogelijkheid om een zoutwatervisch en een zoetwatervisch in hetzelfde milieu te laten leven.

Afscheiding tusschen de twee takken van dienst zal er dan ook naar mijn bescheiden meening altijd moeten zijn.

Juist omdat ik de moeilijkheden zoo voel, kan ik thans nog zeggen, hoe zij — gesteld dat de wenschelijkheid der samenvoeging uit een politiek oogpunt bepaald zal moeten domineeren — zullen zijn te ondervangen. Ik wil intusschen gaarne zeggen, dat ik meen, dat samenwerking zeer bepaald noodig is en ook wil ik gaarne zeggen, dat elk bezwaar, dat daartoe uit den weg geruimd kan worden, ook uit den weg geruimd moet worden.

In dit verband wil ik ook nog spreken over de opmerking in zake de samenvoeging van de vliegdiensten. Die samenvoeging is nog niet lang geleden onderzocht door een commissie van deskundigen, waarin die van de landmacht de meerderheid hadden. Deze commissie kwam eenstemmig tot dezelfde conclusie als die, welke blijkens de in den oorlog opgedane ervaring in Engeland de juiste is gebleken, nl. dat samenvoeging niet is in het belang van het land, zulks vanwege de zeer uiteenloopende eischen, waaraan moet worden voldaan. Iets anders is natuurlijk, of door centralisatie van werkplaatsen geen voordeel kan worden verkregen, een quaestie, die door den heer Hugenholtz reeds is aangeroerd. De quaestie van de samenvoeging van werkplaatsen heeft mijn volle aandacht. Het verwondert mij alleen, dat de heer Hugenholtz nu reeds daarover heeft gesproken, omdat het mij bekend is, dat de Vlootcommissie aan deze zaak haar volle aandacht wijdt en omdat ik aan den voorzitter van de Vlootcommissie heb te kennen gegeven, dat van mij geen beslissing in deze zaak was te wachten, vóór ik met de Vlootcommissie nader overleg had gepleegd.

Ik wil thans iets zeggen over de marine-organisatie zelf. Immers, te veel wordt uit het oog verloren, dat wij hebben een vloot, waarvan steeds een betrekkelijk groot deel, en in de toekomst wellicht het grootste deel, in Indië vertoeft, terwijl zich hier te lande bevinden, ten eerste, het orgaan, dat het geheel beheert en den aanbouw regelt, zij het ook, dat die beheersfunctie voor een gedeelte door het Departement van Marine in Batavia wordt overgenomen; ten tweede: het geheele complex van opleidingen van het Europeesche personeel.

Het gevolg daarvan is, dat de marine-organisatie hier te lande inderdaad op buitenstaanders veelal den indruk maakt van topzwaar te wezen, wanneer men uitsluitend het oog gericht houdt op het deel van de vloot, dat in Nederland vertoeft. Intusschen ben ik het volkomen eens met de heeren van der Voort van Zijp en Deckers, dat gestreefd moet worden naar een zoo goed mogelijk rendement van het budget. Om een zoo goed mogelijk rendement van het budget te krijgen, is het noodig, dat de organisatie in vaste banen kan worden geleid, en dat is weer één van de redenen, waarom het zoo noodig is een spoedige beslissing te nemen over de organisatie, die in het ontwerp Vlootwet wordt voorgesteld.

De heer Deckers heeft gewezen op de wenschelijkheid, om zooveel mogelijk gebruik te maken van personeel van de marinereserve en van de zeemilitie. Ook dit gebruik is in het ontwerp Vlootwet aangegeven. Daarin is zeer nadrukkelijk gezegd en aangetoond, hoe bezwaarlijk het voor het marinebudget is, wanneer de vloot in Indië uitsluitend met Europeesche vrijwilligers zou moeten worden bemand.

Er is bij de samenstelling van de bemanningslijsten dan ook uitgegaan van het gebruik van de zeemilitie en het gebruik van inlanders, en van personeel van de marinereserve, voor zoover dat maar eenigszins verantwoord kon worden geacht.

Intusschen moet men op dit punt een beetje voorzichtig zijn in zijn critiek. Ik heb hier een brochuretje, getiteld: „De Marinebegrooting en het ontwerp-Vlootwet", afkomstig van een militairen deskundige en overgelegd aan de Ned. Maatschappij van Nijverheid en Handel. Ik ken dien militairen deskundige niet, maar uit hetgeen hier is geschreven, blijkt duidelijk, dat hij op marinegebied totaal leek is, want er is een heel groot verschil of men spreekt over navigatie met een oorlogsschip dan wel over het gebruiken van een oorlogsschip. Het eerste verstaat elk goed navigateur. Wanneer men er echter niet voor zorgt, aan boord van de oorlogsschepen te beschikken over een zeer goed geoefend personeel, wordt — het is in den oorlog zeer duidelijk gebleken — het rendement van de vloot dadelijk aanzienlijk kleiner.

Ik ben er van overtuigd, dat elke mogelijkheid op het gebied van versobering van de personeelsorganisatie ook in de door mij aangegeven richting moet worden aangegrepen. Daaronder behooren ook maatregelen om het eerste verblijf van Europeanen in de tropen te verlengen. In die richting wordt reeds het noodige verricht.

Mijnheer de Voorzitter! In de Memorie van Antwoord is reeds aangegeven, dat de sterkte in de verschillende rangen van allerlei categorieën van personeel aan een grondig onderzoek zal worden onderworpen, hetgeen o. m. wil zeggen, dat, waar met een gewoon vakman kan worden volstaan, aan dien vakman geen zoodanige eischen moeten worden gesteld, dat wij hem op den voet van een opzichter moeten betalen.

In verband met het rendement van het marinebudget moet ik nog op een ander punt de aandacht vestigen, nl. op het feit, dat het marinepersoneel op betrekkelijk jeugdigen leeftijd wordt gepensionneerd, en dat dit pensioen in verband met dien leeftijd bepaald royaal genoemd kan worden. Als gevolg daarvan is de pensioenslast een zeer drukkend onderdeel van het marinebudget en is het naar mijn meening noodzakelijk om eenige verhooging van de leeftijdsgrens, waarop recht op pensioen wordt verkregen, in ernstige overweging te nemen.

Wat de bezuiniging betreft, kan ik de conclusie van den heer Hugenholtz in zake de wijze, waarop de 17 pct. bezuiniging is gevonden, niet deelen. De quaestie van de verdeeling van de kosten van aanbouw over gewone en buitengewone uitgaven is in de Millioenennota duidelijk uiteengezet. Zij is ook niet nieuw, doch sedert 1917 door de Staten-Generaal gesanctionneerd.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben diep doordrongen van de noodzakelijkheid om het rendement van het marinebudget zoo groot mogelijk te doen zijn, maar men moet niet vergeten — dit ook in verband met de opmerking van den heer van der Voort van Zijp —, dat bij aanneming van personeel en ook bij bevordering steeds eenige jaren vooruit moet worden gezien. Ontstaat er in dien tijd vertraging in den aanbouw, dan kan natuurlijk tijdelijk in sommige qualiteiten de sterkte worden overschreden. Daarenboven is het verloop zeer onregelmatig. Het duurt verscheidene jaren, eer een geoefend man, die den dienst verlaat, is aangevuld. Ook was de toestand in de maatschappij in de laatste jaren niet bevorderlijk voor het op peil houden van het personeel. De goeden hadden de meeste kans van slagen, mede dank zij de goede opleiding die de marine hun gaf. Ik meen, dat wij ook dit niet moeten vergeten.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben thans genaderd tot de opmerkingen, die zijn gemaakt over het personeel, en wil dan beginnen met de vraag van den heer Hugenholtz naar het staatje, dat gewoonlijk bij de begrooting werd overgelegd ter zake van het verloop onder het personeel.

Ik heb dat staatje hier bij mij, en ik zou u willen verzoeken, Mijnheer de Voorzitter, het in de *Handelingen* te mogen doen afdrukken.

33ste VERGADERING. — 8 DECEMBER 1922.

2. Vaststelling van het VIde hoofdstuk (Departement van Marine) der Staatsbegrooting 1923.

(Voorzitter c. a.)

De **Voorzitter**: Ik stel voor, aan het verzoek van den Minister, tot het opnemen van een noot in de *Handelingen*, te voldoen.

Daartoe wordt besloten. [1])

De heer **Westerveld**, Minister van Marine: Mijnheer de Voorzitter! Van den geest onder het personeel heeft de heer Ter Hall een zeer pessimistisch beeld opgehangen. Ik ben van meening, dat dat beeld overdreven is voorgesteld. Men moet de stemming onder het marinepersoneel niet beoordeelen naar de uitingen in vakorganen. Wel ben ik het eens met de heeren Snoeck Henkemans en van der Voort van Zijp, dat de wijze, waarop voortdurend in deze Kamer, speciaal door den heer Hugenholtz, over de marine gesproken is, aan haar goeden naam in den Lande veel afbreuk heeft gedaan, en dat niet alleen die naam een slechten klank heeft gekregen, maar dat er zelfs een tijd is geweest, dat door die critiek de eerbied voor het gezag in de marine op bedenkelijke wijze was ondermijnd.

Naar mijn meening komt het, wanneer men spreekt over den geest bij de marine, hierop aan, hoe de geest is, als er werkelijk werk aan den winkel is. En dan heb ik den indruk, dat als er werk is, men wel degelijk weet aan te pakken en ook kan aanpakken.

De heer Hugenholtz heeft gesproken over de afvloeiing in hoogere rangen. Ik kan hieromtrent mededeelen, dat sedert 1920 het aantal kapiteins ter zee met 5, d. i. met 20 pct., en het aantal kapitein-luitenants ter zee met 15 pct. is verminderd. Aangezien voor het tegenwoordige de verhouding tusschen kapiteins en kapitein-luitenants als van 20 tot 30 door den dienst niet gevorderd wordt, is dezer dagen bij Koninklijk besluit vastgesteld, dat het aantal kapiteins ter zee tot 15 kan worden verminderd, en de kapitein-luitenants met dat verschil kunnen worden vermeerderd. Verdere vermindering acht ik op het oogenblik niet verantwoord.

In antwoord op de vraag van den heer Hugenholtz over de houding, die tegenover de militairen zal worden aangenomen in verband met art. 40 van het Bezoldigingsbesluit, kan ik mededeelen, dat het naar mijn meening redelijk is, dat voor de militairen een analoge gedragslijn wordt gevolgd als voor de burgerambtenaren.

Door den heer van de Bilt is gevraagd, of ik niet alsnog zou kunnen toestaan, dat door korporaals en minderen in Indië aan den wal burgerkleeding kan worden gedragen. Tot mijn spijt moet ik hem mededeelen, dat ik geen aanleiding heb, om mijn standpunt, zooals het in de Memorie van Antwoord is uiteengezet, te wijzigen. Het lijkt mij trouwens niet te getuigen van een breede opvatting bij de burgerij in Indië, indien deze zich schaamt om een in de uniform van H. M.-zeemacht gekleed militair bij zich aan huis te ontvangen of zich daarmede in het openbaar te vertoonen.

Sprekende over het personeel, wensch ik thans een enkel woord te zeggen over het uitstellen voor één jaar van het vertrek naar Indië van het moederschip de *Pelikaan* en 3 onderzeebooten. Te recht hebben de heeren Hugenholtz, Snoeck Henkemans en van der Voort van Zijp gezegd, dat zij zich de teleurstelling konden verklaren, die het eerste bericht hieromtrent bij de bemanning dier schepen en daarbuiten moet hebben gemaakt. In mijn antwoord aan den heer van der Voort van Zijp heb ik dat volmondig erkend. Als Minister van Marine speet het mij geducht, dat ik een dergelijke order heb moeten geven. Maar een Minister van Marine is ook nog lid van de Regeering en heeft als zoodanig ook te letten op andere belangen dan die van de marine alleen. Toen nu de Gouverneur-Generaal verzocht, bedoelde schepen in Nederland aan te houden, heeft de Regeering de verschillende overwegingen tegenover elkaar gezet. In de eerste plaats stelde zij de belangen van de defensie van Indië in verband met de internationale toestanden, in de tweede

[1]) Dit besluit is later in dezelfde vergadering ingetrokken.

(Minister Westerveld.)

plaats de toestand van de Indische financiën en in de derde plaats de technische mogelijkheid.

Aangezien nu de toestand der Indische financiën het noodzakelijk maakte de uitgaven, in het bijzonder voor 1923, zooveel doenlijk te beperken en geen enkele mogelijkheid daartoe mocht worden afgewezen, is besloten, waar het daarmede uit anderen hoofde gepaard gaande risico kon worden aanvaard, het vertrek tot in het najaar van 1923 uit te stellen.

Ik vertrouw hiermede de genomen beslissing voldoende te hebben gemotiveerd. Hoe noodig ik het ook acht met het moreel der bemanning rekening te houden, heb ik toch te veel vertrouwen in het gezond verstand van de marinemannen om er aan te twijfelen, dat zij zich in deze toch niet onoverkomelijke teleurstelling zullen kunnen schikken.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch thans een enkel woord te zeggen over de geestelijke verzorging van het personeel. Het heeft mij genoegen gedaan, dat deze zaak hier door verschillende geachte afgevaardigden is ter sprake gebracht, omdat ik inderdaad moet toegeven, dat hetgeen daaromtrent in de Memorie van Antwoord is gezegd, door zijn onvolledigheid aanleiding zou kunnen geven tot misverstand.

Ten opzichte van de geestelijke verzorging ga ik in beginsel volkomen akkoord met de zienswijze van mijn ambtsvoorganger. Reeds in Februari van dit jaar is door mijn ambtsvoorganger aan den commandant van de zeemacht in Indië gevraagd, om daaraan zijn bijzondere aandacht te schenken, en deze heeft zich toen in verbinding gesteld met de Indische autoriteiten en mij nog niet lang geleden medegedeeld, dat, voor zoover betreft de verzorging van de geestelijke belangen van Roomsch-Katholieke schepelingen, de zaak naar zijn meening op betrekkelijk eenvoudige wijze zou kunnen worden opgelost. Ik heb dien brief gesteld in handen van den hoofdaalmoezenier en heb daarop in het begin van November een advies ontvangen.

Voor de Protestantsch-Christelijke schepelingen is de zaak niet zoo gemakkelijk. De leger- en vlootpredikant in algemeenen dienst heeft zich in verbinding gesteld met eenige organisaties, die ook in de Memorie van Antwoord werden genoemd. Deze organisaties hebben niet bepaald een commissie gevormd, maar hebben te zamen over deze zaak gesproken en daarbij een vertegenwoordiger van het Departement van Marine en ook den leger- en vlootpredikant in algemeenen dienst uitgenoodigd.

Die besprekingen hebben nog niet tot een positief resultaat geleid, maar ik vertrouw, dat ook wat betreft de Protestantsch-Christelijke schepelingen binnen niet al te langen tijd een oplossing zal worden gevonden, zoodat ik dan in staat zal zijn, deze quaestie met mijn ambtgenoot van Koloniën tot een oplossing te brengen.

Een tweede punt, in verband hiermede ter sprake gebracht, betreft de houding der marine-autoriteiten tegenover de verzorging van die geestelijke belangen. Ik meen, en ik heb dat ook in de Memorie van Antwoord gezegd, dat de voorschriften, die daaromtrent zijn gegeven, zeer voldoende zijn te achten. Het hangt er natuurlijk maar van af, hoe die voorschriften worden uitgevoerd en ik ben het eens met de heeren, die gezegd hebben, dat het volstrekt niet noodig is, dat de schepelingen elken keer hun verlangen te kennen geven om hun godsdienstplichten te vervullen, maar dat de bepaling zoodanig moet worden geïnterpreteerd, dat die schepelingen er mede kunnen volstaan, wanneer zij aan boord komen, voor eens mede te deelen, dat zij hun godsdienstige plichten wenschen te vervullen.

Ik ben bovendien van meening, dat de belangen van den dienst niet zoodanig moeten worden uitgemeten, dat er noodelooze belemmering in den weg wordt gelegd, en dat die belangen van den dienst alleen dan in het geding moeten worden gebracht, wanneer dat absoluut onvermijdelijk is.

Wanneer het noodig mocht zijn, zal ik de aandacht van de marine-autoriteiten daarop gaarne nog eens vestigen.

Een derde punt betreffende de geestelijke verzorging van het personeel is ter sprake gebracht door den heer van de Bilt, nl. het verbod van jeugdige schepelingen, die te Gorinchem in opleiding zijn, om zich aan te sluiten bij een vakorganisatie.

(Minister Westerveld.)

Vooraf wil ik nog even zeggen, dat het geval, door den heer Deckers naar voren gebracht, en dat zich aan boord van de *Van Speyk* zou hebben voorgedaan, mij dezer dagen ook bekend is geworden en dat een onderzoek daarnaar gaande is, waarvan ik de resultaten natuurlijk gaarne aan de Kamer zal mededeelen.

Dat verbod om zich aan te sluiten bij een vakorganisatie voor jeugdige schepelingen dateert reeds van eenigen tijd terug en is door den commandant der opleiding uitgevaardigd, omdat het was gebleken, dat het vrijlaten der jeugdige schepelingen op dit punt tot allerlei ongewenschte toestanden aan boord aanleiding gaf.

Mijn ambtsvoorganger heeft deze handelwijze gesanctionneerd; zij strookt ook volkomen met mijn inzichten.

Nu geef ik gaarne toe, dat iemand, die ijvert voor de geestelijke vorming van het personeel, over dit verbod anders kan denken en dat zoo iemand gaarne ziet, dat de jeugdige schepelingen zich zoo spoedig mogelijk bij een vakorganisatie, die zich onder meer de behartiging der geestelijke belangen van haar leden ten doel stelt, aansluiten.

Het marinebestuur is echter verplicht zich af te vragen, welke gevolgen het vrijlaten van jeugdige schepelingen op dit punt voor den dienst zal hebben en waar nu — blijkens de opgedane ervaringen — die gevolgen allesbehalve bevorderlijk zijn voor een goeden geest onder die jeugdige schepelingen en voor hun opleiding vertrouw ik, dat de geachte afgevaardigde zal erkennen, dat naast zijn meening ook de mijne recht van bestaan heeft.

Ik kom nu tot de bespreking van hetgeen door verschillende heeren over de Rijkswerven is gezegd, en dan ontmoet ik allereerst den heer van de Bilt, die mij gevraagd heeft, om, wanneer de arbeidsvoorwaarden voor het personeel der Rijkswerven moeten worden veranderd, dat te doen in deze richting, dat allereerst zal worden gebracht verandering in den werktijd en niet direct verandering in het loon.

Ik kan den geachten afgevaardigde mededeelen, dat het ook in de bedoeling ligt om de opvoering der arbeidsprestatie in de eerste plaats te zoeken in een kleine verlenging van den werktijd.

Wat de afvloeiing van het personeel der werven betreft, is er op het oogenblik overleg gaande met de verschillende organisaties, en het spreekt vanzelf, dat bij dat overleg in het algemeen rekening zal worden gehouden met de beginselen, die de Regeering daarvoor tot richtsnoer heeft gesteld.

De Rijkswerven acht ik in het algemeen onmisbaar zoolang wij een vloot hebben; waren er geen Rijkswerven, dan zou men ze m. i. moeten oprichten, om dezelfde reden als die waarom verschillende groote particuliere scheepvaartmaatschappijen steeds meer en meer er naar streven om hun herstellingen in eigen beheer te kunnen doen geschieden. Dat is niet alleen economischer, omdat men dan meestal minder betaalt, maar dat is ook voor het onderhoud der schepen beter, en men weet dan tevens, wanneer een reparatie aanvangt en ten einde komt.

Bovendien heeft de marine noodig ligplaatsen voor de schepen, die buiten dienst zijn gesteld, en magazijnen.

Nu ligt het voor de hand, dat getracht moet worden om de capaciteiten van die werven steeds ten volle te benutten en omdat de hoeveelheid reparatiewerk niet altijd even groot is, is het noodig die werven te voorzien van zoogenaamd stopwerk, d. w. z. werken waarvan de gereedheid niet aan een bepaalden tijd is gebonden. En wanneer de heer Ter Hall zoo vriendelijk wil zijn het lijstje, dat hij heeft opgenoemd, nog eens in te zien, dan kan hem dadelijk blijken, dat daarop verschillende zaken voorkomen, die wel aan een bepaalden tijd waren gebonden. Die moet men niet bij voorkeur aan een werf opdragen, tenzij men zeker weet, dat de werf het werk kan volbrengen binnen den bepaalden tijd.

Verder heeft de heer Ter Hall, sprekende over het werk, dat aan de werf zou kunnen worden opgedragen, een paar artikelen opgenoemd, die gedekt zijn door een octrooi en natuurlijk niet door de Rijkswerf mogen worden gemaakt, bij voorbeeld luchtdrukhamers. Hij heeft verder gesproken over stalen ramen, wat een specialiteitenwerk is. Hij heeft eveneens gesproken over ankerlieren, hetgeen ook een specialiteitenwerk is. Wanneer een werf met dergelijk werk begint, wordt er bepaald zeer duur gewerkt.

De geachte afgevaardigde de heer Hugenholtz heeft gesproken over de werf te Hellevoetsluis.

Het Departement van Marine administreert in het zuiderkwartier een zoo groot aantal vaartuigen, dat, al was de werf te Hellevoetsluis er niet, het naar mijn meening noodig zou zijn ergens in het zuiderfrontier een reparatiewerf op te richten. Bovendien heeft het Departement van Marine in het zuiden ligplaats noodig voor schepen van de oorlogsvloot. Aangezien er een werf is, ligt het voor de hand, dat men voor die doeleinden de werf behoudt en aan de reparatie van oorlogsschepen laat medewerken, voor zoover ze het werk af kan, daarbij uitgaande van het beginsel, dat men zorgt, dat altijd de werf tot over de ooren in het werk zit, want dan pas werkt een reparatiewerf behoorlijk.

In hoeverre het mogelijk is het magazijnsbedrijf aan de werf te Hellevoetsluis in te krimpen, is een zaak, die ik nog nader moet onderzoeken.

Het Marine-Etablissement te Amsterdam wordt reeds ingekrompen. De heer Hugenholtz heeft mededeeling gedaan van verschillende prijzen, die door dat Etablissement in rekening zouden zijn gebracht. Hij deed mededeelingen, die blijkbaar afkomstig zijn van een ambtenaar, die niet weet, wat hij zeggen en wat hij zwijgen moet, die naar mijn meening onder de plichtvergeten ambtenaren moeten worden gerekend. Onder plichtvergeten ambtenaren versta ik o. m. die ambtenaren, die mededeelingen doen aan derden van zaken, die hun uit hoofde van hun betrekking zijn toevertrouwd.

Mijnheer de Voorzitter! Het voorloopig onderzoek, dat ik naar de mededeelingen van den heer Hugenholtz heb ingesteld, heeft mij reeds de overtuiging geschonken, dat die mededeelingen schromelijk overdreven zijn, voornamelijk omdat men daarbij wel de klok heeft hooren luiden, maar niet weet waar de klepel hangt.

Het is nog niet zeker, hoever met de inkrimping van het Marine-Etablissement te Amsterdam kan worden gegaan. Er zijn weinig leden in de Kamer, die daarvan zoo goed op de hoogte kunnen zijn als de heer Hugenholtz zelf, daar hem als lid van de Vlootcommissie bekend kan zijn, dat de Vlootcommissie zich bezighoudt met de bestudeering van wat op dat punt te Amsterdam is te bereiken, terwijl het onderzoek in die richting nog niet is afgeloopen, althans het resultaat daarvan nog niet aan mij is medegedeeld.

Mijnheer de Voorzitter! Ik moet tegenspreken, dat door het marinebestuur met het gebouwtje iets zou zijn gecamoufleerd, want in het jaarverslag der marinewerven over 1916 vindt men op de bladzijden 16 en 17 de vereischte gegevens.

Mijnheer de Voorzitter! Nu ik toch spreek over een onderdeel van de IIde afdeeling, wil ik gelijk behandelen de critiek van den heer Hugenholtz op de keuringseischen, die voor de aanschaffing van materialen, enz. bij de marine gelden.

Ik stel op den voorgrond, dat van de zoogenaamde handelsmaten, modellen en eischen alleen dan moet worden afgeweken, wanneer het noodig is, maar dat kan noodig zijn in alle gevallen, waarin het, zooals bij onderzeebooten en torpedobooten, aankomt op maximum sterkte en minimum gewicht, of wanneer, door aan bepaalde modellen vast te houden, gemakkelijk tot de verwisseling kan worden overgegaan.

Men moet met critiek op dit punt zeer voorzichtig zijn; er wordt zoo licht wantrouwen gewekt. Intusschen heeft deze quaestie mijn volle aandacht.

De heer Hugenholtz heeft ook gesproken over den bouw van de kruisers *Java* en *Sumatra;* hij sprak van een langzamer tempo. Mij is daarvan niets bekend. De aanbouw wordt zooveel mogelijk bespoedigd.

Dat voor de *Sumatra* op deze begrooting iets minder is uitgetrokken dan voor de *Java,* hangt samen met de vertraging, welke de aanbouw van de turbines heeft ondergaan door den brand te Werkspoor.

Was het op deze begrooting voor nieuwen aanbouw uitgetrokken bedrag nog meer verminderd, dan zou — dit in antwoord aan den heer Marchant — in de eerste plaats, bij

(Minister **Westerveld.**)

de malaise, welke tegenwoordig in den scheepsbouw heerscht, het percentage „algemeene kosten'", dat ten laste komt van de rekening der in regie in aanbouw zijnde schepen — dit zijn de kruisers en alle groote onderzeebooten — hooger worden; het totaal der kosten zou toenemen; in de tweede plaats zouden de fabrieken, welke op contract bouwen, te recht schadevergoeding vragen, omdat zij niet zouden kunnen verwerken zooveel als mogelijk is, en ten slotte zou, afgescheiden hiervan, de mogelijkheid zijn opengesteld voor allerlei complicaties, als gevolg van verschuiving der data van aanbouwing.

In hoop derhalve, dat de heer Marchant overtuigd is, dat aan het Departement van Marine dit alles behoorlijk is onderzocht.

Ik kom thans tot den toestand der oudere gepensionneerden, waarvoor de heeren Ter Hall, Snoeck Henkemans, Deckers en van der Voort van Zijp een lans hebben gebroken.

De heer Snoeck Henkemans heeft gevraagd, wat mijn ambtgenoot van Financiën in werkelijkheid denkt van het door de oudere gepensionneerden op de audientie bij hem aangegeven zoogenaamde zeer mooie plan. Ik geef den heer Snoeck Henkemans in overweging, om die vraag tot den Minister van Financiën te richten.

In de tweede plaats is mij gevraagd, of ik zou wenschen mede te werken tot de instelling van een commissie, als gevormd voor het verleenen van steun aan invalide geworden militairen door de mobilisatie.

Mijnheer de Voorzitter! Hoe begaan ik ook ben met het lot der oudere gepensionneerden, moet ik toch de aandacht van de Kamer vestigen hierop, dat het hier niet alleen betreft het Departement van Marine, maar ook dat van Koloniën en van Oorlog en zelfs, omdat ook de burgerpensioenen vroeger aanzienlijk lager waren dan thans, alle andere Departementen.

Die zaak is dus niet zoo eenvoudig. Daarbij komt, dat, o.a. wat Koloniën betreft, bekend mag worden geacht, dat tal van gepensionneerden zich in het buitenland zijn gaan vestigen, waar zij, in verband met de valuta, van hun pensioen zeer goed kunnen leven; dat daarenboven velen zijn overgegaan bij andere takken van dienst en dan met het pensioen, dat zij hebben, een zeer goed bestaan hebben, of ook zich in de burgermaatschappij een bestaan hebben verzekerd. Ik kan daarom, ik moet op het oogenblik uiterst voorzichtig zijn, zelfs niet eens zeggen, dat ik aanleiding kan vinden in deze mijn steun te verleenen.

De heer Duymaer van Twist heeft mij gevraagd, of ik aan den Minister van Oorlog wil verzoeken, om aan de Kamer over te leggen het advies van de Commissie voor georganiseerd overleg over de voorgenomen korting van 5½ pct. van het weduwen- en weezenpensioen van militairen.

Er is mij gebleken, dat — wat ik trouwens ook wel begrepen had — daarover aan de Commissie voor georganiseerd overleg geen advies is gevraagd, omdat die Commissie daaromtrent niets had te adviseeren. De zaak stond hier heel anders dan voor de burgerambtenaren, voor wie het Bezoldigingsbesluit moest worden gewijzigd.

De heer Ter Hall heeft een opmerking gemaakt over het lichten van de *Hydra*.

Het lichten van schepen is een zeer riskant bedrijf; ik ben er persoonlijk eenige keeren bij betrokken geweest. Het kwam er dus voor het Departement van Marine op neder, of men zal aanvaarden een contract op de basis van *no cure no pay*, dan wel dat men zou ingaan op een aanbieding voor een vast bedrag. Het Departement heeft nu overwogen in de eerste plaats, dat de basis van *no cure no pay* nog was de aannemelijkste basis, omdat men, gesteld dat het lichten niet gelukte, bij een contract op een vast bedrag niet alleen het schip, maar ook zijn geld kwijt zou zijn. Men kan nu achteraf wel zeggen, dat op het verkeerde paard gewed is, maar in dergelijke gevallen is niet te voorzien, of men werkelijk het goede paard bij den kop heeft.

De heeren van de Bilt en Hiemstra hebben ter sprake gebracht het georganiseerd overleg.

Het heeft mij genoegen gedaan, dat de heer van de Bilt

(Minister **Westerveld e. a.**)

hetgeen tot dusver op dit stuk bereikt is met instemming heeft begroet. Voor het oogenblik zie ik er geen voordeel in voor de marine af te wijken van de beginselen, welke ook voor het georganiseerd overleg bij het Departement van Oorlog gelden, nl. dat er is een afzonderlijke Commissie van georganiseerd overleg voor de officieren. Mocht later blijken, dat er wel voordeel in zit, dan ben ik gaarne bereid om in dien zin een wijziging van de regeling in overweging te nemen.

De heer Hiemstra heeft gesproken over mijn houding tegenover hoofdbesturen van vakorganisaties.

Hij heeft die bespreking gehouden in een algemeenen zin, ofschoon het hier betreft een zeer concreet geval.

De zaak stond aldus. Er moest overgegaan worden tot vermindering van de sterkte van het personeel van de Rijkswerven. Een commissie van georganiseerd overleg voor burgerpersoneel, dat ressorteert onder het Departement van Marine, bestaat op het oogenblik nog niet, maar ik vond het toch zeer wenschelijk om die afvloeiing in overleg met het personeel te regelen. Ik heb mij toen gewend tot de vakorganisaties en gezegd wat mijn bedoeling was en gevraagd, of zij vertegenwoordigers wilden aanwijzen; ik heb er aan toegevoegd, dat ik het zeer wenschelijk zou achten, wanneer zij aanwezen vertegenwoordigers, die behoorden tot het personeel der Rijkswerven, omdat dat de menschen zijn, die volledig van de zaken op de hoogte zijn. Immers, algemeene regelen omtrent de afvloeiing zouden niet ter sprake komen, want die staan vast; ook zou niet ter sprake komen een wachtgeldregeling, want die is ook vastgesteld; ook niet de quaestie van de pensionneering, want deze is ook vastgesteld. Maar hier kwamen ter sprake allerlei quaesties, die met de organisatie van het bedrijf zelf verband houden.

Nu hebben eenige hoofdbesturen zich tot mij gewend met de vraag, of zij er ook bij mochten zijn. Daartegen had ik niets, maar daar moet het ook bij blijven. Dit is toch heel wat anders dan wat de heer Hiemstra zegt, nl. dat ik met hoofdbestuurders van organisaties niet zou willen praten. Ik ken de meeste hoofdbestuurders van de organisaties; zoodra zij, wat hun vakvereenigingen betreft, mij wat hebben te vragen, dan hebben ze het maar te zeggen en dan zal ik hen onmiddellijk met het meeste genoegen en met voorkomendheid te woord staan, gelijk ik steeds gedaan heb.

De geachte afgevaardigde heeft verder nog iets gezegd, wat voor mij eigenlijk geheel nieuw was, nl. dat de organisaties zouden wenschen, dat de hoofdbesturen altijd de vertegenwoordigers zouden aanwijzen, maar dat hebben, voor zoover ik weet, de organisaties nooit gezegd. Zij hebben wel gevraagd: laten wij vrij zijn in de aanwijzing van onze bestuurders; wij zullen wel zorgen, dat niet personen, die niet ter zake kundig zijn, worden aangewezen. Maar dat is heel wat anders dan dat de organisaties zeggen: wij wenschen altijd het hoofdbestuur zelf aan te wijzen voor de bespreking, want het hoofdbestuur is niet altijd omtrent alle punten, waarom het hier gaat, ter zake kundig.

Dat ik hier denkbeelden heb verkondigd van 25 jaar terug, dat verwijt wijs ik absoluut af. De ervaring en de historie hebben het allang aangetoond en het is ook in uitlatingen en mededeelingen in diverse organen in Nederland allang naar voren geschoven; het is bovendien in art. 18 van de Duitsche Bedrijfsradenwet zeer duidelijk uitgesproken, dat, wanneer het gaat om de belangen van een bedrijf, men moet overleggen met menschen uit dat bedrijf zelf. Wanneer men een andere richting uitgaat — ik heb op dit punt eenige ervaring en daarom meen ik, zij het in alle bescheidenheid, dit te mogen zeggen: wanneer men een anderen kant uitgaat en men schuift de organisatie naar voren en men maakt feitelijk de belangen van die organisatie het doel van het overleg, dan is daarvan het resultaat, dat de belangen van het bedrijf niet in die mate kunnen worden behartigd als wenschelijk en noodig te achten is.

Hiermede, Mijnheer de Voorzitter, ben ik aan het eind gekomen van de beantwoording der verschillende sprekers.

De heer **Ter Hall:** Mijnheer de Voorzitter! Ik mag beginnen met Zijn Excellentie den Minister van Marine dank

(Ter Hall e. a.)

te brengen, dat hij op de verschillende punten, door mij behandeld, mij heeft gediend van antwoord, al is het antwoord ook niet geheel onbevredigend, het is echter toch niet volkomen geruststellend.

In de allereerste plaats de quaestie van de marinewerf. Ik blijf op het oogenblik nog de meening toegedaan, dat deze inrichting economisch kan worden beheerd en ik wil van de gedachte, om daarvoor een commissie te benoemen tot onderzoek, afstappen, indien Zijn Excellentie de verzekering kan geven, dat de bestaande Vlootcommissie zich ook bezig zal houden met dat bedrijf onder de oogen te zien met haar bekende bekwaamheid en activiteit.

Mijnheer de Voorzitter! Zijn Excellentie heeft zich uitgelaten over den geest bij de marine op zeer gunstige manier en ik hoop, dat deze overtuiging mij zoo spoedig mogelijk wordt ingegeven, opdat ik van het bekende pessimisme zal komen tot het optimisme van den Minister van Marine. Zijn Excellentie zegt, dat de toestand niet zoo erg is als ik het heb voorgesteld. Ik hoop, dat het waar is en dat het zoo spoedig mogelijk naar buiten moge blijken, dat ik mij heb vergist.

Over het geval van de *Hydra* zou men nog een boom kunnen opzetten zonder eind, maar ik vind dat zeer onvruchtbaar. Het zijn gedane zaken, maar ik wil het toch betreuren, dat het zoo is geloopen, en mij is de gedachte niet uit het hoofd dat deze zaak voor de marine zoo al niet een dure oplichting, dan toch een dure lichting is.

Nu kom ik op een punt uit mijn betoog, dat mij wel het meest aan het hart is gegaan en ten aanzien waarvan ik in de Kamer bijna van alle fracties steun heb gekregen, nl. den nood van oud-gepensionneerden. Nu moge Zijn Excellentie andere gepensionneerden in deze zaak betrekken en zeggen, dat de oud-gepensionneerden, b. v. uit ons koloniaal leger, zich hebben aangepast in verschillende burgerposities en zij zelfs naar het buitenland gaan om daar met het oog op de valuta-prijzen een beter leven te kunnen leiden, en dan ben ik dat met den Minister eens, maar over die menschen heb ik geen woord gesproken. Ik heb het gehad over hen, die op dit oogenblik in de diepste ellende verkeeren — dat is bewezen en daartegen is niets in te brengen —, menschen, die zelfs om ondersteuning komen bij een werkloozenfonds en daar dan moeten worden weggestuurd met de woorden: gij zijt een gepensionneerde, wij kunnen u niet helpen! God helpe, Mijnheer de Voorzitter! een gepensionneerde met f 70 per jaar.

Ik wil de voorbeelden, die velerlei zijn, niet herhalen. Ik ben dank verschuldigd aan de heeren Snoeck Henkemans, Deckers, Hugenholtz en anderen voor den steun, welken zij mij hebben verleend, en voor het onderschrijven der woorden, door mij geuit.

Nu kan ik begrijpen, dat ook hier weer als bezwaar wordt aangevoerd de financieele zijde van de zaak, maar de heer Duys heeft gisteravond gezegd, ,,dat het een zegen is voor de Kamer, als zij kan helpen en dan ook spoedig helpt.'' Hier staan wij nu voor het feit, dat wij helpen kunnen. Het is niet een quaestie van verhooging van pensioenen. Ik heb geredeneerd geheel in dezelfde lijn als een paar jaren geleden de heer A. P. Staalman, toen hij een fonds heeft gevraagd voor de getroffenen uit den mobilisatietijd. Hier gaat het om getroffenen uit vroegeren tijd, om menschen, die in een meer dan schandelijken en ellendigen toestand verkeeren.

Ik wil trachten Zijn Excellentie den steun van de Kamer te verzekeren, opdat hij een weg zal kunnen bewandelen, die ons eenigermate kan bevredigen. Ik heb daarom de eer een motie voor te stellen, die ik op uw bureau zal deponeeren, Mijnheer de Voorzitter, en die ik bij den Minister en bij de Kamer aanbeveel.

De **Voorzitter**: Door de heeren Ter Hall, van Rappard, Dresselhuys, mejuffrouw Westerman, de heeren Staalman, Bierema en Boon is de volgende motie van orde ingediend:

,,De Kamer,

van oordeel, dat de pensioenen van de oud-gepensionneerden der Marine, vallende buiten de pensioenwetten

(Voorzitter e. a.)

1918—1922, onvoldoende zijn en dit bij sommige gepensionneerden tot een noodtoestand leidt, noodigt den Minister uit voor die gevallen waarin de nood zeer hoog gestegen is, zonder dat daarin op andere wijze wordt voorzien, alsnog maatreglen te treffen, dat aan dezen noodtoestand zooveel mogelijk wordt tegemoetgekomen,

gaat over tot de orde van den dag.''

Voorgesteld door zeven leden, maakt deze motie van orde een onderwerp van beraadslaging uit.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, deze motie van orde te gelijk met deze algemeene beraadslaging te behandelen.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Ter Hall**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil den heer Duys nog beantwoorden in zake zijn sympathieke houding tegenover Minister Bijleveld. Hij heeft, en ook de heer Hugenholtz heeft dat gedaan, nu aan Minister Bijleveld eer bewezen. Maar ook de heeren Duys en Hugenholtz hebben medegewerkt om Minister Bijleveld zoo spoedig mogelijk te doen afzwaaien. De heer Duys heeft in denzelfden geest gesproken toen hij in een zeer geforceerde rede de marine heeft behandeld. Hij heeft mij toen in de schoenen geschoven, en heeft de geheele Vrijheidsbond daarbij betrokken, dat wij van plan waren millioenen in het water te gooien voor een eventueele vloot. Maar dit zijn phantasieën, die door den heer Duys worden gefabriekt. De Vrijheidsbond staat op het standpunt, dat wij niet willen medewerken tot het wegsmijten van kapitaal, maar met den Minister willen samenwerken om voor de millioenen, die op de begrooting staan, zoo goed mogelijke waar voor dat geld te krijgen.

De heer Duys heeft ook gesproken van een eerezuil, en ik zal hem de eerezuil geven, die hij zoo gaarne wenscht. De heer Duys heeft mij eenigszins als deskundige van den Vrijheidsbond uitgekreten. Och, mijnheer Duys, u moet met het woord ,,deskundige'' een beetje voorzichtig worden: het woord deskundige wordt hier in den laatsten tijd wel een beetje misbruikt.

De heer Duys heeft gezegd, dat hij niet den heer Ter Hall zal volgen in het maken van grapjes op den naam van den Minister. Ik weet, dat de heer Duys zeer wars is van grapjes, dat ligt geheel in zijn lijn: hij is een serieus man van top tot teen. Maar toch heeft hij zich vergist, want ik heb geen grapjes gemaakt, maar heb geciteerd een ulevellenrijmpje, dat ik gevonden had in, naar ik vermeen, *Het Volk*, waarin het was overgenomen uit de *Haagsche Post*. Ziedaar het crimineele feit, door den heer Duys aan de schandpaal genageld. Als overigens mijn grapjesmakerij te erg mocht worden, zal de Voorzitter mij wel tot de orde roepen, en ik wil den heer Duys wel zeggen, dat ik, even ondeskundig als hij, mij toch niet geroepen gevoel mij door hem knollen voor citroenen te laten verkoopen.

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor, om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Hugenholtz**: Mijnheer de Voorzitter! Het doet mij leed, dat bij de replieken maar 10 minuten mag worden gesproken, daar nu een behoorlijk debat niet mogelijk is. Ik zal dan ook zelfs niet trachten een betoog te stellen tegenover dat van den Minister, maar zal mij tot enkele punten bepalen.

Den heer Ter Hall wil ik opmerken, dat ik geen partij getrokken heb voor Minister Bijleveld. Ik heb alleen gewezen op het onbillijke, om den verkeerden toestand aan een persoon te wijten en ik heb gezegd, dat deze niet ligt aan een Minister of aan de Departementsambtenaren, maar aan de onmogelijkheid voor een klein volk met de beperkte

33ste VERGADERING. — 8 DECEMBER 1922.

2. Vaststelling van het VIde hoofdstuk (Departement van Marine) der Staatsbegrooting 1923.

(Hugenholtz.)

middelen, waarover wij beschikken, om ooit een eenigszins bruikbare marine te bouwen en in stand te houden. Vandaar mijn standpunt, dat al wat aan dit onderdeel van den Staatsdienst wordt gespendeerd, weggegooid geld is. Daarom heb ik Minister Bijleveld toch laten afzwaaien en als de gelegenheid daartoe schoon is, zal ik ook dezen Minister helpen laten afzwaaien — niet, omdat ik hem zoo'n kwaad hart toedraag, maar omdat ik meen, dat daar geen Minister van Marine behoort te zitten.

De rede van den Minister heeft uitgemunt door kortheid, doch of zij ook uitmuntte door kracht, is een andere zaak, want veel argumenten heb ik niet vernomen. De Minister heeft feitelijk, behoudens een enkele uitzondering, de critiek op de marine onderschreven. Hij heeft zelfs gezegd, dat mijn rede het beste bewijs voor de noodzakelijkheid van de vlootwet was. M. a. w. zóó juist heb ik den droevigen toestand van de marine geteekend, dat de Minister daarin slechts wijziging kan brengen door de vlootwet. Wij gaan dus samen wat betreft de beschrijving van de marine; alleen de heer Snoeck Henkemans drinkt in zijn studeerkamer nog patriottische champagne en beschuldigt zijn medeleden, die het met hem niet eens zijn, van landverraad; kwam dat uit een anderen mond, men zou er zich boos over kunnen maken, maar aangezien men dien geachten afgevaardigde op dit punt niet au sérieux behoeft te nemen en wij niet leven in de dagen van Oldenbarnevelt, doe ik het best, dat zonder meer voorbij te gaan.

Maar er komt verschil als wij vragen: wat dan. In de 21 jaren, die ik hier zit, plus de vele jaren te voren, is altijd van alle kanten geklaagd over den treurigen toestand van de marine; die treurige toestand is er niet gekomen ten gevolge van mijn redevoeringen, maar ik heb getracht dien toestand daarin tot uitdrukking te brengen. Na al die droevige ervaringen wil men opnieuw honderden millioenen weggooien om dezelfde treurige ervaringen opnieuw op te doen. Daaraan doe ik niet mee, en dat is het verschil tusschen den Minister en mijn andere tegenstanders hier in de Kamer en mij.

De Minister heeft het verzuim, dat in de Memorie van Antwoord niet was opgenomen het bekende staatje omtrent het verloop, goedgemaakt door u te verzoeken, Mijnheer de Voorzitter, dat alsnog in de *Handelingen* te doen opnemen. Het zou mij echter leed doen, als het daar werd geplaatst. De leden, die marine-zaken bijhouden, laten gewoonlijk marinestukken afzonderlijk innaaien in een marinedeeltje, en daarin behoort ook dat staatje. Zou de Minister dat staatje niet alsnog als afzonderlijke bijlage van de stukken willen geven, dan is het hiaat aangevuld.

De heer Snoeck Henkemans heeft zijn verbazing te kennen gegeven over het feit, dat ik, ondanks het door mij ingenomen standpunt, nog lid van de Vlootcommissie blijf. Ik zou den heer Snoeck Henkemans willen vragen, of hem pas sedert gisteren bekend is, welk standpunt ik ten aanzien van de vloot inneem. Mij dunkt, hij kan weten dat ik nooit een ander standpunt heb ingenomen, en dat ik desondanks altijd aangedrongen heb op het instellen van een Vlootcommissie. Op mijn aandringen is die Vlootcommissie er eindelijk gekomen en het is, dank zij mijn aandringen, dat de heer Snoeck Henkemans eindelijk gelegenheid krijgt om van de marine iets te leeren. De reden waarom ik in die Vlootcommissie zit en er niet aan denk er uit te gaan, is, dat ik er wat leeren kan van wat achter de schermen gebeurt. Die Vlootcommissie dient niet om de belangen der marine te behartigen, zooals de heer Snoeck Henkemans meent. Als dat het geval was, zou het voor mij een leugen zijn er in te zitten. Het doel van de Vlootcommissie is, na te gaan of de gelden, die de Volksvertegenwoordiging voor de marine voteert, voor dat doel behoorlijk worden besteed, en omdat ik daarvan op de hoogte wilde komen, beter dan ik er tot nu toe van op de hoogte was, heb ik het lidmaatschap van de Vlootcommissie aanvaard en wil ik lid van de Vlootcommissie blijven.

De heer Minister moet zich ook niet verbazen, als ik nu en dan een onderwerp aanroer, dat in de Vlootcommissie op het oogenblik aanhangig is. Ik sta hier niet als lid van de Vlootcommissie, maar als volksvertegenwoordiger, en als zoodanig heb ik het onomstootelijke recht, te spreken over die

(Hugenholtz c. a.)

zaken waarover ik het noodig acht te spreken. Dat recht laat ik mij niet ontnemen, anders zou het lidmaatschap van de Vlootcommissie voor mij worden een slot op den mond.

Een enkel woord over de werven. De heer Minister heeft zich op een zeer gevaarlijk terrein begeven door te zeggen, dat ik mijn mededeelingen omtrent de rekeningen, door het établissement te Amsterdam aan verschillende daar verblijf houdende opleidingen thuisgestuurd, alleen kon gekregen hebben van een ambtenaar, die niet weet wat hij zeggen en wat hij zwijgen moet, en dat die mededeelingen schromelijk waren overdreven. Kan nu een lid van de Regeering niet eindelijk leeren inzien, en vooral in een tijd als deze, dat, gesteld dat het waar ware dat ik die mededeelingen van een ambtenaar had gekregen, de Minister dien ambtenaar niet moet intimideeren, maar dat men integendeel dien ambtenaar moet vragen: kom met uw mededeelingen voor den dag. Wij zullen onderzoeken of zij juist zijn. Faalt gij, dan zullen wij u niet behandelen als een misdadiger, gij zult er geen schade van lijden, maar kom tot ons met wat gij weet. In plaats van zulk een ambtenaar aan te moedigen, gaat de Minister hem echter intimideeren, alsof de man strafschuldig is, nu hij mededeelingen heeft gedaan omtrent ergerlijke verspilling. Zoo zult gij nooit tot bezuiniging komen. Gij moet de ambtenaren aanmoedigen, geheimhouding van hun naam toezeggen, verklaren dat het hun niet zal schaden in hun promotie. Zulk een man kan zich vergissen, natuurlijk, maar het is beter dat hij zich honderdmaal vergist, dan dat hij het honderd eerste geval, waarin hij gelijk heeft en waarin werkelijk bezuiniging kan worden verkregen, verzwijgt. De Minister zegt, zij kunnen het altijd aan mij zeggen, maar daar zijn wij volksvertegenwoordigers voor, dat zij ons inlichten. De ambtenaren staan dichter bij ons. In den Minister zien zij den chef, die hen kan maken en breken, maar in ons zien zij hun vertrouwensmannen, die zij het een en ander kunnen mededeelen, wat zij anders niet zoo gemakkelijk kwijt raken. Was er nu niet meer aanleiding voor den Minister, om de menschen aan te moedigen in plaats van hen af te blaffen? En dit te meer, nu de Minister zelf gezegd heeft, dat de zaak schromelijk overdreven is. Ik ken die uitdrukking, die wil zeggen, dat er toch een kern van waarheid in zit. Welnu, om dien kern van waarheid, die er in zit, had gij dit niet op deze wijze moeten behandelen, integendeel, gij hadt moeten trachten langs dezen weg meer te weten te komen omtrent hetgeen geschiedt op de werven. Ik heb gisteren nog een staaltje meegedeeld hoe men de Vlootcommissie om den tuin trachtte te leiden, doordat men de nieuwe matten had opgenomen en daarvoor de oude had neergelegd, om den schijn te wekken, alsof men daar zoo zuinig is. De Minister ziet nu, hoe wij bedrogen worden, en misschien wordt hij op dezelfde manier bij den neus genomen! Ik meen, dat de Minister reden heeft om dankbaar te zijn, als er eindelijk eens een tipje van den sluier wordt opgelicht!

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom aan het slot. De heer Ter Hall heeft aan het einde van zijn rede een ferme verklaring afgelegd, aldus luidende: de Vrijheidsbond wenscht waar voor zijn geld! Dat is het standpunt, dat mijn partijgenooten en ik ook altijd hebben ingenomen. Maar als het straks komt tot stemming over het hoofdstuk Marine, zullen niet alleen de heeren aan de overzijde, die zoo geklaagd hebben over de slechte marineorganisatie en de verspilling, maar ook de leden van den Vrijheidsbond stemmen vóór deze begrooting. Zoolang dat gebeurt zit de Marineminister stevig in het zadel en zoolang gaat de geldverspilling voort!

De heer **van de Bilt**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb dankbaar kennis genomen van hetgeen de Minister heeft gezegd omtrent de geestelijke verzorging van de marineschepelingen. Ik neem er akte van, dat de Minister zegt, dat hij in deze met zijn ambtsvoorganger akkoord gaat en dat voorschriften zijn gegeven of zullen gegeven worden omtrent de interpretatie van het begrip Zondagsviering en ook dat de belangen van den dienst slechts dan aangevoerd zullen worden, wanneer zij beperkt worden tot het strikt noodzakelijke.

(van de Bilt.)

Ben ik dus gedeeltelijk voldaan in dit opzicht, ik had toch gewenscht, dat de Minister eenigszins verder ware gegaan, dat hij het voorschrift daaromtrent zou hebben veranderd en daarin had neergelegd, dat de Zondagsviering werkelijk moet worden aangemerkt als Zondagsdienst.

De Minister zegt nu, dat hij bij voorkomende gevallen, wanneer er een fout begaan is, een briefje zal schrijven aan de commandanten, maar dan is het feit reeds achter den rug en ik ben zoo bang, dat men zal vergeten bij de marine, dat de Minister een vorigen keer een briefje daarover heeft geschreven. Ik zou er dus bij den Minister op willen aandringen, dat hij alsnog in ernstige overweging neemt, dat in het reglement dienstvoorschriften niet meer zal worden gesproken van ,,zoover de dienst het toelaat''.

Het tweede punt, dat de Minister heeft behandeld, is het dragen van burgerkleeding in Indië door de mindere schepelingen. De Minister zegt te betreuren, dat de mentaliteit van de burgerbevolking in Indië is, zooals ze is. Ik ben dat volkomen met Zijn Excellentie eens. Ook ik bejammer dat, maar waar het niet in onze macht ligt, die mentaliteit van de burgerij in Indië ten opzichte van onze militairen te veranderen, moeten wij, naar mijn meening, naar de middelen grijpen, die wel in onze macht liggen, en dan moeten wij zorgen, dat onze mindere schepelingen in contact kunnen komen met de burgermaatschappij in Indië. De Minister weet, dat dat geschiedt, wanneer hun vergund wordt het dragen van burgerkleeding. Men moet niet rekening houden met hetgeen de menschen in Indië denken, maar met de belangen van het marinepersoneel. Ik weet, dat in breede lage van dat lagere marinepersoneel prijs wordt gesteld op intrekking van dat verbod, en daarom zou ik er bij den Minister op willen aandringen, dat hij rekening zal houden met dien luid uitgesproken wensch van de militairen in Indië.

In de derde plaats heeft de Minister gesproken over het vrijlaten voor de organisatie van de jongelui, die opgeleid worden te Gorinchem. De Minister zegt, dat, als hij de menschen vrij laat, hij niet weet, wat dat ten gevolge zal hebben. Ik geef dat toe, maar de Minister weet wel, wat de gevolgen zijn van het tegenwoordige systeem, nu het verboden is. Nu heb ik in eerste instantie gezegd, dat in de practijk is gebleken, dat jongelui, die daar opgeleid werden en oorspronkelijk Katholiek waren, onmiddellijk nadat zij op de vloot kwamen, zich organiseerden in een organisatie, die, naar ik meen, voor een goed Katholiek niet past. Er waren 22, die als Katholiek in Gorinchem waren ingeschreven, en zóó kwamen zij op de vloot, of zij organiseerden zich in dien bond.

De heer **Hugenholtz**: Welke bond was dat?

De heer **van de Bilt**: De bond van Minder Marinepersoneel.

De heer **Hugenholtz**: Dat is toch hun goed recht!

De heer **van de Bilt**: Zeker, maar ik meen, dat de beginselen van dien bond niet in overeenstemming zijn met hetgeen men van een goed Katholiek kan eischen. Nu heb ik den indruk, dat de menschen, die in Gorinchem met de opleiding zijn belast, willens of onwillens invloed uitoefenen op de denkbeelden van die jongelieden in de, volgens ons, verkeerde richting. Ik kan mij met het lid zijn van dien bond te minder vereenigen, waar die bond nog in Maart 1922 te Helder heeft uitgegeven een propagandaboekje onder den titel: ,,Op! voor de organisatie. Een woord aan het minder marinepersoneel'', waarin ik op bladz. 36 lees — waarschijnlijk bedoeld als een van heuglijke gebeurtenissen, ,,vermeldenswaardige feiten'' in het leven van dien bond —:

> ,,15 Nov. 1918. Namens de personeelsorganisaties wordt den Commandant der Marine te Willemsoord bericht, dat op een groot gedeelte van het personeel waarschijnlijk niet zal zijn te rekenen, indien de strijd tus-

(van de Bilt e. a.)

> schen de machten om de regeering mocht overslaan ten gunste van hen, die immer voor de belangen van het personeel opkwamen. Kanonnen, geweren en ander oorlogstuig worden op last van hooger hand onbruikbaar gemaakt.''

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal alles doen, om menschen van onze richting, als zij op de vloot komen, af te houden van zich te wenden naar deze richting, die ik niet kan goedkeuren. Daarom zou ik nogmaals den Minister willen vragen, of hij niet zou kunnen toelaten, dat die menschen zich organiseeren. Dan zullen wij trachten te zorgen, dat zij zoo sterk staan, dat zij niet, zoodra zij 20 jaar zijn en op de vloot komen, in de verleiding komen in de verkeerde richting te gaan.

Ik ben den Minister dankbaar voor hetgeen hij heeft toegezegd omtrent het werfpersoneel van de Rijkswerf te Helder en waar de Minister gezegd heeft, dat hij met de organisaties zal raadplegen, kan ik mij daarbij natuurlijk neerleggen. In gemeen overleg kan hier juist worden uitgemaakt, wat er gedaan moet worden.

De heer **Snoeck Henkemans**: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats nog een enkel woord met betrekking tot de opmerkingen van den Minister, over de behartiging van de geestelijke en godsdienstige belangen van de militairen van de zeemacht in Indië. De Minister heeft wel gezegd, dat hij bereid is tot verzorging dezer belangen mede te werken, en dat hij met belangstelling voorstellen afwacht, maar dat is toch niet een antwoord op de vraag, die ik den Minister stelde omtrent de commissie, waarover de Minister in de Memorie van Antwoord schreef. Zijn Excellentie heeft nl. in zijn antwoord gesproken over een gevormde commissie en hij zou de voorstellen daarvan afwachten; maar mijn opmerking was, dat de Minister, door het noemen dezer commissie in zijn Memorie, den indruk wekte, dat die commissie een min of meer officieel karakter droeg. Daarom verzocht ik die commissie dan ook een geheel officieel karakter te geven, opdat aan de voorstellen van die commissie meer beteekenis zou kunnen worden gehecht, dan thans het geval kan zijn, nu die voorstellen slechts zullen komen van eenige heeren, die door belangstelling voor deze zaak welwillend bij elkaar zijn gekomen.

Ik zou het daarom op prijs stellen, indien de Minister omtrent deze commissie en hetgeen hij daarvan verwacht, en omtrent hetgeen hij zelf voor dit belang denkt te doen, nog eenige nadere mededeelingen aan de Kamer kon doen.

Verder, Mijnheer de Voorzitter, wensch ik nog iets te zeggen over de oud-gepensionneerden. Ik heb de motie van den heer Ter Hall zooeven gehoord en kan niet dadelijk beoordeelen, welke de strekking en de gevolgen daarvan kunnen zijn; maar het komt mij voor, dat de voorsteller daarin den nadruk legt op degenen, die overblijven na de 3 categorieën, door den Minister genoemd. De Minister heeft van de gepensionneerden gezegd: zij zijn voor een deel naar het buitenland, zij hebben, voor een deel, een Rijks- of een particuliere betrekking; maar ik geloof, Mijnheer de Voorzitter, dat er toch nog een aantal overblijft, dat tot geen dezer 3 categorieën behoort. Misschien viel het aantal mee, als een onderzoek werd ingesteld. Nu heb ik juist gevraagd, of de Minister zou willen gelasten dit te onderzoeken. Er zijn er misschien niet zoo veel, die werkelijk in zeer moeilijke omstandigheden verkeeren. Mocht het resultaat van het onderzoek medevallen, dan zou voor die enkelen in den vorm van een gratificatie toch zeker iets gedaan kunnen worden.

Ik weet niet, of het zóó in de motie staat, maar ik zou in ieder geval op zoodanig onderzoek willen aandringen. Het gaat hier niet om geld uitstrooien. De Minister zou, gezien het resultaat van dat onderzoek, zelf kunnen nagaan, wat gedaan zou kunnen worden.

Verder dank ik den Minister voor de krachtige woorden, die hij heeft gesproken met betrekking tot hetgeen hij bij zijn optreden zich van de marine heeft voorgesteld. De Minister verklaarde, dat hij het als zijn taak beschouwt, de sterkte van de vloot zoodanig op te voeren, dat zij in Europa, en

(Snoeck Henkemans.)

vooral in Azië, een niet te verwaarloozen factor zal zijn. Ik breng den Minister voor deze woorden hartelijk dank.

Mijnheer de Voorzitter! Ik moet nu nog een enkel woord wijden aan hetgeen in tweeden termijn door den heer Hugenholtz en in eersten termijn door den heer Marchant is gezegd. De heer Hugenholtz heeft het door mij gebruikte woord ,,landverraad'' naast zich neergelegd. Hij zegt: ,,men moet op dat punt den heer Snoeck Henkemans niet au sérieux nemen''.

Dat is inderdaad een zeer gemakkelijke manier om zich van iets af te maken. Ik neem hetgeen de heer Hugenholtz hier zegt wel au sérieux. Ik neem het hem niet kwalijk, dat hij, naar eigen inzicht, allerlei vreemde beschouwingen aan de marine wijdt, maar ik neem hem zeer kwalijk, als hij min of meer triomfantelijk uitroept: ,,onze marine is hopeloos verloren, die is reeds geliquideerd, en dat verheugt mij!''

Ik heb het woord, dat ik zooeven noemde, niet toegepast op zijn beschouwingen over de marine, maar op zijn uitdrukking: ,,en dat verheugt mij!'' De heer Hugenholtz verheugt er zich dus over, dat het instrument, dat wij niet kunnen missen, om ons gezag, onze neutraliteit, onze beveiliging en onze souvereiniteit in Indië te handhaven, ons uit de hand zou zijn geslagen. Op die gedragslijn heb ik gemeend de uitdrukking ,,landverraad'' te moeten toepassen.

De heer Hugenholtz heeft ook geantwoord op de vraag, waarom hij lid van de Vlootcommissie werd en blijft. Hij deed dit om te kunnen nagaan of de penningen, voor de vloot uitgegeven, goed besteed worden. Maar, Mijnheer de Voorzitter, als men van meening is, dat elke gulden, die voor marine wordt uitgegeven, weggegooid geld is, moet men niet in die commissie zitting nemen, om te zien of het geld goed besteed wordt, want dan is men van te voren reeds overtuigd, dat het niet goed besteed wordt.

De heer Hugenholtz heeft gezegd: ik wil wat leeren in de commissie en ook van de ambtenaren en militairen, die mij komen inlichten. Maar na hetgeen die geachte afgevaardigde Woensdag l.l. hier heeft gezegd, is het duidelijk, dat elke marineman, die nog hart voor zijn werk heeft, bij den heer Hugenholtz altijd aan het verkeerde adres is, omdat deze geachte afgevaardigde de verkregen inlichtingen gebruiken zal niet om op te bouwen, maar alleen als een wapen om kwaad te doen aan de marine, wier bestaan hij strijdig acht met het belang van het Rijk, gelijk hij dat belang belieft te zien.

Ik herinner er ten slotte aan, dat ik het woord ,,landverraad'' ontleende aan de rede van den Minister van Buitenlandsche Zaken van 6 April 1922, die niet gesproken heeft over den heer Hugenholtz; maar die Nederlanders, welke handelen gelijk de heer Hugenholtz handelt, met dien naam bestempelde.

Ten slotte de rede van den heer Marchant. Deze geachte afgevaardigde heeft gezegd: ik heb zoo lang mogelijk op het standpunt gestaan van den heer Snoeck Henkemans, zoo lang mogelijk heb ik geloofd, dat er van de marine nog iets kon terechtkomen; maar het eene plan is gevolgd door het andere, de eene Minister is ongevolgd door den andere, en ten slotte heb ik het geloof in de mogelijkheid van opbouw der marine moeten prijsgeven.

Dus ten slotte staat de heer Marchant, al is hij er langs andere wegen gekomen, op volkomen hetzelfde standpunt als de heer Hugenholtz. Hij meent dus ook, dat de marine reeds geliquideerd is en dat wat daar nog van over is, nu ook maar spoedig moet worden opgeruimd.

Ik zou den heer Marchant, dien ik beschouwd als een ernstig Staatsman, en als een man, die niet zijn vaderland zoo ernstig zou willen benadeelen, als wij van den heer Hugenholtz gehoord hebben, deze vraag willen stellen: Hebt u wel voldoende geschat de moreele beteekenis, die dergelijke uitdrukkingen, speciaal van een man als u, mijnheer Marchant, moeten maken in het buitenland.

Als hij hier duidelijk en luid in de Staten-Generaal zegt: de marine is geliquideerd, er is niets meer aan te doen en ik heb er niets meer voor over'', dan moet men in het buitenland tot den indruk komen, dat zoodanige bewering toch misschien waarheid kon zijn. Welke gedachten moet deze waarheid dan in het buitenland wekken?

(Snoeck Henkemans e. a.)

De ééne Mogendheid zal er de conclusie uit trekken, dat de koloniën van Nederland een zeer gemakkelijke prooi zijn. De ander zal meenen er voor te moeten zorgen, dat een derde hem niet vóór is, en dat hij dus de Nederlandsche koloniën in het eigen verdedigingsplan op moet nemen. Bij een derde zal de gedachte post vatten aan ernstige zeerooverijen in onze Indische wateren zonder een zeemacht om die te keeren; deze Mogendheid heeft waardevolle koopvaardijschepen in die wateren varen en meent te moeten besluiten met eigen maritieme macht tegen die zeeroovérijen te moeten opkomen.

Vreest de heer Marchant niet, door dergelijke dingen uit te spreken, een zoo groot moreel kwaad te doen? Ducht hij er geen kwaad van voor het Nederlandsche Rijk in Europa en in Indië? Indien de heer Marchant zoodanige gedachten uitsprak in het kabinet van den Minister of in besloten vergadering, als ernstiger aandrang om te komen tot verbetering, het ware te verstaan. Maar hier, in het openbaar, dergelijke dingen te zeggen, waarvan de heer Marchant toch weet, dat zeer vele ernstige deskundige mannen er geenszins mede instemmen, ik acht het een gevaarlijk bedrijf en ik geloof, als de heer Marchant zich zelf nog eens ernstig onderzoekt, dat hij toch wel eenigszins van het aanvankelijk door hem ingenomen standpunt zal moeten terugkomen.

Indien men de marine verloren geeft, heeft men in beginsel de geheele koloniën prijs gegeven; en Nederland, zonder de Indische helft van het Rijk, ware een arm krachteloos landje. Met het verlies zijner koloniën ware aan Nederland een slag toegebracht, die niet zoo gemakkelijk op andere wijze te herstellen zou blijken.

Er waren sprekers, die van hetgeen door den heer van der Voort van Zijp en mij werd gezegd, den indruk verkregen, als ware het een zeker patriottisch feestwoord. Mijnheer de Voorzitter! Mijn woorden droegen zeker een vaderlandslievend karakter; maar een feestwoord waren zij allerminst. Zij bedoelden slechts er op te wijzen, dat het, bij het vraagstuk onzer marine, gaat om groote geestelijke en stoffelijke nationale belangen.

De heer **van der Voort van Zijp**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft verklaard, dat het niet tot stand komen van de Vlootwet beteekent liquidatie van de marine. Ik ben dit met den Minister volkomen eens. Hoe zijn echter de verschillende beslissingen, die door de Regeering genomen zijn, te verklaren, waar in de laatste maanden en bij deze debatten gebleken is, in welken desolaten toestand de marine verkeert. Ik vraag mij af: was het het oogenblik voor de Regeering om, na aan een commissie te hebben opgedragen een onderzoek omtrent het tempo van den bouw der schepen, nog verder te gaan en aan die commissie ook op te dragen een onderzoek naar het tempo van de inrichting van de vlootbasis.

De Regeering moet toch den toestand van het materieel hebben gekend.

De Minister heeft gesproken over de vlootbasis en ik meen, dat het noodig is, dat de Minister en ik niet op dit punt langs elkaar heen praten.

De Minister heeft gezegd: er is een onderzoek ingesteld waar de vlootbasis moest zijn. Wij hebben twee commissies gehad, nl. de Staatscommissie van 1912 en de interdepartementale commissie van 1919. Dat is volkomen juist. Een dergelijke Staatscommissie is echter niet het lichaam, waaraan men kan opdragen een onderzoek ter plaatse in te stellen waar een vlootbasis moet worden gevestigd. Ik heb in mijn brochure het volgende geschreven:

> ,,Waar men millioenen gaat besteden voor bevestigde punten is een onderzoek vereischt, waarbij de leidende mannen op maritiem, waterbouwkundig, industrieel en artilleristisch gebied gemeenschappelijk hebben te overwegen de voor- en nadeelen aan de verschillende bases verbonden, om dan — gelet op de kosten — tot een beslissing te komen.''

Dit onderzoek heeft niet plaats gehad, het blijkt uit de

(van der Voort van Zijp.)

Memorie van Antwoord. De Minister heeft ook nu in zijn rede niet aangetoond, dat het onderzoek heeft plaats gehad. Het zegt niets, dat de Minister mededeelt, dat er een commissie in 1912 is, waarin zitting hadden de heeren die en die, admiraal die en luitenant-generaal die.

Wanneer door den marinestaf aan dergelijke commissies niet, na deskundig onderzoek, de plannen worden voorgelegd, zoodat het aan zulke commissies mogelijk wordt gemaakt, om op de gronden, aangevoerd door den marinestaf, en na beoordeeling van diens adviezen, een beslissing te nemen, beteekent het beroep van den Minister op deze commissies niets — hoeveel waardeering ik er overigens ook voor heb — indien het gaat om de vraag van een deskundig onderzoek.

Daarom is de Staatscommissie van 1912 juist op dit punt van alle kanten aangevallen.

Wanneer de Minister zegt: de interdepartementale commissie van 1919 heeft de zaak opnieuw onderzocht, is het ongetwijfeld waar, maar wat is er terechtgekomen van het overleg met Indië. Een commissie, die op 29 Mei wordt benoemd en op 8 September haar rapport uitbrengt, kan geen nauwgezet overleg gepleegd hebben met Indië omtrent het vestigen van de vlootbasis. Daartegen gaat mijn bezwaar. Dat is de fout, die de marinestaf in Indië heeft begaan, dat men dit belangrijke vraagstuk niet onder de oogen heeft gezien en dat een Staatscommissie werd ingesteld, terwijl aan die geen rapport kon worden overgelegd, wat de Minister in zijn Memorie van Antwoord mij ten volle heeft toegegeven.

Mijnheer de Voorzitter, ik ben door het antwoord, dat de Minister gegeven heeft in zake het niet uitvaren van de *Pelikaan* natuurlijk niet tot meer klaarheid gekomen. Hij heeft herhaald, wat hij daaromtrent in de beantwoording van mijn schriftelijke vragen heeft gezegd. Als men weet, dat de Indische Regering onderstelde, dat het niet uitvaren van de *Pelikaan* en de drie onderzeebooten een besparing zou geven van ruim één millioen gulden, zal men het er mee eens zijn, dat het de taak van de Nederlandsche Regeering was om te zeggen: maak u geen illusies: wij hebben berekend, dat het niet meer dan 4½ ton zal zijn, maar ook daarvan zijn we niet zeker; vergeet ook niet de groote moreele schade, welke aan onze marine wordt toegebracht door het niet uitvaren van deze booten, en dat versterking onthouden wordt aan de marine in Indië, welke deze dringend behoeft; terwijl de mogelijkheid bestaat, dat deze schepen door te worden opgelegd belangrijk zullen achteruitgaan.

Nu heeft de Minister gezegd, dat hij streeft naar het grootste rendement van de vloot. De Minister zeide dit in het algemeen en ik heb dit niet ontkend, maar ik kan den Minister niet, gelijk de heer Snoeck Henkemans, dank brengen voor deze mededeeling. Voor mij is de hoofdzaak: hoe zal de Minister hiernaar streven. Dit is mij, tot mijn leedwezen, uit de rede van den Minister niet gebleken.

Wat het personeel betreft heeft de Minister gezegd: wij kunnen niet jaren en jaren vooruit rekenen. Natuurlijk niet. De Minister heeft ook rekening te houden met het verloop. Ongetwijfeld. Maar ik had gaarne over de 2 getallen, welke ik heb genoemd: de 6000 en de 2000, die wij in onze geheele marine op de schepen hebben, nadere verklaring gehad.

Ik weet natuurlijk ook wel, dat de marine verdeeld is over Nederland en Indië en dat dit feit niet moet worden uitgeschakeld, maar ik had gaarne gezien, dat de Minister ons had uiteengezet, dat de verhouding anders was, dan wij meenden door den indruk, die bij ons door deze 2 cijfers is gevestigd.

Over het materieel heeft de Minister in het geheel niet gesproken. Dit is ten slotte voor mij moeilijk. Ik kan op art. 15 een amendement indienen, om er van af te nemen f 11 000 voor de nieuwe ketels voor de kanonneerbooten. Dit is het eenige, want overigens kan ik geen amendementen indienen. Het herstel en onderhoud van het bruikbare materieel is in de onderdeelen van art. 15 verwerkt met dat van het verouderd materieel.

Ik kan mij niet verhelen, dat ik teleurgesteld ben, dat de Minister deze twee belangrijke punten ten opzichte van het rendement van de vloot, die 50 millioen kost, niet tot klaarheid heeft gebracht.

De heer **Duys:** Mijnheer de Voorzitter! Zoo juist hebben weer eenige vriendelijke leden er hun verwondering over te kennen gegeven, dat ik zoo maar van den tuinbouw naar de marine overstap.

Mijnheer de Voorzitter! Zoo verschrikkelijk vreemd is dit toch echter niet; hebben wij niet een sterk sprekend voorbeeld van zoo iets beleefd en gegeven door de Regeering zelf?

Hebben wij niet een Minister van IJsselsteijn gehad, die van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel zoo maar overstapte naar dat van Marine? Waarom zouden wij dit ook niet eens voor de variatie mogen doen?

Maar, Mijnheer de Voorzitter, ik zou het woord niet hebben gevraagd, indien ik niet aan den Minister nog een enkele vraag had te stellen en tevens den heer Ter Hall had te beantwoorden.

De Minister heeft tot mijn leedwezen niet geantwoord op een, naar mijn meening, zeer belangrijke vraag, of hij, als Minister van Marine zich zelf op zijn eigen schepen zou durven wagen en er mee varen. Ik bedoel met varen natuurlijk niet op één of ander kanaal, op de Heeren- of Keizersgracht, maar werkelijk op zee, zij het dan voor mijn part op de Zuiderzee.

Ik vraag dit nu nog eens, want ons Nederlandsche volk is beslist van meening, dat men gerust kan zeggen, dat er geen vloot meer is.

Nu heeft de heer Snoeck Henkemans zooeven een philippica gehouden, dat men dit in het openbaar niet mag zeggen.

Waarom zei de heer Snoeck Henkemans dat niet eenige jaren geleden, toen wij een Vlootcommissie gekregen hebben, die een rapport heeft uitgebracht over den toestand van de vloot, waarin zij er over klaagt, dat er zooveel geld voor de vloot was uitgegeven en dat niettemin de toestand van de vloot allertreurigst was? Waarom zeide hij dat niet toen wij indertijd een rapport kregen van een Legercommissie, bestaande o. m. uit allerhande hooge militairen, waarin de treurige toestand van ons leger werd besproken? Die rapporten werden toch ook gepubliceerd. Hebben wij ook niet meermalen medegemaakt, dat deskundigen, ik noem b.v. den heer Thomson, mededeelingen deden omtrent de legermanoeuvres, waaruit bleek, dat het met alles treurig gesteld was?

Lezen wij niet telkens in tal van bladen, ook van rechts, die nog schermen met hun vaderlandsliefde, dat er met geld voor militaire doeleinden gesmeten wordt?

Telkens krijgen wij te hooren: nu gaan wij de zaak eens afdoende regelen; nu wordt het prima; sta maar eerst weer eens eenige honderden millioenen toe, en dan zal men eens zien wat voor ,,waar'' men voor zijn geld krijgt. Zoo zijn wij beurtelings van rechts en links van jaar tot jaar beet genomen. Ik heb dat nu reeds van af 1909, toen ik in de Kamer kwam, medegemaakt.

De heer Ter Hall heeft ook weder eenige schimpscheutjes losgelaten wat betreft mijn ,,deskundigheid''. Zooals ik gisteravond ook gezegd heb, ik ben niet deskundig in deze zaken; men behoeft hier niet deskundig te zijn om mede te spreken over zekere zaken. Anders konden gerust 99 van de leden dezer Kamer hun mond wel houden.

De heer Ter Hall heeft niet het recht om railleerend over mijn deskundigheid te spreken. Is men dan deskundig in zake marine, in zake de verdedigbaarheid van ons land, in zake de quaestie van tactische of ontactische eenheden, in zake quaesties van moederschepen, enz., wanneer men gedurende eenigen tijd — ik geef toe een volkomen eerbare functie — deel heeft uitgemaakt van de stafmuziek bij Harer Majesteits marine? Is men dan plotseling deskundige in zake de marine en in zake de quaesties, waarover het hier gaat?

Ik heb er niets op tegen, dat hij een warm woord spreekt voor de gepensionneerden; dat vind ik zelfs uitnemend; maar hij heeft zich uitgelaten: wij hebben nu eindelijk een Minister, die de zaak voor elkaar zal brengen.

Dat heeft men altijd gehoopt, maar van die hopen zijn alleen overgebleven de hoopen belastinggeld. Die hopen zijn in rook vervlogen, maar die hoopen belastinggeld zijn in het water terechtgekomen.

De heer Ter Hall had het er over, dat de Minister van

33ste VERGADERING. — 8 DECEMBER 1922.

2. Vaststelling van het VIde hoofdstuk (Departement van Marine) der Staatsbegrooting 1923.

(Duys.)

Marine zich een eerezuil zal stichten in de harten van de marinemannen. Ja, als men hun geschriften leest, dan bemerkt men, dat men een eerezuil alleen krijgt als men bereid is honderden millioenen weg te smijten.

Toen de behandeling der Vlootwet, op voorstel van den heer Nolens, vóór de verkiezingen tijdelijk onder de tafel verdween — tijdelijk, want zij zal nu na de verkiezingen wel weder voor den dag gehaald worden — heeft men kunnen bemerken, hoe in deze zaal marinemenschen, die relaties met onze vloot hebben, zich daarover uitlieten en de vuist van woede balden tegen ,,dat stomme vee'' hier in de Tweede Kamer, dat dergelijke beslissingen neemt.

Zoo is de stemming in marinekringen. Een eerezuil sticht men alleen in de harten van die menschen, wanneer men honderden millioenen voor deze grappenmakerij wil wegsmijten.

De heer Snoeck Henkemans heeft gesproken over landverraad. Ik wil zeggen, dat het mij een eer zal wezen op grond van de motieven — daarop komt het hier aan — welke die heeren gebruiken, doorloopend voor een landverrader door hen te worden uitgescholden.

Het is ook niet de quaestie, of de heer Snoeck Henkemans meer voor zijn vaderland gevoelt dan ik. Ik ontzeg hem het recht, in dit opzicht mij iets te verwijten. Ik voel evenzeer voor mijn vaderland als hij.

De heer **Oud**: Bravo!

De heer **Duys**: Och, mijnheer Oud, doe nu niet zoo kwajongensachtig alsof dat wat nieuws voor u is. U weet heel goed, dat het bij de sociaal-democraten niet gaat over de quaestie vaderlandsliefde of niet, maar wel over de vraag hoe men die vaderlandsliefde in daden wil omzetten. En dan geloof ik, dat u niet zoo flauw moest zijn, mijnheer Oud, u weet heel goed, dat uw eigen partijleider, de heer Marchant, in diezelfde kringen precies zoo wordt beschouwd, misschien nog wel als een nog gevaarlijker landverrader. Maar het gaat er hier om hoe men het belang van het land ziet. Wij zien dat belang in de eerste plaats in de zorg voor de ouden van dagen, dat die een rustigen ouden dag hebben, in de zorg dat de kinderen behoorlijk onderwijs krijgen, in de zorg daarvoor, dat de menschen een behoorlijk dak boven hun hoofd hebben, in de zorg voor zieken en invaliden. Maar wij zien dat belang niet hierin, dat wij ons ruïneeren in tijd van vrede om ons te laten slachten in tijd van oorlog ter wille van den waan van het militarisme. Zoo zien wij vaderlandsliefde niet.

Zoo sprak ook Troelstra in 1914 in en buiten de Kamer. Wij hebben nooit anders over het punt van vaderlandsliefde gedacht en het is alleen omdat gij weet, dat gij het volk buiten de Kamer niet anders kunt winnen dan door het geven van een valsche voorstelling van onze vaderlandsliefde, dat gij op een dergelijke manier onze mentaliteit vervalscht. Over uw vaderlandsliefde, interrumpeerende heer Boon, en over die van den heer Dresselhuys heb ik gisterenavond gesproken. Wanneer gij achterwege blijft in de zorg voor de werkloozen en in de zorg voor de noodlijdende land- en tuinbouwarbeiders en gij zegt tegen hen: ga maar liever naar Amerika of naar Frankrijk, dan vraag ik: is dat vaderlandsliefde? Die menschen willen ook liever hier hun brood verdienen en willen ook liever hier blijven wonen en leven te midden van hun gezin. Het is wel erg gemakkelijk steun niet te verleenen en dan maar te zeggen: Ga maar naar Frankrijk of Amerika!

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil er nog dit van zeggen. Ik hoop, dat die heeren, die hun vaderland willen dienen door weer honderden millioenen aan te vragen voor materiaal voor een nieuwen oorlog, dat de heeren van de partij van den heer Snoeck Henkemans, die ons land juist door hun Djambipetroleumpolitiek weer midden in het gevaar storten, nooit meer het woord vaderlandsliefde in den mond zullen nemen en hun tegenstanders niet meer zullen uitschelden voor landverraders, want juist zij zijn de laatsten die het recht daartoe hebben.

De heer **Marchant**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch slechts enkele opmerkingen te maken naar aanleiding van de rede van den Minister.

De Minister heeft te kennen gegeven, dat mijn redevoering praematuur is geweest. De Minister zal bedoeld hebben te zeggen, dat zijn antwoord op mijn redevoering praematuur zou zijn en dat de Minister dit daarom achterwege liet. Of een rede, die ik houd, praematuur is of niet, wensch ik zelf te beoordeelen. Mijn rede had ook geenszins de bedoeling om een antwoord van den Minister uit te lokken. Als de Vlootwet aan de orde komt, hoop ik hier wederom present te zijn. Ik zou Zijn Excellentie intusschen willen aanraden om, wanneer hij wat langer in zijn nieuwe ambt zal zijn ingeleefd, zich iets meer vertrouwd te maken met hetgeen men in het algemeen ,,politiek'' noemt. De Minister heeft deze eerste gelegenheid van zijn optreden willen te baat nemen om zijn diepe verachting uit te drukken voor al hetgeen ,,politiek'' wordt genoemd. Ik geloof niet, dat dit verstandig is. Ik geloof, dat het hem bij de verdere vervulling van zijn ambt te pas zal kunnen komen, dat Zijn Excellentie zich indenke in de ware beteekenis van het woord ,,politiek'' en trachte te begrijpen in hoeverre Staatkundige, d. z. politieke overwegingen, ook ter zake van de marine een rol spelen en moeten spelen.

Intusschen, door de rede van den Minister is bevestigd hetgeen ik in mijn eerste rede heb gezegd: vooreerst dat wij niet hebben een bezuinigingsminister, maar een Vlootwetminister, en in de tweede plaats, dat van een fusie van de beide Departementen geen sprake zal zijn, zoolang deze Minister achter de groene tafel zit.

Beter dan de Minister heeft mij begrepen ons geacht medelid de heer Snoeck Henkemans. Deze heeft mij op het gemoed gewerkt en gevraagd of ik mij bewust ben van de verantwoordelijkheid voor den indruk, welken mijn rede in het buitenland zou maken. Ik maak mij van den indruk van een rede van mij in het buitenland geen al te groote voorstelling, maar het is mogelijk, dat een dergelijke rede eenigen indruk maakt. Zooals in mijn buurt reeds wordt opgemerkt, zou dan slechts de indruk, welken men reeds had ontvangen, als juist zijn bevestigd.

Er is tweeërlei: er is het constateeren van den desolaten toestand op het gebied van de marine. In dit opzicht sta ik niet alleen, want dat doet de heer Snoeck Henkemans ook, en, voor zoover hij het nog niet welsprekend genoeg deed, heeft de heer van der Voort van Zijp het nog eens aangevuld.

In de tweede plaats is er de vraag of het mogelijk is, in dien toestand der marine verbetering te brengen. Het verschil tusschen den heer Snoeck Henkemans en mij is, dat hij een voorstander is van de methode om te doen alsof het mogelijk is, ten einde den schijn te redden tegenover de vreemde Mogendheden. Dat kwam hier zoo sterk uit, waar hij mij heeft toegevoegd: indien gij een anderen weg had gevolgd, indien gij eerst aan den Minister van Marine binnenskamers uwe inzichten had blootgelegd, en hem medegedeeld, dat gij in het openbaar hetzelfde zoudt zeggen, zoo de Minister uw advies niet volgde, dan zou uw optreden gerechtvaardigd zijn geweest.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zit hier reeds zoo lang, en er is nog geen enkele Minister van Marine geweest, of hij heeft zeer goed begrepen waarom het mij te doen was, maar ik heb nooit mijn zin gekregen.

De heer **Snoeck Henkemans**: In de Vlootwet zit juist wat u hebt gevraagd: een vast plan. En nu deugt het weer niet.

De heer **Marchant**: Ik heb nooit om een vast plan gevraagd. Ik heb zeven of acht vaste plannen opgenoemd en aangetoond, dat er nooit iets van terecht is gekomen, en met dit groote plan in de Vlootwet zal het precies zoo gaan. Het is even vast en even onvast.

De heer Snoeck Henkemans zegt: wij moeten toch iets hebben om ons te beschermen tegen zeerooverij! Weer een bewijs, dat de geachte afgevaardigde niet goed heeft geluisterd, want ik heb in mijn rede uitdrukkelijk melding gemaakt van

(Marchant e. a.)

de zeeroverij en gezegd, dat ik onder een politiemacht ter zee versta een macht, die ook waakt tegen zeeroverij.

Wanneer ten slotte de heer Snoeck Henkemans zegt, dat een aantal zeer ernstige mannen mijn stelling niet onderschrijven, is mijn antwoord, dat ik dit weet en dat ik juist mijn redevoering heb gehouden om te trachten andere ernstige mannen er toe te brengen de waarheid van deze stelling in te zien. Mijn vaste overtuiging is, dat het niet juist is wat de heer Snoeck Henkemans zegt, dat men bij het prijsgeven van de marine het Rijk in Indië zou prijsgeven. Mijn vaste overtuiging is, dat hetzij wij het recept volgen van de Vlootwet en trachten de marine op gang te helpen of niet, dit onverschillig is voor de handhaving van Nederlandsch-Indië. Zijn voortbestaan is van de marine onafhankelijk. Wat de Minister als axioma vooropstelt, dat wij als koloniale Mogendheid een oorlogsvloot moeten hebben, is geen axioma, want het is niet juist. Hetzij wij trachten een oorlogsvloot te bouwen, hetzij men met mij meent, dat een politiemacht ter zee voldoende is, dit blijft gelijk en dit moet er ons voor behoeden om aan een schijnbeweging tientallen millioenen te blijven vermorsen.

De heer **Westerveld**, Minister van Marine: Mijnheer de Voorzitter! Ik meen goed te doen om te blijven in de lijn van hetgeen ik in eersten termijn heb gezegd en zal mij niet begeven in een discussie over de verdediging van Indië. Ik zal dus niet den heer Duys volgen in zijn beschouwingen over vaderlandsliefde, enz. Ik zou alleen van mijn kant als mijn persoonlijke meening willen zeggen, dat, wanneer men het daarover heeft, men eerst moet zorgen dat men zijn vaderland behoudt.

De heer Duys heeft ook de pertinente vraag gesteld, of ik wel op zee zou willen varen met het marinematerieel. Het spijt mij, dat ik die vraag over het hoofd heb gezien, maar ik gevoelde mij eigenlijk niet deskundig genoeg om de vraag te beantwoorden. Wanneer hij meent, of ik bijv. met het pantserschip *Tromp* op de Zuiderzee wil varen, zeg ik: neen, want daar kan zelfs geen groote onderzeeboot op varen. Maar meent hij, of ik met een zeegaand schip van de marine op zee wil varen, dan zeg ik natuurlijk: met genoegen. Ik begrijp dus niet, wat de strekking van de vraag van den heer Duys is geweest.

Toen ik gesproken heb over mijn houding ten opzichte van de Vlootwet en een toespeling heb gemaakt op hetgeen de heer Hugenholtz heeft gezegd, heb ik den nadruk gelegd op de wenschelijkheid, de Vlootwet zoo spoedig mogelijk in behandeling te nemen; immers, dan weet de heer Hugenholtz ook hoe het gaan zal, in zijn richting of in de mijne.

Ik kom nu in de eerste plaats tot hetgeen gezegd is ten aanzien van de geestelijke verzorging van het personeel. Ik meende in mijn eerste rede duidelijk te hebben gezegd — dit aan den heer van de Bilt —, dat het mijn bedoeling was, instructies te geven aan de commandeerende officieren over de interpretatie van de dienstvoorschriften vooraf en niet achterna. Ik hoop, dat de heer van de Bilt daarmede genoegen zal nemen.

Wat betreft het dragen van burgerkleeding in Indië, meen ik, dat hierbij het dienstbelang op den voorgrond moet staan.

Ik heb juist hoop, dat op den duur in de mentaliteit van de burgerij in Indië, in zake het zich in het publiek vertoonen van militairen der zeemacht, een wijziging zal komen.

Het standpunt van den heer van de Bilt in zake het organiseeren van jeugdige schepelingen kan ik mij volkomen verklaren. Maar de marine moet vroegen, of zulks nadeel zou kunnen berokkenen aan den dienst. Aangezien de ervaring heeft geleerd, dat dit zoo is, kan ik tot mijn spijt niet aan het verlangen van den geachten afgevaardigde voldoen.

In dit verband wil ik den heer Snoeck Henkemans antwoorden, dat ik gaarne bereid ben, in zake de geestelijke verzorging overleg te plegen met hen, die bevoegd zijn advies te geven. Mocht uit het voorloopig onderzoek in zake de geestelijke verzorging van Protestantsch-Christelijk personeel blijken, dat een commissie moet worden gevormd met een meer officieel, doch tevens met een meer algemeen karakter, dan zal ik dat gaarne doen. Maar op het oogenblik is die zaak nog niet in een zoodanig stadium.

(Minister **Westerveld** e. a.)

Wat de vlootbasis betreft, heb ik genoemd de autoriteiten, welke in de commissie zitting hadden. Waar adviezen zijn ingewonnen van deskundigen op artilleristisch, waterbouwkundig, strategisch en elk ander bij de zaak betrokken gebied, heb ik met volle overtuiging gezegd, dat er niets meer te onderzoeken valt, omdat in deze geen nieuwe gezichtspunten kunnen worden geopend. Ik aanvaard daarvoor de volle verantwoordelijkheid.

In zake de uitzending van de *Pelikaan* moest de Regeering de consequenties van aanhouding dezer uitzending overwegen. Waar het naar haar meening technisch mogelijk was, dit te doen, meende zij, dat het voordeel, daaraan verbonden, niet mocht worden prijsgegeven.

Het spijt mij, dat ik in mijn eerste antwoord niet ben ingegaan op de cijfers, door den heer van der Voort van Zijp genoemd. In bijlage B zal deze geachte afgevaardigde vinden een volledige uiteenzetting van de wijze, waarop het marinepersoneel wordt gebruikt. Op het Nederlandsche eskader zijn 476 man geplaatst, op de verschillende schepen, vaartuigen en diensten in Indië 1224 man, die grootendeels geplaatst zijn op varend materieel. Doordat het marinebestuur in Nederland moet voorzien in de opleiding voor de geheele vloot, zijn er hier te lande betrekkelijk veel menschen geplaatst bij de opleiding, maar het aantal aan boord van actieve schepen is veel grooter dan dat, door den geachten afgevaardigde genoemd. Ik zeg niet, dat er niets van zijn wenschen overblijft, integendeel, en mijn streven is ook op dit punt het rendement zoo groot mogelijk te maken.

Ik kom nu tot de opmerkingen, die gemaakt zijn over de Rijkswerven. De heer Ter Hall zou wenschen, dat de Vlootcommissie zich daarmede bezighield. De Vlootcommissie heeft het volste recht een onderzoek in te stellen op welke werf zij wil en naar wat zij op die werf nader mocht willen onderzoeken. Op dit punt kan de heer Ter Hall dus gerust zijn. Ik voor mij zou echter van de benoeming eener commissie tot het instellen van een onderzoek naar den toestand der Rijkswerven alleen dan willen weten, wanneer er bij mij aanleiding bestond om wantrouwen te koesteren in het beleid, dat thans aan de Rijkswerven wordt gevoerd. Aangezien dat wantrouwen op het oogenblik bij mij niet bestaat, verwacht ik van zulk een commissie niets goeds.

De heer Marchant heeft nog enkele opmerkingen gemaakt over mijn houding ten aanzien van de politiek. Ik kan hem verzekeren, dat de veronderstelling, die hij geuit heeft, als zou ik eenige verachting gevoelen voor de politiek, volstrekt onjuist is.

Ten slotte kom ik tot de quaestie van de oud-gepensionneerden. Zooals ik in eersten termijn al heb gezegd, is dit een aangelegenheid niet van Marine alleen, maar een waarbij betrokken zijn het Departement van Koloniën, het Departement van Oorlog en het Departement van Marine, en omdat dit ook geldt voor het burgerpersoneel, zij het dan in niet zoo sterke mate als voor de militairen, feitelijk ook alle andere Departementen. Ik zou den heer Ter Hall dus in overweging willen geven, dat nog eens ernstig te bedenken. Natuurlijk ben ik gaarne bereid, hetgeen in de Kamer hierover is gezegd, nog eens ernstig met mijn ambtgenooten te bespreken, maar ik zou van meening zijn, dat de Kamer, door aanneming van een motie als die van den heer Ter Hall, zich begeeft op een weg, waarvan de consequenties niet zijn te overzien.

De **Voorzitter**: Kan de Minister zich vereenigen met het denkbeeld van den heer Hugenholtz, om den staat betreffende het verloop van het personeel niet te doen opnemen in de *Handelingen*, doch die afzonderlijk te doen drukken?

De heer **Westerveld**, Minister van Marine: Ja, Mijnheer de Voorzitter!

De **Voorzitter**: Dan stel ik voor, dien staat op de gewone wijze te doen drukken als begrootingsstuk.

Daartoe wordt besloten.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

(Voorzitter e. a.)

De **Voorzitter**: Ik stel voor, de stemming over de motie van orde van den heer Ter Hall c. s. te doen plaatshebben a.s. Dinsdag, bij den aanvang der vergadering.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Er schijnt mij geen reden te zijn, waarom de tijdsruimte der redevoeringen bij de behandeling der onderdeelen de tien minuten zou behoeven te overschrijden.

Daartoe wordt besloten.

Artikel 1 van het ontwerp van wet komt in behandeling.

Beraadslaging over onderartikel 1, luidende:

„Traktement van den Minister, f 18 000."

De heer **Braat**: Mijnheer de Voorzitter! Het is slechts een kort woord, dat ik verzoek bij dit onderartikel te mogen spreken, in verband met de bezuiniging. Wij zien hier een post, die noodzakelijkerwijs op de begrooting is gekomen met den Minister van Marine. Wij hebben daartegenover onzen Minister van Landbouw moeten inboeten zooals wel bekend is, maar daarover zal ik thans niet spreken. Deze handelwijze van de Regeering is mij intusschen toch niet sympathiek. Dit Departement had m. i. gevoegd moeten blijven bij het Departement van Oorlog, om geleidelijk, zoo niet tot afschaffing, dan toch tot inkrimping er van te geraken. Daar Zijn Excellentie zeer zeker op mijn verzoek dezen post niet vrijwillig zou kunnen terugnemen, zal ik u, Mijnheer de Voorzitter, thans mededeelen, dat ik over dezen post stemming zal vragen.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: De heer Braat verzoekt stemming over het onderartikel. Ik stel voor, die stemming te doen plaatsvinden a.s. Dinsdag, bij den aanvang der vergadering.

Daartoe wordt besloten.

De onderartikelen 2 tot en met 8 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 9, luidende:

„Traktementen en verdere kosten van het korps ingenieurs der marine, f 62 830."

De heer **van de Bilt**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb bij het afdeelingsonderzoek bij dit artikel bezwaar gemaakt tegen de verhoogde huishuur, die hier gevraagd wordt voor de woningen van den directeur der Rijkswerf, den hoofdingenieur en van nog een paar andere woningen.

Tot 1919 werd voor die woningen betaald aan huishuur f 700. In 1920 werden deze verhoogd tot f 800. Voor 1922 zijn die huren verhoogd tot f 1050 en f 1100. (Het zijn de woningen, gemerkt Buitenhaven nos. 3, 6 en 7 en 4.)

Mijnheer de Voorzitter! In 1920 bereikten de huishuren in Helder en overal elders zoowat haar hoogtepunt. Nu evenwel wordt daar in 1922 nog eens f 250 en f 300 bovenop gelegd.

Daar de personeele belasing afhankelijk is van de huur, komt hier nog een aardige som bovenop!

Dat is dus een verkapte loonsverlaging. Het standtraktement is gelijk gebleven, het huis ook, de huur niet. Het huis, dat bewoond wordt door een der hoofdofficieren, dat er vlak naast staat en iets grooter is, wordt betaald met f 750.

Ik zie hierin een achterstelling van de burgerlijke ambtenaren, die van hun traktement ook nog 4 pct. standplaatsaftrek moeten missen.

De Minister zegt in de Memorie van Antwoord, dat de schatting gedaan werd op last van zijn ambtgenoot van **Financiën**.

(van de Bilt e. a.)

Ik mag er bij Zijn Excellentie wel eens op aan dringen, dat hij zijn ambtgenoot zal wijzen op de zeer groote ongelijkheid, die hier geschapen wordt, en dat hij op billijkheids- en rechtvaardigheidsgronden zal aantoonen, dat deze huurverhooging niet door den beugel kan.

Mijnheer de Voorzitter! Hetzelfde geldt ook voor de woningen Buitenhaven 8, 9 en 20, kleinere woningen voor ambtenaren en beambten, die in huur ook bijna verdubbeld zijn. De door mij bedoelde woningen zijn geen eigenlijke ambtswoningen, maar zij kunnen toch als zoodanig worden beschouwd. Ik wijs er op, dat het in het belang van den dienst is, dat zij door de functionarissen, die er nu in wonen, blijven betrokken, en daarom dring ik er bij den Minister op aan, omtrent dit punt met zijn ambtgenoot van Financiën in overleg te treden.

De heer **Westerveld**, Minister van Marine: Mijnheer de Voorzitter! Zooals in de Memorie van Antwoord al is gezegd, vallen de burgerambtenaren, ressorteerende onder het Departement van Marine, onder de bepalingen van het Bezoldigingsbesluit. Het valt dus buiten de bevoegdheid van den Minister van Marine, om in die regeling wijziging te brengen. Ik heb mij met mijn ambtgenoot van Financiën in verbinding gesteld, om hem te wijzen op het bijzondere karakter, dat sommige van die woningen dragen, maar ik kan onmogelijk aan den geachten afgevaardigde een verder gaande toezegging doen.

De beraadslaging wordt gesloten en onderartikel 9 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderartikelen *9bis* tot en met 23 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 24, luidende:

„Aanbouw, aankoop, inrichting of huur van terreinen en van alle gebouwen, niet elders genoemd, hellingen, vaste kappen en alle daartoe behoorende marinewerken; gemeente- en polderlasten, recognitiën, enz.; vergoedingen wegens pachtverlies, enz.; gas-, electriciteit- en waterleidingen, kosten in verband met telefonische verbindingen, aanschaffing van de daarvoor vereischte materialen; kosten van vervoer, toezicht en beproeving, f 255 030."

De heer **van de Bilt**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou u willen verzoeken, te gelijk met dit art. 24 art. 32 te mogen behandelen, omdat bij beide posten sprake is van het Koninklijk Instituut voor de Marine te Willemsoord. Op het eene artikel worden gelden uitgetrokken voor het verbouwingfonds, art. 32 bevat de overige uitgaven voor het Koninklijk Instituut.

De **Voorzitter**: Er bestaat bij mij geen bezwaar, aan de Kamer voor te stellen, de onderartikelen 24 en 32 te gelijk te behandelen.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

De **Voorzitter**: Mede is dus aan de orde de beraadslaging over onderartikel 32, luidende:

„Kosten van het Koninklijk Instituut voor de Marine te Willemsoord:

a. traktementen, soldijen enz. voor het personeel, toelagen voor het geven van onderricht, alsmede tafeltoelagen en zakgelden voor de adelborsten, voor de adspirant-administrateurs en voor adspirant-machinisten ..... f 286 250

b. kosten voor materieel, waaronder ook begrepen die voor het dagelijksch onderhoud van de gebouwen en terreinen, voor ontspanning en voor reizen tot het bezoeken van fabrieken 151 269

f 437 519"

(van de Bilt e. a.)

De heer van de Bilt: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal niet spreken over de opleiding der zeeofficieren. Ik heb te dien opzichte eenige denkbeelden, die afwijken van hetgeen de Minister heeft voorgesteld. Ik heb daaromtrent bij een andere gelegenheid mijn denkbeelden uiteengezet, die toen geen meerderheid hebben kunnen vinden, maar ik meen hierop bij de personeelsvoorziening, die toch ook ter sprake zal komen bij de behandeling van de Vlootwet, terug te kunnen komen.

Ik zal mij dus beperken tot het Koninklijk Instituut voor de Marine wat betreft zijn inrichting.

Art. 32 bevat de overige uitgaven.

De post, uitgetrokken voor aanleg centrale verwarming en noodzakelijke verandering aan het Instituut, komt mij vrij hoog voor. Ik hoop, dat de Minister ook hier de zuinigheid zal doen betrachten.

Het Koninklijk Instituut is een dure inrichting, Mijnheer de Voorzitter. Ik weet wel, Mijnheer de Voorzitter, het onderwijs moet goed zijn, ik ben allerminst tegenstander van goed onderwijs.

Maar ik vraag mij toch in gemoede af, of voor het Instituut nu zooveel personeel noodig is. Er wordt nu centrale verwarming voorgesteld. Toch zegt de Memorie van Antwoord, dat inkrimping van militaire werklieden niet mogelijk is. Het aanmaken van kachels eischt niet zooveel tijd, zegt de Memorie.

Mijnheer de Voorzitter! Ik laat daar de 14 officieren, die er les geven, den officier van administratie. Ik laat daar de 8 burgerleeraren, de leeraren in Fransch, Duitsch, Engelsch, in boekhouden en vee- en vleeschkeur; ik tel ook de 2 amanuensi niet mee.

Maar daarenboven is er nog 4 man vast personeel, 27 gegradueerde militairen, 30 militaire werklieden, nog 1 marinier 1ste klas, 1 stoker en 1 tamboer en nog 1 tijdelijk militair werkman, dat is 65 man, plus dan 22 leeraren en officieren, is een kleine 90 man. Ik meen, dat dat samen zoowat f 180 000 kost.

En dat alles voor ik meen ongeveer 120 adelborsten, administrateurs, enz. Zegge, Mijnheer de Voorzitter, 93 man personeel voor 120 adelborsten, enz.

Acht men in de burgermaatschappij zoo iets mogelijk? Een particuliere school — insgelijks met internaat — zou absoluut zooveel personeel niet kunnen gebruiken.

Ik mag den Minister toch wel eens vragen, of hij dit nu werkelijk noodig acht.

En dan nog iets: een adelborst kost het Rijk f 3570 per jaar. Hij betaalt f 100 retributie en heeft kost, inwoning, onderwijs, kleeding en zakgeld. In Delft b.v. betaalt men f 200 collegeld en heeft niets vrij. Zou de retributie voor het Instituut ook niet te verhoogen zijn?

Me dunkt, ieder ouder is de opleiding van zijn zoon toch wel f 200 waard. Nu krijgen ze, meen ik, van het Instituut meer zakgeld dan ze aan retributie betalen.

De heer **Westerveld**, Minister van Marine: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer men spreekt over de kosten van de opleidingsscholen voor militairen, is het altijd gevaarlijk vergelijkingen te maken met particuliere instellingen. Bij het Rijk heeft men nu eenmaal te maken met een Bezoldigingsbesluit, een reglement dienstvoorwaarden, enz. Wanneer men aan het hoofd van een Staatsbedrijf heeft gestaan, dan weet men wat dat beteekent en welken invloed dat heeft op de uitkomsten. Intusschen kan ik den geachten afgevaardigde verzekeren, dat ik de inkrimping van het personeel ernstig onder de oogen zal zien en in de tweede plaats, dat ik reeds met mijn ambtgenoot van Oorlog in overleg ben getreden om in het algemeen de vergoeding, die wordt betaald in de opleidingskosten van de militaire inrichtingen van onderwijs, te herzien in opgaande richting.

De beraadslaging wordt gesloten en onderartikel 24 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

(van de Bilt.)

De onderartikelen 25 tot en met 29 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 30, luidende:

„Kosten van het personeel der actieve zeemacht, bestaande in: traktementen, soldijen, toelagen, vergoedingen, gratificatiën, tegemoetkomingen, tafel- en representatiegelden, en tegemoetkomingen aan de tafels voor schepelingen; traktementen, soldijen, toelagen en tegemoetkomingen voor de marine-reserve; prijzen, premiën en gratificatiën bij wedstrijden, ernst-excercitiën en andere practische oefeningen en kosten van aankoop van medailles bij die wedstrijden en oefeningen toe te kennen; voorschotten ter voorziening in de behoefte aan kleedingstukken, kooigoederen en voor de betaling der reparatie-loonen en alle overige daarmede verband houdende kosten; vergoeding in geld voor artikelen van uitrusting en gratis verstrekking van dergelijke artikelen in bijzondere gevallen; kosten van kooigoederen, te verstrekken aan zeemiliciens bij eerste opkomst. Kosten verbonden aan de beoefening van huisvlijt. Uitkeeringen bij overlijden ten behoeve van de nagelaten betrekkingen van overleden militairen der zeemacht, f 8 041 100".

De heer **van de Bilt**: Mijnheer de Voorzitter! In het Voorloopig Verslag is de opmerking gemaakt, dat de salarisregeling voor de militaire vaklieden onafhankelijk is van den bekleeden rang en uitsluitend berust op de bekwaamheid. Het zal den Minister bekend zijn, dat er een niet onbelangrijk verschil is tusschen de salarisregeling voor den algemeenen dienst en die voor de vaklieden.

Voor de vaklieden is de salarisregeling los van de bevordering en wordt gelet op de bekwaamheid en het voldoen aan de gestelde eischen, voor de algemeene dienst moeten bekwaamheid en bevordering aanwezig zijn om, na voldaan te hebben aan de gestelde eischen, in een betere loonschaal te worden opgenomen.

Nu zegt de Minister in de Memorie van Antwoord, dat er overwegende bezwaren bestaan tegen een invoering van een stelsel van bezoldiging voor den algemeenen dienst overeenkomende met het voor de vaklieden bestaande systeem, omdat bij den algemeenen dienst meer dan bij de vaklieden de gezagsfunctie op den voorgrond treedt en, zoo de bezoldiging losgemaakt wordt van den militairen rang, de prikkel vervalt om zich gereed te maken voor den hoogeren rang.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, deze redeneering van den Minister kan toch niet juist zijn, want dan zou toch moeten blijken, dat de vaklieden geen prijs stellen op een hoogeren rang en dit is toch in geen enkel opzicht het geval. Daarbij is toch juist, dat ook de vaklieden aan bepaalde eischen moeten voldoen. Om als voorbeeld te nemen gebruiken wij het korps timmerlieden. De korporaal-timmerman is werkman 2de-klasse. Om nu in aanmerking te komen voor het salaris van werkman 1ste-klas, moet door hem een examen worden afgelegd voor deze qualiteit. Dat is hetzelfde als voor den sergeantsrang noodig is. Nu veronderstellen wij, dat de werkman 2de-klas, dus de korporaal, met zijn examen slaagt. Als er dan geen vacature is voor den sergeantsrang, ontvangt hij na 4 jaar dienst als korporaal toch het salaris van werkman 1ste-klas, omdat hij de bekwaamheid daarvoor getoond heeft te bezitten.

Maar hoe gaat dat nu met den algemeenen dienst. Nemen wij als voorbeeld den korporaal-konstabel. Ook deze doet examen voor den sergeantsrang en slaagt. Als er nu geen vacature is, dan komt hij eerst na 8 jaar dienst in aanmerking voor een salaris, gelijk aan het aanvangssalaris van onderofficier, als gevolg van de periodieke verhoogingen, terwijl deze korporaal toch ook getoond heeft de bekwaamheid te bezitten tot een hoogeren rang.

Is er nu gelijkheid in de regeling, dan krijgt èn de korporaal-vakman èn de andere korporaal, indien zij beide dus de bekwaamheid tot een hoogeren rang bezitten, na 4 jaar dienst het salaris, dat voor den hoogeren rang vastgesteld is.

(van de Bilt e. a.)

De prikkel blijft dan immers evengoed bestaan.

Mijnheer de Voorzitter! De Minister zegt in de Memorie van Antwoord, dat de ervaring, opgedaan bij de toepassing van de bezoldigingsregeling voor de vaklieden, uitgewezen heeft, dat hieraan zooveel bezwaren zijn verbonden. Wij zullen gaarne vernemen, welke deze bezwaren zijn; ik kan ze niet zoo inzien.

Komen deze soms voort uit het feit, dat men niet weet wie als vakman moet worden aangemerkt en wie niet?

Zoo hebben wij meermalen de redeneering gehoord, dat bij de marine de algemeene dienst juist als de vaklieden moeten worden beschouwd, omdat zij het zijn die het vak militair zijn het meest uitoefenen en anderen daartoe opleiden. Daar valt over te praten. Maar ook dat kan toch geen enkele hinderpaal zijn om de regeling voor allen zoo te maken als nu alleen voor de vaklieden gesteld is.

Ik zou den Minister willen verzoeken te overwegen, of hij niet van zijn voornemen kan terugkomen en voor het militaire vakpersoneel die regeling te geven, die ook geldt voor timmerlieden, smeden, enz.

De heer **Hugenholtz:** Mijnheer de Voorzitter! Ik zou een enkel woord willen zeggen over de bestrijding van de geslachtsziekten in Indië. De cijfers voor Nederland zijn afnemend naar ons wordt medegedeeld, maar het schijnt, dat onlangs zeer alarmeerende berichten zijn ontvangen uit Indië, waaruit blijkt, dat het aantal geslachtsziekten daar weer ernstig aan het toenemen is.

Allereerst zou ik een woord van waarschuwing willen laten hooren, dat men toch niet moet meenen, dat het marinepersoneel in meer bijzondere mate zich op dit gebied te buiten gaat dan anderen. Met betrekking tot het marinepersoneel weet men het zoo gemakkelijk en die zaak wordt en moet hier helaas in het openbaar behandeld worden. Van de burgers weet men het niet zoo nauwkeurig, en dat wordt hier uit den aard der zaak niet behandeld. Maar er is voor den marineman een zeer bijzondere aanleiding om op dit gebied gevaar te loopen, en dat is de uitzonderingstoestand, waarin het marinepersoneel over het algemeen zich in Indië bevindt. Voor het mindere personeel is dat in zeer sterke mate het geval, ten gevolge van den boycot, die op dat personeel door de burgermaatschappij in Indië wordt toegepast.

Ik heb dat nooit kunnen begrijpen. Het marinepersoneel, waarmede ik in Nederland in aanraking kom, bestaat uit eerlijke, flinke, fatsoenlijke kerels. Worden die menschen plotseling beesten als zij in Indië aangekomen zijn? Zijn zij niet goed genoeg voor de kieskeurige Indische maatschappij? Staat die zoo torenhoog boven hen? Of wordt de marineman over één kam geschoren met het Indische leger en staat dit misschien zoo laag?

Ik begrijp van de geheele situatie niets, maar ik acht die van het hoogste gewicht, omdat de gezondheid van de mannen op de vloot er mede gemoeid is. Wat toch is het geval? Er is, naar mij is medegedeeld, pas onlangs één restaurant geopend aan den mond van de haven van Soerabaja, nl. te Tandjong Perak, waar burgers èn militairen worden toegelaten. Maar dat is ook de eenige, die er van dien aard bestaat; in Soerabaja en elders hoort men van de gérants: ja, wij zouden het marinepersoneel wel toegang willen verleenen, maar dan verdwijnt onze burgerlijke cliënteele.

Het gevolg is, dat de manschappen, die van boord komen om te passagieren, hoegenaamd geen plaats meer vinden voor ontspanning en genot en dan helaas, het moet erkend worden, zakken er verschillende af naar den kampong.

Dat dit gebeurt, is een gevolg van dien boycot, of althans mede een direct gevolg daarvan. En vandaar dat het verzoek van de korporaals en minderen om buiten den dienst burgerkleeding te mogen dragen, niet moet worden opgevat als een blijk van weerzin tegen de militaire kleeding, maar als een middel om aan dien boycot te ontkomen en dus ook als een middel, om zich te vrijwaren tegen venerische infectie.

En nu is het allerzonderlingst, dat de commandant van de zeemacht in Indië het dragen van de uniform juist wil hand-

(Hugenholtz.)

haven als een middel tegen deze infectie, omdat hij daarin ziet een middel om de menschen op straat te herkennen, gelijk de Amsterdamsche weeskinderen direct te herkennen zijn aan het half zwart, half rood.

Als dat inderdaad de reden is, waarom de commandant van de zeemacht in Indië niet afstand wil doen van het dragen van de uniform buiten dienst, dan vraag ik: waarom dan dat meten met twee maten? Aan de onderofficieren en de officieren is het wel toegestaan; maar *in veneribus* zijn alle mannen op de vloot gelijk. Ik hoop, dat de Minister dat verstaat. Er mag dus te dien opzichte geen onderscheid gemaakt worden.

Nu wordt ons in de stukken verteld: ja, maar de consequenties. Als men het toestaat aan de korporaals en manschappen van de vloot, moet men het ook toestaan aan de korporaals en manschappen van het Indische leger. Ik acht dat niet juist. Zooveel weet ik wel van Indië, dat de toestand, waarin de menschen van het leger daar verkeeren, een gansch andere is dan die van de vloot. De menschen van het leger zijn daar blijvend gevestigd, hebben daar hun gezin of concubinaat en hebben zich op het leven in Indië ingericht. De marinematrozen daarentegen komen er maar nu en dan en kunnen niet hun gezin of een surrogaat daarvan meenemen.

De vergelijking gaat dus niet op en er behoeft dus ook geen gelijke behandeling te zijn.

En wat eindelijk betreft het practische bezwaar, dat er aan boord der schepen geen gelegenheid zou zijn om de burgeruitrusting mede te nemen, dat kan ik toch niet au sérieux nemen. Indien wordt toegestaan de burgerkleeding mede te nemen, zou men die desnoods als passagiersgoed vooruit kunnen zenden en in een der militaire huizen aan wal kunnen doen opbergen.

Ik acht deze zaak van zoo groote beteekenis, dat ik den Minister zou willen vragen, of hij het geheele probleem der venerische infectie niet eens door een speciale commissie zou willen laten onderzoeken, niet door een enkele marinecommissie, maar een commissie, waarin ook het burgerelement vertegenwoordigd is en waarin ook de belanghebbenden, officieren, onderofficieren en minderen, zitting hebben, een commissie, die de zaak van alle kanten kan bestudeeren en den Minister kan adviseeren, wat in deze moet worden gedaan. Het is een marinebelang van de hoogste orde en het is een belang van de gezondheid van het personeel en hun goeden naam. Ik heb nog nooit den indruk gekregen, dat de Regeering precies het naadje van de kous kent. Men staat voor een probleem en neemt op een gegeven oogenblik zekere maatregelen, doch men weet niet of die wel juist zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Wat de Minister intusschen aanvankelijk heeft gedaan, kan niet anders dan mijn warme instemming hebben.

De Minister heeft nl. de organisaties bij zich laten komen en heeft op hun medewerking een beroep gedaan. Het resultaat is geweest, dat hij een regeling heeft getroffen, waardoor, naar ik hoop, het kwaad wellicht zal worden verminderd, zonder dat van die regeling een dwingend voorschrift wordt gemaakt.

Men vertrouwt dus op de medewerking van de organisaties om het kwaad te beteugelen. Ik geloof, dat dat inderdaad de juiste weg is en ik hoop, dat de Minister zal voortgaan met het gebruik maken van de goede krachten, die in de organisaties schuilen.

Wat m.i. gedaan moet worden ter betrijding van de venerische ziekte, is het vorige jaar reeds door mijn partijgenoot Schaper uiteengezet. Met den beperkten spreektijd, die mij is toegestaan, kan ik er niet lang over uitweiden, maar ik wil constateeren, dat van het oogenblik af, dat onder pressie van de meerderheid van rechts de verstrekking van voorbehoedmiddelen en de reglementeering en de concentreering van de prostitutie in Indië is prijsgegeven, de venerische infectie hand over hand is toegenomen. Hoeveel eerbied ik ook heb voor de godsdienstige overwegingen, die daaraan ten grondslag liggen, moet ik toch verklaren, dat, wat in een geordende Europeesche maatschappij misschien te dien aanzien kan worden geduld, in Indië ontoelaatbaar is en dat in Indië ten gevolge van het toegeven aan deze godsdienstige hobby's de gezondheid van het personeel wordt opgeofferd.

(Hugenholtz e. a.)

Dat is het droevige feit, dat te constateeren valt en niet kan worden tegengesproken.

Mijnheer de Voorzitter! Iets, waarover ik niet met zooveel lof kan spreken als over het hooren van de organisaties en het doen van een beroep op haar medewerking, is het feit, dat de Minister tot het overleg niet heeft willen toelaten de niet-militaire hoofdbestuurders, een zaak, die ook reeds door mijn partijgenoot Hiemstra is aangesneden.

De Minister heeft vanmiddag in zijn antwoord gezegd, dat het bij de werven een bijzonder geval gold. Was het hier weer een bijzonder geval? Maar de niet-militaire hoofdbestuurders zullen ook uitgesloten zijn van het georganiseerd overleg.

Mijnheer de Voorzitter! Ik hoor gelukkig den Minister zeggen, dat dat niet het geval zal zijn. Dan is het een misverstand, dat dan intusschen duidelijk uit den weg dient geruimd te worden, want, naar mij was medegedeeld, verheugde men zich over het feit, dat het georganiseerd overleg op het punt van inwerkingtreding stond — het had alleen de goedkeuring van de ledenvergaderingen noodig —, terwijl nu plotseling de eisch werd gesteld, die zelfs niet onder Minister van Dijk was gesteld, dat de niet-militaire hoofdbestuurders niet aan het georganiseerd overleg zouden deelnemen. Men heeft mij gezegd, dat, als dat het geval was, de geheele zaak daarop zou afstuiten.

Nu de Minister echter gezegd heeft, dat het niet juist is, hoop ik, dat hij dat straks in zijn antwoord duidelijk wil herhalen. Ik kan dan dit gedeelte verder onbesproken laten.

In Gorinchem heeft een kiem van conflict gedreigd. Er is zooeven al over gesproken, dat het daar aan boord verboden was voor de schepelingen in opleiding om lid te zijn van de organisaties als om verschillende bondsbladen te lezen. Dat schijnt verboden te zijn op grond van paedagogische overwegingen.

Men is namelijk tot de conclusie gekomen, dat de jeugdige schepelingen in sterke mate den dienst verlieten ten gevolge van de lectuur van die bladen en nadat die lectuur verboden was, het verloop tot stand is gekomen en de geest verbeterd.

Het spijt mij, dat ik dit niet dadelijk kan aanvaarden. Ik weet, uit welke bron dat bericht afkomstig is. Ik weet, dat er aan boord van het opleidingsschip te Gorkum een eerste-officier is, die fel staat tegenover alle organisatie en tegenover de jeugdige schepelingen uitdrukkingen gebruikt als: zij moesten de hoofdbestuurders van C. A. M. B. O. allen ophangen.

Dat zijn geen uitdrukkingen voor een officier, die de leiding heeft van jeugdige schepelingen. Daaruit spreekt zoodanigen afkeer voor alles wat vereenigingsleven betreft, dat ik op de verdere mededeelingen van dien heer zoo zonder meer maar niet afga.

Het spijt mij, dat de zaak in Gorkum niet is behandeld, zooals ik meen, dat zij behandeld had moeten worden.

Vooreerst is bij zulke dingen noodzakelijk gelijkheid. Men moet niet op de *Scorpioen* verbieden, wat op de *van Speijk* is toegestaan. Is het niet zonderling, dat op de *van Speijk*, dank zij de tusschenkomst van de Katholieke organisatie en den aalmoezenier, organisatie en lectuur wel zijn toegestaan, en op de *Scorpioen* verboden?

De **Voorzitter**: Voordat u aan een derde punt begint, doe ik u opmerken, dat uw tijd om is.

De heer **Hugenholtz**: Het spijt mij, dat het mij op die wijze wordt onmogelijk gemaakt, om eenige speciale zaken te behandelen, maar, Mijnheer de Voorzitter, ik zal het dan hierbij laten.

De heer **Westerveld**, Minister van Marine: Mijnheer de Voorzitter! Er zijn twee punten aangesneden.

Vooreerst het verschil in stelsel van salarieering van het personeel in algemeenen dienst tegenover dat van de vaklieden.

Er staat hieromtrent in de Memorie van Antwoord:

„Bij het personeel van den algemeenen dienst toch treedt — veel meer dan bij de vaklieden — de gezagsfunctie op den voorgrond."

(Minister Westerveld e. a.)

Dit wil dus zeggen, dat bij het personeel van den algemeenen dienst voor bevordering tot hoogeren rang meer wordt gelet op de geschiktheid voor de uitoefening van het gezag, omdat van dien rang gezag behoort uit te gaan.

Verder staat in de Memorie van Antwoord, dat de ervaring, opgedaan bij de toepassing van de bezoldigingsregeling voor de vaklieden, uitgewezen heeft, dat er veel bezwaren aan verbonden zijn. Die bezwaren komen hierop neer, dat, wanneer men een salarisregeling heeft, vrijwel onafhankelijk van de behoefte, de exploitatiekosten van de marine gaan stijgen ver boven hetgeen eigenlijk noodig is, omdat, zooals ik bij de algemeene beschouwingen ook reeds gezegd heb, het absoluut niet noodig is, wanneer men een vakman kan gebruiken, dezen op te leiden en te betalen alsof hij een opzichter was. Ik kan dus de regeling, welke voor de onderofficieren bestaat, niet overnemen voor de vaklieden. Wel is bij mij in overweging de regeling voor de vaklieden aan een grondige herziening te onderwerpen.

De heer Hugenholtz heeft het gehad over de beteugeling van de geslachtsziekten in Indië. Dit is een teer vraagstuk, hetwelk niet zoozeer bij de marine, dan wel bij de bespreking van de begrooting voor Indië behoort. Ik zal hetgeen de heer Hugenholtz heeft gezegd, onder de aandacht brengen van den Minister van Koloniën, ofschoon ik absoluut zeker weet, dat deze zaak de aandacht van de Indische Regeering heeft. Ik wil er alleen van zeggen, dat het mij wat kras voorkomt, daar nu bij te betrekken de witte jas van den korporaal.

Ik heb reeds duidelijk laten uitkomen, dat de houding, welke de Indische maatschappij tegenover den schepeling aanneemt, aan den eenen kant bekrompen is, maar dat aan den anderen kant het marinepersoneel zelf moet zorgen in de maatschappij een anderen naam te krijgen dan het nu heeft. Ik weet, dat verschillende punten, door den heer Hugenholtz aangeroerd, juist zijn, maar ook, dat meermalen door officieren in Indië getracht is bij de burgerij, in het bijzonder bij de restaurateurs, gedaan te krijgen, dat het lagere marinepersoneel wel werd toegelaten.

Intusschen, zooals ik zeide, het is in hoofdzaak een Indische quaestie. Deze zaak heeft natuurlijk de volle aandacht van het marinebestuur, maar dit kan zijnerzijds niets anders doen dan samenwerking zoeken met het Departement van Koloniën.

Wat betreft de quaestie van Gorinchem, kan ik den heer Hugenholtz de verzekering geven, dat het verbod tot organisatie niet berust op de meening van den eerste-officier. Ik zou het verkeerd vinden, wanneer een eerste-officier zich tegenover jongelieden op een wijze, als door den heer Hugenholtz gezegd, uitliet.

Voor het overige meen ik, dat het goed is om hier elke opleiding op zich zelf te beschouwen.

De heer **Hugenholtz**: Mijnheer de Voorzitter! Wat het laatste punt betreft, ben ik weinig tevreden gesteld.

Het komt toch inderdaad zoo ontzaglijk veel aan op de officieren, die direct met de leiding van die jonge menschen zijn belast. Nu staat er wel in de stukken, dat er altijd zeer zorgvuldig wordt te werk gegaan bij de keuze dier leiders, maar een eerste-officier, die daar algemeen bekendstaat onder den naam van „het vloekbeest", is nu toch niet juist de man, die het meest aangewezen is om daar leiding te geven. Ik kan daaruit ook niet afleiden, dat het Departement zoo buitengewoon scherp heeft toegekeken, eer die officier op deze post werd geplaatst.

De man, die onder den bijnaam „het vloekbeest" bekendstaat, heeft natuurlijk mede de gegevens verschaft, waarop de Memorie van Antwoord te dezer zake berust. Hoe kan het anders? Die heeft gezegd: de jongens worden door de organisaties bedorven; als die organisaties maar niet langer werken, dan marcheert het wel weder.

Aan de mededeelingen van een dergelijken man hecht ik geen waarde en ik hoop, dat de Minister, wanneer daar een vacature komt, nog nauwgezetter zal toezien, wie met de leiding daar ter plaatse wordt belast.

2. Vaststelling van het VIde hoofdstuk (Departement van Marine) der Staatsbegrooting 1923.

(Schokking e. a.)

De heer **Schokking:** Mijnheer de Voorzitter! Slechts een zeer korte opmerking naar aanleiding van het antwoord, dat de Minister aan den heer Hugenholtz gegeven heeft in zake de quaestie van de venerische ziekten.

Wie kennis neemt van hetgeen omtrent den toestand in dit opzicht in het algemeen in Indië wordt meegedeeld, kan begrijpen, dat de Minister opmerkt, dat niet alleen de Minister van Marine, maar de Regeering hierbij voor een moeilijk en teer vraagstuk staat, dat onder de oogen zal moeten worden gezien. En het zal niet gemakkelijk wezen daarop een afdoend antwoord te geven.

Nu heeft de heer Hugenholtz, zooals ook in een circulaire, uitgegaan van den Bond van Minder Marinepersoneel, geschiedt, gezegd, dat het eigenlijk beter was wanneer men weder den weg insloeg, die vroeger begaan werd. Er zou dan weer reglementeering van de prostitutie moeten plaats vinden en er zouden weder voorbehoedmiddelen moeten worden uitgereikt. In zooverre als de Minister daarop zonder meer geantwoord heeft, dat hij dit onder de aandacht zou brengen van zijn ambtgenoot van Koloniën, wil ik toch deze opmerking maken, zonder op het vraagstuk in te gaan en, zooals ik gezegd heb, met den Minister gevoelende hoe uiterst moeilijk en teer dit vraagstuk is, dat ik vertrouw, dat, waarover twijfel zou kunnen bestaan, dit toch niet het geval zal zijn over de vraag, of de Regeering zelf voorbehoedmiddelen zou mogen uitgeven. Dit zou gebeuren, wanneer men den weg opging, die hier in het algemeen is aanbevolen.

Ik ben er verre van om niet de moeilijkheden te erkennen voor de manschappen, om in de omstandigheden en de omgeving, waarin zij verkeeren, altijd op de rechte wijze te leven, zooals het ook verre van mij is om maar eenigszins over afwijkingen in dat opzicht uit de hoogte daarover te spreken. Maar de Overheid zal mijns inziens nooit van het standpunt kunnen of mogen uitgaan, dat het noodzakelijk is om zich aan een ontuchtig leven over te geven.

En dat zou de onderstelling zijn, wanneer de Regeering zelf voorbehoedmiddelen uitgaf.

Ik zal het bij deze korte opmerking laten, Mijnheer de Voorzitter, zoo noodig kan er later op teruggekomen worden.

De heer **Westerveld**, Minister van Marine: Mijnheer de Voorzitter! Om alle misverstand te voorkomen, wil ik gaarne den heer Schokking de verzekering geven, dat het absoluut niet in mijn bedoeling ligt om in deze zaak een ander standpunt in te nemen dan het door hem aangegevene.

Wat betreft het door den heer Hugenholtz genoemde geval van de *Schorpioen:* ieder, die bekend is met de wijze, waarop adviezen gevraagd worden, zal begrijpen, dat er geen sprake van is, dat men afgaat op de adviezen van één persoon, zoodat de heer Hugenholtz op dit punt gerust kan zijn.

Ik wil hieraan toevoegen, dat, wanneer het werkelijk het geval zou zijn, dat officieren zich op een dergelijke wijze uitlaten, die officieren dan niet voor de opleiding in aanmerking mogen komen.

De beraadslaging wordt gesloten en onderartikel 30 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderartikelen 31, 32 en 32*bis* worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 33, luidende:

„Kosten der hoogere Marine Krijgsschool:

a.	bezoldigingen, toelagen en verdere uitgaven voor het geven van onderricht	f 25 099
b.	kosten verbonden aan de aanschaffing van hulpmiddelen voor het onderricht en verdere uitgaven voor materieel in het belang van het onderwijs	5 550
		f 30 649"

(Ter Hall e. a.)

De heer **Ter Hall:** Mijnheer de Voorzitter! Bij dit artikel werd in het Voorloopig Verslag door verscheidene leden gevraagd, of het geen tijd werd, de Hoogere Marine Krijgsschool te doen verdwijnen. In de Memorie van Antwoord geeft de Minister daarop het volgende antwoord:

> „Deze instelling heeft toch ten doel een aantal zeeofficieren niet alleen eene meer uitgebreide kennis bij te brengen van de maritiem-krijgskundige vakken, doch ook van meer algemeene zaken ter verruiming van hun blik, ten einde hen te benutten bij die diensten — als bijv. de verschillende staven — welke in het bijzonder zijn aangewezen voor de oorlogsvoorbereiding."

Deze opmerking, Mijnheer de Voorzitter, heeft mij genoodzaakt, om mij mijn licht te doen opsteken bij een meer deskundige dan ik mij zelf acht te zijn. Ik heb mij gewend tot een gepensionneerden vice-admiraal en ik acht het niet van beteekenis ontbloot het antwoord van dien oud-vice-admiraal ter kennis van Zijn Excellentie te brengen.

Dat antwoord luidt:

> „Het is zeer verkeerd, dat op deze wijze „een aantal" officieren in kennis boven de anderen gesteld worden. Alle officieren moeten, voor zoover het niet van hun persoonlijke eigenschappen, als karakter, ijver enz. afhangt, even bruikbaar zijn. Die krijgsschoolofficieren kunnen zich als hoogere wezens gaan beschouwen, wat niet bevorderlijk is aan den goeden geest. Als het niet mogelijk is in de 4-jarige opleiding op het instituut de thans noodige uitgebreide kennis te verkrijgen, dan moet men de jonge officieren, bijv. na een jaar varen, op een applicatieschool plaatsen, hetgeen dan allen ten goede komt, niet slechts aan enkele uitverkorenen."

Mijnheer de Voorzitter! Ik dacht dit even ter kennis van Zijn Excellentie te moeten brengen. Wellicht kan de Minister daarop achtslaan bij de verdere overweging van hetgeen in het Voorloopig Verslag is verzocht.

De heer **Westerveld**, Minister van Marine: Mijnheer de Voorzitter! Slechts een korte opmerking. Ik heb er vroeger net zoo over gedacht als die oud-vice-admiraal, die in den brief, door den heer Ter Hall voorgelezen, aan het woord is. Maar nadat ik kennis heb genomen van wat er door een andere, meer bijzondere opleiding is te bereiken, ben ik tot een andere overtuiging gekomen.

De beraadslaging wordt gesloten en onderartikel 33 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 34, luidende:

„Kosten van de Adspirantenschool der Marine:

a.	traktementen en toelagen van het personeel, verdere uitgaven voor het geven van onderwijs, alsmede zakgelden voor de adspiranten	f 63 001
b.	kosten voor materieel, waaronder die voor dagelijksch onderhoud en gebruik van lokalen aan den wal en voor ontspanning ...	81 395
		f 144 396"

De heer **Ter Hall:** Mijnheer de Voorzitter! Het gaat hier om de opheffing van de adspirantenschool te Dordrecht. Wij kunnen allen begrijpen, dat hiermede een aanzienlijke bezuiniging is te bereiken, en daarom juichen wij die opheffing toe, maar ik zou toch even willen vragen of rekening is gehouden met de belangen van de leerkrachten aan die school. Ik bedoel met de belangen van hen, die zich niet geroepen achten, hetzij om maatschappelijke, hetzij om andere beweegredenen, mede naar Helder te gaan.

De heer **Westerveld**, Minister van Marine: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan den heer Ter Hall alleen antwoorden, dat zooveel mogelijk met de particuliere belangen van dat personeel rekening zal worden gehouden.

(van de Bilt e. a.)

De beraadslaging wordt gesloten en onderartikel 34 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderartikelen 34*bis* tot en met 42*bis* worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 43, luidende:

„Traktementen, soldijen, bezoldigingen en toelagen van het personeel bij het Marine-hospitaal, f 303 086."

De heer **van de Bilt**: Mijnheer de Voorzitter! Er is in het Voorloopig Verslag gewezen op de hooge kosten voor het marinehospitaal te Willemsoord. Wij lezen nu in de Memorie van Antwoord, dat het aantal verpleegden gemiddeld 93 per dag bedraagt en het aantal verpleegdagen 33 878 per jaar; dat komt uit. Daarvoor zijn 10 doktoren, inbegrepen de chef van het hospitaal, die wel dokter is, maar alleen het chefschap waarneemt, plus een officier van administratie.

Daarenboven nog een honderd man verplegend en helpend personeel — men kan dat zien in den uitgewerkten en toelichtenden staat — de 20 matrozen-ziekenverplegers niet meegerekend.

Dat is voor elken patiënt meer dan 1 man.

Mijnheer de Voorzitter! Als men eens een vergelijking zou maken met de ziekeninrichtingen in onze groote steden, die toch ook behoorlijk zijn ingericht, geloof ik, dat men toch zou inzien, dat hier nu al te veel personeel was.

De Memorie van Antwoord zegt, dat in overweging is het personeel met 1 militairen werkman te verminderen!

Mijnheer de Voorzitter! Er zijn 30 van zulke militaire werklieden.

Ik zeg niet, dat die weg moeten. Neen, zij zijn elders ten deele wel te gebruiken.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zeg alleen, dat ik van oordeel ben, dat op de exploitatie van het hospitaal kan bezuinigd worden. Het hospitaal kost ruim f 300 000; dat is f 3000 ruim per patiënt. Ik weet, dat een tweetal dokters ook andere diensten verrichten dan aan het hospitaal, nl. voor den buitendienst enz. zijn aangewezen, doch dat maakt slechts een klein verschil op het geheele personeel.

Mijnheer de Voorzitter! Ik tref op dien post aan een apothekersassistent, overgenomen van de landmacht, die een veel hooger traktement krijgt dan de menschen, die jarenlang aan de apotheek werkzaam zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Dat begrijp ik niet.

We hebben hier eergisteren gehoord van een apotheker, die al eenige jaren zijn traktement geniet als wachtgeld, omdat voor dezen man geen emplooi was. Was nu aan het hospitaal geen emplooi te vinden? Ik wil niet aannemen, dat het zit in den rang, hoewel ik weet, Mijnheer de Voorzitter, dat die rangengeschiedenis heel wat op haar geweten heeft bij den geneeskundigen dienst. Daarom heb ik indertijd ook gepleit voor afschaffing van rangen bij de doktoren der zeemacht. Het zou werkelijk heilzaam zijn. Ik beveel dit denkbeeld eens in de aandacht van den heer Minister aan.

Ik moge den heer Minister in overweging geven eens te overdenken of het niet mogelijk is met de gemeente Helder een vergelijk te treffen om haar ziekenhuis met dat der marine te vereenigen of omgekeerd. Dat zou enorme besparing geven.

De heer **Westerveld**, Minister van Marine: Mijnheer de Voorzitter! Met den heer van de Bilt ben ik van meening, dat gestreefd moet worden naar een zoo groot mogelijk rendement van het marinehospitaal te Willemsoord. Dit is eigenlijk het eenig goed ingerichte ziekenhuis in de gemeente en het verleent ook diensten bij ongelukken op de werf. Het is het eenige, dat beschikt over een behoorlijk laboratorium, enz., en dat maakt natuurlijk, dat in een tijd, waarin er weinig zieken zijn, de kosten relatief hoog schijnen. Intusschen ben ik vrij spoedig na mijn optreden met het gemeentebestuur van Helder in overleg getreden, daar ik wist, dat er in die gemeente gebrek bestaat aan ziekenhuisruimte, om het

(Minister Westerveld e. a.)

marinehospitaal ook voor de burgerij in gebruik te doen nemen en het laat zich aanzien, dat ten deze binnenkort een goed resultaat zal worden bereikt, zoodat ik meen in deze in den geest van den geachten afgevaardigde werkzaam te zijn.

De beraadslaging wordt gesloten en onderartikel 43 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderartikelen 43*bis* tot en met 66 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderartikel 67, luidende:

„Gratificatiën f 170 000."

De heer **van de Bilt**: Mijnheer de Voorzitter! Bij dezen post zegt de Minister, dat hij voor 1923 rekent f 7000 minder noodig te zullen hebben, omdat het aantal dezer weduwen vermindert.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou den Minister van Marine willen vragen, om dit vrijkomende geld te besteden voor de weduwen van de vóór 1908 gepensionneerde militairen, die nu uit een particulier fonds f 200 krijgen. Dit zou kunnen door een toeslag op de bestaande uitkeeringen. Het geeft geen verhooging der begrooting en de armsten der armen zouden zoodoende worden geholpen.

Ik vraag den Minister hierop geen dadelijk toestemmend antwoord, maar vraag alleen, of hij dit wil overwegen in dien geest.

De heer **Westerveld**, Minister van Marine: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik zou zeggen, dat ik deze aangelegenheid zou willen overwegen in den door den geachten afgevaardigde bedoelden geest, trekken de belanghebbenden daaruit de conclusie, dat het pleit al half gewonnen is, en dat kan ik dus niet zeggen. Ik heb al gezegd, dat bij deze quaestie ook andere Departementen zijn betrokken. Het kan wel zijn, dat andere Departementen niet zulk een fortuintje hebben, zoodat, al zou Marine voor het beoogde doel dit vrijvallende geld kunnen besteden, andere Departementen dat niet kunnen. Ik kan dus op het oogenblik geen enkele toezegging doen.

De beraadslaging wordt gesloten en onderartikel 67 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderartikelen 68 tot en met 88 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over B *Loodswezen*, der 2de afdeeling in het algemeen.

De heer **Hugenholtz**: Mijnheer de Voorzitter! Toen ik op 6 April van dit jaar ver na het middernachtelijk uur een interpellatie hield over het loodswezen, en toen werd afgesnauwd door den toenmaligen inspecteur-generaal van het loodswezen, bij monde van den toenmaligen Minister van Marine ad interim den heer van Dijk, had ik niet kunnen denken, dat mijn interpellatie nog zooveel effect zou hebben als later gebleken is. Het is nu gebleken, dat men aan het Departement van Marine, afdeeling loodswezen, inziet, dat die voortreffelijke houten loodsschoeners niet zoo voortreffelijk zijn, want zij worden nu in Delfzijl vervangen door stoomtrawlers. Ik ben daarover zeer content. Het doet mij ook genoegen, dat mijn raad is opgevolgd ten aanzien van het aanbrengen van motoren in de oude schoeners, zoodat zij zich vlugger kunnen verplaatsen. Of dat geschiedt om meer vrijheid van beweging te hebben bij windstilte, dan wel om bij opkomend zwaar weer zich verder van de kust te kunnen verwijderen, laat mij koud — ik acht het in elk geval een verbetering. Maar het doet mij leed, dat mijn derde wensch: de verplaatsing van het loodsstation te Hellevoetsluis naar Hoek van Holland of elders, nog steeds niet

33ste VERGADERING. — 8 DECEMBER 1922.

2. Vaststelling van het VIde hoofdstuk (Departement van Marine) der Staatsbegrooting 1923.

(Hugenholtz.)

is vervuld. Er schijnt bij de directie van het loodswezen een bijzondere voorliefde voor Hellevoetsluis te bestaan; ons wordt medegedeeld, dat het station daar behouden moet blijven ten eerste voor de opleiding, ten tweede voor het aankweeken van zeemanseigenschappen en ten derde voor het dekken van het Goereesche Gat met het oog op schepen, die naar Dordrecht wenschen te worden gebracht. Die eerste twee punten heb ik nooit recht kunnen verbinden met de plaatsing te Hellevoetsluis. Waarom moet dat juist daar gebeuren en niet elders? Dat men in het algemeen de loodsen opleidt en zeemanseigenschappen wil aankweeken en daarvoor zeilvaartuigen wil gebruiken, zijn overwegingen, die ik kan begrijpen, maar waarom dat juist te Hellevoetsluis moet gebeuren, is mij nog steeds niet recht duidelijk. En evenmin dat, als dat oefenen op die zeilschepen dient voor opleiding en aankweeking van bepaalde zeemanseigenschappen, men de oudere loodsen op de zeilschepen laat dienst doen in plaats van de jongere. Bij opleiding denkt men aan jonge personen, die geoefend moeten worden, maar juist de jonge loodsen komen daar niet aan boord, dezen gaan direct naar de stoomschepen. Indien het ging om de opleiding, moesten bij toerbeurt alle jonge loodsen uit alle districten naar Hellevoetsluis gaan, om daar een tijd de oefening mee te maken, maar dat geschiedt niet, en indien het zoo ware, waarom dan juist in Hellevoetsluis? De Minister zal toegeven, dat voor het dekken van het Goereesche Gat geen loodsstation te Hellevoetsluis behoeft te bestaan. Immers, de loodsvaartuigen, die in Hoek van Holland zijn gestationneerd, kunnen ook voor het Goereesche Gat varen en die schepen binnenloodsen; na afloop van den dienst kunnen zij dan terugkeeren naar Hoek van Holland. Al zijn er nog schepen die naar Dordrecht moeten worden geloodst, daarom behoeft er niet in Hellevoetsluis een loodsstation te zijn.

Het is een feit, dat dit station steeds meer onhoudbaar wordt. Men moge er op speculeeren, dat de stroom zich zal verleggen, dat berust niet op degelijken grond. De cijfers, die de Minister op mijn vraag heeft verstrekt, wijzen er op, dat de verzanding van het Goereesche Gat steeds voortgaat. Op 16 Augustus wees de peilstok aan 31—33 d.M. bij laag water, op 16 September 26—28 d.M. Het vaarwater scheen toen verlegd te zijn om den Noord. Er werd daar gepeild 30—31 d.M. Uit de Memorie van Antwoord blijkt, dat de peiling thans aangeeft 26—31 d.M. bij laag water, dus bij de vorige opgaaf een verlies van 4 d.M. Mij is medegedeeld, dat op 31 October met den peilstok is gevonden een diepte van 26 d.M. Het is dan ook geen wonder, dat de loodsdirectie den afhaalkotter, die een diepgang heeft van 32 d.M., tijdelijk heeft afgeschaft en vervangen door een motorbotter, die minder diepgang heeft. De Minister zal wel begrijpen, dat hetgeen in de Memorie van Antwoord staat omtrent de stoomloodsvaartuigen, die door het Voornsche kanaal naar Rotterdam kunnen gaan, de grief niet oplost. Dat is reeds langen tijd het geval, maar het gaat om de zeilvaartuigen, die in Hellevoetsluis zelf gestationneerd zijn. Die kunnen niet anders dan door het Goereesche Gat naar buiten. Tot nu toe hadden zij, vooral bij opkomend slecht weer, de hulp van het stoomloodsvaartuig, dat hen sleepte over den ondiepen drempel heen, waarna zij dan verder hun dienst buiten konden doen. Nu de stoomloodsvaartuigen echter door het Voornsche kanaal naar hun kruispost gaan, kunnen zij den zeilvaartuigen geen hulp meer verleenen. De schoener moet dus binnen blijven tot gunstiger tij en zijn maat moet zoo lang buiten blijven en wachten op aflossing. Daarmede gaat natuurlijk tijd verloren en nu heeft men er dit op bedacht, dat men de dienstregeling heeft veranderd van 7 dagen uit en 7 dagen thuis in 14 dagen uit en 14 dagen thuis. Ik erken, dat dit een verbetering is, maar het is toch voor het personeel hoogst onaangenaam, dat die zoogenaamde verbetering moet worden aangebracht ten gevolge van de verzanding van het Goereesche Gat. Nu is bij de behandeling van de vorige begrooting, in April van dit jaar, toegezegd, dat zou worden getracht de loodsvaartuigen van Hellevoetsluit voortaan te stationneeren in de berghaven van Hoek van Holland. Ik zou nu den Minister willen vragen, dat men nu dit woord gestand zal doen. Het schijnt mij zoo, dat men daarvan weer terug-

(Hugenholtz e. a.)

komt, dat men ontdekt heeft, dat de berghaven dan zou moeten worden uitgebaggerd, dat het nu afhangt van Waterstaat of dit zal geschieden ja of neen, en dat dit misschien wat kostbaar zal zijn. Meent nu de Minister inderdaad, dat de toestand van de berghaven, die niet volkomen op diepte schijnt te zijn, minder te verkiezen is dan het stationneeren van de loodsvaartuigen te Hellevoetsluis en het varen over dien gevaarlijken drempel naar buiten? Ik zou meenen, dat het laatste voor de bemanning oneindig veel gevaarlijker is dan het stationneeren in de berghaven van Rotterdam, in eenigszins ondiep water.

Onlangs nog, ik heb naar aanleiding daarvan een vraag gesteld, is een stoomboot, geladen met stukgoederen, daar bij kalm weer vastgeloopen en men heeft het schip alleen kunnen vlot krijgen door een deel van de lading te lossen. Als toen slecht weer was opgekomen, zou dit zeker gepaard zijn gegaan met gevaar voor de bemanning en goederen. Ik weet wel, dat dit risico was voor den gezagvoerder, die te voren door den loods gewaarschuwd was, maar de toestand bij het Goereesche gat is toch niet houdbaar en de Regeering is niet verantwoord dat gevaar te laten voortduren. Wil een koopvaarder er bepaald door, dan is dat tot daaraan toe, maar wij moeten ons loodspersoneel niet dwingen steeds dezelfde moeilijkheden te doorstaan. Ik geloof, dat het een uitweg zou zijn hen te brengen naar den Hoek van Holland, ook al is de toestand daar evenmin ideaal. Dat daar geen woningen beschikbaar zijn voor het personeel, behoeft geen bezwaar op te leveren. Het personeel heeft mij menigmaal verzekerd, dat het er voor instaat, dat het zijn dienst zal blijven doen. Laat de Minister de menschen zelf maar laten zorgen voor een woning, zij zullen wel zien, dat zij onder dak komen, en anders zullen zij voorloopig in Hellevoetsluis blijven wonen en de reis heen en terug maken op eigen kosten. De loodsdienst behoeft zich daarom niet te bekommeren, als de menschen maar worden overgeplaatst naar Hoek van Holland en bevrijd van het gevaar, dat de verzanding van het Goereesche Gat bij voortduring voor hen oplevert.

De heer **van de Bilt**: Mijnheer de Voorzitter! Waar wij bij de behandeling van het loodswezen telkens in de Kamer jeremiades hebben gehoord over de slechte voorziening van het loodswezen bij de Wielingen, meen ik met een enkel woord er op te moeten wijzen, dat daarin een verandering ten goede schijnt te zijn gekomen. Ik constateer dat met genoegen en meen, dat dit hier wel eens mag worden vastgelegd. Ik heb dat geconstateerd uit de Belgische bladen, die er zich over beklaagden, dat veel minder dan vroeger Belgische en andere schepen door Belgische loodsen werden geloodst. Dat is een stem uit de practijk, die bewijst, dat ons loodswezen daar is vooruitgegaan. Ik constateer dat hier heel dankbaar, in tegenstelling met hetgeen van verschillende zijden tegen het loodswezen aan de Wielingen wel eens is aangevoerd.

De heer **Westerveld**, Minister van Marine: Mijnheer de Voorzitter! Het deed mij genoegen te mogen vernemen, dat het oordeel van den heer Hugenholtz over het loodswezen dit keer een beetje gunstiger is.

Ik dank den heer van de Bilt zeer voor de waardeerende woorden, die hij heeft gesproken voor de maatregelen, die in zake het loodswezen in de Wielingen den laatsten tijd zijn genomen.

Mijnheer de Voorzitter! Zoolang ik mij kan herinneren, is over het overgaan van het loodswezen van Hellevoetsluis naar elders in deze Kamer gesproken. Ik zeg dit met opzet, omdat ik meen daarmee te hebben aangetoond, dat wat in den laatsten tijd sterk naar voren wordt geschoven, de verzanding van het Goereesche Gat, met deze zaak niet in eigenlijk verband staat, al wordt ze er den laatsten tijd dikwijls bijgehaald.

Voor het marinebestuur lijkt mij dit standpunt het aangewezene, dat men zijn stations van het loodswezen daar oprieht, waar het loodswezen die stations voor de uitvoering op de meest economische wijze van den loodsdienst noodig heeft. Men moet daarbij zoo veel mogelijk rekening houden met de

(Minister Westerveld e. a.)

belangen van het personeel. Nu is de groote moeilijkheid deze, dat, waar de stoomloods- en zeilloodsvaartuigen, die in het zuiden gebruikt worden, voor een groot deel in Hellevoetsluis worden opgelegd, er bovendien een tegenstelling van belangen is tusschen de eigenlijke loodsen en de andere opvarenden. Wanneer gevraagd wordt aan een stoker van een stoomloodsvaartuig, waar hij graag gestationneerd wil zijn, te Hellevoetsluis of te Hoek van Holland, zegt hij: laat mij alsjeblieft te Hellevoetsluis!

Wat betreft het zeegat van Goeree, of de loodspost voor deze zaak gehandhaafd moet blijven, hangt niet alleen af van den toestand van het Slijkgat, waarover de heer Hugenholtz sprak, maar ook van den toestand van het Brouwershavensche Gat. Maas, Goeree en Brouwershaven behooren tot één district. Het spreekt natuurlijk vanzelf, dat er door het marinebestuur niet aan wordt gedacht, om een loods of een schipper van een loodsvaaruig de verplichting op te leggen, een gat uit- of binnen te loopen, wanneer daaraan eenig gevaar is verbonden.

Maar aan den anderen kant rust op het bestuur van het loodswezen de plicht om er voor te zorgen, dat, zoolang een zeegat bevaarbaar is, hetzij voor binnenkomende, hetzij voor uitgaande schepen, er bevaren loodsen aanwezig zijn, die de schepen in en uit kunnen brengen.

Nu zegt de heer Hugenholtz: laat dan dien zeilpost vervallen en neem daarvoor een stoomloodsvaartuig in de plaats. Er zijn echter nog altijd gedeelten van onze kust, waar veel zeilschepen binnenkomen. Bovendien zal iedereen, die het zeemansleven eenigszins kent, het er over eens zijn, dat het de ervaring is, die op zeilvaartuigen wordt opgedaan, die de echte zeelui maakt. Dat men daarop in de eerste plaats de oudere loodsen plaatst, is vrij logisch, omdat uit hen de loodsschippers worden gekozen, dat zijn de menschen, die het bevel voeren over de schepen en die buitengewoon goede zeelieden moeten ziin, die onze kust terdege kennen en weten welke gevaren daar dreigen. Het is dus logisch, dat men die ervaring niet in de eerste plaats door de jongeren, maar door de ouderen laat opdoen. Zoolang ik dus in het gebruik van zeilvaartuigen met het oog op het opdoen van ervaring door de loodsen voordeel zie, meen ik, dat die vaartuigen moeten worden gebruikt, ook omdat dit veel goedkooper is.

Nu zegt men wel eens, dat die vaartuigen weinig dienst presteeren. De schippers hebben het echter in de hand, door iets verder naar buiten te gaan, om te assisteeren bij het beloodsen van schepen, die voor Hoek van Holland zijn bestemd. Ik geloof dan ook niet, dat bevaren loodsschippers het eens zullen zijn met de meening, die over het gebruik van zeilloodsvaartuigen voor het Goereesche Zeegat voortdurend naar voren wordt gebracht.

De beraadslaging over B *Loodswezen*, der 2de afdeeling in het algemeen, wordt gesloten.

Beraadslaging over onderartikel 89, luidende:

„Traktementen en toelagen van de ambtenaren en geemployeerden in de loodsdistricten, f 138 240."

De heer **Hugenholtz**: Mijnheer de Voorzitter! Een kleine opmerking. Het gaat over de handhaving van Schiedam en Vlaardingen als posten voor gedelegeerden van het loodswezen. In de stukken wordt medegedeeld, dat voortaan de diepgang der schepen zal worden opgenomen door den aan boord zijnden loods. Nu komt het mij voor, dat als men bezuiniging wil, men die gedelegeerden te Schiedam en Vlaardingen zal kunnen missen. Wel wordt in de Memorie van Antwoord er op gewezen, dat deze functionarissen daar noodig zijn, omdat de reederijen moeten weten tot wien zij zich moeten wenden ter verkrijging van een loods. Mij dunkt, dat deze even de telefoon ter hand kunnen nemen om aan het loodswezen in Rotterdam om een loods te vragen en dat daarvoor toch niet menschen in Vlaardingen of Schiedam gestationneerd behoeven te worden, à rayon van f 1600 per jaar.

(Hugenholtz e. a.)

Het zonderlinge is nu, dat, terwijl een deel van het werk van die functionarissen wordt afgenomen door de loodsen aan boord, hun voor dat deel nog een extra vergoeding gegeven wordt, want de belooning wordt nu gebracht van f 1000 per jaar op f 1600 per jaar. Zoolang de Minister geen duidelijker verklaring geeft van de noodzakelijkheid van het behoud van die twee functionarissen, kan ik niet zeggen, dat ik door de Memorie van Antwoord overtuigd ben. Het komt mij voor, dat er hier, al is het niet veel, toch inderdaad valt te bezuinigen.

De heer **Westerveld**, Minister van Marine: Mijnheer de Voorzitter! In de Memorie van Antwoord is gezegd, dat die personen belast zijn met het verstrekken van inlichtingen aan de reederijen en in de allereerste plaats met het innen der loodsgelden. Wanneer mij nu mocht blijken, dat op een andere wijze in die diensten kan worden voorzien, ben ik gaarne bereid — en is het mijn plicht — te overwegen, of die betrekking kan worden opgeheven, maar zoolang ik daarvan niet overtuigd ben, en dat ben ik op het oogenblik niet, moeten die functionarissen worden behouden.

De heer **Hugenholtz**: Mijnheer de Voorzitter! Dat innen van de loodsgelden schijnt toch ook door de loodsen te geschieden. Er staat immers in de Memorie van Antwoord:

„Het komt ongewenscht voor, anders dan bij uitzondering het innen van loodsgelden aan de loodsen zelf op te dragen."

Het komt dus voor en, waar dat zoo is, vraag ik, waarom men dan niet het schip met den loods naar Vlaardingen of Schiedam kan sturen en daar door den loods het loodsgeld laten innen, nadat hij zelf den diepgang van het schip gemeten heeft. Dan spaart men uit den uitwas, die zich in die beide plaatsen voordoet en waarvoor toch geen voldoende verklaring is te geven. Het is mogelijk, dat er andere zeer gewichtige redenen zijn, maar de Minister schijnt die dan ook niet te weten.

De heer **Westerveld**, Minister van Marine: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet blijven bij hetgeen ik in eersten termijn hierover heb medegedeeld.

De beraadslaging wordt gesloten en onderartikel 89 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderartikelen 89*bis* tot en met 107*bis*, worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over de IIIde onderafdeeling (*Pensioenen, onderstanden, wachtgelden, enz.*) der 2de afdeeling in het algemeen.

De heer **Snoeck Henkemans**: Mijnheer de Voorzitter! Bij dit onderwerp wensch ik nog een enkel woord te spreken over de quaestie van de uitkeeringen of gratificaties, in welken vorm ook, aan de behoeftigen onder de oude gepensionneerden.

De Minister heeft de Kamer gewaarschuwd, niet door een uitspraak zich te begeven op een terrein, waarvan zij de consequenties niet kan overzien, en waarmede de Kamer dus een gevaarlijken stap zou doen.

Dat is te verstaan, maar er kan toch voor den Minister geen bezwaar tegen bestaan met zijn ambtgenooten, die dan ook bij die moeilijkheden zijn betrokken, deze zaak ernstig te overleggen. Dat de Minister zich dit inderdaad voorstelt, heb ik van den Minister gehoord.

En daarom zou ik den Minister, ook met het oog op de moeilijkheid om onze stem te bepalen over de ingediende motie, deze vraag willen stellen: Is de Minister bereid over deze zaak, die toch voor zoovele menschen, en daardoor ook voor onze marine, van groote beteekenis is, met zijn ambt-

(Snoeck Henkemans e. a.)

genooten in overleg te treden, opdat wellicht iets voor de inderdaad behoeftige oude gepensionneerden kon worden gedaan?

De heer **Westerveld**, Minister van Marine: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan op die vraag bevestigend antwoorden.

De beraadslaging over de IIIde onderafdeeling van de 2de afdeeling in het algemeen wordt gesloten.

De onderartikelen 108 tot en met 122, zoomede de artikelen 2 en 3 van het ontwerp van wet worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De Voorzitter: Ik stel voor om de stemming over artikel 1, welke thans niet kan plaats hebben, omdat onderartikel 1 is aangehouden, zoomede de beslissing over de beweegreden en over het ontwerp van wet Dinsdag bij den aanvang der vergadering te doen plaats hebben.

Daartoe wordt besloten.

De Voorzitter: De Commissie van Rapporteurs voor het ontwerp van wet tot toekenning van bevoegdheid aan ge-

(Voorzitter.)

meenteraden tot het verleenen van een toelage ten laste van de gemeente, over elk der jaren 1919, 1920, 1921 en het eerste kwartaal van 1922, voor werkzaamheden, welke aan onderwijzers buiten den gewonen schooltijd waren opgedragen, of wegens het werkzaam geweest zijn van onderwijzers aan scholen van bijzonderen aard (246) kon binnen den bij artikel 32 van het Reglement van Orde bepaalden termijn, welke tot den 6den December jl. werd verlengd, niet met haar Verslag gereed zijn. Zij verzoekt bedoelden termijn nader te willen verlengen tot 12 December a.s.

Ik stel voor, dienovereenkomstig te besluiten.

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde is de behandeling van de **conclusie** van het Verslag der Commissie omtrent de inlichtingen op het adres van O. de Ruiter, gewezen matroos 1ste klasse der Nederlandsche Marine, contrôle-assistent bij de H. IJ. S. M. te Rotterdam, houdende verzoek om toekenning van het ridderkruis der Militaire Willemsorde (197).

De conclusie wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De vergadering wordt gesloten.

34ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 12 DECEMBER 1922.

(Bijeenroepingsuur 1 namiddag.)

Ingekomen: 1°. bericht van een lid; 2°. ontwerpen van wet; 3°. een Regeeringsmissive; 4°. verzoekschriften; 5°. verklaringen van adhaesie; 6°. motiën; 7°. een missive; 8°. telegrammen. — Verslag uitgebracht over ontwerpen van wet. — Regeling van werkzaamheden. — Stemming over en verwerping van de motie van orde van den heer Ter Hall c. s. — Stemming over en aanneming van het ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk VI der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923. — Aanvang der behandeling van het ontwerp van wet tot wijziging der Lager-onderwijswet 1920. — Verslag uitgebracht over ontwerpen van wet. — Avondvergadering. — Aanvang der behandeling van hoofdstuk III der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923.

Voorzitter: de heer **Koolen.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 92 leden, te weten:

de heeren Moerel, van der Molen. Duys, Bulten, Kersten, Kleerekoper, van Rappard, Gerhard, Beumer, Smeenk, Hugenholtz, Suring, mevrouw Bronsveld—Vitringa, mejuffrouw Groeneweg, mejuffrouw van Dorp, de heeren Kuiper, Ketelaar, Fleskens, Dresselhuys, de Boer, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren van de Bilt, Schaper, Wintermans, Ament, Heukels, Schouten, Bomans, Snoeck Henkemans, van den Heuvel, Wijnkoop, Michielsen, Engels, Rutgers van Rozenburg, van Ravesteijn, van Dijk, van den Tempel, van der Waerden, Hiemstra, van Sasse van Ysselt, Krijger, van Boetzelaer van Dubbeldam, A. Colijn, Deckers, Braat, Knigge, de Wilde, van Gijn, mejuffrouw Westerman, de heeren Tilanus, Duymaer van Twist, Ter Hall, van Vuuren, Rutgers, Feber, Kolkman, Schokking, IJzerman, Hermans, Zijlstra, van Rijzewijk, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Visser van IJzendoorn, Bongaerts, Nolens, K. ter Laan, van Zadelhoff, Staalman, de Monté ver Loren, Rutten, Gerritzen, van Rijckevorsel, van Wijnbergen, van Schaik, Stulemeijer, Boon, Lovink, Oud, mejuffrouw Katz. de heeren Marchant, Albarda, Bierema, Bakker, Scheurer, Gerretson, Juten, Fruytier, Vliegen, H. Colijn, Visscher, Ebels,

en de heeren Ministers van Buitenlandsche Zaken en van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. een bericht van den heer Weitkamp, dat hij, ook morgen en waarschijnlijk Donderdag, verhinderd is de vergadering bij te wonen, wegens vergadering elders.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen;

2°. zes Koninklijke Boodschappen, ten geleide van de volgende ontwerpen van wet:

wijziging en verhooging van het VIIde hoofdstuk *B* der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921;

wijziging van het IXde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921;

machtiging tot het aangaan van eene overeenkomst met de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij betreffende den spoorweg van Rotterdam naar 's Gravenhage en naar Scheveningen;

verklaring van het algemeen nut der onteigening van eigendommen, noodig voor het opruimen van voor het verkeer hinderlijke stoepen en het aanleggen van verhoogde trottoirs in eenige straten in de kom der gemeente 's Gravenhage;

wijziging en verhooging van de koloniale huishoudelijke begrooting van Curaçao voor het dienstjaar 1921;

twee tot:

a. nadere wijziging van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1920;

b. wijziging van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921.

Deze ontwerpen van wet, welke met de daarbij behoorende stukken reeds zijn gedrukt en rondgedeeld, zullen worden gezonden naar de afdeelingen of aan de betrokken begrootingscommissiën;

3°. een missive van den Minister van Financiën, waarbij in verband met de toezegging in de Memorie van Antwoord betreffende het VIIde hoofdstuk *B* der Staatsbegrooting voor 1923 wordt toegezonden een overzicht omtrent de crisisgebouwen.

Deze missive is reeds gedrukt en rondgedeeld; het overzicht is nedergelegd ter griffie, ter inzage voor de leden;

4°. de volgende verzoekschriften:

negen betreffende het ontwerp van wet tot wijziging der Lager-onderwijswet 1920, van:

de raden der gemeenten Enschedé, Krimpen a/d IJssel, Woerden;

G. de Graaff e. a.;

J. W. te Kolsté e. a., te 's Gravenhage;

P. Winter e. a.;

den algemeenen voorzitter en den algemeenen secretaris, namens het hoofdbestuur der Vereeniging „Volksonderwijs";

de voorzitters van de oudercommissies voor de openbare lagere jongens- en de openbare lagere meisjesscholen der gemeente Groningen;

den voorzitter en den secretaris, namens het hoofdbestuur der Unie van Christelijke Onderwijzers en Onderwijzeressen in Nederland;

den voorzitter en den secretaris, namens de Vereeniging tot behartiging van de belangen der Christelijke scholen voor M.U.L.O. in Nederland;

Mededeeling ingekomen stukken. — Verslag uitgebracht over wetsontwerpen. — Regeling van werkzaamheden.

(Voorzitter.)

een, betreffende het voorstel van wet van de heeren Braat en de Boer tot intrekking der wet op den zomertijd, van den voorzitter en den secretaris, namens het bestuur van den Algemeenen Nederlandschen Bond van Handels- en Kantoorbedienden, te Amsterdam;

een, van den president en den secretaris, namens het dagelijksch bestuur van den algemeenen Militairen Pensioenbond, betreffende verhooging van de pensioenen en gagementen der vóór 1 Januari 1920 gepensionneerde Indische militairen;

een, van den voorzitter en den secretaris, namens het hoofdbestuur van den Centralen Nederlandschen Ambtenaarsbond, ten vervolge op diens vorig adres, houdende verzoek om een onderzoek te doen instellen naar het optreden van den controleerend geneesheer der posterijen, telegrafie en telefonie, dr. S. Stürkop, te Amsterdam, waarbij een rectificatie in dat adres wordt gebracht;

een, van het hoofdbestuur van den Nederlandschen Bond voor pensioenactie voor de gepensionneerden der zeemacht, beneden den rang van officier, betreffende verhooging van de pensioenen der vóór 1918 gepensionneerden van de zeemacht.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën;

5°. de volgende verklaringen van adhaesie:

a. aan het adres van den raad der gemeente Lisse, betreffande het voorstel van wet van de heeren Braat en de Boer tot intrekking der wet op den zomertijd, van de raden der gemeente Haaren, Warmond, Scheemda, Schijndel, Staphorst, Wanneperveen, Winkel, Sassenheim, Millingen;

b. aan het adres van de Vereeniging van directeuren van hypotheekbanken, te 's Gravenhage, betreffende het wetsontwerp, houdende regeling omtrent het dragen der kosten van openbare verkoopingen en het uitloven van premiën bij openbare verkoopingen en verpachtingen, van het bestuur der Vereeniging van huiseigenaren ,,Onderling Belang'', te Dordrecht;

c. aan het adres van het comité van actie van het Rijkspersoneel in Smallingerland e. o., in zake de voorgenomen herclassificatie der gemeenten, van den raad der gemeente Franeker.

Deze verklaringen worden voor kennisgeving aangenomen;

6°. de volgende moties:

twee, betreffende het wetsontwerp tot wijziging der Lageronderwijswet 1920, aangenomen door de raden der gemeenten Lochem en Laren (N.-H.);

twee, betreffende de voorgenomen herclassificatie der gemeenten, aangenomen door de raden der gemeenten Lochem en Hellevoetsluis.

Deze moties worden voor kennisgeving aangenomen;

7°. een missive van A. C. Geers, te 's Gravenhage, betreffende een regeling van den in- en uitvoer hier te lande.

Deze missive wordt voor kennisgeving aangenomen;

8°. de volgende telegrammen:

een, uit Rotterdam, geteekend Lindeman, houdende mededeeling van de aanneming eener op een vergadering van Rotterdamsche hengelaars voorgestelde motie in zake de visscherijwetgeving;

een, uit Birdaard, geteekend Onderwijzersgezelschap Dantumadeel, betreffende de aanhangige wijziging der Lageronderwijswet 1920, in verband met de kleine scholen.

Deze telegrammen worden voor kennisgeving aangenomen;

B. dat de Verslagen gereed zijn van de Commissiën van Rapporteurs voor de ontwerpen van wet:

Wijziging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922 (306);

Wijziging van hoofdstuk X*A* der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921 (308);

Wettelijke voorziening naar aanleiding van de opheffing van het Ministerie van Landbouw, Nijverheid en Handel (310);

Verklaring van het algemeen nut der onteigening van eigendommen, noodig voor het uitbreiden van de Algemeene Begraafplaats te Abcoude-Proostdij (314);

Wettelijke voorziening naar aanleiding van het Koninklijk besluit van 29 Juli 1922 (*Staatsblad* n°. 470) (319).

Deze Verslagen zijn reeds gedrukt en rondgedeeld.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede, dat het mijn voornemen is om, indien te voren het Eindverslag over hoofdstuk VIII der Staatsbegrooting wordt uitgebracht, morgen het voorstel te doen dat hoofdstuk aan de orde te stellen na hoofdstuk III der Staatsbegrooting en de beide daarna aan de orde zijnde wetsontwerpen, en ter behandeling in avondvergaderingen.

Ingevolge het op 5 dezer genomen besluit, zal bij hoofdstuk VIII aan de orde zijn de interpellatie van den heer K. ter Laan over den inhoud van het nieuwe reglement betreffende de krijgstucht, dat zal worden ingevoerd te gelijk met het Wetboek van Militair Strafrecht.

Ik stel aan de Kamer voor tegen a. s. Vrijdag, bij den aanvang der vergadering, een aantal wetsontwerpen van eenvoudigen aard aan de orde te stellen, waarvan spoedige afdoening gewenscht of, voor zooveel sommige suppletoire begrootingsontwerpen betreft, noodig is, met het oog op het dienstjaar.

Het zijn de volgende:

Wetsontwerpen Naturalisatie van G. Aronsohn en 19 anderen; L. C. M. Barbet en 19 anderen (298);

Wetsontwerp Wijziging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1922 (Verschillende onderwerpen) (306);

Wetsontwerp Onteigening voor het uitbreiden van de Algemeene Begraafplaats te Abcoude-Proostdij (314);

Wetsontwerp Verhooging van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1920 (Kosten verhoogde pensioenen) (318);

Wetsontwerp Wettelijke voorziening naar aanleiding van het Koninklijk besluit van 29 Juli 1922 (*Staatsblad* n°. 470) (319);

Wetsontwerp Aanvulling en verhooging van het IXde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1922 (Dekking verlies spoorwegen) (282);

Wetsontwerp Wijziging van de wet van 2 Juni 1875 (*Staatsblad* n°. 94), houdende bepalingen betreffende de veeartsenijkundige politie ten opzigte van paarden van het leger, enz. (286);

Wetsontwerp Aanvulling en verhooging van hoofdstuk X der Staatsbegrooting voor 1922 (Bereiding veevoeder uit afvalproducten) (283);

Wetsontwerp Wijziging van het Xde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1922 (Verschillende onderwerpen) (307);

Wetsontwerp Wettelijke voorziening naar aanleiding van de opheffing van het Ministerie van Landbouw, Nijverheid en Handel (310);

Wetsontwerp Wijziging van hoofdstuk X*a* der Staatsbegrooting voor 1921 (Verschillende onderwerpen) (308);

(Voorzitter c. a.)

Wetsontwerp Wijziging van het XIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1921 (Verschillende onderwerpen) (290).

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde is:

I. de stemming over de motie van orde van den heer Ter Hall c. s., betreffende de pensioenen van de oud-gepensionneerden der marine, vallende buiten de Pensioenwetten 1918—1922 (2, hoofdstuk VI, n°. 26), luidende:

,,De Kamer,

van oordeel, dat de pensioenen van de oud-gepensionneerden der Marine vallende buiten de pensioenwetten 1918—1922, onvoldoende zijn en dit bij sommige gepensionneerden tot een noodtoestand leidt, noodigt den Minister uit voor die gevallen waarin de nood zeer hoog gestegen is, zonder dat daarin op andere wijze wordt voorzien, alsnog maatregelen te treffen dat aan dezen noodtoestand zooveel mogelijk wordt te gemoet gekomen,

gaat over tot de orde van dag.'' (Zie *Handelingen*, bladz. 724 vlg.)

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan den heer Snoeck Henkemans tot het afleggen van een korte verklaring.

De heer **Snoeck Henkemans**: Mijnheer de Voorzitter! Na de mededeeling van den Minister van Marine, waarbij hij zich bereid verklaarde de quaestie van de ondersteuning van de behoeftigen onder de gepensionneerden van vóór 1918 bepaaldelijk bij zijn ambtgenooten aanhangig te maken, zullen mijn vrienden en ik stemmen tegen de motie van den heer Ter Hall.

De motie van orde wordt met 46 tegen 34 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Beumer, Smeenk, Suring, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Fleskens, de Boer, Wintermans, Ament, Heukels, Schouten, Bomans, Snoeck Henkemans, van den Heuvel, Michielsen, Rutgers van Rozenburg, van Dijk, van Sasse van Ysselt, Krijger, van Boetzelaer van Dubbeldam, A. Colijn, Deckers, Braat, Knigge, de Wilde, van Gijn, Tilanus, Duymaer van Twist, van Vuuren, Rutgers, Kolkman, Schokking, Zijlstra, Bongaerts, Nolens, de Monté ver Loren, Rutten, van Rijckevorsel, van Wijnbergen, van Schaik, Stulemeijer, Lovink, mejuffrouw Katz, de heeren Moerel, van der Molen, Kersten en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heer Hugenholtz, mejuffrouw Groeneweg, mejuffrouw van Dorp, de heeren Kuiper, Ketelaar, Dresselhuys, mevrouw de Vries—Bruins, de heeren van de Bilt, Schaper, Wijnkoop, Engels, van Ravesteijn, van den Tempel, van der Waerden, Hiemstra, mejuffrouw Westerman, de heeren Ter Hall, Feber, IJzerman, Hermans, van Rijzewijk, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Visser van IJzendoorn, K. ter Laan, van Zadelhoff, Staalman, Gerritzen, Boon, Oud, Duys, Bulten, Kleerekoper, van Rappard en Gerhard;

II. de voortzetting der behandeling van het ontwerp van wet tot **vaststelling van hoofdstuk VI (Departement van Marine) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2).**

De **Voorzitter**: In stemming komt onderartikel 1, aangehouden op verzoek van den heer Braat.

Ik geef het woord aan den heer Dresselhuys voor het afleggen eener korte verklaring.

De heer **Dresselhuys**: Mijnheer de Voorzitter! Waar in het belang der bezuiniging, luidens de verklaring destijds door de Regeering zelf gegeven, een samenvoeging der beide defensieministeries onder één hoofd een noodzakelijkheid is, welke geen toelichting behoeft, zal ik als bewijs van instemming met dit denkbeeld stemmen tegen artikel 1 der Marinebegrooting.

Aan de Marinebegrooting zelf, welke in niets op eenige toekomstplannen vooruitloopt en slechts tot behoud onzer marine strekt, zullen wij onze stem niet behoeven te onthouden.

(Dresselhuys e. a.)

Onderartikel 1 wordt in stemming gebracht en met 51 tegen 30 stemmen aangenomen.

Vóór hebben gestemd de heeren Ament, Heukels, Schouten, Bomans, Snoeck Henkemans, van den Heuvel, Michielsen, Engels, Rutgers van Rozenburg, van Dijk, van Sasse van Ysselt, Krijger, van Boetzelaer van Dubbeldam, A. Colijn, Deckers, Knigge, de Wilde, Tilanus, Duymaer van Twist, Ter Hall, van Vuuren, Rutgers, Feber, Kolkman, Schokking, Hermans, Zijlstra, van Rijzewijk, Bongaerts, Nolens, de Monté ver Loren, Rutten, van Rijckevorsel, van Wijnbergen, van Schaik, Stulemeijer, Lovink, mejuffrouw Katz, de heeren Moerel, van der Molen, Bulten, Kersten, Beumer, Smeenk, Suring, mevrouw Bronsveld—Vitringa, de heeren Kuiper, Fleskens, van de Bilt, Wintermans en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Wijnkoop, van Ravesteijn, van den Tempel, van der Waerden, Hiemstra, Braat, van Gijn, mejuffrouw Westerman, de heer IJzerman, mevrouw Bakker—Nort, de heeren Visser van IJzendoorn, K. ter Laan, van Zadelhoff, Staalman, Gerritzen, Boon, Oud, Marchant, Duys, Kleerekoper, van Rappard, Gerhard, Hugenholtz, mejuffrouw Groeneweg, mejuffrouw van Dorp, Ketelaar, Dresselhuys, de Boer, mevrouw de Vries—Bruins en de heer Schaper.

Art. 1 van het ontwerp van wet wordt aangenomen zonder hoofdelijke stemming.

De beweegreden van het ontwerp van wet wordt aangenomen zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming.

Het ontwerp van wet, op verzoek van den heer Wijnkoop in stemming gebracht, wordt aangenomen met 60 tegen 21 stemmen.

Vóór hebben gestemd de heeren van den Heuvel, Michielsen, Engels, Rutgers van Rozenburg, van Dijk, van Sasse van Ysselt, Krijger, van Boetzelaer van Dubbeldam, A. Colijn, Deckers, Knigge, de Wilde, van Gijn, mejuffrouw Westerman, de heeren Tilanus, Duymaer van Twist, Ter Hall, van Vuuren, Rutgers, Feber, Kolkman, Schokking, Hermans, Zijlstra, van Rijzewijk, Visser van IJzendoorn, Bongaerts, Nolens, Staalman, de Monté ver Loren, Rutten, Gerritzen, van Rijckevorsel, van Wijnbergen, van Schaik, Stulemeijer, Boon, Lovink, mejuffrouw Katz, de heeren Moerel, van der Molen, Bulten, Kersten, van Rappard, Beumer, Smeenk, Suring, mevrouw Bronsveld—Vitringa, mejuffrouw van Dorp, de heeren Kuiper, Fleskens, Dresselhuys, van de Bilt, Wintermans, Ament, Heukels, Schouten, Bomans, Snoeck Henkemans en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Wijnkoop, van Ravesteijn, van den Tempel, van der Waerden, Hiemstra, Braat, IJzerman, mevrouw Bakker—Nort, de heeren K. ter Laan, van Zadelhoff, Oud, Marchant, Duys, Kleerekoper, Gerhard, Hugenholtz, mejuffrouw Groeneweg, de heeren Ketelaar, de Boer, mevrouw de Vries—Bruins en de heer Schaper;

III. de behandeling van het ontwerp van wet tot **wijziging der Lager-onderwijswet 1920 (201).**

De heer **van der Molen**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, brengt het volgende Verslag uit:

In handen der Commissie van Rapporteurs is gesteld een aantal adressen, te weten:

een, van het bestuur der bijzondere school aan de 1ste Scheepvaartstraat te Hoek van Holland;

(van der Molen.)

een, van den raad der gemeente Krimpen a.d. IJssel;

een, van den voorzitter en den secretaris, namens den R.-K. Onderwijzersbond in het bisdom Breda;

een, van het bestuur der Vereeniging van Nederlandsche gemeenten te 's Gravenhage;

een, van den voorzitter en den secretaris der Vereeniging voor M.U.L.O., te Amsterdam;

een, van de voorzitster en de secretaresse, namens het bestuur van het Comité van Actie tegen Gezinsloon;

een, van G. Das e. a., allen docenten bij het gymnasiaal en middelbaar onderwijs te Arnhem;

een, van den voorzitter en den secretaris, namens het Moderamen van den schoolraad voor de scholen met den Bijbel;

een, van de presidente en de 1ste-secretaresse van de Nationale Vereeniging voor Vrouwenarbeid, te 's Gravenhage;

een, van het hoofdbestuur, namens de Vereeniging „Volksonderwijs", te Amsterdam;

een, van den voorzitter en de 2de-secretaresse van de R.-K. Vereeniging voor M.U.L.O.;

een, van den raad der gemeente Wisch;

een, van den voorzitter en den secretaris, namens het hoofdbestuur van den Bond van Nederlandsche Onderwijzers, te Amsterdam;

een, van den algemeenen voorzitter en den algemeenen secretaris, namens het hoofdbestuur van de Vereeniging „Volksonderwijs", te Amsterdam;

een, van den voorzitter en den secretaris, namens de commissie van toezicht op het lager onderwijs, te Amersfoort;

een, van de presidente en de secretaresse, namens de Nederlandsche Vereeniging van Staatsburgeressen;

een, van den raad der gemeente Ovezand;

een, van den voorzitter en den secretaris, namens de hoofdbesturen van de R.-K. Onderwijzersbonden in de bisdommen 's Hertogenbosch, Roermond, Haarlem en Utrecht en van de R.-K. Onderwijzeressenvereeniging in het bisdom 's Hertogenbosch;

een, van den raad der gemeente Middelburg;

een, van C. Catsburg e. a., allen ouders van leerlingen der openbare school te Ouderkerk a. d. Amstel, gem. Ouder-Amstel;

een, van den voorzitter en den secretaris, namens de commissie van toezicht op het lager onderwijs te Maastricht;

een, van de directie der Vereeniging van Nederlandsche gemeenten;

een, van R. Eelkema, onderwijzer, te Heesch;

een, van B. en W. van Beerta;

een, van den voorzitter en den secretaris, namens de Plaatselijke Commissie van Toezicht op het lager onderwijs, te Utrecht;

een, van P. Mol sr. e. a., allen te Hoogkarspel;

een, van den voorzitter en den secretaris, namens het hoofdbestuur van het Nederlandsch Onderwijzers-Genootschap, te Amsterdam;

een, van den voorzitter en den secretaris, namens de Plaatselijke Commissie van Toezicht op het lager onderwijs, te Winschoten;

een, van B. en W. van Menaldumadeel;

een, van den raad der gemeente Goor;

een, van den raad der gemeente Sliedrecht;

een, van den voorzitter en den secretaris namens de Federatie van Algemeene Diocesane Vereenigingen van R.-K. bijzondere onderwijzers in Nederland;

(van der Molen e. a.)

een, van de Vereenigde Oudercommissies te Heerhugowaard;

een, van B. en W. van Smallingerland;

een, van den voorzitter en den secretaris namens het bestuur van den Bond van Chr. M.U.L.O.-Scholen in Nederland;

een, van de Oudercommissiën der openbare lagere scholen in de gemeente Ridderkerk;

een, van K. de Vries, e. a., allen ingezetenen van Nederland, ouder dan 21 jaar;

drie, van de raden der gemeenten Enschedé, Krimpen aan den IJssel en Woerden;

een, van G. de Graaff, e a.;

een, van J. W. te Kolsté, te 's Gravenhage, e. a.;

een, van P. Winter, e. a.;

een, van de voorzitters van de Oudercommissiën voor de openbare lagere jongens- en de openbare lagere meisjesscholen der gemeente Groningen;

een, van den voorzitter en den secretaris namens het hoofdbestuur der Unie van Christelijke Onderwijzers en Onderwijzeressen in Nederland;

een, van den voorzitter en den secretaris, namens de Vereeniging tot behartiging van de belangen der Christelijke Scholen voor M.U.L.O. in Nederland;

een, van den algemeen voorzitter en den algemeen secretaris, namens het hoofdbestuur van de Vereeniging „Volksonderwijs";

alle daartoe strekkende om in het onderhavige wetsontwerp eenige wijzigingen aan te brengen.

Een groot deel dezer adressen is gedrukt en aan de leden der Kamer toegezonden.

Voorts is nog in handen der Commissie van Rapporteurs gesteld een missive van den directeur van het R.-K. Centraal Bureau voor Onderwijs en Opvoeding, in verband met de schoolquaestie-Stoppeldijk en houdende een voorstel in zake nieuwbouw van bijzondere scholen.

De Commissie stelt voor deze missive, zoomede de in haar handen gestelde adressen, ter griffie neder te leggen, ter inzage van de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Ketelaar**: Mijnheer de Voorzitter! Bij den aanvang van de algemeene beschouwingen over deze wijziging van de L. O.-wet 1920 denk ik mij onwillekeurig een drietal jaren terug, in 1919, toen wij de uitwerking van het Grondwetsartikel 192 hier bespraken, toen het ontwerp voor ons lag van de L. O.-wet 1920, de nieuwe L. O.-wet, die het peil van het onderwijs zou verhoogen, die kleinere klassen zou invoeren, die de instelling van een zevende leerjaar bevatte, een verbeterde opleiding van de onderwijzers, een opleving van het vervolgonderwijs, in één woord, een wetsontwerp, waarbij alle vrienden van het onderwijs met opgewektheid de discussies te gemoet gingen. Ook tijdens de behandeling bleek, dat, nu de bevrediging was tot stand gekomen, eendrachtig aan het werk van het onderwijs kon worden gearbeid. De discussies hebben zich dan ook destijds gekenmerkt door een geest van welwillendheid. Alleen moet daarvan worden uitgezonderd de vlek, die op het voorstel geworpen werd door het voorgestelde artikel 198, thans art. 205 der wet, waardoor het slot van de discussies niet dat aangename verloop had, dat wij na het voorafgaande hadden kunnen verwachten. Maar wat hier gesproken werd, betrof zakelijke dingen. Er werd gesproken over het onderwijzen van Fransch aan de lagere scholen al of niet en zoowel aan de linkerzijde als aan de rechterzijde waren voorstanders en

(Ketelaar.)

tegenstanders. Er werd gesproken over het ambulantisme en zoowel aan de linkerzijde als aan de rechterzijde waren voorstanders en tegenstanders. Er werden amendementen ingediend van links, die veel instemming vonden rechts, en omgekeerd. Toen waren wij in den juisten geest, waarin een wetgeving op het lager onderwijs moet worden behandeld, en toen ik hedenmiddag de zaal binnenkwam, keek in onwillekeurig naar den hoek daarboven, waar in 1919 de raadsman van den Minister zat.

De Minister had in die dagen zeer te recht een oud-onderwijzer, oud-schoolhoofd en districts-schoolopziener gedurende de geheele behandeling van de Lager-onderwijswet zich ter zijde gesteld. De heer Wirtz, bekend schoolman, bekend ijveraar voor goed onderwijs, zat daar alle weken, dat het wetsontwerp behandeld werd. Ik mis hem nu; de wijziging van de wet, waaraan hij zoozeer zijn krachten gewijd heeft, is thans blijkbaar niet aan zijn oordeel onderworpen geweest. Maar, Mijnheer de Voorzitter, deze hooggeachte schoolman heeft er toch zijn oordeel over uitgesproken. Ik las in *Onze Vacatures*, het bekende Christelijk schoolblad, o. a. dezen zin:

„Het best leek mij nog, dat deze vrucht in heimelijkheid werde weggeworpen."

Ziedaar wat de raadsman van den Minister van 1919 over deze vrucht van het Kabinet van Onderwijs te zeggen heeft!

Wie zijn nu de raadslieden geweest? Wij weten het niet. Er is gevraagd: is het Rijksschooltoezicht gehoord, is de Onderwijsraad gehoord? Ja, zegt de Minister in de Memorie van Anwoord, maar van die adviezen komt gij niets te weten! Het zou een verkeerd gebruik zijn, om dergelijke adviezen aan de Kamer over te leggen. Mijnheer de Voorzitter! Ik constateer, dat het toch wel eens gebeurd is, en het zou mij zeer verwonderen, indien de raadgevingen èn van het Rijkstoezicht èn van den Onderwijsraad zoodanig waren geweest, dat dit wetsontwerp er op zou moeten zijn gevolgd.

Wie heeft geadviseerd? Wij weten het niet. Wel hebben wij, toen het Voorloopig Verslag reeds verschenen was, in de bladen kunnen lezen, dat er samenspreking geweest zou zijn, dat er een overleg met de rechterzijde heeft plaats gehad. Ik zou wel eens willen weten, of dat juist is. Het heeft gestaan in *De Tijd* en is daarna bevestigd door *De Nederlander*, met nog enkele bijzonderheden. Van wie is dat overleg uitgegaan? Is het geschied op verzoek van den Minister, is het geschied op verzoek van Kamerleden? De heer Dresselhuys heeft reeds de vorige week daarnaar geïnformeerd, maar heeft begrijpelijkerwijze toen geen informatie ontvangen. Ik zou willen weten, hoe dat gegaan is. Wat ik wel weet is, dat, als er een overleg heeft plaats gehad, het alleen heeft plaats gevonden met de mannen, misschien ook vrouwen, van rechts, en dan wil ik daartegen ten sterkste opkomen. Ik mag met volle recht bij een wetsontwerp als dit op het lager onderwijs vragen: waarom wel de rechterzijde en waarom de linkerzijde niet?

Wat was het doel van de verandering van de Grondwet, van de Lager-onderwijswet van 1920? Dat in het vervolg eensgezind door de verschillende richtingen in de Kamer zou worden gewerkt aan de verbetering van het onderwijs. Indien er noodgedrongen eenige verandering zou moeten worden aangebracht in de Lager-onderwijswet, zou het niet alleen gewenscht, maar noodzakelijk zijn geweest, dat de Minister overleg had gepleegd met de verschillende groepen, die er in de Kamer zijn; zou het gewenscht zijn geweest, dat de Minister het voorbeeld gevolgd had van mr. Cort van der Linden, die de Bevredigingscommissie instelde, die daarbij geen van de groepen van de toenmalige Tweede Kamer heeft uitgesloten. Dan zou de Minister voortgegaan zijn op den weg, waarop wij met het lager onderwijs nog veel verder zullen moeten gaan; dan zou het zijn uitgesloten, dat men te hooren kreeg, dat, indien er verder eenige bevrediging gekomen is, dat alleen is doordat de rechterzijde daarop invloed heeft uitgeoefend.

De Minister zelf zegt dat ook. Hij zegt in de Memorie van Antwoord op hoofdstuk VA, blz. 2:

„De beëindiging van den schoolstrijd is voor onze natie een zoo groote zegen, dat hieraan achteraf zeker niet getornd mag worden."

Welnu, als men achteraf daaraan niet wil tornen, moet men zorgen, dat als er overleg gepleegd wordt, alle groepen van de Kamer worden gehoord. Als er in het vervolg weer wijziging in de Onderwijswet moet worden gebracht, geloof ik, dat het het beste zal zijn, als de Minister den weg inslaat, die door Minister Cort van der Linden is gewezen.

Wat waren de beweegredenen, die de bevrediging hebben doen tot stand komen? Daarover is in de algemeene beschouwingen over dit wetsontwerp een enkel woord gezegd. Er werd gezegd, dat het mede is geschied, omdat velen het peil van de volksontwikkeling wenschten op te voeren. Daartegen is door verschillende leden opgekomen en ook de Minister verklaart in de Memorie van Antwoord, dat hij met die beschouwing niet kan instemmen. Ik heb hier voor mij het verslag der Staatscommissie voor het onderwijs, de z.g. Bevredigingscommissie. Daar lees ik op blz. 12:

„Het besef, dat lang gedragen onrecht wordt weggenomen, de overtuiging, dat samenwerking mogelijk wordt, welke het peil der volksontwikkeling snel doet stijgen, de verbetering, welke deze samenwerking reeds blijkens de voorgestelde ontwerpen in uitzicht stelt, het inzicht eindelijk, dat een regeling, als thans wordt voorgesteld, door den loop der gebeurtenissen onvermijdelijk is geworden, ziedaar verschillende, bij onderscheidene leden bestaande overwegingen, welke de commissie doen aanbevelen, deze voorstellen in hun onderlingen samenhang tot wet te verheffen."

Er worden dus genoemd verschillende overwegingen van onderscheidene leden en één daarvan is de samenwerking, welke het peil der volksontwikkeling doet stijgen. Als dus een ontwerp wordt ingediend, waarvan in geenen deele kan worden gezegd, dat het het peil der volksontwikkeling snel doet stijgen, waarvan integendeel valt te vreezen, dat het het peil der volksontwikkeling snel zal doen dalen, dan is het geen wonder, dat degenen, die aan de totstandkoming van de bevrediging hebben medegewerkt, zich tegen dit wetsontwerp gaan verzetten.

Was een dergelijk wetsontwerp van dezen Minister te wachten? Deze Minister heeft het stelsel opgebouwd, dat wij in onze tegenwoordige Lager-onderwijswet kennen, en er moeten al heel dringende redenen zijn geweest, die den Minister hebben genoopt om een wet zoo te mishandelen, als met de Lager-onderwijswet 1920 is geschied. Maar tot kort vóór de indiening van het wetsontwerp heeft de Minister dat oordeel niet gehad. Herhaaldelijk heeft de Minister in deze Kamer en in de gewisselde stukken medegedeeld, dat hij het peil van het onderwijs niet wenschte te doen dalen. Het eerst bij het salarisdebat in 1920, toen hij zeide:

„Maar wanneer ik op bezuiniging wat betreft het onderwijs bedacht wensch te zijn, dan wil ik daarbij aanstonds één ding op den voorgrond stellen. En dat is, dat bij die bezuinigingen de waarborgen voor de deugdelijkheid van goed onderwijs, zooals die bij de pacificatie en bij de Lager-onderwijswet zijn vastgesteld, in geen enkel opzicht mogen worden aangetast. Wanneer toch die bezuinigingen zouden leiden tot ondeugdelijkheid van die waarborgen, onder welke voorwaarde wij de pacificatie hebben gekregen, dan zou ik daarvan een beslist tegenstander zijn."

In de Memorie van Antwoord aan de Eerste Kamer op het Voorloopig Verslag van de Staatsbegrooting over 1921 zeide de Minister:

„Maar zij — d. i. de Regeering — zou tot gedeeltelijk onuitgevoerd laten van de wet, of, erger nog, tot algeheele opschorting van de uitvoering niet mogen medewerken, nu de inwerkingtreding van de wet in art. 187 op 1 Januari 1921 is vastgesteld."

Zijn Excellentie vraagt mij, van wanneer die verklaring is. Hij heeft dit verklaard in de Memorie van Antwoord,

(Ketelaar.)

uitgebracht op het Voorloopig Verslag van 5 Februari 1921, en hij kan die terugvinden in het boekje: ,,Bezuiniging op de kosten van het Lager Onderwijs, rapport, uitgebracht aan Zijn Excellentie den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen", door den heer Laban, administrateur van het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen.

Deze heer heeft het ons zeer gemakkelijk gemaakt, doordat hij alle uitspraken van den Minister op dit gebied, niet voor dit wetsontwerp echter, toevallig verzameld heeft.

Op bladz. 5 van ditzelfde boekje lees ik:

> ,,Vast moet daarbij echter staan, zoo voegde Uw Excellentie daaraan toe, dat die bezuiniging niet mag leiden tot aantasting van de grondslagen, waarop de nieuwe Lager-Onderwijswet is opgetrokken, noch ook tot opschorting van haar uitvoering."

Dat was in de Memorie van Antwoord en dan doet de Minister nogmaals een uitspraak, en wel kort geleden, op 27 Januari 1922, in de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag van de Tweede Kamer betreffende de noodwet ter voorkoming van het zonder noodzakelijkheid bouwen van lagere scholen:

> ,,In dit licht beschouwd, behoeft de uitlating in de Memorie van Toelichting betreffende de meer definitieve regeling na afloop van den in het wetsontwerp genoemden termijn geen reden te zijn voor bezorgdheid. Die definitieve maatregelen zullen moeten leiden tot beperking van uitgaven voor het lager onderwijs. Hiervoor is noodig een technische herziening der wet, waarbij echter natuurlijk elke reactie tegen de in 1920 tot stand gekomen bevrediging behoort tot worden vermeden en waarbij ook de waarborgen voor de deugdelijkheid van het onderwijs onaangetast moeten blijven. Het wil den ondergeteekende aanvankelijk voorkomen, dat binnen die neutrale zone bezuiniging mogelijk is (en nu komt het):
>
> 1. door verruiming van den regel, gesteld in art. 8 der wet betreffende het maximum aantal leerlingen per school (dit is geschrapt, maar ik laat dit er verder buiten);
> 2. door verruiming van den regel, gesteld in art. 27, 2de lid, der wet betreffende het maximum aantal leerlingen bij combinatie van eene school voor gewoon lager onderwijs met eene in hetzelfde gebouw gevestigde u. l. o.-school;
> 3. door verhooging van het minimum aantal leerlingen voor u. l. o.-scholen,
>
> terwijl nog andere punten worden overwogen."

Mijnheer de Voorzitter! De Minister geeft dus 27 Januari niets anders aan dan de zooeven genoemde drie ondergeschikte punten, die daarin genoemd worden, en niemand kon dus toen denken, dat dit wetsvoorstel uit de smeltkroes te voorschijn zou komen.

Op 3 Juli van dit jaar reeds verscheen dit wetsontwerp, twee dagen vóór de verkiezingen, dus zóó laat, dat het op die verkiezingen geen invloed meer kon hebben. Aan den anderen kant echter verscheen het op een tijdstip, dat er nog geen nieuw Kabinet gevormd was. Het wetsontwerp moest geruimen tijd daarvóór reeds zijn voorbereid, en wanneer men dan aan het eind van Januari een dergelijke uitspraak doet als ik zooeven heb geciteerd en drie of vier maanden later wijkt men er reeds van af, dan is dat voor mij een onbegrijpelijke zaak, en dan moet ik verklaren, dat de financiën van ons land in deze drie of vier maanden toch niet zoodanig in de war zijn geloopen, dat nu reeds een wetsontwerp noodig was met dergelijke ingrijpende wijzigingen.

Wij hebben nu een beperking van het aantal onderwijzers en daardoor grootere klassen. Daarna hebben wij voorgesteld gekregen de eenmanscholen met een veel grooter aantal leerlingen, dat nu een weinig is ingekrompen, en door dat alles zullen 6000 onderwijzers van de 33 000 ontslagen kunnen worden. Men behoeft niet vergevorderd te zijn in onderwijs en paedagogiek om te begrijpen, dat, indien men het vijfde gedeelte van de onderwijzers uit ons land wegneemt, daardoor het onderwijs aanmerkelijk verslechterd wordt.

Wij hebben nu een verbod aan de gemeentebesturen om meer onderwijzers aan te stellen, wij hebben gekregen een regeling voor de wachtgelders, die de zaak voor hen verslechtert, er is een wijziging in het bouwbesluit aangekondigd, door wijziging van een artikel, welke wijziging m. i. in het geheel niet noodig was, waardoor aanmerkelijke versobering van den bouw der scholen kan verkregen worden; eenige vereenvoudiging daarin is zeker mogelijk, maar zooals die thans is aangekondigd, moet men het ergste vreezen.

Op 5 October 1922 hebben wij nogmaals een Nota van Wijziging gekregen, waarbij de oprichting van openbare scholen werd bemoeilijkt en de sluiting er van zeer werd vergemakkelijkt en waarbij het aantal leerlingen voor de oprichting van bijzondere scholen sterk werd verhoogd.

Ik heb na lezing der Memorie van Antwoord mij afgevraagd, waartoe deze wijzigingen toch eigenlijk noodig waren, nu de Minister deze zoo goed als geheel heeft teruggenomen. En ik vraag, welk beleid zat hier voor?

Ik herhaal dus, na hetgeen de Minister in het einde van Januari 1922 in zijn Memorie van Antwoord verklaard had, was het ook maar eenigszins te verwachten, dat deze zaken nu voor den dag zouden komen?

Als een voordeel zou men kunnen noemen, dat door de meeste artikelen de toestand zoowel voor het openbaar als voor het bijzonder onderwijs evenzeer verslechterd wordt, maar dat is dan een bedenkelijk voordeel en slechts in zooverre een voordeel, dat daardoor het verzet tegen een dergelijke verslechtering van verschillende zijden kan uitgaan.

De Minister zegt in zijn Memorie van Antwoord op hoofdstuk V *A* op bladzijde 1:

> ,,nadrukkelijk wenscht hij daaraan toe te voegen, dat bij het opmaken van deze ontwerp-begrooting en bij het ontwerpen van de bezuinigingsmaatregelen zijn streven is geweest (en dat ook verder zijn streven zal blijven) er voor te waken, dat dit zoo min mogelijk met schade voor het onderwijs gepaard gaat".

Zoo min mogelijk, Mijnheer de Voorzitter. Dit is wel een zeer rekbare uitdrukking. Wanneer de Minister van Onderwijs de wijzigingen in dit wetsontwerp reeds zoo min mogelijk vindt, dan vrees ik, dat, als hij nog een paar jaren op die plaats achter de groene tafel zal blijven, het met ons lager onderwijs nog veel erger zal worden.

Op 100 millioen voor lager onderwijs wordt 30 millioen bezuinigd. 30 millioen, Mijnheer de Voorzitter; ik zou vragen waar blijven de bekende, misschien beruchte 17 pct., die de Minister van Financiën voor alle takken van dienst heeft voorgeschreven, indien de Minister van Onderwijs nu met 30 pct. komt?

Wij hebben pas de Marinebegrooting aangenomen en van morgen ontvingen wij de Memorie van Antwoord op de begrooting van Oorlog, maar in die begrootingen kan men andere klanken beluisteren dan in de begrooting van Onderwijs. Die heeren van Marine en Oorlog zeggen: wij vragen op het oogenblik nog niet zooveel, maar wij zullen wel aanstonds bij u komen om meer te vragen.

Deze Minister zegt daarentegen: Ik zal zoo min mogelijk schaden, maar dient toch een wetsontwerp in, dat ontzaglijke schade aanbrengt.

Dit wetsontwerp heeft in den Lande de verontwaardiging opgewekt bij velen en het is geen wonder, dat de vereeniging Volksonderwijs allen opgeroepen heeft — ik druk op het woordje: allen — om samen te werken tot een adres aan de Tweede Kamer om tegen dit wetsontwerp op te komen.

De vereeniging Volksonderwijs was hiermede geheel in de lijn van de bevrediging. De vereeniging Volksonderwijs heeft ook vroeger op een algemeene vergadering aangenomen, nadat art. 192 der Grondwet en het wetsontwerp van den heer de Visser was tot wet verheven, dat zij in het vervolg zou blijven streven naar goed volksonderwijs, onverschillig van welke richting.

Bij deze eerste poging is het vrijwel gelukt om geheel heterogene vereenigingen bijeen te brengen.

(Ketelaar.)

Naast de vereeniging Volksonderwijs vind ik daarin bij voorbeeld — om telkens een paar namen te noemen van vereenigingen, die niet altijd samengaan — den Bond van Nederlandsche Onderwijzers en het Nederlandsch Onderwijzersgenootschap; het Algemeen Vakverbond, het Nationaal Arbeidssecretariaat en het Nederlandsch Verbond van Vakvereenigingen; de Unie van Christelijke Onderwijzers en Onderwijzeressen en de Nederlandsch-Israëlitische Vereeniging Talmud Tora.

Voor een eerste poging is het wel mooi, dat zich zoovele verschillende vereenigingen daaraan gegeven hebben. Dat er zoo weinig vereenigingen van rechts bij zijn, kan ik betreuren. Wanneer men echter de persstemmen aan de rechterzijde hoort, wanneer men niet alleen verschillende vakbladen, maar ook de dagbladen opslaat, ziet men, dat al mogen zich niet vele vereenigingen van Christelijke en Roomsch-Katholieke zijde hebben aangesloten, wel een aantal van de personen aan die zijde hun afkeuring over deze zaak hebben te kennen gegeven.

Ik vind hier in het *Correspondentieblad*, nu niet van de Unie van Christelijke Onderwijzers, maar van de zoogenaamde groote vereeniging van Christelijke Onderwijzers, van 24 November, een artikel van den heer J. Th. R. Schreuder, waarin hij schrijft:

> ,,Zuiver africhtend onderwijs, waarbij het puur gaat om massa-onderricht, is met groote klassen nog wel te geven. Maar onderwijs, 't welk zich er op toelegt alle leerlingen vooruit te brengen, ook de middelmatigen; onderwijs, dat tevens tucht is en niet militaire maatregelen naast het onderwijs behoeft tot handhaving van de orde, eischt een niet te groote klasse. Bij het getal 40 is de uiterste grens zeker bereikt.
>
> Moet er dan in deze richting bezuinigd worden, zoo mag dan toch worden gevraagd, dat men niet verder ga dan tot deze grens.
>
> Indien inderdaad ook op de uitgaven voor leger en vloot belangrijke bezuinigingsmaatregelen worden toegepast, zal men bij het lager onderwijs er niet zoo diep behoeven in te snijden, dat het levensbelang wordt geraakt. Wil men opvoedend onderwijs behouden — en dat wil men — dan zij het getal 40 per klasse voor het gewoon lager onderwijs de grens.''

Mijnheer de Voorzitter! Ik herhaal: het is niet een vereeniging, die aan deze adresbeweging heeft deelgenomen. Deze man spreekt duidelijk uit, wat hij er over denkt.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou deze aanhaling met vele en vele kunnen vermeerderen; ik wil echter volstaan met het noemen van de namen van enkele personen, die over deze voorstellen sterk afkeurend geschreven hebben, t. w. J. Nolet, priester en voorzitter van de Rotterdamsche vereeniging voor Roomsch-Katholiek onderwijs. (Ik wil Zijn Excellentie ook wel de stukken geven, die daarover verschenen zijn. Ik meen, dat deze man in *De Tijd* heeft geschreven); C. van Straaten, directeur van de Roomsch-Katholieke schoolvereeniging te Amsterdam. De heer J. C. Wirtz, in *Onze Vacatures*, wil artikel 28 overnemen uit het ,,Reglement van Orden voor de Openbare Scholen binnen de Bataafsche Republiek''. Als wij dit ontwerp aannemen, zegt hij, kunnen we evengoed dat artikel overnemen.

Ik noem ook den heer H. J. Emous, te Amsterdam, redacteur van de *School met den Bijbel*, die eveneens met groote verontwaardiging over dit voorstel schrijft. Ik wil van hem alleen nog iets aanhalen, omdat het één van de personen is, die den ouden toestand gekend hebben, toen het onderwijs was, zooals het vroeger is geweest, die de groote klassen en al het andere gekend hebben, langer nog bij de bijzondere school, dan bij de openbare school. Deze man heeft het beloofde land gezien, maar hij is er niet in gekomen.

Hij schrijft:

> ,,Of daar vorderingen gemaakt werden? Zeer zeker, de beste leerlingen brachten het menigmaal verder dan in de regel tans. Maar de tegenstellingen in zulke klassen waren veel groter dan tegenwoordig. In zulk een talrijk bezette klasse blijven de achterliken steeds meer achter; ze geven het op en worden ook opgegeven. Er kan geen degelike notitie van ze genomen worden. 't Hoofdelijk opzeggen van de lessen, de aanvulling van het klassikale onderwijs door hoofdelijke bemoeiing is er onmogelijk.''

En iets verder:

> ,,En zo vertoont zulk een overbezette klasse juist het tegenbeeld van een kleine; het hoofdelijk onderwijs bepaalt zich juist tot de beste leerlingen. Massaal kon de grote klasse niet schitteren, ze blonk uit door haar beste, dat is haar van natuur meer begaafde leerlingen, was het de hoogste klasse, dan door vergevorderde rekenaars, enkele vervaardigers van mooie opstellen, en anderen, die geweldig veel wisten van aardrijkskunde, geschiedenis, of van de natuur. Het ware een ijdel pogen geweest om de achteraankommers met de korte benen mee te krijgen, terwijl de langbenigen nog stelten kregen.''

Dit alles is anders geworden door de kleinere klassen en wordt beweerd door een schoolman.

Nu weet ik wel, dat het in den laatsten tijd gewoonte is geworden, om te zeggen: over deze zaken moesten de schoolmannen niet spreken, daar moeten de buitenstaanders een oordeel over vellen, maar ik ben zoo onbescheiden, om als schoolman te meenen, dat daarover in de eerste plaats de onderwijzers moeten worden gehoord en wanneer dan iemand, die in de richting van dezen Minister denkt, die met de toestanden bekend is en die geheel heeft medegemaakt, een dergelijke verklaring geeft over den nieuwen toestand, dan mag de Minister zich wel tienmaal bedenken, eer hij terugkeert tot den toestand van vóór 1878.

Ik heb gesproken over het adres aan de Kamer, laat ik nog een enkel woord ook zeggen over het petitionnement.

Dit is geteekend door ruim 600 000 inwoners van Nederland boven de 21 jaren, welke handteekeningen in ongeveer 3 weken zijn bijeengebracht. Nog nooit is aan de Kamer of aan de Regeering een petitionnement met zooveel handteekeningen aangeboden en de voorbereiding heeft altijd veel langer geduurd, terwijl bij dit petitionnement nog zooveel tegenwerking is ondervonden.

Dit laatste vooral is mij absoluut onbegrijpelijk. Men heeft tot de menschen gezegd: zoo is de wet op het oogenblik en zoo wil de Minister de wet maken; vindt gij dit goed, of meent gij op de gronden, door ons aangegeven, dat de wet daardoor aanmerkelijk wordt verslechterd? Op deze wijze werden de handteekeningen verzameld.

Er is geen sprake van, dat hier een politieke beweging achter zat. De Vereeniging van Christelijke Onderwijzers deed ook mede; op verschillende plaatsen hebben Katholieken meegewerkt; enkele hebben zich later teruggetrokken, maar velen hebben tot het laatste volgehouden.

Aanstonds, Mijnheer de Voorzitter, zal ik den heer Moerel wel beantwoorden, die beweert, dat de Nota van Wijzigingen er nog niet was. Daarmede kan men misschen een ander paaien, maar mij niet, want over die wijzigingen heb ik ook nog wel wat te zeggen; die zijn ook meer schijn dan wezen.

Er is gezegd in een artikel, dat Zondagochtend jl. in het *Handelsblad* verscheen, dat dit alles over de verslechtering van het onderwijs slechts misbaar was, dat het onderwijs toch al te veel vertroeteld was. Och, Mijnheer de Voorzitter, zou de heer Moerel daarop ook bevestigend antwoorden? Zijn al die redevoeringen, waarop door den bekwamen schrijver in het *Handelsblad*, die echter wel wat erg egocentrisch is, met eenige minachting wordt neergezien, gehouden, omdat het onderwijs werd vertroeteld? Het is te dwaas om van te spreken. Ja, de onderwijsmannen doen het. Maar wie moeten het doen? De ouders, zegt de heer Elout.

Waarom heb ik anders voorgesteld, om de oudercommissies in te stellen, dan om een band te krijgen tusschen de ouders en de onderwijzers?

Wanneer men zooals de heer Elout niet wil een onderwijs, dat zooveel parate kennis geeft, doch een onderwijs, dat meer van een andere soort zal zijn, maar dat ook goed gegeven wordt, dan zal men met zeer groote klassen juist geheel en

(Ketelaar e. a.)

al verkeerd uitkomen. Ook de heer Elout zelf werkt met gemiddelden en ik vrees, dat de heer Moerel dat ook doet, want het is er niet om te doen, hoeveel leerlingen men gemiddeld in een klas kan zetten, maar hoe groot het maximum zal zijn. Dat is niet 35 en 40, maar volgens den Minister zelf in de groote scholen 50 en in werkelijkheid zal het in verschillende klassen tot 60 oploopen.

Dat is de toestand. Nu spreek ik niet over 1 of 2 leerlingen meer in de klas, maar ik heb het er wel over, dat de maxima even groot, dus veel te groot blijven ondanks de wijzigingen welke zijn aangebracht. Er is alleen in de vier eerste categorieën een kleine verbetering aangebracht.

Mijnheer de Voorzitter! Naar mij is medegedeeld moet u bij het aanbieden van het petitionnement gevraagd hebben, of dit petitionnement nog eigenlijk wel gold, omdat toch de Nota van Wijzigingen verschenen was. Ik wil er op wijzen, dat bij die Nota van Wijzigingen de bepalingen betreffende het aantal leerlingen in hoofdzaak niet gewijzigd zijn.

Ik ben niet in de gelegenheid geweest u vooraf er mede in kennis te stellen, maar ik zou willen verzoeken om een klein staatje, dit punt betreffende, als noot in de *Handelingen* te mogen opnemen.

De **Voorzitter**: Ik stel voor aan het verzoek van den heer Ketelaar tot het opnemen van een noot in de *Handelingen* te voldoen.

Daartoe wordt besloten. [1])

De heer **Ketelaar**: Mijnheer de Voorzitter! Uit dit staatje blijkt, dat bij de grootere scholen het aantal kinderen in maximum precies hetzelfde blijft als in het oorspronkelijk wetsontwerp.

Nu zal de Minister zeggen: maar er is toch een wijziging in gekomen. Zeker, er is een wijziging in gekomen, welke ik waardeer. Het aantal onderwijzers der wet zal weder een minimum zijn, zoodat de gemeentebesturen meer onderwijzers zullen mogen aanstellen, en ik zou niet gaarne willen, dat dit er weder uit verdween, maar wij moeten toch niet vergeten, dat de Minister hiermede een buitengewoon zwaren last legt op de gemeentebesturen, zooals verleden week reeds door den heer Dresselhuys is aangegeven.

Daarbij is echter nog iets vergeten, nl. dat in het oorspronkelijk wetsontwerp stond, dat, wanneer de localiteit er aanleiding toe gaf, telkens voor een jaar het aantal onderwijzers mag vermeerderd blijven. Deze bepaling is vervallen, omdat die gemeentebesturen nu in het algemeen de vrijheid hebben, maar — en te dien opzichte heb ik ook bij de Nota naar aanleiding van het Verslag geen afdoend antwoord gekregen — zij zullen vaak niet den nieuwen toestand kunnen

1)) Het gemiddeld maximum aantal leerlingen voor het gewoon lager onderwijs per onderwijzer, het hoofd inbegrepen, blijkt uit het volgende staatje:

Per onderwijzer onder de wet van

				1922	
Aantal onderwijzers.	1878 Kappeyne	1889 Mackay	1920 de Visser	I. de Visser	II.
1	30	40	25	40	32
2	35	45	30	40	36
3	40	48	30	40	39
4	43	50	33	41	40
5	45	51	36	42	42
6	44	52	37	43	43
7	43	52	38	45	45
8	43	52	39	46	46
9	43	53	40	47	47
10	40	53	40	48	48
11	—	53	—	49	49
12	—	50	—	49	49
13	—	—	—	50	50
14	—	—	—	50	50

In 1878 en 1920 werd het maximum getal leerlingen per school op 400 bepaald, in 1889 op 600, volgens het nieuwe voorstel is dit aantal in de wet onbeperkt; vandaar dat alleen in de laatste kolom geen streepjes voorkomen.

(Ketelaar.)

invoeren, zoolang de lokalen zijn zooals zij nu zijn, en zij zullen ze niet kunnen veranderen zonder met zeer groote kosten het geheele schoolgebouw te verbouwen. Voor verschillende scholen zal deze wet eenvoudig onuitvoerbaar zijn, tenzij het gemeentebestuur òf grootere verbouwingen laat geschieden, òf een groot aantal guldens nederlegt, om het aantal onderwijzers op het peil te houden, waarop het nu staat.

Mijnheer de Voorzitter! Verleden week hebt gij mij verzekerd, dat ik in de Nota naar aanleiding van het Verslag een goed antwoord op mijn vragen zou krijgen, maar ik heb geen goed antwoord gekregen; de Minister heeft er zich afgemaakt met een algemeenheidje. Hij zegt:

> „Vele van die opmerkingen hebben mede geleid tot de daarbij voorgestelde wijziging van het wetsontwerp. Afzonderlijke beantwoording van al die punten mocht onnoodig worden geacht, omdat het antwoord lag opgesloten in de algemeene beantwoording en de aangebrachte wijzigingen. Dit geldt voornamelijk ten aanzien van art. 28 der Lager-onderwijswet. Door terug te komen op de aanvankelijk voorgestelde normaliseering van het aantal leerkrachten per school en het herstellen van de minimale eischen, konden de opmerkingen betreffende de voor kleine klassen gebouwde lokalen en de vacatures die volgens het aanvankelijk wetsontwerp niet zouden mogen worden aangevuld, verder buiten beschouwing worden gelaten."

Mijnheer de Voorzitter! Dat zou al heel mooi zijn, dat die opmerkingen verder buiten beschouwing zouden kunnen worden gelaten, maar de Minister is Minister van Onderwijs. En de Minister van Onderwijs heeft niet alleen te zorgen, dat de bepalingen der wet door hen zullen kunnen worden uitgevoerd, maar hij moet ook nagaan, indien zijn voorstel wordt aangenomen, hoe de gemeentebesturen dat alles zullen kunnen invoeren.

Wanneer ik dan vraag: hoe moet dat gaan op scholen, waar op het oogenblik 6 klassen zijn en waar volgens het nieuwe voorstel een onderwijzer weg kan, dan moet de Minister niet antwoorden: dat kunnen de gemeenten wel doen; die kunnen dan een nieuwen onderwijzer aanstellen. Want dan vraag ik: als de gemeente dat nu niet kan of wil doen? Wanneer een onderwijzeres uit de laagste klasse verdwijnt, doordat zij bijv. gaat trouwen, en die klasse 40 of 45 leerlingen bevat en er moet een leerkracht minder komen, wat denkt de Minister dat dan het gemeentebestuur kan doen met deze klasse van ruim 40 leerlingen? Het lokaal daarnaast van de tweede klasse is niet groot genoeg om de geheele klasse op te nemen, maar hoe moet het dan? Maar bovendien, hoe zal de onderwijzeres der 2de klasse die twee klassen moeten leiden? Het voorstel is onuitvoerbaar op dit punt. Wanneer een onderwijzer der vierde klasse weggaat, bijv. doordat hij gepensionneerd wordt, en die klasse bevat ook 40 à 45 leerlingen, hoe moet men dat dan regelen? Moet de eene helft van die leerlingen maar in de derde klasse worden ondergebracht en de andere helft in de vijfde klasse? Dat is toch onmogelijk.

Nu moet de Minister mij niet afschepen met te zeggen: ik heb daarop niet geantwoord, omdat de gemeentebesturen de vrijheid gekregen hebben een nieuwe leerkracht te benoemen. Nu moet de Minister aantoonen, vooral nu het twee keer zoo uitdrukkelijk èn door de Commissie van Rapporteurs en ook door mij gevraagd is in de mondelinge debatten, nu moet de Minister aantoonen, dat het wèl mogelijk is. Ik heb hier en daar al gezegd: kinderen zijn geen turven, die men maar kan opstapelen zooals men wil. Wil men het anders? Men kan kinderen van de eene klasse maar niet over de andere vijf klassen uitwrijven, zooals men verf uitwrijft.

De Minister kan dus gemakkelijk een voorstel doen, zooals hij gedaan heeft, maar dan zegt de man uit de practijk van het onderwijs, op wien men desnoods met minachting kan neerzien: wijs mij den weg om het uit te voeren, want ik kan het niet! Ik wensch op deze vraag dus een categorisch antwoord, want dat alles blijft bestaan na de door den Minister aangebrachte wijziging.

34ste VERGADERING. — 12 DECEMBER 1922.

201. Wijziging der Lager-onderwijswet 1920.

(Ketelaar.)

Bovendien vindt de Minister hierin aanleiding om te zeggen: ja, deze wijziging van het oorspronkelijk voorgestelde zal wel een beetje minder bezuiniging geven voor het Rijk, maar dan zal ik aan de opleiding maar in het geheel niets doen. In de Memorie van Antwoord op hoofdstuk V A was de Minister al beducht, dat er niet veel van zou komen, maar nu zegt hij, dat dit inderdaad het geval zal zijn. De nieuwe opleiding was één van de hoofdpunten van de wet van 1920. Maar behoeft er nu ook van die nieuwe opleiding niets te komen? De bestaande kweekscholen, zoowel de openbare als de bijzondere, hebben op dit oogenblik vier klassen en zij zullen er nu vijf moeten hebben. Twee van die klassen hebben echter slechts een halven dag school, zoodat het aantal lokalen niet behoeft te worden uitgebreid. In het lokaal der tegenwoordige vierde klasse kan hij, omdat de 4de en 5de klasse slechts een halven dag school hebben en het overige van den dag in de practische opleiding zijn, 's morgens de eene helft en 's middags de andere helft der leerlingen plaatsen. Dat kost niets meer en het aantal lesuren behoeft ook niet te worden uitgebreid, zoodat er ook niet meer aan salarissen behoeft te worden uitbetaald. Als het aantal leerlingen toeneemt, kan door een behoorlijk geregeld evenredig schoolgeld de zaak klaar komen zonder of nagenoeg zonder meer kosten. En dan zijn wij met de opleiding een heel eind verder. Zou de Minister dat nog niet eens willen overwegen?

Het vervolgonderwijs. Een millioen besparing! Waar? Niet voor de publieke kassen in het algemeen, alleen voor de Rijkskas. De gemeenten zullen voortaan dat onderwijs moeten inrichten en betalen. De verplichting tot het geven van vervolgonderwijs is gebleven. Het is gemakkelijk om verplichtingen op te leggen, maar, als men dan na een paar jaren zegt, terwijl de zaak nog niet eens goed uitgevoerd is: nu geef ik u de vergoeding voor die uitvoering niet, dan is dat toch al te hard.

De scholen voor buitengewoon onderwijs krijgen van den Minister een sympathiek woord. De heer Visser van IJzendoorn heeft er bij het hoofdstuk Onderwijs reeds over gesproken, maar wat hebben die scholen daaraan? Waarom kan niet eindelijk het Koninklijk besluit gemaakt worden, dat noodig is om den toestand te verbeteren? Gisteren hebben wij nog van prof. Burger uit Amsterdam een brochure gekregen: „Het dreigende bankroet van het doofstommen- en blindenonderwijs". Als men nu Minister van Onderwijs in Nederland is — nog wel de eerste Minister — en het blijkt dan, dat het doofstommen- en blindenonderwijs bankroet dreigt te gaan, kan men dan met een sympathiek woord volstaan of moet men dan steun verleenen?

Wij hebben het zevende leerjaar. Daaraan zou niet getornd worden, maar thans zingt de Minister een ander liedje, al even onaangenaam van toon als die, welke ik reeds vermeld heb. Hij zegt toch, dat het misschien overweging zou verdienen de invoering van het zevende leerjaar tot 1925 uit te stellen. Ja, als alles niet gebeurde en dit alleen, zou er over te spreken zijn, maar ten aanzien van alle mogelijke nieuwe dingen, waarop bezuinigd kan worden, zegt de Minister: ik doe het niet; geen opleiding, geen subsidie voor het vervolgonderwijs, geen behoorlijke klassen, enz.

Maar als dat alles toch moet geschieden, wat ik ontken, waarom heeft de Minister dan niet ook voor de andere wijzigingen een zekeren termijn gesteld. Neen, het bouwbesluit zal nu reeds voorgoed gewijzigd worden. Zelfs thans geeft de Minister alleen verlof tot den bouw van scholen met lokalen, die geschikt zijn voor ten minste 48 kinderen. De wet is er nog niet eens, en nu reeds wordt dat geëischt. Ik heb een desbetreffenden brief gezien, van Augustus ll., waarin reeds werd geschreven, dat men niet kon rekenen op vergunning, indien men geen lokalen bouwde voor ten minste 48 leerlingen. Dit is een uitvoering van een wet, die nog niet bestaat. Wij hebben dat in oorlogstijd gezien en toen moest het wel eens, maar nu behoeft het toch niet meer. Er blijkt ook uit, dat de Minister geen vertrouwen heeft in de toekomst en te allen tijde die klassen van 48 schijnt te willen behouden. Maar als de toestand verbetert, zal men na verloop van tijd weer minder kinderen in een klas wenschen en dan moet men zeker al die groote lokalen weer verbouwen.

(Ketelaar e. a.)

In het Voorloopig Verslag op hoofdstuk V*A* is het zoo juist gezegd: „Het onderwijs een der kostelijkste goederen van onze maatschappij en alles moet worden gedaan om te voorkomen dat het tot een lager peil zal dalen." Dat is inderdaad een juiste opmerking en willen wij het onderwijs niet doen dalen, dan moeten wij inzonderheid opkomen tegen de groote klassen, waarvan dit ontwerp spreekt. Dat op het oogenblik de kinderen met lust naar school gaan, komt doordat de oude drilschool meer en meer verdwenen is. Maar als men dertig, veertig jaar geleden langs de straat liep in de volksbuurten, kon men zien, dat de kinderen door de moeders naar school gesleept werden en er ook veel meer schoolverzuim plaats had. Men hoorde de kinderen door de moeders dreigen: pas op, want anders ga je morgen naar school. Wanneer die groote klassen er komen, worden de toestanden van dertig jaar terug weer in het leven geroepen. De gaafheid van den gulden is een mooi ding, maar de gaafheid van ons onderwijs is ten minste even noodzakelijk.

En als men klaagt, dat er te veel op het lager onderwijs wordt bezuinigd, zegt de Minister: ik ben nu pas met het lager onderwijs bezig, maar aanstonds komt er nog veel meer moois: dan ga ik bezuinigen op het hooger-, het middelbaar- en het nijverheidsonderwijs. Indien de Minister meent, dat hij mij daarmede een troost verstrekt, heeft hij het mis. Wat ik wil is, dat wij ons onderwijs zoo maken, dat het zoo goed mogelijk met dat van het buitenland kan concurreeren. Want alleen indien wij zorgen, dat de breede lagen van ons volk ontwikkeld worden, doen wij een goed werk voor de toekomst van onze natie. Men weet, hoe ik denk over de uitgaven voor leger en vloot; daarin schuilt onze toekomst niet; alleen door het onderwijs in al zijn geledingen te bevorderen, kan men ons volk op peil houden, en dat doet noch het eerste, noch het tweede ontwerp. Zonder buitengewoon ingrijpende wijzigingen, waarop wij natuurlijk nauwelijks kunnen hopen, zullen wij dan ook onze stem aan dit wetsontwerp moeten onthouden.

De **Voorzitter:** De Centrale Afdeeling heeft besloten a. s. Donderdag, 14 December, te half elf ure, in de afdeelingen te doen onderzoeken de wetsontwerpen:

Wijziging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1921 (Verschillende onderwerpen) (320);

Wijziging en verhooging van het zevende hoofdstuk *B* der Staatsbegrooting voor 1921 (Verschillende onderwerpen) (322);

Wijziging van het IXde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1921 (Verschillende onderwerpen) (323);

Machtiging tot het aangaan van eene overeenkomst met de Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij betreffende den spoorweg van Rotterdam naar 's Gravenhage en naar Scheveningen (324);

Verklaring van het algemeen nut der onteigening van eigendommen, noodig voor het opruimen van voor het verkeer hinderlijke stoepen en het aanleggen van verhoogde trottoirs in eenige straten in de kom der gemeente 's Gravenhage (325);

Wijziging en verhooging van de koloniale huishoudelijke begrooting van Curaçao voor 1921 (Verschillende onderwerpen) (326);

Nadere wijziging van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1920; wijziging van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1921 (Verschillende onderwerpen) (327).

De **Voorzitter:** Ik stel aan de Kamer voor, om het voor de leden ter inzage gelegd gedeelte van het officieel verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

Mejuffrouw **Westerman**: Mijnheer de Voorzitter! Natuurlijk sta ik eenigszins anders tegenover de wet dan de leden dezer Kamer, die aan de totstandkoming der Lager-onderwijswet 1920 hebben medegewerkt. Het is ontegenzeglijk veel gemakkelijker de herziening der Lager-onderwijswet, die thans aan de orde is en die op touw gezet werd om tot bezuiniging op de Staatsuitgaven te leiden, met een ,,daaraan doen wij niet mee'' af te wijzen, dan om te trachten in dit ontwerp, dat langzamerhand niet veel meer lijkt op een technische herziening, maar een omwerking beteekent van een wet, die nog niet eens in onderdeelen is uitgevoerd, die verbeteringen aan te brengen, die kunnen leiden tot bezuiniging op het gebied van ons onderwijs en tevens de nadeelige gevolgen, die dit ontwerp, wordt het wet voor het lager onderwijs, met zich zal brengen, zoo klein mogelijk te maken. Toch meen ik, ook sprekende namens de fractie, waartoe ik behoor, dat, waar de toestand van 's Lands financiën dwingt tot vermindering van uitgaven, ook het onderwijs zijn deel van die beperking zal moeten dragen, al betreur ik dit en al ben ik van oordeel, dat op het lager onderwijs een oneevenredig groot deel van die besparing wordt toegepast.

Dat ik met een bezwaard hart aan deze herziening zal meewerken heeft tweeërlei oorzaak.

In de eerste plaats ben ik allerminst overtuigd, dat op de heele Staatsbegrooting niet meer had kunnen worden bezuinigd, verdeeld over alle hoofdstukken, en vooral op Oorlog en Marine, die volgens de sociaal- en vrijzinnig-democraten wel geheel zouden kunnen worden geschrapt. Maar waar wij allen en ook het groote publiek telkens weer voorbeelden zien van geldverspilling en van oneconomisch omgaan met 's Lands gelden, daar spreekt het vanzelf, dat men minder bereidwillig is mee te werken aan een bezuiniging, waarbij onze volksontwikkeling in het gedrang kan komen, al moet ik toegeven, dat alleen bezuiniging op groote schaal kans geeft op herstel van het evenwicht in onze financiën.

En van die bezuiniging op groote schaal zijn we in het geheel niet meer zeker, nu de Minister mogelijke objecten van bezuiniging, als de verscherpte eischen voor de oprichting van bijzondere scholen en de artikelen betreffende de particuliere kweekscholen, bij de laatste wijziging uit het ontwerp heeft gelicht en alvast op art. 28 aan onderwijzerssalarissen zeker geen 15½ millioen aan bezuiniging meer te boeken zal vallen en niemand nu kan berekenen met hoeveel of hoe weinig de begrooting verminderd zal kunnen worden als dit ontwerp wet zal zijn geworden.

En dan vragen wij ons af: weegt de besparing die zal worden verkregen op tegen het groote nadeel dat aan het onderwijs wordt toegebracht, als het ons niet zal gelukken nog eenige wijzigingen aan te brengen in artikelen, die, zooals ze daar liggen, ook voor ons buitengewoon bezwaarlijk zijn, omdat de practijk zal aantoonen, dat ze eenvoudig niet zijn uit te voeren zonder over te gaan tot verbouwingen van scholen, die pas op kosten der gemeenschap zijn gesticht, zonder af te breken, wat pas met veel moeite is opgebouwd en wat mocht worden gebouwd en opgericht zonder in eenigen strijd te komen met de wet-1920? Misschien ware het wenschelijk bij het Rijksinkoopbureau ook losse schotten verkrijgbaar te stellen, die in de scholen konden worden aangebracht, al naarmate in ons land meer of minder economisch slechte toestanden voorkomen!

Een moeilijke strijd voor ons allen brengt de behandeling van deze wet mee. We willen helpen bezuinigen; we willen aan den anderen kant niet juist die maatregelen zien treffen, die het onderwijs als zoodanig raken en onze volksontwikkeling zouden kunnen achteruitzetten, terwijl andere mogelijkheden van bezuiniging niet in de wet zijn opgenomen, maatregelen, waarvan ik straks nog een enkel woord zal zeggen.

In de tweede plaats betreur ik persoonlijk het ten zeerste, dat het in ons land noodig is geweest, over te gaan tot de financieele gelijkstelling van openbaar en bijzonder onderwijs.

Niet, omdat ik geen eerbied heb voor de opofferingsgezindheid, steeds door de kerkelijke partijen getoond, om eigen onderwijs te doen geven volgens hun beginselen, dikwijls in kleine scholen, waar de onderwijzers, om hun overtuiging getrouw te blijven, werkten voor een laag salaris, maar nu de wet openbaar en bijzonder onderwijs financieel gelijk behandelt, zullen zich steeds meer verschillen voordoen, zal telkens de misschien wel in elken mensch sluimerende begeerte om voordeel te behalen, zich nu van groepen meester maken, en zal ook telkens de een of andere groep zich benadeeld achten, zal tot in onderdeelen worden uitgezocht, of de wet wel eerlijk is verdeeld; al zullen er zeker velen aan de rechterzijde zijn, die een dergelijk ziften niet toejuichen, de wet, zooals ze daar ligt, geeft er aanleiding toe en lokt als het ware uit tot het toespitsen der verschillen.

Het is volgens mij voor een volk, dat een eenheid wil vormen, de slechtst denkbare wijze om dat doel te bereiken wanneer men de jeugd reeds in afzonderlijke groepen onderbrengt en dan die verdeeling door een wet te sanctionneeren. En gaat de splitsing naar boven toe voort, zoodat ook H.B.S., gymnasium en lyceum en nog verder de universiteiten de leerlingen telkens opvangen, dan zullen die opgroeiende groepen elkanders mentaliteit steeds minder begrijpen en als vreemden tegenover elkaar komen te staan, terwijl zij toch samen als broeders en zusters in één huis hoorden te wonen. Ongetwijfeld zal de nationale gedachte door dezen sectestrijd meer en meer aan inhoud verliezen. Er zal al vanzelf een zekere vijandige gezindheid jegens de andere groepen reeds bij de jeugd postvatten, een gevaar, waarop de meening van sommige leden in het Voorloopig Verslag al wijst, waar zij vreezen, dat ,,het onderbrengen van twee scholen wellicht van sterk uiteenloopende richting in hetzelfde gebouw aanleiding geven kan tot conflicten tusschen besturen, leerkrachten en kinderen''. Niet denkbeeldig is daarbij tevens het gevaar, dat dan juist de voorstanders en handhavers der openbare school zullen worden nagewezen als ongodisten die een opvoeding voorstaan, welke niet met goede beginselen strookt.

Evenwel, als volk, als godsdienstig volk in den ruimsten zin, staan wij, dat is wel zeker, al betreurt men dit, nog niet hoog genoeg om tevreden te kunnen zijn met goed onderwijs als zoodanig en den kinderen buiten de school in huis en kerk de meer bijzondere godsdienstige overtuiging bij te brengen. Welke oorzaken tot deze doorgevoerde scheuring hebben samengewerkt kan ik hier niet nagaan, maar ze betreuren kan ik wel. Ook omdat toch werkelijk deze splitsingszucht er in hooge mate toe meewerkt, ons onderwijs duur, noodeloos duur te maken, al wordt dit feit telkens en telkens weer door de rechterzijde ontkend. Het is de wet van 1920, die tot de duurte aanleiding gaf, het is die wet, welke evenzeer een afscheiding mogelijk maakt van Israëlieten, socialisten, communisten, anthroposophen, aanhangers van Boeddha en van tal van secten en groepen, die evengoed kunnen wenschen een eigen school en volgens geheel eigen beginselen opgevoede kinderen, al blijft men wat de leervakken betreft binnen het kader der wet.

De wet 1920 laat hun allen het recht om de splijtzwam te doen voortwoekeren en haar groei te bevorderen en het is een gelukkig verschijnsel, adt men van voornemens in die richting op groote schaal nog niet heeft gehoord.

Nu zijn voor de socialisten ten minste in de groote steden geen afzonderlijke scholen meer noodig. Daar hebben bij het openbaar onderwijs in zoo hooge mate de uiterst linksche elementen hun zin gekregen, dat misschien ook juist daardoor die scholen steeds minder door de kerkelijken voor hun kinderen werden begeerd en door velen, die niet met den vergaanden nivelleeringsgeest op onderwijsgebied konden meegaan, niet meer als geschikt werden beschouwd. Mede daardoor is het aanschijn gegeven en weer maakte de wet van 1920 dat mogelijk, aan de bijzondere neutrale scholen, waar ouders meer invloed hebben op de inrichting der school en waar meer met hun wenschen wordt rekening gehouden, maar welker oprichting niet noodig ware geweest en niet voorgekomen zou zijn, had men de openbare school gelaten zooals zij was vóór de wet van 1920 en niet willen vervormen naar het eenheidsideaal van een enkele politieke partij.

Duur en slechter dan noodig maakt de splitsing in sekten ons onderwijs, duurder dan ergens anders in Europa. Het is

(Westerman.)

niet te ontkennen, dat in een kleine plattelandsgemeente één school zonder godsdienstige richting, waarop alle kinderen gaan, goedkooper moet zijn, dan drie kleine scholen, terwijl juist ook het onderwijs minder goed moet wezen, omdat de leerkrachten voor een bijna onmogelijke taak worden gesteld. Ontwricht wordt het onderwijs zonder eenige noodzaak, wanneer telkens nieuwe sectarische afscheiding plaats vindt en het komt mij voor een goed denkbeeld te zijn door de wijziging in art. 75 een rem aan te leggen aan deze splitsingszucht. Al vóór de financieele gelijkstelling gaf het verlangen naar sectarisch onderwijs aanleiding tot duurte, maar de voornaamste kosten werden als vrijwillige offers opgebracht en de Staatskas werd niet aangesproken als thans.

We hebben de malaise niet voorzien, zegt de Minister, en ook de gevolgen van de uitwerking der wet niet. Deze twee factoren nu maken dat we zoo diep in den put zitten.

Maar dat de wet duur zou zijn en wel eens onze draagkracht te boven kon gaan, dat hebben de vrijzinnigen bij de behandeling der wet toch wel gevoeld en ze hebben ook gewaarschuwd; al hebben ook zij niet kunnen becijferen met hoeveel ons onderwijsbudget zou worden bezwaard. En de financieele noodtoestand, dien we thans doormaken, voorzag men in 1920 allerminst. Evenwel, al is er geen financieele nood, dan mag er toch niet met geld gesmeten worden op de wijze, waartoe deze wet aanleiding geeft en als het ware uitnoodigt. Dat is de juiste manier om in de malaise te komen. Steeds meer blijkt ook, dat juist die vereischte en in de wet vastgelegde financieele gelijkstelling de vrijheid van ons onderwijs in hooge mate belemmert, dat goede maatregelen worden tegengehouden door de hooge kosten, die ze over de heele linie meebrengen. En wat bij de besprekingen over deze wetswijziging in het openbaar en in de pers telkens weer treft is, dat er steeds voordeelen tegen elkaar worden uitgeruild, dat het is een sluiten van compromissen, een toegeven hier en aan de overzijde, een voortdurend zich beknibbeld voelen wederzijds. Men voelt het, de schoolstrijd, die met de pacificatie, in art. 192 van de Grondwet neergelegd, beslecht zou zijn, die strijd is niet uit en zal nooit uit zijn en zeer zeker niet onder deze wet, die een poging beteekent om een oplossing te vinden, een poging, die, hoewel met de beste bedoeling gedaan, nu toch reeds bewezen heeft te hebben gefaald.

Op de basis van deze wet kan niet worden voortgebouwd en daarom komt mij noodig voor, dat voldaan zal worden aan den wensch, in het Voorloopig Verslag opgenomen, dat er door een commissie worde gezocht naar een andere regeling der kosten. Door de kerkelijke partijen worden de moeilijkheden, die deze wet ons oplegt, evengoed gevoeld en met volle instemming sluit ik mij aan bij wat een zoo gezaghebbend man als de heer Wirtz schreef in *De Rotterdammer* van 18 November:

> „Dat het nooit zal gelukken volkomen financieele gelijkstelling te bewerkstelligen tusschen openbaar en bijzonder onderwijs, tenzij het eerste ophoudt openbaar of het laatste bijzonder te zijn."

En nu willen wij, zoolang we gebonden zijn aan deze wet, probeeren er van te maken wat er van te maken is, maar wij ontveinzen ons niet, dat de groote bezuiniging ergens anders zal moeten worden gezocht. Met de zuiniger wachtgeldregeling, het eenigszins vergrooten der klassen, de zuiniger toepassing van het Bouwbesluit, kunnen wij meegaan.

Wat dat Bouwbesluit betreft een enkele opmerking. Zou niet stichting van nieuwe scholen toegestaan kunnen worden in niet nieuwe gebouwen? Waar zooveel groote woonhuizen leeg staan, die met weinig kosten geschikt te maken zouden zijn, zou een groote besparing worden verkregen. Maar dan kan bijv. wat trappen en gangen betreft niet worden vastgehouden aan de bepalingen van het Bouwbesluit. Gaarne zou ik den Minister dit denkbeeld ter overweging geven.

Maar waarom niet bezuinigd wordt op den te duren opzet van ons schooltoezicht, waarom er dit heele jaar geen mogelijkheid heeft bestaan de dure verbouwingen van groote in kleine scholen stop te zetten, waar de Minister zelf toegeeft, dat groote scholen economischer zijn, iets, waarop ik reeds verleden jaar bij de begrooting aandrong, waarom niet op heel wat kostbare administratie van twijfelachtige waarde, al waardeeren wij een enkele in het ontwerp in die richting gaande verbetering, waarom de schoolgeldheffing niet vereenvoudigd wordt, dat alles is ons niet duidelijk.

Mede daarom valt het ons moeilijk mee te werken aan de bezuiniging, die wèl wordt voorgesteld; evenwel hebben wij toch getracht ook een middel aan de hand te doen, waardoor bezuinigd kan worden zonder eenig onderwijsbelang te schaden en dat zonder te veel op de afzonderlijke scholen te drukken, als geheel een groote besparing kan geven.

Dat de Minister de nieuwe onderwijzersopleiding voorloopig nog niet wil invoeren is een teleurstellend bericht; te meer, omdat die opleiding, als zij eenmaal geregeld is, niet kostbaarder zal zijn dan die van thans en het toch wel vaststaat, dat de tegenwoordige regeling voor de kweekscholen, vooral der kleine particuliere, te veel kost per opgeleide leerkracht.

Waar de Minister echter wel een artikel in de wet 1920 wil invoegen, waardoor het mogelijk wordt, de oude Koninklijke besluiten, berustende op de wet van 1878, te wijzigen, daar zouden reeds daarbij verbeteringen kunnen worden aangebracht, die in de richting der verbeterde opleiding zouden werken. Wanneer de Minister het begin van den cursus aan de kweekscholen zou willen verleggen van Mei naar September, dan zou mogelijk worden, dat leerlingen van een H.B.S. in een der hoogere klassen van een kweekschool werden toegelaten, zonder een half jaar tijd te verliezen, en ook zou dan een schoolexamen kunnen worden ingesteld, natuurlijk onder toezicht af te nemen, waardoor zeker de helft van de kosten voor de akte-examens zouden worden bespaard. Ook zou dan kunnen worden herzien de wijze van afnemen der examens voor de hoofdakte, zoodat, zoolang er nog niet één examen bestaat, de hulpakte en de hoofdakte als het ware twee deelen vormden van één geheel, zooals bij de M.O.-akten de deelen A en B. Bezuiniging ware ook hier te verkrijgen, wanneer werd nagegaan, of dagnormaalscholen noodig zijn in plaatsen, waar kweekscholen zijn gevestigd. Ook de salarieering der leeraren aan kweekscholen en normaalscholen geeft aanleiding tot noodelooze duurte. Ik ben overtuigd, dat de Minister hierbij, evenals bij het vervolgonderwijs, waardevolle adviezen kan inwinnen bij den Onderwijsraad, die zeker gaarne wil meewerken om vast een partieele verbetering der opleiding, die geen vermeerdering van uitgaven met zich brengt, voor te bereiden.

Ook bij het plotseling onttrekken van Rijkssteun aan het vervolgonderwijs is, naar ik meen, niet eerst het advies van den Onderwijsraad ingewonnen. En in dit verband past een woord van ernstige critiek op de vreemdsoortige wijze van bezuinigen, die de Minister huldigt. Want het besparen van den Minister beteekent eenvoudig het afwentelen van lasten van het Rijk op gemeentebesturen of, en dat is nog veel erger, een zich onttrekken aan verplichtingen, die de onder het bewind van dezen Minister tot stand gekomen wetten het Rijk opleggen.

Allereerst moet er gewezen worden op het verleggen der lasten bij het nieuwvoorgestelde artikel 28 der wet. Het Rijk zal minder aan salarissen betalen dan tot nu toe; de gemeenten mogen dat doen en zullen, willen ze haar schoolinrichting niet geheel ontwricht zien, daartoe ook wel overgaan en de belastingbetalende burgerij zal toch op hooger lasten komen. Maar niet zoo algemeen over het heele land, zooals thans het geval is. Misschien zal hier de wal het schip keeren en zal men ook in gemeentebesturen wat zuiniger worden, omdat men ook verplicht is de meerdere boventallige onderwijzers, die nu ten laste van de gemeenten komen, ook aan de bijzondere scholen te betalen. Maar in kleine arme gemeenten zal er getob blijven, als er al getob is, en zal er meer getob komen als de nieuwe school van den Minister wordt aanvaard. Dan zal des te duidelijker uitkomen, hoe onzinnig de versnippering der scholen op het platteland is en hoe verderfelijk ze werkt.

Een ander voorwerp van bezuiniging vormt het vervolgonderwijs, en de aanslag, daarop gepleegd, is wel zeer hevig.

(Westerman.)

De Minister zegt in de Memorie van Antwoord, dat het nut van het vervolgonderwijs niet geëvenredigd is aan de kosten en dat er minder behoefte aan zal bestaan door de invoering van het zevende leerjaar en de gelegenheid die art. 13 der Nijverheidsonderwijswet biedt, om door het volgen van de daar bedoelde cursussen de verkregen algemeene ontwikkeling voort te zetten en verder practisch te worden gevormd.

Maar nu heeft de Minister het booze voornemen geuit om in de Nijverheidsonderwijswet de woorden, die de bijdragen van het Rijk in het nijverheidsonderwijs regelen, zóó te veranderen, dat de verplichting voor het Rijk vervalt en dat er komt te staan, dat het Rijk kàn bijdragen. Is het te verbazen, dat we, waar de zaken zóó staan, niet tevreden zijn met 's Ministers woorden in de Memorie van Antwoord?

Het vervolgonderwijs was geen verbetering van het oude herhalingsonderwijs, en werd bemoeilijkt door allerlei tegenstrijdige uitlegging; het geeft veel meer dan het oude herhalingsonderwijs aanleiding tot geldverspilling zonder betere resultaten af te werpen. En nu probeert de Minister niet het te verbeteren door de bepalingen van art. 21 te herzien, door strengere regels vast te stellen, door de regeling der vakken meer aan de practijk te doen beantwoorden, door concentratie toe te passen, zoodat er in een gemeente ten minste aan één school in het centrum dat onderwijs wordt gegeven desnoods onder subsidiebepalingen zooals onder de wet van 1878, neen, niets van dat alles. Het vervolgonderwijs is slecht en het Rijk betaalt het niet meer en de lastdragende ezel, die gemeente heet, moet nu alles betalen, gebonden door de slechte royale bepalingen der wet. Dat gaat niet aan. Dit is voor het platteland de dood van het vervolgonderwijs; zoolang het niet verplicht wordt gesteld, zal men het daar niet handhaven en in de groote gemeenten moet men, als men het zelf betalen zal, vrijgelaten worden bij de inrichting er van en moet dan de wetgever er zich niet mee bemoeien.

Wij zullen dus niet kunnen meewerken tot schrapping van art. 61, wanneer niet ook in art. 21 meer ingrijpende veranderingen worden voorgesteld.

Het geheel stopzetten van het vervolgonderwijs zal voor groote streken van ons land een groote achteruitgang der volksontwikkeling beteekenen. In Emmen bij voorbeeld ontvangen in ongeveer 50 scholen 700 leerlingen dat onderwijs. Dacht men, dat die gemeente dat zelf zou kunnen betalen?

En nu hebben verschillende gemeenten ondervonden, dat het vervolgonderwijs alleen dan aantrekkelijk is vooral ook voor de meisjes, wanneer les wordt gegeven in de vakken, die voor de practijk van belang zijn, in naaien, koken, strijken, enz. En daarom hebben zij, ook steunende op de verklaring van den Minister, gemeend, dat onderwijs zoo in te richten, dat het past in de wet op het nijverheidsonderwijs. Dat deed den Haag, dat deed Delft en andere gemeenten. Maar nu komen op die aanvragen Ministerieele beschikkingen, dat er geen geld is om de bepalingen van de Nijverheidsonderwijswet na te komen. Moet nu werkelijk in alle richtingen het onderwijs worden stopgezet na de zesklassige lagere school? Dan geloof ik, dat het er met de volksontwikkeling in Nederland wel droevig zal gaan uitzien voor hen, die geen voortgezet onderwijs zullen volgen op H.B.S. of gymnasium. Dan zal de zuinigheid de wijsheid bedriegen en dragen zij een zware schuld, die niet meewerken om daar bezuinigingen aan te brengen waar die bezuiniging mogelijk zal zijn.

En waar nu tevens de Minister het voornemen heeft om de invoering van het 7de leerjaar niet door te laten gaan, om de verplichting daartoe ten minste niet in de wet te laten staan, dus om dat eenige jaren uit te stellen, daar zal het er werkelijk met de volksontwikkeling droevig gaan uitzien en ben ik op de toekomst niet gerust.

Zoo kunnen ook zij, die gevoelen voor de noodzakelijkheid van bezuiniging zelfs op wat hun het liefst is, dit ontwerp moeilijk als een gelukkige voorziening aanvaarden. De bezuiniging zelf is meer problematisch geworden, de aanval op onze volkscultuur, hoezeer veel minder ernstig dan in het vorig ontwerp, is niettemin nog geenszins van gevaar ontbloot. Bovendien rijzen verschillende dubia, met name omtrent het hoofdpunt van beteugeling der splitzingszucht, het

(Westerman e. a.)

art. 75, waarvan zelfs de goed ingelichte pers der rechterzijde de beteekenis niet kan doorgronden.

Alle dus redenen, om ons eindoordeel over dit ontwerp nog voor te behouden. Ik wil hopen, dat de Minister in dit debat zal blijken in menig opzicht geneigd te zijn met gegronde bezwaren rekening te houden, te willen medegaan met verbeteringen, die de schaal meer naar mindere schade voor ons volksonderwijs zullen doen neigen. Slechts dan zal deze eerste Minister van Onderwijs,, die zich den naam verwierf van een warm vriend van onze nationale ontwikkeling, niet het odium moeten dragen van veel te hebben doen tenietgaan wat tot versterking van onze volkskracht met zooveel moeite en offers in ons land was gesticht.

De heer **Gerhard**: Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof niet, dat er aanleiding kan zijn om in te gaan op de inleidende beschouwingen, die de vorige spreekster heeft gehouden, welke tonen terugbrachten uit het verleden en den schijn aannamen, alsof het inderdaad denkbaar ware om nu terug te treden in zaken, die in den meest letterlijken zin volkomen zijn afgedaan.

Daarom zullen wij op de beschouwingen omtrent de vraag van het recht voor andere scholen, om op gelijke wijze behandeld te worden als de openbare scholen, niet meer ingaan.

Er zijn vier punten, waarover ik wil spreken.

Het spreekt vanzelf, dat in hetgeen de heer Ketelaar heeft gezegd en wat door mejuffrouw Westerman is te berde gebracht, verschillende zaken voorkomen, waarover ook ik het een en ander wil zeggen. Het moge al in strekking gelijk zijn, het zal hier en daar wel wat in den vorm verschillen.

In de eerste plaats dan de houding van den Minister, in dit ontwerp aangenomen, vergeleken met de behandeling van de wet-1920.

Het is buitengemeen moeilijk zich eigenlijk voor te stellen, dat de man, die dit ontwerp tot wijziging van de wet-1920 heeft ingediend, dezelfde bewindsman is, die in 1920 zoo krachtig voor zijn wet was opgekomen, tenzij men zou moeten aannemen, dat hij toen slechts een schijnbeeld was. Dat is natuurlijk uitgesloten.

Wat is dan de verklaring van een zoo volkomen terugtreden van wat toen als onmisbaar werd voorgesteld? Is dat voldoende verklaard door het modewoord of voorwendsel ,,bezuiniging''?

Dat er bezuinigd moet worden, ook op het onderwijsgebied, fiat. Is *dit* ontwerp dan echter de inlossing van de belofte, dat er bezuinigd zou worden, zonder dat er iets afging van de waarborgen der deugdelijkheid? Moeilijk kan men zich iets herinneren uit de zittingen van deze Kamer, waarin beslister werd uitgesproken dan door dezen Minister, dat de bezuiniging in niets de deugdelijkheid van de waarborgen te kort zou doen. Dat dit nu geschiedt, kan zeker de man der wet van 1920 niet beweren.

Is er dan een mildere verklaring mogelijk dan dat de verdediger van de wet van 1920 zich tegen eigen onderwijsovertuiging in neergelegd heeft bij de funeste beknotting der wet en dat hij tegen heug en meug op zich genomen heeft deze beknotting te verdedigen om te verhoeden, dat zijn weigering een herhaling zou geven van I Koningen 12 : 11 (waarin een vergelijking wordt gegeven tusschen Rchabeam en Salomo).

In de tweede plaats zijn er zonderlinge geruchten door de pers gegaan in den tijd, die verliep tusschen de verschijning van het Voorloopig Verslag en de Memorie van Antwoord. Het duurde nogal eenigen tijd (van October tot November) doch volgens de stellige berichten vond deze lange duur zijn oorzaak in het overleg tusschen den Minister en onderwijsautoriteiten van rechts.

Dat er van de zijde van den Minister bij belangrijke wetsontwerpen van te voren gepoogd wordt tot overeenstemming te komen door raadpleging van hen, die geacht worden in het bijzonder voor de zaak in quaestie op te komen, is niet alleen begrijpelijk, maar in vele gevallen zelfs aan te bevelen. De behandeling van de Pensioenwet is er een bewijs voor. Doch dàn alleen met de organen van de geheele Kamer. Wat nu geschied is — en de uitkomst pleit voor de zeer groote waarschijnlijkheid — is volstrekt af te keuren.

(Gerhard.)

De uitkomst pleit er voor, want al zijn er eenige veranderingen gekomen, welke ook door links worden gewaardeerd, het eindresultaat draagt duidelijk het kenmerk van eenzijdige voorlichting.

Is dit de toepassing van het beruchte: vae victis!

Dit zou een openbaring zijn ten aanzien van dezen, door studie en temperament zoo ruim denkenden Minister, die de reputatie heeft het met zijn mede- en tegenstanders goed te kunnen vinden. Een wijsgeer die zich ontpopt als een Brennus! Dat wordt dan een veelbelovend triumviraat van Oorlog, Marine en Onderwijs.

Of is onze Solon wellicht het gewillig instrument geworden van een partij, in dit geval een eenheidsgrond vormend, die zich machtig genoeg gevoelt, om zelfs den schijn niet meer te eerbiedigen van gemeenschappelijk overleg? Dit brengt mij het bekende beeld van Fortuna in herinnering. Machtsmisbruik wreekt zich steeds te eeniger tijd.

In de derde plaats wensch ik eenige woorden te wijden aan de merkwaardige houding van den Minister van Financiën, naar het schijnt eigenlijk de Minister-President.

In de aangehaalde *Nieuwe Rotterdamsche Courant* lees ik, onder den titel: De Kabinetsquaestie gesteld:

> „De Minister van Financiën heeft in zijn begrootingsrede een duidelijke waarschuwing doen hooren. De heer de Geer zeide namelijk„ dat de houding, welke door de Kamer zal worden aangenomen ten opzichte van de wijziging van de Lager-onderwijswet voor hem een maatstaf zal zijn, of hij op voldoenden steun voor verdere bezuiniging zal kunnen rekenen, m. a. w., wordt de technische herziening door de Kamer verworpen, dan legt hij het bijltje er bij neer. Dit is een feit. Het afkeurend votum der Kamer over een ontwerp van den Minister van Onderwijs zou ten gevolge hebben een crisis aan het Departement van Financiën. Dit teekent den toestand."

De Tijd zegt er bij:

> „dit teekent ook de beslistheid, waarmede dit Kabinet haar taak van bezuiniging wil vervullen."

Maar de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* voegt er aan toe:

> „zou het, zoo de thans ingevoerde procedure in de wetgevende periode gewoonte gaat worden, niet verstandig zijn het artikel der Grondwet, waarin staat, dat de wetgevende macht gezamenlijk door de Kamer en de Staten-Generaal wordt uitgeoefend, te schrappen en in de formuleering van de afkondiging van wetten de volgende wijziging te brengen: Zoo is het, dat Wij, den Raad van State gehoord en, met geheim overleg der rechterzijde, hebben goedgevonden en verstaan, enz."

Dit zegt de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, die dezer dagen tot de conclusie komt, dat het nog zoo'n kwaad ding niet zou zijn, om deze wet maar aan te nemen.

Och ja, geen afspraak met dr. de Visser. Doch, rondweg gezegd, gaf mij het optreden van den Minister van Financiën den indruk van rehabilitatie van den Minister van Onderwijs.

Tegen wie was de uitval gericht? Tegen de volgzame meerderheid? Tegen de minderheid, die niets vermag?

Die positie herinnert mij aan de houding van een ouderwetschen bovenmeester.

In een school is een zeer rumoerige, lastige klas. Voor die klas staat een onderwijzer, die haar niet erg aan kan, die wat slap is. Die ouderwetsche bovenmeester komt voor de klas te staan, geeft de klas een uitbrander en zegt: wee hem, die het waagt niet op te passen.

Dat is een vriendelijke aanwijzing voor den onderwijzer, die wat zwak geoordeeld wordt: denk er om te zorgen voor uw prestige. Zoo had ik den indruk, dat de Minister van Financiën den Minister van Onderwijs niet vertrouwde.

Wat betreft het vierde punt, moet ik de geschiedenis der pacificatie in de herinnering terugroepen en daartoe eenige aanhalingen doen.

Bij de installatie der Pacificatiecommissie zeide Minister Cort van der Linden, nadat hij omschreven had, op welke wijze de commissie zou werken:

> „Op deze wijze kan ons volksonderwijs in de verhoudingen waarin wij leven in waarheid nationaal worden. De energie, die thans verspild wordt in voortdurenden en onvruchtbaren strijd, kunt gij zoodoende omzetten in een levende kracht tot verheffing van ons volk."

En dr. Bos antwoordde daarop:

> „Ons allen vereenigt de wensch om de voorheen zoo fel tegen elkander inwerkende krachten, waarvan de felheid alleen te begrijpen is bij een volk met warme liefde voor het onderwijs, gelijk te richten, opdat sterker dan ooit de geestelijke kracht van ons volk kan gedijen tot zegen van zijn zedelijk welzijn en zijne stoffelijke welvaart."

Op bladz. 25 zegt de heer Tydeman, dat het aantrekkelijke van deze commissie voor hem gelegen was in de kans om het peil van het geheele onderwijs omhoog te brengen.

Op bladz. 31 zegt de heer K. ter Laan:

> „dat hij wil werkzaam zijn om het bijzonder onderwijs vrijheid te laten en weg te nemen wat men rechts als onrecht gevoelt, maar bovenal om ons lager onderwijs in zijn geheel op hooger peil te brengen."

Het behoeft niet te bevreemden, dat het van die zijden allicht zoo werd gevoeld.

In het tweede gedeelte van het verslag vinden wij op bladz. 98, dat de heer de Savornin Lohman zeide:

> „dat juist ten gevolge van het werk van deze commissie het peil van het volksonderwijs in de hoogte zou komen en dat het werk van die commissie daartoe de zekerheid gaf."

Het werd gevoeld als een soort van overeenkomst. Het sterkst is dat uitgesproken door den heer van der Voort van Zijp. Nadat de heer de Meester een omschrijving had gegeven van wat in zijn club ten aanzien van deze zaak was gezegd en had medegedeeld, dat zijn club ook medeging, juist met het oog op dat te verwachten gevolg, zeide de heer van der Voort van Zijp, dat in zijn club de zaak geheel was behandeld als in de club van den heer de Meester en dat men zich daar ook moreel gebonden achtte aan de voorstellen.

Er gaat door het heele verslag, door de heele notulen van de Bevredigingscommissie heen, deze gedachte: niet alleen, dat men van het werk van de Bevredigingscommissie verwacht een verhooging van het peil, neen, Mijnheer de Voorzitter, men neemt zich ook voor om gemeenschappelijk de verhooging van dat peil te verkrijgen en het allersterkste hebben de mannen van rechts zich ook gebonden geacht om de gedachten, die in de Bevredigingscommissie waren uitgesproken, ook tot verwezenlijking te brengen.

Mijnheer de Voorzitter! Deze herinnering was noodig om nu de volle aandacht te laten vallen op hetgeen ik thans wil gaan zeggen. Hoe was nl. de geest onder de voorstanders van het openbaar onderwijs? Onder de voorstanders van het openbaar onderwijs dient men scherp twee stroomingen te onderscheiden. De eene strooming vormen de principieele voorstanders van de gelijkstelling met wat naar hun meening een grondbeginsel van recht was. Die strooming verwachtte bovendien daarvan een verhooging, een verheffing van het geheele volksonderwijs.

Er was echter ook een tweede strooming. Deze strooming stelde zich ook volkomen op het standpunt, dat er van een recht geen sprake was, omdat zij meende, dat de openbare school, die voor allen toegankelijk was, volkomen bevrediging kon schenken. Maar die tweede strooming was zuiver opportunistisch of zij werd het niet. Zij werd opportunistisch, omdat zij tot het inzicht kwam, dat het eindigen van den schoolstrijd in het belang van het volksonderwijs was. En

(Gerhard.)

wat dus voor die groep A, die ik het eerst genoemd heb, het gelukkig gevolg was, werd voor de tweede strooming het hcofdmotief voor de medewerking aan de bevrediging, omdat het gevolg als zeker werd erkend.

De zaak komt dus zoo te staan. Er waren toen verscheidenen, die niet van ganscher harte — en dat behoeft niemand hun euvel te duiden, zij hadden daarvoor ook volkomen sterke overwegingen — met de bevrediging medegingen; zij gingen mede om dezelfde overwegingen als dr. Bos heeft uitgesproken, dat men in dit land met zijn verscheidenheden niet anders doen kon; zij gingen mede, omdat zij zagen, dat de schoolstrijd tot nadeel van het onderwijs was geweest en omdat van rechts rondweg was gezegd: ook wij wenschen de beëindiging van den schoolstrijd in het belang van het onderwijs in het algemeen. Toen ging de tweede strooming er toe over, ongeveer op de wijze van een overeenkomst, die twee vijandige partijen aangingen.

Zonneklaar blijkt dat uit de aangehaalde notulen en met het ongeschreven, doch door allen erkende pact kwam art. 192 tot stand.

Met prijzenswaardigen ijver kwam de tweede editie v. d. Palm met zijn wet en hoeveel er dan ook aan moge ontbreken, er is niemand geweest, die daarin niet zag een eerlijke poging tot naleving van het pact en in de toekomst er niet een verheffing van het onderwijspeil van verwachtte.

Dat velen onzerzijds van latere jaren een vervulling van verder gaande wenschen hoopten, doet niets af aan het feit, dat ze de wet, zooals ze tot stand kwam, zelfs met haar vele technische gebreken, waardeerden als een vooruitgang.

Over de wijze, waarop de financieele gelijkstelling werd verkregen, is dadelijk een zeer sterk groot verschil geweest en vele onopgeloste bezwaren zijn onopgelost gebleven, maar wat het zuiver onderwijskundig gedeelte betreft, heeft niemand toen beweerd, dat er overbodige verbeteringen in waren.

En wat zien we nu, naar twee jaren tijds? *Ad calendas graecas* het zevende leerjaar — er staat wel: tot 1925, maar wie den gang van zaken hier ziet, weet, dat een uitstel in dit geval onbetwist zal blijken te zijn een afstel voor een onbeperkt aantal jaren —; de opleiding weg; de klassen weer gebracht op reeds veroordeelde leerlingaantallen; het vervolgonderwijs in feite vernietigd; de wachtgeldregeling belangrijk verslecht; de gemeenten op nog grooter lasten gejaagd, terwijl aan de versplintering der scholen, de bron van opvoering van kosten, slechts uiterst zwakke hinderpalen in den weg worden gelegd.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Dat ben ik niet met u eens.

De heer **Gerhard**: Wij zullen nog ruimschoots gelegenheid hebben daarover met elkander van gedachten te wisselen bij de behandeling van art. 75.

Een kort persoonlijk woord er tusschen. Zonder overdrijving mag ik zeggen, dat ik tot de warmste verdedigers behoord heb in deze Kamer van wat het beginsel was onzer Groninger motie, en tevens tot de meest overtuigde bepleiters van het zekere gunstig gevolg der bevrediging.

We hebben veel smaad er over vernomen. De openbare school was door ,,links'' versjacherd voor het algemeen kiesrecht. Gelaten kon onze partij dezen smaad over zich heen laten gaan. Als er een koop was gesloten, dan was het slechts deze, dat aan rechts recht werd gedaan tegen den prijs van beter onderwijs voor het geheele volk. Mij is in deze weken meermalen de bittere gedachte bekropen of zij, die ons reeds vijf jaar geleden als rechtvaardigheidsnaïvelingen bespotten, gelijk hadden en of men nu alles weer terug wil nemen, wat dankbaar is ingehaald, nu men de macht heeft en ..... feitelijke woordbreuk geen zeer doet.

Zien wij het alleen als verslechtering?

Daar is geen enkel orgaan van onderwijzers, van welke richting ook, dat geen overwegende bezwaren heeft tegen dit ontwerp.

Dat is geen wonder. Ik heb al bij meer dan een enkele gelegenheid de vrijheid genomen opmerkingen te maken over het onderwijs in het algemeen. Nu vooral is er weer aanleiding toe. Daar is bezig zich te voltrekken in de geheele beschaafde wereld een diep doordringende evolutie in de opvattingen omtrent onderwijs.

Die is te omschrijven in deze tweeledige stelling:

a. ieder kind heeft het recht op de volle ontwikkeling van zijn geestelijke en lichamelijke vermogens; de erkenning van dat recht is in het belang der gemeenschap zelf;

b. alle onderwijs behoort er op gericht te zijn in ieder kind zijn eigen individualiteit tot zijn recht te laten komen.

Het is waar, Mijnheer de Voorzitter, de oorlog bracht volle erkenning, allereerst in de zwaar geteisterde landen, van het zuiver materialistisch streven der heerschende klasse met het oog op de economische kracht der natie.

Het klonk: ,,Plaats voor de begaafden''. De begaafdheid zelf werd productie-artikel, dat men wilde hebben, zoolang er afzet voor scheen, ook in ons land, met het oog op winst belovenden export. Nu, in de malaise, laat men het overal vallen, in deze slechts op kapitalistischen grondslag rustende maatschappij. Maar, anderzijds heeft de niet meer in te dammen democratische strooming tot eigen leuze zich veroverd, wat alle groote paedagogen van Comenius af steeds tevergeefs hebben bepleit.

Het is die nieuwe geest, welke met meer of minder klaar besef er van spreekt in bijna alle organen van onderwijs; de geest, die niet meer vraagt: wat heeft ieder mensch noodig aan ontwikkeling om een bruikbaar economisch instrument te zijn in een kapitalistische maatschappij, doch wel: wat moet de gemeenschap bieden om ieder in staat te stellen tot het maximum van zijn kunnen en kennen.

De schrijver, dien ik nu ga aanhalen, staat op een ander standpunt dan ik, maar hij wordt gedreven door dezelfde erkenning der individualiteit.

Hij schrijft in *De School met den Bijbel:*

> ,,Een opvoering als nu voorgesteld wordt, zal dus terugbrengen oude drilmethoden, en..... de lei. Want zonder die twee zal het niet gaan!
>
> De vreugde, waarmee nu de kinderen naar de school gaan, moet op die wijze verdwijnen.
>
> Och, Minister — er moèt bezuinigd worden. Ik weet het óók. Maar doe het niét op deze automatische, doode manier.
>
> Toevallig is de onderwijzer-opvoeder zoo wat de eenige kunstenaar, die met levend materiaal werkt. Láát hem de kans, het leven te eerbiedigen.
>
> Dat van de kinderen, door hen niet te verstikken onder den dril.
>
> Dat van hemzelf door hem frisch te houden, en hem niet te laten versuffen onder een hopelooze correctie!
>
> Laat al onze Kamerleden, vóór ze hun stem hierover uitbrengen, eerst zelf eens b.v. vier weken lang al het schriftelik werk van een klas als nu voorgesteld wordt, corrigeeren.
>
> Conscientieus corrigeeren.
>
> Goed corrigeeren.
>
> En dan — komen zulke groote klassen niet!''

Ik help het hem wenschen, maar aangezien ik hier niemand aan het werk kan zetten voor correctie, zal dat gunstige gevolg wel uitblijven!

Mijnheer de Voorzitter! Ik ga niet verder in op dat punt, wijl het bij een der amendementen thuis behoort; doch voor het algemeen inzicht was het noodig. Maar met goed onderwijs der jeugd is nog lang niet alles afgedaan. Volle ontwikkeling der individualiteit reikt veel verder. Ook dàt is gevoeld toen het zevende leerjaar werd ingevoerd, ,,omdat het nog prematuur was het achtste in te voeren.''. Zóó was de stelling. Toen het achtste leerjaar werd voorgesteld, zeide de Minister: vrienden, ik gevoel er ook voor, maar men kan geen ijzer met handen breken, eet dien grooten wortel niet in eens op, begin met de onderste helft, de rest komt vanzelf. Wij hadden de overtuiging, als het van den Minister afhangt, komt het achtste leerjaar er wel. Maar thans: Foetsie het zevende!

(Gerhard.)

Ziet de K. E. P. (of duidelijker de Nieuwe Katholieke Partij) niet feitelijk reeds zoover haar zegevierende nederlaag doorwerken, dat de economische waarde van een goed geschoold volk al veel minder schijnt te bedragen, zoodat haar ,,kostprijs'' duchtig naar beneden kan gedrukt worden en al dat gedoe van verder onderwijs, vervolgonderwijs, flinke uitbreiding van vakonderwijs maar moet gestaakt? De beteekenis van het verzet tegen de voorgenomen verslechtering, dat oogenschijnlijk over relatief de minder gewichtige zaken loopt, reikt verder en geldt de algemeene reactie, want nu komt in mijn betoog ook een groot gemeenschapsbelang. Ik zie ook hier dezelfde reactie, die op het arbeidsterrein alles terugdringt. Dit is hier slechts een symptoom, en het zou ook hier hopeloos werk zijn er ons tegen te verzetten.

Het gaat nl. hierom, of in de toekomst het volk als geheel een actief deel zal kunnen nemen aan het maatschappelijk beleid, of de groeiende democratie niet slechts een op zich zelf leeg politiek stelsel zal beteekenen, doch zal uitgroeien tot een wezenlijk economisch systeem. Ik ga op het oogenblik gelaten een erkentenis herhalen, die reeds meermalen is uitgesproken: het algemeene peil van kennis en inzicht op het gebied van het Overheidsbeleid en van economische organisatie is laag, zeer laag. Voor mijn doel is het ijdel om uit te weiden over de schuldigen daaraan. Bovendien is te betoogen, dat de huidige toestanden historische noodwendigheid zijn, maar van veel meer belang is het, er op te wijzen, dat een andere historische noodwendigheid geboren wordt, dat is die eener algemeene ontwikkeling, ver uitgaande boven de lagere school, doch berustende op de zoo goed mogelijk toegeruste lagere school, een voortzetting dus met de ruimst denkbare differentiatie na de school, een voortzetting, die de arbeidersklasse, onverschillig van welke richting, voorbereiden kan voor haar aandeel niet alleen in de economische productie, doch in het geheele economische beleid. Wanneer iemand aanleiding zou vinden om hieruit te concludeeren, dat ik zou erkennen, dat het denkbeeld van socialisatie voorloopig niet uitvoerbaar is, dan zal ik die opvatting met gelatenheid aanhooren. Ik zal ze niet eens bestrijden, want in het wezen van de zaak geloof ik, dat er zeer veel waars in is, omdat het algemeene peil van het volk steeds laag gehouden is in onze maatschappij, waardoor de arbeidersklasse nog niet tot haar historische taak in staat is. Iedere aanslag op de lagere school, die tegen haar ontwikkeling in innerlijke waarde en tegen den duur van den leertijd ingaat, ondermijnt den grondslag van al wat daarop rusten moet, is een aanslag tegen de beginontwikkeling eener zuivere democratische structuur der maatschappij. In die zuiver democratische structuur ligt de eisch van volksuniversiteiten, de eisch van openbare leeszalen, de eisch van lang en ver voortgezet onderwijs, van uitgebreid nijverheidsonderwijs, van onderwijs in honderderlei richtingen, aanpassende aan elke begaafdheid. Dat alles is de voorwaarde der mogelijkheid van een zuiver democratische structuur, waarvan een behoorlijke, lang durende en veelzijdige lagere school de onmisbare grondslag is. Daarom is de strijd tegen deze wijziging een van zeer verre beteekenis. Het loopt niet alleen over de vraag, of er 50 of 40 leerlingen per klasse zullen zijn, niet over de vraag, of het onderwijs een jaar korter of een jaar langer zal duren. Het loopt hierover, of wij zullen voortgaan op den weg van goed onderwijs, waarop wij een stap gezet hebben, dan wel of wij dien stap zullen terugnemen, en ik heb betoogd waarom dit ontwerp naar mijn overtuiging een volkomen terugtrekken beteekent. Niemand zal echter beweren, dat ik een bewonderaar ben van het huidige schoolsysteem. Ik maak deze korte opmerking nog, omdat ik trachten wil ook te dien aanzien misverstanden weg te nemen. Er is zooeven reeds gezinspeeld op iemand, die een beschouwing heeft gegeven over de school, waarbij hij alleen op een andere manier wilde aantoonen, dat niet alleen Homerus wel eens sliep, maar dat ook andere menschen, tot journalisten toe, wel eens domme dingen kunnen zeggen.

Wat was daarvan de strekking, waarvan ik op het oogenblik zelfs volmondig erken, dat ik de juistheid er van inzie? Dat aan het onderwijssysteem zeer veel ontbreekt. Maar wat is de oplossing, die wij krijgen? Een zuivere zuinigheidsoplossing, nl. die van de beruchte of beroemde half time schools, waarbij men 's morgens de eene helft naar school stuurt en 's middags de andere en de onderwijzers voor een dubbele taak zet. Dat vindt hij een verbetering, want, zegt hij, de kinderen zitten veel te lang in de school, zij hebben recht op vrijheid. Ja, Mijnheer de Voorzitter, maar welke kinderen hebben recht op die vrijheid? Misschien de kinderen uit de Amsterdamsche Jordaan? Of de kinderen uit welke buurt in den Haag ook? Weten al die menschen niet, dat er duizenden en duizenden kinderen zijn, voor wie het de beste tijd van den dag is, wanneer zij op school zitten? Ik wil er onmiddellijk aan toevoegen, dat het een aanklacht is tegen deze maatschappij, dat men moet zeggen, dat voor de kinderen de beste tijd van den dag is de tijd, dien zij op een goed ingerichte school doorbrengen.

Wanneer er gesproken wordt van de overbodigheid van de parate kennis, die toch vervliegt, is dat ook door mij meermalen gezegd, maar als men denkt, dat men gemakkelijker school kan houden wanneer men geen parate kennis behoeft aan te brengen, maar de kinderen moet opvoeden, dan heeft men niet het geringste begrip van de school. Want waar werd de meeste parate kennis ingepompt? In de groote klassen met de drilmethoden. Maar probeer eens in ieder kind zijn wezen te erkennen, tracht eens de ziel te onderkennen in ieder kind — wat de hoogste roeping is van den onderwijzer — in een klasse met 60, 70 leerlingen! Juist de hoogere opvatting omtrent paedagogiek vordert een gansch andere inrichting.

Daar werd smadelijk gesproken over de onderwijzers. Wil ik dat euvel duiden? Neen; wat met de onderwijzers altijd is gebeurd, rechtvaardigt helaas die hooghartige minachting over onze schoolmeesters; de schijnopleiding, waarmee men ons heeft afgescheept, rechtvaardigt helaas de hooghartige minachting, waarmee men nu durft spreken en schrijven over de onderwijzers. Maar de bitterste gedachte trof mij, toen bij het bij elkaar zoeken van de stukken mijn aandacht weer werd getroffen door dezen zin uit de Memorie van Antwoord, waarin onze van der Palm zegt — ik zal u dadelijk zeggen, waarom ik spreek van ,,onze van der Palm'' —, dat, waar van de opleiding toch niets terechtkomt, de daarop betrekking hebbende artikelen maar zijn ingetrokken.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Maar één artikel is gelaten, dat de gelegenheid openlaat, om de opleiding te verbeteren.

De heer **Gerhard**: Het doet mij groot genoegen, dat de Minister voor de derde maal poogt, zich bij interruptie te verantschuldigen, want er is steeds groote vreugde over een zondaar, die bezig is zich te bekeeren. Wanneer dat zoo doorgaat, zal het vandaag een heuglijke dag worden!

Waarom sprak ik van onzen van der Palm? Omdat van der Palm de man is geweest, die beter dan iemand anders heeft begrepen, dat, wanneer men het onderwijs uit de diepte, waarin het was verzonken, wilde ophalen, men moest zorgen voor goede schoolmeesters. Dat is de groote verdienste van van der Palm geweest. En dat heeft onze Excellentie gedaan in 1920. Hij was, en te recht, het meest ingenomen met zijn opleiding. Er was niemand van links of rechts, of men vond die het mooist. De een zei — dat hing van het temperament af —: het is een kranige vent, maar zijn opleiding is het mooist. De ander zei: nou, je kan hem niet heelemaal afvallen, maar zijn opleiding is goed. Een derde zeide: veel vertrouwen in de toekomst heb ik in hem niet — dat waren de Thomassen —, maar de opleiding is in orde. Zoo was er een algemeene opvatting, dat de opleiding het mooiste was in de geheele wet.

Ik heb den Minister vergeleken bij Brennus, maar dat was hij toen niet. Ik heb hem ook wel vergeleken bij Solon, maar dat was hij toen ook niet. Wat hij doet, lijkt op iets wat ik eens heb meegemaakt op school. Er was een vrouw, die met een opgetrokken zeil bij ons kwam met de bedoeling om ons af te rossen wegens een vermeend onrecht, dat aan

(Gerhard e. a.)

haar kind was aangedaan, en die, toen wij er lang over gepraat hadden en het haar duidelijk was, dat er toch niets aan te doen was, zeide: nou, dan zal ik in Godsnaam het rossen maar laten. Dat was de laatste erkenning, dat wij gelijk hadden.

Nu is ons van verschillende zijden gezegd: waarover gaan jullie toch praten: 40 tegen 60. Mijnheer de Voorzitter! Het is best mogelijk! Ik wil niet zeggen, dat het vechten is tegen de bierkade, daarvoor zijn er aan den overkant te veel geheelonthouders. Maar ik geloof, dat het getuigt van het nobele standpunt, dat door de linkerzijde wordt ingenomen, dat wij op die lasterlijke aantijging niet zijn ingegaan. Wij gelooven er niet in, dat men ons maar zal laten praten en dat men zal zeggen: kip, ik heb je, zoo wordt het en niet anders. In die overtuiging hebben wij onze vele amendementen ingediend, die blijkbaar alle pogingen zijn om de wet te verbeteren in de richting, als waarin wij haar verbeterd wenschen te zien.

Bij de vele grieven, die wij hebben, leven wij nog in het vertrouwen, dat uit deze besprekingen iets goeds zal worden geboren. Ik hoop in ieder geval, dat wij het fatale begrip „bezuiniging" zullen laten schieten. Want het is niet waar, deze wet geeft geen bezuiniging. Het is òf een afwentelen van de lasten op het beroemde perspectief, waarvan wij al veel gehoord hebben, maar waarvan een nuchtere Jordaner zou zeggen: eet er van, òf het wordt een bezuiniging, doordat de lasten worden afgewenteld op anderen. Het mooiste is — de humoristische zijde mag ook niet aan de zaak ontbreken —, dat de Minister een wijziging heeft aangebracht, waarop hij blijkbaar met genoegen neerziet en meent, dat zij wel allerwegen zal worden aanvaard. Dat is nl. de wederinvoering van het woord „ten minste". Op een andere plaats staat, dat de verandering niet in eens behoeft te gaan, maar geleidelijk kan plaats hebben. De heer Ketelaar heeft reeds uiteengezet wat die geleidelijkheid zal beteekenen en dat die gewoonlijk met groote disputen gepaard zal gaan, maar dat beteekent niets. De basis wordt een goedkoopere, want grootere, klasse. Natuurlijk, de onderwijzers kunnen er niet in eens uit zijn. Neen, zegt onze goedmoedige, goedhartige Minister van Onderwijs: houd ze maar, maar jij moet ze zelf betalen.

Er waren van die gemeenten, die dachten: goddank, dat ik niet hooger mag gaan en het was voor die gemeenten een uitkomst, dat het woord „ten minste" er uit ging, want zij hadden daardoor zekerheid, niet hooger te gaan, maar dat „ten minste" komt er weer in, zegt de Minister. De bezuiniging blijft bestaan, maar hiermede belast hij de gemeenten nog hooger.

Ik hoop echter, dat de bezuiniging, die op zoo zonderlinge wijze is toegepast en een zoo vruchtbaar perspectief beloofde, niet meer als argument zal worden gebruikt.

In 1918 is er een overeenkomst, een pact aangegaan. Ik weet wel, geschreven is die niet, en wij behoeven goddank dus niet te praten van een stuk papier, dat verscheurd kan worden, want het is een ongeschreven overeenkomst, en rechts heeft gedurende de jaren 1918/1920 door haar medewerking aan de wet-1920 ons allen den indruk gegeven, dat het inderdaad ernst was met die overeenkomst, maar wat er nu staat te geburen, Mijnheer de Voorzitter, ik moet het herhalen, acht ik helaas gelijk aan woordbreuk.

De heer **Rutgers**: Mijnheer de Voorzitter! De strekking van het ontwerp, dat voor ons ligt, is blijkens de considerans tweeledig. Het beoogt in de eerste plaats bezuiniging en daarnaast het brengen van eenige technische verbeteringen.

Wat de bezuiniging betreft, welke het ontwerp ons zal brengen, komt het mij voor, dat de considerans den inhoud van het ontwerp geenszins dekt. In die considerans wordt in overweging genomen, „dat met het oog op noodzakelijke bezuiniging van de uitgaven zoowel voor Rijk als voor gemeenten" een aantal wijzigingen in de Onderwijswet moeten worden gebracht. De inhoud van het wetsontwerp zal echter wel het Rijksbudget aanzienlijk ontlasten, maar te gelijker tijd de begrootingen van bijna alle gemeenten opnieuw bezwaren.

(Rutgers.)

In dit opzicht is het ontwerp sedert zijn indiening vrijwel geheel van karakter veranderd. Ik heb hier met name het oog op wat het voornaamste punt van de bezuiniging uitmaakt, nl. de wijziging van art. 28. In zijn eerste redactie bracht dit artikel een bezuiniging mede voor het Rijk, dat aanzienlijk minder zou hebben te betalen aan salarissen van verplichte onderwijzers, en te gelijk voor de gemeenten, aan welke het aanstellen van surnumeraire onderwijzers verboden werd.

Zooals de wijziging van art. 28 thans geredigeerd is, zal het voor het Rijk een slechts weinig verminderde bezuiniging blijven medebrengen, maar te gelijk is te voorzien, dat ten gevolge van het afnemen van het aantal verplichte onderwijzers voor de meeste gemeenten het aantal en dus ook de kosten der surnumerair onderwijzers sterk zullen toenemen. Te gelijk met het wegvallen van het verbod tot het aanstellen van surnumeraire onderwijzers is weer herleefd de bepaling van art. 100, dat aan de gemeenten de verplichting oplegt een uitkeering te doen voor surnumeraire onderwijzers aan de bijzondere scholen. Dit artikel zal aan de gemeenten zeker heel wat meer gaan kosten in verband ook met de wijziging van art. 28. Daarnaast moet er op worden gewezen, dat de kosten voor het vervolgonderwijs zoowel van het openbare als van het bijzondere voortaan geheel voor rekening der gemeenten zal zijn.

Kon aanvankelijk worden gezegd, dat de strekking van het ontwerp was het invoeren van een versobering, thans is dat goeddeels aan de gemeenten overgelaten, en thans is de naaste strekking, dat de uitgaven van het Rijk op de gemeente worden afgeschoven. Ik heb daartegen niet zooveel bezwaar als wellicht andere leden van deze Vergadering en wel om deze reden, dat de uitgaven, welke het Rijk op de gemeenten schuift, voor een niet onbelangrijk deel door de gemeenten kunnen worden nagelaten, zoodat de gemeentebesturen, die de Lager-onderwijswet moeten uitvoeren, de gewenschte versobering kunnen toepassen.

Of het mogelijk is, onmiddellijk of binnen zoo betrekkelijk korten termijn het aantal onderwijzers zoo in te krimpen als in het oorspronkelijk ontwerp werd beoogd, laat ik in het midden. Ik verkeer sterk onder den indruk, dat de vraag, in welk tempo de versobering mogelijk is, ook door den Minister van Onderwijs niet kan worden beantwoord. De vragen, welke in het Voorloopig Verslag zijn gesteld omtrent de werking van het ontwerp en bepaaldelijk de vraag, welke financieele gevolgen in de eerstvolgende jaren de toen voorgedragen wijziging van art. 28 zou hebben, alsmede de vraag naar het aantal lokalen, waarin niet 48 leerlingen kunnen worden geplaatst, moest de Memorie van Antwoord onbeantwoord laten. Het kan dan ook m. i. niemand tot een grief worden gemaakt, wanneer hij van meening zou zijn, dat de perspectivische versobering van het eerste ontwerp, die gelegen was in de inkrimping van het aantal onderwijzers, althans voor een goed deel niet anders was dan een soort arithmetische fata morgana.

Wat daarvan intusschen zij, de versobering die mogelijk is, moet worden verwezenlijkt door de gemeentebesturen en om deze daartoe te nopen, bestaat er geen betere prikkel dan hen zelf te belasten met de bezoldiging van die onderwijzers, die uitgaan boven het aantal dat in elk geval strikt noodzakelijk te achten is.

Op dit punt met het wetsontwerp meegaande, moge ik mij intusschen in dit verband aan het adres van den Minister een opmerking veroorloven. Bij de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting heeft deze Minister verklaard, dat het tot stand komen in de Kamer binnen zeer korten tijd van de hoofdmomenten van dit wetsontwerp, voor zooverre het geldelijke gevolgen raakt, voor hem een maatstaf zou zijn of hij op voldoenden steun voor verdere maatregelen van bezuiniging zou kunnen rekenen. Ik voor mij ben bereid om mede te werken tot het tot stand komen van het hoofdmoment van dit wetsontwerp, hetwelk gelegen is in art. 28, dat meer dan eenig ander financieele beteekenis heeft. Maar ik meen dan ook, dat de Kamer harerzijds er op moge rekenen, dat de Minister van Financiën het vol-

(Rutgers.)

brachte werk niet straks weer ongedaan zal maken. De verschuiving van lasten van art. 28 beoogt de gemeenten te nopen tot versobering van het onderwijs. Laat nu de Minister van Financiën niet straks hier voorstellen inbrengen om de gemeenten, welke die versobering niet aanbrengen, in verband daarmede in haar uitgaven te gemoet te komen. Men zegge niet, dat het ongepast is een zoodanige gedragslijn te veronderstellen. Wij kunnen iets dergelijks zien op het gebied van de krankzinnigenzorg. Van den Minister van Binnenlandsche Zaken ging een circulaire uit, waarin hij aandrong om telkenmale, wanneer plaatsing van een patiënt overwogen werd, zorgvuldig te overwegen of niet op andere wijze de belangen van den patiënt op bevredigende wijze konden worden behartigd. Hieruit kan worden afgeleid, hetgeen trouwens ook wel vanzelf spreekt, dat het aantal en de kosten der patiënten, die voor gemeentelijke rekening in de gestichten geplaatst zijn, mede afhangen van de zorgvuldigheid, waarmede de financieele belangen van de gemeente in verband met die van den patiënt in het oog worden gehouden. Te gelijker tijd echter is bij de Regeering in overweging, als grondslag voor de Rijksuitkeering aan de gemeenten, mede te aanvaarden de kosten van gestichtsverpleging van krankzinnigen in de jaren, waarover de uitkeering loopt. Ik zeg dat niet om een grief aan te voeren tegen den Minister, want dit denkbeeld is niet van hem uitgegaan. Maar ik acht toch in het algemeen een waarschuwing op dit punt niet ongepast, omdat, waar ieder op het gebied van de bezuiniging zijn heilig huisje heeft, er ook dezulken zijn, die op het punt van de financieele verhouding van Rijk en gemeente hun zwakke plek bezitten.

Wat de voorgestelde maatregelen van bezuiniging betreft, zij het mij vergund in herinnering te brengen een rapport over scholenbouw aan den Schoolraad voor de scholen met den Bijbel, onder dagteekening van 15 December 1921 uitgebracht.

In dat rapport, dat afkomstig was van een commissie, waarin ik de eer had naast professor de Savornin Lohman uit Utrecht en mr. Terpstra zitting te hebben, werd een reeks van wetswijzigingen aanbevolen, die bijna alle strekten om de kosten van het onderwijs te beperken. Gedeeltelijk hadden die wijzigingen betrekking op bepalingen betreffende het gesubsidieerde bijzonder onderwijs en gedeeltelijk op bepalingen die de beide takken van het onderwijs raken. Het zij mij veroorloofd om de door die commissie aanbevolen wijzigingen, althans wat de hoofdpunten betreft, in het kort te vermelden. Wat de beide takken van onderwijs betreft, noemde de commissie als maatregelen van bezuiniging die niet wenschelijk zijn, maar wel noodzakelijk, het terugkomen op een aantal in 1920 ingevoerde wijzigingen en verbeteringen van het onderwijs, te weten:

a. bepaling van het maximum aantal leerlingen van een school op 400;

b. afschaffing van het ambulantisme aan openbare scholen;

c. verplichte invoering van het 7de leerjaar;

d. uitbreiding van den leerplicht tot het 7de leerjaar;

e. vermindering van het aantal leerlingen per onderwijzer;

f. verhooging van het minimum aantal leerlingen voor scholen voor uitgebreid lager onderwijs.

Van deze maatregelen zijn de eerste en de laatste twee in het ontwerp, gelijk het thans voor ons ligt, belichaamd. Over het terugkomen op de genomen beslissing in zake het ambulantisme, zal de Kamer zich naar aanleiding van een ingediend amendement kunnen uitspreken. Wat het verplichte 7de leerjaar betreft, geeft de Memorie van Antwoord te kennen, dat het te overwegen zou zijn, of de financieele omstandigheden moeten leiden tot opschorsing van de leerverplichting van het 7de leerjaar tot 1 Januari 1925. De mededeeling in de Memorie van Antwoord moge in den modus potentialis vervat zijn, mij althans zal dit de overtuiging niet benemen, dat de Regeering de overweging, welke hier als mogelijk wordt gesteld, werkelijk heeft doen plaats vinden en met den ernst dien de beteekenis van dit punt vordert.

Wat het bijzonder onderwijs betreft, werden door de schoolraadcommissie enkele wijzigingen aanbevolen, die in het aanhangig ontwerp een plaats hebben gevonden; zoo de verhooging van het minimum aantal leerlingen voor de stichting eener school in middelgemeenten tot 60 en 80; de verhooging van het aantal leerlingen aan gecombineerde scholen voor lager en u.l.o.; het terugkomen op de uitbreidende interpretatie van het begrip „scholen in aanbouw" in art. 205 der wet. Van de wijzigingen, welke de commissie aanbeval, en die in het aanhangige ontwerp niet zijn opgenomen, noem ik er drie. Vooreerst wilde de commissie het waken tegen opdrijving van de kosten bij schoolbouw. opdragen aan Gedeputeerde Staten. Het ontwerp wil daarentegen deze taak aan Rijksambtenaren, daartoe versterkt door de bouwkundige ambtenaren, bedoeld in art. 69, overlaten. In de tweede plaats gaf de commissie in overweging, om wanneer een bijzondere school wordt gebouwd met meer lokalen dan noodig zijn in verband met het aantal onderwijzers, waarvoor Rijkssubsidie wordt genoten, de meerdere kosten, die daaruit voortvloeien, voor rekening van het schoolbestuur te laten; met een voorbehoud evenwel voor het geval, dat ook de gemeente zich bij den schoolbouw gelijke luxe permitteert. Het komt mij voor, dat opneming van een dergelijke bepaling in het ontwerp een verbetering zou zijn. In de derde plaats vermeldt de commissie het voorschrijven van openbare aanbesteding voor den bouw van bijzondere scholen. De Kamer veroorlove mij. op dit punt een kleine uitweiding, minder met het oog op de beteekenis van deze zaak, dan wel om een andere reden. Bij de behandeling van het ontwerp betreffende het zonder noodzakelijkheid bouwen van scholen in Maart van dit jaar, is door een van onze medeleden, die thans niet meer in ons midden is, een motie voorgesteld, om de Kamer zich te doen uitspreken over deze openbare aanbesteding. Hoezeer ik, Mijnheer de Voorzitter, mij met den inhoud van deze motie wel zou hebben kunnen vereenigen, heb ik toch gemeend in de eerste plaats uitstel van behandeling daarvan te moeten vragen en in de tweede plaats mijn stem daartegen te moeten uitbrengen, omdat ik geen enkel belang er in zag aan deze zeer ondergeschikte wijziging door een uitspraak der Kamer veel relief te geven. De motie heeft intusschen vele stemmen verworven. Alle aanwezige leden der linkerzijde stemden daarvoor. Wat is nu het pikante? Dat juist deze wijziging der Onderwijswet niet alleen niet in het ontwerp voorkomt, maar ook, voor zoover ik heb kunnen nagaan, niet in het Voorloopig Verslag is vermeld. Als bijdrage tot de beoordeeling van moties schijnt mij deze geschiedenis leerzaam. Wanneer het voor kan komen, dat de halve Kamer zich uitspreekt ten gunste van een denkbeeld, dat een lid bij een debat opwerpt, terwijl korten tijd later, wanneer dat denkbeeld zou kunnen worden verwezenlijkt, iedereen het schijnt vergeten te hebben, dan wordt daardoor in de hand gewerkt, dat met werkelijk ernstige meeningen der Kamer weinig rekening wordt gehouden.

Mijnheer de Voorzitter! Uit het medegedeelde omtrent het rapport van de schoolcommissie, welk rapport door den schoolraad is aanvaard, blijkt, dat in de kringen, waartoe de schoolraad behoort, reeds een jaar geleden de hoofdmomenten van het ontwerp werden aanvaard. Althans in deze richting was dus de vermaning van den Minister van Financiën bij de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting volmaakt overbodig.

Wie daaruit intusschen zou willen afleiden, dat door ons met geestdrift aan de voor ons liggende herziening wordt medegewerkt, zou zich geheel vergissen. Veeleer is de stemming bij deze herziening die, welke tot uiting komt in het rapport van de schoolraadcommissie:

> „Offers moeten dan worden gebracht, die den voorstanders van goed onderwijs, onverschillig of zij aan bijzonder of openbaar onderwijs de voorkeur geven, zwaar vallen. Niemand, die hart heeft voor het volksonderwijs, kan en mag over dit offer gering denken. Men staat echter voor de keus, òf ernstig te overwegen op deze voorname punten de bestaande wettelijke regeling te herzien, òf er in te berusten, dat van een beper-

(Rutgers.)

king der kosten, die eenig gewicht in de schaal werpt, geen sprake zal zijn."

In dit verband moge ik mij een opmerking veroorloven aan het adres van den heer Gerhard.

Er is mij niets van bekend, dat omtrent de verbetering van het onderwijs tusschen de linker- en de rechterzijde een overeenkomst zou zijn getroffen. Dit is voor ons niet een zaak waarover wij overeenkomsten sluiten. Wij komen voor goed onderwijs op uit eigen aandrift.

De heer Gerhard heeft het in zijn rede voorgesteld, door intonatie en door woorden, alsof de rechterzijde nu eigenlijk, wanneer zij met dit ontwerp zou meegaan, deed wat zij in haar hart het liefst zou doen. Maar er is geen enkele grond, om die houding aan te nemen, geen enkele grond voor den heer Gerhard en de zijnen, om zich te proclameeren tot wachters en bewakers van het goede onderwijs, en ons te disqualificeeren als de vijanden daarvan. Wanneer gevraagd wordt wie de grootste offers voor goed onderwijs gebracht heeft, geloof ik niet, dat men bij de linkerzijde zou terechtkomen.

Aldus gestemd kan ik den Minister mijn steun voor zijn bezuinigingsplannen geven.

Evenwel moet ik iets daarbij voegen.

Ook nu is het niet gemakkelijker geworden den Minister te steunen, doordat in het ontwerp, gelijk toch aanvankelijk en na de eerste Nota van Wijziging vóór ons lag, elementen voorkwamen, die bij de voorstanders van de vrije school gerechtvaardigde ongerustheid verwekten, en er toe leidden, dat het hoofddoel van het ontwerp in de persdiscussie schuil ging achter details. Wanneer ik sprak van details, dan is dat niet om de gerezen bezwaren voor te stellen als gering, want zij raakten levensquaesties voor de vrije school. Maar van details mag ik spreken, omdat het voor den Minister bijzaken waren, waarop hij, zonder zijn ontwerp te schenden, kon terugkomen en is teruggekomen. Althans grootendeels. Bij de artikelen zal de gelegenheid bestaan om de bezwaren, die zijn overgebleven, en de bezwaren, die door de Memorie van Antwoord en de daarbij aangebrachte wijzigingen nieuw zijn opgekomen, te bespreken. Ik treed nu niet terug in de schriftelijke discussie, die een aantal grieven uit den weg ruimde. Ik loop ook niet vooruit op de bespreking der artikelen. Ik verklaar alleen, dat ik het betreur, dat zoovele grieven zijn ontstaan, en dat ik mijn stem aan het ontwerp geef in het vertrouwen, dat bij de mondelinge behandeling redres van de overblijvende grieven zal verkregen worden.

Een tweede punt in het ontwerp is de technische herziening. Deze leent zich eigenlijk, naar het mij voorkomt, weinig voor algemeene beschouwingen. Het zijn technische verbeteringen, d. w. z. detailverbeteringen, binnen het raam van het bestaande stelsel.

Het aantal en de beteekenis van die verbeteringen mogen zoodanig zijn, dat niet ten onrechte van een technische herziening wordt gesproken en dat ook in de beweegreden van het wetsontwerp beter dat woord ware gebruikt, dan dat ons daarin de telkens wisselende artikelen geënumereerd worden, waarin de Minister verandering wenscht te brengen, juist omdat de voorgestelde herzieningen niet het stelsel der wet raken, kunnen de algemeene beschouwingen slechts zijdelings met deze herziening samenhangen. Ik althans gevoel geen behoefte, om aan hetgeen bij de afzonderlijke artikelen gezegd kan worden, relief te geven, door het bij de algemeene beraadslaging reeds ter sprake te brengen.

Intusschen wil ik toch over het stelsel van de Onderwijswet eenige opmerkingen maken, omdat ik meen, dat die opmerkingen niet alleen van beteekenis kunnen zijn met het oog op een toekomstige dieper gaande herziening der wet, maar ook, omdat zij er toe kunnen bijdragen om nu de juiste beteekenis der technische herziening in het oog te vatten.

Wanneer ik over dat algemeene stelsel van dit wetsontwerp eenige opmerkingen ga maken, dan gevoel ik niet veel behoefte om in een uitvoerige polemiek te treden tegen hetgeen straks door mej. Westerman is gezegd. Het was voor ons geen nieuws, dat wij werden uitgenoodigd, om allen op de banken van die ééne dorpsschool, naar het heet van mejuffrouw Westerman, plaats te nemen. Het was voor ons geen nieuws, dat Calvinisten en Roomschen met Boedhisten en anthropophagen op één lijn gesteld werden, als zonderlingen, die eigenlijk niet aanvaarden wat toch zoo goed voor hen is. Het was voor mij geen nieuws en ik geloof niet, dat er veel kans is om door een discussie de zaak thans nog verder te brengen. Intusschen wil ik dit wel zeggen, dat ik naar aanleiding van het optreden van mej. Westerman, en ook na het optreden van mej. van Dorp, mij zelf de vraag gesteld heb, of niet mede de beteekenis van het afvaardigen van vrouwen naar het Parlement hierin gelegen zou kunnen zijn, dat die zich iets meer kunnen veroorloven, dat zij zich boutades kunnen veroorloven, die tegen de politiek, welke haar eigen partijen volgen, rechtdraads ingaan; die zich uitingen kunnen permitteeren, waarvoor de partijen, waartoe zij behooren, de verantwoordelijkheid zeker niet zouden dragen. Ik misgun aan de zwakke sekse die vrijheid niet, maar ik zou toch zeggen: laat mejuffrouw Westerman van haar prerogatief als vrouw in deze vergadering niet een te ruim gebruik maken.

Ik zal dus nu eenige opmerkingen maken over het stelsel van de Onderwijswet, over de wijze waarop de financieele gelijkstelling in de wet is verwezenlijkt.

De financieele gelijkstelling is de eisch van de Grondwet: het bijzonder onderwijs moet naar denzelfden maatstaf als het openbaar onderwijs, wanneer het aan de bij de wet te stellen eischen voldoet, uit de openbare kas worden bekostigd. Daarvoor laten zich verschillende systemen denken.

In onze wet zijn er te vinden drie wijzen, waarop de financieele gelijkstelling wordt verwezenlijkt. Er is te vinden het stelsel van normaliseering van onderwijsuitgaven; er is te vinden het stelsel van het vergoeden van gemiddelde uitgaven en er is te vinden het stelsel van de vergoeding van werkelijk gedane uitgaven. Of om te spreken in de taal van de Grondwet, die voorschrijft, dat naar denzelfden maatstaf als het openbaar onderwijs het bijzonder onderwijs uit de openbare kas wordt bekostigd, die maatstaf is in onze Onderwijswet ten opzichte van verschillende categorieën van uitgaven de eene maal hetgeen de wet voor openbaar en bijzonder onderwijs noodig verklaart, de andere maal datgene wat uitgegeven wordt voor het openbaar onderwijs, en de derde maal datgene wat in elk concreet geval voor het openbaar of voor het bijzonder onderwijs noodig blijkt te zijn.

Ik mag mij ten opzichte van dit drieledig stelsel van de wet — ik kom er nader op terug — reeds aanstonds deze opmerking wel veroorloven, dat het hebben van drie systemen naast elkander in de Onderwijswet het gevolg heeft, dat men zich herhaaldelijk moet afvragen: welk van die drie systemen is van toepassing? Er zijn drie stelsels van vergoeding voor het bijzonder onderwijs en ten aanzien van bepaalde uitgaven komt de vraag naar voren: onder welk stelsel vallen deze uitgaven? Het komt dan somtijds voor, dat men met vrij groote zekerheid kan zeggen, dat zij onder geen van de drie stelsels te brengen zijn. Daaraan zijn eenige van de technische wijzigingen, die op het oogenblik vóór ons liggen, toe te schrijven. Zoo is er bijv. de vraag, op welke wijze een bijzondere school vergoeding krijgt voor de uitgaven ter zake van vakonderwijzers. Deze vraag wordt bijv. door den Utrechtschen gemeenteraad aldus beantwoord, dat de uitgaven voor de vakonderwijzers niet worden geteld bij de uitgaven, volgens artikel 101 der Lager-onderwijswet berekend, zoodat de bijzondere scholen daarvoor in het geheel geen vergoeding krijgen, terwijl die uitgaven evenmin geteld worden bij de vergoeding krachtens art. 100 voor surnumeraire onderwijzers. Zoo zien wij dus het resultaat, dat het salaris van vakonderwijzers aan de bijzondere school niet wordt vergoed. Hetzelfde geldt, wanneer een gedeelte van het gebouw moet vernieuwd worden of wanneer er nieuwe leermiddelen of schoolmiddelen aangeschaft moeten worden, bij het in gebruik nemen van een nieuw lokaal bij voorbeeld. Dergelijke uitgaven worden op het oogenblik aan de bijzondere scholen op geen enkele wijze vergoed, omdat er drie stelsels naast elkaar staan en de Onderwijswet niet heeft kunnen bereiken — het is ook zeer moeilijk —, dat het geheele terrein van de onderwijsuitgaven door die drie stelsels wordt gedekt.

(Rutgers.)

Over die drie stelsels zou ik thans een enkel woord willen zeggen, omdat er aanleiding is het stelsel van de Onderwijswet nauwlettend te bezien. In de kringen van de voorstanders van het bijzonder onderwijs nl. heerscht niet de algemeene bevrediging, die men zou wenschen en er zijn er ook onder hen, die niet behooren tot de voorstanders van het bijzonder onderwijs, die erkennen, dat er aan de wijze, waarop de financieele gelijkstelling van het onderwijs is geregeld, nog wel gebreken kleven.

In de eerste plaats dan het stelsel van normaliseering van uitgaven voor bijzondere onderwijzers, waarbij als maatstaf van vergoeding is te nemen datgene, wat de wet zelf noodig verklaart voor het openbare en het bijzondere onderwijs. Ten deele is dat stelsel van de Onderwijswet toegepast ten aanzien van de salarissen van de onderwijzeressen. In de Onderwijswet wordt het minimum aantal onderwijzers aangegeven aan openbare en bijzondere scholen en dat minimum en niet meer wordt door het Rijk vergoed. Intusschen is dat stelsel van normaliseering van de uitgaven voor onderwijzeressen door de Onderwijswet niet doorgevoerd, omdat naast de verplichte onderwijzers surnumeraire onderwijzers mogelijk zijn geworden. De Regeering heeft thans een poging gedaan om te komen tot volkomen normaliseering van uitgaven voor salarissen door afschaffing van de surnumeraire onderwijzers. Er is echter tegen dat voorstel een storm van verontwaardiging opgegaan.

Er is ook van dit voorstel gezegd, dat de volkomen en volstrekte normaliseering van de aantallen onderwijzers onmogelijk is, ook om de schoolgebouwen, waarin de leerlingen worden ondergebracht, en omdat de verdeeling van de leerlingen in klassen zich aan die gebouwen moet aanpassen en een groot aantal dier gebouwen zich daarvoor niet leenen. De Regeering heeft de volstrekte normaliseering van de aantallen onderwijzers en van de kosten der onderwijzers teruggenomen. Ik geloof niet, dat dit een terugnemen is alleen voor nu, want dat stelsel zal zich dunkt mij in de practijk moeilijk laten doorvoeren.

Zou de normaliseering op een ander gebied beter kunnen worden toegepast, bijv. ten aanzien van de leermiddelen en van de exploitatiekosten? Men zou het daarmede een eind kunnen brengen; ik geloof althans, dat men niet licht van „onmogelijk" zou kunnen spreken. Wij hebben het bijv. in den distributietijd gezien, dat men moest toekomen met de hoeveelheid brandstoffen, welke er was. Het lijkt mij echter onmogelijk, dat normaliseering op het gebied van de exploitatiekosten tot bezuiniging van beteekenis zou leiden. Ik geloof, dat, wanneer een normaliseering werd getroffen van de exploitatiekosten, bijv. van de verlichting, de verwarming en de leermiddelen, dit eerder zou leiden tot een verhooging van de kosten van het onderwijs. Wanneer centraal voor het geheele land een bedrag moest worden vastgesteld, dat per leerling zou moeten worden gegeven, dan zou dat bedrag zoo hoog gesteld moeten worden, dat er van bezuiniging wel niet zou komen. Voorshands zal, dunkt mij, de toepassing van de normaliseering als stelsel, ook voor de leermiddelen, daarop moeten afsluiten. Ik geloof daarom niet, dat de mogelijkheid om langs den weg van normaliseering het stelsel van financieele gelijkstelling ten uitvoer te leggen, zonder meer mag worden aangenomen. Dit doet mij leed. In het algemeen zou het stelsel van normaliseering aanbeveling verdienen, omdat het in dat stelsel onbetwistbaar en op gemakkelijk uitvoerbare wijze is vast te stellen wat aan de bijzondere scholen toekomt, zoodat dan de practijk, de financieele gelijkstelling, vlotter zou loopen, terwijl willekeurige bevoordeeling naar de eene of andere zijde en zelfs het vermoeden daarvan zou zijn uitgesloten. Intusschen, voordat van een verdere toepassing van dat stelsel zou kunnen worden gesproken, zou er nadere studie en overweging en toetsing daarvan noodig zijn.

Het tweede stelsel, dat ik noemde, is het als maatstaf nemen voor de grootte van de vergoeding der kosten voor openbaar en bijzonder onderwijs datgene, wat voor het openbaar onderwijs wordt uitgegeven. Dat stelsel komt in de wet op het lager onderwijs op meer dan één punt voor, o. a. in de artt. 100 en 101. Het is het stelsel voor de vergoeding der kosten van surnumeraire onderwijzers, het is het stelsel voor de vergoeding voor de exploitatiekosten, het is het stelsel voor de vergoeding in verband met de kosten van het vervolgonderwijs.

Als ik die artikelen noem, denken zij, die met de toepassing van de Lager-onderwijswet belast zijn, onmiddellijk aan de groote moeilijkheden, die artikel 100 betreffende de surnumeraire onderwijzers heeft opgeleverd, de moeilijkheid om met de eenigszins vage gegevens van dit artikel te komen tot een billijke berekening van wat de bijzondere school volgens de wet toekomt. Er is een amendement voorgesteld om een duidelijker maatstaf in artikel 100 te brengen, maar ik geloof, dat bij de behandeling zal blijken, en dat dan de voorstellers zelf zullen inzien, dat met dat amendement nog niet de steen der wijzen is gevonden. In art. 100, zoowel als in art. 101, betreffende de vergoeding van exploitatiekosten aan bijzondere scholen, hebben wij te doen met artikelen, die geen oppositie vonden en die de Bevredigingscommissie naar ik meen met geringe moeite heeft aangenomen en waarvan de billijkheid door niemand is betwist. Maar wanneer wij zien, hoe die artikelen in de practijk werken, dan blijkt, dat men daarvoor slechts weinig bewondering kan hebben.

De uitkeering per leerling volgens art. 101 wijkt niet alleen in onderscheidene gemeenten zeer ver van elkander af, maar zij is ook afhankelijk van factoren, die met de billijkheid en rechtvaardigheid van het stelsel geen verband houden, in zooverre als de kosten aan openbare scholen per leerling veel hooger zijn wanneer er is één kleine school in een gemeente dan wanneer er meerdere groote scholen zijn. Het hangt van het aantal leerlingen, dat de openbare school bezoekt, af of de bijzondere scholen f 10 of ettelijke tientallen guldens per leerling zullen krijgen. Wat erger is bij de toepassing van art. 101 is, dat voor de bijzondere scholen wordt beschikbaar gesteld het gemiddelde bedrag dat aan de openbare scholen wordt uitgegeven, in dier voege, dat indien de bijzondere school, over drie jaar genomen, minder uitgeeft dan dat gemiddelde, dat verschil wordt gekort, terwijl wanneer zij meer uitgeeft, dit meerdere niet wordt vergoed. Ik maak daartegen op zich zelf geen bezwaar; het komt mij voor, dat het niet juist zou zijn dat meerdere maar aan de bijzondere scholen te geven, zoodat daarop overschotten zouden kunnen komen van beteekenis: ik meen, dat het niet juist is meer uit te geven dan de werkelijke uitgaven. Maar het lijkt mij toch onweersprekelijk, dat wanneer een bijzondere school zich ziet toekennen minder als zij minder uitgeeft dan het gemiddelde, maar niet meer wanneer zij meer uitgeeft dan het gemiddelde, dit toch een zekere achterstelling is.

Ten aanzien van de vergoeding voor gebouwen is door mij het stelsel van gemiddelden reeds vroeger verdedigd, om daardoor te geraken tot uitkeering aan de bijzondere scholen van wat aan de openbare wordt toegekend. Intusschen is toen door mij ook onder de oogen gezien het bezwaar, dat het limiteeren van de vergoeding tot de werkelijke uitgaven wanneer die beneden het gemiddelde blijven, aan de volledige financieele gelijkstelling afbreuk doet. Langs den weg van toekenning van het gemiddelde van de uitgaven der openbare scholen aan de bijzondere zal, naar het mij voorkomt, alleen dan de financieele gelijkstelling, die de Grondwet vraagt, worden verwezenlijkt, wanneer de bijzondere school, wier uitgaven beneden het gemiddelde blijven, de bevoegdheid krijgt om over het excedent te beschikken ten bate van andere scholen, die meer noodig hebben dan het gemiddelde — of, om het anders uit te drukken: het stelsel van het toekennen van gemiddelde uitgaven zal alleen dan billijk werken, wanneer het gemiddelde wordt toegekend aan een groep van bijzondere scholen, die onderling kunnen regelen, welke school meer en welke minder dan het gemiddelde kan uitgeven en ontvangen. Er is aanleiding om ook het stelsel der gemiddelden, toegepast om de financieele gelijkstelling te verwezenlijken, nader te bezien. De artt. 100 en 101 toch, indertijd onaangevochten in de wet gekomen, en het sluitstuk van de wet vormende, hebben in de practijk zooveel moeilijkheden opgeleverd.

Er is nog een derde stelsel, nl., dat aan de bijzondere

(Rutgers.)

school, evenals aan de openbare, worden vergoed de kosten, die in elk geval noodzakelijk worden geacht. Dat stelsel wordt ook gevonden in de wet, nl. wat betreft het stichten van schoolgebouwen en in het algemeen de kapitaalsuitgaven; deze worden intregaal door de gemeente aan de bijzondere school vergoed. Intusschen blijken tegen dat stelsel wel bezwaren te bestaan, die indertijd ook zijn voorspeld, nl., dat, wanneer aan de bijzondere school de gemaakte kosten intregaal worden vergoed, uit den aard der zaak die kosten onder een zeker toezicht moeten staan. In het stelsel van de wet van 1920 was dat toezicht niet zeer scherp; ontbrak het eigenlijk zelfs; bij de totstandkoming van de wet is het verscherpt, mede op mijn initiatief, toen ik in een afzonderlijke nota critiseerde het feit, dat aan de bijzondere scholen werden vergoed de gedane uitgaven zonder dat eenige contrôle daarop zou bestaan. Een stelsel van contrôle is noodzakelijk; het staat met de bijzondere school in dit opzicht als met de kolonie Suriname; wanneer men op de begrooting de uitgaven niet kan dekken door eigen middelen, moet men zich wel getroosten, dat het oog van een ander over de begrooting gaat. Ook de begrootingen van de Raden van Arbeid worden door deze maar in geringe mate zelf vastgesteld. Het is geen wonder, dat het stelsel, waarbij de uitgaven worden vergoed, doch waarbij ook een zeker toezicht bestaat, aanleiding geeft tot moeilijkheden. In het onlangs gepubliceerde rapport van het R.-K. Onderwijsbureau kan men lezen:

> „En dan, wat biedt artikel 77 overvloedige, dikwijls gretig aangegrepen gelegenheid, om den bouw eener bijzondere school op de lange baan te schuiven. Daar is eerst natuurlijk het tijdroovende ontwerpen der plannen, gevolgd door de inzending aan den inspecteur om advies; dan is er het overleg van het schoolbestuur met B. en W., volgt het beroep op den Minister; deze hoort, alvorens te beslissen, niet alleen den inspecteur, maar ook den Onderwijsraad, die vaak een onderzoek in loco noodig acht en maar eens in de 14 dagen vergadert. En als dan eindelijk de beslissing van den Minister afkomt ten aanzien van het eene geschil, dan valt het B. en W. niet moeilijk onmiddellijk weer een ander op het tapijt te brengen. Een kwalijk gezind gemeentebestuur kan op deze wijze den bouw eener hoogst noodige bijzondere school een paar jaar uitstellen."

Het komt mij voor, dat dit juist is, en dat het uiterst moeilijk is, zoo niet onmogelijk, een stelsel te vinden waarbij aan de bijzondere school vergoed worden de werkelijk gemaakte kosten, zonder dat het stelsel de bezwaren medebrengt, om niet te zeggen: zich leent tot de misbruiken, als hier zijn aangegeven. Het stelsel is dus allerminst vrij van critick.

Over de wijze, waarop aan de bijzondere school de uitgaven moeten worden vergoed naar denzelfden maatstaf als aan het openbaar onderwijs, is het laatste woord nog niet gesproken. De beste wijze van tenuitvoerlegging van art. 192 der Grondwet is nog niet gevonden. Ik zeg dit alles in het geheel niet agressief, want ik geloof, dat het voor een goed deel, en misschien zelfs geheel, door leden aan beide zijden der Kamer kan worden onderschreven, maar ook hierom niet agressief, omdat ik niet gereed sta met een ander, beter stelsel, waarin de aangevoerde grieven worden vermeden. Ik spreek dus ook niet van een nieuwen schoolstrijd, die zou moeten worden begonnen, om te komen tot een juiste toepassing van art. 192 der Grondwet. Ik zou daarvan alleen kunnen spreken, wanneer ik een voorstelling had van de wijze, waarop de toepassing van de Grondwet dan moest worden belichaamd, en wanneer ik bovendien de zekerheid had, dat ik, opkomende voor dat systeem, tegenstanders zou vinden. Zoolang ik die zekerheid niet op beide punten bezit, zie ik geen reden om van een nieuwen schoolstrijd te spreken. Intusschen blijft bestaan, dat elk der drie wijzen, waarop de wet de financieele gelijkstelling regelt, in de practijk niet zelden weinig aangenaam is voor degenen die er mede in aanraking komen, zoowel voor de schoolbesturen

(Rutgers e. a.)

als voor de openbare macht. Misschien zal men tot het resultaat komen, dat elk stelsel van financieele gelijkstelling bezwaren medebrengt en minder aangenaam is, in vergelijking met het régime, waaronder de bijzondere school vroeger leefde. Vroeger kreeg de vrije school een subsidie, een matig subsidie, dat van financieele gelijkstelling ver af was, maar dat in de wet was vastgelegd, zoodat men in het begin van het jaar reeds wist, hoeveel het ongeveer over het loopende jaar zou bedragen. De regeling was zoodanig, dat moeilijkheden bij de toepassing bijna niet voorkwamen. Ik vrees, dat een stelsel van financieele gelijkstelling, dat in de toepassing even aangenaam is, niet zal zijn te vinden, maar als dat juist is, moet dan de financieele gelijkstelling worden verworpen? Daarover valt geen oogenblik te denken, omdat het stelsel van financieele gelijkstelling in de Grondwet is vastgelegd, en omdat het een eisch is van rechtvaardigheid.

Daarom is het stelsel van financieele gelijkstelling juist en moet het worden aanvaard, ook al brengt het in de practijk moeilijkheden met zich die vroeger niet werden ondervonden. Het aanprijzen van nieuwe middelen om de financieele gelijkstelling te verwezenlijken. mag slechts met de meeste voorzichtigheid geschieden, want de ervaring heeft reeds geleerd, dat bepalingen, wanneer zij met de practijk in aanraking komen, aan bezwaren onderhevig zijn, die niemand te voren had kunnen vermoeden. Ik geef dus de suggestie, die ik ten slotte ga doen, met alle voorbehoud, maar wellicht zou de weg te vinden zijn door in de wet, op sommige punten althans, bijv. bij exploitatie-kosten en kosten van gebouwen, de keuze te laten tusschen het regime van de gelijkstelling, dat door de Grondwet wordt geëischt en dat in de L. O.-wet moet worden verwezenlijkt, hetzij zooals thans geschiedt of wel op andere wijze, en een andere regime voor de bijzondere school, niet het regime van de financieele gelijkstelling, maar een systeem, waarbij een vaste door de wet geregelde subsidie wordt gegeven voor gebouwen en exploitatie-kosten. Een stelsel van vaste subsidie zou, wanneer het niet al te ver van de financieele gelijkstelling verwijderd bleef, door menig schoolbestuur worden gekozen, zou het leven van menig school- en gemeentebestuur verlichten. en menig conflict doen uitblijven.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb deze opmerkingen omtrent het stelsel der Onderwijswet willen maken, omdat de moeilijkheden, die worden ondervonden, aanleiding geven hier en daar tot ontstemming, die wij na het tot stand komen van de financieele gelijkstelling veel liever niet zouden zien opkomen. Het komt mij voor, dat ook voor de Regeering in die ontstemming, al mag zij zich soms van beide zijden overdreven uiten, aanleiding kan zijn, om op dit punt van wetgeving te blijven overwegen, of niet verbeteringen zijn aan te brengen.

Het komt mij voor, en hiermede eindig ik, Mijnheer de Voorzitter, dat er voor de Regeering aanleiding is te overwegen of er niet een commissie in het leven moet worden geroepen, die overweegt, — ik zeg niet, dat het met groote haast moet gebeuren, maar wel met grooten ernst — of de wijze, waarop de financieele gelijkstelling, die de Grondwet eischt, in onze Onderwijswet is tot stand gebracht, in de practijk niet aanleiding geeft tot groote bezwaren en die te gelijk overweegt, of niet een weg is te vinden, om aan de bezwaren, die aan de verwezenlijking der financieele gelijkstelling door onze Onderwijswet zijn verbonden, kunnen worden ondervangen.

De heer **van Wijnbergen:** Mijnheer de Voorzitter! Het zal, naar ik meen, geen bevreemding wekken, wanneer ik verklaar in te stemmen met de hoofdgedachte van dit ontwerp, en behoudens eenige punten van min of meer ondergeschikte waarde, die ik hoop dat tijdens de discussie nog zullen worden verbeterd, ook met de uitwerking daarvan. Reeds twee jaar geleden toch heb ik bepleit in deze Kamer bezuiniging op ons onderwijs, en toen drie punten genoemd, die, naar ik meende, in de eerste plaats daarvoor in aanmerking kwamen: vermindering van het aantal leerkrachten, niet-invoering van de geprojecteerde opleiding en voorshands niet verplicht stellen van het 7de leerjaar. De twee eerste bezuinigingsmaat-

(van Wijnbergen.)

regelen, toen door mij genoemd, worden thans aangebracht en vormen de hoofdzaak van het ontwerp, terwijl omtrent het derde punt, het 7de leerjaar, wordt gezegd, dat het nog in overweging is, een overweging, die echter niet te lang zal mogen duren, wijl, wordt vóór 1 Januari a.s. geen wettelijke voorziening getroffen, de financieele gevolgen der leerverplichting voor het 7de leerjaar voor Rijk en gemeenten zullen intreden, iets, wat naar ik meen de Regeering, indien zij de bezuiniging ernstig meent, niet zal willen toelaten.

De nadere uitwerking van de bezuinigingsmaatregelen komt bij de artikelen ter sprake. Ik zal mij bij deze algemeene beschouwingen bepalen tot enkele hoofdzaken.

Buiten en ook in de Kamer is eenigermate de voorstelling gewekt, alsof het bij dit ontwerp gaat rechts tegen links. Tot dien indruk heeft ook medegewerkt de rede van den heer Ketelaar en ik geloof, dat daaraan ook ten grondslag lag de uiting van den heer Gerhard, toen hij sprak over 40 tegenover 60, getallen, die bij dit wetsontwerp absoluut niets te maken hebben. Dat het bij dit ontwerp zou gaan rechts tegen links, is mij ten eenenmale onverklaarbaar. Dat de pacificatie destijds is tot stand gekomen, is indertijd mede hierom geschied, wijl in het vervolg onderwijszaken uitsluitend van onderwijsstandpunt zouden kunnen worden bekeken en beoordeeld; dat is door den heer Ketelaar in herinnering gebracht en dit wordt door mij volkomen beaamd. Of dit resultaat inderdaad is bereikt, zal bij dit ontwerp moeten blijken. Beide zijden der Kamer hebben er dus belang bij, dat aan de pacificatie niet zal worden geraakt. Daarvoor te waken is dus zaak bij de behandeling van dit ontwerp, dat dan een zuiver zakelijk karakter draagt. Het is daarom ook goed — in het bijzonder in verband met hetgeen de heer Gerhard zooeven in het midden heeft gebracht —, dat de Minister in de Memorie van Antwoord er nog eens nadrukkelijk op gewezen heeft, zich aansluitend bij hetgeen in het Voorloopig Verslag heeft gestaan, dat de pacificatie uitsluitend berustte op rechtsgronden. De pacificatie hield in de erkenning, dat de beide takken van volksonderwijs gelijkberechtigd moesten zijn en dat zij, wat de financieele verzorging aangaat, op gelijken voet door de Overheid moesten worden behandeld en erkend. Die erkenning is neergelegd in art. 192 van de Grondwet. Nu weet ik wel, dat daarmede gepaard is gegaan een volkomen gerechtvaardigd verlangen om het peil van het onderwijs te verhoogen, maar dat werd niet geuit als een voorwaarde voor de erkenning van recht, hetgeen ook vrij zonderling geweest zou zijn, want òf men erkent een recht, òf men erkent het niet. Wanneer nu het recht door sommigen slechts met woorden was erkend, ten einde zelf eenige voordeelen te behalen, dan zou het vertrouwen tusschen voorstanders van openbaar en bijzonder onderwijs, dat men wenschte te bereiken, niet verkregen zijn. Maar zoo was de toestand niet. Na jarenlangen schoolstrijd werd eerlijk en royaal erkend, dat aan het bijzonder onderwijs ten volle recht moest worden gedaan, een erkenning, op de meest eerlijke en loyale wijze geuit door den voorzitter van de Bevredigingscommissie, het helaas ons te vroeg ontvallen medelid den heer dr. Bos. Dat toen bij die gelegenheid in het bijzonder van de linkerzijde de verwachting werd uitgesproken van verhooging ook van het peil van het onderwijs, is voor hem, die let op het verleden, volkomen begrijpelijk.

Waar in het verleden de gelden voor het openbaar onderwijs geheel uit de openbare kas werden gevonden, en dan aan het bijzonder onderwijs een vaak onhoudbare concurrentie werd aangedaan, was het niet ten eenenmale uitgesloten, dat bij de beoordeeling van sommige voorstellen tot vermeerdering van onderwijsuitgaven. bij de rechterzijde, zij het tot zekere hoogte, ook van invloed was de overweging, dat door aanneming van dat voorstel de financieele druk, op het bijzonder onderwijs gelegd, nog grooter, nog zwaarder werd.

Voor de hand lag het dus, dat, bij erkenning van gelijkgerechtigdheid in de toekomst, de linkerzijde de opmerking maakte, dat die overweging, voor zoover zij al mocht hebben bestaan, in het vervolg niet meer zou behoeven te gelden, gelijk het even vanzelfsprekend was, dat de rechterzijde daarmede volkomen akkoord ging, gelijk dat bleek bij de behandeling van de Lager-onderwijswet 1920.

Maar voor het stellen van een voorwaarde was niet de minste reden, het was eenvoudig een gevolg, dat vanzelf zou intreden, nl. dat, waar de schoolstrijd geëindigd was, rechts en links aangenamer en doeltreffender dan tot dusver zouden kunnen arbeiden aan de verheffing van het peil van het onderwijs.

Voor het stellen van een voorwaarde door links bestond ook daarom niet de minste reden, wijl niets kon worden aangevoerd op grond waarvan kon worden vermoed, dat er rechts minder lust en ambitie zou bestaan om het volksonderwijs zoo goed mogelijk te doen zijn. Wel juist het tegendeel, wanneer men slechts let op de enorme bedragen, die de voorstanders der bijzondere school geheel uit eigen middelen voor het onderwijs hebben over gehad.

Overweegt men dit, dan is het duidelijk, dat de Lager-onderwijswet zelf niet daarstelt de pacificatie, maar dat die is gelegen in de verkregen rechtserkenning, neergelegd in art. 192 der Grondwet, en dat de Lager-onderwijswet een eerste vrucht der pacificatie is. Dan is het ook duidelijk, dat die Lager-onderwijswet in den loop der tijden kan, misschien moet en mag worden gewijzigd, mits aan de rechtsgelijkheid niet worde geraakt.

Zoo gezien is het, dunkt mij, voor geen tegenspraak vatbaar, dat het huidige wetsontwerp, tenzij men kan aantoonen, dat aan de rechtsgelijkheid wordt te kort gedaan, geen aanleiding kan geven tot tegenover elkaar plaatsen van de politieke partijen als zoodanig, en dat het met de pacificatie niets te maken heeft. Derhalve is de conclusie van den heer Ketelaar, dat de menschen, die aan de bevrediging hebben medegewerkt, aan dit ontwerp hun stem niet kunnen geven, m. i. ten eenenmale onjuist. Voor zoover kan worden aangetoond, dat door dit ontwerp het peil van het onderwijs eenigermate zou worden verlaagd of dat in uitzicht gestelde verhooging niet zou worden bereikt, dan geschiedt zulks, evenals op elk ander terrein, gedrongen door den nood der tijden. Dan heeft men dus daarin te berusten en kan dit derhalve niet leiden tot een verwijt aan de Regeering, noch tot een verwijt tusschen de partijen onderling.

Men zal het, gelijk ook op ander gebied, gezamenlijk hebben te dragen. En wat mij nu het meest getroffen heeft in de rede van den heer Ketelaar, is, dat hij dit voorbijziet, want gesteld dat alles wat hij hier heeft aangevoerd in het belang van het onderwijs, als juist kon worden erkend, dan is toch de vraag, waar het op het oogenblik om gaat, of het ook betaald kan worden.

Zoo staan de zaken nu eenmaal, zaken, die wij niet in het leven hebben geroepen en waarin wij hebben te berusten.

Maandenlang is nu van alle kanten geroepen om bezuiniging, niet het minst ook door de organen der linkerzijde, en nu is het toch wel zonderling, dat bij de behandeling van het eerste ontwerp hier niet voor alles op deze bezuiniging de nadruk wordt gelegd en in de eerste plaats gevraagd wordt: wat laten op het oogenblik 's Lands financiën toe?

Die zelfde vraag zal ook straks moeten worden overwogen door de gemeenten, want er is in deze discussies reeds op gewezen, dat wellicht eenige uitgaven, die tot dusverre door het Rijk werden gedaan, in de toekomst zullen kunnen worden gedaan door de gemeente, maar men heeft dan ook den nadruk te leggen op dat woord: kunnen. Een verplichting wordt aan de gemeente niet opgelegd en derhalve zal elke gemeente zich de vraag hebben te stellen, of zij meent uitgaven, die door de Overheid hier niet noodig worden geacht, te mogen doen. En het is goed, dat die zaak tijdig onder de oogen wordt gezien, want over eenige maanden moeten de gemeenteraden worden vernieuwd en dan zullen de kiezers tijdig zich kunnen beraden aan welke personen zij hun vertrouwen, ook met het oog hierop, meenen te moeten schenken.

De heer Ketelaar interrumpeerde mij, dat de zaak voor het vervolgonderwijs anders staat, want dat daarin de verplichting wordt neergelegd.

Ik ben beslist van oordeel, dat waar het Rijk niet meer de kosten voor het vervolgonderwijs betaalt, aan de gemeente geen verplichting kan worden opgelegd, maar dat het vervolgonderwijs facultatief moet worden gesteld.

(van Wijnbergen.)

Zoo staan de zaken en nu erken ik, dat er zich verschil van meening kan voordoen omtrent de vraag, hoever op dit terrein de bezuinigingen mogen en moeten gaan — een vraag nochtans, die in laatste instantie door de Regeering is te beantwoorden —, terwijl ook de Regeering ongetwijfeld mag verwachten — en daarom was de opmerking van den Minister van Financiën onlangs, welke door den heer Gerhard in herinnering is gebracht, volkomen op haar plaats m. i. —, dat zoolang buiten en in de Kamer bezuinigingsleuzen worden aangeheven, de Kamer zal toonen, nu na de begrootingsontwerpen het eerste belangrijke bezuinigingsontwerp aan de orde komt, het niet bij leuzen te willen laten, doch ook daden zal weten te stellen.

Verschil van meening, al raakt die ook weer niet de tegenstellingen tusschen de politieke partijen, kan verder bestaan over de vraag, welke maatregelen binnen het raam der noodige bezuiniging het meest doeltreffend zijn, doch daarbij gaat het duidelijk allerminst tusschen rechts en links en is er ook geen plaats voor andere politieke partijgroepeeringen.

Wanneer aan het slot van zijn rede de heer Gerhard met eenigen hartstocht, zou ik bijna willen zeggen, een ten eenenmale overbodig beroep gedaan heeft op de medewerking van de rechterzijde, wil ik wel zeggen, dat ik geen enkele reden zie, waarom bij dit ontwerp geen plaats zou zijn voor een volkomen zakelijk bezien van de verschillende voorstellen en een eendrachtige samenwerking. Alleen zou ik willen opmerken, dat men ook bij de linkerzijde zelf oppassen moet geen aanleiding te geven tot het vermoeden, dat men werkelijk een beetje afwijkt van de lijn, die in art. 192 van de Grondwet ter uitvoering getrokken werd.

Dat meende ik te bespeuren in de overigens mij sympathieke rede van mejuffrouw Westerman. Ik meende daarin iets te beluisteren, dat ik vermoedde hier niet meer in de discussies te zullen worden gebracht.

Zij heeft ons gewezen op de zaak, die vroeger bij elke begrooting en elk onderwijsdebat in discussie kwam: de kleine scholen, de financieele gevolgen daarvan en het gevaar voor splitsing.

Nu deze punten zijn aangeroerd, moge ik dit korte woord er van zeggen.

Mejuffrouw Westerman heeft er ons op gewezen, dat de splitsing van ons volk, leidend tot verschillende scholen, tot hooge kosten voert. Het zij haar toegegeven; het is juist.

Wanneer ik bij voorbeeld zie, dat er in ons land zijn 393 scholen met minder dan 41 leerlingen, en bedenk, dat juist de kleine scholen zoo duur zijn — het zij haar toegegeven —, dan ben ik het met haar eens, dat het zeer wenschelijk is, dat het mogelijke gedaan wordt om die kleine scholen tegen te gaan. In zooverre zijn wij het volkomen met elkaar eens.

Wanneer ik het getal verder bezie en bemerk, dat van die 393 scholen 313 scholen openbare scholen zijn, en dus 80 bijzondere scholen, waarvan 15 Katholieke, is daarmede vanzelf aangewezen onder welke groepen de propaganda voor het tegengaan van kleine scholen het eerst en krachtigst zal moeten worden toegepast.

Wanneer mejuffrouw Westerman verder zegt, dat de steeds verder gaande verschillen in levens- en wereldbeschouwing voeren tot steeds verder gaande splitsing in ons volk, ook dit gevolg hebben, dat zij leiden tot meerdere uitgaven, ook op het stuk van het onderwijs, zij haar dit weer toegegeven, maar zoolang die toestand bestaat, zullen wij er in moeten berusten, totdat de verloren eenheid, ook door mij betreurd, weer is hersteld, al behoef ik niet te zeggen, dat ik volgaarne zal zien, dat de steeds verder gaande splitsing wordt bestreden. Wil mejuffrouw Westerman pogingen in het werk stellen om die eenheid, die er, lang geleden, eenmaal was, weer te herstellen, dan zal zij daarbij op mijn steun ten volle kunnen rekenen. Ik meen zulks niet nader behoeven te verduidelijken.

Bij de bespreking echter van dit punt, straks bij de artikelen, zal het goed zijn te overwegen, dat in het verleden juist die splitsing aanleiding heeft gegeven tot eenige animositeit en het dus, wanneer men de goede stemming wil behouden, noodig is van weerskanten de voorzichtigheid te betrachten.

Geen enkele grond valt echter aan te voeren voor de bewering, dat deze Minister, die, gelijk te verwachten was, gelet op hetgeen buiten de Kamer is voorgevallen, zou worden aangevallen, in strijd met zijn verleden, als het ware een aanslag zou doen op het volksonderwijs. In het verleden heeft deze Minister er met alle kracht naar gestreefd het onderwijs zoo goed mogelijk te doen wezen. Ook thans blijft hij streven om te behouden, wat mogelijk behouden kan worden.

Wat echter mogelijk is, ligt niet in zijn macht, evenmin als in de onze. Zoowel hij als wij hebben te berusten in de harde noodzakelijkheid. Op elk terrein zijn wij gedwongen tot koersverandering. Voor een tijd terug ging deze omhoog, thans echter omlaag. Dit kan teleurstellend zijn voor hen, die meenden in hun naïveteit, dat na den oorlog en revolutie meerdere welvaart zou kunnen en moeten komen dan er tot dan toe geheerscht had, maar ook voor hen alleen. De anderen zullen er gemakkelijk in berusten, terwijl de toekomst nog zal moeten leeren, of niet alleen op onderwijsgebied, maar over het gansche leven, bezuiniging ten slotte nog niet voordeel zal aanbrengen.

Met wat de heer Gerhard heeft gezegd over de zorg, dat de school blijve een goed instituut voor de volksopleiding, stem ik geheel in, maar ik geloof, dat de ervaring zal leeren, dat, al worden de klassen iets grooter, toch de school — het verleden geeft grond het aan te nemen — wel zal kunnen blijven voldoen aan de eischen, welke aan een school als instituut van onderwijs en opvoeding moeten worden gesteld. En voor zoover de school iets zou moeten inboeten als opvoedend instituut, zou ik er aan willen herinneren, dat de talrijke sociale maatregelen, welke in de laatste jaren genomen zijn, en daaronder niet het minst de verkorte arbeidsduur, recht geven om te verwachten, dat het eerste opvoedingsinstituut, het gezin, beter tot zijn recht zal komen en zijn taak beter dan tot dusver zal vervullen. Zoo kan worden aangevuld, wat de school soms verliezen mocht. De toestand wordt er zuiverder door.

Ik meen, dat dit ontwerp zonder eenigen politieken hartstocht kan worden behandeld, dat de eenmaal verworven rechtsgelijkheid in alle opzichten zal kunnen worden behouden en er dus gelegenheid is voor eendrachtige samenwerking, waarop de heeren Ketelaar en Gerhard hebben aangedrongen. Die aandrang zouden zij achterwege hebben kunnen laten, wanneer niet ook zij onder den indruk waren gekomen van hetgeen buiten de Kamer is geschied!

Rest mij ten slotte nog een enkel woord te zeggen over een punt, waarmede ook de heer Rutgers is geëindigd.

In de stukken is onder de algemeene beschouwingen ook de vraag gesteld, of het bij deze enkele herziening blijven moet, dan wel of er reden is tot meer ingrijpende wijzigingen van de Lager-onderwijswet, en daarop antwoordt de Minister in de Memorie van Antwoord:

> „Eene dermate ingrijpende wijziging past echter niet in het bestek van het onderwerpelijk wetsvoorstel. Met de leden, die dit punt ter sprake brachten, is de ondergeteekende van oordeel, dat aan eene herziening van de wet ten einde „met inachtneming van de beginselen in art. 192 der Grondwet neergelegd, zoowel voor het openbaar als voor het bijzonder onderwijs tot meerdere vrijheid te geraken" een speciaal onderzoek behoort vooraf te gaan. Hoewel hij de urgentie van zoodanige herziening niet kan inzien, is hij bereid te overwegen, of en op welke wijze bedoeld onderzoek ware in te stellen."

Omtrent die urgentie veroorloof ik mij met den Minister van meening te verschillen. Ik acht haar wel aanwezig en ik zou wel met nadruk willen vragen, tot dat doel binnen niet te langen tijd een commissie in het leven te willen roepen, waarop de heer Rutgers heeft gedoeld.

Die commissie zal wellicht beter nog kunnen werken dan de vorige Bevredigingscommissie. Vergeten worde toch nimmer, dat het tot stand komen der huidige Lager-onderwijswet zeer sterk beïnvloed werd door de politieke vraag, of men zou komen tot een bevredigend artikel 192 der Grond-

(van Wijnbergen e. a.)

wet. Daardoor werd alles beheerscht. Welnu, die erkenning van rechtsgelijkheid er eenmaal zijnde, meen ik, dat een bespreking nu wellicht nog meer nut zal opleveren. Die erkenning er eenmaal zijnde en de commissie, eenmaal aan het werk zijnde, meen ik, dat het zeer wel mogelijk zal blijken om zoodanige wijzigingen aan te brengen, dat een wet verkregen wordt, die zoowel rechts als links ten eenenmale zal bevredigen en tevens aan het bijzonder onderwijs meer vrijheid zal laten en van de openbare kas minder offers zal vragen dan thans het geval is.

De heer **Snoeck Henkemans:** Mijnheer de Voorzitter! Uit hetgeen enkele sprekers van de linkerzijde, in het bijzonder de heer Gerhard, gezegd hebben, zou zich de indruk kunnen vestigen alsof de leden der rechterzijde, en ook de Regeering, bezig waren hier een werk te doen, dat haar volle hart en sympathie had; alsof wij bezig waren, naar de wenschen van ons hart, enkele veranderingen in de wet op het lager onderwijs te brengen. Niets is minder waar.

De heer van Wijnbergen is zijn rede aangevangen met te zeggen, dat dit wetsontwerp zijn volle instemming had; ik zou die woorden niet eens willen overnemen. Neen, wij zouden veel liever wenschen, dat wij dit onderwerp hier niet behoefden te behandelen en dat wij in de wet op het lager onderwijs geen veranderingen behoefden aan te brengen, voor zoover ze althans invloed kunnen hebben op het gehalte van het onderwijs; maar het is de harde noodzakelijkheid die thans èn de Regeering èn de Kamer dwingt zich met dit onderwerp bezig te houden en deze veranderingen in de wetgeving aan te brengen.

Evenmin als wij met volle instemming medewerken aan beperking van de bedragen, welke kunnen worden toegestaan voor den woningbouw of aan beperking van de subsidie voor leeszalen, volksuniversiteiten en alle andere zaken, die wij zoo gaarne zouden willen, dat ruimer uit de openbare kas werden gesteund, evenmin werken wij met onze volle instemming mede aan de verandering van enkele bepalingen van de Onderwijswet. Ik ben overtuigd, dat het in het bijzonder den Minister van Onderwijs, die hier moet afbreken een stukje werk, dat hij met zijn volle sympathie, met zijn geheele hart heeft helpen opbouwen, groote overwinning kost aan dit werk mede te doen. Maar de noodzakelijkheid dwingt ons. Er moet bezuinigd worden. Nu wil ik hierbij niet gebruiken de uitdrukking van veiligstelling van den gulden, maar wel een andere uitdrukking. Indien wij niet tijdig medewerken, om de economische kracht van ons volk zooveel mogelijk te behouden, zullen wij het moeten ondervinden, dat wij spoedig nog veel minder bedragen zullen kunnen beschikbaar stellen voor het behoud der cultureele belangen van ons volk, die toch ons aller hart hebben.

Om de cultureele belangen te kunnen behartigen, moet er zijn economische kracht. Zonder economische kracht moet een volk ten slotte zijn hoogste cultureele belangen prijsgeven en daarom moeten wij tijdig die maatregelen nemen, die noodig zijn om te voorkomen, dat de economische kracht daalt beneden het peil, waarop zij zoo mogelijk gehandhaafd moet blijven. Daarom moeten wij nu deze maatregelen nemen.

Wat mijn vrienden en mij aangaat, stel ik uitdrukkelijk op den voorgrond, dat wij deze verandering van de Onderwijswet beschouwen als een tijdelijken maatregel. Wij kunnen natuurlijk niet in de wet zetten, of het zal gelden voor 1, 2 of 3 jaar, maar indien de toestanden het veroorloven en wij financieel weer wat ruimer staan, dan zal van dezen Minister of van degenen, die met zijn gedachtengang instemmen, allereerst de beweging uitgaan om te trachten het onderwijs weer op hetzelfde peil te brengen en alles weer in te richten, zooals aanvankelijk bij de opzet van deze wet de gedachte van Regeering en Kamer was.

Maar het moet, en daarom gaan wij met dit voorstel mede: daarom kan de Minister, al willen wij hopen, dat wij nog zijn medewerking mogen verwerven om hier of daar iets te verzachten, van onzen steun en onze medewerking verzekerd zijn.

Het is ook niet juist wat o. a. door den heer Gerhard gezegd is: „er zijn wel mooie woorden gebruikt, maar de

(Snoeck Henkemans.)

getallen, de cijfers blijven". Neen, Mijnheer de Voorzitter, de Minister heeft juist op het moeilijke punt van art. 28, de bepaling van het aantal leerlingen per onderwijzer, in zijn laatste Nota van Wijziging inderdaad een zeer belangrijke wijziging aangebracht. Het getal leerlingen voor den tweeden onderwijzer is verminderd van 41 tot 33, voor den derden van 81 tot 73, voor den vierden van 121 tot 117. De getallen zijn dus wel veranderd.

De Minister heeft, vasthoudend aan den eisch van de noodzakelijke bezuiniging, gedaan wat hij kon. Heeft de Minister ook niet teruggenomen de voorstellen tot wijziging van de artikelen 19 en 73? Zijn daar niet de getallen, die in het ontwerp waren voorgesteld, voor het recht tot behoud der openbare school, en voor het verkrijgen van recht op een nieuwe school, zoowel een openbare als een bijzondere, belangrijk verlaagd? Wij kunnen aannemen, dat deze veranderingen den Minister moeite zullen hebben gekost tegenover zijn ambtgenooten, in het bijzonder tegenover den bewaarder van de schatkist, maar niettemin is het geschied. De cijfers zijn wel veranderd, zoodat ook met daden, niet alleen met woorden, aan de gestelde bezwaren is te gemoet gekomen.

De Minister is ook niet in het minst te kort geschoten tegenover de gedachte der pacificatie. Wat hij heeft veranderd ten gunste van het bijzonder onderwijs, bij artikel 73, is ook gebeurd ten opzichte van het openbaar onderwijs, door het terugnemen van de wijziging van artikel 19.

In alle opzichten heeft de Minister zich gehouden aan de grondgedachten der Onderwijswet. Ten eerste is gelijkstelling onveranderd in wezen gebleven en in de tweede plaats heeft de Minister, bij zijn laatste Nota van Wijziging, getracht zooveel mogelijk, door verandering van de getallen, voor den vooruitgang van het onderwijs te behouden wat hij kon.

Wij zullen met dit wetsontwerp meegaan. Ik wensch daarbij nog eens te herhalen, dat wij het voorgestelde beschouwen als een tijdelijken maatregel.

Ik wensch hieraan onmiddellijk iets toe te voegen omtrent datgene, waarmede de heeren Rutgers en van Wijnbergen zijn geëindigd, nl. dat er spoedig een commissie moet worden benoemd, om de gansche Onderwijswet te herzien. Geen enkel menschelijk werk is volmaakt en zoo ook niet deze wet, maar het is een zeer moeilijk probleem, waarvoor wij in Nederland staan, moeilijker dan het onderwijsvraagstuk in eenig ander land.

In geen enkel ander land is de gedachte van de gelijkstelling tusschen het openbaar en het bijzonder onderwijs zoo uitgewerkt als hier te lande. En om nu, waar deze wet pas twee jaren in werking is, al is zij niet volmaakt, te zeggen, dat zij geheel moet worden veranderd, dat is dunkt mij te vlug. Als wij niet stonden voor deze bezuinigingsnoodzakelijkheid, zou de Regeering er niet aan gedacht hebben, thans reeds zoo ingrijpende wijziging voor te stellen. Door deze buitengewone omstandigheden is dat noodzakelijk.

Al wil ik mij niet tegen de gedachte der benoeming van een commissie tot herziening verzetten, toch geloof ik, dat eenige meerdere ervaring ten aanzien van de werking van de wet noodig is om tot een algemeene herziening te kunnen besluiten.

Waar ik nu enkele bijzonderheden der herziening behandel, kon de gedachte rijzen of dat niet beter ware uitgesteld tot de behandeling der artikelen. Ik doe dat niet, omdat, indien de Kamer nog eenige medewerking mag verwachten op bijzondere punten, het noodzakelijk is, waar het gaat om geld, dat de Minister nog overleg pleegt met zijn ambtgenooten. Zijn wij eenmaal aan het behandelen van de amendementen, dan is het moeilijk voor den Minister, dan nog zijn ambtgenooten te raadplegen, terwijl, als wij het nu aanroeren, dit wellicht voor den Minister een aansporing zal zijn, alsnog te trachten ook zijn ambtgenooten te overtuigen van het noodzakelijke van eenige tegemoetkoming.

Er is een zaak, die geen geld zal kosten, de wijziging, door mejuffrouw Westerman voorgesteld in artikel 3. Ik zal daaromtrent weinig zeggen, maar er alleen op wijzen, dat er niet alleen behartigers van het bijzonder onderwijs, maar ook gemeentebesturen zijn, die daar voor zijn. Ik heb hier een request van het gemeentebestuur der stad Maastricht, die door haar aardrijkskundige ligging ten opzichte van het taal-

(Snoeck Henkemans.)

onderwijs een bijzondere plaats inneemt. Er wordt aangedrongen om in de vijfde en zesde klasse van de lagere school ruimte te geven voor onderwijs in een vreemde taal, en ik hoop daaromtrent ten zeerste op een tegemoetkomende houding van den Minister.

De grootste grief tegen het wijzigingsontwerp, die mij inderdaad zeer ernstig bezighoudt. is de toestand van het uitgebreid lager onderwijs, die zal ontstaan wanneer dit ontwerp ongewijzigd wet mocht worden.

Wij hebben daaromtrent o.a. ontvangen een duidelijk request van het gemeentebestuur van Krimpen aan den IJssel, maar hadden wij dat niet, wij weten, dat in verschillende gemeenten van eenige beteekenis het uitgebreid lager onderwijs een onmisbaar element is in de opvoeding en in het onderwijs. Men heeft in die gemeenten geen H.B.S. en geen gymnasium, maar veel ouders in die gemeenten wenschen toch ook na het lager onderwijs nog eenig uitgebreid lager onderwijs en dit geldt, nu de schoolgeldregeling anders is dan vroeger, voor alle standen. Vroeger kon men nog zeggen, dat het uitgebreid lager onderwijs alleen beteekenis had voor degenen, die het hoogere schoolgeld konden betalen, maar met het evenredig schoolgeld worden die scholen steeds meer gezocht, al blijft haar leerlingental altijd betrekkelijk klein. Maar door hetgeen in dit ontwerp wordt voorgesteld, komen die scholen niet alleen in het gedrang, maar zullen enkele zelfs niet het leven kunnen houden. In een school voor uitgebreid lager onderwijs is het zeer moeilijk, dat één onderwijzer gelijktijdig in twee of nog meer klassen onderwijs geeft. Bij de lagere school is dat ook wel moeilijk, maar daarbij kan men toch nog zeer wel voor sommige vakken, twee klassen vereenigen. Maar bij het u.l.o. is dat bijna onmogelijk, daar moet elke klasse een eigen onderwijzer hebben. Als men nu beziet, wat in dit wetsontwerp is voorgesteld, dan blijkt, dat die scholen niet alleen in gevaar komen, maar vraagt men zich af: welke gedachtengang is bij het bepalen van de voorgestelde cijfers gevolgd, want alle logica is daarbij zoek. Zoowel in de tegenwoordige wet als in dit wetsontwerp is deze regel gevolgd, dat het normale getal leerlingen, dat recht geeft op een nieuwen onderwijzer, eerst wordt bereikt bij den 4den of bij den 6den onderwijzer, maar dat voor de kleinere scholen de afstand van het aantal leerlingen, dat recht geeft op een nieuwen onderwijzer, kleiner is dan het normale getal.

In dit wetsontwerp geldt deze regel ook voor het lager onderwijs; maar voor het u. l. o. wordt een tegenovergestelde regel gevolgd. Waar de normale afstand zou zijn 30, vindt men juist voor den derden en den vierden onderwijzer een afstand van 37 leerlingen. Zoo zal men bij een u. l. o.-school moeten komen tot een getal van 47 leerlingen, om recht te hebben op een derden onderwijzer, tot 84 voor den vierden. Dat is voor een groot aantal dezer scholen zoo noodlottig, dat men ze niet zal kunnen in stand houden. Indien men bij 46 leerlingen nog altijd met 2 onderwijzers moet werken voor 3 of 4 klassen, is dat onmogelijk. Het verschil van het aantal leerlingen per onderwijzer, tusschen wet en ontwerp, is bij het lager onderwijs betrekkelijk matig; bij elken onderwijzer verschilt het 16—24 pct.; maar de stijging bij het u. l. o. is onmatig te noemen. Voor 3 onderwijzers overtreft de eisch van het aantal leerlingen met meer dan 100 pct. het aantal, dat thans wordt vereischt. Ik zou den Minister willen verzoeken, op dat punt zijn ontwerp nog eens te herzien, en als hij deze zaak met den groot-schatbewaarder zal hebben besproken, zullen zonder twijfel beiden tot de overtuiging komen dat, èn ter wille van de logica, die toch in elke regeling moet bestaan, èn ter wille van de feitelijke moeilijkheden, waarvoor dit onderwijs komt te staan, op dit punt nog een kleine wijziging in het wetsontwerp zal moeten worden gebracht. Ik zou de bijzondere aandacht van den Minister willen vestigen op het amendement, dat ten deze is ingediend door mejuffrouw Westerman. Al geeft dat niet alles wat gevraagd wordt, in dit amendement ligt iets wat mogelijk is, wat niet te kostbaar zal blijken en waarbij de gerechtvaardigde verlangens van het u. l. o. voor een deel zullen worden vervuld.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch nu nog over twee punten een enkel woord te zeggen, nl. over het vervolgonderwijs en over den leerplicht.

Ik aanvaard, ook alweer als noodzakelijk, hetgeen de Minister heeft gezegd omtrent het niet meer steunen van Rijkswege van het vervolgonderwijs. Ik zou echter op dit punt aan den Minister een vraag willen doen. Er zijn scholen, die wel niet met den naam van scholen voor buitengewoon onderwijs worden genoemd, maar die toch feitelijk, blijkens de soort van leerlingen die de scholen bezoeken, wel dat karakter dragen, zoo bijv. de scholen, verbonden aan gestichten voor verwaarloosde kinderen. Deze kinderen hebben dikwijls gedurende vele jaren geen geregeld onderwijs gehad en als de tijd aanbreekt, dat andere kinderen de lagere school verlaten, moet juist aan deze kinderen dikwijls nog zoo veel worden goedgemaakt. Hoe dat nu in het wetsontwerp is in te brengen, is een zaak, die ik op het oogenblik niet waag op te lossen, maar de Minister, die zelf zoo goed met dergelijke scholen bekend is, met de Marthastichting, met Talitha Kumi te Zetten, en andere dergelijke inrichtingen, de Minister zal zelf gemakkelijk voor dergelijke scholen een weg kunnen vinden, om haar in de kosten van het vervolgonderwijs eenigszins te steunen, want die kinderen moeten vervolgonderwijs hebben. Men kan ze niet nog een jaar in de zesde klasse laten zitten, dat is onmogelijk tegenover de andere leerlingen, die de zesde klasse moeten doorloopen, zij moeten vervolgonderwijs hebben. Voor die leerlingen, die in vroegere jaren zijn te kort gekomen en die ik dus zou willen beschouwen als behoorende tot het buitengewoon onderwijs, bepleit ik dus de noodzakelijkheid van Rijkssteun voor vervolgonderwijs.

Nu nog een enkel woord over de Leerplichtwet. Een voorstel tot wijziging van de Leerplichtwet ligt niet voor ons, maar de Minister heeft in de Memorie van Anwoord deze zaak aangeroerd. Feitelijk moest volgens de Leerplichtwet reeds op 1 Januari 1922 op alle scholen het zevende leerjaar zijn ingericht, omdat met ingang van dien datum de leerplicht voor het zevende leerjaar van kracht is geworden. Wil men niet de kinderen, die het zesde leerjaar reeds met vrucht doorloopen hadden, nog een jaar in dezelfde klasse houden, dan moesten alle scholen feitelijk met 1 Januari 1922 voorzien zijn van een zevende leerjaar. Het is niet gebeurd. Hoe dat kon weet ik niet. Ik denk, dat de eisch, omdat het nu eenmaal onmogelijk was, maar wat licht is opgenomen. Maar nu komen wij met 1923 voor den vollen eisch te staan, dat de leerplicht zal moeten worden doorgevoerd, ook voor het 7de leerjaar. Alle scholen zullen dan een 7de leerjaar moeten hebben, een zeer kostbare en voor verschillende scholen zeer moeilijke maatregel, ook in verband met de aanwezige schoolruimte. Nu heeft de Lageronderwijswet haar art. 203, dat zegt: al hebt gij niet dat 7de leerjaar, dan kunt gij toch tot 1 Januari 1925 verzekerd zijn van het Rijkssubsidie en, voor zoover het bijzondere scholen betreft, van de gemeentelijke bijdragen, die in de wet zijn toegezegd.

In de eene wet staat dus: gij moet een 7de leerjaar hebben, maar in de andere wet staat: gij behoeft dat niet te doen; doet gij het niet, dan krijgt gij toch uw bijdrage van Rijk en gemeente. Dat is geen goede wijze van wetgeving.

Het moet verholpen worden, zegt de Minister te recht. Dit kan echter op twee manieren: door in de Leerplichtwet de ruimte te geven, ook van twee jaar, om zich aan den nieuwen toestand te kunnen aanpassen, of door de herziening van art. 203. Ik geloof, dat de financieele omstandigheden, waarin wij verkeeren, gezien ook het feit, dat er een aantal scholen is, die niet over de noodige ruimte beschikken, om het 7de leerjaar onmiddellijk in te voeren, aanleiding geven voor de overweging, om de Leerplichtwet zoo te wijzigen, dat er een ruimte zal zijn van twee jaren. Het lijkt mij beter, de wet hiermee in overeenstemming te brengen, dan voort te gaan met te doen, of men de afwijking van den wettelijken eisch niet opmerkt. Daarom zal het goed zijn, de Leerplichtwet in die richting te wijzigen.

De heer **Ketelaar**: Moet dan de Arbeidswet ook gewijzigd worden en moet arbeid beneden den 14-jarigen leeftijd ook toegestaan worden?

(Snoeck Henkemans.)

De heer **Snoeck Henkemans**: De heer Ketelaar is zoo vriendelijk om mij daaraan te herinneren. Ik merkte op, dat in de steden bijna overal het 7de leerjaar er is, want men kan zeer goed onderwijs geven ook zonder leerplichtwet. De Leerplichtwet is geen ideaal! Nu de heeren wel zoo vriendelijk zijn om mij daaraan te herinneren, wil ik wel herhalen, wat ik reeds meer opmerkte, dat al dergelijke maatregelen, zooals Leerplichtwet, Arbeidswet, enz. in den grond der zaak beschouwd moeten worden als tijdelijke maatregelen van opvoedenden aard. Als men, mede door dergelijke wetten, ten slotte het volk zoover heeft gebracht, dat die regelen zijn doorgedrongen in de zeden van het volk, dan zal ten slotte ieder lid der Kamer het een ideaal vinden, als dergelijke dwangmaatregelen kunnen worden opgeheven, overtuigd als men is, dat zij niet meer noodig zijn.

Ik heb er op gewezen, dat in de steden het zevende leerjaar er bijna overal is. Nu het platteland. Ik heb voor mij liggen brieven uit zeer verschillende plaatsen van ons land, waarin wordt verklaard, dat de Leerplichtwet, zooals zij op het oogenblik luidt, aanleiding geeft tot groote moeilijkheden. Wanneer nu de Minister overweegt om een wijziging van de Leerplichtwet te ondernemen, waarin een overgangstijdperk zal worden geschapen van twee jaar, dan zal tevens gewijzigd moeten worden artikel 3 van de Leerplichtwet, waarin staat, dat de leerplicht niet eindigt voordat het 13de levensjaar is volbracht en bovendien de klasse, waarin de 14-jarige leeftijd is bereikt, doorloopen is. Wat gebeurt er nu? Wanneer een kind jarig is eenige dagen na den aanvang van het nieuwe schooljaar, dan zal dat kind niet tot het einde van zijn 13de levensjaar — dus tot zijn 14de verjaardag — maar tot zijn vijftienden verjaardag de school moeten blijven bezoeken. Op het platteland klaagt men hierover zeer ernstig. Er zijn groote gezinnen, waar het oudste meisje zoo uitstekend bij moeder thuis zou kunnen gebruikt worden en zulk een gezin heeft toch ook het recht, dat het meisje op dien leeftijd moeder helpt, maar het mag niet, en het meisje moet tot haar 15de jaar op school blijven.

Waar de wet bepalingen bevat, om het noodzakelijke te eischen van de ouders, mag aan den anderen kant het recht der ouders niet noodeloos worden bekort.

Toen de Leerplichtwet tot stand kwam waren verschillende instituten, als de ontzetting der ouders van hun macht, de ontheffing van ouders uit hun macht, het onder toezicht stellen van het kind, in ons land nog niet bekend. De onder-toezicht-stelling van minderjarigen en de benoeming van een gezinsvoogd is een van die maatregelen, die zijn oorsprong dankt aan den wensch om het spijbelen tegen te gaan; dat was een der gedachten, die daarbij op den voorgrond stond. Dit alles zijn hulpmiddelen tegenover kwaadwillende, nalatige en verwaarloozende ouders, die op het oogenblik, dat de Leerplichtwet werd vastgesteld, in ons land nog niet bekend waren! Nooit echter kan het de roeping van den wetgever zijn, ook goedwillende ouders, die naar eigen overtuiging alles gedaan hebben wat als ouders van hen geëischt kon worden, te bemoeilijken in de verdere opvoeding hunner kinderen.

Als de Minister een wijziging van de Leerplichtwet overweegt, geloof ik, dat ook deze bepaling zal moeten worden herzien, zoodat in ieder geval bij het bereiken van den 14-jarigen leeftijd, in welke klas het kind ook geplaatst is, vader en moeder de bevoegdheid zullen hebben, het kind van de school af te nemen.

Mijnheer de Voorzitter! Het zijn deze weinige gedachten, die ik den Minister nog ter overweging heb willen aanbevelen.

De beraadslaging wordt verdaagd tot den volgenden dag.

De vergadering wordt geschorst tot des avonds 8 uur.

AVONDVERGADERING.

(Bijeenroepingsuur 8 namiddag.)

Voorzitter: de heer **Koolen.**

Aan de orde is de behandeling van het ontwerp van wet tot **vaststelling van hoofdstuk III (Departement van Buitenlandsche Zaken) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2).**

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Dresselhuys:** Mijnheer de Voorzitter! Wanneer wij dit jaar het volume van de Memorie van Antwoord op hoofdstuk III van de Staatsbegrooting zien, treft ons de buitengewone lijvigheid van dit stuk, dat een omvang heeft als wij zelden van een Memorie van Antwoord op dit hoofdstuk hebben gezien.

Voor zoover daaruit zou moeten worden afgeleid een grootere belangstelling in onze internationale betrekkingen en anderzijds een neiging van den Minister van Buitenlandsche Zaken tot grootere mededeelzaamheid, kan ik mij slechts in deze omstandigheid verheugen.

Mijnheer de Voorzitter! Wij zouden dit stuk kunnen verdeelen in twee rubrieken, de eene, de kleinste, die 's Ministers internationale gestie aangaat, en de andere, de grootste, die het betoog bevat, dat het Ministerie van Buitenlandsche Zaken doordrongen is van het bewustzijn van de noodzakelijkheid der uiterste zuinigheid.

Het zij mij vergund over beide deelen een enkel woord te zeggen.

Vooraf wil ik opmerken, dat ik behoor tot de vele leden, die luidens het Voorloopig Verslag den Minister hulde brachten voor zijn beleid, ook in het afgeloopen jaar. Ik stel er prijs op te zeggen, dat het mij zeer verheugde, dat bij de reconstructie van dit Kabinet deze bekwame bewindsman niet is afgevloeid, om in ministerieele taal te spreken. Ik stel er bovendien prijs op te zeggen, dat ik uit andere gegevens, door mijn qualiteit van lid van de Commissie voor de buitenlandsche politiek, al wordt met die Commissie wellicht — ook naar mijn smaak — in de raadpleging te groote zuinigheid betracht, den versterkten indruk heb ontvangen, dat deze Minister is een zeer kundig, beleidvol bestuurder, aan wien onze materieele nationale belangen veilig zijn toevertrouwd.

Ik wil er aan toevoegen, dat ik niet behoor tot die leden, die de opmerking hebben gemaakt, dat de plichtsbetrachting van de ambtenaren van 's Ministers Departement veel te wenschen zou overlaten.

Ik voor mij geloof, dat de grief, waarop de Bezuinigingscommissie den nadruk legt, nl. het hebben van een ruime hand met het materieel en een te groot personeel, gegrond is.

Ik ga op deze zaak nu niet dieper in, maar ik wil wel opmerken, dat enkel het feit, dat voor de opberging en de inboeking van de 86 brieven, die het Departement per dag ontvangt (een aantal, dat niet veel grooter is dan een particulier man van zaken per dag pleegt te ontvangen) en waarbij het aantal gewichtige stukken slechts enkele zal besommen, acht ambtenaren noodig zijn, waarvan één chef is, mij zoo onevenwichtig lijkt, dat hier inderdaad reden van noodzakelijke bezuiniging is.

Intusschen zijn deze verschijnselen aan het Departement van Buitenlandsche Zaken niet van vandaag; zij zijn historisch en de Minister is er niet in de eerste plaats aansprakelijk voor, maar een andere vraag, welke er aan vastgekoppeld wordt, of er gebrek zou zijn aan plichtsbetrachting, durf ik — en ik heb het voorrecht zou nu en dan het werken aan het Departement te zien — beslist te ontkennen. Bij de ambtenaren, van den hoogste af te beginnen, valt een toewijding en een ijver waar te nemen, welke eer een woord van lof dan van blaam toekomt.

Wanneer ik niettemin, ondanks mijn bewondering voor 's Ministers groote kundigheden, eenige critiek wil oefenen, zal ik daarbij slechts volgen de groote lijnen, door den Minister zelf aangegeven.

Wat de kosten betreft, erken ik volkomen de macht van het kleine en begrijp ik, dat de commissie voor de bezuiniging daarop ook de aandacht heeft gevestigd. Ik wil echter wel de verklaring afleggen, dat bij een Minister, van wien wij verwachten de behartiging van 's lands meest belangrijke zaken, eenige vrijheid moet worden ondersteld in het gebruik van het kleine. Wanneer wij dien Minister meten met den maatstaf, dien wij moeten aanleggen, wanneer wij in aanmerking nemen den stijl van leven van alle Departementen van Buitenlandsche Zaken hier en in het buitenland, dan wil ik wel zeggen, dat ik mij niet erger, wanneer deze Minister met titanol in plaats van met stijfsel laat plakken en dat ik er mij niet ongerust over maak, wanneer deze Minister schrijft op azuré-papier.

Wel echter geloof ik, dat er bezwaar kan worden gemaakt tegen de uitgaven in het groot. Wanneer ik namelijk denk aan het feit, dat onze diplomatieke vertegenwoordigers, onze Nederlandsche gezantschappen, in veel te grooten getale aanwezig zijn in verband met onze financiën, dan geloof ik, dat wij op dit gebied internationaal topzwaar zijn en het de hoogste tijd wordt, dat wij op dit terrein ons gaan bezuinigen en inkrimpen. Ik heb dan ook met eenige mijner vrienden een amendement ingediend, maar zal het debat daarover natuurlijk uitstellen tot aan de behandeling van art. 8 der IIde afdeeling.

Wat betreft het hoofdbeginsel van onze internationale verhoudingen, heb ik met groote belangstelling gelezen wat de Minister op de bladz. 1 en 2 van de Memorie van Antwoord heeft geschreven, waar de beginselen van onze wereldpolitiek worden geschetst en waar de Minister verklaart, dat hij aansluiting heeft gezocht aan onze historische ontwikkeling. In die schets heb ik veel klanken gehoord, welke mij persoonlijk zeer sympathiek zijn, en ik geloof dan ook, dat ik mij met 's Ministers hoofdgedachte wel kan vereenigen.

Ik meen hier in herinnering te mogen brengen, dat ik in het begin van dit jaar in een voordracht, te Berlijn gehouden, er ook nog eens aan heb herinnerd, hoe ik meen, dat de Nederlandsche internationale politiek van oudsher geweest is. Ik heb toen gezegd, dat sinds de dagen van onzen Stadhouder Willem III wij afstand gedaan hebben van een pogen om een rol te spelen in het internationaal concert en onze nationale politiek altijd was, dat wij voor oogen hielden wat Abraham Lincoln het Amerikaansche volk toeriep in zijn bekend adagium: „no entangling alliances", het angstvallig vermijden van alle bondgenootschappen, zoowel uitdrukkelijke als stilzwijgende, omdat wij alleen op die wijze kunnen blijven buiten eenige afhankelijke positie. Waar wij niets van anderen begeeren, geen geld en geen goed en geen grond, waar wij ons tevreden kunnen stellen met ons gebied en onze koloniën, daar spreekt vanzelf, dat wij in de eerste plaats moeten pogen ons zelf te blijven en verder, dat wij naar alle kanten moeten pogen zooveel vertrouwen te wekken, dat bij geen der groote Mogendheden de gedachte zou kunnen ontstaan, dat wij met onze Nederlandsche of Europeesche of koloniale politiek eenige zwenking zouden maken naar de zijde van een bepaalde groep van Mogendheden.

Wanneer 's Ministers beginselverklaring in de Memorie van Antwoord parallel loopt met die gedachte, dan spreekt het vanzelf, dat ik mij daarmede geheel akkoord kan verklaren, maar de vraag is, of dat geheel juist is. Ik koester eenige vrees, vooreerst om de reden, die ik reeds aangaf bij de algemeene beraadslaging over de Staatsbegrooting, toen

(Dresselhuys.)

ik wees op enkele belangrijke feiten, waarop ik straks nog even terugkom, maar daarnaast ook om de woorden van de Memorie van Antwoord.

De Minister is een zeer voorzichtig diplomaat en de woorden, die hij gebruikt, zullen hier alleen nedergeschreven zijn na zeer ampel beraad. Welnu, die woorden zelf geven mij aanleiding tot eenige aarzeling. Ik heb het oog op den passus op bladz. 1 der Memorie van Antwoord, waar staat:

> ,,Hij zou intusschen de te voeren politiek niet zoozeer als een neutraliteitspolitiek dan wel als een politiek van zelfstandigheid willen kenschetsen, omdat de neutraliteit aan eene negatieve en passieve houding doet denken, terwijl het begrip der zelfstandigheid meer ruimte biedt voor het actief element, dat bij het voeren van het buitenlandsch beleid onder de tegenwoordige omstandigheden onmisbaar is om de belangen van ons land bij den wederopbouw van Europa en de zetting der nieuwe verhoudingen, zoowel op politiek als op economisch gebied, naar behooren te behartigen en te verzekeren.''

In de eerste plaats treft ons daarin de zeker met opzet gekozen uitdrukking, waar de Minister spreekt van de ,,te voeren'' politiek. Hier wordt dus de nadruk gelegd op de toekomst, misschien ook als tegenstelling met het verleden. Maar belangrijker vind ik nog de tegenstelling in de nomenclatuur. De Minister wil verlaten de politiek van neutraliteit en wil kiezen de politiek van zelfstandigheid.

Wij hebben tijdens den oorlog gevoerd, onder het bewind van 's Ministers ambtsvoorganger Loudon, een politiek, welke gequalificeerd werd als neutraliteitspolitiek, niet alleen, zooals de Minister nu zegt, een passieve, maar ook een actieve neutraliteitspolitiek. En wanneer de Minister nu een ander woord kiest, dan wil ik opmerken, dat neutraliteit en zelfstandigheid begrippen zijn, die voor een groot deel over elkander heen vallen, maar toch niet elkander volkomen dekken.

Neutraliteit, zooals het vorig Kabinet het verstond, beteekent per se ook zelfstandigheid voor onze natie, maar omgekeerd wil een zelfstandige politiek nog niet zeggen, dat daarin een volmaakte neutraliteitspolitiek is begrepen. Men kan zelfstandig zijn en — ik beschuldig daarvan natuurlijk dezen Minister niet — men kan tevens zijn verwoed militarist; men kan zelfstandig zijn en zijn imperialist; men kan zelfstandig zijn en ook neiging hebben, ter wille van de zelfstandigheid, zijn politiek te richten naar zekere groep, die op dit oogenblik de machthebbende is op de wereld. Dit alles klemt te meer, waar deze Minister hierbij de merkwaardige uitdrukking bezigt, dat op het oogenblik bij de bestaande verhoudingen de machtsfactor een belangrijke omstandigheid, een realiteit is. Ziedaar waarom ik dit begrip van zelfstandigheid niet hetzelfde kan achten als neutraliteit, en de Minister heeft dat kennelijk ook niet bedoeld, anders zou Zijn Excellentie wel gezegd hebben, dat hij eenvoudig met voortzetting van de oude gedachte een nieuw woord heeft gekozen om hetzelfde aan te duiden. Dat heeft hij echter niet gedaan.

Nu wil ik daaraan volstrekt niet toevoegen, dat ik de nieuwe uitdrukking afkeur. Wanneer de Minister er bij voegt, dat hij meent, dat naast zelfstandigheid een politiek van volstrekte neutraliteit mogelijk is, dan zou ik voor de gedachte van zelfstandigheid iets gevoelen, indien althans de Minister de zelfstandigheid wil toegepast zien, op het eenige terrein, waarop naar mijn overtuiging Nederland een zelfstandige internationale politiek voeren kan, nl. het terrein van internationale samenwerking en van de vredesgedachte.

Tot mijn leedwezen echter heb ik in de Memorie van Antwoord geen enkel woord kunnen ontdekken, dat ook maar eenigszins in de richting van die zelfstandigheid, van die activiteit wijst. De Minister geeft twee kostelijke bladzijden, waarvan ik de structuur en de compositie in hooge mate heb bewonderd, maar daarin komt naast die zelfstandigheid met geen enkel woord voor — ook trouwens in de volgende bladzijden niet — een aanduiding, dat bij den Minister ook maar een sprankje enthousiasme of lust zou bestaan om de vredesgedachte als Hollandsch element naar voren te brengen.

De Minister heeft dezen zomer met Hare Majesteit de Koningin een reis gemaakt naar de Scandinavische landen. Daar had de Minister ongetwijfeld een voorbeeld kunnen vinden, hoe de activiteit, de zelfstandigheid, de ideëele gedachte van volkssamenwerking en Volkenbond daar gesteund worden. De Noordsche afgevaardigden in het bijzonder bij den Volkenbond lieten nimmer een gelegenheid voorbijgaan, om de zaak van den Volkenbond en de internationale samenwerking zooveel mogelijk te steunen. De Minister heeft gezegd, dat de reis naar Noorwegen geen politiek doel had. Maar heeft de Minister daar niet de gelegenheid gevonden om althans eenig enthousiasme van de Noordsche volken te leeren? Is daar niet de gelegenheid geweest om in geconcerteerde actie speciaal ook voor de toekomst van Nederland, ook de Volkenbondsgedachte en de versteviging van den Volkenbond meer te propageeren?

Ik hoop, dat de Minister nu mondeling nog aan de Kamer zal toonen, dat datgene, wat ontbrak in de Memorie van Antwoord, nl. de warmte, de liefde voor deze zaak, niet bij hem afwezig is. Voorloopig nog moet ik verklaren, dat ik in deze bevreesd ben. Ik ben bevreesd, omdat in de stukken van den Minister van Binnenlandsche Zaken eigenlijk de volmaakte bevestiging is te vinden van hetgeen ik reeds in de algemeene beschouwingen opmerkte over het optreden van onzen gedelegeerde op de derde vergadering van den Volkenbond te Genève. Ik heb toen aan den Premier gevraagd, hoe het kwam, dat deze afgevaardigde, in plaats van den Volkenbondsgroei te bevorderen, eer een rem heeft aangelegd. De Minister van Binnenlandsche Zaken verwees naar het debat, dat heden zou zijn te voeren, en nu heeft de Minister van Buitenlandsche Zaken ook overgelegd de instructie voor den gedelegeerde bij den Volkenbond, welk ik met belangstelling heb gelezen, maar welke weinig licht geeft.

Vaststaat, dat in Genève onze afgevaardigde een rede heeft gehouden, die voor drie vierde, zoo niet geheel, gewijd was aan deze stelling: gij, volken, gij publiek, denkt er wel om, dat de Volkenbond zich nooit en te nimmer zal mogen bemoeien met de intergeallieerde schulden, met het groote vraagstuk van de schadevergoeding; het is wel het punt, dat de wereldpolitiek beheerscht, maar ik zeg u — de heer Loudon voegde er aan toe: ik zeg het met emphase — wij moeten de menschen uit den droom helpen, wij moeten bij het pubiek de overtuiging vastleggen, dat de Volkenbond zich nooit en te nimmer met dit vraagstuk zal mogen occupeeren.

De Minister behandelt de zaak in de Memorie van Antwoord en zegt o. a. deze zonderlinge woorden: kijk eens, de heer Loudon wilde eigenlijk niet spreken over de quaestie van de schadevergoeding, maar hij wilde aan de verschillende naties zeggen: let wel op, gij moet zelf uw schuldenquaesties onderling regelen! Dat is de teneur van de Memorie van Antwoord. De heer Loudon gaf dus niet een advies aan den Volkenbond, maar eenvoudig een advies aan de verschillende Mogendheden.

Wanneer de heer Loudon die rede onder gelijke omstandigheden in deze Kamer had gehouden, zou hij in de gedachte van den Minister onmiddellijk in aanraking zijn gekomen met uw hamer, Mijnheer de Voorzitter, want het onderwerp, dat daar behandeld werd, was de taak van vergadering, raad en secretarie van den Volkenbond. Als de heer Loudon daar plotseling ging spreken over de noodzakelijkheid, dat de verschillende Mogendheden zelf haar schulden moesten regelen, zou de Voorzitter onmiddellijk hebben gezegd, dat dat onderwerp ganschelijk niet aan de orde was.

Een slecht Voorzitter, zegt de heer Marchant te recht, die dan deze zaak buiten de grenzen van het debat zou hebben laten gaan. Maar ik vraag: hoe kwam de heer Loudon er toe om, terwijl toch de gedachte nog niet was behandeld, maar wel leefde in de vergadering, dat de Volkenbond zich zou kunnen bemoeien met de vraag van de betaling der schadevergoedingen, zoo zelfs, dat enkele dagen later de heer de

(Dresselhuys.)

Jouvenel een motie voorstelde, waarbij de Volkenbond werd uitgenoodigd zich juist wel met die quaestie bezig te houden, hoe kwam de heer Loudon er toe om plotseling, terwijl dat punt niet aan de orde was, de verschillende afgevaardigden te waarschuwen: laten wij ons vooral niet als Volkenbond bemoeien met de regeling van de internationale schulden of de schadevergoedingen? Deze zaak was, zooals de Minister het voorstelt, zoo volkomen buiten de orde en zoo volkomen onbegrijpelijk, dat iedereen, ook onze Nederlandsche correspondenten, moesten denken — de woorden van de speech leidden er ook toe — dat alleen bedoeld was een afschrikking van de poging om de intergeallieerde schulden te Genève te behandelen en dat de gedachte — ik neem aan, dat die fout was — zich opdrong, dat onze afgevaardigde hand- en spandiensten ging verrichten voor de Mogendheden, die de zaak liever in eigen boezem hielden en haar niet in den Volkenbond wilden brengen. Het kan onjuist zijn, maar dit neemt niet weg, dat deze zaak van Nederlandsche zijde dan op een weinig gelukkige wijze is behandeld. Ik zou er willen bijvoegen, dat, als de Minister zegt: onze afgevaardigde heeft nooit aan de ontwikkeling van den Volkenbond iets, zelfs een stroo breed, in den weg willen leggen, ik den Minister dan antwoord: die rede en ook de volgende rede van onzen afgevaardigde over dit onderwerp heeft daar gebracht een zekere kilte, een gebrek aan sympathie, een atmosfeer van bevriezing, die van onzen kant komende, zeker allerminst weldadig aandoet.

Ik vraag: welk belang kon onze afgevaardigde hebben om deze zaak daar ter sprake te brengen? Het was niet in het belang van den Volkenbond; het was ook niet in het belang van Nederland. In wiens belang was het dan wel om van Nederlandschen kant die atmosfeer te scheppen? Hier werd van de historische lijn, dat Nederland is de voorvechter van het internationalisme, afgeweken, en het wil mij toeschijnen, dat de politiek van zelfstandige activiteit, die uit de woorden van den Minister op blz. 1 van de Memorie van Antwoord kan volgen, hier nog slapende is gebleven.

In de tweede plaats wil ik opmerken, dat onze politiek van zelfstandige werkzaamheid zich zou kunnen bewegen op het gebied der economische verhoudingen. De Minister wijst er ook op in de Memorie van Antwoord, maar Zijn Excellentie houde mij ten goede, dat ik zeg, dat ik van de economische draagkracht van het Departement tot dusverre niet veel heb bemerkt. In dezen tijd van malaise en groote moeilijkheden met het handelsverkeer zou het ongetwijfeld op den weg liggen van ons Departement van Buitenlandsche Zaken, om onze industrieelen en handelaren te sterken in hun strijd voor het verkrijgen van buitenlandsche relaties. En wat heeft nu de Regeering gedaan op het gebied van steun aan onzen handel? Wat heeft zij gedaan voor het openen van nieuwe gebieden? De Minister spreekt in de Memorie van Antwoord ook over Rusland en zegt daaromtrent, dat het zoo moeilijk is om inlichtingen over Rusland te krijgen. Ja, inderdaad is het moeilijk om betrouwbare inlichtingen over Rusland te krijgen.

De heer **van Ravesteijn**: Ik stel mij anders beschikbaar.

De heer **Dresselhuys**: De heeren, die zich beschikbaar stellen, vergissen zich wel eens. Ik zal het voorrecht hebben dezer dagen terug te komen op het debat van den heer Wijnkoop, die ons verleden week mededeelingen gedaan heeft over Rusland, die mij bij nadere contrôle voorloopig falikant toeschijnen.

De heer **Wijnkoop**: O, voorloopig!

De heer **Dresselhuys**: Maar ik zou er prijs op stellen niet inlichtingen te krijgen van de heeren van Ravesteijn en Wijnkoop, hoe goed bedoeld ook, maar in de eerste plaats van onze Regeering. Nu zijn er inderdaad industrieelen en handelaren, die blijkbaar reeds geslaagd zijn in het krijgen van relaties, en Amerika is er, naar ik hoor, ook in geslaagd, belangrijke handelsbetrekkingen met Rusland aan te knoopen. Maar ik kan er mij niet mede tevreden stellen, dat de Minister eenvoudig zegt, dat de leden, die opmerkten dat het zoo moeilijk is, betrouwbare inlichtingen te krijgen, gelijk hebben. Inderdaad moet van onzen buitenlandschen dienst meer worden verwacht dan deze platonische uiting, en ik vraag mij af, als het dan zoo moeilijk is, inlichtingen te krijgen betreffende Rusland, op welk ander gebied heeft dan het Departement belangrijken steun gegeven? Het wil mij voorshands voorkomen, dat onze Nederlandsche gezanten vooralsnog dat economisch gebied beschouwen eigenlijk als een gebied van lagere orde, iets dat meer de consulaire ambtenaren raakt, maar moeilijk kan worden gerangschikt onder de hooge diplomatieke functies. Ik leid het ook af eenigszins uit hetgeen ik gelezen heb in het laatst verschenen Oranjeboek, waarin medegedeeld wordt het nieuwe handelsverdrag met Spanje.

Daarin komt de mededeeling voor, dat, terwijl wij vroeger tot de meestbegunstigste natiën in Spanje behoorden, wij thans zijn geplaatst in den tweeden rang van het tarief, terwijl de Spaansche Regeering bedongen heeft, dat in Nederland voor Spanje dezelfde positie behouden bleef als te voren. Hier wordt opgemerkt, dat wij dan zouden moeten komen tot het gebruik van Spaansche wijnen; ik voor mij zou dat niet erg vinden, waar ook andere landen daartoe blijkbaar zijn overgegaan. Maar men is toch niet heel krachtig geweest, wanneer Spanje in dezelfde positie gehandhaafd blijft en wij zijn gekomen in de tweede klasse van het tarief. Men moet deze zaak niet zoo gering achten; wanneer men nagaat, welke artikelen uit Nederland naar Spanje worden geëxporteerd, dan blijkt, dat Spanje voor ons een buitengewoon belangrijk afzetgebied is. Ik heb hier een lijst van artikelen, die de Minister ook wel kent. Ik noem nu slechts twee artikelen, die van hier uit in groote mate naar Spanje worden uitgevoerd: lakken en vernissen. Terwijl Engeland, wat de lakken betreft, 48 peseta's invoerrecht betaalt, moeten wij 60 peseta's betalen; voor de vernissen zijn de cijfers respectievelijk 72 en 90 pesata's. Men moet zich een oogenblik de nauwe marge voorstellen, die er tegenwoordig bestaat voor de verschillende artikelen, om te begrijpen, dat wij op die wijze tegenover de Egelsche markt in hooge mate worden bemoeilijkt. Ik neem gaarne aan, dat Spanje eischte, dat wij tegenover de verlangde faciliteiten Zuidwijnen zouden moeten afnemen of iets dergelijks, maar het Departement mocht en kon in deze soepel zijn, kon een offer brengen, kon overleg plegen — en zoo hebben Zwitserland, Engeland en Frankrijk, die alle in de gunstigste conditie verkeeren, het ook gezien. De Minister zou een verstandig werk doen, wanneer hij trachtte, zij het met eenige opofferingen van onzen kant, de handelsbetrekkingen met Spanje voor Nederland open te houden.

In derde derde plaats zou ik willen wijzen op het feit, dat het zoo nuttig en noodig is, dat onze Nederlanders in het buitenland worden bijeengehouden met het bewustzijn van stamverwantschap; dat zij begrijpen, dat zij door Nederland zelf niet losgelaten worden. In dit verband heb ik betreurd de beslissing van den Minister ten aanzien van het belangrijke werk, op dit gebied vooral in Duitschland in de laatste jaren ondernomen, in het bijzonder onder de vele Hollandsche arbeiders, die anders zoo licht in de Duitsche menigte verdwijnen. De Nederlandsche vereeniging in Duitschland, die laatstelijk onder leiding stond van den tegenwoordigen generaal-majoor jhr. Wittert, wordt vooral krachtig gesteund door onze consuls, met name door onzen zeer actieven consul te Essen. Deze vereeniging is er in geslaagd, een groot deel van die Nederlanders bijeen te brengen. Elke veertien dagen ontvang ik, gelijk vermoedelijk ook de andere leden, *De Post van Holland*, die inderdaad aan de menschen geeft wat zij noodig hebben om de Hollandsche cultuurgedachte te behouden. *De Post van Holland*, die ook moeilijkheden ondervond, heeft den steun van het Departement gevraagd en gezegd: indien gij f 2000 geeft, is de verdere uitgave verzekerd.

De Minister heeft dit afgewezen met het bekende argument, dat er geen geld voor beschikbaar was. Ik kan dit laatste als argument begrijpen, maar ik vind de zaak voor wat die f 2000 betreft toch te klein gedacht. De Minister had hier met een betrekkelijk klein offer een vereeniging, die

34ste VERGADERING. — 12 DECEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk III (Dep. van Buitenl. Zaken) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Dresselhuys.)

duizenden leden telt in ons nabuurland Duitschland, in stand kunnen houden, en hij had op die manier de nationale gedachte van Nederlanders in het buitenland kunnen steunen. Ik hoop, dat de Minister die beslissing alsnog zal willen herzien.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ga nu een enkel woord zeggen over de passieve zelfstandigheid, de passieve neutraliteit, die voor ons Nederland ook zoo noodig is en die, naar ik meen, ook in de gedachte van den Minister ligt. Het spreekt vanzelf, dat ik in dit verband terugkom op de Belgische quaestie, die ik reeds bespreken heb bij de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting, toen ik in de eerste plaats memoreerde het bekende geval van dr. Tack. Toen heeft de Minister van Binnenlandsche Zaken mij verwezen naar den Minister van Buitenlandsche Zaken en de Minister van Buitenlandsche Zaken verwijst mij nu weer in de stukken naar den Minister van Onderwijs. Zoo kan ik gaan van het kastje naar den muur, maar hoe dit zij, ik zou willen opmerken, dat na de antwoorden, die de Minister van Onderwijs gegeven heeft, in het bijzonder aan den heer Gerretson, een verwijzing naar den Minister van Onderwijs ook voor den Minister van Buitenlandsche Zaken niet als bevredigend kan worden gesteld. De Minister van Onderwijs zegt toch, dat de heer Tack iemand is, die blijkbaar niet geschikt is voor de opvoedingstaak van de Nederlandsche jeugd. Ik treed daar absoluut niet in, misschien zegt de heer Gerretson er straks nog wel iets van, want voor een man, die jarenlang in Nederland gewerkt heeft en die hier examens heeft gedaan, is het wel hard, dit antwoord te vernemen, maar ik laat deze omstandigheden rusten. Ik blijf er alleen aan vasthouden, dat de redenen, die de Regeering er toe hebben geleid, dr. Tack niet toe te laten, zijn redenen van Staatkundigen aard.

Nu kan dr. Tack als leeraar en als opvoeder misschien ongeschikt zijn, maar dat is dan in geen geval een motief van Staatkundigen aard. Staatkundige aard kan beteekenen, dat de Belgische Regeering gezegd zou hebben: doe mij het genoegen en laat dr. Tack als leeraar niet toe. Maar de Minister deelt mede dat dit niet het geval is geweest en dat de Belgische Regeering noch direct, noch indirect door middel van haar gezant in deze een dergelijke vraag heeft gesteld. Ik neem dat onmiddellijk aan als de Minister het zegt, maar het is ook mogelijk, dat de Belgische Regeering op andere wijze meer algemeen heeft te kennen gegeven, dat het haar niet aangenaam zou zijn, indien Belgische activisten in Nederland zouden worden ontvangen. Het zou ook kunnen zijn, en dat is het zachtste van de drie punten, dat de Regeering uit eigen beweging de conclusie had getrokken, dat het beter was, het Franschgezinde deel van België niet te prikkelen, en aan dit deel liever aangenaam te zijn dan het Vlaamsch-sprekende gedeelte. Ik doe geen keuze wat beter was, ik zeg alleen, dat alle drie de motieven ondeugdelijk zouden zijn en nu vraag ik alleen, als geen dezer drie motieven het juiste is, welke dan wel de Staatkundige redenen zijn, die de Regeering tot haar optreden hebben geleid. Men kan de Kamer niet wegsturen met de mededeeling, dat deze man niet geschikt is voor het onderwijs. Men moet van de zijde der Regeering een klaar antwoord geven, welke die Staatkundige redenen zijn geweest. Doet de Regeering dat niet, dan blijft het vermoeden, dat een van de drie motieven, die ik genoemd heb en die de voor de hand liggende zijn, moet hebben gegolden. Als een van die motieven heeft gegolden, moet ik zeggen, dat ik daarover mijn afkeuring te kennen zou moeten geven. Het zou dan voor den Minister een mooie daad zijn, op dat besluit terug te komen en het te veranderen.

Een dwaling behoeft, mits oprecht hersteld, nooit zoo betreurd te worden, en daarom verwacht ik alsnog van dezen Minister, op dit belangrijke punt, dat ook in Nederland groote beroering gewekt heeft, een duidelijk en stellig antwoord.

Ik kom hiermede ten slotte op het Belgische vraagstuk. Hieromtrent heeft de Minister in de Memorie van Antwoord belangrijke mededeelingen gedaan. De Minister zegt: wat de Belgische quaestie betreft, hebben verschillende samenkomsten plaats gevonden tusschen den Belgischen Premier en mij. Die samenkomsten zijn geweest in een zeer vriendschappelijken en aangenamen toon; zij zijn ook nuttig geweest. In hoeverre zijn zij nuttig geweest? Is de oplossing van de Belgische quaestie naderbij gekomen? De Minister zegt het in zijn antwoord niet. Maar als dat het geval niet is, waarop wacht dan de oplossing van dit vraagstuk? Het is nu al bijna drie jaar geleden, het was in April 1920, dat de Belgische Minister van Buitenlandsche Zaken, Hijmans, in een rede deze mededeeling deed: „l'accord est réalisé et le traité sera signé dans un délai très prochain".

Later is verklaard, dat de zaak werd opgehouden door onderling overleg. Hoever zijn wij thans met deze zaak gevorderd? Ik stel er prijs op, hier te constateeren, dat toch zeker die oplossing er niet op kan wachten, tot onzerzijds zou zijn vervuld de m. i. niet te stellen voorwaarde, dat de Wielingen geheel aan België zouden worden toegewezen. Een der drie oplossingen, die de Minister meer dan drie jaar geleden aangaf: 1°. handhaving van den status quo, 2°. verdeeling van de Wielingen, 3°. arbitrage, moeten toch ongetwijfeld aan het Belgische standpunt behoorlijk genoegdoening geven. Ik zie geen andere mogelijkheid dan de hier genoemde. Gaan wij nu op dit moment de richting van een van de drie mogelijkheden in, of staan wij nog steeds op het standpunt, dat de Belgische Regeering niet anders zou willen dan de volmaakte souvereiniteit over een watergebied, een toelatingsgebied tot Nederland, dat sedert de middeleeuwen Zeeuwsch bezit is geweest, dat in 1839 nooit is betwist, waarover toen zelfs niet is gesproken, en dat de eenige toegangsdeur is tot het zuidwesten van ons land?

In deze Kamer is verleden week een belangrijk debat gevoerd over de beteekenis van de haven te Vlissingen en is er op aangedrongen, dat de Nederlandsche Regeering krachtig zou meewerken om de gelegenheid te openen tot de ontwikkeling van Zeeland. Nu kan ik mij niet voorstellen, dat onze Regeering er ooit toe zou kunnen medewerken, een oplossing te scheppen, waardoor de eenige toegangsdeur tot Zeeland zou worden afgesloten. Ik heb dezer dagen gehoord, dat de Minister van Waterstaat zich helaas geuit heeft in een richting, die ik alsnog voor Zeeland niet sympathiek vind. Ik bedoel het privilege van de lijn Hoek van Holland boven de lijn Vlissingen—Folkestone. Maar ik geloof niet, dat onze Regeering zoover zou willen gaan van dezen toegangsweg op te offeren. Ik herinner aan het fiere woord van dezen Minister: Wie aan de Wielingen komt, komt aan de Schelde, wie aan de Schelde komt, komt aan Zeeuwsch-Vlaanderen, en wie aan Zeeuwsch-Vlaanderen komt, komt aan Nederland. De heer van Ravesteijn meent, dat ik niet geheel juist citeer. Ik wil den tekst opzoeken, maar als ik onjuist ben, zal de Minister mij wel corrigeeren. In elk geval stond voorop, dat de Wielingen voor Nederland was een levensquaestie. Welnu, dan vertrouw ik ook, dat deze Minister nooit er toe zal meewerken om de mogelijkheid te openen, dat de Wielingen voor Nederland zouden zijn afgesloten. Nu heeft de Minister opnieuw gereleveerd, dat een scheidsrechterlijke oplossing in deze wenschelijk zou kunnen zijn en door Nederland naar voren is gebracht. Ik voor mij zou de voorkeur geven aan een beslissing door het Internationale Hof, dat thans in den Haag zetelt.

Maar hoe men ook over orbitrage denkt — ik voor mij voel er in beginsel veel voor — ik stel er prijs op te vernemen, dat het toch nooit in de gedachte van den Minister kan hebben gelegen, arbitrage aan te gaan over de vraag, of zelfs de geheele toegang tot ons Zeeland van zee uit zou kunnen worden afgesloten. Zelfs als denkmogelijkheid zou ik niet uit willen gaan van de gedachte, dat een oplossing zou kunnen worden verkregen, waarbij de toegang tot ons land, die een levensvoorwaarde is voor het zuid-westelijk gedeelte van het land, zou worden afgesloten. Men heeft van Belgische zijde die arbitrage nog niet aanvaard en misschien komt er niets van. Maar de Minister denkt toch zeker niet aan een arbitrage, waarbij bij een ongunstige uitspraak de mogelijkheid zou bestaan, dat wij den toegang van uit zee verliezen. Maar het zal goed zijn als de Minister ter geruststelling van de betrokkenen, ter geruststelling van deze Kamer bepaaldelijk uiteenzet, dat aan een dergelijke oplossing door Zijn Excellentie zelfs als denkhypothese niet wordt

(Dresselhuys e. a.)

gedacht. Zoo zie ik ook op dit punt de handhaving van het begrip zelfstandigheid, dat de Minister als beginselprogram naar voren heeft gebracht. In dat program zit veel goeds en veel schoons. Het hangt er maar van af, hoe men het program opvat en toepast. Als de Minister een verduidelijking zou willen geven van zijn woorden in deze Kamer en naast zijn program van beginselen ook een program van actie zou willen ontwikkelen, en als daaruit bleek, dat de zelfstandigheid, die wij begeeren, is een zelfstandige ethische en zelfstandige economische politiek, maar overigens een politiek van verstandige neutraliteit, dan ben ik er van overtuigd, dat de Minister ook voor zijn toekomstige gestie krijgt den steun, dien hij wenscht, nl. het vertrouwen van de Kamer en het vertrouwen van de natie.

De heer **van Schaik**: Mijnheer de Voorzitter! In zijn niet zonder warmte en overtuigende kracht geschreven Memorie van Antwoord heeft de Minister ook met nadruk gewezen op de zeer belangrijke taak, welke onze diplomatie in het tegenwoordig tijdsgewricht heeft te vervullen op economisch terrein. Volkomen te recht wordt in dit verband opgemerkt, dat, nu onze handel en onze nijverheid, zoowel als onze scheepvaart den sterken terugslag ondervinden van de economische crisis, welke de oorlog heeft teweeggebracht, onze diplomatieke vertegenwoordiging bij voortduring op de bres heeft te staan om voor onze materieele belangen op te komen en de gevaren, waarmede deze worden bedreigd, af te wenden. De Minister herinnert daarbij aan het opzeggen van oude handelsverdragen, aan het verhoogen van tarieven en aan andere maatregelen, welke ten doel, althans tot gevolg hebben den invoer van buitenlandsche producten te bemoeilijken. Niet alleen moeten daarover dikwijls zeer moeilijke onderhandelingen worden gevoerd, maar bovendien wordt van onze gezanten te recht verlangd, dat zij hun voortdurende aandacht wijden aan de mogelijkheid, voor onze producten nieuwe afzetgebieden te vinden en nieuwe verbindingen tot stand te brengen.

Mijnheer de Voorzitter! Een andere vraag is, of de organisatie van den diplomatieken en consulairen dienst, voor zoover zij betreft de economischen verhoudingen en handelsbetrekkingen met andere landen, de bezetting en de outillage van verschillende diplomatieke posten ook van dien aard is, dat de groote belangen, die ons land op dit terrein heeft, voldoende worden behartigd en tot hun recht komen. Zonder die vraag ontkennend te willen beantwoorden, meen ik toch de opmerking niet te mogen weerhouden, dat naar buiten van eenigszins vruchtdragende werkzaamheden niet veel en niet dikwijls blijkt. Wel leeren ons de wekelijks door het Ministerie van Landbouw, Nijverheid en Handel, met medewerking van de Ministeriën van Buitenlandsche Zaken en van Koloniën uitgegeven wordende *Handelsberichten*, dat de inlichtingendienst in het buitenland niet slecht functionneert, maar het is de Minister zelf — en daarin heeft hij volkomen gelijk — die van onze diplomatieke en consulaire ambtenaren meer eischt dan eenvoudige berichtgeving over hetgeen met betrekking tot handel en nijverheid, scheepvaart en landbouw, wetgeving en bestuur in het buitenland voor ons land en zijn inwoners van belang kan zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou den Minister bij deze gelegenheid de vraag willen stellen, of wel door het Departement en onze organen in het buitenland die krachtsontwikkeling wordt ontplooid, die op dit oogenblik meer dan ooit geboden schijnt, om ons land tegen een dieper economisch verval te behoeden. Door tal van oorzaken is onze exportnijverheid lamgeslagen of belemmerd. Vele dier oorzaken zijn van internationalen aard, en òf niet òf niet gemakkelijk met eigen nationale middelen en krachten uit den weg te ruimen. Ik denk hierbij aan de verschijnselen van de daling der buitenlandsche valuta, de verarming van de bevolking van vele Europeesche en transaltantische landen. Zij oefenen hun sterken terugslag uit op onze nationale welvaart, maar zullen in hoofdzaak slechts door factoren of middelen van internationalen aard, of die buiten onze grijpkracht liggen, kunnen verdwijnen of uit den weg worden geruimd.

Daarnaast echter is het mogelijk ons economisch volksbestaan met eigen krachtinspanning en eigen nationale mid-

(van Schaik.)

delen te steunen, voor verdere inzinking te behoeden en zelfs naar boven te helpen. Het handhaven immers en het uitbreiden van onze exportmogelijkheid is voor een niet onbelangrijk deel afhankelijk van de wijze, waarop de Regeering door haar handels- en economisch beleid de wegen in het buitenland weet te openen en open te houden, afhankelijk ook van de daadwerkelijke voorlichting, hulp en bijstand, die zij daarbij aan onze nijverheid en handel weet te bieden. Het particulier initiatief kan in dezen ongetwijfeld veel bereiken, maar wettelijke beletselen en tal van practische moeilijkheden zijn alleen met een krachtig initiatief en intensieve medewerking van de Regeering en haar organen in het buitenland te overwinnen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen te hebben waargenomen, dat de bij den buitenlandschen handel betrokkenen niet van die ingenomenheid en tevredenheid met het Regeeringsbeleid in dit opzicht blijk geven, als stellig het geval zou zijn, indien de feitelijke toestand alleszins in overeenstemming was met de daareven door mij geciteerde woorden uit de Memorie van Antwoord. En dat een uiteraard over vele gegevens en inlichtingen beschikkend lichaam als het Roomsch-Katholiek Verbond van Werkgevers-vakvereenigingen in zijn schema van een program voor de oeconomische politiek in dezen tijd op niet minder dan algeheele hervorming van het Departement van Buitenlandsche Zaken meent te moeten aandringen als een der noodzakelijke middelen om te geraken tot verruiming van het afzetgebied voor onze Nederlandsche industrie, geeft zeker te denken.

Mijnheer de Voorzitter! Deze woorden zijn geenszins als onwelwillende critiek bedoeld maar beoogen veeleer den Minister van harte te steunen in zijn opzet om den diplomatieken en consulairen dienst meer dan ooit dienstbaar te maken aan de stelselmatige behartiging van onze economische belangen in den vreemde. Andere landen, ik denk bij voorbeeld aan de werkzaamheid van de Fransche Regeering binnen onze grenzen, kunnen ons in dit opzicht nog wel tot leering strekken. Het schijnt mij vóór alles geboden, dat de buitenlandsche posten, ik heb daarbij niet alleen het oog op de chefs der buitenlandsche vertegenwoordiging, zóó geconstitueerd zijn, dat daarbij onze handelspolitiek haar rechten naar behooren kan doen gelden.

Mijnheer de Voorzitter! In het nauwst verband hiermede staat de regeling van onze handelsbetrekkingen met het buitenland.

In het Oranjeboek, inhoudende mededeelingen van het tijdvak loopende van Mei 1920 tot Mei 1921 werd reeds gewezen op de steeds ernstige moeilijkheden, die aan onzen uitvoer naar verschillende landen werd in den weg gelegd, zoowel door invoerverboden als door aanzienlijke verhooging van de invoerrechten, verhooging die hun oorzaak steeds vonden in zuiver fiscale overwegingen, doch anderdeels werden ingevoerd uit een oogpunt van bescherming der eigen industrie. De moeilijkheden werden ondervonden speciaal in Duitschland, Italië, de Scandinavische landen, Spanje, de Balkanstaten, Bulgarije en Frankrijk.

In het dezer dagen uitgekomen Oranjeboek (blz. 62), loopende over het tijdvak van Mei 1921—Mei 1922 meldt de Minister dat die moeilijkheden steeds meer zijn toegenomen:

> „Voortgezette daling van de valuta deed sommige landen als exportgebied voor onze industrie verloren gaan, in andere landen dreigde de verhooging van invoerrechten, welke deels voortsproot uit fiscale, deels uit protectionistische overwegingen, den export belangrijk te zullen benadeelen.
>
> Meer en meer werd in de ons omringende landen het beginsel van vrijhandel losgelaten en overgegaan tot het verleenen van bijzondere voordeelen op het gebied van invoerrechten en ontheffingen van invoerverboden aan landen, die bereid bleken daarvoor speciale compensaties op economisch gebied toe te staan."

Dit verschijnsel is geheel in overeenstemming met de resultaten op dit punt van de Internationale Economische Conferentie van 9 April tot 19 Mei 1922 te Genua gehouden. De

(van Schaik.)

pogingen vooral van Engelsche zijde aangewend, om terug te komen op het systeem van economische blokkademaatregelen, door verschillende landen in Europa sinds het tot stand komen van den vrede genomen, hebben niet voldoenden steun kunnen vinden. Een voorstel om algemeen de meestbegunstigingsclausule van toepassing te verklaren tusschen alle landen is mislukt.

En het resultaat van de discussie is dan ook slechts geweest dat onder het hoofd C. Tractaten en Conventies van de economische resoluties, een resolutie is opgenomen, luidende: De Conferentie vestigt opnieuw de aandacht op het beginsel van „equitable treatment of commerce", opgenomen in artikel 23 van het statuut van den Volkenbond, en geeft in ernstige overweging, dat het handelsverkeer weder zal worden gebaseerd op handelsverdragen, eenerzijds uitgaande van een stelsel van reciprociteit, aangepast aan de bijzondere omstandigheden, anderzijds zooveel mogelijk de meestbegunstigingsclausule bevattende. Deze formule is wel zoo voorzichtig saamgesteld en vol innerlijke reserves, dat zij geen enkel leidend beginsel aangeeft of een houvast biedt.

Men kan dus gerust zeggen, dat de internationale economische en handelspolitiek op dit oogenblik staat in het teeken van de belemmering van invoer en het afsluiten van handelsverdragen.

Met deze realiteit heeft men rekening te houden, en wil ons land niet weerloos worden overgeleverd aan [illegible]e doelbewuste en als ik het zoo zeggen mag agressieve han[illegible]spolitiek van andere landen, dan zal onze Regeering, in het bijzonder deze Minister het afsluiten van handelsverdragen in het centrum zijner werkdadigheid hebben te trekken.

Tot mijn genoegen heb ik dan ook gelezen in het laatste Oranjeboek, dat de Regeering zich van het gewicht dier taak bewust is. En het stemt zeker tot voldoening, dat zij eene commissie heeft in het leven geroepen, die onder leiding van den chef der Directie van Economische Zaken van het Departement van Buitenlandsche Zaken, haar ter zake van advies zal hebben te dienen. Zonder op de samenstelling en het beleid dier commissie aanmerking te willen maken, heb ik mij nochtans afgevraagd, of zij niet te veel het karakter draagt van een studiecommissie, meer bestemd om theoretische voorlichting over vraagstukken van algemeenen aard te geven, dan wel ook de hand te slaan aan de voorbereiding voor de afsluiting van concrete handelsverdragen. En daarop komt het toch thans hoofdzakelijk aan. Wel lees ik, dat die commissie, zoodra de sluiting van nieuwe of herziening van bestaande verdragen aan de orde is en onderhandelingen daarover moeten worden begonnen, een bepaald advies zal hebben uit te brengen. Maar de verdere mededeeling, dat de commissie haar eerste vergadering in September 1921 hield en sindsdien met tusschenpoozen min of meer geregeld bijeengekomen is, wijst er niet bepaald op, dat zij van het uitoefenen van haar taak dagwerk maakt.

Mijnheer de Voorzitter! Het is voor een buitenstaander niet gemakkelijk zich goed te oriënteeren in den stand van onze handelsrechtelijke betrekkingen met verschillende Mogendheden. In 1911 is onder de leiding van den heer Everwijn, als chef van de afdeeling Handel van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel, een verdienstelijke uitgave bezorgd van de handelsverdragen tusschen Nederland en andere landen, op 1 Januari 1911 bestaande. In 1914 is daarvan een supplement verschenen, maar sinds dien zag — voor zoover mij bekend — geen officieele publicatie meer het licht. Men is dus op verspreide mededeelingen aangewezen. De meest volledige systematisch bewerkte gegevens kunnen nog worden geput uit het „Handbook of Commercial Treaties, dezer dagen voor het Gouvernement der Vereenigde Staten uitgegeven door de United States Tariff Commission te Washington. In het voorbijgaan spreek ik de hoop uit, dat mede door de bemoeiingen van dezen Minister ons weldra een nieuw supplement op het in 1911 uitgegeven werk zal worden bezorgd.

De Minister heeft bij zijn Memorie van Antwoord betreffende de begrooting van 1922 overgelegd een overzicht van de ons opgezegde handelsverdragen. Ook uit de gegevens, te vinden in het evenvermeld Amerikaansch handboek, mag worden afgeleid, dat het aantal der in stand gebleven handelsverdragen aanmerkelijk is geslonken.

Dit doet mij de vraag stellen, of de Regeering thans bezig is, met de landen, waarmede de handelsovereenkomsten officieel zijn geëindigd, te geraken tot nieuwe overeenkomsten. Zijn de handelsbetrekkingen met Oostenrijk en Hongarije thans definitief geregeld? Verkeeren de naar ik meen voorgenomen onderhandelingen met Tsjecho-Slowakije, Finland, Polen, de Baltische Staten, Brazilië en Venezuela in een stadium, dat het sluiten van handelsovereenkomsten weldra mag worden te gemoet gezien?

De Minister zal mij toegeven, dat in de nijpende omstandigheden, waarin onze industrie en handel verkeeren, de spoedige totstandkoming van nieuwe regelingen urgent is. Al voeg ik daaraan onmiddellijk toe, mij volkomen bewust te zijn, dat men zaken als deze niet kan dwingen. Er zitten aan die regelingen natuurlijk allerlei haken en oogen, en in dit opzicht is voorzichtig beleid slechts te prijzen.

Mijnheer de Voorzitter! In het bijzonder heeft mijn aandacht getrokken de loop der onderhandelingen met Spanje, waarop al zooeven de heer Dresselhuys heeft gewezen. Uit de mededeelingen, dieaangaande te vinden in het Oranjeboek, blijkt, dat over de regeling dier handelsbetrekkingen tusschen den Nederlandschen gezant te Madrid en den Spaanschen Minister van Staat op een allerbeminnelijkste wijze is gecorrespondeerd, maar tot eenig bijzonder resultaat schijnt deze correspondentie niet te hebben geleid. Dit is in hooge mate te betreuren.

Onze handel met Spanje is niet van belang ontbloot. Voor zoover ik heb kunnen nagaan, hebben wij in 1920 voor f 22 000 000 en in 1921 voor f 13 000 000 aan goederen naar Spanje uitgevoerd, terwijl dit land in 1920 en 1921 voor ongeveer f 13 000 000 aan goederen in ons land invoerde. De zeer sterke verhoogingen, die de Spaansche tarieven in de eerste helft van dit jaar hebben ondergaan, maken het voor onze exportnijverheid bijna niet meer mogelijk, dat land als afzetgebied te houden. Onze zuivelindustrie, die van gloeilampen, garen, kunstzijde, aardappelmeel, tapioca, welke aan duizenden personen werk geven, dreigen daarvan de dupe te worden. Op de door ons land uitgevoerde goederen van nationale herkomst wordt, krachtens een getroffen zoogenaamden welwillenden modus vivendi, het tarief van de 2de kolom van het Spaansche douanetarief toegepast. Deze rechten zijn echter, zooals den Minister bekend moet zijn, exorbitant hoog.

Amerika, Frankrijk, Engeland, Zwitserland, Noorwegen en naar ik meen te weten ook België, hebben met Spanje handelsverdragen afgesloten. Dank zij die verdragen worden zij veel sterker begunstigd dan Nederland. Engeland, Noorwegen en Amerika hebben zelfs de meestbegunstigingsclausule weten te verkrijgen. Waar blijft ons land?

Ben ik goed ingelicht, dan heeft in den aanvang des jaars een vertegenwoordiger der Regeering de bijzondere missie vervuld, om in Spanje onderhandelingen met de Spaansche Regeering te voeren. Sindsdien is aan dezen vertegenwoordiger een gezantschapspost toevertrouwd. Er mag toch zeker op gerekend worden, dat daarmede geen stagnatie is gekomen in de onderhandelingen. De Minister veroorlove mij de vraag, of het juist is, dat Spanje zeer belangrijke concessiën zou willen doen, maar dat onze Regeering ten aanzien van den invoer in ons land zoowel van niet als van wel belaste Spaansche producten, van meening is, aan een ietwat onbuigzaam standpunt te moeten vasthouden. Daaromtrent zou ik — voor zoover mogelijk — gaarne worden ingelicht. De Regeering zal bij het afsluiten van verdragen — althans in deze abnormale omstandigheden — toch zeker niet elk element eener *do ut des* politiek verwerpen.

In het de vorige week verschenen nummer der handelsberichten heeft men uit een mededeeling van het gezantschap te Constantinopel kunnen lezen:

„Nieuw Tarief van Invoerrechten. Op 5 December is het tarief van invoerrechten, zooals dat van kracht

(van Schaik e. a.)

is in Anatolië, tevens geldig verklaard voor Constantinopel. Het met eenige uitzonderingen geldende tarief van 11 pct. ad valorem vervalt dus. Deze radicale verandering en aanzienlijke verhooging van de invoerrechten zal ongetwijfeld den geheelen invoerhandel te Costantinopel sterk beïnvloeden, en tevens een ongunstigen invloed uitoefenen op de handelsbetrekkingen tusschen Nederland en Turkije. Het nieuwe tarief is gebaseerd op dat, hetwelk 10 Maart 1332 (23 Maart 1916) in werking werd gesteld en een heffing van specifieke rechten vaststelde, doch dat de Turksche Regeering onder pressie der Entente weder heeft moeten laten varen voor het oude stelsel van ad valorem rechten.

In het thans weder in werking getreden tarief moet echter het meerendeel der in het tarief van 1916 vastgestelde invoerrechten met 5 vermenigvuldigd worden en de overige met 15, om tot het te heffen bedrag te geraken."

Ook dit bericht maakt ons duidelijk, dat de export van Nederland op Turkije aan menige gevaren en belemmeringen is blootgesteld. Wellicht dat de Regeering in de conferentie te Lausanne een aanknoopingspunt kan vinden, om met het Turksche bewind tot een regeling te komen. Het stemt zeker tot voldoening, dat ons land deelneemt aan de besprekingen, die ter conferentie te Lausanne plaats hebben over de capitulatiën. Ik hoop, dat het den Minister mogelijk zal zijn, de Kamer bij deze debatten over de houding, die door onze vertegenwoordiging ten aanzien van die verdragen wordt ingenomen, eenigszins in te lichten.

Zijn de berichten, die hierover ook tot ons land zijn doorgedrongen, juist, dan maakt het Turksch bewind speciaal bezwaar tegen deze uit de 17de eeuw dateerende verdragen, omdat hun inhoud onvereenigbaar geacht wordt met de Turksche souvereiniteit. Ik laat dit punt voor het oogenblik rusten. Maar deze verdragen dragen ook een handelsrechtelijk karakter. Dit memoreerend, bepaal ik er mij voorshands toe, het vertrouwen uit te spreken, dat onze Regeering bij de medewerking aan de oplossing van dit ongetwijfeld netelig conflict niet in de eerste plaats in het oog zal houden, dat onze handel op Turkije en andere Oostersche landen een der bronnen is van ons nationaal bestaan.

Mijnheer de Voorzitter! Tot deze opmerkingen zal ik mij beperken. Zij beoogen geen critiek, maar hebben in het bijzonder de strekking om den Minister, voor zooveel dat nog noodig mocht zijn, te stimuleeren in zijn voornemens om in zijn te recht geloofde buitenlandsche politiek ook aan de economische belangen van ons land en zijn inwoners zijn bijzondere aandacht te wijden. Ongeacht alle internationale strevingen en pogingen tot samenwerking, schijnt deze tijd er een van zelfstandig optreden, van zelfhulp. Met op oeconomisch gebied te zeer een onthoudings- of isolementspolitiek te voeren, dreigt ons land het groot gevaar, dat het zijn nationale veerkracht inboet.

Ik twijfel niet, of vertrouwd mag worden, dat de Regeering voor dit gevaar de oogen wijd geopend houdt.

De heer **Gerretson**: Mijnheer de Voorzitter! Blijkens het Voorloopig Verslag werden, na de hulde aan den Minister gebracht, aanstonds in de eerste plaats, zoo lezen wij, en wel van verschillende zijden, wederom klachten geuit over het waas van geheimzinnigheid, waarmede ook dit jaar de handelingen van het Departement van Buitenlandsche Zaken waren omgeven.

Inderdaad is deze van jaar tot jaar dikkere mist, die er hangt tusschen het beleid van den Minister met zijn Departement en de Volksvertegenwoordiging, de hoofdreden, dat er bij deze algemeene beschouwingen nauwelijks van een meer principieele bespreking van het buitenlandsch beleid sprake kan zijn. Toen, jaren geleden, na langdurige klachten over de geheime diplomatie, besloten werd, ter apaiseering, tot het instellen eener Commissie voor buitenlandsche zaken, meende men, zonder nu juist al te hooge verwachtingen van dit instituut te koesteren, althans op eenige verbetering — daaronder behoorde ook ik —, maar de resultaten

(Gerretson.)

bleven m. i. ook nog beneden die laag gespannen verwachting. Ik heb wel is waar nooit behoord tot hen, die absoluut openbare diplomatie mogelijk of wenschelijk achtten. Diplomatie eischt nu eenmaal, om te slagen, de mogelijkheid van voorafgaand vertrouwelijk overleg en een zeer groote mate van vrijheid wensch ik dan ook het hoofd van het Departement te laten, maar daarnaast wensch ik toch een buitenlandsch beleid, dat in de hoofdlijnen parallel loopt met het volksbewustzijn en zijn voedsel trekt uit de voortdurende en intieme aanraking met dit volkssentiment. Dan alleen zal dat beleid op den duur kunnen slagen! Door voeling te houden met wat leeft in het volk, behoedt men er zich voor, dat de buitenlandsche politiek een privé zaak wordt en beheerscht door de niet altoos diepgaande sympathieën en antipathieën van een betrekkelijk kleine groep en van de leidende personen in dien kleinen kring.

Beter dan schier overal elders konden we hier te lande aan dat gevaar zijn ontkomen. Wij zijn, zoo komt het mij voor, in onze buitenlandsche politiek één der meest tot rust gekomen volken van Europa. Wij bezitten een nationale, heel het volk toebehoorende traditie, en wij gevoelen het als een nationaal belang, dat men voor ons volk de vensters, die op de buitenwereld uitzicht bieden, niet blindeert. Wij nadden wat meer contact verwacht en daardoor verlevendiging en versterking van het nationaal bewustzijn. Hoe weinig zijn onze desiderata in vervulling getreden! Het aantal der commissievergaderingen was volgens den Minister, en zulks in tegenstelling met het Voorloopig Verslag, voldoende en Zijn Excellentie verwijst eenvoudig naar zijn oude weerlegging in vroegere jaren, toen dezelfde klachten werden vernomen. Nadere preciseering acht de Minister nu gewenscht. Deze weerlegging is mij niet bijster aangenaam, wijl zij weinig zeggend is. De klacht toch is juist deze: Het Parlement kan zich niet uiten, omdat het niets weet. Velen achtten het eenig resultaat der Buitenlandsche Zakencommissie, dat men naast den éénen grooten doofpot buiten de Kamer en nu nog zes kleinere in de Kamer bij kreeg!

Of nu de methode, zooeven bepleit door den heer Dresselhuys, de juiste is, past mij niet om te beoordeelen, maar dit weet ik wel, dat, wanneer die methode, naar ik het gevoel, niet de juiste is, de tot hiertoe gevolgde methode evenmin de juiste is om contact te brengen tusschen de Regeering en via het Parlement het volk.

Maar de klachten van verschillende zijden bleven. Zegt dat den Minister niet genoeg? Nooit bleef in een zoo belangrijke periode, wellicht de meest belangwekkende na 1815, ons volk en het Parlement zoo volslagen ignorant omtrent de grondgedachte onzer buitenlandsche politiek. De Minister reist, confereert en geeft communiqué's over feiten en feitjes, maar wekt altoos, zoo bij de pers als bij belangstellende leden van de Volksvertegenwoordiging, het gevoel van onvoldaanheid. Men geeft, nu ja, wat men kwijt wil. Maar breede lijnen en open perspectief zijn zoek. Welke rol denkt Nederland te spelen bij de reconstructie van Europa? Wat is het Nederlandsche standpunt in de Stille Zuidzee-vraagstukken? Welke partij kiest Nederland in de ontwikkeling van den Volkenbond? Hoe is de verhouding tot België? De vragen liggen voor het grijpen, maar met den heer Dresselhuys zeg ik: in dit alles is wellicht diplomatie van den ouden stijl te bewonderen, ten allerhoogste opgevoerd, maar dan toch niet dat contact te vinden waarop men hoopte toen men door de instelling der Commissie voor Buitenlandsche Zaken het Parlement aan al de nadeelen van de geheime diplomatie meende te kunnen doen ontkomen, en met en door het Parlement het volk. In dit verband zal ik voorshands mij alleen kunnen beperken tot een herhaalde waarschuwing tegen het m. i. groote gevaar, dat gelegen is in een steeds toenemende vervreemding van ons Buitenlandsch Departement van het volksbewustzijn. Om verandering zal ik niet vragen; de tijd moge echter weldra komen, dat het Parlement tot iets meer dan tot machtelooze protesten zich in staat acht.

Ik kom in dit verband zeer gemakkelijk tot de zaak-dr. Tack, waaromtrent ik, zooals bekend, eenige vragen aan de Regeering gesteld heb en nu nog eenige opmerkingen op het hart heb. Ook hier toch — ik citeer gaarne wat een be-

34ste VERGADERING. — 12 DECEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk III (Dep. van Buitenl. Zaken) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Gerretson.)

langstellend persorgaan hierover schreef, volkomen juist — vinden wij die geheime diplomatie, die de Regeering een en andermaal er toe dreef op een volkomen duidelijke vraag volkomen onduidelijke, vage antwoorden te geven. Men kent de lijdensgeschiedenis. Dr. P. Tack, bezitter van het diploma M. O. Nederlandsche taal en letterkunde, met algemeene stemmen benoemd tot leeraar aan het gemeentelijk lyceum te Enschedé, wordt geen Koninklijke vergunning verleend, die hij als vreemdeling (Vlaming) behoeft om hier te lande onderwijs te geven. Op de tot Zijn Excellentie den Minister van Onderwijs gerichte vragen, wat daartoe de Regeering bewoog, kwam eerst een, in zijn algemeenheid niets zeggend antwoord: het zijn redenen van staatkundigen aard. Maar volstrekt niet omdat dr. Tack geen meerdere of mindere geschiktheid of bekwaamheid als docent zou hebben.

Tegen deze opvatting van de beteekenis dezer bepaling der wet van 7 Mei 1878 kwam men aanstonds van vele zijden op, o.a. in het *Weekblad van het Recht*, n°. 10931, en in zijn adres aan den Minister van Onderwijs ook het hoofdbestuur van het Algemeen Nederlandsch Verbond:

> ,,Blijkens de stukken heeft noch de Regeering, noch de Kamer — aldus genoemd bestuur — gedacht aan de mogelijkheid, dat van deze bepaling ooit gebruik gemaakt zou worden uit staatkundige overwegingen. De Regeering bepleitte de wijziging, omdat zij wilde voorkomen, dat bij de groote en snelle uitbreiding van het aantal gymnasia minder goede docenten zouden worden aangesteld. De Kamer voerde slechts eenige oppositie, omdat zij in de bepaling geen aantasting zag van de autonomie der gemeenten.
>
> Het hoofdbestuur vermoedt, dat, indien ook maar gedacht was aan de mogelijkheid, dat de Regeering haar macht zou kunnen aanwenden om aan personen, die in alle opzichten aan de eischen van bekwaamheid voldeden, en door een gemeente tot leeraar waren benoemd, goedkeuring te onthouden, omdat die personen haar om staatkundige redenen niet welgevallig waren, zeker op beperking van de macht der Regeering zou zijn aangedrongen.''

Ik ga op deze, op zich zelf reeds zoo interessante vraag hier niet dieper in, maar ik ontken ten sterkste, dat aan de ,,gunst'', waarvan de Regeering gewaagde, die zou kunnen worden geschonken of geweigerd, ooit in dat verband is gedacht.

Na herhaalde informaties, na een tweede Regeeringsantwoord en na wat hierover reeds èn in het debat èn in de gewisselde stukken werd vernomen, weten wij het eindelijk wel waar de schoen wringt! En ik wijs er andermaal op, dat wij hier weder met een dier staaltjes van totaal onnoodige geheimhouding te doen hebben, waarmede men niets bereikt dan ontstemming en overigens, ik zal dat straks aantoonen, het precies tegenovergestelde van wat men scheen te bedoelen.

't Zijn zijn antecedenten, 't is de aard dier antecedenten, die dr. Tack op de weigering te staan kwamen.

Oftewel, in nuchterder taal, zooals iedereen het van stonde aan voelde, zooals de pers het rondweg zegt en zooals de heer Dresselhuys het zoo leuk raak zeide: Rondweg gezegd, onze Regeering wilde de Belgische niet prikkelen.

We zijn er! Na vele vragen en weken lang wachten!

Hoe noodeloos geheimzinnig toch in dit simpele geval onze diplomatie! En nu sprak schier heel de pers er over en de Belgische pers ook, en kwam de zaak bij hoofdstuk Va en bij de algemeene beschouwingen en nu ter sprake!

Waarom trok ik mij de zaak-Tack zoo aan? En andermaal zeg ik het den heer Dresselhuys na: niet ter wille van den persoon, die mij althans zelf totaal vreemd was toen ik mijn vragen aan de Regeering stelde, maar ter wille van het conflict, dat er uit spreekt tusschen gezond fier nationaal zelfbewustzijn en kleine doeleindjes eener Departementale tactiek.

Ik moet wel aannemen, op 's Ministers stellige verklaring, dat geen pressie op hem werd geoefend. Maar als ik, en ik niet alleen inderdaad, daaraan dacht en nog denk, is het de schuld der pers van dat deel der Belgische bevolking, dat men het meest in het gevlij meende te zijn gekomen. Het was juist in de *Nation Belge*, dat mij de mededeeling trof hoe in zake dr. Tack van ,,protestations'' der Belgische Regeering werd gesproken. Als de officieuze Franco-Belge pers dit ronduit meedeelt, vergeve men ons, dat we er aan gelooven. Te meer, als die zelfde *Nation* zegt, dat de zaak-Tack wel ontnuchterend zal werken voor hen die wat enthusiast zijn voor een hartelijker toenadering tot de ,,frères du Nord''!

Ter zake.

Dr. Tack is een ter dood veroordeelde activist, hierheen gevlucht en asylrecht genietend. Een politieke misdadiger dus. Ter juister appreciatie onthoud ik mij van ieder oordeel over 's mans politieke zonden, als hier niet ter zake dienende. Is hij te recht of ten onrechte veroordeeld? Een held, een martelaar of een ellendige verrader? Hij is een politieke vluchteling en reeds derhalve is dit punt aan de beoordeeling der Regeering onttrokken. Maar... als zijn ,,antecedenten'' tot de beruchte weigering leidden... waar blijft dan de consequentie der Regeering?

Vóór mij ligt een lijst van vele, vele eveneens wegens hoogverraad ter dood veroordeelde activisten. Sommigen ook leden van den Raad van Vlaanderen. Allen kregen, voor zoover noodig, de aan dr. Tack geweigerde vergunning, allen zijn aan ons onderwijs verbonden! 10 aan Rijkshoogereburgerscholen, 2 aan gymnasia, 1 aan een middelbaar technische school, 1 aan de sterrenwacht. Sommigen aan openbare bibliotheken en leeszalen, 1 aan een onzer universiteiten, en 1 aan de Gouvernementsschool, 1 aan 's Lands Plantentuin. Altemaal dezelfde antecedenten! Waar is hier een leidende gedachte?

Ik wensch over hun aller daden goed- noch afkeurend oordeel uit te spreken. Ik wensch alleen het pijnlijk dilemma, het droef conflict duidelijk te teekenen, waarvoor deze menschen zich zagen geplaatst.

Dit is te noodiger na de zonderlinge onhistorische beschouwing van den historicus prof. Kernkamp in de *Groene Amsterdammer*, gelukkig in dat zelfde blad aanstonds weersproken door een alleszins bevoegde en evenzeer door tal van toonaangevende Nederlandsche bladen: *Het Handelsblad*, *De Tijd*, *Het Vaderland*, de *Utrechtsche Courant*, het *Rotterdamsch Weekblad*, enz. Te veel om alle te noemen. Dit conflict is een der meest tragische waar een burger zich voor kan zien geplaatst: de keus tusschen zijn volk en zijn Staat! In Holland dekken zich die begrippen. Wie den Hollandschen Staat verraadt, verraadt het Hollandsche land en volk. Daarom kunnen vele onzer landgenooten zich de pijnlijkheid van zoo'n conflict niet indenken.

Doch ook het tegendeel is helaas mogelijk. Het is mogelijk. heel de historie leert ons dit, dat door een bepaald volk of volksdeel de Staat als een tegenstelling van het volk wordt gevoeld, dat het bewustzijn steeds levendiger wordt, dat de Staat, in plaats de uitdrukking te zijn van het volk, dat volk in zijn eigenaardigheid en karakter miskent en verdrukt. Dat wie zijn volk liefheeft, den Staat, waarin dat volk leeft, als vijand tegenover zich vindt, of omgekeerd, dat die Staat uit Staatsbelang onderdrukking van een deel des volks meent te mogen toelaten.

Dat smartelijk dilemma toonde ons Ierland tegenover den Britschen Staat en omgekeerd; dat zagen we in Bohemen; dat is ook het tragisch conflict in België. Alleen wie in en met zoo'n volk meeleeft, mag zich tot oordeelen gerechtigd achten. Voor wie er buiten staat, vooral als Regeering, onthoude zich van partij kiezen ter eener of anderer zijde. Aan ons geen oordeel of in eenig geval gekozen moest worden vóór het volk tegen den Staat of omgekeerd. Daarom oordeel ook ik niet.

Onze eigen historie, ik herhaal het, maant tot groote omzichtigheid. Alleen, als onwederlegbaar, deze these, deze herinnering: de geschiedenis stelde steeds, schier zonder uitzondering, in het gelijk hen, die vóór het volk kozen tegen den Staat. Hoe menig opstandeling en verrader werd later als held en volksbevrijder vereerd!

Ik keurde der activisten daden nooit goed. Ik zou ook nu

(Gerretson.)

niet gaarne verdedigen al wat de activisten deden. Ook niet wat deze nu gebroodroofde deed. Amerikanen, Tsjechen, Polen, Ieren, Hollanders, deden het vóór hen. Aan de historie liever het oordeel! Maar onze bodem blijve het historisch asyl voor politieke bannelingen, en wij, vooral onze Regeering, kiezen in dit stadium geen partij, directelijk noch indirectelijk. Een officieel misprijzend oordeel brengt ons allicht ook in de pijnlijke positie dat we de grondvesten onzer eigen historie aan het wankelen brengen, doet ons ook, door zoo duidelijk partij kiezen, ons mengen in de binnenlandsche politiek eener vreemde Mogendheid, wat niet oorbaar is. Ik houd mij dus liever aan het antwoord van den Minister van Binnenlandsche Zaken, dat, voor zoover internationale overwegingen tot de beslissing bijdroegen, het geen vreemde doch Nederlandsche belangen waren waarop het oog was gericht. Dat wil dus zeggen: Wij achtten, als Regeering, het voor Nederland van belang, zekere Belgische gevoeligheden te ontzien.

Maar nu voel ik, met den heer Dresselhuys, dat hier ter najaging van een klein en dan nog problematiek Nederlandsch belang een groot Nederlandsch beginsel wordt prijs gegeven.

Ik wil er allereerst nu even op wijzen, dat men het tegenovergestelde bereikt van wat men wilde. Als het Departement meent dat men door deze vazaliteit aan zekere Belgische politieke kringen goede gezindheid jegens Nederland bijbrengt, toont men de mentaliteit dier zuiderburen niet te kennen.

Wij hebben aan onze zuidelijke naburen heel wat beter en inniger onze genegenheid getoond dan door het onthouden van bestaansmogelijkheid aan een activist. In de bange uren, die onze zuidelijke broeders doorleefden, hebben we hart en huis opengesteld zonder eenige bijbedoeling, gedreven door groot waarachtig meelijden, zonder op partij te letten en zonder aanzien des persoons. En toen daarop door een Belgisch Overheidspersoon het antwoord gegeven werd, dat we kennen uit het bekende boek van Tardieu, hebben we ons geërgerd en bedroefd. Vergeven willen we dat wel, maar tot karakterloos zoo gauw vergeten komt het niet.

Ach, het eenig resultaat dat men bereikt in die kringen die men niet prikkelen wil, is wat ik citeerde uit de *Nation Belge* en misschien heeft prof. Pirenne wel gelijk die op een zijner colleges te Gent ons volk als een volk van platbroeken karakteriseerde, of zooals, het *Vaderland* het zoo raak zei: Wat zullen, om deze houding, de Belsen ons verachten. En niet de Belsen alleen. Ik denk aan wat het *Handelsblad* van gisteren daarover schreef, en waaruit blijkt, dat ook bij een ander deel van de Belgische bevolking een onaangename indruk is gewekt.

Ik hoop, Mijnheer de Voorzitter, dat men nu ook in België begrijpt, wellicht zelfs waardeere, dat niet heel het Nederlandsche volk deze Regeeringsvazaliteit waardeert.

Mijnheer de Voorzitter! Er is nog één vraag, die zich opdringt. Is hier het asylrecht geschonden? Ik ga met den Minister akkoord, als hij dit ontkent. Strikt genomen beteekent het asylrecht slechts het verlof voor den gevluchten politieken banneling om hier te wonen. Hij wordt wegens zijn politiek misdrijf uitgewezen, noch uitgeleverd. Maar dat asylrecht is slechts de volkenrechtelijke expressie van een veel wijder beginsel, een wet, die ongeschreven is, maar die leeft in het volksbewustzijn, nl. dat de politieke balling hier ook bestaansmogelijkheid vindt, dat geen Regeeringsdaad hem daarin achterstelle bij de ingezetenen of bij andere vreemdelingen. Allerminst wordt die ongelijke berechting gedekt door overwegingen van politieken aard, aan het politiek-balling-zijn ontleend.

Aan de toepassing van dit beginsel nu is m. i. in de zaak-Tack ernstig te kort gedaan.

Door een achterdeurtje, haast zei ik op slinksche, maar in ieder geval niet op loyale wijze, is nu de consequentie van het asylrecht beperkt. Door de toepassing van een administratieve, daartoe niet bestemde bepaling.

Bovendien, en dit verergert de zaak, deze beslissing was totaal onnoodig.

Ik stel mij even op het soms te billijken standpunt, dat de centrale Regeering zekere gevoeligheden eener vreemde Regeering moet ontzien.

(Gerretson c. a.)

Niemand kan onze Regeering dwingen eenig activist, die zich er voor aanbiedt, een Rijksbetrekking te doen bekleeden. Dat zou onnoodig prikkelen. Ik erken dit volmondig. Maar wat voor het Rijk geldt, is toch geen maatstaf voor eenige localiteit, gemeente dan of gewest. Die hebben toch geen plicht de goede betrekking tot een vreemden Staat te onderhouden? Een Staat kan een Staat beleedigen, maar hoe kan b.v. de gemeente Enschedé door een volkomen rechtmatige autonome daad den Belgischen Staat prikkelen? Noch Rotterdam door de benoeming van prof. de Recht, noch Enschedé door die van prof. Tack, hadden die bedoeling. Maar ze behoefden zich dan ook niet door eenige consideratie van „prikkelen" te onthouden van wat ze, in gemeentelijk belang, wenschelijk achtten in ons vrije land. Daarom ligt dan ook de oorzaak niet bij het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, dat talrijke keeren aan wie dezelfde antecedenten hadden het gevraagde verlof verleende, maar bij Buitenlandsche Zaken, waar de pressie werd geoefend om een wetsartikel te gebruiken, dat voor zoodanig gebruik nooit werd vastgesteld, noch ook ooit te voren werd gebruikt.

Wat men nu bereikte? In plaats van den gewenschten indruk in België, een uitbarsting van sympathie eenerzijds, een minachtend schouderophalen anderzijds. Een toespitsing van de geschillen, waarover ons als Regeering geen oordeel past. En hier te lande: een breede belangstelling rond den afgewezene, niet in de eerste plaats ter wille van zijn persoon, maar ter wille van het geschonden beginsel.

Mijnheer de Voorzitter! Er is nog een weg tot redres, Enschedé hield stand. Ik eer dat gemeentebesluit ter wille onzer nationale traditie.

Mijnheer de Voorzitter! Ik vraag geen toezegging, maar ik reken er op, dat de Regeering een weg opene om goed te maken wat bedorven werd, den gebroodroofde helpend, onze traditie eerend.

De heer **van Ravesteijn**: Mijnheer de Voorzitter! Er komt in de Memorie van Antwoord van den heer Minister een waar woord voor — wat natuurlijk niet uitsluit, dat er meer ware woorden in staan —; het ware woord echter, dat ik wilde aanwijzen, luidt:

> „De tegenstellingen en de naijver tusschen de natiën zijn verscherpt",

en daarop volgt een betoog, dat

> een wijd vertakte, goed georganiseerde diplomatieke dienst noodig is, om den juisten weg te kunnen blijven sturen te midden van de vaak tegen elkander ingaande en zoowel wat kracht als wat richting betreft nog weinig bepaalde stroomingen van het oogenblik."

Hoewel diplomatiek uitgedrukt is dit woord juist. Doch wat beteekent het in laatste instantie? Naar mijn meening beteekent het een erkenning van het toenemend gevaar voor alle landen en volken, die in het kapitalistische stelsel nog gevangen zitten, een gevaar zóó ernstig, dat, indien het niet kan gekeerd worden, volgens het ware woord, ook dezer dagen weer op het Congres voor den Vrede, dat te dezer stede gehouden wordt, gesproken, Europa, ja de wereld, dreigt onder te gaan. Het is geen overdrijving wanneer men zegt, dat de beschaving in haar geheel — althans de beschaving voor zoover die nog in de kapitalistische wereld aanwezig is — op het spel staat bij deze tegenstelling en bij dien naijver.

Wat doet nu Nederland op het terrein van zijn verhouding tot de overige wereld? Ik wil opnieuw de Memorie van Antwoord van den heer Minister citeeren, waar hij op blz. 1 de houding, die hij en zijn diplomatie aannemen, heeft omschreven in de hier reeds eenige malen geciteerde zinnen over de politiek van zelfstandigheid.

Wij voeren een politiek van zelfstandigheid, zegt de Minister. Verder gaat dan de Memorie van Antwoord aldus voort:

> „Hij (de Minister) zou intusschen de te voeren poli-

(van Ravesteijn.)

tiek niet zoozeer als een neutraliteitspolitiek dan wel als politiek van zelfstandigheid willen kenschetsen, omdat de neutraliteit aan eene negatieve en passieve houding doet denken, terwijl het begrip der zelfstandigheid meer ruimte biedt voor het actief element, dat bij het voeren van het buitenlandsch beleid onder de tegenwoordige omstandigheden onmisbaar is om de belangen van ons land bij den wederopbouw van Europa en de zetting der nieuwe verhoudingen, zoowel op politiek als op economisch gebied, naar behooren te behartigen en te verzekeren.''

De vraag dringt zich op: was de politiek van Nederland, die nog voor een paar jaar neutraal heette, dan geen politiek van zelfstandigheid? Berustte die neutraliteit op andere overwegingen of op andere basis?

Het kan moeilijk, wanneer men leest in den volgenden zin:

„Dit zelfstandigheidsbeginsel trouwens is, naar de overtuiging van den ondergeteekende, een postulaat van de natuurlijke en staatkundige positie van ons land, gelijk deze ook historisch is verstaan.''

Als men dezen zin gaat ontleden, komt men — het spijt mij het te moeten zeggen — tot rare resultaten. Uit de natuurlijke positie van ons land vloeit het zelfstandigheidsbeginsel dus voort. Maar niet alleen uit de natuurlijke, dus om zoo te zeggen physieke, dus geografische, blijvende positie, de door de natuurkrachten der eeuwen geschapene en slechts zeer langzaam in den loop der eeuwen veranderde, maar ook uit de Staatkundige positie; uit de beide te zamen en in vereeniging. Doch de vraag doet zich voor, wat dan die Staatkundige positie is. En de geschiedenis leert, dat ondanks, of juist ten gevolge van de natuurlijke positie de Staatkundige positie van ons land in den loop der laatste twee, drie eeuwen, om maar niet verder terug te gaan, vaak een hoogst onzelfstandige was.

Historische voorbeelden om dat toe te lichten zal de Minister zeker evenveel of misschien meer dan ik hebben. In ieder geval kan ik er wegens den beperkten tijd op het oogenblik niet nader op ingaan. In zijn algemeenheid staat het feit vast.

Op de omstandigheden, die de onzelfstandigheid, de afhankelijkheid veroorzaken — ze waren meestal en overwegend in de innerlijke Staatkundige en economische toestanden te vinden — behoef ik ook niet nader in te gaan.

Genoeg echter om aan te toonen, dat de frase omtrent het zelfstandigheidsbeginsel ook aan de eenvoudigste analyse en aan oppervlakkige critiek geen weerstand biedt. Het is een frase in den slechten zin van het woord, d. w. z. een reeks woorden zonder inhoud. En scherper valt hierop nog het licht, wanneer men den zin van een anderen kant benadert, wanneer men even een blik slaat op de Staatkundige positie in den ruimsten zin des woords, zooals die zich de laatste jaren en onder het licht der jongste gebeurtenissen vertoont. Want dan zien wij het „Rijk'' van bijna 60 millioen inwoners, verdeeld over drie werelddeelen, waarover de Minister het heeft op een andere plaats van zijn Memorie, in een positie, die — historisch en Staatkundig beschouwd — ook wel uniek mag heeten: in de positie van een belangrijke imperialistische Mogendheid, 7 millioen blanken, heerschend over 7 maal zooveel onderdrukte bewoners van niet blanke rassen, in de tropen, op een afstand van duizenden kilometers, verspreid over een archipel zoo groot als Europa, uit honderden eilanden bestaande, en de meest verschillende trappen van ontwikkeling op ieder gebied vertoonend. Die belangrijke imperialistische Mogendheid echter is weerloos, zoowel in Europa als wat betreft de groote overheerschte gewesten, waarover zij het bewind voert.

Zij is weerloos te land wat het moederland betreft, althans wat men het moederland gelieft te noemen. De grootste autoriteit op dit gebied in deze Kamer, de oud-Minister van Oorlog, de heer Colijn, is het hier — ik zou haast zeggen tot onze vreugde — komen verklaren.

Nederland is weerloos ter zee, *omnium consensu*; — een politiek feit, dat slechts historisch te verklaren is, maar dat desniettemin een factor is van de grootste beteekenis en een unicum voor een Staat in deze positie. Nederland is slechts in staat om onder bijzondere omstandigheden, dus als er vrede is, of, als er oorlog is, bij de gratie van de groote Mogendheden, die de wereldzeeën beheerschen, politie-agent te spelen op het terrein van zijn Aziatisch machtsgebied tegenover weerlooze of nog half weerlooze Aziatische bevolkingen. Veranderen de omstandigheden, dan vermag Nederland zelfs dat niet meer. M. a. w. het verkeert in een positie, die niet alleen uniek is voor wat betreft imperialistische roofstaten — geen zijner collega's op dit gebied verkeert in die omstandigheden —, maar ook zoo is, dat Nederland, politiek gesproken, geheel afhankelijk is van de anderen, van die grootere roovers. Het is als een ongewapende struikroover in een land, waarin veel geroofd wordt en waarin vele tot de tanden toe gewapende en goed georganiseerde roovers zondzwerven. Zou iemand dan kunnen gelooven, dat die kleine roover zijn zelfstandigheid zou kunnen bewaren? Zou iemand kunnen gelooven, dat hij zijn eerzaam handwerk zou kunnen blijven voortzetten en van zijn buit zou kunnen leven, wanneer de groote roovers het niet duldden? Gezamenlijk of een zeer machtige onder hen zal dan moeten komen om den kleinen collega de hand boven het hoofd te houden. Met andere woorden dus: politiek en historisch gesproken kan Nederland als imperialistische Mogendheid niet zelfstandig zijn in een wereld, waarin, zooals de Minister zelf heeft moeten toegeven, — en ik heb dat met vreugde gezien, — de tegenstelling en de naijver tusschen de natiën zijn verscherpt.

Met vreugde heb ik gezien, dat de Minister dat zoo duidelijk zegt. Het is volkomen abstraheeren van de feiten, van de werkelijkheid, van de ervaring, zoowel als van hetgeen een theoretische beschouwing der natuurlijke, politieke en historische omstandigheden ons leert om te zeggen dat tusschen de natiën, dat wil dus zeggen tusschen de imperialistische kapitalistische kliek, die deze natiën beheerscht, Nederland, de imperialistische Staat Nederland, een politiek van zelfstandigheid zou kunnen voeren.

Het is een zich losmaken van feiten en overwegingen, die men een oogenblik later zelf weer moet erkennen, alleen in het belang der bereiking van zekere doeleinden.

Wat misschien met eenigen schijn van waarheid zou zijn vol te houden, voor het kleine moederland — voor het stiefmoederland, uit een Aziatisch oogpunt — wat misschien zou zijn vol te houden uit een oogpunt van de 7 millioen Nederlanders in Europa, wat een Minister van Buitenlandsche Zaken van Denemarken, van Zwitserland of van Noorwegen met eenig recht zou kunnen trachten vol te houden, wordt absurd, waar het geheel Nederland betreft, het land met de bijna 60 millioen inwoners, waarvan 50 millioen niet-blanken.

Absurd, was ik zoo vrij het te noemen, maar het is ook gevaarlijk. Indien den Minister een ernstige grief op de ernstigste wijze zou moeten worden gemaakt, is het deze, dat hij op dit centrale punt van de buitenlandsche politiek, dit hoofdmoment, waar het op aankomt, de Kamer, de publieke opinie, het Nederlandsche volk systematisch en opzettelijk in het duister houdt.

Reeds de Memorie van Antwoord bewijst dit en hoeveel meer nog bewijzen het de feiten. Wat weten wij eigenlijk van de richting van zijn buitenlandsch beleid? Wat weten wij van de wijze, waarop de zelfstandige politiek, zooals het heet, wordt toegepast?

Wij weten, dat er in het afgeloopen jaar heeft plaats gehad een toenadering tot de Scandinavische landen, dat er een bezoek heeft plaats gehad van de Koningin aan die drie landen, hetwelk onmogelijk een particulier of dynastiek karakter heeft kunnen dragen, aangezien de Minister van Buitenlandsche Zaken er bij was en het bezoek met zijn tegenwoordigheid niet alleen heeft opgeluisterd, maar er ook een, om zoo te zeggen, officieel cachet aan heeft verleend.

Wij zijn omtrent dat bezoek, de portée en de resultaten daarvan niet ingelicht tot op het huidige oogenblik. Toen ik in September eenige vragen stelde naar aanleiding van de krantenberichten, kreeg ik eenige van die nietszeggende ant-

(van Ravesteijn.)

woorden, waarin de Minister meester op alle wapenen, *facile princeps* is.

Ik zal dit antwoord niet voorlezen, het is te vinden op bladz. 4 van het *Aanhangsel*.

Thans worden wij ingelicht — nota bene eerst na verzoek van onderscheiden leden — in welgeteld 15 regels van de Memorie van Antwoord over een gebeurtenis, waaraan de pers van vier landen ongetelde kolommen heeft gewijd, die in de internationale pers van alle landen tot alle mogelijke beschouwingen heeft aanleiding gegeven, die welhaast algemeen is opgevat als een zwenking in de richting van onze internationale politiek, een zwenking van de gedurende den wereldoorlog gevolgde politiek der vereenzaming, der zg. neutraliteit, die inderdaad een zeer besliste afhankelijkheid was, naar nauwere samenwerking met gelijken, althans met anderen dan de groote Mogendheden, in wier gezelschap wij nooit anders dan de kleinere kunnen zijn, die een ondergeschikte en afhankelijke rol speelt.

Als een duidelijk waarneembare zwenking is o. a. in de Fransche en in een deel onzer eigene pers over het bezoek gesproken. De aanwijzingen daarvoor zijn er. Niemand kan men wijsmaken, dat de Regeering de Koningin deze reis zou hebben laten maken, wanneer niet vrij gewichtige politieke effecten daarmede konden worden bereikt.

Niettemin wordt ons nu weer verteld, dat er in werkelijkheid niets is gebeurd dan „bevestiging en verlevendiging" van vriendschappelijke betrekkingen. Uitstekend, maar dezelfde frase kan voor ieder bezoek gelden, en zij lost niets op bij de beantwoording der vraag, waarom speciaal dit bezoek plaats vond. De Koningin is toch geen automaat, die ten taak heeft, volgens een vast program de weinige nog bestaande hoven en de chefs der vele republieken te bezoeken, met wie Nederland volgens de officieele termen „vriendschappelijke betrekkingen onderhoudt".

Indien de Koningin morgen aan den dag, vergezeld van den Minister, een dergelijk bezoek zou brengen aan het hof te Brussel, zou de geheele wereld — en te recht — daaraan Staatkundige beteekenis hechten. Wij leven toch, hoop ik, in vriendschap met België; wij onderhouden vriendschappelijke betrekkingen met dat land, ondanks zekere nog altijd hangende geschillen en zekere ontstemmingen der laatste jaren.

Wij leven op zoo vriendschappelijken voet met het officieele België, dat wij, om het ter wille te zijn, zelfs aan een bekenden politieken vijand van die Regeering, de uitoefening van zekere functies hier te lande weigeren. Dit neemt niet weg, dat wij blijkbaar niet in dezelfde verhouding tot België staan als tot Noorwegen, of Denemarken, niettegenstaande de „natuurlijke en geografische verhoudingen" een zoo nauw mogelijke vriendschap om zoo te zeggen zouden voorschrijven.

België is, preciezer gezegd, voor een deel onzer bezittende klasse, voor onze chauvinisten en nationalisten, voor onze ijzervreters, altijd een potentieele vijand, een macht, die onder zekere omstandigheden onze vijand zou kunnen worden. De Skandinavische Staten zijn dat niet, waren het niet, maar zijn het zeker niet meer na het jongste bezoek, en nog eens, indien de Koningin met den Minister de volgende maand naar Brussel zou gaan en daar dezelfde fraseu wisselen als in Kopenhagen, Stockholm of Christiana, zou dit de geheele wereld te recht opvallen als een wijziging, en een zeer gewichtige, in onze verhouding tot onze zuidernaburen, een wijziging van internationale beteekenis.

Precies hetzelfde zou men in sterkere of minder sterke mate kunnen zeggen van de verhouding tot andere ons omringende Staten. Indien een Koninklijk bezoek aan president Ebert plaats vond, of indien de Koningin met den Minister plotseling op een onzer voortreffelijke oorlogsbodems naar Petrograd vertrok, om beleefdheidsfrasen te gaan wisselen met den president Kalenin, van de onmetelijke Sovjetrepubliek, die nu weer van de Baltische Zee tot de Pacific zich uitstrekt, zou iedereen dat te recht beschouwen als althans voor ons land gewichtige gebeurtenissen.

Zoo staat het mutatis mutandis ook met de Skandinavische bezoeken geschapen, en de Minister acht het toch ook nu nog overbodig, de Kamer over de werkelijke portée van die bezoeken in te lichten.

Dit is een feit ter adstructie van de klacht, waaraan ook nu weer verscheidene leden uiting hebben gegeven, de klacht omtrent de zoogenaamde geheimzinnigheid, waarin 's Ministers beleid gehuld was, is en blijft.

Maar een theoretische beschouwing leert ook onmiddellijk dat de Skandinavische reis maar een zijdelingsche, een tweede-rangs beteekenis kan hebben voor de werkelijkheid onzer buitenlandsche verhoudingen.

Want uit onze positie als weerlooze imperialistische Staat, rijk aan kapitaal en uitbuitingssferen, maar arm aan kracht en weerbaarheid, vloeit logisch en onweerstaanbaar voort, dat onze verhouding tot en onze positie tusschen de groote imperialistische Mogendheden het domineerende feit moet zijn onzer buitenlandsche politiek; m. a. w. om het preciezer te zeggen: onzer verhouding tot het Britsche Rijk, tot Frankrijk, tot de Vereenigde Staten en tot Japan.

Van die domineerende verhouding nu vernemen wij niets, wordt in de stukken zelfs geen gewag gemaakt — het was mij helaas onmogelijk door uitlandigheid opmerkingen dienaangaande in het Verslag te doen plaatsen — maar indien dat moet afhangen van de aanwezigheid van één communist in de afdeeling, dan is dat een bewijs, dat bij de groote meerderheid der Kamer en bij den Minister zelf geen enkele behoefte om dienaangaande tot klaarheid te komen bestaat. Dit stilzwijgen is het groote kenmerkende feit van 's Ministers beleid en van de politieke werkelijkheid, zooals die zich in de Kamer weerspiegelt, met uitzondering van de communistische fractie. Ook op dit gebied kennen wij een paar feiten, die althans een aanwijzing geven naar de richting, waarin wij zouden moeten worden ingelicht. Wij herinneren ons het Djambigeval van 1921, toen de petroleum, die, zooals ieder weet, tegenwoordig zulk een rol speelt in de internationale politiek, dat men geen courant kan opslaan of men vindt er uitgebreide artikelen over, welke rol veelzins van beslissenden aard is, hier in de Kamer ter sprake kwam en wij het waren, die den Minister van Buitenlandsche Zaken in het geval betrokken.

De debatten der Djambi-interpellaties leerden, indien zij een ding deden zien, althans dit, dat onze politiek op een zóó gewichtig punt, waar zoo vitale internationale belangen op het tapijt kwamen, volkomen georiënteerd was in de richting der Britsche imperialistische belangen, die op dat moment in collisie waren met de Noord-Amerikaansche.

Wij herinneren ons voorts een incident, een half verholen, maar daarom niet minder gewichtig moment uit de geschorste behandeling der Vlootwet in dit voorjaar, namelijk, dat openlijk in onze pers van deskundige zijde werd aangetoond, dat indien de Britsche admiraliteit had meegesproken en beslissend bij de keuze van een bepaalde basis, volgens de wet te scheppen, de beslissing geen andere had kunnen zijn. En bij de vraag: cui bone? rees alweer als vanzelf het antwoord: behalve Hollandsche zouden ook Britsche imperialistische belangen door die Vlootwet worden gediend.

Wij herinneren ons voorts andere politieke feiten der jongste geschiedenis, bij voorbeeld dit, dat volgens alle goed ingelichte bladen de candidatuur van onzen Minister van Buitenlandsche Zaken als voorzitter van de vergadering van den zoogenaamden Volkenbond in 1921 een Britsche candidatuur was.

Wij denken er hierbij aan, dat in de momenten, dat een zekere spanning tusschen België en ons land meer acuut was dan nu, Brittannië de groote Mogendheid was, door ligging, macht, belang en traditie geroepen om ten deze matigend en ter verdediging van al of niet vermeend aangetaste of bedreigde Nederlandsche belangen op te treden.

Wij verliezen ten slotte niet het feit uit het oog, dat ook waarlijk aan de politieke pers der geheele wereld niet is ontgaan, inzonderheid niet aan degenen, die in Duitschland over internationale problemen denken en schrijven, dat door historie, traditie en ligging, door macht en door alles, het Britsche Rijk na de nederlaag van Duitschland en de vernietiging van het Duitsche imperialisme ten opzichte van

(van Ravesteijn.)

ons land weer de positie van beschermende en beschuttende macht moest hernemen, die het in den loop der geschiedenis zoo vaak heeft gespeeld.

En wanneer wij dan onze gedachten verder laten gaan en aan de jongste ontwikkeling op internationaal politiek gebied denken, dan zijn daar waarlijk geen feiten, die in staat zouden zijn, deze indrukken te verzwakken.

Onze Regeering heeft deelgenomen aan twee groote internationale conferenties, die te Washington en te Genua.

Over beide hebben wij hier een debat gehad, dank zij ons, communisten. Wij zijn nu eenmaal de eenigen, die krachtens onze internationale denkwijze en internationale positie alle internationale problemen hier pogen te brengen.

Over Genua behoef ik in dit verband niet te spreken, maar met Washington, dat een jaar achter ons ligt, wensch ik de Kamer een oogenblik bezig te houden.

Het resultaat voor ons imperialisme, voor Nederland, was een soort garantie der bezittingen van onze bourgeoisie in Azië door de vier groote kolossen, die er domineerden.

Ik heb toen gevraagd, maar geen antwoord op die vraag gekregen: een garantie, tegen wie of tegen wat?

Het eenige antwoord, dat ik kon vinden en geven, was een garantie tegen de revolutie in Azië, waarvan Indonesië een integreerend, en wat meer zegt: een levend en vurig verlangend deel uitmaakt, maar de ontwikkeling heeft ook in Azië en juist in Oost-Azië niet stilgestaan sedert de conferentie te Washington.

Geweldige bewegingen bereiden er zich voor en komen steeds meer aan de oppervlakte, worden steeds dreigender.

De Chineesche wereld is in volle beweging en Chineesche nationale Staten vormen zich zienderoogen. Britsch-Indië, een wereld, is in het snelste tempo van evolutie, die zich slechts iets behoeft te versnellen, om een revolutie te worden. De wereld van den Islam en het nabije Oosten staat haast in vuur en vlammen en Engelands imperium wordt bedreigd in zijn meest vitale deelen, Egypte, Irak, Arabië wellicht.

Japan ten slotte is in heftige sociale beroering en de macht der feodale klieken, die het tot nog toe beheerschten, schijnt ondermijnd. Last not least Sovjet Rusland, zich uitstrekkend als een reus, een jonge reus, die zich herstelt van zijn wonden, heeft de wereldzee van het verre Oosten weer bereikt. Wladiwostok ziet den Sikkel en den Hamer weer boven zijn vestingwerken wapperen. De ver-Oostersche Republiek van Tjika heeft zich bij het moederland aangesloten. Het proletarische Rusland is weer een Mogendheid van den Grooten Oceaan geworden. Wat moet een Minister van Buitenlandsche Zaken nu wel doen, die waken moet over een 50 millioen overheerschte Aziaten en een onverdedigd en onverdedigbaar eilandenrijk, dat juist gelegen is op het staatkundig en strategisch snijpunt dier geweldige wereldbelangen; daar waar het Amerikaansche, het Japansche, het Britsche en het Fransche imperialisme elkaar om zoo te zeggen raken en kruisen?

In het verdrag van Washington stelt hij geen vertrouwen. Daartoe is hij te zeer bekend met het kapitalisme en zijn middelen en wegen, daartoe kent hij het imperialisme te goed.

De Miniser heeft dit trouwens hier duidelijk verklaard bij gelegenheid der Vlootwetbehandeling. Hij stelt in de garantie der vier grooten geen vertrouwen, om, indien het misliep, Indonesië veilig te stellen.

Hoe zou het ook? Want, indien het misliep, zou de garantie blijkbaar geen duit waard zijn, aangezien de Mogendheden, die te Washington, naar het heet, streefden naar een overeenstemming, dan toch door imperialistische belangen met elkaar in botsing zouden zijn gekomen, alle, of twee hunner.

De Minister mist dus dat vertrouwen.

Wat ligt dus voor de hand? Wat volgt uit de regelen der oude diplomatie, waarvan hij een kenner, een aanhanger, een belijder is?

Wat anders dan steun, aansluiting, bescherming te zoeken bij een, of zoo mogelijk bij meer van de wereldmachten, die hier in aanmerking komen voor een mogelijke en waarschijnlijke botsing?

En wat ligt dan meer voor de hand, dan dat het weerlooze kuiken beschutting zoekt onder de vleugelen van dien machtigen vogel, naar welken natuur en zede het arme diertje toch reeds zoo sterk verwezen.

De Japansche kroonprins heeft in het afgeloopen jaar ons land — en ons land van de kleine Europeesche alleen — een bezoek gebracht en is hier met grooten praal, den grootsten dien men hier ten toon kan stellen, ontvangen.

Ondanks de conferentie van Washington en het schijnbare isolement, waarin Japan daar is gedrongen, duurt de Japansch-Britsche coöperatie in Oost-Azië voort. Potentieel zijn het, gelijk ieder weet, de Amerikaansche en Japansche belangen, die vooral in China het sterkst met elkander botsen. Geheel de conferentie had ten doel een oorlog op korten termijn tusschen deze beide machten te voorkomen. Engeland zou echter van uit zijn imperialistisch belang niets liever zien, dan dat die twee machten elkander vreeselijk bevochten en beschadigden, terwijl het zelf neutraal kon blijven.

Wat ligt nu meer voor de hand, dan dat de Minister van Buitenlandsche Zaken van het meergenoemde imperialistische rijk, dat 50 millioen Aziaten heeft, en dat weerloos is, tot de conclusie zou komen: ook in dit opzicht ligt mijn eenige toeverlaat, mijn eenig heil in een zoo nauw mogelijke aansluiting, d. w. z. aanhankelijkheid aan het Britsch imperialisme?

Er zouden nog meer feiten te noemen zijn. Ik denk aan de bescherming, die nog zeer onlangs aan de Britsche vloot gevraagd werd voor Nederlandsche onderdanen te Smyrna, terwijl het voor die onderdanen beter zou zijn geweest, indien de bescherming aan een andere macht zou zijn gevraagd dan juist aan de Britsche.

Maar men behoeft aan deze betrekkelijke kleinigheden niet te denken om duidelijk te zien, dat alle overwegingen van imperialistisch belang een wijzen Minister van Buitenlandsche Zaken van een land als het onze naar een zoo nauw mogelijke verstandhouding met en aanhankelijkheid aan Engeland verwijzen.

Daar ligt het domineerende feit van onze buitenlandsche verhoudingen. In onze verhouding tot de groote kapitalistische Mogendheden, die nu de zee en de wereld beheerschen. En daarover zwijgt de Minister, zwijgt de Memorie van Antwoord; daar betreden wij het domein van het groote zwijgen, het terrein van het geheim. Welnu, wij communisten wenschen ook op dit gebied klaarheid en waar de Minister zwijgt, willen wij ten minste frisch en openlijk onze meening zeggen.

Heel de buitenlandsche politiek van ons land moet theoretisch en practisch beheerscht worden door de vraag: hoe garandeeren wij het beste den weerloozen buit, hoe garandeeren wij het beste onze 50 millioen slaven van andere kleur? Dat is het probleem voor elke kapitalistische klasse, die niet-blanke volken overheerscht.

Bij dit probleem, dat hier in de Kamer nog nooit openlijk en volledig besproken is, omdat de kapitalistische partijen het steeds ontwijken en het stilzwijgen en de geheimzinnigheid van den Minister op dit gebied goedkeuren, bij dat probleem vergeleken worden alle andere van ondergeschikte beteekenis. Zelfs die van de directie of toekomstige handels- en winstbelangen, waar de diplomatie van een handelsbourgoisie en een handelsstaat als Nederland toch voor een groot deel zich mede bezighoudt.

Zoo is het misschien te verklaren, dat, ondanks den druk van zoovele kanten op hem uitgeoefend, de Minister nog altijd volkomen negatief staat ten opzichte van het probleem van het herstel der handelsbetrekkingen met Rusland.

In de Memorie van Antwoord wordt dienaangaande gezegd:

> „Wat de handelsbetrekkingen betreft, wordt er terecht in het Verslag op gewezen, hoe moeilijk het nog is betrouwbare gegevens over den toestand in Rusland en de vooruitzichten op economisch gebied onder den z. g. nieuwen koers te verkrijgen."

Bij interruptie onder de rede van den heer Dresselhuys heb ik reeds te kennen gegeven, dat hetgeen hier gezegd

(van Ravesteijn.)

wordt over de moeilijkheid om betrouwbare gegevens te krijgen uit Rusland eenvoudig een onwaarheid is, natuurlijk berustende op onjuiste inlichtingen. Dit meen ik te mogen zeggen op grond van hetgeen ik bij mijn verblijf onlangs in Rusland vernomen heb over de wijze, waarop de Minister zich blijkbaar laat inlichten. Ik heb o. m. vernomen van een Nederlander, die daar onder de bescherming van het Nansencomité gevestigd is en die zich blijkbaar ten doel stelt den Minister zoo onjuist mogelijke inlichtingen over den huidigen toestand in Rusland te verstrekken. Dat is een zekere mijnheer Gorter.

De Regeering, zou ik willen zeggen tot den Minister, kan alles weten wat zij wil. Zij kan alles weten omtrent Ruslands opbloei, omtrent de geweldig snelle veranderingen, die daar in den jongsten tijd plaats vinden; dat alles maakt, dat Rusland zich in een nieuwe periode van opbloei bevindt, die in zeer sterke tegenstelling staat met het steeds toenemend verval, dat men, hier terugkeerend, overal in de Westersche kapitalistische Staten opnieuw waarneemt.

Het is het belang van Nederland en niet het belang van Rusland, dat de Minister, dat de Nederlandsche Regeering zich de inlichtingen verschaft, die er op dit gebied te krijgen zijn. Ik herhaal het, Mijnheer de Voorzitter, het is het belang van Nederland en niet van Rusland, want de politiek van de Russische Regeering is, in overeenstemming met de werkelijke verhoudingen, altijd deze, dat het ten slotte de Russische Regeering al heel weinig schelen kan, welke verhouding er tusschen ons land en het groote Rusland bestaat. Dat spreekt vanzelf.

Rusland heeft behoefte aan een zoo groot en zoo snel mogelijk herstel van de economische en politieke betrekkingen met de kapitalistische Mogendheden; daar kom ik rond voor uit, maar waar het die betrekkingen reeds hersteld heeft met een aantal Mogendheden en wel met zooveel grootere Mogendheden dan ons land, daar spreekt het toch vanzelf, dat een klein land als het onze niet in de eerste plaats de aandacht trekt van de Regeering van een wereldrijk als Rusland. De toestand op dit gebied is dus nog steeds dezelfde als hier al eenige malen is geconstateerd: de eerste stap moet van Nederland komen.

Zonder daarop op het oogenblik dieper in te gaan, wil ik wel dit zeggen, dat er langzamerhand aan de verhouding tot Rusland ook nog een andere, een nog gewichtiger kant komt. Rusland — ik zeide het reeds — is op elk gebied bezig zich snel te herstellen. Wat wil dat zeggen? Dat wil zeggen dat het ook op het gebied der internationale, der wereldpolitiek, weer in snel toenemend tempo een rol gaat vervullen in overeenstemming met zijn geweldige uitgestrektheid, zijn oneindige hulpbronnen en zijn onbeperkte toekomst. Wat is nu die rol? De buitenlandsche politiek van de eerste proletarische republiek is slechts op één doel gericht: op vrede en een goede verstandhouding met alle volken, ook met degene, die nog niet rijp zijn om uit het kapitalisme zich te bevrijden en een hoogeren trap van ontwikkeling te gaan bestijgen.

Sovjet-Rusland volgt dus een buitenlandsche politiek, die anti-imperialistisch is, gericht tegen het door het kapitalisme en imperialisme steeds dreigende oorlogsgevaar. Maar Sovjet-Rusland laat zich door de kapitalistische en imperialistische Mogendheden niet meer berooven of terugdringen, van eenige positie, die het rechtens toekomt, en hetgeen in Oost-Azië is geschied, toont aan, hoe het ook met vreedzame middelen, alleen reeds om de onmetelijke macht, die zijn massa uitoefent en om de geweldige aantrekkingskracht, die zijn Staatsinstellingen uitoefenen op alle onderdrukten en ook op de Oostersche volken, in staat is de imperialistische Mogenheden terug te dringen van onrechtmatig bezette posities naar wat haar historisch met eenig recht toekomt.

En zoo is het aan geen twijfel onderhevig of, gelijk nu reeds geen regeling van de Nabij-Oostersche quaesties mogelijk is zonder Sovjet-Rusland er in te kennen en zonder zijn goedkeuring, gelijk nu reeds de Nabij-Oostersche problemen niet op te lossen zijn, indien men Sovjet-Rusland niet geeft wat het toekomt — zooals het Britsche Rijk te Lausanne nog zal ondervinden —, het zal zoo ook in de nabije toekomst gaan met de regeling der Oost-Aziatische en pacifische problemen.

Bij die pacifische problemen nu is het Nederlandsche imperialisme in sterke mate geïnteresseerd. En de vraag doet zich voor: zou het niet van wijs beleid getuigen, indien een zwakke imperialistische Staat als de onze er rekening mee hield, dat in een zeer nabije toekomst naast de vier met wie hij nog te Washington alleen te maken had, een vijfde macht in den Stillen Oceaan zal verschijnen, een macht met gansch andere bedoelingen, van gansch andere geaardheid, maar niettemin een macht van den eersten rang?

De Nederlandsche Regeering schijnt zich deze vraag niet te stellen. Voor haar is de grootste Staat van het Aziatische en het Europeesche contingent nog altijd een geheimzinnige macht, waarmede het maar beter is heelemaal niets te doen te hebben. De Nederlandsche kapitalisten betalen deze eigenaardige inzichten ten slotte, doordat hun vele kansen ontgaan, wat ons als communisten vrij koud zou kunnen laten, indien niet in vele gevallen de arbeiders er onder leden, maar kansen, waaromtrent wij ons toch steeds verbazen, dat zij de Regeering van ons land onverschillig laten, terwijl zij toch geroepen is om voor die belangen te waken. En met het oog op de toekomst zou het ook van uit een kapitalistisch oogpunt verstandiger zijn te bedenken, dat de groote Sovjet-republiek welhaast een der machtigste Staten van de wereld zal zijn, waar deze Nederlandsche Regeering althans en de Minister alle illusies in den zoogenaamden Volkenbond nu wel geheel verloren schijnen te hebben, m. a. w. de Minister is er van doordrongen, evenals wij, dat, indien het kapitalisme nog een belangrijken tijd zich kan handhaven, het oorlogsgevaar, gelijk dit jaar en dezen herfst reeds zoo vreeselijk gebleken is, nog steeds zal toenemen. De Regeering heeft deze overtuiging. Men behoeft slechts op bladz. 4 van de Memorie van Antwoord bovenaan te lezen, dat de *conditio sine qua non* die vervuld moet worden, wil de Volkenbond zich verder ontplooien en blijven voortbestaan, nl. dat alle Staten zich er bij moeten aansluiten, m. a. w. dat de Volkenbond universeel moet worden, niet te vervullen is. De Minister weet dat evengoed als ik en hij erkent daarmee zelf, dat men in den Volkenbond, zelfs om een kapitalistische vrede te handhaven, geen vertrouwen kan stellen.

Wil men dat van andere zijde nog eens zeer duidelijk bevestigd hebben, men leze het instructieve artikel van prof. de Louter in *De Gids* van November. Het spijt mij, dat ik uit dit artikel van deze autoriteit op het gebied van het internationaal recht niet uitvoeriger kan citeeren, omdat de tijd dat niet toelaat, maar mij moet bepalen tot de mededeeling van de conclusie, waartoe hij komt op bladz. 359, namelijk:

> „Het is hoogst onbillijk, ofschoon zeer gewoon, deels uit onkunde, deels uit vooroordeel, den Volkenbond met spot of minachting te bejegenen, zonder daarbij acht te slaan op de groote verdiensten door het lenigen van groote rampen op geestelijk en stoffelijk gebied."

En als men dan leest het lijstje van wat de Volkenbond op het gebied van leniging van nood op stoffelijk of geestelijk gebied reeds heeft verricht, denkt men aan het Fransch gezegde: „*du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas*".

Ieder zal erkennen, dat de Volkenbond door middel van Nansen op humanitair gebied werk heeft verricht, dat gezien mag worden, en dat wordt ook genoemd door prof. de Louter, maar daarnaast heeft de Volkenbond zich ook met het ridicule beziggehouden, namelijk met den strijd tegen de zoogenaamde onzedelijke literatuur. Het staat echter vast, dat het eenige, wat dit instituut heeft bereikt, tot nu toe slechts is het verbinden van eenige wonden, die het imperialisme geslagen had.

De Volkenbond vervult in dat opzicht de rol van de geneesheeren in den wereldoorlog. Terwijl in dien oorlog honderdduizenden op afschuwelijke wijze verminkt werden, hielden de geneesheeren zich bezig met een wanhopigen strijd tegen de gevolgen van dien imperialistischen oorlog, en niemand zal zeggen, dat het den Volkenbond oorspronkelijk te doen was om dat werk te verrichten, dat ook op andere wijze zou kunnen worden verricht.

(van Ravesteijn e. a.)

Ik wil eindigen met te zeggen, dat ik meen, dat van den Volkenbond als instrument om den vrede te bevorderen ongeveer niets te verwachten is. De zelfstandige politiek van den Minister komt dus hierop neer, dat de internationale politiek van ons land naar mijn meening zich niet essentieel gewijzigd heeft van de politiek welke vroeger is gevolgd. Alleen is thans in de plaats van afhankelijkheid en aanhankelijkheid van een bepaalde groote imperialistische Mogendheid gedurende den wereldoorlog de afhankelijkheid gekomen van een andere.

De heer **Fleskens**: Mijnheer de Voorzitter! Het is geenszins mijn voornemen, in een beschouwing te treden in zake het algemeen beleid in onze buitenlandsche aangelegenheden. Ik stel volkomen vertrouwen in dezen Minister en ik meen dat met alle gerustheid te kunnen doen.

Ik wensch alleen met een enkel woord een aangelegenheid ter sprake te brengen, welke in de stukken niet is behandeld geworden. Volgens goed gebruik heb ik mij dienaangaande verstaan met den heer Minister, die zijnerzijds de groote welwillendheid had zich bereid te verklaren op mijn betoog zoo mogelijk in te gaan en die gegevens te verschaffen, welke ik gaarne zou ontvangen. Voor die welwillendheid betuig ik mijn welgemeenden dank.

Mijnheer de Voorzitter! In het tijdschrift *Economische Statistische Berichten* dd. 18 October ll. komt een artikel voor van mr. S. de Vries Czn., in zake het Nederlandsche krediet aan Duitschland. De heer de Vries stelt het daarin voor of dit krediet over het algemeen niet wordt toegestaan ten behoeve van industrieën welke geacht kunnen worden aan onze binnenlandsche nijverheid concurrentie aan te doen. In het bewuste artikel zegt hij toch het volgende:

> „Eenigzins pijnlijk is, daartegenover te moeten constateeren, dat vele takken der Nederlandsche industrie kwijnen door gebrek aan werk. Reeds het feit, dat van onze vlottende schuld thans slechts weinig ondergebracht is bij de Nederlandsche Bank en het overgroote deel plaatsing heeft gevonden bij het publiek, wijst er mede op, dat handel en industrie te weinig emplooi vinden voor het eigen kapitaal. Wanneer Nederlandsche industrieelen dan ook zouden wijzen op het pijnlijke van de verhouding, dat Nederland aan de Duitsche industrie geld leent, terwijl die Duitsche industrie door de Duitsche valuta de concurrentie-mogelijkheid voor de Nederlandsche industrie vrijwel wegneemt, dan zou daartoe, oppervlakkig beschouwd, zeker aanleiding bestaan. Het moet echter ter eere van de Treuhandverwaltung te Berlijn gezegd worden, dat ze zooveel mogelijk vermijdt, om voor het krediet industrieën in aanmerking te brengen, die met de Nederlandsche concurreeren."

Volgens bekomen inlichtingen zijn deze mededeelingen van mr. de Vries niet geheel juist en zou zijn voorstelling van zaken ten opzichte van onze industrie te rooskleurig zijn. Dit gaf mij aanleiding om aan den heer Minister van Financiën onlangs een tweetal vragen te stellen, die op deze zaak betrekking hadden. De door mij gestelde vragen luiden als volgt:

> „Is de Minister bereid een volledige lijst over te leggen van alle Duitsche fabrieken, die tot nu toe van het Hollandsche krediet hebben geprofiteerd?
>
> Wanneer daartegen bezwaren mochten bestaan, is de Minister dan bereid een opgave te verstrekken van de verschillende industrietakken, welke van het krediet gebruik maakten?"

Op de eerste vraag kon de Minister geen antwoord geven. Uit het antwoord op de tweede vraag bleek, dat tal van industrieën van het Hollandsche krediet hebben geprofiteerd en nog profiteeren, welke aan onze eigen industrie een doodende concurrentie aandoen.

Bij onze industrieelen heeft dit antwoord een groote verbittering teweeggebracht, wat des te begrijpelijker is, als men nagaat in welken noodtoestand onze nijverheid verkeert en als men bedenkt, met welke groote moeilijkheden de Nederlandsche fabrikant te kampen heeft.

(Fleskens e. a.)

Intusschen zitten wij aan het krediet vast, met welke omstandigheid wij nog meerdere jaren rekening zullen hebben te houden. Mijn vraag is echter, of geen wijziging gebracht kan worden in de voorwaarden, waaronder de kredieten kunnen worden verleend. Volgens het tusschen Nederland en Duitschland gesloten verdrag kan een krediet slechts worden verleend, wanneer het wordt gevraagd voor den aankoop van grondstoffen in het buitenland met de bedoeling om die in Duitschland te verwerken en om dan verder het gefabriceerde product weer naar het buitenland uit te voeren. Waar de Duitsche export nu onder de economische omstandigheden van het oogenblik op ons land zoo sterk is aangewezen, daar ligt het in den aard der zaak, dat van het krediet zoo goed als geen gebruik gemaakt kan worden of het zal tegen onze eigen industrie gericht zijn. Dit, Mijnheer de Voorzitter, is nooit de bedoeling van het verdrag geweest. Geen der contracteerende partijen heeft er ooit aan gedacht, dat dit het gevolg zou zijn van onze groote welwillendheid tegenover Duitschland, welke welwillendheid slechts beoogde Duitschland in zijn moeilijkheden hulp te verleenen zonder daarbij onze eigen belangen te schaden. En waar dit zoo is, daar bestaat volgens mij alle aanleiding om met de Duitsche Regeering in nadere onderhandeling te treden, ten einde de gewenschte verdragswijziging te verkrijgen. Mijn vraag is of de Minister in deze mijn meening deelt en bereid is om te Berlijn de noodige stappen te doen. Verder zou ik het zeer op prijs stellen, als de heer Minister mij kan inlichten omtrent de taak van den Regeeringscommissaris. Heeft hij medezeggingschap in het verleenen der kredieten en waarin bestaat zijn contrôle? Is het verder juist, dat van de gevraagde, doch door de Freuhandverwaltung te Berlijn geweigerde kredieten aan den Regeeringscommissaris geen mededeelingen worden gedaan? Zoo ja, is het dan niet gewenscht dat ten deze een andere gedragslijn wordt gevolgd?

Wellicht zijn de vragen, die ik heb gesteld, meer geëigend om gericht te worden tot den heer Minister van Financiën. Ik weet het niet; van Financiën ben ik al verwezen naar Buitenlandsche Zaken. Moch dit het geval zijn, dan zou ik Zijn Excellentie willen verzoeken de vragen als niet gedaan te beschouwen.

Mijnheer de Voorzitter! Een korte vraag nog omtrent de vergoeding van oorlogsschade, geleden door Nederlanders in Noord-Frankrijk en België. Welke zijn de vooruitzichten in deze, in het algemeen, Mijnheer de Voorzitter, en meer in het bijzonder omtrent de schade, geleden door Nederlanders ten gevolge van de verwoesting van Leuven? Omtrent deze laatste schadevergoeding zouden, volgens de uitlatingen van dezen Minister, hier ten vorigen jare gedaan, afzonderlijke onderhandelingen worden gevoerd. Mijn vraag is nu: hebben deze onderhandelingen plaats gehad, en, zoo ja, met welk resultaat?

De heer **Vliegen**: Mijnheer de Voorzitter! Bij deze algemeene beschouwingen, waaraan ik na langen tijd uit de Kamer te zijn geweest, voor het eerst weder deelneem, wensch ik in de eerste plaats ook iets te zeggen over de algemeene lijn van onze buitenlandsche politiek. Ik kan niet anders zeggen, dan dat in de laatste jaren, na het sluiten van den vrede — wat nog niet zeggen wil dat wij een vredestoestand hebben — deze Minister er in geslaagd is in de verschillende conferenties en in den Volkenbond ons land een zekere positie te verschaffen. Over het algemeen wordt in die vergaderingen naar de stem van Nederland geluisterd. Ten deele wil ik dat gaarne toeschrijven aan de qualiteiten van de personen, die als afgevaardigden optreden, maar ik geloof, dat het toch voornamelijk hieraan is toe te schrijven, dat ons land tot nu toe er blijkbaar prijs op stelt om zijn eigen gang te volgen en niet te zijn de dienaar van den een of de dienaar van den ander.

(Vliegen.)

Nu ontmoet ik hier direct den heer van Ravesteijn, die straks breedvoerig een gedachtengang ontwikkeld heeft dien ik niet volgen kan, die mij te phantastisch is, nl. dat Nederland in de internationale politiek ondergeschikt zou zijn van Engeland.

Dat zijn beweringen, die zeker door de feiten, die de heer van Ravesteijn genoemd heeft, niet zijn bewezen. Men kan vermoedens hebben; het zal wel eens voorkomen, dat een zwakke een sterke min of meer onbewust naar de oogen kijkt, dat komt in het dagelijksch leven ook heel dikwijls voor. Zonder daarvan een bepaalde politiek te maken zal het wel eens gebeuren, dat men uit vrees van ontstemming te wekken het een of ander doet, dat niet precies in de lijn zou liggen, wanneer men die ontstemming niet had te ontzien. Maar de politiek, die door den Minister genoemd wordt de zelfstandigheidspolitiek, is naar mijn oordeel de eenig juiste politiek. Ik zou ze aldus willen omschrijven: zich bij niemand aansluiten ten einde niemand af te stooten. Daarop komt het eigenlijk neer.

Onverschillig wat onze vroegere politiek is geweest, is deze gedragslijn in het algemeen genomen goed. De Minister verandert het woord en zegt: het is niet zoozeer neutraliteitspolitiek als wel zelfstandigheidspolitiek. Daartegen heb ik geen bezwaar. Maar nu kom ik op hetgeen ik in dit verband wilde zeggen: die neutraliteits- of zelfstandigheidspolitiek moet toch een doel hebben. En nu vrees ik, dat er tusschen den Minister en mij een verschil van opvatting bestaat. Ik geloof, dat de Minister dat doel zoekt in Nederland, in de positie van Nederland alleen, terwijl naar mijn oordeel dat doel moet zijn van wijder strekking, nl. om zooveel mogelijk Nederland te laten inwerken in vredesrichting in de internationale politiek, zelfs al zou het dan zijn, dat het belang van Nederland een enkele keer in het gedrang komt. Niet in dien zin, dat de zelfstandigheid in gevaar zou komen, maar wanneer misschien een van de gewone belangen een veer zou moeten laten, zou dit kleinere aan het groote moeten worden opgeofferd.

Ik moet instemmen met degenen, die zeggen, dat in die actieve politiek, in dat sturen in die bepaalde richting wat meer kracht kon worden betoond en wat minder diplomatie, er wat meer gewone burgermansdurf bij te pas moest komen.

In de groote internationale conferenties hebben wij zeer bekwame menschen gehad. Ik heb er alle respect voor, maar zij zijn alle zoo'n beetje van dezelfde soort: het zijn alle hyperbeschaafde en hyperdiplomatieke menschen, van wie men gaarne leest, wat zij gezegd hebben. Het is alles fijn, het zit in elkaar alsof het was gegoten, maar een beetje stuwkracht hebbende uitingen, die wij toch eigenlijk noodig hebben in dezen tijd, waarbij eens een gewaagd woord moet kunnen worden gezegd en een gedurfde stelling moet kunnen worden geopperd, missen wij daarin. Men moet, wanneer men een bepaald doel nastreeft, zijn stekken altijd een beetje verder uitzetten dan waar men meent, dat men komen kan; men moet altijd probeeren een beetje verder vooruit te dringen en dat mis ik in het optreden van de Nederlandsche gedelegeerden, o.a. in de bekende rede van den heer Loudon, die ik hier voor mij heb, en die ik wel een beetje anders had gewenscht. De heer Dresselhuys heeft al gesproken over het voornaamste daarin, waarover ook ik was gevallen en waarover ieder valt, die het leest.

De heer Loudon besprak het financieele vraagstuk, dat thans de geheele Europeesche politiek beheerscht: hoe de schulden tuschen overwinnaars en overwonnenen en overwinnaars onderling moeten worden vereffend. Als dàt vraagstuk zal zijn opgelost, dan geloof ik, dat wij een heel stuk verder zullen zijn. Nu heeft de heer Loudon slechts een negatieve positie ingenomen; hij zeide: de Volkenbond kan het niet, die heeft er niets mee te maken. Ja, ik zou nog heel wat instellingen kunnen opnoemen, die het niet kunnen. Maar het gaat er juist om een instelling te vinden, die het wèl kan, of anders om er een te vinden, die het nu niet kan, maar die in staat te brengen om het wel te kunnen. Als de Mogendheden onderling er niet in slagen, dat geweldige probleem op te lossen — en ik geloof niet, dat zij het zullen kunnen —, dan zal ten slotte de Volkenbond het vraagstuk ter hand moeten nemen. Nu geloof ik, dat achter de houdingen van degenen, o. a. Nederland, die niet in dat vraagstuk betrokken zijn, eenige vrees zit, dat zij er in betrokken zullen worden. En dan geloof ik, dat wij dat onder de oogen zullen moeten durven zien. Ik geloof niet, dat dat vraagstuk kan worden opgelost, zonder dat degenen, die buiten den oorlog zijn gebleven, er in betrokken worden. De gedragslijn is eenigszins aangegeven in de conferenties, die door socialistische partijen zijn gehouden. Men kent bijv. de vijf-landen-conferentie te Frankfort, tusschen Franschen, Oostenrijkers, Duitschers, Engelschen en Belgen, waar die gedragslijn aangegeven wordt en waarvan bijv. in het boekje van den bekenden Belgischen oud-Minister Wouters wordt gezegd, dat, om de schulden van Duitschland te regelen, het noodig is, dat de schulden van de geallieerden onderling geregeld worden en dat dat slechts kan als Amerika daarin betrokken wordt. En dan gaat dat boekje aldus verder:

> „La dette de l'Allemagne fixée avec justice et avec modération, il faut lui donner le temps de payer, puisqu'aussi bien, en ce moment, de l'avis unanime des esprits financiers consultés, il n'y a rien à espérer. A moins qu'on ne puisse conclure un emprunt international que la politique de la France fit échouer l'été dernier. Selon l'importance de cet emprunt, on verrait ce qui peut en rester pour la France, pour l'Italie, pour la Belgique, après avoir pris ce qui est nécessaire pour stabiliser le mark, point de départ fondamental de l'opération."

Deze gedachte is klaar en eenvoudig en ik kan mij niet anders voorstellen dan dat neutrale landen ze moeten propageeren en dat zij niet moeten beginnen te zeggen, dat de Volkenbond het niet kan. Het omgekeerde moet gebeuren. Dergelijke vraagstukken moeten voor den Volkenbond worden gebracht. Dat geeft inhoud en beteekenis aan den Volkenbond en iets anders kunnen wij toch niet wenschen! Indien dan de neutrale landen, de Scandinavische landen, Nederland, Zwitserland en Spanje daarvoor financieel iets zouden moeten wagen, dan zou dat moeten worden geaccepteerd in het belang van het veel grootere belang, dat nu eenmaal aan een waren vrede, aan betere verstandhouding en aan het economisch herstel der wereld verbonden is.

Mijnheer de Voorzitter! Ziedaar een verschil tusschen de opvattingen van den Minister en van mij, en het zal mij verheugen, indien dit anders ware.

De politiek, die gevoerd wordt, is ultra voorzichtig, aarzelend, bang om vraagstukken op te werpen, die niet direct voor verwezenlijking vatbaar zijn. Het is een waarschuwend vertellen hoe het niet kan, terwijl de taak van een land als het onze is om de problemen te stellen en te wijzen in welke richting die kunnen worden opgelost, juist omdat wij neutraal zijn, omdat wij tusschen de verschillende elementen in staan, en ook omdat naar mijn meening een zeker vertrouwen is gewonnen, waaraan deze Minister zeker niet vreemd is. Ik waardeer dat in hem en ik heb van verschillende menschen uit andere landen gehoord, dat de rol, die Nederland speelt op deze conferenties, over het algemeen gewaardeerd wordt, maar het bezwaar, dat ik zooeven heb genoemd, heb ik ook gehoord van menschen uit andere landen, die zouden willen, dat neutrale landen en vooral Nederland iets meer zouden durven in deze richting, en een meer positieve politiek zouden volgen.

Dat het lukt, kan niemand waarborgen. Niemand heeft dat in zijn hand, maar wanneer zelfs de neutralen, degenen, die niet direct in de zaak betrokken zijn, een dergelijk voorzichtigen toon aanslaan, spreekt het vanzelf, dat anderen dat nog in veel sterker mate zullen doen en dat er van het samenbrengen van de verschillende volkeren, van de Regeeringen in dit geval, en dat is toch het doel van het optreden, niet zoo gauw wat zal komen als anders het geval zou kunnen zijn.

Ziedaar een punt, dat ik in het kort heb willen behandelen, en waarvan de Minister wel zal hebben begrepen, wat ik bedoel.

34ste VERGADERING. — 12 DECEMBER 1922.

2. Vaststelling van hoofdstuk III (Dep. van Buitenl. Zaken) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Vliegen.)

Het heeft mij verbaasd, Mijnheer de Voorzitter, in verband met de buitenlandsche politiek hier protectionistische stemmen te hooren, en het heeft mij getroffen, dat in die zelfde redevoering de heer Loudon juist zeer sterk het vrijhandelsbeginsel als element van herstel op den voorgrond heeft gebracht.

Ik lees in die redevoering:

> „Un autre moyen, irréalisable pour le moment, je le crains, mais qu'un pays libre-échangiste comme le mien a le droit de préconiser de toute son énergie, serait la suppression des barrières économiques entre les nations."

Ik kan daar niets anders onder verstaan dan den vrijhandel, en ik geloof, nu er verschillende stemmen zijn gehoord in andere richting, goed te doen deze uiting van onzen afgevaardigde op de vergadering van den Volkenbond even in het midden te brengen, omdat ik het er volkomen mede eens ben.

Thans een enkel woord over de ontwapeningspolitiek.

Van deze plaats wil ik eerst een woord van hulde brengen aan het congres, dat op het oogenblik in deze stad gehouden wordt, het vredescongres van het Internationaal Verbond van Vakvereenigingen, een congres, dat millioenen menschen vertegenwoordigt, uit de meest verschillende landen, en een sterke drager is van de vredesactie. Men zal wel weer zeggen: och, dit congres zal ook wel weer uiteengaan zonder dat de wereldvrede is tot stand gekomen. Er zijn al zooveel congressen voor den vrede gehouden zonder dat resultaten zijn bereikt, maar ik wijs er op, dat hiermede wel bewezen is, dat in haast alle landen, er zijn er nu 24 vertegenwoordigd, bij groote massa's de oprechte zin is om te werken voor den vrede en de hartekreet, die uitgaat uit die massa's, van: nooit weer oorlog", die daarvoor werken, al ware het hopeloos, verdienen toch den dank en de hulde van de menschheid, en ik wensch dat op deze plaats uit te spreken.

En nu de bewapeningspolitiek. Professor de Louter noemt in een ander artikel dan dat door den heer van Ravesteijn is aangehaald, een artikel in het *Nieuws van den Dag* van 26 Augustus, ontwapening niet alleen een der hoofddoelen van den Volkenbond, maar ook thans een der overheerschende economische en politieke vraagstukken.

Ik heb dezer dagen twee redevoeringen van een paar afgevaardigden uit het Fransche Parlement gelezen; één van hen was de heer Leon Blum, de bekende economist, man van groote financieele kennis, en wanneer men leest hoe de toestand in een land als Frankrijk, een oorspronkelijk rijk land, op dit oogenblik is in financieel opzicht, en wanneer men hem tot de slotsom ziet komen, dat eigenlijk het eenige wat opluchting kan brengen, wat nog een kleine lichtstraal kan werpen op den donkeren weg, dien dit land nog heeft af te leggen, is vermindering van militaire uitgaven, zoo mogelijk tot ontwapening te komen, dan beseft men, dat op dit stuk een groote taak is weggelegd voor die landen, die niet in het groote conflict, dat achter ons ligt, betrokken zijn geweest en die krachtens hun geheele positie de aangewezenen zijn om op den weg van vermindering der militaire uitgaven en ontwapening ten slotte het voorbeeld te geven.

Nu heb ik op dat stuk met eenige verbazing den heer van Ravesteijn gehoord, die sprak op een toon van verbolgenheid — het spijt mij dat hij niet meer hier is, maar ik kan hem niet vasthouden — over onze weerloosheid. Daar heb je nu, zei hij, een land met 60 millioen inwoners, 7 maal 7 millioen daar en 7 millioen hier, en het is volkomen weerloos. Hij zegt dat op een manier, alsof hij het ons allemaal verschrikkelijk kwalijk neemt.

Wat is van dergelijke uitdrukkingen de conclusie? Schaf een groote vloot aan en een reuzenleger, wapen je tot de tanden. Is dat de bedoeling van den heer van Ravesteijn? De partij van den heer van Ravesteijn is vertegenwoordigd op het congres, ten minste sommige groepen er van. Is dat komedie? Wat beteekent dat nu, wanneer men op dien toon spreekt over die weerloosheid?

Heeft het eenige beteekenis in zijn mond, dan moet de conclusie zijn: leve het leger, hoe grooter het is, hoe meer ik het zal laten leven.

In Rusland gaat het inderdaad dien kant op. Het roode leger wordt, ten minste naar sommige mededeelingen, hoe langer hoe grooter en is daarom ook een internationaal gevaar, wanneer het ten minste behalve groot in aantal ook nog iets beteekent voor wat zijn uitrusting en oefening betreft.

Ik zie dat als een der grootste ellenden, die uit Rusland zijn te vreezen, nl. als een nieuw oorlogsgevaar. De heer van Ravesteijn wil de wereld opnieuw in elkaar zetten. Hij spreekt van groote Mogendheden, die zich vormen in Azië, dat span van 4 of 5 groote Mogendheden die wij daar al hebben, en wij moeten ons nu maar liever van Engeland afwenden en aansluiting zoeken bij Rusland. Wat heeft dat alles om het lijf? Wat wil de heer van Ravesteijn toch? Moeten wij die weerloosheid afschudden en tot een gewapend land worden en dan die 60 millioen in Indië ook nog wapenen tot de tanden en dan een groote Mogendheid worden net als de rest?

Aan dergelijke redeneeringen zonder conclusie hebben wij niets en wanneer de heer van Ravesteijn zelfgenoegzaam zegt: wij alleen spreken over die dingen, dan zeg ik: spreek er gerust alleen over, want wij doen er inderdaad niet aan mee.

Wij moeten een politiek trachten te voeren — en ons land is daarvoor meer geschikt dan vele andere landen —, die den vrede en de ontwapening voor doel heeft. Deze twee dingen loopen evenwijdig; ze zijn in wezen hetzelfde.

Iedereen gevoelt, dat het ten slotte niet alleen te doen is om de ontwapening van Nederland. Dat zou voor de wereld van weinig beteekenis zijn en daarom gaat het ook niet. De ontwapeningsleus beteekent: een internationale politiek voeren, die op internationale ontwapening uitloopt. Wanneer de omstandigheden op het oogenblik zoo ver gevorderd zijn, dat tot vermindering van bewapening eenige stappen zijn gedaan, wat vroeger nooit gelukt is, waarvoor men vroeger altijd is teruggedeinsd, dan leven wij in een tijd, waarin op dit gebied iets te bereiken is. Het komt nu aan op den ernstigen wil, op de werking onder de volken, onder de Regeeringen en op de Regeeringen.

Op dit terrein heeft ongetwijfeld een land als Nederland een groote rol te vervullen, die van te grooter beteekenis zal zijn, naarmate ze met de noodige energie en bekwaamheid wordt volvoerd. Want ten slotte komt het op de juiste argumentatie in elken kring aan.

Wat dit betreft, sluit ik mij gaarne aan bij diegenen, die in het Voorloopig Verslag er op hebben aangedrongen, dat van onzen kant uitgaat de grootst mogelijke steun aan elke actie van den Volkenbond en de uitzetting daarvan door de toelating van alle landen tot dien bond.

De heer van Ravesteijn heeft als gewoonlijk zeer geringschattend over den Volkenbond gesproken. Hij sloeg precies denzelfden toon aan als de uiterste nationalisten in alle landen. Zij moeten van den Volkenbond niets hebben. In Frankrijk bijv. weet men onder de meest nationalistische elementen, Léon Daudet e.d., niet smalend genoeg over den Volkenbond te spreken. In Duitschland is het precies hetzelfde. De heer van Ravesteijn bevindt zich in zonderling gezelschap.

Ik meen intusschen, dat deze Volkenbond, wat zijn zwakheden op dit oogenblik ook mogen zijn, een begin is van een instituut, dat de wereld noodig heeft, en zonder hetwelk een algemeene en duurzame vrede bij de verhoudingen, zooals die in de wereld nu eenmaal op onze economische toestanden gegrond zijn, niet te organiseeren is.

In hetzelfde verband zou ik iets willen zeggen over de geheimzinnigheid, waarmede de diplomatie van ons land, de Minister van Buitenlandsche Zaken met zijn staf, zich nog altijd eenigszins omringt. Ik geloof niet, dat hij het bewust doet in den zin van: ik wil het wel zoo, maar dat het de school is, waaruit hij is voortgekomen, die hier nawerkt.

Ik heb straks den term gebruikt: een beetje burgermansdurf. Ik zou willen zeggen: spreek tot het volk, zooals de eene burger tot den anderen spreekt. Nederlandsche Ministers

(Vliegen.)

moeten niet zoo geweldig hoog verheven staan boven het volk. Zij moeten democratisch voelen en in directe aanraking blijven met het volk.

Inderdaad is het verwijt van den heer van Ravesteijn op dit punt juist: er wordt in ons Parlement en in het algemeen in ons volk over buitenlandsche politiek heel weinig gesproken. Een van de oorzaken daarvan is, dat de Minister van Buitenlandsche Zaken heel weinig uitlaat, zich met een waas omringt, zich in raadselen hult, het heel gaarne doet en dikwijls doet.

Ik zou willen, dat men over deze dingen ronduit sprak; het is in het Nederlandsche Parlement niet gevaarlijk en ik geloof, dat men het ook in andere landen niet kwalijk zou nemen, integendeel, dat men het zou waardeeren. In verschillende andere landen neemt men geen blad voor den mond. En hoewel er misschien wel eens speeches zullen worden gehouden, die beter niet gehouden waren worden — dat is van veel speeches het geval —, geloof ik, dat daaraan niet zoo ontzaglijk veel gevaar zou verbonden zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Mag ik er op wijzen, dat in het Volkerenbondpact het beginsel van de openlijkheid vlak voor aan staat? In het begin staat, dat een der beginselen van den Volkenbond is: ,,d'entretenir au grand jour des relations internationales fondées sur la justice et l'honneur''. Dat ,,au grand jour'' moet de idee zijn van de handelingen van onze buitenlandsche politiek in dezen tijd, en wanneer men zegt: wij sluiten geen enkel tractaat, of het moet worden meegedeeld, wij gaan geen enkele overeenkomst aan met een ander land, of wij geven er kennis van, dan moet men niet zoo geheimzinnig doen. Militaire tractaten sluiten wij toch niet; dat behoort niet tot onze beginselen, maar ik geloof, dat het goed is om voor alle overeenkomsten, welke men niet alleen maakt, maar in zijn hoofd heeft, uit te komen. Hetgeen gebeurd is over de Scandinavische reis, is teekenend. Wat is daar niet over geboomd in de pers. Alle mogelijke dingen zijn er achter gezocht. En nu zegt de Minister kalmweg in zijn Memorie van Antwoord: er is niets gebeurd. Ik geloof niet, dat de Minister dit wagen zou te zeggen, als het niet juist was. Er is geen enkele overeenkomst gesloten. Ik geloof niet, dat een Nederlandsch Minister zoo dom zou zijn om het tegendeel van de waarheid te zeggen. Dit zou zich heel gauw wreken. Het is dus waar wat daar staat. Maar waarom is er dan zooveel achter gezocht? Hoe kan dat? Wanneer onze buitenlandsche politiek meer open was, zou dit alles niet mogelijk zijn. Men had dan dadelijk gezegd, dat het niet de bedoeling was een tractaat te sluiten.

De heer **van Karnebeek**, Minister van Buitenlandsche Zaken: Er is een uitvoerig communiqué over uitgekomen, voordat de reis begon.

De heer **Vliegen**: Ik herinner mij dit communiqué niet en zal er daarom niet verder over spreken. Maar de Minister heeft nu van verschillende zijden de klachten gehoord en moet deze nu niet in den wind slaan. Het is, alsof hij zich niet rond uitspreekt. Dit kan een onjuist gevoel zijn, maar het is nu eenmaal iets, dat zeer sterk in het volk verbreid is.

Nu nog een woord over onze verhouding tot België.

Het geschil met België, hetwelk wij hebben gehad over eenige punten, vooral over de Wielingen, is blijkbaar niet gemakkelijk van het doode punt af te krijgen.

De Minister heeft weer eens duidelijk in zijn antwoord gezegd, dat hij geen bezwaar had tegen arbitrage over het Wielingenconflict.

De zaak staat zoo, dat men op het punt stond het nieuwe tractaat te teekenen en toen is het geschil over de Wielingen opgeworpen.

Ik heb hier den Minister op den meest stelligen toon hooren verklaren, dat het geschil opgeworpen was van Belgischen kant, en Belgische gedelegeerden hebben mij op den meest stelligen toon verzekerd, dat het opgeworpen was van Nederlandschen kant. Ik geloof den Minister. Wanneer hij dit hier zoo zegt, zal het wel zoo zijn en er schijnt dus een misverstand te bestaan.

Nu zijn er toch eenige wegen om een dergelijk geschilpunt aanhangig te maken, ook zelfs al zou er een beetje onwil zijn.

Men kan zich natuurlijk op het standpunt stellen: België heeft dat nieuwe tractaat meer noodig dan wij; het feit, dat men het jaren met den ouden toestand gedaan heeft en nog doet, bewijst dat die oude toestand toch eigenlijk nog niet zoo kwaad was, anders zou men zoo spoedig mogelijk probeeren om er af te komen; die ondragelijke toestand is blijkbaar nog zoo ondragelijk niet. Zoo zou men kunnen redeneeren, maar dergelijke hangende geschillen verbergen toch een zeker gevaar. Er behoeft maar eens een kleinigheid bij te komen, een zekere ontstemming op een zeker oogenblik, en het kan een ernstig conflict worden. Het is beter zulke dingen zoo spoedig mogelijk de wereld uit te helpen.

Nu is arbitrage door den Minister verscheidene keeren aangeboden. In tegenstelling met vorige malen is ditmaal de betreffende passage in de Memorie van Antwoord in de Belgische pers opgenomen. Ik heb het in een aantal Belgische bladen als een Havas-telegram teruggevonden.

Ik heb een zekere hoop, dat, wanneer men dit nu vrij algemeen in België weet, het dan ook eenig effect zal hebben. Maar mocht dit niet zoo zijn, dan wijs ik er op, dat art. 13 van het Volkenbondverdrag de mogelijkheid opent om eenzijdig een bepaald geschil tusschen twee of meer landen in den Volkenbond aan de orde te stellen, en dan is de geheele procedure omschreven welke dan daar gevolgd zal worden.

Nu staat wel in het begin van art. 13 dat het daar gaat ,,d'un différend susceptible d'entrainer une rupture'', en men kan misschien zeggen, dat het geschil met België niet van dien aard is, dat het een ,,rupture'' zou kunnen teweegbrengen, maar in elk geval is hier een weg aangegeven, waarlangs het vraagstuk voor deze instantie zou gebracht kunnen worden.

Belgische politici hebben gezegd, dat zij eigenlijk dezen weg liever hadden dan arbitrage.

De heer Dresselhuys heeft letterlijk dit gezegd, dat de Minister de mogelijkheid zelfs niet mocht veronderstellen van arbitrage over de vraag, of deze toegang tot Zeeland voor ons zou worden gesloten. Ik meen, dat hiermede het vraagstuk op een hoogst verkeerde wijze wordt gesteld. Immers, dat is nooit aan de orde geweest. De vraag, of die toegang zou worden gesloten, is nooit een vraag geweest, de quaestie van de Wielingen is niet of Nederland of België verhinderd zal worden door de Wielingen naar binnen te varen.

Het is alleen de quaestie van de souvereiniteit, en of nu de een die heeft en of de ander die heeft, de Wielingen blijven open, behalve in oorlogstijd, en dan wordt het alleen de vraag, wie de Wielingen moet sluiten. Nu is een van de Belgische grieven deze, dat Nederland wel de souvereiniteit heeft over de Wielingen, maar dat het die souvereiniteit in oorlogstijd niet uitoefende. Dat is juist de onzekerheid, die van dien kant een gevaar wordt genoemd. De heele quaestie komt hierop neer: wie is souverein over dat water? Dat dat water open moet blijven, ik geloof niet, dat er tusschen beide partijen, tusschen België en Nederland, ook maar eenig verschil van meening daaromtrent bestaat of bestaan kan. De vraag is alleen de souvereiniteit, en die quaestie moet uit de wereld worden geholpen, omdat dat weer de deur opendoet om ook de andere zaken in het reine te brengen. Ik hoop dan ook, dat de Minister, nu hij herhaaldelijk gezegd heeft den weg van arbitrage op te willen, zoodra hij daaromtrent uit België een echo hoort, de gelegenheid zal aangrijpen om de zaak aan arbitrage te onderwerpen, en zoo niet, dan moet hij m.i. overwegen, of hij niet langs den weg, in art. 15 van het pact van den Volkenbond aangegeven, deze zaak uit de wereld zou kunnen helpen.

Ik zou thans nog een paar korte opmerkingen willen maken.

Vooreerst de bezuiniging. Ik zal niet met cijfers enz. gaan werken hier, maar ik wil den Minister wel zeggen, dat zijn beantwoording van de ernstige grieven, die in het Voorloopig Verslag hebben gestaan, en vooral in het rapport van de commissie, waarin een aantal punten, zeer ergerlijke dingen zoo op het eerste gezicht, gepubliceerd zijn, niet

(Vliegen.)

bevredigend is. Ik heb het gevoel, dat de Minister dat zelf ook wel weet, dat er inderdaad in het rapport van de commissie feiten zijn medegedeeld, die in elk geval niet meer moeten voorkomen, en dat aan het Departement wel een en ander te bezuinigen zal vallen. De heer Dresselhuys heeft gezegd, dat hij wel begrijpt, dat het Departement van Buitenlandsche Zaken misschien iets weelderiger zou moeten worden ingericht dan de andere Departementen, een beetje grootscher; dat kon gelden voor de gezantschappen elders, maar dat geldt toch niet voor de bureaux hier op het Plein. Ik denk, dat het een gevolg zal zijn van allerlei atavistische elementen, die daar zitten, dat men meent nu eenmaal een zekeren stand op te moeten houden. Ik geloof echter, dat de tijd wel gekomen is om een beetje in te binden, dat men een beetje zuinig moet zijn en dat het tijd wordt een en ander, dat overbodig is, af te schaffen. Ook de Minister zal wel toestemmen, dat dat noodig is. Ik denk dan ook wel, dat het rapport tot gevolg zal hebben, dat de Minister deze zaak energiek zal aanpakken.

Ten slotte van mijn kant een woord over het geval Tack. Ik sta daar eenigszins anders tegenover dan enkele andere sprekers. Ik wil wel zeggen, dat ik diegenen onder de Belgische activisten, die tijdens den oorlog met den vijand van hun land — een vijand, die op die manier optrad — gepacteerd hebben, handjesplak hebben gespeeld, die zelfs reizen hebben gemaakt naar Berlijn en zich daar, terwijl hun landgenooten door deportaties en anderszins gruwelijk leden, hebben laten fêteeren, geen sympathieke figuren vind.Ik sta er erg nuchter tegenover. En als ik invloed op een dergelijke benoeming had, dan vermoed ik, dat mijn gevoel daarbij een ongunstigen invloed zou hebben. Verder wil ik niet gaan.

Maar zoo staat deze vraag niet. In de eerste plaats is de vraag, waarom de Minister zich in deze zaak heeft gemengd op grond van een artikel in de wet, dat zegt, dat niemand hooger of gymnasiaal onderwijs — het gold hier een lyceum — mag geven, die niet in het bezit is der bij de wet gevorderde bewijzen van bekwaamheid en zedelijkheid, en dat vreemdelingen bovendien de vergunning van de Kroon moeten hebben. De heer Tack heeft dus de noodige bewijzen van bekwaamheid en zedelijkheid, anders kan hij die vergunning niet vragen. Die vergunning nu heeft hij niet gekregen. Als nu een gemeentebestuur van een vrij groote plaats als Enschedé, dat natuurlijk geïnformeerd heeft, den man kent en zich op de hoogte heeft gesteld van zijn positie, hem benoemt, dan moet, dunkt mij, de Regeering zich er van onthouden om de aanstelling van zulk een persoon onmogelijk te maken. Ik heb nog nergens precies gehoord waarom het nu eigenlijk gebeurd is. Noch de Minister van Binnenlandsche Zaken, noch de Minister van Buitenlandsche Zaken, noch de Minister van Onderwijs hebben het precies gezegd. Wij hebben gehoord, dat het „om Staatkundige redenen" is geschied. Iedereen heeft gedacht, dat die Staatkundige redenen hierin bestonden, dat de Belgische Regeering bij de Nederlandsche Regeering aangedrongen heeft de vergunning niet te geven. Nu deelt de Minister in de Memorie van Antwoord mede, dat de Belgische Regeering zich er niet mede bemoeid heeft. Ik zou daarom tot de Regeering willen zeggen: zeg ronduit wat uw redenen zijn. Ik geloof, dat ik weet wat het is. Het heeft in *De Telegraaf* van 29 September gestaan. De heer Tack heeft namelijk als vice-voorzitter van den Raad van Vlaanderen met een medelid de Decker op 9 Augustus 1918 met den toenmaligen Rijkskanselier Von Hertling een onderhoud gehad, en daarbij heeft hij gezegd:

> „De politieke en economische belangen van Vlaanderen en Holland verschillen sedert de scheiding van 1848. Holland houdt onze Schelde gesloten. Holland houdt onze bevolking van Oost- en West-Vlaanderen verwijderd van de Scheldemonding, Holland heeft de rechtstreeksche verbinding gebroken tusschen Vlaanderen en Duitschland, Holland heeft ons de Oosterschelde gesloten en maakt den weg voor onzen handel met den Rijn langer, gevaarlijker en moeilijker; het is daarom dat België in 1844 den spoorweg naar Keulen moest aanleggen ten einde een rechtstreeksche verbinding met Duitschland te

(Vliegen e. a.)

> verkrijgen. Wij hopen dat men na den oorlog de hand zal leggen aan het Schelde-Rijnkanaal."

En verder:

> „De Hollanders vragen den Duitschen invloed in Vlaanderen; een toenadering tusschen Vlaanderen en Holland moet steunen op economische basis en kan, mijns inziens, slechts verwezenlijkt worden over Duitschland om."

Wanneer dat de reden is, zeg het dan, dan weten wij ten minste wat, ik meen intusschen dat ook, wanneer deze man zoo gesproken heeft, hij dan niet geweigerd had moeten worden, maar dat hij uit schaamtegevoel niet in Holland had moeten komen of blijven. Maar, nog eens, waarom zegt men het dan niet ronduit. Misschien vinden wij het dan goed. Maar ik wil zeggen: hoe ook de politieke verhouding is geweest, broodroof is altijd een vervelende geschiedenis: ik heb er een instinctmatigen afkeer van. Het is een man van over de vijftig jaar en hij verkeert nu in groote armoede, terwijl hij een betrekking kan krijgen. Wat kan het ons schelen wat die man vroeger heetf gezegd of gesproken, iets gezegd of geschreven wat men later niet goed vond, dat hebben wij allemaal gedaan. Ik geloof dus, dat men deze zaak wat nuchterder moet opvatten. Ook ik meen, dat het geval met asylrecht niets te maken heeft. Asylrecht beteekent de vergunning om in een land te blijven, maar dan moet men zoo iemand ook zijn brood laten verdienen, voor een onderwijsman is dat alleen mogelijk bij de een of andere min of meer officieele instelling.

Deze middelen zijn dus wel wat klein en, waar de gemeenteraad van Enschedé hem ten tweede male heeft benoemd, zou ik ook de Regeering willen aanraden dit geval als erledigt te beschouwen en de man les in het Fransch te laten geven: misschien geeft hij wel goed les.

Ik wensch het hierbij te laten en hoop dat wat ik heb gezegd door den Minister zal worden gedeeld.

De heer **Snoeck Henkemans**: Mijnheer de Voorzitter! Het was alleen om tot den Minister een vraag te richten omtrent een bepaald onderwerp; maar nu, wegens het late uur, de heer Schokking genoodzaakt was de vergadering te verlaten, wensch ik mede namens dezen te verklaren, dat hetgeen door den heer Gerretson over het beleid van den Minister is gezegd, voornamelijk op het punt onzer verhouding tot België, ons heeft verbaasd. Wanneer wij de gelegenheid hadden, dieper op deze zaak in te gaan, zouden wij gaarne een ander geluid doen hooren. Vooral, waar het hier geldt een zoo moeilijke zaak als de onderhandelingen met België, die, naar wij hopen, door den Minister tot een voor Nederland voordeelig einde zullen worden gebracht, achten wij het noodig deze mededeeling te doen.

Mijnheer de Voorzitter! In het Voorloopig Verslag is gevraagd, of de Regeering bereid zou zijn iets te doen voor de belangen van de polishouders bij Duitsche levensverzekeringsmaatschappijen en of de Regeering, desvereischt, haar medewerking zou willen verleenen voor het bestrijden van kosten en het verleenen van waarborgen. Daaraan ging vooraf de opmerking, dat er voor de Regeering wel eenige aanleiding is, die medewerking te verleenen, omdat, indien bijtijds in de Nederlandsche wetgeving was opgenomen een bepaling, waartoe de Duitsche wet als het ware uitnoodigt, de Duitsche maatschappijen verplicht zouden zijn geweest, tot zekerheid van de Nederlandsche polishouders bijzondere maatregelen te nemen en de reserves in Nederlandsche waarden zouden zijn belegd. Andere leden trokken in twijfel, of met zoodanige wetsbepaling veel verbetering zou zijn verkregen. De Minister antwoordt zeer beleidvol en voorzichtig.

> „De vraag, of, indien tijdig in de Nederlandsche wetgeving een bepaling ware opgenomen, als bedoeld door verschillende leden, de thans gekomen moeilijkheden voor de polishouders van Duitsche Levensverzekerings-

(Snoeck Henkemans e. a.)

maatschappijen waren voorkomen, of wel dat de zienswijze der andere leden juist is, die in twijfel trokken of door een zoodanigen wettelijken maatregel zou zijn voorkomen, dat meergenoemde polishouders nadeel zouden lijden van de daling van den Mark, staat niet ter beoordeeling van het departement van Buitenlandsche Zaken." En hij vervolgt: „Wel verleent ondergeteekende, in overleg met zijn ambtgenooten van Justitie en Financiën, allen moreelen en diplomatieken steun aan de pogingen om voor polishouders eene bevredigende regeling met de betrokken maatschappijen te verkrijgen. De Regeering is, op aandringen der Duitsche regeering, ertoe overgegaan, officieele vertegenwoordigers harerzijds aan te wijzen, ten einde besprekingen te voeren met de door de Duitsche regeering aangewezen vertegenwoordigers om te trachten aldus eene oplossing voor de moeilijkheden te vinden. Het overleg, door ondergeteekende met zijn meergenoemde ambtgenooten gepleegd, heeft echter geleid tot de slotsom, dat financieele medewerking ten deze door de Regeering niet kan worden verleend."

Dit laatste is eenigszins teleurstellend, meer nog dan de Minister wellicht heeft bedoeld. De Nederlandsche polishouders, voor zoover in vereeniging verbonden, verwachten geen vergoeding door de Nederlandsche Regeering van hun verliezen en verlangen volstrekt geen schadevergoeding direct van de Regeering, maar wel verwachten zij medewerking van de Regeering, indien deze noodig is. De heer Fleskens heeft aangeroerd het moeilijke punt van het aan Duitschland verleend krediet; ik wil onderstellen, dat de aangevangen onderhandelingen leiden in een richting, dat de Duitsche Regeering zich bereid verklaart tot een regeling mede te werken; dat de Nederlandsche polishouders hunnerzijds iets willen opofferen, doch dat de contanten ontbreken om de regeling onmiddellijk uit te voeren, en dat de Duitsche Regeering aan de Nederlandsche geen directe hulp maar eenvoudig een voorschot vraagt.

De Nederlandsche Regeering heeft wel aan de Duitsche Regeering een voorschot verleend voor andere nuttige doeleinden. Zelfs is hier door den heer Fleskens betwijfeld of dit geld wel altijd gebezigd is op een wijze, die voor de Nederlandsche industrie nuttig was. Hier echter zou van het geld een nuttig gebruik kunnen worden gemaakt door het aan te wenden, om een plan van afwikkeling, waartoe men wellicht bij algemeen overleg zou komen, te doen slagen. Daarom is ten slotte mijn vraag aan den Minister deze: moet uit de laatste regels, waarin de Minister zegt, dat financieele medewerking niet kan worden verleend, worden opgemaakt, dat ook een dergelijk voorschot is uitgesloten? Ik hoop, dat de Minister deze vraag beslist ontkennend zal beantwoorden, maar dat Zijn Excellentie integendeel zal verklaren, dat, indien een dergelijke medewerking alsnog mocht worden gevraagd, de Regeering er toe zal medewerken een dergelijk plan te doen slagen.

De heer **van Gijn**: Mijnheer de Voorzitter! Na al de hooge politiek, die wij vanavond hebben gehoord, zal ik lager bij den grond blijven en meer direct materieele belangen bespreken, met name de wijze van omgaan met geld aan het Departement van Buitenlandsche Zaken. Misschien zou dat ten deele meer thuisbehooren bij de artikelen, maar aangezien het betreft drie zaken, die met elkander verband houden, acht ik het gewenscht, dat bij de algemeene beschouwingen ter sprake te brengen.

Intusschen wil ik een enkel woord over een meer ideëel onderwerp laten voorafgaan. De Minister is zeer verstoord over de opmerking in het Voorloopig Verslag aangaande het Nederlandsch in de gezantschapsgebouwen. Mij komt het voor, dat dit geschil tusschen den Minister en het lid, dat daar aan het woord is, zijn oorzaak vindt in meerdere of mindere fijngevoeligheid, of zoo de Minister wil, kitteloorigheid, inzake hetgeen aan onze Nederlandsche taal toekomt. Ik weet wel, het onderwerp is eenigszins moeilijk, maar de toestand is nu eenmaal zoo, dat diplomatieke ambtenaren niet gelijkstaan met bureelambtenaren, wier leven en omgeving

(van Gijn.)

den Staat niets meer aangaan als de ambtenaar zijn bureel achter zich gesloten heeft. Diplomatieke ambtenaren genieten hooge verblijfsvergoedingen; zij krijgen van den Staat of van de N.O.T. mooie gebouwen, omdat zij in de wereld nog een andere rol te spelen hebben dan alleen in een bureel te zitten. Zij spelen ook een belangrijke rol in het maatschappelijk leven. Ik zal echter over deze ietwat teere zaak voorzichtig zijn. Mijnheer de Voorzitter! Het is nog niet lang geleden, dat in den Haag in sommige kringen het Nederlandsch ternauwernood „comme il faut" was. Dat is gelukkig nu voorbij, maar toch komt het nog voor, dat men in diplomatieke kringen de Nederlandsche taal niet ten volle de moeite waard vindt. Het doet toch wel zonderling aan, wanneer men weet, dat het is voorgekomen en waarschijnlijk nog wel voorkomt, dat onze diplomaten nota's aan hun eigen Regeering richten in de Fransche taal, en daarmee dus eigenlijk te kennen geven, dat de buitengewone zaken, die zij te zeggen hebben, in ons mooie Holandsch niet kunnen worden verteld.

Maar ik heb ook andere dingen bijgewoond, en neem nu als voorbeeld een geval, dat een tiental jaren geleden heeft plaats gehad. Ik woonde het toen bij, dat ten huize van een diplomaat in Oost-Europa, eigenlijk nog verder, de huisgenooten te kennen gaven, dat zij geen woord Hollandsch verstonden, en daarvoor hun excuus aanboden op dezen grond, dat het hoofd van het gezin hun het Holandsch nooit had willen leeren, want, zoo had hij gezegd, daaraan heb je toch niets! Toen dat gezegd werd, knikte het hoofd des gezins zelf toestemmend, hij was inderdaad van oordeel, daaraan had men werkelijks niets!

Ik zal niet zeggen, dat dergelijke dingen nog voorkomen, maar het schijnt mij noodzakelijk, dat de verhouding juist andersom wordt. Ik geloof evenwel, dat nog niet voldoende de noodzakelijkheid wordt ingezien, dat ook de gezinsleden van onze diplomaten goed Hollandsch kunnen spreken, zoodat het interieur inderdaad wordt een Hollandsch interieur. Wanneer dat nog niet altijd zoo is, geef ik daarvan de schuld niet aan de vreemde elementen, die binnentreden in de families. Ik geloof, voor zoover ik de vrouwen ken, dat een buitenlandsche vrouw, die trouwt met een Nederlandschen diplomaat, het als een trots zal beschouwen de Nederlandsche taal goed te leeren. Maar het zal wel meer voorkomen, dat de echtgenoot, zooals in het zooeven vermelde geval, niet de noodige hulp en steun verleent, die natuurlijk bij het aanleeren van een vreemde taal voor wie niet in dat land woont, noodig is en zegt: och, zoo nauw komt het er niet op aan, of er in ons huis Hollandsch gesproken wordt. Natuurlijk is het zeer vervelend iemand te helpen bij het aanleeren van een vreemde taal, door daarin steeds met hem of haar te converseeren, het is heel onaangenaam, zich zelf den dwang te moeten opleggen, voortdurend een taal te spreken, die een ander nog niet goed verstaat, maar het is m. i. een fout, als het niet tijdig gebeurt, want het resultaat is dan, dat in die kringen het Hollandsch op den achtergrind raakt, dat het tot de kanselarij beperkt blijft en misschien alleen wordt gesproken en er blijk wordt gegeven, dat het, nu ja, Hollandsche bedienden zijn, maar niet in de eigenlijke woning en dat moet naar mijn meening als een fout worden aangemerkt.

De Minister verbaast zich, wanneer het Voorloopig Verslag zegt, dat zulks op den buitenlander den indruk moet maken, alsof de Nederlandsche taal een tweederangs-taal is, maar die verbazing verwondert mij op mijn beurt nog meer, want een buitenlander moet wel dien indruk krijgen, vooral wanneer zelfs in het bijzijn van Nederlanders de vreemde taal wordt gesproken en er blijk wordt gegeven, dat het nu ja, desnoods wel anders zou kunnen, maar dat men dat een te groote inspanning acht en het daarom maar niet doet.

Mijnheer de Voorzitter! Er zijn nu eenmaal landen in Europa, waar onze taal niet erg geëerd wordt, waar zij een strijd voert met een andere taal en waar men onze taal niet gaarne tot haar recht ziet komen. In een dergelijk land mag niemand, die Nederland vertegenwoordigt, het denkbeeld

(van Gijn.)

versterken, dat vroeger hier in den Haag gold, dat Hollandsch eigenlijk een taal is voor boeren en burgerlieden, maar niet op één lijn te stellen is met een van de andere West-Europeesche talen. In die landen mag door onze ambtenaren en onze omgeving geen woord anders dan Hollandsch gesproken worden, tenzij het absoluut noodzakelijk is om verstaan te worden. De Minister kan niet zeggen, dat aan dien eisch overal in onze gezantschappen wordt voldaan. Ik weet het niet uit ervaring, maar mijn inlichtingen daaromtrent laten geen twijfel over. Daarom verbaast mij het booze antwoord van dezen Minister vooral ook, omdat hij het is geweest, die er voor gezorgd heeft, dat in de salons van Buitenlandsche Zaken na een tiental jaren het Hollandsch weer nr. 1 is en vreemde talen er niet meer worden gesproken dan noodzakelijk is.

Ik acht het ook in het belang van onze diplomaten zelf, dat zij in onze eigen taal blijven voelen en leven, want het is de algemeene klacht over alle diplomaten, dat zij zoo veel neiging hebben om in hun loopbaan cosmopoliet te worden. Wanneer men nu zijn eigen taal bijna niet meer gebruikt, dan wordt men te veel cosmopoliet en bestaat het gevaar, dat niet alleen ik, maar ook anderen bij kennisneming van de correspondentie onzer diplomaten weleens na lezing van sommige brieven de vraag voelden opkomen. is die man onze vertegenwoordiger bij het land X, of is hij de vertegenwoordiger van het land X bij ons?

Ik kom thans tot de materieele zaken, die ik wilde behandelen en wijs dan in de eerste plaats op de vreemde wijze, waarop bij Buitenlandsche Zaken schijnt te zijn omgesprongen met betrekking tot het vreemde geld. In het verslag omtrent het wetsontwerp, dat onmiddellijk na deze begrooting zal worden behandeld, nl. de wijziging der begrooting van 1921, is gevraagd, hoe het komt, dat zulke enorme bedragen aan koersverliezen moeten worden uitbetaald, nl. aan menschen, die f 347 000 traktement genoten een toeslag van f 202 000, een toeslag dus van 58 pct.

In de Memorie van Antwoord bij hoofdstuk III wordt een toelichting gegeven van het hooge bedrag aan koersverliezen in 1921. Het lijkt nu te loopen over 2 jaar, misschien wel over 3, want er wordt gezegd in de Nota op het Verslag over de wijzigingswet van 1921, dat het hoofdzakelijk loopt over 1920 en 1921; er zal dus ook nog wel 1919 bij zijn, wat te vreemder is, omdat men de noodige bedragen dadelijk kan weten. Aan dienstjaren schijnt men zich dus niet al te zeer te storen.

Intusschen is de verklaring, dat het over meer jaren loopt in zooverre heuglijk, dat nu begrijpelijker wordt, dat het bedrag zoo hoog opliep.

Nu het blijkt over twee of drie jaar te zijn, is het bedrag veel duidelijker, maar ik wijs toch op de royale methode van het Departement van Buitenlandsche Zaken.

De Nederlandsche diplomatieke en consulaire ambtenaren in het buitenland worden betaald in guldens als het landen met zwakke valuta zijn, ook als de daling van de valutawaarde in het buitenland veel sterker is dan de prijsstijging in het betrokken land is. In landen echter met, wat ik zou durven noemen, hoogadelijke valuta, waar die valuta nog hooger staat dan bij ons, krijgen die ambtenaren hun traktement uitbetaald in het geld van dat land, want zij krijgen het verschil in koers er bij vergoed. De man, die ons land vertegenwoordigt in China, wordt practisch uitbetaald in Chineesch geld. Het is echter een verkeerde opvatting als men meent, dat wanneer in China de Mexicaansche dollar tot het drievoudige van den guldensprijs stijgt, alles dan ook driemaal zoo duur zal zijn als toen den dollar nog f 1,25 gold.

Wij hebben gezien, hoe het gaat in landen, waar het geld naar beneden gaat. Het leven wordt er dan niet in dezelfde mate goedkooper, en evenmin zal in landen, waar het geld, vergeleken met onzen gulden, naar boven gaat, in gelijke mate duurder worden. Toen de dollar in 1920 steeg tot f 3,35, en er opposities kwam tegen de relatieve waardedaling van den gulden, vertelden sommige deskundigen, die de Minister aan zijn Departement pleegt te raadplegen, dat het niet de gulden was, die in waarde daalde, maar de dollar, die in waarde steeg. Die heeren wilden dus zeggen: het wordt in ons land niet duurder, maar in Amerika goedkooper, want men kan daar met een dollar meer doen te voren.

Als de dollar, die hier duur werd, in Amerika meer goederen vertegenwoordigde dan te voren, dan was er geen reden tot het vergoeden van koersverlies; dan was f 1000 in Amerika evenveel waard om van te leven als te voren al kreeg men er dan minder dollars voor ingewisseld.

Nu zal er zeker wel wat minder zijn te doen geweest met f 1000 toen de dollar zoo hoog was, en wat vergoeding voor koersverlies was alleszins billijk. Maar ten volle vergoeden was zeker te veel geven. Het was naar de dignitarissen toerekenen ten nadeele van de schatkist.

Men rekende, als het om deze soort ambtenaren ging, eenvoudig altijd te nadeele van de schatkist. Dat Hollandsche guldens in Oostenrijk, Duitschland, Rumenië, Polen, Italië en Servië een veel grootere koopkracht gaven en nog geven dan in Holland staat wel vast, maar was voor het Departement geen reden de verblijfsvergoedingen te verlagen; het was immers niet duurzaam, zoo zegt de Minister op blz. 24 der Memorie van Antwoord.

Het verschil in waarde van den gulden of de mark in Nederland en in Duitschland is een zaak, die zeker niet duurzaam is, maar die toch nog lang kan duren en lang zal duren, als de mark niet wordt gestabiliseerd. Maar daarmede hield men geen rekening en er moest aandrang van buiten komen voordat men tot verlaging van de verblijfsvergoeding is overgegaan. Daarbij wordt nu nog gezegd, dat dit niet geschiedt omdat de zwakke valuta een grootere koopkracht hebben in de betrokken landen, maar omdat die vergoedingen eigenlijk per se te hoog waren. Als dat zoo is, dan kan ik slechts concludeeren, dat de verblijfsvergoedingen in die landen nu nog te hoog zijn, wanneer men geen rekening houdt met die, zoo al niet duurzame, dan toch zeer lang durende, tijdelijke toestanden; dat men in Weenen, Berlijn, Warschau, Bucharest, Belgrado, enz. met den Nederlandschen gulden het 2- ad 3-voudige koopt van hier.

Men verhoogt wel als iemand schade lijdt, waarom verlaagt men dan niet als iemand meer krijgt dan bedoeld is? De een, die nadeel ziet, piept, de ander, die voordeel heeft, zwijgt natuurlijk, (behoudens een enkele uitzondering wellicht). Maar dat mag toch niet de eenige richtsnoer zijn bij het gebruiken van Rijksgeld.

M. i. moet men voor de landen met hoogadelijke valuta 50 hoogstens 75 pct. van het koersverlies vergoeden, dat zal meestal genoeg zijn. Het overige wordt m. i. gevonden in het feit, dat het geld in die landen meer koopkracht heeft. En voor de landen met proletarische valuta, dunkt mij, moest: de regel zijn betaling bij de maand in marken enz. met een opslag, gebaseerd op het indexcijfer voor hooge ambtenaren (dat wel te krijgen is), met zoovcel extra toeslag, dat de heeren zeker niet te kort komen. Misschien ware ook te overwegen de verblijfsgoeding te regelen naar de gezinsgrootte, althans naar het al of niet gehuwd zijn. Dat diplomaten getrouwd zijn, lijkt mij in het belang van het land en moet dus iets waard zijn. Aan ongehuwden kan men dan minder geven.

Ik ben overigens geen voorstander van huwelijks- of kindertoeslag, maar hier is het een speciaal geval, omdat het hier voor den dienst gewenscht is. Het is nuttig dat die personen een gezin hebben, wat niet gezegd kan worden van Departementsambtenaren, gelijk de heer Deckers bij interruptie opmerkt.

Nu ik over koersen spreek, Mijnheer de Voorzitter, nu moge ik er op wijzen, dat er weer een ander systeem wordt gevolgd, wanneer het gaat om de leges welke namens het Departement in het buitenland geheven worden voor pasvisa. Het Departement, dat zoo goed de koersen weet, als het gaat om uitbetalingen aan ambtenaren in landen met hoogadellijke valuta, is altijd een paar maanden ten achter, als het geldt te bepalen wat een gulden, die voor een pasvisum wordt gevorderd, aan marken waard is.

Toen dezen zomer in Juli al 300 marken voor een gulden gingen, mochten de consulaire ambtenaren er

(van Gijn.)

maar 100 mark voor rekenen, en ben ik wel ingelicht, dan is nu de laatste koers welke gerekend mag worden 1000 mark voor een gulden, terwijl, zooals bekend, 3300 mark de ware koers is. Het pasvisum wordt hierdoor in plaats van f 3,75 feitelijk maar f 1,25, dat is een zeven en een halfde part van hetgeen wij voor een visum naar Duitschland betalen, ja, nog maar een-derde van hetgeen een inwonend Duitscher hier betaalt, als hij tijdelijk naar Duitschland gaat en zich bij voorbaat wil verzekeren dat hij weer uit zijn land zal worden losgelaten.

De schade van dezen markenkoers komt voor een deel ten nadeele van de schatkist, nl. als beroepsconsulaten, die innen, en deels ten nadeele van de honoraire consuls, wier eenige betaling bestaat in die leges. Wellicht redeneert men voor dit laatste geval aan het Departement: die heeren ontvangen en verteren marken die driemaal meer koopkracht hebben dan het buitenlandsche aequivalent. Maar als dat zoo mocht zijn, dan is het weer dubbel vreemd, dat wel zoo wordt geredeneerd bij de honoraire consuls, waarbij de schatkist geen belang heeft, en dat bij de verblijfsvergoedingen van het beroepspersoneel, waarbij de schatkist belang heeft, die binnenlandsche koopkracht van de mark in het geheel niet gerekend wordt, ,,omdat het iets voorbijgaand is''.

Een belangrijk bezwaar tegen het vaststellen van zulke lage koersen acht ik, dat de Minister de wet onvoldoende toepast. Hij vermindert eigenmachtig het tarief tot een derde part. En zoo goed zitten wij nu niet in ons geld, dat wij zulke bedragen kunnen schenken.

Daarenboven geeft het vanzelf aanleiding tot geschenken aan wie zulks niet toekomt. Dat schijnt met name het geval te zijn bij de Duitsche dienstmeisjes, die in grooten getale hier komen. Iedereen, die voor een ander het pasvisum betaalt en hoort van f 3,75, geeft òf dat bedrag in Hollandsch geld òf in den vorm van 10 000 mark, en ten slotte steekt degeen, dien men aan een pasvisum moest helpen, het verschil in den zak. Natuurlijk zal in menig geval wat een Hollandsche huisvrouw te veel gezonden heeft, door f 3,75 te zenden, aan doodarme familieleden ten goede komen, maar bij den tegenwoordigen geest in Duitschland van ,,maak maar op'', zal wel waar zijn wat iemand mij uit Westphalen schreef, dat er van hetgeen overblijft van het pasvisumgeld, door de aanstaande bannelingen nogal eens een laatste vroolijke avond wordt gemaakt. Wij behoeven daarvoor onze schatkist niet open te stellen.

De Minister heeft m. i. allerminst te doen als de Engelschen, die den koers van den dag nemen met nog tien pct. er op voor mogelijk koersverlies bij omwisseling. Ik zou niet willen, dat de Minister zoo ver ging en den schijn aannam, waardoor men zoude kunnen zeggen: hij is een knevelaar, want hij heeft een wettelijk tarief, maar vraagt méér dan het tarief. Ik zou echter wel willen, dat niet zoo ver naar beneden van het tarief werd afgeweken ten nadeele van de honoraire consuls en van de schatkist.

Daarbij komt, dat de tarieven, zooals zij bestaan, zijn vastgesteld door den wetgever niet alleen als kanselarijleges, maar ook tot zekere hoogte als een dam voor het stroomen van buitenlanders naar ons land.

Waar nu in het Voorloopig Verslag en de Memorie van Antwoord aan de orde is de vraag, of de Regeering niet moet zorgen, dat wij meer op gelijken voet worden behandeld door den buitenlander als de buitenlander door ons en waar de Minister zegt, dat hij in onderhandeling wil treden met Duitschland en trachten wil te bereiken, dat in beide gevallen hetzelfde bedrag wordt betaald, vraag ik mij af, of het wel een goede wijze van doen is, om, waar ons tarief feitelijk f 3,75 is, dit bij ministerieele beschikking terug te brengen op f 1,25.

Dat is niet de manier om met kans op succes te onderhandelen over verlaging der Duitsche visa.

Ik meen hiermede te hebben aangetoond, en bij de pasvisa gaat het om vrij groote bedragen, dat men, als het over koersverschil gaat, altijd het zoo weet uit te leggen, dat het nadeel is voor de schatkist, en het voordeel voor degenen, die

(van Gijn c. a.)

daartegenover in casu staan, en het lijkt mij, dat aldus niet op een goede wijze wordt gewirtschaft, vooral niet in een tijd, waarin men zoo zuinig moet zijn. Wanneer men weet, dat aan een groote organisatie van Nederlanders in Duitschland subsidie van eenige duizenden wordt geweigerd uit zuinigheid, dan keur ik dat op zich zelf niet af, maar dan zou ik toch wel zeggen, dat het nog beter was dat bedrag te geven aan die menschen, dan vele tienduizenden cadeau te doen aan vreemdelingen, die slechts f 1,25 in plaats van het wettelijk bedrag van f 3,75 te betalen krijgen.

De heer **van Rijckevorsel**: Mijnheer de Voorzitter! Wie het Voorloopig Verslag leest zonder op de hoogte te zijn van de finesses der door de traditie geijkte terminologie: ,,vele leden'', ,,verschillende leden'', ,,eenige leden'', — soms ontbreekt er zelfs eenigerlei aanduiding, waaruit echter geenszins valt af te leiden, dat alle leden het met de gemaakte opmerking eens zijn —, zou tot de meening kunnen komen, dat de Kamer grootendeels tegenover het beleid van dezen Minister critisch gestemd is. Men zou zulk een buitenstaander kunnen uitleggen, zonder het geheim der afdeelingen te schenden, dat de afdeelingen geen plaatsen zijn waar veel enthousiasme tot uiting komt, waar lofredenen worden gehoord, dat daar van nature de critiek meer thuis is. Maar nu ook hedenavond naar mijn meening de critiek een onevenredig groote plaats in deze beraadslaging heeft ingenomen, meen ik zelfs in dit stadium van het debat nog goed te doen met, zeer kort, te trachten eenige rectificatie aan te brengen.

Allereerst wil ik de overtuiging uitspreken, dat een groot deel der Kamer, en ik denk dan natuurlijk in de eerste plaats aan de fractie waartoe ik behoor, het beleid van dezen Minister ten zeerste waardeert. Voor die stemming is toch ook alle reden. Dat blijkt dadelijk als men een vergelijking maakt, die wel eens gemaakt mag worden, tusschen de moeilijke positie van Nederland bij het eind van den oorlog, toen de overwinnaars, zoo uit den strijd komend, den neutraal geblevenen en zeker een neutralen Staat, zoo midden in het strijdtooneel gelegen, weinig welwillend gezind waren. Als wij die positie vergelijken met de internationale positie, welke Nederland thans weder heeft verworven, dan moet de vooruitgang toch treffen. Dan is er reden tot dankbaarheid, dat wij niet alleen bewaard zijn gebleven voor de gevaren van den oorlog, doch ook behoed voor de gevaren van de eerste jaren van den vrede. Maar dan is er ook reden om te gedenken, dat dit resultaat is verkregen onder het bewind van dezen Minister en om te constateeren, dat het een geluk voor Nederland is geweest niet alleen, dat de leiding onzer buitenlandsche zaken op dat gevaarlijke moment in zoo goede handen was, doch dat den Minister ter zijde mocht staan zulk een schare van voortreffelijke medewerkers, afgevaardigden, gedelegeerden op de talrijke conferenties, enz. van de laatste jaren; gedelegeerden, die Nederland door andere landen benijd zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Te recht heeft de Minister zich gestooten aan de opmerking in het Voorloopig Verslag, dat meer plichtsbetrachting bij het personeel van het Departement noodzakelijk moest worden geacht.

Ik zou willen zeggen, dat er een gegrond vermoeden is, dat die opmerking niet houdbaar moet zijn; ik kan mij toch niet voorstellen dat zoo goede resultaten zouden kunnen zijn verkregen met plichtverzakende ambtenaren.

Er zijn nog andere critische opmerkingen in het Voorloopig Verslag, die ik niet gaarne zou onderschrijven. Zoo de zeer ernstige twijfel van ,,verscheidene leden'' of de Minister wel steeds voldoende trouw gebleven is aan het beproefde beginsel der neutraliteit, of niet in verschillende gevallen werd gehandeld in den geest van de thans in Europa machthebbenden en de met hen verbondenen.

De adstructie dier critiek in het Voorloopig Verslag was niet bijzonder sterk. Gewezen werd op het geval-Tack, de rede van den heer Loudon. Ook hedenavond hebben wij daarover een en ander gehoord, maar in de wijze, waarop in dit debat met name de quaestie-Tack soms is besproken, was te beluis-

(van Rijckevorsel e. a.)

teren een mate van ingenomenheid tegen die ,,machthebbenden en de met hen verbondenen''. welke toch zeker niet strookt met de beproefde beginselen, waarvoor de in het Voorloopig Verslag aan het woord zijnde leden opkwamen. Ik heb dan ook met genoegen gehoord, dat de heer Snoeck Henkemans, begrijp ik het goed, namens zijn partijgenooten, dat betoog van den heer Gerretson heeft gerecuseerd. Er zullen ook sterkere argumenten noodig zijn om mij te overtuigen, dat de Minister op zoo gevaarlijken en on-Nederlandschen weg zou zijn als bedoelde leden ons zouden willen doen gelooven.

Een andere beschouwing in het Voorloopig Verslag, die ik onbezonnen zou willen noemen, is die van eenige leden, die de vraag meenden te moeten stellen, of Nederland nog wel langer lid van den Volkenbond moet blijven. Dit moge wellicht een geschikt onderwerp zijn voor een debatingclub, de buitenlandsche politiek is naar mijn meening toch nog iets anders; het zou toch wel aanbeveling verdienen, iets meer rekening te houden met de realiteit der dingen en verhoudingen. Wij kunnen ons slechts gelukwenschen, dat leden met dergelijke inspiratiën geen ander onheil hebben kunnen stichten dan dat een dergelijke uiting in het Voorloopig Verslag is opgenomen.

Ten slotte zou ik van deze gelegenheid gebruik willen maken om een enkel woord te zeggen over de verhouding tusschen Nederland en België. Ik blijf nog steeds vertrouwen, dat het mogelijk zal zijn de hangende quaesties op te lossen zonder dat de eer en de belangen van ons land schade lijden. En als dan de tijd de herinnering aan het voorgevallene, aan de betreurenswaardige wrijvingen zal hebben verzacht, dan hoop ik, dat het weer mogelijk zal zijn aan de verbetering van de verstandhouding tusschen beide landen te werken. Buiten het politieke is er een groot terrein, waarop vruchtbare samenwerking mogelijk is. In economisch opzicht zijn beide landen als het ware aangewezen om elkander aan te vullen. Ook in het Belgische Parlement is niet lang geleden daarop gewezen door vertegenwoordigers van verschillende partijen. Ik heb dat met genoegen geconstateerd en ik hoop, dat op den duur in deze richting nog iets te bereiken zal blijken.

De heer **van de Bilt:** Mijnheer de Voorzitter! Na het debat in groote lijnen over dit hoofdstuk ben ik wel eenigszins bevreesd te komen met een paar prozaïsche punten. Toch waag ik het.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal zeer kort zijn.

Ten vorigen jare mocht ik bij de behandeling van dit hoofdstuk de aandacht vestigen op de gemakkelijkheid, waarmee de Belgische grensbewoners in ons land kunnen komen. Ze hebben daarvoor alleen noodig een bewijs van de Nederlandsche politie, dat aan geen goedgezinden wordt geweigerd. Ik heb er toen op aangedrongen, dat de Minister in deze pogingen zou aanwenden om reciprociteit van dezen maatregel te krijgen. In de Memorie van Antwoord nu lees ik, dat inderdaad thans aan Nederlandsche grensbewoners dezelfde faciliteiten als wij toestonden worden verleend.

Ik ben den heer Minister, die dit wist te bewerken, daarvoor zeer dankbaar. 't Is voor onze grensbewoners wel van eenige beteekenis.

't Is bekend, Mijnheer de Voorzitter, dat voor het Duitsche visum een vrij hooge som moet worden betaald.

(van de Bilt e. a.)

Duitschland heeft natuurlijk het recht daartoe. Maar moet ons land dan van Duitschers een veel lager bedrag heffen? Ik zeg neen, Mijnheer de Voorzitter. Ook hier het stelsel van wederkeerigheid. Wil Duitschland daarnaast een verblijfsbelasting heffen, dat is zijn zaak. Ik heb met genoegen gezien, dat de Minister overweegt om het bedrag voor het visum op een Duitsch paspoort te verhoogen.

Wellicht is dit ook een middel om de invasie van Duitsche werkkrachten in ons land ietwat te verminderen.

Mijnheer de Voorzitter! Een vorige maal mocht ik insgelijks te wijzen op het feit, dat in sommige Duitsche plaatsen van de Nederlandsche ouders van daar ter school gaande kinderen een dubbel schoolgeld werd geheven. De heer Minister heeft toegezegd die zaak eens onder de oogen et zullen zien. Het is sedert heel wat verbeterd, maar toch, Mijnheer de Voorzitter, er zijn nog altijd enkele plaatsen waar die dubbele schoolgeldheffing nog wel plaats heeft.

Mijnheer de Voorzitter! Deze zaak is in de stukken niet aangeroerd, ik vraag daarover verschooning, maar ik meen toch de hoop te mogen uitspreken, dat de heer Minister, wanneer hem dit wordt ter kennis gebracht, hier zoo mogelijk bemiddelaar zal willen zijn. Hij zal daarmede talrijke Nederlanders, in Westfalen en de Rijnprovincie verblijvend, en die door de malaise het toch al zoo benauwd hebben, een goeden dienst bewijzen.

De **Voorzitter:** Wenscht de Minister thans nog het woord, ten einde een aanvang te maken met zijn rede?

De heer **van Karnebeek,** Minister van Buitenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Ik onderstel, dat ik in uw geest handel, wanneer ik verzoek om mij te willen vergunnen niet alleen de groote punten, die van avond behandeld zijn, uit te stellen tot een volgenden keer, maar dit ook te doen ten aanzien van kleinere meer op zich zelf staande punten, die door verschillende heeren zijn aangeroerd. Ten aanzien van die laatste punten veroorloof ik mij dit verzoek ook daarom, omdat daarbij eenige vragen zijn gedaan, waaromtrent ik dan nog in de gelegenheid ben een onderzoek in te stellen. Met uw verlof zal ik daarom Donderdagavond gaarne mijn rede voortzetten.

De beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

VERBETERINGEN.

Op blz. 791, in art. 9 van het ontwerp van wet tot vereeniging van de gemeenten Sprang, Capelle en Vrijhoeve-Capelle, kolom 2, regel 38 v. o., staat: 1923, lees: 1933.

In de rede van den heer **Westerveld,** Minister van Marine, blz. 919, kolom 2, regels 1, 20 en 23 staat: Vlootcommissie, lees telkens: Vlootwetcommissie.

Idem, blz. 920, kolom 1, regel 17 v. b., staat : thans nog, lees: **thans nog niet.**

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
3 0112 074658177